ALPHONSI TOSTATI HISPANI,

EPISCOPI ABVLENSIS,

PHILOSOPHI, THEOLOGI,
Ac Pontificij Iuris, Cæſareique conſultiſsimi, necnon linguæ Græcæ, & Hebraicæ peritiſsimi.

COMMENTARIA IN GENESIM.

Mendis nunc ſanè quàm plurimis diligenter expurgata.

CVM INDICE COPIOSISSIMO.

Ad PHILIPPVM II. Catholicum & Inuictiſsimum Hiſpaniarum, & Indiarum Regem.



VENETIIS, M D XCVI.
Apud Io. Baptiſtam, & Io. Bernardum Seſsam, fratres.

PHILIPPO II.
CATHOLICO.
Atque Inuictissimo Hispaniarum, Indiarum, &c. Regi.

MAGNO, atque mirabili sacrorum Commentariorum ALPHONSI TOSTATI opere, in publicum nostris ex ædibus prodeunte, vetus illud, honestumque institutum in primis obseruandum visum fuit, Rex Inuictissime, ne exire id in vulgus permitteremus, nisi insigni Principis alicuius nomini dicatum prius, consecratumque fuisset. At verò cuinam tam ingens, cunctisque miranda librorum moles honestius dedicanda erat, quam Sacræ Maiestati Tuæ, cui multis ea nominibus iam debita esse videbatur? Præclarus nanque huius operis Auctor natione Hispanus, pietate, sanctimoniaque probatus, omnium scientiarum, disciplinarumque eruditione conspicuus, ac inter mortales propemodum singularis, primum apud Hispaniarum Regem Ioannem huius nominis secundum abaui tui Regio Senatui, summæque rerum omnium præfuit. Deinde priscis illis progenitoribus tuis gratus, & charus cùm semper habitus fuisset, vt aliquod sui erga eos grati animi testimonium extaret, quemadmodum antea se, ita quoque scripta sua demum eis donare, relinquereque voluit. Eadem verò temporis iniuria iam pene labentia Caroli semper fœlicissimi, ac gloriosissi-

mi Imperatoris Patris tui munere repurgata, ac decenti ornatu in pristinam dignitatem restituta ad communem Reipublicæ Christianæ vtilitatem in lucem prodierunt. Inde in Hispaniam cum ex Italia, vbi Venetis typis excusa fuerant, transmitterentur, opera plusquam quadringenta naufragio perierunt. Reliqua verò cum vetustate quasi consumpta, ac pene extincta conspicerentur, ne tam diuinum, tam admirandum, tamque Reipublicæ Christianæ necessarium opus omnino periret, nostris demum laboribus, ac expensis, id vt in publicum denuo exiret, atque etiam longe quàm antea diligentius expurgatum, & exornatum, quam diligentissimè curauimus. Cum itaque id iure quodam hæreditario tuum videretur, nemini certe quam tuæ Catholicæ Maiestati iustius dicandum, ac præbendum erat. Accipe igitur, Rex potentissime, tuum hoc præclarum, ac prope diuinum opus; quod vt a seruo Austriacæ domus olim profectum, atque a progenitoribus tuis relictum posteritati, ac donatum: ita nos loco muneris nomini tuo gloriosissimo nunc consignamus, dedicamus, atque consecramus: Deum Optimum Maximum obsecrantes, vt Regiam tuam Maiestatem diu seruet incolumem ad sui nominis gloriam, fideique Catholicæ defensionem, ac propagationem.

Dat. Venetijs Calen. Decembris 1596.

Sacræ tuæ Maiestati

Humiliter Addictissimi

Io. Baptista Sessa, & Io. Bernardus Fratres.

RAINERII BOVOSII CAN. REG. CONGREG. S. SALVATORIS,

DE AVCTORE, AC EIVS EDITIONE AD LECTOREM

PRÆFATIO.

EX vetustioribus, quos è tenebris nostri in lucem reuocarunt, nullus Auctor, omni sublata controuersia, extitit, qui sit cum eximio, singulari, ac planè diuino Tostato nostro comparandus. Is enim propemodùm puer Salmanticæ liberalibus disciplinis traditus, ac in Collegium Sancti Bartholomæi in Lauro receptus, relicto mundo primùm in Presbyterum, deinde in Pontificis dignitatem diuina prouidentia assumptus, vix duo, & viginti annos natus, tantam rerum omnium scientiam est adeptus, vt non solùm eorum, qui nunc sunt, antecellat gloria, sed etiam antiquorum ferè omnium memoriam superauerit, vsque adeo vt mirum sit, quo nam pacto tam exiguo, id est, quadraginta annorum, quo tempore vixit, inter publica, priuataque negocia (erat enim Regis Consiliarius, Hispaniarumque maior Referendarius) tanta percurrere, intelligere, meminisse, disputare, conscribereque potuerit, quantà certè nullus vnquam ne legere quidem se posse confidat. Fuit cum primis doctus vir acutissimo ingenio, iudicio peracri, memoria profunda, & immensa, & quod magis refert, insigni sanctimonia. Nulla ei artis ingenuæ cognitio defuit: omnes liberales disciplinas nullo adhibito præceptore, & didicit, & penitus exhausit. Philosophiam, Theologiam, Pontificium, ac Cæsareum ius ita complexus est, vt in Salmanticensi Academia in qua paulo ante didicerat, mox docuerit, essetque triplici stipendio conductus è publico, id quod ante eum, nec post adhuc nulli contigit. In Mathematicis versatissimus fuit. Omnium rerum gestarum ab orbe condito vsque ad sua tempora cognitionem, memoriamque reseruabat. Multa in Geographia scripsit. Vtriusque Linguę, Græcę præsertim, & Hebrææ peritia excelluit. Omnium denique scientiarum, doctrinarumque arca, & emporium fuit. Et, quod vix credi potest, ita in singulis doctus euasit, vt earum vnicæ tantùm toto vitæ suæ decursu operam dedisse videretur.

Tanta viguit memoria, vt quos legisset libros, mox nullo labore integros recitasset. Hinc ferunt, eum vniuersorum Salmanticæ scholasticorum, Abulensisque ditionis Sacerdotum, quorum infinitus quasi est numerus, eorumque, qui semel eum adijssent, non solum nomina, sed gentem, & fortunam retinuisse.

Sed quid mirandum? cum hæc summi, ac præpotentis Dei munera fuerint singularia?

laria? Nunquam ociosus, nunquam solus inuentus est. Ieiunijs, vigilijs, orationibus semper intentus illustre sanctitatis omnibus exemplum præbuit. Virginem natum, virginem obijsse affirmant; ita vt veluti Beatus in Ecclesia Abulensi sub honorifico deposito veneretur, atque in sepulchro conditus per populos, per ciuitates, per omnium ora versetur.

Sunt ea, quæ scripsit memoratu incredibilia. Incipit à Mose, sacras percurrit historias; nouam legem interpretatur, ac diligenter exponit. In his minutissima quæque in lucem pandit, abdita reserat, arcana reuelat, errores confutat, falsa explodit, & grauissimo quodam stylo altas, sublimesque sententias explicat. Hebræorum Rabbinorum scripta perlegit, & si quæ bona inerant, excerpsit, ac comprobauit: errores autem, deliramenta, somnia, & superstitiones refellit, & explodit. Omnia sapienter, omnia integrè, omnia grauiter tractauit. Et quanquàm vniuersa, quæ scripsit, ornatissima sint, & exculta, enituit tamen maiori quodam doctrinæ splendore, cùm de sacris Euangelijs egit, tam multitudine quæstionum, quàm sapientiæ profunditate. Tot, tantaque præclara in easdem scripturas sacras edidit volumina, ac etiam ex varijs materijs opuscula, vt sit incredibile dictu, tam breui temporis spatio, nempe decem, & octo annorum tam ingentem voluminum molem, & dictasse, & proprijs digitis scripsisse, quorum Catalogus is est, qui inferius hic describetur.

In editione autem Operum, quæ iam extabant, quid præstiterimus, haud facilè referre possumus. Primum quidem sensus, ac sententias multis in locis confusas, ac deprauatas, maxima, qua potuimus diligentia, ac studio reformauimus. Deinde multorum Auctorum testimonia, Auctoribus ipsis, ex quibus desumpta erant, adhibitis, restituimus. Præterea annotationes marginales, quoniam nonnullæ superfluæ erant, quædam inutiles, & vanæ, permultæ falsæ; &, quod magis refert, quamplurimæ erroneæ, ac temerariæ, ob idque ab Auctoris mente, quæ semper pura, sancta, & catholica fuit, prorsus alienæ, magna ex parte recidimus, ac penitus deleuimus, atque alijs tum earum loco, tum alibi adiectis, totum opus locupletauimus. Insuper cùm in priori editione nulla orthographiæ, nulla interpungendi ratio habita fuerit, nullum adhibitum diphthongum, nihil quidem sine stomacho legebatur. Nunc verò multa diligentia, ac labore vsi sumus, vt omnia, mendis omnibus sublatis, rectè, emendateque imprimerentur, quo totum opus suæ puritati, ac decori restitutum prodiret in lucem.

Demum, quod ad Indicem spectat, tanta eum fœditate vitiatum reperimus, vt nullo, neque in priori quidem editione, vsui esse posset. Numeri enim citationum, vt sententiarum errata, quibus scatebat, silentio prætereamus, ita falsi, ac fallaces erant, vt decimum quemque fidelem, si experiaris, certè non inuenies. Nunc emendatum, exornatum, & auctum illum tibi reddimus. Vale.

CATA-

CATALOGVS
OMNIVM OPERVM ALPHONSI TOSTATI
Episcopi Abulensis,

AC IN PRIMIS COMMENTARIORVM, QVAE HACTENVS EDITA SVNT.

SVPER Genesim Liber vnus, quem scribebat anno 1436.
Super Exodum Libri duo.
Super Leuiticum Liber vnus.
Super Librum Numerorum Libri duo.
Super Deuteronomium Liber vnus.
Super Iosue libri duo.
Super Iudicum, & Ruth Liber vnus.
Super Primum Librum Regum libri duo.
Super Secundum Liber vnus.
Super Tertium Liber vnus.
Super Quartum Liber vnus. Hunc composuit anno 1440.
Super {Primum & Secundum} Paralip. lib. duo.
Super Matthæum Libri septem, quorum sextum anno 1446. septimum verò 1449. edidit.

Opusculorum, quæ iam excusa sunt.

DEFENSORIVM Trium Conclusionum, quem emisit anno 1443.
Liber de Quinque figuratis Paradoxis.
Libellus de Sanctissima Trinitate.
Libellus super Ecce Virgo concipiet, &c.
Libellus contra Sacerdotes publicos concubinarios.
Libellus de Statu Animarum post mortem.
Libellus de Optima politia.

Opusculorum, quæ hactenus inuenta non sunt.

LIBELLVS de Quinque legibus, in quo disseruit de lege Naturæ, Mosis, Gentilium, Mahumeti, & Christiana, & de veritate cuiuslibet earum.
Libellus de Origine, & distinctione iurisdictionum.
Libellus de Præscriptionibus.

Liber

Liber de Potestate Papæ.
Libellus de Reformatione Ecclesiæ.
Libellus de Indulgentijs.
Libellus de Muliere Saracena ad ritum Iudaicum conuersa.
Liber de Situ, seu Descriptione Terræ Sanctæ.
De Fatis Medeæ.
De Errore in benedictione Isaac.
Liber Sermonum de Tempore.
Liber Sermonum in Ferijs Quadragesimalibus, incompletus.
Sermones de Sanctis.
Liber de Amore, & Amicitia ad Reginam Castellæ, diuisus in duas partes, & partes in Capitula, in quo agit præsertim in quo conferant Beatis, & an conueniant eis amici vtiles, vel delectabiles, aut honesti: Et an pauci, vel multi. Et qualiter fœlix se habet ad amicos; & amici qualiter inter se habere se debent, &c.
Libellus de Concilijs Generalibus.
De Monarchia.
De Errore Calendarij.
Tractatus contra Iudæos.
Impugnatorium contra errores Alcorani, in quo agit de falsa eorum beatitudine, &c.
Commentaria in Librum Chronicorum Eusebij, quem passim citat in Commentarijs in Genesim, in quo præsertim de supputatione, ac diuisione temporum, &c. Hunc librum ferunt patria lingua scripsisse.

ALPHONSI TOSTATI EPISCOPI ABVLENSIS,

COMMENTARIORVM In Genesim.

PRAEFATIO.

ALTISSIMVM quidem negocium est, & maioris indigens speculationis, quàm possit mea tarda, paruaque capacitas, & vehemens ingenij hebetudo, memoriæ velox, & prompta labilitas, & cunctarum virium ineptitudo, circa sacram Scripturam rauco gutture, & voce tremula balbutire. Iure sacra Scriptura, veritasque Catholica altissima dicitur; quia omne humanum negocium dignitatis, & difficultatis altitudine antecellit. Quid enim difficultatis cętera humanarum, cęterarumque rerum studia habere possunt, sacræ Scripturæ inextricabili altitudini comparata? Nihil inquam. Vnde circa alia studia humano ingenio naturali subtilitate suffulto se aliqualiter extollere licet, in hoc autem nihil, quia accedet homo ad cor altum, & exaltabitur Deus, & ideo defecerunt scrutantes scrutinio. Quamobrem hæreticorum magna caterua circa sacram Scripturam, proprijs viribus innitendo, à sensu Catholico delirauit. Quid enim difficultatis literatoria illa Grammaticorum ars continet, cuius solidissima fundamenta à voluntate humana initium habuerunt? Quid etiam obscuritatis habet illa Dialecticorum nodosis intricationibus implicata congeries, quæ disserendi ratio dicitur, quæ licet ab ipsa naturali variarum rerum habitudine inferendi originem trahat: tamen eius vniuersalia principia, à quibus ars dicitur, ab humanis inuentionibus stabilita sunt? Vnde non modicum gloriatur noster ille Aristo. in fine 2. Elenchorum, ante tempora sua nihil fuisse de syllogismis dialecticis, præter id, quod ipse labore quęrendo, & attritione quærentis condiderit. Quid etiam magni oratoria illa facultas continet, quæ plerisque ex sola natura inest, vt pauca, vel nulla studiorum exercitatione indigeant? Vtraque enim supradictarum, & si non totaliter omnibus, tamen pro modulo naturaliter inest; vt ait Philosophus in principio Rheto. Rhetorica enim Dialecticæ assecutiua est, quia ambæ de quibusdam communibus tractant, quibus omnes participant. Omnes enim aliqualiter opponere, & defendere sciunt. Quid enim postremo intricatæ difficulta-

Laus sacræ Scripturæ ex difficultatis altitudine.

Cap. 8.

tis totum quadriuium continet, cuius veritas ab ipsa rerum natura tanta euidentiæ luce prodiț, vt nulli granum intellectus habenti de hoc liceat dubitare? His testimonia perhibet magnus ille August. qui de ingenij luculentia congratulans asserit se Cathegorias, & quidquid ad quadriuium pertinebat, sine magistro perfectè intellexisse: principia tamen Isaiæ (Quæ si aliorum Prophetarum Scripturæ contuleris, plana videbuntur) nunquam intelligere potuit, quousque à Doctore Catholico eruditus est. Accedit, & ad hoc natu

Tex. 1.

ralis ratio, quam ponit Philosophus 2. Metha. scilicet. Sicut se habet oculus noctuæ ad lumen Solis: ita se habet intellectus noster ad ea, quæ sunt notissima in natura. Et vocantur notissima in natura non ea, quæ intelligendi prima principia sunt, & dicuntur primæ animi conceptiones, quia de his nullus dubitat, nec dicuntur notissima in natura ea, quæ sensibus naturalitur cognita sunt, quia per se nota apud quemlibet accipiuntur, sed vocantur notissima in natura primæ, & vniuersalissimæ causæ effectiuæ, quæ scilicet sunt substantiæ motrices cœlestium orbium, quæ cum primæ sint in ordine

Ratio difficultatis sacræ Scripturę.

agendi, & mouendi, primo notæ esse deberent. Si ergo istæ substantiæ intelligentes à nostra cognitione valde separatæ sunt, quia sensus nostros, & sensuum appenditia excedunt, quanto magis illa diuina, immensaque substantia cognitionem nostram excedet, quæ ab omni motu passiuè, & actiuè per virtutis applicationem sequestrata est? Sacra autem Scriptura de hac supercęlesti superque substantiali substantia negociatur: quare omnium studiorum difficillima est. Quis enim Prophetarum secretissima dicta dignè exponere valeat? Personas mutant, numeros non tenent, in temporibus autem difficultas maxima est. Cum enim de tempore Christi sæpe loquantur, subitò ad futurum iudicium sermonem conuertunt: & cum de vno tempore te sensum nosse putaueris, velociter ad aliud distantissimum relabuntur. Quis enim sacrarum nuptiarum in canticis canticorum dulce valebit Epithalamium interpretari? De Apocalypsi autem quid dicam nescio, tot habet sacramenta, quot verba: immo tot sacramenta, quot literas, & parum dixi, quia pro merito voluminis omnis laus inferior est. Accedit, & ad hoc parabolarum frequentiū multiplicitas, & literæ difficultas, quæ interdum ad allegoricum, vel historicum, nonnunquam ad tropologicum, & anagogicum exponi desiderant. Adeo enim sacra Scriptura

Literarum sacrarum excellētię.

difficilis est, vt in quibusdam locis vsque hodie plenè non pateat intellectus. Sacra etiam Scriptura omnes artes, & negocia dignitatis altitudine antecellit: est enim omnium certissima. Quid enim Grāmaticę facultati certitudinis inest, cuius principia, & regulæ tempore mutato mutantur, vt patet, antiquorum libros si relegas? & ipsæ significatiuæ voces, de quibus eius totalis negociatio est, à varijs variè imponuntur. Quid etiam Dialecticorum facultas firmitudinis obtinet, quæ non semper necessarijs, sed etiam probabilibus locis innititur, & ipsi, qui necessarij videntur, si non deficiunt, deficere tamen possunt? quia res, à quibus eorum soliditas est, aliter etiam possunt immutari præter conditionem naturæ, & in ipsis necessarijs ex humani intellectus defectu aliquando conclusio falsa inducitur. De Rhetorica autem dicere non refert, qua nihil in humanis negocijs mutabilius est. Accedat, & quadriuium quod maximę est certitudinis; quia secundum Com-

Sacrę Scriptu. certitudo.

mentatorem 2. Meth. co. 16. scientiæ Mathe. obtinēt primum gradum certitudinis. Sed in his plena certitudo non est; quia ortus, & occasus Solis, & aliorum planetarum ad Mathem. pertinent, quos simpliciter necessarios dicimus, & in quibus omnium Astrologicarum veritatum regula stabilita est, sed & hi quotidie intercipi possunt, & iam intercepti fuerunt pugnante Iosue contra quinque Reges, vt Iosue cap. 10. confirmatur, & Isa. 28. cap. Verba autem sacrarum Scripturarum deficere non possunt; quia super immobilem veritatem innixa sunt. Veritas autem aliarum artiū in natura mutabili stabilitur, vt ipsa veritas Matth. 24. cap. attestatur: Cœlum, & terra transibunt, verba autem mea non præteribunt. De scientijs autem Naturalibus dicere nihil interest, quia magis mutabiles sunt. Et in tantum sacræ Scripturæ firmitas aliarum scientiarum firmitatem excellit, vt hanc firmiter tenentes, aliarum veritatem sola fide destruere valeant, rerū com-

mutando naturas, ſcilicet montes transferendo, & arbores in mari transplantando, quæ Chriſtus verè credentibus facere promiſit. Ab hac certitudine, & altitudine ſacra Scriptura intellectus, & Sapientia dicitur, vt habetur Deutero. 4. Hæc eſt ſapientia veſtra, & intellectus coram populis. Intellectus quidem, quia ſicut intellectus de principijs, & per ſe notis eſt, ita ſacra Scriptura de certiſſimis eſt, & per ſe notis, non lumine noſtro, ſcilicet, naturali, ſed ſupernaturali. Sapientia quidem dicitur, quia ſapiētia de altiſſimis cauſis eſt, nihil autem altius, & nobilius eſt obiecto ſacræ Scripturę, ſcilicet diuina eſſentia, vel ipſo Deo ſimpliciter, ſiue ſub ratione alicuius attributi, vel proprietatis. Eſt etiam ſacra Scriptura omnibus alijs in honore, & vtilitate altior, quod eſt contra naturam aliarum artium, quia quæ in alijs vtiles ſunt, honorabiles non ſunt, quæ autem honorabiles, vtilium nomen non communicant: ſacra autem Scriptura vtrumque perfectiſſimè poſſidet. Eſt enim vtilis, vt habetur 2. ad Timot. 3. cap. Omnis ſcriptura diuinitus inſpirata vtilis eſt ad docendum, ad arguendū, ad corripiendum, ad erudiendum in iuſtitia. Honorabilis autem eſt, quia habentes facit nimis honorabiles, vt patet Deuteron. 4. cap. Hæc eſt ſapientia veſtra, & intellectus coram populis, vt audientes vniuerſi præcepta hæc dicant: en populus ſapiens, & intelligens, gens magna. Vtilitas autem huius doctrinę maximè patet, quia omnia, quæ homini dirigendo vtilia ſunt, hic inueniuntur, hic enim omnis ſexus, omniſque ætas inſtruitur: hic habet infans, quid lactet, puer, quid laudet, adoleſcens, quid corrigat, iuuenis, quid ſequatur, ſenior, quid precetur. Hic diſcet fœmina pudicitiam, pupilli inuenient pietatem, viduæ iudicem, pauperes protectorem, aduenæ cuſtodem. Hic inuenient Reges, quid audiant, iudices, quid timeant. Hæc triſtem conſolatur, lætum temperat, iratum mitigat, pauperem recreat, diuitē, vt ſe agnoſcat, increpat: omnibus ſe ſuſcipientibus apta medicamenta tribuit, nec peccatorem deſpicit, ſed remedium ei per pęnitentiam iungit. Poſt per hāc Deus oſtenditur, ſimulacra irridentur, fides aſſeritur, perfidia deſtruitur, iuſtitia ingreditur, prohibetur iniquitas, miſericordia laudatur, crudelitas abdicatur, veritas requiritur, mendacium damnatur, dolus accuſatur, prędicatur pœnitentia, pax ſequenda promittitur, ſpes certa nutritur, & quòd in his omnibus eſt excellentius, Chriſti ſacramenta laudantur. Hæc Hieronymus. Hæc ſacratiſſima Scriptura omnium difficillima, certiſſima, & nobiliſſima, ſe elucidantibus vitam æternam promittit, vt patet Eccl. 24. cap. Qui me illucidant vitam æternam poſſidebunt. Hanc multi Doctores florentiſſimi a principio Eccleſiæ primitiuæ, vſque hodie modis varijs elucidauerunt, vnuſquiſque ſicut ei Spiritus ſanctus gratuitam menſuram conceſſit. Ego autem omnium minimus, qui etiam me eorum minimum dici indignum exiſtimo, cum in hoc gradu nihil me habere crediderim, os mutum mouere conabor, rauco gutture timens, voce tremula perſonabo, maiorum veſtigia ſemper adorans, prout mihi Spiritus ſanct. larga benignitas eloqui contulerit. Inde enim cognitum eſt, quòd non humanæ laudis affectio, nec nouarum rerum voluntas me ad huius operis ſarcinam importabilem impulerint, ſed charitas Chriſti, & proficiendi deſiderium me inuitum, ac renitentem trahunt, & retinent fugientem. Si ergo in huius operis latitudine aliquando me errare contigerit, quod maximè pertimeſco, beneuolum, & prudentem correctorem habere deſidero, ſcientem quòd non ſtudio ab alijs deuiandi, nouaque ſuperinducendi hæc effecerim, ſed vt ea, quæ alij altiſſimè, multiſque ingenijs quaſi intelligibiliter poſuerunt, ego ad maternam, vulgaremque linguam, ſtylo rudi, & aperto deducam. In quo talem tenebo formam, vt cuilibet libro Proœmiolum intentionis libri ſuccinctè cōtentiuum præponam, deinde eidem libro Prologum Hieronymis Rabani, aliàs Remigij, cum aliquali expoſitione coniungam, licet in hoc quidam alius pleniſſimè egerit. Ego tamen non ſtudio repetendi, quæ ab alijs in hac parte dicta ſunt, vt magnæ frontis volumina videantur; ſed vt modulum teneam aliquid dicam, præcipuè cum aliqui Prologi, qui aliqualem difficultatem continent, adhuc ſine expoſitione permaneant. Sed ne diutius oratio protendatur, quod inſtat agendum eſt. Sacratiſſima Scriptura,

Scientia ſacræ ſcript. vtilis ac honorabilis.

quæ Spiritu Sancto dictante composita est, in omnibus partibus suis ita perfectißimè cõstat, quòd nec ei subtrahi, nec additio veniat, vt patet Deuteron. & Apocalypsis vlti. cap. Eius autem vltimata intentio est, homines ad vitæ æternæ expectationem attollere, vt ait Apostolus ad Roma. 15. cap. Quæcunque scripta sunt, ad nostrã doctrinam scripta sunt, vt per patientiam, & consolationem Scripturarum, spem habeamus. Continet autem sacra Scriptura duo opera, scilicet opus creationis, & redemptionis: primum per quod ad esse naturale perducimur: secundũ per quod ad esse beatificum peruenimus. Secundum autem principale est, quia nihil nobis nasci proderat, nisi redimi profuisset. Vnde de perditißimo Iuda, qui redemptionis beneficium participaturus non erat, Christus dixit: Bonum esset ei si natus non fuisset homo ille. Principaliter ergo in sacra Scriptura redemptionis opus continetur: quare de creatione vnicus liber est, de redemptione autem omnes alij. Sed tripliciter, quia quidam eam factam continent, vt libri Euangeliorum: quidam futuram esse prædicant, vt libri Prophetarum. Quidam ad eam participandam per bonam vitam nos dirigunt, vt libri omnes Historici, & morales tam noui quàm veteris testamenti, sed hi quidem præcepta dando, vt morales: alij autem, vt præcedentium exemplis mouendo, vt Historici. Primus ergo liber, qui de creationis opere agit, creati hominis continuam succeßionem vsque ad legem datam, per quam ad opus redemptionis disponimur, cõtinet, scilicet à principio Genesis, vsque ad principium Exodi. hunc autem Scriptura cęteris anteponit ordine temporis, & naturæ, quia prius homo fuit quàm redemptione indigeret: de quo immediatè cum Dei adiutorio inchoabimus.

ALPHON-



ALPHONSI TOSTATI EPISCOPI ABVLENSIS, IN EPISTOLAM D. Hieronymi ad Paulinum Commentarij.

CAPVT PRIMVM.

FRATER Ambrosius tua mihi munuscula perferens, detulit simul, & suauissimas literas, quæ à principio amicitiarum fidé probatæ iam fidei, & veteris amicitiæ noua præferebant. Vera enim illa necessitudo est, & Christi glutino copulata, quam non vtilitas rei familiaris, non præsentia tantum corporum, non subdola, & palpans adulatio; sed Dei timor, & diuinarum Scripturarum studia conciliant.

FRATER. Iste Prologus Beati Hieronymi, qui in omnibus Biblijs anteponitur non est specialiter alicuius libri Procemium, sed quædam Epistola ad Paulinum amicum suum destinata, in qua quia de omnibus sacræ Scripturæ libris aliquid dicitur, toti Bibliæ quasi pro argumento præponitur. Et est summa Epistolæ, quòd Paulinus homo excellentis ingenij, qui Beati Hieronymi amicissimus fuit, vt hæc Epistola attestatur, desiderio sciendi sacram Scripturã vehementer ardebat: cura tamen cuiusdam sororis suæ tenebatur, ne ad huius rei doctrinam extra patriam, domumque sororiam longè discederet. Quapropter scripsit Beato Hieronymo, vtrum sine magistro, quod intendebat, cognoscere posset; addiditque,

A quòd si magistrum habere necesse erat, eum magistrum suum fieri vehementius exoptabat, vt & scientia, & conuersatione proficeret. Cui Beatus Hieronymus magistrum inquirere persuadens, rescribit, de Epistola Paulini mentionem faciens.

Frater Ambrosius. Et ista Epistola diuiditur in tres partes secũdum communem modum epistolarum, in salutationem, vel exordialem propositionem, & narrationem, & conclusionem. Primò præmittit, & captat beneuolentiam: Secundò intentionem explicat: Tertiò propositum Paulini non differendum esse determinat. Secunda ibi. *Legimus in veteribus*. Tertia ibi. *Festina quæso*. Circa medium 8. cap. Prima in duas, quia primo dicit se recepisse eius scripturam, secundo eius commendat amicitiam, ibi. *Vera enim*. Circa primum. *Frater Ambrosius*. Ista litera multipliciter scribitur: ideo multiplicem sen-
B sum facit. In libris autem omnium Epistolarum Hieronymi, vbi hæc Epistola ponitur, non dicitur (noua proferebant) & tunc est sensus, quòd frater Ambrosius detulit literas Paulini Beato Hieronymo, in quibus demonstrabatur amicitia, quæ ab antiquo fuerat inter eos. Et construitur sic. *Frater Ambrosius*. Idest, quidam frater nomine Ambrosius, qui fuit portator istarum literarum, nec fuit iste Beatus Ambrosius, qui Episcopus Mediolanen. erat. *Tua munuscula perferens*. Idest ducens munera, quæ mihi mittebas, quæ autem munuscula fuerint, non legitur, sed creditur, quod fuerunt aliqua dona gratis missa à Paulino ad consolationem Hieronymi. *Detulit simul*. Idest etiam. *Suauissimas literas*. Idest cum quibus valde lætatus sum, quia cum amicorum præsentia delectabilis sit, vt patet 9. Ethi. si tñ haberi non possit, vel non expedit, litera pro amico recipitur.

Quæ præferebant. Ideſt, demonſtrabant. *Fidem*. Ideſt, certitudinem. *Fidei*. Ideſt, fidelitatis. *Probatæ*. Ideſt quã m ego expertus ſum in operis exhibitione, & præferebant. *Fidem*. Ideſt, certitudinem. *Veteris amicitiæ*. Ideſt, in iſtis literis patebat quomodo me ab antiquo dilexeris. Sed ad iſtum ſenſum melius diceretur perferebant, quàm præferebant, quia præferre comparare eſt, perferre autem ducere eſt. In Biblijs autem habetur noua præferebant, & eſt ſenſus, quòd illæ literæ Paulini demonſtrabant amicitiam veterem, & nouam fuiſſe augmentatam. Et conſtruitur ſic. *Quæ præferebant*. Ideſt, demonſtrabant. *Fidem*. Ideſt, certitudinem. *Fidei*. Ideſt, fidelitatis. *Iam probatæ*. Ideſt, quam iam experimento cognoueram. *Amicitiarum a principio*. Ideſt captarum a principio, ita ꝙ ex quo me diligere incepiſti, ſemper verè dilexiſti. *Et veteris amicitiæ noua præferebant*. Ideſt demonſtrabant quandam nouitatem factam in amicitia veteri, ſ. ꝙ nunc maior, & feruentior erat quàm ante, ex nouo deſiderio ſciendi ſacram ſcripturam. Et iſte ſenſus patet per ea, quæ ſubduntur, quia Hiero. laudat immediatè amicitiam, quæ fit non ex aliquo bono temporali, ſed propter amorẽ Dei, & ſtudium ſacræ ſcripturæ. Poſſet etiam dici, ꝙ li (nouam) poneretur in accuſatiuo ſingulari, & (amicitiæ) poneretur in datiuo, vt diceremus. *Et veteri amicitiæ nouam præferebant*. Ideſt demonſtrabant amicitiã nouam eſſe maiorem, ꝗ antiquam. Sed ad ſupradictum ſenſum redit. *Vera enim neceſſitudo*. Hic ponitur ſecundum, in quo cõmẽdat Paulini amicitiam. *Vera neceſſitudo*. Ideſt verus amor, qui dicitur neceſſitudo, ideſt colligatio a Necto, nectis, ideſt cõiungo. Nullum enim maius vinculum eſt, quàm amor, quia fortis eſt vt mors dilectio, vt patet Canti. 8. & aquæ multę non poterunt extinguere charitatem. Qui enim amat amato idẽtificatur, qa amicus eſt alter ipſe, vt patet 9. Ethic. & amor trãsformat amantem in amatum, quia anima verius eſt vbi amat, quàm vbi animat. *Et Chriſti glutino copulata*. Ideſt fundata ſupra charitatem, quæ Chriſti glutinum dicitur. Dicitur (glutinum) quia ita vnit, vt glutinum. Dicitur. *Chriſti*. Quia Chriſtus nullum alium amorem ꝑcipit, niſi charitatem, quia ſolus meritorius eſt: ideo Apoſtolus 2. ad Corinth. 5. cap. Neminem ſm carnem cognouimus, i. amauimus, & ſi cognouimus Chriſtũ ſm carnem, ſed iam non nouimus. *Quam non vtilitas rei familiaris*. Ideſt rei domeſticæ, ſcilicet pecuniæ, vel æquiualentis, ſupple conciliat, & in hoc excludit amicitiam propter vtile. *Non ſubdola*. Ideſt ficta. *Et palpans*. Ideſt blandiens. *Adulatio*. Et in hoc excluditur amicitia delectabilis, quia aliqui amici aliorum efficiuntur propter præſentiam corporum, ideſt qa vnus delectatur in pręſentia alterius, ſiue ex ſolo grato aſpectu, ſiue ex fruitione libidinoſa, alij autem quia verbis iocoſis, vel adulatorijs aliorum delectantur, & neutra harum eſt bona, quia pertinet ad homines vitioſos. Tertia eſt honeſta amicitia, quam hic tanquàm optimam ſtatuit, de quibus Ariſtot. in 7. Ethic. *Sed Dei timor*. Qui facit homines ſe rectè amare ad vitam æternam. Et non loquitur de timore ſeruili, ſed de timore caſto, qui permanet in ſæculum ſæculi. *Et diuinarum ſcripturarum ſtudia*. Quia honeſtus amor eſt, ꝙ diſcipulus Magiſtrum diligat, vt in ſacra ſcriptura ab eo doceatur, & Magiſter diſcipulũ, vnde Apoſtolus Paulus licet omnes homines ex charitate diligeret, ſpecialiter tamen eos, qui diſciplinam ab eo ſuſcipiebãt, ideo dicebat eis; Filioli mei, quos ego iterũ parturio, donec formetur in vobis Chriſtus. *Conciliant*. Ideſt coniungunt, & pertinet ad maiores, quando minoribus per amicitiam coniunguntur, vt ait Vgutio, & inde eſt, verbum, Reconcilio.

Cap. 9.

F

Legimus in veteribus hiſtorijs, quoſdam luſtraſſe prouincias, nouos adijſſe populos, maria tranſijſſe, vt eos quos ex libris nouerãt, coram quoque viderent. Sic Pythagoras Memphiticos vates, ſic Plato Aegyptum, & Architam Tarentinum, eamq; oram Italiæ, quæ quondam magna Græcia dicebatur, laborioſiſſimè peragrauit, vt qui Athenis magiſter erat, & potens, cuiuſque doctrinã Academiæ Gymnaſia perſonabant, fieret peregrinus, atque diſcipulus, malens aliena verecundè diſcere, quàm ſua impudenter ingerere: Denique cum literas quaſi toto orbe fugientes perſequitur, captus à piratis, & venundatus, etiam tyranno crudeliſſimo paruit, captiuus, vinctus, & ſeruus, tamen quia Philoſophus, maior emente ſe fuit.

G

Legimus. Hic ponitur ſecundum principale, ſcilicet epiſtolæ narratio continens intentionem totalem; & diuiditur in duas partes. Primò inducit eum ad quærendum magiſtrum exemplo Philoſophorum; ſecundo exemplo Sanctorum Apoſtolorum, ibi. *Quid loquar de ſeculi*. In principio ſequentis cap. Prima diuiditur in quatuor partes, ſecundum ꝙ ponuntur quatuor perſonæ, de quibus trahitur exemplum, ſcilicet Pythagoras, Plato, Titius Liuius, Apollonius. Secunda ibi. *Sic Plato*. Tertia ibi. *Ad Titum Liuium*. Quarta ibi. *Apollonius*. Circa primum. *Legimus in veteribus*. Hiſtoria narratio rerum geſtarum eſt, dicta apo tu iſtorin, quod eſt videre, quia antiquitus nullus hiſtoriam ſcribebat, niſi qui res fieri conſpexiſſet, vt ait Iſidorus 1. Ethim. Dicuntur veteres, quia de antiquis temporibus faciunt narrationes, ſicut erat tempus Pythagoræ, & Platonis reſpectu temporis Beati Hiero. *Quoſdam luſtraſſe*. Ideſt circuiſſe. *Prouincias*. Scilicet, quod per multas terras diſcurrebant, vt ſapientes viderent. Luſtrare enim multa ſignat, ſcilicet, circuire, purgare, illuminare, circundare, de quibus in Ebrardo. Et inde luſtrum veniens multa ſignat. *Nouos*. Ideſt ignotos, quos nunquam viderant. *Adijſſe populos*. Ideſt iuiſſe ad populos. Adeo, componitur de, ad. & eo, is, & idem eſt adire, quòd ad aliquid ire. *Maria tranſijſſe*. Quia neceſſe erat Maria tranſire ad longinquos populos viſitandos.

H

Hiſtoria quid ſit.

Lib. 1. cap 40.

I

Vt eos, quos ex libris nouerant. Scilicet cognoſcendo ſcientiæ magnitudinem, in legendo libros eorum. *Coram*, Ideſt præſentialiter viderent. Eſt hic coram, aduerbium, quia ſine caſuali ponitur. *Sic Pythagoras Memphiticos vates*. Ideſt, Pythagoras iuit ad Memphiticos vates.

K

Vt ait Valerius Maximus, libro octauo. Pythagoras cupiditate honeſtatis percipiendæ Aegyptum petijt, vbi literis illius gentis aſſuefactus, præteriti æui ſacerdotum Commentarios ſcrutatus, innumerabilium ſuorum ſæculorum obſeruationes cognouit. Pythagoras de Samo inſula oriundus tempore Cambyſis Regis floruit, ſub anno ab orbe condito quater mille demptis quinquaginta octo, iuxta Euſebium libro Chronicorum, ſed hoc eſt iuxta annos interpretum, ſed iuxta veritatem Hebraicam, erant multo pauciores, ideſt tres mille quingenti ſexaginta ferè. De quo Valerius Maximus

ſic

sic ait, Pythagoræ tanta reuerentia ab auditoribus attributa est, vt, quę ab ipso audijssent, in disputationem deducere nefas putarent, interpellati autem, ut causam redderent, hoc solum rñdebãt.s. Pythagoram dixisse. De hoc etiam Augu. de ciuitate Dei lib. 8. Duo genera Philosophorum traduntur, vnum Italicum ex ea parte Italiæ, quę olim magna Gręcia dicebatur, alterum Ionicum in eis terris, vbi nunc Gręcia nuncupatur. Italicum genus authorem habuit Pythagoram Samiũ, qui interrogatus semel quid se profiteretur, Philosophum se esse respondit, idest sapientię amatorem, quoniam sapientem profiteri arrogantissimum videbatur. De quo Seneca in Epistolis ad Lucillum, & Lactantius de natura Deorum lib. 3. cap. 18. dicunt quòd intantum frugalitatem dilexit, quòd carnium esum abhorruit: credidit enim animas hominum migrasse in corpora bestiarum. De hoc Ouid. Metamor. 15. loquens ex authoritate Pythagorę sic ait.

Parcite mortales dapibus temerare nefandis
Corpora, sunt fruges, sunt deducentia ramos
Pondere poma suo, tumidæque in vitibus vuæ.

Dixit etiam Pythagoras non esse infernum, nec pęnas post mortem, sed ista esse à Poetis conficta, animas verò migrare de corpore in corpus perpetua successione. De hoc Ouid. Metamor. 15. Loquens secũdum doctrinã Pythagorę, recitando eius dicta, sic ait.

O genus attonitum gelidæ formidine mortis
Quid styga, quid vmbras, quid numina vana timetis,
Materiem vatum, & falsi pericula mundi.
Morte carent animæ, semperque priore relicta.
Sede, nouis habitant domibus, manentque receptę.

Dixit etiam Pythagoras se fuisse militem Euforbũ in bello Troiano mortuum a Rege Menelao. De quo Ouidi. vbi supra.

Ipse ego, nam memini Troiani tempore belli,
Panthoides Euforbus eram, cui pectore quondam.
Hęsit in aduerso grauis hasta minoris Atrydę.

Memphiticos vates. Idest sapientes Aegypti. Vates dicuntur à vi mentis, idest quia mente excellentes sunt. Et dicuntur vates Poetæ, vel Prophetę, Sacerdotes, siue sapientes. In Aegypto enim prius sapientiã inuenta est in astris post Nemrod, Mercuriũ, & Athlantem, quia Abraham in descensu suo illuc Aegyptios docuit, vt nostri Doctores volunt. Aristo. autem primo Meta. vult quòd Sacerdotes Aegypti per continuam inuestigationem astrologiam inuenerint: vnde ait. Propter nimium admirari Sacerdotes in Aegypto inceperunt Philosophari. *Memphiticos.* Dicuntur Memphitici à Memphi ciuitate Aegypti: quam fundauit Epaphus Iouis filius, vt ait Isidorus. 15. li. Etymo. In hac primum studium totius orbis fuit, quod in multis dicitur floruisse, pręcipuè in Astrologia propter loci conformitatem. Cum enim tellus illa saluberrima multas meteorologicas impressiones secundum experientiam non cognoscat: cum nec nubis densitas, nec turbinis obscuritas, nec morborum tempestuosa procella nullatenus impediant intuitum, Sydereos cursus lumine contemplantur. *Sic Plato Aegyptum.* Idest etiam Plato adiuit Aegyptum, & Architam Tarentinum.

In Proem. — Cap. 1. circa med.

De hoc Valerius Maxi. lib. 8. ait. Plato autem patriam Athenas, Præceptorem Socratem sortitus, & locum, & hominem doctrina fortissimum: ingenij quoque diuina instructus abundantia, cum omnium mortalium iam sapientissimus haberetur, eo quidem vsque, vt si ipse Iuppiter è cęlo descenderet, nec elegantiore, nec beatiore facundia vsurus videretur. Aegyptum peragrauit, dum à Sacerdotibus eius gentis, Geometrię multiplices numeros, cœlestiũ obseruatione rationum percepit. De hoc etiam Iustinus in Chronicis, Plato Socratis discipulus fuit 41. annis post eum natus. De hoc Valerius Max. lib. 1. Dormienti Platoni in cunis, apes mel pueri labijs inserebant, quę Heliconios mõtes omnis doctrinę flore virentes, & singulare eloquium demonstrabant. De hoc Apuleius in lib. de moribus Platonis. Plato prius Aristocl. dictus est: pater namque eius Ariston: sed postea propter pectoris latitudinem, Plato nuncupatus est: iste etatis suę anno. 81. vita defunctus est. Quapropter ait Seneca Epistolarum lib. 1. Epistola 84. Magi qui tunc fortè erant Athenis defuncto Platone immolarunt, omni homine eum fœliciorem esse putantes, quòd consumasset perfectissimum numerum annorum, quem nouem nouies multiplicatis componunt. *Aegyptum.* Aegyptum ab Aegypto Rege Danao expulso inhabitatam ferunt, quę ante Aeria dicebatur, sed ipso regnante Aegypti nomen accepit. De cuius gentibus, & ritibus sacrorum, scientia, locis mirabilia dicit Solinus in Polistor. cap. 41. *Architam Tarentinum.* Scilicet adiuit. De Archita ait Valerius lib. 4. Tarentinus Architas dum se Pythagorę præceptis Metaponti penitus immergit, magno labore, lõgoque tempore solidum opus doctrinę complexus: postquam in patriam reuertitur ac rura sua reuisere cępit, animaduertitque negligentia rustici corrupta & perdita, intuensque malè meritũ. Sumpsissem, inquit, à te suppliciũ, nisi tibi iratus essem. Maluit enim impunitum relinquere, quàm propter iram iusto grauius punire. *Tarentinum.* Tarentinus à Tarento dicitur: Tarentum ciuitas est in extremis finibus Italię, vbi se Italia in duo cornua fundit, geminum spectans ęquor, scilicet Ionium, & Siculum iuxta illam partem, in qua Sillaceum eminet promontorium, & Caribdis vorago ex parte prouincię Siculorum, vt ait Solinus in Polistor. cap. 2. Hanc Taras Neptuni filius condidit, à quo Tarentum dicta fuit. De qua Horatius in lib. sermonum.

Pectinibus patulis iactet se molle Tarentum.

Pectines pisces sunt, qui vocantur, lenguados, vulgariter. *Eamque oram Italiæ.* Idest Italicam regionem. *Laboriosissimè peragrauit.* Idest cum magno labore trãsiuit; quia fortè bella erant, & latronum pericula, & pecuniarum defectus. Ora sine aspiratione signat regionem, vel vestis extremitatem: cum aspiratione significat tempus. Vnde Ebrardus.

Aspires horam, tibi tempus significabit.
Si non aspires, Limbum dabit, & regionem.

Quæ quondam magna Græcia dicebatur. Idest quę Italia dicebatur olim magna Gręcia. Quare autem sic dicebatur, ratio est, quia vt ait Isidorus 14. Etymo. Italia à Græcis populis occupata, magna Græcia nuncupata est. Deinde à regis nomine Saturnia, mox, & Latium appellata est, eo quòd Saturnus à Ioue sedibus suis pulsus ibi latuerit. De quo Ouid. 1. Fast. ait. Cap. 4.

Et bona posteritas puppem formauit in ęre.
Hospitis aduentum testificata Dei.

Postremo ab Italo Siculorum rege ibi regnante Italia nuncupata est. Solinus in Polistor. cap. 2. dicit, quòd Italiam primum Aborigines, Arunci, Pelasgi, Archades, Siculi, totius postremo Gręcię aduenę cõdiderunt. *Vt qui Athenis.* Idest in ciuitate Atheniensi. *Magister erat.* Quantum ad sapientiam. *Et potens.* Quia magnus fauor ei dabat in regimine ciuitatis, qa multa de politico regimine disseruit. De hoc August. 2. de ciuit. Dei dicit, quòd Plato Poetas censuit ex vrbe pellendos. Cap. 14. in princip.

Athenę dicũtur quasi littorales, quia in littore maris cõstitutę sunt, vel dr̃ Athenę. ab. a. quod est sine, & Thanatos, qđ ẽ mors, quasi sine morte, qa ibi sapiẽtia legeba-

legebatur, quæ immortalis est, vel de immortalibus tractans, vel hominem per famam immortalē faciēs, siue, quia per eam mortales homines in contemplatione immortalium eleuātur, vt habetur 10. Ethi. vel dicitur Athenę à Minerua, quæ Grecè Athena dicit. De quo Aug. 18. de ciui. Dei. Secundum doctrinam Marci Varronis regnante Cecrope, qui ciuitatem illā condidit, dum filij Israel in captiuitate Aegyptiaca te nerentur, quæ cum nondum nomen haberet, accidit ꝙ oliua ibi appareret, & de alio loco aqua subito erupisset. Cecrops his prodigijs territus consuluit Apollinem, qui respondit aquam significare Neptunum, oliua Mineruam; esse autem in electione ciuium à quo eorum ciuitati nomen imponerēt. Quo audito Cecrops omnes ciues viros siue fęminas conuocauit, quia mos tunc tpis erat, vt fęminę publicis consultationibus interessent. Oēs mares pro Neptuno, fœminæ autem pro Minerua tulere sententias, & quia vna fęmina virorum numerum superauit, à Minerua nomen impositum est. Ouidius aūt Metamor. lib. 6. dicit, ꝙ cū Minerua, & Neptunus corā duodecim Dijs contenderent, quis eorum vrbi nomen imponeret, Neptunus tridēte saxa dura percussit, à quibus equus exilijt: Minerua terram percussit, & oliua baccis plena apparuit, ex quo pro Minerua sententia lata est. *Cuiusque.* Idest Platonis. *Doctrinas.* Quia de multis rebus scripsit. *Gymnasia Academiæ personabant.* Idest laudabant: est sensus, ꝙ Plato, qui multas doctrinas luculentissimè scripserat, quæ in Academicis studijs legebantur, magis volebat peregrinando ab alijs discere, q̄ sua iactanter extollere. *Gymnasia.* Dr̄ Gymnasium exercitium corporale, quod corpore nudo fit, vt lucta, vel ludi antiqui gladiatorum, vel Gymnasiū locus, in quo ista fiunt: Vnde balneum Gymnasium dr̄, quia balneantes nudi sunt. Hinc etiam transfertur, vt ait Isidorus 18. Etimo. Vt omnium prope artium exercitia Gymnasia dicantur. Inde etiam Gymnasia studiorum loca dicuntur, vt patet 2. Macha. cap. 4. Academica dicuntur ab Achademia villa apud Athenas, quam Plato ad studij vacationem elegit desertā, & pestilentem, vt libidinosi motus metu mortis in discipulis frangerentur, & nihil aliud desiderarēt, nisi quod addiscebant. *Malens.* Idest magis volens. *Aliena verecundè discere.* Idest addiscere verecundè quidem, quia ad hoc extra patriam exulabat in habitu paupere, & despecto, multas iniurias, & contumelias perferens. *Quam sua impudenter ingerere.* Scilicet volendo de hoc gloriari. *Denique.* Idest postquam peragrata Italia audiuit Architam Tarentinum. *Cum literas toto orbe fugientes persequitur.* Idest quę ab homine recedere videntur dum eas inquirit, quia cum quis plura sciuerit, multo plura nondum scita cognoscit, & semper videtur ab eo longius scientia recedere, vt dr̄ Eccl. 7. Dixi sapiens efficiar, & illa longius recessit à me multo magis quàm erat. Vel dicuntur toto orbe fugiētes, quia in paucis locis totius orbis, & distantissimis reperiebantur. Et hunc sensum intendit tex. dicens: Platonē diuersas ꝓuincias inquirēdo literas, peragrasse. *Captus à piratis.* Dicūtur pyratę latrones marini, qui pugnam faciunt, & mercatorum naues rapiunt, vel trāsfretantium: pirata à pir, quod est ignis, & ratis, quia in rate ignem deferat. De quo Lucanus in 3.

Aug. ca. 8. circa princip. & c. 9. in princip.

Cap. 17.

Omne fretum metuens pelagi pirata reliquit.

Venundatus. Quia dū Plato diuersas prouincias peragraret, & mare Siculum peruagata Italia transijsset, à piratis Siculanis captus, Dionysio venditus est. *Tyranno crudelissimo paruit.* Idest Dionysio. *Tyranno.* Domino Siracusanorū, & pene totius Siciliç. Fuit enim crudelissimus, quia in diuersis hominum cruciatibus lętabatur. Vnde in quodā lacu magno murenas hor- F rendos pisces nutriri fecit, quibus viuos homines tradebat deuorandos.

De hoc Valerius Maxi. lib. 6. Dionysius cum hæreditatis nomine à patre Siracusanorum ac pene totius Siciliç tyrānidem accepisset, maximarum opum Dominus, exercituum Dux, & rector classium, equitatuum potens, à patria propter tyrannidem pulsus, coactus inopia literas pueros Corinthij docuit. *Captus.* Scilicet à piratis. *Vinctus.* Idest ligatus, scilicet à Dionysio. *Et seruus.* Idest conditione seruili venditus. *Quia tamen Philosophus, maior emente fuit.* Idest licet venderetur Plato Dionysio tyranno: tamen quia Plato Philosophus erat seruus existens maioris dignitatis erat, quàm Dionysius, qui eum emerat. Aliquę li- G terę habent. *Maior emente se fuit.* Et tunc est sententia clara. Alię autem habent maior emente, vt ponatur maior in recto, & tunc est sentētia, quæ supra ponebatur: alię literę habent maiore mente fuit, ita, quòd ponatur maiore in ablatiuo, & in his duobus facilis corruptio est. Et est sensus in ista litera, quòd licet Plato fuerit in seruum venditus, quia tamen Philosophus erat maior mente fuit, idest constantiorem animum habuit in ista aduersitate, quàm si non fuisset Philosophus, quia status sui amaritudinem maturitate consilij temperabat ęquo animo tolerando. De hoc ait Valerius Maxi. lib. 4. Plato patria pulsus à Dionysio tyranno Megaram petierat, vbi cum Theodorum principem eius vrbis domi conuenire vellet, nec admitteretur, multum diuque ante fores H retentus comiti suo ait: Patienter hoc ferendum est: forsitan enim nos cum in gradu dignitatis nostrę essemus, aliquid tale fecimus, tranquillitate consilij, ipse sibi conditionem exilij placidiorem fecit. De Platone Seneca ait, quòd postquam Dionysio tyranno vēditus extitit, quidam cognoscens esse tantum Philosophum octo Sestertijs emit, vt liberum permitteret. Contra quem Seneca magna ira mouetur, quòd tantum Philosophum tam paruo precio cōparasset.

Ad Titum Liuium lacteo eloquentiæ fonte manantem de vltimis Hispaniæ Gal- I liarumque finibus quosdam venisse nobiles legimus, & quos ad contemplationem sui Roma non traxerat, vnius hominis fama perduxit. Habuit illa ætas inauditum omnibus sęculis celebrandumque miraculum, vt vrbem tantam ingressi aliud extra vrbem quęrerent.

Ad Titum Liuium. Multi de Hispania, & Francia venerunt Romam, vt Titum Liuium viderent, qui maximus eloquentia habebatur. Duo fuerunt Titi Liuij: vnus fuit Tragediarum scriptor Romæ florens regnante Ptolomęo Epifane ante natiuitatem Chri- K sti, anno fere ducentesimo. Alius fuit Titus Liuius, qui gesta ab vrbe condita vsque ad sua tempora sub decem decadibus compilauit: licet quidam plures dicant, & iste paulo ante Christi aduentum floruit, & de hoc dicitur hic. *Lacteo eloquentiæ fonte manantem.* Rhetorica transformatio est, quia ille, vt fons in eloquentia abundabat, & quia non solum in verbis abūdans erat, sed etiam verba illa dulcia erant, vt lac, vel mel: ideo lacteo fonte manare dicitur. *De vltimis Hispaniæ Galliarumque finibus.* Idest de vltima parte Hispanię, & Francię, quia fines harum prouinciarum satis distant ab vrbe Roma.

Duo fuerunt Titi Liuij.

Hispaniæ descriptio Cap. 4.

Hispania prouincia est in fine Europę sita, quæ ab Occidente, & Septētrione Oceano clauditur, ab Austro Mediterraneo Tyrrheno, vel potius Hiberico, & Balearico, iuxta Isidor. libro 14. Etymolog. concluditur: ab Oriente Pyreneis montibus terminatur, licèt Gothorum tempore ab Austro vltra Tyrrhenū mare Tigitana prouincia cum multis vrbibus ad Hispaniā pertinuerit, ab Oriente vero vsque ad Narbonam vltra montes Pyrenęos dilatata fuerit. Hæc terra multas appellationes, & populos. Tubal habuit, quia primo Hesperia nuncupata est. Nam Tubal quintus filius Iaphet fuit, a quo Hiberi, & Hispani, vt dicūt Hieronym. & Isidor. processerunt. Filij autem Tubal, diuersis prouintijs peragratis, curiositate peruigili, Occidentis vltima petierunt; qui in terram, quę nunc Hispania dicitur, venientes, & Pyrenei montis iuga primitus habitantes; in populos excreuerunt; & primo Cętubales sunt vocati, quasi Cętus Tubal. Et attendētes stellam, quę ibi post Solis cubitum occultatur, occasumque eius Vesperum stellam Hesperumque nominari, & patriam a stellę nomine Hesperiam vocauerunt, & hoc nomine vtuntur omnes Poetæ, cū Hispaniam nominare volunt. Durauit autem ista prima appellatio vsque ad aduentum Herculis in terram illam, a destructione linguarū in Babylonia, quod fuit tempore Phaleg, vt patet Gen. 11. c. Computando ergo a tempore Phaleg, vsque ad tempus Iepte iudicis Israel per lib. Gen. Iudicum, & Iosue, variasque historias inuenientur anni fermè mille, & quatuor cētū secundum Eusebium, & interpretes: sed secundum literam Hebraicam erunt quasi mille. Hercules autem in Hispaniam venit, vbi expugnato, & mortuo Gerione, in Pharo Gallæciæ, qui tunc tribus regnis, s. Gallæciæ Lusitaniæ, & Beticę præerat, terram suo dominio subiugauit, quam Græcis, quos secum adduxerat cū alijs incolis, qui ibi erant populauit, relicto ibi Hispalo viro illustri de comitibus Herculis, quem ipse præposuit ꝓuinciæ illi, & ab eius nomine terra Hispania dicta est. Durauit autem hęc appellatio secunda, a tēpore Herculis vsque ad tempus Theodorici regis Gothorum, qui sunt anni fermè mille septingenti, & 40. licèt ante Gothos Sueui, & Alani, & Silingi, sedes in Gallæcia tenuerint, sed paucum tempus fuit: quia Gothi eos deleuerunt, & Hispaniam repleuerūt. Et durauit hoc vsque ad Rodericum vltimum regem Gothorum, & sunt anni isti fermè trecenti, & octoginta. Deinde Arabes, expulsis, & deletis popularibus Gothorum, terram tenuerūt, & post versa vice Gothi Arabes expulerunt: nunc autem Gothi admixti Arabibus terram istam incolunt. De Hispaniæ laudibus Solinus auctor certissimus mirabilia dicit in Polistorum, cap. 24.

Galliæ descriptio.

Galliarumque finibus. Gallia, Francia dicit, sed plura cōprehendit Gallia, s. Aquitaniam, Vasconiam, & alias prouincias. Gallia enim ab Oriēte finibus Germaniæ applicatur, ab Occidente Hispaniæ, in montibus Pyrenæis coniungitur, ab Austro habet Italiam, a Septentrione freto Britannico terminatur. Francia autem, quæ minoribus terminis clauditur, habet ab Oriente flumen Rhenum a Meridie Narbonensem prouinciam, ab Occasu Lugdunensem apud Rodanum, ab Aquilone freto Britannico terminatur. De hac Solinus in Polisto. cap. 22. & de proprietatibus rerum, lib. 15. *Et quos ad contemplationem sui Roma non traxerat.* Multi enim de longinquis partibus, vt Romam viderent veniebāt, isti autem vt Titum Liuium. *Habuit illa ætas.* Scilicet in qua vixit Titus Liuius. *Inauditum omnibus seculis celebrandumque miraculum.* Magnum miraculum erat, quòd aliqui venirent de partibus remotis ad vidēdum vnum hominem Romanum, & non ad videndum Romam, quę tunc florentissima erat. Et est hoc

A aliqualiter contra argumentum, quod agit Boetius 2. de consol. Prosa 7. quòd in tempore Marci Ciceronis Roma florentissima erat, & tñ fama eius vltra Caucasum montem non transcenderat, quāto magis fama vnius hominis transcendere potest? Vult enim Boetius ibi probare, quòd fama hominum modicum dilatari potest. *Aliud extra vrbem quærerent.* Idest præter vrbem, quia Titus Liuius in vrbe erat, ideo non quærebant eum extra vrbem, sed in vrbe. Dicitur tamen extra vrbem, idest præter vrbem; quia non vrbem videre quærebant, sed Titum Liuium.

Apollonius, siue ille magus, vt vulgus loquitur, siue Philosophus, vt Pythagorici tra-
B dunt, intrauit Persas, pertrāsiuit Caucasum, Albanos, Scythas, Massagetas, opulentissima Indiæ regna penetrauit, & ad extremum latissimo Phison amne transmisso, peruenit ad Brachmanas, vt Hiarcham in throno sedentem aureo, & de Tantali fonte potantē, inter paucos discipulos de natura, de moribus, ac de cursu dierum, & syderum audiret docentem. Inde per Elamitas, Babylonios, Chaldæos, Medos, Assyrios, Parthos, Syros, Phœnices, Arabes, Palæsthinos, reuersus A-
C lexandriam perrexit ad Aethiopiam, vt Gymnosophistas, & famosissimam solis mensam videret in sabulo. Inuenit ille vir vbique, quod disceret, & semper proficiens, semper se melior fieret. Scripsit super hoc plenissimè octo voluminibus Philostratus.

Apollonius. Iste multas pertransiuit prouincias, vt patet in litera. Quatuor legimus Apollonios sapientes, preter Apollonium qui rex Thyri fuit. Duo, Gentiles, quos Plinius in lib. de naturali Historia commemorat: vnus Pergamenus, siue Troianus fuit, quem
D Plinius sequitur in tractando de animalibus: alius fuit Tarentinus. quem ipse in tractando de herbis, & arboribus sequitur. Alij duo Apollonij Christiani fuerunt sub imperatoribus Commodo, & Seuero, anno a Natiuitate Christi 185. Vnus eorum Senator fuit, qui a seruo suo proditus, quòd Christianus esset, de ratione fidei suæ a senatu fuit petitus, super quo magnum volumen defensiuum, & aliqualiter persuasiuum fidei Christi composuit, quod coram senatu ostendit, ad vltimum tamen capite truncatus est. Alius valde sapiēs fuit, qui contra hæresim Mōtani, & Priscillam, & Maximillam magna volumina edidit. De his Hieronym. in lib. de Illu. viris. cap. 40. & 42. De quo autem horum Apolloniorum loquatur, non plenè patet. Quidā, qui commentauit istum prologum, voluit ꝙ diceretur de
E isto vltimo, sed non vr̄ consonare verbis textus, quia ista historia antiquissima est. Duo aūt Apollonij Christiani nō erāt multū antiq. Item quia iste Apollonius audiuit Hiarcham, sed ille de antiquis philosophis est. Item quia, ideo tot prouincias iste Apollonius peragrauit, quia sapiētissimos rarissimos inueniebat, sed tempore duorum Apolloniorum Christianorum, tota Italia, in qua ipsi viuebant, & Europa, sapientibus plena erat, quia magnorum Philosophorū Peripateticorum, & Stoicorum libri vbique habebantur. Vr̄ ergo, ꝙ iste Apollonius fuerit aliqs de duobus primis, qui fuerunt antiq, tpe, quo pauci sapientes erant.

Siue Magus, vt vulgus loquitur. Vulgares vocant sapientes Magos. Sic vocantur Magi tres reges, qui ad adorandum Christum venerunt de partibus Orientis, de quibus dicit Chriso. super Matt. ꝙ Magi sapientes, & non incantatores erant. *Siue Philosophus vt Pythagorici tradunt.* Idest iste Apollonius, quia sapiens erat secundum modum loquendi Pythagoricorũ Philosophus dr̃: quia Pythagoras hominem sapiẽtem, Philosophũ vocat. Ab ipso enim Philosophiæ nomen exortũ est, quia vt ait Aug. de ciuit. Dei, lib. 8. Interrogatus quem se profiteretur: Philosophum, idest sapientiæ amatorem se esse dixit, quia sapientem se dicere arrogantissimum videbatur. Et nõ intelligas, ꝙ iste Apollonius a Pythagora appellatus fuerit Philosophus, sed ꝙ iste Apollonius vocari poterat, vel vocabat̃ Philosophus fm̃ modum loquendi Pythagoræ. Non enim potuit esse iste Apollonius post Pythagoram, quia vt infra dicitur iste Apollonius iuit Alexandriam, sed Alexãdria per annos quasi 160. a tempore Pythagoræ condita fuit, quia Pythagoras fuit sub Cambise rege Persarũ anno ab orbe condito fermè 4680. Alexandriam aũt Alexander condidit, qui regnauit ab orbe condito anno fermè 4830. vt ponit Eusebius, & Paul. Orosi. libr. 3. de Ormesta mundi. *Persas intrauit.* Hic ponũtur per ordinem terræ, quas Apollonius peragrauit. Et videt ex hoc ordine locorum, ꝙ dicatur de Apollonio Troiano, quia regnum Persarum prope regnũ est Troianorum. Vnde exiens de terra sua intrauit Persas, & deinde ad alias terras directè per latus Septemtrionale, donec deueniret ad Indiam, quę in extremo Oriẽtis est. Deinde declinauit versus partem Australem aliqualiter donec peruenit in Ethiopiam, quæ fm̃ latitudinem multum Australis est, & fm̃ longitudinem magis Occidentalis, quam supradictæ regiones. Si autem intelligeretur de Apollonio Tarentino, qui etiã antiquus est, non poneretur eadem via, sed alia loca, & prouinciæ ponerentur in ascensu Septẽtrionali, cũ Tarentum multum distet a terra Persarum: existens in termino Italiæ contra Siciliam, vt supra diximus. Et si dicas, ꝙ non potest intelligi de Apollonio Troiano, quia Troia ante ædificationem Alexãdriæ per annos octingẽtos octoginta, & vno destructa fuit, vt patet per Solinum in Polisto. computando ea, quæ dicũtur 1. ca. de destructione Troiæ, & de Olympiadibus, & ea quæ dicuntur c. 41. de constructione Alexãdrię. Respondetur, ꝙ filij Hectoris, qui manebant paruuli post excidium Troiæ, post mortẽ Astianactis filij primogeniti Hectoris, recuperauerunt Troiam de potestate quorundam Grecorum, qui in ea manserant, vt patet in 1. lib. Chronicorum, Lucę Tude. & fuit valde populata: durauitque populatio vsque ad bellum ciuile Sillæ, & Marij ducum Romanorũ, in quo Fimbria dux Marianus Troiam deleuit, igne apposito vsque ad internitionem crudelius quàm ante Greci deleuissent. De hoc Aug. de ciui. Dei, lib. 3. c. 8. valde deplorat. Fuit autem hoc ante Christi Natiuitatem per 70. annos, vt patet per Paul. Orosium, lib. 6. de Ormesta mundi, & plenius in Romuleone. *Persas intrauit.* Persæ gentes sunt in latere Septentrionali, quas Perseus sic nominauit. Fuit. n. Perseus Iouis, & Danais filius, qui ex Grecia in terram illam veniens, Barbaras gentes graui, & diuturno bello perdomuit. Nouissimè victor existens, nomen gẽti subditę dedit: vt ait Isidorus. lib. 9. Etymol. De his magis Paul. Orosi. in Ormesta mundi, libro 1. *Pertransiuit Caucasum.* Caucasus mons est, qui per longum tenditur ab indo flumine in parte Orientis, vsq; ad flumen Tygrin. In parte Occidentali Asiæ est a parte Septentrionali contra Meridiem. Habet iste mons mare Rubrum, & sinum Persicum. Et inter hæc duo, scilicet Caucasum, & mare Cap. 2.

F Rubrum sunt istæ prouinciæ, Aracusa, Parthia, Assyria, Persida, & Media situ terrarum montuoso, & aspero. In medio sui habent flumina præcipua Idaspen, & Arben; & in his prouincijs sunt 32. gentes, vt ait Pau. Oros. 1. de Ormesta mũdi. Hæ gentes generaliter Parthi vocantur, sed sacra Scriptura vniuersos sæpe Medos vocat. Dicitur Caucasus a candore niuium, quia niuibus densissimis est candidatus. Nã Caucasum lingua Orientali candidum sonat, vt ait Isid. 14. Etymol. Cap. 8.
Albanos. Albani ab Alba nuncupati sunt. Est autem Alba duplex, quædam apud ciuitatem Romanam, in qua primo regnauit Ascanius Aeneæ filius, quam & ipse condidit, quę sic dicitur ab Albula flumine, idest a Tiberi, qui prius Albula dicebatur, alia est Alba, quę est vltra Caucasum montem, circa mare Caspium. Et

Caucasus mons capitur dupliciter.

G accipitur mons Caucasus dupliciter. Vno modo pro quodam iugo, vel colle continuato a terra Colchorũ iuxta flumen Tygrin, directè tendente per latus Septentrionale vsque ad fluuium indum Orientalem, vt accipiebatur supra. Alio modo accipitur Caucasus ꝑ prima parte illius mõtis a principio, vsq; ad mare Caspium, & deinde diuersę partes illius montis diuersa nomina sortiuntur vsque in Oriẽtem, vbi finitur. Itaque a mari Caspio, quod est ab Oriente per oram Oceani Septentrionalis, vsque ad Thanaim fluuium, & Meothidas paludes, quæ sunt ad Occasum per littus Cimerici maris, quod est ab Africo vsq; ad caput, & portas Caucasi, q̃ sunt a Meridie, gentes sunt 34. Sed generaliter regio proxima Alba vlterior sub mari, & monte Caspio terra Amazonum nominatur. Et dicũ

H tur sic ab assiduis niuibus propter appropinquationẽ ad polum, vel quia Albo crine nascuntur. Horũ glauca oculis, i. picta pupilla inest, adeo vt nocte plusquam die cernãt, vt ait Isidorus. 9. Etym. *Scythas.* Antiquissimi populi sunt, laudatæque virtutis, vt ponit Gualterus Alexandreidis, lib. 8. Et sunt inter montem Caucasum, & Taurum, vt ait Paul. Oros. 1. de Ormesta mũdi, apud quos sunt Vngui, & Gangaride. *Massagetas.* Isti de origine Scytharum sunt, & dicũtur Massagetę, quasi fortes Getæ. Hi inter Scythas, & Albanos Septẽtrionalibus iugis inhabitant, de quibus Isidorus, vbi supra. *Opulentissima Indiæ regna.* Quia multæ Indię nuntur. Quedam India est, quę in portentis, & mirabilibus rebus abundat. alia autẽ quę rerum necessariarũ Cap. 2.

I ad vsus humanos opulentissima est. Habet. n. India ab Occidente fluuium indum, qui rubro mari finitur, a Septentrione montẽ Caucasum, reliquę partes Orientali, & indico Oceano terminantur. Hęc terra habet gentes 44. absque famosissima insula Taprobane, quę decem habet ciuitates, & absque alijs plurimis insulis habitabilibus. De hac Pau. Oros. 1. lib. de Ormesta mũdi, & Solinus in Polistor. c. 41. *Ad extremum Phison amne transmisso.* Idest pertransito, idest postquam perambulauit Apollonius regna Indię, transiuit flumen Phison, qui Ganges dicitur a Gentilibus, & fluit de Paradiso Terrestri. Et dicitur transijsse Apollonius Phison postquam perambulauit regna Indiæ, quia ascẽdit ad

K Indiam per Septentrionale latus montis Caucasi, Phison autem est in media fronte Orientis in ostijs Oceani Indici, veniẽs de Paradiso Terrestri: ideo primo pertransiuit omnia regna Indię, quę declinabant ad Septentrionem, antequam transiret Phison. Latissimus amnis dicitur, quia multam habet aquam. Est. n. quasi per mediam leucam latus, vt patet Alexandreidis, lib. 9. in bello contra Porum. Habet enim Phison decem magna flumina coniũcta, ex quibus quasi mare magnum videtur. *Peruenit ad Bracmanas.* Hi sunt ad partem Meridianam Indię post flumẽ Phison. De vita istorum scribit beatus Ambros. lib. qui intitulatur de vita, & moribus Bracmanorum. Et dicuntur Bracmani,

Bracmanorũ mores

mani, siue Bracmanę a rege suo q Bracma dictus est. Hęc gens pura, & sincera vita viuit, nullis rerum capitur illecebris, nihil appetit amplius quàm naturæ ratio flagitat, sola viuit alimonia, quam tellus sine cultura producit, hinc est, ꝙ nulla morborum genera, nullus apud illos medicinę vsus est; sed longa sanitas vsque ad mortem quàmquam meta sanitatis portauerit. Vnde nullus parens filij comitatur exequias, nullus altero superior, nullus ditior, nulla iudicia, quia nulla corrigenda; sed vna genti lex est contra ius non ire naturæ. Nulli intendunt corporali operi, quia non terrā colunt, nec venantur, nec aucupantur, nec piscantur, nec lauant sua corpora, quia immundis contractibus non sordescunt, sitim riuo sedant, ædificia non construunt, sed in fossis telluris, aut in speluncis, aut in cōcauis montium latebris habitant. Idem locus dum viuunt, mansioni proficit, dum moriuntur sepulturę. Non habent amictum pretiosum, nec colore fucatū; sed papiri tegmine membra velantur, nec in augenda pulchritudine plus affectant ipsi, vel vxores eorum q̄ nati sunt, intelligentes, ꝙ nullus eorū potest opus naturæ corrigere. Vnde ornamentorum cultum magis deputant oneri quā honori. Non sunt apud eos fornicatio, incestus, adulterium, nec aliquis concubitus, nisi gignendæ prolis amore. Arma non sumūt, bella nō gerunt, sed pacem moribus non viribus confirmant, non sunt apud eos ludicra spectacula, nec equina certamina, non ludi circenses, nec theatrales, sed solum mundi ornatum habent delectabile spectaculum; nec exercent mercandi vsum, nec peregrinari cupiunt, ut species peregrinas contemplentur. Simplex apud eos eloquentia, non fallerata Rhetorum facundia, sed cōmunis, etiam omnibus solum præcipiens non mentiri. Varia & discordantia Philosophorum dogmata nō sequuntur, sed eorum Philosophia est, quæ iuuare nō nisi iustè nouit, nocere nec iustè. Templa non ornant, nec altaria, nec in honore Dei pecudes mactant confitentes, & dicentes, ꝙ Deus verbo propitiatur orantibus, quod solum ei cum homine est: suaque nimis similitudine delectatur. Nam verbū, vt aiunt, Deus est. Hoc mundum creauit, hoc regit, & alit omnia, hoc ipsi fatentur se venerari, hoc ipsum diligere, ex hoc spiritum trahere: si quidem aiunt: Deus spiritus ac mens est; atque ideo non diuitijs terrenis, & rerum largitate munifica, sed religionis operibus, & gratiarum actione placatur. Hęc de moribus Bracmanorum de exemplo Didimi ad Alexandrum excerpta sunt. Item Græci scribunt de eis, ꝙ longęui sunt. Viuunt enim 150. annis propter munditiam, & bonam complexionem aeris: apud quos nō est ales, nec quadrupes, nec ferrum, non ignis, non aurum, non argentum, non panis, non vinum. Hi venerantur familiariter Deū, & indeficienter orant. Mulieres vero eorum seorsum manent interfluente Gāgetico fluuio, vbi decidit in Oceanum. Viri autem transfretant ad vxores suas mēse Iulio, & Augusto, manentque cum vxoribus suis per 40. dies, & iterum remeant. Cum autem vxor duos genuerit pueros, non amplius accedit ad eam vir eius, nec illa viro alteri appropinquat propter eorum multam religionem. Si vero contingat sterilem inter ipsas esse, vsque ad quinq; annos transit ad eā vir eius cognoscens vsq; ad quinquennium, & si non parit, nō amplius accedit ad eam. Propter hoc nec multitudinem hominum habet regio eorum. *Vt audiret Hiarcam*. Nomen Philosophi est, qui Hiarcas dicebatur, qui habitabat ī vicino terrę Bracmanorum, vel fortè inter Bracmanas, sed non multum concordat his, quæ supra diximus, s. ꝙ non sequuntur doctrinas Philosophorum, nec aurum, vel argentum habent. *In throno sedentem aureo*. Idest deauratō, affixis laminis aureis, ad honorem

Hiarcas.

A sapientiæ, maximè quia in terra illa non est aurum rarum, sicut in ista, sed sunt ibi contra Orientē vt ait Solinus in Polistor. c. 41. Crisia, & Argiria insulæ, quę pp multitudinem auri, & argenti solum aurum, & argētum dicūtur habere. Est etiam ibi terra Ophir, in qua sunt mōtes auri, ad quos mittebat naues Salomon ad deportandum aurum, vt habetur 3. Reg. 9. ca. De hoc etiam Solinus de proprietatibus rerum libr. 15. Vel dr̄ thronus aureus, quia ibi sapientia legebatur, quę auro comparatur, vt patet Sapientię 7. ca. & in multis locis scripturę. Sed primus sensus consonantior est. *De Tantali fonte potantem*. Idest dantem potum, s. ꝙ ille Hiarcas Philosophus lector dabat potum auditoribus suis de fonte Tantali, i. de sapientia mundana, quę curiosè

B accipitur, quia cum plus acquiritur, amplius desideratur. Et est similitudo de Tantalo, qui fuit filius Iouis, rex in Gręcia, qui dijs venientibus in domū suam carnes vnius pueri ad comedēdum apposuit, quamobrē dij torqueri in inferno mandauerunt, vt esset in aqua vsque ad labium inferius, & valde sitiret, nunquam tamen bibere posset, sed cum vellet bibere, omnes aquę effugerent, & ꝙ pulcherrima poma penderent vsque ad labium eius superius, & valde famelicus, nunquam degustare valeret, ideoque dum magis appropinquāt magis famescit, & sitit in æternum non saturādus. De quo Seneca in Tragedia Thyestis. & Oui. Metam. li. 4.

Tibi Tantale mille.

Deprehenduntur aquæ, quęque imminet effugit arbor.

C Sic sciētia, q̄ curiosè desiderat inflat, sed non saciat. Iō sp vltra, & vltra desiderat, vt ait Aposto. 2. ad Tim. 3. c. Sp addiscentes, & nunq̄ ad scientiam veritatis peruenientes. Et sicut auris non saciatur auditu, nec oculus visu; ita nec intellectus satiabitur sapientia. Et est rō, quia nunquam cessat desiderium naturale, donec adipiscatur bonum suum completum. Omnia autem q̄ intelligimus minora sunt ītellectu, quia spiritualis est: iō nūquam satiabitur, donec adipiscatur illud summū intelligibile, s. diuinam essentiam, quę illum repleat, & sic dicit Dauid. Psal. 16. satiabor cū apparuerit gloria tua. Et Psal. 35. Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ. *De natura*. i. de naturalibus rebus. *De moribus*. i. de morali Philosophia. *De cursu dierum*. Idest de varietate, quę accidit in diebus propter motum solis. *Et syderum*.

D De motibus, & figurationibus motuū, & aspectibus & alijs, quę ad Astronomiam pertinent, Magnus sapiens erat Hiarchas, quia de omni genere artis docebat. *Inde per Aelamitas*. Idest Aelamitę gens sunt in terra Persidis dicti ab Helam primogenito Sem. Persia enim multas gentes continet, vt sup. diximus. Et sunt Aelamitę magis Meridionales quā Persę, de quibus supra diximus, qui habitant apud mōtem Caucasum. *Babylonios*. Dupliciter Babylonia est, quædam in Chaldęa, quę est caput terræ Chaldaicę, quę olim pęnè totius orbis Orientalis domina fuit, regnante Nabuchodonosor, ī quā Iudęi captiui ducti sunt, per Nabuchodonosor, & Nabuzardam. Patet 4. Reg. & 25. c. Hęc ciuitas a Nērod gigante, & comitibus suis incepta fuit,

E vt patet Gen. 11. c. sed post annos plusquam ducentos a regina Semirami vxore Nini instaurata est. De hoc Pau. Oros. li. 2. de Ormesta mundi. Fuit autem destructa per Darium, & Cyrum reges Medorum, & Persarum, vt patet Daniel. 5. & Abachuc 3. & Isa. 13. cap. & mansit Babylonia deserta facta habitatio volucris immundæ, & spiritus īmundi, iuxta vaticinium Isaiæ. De magnitudine edificiorum, & dispositione huius ciuitatis Solinus in Polistor. circa finem, & Paulus Oros. 2. de Ormesta mundi. Alia est Babylon, quæ noua dicitur, quam Cambyses in Aegypto condidit, propter desiderium primę Babylonis, sed non fuit alteri in aliquo comparabilis. Et in hac Babylonia mortuus fuit

Alexan-

Alexander, quia alia tempore suo non stabat. Et hæc est a qua princeps Sarracenorũ dicitur Soldanus Babylonis. Et prima Babylon magis Septentrionalis est quàm noua, quia latitudinem 33. graduum ab æquinoctiali habet. Noua autem Babylon 30. gradus, & 30. minuta latitudinis habet. *Chaldęos.* Babylonij sunt, sed Babylonij dicuntur ab vrbe, & immediato territorio: Chaldęa dicitur tota illa gens. Et dicuntur Chaldæi, quasi Chasdęi a Chafeth filio fratris Abrahę, vt ait Isidorus 9. Etymol. Sed verius videtur, ꝙ Chaldæi fuerint de progenie Arphaxad filij Sem, vt dicit Glos. Ordin. & patet, quia Abraham dicitur Chaldæus, sed nõ fuit de stirpe fratris sui Nachor, & sic dicitur Gen. 11. ca. ꝙ Aran, qui erat frater Abrahæ mortuus est in terra natiuitatis suæ in Hur Chaldæorũ, & postea subditur, ꝙ Abraham, & Nachor acceperunt vxores, ergo antequam Nachor haberet filium, vel vxorem, vocabatur terra Chaldæorum, sed filij Iacob non erãt de stirpe Nachor, ergo non fuit ipse principiũ Chaldęorum, maximè quia de Abrahã, & suis patribus demõstratur ibi, quòd non fuerint Chaldæi. *Assyrios.* Assyrij dicuntur ab Assur filio Sem. Est enim Assyria ꝓuincia, in qua ciuitas Niniue est, in qua regnauit Salmanasar, qui captiuum duxit Israel in terram suã. Ista terra Caucasum montem a Septentrione habet. a Meridie autem Persicus sinus excludit ab Oriente Parthiam, & Aracusiam, ab Occidente finibus Persidis, & Medię applicatur. Inter omnia regna mũdi post diluuium, regnum Assyriorum primum fuit, incipiens ab Assur filio Sem, & durauit vsque ad Sardanapalũ, qui flammis se iniecit. De successione istius regni, & de quantitate temporis eius Aug. latè, de ciui. Dei, 19. lib. *Parthos.* Parthi secundum Isidor. 9. Etymolo. de origine Scitharum sunt. Fuerũt enim eorum exules, quod eorum vocabulo manifestatur. Nam Scithico sermone exules Parthi dicũtur. Parthia Assyriæ coniũcta est, magis Orientalis existẽs. Vnde ab Australi parte mare Rubrum habet, a Septẽtrione Hyrcano mari concluditur. In ea. 22. duæ gentes sunt, s. regna vndecim, quę dicuntur superiora, incipiunt ab Armenico limite, & Caspio littore porrecta ad terras Scitharum, reliqua regna inferiora habent ab Ortu solis Varios, Arrianosq; Carmaniam. A Meridie Medos. ab Occidente, & Septentrione Hyrcanos. Ipsa autem Media ab occasu transuersa vtraque Parthiæ regna amplectitur, a Septentrione Armenia, circundatur. *Syros.* Syri differunt ab Assyrijs, licet aliquando sacra Scriptura, Syriam pro Assyriam, & Syros pro Assyrios dicat. Est enim Syria regnum propinquum Ierusalem, quia caput Syriæ est Damascus, vt patet Isa. 7. ca. De hoc magis, Gene. 24. Et ista terra aduersaria fuit semper regibus Iuda, & Israel, vt patet in lib. Reg. & Paralipo. Hęc magna prouincia est, & est magis Meridiana quã Assyria, & minus Orientalis. Habet Syria accipiendo ꝓ Syria generaliter, non vt accipit sacra Scriptura, magnas prouincias, Comagenam, Phœnicem, vel Phœniciam, & Palęsthinã, absq; Sarracenis, & Nabathæis, quorum gentes duodecim sunt. In capite Syrię Cappadocia est, quæ habet ab Oriente Armeniam, ab Occasu Asiam minorem, a Septẽtrione Treuisanios campos, & mare Canericum, a Meridie Taurum mõtem, cui subiacet Cilicia, & Hisunria vsq; ad Siricum sinum, qui spectat contra insulam Cyprum, & generaliter a flumine Euphrate, qui est ab Oriente vsq; ad mare nostrum, quod est ab Occasu, deinde a Septentrione, i. a ciuitate Datusa, quæ in confinio Cappadocię, & Armeniæ sita est, nõ procul a loco, vbi Euphrates nascitur vsq; ad Aegyptum, & extremum sinum Arabicum, qui ad Meridiem longo, angustoq; sulco saxis insulis creberrimo mari Oceano versus Occasũ

Assyrię descriptio.

Primũ regnum post diluuium.

Cap. 2.

Parthia.

Prouincię Syrię descriptio.

E extenditur. Tota ista terra Syria nominatur. *Phœnices.*
F Phœnicia terra est, quæ ſm superiorem computationem Pauli Orosij intra Syriam continetur, sed hic speciali nomine vocatur. Est autẽ terra in parte Occidentali, & in parte Septentrionali Iudææ in maris littore sita, in qua sunt Tyrus, & Sidon: ad quas Christus ad prædicandum iuit, vt patet Matt. 15. ca. Huic terræ coniungebatur sors tribus Zabulon, vt patet Gen. 49. c. Et dicitur terra Phenicia a Phœnice rege. Phœnix enim Agenoris filius conditoris Tyri, & Cadmi conditoris Græcarum Thebarum frater, post mortẽ patris Agenoris in illa terra regnauit, a quo Phœnicia dicta est. De quo Isidorus 9. Etymo. *Arabes.* Arabia eñ ab Oriente terræ promissionis est, quæ Iudææ, & Syriæ coniungitur. Nam declinando a monte Caucaso,
G & Tauro Septẽtrionalibus ad Meridiem succedit Babylonia, deinde Chaldęa, nouissimè Arabia, post Syria, vel Iudæa. De quo lib. 1. de Ormesta mundi secundum Pau. Oros. De hac terra multa, & notabilia Solinus in Polisto. in c. 43. Ista terra est Orientalis tangens in angulo Orientis, & Meridiei terram promissionis, quia lacus Asphaltitis, i. mare mortuum, vel Sodomiticum diuidit inter Arabiam, & Iudęam. Hęc terra qñ venerunt filij Israel in terram promissionis, nondum habitata erat, sed post habitari cœpit. Erat autem desertum, terra inuia, & inaquosa, & incipit post mare Rubrum, quod dicitur sinus Arabicus veniẽtibus de Aegypto in terrã promissionis. In ea continetur mõs Synai, & Helim, vbi erant septuaginta palmæ, & duo-
H decim fontes, vt patet Exod. 15. c. In ea est Raphidim, vbi Moyses percussit Silicem, & dedit aquas abundãtissimas, vt habetur Exod. 15. In ea desertũ Sin, in quo habuerunt Israelitæ primo manna, de quo Exo. 16. c. In Arabia data fuit lex Moysi, in qua nunc requiescit corpus beatæ Catherinæ. In Arabia mons Abarim, in quo Moyses mortuus fuit, vt patet Deuter. 32. cap. In tota Arabia præcedebat Israelitas columna nubis per diem, & columna ignis per noctem. In Arabia omnes mansiones Israelitarum a mari rubro, vsque ad introitum terræ promissionis. In hac etiam cõiungitur hęc terra Idumææ, in finibus Bethoron superioris. De his in lib. de diuisione Terræ sanctæ. *Palæsthinos.* Terra Pa-
I læsthinæ terra Iudæorum dicitur, vt patet per Ouid. 1. lib. De arte Amandi.

Terra Palæsthinæ septimo culta viro.

Idest a Iudæo, qui dicitur septimus vir, i. vir colens, vel honorans septimum diem, s. sabbatum, quia Iudei sabbatum obseruant ſm Isidorum 9. Etymol. Palæsthina terra Philisthinorum dr̃. Et dr̃ Palęsthina, quasi Philisthina, quia Iudæi non ponentes f, in principio dictionum p, pro f, ponunt. Et tunc Palæsthina signat quandam terram, quæ est ad Occidentalem, & Meridianã partem Iudęæ, iuxta sortem Zabulon, & est sita super littus maris habens ab Occidente mare Mediterraneum, & ab Aquilone Phęniciam, s. Tyrum, & Sidonem ciuitates. Et sunt in terra ista quinque ciuitates principales, s. Gaza, Azotus, Acaron, Ascalon, Geth, vt patet 1. Reg. 6. c. & Gerara, de qua Gen. 20. & 26. c. Sed
K ſm Solinum in Polistor. & Paul. Oros. 1. de Ormesta mundi, non est distinctio inter Iudæam & Palęsthinã, & sic cõiter accipit. *Reuersus Alexandriam.* Alexandria ab Alexandro magno in honorem nominis condita est ante Christi Natiuitatem per annos plures, quam quadringentos, & viginti, vt patet ex computatione Olympiadum vsq; ad tps illud, quia centesima duodecima Olympiade Alexandria condita est, vt patet per Solinum in Polist. 3. c. de Aegypto. Est aũt Alexãdria in Aegypto in littore maris in ostio Canopico. Est autem duplex Aegyptus, vna superior, & alia inferior: superior Aegyptus in Orientẽ per longum extendit, cui

esta

Phenicię situs.

Arabia, quales & quanta sit.

Duplex Aegypt⁹.

A est a Septētrione sinus Arabicus, a Meridie Oceanus. Nam ab Occasu ab inferiori Aegypto incipit, ab Oriēte mari Rubro terminatur. Ibi sunt gentes 24. Aegyptus inferior ab Oriente habet Syriam, & Palesthinā, a Septētrione mare Nostrum Mediterraneum, a Meridie montem, qui appellatur Elimax, & Aegyptum superiorem fluuiumque Nilū, qui de littore incipientis maris Rubri videtur emergere. De Aegypto, & de Ortu, & augmento Nili multa ponit Solinus in Polistor. ca. de Aegypto. Est ergo superior Aegyptus magis Australis, quàm inferior Aegyptus, quia superior tangit inferiorem in latere Meridiano. De his Paulus Orosius, vbi supra. Aegyptus superior est, in qua fuerunt captiui Israelitę, patet quia, quando Moyses misit exploratores recto tramite de deserto in terrā pro-
B missionis, ipsi ascenderunt per plagam Meridianā terræ promissionis, vt patet Num. 13. c. & ibi de hoc diximus. Si autem de inferiori Aegypto, recta via aliqui ascenderent in terram promissionis, oportebat ascendere per partem Occidentalem, quia Palesthina, idest Iudæa habet a parte Occidētali inferiorem Aegyptū, vt supra dictum est. Item quia Cades barne, vsque ad quam recta via venerunt Israelitę per desertum, est in latere Meridiano terræ promissionis, vt patet Nume. 34. cap. Deinde inceperunt retrocedere, & circundare montem Seir multo tempore, de quo Deuteron. 1. & 2. c. Ideo intrauerunt in terram promissionis per partem Orientalem, iuxta angulum Meridiei, scapud Iericho, de quo Nume. 32. c. Alexandria autem non est in
C ista Aegypto, sed in inferiori, quia Alexandria multū est Occidentalis, declinans ad Libyam, & Aethiopiā, in ostio maris Canopico, siue Heracleotico, vt alij dicunt. Aegyptus autem superior ab Occidente mare non habet, sed inferiorem Aegyptum. Sunt autem superior Aegyptus, & Iudæa, & Aegyptus inferior, quasi in triangulo. Aegyptus inferior est in angulo declinante ad Occidentem, Aegyptus autē superior, & Iudæa, æqualiter quasi sunt Orientales, sed Aegyptus est in angulo Meridiano: Iudęa in angulo Septētrionali. *Perrexit ad Aethiopiam.* Post Alexandriā procedendo secundum latitudinem ad Meridiem, & s͡m longitudinem ad Occidentem Aethiopia est, licèt aliquæ terræ intermediæ sint, sed sunt directè contra
D Occidentem, & non contra Meridiem, vt Libya, Cirenaica, & Pentapolis, & Tripolitana cum subuentana regione. Ad Meridiem autem Aethiopes sunt, qui a cæteris gentibus Africanis distinguuntur, quia omnes alij, licèt in terra calida commorentur, tamen terra est: Aethiopes autem in viuis arenis commorātur, quia magna solis directio ad perpendicularem super terram illam in viuas resoluit arenas. In hac terra Barbararum gentium multiplicitas est. Sunt ibi Garamantes, qui matrimonio non vtuntur, sed quamlibet quilibet licitè accipit: ideo filij matres solas cognoscūt, patres autem in tanta varietate commixtionis cognosci impossibile est. Quare inter cęteros orbis populos Garamantes ignobiliores, & degeneres sunt. Hi autem antra excauant, in quibus morantur, & solem ęstu can-
E dentem quotidie maledicunt. Sunt ibi Serbetę gētes duodecim pedum longitudine: sunt & Azachei, qui captos Elephantes venatione deuorant, sunt & Sanebares, apud quos nullum animal quadrupes aures habet: sunt & Elephanti, qui canem inter se regem faciunt. Quidam Aethiopes quaternos oculos habere dicuntur. Ad Occidentem Aethiopię Agriofagi cōmorantur, qui solas carnes Leonum, & Pantherarum in cibum sumunt. Sunt & Arthabathithę hoīes proni quatuor pedibus gradientes, certas terrarum sedes nō habentes. Hi certo tempore anni locustas congregāt, & desiccatas sallugine conditas solas ad cibos sumūt.

Locustæ, vbi sale cō diuntur in cibum.

A Sunt ibi Macrobij in Oriente Aethiopiæ, quorum vita dupla ad nostram est. De diuersitate gentiū & morum, & de bestijs cęterisque mirabilibus Aethiopiæ, Solinus in Polistor. c. de Aethiopia, & Isidor. 11. Etymolog. & Solinus de proprietatibus rerum lib. 15. *Vt Gymnosophistas.* Gymnosophista, idem est sapiens nudus, a γυμνός, quod est nudus, & σοφός, quod est sapiens. Isti per opacas Indiæ, atque Aethiopię solitudines vagari perhibentur, adhibentes tantum genitalibus tegmina. Hi a generando se cohibent, vt ait Isidor. 8. Etymol. Hi tāta oculorum bonitate cęteros homines excellunt, vt arenis iunctis pedibus insidentes tota die irreflexis oculis solem in rota contemplentur, quædam secreta motus, & figurę eius speculātes, vt habetur de
B proprietatibus rerum lib. 15. c. de Aethiopia. *Famosissimam mensam solis.* Idest mensam consecratam Apollini, vel Phębo, vel Soli, quod idem est. *Videret in sabulo.* In littore arenoso: Sabulum enim arena dicitur. Ista mēsa famosissima, vt aliqui volunt, erat quędam mēsa aurea cōsecrata Apollini, de qua Valerius Max. lib. 4. A piscatoribus in Milesiā ciuitate quidam iactū retis emerat, extracta deinde magni ponderis delphica aurea mensa orta controuersia est, illis piscium se capturam vendidisse affirmantibus, hoc fortunę ductus emisse dicente. Qua contentione propter rei nouitatem, & pecunię magnitudinem ad vniuersum eius ciuitatis populum delata, placuit Apollinem delphicū consuli, cui nam adiudicari mensa deberet. Qui respōdit illi esse dandā, qui sapientia cęteris prestaret. Tunc
C Milesio Taleti mensam dederūt, ille cessit eam Bianti, Bias Pittaco, is protinus alij, deincepsque per oīum septem sapientum orbem ad Solonem peruenit, qui titulum amplissime prudētiæ, & premium ad ipsum Apollinem transtulit. Sed non videtur hoc probabile, ꝙ vir tam cupidus sapientię, tam vastas regiones lustraret, vt mensam auri videret, quia hoc ad curiosos homines pecuniæ, & nō sapientiæ amatores pertinet. Item quia mensa illa aurea Delphico Apollini consecrata est, Apollo autem in Gręcię insula Delphos colebatur, ista autem mēsa, de qua hic dicitur in Aethiopia erat, vt patet in litera, quia Apollonius in Aethiopiam venerat, vt mensam videret. Si autem mensam auream videre voluisset, nō venisset in Aethiopiam,
D sed in Gręciam, quę ab Aethiopia multarum terrarū interiectu diuiditur. Dicendum, ꝙ ista mēsa solis erat quoddam sabulum magnum dispositum, quasi mensa, in quo Astrologicę, & Geometricę figurę a Philosophis describebantur, per quas multa demonstrabātur, de motu corporum cęlestium, & de qualibet magnitudine. Et vocabatur mensa solis; quia sapientia Phębo attribuitur inter cęteros Deos Gentiū. Et hoc valde conuenit, quia Gymnosophistę descriptiones Astrologicas facerent in arenis, quia ipsi per arenosa loca Aethiopicarum solitudinum nudi, & soli vagantur, & solem irreflexis oculis intuentur, de quo plurima cognoscere possunt, quę in sabulo describuntur. Ideo cum hic Gymnosophistas posuit immediatè de aurea mensa subiunxit. Si autem mensa aurea esset nō
E in Sabulo, sed in loco abscondito poneretur. *Inuenit ille vir vbique quid disceret.* Quia in qualibet terra videbat hominum diuersos mores, & ab aliquibus sapientibus verbis edocebatur, ab alijs autem per ipsam rerū varietatem, ad prudentiam humanę vitæ proficiebat. *Semper se melior fuit.* Quia in quolibet loco addiscebat per quod continuè melior fiebat. *Scripsit super hoc.* Hic expedit se Hierony. de exemplis antiquorum remittens ad Philostratum, qui plenissimè de hoc narrauit: fuit enim Philostra. Philosophus, & magnus Historiographus, circa gesta virorum illustrium.

Gymnosophistarum mores.

Cap.

Mēsa solis q fuerit.

Cap.

Cap. II.

QVID loquar de ſęculi hominibus cum Apoſtolus Paulus, vas electionis, & magiſter gentium, qui de conſcientia tanti in ſe hoſpitis loquebatur, dicens: An experimentum quæritis eius, qui in me loquitur Chriſtus? poſt Damaſcum Arabiamque luſtratam, aſcenderit Hieroſolymam, vt videret Petrum, & manſit apud eũ diebus quindecim? Hoc enim myſterio hebdoadis, & ogdoadis futurus gentium prędicator inſtruendus erat. Rurſumque poſt annos quatuordecim aſſumpto Barnaba, & Tito expoſuit cum Apoſtolis Euangelium, ne fortè in vacuum curreret, aut cucurriſſet. Habet enim neſcio, quid latentis energiæ viua vox, & in aures diſcipuli de auctoris ore tráſfuſa, fortius ſonat. Vnde & Eſchines cum Rhodi exularet, & legeretur illa Demoſthenis oratio, quam aduerſus eum habuerat, mirantibus cunctis atque laudantibus, ſuſpirans ait: Quid ſi ipſam audiſſeris beſtiam ſua verba reſonantem?

QVID. Hic ponitur ſecundum capitulum huius Prologi, in quo poſtquã beatus Hieronym. induxit Paulinum ad quærendum magiſtrum exemplo Philoſophorũ antiquorum, hic inducit eum per exemplũ beati Pauli, & agit duo: primo agit, quod diximus: ſecundo probat, quòd audire magiſtrum multum proficit. ſecunda ibi. *Habet enim neſcio quid.* Hæc in duas. primo ponit rationem, deinde ſubdit exemplum: ſecũda ibi. *Vnde, & Eſchines. Quid loquar de ſæculi hominibus.* Ideſt ad quid perſuadebo tibi per exempla hominum ſæcularium, ideſt Philoſophorum qui ſæculares dicuntur, quia extra fidei cognitionem erant, quia etiã Paulus Apoſtolus hoc egit, ideo melius, & rationabilius exẽplo Pauli quàm Philoſophorum perſuadere tibi poſſum. *Vas electionis.* Sic dicitur Actuũ.9.c. Vas electionis iſte mihi eſt, vt portet nomen meum coram gentibus, & regibus. Dicitur vas a continendo, quia vas intra ſe alicuius contentiuũ eſt; ideo omnis homo vocatur vas; quia intra cõſcientiæ ſuæ condita bona, vel mala continet. ſic loquitur Apoſtol. 2. ad Timot. c. 2. In magna autem domo non ſolum ſunt vaſa aurea, & argentea, ſed, & lignea, & fictilia, & quędam quidẽ in honorẽ, alia autem in contumeliam, ſi quis autem emũdauerit ſe ab iſtis, erit vas in honorem ſanctificatum, & vtile Domino ad omne opus bonum paratum. Tantum eſt vas electionis dicere, quantũ dicere homo electus. Fuit autẽ Paulus ſpecialiter electus, licèt alij Apoſtoli electi dicantur, vt patet Io. 15. cap. Non vos me elegiſtis, ſed ego elegi vos, quia cum cæteri ſinguli tantũ gentibus prædicauerint, Paulus omnibus gentibus, ideo doctor gẽtium vocatus eſt. Sic enim ſeipſum in quibuſdam epiſtolis nominat, ſcilicet prima ad Tim. 2. cap. & 2. ad Tim. 1. ca. *Qui de conſcientia tanti in ſe hoſpitis loquebatur.* Ideſt qui conſcius erat ſe habere intra ſe tantum hoſpitem, ſcilicet Deum mouentem, & dictantem verba eius, ideo non erat neceſſe quòd addiſceret, quia dixerat dñs oĩbus Apoſtolis. Et cum duxerint vos tradẽtes, nolite præcogitare quid loquamini, ſed quod datũ fuerit vobis in illa hora: nõ enim eſtis vos loquentes, ſed Spiritus ſanctus, vt habetur Matt. 13. c. *An experimentũ quæritis eius, qui loquitur in me Chriſtus?* Hoc habetur 2. Corint. 13. c. & inducitur ad probãdum, quòd Paulus ſciebat Spiritum ſanctum loqui per eum. *Poſt Damaſcum.* Eſt ſentẽtia ſuſpenſiua per interpoſitionẽ. eſt ſenſus, quòd Paulus qui ſciebat in ſe Chriſtum loqui, poſtquam prædicauit ĩ Damaſco, & Arabia, iuit Ieroſolimã ad beatum Petrum. Damaſcus ciuitas Metropolis eſt in regno Syrię, vt patet Iſa. 6. c. caput Syrię Damaſcus in hac perſequebatur Chriſtianos Paulus, vt vinctos perduceret Ieruſalem, vt patet Actuum 9. cap. magna ciuitas iſta eſt in parte Meridionali terræ promiſſionis, & habitauit in ea Eſau filius Iſaac, & eſt in monte Seir, & caput Idumęæ, quia Idumęa ſub Syria comprehenditur, ideo Damaſcus ſiue Syriæ, ſiue Idumææ caput dici poteſt, vt quibuſdã placet: hanc ciuitatem condidit Eliezer procurator domus Abrahæ, qui etiam Damaſcus appellatus eſt, vt patet Gen. 15. cap. de hoc veritatem, vide Gene. 15. cap. Idumęa enim erat Phœnicea, quę Meridionales ſunt terræ promiſſionis, monte Libano diuiduntur, nam Phęnicea infra montem Libanum ad Occidentem eſt, Idumæa autem ſupra montem Libanum ad Meridiem. *Arabiamque luſtratam.* Ideſt circundatam, quia cum Paulus Apoſtolus conuerſus fuit ad Chriſtũ, & in ciuitate Damaſco baptizatus, publicè in Synagogis Chriſtum prædicare incœpit. Deinde aſcendit in Arabiam, quia Arabia Oriẽtalis eſt reſpectu terræ promiſſionis, & aliqualiter declinans ab Auſtrum. Deinde luſtrata Arabia non immediatè iuit ad ciuitatem Ieroſolymam, ſed reuerſus eſt Damaſcum, & inde aſcendit Ieroſolymam. De his patet ad Galat. primo capit. & in hoc tranſierunt tres anni, vt ibidem patet. *Videre Petrum.* Loquitur de Petro, quia ipſe caput erat aliorum: ſibi enim conceſſæ fuerant claues ſpecialiter, & eminenter, vt patet Matth. 16. cap. & nullum alium Apoſtolum vidit, niſi Petrum, & Iacobum fratrem Domini, ſcilicet epiſcopum, vel Patriarcham Ieroſolymitanum. Et non aſcendit Paulus, vt ibi a Petro doceretur, ſed vt eum videndo lętaretur: deſiderabat enim videre omnes fratres ſuos coapoſtolos. Patet ratio, quia quindecim diebus ſtetit Paulus apud Petrum, vt patet in litera, & ad Galat. primo. Sed in iſtis non multum poterat addiſcere.

F G H I (margin letters) — Damaſc⁹.

Item quia non indigebat doctrina, quia Deus ei ſecreta demonſtrauerat, vt patet 2. ad Corinth. 12. cap. Et ſi dicatur, quomodo ergo facit ad intẽtionem beati Hieronymi, quia ipſe vult perſuadere Paulinum, ꝙ quærat magiſtrum, ſicut Paulus quæſiuit?

Reſpondetur, quòd licèt non quæſiuerit magiſtrũ ad doctrinam dictorum ſuorum, quia de his certiſſimus erat, tamen quęſiuit ad examinationem eorum, vt nota fieret veritas, & pateret, quòd Paulus nõ prædicauerat falſum, vt infra dicitur. *Et manſit apud eum diebus quindecim.* Vt patet ad Galat. primo cap. Deinde reuerſus fuit in Syriam, non Syriam Damaſci, ſed Syriam Meſopotamiæ, quæ eſt Septentrionalis, & Orientalis partim, & Ciliciam, vltra Meſopotamiam Cilicia eſt in latere Septentrionis, de qua Solinus in Poliſtorum 39. ca. in hac Tharſon ciuitas, de qua Paulus Oriũdus fuit, vt Actuum 21. capitu. Ratio autem quare ſtetit per quindecim dies ſubditur, hoc enim. *Myſterio hebdoadis, & ogdoadis futurus gentium prædicator inſtruendus erat.* Ideſt quia Paulus debebat eſſe prædicator gentium, ideo conueniebat ei inſtrui ſignificatione hebdoadis, & ogdoadis, ideſt ſeptem & octo

K

qui faciunt quindecim. Ebdoas nomen Græcum est significans septem: inde venit hebdomada, scilicet septem dierum continentia: ogdoas, octo significat, & inde nomen octo sumptum est.

Per hebdoadem, idest septenarium signatur vetus testamentum, in quo dies septima colebatur, vt patet Exod. 20. cap. & in quo fiebat Iubileus, idest remissio vniuersalis in septimo anno, vt patet Leuitic. 25. cap. Per ogdoa signatur nouum testamẽtum, in quo octaua dies, idest dominica coletur, & octaua resurrectionis rememoratur. *Misterio ergo hebdoadis, & ogdoadis, instruendus erat futurus prædicator gentium.* Idest ille qui Gentibus prædicare debebat instruendus erat in nouo & veteri testamento, quæ signantur per hebdoadem, & ogdoadem: ideo episcopi, qui Apostolorum locum tenent, nouum & vetus testamentum in sua institutione se scire debent profiteri, & non est intelligendum, quòd in nouo & veteri testamento Paulus edoctus fuerit a Petro, vel Iacobo, quos solum reperit tunc in Ierusalem, quia vetus testamẽtum Paulus ad pedes Gamalielis audierat, nouum autem a Christo reuelante acceperat, ideo ipse sæpe dicit, quòd prædicat Euangelium, quod non accepit ab homine, sed a Christo, vt habetur ad Galat. 1. ca. sed est sensus, quòd per illos quindecim dies, quibus apud Petrum stetit, significantur nouum & vetus testamentum, quę Paulus sciebat, vel scire debebat si non sciret, vt esset doctor gentium. *Futurus gentium prædicator.* Paulus gentium doctor, vel prædicator dicitur; vt patet 2. ad Timoth. 1. cap. quia omnibus gentibus prædicabat, vt habetur ad Roman. 1. cap. Græcis, & Barbaris; sapientibus, & insipientibus debitor sum. *Rursum post annos.* Idest postquam stetit cum Petro, & Iacobo in Ierusalem, & descendit in Ciliciam, & Syriam transierunt quatuordecim anni, & accepit reuelationem a Spiritu sancto, quòd veniret in Ierusalem ad exponẽdum Euangelium, quod prædicauerat, vt habetur ad Gala. 2. capit. & sic transierant iam a tempore suæ conuersionis decem & septem anni. *Assumpto Barnaba.* Barnabas autem dilectissimus socius Pauli fuit, quia ipse primo presentauit Paulum ante Apostolos in Ierusalem, vt patet Actuum 9. capi. & post spiritus dixit Ecclesię congregatæ in Antiochia, Segregatæ mihi Paulum, & Barnabam in ministerium ad quod assumpsi eos. *Et Tito.* Titus enim Pauli discipulus erat, quem de gentilitate assumpserat, vt habetur ad Galat. 2. cap. *Exposuit cum Apostolis Euangelium.* Idest contulit recitando Euangelium, quod prædicauerat, & audiuit ab eis qualiter ipsi prædicabant. *Ne fortè in vacuum curreret.* Falsum prædicando tunc. *Aut cucurrisset.* Prædicando falsum tempore præterito, quia eandem doctrinam semper tenuerat. *Habet enim nescio.* Hic ponitur secundum, scilicet. Probatio, quòd audire magistrum multum prodest: cum enim aliquis per se legit, licèt suscipiat interiores figurationes, tamen fortior impressio est, quando audit ab alio, quàm quando legit, ideo dicit. *Habet nescio quid energiæ latentis viuę vocis actus.* Idest viua vox sonans in auribus habet quandam operationem latentem intra animam nostram, quam exprimere non possum, illa est fortior immutatio intellectus nostri ad faciliorem, & veriorem figurationem. Dicitur energia interior operatio: ab en, quod est in, & erge, quod est labor; quasi interior labor, s. impressio interior. *Et in aures discipuli, & auctoris ore transfusa fortius sonat.* Idest vox quę transfunditur in aures discipuli. *De ore auctoris.* Idest de ore magistri. *Fortius sonat.* Idest imprimitur; non accipitur sonare propriè, quia vox scripta, & non prolata, quæ dictio nominatur, non sonat aliquo modo, tamen imprimitur per sensum visus, fortior tamẽ impressio est ad intelligendum vox prolata, ideo dicitur, ꝙ auditus est ianua intellectus. Aliquæ literæ tamen habent sonant pluraliter, & est sensus. *Quod transfusus.* Idest ea, quæ transfunduntur ab ore auctoris, &c. *Vnde & Eschines.* Hic probat, quod dixit per exemplum: Eschines dicitur, vel Eschineus, siue Eschinus. Eschines, & Demosthe. sub secundo Xerse rege Persarum anno a creatione orbis 4840. in arte Oratoria claruerunt: hoc ſm interpretes, quia ſm literam nostram sunt 3604. De quibus Valerius Max. lib. 8. & Tul. in lib. Tuscul. quæstionum, cum Demosthe. & Eschines, apud Athenas in oratoria facultate simul causas iudiciarias aduocarent, Eschines cõtra Thesiphontẽ, Demosthenes ꝓ Thesiphonte causam suscepit, quorum cum orationes in foro legerentur, & oratio Demosthe. aliqualiter eloquentior videretur, Eschinus verecundia pressus extra patriam exulauit. Dicit post Valerius, quòd cum Eschines relictis Athenis, Rhodum petijsset, atque ibi rogatu ciuitatis suam prius in Thesiphõtem, deinde Demosthe. pro eodem orationẽ clarissima, & suauissima voce recitasset admirantibus cunctis vtriusque culminis eloquentiã, sed aliquanto magis Demosthenis, quid, inquit, si ipsum audissetis? Isti duo oratores erant in ciuitate Atheniensi, quando Alexãder incepit eam oppugnare, & disputabant vtrum cõmitteretur bellum contra Alexandrum, Demosthene asserente bellum esse suscipiendum, Eschines clarissime probauit pacem esse tenendam. De quo Gualterus Alexandreidos lib. 1.

Barnabas.

Energia quid sit.

Eschines, & Demosthenes clari Oratores.

Interea senibus Palladis in arce receptis.
Eschines loquitur, cęptęque Demosthena litis
Arguit, & pace probat nil tutius esse.

Rhodi exularet. Idest maneret exul apud Rhodum, non ꝙ deportatus, vel relegatus esset, sed quia ipse verecũdia pressus patriam tunc reliquit. Rhodus nomen ciuitatis est, & insulæ, quam Cecrops condidit, & est prima de cicladibus ab Oriente, quę cũ conderetur rosę capitulum inuentũ est, a qua Rhodos nuncupata est, de quo Isidor. 14. Etym. *Et legeretur illa Demosthenis oratio.* Idest, ꝙ ipse Eschines legeret eam precibus ciuitatis, vt dicit Valerius Max. lib. 8. *Mirantibus cunctis atque laudantibus.* Non solum orationem Demosthenis, sed etiam Eschinis, sed aliqualiter magis de oratione Demosthe. quàm Eschinis. *Suspirans ait.* Suspirabat, quia in hoc renouatur miseria suæ infelicis depressionis, & verecundiæ. *Quid si ipsam audissetis bestiam?* Quare eũ vocat bestiam? cum eum tantum laudauerit? Dicit Valer. Max. lib. 8. tantus orator, & modo tam infestus aduersarius sic inimici vim, ardoremque dicendi suspexit, vt se scriptorum eius parum idoneum lectorẽ esse prædicaret, expertus acerrimum vigorem oculorum, terribile vultus pondus accommodatum singulis verbis, sonum vocis, efficacissimos corporis motus. *Sua verba resonantem.* Idest licèt pulchra videatur oratio eius, quando ego lego eam, sed valde melius appareret si legentem eum audiretis.

Cap. III.

NEc hoc dico, quòd sit in me aliquid tale, quod vel possis a me audire, vel velis discere, sed quod ardor tuus, & discendi studium etiam absque nobis per se probari debeat. Ingenium docile, & sine doctore laudabile est. Non quid inuenias, sed quid quæras consideramus. Mollis cæra, & ad formandum facilis, etiam

fiar-

ſi artificis,& plaſtę ceſſent manus, tamen virtutis totum eſt quicquid eſſe poteſt. Paulus Apoſtolus ad pedes Gamalielis legem Moyſi, & Prophetas didiciſſe ſe gloriatur, vt armatus ſpiritualibus telis, poſtea doceret confidenter; Arma enim noſtræ militiæ non carnalia ſunt, ſed potentia Deo, ad deſtructionem munitionum, conſilia deſtruentes, & omnem altitudinem extollentem ſe aduerſus ſcientiam Dei, & captiuantes omnem intellectum ad obediendum Chriſto, & parati ſubiugare omnem inobedientiam. Ad Timotheum ſcribit ab infantia ſacris literis eruditum, & hortatur ad ſtudium lectionis, ne negligat gratiam, quæ data ſit ei per impoſitionem manus presbyterij. Tito præcipit, vt inter cæteras virtutes epiſcopi, quem breui ſermone depinxit, ſcientiam quoque in eo eligat ſcripturarum, obtinentem, inquit, eum, qui ſecundum doctrinam eſt, fidelem ſermonem, vt potens ſit exhortari in doctrina ſana, & contradicentes reuincere.

NEc hoc. Supra hortabatur in cap. 2. Hierony. Paulinum, vt doctorem quæreret, in iſto 3. cap. vitat arrogantiam, ne intelligat pro ſe dictum, & tangũtur duo, primo ponit ſuam excuſationem: ſecundo corroborat præfatã exhortationem, ibi. *Paulus Apoſtolus*. Iſta ſecunda in tres, ſecũdum ꝙ inducit tres perſonas in exemplum, ſ. Paulum, Timotheum, & Titũ: ſecunda ibi. *Timotheum ſcribit*. Tertia ibi. *Tito præcipit. Nec hoc dico.* Ideſt non commoneo te quærere magiſtrum. *Quòd ſit aliquid tale in me, quòd poſſis a me audire, vel diſcere.* Manifeſtum eſt ꝙ aliquid erat in beato Hieronymo, quod Paulinus audire, vel addiſcere poſſet; ſed ex humilitate illud ſupprimit, quia humilis eſt conſiderare ſuum defectum, & non reſpicere ſuam altitudinem, ſed nec in hoc mentitur, quia ſic ex humilitate iudicat, ſuam ꝑfectionem non reſpiciens, ſed ſolum ſuum defectum. *Sed quòd ardor tuus.* Ideſt feruor addiſcendi. *Et ſtudium diſcendi.* Ideſt intentio applicata ad ſciendum. *Abſque nobis pro ſe probari debeat.* Ideſt non dixi iſta exempla, vt tu venires ad audiendum me, ſed ad probandum, ꝙ deſiderium tuum addiſcendi per ſe ſine doctrina mea laudabile eſt. *Ingenium docile, & ſine doctore laudabile eſt.* Ideſt in illis, qui per ſe ſcire non poſſunt laudabile eſt, ꝙ magiſtros inquirunt. In habentibus autem ingenia acuta, quæ vocantur docilia, ideſt quæ faciliter doceri poſſunt, ita ꝙ ipſa poſſunt faciliter ſe ipſa reducere in actum ſciendi ſine opere magiſtrorum, talia ingenia laudabilia ſunt ſine docẽte, & tale aſſerit beatus Hierony. eſſe in Paulino. *Non quid inuenias.* Supra laudauit Paulinum de ingenij ſubtilitate: hic commẽdat de propoſiti rectitudine, ſ. quia nimis deſiderabat ſcire ſacram Scripturam. *Non quid inuenias.* Ideſt non conſideramus quid inuenias, i. quid addiſcas per te ipſum ſtudendo, licèt te ſupra de ingenij bonitate laudauerimus. *Sed quid quæras.* Ideſt quæ eſt intentio tua, ſ. ſacram Scripturam cognoſcere. Ideo licèt ingeniũ tuum laudemus, magis tamen deſiderium. *Mollis cera.* Hic reducit ſe ad primum, ſ. ꝙ ingenium docile lauda-

F bile eſt, exemplo cæræ, in qua aliqua figura induci debet; ſi mollis eſt, in potentia propinquiſſima eſt, vt figura fiat. *Et ſi artificis, & plaſtæ.* i. formatoris: artifex. n. habitum artis dicit, plaſtes actum nominat, ſ. formationem. *Manus ceſſet.* Ideſt non diſponat. *Tamen virtute totum eſt quicquid eſſe poteſt.* Ideſt in virtute habet omnes diſpõnes ad figuras quaſcunque artifex inducere poteſt, & dicitur plaſtes de plaſmo, plaſmas, ideſt formo, vel compono, vel fingo. Et non intelligitur hoc de actualitate figuræ, vel imaginis, ita ꝙ cæra mollis hẽat aliquam figuram, vel imaginem ſine operatione manus artificis, quia nullam habebit quãtumcunq; mollis ſit. Si autem intelligas de potẽtialitate ad formam, ſuperfluum eſt, quia omnis materia qualitercunque

G ſit ad oẽm formam nõdum exiſtentem, nec corruptã in potentia eſt, quia potentia abſoluta eſt prima, & ꝓpria paſſio materiæ primæ. Etiam in qualibet materia ſunt infinitæ potentiæ particulares relatiuę ad particulares, & determinatas formas. Non ergo differt quantum ad hoc cæra mollis, & duriſſima, quia quæcunq; aliarum eſt in potentia ad omnes figuras, quas artifex inducere poteſt, ſed intelligitur de diſpoſitione ad figuram vel formam, quæ requiritur in materia, & hoc medium eſt inter eſſe ſimpliciter in actu, & inter eſſe in potẽtia ſola: aliqua enim ſunt, quæ in potentia ſunt ad aliquam formam, vel figuram, & tamen nullam diſpoſitionem habẽt ad illam, vt materia ferri eſt in potentia ad recipiendum formam hominis, vel materia ignis, ſed nullam habent diſpoſitionem, & in hoc dif-

H fert cæra mollis a cęra dura, quia cęra dura, licèt in potentia ſit ad omnem formam, vel figuram artificialẽ, tamen nõ habet aliquam diſpoſitionem: cęra autem mollis propinquas habet ad quamlibet figurã diſpoſitiones. Sic de intellectu docili, & non docili, quia intellectus docilis in diſpoſitione propinqua eſt ad oẽ eſſe cognitum, quod fieri poteſt per doctrinã, intellectus autem non docilis, licèt in potentia ſit, tamen non habet aliquam diſpoſitionem, niſi docens primo diſponat, deinde deducat in cognitionem. Sed in litera bene hoc diſtinguitur, quia dicitur. *Quod cæra mollis eſt in virtute.* i. in diſpoſitione propinqua. *Totum quicquid eſſe poteſt.* i. oĩs forma in diſpoſitione propinqua eſt in illa

I quæcunq; eſſe poteſt ſm potentiam cuiuslibet materiæ. Sed non eſt totalis ſimilitudo inter cęram mollẽ, & intellectum docilem, quia cęra q̃tumcunq; mollis ſit, non põt ſe in actum alicuius figuræ reducere, niſi reducatur per artificem, intellectus aũt ſi multum docilis eſt, reducit ſe in cognitionem multarum veritatum ſine docente, ad quas in potentia erat. Rõ diuerſitatis eſt, quia cęra mollis habet intra ſe principium paſſiuum, per quod bene receptiua ſit, non tamen hẽt principium aliquod actiuum, per quod in actum figurę reducatur. In intellectu autem docili ſunt duo principia, ſ. actiuum, quo eſt oĩa facere, & principium paſſiuum, quo eſt omnia fieri, ſ. intellectus poſſibilis, & agens; & non denominatur ingenium docile ab intellectu poſſibili, ſed ab intellectu agente, & rõ eſt, qa intellectus agens eſt, q reducit intellectum poſſibilẽ ad eſſe actu intelligentem. Doctor aũt eſt tanq̃ remouẽs

Docilis vnde quis dicatur.

K prohibens, vel diſponens, vt obiectũ facilius intelligatur. Sicut eſt in medicãdo, o patrix ſanitatis natura eſt, medicus aũt ſolum miniſter eſt, cum aũt natura in ſe deficit q̃tumcunq; medicus agat, nihil prodeſt, ſi autẽ ſanitas a cauſa extrinſeca, ſ. a ſapiente medico cauſaretur, totaliter ẽt natura deficiente medicus curaret. Sic patet in intellectu, quia ſi intellectus poſſibilis reduceretur in actũ a magiſtro, totaliter in quocunq; reduci poſſet, ſed falſum eſt, qa eos aliqd ſcire, ẽt ſi oẽs hoĩes eos docerent, impoſſibile eſt. Hoc autẽ eſt ex defectu intellectus agentis nullo mõ reducentis intellectum

poſſibi-

possibilem ad actum, non quod non habebat intellectũ agentem, sed quia ipse intellectus non iuuatur ad dispositionẽ phantasię, & quod plus est, quia paruũ lumẽ habet naturaliter talis intellectus. Sic etiam est in rebus mobilibus, quorũ principia mouẽdi intra sunt, ideo & motus ab ipsis, causa aũt remouens prohibẽs est extrinseca. Si aũt res non haberet principiũ sui motus, ẽt si impediens tolleretur, nullo mõ moueretur. Quilibet ergo intellectus siue docilis, siue non, si aliquid intelligit seipsum in actum reducit, sed intellectus docilis sine disponente exteriori: intellectus aũt non docilis, nunq̃ sine agente exteriori. Et eodẽ modo indiget intellectus docente, sicut mobile indiget remouente prohibens. Sunt.n. duo, in quibus mobile indiget remouente prohibens.s. qñ impediẽs magnæ resistentię est, vel qñ mobile paruę virtutis est, qa tũc cã extrinseca.s. remouens prohibens per accidens cõcurrit ad motum, sic in intellectu, si intelligibile valde arduum & difficile sit, ẽt si intellectus subtilis sit, doctore indiget, vel qñ intellectus paruus est, quia male dispositus est, vel quia est parui luminis naturaliter, vt in quibusdam, intellectus agens non valet aliquo mõ reducere intellectum possibilem ad actum intelligere sine cõicatione doctoris. Quędam aũt sunt media ita carentia omni impedimento, quod quodcunq; mobile põt sine aliqua causa extrinseca remouente prohibẽs moueri per illa. Sicut apud intellectũ sunt quędã cognoscibilia ita facilia, quod non indigemus aliquo doctore, sicut sunt primę animi conceptiones, quę sunt cognitę sine aliquo discursu, quia sunt subditę lumini intellectus agentis. *Paulus Apostolus.* Hic ponitur, secundũ, in quo corroborat primam exhortationẽ, probando quod sapientia, & doctor necessaria sunt in quolibet statu ecclesiastico, siue plationis, siue pdicationis, & ponitur immediatè quõ Paulus magistrũ habuit, ne Paulinus eleuaret se ex laudibus supra positis, & magistrum non quęreret. *Ad pedes Gamalielis.* Gamaliel sanctus vir fuit, de cuius inuentione festũ celebrat Ecclesia cum inuentione S. Stephani tertia die Augusti, & iste audiuit Apostolos in seditione concitata cõ eos in Ierusalem a sacerdotibus, & Phariseis, vt habet Actuum. 5. c. *Legem Moysi.* Quę continet quinq; libros, alij aũt libri, licet vocentur lex, quia continent documenta moralia pceptiua, tñ non vocantur lex Moysi, quia nõ scripsit illos Moyses, & prophetas.s. maiores & minores: vel verius accipiuntur hic prophetę.i. libri qui vocantur prophetales s̃m hebręos, & isti sunt Iosue, Iudicum, Ruth, liber Regũ. Isaias, Ieremias, Ezechiel, & duodecim minores prophetę, isti sunt in secũdo ordine librorũ canonicorũ, & sunt magnę auctoritatis post libros legales. *Didicisse se gloriatur.* i. gaudet, non dicas gloriatur.i. iactat, quia non est fas tale quid in Apostolis sanctis ponere. De hoc patet Actuũ. 22. capit. *Vt armatus spiritualibus telis.* Auctoritates sacrę scripturę tela sunt, quia hostium iniquitatem confodiunt, & dicuntur tela, scilicet arma inuasiua, vel offensiua, quia arma defensiua fidem esse ponimus, qua contra malas machinationes resistimus, ideo dicimus scutum fidei, loricam fidei, idest fidem esse scutum, vel loricam, quæ defensiua sunt, & non est fides offensiua, quia per solam fidem hostes non vincimus, licèt resistamus. Auctoritates sacrę scripturę sunt arma offensiua, quia per ea inuadimus hostes fidei nostræ, & superamus, quare tela vocantur. *Postea doceret confidenter.* Idest sine dubitatione aliqua, qui autem eruditus non est, confidenter erudire non potest, quia qd dicat, ignorat, & si uerum dicat, tamen verum esse nõ cognoscit, quare confidenter dicere non potest. *Arma enim nostræ militiæ.* Hic probat, quod predicator ad expugnandos hostes fidei debet esse instructus

Gamaliel uir sãctus magister D. Pauli.

Libri prophetales qui dicantur.

Sacrarum scripturarum uirtus.

Prædicatoris munus

A in doctrina sacrę scripturę, & inducit sic, quia vita prędicatoris quędam militia est, idest impugnatio contra hostes fidei præter communem militiam, quam habet omnis homo viuens super terram, vt habetur Iob. 7. scilicet contra mundum, carnem, & dęmonia. In omni autem militia arma requiruntur, sed non eadem in omnibus, quia differunt secundum genus militiæ corporalis, corporalis enim militia corporalibus armis exercetur, militia autem spiritualis, scilicet prædicatoris solis spiritualibus indiget, & sic dicit Apostolus secundo ad Corinth. 10. cap. *Arma militię nostræ.* Idest militię prędicatoris, idest sapientia, & miracula, quia Iudęi signa quęrunt, Gręci vero sapientiam, vt habetur prima ad Corinth. j. cap. vtrunque
B autem dispensabant doctores fidei in tempore opportuno. *Non sunt carnalia.* Idest corporalia, vt ensis, & hasta. Non accipe proprie carnalia, quia nullius militiæ arma sunt facta de carne, sed sunt corporalia, scilicet de ferro, vel ligno. *Sed sunt potentia Deo.* Idest potentia per Deum Nomen hoc potentia, adiectiuũ pluralis numeri est, idest quòd arma nostra sunt spiritualia habentia potestatem per Deum, quoniam miracula, & perfecta doctrina scripturæ à Deo sunt. *Ad destructionem munitionum.* Similitudo est de armis corporalibus, quia sicut per ea munitiones, idest muri defensiui hostium destruuntur, ita per arma spiritualiter destruuntur omnes defensiones aduersariorum fidei. *Cogitationes destruentes.* Idest quòd nos destruamus per ista arma spiritualia omnia consilia
C mala hostium, idest falsas allegationes, vel rationes, quibus nituntur subuertere sacram scripturam, & per hęc arma destruuntur mordaces philosophorum rõnes cõ quas Apostolus ad Colo. 2. ait Videte ne quis vos seducat per philosophiam, & inanem fallaciam, s̃m traditionem hoĩum, s̃m elementa huius mundi, & non s̃m Christum. *Et omnem altitudinem extollentem se.* i. omnem hoĩem ex superbia repugnantẽ. *Aduersus scientiam Dei.* Quia philosophi confisi sapiẽtia sua s̃m elementa huius mundi repugnabant sciẽtię Dei, qua sciuit mundũ creare, & Christũ a mortuis suscitare. Et sic philosophi Epicurei irridebant Paulũ pdicantẽ Athenis mortuorũ resurrectionẽ, vocantes eũ seminiuerbium, vt habetur Actuũ cap. 17. sed placuit Deo
D per stultitiam predicationis destruere sapientiam philosophorum, quia quod stultũ est Dei, sapientius est illis, vt hr̃ i. ad Corin. 1. c. *Et captiuantes omnem intellectum ad obediendum Christo.* Intellectus enim captiuari dr̃ cũ renitens subditur alicui veritati, quę euidenter probatur, siue per scripturam, siue per miraculum. Et p ista duo oĩs intellectus captiuatur.s. Iudęi per suas scripturas: Gentes aũt per miracula, sed magis nos captiuamus intellectum nostrum, qñ liberè mãdamus intellectui, vt assentiat veritati, quã in pñti nullo modo cognoscere põt, imò aliqualiter vr̃ repugnare principijs eorum, quę nos naturaliter cognoscimus. *Ad obediendum Christo.* i. ad credendũ oĩa, quę Christus fecit, passus est, & pdicauit. *Et parati subiugare omnem inobedientiã.* Idest quod per sacram scripturã simus prompti ad subiu-
E gandum rebelles ad fidẽ conuersos, qui non ambulãt s̃m Euangelium. *Timotheum scribit.* Hic ponit alia psona per quã exemplũ inducit.s. Timotheus, qui erat in gradu pontificali constitutus ab Apostolo. *Timotheum scribit.* i. Apostolus scribit Timotheum esse eruditũ in sacris literis ab infantia sua. Hoc non ponit clare in aliqua epistola, sed habetur ex Glo. ordinaria super illã partem, cõmendo tibi, fili Timothee, hoc pceptum s̃m pcedentes de te prophetias: Glo. idest super scientiam prophetarum q̃ habebas ante quàm esses epus ordinatus, sic vult ille, q prius cõmentauit istũ plogũ, sed non probat per illam Glosam intẽtio B. Hierony-

F mi, quia hic dicitur, quòd Timotheus ab infantia erat eruditus in literis ſacris: Glo. autem dicit, quòd ante quàm eſſet epiſcopus ordinatus, poterat ergo ſm hoc eſſe, ꝙ non fuerit Timotheus eruditus ab infantia, ſed poſtquam fuit vir, eruditus fuit à Paulo, & deinde epiſcopus ordinatus. Dicendum ergo, quòd id, quod ponit hic beatus Hieronym. habetur ſecundo ad Timoth. 3. capit. Et quia ab infantia ſacras literas noſti, quæ te poſſunt ad ſalutem inſtruere per fidem, quæ eſt in Chriſto. Iſte Timotheus erat filius mulieris fidelis, & patris Gentilis, vt patet Actuum. 16. cap. quem aſſumpſit Paulus ad ſuam ſocietatem. *Sacris literis eruditum*. Scilicet literis hebraicis, quæ ſacræ dicuntur, quia de diuinis præceptis tractant: literæ autem ſeculares non vocantur ſacræ, quia nō ſunt de Deo, ſed de elementis huius mundi ſecundum tra- G ditionem hominum, & non ſecundum Chriſtum, vt patet ad Coloſſ. 2. cap. *Hortatur ad ſtudium lectionis*. Vt habetur primo ad Timoth. cap. 4. Attende lectioni, & exhortationi, & doctrinæ. *Et non negligat gratiam, quę data eſt ei*. Ideſt gratiam gratis datam, quæ eſt gratia adminiſtrationis in ordine epiſcopali dato, vel in officio prædicationis ſuſcepto: negligitur autem gratia iſta, ſi lectioni, & doctrinæ, quæ requiruntur ad eam, vacare non curamus. *Per prophetiam*. Ideſt quòd ordinatio Timothei fuit facta per ſanctos viros, ſcilicet per Paulum, & alios, qui de eo bonum futurum quaſi propheticè pręnunciauerunt, vel vocatur prophetia, reuelatio ſpiritus ſancti, qua cogno- H uit Paulus Timotheum eſſe dignum honore epiſcopali. *Per impoſitionem manus Presbyteri*. Aliæ literæ habent. Presbyterij, & ſecundum iſtam ſecundam literam eſt ſenſus. *Secundum ſuppoſitionem manus presbyterij*. Ideſt impoſitionem manus presbyterorum, quia presbyterium presbyterorum coniunctionem ſignificat, quoniam pauciores tribus eſſe non poſſunt in conſecratione epiſcopi, & licèt epiſcopus per epiſcopos conſecretur, tamen vocantur hic presbyteri, quia in primitiua Eccleſia epiſcopi presbyteri dicebantur, ſi dicatur. *Secundum impoſitionem manus presbyteri*. Refertur ad illum epiſcopum, qui in conſecratione manus imponit: cæteris enim conſentientibus vnus manus imponit. *Timotheo præcipit*. Hic ponit ſanctam I perſonam, a qua exemplum inducitur, ſcilicet Titus, qui erat in dignitate epiſcopali, quia præſidebat Eccleſiæ Cretenſium in Græcia, quos mandat ei corrigere, vt habetur ad Titum j. c. *Vt inter cæteras virtutes epiſcopi*. Quæ multæ ſunt. *Quas breui ſermone depinxit*. Ad Titum in tribus. capitibus, maximè in primo c. *Scientiam non negligat ſcripturarum*. Licèt tota mente, circa eam inuigilet: alia litera habet. *Scientiam quoque in eo eligat ſcripturarum*. Et iſta litera refertur ad ordinatorē, ita quòd ordinator debet inquirere in epiſcopo, vel presbytero ſcientiam ſcripturarum. *Obtinentem inquit eum, qui ſecundum doctrinam eſt fidelem ſermonem*. Ideſt oportet epiſcopum eſſe obtinentem, ideſt tenentem eum ſermonem fidelem, qui eſt ſecundum doctrinā ſcilicet ſacræ ſcripturę. In epiſtola ad Titum habetur. *Amplectentem*. Sed idem eſt. *Vt potens ſit exhortari in* K *doctrina*. Ab habitu, quem aliquis habet de doctrina ſacræ ſcripturæ, eſt potens exhortari, quia habitus eſt per quem habens poteſt faciliter, & delectabiliter exire in actum, quandocunque voluerit, & denominatur hic potens habens potentiam propinquam, & actualem; potentiam autem remotam & eſſentialem, quilibet habet quantuncunque ignorans. *In doctrina ſana*. Scilicet catholica, vt diſtinguitur contra inſanias hereticorum. *Et contradicentes reuincere*. Quia ſapientis eſt non mentiri, de quibus nouit, & mentientem poſſe comprehendere.

CAP. IIII.

SANCTA quippe ruſticitas ſolū ſibi prodeſt, & quātum ædificat ex vitæ merito Eccleſiam Chriſti, tantū nocet ſi deſtruentibus non reſiſtat. Malachias propheta, immo per Ageum Dominus interroga ait ſacerdotes legem: intantum ſacerdotis officium eſt, interrogatum reſpondere de lege. Et in Deuteronomio legimus; Interroga patrem tuum, & annunciabit tibi: ſeniores tuos, & dicēt tibi. In Pſalmo quoque centeſimo decimooctauo: Cantabiles mihi erant iuſtificationes tuæ in loco peregrinationis meæ. Et in deſcriptione iuſti viri, cum eum arbori vitæ Dauid, quæ eſt in Paradiſo compararet, inter cæteras virtutes hoc etiam intulit. In lege Domini voluntas eius, & in lege eius meditabitur die ac nocte. Daniel in fine ſacratiſſimæ viſionis ait, iuſtos fulgere quaſi ſtellas, & intelligētes, ideſt doctos quaſi firmamentum. Vides quantum inter ſe diſtent iuſta ruſticitas & docta iuſtitia? Alij ſtellis, alij cœlo comparantur. Quanquam iuxta hebraicam veritatem vtrunque de eruditis poſſit intelligi, ita enim apud eos legimus, qui autem docti fuerint, fulgebunt quaſi ſplendor firmamenti, & qui ad iuſtitiam erudiunt multos, quaſi ſtellæ in perpetuas æternitates. Cur dicitur Paulus Apoſtolus vas electionis? Nempe qa legis, & ſcripturarum ſanctarum erat armarium. Phariſæi ſtupēt in doctrina Domini, & mirantur in Petro, & Ioanne, quō legem ſciant, cum literas non didicerint. Quicquid enim alijs exercitatio, & quotidiana in lege meditatio tribuere ſolet, illis hoc ſpirituſſanctus ſuggerebat, & erant iuxta quod ſcriptum eſt, docibiles Deo. Duodecim annos ſaluator impleuerat, & in tēplo ſedēs de qōnibus legis interrogans, magis docet, dū prudenter interrogat. Niſi fortè ruſticum Petrū, ruſticum Ioānem dicamus, quorum vterq; dicere poterat, & ſi imperitus ſermone, non tamen ſcientia. Ioannes ruſticus, piſcator, indoctus? & vnde illa vox obſecro? In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbū? Logos. n. Græcè multa ſignificat. Nā & verbū eſt, & rō, & ſupputatio, & cā vniuſcuiuſq; rei, ꝑ quā ſunt ſingula, q̄ ſubſiſtūt, q̄ vniuerſa rectè intelligimus in Xp̄o.

Sancta. In præcedenti cap. demonstrauit scientiã scripturarũ sacrarum esse necessariam in statu episcopali. Hic consequenter oñdit de alijs statibus, & continet duo, quia primo ponit damna, quę sequuntur ex ignorantia. Secundò probat necessitatem sciendi, ibi. *Malachias propheta*. Et hoc in duas, quia primo ponit necessitatem sciendi in gradu sacerdotali, secundo in officio prędicatoris doctrinali, ibi. *Cur Paulus*. Et hæc secũda in duas, primo ponit q̃d dictum est, secundo rñdet ad argm̃, quod potest suboriri, ibi. *Pharisæi stupent. Sancta quippe rusticitas*. i. ignorãtia sacrarum scripturarũ, q̃n est cum sanctitate vitæ. *Sibi soli prodest*. Iuste viuendo, & non alios docendo, hoc intelligas quantum ad hostes fidei, quia ad illos nihil agit vitę sanctitas, quam & ipsi fingunt, sapiẽtes aũt valde proficiunt. Si quantum ad fideles attendamus, sancta rusticitas non prodest sibi soli, sed ẽt multis, quia vita prędicat non ornata eloquentia, cuius. n. vita despicitur restat, vt eius prędicatio contemnatur, vt ait Grego. in pastorali, & sic dicebat Christus Apostolis Math. 5. cap. Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant bona opera vestra, & glorificent patrem vestrum, qui in cœlis est, opera enim bona, quę agit sancta rusticitas multum mouent videntes ad bonum, q̃m in moralibus magis creditur factis quã verbis, & cum ea, quę dicuntur, repugnant ijs, quæ fiunt contemnitur doctrina, vt patet in principio 5. Ethi. & licet sermo magis agat ad conuersionẽ peccatorũ, qa ad plures extenditur, & pluriũ circunstantiarũ, & rerũ explicatiuus est, tñ vita intensius mouet, quia sermo interdum est nuncius fallax, vitę aũt sanctę semp creditur habita certitudine, ꝙ non sit hypocrisis, si autẽ constet aliquẽ veros sermones de sacra scriptura proferre, si tñ male viuat publicè, nihil, vel modicum immutabit. Si autem constet bene viuere, valida immutatio fit, ideo plures conuertebantur de gentilibus in primitiua ecclesia, q̃n vnus vir pro Christi cõfessione moriebatur, quàm si multi ꝑdicatores Christũ annunciarent, mortẽ tñ fugerent, ideo beatus Hieronymus solum ponit rusticitatem sanctam non proficere quãtum ad hęreticos fidem impugnantes, & patet quia subditur. *Si destruentibus non resistat, & quantum ædificat ex uitæ merito Ecclesiam Christi*. s. ꝙ per bona opera sua, q̃ alij vident, ad bonum conuertuntur. Ex quibus Ecclesia Christi construitur. vel ꝙ referatur ad se ipsum viuentem sanctè cum rusticitate, qui enim sanctè viuit, & rusticaliter Ecclesiam ędificat, quia se ipsum membrum Ecclesię facit, quia Ecclesia Christi solum fundata est in existẽtibus in charitate; qui aũt à charitate cadit, ab vnitate Ecclesiastica quantum ad meritum, licèt non quantum ad numerum, cadit, licèt inuisibiliter, visibiliter autem cum per excõicationem ab Ecclesia pręcisus esse denunciatur, & maximè per heresim, quę totaliter pręscindit, quia tollit fundamentũ vnitatis Ecclesię. s. fidem, sine qua Deo placere impossibile est, & quę in spirituali ędificio prima est. Qui autem sanctè viuunt cum rusticitate in charitate sunt, ideo quantum ad se ipsos Ecclesiam ędificant. Dicuntur etiam merito vitę ędificare, quia orationes iustorum exaudiuntur à Deo, ideo orationibus horum aliquos Deus illuminat, vt ad agnitionem verę fidei veniant, ex quibus Ecclesia construitur: vel merito vitę construunt Ecclesiam Christi, quia isti sanctè viuentes faciunt multa opera supererogationis, quę non sunt eis necessaria ad remissionem pęnarum debitarum, & ista reseruantur in thesauro Ecclesię, quam ministrant pręlati, sicut merita Christi infinita, & merita sanctorum, & de illis distribuitur per Papam, vel alios pręlatos Ecclesię membris existentibus in vnitate corporis mystici Christi, & quod per se nõ possunt

Quæ ignorantia tolerabilis sit.

Ignari quomodo Ecclesiæ prodesse possunt.

A quantum ad euasionem pœnarum, habent a meritis istorum, sed propter hoc nõ minuitur aliquid istis sanctè viuentibus de eo, quod meruerunt, immo abundantius datur eis in vita ęterna quàm in pręsenti meruerint. Sed est sciendum, ꝙ in actu meritorio sunt duo. s. charitas, & labor, vel pęnalitas, per charitatẽ mereri vitã ęternam, & s̃m maiorẽ charitatem maiorẽ gradum in vita ęterna. Est etiam pęnalitas, vel labor quidam in actu, qui ideo, quia charitati iũctus est efficitur satisfactorius pœnæ debitę in purgatorio, vel in vita præsenti pro peccato. Et quia contingit, ꝙ aliq̃n aliquis egit peccata, de quibus pęnituit, & debebat puniri pro illis decem annis in purgatorio, & post agit actus meritorios laboriosos, qui sunt satisfactorij pro
B centũ annis pœnę, tunc manebunt nonaginta anni q̃bus iste non indiget, & seruantᷓ in thesauro Ecclesiæ ad distribuendũ alijs indigentibus. Sic aũt si aliquis faciat opera in charitate, & sint multũ laboriosa, si nunquam peccauit, oẽs pęnalitates eius satisfactorię recõduntur in thesauro Ecclesię. Et isto modo intelligitur cum dr̃, ꝙ merita vnius sunt satisfactoria pro altero, vel proficiunt ei.

Quomodo Ecclesiæ thesaurus locupletatur.

De primo autem merito, quod est mereri vitam ęternam ex gradu charitatis, qui est cum operatione nihil communicatur alicui alteri, ideo si aliquis per intensam valde charitatem magnum gradum mereatur in vita ęterna, de illo nihil sibi diminuitur, nec alteri dare potest Ecclesia, quia faceret illi iniuriam, sed totum integraliter recepit in vita ęterna, & abun
C dantius quàm egit, & hoc est, quod dicitur, quòd sancti in patria recipiunt mercedem laborum suorum supra id, quod fecerunt, iuxta illud Lucę 6. c. Mensurã bonam confertam, & coagitatã, & super effluentẽ dabunt in sinũ vestrum. *Tantum nocet si destruentibus non resistat*. Hoc solum intelligitur de prelatis, & ꝑdicatoribus, uel tenentibus Ecclesiastica officia, uel curas animarũ, quia non obligantᷓ oẽs scire sacrã scripturã, ita ꝙ arguere & defendere sciant per eã, & tunc est sensus si sit aliquis p̃latus sanctę conuersationis, tñ sacrę scripturę inscius, ex bona conuersatione multos ad Deum conuertet, in quo Ecclesiam ędificat, sed si ueniant hęretici, uel infideles & defendere nesciat illi, qui per bonam conuersationẽ ad unitatẽ Ecclesiæ
D uenerant, per defectũ doctrinę a fide recedent. *Si destruentibus non resistat*. Dicuntur destruentes hęretici, qui rectum intellectũ sacrę scripturę per quasdã extorsiones deprauant. *Malachias propheta*. Hic ponitᷓ secundum, scilicet necessitas addiscendi in gradu sacerdotali. *Immo dominus per Malachiam*. Fit hic color rhetoricus, qui est correctio, & rationabiliter, quia licet prophetę loqui dicantur, quia labia sua mouent, & uerba proferunt, tamen Deus principaliter loquetur, qui intellectum mouet propheticum. *Interroga sacerdotes legem*. Malach. cap. 1. in quo contra eos arguit, quòd sacrificia Domini contempserunt, & dicunt mẽsam esse pollutam. *In tantum sacerdotis officium est interrogatum respondere de lege*. Vnde dicitur Malach. 2. cap. Super illum textum. Labia sacerdotis custodiẽt sciẽ-
E tiam. Dicit Glo. si sacerdos de lege interrogetur, doceat, & resistentes de lege conuincat, alioquin frustra iactat dignitatem, cuius non habet operationem, & super illud Agei. 2. cap. Interroga sacerdotes legem. Glo. dicit sacerdotum est scire legem Domini, & ad interrogationem de lege respondere, si sacerdos est sciat legem Domini, si ignorat legem, ipse se arguit non esse domini sacerdotem. *Et in Deuteronomio legimus. c. 32. Interroga patrẽ tuum*. Hic ponit debere esse sapientiam in antiquis popularibus, qui nõ sunt sacerdotes, quia Deus mãdabat filijs, quòd interrogarẽt pr̃es suos, ergo præsupponebat patres eorum scire, & loqu-

Q̃uo meritum unius alteri prodest.

Meritum quod alteri non cõmunicatᷓ.

tur ibi de quibusdam mirabilibus Dei, quæ fecit pro Israel assumendo sibi in peculiarem populum, & ista sciebant maiores, quia aliqui eorum viderant. alijs autem à prædecessoribus narratũ fuerat, & patres tenebantur ista scire, & narrare filijs suis, vt nunquam caderet a mentibus eorum diuinorum memoria beneficiorum: obligabantur etiam Iudæi scire mandata, & meditari in eis, vt patet Deuteron. 6. cap. alia autem, quæ in lege erant, non obligabantur scire, quia, ꝑpter hoc ponebantur sacerdotes à quibus lex requireret, vt patet Malac. 2. cap. Labia sacerdotis custodient sapientiam, & legem de ore eius exquirent, quoniam Angelus domini exercituum est. Sic nunc tenentur laici scire aliquos articulos fidei, de quibus fit mentio, vt communiter, vt de creatione mundi, quia cõtinue dicitur, & de natiuitate, passione, & morte Christi, & similibus, quæ in Ecclesia per festiuitates principales recoluntur, alios autem articulos fidei tenentur scire implicitè, scilicet sub clausula generali dicendo sic, credo vt tenet tota Orthodoxorum Ecclesia, simplices autem clerici omnes articulos scire debent explicitè, & multa de lege, quæ ad eorum officium pertinent, sed non totam legem. Prælati autem totam legem scire debent, quia in sua consecratione profitentur se scire vtrunque testamentum: tenentur etiã scire illi, qui publicè prędicant, & ad hoc officium approbati sunt, ne loco doctrinę sanę damnatum errorem proponant. *In psal. quoque.* 118. Qui incipit memor esto non est enim ille Psalmus, sed octonarium Psal. enim 118. incipit. *Beati immaculati.* Vsque. *Ad dominum cum tribularer.* Et diuiditur per octonarios 22. quorum quilibet continet octo versus. *Cantabiles mihi erant iustificationes tuæ.* Idest ego cantabam iustificationes, vel iudicia tua. *In loco peregrinationis meæ.* Idest in terra, in qua exulabam, ex quo innuitur, quòd Dauid cum exularet, cogitationes suas vertebat circa legem Dei, quia eam sciebat. *Et in descriptione uiri iusti.* De hoc egit Dauid primum psalmum, in quo ponit conditiones viri boni. *Cum eum arbori vitæ comparat.* Cum dicit in eodem Psalmo, & erit tanquam lignũ quod plantatum est, secus decursus aquarum. *Quæ est in Paradiso comparet.* Quare dicitur comparare arbori vitæ, quę est in Paradiso, cum hoc non appareat ex Psalmo? Respondetur, quòd habetur in Psal. illo, ꝙ folium arboris non defluet, quod cõuenit arboribus terrestris Paradisi, & nõ arboribus, quæ sunt inter nos. *Hoc etiam intulit.* Cum dixit. *Sed in lege domini fuit voluntas eius.* Idest ꝙ elegit ambulare in lege Dei, & non in consilio impiorum, nec sedere in cathedra pestilentię. *Et in lege eius meditabor die, ac nocte.* Quia qui proponit ſm Dei legem viuere, debet in ea frequenter meditari, vt sciat quid agere conuenit, vel cauere. *Daniel quoque.* Hic ostendit vlterius, ꝙ melius est esse multũ eruditum, q̃ iustum rusticum, quia eruditis, & erudientibus fulgor stellarum, & firmamenti promittitur. *In fine sacratissimę visionis.* In Daniele multæ sunt visiones ſm ꝙ multotiẽs vidit, & multa vidit, sed ista visio fuit vltima, in qua mandatũ fuit ei, ꝙ clauderet librũ suũ, & signaret sermones suos Dan. 12. cap. *Iustos.* Scilicet qui docti non sunt. *Fulgere quasi stellas.* Quia lumen cuiuslibet stellę paucum est. *Et intelligentes, idest doctos quasi firmamentum.* Vt enim multum differt lumen firmamenti. i. totius cœli stellati à lumine vnius stellę, sic lumen doctorum à lumine simplicium iustorum. Quia etiam stellæ inter se differunt in claritate, vt habetur 1. ad Corin. 15. cap. *Quantum inter se distent.* Scilicet quãtum differant firmamentũ, & vna stella. *Alijs stellis.* Scilicet rusticani iusti. *Alij cęlo.* s. iusti eruditi. *Quanquam secundum hebraicam veritatem.* Ista litera quã nunc posuit est litera septuaginta interpretum, nec habetur

Quid scire debent uiri seculares.

Clerici simplices quid scire teneantur.

Scientia Prælatorũ quanta esse debeat.

Melius est esse eruditum, quã bonum & ignarum.

F in Biblijs modernis, sed litera sequens, quæ est ſm veritatem hebraicam, quia ista Biblia moderna ſm ueritatem Hebraicã translata est, vt ait Hiero. in prologo super Gen. qui incipit. Desiderij mei. *Qui docti fuerint fulgebunt, sicut splendor.* Secundum istam literam maior lux attribuitur doctis, q̃ docentibus, quia docti fulgent vt fulgur firmamẽti, qui aũt docẽt alios, sicut stellę, quæ minorem lucem habent, sed ad diuersa refertur, quia tam doctores quàm docti fulgebũt, sicut sol, vel sicut splendor firmamenti, sed quantum ad pręmium actuale ipsi, qui alios erudiunt insuper gaudebunt quodam gaudio actuali. s. de bono aliorũ, quos lucrifecerunt ad vitam ęternã, & hoc vocatur fulgor stellę, quia maius est pręmium essentiale docti, quàm pręmiũ actuale doctoris, sed maius est præmiũ essentiale doctoris quã docti ſm gradum officij, & charita-
G tis, & laboris. *In perpetuas æternitates.* Quia stellæ in æternum manent, nec aduenit peregrina impressio corporibus cœlestibus, vt habetur in 2. de cęlo, & mũdo. *Cur Paulus Apostolus.* Hic ponitur necessitas sciendi in statu prędicatoris doctrinali. *Dicitur vas electionis.* Generaliter oĩs homo vas dr̃, quia intra thesaurum cordis sui bona vel mala continet, vt patet 2. ad Tim. 2. c. ideo qui ab immundicijs continet, vas in honorẽ dr̃, qui aũt sordibus adhæret, vas in contumeliã, vel ignominiam dr̃. Paulus aũt speciali rõne vas electionis dr̃, quia scripturas sacras intra se tanquã vas siue armariũ continebat, & sic dr̃ Actuũ. 9. c. vas electionis iste mihi
H est, vt portet nomen meum coram gentibus, & regibus, & filijs Israel. Textus iste videtur innuere, ꝙ ideo Deus elegit Paulum ad prædicationẽ, quia vas scripturarum erat, ita ꝙ scientia scripturarum fuit causa electionis Dei, & q̃uo arguit, ꝙ electio Dei gratuita est, & nõ habet causam in nobis. Rñdent aliqui, ꝙ electio prædestinationis Pauli, vel aliorũ gratuita est, sed electio ad prædicationem non, sed requirit idoneitatẽ in misso. Sed non multum videtur hoc valere, q̃a si propter scientiam legis, & prophetarũ Paulum ad prædicationem elegit, magis debuisset eligere multos de sacerdotibus Iudęorum, qui tunc sapientiores erant in prędictis quã Paulus. Sed rñdebis, ꝙ hoc non procedit, quia Deus illum habebat eligere ad tm̃ officium prędicationis, quẽ elegisset electione ꝑdestinationis,
I sed illi non fuerunt prędestinati, sed in nequitijs suis reprobati, ideo eligi ad prędicationem non debuerũt. Sed adhuc non stat ista rñsio, quia Gamaliel sapiẽtior erat in lege & prophetis quã Paulus, quia Gamaliel legis doctor erat præcipuus inter Iudęos, vt patet Actu. 5. cap. à quo Paulus eruditus fuit, vt patet Actuum 22. cap. & præced. & iste prędestinatus fuit, quia etiam celebrat eius festum in die inuentionis sancti Stephani Augusti die tertia. Item quia Paulus non erat magnus prædicator in virtute illorum, quæ didicerat cũ Hebręus esset, sed eorum, quę didicit, quando raptus fuit vsque ad tertium cœlum, & audiuit archana verba, quę non licet homini dicere, vt patet 2. ad Corinth. 12. cap. Item quia magis erat, quod Petrus, vel quilibet alius Apostolus per Spiritũ sanctum ac-
K ceperat, quàm quod Paulus inter Hebræos didicerat: poterat ergo ad hoc Petrum, vel alium eligere, & eum sapientiorem Paulo efficere. Item quia Actuum. 9. vbi ponitur approbatio & electio Pauli in vas electionis, non dicitur, quia sapientior erat, sed subditur ratio, quòd ideo vas electionis dicitur non a sapientia, sed quia Christus illum elegit, ut portaret nomen suum coram gentibus & regibus: sed hoc quilibet aliorum Apostolorum efficere poterat: ideo sine præiudicio maiorũ fortè videtur dicendũ, ꝙ nõ fuit Paulus electus, quia sapiens erat, sed ideo sapiens fuit quia electus erat. Et q̃n dicit beatus Hiero. ꝙ Paulus

Quilibet dicitur vas.

Cur Deus elegit Paulum, quia vas scripturarum erat.

vas

vas electionis dicitur, quia vas legis, & scripturarum sanctarum erat armarium, potest esse sensus, q Deus elegerat ab æterno Paulum ad vitam æternam, & eũ assumpsit, & elegit ad prædicationem omnium gentium, & quia hoc congrue fieri non poterat sine legis & prophetarum scientia, vt Deus nouerat, ideo eum in istis instructum esse voluit. Deinde eum ad prædicandum misit, quia instructus erat, & hoc est esse vas electionis propter scire scripturas. Hec autem sic sentio. si quis autem melius sentiat non dissentio. *Pharisæi mirantur*. Ista litera potest dupliciter induci ad superiora, vno modo qm̃ superius dixerat, q ad officiũ presidendi vel predicandi requiritur studium, & doctrina in sacris scripturis. si arguatur de Petro, & Ioanne, qui literas non didicerant, & tamen legem & prophetas sciebant. Respondetur, q hoc fuit ex speciali gratia Dei, quæ non cõmunicatur omnibus. Vel aliter, quia Paulinus cum esset eruditus circa seculares disciplinas, crederet se posse studio suo scripturas intelligere, & respondetur q non, quia Pharisei mirabantur quomodo Petrus, & Ioannes, qui legem non didicerant, legem scirent, & verè mirandum erat, nec hoc aliquis homo facere poterat, nisi spiritu reuelante, sicut factum fuit in illis. *Pharisæi mirantur in doctrina Domini*. Idest in doctrina Christi, quia in parua ætate docebat, & quia non didicerat, ideo qñ Christus cũ Phariseis disputauit primo mirabantur in etate & responsis & prudentia eius, vt patet Luc. 2. cap. Sed nobis non est mirandum, quia hõ Christus sine mensura de gratia Dei accepit, cęteri aũt ad mensurã. Et in ipso habitat tota plenitudo diuinitatis corporaliter. i. realiter, & solidè magis q̃ in alijs, vt habetur ad Colo. 2. cap. *Mirantur in Petro, & Ioanne, quod legem sciant, cum literas non didicerint*. Vt patet Act. 4. cap. videntes Petri constantiam, & Ioannis comperto, q hoĩes essent sine literis & idiotę, admirabantur, & ista admiratio erat, quia Christum non credebant esse Deum, nec ex parte Dei, nos aũt, qui credimus, & fatemur, nihil miramur, quia quidq̃d volebat, poterat, sicut nec miramur Deum mundum potuisse creare. Et docet, q non sit admirandũ, quia nõ admiramur si aliquis per studium legis, & quotidianam solicitudinẽ legis peritus efficiebatur, ita non est mirandũ, si Deus voluerit aliquẽ docere, q subito efficiatur sapiens. Et ponunt hic duo, quæ faciunt esse scientẽ. s. exercitatio, & quotidiana meditatio, exercitatio dicitur continuatio doctrinę ante acquisitionem habitus, & est exercitatio, & meditatio idem actus in specie, quia ex eisdem actibus gignitur habitus, & genitus conseruatur, vel postquam genitus est eosdem habet, vt habetur in 2. Ethi. Sicut aliquis acquirit habitum fortitudinis exponendo se terribilibus, postq̃ aũt habuerit fortitudinem exponet se terribilibus, sicut in speculatiuis efficit aliqs Geometra recipiendo doctrinam, vel considerando circa triangulum, vel quadrangulum, postq̃ vero habuerit habitum Geometricum, considerabit de triangulo, vel quadrangulo, vt patet per Philosophum. 2. Ethi. *Illis spiritus sanctus suggerebat*. Idest occultè docebat replendo intellectum eorum gratia multiplici, scientiæ, sapientię, & intellectus sic habetur Io. 14. ca. de spiritu sancto, & suggeret vobis oĩa quęcunq; dixero vobis. Suggerere tamen ad minorem est respectu maiorũ, & est suggerere, quasi ad aurem tacite, vel occulte dicere, hic autem non seruatur vocabuli proprietas. *Et erant iuxta id, quod dictum est θεοδίδακτοι*. Probat hic de doctrina Ioannis & Petri, quòd fuit supernaturalis, quia à domino solo docti erant, iuxta illud quod dicitur, & erunt homines docibiles Dei idest Docti a Deo per seipsos. Et hoc ponit Hieronymus sub verbis grecis, scilicet θεοδίδακτοι. idest docibiles Dei,

Duo faciunt hominem scientem.

A & magis propriè docti, idest a Deo, διδακτοί. est nomen formatũ secundum Grecam formam de διδάσκω verbo, quod significat docere, & inde διδάσκαλος. idest Doctor vel Magister, & didascalicus sermo, doctrinatiuus, qui est magistri ad discipulum, & inde dicitur Διδασκαλικον, idest liber quem fecit Hugo de doctrina Scholarium, & modo scientiarum θεοῦ, genitiuus Grecus est de θεός, & eadem litera seruatur apud nos, cum dicimus docibiles Dei in genitiuo. Et quando dicitur Ioan. 6. cap. & erit, sicut dictum est in prophetis, erunt homines docibiles Dei, dicitur in prophetis, quia cum omnes prophetę vno spiritu sancto locuti sint, omnes ad idem tendebant, diuersis vocibus. Ioelis 2. cap. quędam litera habet: Et erunt
B homines docibiles Dei, vbi nostra litera dicit: Lętamini in domino Deo vestro, qui dedit vobis doctorẽ iustitię, & Isaię. 54. c. dicitur: Ponam iaspidem propugnacula tua, & vniuersos filios tuos doctos à Domino, & Hiere. cap. 31. post hos dies dicit dominus, dabo legem meam in cordibus eorum, & in visceribus eorum scribam eam. *Duodecim annos*. Dictum fuerat, quòd mirabantur Pharisęi in doctrina Christi, & Petri, & Ioannis. Duo enim sunt, quæ doctrinam faciunt admirabilem. Primum est ętas tenera. Secundum est, si ille, qui docet literas non didicit, sed ante idiota erat: ista duo erant in Christo: primum quia paruę ętatis erat, quando docere & fortissimè disputare incepit inter doctores templi, vt patet Luc. 2. cap. & hoc innuitur hic cum dicitur. *Duodecim annos*
C *saluator*. Fuit etiam in eo secundum, scilicet, quòd ante literas non didicerat ab aliquo homine: vnde & Iudęi eum idiotam vocare possent: in Petro autem, & Ioanne erat secundum legem, quòd ante idiotę ęrant, nec vnquam literas didicerant. Primum autem non, quia quando docere inceperunt prouectę ętatis erant. *De quæstionibus legis interrogans*. Quam autem quęstionem præposuerit non patet ex textu, sed aliqui volunt, quòd proposuit quęstionem: Vtrum Messias in lege promissus venisset. Et satis est verisimile, quia ista quæstio proprijssima legis, cũ tota lex, & omnes prophetę dirigantur ad Messiam. Item quia ista quæstio erat multum vulgata tempore, quo Christus natus est, quia videbant sapientes
D hebręorum signa Messię nati, scilicet ablationem sceptri, quia potestas regalis tempore, quo Christus natus est, nouiter fuerat deuoluta ad Herodem Ascalonitã, qui fuit de idumęis, & ideo multũ soliciti erãt circa istam inquisitionem, & sic multi alij considerantes tps̃ Messię adesse, quia Messiam non videbant, finxerunt se esse Messias, vt Theodas magus, & accesserunt doctrinæ eius, quasi quatuorcentũ viri, sed occisus fuit, & qui credebant in eum dissipati sunt. Post hunc surrexit Iudas Galileus dicens se esse Messiam, & tñ ipse cũ suis fautoribus perijt, vt patet Actuũ. 5. cap. Item quia ista quęstio erat multum congruens Christo, qui volebat se demonstrare esse Messiam, & ad hoc predicabat. s. vt crederent in eum, vt habetur Ioan. 6. cap. *Et magis docet cum prudenter interrogat*.
E Christus enim, qui erat magister humilitatis formã discipuli prius assumpsit interrogans seniores, sed qm̃ sua argumenta erant ita efficacissima, quòd doctores legis multum erudirentur in eis, sicut videmus communiter, si arguens sapiens est, arguendo instruet respondentem, proferens veritates incognitas respondenti, argumenta fulciendo. *Nisi rusticum dicamus Petrum*. Hic probat, quòd doctrina Petri, & Ioannis erat admiranda.

Iudas Galilæus, & Theodas magus q se Messiã fecerat.

Commentator huius prologi inducit sic literam: fortè pręsumendũ esset, q Pet. & Ioã. q ita mirabiliter docebãt aliquid añ scirent, nisi nos dicamus rusticũ. i.

nos dicamus, ꝙ Petrus & Ioan. ruſtici erãt, & ideo cũ nos dicamus, ꝙ ruſtici erant, vt habet Act. 4. c. excludimus illarũ pręſumptionẽ. Iſta ſatis bona inductio eſt, ſed non multum conſonat literæ ſequenti, in qua Petrus & Ioannes ſe excuſant de ruſticitate. Ideo inducit aliter, ꝙ verum eſt, ꝙ mirari debemus de doctrina Petri & Ioannis, niſi nos dicamus, ꝙ Petrus & Ioannes ruſtici erant. i. ruſticana dicebant, quia poſſet aliquis dicere, ꝙ non erat admirandum de eo, quod dicebant Petrus & Ioannes, quia non eſt mirãdum ſi aliquis ruſticus ruſticana dicat, ſic ea, quæ dixerũt Petrus & Ioãnes ruſticana ſunt, ideo de eis mirandum non eſt, tunc applicatur inferior litera, quæ eſt rñſiua. Rñdeant. n. ſi videtur nobis, ꝙ ruſtici ſumus in verbis, non tñ in ſapientia, ideo ruſticos nos appellare nõ debetis. Eſt ergo ſenſus, ꝙ mirandum eſt de doctrina Petri & Ioannis, niſi nos dicamus, ꝙ Petrus & Ioãnis ruſtici erant, ideſt ruſticana dicebant, de quibus mirandum nõ eſt, ſed non poſſumus dicere eos ruſticos, quia ſapientes erant corde, ideo mirandũ eſt de doctrina eorũ. *Quorũ vterque dicere poterat.* Neuter eorum tale quid dixit, qa non dictum fuit eis, ꝙ erant ruſtici, ſed ſi diceretur eis, ꝙ erant ruſtici, poterant rñdere iſta, quæ ſequuntur. *Et ſi imperiti ſermone non tamen ſcientia.* Iſta rñſio ſumitur de. c. 11. epiſtolæ. 2. ad Corin. Qñ. n. apoſtolus venit ad prędicandũ Corinthijs non venit in ſublimitate ſermonis, aut humanę ſapientię, qm̃ nihil ſe ſcire indicauit, niſi Chriſtum & hunc crucifixum, vt patet 1. Cor. 2. c. ex quo aliqui Corinthij eum neglexerunt dicẽtes eſſe inſipientem, quia eis ſolas hiſtorias prędicabat, quamobrem excuſat ſe de hoc. 2. ad Corin. 11. c. dicẽs extimo me nihil minus feciſſe à magnis apoſtolis: Nam ſi imperitus ſum ſermone, ſed non & ſcientia. Hęc aũt magis dicere poterat Petrus & Ioannes quã Paulus, quia doctrina Pauli ornata magis eſt in ſermone, q̃ doctrina iſtorum duorum, in ſenſu aũt quilibet ſatis abundat, quia ſpiritus ſanctus, quo dictante locuti ſunt ſancti Dei, vt patet 2. Petri c. 1. Prophetis ſenſum rerum quas dicere debebant inſpirabat: ipſi autem intelligentes quæ reuelata erant, poſt ſm̃ conſuetudinẽ locutionis ſuę reuelata dicebant. Vnde accidit, ꝙ quidam prophetę ornatius quã alij loquerent̃. Amos. n. qui ruſticus erat nutritus in paſtoralibus Thecuę ruſtice & impolite paſtorũ more affatus eſt, vt ait Hiero. in quodam prologo ſuper Amos. Iſai. aũt, qui de gñe regali erat, ornatiſſimè inter oẽs ꝓphetas locutus eſt. De quo Hiero. in prologo ſuper Iſa. ait: Sciendum, ꝙ Iſaias in ſermone ſuo diſertus fuit, quippe vt vir nobilis, & vrbanæ eloquentiæ. Cęteri aũt prophetę, & ſacri ſcriptores, ſic differunt in ſtylo dicendi, ſicut differebãt in conuerſatione loquendi. Paulus aũt, qui inter Phariſęos enutritus, & doctus fuerat, vt patet Act. 22. c. diſertior erat ſermone quàm Petrus, & Paulus, q erãt ruſtici piſcatores. Paulus tñ, qui altius loquitur, a Seneca in quadã epiſtola reprehenditur, ꝙ cum tantã ſapientiam ſcribat, cur eam coloribus rhetoricis non exornat. Sed hoc non indiget ſacra ſcriptura; fabuloſę. n. narrationes, vel humanę ſcientiæ fucato, meretricioq; colore teguntur, vt quæ in ſe veritatẽ, vel auctoritatem nõ habebãt ex ornatibus aſſequãtur. ſacra aũt ſcriptura, quæ ſolidiſſimę veritatis eſt, à ſe pondus auctoritatis habet, nec fucatis coloribus perſuadet, ſed ſuapte natura, & magnitudine animos audientium allicit. Item quia ſicut fœmina, quæ ornatibus tegitur peregrinis, natiuo non cõfidit decori, & vbi fucus eſt, ibi turpitudinis formę præſumptio eſt, qa naturaliter pulchra per ſe placere deſiderant, ſi ſcriptura ſacra meretricio ornatu procederet, de falſitate præſumptionẽ non effugeret. Ideo Saluator noſter cui ad nutum res & verba ſuppetebant, cum luculẽtiſſimo & ornatiſſi-

F mo ſtylo doctrinam ſuam tradere potuiſſet, modum tñ mediocrem elegit, ita ꝙ dicta, nec propter peregrinos ornatuum fucos de falſitate ſuſpecta habeantur, nec rurſus inepta ruſticitate torpeſcant. *Ioannes ruſticus piſcator indoctus.* ſanteq̃ vocaretur a dño; quia ſemel Ioannes, & Iacobus erant cum patre ſuo Zebedeo piſcantes, & reficientes retia, & vocauit eos Dñs, & Saluator, ut patet Mat. cap. 4. *Et vnde illa vox.* Hoc inducit ad probandũ, ꝙ ſapientia imperiti non erat. *In principio erat verbum.* Quæ habetur Io. 1. cap. iſta vox nõ eſt ruſtici, ſed ſapientum ſapientiſſimi, quia, vt ait Auguſtinus, ſi altius intonuiſſet, totus mundus capere non potuiſſet. Quapropter in deſignatione quatuor animalium, quæ vidit Ezechiel, vt patet cap. 1. & 10. Ioannes volanti aquilæ ſimilatur. λογος. n. Græce. Dixit ſupra, ꝙ illa vox Ioannis fuit admirãda, in qua dicitur de
G verbo, & quia in Græco dicitur λογος, ubi nos dicimus, verbum, ideo ponit congruentiã ſignatorũ per hoc nomen ad Chriſtum, qm̃ vniuerſa de Chriſto dicuntur, licèt enim λογος equiuocũ ſit, tñ omnia eius ſignata congrue ad Chriſtum referuntur, vt dr̃ in litera. Dr̃ Chriſtus verbũ, quia patrem dicentem manifeſtat, ſicut verbum noſtrum noſipſos manifeſtat, quia ſunt ea, quæ in voce, eorum, quę in anima paſſionum, notæ, vt habetur primo Peri Hermenias. Dicitur ratio, quia ratio diſcurſum, & regulationẽ dicit, Chriſtus autem vniuerſa ad ſe ordinauit, vt in finem beatificum iuxta illud Io. 12. cap. Si exaltatus fuero à terra
H omnia traham ad me ipſum. Dicitur etiam supputatio, ideſt numerus, quia vniuerſa in certo numero conſtituit, & diſtinguit. dicitur cauſa, quia res producit ad eſſe, cum omnia per ipſum facta ſint, vt patet Ioã. primo cap. *Per quem ſunt ſingula, quæ ſubſiſtunt.* Quia Deus non eſt cauſa determinata ad vnum genus, ſed omniũ rerum, & poteſt dicere ly ſunt duplicem habitudinem, uel cauſę efficientis, uel cauſę conſeruantis, & vtrunque conuenit Deo, quia omnia à primordio ad eſſe de nihilo produxit, & deinde res creatas continuè conſeruat, ne in nihilum cadant, ſicut ſunt.

CAP. V.

I HOc Doctus Plato neſciuit, hoc Demoſthenes eloquens ignorauit. Perdam, inquit, ſapientiam ſapientium, & prudentiam prudentium reprobabo. Vera ſapientia perdet falſam ſapientiam, & quãquam ſtultitia prędicationis in cruce ſit, tamen Paulus ſapientiam loquitur inter perfectos: ſapientiam autem non ſeculi huius, nec principum ſeculi iſtius, quæ deſtruitur, ſed loquitur Dei ſapientiam in myſterio abſconditam, quam
K prædeſtinauit Deus ante ſecula. Dei ſapientia Chriſtus eſt. Chriſtus. n. Dei virtus, & Dei ſapiẽtia. Hęc ſapiẽtia in myſterio abſcõdita eſt, de qua & noni Pſalmi titulus prænotatur, pro occultis filij. In quo ſunt oẽs theſauri ſapientiæ & ſcientiæ Dei abſconditi. Et qui in myſterio abſconditus erat, prædeſtinatus eſt ante ſecula: prædeſtinatus autem & præfiguratus ĩ lege, & prophetis: vnde & prophe-

tæ ap-

tæ appellabantur videntes, quia videbant eũ, quem cęteri non videbant. Abraham vidit diem eius, & lætatus est. Aperiebantur cœli Ezechieli, qui populo peccatori clausi erant. Reuela, inquit, Dauid oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua. Lex enim spiritalis est, & reuelatione opus est, vt intelligatur, ac reuelata facie Dei gloriam contemplemur. Liber in Apocalypsi septem sigillis signatus ostenditur, quem si dederis homini scienti literas, vt legat, respondebit tibi: Nõ possum: signatus est enim.

HOc Doctvs. Præcedenti capitulo demonstrauit beatus Hieronymus necessitatem sacræ scripturæ, hic demonstrat, ꝙ sapientia mundana ad eam pertingere non valet, quia Paulinus, qui erat secularibus literis eruditus, putaret se posse illas per se intelligere, & agit duo, primo ponit, ꝙ magni philosophi eas non cognouerunt, secundo probat, ꝙ ad intelligendum, magistro indigent. Secunda ibi. *Liber est in Apocalypsi.* Quęlibet istarum partium multas auctoritates continet.

Dubitatio contra dicta Hierony. *Hoc doctus Plato nesciuit.* Scilicet ista quæ dixit beatus Io. s. in principio erat verbum. Aliqui tñ dicunt, ꝙ Plato dixerit totum illud primum cap. Io. vsque ad illam partem, fuit homo missus a Deo, & dicunt hoc dicere beatum Aug. sed non reperi tale in lib. Aug. de ciui. Dei. nam in lib. de ciui. Dei, in quibus maximè cõmemorat de philosophorum, & gẽtium sectis, Platonẽ, quem maxime sequitur inducit in 7. lib. de quo dicit, ꝙ in lib. eius qui Thimeus dr̃, habentur illa verba quæ recitantur Gen. j. s. in principio creauit Deus, & quedã alia de Exo. s. Ego sum qui sum, licet aliqualiter differant. De verbis tñ beati Ioan. nullam facit mentionẽ, & Hiero. manifestè vult hic, ꝙ Plato ista ignorauit. Et

Plato cur doctus sit appellatus. vocatur Plato doctus, quia inter philosophos ipse obtinet principatum. Arist. nanque viginti annis ab ipso didicit. Aug. autem solum Platonẽ inter philosophos sequitur, & oẽs Doctores sancti eum maxime venerantur. Arist. n. omnes in naturalibus excedit, sed Plato in diuinis nullum parem habet, qui ita altissime, & sub tegmentis locutus est, vt aliqñ eum, nec Arist. intelligat. Plurima autem operum suorum dissuetudine, & scriptorum inopia perierũt. Vel uocatur doctus, idest sapiens ad differentiam Rhetoricorum, qui eloquentes, & non sapientes dicuntur, vt Demosthenes. Sed nec ex hoc negatur Platonem eloquentem fuisse, quia vt ait Valerius Maximus lib. 7. Plato omnium mortalium sapientissimus habebatur. Eo quidem. Idest intantum, vt si Iupiter ipse cœlo descenderet, nec elegantiore, nec beatiore facundia vsurus videretur. Si autem requiras Aug. in 7. confessionum inuenies, ꝙ ipse in lib. Platonicorum non quidem ijs verbis, sed multis hoc rationibus persuadentibus, dicit se legisse, ꝙ in principio erat verbum vsque ad illam partem. Et tenebrę eam non comprehenderũt. Item quòd omnis anima licet testimoniũ perhibeat de lumine, tamen non est ipsa lumẽ, sed verbum Dei. Deus enim est lumen verum, quod illuminat omnẽ venientem in hunc mundũ, & quòd in mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit. Item dicit ibi legisse, quòd verbum Deus, non ex carne, non ex sanguine, non ex voluntate viri, nec ex voluntate carnis, sed ex Deo natus est.

Alph. Tost. super Gen.

A Respondebitur ergo ad ista pro parte Hiero. ꝙ licèt Plato ista cognouit, valde tamen confusè, nec ad eundem intellectum totaliter, ad quem Ioan. loquebatur. Ratio quia ista solum naturaliter cognosci non possunt, sed oportet esse propheticam reuelationem à Deo, nemo autem dicit Platonem fuisse prophetam, ergo nec habuit intelligentiam horum verborum, quę faceret eum esse prophetam, & sic aliqua supernaturaliter quibusdam demonstrata sunt, quorum cognitio eis tradita non fuit, quare non fuerunt prophetæ, vt Pharao, cui reuelatę sunt vaccę, & spicę, vt patet Gen. 41. cap. & Balthasar vidit tres digitos scribentes in pariete, sed non cognouit significationem, vt patet Dan. 5. cap. *Hoc Demosthenes eloquens.* i. Rhetoricus. Solutio dubitationis cõtra Hierony.

B De isto Demosthene. supra 3. cap. dictum fuit, ꝙ fuit clarus in arte oratoria, & ponit hic vnum principem sapientum, & alium principem eloquentium, vt negando de ijs intelligentiam sacrarum scripturarum, neget de omnibus alijs sapientibus & eloquentibus. *Perdam sapientiam sapientum.* Hic demonstrat sapientiam philosophorum, & omnium mundanorum peritorum non attingere ad cognitionem verę sapiẽtię sacrarum scripturarum. Ideo asseruerunt multa, quorum falsitas per sacram scripturam comprobata est, & isto modo perditur. i. destruitur sapientia sapientum. i. cognitio, vel assertio eorum, qui se putabant esse sapientes. Si. n. isti veram sapientiam naturalẽ, vel quantuncunque haberent, nunquam illa falsa esset, quia opus naturę, opus diuinum est, ideo non repugnat operi

C diuino, sed isti nõ cognoscẽtes occulta principia naturę statuerunt quasdam falsitates pro magnis veritatibus, & sic putantes se esse sapientes, stulti facti sunt, quia euanuerunt in cogitationibus suis. Isti. n. ponentes principium primũ regiminis totius vniuersi operari naturaliter, & necessario, & non voluntariè, dixerunt, ꝙ cœlum non posset aliter moueri q̃ mouetur, sed falsum apparuit tp̃e Iosue, vt patet eiusdẽ. 10. c. qa sol stetit ꝯ Gabaon, & tp̃e Ezechiæ, vt habetur 4. Reg. 20. c. quia sol retrocessit in motu per decem lineas horologij. Et ponentes principiũ primum finite potentię, & essentiæ, negãt mortuos posse resurgere, & creationem rerum, quę ambo ad omnipotẽtiam pertinẽt. Hoc aũt manifestũ est, qm̃ nõ principia philosophię, Cõtra cõtrarium 8. philosophorum.

D sed maximi erroris dicenda sunt. Aliqui tñ de nostris imperitè loquentes dicunt, ꝙ ſm philosophiam impossibile est mortuos resurgere, nec aliquid creari, sed bene ſm Theologiam. Hoc ridiculum est, quia philosophia nomen scientię, & non erroris, nec opinionis est, quodcunq; ergo ſm vnam scientiã verum est, necesse est verũ esse in alia, quia vero oĩa cõsonant, vt hr̃ 1. Ethi. impossibile est. n. veritatẽ vnius artis repugnare veritati alterius: in philosophia. n. naturali agitur de corpore mobili reducendo ad principia sui motus, si ergo aliquis erret in condõibus principij motiui, necesse est, ꝙ erret in enunciãdo aliquid de corpore mobili, quia condões effectuũ sunt ſm condões principiorũ motiuorũ, & quia in philosophia non solũ cõsideratur principiũ immediatũ, sed ẽt oĩa alia subordi-

E nata vsq; ad primũ, quia ponit coordinatio causarum magis vniuersaliũ, & minus vniuersaliũ, qa dicit philosophus, ꝙ sol, & hõ gñant hoĩem in 2. Physic. & ꝙ ſm accessum, & recessum solis in circulo obliquo. i. Zodiaco fiunt gñationes, & corruptiones in terra, vt in scđo De gñatione & corrup. Item ꝙ necesse est hũc mundum inferiorem continuari superioribus lationibus. i. motibus corporum cęlestiũ, vt oĩs uirtus eius inde gubernetur, vt patet primo Meteo. Sicut ergo si aliquis erraret circa principium immediatum alicuius effectus, vt puta dicens, quòd pater est principium voluntarium natorum suorum, iste non diceretur Tex. 26.

loqui ſecundum philoſophiam, ſed magis contra philoſophiam, quia multa abſurda ex hoc ſequerent̄, ita ſi aliquis erraret circa aliquod principiū, vel cauſam mediam, ſiue circa primam. ſ. circa ipſum Deum, quē philoſophus in 8. Phyſicorū, ponit primū motorē orbis in rōne amati, & deſiderati, neceſſe erat, ꝙ erraret maxime circa conditiones effectuū, quia prima cauſa magis influit in ſuum cauſatum ꝙ̄ cauſa ſecundaria, vt patet in prima propoſitione lib. de cauſis. Sed iſti errant circa primū principium ponētes illud eſſe neceſſario agens, & non voluntario, ideo neceſſe eſt, ꝙ errent. ſ. dicentes, ꝙ pōt mundus eſſe aliter ꝙ̄ eſt, vt patet in fin. 7. Meta. & ſic de multis alijs. ſ. ꝙ non pōt ſol ſtare, vel retrocedere, cū ergo talia dicunt, non eſt dicēdū ꝙ ſm philoſophiā nō ſunt poſſibiles creatio & reſurrectio & ſolis retrogradatio, ſed ꝙ non ſunt poſſibiles ſm errorem Ariſtotelis, & aliorū mendaciū philoſophorū, qui quantum ad hoc philoſophi non ſunt, ſed vocantur. *Perdam ſapientiam* Iſta auctoritas habetur prima Corin. 1. cap. Aliqui exponunt eam. *Perdam ſapientiam ſapientum.* i. ſapientiam, vel prudentiam mundanam eliminabo de cordibus prędicatorū, ſed inferiori literę, magis congruit prima expoſitio. Iſta auctoritas ēt habetur Abdię, vnico. cap. per alia verba. ſ. perdā ſapientes de Idumęa, & prudentiā de monte Eſau. *Vera ſapientia.* i. ſapientia ſacrę ſcripturę. *Perdet falſam ſapientiam.* i. ſapientiam erroneam philoſophorum, demonſtrando ꝯ̄rium eorum, quæ ipſi aſſerebāt, & hoc erat verè in primitiua Eccleſia, quia philoſophi negabant poſſibilitatem reſurgendi, ſancti Chriſtiani contrarium probabant, mortuos orationibus ſuſcitando. Et ideo illa opinio erronea erat, & non ſapientia, ſed quia iſti habebant illam aſſertionē ſine formidine alterius partis, ideo ſapientiam illam vocabant. Opinio autem licet ſit adheſio vni parti contradictionis, eſt tamen cum formidine alterius. *Et quanquam ſtultitia prædicationis in cruce ſit.* i. licèt prędicatio de cruce videatur ſtulta, quia gentiles audientes prędicationem apoſtolorum dicentium, ꝙ Chriſtus crucifixus reſurrexit, & ꝙ adorari debet, & ꝙ erat Deus, reputabant hoc eſſe maximam ſtultitiam, ſicut habetur prima ad Corinthios primo cap. Nos prędicamus Chriſtum crucifixum, Iudæis ſcandalum, Gentibus autem ſtultitiā *Tamen Paulus ſapientiam loquitur inter perfectos.* i. licèt videatur gentibus, ꝙ prędicatio de cruce ſtulta ſit, tamē Paul. loquens de crucifixo ſapientiam loquetur inter perfectos. Ad quod eſt videndum, ꝙ paulus aliquando putabat ſe prędicare ſapientiam, aliqñ non, cum. n. prędicabat Chriſti paſſionem, & reſurrectionem, & alia geſta Saluatoris, non putabat ſe prędicare ſapientiam, quia iſta cum hiſtorica ſint, plana ſunt, cum autem prędicabat quędam occulta myſteria prędeſtinationis Chriſti, & pręfigurationis ſecundum ꝙ latebat in medulla legis ſub cortice, ſapientiam ſe prędicare putat, quia iſta altiſſima ſunt, nec capiunt ea ſimplices. Et quia ipſe cum venit primo Corin. non prędicauit ſapientiam, ſed ſola geſta Saluatoris, vt patet prima Corinth. 2. cap. Nihil me ſcire iudicaui, niſi Chriſtū, & hunc crucifixum, arguebant eum Corinth. contēnentes eum. Ideo ipſe reſpondet, quòd ſapientiam loquitur inter perfectos, ideſt myſteria ſcripturę non debebant poni, niſi coram perfectis, ideſt capacibus. Corinthij autem in primo aduentu Pauli erant adhuc rudes, quia nihil de Chriſto audierant, ideo ſapientia eis proponi non debebat, vocantur autem hic perfecti, non qui perfectè cognoſcunt, vel eruditi ſunt, qa tales Doctore non indigent, ſed dicūtur perfecti, ideſt qui perfectè diſpoſiti ſunt ad capiendum iſta. *Sapientia autem non ſeculi iſtius.* Ideſt non ſapientiam dę rebus mundanis, quia licet aliqua vera ſapientia ſit ſeculi

F huius, ut uera philoſophia, vel vera Geometria, tamē Apoſtoli non prędicabant iſtam, quia nihil proficit ad vitę emendationem cum ſcientia, vel opinio in ſpeculatiuis ab opinione in practicis totaliter diſtincta ſit. Ideo recta opinio in ſpeculatiuis non tollit falſam opinionem in practicis, ut patet 6. Ethi. cap. de prudentia. *Nec principum eius.* Ideſt nec etiam prędicamus ſapientiam traditam a principibus ſęculi huius, ſcilicet a philoſophis, qui errauerunt, & vocantur iſti principes huius ſęculi, quia in tali reputatione tenebant eos ignorantes, quia conſcij ſibi ignorantiæ eos qui ſupra ſe aliquid magnum dicunt, admirantur, & fœlices dicunt, vt ait Philoſophus. 1. Ethi. *Qui deſtruuntur.* Ideſt quorum ſapientia deſtruitur, quia uera non erat negans Dei omnipotentiam, & alia, quæ ſupra diximus, ſed loquemur Dei ſapientiam, ideſt lo-

G quemur de Dei ſapientia, ſcilicet de Chriſto: ipſum autem Chriſtum loqui non poſſumus, quia non eſt propoſitio, ſed ſubiectum alicuius ſapientiæ, ſi autem acciperetur hic ſapientia pro cognitione de Deo, quā ab ipſo Deo reuelante accepimus, tunc verum eſt, ꝙ illam ſapientiam Dei loquemur, & ſic prophetę ſapiētiam Dei loquebantur, ideſt reuelata miſteria, ſed hic pro ipſo Chriſto accipitur. *In myſterio abſconditam.* Ideſt Chriſtum abſconditum ſub cortice legis in ſecreto. *Quem prædeſtinauit Deus ante ſęcula.* i. quem pręordinauit ad ſalutem generis humani, vt carnem ſuſciperet, & mortem ſubiret, ad Rom. 1. c. *Ante ſæcula.*

H Quia omnia, quæ Deus diſpoſuit ab æterno diſpoſuit, cum enim in eo motus non ſit, non eſt dare aliquam nouam diſpoſitionem, vel volitionem, nec vult nouiter aliquem hominem naſci, licèt vult ꝙ aliquis homo naſcatur nouiter: ſemper enim iſta aduerbia, quæ notant differentias temporis in talibus propoſitionibus debent determinare verba, quæ ſe tenent ex parte creaturæ, & non verbum, quod ſe tenet ex parte Dei ad hoc, ꝙ propoſitio vera ſit. *Dei enim ſapientia eſt Chriſtus.* De qua apoſtolus ſemper loquitur, de quo. 1. Corinth. 1. cap. Chriſtum Dei uirtutem, & Dei ſapientiam. Dicitur enim Chriſtus ſapientia Dei, ideſt ſapientia patris: non ſapientia Dei, ideſt diuinę eſſentiæ, ſicut dicitur Chriſtus filius Dei, ideſt filius patris, & non eſſentię, quę nec gignit, nec gignitur, eſt enim *Qūo Chriſtus dicetur Dei ſapientia.*

I duplex ſiue dupliciter dicta ſapientia in diuinis, ſcilicet ſapientia eſſentialis, & notionalis, ſapientia eſſentialis non eſt Chriſtus, quia eadem eſt ſapientia patris, filij, & ſpiritus ſancti, eſt enim quoddam attributum, ſicut bonitas. Sapiētia aūt notionalis eſt Chriſtus, ſiue filius in diuinis, qđ idem eſt, & tunc non eſt ſapientia oīum trium perſonarū. ſ. quia non eſt ſapientia ſui ipſius, nec ſapientia ſpiritus ſancti, cum ſpiritus non ſit principium filij, ſed ſolum eſt ſapientia patris, ſicut ſolum eſt verbum patris, quia à ſolo patre gignitur, & ſolius patris imago eſt. *Chriſtus Dei virtus, & ſapientia eſt.* Dicitur ſapientia Dei patris, quia in ipſo tanꝗ per principium artis directiuum oīa produxit de nihilo. Dr̄ uirtus qm̄ uirtus ſm philoſophū, dicit vltimū de

K potētia, ut patet in 2. de cęlo tota aūt ptās patris ei cōicata eſt, & oēs pfectiones, quę ſunt in prē pter ſacrm gnationis, qđ ei non cōicatur, vt ait Hilarius in libris de Trini. *Hæc ſapientia in myſterijs abſcondita eſt.* i. Chriſtus latet in figuris veteris teſtamenti, quę dicunt myſteria. i. abſcondita ſecreta. *De qua noni pſalmi titulus prænotatur.* Qui Pſalmus incipit, Confitebor tibi. *Pro occultis filij.* Iſte eſt titulus Pſalmi, & innuitur, quod in illo Pſalmo dicuntur aliqua ſecreta de filio, ſcilicet Chriſto. ſ. de poteſtate eccleſiæ, & de aduentu Antichriſti, & de finali iudicio. *In quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ Dei abſconditi.* Quia in Chriſto omnis ſciētia, uel ſapiētia patris erat, qa ipſe hō erat, & Deus.

Nobis

Nobis autem aliquid, & minutatim distribuitur sm Dei benignitatem, sed in nullo nostrum dicitur esse thesaurus scientiæ vel sapientiæ, quia nulli cõicatur totalis cognitio, & potest distingui scientia, & sapientia in Deo, non quidem per id, per quod cognoscit, quia per se ipsum, & in seipso seipsum, & alios cognoscit: nec cognoscit ista inferiora per ipsa; quia imperfectio magna esset, ꝙ indigeret specie alicuius rei ad cognoscendam eam, ideo philosophi multi posuerunt, quòd Deus nõ cognoscebat ista inferiora, ne vilesceret intellectus eius: distinguitur tamen per id, quod cognitum est, ita quòd dicamus ꝙ Deus, vt seipsum cognoscit, & comprehendit, sapientiam habet, quia cognoscit causam altissimam: pro vt autem cognoscit creaturas, dicatur habere scientiam, & vtrunque perfecte cõicatur Christo, ideo oẽs thesauros scientię & sapientiæ habet, vt dicitur ad Coloss. 2. cap. *Et qui in ministerio absconditus erat.* Idest Christus qui latebat sub figuris legis. *Prædestinatus erat ante secula.* Idest ante mundi constitutionem præordinatus erat, vt in assumpta natura operaretur redemptionem humani generis ad Roman. 1. cap. *Prædestinatus autem, & præfiguratus in lege, & prophetis.* Cum autem ista proponit prædicator, audientibus sapientiam loquitur, ideo inter perfectos solum proponi debet: aliter tamen ponitur prædestinatio Christi in lege, aliter præfiguratio, quia prædestinatio a Deo est & ante secula, sed in lege vel prophetis ex tempore signatur esse ab æterno. Præfiguratio autem non fuit ab æterno, sed à scriptura sacra in tempore facta est: Christus autem denunciatur prædestinatus in prophetis, qui de futuro eum appariturum iudicabant. Præfiguratio autem in lege est ex eo quòd in mandatis legalibus sub quibusdã metaphoris præfigurabatur, licet aliquãdo in lege prædestinatus denunciatur, vt habetur Deut. 18. cap. Prophetam, inquit, suscitabo eis de medio fratrum suorum similẽ tui. Quæ auctoritas de Christo principaliter intelligitur, vt habetur Actuum 3. cap. sed hæc accidit qñ lex assumit modum prophetiæ: prædicere enim modus propheticus est: mãdare autem, vel prohibere ad legem pertinet: testimonia autem prophetalia, quibus Christus denunciatur prædestinatus, vt veniat, multa sunt, quia principalis intentio prophetarum immo Dei in prophetis erat prænunciare Messiam, vt etiam ipsi Iudæi dicunt. s. ꝙ omnes prophetæ prophetauerunt ad dies Messiæ. Fuit autem præfiguratus Christus in Abel occiso à Cain, vt patet Gen. 4. cap. Et in Isaac, quem pater immolare voluit baiulantem ligna ad incendium, sicut Christus crucem sibi baiulauit. Gen. 22. cap. Et in Ioseph vendito à fratribus, vt patet Gen. 37. Et in agno paschali. Exo. 12. Et in omnibus fere legalibus immolationibus: de quibus per totum Leuiticum. Et in summo sacerdote vsque ad cuius mortem non redibant homicidæ exules in terram suam, vt habetur Num. 35. cap. Et in lapide angulari, vt patet Isa. 28. cap. Et in lapide septem oculorum, vt habetur Zacha. 3. c. *Vnde & prophetæ appellabantur videntes.* Vt habetur 1. Reg. 9. cap. vbi Samuel qui propheta erat, videns vocabatur. Est sensus quòd quia Christus in prophetis denunciabatur futurus, quod & ipsi intelligebãt, quia in prophetia intelligentia opus est, vt patet Dan. 10. c. & alij hoc non intelligebant. Ideo isti videntes vocabantur. Et accipitur videns commune ad visum, & intellectum, quia intellectus æquiuocè oculus dicitur: Vel notatur hic quòd sacra mysteria scripturæ sine reuelatione videri non possunt. Ideo illi, quibus ista à Deo reuelabantur videntes dicebantur. *Abraham vidit.* Dictum fuit generaliter, quòd sacra mysteria sine reuelatione non sciebantur. Hic demonstratur in particulari de illis, quæ aliqui cognouerũt, quòd Deo

A reuelante cognouerunt. Et primo de Abraham, quia ante eũ licet Deus dilexerit aliquos specialiter, vt Henoch, quem transtulit in Paradisum, quia ambulabat in vijs Domini, vt habetur Gen. 5. cap. Et dilexit Noe, quia erat vir iustus in cũctis generationibus suis, vt patet Gen. 6. cap. Sed non legitur quòd alicui istorũ mysteria reuelauerit. Incœpit autem in Abraham, cui Christũ de suo semine futurum nunciauit. s. quòd in semine suo benedicerẽtur omnes gentes, vt habetur Gen. 22. cap. Et hoc est quòd dicit. *Abraham vidit diem eius.* Idest cognouit per reuelationem Dei tempus, quo Christus nasci debebat. Et ideo Videns siue propheta dictus est, vt patet Gen. 20. cap. nũc redde vxorem ei, quia vir propheta est, & orabit pro te, & viues. *Et lætatus est.* Quia ex diuina reuelatione magnum gau-

B dium concepit sciens quòd ille, qui eum saluum facere debebat, de semine suo futurus erat, sic habetur Ioan. 8. cap. Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meum; vidit & gauisus est. *Aperiebantur celi Ezechieli.* Ponit reuelationem factam alteri prophetæ. s. Ezechieli, quia cum esset in medio captiuorum iuxta fluuiũ Chobar, aperti sunt sibi celi visione imaginaria, vt habetur Exech. 1. capit. *Qui populo peccatori.* Idest Iudæis, qui vocantur peccatores, vt patet Isa. 1. c. væ genti peccatrici, populo graui iniquitate. *Clausi erãt.* Quia licet Ezechiel esset inter eos, dum ista videbat; ipsi tamen nihil videbant. *Reuela inquit oculos meos.* Habetur in Psalm. 118. Dauid enim desiderabat co-

C gnitionem mysteriorum Dei, sed quia sciebat per se intelligere non posse, ideo petebat a Deo supernaturaliter illuminare. *Reuela oculos meos.* Scilicet mentales, quia corporalibus oculis ista mysteria non capiuntur. *Et considerabo mirabilia de lege tua.* Idest secreta abscondita in lege tua, quæ mirabilia sunt. *Lex enim spiritualis est.* Idest spiritualiter intelligenda, vt habetur prima ad Corinth. 3. cap. quia litera occidit, spiritus autem viuificat. Sed quomodo valet ista consequentia: lex spiritualis est, ergo indiget reuelatione, vt intelligatur? quia omnis cognitio speculatiua, siue practica spiritualis est, quia à virtute non corporea fit, tamen naturaliter habetur? Respondetur quòd omnis cognitio in se spiritualis est, cum sit actus intellectus, sed quantum ad principia deueniendi in cognitionem,

D quædam cognitiones sunt corporales, quædam spirituales. Corporales cognitiones dici possunt cognitiones intellectus, quæ præsupponunt corpoream cognitionem, & tunc dicitur quòd omnis cognitio naturalis corporalis est, quia intellectus licet non operetur per organum, tamen præsupponit actum organorum, ideo illa scientia caremus, cuius potentia ad obiectum illius caremus, vt inducit Philosophus primo Posteriorum. s. ideo cęcus scientiam de coloribus non habet. Si autem omnibus sensibus careremus, omnibus scientijs careremus, & ideo dicitur quòd nihil est in intellectu, quin prius fuerit in sensu. Dicit autem & substantias separatas, quas non videmus, co-

E gnoscimus non quidem directè, sed indirectè: prout habent quandam connexionem cum substantijs naturalibus motis, & mouentibus, ideo omnes philosophi deuenerunt in cognitionem Dei siue primæ causæ per motum, in causis motus subordinatis, vt patet in 7. & 8. Physicorum, sicut enim res sensibiles sunt, ita nobis cognoscibiles: si enim per se sensibiles sunt, & per se cognoscibiles sunt: si autem per se sentiri non possunt, nec per se cognosci, & sic necesse est minus cognosci, ideo se habet intellectus noster ad ea quæ sunt notissima in natura, idest ad Deum, & angelos, sicut oculus noctuæ ad lumen solis, vt patet 2. Meta. Cognitio spiritualis est, quæ nullo modo præsupponit cognitionem de corpore, ita quod nihil magis habebimus

Quæ cognitio corporalis dicatur.

Cap. 14.

Tex 1. Cognitio spiritualis quæ sit.

bimus eam ſi cognitionẽ ſenſitiuã habeamus quàm ſi non habemus: & ſcire vtrũ Sortes ſit prędeſtinatus, vel præſcitus: non enim poſſumus cognoſcere hoc arguendo ab aliquo ſenſibili: cognitio ergo iſta pure ſupernaturalis eſt, & ſpiritualis, & ſic cognitio omniũ myſteriorum legis, ideo nullus ea ſine reuelatione cognoſcere poteſt. *Ac reuelata facie Dei gloriam contemplemur.* Et hoc habetur 2. Corinth. 3. cap. & dicimus contemplari gloriam reuelata facie, non pro gloria beatificæ viſionis, quæ eſt in vita æterna, in qua dicimur facie ad faciem videre, cum hic per ęnigma contemplemur, quia Apoſtolus in illo cap. loquitur de intellectu ſacræ ſcripturæ, & dicitur gloria, honor, vel claritas intellectus legis, & ſic lex Moyſi ſecundum literam habuit gloriam, i. honorem, quia Moyſi ferentis legẽ facies ſplendoribus cornuta erat, vt habetur Exo. 34. cap. maior autem gloria, ideſt honor eſt legis intellectæ ſecundùm ſpiritum. Eſt ergo ſenſus quòd indigemus reuelatione. *Vt contemplemur.* Ideſt videamus. *Gloriam.* Ideſt honorem legis. *Reuelata facie.* Ideſt ablata omnium nubiloſitate figurarum, ad differentiã Iudæorum, qui contemplabãtur Moyſen velata facie propter ſplendorem. *Liber eſt in Apocalypſi.* Hic ponitur ſecundum, ſ. quòd ad intelligendum ſacram ſcripturam indigemus magiſtro propter difficultatem, & diuiditur in duas partes. Primo ponitur difficultas in generali, ſecũdo ſubditur in ſpeciali tractãdo de quolibet libro, ibi. cap. 7. *Videlicet manifeſtiſſima.* Prima in duas; primo ponit difficultatem abſolute. Secundo comparando ad alias artes, ibi. *Taceo de grammaticis.* Et ponitur hic in ſpeciali de libro Apocalypſis, quia nulla ſcriptura ita difficilis eſt intellectui, nec aliquo modo intelligi poſſet, niſi ponerentur in textu quædã particulæ declaratiuæ, & quædam pars eius vſq; hodie quibuſdã ignota permanet. *Liber in Apocalypſi.* Ideſt liber Apocalypſis. Apocalypſis enim reuelatio eſt, ideſt dicitur. *Liber in Apocalypſi.* Ideſt iſte liber qui eſt Biblia. *In Apocalypſi.* Quantum ad illam partem, in qua continetur reuelatio, quæ vocatur Apocalypſis Græce. *Signatus eſt.* Ideſt ſigillatus vel clauſus, ſicut dicimus iſtud capitulũ eſt obſcurum in iſto parapho. *Septem ſigillis.* Vel poteſt dici quòd in Apocalypſi, ideſt in libro Apocalypſis oſtẽditur quidam liber ſignatus ſeptem ſigillis, quem nullus aperire poterat in cęlo, nec in terra, vel ſubtus terram, vt habetur Apocalypſi 5. cap. & idem ſenſus eſt, quia ille liber clauſus, de quo dicitur in Apocalypſi, nihil aliud continebat niſi id, quod dicitur in Apocalypſi à ca. 5. vſque ad finem, vt patet ex apertione ſigillorum, & iſte eſt verior ſenſus. *Septem ſigillis.* Iſta ſeptem ſigilla ſecundum quoſdam ſunt ſeptem myſteria pertinentia ad Chriſtum. ſ. conceptio, natiuitas, paſſio, deſcenſio ad inferos, reſurrectio, aſcenſio, aduentus ad iudicium: ſed hoc nihil eſt; quia illa, quæ cõtinebantur ſub ſeptem ſigillis, poſtea aperta ſunt, ſed nihil de hoc continebant, vt patet per totam Apocalypſim. Dicendum ergo quòd ſub iſtis ſeptem ſigillis continebatur totus ſtatus gratiæ a tempore Chriſti vſque ad poſt iudiciũ in gloria beatorũ, & iſte ſtatus fuit reuelatus beato Ioanni diſtinctus per ſeptem reuelationes, quia diſtincta ſecreta cõtinebãt. De his, quæ continebantur ſub quinque ſigillis, habetur Apocalypſi 6. de his, quæ continebantur in ſexto ſigillo, habetur Apocalypſi 7. cap. De his autem, quæ cõtinebãtur ſub ſeptimo ſigillo, habetur à principio 8. vſque ad finem Apocalypſis. *Quem dederis homini ſcienti literas.* Facit metaphoram, vel tranſumptionem de legere ad intelligere, quia ſicut in libro ſignato ſigillis nullus legere poteſt etiã ſi literas ſciat, ita in libro reuelationum nõ poterit aliquis quicquam intelligere etiam ſi habeat intelligentiam in literis ſecularibus, vbi reueletur ei. *Signatus eſt enim.* Ideſt clauſus: iſtum modum loquendi accepit Hieronymus de. ca. 29. Iſa. vbi dicitur: Et erit vobis viſio omnium ſicut verba libri ſignati, quem cum dederint ſcienti literas, diceret lege iſtum: & reſpondebit, non poſſum: ſignatus eſt enim.

Apocalypſis quid.

Quanti hodie putant ſe noſſe literas, tenent ſignatum librum, nec aperire poſſunt, niſi ille reſerauerit, qui habet clauem Dauid; qui aperit, & nemo claudit; claudit, & nemo aperit? In Actibus Apoſtolorum ſanctus Eunuchus, immo vir (ſic enim eum ſcriptura cognominat) cũ legeret Iſaiam prophetam, interrogatus à Philippo: Putas ne intelligis quæ legis? Reſponditque: Quomodo poſſum, niſi aliquis me docuerit? Ego, vt de me loquar interim, nec ſanctior ſum hoc Eunucho, nec ſtudioſior, qui de Aethyopia, id eſt de extremis mundi finibus venit ad templum, reliquit aulam regiam; & tantus amator legis diuineque ſcientiæ fuit, vt etiam in vehiculo literas legeret ſacras. Et tamen cum librum teneret, & verba Domini cogitatione conciperet, lingua volueret, labijs perſonaret, ignorabat eum, quem in libro neſciẽs venerabatur. Venit Philippus, oſtendit ei Ieſum, qui clauſus latebat in litera. O mira doctoris virtus, eadem hora credidit Eunuchus, baptizatur, fidelis, & ſanctus, ac magiſter de diſcipulo, plus in deſerto fonte Eccleſiæ, quam in aurato Synagogæ templo reperit.

Quanti hodie putant ſe noſſe literas. Ponitur præſumptio illorum, qui ingenio ſuo volũt intelligere ſacram ſcripturam, & putant ſe intelligere. *Tenent ſignatum librum.* Ideſt intellectus ſcripturæ eſt ita obſcurus eis, quaſi ſi liber ſignatus eſſet. *Niſi ille reſerauerit, qui habet clauem Dauid.* Ideſt Chriſtus qui dicitur habere clauem Dauid, ideſt poteſtatem aperiendi ſacram ſcripturam, vt patet Apoc. 4. cap. & vocatur iſta poteſtas clauis Dauid, quia plura myſteria de Chriſto cognouit, & prędixit Dauid, quàm alij prophetæ, quare vocatur per antonomaſiam propheta. *Qui aperit, & nemo claudit.* Ideſt ſi Deus intellectum ſcripturarum nobis cõcedat, nemo poteſt illum claudere, vel offuſcare, quantacumque argumentorum violentia. *Claudit, & nemo aperit.* Ideſt ſi Deus intellectũ noſtrum perturbet, nullus eſt, qui eum ad intelligendum eleuare poſſit, vel ſi ipſe nos ſpecialiter illuminare dimittat ſupernaturales veritates demonſtrando, non poterimus nos, quantumcunque conemur, lumẽ illud altiſſimũ contemplari, quia Deus lumen habitat inacceſſibile, vt patet 1. ad Timo. 6. cap. De iſta claue Dauid aperiente fundamentum eſt Iſa. 22. cap. & ibi dicam Deo dante. *In actibus Apoſtolorum.* Reprobauit ſupra præſumentes de ſenſu ſuo. Hic demonſtrat quod ad intellectum ſacræ ſcripturæ per ſe non veniunt fortiter ſtudentes, & inducit exemplum de Eunucho, de quo dicitur

dicitur Actuum 8. cap. *Sanctus Eunuchus*. Eunuchus dicitur vir custos dominarum, & erant isti castrati ne libidine dominas custodiendas deturparent, & erat iste vir potēs in domo Candacis reginæ Aethiopum, & præpositus super omnes Gazas eius, vt patet Actuū 8. cap. Et fiunt Eunuchi tribus modis: primi sunt, qui à natura frigidi sunt, & impotentes coire, & dicuntur castrati, quasi castè nati. Alij sunt qui ad custodiam dominarum castrati fuerunt, & vocantur spadones de spata, quia gladio eis virilia amputantur. Aliqui autē propter impatientiam libidinis sibi virilia amputauerunt, sed hoc illicitum est, vt patet extra, De corpore viciatis per totum. s. in c. ex parte Bartholomæi, & in c. significauit, & in c. ex parte. Alij autem sunt, qui licet fortes sibi stimulos carnis sentiant; tamē resistendo illicitos motus à se reijciunt, & ita à contagione carnali continent, quasi sibi virilia abscidissent. Et isti tres modi ponuntur Matth. 19. vbi dicitur: Sunt autē Eunuchi, qui de matris vtero sic nati sunt, & sunt Eunuchi, qui facti sunt ab hominibus, & sunt Eunuchi, qui seipsos castrauerunt propter regnum celorum, & de istis dicitur in Isai. cap. 56. Eunuchis meis dabo optimum locum. *Immo vir sanctus*. Aliquæ literæ non habent sanctus, sed solum vir, & vtitur hic Hieronymi correctione, quia vocauerat eum Eunuchum, quod sonat defectum, vel molliciem propter abscisionem genitalium, & custodiam feminarum, & quia virtutibus plenus erat, ideo virum eum vocat, quod robur virtutis sonat. *Sic enim sacra scriptura eum cognominat*. Idest sacra scriptura nominat eum virum, vt habetur Actuum 8. cap. vbi dicitur: Ecce vir Aethyops Eunuchus. *Interrogatur à Philippo*. Non est iste Philippus Apostolus, qui dixit Christo Domine ostende nobis patrem, & sufficit nobis, vt patet Ioan. 14. cap. Sed Philippus vnus de septem diaconibus, qui ministrabant in ministerio quotidiano mensarum, de quo Act. 6. c. & patet quia iste Philippus conuertit multos ad Christum, & baptizauit, sed nemini manum imposuit, vt reciperet Spiritum sanctum: donec venerunt duo de Apostolis in Samariam. s. Petrus & Ioannes, vt patet Act. 8. cap. *Putas ne intelligis quæ legis*? Quasi dicat non intelligis. Sciebat enim Philippus quòd ille non intelligebat. *Quomodo possum nisi aliquis me docuerit*. Putabat enim iste Eunuchus impossibile esse, ꝙ aliquis prophetias sine magistro intelligeret, & in hoc fundatur argumentum Hierony. & re vera ipse terminos quidem intelligebat, cōplexionem autem minime: aliud est enim terminos intelligere, quod grammatici in qualibet arte facere possunt, aliud intelligere complexionem, aliud intelligere habitudinē, & ordinem complexorum: nihil enim ad intellectionem vnum vel duo proficiunt, nisi etiam tertium habeatur. In hoc autem multi falluntur, quia cum se cognouerint terminos sacræ scripturæ scire, quid grammaticaliter significent, totam scripturā se intellexisse præsumunt, vnde seipsos illudunt. *Ego vt de me*. Hic commendat Eunuchum demonstrans nobis magnam esse difficultatem in intellectu scripturæ. *Vt de me interim loquar*. Humiliat se beatus Hierony. non ascribendo sibi intellectum sacræ scripturæ: licet ipse mirabiliter eam ex speciali gratia, & studiorū magnitudine intellexerit. *Nec sanctior sum hoc Eunucho*. Ita quòd merito sanctitatis concederetur mihi perfectus intellectus scripturarum: quia purgatis animis multa abscondita reuelantur, quæ non reuelantur pollutis, quoniam in maliuolam animam non intrabit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis, vt patet Sap. 1. cap. *Nec studiosior*. Studio enim dubia sciuntur, & licet nullus per se studendo possit immediate pertingere intellectum sacræ scripturæ: tamen studendo in doctrina

Eunuchorū tria genera.

De dupli ci Philippo.

A sanctorum, qui Spiritu sancto docente eam elucidauerūt, scire possunt mysteria scripturæ. *Qui de Aethiopia*. Hic probat studiositatem Eunuchi, qui de tam remotis partibus mundi ad templum venerat, & quia etiam in itinere super currum literas sacras legebat. *De extremis mundi finibus*. Dicitur Aethiopia respectu Ierusalem in extremis finibus orbis, quoniam multū distant istæ duæ terræ secundum longitudinem & latitudinem: secundum longitudinem, quia Ierusalem multum orientalis est, respectu Aethiopiæ, quia Ierusalem est circa fines Asiæ à parte occidentali, deinde descendendo magis contra occidentem, in latere australi incipit Aphrica cuius caput minor, vel inferior Aegyptus: deinde Libya Cirenaica, & Pentapolis vsque ad aras Philenorū, apud quos incipit Aethiopia

B iuxta Oceanum. Distant autem istæ terræ magis secundum latitudinem, quia Aethiopia multum meridiana est. Ierusalem autem multum septentrionalis: est enim Aethiopia in pricipio terræ habitabilis à parte extremitatis meridianæ, quia meridiano Oceano attingitur, vltra quos nulla gens est: non enim dicimus esse aliquas gentes vltra æquinoctialem lineam, Aethiopes autem circa æquinoctialem sunt, quia æquinoctialis transit per medium Arietis: ipsi autem sūt sub vngula Tauri, vt ponit Lucanus 3. lib. Aethiopum solum, quod non premetur ab vlla signiferi regione poli, &c. Ierusalem autem cum ponatur in medio terræ habitabilis, ponit in media latitudine quarti climatis, & cum sint septem climata terre habitabilis,

C distabit Aethiopia à Ierusalem per tria climata, & dimidium, quæ terra est medietas spacij totius terræ habitabilis considerata à meridie versus septentrionem. Si autem addatur distantia secundum longitudinem isti distantię secundum latitudinem, efficietur maior, sicut diameter est longior in quadrato, quam quælibet costarum; quia mensurat longitudinem totam cum latitudine; costa autem solam longitudinē, vel latitudinem mensurat. Ista sunt vera accipiendo Aethiopiam specialiter pro quadam terra existente in Africa, vt communiter loquimur, sed accipiendo eam extensius, vt ait Solinus in polistore c. 26. Continet Aethiopia totam longitudinem Asiæ, & Africę per latus meridianum, scilicet, quòd accipiendo extre-

D mitatem meridianam Asiæ ab oriente eius, vsque vbi coniungitur Africæ versus occidentem, & deinde extremitatem Africæ meridianam vsque ad finem veri Occidentis tota illa longitudo est terra Aethiopiæ, licèt aliquando magis subintret contra terram nostram. Sed de ista Aethiopia magis dicemus Act. 8. c. Nam putant aliqui esse eam statim post Aegyptum versus meridiem & est regio Nubianorum. *Venit ad templum Ierusalem*. Scilicet, vt adoraret ibi Deum, vt patet Act. 8. cap. quoniam multi de Gentilibus licet ritus & iudicia Iudæorum non seruarent, tamen ascendebant ad templum ad adorandū, sicut adorauit Alexander macedo, vt ait Gualterus Alexandreidis lib. Et

E multi de gentilibus ex deuotione dabant redditus pro expensis templi, vt patet de Seleuco rege Asiæ, qui de redditibus suis præstaret oēs sumptus ad ministerium sacrificiorum pertinentes: de quo 2. Macha. 3. cap. *Reliquit aulam regiam*. Ex hoc monstratur quòd Deum amabat, & erat sacræ scripturæ studiosus scrutator, quia gaudia & honores postposuit, vt de tam longinqua terra in tēplum veniret relicta aula Dominę suæ. *Candacis reginæ*. Sic habent hic aliqui libri, alij autem non, sed in actibus Apostolorum sic habetur, & est nomē commune Candax omnium reginarum Aethiopiæ, sicut Pharao regum Aegypti, quia quando Abraham descendit in Aegyptum vocabatur rex Pharao, vt patet Gen. 12. cap. & quando descendit Ioseph post quasi

Situs Ierusalem.

Alexander orauit in templo Ierusalem.

Cādax, & Pharao, quæ nomina sint.

quasi per centum & octoginta annos vocabatur rex F Pharao,vt patet Gen.41.cap. Et quādo filij Israel exierunt de Aegypto post quasi per ducentos & viginti annos,vt patet in principio Exo. vsque 16.cap.deinde quando regnabat Salomon, quia ipse duxit filiā Pharaonis regis Aegypti,vt habetur 3.Reg.11.cap.& post tempore captiuitatis Babylonicæ, & maximè patet, quia hoc nomen Pharao apponebatur nomini proprio regis, vt vocaretur Pharao Nechao, vel aliter,vt patet 4.Reg.23.cap. de Pharaone Nechao,qui comprehendit Ioacham,sic etiam reges Iudæorum quondam vocabātur Herodes cum adiectione nominum propriorū. Sic etiam Romani imperatores Cæsares vel Augusti dicebantur. *Et cum librum teneret*. Scilicet coram se. *Et verba Domini*. Scilicet Isaiæ, quia legebat G quæ à Deo dicta fuerant, quia nunquam voluntate humana allata est prophetia, sed Spiritu sancto docente locuti sunt sancti, vt patet 2. Petri primo cap. *Cogitatione conciperet*. Idest volueret intra se vt si forte sensum aliquem de eis Deus ei dare vellet, vel aliter. *Cogitatione conciperet*. Idest quòd ipse legebat ista verba non solùm intra se, sed conferendo, ideo necesse erat quòd vis interpretatiua,quæ est vis animæ, secundum quam verba disponūtur ad formationem prius super literas apprehensas se conuerteret, vt sciret qualiter proferendū foret,& hoc est cogitatione voluere. *Lingua volueret*. Scilicet ista verba, frequenter proferendo,quia delectabilius erant sibi licet non intelligeret, quia verba Domini erant. *Labijs resonaret*. Aperte, & alte legendo. *Ignorabat eum quem in libro nesciens* H *venerabatur*. Quia in loco illo,quem legebat tractabatur de passione Christi ad salutem generis humani. Ille Eunuchus venerabatur eum, de quo tanta bona dicebātur,sed nesciebat vtrum Christus esset,vel aliquis alius siue præteritus, siue adhuc futurus. *Et ostendit ei Iesum*. Idest demonstrauit quomodo illa de Christo dicebantur. *Qui clausus latebat in litera*. Non est,quòd ista litera in se obscura esset, quia nullus locus fortè clarior est in Isaia quam iste, quem legebat de cap.53. propter quod dicitur de eo, quòd Isaias non tam propheta quàm Euangelista dicendus est : ita enim vniuersa Christi Ecclesiæque mysteria ad liquidum prosequutus est, vt non eum putes de futuris vaticinari, sed de præteritis historiam texere, vt ait Hieronymus I in prologo super Isaiam, sed dicitur latere, quia non erat manifesta persona, de qua locus ille intelligebat. *O mira doctoris virtus*. Hic commendat doctrina magistri, quia multa bona inde prouenerunt.s.quòd iste Eunuchus crediderit,& baptizatus fuerit. *Eadem hora*. Scilicet qua Philippus docuit eum. *Credidit Eunuchus*. Ponit gradus perfectionis quos inuenit Eunuch9 per doctrinam. Primo quòd credidit, & antequam crederet solum erat Eunuchus. *Fidelis baptizatur*. Postquam credidit acquisiuit vnum gradum perfectionis spiritualis.s.quòd erat fidelis, etiam antequàm baptizaretur, ideo dicitur fidelis baptizatur.i.iam factus fidelis baptizatur. *Et sanctus*. Idest per ista duo sanctificatus fuit.s.per fidem, & baptismum.s.applicatus domino,sicut dicitur Exo.13. Sanctifica mihi omne pri- K mogenitum, quod aperit vuluam.i.applica mihi siue de bobus,siue capris,& cętera. *Ac magister de discipulo*. Quia antequam Philippum docentem audiuisset discipulus erat : immo nec vere discipulus,quia nihil intelligebat : post autem ita intellexit,quòd alios docere posset, & ita efficeretur magister eorum. *Plus inuenit in deserto fonte Ecclesiæ*. Idest iste Eunuchus magis inuenit in fonte Ecclesiæ,idest in fonte, in quo baptizatus fuit secundum mādatum Christi,& Ecclesię consuetudinem quàm in templo Iudæorum. Et vocatur iste fons desertus, vt dicitur Actuum 8.cap. Angelus locutus est contra Philippum dicens : vade cōtra meridianum ad viam, quæ descendit ab Ierusalem in Gazam,hæc est deserta; vel accipitur mystice,quòd fons Ecclesiæ dicitur doctrina Euangelica, quam Ecclesia possidet, & irrigat omnes recipere volentes. dicitur tamen desertus, quia tunc à paucis recepta erat fides. sed deserebatur, vt aliquid stultum, sed prima expositio melior est. *Quam in aurato Synagogæ templo*. Dicitur auratum,quia nihil erat in templo, quod non auro tegeretur,vt habetur 3.Reg.6.cap.inuenit autem plus in fonte deserto Ecclesiæ, quoniam in eo mysteria prophetarū ei reuelata sunt, & fidelis ac sanctus effectus est,in templo autem sola ænigmata respiciebat.

CAP. VI.

HÆC à me perstricta sunt breuiter. Neque enim epistolaris angustia euagari longius patiebatur, vt intelligeres te in scripturis sacris sine præuio,& monstrante semitam,non posse ingredi. Taceo de grammaticis, rhetoribus, philosophis,geometris, dialecticis,musicis, astronomis, astrologis, medicis, quorū scientia mortalibus satis vel vtilissima est, & in tres partes scinditur, in doctrinam, rationem,& vsum. Ad minores artes veniam, & quæ non tam lingua quàm manu administrantur. Agricolæ,cęmentarij,fabri metallorum,lignorumque cęsores,lanarij quoque, & fullones,& cæteri,qui variam supellectilē, & vilia opuscula fabricātur,absque doctore esse non possunt, quod cupiunt. Quod medicorum est,promittunt medici : tractant fabrilia fabri. Sola scripturarum ars est,quam sibi passim omnes vindicant. Scribimus indocti,doctique poemata passim. Hanc garrula anus, hanc delirus senex, hanc sophista verbosus,hanc vniuersi præsumunt,lacerant, docent,antequam discant. Alij abducto supercilio grandia verba trutinantes, inter mulierculas de sacris literis philosophantur. Alij discunt prò pudor à fœminis, quod viros doceant,& ne parum hoc sit,quadam facilitate verborum, immo audacia edisserunt alijs, quod ipsi non intelligunt.

HAEC à me. Superiori capitulo demonstrata fuit difficultas sacræ scripturæ absolutè, hic demonstratur comparando ad alias artes seculares. Et diuiditur in duas partes, primo ponit difficultatem in artibus liberalibus : secundo in mechanicis ibi. *Ad minores*. Et hæc secunda in duas : primò agit quod dictum est. Secundo improbat pręsumptionem indoctorū docere volentium, ibi. *Sola scripturarum ars*. Et hæc in quatuor, quia ista pręsumptio inepta est, superba est, probrosa est,

est, erronea est, prima ibi. *Hanc garrula anus*. Secunda ibi. *Alij abducto*. Tertia ibi. *Alij discunt*. Quarta ibi. *Taceo de mei similibus*. *Hæc à me*. Ista est quædam interpositio; quia cum ipse supra intenderit, quòd nemo sine magistro sacram scripturā intelligere potest, hic, idem probat, & quia incipit probare alio modo facit istam interpositionem. *Hæc à me præscripta sunt breuiter*. Idest probationes supra factæ de difficultate sacræ scripturæ breuiter factæ fuerunt, quoniam si secundum materiæ exigentiā fuissent dilaratæ, multum fuissent extensæ, quia multa dici poterant. *Nec enim epistolaris angustia*. Idest breuitas epistolæ. *Euagari longius patiebatur*. Nō permittebat me multa dicere, quę dici potuissent. non dicit quòd ista epistola breuis sit, quia valde magna est, sed intendit dicere. *Quod angustia epistolaris*. Idest breuitas quam requirit epistola: quoniam epistola angusta, siue breuis esse debet, & vt seruaret naturam epistolarum, arctabat verba sub breuitate quantum poterat, sed ad vltimum non potuit, quia necesse fuit multa dicere, vt patet infra 8. cap. vbi dicit: cernis me scripturarū amore raptum excessisse epistolæ modum, & tamē non implesse quod volui. *Vt intelligeres te in scripturis sacris*. Scilicet in canone Bibliæ. *Sine præuio, & monstrante*. Facit metaphoram de doctore ad monstrantem viam, quia monstrans viam præcedit, ideo prępius vocatur, & monstrans, quia indicat viā quā tenere, & quā vitare debeamus. Sic doctor prępius est, quia prius ipse exponit quàm auditor intelligat. *Semitam non posse ingredi*. Intelligentia sacræ scripturæ semita dicitur, quia via larga est, & multi possunt intrare per eam. semita autem stricta, & rari per eam sine errore incedunt. Et sic sacræ scripturæ intelligentia angusta est, nec deuiare licet, quælibet enim deuiatio mortis inducit periculum, quia qui male exponit ad hæresim promptus est. *Taceo de grammaticis*. Hic demonstrat difficultatem in omnibus artibus siue liberalibus, vel mechanicis, quæ sunt minores sacra scriptura, & arguit à minori sic. Si artes mechanicæ quæ minimum gradum difficultatis tenent, sine magistro sciri non possunt, quanto magis liberales, & si liberales sine doctore sciri non possunt, quanto magis sacra scriptura? ideo dicit. *Taceo de grammaticis*. Idest non est necessarium, quòd dicamus de difficultate in grāmaticis, & alijs liberalibus, quia etiā mechanicæ sine doctore nō sciuntur. Grāmatici sunt artifices de proprietatibus literarum, & vocum literatarum considerantes, aliqui tamen non solum grammaticam, sed dialecticā, & rhetoricam vocales, vel literales dicunt, & sunt quidem aliqualiter, sed non vt grammaticus, sed dialecticus magis rationalis quàm vocalis dici debet, cum sit Dialectica quædā ratio disserendi, idest regula inueniendi, & comprobandi falsum, & verū, quia tamen non determinat sibi aliquod obiectum reale extra animam, sicut scientiæ mathematicæ, & naturales, eam vocalem impropriè dicunt; est enim magis modus sciendi quàm scientia. Rhetorica autem, quæ ad persuasionem, vt ad finem est, vocalis est magis, quàm Dialectica, quia in solis mētalibus terminis tota Dialecticæ ratio consistere potest. Rhetorica autem verbis indiget, vt alteri persuadeat. Differt tamē multum Rhetorica à grammatica, quia Grāmatica de solis vocum proprietatibus agit, Rhetoricus autē licet verbis vtatur vt organis, sed de persuasione, quæ passionalis, vel rationalis actus est, intendit. Item quia Rhetorica non solis vocibus vtitur, sed oculorum vigorē, vultus conueniens pondus, accommodatum singulis verbis sonum, efficacissimos corporis motus habet, vt ait Valerius lib. 8. de persuasione Demosthenis. Item dato quod Rhetorica in solis vocibus consisteret, tamen vtitur eis, vt instrumento dirigēs ad persuasionem, Grammatica autem tractat de vocibus, vt de obiecto, ideo de earum singulis conditionibus tractatū agit. Rhetorica autem non de vocum conditionibus, sed de effectu, qui per voces conditionatas inducitur, scilicet de persuasione tractat. Et ideo Rhetorica grammaticam prędsupponit, quia pulchrum non fit sine recto. De Grammatica ait Quintilianus lib. 2. de oratorijs institutionibus: non sunt ferendi, qui artem grammaticam tenuem, & ieiunam cauillātur, quæ nisi cæteris fideliter fundamenta iecerit, quicquid superstruxeris corruet: iuuenibus necessaria, senibus iucunda, dulcis secretorum comes, quæ omnium studiorum operis plus habet, ostentationis verò minus: sed quia quidam, quorum nondum in lacteo humore iuuenilia labia maduerunt, in sophisticæ vanitatis auras effugiunt, sic adhęret lingua lactantis ad palatum, & paruuli nostri siti exarent. Hanc in quatuor tantummodo linguis accepimus. s. Latina, & Gręca, Hebraica, & Chaldæa, quæ propter hoc inter cæteras eminent dignitate, vt ait Vincentius in primo libro speculi doctrinalis, in qualibet tamē lingua grāmatica haberi potest omni alteri grammaticæ in formalibus eadem, & ab omni alia in sola illius gentis voce distincta. Huius artis apud Gręcos Apollonius, & Herodianus sunt pręcipui pręceptores, vt ait Priscianus in prologo; apud nos autem Donatus, & Priscianus. *Rhetoricis*. Rhetoricam grammaticæ cōiungit, quia affinitatem magnam habet magis quàm aliæ artes, vt supra diximus. hęc enim ars magis coloribus, quàm rebus insistit. Est tamen in negocijs ciuilibus copiosa, & iucunda, de qua Alanus in Anticlaudiano libro tertio.

Hæc hyemem nescit frigus natale relinquens:
Vsurpatque sibi risus, & gaudia veris.
Et faciem prati mentitur imagine florum.

In hac quatuor pręcipuos præceptores habemus Gorgiam, Aristotelem, Tullium, & Quintilianum. *Philosophis*. Philosophi Græcè amatores sapientię nuncupantur. hoc nomen a Pythagora ortum habuit, vt ait August. 8. de ciui. Dei. & vtraq; philosophia hoc comprehenditur. s. naturalis, & moralis. Naturalis enim, quæ de rerum corporearum mouentium, vel motarū solum origine, motu, & conditionibus agit, vsque orbes cęlestes attingens, de substantijs autem separatis nihil agens, quia de mouentibus non motis non est philosophica consideratio, vt patet primo Physicorū. Hæc in multas partes scinditur, multosque habet pręceptores, quorum pręcipuus Aristoteles est, qui secundum Commentatorem dicitur regula in natura. Moralis autē philosophia ad directiones humanas suum cōuertit tractatum: hæc mores dirigit, vitia corrigit, animam ornat, virtutes prædicat, vitia reprobat, bonū informat, de qua Sapientiæ 7. sobrietatem, & prudentiam docet, & iustitiam, & virtutem quibus nihil vtilius in vita mortalibus. Huius autem quot philosophi fuere, tot sunt præceptores, sed excellentiores Socrates & Plato, Arist. & Seneca: primus tamen Socrates, qui omnem philosophiam ad corrigendos mores humanos conuertit, vt ait August. 8. de ciui. Dei. *Geometricis*. Per geometras etiam arithmeticos intelligit, quoniam Geometria arithmeticæ assecutiua est, quia proportio, & diuisio geometricarum magnitudinum numerorum, qui arithmetici sunt, habitudinem præsupponunt, quia omnium discretorum numerus prima regula, & mensura est. In hac duo maximi præceptores sunt. s. Pythagoras Samius, & Nicomachus Aristotelis filius, vt ait Alanus in Anticlaudiano libro tertio. De quo etiam ibidem.

Agmina disponit numerorum, prælia fingit,
Iudicat insultus varios numerosque rebelles.

Tandemque

Logica magis modus sciendi, quàm sciētia nuncupatur.

Laus grammaticæ.

Cap. 2. tex. 11.

Tandem subtili concludit bella triumpho.
Geometria autem à mensuris terræ nomen accepit. γῆ enim terram signat: μέτρον autem mensuram. Hāc primo excogitasse fertur Aegyptus: nam Nilo flumine Aegypti, vltra soliti cursus alueum irrumpente confusisque limitibus prædiorū, agrum ab agro prius per lineas diuiserunt, vt ait Isidorus Etymo. lib. 3. De hac ait Alanus in Anticlaudiano lib. 3.

Hæc mensurandi artem profundit & vsum
Edocet, immensum claudit, spaciosa refrenat,
Paruaq; e consequitur metitur magna profundum.
Scrutatur valles, habitat, ascendit in altum.

Huius artis tres maximos præceptores legimus. s. Thalem, Archimenidem, & Euclidem. *Dialecticis.* Dialectici non sunt artifices reales, sed rationales, quia disserendi rationem edocent: huius artis maximus præceptor Arist. est, qui inuidiosa voce disceptās se solum inuenisse contendit in fine 2. Elenc. sic inquiens: de Rhetoricis quidem erant multa, & antiqua dicta: de Syllogismis autē nihil aliud prius habueramus, quàm quod attritione quęrente per multum tempus laborauimus. Est autem & quidam alius perfidus præceptor, qui veste vestitus sophistica sub Porphirij nomine Platonicos labores appropriat: de hoc ait Alanus in Anticlaudiano lib. 3.

Illic arte noua, pictor nouus, histrio veri
Monstrat elenchorum pugnas logicaque duellum.
Cur pseudo logicus, artis fur, artis adulter?
Falsus & hypocrita furt unus prædo sophista.
Mentitur logicæ vultum, fretusque quibusdam
Prodigijs tenta pro vero vendere falsum:

Sed quidam huius artis laborem superuacuum esse putantes nolunt laborare in vanitate sensus sui in dialectica facultate: quorum quàm stulta sit cogitatio stricti temporis monstrat examen, vt refert de quodā Boetius in lib. de Scholastica disciplina, qui cum dialecticorum fallacias contempsisset in die honorationis suæ leui sophismate confusus obiuit. *Musicis.* Musica enim armonicis vocibus, tubarum flatibus, & pulsatilibus concrepat organis. De hac ait Aug. à terra vsque ad cęlum mensura cęlestis musicę mēsuratur: est namque in terra, Gamaut: in Luna, Are: in Mercurio, Bè mi: in Venere, Cesaut: in Sole, Desolre: in Marte, Elami: in Ioue, Effaut: in Saturno, Gesolreut. Sunt namque a terra vsque ad firmamentum septem toni: a terra vsque ad Lunam est vnus tonus: a Luna vsque ad Mercurium est semitonium: a Mercurio vsque ad Venerem est semitonium: a Venere vsque ad Solem sunt tria semitonia: a Sole vsque ad Martem est vnus tonus: a Marte vsque ad Iouem est semitonium: a Ioue vsque ad Saturnum est semitonium: a Saturno vsque ad firmamentum sunt tria semitonia, quæ vniuersa cōiuncta septem tonos efficiunt: tonus autem secundum quosdam cōtinet quindecim milia miliaria. *Astronomis astrologis.* Astronomia, siue astrologia dicatur, ad cęlestia corpora pertinet: hæc sui dignitate cæteras liberales excedit, quia de subiecto altiori, & nobiliori cōtemplatur, & communi nomine pro eodē ista accipimus. Isidorus tamen in 3. Etymo.
Cap. 26. differre dicit astronomiam, & astrologiam: astronomia enim cęli cōuersionem, ortus & obitus, motusq; syderum continet, vel qua causa ita notentur. Astrologia vero partim naturalis, partim superstitiosa est, naturalis dum exequitur solis, & lunæ cursus, vel stellarum, certasque ipsarum stationes: superstitiosa est illa; quam mathematici sequuntur, qui stellis augurantur: qui etiam duodecim cęli signa per singula animæ vel corporis mēbra disponunt, syderumq; cursu natiuitates hominum, moresque prædicare conantur, quod non solum orthodoxorum fides abhorret: sed

F etiam philosophi detestantur, vt patet 3. de Anima, & 3. Ethi. in quibus negatur mala vel bona natiuitas, sed asseritur animam virtutem esse incorpoream, nec in operatione organo alligatam, patique nō posse a corpore, quia nulla res agit vltra suum genus. *Medicis.* Medici autem artifices naturales sunt multum particulares, quia vbi desinit philosophus, ibi incipit medicus, vt patet in principio primi de Sensu & Sensato. Hanc quidam inter mechanicas ponunt, quia manu odoratu, visu, & gustu exercetur. Hæc enim quia de particularibus experientijs est deductis ab aliquibus vniuersalibus rationibus, in deductione & applicatione nimis contingit errare, propter particularium conditionum multiplicitatem, quas secūdum vniuersum
G considerare cuilibet medico valde difficile est, & si considerare omnis velit, cognoscere tamen nō semper possibile est. *Quorum scientia mortalibus satis vtilissima est.* Scientiæ speculatiuæ honorabiles sunt, & non vtiles, practicæ autem vtiles sunt, & non honorabiles: licet secus sit de sacra Scriptura, quę practica est, & honorabilissima. Istæ autem artes omnes speculatiuæ sunt preter medicinam, quæ ad factionem ordinatur, ideo factiua dici potest, & hæc vtilissima est, quia de sanitate restauranda, & conseruanda agit, quo nihil melius, & vtilius viuēti est. Aliæ autem proprie sumptæ nullo modo sunt vtiles, nisi quia actus cuiuslibet illarum retorqueri potest ad hominum vtilitates. Grammatica vt per eam nos intelligamus, quod valde prodest ad communicationes multarum gētium.
H Dialectica quidem, vt sciamus nos a rationū impetu impugnantium defensare. Rhetorica autem, quia in negocijs ciuilibus copiosa est, & quia per eam persuademus vt aliquod bonum assequamur. Arithmetica quidem ad communes numerationes; Geometria autem ad ædificiorum mēsuras extenditur. Musica autem ad condelectationes, & morum meliorationes. De quo multa philosophus in 8. Politicorum. Astrologia enim vt considerata ex astris natura temporis sciamus contra imbres, vel siccitates, siue ardores de remedio & victualibus prouidere, & hęc omnium vtilissima est. *Vt in tres partes distinguitur.* Posuit scientias speculatiuas sub enarratione singulari. Hic ponit eas sub quadam communiore diuisione, & distinguit
I in tres partes, scilicet doctrinam, rationem, & vsum, & ponit nomina Gręca correspōdentia istis, de quibus non multum ad nos: istę partes sæpius & a multis assignantur, tractat de eis Augu. de ciui. Dei, lib. 8. cap. 4. Isidorus 8. Etymo. cap. 6. Sub doctrina omnes mathematicæ & naturales, & mechanicæ comprehendunt, sed propriè mathematicæ sunt doctrinales, quia per demonstrationem procedunt, de quo Isidorus 3. Etymo. Ratio autem omnes artes cōtinet, quę de aliquo fabricato per rationem considerant: sicut sunt grammatica, dialectica, & rhetorica: grammatica enim quæ de vocibus tractat, inter eas intendit congruitatem, & incongruitatem, quæ per rationem fabricantur. Dialectica, quæ inter voces illationem facit in eis bonam, & malā habitudinem, vel vt proprius
K dicamus, veram & falsam dissonam, vel consonam vnionem: hæc autem habitudo ab anima fabricatur. Rhetorica autem ornatis eloquijs cum alijs obseruationibus persuasionem cōficit, quæ ab anima est. Nec vox est, nec aliquid rei existentis, sed quod ab anima artificiosè cōficitur: vsus dicitur moralis philosophia, quia vsus. i. mores humanos dirigit. *Ad minores.* Hęc ponitur secūdum. s. comparatio ad artes mechanicas. *Ad minores artes.* Vocantur mechanicæ minores, quia non sunt de obiecto ita perfecto sicut liberales, quæ sunt speculatiuæ. Item quia istæ pertinent ad potentias executiuas, liberales autem ad solam potentiam intelle-

Tex. 4. 19.
Cap. 3.

intellectiuam. Item quia mechanicæ ordinatur ad aliud,& sunt vtiles. Speculatiuæ autem sunt honorabiles,& propter se. *Quæ nõn tám lingua quàm manu administrantur*. Idest quòd mechanicæ artes magis indigẽt operatione manuali quàm vocali: liberales autem in sermone administrantur. Artes autem siue speculatiuæ,vt liberales,siue factiuæ, vt mechanicæ in intellectu sunt, cum sint quidam habitus. Ars autem mechanica est habitus, cum recta ratione factiuus, ideo ponitur in intellectu practico, vel proprius in factiuo. Ars autem liberalis est in intellectu speculatiuo, licet habeãt quandam similitudinem inter se propter quã liberales artes vocantur: administratio autem istarum est ad extra: mechanicæ enim ad extra per manum exercentur. Liberales autem in lingua, vt grammatica,rhetorica,& sic de alijs: nec aliquo modo ista habent administrationem manualem. Aliquæ literæ habent hic. *Quæ non tam* λογῳ *quàm manu*. Et eadem sententia est, quia λογος sermo est,vel lingua. *Agricolæ*. Qui agros colunt: ista ars principalis in œconomia est,quia principalius homines viuunt de agricultura, quàm de venatiua,vel piscatiua, siue pastorali, vt patet primo Politi. *Cęmentarij*. Qui cęmenta faciunt & ista ars subalternatur domificatiuæ, quia sicut pars subalternatur toti, ita scientia de parte subordinatur scientiæ, quæ de toto, & quia ædificatiua est ad totam domum, & cęmentum est pars domus, ideo cęmentaria ars sub ædificatiua est. *Fabri metallorum*. Faber nomen generale est ad omnes artifices disponentes materiam duram, & ideo ponitur illud nomen cum adiectione,scilicet,faber lignarius, vel faber ferrarius. Faber metallorum duo significat, scilicet illũ, qui de aliquo metallo aliquid agit, vt aurifex, argentarius, ferrarius,& sic de alijs metallis, vel fabri metallorum, qui metalla effodiunt de mineris, & cauernis terræ. *Lignorumque cæsores*. Idest incisores, quia cędo, dis, significat scindere, percutere, occidere: ambulare,locũ dare: sic dicitur: cędebant ramos de arboribus, vt patet Matth.21.cap. & in scindendo ligna ars quædam est: non enim sciunt omnes ligna qualiter oportet secare: ars autem & habitus circa difficilia sunt,vt patet 2.Ethic. *Lanarij*. Idest textores lanarum vel alij dispo nentes lanam ad texendum, sicut multa fiunt in lana, ita sunt multæ artes subarchitectonicæ arti textoriæ. *Et fullones*. Dicuntur fullones, qui pannos candificãt lauando eos in aquis, vt patet Isa.7.cap. ad extremum aquæ ductus piscinæ superioris in via agri fullonis: erat enim ibi piscina,idest lacus, in qua lauabãtur panni,& ibi ager fullonis,in quo panni loti arefiebant, vel dicitur fullo,qui pannos de textrinio adductos expurgat quibusdã tribulis, & parat. De hoc habetur Malach.3.cap.Ipse est enim quasi ignis conflans, & quasi herba fullonum. Dicitur illa herba, cum qua puluerem,& alias immũditias à vestibus excutiũt, & emundant. *Et cæteri,qui variam supellectilem*. Supellex dicitur a supplendo,quia necessitatem nostram supplet,& est nomen commune ad omnia vasa vtensilia, siue ornamenta domus, quibus ad necessitatem nostram vtimur, & sicut sunt multa supellectilia, ita sunt variæ artes,per quas fabricantur. *Et vilia opuscula*. Vt macellarij, cerdones, piliparij, coriorum temperatores, & alia officia, quæ banausa, idest corporis cõmaculatiua vocantur à Philosopho sæpe in libris Politicorum: & sunt ista quæ corpus maculant vt prædicte, & similes. *Absque doctore esse non possunt, quod cupiunt*. Idest non possunt fieri periti in arte, quam ipsi desiderant. *Quod medicorum est promittunt medici*. Hic reprobat prę sumptionem eorum,qui docti non sunt, & docere volunt, & exponere scripturas: & ponuntur isti versus in epistolis Horatij. *Quod medicorum est, promittunt medici*.

Artes quo exercetur. — Cap.7. — Cap.3. — Lib.4.c.4.

A Idest soli medici promittunt sanitatem, ad quos pertinet. *Et tractant fabrilia fabri*. Idest soli fabri tractãt de rebus fabrilibus, vtrum sint bene, vel male factæ, vel qualiter fieri debent. *Sola ars scripturarum*. Idest sola ars docendi vel intelligendi sacram scripturam. *Quam omnes passim*. Idest indifferenter, vel communiter. *Vindicant*. Vel vsurpant siue appropriant,ita quòd in alijs officijs quilibet iudicat de suo officio. Hic autem nulla facta differentia omnes iudicant de intellectu scripturæ. *Scribimus indocti*. Iste est versus Oratij. *Omnes indocti*. Scilicet in arte poetica. *Vel docti scribimus passim*. Indifferenter. *Poemata*. Idest versus: ars est poetria: poema est id,qđ cõponit: vnde ait Ebrardus:

Arte poetria fungor, sed fingo poema:

Et ponit Horatius quosdã versus de ista materia in eadem
B epistola ante istum, scilicet,

Mutauit mentem populus leuis,& calet vnò
Scribendi studio, puerique senesque seueri.
Fronde comas nitidi ornant,& carmina dictant.

Hanc garrula. Hic demonstratur quòd ista doctrina est inepta,quia isti qui docent ad docendũ inepti sunt, & referuntur omnia ista ad illa verba lacerant, & docent. *Hanc garrula anus*. Idest vetula inepte loquax. *Lacerant hanc*. Idest sacram scripturam,quia dicit asserendo aliquid de sacra scriptura, & quod deterius est, quia quæ dicunt defendere volunt tanq̃ illa, vt veritates firmissimè constarent. *Hanc delirus senex*. Idest senex, qui rectum iudicium propter senectutem perdidit, & dicitur delirus, quasi discordans, scilicet à ratione, vel veritate, & dicitur de λιριμα dictione Græca, quæ deuiationem vel errorem notat. Et sic dicuntur Origenis λιριματα, idest quidam liber in quo ponuntur errores in quibus deuiat Origenes ab eis, quæ tenet orthodoxorum Ecclesia. *Hanc sophista verbosus*. Dicitur sophista,quasi apparens sapiens,& isti verbosi sunt ex quo sapiẽtes apparent. Vnde ait Philosophus primo Elenc. quòd sophista est copiosus ab apparenti sapientia. *Hanc vniuersi præsumunt*. Idest vsurpant accipientes & dicentes se rectè intelligere. *Lacerant*. Quia sensus coniunctos disiungunt, & in diuersas partes ad libitum suum scripturam renitentem trahunt. *Et docent antequam discant*. Quod valde præsumptuosum est. *Alij abducto*. Hic probat esse doctrinam superbam: abductio supercilij est quidam gestus, qui demonstrat superbam inflationem. Supercilium dicitur desuper & cilium: cilium autẽ descendit a verbo celo, quia oculos celat, vel à cileo, idest moueo, quia in apertione oculorum frequenter mouentur, vt ait Isidorus 11.Etymo. *Grandia verba trutinantes*. Idest ponderantes, quia cum pondere verba loquuntur: dicitur enim trutina pondus vel statera. *Grandia verba*. Idest inflata & obscura quantum ipsi possunt, licet ea non intelligant,& sic dicit Horatius in poetria,

Telephus,& Peleus cum pauper, & exul vterque
Proijcit ampullas,& sesquipedalia verba.

Ampullæ dicuntur vesicæ turgentes, quæ dilatantur, & sunt verba inflata,& sesquipedalia verba,idest verba implentia totum pedem, idest facientia perfectam prolationem & magnam; quia isti cum solennitate verborum,& gestus apparatu loquũtur. Aliqua enim verba faciunt dimidium pedem,quæ imperfectæ prolationis, & sine solennitate sunt. *Inter mulierculas de sacris literis prophetantur*. Idest disputant, vt videantur sapientes, nec audent coram sapientibus, ne eorum stultitia cognoscatur. *Alij discunt*. Hic demonstratur quòd ista doctrina est probrosa. *Prò pudor*. Magnam confusionem, & horrorem significat, & componitur de pro. interiectione detestandi, vel abhorrẽdi,& pudor. Et ponitur pudor absolute,& est sensus, *Pro pudor*. Idest valde magna verecundia, & abominatio

Cap.2. — Cap.1.

C D E

miniatio est, quòd aliqui de istis discunt a fœminis aliquid, quod post doceant viros, & isti amentiores sunt quàm primi, quia primi inflate loquuntur, sed inter mulierculas, non audentes coram viris dicere de quo confundantur. Isti autem à fœminis discunt, quæ imperitæ sunt, & instabiles, vel imperfectæ rationis. Viri autem a natura stabiliores sunt, & sapientiores: & tamen non verentur velle docere viros scientes, coram quibus confundentur: isti stulti sunt, & seipsos stultos non vident. *Et ne parum sit hoc*. Isti nolunt accedere ad profundum stultitiarum, & quia parum videretur, si hoc malum solum committeretur, ideo addunt aliud. *Quadam facilitate verborum*. Idest faciliter, & sine timore vel studio loquentes, quasi si brutis animalibus loquerentur. *Immo audacia*. Quia quicquid eis in mentem veniat, dicere non formidant. *Edisserunt alijs*. Idest declarant, vel exponunt.

Taceo de mei similibus, qui si fortè ad scripturas sanctas post sæculares literas venerint, & sermone composito aures populi mulserint, quicquid dixerint, hoc legem Dei putant. Nec scire dignantur quid Prophetæ, quid Apostoli senserint, sed ad sensum suum incongrua aptant testimonia: quasi grande sit, & non vitiosissimum dicendi genus deprauare sententias, & ad voluntatem suam sacram Scripturam trahere repugnantem, quasi non legerimus Homerocentonas, & Virgiliccentonas, ac non sic etiam, & Maronem sine Christo possimus dicere Christianum, quia scripserit:

Iam redit & virgo, redeunt saturnia regna.
Iam noua progenies cælo demittitur alto.

Et patrem loquentem ad filium.

Nate meæ vires, mea magna potentia solus.

Et post verba Saluatoris in cruce.

Talia perstabat memorans, fixusque manebat.

Puerilia sunt hæc: & circulatorum ludo similia: docere quod ignores: immo, vt cum stomacho loquar, nec hoc quidem scire quod nescias.

Taceo de mei similibus. Hic demonstrat, quòd sit doctrina ista erronea. *Taceo de mei similibus*. Hic est color rhetoricus, qui dicitur occupatio: quando aliquis dicit se non dicere, & dicit: & dicit se dimittere, & non dimittit. *Taceo*. Quasi dicat; ista, quæ dicta sunt, multum grauia sunt, sed alia sunt grauiora, quæ taceo, & tamen immediatè illa explicat. *De mei similibus*. Hieronymus miscet se hic malis, ne videatur alios mordaciter redarguere. *Qui si fortè ad scripturas sacras post sæculares literas*. Idest scientias Philosophorum, & artes liberales. *Venerunt*. Isti enim solent suo ingenio confidentes propter sæcularium literarum peritiam omnia ad libitum iudicare, quam in sacra scriptura approbandi potestatem assumpserunt. *Et sermone composito aures populi mulserunt*. Idest si potuerunt per dulcia verba captare populi atten-

F tionem, & fauorem, vel applausum. *Quicquam dixerint hoc legem Dei putant*. Idest ista firmiter asserentes quicquid dixerint sicut si lex Dei esset, quæ immutabilis est, & iste pessimus error est.

Nec scire dignantur. Idest non curant scire. *Quid Prophetæ quid Apostoli senserint*. Hæc faciunt, quia nimis ingenio suo, & præsumptione confidunt. *Sed ad sensum suum incongrua aptant testimonia*. Conformant enim intellectum scripturarum suo prauo intellectui, sed in omnibus, quæ fiunt, semper oportet dare regulam, per quam ea, quæ fiunt mensurentur: & sicut regula debet esse certissima, ita debet conformari operatio illi, inquantum possibile est. Cum ergo in omni veritate veritas diuina sit certior, & immu- G tabilior, ergo omnes aliæ debent regulari per illam, & inquantum conformantur illi, sunt veræ: inquantum autem deuiant ab illa, deuiant a natura veritatis. Sacra autem scriptura veritas diuina est, ideo iudicium nostrum debemus regulare per illam applicando ad eam, non autem applicare legem Dei ad intellectum nostrum; quia sic peribit omnis cognitio veritatis cessante certo modo cognoscendi.

Quasi grande sit. Idest isti ita ista faciunt, quasi gloriantes se facere magna reducendo distorte legem Dei ad suam intentionem, & non vident vitiosum dicendi genus deprauare sententias: immo nullum genus dicendi magis vitiosum est, quàm deprauare sententias.

Scripturam trahere repugnantem. Scriptura repugnat H istis, quia non vult nisi verè intelligi: isti autem per varias falsitates distorquent. Et iste modus tollit omne scire, quia cum voluntates hominum sint infinitæ, & quilibet vellet scripturam ad suam intentionem retorquere, nihil certum vnquam haberemus: Et sic aliqui legentes libros Poetarum nituntur retorquere ea, que ipsi Gentiliter dixerunt ad fidei nostræ conformitatem, & maximè fuit hoc factum in Virgilio, & Homero: tamen fieri non deberet, quia valde a nobis eorum distat intentio.

Quasi non legerimus Homerocentonas. Homerus auctor antiquissimus, qui fuit annis à creatione mundi quater mille ducentis sexaginta regnante Iosaphat apud Iudæos, vt a pluribus tenetur: licet de eius tem- I pore varie ferantur opiniones. De quo Valerius Maximus libro nono cap. de mortibus non vulgaribus Homerus cum in quadam insula quæstionem sibi factam à piscatoribus, soluere non valeret, præ tædio mortuus est. De hoc ait Eusebius historicus in chronicis Homerus Iliadam librum de bello Troiano composuit, qui laudes continet Achiuorum. Hunc postea Tullius in metrum latinum conuertit. Fecit quoque librum de periculis Vlyssis, qui Odyssea intitulatur, & istos duos libros Patricius Ierosolimitanorum præsul optimus, Cosmas, atque Simplicius, nec non, & Eudoxia Theodosij Iunioris Imperatoris vxor perlegentes aliqua, quæ facere videbantur ad honorem Christi, & beatæ Virginis, inde descripserunt in vnum librum compilantes, qui vo- K catur Homerocento, vel Homerocentona.

Et dicitur Homerocento de Homerus, & cento centis, idest punctator, quia isti totum librum legebant, & cum aliquem versum inuenirent, qui suo proposito consonare videretur ibi centonem, idest punctum collocabant, vt postquàm totum opus perlegissent, facilius versus, quos volebant inuenirent, & sic dicitur Homerocento, idest liber collectus de versibus punctatis in Homero.

Vel secũdum Isidorum primo Etymo. dicitur cen- Cap. 38.
to, qui de multis aliorum carminibus ad propria more centenario ex multis non inde compositis, vnum

corpus farcit. Et sic dicetur Homerocento, de Homero, & centum, quia quasi de centum versibus vnus sumebatur. Sic dicitur de Virgilio centona, quę de libris Virgilij excerpta est Proba vxore Adelphi de cõtinentia noui, & veteris testamenti, & continet illa cõpilatio septingentos & quinque versus. Fuit autem Virgilius de ciuitate Mantua oriundus Poetarum Latinorum flos, & caput, totius eloquentiæ decus. Floruit sub Octauiano Imperatore mortuusque fuit paulo ante Natiuitatem Christi, scilicet annis sexdecim, vt ait Eusebius, quia sub illo Imperatore Christus natus est, vt patet Luc. 2. cap. Fuit iste Virgilius in necromantica arte potentissimus, & in alijs deceptorijs artibus. Refert enim Helinandus Chronicorum, libr. 16. quòd fecerit muscam ęneam in porta Neapolis, quæ B cæteras muscas a prædicta ciuitate pellebat, fecit quoque macellum, in quo carnes nullæ putrescerent, fecit & alia mirabilia opera, quę penè incredibilia videntur, & tamen vsque hodie extant, scilicet in terra Neapolis per montium viscera iter latẽs, & subterraneũ, pontes quoq; altissimos, qui a montium summis verticibus vsque ad aliorum montium capita protenduntur, & Euboicas balneas ad totius corporis sanitatem, in quibus erant domunculæ, & factę imagines demõstrantes digito partes corporis, quibus illa aqua proficiat. Sed hęc a Salernitanis medicis post per inuidiam destructa sunt, sed aliquid de illis vsq; hodie superest, fecit libros Aeneidos, Bucolicorum, & Georgicorum, de quibus Virgiliocentones exceptę sunt. *Quasi non legerimus Homerocentonas*. Idest isti ita distorquent C auctoritates, quasi nos nesciamus quid est deprauare sententias, vel non legerimus Homerocentonas, in quibus deprauantur sententiæ.

Vel aliter, vt respondeat superiori literæ, in qua dicebatur, quòd isti putabant magnum esse deprauare sententias. Hoc non est magnum, & putãt, quòd nos non possumus facere, quasi non legerimus Homerocentonas, idest versus extractos de Homero. *Et Virgiliocentonas*. Idest versus extractos a Virgilio, & putant quòd nos non possumus dicere. *Maronem*. Idest Virgilium. *Sine Christo esse Christianum*. Idest non aduertendo ad Christum scripsisse auctoritates de Christo; quia hoc implicatio contradictionis est, scilicet, quòd scribendo non intellexerit de Christo; ea, quæ dixit, & ta- D men ad Christum ea retulerit. *Quia scripserit*. *Iam redit & virgo*. Idest propter ista, quæ dixit volunt, quod de Christo intellexerit. Et notandum, quòd isti primi versus assumuntur de libro Bucolicorum, de Ecloga 4. quæ intitulatur: De interpretatione noui sæculi, & incipit, Sicelides musę. In qua agit de Polione duce exercitus Romani, qui tempore Virgilij sub Octauiano contra Salonam Dalmatiæ ciuitatem pugnauit, & capta ciuitate factus fuit Consul, eodem anno filium habuit, quem a Salona deuicta in laudem triũphi Saloninum vocauit, qui natus mox parentibus risisse dicitur, quod erat malum omen: in ipsis enim vitæ primordijs vita defunctus est. Virgilius autem volens cõsolari Polionem de prædicto homine, antequam Saloninus moreretur, fecit istos versus dicens, quòd E in diebus Salonini essent dies magnæ iustitiæ, & tranquillitatis, ideo dicitur: *Iam redit, & virgo*. Idest virgo, quæ dicebatur Astræa, vel iustitia, quæ recesserat olim a terra propter multa mala, quę fiebant in terris redibit ad terram tempore Salonini, quia tanta erat futura iustitia, vt dicebat Virgilius, in tempore Salonini, quod videretur redijsse illa virgo, quę propter iniustitiam terras reliquerat.

Dicitur enim in fabulis de Astræo Rege, quòd filiam habuerit, quæ tantum iustitiam diligebat, quòd quando vidit tot mala, & iniustitias in terra, rogauit

Alph. Tost. super Gen.

A deos, quòd eam tollerent de terra ad cęlum, & dicũt, quòd translata fuit in cœlum, de qua Ouidius Metamor. libro primo, ait.

Victa iacet pietas, & uirgo cęde madentes
Vltima cœlestum terras Astręa reliquit.

Dicitur ista iustitia virgo propter incorruptionem, quia iustitia fauore, vel munere corrumpitur. Et dicitur, quòd ista virgo Astræa reliquit terras madentes cęde, idest sanguine, quia multi iniustè occidebantur. Vltima cœlestum, idest post omnes Deos cœlestes, quia ponunt Poetæ, quòd omnes dij cum aliquando fuerint inter homines, quòd post deificationem suam inter Astra collocati sunt. Sed omnes dij eorum in prima ætate, quæ computatur sub Saturno; vel in secunda, quæ incepit computari a Ioue stellificati sunt; Astræa autem virgo in tertia ætate ænea computatur, cum incęperunt mala ad perfectionem, & cumulum peruenire. *Redeunt Saturnia regna*. Idest in tempore Salonini erit tanta rerum abundantia, & tranquillitas sicut tempore Saturni.

Ouidius in primo Metamor. distinguit tres ętates. Primam ponit fuisse a principio rerum vsq; ad finem regni Saturni, qui regnauit in Gręcia in insula Cretẽsi, quę nunc Candia dicitur, & hanc ætatem vocat auream, quia fuit melior alijs ætatibus, sicut aurum cætera metalla præcellit. In hac non erant vrbes, non domus, non arma, non bella, non dominia, nec regna, non erat agricultura; sed terra libenter producebat pertinentia ad victum, aqua autem fontanæ, & fluuialis potus erat. Nullus nauigare sciebat, nec ibat in terras incognitas. Ista describuntur a versu, qui incipit: *Aurea prima sata est*. Vsque ad versum, qui incipit: *Postquam Saturno*. Et hanc scribit Boetius de consolatione libro 2. Metro. 5. quod incipit: *Fœlix nimium*. Prima ætas mũdi.

Secundam ætatem dicit incœpisse, incipiente regno Iouis, & tunc nouiter incœpit distingui tempus in quatuor tempora ver, æstatem, hyemem, & autumnum, quia ante, vt dicit ipse. Scd̃a ętas.

Ver erat æternum placidique tepentibus euris,
Mulcebant Zephyri natos sine semine flores.

Et hoc nos dicimus fuisse in prima ętate ab Adam vsque ad Noè, & hoc accidit illis propter duo, vel quia erant omnes coniuncti in terra temperatissima, scilicet in quarto climate, in quo est Ierusalem, & illa est terra valde temperata, sicut dicimus de Aegypto, in qua non pluit, nec ningit, nec aliæ similes impressiones fiunt, & tunc idem tempus erat omnibus, quare non habebant temporis intemperiem. Vel propter mutationem aspectus siderum, quia in tempore illo respiciebant quędam sidera terram nostram habitabilem, quæ nunc non respiciunt, a quibus tempus illud temperabatur, & iste aspectus erat secũdum motum proprium octauæ sphęræ, quæ mouetur in centum annis gradu vno, & ideo non redibit idem aspectus, quousque consumentur triginta sex mille anni, si tãdiu mundus duraturus foret. Si autem ille motus foret secundum alium orbem, vel planetam, iam multotiens redijsset idem aspectus; quia cuiuslibet alterius orbis motus breui tempore fit.

Et ista etiam est causa quare homines non tamdiu viuunt, nec sunt tantę staturę, nec roboris, & hoc manifestè patet, quia aliquo tempore aliqua terra erat vberrima, nunc autem redacta est totaliter sterilis; aliquando erat aliqua tellus habitabilis, nunc autem inhabitabilis, & mare intrat aliquam partem terræ habitabilis, quam alijs temporibus non intrabat, vt patet in Gadibus Herculis, quæ sunt in ciuitate Cadicen. vltra Hispalim in littore Tyrrheni maris: quidam vocãt istas Gades Herculis, sed nõ sunt secundum veritatẽ, quia istę sunt apud montem Athlantem in fine orbis

C contra

contra Occidentem apud locum, vbi Oceanus faucibus Toroni maris abſorbetur apud montem Athlantem famoſiſſimum in confinio Africæ, & Europæ, vt patet per Paulum Oroſium primo libro de Ormeſta mundi. Sed alij dicunt Gades Herculis eſſe montes ipſos inter Hiſpaniam, & Africam, per quorum rupturam abſorbetur ęſtus maris Oceani Athlantici. Et eſt mons Athlas ex parte Africæ, & Calpe ex parte Hiſpaniæ. accipiendo autem Gades primo modo, vt vulgo dicitur, licèt contra Solinum, & Paulum Oroſium fuerint factæ illę Gades, ideſt columnæ, tempore, quo apud Iudæos Iepte, & Thola iudices erant, quia tunc venit Hercules in Hiſpaniam, a quo tempore vſque nunc, fluxerunt anni ferè ter mille ſeptingenti, & quinquaginta, vt patet colligendo chronica temporum. Fuerunt autem factę columnæ in littore maris, nunc autem multum vltra eas tranſiuit vnda maris, vt vix columnarū ſummitates appareant. Oportet, ergo ſi mundus multum durauerit fieri, alias naturales diſpoſitiones in terra, & populis. Incœperunt ergo in iſta ſecunda ætate domos facere, vel caucas pro domibus habere, & terram ad victum ſeminare.

Tertia mũdi ætas. Tertia ætas computatur a tempore, quo incœperunt arma, bella, & dominia, nauigationes, vrbium muratarum ædificationes, libidines, furta, & periuria, & omne genus ſceleris, quod deſcribit Ouidius: vbi incipit verſus: *Tertia poſt iſtam.* Vbi varia peccatorum, ſcelerum, atque facinorum poſita ſunt. Et ad vltimum ait.

Effodiuntur opes irritamenta malorum
Iamque nocens ferrum, & ferro nocentius aurum.
Prodierat, prodit bellum, quod pugnat vtroque
Sanguineaque manu crepitantia concutit arma.
Viuitur ex rapto, nec hoſpes ab hoſpite tutus,
Non ſocer a genero, fratrum quoque gratia rara eſt.
Imminet exitio uir coniugis, illa mariti:
Lurida terribiles miſcent aconita nouercæ
Filius ante diem patrios inquirit in annos
Victa iacet pietas, & uirgo cęde madentes.
Vltima cæleſtum terras Aſtræa reliquit.

Hęc tertia ætas erat, quãdo Virgilius ſcribebat iſta de Salonino filio Polionis, quaſi annuncians magnũ gaudium, ſcilicet, quòd in tempore Salonini terra rediret ad diſpoſitionem beati temporis, quod fuit in ætate aurea ſub Saturno regnante. *Iam noua progenies.* Ideſt Saloninus, qui dicitur noua progenies, quia illo anno natus eſt, quo iſta dicta ſunt, vel magis dicitur noua progenies, quia ipſo viuente innouari debebat mundus, ſcilicet, quòd redirent ſaturnia regna, & iuſtitia, quæ ante terras reliquerat. *Cęlo demittitur alto.* Ideſt venit ab alto cælo quaſi dicat, quòd dij miſerunt de cœlo Saloninum, vt faceret iſta bona in terra, ideſt quòd non natus fuit Saloninus a caſu, vel ſine Deorũ diſpoſitione, ſicut alij homines ignobiles, vt poetę volunt, ſed magnum conſilium fuit Deorum, & deliberatio, vt eum ad innouandas terras naſci facerent. Iſti tamen Virgilij cẽtones dicunt, Virgilium de Chriſto iſta dixiſſe, qui de cœlo ad nos venit. Et in hoc multum deficit quidam de ordine Minorum dictus Vitalis, qui volens probare Beatam Virginem ſine orginali macula conceptam fuiſſe, quod quidem nullo modo nego, ſed toto animo confiteor, licèt oppoſitum dicere, non videtur magnus error, niſi pertinaciter dicatur, volendo aliquid de perfectione Beatæ Virginis detruncare, induxit iſta teſtimonia, & quędã alia de libris Ouidij, quæ multum peregrina ſunt. *Et patrem loquentem ad filium.* Iſti corruptores ſententiarũ

Io. Vitalis Gallus qui ſpeculum morale ſacræ Scripturę edidit, reprehenditur.

F dicebant, quòd iſta prædicta dicebat de Chriſto Virgilius in perſona hominum exiſtentium in terra tempore Natiuitatis Chriſti. Hæc autem quæ ſequũtur dicunt eſſe verba patris ad filium. *Nate meæ vires.* Quę ſic exponunt, ideſt o fili, in quo ſunt vires meæ, & tota potentia mea, quia tota patris perfectio communicatur filio. *Mea magna potentia ſolus.* Ideſt licèt alijs ego dem potentiam, eſſe, & bonitatem; tibi tamen ſoli dedi meam magnam potentiam, & ita totam potẽtiam. *Et poſt hęc.* Ideſt, interpoſitis quibuſdam verſibus Virgilij. *Verba Saluatoris in Cruce.* Ideſt dicunt, quòd iſta, quæ ſequuntur pertinent ad Chriſtum loquentem in Cruce. *Talia perſtabat memorans.* Stabat di-
G cendo quædam, quæ ibi non ponuntur. *Fixuſque manebat.* Ideſt manebat crucifixus.

Sed iſta nullo modo poſſunt de Chriſto intelligi, vt patet ex contextu literę, quia iſti verſus ponuntur in fine primi Aeneidos, & ſunt verba Veneris loquentis ad Cupidinem filium ſuum, vt aſſumeret imaginem Iulij Aſcanij filij Aeneæ, & nepotis Veneris, & inflãmaret Didonem reginam Carthaginen. ad amorem Aeneæ. Deſtructa nanque Troia monitu Deorũ Aeneas aſſumptis nauibus veniebat noua męnia in Italia conditurus, qui ſuſtinens in maris fluctibus magna naufragia, inuidia Iunonis deæ, quæ Troianis infeſta erat, perditis multis de ſuis, ad oras maris Libyci appulſus eſt, venit autem ad ciuitatem Carthaginem, quam tunc Dido regina Phænicum conſtruebat. Dea
H autem Venus mater Aeneæ voluit eum exaltare, con iungendo eum Didoni reginę, & vt ipſa moueretur in amorem eius, Venus locuta eſt ad filium ſuum Cupidinem, vt eam inflammaret, & dicit. *Nate.* Ideſt, o Cupido, qui es natus meus. *Meæ vires.* Ideſt in te ſunt totæ vires meæ ad inflammandum in amorem. *Mea magna potentia ſolus.* Ideſt tu habes ſolus meam magnam potentiam, ſcilicet mouendi pueros iuuenes, & ſenes, virgines, & corruptas. De potentia iſtius loquitur Seneca, tragœdia quarta, quę dicitur Hippolytus.

Diua non miti generata ponto
Quam vocat matrem geminus Cupido.
Nulla pax iſti puero; per orbem
I *Spargit effuſas agilis ſagittas:*
Tela quæ certo iaculatur arcu.
Non habet latam data plaga frontem:
Nouit hos ęſtus Iuuenum feroces
Concitat flammas ſenibuſque feſſis.

Et poſt verba Saluatoris. Ideſt iſti verſus ponuntur poſt, quia alij ponuntur in fine primi Aeneidos. Iſti autem ponuntur in 2. Aeneidos, & ſunt verba Aeneę loquẽtis de patre ſuo Anchiſe.

Vnde ſciendum, quòd poſtquam Aeneas venit in ciuitatem Carthaginenſem: Dido Regina inuitauit eum, & rogauit, quòd narraret hiſtoriam Troiani belli, quod valde famoſum erat, qui incœpit in ſecun-
K do Aeneidos enarrare totum vtriuſque partis conflictum dulciſſimis verbis, donec venit ad combuſtionem, & totale Troiæ excidium: in quo monitus fuit nocte, qua arſit Troia, vt recederet inde, & adduceret ſecum patrem ſuum Anchiſen. Anchiſes autem nolebat recedere, ſed mori patria pereunte: vnde dicitur de eo ibidem.

Abnegat abſciſſa vitam producere Troia
Exiliumque pati.

Et multa alia, & Aeneas reſpondebat ei, erantque ſic contendentes, & ad vltimũ ait Aeneas Didoni. *Talia*

perſtabat

perstabat memorans. Idest pater meus Anchises stabat dicendo ista, quæ tibi dixi, & multa alia similia. *Fixusque manebat.* Et in omnibus his manebat fixus, idest, immotus nolēs a patria Troia recedere. Isti libri duo, s. secundus, & quintus Aeneidos tanta verborum, & sententiarum quodam admirabili ordine coniunctarum repleti sunt, vt dicat Augustin. 8. lib. Confessionū, quòd dum quintum Aeneidos librum legeret se sępe ad lachrymas fuisse compulsum. Me quoque paruulum, quem in tanti Doctoris præsentia minimè nominare deberem, confiteor in lectione secundi, & quinti fuisse sæpius lachrymatum: tanta enim verborum dulcedo tenera precordia intrat, vt nemo qui eorum dulcissimum sentiat gustum, valeat cordis, atque oculorum lachrymas continere. De Homerocentonis autem nihil dicit hic Hierony. *Puerilia sunt hæc.* Demonstrat hanc doctrinam esse ridiculosam, quia isti docent ea, quę nesciūt, quemadmodum pueri balbutientes, nec quicquam intelligentes, nec ad plenum verba formare valentes. *Et circulatorum ludo similia.* Idest doctrina istorum videtur similis ludo circulari, & volunt aliqui, quòd intelligatur hoc de ludo circensi. Cap. 27. De quo Isidorus 18. Etymolog. Circenses ludi, ideo dicti a circuendo, quia vbi nūc metę sunt olim gladij ponebantur, quos quadrigæ circuibant, & inde dicti circenses ab ensibus, circa quos currebant, siquidem & in littore circa ripas fluminum currus agitantes gladios in ordinem ripę littore ponebant, & erat artis equum, circa pericula torquere, vnde circenses dicti, quasi circum enses. Et sicut isti ludi difficiles erāt, & infructuosi, ita ista deprauatio, & mutatio sententiarum. Sed ista expositio non conuenit, quia ludi isti erant difficiles, & tamen valde vtiles erant. Ista autem deprauatio sententiarum erat valde facilis, sed valde inutilis, & nociua. Patet autem, quia dixit supra Hierony. quòd non erat aliquid magnum mutare istas sententias, sed erat vitiosissimum dicendi genus. Ludus autem circensis erat difficilis valde, quia magnæ artis erat equum circa pericula torquere. Erat autem valde vtilis, quia in hoc exercitabantur homines ad mouendum equos inter hostes armatos, quod valdè proderat.

Sed dicitur ludus circulatorum, idest ludus puerorum positorum in circulo: fiebat enim circulus magnus, & in extremitatibus illius ponebātur pueri multi, quorum vnus accipiebat aliquam rem, & currens latenter ponebat apud alium, & si iste apprehendatur ab illo, apud quem deponit ante quàm deponat, iterū cogitur circuire quousque apud aliquem latenter deponat, & tunc ille, apud quem deponitur, surgit, & simili conditione surgens circuit. Huic ludo comparatur ista deprauatio sententiarum, quia sicut iste ludus inutilis est, ita deprauatio, & mutatio sententiarū. Item magis propriè, quia sicut pueri circulatores non habent aliquem certum, apud quem deponant id quod manu gerunt, sed nunc apud istum, aliquando apud alium deponunt; sic isti non dant sensum suum certum Scripturæ sacræ, sed aliquando dant hunc sensum, aliquando alium, sicut eis placet applicare. *Docere, quod ignores.* Hoc refertur ad superiora, scilicet. *Puerilia sunt hæc.* Quia sic pueri faciunt, quia sæpe dicunt, quòd non intelligunt. *Immo, vt cum stomacho loquar.* Idest, cum indignatione. *Nec hoc quidem scire, quod nescias.* Idest non solum isti docent, quod nesciunt, quod aliquando fieri potest, vt si aliqui inanis gloriæ cupidi sciant se nescire aliquam sententiam, vel scripturam, & tamen vt glorientur, volunt illam coram simplicibus exponere, sed etiam ignorant se ignorare, quæ dicunt, & hoc vituperabilius est, quia primum sola malitia est, secundum autem malitia,

Alph. Tost. super Gen.

A & stultitia est; quia tantum presumit, quòd nō aduertit se nescire quæ nescit, & talibus cum stomacho, idest, cum magna indignatione improperandum est.

Capit. VII.

VIDELICET manifestissima est Genesis, in qua de creatura mundi, de exordio generis humani, de diuisione terræ, de confusione linguarum, de descensione vsque ad Aegyptum scribi- B tur Hebræorum.

VIDELICET. Supra posuit difficultatem sacræ scripturę comparando eam ad artes sęculares: hic demonstrat per libros singulos scripturę discurrendo, & diuiditur in tres partes: primo ponitur difficultas librorum veteris testamenti: secundo demonstrat affectionem suā ad scripturas istas, ibi. *Cernis me.* Tertio indicat difficultatem in libris noui testamenti ibi. *Tangam, & nouum.* Circa primum. *Videlicet manifestissima est Gen.* Ista sententia dependet ex præcedenti capit. dixerat enim, quòd illi qui literas seculares sciebant, si venirent ad sacram Scripturam nō putabant eam difficilem; ideo C non curabant scire quid Prophetæ, vel Apostoli senserint, istorum intentioni consonat Hierony. loquens ironicè, & ponit ipse vnam propositionem vniuersalem, sicut ipsi ponunt, scilicet tota sacra Scriptura est manifesta, & inducit in particulari, scilicet manifesta est Gen. manifestus est Exodus, manifestus est Leuiticus, & sic de omnibus alijs. Ergo tota sacra Scriptura est manifesta, & ponitur hic, videlicet, pro, scilicet, quia sunt coniunctiones expositiuæ: dicit Genesis, i. natura secundum Grecos, quia de rerum creatarum speciebus agit in sui exordio; Iudæi autem hunc librum Beresith nominant, idest in principio, quia sic incipit. *De creatura mundi.* Idest in qua agitur de mundo creato, & partibus eius. Gen. 1. ca. *De exordio generis humani.* D Idest quomodo incœpit esse homo per creationem, & de multiplicatione eius, & successione in prima ętate à secundo cap. vsque ad 10. *De diuisione terræ.* Idest in prima ætate terra non fuit diuisa, sed erat quasi populus vnus, licèt Cain a cęteris hominibus recesserit, & habitauerit contra Orientem, vt patet Gene. cap. 4. tamen in principio secundæ ętatis post Noè multiplicatis hominibus incœpit terra diuidi, secundum diuersos populos, & cognationes, de quo Gen. decimo cap. *De confusione linguarum.* In ædificatione Babylonicę turris, de quo Gen. vndecimo cap. *De descensione vsque ad Aegyptum scribitur Hebræorum.* Duplex descensio fuit Hebręorum in Aegyptum: prima fuit cū inualescente fame in terra Chanaan, Abraham cum familia sua descendit in Aegyptum: De quo Genes. duodecimo cap. Deinde ipse, & semen suum pere- E grinati sunt in terra Chanaan, de quo a principio cap. 13. vsque ad 39. agitur. Secundus descensus Hebręorum in Aegyptum fuit, quando Iacob cum filijs suis, & vniuersa domo, & familia descendit fame ingrauescente, & mandante domino. De hoc agitur in principio 39. cap. vsque ad finem Gen.

Patet Exodus cum decem plagis, cum Decalogo, cum Mysticis, diuinisque præceptis.

Patet. Hic ponitur de secundo libro legis, quæ dicitur Exodus, & secundum istorum intentionem Exodus patet, idest clara est, sed nõ est sic in veritate, quia multa mysteria continet, & difficiles literales assignationes, maximè in fabricatura templi, & vasorum totius tabernaculi. *Cum decem plagis.* De quibus tractatur a cap.7. vsque ad 12. *Cum decalogo.* Idest cum decalogo, idest decem præceptis. Dicuntur autem decalogus a δέκα, quod est decem, & λόγος, quod est sermo idest sermo tractans de decem præceptis, quæ ponuntur Exod.20.cap. *Cum mysticis, diuinisque præceptis.* Mysticus quatuor signat, scilicet, sanctus, occultus, diuinus, figuratiuus. Et hic accipitur pro duobus, scilicet pro occulto, quia precepta occulta erant, quia in multis eorum difficilis est intellectus literalis. Vel accipitur pro figuratiuo, quia ista precepta data de tabernaculo, & vestibus, & multa ceremonialia ad spiritualem intellectum principaliter referebantur, licèt secundum literam impleri debebant. Iste liber vocatur Exodus Grecè, idest exitus Latinè, quia in eo principaliter de exitu Hebreorum de Aegypto agitur, & de his, quę in exitu contingebant: Hebraicè vocatur Veelle semoth, quòd Latinè sonat hęc nomina, quia אלה significat ista, siue hęc, שמות nomina, singulare autē huius est שם; & intelligitur ibi sunt, idest hęc sunt nomina: sic enim incipit Exodus: Hebrei enim omnes libros nominant a principio, sicut nos Psalmos, quia dicitur apud nos in Psalm. Beatus vir, vel in Psal. Quare fremuerunt.

In promptu est Leuiticus liber, in quo singula sacrificia, immo singulæ pœnè syllabæ, & vestes Aaron, & totus ordo Leuiticus spirant cęlestia sacramenta.

In promptu est Leuiticus. Hic agitur de tertio libro legis, qui dicitur Leuiticus Græcè, quia de ministerio Leuitarum, & sacerdotū agit: Latinè Offertorius siue sacrificatorius dicitur, quia in eo agitur de oblationibus, & de sacrificijs: Hebraicè dicitur Vaijcra, licet nostri corruptę dicant Vaiecra, quia raro, vel nunquam nomina Hebręa apud Latinos bene scripta sunt, & dicitur Vaiicra, i. & vocauit, quia sic incipit liber ille secundum Hebræos, nos autem non habemus coniunctionem ante verbum, sed post; & dicimus vocauitque. *In promptu est Leuiticus.* Idest isti dicunt, quòd Leuiticus est clarus, ita ꝙ cuilibet est promptum, vt illū intelligat. Sed non est sic, quia valde obscurus est. *In quo singula sacrificia.* Quia multa genera sunt sacrificiorum, scilicet holocaustum, & pro peccato, & pacifica hostia, & quodlibet istorum habet diuersas cæremonias, vt patet per totum Leuiticū principaliter a principio vsq; ad decimum. *Immo singulæ pęnè syllabæ.* Hoc dicit ad significandum magnitudinem mysteriorum, ita, quòd non solum orationes, & dictiones, sed etiam syllabæ significant. *Et vestes Aaron.* De vestibus Aarō quantum ad fabricaturam earum habetur Exod. 28. cap. sed quātum ad vsum earum habetur in Leuitico in multis locis principaliter in 8.cap. & 16. *Et totus ordo Leuiticus.* Non vocat ordinem Leuiticū solum in Leuitis, qui erant Caathitę, vel Gersonitæ, siue Meraritæ, sed etiam de sacerdotibus, quia omnes erant de tribu Leui, ponuntur enim in Leuitico aliqua, quæ pertinent ad Aaron solum, alia quæ pertinent ad Aaron, & filios suos, alia autem, quæ ad Leuitas pertinēt qui sunt inferioris gradus. *Inspirant cœlestia sacramenta.* Idest, quòd omnia ista significant aliquid spirituale, quia omnia in figura contingebant eis, vt patet prima ad Corinth. 10.cap.

F Numeri vero non ne totius Arithmeticę, & prophetiæ Balaam, & quadraginta duarum mansionum per Heremum mysteria continent?

Numeri vero, &c. Hic ponitur quartus liber legis, qui dicitur liber Numeri, siue Numerorum. In omnibus autem alijs libris ponitur nomen Græcum, hic autem non, Græcè ἀριθμοί, Idest Numeri. In Hebræo autem vocatur Vaieddaber, idest, & locutus est, sed nos postponimus coniunctionem, & dicimus, locutusque, & vocatur liber Numerorum pluraliter, quia
G quatuor hic principaliter Numerantur, scilicet viri bellatores primo cap. primogeniti secundo cap. Leuitę tertio cap. & 4. mansiones. 33. cap. *Numeri vero nonne totius arithmeticæ.* Non est intelligendum, quòd in libro Numerorum sit aliqua ars numerandi, vel cognoscendi proprietates numerorum, quod ad Arithmeticam pertinet, sed dicitur ibi esse Arithmetica, quia ponuntur quatuor numerationes, quas supra diximus. *Et prophetiæ Balaam.* In cap. vigesimosecundo, vigesimotertio, & vigesimoquarto. *Et quadraginta duarum mansionum per heremum mysteria continent.* Istę mansiones numerantur Nume. 33. & fuerunt ex quo exierunt de Ramesse ciuitate Aegypti, vsque ad loca planiora Moab super Iordanem, vbi mortuus est Moyses, vt patet Deuteronom. trigesimosecundo, capit. &
H trigesimoquarto.

Deuteronomium vero secunda lex, & Euangelicæ legis præfiguratio, nonne sic ea habet, quæ priora sunt, vt tamen noua sint omnia de veteribus? Hucusque Moyses, hucusque Penthateuchus, quibus quinque verbis loqui se velle Apostolus in Ecclesia gloriatur.

Deuteronomium vero. Hic ponitur quintus, & vlti-
I mus liber legis Mosaycæ, & iste liber Grecè vocatur Deuteronomium, idest secunda lex, vel regula: dicitur enim a Deuterono. quod est nouum, & noma, quod est regula, i. noua lex, quia ibi repetuntur multa, quæ dicta sunt in alijs libris, & declarantur, & multa superadduntur. Quare autem illic repetuntur in alijs libris iam dicta, posita fuit ratio in Proœmiolo breui, quod fecimus super Deuteronomium, & vtrū Deuteronomium sit alia lex ab illa, quæ in alijs libris posita est, diximus primo cap. Deuteronom. & vigesimonono. vocatur liber iste Hebraicè Ellehaddebarim, idest hęc verba, & intelligitur ibi, sunt. Sic enim incipit liber noua lex, quia sic interpretatur in Latino. *Euangelicæ legis præfiguratio.* Idest, quòd in illo libro signatur lex Euangelica, quia sicut lex data in alijs libris
K ibi fuit suppleta, & declarata, ita in lege Euāgelica fuit reuelata lex Mosayca qualiter intelligi, & seruari deberet, & fuit completa, quia ante ad complementum neminem lex deducere poterat: Et in signum huius in Christi passione velum templi, quod pandebatur ante sancta Sanctorum, scissum est in duas partes, reuelatis omnibus, quę intra erant; vt intelligeretur, ꝙ in morte Christi subintrabat noua lex, quæ legis veteris ænigmata reuelatura erat. *Nonne sic habet ea, quæ priora sunt.* Idest sic continet ea quæ in alijs quatuor libris dicta sunt. *Vt noua sint omnia de veteribus.* Idest, vt de veteribus fiant noua; mutando in alium ordinem, vel modum. Vel potest dictio, Veteribus, ordinari,

dinari, cum subsequentibus, & est sensus. *De veteribus vsque huc Moyses*. Ideſt iſta ſunt, quæ dixit Moyſes de veteri lege. Huc vſque Penthatheucus, ideſt quinque libri Moyſi. Dicitur Penthatheucus a Pentha, quod eſt quinq;, & Theucos quod eſt volumen, quaſi quinque volumina Moyſi. *Quibus quinque verbis*. Ideſt quinque libris, & ſic aliquādo vocamus vnam orationem, vel magnum literæ contextum vnum verbum. *Loqui ſe velle Apoſtolus in Eccleſia gloriatur*. Ideſt valde gaudet Apoſtolus, vel in magna auctoritate habet in Eccleſia loqui per iſtos quinque libros. Ratio autem, quia in toto Canone veteris teſtamenti nihil tam authenticum eſt, ſicut iſti quinque libri, cum de eis ſpecialiter dicitur Deuteronom. 4. cap. quòd nihil adderent ad hoc, nec minuerent, nec declinarent ad dextram, nec ad ſiniſtram, & iſta verba ſumuntur de prima Corinth. 14 cap. vbi dicitur: Sed in Eccleſia volo magis quinque verba ſenſu meo loqui, quàm decem millia verborum in lingua.

Iob exemplar patientiæ, quæ non myſteria ſuo ſermone complectitur? Proſa incipit, verſu labitur, pedeſtri ſermone finitur, omneſque leges Dialecticæ, propoſitione, aſſumptione, confirmatione, concluſione determinat. Singula in eo verba plena ſunt ſenſibus: &, vt de cœteris ſileam, reſurrectionem corporum ſic prophetat, vt nullus de ea, vel manifeſtius, vel cautius ſcripſerit. Scio, inquit, quòd Redemptor meus viuit, & in nouiſſimo die de terra reſurrecturus ſum, & rurſum circundabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum, quem viſurus ſum ego ipſe, & oculi mei conſpecturi ſunt, & non alius. Repoſita eſt hæc ſpes mea in ſinu meo.

Iob exemplar patientiæ. Non ſeruat hic Hieronym. ordinem librorum ſecundum ordinem Canonis ſacræ Scripturę in legales Prophetales, & agiographos. Iob enim primus eſt in ordine tertio, ſcilicet agiographorum: hic autem ſeruat ordinem temporis, quia dicitur, quòd Moyſes ſcripſit librum Iob. ideo ponitur hic poſt libros ſuos.

An Moyſes librū q. Iob inſcribitur compoſuerint. Commentator huius Prologi ait, quòd non poteſt eſſe, quòd Moyſes librum Iob ſcripſerit, quia tanta, quæ Iob paſſus eſt, & ipſe cum amicis ſuis diſputauit nemo ſcire poſſet, nec ſcriberet, niſi qui paſſus eſt.

Sed iſta ratio non valet, quia Eſdras ſcriba velociſſimus, totam legem a Chaldæis cōbuſtam reparauit, quod maximum, & minutiſſimum opus eſt.

Et probatur, quòd nullo modo Iob ſcripſerit, quia Iob de Gentilibus erat, quomodo ergo ſcriptum Iudæi librum ab extraneo homine in ſuarum ſcripturarum canonē recepiſſent? nullo modo veriſimile eſt, quia & quaſdam ſcripturas a ſuis viris ſanctis factas in canonem non recipiunt, vt Iudith, Tobiam, & Machabeos.

Et ſi arguas, quòd ſi Moyſes librum Iob ſcripſiſſet, poneret in primo ordine, cum libris Moyſi, quia tantę eſſet auctoritatis, ſicut alij. Reſpondetur, quòd non debuit poni in primo ordine cum alijs libris Moyſi, quia illi legales ſunt, & præceptorij, liber autem Iob non eſt præceptorius, ſed exemplaris ad patiētiam, & alia moralia documenta. Item quia non eſt tantæ auctoritatis, ſicut alij libri Moyſi, quia verba aliorum a Deo dicta ſunt, verba autem libri Iob dicta fuerunt a Iob, & amicis eius.

Aliqui autem Iudęi dixerunt, quòd Iob non fuit verè paſſus iſta, ſed eſt parabola moralis conficta ad correctionem morum; & dant rationem, quia nullus homo poſſet talia pati.

Sed hoc falſum eſt, & valde erroneum, quia tollit auctoritatem ſacræ Scripturæ, quia tunc quando aliquod magnum in ſcriptura reperiamus, dicemus illud non ſic eſſe, ſed fictum ad morum correctiones, & ſic tolleretur omnis certitudo hiſtoriarum ſacræ Scripturæ, quod deteſtabile eſt. Item quia cum moralia documenta moueant audientium animos ſecundum quod comparantur ad operationem, quia moralia in operatione, & non in ſpeculatione conſiſtunt. Si illud quod dicitur eſſet aliquid impoſſibile, nullo modo moueret animos audientium, cum habeat rōnem nō entis. Item quia ea, quæ ſcribuntur de Iob, licèt ſatis difficilia ſint; tamen ſi reſpiciantur, nulla videtur in eis impoſſibilitas. De Iob aliqui dicunt, quòd fuit de Chananæis, quos Deus expulit de terra promiſſionis ad ingreſſum Iudæorum. Et iſta eſt poſitio Rabbi Salom. vt diximus Numeri 14. vbi dicitur. *Receſſit ab eis omne præſidium*. Dicit litera Hebraica. *Receſſit ab eis vmbra*. Quod exponit Rabbi Salom. de Iob, qui mortuus eſt, quando intrauerunt exploratores Iudæorum in terram Chanaan, & vocabatur Iob vmbra, quia ꝓpter ipſum Deus alios permittebat viuere, & ad hoc poteſt adiuuare, quòd pyramis ī qua corpus beati Iob requieſcit, vſque hodie demonſtratur in planicie Iordanis in terra promiſſionis, qui in magno honore a Gręcis, & Gentibus tenetur. Sed communius dicitur, quòd Iob fuerit de terra Idumęæ de genere Eſau, & fuerit vnus de regibus Idumęorum, qui vocatur Iob ab filijs Sarę de Boſra, de quo Gen. 36. & ſic conſonat, quòd fuerit ante Moyſen, ex quo ipſe agit de eo mentionem in Geneſi. Item conſonat, quòd nomina triū amicorum ſuorum, qui ad eum conſolandum venerunt, dicuntur a ciuitatibus, quæ ſunt in terra Idumæorum, quia ibi eſt quædam terra, quæ dicitur Sue, a qua nominatur vnus de amicis Baldad Suites. Eſt etiā ibi Theman, ciuitas magna Idumęæ a qua Eliphant Themanites. Eſt ibi, & oppidum nomine Naaman, a quo Sophar Naamanites. Cōſonat etiam, quia in Idumęa eſt quędā pars terræ, quæ dicitur Hus, a qua Iob oriundus erat, ideo dicitur Iob 1. c. vir fuit in terra Hus nomine Iob. Et quando dicebatur, ꝙ pyramis beati Iob eſt in terra Chanaan, reſpōdetur, quòd Idumęa eſt ad Meridiem terrę promiſſionis, Iordanis autem naſcitur ad radices Libani ad Septentrionem terræ Iudeæ. Deinde fluit verſus Orientem, & rurſus vergit in Auſtrum, & diuidit Idumęam, & Galilęā, quæ eſt de terra Iudęę, & ſic Iob fuit ſepultus in planicie Iordanis in finibus Idumeæ, & Iudeæ, & potuit eſſe, quòd Iob habebat aliqua pędia vltra Iordanem, ideo ibi ſepultus eſt, vel quia fortè illa terra tūc pertinebat ad Idumeā. licèt poſtea pertinuerit ad Chananæos, & conſequenter ad Iudæos. De iſtis habentur multa in libro de diuiſione Terræ ſanctę, & iſta poſitio tenenda eſt, de hoc magis Gen. 22. cap. *Iob exemplar patientiæ*. Quia plura paſſus fuit, & patienter quàm aliquis ante eum paſſus fuerit, a quo omnes tanquam ab exemplari, vel imagine addiſcere debent. *Quæ myſteria ſuo ſermone non complectitur?* Quaſi dicat; nulla ſunt, quæ non contineat, qa multa continet. Et debet legi iſta litera interrogatiuè. *Proſa incipit*. A 1. cap. vſque ad 3. *Verſu labitur*. Scilicet a tertio vſque ad principium 41. pedeſtri ſermone finitur, ideſt ſermone plano, & vulgato, qui pedeſtris dicitur, quia non eſt in alto ſtylo.

An Iob fuerit Chananęus, an Idumęus.

Quid autem ſit in proſa, & quid in metro, plenè patere non poteſt in litera Latina, patet autem in Hebraica, dicès ſecundum diuiſiones, & reductiones ſententiarum aliqualiter patet: in tertio ca. & in ſequentibus Stylus metricus eſt. De hoc ait Hierony. in prologo ſuper Iob, qui incipit, Cogor per ſingulos, a principio itaque voluminis vſque ad verba Iob, proſaica oratio eſt apud Hebręos, porrò a verbis Iob in quibus ait; Pereat dies, in qua natus ſum, & nox, in qua dictũ eſt natus eſt homo. vſque ad eum locum, in quo ante finem voluminis ſcriptum eſt: Iccirco ipſe me reprehendo, & ago penitentiam in fauilla, & cinere, exametri verſus ſunt dactilo, ſpondeoque conſtantes, & propter linguæ Idioma crebro recipiendo alios pedes, nõ earundem Syllabarum, ſed eorundem temporum. Interdum quoque rithmis ipſe dulcis, & titulus fertur numeri lege ſolutus, quod metricus magis quàm ſimplex lector intelligit. A ſupradicto autem verſu, vſque ad finem libri paruum coma, quod remanet, Proſa oratione contexit. *Omnes leges Dialecticæ.* Dicit quòd in libro Iob obſeruat valde modos arguẽdi Logicorum; quia ibi diſputat Iob cum amicis ſuis de proſperitate, & aduerſitate, & de malitia hominum, & bonitate, ſtatuendo, deſtruendoque ſententias: ideo oportet fortiter arguere, probando quicquid dicatur, vt maneat firma concluſio. *Propoſitione, aſſumptione, confirmatione, concluſione, determinat.* Ideſt in prædicto modo arguendi Iob, & amicorum obſeruantur iſta quatuor, quæ nos alio nomine vocamus, ſcilicet maiorem propoſitionem, & minorem, & probationem maioris, & minoris, ad vltimum concluſio. Vocatur maior præmiſſa propoſitio, minor vocatur aſſumptio quia aſſumitur, vt cum maiori inferat concluſionem, confirmatio vocatur probatio maioris, vel minoris. Iſte modus dicendi non obſeruatur in alio libro Scripturę ſacrę, ita expreſè ſicut ibi, quia in alijs veritas narratur, prædicitur, vel conſulitur, ſiue mandatur, hic autem inter Iob, & amicos ſuos Dialecticorũ more veritas inquiritur. *Singula in eo verba plena ſunt ſenſu.* Ideſt non eſt in eo aliquid ſuperfluum, ſed totus liber cum magno pondere ſententiarum eſt. *Et vt de cęteris ſileam.* Quia multa dixit, quæ non conuenit hic memorare. *Reſurrectionem corporum ſic prophetat, vt nullus de ea manifeſtius.* Si quæratur totum vetus teſtamentum, tam in lege quam prophetis, nullus locus ita clarus de reſurrectione inuenietur ſicut. 21. cap. Iob, vbi ponit ea, quę ſequuntur. In nouo autem teſtamento ſæpiſſimè, & euidentiſſimè reſurrectio ponitur, tam in Euangelio quàm Apoſtolicis actibus, Epiſtolis, & Apocalypſi. *Vel aptius.* Quia multum explicat, vt caueretur error dicẽdo, quòd idem homo qui mortuus fuerat, in eadem ſubſtantia corporis, & animæ non reſurgebat. *Scio, inquit, quòd Redemptor meus viuit.* In hoc denotat Dei æternitatem in eſſendo, quia ſemper viuit. Et poteſt dici Redemptor Deus, qui nos de mortalitate iſta redimit faciens beatos, & immortales. Vel poteſt accipi Redemptor pro Chriſto, quia ſicut Iob fidem habebat de reſurrectione, quæ ſolum ſupernaturaliter cognoſci poteſt, ita etiam habebat fidem de Redemptore noſtro Chriſto, qui diſpoſiturus erat quomodo ad reſurrectionem beatorum peruenire poſſemus, & de hoc verè poterat dici tempore Iob, quòd viuebat, quia Chriſtus denominat ſuppoſitum diuinum, & non humanum. Ideo ſemper vixit ab æterno, & ſic ait Apoſtolus ad Hebræos 13. Ieſus Chriſtus eſt heri, & hodie, & ipſe vſque in ſæculum. *Et in nouiſſimo die.* Ideſt in die iudicij, qui nouiſſimus dicitur, quia poſt eum non erit dies alius.

Maior propoſitio ſyllog. cur præmiſſa dicitur, Minor vero Aſſũptio.

Ratio, quia dies, & nox cauſantur ex motu ſolis, poſt diem autem iudicij ceſſabit omnis motus cœleſtis,

F quia non erit neceſſarius ad generationem, & corruptionem ſicut ante erat, ſed ſtabit Sol in Oriente, Luna autem in Occidente, & cæteri planetę ſecundùm diſpoſitionem a Deo præordinatam in locis ſuis in perpetuas æternitates, immo, vt propriè loquamur, tempus, in quo iudicium fiet, nec erit dies, nec nox, quia iam motus cęli ceſſabit, facta omnium rerum conflagratione.

De hoc Zachar. vltimo capitu. & veniet dominus Deus, omneſque ſancti cum eo, & erit in die illa non lux, ſed frigus, & gelu, & erit dies vna, quæ nota eſt domino, non dies, nec nox, & in tempore veſperi erit lux. *De terra ſurrecturus ſum.* Reſurrectio fit per reunitionem animæ, & corporis: anima autem eadem G manet in viuente, & iam mortuo, ſed quantum ad corpus quod incineratur, dicitur homo de terra reſurgere, quia licèt corpus humanum partim in auras effugiat, partim in aquam, vel ignem diſſoluatur: precipua tamen pars ſecundum quantitatem terra eſt. Ideo de terra reſurgere dicitur. Vel dicitur reſurgere de terra, ideſt de ſepulcro, quod in terra eſt. *Et rurſus circundabor pelle mea.* Ideſt habebo iterum pellem meam, quam ante habueram ex eadem materia, nec erit aliqua pellis nouiter creata, & idem intelligitur de carnibus & oſſibus, quia eadem erunt omnia. De his ponuntur quædam Ezech. vigeſimoſeptimo cap. *Et in carne mea videbo Deum.* Ideſt ego exiſtens in carne mea, & ſpiritu meo videbo Deum iudicantem. *Quem viſurus ſum ego ipſe.* Ideſt, quòd neceſſe eſt, quòd H ego, qui nunc ſum, videam Deum in iudicio, & quilibet alius, quia a Deo ſic prefixum eſt. *Et oculi mei conſpecturi ſunt, & non alius.* Quia oculis corporalibus eum in iudicio exiſtentem videbimus, quia Chriſtus, qui homo, & viſibilis eſt, iudicabit. *Et non alius.* Iſta eſt quædam limitatio, quaſi dicat, ego videbo Deum, & non alius, ideſt non ero tunc alius ab eo, qui nunc ſum, licet ero alter, quia ſortes ſedens eſt alter a ſeipſo non ſedente. Alius enim differentiam facit eſſentialem, vel ſpecificam. Alius autem perſonarum, vel ſuppoſitorum, & non eſſentiæ differentiam dicit. Alter differentiam quamcunque aliam denominat. *Repoſita hæc eſt ſpes mea in ſinu meo.* Ideſt iſtam ſpem re- I ſurrectionis ego habeo repoſitam, ideſt cuſtoditam in corde meo, quia nihil magis amabat quàm iſtam ſpem, cum per hoc ſciret ſe fieri beatum. Alia autem eum beatum minimè faciebant.

Quõ fiat reſurrectio.

Veniam ad Ieſum Naue, qui Typum Domini non ſolum geſtis, verumetiam in nomine præfert: tranſit Iordanem, hoſtium regna ſubuertit, diuidit terram victori populo, & per ſingulas vrbes, viculos, montes, flumina, torrentes, atque confinia, Eccleſiæ, cœleſtiſque Ieruſalem ſpiritualia regna, deſcripſit.

K

Veniam ad Ieſum Naue. Hic dicit de libro Ioſue, qui eſt primus in ordine ſecundo librorum Prophetarum, vt patet in Prologo Galeato ſuper libros Regum, & vocatur tribus nominibus Ioſue, ſcilicet Oſeæ, Ioſue, Ieſus. Primum nomen fuit Oſeæ, vt patet Numeri decimo tertio cap. ſed hoc nomen mutauit ei Moyſes, quando miſit eum cum exploratoribus de Cadeſbarne in terram Chanaan, & hoc fit in litera Hebraica per additionem vnius literę ſolum, ſ. Iod, quæ prima eſt in nomine Dñi tetragrammaton, & iſta

Ioſue hẽt tria noĩa.

& ista mutatio fuit, vt Deus specialiter custodiret, facta autem fuit, quia Moyses diligebat nimis Iosue, vt declarabimus ibi, scilicet Numeri 13. ca. Tertium nomen fuit Iesus Naue: est enim Iesus nomē suum: Naue significat nomen cuius filius erat Iosue, vt sepe dicitur in Numeris, & Deuter. & ponitur ista additio ad differentiam Iesu filij Sirach pronepotis Iesum sacerdotis magni, & sic vocatur Iosue Ecclesiastici 46. cap. Fortis in bello Iesus Naue, successor Moysi. Sic etiam habetur primo Machab. secundo capit. vbi dicitur Iesus, dum impleuit verbum, factus est dux in Israel. Sic etiam vocatur ad Hebrę. quarto cap. vbi dicitur: Nam si eis Iesus requiem pręstitisset, nūquam de alia loquerentur post hanc diem. *Qui Typum*. Idest similitudinem. *Domini*. Idest Iesu Christi. *Non solum in gestis, sed in nomine prefert*. Quòd similatus fuerit Iosue Christo in gestis patet, quia transito Iordane, & deuictis hostibus, dedit eis terram promissionis, sic Christus postquam nos baptismate rigauit, potestates aereas, scilicet dæmones deuincit, ne nobis nocere valeant, & ad vltimum expugnatis vitijs ad ęternam vitam transmittit. *Transit Iordanem*. De hoc patet Iosue tertio, & quarto cap. Hostium regna subuertit, vt patet a cap. 7. vsque ad 14. Sed non omnia destruxit, quia manserūt aliqua de gentibus illis, vt erudirentur ad pugnam cū eis filij Israel, & vt castigarentur ab eis, quando peccarent contra Dominum, de quo Iosue ca. 23. & clarius Iudi. 3. capit. *Diuidit terram victori populo*. Scilicet nouem tribubus & dimidiæ, quia iam duæ tribus, & dimidia susceperat possessionem suam ante Iordanem, vt patet Num. 32. & Deuter. 3. & 4. Et licèt Iosue alijs nouem tribubus, & dimidiæ diuiserit sortes, tamen non fuit acquisita tota terra tempore illius; quia tribui Iuda, & Ephraim, & dimidię tribui Manasse dedit possessionem, vt patet Iosue 16. & 17. c. Alijs autem septē tribubus dimissę fuerunt sortes, sed non datæ, vt patet Iosue 18. & 19. capit. *Et per singulas vrbes viculos montes, atque confinia*. In qualibet diuisione sortus ponuntur ista, scilicet nominantur vrbes, quæ sunt in illa sorte, & quòd viculi, idest villę non muratæ ponūtur etiam confinia, idest in quibus partibus una sors alteri sorti coniungitur, & exitus sortium contra maria, vel solitudines. *Ecclesiæ*. Idest Ecclesiæ militantis, quę nunc in terris est, & contra hostes pugnat. *Cœlestisque Ierusalem*. Idest triumphantis Ecclesiæ, quæ dicitur cœlestis Ierusalem, de qua Apostolus ad Gala. 4. cap. Illa autem, quæ sursum est Ierusalem libera est, quæ mater est nostra, idest, quòd istę diuisiones sortiū signant aliquid spiritualiter in Ecclesia militanti, siue triumphanti.

In Iudicum libro quot principes populi, tot figuræ sunt.

Quis scripserit libr. Iudicum. *In Iudicum libro*. Librum Iudicum Samuel scripsit, vt diximus in fine cap. vltimi Deuteron. Et vocatur liber iste Hebraicè Sosphetim, idest Iudicum. Quidam tamen dicūt, quòd quilibet de iudicibus gesta sui temporis conscripserit, sed quòd Samuel, vel Esdras in vnum volumen compegit. Primum tamē verisimilius est, patet manifestè, quia Samson non potuit scribere gesta temporis sui, quia ipse mortem suam, & alia ꝓpinqua facta morti nullatenus scripsisse poterat. *Quot principes populi, tot figuræ sunt*. Patet, quia intelligendo literaliter sic factum fuit, vt dicitur, exponendo autē allegoricè, tropologicè, vel anagogicè necesse est esse tot figuratiuas expositiones, quot sunt principes, quia quilibet princeps alios, & alios hostes habuit, & diuerso modo bella gessit, ergo alia signabuntur.

A Ruth Moabitis Isaię explet vaticinium, dicentis: Emitte agnum Domine dominatorem terræ, de petra deserti ad montem filiæ Sion.

Ruth Moabitis. Librum Ruth partem libri Iudicū esse dicunt, quia in diebus vnius iudicis illa facta narratur historia. Alij volunt, quòd liber Ruth per Apocopen de libro Iudicum decisus sit. alij autem eū non in ordine secundo, scilicet prophetali, sed in tertio, scilicet inter agiographa scriptitant, de quo habetur in Prologo Galeato super libros Regum. Hunc librū Samuel scripsit antequam historia facta fuit. *Ruth Moabitis*. Idest de terra Moab. Fuit enim vxor Maalon filij Noemi, & Elimelech, & mortuo viro, venit in Bethlehem Iudę cum socru sua Noemi, vt habetur Ruth primo cap. *Isaiæ explet vaticinium*. Idest in ipsa completa fuit prophetia Isaiæ, quæ sequetur in textu; & dicitur vaticinium a vate, & cano, canis, & vocantur vaticinia ea, quæ cantant vates, idest Prophetę; & sic vaticinium idem est, quòd prophetia. *Dicentis*. Scilicet Isa. 16. c. *Emitte domine agnum*. Idest Messiam, qui mitis erat, vt agnus, vt dicitur Isaiæ 53. c. tanquam ouis ad occisionem ductus est, & tanquam agnus coram tondente se obmutuit. *Dominatorem terræ*. Quia debebat toti terræ dominari, scilicet a mari vsque ad mare, vt patet Psalmo 71. qui intitulatur de Salomone, & conuenit Messiæ soli. Sic etiam dicitur Daniel. secundo capit. vbi ponitur regnum Messiæ comparatum lapidi abscisso de monte, sine manibus, & confringenti omnia regna, quæ signabantur in statua. *De petra deserti*. Idest de terra Gentilium deserta a cultu veri Dei, & obstinata in malis iuxta duritiem lapidis. Vel dicitur petra deserti aliquis locus sic nominatus in terra Moab, de quo Ruth oriunda erat, & hoc verius putant, sed eodem capitulo declarabitur. *Ad montem filiæ Sion*. Idest ad terram promissionis, scilicet in Bethlehem Iuda, qui locus distat a Ierusalē per duas leucas, idest ideo veniendo ad locum illum dicebatur venire ad montem filiæ Sion, idest in Ierusalem, quæ dicitur filia Sion, quæ est sita ad radices montis Sion, est tamen ille mons intra ciuitatem, & in ascensu illius est templum Salomonis, vt diximus Deuterono. 33. capitu.

Samuel in Heli mortuo, & in occisione Saul veterem legem abolitam monstrat. Porro in Sadoch, atque Dauid noui sacerdotij, nouique imperij sacramenta testatur. Malachim, idest tertius, & quartus Regum liber, à Salomone vsque ad Ieconiam, & a Ieroboam filio Nabath vsque ad Oseæ, qui ductus est in Assyrios, regnum Iuda, & regnum describit Israel. Si historiam respicias, verba simplicia sunt, si in literis sensum latentem inspexeris, Ecclesiæ paucitas, & Hæreticorum contra Ecclesiam bella narrantur.

Samuel. Sequitur liber Regum, qui in ordine prophetali tertius est. Et iste liber diuisus est, quia duo primi libri vocantur Samuelis, quia Samuel illos conscripserit, vt vult Hieronymus, & Iudæi, licèt aliqui dicant, quòd secundum librum Regum

Dauid conſcripſerit, ſed non eſt verum. Duo ſequentes libri, ſcilicet tertius, & quartus dicuntur libri Regum, & Hebraicè Melachim, ideſt Regum, aliqui autem vocant eos libros Melacoth, ideſt regnorum. Sed melius eſt Melachim, i. Regum, quam Melachot, ideſt regnorum dicere, quia non multarum gentium regna deſcribit, ſed vnius Iſraelitici populi, qui tribubus 12. continet, ut patet in plogo Galeato, & iſtos duos libros ſcripſit Ieremias Propheta, & eſt ratio veriſimilitudinis, quia in eadē Hiſtoria quartus liber Regum, & liber Ieremiæ terminātur, ſcilicet in Babylonicam irruptionem ciuitatis ſanctę, & captiuitatem. *Samuel.* Non eſt hic nomen viri, ſed nomen duorum librorum ſcriptorum a Samuele, ſicut vocatur Iſaias liber. Sed quis ſcripſerit primos duos libros Regum, magis declarabimus in Prologo auctoris ſuper primum Regum. *In Heli mortuo.* De quo primo Reg. ca. 3. ideſt qui ſignat legem veterem fuiſſe abolitam, ideſt deſtructam, ſiue euacuatam, vel ab vſu recedentem, quia ſacerdos moriebatur, qui erat miniſter legis. *Et occiſione Saul.* De qua 1. Regum 31. c. Mors etiam Saulis ſignabat deletionem veteris legis, quia reges erant cuſtodes, & defenſores legis. Item quia ſicut Saul primo inter Iudeos ad regnandū aſſumptus eſt, & poſt fuit reprobatus, Dauid electo; ſic lex vetus quam prius Deus obnixè cuſtodiri mandauit, expirauit, introducta noua lege. *Porrò in Sadoch.* Qui fuit poſt aſſumptus in Sacerdotem magnum. *Et Dauid.* Qui fuit aſſumptus in regem. De Sadoch dicuntur ea, quæ habentur, primo Regum, ſecundo cap. in maledictione Heli. Et ſuſcitabo mihi ſacerdotem fidelem, qui iuxta cor meum, & animam meam faciet, & ædificabo ei domum fidelem, & ambulabit coram Chriſto meo cunctis diebus. *Noui ſacerdotij.* Scilicet in Sadoch. De quo ſecundo Regum, octauo capit. *Nouique imperij.* Scilicet in Dauid. De quo ſecundo Regum, tertio capit. quando vnctus fuit in regem ſuper totum Iſrael. Et iſtæ duæ mutationes, ſcilicet regni, & ſacerdotij, ſignificant ſacerdotium nouum Chriſti, qui fuit ſacerdos ſecundum ordinem Melchiſedech, relinquens Leuiticas cæremonias ſecundum ordinem ſacerdotij Aaron. Signatur etiam mutatio temporalis, vel regalis dominij, quando principes, & magni reges Eccleſię poteſtati ſe ſubiecerunt, & imperium Romanum in Eccleſiaſticam tranſijt iuriſdictionem, tradente Conſtantino beato Syluestro Papæ, vt habetur in Decretis 96. diſtinct. ca. Beato Syluestro. & cap. Conſtantinus. *Melachim.* Quod interpretatur Hebraicè Regum, ideſt tertius, & quartus liber Regum. *A Salomone.* In hoc incipit tertius Regum, ſ. quomodo viuente Dauid factus fuerit Salomō rex. *Vſque ad Ieconiam.* Qui ductus eſt in Babylonē, vbi genuit Zorobabel, vt patet Matt. 1. ca. Iſte Ieconias erat minor filius Ioſię regis, quoniam maior erat Ioachām, quem duxit Pharao Nechao in Aegyptū, vt patet 4. Regum 23. poſt quem Pharao conſtituit regem Eliachim, qui mutato nomine vocatus fuit Ioachim. Deinde mortuo iſto Ioachim, alius Ioachim filius eius fuit rex, qui poſt ductus eſt in Babylonē. Sed de ordine ætatis in his, & ſucceſſione regni magis dicemus lib. 4. Regum 23. cap. Et non dicas, quod Ieconias erat Sedechias, quia Sedechias patruus erat iſtius Ioachim, qui regnauit poſt Ioachim, de quo 4. Regū 24. ca. & a Ieroboam inter illos duos reges, ſcilicet Salomonem, & Ieconiam clauditur tota ſucceſſio regū Iuda in illis duobus libris. Hic ponit alios duos reges inter quos tota ſucceſſio regum Iſrael concluditur, ſ. inter Ieroboam, & Oſeæ. Ieroboam enim fuit præfectus tributorum in domo Salomonis, eratque de tribu Ephraim. vt patet 3. Reg. c. 11. Cum autem mortuus fuit Salomon, qui toti Iſraeli, & Iudæ dominabatur, incipiente regno filij ſui Roboam diuiſum eſt regnum, ita quod ſola tribus Iuda, & omnes Leuitæ, & tribus Beniamin manerent cum Roboam, ceteræ autem tribus receſſerunt a Roboam, & conſtituerunt ſuper ſe regem Ieroboam. Et ab hoc conſequenter cęterorum regum Iſrael linea texitur, de quo 3. Regum 12. c. *Filio Nabat.* Ad differentiam aliorum, qui vocabantur hoc nomine. *Vſque ad Oſeæ, qui ductus eſt in Aſſyrios.* Non eſt iſte Oſeę, qui primus ponitur in numero 12. Prophetarum minorum, ſed fuit vltimus rex Iſraelitarum, & patet quia pater Oſeę Prophetę vocabatur Vocri, pater autem Oſeę regis vocabatur Hela. Item quia Oſeę Propheta præceſſit tempora Oſeę regis, qa Oſeę incepit prophetare ſub rege Ioathan, & Ozia, & deinde ſub Acham, Oſee autem rex incepit regnare ſuper Iſrael ſeptimo anno regni Acham ſuper Iudā. De his omnibus 4. Reg. 16. & 17. ca. & Oſeę primo c. *Qui ductus eſt in Aſſyrios.* Scilicet rex cum toto populo ſuo, quia repugnare volebat Salmanaſar regi Aſſyriorum, & collocauit eos in ciuitatibus Medorum apud Gozam flumen Medorum, & Haylam, vt patet 4. Regum 17. cap. Eſt autem Aſſyria terra ſatis remota a terra promiſsionis vltra Babyloniam, Caldęam, & Meſopotamiam habens ab Oriente Parthiam, ab Occidente Perſidem, a Septentrione Caucaſum montē, a Meridie autem mari Rubro, & ſinu Perſico terminatur. De qua magis diximus ſupra 2. cap. *Regnum Iuda, & regnum deſcribit Iſrael.* Non eſt accipiendum, quod iſta ſint regum duarum gentium, ſcilicet regnū vnum vnius gentis ſit, ſed eſt diuiſio inter duos reges; ideo vt habetur in Prologo Galeato, non bene vocatur iſte liber Melachot, ideſt regnorū, ſed Melachim, ideſt regum. Si hiſtoriā reſpicias verba ſimplicia ſunt, quia non videntur aliquam obſcuritatem intelligentiæ in literali ſenſu continere, licèt ex intricatione regum Iuda, & Iſrael, & nominum diuerſitate, & geſtorum ſatis magna nobis difficultas ſit. *Si in litera ſenſum latentem.* Ideſt ſi reſpicias ſenſum allegoricum. Nec poteſt intelligi de anagogico, vel tropologico; quia comparat illum ſtatum regnorum ad ſtatum Eccleſiæ militantis, & non alicuius ſingularis perſonæ, nec vitæ eternæ, quod ſemper neceſſarium eſt fieri in ſenſu allegorico. *Eccleſiæ paucitas.* Quod intelligitur per regnum Iuda, quod ſolum erat in vna tribu, ſcilicet Iuda, & computantur Beniamin, & Iuda hic pro vna tribu, vt patet 4. Regum 17. capit. *Et hæreticorum contra Eccleſiam bella narrantur.* Heretici dicuntur, qui ab vnitate Eccleſiæ per fidei abiectionem, vel ſcripturarū deprauationem recedunt. Sic autem totus Iſrael ad regnum domus Iuda pertinebat, ſed omnes receſſerūt a domo Iuda manente illa tribu ſola, & poſt iſti reges inter ſe mutuo confligebant, ſic habetur 3. Regum c. 14. vt Eccleſia cum hęreticis.

Qui ſcripſerint libros Regum.

Quod heretici nūcupentur.

Duodecim Prophetæ in vnius voluminis anguſtias coarctati, multo aliud quàm ſonant in litera, præfigurant. Oſeæ crebro nominat Ephraim, Samariam, Ioſeph, Iezrael, & vxorem fornicariam, & fornicationis filios, & adulteram cubiculo clauſam mariti, multo tempore ſedere viduam, & ſub veſte lugubri mariti ad ſe reditum præſtolari.

Duodecim Prophetæ. Duodecim Prophetæ, in ſecūdo ordine librorū canonis ſacræ Scripturę ponunē poſt maiores Prophetas, tres, vt patet in prologo Galeato.

In

In vnius voluminis angustias coarctati. Idest licet quilibet de minoribus Prophetis suum librum singulariter faciat, quia tamen parui sunt, ab ordinatoribus Canonis Biblię pro vno libro computantur, quia in secundo Canone ponuntur octo libri. f. Iosue. Secundus iudicum cum Ruth; tertius duo libri Reg. qui dicuntur Samuel; quartus alij duo sequentes, qui vocātur Melachin. quintus Isaias, sextus Ieremias, septimus Ezechiel, octauus liber duodecim minorum prophetarū, qui vocat̄ Thereasar, vt patet in prologo galeato. *Multo aliud quàm sonant in litera præfigurant*. Idest sensus, quem ipsi facere intendunt, multum distat a superficie literę, quia litera parabolica est, sensus autē literalis multum à parabolico distat. *Oseæ crebro nominat*. Hic dicit de quolibet ipsorum in speciali, quid intendat. *Oseæ crebro nominat Samariam*. Non dicit hic Beatus Hiero. de modo scribendi istorū, sed de materia, scilicet, de qua re Prophetabant, vel ad quam gentem dirigitur prophetia. Oseæ aliquando loquitur contra Iudam, aliquando contra regum Israel, sed regno Iudæ prædicit misericordiam liberationis à Babylonica captiuitate, regno autem Israel prędicit captiuitatem interminabilē. De hoc Hiero. in prologo super Oseę. *Crebro nominat Samariam, & Ephraim*. Hoc est in quantum loquitur cōtra regnum Israel, in quo reges erant de tribu Ephraim, quia Ieroboam primus Rex Israel fuit de tribu Ephraim, & deīde omnes successores. Samaria erat Metropolis regni Israel, vt patet in processu tertij, & quarti Reg. loquendo ergo cōtra regem, & contra principalem ciuitatem intelligitur contra totum regnum. Samaria secundum Isidorum lib. 15. Etymolog. interpretatur custos, quia Rex Senacherib Assyriorum Dominus transtulit Medos, & in eadem ciuitate custodes posuit, quam & ipse ædificauit. Non est intelligendum, quòd Senacherib ædificauerit Samariam, quia multo tempore ante ædificata erat, vt dicitur 3. Reg. 16. cap. scilicet quòd Samaria erat in monte Somer: etiam patet quoniam Salmanasar, qui regnauit ante Senacherib pugnauit contra Samariam tribus annis, vt habetur 4. Reg. 17. ca. Sed potuit esse, quòd in illa obsidione magna pars murorum corruisset, quam post Senacherib restaurauit ad tutiorem custodiam, & dicit Senacherib vocauit eam Samariam, idest custodem, sed hoc etiam videtur falsum, quia antequam veniret Senacherib vocabatur Samaria, vt patet in 3. & 4. Reg. respondetur, quòd illud per anticipationem dictum est, quia Ieremias, qui scripsit illos libros, fuit post regem Senacherib, scilicet tempore captionis Ierusalem à Chaldeis, & cum scripsit libros potuit vocare ciuitatem illam nomine, quo eam Senacherib ante vocauerat, & sic sunt multę anticipationes in sacra Scriptura; sicut Iosue vocatur Iosue. Exo. 24. 32. & 33. cap. sed nunquam vocatus fuit Iosue, quo vsque fuit mutatum nomen eius Oseę, vt patet Numeri 13. cap. Sed dicendū quicquid sit, quòd Samaria non accepit nomen à Senacherib, sed quia ædificata fuit in monte Somer, dicta est Semron Hebraicè, quod in Latinè debet scribi Samaria, & ista est veritas, vt patet de ædificatione sua. 3. Reg. 16. c. quod autē dicit Isidorus interpretari custodem posterius est. Samaria enim nomen vrbis est aliquando, vt patet in 4. Reg. 17. cap. & multis locis, aliquando nomen patrię continentis vrbes, vt patet Io. 4. cap. vbi dicitur de Christo: Oportebat eum transire per Samariam: venit ergo Iesus in ciuitatem Samariæ, quæ dicitur Sichar. Sic habetur Matthę. 10. cap. In viā gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis. Ista autem ciuitas postea Sebaste dicta est, & deinde ab Augusto Cęsare Cęsarea dicta est, vt patet in libro diuisionis terræ sanctę.

Cap. 1. circa mediū.

Dubium quis dedit nomen Samarię.

Samariæ nomē multa significat.

A B C D E

Iuxta hanc ciuitatem quæsiuit Christus ab Apostolis, quem vocarent eum homines, & dedit claues Petro, vt patet Matthe. 16. cap. vbi dicitur, Venit autem Iesus in partes Cesareæ. In hac ciuitate sepultum fuit corpus Beati Ioannis Baptistæ inter Eliseum, & Abdiam Prophetam, sed post à Iuliano Apostata Imperatore combustum præter caput, & digitū, quo Christum venientem indicauit dicens: Ecce agnus Dei, vt patet Io. 1. cap. *Ioseph*. Non loquitur aliquid Oseæ contra Ioseph, sed contra tribum Ephraim, qui erant de semine Ioseph. *Iezrael*. Nō est Iezrael Iezabel, quia Iezabel fuit Regina vxor Achab, vt patet 3. Regū 21. cap. quæ fecit occidi Naboth propter vineam. Iezrael est Metropolis in terra Samarię, iuxta quam sunt cāpi latissimi, & vallis vasta plusquam decem milibus passuum, vt ait Hierony. super Oseę. *Et vxorem fornicariam*. Intendebat enim significare terram recedentem à cultu veri Dei, & fornicantem cum Idolis. Ideo subiungitur fornicans fornicabitur terra à Domino. *Et fornicationis filios*. Quia dicitur in litera Oseę primo cap. & fac filios fornicationis. In his autem filijs fornicationis multi valde imperiti sentiunt dicentes, quòd sicut Deus mandauit Israelitis accipere bona Aegyptiorum, & non peccauerunt, ita mandauit hic Oseę fornicari, ideo licitum erat fornicari. Sed hoc valde dissonum rationi videtur, quòd Deus mandauerit alicui fornicari. Nec est simile de furto Israelitarum, quia illud nō est furtum, cum Aegyptij deberent illa Iudæis, quos quotidie depauperabant, & premebant operibus duris, nihil pro labore soluentes: ideo Deus mādauit accipere vasa, & vestes Aegyptiorum: non tanquam aliena, sed tanquam sua, quæ violenter apud Aegyptios detinebantur, quia etiam Deo non mandante ipsi Israelitę propria authoritate potuissent ab Aegyptijs repetere iudicantes iustum bellum, cum non haberent iudicem, coram quo contenderent cum Aegyptijs, & quia Aegyptij rationi stare nolebant. Fornicatio autem de se illicita est, nec potest aliquis coitus iustificari, nisi cum illa, cum qua præcesserit consensus faciens matrimonium. Si tamen Deus mandaret cum illa, quæ non est vxor, coitum habere, liceret ad obediendum Deo, sicut licebat Abrahæ occidere filium suum innocētem ex mādato Dei, vt patet Gen. 22. cap. in quo tamen alias maius peccatum erat, quàm in coitu illicito, sed nunquā talia Deus mandauit, nec credo ipsum mandaturum, quia non subest aliqua honesta causa mandandi, sicut in rapiendo bona, vel in occidendo patrem, vel filiū, quoniam in aliquo casu licebat patri occidere filium, & è conuerso, scilicet in casu Idolatrię, vt patet Deuter. 13. cap.

Item quia hoc non obstante litera repugnat, quòd intelligatur de fornicatione, quia licet illa mulier, quam accipiebat Oseæ, esset fornicaria, vel non, scilicet meretrix, tamen ipse non poterat fornicari cum ea, quia eam in vxorem accipiebat, quia dicitur in litera, vade sume tibi vxorem fornicationum, vxorem enim dixit & non mulierem, cum ea autem quam aliquis sumpsit in vxorem, fornicari non potest.

Item cum dicitur; & fac filios fornicationum: impossibile est, quòd filij nati de Osea cum vxore legitima essent filij fornicationum, sic literaliter assumendo. Cessat ergo istorum vana intentio: de modo tamen intelligendi illam literam magis dicetur Deo dante, cum accesserimus ad Oseę. *Et adulteram cubiculo clausam mariti*. De hac dicitur Oseæ. 3. cap. vbi mādauit Deus Oseæ, quòd diligeret vxorem dilectam ab alio viro, & adulteram, & dixit ad eam dies multos expectabis me, non fornicaberis, & nō eris cum alio viro multo tempore. *Sedere viduam*. Idest viduatam, scilicet

Vbi sepultus Io. Baptista.

An Deus mandauit Oseæ fornicari.

ſcilicet carentem conſortio viri nō per mortem, ſed per diſtantiã,& receſſum viri ab ea,quia dixerat Oſeę multos dies expectabis me,& eris ſine viro. *Sub veſte lugubri viri reditum præſtolari*. Ideſt expectare, cum enim mulier virum ſuum expectat,habitum lugubrem habet, quia delectationes, & gaudia ſuſcipere renuit, & hoc ſignificabat, quòd diebus multis ſtarent filij Iſrael ſine Rege, ſine Principe, ſine Sacrificio, ſine Altari, ſine Ephod, & ſine Theraphim, vt patet eodem cap.3.

Ioel filius Fatuel deſcribit terram duodecim tribuum, eruca, brucho, locuſta, rubigine, vaſtante conſumptam, & poſt euerſionem prioris populi effuſum iri Spiritum ſanctum ſuper ſeruos Dei, & ancillas, ideſt ſuper centum viginti credentium nomina, & effuſum iri in cęnaculo Sion. Qui centum viginti ab vno vſque ad quindecim paulatim, & per incrementa ſurgentes, quindecim graduum numerum efficiunt, qui in Pſalterio myſticè continentur.

Ioel filius Fatuel. Ioel prophetauit eiſdem temporibus, & ſub eiſdem regibus, ſub quibus Oſeę Prophetauit. Ideo poſt eum ordinatur, & in principio libri ſui annotationes temporum non habet, quaſi eiſdem temporibus locutus fuiſſet, vt ait Hieronym. in Prologo primo ſuper Ioelem. *Filius Fatuel*. Ponitur ad differentiã aliorum,qui vocabantur Ioel. *Deſcribit terram duarum tribuum*. Ideſt Iudæ, & Beniamin, quia Ieruſalem in ſorte Beniamin cecidit,& erat coniuncta ſors iſtorum ſorti Iudæ,ideo ſimul ſibi conſentiebant,quare de ambabus hic loquitur Ioel; aliquæ tamen Bibliæ habent. *Terram duodecim tribuum*. Sed iſta litera eſt contra illam, quę habetur per Hieronymum in Prologo ſuper Ioelem, qui incipit ſanctum Ioelem, vbi dicitur, in hoc Propheta omne, quod dicitur,ad tribum Iuda, & Ieruſalem pertinere credẽdum eſt, & nullam omnino Iſraelis, ideſt decem tribuum in hoc fieri mentionem. Aliqui volentes concordare iſtas literas dicunt,quòd intelligitur hoc,ſcilicet quòd nulla mentio fiat de decem tribubus quãtum ad punitionẽ,quia nihil fuerunt punitæ,ſed quãtum ad exemplificationẽ, quia Propheta dicebat de decem tribubus,vt Iuda, & Beniamin conuerterentur ad Deum,ne efficerentur ſicut alię tribus: ſed iſta ſolutio, ſiue concordia repugnat literæ,quam ipſi defendere volunt,quia in ea dicitur. *Ioel filius Fatuel deſcribit terram duodecim tribuum bruco, & locuſta*. Et cap. In quo innuitur punitio. Litera etiam in ſe falſa eſt, quia non fit mentio in toto Ioele niſi de Iuda, & Ieruſalem. Ideo dicendum, quòd iſta litera corrupta eſt,debet enim ſcribi. *Terram duarum tribuum*. Potuit enim propter ſimilitudinem literarum corrumpi, vel propter additionem literarum in numeris,ſcilicet ſi duobus præexiſtentibus apponeretur decem. *Eruca, bruco*. Hic ponit quatuor plagas in terrę naſcẽtibus. Prima eſt eruca,quæ eſt quidam vermis, qui naſcitur in oleribus,& arboribus,& deſiccat folia,& conſumit vniuerſa cõburendo.vñ dr̃ eruca,quaſi vruca,à verbo Vro. *Brucus*. Brucus ſignificat duo,vno modo ſignificat quaſdã paruas,& minutiſſimas auiculas ad quantitatem muſcarũ,& minores,colore nigerrimas, quæ vineas demoliuntur.Et vocatur vulgariter, Prologõ, ſiue brugo:alio modo brucus ſignificat fœtum locuſtarum,ſed differt quia ante quam habet alas vocatur

Dubium literale.

F brucus,cum autem alas habet, ſed parum volat,acelabus, dicitur: deinde cum fortis eſt, locuſta, dicitur. *Rubigine*. Eſt rubigo cum tenerę fruges noxio rore perfunduntur,& vertuntur ſpicę, & calami in ruborem,& deinde marceſentibus radicibus putrefiunt,& iſta impreſſio vocatur vredo,ſic habetur Gen.41.cap. vbi vidit Pharaon ſpicas percuſſas vredine. *Vaſtante fuiſſe conſumptam*. Vtrum autem iſtę quatuor plagæ venerunt in eodem anno,vel diuerſis, non plene patet: ſed videtur dicendum,quòd in diuerſis, quia Ioel 2. cap.dicitur, & reddam vobis annos,quos comedit locuſta,brucus,rubigo, & eruca.

Vtrũ quatuor plagę venerint eodem anno, vel in diuerſis.

G Aliqui referunt iſtas quatuor plagas ad quatuor gentes, quæ vaſtauerunt Iudęos, ſcilicet Aſſyrij per erucam,& Chaldæi,per locuſtam Perſæ, & Medi per brucum Macedones, & omnes ſucceſſores Alexandri,per rubiginem Romani.Sed non multum conuenit hoc,quia certum eſt ex contextu litere in Ioele, quòd terra vaſtata ſit in terræ naſcentibus iſtis quatuor plagis.

Itẽ nõ cõſonat literæ,quia præſupponit iſta expoſitio, quòd Ioel loquatur ad omnes duodecim tribus, quia Aſſyrij nõ deſtruxerunt Iudam, ſed alias decem tribus. Item quia poſt captiuitatem Romanorum nunquam Iudæi redierunt, nec proſperati ſunt. Sed Ioelis 2.dicitur, quòd poſt iſtas quatuor plagas Deus reſtitueret eis quod per plagas demolitum fuerat.

H Etiam quia in litera Ioel ponitur poſt iſtas plagas de inuaſione hoſtili facta per Chaldęos, quòd non eſſet,ſi intelligeretur per erucam.

Et Hieronymus facit hic differentiã in litera,quia poſt iſtas quatuor plagas ponit euerſionem illarum duarũ tribuũ dicẽs. *Poſt euerſionem prioris populi*. Ideſt populi duarum trubuum factam per Chaldeos. Grego.autem per erucam libidinem notat,locuſtam inanem gloriam,per brucum ventris ingluuiem, per rubiginem iram. Hierony. moraliter exponendo dicit has plagas quatuor eſſe quatuor animi paſſiones,quę ſi nimis increſcant,omne ſpirituale robur eneruant, ſcilicet gaudium de præſenti bono, dolorem de præſenti malo,ſpem de futuro bono,timorem de futuro malo. *Effuſum iri Spiritumſanctum*. Ideſt effundendum eſſe: eſt enim futurum infinitiui vocis paſſiuę.

I *Super ſeruos Dei,& ancillas*. Ideſt ſuper homines, & mulieres credentes,ſuper quos venit Spiritus ſanctus poſt Chriſti aſcenſionem, & hoc prænunciatur Ioel 2.cap.vbi dicitur.Et erit poſt hoc effundam poſt hoc ſpiritum meum ſuper omnem carnem, & prophetabunt filij veſtri, & filiæ veſtrę. Hoc autẽ factum eſſe demonſtratur Actuum 2.cap. *Ideſt ſuper centum & viginti credentium nomina*. Iſti centum, & viginti credentes erant tempore, quo Chriſtus in cœlum aſcenderat, & manebant in oratione, & ieiunio expectantes Spiritum ſanctum promiſſum, vt patet Actuum primo cap. *Et effuſum in cęnaculo Sion*. Ideſt iſte Spiritus ſanctus fuit effuſus in cęnaculo Sion,ideſt in quadam domo magna,quæ erat in monte Sion, ſcilicet,

K in alto loco ciuitatis. Et ibi cęnauit Dominus cum Apoſtolis,eſt nunc ibi domus illa,à qua incipit ordo, qui dicitur Hoſpitalariorũ. Et non vult dicere Hieronymus, quòd Ioel prophetauerit eſſe effundendum in Sion,quia nihil dixit de loco: ſed Hieronymus cognoſcens rem geſtam hoc poſuit.

Vbi incęperit ordo Hoſpitalariorum.

Iſaias tamẽ de loco,in quo ſuperuenit Spiritus ſanctus in cap.4.prophetat dicens: Et creauit Dominus ſuper omnem locum montis Sion, & vbi inuocatus eſt,nubem per diem, & fumum,& ſplendorem ignis flãmantis in nocte. *Qui centum, & viginti*. Hic ponit Beatus Hieronymus ſignificationem huius numeri ſecundum figuram ſuam, in qua deſcribi poteſt.

Paula-

A *Paulatim, & per incrementa surgentes quindecim graduum numerum efficiunt.* Idest quòd si ista centum, & viginti disponantur sic, quòd crescant paulatim inuenientur quindecim lineę, siue quindecim gradus. Et sic fiet, accipiatur triangulus ęquilaterus, & ab vno angulorum incipiamus ponere puncta secundum lineas, & ponatur vnus punctus, primo, deinde ponatur alia linea, in qua sint duo, deinde tria, deinde quatuor, & cõsequenter, & vltima linea, quæ est vnum latus trianguli habebit quindicim puncta, & sic in quolibet latere quindecim erunt, quæ si numerentur, erunt centum, & viginti. *Qui in Psalterio mysticè continetur.* Idest qui continentur in Psalterio secundum quandam figurationem.

Vnde sciendum, quòd templum Salomonis erat altum, & antequam accederet aliquis ad portam, & porticum templi, erant quindecim gradus, per quos ascendebant, & quando erant magnæ festiuitates ascendebant Cantores per illos gradus, & in quolibet gradu cantabant vnum Psalmum de istis, & sic cantabant quindecim Psalmos, qui vocantur Canticum graduum, quia in gradibus cantabantur: mysterium autem in istis Psalmis multiplex est. Sunt enim ibi tres quinarij, primus pertinet ad incipientes, secundus ad proficientes, tertius ad perfectos. Primus consistit in declinatione à malo: ideo primus gradus primi quinarij est clamor pro liberatione à malo huius sęculi, & miseria, in quo est Psalmus. *Ad Dominum cum tribularer.* Secundus gradus est fiducia liberationis, qã q petit debet petere in fide nihil hæsitans, vt patet Iaco. primo cap. & in isto gradu est Psalmus: *Leuaui oculos meos.* Tertius gradus est lętitia ex consideratione finis tribulationis, quia sicut qui liberatur à tribulatione gaudet; ita qui certe sperat se liberandum gaudet, & in hoc gradu est Psalmus. *Lætatus sum.* Quartus gradus est continuatio supplicationis, quia licet certi simus, semper orare debemus, quia sic Deus bona nobis preordinauit, vt illa sanctorum orationibus, & nostris attingamus: oportet ergo ab oratione non deficere, vt patet Matthę. 18. cap. & in hoc gradu est quartus Psalmus, scilicet. *Ad te leuaui.* Quintus est pro liberatione, gratiarum actio, in quo est Psalmus. *Nisi Dominus.* Secundus quinarius graduum, & Psalmorum pertinet ad proficientes, & iste quinarius est ad crescendum in bono.

Mysteriũ 15. Psalmorum apud veteres.

Et primus gradus est confidentia Christiani, pro quo est Christus. *Qui confidunt in Domino.* Secundus gradus est consolatio seminantis misericordię opera, pro quo est Psalmus. *In conuertendo.* Tertius gradus est omnium bonorum Deo attributio, pro quo est Psalmus. *Nisi Dominus.* Quartus est beatitudo timentium, quoniam qui Deo cũcta attribuunt ipsum timent, & amant, pro quo est Psalmus. *Beati omnes.* Quintus est firmitas patientiæ, pro quo est psalmus. *Sæpe expugnauerunt me.* Tertius graduum quinarius est ad iam perfectos, & in hoc primus gradus est confidentia supplicationis, pro quo est Psalmus. *De profundis.* Secundus gradus est humilitas confidentis, ne in cõfidentia aliquid meritis suis ascribat, pro quo est Psalmus. *Domine non est exaltatum.* Tertius est gradus est desiderium ædificationis domus Dei, quæ est corpus Christi mysticum, pro quo est Psalmus. *Memento Domine.* Quartus gradus est charitas proximi, pro quo est Psalmus. *Ecce quàm bonum.* Quintus gradus est charitas Dei, à qua incipiunt omnia bona tanquam à motiuo principio ad amandum, & agendũ, & in quem omnia tendunt tanquam in finem omnia complentem, pro quo est Psalmus. *Ecce nunc benedicite.* Signat etiã iste ascensus gradualis ascensum charitatis in Deum secundum quam eleuamur, donec Deo perfectè fruamur. Charitas autem quindecim actus habet, quos ponit Apostolus ad Corri. primo cap. 13. & ascendunt ita quòd actus posteriores sunt actibus prioribus perfectiores. Significat etiam iste numerus impletionem mandatorum nouæ, & veteris legis, quæ significantur per quindecim, scilicet lex noua per octo, & lex vetus per septem, vt dictum fuit supra 2. cap. de Paulo Doctore gentium, qui mysterio, hebdoadis, & ogdoadis instruendus erat, hic & multa similia sunt, quæ mysticè significat canticum graduum.

Amos pastor, & rusticus, & ruborum mora distringens paucis verbis explicari

B non potest. Quis enim dignè exprimat tria, & quatuor scelera Damasci, & Gazæ, Tyri, & Idumææ, & filiorum Ammon, & Moab: & in septimo, & octauo gradu Iudæ, & Israel? Hic loquitur ad vaccas pingues, quæ sunt in Samariæ monte, & ruituram domum maiorem, minoremque testatur. Ipse cernit fictorem locustæ, & stantem Dominum super murum litum, vel adamantinum, & vncinum pomorum attra-

C hentem supplicia peccatoribus, & famem in terra, non famem panis, nec sitim aquę, sed audiendi verbum Dei.

Amos pastor. Iste est tertius inter minores Prophetas, & fuit iste temporibus, quibus Oseæ, scilicet sub Ozia Ioacham, vt patet Amos primo cap. Et non fuit iste Amos pater Isaiæ, quia alijs literis scribitur apud Hebræos iste, alijs Amos pater Isaiæ, & ille interpretatur fortis, vel robustus, iste autem interpretatur auulsus, vt ait Hieronymus in Prologo super Amos, qui incipit: hic Amos. *Pastor.* Quia fuit de pastoralibus Thecue, vt patet Amos primo cap. distat au-

D tem terra illa à Ierusalem contra meridiem per quinque leucas, à Bethlehem autem per tres leucas, siue sex milliaria, vt ait Hieronymus in Prologo supradicto super Amos; & erat Amos pastor armentorum, scilicet vaccarum, & bouum, vt patet Amos cap. 7. *Et rusticus.* Idest qui in ruribus, siue in campis morabatur, scilicet in pastoralibus Thecue, & ideo rustico modo loquitur, licet alta secreta contineat. *Ruborum mora distringens.* Idest decerpens, vel capiens, & dicitur distringere, idest percutere, scilicet, cum quis fructus ab arbore capiẽs humiliat ramos, deinde capto, vel decerpto fructu per violentiam resilit ramus se ad superiora eleuans. Aliqui libri habent. *Distinguens.* Idest eligens, quia meliora mora comedebat relinquens alia: pastores enim in pastoralibus illis in vijs mora comedunt, quia abundant ibi. *Paucis ver-*

E *bis explicari non potest.* Quia multa continet secreta, & multis verbis indiget ad declarationem. *Quis enim digne exprimat.* Hic ponit difficultatem intelligentię istius Prophetę, & dicit in omnibus istis populis, & tribubus hic nominatis, quòd super tribus sceleribus conuertetur, sed non in quarto.

Sed in sensu mystico exponit ista quatuor peccata Hieronymus: primum peccatum est cogitasse, quæ mala sunt: secundum cogitationibus acquieuisse peruersis: tertium quod mente decreueris, opere complere: quartum peccatum est non agere pœnitẽtiam, & in suo sibi complacere delicto, tria autem prima

Quæ sint quatuor scelera Damasci.

peccata

peccata medicabilia sunt, quartum autem insanabile est, ideo dicit, quòd super illo non conuertetur. *Damasci.* Opportet intelligi etiam istam literam secundum alium sensum literalem, quia Propheta non loquebatur istis populis isto sensu, sed in alio, & primo loquitur ad Damascum, quæ est ciuitas Metropolis, & caput Syriæ, accipiendo specialiter Syriam pro Syria australi non autem pro tota Siria, vel pro Siria Mesopotamiæ, vt patet Isa. 7. cap. quam condidit Eliezer Damascus procurator domus Abrahæ, vt diximus supra 2. cap.

Est intentio Amos loquentis contra istos populos prænunciare eis mala super ventura quantum ad penalitates, quia frequenter peccauerant, & cum denominat hic in quolibet populo tria, & quatuor peccata, non est intelligendum, quòd quilibet populus istorum quatuor peccata egerit, & quòd propter tria conuertatur, & non in quarto. Sed est sensus, quòd quilibet istorum populorum totiens peccata sua iterauit, quòd Deus nō conuertetur à punitione, sed puniet, & si illa peccata non fuissent totiens iterata, vel tantum multiplicata, ita quòd essent, vt tria, & non accederent ad quatuor, non puniret Deus, sed auertetetur. Sed iam sunt tantum multiplicata, quòd non conuertetur.

Quantum autem sit peccata esse, vt duo, vel tria, ita quòd Deus non puniat, vel esse, vt quatuor, ita ꝙ Deus non conuertatur, nulli hominum notum est, & quando dicit; non conuertar, non est intelligendū de pœna æterna, quia non datur in hoc aliquis terminus; quia etiam si aliquis cencies millesies peccauerit, & conuertatur, Deus conuertetur ad parcendum de morte æterna secundum regulas, quas dat Ezechiel 18. cap. In punitione autem temporali non est necesse, quòd Deus semper conuertatur, quia Moyses orauit sibi dimittere pœnam de moriendo ante Iordanem, sed non obtinuit: stat enim corporalis, & temporalis punitio cum magno amore Dei ad creaturam, quia filij, quos Deus non castigat, adulterini sunt, vt patet ad Hebræos cap. 12. Et sic Deus puniebat Paulum, quem valde diligebat, dans ei stimulum carnis suæ, vt habetur 2. Corinthi. 11. cap. Et cuilibet istarum gentium vnum peccatum ponitur quod ceteris grauius erat, & propter quod magis à Deo puniebatur. *Damasci.* Tria, & quatuor scelera Damasci dicuntur multa peccata, quæ non ponuntur sub certo numero propter quæ Deus flagellat Damascum.

Peccatum Damasci. Et ponitur ei vnum, scilicet, quia triturauerūt in plaustris ferreis Galaad, idest Rex Syriæ Azael, de quo fit mentio in litera Amos pugnauit contra Israel, & deuicto Acab, regionem Galaad valde destruxit quasi triturās in trituris ferreis, vt patet 4. Reg. c. 13. *Gazæ.*

Peccatum Gazæ. Gaza Metropolitana ciuitas est in terra Philistinorum, vt patet primo Regum 6. cap. peccatum horum fuit, quia concluserunt captiuitatem perfectam in Idumæam, vt patet Amos primo cap. idest, quòd quæcunque de Iudæis capere poterant vēdebant Idumeis. *Tyri.* Tyrus ciuitas est Phęniciç in littore maris iuxta Sidonem, quæ coniungitur terræ promissionis in angulo lateris Occidentalis, & Septemtrionalis.

Peccatum huius ciuitatis fuit, quia conclusit captiuitatem in Idumæam, & non fuit recordata fęderis fratrum. Erant enim Tyri negociatores, & si aliquid de Iudæis capere poterant, vendebant Idumæis. *Idumææ.* Idumęa dicitur terra Edon in latere Meridiano terræ promissionis, siue Esau; & vocatur mons Seir à nomine Esau, quia Esau tria nomina habuit,

Peccatum Idumęorū. scilicet, Esau, Edon, Seir. Peccatum autem Idumęorum fuit, quia persecutus fuit Esau fratrem suum in F gladio, scilicet Iacob, & violauit misericordiam eius, idest non fuit misericors eius, vt frater fratri misereri debebat, & tenuerit vltra furorem suum, & indignationem suam seruauerit vsque in finem. Refertur ad filios Esau, qui non perdiderunt odium fraternum quod pater habebat ad Iacob, hoc ipsi habuerunt ad filios eius, quia noluerunt à principio concedere transitum per terram suam, sed comminati sunt eis si intrare vellent, vt patet Numeri 20. cap. *Filiorumque Ammon.* Ammon, & Moab sunt filij Loth de duabus filiabus suis, vt patet Gen. 19. cap. hi habitant in Arabia, & valde persecuti sunt filios Israel, tempore iudicum, & tempore Saulis, quia ve-

G nerunt in Iabes Galaad volentes eruere oculos dextros omnibus viris, vt patet primo Regum 11. cap. Et quadam alia vice dum pugnarent contra Iabes Galaad, vt acciperent illam regionem pro terra sua, dissecuerunt prægnantes Galaad, idest illius terræ totius, vt non multiplicarentur bellatores ex partu prægnantium, vt patet Amos primo cap. *Et Moab.* Moab filius ex maiori filia Loth, vt patet Gen. 19. cap. Peccatum Moabitarum fuit, quòd incenderunt ossa Regis Idumææ, vt patet Amos 2. cap.

Et dicit Hieronymus super Amos, quòd tradunt Hebræi Idumæos fuisse subiectos Iosaphat regi Iuda: Et Moabitas Ioram regi Israel. Sed post modicum cum recessisset rex Moabitarum à Ioram, petiuit ille auxilium à Iosaphat rege Iuda, qui veniens

H duxit secum regem Idumęorum ad oppugnandam ciuitatem, in qua Rex Moab erat conclusus. Et cum rex Moab vellet fugere per eam partem ciuitatis, quam rex Idumææ obsidebat non est permissus ab eo, tunc ascendens murum immolauit videntibus hostibus filium suum Deo suo, & propter immanitatem huius facti recesserunt filij Israel à ciuitate, postea mortuo rege Idumæorum, & sepulto recordati Moabitę quid egisset contra eos in obsidione extractum de sepulchro combusserunt igni, & in cinerem redigerunt, vt quod non potuerunt in viuo vlciscerentur in mortuo. *In septimo, & octauo gradu Iuda, & Israel.* Idest peccata, & prænunciationes pęnarum contra Iudam ponuntur septimo loco, punitiones contra Israel ponuntur quarto loco incipien-

I do à Damasco, & Gaza.

Peccata Iuda erant multa, scilicet, quia legem Dei non custodiebant, & volebant agere, quæ Deus mandabat, sed declinabant ad Idola, vt patet Ammos 2. cap. *Et Israel.* Octauo loco ponitur Israel cuius peccatum, quia vendidit argento iustum, & pauperem pro calciamentis, & quia conterebant super puluerem capita pauperum, & viam humilium declinabant, vt patet Ammos 2. cap. Peccatum Iuda.

Aliqui enim dicunt, quòd hoc fuit peccatum venditionis Christi, qui pro 30. argenteis venditus est, Sed nullo modo conuenit, quia ista punitio, quæ hic prænunciatur infligenda, paulo post inflicta est: sed Christi venditio multo post tempore fuit.

K Item quia ista priuatio refertur ad peccata præterita, venditio autem Christi non erat præterita; nec valet, si dicas, quòd loquitur de futuro, tanquam de præterito propter certitudinem prophetiæ, quia licet aliquando ponatur præteritum perfectum pro futuro, nunquam vel raro ponitur præteritum imperfectum pro futuro, quia semper refertur ad rem gestam, totus autem contextus literę ad pręteritum dirigitur.

Item quia non vendiderunt Iudæi Christum, sed Iudas discipulus suus, peccatum venditionis nullo modo imputabile est Iudæis. Item dato, quòd imputaretur Iudęis, qui ipsum emerunt, quia sangui-

nem

nem innocentem emerunt, tamen Israelitis non potest imputari, quia sola tribus Iudæ, quæ mansit, Christum persecuta est, & crucifixit: tribus autem, quę vocantur Israel per multum tempus ante ductę fuerant in terram Medorum, ad quas de scelere facto contra Christum nihil attinebat, ridiculum ergo est talia dicere.

Sed intelligitur, quòd Principes, & viri potentes in Israel vendebant iustum pro argento, idest dantes contra iustum sententiam iniquam propter munera. *Et pauperem pro calciamentis*. Idest, quia pauperes nil dare poterant pro modico vendebant iustitiam eorum, & humiliabant pauperes vsque ad terram flagellantes eos, & percutientes capita eorum super puluerem, quia vitulos nolebant adorare, & aliquos occidebant. *Hic loquitur ad vaccas pingues*. Hoc habetur Amos ca.4. primo dicit ibi captiuitatem Assyriorum istis vaccis pinguibus, & dicuntur vaccę pingues vxores Sacerdotum, & Iudicum in terra Samariæ, quia ventri, & gulæ seruiebant lautissimè. Aliqui volunt, quòd dicatur pro ipsis viris, & vocentur vaccę irrisoriè. Sed non est, quia in litera Amos subiungitur. *Qui dicitis Dominis vestris: Afferte, & bibemus*. Domini autem sunt mariti earum. Item quia post subditur: Et per aperturas exibitis altera contra alteram, & proijciemini in Armon, non potest autem hoc de viris intelligi. *In monte Samariæ*. Idest in Bethel, vbi erat vnus vitulus quem fecerat Ieroboam, vt patet 3. Regum 12. cap. & Sacerdotes multi, & iudices. Vel dicitur mons Samariæ altitudo potestatis Sacerdotalis, vel iudicatiuę in Samaria. *Et ruituram domum maiorem minoremque testatur*. Idest prædicit, quòd domus Israel, quę est maior domus habens decem tribus, & domus minor, idest domus regni Iuda, quę parua erat ruent traditę in manus hostiles de hoc Amos capit.6. quia ecce Dominus mandabit, & percutiet domum maiorem ruinis, & domum minorem scissionibus. *Ipse cernit factorem locustæ*. Idest Amos vidit imaginaria visione Dominū fingentem, idest facientem locustas, & mittentem eas in terram, vt cooperirent, & vastarent omnia virentia in principio germinātium. *Serotini imbris*. Idest in primo vere cunctis incipientibus germinare, vt patet Amos 7. cap.

Vxores Sacerdotum in terra Samariæ vaccæ pingues sunt appellatæ.

Aliqui tamen intelligunt hoc de Assyrijs ascendentibus in multitudine magna, & cooperientibus terram promissionis. Sed melior expositio est prima, quia sic factum est, scilicet, quòd percuteret Deus Israelitas primo fame, & alijs minoribus malis, vt corrigerentur: deinde perseuerantibus ipsis induxit captiuitatem secundum ordinem punitionis, qui ponitur Deuterono.28. cap. & Leuit.26. *Stantem Dominum super murum litum, vel adamantinum*. Biblia nostra habet murum litum, idest planatum: & dicitur à verbo, lino, idest superinducere calcem lapidibus, vel lateribus ad fortiorem structuram, & compaginationem. Stabat autem Deus super murum litum, idest bene lęuigatum, vel adamantinum secundum literam septuaginta interpretum, & significatur soliditas murorum Israel. Et dixit Prophetæ Amos: quid tu vides Amos? qui respondit trullam cęmentarij ego video: volebat enim Deus signare deiectionem murorum Israel, in quibus confidebant: ideo subiunxit: Ecce ponam trullam in medio populi mei Israel: non adijciam vltra superinducere eum, & demolientur excelsa, trulla enim est instrumentum ędificatorum, & ferreum, amplum, & planum ad complanandum lutum, vel calcem, & vocatur vulgariter paleta. *Et vncinum pomorum attrahentem supplicia peccatorum*. De hoc Amos 8. cap. iste vncinus significat captiuitatem imminentem eis futuram per Assyrios, & sicut poma violenter inclinantur vncino, idest illo instrumento curuo ad capiendum, ita ipsi portari debebant in vinculis, & laqueis inuincti in captiuitatem ad terram Medorum, vel sicut vncinus accelerare facit ramum ad decerpentem fructus, ita signabatur instare de propinquo captiuitas Israel; & hoc vult cap.8. Amos dicens, hæc ostendit mihi Dominus: & ecce vncinus pomorum, & dixit, quid tu vides Amos, & dixit, vncinum pomorum, & dixit Dominus ad me: venit finis super populum meum Israel. *Et famem in terra*. Ista non fuit fames panis, sed audiendi verbum Dei, vt patet Amos 8. capitu. Hoc fuit imminente captiuitate, inquirebant responsum à Prophetis, & circuibant quærentes Prophetas, nec inueniebant eos timore, & desiderio exardescentes.

Abdias, qui interpretatur seruus Domini, pertonat contra Edom sanguineum, terrenumque hominē fratrē fratris quoque Iacob semper ęmulum hasta percutit spiritali.

Abdias, qui interpretatur seruus Domini. Hic ponitur quartus de minoribus prophetis.

Abdias.

Hebræi dicunt, quòd iste est, qui sub rege Achab, & impijssima Iezabel pauit centum Prophetas in speluncis, & specubus, qui non curuauerunt genua sua ante Baal: sepulcrum quoque eius cum mausoleo Elisei, & Ioannis Baptistæ in Sebaste ciuitate venerationi habetur, quæ olim Samaria dicebatur, vt ait Hieronymus in Prologo super Abdiam, qui incipit: Iacob Patriarcha. Interpretatur Abdias seruus Domini, maximam quippe Deo seruitutem exhibuit, cum pauit centum Prophetas, vt non recederent à vero cultu Dei. *Pertonat contra Edom*. Idest contra filios Esau, qui sunt Idumei: tota enim Prophetia Abdiæ destructionem designat Idumæorum. *Sanguineum, terrenumque fratrem*. Dicitur autem sanguineus, idest valde rubeus, & propter ruborem corporis Edom dictus est, vt ait Hieronymus in Prologo super Abdiam. Vel vt habetur Genes.25. capitu. vocatur rubeus, siue Edom, quia desiderauit lenticulam ruffam. Vocatur autem Esau à nomine proprio. Vocatur Seir à corporis dispositione, quia hispidus erat, vt pannus, vel pellis. Vel potest dici sanguineus, quia propter inuidiam sanguinem fratris sui Iacob effundere conabatur. *Fratris quoque Iacob semper ęmulum*. Idest inuidentem pro benedictione quam surripuerat; sed nec in hoc eum grauauerat, quia Esau vendiderat ei primogenita. Si ergo possessionem rei suæ, quę ab alio violenter detinebatur, palam accipere non poterat, licebat accipere quomodocunque posset. *Hasta percutit spiritali*. Scilicet prophetando contra eum desolationem: Prophetia enim, quæ contra aliquod dirigitur, non nocet corporaliter, quia verbum est, sed certissimum malum prænunciat futurum, ideo hasta spiritualis vocatur.

Prophetia dicitur hasta spiritualis.

Ionas pulcherrima columba naufragio suo passionem Domini præfigurans, mundum ad pœnitentiam reuocat: & sub nomine Niniue gentibus salutem nunciat.

Ionas columba. Iste est quintus Propheta de minoribus: iste Ionas, & Abdias quia in principio sui temporum annotationes non habent, intelliguntur prophetasse eisdem temporibus, quibus Prophetæ, qui præpositi sunt.

Fuit

Fuit iste Ionas de Ghet, quę est in Ophir, vt ait Hieronymus. Dicunt Iudæi, φ iste fuit filius mulieris Sareptanę, quã Elias Propheta postea mortuã suscitauit, vt ait Hierony. in Prologo sup Ionã, q incipit sanctũ Ionã. Sepulchrũ eius demonstratur in vna vrbiũ Geth in vico quodam, qui est secundo milliario à Sephorin itinere, quo pergitur Tiberiadem, vt ait Hieronymus in Prologo, qui incipit Ionas columba. Et vocatur Ionas columba, quia sic est eius interpretatio in Hebræo, vel interpretatur dolens, vt ait Isidorus 7. Etymo. quia doluit de salute Niniuitarum, vel quia in ventre ceti tribus diebus doluit. *Naufragio suo passionem Domini præfigurans*. Quia sicut Ionas fuit tribus diebus in ventre ceti, sic filius hominis fuit tribus diebus in corde terræ. Ideo Phariseis petentibus signum Christus respondit dicens Matthæ. 16. c. generatio mala, & adultera signum quærit, & signũ non dabitur ei, nisi signum Ionæ Prophetæ. *Mundum ad pœnitentiam reuocat*. Quia vocando Niniuitas ad pœnitentiam omnes homines vocare intelligebatur dans causam similem confidendi. *Et sub nomine Niniuæ salutem gentibus nunciat*. Nullus Propheta legitur missus ad gentes, nisi Ionas, ideo per Niniuem, ad quam mittebatur, cęteræ gentes ad pœnitentiam vocatæ intelliguntur.

Michæas de Morasti cohæres Christi, vastationem annunciat filiæ latronis, & obsidionem ponit contra eam, quia maxillam percusserit iudicis Israel.

Micheas de Morasti. Iste est sextus Propheta de minoribus: iste prophetauit sub Ioathan, & Acham, & Ezechia, vt patet Micheę 1. cap. & precesserunt eum alij præfati Prophetæ, quia tempore Ozię inceperũt. Iste autem tempore Ioathan filij Ozię; & loquitur contra Samariam, & Ierusalem.

Fuit Micheas de Morasti, qui est grandis viculus, qui est iuxta Eleutheopolim vrbem Palestinorum, vt ait Hieronymus. *Cohæres Christi*. Alludit Hieronymus verbo quod habetur ad Roman. 8. hæredes Dei cohæredes autem Christi, quia Morasti significat Hebraicè hæredem. *Vastationem annunciat filiæ latronis*. Vocatur Hierusalem filia latronis, idest filia diaboli, qui semper insidiatur, vt rapiat fructum bonorum operum. De ista vastatione dicitur Micheæ 5. Nunc vastaberis filia latronis, quia percusserit maxillam iudicis Israel, idest quia percussit Christum in maxilla: fuit enim iniuria toti Trinitati quando facientibus Iudæis percussit seruus Pontificis Christi maxillam, qui erat iudex Israel. Litera autem in Michęa non est sicut hic. Sed dicitur. *Obsidionem ponent super nos, in virga percutient maxillam Iudicis Israel*. Quod valde conuenit captiuitati Babylonicę, ideo dicitur. *Nunc vastaberis filia latronis*. Idest destrueris à Chaldæis. *Obsidionem ponent super nos*. Circundando vos in ciuitate Ierusalem ante Babylonicam captiuitatem. *In virga percutient maxillam iudicis Israel*. Idest in ista irruptione ciuitatis hostes nostri ita crudeliter se habebunt, quòd non dabunt honorem senibus, & viris nobilibus. Sed iudices ipsos, qui in toto populo honoratissimi sunt percutient virga in maxillis, & capite ad magnum dedecus. & sic prænunciatum fuerat eis Deuteronom. 28. capit. ducet super te Dominus gentem cuius linguam intelligere non possis, gentem procacissimam, quæ non deferat seni, nec misereatur paruulis.

Cum dicitur percutiẽt maxillam iudicis Israel. An intelligatur de Christo.

Et magis proprie videtur hoc debere intelligi de pœna Iudæorum in obsidione, quàm de culpa, vt patet ex contextu literæ, scilicet, quia dicitur nunc va-

F staberis, maximè quia si dicatur, quòd debet intelligi de percussione Christi, quomodo poterit stare? quia culpa semper præcedit pœnam: sed captiuitas Babylonica, de qua ibi Michęas prophetat, fuit ante percussionem Christi, quasi per quingentos annos: immo quasi per sexcentos, quod patet computando septuaginta hebdomadas Danielis, quæ faciũt quadringentos nonaginta annos, & deinde præcedens tempus, quod fuit inter prophetiam. Micheæ, & Danielis.

Sed potest dici, quòd ista percussio maxillę refertur ad Christum, & sic aduerbium, nunc, non demonstrat tempus captiuitatis Babylonicæ, sed tempus captiuitatis factæ per Romanos, & tunc est sensus. *Nunc vastaberis filia latronis*. Scilicet tempore Ti-

G ti, & Vespasiani. *Obsidionem ponent super nos*. Idest super omnes existentes in Ierusalem: loquitur enim Propheta de toto populo, & ponit se cum eis, sed ipse non vidit istam captiuitatem, nec Babylonicam, quia tempore Ezechię mortuus est, postquam fuerunt quinque reges vsque ad captiuitatem Babylonicam, vt patet 4. Reg. computando Iosiam primum, ibidem 21. capit. secundum Ioacham: tertium Ioachim. quartum alium Ioachim, quintum Sedechiã. De his 4. Regum 25. capitu. *Percutient in virga maxillam iudicis Israel*. Idest ista vastatio fiet, quia percutient Christum in maxilla. Sed prima expositio magis cõsonat literæ. *Comparatio duarũ expo.*

H Nahum consolator orbis increpat ciuitatem sanguinum, & post euersionem illius loquitur: Ecce super montes pedes euangelizantis, & annunciantis pacem.

Nahum consolator. Iste est septimus Propheta inter minores, prophetauit autem eodem tempore, quo Michęas, quia in princip. lib. temporis annotationes non habet. *Consolator orbis*. Quia non erat parua consolatio, tam decem tribubus, quæ in captiuitate tenebantur, quàm duabus, scilicet Iudæ, &

I Beniamin, quę ab eis obsidebantur, φ Chaldæi Assyrios destruerent, & captiuarent, vt ait Hieronymus in Prologo super Nahum, qui incipit Nahum Prophetam. *Increpat ciuitatem sanguinum*. Idest Niniuem, quæ dicitur ciuitas sanguinum, quia rex Assyriorum, qui morabatur in Niniue Metropoli regni sui, multum sanguinem effuderat de Israelitis, Iudęis, & alijs gentibus, quas subiecerat: de quibus 4. Regum 18. capitu. & increpatio erat prædicere ei, quòd destrueretur à Chaldæis, & ratio, quia prædicante Iona in ciuitate Niniuę conuersi sunt ad Dominum, & misericordiam consecuti. Deinde tranquillitate habita grauioribus se criminibus miscuerunt: quare Propheta Nahum vltimam, & totalem eis denunciat destructionem. *Et post euersionem loquitur*. Euersionem Niniuę in generali ponit in primo capit. in alijs duobus sequentibus ponitur magis in speciali, in primo autem capitulo post prænunciationem destru-

Niniue ciuitas sanguinum.

K ctionis sequitur. *Ecce super montes*. Hic prænunciatur gaudium Iudæis non solum de captione, & destructione Assyriorum per Babylonios. Sed primo de morte Senacherib, & patet quia dicitur in litera consequenti. *Celebra Iuda festiuitates tuas*. Quia vt habetur. 2. Paralipo. 32. capitu. dum Senacherib obsideret Ierusalem, & inuaderet terram illam, non potuerunt celebrare solennitatem Paschæ Azymorum primo mense. deinde percussis octuaginta quinque millibus viris Senacherib ipse aufugit in terram suam, & immediate in templo Dei sui à filijs suis occisus est.

est. Et tunc venerunt nuncij ad terram Iudæ annunciantes mortem eius, & dicentes, quòd securè possent celebrare festiuitatem, & tunc secundo mense, die quintadecima Pascha celebratum est iuxta regulam positam Numeri 9. cap. *Ecce super montes pedes euangelizantis.* Ista sunt verba Nahum dicentis Iudęis: Ecce nunc venit nuncius denuncians mortem Senacherib. Pedes erant super montes, quia velociter transcurrebat montes, & valles, & plana. Euangelizans dicitur, idest bonum, annũcians, ab eu. quod est bonum, & Angelus, quod est nuncius, quasi bene annuncians. Non poterat autem Iudeis melius aliquid nunciari, quàm quies ab hostibus, & mors Senacherib, ideo subditur, & annunciatis pacem.

Abacuch luctator fortis, & rigidus stat super custodiam suam, & figit gradum super munitionem, vt Christum in cruce contempletur, & dicat, operuit cœlos gloria eius, & laudis eius plena est terra: splendor eius, vt lux erit: cornua in manibus eius: ibi abscondita est fortitudo eius.

Abacuch luctator. Iste est octauus de minoribus Prophetis. Iste prophetauit eo tempore, quo Nahum, & Micheas, quia annotationem temporis nõ habet. Abacuch interpretatur amplexans, vt ait Hieronymus super istum prophetam, quia ex eo, quòd amabilis Domini erat, sic vocatur, vel quia in certamem cũ Deo ingreditur, amplexantis, idest luctantis sortitur vocabulum. *Luctator fortis.* Quia nullus propheta est, qui ita contra Deum durè loquatur conquerendo quare in presenti vita mali prosperantur, & conculcant bonos, & in hoc magis contendentis, & irati vocabulum habet ex verbis, quàm petentis, vel precantis. *Stat super custodiam suam.* Alludit hic Hieron. verbis ipsius Abacuch in cap. 2. dicentis super custodiam meam stabo, & est sensus: Stat super custodiam suam, idest cum magna attentione custodis. Sicut custodes nocturnarum vigiliarum cum diligenter custodire volunt, stant super pedes erecti toto corpore ne dormiant. *Et figit gradum super munitionem.* Ad idẽ pertinet, & sic est in ordine literæ Abacuch, & notat diligentiam custodientis. *Figit gradum super munitionem.* Idest ponit pedem firmatum super murum. Et erat intentio Abacuch, quod ex quo ipse cum Deo disceptauerat conquerendo de conculcatione bonorum à malis, & Dominus ei nondum responderat, nunc volebat diligenter attendere, quid ei Deus responderet; & ad hoc facit istum apparatum ad modum diligentis custodis stantis super muros, & ideo sequitur in litera: Et contemplabor, vt videam, quid dicatur mihi, & quid respondeam ad arguentem me. Et quia ista questio prouidentię introducta fuerat propter Nabuchodonosor, qui nequissimus erat, & tamen Iudęos meliores se conculcabat, ideo respondet Dominus in illo 2. capitu. quòd Babylonia destruetur à Medis, & Persis. *Vt Christum in cruce contempletur.* Hoc fit in tertio capitulo, quod potest intelligi de destructione Babylonis per Cyrum, & Darium, vel de passione Christi, & in aliqua parte magis consonat litera vni, aliquando magis alteri, sed hic Hieronym. applicat ad Christum. De hoc tamen plenius ibi dicetur Deo dante. *Operuit cœlos gloria eius.* Idest gloria Christi operuit cœlos implens illos, quia infinita est. & hoc fuit maximè in natiuitate eius quando Angeli cecinerunt, gloria in excelsis Deo. Luc. 2. capitu. *Et laudis eius plena est terra.* Quia in tota terra narrantur mirabilia eius, & miserationes eius super

A omnia opera eius, laudatur, vt creator, vt redemptor, & vt glorificator. *Splendor eius, vt lux erit.* Idest splendor famæ Christi, quæ per totum orbem diuulgata est, vel quantum ad doctrinam, quæ splenduit exponens antiquę legis veritatem, & intelligentiam, quæ sub tenebroso cortice celabatur. *Et cornua in manibus eius.* Idest cornua crucis fuerunt in manibus eius. Vel potest fieri hypallage, vt dicamus manus eius in cornibus, scilicet crucis, & hoc conuenientius est. *Ibi abscondita est fortitudo eius.* Idest ibi demonstrauit se esse infirmum, quia nihil operata fuit diuinitas ad euasionem pœnæ, sed permisit Christum amarissimè pati, & amarius, quàm nos patiamur, propter maximam armoniam in complexione, & viuacitate, & in sensibus; etiam quia in nobis dum pars inferior patitur, superior compatitur, & dolorem quantum potest lenit, & tolerabilius fit, in Christo autem, qui Dominus naturæ erat, ex voluntate sua facta fuit ista discontinuatio, scilicet, vt vires inferiores perfectissimè, & amarissimè paterentur, & partes superiores, scilicet, intellectus, & voluntas totaliter finirentur, & nulla consolatio à deitate, vel ab intellectu saltem naturaliter redundabat illo tempore in partem sensitiuam. Et tunc potentiæ sensitiuæ soli dolori vacantes acerrimum dolorem patiebantur, ideo nullus homo tantum dolorem sensit in pœnalitatibus sicut Christus.

Causa propter quam Christus amarissimè passus est.

B

In martyribus enim gratia Christi redundat affluenter, dum patiebantur, ne desperarent, sed voluntariè acciperent.

C

Nullus enim homo fuit, qui si in mortis toleratione ita relictus fuisset sine aliqua influentia ad partes inferiores redundante sicut Christus, qui non desperasset: & ex hoc specialiter clamauit in morte sua, dicens: Deus meus, vt quid dereliquisti me, vt patet Matthæ. 27. capitu. De nullo autem viro sancto legimus, quòd istam vocem in morte sua dixerit quantumcunque acerbissimè pateretur, quod valde notandum est, quia nullus sic derelictus fuit.

Alij autem homines, qui pro Christo moriebantur ex influentia virium superiorum in inferiores aliquo modo tolerabilius habebant, quia per intellectum, & voluntatem aliqualiter potentiam sensitiuam imperando ab attentione doloris remouebant. Ideo abscondita est fortitudo eius.

D

Vnde Hilarius ait, quòd ante passionem apparuit Christus Deus, & homo, in passione solùm homo, post passionem solùm Deus. De his ponit aliquid sanctus Thomas in quodam quolibet, scilicet, vtrum Christus verè mortuus fuerit.

Sophonias speculator, & arcanorum Dei cognitor audit clamorem à porta piscium, & eiulatum à secunda, & contritionem à collibus. Indicit quoque vlulatum habitatoribus Pilæ, quia conticuit omnis populus Chanaam, dispersi sunt vniuersi, qui inuoluti erant argento.

E

Sophonias. Iste est nonus Propheta de minoribus, iste Prophetauit post tempora omnium prædictorum prophetarum, scilicet tempore Iosiæ regis, & denunciat iste Propheta captiuitatem Babylonicam: deinde liberationem, & hoc ex merito Iosiæ Regis, qui fuit de optimis regibus Iuda, vt ait Hieronymus in Prologo super Sophoniam: Sophonias speculator,

culator, vel Arcanus dicitur: & ad idem pertinent, F quia Sophonias Arcana Domini considerabat, & vocatur speculator, quia sic vocantur Prophetæ, vt patet Ezech.3. capitu. fili hominis speculatorem dedi te domui Israel. *Et Arcanorum Domini cognitor.* Quia ista, quæ futura erant, sibi reuelata fuerunt. *Audit clamorem.* Hic ponitur capit.1. vbi innuitur afflictio Iudæorum manentium in Ierusalem tempore, quo Chaldæi intrauerunt ciuitatem per omnes portas. *Clamorem à porta piscium.* Quia omnes, qui stabant circa illam portam clamare cœperunt intrantibus Chaldæis, & vocatur porta piscium, quæ contra Iopem est, & Diospolim contra Occidentalem partem ad mare Mediterraneum, quod vocatur mare Palæsthinorum. *Et eiulatum à secunda.* Qui erant G apud secundam portam, eodem modo intrantibus Chaldæis vlulabant, & ista secunda porta erat prope portam maris, siue piscium, quia ibi incipiebant numerari portæ. *Et vlulatum à collibus.* Colles Ierusalem erant mons Sion, in quo erat templum, & ibi habitabant nobiles, eratque ibi domus regia, ad quam partem ascendebant Chaldæi vociferantibus eis, qui supra erant. *Indicit quoque.* Idest annunciat. *Vlulatum habitatoribus Pilæ.* Idest Ierusalem, quæ dicebatur Pila propter rotunditatem magnam sicut est in Pila. *Quia conticuit omnis populus Chanaam.* Quia tunc conticuerunt omnes Iudæi superbi pressi ab hostibus: iuxta illud Isa.2. capit. Oculi sublimes hominis humiliati sunt, & incuruabitur altitudo virorum, H exaltabitur autem Dominus solus in die illa, quia dies Domini exercituum super omnem superbum, & excelsum, & super omnem arrogantem: vocatur autem Ierusalem populus Chanaan, quia habitatores eius peccatores erant, vt Chananæi, & sic Daniel improperauit iudicibus peccatoribus, vt patet Danielis 13. capitu. Semen Chanaan, & non Iuda: sic etiam vocantur Sodoma propter magnitudinem peccatorum: vt patet Isa. primo. audite verbum Domini principes Sodomorum, & percipite auribus legem Dei populus Gomorræ. Etiam propter manifestationem delictorum, vt patet Isa.3. quasi Sodoma peccatum suum prædicauerunt, nec absconderunt. *Dispersi sunt vniuersi, qui inuoluti erant argento.* I Quia in irruptione ciuitatis Chaldæi deprędati sunt omnes diuitias, quas inuenire potuerunt, & nominantur hic diuites, quia peccatum auaritiæ eorum, in quo diripiebant bona pauperum, fuit magna causa huius captiuitatis, vt tangunt generaliter omnes Prophetæ, tàm maiores, quàm minores.

Ierusalem Pila nuncupata.

Aggæus festinus, & lætus, qui seminauit in lacrymis, vt in gaudio meteret, destructum templum ædificat, Deumque patrem inducit loquentem: Adhuc vnum modicumque, & ego commouebo cœlum, & terram, & mare, & aridam, & K mouebo omnes gentes, & veniet desideratus cunctis gentibus.

Aggæus festinus. Iste est decimus Propheta inter minores. Iste Aggæus fuit post omnes superiores Prophetas, quia post captiuitatem Babylonicam prophetauit post finem temporis captiuitatis, scilicet anno.2. Darij regis secundi, vt patet Aggæi primo capit. Et iste Aggæus prophetauit ista existens in Ierusalem post reditum de Babylone, vt patet in processu primi capitu. & in 2. quia quęrit, quis est, qui viderit templum in gloria sua prima: & isto præsente incępta est ædificatio templi secunda vice.

Vnde notandum, quòd sicut scribitur.2. Paralipo. vltimo capitu. Nabuchodonosor Rex Chaldæorum propter periurium Sedechiæ regis Iudæ, quia ab ipso recesserat, ipsum Sedechiam cum populo Iudaico in Babylonem duxit captiuos incenso templo, & vrbe destructa. Mortuo autem Nabuchodonosor, Euilmorodach filio suo, & Balthasar nepote suo succedente in regnum à Chaldæorum hostibus, scilicet à Medis, & Persis interfecto, Darius Medus successit in regnum Babylonis, quo mortuo successit Cyrus Rex Persarum, qui in primo anno Regni sui remisit in Ierusalem circiter quinquaginta millia Iudæorum, quibus præfecit Zorobabel, & Iesum filium Iosedech. Et præcepit, vt ædificarent templum Domini: illi autem extructo altari fundamenta templi iecerunt, vt patet Esdræ primo 3. capit. Interea mortuo Cyro Arthaxerses, qui dictus fuit Cambyses succedens Cyro, mandauit gentibus, quæ erant in circuitu Ierusalem, vt interdicerent Iudæis, ne aliquid instaurarent, vel in muris, siue templo, & tunc mansit opus inchoatum vsque ad secundum annum Darij secundi, qui vocatur filius Idaspis, de hoc primo Esdrę capitu.4. tunc Aggæus, & Zacharias inceperunt Prophetare, & cohortari cęteros Iudæos ad templi instaurationem dicentes esse tempus impletum, quod prædixerat Ieremias, scilicet, septuaginta annos captiuitatis, de quibus Ieremi.29. capitu. Principalis autem intentio Aggæi est prouocare Zorobabel, & alios, qui cum eo erant ad templi restaurationem. Vocatur autem festinus, quia velociter templum Dei ædificari hortabatur non obstante Cambysis contrario decreto. *Et lætus.* Quia prænunciabat multa bona Iudæis euentura, si ad templi ædificationem curam haberent, & quia prænunciabat maiorem futuram gloriam domus huius, quàm primæ, vt patet 2. capitu. eiusdem. *Qui seminauit in lachrymis, vt in gaudio meteret.* Ista locutio accipiatur de Psalmo 125. scilicet, In conuertendo: Et est sensus: Aggæus seminauit in lachrymis, idest mandauit fieri aliquem actum laboriosum, scilicet templi restaurationem, quæ quasi cum lachrymis fiebat, & dolore magno, quia vna manu ædificabant, & altera manu tenebant lanceam contra hostes, vt patet Neemię capitu.3. vt in gaudio meteret, quia ex ædificatione laboriosa templi sequeretur magna exultatio, scilicet, quòd gloria secundi templi esset maior quàm gloria primi, vt patet Aggæi secundo capitu. *Templum ædificat.* Idest ad ædificandum incitat prædicans tempus dictum à Ieremia esse completum. *Denique patrem inducit loquentem.* Hoc est in secundo capitu. vbi dicit se missurum Saluatorem ad templum illud. *Adhuc vnum modicum.* Idest post modicum tempus fient ista, quæ annuncio, scilicet, aduentus Messiæ ad templum, quia fuerunt quasi quadringenti anni à tempore, quo dictum fuit hoc, vsque ad Christi Natiuitatem secundum quosdam, sed secundum veritatem fuerunt anni quingenti, & decem octo: vt patet per Eusebium. *Et ego mouebo cœlum.* Sicut enim quando Deus dedit primum testamentum in Sinai, motum fuit mare rubrum: Exod.14. capitu. & cœli, quia distillauerunt mana. Exod.16. capitu. & ignis apparuit, & caligo: Exod.19. capitu. Ita veniente Christo, qui nouum testamentum in sanguine suo confirmaturus erat, debebat fieri magna in rebus mutatio: in cœlo enim fuit facta mutatio, siue in natiuitate, siue in passione. In natiuitate, quia apparuit stella dirigens Magos reges vsque ad locum, in quo erat Christus

Quod [illegible] cilis [illegible] cõst [illegible] tẽpli [illegible] Ierusalem [illegible] secundi [illegible] facta est.

Christus, Matth. 2. cap. Vel quia in die Natalis apparuerunt tres Soles in Oriente, qui post paulatim in vnum coniuncti sunt ad Trinitatem substantiarum notandam in homine Christo, scilicet deitatem animam, & corpus: vnica tamen persona est, scilicet verbi. In passione autem mutatio facta fuit, quia erat eclypsis miraculosa in Sole in plenilunio. Matth. 27. cap. De qua Deo dante aliquid dicetur super Matth. *Et terram*. Fuit facta mutatio in terra, quia illa nocte Natalis Christi fons olei manauit in ciuitate Romana trans Tiberim in taberna emeritoria, vt patet ex certissimis historijs, & floruerunt vineæ Engadi illa nocte in terra Iudææ, quia Engadi est mons in terra, & sorte Iudæ, in quo latuit Dauid fugiens Saulem, vt patet 1. Regum, cap. 24. Etiam maxima mutatio facta fuit, quia ante Christi Natalem Octauianus Romanorum Imperator, qui tunc toti orbi pacatissimo imperabat, mandauit quòd describeretur vniuersus orbis, & quilibet iret in ciuitatem suam, vt profiteretur, & faceret se scribere, & tunc homines existentes in longinquis partibus orbis, veniebant in terram suam, & tunc veniens Domina nostra Maria, cum viro suo sponso Ioseph, in Bethlehem peperit in diuersorio, vt patet Luc. 2. cap. *Et mare*. Quia isti, qui veniebant in terras suas de longinquis, plerique veniebant per mare. *Et mouebo omnes gentes suas*. Ad faciendũ se scribi. Vel dicuntur mutatæ gentes, quia reductæ fuerunt ad aliam dispositionem, quàm ante fuerant, quia ante natiuitatem Christi per aliqua tempora, durissima bella fuere, scilicet Iulii Cæsaris, & Pompei: deinde Iulij Cæsaris cum parte Pompeij remanente, post magna bella Octauiani, & Antonij: ad vltimum ante Christi natiuitatem, per paucum tempus tanta pax in orbem venit, vt nunquàm talis a mundi origine fuisset: ita vt totus orbis vno anno Octauiano Imperatori subderetur, & tunc euenit maxima mutatio, quam prædixit Isa. cap. 2. & Micheas cap. 4. & conflabunt gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces, non leuabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur vltra ad prelium. Durauit autem ista pax vsque post mortem Christi, per annos aliquot, scilicet tempore Octauiani, sub quo Christus natus est, & tempore Tiberii, sub quo mortuus est, & tempore Caii Caligulæ, & Claudii: tanta enim pacato orbe tranquillitas erat, vt ait Paulus Orosius 6. de Ormesta mundi, quòd Roma dissueta bellis, & iam bellorum auida, per totum orbem ea non inueniret. *Et veniet desideratus cunctis gentibus*. Idest Saluator noster, quem omnes desiderabant, vt saluaret orbem, & Prophetę eum cum magno desiderio expectabant.

Signa quæ in terris, & in cœlo visa sunt, quo tẽpore Christus natus est.

Zacharias memor Domini sui, multiplex in Prophetia Iesum vestibus sordidis indutum, & lapidem oculorum septem, candelabrumque aureum, cum totidem lucernis, quot oculis: duas quoque oliuas a sinistris lampadis cernit, & a dextris, vt post equos rufos, nigros, varios, & albos, & dissipatas quadrigas, & Ephraim, & equum de Ierusalem, pauperem Regem vaticinetur, & prædicet sedentem super pullum filium asinæ subiugalis.

Zacharias. Iste est vndecimus inter minores Prophetas. Aggæus, & Zacharias in eodem tempore prophetauerunt, scilicet sub Dario secundo filio Idaspis, vt patet Esdræ primo, cap. 4. sed præponitur Ag-

A gæus Zachariæ, quia duobus mensibus ante incepit prophetare Aggæus, quia Aggeus in mẽse sexto anni secundi, Zacharias aũt in mẽse octauo anni secundi, vt hr̃ ex principiis suarũ Prophetiarũ, de hoc Hieron. *Memor Domini*. Sic interpretatur Zacharias, vel memoria Dñi, qa vt ait Isidorus 7. Etymol. Septuagesimo anno desolationis templi prædicante ipso memoratus est Deus populi sui, iubenteq; Dario reuersus fuit, & reedificauerunt ciuitatẽ, & templũ, vt patet primo Esdræ 4. & 5. c. *Multiplex in Prophetia*. Quia de varijs rebus prenunciat, s. de reditu Iudeorum, de restauratione tẽpli, ac de destructione quarundam terrarum, de aduentu Messię, & vltimo iudicio, vt patet in discursu libri sui. *Cernit Ierusalem vestibus sordidis*. Iste est Iesus Iosedech,
B sacerdos magnus, qui cum Zorobabel venit de Babilonica captiuitate, & videbantur vestimẽta eius sordida, & Sathan stabat cõtra eum. De hoc habetur cap. 3. & erat ista visio imaginaria, apparebant aũt vestes sordidæ, quia ipse Iesus sacerdos habebat aliquã culpam permittendo Iudæos ducere mulieres alienigenas in vxores cõtra legis interdictum, quod habetur Exo. 34. cap. Vel quia postq̃ duxerant nõ increpauerat, vt abiicerent. Et hoc patet quia multũ plorauit propter hoc Esdras, & prædicauit, ꝙ abiicerent vxores alienigenas eodem tẽpore, vt patet in fine primi Esdræ, & in fine secundi eiusdem. Aliqui autem volũt hoc de Christo intelligere, qui erat in vestibus sordidis, i. qui venit in similitudine carnis peccati, vt habetur ad Rom. 8. cap.
C Fuit ẽt vestis sua sordida, quia in passione sua caro sua fuit sputis, & vulneribus deturpata, & sic habetur Isa. 63. cap. Aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea, & oĩa indumenta mea inquinaui. Ista quidẽ possunt dici in sensu allegorico, sed non cõgruunt in sensu literali, vt patet in eis, quæ sequuntur in eodem cap. *Et lapidem oculorum septem*. Hic loquitur de Christo, qui erat lapis firmitatis, qui abscissus de monte sine manibus contriuit omnia regna, ea subiiciens principatui Ecclesiæ, vt habetur Daniel. 2. cap. Vel vocatur lapis angularis, quia coniunxit Nouum Testamentum Veteri, vel nos Deo coniunxit, vt habetur ad Hebr. 2. cap. Et sunt septem oculi super istum lapidem, scilicet septem dona Spiritus sancti, q̃ vberius fuerunt in Christo, quàm in aliquo homine, de cuius plenitudine om-
D nes accepimus, vt patet Ioan. primo cap. Vel potest intelligi de ipso Iesu sacerdote, qui vocatur lapis propter firmitatem, quia fuit columna, & robur Iudæorum, temporis illius, & super istum sunt septem oculi, de quibus dicitur Zachar. 4. cap. quòd sunt septem oculi Domini, qui perambulant vniuersam terram, idest vniuersitas Angelorum bonorum administrantium in vniuersa terra, iuxta id, quòd Deus fieri prouidit, quia Angeli administratorii spiritus sunt, missi in ministerium, vt patet ad Hebr. primo capit. Et isti multũ obsequebantur tunc Iesu sacerdoti ad complementum totius operis templi. Et hoc significauit Angelus, qui videbatur loqui in visione imaginaria Iesu sacerdoti dicens. Zachar. 3. cap. Si in viis meis ambulaueris, & custodiam meam custodieris, tu quo-
E que iudicabis domum meam, & custodies atria mea, & dabo tibi ambulantes de his, qui nunc assistunt, idest dabo de istis Angelis, qui nunc assistunt mihi, multos custodientes te, & patet quia in illa visione imaginaria nullus alius assistebat, nisi Iesus sacerdos, & Sathan accusans, & Angeli Dei. Ideo de nullo posset verificari demonstratio facta in textu, cum dicitur. *De his qui nunc assistunt*. Nisi de Angelis bonis. *Candelabrum aureum*. Ista visio notabat consummationem templi, in quo ponerentur vasa ista, & principale vas est candelabrum, quod ponebatur intra tabernaculum ante velum Sancti Sanctorum, in latere Meri-

Quædam Prophetarum dicta ad Christũ male redacta.

diano ex opposito mensę, in qua erant panes propositionis in latere Aquilonari, vt patet Exodi 26. cap. *Cum totidem lucernis, quot oculis*. Ista non referuntur ad idem, quia lucernæ referuntur ad candelabrum, oculi autem referuntur ad lapidem, quia in candelabro non erant oculi: nam de oculis dicitur in 3. cap. de lucernis dicitur in 4. cap. & pertinent istæ septem candelæ ad complementum candelabri, vt patet Exo. 25. cap. Dicuntur autem candelæ, non aliqua luminaria facta de sepo, vel cera, sed vasa septem, in quibus ponebatur oleum. De fabricatura huius candelabri diximus satis latè Exo. 36. cap. & magis 25. Lucerna autē vna, idest vnum vas erat super quemlibet calamum: erat autem hastile, & sex calami procedentes de ipso, & sic erant septem vasa in summitatibus istorum sex calamorum, & hastilis. *Duas quoque oliuas a sinistris lampadis*. Lampas vocatur ipsum candelabrum, quia de ipso lumen procedit, & apud candelabrum erant duæ oliuæ, idest Iesus sacerdos magnus, & Zorobabel, qui curam pręcipuam gerebant de ædificatione totius tēpli, & dicuntur oliuæ propter pietatem, & vitæ mansuetudinem, quia valde mites, & tractabiles erant, & vna istarum oliuarum stabat a dextris candelabri, alia a sinistris. Si autem secundum allegoriam intelligere velimus, cādelabrum aureum significabit Ecclesiam, quæ aurea est propter spiritualem scripturarum intelligentiam. Lampas Christum significat, qui quasi lampas fulsit, vt habetur Isa. 62. Saluator eius, vt lampas accendetur. Septem lucernæ, sunt septem Spiritus sancti dona, duæ oliuæ fuerunt Moyses, & Elias, qui apparuerunt loquentes cum Christo in monte Thabor de excessu, quem facturus erat in Ierusalem, vt patet Matth. 17. cap. Vel dicuntur duæ oliuæ duo testamenta, scilicet noua lex, & vetus, a quibus pietatis oleum emanat, quia de charitate principaliter agunt. *Vt post equos rufos*. Per quos designantur Babilonij sanguinis effusores. *Nigros*. Per quos accipiuntur Medi, & Persæ, qui Babilonios destruxerunt nigerrime, idest valde crudeliter, vt patet in Abacuch 2. & 3. cap. *Varios*. Per quos intelliguntur Macedones, scilicet Alexander, & pueri sui, qui ei in diuersis terræ partibus successerunt, quorum aliqui crudeles, alij pij fuerunt. *Per albos*. Intelliguntur Romani, qui mitiores fuerunt. Vel possunt accipi per equos albos Macedones, scilicet Reges succedentes Alexandro, in quorum tempore Machabæi floruerunt, & victorias habuerunt. Per varios Romani accipiuntur, quorum aliqui crudeles fuerunt, vt Vespasianus, Titus, Adrianus, & Domitianus. Alij clementes, vt Octauianus, Iulius Cæsar, & Claudius. Vel possunt accipi per quatuor quadrigas quatuor Euangelistæ, scilicet quorum quidam rufus martyrio dicitur, scilicet Matthæus, alius niger per altitudinem, & intelligentiæ luculentiam, vt Ioannes: alij albi virginitate, vt Lucas, alij varij gratia virtutum, & tolerantia passionum, vt Marcus. Sed ista allegoria est. Prima autem literalis expositio. De istis equis habetur Zachar. 6. cap. ꝙ vidit inter duos montes ęreos exire quatuor quadrigas. Prima habebat omnes equos rufos, secunda omnes equos nigros, tertia omnes equos albos, quarta omnes equos varios, & istę procedebant in diuersas partes mundi, secundum ꝙ istę gentes designatæ per equos, & quadrigas, pugnauerunt contra diuersas partes orbis, applicatio autem patet ibi 6. cap. *Et dissipatas quadrigas ex Ephraim*. Ephraim significat regnum decem tribuum, quæ confidebant in curribus, arcu, & bello. Et istud regnum fuit destructum ante Christi aduentum, & etiam anteꝗ iste Zacharias prophetaret. Sed non est dicendū propter hoc, ꝙ non prophetizauit, quia aliud est quod nos per historias fa-

F ctum esse cognoscimus, aliud est quod Deo reuelante comprehendimus. Sic etiam ea, quæ dixit de Chaldæis, qui erant equi rufi, & de Persis, & Medis, qui erant nigri equi, iam transierant. Solum autem qui dicuntur de Macedonibus, & Romanis complenda restabant. *Pauperem Regem vaticinetur*. Idest Messiam Christum, qui Rex fuit, quia de semine Dauid secundum carnem. Et de eo dictum fuit, quòd sederet super sedem Dauid patris sui, & regnum Iuda, vt confirmet, & corroboret illud in iudicio. Fuit pauper, quia nihil omnino habebat, ideo dixit cuidam volenti eum sequi: Vulpes foueas habent, & volucres nidos, filius autem hominis non habet, vbi reclinet caput suum, vt patet Matth. 8. cap. *Et prædicet sedentem*
G *super pullum filium asinæ subiugalis*. Hoc agit in cap. 9. vbi ait: Exulta satis filia Sion, ecce Rex tuus venit tibi pauper, ipse sedens super asinam, & est sententia suspensiua, scilicet quòd Zacharias vidit candelabrū, & oliuas, vt postea videns equos rufos nigros, &c. prædicaret Christum pauperem, & est sensus, primo vidit Propheta candelabrum, quod significabat consummationem ędificationis templi, & postea vidit illos equos, quorum duo, scilicet albi, & varii significabant tempora futura, a restauratione templi vsque ad tempus Messię, vt post descriptionem istorum temporum describeret Christum, sub habitu paupere venientem.

H Malachias apertè, & in fine omnium Prophetarum de abiectione Israel, & vocatione gentium: Non est mihi, ait, voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, & munus non suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim Solis vsq; ad Occasum, magnum est nomen meum in gentibus, & in omni loco sacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda.

Malachias apertè. Hic ponitur duodecimus, & vltimus de numero Prophetarum: Malachias in tempore duorum prędictorum prophetauit, quia tempo-
I rum annotationes non habet, & interpretatur Malachias Angelus Domini, quia quęcunque dicebat, ita recipiebantur, ac si Angelus dixisset apertè. Satis apertè prędixit abiectionem Israel, vt patet in auctoritate, quę hic ponitur, quę sumitur de primo cap. *Et in fine omnium*. Quia de numero Prophetarum, quorum libros legit Ecclesia, iste fuit vltimus. *De abiectione Israel*. Scilicet quantum ad cęremonialia, quia lex vetus tunc cessare debebat. Item quantum ad pręcepta, quia ex quo Iudęi audire nolebāt verbum Dei, discipuli conuersi sunt ad gentes, vt patet Actuum 13. cap. vbi dixit Paulus: Primum vobis loqui oportebat de regno Dei, sed quia repulistis illud, & indignos vos fecistis verbo vitę, ecce conuertimur ad
K gentes. *Non est mihi voluntas in vobis*. Quia immunda, & immunde offerebant: Deus autem cor deuotum desiderat. Istos autem valde abominatur, quia dicebant mensam Domini, & sacrificia esse contemptibilia, & de immundis, & claudis offerebant, sibi pinguia, & optima reseruantes. *Et munus non suscipiam de manu vestra*. Idest, licet mihi ista offeratis non placabor, quia non deuoto animo offertis, & talia Deus ferre non potest, vt patet Isa. primo capit. Quid mihi multitudo victimarum vestrarum, dicit Dominus? plenus sum: holocausta arietum, & adipem pinguium, & sanguinem vitulorū, & agnorū, & hircorū nolui. Cum veniretis ante conspectum meū,

quis

quis quæsiuit hic de manibus vestris, vt ambularetis in atrijs meis? ne offeratis vltra sacrificium frustra, incensum abominatio est mihi Neomeniam, & sabbatum, & festiuitates vestras non feram, iniqui sunt cętus vestri, calendas vestras, & solennitates odiuit anima mea, facta sunt mihi molesta, & laboraui sustinens. *Ab ortu Solis vsque ad Occasum.* Non enim est cultus Dei nunc angustatus, sicut tempore legis antiquę, quia tunc solum in Iudæa erat notus Deus, & in Israel magnū nomen eius, nunc autem in omni parte mundi, Christiani habitant. India enim quæ terræ habitabilis ab Oriēte terminus est, a Christianis tenetur, partes orbis occiduæ Hispanorū fidem Catholicam amplexantur, ab Aquilone Christiani sunt, ad Austrum Christiani mixti Arabibus, & Paganis gentibus commorantur, & licet non omnes gentes Christū colant, nulla tamen terra est, in qua aliqui Christiani non sint. *Magnum est nomen meum in gentibus.* Quia omnes me Deū verum vocant. *Et omni loco offertur nomini meo.* Idest ad reuerentiam nominis mei. *Oblatio munda.* Scilicet, eucharistia sub panis mundissimi, & vini specie: sacrificia autem veteris legis, scilicet occisio taurorum, & arietum, & combustio carnium, & intestinorum in altari, & sanguinis effusio, licet in tempore quodam, secundum necessitatem illius temporis ex multis causis licita, & salubria fuerint, vt demonstrauimus in proœmiolo super Leuiticum, & in primo cap. Tamē sordida valde erant, vt patet intuenti, scilicet combustio adipis, & carnium, quæ grauem odorem prouocant, sacrificium autem temporis nostri mundum valde est, & in hoc valde amplificatus fuit cultus Dei, qa in tempore legis veteris, solum licebat offerre sacrificia in loco, quem Dominus elegisset, ille autem erat vnus in toto regno Israel, & Iuda, vt patet Leuit. 17. & Deuteron. 12. Nunc autem in omni loco, licet sacrificium dominici corporis facere.

Isaiam, Ieremiam, Ezechiel, & Daniel, quis potest, vel intelligere, vel exponere? Quorum primus non Prophetam videtur mihi texere, sed Euangelium.

Isaiam. Dicto de minoribus incipit de maioribus Prophetis, quorum tres ponuntur in secundo ordine canonis. Quartus autem, scilicet Daniel inter agiographa computatur, vt ait Hieronymus in prologo Galeato. Et primo ait de Isa. qui fuit contemporaneus Oseæ, cum sub eisdem regibus prophetauerit, vt patet Isa. primo cap. scilicet sub Ozia, & Ioathan, &c. Ponit primo difficultatem in omnibus quatuor, quia dicit quis poterit exponere Isaiam, vel Ieremiam, quasi dicat, siue ad intellectum, siue ad dispositionem difficiles sunt. *Quorum primus.* Idest Isaias, qui ponitur primus, quia prius prophetauit, scilicet tempore Oziæ. Ieremias autem tempore, quo Chaldæi venerunt in Ierusalem: Ezechiel, & Daniel in Babylone, concaptiuis suis prophetauerunt, vt eorum libri demonstrant. *Non mihi videtur Prophetam, sed Euangelium texere.* Idest componere, vel ordinare ideo, quia prophetia modum obscurum, & annunciationem futuri habet, Isaias autem clarissimè, & per modum narrationis rei gestæ locutus est, & sic ait Hieronymus in prologo super Isaiam. Deinde & hoc adijciendum est, quòd non tam Propheta, quàm Euangelista dicēdus est. Ita enim vniuersa Christi Ecclesięque mysteria ad liquidum persecutus est, vt non putes eum de futuro vaticinari, sed de præteritis historiam texere. Sed hoc videtur repugnare supradicto, scilicet quis poterit intelligere Isaiam, Ieremiam, &c. Respondetur, quòd omnes isti altissimè, & obscurè locuti sunt, sed Isaias quantum ad mysteria passionis Christi valde clare locutus est, vt patet Isa. 53. & 63. & in aliis locis, sed quantum ad aliqua extranea, vt punitiones gentium satis obscurè locutus est.

Obiectio, quòd Isaias non sit clarus.

Secundus virgam nuceam, & ollam succensam a facie Aquilonis, & pardum spoliatum suis coloribus, & quadruplex diuersis metris nectit alphabetum.

Secundus vero. Secundus qui est Ieremias in ordine temporis, quia Isaias incępit prophetare inter quos fuerūt quinque Reges, scilicet Ioathan, Acham, Ezechias, Manasses, Ammon: sub quo mortuus est Isaias, deinde Iosias filius Ammon regnare incępit, sub quo prophetauit Ieremias. *Virgam nuceam.* Ista fuit prima visio Ieremiæ, quæ habetur cap. primo, quando Ieremias excusaret se, ne mitteretur ad prædicādum, quia nesciebat loqui, & Deus monstrauit ei visionem imaginariam, quærens ab eo quid videret, & respondit virgam vigilātem ego video, quòd significabat quòd Deus vigilaret, vt cōpleret quæ prædicebat, ideo subdit Deus, bene vidisti, quia ego vigilabo super verbo meo, vt faciam illud, & istam literam, scilicet virgam, vigilantem habent Symmachus, & Aquila, antiqui translatores, & sic est in litera nostra, sed Hieronymus in isto loco, & septuaginta interpretes dicunt baculū, vel virgam nuceā, sed Theodotion habet virgā amygdalinam. Quid autem horum magis conueniat intentioni Prophetæ videbitur Deo dante, cum venerimus ad Ieremiam. Ista autem non dicuntur de Christo, secundum literā, sed qui volunt Christo attribuere dīt, ꝙ oīa ista possunt ei congruenter attribui. Nam dr̄ virga in correctione malorum, vt patet Numeri 24. cap. Orietur stella ex Iacob, & consurget virga ex Israel, & percutiet duces Moab. Dicitur baculus in sustentatione actiuorum, vt patet Psal. 22. Virga tua, & baculus tuus ipsa me cōsolata sunt: dr̄ virga vigilans in custodia contēplatiuorum, vt patet Psal. 120. Ecce non dormitabit, neq; dormiet q custodit Israel, dr̄ amygdalus in sanatione spiritualiū infirmitatū, sic sanat Christus, vt patet Psal. 106. Misit verbū suum, & sanauit eos. dr̄ nux, qa perfectos reficit, vt patet Matth. 11. Venite ad me, qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos. *Et ollam succensam ab Aquilone.* Ista fuit secunda visio demonstrata Ieremiæ, scilicet quòd visione imaginaria vidit ollam succensam ab Aquilone, vel secundum aliam literam, ebullitiones eius ab Aquilone. Semper enim cacabus, vel olla feruet contra illam partem aqua calor insurgit, quia inde ebullitiones surgentes, cadunt in aliam partem: & signatur in hoc captiuitas futura per Babylonios, qui sunt a parte Aquilonari Iudææ, & etiam sunt magis Orientales, quia cum terra Iudææ sit quasi vltima pars Asię versus Occidentem, si aliquis vellet de terra Iudeę ascendere contra Orientem non directè, sed aliquanto declinando ad latus Septentrionale, primo veniet in Arabiam, quę est coniuncta Iudeę, quantum ad angulum Orientalem, quia cæterę partes declinant ad Meridiem per viam, qua venerunt Iudęi de Aegypto. Ab Orientali plaga deinde Chaldęa magis Oriētalis, & magis Septentrionalis, deinde Babylonia, deinde Mesopotamia. Et est nunc ad Caucasum, & Taurum montem in vltimo lateris Septentrionalis, & est iste motus contra Orientem, sed non directè, quia etiam est contra Aquilonem, vt si quis volens ascendere de vno latere quadrati ad oppositum latus, & nō moueatur per vnam costam directè, sed moueatur per diametrum, per quem declinando ascendimus, & signi-

Differētia quædā literæ apud antiquos, & iuniore interpretes.

significatio huius patet in litera Ieremiæ. Dicit enim Deus, ab Aquilone pandetur omne malum, quia ecce conuocabo omnes cōgregationes regnorū Aquilonis, & venient, & ponet vnusquisque solium suū in introitu portarum Ierusalem. Fuit autē facta ista captiuitas primo per Nabuchodonosor, deinde per Nabuzardan principem militiæ eius, vt patet 3. Reg. 24. & 26. cap. *Et pardum spoliatum suis coloribus.* Idest agit de pardo, quod non possit suis coloribus expoliari. Sic Iudæi erant in malo obstinati, & ad bonum difficiles. De hoc habetur Ierem. 13. cap. Si possunt mutare Aethiops pellem suā, & pardus varietates suas, & vos poteritis bene facere, cum didiceritis malum: Aethiops enim ab influentia cęlesti in vtero talem colorem cōtrahit, ꝙ nulla arte mutare potest: pardus autem bestia est velocissima, velox ad sanguinem, & leoni similis statura corporis varijs coloribus maculata, & sicut isti duo colorem nunquàm mutant, ita nec Iudæi mutaturi erant vitiosam vitam in bonos mores. Non tamē est intelligendum, quòd Iudæi non possent conuerti ad bonum, sicut ista animalia non possunt mutare colores, quia tunc iniustè punirentur, & perderetur arbitrij libertas. Sed dicuntur nō posse mutari ad bonum, quia difficile erat eis mutari ad bonum, & sic vocamus communiter impossibilia ea, quæ aliqualiter difficultatem habent. Et ratio huius difficultatis est, quia Iudæi didicerant male operari acquirentes malum habitum: habitus autem mouet vt natura, quia consuetudo est altera natura, vt habetur 7. Ethicorū. Et sicut difficile est pugnare contra passiones valde naturales, vt contra concupiscentiam, vt patet 2. Ethic. Sic difficile est pugnare contra malum habitum: immo difficilius, quia qui passionatus est ad iram, vel actus venereos, non habendo habitum malum in voluntate, vel intellectu, poterit repugnare passioni per imperium voluntatis ex recto iudicio intellectus. Et sic fit, quandocunque pugnamus contra passiones. Cum autem aliquis habet malum habitum, a quo practicus intellectus corruptus est circa finem, iudicans esse aliquid bonum, quod verè malum est, & voluntas peruersa per habitum malè inclinantem, tunc autem homo totaliter malus est, nec habet vnde reducatur in bonum, quia non est aliud principium agendi super intellectum, & voluntatem. Etiam si dicamus, quòd inclinationes passionales essent ad bonum, quia passio inferius principium est, quàm voluntas, & intellectus, nec potest sufficienter mouere vtrunque, tunc ergo cum intellectus errat, prauè iudicando circa agibile, impossibile est, quòd corrigamur ab aliquo principio intra nos, sed ab extrinseco, scilicet studendo in lege, per quam videre poterimus, quomodo malè iudicamus; & poterimus rursum benè iudicare, & voluntas licet deprauata sit, obediet iudicio practico intellectus, licet cum difficultate, quia per quemlibet actum malum tollitur aliquid de promptitudine, & facultate ad bonum. Nunquàm tamen tantum de illa facilitate tolli poterit, quin possimus bene agere. Vel dicēdum ꝙ Ieremias agit hic de cōtinuatione in malo, qa licet Iudæi possent ad bonū conuerti, sciebat tñ Ieremias cognitione prophetica, ꝙ nō cōuerterētur, sed in peccatis suis morerentur, & hoc eis prænunciauit, & sic dixit Iosue filijs Israel ante mortem suam, vt patet Iosue vlti. cap. Nō poteritis seruire Deo, qa sanctus ipse, i. ego scio, ꝙ nō seruietis. Et sic dixit Christus Pharisæis, in peccato vestro moriemini, i. licet possitis conuerti, scio tamen ꝙ non conuertemini, sed moriemini in peccatis, vt patet Ioan. 8. cap. *Et quadruplex diuersis metris nectit alphabetum.* Hoc fit in libro Threnorum, q est vltima pars Ieremiæ, & aliqui ponunt eū esse idem cū libro Ieremiæ. Alij autem dicunt eum di-

Cur difficilius resistimus habitui malo, quàm passionibus.

F stinctum in cōnumeratione librorum, vnde primi ponunt vigintiduos libros in canone Hebręorū. Alij ponunt vigintiquatuor, cōputantes ēt librū Ruth distinctū a libro Iudicū, de hoc Hierony. in prologo Galeato. In his Threnis Ieremias, nō tanq̄ Propheta, sed tanq̄ rhetoricus per sermones passionales audientes ad compassionem desolatæ ciuitatis conuertit, licet aliquando aliqua de Christo cōmisceat, quæ ad prophetiam pertinent. Et differt istud opus ab alio opere suo, qa hoc per alphabeta cōnectitur, ita ꝙ primus versus incipit per Aleph, quæ est prima litera: secūdus versus per Beth, quæ est secunda: tertius per Gimel, q̄ est tertia, & sic cōsequenter vsq; ad Thau, quæ est vltima. In litera aūt nr̃a non potuit obseruari idem ordo, ideo ad G significandum illū ordinē esse apud Hebræos, ponimus in principio cuiuslibet versus, literam Hebraicā a qua incipit: sic sunt apud nos aliqui hymni, q incipiunt per cōsequentes literas alphabeti, s. A Solis ortus. Ordine cuius secundus versus incipit in b, tertius in c, quartus in d, & sic vsque ad finem hymni. Et ponuntur quatuor alphabeta: Idem quatuor vicibus repetitur alphabetum, ad notandum quòd Ieremias deplangit propter quatuor mala, scilicet, Primū propter mortem Iosiæ, secundum propter trāsmigrationem regis Ioachim, & omnium nobilium in Babylonem, tertiū propter destructionem templi, & ciuitatis, factam per Nabuzardan, quartum propter mortem Godoliæ. Et non sunt similia ista alphabeta, quia in primo, secundo, & quarto, simpliciter ponitur quælibet litera, s. se- H mel Aleph, semel Beth: in tertio alphabeto quælibet litera triplicatur, scilicet ter Aleph, & ter Beth, & sic consequenter. Differunt etiam ista alphabeta, quia cū scribantur sub lege metrorum, scilicet in certis pedibus, & syllabis, tamē alia intra ponuntur in primo, secundo, & quarto, & alia in tertio. Nam primum, secundum, & quartum describuntur metris Sapphicis, cum Comate heroico, tertium alphabetum Trimetris, Iambicis, Trochaicis, vel Anapesticis, scriptum est. De hoc Hieronymus in Epistola ad Marcellum, quæ incipit, Nudiustertius ait, habes in lamentationibus Ieremię quatuor alphabeta, in quibus duo prima, quasi Sapphico metro scripta sunt; quia tres versiculos, qui sibi nexi sunt, & ab vna tantum litera inci- I piunt, heroicum Coma concludit. Tertium alphabetum Trimetrum scriptum est, trinis literis, sed iidem tantum versus incipiunt, quartum alphabetum simile est primo, & secundo: ijdem in sententia, & quasi in verbis, vt ponit Isidorus in 6. Etymologiarum. Vnde, vt clarius hoc videatur, sciendum quòd sunt multæ species metrorum, quarum quædam nominantur a materia, vt heroicum metrum ab heroibus, sunt enim heroes viri nobiles, & famosi: metra autem, quæ de gestis eorum conscribuntur, heroica vocantur. Sic vocantur metra elegiaca, quæ tractant de miseria, vel amore, quia elegia idem est, quòd miseria. Aliquando nominantur metra ab inuentore, vt metra Archiloca, & Asclepiadea, quæ ab Archiloco, & Asclepiade inuentoribus, nominantur. K Et sic vocatur metrum Sapphicum a Sappho muliere, quæ in Græcia huiusmodi carminis modum inuenit sub Cyro Rege Persarum, dum Iudæi redirent de captiuitate Babylonica, anno fere ab orbe condito quater millesimo sexcentesimo septuagesimo, istis metris vtitur frequenter Boetius, sicut est illud. Bella bis quinis, in fine quarti libri, & istud Nouimus quantas, & hoc metro scribuntur tria alphabeta, s. primum, secundum, & quartum. Alia autem vocantur a numero pedum, vt Exametrum, quod sex pedes habet, & isti versus præcipuè Spondaici, vel Dactylici sunt, quia in quolibet pede potest Dactylus, vel Spondæus

Hic numerantur omnes species metrorum.

indiffe-

indifferẽter locari, præter quàm in quinta sede, in qua ex natura metri dactilus semper locatur, & in sexta, in qua nunquàm est Dactylus, sed Spondeus, vel trochęus. Et sic sunt versus pentametri, idest habentes quinque pedes. Alia metra vocantur a pede prędominante, vt Spondaica, Dactylica, Iambica, &c. Et vocantur ista carmina aliquando Dimetra, Trimetra, vel Tetrametra. In versibus autem Dactylicis, vel Spondaicis, sicut sunt Exametri, & Pentametri, vnus pes computatur pro vno metro, ideo vocantur Exametri quasi habentes sex metra, & totidem pedes sunt. In versibus autem Iambicis, Trochaicis, vel Anapesticis duo pedes ponuntur pro vno metro, & sic vocatur Dimetrum, quod habet duo metra, quæ sunt quatuor pedes, siue quatuor Iambi, siue Trochęi: Trimetrum vocatur vbi tria metra sunt, quæ continent sex pedes. Et tale est illud metrum, quod ponit Boetius secundo de Consolatione, de fortunæ mutatione.

Hæc cum superba verterit vices dextra. Hoc Trimetrum est continens sex pedes, scilicet tres Spondęos, & tres Iambos. *Hæc cum.* Spondeus est. *Super.* Iambus est. *Bauer.* Spondeus. *Terit.* Iambus est. *Dextra.* Spondęus est. Primum metrum continet vnum Iambum, & vnum Spondęum, scilicet. *Vices dextra.*

Nunc potest applicari litera Hieronymi. Quando enim dicit Hieronymus, quòd ista alphabeta scribuntur tali, vel tali metro non est intelligendum, quòd sit verum in litera nostra, sed in litera Hebraica, quia Ieremias, vt dulcis rhetoricus metro vario ista alphabeta describit. Quod autem apud Hebræos metrorum lex habeatur, probat Hieronymus in prologo super Iob, qui incipit, Cogor per singulos: cum autem de Hebræo in Latinam linguam translata fuerunt, non potuerunt metra seruari propter duo. Primum, quia modus loquendi Hebraicus, interdum longior, interdum contractior est: metrum autem sub certis syllabis, & pedibus continetur, vnde accidit aliquando, quòd tota litera vnius versus non accedat ad tria metra Sapphica, & deficiat coma heroicum. Interdum longior est, quàm sub metro comprehendi posset. Secundum quod obstat, est quantitas syllabarum facientium alios, & alios pedes: non enim potest poni indifferenter, quantacunque syllaba in qualicunque metro, quia in Dactylicis non possunt poni omnes syllabæ productæ, vel omnes breues: & sic de spondaicis, quia spondeus duabus longis, dactylus autem prima longa, & duabus sequentibus breuibus continentur. Dato ergo, quòd tot syllabæ in Hebraica litera essent quot in Latina, tamẽ non posset seruari lex metri, quia non est eadẽ quantitas syllabarum, scilicet breuitas, & longitudo. Prima ergo alphabeta, scilicet primum, secundum, & quartum, secundum Hebræos habent versus singulos per singulas literas alphabeti, & quolibet illorum versuũ ponuntur tria metra Sapphica, & vnum Coma heroicum, quodlibet metrum sapphicum continet quatuor pedes, & primus pes continet tres syllabas, secundus duas, tertius quatuor, quartus duas, & sic in quolibet metro sapphico sunt vndecim syllabæ. Coma heroicum est quædam decisio breuis, quæ continet dimidium metri Sapphici, scilicet duos pedes, qui habẽt quinque syllabas. Omnia ista patent in isto versu. *Vt queant laxis.* Sunt enim ibi tria metra sapphica, & in fine Coma heroicum. Primum metrum est.

Metrorum lex apud Hebræos extitisse comprobatur.

Vt queant laxis resonare fibris.

In quo sunt quatuor pedes, & vndecim syllabæ, scilicet. *Vt queant,* primus pes, *Laxis,* secundus pes, *Resonare,* tertius pes, *Fibris.* quartus pes. Secundum metrum Sapphicum est.

Mira gestorum famuli tuorum.

Tertium verò metrum est, *Solue polluti labij reatum.* Coma heroicum est. *Sancte Ioannes.* In quo sunt duo pedes primus trisyllabus, scilicet, *Sancte Io.* Secundus duarum syllabarum, scilicet, *annes.* Istum modũ plurimi assignãt circa versus Sapphicos, sed apud Doctores aliter describũtur metra Sapphica per pedes. Cõtinet enim vndecim syllabas metrum Sapphicum, & habet quinq; pedes, s. Trochęũ, & Spondeũ, Dactylum, & duos Trochęos, vt est illud metrũ septimum in prima tragędia Senecæ, scilicet,

Natus Euristeus properante partu, Et illa metra, q̃ s. allegauimus, & hoc modo applicabimus versum illũ.

Vt queant laxis resonare fibris.

Est vnum metrum Saphicum quinque pedum, s. *Vt que* est Trocheus, *ant la* est Spondeus, *xis reso* est Dactylus, *nare* est Trochęus, *fibris.* alius Trochęus. De hoc & alijs pertinentibus ad legem metrorum magis dicemus in Commẽtarijs nostris Latinis super Chronicon Eusebij Cæsariensis. Et eodem modo est in istis versibus apud Hebræos, nec additur syllaba, nec deficit, & cum talis versus cõtineat triginta, & octo syllabas, s. trigintatres in tribus metris, & quinq; in Comate heroico, concluditur ꝙ tot syllabæ sunt in quolibet istorum in Hebræo. Sed apud nos non est sic, vt patet computando in quolibet versu: primus enim versus primi alphabeti apud nos, s. *Quomodo sedet,* quadraginta, & tres syllabas cõtinet, & sic patet varietas in sequẽtibus. Tertium alphabetum apud Hebræos literas triplicat, & computantur tres literę sub vno versu, & vocamus illum versum trimetrum, i. cõtinentẽ tria metra, quia sub qualibet litera vnum metrũ cõtinetur, & ista metra sunt semp̃ æqualiũ syllabarũ, rarissimè aũt hoc deuiat, in nostra aũt lr̃a nihil horum obseruatur.

Tertius principia, & finem tantis habet obscuritatibus inuoluta, vt apud Hebræos ipsę partes cum exordio Geneseos ante annos triginta non legantur.

Tertius principia. Hic ponitur Ezechiel, qui tertius est in ordine Prophetarum maiorum, non quidem quantum ad tempus, quia ante eum cępit prophetare Daniel, vterq; enim de terra Iuda fuit in Babylonem cum Ioachim Rege translatus, vt patet in 1. cap. Daniel. & in prologo super Ezechielem. Ezechiel enim quinto anno transmigrationis incępit prophetare, vt patet in suo cap. 1. Daniel autem incępit propheticè Deo reuelante somnia declarare anno secundo Regni Nabuchodonosor, vt patet Daniel. 2. cap. Iste autẽ annus ad minus fuit secundus annus captiuitatis Iudæorum cum Ioachim. Et isti respondent, quòd ideo ponitur Daniel post Ezechielem, non propter tempus, sed quia litera Danielis non est ita auctentica, sicut litera Ezechielis, quia Ezechiel est inter prophetales libros, Daniel autem inter agiographa computatur, vt patet in prologo Galeato per Hieron. Sed ista positio nulla est, quia non solum præcessit Ezechiel Danielem dignitate, vel certitudine scripturæ, sed etiã tempore: & quando dicũt, ꝙ Ezechiel prophetauit in quinto anno transmigrationis, Daniel in secundo anno regni Nabuchodonosor, nõ potest intelligi ille secundus annus a principio regni Nabuchodonosor, q̃a in octauo anno regni sui transtulit Ioachim captiuũ, vt habetur 4. Regum 24. Ergo Daniel qui cum eo captiuus ductus est; ad minus prophetauit in octauo anno regni Nabuchodonosor. Et si dicas, ꝙ ille genitiuus, sui, refertur ad regnũ Ioachim, & non ad Nabuchodonosor, falsum est, q̃a Ioachim tertio anno regni sui trãslatus fuit in Babylonem, vt patet Daniel. 1. cap. De hoc magis dicetur Deo dante, in 2. c. Daniel. Intel-

Cur ponit Daniel post Ezechielem,

ligitur ergo ille secundus annus de anno secundo monarchiæ, scilicet post debellatas quasi omnes gentes, & hoc multo post fuit. Ezechiel ergo præcessit Danielem tempore. *Principia, & finem.* Principium autem vnum est, sed ponitur pluraliter principia pro toto quod continetur in primo capit. & in quibusdam sequentibus, vbi multa dicuntur. Finis autem est, a cap.40. vsq; ad finem. vbi de templo agit. *Tantis habet obscuritatibus inuoluta.* Obscurior est Ezechiel, quàm cæteri Prophetæ, maxime in principio, vbi agit de illa visione Dei in solio, & quatuor animalibus: finis autem obscurissimus est agens de templi dimensionibus, vt vix intelligi queat. *Vt apud Hebræos ipsæ partes.* Idest principium, & finis. *Cum exordio Geneseos.* In quo legitur de creatione rerum, & sunt multæ difficultates. *Ante annos triginta non legantur.* Idest, nullus apud Hebræos quantumcunque doctus sit, permittitur legere ista, antequàm attingat annum trigesimum. In quo satis doctus inter eos esse potest. De hoc ait Hieronymus in quodam prologo super Ezechielem: Ezechielis difficultatem Hebræorum monstrat traditio, nisi enim quis apud Hebræos sacerdotalis ministerij ætatem, idest triginta annos impleuerat, nec principia Geneseos, nec Cantica Canticorum, nec exordium Ezechielis, nec finem legere permittitur, vt ad plenam scientiam, & mysticos intellectus, plenum humanæ naturæ tempus accedat.

Inter Prophetas Ezechiel obscurior.

Quartus vero, qui & extremus inter quatuor Prophetas, temporum conscius, & totius mundi φιλιςωρ lapidem, precisum de monte sine manibus, & regna omnia subuertentem claro sermone pronunciat.

Quartus vero. Iste est Daniel, qui fuit de semine Regio de tribu Iuda, vt patet Daniel. primo cap. *Qui extremus inter quatuor Prophetas.* Scilicet maiores, alij autem vocantur duodecim minores, quia paruos libros ediderunt. Isti autem quatuor singuli multa dixerunt. Fuit autem iste vltimus in tempore, quia Isaias, & Ieremias ante captiuitatem Babylonicam prophetauerunt, vt patet ex temporibus Regum, quę continentur in primis cap. librorum suorum: Ezechiel, & Daniel in captiuitate prophetauerunt, sed Ezechiel prius, vt supra diximus. *Temporum conscius.* Idest sciens, quid in quolibet tempore accidere deberet, & principaliter refertur ad tempus passionis Christi, quia a tempore illo vsque ad passionem Christi describit septuaginta hebdomadas, scilicet, annorum continentes annos quadringentos, & nonaginta, de quarum computatione dicetur Deo dante. Daniel.9. cap. *Et totius mundi φιλιςωρ.* Idest, descriptor historiarum totius mundi: dicitur philostoricus a φιλος, quod est amor, & historia, idest quia dilexit historias, scilicet narrando omnia regna principalia terræ, scilicet a tempore Nabuchodonosor vsque ad finem mundi, scilicet regnum Chaldæorum aureum, & regnum Medorum argenteum, & regnum Macedonum æreum, & regnum aliud ferreum. Deinde regnum lapidis abscissi de monte sine manibus, & cōminuentis omnia regna, permanentisque in ęternum, & istud est regnum Christi, siue Ecclesia. Ista autem habentur Daniel.2.cap. Describit etiam de regibus istorum regnorum, quomodo pugnabunt, & ponit eorum conditiones: & hoc describit per totum librum vsque ad cap. 13. *Lapidem præcisum.* Ista ponuntur Daniel.2. cap. in somnio de statua, quam vidit Nabuchodonosor, & conuenit Christo, cuius regnum fuit post omnia regna, scilicet regnum Ecclesiæ, quod non claudetur, qa hæc incepit post regnum Romanorum, & durabit vsque ad finem mundi. Deinde continuabitur regnum Christi in gloria, & vocatur lapis præcisus propter fortitudinem, & firmitatem. *Præcisum de monte.* Idest natum de Maria Virgine. Fuit enim præcisus de sanguinibus suis purissimis, & vocatur ipsa mons propter virtutum altitudinem, & contemplationem. *Sine manibus.* Idest sine virili operatione. Spiritu sancto agente ad istam admirabilem conceptionem. *Omnia regna terræ subuertentem.* Quia ipso veniente, cessauerunt alia regna, quia Romanum Imperium Ecclesiæ traditum fuit, tempore Constantini, qui fecit Papam Syluestrum equitare, vt Imperatorem, & eum calceauit calcearia, exhibuit Imperator Papæ officium seruitoris, vt habetur in historia tripartita, & patet in Decretis. distinct. 66. cap. Constantinus, & cap. Beato Syluestro. Interpretatur Daniel iudicium Dei, quia sententiam duorum iniquorum presbyterorum iudicantium falsè Susannam, Deo agente, falsam esse demonstrauit, vt patet Daniel. 13. cap. Ezechiel interpretatur fortitudo Dei, vel confortatio Dei, & sic habetur Ezech.3.cap. Manus Domini erat confortans me, Ieremias interpretatur excelsus Dominus, & sic dicitur Ierem. primo, Ecce constitui te super gentes, & regna. Isaias interpretatur Saluator Domini, quia Saluatorem clarè, & amplius, quàm cæteri annunciauit.

Quot annos hebdomadæ Danielis contineant.

Regnum Christi lapis, præcisus nuncupatur.

Dauid Simonides noster, Pindarus, & Alceus, Flaccus quoque, Catullus, atque Serenus. Christum lyra personat, & in decachordo psalterio, ab inferis excitat resurgentem.

Dauid Symonides noster. Hic positis libris secundi ordinis prophetalis: ponuntur libri tertij ordinis, scilicet agiographi, inter quos precipuus liber est Psalterium, & licet versus psalterij in litera nostra sine metrorum lege procedant, quia non certis pedibus, syllabis, nec temporibus continentur, tamen apud Hebræos versus metrici sunt. Et sic ait versificator.

Psalterium Lyrici composuere pedes.

Vocantur autem pedes Lyrici, quia in lyra concinente dicebātur, s. cum cytharis, organis, & musicis instrumentis, vel vocantur lyrici a varietate, quia non est idē genus metrorum in toto Psalterio, sed variātur, & sic quidam Psalmi versus longiores, alij breuiores habēt, & est sensus ꝙ Dauid est noster Simonides, & noster Pindarus, &c. i. sicut Simonides, Pindarus, & oēs isti cantauerunt apud Gentiles, ita eodē genere metrorū Dauid vsus fuit in sacra scriptura. Simonides Poeta, Musicus, siue Lyricus fuit, qui sub Manasse Rege Iudæ, anno ab orbe condito quater millesimo quingentesimo vigesimo floruit. Floruit Archilocus simul, & Aristoxenes, regnante apud Romanos primo Rege corū, s. Romulo, vt ait Eusebius in Chronicis. De hoc Isidorus in primo Etymol. Simonidia metra Simonides Lyricus Poeta composuit. Idē in eodem loco hæc habet: Trenos primus apud Iudæos Ieremias metro composuit, post hunc apud Gręcos Simonides Poeta Lyricus. Et non est intelligendum, quòd apud Iudæos nullus ante Ieremiam metro cecinerit, quia Dauid multo ante metra composuit, nec apud Græcos Simonides primus, quia Homerus primus fuit, qui tempore Iosaphat floruit, multo ante Simonidem. *Pindarus.* Idest Dauid cantauit, vt Pindarus, qui sub Xerxe Rege Persarū, anno a creatione mundi quater millesimo septecentis viginti floruit, vt ait Lucas Tudē. in Chronicis. De hoc Solinus in Polistor. c.j. Pindarum

Psalteriū apud Hebræos est versu metrico compositum, licet non apud nos.

Cap.38.

rum Lyricum est conuiuij loco, cui imminebat ruina, ne cum cæteris interiret, forinsecus Castor, & Pollux vocauerunt inspectantibus vniuersis, quod effectum est, vt solus euaderet impendens periculum. De hoc etiam Valerius lib. 9. cap. de mortibus non vulgaribus. Pindarus cum in Gymnasio supra gremium pueri, quo maxime lætabatur, caput acclinasset, placidam mortem accepit. *Et Alceus.* Etiam Dauid cecinit, vt Alceus. Iste floruit sub Octauiano Imperatore, per paucum tempus ante Christi natiuitatem, & fuit coetaneus Poetæ Horatio: de quo ait Horatius in vltima epl'a Poetarum, q alios ad alterutrũ collaudãt:

Discedo, Alceus puncto illius ille meo.

Flaccus. Idest Horatius, qui fuit t pe Octauiani coetaneus Virgilio, & Ouidio: Virgilius tamen aliqualiter ante mortuus est. Vnde post Horatius, & Ouidius erant iudices omnium Romanorum Poetarum. Iste Satyricus Poeta fuit, qui inter Satyricos, Lyricosque Poetas obtinuit principatum. Fecit enim libros Epistolarum, Odarum, Carminum, & Sermonum, vt ait Helinandus Chronicorũ lib. 16. De hoc Iuuenalis ait,

Omne Flaccus vitium ridenti vafer amico
Tangit, & admissus inter præcordia ludit.

Vafer sapientem signat, & dicit quod Horatius ridendo, erat maior reprehensor, quàm alij iurando, & hoc pertinet ad Satyricos. *Catullus.* Iste fuit Veronensis, paulo ante tempora Ouidij. De quo Ouidius in libro sine titulo.

Mantua Virgilio gaudet, Verona Catullo,
Pelignæ gentis gloria dicar ego.

Et Serenus. Alius Poeta, qui fuit post omnes istos, & sic vocabatur, quia vultu clarus, idest placidus erat. *Lyra personat.* Idest cantat carmine Lyrico, iuxta illud,

Psalterium Lyrici composuere pedes.

Vel melius intelligẽdũ, ꝙ Dauid cantabat ore, & lyra. Signat autẽ lyra multa instrumẽta, & sic dr̃ 2. Regum 6. cap. De portatione arcæ. Dauid autem, & omnis Israel laudabat coram Domino in omnibus lignis fabrefactis, in citharis, lyris, & tympanis, sistris, & cymbalis. Sic etiam Leuitæ cantabant, & pulsabant coram Domino, vt patet primo Paralipomenon 15. cap. Dixitq; Dauid principibus Leuitarum, vt constituerent de fratribus suis cantores in organis musicorum, nablis, videlicet lyris, cymbalis, vt resonaret in excelsum sonitus lætitiæ. *Et in decachordo psalterio ab inferis excitat resurgentem.* Idest Dauid canens in psalterio, prædicit Christum excitandum ab inferis, vt patet Psal. 3. Ego dormiui, & soporatus sum: & Psalm. 15. Non derelinques animam nostram in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. Dicitur psalterium decachordum, i. decem chordarum, a δέκα, quod est decẽ, & chorda, & hẽt istud instrumẽtum decem chordas, & pulsatur a parte inferiori, & reddit sonum a superiori, & vocatur Hebraicè nablũ, vt patet in Ebrardo.

Psalterium Græci, nos organa, nabla Iudæi.

Et ad similitudinẽ huius instrumenti liber Psalmorũ, vocatur psalterium, quia Psalmi illi decãtabãtur cõsonãte psalterio. *Excitat resurgentem.* Idest prouocat eum ad resurgendũ. Et hic Hierony. alludit modo loquendi Poetico, quem ponit Ouidius 9. Metamor. & Seneca tragedia prima de Orpheo, qui vxorem habuit Euridicẽ, quæ cum in solennitate nuptiali incederet per prata virẽtia puellarum stipata choreis infixo osse serpentis in talo mortua est, & ad inferos deducta: Orpheus autem sumpta lyra, ante fores inferni tam dulciter præcinit, ꝙ dij inferi coacti ad lachrymas, ei Euridicem concesserunt. De quo etiam Boetius de Consolat. lib. 3. metro vltimo. Sic Dauid videtur dulcedine cantus Christum ad resurgendum prouocare. *Vel excitat resurgentem.* Idest demonstrat in Christo intentionem ad resurgendum propter desideriũ salutis humani generis, vel demõstratur desiderium quod Dauid habebat, vt Christus resurgeret. Totũ autem psalterium, vt ait Isidorus 7. & non vario carmine scriptũ est metrico tamen: nam in more Romani Flacci, & Greci Pindari nunc Iambo currunt, nunc Trochaico personant, nunc Sapphico cantant trimetro, vel tetrametro, & ideo comparauit Hierony. Dauid supradictis Poetis. Sed de metris psalterii, & de Poetis, quibus comparatur Dauid, dicemus latius in Commentariis nostris, super Chronicon Eusebii.

Salomon pacificus, & amabilis Domini, mores corrigit, naturam docet, Ecclesiam iungit, & Christum, sanctarumque nuptiarum, dulce canit epithalamium.

Salomon. Dicto de libro Dauid dicitur de libris Salomonis fil. i eius, qui aliquos libros egit, qui inter nos non habentur, vt patet 3. Regum, cap. 4. Scilicet quinque millia carmina, & alios libros naturales, quia disseruit de lignis a cedro, quę est in Libano vsq; hissopũ, quę egreditur de pariete, & disseruit de iumẽtis, volucribus, reptilibus, & piscibus. Hic autem non egit mẽtionem de illis libris. sed etiam de libro Sapiẽtię, q aliq Salomonis esse asserunt, probabilius est quod sit Philonis Iudęi. Sed aliqui eum cum libris Salomonis cõputant, vt tangit Hierony. in prologo illius libri. *Pacificus.* Sic enim interpretatur Salomon. *Et amabilis Domini.* Hoc est aliud nomen eius. Nam vt ait Hieron. in quodam prologo super libros Salomonis, qui incipit tribus nominibus, dicitur ꝙ Salomon tria habuit nomina, s. Salomon, i. pacificus, quia pax fuit temporibus eius, quia subiecit ipse omnes gentes relictas in terra promissionis a principio, & omnes reges propinqui dabant ei tributa, vt patet 2. Paralipomenon 8. cap. vocatus fuit coheleth, i. cõcionator: dicitur enim cõcionator, qui ad concionem loquitur, concio autẽ signat turbam, vel multitudinẽ popularem, & dicit Philosophus 3. Polit. ꝙ oĩs ciuis debet communicare principatu, ad minus cõcionatiuo, i. ꝙ posset dare vocẽ suã in concione, vt fiat aliqd, vel non fiat, & hoc est habere vocem in concilio. Salomon aũt loquebatur ad totam concionem, & mutat modum loquendi, qa aliquando loqtur ſm vulgarem opinionẽ, aliquando secundum veritatem, iõ q legerit cautus sit, vt videat qd ipse a se dicat, qd ſm vulgarem positionem narret. Et hunc librum Iudæi de canone Bibliorum olim resecare voluerũt, vel supprimere, ne prodiret in publicũ, quia eis erroneas sententias statuere videbatur. Ipsi autem distinguere nesciebant, vtrum a se, vel ab aliis diceret, sed vnum fuit, propter quod non fuit abolitus, scilicet in fine eius dicitur vltimo cap. Finem loquendi, omnes pariter audiamus, time Deum, & mandata eius obserua, hoc est omnis homo. Vocatus fuit etiã idida, i. dilectus Domini, quia Deus dilexit eũ in principio regni, dando ei sapientiam, & cuncta bona. Sed post declinauit ad malum propter auaritiam, & superbiam, & vxorum numerositatem, & quod omniũ detestabilius est, idola coluit, & templa idolis fabricauit, vt patet 3. Regum 11. cap. Et de hoc diximus Deuteronom. 17. cap. Fecit autem Salomon tres libros, s. Parabolas, in quibus incipientes docet, tanquam paruulos eos frequentius filios vocans. Secundus est Ecclesiastes, ad proficientes pertinens, in quo cuncta, quę in mundo sunt vana, & contemnenda esse demonstrantur, & ideo incipit: Vanitas vanitatum. Vocatur autem iste liber, secundum nos, concionator, quia loquitur ad concionẽ, & frequẽter ponuntur sententię turbę, siue popularium, & aliquãdo sapientũ, & sacrę scripturæ.

Salomon vxorum numerositate declinauit ad idola.

scripturæ. Vocatur autem in Græco Ecclesiastes, qui F Ecclesiæ loquitur. Dicitur autem Ecclesia in Græco, tota gentis congregatio, & vocatur totus populus Ecclesia, vt patet Deuter. 23. Non intrabunt Moabites, & Ammonites in Ecclesiam Dei, idest in populum, s. accipiendo principatum, vel ducendo vxorem inde. Sic etiam Aristot. ait in 2. Politic. ꝙ non faciunt quædam politię Ecclesiam, idest congregationem popularem. Tertius liber est Cantica Canticorũ, qui pertinet ad perfectos, quia ibi agitur de coniunctione sponsi, & sponsæ, & de sanctis nuptiis, quas anima contemplatiua facit cum dilecto suo Christo. *Mores corrigit.* Hoc agit Salomon in Parabolis, quæ pertinent ad minores, & incipientes, qui mores corrigere debent. Nam perfecti nihil habent corrigendum. *Naturam docet.* G Hoc agit in Ecclesiaste, in quo demõstrat vanitatem in cunctis rebus creatis, quæ sub Sole sunt, quia caducæ sunt, si eis frui velimus. Si autem vtamur dirigendo eas in debitum finem, bonæ sunt, & non vanæ. *Ecclesiam iungit, & Christum.* Hoc agit in Canticis Canticorum, in quibus de cõsummato amore agit, per quẽ amans in amatum transformatur, vt verius sit anima sua vbi amat, quàm vbi animat, & sic sanctum animarum deuotarum, cum Christo contubernium cõsummatur, quia qui adhæret Deo, vnus spiritus est cũ eo. *Sanctarumq; nuptiarum, dulce canit epithalamiũ.* Idest in Canticis Canticorum Salomon cantat dulce canticũ ad honorem istarum nuptiarum. Vocantur nuptiæ sanctæ, quia hic nulla carnis corruptio, nulla fęditas actus, H nullus labor sequitur, sed sunt nuptiæ honorabiles, thorus immaculatus, & sancta affectio: fęlices, qui ad tales nuptias conuocantur. Epithalamium dicitur canticum, quod dicitur super thalamum nubentium ad honorem nuptiarum, & dicitur ab epi, quod est supra, & thalamus.

Hester in Ecclesiæ typo, populum liberat de periculo, & interfecto Aman, qui interpretatur iniquitas, partes conuiuij, & diem celebrem mittit in posteros.

Esther in Ecclesiæ. Hester in tertio ordine scripturarum, scilicet inter agiographa ponitur, vt patet in prologo Galeato. I Et in hoc libro multum vulgata editio abũdat super Hebraicam literam, vt ait Hieronymus super Esther in prologo. Illa quoque loca quibusdam titulis de rubro factis, ab alia litera distinguit. *In Ecclesiæ typo.* Idest in figura Ecclesiæ, quia signat Esther Christum, sicut enim Esther populum Iudaicum a morte liberauit, ita Christus nos omnes morti æternę obligatos per passionem suam absoluit. *Populum liberat de periculo.* Idest populum Iudaicum de morte infligenda, quæ ad pœnitentiam in omnibus Iudæis superuenire debebant, nisi Esther Regem Assuerum placauisset. De ista morte infligi mandata habetur Esther cap. 3. De precibus Reginæ Esther habetur cap. 6. *Et interfecto Aman.* Sicut ipse volebat occidere Mardochęum, & omnes Iudæos, ita ipse patibulo suspensus est, K vt patet Esther 6. cap. *Partem conuiuij, & diem celebrem transmittit in posteros.* Quia in eo die, qua Aman ordinauerat Iudæos occidere, ipsi vice versa occiderunt totam cognationem Aman, & amicos eius, vt patet Esther 8. cap. Et post Mardocheus scripsit ad oẽs Hebræos, quòd quolibet anno die quartadecima, & quintadecima mensis Adar, qui apud nos Februarius dicitur, & coincidit cum Martio, celebrarent magna conuiuia, & facerent diem solennem, vt patet Hester 9. cap.

Paralipomenon liber, idest instrumenti veteris epitome tantus, ac talis est, vt absque illo si quis scientiam scripturarum sibi voluerit arrogare, seipsum irrideat, per singula quippe nomina, iuncturasque verborum, & prætermissæ in Regum libris tanguntur historiæ, & innumerabiles explicãtur Euangelij quæstiones.

Paralipomenon. Iste liber etiam inter agiographa in tertio librorum ordine computatur, vt patet in prologo Galeato. Hunc librum scripsit Esdras, vt diximus in vlti. cap. Deuteronomij. *Paralipomenon.* Nomen Græcum est, vel vt verius loquamur, est participium, & est genitiuus pluris numeri, & idem significat ꝙ relictorum, vel pretermissorum, quia quę in libris Regum tacita, vel decurtata fuerunt, hic exprimuntur, sed non ponuntur hic omnia, quæ in libris Regum, quia nõ fuit intentio huius libri historiam ad plenum retexere, sed quæ relicta fuerant declarare. Et declinatur nominatiuo Paralipomenos: est omnis generis, vt omnia participia. Et est Paralipomenon genitiuus numeri pluralis, & componitur de Para, quod est seorsum, & lipo, verbo Græco, quod est relinquere, quasi prætermissorum, vel seorsum relictorum, vt ait Magister Matthę. Vindocinen. vel vt ait Papias, & Huguitio, dicitur a Para, quod est præter, & hypo, quod est sub, & menos, quod est defectus quasi prætermissorũ supplẽs defectũ. *Instrumenti veteris epitome.* Idest abbreuiatio veteris testamẽti, qa abbreuiãtur ibi oẽs historiæ genealogiarũ ab Adam vsq; ad Babylonicã captiuitatẽ. Instrumentũ vetus, dr̃ lex vetus, qa nos instruit in credendis, amandis, & sperãdis, & generaliter in oĩ agibili. *Epitome.* Epitomes per declinationẽ Græcam, vel epitoma epitomatis: Dicitur abbreuiatio, & dr̃ ab epi, quod est supra, & tomos, quod est sectio, vel diuisio, quasi præcisio, quia breuis sententia præcisa sit. *Talis, ac tantus est.* Idest taliter dilucidat scripturas ponẽdo aliquas breues annotationes historiarũ, temporũ, vel personarum, quæ multũ res gestas dilucidant. *Tantus est.* s. in capacitate, qa breuiter totã historiã percurrit a mundi origine vsq; ad captiuitatẽ Babylonicam. *Vt absque illo.* Idest non sciendo istum librum. *Sibi voluerit arrogare.* Idest voluerit attribuere, dicendo ꝙ totã sacram scripturam intelligit, nõ intelligendo hunc librum. *Seipsum irrideat.* Idest seipsum irridebit, qa inueniet se errasse, quia volẽs determinare in aliqua historia tẽpora, vel personas, siue quædam alia particularia, si non scit istum librum, errabit, & cum compererit se errasse, seipsum irridebit, ꝙ falsè sibi nomen scientis attribuerit. *Per singula quippe nomina, iuncturasque verborum.* In hoc libro plura nomina propria ponuntur, q̃ in aliquo alio libro, qa ista relicta fuerant in alijs libris, & multum explicant de historia, & certificant nomina propria posita in contextu. *Iuncturæ verborum.* Dicuntur continuationes sententiarum, & in his tangũtur multæ historiæ relictæ in libris Regum, & quia in libris Regum aliquæ historiæ satis late recitatæ fuerunt, ponuntur hic sub breuitate, & ponuntur multæ iuncturæ verborum, idest multę historię. Et in qualibet breui iunctura declaratur aliquid quod in alijs libris relictum fuerat. *Et innumerabiles explicantur Euangelij quæstiones.* Hoc est verum, quantum ad genealogias, quas describunt Matthæus, & Lucas. Matthęus quidem via compositiua, s. ab Abraham vsque ad Christum: Lucas autem modo resolutorio, s. a Christo vsque ad Adam, & Deum: & quia in isto libro explicantur valde genealogiarum succedentium ordines, ideo questiones Euãgelicas cognoscere facit.

Esdras, & Nehemias, adiutor videlicet, & cōsolator a Domino in vno volumine coarctantur, instaurant tēplum, muros extruunt ciuitatis, omnisque illa turba populi redeuntis in patriam, & descriptio sacerdotum, Leuitarum, Israel, Proselitorum, ac per singulas familias murorum, ac turrium opera diuisa, aliud in cortice præferunt, aliud in medulla retinent.

Esdras, & Nehemias. Isti libri in tertio ordine Canonis, s. inter agiographa scriptitantur. Aliquę tamen Bibliæ vnum tertium librum Esdrę habent, qui valde apocryphus est. Liber autem Nehemiæ ponitur post librum primum Esdrę, & cum libris eius computatur, post quos sequitur secūdus Esdræ. *Adiutor videlicet, & consolator*. Quia vt ait Isidorus 7. Etim. Esdras adiutor, Nehemias consolator interpretatur: quodā enim præsagio futurorum ista nomina sortiti sunt: fuerunt enim in adiutorium, & consolationem omni populo Iudæorum de captiuitate ad patriam redeunti. *In vno volumine coarctantur*. Idest computantur ꝓ vno libro, vt patet in prologo galeato, in quo ponuntur esse nouem libri in tertio ordine agiographorum, quorum est vnus Esdras, & non solum computantur Esdras, & Nehemias pro vno volumine, sed etiā pro vno libro, quia primus Esdrę, & Nehemias accipiuntur tāquàm vnus liber. Et secundus Esdrę accipitur pro alio libro, & sic dicit Hieron. in prologo galeato, ꝙ tā apud Iudæos, vel magis apud Græcos, & Latinos in duos libros diuisus est. *Instaurant templum*. De hoc agitur in primo libro Esdræ cap. tertio. Et deinde agitur de impedientibus aduersarijs, & varijs laboribus in ædificando. *Instaurant muros*. Quia Nabuzardā eos ad terram deduxerat, & de hoc in libro Nehemiæ, qui fuit princeps, & gubernator Iudæorum in restaurādo muros a cap. 3. vsque ad 7. *Omnis illa turba populi redeuntis*. De qua agitur Esdræ primo cap. 2. *Descriptio sacerdotū, & Leuitarum*. De his primo Esdræ primo cap. octauo. *Et Proselytorum*. Dicuntur Proselyti conuersi ad iudaismum, quia ascenderunt cum eis aliqui de terra Babylonis. *Murorum, & turrium opera diuersa*. De his in libro Nehemiæ in cap. 3. vsque ad 7. *Aliud in cortice præferunt, aliud continent in medulla*. Quia allegoricè multa signātur, & tropologicè per istas ædificationes, & hostium incursus, s. tentamenta mundi, carnis, & diaboli in bonis actibus, sed tamen literalis sensus est, qui in cortice est, quoniam parabola nulla ibi est.

Cernis me scripturarum amore raptum excessisse modum epistolæ, & tamen non implesse, quod volui. Audiuimus tantum quid nosse, quid cupere debeamus, vt & nos
Psal. 118. quoque possimus dicere: Concupiuit anima mea desiderare iustificationes tuas in omni tempore. Cæterum illud Socraticum impletur in nobis: Hoc tantum scio, quod nescio.

Cernis me. Vult hic Hieron. continuare libros noui testamenti ad veteres libros, & facit quandam interpositionem, in qua se excusat de prolixitate epistolæ, & agit duo, primo ponit affectum suum ad sacram scripturam, secundo incipit dicere de nouo testamento. *Ibi tangam, & nouum*. Circa primum. *Cernis me scripturarum amore*. Idest vt declararem aliquid de continentia, & difficultate scripturarum veteris testamēti. *Excessisse modum*. Idest quantitatem epistolæ, quia epistola breuis esse debet: ista autem magis nomen libelli, quā epistolæ retinebit. Volebat tamen se excusare de prolixitate in prin. 6. cap. dicens: nec enim epistolaris angustia euagari longius patiebatur. *Nec tamen implesse, quod volui*. Idest licet tantum scripserim, & tamen nondum dixi quicquid dicere volebā, quia adhuc manet declarare difficultatem librorum noui testamēti. Vel quia in libris iam dictis nō explicuit quicquid volebat, cum adhuc maior difficultas sit in eis. *Audiuimus tamen quid nosse, quid cupere debeamus*. Idest licet nō impleuerim quid volebam declarando totalem difficultatem: tamen hęc vtilitas hinc est, quia audiuimus, quod nosse debeamus; quia libros veteris testamenti iā dictos intelligere debemus. *Et cupere debemus*. Idest si non intelligimus, saltem debemus desiderare intelligere; vel debemus desiderare facere, quę in his libris continentur: sed primum magis cōsonat. *Vt nos quoque dicere possimus*. Sicut Dauid dicebat ista, quę sequūtur desiderando cognitionem diuinarum scripturarū, ita & nos dicere possumus desiderādo. *Concupiuit anima mea desiderare iustificationes tuas in omni tempore*. Idest ego concupiui, ꝙ desiderarem semper iustificationes tuas, s. considerando in eis, quia multum affectum excitant, & sic Dauid rogabat, ꝙ desideraret, quia etiam desiderare bonum non est à nobis, sed Deus dat; ideo nos rogare debemus, vt bene velimus, & diligamus omni tempore. *Cæterum illud Socraticum impletur in nobis*. Hic confitetur humiliter se ignorare iuxta dictum Socratis. *Hoc solum scio, quòd nescio*. Idest non scio aliquid, nisi quia scio me ignorare, & ponitur hic, quòd, pro coniunctione, & non nominaliter; & solum ponitur pro aduerbio, & non pro nomine.

Et si dicas quomodo Socrates, qui tantus Philosophus erat, & Hiero. tantum sapiens, poterāt verè, & ex consciētia confiteri se scire, quia sciebant multa scire? vident ergo ironicè, ꝙ est vitium occultationis, & diminutionis excellentiæ, vt patet in fin. secundi ethi. Respondetur, ꝙ Socrates, nec Hiero. non dicebant se totaliter nihil scire, sed nihil scire perfectè. Et hoc verum est, quia nullam veritatem quantumcunque minimam potest aliquis perfectè cognoscere in via, quia nullius speciei differētiam cognoscimus, nec propriā passionem. Et cum species sint supposita artium, vel cognitionum; ideo nihil perfectè cognoscetur. Sed habemus quandam viam aliqualiter inuestigatiuam quorundam planorum.

Quomodo Socrates potuit dicere se nescire cū esset sapiens.

Nihil perfectè scitur.

Tangam, & nouum breuiter testamentum. Matthæus, Marcus, Lucas, & Ioannes quadriga Domini, & verum Cherub, quod interpretatur scientiæ plenitudo, per totum corpus oculati sunt, scintillæ emicant, discurrunt fulgura, pedes habent rectos, & in sublime tendentes, terga pennata, & vbique volitantia, tenent se mutuo, sibique perplexi sunt, & quasi rota in rota voluuntur, & pergunt quocūque eos flatus Spiritussancti perduxerit.

Tangam & nouum. Ista pars, in qua agitur de libris noui testamenti durat vsque ad illam partem. *Oro te*. Et continet tot partes, quot libri sunt noui testamenti, partes per se patent. *Tangam & nouum breuiter testamentum*. Scilicet non explicans, quæ difficultates sunt in eo. *Matthæus, Marcus, Lucas, & Ioannes quadriga Domini*.

Euangelistę quadrigę Domini nuncupati sunt.

Vocantur

Vocantur isti quatuor Euãgelistæ quadriga Domini, quia sunt quatuor. quadriga autem a numero equorũ dicitur; quia quatuor equos habet: & sic dicitur biga, quæ duos equos habet, triga quę tres habet. Et vocantur isti quadriga, quia in eorum quatuor scriptis portatur Christus per quatuor plagas mũdi, sicut per quadrigam. *Et verum Cherubim.* Quilibet Euangelista vocatur Cherubim; quia interpretatur scientiæ plenitudo: fuerunt enim repleti spiritu ad scribendum Euangelia, a quibus tota nostra sapientia deriuatur. *Per totum corpus oculati sunt.* Hoc refert ad visionem quatuor animaliũ, quæ vidit Ezechiel, vt patet cap. 1. Et ista animalia erant ante, & retro plena oculis, ad significandũ ꝙ videbant præsentia, præterita, & futura. Et erãt species animalium diuersæ, sed quodlibet eorum erat Cherub, vt patet Ezech. 10. c. ideo vocauit supra Euangelistas Cherubim, quia per illa quatuor animalia accipiuntur. *Scintillæ micant.* Quia dicitur Ezech. 1. ꝙ aspectus illorum animalium erat, quasi carbonũ ignitorum, & signat ꝙ intra se charitate ardent, & sapientiæ claritate alios illuminant, & exemplis docent. *Discurrunt fulgura.* Quia dicitur in visione illa, quòd animalia ibant, & reuertebantur in similitudinem fulguris coruscantis, & hæc signant comminationum terrorem, per quem a mala operatione reuocant. *Pedes habent rectos.* Quia dicitur in visione pedes eorũ pedes recti: sunt enim pedes affectiones, quia sic affectionibus, sicut pedibus mouemur. Et istæ sunt rectæ in illis animalibus; quia in Deum tendunt totali amore, & desiderio, aliosque ad rectitudinem prouocant affectionum. *Et in sublime pendentes.* Ista est explicatio superiorum, quia nunquàm affectiones rectę sunt, nisi cum in sublime tendunt, idest in Deum, cum ad terram tendunt curuæ fiunt. *Et terga pennata.* Idest cooperta pennis. Terga posteriores corporis partes sunt, & signant exempla viuendi, quæ posteris reliquerunt pennata sunt, idest virtutibus cooperta, quia sicut pennæ corpus in altum eleuant, ita virtutes nos Deo coniungunt. *Vbique volitantia.* Quia omnes docent, omnes increpant absque acceptione personarum. *Tenent se mutuo sibique perplexi sunt.* Dicitur in visione; iunctæ erant pennæ eorum alterius ad alterum. signat, quòd quatuor Euangelistæ sibi in dictis connexi sunt, ut ꝙ vnus sentit alius sentiat. *Et quasi rota in rota inuoluũtur.* Sic dicitur in visione, quòd erat rota in medio rotæ, qđ ad superiorem sententiam redit, quia vt ait Hierony. in quodam prologo, super quatuor Euangelistas; Si requiris quid Matthæus de incarnatione sentiat, hoc nimirũ, qđ Marcus, Lucas, & Ioãnes. si quęras quid Ioãnes sentiat, hoc nimirum, quod Lucas, Marcus, & Matthæus: si quæras quid Lucas: hoc qđ Marcus, & Ioannes, & Matthæus: si quæras quid Marcus, hoc ꝙ Matthæus, Lucas, & Ioannes. Ecce rota in rota: ecce reuolutio gloriosa. *Pergunt quocunque Spiritus Sancti flatus eos duxerit.* Quia omnia, quæ dixerunt Spiritu sancto dictante dixerunt. Sic dicitur in visione, & vnumquodque eorum coram facie sua ambulabat, vbi erat impetus spiritus, illuc gradiebantur.

Declaratio Ezech. quatuor animaliũ, per quę significantur quatuor Euangelistæ.

Paulus Apostolus ad septem scribit Ecclesias: octaua enim ad Hebræos à plerisque extra numerum ponitur. Timotheum instruit, ac Titum, & Philemonem, pro fugitiuo famulo deprecatur. Super quo melius tacere puto, quàm pauca scribere.

Paulus Apostolus. Hic ponuntur libri noui testamẽti, qui post Euangelia secũdam habent auctoritatem, scilicet epistolæ Pauli, qui fuit doctor gentium. *Ad se-*
F *ptem scribit Ecclesias.* Scilicet ad Roma. vnam, ad Cor. duas, ad Galatas vnam, ad Ephesios vnam, ad Philippen. vnam, ad Colossen. vnam, ad Thessalonicen. duas. Scribit ad Timotheum duas, ad Titum vnam, ad Philemonem vnam, ad Hebræos vnam, quæ simul 14. epistolæ sunt. *Octaua enim ad Hebræos.* Quia post septẽ Ecclesias, sequitur octaua Ecclesia Hebræorum, ad quã scripsit. *A plerisque extra numerum ponitur.* Quia noluit, ꝙ ponatur inter epistolas factas à Paulo, sed ab aliquo alio. De quo Hieronymus in prologo super omnes epistolas ait; Quorundam insania percutitur dicẽtium epistolam, quæ ad Hebræos scribitur, non fuisse Pauli, sed Barnabæ, vel Clementis, vel Tertuliani, vel Lucæ, quos in hunc errorem occasio duxit huiusmodi,
G quia hec salutatio eius nomine intitulata præscribitur, & longe facundiore, & splendidiore stylo, quàm cæteræ est edita. Quibus sufficienter respondetur hoc modo, quia si ideo non est dicenda Pauli, qa nomẽ eius in titulo non habetur, ergo nec Barnabæ, nec alicuius prædictorum, cum nullius eorum nomine prętitulata sit. Nec ob id Pauli non est putanda, quia diligentius est scripta; cũ naturale sit vnicuique plus valere in sua lingua, quàm in peregrina: illam enim Hebraicè, ceteras scripsit Græcè. Nomen vero suum, ideo p̃mittere noluit, quia eis odiosus erat eum legis destructorem arbitrãtibus, quo circa de legis, atque cęremoniarum abolitione tractaturus rectè nomen suum subticuit, ne præscripti nominis inuidia vtilitatẽ sequentis
H excluderet lectionis. Est illa itaque Pauli, sicut aliæ. *Timotheum instruit.* Mittens ei duas epistolas: erat enim Timotheus ordinatus episcopus Asianus Asiæ minoris, siue Ephesi. Et in prima instruit eum de executione sui officij; in secunda autem ad martyrij palmam mouet, & vt cautè tueat se a Gręcis. *Et Titum.* Iste erat discipulus, quem ordinauit Cretensem episcopum, & eum docet circa pontificale officium. De his magis diximus in cap. 3. huius prologi. *Philemonem pro fugitiuo famulo deprecatur.* Philemon erat vir Colossen. literatus, & honestus: nõ tamen ecclesiastico ordine pręditus, a quo Onesimus seruus aufugerat ad Apostolũ. A quo audito Euangelio baptizatus est. Pro quo scribit Apostolus ne moleste ferat Onesimi absentiam. *Super quo.* Idest super epistolis Pauli. *Melius puto tace-*
I *re, quàm pauca scribere.* Si vellet scribere aliquid continẽs epistolarum difficultates, oportebat multũ valde scribere, quod non conueniebat: si autem paucum dicat, nihil declarabit: magis ergo valet nihil scribere.

Actus Apostolorum nudam quidem videntur sonare historiam, & nascentis Ecclesiæ infantiam texere: sed si nouerimus scriptorem eorum Lucam esse medicum, cuius laus est in Euangelio, animaduertemus pariter omnia verba illius animæ languentis esse medicinam. Colos. 4. 2. Cor. 8.

K *Actus Apostolorum.* Iste liber ponitur in Canone librorum noui testamenti: post epistolas Pauli. Est sextus in ordine, quia Euangelistę quatuor libros faciunt. Epistolæ Pauli in ordine locum quintũ tenent, Actus Apostolorum sexti sunt, Canonicæ epistolæ septimæ sunt, Apocalypsis Ioannis loco vltimo collocatur. *Nudam videntur sonare historiam.* Et sic est quantum ad literam, quia ibi de Petro, & alijs Apostolis prædicantibus agitur, & vltimate de Paulo p̃ se, de quo maior libri pars est. *Et nascentis Ecclesiæ infantiam texere.* Idest quòd in illo libro ea, quæ acciderunt in infantia Ecclesiæ, idest in principio eius narrantur, quia ibi agitur de his, quæ acciderunt mortuo Christo, *Sed si nouerimus*

Scriptorem eorum Lucam esse Medicum. Lucas medicus erat, vt patet ad Colossen.4.cap. vbi dicitur salutat vos Lucas medicus, & ipse scripsit Euangelium, & acta Apostolorum. *Cuius Laus in Euangelio est*. Idest in illa epistola Pauli ad Colossen.quæ vocatur Euangelium, quia omnes suæ epistolæ vocantur Euãgelium, vt patet ad Gala.1.cap.vbi dicitur Euangelium, quod vobis prædico non accepi ab homine. Etiam vocat ibi Euãgelium omnem prædicationem de verbis fidei, cum dicitur: Miror ꝙ sic tam cito transferimini ab eo, qui vos vocauit in gratiam Christi in aliud Euangelium. Vel dicitur laus eius in Euangelio, non quòd ponatur laus sua in aliquo Euangelio, sed quòd in hoc ipse laudabilis valde erat, quòd Euangelium bene ordinasset. *Animaduertimus omnia verba illius languentis animæ esse medicinam*. Quia medici sanitatem curant. Sic ergo Lucas curaret de salute animæ, quia iam animarum medicus erat, & non corporum, sicut Petrus effectus fuerat piscator hominum, vt patet Matth.4.cap.

Iacobus, Petrus, Ioannes, Iudas, septem epistolas ediderunt tam mysticas, quàm succinctas, & breues pariter ac longas: breues in verbis, longas in sententijs, vt rarus sit, qui non in earum cęcutiat lectione.

Iacobus, Petrus. Hic ponitur septimus liber Canonis noui testamenti, scilicet epistolæ Canonicæ, quæ vocantur Canonicæ, vel Catholicæ, idest Regulares, vel vniuersales, secundum Isido.7.Etimo. quia non vni populo, vel personæ, vt epistolæ Pauli directæ sunt, sed omnibus Ecclesijs generaliter diriguntur. Vel dicuntur catholicæ, quia a veritate catholicę fidei nō declinant, vel catholicæ a catha, quod est vniuersale, qa vniuersales sunt, vel dicũtur Canonicæ, idest Regulares, quia a tota Ecclesia regulariter recipiuntur ad differētiam epistolarum pseudo Apostolorum scriptarum, sub nomine verorum Apostolorum, quas Ecclesia regulariter non recipit. *Septem epistolas ediderunt*. Iacobus vnam, Petrus duas, Ioannes tres, Iudas vnam, non ille nequissimus Iudas, qui Christũ vendidit, sed alius, qui cum Simone Apostolo prædicauit: quorum festum eadem die colit ecclesia in Octobri. *Tam mysticas, quam succinctas*. Mysticus occultus est. Est sensus, quòd quanto istæ epistolæ breues, siue succinctę fuerunt, tanto obscuriores sunt: breuitas enim obscuritatem parit; quia vt ait Horatius in arte poetica:

Obscurus fio dum breuis esse laboro.

Prolixitas aũt tędij mater est, quare vtrũque sapienter moderandũ est. Sed in scripturis sacris, q̃ diuinis oraculis inspiratę sũt, nec spernere possumus, nec debemus: sicut nec vituperãdi sunt Prophetę, qa obscurè locuti sunt, qa Deus sic loqui mãdauit. *Breues pariter, & lõgas*. Breuitas refertur ad literam, lõgitudo ad sententiam, sicut dicimus, quòd principia sunt minima secundum quantitatem, & infinita in virtute. *Vt rarus sit, qui nõ in earum lectione cęcutiat*. Idest rari sunt, qui eas clarè intelligere possint, sed omnes cęcutiũt, idest aliqualiter deuiant, vel obstacula inueniunt, quemadmodum cęci. Cęcutio verbum quartę cõiugationis est: & significat. cęcum esse, vel cęcum fieri.

Apocalypsis Ioannis tot habet sacramenta, quot verba. Parum dixi, & pro merito voluminis laus omnis inferior est. In verbis singulis multiplices latent intelligentiæ.

Apocalypsis Ioannis. Iste est octauus liber, & vltimus Canonis noui testamẽti, & Apocalypsis interpretatur A reuelatio: & dicitur ab apo, quod est re, & calipto, q̃d est velare, quasi reuelare, quia omnia illa, quæ in illo libro cõtinentur reuelata fuerunt ei Dominica die, dũ staret relegatus in insula Pathmos mãdato Domiciani Imperatoris. Fuit aũt Ioãnes Euãgelista, immo euãgelistarum maximus, quia diuinas personas, & ęternã generationem luculentissimè scripsit. Fuit autẽ Apostolus, quia epistolas canonicas tres scripsit: fuit Propheta, quia reuelationẽ de toto statu Ecclesię habuit. *Tot habet sacramenta*. Idest secreta. *Quot verba*. Iste modus loquẽdi hiperbolicus est; quia etiam si multa mysteria essent, tamen non essent plura, quàm orationes; quia vna dictio per se nullũ mysterium signat: sed dicitur hoc propter multitudinem secretorum; qa nullus liber est in tota sacra scriptura, qui sub tam parua B quantitate tanta mysteria claudat. *Parum dixi pro merito voluminis omnis laus inferior est*. Idest licet dicamus, quòd in quolibet verbo est vnum secretum, hoc non æquiparatur merito libri, quia quantumcunque laudemus, magis laudabilis semper erit. In verbis singulis multiplices latent intelligentię, qa multa sunt in Apocalypsi, quæ varias expositiones recipiunt.

Oro te, frater charissime, inter hæc viuere, ista meditari, nihil aliud nosse, nihil aliud quærere: nonne videtur tibi iam hic in terris regni cœlestis habitaculum? Nolo vt of- C fendaris in scripturis sanctis simplicitate, & quasi vilitate verborum, quæ vel vitio interpretum, vel de industria sic prolatę sunt, vt rusticam concionem facilius instruerent, & in vna eademque sententia aliter doctus, aliter audiret indoctus.

Oro te. Supra probauit difficultatem scripturarum in nouo, & veteri testamento; hic demonstrat sacram scripturam propter verborum incompositionem nõ esse cõtemnendam, & agit duo, primo ponit quod dictum est, secundo excusat se non reputando se magistrum. *Ibi non sum petulans*. Circa primum. *Oro te, frater charissime*. Pauline. *Inter hæc viuere*. Idest, ꝙ tota D tua vita, vel conuersatio sit in scripturis supra nominatis. *Nil aliud nosse, nil quærere*. Scilicet principaliter, quia nõ debemus addiscere aliquã scientiam tanquã finem, & dominam pręter sacram scripturam; sed bene licet alias seculares artes addiscere, vt subseruiũt sacræ scripturæ, vt ingenium acuant ad clarius intelligẽdum sacram scripturam. Etiam poeticam artẽ, inquãtum subseruit sacræ scripturę, & sic omnes Doctores Catholici antiqui in poematibus fuerunt instructi, ut patet in Augustino, & in cæteris si eorũ opera relegamus. *Nonne tibi videtur iam hic in terris regni cœlestis habitaculum possidere?* Quia homo relegens scripturas, in quibus promittitur vita ęterna attenditur ad desideriũ E ęternorum, & per continuã lectionem de ęterna beatitudine certus videtur. *Nolo vt offendaris in scripturis sacris*. Idest nolo, ꝙ tu habeas causam peccandi in sacris scripturis contemnendo eas ex rusticitate verborũ, quod contingeret, quia magna ingenia res paruas, & incultas despiciunt. Et dicit hoc Hieronymus, quia ipse in hoc offenderat contemnens sacras scripturas, & legens affectuosè libros rhetoricos Ciceronis, quia displicebat ei incultus sermo prophetarum; & ideo à Domino grauiter flagellatus est, vt patet in Decretis. 37.dist.in cap. legimus de Beato Hieronymo. *Simplicitate*. Quia verba non nitent fucis rhetoricis colorata, sed nuda verborum serie veritatem indicant, quam intendunt

intendunt

intendunt. *Et quasi vilitate*. Quia verba, quæ nullum ornatum habent, vilia reputantur. *Quæ vel vitio interpretum*. Ista est vna causa incompositionis verborum, scilicet vitium interpretum, idest translatorum, qui congrua non decorauerũt facundia. Ista aliqualis causa est, sed non valde magna, quia hoc teneret, si sacra Scriptura sub ornato stylo in Hebręo scripta foret, & post trãslatores eius ornatum per ignorãtiã deturpassent. Sed in Hebræo etiam sub rudi stylo sacra scriptura continetur. *Vel de industria*. Idest sciẽter sic factum est, vt rusticam concionem, idest turbam. *Facilius instruerent*. Quia simplices magis erudiũtur verbis planis, quàm valde ornatis, vel subtilitate iũcturę coniunctis, quia vim rhetoricam, & colores populus non intelligit. *Vel in vna eadem sententia aliter sentiret doctus, & aliter indoctus*. Ista causa est ad exercendum ingenia: cum enim sententię rhetoricę sunt ita subtiles, & politæ dictiones, & orationes mutuo copulantur, quia sensus multiplicitatem, & cõmunem amphybologiam prorsus excludunt. In verbis autem aliqualiter rusticanis amphybologia, & sensus multiplicitas frequenter euenit. Vel quia si rhetorica compositio esset, indocti nihil intelligere possent: cum autem sic incompositè tradita est, aliter indocti pro capacitate sua intelligunt, & aliter docti, qui subtilius speculantur.

Rationes cur sacra scriptura nõ a Deo lepido sermone sit cõstructa.

Non sum tam petulans, & hebes, vt hæc me nosse pollicear, & eorum fructus capere in terra, quorũ radices in cęlo fixæ sunt, sed velle me fateor, sedẽti me præfero, magistrũ renuens, comitẽ me spondeo, petenti datur, pulsanti aperitur, quærens inuenit. Discamus in terris, quorum scientia nobis perseueret in cęlo, obuijs te manibus excipiam, & vt inepte aliquid, ac de Hermagorę tumiditate effundam, quicquid quęsieris tecum scire conabor.

Matth. 7. Luc. 11.

Non sum tam petulans. Hic ponitur secundum, scilicet excusatio assumptionis magistri, & agit duo, primo arrogantiam vitat, secundo Paulinum ad veniendum incitat, ibi. *Comitem me spondeo*. Secunda in sex partes, quia ponuntur sex allicitiua ad veniendum, s. status æqualitatis, secundum proficiendi facultas, ibi. *Petenti dabitur*. Tertium sacræ scripturæ dignitas, ibi. *Discamus in terris*. Quartum hospitis vrbanitas, ibi. *Obuijs te manibus*. Quintum est comparãdi voluntas, ibi. *Et vt ineptè*. Sextum amicabilis societas, ibi. *Habes amantissimum*. Circa primum. *Non sum tam petulans*. Idest tantam laudem, vel honorem desiderans. Dicitur petulans à verbo Petulor pro luxuriari, vel actum carnalem frequenter petere, vel appetere. Vnde animalia multum luxuriosa, petulca vocantur: & indè dicitur petulãs, idest importunè, vel supra rationem appetens. *Aut hebes*. Idest stultus, vel me ignorans. *Vt hoc me nosse pollicear*. Idest vt dicam me scire totam sacram Scripturam, & quòd in ea magister efficiar. Vnde stultum valde videtur, & valde præsumptuosum, vt aliquis se totam sacram Scripturam intelligere dicat. Et tamẽ potest aliquis ista dicere duobus modis, quibus consueuimus peccare, vel propter inordinatum desiderium laudis, & honoris, vt quia passio fortis est, etiam si intellectus cognoscat malum esse, & isti vocantur petulantes, scilicet, quia sciunt se nescire totam sacram scripturam, & tamen propter laudis desideriũ dicunt se scire. Alio modo peccamus quando intellectus deficit in iudicando, etiã si voluntas non sit inor-

F dinata, vel passio non sit vehemens, & isti vocantũ ignorantes, vel hebetes, & sic est si aliquis tãtum desiperet, vt se scire totam scripturam sacram existimaret. *Vt pollicear eorum fructus carpere in terris, quorum radices in cœlo fixæ sunt*. Fructus sacræ scripturæ est intelligẽtia eius: radices eius sunt in cœlo, quia omnis sacra Scriptura Deo dictãte composita est, vt patet 2. Petri. cap. primo. Non enim aliquando volũtate humana allata est prophetia, sed Spiritu Sancto dictante locuti sunt sancti. Stultum est enim quòd aliquis existens in terra, idest, qui nondum speciali lumine multum eleuatus est, intelligat perfectè sacras scripturas: in patria autem omnes perfectè intelligent, quid Deus intendat dicere in illa prophetia, vel scriptura: qui enim Spiritu Sancto

Fructus sacræ scripturæ.

G repleti sunt perfectè intelligunt, vt Apostoli, qui verissimè, & complete totam scripturam intellexerunt. Aliqui vocant fructus scripturæ illos, quos enumerat Apostolus ad Gala. quinto. s. Charitas gaudiũ, &c. sed hoc nihil ad propositũ, quia ipse agit hic de intelligentia, & magisterio sacræ Scripturæ: istos autem fructus spiritus multi nõ intelligentes sacras scripturas habẽt, quia sunt in affectu, & non in intellectu. *Sed velle me fateor*. Idest licet non intelligam sacras scripturas; tamen vellem eas perfectè intelligere. *Sed eniti me profiteor*. Idest profiteor me laborare quantum possum, vt intelligam. Enitor, significat valde niti, idest valde laborare. *Sedenti me præfero*. Idest licet ego non intelligam perfecte sacram scripturam; quia tamẽ laboro

H quantum possum, sedenti, idest otioso non laboranti præferendus sum. *Vel sedenti me præfero*. Idest licet non vocer magister, nec sim, tamen præfero me sedẽti, idest pono me apud sedentem, audire volentẽ sacrę scripturæ doctrinam. Sed prima expositio melior est. *Magistrum renuens*. Idest nolens dici magister, vel accipere formam magistri. *Comitem me spondeo*. Idest promitto tibi, quòd ambo tanquam socij simul laborabimus, vt intelligamus, & illud est primum allicitiuum, vt veniret Paulinus, s. status ęqualitatis, quia comites æquales sunt. *Petenti datur*. Hic ponitur secundum, scilicet proficiẽdi facultas, & est sensus: si enim ambo vt socij inquirẽdo in scripturis laborabimus, Deus dabit intellectum, quia petenti datur, vt patet Matthę. 7. & Luc. 11. & de hoc Iacobus primo cap. canonicæ: Si

I quis indiget sapientia petat a Deo, qui dat omnibus affluenter, & nemini improperat. *Pulsanti aperitur*. Est metaphora de stante ad ianuam; quia si cõtinuat, aperietur ei; ita Deus omni pulsanti aperit. *Quęrens inuenit*. Idest si aliquis quærat per continuum studium inueniet, Deo demonstrante. *Discamus in terris, quorum scientia perseueret nobis in cœlo*. Hic ponitur tertium allicitiuum, scilicet sacræ Scripturæ dignitas, quia sciẽtia sacrarum scripturarum permanet in patria, alię autem non. Et sic videtur intelligi, quod habetur prima ad Corin. 4. cap. siue scientia destruetur. Sed contra quia in patria intellectus nostri puriores erũt, detracta corruptibilitate corporis, quæ aggrauabat animam, & retardabat ad intelligendum, vt patet Sapien. 9. capit.

An aliæ scientię p̃ter Theologiã permanebunt in patria.

K & applicato intellectu nostro ipsi summo lumini, scilicet diuinæ essentiæ reducetur ab omni potẽtialitate sua ad actum. Cum ergo intellectus noster sit in potentia ad intelligendũ omnia naturalia, quæ non sunt maiora eo, in gloria omnia naturalia intelliget, & sic oportet concedere, ꝙ nullus erit in Paradiso, qui non intelligat omnes res naturales, alias non esset beatus, cum non esset repleta tota potentialitas sua. Itẽ quia in vita æterna est summa quietatio omnium virium nostrarum; sed nulla potẽtia receptiua totaliter quietatur, donec repleatur sua potentialitas; ergo oportet intelligere omnia, ad quæ in potentia eramus, vt intelligeremus. Item quia dicitur Psalm. 16. Satiabor cum

apparuerit

apparuerit gloria tua. Satietas autem dicit totalē repletionem, quia ꝙ nondum totaliter repletum est, adhuc mouetur in aliqd vltra, p quod repleatur. Sicut patet de prima materia, quæ semper est in potentia ad alteram formam, & frequenter acquirit, & perdit, qa nulla forma adueniens totam materię potentialitatē replet. In cęlestibus aūt corporibus, quia formę illę perfectæ sunt, non appetit materia aliquam aliam formā. Et si dicas ex hoc sequetur, ꝙ nullus sit beatus, qa quilibet, qui est in Paradiso, pōt tm̄ de Deo cognoscere, sicut B. Virgo, quia intellectus suus, & cuiuslibet alterius beati sunt eiusdem rōnis; sed nullus est, qui tm̄ intelligat, ergo nullus alius est beatus. Item nec Virgo mater erit sic beata, quia manifestum est, ꝙ ipsa potest plura intelligere, Deo volente, q̄ nunc intelligit. Ergo nondum est beata, quia nondū habet illa, & est in potentia ad illa; & quantumcūque detur, poterit semper Deus ei plura dare, ergo non poterit esse beata. Rn̄detur, ꝙ quilibet, qui est in patria est beatus, nec est in potentia ad intelligendū plura, quàm intelligit: si aūt daretur potentia in aliquo ad magis, impossibile erat esse beatum, donec haberet illam potentiam. Et notandum, ꝙ potētia passiua est, quædā virtus receptiua. Qui ante est in potentia ad vidēdum, audiendum, vel intelligendum: habet potentiam receptiuam, siue virtutem, quæ est quędam capacitas. Vnde non dicitur, ꝙ est lapis in potentia ad videndum, quia nō habet virtutem receptiuam, siue capacitatem. Ita non dicimus, ꝙ auris nostra, vel auditiua potentia est in potentia ad audiendum albedinem, & nigredinem, quia nō habet virtutem receptiuam. Sic etiam dicimus, ꝙ non est in potentia oculus noster ad videndum animam separatam, quia non est proportio inter potentiam de natura corporis, & substantiam incorpoream, quia non potest potentia tam imperfecta, a tam nobili substantia pati, vt recipiat illam. Sic est de intellectu, habet enim intellectus noster capacitatem quandam rerum, quas intelligit, & ad illas est in potentia. Si autē aliquæ res sunt, quarum capacitatē intellectus noster nō habeat, non est in potentia ad intelligendas illas, sicut dicebamus, ꝙ non est lapis in potentia ad videre: sed aliqua res est, quæ excedit intellectum nostrum, vt Deus, qui infinitus est, ergo ad illum non est in potentia noster intellectus naturaliter, quia non est proportio inter infinitum, & finitum, & sic dicebamus, ꝙ oculus corporalis non est in potentia ad vidēdum animā separatā. Et sic dicendum est, ꝙ nulla anima, etiam separata, ēt Christus in cœlo empyreo est naturaliter in potentia ad intelligēdum Deum, nec modicum, nec multum. Et si dicas cōtra quia nos existētes in via intelligimus aliquid de Deo naturaliter, qa vt ait Apostolus ad Roman. primo, quod notum est Dei, manifestum est illis. Respondetur, ꝙ indirectè bene cognoscimus aliquid de Deo, sicut est cognitio fidei, & cognitio naturalis. Sed cognitione directa, quæ est quando ipsa potentia passiua patitur ab obiecto, per seipsum non cognoscimus Deum, & hoc est intelligere per essentiam. Nulla autem anima, nec cōiuncta, nec separata natura est in potentia ad intelligendum Deum per essentiam; quia intellectui nostro solum fuit data capacitas naturaliter ad intelligenda ea, quæ sunt infra ipsum, scilicet entia naturalia. Si autem dicas, quomodo ergo beati Deum intelligent? Respondetur, ꝙ Deus dat intellectui beatorum capacitatem quandam ad intelligendum ipsum, & ista capacitas datur secundum quantitatem meritorum. Et ad hanc propriè pertinet præmium substantiale; & sic Virgo Maria, quia plusquā aliquis beatus meruit, maiorem capacitatem recepit: quare plura dę Deo intelliget, & acutius; & licet nullus beatus tantum intelligat, quantum ipsa, tamē nō

Quomodo beati Deum intelligunt.

A tollitur beatitudo eius, quia non est in potentia ad intelligenda plura; ideo quilibet completus est. Si tamē aliquis haberet capacitatē in certo gradu, & Deus impediret aliquo tempore, vel in instanti naturæ tantum intelligeret, quantum intelligere poterat, tunc non esset spiritus ille beatus, quia esset in potentia secūdum capacitatem datam ad intelligenda plura de Deo, donec rediret ad intelligendum secundū totā capacitatē suam. Et quando arguebatur, ꝙ omnes animę sunt eiusdem rationis; ergo sic est in potentia ad intelligere intellectus meus, sicut intellectus beatæ Virginis. Respondetur, ꝙ capacitas, quæ consequitur naturam æqualis est in omnibus spiritibus, vt quibusdā placet; licet non sit verum; ideo secundū hoc beati quātumcunque minimi, sunt in potentia naturaliter ad intelli-
B genda omnia entia naturalia, ergo omnes ea ibi æqualiter intelligent. Sed capacitas, secundum quam beati recipiunt Deum, vel cognoscunt, supernaturalis est, quare non est eadem in omnibus spiritibus eiusdem rationis, quia identitas rationis ad naturam specificā pertinet. Vnde dico, ꝙ si aliqua anima nunc existens in corpore separaretur, & poneretur in cęlo empyreo apud animam beati Petri, vel aliqua de inferno, & permitteret eas Deus in puris naturalibus, sicut nūc sunt, nec Deum viderent, nec beatæ essent, donec supernaturaliter aliqua eis concederetur capacitas. Dicendū ergo ad præsens, ꝙ in patria manebit cognitio pfecta in nobis omnium, quæ humana cognitione, vel arte cognosci possunt, s. cognitio naturalium Mathemati-
C corum, & Metaphysicorum, & Sermocinaliū, & cognitio multorum occultorū in natura, quæ in via cognoscere non possumus. Et quando dicitur, ꝙ scientia sacrę Scripturæ manet in cœlis, & videtur negare, ꝙ scientiæ aliæ maneant. Dico quòd non dicit illud de omni scientia. Sed de quibusdā falsis vanitatibus, quas hic homines diligenter inuestigant, vt fabulosæ narrationes, vel alia, quæ non existunt, quæ tamen nos existentia dicimus, & de istis dicit Apostolus secundo ad Timo. 3. capit. Semper discentes, & nunquam ad scientiam veritatis peruenientes, & hoc est, quia volunt studere circa falsa: vnde sequetur quemadmodū Iamnes, & Mambrę restiterunt Moysi, ita & isti resistunt veritati. Sed etiam dicitur secunda ad Timo.
D 4. cap. & erit tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coaceruabunt sibi magistros pruriētes auribus, & a veritate quidem auditum auertent, ad fabulas autem conuertentur.

Istę autem falsę cognitiones non manebunt in patria, quia ibi veritatem solam sciemus, falsa autem nulla erunt: recordabimur tamen nos errauisse sic, vel sic opinantes, & isto modo etiam confictas fabulas non obliuiscemur.

In patria recordabimur errorū nostrorum.

Vel potest aliter intelligi, scilicet, quòd scientia sacrarum scripturarum manet in cœlo, quia ea, quę per sacram Scripturā scimus, in cęlo experiemur, scilicet addiscimus per eam, quomodo beati vident Deum, ita ibi videbimus, quod ergo addiscimus, ibi facimus, vel recipimus. Sed non est sic de alijs artibus, quia quę
E scimus per Geometriam, vel Philosophiam, nec ibi facimus, nec recipimus; ideo aliæ scientiæ præter sacrā Scripturam non manent in cœlo, verum est quātum ad hoc, quòd faciamus aliquid, quod per eas cognosci mus. Sed bene quantum ad habitum, & in actu perfectiori, & acutiori. *Obuijs te manibus recipiam.* Idest, quādo sciuero, quòd venies, ego exibo ad te recipiendum obuijs manibus ad amplexandum, & in hospitiū deducendum. Et illud est quartum allicitiuum, scilicet hospitis vrbanitas. *Et vt ineptè aliquid de Hermagorę tumiditate.* Idest inflatione, vel præsumptuosa superbia. *Effundam quicquid quæsieris tecum scire conabor.* Idest laborabo

Alia expositio qua explicatur quomodo sacra scriptura manet in cœlo.

laborabo tecum, vt ſciam: non dixit quicquid quęſieris: ego demonſtrabo, vel ego reſpondebo. Sed ſcire conabor, quod pertinet ad diſcipulos proficere cupiẽtes, & non ad iam doctos, & magiſtros.

Hermagoras antiquiſſimus rhetoricus ſub Artaxerſe 2. rege Perſarum anno a creatione mundi 4810. floruit, de quo Tullius in libro primo rhetoricæ veteris. Iſte Hermagoras, & Gorgias Leontinus dixerũt, quòd perfectus rhetoricus omnia ſcire debebat, vt patet per Tullium ibidem: De hoc Hermagora Valerius ait: Hermagoras primum ſe obtulit de omnibus quæſtionibus reſponſurum, quem ciues ſui in tãta veneratione tenuerunt, quantam Phœbi oracula merebantur. Iſte ergo valde tumidus erat, quia omnia ſe ſcire iactabat. Hanc tumiditatem, vel præſumptionẽ euitat Hierony. formam ſocij collaborantis, & nõ magiſtri docentis aſſumens. *Et vt ineptè aliquid*. Ideſt ignoranter, vel non multum bene dicam. Tantum ſe humiliat Hieronymus, quod non ſolum putat eſſe ineptum dicere, quòd reſpõdebit ad omnes quęſtiones, ſicut dixit Hermagoras, ſed etiam dicendo, quòd conaretur inquirere veritatem in qualibet quæſtione, quam Paulinus vellet. *De Hermagoræ tumiditate*. Ideſt ſuperba præſumptione. *Effundam*. Ideſt dicam.

Cap. VIII.

HABES hic amantiſſimum tui fratrem Euſebium, qui literarũ tuarum mihi gratiam duplicauit, referens honeſtatem morum tuorum, contemptum ſęculi, fidem amicitiæ, amorem Chriſti. Nam prudentiam, & eloquij venuſtatem, etiam abſque illo ipſa epiſtola præferebat.

HABES *hic*. Hic ponitur octauum, & vltimum capitulum, in quo præponit ſextum allicitiuum ad veniendum: ſecundo ponit concluſionem, ſiue principale intentum: ſecunda ibi. *Feſtina quæſo*. Circa primum. *Habes hic amantiſſimum tui fratrem Euſebium*. Euſebius non erat carnalis frater Paulini, ſed ſic diligebat eum, ac ſi eſſet frater eius, & ſtabat Euſebius cum beato Hierony. vt addiſceret ſacram Scripturam. *Qui literarum tuarum mihi gratiam duplicauit*. Ideſt quando ego recepi literas a te gauiſus ſum, cum Euſebius de te multa mihi narrauit, quod eſt duplicare gratiam literarum, ideſt facere, quòd acceptabiliores ſint. *Referens honeſtatem morum tuorum*. Quantum ad cautelam malorum. *Contemptum ſęculi*. Qui non ad incipientes, ſed ad ſatis proficientes pertinet. *Fidem amicitiæ*. Ideſt fidelitatẽ cum amicis. *Amorem Chriſti*. Ideſt, quòd valde erat deſiderium tuum ad Chriſtum, ſcilicet, vt perfectè ei ſeruias. *Nam prudentiam, & eloquij venuſtatem abſque illo tua epiſtola præferebat*. Ideſt demonſtrabat, quaſi dicat, Euſebius etiam laudauit prudentiam tuam, & verborum venuſtatem. Sed etiam ſi ipſe non laudaſſet, ipſa tua epiſtola ſatis demonſtrabat.

Venuſtas verborum, dicitur verborum ornata, & conueniens diſpoſitio, quæ vocatur eloquentia: prudẽtia dicitur recta ratio, vel moderatio, per quam eloquentia moderari debet, quia vt ait Tullius in prologo primi libri rhetoricæ veteris. Eloquentia ſi non recta ratione gubernetur multorum malorum cauſa eſt. *Nam multæ vrbes propter eloquentiam deſtructæ ſunt*.

F Prudentia autem in eloquente iudicat, quid, vbi, & cui dicẽndum ſcit, & facit graues, & maturas ſentẽtias. Si autem eloquentia, ſine prudentia ſit, verba ſine ſenſu ſunt. Hæc autem patebat, quia in epiſtola, quam Paulinus ad Hieronymum deſtinauerat, nihil diminutum, nihilque ſuperfluum, ſed ſingula verba cum põdere ſententiæ erant, quod perfectiſſimis conuenit oratoribus.

Feſtina, quæſo te, & hærenti in ſalo nauiculæ funem magis præſcinde, quàm ſolue. Nemo renunciaturus ſęculo bene poteſt vẽdere, quæ contempſit, vt venderet. 2. Cor.
G Quicquid in ſumptus de tuo tuleris, pro lucro cõputa. Antiquum dictum eſt: Auaro tam deeſt, quod habet, quàm quod non habet. Matth. 5.
Credenti totus mundus diuitiarum eſt: infidelis autem etiam obolo indiget. Sic viuamus quaſi nihil habentes, & omnia poſſidentes. Victus atque veſtitus diuitiæ Chriſtianorum ſunt. Si habes in poteſtate rem tuam, vende: ſi non habes, proijce. Tollenti tunicam, & pallium relinquendum eſt,
H ſcilicet niſi tu ſemper recraſtinans, & diem de die trahens cautè, & pedetentim tuas poſſeſsiunculas vendideris, non habet Chriſtus, vnde alat pauperes ſuos. Totum Deo dedit, qui ſe obtulit. Apoſtoli tantum nauem, & retia reliquerunt. Vidua duo æra miſit in gazophylacium, & præfertur Crœſi diuitijs: Facile contemnit omnia, qui ſe ſemper cogitat eſſe moriturum.

Feſtina quæſo. Hic ponitur pars tertia, & principalis epiſtolæ, ſcilicet concluſio, in qua dicit Paulinum
I debere ad ſe venire, & inuitat ad duo, ſcilicet ad vitanda mundi pericula, ſecundum ad abijcienda rerum retinacula ibi. *Nemo Renunciaturus. Feſtina quæſo te*. Ideſt rogo te, quòd feſtines venire relictis ſecularibus negocijs. *Et hærenti in ſalo nauiculæ funem magis præſcinde, quàm ſolue*. Ponitur metaphora de nauicula, quæ hæret, ideſt adhæret ſalo, ideſt in mari, ideſt quandocunque nauicula videtur alicui parti in mari adhærere, in qua periclitari poteſt, ne retineatur ibi, funis, quo ligatur ſcindendus eſt, nec expectandum eſt, vt ſoluatur funis, quia in ſoluendo mora contrahitur, & periclitari poſſent nautæ. Si autem præſcindatur hoc cito fiet, & non periclitabuntur. Sic eſt de eo, qui tenetur curis mundanis ligatus, nec frugem vitæ melioris inqui-
K rit: non debet expectare, vt omnia negocia proſpere expediat, quia poteſt ſequi in tanta mora periculum. Sed magis præſcindat curas a ſe abijciendo, ut patet immediatè. *Nemo renunciaturus*. Hic ponitur ſecundum, ſcilicet immutatio ad abijcienda rerum retinacula. Et quia ſunt duo retinacula, quæ retardant renunciaturum ſęculo, ſcilicet timor penurię, & amor pecuniæ. Amor pecuniæ conſideratur circa tria, ſcilicet in venditionis rerum retardatione, & ſolicitudine, in contentione, & repetitione, & in alienandi voluntate retardante: primum excludit Hieronym. cum dicit. *Nemo renunciaturus ſęculo*. Ideſt, qui propoſuit firmiter renunciare ſęculo. *Poteſt bene vendere, quæ contempſit*.

contempsit. Potest accipi bene, idest licitè, vel honestè, ita quòd non conueniat renuncianti sęculo vendere res, quia in emendo, & vendendo cupiditas, vel dolus intercidit, vt patet Eccles. 27. sicut in medio compaginis lapidum palus figitur, sic intermedium emptionis, & venditionis angustiabitur anima peccantis.

Vel melius non potest bene vendere, idest vendere iuxta extimationem debitam: tunc enim res bene vēdi dicitur, quando datur pro eo, quo ipsa rationabiliter valet, vel fortè magis, quia secundum leges licet ementibus, & vendentibus se decipere infra dimidiam iusti pretij. Ista autem venditio non potest semper fieri, sed expectato tempore, & ad hoc oportet moram intercidere, nec id conuenit volenti sęculo renunciare; ideo non potest bene vendere, idest dare res pro rationabili pretio, sed vt cito vendat oportet dare pro minori pretio, & sic male venditur res. *Quæ contempsit, vt venderet*. Qui enim res suas bene vendere vult, nō contemnit eas, quia maius, vel ęquale recipere intendit, & magis sibi conueniens; qui autem contempsit res non appretiatur eas, ergo non desiderat pro eis æquale, vel maius, cum omnia mundana contemnat, ergo nec bene vendere potest, quia cum non diligat pretium non expectabit temporis lapsum, vt carius vendat. *Quicquid de tuo*. Hic excludit responsionem, quam dare posset Paulinus, scilicet quòd non tardabat vendere, vt maius pretium diligeret: sed quia volebat ad suam necessitatem. *Vel in eleemosynas pauperum*. Excludit necessitatem propriam dicens. *Quicquid in sumptus de tuo tuleris in lucrum computa*. Idest non debes multum curare, vt inde sumptus habeas: quia postquàm voluntate tua rebus renunciasti nihil habes in eis: si autem postea modicum, siue multum inde acceperis in sumptus viæ tuæ quantulumcunque illud sit, credas te illud lucrari, quasi nihil haberes in eo, cui renunciaueras. *Antique dictum est*.

Hic allicit Paulinum, vt modicum de rebus suis in sumptus accipiat, quia si accipere desiderat non contentabitur; ergo vel quantumcunque modicum ei sufficit, quia non cupit, vel nihil quantumcunque magnum sit, quia diuitiæ non satiant mentem cupientem, & inducit ad hoc dictum antiquum. *Scilicet auaro deest*. Idest deficit. *Tam quod habet, quam quod non habet*. Quia quod non habet cupit putans esse necessarium, id autem quod habet, tangere non audet, ne deficiat. Ideo quia illo vti non potest, tantum eo indiget, quantum si non possideret, & sic dicitur Ecclesiast. quinto capit. auarus non implebitur pecunijs, & Prouerb. vndecimo. Alij diuidunt propria, & ditiores fiunt, alij rapiunt aliena, & semper in egestate sunt. *Credenti totus mundus*. Hic docet esse confidendum in Domino, & ipse nos enutriet.

Et non vocat credentem eum, qui habet fidem catholicam, quia multi catholici auari sunt, sed vocatur credens, scilicet confidens in Domino, quia nihil ei deficiet, etiam si relinquat omnia propter Christum. *Totus mundus diuitiarum est*. Idest in toto mundo habet ita, quòd vbicunque steterit nihil deficiet ei: sicut qui in toto mundo diuitias haberet, & sic dixit Christus Apostolis Lucæ vigesimosecundo. Quando misi vos sine sacculo, & pera, & calceamentis, nunquid aliquid defuit vobis? At illi dixerunt: Nihil. Non est ergo timenda penuria expensarum, quia vbique habent, qui relinquunt propter Christum.

Infidelis autem, Idest, qui non confidit in Domino, A sed putat se in diuitijs satiandum. *Etiam obolo indiget*. Idest etiam minimis rebus indiget tanquàm nihil habens: qui autem confidunt in Domino, sunt tāquàm nihil habentes, sed multos locupletantes, vt patet secundo Corinth. 6. cap.

Sic viuamus, quasi nihil habentes, & omnia possidentes. Potest intelligi de multum diuite: sic nos habētes omnia, vel possidentes omnia, scilicet valde multa viuamus tanquam nihil habentes, idest non faciamus maiorem curam de diuitijs, vel non magis delectemur in eis, quàm si nihil haberemus. Iste sensus satis verus est, & conueniens literæ, sed non intendit istum Hieronymus, quia ipse reducit istam auctoritatem ad se, & ad Paulinum, sed ipsi pauperes erant, vt patet.

B Potest autem intelligi de eo, qui prorsus nihil possidet, nec etiam vnum obolum, sed quicquid accipit ad necessitatem mendicat. Et istam intentionem sequitur Apostolus secundo Corinth. sexto. vbi ponit istam auctoritatem de se, & alijs Apostolis, qui nihil penitus possidebant ambulantes sine sacculo, & pera iuxta doctrinam Christi Luc. 10. capit. & omnia possidentes, idest ita contenti, & magis, quàm si omnia possideremus. Vel potest intelligi de illis, qui pauca habent nō sufficientia sibi, sed confidentes in Domino, omnia necessaria acquirunt, & tunc est sensus, quasi nihil habentes, idest modica habentes, quę sunt quasi nihil, quia nihil, & inutile, vel modicum æquiparantur. Et omnia possidentes, idest in illis ita gaudemus, & abundamus, quasi si omnia possideremus.

C *Victus, atque vestitus diuitiæ sunt Christianorū*. Quasi dicat, aliæ gentes, quæ fœlicitatis terminum in ista vita constituunt, diuitijs abundare volunt: Christiani autem, qui non habent hic ciuitatem manentem, sed futuram inquirunt, vt patet ad Hebræos 14. tanquam viatores solo victu, & vestitu contenti esse debent, & iste victus, & vestitus non curiosus, nec exquisitus esse debet, quia tunc ad victum, & vestitum nihil sufficeret.

Sic enim Caius Cæsar vna die centies cęnauit, & in vna cęna consumpsit tributa trium prouinciarum exquisitissimis cibarijs vtendo, vt ait Seneca in libro de consolatio. ad Hesbiam.

Debet autem vestitus Christianorum honestus esse. victus autem temperatus, & ista modicum requi- D runt, si sequamur naturam; quia vt ait Seneca in libro de beneficijs, si naturam sequeris, pauco cotentus eris, si autem opinionem, nullo. Natura modicum vult, opinio autem immensum desiderat, Dicit ergo Apostolus prima ad Timothe. sexto cap. Habentes alimenta, & quibus tegamur his contenti sumus, & Luc. septimo capit. Nolite soliciti esse animę vestræ dicentes, quid manducabimus, aut quo operiemur, &c.

Si habes in potestate tua rem, vende. Supra dixerat, quòd renunciaturus sęculo non potest vendere bene, idest pro pretio rationabili: potest tamen aliqualiter vendere; ideo dicitur.

Si habes rem tuam in potestate vende. Idest si habes res E tuas in promptu, vt velociter vendere possis vende. *Si autem non habes proijce*. Idest si non habes in potestate, sed fortè ab alio detinentur, & oporteret primo litigare magis valet proijcere, idest dimittere eas perdi. Et talem breuem, & indilatam venditionem Christus consuluit Matthæ. decimotertio capitulo. Si vis esse perfectus vade, & vende vniuersa, quæ habes.

Tollenti tunicam. Hic prohibet secundum, scilicet contentiosam repetitionem, idest si forte aliquis detinet rem tuam noli contendere in iudicio, sed

sed dimitte.

Quia tollenti tunicam pallium relinquendum est. Non est sic intelligendum, ꝙ pallium relinquere debeamus: sed quòd si aliquis tollat tunicam, ante debemus dimittere palliũ, & omnia alia possessa, quàm in iudicio contendere, & sic intelligitur illud: Si aliquis percusserit te in vna maxilla, præbe ei, & alteram, non quòd præbenda sit (quia occasio mali esset aliquandò) sed quòd ita paratus esse debet ille, qui percutitur in vna maxilla, quòd ante consentiat percuti in alia maxilla, quàm se vendicare, vel malum verbum respondere.

Quomodo intelligitur si aliquis percusserit te in vna maxilla præbe ei alteram.

Licet tamen aliquibus in iudicio contendere pro rebus suis petendo, vel defendendo, vt ponitur in Glo. ordinaria primæ ad Corinth. sexto in quibusdam versibus.

Expedit infirmis, licet absque dolo sine lite.
Prælatis licet, hoc non expedit Anachoritis.

Nisi tu semper recrastinans. Hic excluditur secundum quod supra ponebatur, scilicet, quòd non liceret dilatare venditionem, vt carius vendat ad dandum pauperibus.

Nisi tu semper recrastinans. Idest expectans vnum cras, & deinde aliud, vt melius vendas, & diem de die trahens, idest extendens, scilicet expectans alium, & alium diem semper dilatando. *Non habet Christus, vnde suos alat pauperes.* Quasi dicat, si sic esset, quòd pauperes Christi sustentari non possent, nisi tu dilatares tempus ad vendendum, & non haberet Christus, vnde pasceret suos pauperes, tunc debes expectare. Sed etiam si tu non expectes, Christus aliunde suis pauperibus prouidebit.

Et ex hoc videtur, quòd si aliquis proposuit Deo seruire in totali paupertate, abrenunciato sęculo, & ex alia parte occurrunt sibi magni redditus in sęculo, in quibus existimat, quòd posset multum pauperibus prodesse, & videt, quòd si ipse non acceptat illos recipiet eos aliquis pessimus, qui totos in vsus nequissimos deuastabit, potius debet intrare religionem relictis pauperibus, quàm manere in sęculo in vita laxiori pauperibus prouidendo, quia etiam si iste non prouideat, Deus aliunde prouidebit. *Pauperes suos.* Dicuntur esse pauperes Christi, quia in eius custodia specialiter derelicti sunt, cum non habeant alium adiutorem: & sic dicitur Psalm. decimonono. Tibi derelictus est pauper, & orphano tu eris adiutor. *Cautè.* Idest expectato tempore, & loco opportuno. *Pedetentim.* Idest Paulatine, quia multæ possessiones non possunt cito bene vendi. *Possessiunculas vendideris.* Non vocat possessiunculas, ita quòd possessiones Paulini paruæ essent; sed quia diminutiua semper dicunt diminutionem, vel in re, vel in pretio; ideo licet possessiones Paulini valde magnæ essent, quia tamen secundum rei veritatem omnia, quæ possidentur modicum valent, nisi ex hominum opinione, ideo diminutas eas facit, vt doceat esse contemnendas: *Totum Deo dedit.* Idest omnes res possessas, & possidendas. *Qui se Deo obtulit.* Scilicet abrenuncians omnibus rebus, & sęculo, vt in paupertate Christum pauperem prosequatur, non multum dat, qui in sęculo manens, & diuitijs, & delitijs moderatè vtens per temporum cursus magnas diuitias propter Christum pauperibus erogat, quia semper plures sibi retinuit, & voluntatem possidendi, qui autem in paupertatis habitu Deo seruire desiderat, multum Deo dat, quia se totum dat, & voluntatem suam, quæ maior toto mundo est, & reliquit omne desiderium possidendi propter Christum.

Non enim multum Deus respicit, quòd aliquis

F det millia, vel duo millia: animus enim est maior, modicus enim animi feruor in dante maximam donorum quantitatem excedit.

Vnde magis acceptat, quòd aliquis, qui vult ad paupertatis religionem transire dimittat res suas perdi, vel quia detinentur ab alijs, & non vult contendere, vel quia ad vendendum moram dilationis exigunt; ut tempore, quo contendere, vel vendere debebat, Domino in paupertate seruiat, quàm quòd ad uendendum, vel contemnendum expectet, & deinde multis millibus in cibos pauperum distributis ad habitum transeat paupertatis. Petrus enim, & alij Apostoli paucas possessiones pro Christo reliquerant, sed audacter loquebantur dicentes: Ecce nos reliquimus

G omnia, & secuti sumus te: quid ergo erit nobis? vt patet Matthæ. quarto cap. *Apostoli tantum retia, & nauem reliquerant.* Scilicet, Petrus, Andreas, Ioannes, & Iacobus, vt patet Matthæ. quarto, & Luc. quinto capit.

Vidua quoque æra duo mittit in gazophylatium. De hoc habetur Luc. 21. cap. de vidua, quam Dominus vidit offerentem duo minuta ęra: diuites autẽ magna munera offerebant, sed vidua magis laudata est. Dicitur gazophylatium. arca, vel locus, in quo reponitur thesaurus, & sic sunt in Ecclesijs quædam arcæ desuper parua habentes foramina, per quæ offerentes denarios demittunt ad fabricam, vel necessitates Eccle-

H siarum. Et in templo erant gazophylatia, vt pecunia ibi poneretur ad resarcienda tecta templi.

Aliquando accipitur gazophylatium: & dicitur camera, vel palatium, in quo seruatur illa arca, & sic in ædificatione templi, quod describit Ezechiel. tertio cap. 40. vsque ad 47. ponitur structura, vel ædificatio gazophylatij. Et isto modo accipitur Ioan. 8. capit. vbi dicitur: Hæc autem verba locutus est Iesus in gazophylatio. Et dicitur gazophylatium de gaza, & phylaxe, quod est seruare, quia ibi gazę, idest diuitiæ conseruantur.

Et tamen præfertur Cręsi diuitijs. Cręsus fuit rex Lydorum pecuniarum abundantissimus, qui multas gentes sceptro regebat, fuitque anno ab orbe condito. 4670. contra quem Cyrus rex Persarum, qui Iudæis licentiam dedit redeundi de Babylonica ca-

I ptiuitate, sæpe pugnauit, & eum uicit, ut per Gualterum Alexandreidis libro secundo in fine. De hoc narrat quoddam mirabile Solinus in Polistor. primo, cum victor Cyrus intrasset sardis Asiæ oppidum, vbi tunc Cręsus latebat, satis filius regis mutus ad id vsque temporis in vocem erupit, vi timoris exclamasse dicitur: parce patri meo Cyre, & hominem te esse, uel casibus nostris disce.

Filius Crœsi mutus loquutus fuit præ more.

Et non est intelligendum, quòd Christus comparauerit uiduam Cręso, quia in toto Euangelio non fecit de Cręso mentionem Christus, nec etiam aliquid obtulit, ut uidua ei comparari potuerit. Sed est sensus, quòd illa uidua paupercula magis Deo placuit ex fœnore charitatis in dando, quàm placebant alij

K diuites, etiam si obtulissent diuitias Cręsi, quę maximæ fuerũt. Aliqui textus habent. *Crassi diuitijs.* Fuit enim Crassus multum diues inter Romanos, & cupidus, ante Christum natus fere anno quinquagesimo, cum Pompeius esset consul Romanus, qui cum esset præfectus Syriæ, & mitteretur contra Parthos introiuit in templum Ierusalem, & tulit inde omnia uasa sanctuarij aurea, & argentea, quasi duorum millium talentorum, qui cum Romam ueniret ex decreto senatus morti adiudicatus est, quia vasa abstulit, a quibus Pompeius uictor, & intrans templum abstinuerat. Et Cassius aurum liquefecit, & in guttura

Crassus.

Crassi

Crassi infudit dicens, Crasse aurum sitisti, aurum bibe, & sic mortuus est, vt ait Lucas Tuden. in chronicis. *Facile contemnit.* Hic excludit pecuniarum amorem, & hic cautum facit Paulinum contra tentationes philargiriæ, quia postquam aliquis sæculo abrenunciauit, subit animum pecuniarum relictarum cupiditas, & secularis honoris desiderium: contra quas passiones fortiter confligendum est, mortem ad memoriam reuocando, & quomodo per mortem omnia relinquuntur; ideo dicitur. *Facile contemnit omnia, qui se cogitat esse moriturum.* Idest non est difficile contra diuitiarum desiderium pugnare, si mortem ad memoriam reducamus, & ista cogitatio conuenit eis, A qui nondum ad perfectionis statum deuenerunt, qui magis timore, quàm amore mouentur, quia sic mouit beatus Ioannes quosdam discipulos suos, qui relicto seculo, post redire cupiebāt, qui excitauit quendam iuuenem mortuum, & dixit eis mala, quæ recuperabant, & bona, quæ perdebant, gaudium demonum, & tristitiam angelorum de eorum reditu ad seculum, & sic humiliter veniam implorantes ad priorem bonum redierunt: perfecti autem viri amorem Christi contra omnes tentationes pro defensione habent. Sic enim dicebat Apostolus omnia reputaui vt stercora, vt solum Christum lucrifacerem, vt patet ad Philippen. 3. cap.

Epistola B. Hieronymi ad Paulinum Finis.

ALPHONSI TOSTATI EPISCOPI ABVLENSIS,

IN PRÆFATIONEM S. HIERONYMI In Pentateuchum, Commentarij.

Desiderii mei desideratas accepi epistolas, qui quodam presagio futurorum cum Daniele sortitus est nomē, obsecrantis, vt translatum in Latinam linguam de Hebræo sermone Pentateuchum vestrorum auribus traderem.

Desiderii. Beatus Hieronymus in trāslatione Bibliæ, quam de Hebraica lingua in Latinum conuertit sermonem, omnibus libris, quos transtulit prologos præposuit, qui sunt quædam epistolæ directæ ad illos, quorum precibus illos libros transferebat, & ideo in omnibus prologis de aliqua persona mentio fit.

Declaratur etiam in istis prologis aliqua difficultas, quæ in ipsis libris est, vel quātum ad modum procedendi, vel aliquod punctum speciale, vel difficultas temporum, vel personarum.

Iste autem prologus, qui dicitur epistola ad Paulinum, quam adiuuante Deo, vt valuimus supra commentauimus, non est prologus alicuius libri Bibliæ, nec à Hieronymo ponitur inter prologos Bibliæ, quia secundum maiorem partem posuit eos in secundo libro contra Rufinum, sed a quibusdam post in modernis Biblijs positus est. Prologus ergo Genesis est iste, scilicet. *Desiderij mei*. Et scripsit istam procœmialem epistolam beatus Hieronymus cuidam episcopo familiari suo, qui Desiderius vocabatur, qui à beato Hieronymo petijt, vt Pentateuchum Moysi de Hebræo in Latinum transferret. Erat enim de Græco in Latinum translatus, & scriptorum primorū, translatorumque imperitia vitiatus, laceratus, & detruncatus. Huius precibus beatus Hieronymus obtemperans Pentateuchum de Hebraica veritate transtulit in Latinum, cui post ad aliqualem declarationem hanc procœmialem epistolam assignauit.

F Et quia hoc omniū prologorum initium est, ideo notandum ꝙ prologus, proœmium, argumentum, præfatio idem significāt, scilicet, quandam prolocutionem sequentis operis declaratiuam.

Dicitur autē prologus à πρωτος quod est primum, & λογος quod est sermo, quasi primus sermo, quia ante totum opus ponitur, & est duplex prologus, quidam est, qui est de ipso opere ab auctore positus, & sic reperiūtur duo prologi, vt magis expressi in tota Biblia, scilicet in Euangelio Lucæ, & incipit prologus. *Quoniam quidem multi.* Et durat vsque ad illam partem. *Fuit in diebus Herodis*. Secundus prologus est in Apocalypsi, & incipit Apocalypsis Iesu Christi, & durat vsque ad illam partem. *Ioannes septem Ecclesijs*. Alij sunt prologi, qui non sunt de ipso opere, sed sunt positi ab G alio ad declarationem, & sic super Lucam est prologus positus à beato Hieronymo, qui incipit. *Lucas Antiochen.* Et in Apocalypsi est prologus: Omnes qui pie viuere volunt. Proœmium dicitur a πρωτος quod est primum, & οιμη quod est sermo, vel modulatio, & sic dicit Aristoteles 3. Rhetorico. proœmium est orationis principium: sicut prologus in Poesi, & in fistulatione præludium. Diuersitas prologorum

Argumentum dicitur quasi argute, idest subtiliter factum, vel inuentum, idest quòd subtiliter dat intelligentiam ad cætera, quæ in opere sequuntur. Præfatio dicitur a verbo præfor, quod significat ante loqui, vel dicere. Argumentum

H Diuiditur autem iste prologus in quinque partes: primo ponit amici sui Desiderij deprecationem. Secundo ab opere retractionem. *Ibi periculosum opus*. Tertio ponit ad transferendum suam inductionem, ibi. *Quòd autem vt auderem*. Quarto sui excusationem de antiquorū emendatione, ibi. *Quicquid igitur.* Quinto implorat Desiderij amici sui per orationes subuentionem, ibi. *Nunc deprecor*. Circa primum. *Desiderij mei*. Approbat Desiderij amici sui petitionem ex tribus, primo ex sua nominatione, quia vocat amicum suum. *Desiderij mei.* Non accipitur hic hoc desiderium Præfatio

pro

pro quadam animi passione, sed declinatur Desiderius, Desiderij & est nomen cuiusdam Episcopi, qui erat amicus Hieronymi.

Desideratas literas accepi. Idest ego desiderabam recipere literas ab eo destinatas, quia amicus meus erat, & valde in suis literis delectabar. Et est constructio, ego accepi literas desideratas Desiderij mei, idest missas à Desiderio amico meo, & in istis literis continebatur petitio, vt Pentateuchum de Hebræo in Latinũ verteret eloquium.

Qui quodam præsagio. Hic ponitur secundum, quare approbat Desiderij petitionem, scilicet nominis præfiguratio, scilicet, quia vocabatur Desiderius.

Qui quodam præsagio futurorum cum Daniele nomen sortitus est. Idest iste Desiderius amicus habuit nomen sicut Daniel à voluntate Dei sic impositum propter futurum euentum, idest, quòd sicut Daniel vocatus fuit vir desideriorum, vt patet Daniel vigesimo cap. quia desiderabat scire secreta liberationis populi sui, & Messiæ, ita iste Episcopus habuit nomen cum Daniele, idest sicut Daniel, q vocatus fuit Desiderius.

Quodam præsagio futurorum. Idest à diuina voluntate, scilicet à diuina voluntate prædicente, vel annunciante futura. Præsagium diuinatio dicitur, vel prænunciatio, & ista respiciebat futura, scilicet, quòd non frustra, vel à casu istud nomen Desiderius ei impositum est, sed presagio futurorum, idest propter futura, quæ à Deo demonstrabantur, scilicet, quòd sicut Daniel desiderauit scire secreta, & vir desideriorum dictus est, ita iste episcopus. Quia Deus nouerat, quòd desideraturus erat, vt Pẽtateuchus de Hebræo in Latinum verteretur, ideo eum fecit habere nomen Desiderius, & in hoc non modicam auctoritatem attribuit Hieronymus translationi isti dicens, quòd a Deo prænunciata fuerat in nomine illius, qui Desiderius dictus est. *Obsecrantis*. Idest desiderij obsecrantis, & potest sic resumi constructio. *Accepi literas desideratas desiderij mei*. Idest Desiderij amici mei. *Obsecrantis*. Idest qui obsecrabat, scilicet, vt transferrem Pentateuchum de Hebræo in Latinum, qui scilicet, Desiderius. *Sortitus est nomen cum Daniele*. Idest habuit nomen sicut Daniel. *Quodam præsagio futurorum*. Idest à Diuina voluntate reuelante, vel prænunciante futura. *Vt translatum*. Hic ponitur tertium quare approbatur petitio Desiderij, scilicet, quòd pro communi vtilitate omnium Ecclesiarum petebat.

Est autem ista petitio, scilicet, vt Hieronymus trãsferret Pentateuchum de Hebræo in Latinum. Erant autem tũc multæ translationes Bibliæ in Latino, sed erant factæ de Græco, & non de Hebræo. Et quia Biblia Græca fuit scripta, a septuaginta interpretibus, qui aliquid in litera immutauerunt, addiderunt, & diminuerunt; ideo nulla translatio Latina Hebraicæ veritati totaliter consonabat, quare Hebræi nostram Bibliam irridebant tanquam ab imperitis scriptoribus vitiatam. Et nos non poteramus contra eos arguere in multis pũctis fidei, quia sua litera a nostra multum dissonabat. Construe sic: obsecrabat Desiderius. *Vt traderem Pentateuchum*. Idest quinque libros Moysi *Translatum de Hebræo sermone in linguam Latinam*. Scilicet immediate, ita quòd non transferret de Græco. *Auribus nostrorum*. Idest Latinorum.

Periculosum opus certè, & obtrectatorum meorum latratibus patens, qui me asserunt in septuaginta interpretum sugillationem noua pro veteribus cudere, & ita in-

A genium quasi vinum probantes: cum ego sæpissime testatus sim, me pro virili portione in tabernaculo Dei offerre quæ possim, nec opes alterius aliorum paupertate fędari.

Periculosum opus. Hic ponitur secundum, scilicet rationem ab isto opere retrahentem, & sunt duæ rationes, prima est operis grauitas: sccũda est detractorũ iniquitas, ibi. *Obtrectatorum meorum periculosum opus certè*.

Quia tãtæ difficultatis est, ꝙ posset errare. Et error est hic magis periculosus, quàm in alijs operibus: alia enim opera non sunt canonica, quæ doctores agunt, ideo si aliquid contra rationem dicant, licet eis non

B consentire, sed refutare. Sacræ autem scripturæ nullo modo licet contra ire, quia excedit humanum ingenium eius veritas, cum Spiritu sancto dictante condita sit, de quo multa diximus Deuteron. quarto cap. Est autem facile errare in translatione, & si erraretur acciperemus, & firmiter crederemus illud sicut scriptum erat, & hic est omnium periculorũ maximus, scilicet errare in fidei fundamento. Sed hoc Deus nunquàm permitteret, quia ipse dixit Petrò, quòd fides sua, idest fides Ecclesiæ nunquàm deficere, nec errare potest, vt patet Lucæ vigesimosecundo cap. & in cap. maiores, extra de baptismo, & eius effectu. Aliqui autem qui Hebraicam linguam, non nouerunt, putãt facile esse transferre de Hebræo in Latinum, quasi si *Cur sit difficile trãsferre d̃ Hebręo ĩ Latinum.*

C quis transferat de latina in commune vulgare. Sed valde difficile est propter quasdam difficiles sententias, & punctuationes, & maxime in nominibus proprijs fluminum, auium, animalium, gentium, vel terrarum, quæ ipsi Hebręi ignorant, quid vocentur in lingua materna.

Et obtrectatorum meorum latratibus patens. Istud est secundum retractiuũ, scilicet, quia obtrectatores, idest detractores, siue murmuratores magnum locum apertum maledicendi habebant. Comparat autem murmuratores canibus, quia sicut canes contra omnes incognitos latrant nulla facta differentia an boni, vel mali sint. Ita detractores irrationabiliter bene dicta deprauant, & detrahendo lacerant quæ ignorant. *Comparatur murmuratores canibus.*

D & est triplex eorum malignitas, primò quòd bene dicta deprauãt, vt dictum est: secundò quod bona, quæ dicuntur ab aliquo, interpretantur ex mala intentione dicta esse, licet ipsa asserant vera esse: & hoc innuit beatus Hieronymus dicens. *Qui me asserunt in septuaginta interpretum sugillationem noua pro veteribus cudere*. Idest quòd isti detractores dicunt, quòd ista translatio quam facio, est ad contemnendum septuaginta interpretes, scilicet, vt ego demostrem eos non bene dicere, sed non est ista intentio mea, quia non intendo aliquem de veteribus damnare. Et dicebant hoc detractores, quia Hieronymus volebat transferre secundũ literam Hebraicam. Interpretes autem deuiauerunt a litera Hebraica, ideo videbatur Hieronymus velle eos corrigere, vel reprobare. & dicitur sugillatio, con- *Triplex detractorum malignitas.*

E demnatio, vel strangulatio. *Noua pro veteribus cudere*. Dicitur cudere fabricare, vel formare, siue figurare, & pertinet ad monetam, & sic dicebant detractores, quòd Hieronymus volebat loco veterum scripturarum, idest translationis factæ à septuaginta interpretibus formare nouam translationem, scilicet, vt non reciperetur antiqua translatio.

Ita ingenium probantes. Tertiò demonstrat eorum malignitatem, quia ex inuidia dicebant antiquos modernis preferendos, & modernorum ingenia nihil valere. *Ita ingenium, vt vinum probantes*. Idest sicut vinũ vetus

vetus melius est quàm nouum, ita isti dicebant, quòd antiqua ingenia magna erant, moderna autem nihil valent, vt dicitur in Ecclesiast. cap. nono. vinum nouum, & amicus nouus veterascant, & cum suauitate bibes illud. Sed non est simile, quia ingenia modernorum, s. eorum, qui erant tempore beati Hieronymi, erant maiora antiquorum ingenijs, & sic dicit Priscianus de tempore suo, quod fuit post beatum Hieronymum, quasi per ducentos annos in principio maioris voluminis: cuius auctores quanto iuniores sunt tanto perspicatiores, & ingenijs floruisse, & valuisse omni diligentia, & iudicio confirmatur eruditissimorum. Et sicut isti dicebant modernorum ingenia nihil esse, ità & translationes a modernis factas collatas veteribus nullius momenti esse, Vel probāt ingenium, vt vinum, quia sicut vinum nouum spumosum est, & inflat, & non est sanum, ita translationes, & opera modernorum ingeniorum dicebant isti detractores spumosa esse, & superbia inflata. Sed contra hoc beatus Hieronymus demōstrat intentionem suam humilem esse, scilicet proficiendi, & non gloriandi gratia hoc fecisse. *Cum ego sæpe.* Ista responsio applicatur dictæ expositioni pro qualibet parte. *Testatus sim.* Idest non solum nunc confiteor quòd ea, quæ ego facio sunt parua, sed semper hoc testatus sum ex quo aliquid scribere incępi. *Me pro vili portione offerre in tabernaculo Dei, quæ possim.* Idest putaui semper quòd ea, quæ offerrebā in tabernaculo Dei, scilicet scripturas, quas faciebam ad honorem Christi, & vtilitatem Ecclesiæ, esse pro vili portione, idest esse vilem siue paruam partem. Et ista litera respondet superiori secundæ expositioni, scilicet, quòd dicebant detractores ingenia modernorum despumare, & inflata esse superbia, sicut vinum nouum despumat, & inflat. Ipse autem humiliat se existimando opera sua vilia, vel nulla esse. Alia litera habet. *Pro virili parte vel portione.* Et dicitur portio virilis, idest æqualis, quia hereditas paterna cum inter liberos æquali sorte diuiditur, virilis portio est, & sic accipit Ouidius in primo libro de Ponto.

Gaudia Cæsareæ mentis pro parte virili.
Sunt mea priuati nil habet illa domus.

Dicitur ibi pars virilis, idest æqualis, quia volebat dicere Ouidius, quòd æqualis pars de gaudijs domus imperatoriæ sibi contingebat sicut cuilibet alteri viro. Et tunc est responsio ad primam expositionem, qua alij detractores dicebant, scilicet, quòd ingenia antiquorum erant magna, & ingenia modernorum nihil proderant. Et dicit quòd ipse existimat se in tabernaculo Dei offerre pro parte virili, idest tantam portionem, quantam quilibet de antiquis.

Et hoc verum est quòd ingenia moderna, quę tūc erant, erant maiora quam antiquorum ingenia; quia tunc florebat beatus Hieronymus, Augustinus, Ambrosius, Basilius, Gregorius Nazanzenus, viri illustrissimi, & maximis ingenijs prędotati. Et sicut isti antiquos pręcellebant, ita regulariter ingenia succedentia maiora esse deberent, preterquàm cum Deus alicui ex speciali gratia magnam atque altissimam cognitionem concedit, vel cum aliquis specialissimo beneficio naturę adiuuatur. Et quia in tali, vel tali tempore secundum aliquam specialem cęli influentiam ex motu, vel figuratione, vel seminis dispositione, quantum ad generantes causatur aliqua specialis armonia, & aptitudo in organis subseruientibus intellectui, vt acutius accipiat, & subtilius iudicet, quia ista dispositiua influentia supra corpus est infra liberum arbitrium, & de valde specialibus non datur regula, maiora ingenia nunc sunt quàm tunc.

F Si ergo dicas quomodo antiqui tanta sciebāt, & librorum multitudines scribebant, moderni autem nec sciunt, nec scribunt? Respondetur quòd causa est, quia antiqui verè scientiam desiderabant, ideo eam totis viribus insequentes ad eius altitudinem veniebant: nos autem honorem, non sciendi studendique laborem; delectationes non altissimas cognitiones; rerum sæcularium pondera & curas, non in studendo nocturnas vigilias desiderantes. *Cur moderni pa[...] sciunt, & scribunt.*

Et cum aliquid scire inceperimus à sciendo studendoque desistimus, volētes honoribus delitijsque vacare, quibus maxime intendebamus, eisque quandam non scientiam, sed sciendi imaginem tanquam quoddam vtile subordinantes, & sic fit vt inter ipsa sciendi exordia nostra scientia destruatur: & tota ista

G abusiua deordinatio contingit, quia non vt sciamus circa speculatiuas honorabiles scientias addiscimus, sed vt inde diuitijs, & honoribus abundemus. habita ergo qualicunque lucrandi vel honores adipiscendi occasione de scientia non curamus, quia non ipsam, sed diuitias intendebamus. Habitis ergo habitibus secundum intentionem agentis cessat motus, & ad hoc magnam occasionem præbuerunt iura moderna, in quibus, quia acquirendi modus inuenitur, theoricæ facultatis, cæterarumque artium studium derelictum est. Et ad propositum dicitur, quòd prima litera, scilicet. *Pro virili portione.* Melior est, & hanc intendit Hieronymus infra dicens. *Nec opes alterius*

H *aliorum paupertate fędari.* Idest quòd ipse existimat, quòd licet aliquis pauper sit non ex hoc aliorum diuitiæ fędantur, idest fiunt contemptibiles, & intendit quòd licet ipse transtulerit, quia tamen sua translatio collata antiquis translationibus, scilicet septuaginta interpretum videtur esse quædam paupertas, ideo translationes interpretum, quæ diuites sunt, idest in magna auctoritate tenentur, non commaculantur, scilicet perdendo auctoritatem: & istam humiliationem, expressius ponit in prologo galeato dicens obsecro te lector ne laborem meum reprehensionem existimes antiquorum.

In templo Dei offert vnusquisque quod potest. Alij aurum, & argentum, & lapides preciosos. Alij bissum, & purpuram, & coccum offerunt, & hyacin-

I thum: nobiscum bene agitur, si obtulerimus pelles, & caprarum pilos.

Quod vt auderem Origenis me studium prouocauit, qui editioni antiquæ translationem Theodotionis miscuit asterisco, & obelo, omne opus distinguens, dum aut illucescere facit quæ minus ante fuerant, aut superflua quæque iugulat, & confodit, & maximè quæ Euangelistarum & Apostolorum auctoritas promulgauit. In quibus

K multa de veteri testamento legimus, quæ in nostris codicibus non habentur, vt est illud: Ex Aegypto vocaui filium meum: & Quoniam Nazareus vocabitur: & Videbunt in quem compunxerunt: & Flumina de vētre eius fluēt aquę viuę: & Quę nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec ī cor hominis ascēderūt, quæ pręparauit Deus diligētib⁹ se:

& multa

& multa alia, quæ proprium συνταγμα deside-
rant. Interrogemus ergo eos vbi hæc scri-
pta sint, & cum dicere non potuerint, de li-
bris Hebraicis proferamus: primum testi-
monium est in Oseæ: secundum in Esaia:
tertium in Zacharia: quartum in Prouer-
bijs: quintum æque in Esaia. Quod multi
ignorantes apocryphorum deliramenta se-
ctantur, & Hiberas nenias libris authenticis
præferunt.

Quod vt auderem. Hic ponitur tertium principale, scilicet ad transferendum sui inductionem, & est intentio: Ego nūquàm ausus fuissem tale opus inchoare, quia difficile est: sed quia vidi prius Origenem talia fecisse, & forte grauiora, ideo confisus sum posse agere.

Origenes natione Græcus de Achaia prouincia sub Seuero Pertinace Romanorum Imperatore floruit anno à natiuitate Christi ferè ducentesimo, qui & Adamantius dicebatur: diuini quidem ingenij, vt ait Hieronymus in lib. de illustribus viris, cap. 8. de quo Isidorus dicit, quòd septem millia librorum scripserit. 5. Etymo. cap. de his qui multa opuscula scripserunt: fuit autem in omnibus sæcularibus literis, idest artibus liberalibus & naturalibus scientijs eruditissimus: maximè autem in sacra scriptura, quia contra consuetudinem gentis suæ Hebræam linguam didicit, vt veritatem sacræ scripturæ acutius inuestigaret. Vnde in scribenda Biblia sic se habuit, quòd veritatem Hebraicam primo posuit vertendo in Græcorum eloquium. Deinde septuaginta interpretum translationem. Deinde Theodotionis, Aquilæ, & Symachi translationem; post quintam, sextam, & septimam editionem cum magno labore coniunxit & inuenit. Has autem omnes translationes in quolibet folio libri margini per septem distinctas columnas locauit: distinguens istas translationes asterisco, & obelo, vt superflua confodiat, & quę minus dicta sunt asterisco, quasi illuminet. De his Hieronymus vbi supra. Erat enim illa Biblia Origenis magna, vt in vna Biblia septem Bibliæ essent coniunctæ. *Qui editioni antiquæ.* Idest septuaginta interpretum, quæ antiqua dicitur, quia cæteris translationibus antiquior est. *Translationem Theodotionis miscuit.* Quia in vna columna ponebat translationem Theodotionis post translationem interpretum, & in superfluis ponebat obelum, & in diminutis vel corruptis in vna vel alia ponebat asteriscum ad emendandum, vel elucidandum, & tunc correctio cum asterisco, & obelo erat in vtraque translatione. Vel potest alio modo intelligi, scilicet, quòd non ponebantur istæ duæ translationes separatæ, sed quòd ex eis vna fieret, ita quòd omnia, quæ continebātur in translatione siue editione Theodotionis supplerentur in translatione septuaginta interpretum, quia aliquando Theodotion plura posuit, & quia aliqua eorum falsa videbantur, ideo illa ponens in textu eis obelum confodientem vel destruentem apposuit. Et idem faciebat quando in ipsa translatione septuaginta interpretum aliqua vitio scriptorum corrupta ei videbantur: quando autem litera interpretum diminuta videbatur, & litera editionis Theodotionis plura cōtinebat: apponebat ea, quæ dixerat Theodotion miscens translationi interpretum quantum ad ordinem literæ. Sed adnotabat literam asterisco, vt cognosceretur non esse de litera interpretum, sed

A superadditam. Et ista expositio magis conuenit literæ, quę dicit. *Commiscuit.* Idest quòd de vtraque vnā miscuit, & non apposuit, & tunc dicemus quòd erant solum sex columnæ in qualibet plana folij, & hoc est quod dicitur, scilicet, quòd Origenes scripsit Bibliam per exaplas, idest per sex columnas. *Asterisco, & obelo.* Dicitur asteriscus quædam imago in modum cuiusdam astri, siue stellæ facta. Et ponitur hæc quando aliqua diminuta erant, & supplentur. Fit autem figura astri, quia sicut astrum illuminat, ita illa quę suppleta sunt literæ intellectum illucidant.

Obelus dicitur sagittæ figura, & ponitur in locis illis, vbi aliqua falsa, vel superflua videbantur, vt iugulet & confodiat.

B Et sic istæ duæ notæ totum opus distinguebant, aut superflua, & falsa obelo confodiendo, aut asterisco diminuta supplendo.

De his Isidorus primo Etymo. De Theodotione dicitur, quòd floruit sub Commodo imperatore anno a natiuitate Christi ferè centesimo octogesimo. Oriundus de ciuitate Epheso, qui tertiam Bibliæ editionem fecit, quæ ab editione interpretum modicum discordat, de qua Augustinus decimooctauo de ciuitate Dei: & Lucas Tuden. in chronicis, idest. *Stella, & veru.* Expositio nominum est, & vocatur stella asteriscus ab astro. Verū dicitur sagitta, quia acuta est, & confodit. *Omne opus distinguens.* Idest translationem mixtam ex translatione interpretū & editione Theodotionis. *Dum eluce cere facit quæ minus ante fuerant.*
C Scilicet ponendo de suo sensu vel litera Hebraica, siue Theodotionis editione, & hoc pertinet ad asteriscum, per quem elucidatio fit. *Aut superflua quæque iugulat, & confodit.* Scilicet assignando obelos: quid autem superfluum esset, vel diminutum dirigebat ipse per literam Hebraicam. *Et maxime quæ Euangelistarum & Apostolorum auctoritas promulgauit.* Non solum dirigebat per literam Hebraicam, sed maxime quando aliqua reperiebantur in Euangelijs, vel in Epistolis, quæ non erant in translatione interpretum, quia tunc necesse erat dicere, quòd illa de integritate literę deficiebant. Apostoli enim qui Spiritu sancto dictante loquebantur, non dicerent esse in Biblia Hebræorum, quę in ea non erant. Etiam quia contra Iu-
D dæos arguebant, qui non admitterent contra se, nisi sic essent.

In quibus multa. Posuit supra vnam causam inducentem ad transferendum Bibliam, scilicet quia Origenes hoc fecit. Hic ponitur alia ratio, scilicet, quia necessitas hoc expostulabat, cum interpretum translatio in multis necessarijs diminuta esset. *In quibus.* Scilicet Euangelistis & Apostolis. *Multa de veteri testamento legimus.* Scilicet quæ dixerunt Euangelistæ, & Apostoli esse de veteri testamento.

Quæ in nostris codicibus non habentur. Loquitur Hieronymus de codicibus siue Biblijs, quibus tunc Ecclesia vtebatur, quę erant secundum interpretū translationem: in nostris autem Biblijs modernis nihil horum deficit, quia a Hieronymo secūdum Hebraicam
E veritatem translatæ sunt.

Vt illud ex Aegypto vocaui filium meum. Hoc habetur Matth. secundo cap. & secundum nostras Biblias modernas, & veritatem Hebraicam habetur. *Quia puer Israel, & dilexi eum, & ex Aegypto vocaui filium meum.* Pro quo septuaginta interpretes transtulerunt. *Quia paruulus est Israel dilexi eum, & ex Aegypto vocaui filium eius.* Et non modica differentia est ista, quia secundum veritatem Hebraicam, & literam nostram refertur illa locutio ad Deum reducentem filium suum; idest Christum de Aegypto, ad quam intentionem inducit illud Matthæus, vt patet Matthæi secundo

Differētia quædam trāslationis veteris in Biblia, & recentioris.

cundo cap. Si autem teneatur litera septuaginta interpretum, non procedit argumentum Matthæi, quia necesse est, quòd intelligatur de Iudæis reductis de Aegypto, quia dicitur ex Aegypto vocaui filium eius, idest filium Israel, scilicet Iudæos ibidem natos de femore Israel, idest Iacob. Et iste non modicus error est.

Et quoniam Nazareus vocabitur, Iste est alius passus, in quo discordat litera interpretum. Hoc habetur Isaiæ vndecimo cap. & ponitur Matthæi secundo cap. interpretes autem ponunt. *Et flos de radice eius ascendit*. Quia sic habetur in omnibus Biblijs nostris. Sed allegat istum passum non ad demonstrandum, quòd ipse sic transtulerit, sed vt videatur, quòd non in omnibus interpretes literam Hebraicam sequuti sunt. Vel vt videatur, quòd aliqua de veteri testamento in nouo dicuntur, quæ in translatione interpretum non habentur. Et de hoc ipse Hieronymus in epistola ad Pamachium de optimo genere interpretandi sic ait. Illud quod in Euangelista scribitur, Et veniens habitauit in ciuitate, quæ dicitur Nazareth, vt impleretur quod dictum est per Prophetam, quia Nazareus vocabitur: Respondeant rogo fastidiosi extimatores omnium tractatorum; vbi in Isaia positum legerint, dicant. Nam in eo loco vbi nos dicimus, legimus, atque transtulimus, exiet virga de radice Iesse, & Nazareus de radice eius crescet.

Et videbunt in quem compunxerunt. Iste est alius punctus, & habetur in multis locis, quia Zachariæ duodecimo secundum nostras Biblias modernas habetur: Aspicient ad quem confixerunt. Ioan. cap. 19. dicitur: Videbunt in quem transfixerunt: & Apoc. cap. 1. Videbit eum omnis populos, & qui eum pupugerunt. Sed vt ait Hieronymus in epistola ad Pamachium Ioannes Euangelista secundum veritatem Hebraicam transtulit videbunt in quem compunxerũt. pro quo trãslatio septuaginta interpretum in latinum versa sic habet: Et aspicient ad me pro his, quæ illuserunt, siue insultauerunt.

Et flumina de ventre eius fluent. Hęc auctoritas assumitur de Hebræo. Prouerbio. cap. 5. aut 10. & ponitur Ioan. septimo, sed septuaginta interpretes non sic habent, nec etiam nos, sed habemus Prouerbio, quinto cap. Deriuentur fontes tui foras: & decimo dicitur: Vena vitæ os iusti: Et assumit hoc à beato Ioanne ad designandum Spiritum sanctum, quem accepturi erant credentes in Christum, vti prædeclarat in textu.

Et quæ nec oculus vidit. Ista auctoritas sub ista litera ponitur prima ad Corinth. cap. 2. & sumit Apostolus de Isaia cap. 64. vbi sic dicitur secundum Hebraicam veritatem, & literam modernorum Bibliorum: A sæculo non audierũt, nec auribus perceperunt, oculus nõ vidit Deus absque te, quæ præparasti expectantibus te. Apostolus autem sensum perfectè expressit, sed non totaliter verba. Translatio autem interpretum multo aliter habet, scilicet: A sæculo non audiuimus, nec oculi nostri viderunt Deum absque te, & opera vera, & facies expectantibus te misericordiam. Ista auctoritas secundum Hebraicam veritatẽ significat magnitudinem præmij beatorum. Sed secundum septuaginta interpretes significat nullum esse Deum verum, nisi Deum Hebræorum, & quòd seruientibus sibi misericordiam faciat. *Et multa alia*. Idest multæ aliæ auctoritates, in quibus multum differt litera Hebraica ab interpretibus. Sed ponuntur ista, quia in Euangelio, & Epistolis inueniuntur, & magis necessaria erant ad fidei adiutorium quàm alia. *Quæ proprium syntagma desiderant*. Idest proprium ordinem; est syntagma Græca dictio, quæ doctrinam

F vel ordinem notat. Est sensus quòd tales auctoritates desiderant proprium ordinem, idest, quòd propriè ordinentur in litera nostra quemadmodum sunt in Hebræa, & hoc vt Euangelistæ, & Apostoli efficaciter arguant; aliàs nihil valent argumenta nisi sic habeant, vt Euangelistæ sequentes Hebraicam linguam protulerunt. *Interrogemus ergo eos*. Idest istos detractores, qui dicunt non debere nouas translationes fieri. *Et cum dicere non potuerint*. Quia non habentur ista in translatione septuaginta interpretum, quam isti sequuntur.

De libris Hebraicis proferamus, Idest demonstremus hæc haberi secundum veritatem Hebraicam, ex quo sequitur necessitas translationis de Hebræo in Latinum. *Primum testimonium*. Assignat loca, in quibus
G habẽtur auctoritates prædictę Euangeliorum, & Epistolarum in Hebræo, & prima auctoritas, scilicet. *Ex Aegypto vocaui habetur in Oseæ*. Scilicet vndecimo cap. *Secundum in Isaia*. Scilicet Isaia vndecimo, scilicet. Quoniam Nazareus. *Tertium in Zacharia*. Duodecimo cap. scilicet, Videbunt in quem compunxerunt. *Quartum in prouerbijs*. Quinto, siue decimo cap. scilicet; Flumina de ventre eius. *Sextum in Isaia*. Sexagesimo quarto, scilicet, Et quæ nec oculus vidit.

Quod multi ignorantes apocryphorum deliramenta sectantur. Idest isti detractores interrogabantur, vbi haberentur in tota Biblia istæ auctoritates, sicut Euangelistæ, & Apostoli, & ipse Christus allegauerunt, & quia
H nesciebant respondere directè conuertebantur ad quasdam friuolas euasiones, quas in libris apocryphis suis, & falsis habebant. Dicuntur deliramenta discordantiæ, vel deuiationes, quia illi libri discordabãt à sacris scripturis, repugnantes eis, quas nesciebant. Dicuntur apocryphi, idest secreti de apos, quod est tetro, & cryphis quod est secretum, & iudicium, siue aurum, & inde dicitur Ioannes Chrisostomus, idest habens os aureum, & apocrypharius propriè, idest secretarius, vt patet in capitulo significasti: extra de electione. & ibi in Glosa.

Et inde venit dies criticus medicorum, idest iudicialis, in quo planetæ faciunt crises, idest iudicia de infirmitate.

In duobus modis vocãtur isti libri apocryphi, quia
I secreti, quoniam in eis de quibusdam magnis secretis agitur, vt patet in tertio libro Esdræ, qui in aliquibus Biblijs habetur, & in libro qui dicitur: iusti Henoch, vel vocãtur apocryphi a iudicio, quia vltra iudicium, & intellectum humanum est iudicare, vtrum talia falsa, an vera sint, ideo eadem facilitate contemnuntur, qua approbantur. *Et Hiberas nenias auctenticis libris præferunt*. Iste est istorum error, quòd auctoritatem sacræ scripturæ destruunt præferentes ei mendacia conficta, & fabulas, & hoc quia ignorant, nec doceri volunt, & hoc est in respondendo ad quæstionem factam eis, scilicet, vbi sunt in Biblia illæ auctoritates, ipsi autem deberent respondere per sacram scripturam demonstrantes loca in libris hebręis, in quibus sunt, quia nesciunt, respondent per quasdam vanita-
K tes apocryphorum, quas in hac parte sacræ scripturę præferunt. Et comparat ipse hic libros apocryphos istorum fabulis siue nenijs Hiberis. Dicuntur nenię quędam fabulę communes, vel planctus compositorum verborum, qui dicuntur super mortuos ad honorem funeris, & vocantur vulgariter; endechas.

Vel sunt quędam armonię, quæ dicuntur super pueros, cùm iacent in crepundijs, vt circummoti dormiant, & est nomen onomopoteium, scilicet a sono suo sumptum, quia dicitur ne.ne.ne. & vocantur Hiberę, idest Hispanæ, quia in Hispania inuentæ fuerunt, siue planctus, siue fabulæ sint, & dicuntur Neniæ Hiberæ.

Hibere

Hiberę ab Hibero flumine, qui nascitur de montibus altis contra Oceanum prope Carpentaniam, quę Nouaria dicitur: fluit trans Aragoniam, in qua apud Tortusam vrbem Tyrrheni maris fluctibus absorbetur, a quo terra propinqua suę origini olim Hiberia dicta est, nunc autem Hispania dicitur.

Causas erroris non est meum exponere. Iudæi prudenti factum dicunt esse consilio; ne Ptolomæus vnius Dei cultor, etiam apud hebræos duplicem diuinitatem deprehenderet. Quod maximè idcirco faciebant, quia in Platonis dogma cadere videbatur. Denique vbicunque sacratum aliquid scriptura testatur de patre, & filio, & spiritusancto, aut aliter interpretati sunt, aut omnino tacuerunt, vt & regi satisfacerent, & arcanum fidei non vulgarent. Et nescio quis primus auctor septuaginta cellulas Alexandriæ mendacio suo extruxerit, quibus diuisi eadem scriptitarint, cum Aristæus eiusdem Ptolomæi υπερασπιστης & non multo post tempore Iosephus nihil tale retulerint, sed in vna basilica congregatos contulisse scribant, nō prophetasse. Aliud est enim esse vatem, aliud est esse interpretem. Ibi spiritus ventura prædicit: hic eruditio, & verborum copia, ea quæ intelligit, transfert. Nisi fortè putandus est Tullius œconomicum Xenophontis, & Platonis Pythagoram, & Demosthenis pro Cthesifonte afflatus rhetorico spiritu trāstulisse. Aut aliter de eisdem libris per septuaginta interpretes, aliter per Apostolos spiritussanctus testimonia texuit, vt quod illi tacuerunt, hi scriptum esse mentiti sint.

Causas erroris. Hic ponit quartam excusationem sui de antiquorum emendatione. *Causas erroris exponere non est meum*. Vocat hic errorem deuiationem à litera hebraica, siue rationabiliter, siue irrationabiliter hoc contigerit, & dicit manifestum est, quia interpretes septuaginta deuiauerunt a veritate hebraica; sed quare deuiauerunt, ad me non pertinet exponere, & hoc agit excusans de reprehensione eorum, quia fortè si causas deuiationis assignaret, tales essent, ex quibus verè reprehendi deberent, ideo subticet exprimendo causam, quam alij reddunt. Hieronymus autem licet subticeat satis videtur velle, quòd septuaginta interpretes errauerint ex ignorantia, vt concluditur ex inferioribus. *Sed Iudæi prudenti factum dicunt esse consilio*. Idest quòd interpretes istam mutationē fecerunt non ex ignorantia veritatis hebraicæ, nec vt damnarent scripturæ intellectum, sed vt quædam vera obscuritatibus tegerentur.

Ad euidentiam huius notādum, quòd Ptolomeus cognomento Philadelphus sacræ scripturę ardentissimus amator Rex Aegypti, qui fuit anno a creatione orbis. 4090. post Babylonicam captiuitatem paulo ante tempora Machabeorum libertati restituit plusquàm centum millia Iudæorum, qui in regno suo seruierant dans pro quolibet capite dominis eorum centum, & viginti dragmas argenteas. Et hoc significauit per literas Eleazaro Iudæorum sacerdoti rogans, vt ei mitteret viros seniores, qui ei Bibliam totam interpretarentur, ac verterent de hebręo in Gręcum, tunc Eleazarus, vt aliqui volunt, elegit sex seniores scientes legem de qualibet tribu, & misit eos ad Ptolomæum, & isti sunt qui septuaginta interpretes nominantur. Sed dicunt fuisse septuagintaduo, quia duo decies sex septuagintaduo efficiunt, sed ponitur septuaginta more scripturæ, quæ aliquando de numero non curat nominans nomine numeri perfecti, siue modicum excedat, siue parum deficiat. Sed hoc non videtur verum, quia ista translatio facta fuit post reditum de captiuitate Babylonica, postquam decem tribus in terram Medorum, & Persarum delatæ sunt, ut patet 4. Reg. cap. 18.

Quo pacto electi fuerint septuaginta interpretes.

Ideo magis videtur dicendum, quòd de viris sacerdotibus, vel Leuitis de tribu Leui, qui eruditi erant elegerit istos septuaginta viros, & miserit eos ad Ptolomæum, licet etiam de omnibus alijs tribus aliquę personæ manebant post translationem, quæ confugerant ad regnum Iuda. *Ne Ptolomæus vnius Dei cultor*. Licet iste Gentilis erat, tamen vnum solum Deum colebat, & sic multi Gentiles faciebant, qui videntes idola esse inutilia vnum Deum cœli credebant, & in hac fide saluabantur, quia secundum Apostolum ad Hebræos vndecimo, sufficiebat credere, quia Deus est, & quòd remunerator est, & sic dicimus multos de Gentilibus ante Christi aduentum saluos fuisse, quia non obligabantur ad cęremonialia legis Mosaycę, nisi soli illi, qui descendebant de stirpe Iacob.

Apud Iudæos duplicem deitatem deprehenderet. Ista fuit causa, quare occultauerunt mysteria trinitatis, quæ nondum Ptolomæus intelligere poterat; & si reperiret putaret esse plures Deos, & legem illam abhorreret, quia ideo diligebat eam, quia dicebatur ei, quòd scriptura sacra Iudæorum vnum Deum solum affirmaret.

Quod maxime idcirco faciebant, quia in Platonis dogma cadere videbatur. Idest asserere duos Deos videbatur esse doctrina Platonica, ponebat enim Plato magnus Gentilium Theologus Noim, & Trigaton, & animam mundi. Et vt quidam de nostris sapientibus volunt Noim. vocauit patrem, Trigaton verò intellectum primum, idest filium, qui intellectus, vel sapientia patris dicitur, Animam mundi, spiritum sanctum, qui omnia replet, sicut anima mundi totum ipsum orbem informare dicitur.

Sed magis videtur velle Plato animam mundi esse quandam vim creatam generatiuam, & gubernatiuam: spiritus autem sanctus increatus est, nec intelligebat Plato esse vnitatem essentiæ in his, sed magis credebat esse tres deos, siue tria, vt ait Augustinus super epistolam ad Colo. & ideo hoc dogma Platonicum Ptolomæus repudiabat. Quare & sic repudiaret sacram scripturam si de distinctione in Deo aliquid reperiret, putans quòd ista scriptura esset secundum doctrinam Platonicam. Si autem Plato hoc nō posuisset, posset Ptolomæus recipere id, quod de diffinitione in Deo diceretur: nunc autem existente doctrina Platonica, suspecta esset Ptolomeo sacra scriptura. *Denique vbi sacratum aliquid scriptura testatur de Patre, & Filio, & Spiritu sancto*. Quicquid de personis diuinis dicitur, sacratum dicitur, quia sacrum secretum est, scilicet generatio Filij, vel Spiritus processio, siue quæcunque personarum pluralitas. *De Patre, Filio*

Plato credebat tres deos, sed nō ītelligebat unitatem essentiæ.

Filio. Ponit ista simul, quia quando aliqua ponebantur de Patre per se, vel filio per se, quia quælibet persona vocatur Deus, non oportebat ibi fieri mutationem, vel occultationem, quia ipse Prolomæus hoc ad vnum Deum referret: cum autem simul fit mentio de Patre, & Filio, & Spiritu sancto, vel de duobus, quia vocantur Deus, oportebat vocari duo supposita diuina, siue duos Deos: distinctionem autem personalem, vel suppositalem, siue essentialem Prolomæus intelligere nondum poterat. *Ideo aut aliter interpretati sunt*. Idest aliter scripserunt, quàm continebat veritas Hebraica, ita vt contrario modo non sentirent. *Aut omnino tacuerunt*. Et sic sunt aliqua apud literam Hebraicam, & Bibliam nostram modernam, quæ in antiquis Biblijs non habentur secundum interpretes. *Vt regi satisfacerent*. Scilicet Prolomęo transferendo Bibliam. *Et arcanum fidei non vulgarent*. Si clarè scriberent mysterium trinitatis, quod est vnum de secretis in scriptura sacra. *Et nescio quis*. Hic incidentaliter excludit errorem circa modum transferendi interpretum, quia aliqui dicũt, quòd interpretes singuli in singulis cellulis singulariter scripserunt, & post collectis eorum translationibus septuaginta inuẽtę sunt ęqualiter continere ita, quòd vna nõ continebat, nec vnũ verbum super aliam, nec in ordine verborum vllatenus delirabat, & spiritus sancti directione factum esse autumant, & fuit ista opinio Augustini, secundo de doctrina Christiana. cap. 15. quare dicit istam editionem, seu verius translationem cęteris pręponendam spiritu prophetico factam.

Quædam in Biblia moderna comperta sunt, quæ non erant in translatione. 70. interpretum.

An uerum sit, quod dicit de 70 cellulis interpretum.

Sed hæc multum displicent beato Hieronymo, vt patet in litera, & non est mirandum, quòd tanti doctores, qui contemporanei erant, discordarent, quia ista in facto sunt, non in iure.

Nec credendum, quòd alterno liuore, vel laudis appetitu mutuo dissenserint, quia tale mortale peccatũ non esset ponendum in viris sanctis, quales ipsi tunc erant, & habebantur: videmus enim fuisse maiorem contentionem inter Petrum, & Paulum post acceptũ spiritum sanctum, vt patet ad Galatas secundo capitulo, in quibus tamen peccatum mortale cadere, tunc non poterat.

De laude autem translationis interpretum, & aliqualiter contra Hieronymum ponit multa Augustinus, 18. libro de ciuitate Dei, quę nisi sanè legantur inuidorum verba videntur. *Nescio quis primus auctor*. Primus huius mendacij auctor valde reprehensibilis est, cęteri autem sequaces parum quidem, quia opinio ista satis probabilis videtur prima facie. *Septuaginta cellulas Alexandriæ*. Mendacio suo. *Struxerit*. Idest istę cellulę non fuerunt secundum rem, sed secundum falsam assertionem, ideo per mendaciũ constructę sunt. Sicut chimera sola intellectus fictione esse habet. & dicit septuaginta cellulas, quia isti ęmuli sui dicebant in Alexandria vrbe magna inferioris Aegypti, quę urbs regia erat, conuenisse septuaginta interpretes, & cuilibet vnam cellam assignatam, in qua singulariter interpretarentur, vt post singulorum interpretationes coniungerentur, & melior qui fuisset videretur. *Quibus*. Scilicet cellis. *Diuisi ea scriptitarent*. Idest transferrent. *Cum Aristeus eiusdem Ptolomæi*. Hic Hieronymus probat, quòd positio de septuaginta cellulis cõficta est, quia Aristęus, qui fuit custos Ptolomęi, & gesta temporis illius, & de translatione Biblię scripsit, talia non expressit, si tamen fuisset, valde commemorabile erat, & non modicam auctoritatem translationi factę conferebat. Et dicitur Aristęus Hyperaspites, idest custos, vel circulator secundũ interpretationem, à peri, quod est circum, & aspizo, quod est circumeo, vel protego, quia custodes reges vndi-

Aristæus Hyperaspites.

F quę circundant pręcauentes ne ex aliqua parte malũ, siue nocumentum regibus euenire possit. Et de hoc Aristęo ait Iosephus in libro duodecimo Antiquitatum de epistola quam misit Ptolomęus ad Eleazarũ sacerdotem, vbi sic dicitur, transmisi de his, qui deberent vobiscum disputare Andream primatẽ mei corporis custodem & Aristęum mihi dilectissimos. *Et multo post tempore Iosephus*. Hic probat auctoritate Iosephi, & procedit argumentum sic. Si dicamus, quod Aristęus, qui fuit tempore Ptolomęi, qui erat Gentilis, fortè voluit hoc in suis chronicis annotare, sed de Iosepho, qui multò post fuit, & omnia laudabilia gesta scribere laborauit, non est verisimile, quòd talia omisisset. pręcipuè cum ipse Iudęus esset, & talis transferendi modus in magnam Iudęorum, & legis laudem redundabat. G

Iosephus.

Fuit autem Iosephus multo post, quia floruit sub Tito, & Vespasiano in vrbe Roma anno a natiuitate Christi ferè octuagesimo, qui in destructione Ierusalem per Romanos captus est, scripsitque viginti Antiquitatum libros a mundi exordio inchoans ad sua tẽpora stylum vsque perduxit. De hoc Eusebius Cęsariensis libro tertio Ecclesiasticę historię. Translatio autem interpretum fuit facta tempore Ptolomęi Philadelphi, tempus autem intermedium est ferè trecentorum, & octuaginta annorum, vt patet ex discursu historiarum. *Nihil retulerint, sed in vna basilica congregatos contulisse scribant*. Ista est solidior probatio, scilicet quòd non in pluribus cellulis, sed in vna omnes basilica conuenerunt. H

Dicere enim, quòd isti historiographi septuaginta cellulas non describant non facit plenam probationem, quia locus ab auctoritate non valet negatiuè. De hoc ait Iosephus duodecimo libro Antiquitatum Demetrius consilium fecit in domo prope littus stãte, & apta secretis ad cogitationem negotiorum, vbi eos perducens petebat omnia, quę opus habebant ad legis interpretationem. Cũque laboriosè tantam interpretationem facerent, vsque ad horam nonam in hoc sedentes ad curam corporis vertebantur: mane autem ad eundem locum redibant, & ita interpretationi legis vacabant. *Non prophetasse*. Ista est litera Hieronymi, & non Iosephi, nec Aristęi, quia illi non dicunt, quòd interpretes non prophetauerunt, sed dicunt quod scripserunt simul, ex quo arguit Hieronymus, quòd non fuit ista prophetia, quam alij ęmuli allegant dicentes, quòd separati per cellulas scripserũt, & post scripta conformia reperta sunt, quod ad prophetiam pertinebat, si autem non in singulis cellulis seiuncti, sed simul stantes disputabant, & transferebãt non sunt prophetę, sed translatores dicendi. *Aliud est esse vatem*. Idest prophetam. *Aliud interpretem*. Vates signat prophetam, poetam, & sacerdotem, & probat differre prophetas, & interpretes, ibi enim, idest in prophetis. *Christus ventura prædicit*. Accipitur Christus, idest Deus, quia suppositum diuinũ dicit, ideo ab ęterno Christus erat. cum suppositum illud diuinũ ab æterno esset, & sic ait Apostolus ad Hebręos. 13. Christus est ab heri, & hodie, & ipse vsque in sæcula. Et sic dicitur in epistola Iudę capitulo primo, quod Iesus eduxit populum Iudęorum de Aegypto saluans eos, & illos, qui non crediderunt perdidit. *Ventura prædicit*. Non est de necessitate verę prophetię, quod in ea futura prædicantur, sed sufficit, quòd dicantur aliqua, siue præterita, siue præsentia, siue futura, quæ nullo modo sine diuina reuelatione cognosci possunt. Ideo Moyses scribens rerum creationem, & modum propheta fuit, quia nullus homo hoc cognoscere posset, sed Deus reuelauit: idem de pręsentibus, quę etiã dæmon cognoscere non potest. Dicuntur tamen cõmuniori

I

K

muniori modo prophetæ, qui futura prædicunt. De A his latè diximus Numeri 12.cap. & Deuteronom.18. *His.* Scilicet interpretibus. *Eruditio, & uerborum copia.* Duo requiruntur ad interpretem, scilicet eruditio, idest intelligentia, quòd intelligat sententias eorum, quæ transfert, aliàs etiam si verbis abundet, falsum transferret. Secundum est copia verborum, scilicet quòd sciat bene linguam illam, in quam aliquid conuertere vult, ne per defectum vocabulorum res improprijs nominibus exprimantur, quod magnam confusionem facit. *Ea, quæ intelligit.* Quia qui eruditus est. *Transfert.* Quia in verbis alterius linguę copiosus est. *Nisi fortè putandus est.* Hic probat deducēdo ad incōueniens, quia si dicimus, ꝙ interp̄tes prophetico spiritu trāstulerunt, codē modo dicetur Tullium spiritu rhetorico, immo etiam prophetico transtulisse libros de Græco in Latinum, quia nōn requirebantur plura ad transferendum de Hebręo in Græcum quàm de Græco in Latinum. Sed nullus dicit Tullium spiritu prophetico, siue rhetorico transtulisse, nec ergo etiam de interpretibus dicendum est.

Duo interpreti necessaria.

Tullius flos Romanę eloquentię testante Seneca, sub Iulio Cęsare primo Romanorum Imperatore floruit ante Christi natiuitatem anno ferè quinquagesimo, qui post mortem Iulij Cæsaris Octauiano eius nepoti firmiter adhæsit, cuius fauore Romanā rem publicam de Antonij tyrannide eripere conabatur. Sed res in contrarium lapsa est. Nam Octauianus pro pacis fœdere firmando eum in manibus Antonij collocauit, qui postquā ad Caietanum territoriū vltimate relegatus est ex mandato Antonij, per manum cuiusdam Tulliani Clientuli, quē ipse sua oratione à morte eruerat, capite truncatus est, vt ait Augustinus de ciuitate Dei lib.3.cap.3. & Ioannes Bocatius in libro de Casu, & ruina principum, & Seneca in declamationibus.

Iste multos libros edidit, multosque de Græco in Latinum vertit, quæ hic narrātur, sed præter hos transtulit librum Homeri, qui dicitur Ilias, de Bello Troiano sub exametris Dactylicis pulchrè describens. Transtulit etiam Odisseam eiusdem Homeri, in qua de casibus & laude Vlyssis tractat. *Oeconomicum Xenophontis.* Idest librū de regimine & dispensatione œconomica siue domestica. Dicitur enim œconomicus, idest domi gubernatiuus, & inde dicuntur Aristotelis œconomica, & dicit ab œcos, quod est domus: vel ab Echo. redditiua vocum extremarum, quia sic ad vocem œconomicorum tota familia dispensatur, & vocatur œconomicū Xenophontis, quia Xenophon illum scripsit.

Floruit autem Xenophon sub Artaxerse.2. rege Persarum anno ab orbe condito.4820. qui inter Socratis discipulos solus Platoni compar videbatur. Quamobrem asseritur multotiens inter vtrunque discordias accidisse. De hoc Iosephus in libro decimo Antiquitatum. *Et Platonis Prothagoram.* Idest quendam librum, quem fecit Plato, eumque intitulauit a nomine cuiusdam discipuli sui, qui Prothagoras dicebatur, sicut Timęus Platonis est liber ab eo editus in nomine Timęi discipuli sui, vel aliquando nominat libros ab alijs, quos introducit loquentes, quia in modum dialogi, vel trialogi libri sui scripti sunt. De Platone satis diximus super epistolam ad Paulinum. cap. primo. *Et Demosthenis pro Ctesiphonte.* Hunc librum etiam Tullius transtulit de Gręco, quem Demosthenes maximus Atheniensium orator in adiutorium Ctesiphontis cōtra Eschinem cōposuit. De quo satis diximus super epistolam ad Paulinum. cap. secundo. Aliqui textus habent. *Demosthenis pro Ctesiphontem in accusatiuo.* Et volunt, quòd pro Cthesiphontem sit vna dictio composita, sed falsum est, quia, pro, est præpositio posita appositiue, & non compositiue deseruiens illi ablatiuo, Ctesiphonte, & est sensus. *Demosthenis pro Ctesiphonte.* Idest liber, quem condidit Demosthenes pro adiutorio Ctesiphontis ciuis Atenien. Et sic dicitur Tullius pro Deiotaro, idest liber quem fecit Tullius pro adiutorio, vel causis Deiotari regis. *Afflatus rhetorico spiritu.* Est modus ironicus arguens sic, si interpretes ex eo, quòd transtulerunt sacram scripturā, vel prophetas spiritu sancto siue prophetico afflatu loquebantur, ergo Tullius, qui libros rhetoricos trāstulit, spiritu rhetorico afflatus scripsit, & per istum irrisorium modum vult concludere, ꝙ non transtulerint interpretes prophetice, quia tunc B etiam Tullius propheticè transtulisset, cum idem labor & difficultas in vtroque sit. *Aut aliter de eisdem libris.* Hic probat etiam deducendo ad impossibile, scilicet, quòd Apostoli, & Euangelistę scripserunt de Hebraica veritate testimonia. Interpretes autem aliter posuerunt, vel tacuerunt, sequeretur ergo quòd spiritus sanctus mentiretur in Apostolis dicens illud scriptum esse, quod non scriptum erat, quia interpretes non scripserunt.

Et vide quia ista ratio non probat pręcisè, quòd Apostoli mentiti sunt, sed probat istam disiunctiuam: vel quòd Apostoli mentiti sunt, vel quòd interpretes aliquid tacuerunt, vel mutauerunt, cum non eodem modo in vtrisque habeatur, & si fortè detractores di- C cant, quòd interpretes plenè scripserunt, facient Apostolos mendaces, sed cogentur dicere esse necessariā translationem suam de veritate hebraica in Latinum, quod intendit Hieronymus.

Probatur etiam, quòd non locuti sint per spiritum sanctum, quia valde disparate, & in sensu contrario Apostolis protulerunt, ita quòd stante eorum litera Apostolorum probationes non sunt efficaces, quod est contra rationem & contra spiritum, qui loquebatur in eis. De quo supra diximus in auctoritatibus, quas ponit Hieronymus differenti modo esse in hebraica veritate, & in translatione interpretum. *Aliter per Apostolos spiritus sanctus testimonia texuit.* Valet consequentia, quia septuaginta interpretes aliter lo- D cuti sunt quàm Apostoli. Si ergo vterque per spiritum sanctum, aliter spiritus loquetur in quibusdam, aliter in alijs, & non solum aliter, quia hoc inconueniens non est, sed contrario modo, quod non licet dicere, ideo sequetur. *Vt quod illi.* Idest interpretes. *Tacuerunt, hi.* Idest Apostoli. *Scriptum esse mentiti sunt.* Valet consequentia, vt ante probauimus.

Quid igitur? Damnamus veteres? Minimè, sed post priorum studia in domo Domini quod possumus laboramus. Illi interpretati sunt ante aduentum Christi, & quod E nesciebant dubijs protulere sententijs: nos post passionem & resurrectionem eius, non tam prophetiam quâm historiā scribimus. Aliter enim audita, aliter visa narrantur. Quod melius intelligimus, melius & proferimus. Audi igitur ęmule, obtrectator ausculta: non damno, non reprehendo septuaginta, sed confidenter cunctis illis Apostolos præfero. Per istorum os mihi Christus sonat,

Auctoris excusatio.

In ęmulos inuectio.

quos

quos ante prophetas inter spiritalia charismata positos lego, in quibus vltimum pœne gradum interpretes tenent. Quid liuore torqueris? Quid imperitorum animos contra me concitas? Sicubi in translatione tibi videor errare, interroga Hebeæos, diuersarum vrbium magistros consule. Quod illi habent de Christo, tui codices non habent. Aliud est, si contra se postea ab Apostolis vsurpata testimonia probauerunt, & emendatiora sunt exẽplaria Latina, quàm Græca, G & Græca quàm Hebraica. Verum hæc contra inuidos. Nunc te deprecor Desideri charissime, vt quia me tantum opus subire fecisti, & a Genesi exordium capere, orationibus iuues: quo possim eodem spiritu quo scripti sunt libri, in Latinum eos transferre sermonem.

Concludendo Desiderium precatur, ut orationibus eũ iuuet.

Quid igitur? Hic magis propriè ponitur excusatio de damnatione antiquorum, & agit tria: primò ponit se esse innocentẽ, secundo probat contra emulos, quod dicit per Apostolorum intentionem ibi. *Audi igitur.* Tertio probat esse veracem suam translationem, H ibi. *Quid liuore torqueris.*

Circa primum. *Quid damnamus veteres?* Idest nunquid reprobamus translationem interpretum, qui veteres sunt, per nostram translationem? Respondet. *Minime.* Idest non. *Sed post priorum studia.* Hic declarat intentionem suam, scilicet quòd non animo deprauandi vel damnandi alios, sed vt offerat de labore suo quod potest, sicut alij fecerunt. *Sed post priorum studia.* Idest post labores antiquorum interpretũ, scilicet Aquilæ, Theodotionis, Simachi, & Origenis, qui diuersas Bibliæ editiones fecerunt. *In domo domini, quod possumus laboramus.* Idest iuxta possibilitatem nostram volumus proficere catholicorum ecclesię, quę I domus Dei dicitur, in transferendo sacram scripturã de Hebręo. *Illi interpretati sunt.* Hic demonstrat melius, & certius posse transferre eos, qui nunc transferunt quàm eos, qui ante Christum transtulerunt. *Et quod nesciebant dubijs protulere sententijs.* Non intendit dicere Hieronymus, quòd septuaginta interpretes nescirent sacram scripturam esse veram, & certissimã, quia hoc ad hęreticos pertinet: Sed ea, quæ certa esse sciebant nesciebant, de quo dicerentur, an de Christo, an de aliquo alio, ideo dubiè protulerunt. *Nos.* Idest ego & alij moderni translatores. *Non tam prophetiam, quàm historiam scribimus.* Interpretes licet spiritu prophetico non scriberent; scribebant tamen propheticã, idest aliquid de futuro, de quo ipsi ignorabant qualiter esset implendum. Nos autem scribimus historiã, K idest narrationem rerum gestarum, quia ea quæ in ꝓpherijs occulta erant, iam in Christo completa sunt, ideo nos sine dubitatione, quæ præterita scimus, scribimus; præcipuè quia Euangelistę, & Apostoli frequenter dicũt, & hoc factum est, vt impleretur quod dictum est per prophetam, vel in lege eorum & cęt. In illis autem non possumus dubitare cum ipsi Apostoli declarauerint. *Aliter enim audita aliter visa narrantur.* Propter duo, primo quia auditus non ćertificat, quia aliquando audiuimus, quę vera non sunt, visus

F autem non fallit, quia quæ videntur sunt. Secundo, quia qui audit non potest enarrare omnes circunstantias actus, quia auditus modica iudicat, qui autem videt omnes circunstantias apprehendit, ideo de omnibus certificare pōt, & sicut ait philosophus in prooemio Metaphysicę sensum visus plus diligimus, quia plures rerum nobis differentias ostendit. Interpretes autem erant audientes solum sacram scripturam, & non vidẽtes; nos autem vidimus eam impletam, ideo sequitur. *Quod melius intelligimus.* Scilicet, quia vidimus, melius proferimus, scilicet transferentes certius, quàm ipsi septuaginta interpretes. *Audi igitur.* Hic ponit secundum, in quo probat, quod dicit per Apostolorum intentionem. *Audi igitur æmule.* Idest inuide. Quatuor signat ęmulor, scilicet inuidere, amare, imitari, inflari. De primo: Noli ęmulari malignantibus, idest inuidere Psal. 36. De secundo: ęmulor enim vos, idest amo vos, Dei ęmulatione, idest amore Dei. 2. Corinth. 11. cap. De tertio: ęmulamini spiritualia, idest imitamini. Pręterea ad Corinthios 14. & alibi ęmulamini charismata meliora. De his ait Ebrardus.

Aemulus inflatur, amat, inuidet, atque imitatur.

Obtrectator ausculta. Dicitur obtrectator murmurator, siue detractor.

Ausculta. Aliqui scribunt cum u. dicentes ausculta ꝑ diphtongum, & probant, quia de auris deriuatur, in qua dictione fit diphtongus. Sed non valet probatio, quia obedio deriuatur de ob & audio, sed non manet diphtongus in obedio, mutatur enim diphtõgus, quæ est syllaba producta, in e. quę est producta in euphoniam. *Non damno, non reprehendo septuaginta.* Scilicet interpretes dicens eos falsum scripsisse. *Sed confidenter cunctis illis Apostolos præfero.* Idest licet interpretes septuaginta essent, & vnus solus Apostolus aliquid dixisset, vel pauci, magis tenendus est quã interpretes, quia auctoritas vnius Apostoli est maior quã auctoritas totius mundi in vnam concordantis sentẽtiam, quia hic errorem intercidere aliquo modo possibile est, ibi autem nullo modo potest. *Per istorum os.* Scilicet Apostolorum. *Christus mihi sonat.* Scilicet, ꝙ Christus intra eos erat formans, & dictans eorum sermones. Iuxta illud Matthęi 10. cap. Non estis vos qui loquimini, sed spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis. *Quos ante prophetas inter spiritualia charismata positos lego.* Idest qui pręcedunt prophetas maioritate gratię gratis datę: dicitur enim charisma donum gratuitũ, & donum gratuitum, quod est esse Apostolũ, est maius quàm esse prophetam, quia præponitur ei, vt patet ad Ephesios 4. c. & ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem prophetas, alios autem Euangelistas, & in diuisione gratiarum, quę ponitur ad Corinthios prima. ca. 12. ponuntur multę gratię, quę fuerunt in Apostolis, s. scientia, sapiẽtia, & gratia sanitatũ. Deinde subiungitur prophetia ad notandum, quòd maiores gratię erant, quæ præponebantur. *In quibus vltimum pœne gradum interpretes tenent.* Particula quibus, non refertur ad prophetas, quia interpretes non erant prophetę, vt supra probauit, sed refertur ad charismata, & est sensus, quod inter omnia dona spiritus sancti, siue gratias charismatum, gratia interpretandi vltima est, vt patet prima ad Corinth. 12. cap. quia inter nouem gratias, quę ibi ponuntur, vltima est interpretatio sermonum, quæ ad interpretes pertinet. Et licet ista gratia vltima sit inter omnes, tamen Hieronymus vocat eam pœne vltimam, ne videatur ex toto interpretes damnare. *Quid liuore torqueris.* Hic ponitur tertium, scilicet veritas suę translationis, idest quid inuides, & pateris intra te torturam ex inuidia: dicitur

Auctoritas unius Apostoli maior est quàm re[...] quorũ omnium sententiæ.

Interpretandi gratia ultima inter nouem dona spiritus sancti.

dicitur liuor inuidia, vel color niger ex sanguine coadunato,& nigrefacto in loco percussionis. Sic dicitur Isaias 53. Cuius liuore sanati sumus,& Genesis 4.cap. Occidi iuuenem in vulnus meum & virum in liuore meo. *Quid imperitorum animos contra me concitas*. Isti videntes veram translationem Hieronymi,& non potentes sustinere eam præ inuidia concitabant animos insipientium contra Hieronymum dicentes, quòd Hieronymus corruperat sacram scripturam, nō enim poterant contra eum concitare sapientes, quia veritatem translationis Hieronymi cognoscebant. *Sicubi.* Idest si alicubi. *In translatione.* Quam feci de Hebręo in Latinum. *Videor errare interroga Hebræos*. Quia ipsi iudicabunt veritatem. *Diuersarum ciuitatum.* Quia si fortè in vno libro, vel vna ciuitate apud Hebręos reperiretur ista litera, solum dicerent ęmuli, quòd illi Iudæi corruptos libros habebant, ideo quære in omnibus ciuitatibus,quia sic esse inuenies. *Magistros consule.* Idest non solum videas libros omnium ciuitatum Iudęorum, sed etiam petas a magistris eorum vtrum sic sit. *Quod illi.* Idest libri Hebraici. *De Christo habent, tui codices non habent.* Idest codices,qui cōtinent translationem interpretum, vt patet de testimonijs supra inductis, qui sunt in litera hebraica, & non in translatione interpretum. Et hoc valde irrationabile est,ꝙ nos non habeamus testimonia,quibus nos iuuare possumus, & arguere contra Iudęos, & quòd ipsi habeant. *Aliud est, si contra se postea ab Apostolis vsurpata testimonia approbauerunt.* Idest hoc, quod diximus verum est, nisi fortè dicas, quòd Iudæi a principio non habebant ista testimonia in litera sua, sed postea posuerunt. Et hoc multipliciter inconueniens est. Primum,quòd Iudæi qui hostes nostri sunt, vellent nos adiuuare approbando ea testimonia, quæ nō erant in libris eorum, & ponendo in libris suis, per quæ contra ipsos Apostoli arguebant. Hoc autem contra omnem rationem, & existimationem est. Item quia sequeretur Apostolos fuisse mentitos, qui dicebant ista esse in veteri lege,vt patet in locis auctoritatum assignatarum,nam Io.19. cap. dicitur: Et alia

A scriptura dicit: Videbunt in quem transfixerunt. Hoc autem non est sic in translatione interpretum, v. supra diximus, ideo dicerent isti Apostolos falsè allegauisse. Item dato,ꝙ in aliquo loco exēplaria corrupta fuissent, sed in toto mundo nō poterant sic faciliter,nec probabile est, sed in oībus libris hebraicis, sic habetur. *Aliud est.* Idest aliud genus excusationis est si Iudæi probauerint. *Testimonia vsurpata.* Idest falsè assumpta,quia non erant in litera hebraica. *Contra se.* Idest ad damnationem Iudæorum. *Et emendatiora sunt exemplaria Latina quàm Gręca, & Græca quàm Hebræa.* Hic arguit alio modo,quia si verum esset, quòd Iudęi aliquid addidissent, sequeretur quòd exemplaria Iudæorum deprauata essent, sed hoc non est rationabile,quia tota veritas exemplarium Græcorum de exē-

B plaribus Hebraicis emanauit, & ueritas Latinorum, quæ erant tempore Hieronymi de Græcis, ergo s̄m ordinem magis vera deberent esse Hebraica, quàm Græca,& Græca quàm Latina. Sed hoc per contrarium est secundum eorum responsionem,quia ponūt nostra esse veriora, quàm Hebræa. De exemplaribus autem Græcorum nihil attinebat,sed quia ab Hebręis per Græca in nostra exemplaria veritas deriuata est, ponuntur Græca pro intermedijs.

Nunc te deprecor. Hæc est vltima pars principalis scilicet petitio subuentionis per orationes Desiderij, *Nunc deprecor.* Idest quia canes detractores vndique. impugnant deprecor, vt me orationibus tuis iuues, ne transferendo errem, vt exultent qui oderunt me.

C *Quia tantum opus me subire fecisti.* In quo orationibus indigeo. *Et à Genesi exordium capere.* Idest incipere, quia Genesis in Pentateucho liber primus est. *Vt possim eo spiritu, quo scripti sunt libri, eos vertere in Latinum sermonem.* Idest sicut per spiritum sanctum isti libri scripti sunt à Moyse, quia prophetia sine spiritu sancto dictante non fit, vt patet secundæ Petri. cap. primo, ita per spiritum sanctum eos transferam. Vel vt in eo spiritu, idest in eo sensu, quem libri illi significant, & ad quem signandum scripti sunt, ego eos interpreter in Latino.

Præfationis B. Hieronymi in Pentateuchum Finis.



ALPHONSI TOSTATI EPISCOPI ABVLENSIS.

IN LIBRVM GENESIS Commentarij.

Die primo facta est lux:
Die secundo factum est cœlum:
Die tertio factum est mare, & terra:
Die quarto Sol & Luna, & Stellæ:
Quinto reptantia maris, & volatilia:
Sexto iumenta, serpentes, bestiæ, & homo.

CAPITVLVM PRIMVM.

Hebr. 11. Psal. 88. Ierem. 10.

IN PRINCIPIO creauit Deus cœlum, & terram. Terra autem erat inanis & vacua, & tenebræ erant super faciem abyssi: & Spiritus Dei ferebatur super aquas. Dixitque Deus: Fiat lux. Et facta est lux. Et vidit Deus lucem, quòd esset bona: & diuisit lucem a tenebris: appellauitque lucem diem, & tenebras noctem. Factumque est vespere, & mane dies vnus. Dixit quoque Deus: Fiat firmamentum in medio aquarum, & diuidat aquas ab aquis. Et fecit Deus firmamentum, diuisitque aquas, quæ erant sub firmamento, ab his, quę erant super firmamentum. Et factum est ita. Vocauitque Deus firmamentum, cœlum: & factum est vespere, & mane, dies secundus.

A IN PRINCIPIO. Liber iste Hebraicè, Beresith, dicitur. בראשית idest, in principio, quia sic incipit: Hebræi enim libris suis ab exordijs nomina imponunt: Græcè autem Genesis, γενεσις. idest, generatio, vel natura, quia de creatione rerum, quæ natura subsistunt, in eo agitur: & sicut generatio rei est via ad esse rei, ita liber iste, qui de rerum prima via ad essendum agit, inter sacras scripturas caput est.

Sacra autem scriptura duo opera principaliter e- Quæst. 1. Quid contineat sacra Scriptura.
B nunciat, scilicet, opus creationis, & recreationis. Opus autem recreationis, idest redemptionis principale est: quia nihil nobis nasci proderat, si in æternam damnationem iremus: ergo Nouum testamentum, quod principaliter agit de opere redemptionis, maioris dignitatis est, quàm Vetus. In veteri autem testamento, licet de opere redemptionis agatur, aliter tamen, quia in Nouo factum esse demonstratur: in Veteri autem nondum factum, sed futurum esse prędicitur: in Nouo clarissimè, in Veteri autem sub figura. Continet tamen Vetus testamentum duo ista opera: creationem autem in prima parte huius libri: recreationem verò in omnibus alijs libris.

Et est iste ordo, quia in quibusdam libris redemptio futura promittitur, in alijs autem ad eam recipiendam rationalis creatura ordinatur. Primi sunt libri Prophetales, qui principaliter de Messia prophetant, licèt aliquando intermisceant aliquid ad gentium correctionem. Omnes alij libri nos ad percipiendam redemptionem dirigunt, & hoc dupliciter: quidam enim dirigunt, ipsius Saluatoris generationis lineam demonstrando: Et isti sunt omnes libri historici, tempora connotantes, quia per eos linea texitur ad Messiam; vt Liber Genesis in parte sua, liber Numeri, Iosue, Iudicum, Regum, & Paralipomenon cum Esdra. Isti libri licèt accidentaliter multa agant, scilicet narrare diuina beneficia, populo Iudaico impensa, vt in Dei laudem assurgamus; principaliter tamen Messiæ descendentem lineam texunt. Omnes alij libri nos moraliter instruunt, bonis moribus imbuendo, quia redemptio facta per Messiam non communicatur omnibus, sed eis solum, qui per bonos mores animos purgatissimos habere desiderant.

In morib' dupliciter erudimur. In moribus autem dupliciter erudimur, quia aliquando verbis, aliquando factis: verbis enim nos erudiunt omnes libri morales, qui Sapientiales dicuntur; vt Parabolæ, Ecclesiastes, Cantica Canticorum, liber Sapientiæ, & Iesus Sirach, qui Ecclesiasticus dicitur.

Alij autem factis instruunt per exempla aliquarum personarum, nos ad aliquam virtutem promouendo, vt ad patientiam in libro Iob, ad confidentiam Dei in libro Iudith; ad charitatem contribulum in Esther: ad exhibitionem operum pietatis, vt in libro Tobiæ: ad fortitudinem, & voluntariam mortem pro legibus Dei, & patriæ, vt in libris Machabæorum: & isto modo tota sacra Scriptura vitam æternam per Messiæ mortem concedendam ostendit, vel ad eam dirigit. Et quia lex est regula directiua, quæ nos intensius moribus, & figuris in Christum dirigit, primò ponuntur libri legales: & quia lex non datur, nisi populo congregato, ideo legislator in isto libro legis congregat rationalem creaturam legis susceptiuam, vt in sequentibus libris tradat legem directiuam. Et hæc in duas, quia primò ponitur naturæ productio, secundò naturæ productę per generationem dilatatio, infra cap. 4. Prima in duas, primò ponitur naturæ seruientis productio, secundò hominis dominantis formatio; quia omnia propter hominem facta sunt: secunda ibi. *Et ait, faciamus hominem*. Prima in tres, quia primò ponitur rerum creatio, secundò distinctio, tertio adornatio. Secunda ibi. *Dixit Deus, fiat lux*. Tertia ibi. *Dixit Deus; fiant luminaria*.

Quæst. 2. De difficultate primi cap. Geneseos. Secundùm communiorem expositionem opus creationis ante omnem diem fuisse describitur, opus distinctionis primis tribus diebus, opus ornatus sequentibus tribus diebus. Sed istud primum capit. in quo de creatione agitur, altissimum negotium continet: ideo variè exponitur ab Hebræis doctoribus, & Latinis. Hebræi autem tantam difficultatem inueniunt, vt ante triginta annos illud non legant, vt ait Hieronymus in quodam Prologo super Ezechielē, & in epistola ad Paulinum; Doctores autem nostri quidam allegoricè, quidam tropologicè, alij diuersimodè exponunt. Ego autem, vt in Proœmiolo huius operis proposui, sensum literalem prosequi intendo; quia moralitatibus, & allegorijs omnes libri repleti sunt, sensus autem literalis difficilior est. Sed ad hunc literalem sensum multi multa loquuntur; ideo vt ait Philosophus primo Ethicorum, capit. 3. omnes quidem fortassis perscrutari opiniones inanius est, sufficit autem superficie tenus earum maximè, quæ apparent, vel extimantur, habere aliquam veritatem.

Quæst. 3. Sunt autem tres expositiones magis communes,

F prima est Augustini 12. de ciuitate Dei, super Genes. ad literam, qui dicit, omnia fuisse creata distincta, & ornata, simul autem omnem diem, nec fuit in hoc aliqua dierum, vel horarum successio, quod probat ex auctoritate illa Ecclesiast. 18. cap. Qui viuit in æternum creauit omnia simul. Sex autem dies non refert ad rerum distinctam, & successiuam creationem, sed ad Angelorum variam cognitionem. Et cognitio vnius rei in Angelo facit vnam diem, ita quòd cognitio Angelorum de luce fit vnus dies, cognitio eorum de firmamento fit alius dies, & quia sex genera rerum, vel modi creatarum describuntur, ideo sex dies assignantur fuisse. Et cum dicitur, quòd in septima die requieuit Deus ab omni opere, quod patrarat, intelligit, quòd postquam Angeli habuerunt cognitio-

G nem de sexto genere, vel modo rerum creatarum, cessauerunt, siue requieuerūt a noua cognitione creatorum, cùm non essent vltra alia genera creatorum.

An om... fuerit c... ta simul vel succ... siuè.

Et in cognitione cuiuslibet generis rei distinguuntur vespere, & mane: quia de qualibet re duas cognitiones habet Angelus, præterquam de Deo, quem per se ipsum cognoscit, cum non sit in genere: vna est cognitio Angelica, qua cognoscit res in verbo: alia, qua cognoscit res in proprio genere. Dicitur enim cognitio rerum in proprio genere, cognitio per quasdam species repræsentantes partes, & naturam illius generis: ea enim sunt principia cognoscēdi, quę sunt principia essendi. Sicut ergo quodlibet genus habet diuisa principia essendi ab alijs generibus; ita species,

Quid ... cognitio rerum in proprio genere.

H quæ est principium cognoscendi, alio modo se habet; quia cum species naturaliter repræsentet, si eadem esset species, idem significaret, & non diuersa: sic enim alterius modi est species visibilis, alterius modi species tangibilis, secundum quòd obiecta multiplicantia diuersæ naturæ sunt. Ponuntur ergo in Angelis species concreatæ omnium rerum naturalium, quibus res illas cognoscunt, licèt pauciores, & vniuersaliores ponantur in Angelis superioris naturæ, quàm in inferioribus: sicut se habet intellectus ad corporeos sensus; quia per vniuersaliores species cognoscit. Ista autem cognitio dicitur in proprio genere, quia cognoscuntur hic res per species repræsen-

I tatiuas determinatè solum rerum illius generis sub ratione essentiæ genericæ distinctæ ab alijs essentijs generum, & non cognoscit per speciem vnius generis rem alterius generis.

Cognitio autem in verbo dicitur cognitio rerum, sine aliqua specie concreata, sed per clarum lumen diuinæ essentiæ, in quo omnia manifestantur tanquàm in clarissimo speculo, cum ipsa diuina essentia sit idea omnium rerum: cum autem intellectus Angelicus, vel anima beata intuetur illam summam claritatem, cognoscit ibi omnes res in ipsa essentia diuina clariori modo, quàm cognoscere possit res in se, quia res digniori modo sunt in Deo, quàm in se ipsis.

Et vocatur ista cognitio in verbo, non quòd in sola consideratione verbi, idest filij consistat, quia omnes perfectiones, quæ sunt in Filio, sunt in Patre, & Spiri-

K tu sancto: quia ista claritas non dicit relationem aliquam, quæ sit alicui personæ propria, & nō alteri: sed dicit aliquid absolutum, & cōuenit essentię. Vocatur tamē cognitio in verbo; quia verbum accipitur a proprietate manifestandi, cum ipsum dicentem manifestet: & quia illud lumen maximè manifestatiuum est, ideo cognitio per illud lumen dicitur in verbo. Sicut dicitur Filius sapientia Patris, licèt sapientia Patris, & Filij, & Spiritus sancti eadem sit, sicut & bonitas: quia sunt quædā attributa. Vtraq; aūt harum cognitionū dicit quandam manifestationem, ideo vtraq; ad diem pertinet, in quo res per lucem manifestātur. Sed quia

cognitio

cognitio rerum in verbo euidentissima est, ideo ma-
A tutina dicitur, prout matutina dicit omnes partes diei claras. Cognitio autem rerum in proprio genere nō est tantum euidens, sed in comparatione prioris videtur quædam tenebra, ideo a vespere, quod est post Solis occasum, vespertina nomen accepit. ¶ Vtrum autē istas res Angeli per successiones dierum, vel temporum intellexerint, nō est dubitandum: quia omnia in verbo vnico intuitu cognoscuntur, cum sit idea omnium simul repræsentatiua coloris albi, nigri, & cerulei, opposita illa specie simul cognosceremus albū, nigrum, & ceruleum. ¶ De cognitione rerum in genere proprio nō est dubitandum, quin simul omnia cognouerint, qa intellectus Angelicus hēt species omnium rerum simul inditas, vel concreatas perfectè si-
B gnātes: ergo actuatus illis speciebus simul omnia naturalia cognoscere potuit, maximè cum nō ponatur in Angelis discursus respectu rerū naturalium cognoscendarum in cōclūsionibus: sicut nec in nobis est discursus respectu principiorum.

Obiectio contra Augustinum.

¶ Ista aūt positio altissima est, quia a tanto Doctore principium habuit; sed non videtur cōcordare multum intentioni legislatoris, qa Moyses loquebatur hic populo rudi, qui de cognitione Angelorum, nec de ipsis Angelis aliquid intelligere poterat: sed ea quæ loquebatur Moyses volebat quòd populus intelligeret, ideo de rerum creatione, & non de cognitione Angelica intellexit. ¶ Et ista est intentio oīum Doctorum.

Ratio Nicolai.

¶ Nicolaus dat aliā rationem, scilicet quia populus Iudaicus ad idolatriā
C pronus erat. Si aūt Moyses mentionē fecisset de creaturis spiritualibus, & inuisibilibus coluissent eas, vt Deos.

Cōfutatio rationis.

Sed ista ratio non valet: quia infra 2.c. agit mentionem de Angelis, scilicet de Cherubin cum gladio versatili, & postea multotiens, vt de Angelis venientibus ad Abraham, & destruentibus Sodomam, & Gomorram, vt patet infra 18. & 19. c. Si autē illa rō staret, nunq̄ fecisset mentionē de Angelis.

Cōfutatio secunda.

¶ Itē quia anteq̄ ista scriberet Moyses in deserto multotiens Iudæi viderant Angelos, & sciebāt eos esse incorporeas creaturas; patet de Angelo, qui præcedebat eos in colūna nubis, vt habetur Exo. 14. quem Hebræi ibi esse sciebant, licet non viderent.

Quæst. 3. Quæstio, Vtrum in cœlo sit materia, & quomodo. Prima opinio Auerrois. Ratio primę opinionis.

¶ Venio ergo ad alias expositiones literales, & fundantur istæ variæ expositiones super diuersitatem positionū de materia in superiori-
D bus, & inferioribus, quia aliqui ponunt in corporibus cœlestibus non esse materiā. Sed ꝙ corpora cœlestia sunt quædā formæ substantiales, quæ habent de natura sua, ꝙ sint subiectum determinatæ quantitatis, & qualitatis: & ista vr̄ esse intentio Aristotelis primo de Cęlo, & Mundo, & Cōmentatoris 8. Metaphysicæ, & in libro de substantia orbis. ¶ Motiuum horū est, quia materia dicit potentialitatē: ideo si daretur in corporibus cęlestibus oporteret cōcedere illa esse corruptibilia, & posset induci illi materiæ alia forma, & periret mundus.

Solutio rationis.

¶ Sed nō sequuntur ista; qa dato ꝙ ponatur materia in cęlestibus cū potentialitate ad alias formas, i. quòd ipsa habet capacitatē, secundū quā potest recipere formā: sed qa forma cœli totā capacitatē re-
E plet, ideo non recipiet vltra aliquā formā, nec poterit corrumpi. Sed non oportet totaliter dicere, ꝙ iō sunt incorruptibilia illa corpora, quia formas optimas habēt: qa forma corporis humani nobilior est, q̄ forma Solis, vel cęli: sed illa durat in ęternum, ista solū in paruo tēpore corpus informat.

Cur forma cęli manet in æternū i materia.

¶ Quòd ergo forma maneat in æternū in materia attribuēdū alicui de tribus, vel conditioni materiæ, vt quia ipsa materia nō est potentialis, sicut materia inferiorū: ideo ēt si forma non sit multū perfecta, tamē manet in ætērnū. ¶ Secūdus est modus vnionis materiæ ad formā, vt si vniatur per media indissolubilia: & sic potentiā materiæ euacuabit. Et ideo licet forma lapidis imperfectior sit anima rationali, tamē diutius durat, qa habet media fortiora vnionis; aīa aūt corpori vnitur per quandā armoniam calidi naturalis, & humidi radicalis, quæ faciliter corrumpitur, ideo homo cito moritur. ¶ Tertiū est defectus agētis, quia corpora cęlestia sunt perfectioris naturæ, q̄ elementa, ideo non patiuntur ab eis: & sic nō possunt corrumpi, licet forte sint in potētia ad corruptionem; & sic ait Philosophus in 2. de Cęlo, & Mundo: ꝙ licet terra mobilis sit, tñ non mouetur, quia nō est aliqua virtus potēs eam pellere extra mediū mūdi.

Quæst. 4. Secunda opinio.

¶ Alia positio est, ꝙ corpora cęlestia materiam habeant, ne dicantur esse formæ spirituales: & quantitas materiā sequitur: sed ista materia non est eiūsdem rationis in superioribus, & inferioribus: qa materia corporum cęlestium nō est in potentia ad aliquā formā; materia autē elementorū est in potentia ad oēm formā, quā agēs naturale inducere potest. Dico propter formam Solis, vel Lunæ, quæ non pōt naturaliter induci in ista inferiora: & tamen licet ista proprietas, vel passio, quæ est esse in potentia ad formā, reperiatur in quacunq; parte materiæ rerū elementariū: tamen nō conuenit materiæ isti secundū speciem; quia materia non habet speciē, cum non sit cōposita ex prioribus; quia in sua essentia non dicit aliquē actum: aliquando aūt aliqua passio insurgit ex principijs indiuidui, vt simum, vel aquilum esse, & cōuenit per se isti naso, sed non conuenit naso simpliciter. Conuenit ergo omni materię inferiori potentialitas propter coniunctionē ad priuationem, & materiæ cœlesti non conuenit potentialitas: quia non est ibi priuatio.

Tertia opinio, quam auctor sequitur.

¶ Alia positio est, ꝙ corporum cœlestium, & inferiorum materia sit eiusdem rationis priuatiuè, & non positiuè. Nō enim potest vocari materia vnius rationis propriè: quia vnitas rationis est ab vnitate formæ constituentis, & distinguentis: materia autem non includit aliquam formam, sed substātiatur per suū posse secundum Commentatorē, i. ꝙ potētia materiæ est esse materiæ, ideo materia nō ponitur propriè in substantiali puncto: quia nec genus, nec species, vel indiuiduum est. Sed quia pars cuiuslibet cōpositi est, ideo reductiuè ponitur in puncto substantiæ tanq̄ principiū, sicut vnitas, & punctus in quantitate: angulus, & gradus in qualitate. ¶ Vocatur autem materia omnis vnius rationis, i. non plurium rationum: quia nihil habet, quod faciat diuersitatem rationū, nec aliquid obstat potentialitas ad formā: quia ista est propter priuationem. Vel vt melius dicamus cum priuatione; esse aūt cū priuatione nihil aliud est, q̄ esse formā, quæ requirit in materia ad suam vnionē dispositiones qualitatum contrariarum, secundū quas agendo, & patiendo deperditur forma. Et quia forma cęlestis non reqrit dispositionem qualitatum habentium cōtrarium, ideo non habet priuationem, nec potētiam. ¶ Est autem ratio, quia abiectio alicuius rei fit per contrariorum actionem, & per abiectionem alicuius fit corruptio. corpora autem cęlestia nihil abijciunt, quia non patiuntur, cum actio & passio solum conueniant rebus, inquantum habent contrarietatē, vt patet in lib. de sensu, & sensato; ideo corpora cœlestia incorruptibilia sunt. Et ista positio tenenda est.

Corpora cęlestia nihil abijciunt.

Quæst. 5.

¶ Potest tamen in littera istius cap. de creatione exponi, secundum quamlibet trium positionum, & in processu assignabitur quę sit conuenientior, vt teneat lector, quod voluerit. Prima autē expositio est, quòd creatio omnium rerum, siue cœlestium, siue terrestrium in suis formis specificis substantialiter distinctis, fuit facta ante diem omnem: distinctio autem, quæ postea ponitur facta in tribus diebus, & ornatus factus in alijs tribus diebus, pertinent ad aliquid accidentale,

dentale,non autem ad proprietates substantiales,quæ consequũtur subiectum in esse necessario, & ideo ꝑducta re ꝑ creationẽ, necesse inest ei sua ꝓpria passio. ¶Ista expositio nõ multũ est laudabilis,vel conueniẽs litterę,vt infra patebit,& tñ cõuenit cuilibet prędictarũ opinionũ de materia. Primę q̃ erat ꝙ cęlum nõ habeat materiam,satis conuenit,immo necessaria est:qa cum sit forma substantialis solũ,nõ põt produci varijs ꝓductionibus,sed vnica ꝓductione: qa quod simplex est,aut totũ fit,vel ꝓducitur,aut nihil. ¶Secundę autẽ positioni, s.quòd alterius rõnis materia est in cœlestibus,& in terrestribus, satis conuenit ista positio, & est necessaria quantũ ad corpora cęlestia. Et si ponitur in illis materia, q̃ nõ hẽt potentialitatẽ ad aliquã formã, nisi ad illã,quã hẽt, necesse est dicere,quòd in illa forma quã habẽt,ꝓducta fuerunt: qa alias daretur,quòd illa materia fuit ab alia forma,& fuit aliqñ in potentia ad aliã,quã nõ habebat. Quantũ ad secundã partẽ,s.rerũ elemẽtaliũ licet possibile sit, & ꝓbabile satis, quòd simul in suis formis substantialibus quęlibet pars materiæ informata fuerit, tamen non est necessarium, quia potuit per successionem acquiri creando.

Quæst. 6. Opinio secunda de successione rerum creatarũ.

¶Satis etiam possibile est in tertia positione, quia licet detur materia cęlestiũ, & elementaliũ eiusdẽ rõnis,tñ potuit tota simul informari. ¶Secunda positio quòd in principio tpis incorporalia, s. Angeli creati sunt, & materia oĩum corporaliũ sub quadã cõi forma corporeitatis non determinata ad aliquã speciem rerũ creatarũ,& post ꝑ dies fuit facta distinctio rerum in species ex materia illa. Et hãc positionẽ tenẽt Strabus,& Beda,& alij Doctores. Fuit aũt illa materia corporea materia omnium cęlorum, præterq̃ cœli Empyrei,& omnium terrestrium, siue elementalium.

Opinio media inter duas positiones.

¶Poterat autem dici medio modo inter istas duas positiones,s.quòd res fuerunt creatæ per dierum successiones, vt describitur in littera: sed non præfuit aliqua materia ex qua res postea producerentur, sed simul ipsum indiuiduum creatum sit in sua materia, & forma nullo eorum præexistente. Et isto modo diceremus, quia primo die factum fuerit cœlum empyreum, & elementa: deinde secundo die crearetur firmamentum, i.omnes cęli infra empyreum, & nõ extitisset materia istorum cœlorũ primo die.

Cõfutatio mediæ opinionis.

¶Sed ista opinio non conuenit: quia cum elementa creata essent prima die,non excedebant locum, quẽ nunc tenent:sed inter ipsa, & cęlum empyreum sunt nouem cœlestes orbes; ergo daretur ibi vacuum, si non præfuisset materia illorum orbium. ¶Item quia quando in secundo die dicitur,quòd Deus fecit firmamẽtum in medio aquarum,innuitur,supra locum firmamenti fuisse aquas,& materiam cœli crystallini,& infra esse aquas, & sic vult, totum illud continuum spacium esse plenum materia corporea, ex qua aliquid post distinctum est.

Auctor sequitur secundã positionem.

¶Tenebo ergo in isto cap.secundã positionem de modo,& ordine creationis, quæ cõuenit tertiæ opinioni de materia, s. quòd sit eiusdẽ rationis cõis in cęlestibus,& terrestribus, & tunc congrue ponetur tota creata sub quadam forma corporeitatis, & deinde ex materia illa distinctos cęlos,& elemẽta. Exponã tñ litterã secũdũ duas positiones, s. primã,& secũdã positionẽ,sed nõ mixtæ. ¶Primo ergo ꝓsequar primã positionẽ,quã nõ multum teneo,& hoc vsque ad opus quartæ diei,quia deinde nõ est tãta differẽtia.

In principio creauit. dicitur in principio, i.ante omnẽ diẽ,ita ꝙ nullus dies,vel hora ꝓcessit creationẽ cęli,& terrę,ideo dr̃ in principio,s.tẽporis: qa tũc tp̃s cũ ipsis rebus incępit. Sunt enim ista coęua, siue simul quantũ ad simultatem rei,cęlũ empyreũ,natura Angelica, materia oĩum elementabiliũ, & cœlestiũ, & tẽpus cũ luce;ista quantũ ad rẽ non se præcesserunt. Sed quan-

F tum ad naturam: quia tp̃s est passio mobilis rei, cum sit numerus motus. Sicut ergo subiectũ ꝓcedit naturã suã passionẽ, licet non tp̃e;ita materia corporaliũ, in qua fundatur motus, & ad quam seqtur tp̃s,posterior est materia: quia nõ poterat esse tp̃s,sine re creata, quia Deus tẽpore non mensuratur,ideo solo Deo existente tẽpus non erat. *Creauit Deus*. idest de nihilo produxit: quod requiritur ad creationẽ. *Cælum*. idest oẽs cęlos in suis formis substantialibus distinctis, siue empyreũ, siue alios; quia ſm istã positionẽ oĩa in suis speciebus fuerunt simul creata. Quod aũt dr̃ post de eis,ꝙ fuerint facti, vel creati,ĩtelligit̃ quãtũ ad aliquas dispositiones accidẽtales. *& terram*, perfectam in sua forma substantiali: & intelligit etiam aquam,aerẽ, &

G ignem, ẽt distinctos in suis formis, licet eos in textu nõ nominauerit;quia nõ sunt ita visibiles,sicut terra. *terra aũt erat inanis.* idest inuisibilis,sicut aer dicit̃ inane spacium, quia eũ non videmus. ¶Vel inanis ſm istã positionem,quia nondum erant aquæ separatę desuper terrã, licet essent perfectæ in sua specie; iõ impediebant, ne terra uideretur; vel quia forte terra carebat aliqua dispositione necessaria ad hoc ꝙ eẽt bene visibilis; quæ dispositio accidentalis postea inducta fuit. *& vacua*. idest carens ornatu arborum, & herbarum. *& tenebræ erant super faciem abyssi*. abyssus dicitur congregatio oĩum elemẽtorum,quę licet in suis speciebus essent ꝑfecta substantialiter, carebant tamẽ dispositione accidentali extrinsecus perficiẽte, rõne cu

H ius est quædam pulchritudo,siue lux in rebus,& debitus locus, & partiũ ordinatio. Aqua ergo nondũ habens debitã densitatẽ eleuabatur vaporaliter ad locũ aeris,& ignis nondum habens debitam leuitatem loca aeris,& aquæ partem possidebat;& sic omnia confusa erant,vnde abyssus, i.confusio, vel priuatio claritatis proprie dicuntur. Dicebantur esse tenebrę super faciẽ abyssi:quia tenebra lucis priuatio est,quę inerat rebus nondum accidentaliter perfectis, & dispositis. *Et spiritus Domini ferebatur super aquas.* idest spiritus Dei, scilicet sua voluntas,& intellectus,ferebant̃,s.iudicando quid fieret illis aquis, i.cõgregationi elementorũ, quia nondum erãt perfecta in pulchritudine, & quia opera Dei perfecta sunt,vt patet Deutero.32.c. Decebat dare singulis elementis suã pulchritudinem, siue

I dispositionem. ¶Et nõ est intelligendum,quòd isto modo Deus consiliaretur quid ageret in elementis: quia consilium suum æternum est,& ipsemet est; sed quia creare est aliquid facere, sic se videtur Deus habere in creando,sicut artifex in fabricando;artifex autem secundum suam cognitionem cõsiliatur de materia, vt inueniat exemplar; deinde secundũ exẽplar indicat quid faciendum de hac parte materię,quid de illa; deinde secundum habitum artis, qui factiuus est, regulat operationem. Sic Deus dicebatur prius cõsiliari,quid ageret illis elementis nondum decoratis,vt postea decoraret.

Sic se habet Deus in creando sicut artifex in [operando].

¶Istum passum exponit aliter Plato in Timeo,in quo de mundi constitutione agit. Nã vt ait Augustinus 8.lib.de ciuitate Dei, c.11. Plato nõ

K potuit scire Genesim, quia tempore suo nõdum erat translata Biblia in Græcam linguam. Fuit enim post magno tempore translata quasi octoginta annis, & nunq̃ iuit in Iudæã,sed in Aegyptum, vbi fortè ab aliquo Iudæo aliquid audire potuit,sed non hẽre in scripto;quia Ptolomęus rex pro magno munere reparauit Bibliæ interpretationẽ;quomodocunq; tñ ipse audiuit principiũ Genesis. Ideo in suo libro Timeo dixit,quòd Deus in principio rerũ posuerat duo elemẽta,s.terram,& ignem;quia dr̃ hic, in principio creauit Deus cęlũ,& terrã,quia Plato,& oẽs sequaces vocant cœlum ignẽ,& stellas puriorem ignem dicunt. vnde volunt Lunã esse in parte inferiori ignis coniunctam regioni

Expositio Platonis de principio creationis [...]

Plato [...] cœlũ ign[...]

regioni aereæ: sed hęc falsa sunt, & repugnantia astrologicis demonstrationibus. Dicit deinde, quòd Deus coniunxit ista duo elementa extrema per duo media, scilicet per aquam, & aerem; & vult accipere ista duo Plato in littera, quando dicitur *Spiritus Domini ferebatur super aquas*. idest, aer erat super aquas. *Dixitque Deus*. Hic ponitur secundum, scilicet opus distinctionis; sed ista distinctio aliter accipitur secundum istam opinionem, aliter secundum secundam; quia ista opinio vocat distinctionem quãdam cognoscibilitatem in rebus per creationem in eis quorundam accidentium distinctiuorum: quia accidentia cõferunt ad cognoscendum quod quid est, vt vult Philosophus 1. de Anima. Secundum secũdam positionem vocatur distinctio quædam reductio rerũ ad formas specificas: quia ante materialiter erant in quadam corporeitate communi. *Fiat lux*. lux materialis est: vel vocat lucem quandam Solis claritatem, & aliorum astrorum: ideo de Sole necessario intelligitur secundum istam positionem primam, quæ vult omnia a principio esse creata in suis formis substantialibus distinctis: ergo tunc Sol erat, per cuius motum fieret dies, & nox. Nec potest dici secundum istam positionem, quòd in tribus diebus primis nubecula quædam lucida illuminauerit mundum, & distinxerit noctem, & diem: quia tũc Sol esset superfluus. Item quia quęreretur de illa nubecula, quid postea factum fuerit. Et non debet dici, quòd aliquam rem in specie perfectam Deus creauerit, quam cito destrueret, nec quòd conuersa fuerit in Solem, quia iam Sol secundũ istã opinionem prçexistebat. *Et diuisit lucem a tenebris*, idest tempus lucis a tẽpore tenebrarum, scilicet noctem a die: quia in die lumen est, in nocte autem tenebræ: & per motum Solis distinguebatur nox, & dies: & non accipitur hic lux ꝑ ipsa luce, quæ facta fuit: quia ipsa nõ distinxit se ipsam a tenebris. *Appellauitque lucem*. idest tempus, in quo est claritas super orizontem. *Diem*, quia dies aliquid clarum signat. *Et tenebras noctem*. idest tẽpus, in quo sunt tenebræ, scilicet quando occultatur Sol, siue magna lux. *Factum est vespere, & mane dies vnus*. vespere signat tempus illud, in quo occultatur Sol, & manent tenebræ. Mane vocatur totum tempus, quo Sol manet super orizontem, scilicet totum diem, & nõ solum partem tẽporis, in qua Sol oritur. Et isto modo vocatur cognitio in verbo matutina, idest diurna: & dicimus eam valde claram esse, quod non cõueniret, si acciperetur matutina pro prima parte, quæ vocatur aurora: quia illa nõ est multum clara, & patet magis, quia Augustinus, qui distinguit cognitionem matutinam, & vespertinam, assumit ab istis duabus partibus, scilicet vespere, & mane; cum ipse non ponat fluxum temporis inter creationes rerum, & ista duo faciũt diem, scilicet naturalẽ: & accipitur dies dupliciter, vno modo ꝑ prima parte diei clara, quæ vocatur mane, siue dies artificialis, & sic dicitur supra: appellauitque lucem diem, & tenebras noctem. Secundo modo accipitur dies pro toto coniuncto ex mane, & vespere, & est tẽpus viginti quatuor horarum, dum semel circuit Sol totum orbem rediens ad punctum, de quo exierat; & iste est dies naturalis, & vocatur dies vnus, de quo loquitur hic. ¶ Et ponitur primo vespere, quàm mane: licet prius sit in mane, quia in quocunque orizonte lucere cœpit, illa lux creata ascendere cœpit super illum orizontem: & postquàm ascendisset ad meridianum occidens ad punctum orizontis, occultata est circumeundo rursus: & sic primo egit diem, quàm noctem, s. vt videatur ꝙ vespere est pars diei naturalis: quia de tempore lucis non est dubium, sed de tẽpore tenebrarũ. Si ergo primo poneretur mane crederetur, quòd vespere, quod sequebatur nõ pertinebat ad

Opus distinctionis.

Arist. 1. de Anima, c. 1. tex. 11.

Dies naturalis, & artificialis, qualis sit.

Cur dixit vespere, & mane, cũ prius sit mane.

A diem; cum autem præponitur nõ est dubium, quin ad diem pertineat, cum dies, s. mane, qui est pars indubitata diei, præponatur. ¶ Sed forte satis rõnabiliter dici potest, quòd vespere præponitur: quia tẽpus tenebrarum fuit ante tp̃s lucis; ita ꝙ postq̃ Deus creauit primordialẽ materiam cum alijs coęuis, incepit esse tempus, quod mensurabat durationem rerum corporearum creatarum, & a creatione ista vsque ad lucis productionem transierunt duodecim horæ, idest, tanta duratio rerum, quanta est, dum mouetur Sol ab oriẽte ad occidentem tempore ęquinoctiali: sed tunc nullus motus localis circularis fuit. Et quia in tempore isto nulla lux fuit, vocatur vespere: tempus autẽ, quod fuit ab ortu lucis creatæ vsq; ad occasum eius sub eodem orizonte, fuit duodecim horarũ, & sic a rerum primordialium creatione vsq; ad occasum primum lucis creatæ sub orizonte fuerunt vigintiquatuor horæ, idest vnus dies naturalis. *Dixitque Deus*. Hic describitur opus secundi diei. *Fiat firmamentum*. idest, omnes orbes cęlestes post cęlum crystallinum vsque vltimũ, scilicet cœlum Lunæ. *In medio aquarum*. idest, inter cęlum crystallinum, quod dicitur esse de gelidis aquis, alterius naturæ tamen, & inter elementa omnia, quæ vocantur nomine aquæ, vel inter aquas elementales. *Fecit Deus firmamentum*. idest, disposuit illos cœlos quãtum ad aliquam qualitatem, quia non potest secundũ istam opinionem accipi, quòd firmamentum tunc factũ sit: quia dicit, quòd omnia simul creata sunt. Accipitur ergo facere, idest disponere: sic habetur in Leuitico sępe, s. faciet vnum vitulum pro peccato, i. offerat, vel immolet. Sic habetur Deuter. 21. secundũ litteram Hebraicã de muliere capta in bello, faciet vngues suos, i. disponet, vel circuncidet, secundum ꝙ est in littera nostra. Sic etiam Nabuchodonosor dixit se fecisse, vel ædificauisse Babylonem, quam tamen non ædificauit ipse, sed Nemrod, & alij sequentes cũ paulò post diluuium, vt patet Gen. 11. c. ipse autem solum fortificauit eã, vel ampliauit aliquid in ea. *Diuisit Deus aquas, quæ sunt super firmamentum*. idest, cœlum crystallinum, quod vocatur æquiuoce aqua. *Ab his, quæ sub firmamento*. quæ sunt aquæ elementales.

Solutio dubij propositi.

Opus secundi diei.

Cœlũ crystallinum aqua ęquiuoce dicitur.

D Dixit vero Deus. Congregentur aquæ, quę sub cœlo sunt, in locum vnum, & appareat arida. Et factum est ita. Et vocauit Deus aridam terram, congregationesque aquarum appellauit maria. Et vidit Deus, quòd esset bonum, & ait. Germinet terra herbam virentem, & facientem semen, & lignum pomiferum faciens fructum iuxta genus suum: cuius semen in semetipso sit super terram. Et factum est ita. Et protulit terra herbam virentem, & facientem semen iuxta genus
E suum, lignumque faciens fructum, & habens vnumquodque sementem secundum speciem suam. Et vidit Deus, quòd esset bonum: & factum est vespere, & mane dies tertius. Dixit autem Deus. Fiant luminaria in firmamento cœli, & diuidant diem ac noctem: & sint in signa, & tempora, & dies, & annos, vt luceant in firmamento cœli, & illuminent terram. Et factum est ita. Fecitque Psal. 35.

Deus duo luminaria magna, luminare maius, vt præesset diei, & luminare minus, vt præesset nocti, & stellas. Et posuit eas in firmamenro cœli, vt lucerent super terram, & præessent diei ac nocti: & diuiderent lucem, ac tenebras. Et vidit Deus, quòd esset bonum: & factum est vespere, & mane dies quartus. Dixit etiam Deus: producant aquæ reptile animæ viuentis, & volatile super terram sub firmamento cœli. Creauitque Deus cete grandia, & omnem animam viuentem, atque motabilem, quam produxerant aquæ in species suas, & omne volatile secũdum genus suum. Et vidit Deus, quòd esset bonum: benedixitque eis, dicens; Crescite, & multiplicamini, & replete aquas maris; auesque multiplicentur super terram. Et factum est vespere, & mane dies quintus.

Infra eod.

Opus tertij diei.

¶ *Dixit vero Deus.* Hic ponitur opus tertij diei. *Congregentur aquæ in locum vnum.* idest, licet autem aquæ essent in sua forma substantiali productæ; tamen non habebant certum locum, sed cooperiebant totam terræ superficiem, & in aera euaporabant, quod non
H decebat futuræ vitæ animalium. Fuerunt ergo congregatæ in locum vnum, vt pars terræ appareret ad vitam animalium, & in ista congregatione aquarum fuit datum eis certum pondus, & labilitas, vt locum suum appeterent. Fuerunt enim, & cauernosa loca facta in terra, vt aquæ subintrantes ibidem, tanquàm in vase reconderentur, & irrigarent interiorem partem terrę ad humectandam partem, quę fructus producere debet, & herbas. Fuit etiam data terræ certa soliditas: vt bene figuram retineat, & cęteris elementis durior sit; quia sic rerum naturæ, & vitæ animaliũ congruebat. *germinet terra herbam.* potest hoc intelligi etiam secundum istam primam opinionem, quòd arbores, & herbæ non sunt creati simul cum terra, sed
I terra creata, & perfecta, arbores de terra genitę sunt; quia arbores non pertinebant ad essentialem perfectionem elementorum. Vel si uelimus dicere, quòd arbores simul creatę sunt cum terra, dicemus quòd ad tertiam diem pertinet, quòd Deus terram dotauerit, quòd haberet aliquam virtutem, scilicet productiuam germinũ. Et sic dicetur, quòd a principio terra cum arboribus creata fuerit, & postea in tertio die virtus naturaliter germinandi data fuerit. ¶ Sed adhuc si vere respiciatur, non potest dici, quòd arbores prima die, siue immediate cum terra creatę fuerint; quia etiam secundum istam positionem terra vsque ad tertium diem cooperta erat aquis, & elementa locũ proprium non habebant. Nec erat debita densitas
K in terra, sed ista omnia requirebantur, vt arbores existerent: non enim arbores radices agere possent, nisi in solida terra: nec esse poterat, nisi de materia qualificata debitè, & extra aquas. *& protulit terra.* idest terra passiue cooperata fuit ad productionem germinãtium, actiue autem Deus operatus fuit; quod patet ex duobus; primo, quia terra nondum habebat semen, ex quo arbores, vel herbæ producerentur; & dato quòd haberent non poterat ita cito per virtutẽ naturalem arbor, vel herba gigni. *Fiant luminaria.* Hic ponitur opus quartę diei, & agitur hic de ornatu cęlorũ, secundo de ornatu elementorum mediorum, tertio

Opus diei quarti.

F de ornatu partium inferiorum, scilicet de terra. *Fiant luminaria.* Sol, & Luna, & cætera astra ad ornatum cęli pertinent tanquam pulchrę imagines in albo pariete. *Fecit Deus duo luminaria.* Ista non fuerunt creata in principio, sed in quarto die: quia opera distinctionis, & ornatus successiue facta sunt, sed secundum istam primam positionem. Melius videtur quòd Sol, & cętera luminaria a principio in suis orbibus, secũdũ formas specificas condita sunt, sed post in quarto die quantũ ad aliquam accidẽtalem proprietatem disposita sunt. ¶ De animalibus, piscibus, & hominibus dicendum est secundũ istam primam positionem, quòd in quinto, & sexto die facti sint cum sint ornatus aeris, aquę, terrę, & differunt ab ornatu cœli; quia astra sunt ali-
G quid in substantia orbis; pisces, aues, & animalia sunt aliqua separata a terra per se mota; ideo pertinet eorum productio ad aliud tempus.

Expositio secundum opinionem secũdam quam Auctor sequitur.

¶ Supraposita breuiter expositione secundum primam opinionem, nunc exponenda est secundum positionem secũdam, scilicet quòd a principio creationis non fuerint res creatæ distinctæ in suis speciebus, sed quòd in quadam forma corporeitatis communi tota rerum materia creata sit, deinde ex illa materia cuncta distincta fuerint per dies. Hęc positio est multum conformis cum litera, quæ dicit in diebus singulis singulas res factas, vel creatas. Dicere autem quòd illud facere referẽ ad aliquas dispositiones accidẽtales inductas post in substãtia rei, magis est velle imponere terminos, q̃ loqui ex proprietate terminorum; ma-
H ximè quia populus, cui ista dicebantur, rudis erat, nec poterat intelligere, qd essent istæ proprietates. ¶ Itẽ ista est positio Strabi, Bedæ, & cõiter aliorum Doctorum, & conuenit tertię positioni de materia, s. quòd materia cęlestium, & terrestium sit eiusdem rationis in superioribus, & ĩferioribus: & quia supra pauca de textu tetigimus, hic totam litteram exponemus. *In principio.* idest in principio temporis, vel cũ principio temporis; quia prępositio hebraica hic posita. s. be. aliquando signat. cum. & dictio ista. in. ẽt signat, cum. vt patet infra 32. c. s. in baculo meo transiui Iordanem. i. cum baculo meo; tempus enim nõ fuit creatum, sed concreatum, quia est passio rerum mutabiliũ, scilicet creaturarũ corporearũ, quarũ duratio tpe mensuratẽ.

Obiectio contra primam expositionem.

I ¶ Et non accipitur tempus stricte, vt est passio, vel. numerus motus cœlorũ: qa dicitur cõmuniter quòd tempus fundatẽ in primo mobili, vbi est principium totius motus, sed etiam vt motus dicitur successiua acquisitio, vel deperditio in creatura corporali; & sic dicitur tempus duratio creaturæ, etiam cœlo non moto; sicut quando pugnauit Iosue cõtra quinque reges. vt patet Iosue 10. cap. stetit Sol contra Gabaon spacio vnius diei immotus; & sic non moto cœlo iudicatẽ ibi tempus vnius diei. ¶ Et si dicas quòd licet non moueretur cœlum solis, tamẽ mouebatur primum mobile, in quo fundatur tempus, & alij cœli. ¶ Respõdetur quòd hoc non apparet nunc, vtrum mouerentur, vel non, de quo magis dicetur (Deo dante) su-
K per Iosue: ostendẽdo, quòd omnes cœli cessauerunt a motu. ¶ Sed dato quòd mouerẽtur alij orbes, nihil ꝓderat, qa isti nõ poterãt sentire, quia stabat sol super eos. sicut nos nõ sentimus ĩ die astra sup nostrũ hemispheriũ moueri; qa sol tollit eorũ apparẽtiã; & iõ ꝑ id ꝙ nõ sentimus, tp̃s iudicare nõ possumus, sicut faciũt dormiẽtes. ¶ Accipiẽdo primo modo tp̃s dicit̃ Apoc. 10. c. ꝙ Angelus ille iurauit ꝑ viuẽtẽ ĩ sæcula sæculorũ, ꝙ tp̃s amplius non erit. i. cessabit motus cęli & tp̃s, quod cõsequit̃ motũ cœli. Accipiẽdo aũt secũdo modo oĩs motus. i. successiua acqsitio, vel depditio in esse, vel operari, facit tẽpus. Si enim aliqua res sit, cui accidẽtia aduenĩat, & corrũperet̃: ẽt nõ moto cœlo, uel

Quæstio. Tẽpus capitur dupliciter.

Obiectio.

Respõsio.

non

Quibus tēpus maximè cognoscatur.

non existente necessario tps est. Sed magis cognoscit tps in operatione, q̄ est manifestior, quā duratio rei: & sic Iosue qn̄ pugnauit cōtra hostes, cognouit ꝙ stetisset Sol quasi ꝑ vnū diē: qa tantā stragē, & hostiū insecutionē, & cursum fecerūt illo spacio, quo Sol stetit, sicut in una die integra. ¶ Sed maximè cognoscit tps ꝑ motū ualde regularem, sicut est motus cœli, q semꝑ est vniformis, iō ꝑ eū iudicamus actionū nostrarū tpa, sicut ēt in horologijs. Ista qīa faciūt ad certā cognitionē quātitatis tpis. Sed quātum ad esse tps sufficit, ꝙ sit creatura acqsitioni, & deperditioni subiecta, uel quæ aliquid hēt post aliud. Et sic dicebamus supra, ꝙ si lux creata fuit post materiam rerum elemētalium, intercessit tempus duodecim horarum inter vtrunque: & illud uocatur uespere, quod præcessit diem artificialē. ¶ Sed non ualet ista cōsequentia formaliter, tempus est, ergo dies, uel nox est: qa ante Solem existentem, uel lucem motā poterat esse tps, ēt proprie dictū per motū primi mobilis, vel durationē siue motum rei alicuius corporeæ. Vel dr̄, *In principio*, s. omniū creaturarum, i. anteq̄ aliæ res producerētur, Deus creauit cœlum, & terram. Vel dr̄, *In principio*, i. in filio, quia filius est sapiētia, uel ars patris, per quē cuncta creauit, & fecit, & accipit hic, in, loco, per, sicut dicimus, ꝙ faber operatur in martello, i. per martellum. *Creauit*. creatio est eductio ad esse nulla præsupposita materia, sed agente solo, & sic res, quæ creatur nō habet potentiā absolutam, uel respectiuam, quæ est aliquid positiuū, quia istæ ponuntur in fundamento naturæ, s. in materia, quæ ante creationem nō præexistit. ¶ Et datur regula, ꝙ in ꝓductione rerū ea, quæ pertinent ad primū diem, siue ad principiū creata fuerūt, s. cœlū, & terra: qa ante ista nō erat materia; ea autem, quæ in alijs diebus facta fuerunt, nō sunt creata, sed producta, s. factio firmamenti, diuisio aquarum, productio germinantium, &c. ¶ Ex quo seqtur, ꝙ nō valet ista cōsequētia: ista res nō fuit creata, ergo poterat naturaliter ꝓduci; patet qa primus homo nō fuit creatus, sed formatus; tn̄ nō poterat ꝑ aliquā virtutem naturaliter produci. Sic est de Sole, vel corporibus cœlestibus, in quibus p̄supponebāt materia ad suā ꝓductionē, & sic nō creabant; tn̄ nō poterāt naturaliter ꝓduci. *Deus*. Hebraice habetur *Elohim*. quod est plurale, i. Dij, & ponitur cū verbo singulari. ¶ Et dicūt aliq de nostris, ꝙ hoc posuit Moyses ad notādū in suppositis diuinis pluralitatem, & in esse vnitatē, cui respondet verbū singulare; & aliquando ponitur in plurali hoc nomen Deus in Hebræo, & adiectiuū suū, vt patet Deut. 5. cap. vbi nos dicimus vocē Dei viuentis, Hebræi habēt. *Elohim hain*. i. Deorū viuentiū. ¶ Sed ista argumenta valde debilia sunt cōtra Iudęos, qa lingua Hebraica aliquādo valde disturbato modo facit coueniētiā in accidētibus suppositi, & appositi, & adiectiui cum subiunctiuo. Sic dr̄ Isa. 19. Vbi nos dicimus, & tradā Aegyptū in manum dominorū crudeliū. In Hebræo dr̄ *Adonin caset*. i. dominos durū, uel forte: & sic habetur Iosue vlti. ubi litera nostra dicit; Nō poteritis seruire Deo; Dominus enim sanctus, dr̄ in Hebræo, *Queduì hu*. i. Deus sancti ipse. Quod aūt Moyses uoluerit hic demōstrare trinitatē psonarū, & unitatē naturæ, nō nego; sed argumēta nō cōuincunt Iudæos. *Cœlum*. Intelligitur solū cœlū empyreū secundū istā positionē secundā, & verā: qa empyreū nō ponitur de materia illa cōmuni creatū: alij aūt cœli in secūdo die creati sunt de materia cōmuni corporea. ¶ Est aūt cœlū empyreū locus capacissimus, splēdidus, immobilis, qetus, cōtemplationi cōuenięs, & gloriæ beatorū; nec de alio cœlo hic intelligit: qa tūc frustra de firmamēto, quod cōtinet octo orbes postea subderet. *Et terram*. i. materiā cōem sub quadā forma corporeitatis, ex qua postea distincta fuerunt

Creatio quid.

Cœlū empyreum, quid.

A

B

C

D

E

ōia corpora cœlestia, & elemētaria intra cōcauitatem empyrei. Et uocat̄ tota ista mā terra, qa maxime uisibilis est terra, & iō post inductionē elemētorum licet Deus ignē, & aerē ab alijs elemētis distinxerit faciens de illa mā; tn̄ nunq̄ mētionē de igne fecit, de aere aūt modicā, uel quasi nullam. *Terra autem*. i. tota illa mā in forma cōi, q̄ terra nūcupat̄. *Erat inanis*. i. inuisibilis, uel nō bene uisibilis, qa non erat ꝑ formas distincta. Nec pōt dici simpl̄r inuisibilis, qa uideri poterat, cū hęret aliquē colorē, licet non bene determinatū. *Et vacua*. s. carens ornatu; quia nondū partes cœlestes sideribus ornatæ fuerant: qa hoc factū est quarta die; nec aqua, terra, vel aer piscibus alibus brutis, & hominibus, & auibus fuerant ornati. Non dr̄ aūt de cœlo, quod fuit inane, & vacuū, qa empyreū, vt creatum fuit, sanctis Angelis repletū fuit; vel quia in sua creatione figurā debitā, & splendorē recepit. Et licet scriptura non faciat hic mentionē de creatione Angelorū; tn̄ cū alios multotiens de eis dicat, necesse est eos creatos intelligi cū cœlo empyreo, quod est beatorū spirituū locus: locus aūt p̄supponit rē locatā, vel contentā cū ꝑ illā sit. *& tenebræ erant*. Aliqui dixerunt tenebras æternas fuisse, sed valde erroneū est, qa tenebræ sunt formaliter priuatio lucis in diaphano, vel in extremitate perspicui; ideo ad esse tenebras æternas sequitur fuisse lucē æternā, & aerē diaphanū ęternū, vel corpora terminata illuminabilia. quodlibet autem ponit vel rem creatā ab ęterna Dei duratione p̄existere, vel istas res increatas extitisse. ¶ Alij de secta Manichæorū irridēt Deū veteris testamēti, ꝙ ante lucē tenebras creauit. Sed valde errant, quia tenebra increabilis est, cum sit nō ens. Aliq volūt, ꝙ tenebrę dicātur hic materialiter aer non illuminatus, q operiebat terrā; sed non couenit huic opinioni, quia nōdum erat aliquod elementū distinctū, ꝑ cōsequēs nec aer, sed vocant̄ tenebrę priuatio lucis; quia nōdum fuerat creata nubecula illuminans, tenēdo ꝙ creatio materię oīum rerū p̄cessit lucē; vt supra diximus. Vel dicuntur tenebrę carentia distinctionis formarum, quia sicut lux facit cognitionē in rebus, ita forma distinguit, & dat cognosci; quæ autem informia sunt, cognosci non valent.

Tenebræ non fuerūt æternæ.

Super faciem abyssi. Dicitur abyssus tota materię indistinctę, vel informis ꝯgeries; sicut vocat̄ abyssus aquarū ꝓfunditas, vel magnus terræ hiatus, quia ī perscrutabiles sunt; sic materia illa, q̄ valde magna erat, quia occupabat a cētro terrę in rotundū vsq; ad cōcauitatē empyrei, q̄ spacia a nobis cogitatione cōprehendi nō pn̄t. Etiā ꝑꝑ indistinctionem in qualitatibus actiuis, vt calido, & frigido, & in motiuis, vt leui, & graui; qa licet ibi ista essent, tn̄ partes materię, ex qua aer cōstabat, erāt aliquę deorsum, aliquę sursum inordinato modo; & sic de partibus, ex qbus cœli, & elementa. De his aliqualiter Ouidius primo Metamorphoseos, qui accedere voluit magis ad creationē, q̄ Philosophi, ait.

Quæst. 9.

Ante mare, & terras, & quod tegit omnia cœlum,
Vnus erat toto naturæ vultus in orbe,
Quem dixere chaos rudis, indigestaque moles;
Nec quicquam, nisi pondus iners, congestaque eodem.
Non bene iunctarum discordia semina rerum,
Quaque erat, & tellus, illic & pontus, & aer.
Frigida pugnabant calidis, humentia siccis,
Mollia cum duris, sine pondere habentia pondus;
Hanc Deus, & melior litem Natura diremit.

Superior pars istius materiæ corporeæ, quæ erat a loco concauitatis Lunaris orbis, cessit in materiā superū, s. cœlorū; pars aūt materiæ, quæ erat a loco illo, cessit in elementa, sed nō æqualiter, quia non tantam materiā ignis accepit, quanta erat in loco, quem nūnc ignis occupat; nec aer tantam, quantam locum occupat: aqua autem forte tantam, vel fere; terra aūt ualde

De quantitate materię accepta ab elementis. Dubium.

magis de materia, quàm de loco, quia densitas terrea in paruitate loci multum de materia requirebat, & raritas ignea in magnitudine extensionis modicum de materia requirebat; & hoc tenẽdo, ꝙ illa materia fuerit vniformis in raritate, & densitate, quod satis rõnabile est; qa vnitati formæ non congruit multiplex dispositio; qa discontinuaretur si multas dispositiones motiuas haberet; sicut videmus graue discontinuari a leuibus.

Obiectio. ¶ Sed respondebitur, ꝙ hoc non valet, quia nunc terra grauis est; & aer, & aquæ leuiores, tamẽ nõ discontinuantur; qa nec terra habet infra quo descendat, nec aer quo ascendat; & sic dicentur quòd totum illud corpus vnum erat, sed partes materiæ habent quasi diuersos orbes qualitatum diuersorum.

Cõfutatio. ¶ Sed adhuc non conuenit hoc, quia si terra, & aqua habuissent proprias densitates, sicut nunc habent, habuissent etiam grauitatem, quæ consequitur densitatem, & necessario petijssent loca propria, saltem aqua; qa terra in cẽtro posita erat, sed aqua petijsset loca cauernosa, & infima terræ; sicut postea petijt.

Determinatio dubij. Patet cõsequẽtia, qa Deus licet res supnaturaliter creauerit, tñ naturaliter eas operari permittit, iuxta illud Augustini sup Gen. ad literã; Deus sic res conditas administrat, vt eas pprios motus agere sinat.

Dubium. An materia illa habuerit qualitates actiuas, & passiuas. Sed cõtrariũ tenendũ, nec valet illa consequentia: habet densitatem, & raritatẽ, igitur grauitatem, & leuitatem, quia Aristoteles ponit in 2. de cœlo, & mundo planetam esse densiorem partem sui orbis, sed non ponit planetam esse grauem, vel orbem leuem; necessitas huius positionis infra patebit.

Prima positio. ¶ De qualitatibus actiuis dicendum est, scilicet de caliditate, & frigiditate, siccitate, & humiditate, ꝙ nõ fuerint in illo corpore primo; quia materia cœlestis fuit in illo corpore, quæ non habet qualitates actiuas, vel passiuas: quia sunt causa corruptionis, sed postea Deus eas materię elementorum admiscuit ad generationem, & corruptionem. Vel ꝙ in tota materia illius corporis fuerint istæ qualitates, & post Deus denudauerit materiam, ex qua corpora cęlestia fecit illis qualitatibus, ne corrumperentur. Vel ꝙ in parte materiæ vsque ad locum, vbi nunc est concauitas orbis lunaris, fuerit contrarietas, in parte autẽ superiori nullo modo.

Cõfutatio secũdę opinionis. Sed prima opinio melior est, quia secunda non multũ vr̃, s. ꝙ Deus creauerit aliqd, quod nihil proficere deberet, sed cito corrumpi: Deus aũt, & natura nihil faciũt frustra, vt patet primo Politi. & primo cęli.

Cõfutatio tertiæ opinionis. ¶ Et tertia positio, s. ꝙ qdam pars fuerit sine qualitatibus actiuis, alia aũt cũ qualitatibus nõ multũ vr̃, quia naturaliter tale corpus vnũ esse nõ poterat, licet Deus hoc facere poterat; quod tñ fieri põt sine miraculo, non est attribuendũ miraculo: qa non est danda pluralitas sine necessitate; maxime qa qualitates actiuę pertinent ad distinctionẽ, iõ cõputabuntur melius inter opera aliorũ dierũ.

Cõfutatio secunda. ¶ Itẽ qa qdã qualitates pertinebant ad quandã partẽ materiæ, q̃ nõ pertinebãt alteri, vt igni caliditas, & siccitas, quæ nullo modo cõueniunt aquę, & sic de alijs; & sic oportebat aliquas in qbusdã partib. corrũpere, & quasdã pducere, quod nõ cõuenit.

Determinatio dubij. ¶ Videtur ergo dicẽdũ, ꝙ in illo corpore materiæ de pertinẽtibus ad qualitatem nihil fuerit, nisi figura, s. circularitas, siue sphericitas: qa includebat sub cõcauitate empyrei; & densitas, vel raritas, & color. *Et spiritus Domini ferebatur super aquas.* Dicitur spũs eius factiuus, & assimilatur fabro, qui priusq̃ aliqd agat, flectit cogitationẽ suã sup materiã, vt iudicet, qd inde faciat. Sic Deus dicebatur, ꝙ super aquas, idest super illam materiã, quæ vocatur nomine aquarum cogitationem dirigebat, vt iudicaret quid de illis facturus esset: sed consilium Domini aliter se habet. Declarat tamẽ scriptura eo modo, quo nos intelligere possum⁹, qa si mẽsuratũ nõ coęquet mẽsuræ, nunq̃

F mẽsurabit; & si visibile nõ pportionet potẽtię visiuæ, nunq̃ fiet visio; sic aũt de intelligibilibus; Deus enim supremũ intelligibile est excedẽs valde intellꝰs nostri cõditionẽ, & iõ nunq̃ intelligemus, nisi assumat modũ rerũ inferiorũ; iõ scriptura de Deo, tanq̃ de quodã corporeo hoĩe, vt cõiter loqtur, qa nos maximè per corpora intelligimus. Vocatur aũt illa corporis primi moles magis noĩe aquarũ, qa nullũ nomẽ ei ita proprie conuenit; quia aqua est valde bonę impressionis, & passibilitatis, sicut erat illud corpus, & iõ multi Philosophi, vt Thales, de quo Aug. de ciui. Dei, li. 8. c. 2. & Arist. 1. Phisic. posuerunt aquã esse rerũ principium, qa ex ipsa quodlibet faciliter fieri potest. *Ratio [...]rum, [...] posuerũt terram [...] nium [...]cipium [...]se.* Omnes doctores nr̃i sic dicũt, tamẽ hebraica litera aliter habet. *Ruhah elohyn merachephet calpene hamayn.* qđ interptat̃ uen-

G tus dñi flabat super aquas. i. vẽtus missus a Deo. Et est sensus ꝙ postq̃ Deus distinxit, q̃tũ ad substãtiã elemẽtalẽ, ita ꝙ esset terra, & aqua; tñ adhuc manebat aqua supra totã terrã, deĩde ꝯgregata fuit aqua ad locũ vnũ volũtate diuina, vt patet infra. Mãsit aũt terra madefacta, & limosa; iõ induxit dñs vẽtũ vrẽtẽ, flantẽ, s. Boreã, & desiccauit terrã; & iste vẽtus ferebat̃ sup aquas separãdo, & desiccãdo aquas remanẽtes in locis infimis, vel ꝯcauis. Et sic hr̃ Exo. 14. c. vbi dr̃ ꝙ qñ Hebræi trãsituri erãt mare rubrũ, Deus ĩduxit vẽtũ, q desiccauit, & abstulit aquas. s. Cũq; extẽdisset Moyses manũ sup mare, abstulit illud dñs flãte vẽto vehemẽti, & vrẽti tota nocte, & vertit in siccũ. ¶ Iste sensus multũ mihi placet, & hoc satis innuit litera nostra, q̃ dicit, fere-

H batur: quod signat motũ. s. flare; & spũs aliqñ vẽtũ notat, vt patet Psal. 9. Pluet sup peccatores laqueos ignis, & spiritus procellarum, i. vẽtus impetuosus, sic etiam 148. Ignis, grando, nix, glacies, & spiritus procellarũ, idest ventus, quæ faciunt verbum eius.

Quæstio. Obiectio. Respõsio. ¶ Et si arguas ꝙ hoc repugnat positioni secundę, s. ꝙ in prima die non fuerit terra, nec aqua, sed illud corpus materiale, sed ĩ secũdo die fuerint aquę factę, & distinctæ a terris. ¶ Respõdetur ꝙ non repugnat, quia ista dr̃ per anticipationem, sicut sæpe fit in scriptura; & patet sequenti c. ꝙ in isto ponitur creatio, vel productio omnium rerum vsque ad hominẽ, q fuit vltimus, & sequenti c. agitur mẽtio de pductione, vel plantatione lignorum paradisi, quæ fuit quinta die,

I scilicet ante hominẽ. Sic etiam infra 10. c. agitur de filijs Sem, Cham, & Iaphet, quomodo fuerũt in generationibus suis, & linguis suis; deinde c. 11. dicitur ꝙ erat terra labij vnius, & ideo sexta regula exponendi sacram scripturam inter regulas Ticonij est de anticipatione, & recapitulatione.

Dubium an [...] aquis [...]to [...]ruerit [...]ra. Respõsio. Item si arguas, quia dicitur in opere secundi diei; cõgregentur aquæ, quæ sub cœlo sunt, in locũ vnum, & appareat terra arida. ergo videtur ꝙ inter diuisionem aquarum a terra, & apparentiam aridæ non fuit mora. Respõdetur cõcedẽdo ꝙ postq̃ totalr̃ aquæ reliquerunt supficiẽ terræ nostræ habitabilis p ventũ vrẽtẽ immediate apparuit terra arida; qa vẽtus erat valde fortis, & vrẽs: vel ꝙ Deꝰ sine vẽto separauerat aquas, & post p vẽtũ desiccauit.

K Dixit quoque Deus. Producat terra animam viuentem in genere suo, iumenta, & reptilia, & bestias terræ, secundum species suas. Factumque est ita. Et fecit Deus bestias terræ iuxta species suas: iumenta, & omne reptile terræ in genere suo. Et vidit Deus, quòd esset bonum, & ait; Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostrã, & præsit piscibus maris, & volatilibus cœli,

&

& bestijs, vniuersǽque terræ, omníque repti- A li, quod mouetur in terra. Et creauit Deus hominem ad imaginem, & similitudinem suã: ad imaginem Dei creauit illum, masculum, & fœminam creauit eos. Benedixitque illis Deus, & ait; Crescite, & multiplicamini, & replete terram, & subijcite eam, & dominamini piscibus maris, & volatilibus cœli, & vniuersis animantibus, quæ mouentur super terram. Dixitque Deus: Ecce dedi vobis omnem herbam, afferẽtem semen super terram, B & vniuersa ligna, quæ habent in semetipsis sementem generis sui, vt sint vobis in escam, & cunctis animantibus terræ, omníque volucri cœli, & vniuersis, quæ mouentur in terra, & in quibus est anima viuens, vt habeant ad vescendum. Et factum est ita. Viditque Deus cuncta, quę fecerat, & erant valde bona. Et factum est vespere, & mane dies sextus.

Quæst. 11. An cęlum empyreũ, & Angeli fuerit primo die creatũ cũ materia aliorũ, vel ante diem. Prima responsio.

¶ *Dixit quoque Deus.* Hic ponitur distinctio materiæ creatę in varias species per specificas formas secundũ diem. ¶ Et quæret aliquis, quia ponuntur hic sex dies C distinctionis, & ornatus rerum. nunquid creator cœli empyrei, & Angelorum, & materię rerum aliarum corporalium fuerit in prima die, vel ante diẽ. ¶ Dico ꝙ potest respõderi dupliciter, vno modo, ꝙ illa fuerint creata cum principio primæ diei, s. ꝙ fuerint omnia ista creata cum luce primaria, & cũ eis tẽpus, sed lux, quia erat principium distinctionis in cognoscendo, quia per lucẽ omnia cognoscunt̃, ponit̃ facta primo die; cœlum aũt, vel mã corporea, qa nõ erant principia distinguẽdi, sed fundamẽtũ naturæ, vel essẽdi sine die creata narrant̃. Ratio huius est, quia principiũ distinctiuum p̃supponit fundamentum naturæ distinguibilis; existẽte ergo principio distinctiuo fuit dies, sed nõ est necesse exñte natura distinguibili, diẽ esse. D

Responsio secunda.

¶ Vel dicẽdũ, vt supra dicebamus: ꝙ cœlũ & Angeli, & mã corporea cũ tpe simul creata sunt, & fuerũt ꝑ duodecim horas añ creationem lucis primariæ, & illud tempus vocatũ fuit vespere, idest tp̃s sine luce, & non poterat vocari nox, quia cũ sit nox tp̃s obscurũ per absentiam lucis solaris, vel alterius supplentis vicẽ solaris, non potest esse priuatio antequàm fuerit positiuum. s. lux; Et sic dicemus vnam diem fuisse sine nocte, non tamen sine vespere; & quia ista creata fuerũt ante lucem a qua proprie dies nominatur, dicuntur fuisse creata ante diem, vel sine die.

Quæst. 12.

An die dominico inceperit creatio.

An creatio inceperit homo hora completorij.

¶ Aliqui errantes corde dicunt creationem rerũ incepisse die dominica ad horam completorij, quòd autẽ die dominica inceperit creatio, necessariũ est dicere, quia Deus septima die requieuisse dicitur, & E hoc est sabbatum: nulla autem dies septima est a sabbato, nisi dominica. ¶ Et si dicas non fuit dies, in qua Deus cessauit ab opere, sabbatũ, sed aliqua alia. s. Mercurij dies, vel Iouis, & tunc fuisset alia dies principiũ creationis. ¶ Respondetur, quòd dies sabbati fuit, in qua Deus requieuit, & ad honorem eius Iudęi in sabbato requiescunt. Alias enim quilibet dies hebdomadæ ab aliqua alia die erit septima; & hoc maxime patet Exo. 20. c. vbi sic; sex enim diebus fecit Deus cęlũ, & terrã; mare, & omnia, quę in eis sunt, & requieuit in die septimo; iccirco benedixit dñs diei sabbati, &

A sanctificauit illum. ¶ Sed ꝙ creator inceperit in hora completorij, valde stultum est, & impossibile; qa tẽpus completorij dicitur, quãdo Sol cadit sub orizõte, sed añ creationem primã rerum nõ fuit aliquod tp̃s.

Quæst. 13.

¶ Quia tempus rebus mobilibus ꝯcreatum est, iõ incipiente creatione, nulla temporis differentia erat. Tenendo tamen primam positionem. s. ꝙ lux fuerit vnũ de primis creatis, dicemus ꝙ rerũ prima creatio nõ fuit facta in aliquo tẽpore, sed fuit cũ aurora. s. cũ existit lux in orizõte suæ creationis. *Dixitque Deus.* Aliqui q̃runt, qua voce Deus locutus fuerit cũ ista dicebat.

Qua voce locutus est Deus.

¶ Respondet̃ ꝙ si Deus in aliqua lingua fuisset locutus hic, fuisset in hebrȩa, quia illa prima omnium fuit, & cõissima, & sanctissima, quã Deus inter cæteras diuisas linguas populo suo reliquit, & ĩ qua lex data fuit: sed Deus non locutus fuit in aliqua voce sensibili: quia fuisset aliquid superuacuũ, cũ locutio sit ad indicandũ cõceptum alicui intelligenti: sed tunc nullus erat homo, cui vocaliter loq̃ deberet. De his Isidorus 9. Etymo. Angeli autem, qui tunc erant nõ voce, sed solo intellectu percipiunt. ¶ Importat autem hic dicere Dei intelligere practicum, & velle, idest ꝙ Deus ab æterno indicauit, & voluit res pro tunc debuisse creari. ¶ Vel ponitur dicere, quia Deus sine aliquo labore, vel difficultate fecit, sicut imperare, vel dicere labor nõ est. ¶ Vel dicere pertinet ad patrem, inquantum per filium omnia operantur, qui est ars, & sapientia patris. Filius autem verbum est, ad quod dici pertinet: quia verbum est per dictionem passiuam.

Cur Deus inceperit a luce. Prima ratio.

C *fiat lux.* Incepit distinctio rerum a luce, & est ratio: qa volebat Deus rerum distinctas productiones, & ornatus diuersis diebus coaptare, dies autem sine luce esse non potest: ideo eam in prima die fieri decuit: immo vt verius loquamur, primam diẽ a luce incipere necesse fuit.

Secũda ratio.

¶ Secundo quia distinctio rerum est ad manifestationem earum; manifestatio autem sine luce nõ fit, cum omnia in luce demonstrentur.

Tertia ratio.

¶ Tertio quia Deus voluit producere in distinctione sicut natura, quam creauit agere incipit; natura autem a communioribus incipit: vt patet in primo Phisicorũ in principio. Sic autem lux cõior est: quia reperit̃ in cœlestibus, & in elemẽtis. s. in igne, & in qbusdã corporibus mixtis. ¶ Sed prima ratio melior est: quia ista tertia D modicum valet. Si enim Deus voluisset tenere ordinem nãę, primo incepisset a minus ꝑfectis, sicut agit nã: lux autẽ de rebus ꝑfectissimis est: immo inter corpora simplicia: & corporum ꝓprietates nihil ita ꝑfectũ est, sicut lux. *& facta est lux.* Dicit̃ hic lux quędam nubecula lucida, q̃ fuit facta in superiori parte materiæ, s. in loco, vbi nunc est solis circulus: & lustrabat in circuitu incidẽs in medio illius corporis nondũ distincti in varias rerũ spẽs, & lustrauit tribus diebus, donec in quarto die factus fuit Sol, qui nobiliori modo circuibat, q̃ illa lux: vnde creditur Solem de illa nubecula factum perfectũ substantialiter in alia specie, & accidentaliter in fulgore, & virtute influendi. Dicẽdum tamẽ, ꝙ ista nubes nõ erat eiusdẽ naturæ cũ nubibus, quas in aere fieri videmus: qa illa de natura cœlesti in- E corruptibili erat, istę aũt de natura elementari. *Et vidit Deus lucem, quòd esset bona.* i. demõstrauit Deus lucẽ esse bonam per effectus, quos ei facere cõcessit, Deus aũt nõ vidit tunc nouiter, ꝙ lux esset bona: qa ab æterno cognouerat, qualis futura esset. Vel Deus vidit lucem esse bonam: qa nunc talis erat, qualis ei placere posset. *Et diuisit lucem a tenebris.* Istud verbũ diuisit nõ attribuit̃ Deo, sed luci: quia lux formaliter distinguitur a tenebris, cũ tenebræ sint lucis priuatio: nec indiget, quòd ab agente extrinsèco, vt a Deo causetur distinctio inter eã, & tenebras: & est sensus quòd lux creata diuisit inter lucẽ, & tenebras, i. inter diẽ, & noctẽ: qa mo-

tu illius nubeculæ distinguebatur dies a nocte, uel tps lucis & tempus tenebrarum: quod idẽ est. *appellauitque lucem diem*. idest tẽpus lucis vocauit diẽ. In creatione rerum Adam posuit nomen omnibus rebus, secundum sapientiam a Deo datã; Deus autẽ posuit nomen quinque rebus, scilicet diei & nocti, mari & terræ, & hoĩ: vt patet hic cap. sequenti. *& tenebras noctem*. idest tempus tenebrarum vocauit noctem. *factum est vespere, & mane dies vnus*. idest dies primus: qa hic vnus non dicit principaliter numerum: sed ordinem ad sequentes dies: sic habetur Apoc. cap. 6. cum aperuisset agnus sigillum vnum, idest primum: quia ibi agitur de septem sigillis, quæ aperta fuerunt.

Quæst. 14. ¶ Et accipitur hic dies pro naturali, qui fuit ex die artificiali, qui vocatur mane: & ex nocte, quæ vocatur vespere. ¶ Et possunt accipi ista duo dupliciter, vnó modo quòd fuerit antea vespere. i. tempus sine luce: quod tamẽ non erat nox, nec dies: quia nondum lux erat creata: & sic vespe est genus ad noctẽ: & isto modo dicemus, quòd materia corporum oĩum corporeorum, & cœlum empyreum, & Angeli cũ tẽpore fuerunt creata per 12. horas ante, quæ faciunt vnã de noctibus, quæ sunt tẽpore æquinoctiali, & post creata fuit lux, & circuit in duodecim horis medietatẽ cæli. s. vsque ad oppositũ occasus punctum. Et fuit vna dies artificialis, & tũc ex duobus ijs cõpleta fuit dies nãlis: & ista positio cõuenit ordini literæ ponẽtis prius vespere q̃ mane. Et conuenit priori literæ, quæ ponit materiã, & cœlum empyreũ sine die creata; lucẽ aũt cum primo die creauit. ¶ Secundo modo põt dici, ꝙ principiũ isti⁹ diei est a creatione lucis: & sic fuit primo mane, idest dies artificialis, dum lucida nubecula transiuit totum hemisphæriũ, in quo creata sunt trãsiens a pũcto orizontis, in quo creata fuit vsq; ad punctum oppositũ occasus: & accipitur istud hemisphærium, vel orizon in respectum ad superficiem Lunã circularẽ transeuntẽ super centrũ illius magni, & primi corporis: & in puncto signato in parte anteriori huius superficiei secundũ circulum intersecantem signatur punctus orientis, siue punctus creationis lucis: & ille est verus oriẽs, licet a nobis ignoratur. Punctus signatus in parte posteriori est pũctus occasus: & iste transitus fecit diem artificialẽ, deinde subintrante luce punctum occasus fuit vespere, siue nox vsque dũ rediret ad locum, in quo creata fuit: & a quo incepit moueri: & isto modo mane præcessit vesperi, licet primo ponatur propter causam assignatam in alia expositione. ¶ Et tunc dicemus, quòd cœlum empyreum, & materia omnium rerum creata fuerint cum luce simul. Vel posset dici, ꝙ licet dies computatur mane, & vespere post creatam lucem: tamen ista tria fuerint creata ante lucem, & omnẽ diẽ: sed hoc non est rationabile: quia tunc tps illud, vel duratio, quæ fuit inter creationẽ primã, & lucis creationem, non computaretur inter tpa vniuersi. Tenẽdum est ergo aliqd de duobus primis. *dixit quoque*. Hic ponitur opus secundi diei. *fiat firmamentum*. factum fuit firmamentũ secũda die, idest de parte superiori illius corporis magni assumpta fuit materia, cui Deus dedit formam substantialem cœli.

In quo pũcto signatur oriens.

Quæst. 15. ¶ Et nomine firmamenti accipitur tota magnitudo, vel moles cœlestis cõtinens octo orbes. s. cœlum stellatum, cœlum Saturni, Iouis, Martis, Solis, Veneris, Mercurij, atq; Lunæ. In octauo aũt cælo sunt oĩa fixa astra, & zodiacus, qui dr̃ circulus signorum, vel circulus animaliũ, siue vitæ: qa ꝑ eius influẽtiã causatur vita in aĩalib⁹: & mẽsuratẽ periodus nostros. In alijs aũt inferioribus orbibus ponunẽ singula astra, quæ vocanẽ Latinè erratica, & Græcè planetæ dicuntur, idest errantes: quia non tenẽt semper eundẽ motũ: sed ali-

F quando declinant ad partem australem sub extremitate zodiaci: aliquãdo ad partem borealem declinãt. ¶ Et isti octo cœli vocantur hic vno nomine. s. cœlũ: quia populus rudis non iudicat esse plures cœlos: sed vnum, in quo sint Sol, & Luna, & cætera astra. Et sic etiã apud sapiẽtes dubium est: vtrum omnes sint vnũ cœlũ cõtinuum, vel sint plures orbes discõtinui, cõtigui tñ. Sed omnis opinio est, ꝙ sint plures orbes distincti numero, & specie: qa in cœlestibus in quolibet indiuiduo est vna specifica natura. ¶ Et vocatẽ cœlũ istud totũ firmamentũ a firmitate: quia substantia cœlestis firma, & durans est: & sic dr̃ Iob. 37. Tu forsitan cũ eo fabricatus es cœlos, q solidi sunt quasi ære fundati. Hebraicè autem vocatur istud corpus totum

Octo cœli vocantur hic cœlũ.

G cœleste. *raquia*. quod signat expansionem, & non firmitatem. & sic habetur Psal. 103. Extendens cœlum sicut pellem; & vocatur expansum: quia super totum orbem expansum est omnia tegẽs. ¶ Rabbi Abrahã: Auenezra vidẽtur velle, ꝙ istud firmamẽtũ sit prima pars, vel intersticiũ aeris, quod est inter nos, & locum aeris, in quo fiũt impssiones metheorologicæ; & motiuũ est, qa firmamentũ dr̃ positũ in medio aquarũ, s. inter aquas Oceani, & fluuiorũ, quæ sunt in superficie terræ, & inter aquas, quæ generantur in medio intersticio aeris, sed ista positio nulla est: quia infra dr̃, ꝙ Sol, & Luna sunt in firmamento: sed nõ sunt in aere. *In medio aquarum*. i. inter cœlũ crystallinũ, quod vocatur noĩe aquarum, & aquas inferiores, quæ sunt aquæ

H elementales; vel oĩa elementa, quæ tunc vocabantur aquæ propter habilitatem ad faciendum ex illa materia aliquid, sicut aquæ magnæ passibilitatis est apta, vt ex ea aliquid fiat per aliquam condensationem. Et manserunt istæ aquæ informes vsq; ad tertium diem, in quo omnibus elementis formæ datæ fuerunt.

¶ Cœlum autem crystallinũ dr̃ a similitudine crystalli, quia crystallus de riuibus facta est: & lucida est. Sic cœlum crystallinũ de aqs gelidis, & dẽsis factũ est. Sed non est intelligendum ꝙ illæ aquæ sint similes istis elemẽtalibus in specie: quia incorruptibiles sunt, & de materia subtili: sed quia illa materia sic lucida ẽ, & transparens assimilata crystallo transparẽti, vel aqs gelidis. ¶ Et aliqui quærunt quomodo ille aquæ non decurrũt in terram. ¶ Respondent aliqui, quia gelidæ

Quæst. 16. Cœlũ crystallinum vnde dicatur.

I sunt. ¶ Sed hoc nihil est: quia nõ sunt veræ aquæ elementares, quibus adueniat cõgelari, & rarefieri: sed conditio illius corporis est illa soliditas. ¶ Item quia si gelidatio faceret eas supra teneri, videtẽ quòd si rarefierent, defluerent ad nos: & tũc necesse est dicere, quòd haberent grauitatem: & hoc dato, violenter ibi detinerẽtur, quod est cõtra naturam. ¶ Et istud cœlũ crystallinũ est primũ mobile, quod mouetẽ motu velocissimo, rotans infra vigintiquattuor horas omnes orbes ab oriẽte ad occidẽtẽ ꝯtra motus eorũ ꝓprios. Et si nullus orbis huic ꝯrius esset, quasi in breuissimo tempore motum perageret, intm̃ quòd non ꝑcipetẽ motus eius ex nimia uelocitate. ¶ Et ideo dicebant aliqui imperiti, quòd istud cœlũ de aquis gelidis erat,

K ne ex impetuosissimo motu calefieret, & cõsumeretẽ. Sed hoc falsũ est: quia corpora cælestia nõ magis calefierent, vel frigefierẽt, si infinita velocitate mouerenẽ, q̃ si maximã quietẽ haberẽt; & illud cælũ est maximũ corpus mobile: quia licet vltra illud sit empyreum: tñ non mouetur; vnde aliqui dubitauerunt, vtrum locus corporeus esset: quia de eo clare non fit mentio hic, quòd creatũ fuerit. Est hoc cœlũ magis lucidæ substantiæ, & densioris, quàm alij: ideo visibile est, & dr̃ vltima superficies rerũ visibilium. Intra ipsum sunt astra fixa, & erratica visibilia; nõ tñ orbes: qa rari sunt, & lucẽ cõgregatã nõ habẽt. Sola ergo stella in quodlibet eorũ visibilis est. In crystallino aũt ipsum cælũ vr̃, &

Color cœli crystallini.

& nullam stellã habet: sed vniforme est, & vř coloris esse azurini: qa in noctibus serenis nullis nebulis obuiantibus videmus illud in colore azurino declinãte ad nigrũ, vel obscurum propter multitudinem lucis aggregatę, & multum distantis. ¶ Hoc celũ multis tẽporibus incognitũ extitit, s. vsq; ad tpa Ptolomęi, q illud inuenit esse necessariũ p probationẽ proprij motus octauæ sphęræ, quæ in centũ annis vno gradu mouetur ab occidẽte contra orientẽ, & cõplebit cursum suũ in anno magno, s. in trigintasex millibus annorũ. *Diuisitque aquas, quæ erant sub firmamento.* i. materiam, ex qua facta sunt elementa, q̃ vocatur aqua: qa adhuc informis erat in secũdo die vsq; ad tertiũ. *Ab ijs, quæ erãt super firmamentum.* i. a cęlo crystallino, quod erat super oẽs octo orbes, q vocatur firmamentũ. *Et vocauit Deus firmamentum cœlum.* A celando, i. cooperiẽdo, qa oĩa celat, vel tegit: & hoc cõuenit cũ noĩe Hebraico, qa vocatur expansio, vel coopertura: vel dř celũ quasi cęlatũ, i. depictũ varijs astris fulgentibus. *Et factum est vespere, & mane dies secundus.* non est intelligendũ, ꝙ per totũ diem Deus in faciendo quodlibet istorũ opus moratus fuerit, sed faciebat subito quodlibet: & deinde dies, in quo fiebat illud opus denominabatur ab opere. Fiebat autem dies vnus, scilicet nox, & dies, per motum nubeculæ super orizontem, & infra.

Cœlũ vnde dictũ.

Quæst. 17. ¶ Et necesse est arguere ex hoc loco, ꝙ illud corpus primum, in quo erat tota materia rerum, nõ erat ęqualiter dẽsum in oĩbus partibus: sed in parte, in qua nũc est terra, erat quædã pars materiæ multũ densa, & opaca: & non esset peruia luci, si autẽ fuisset ęqualiter densa, sicut nubecula illa illuminabat partes superiores: ita illuminasset p totũ corpus illud, quod esset luci peruiũ; & sic non potuisset esse nox sicut nunc; si esset terra, & aqua ita rarę, vt ignis, & aer, nõ esset nox: quia radij Solis pertransirent terram, & vbique omni tempore illuminarent; sed nunc terræ, & aquæ opacitas detinet radios Solares, ne transeant ad oppositum hemisphęrium. Ideo dum in vno est dies, in alio est nox.

Quæst. 18. ¶ Sed quęritur hic, quare non benedixit Deus operibus diei secũdæ, sicut in alijs diebus. ¶ Aliqui respõdent, ꝙ hoc est: quia numerus binarius, qui conuenit secũdæ diei, infamis est, cũ primus recedat ab vnitate: sed ista rñsio ridicula est: qa tũc magis infames essent oẽs numeri sequẽtes, cũ magis recedãt ab vnitate. Itẽ qa iste numerus laudať in scriptura Luc. 10. c. vbi dř, ꝙ destinauit Deus discipulos suos binos ante faciem suã, & Mat. 22. c. ꝙ in duobus mandatis tota lex pẽdet, & Prophetę. ¶ Alij dicũt, ꝙ cã est: quia Angeli illa die ceciderũt per peccatũ. ¶ Sed hoc falsum est: qa Angeli post primũ instãs sui esse p primũ actũ electiuũ ceciderũt in peccatũ, & in pęnã. Nã ſm ꝙ volunt oẽs Doctores, & ſm cõditionẽ naturę Angelorũ Angelus p primũ actũ electiuũ cuicũq; ĩhęret, totaliter inhęret: qa est vnitas potentiarũ eiusdẽ gñis in eo: iõ in primo actu cõfirmať, vel obstinať. Sed nõ est verisimile, ꝙ in toto die primo suæ creationis nullũ actũ volitiuũ habuerit eligẽdo: qa substãtia intelligibilis nõ eẽt tanto tpe ociosa. ¶ Ideo dicendũ, ꝙ inter creationẽ Angeli, & occasum suũ non intercessit perceptibile tps: ergo in prima die ceciderũt. ¶ Itẽ dato, ꝙ in secũda die cecidissent, nõ tollebat hoc, qn Deus benediceret creaturas suas, nisi forte dicamus, ꝙ Deus de casu Angelorũ iratus in die illa benedicere noluit. ¶ Sed hoc absit, qa in Deo talia ponere nefandũ est: maxime qa sicut Deus dř lætari cũ misereť; ita ẽt lætari, cũ iuste punit, cũ vtrũq; sit ad honorẽ suũ, & pulchritudinẽ vniuersi. ¶ Sed dicẽdũ est ſm Rabbi Salomonẽ, & veritatẽ ꝙ nõ approbauit Deus, vel benedixit facta in die secũdo: qa benedictio dať rei cõpletæ, in secũdo aũt die licet cœli creati fuerint, vel potius de materia creata

Angeli post primũ instans sui eẽ peccauerunt.

Responsio vera Rabbi Salomonis.

A facti: qa tñ memorãtur aquæ cęlestes diuisę ab elemẽtalib⁹, & elemẽtales nõ fuerunt distinctę, vel formatæ vsq; ad tertiũ diẽ: iõ opus illo die inceptũ nõ fuit cõsumatũ vsq; ad sequẽtẽ diẽ, in quo opus vtriusq; diei vna benedictione, vel approbatione benedictũ est: licet in tertia die ponanť duæ approbationes, tñ secũda referť ad aliud opus, s. ad ꝓductionẽ arborũ, iõ in prima approbatione de cõgregatione aquarũ simul benedicũtur cęli, q vocanť aqua. *Dixit vero Deus.* Hic agiť de opere tertij diei, & sunt duo opera, s. congregatio aquarũ, & ꝓductio arborũ, & istud opus est de distinctione materię elemẽtalis: vñ licet solũ fiat hic mentio de aqua, & terra, tñ intelligiť de alijs elemẽtis: qa tunc ignis, & aer facti fuerũt; sed qa nobis videri nõ pñt in suis sphe-

B ris nõ expsit ea populo rudi: qa nõ erat intẽtio Moysi dare cognitionẽ illi populo de oĩ gñe creaturæ, sed dicere ꝙ Deus creasset oĩa, q̃ erãt, & qa ista solũ eẽ putabãt cũ alia nõ viderẽt, iõ de ijs solis expsit. *Congregentur aquæ.* Hic loqťr specialr de aqs, q̃ sunt vnũ elemẽtũ, & nõ de aqs, vt dicũt totã materiã oĩum elemẽtorũ, vt s. accipiebať, vt patet; qa aquę elemẽtales fuerũt cõgregatę in locũ vnũ, & non ignis, nec aer: quia ista manẽt orbiculariter terram, & aquam circundantia.

¶ Et posset aliqs dicere, ꝙ elemẽta sunt distincta in suis substãtialibus formis, qñ dictũ fuit, ꝙ firmamẽtũ factũ fuit, vt distingueret aquas ab aqs; sicut ergo tũc aquę superiores, i. cęlũ crystallinũ factum intelligiť: licet solũ dicať, ꝙ fuit diuisum ab inferioribus aqs mediãte firmamẽto: ita aquę inferiores, q̃ tunc a superio- Quæst. 19.

C ribus diuisę narranť, fuerũt distinctę, & ꝓductę in species elementorũ: licet mãserit aqua sup terrã expansa vsq; ad tertiũ diẽ. Et satis hoc conuenit literæ, q̃ dicit. *Congregentur aquæ, quæ sub cœlo sunt.* Quia præsupponit aquas, q̃ cõgregari debebãt, iam extitisse, s. in pcedẽti die secũdo. Et satis mihi vř ista positio rõnabilis, & cõsona textui. ¶ Cõmuniter tñ dř, ꝙ aquę, & alia elemẽta in tertio die facta fuerint, & posset esse rõ: qa Deus cum creauit aliquas naturas, licet non immediate ornauerit: quia illud extrinsecum est; tamen qualitates extrinsecas bene disponẽtes tribuit. Locus autem est aliquid consonũ naturæ rei, & qualitas motiua ad locũ, ideo vř, ꝙ a principio suæ productionis aqua locũ suum, & propriam qualitatem habuerit, sed non ha-

D buit ista vsque in tertium diem: ergo in isto die fuit creata, & tunc est dicẽdum, ꝙ creatio, siue productio aquarum, & congregatio in locum vnũ fuerit simul. *In locum vnum.* Quia ante tota materia aquæ, vel ipsa aqua stabat expansa toti superficiei terræ sphericæ, & non congruebat hoc animalibus futuris, & graminibus. Siue ergo dicãtur aquæ in secundo die factæ, siue in tertio, magis mihi videtur, ꝙ ante ꝓductæ fuerint, quàm congregatę: quia congregatio supponit existẽtiam. Et maximam confert ad hoc probabilitatem, immo necessitatem id, quod supra diximus, scilicet ꝙ spiritus Domini ferebatur super aquas, idest uentus flabat super aquas ad diuisionem, uel saltem ad desiccationem. Quocunque modo fuerit, necesse est fuis-

E se aquam super totam terræ superficiem, antequàm congregaretur in locum unum. Ad istam congregationem aquarum Deus fecit quasdam magnas cauernositates, & profunditates in terra, ne si terra plana esset, aqua super totam terram efflueret.

¶ Et ex hoc arguunt quidã imperiti dicentes, ꝙ ante diluuiũ tota terra erat spherica, sed aquæ diluuij fecerunt cõcauitates, & mõtes. Si hoc uerum esset, ubi erat ante Oceanus quin toti terræ illaberetur? Et si dicant, ꝙ in mari cauernositates erant, sed terra apparens, sine aqua tota plana erat. Sed si hoc uerum est, ubi erat paradisus terrestris, qui usque ad globum Lunarem accedere dř: Ipsa etiã scriptura eos arguit infra Quæst. 20.

c. 7.

c.7. vbi dicit, ꝙ aqua diluuij excedit mõtes altissimos terrę quindecim cubitis, & ꝙ sedit arca in montibus Ararath. ¶ Etiã qa naturæ valde consonũ est esse mõtes: quia sine montibus non est terra multum fertilis: nec bonę influentię: esset enim terra multum sicca: qa fontes naturaliter nõ possunt gigni, nisi locus originis sit ad minus æqualis loco, in quo erumpit, cum aqua solum ascendere potest ad æquilibram: & per Philosophum patet in 2. Methe. Sed data terra spherica, cum aqua erumpere debeat de sub terra: & ibidẽ oriri, nunquam posset erumpere, quia locus originis semper esset inferior loco scaturiginis fontalis. Item quia montes alti faciunt valles propinquas irriguas propter originem fontalem in montibus deriuatam ad planiora. Faciũt etiam montes esse diuersas influẽtias in terris ex diuerso modo receptionis radiorum solarium, & aliorum astrorum: vnde contigit quòd in vallibus habẽtibus montes expositos radijs solaribus citius fructus maturescant, quàm in locis planioribus coniunctis. Multæ & aliæ vtilitates fiunt a montibus, ideo Deus non priuasset illam primam ætatem tantis beneficijs, cum dicatur fuisse inter omnes delectabilissima quasi ver æternum. *& appareat arida.* idest terra, quæ ante latebat sub aquis incipiat apparere quantum ad aliquam partem scilicet habitabilem. *vocauit Deus aridam terram.* Hoc nomen datum est terræ asperæ: arida autem vocata fuit a qualitate, & densior erat quàm aqua, & ad siccitatem aptior. *congregationes aquarum appellauit maria.* More scripturæ Hebraicæ, quæ quamcunque magnam congregationẽ aquarum vocat mare, vt mare Tiberiadis, mare Galileæ: & tamen sunt stagna, quia idem quod vocatur in Euangelio mare Genezareth, vocatur in alio loco Euangelij stagnum Genezareth: sed idem est. Et nominat hic plures congregationes aquarum, ex quo non patet vtrum solum sit Oceanus cum mari Mediterraneo, quod ab ipso procedit, & habitabilem terram interluit: uel sint aliqua alia maria, vel aquarum cõgregationes non deriuatę ab Oceano. Sicut enim de ijs, quæ vltra ęquinoctialem sunt, ad nos rumores non peruenerunt, siue aliquis ibi habitet, siue non: ita etiam de maribus, vel paludibus vtrum vltra sint aliqua præter nostrum Oceanum. ¶ Vna autem causa est, quæ multum me mouet, vt fatear homines non habitare vltra æquinoctialẽ, scilicet quia apostoli iuerunt in omnem terram: vt patet Psalm. 18. Sed constat ex historijs, quod nullus eorum pertransiuit ęquinoctialem. ¶ Et si dicas quòd solum ambulauerunt in omnem terram, quam nos cognoscimus, scilicet citra ęquinoctialem: & ista uocetur omnis terra: licet aliæ terræ vltra sint. ¶ Respondetur quòd non est rationabile: quia saluator noster vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire, ut habetur prima ad Thimo. 2. c. ergo si ibi homines essent, misisset ad eos aliquos apostolos, cum ipse mandauerit eis ire per vniuersum mũdum, & prędicare Euangeliũ oĩ creaturę, i. oĩ hoĩ, vt patet Mat. vlt. & Mar. vlt. *germinet terra herbam.* Istud opus ꝑtinet ẽt ad tertiã diẽ, & fuit post separationẽ aquarũ, & desiccationẽ terrę: qa non poterat terra sub aquis germinare; nec cõueniebat, quia nulli proderat. Dicitur germinare, idest germen, vel herbã emittere. *& facientem semen.* idest quòd illa herba primo a Deo producta haberet semẽ secũdum suam speciem, vt deinde ex illo semine alia herba naturaliter gigneretur. *& lignum pomiferum.* idest lignum, vel arbor faciens fructum. ¶ Dicitur pomũ tribus modis. vno modo specialiter ꝓ quodã fructu, q vocaẽ malũ, i. rotũdũ, qa valde rotũdũ ẽ; alio modo ꝓ oĩ fructu nõ habẽti testam, sed tenerã cutem, vel corticem, vt pyrum, pomum, cerasum, & cætera; & tunc

Cur necesse sit esse montes.

Cap. 1.

An aliqui habitãt vltra ęquinoctialem.

Responsio.

F distinguitur cõtra nucem; prout signat omnem fructum habentem testam duram, vt auelanam, amigdalam, nucem: tertio modo significat omnem fructum, & isto modo accipitur hic, quia vniuersaliter loquiẽ scriptura de arboribus. In hebræo dicitur. *& lignũ fructus.* ex quo dicunt aliqui Iudęi, quòd a principio lignum, & fructus erant eiusdem saporis. ¶ Sed hoc falsum est, quia naturaliter repugnat cum sapor consequatur digestionem humidi factam a calido contemperato: lignum autem naturaliter, & necessario est durioris substantiæ, quàm fructus. Ideo nec ita digeri potest, vt eundem habeat saporem. Nec valet ꝙ dr̃, quia infra 3. cap. habetur simile: vbi nos dicimus; Cain erat vir agricola. Littera hebraica hẽt; Cain erat vir agri, i. colens agrũ. Sic ergo dicetur lignũ fructus, i. faciẽs fru-
G ctum. *Faciens fructum iuxta genus suum.* idest, speciem suã; quia ligna diuersarum specierum. Et ideo ex fructu diuerso poterimus cognoscere diuersitatem specificam. ¶ Et ualet consequentia iste arbores producunt fructus diuersos, ergo sunt diuersarum specierum. *Cuius semen in semetipso sit.* Cum enim indiuiduum quodlibet in his inferioribus corruptibile sit, datur semen, ut quòd in se perpetuari non potest, per generationẽ in simili perpetuetur, & illud semen est in qualibet arbore intra se ipsam, ut ipsa a principio intrinseco sit potens se conseruare per generationem. *Super terram.* Aliqui intelligunt hic, quòd semen cuiuslibet arboris est super terram, siue lignum, ita quòd in fructibus sint quædam grana, quæ habent uirtutem generatiuã
H in illa specie. Sed hoc non est semper uerum, quia aliqua signa, uel arbores sunt, cuius uirtus generatiua est in radicibus, quæ sunt infra terram, & non in alia parte. sed dicitur *Super terram.* idest, in terra, s. quia uirtus generatiua, uel seminalis nõ debebat adduci de cęlo, uel de infimis terræ, siue de aliquo alio elemento. *Et protulit terra, &c. lignum faciens fructum.* idest, quòd sicut creatæ fuerunt arbores, ita pleni fuerunt fructibus. Et credendum puto, quòd nunquam arbores tãtum de fructu, & tam bonæ complexionis produxerũt. ¶ Ratio, quia semper operatio, quæ a solo Deo est, perfectior est, quàm perfectio naturalis. Et sicut Adam dicimus fuisse hominem melius omnibus hominibus complexionatum, præter Christũ: ita & de omnibus
I rebus, s. de primis equis, primis leonibus, & similibus; ita quia tunc complexio terræ erat in optimo gradu, deinde continuo quia corruptibilis est declinat ad senium, ut res productæ minoris semper uirtutis sint.

¶ Et circa hoc est dubitatio multorum, quo tempore mũdus creatus fuerit, idest, quæ qualitas temporis, uel anni fuit illa, quam tenuit mũdus in creatione sua. ¶ Et dicunt aliqui, ꝙ fuit mensis Martij, & ꝓbant: qa illo tp̃e herba germinauit, quod pertinet ad Martium. ¶ Item qa dr̃ Exo. 12. c. Iste mensis primus erit uobis in mẽsibus anni, & loqtur de Martio, in quo fit Pascha Iudæorum de azimis. ¶ Et si arguatur contra istos, ꝙ in creatione orbis arbores fructus maturos habuerunt, ꝙ pertinet ad Septẽbrẽ. ¶ Respõdere p̃nt,
K ꝙ in creatione nõ habuerũt arbores fructũ, sed qa dabatur eis potentia productiua fructus, & semen ad generationem alterius arboris. ¶ Sed hoc falsum est, qa si nõ habuissent arbores a principio fructus maturos, quid comedisset homo, & multa alia animalia, q̃ fructibus uescuntur usque ad maturitatem? quia homo herbis non uesceretur. ¶ Item quia Deus dixit hominibus primis creatis, ꝙ dabat eis in escam fructus arborum, & herbas, s. aliquas, quas hoĩes comedunt: sed non ita indifferenter, ut bestiæ. Si autem tunc non erant fructus, quomodo dabat eos in escam hoĩbus? ¶ Itẽ quia opera Dei perfecta sunt, ut patet Deut. 32. Dei ꝑfecta sunt opera. Sed nõ est arbor ꝑfecta, nisi cũ fructus

An a principio ligna, & fructus erant eiusdem saporis.

Opinio aliquorũ Iudæorũ. Confutatio.

Cur in[...] ma [...] tione [...] nia cr[...] meli[...]

Quæst[...] Quo t[...] pore m[...] dus c[...] tus fu[...] Prima [...] nio. Prima [...] tio. Secũd[...] tio. Resp[...]

Cõfut[...] opini[...]

Prima [...] tio. Secũd[...] tio.

Tertia [...] tio.

Quarta ratio. fructus maturos habet. ¶Item quia Deus mandauit Adę,& Euę comedere de fructibus ligni paradisi die, qua fuerunt creati.Gen.2.c.¶Et rationes quas adducunt,non probant,primum de herba virēti,quia herba non solū viret in Martio,sed ēt in Septēbri:qa maiori tpe anni viret, licet principiū virēdi est principiū veris,s.in Martio.¶Secunda ratio non valet,quia magis probat oppositum, s.iste mensis erit vobis primus in mensibus anni. Ergo videtur quòd ante non erat ille primus, quia si fuisset, nō oportebat mādare hoc, sed ante Iudæi obseruabāt menses secundum principium creationis, quia cōstabat eis de creatione ex fide deriuata a patribus in filios. Et nūc Iudæi obseruāt Martium, vt primum in mensibus quantū ad solemnitates propter liberationē de Aegypto, in qua celebrauerunt Phase,quod est primū inter oēs solemnitates;sed quantū ad alias cōputationes Septēbrē primū mēsem faciunt,& sic cōputat scriptura, vt patet Exo. 23.c.& solemnitatē quoq; in exitu anni,quādo cōgregaueris oēs fruges tuas. Hoc aūt in Septēbri est,qa ibi agit de festiuitate tabernaculorū, quæ fit quintodecimo die Septembris,vt patet Leuit.23.c.Et sic dr̄ Exo. 34.c.& solemnitatē, quando redeunte anni tpe cūcta conduntur,i.ꝙ in Septēbri exitus anni est,& tūc redit alius annus, vel dicitur annus redire ad principiū suū.

Solutio primæ rationis primę opinionis.

Solutio secundæ rationis.

Cur Iudæi Martiū inter reliquos menses vti primum propter solemnitates obseruent.

Quæst.22.

¶Est ergo positio cōmunior, ꝙ mundus inceperit cū mense Septēbri ēt, qa arbores cunctæ fructus suos tūc maturos habebant,quod conuenit Septembri, vt probatū est.Falluntur ergo illi,qui dicunt solē creatū fuisse in primo gradu Arietis, quia hoc est in medio Martij.Est ergo dicendū,ꝙ creatus fuerit circa finem Virginis,vel in principio Libræ; qa hoc est circa mediū Septēbris,qn̄ cunctę arbores fructus maturos habēt.¶Si aūt dicas,ꝙ in Ariete sol creatus sit,cū impossibile est solē stare sub illo signo,nisi in mense Martij, dicetur ꝙ tunc arbores non habebant fructus maturos,quod est cōtra supradicta,& textum. Vel dices,ꝙ arbores tunc erant cū fructibus,& ceciderunt illi fructus,& rursus habuerunt alios in Septēbri.¶Sed hoc non cōsonat,quia fructus nō defluunt, nisi ex magna valde maturitate,vel ex frigore desiccante,& adurente humidum glutinosum tenax, quo folia, & fructus coniunguntur arbori, & dependent ab ea. Sed istud non est in vere, vt fluerent fructus, & renascerentur alij. Item cum fructus, qui nascuntur, & debent esse maturi in Septembri,incipiant pullulare in arboribus saltem in floribus,& folijs satis cito post Martium,ergo oportebat fructus,qui creati fuerant,vel producti subito diuinitus in arboribus, satis cito post ꝓductionem suam defluerent, vt darent locum fructibus sequentibus ad Septembrem naturaliter maturandis. Sed istud valde irrationabile est; nisi forte dicatur,ꝙ hoc fuit sub æquinoctiali, vel parum distanter ab ea, in qua terra est duplex ver, & duplex hyems, & duplex fructificatio arborum quolibet anno,vt est in insula Taprobane, quæ est in India. De qua Isidorus 14.Ethymo.& Solinus in Polistor.c.de Taprobane, & in talibus terris erunt arbores maturæ in Martio, & Septembri,quia vtroque tempore est ęstas,cum sit tunc Sol in maxima ascēsione ad zenit eorum.¶Sed ista respōsio non valet,quia maturitas fructuum, quæ fuit in primordio creationis, nō fuit solum sub æquinoctiali, sed per vniuersam terram,cum Deus ageret ibi per se, & non mediante Sole, qui magis influit in parte illa, quàm ad remotiores partes mundi; maxime quia ista fructificatio esse debebat principaliter in omni loco,vbi erat Adam, & bruta aīalia, vt sumerēt in cibū, vt patet infra in litera. Sed Adam dr̄ creatus in campo Damasceno,siue Hebron, vbi nūc sepultus iacet, vt patet Iosue 14.c. Est autem Hebron in terra

Secunda, cur in Ariete.

Responsio

Cōfutatio.

Cōfutatio secunda.

Responsio

Cōfutatio.

Hebron situs.

A Iuda distās a Hierusalem octo leucis, vt patet in libro diuisionis Terræ sanctæ. Erat ergo in medio quarti climatis multum distanter ab æquinoctiali; animalia autem bruta erant per varias mundi partes; ideo vbique fructus, & herbæ esse debebant. Vel oportebit dici, quòd fructus producti fuerunt in Martio maturi, in Septembri autem nulli fructus: & deinde vsque ad alium Septembrem nō fuerūt alij fructus maturi, & tunc ponetur annus,& dimidius a prima maturitate fructuum vsque ad aliam maturitatē: sed hoc contra consuetudinem naturę est;& videtur esse a natura deficienti,quod non cōgruit assignare primordijs rerū,quādo natura magis vigebat. ¶Concluditur ergo quòd mundi creatio facta fuit cum tempore mensis

B Septembris existente Sole in quarta die creationis,in fine Virginis,vel in principio Libræ. De hac materia tangitur infra c.7. *Et vidit Deus,quòd esset bonum.* i.iudicauit esse bonū, qa cōplacuit in existētia, ꝙ placuerat ab æterno in p̄sentia. *Dixitque Deus.* Hic agit de opere quarti diei, & incipit hic ornatus rerū creatarū, & distinctarū. Supra ponebātur arbores,& herbę in terra, nō qdē ptinētes ad ornatū, licet terrā decorēt, sed ad distinctionē.¶Ratio qa ista videnē esse qdā partes terræ,cū radicibus suis firmiter inhęreant terræ: ornatus aūt ꝓpriè pertinet ad aliqd extrinsecū adueniēs, sicut sunt aīalia bruta,& homines, aues, & pisces. Omnia enim hæc elemētis suis superaddita,sunt per se mota.

¶Et si forte aliquis dicat quòd sunt partes orbium Sol,& Luna cum cæteris astris, ideo quòd debēt per-

C tinere ad distinctionē,& nō ad ornatū.¶Respōdetur quòd septē planetę,licet sint partes orbiū suorū,hēnt tn̄ motū per se distinctū a motu orbiū suorū, vt patet manifeste in Astrologia, sicut aues a motu aeris, sed nō tm̄;iō bene dicuntur ornatus.¶De astris aūt octauæ sphæræ nō ita vr̄ quòd sint ornatus, quia fixa sunt, nec videreē moueri motu distincto contra motū firmamēti sui,licet aliq ponant ea in centricis, & epicyclis moueri:nō tn̄ declināt, sicut erratica astra; quare nō sunt ꝓpriè de ornatu, sed sunt sicut arbores in terra. Quia tamen populus cui Moyses loquebatur,erat rudis videns illa astra mouere,nō distinguebat,an per se astra mouerētur,an cum toto orbe: & quia orbem non videbant,iudicabant ea per se moueri:ideo secū-

D dum eos ad ornatū pertinebāt. *Fiant luminaria in firmamento.* Luminaria vocantur hic Sol, & Luna, licet oīa alia astra luceāt: ista tamen magis principaliter lucēt. *In firmamento cœli.* Sol,& Luna sunt in firmamento cęli,prout firmamentū dicit totam magnitudinē oīum orbium cœlestium a concauitate orbis Lunæ vsque ipsum cœlū stellatū inclusiuè.Tunc enim cum Luna sit in primo orbe,& Sol in decimo, dicūtur esse in firmamēto.Si tamē accipiaē firmamētū ꝓ octaua sphera,nō est Sol in firmamento,vel Luna, sed sub firmamēto: tamē isto modo loquendi vtūtur Astrologi dicētes Solē esse in Ariete,vel Tauro,& Luna,& sic de alijs planetis, i. sub Ariete, vel alio signo. *Et diuidant diem.* Ista sunt,ad q̄ facta fuerūt luminaria:vnde sciēdū

E quòd luminaria, & oēs aliæ res a Deo principaliter creata sunt ad suā gloriā, deinde ad vtilitatē hominū, & aliorū aīaliū. Ponit tn̄ hic Moyses solū cām secundā,ne populus Iudaicus q ad idolatriā promptus erat, aliquā errādi occasionē assumeret:qa maior cā errandi erat eis in Sole,& Luna,q̄ in alijs rebus: qa ista a gētilibus multū colebātur:iō dr̄ Deuteron.4.c.Caue ne forte eleuatis oculis in cęlū videas Solē,& Lunam,& omnia astra cœli: & errore deceptus adores ea, & colas ea, quæ creauit Deus in ministerium cunctis gentibus. ¶Et ponuntur quatuor vtilitates, quas faciunt luminaria.¶ Prima est, quia homo est animal fatigabile,non potēs semper laborare, sed indigens requie, &

Quæst.23. An sidera, & planetæ pertineant ad ornatū, aut ad distinctionē.

Quomodo Sol, & Luna dicūtur esse in firmamento.

Quot vtilitates faciunt luminaria.

& somno; ideo luminaria. s. sol principaliter facit vicissitudinẽ in tempore, distinguens diem, congruũ tempus ad laborandum, noctem autẽ ad vacandum quieti per somnum. & hic tangitur cum dicitur, *Diuidant diem à nocte*. idest, per motũ Solis distinguatur dies artificialis a nocte, & sint in signa. Secũda vtilitas est, ꝙ per astra cognoscatur aliqua dispositio futura in tempore. s. serenitatis, & tempestatis; famis, & fertilitatis; belli, & pacis; mortis, & vitæ.

Quæst. 24. ¶ Intelligendum tamen est ꝙ corpora cælestia nũquam signant aliquid, nisi illud efficiant. De hoc latius infra 40. c. dicetur, q̄a si aliqd significant, aut illud solũ põt naturaliter fieri, aut ꝑ Deũ sine aliqua actione naturæ. Cęlũ aũt nullo modo significat ea q̃ Deus solus agere dẽt sine aliqua naturali actione, q̄a nõ hẽt cęlũ aliquã talẽ cõnexionem ad Deũ, vt causalitates sup̄nãles demõstrent̃ ꝑ nãle agens; maxime q̄a Deus inquãtũ sup̄naturaliter agit, nõ hẽt aliquẽ ordinẽ agẽdi determinatũ: cęlum autẽ hẽt ordinem significandi determinatũ. ¶ Itẽ quia Deus agit in his pure voluntarie, cœlũ autem pure naturaliter; si aũt cęlũ significat aliquẽ effectũ naturaliter ꝓducibilẽ, ipsum cęlũ principaliter ꝓducit, cum cœlum sit origo omnium naturaliũ agentium; vnde si cęlum significat famem, illam efficit; si aquarũ inundationẽ illã etiã efficit. Sed Moyses nõ attribuit hic causalitatẽ cęlo, sed significationem: ne daret causam errãdi. s. si cęlum tanquam potens, & dominans in ijs inferioribus poneretur; vel ne attribuerent ei causalitatem super liberũ arbitriũ, sicut aliqui attribuerunt. *Tempora, dies, & annos*. Tertio, ꝓficiunt luminaria, quia vtilia sunt ad distinguẽdũ temporis qualitates secũdum diuersas tẽporis partes. s. ver, æstatẽ, autũnũ, & hyemẽ: quia ista quatuor tẽpora sunt diuersarũ cõplexionũ, & causantur motu Solis, quia existẽs Sol ĩ ariete, tauro, & geminis facite ver; in alijs tribus seq̄uẽtibus facit æstatem; in alijs tribus facit autumnum; in vltimis tribus facit hyemem. Deinde reuoluitur annus ad ver. Dies fiunt per motum Solis super nostrum hemispherium; annus fit ꝑ motum discursiuum Solis in omnibus duodecim signis a puncto ad punctum. *Vt luceant*. Quarta vtilitas est, vt hominem ad vidẽdum adiuuent, quia nulla visio sine luce fit. *& illuminent terram*. idest animalia existentia in terra, vel illuminent terram. s. quod ꝑ motum, & lucẽ influant in ista inferiora ad generationẽ, & corruptionem. *fecit Deus duo luminaria magna*. idest Solem & Lunam; Sol autem magnum luminare est, quia nullum corpus sphericum tantũ est: quodlibet enim aliorum astrorũ, vel corporum elementarium minus illo est, Luna autẽ vocat̃ magnũ luminare in cõparatione ad alia; nõ quantum ad rem, sed quãtum ad apparẽtiã; quia p̃ter Solem nullũ maius corpus videt̃, q̃ Luna; & tamen secũdũ demõstrationes astrologicas Luna est maior octies tota terra, & quolibet astro visibili Luna ad minus octo vicibus minor est: propinquitas tamen orbis eius ad nos in cõparationẽ ad alias orbes facit magnitudinem apparẽtiæ. *Luminare maius*. scilicet Solem. *vt præesset diei*.

De magnitudine Lunæ.

+

Quæst. 25. Opinio Iudæorũ de luce Lunę.

¶ Dicunt aliqui Iudæi quod Sol, & Luna a principio fuerunt ęqualis claritatis, sed Luna volens hẽre singularẽ gloriã sugessit Deo, vt diminueret lumen Solis: dicẽs quòd non cõuenit vni regi hẽre duas coronas ęqualis valoris, cui respondit Deus, ergo diminuatur lux tua. Et mouentur isti: quia dicitur: fecit Deus duo luminaria magna; vtrumque enim vocat magnum, non absolute quasi ęqualiter magna, sed in apparentia ad alia astra, quia maiora omnibus alijs astris apparent. ¶ Et apparet falsitas: quia si luna fuisset a principio æqualis in luce soli, non potest esse luce solari præsenti nox: ita non posset esse nox præsen-

Cõfutatio opinionis.

F te Luna. ergo a principio non fuisset nox, quia fuit Luna creata in loco plenilunij; & ideo existente Sole super orizontem, ipsa stabat infra, & Sole cadente sub orizontem, Luna stabat super orizontem. Item Sol, & Luna, & cętera corpora cęlestia sunt inanimata; loq aũt ad aĩata rõnalia pertinet. *Luminare maius vt præsit diei*. idest ꝙ in potestate Solis sit facere diem: q̄a per lucem eius causat̃ dies, & non per lucem alicuius alterius astri; & ideo vbicunque Sol sit, dies est; & q̄a Sol semꝑ est in aliquo orizonte alicuius partis mũdi, ideo semper est Sol, diem causans in aliqua parte mũdi. *Et luminare minus*. idest, Lunam. *vt præesset nocti*. nõ p̄est Luna nocti, sicut diei pręest Sol; sol enim vbicunq; fuerit, causat diẽ, & ꝑ absentiã causat noctẽ: sed Luna non causat ubicunq; fuerit, noctẽ, q̄a ẽt si Luna

G fuerit sup̄ nr̃m orizõtẽ, si tñ ibi fuerit Sol, nõ erit nox: & dato ꝙ Luna nõ fuerit sup̄ nostum orizontẽ, si tñ Sol etiã ibi non fuerit, nox erit; ergo nõ causatur nox Luna p̄nte, nec desinit cãri ea absente. Dicitur tñ præesse nocti, quia maius lumen, quod in noctibus est, a Luna est; licet alia astra aliqd conferant. *& stellas*. Dicit stellas esse in adiutoriũ noctis, quia licet astra omni tp̄e sint super terram, tñ solum in nocte lucent, quia hemispheriũ, quod in die sup̄ nos voluit̃, stellis plenũ est; tñ p̄nte lumine solis nõ vident̃; si tñ aliquãdo contingat totã Lunam directe supponi radijs solaribus, & Solẽ eclipsari, apparebit cœlũ astris plenũ. ¶ Vel etiam si declinãte Sole ad occasum, vel paulopost ortum. Si aliquis intret profundum puteum, in

H cuius profunditate, nec radij incidentes a Sole peruenire possunt ad oculos, nec radij reflexi, tunc videbit stellas existentes super zenit capitis per radios directe incidentes: quia tunc nihil perturbãt radij solares, quasi si sol esset sub orizonte. hoc autem non potest apparere in meridie, nisi puteus sit valde ꝓfundus, vel Sol sit circa capricornum, quando habet maximam declinationem ab æquinoctiali. *& posuit eas in firmamento*. Hoc non solum refertur ad stellas, quæ sunt in octaua sphera, sed ẽt ad Solẽ, & Lunã, quia dr̃ infra, vt pręessent diei, ac nocti: sed nullũ astrũ præest diei, nisi Sol; iõ de Sole ẽt intelligit̃: & cũ dr̃ ꝙ sunt in firmamento, verũ est, quia oẽs octo orbes vocãtur generaliter firmamẽtũ, & debẽt hic reddi singula singu-

I lis. *vt præessent diei*. Quantũ ad Solem. *vt præessent nocti*. Quantũ ad Lunã, & cętera astra. *Dixit autem Deus producant aquæ*. Hic ponitur opus quinti diei, descripto ornatu cœlesti, ponitur ornatus elementorũ, & ponitur primo de aere, & aqua; ignis enim nõ hẽt ornamẽtũ, q̄a tantę actiuitatis est, ꝙ in eo non posset aliquod aĩal viuere: & ex hoc patet ꝙ caliditas ignea magis repugnat naturę aĩalis, q̃ frigiditas aquea, q̄a in aquis frigidis viuere possunt aliqua aĩalia semper, in igne aũt nullum diutius viuere põt; potest tñ per aliquod spacium manere in eo salamãdra. Aeri ergo aues datæ fuerũt, & aquis pisces. *Producant aquæ*. Productio denominat actionẽ, quod non conuenit aquis, quia aquę nõ habebant talẽ potentiã actiuã, vt aliquid subito ex se ꝓduce-

K rẽt. Fuit ergo ista productio a Deo, sed fuit ista causalitas ab aquis in genere causæ materialis. ¶ Et dicuntur hic ꝓducti pisces ex aq̄s, non ꝗ ex solis aquis ꝓducti fuerunt, q̄a in oĩ mixto cõueniunt quatuor elemẽta; quãto magis imꝑfecte mixtis, queẽadmodũ sunt elemẽtata aĩata? sed dicũtur ꝓducti de aqua: q̄a aqua magis dñatur in cõplexione eorũ, & substãtia, & iõ non sunt tãti nutrimẽti, & ↄfortationis, sicut carnes aĩaliũ, q̃ ex terra nascunt̃. ¶ Et ista est cã quare ieiunãtibus, q̃ se affligere debẽt, licet comedere pisces, & nõ carnes: multũ enim carnes roborarent. *Reptile animæ viuentis*. idest aĩal viuẽs reptile, s. quod plures pedes hẽt valde paruos, sup̄ quos nõ eleuatur, sed oportet reptare sup̄ terram.

Quomodo in die videntur astra.

Caliditas ignis magis repugnat naturæ, quàm frigiditas aquæ.

Cur pisces nõ sic ... ti nutrim... ti, sicut carnes anima... lium.

terram. Vel animal quod pedes nullos habet, & talia morantur in aquis, vt communiter, licet aliqua reptilia sint in terra, vt serpentes parui, & vermes, in aqua tamen omnes pisces reptilia sunt, quia ventribus suis super aquas reptant, nec indigēt pedibus, licet reperiatur aliqua species piscium, qui pedes habent, & aliquando in terra morantur, & aliquando in aqua, vt sunt Crocodili, vt ait Isidorus 12. Etymo. (Cap. 6.) quia in flumine Nilo Aegypti plurimi sunt, & nocte de aqua exeuntes segetes depascunt, & homines occidunt. Horum tanta duricies est, vt si magna lapidum mole eorum terga premantur, non sentiant, hos Serræ pisces parui eorum teneritudines ventriū desecantes, occidunt. De his multa Solinus in Polyhisto. cap. de Aegypto. *Et volatile super terram.* Aues etiam de aqua factæ sunt principaliter, & consequenter de alijs tribus elementis; sed non ista formatio fuit eodem modo, quia pisces de pura aqua crassa formati sunt: aues autem de aqua magis resoluta, & contēperata qualitati aeræ, ideo locum habuerunt aerem. Et ista est ratio quare aues subtilioris nutritionis sunt, quam animalia bruta, ita quòd facilius digeruntur; sed non est solida nutritio, quia modico labore consumitur, & euaporatur, & ex hac ratione hominibus multum laborantibus circa magna exercitia non sunt bonus cibus carnes volatilium, & tamen solidiores sunt quàm pisces. *Et volatile super terram.* Idest, ꝙ aues volant super terram. *Sub firmamento.* Idest, sub cœlo, quia illuc non accedunt: & ex hoc patet, quòd nōn vocatur hic firmamentum prima pars aeris, vt quidam dixerunt, sed ipsum cœlum, quod est vltra elementa: quia in prima parte aeris aues mouentur. *Creauit Deus grandia cete.* Idest, balenas, vel alios valde magnos pisces. & potest declinari, cetus, ti, vel ceta, tę; & secundum literam Hebraicam nominātur isti pisces colubri magni.

Ratio cur aues subtilioris nutritionis sint, quàm bruta.

Quæst. 26. Opin. Hebræorum de cete.

Et volunt Hebræi, quòd tantę magnitudinis sunt isti pisces, quòd si multiplicata fuissent indiuidua, destructa fuissent indiuidua omnia piscium, & mare factū fuisset innauigabile, & comedissent alios pisces. Postquàm ergo Deus creauit istam speciem in vtroque sexu, occidit fęmellam, ne multiplicarent, & reseruat eam in cibos beatis post vitam istam. Et in hoc apparet grauis error, & stultitia Iudęorum, qui ponunt fœlicitatem in gustu, quod turpissimi Philosophorum Epicurei fecerunt, non quidem veri, & magni Epicurei, quos Aristot. in primo Ethic. viros grauissimos vocat, sed illi, quos vt turpissimos gulæ sectatores Philosophi abiecerunt. Hanc positionem Agareni tenent, qui beatos in vita æterna riuis lactis, & mellis, & delicijs puellarum asserunt delectari, vt patet ex traditione sui Alcorani. Gentiles autem Philosophi licèt Deum verè non cognouerunt; sequentes tamen euidentissimum lumen rationis in delectationibus animæ, tanquam partis superioris perfectam fęlicitatem posuerunt: sed differunt a veritate Catholica, quia ipsi in hac vita, nos autem post mortem fęlicitatem aduenire dicimus. De hac fęlicitate vide multa tam in nouo quàm in veteri testamēto, de quibus aliàs erit speculatio, scilicet Mat. 5. ca. *Et omnem animam viuentem, atque motabilem.* Ista est explicatio superiorū, quia dixerat, quòd pisces, & aues de aquis producti sunt, nunc magis declarat, scilicet, quòd creauit magnas balenas, & omnem aliam animam viuentem, & motabilem, idest omnes alios pisces, qui viuūt, & mouent in aquis. *Quam produxerant aquæ in species suas.* Nō est hic ordo temporis. ita quòd dicamus quòd Deus creauit omnes pisces, qui producti fuerunt ex aquis, ita quòd primo producti fuissent ex aquis, deinde creati à Deo: sed est sensus quòd Deus creauit, siue

Irrisio Iudęorum.

A produxit & melius, pisces de aquis: & creatio, quæ dicit actionem ex parte Dei, & productio, quæ dicit passionem, quantum ad aquas, quæ sunt materia, fuit simul; scilicet, quòd formatio actiua a Deo, & formatio passiua ex aquis simul fuerunt. *Secundùm species suas.* Non dicitur sic de homine: quia duo indiuidua humana in eadem specie producta sunt, quia centum & viginti species piscium sunt cognitæ, aliquæ alię manebunt, quæ in distantissimis maribus nutrientur. De ijs Isidorus 12. Etymo. (Cap. 6.) *Et omne volatile secundùm genus suum.* Idest, secundùm modum, vel speciem suam: quia in multis specibus volatilia creata sunt simul a Deo. *Benedixit eis.* Idest, dedit eis potestatem multiplicandi per generationem: benedictio

Quot species piscium cognitæ sunt.

B enim semper importat multiplicationem siue spiritualem, siue corporalem. Hic autem de corporali intelligitur, scilicet de propagatione. *Crescite, & multiplicamini.* Idest, per generationem dilatamini, vt repleatis aquas maris. Plantę, & herbæ licèt habeant vim generatiuam, cùm habeant semen; tamen non multiplicantur per propagationem; ideo non fuit eis data talis benedictio. *Auesque multiplicentur super terram.* Nō dixit quòd aues multiplicarentur in aere, qui est elementum adornatum per eas, sicut quòd pisces multiplicarentur in mari: quia pisces in mari morantur, & generant, nec inde exeunt; aues autem licet in aere volent, magis tamen manent in terra, & in ea generant, ideo super terram earum multiplicatio congrue

C describitur. *Dixit quoque Deus.* Hic describit opus sextę diei, & istud opus est bipartitum, quia primo ponitur brutorum ꝓductio, deinde hominum formatio: quia homo animal omnibus alijs melius, & sanctius erat, ideo in speciali ponitur eius formatio. *Producat terra animam viuentem.* Idest, producantur, vel fiāt de terra animalia viuentia, sic quòd voluntas Dei erat ibi pro causa efficiente; terra erat materialis causa in potentia obeditiua, & non naturali: quia potentia naturalis materiæ præsupponit rationem seminalem, nulla autem talis est in terra ad formandum hominem. Et vocantur animalia ab anima, scilicet quòd denominetur totum a parte, sicut homo vocatur aliquando anima, vt infra 46. ca. vbi dicitur, istæ animę egressę sunt de femore Iacob, idest, homines. *Iumenta, &*

D *reptilia.* Hic declarat, quæ sunt animalia viuentia. Et distinguit in tres modos generales, scilicet in iumenta, quæ dicuntur animalia comestibilia, sed proficiūt, vel adiuuant ad necissitates humanas, vt equus, asinus, camelus, & simila ad ferendum onera, & ascensores. Reptilia dicuntur serpentes siue parui, siue magni: quia sine pedibus sunt reptantes super terram: vel si pedes habent, parui sunt, vt per eos in altum se attollere non valeant, sed magis aliqui eorum volant, vt dracones. Alia sunt bestiæ terræ, & dicuntur proprie bestię à deuastando, & conuenit feris, scilicet leonibus, vrsis, & similibus. Hic autem assumitur large bestia, & intelliguntur etiam bruta comestibilia, vt boues, arietes; hirci. *Et vidit Deus.* Hic ponitur

Iumenta, quæ sint, qd Reptile, & quid Bestia.

E de hominis formatione, qui ponitur vltimo tāquam finis, quia omnia propter hominem condita sunt, & diuiditur in duas. Primò describitur homo formatus; secundò ponitur eius casus infra 3. cap. Prima in duas: primò agit de hominis formatione; secundò de formati conditione, infra cap. 2. *Faciamus hominem.* In omnibus alijs animalibus, & plantis dicebatur; producat terra, vel aqua: de homine autem non sic dicitur, quia materia reliquorum animalium, & plantarum est terra, & de potentia materię dispositæ educitur forma, cum non sit aliquid, quod est, sed quo animal est: non sic autem de anima hominis, quę inter formas altissimum gradum tenet. Non enim potest

Quæst. 27. Quò anima hominis a solo Deo creatur.

teſt educi de potentia materiæ, ſed à Deo creante in- F
ducitur. Etiam ſecundùm quòd anima rationalis à Philoſophis ponitur, dicitur eſſe ab extra, & diuina, ſed non dicunt ipſi eſſe per creationem; & ſic in hac parte neceſſe eſt deficere eorum erroneam Philoſophiam, quia animarum cauſas, vel modos aſſignare non valent, cum non aſſentiant creationi. Et quia ſecundum regulam Philoſophi ille dicitur generare cõpoſitum, qui formam coniungit materię, cum Deus ſolus animam creare poſſit, & ſolus creatam corpori formaliter vnire, ipſe dicetur producens hominem propriè. Et ſi dicamus, quòd vnus homo gignit alium, accipitur large, prout miniſtrat materiam, & virtutem diſpoſitiuam, ſcilicet vim formatiuam, & organizatiuam: ſed generatio nunquam fieret, niſi G
Deus ſupernaturaliter animam crearet, & coniungeret formaliter. Duo enim ſunt ſupra potentiam naturalium cauſarum in hominis generatione, ſcilicet animę creatio, quia nihil niſi Deus creat: & formalis vnio, ſcilicet vt anima vniatur corpori, ita vt ſit forma ſua, & illud vegetet; quia ſi aliqua anima ſepararetur a corpore per mortem, licet poſtea permiſſione Dei ipſa poſſet applicari corpori relicto, vt motor, & illud corpus moueret; tamen non poſſet etiam Deo permittente ipſam vniri formaliter corpori, vel viuificare, niſi Deus eam ex ſua potentia vniret; nec etiam Angelus poſſet. Quare reſuſcitare mortuum, cum ſit vnire animam corpori formaliter, potentię infinitæ eſt. Ex quo infertur, quòd magis propriè aſinus generat aſinum quàm homo hominem, quia aſinus ge- H
nerans prębet materialem partem, ſcilicet ſemen, & vim formatiuam, quæ diſponit agendo, vt educatur forma aſini de potentia materię, nec requiritur hic actio Dei, inquantum eſt cauſa ſupernaturalis, ſed inquantum eſt cauſa vltima in connexione naturalium cauſarum. Et iſto modo concurrit effectiuè ad omnẽ actum quantumcumque leuiſſimum, ſcilicet ad comedere, & bibere. Expreſſit ergo Deus hic ſuã actionem ſupernaturalem dicens, faciamus hominem; quaſi vna perſona diuina loqueretur ad aliam, cum tota Trinitas indiuiduè operẽt ea, quę extra cũ ſunt; Pater, Filius, & Spiritus ſanctus ſimul ſunt vna cauſa horum inferiorum; ad intra autem non ſic, quia Pater I
gignit, & non Filius: Pater, & Filius ſpirant, ſed non Spiritus ſanctus. In creaturis autem quidquid facit Pater, idem facit Filius, & Spiritus ſanctus. Hebræi volẽtes fugere Trinitatem dicunt, quòd hic loquebatur Deus ad Angelos, tanquam miniſtros formationis hominis, ſed hoc non congruit, quia in creatione nõ poſſunt cooperari Angeli, cũ creatio ſit infinitę potentiæ. Et ſi dicas, ꝙ Angeli non cooperati ſunt in creatione animę, ſed in formatione corporis de limo terræ; adhuc non poteſt ſtare, quia dicitur hic ad imaginem noſtram, & ſic iſti, ad quos fiebat locutio, habent imaginem, ad quam factus eſt homo, immo Angelus factus eſt ad eandem imaginem, ad quam factus eſt homo.

Aſinus eſt magis filius aſini, quàm homo hominis.

Angelus nõ cooperatur in creatione.

Quæſt. 28. Quõ homo ſit ad imaginem Dei creatus.

Ad imaginem, & ſimilitudinem noſtram. Imago attenditur in tribus potentijs naturalibus, ſcilicet, Memoria, Intellectus, Voluntas; cum tribus actibus ſuis, & ſic imago naturalis eſt ſimilitudo in gratuitis, ſcilicet quòd ſicut Deus iuſtus, ſapiens, & ſanctus eſt; ita homo creatus eſt ſecundum aliquem modum, & ideo ſimilitudo eſt quædam perfectio imaginis; & cum ſit imago naturalis, nunquam poterit perdi. Similitudo autem cum ponatur in gratuitis, & gratuita ſæpe perdantur, ſæpe perdetur ſimilitudo ſecundum iſtum modum ponendi ſimilitudinem. Alij autem alio modo ponunt. Iudæi valde large aſſignant rationem imaginis, ita quòd conueniat animabus brutorũ, & ideo nulla eſt, ſcilicet quòd ſicut Deus replet mũdum, vt patet Ierem. 23. capit. Cœlum, & terram ego impleo; ita anima totum corpus implet; ſed idem eſt in anima aſini. Item quia ſicut Deus vnicus eſt in ſuo ſeculo, ſic anima eſt vnica in toto corpore ſuo, idem in aſino. Item ſicut Deus non inquinatur ſordibus huius mundi exiſtens vbique; ita nec anima inquinatur labe corporis; idem in anima aſini, quia inquinatio corpori quanto conuenit. Item ſicut Deus videt, & a nullo videtur, vt patet Exo. 33. Non videbit me homo, & viuet: ita anima videt, & non videtur. Item ſicut Deus non dormit, vt patet Pſal. 120. Ecce non dormitabit, nec dormiet, qui cuſtodit Iſrael; ſic anima non dormit: *Vt præſit piſcibus maris.* Iſta dominatio quantum ad actum ſolum fuit in homine, in ſtatu naturæ conditę, ſcilicet antequàm caderet ab originali iuſtitia per peccatum, poſtea autem in contrarium verſum eſt; quia animalia homini repugnant, & aduerſantur ad mortem, vt ſicut nec ipſe Deo ſubditus ſtetit; ita nec animalia ei ſubdita permanerent, ſed pugnat totus orbis terræ contra nos inſenſatos.

Vnde ſit quædã maliũ homini repugnent.

Cum ergo aliquis ad magnam ſanctitatem deuenit, cuncta ei obediunt animalia, & elementa, vt patet in Legendis multorum Sanctorum Patrum. Manet tamen hominibus dominium iſtud naturaliter, & habitualiter, & actualiter quantum ad multa: naturaliter quidem propter prudentiam, quia ſicut homines, qui carent prudentia, ſunt naturaliter ſerui, & illi qui intellectu vigent, aliorum ſunt domini, & rectores, vt determinat latè Philoſophus in primo Politicorũ, ita animalia bruta naturaliter homini ſeruiunt, quia ipſa carent prudentia de particulari vtili, & nociuo, licèt quandam ſagacitatem, vel induſtriam valde generalem habeant, ſicut patet in quibuſdam eorum, vt habetur 6. Ethi. & ideo propter eorum vtilitatem, & gubernationem melius eis eſt ſtare ſub dominio, & cura hominum, quia ſic diutius conſeruabuntur a nociuis, & prouidebitur eis melius de neceſſarijs. Etiam propter ordinem naturæ, quia imperfecta ordinanẽ ad perfecta; homo autem perfectior omnibus creaturis corporeis eſt; ideo ad ipſum cuncta facta ſunt, & eius dominio ſubdita, licet ipſe demeritus ſit, & aliqñ repugnent: ius tamẽ dominandi ſuper animalia principatu deſpotico, & magis quàm deſpotico non ſublatum; immo etiam poſt peccatum confirmatum eſt, vt patet infra 9. cap. Item ſi animalia non manerent in iure hominis, non poſſet licite occidere, & comedere ea, quia tunc acciperet non ſua, quod ſemper illicitum eſt: ſed Deus mandauit homini, quòd occideret de brutis, & comederet, vt patet infra 9. cap. ergo ius animalium apud hominem conſtituit. *Omnique reptili, quod mouetur in terra.* Ideſt, omni ſerpenti. Animalia enim reptilia, licet non ſint ad cibos hominum, nec ad adiutorium, tamen dominio hominum ſubdita erant à principio.

Quæſt. Quõ d[...] nium [...] beat h[...] mo [...] animal[...]

Cap. 4.

Cap. 1[...]

K Quærunt aliqui ad quid Deus creauit ſerpentes, cũ nihil proficiant homini: immo magis noceant? Reſpondetur, quòd in creatione rerum finis principalis fuit gloria Dei; ad gloriam autem Dei pertinet diuerſitas ordinata in creaturis, quia nihil eſt quod magis ſapientiam agentis demonſtret, quàm concors rerũ diuerſitas. Etiam quia ſpecies ad vniuerſi continuationem ſunt diſpoſitę, vt numeri; ſi autem tollerent de medio tot ſerpentum ſpecies, maneret magna diſcontinuatio in ordine ſpecierum ſecundũ eſſentiales gradus continuos, quod non decebat ad pulchritudinem vniuerſi. Etiam non ſunt ſerpentes hominibus totaliter inutiles, immo nobis aliquando corporaliter proficiunt, quia de corporibus eorum medicamenta varia fiũt. Spiritualiter autem valde multum

Quæſt. Cur c[...] ſunt ſe[...] tes.

tum proficiunt; quia in contemplatione eorum Dei A magnitudinem, & ſapiẽtiam conſideramus. Item ad punitionem noſtram, vt timeamus, & doleamus, ne nobis in peccando detur totalis facultas. Multa quoque alia faciunt, quæ ſatis patent cuilibet contemplanti. *Et creauit Deus hominem.* Homo non eſt hic nomen indiuidui, ſed naturæ, vt patet infra; quia dicitur creauit eos; & licet natura non ſit creabilis, quia non eſt terminus alicuius mutationis, vel creationis, ſiue cuiuſquàm actualiter aduenientis; quia omne, quod fit, indiuiduum eſt, cum actiones ſint in ſingularibus; vt patet 6. Ethic. Tamen ponitur hic nomen naturæ, vt comprehendat duo indiuidua formata. *Ad imaginem Dei creauit illum.* Repetitio eiuſdem ſententiæ eſt nihil addens in ſententia, & multotiens fit talis ſecundum conſuetudinem hebraici ſermonis. B *Maſculum, & fœminam creauit eos.* Hoc dicitur de formatione Euæ poſtea de coſta Adæ; quia primo fuit tota natura producta in viro, deinde de coſta viri fœminam formauit: & quando dicitur, *Creauit eos maſculum, & fœminam*, Non eſt intelligendum, quòd Deus ſimul creauerit, vel formauerit maſculum, & fœminam; quia fœmina poſt de viro formato ſumpta eſt. Et iſta propoſitio habet veritatem pro tempore, quo iam formata erat Eua de latere Adæ; quia tunc præterierat formatio cuiuslibet eorum, ſcilicet vna ante, & alia poſt: ſed non eſt reducenda iſta propoſitio in præſenti ad ſimultatem temporis, quia dato quòd Deus Adam, vel Euam in aliqua temporali ſucceſſione formare voluerit; nunquàm tamen fuit verum C dicere, vel in eodem tempore, ſiue inſtanti Deus creat, vel producit Adam, & Euam.

Pulchrum notãdum.

Et in hoc differt productio hominis a productione aliorum animalium; quia alia animalia ſimul in maſculis, & fẹmellis producta ſunt; nec ſumpta fuit fẹmella de maſculo. In natura autem humana fœmina de carne viri ſumpta eſt. Et hoc multum atteſtatur perfectioni viri, quia in alijs animalibus maſculus, & fœmina ſimul producta erant prima principia naturalia totius ſpeciei; & ſic in qualibet ſpecie multa principia prima fuerunt; quia Deus multos aſinos, multos equos, multos piſces ſimul produxit, & ſic de alijs; vnicum autem indiuiduum naturæ humanæ, ſcilicet vir, fuit totale primum principium naturale om- D nium indiuiduorum ſpeciei humanæ; quia etiam ipſius mulieris principium materiale fuit; ſicut Deus ſolus omnium rerum principium eſt. Sic dicitur Actuum 17. c. Deus fecit ex viro omne genus hominum. ¶ Secunda cauſa, & potiſsima fuit, vt vir maxime diligeret vxorem; quia vt patet in 8. Ethic. in ordine diligendi primus amor eſt ad ſeipſum; cum ergo homo cognoſceret fœminam ex ſe ſumptam, diligeret eam tanquàm ſeipſum: ſicut diligit homo filios; quia cognoſcit eos eſſe partes deciſas de ſubſtantia eius; maxime mater diligit, quia certiſsime cognoſcit quis ſit filius ſuus; pater autem valde dubitare poteſt; de quo in 8. Ethic. Si autem cognoſceret vir fœminam de alia materia eſſe factam, non tantum eam diligeret. Et apparet hoc, quia quando fẹmina a Deo E formata fuit, & adducta coram viro, dixit vir; *Hæc nunc caro de carnibus meis, &c.* & infra; *De viro ſumpta eſt; quamobrem dimittet homo*, id eſt vir, *Patrem, & matrem, & adhærebit vxori ſuæ.* Dilectio iſta erat magis neceſſaria in natura humana, quam in alijs animalibus: quia inter alia animalia non erat aliqua communicatio œconomica: vt patet in 2. Politic. & ideo non multum commorantur, vel commanent maſculus & fœmella in alijs animalibus, niſi ad generationem: & aliquando in quibuſdam ad filiorũ educationem. Et ſic non poſſunt tantum ſibi iraſci. Inter virum autem, & vxorẽ valde magna cõmunicatio requiritur, ſ. quotidiana, quæ ſuſtineri non poſſet, niſi valde magnus amor eſſet, tollens omnia tędia, quę accidunt in communicatione. Maxime quia vir, & mulier cognoſcunt, propter quid diligãt, vel odio habeant: ideo ex faciliori cauſa ſe poterãt repudiare, vel vir interficere fẹminam, niſi eam valde diligeret. In alijs autem animalibus non eſt talis cognitio, ſed ſola inclinatio, & impetus naturalis ad generationem, & ideo etiam ſi ſe non valde diligant, non communicabunt quãtum ad naturalem communicationem in procreatione filiorum, quæ prima, ac facillima eſt: ut patet primo Polytic. ¶ Item quia Deus uolebat attribuere principatum uiro, ut eſſet caput mulieris; quia ut ait Apoſtolus, Vir eſt caput mulieris, uiri autem caput eſt Chriſtus; quod non eſſet ita proprie, niſi fœmina de coſta uiri fuiſſet aſſumpta. ¶ Quarta ratio fuit propter ſacramentum; quia in principio rerum fuit etiam principium miſteriorum. Significabat hoc, quia ſicut Eua uxor Adæ ſumpſit exordium ab Adam uiro ſuo, ita eccleſia a Chriſto ſponſo ſuo, quia de latere Chriſti in cruce per mortem dormientis effluxit ille benedictus ſanguis cum aqua, in quo ſacramenta eccleſiæ, & redemptio noſtra uires accepit; ideo Apoſtolus ad Epheſ. 5. Loquens de matrimonio uiri, & fœminæ ait; Sacramentum hoc magnum eſt, ego autem dico in Chriſto, & Eccleſia.

Quæſt. 31. Vnde ſit, quòd cum in cæteris animalibus mas, & fœmina ſimul producti eſſent, vir tãtum fuerit totale principiũ naturæ humanæ. Prima cauſa.

Secunda cauſa.

Dilectio viri ad vxorem ad motum naturæ humanæ neceſſaria.

Prima ratio.

Secunda ratio.

Tertia ratio.

Quarta ratio.

¶ Aliqui Hebræi tamen dicunt ex iſta litera, quòd Deus creauit ſimul in natura humana maſculum, & fœminam; & tamen erant in lateribus coniuncti, ut licet haberent omnia membra duplicia, ſcilicet duo capita, quatuor pedes, &c. tamen ita coniuncti erant, vt unum continuum iudicarentur, nec poterant ſeparari; ſed poſt eos ſeparauit Deus. Et hoc dicunt: quia in litera dicitur primo; *Creauit Deus hominem.* In quo denotat unitatem indiuidui, uel ſuppoſiti; deinde ſubdit; *Creauit eos maſculum, & fœminam.* In quo denotat utrumque ſexum. Vt ergo concordent, hoc ponunt unitatem indiuidui, per continuationem, ſcilicet in lateribus; unitas autem cauſat identitatem, & ponunt utrumque ſexum, ſcilicet, maſculinum ad latus unum, ſiue ante, fœmininum autem retro. Sed iſta ſtultiſsima ſunt, & contra textum: quia infra 2. cap. dicitur, quòd Deus ſumpſit coſtam de latere uiri, de qua formauit mulierẽ. ¶ Item quia dicitur repleuit carnem pro ea. Sed adhuc reſpondere conantur dicentes, quòd uocabulum illic poſitum, non ſignat coſtam, ſed latus; & tunc eſt ſenſus, quòd Deus tulit unum latus Adæ, ſcilicet quia erat coniunctum corpus fœminæ corpori uiri: & hoc eſt, quia dictio hebraica ibi poſita eſt æquiuoca ad latus, & coſtam. ¶ Ad ſecundum reſpondent, quòd ubi nos dicimus; *Repleuit carnem pro ea:* hebraica litera habet; *Clauſit carnem in loco ſuo*, id eſt quòd in loco ſuo, ubi facta fuit diſcontinuatio corporum unitorum, quia non manebat cutis, fuit extenſa, ut clauderet carnem illam. ¶ Sed adhuc iſta reſponſio non ualet: quia talia ſunt monſtra, & iſta cauſantur a natura per accidens, ut patet ſecundo Polyticorum, ex defectu regulationis, cum intendat ſemper natura bonum, & perfectum. Valde ergo irrationabile eſt dicere, quòd Deus a talibus monſtris incepiſſet, cum operetur perfectius, quàm natura. Similia autem raro accidunt a natura deficiente: ſicut legitur in Cronicis Helinandi, quòd in confinibus Normandiæ, & Britanniæ, natæ ſunt duæ fœminæ coniunctæ in dorſo: ita quòd omnia ſuperiora uſque ad umbilicum erant duplicia, & inferiora erant ſimplicia; & tamen erant duę mulieres, quod patuit ex hoc: quia aliquando vna

Quæſt. 32. An Deus ſimul creauerit maſculum, & fẹminam.

Mõſtrum horrendũ.

vna ridebat, & alia florabat, vnà gaudebat, & alia tristabatur; & fuit mortua vna ante aliam magis, quàm per annum. Secunda tamen ex pondere, & fętore mortua est. Item adhuc repugnat veritati literæ; quia si aliquod indiuiduum tale fuisset illud non magis indigebat adiutorio fœminæ quàm viri; immo vtroque indigebat, scilicet viro, & muliere, sed dominus dicit, quòd non inueniebatur adiutorium simile Adæ, scilicet fœmina, ergo vir erat solum. ¶Item quia si sic daretur, scilicet quòd erant vir, & mulier iuncti in posterioribus, per separationem vterque remansisset integer, præter illam modicam partem cutis concisam in medio; non diceretur ergo magis, quòd fuisset ædificata fœmina, quàm vir, quia vterque integer erat. Item quando Adam dixit; Hæc nunc caro de carne mea; & os de ossibus meis; non esset vera, nec propria locutio, quia non magis esset Eua de ossibus Adæ, quàm Adam de ossibus Euæ; quia vterque integer erat. Item quando dicitur; Et vocabitur virago, quia de viro sumpta est; non proprie diceretur; quia non magis fuisset assumpta Eua de Adam, quàm Adam de Eua; vocaretur ergo Adam mulierago; quia de muliere assumptus est, & multa alia in hunc modum, quæ valde repugnant sacræ scripturæ. Tenendum est ergo, vt primo diximus. *Benedixitque.* Hic consequenter ponitur naturæ humanæ conseruatio. Primo quantum ad speciem per generationem, secundo quãtum ad indiuiduum per nutritionem ibi. *Dixitque illis Deus.* Species, quia est pars principalis vniuersi desiderat perpetuam cõseruationem; quando autem ista conseruatio haberi potest per vnicum indiuiduum, non requiritur multiplicatio per generationem, quantum est ad speciem. Si autem natura non potest in vno indiuiduo conseruari; (quia illud corrumpitur) natura dat generationem, vt multiplicentur indiuidua, in quibus per successiones con seruetur. Cum autem natura humana post lapsum incurrit necessitatem moriendi, non poterat species cõseruari, nisi per indiuiduorum multiplicationem. Et ideo dedit Deus hominibus, quòd generarent; homines autem, si permansissent, non consentientes tentationi diaboli, ad modicum tempus, vel statim fuissent confirmati, & dotarentur incorruptibilitate. Et posset tota species in duobus indiuiduis existentibus perpetuari; & tamen genuissent non ad necessitatem speciei; sed ad gloriam Dei, vt communicaretur multis hominibus electis. Nunc autem generatio necessaria est, & propter conseruationem, & propter electorum completionem. Credo tamen, & sic tenet maiorum auctoritas, quòd si omnes homines vniuersi vna mente se cõtinere proponerent, quòd Deus crearet electos futuros deficientes, vel faceret eos de matribus, sine virili semine concipi. Et sic totus mundus breuiter finiretur. Sed Deus nouit quid futurum sit, credo tamen quòd iste casus satis difficilis sit. *Benedixitque illis,* idest Adæ, & Euæ; benedictio importat multiplicationem; non tamen est intelligendum, quòd Deus multiplicauerit illos, scilicet quòd alios homines creauerit, vel formauerit; sed quòd potentiam multiplicandi per generationem illis tribuerit; vt patet consequenter, scilicet, *Crescite, & multiplicamini.* Ista duo verba idem significant, scilicet augeri in numero; quia crescere non importat augmentum quantitatis staturæ, cum non diceret Deus, quòd fierent maiores filij, quàm parentes; etiam quia non erat hoc in potestate eorũ; sed dicit augmentum in numero. *Dixitque Deus.* Hic ponitur de conseruatione indiuidui, quæ fit per mutationem; & ideo dicitur. *Ecce dedi vobis omnem her-*

Cõfutatio secunda.

Cõfutatio tertia.

Cõfutatio quarta.

Cõfutatio quinta.

Quid faceret Deus, posito casu, quod omnes cõtinerẽt se.

F *bam afferentem semen, & vniuersa ligna.* Isti duo cibi dantur hominibus, & alijs animalibus, scilicet herbæ, & fructus arborum; sed non dati sunt indifferenter; ita quòd vtrique homini conueniret. Sed fructus magis naturæ humanæ conueniunt; ideo intelliguntur esse sibi dati, herbæ autem magis conueniunt brutis, ideo eis datæ sunt; licet aliqua animalia sint, quæ fructibus arborum aluntur: & homines etiam aliquibus herbis in cibos vtuntur.

¶Et si dicas, quare Deus dedit animalibus, & hominibus cibos simul, quia homines non indigebant, cum nondum essent mortales; ciborum autem necessitas post mortalitatem fuit. ¶Responderi potest, quòd homo nondum erat immortalis, quando ista

G assignatio cibi facta fuit; nec etiam incurrerat mortalitatem; erat tamen potens mori, & potens non mori, ideo cibis indigebat. ¶Vel etiam melius, quia licet homo immortalis fuisset, tamen appetitus cibi, & potus ei manebat, vt comederet de ligno vitæ, vt tenent omnes Catholici. *Vt sint nobis in escam.* Hic taxauit Deus cibos hominibus, scilicet vt carnes non comederent, sed solis fructibus arborum, & herbis vescerentur. Et obseruata fuit ista lex vsque ad diluuium, post quod Deus dixit Noe, & filijs eius, quòd comederent de animalibus; vt patet infra 9. c. Fuit autem cum his cibis illa prima ætas magnæ durõnis, & proceritatis nimiæ in corporibus, & sani valde corporis. De hoc Boetius de conso. lib. 2. metro. 5

H *Fœlix nimium prior ætas,*
Contenta dulcibus aruis;
Nec inerti perdita luxu,
Faciliqúe sera solebat,
Ieiunia soluere glande,
Nec bacchica munera norant,
Liquido confundere melle.

¶De hoc etiam Ouidius Methamor. libro primo,
Contentique cibis nullo cogente creatis.
Arbuteos fœtus, montanaque fragra legebant,
Cornaque, & in duris hærentia mora rubetis,
Et, quæ deciderant, patula Iouis arbore glandes.

¶Isidorus Etymo. 16. dicit, quòd prima arbor de cuius fructu homines comederunt, & cibari consueuerunt, fuit Ilex, quæ glandes gignit, & ratio esse

I potuit; quia glandes, & castaneæ sunt solidi nutrimenti multum conuenientes cum pane; alij autem fructus sunt teneriores. Vnde ait Ilex ab electione dicta est; hanc enim primum homines in cibos assumpsisse asserunt; & subiungit ad hoc auctoritatem Ouidij;
Mortales primum ructare gutture glandem.

¶Et ideo Pythagoras, qui fuit valde abstinens, volens homines ab esu carnium abstrahere dicebat; vt habetur per Ouidium Methamor. 15. lib.

Parcite mortales dapibus temerare nefandis
Corpora, sunt fruges, sunt deducentia ramos
Pondere poma suo, tumidæque in vitibus vuæ,
Sunt herbæ dulces; sunt quæ mitescere flamma,
K *Moliriqúe queant, nec vobis lacteus humor*
Eripitur, nec mella Thymi redolentia flore,
Prodiga diuitias, alimentaque mitia tellus
Suggerit, atque epulas sine cæde, & sanguine præbet,
Carne feræ sedant ieiunia, nec tamen omnes.
Quippe equus, & pecudes, armentaque gramina pascunt,

Et cunctis animantibus terræ. Nunquid alia bruta animalia comedebant herbas ante diluuium? Respondetur, ꝙ in pecoribus, & feris nihil mutatum fuit de conditionibus naturalibus, sed idem mansit; sicut ergo Leones, & Tigres, vel Vrsi nunc non comedunt herbas, ita nec tunc; quia semper fuerũt tres modi in animalibus. Quædã sunt quę solas herbas comedunt,

Quæst. Cur Deus dedit cibos hominibus, adhuc essentibus [immort]ales.

Isidorus Etym.

Ouidius

Pythagoras.

Quæstio An ante diluuium bruta comedebant herbas. Respõsio

vt

vt pecudes, quædam quæ solas carnes, vt leones, & animalia multum ferocia: licet ista aliquando propter magnam famem herbas comederent, sicut creditur factum in archa Noe tempore diluuij; alia autem sunt, quæ vtroque vtuntur, vt homines. De his tribus speciebus differit Arist. in primo Politico. Cum autem dicitur, ꝙ ista data fuerunt in cibū cunctis animantibus, non intelligitur quòd dederit mandatum bestijs de non comedendo carnes, sicut hominibus: quia bruta non sunt capacia legis; cùm ergo natura sua inclinaretur ad vescendū carnibus, vt nunc, oportet dicere, ꝙ carnibus vescerentur. Et cùm dicitur ꝙ herbæ, & fructus arborum dati sunt in cibum animantibus cunctis, intelligitur, quòd posita sunt ista; vt si animalia vellent comedere de istis, ꝙ haberent quid comederent; nō tamen ꝙ nihil haberent ad comedendum, nisi herbas, & fructus. Vel intelligitur quantum ad animalia, quæ solis herbis vtuntur, vel ad ea, quæ interdum herbis, interdum carnibus vescuntur. Dicendum tamen esse videtur, ꝙ animalia fera, q̄ nunc solis carnibus cibantur per aliquãtum tempus post creationem abstinuerunt a carnibus. Si autē immediate carnem comedere incepissent ante multiplicationem magnam cuiuscunque speciei per generationem, tot animalia mortua fuissent, ꝙ aliquæ species deficerent. Deinde facta multiplicatione magna inceperunt bestiæ comedere carnes bestiarum. Sed quidam putant quòd vsq; post diluuium nullum animal manducauit carnes; de quo plus dicetur in Commentario super Eusebium. *Vidit Deus cuncta, quæ fecerat.* In isto cap. continetur tota creatio; & supra quælibet re creata benedicebatur specialiter; hic tamen omnes simul benedicūtur. ¶ Et ratio est, quia res dicunt duas bonitates. Prima est bonitas specialis in natura sua, cui datur quædam benedictio; alia est bonitas, quam dicit res quælibet inquantum est quædam pars vniuersi, quia vniuersum est maximum bonum creatum, quod continet quēdam ordinem perfectissimum; vt dicit Philosophus 12. Metha. in fine, quòd entia nolunt male disponi. *Vidit Deus cuncta, quæ fecerat, & erant valde bona.* Singulas res Deus bonas vocauit, sed omnes iunctas valde bonas; quia ex eis consurgit quidam ordo admirabilis vniuersi.

Die septimo requieuit Deus opere consumato, & benedixit diei septimæ.

Cap. II.

IGITVR perfecti sunt cęli, & terra, & omnis ornatus eorum. Compleuitq; Deus die septimo opus suum, quod fecerat, & requieuit die septimo ab vniuerso opere, quod patrarat: & benedixit die septimo, & sanctificauit illum: quia in ipso cessauerat ab omni opere suo, quod creauit Deus, vt faceret. Istę sunt generationes cęli, & terrę, quando creatæ sunt in die, quo fecit dominus Deus cęlū, & terram, & omne virgultum agri antequàm oriretur in terra, omnemq; herbam regionis priusquàm germinaret: nō enim pluerat dominus Deus super terram: & homo non erat, qui operaretur terram. Sed fons ascendebat e terra irrigans vniuersam superficiem terræ. Formauit igitur Dominus Deus hominem de limo terræ, & inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ, & factus est homo in animam viuentem. Plantauerat autem Dominus Deus paradisum voluptatis a principio, in quo posuit hominem, quem formauerat: produxitque Dominus Deus de humo omne lignum pulchrum visu, & ad vescendum suaue; lignum etiam vitæ in medio paradisi: lignumque scientiæ boni, & mali. Et fluuius egrediebatur de loco voluptatis ad irrigandum paradisum, qui inde diuiditur in quatuor capita. Nomen vni Physon; ipse est qui circumit omnem terram Heuilath, vbi nascitur aurum, & aurum terræ illius optimum est; ibique inuenitur bdelium, & lapis onychinus, & nomen fluuij secundi Gehon: ipse est qui circumit omnem terram Æthiopiæ. Nomen vero fluminis tertij Tygris; ipse vadit contra Assyrios. Fluuius autem quartus ipse est Eufrates. Tulit ergo Dominus Deus hominem, & posuit eum in paradisum voluptatis, vt operaretur, & custodiret illum: præcepitque ei dicens: Ex omni ligno paradisi comede; de ligno autem scientiæ boni, & mali ne comedas: in quacumque enim die comederis ex eo, morte morieris. Dixit quoque Dominus Deus; Non est bonum hominem esse solum: faciamus ei adiutorium simile sibi. Formatis igitur Dominus Deus de humo cunctis animantibus terræ, & vniuersis volatilibus cœli adduxit ea ad Adam, vt videret quid vocaret ea: omne enim quod vocauit Adam animę viuentis ipsum est nomen eius. Appellauitque Adam nominibus suis cūcta animantia, & vniuersa volatilia cœli, & omnes bestias terræ. Adæ vero non inueniebatur adiutor similis eius. Immisit ergo Dominus Deus soporem in Adam: cumque obdormisset, tulit vnam de costis, & repleuit carnem pro ea. Et ædificauit Dominus Deus costam, quam tulerat de Adam in mulierem; & adduxit eam ad Adam. Dixitque Adam: hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea; hæc vocabitur virago, quoniam de viro sumpta est. Quamobrem relinquet homo patrem suum, & matrem, & adhærebit

vxori suæ, & erunt duo in carne vna. Erat autem vterque nudus, Adam scilicet, & vxor eius, & non erubescebant.

IGITVR. Descripta hominis formatione hic agitur de eius statu, & conditione. Et diuiditur in duas partes; quia primo ponitur prædictorum consumatio; Secundo de hominis formatione recapitulatio ibi. *Istæ sunt generationes*. Ista in tres partes. Primo de hominis formatione, secundo de hominis formati prima inhabitatione, tertio de filiorum propagatione. Secunda ibi. *Plantauerat*. tertia ibi. *Dixitque Dominus*. Circa primum volens Moyses transire ad aliam narrationem, ponit finem operum supratactorum dicens. *Igitur perfecti sunt cœli*. Igitur, ponitur hic non vt coniunctio illatiua, sed vt coniunctio inceptiua. Et sic quandoque aliquæ narrationes historicæ incipiunt per igitur. *Perfecti sunt cœli*. Non faciunt mentionem de primæ materiæ cœlestis, & elemẽtalis creatione; sed de rerum distinctione, quæ sunt partes principales vniuersi, cum propter has ipsa materia condita fuerit. Et primo dicit de cœlis, quia sunt prima pars, & principalissima vniuersi. Et accipiuntur hic omnes cœli, siue empyreum; quod pertinet ad primam creationem, quæ sine die nominatur, & cœlum crystallinum, & firmamentum continens octo orbes. Et dicitur, *perfecti sunt*. quia perficere importat facere, & deinde complere, & ideo non conuenit simplici, & subitæ productioni. Vnde si Deus mundum subito, ita vt est, ad esse per creationem deduxisset, non diceretur proprie, quòd perfecit mundum, sed ꝙ fecit mundum. Cœlo autem bene conuenit, quòd perfectum fuerit, quia successiue, vel per plures operationes cœli ad totale esse deducti sunt. Primo enim materia cœli cum materia elementali creata est. Deinde in secundo die cœlum crystallinũ, & firmamẽtum octo orbiũ inde formatum est. Post in quarto die stellis magnis, & paruis firmamentum decoratum est. *Et omnis ornatus eorum*. dicuntur ornatus astra ornantia orbes, quæ in quarto die producta sunt. In hebręo dicitur; *& omnes militiæ, vel turbę eorum*. Et significãtur eadẽ astra, qa dicũtur discurrere ꝑ cœlum tanq̃ milites, vel exercitus; & eadẽ dictio ponitur hic in hebræo, quæ ponitur in libris Regum 3. & 4. sæpe. scoluit oẽm militiam cęli; de quo 4. Reg. 17. c.

Quæst. 1. *Compleuitque Dominus die septimo*. Aliqui libri habent die sexto, sed veritas hebraica habet die septimo; nulla tamẽ in hoc difficultas est, qa cõpletionis terminus accipiendo large põt dupliciter dici, aut ꝑ tpe, in quo fit, & vltra instans, quo clauditur illud tps res nõ fiet; aut pro tpe, in cuius principio res non fit, sed paulo ante fiebat. Accipiẽdo primo modo terminum, dies sextus fuit terminus completionis; quia die sexto Deus condidit aliquam speciem creaturæ, ergo dies sextus fuit terminus, in quo Deus agere desijt. Si autem accipiatur secundo modo, dies septimus est terminus completionis; quia in die septimo Deus non creauit nouam speciem creaturarum, & in die immediato ante illum Deus creauit aliquam nouam speciem; igitur die septimo compleuit, vel creare desijt. Patent ista per expositionem de, incipit, & desinit. Vel dicitur esse completio in operibus Dei, sicut in rebus materialibus. Duas perfectiones, vel actualitates habet res naturalis, prima est completio, quam acquirit in assequutione formæ substantialis, & qualitatum cõuenientium, & secundum istum modum res dicitur perfecta in seipsa; alia est vltimata perfectio, quam acquirit in hoc, quòd per formam, quam

F habet, exit in operationem denominãtem perfectionem rei. Et vocantur istæ duæ formæ actus primus, & secundus, & primus actus ad secundum est. Sic applicantur opera Dei. Deus agit duo principaliter, s. rem producere, & conseruare. Per productionem dat ei formã substantialẽ, vel actualẽ, quę pertinet ad primã cõpletionẽ. Per cõseruationẽ dat ei secundã ꝑfectionẽ, quæ est agere, vel generare; cũ res applicentur ad suas operationes, dũ in suo esse cõseruantur. Dicitur ergo cõpleuisse Deus opera sua sexto die cõpletione prima, q̃ est assequutio formæ substantialis, vel actualis; quia in sex diebus creauit, vel produxit oẽs nouas naturas, tam in substãtiali, q̃ accidẽtali ꝑfectione. Septimo die cõpleuisse dr̃; qa illo die dedit rebus perfectionẽ secundã, quæ est agere: quia ibi incepit conser-

G uatio, vel gubernatio sua, per quam res applicantur operationibus suis. ¶ Non est intelligẽdum hoc simpliciter, quia gubernatio Dei nõ incepit septima die, sed prima: quia postq̃ aliqua res creata fuit, immediate oportuit eam conseruari per Deum; alias in nihilũ statim redijsset, cum res non habẽt cõtinuitatẽ in essendo a seipsis, sed a creatore. Quando ergo dr̃ ꝙ in septima die incepit opus cõseruationis: nõ est sic intelligẽdum præcise; sed ꝙ ante in sex diebus erant ista duo opera, s. productio, & cõseruatio mixta: In septimo autẽ die incepit gubernatio sola esse. Sed adhuc veritas istius expositionis dependet ex veritate superioris per, incipit, & desinit. ¶ Differt autem compleꝛe opus; & cessare ab opere. Complere opus est dare

H ei terminum perfectionis; Cessare ab opere est non agere postquàm egit. Agens autem, quod potest operi suo aliquid superaddere nõ dicitur complere, donec desistat ab agendo. Deus autem poterat plures species rerum, & ornatus producere: ideo dum in producere erat, nunquàm dici poterat cõplesse, donec pateret, quòd erat intentio eius aliquid superaddere; & hoc patuit per cessationem in die septimo. *Requieuit die septimo*. Non tanquàm fessus quieuit, qa Deus non est virtus fatigabilis, cum sit infinita. Sed requieuit, idest cessauit nouas creaturas cõdere: quia nihil post a Deo productum est, cuius simile in specie ante non produxit, vel in suis causis.

I ¶ Quod dico propter multa genera vermium, & animalium imperfectorum, quæ nũc de putrefactionibus generãtur. Quorũ cõiter sex sunt genera, quædam de exhalationibus generantur, vt bibiones, quæ sunt minutissima animalia ex vini exhalationibus genita, papiliones ex aqua. Quædam ex corruptionibus humorum, vt vermes in stercore, vel cisternis; quædam ex cadaueribus, vt apes ex iumentis: Scrabones, idest muscæ grandes, quæ sonant volando; & scarabei, idest muscæ virides, ex equis, vel canibus mortuis; & scorpius de carnibus cancri mortui. Vnde Ouidius ait Metamor. 15. lib. Quæst. Numerus animalium quæ generantur ex putrefactione.

Concaua littorei si dempseris brachia cancri,
Cætera supponas terræ de parte sepulta,
Scorpius exibit, caudaque minabitur vnca.

K Nascitur etiam de medulla spinę humanæ serpens, vt ait Isidorus 11. Etymo. De quo Ouidius Metamor. 15.

Sunt qui, cum clauso putrefacta est spina sepulchro,
Mutari credunt humanas angue medullas.

Quędam ex putredine lignorũ, vt teredines, quę sunt vermes nati intra ligna, quando non abscinduntur tempore debito, & vocantur vulgariter, carcomas. Quædam ex herbarum corruptione; vt tineæ. Quædam ex corruptione fructuum; vt gurguliones ex fabis; de quibus dicitur, quòd non a Deo immediate creata sunt, sed postea naturaliter ex corruptione formata sunt. Deus tamen seminarias causas horum rebus indidit; & iste modus loquendi reperitur

peritur

peritur sæpe in scripturis, scilicet, requiescite male agere, idest, cessate. Isa. primo, & secundo cap. eiusdem quiescite ab homine, cuius spiritus in naribus eius, idest cessate ne offendatis eum. *Vel requieuit ab opere suo.* idest, requieuit in seipso non indigens suo opere, cum sit in se perfecte beatus, & perfecte delectabilis: vt ait Aristotel. 12. Metaphysic. & (Tex.39.) ideo dicitur, requieuit ab opere suo, & non in opere suo, idest, licet ista opera magna, & mirabilia Deus creasset; tamen non habuit gaudium suum in eis, sed ab eis, idest præter ea, vel sine eis in seipso requieuit. Non enim est magis beatus, vel perfectus Deus postquàm mundum creauit, quàm antequàm creasset. *Ab vniuerso opere, quod patrarat.* idest, perfecerat: & dicitur quod patrarat; quia ab alijs operibus Deus quieuit; quia patrata sunt, scilicet a creatione, distinctione, & ornatu. Manet quartum opus, quod nondum completum est, scilicet propagatio. Quintum erit quando in vita æterna præcinget se, & transiens ministrabit beatis: & ibi præcipue gaudebit, & quiescet collecto ad se toto suo corpore, cuius magna pars in mortali vita, & purgatorio igne peregrinatur. *Et benedixit diei septimo.* Potest referri ista benedictio ad diem septimum, vel ad res existentes die septimo. Si referatur ad res, est sensus, quòd Deus benedixit res, idest, multiplicauit; non creando, vel producendo; quia in die septimo nihil horum fuit, sed eas perficiendo, conseruando in generationibus, & actionibus suis, per quas res multiplicantur. *Et sanctificauit.* idest, ad se applicauit ponens sub sua gubernatione. Si autem referatur ad diem literaliter, est sensus. *Benedixit diei septimo.* idest, in die septimo cunctis rebus vniuersaliter benedictionem suam, idest multiplicationem tradere incepit, cum ibi res inceperint a Deo conseruari vniuersaliter, & non fieri. *Et sanctificauit illum.* idest applicuit suo cultui.

Quæst.3. Quę sint illa, quę sanctificatur.

¶Illa dicuntur sanctificata, quę Deo specialiter applicantur, vt res ecclesiæ, in quibus ad diuinum cultum ministratur, vt vestes, calices, & reliqua ornamenta, & ipsi ministri, qui speciali modo ad Dei sortem electi sunt. Vnde clerici, idest sortiti nuncupantur, Deus enim sors eorum est, vt patet Numeri 18. & Deuter. 10. cap. & sic dicitur Exo. 13. cap. Sanctifica mihi omne primogenitum, quod aperit vuluam in filijs Israel, idest applica ad cultum meum; quia primogenita animalium immolabilium immolabãtur, primogenita hominum redimebantur, vt patet ibidem; & Nume. 3. c. Et iste dies applicatus fuit ad Dei cultũ, idest, vt homines in eo quiescerēt a laboribus, vel operationibus; & magis proprie Deo vacarent quàm alijs diebus, vt in illo septimo die, in quo Deus quieuit a creando noua, ipsi cessent ab operando contemplãtes beneficia creationis in sex diebus facta, & aliqua, quę in cõseruatione per temporum curricula facta sunt. Et hoc cõsiderantes in gratiarum actiones pro tãtis beneficijs assurgamus, quod valde Deo placet; quia sacrificiũ laudis honorificabit me, illic ostendã iter salutariũ meorũ; Et iterũ, Immola Deo sacrificiũ laudis. Vtrũq;. Psal. 49. Vel q̃ hoĩes ad honorem Dei requiescant die septima ab oĩ opere seruili, sicut dies septima Deus requieuit ab oĩ opere creationis.

(Clericus, quid significat.)

Quæst.4. Nunquid sabbatum fuerit obseruatũ in lege naturæ.

¶Sed nunquid sabbatum, cũ a Deo sanctificatum fuerit in primordio rerum, obseruatum fuit ab hominibus in lege naturæ; cum ipsi tenuerint alia præcepta, quæ Deus dedit de comedendo fructus, & nõ carnes? ¶Respondetur, quòd Deus non dedit istud præceptum de obseruatione sabbati a principio, sed post per Moysem datum est, principaliter autem per Deũ loquentem super Sinai in datione legis. Cum autem dicitur, quòd sanctificauit illum, nõ refertur ad tempus illud, ita quòd tunc applicari fecerit ad cultum suum, sed ad tempus, quo Moyses ista scripsit, quod fuit in deserto; & sic Moyses intendebat dicere, quòd Deus istum diem sanctificauit, scilicet nobis; vt nos ad eius cultum applicemus.

¶Et patet, quia a principio non erat necesse dare tale mandatum, quia hoc est, vt homines vacent a laboribus, & intendant diuinæ contemplationi in illis diebus, quod facere non possunt in diebus non vacatiuis. In prima autem ętate erat quasi continua quies; modicum enim, vel nihil laboribus intēdebant, quia paucis cibis vtebantur, & vestibus, pro quibus nunc quotidianus labor est: & quia ea, quæ in cibos sumebant ipsa natura propinabat. Nec obstat si dicatur, q̃ in sudore vultus tui vesceris pane tuo; quia hoc magis cõuenit posteris, quàm primis hominibus. ¶Nec etiam si dicatur, quòd Cain erat vir agricola, vt infra 4. c. quia hoc erat ad aliquod exercitiũ magis, quàm ad necessitatem. ¶Et hoc volũt omnes Doctores, & antiqśsimi Cronotistę. ¶Sic enim dicit Ouidius Metamor. lib. 1. loquens de ista prima ætate.

(Homines primæ ætatis, quiete continua fruebãtur.)

Mollia securę peragebant ocia gentes,
Ipsa quoque immunis, rastroque intacta, nec vllis
Saucia vomeribus per se dabat omnia tellus.

¶Poterant ergo isti in tam cõtinua quiete Deum contemplari, nec aliquo speciali die ad hoc indigebant. ¶Post autem terra confusa diluuijs vix magnis, quotidianisque laboribus cibos gentibus ad sufficiētiam confert. Cum ergo non possint quotidie conuocari, conueniens fuit, vnam diem assignari. ¶Item quia si hoc præceptum datum fuisset a principio conditionis humanę, omnes homines naturaliter ad hoc tenerentur; cum non esset datum specialiter alicui populo, sed cunctis, sicut præcepta moralia, quæ sunt a dictamine iuris naturalis. Cum ergo aliæ gentes non seruassent hoc præceptum, peccassent omnes mortaliter. Sed falsum est, quia dicitur, quòd omnes antiqui gentiles ante Euangelium promulgatum poterant saluari in solis præceptis iuris naturalis, scilicet Deum verum diligere supra se, & proximo non nocere, in quibus est totus decalogus, vt patet Matth. 22. cap. Et sic multi ponunt aliquos Philosophos saluos; vt Socratem, Platonem, & alios, qui tamen sabbata non custodierunt. ¶Item quia si istud præceptum fuisset datum ab antiquo, dato, quòd aliæ gentes non custodiuissent illud; tamen Abraham, & posteri eius custodiuissent illud: quia sancti viri erant, & hoc dato assuefacti essent ad custodiam sabbati, & sic non oportuisset replicari in datione legis. ¶Et si dicas, quòd replicari debebat, vt alia moralia, quæ naturaliter obligabant; & tamen in lege data fuerunt a Deo. ¶Respondetur, quòd non est simile; quia illa licet naturaliter obligarent, tamen nunquam fuerant data; præceptum autem de sabbato secundum eos iam datum fuerat. ¶Vel aliter, dato quòd iterum replicari deberet, tamen non videtur, quòd tot inductiones poni deberent, sed solùm breuiter commemorari. Sed contrarium est, quia vt nouum inducitur, quod patet, si aliquis considerare vellit literam. Exo. 16. Vbi inducitur populus ne colligat manna die sabbati; & Exo. 20. vbi Deus inducit Hebræos ad obseruationem sabbati dicens; Memento, vt diem sabbati sanctifices, & infra; sex enim diebus fecit Deus cœlum, & terram, mare, & omnia, quæ in eis sunt; & requieuit in die septimo: iccirco benedixit Dominus diei sabbati, & sanctificauit illum. ¶Item omnia præcepta, quæ scripta sunt in canone Bibliæ obseruamus, nisi ea, q̃ cęremonialia, vel iudicialia veteris testamẽti sunt; sed sabbatum

(Plato, & Socrates an damnati sint.)

tum ibi scriptum obseruari debere nō obseruamus, ergo cęremoniale veteris testamenti erat, & consequenter non pertinebat ad aliquam aliam gentem, nec fuit custoditum a principio.

Quæst. 5. Quid anagogice sub batum significet.

¶ Potest autem anagogice litera ista signare hominis beatitudinem, qui est finis vltimus eius totalis desiderij completiuus, & satiatiuus. Sicut in rebus naturalibus nunquam est quies, donec adipiscantur suos terminos vltimatos; sicut graue nunquam quietabitur, sed semper appetet, donec sit in centro terræ. Voluntas autem, & intellectus feruntur in quędam bona eis: & experimur quòd volūtas nostra fertur in aliquod bonum. Deinde acquisito illo adhuc non quietatur desiderium, & quantacunque bona qs acquirat, non satiant appetitum semper maiora appetentem, donec deueniatur ad bonum, quo nullum maius est, scilicet ad Deum, qui infinitum bonum est. ¶ Vnde dicit Augu. in lib. confessionum; Inquietum est Domine cor meum, donec requiescat in te. ¶ Sic de intellectu, qui perficitur maximo vero limpidissime cognito; licet enim quis cognoscat in via de Deo aliqua secreta, non quietatur, quia adhuc desiderat vlteriora. ¶ Ex quo concludimus quòd iste appetitus cognoscendi nunquàm terminabitur donec Deum facie ad faciem cognoscamus in illa cœlesti Hierusalem cognoscentes, & fruentes. Istud desiderium rem perfectissimam notat, quæ congruit numero septenario, qui significat rerum vniuersitatem, & completionem; & ideo ad consecutionem huius desiderij nobis congruit die septima contemplari circa illud perfectę beatitudinis obiectum Deū verum, & summum. *Istæ sunt generationes*. Hic ponitur secundum, scilicet de formatione hominis recapitulatio. *Istæ sunt generationes cœli, & terræ*, idest ista, quę supra memorauimus, sunt cœlum, & terra genita, vel formata. Nominat hic cœlum, & terram, quia accipit per terram omnia elementa. Dicit generationes, idest productiones, vel formationes, quia ista non sunt proprie genita; est enim generatio mutatio naturalis ad substantiam respectu formæ, ad quam materia naturalis disposita est in potentia naturali ad tales formas: sed erant in potentia obedientiali, sicut lignum non est in potentia naturali ad formam statuæ: quia natura non potest educere talem formam de potentia ligni, sed est in potentia obediētiali artificis, vt inducat formam, quam voluerit in materiam secundum artem. Et istę formæ non dicūtur eductæ de potentia materiæ, sed inductæ in materiam potentē obeditiuę recipere. Sic dicemus de Deo: quia dato ꝙ formas rerum non creasset, scilicet de nihilo, tamen non eduxisset de potentia materię, vt agentia naturalia: sed induxisset eas in potētiam materiæ: quia sicut materia artificialis est in potentia obeditiua Dei: quia potest in eam inducere quamcunque formam voluerit, materia autem nālis non est in potentia artificum obeditiua: quia per nullum artificium potest facere homo ꝙ de semine asini nascatur capra, vel de semine hoīs nascatur aliud animal, nisi sint diuersarum specierum masculus, & fęmella generantes. *quando creatæ sunt*. idest productę vel formatę: quia sola materia prima, & Angeli cum empyreo cœlo, & animæ hominum creata sunt, cętera autem formata vel producta, quia præsupponebant materiā. *quando creatę sunt*. idest quæ creatæ sunt: vel accipitur, quando, proprie, & est sensus. *Istæ sunt generationes cœli, & terrę*. idest ista memorata sunt cœlum, & terra genita, & non dicuntur istę generationes cœli, & terræ simpliciter, vel in omni tempore: sed solum pro illo tempore, vel tunc quando creauit ea Deus, quasi dicat. non fuit facta aliqua ge-

Quid proprie sit generatio.

Quomodo intelligēdum sit Deū creasse omnia.

F neratio cœli, & terræ, quia istę generationes, idest formationes cōputātur pro tempore illo, quo Deus ista formauit antequàm aliqua nāliter orirētur in terra. Et iste est proprius sensus, scilicet ꝙ ista, quæ commemorata sunt primo c. sunt generationes cœli, & terræ, quas Deus fecit: cęterę aūt generationes rerū, quæ sequūtur non solum pertinebunt ad Deum, sed etiam ad nām, & declaratur per ea, quæ subiunguntur. *In die, quo fecit Deus cœlum, & terram*. i. in diebus, ponitur singulare pro plurali, vt sæpe fit secundum consuetudinem sermonis hebraici: vt Exo. 8. c. venit musca grauissima, idest multitudo muscarum. Non fuit enim vna dies, in qua Deus faceret cœlum, & terram: quia in sex diebus creata, distincta, & ornata fuerunt. *cœlum, & terram*. Cœlum primo die factum est.

G scilicet empyreum. Vel alio modo ante omnem diē firmamentum, idest octo orbes; secunda die terra, & alia elementa tertia die, vel secunda, secundum ꝙ supra diximus primo c. *& omne virgultum*. idest omnes arbores, siue virgas florentes: & hoc factum fuit tertia die. *antequàm oriretur in terra*. idest productio herbarum facta a Deo fuit antequàm naturaliter in terra aliquid oriretur: cum nōdum virtus generatiua terrę data fuisset. Item quia eadem die terra creata fuerat. *Omnemque herbam regionis*. idest totius terræ. *Antequàm germinaret*. idest antequàm naturaliter dilataretur, vel emitteret germina: quia etiam herba ad productionem tertiæ diei pertinet. *non enim pluerat*. Hic subditur causa, quare non orta fuerant virgulta, & herbæ:

H ea enim, quæ in terra gignuntur ex duobus principijs maxime generātur, scilicet ex humido tanquam materia, & ex calore tanquam ex actiuo digerente: & consequenter ex dispositione artis humanæ per agriculturam ista duo adiuuante; cum ergo deficeret pluuia humectans, & labor humanus disponens, cessabat pullulatio, vel ortus plantarum: ideo subditur. *Non enim pluerat Dominus super terram*. idest in quattuor diebus, qui fluxerunt a die, quo herbæ, & arbores creatæ sunt vsque ad diem, qua homo positus fuit in paradiso, non pluit: & hoc quo ad defectum pluuiæ humectantis, *& homo non erat super terram, qui operaretur*. & in hoc erat defectus secundi, scilicet artis, & laboris humorem, & calorem adiuuantis.

I ¶ *Sed fons ascendebat de terra*. Aliqui vocant istum fontem ascendentem quādam eleuationem aquarū latentium in cauernis terræ ad superficiem in omnibus partibus, in quibus plantis locus futurus erat; & ex commixtione terræ cum aqua fuit facta temperatio materiæ ad productionem plantarum, & herbarum: & ista eleuatio, & commixtio vocatur irrigatio. ¶ Sed ista expositio non conuenit: quia talis eleuatio aquarum est, quædam dispositio nāæ, quæ requiritur in agētibus naturalibus, Deus autem non requirit talem dispositionem. ¶ Item quia in nulla alia operatione Dei ad formanda, vel producenda indiuidua alicuius nāæ describitur dispositio, ergò nec in ista. Item quia Moyses non intendit hic dicere aliquid de

K rebus productis in tertio die, scilicet de plantarum generatione, sed de conditione terræ antequàm pluerer. Ideo dicendum est, ꝙ ista litera intelligitur de irrigatione terræ postquàm formatæ sunt arbores vsq; ad tēpus, quo homo incepit colere terrā; & potissima ratio est: quia dicit hic. *sed fons ascendebat*. Quia illa aduersatiua: sed, facit referri hoc ad illa immediate. s. nō pluerat Deus super terrā, idest licet non esset pluuia, tn̄ fons ascēdens de terra irrigabat loco pluuiæ, & accipitur fons, idest fontes: quia vnus fons nō poterat irrigare totam superficiem terræ. Erant aūt multi fontes in diuersis partibus terrarum: & isti fontes faciebant irrigando terram, quòd herbæ productæ cōseruarentur

Quæst. Quid fons ascendens.

uarentur in esse, & quòd aliæ de nouo naturaliter gignerentur. In hebræo habetur. *Sed nubes ascendebat*. Est sensus, quòd calore Solis eleuantur de terra aliquę humiditates, quæ postea densatæ in modum nubis, & resolutæ terram irrigabant. Sed melius ponitur fons, quia si dicamus quod nubes ascendebant, cum nubes resoluta est pluuia fit, qđ vr̄ dissonare textui dicenti, ꝙ non pluerat Deus. Dicitur ergo ꝙ debet dici fons, & non nubes. Et si arguatur de litera hebraica, dicitur ꝙ dictio posita ibi æquiuoca est ad fontē, vel nubē. *formauit igitur*. supra posuit causam vnā formationis hominis, scilicet vt coleret terram, hic ponitur in speciali eius formatio.

Quæst. 7. Quæ fuit causa formationis hominis.

¶ Fuit autē principalis causa formationis hoīs participatio diuinæ bonitatis, & ostensio magnitudinis eius. ¶ Alia fuit, vt homo honorificaret. ¶ Minus aūt principalis: sed magis cōsequēs, & immediatior s̄m tēpus fuit cultura terræ. Ideo post illam causam positā annectit formatio hominis: & demōstrat in litera pfectio speciei humanæ. ¶ Perfectio autē rerū assumitur ex causis: quia ab eodē principio emanat esse, & perfectum esse; cum autē sint quatuor causarum genera, ita possunt res excedere seipsas in perfectione, quantum ad quatuor modos: & secundū quòd causæ magis dant de esse rei, ita magis mensuratur secundū illas perfectio rei. Et quia materialis, & formalis magis esse tribuūt, cum immaneant cōposito intrinsecè, & sint elementa eius, magis facient ad perfectionem. Res autē primo createę, vel productæ non possunt differre secundum perfectionem, quantum ad causam efficiētem, quia Deus est cā efficiens vniuersaliter omniū creatorum. ¶ Quantum ad finalem causam non differunt, quia Deus omnia fecit propter se, sed differūt in modo attingendi & participandi illum finem: quia angelici spūs, & omnes creaturæ rationales immediate attingunt Deum intelligentes illum, & fruētes eo. Aliæ autem creaturæ imitantur in quantum sunt ad finem participiandi suā perfectionem maximam possibilem illi speciei, quę dicit quēdam gradū bonitatis, per quem Deum remote attingunt. Et in hoc excedit homo omnes creaturas corporeas: quia immediatius illis summum bonum participat. ¶ Sed quantum ad materialem, & formalem magis in perfectione differt, quia istę causæ intrinsecæ sunt, materiales autem non est perfectior in vno, quàm in alio secundum se: quia eadem materia prima omniū corporum, sed quātum ad dispositiones requisitas in materia ad introductionem formæ. Et istę dispositiones aduenientes materiæ faciunt materiā propinquā, quę in vno ente perfectior est, q̄ in alio. Cum enim in naturalibus mā nō hēat rationē partis speciei, nisi a forma nāli secundū differentiā perfectionis formarū, sequit differētia ī pfectione mālis partis, vt patet p Arist. in 2. de Aīa. illa est ergo mā perfectior, quæ pfectiorē formā hēt: ideo corpus humanū pfectius est corpore cęlesti, immò corpus ranæ; licet alię dispōnes accidentales in cęlo sint pfectiores, q̄ in homine, vt incorruptibilitas, fulgor, & figura, & influēdi virtus, de qua immediate subdit. *Formauit Deus hominem*. In productione arborum, piscium, auiū, & brutorū dicebat Deus producat terra, & cætera in ꝓductione hominis, formauit Deus hominem, ad significādū ꝙ quia species humana erat pfectior cæteris brutis aīalibus, ideo requirebat formā magis dispositam; ideo dicitur. *Formauit Deus*. idest diligentius, & excellentius disposuit materiam illam. *Hominem de limo*. Non fuit homo formatus, sed corpus suum, idest materia illa, quæ postea adueniente formą fuit formata. Et patet, quia infra dicitur, & inspirauit in faciem eius spiraculū vitæ, idest animam: sed homo nūquàm est homo donec ei anima

In quo homo reliquas creaturas corporeas excedat.

Quæ materia perfectior sit.

A sit infusa; ergo nō intelligitur formatio de animato homine, sed de corpore solum. *De limo terræ*. Dicitur limus terra madefacta, & cōtēperata aqua. In hebræo dicitur. *De puluere terræ*. vt infra dicit; Puluis est, & in puluerē reuerteris. 6. c. Et assumpsit litera nostra limus, quia limus cum dicat terram madefactam, est aliquid dispositum ad materiam corporis; puluis autē dicit terram resolutam, & discontinuatam in partes minutissimas ex defectu humoris. Et hoc valde distat a conglutinatione partium componentium, & continuantium corpus. *& inspirauit in faciem eius*. Hic agitur de forma corporis humani, quę magis facit differre in perfectione ab omnibus animalibus, cum ipsa magis det esse, & differre quam aliæ causæ. Et cum

B dicitur. *inspirauit in faciem eius*. Notatur quàm anima hominis est alijs formis perfectior, quia non est inducta in potentiam materiæ, etiam si tales rationes seminarias Deus iam materiæ dedisset: sed fuit creata a Deo, & infusam corpori, quod notat spiratio a Deo tanquam ab ipso extra materiam corporis creata sit. ¶ Et ab hoc quidam errandi occasionem assumpserunt, quia dicitur, spirauit, dicētes quòd anima de substantia Dei sit, cum ab ipso spirata sit. ¶ Sed valde falsum est: quia si a Deo esset per generationem, siue spirationem, necesse erat esse Deum, & infinitam, & nō creatam: quia Deus, & quicquid in Deo est, increatum est. ¶ Item sequeretur quòd essent plures Dij quidam creati: quidam increati, vel quòd Deus esset

C quædam magna substantia, ex qua plures animæ omnium hominum decisæ sunt, quæ omnia impossibilia sunt. Et important magnum defectum in Deo: quia Deus nō est aliquid quantum, a quo possit fieri decisio: nec anima est talis, quæ possit decidi, cum sit indiuidualis. Ouidius autem Metamor. lib. primo vult animam esse de natura cęlesti. Sed intentionem Ouidij magis declarabimus in commentarijs nostris super Eusebiū. *in faciem eius*. Deus animam hominis intra ipsum creauit, quia in eodem instanti infunditur, & creatur: & anima, quæ nunc in aliquo corpore est nunquam extra illud fuit: sed vtitur hic quadā figuratione Moyses, vt intelligat populus rudis, quæ aliter intelligere non valebat: & dicitur Deus inspirasse in faciem: quia in facie magis quàm in alijs corporis

D partibus anima demōstratur, cum ibi sint omnes qnque sensus, ex quorum actibus animam intrinsecus agentem arguimus. In hebręo dicitur. *spirauit in nares eius*. Eadem litera est: inuenies tamen animam quasi quendam flatū fuisse, qui per nares introisset: & hoc modo loquuntur vulgares, animam dicentes esse aerem mollissimum, quo spiramus. Et iste est verus sensus, quia licet anima sit vere spiritus, tamen scriptura voluit manifestare animam per vitam, quæ est ab anima: ipsa autem vita permanet, quandiu in homine est inspiratio, & respiratio. Et ob hoc vulgus putat animam esse flatum illum Sapien. 2. c. Scriptura ergo vt diceret quòd Deus dedit uitam homini formato, dixit quòd spirauit ei spiraculum vitæ, idest dedit ei in-

E spirationem, & respirationem, quæ sunt opera vitæ: & dicitur quòd dedit in faciem eius: quia ista spiratio non est nisi in vultu, scilicet in ore, & naribus. Et dicitur spirauit, quasi Deus flādo in vultu hominis dederit ei flatum. Vnde scriptura non dicit istum flatum esse animam, sed esse opus viuentis. *Spiraculum vitæ*, idest, animam facientem eum formaliter viuere, quia anima est essentialiter vita. *Et factus est homo in animam viuentem*. idest, factus est habens animam dantem vitam: & non solum viuentem, sed etiam vegetantem, mouentem, sentientem, & intelligentem: istos enim quatuor gradus continet anima rationalis, vt patet in secundo de Anima.

Quare anima hominis reliquis formis sit perfectior.

Opi. quorundam, quod anima sit de substantia Dei.

Prima ratio.

Secūda ratio.

Opin. vulgi de anima.

Anima æternal ter vita est.

Sed quia viuere viuentibus est esse: vt patet in eodem secũdo de Anima, ideo dicendo animam viuentem, dicimus animam viuentem secundũ oẽm suã perfectionem vegetatiuã, sensitiuã, secundũ locũ motiuã, & intellectiuã. Vel dicitur aĩa viuens.i.statim mouẽs, s. ꝙ statim, vt Adã formatus fuit, moueri potuit, & facere omnia alia perfecte, quia in ætate perfecta in qua generare posset, formatus est. s. ad triginta annos, vel vltra. Et sic vocamus viuẽs illud, cuius mouẽdi, & agẽdi principiũ intra ipsum est. Sic ẽt vocant aquæ viuẽtes aquæ fontanæ, & fluuiales, qa mouẽtur; aquę aũt stagnorum nõ dicuntur viuẽtes, qa nõ mouent de terra ebulientes, aut decurrẽtes, sed stãt: vt patet Leuit. 14.c. ¶Et non dẽt poni hic homo a parte subiecti, sed pdicati: qa si ponat a parte subiecti, est sensus ꝙ hõ factus fuit in aĩam viuẽtẽ. i. recepit aĩam viuẽtẽ: sed hoc falsum est ꝙ homo recepisset aĩam, qa nunꝗ fuit homo, quin haberet aĩam viuentẽ. Si aũt ponat homo a parte pdicati, est vera ꝓpositio. Est autẽ sensus, ꝙ illud corpus formatũ a Deo factũ est homo, siue factus est homo, quia vtrumque congruum est: & sic dabimus, ꝙ fuerit ante hominis existentiã illud corpus nõ animatũ, deinde factum est homo. & ratio est, vt veritas propositionis correspondeat veritati rei, ꝙ corpus de limo formatũ, quod ẽ subiectũ istius supernalis transmutationis, sit subiectũ propositionis, quia denotat recipiens: & homo qui est terminus istius productionis, totaliter ponat a parte pdicati. *plãtauerat autẽ.* Hic ponitur secundũ. s. de hominis habitatione, & ponuntur tria. primo ponitur loci pductio, secũdo eius ꝯditio ibi. *pduxitque Deus.* tertio hoĩs ibidẽ cõmoratio ibi. *tulit igitur.* De statu felici, quem in terresti paradiso habuissemus, nisi ꝓtoplaustus noster Adam per peccatum se, & posteros condẽnasset, multa a sanctis Patribus dicta sunt, & multa rationabiliter dicere, & ꝯtẽplari possemus: sed non expetit breuitas: quam vt potero prosequar salua literæ dilucidatione: & pro qua totis viribus laborabo. Volebat Deus hominem, si nõ peccasset, immortalem conseruare, vt aliquanto tempore in paradiso terrestri colonus existeret, deinde p turmas, vel generationes, vt Deo videretur ad beatã Dei visionem in spirituali paradiso, scilicet empyreo cœlo transferre. ¶Deus autem non creauit hominem immortalem, ita quòd mori non posset, siue impossibile esset eum mori: quia hoc pertinet ad dotes gloriæ. Sed contulit ei quòd posset non mori: ita ꝙ si non peccasset, non incurrisset moriendi necessitatem. ¶Sed istud posse non mori non erat aliquid cõicatum ei per qualitates intrinsecas, quæ facerent eũ impassibilẽ. Istud enim causabitur in corpore humano in gloria ex redundãtia beatitudinis animę ad corpus: sed erat hoc ex remotione corruptiuorum, non permittẽdo ea agere, vel quia Deus prohiberet quòd ignis ad hominem non accederet, & intoxicatio, & cętera nociua; vel si accederẽt tollendo eorum actionem, vt in fornace Babylonica: licet ignis accederet ad tres pueros Sidrach, Misach, & Abdenago, tamen non combussit quidem nec capillum capitis eorum, vt patet Dani. 3. cap. ¶Dicendo tamen primo modo, quòd Deus remouebat corruptiua elongando ne nocerent: cum locus sit maxime conseruatiuus generaliter rei locatæ, decebat talem locum habere, qui complexioni hominis in omnibus qualitatibus conformis eẽt, vbi nociua nõ essẽt, & loci amenitas aeris, quia salubritas esset, de quo infra magis dicemus. hoc autem in nullo loco inueniebatur, sicut in paradiso terrestri: ideo Deus plantauerat paradisum, in qua homo moraretur. *paradisum voluptatis.* alia translatio habet ortum deliciarum: & sic habet litera hebraica, & idem significat. Sed ponitur hic paradisus ad significandum affluentiam hominis delectationis: quia paradisus est quasi parans Dei visum, in quo visu totalis delectatio est. Et quia in corporalibus nullus locus magis delectabilis est, quàm ille: ideo paradisus analogicè vocatur. *a principio.* idest a principio creationis terræ in tertio die: quando omnia elementa, & arbores productæ sunt. Vel dicitur. *a principio.* idest in prima parte terræ habitabilis orientalis, & hoc significat dictio hebraica hic posita, scilicet. *miqueden.* idest ab oriente, quæ pars est principium mundi.

Nisi homo peccasset, fuisset immortalis.

F

Paradisus quid sit.

¶Est autem paradisus locus amenissimus in partibus orientis; sed quia quilibet punctus orizontis est oriens respectu alicuius alterius, non videtur in qua parte sit secundum longitudinem ab occidente

G contra orientem. Item non patet in qua parte orientis sit secundum latitudinem oriẽtis, quia a septẽtrione versus austrum tota regio nobis, qui citra sumus, orientalis vocatur. Et ideo ignoratur vtrum ad austrum, vel septentrionem, siue in medio sit. ¶Philosophus autem in 2. Meteor. asserit inter duos tropicos, scilicet æstiualem, & hyemalem nullam terram habitari; sed totam habitationem citra tropicos esse; maxime citra tropicum æstiualem Cancri, quia de alia terra nihil nobis constat, cum non possint ad nos venire rumores. Sed vt supra diximus, non videtur aliquis locus habitabilis vltra equinoctialem. ¶Et ratio superiorum est, quia inter tropicos magna radiorum solarium reflexio ascẽdentium ad perpendiculare totam terram ardoribus conficit. Et

H secundum hoc non ponetur paradisus sub æquinoctiali, vt aliqui volunt, sed ad partem septentrionalem post tropicum æstiualem Cancri. ¶Et huic videtur concordare, quia flumina, quæ egrediuntur de paradiso, intrant terram nobis cognitam, scilicet Indiam, & Armeniam per partem septentrionalem. ¶Alij dicunt, quòd paradisus est positus sub linea æquinoctiali in locis secretissimis orientis; & isti dicunt quòd sub æquinoctiali est bona, & temperata habitatio, quod posset induci ex aliquibus rationibus astrologicis, & naturalibus, quas omitto; vnde dicunt Ptolomæum fabricasse astrolabium in ciuitate Arin, quæ est sub æquinoctiali. Dato etiam ꝙ sub æquinoctiali non esset terra habitabilis, tamen posset ibi esse

I paradisus habitabilis, cum sortiatur aliam complexionem ex altitudine situs, quia dr̃ accedere ad globũ lunarẽ; sed magis mihi placet prima positio. ¶Iste locus amenissimus est, qa oĩum deliciarũ plenus esse dr̃, in quo arbores oĩum generum sunt; & delectabilis cantus auiũ. Huius loci arbores secũdũ Dama. folia nunꝗ deponũt, nec viredinẽ perdũt; inter oẽs tñ arbores lignũ vitæ pcedit, de quo infra magis dicemus. Tãta est enim hmõi loci salubritas, vt homo ibi valde magno tpe duraret absentibus corruptiuis intantũ, vt Elias, & Henoch vsq; hodie ibi perdurẽt. ¶Sunt enim iam anni ex quo Henoch est in paradiso qnq; mille sexcẽti, & quadraginta octo, qa nũc est a natiuitate Christi annus millesimus quattuorcentesimus trigesimusse-

K xtus, & sunt a creatione orbis anni sex mille sexcenti triginta & quinq;, qa ab orbe condito vsq; ad natiuitatẽ Christi fluxerunt anni quinq; mille centũ nonaginta & nouẽ. Si subtrahamus ab ista tota summa annorũ seculi annos noningẽtos, & octoginta & septẽ, qui fluxerũt a creatione vsq; ad tẽpus, quo raptus est Henoch, vt patet cõputãdo annos gñationũ, q describũtur Gen. 5. c. Inuenient qnq; mille sexcẽti quadraginta & octo, qbus stetit vsq; hodie Henoch in paradiso, q cõseruabit vsq; ad tpa Antichristi. Põt ergo vocari ille antiquus dierũ, q tot sæcula in cõtinua lætitia ꝑtransiuit. Manet ẽt ibi Elias, a cuius trãslatione in paradisũ vsq; nũc, fluxerũt anni quasi duo mille trecẽti septuaginta,

Quæst. 1. De paradiso terrestri.

Prima opinio quòd paradisus non sit sub æquinoctiali.

Elias, Henoch que hodie sunt in paradiso terrestri.

Quot anni fluxerunt ab o[rbe] condi[to vs]que ad [na]tiuitat[em] Christi.

A ſeptuaginta, & quinque: qa fuit raptus tempore, quo regnabat Ioſaphat in Iudæa, de quo patet 4. Reg.2. & 3.cap.& ab illo tempore vſque ad Chriſti natiuitatem fluxerunt anni nonaginta & nouem, qui coniuncti annis Chriſti vſque nunc faciunt duo millia tercentumſeptuaginta, & quinque annorum: licet iſti anni non ſunt præciſi: quia ignoratur quo anno regni Ioſaphat Elias raptus fuerit. Prædicta vera ſunt tenendo numerum annorum iuxta literam interpretum, & ſecundum quòd computat Euſeb. lib. Cronicorũ, ſcilicet, fuiſſe vſque ad natiuitatem Domini annos quinque mille centum nonagintaocto. Et tamen ſecundum veritatem, & literam hebraicam, quam Biblia noſtra ſequitur, non ſunt vſque ad Chriſti natiuitatem ab orbe condito, niſi anni ter mille nongenti, & ſexagintaduo, quia eſt minor numerus ſecundum literam hebraicam; detrahuntur enim anni mille ducẽti trigintaſex. Et ideo habebit nũc Henoch ex quo eſt in paradiſo annos fere quatuor mille quadringentos & duodecim. De annis autem Eliæ nihil eſt ſubtrahendum, quia tota differentia, quæ eſt inter computationem interpretum, & literæ hebraicæ eſt inter principium ſæculi, & natiuitatem Abrahæ, ſcilicet in duabus primis ætatibus; in alijs autem nulla differentia eſt, & tamen Elias natus eſt in quarta ætate; ideo de annis ſuis nihil detrahit. De iſta diuerſitate, & cauſis diuerſitatum; & quomodo concordentur ſummæ annorum, late dicemus in cõmẽtarijs noſtris ſuper Euſebium. ¶ In iſtis autem non eſt mirabile, quòd tãto tempore permanent, quia Deus illos ſic vult manere; ſed etiam a naturali diſpoſitione loci ineſt, quòd aliquis magno tempore ibi cõſeruari poſsit, nec hoc incredibile eſt; qa in Hybernia quædam inſulæ ſunt, in quibus homines nunquàm moriuntur; quia tanta eſt aeris ſalubritas, quòd vita humana valde protenditur, & cum ad magnam ſenectutem homines deuenerint pauliſper deficiente per calorẽ naturalem humido radicali, & anima propter bonitatem complexionis recedere non poteſt, fiunt magni dolores in corpore; & ideo homines illius regionis poſt diuturnos labores vitam faſtidientes extra terram illam longe ſe deportari faciunt ad locum, vbi faciliter moriantur. De his habetur in lib. 15. de proprietatibus rerum.

In inſulis Hyberniæ homines diu viuũt.

Quæſt. 9.

D Eſt etiam paradiſus ſitu altiſſima ſuper omnem terræ altitudinem: quia ſecũdum Strabum, & Rabanum attingit globum lunarem; ſed non eſt hoc intelligendum ſic, vt vult Iſidorus 15. Etymo. & Beda, ſed quòd altitudo paradiſi perueniat vſq; ad extremitatem ſuperiorem aeris turbidi, in quo fiũt impreſsiones metheorologicæ, & ille aer ſuperior valde ſerenus eſt, cum infra ſe omnia turbida habeat; & ideo alterius complexionis valde diſtantis eſt a complexione aeris noſtri. Ad iſtam altitudinem aquæ diluuij non peruenerunt, quia deſtruxiſſent omnem pulchritudinem paradiſi. ¶ Etiam quia tempore diluuij iam Enoch trãslatus erat in paradiſum, quem interfeciſſent præfocando, quod non licebat. Nec valet ſi dicatur infra 7. cap. quòd aqua diluuij exceſsit quindecim cubitis ſuper omnes montes: quia, Omnis, non diſtribuit vniuerſaliter ſemper in ſacra ſcriptura, vt patet ſæpiſſime, quia ponitur, omnis, pro valde multis: & tamen in hoc multa dubitatio eſt; de qua tangetur 7. cap. & magis Matth. 25. Nam & aliqui putant, quòd altitudo aquarum diluuij excedit quindecim cubitis altitudinem; ſed non illapſa eſt in eum, quia ſtetit circunfuſa, vt murus vtrinq; ſicut fuit aqua maris rubri tranſeuntibus Iudæis. Exo. 14. cap. quod ſatis eſt rationabile. ¶ Dicit Iſidorus 15. Etymo. & Baſilius in Exameron quòd de fonte paradiſi fluunt abundantiſsimæ aquæ, quæ ex magna illiſione propter loci altitudinem, de

Omnis, in ſacra ſcriptura non ſemper diſtribuit.

qua cadunt, fragorem nimium faciunt, a quo aliquæ gentes, quæ per aliquam diſtantiam a paradiſo terreſtri in locis ſecretiſsimis habitant ſurde efficiuntur, & omnes naſcentes naturaliter ſurdi generantur. Ad deſcenſum paradiſi in planicie magna lacus ex aqua fluenti efficiuntur, qui in quattuor flumina diſtinguũtur; de quibus dicitur infra in litera. *In quo poſuit hominem.* Mox vt formatus fuit homo in ſexta die, fuit poſitus in paradiſo. *Quem formauerat.* Non formauit Deus Adam in paradiſo; ſed extra apud ciuitatem Hebron, apud quam dicitur cãmpus Damaſcenus. Et in hac ciuitate nondum fabricata Adam vixit, & ſepultus fuit, vt patet Ioſue 14. cap. Diſtat autem locus iſte octo leucis a Hieruſalem, in quo loco etiam Abra-

B ham cum Sara, Iſaac cum Rebecca, Iacob cum Lia ſepulti ſunt, vt patet infra 49. cap. quare vocatur ciuitas illa Cariatharbe, ideſt ciuitas quattuor, ſcilicet virorum; quia iſti quattuor Patriarchæ ibi ſepulti ſunt, & patet quòd homo formatus ſit extra paradiſum, quia dicitur. *In quo poſuit hominem.* Si autem ibidem creatus fuiſſet non diceretur ibi poſitus; quia poſitus dicit factum eſſe, & poſtea locari. Si autem ibidem factus fuiſſet, non proprie diceretur poſitus ibi, & fuit hoc vt ſciret homo, quòd ille locus dabatur ei ex gratia, & non debebatur ex natura. *Produxitque Dominus.* Hic ponitur ſecundum, ſcilicet paradiſi producti conditio, & primo ponit de arboribus, ſecundo de fluminibus. ibi, *Et fluuius.* Circa primum, *Produxitque Deus,* ſcilicet tertia die in qua facta fuit creatio, ſiue forma-

C tio elementorum, & arborum herbarumque, vt patet prẹcedenti cap. *De humo.* licet in die tertia elementa, & arbores productæ ſunt. *Omne lignum.* ideſt, arborem. *Pulchrum viſu.* Iſta referuntur ad paradiſum in quo erant ligna pulchra viſui, & delectabilia guſtu; quia iſta duo demonſtrant bonitatem, & perfectionẽ arboris; ideo ſubditur. *Et ad veſcendum ſuaue.* ideſt, erat saporis valde delectabilis in guſtu. *Lignum etiam vitæ in medio paradiſi.* De paradiſo vtrum magnæ latitudinis, vel continentiæ eſſet, an paruæ, non conſtat. Sed videtur quòd fuiſſet ſatis magnæ latitudinis, quia omnes homines ibi victuri erant; licet vt quidam volunt poſt aliquas generationes transferẽdi erant. Sed quocunque modo ponamus, requirebatur magna latitudo, vt homines per diuerſa loca vagarentur. Vnde volunt aliqui quòd ambitus terreſtris paradiſi ſit quaſi centum leucarum. Erit ſecundum hoc longitudo quaſi triginta leucarum, vel paulò plus; quia in circulo, vel rotundo ita ſe habet longitudo, quæ eſt diameter ad lineam circunferentialem. ¶ In medio huius paradiſi lignum vitæ erat, quod ſic uocatur ab effectu; quia comedentibus uitæ diuturnitatem præſtabat. Vel ut uult Magiſter in hiſtoria ſcholaſtica, dicitur lignum uitæ, quia comeſtum ſepius hominẽ firmaret, ita ut nulla anxietate, uel in firmitate, uel ſenio in deterius, occaſum, uel mortem laberetur.

Latitudo paradiſi non poterat nõ magna exigi.

¶ Vnde ait Auguſt. 14. de ciuitate Dei; quòd cibus aderat homini ne eſuriret, potus ne ſitiret, lignum

E uitæ ne illum ſenectus diſſolueret. ¶ Et ponebatur iſtud lignum uitæ, quia cum quodlibet animal ſit uegetabile, indiget cibo ad continuandam uitam animalem: Eſt enim uita animalis in armonia calidi naturalis, & humidi radicalis; & cum quotidie humidum corrumpatur a calido, niſi reſtauretur per quotidianos cibos, & potus, cito animal moreretur deſiccato humido radicali. Aſſumitur ergo humidum cibale; & quia iſtud humidũ, quod reddit in ſubſtantiam per digeſtionem, & incorporationem, non eſt ita purum, ſicut caro ſecundum ſpeciem, ideſt caro generata in utero materno ex ſpermate, & ſanguine; & cum quotidie aliquid deperdatur de illa carne, & generetur

Quæſt. 10.

Quæ prouidẽtia ad vſum humanum in paradiſo fuit.

generetur alia, & ex alimento fiat caro tam impura, quòd non posſit eſſe conueniens ad vitam, ſicut eſt de vino puro, quia ſi apponatur ei modica aqua conuertetur in ſubſtãtiam vini, & naturam per actionem vini corrumpentis qualitates conuenientes formæ aquæ; ſi autem continuè apponatur efficietur vinum valde impurum, & aquoſum, donec perdatur ſpecies vini. Ne ergo tanta deperditio fieret in corpore humano, datum fuit lignum vitæ, quod habebat virtutem reducendi ad puritatem carnis primæ totam carnem alimentalem. Et quando ſemel comediſſet de fructu illius arboris, reducebatur ad puritatem, quæ magno tempore durabat, deinde incipiente fieri in puritate per cibos alios, ſi iterum ſumeretur cibus illius arboris, reducebatur rurſum corpus ad priſtinam puritatem, & ſic frequenter ſumendo duraret homo in æternum durante arbore vitæ. Si tamen comediſſet homo ſemel de illa arbore: & poſt fuiſſet eiectus de paradiſo, non duraret in æternum, ſed ad valde magnum tempus. Deinde incipiente fieri magna impuritate cibi per alimentationem, ſi non guſtaret rurſus de fructu illius arbor, neceſſe erat corrumpi.

Cur datũ ſit lignum vitæ in paradiſo terreſtri.

Quæſt. 11. *Lignumque ſcientiæ boni, & mali*. Ioſephus dicit, quòd ſic vocabatur illa arbor: quia vſum rationis accelerabat, & acuebat. ¶ Nicolaus redarguit hoc dicens, quòd virtus corporalis non ſe extendit ad hoc, vt intellectum acuat. Iſta forte vera ſunt, ſi intelligamus, quòd virtus illius ligni immediate ageret in intellectũ, quia hoc impoſsibile eſt: quia agere in ſpirituale eſt vltra genus actionis rei corporalis: niſi forte ageret, vt inſtrumentum diuinæ iuſtitiæ, quia tunc Deus ſupplet quod natura de ſe non valet; ſicut eſt de igne corporeo inferni, in quo animæ cruciantur. Poteſt tamen agere virtus corporalis in corpus, & quia anima coniuncta eſt corpori, immutatur per accidens ex immutatione corporis, cuius forma eſt. Et hoc dicit Philoſophus in principio lib. Phyſiognom. & in hoc tota eius fundatur intentio, ſcilicet quòd animæ proprietates corporum conſequuntur. Sic enim dicimus de intellectu noſtro, quòd licet ſubſtantia incorporea non ſit alligata alicui organo, ſecundum operationem, vt aliæ potentiæ ſenſitiuæ, tamen requirit actus organorum ad intelligere: ideo dicitur primo Poſteriorum, quòd illa ſcientia caremus cuius obiecti potentia caremus, vt ſi careamus potentia viſiua, caremus ſcientia de coloribus. Sicut ergo priuatio actus organici facit priuationem intelligendi, quia nihil eſt in intellectu, quin prius fuerit in ſenſu, ſic bona diſpoſitio organi faciet ad bene, vel faciliter intelligere, & mala diſpoſitio facit ad praue, & difficulter intelligere, & ſic dicit Philoſophus ſecundo de Anima, quòd molles carne aptos dicimus, ineptos vero corpore duros. Iſta autem diſpoſitio organorum corporalis eſt, ideo cauſatur ex virtute cœli influentis: quapropter in vna terra ingenioſi homines ſunt, in alia autem rudes valde. ¶ Vnde dicit Philoſophus ſeptimo Polyticorum, quòd homines habitantes in terris valde frigidis ad vulnera promptiſſimi ſunt, ſed ad intelligere valde inepti. Sic ſunt homines multum ſeptentrionales, qui moribus, & intellectu quaſi beſtiæ ſunt. Dicit autem, quod homines habitantes in terra calida ingenio promptiores ſunt: ſed fortitudine carent, & animoſitate, quia paucum ſanguinem ſibi ineſſe nouerunt, vt ait Vegetius lib. primo de re militari. Homines autem qui morantur in temperata terra, ſicut ſunt Hiſpani, Itali, & Græci ſub quinto climate in totum, vel in partem, & ingenio prompti, & animoſitate excellentes ſunt. ¶ Diſponunt etiam ad hæc elementa, quæ in-

Cap. 4. Cap. 15. t. 139. Cap. 5. t. 94.

Genus hominum ad modum rude.

F triſeca immutant tranſeuntia in ſubſtantiam rei alitæ; & ideo dicimus aliquos cibos perturbare intellectum, aliquos iuuare. Sic dicebat Salomon Eccleſiaſt. 2. cap. Cogitaui in corde meo abſtrahere a vino carnem meam, vt animum meum transferrem ad ſapientiam. Et iſto modo bene eſſet conueniens, quòd aliqua arbor paradiſi ita haberet fructus complexionis mirabilis, vt multum diſponeret omnia organa deſeruientia intellectui, & ſic vſus rationis acceleraretur, vel acutior eſſet. Sed nec in hoc intendo aſſerere Ioſephi poſitionem; quia tunc eſſet ſenſus, quòd antequàm primi parentes guſtarent de fructu huius arboris, aut non habebant vſum rationis, aut parum habebant, & ſic vult Ioſephus, quòd ante ſimplices

G eſſent, poſtea guſtato ligni fructu ſapientes effecti ſunt. Sed hoc valde inconueniens eſt: quia Dei opera perfecta ſunt, vt patet Deutero. 32. c. Sicut ergo Adam in corpulentia perfectę ætatis, & robore formatus fuerat: ita & in perfecta ſapientia quanta conueniebat homini nondum glorificato. Et patet hoc, quia Adam poſuit nomina omnibus animãtibus, ſingulis iuxta proprietates ſuas, quòd ad magnam ſapientiam pertinebat. Dicitur ergo arbor ſcientiæ boni, & mali ex euentu; quia guſtando de fructu eius cognouerunt parentes primi malum, quòd incurrerant, & bonum, quod tenuerant; & ſic dicitur ſicut de aliquo inexperto, qui cognouit mala cognitione intellectiua, & non ſenſitiua, donec experiatur, ſicut

H medicus cognoſcit morbos ſpeculatiue, ſed nõdum perfecte cognoſcit, donec experiatur. ¶ Sic primi parentes; licet malum eſſe intelligerent, nunquàm tamen illud experti ſunt, donec de fructu illius arboris comederunt. Quare iuſte arbor ſcientiæ boni, & mali, ideſt experientiæ boni perditi, & mali habiti nuncupatur. ¶ Plato autem dixit arborem ſciendi bonum, & malum vocari hominem; quia non putauit eſſe talem arborem. Et dicitur in medio paradiſi; quia medio modo ſe habet inter ſubſtantias intellectiuas, & incorporeas: & inter ſubſtantias totaliter corporeas; vocauit autem hominem arborem ſciẽtem, quia homo comparatus ſubſtantijs ſpiritualibus non videtur homo, ſed arbor. *& fluuius egrediebatur*. Hic ponitur ſecundum de irrigatione fluuio-

I rum. In medio paradiſi erumpebat quidam magnus fons, qui diuiditur in quatuor flumina, quę hic nominãtur. *de loco voluptatis*. ideſt de medio paradiſi. *ad irrigandum paradiſum*. quia paradiſus magni ambitus eſt arboribus plenus, & auibus dulciter cantantibus, & alijs animalibus.

¶ De quibus vtrum nunc ſint aliqua, dubium eſt; ante tamen fuerunt, quando ſerpens tentauit Euam: nunc autem magis videtur, quòd ibi non ſint, maxime de ſerpentibus, quæ ſunt ad exercitandum, & monendum peccantes: ibi autem peccator nullus eſt, nec etiam erunt animalia fera, vel iumenta ad adiutorium humanum: quia ibi talibus opus non eſt. ¶ Si ergo dicantur eſſe aliqua animalia, erunt prin-

K cipaliter aues armonijs mirabilibus concinentes, & aliqua animalia pulchra viſu, in quibus Henoch, & Elias ibidem quieſcentes delectentur: quia licet ibi ſint, puri viatores ſunt, & adhuc talibus ſolacijs indigentes: cum etiam ibi de arboribus paradiſi cibum ſumant. ¶ De iſto fluuio paradiſi dubium eſt, an intra paradiſum diuidatur in quatuor capita, vel extra paradiſum. Satis videtur rationabile, quòd fons vnus magnus ſit in paradiſo, qui immediate in ſcaturigine ſua diuiditur in quatuor capita fluuiorum, vt conuenientius irrigent paradiſum, quàm ſi eſſet vnus fluuius: & deinde deſcendunt de montibus altiſsimis paradiſi, & tendunt labentes in uarias regiones.

Sententia quædam Ioſephi. Improbatio opinionis. Denominatio huius arboris, ſcientiæ boni, & mali nuncupata eſt. Expoſitio Platonis de hac arbore. Quæſt. Quæſt.

nes. ¶ Sed Isidorus, & Basilius in Examerō dicunt, quòd aquę fluunt de loco paradisi efficientes magnū lacum, ex quo quatuor ista flumina diuiduntur. Et hoc satis videtur ex litera: quia dicitur quòd fluuius egrediebatur de loco voluptatis ad irrigandum paradisum; ergo dum paradisus irrigatur fluuius est, & non multa flumina. Item quia dicit egrediebatur, quia fonti conuenit oriri, & non egredi, quia egredi dicit decursum aquarum, quæ conuenit fluuio; ergo fluuius est, qui egreditur, & irrigat, & non est fons, qui egreditur. Item quia dicitur. *Inde diuiditur in quatuor capita.* inde, idest ab ipso loco; quia inde significat terminum a quo, & sic litera innuit, quòd primo fluuius ille fluens de fonte irrigat paradisum, & inde, idest ab ipso loco, scilicet post irrigationem paradisi in lacu magno inferiori ad radices montium paradisi diuiditur in quatuor capita. Etiam potest stare prior positio, scilicet quòd statim in prima eruptione aquarum de fonte diuidatur in quatuor capita: & tunc exponetur sic litera concordando obiectiones factas. *Fluuius.* idest, fons magnus, qui vocatur fluuius; quia tantæ aquæ simul de eo egrediuntur, vt quatuor flumina faciant. *Egrediebatur.* idest, erumpebat; & hoc fontibus conuenit. *Ad irrigandum paradisum.* non quòd illa aqua existens vnus fluuius irriget paradisum, sed quòd ille fons erumpit, vt de aqua eius irrigetur paradisus, quando tamen paradisus irrigatur quatuor flumina sunt. ¶ Et ista expositio non repugnat positioni Isidori, & Basilij, quia dato quòd cadant ista quatuor flumina distincte de paradiso, tamen ad radices paradisi faciunt magnos lacus totam paradisi terram ambientes, vt ex nulla parte paradisus adibilis sit, & rursus ex illis lacubus in quatuor capita distinguuntur.

Quæst. 14. ¶ Ex superioribus dictis de arboribus, & de fluuijs patet, quòd non est intelligendum, quòd paradisus terrestris vsque ad globum lunarem pertingat: vt videntur sonare verba Strabi, & Rabani. ¶ Sed dicendum est, quòd vocant orbem lunarem principium tertiæ regionis aereæ, quæ est vltra medium intersticium, in quo fiunt impressiones Meteo. scilicet pluuia, fulgura, grando, nix, & cometæ. Et ratio translationis est; quia sicut vltra superficiem primam concauam orbis lunaris omnia clara sunt, & sine turbatione; ita suo modo in tertia regione aeris cuncta tranquilla sunt, licet non simpliciter, tamen in comparatione illius partis ad hęc inferiora, in quibus maxime est turbatio, generatio, & corruptio. Et patet hoc; quia si diceremus, quòd paradisus accedebat ad lunarem globum, necesse esset, quòd staret in media regione ignis; sed hoc non conuenit aliquo modo: quia in igne nihil viuere potest, quomodo ergo Elias, & Henoch ibi viuunt? Et etiam quomodo arbores esse possunt ibi, & flumina, quia cuncta voracitas ignis consumeret? Et si dicas ille ignis non comburit, falsum est, quia omnis ignis calidus est, & patet de illo igne in sua sphera, quia quomodo posset aliter aerem propinquum conuertere in substantiam suam calefaciendo, & humiditatem aeream desiccando, vt vult tota naturalis scientia? Et si dicas, quòd ista fiunt per miraculum, quòd ille ignis non comburat, cum sit calidus; hoc non valet, quia nunquàm est ponenda miraculosa operatio sine necessitate, idest si aliqua res, quæ fit, potest reduci in causas naturales, nunquàm debemus recurrere ad miraculum; quia Deus, & Natura, nihil faciunt frustra; vt patet per Aristot. primo Polyticorum, cap. primo, & primo Cœli. ¶ Item quia tolleretur omnis certitudo; quia quandocunque aliqua res fieret, quæ naturaliter fieri posset, attribueremus miraculo, & sic nihil sciremus vtrum Deus, vel natura hoc egerit, & consequēter regula data de canonizatione sanctorum per miracula nihil valeret, scilicet quòd sancti canonizari debent, qui miracula faciunt, quæ naturaliter fieri non possent. Nec sciremus quando gratias Deo dare deberemus pro specialibus beneficiis. ¶ Item quia res conditas Deus sic ministrat, vt eas proprios motus agere sinat. vt ait Augusti. super Gen. ad literam. ¶ Si ergo aliquando contra rerum inclinationes Deus volens operatus est: non tamen semper: ideo non est ponendum esse continuum, & perpetuum miraculum; esset autem hoc in paradiso terrestri, si diceremus, eam esse in regione ignis. ¶ Ita hoc manifeste falsum est; quia repugnat sacrę scripturę. dicitur enim infra 3. c. quòd eiecit Deus Adam, & Euam de paradiso, & collocauit ante paradisum Cherubin, & gladium flammeum ad custodiam ligni vitæ. Si autem paradisus stetisset in media regione ignis, quomodo collocasset Deus ibi gladium flammeū, quia ibi iam stabat ignis? ¶ Item si in igne fuisset paradisus, non posuisset Deus custodiam propter lignum vitæ: quia nullus homo per ignem intrare posset, vel auderet. ¶ Item quia cōiter dicitur, quòd in circuitu paradisi est murus igneus pertingens vsq; ad cœlos. Si autem in regione ignis esset paradisus, non esset ibi igneus murus, sed totus locus intra igne plenus esset, ne daretur vacuitas. ¶ Item adhuc dato quòd miraculose ille ignis non combureret, non poterant ibi viuere Adam, & sequentes, & nunc Elias, & Henoch, nisi daretur vltra aliud miraculum, scilicet quia animalia non possunt viuere, nisi habeant aerem, in quo respirent exceptis piscibus, qui habent branchias, & sunt alterius complexionis; ideo homo moritur, si intrauerit aqua in ventrem: non quia frigida est, quia etiam in aqua calida, vel valde tepida homo suffocabitur, sed quia respirare non potest. Si autem esset paradisus in ignea regione, non esset ibi aer: quo illi homines respirarent; oportebat ergo ponere aliud remedium. ¶ Item & fortius, quia dato quòd isti dicerēt gladium flammeum esse igneam regionem, in qua paradisus erat, non potest stare: quia iste gladius flammeus fuit positus post expulsionem primorum parentū de paradiso: vt patet infra 3. c. Sed post eiectionem eorum non fuit eleuata illa terra ad altiorem locum, quàm erat tempore Adæ, cum erat in paradiso; ergo si a principio suę creationis, vel formationis non fuit paradisus in medio regionis igneæ, nec post est.

¶ *Nomen vni Physon.* idest vnus fluuius vocatur Physon, & dicitur Physon, quasi mutatio oris, quia faciem suam, idest apparentiam mutat in tribus, scilicet in colore, quia alicubi clarus, alicubi turbidus; in quātitate, quia alicubi diffusus, alicubi strictus, & sensu; quia alicubi frigidus, alicubi calidus. ¶ Vel dicitur Physon, idest abundantia, quia piscibus abundat, vel quia terram, per quam transit, abundantem facit. ¶ Iste fluuius vocatur Ganges in India a Gangeto rege terræ Eufiath: sicut dicitur Tiberis fluuius Romanus a Tiberino rege, qui in eo suffocatus est, qui ante Albula fluuius dicebatur, de quo Ouidius 2. Fastorum. Et est maximus inter omnia flumina Indię: habet in latitudine aliquando quinquaginta stadia, in altitudine autem viginti, vt patet 13. de Proprietatibus rerum. ¶ Secundum quòd ait Paulus Orosius cronotistarum optimus libro primo de Ormesta mundi, Asia ad mediam frontem orientis habet in Oceano orientali hostia fluminis Gangis, a sinistra contra Eurum habet promontorium Caligardamana, & insulam Taprobane, ex qua Oceanus Indicus vocari incipit; a parte dextra, scilicet septentrionali Quæst. 15.

habet

An paradisus pertingat vsque ad globū lunarem.

Ignis in ꝓpria sphera comburit.

Tex. 32.

habet promontorium Samara in extremitate Thimaui montis, cui subiacent hostia fluminis Orthorogore, a quo Oceanus Sericus incipit. Inter has duas partes India est, in qua sunt gentes 44. absque insula Taprobane, quæ decem ciuitates continet; paradisus enim est vltra Indiam in locis secretissimis, & inadibilibus: vnde flumina de ipsa exeuntia intrant per orientalem partem Indiæ, & aliarum terrarum propinquarum: ita vt gentes illæ fluuiorum capita non cognoscant. *Ipse est, qui circuit omnem terram Heuilath.* aliqui dicunt Eiulath: sed corrupta litera est, quod patet in hebræo, vbi habetur. *haauila*. Est autē Heuilath quædā prouincia Indię in modum insulæ, quæ ab isto flumine circundatur: & est in parte septentrionali Indiæ, & fuit ista terra sic nominata ab Heuila filio Iectan nepote Heber, vt patet infra c. 11. *Vbi nascitur aurum.* idest quòd in illo flumine multum aurum inuenitur: Hoc enim generale est in tota India, quia in ea aurum, & argentum multum inuenitur: sunt enim in terra illa Chryse, & Argyria insulę auro, argentoque refertæ, in quibus montes aurei esse dicuntur, quos Griphes, & leones custodiunt, de quo Isidorus Etymo. 15. Et de terra ista deferebat aurum classis Iran, & Salomonis: & vocatur ista terra ibi Ophir, de quo 3. Regum cap. 9. *Et aurum terræ illius optimum.* In hoc excedit ista terra omnes alias prouincias Indię, q̄ melius aurum in ista est, quàm in alijs. *Ibique inuenitur bdelium.* bdeliū significat duo, vno modo significat arborē aromaticā, alio modo significat lapidem preciosum. Hic autem non potest stare pro arbore, sed pro lapide, quia dicitur. *Inuenitur*. s. inter arenas littorales. Si autem sumeretur pro arbore diceretur, nascitur, vel crescit. Inueniri autem pertinet ad ea, quæ abscondita sunt, vt lapis preciosus latet inter arenas, arbor autem latere non potest. Et accipitur istud vocabulum de hebræo, in quo dicitur. *habedola*. *Et lapis Onychinus*. Dicitur Onichinus ab onix, quod græce vnguem significat, quia ad similitudinem vnguis humani factus est, habens album admixtum rubeo, sicut vnguis. De hoc lapide magis dicemus in Exo. cap. 23. *Et nomen fluuii secundi Gehon*. Iste fluuius vocatur Nilus a nilon, quod est limosum, quia tota aqua sua limosa est, ideo terram multum fęcundat.

Mōtes aurei a leonibus custoditi.

Bdelium.

¶ De origine, & inundatione Nili magis dubitauerunt antiqui sapientes, quàm circa alios fluuios; licet enim ista quatuor flumina de paradiso terrestri oriantur, tamen Tigris, & Eufrates fontem originis in Armenia habere videntur. De Gange aliquod etiam manifestius signum videtur. De Nilo autem nihil. Vnde Philosophus in lib. de inundatione Nili ait, q̄ origo Nili a cęteris auctoribus non habetur, sed vr̄ nasci de principio littoris maris rubri. De hoc ait Paul. Orosius lib. 1. de Ormesta mundi; Nilus de littore incipiētis maris rubri videtur emergere in loco, q̄ dicitur Mosilon emporium; deinde diu ad occasum profluens facit insulam nomine Meroem in medio sui, aqua vocatur clima Diameroes; nouissime ad septentrionem inflexus tempestiuis auctus incremētis plana Aegypti rigat. Hunc aliqui auctores ferunt non procul ab Athlante habere fontem, & continuo arenis mergi, & interiecto breui spacio vastissimo lacu exundare, atque hinc iuxta Oceanum contra orientem labi per Aethiopica deserta, rursusq; inflexum ad sinistram ad Aegyptum descendere. ¶ De ortu huius fluminis dicit Seneca lib. 5. de naturalibus quęstionibus, quòd Nero Imperator misit duos centuriones ad inquirendum caput, & iuerunt ad regem Aethiopię, qui eos cōmēdauit alijs regibus, per quorum regna Nilus fluebat. Cūque multum ascendissent venerunt ad quosdam populos, apud quos erant magni lacus Nili herbosi, quæ nauigio transfretari non poterant, de quibus omnes desperabant posse vltra procedere: & nec ipsi incolæ terræ sciebant vtrū lacus ille ibi inciperent, vel aliunde in eas aqua deflueret; viderunt tamen in aqua duas petras magnas esse, apud quas fortius aqua ebuliebat, hoc autem comperto reuersi sunt. ¶ Concludit ibi Seneca, q̄ sub terræ superficie terra limosa est, & humiditatibus plena, quæ in vnum concurrentes locum magnos lacus efficiunt, de quibus cum impetu fluuij manant: & ita omnium fluuiorum origines asserit. ¶ Constat autem ista falsa esse: quia contra sacram scripturam. Sed isti plus cognoscere non valuerunt iudicio naturali. Illi autem lacus, quos centuriones viderunt, sunt loca, in quibus Nilus a terra absorptus erumpit; multotiens enim a terra absorbetur, & rursus nouis locis terrarum manare videtur.

Quæst. 16. Vnde oriatur Nilus.

Nero misit Centuriones ad inquirendum Nili caput.

F

Cōfutatur opinio.

G

¶ Item fluuius in Aegypto, & Aethiopia in æstate valde inundat, maxime in principijs, & finibus mensium: vt ait Philosophus in fine 2. Metheororum. Solinus tamen aliter dicit in Polistor. de quo infra dicemus 26. cap. & cum in Aegypto nūquàm pluat, nec ningat, fiunt quidam aluei, per quos aqua deducitur ad totam terram Aegypti in morem ortorum: vt patet Deutero. 11. cap. ¶ Quare autem in æstate aqua abundet, & in hyeme deficiat, quæstio magna inter antiquos fuit. ¶ Arist. autem in lib. de inundatione Nili ponit opiniones antiquorum de hoc. Thales Milesius vnus de septem sapientibus dixit, quòd venti, qui quolibet anno accidebant illo tempore impellebant aquas de vna parte ad aliam, & videbatur aqua in maiori quantitate: licet non esset secundū veritatem. Ista ratio improbatur ibidem, quia aliquo anno, cum mutentur complexiones temporum, nō euenirent illi venti, & non fieret inundatio, sed nunquàm accidit annus, in quo non fieret; ergo non fit ex vento. Etiam quia inundatio, quæ fit cum vento est impetuositas vndarum ad vnam, vel aliam partē: vt in mari. Hic autem non est sic: quia sine impetuositate aqua crescit, & eleuatur tanquàm aliquid de subtus apponeretur. Item idem ventus est in alijs p̄pinquis fluminibus Aethiopiæ, Libiæ, vel Aegypti: sed in nullo alio sic fit. ¶ Diogenes dixit quòd in hyeme desiccatur, & in æstate repletur, sicut quidam putei sunt, qui in æstate replentur, & hyeme non apparent. Ista positio aliquo modo conuenit cū positione Philosophi, vt patebit. ¶ Esiobolus dixit quòd in æstate augetur: quia pluit, & niues hyemis resoluuntur. Sed hoc non valet: quia non poterant esse tantę niues, ex quibus ita incresceret fluuius: maxime quia suppositio est falsa: in Aegypto enim vel Aethiopia nunquàm niues sunt, vel pluuię: quia illæ terræ calidissimæ sunt. ¶ Arist. igitur dicit quòd in alueo fluminis sunt fontes latentes, qui in hyeme clausi sunt, in æstate autem aperiuntur, & faciunt fluuium intumescere.

Quæst. Dubium de Nilo. Cur in æstate abūdet, in hyeme deficiat. Prima opinio.

H

Secunda opinio.

I

Tertia opinio.

Opinio Aristotelis.

K ¶ Notandum tamen quòd licet Nilus in æstate augeatur: non tamen in omni terra, sed in Aegypto solùm, & in Libia: non autem in orientalibus partib. Decursu sui in Asia, vt Paulus Orosius innuit primo lib. de Ormesta mundi, & de Nili ortu, & causis inundationis multa dicemus infra 26. ¶ Hieronymus tamen super Amos dicit, quòd semel in anno Nilus valde exundat, vt totum Aegyptum irriget: & hoc fit diuino miraculo sine aliqua aquæ augmentatione: sed factis magnis aggeribus arenarum ad hostia Nili, quibus intrat in mare, aqua superior retrocedit, & per alueos factos toti terræ Aegypti illabitur. Sed rationabilior videtur positio Aristot, quàm Hierony.

Quæst. Et si Nilus quotannis inūdet, tamen dique.

Hierony. Primo quia si magni cumuli arenarum clauderent introitum aquarum Nili in Oceanum, tunc oporteret tumulos aquarum apud hostia, quibus intrat in medio Oceanum, eleuari valde, vt aqua cogeretur retrocedere, & eleuari in Aegypto, & defluere per alueos ad rigandum. ¶ Sed hoc non est: quia æqualis eleuatio aquæ est vbicunque Nilus intumescit: interdum 12. cubitorum. Interdum 16. & sic variando: vt ait Solinus in Polistor. cap. de Aegypto. Confirmatur, quia cum ista inundatio Nili fiat in tota Aethiopia, & Aegypto per plures quàm ducentas leucas, cum in principio suæ inundationis eleuetur cubitis 16. vel quasi necesse erat apud hostia sua iuxta Oceanum eleuari pluribus, quàm mille cubitis, etiam necesse esset disfluere in terras, & eos totaliter aperiri in magna parte Aegypti: sed nihil horum fit. Et si dicas quòd miraculose fit, vt æqualiter aquæ crescant æqualiter, & miraculose eam Deus impellit ad superiora: ita dicemus quòd miraculose detinetur apud hostia eius iuxta Oceanum: nec oportet ponere aggeres arenarum. ¶ Item si ista inundatio miraculose fieret, nō esset maior, vel minor secundū temporum varietates, cum diuina operatio transcendat regulas naturæ inferioris. Sed videtur manifeste, quòd quando in alijs terris magna siccitas est Nilus minus exundat: vt patet tempore magnæ sterilitatis, quæ fuit in Aegypto, & in terra Chanaam, & vicinis terris, quæ accidit ex siccitate. Item quia si aquæ tempore inundationis Nili non intrarent in Oceanum: sed manerent obstantibus aggeribus arenarū, & refluerēt quod nō est credibile: immo nō est possibile, quòd a principio mundi aliquis homo non viderit: & tunc sciretur manifeste causa inundationis Nili, nec tam dissonæ sententiæ sapientum super hoc vsque hodie positæ fuissent. *Qui circuit totam terram Aethiopiæ.* Non intelligas quod per totam Aethiopiam fluat, sed solū per Aethiopiam Asiaticam. Duæ Aethiopiæ. Sunt enim duæ Aethiopiæ, vna quæ est in Asia coniuncta Aegypto a latere meridiei contra orientem longe porrecta, & per hanc labitur Nilus, & inde in Aegyptum fluit; alia est in Aphrica apud Libiam tendens vsque ad occidentem: & ista magis nota in libris est. Ad hanc nullo modo Nilus transire potest: quia Asia, & Aphrica mediterraneo mari se iunguntur, vbi omnes Asiaticæ aquæ absorbentur, quæ declinant ad occidentem: & ibi Nilus in mari rubro absumitur, vt quidam putant. Sed non est verum, quia inter Asiam, & Aphricam non est per transuersum mare mediterraneum, sed diuiduntur in terra continente. Nam Asia habet Aegyptum inferiorem in parte sui occidentis, & finitur ibi: & statim sequitur Libia contra occidentem, & illa est principium Aphricæ ex parte orientis. Veruntamen sicut isti præsupponunt, & est verum, Nilus fluit in mare mediterraneū, quod est ad latus septentrionale Aphricæ. Nilus autem ambulat per totam istam terram Aethiopiæ, quę deserta est. ¶ Vnde dicit Paulus Orosius quòd Nilus, vt multi auctores volunt, incipit a principio littoris maris rubri, deinde longe contra occasum defluit faciens in medio sui insulam nomine Meroem; rursusque ad septentrionem declinans Aegyptum irrigat. Dicunt enim Nilum apud Athlantem fontem habere, & continuo arenis mergi; deinde interiecto breui spacio vastissimo lacu exundare, & deinde iuxta Oceanum contra oriētem per Aethiopica deserta prolabi. *Nomen vero fluminis tertij Tigris.* Tigris autem lingua Persica sagitta dicitur: quia velox est: & vocatur hebraice. *hidequel.* quod est nomen compositum: & si resoluatur sonat acutum, & velox. *Ipse vadit contra Assyrios.* Assyrij sunt in parte septentrio-

A nali Asię: nam incipiendo a prima orientalium regionum, quæ India est veniendo versus occasum prima regio Aracusia est, deinde Parthia, Assyria, Persida, Media, situ terrarum montuoso vsque ad flumen Tigrin, quod est ad occidentem istarum regionum, habent autem a septentrione montem Caucasum longe porrectum: a meridie autem mari rubro, & sinu Persico terminatur. Cum autem dicitur quòd Tigris vadit contra Assyrios, non est intelligendum quasi veniat de oriente ad occidentem: sed potius ab occidente contra orientem tendit: vel quodammodo contra meridiem: deinde circumflectitur ad occidentem: & tangit latus septentrionale Mesopotamię. *Fluuius autem quartus ipse est Eufrates.* Iste fluuius hebraice *Perath,* dicitur, idest fructificatio: qa loca, per quæ transit fructifera reddit; & tacuit Moyses loca, per quæ trāsibat Eufrates: quia valde nota erant Hebræis; transit enim per medium ciuitatis Babylonicę, & per Caldęam, quę magis propinqua est Iudęæ: & per Mesopotamiam, in qua fuit origo Iudęorum: quia ibi omnes duodecim filij Iacob nati sunt: vt patet infra 30. c. & ibi habitauit Abraham cum patre suo: vt patet infra 11. & Iosue 24. cap. Erant enim patres Iudęorum, scilicet Abraham, & præcedentes de Caldęa: vt patet infra 11. & 12. cap. quia Deus eduxit Abraham de hur Caldęorum: & sic patet Iudith. cap. 5. & transit per confinia terræ promissionis: vt patet infra 15. cap. semini tuo dabam terram hanc a flumine Aegypti vsque ad fluuiū magnū Eufratem.

C ¶ De origine autem istorum fluuiorum a varijs doctoribus varia referuntur. ¶ Ganges nascitur inter Dachas, Carrancas, & Parthienas in monte, qui Oscobares dicitur, qui est quædam pars Caucasi mōtis. ¶ Nilus secundum quosdam, vt vult Philosophus in lib. de inundatione Nili, nascitur in principio littoris maris rubri, secundum alios non longe ab Athlante fontem habet. ¶ Eufrates a radice montis Parthoatre, qui pars est montis Caucasi. ¶ De his Paulus Orosius primo de Ormesta mundi. De Eufrate, & Tigri ait Boetius 5. de conso. metro primo, quod incipit. Rupis Achimeniæ quòd de eodem fonte ista duo flumina oriuntur, quorum aquę immediate distinguuntur: ita quòd Tigris tendit magis ad orientē contra Assyrios; Eufrates autē cōtra Caldęos. ¶ Sed dicendum ad hæc, quòd est de eis, sicut est de multis fluminibus, quæ in vna parte terrarū fontem habent; deinde subterraneo meatu labentia ad aliam partem terræ nouiter erumpere videntur. Sic enim ponit Seneca lib. 5. de quęstionibus naturalibus. De Alfeo flumine Siciliæ, qui a terra absorbetur. Deinde in Græcia renascitur, quod patet: quia si palea, vel virgæ supernatantes in Sicilia iaciantur in Alfeo in Gręcia ad locum, vbi oriri videtur, ista inueniuntur: vel potius econtrario: quia in Gręcia est caput Alfei, & Arethusę: & per subterraneos meatus sub vasta profunditate maris labentes in Sicilia oriuntur rursus. De hoc etiam Ouidius Methamor. lib. 5. in fine. ¶ Dicendum ergo erit, quòd ista quatuor flumina de paradiso primam originem habentia longo tractu terrarum frequentius absorbentur. In alijs rursus exundantia locis: & sic non est negandum, quòd isti auctores famosi asserunt: quia scripturæ sacræ non repugnant. *Tulit ergo Dominus.* Hic ponitur tertium, scilicet hominis in paradiso habitatio; tulit Dominus hominem, quia non fuit formatus in paradiso, sed extra in terra, quæ nunc Iudæa dicitur apud vrbem Hebron octo leucis a Hierusalem. *& posuit eum in paradiso.* ducendo eum de loco, in quo formatus fuerat, vel per se, siue per aliquem Angelum: sicut Abacuc Propheta p verticē capilli ductus est ab Angelo

Quæst. 19. De origine horum fluminum.

Determinatio.

B

D

E

gelo de Iudęa in terram Babylonis, vt daret cibum F Danieli: vt patet Danie. 14. c. *Vt operaretur, & custodiret illum*. Possunt ista verba referri simul ad Deum: & est sensus, vt operaretur, scilicet Deus ipsum hominẽ gratia sua, & beneficijs perficiendo; & custodiret illum, scilicet seruando, ne corrumpentia eum tangerent. Ista enim fuit causa potisima, quare homo in paradiso positus fuit: quia ille erat conueniens locus conseruationi eius sine corruptiuis. ¶ Possunt alio modo ambo verba referri ad hominem, & est sensus, quòd homo positus fuit in paradiso, vt operaretur, idest vt coleret ibi, non ad necessitatem, vel laborem: sed ad exercitium, & recreationem, & custodiret nõ defendendo ab aliquo inuadente, quia nullum tale in statu illo fuisset: sed vt locum illum habitans in eo teneret, & possideret. ¶ Vel potest referri primum G verbum ad hominem, & secundum ad Deum, scilicet vt operaretur, idest vt homo coleret paradisum. *& custodiret*. scilicet quòd Deus custodiret illum, idest hominem, scilicet conseruando eum in loco illo, ne a corruptiuis lęderetur. *pręcepit ei dicens*. Deus dedit præceptum homini propter duo; primo vt homo se Deo subditum esse cognosceret, secundo, vt in exercitatione præcepti magis mereretur.

An necessarium fuerit dare pceptum affirmat uũ in statu innocentiæ homini, vt comederet.

¶ *Ex omni ligno paradisi comede*. Istud præceptum affirmatiuum de comestione fructuum obligabat: quia natura animalis conseruatur per cibum, & quia in paradiso stans homo in statu innocentię nihil peccauerat, nullam pœnam pati deberet, fames autem, & sitis pœnalitates sunt, ideo ibi esse non debebant; quare antequam homo esuriret cibum sumere debebat, H & potum antequam sitiret: quia homo valde perfectus in intellectu poterat cognoscere, antequam adueniret pęnalitas, quòd ei esset necessarium. Fuit ergo necessarium dare homini in paradiso præceptum affirmatiuum, vt comederet: quia ad hoc non inclinabatur, cum non indigeret, indigentia autem est fames, & sitis, quæ ibi non erant. Si autem homo inclinaretur naturaliter ad sumendum cibum, non fuisset imperatum, sicut nunc non datur præceptum ꝙ comedamus: quia sine præcepto nos ad hoc inclinamur. *De ligno autem scientiæ boni, & mali non comedes*. Pręceptum illud negatiuum ad exercitandum in obediẽtia erat: quia natura prona est ad id, quod prohibetur ei: licet in primis parentibus nulla pronitas ad malũ erat ante tentationem, sicut in nobis nunc: quia antequam peccemus, vel tentemur est pronitas, & interius incentiuum ad malum. *In quocumque enim die comederis morte morieris*. idest necessitatem moriendi incurres. Trãslatio Simachi habet mortalis eris, scilicet ꝙ ante erat potens mori, & potens non mori. Nunc autem determinatus ad vnam partem, scilicet quòd necesse fuit eum mori, & hoc est mortalẽ esse. ¶ In trãslatione septuaginta interpretum habetur, morte moriemini: quod intelligitur dictum ad virum, & mulierem. ¶ Et si obijcitur, mulier postea formata est; respondent, quòd hic fit anticipatio: quia ista pręcepta data, quæ posterius poni deberent, prius posita sunt: sed litera hebraica sic habet, vt nostra dicens. *Moriens morieris*. idest ex die, qua comederis, incipiet vitæ fieri continua ad mortem dispositio. *Dixit quoque Deus*. Hic ponitur tertium principale, scilicet liberorum procreatio, & tanguntur duo; primum fęminæ requisitæ ad multiplicationem per generationem creatio, siue formatio; secundo vtriusque matrimonialis vnio ibi. *Dixitque Adam*. Circa primum. *Non est bonum hominem*. idest virum, scilicet Adam esse solum: quia isti creati sunt, vt multiplicarent per generationem, generatio autem sine masculo, & fęmina vnitis non fit naturaliter, ex quo non erat bonũ,

Obiectio remouetur.

idest conueniens intentioni Dei, vel ordini vniuersi hominem esse solum. ¶ Ex hoc refellitur intentio dicentium, quòd vir, & fęmina fuerunt creati coniuncti in lateribus, & postea separati solum. ¶ Sed repugnat literæ etiam, quæ dicit non est bonum hominem, idest virum esse solum: quia tunc solus non erat, cum fęmina etiam formata esset: & si dicas quòd solus erat: quia non habebat fœminam, cum qua posset conuenire ad generationem. ¶ Sed hoc non valet: quia cum vir, & mulier iam formati essent, non erat ratio, quare magis per separationem corporum fœmina efficeretur adiutorium viro, quam vir vxori. *Faciamus ei*. idest viro. *adiutorium simile sibi*. idest fœminam, cum qua posit generare. Dicitur adiutorium simile, quia eiusdem speciei erat vir, & mulier, sicut requiritur in omni generatione vniuoca, qualẽ Deus volebat esse in hominibus. In hebręo habetur, *Faciamus ei adiutorium: quasi contra ipsum*. quia ponitur. *quenegdo*. idest contra ipsum. Et hoc magis explicat, quàm litera nostra: quia in generatione vniuoca non solum requiritur similitudo in specie, sed etiam oppositio in quibusdam qualitatibus, scilicet in conditione sexus: quia duo masculi non generant simul: & ꝙ in vno sit potentia actiua in alio passiua, quia generationes naturales fiunt educendo aliquam formã de potentia materiæ: licet autẽ in generatione cuiuslibet hominis principalis forma, licet anima rationalis non educatur de potentia materiæ, sed creetur: tamen formæ substantiales præcedentes in materia seminali, & dispositiones qualitatiuę educuntur de potentia ad actum, scilicet de potẽtia materiæ per agens: ideo oportet ibi ponere aliquid actiuum: & hoc est virtus formatiua decisa in semine virili, cui coagit virtus solis, & aliorum astrorum. Et hoc est quod dicit Philosophus in 2. Phisicorum, sol & homo generant hominem. Passiuum est semen muliebre: quod recipit actiones sicut materia formas. *formatis igitur Deus cunctis animantibus*. i. postquàm ista omnia formata fuerunt de limo terræ Dominus adduxit ea ad Adam. ¶ Est constructio: igitur cunctis animantibus, & volatilibus formatis Dominus Deus adduxit ea ad Adã.

¶ *De humo cunctis animantibus*. Quomodo dicuntur oĩa animalia formata de humo, idest terra, cum aues, & pisces formati fuerint de aquis? Posset responderi I quòd ly. *Formatis de humo*. refertur ad animantia terrę, idest ad reptilia, siue quadrupedalia, gressibilia, & ista omnia de terra formata sunt, sed non stat bene, quia dicitur. *& vniuersis volatilibus cæli*. quæ necessario referuntur ad formationem de humo. ¶ Ideo videtur dicendum aliter, quòd humus dicitur terra mixta aquæ, quod demonstrat origo vocis. Et ista fuit materia omnium animalium, siue aquatilium, aeriorũ, vel terrestrium: quia dicitur communiter, quòd omnia animalia, & mixta perfecta mixtione componuntur ex quatuor elementis: licet nõ sit æquale de materia cuiuslibet elementi in animali; quia sic impossibile erat viuere; ignis enim omnia cito consumeret, ex illa ergo mixtione aquæ, & terræ producebantur animalia: sed ad hominis formationem, & omnium animalium gressibilium, terra multum pręualebat modica aquę admixtione facta: ideo dicuntur ista de terra producta. In productione auium paucum de terra, & erat de aqua multum: ideo dicuntur de aqua formatę. Idem in generatione piscium, in quibus minus de terra, quàm in alijs: magis autem de aqua crassiori pure conuenienti elemento aquæ. ¶ Raritas autẽ aquę in formatione auium magis conueniebat humiditati, & raritati aereæ. *Adduxit ea ad Adam*. Non est intelligendum: quòd immediate, vt formata sunt adducerentur ad Adam: quia ista omnia

Falsa quorundã ... gatio.

Tex. ...

Quæstio. An omnia animalia fuerint formata de humo.

Respo...

K

nia

nia formata sunt ante Adã, sed adducta sunt ad Adã, postquàm formatus fuit Adam, & ista animalia non erant in paradiso, sed extra in terra: quia paradisus nõ erat locus habitationis eorum: & hoc signat verbum. *adduxit*. Si autem ibi ante fuissent, non adducerentur.

Quæst.21. ¶ Et fuit facta ista adductio voluntate Dei, vt sicut illa sola voluntate creauerat, ita sola volũtate adduxit. Vel forte ministerio Angelorum adducẽtium ea de diuersis partibus terræ: sicut quando venerunt omnia animalia ad arcam Noe. Et non oportuit adduci omnia indiuidua animalium creatorum, sed solum de qualibet specie aliqua indiuidua ad minus masculum, & fœminam, vt videret diuersitates. ¶ Et fuit causa triplex adductionis animalium coram Adam: prima, vt videret qd vocaret ea, vt patet in litera, idest vt ipse ex se imponeret eis nomina, quæcunque vellet: & in hoc significabatur, quòd omnia animalia subijciebantur potestati eius.

Cur adduxit Deus animalia ad Adam.

Quæst.22. ¶ Et de hoc est dubium, vtrum Adam omnibus animantibus nomen imposuerit: & videtur quòd sic, quia ista nominatio fiebat in signum subiectionis: sed omnia animalia & pisces subiecti erant homini: ideo omnibus nomen posuit: patet c. precedenti vbi dicitur; dominamini piscibus maris. ¶ Item quia dicitur infra; Omne quod vocauit Adam animæ viuẽtis, ipsum est nomen eius. ¶ Sed dicitur quòd Adam non imposuit nomina piscibus: sed solum gressibilibus animalibus, & volatilibus. Et ratio est: quia ista animalia quotidie visurus esset, cum habitaret in terra; pisces autem, qui sub aquis latent, non vidit prima ætas, cum cibis talibus non vterẽtur: nec mare ad nauigandum intrarent. Et patet hoc, quia in piscibus non reperiuntur in aliqua lingua, nec etiam in hebrea, in qua ista nominum impositio facta est, nomina ita distincta, sicut in animalibus cęteris: quia nomina piscium anologice sumpta sunt a nominibus animalium, secundum quòd homines cognouerunt pisces varijs temporibus, postquàm nauigare, & piscari cœperunt. ¶ Item quia dicitur supra formatis cunctis animantibus terræ, & volatilibus cœli adduxit ea ad Adam. Hic non ponuntur pisces, & postea subditur ibidem: appellauit Adam nominibus suis cuncta animantia, & vniuersa volatilia, & omnes bestias terræ. Secunda causa huius adductionis fuit, vt videret Adam, quòd in cunctis animantibus non erat aliquod simile ei, quod posset dari ei in adiutorium generationis: & ideo post subiungitur Adæ. *Ante non inueniebatur adiutor similis eius*. ex quo inferebatur, ꝙ oportebat formare adiutoriũ simile ei. ¶ Tertia causa fuit propter cognitionem, vt Adam tunc videret naturas omnium animantium: & cognosceret eorum figuras magnitudines proprietates, & operationes naturales: opera enim Dei perfecta sunt, ideo siue animalia, siue homines in perfectione sua producti sunt.

An Adam imposuerit nomina omnibus animantibus.

Adam non posuit nomina pisci bus.

Secunda causa.

Tertia causa.

Quæst.23. ¶ Perfectio autem in rebus naturalibus viuentibus attẽditur in duobus; primo quòd ipsa res habeat in se determinatam quantitatem, & figuram, & robur, quę conueniunt naturæ suæ: & istę sunt perfectiones indiuiduales, quę conueniunt indiuiduo in se; alia autem est perfectio indiuidui comparati ad speciem secundum quòd indiuiduum agit ad conseruationem naturæ specificæ. Ista autem conseruatio est per successionem indiuiduorum ex generatione: ideo est regula Philosophi, quòd tunc vnaqueque res est perfecta, quando potest sibi similem generare: & ista perfectio aduenit post aliam: quoniam natura primo intendit dare quantitatem determinatam, & robur, deinde potentiam generatiuam ad actum exire, quia prius sunt ea, quæ sunt intra, vel ad se, quàm ea,

Perfectio in rebus naturalibus, attenditur in duobus.

Lib. 2. de Anima. & lib. 4. Meteororum.

A quæ sunt extrinseca: & ad aliud. In animantibus autẽ præter hominem nõ reperitur alia perfectio altioris generis, & ideo dicimus, quòd animalia creata sunt in quantitate debita, & robore, & talia vt possent immediate generare. Homo autem secundum quòd animal est, fuit formatus in istis duabus perfectionibus, ita quòd quantitatis & roboris tanti erat, quanti esse debebat secũdum exigentiã speciei; vnde Adam & Eua nunquàm aliquid creuerunt secundum corpulentiam, vel robur. ¶ Erant etiam tales, qui poterant statim generare: vnde in die, qua formati sunt, & peccauerunt, exarserunt genitalia membra secundum concupiscentiam veneream, quod solum fit in potentibus generare. ¶ Et sicut primus homo erat

B perfectus in istis duobus, ita erat perfectus in alia superiori perfectione, scilicet intellectiua: & hoc siue inquantum ipse intelligens erat, siue inquantum principium erat reducendi alios ad intelligere: cum enim homo, & cætera animalia in qualibet potentia, quam habebant, perfecta creata fuerunt, ita & homo in qualibet potentia; sed intellectus est potentia nobilior in homine, ergo etiam in illa perfectus fuit a formatione sua: alias homo cunctis animalibus infelicior esset. Intellectus autem perficitur, cum sua potentialitas reducitur ad actum: est autem naturaliter intellectus in potẽtia ad ea, quorum principia in actu habet, scilicet ad omnia entia naturalia: ad supernaturalia autem non est homo in potẽtia naturaliter, sed

C solum quando Deus ei dat aliquam capacitatem eorum ex gratia. Oportet ergo necessario dicere quòd Adam cognouit omnia naturalia, scilicet omnia corpora mutabilia cum suis proprietatibus: & sic omnem Philosophiam, Astrologiam, & cæteras Mathematicas perfectissime cognouit.

¶ Nec aliquis homo ita naturaliter cognoscere potuit, quantumcunque perfectus esset, sicut ipse cognouit. Salomon autem si dicatur sapientior Adam: tamen a Deo specialiter recepit, & non studio inuestigatiuo, vel per doctrinam. Et forte non esset error dicere, quòd Adam sapientior fuit Salomone: & si arguatur: quia dicitur 3. Reg. 3. cap. quòd Deus fecit Salomonem sapientiorem omnibus, qui præcesserunt eum: & qui post eum futuri sunt, non militat

An Adam fuerit sapiẽtior Salomone.

D contra, quia, omnis, non distribuit semper vniuersaliter in sacra scriptura: & patet, quia manifestum est: quia Apostoli sapientiores fuerunt Salomone. Intelligẽda est ergo illa auctoritas de sapientibus per laborem humanũ, inter quos nullus Salomoni æquiparatus est. ¶ Ista autẽ perfectio erat necessaria Adæ: quia potentiam intellectiuam habebat, in qua perfici debebat, sicut in alijs potentijs: etiã quia sicut animalia primo formata fuerunt principia omnium sequentium per generationem. Ita homo primus intelligens principium esse debebat, intelligendo omnium aliorum hominum per doctrinam, reducendo eos ad actualiter esse intelligentes, sicut magister facit discipulo. *Omne enim, quod vocauit Adam animæ viuentis, ipsum est nomen eius*. idest omne nomen, quod im-

E posuit Adam rebus, hoc fuit nomen earum, quasi dicat; quia nullum aliud habebant. Deus enim non imposuit nomina animalibus, nec alijs rebus pręter sex, quas diximus precedenti c. & hoc est referendo ad primam ætatem, & partem secundæ.

¶ Si aliquis diceret, quomodo vocata sunt animalia, vel aues? Respondet litera, quòd nomina, quæ imposuit eis Adam, ipsa sunt nomina eorum: vel potest referri ad tempus, quo Moyses ita scribebat; & est sensus qualiter Adam vocauit animalia, & aues, taliter nunc vocantur, scilicet in lingua nostra hebrea: & ex hoc patet, quòd in lingua hebræa fuit facta impositio nominum:

Quæst.24.

nominum: non enim poteſt dici, quòd intelligatur hoc de aliquo idiomate dato in cõfuſione ędificationis Babylonicę: quia ante erat terra labij vnius, i. vnius idiomatis: vt patet infra 11. cap. diuiſa fuit ibi, & ſic non manſit illa lingua prior apud illos, in quibus idiomata diuiſa ſunt; lingua autem illa prior eſt, quę fuit ab origine rerum, & iſta eſt hebraica, quod patet ex interpretationibus nominum propriorum, quę poſuit Adam. Nam vocauit vxorem ſuam Euam, vel Hauam magis proprie, vt in hebręo: & ſubdidit cauſam, quia mater omnium viuentium erat, hoc autem conuenit nomini hebraico, ſcilicet. *Hay.* quod ſignificat vitam ſiue viuentem. *Animæ viuentis*, non eſt intelligendum, quòd ſolum rebus viuentibus imponeret nomen Adam: ſed etiam cũctis rebus naturalibus, quas vidit in arboribus, lapidibus, elementis, & cæteris rebus; principaliter tamẽ animalibus, quia ſunt partes principaliores vniuerſi; Rebus autem artificialibus non impoſuit nomen Adam: quia quotidie res nouę efficiuntur, & nouis nominibus nuncupantur. ¶ Nunc poteſt reſponderi ad rationes probantes quòd Adam impoſuit nomen piſcibus. ¶ Ad primam quando dicitur, quòd nomen imponebatur in ſignum ſubiectionis, ſed omnibus dominaturus erat: ergo, &c. ¶ Reſpondetur quòd non oportebat poni nomina oĩbus rebus ab Adam, ſed ſolum rebus principalioribus: quia ſi illę ſubduntur, & a fortiori res minoris perfectionis, & non valet ratio: quia tunc etiam ſequeretur, quòd cum homo lapidibus, & cunctis alijs rebus dominaretur, quòd ad eum adductæ fuiſſent, vt nominarentur: ſed nõ fuit ſic: quia ſolum dicit litera de rebus animatis; ſed poſtea Adam videns alias res impoſuit eis poſtea nomina. ¶ Ad ſecundam rationem, quando arguitur de litera. *Omne, quod vocauit Adam animæ viuentis, ipſum eſt nomen eius.* ¶ Reſpondetur quòd hoc non obuiat: quia iſta litera non ſonat, quòd Adam impoſuit nomen omni rei viuenti, ſed quòd omne nomen, quod impoſitum fuit ab Adam rebus viuentibus, manet vſque nunc: & eſt nomẽ earum, ſcilicet in lingua hebraica: & hoc verum eſt, etiam ſi Adam ſolum tria nomina animalium impoſuiſſet. *Appellauitque Adam nominibus ſuis cuncta animantia.* id eſt, nominibus cuilibet ſpeciei appropriatis: quia Adam cognoſcebat proprietates animalium, & ſecundũm has imponebat eis nomina, vt non ſolum cognitionem haberemus de rebus pręſentibus per viſum, ſed etiam de rebus abſentibus per nomen quod imponitur, & inter homines collocutio eſſet de his rebus: quæ ſine impoſitione nominis non fiebat. Et dicit hic cuncta animantia, ſcilicet quæ ante Adam inducta ſunt, quę explicantur immediate, ſcilicet volucres cœli, & beſtiæ terræ. *Adæ vero non inueniebatur.* Hic repetitur cauſa formationis mulieris, ſcilicet ꝙ in alijs animalibus nõ reperiebatur adiutor ſimilis Adæ, ſcilicet in eadẽ ſpecie, vt poſſent ambo liberos procreare. *Immiſit ergo Dominus ſoporem in Adam.* non fuit iſte ſomnus ex cauſa naturali: quia ſolet accidere ſomnus ex labore, vel ex repletione cibi, & potius, vt non poſſit repletis venis aſcẽdere ſpiritus motiuus multiplicatus de corde per venas ad cerebrum; & tunc membra ceſſant a motu, & ſenſu; vel ex magno frigore, vel ex tenebris; iſta enim faciunt dormire: & aliquando morbi, vt lethargia. Nihil autem horum adhuc erat in Adam, vt patet intuenti, quia nondum comederat, cum eſſet hoc parum poſt ſuam formationem, non laborauerat, non erat in tenebris, nec frigore, vel morbo: & hoc ſignificat litera, cum dicit. *Immiſit Dominus ſoporem.* ſcilicet ſupernaturaliter: & hoc, vt de latere viri dormientis ſumeretur coſta, ex qua fieret mulier. Et

Cur rebus artificialibus nomẽ Adam nõ poſuerit.

Ex ꝓprietatibus in animalibus cognitis Adam eis nomina impoſuit.

F non fuit hoc, vt Adam non ſentiret dolorem abſtrahendo coſtam: quia nullus dolor fuit in abſtrahendo: quia dato quòd Adam non dormiret, tunc non ſenſiſſet dolorem, quia hoc ſupernaturaliter fiebat. ¶ Et patet, quia ſi dolor eſſe deberet in abſtractione coſtæ, ſicut nunc in aliquo homine eſſet abſtrahendo vnam coſtam, nullus ſomnus tam validus eſſet, etiam in multum lethargicis, qui faceret non ſentire. Sed fuit iſte ſopor in figura Chriſti, de cuius latere in cruce dormiẽtis ſponſa ſua eccleſia formaretur, recipiendo ſacramentum redemptionis, & ablutionis in ſanguine, & aqua: quia per ſanguinem facta eſt redemptio, & in aqua ſacramenta ablutiua, vt baptiſmus ſumpſerunt exordium. *Tulit vnam de coſtis eius.* erat
G enim Adam raptus in ecſtaſi, ſcilicet non vtens ſenſibus corporeis magis abſtractus, quàm dormiens. Et dicũt eum interfuiſſe curię ſupernorum, vidiſſe multa, & prophetaſſe de diluuio, multiſque alijs: & interim coſta ablata eſt.

¶ Sed dicet aliquis hoc eſſe incõueniẽs, ꝗa aut illa coſta ablata erat ſuꝑflua, aut neceſſaria; ſi ſuꝑflua, ergo homo ante erat monſtruoſus, ſicut ꝗ ſenos digitos in manib⁹, vel pedibus tenẽt: ſi aũt erat neceſſaria, tũc mãſit homo imperfectus. ¶ Dicendũ ꝙ illa coſta aliquo modo erat ſuperflua, aliquo modo neceſſaria; ſicut dicimus quòd ſemen eſt ſuperfluum ratione indiuidui, ſed eſt neceſſariũ reſpectu ſpeciei. Illa enim dicuntur neceſſaria indiuiduo, quæcunque faciunt ad eius conſeruationem in eſſe proprio, & ſic ſemen nõ
H eſt neceſſarium, quia materia ſeminalis nunquam tranſit in ſubſtantiã rei habentis: immo ſi non emittatur per coitum, vel alias putrefit, & gignit magnos morbos, quare oportet habentes propoſitum caſtitatis conſeruandę abſtinere a multitudine ciborum generantium materiam ſeminalem: & quia non poteſt euitari, quin aliq̃d generetur, laborare oportet, vt per labores in ſudorem emittatur, vel aliàs conſumatur. Eſt tamen ſemen neceſſarium ad conſeruationem ſpeciei; indiuiduum enim non ſolum intendit conſeruare ſe ipſum, ſed etiam ſpeciem, quæ non poteſt conſeruari ſine ſemine: ideo ſemen nõ eſt ſuperfluum, nec monſtruoſum in indiuiduo: licet indiuiduo neceſſarium non ſit. Ita dicendum de coſta, ꝙ
I illa coſta erat ſuperflua reſpectu Adæ, erat tamen neceſſaria reſpectu formationis Euæ: quia ipſe totius humani generis vnicum principium eſſe debebat: nec propter hoc vocabitur monſtruoſa, ſicut ſemen non dicitur monſtruoſum, vel ſuperfluum. *Et repleuit carnem pro ea.* ideſt locum illum, de quo coſta extracta fuerat repleuit Deus carne, ne maneret aliquid vacuum, vel deficiens. ¶ Ex hoc eliditur opinio quorundam dicentium, quòd Deus in vno latere Adæ poſuit coſtas ingeminatas, ideſt vnã ſuper aliam, & ſecũdum hoc ille locus eſſet magis tumens, quàm alia loca: & deinde ablata illa coſta maneret ęqualis alijs locis, & non oporteret replere locum illum carne: quia repletio dicit vacuitatem. Si ergo carne reple-
K tus fuit locus, aliqua vacuitas manebat ibi: ſed non eſſet vacuitas manente coſta alia in eodem loco ęquali cæteris remanentibus, quæ fuerat ſub priori ablata, ergo non erant duæ coſtæ ſuppoſitæ, ſed vna, & illa ablata fuit, & locus materia remãſit vacuus, donec carne repleretur. *Et ædificauit coſtam, quam tulerat in mulierẽ.* ideſt de illa coſta fecit mulierem, quia illa coſta cum carne ſumpta fuit: & de parte carnis partes carneæ factæ ſunt, de parte oſſis omnes partes oſſeæ.

¶ Et dicitur ędificaſſe: quia illa coſta erat vt materia rudis, de qua fit domus, in qua per variam diſpoſitionem artificis inducitur forma domus: ſic illa coſta erat materia rudis, & per actionem Dei formata fuit

Cur mulieres in parte inferiori sunt crassiores hominibus, in superiori econtra.

fuit in figura mulieris. ¶ Nicolaus vult hoc esse propter similitudinem ad ædificia, in quibus partes inferiores sunt grosſiores; superiores autem sunt graciliores, ne totum simul ruat; sic mulieres in parte inferiori, scilicet in natibus grossæ, & amplæ sunt; in parte autem superiori, scilicet in pectore, vel dorso graciles; & hoc fit ex paruitate callidi digerentis; callidum enim eleuat; cum ergo in mulieribus modicum sit de callido eleuante maior pars nutrimenti cadit ad partes inferiores. In viro autem contrario modo est, quia abundat callor eleuans; ideo maior pars ad pectora, & dorsum ascendit, quare ibi grosſior est vir, quàm in natibus.

Quæst. 27. Cur mulier formata fuit de costa.

¶ De costa autem fœmina formata fuit, quia costa adhæret cordi; vt notaretur quòd vir vxorem valde amare deberet. Sic enim ait Apostolus ad Ephes. 5. cap. Ita uiri diligere debent uxores suas, sicut corpora sua; qui suam uxorem diligit, & seipsum diligit. Nemo enim unquàm carnem suam odio habuit, sed nutrit, & fouet, sicut Christus Ecclesiam. ¶ Si autem de pedibus formasset, ancilla uiri uideretur; sicut apud Persas uxor in ancillam accipitur; ut patet 8. Ethic. Sed iste principatus tyrannicus est; ut ibidem patet; & etiam in primo Politicor. ubi probat Philosophus, quòd mulier pertinet ad communicationem primam, quæ est naturalis, & liberorum procreatiua, & non ad secundam, scilicet seruilem, in qua seruitus est, quia natura facit unum ad unum, non unum ad plura, quemadmodum artifices Delphicum gladium pro paupere. ¶ Si autem de capite sumpta fuisset, domina uideretur, quemadmodum in quibusdam prouincijs fœminæ, si in hæreditate succedant uiris dominantur; ista autem pessima oligarchia est; ut patet 8. Ethic. & 2. Politicorum.

Cap. 10. Cap. [illegible]

Cap. 10.

Quæst. 28. Quomodo ex parua costa potuit fieri magna mulier. Prima opinio.

¶ De formatione autem mulieris de costa dubium est; quia costa uiri paruæ quantitatis est, nec poterat fieri corpus mulieris de illa costa nulla mutatione facta in costa. ¶ Dicunt ergo aliqui, quòd fuit facta formatio per additionem alterius materiæ, scilicet de terra, uel aere, siue alia ratio horum est; quia alias mulier fuisset ualde paruæ quantitatis. ¶ Et etiam inducunt simile de multiplicatione panum; ut patet Ioan. 6. cap. quia uidetur ibi uelle Aug. quòd per additionem materiæ illud factum fuerit, dicens; Ille in manibus suis multiplicauit quinque panes, qui de paucis granis creat segetes; de segetibus autem manifestum est, quòd per additionem materiæ procreentur, quia recipitur humidum nutrimentale ab extra; & digeritur, transitque in substantiam segetum. ¶ Alij dicunt, quòd ista formatio fuit facta per multiplicationem sine aliqua extrinseca adiunctione; quia sicut Deus de nihilo cuncta creauit in suis debitis magnitudinibus, ita de parua magnitudine, sine aliqua additione potest fieri maior quantitas; & non fiet, sicut in segetibus per intus susceptionem, sed idem paruum intra seipsum maius faciendo, sine aliqua ratificatione materiæ, ut corpus mulieris solidum esset. ¶ Si autem illa quantitas costæ rarefieret ad tantam magnitudinem, in quanta fuit mulier formata, ualde rara substantia esset, quæ nullo modo conueniret ueritati corporis humani; esset enim talis raritas propinqua raritati aereæ, uel igneæ. *Dixitque Adam*. Hic ponitur secundum; scilicet matrimonialis unio. *Hæc nunc caro*. Adam soporatus non uidit, nec sensit ablatam ab eo costam, & inde formatam mulierem; sed Deo reuelante ei in ecstasi cognouit, sicut multa alia prophetica. *Hic nunc*. in hebræo dicitur. *Ista vice caro de carne mea*. idest, in alijs uicibus, cum accedebam ad alia animalia, non inueniebam carnem de carne mea; sed ista uice dedisti mihi fœminam de carne mea, & ossibus meis. Et ex hoc coguntur Iudæi confiteri, quòd asina est nouerca eorum, cum Adam pater eorum eam carnaliter cognouerit; ut ipsi dicunt. Omnis autem homo abominatur tam detestabilia uitia in primo parente ponere. ¶ Habetur etiam in Talmud Iudæorum, quòd ante creationem Euę Adam habuit aliam uxorem nomine Lilis primam; & istam habuit centum, & triginta annis, quibus fuit excommunicatus pro comestione ligni uetiti; & in toto illo tempore genuit ex ea dæmones. Istud autem imposſibile est, cum dæmones sint substantiæ spirituales; sed cogentur in hoc Iudæi dicere dęmones fratres suos ex eodē patre esse. *Caro de carne mea*. Quia non solum fuit assumpta costa de Adam, sed etiam caro adhærens; *Vocabitur virago; quia de viro sumpta est*. Mulier accepit hic nomen uiri, quia facta est de carne uiri, sed istud nomen, uirago, non conuenit proposito, quia uirago dicitur, quæ robusta est, ut uir, sed non quæ de uiro sumpta sit. Si autem lingua latina tale nomen reciperet, melius uocaretur uira, quàm uirago. In hebræo autem reperitur conueniens nomen; quia uir uocatur, is, mulier autem uocatur, issa. *Quamobrem relinquet homo patrem, & matrem*. Ista sunt uerba conuenientia ad primam matrimonij institutionem; sed quomodo dicitur, ꝙ Deus instituit matrimonium, cum Adam protulerit hic uerba institutionis? Respondetur, ꝙ Deus dicitur instituisse; quia nouit intellectum, & uoluntatem Adæ ad intelligendum, & dicendum ista; quæ autem Prophetæ dicunt, Deus dicitur illa dicere; ut patet 2. Petri, cap. 1. Vel pōt dici, ꝙ Deus dixit hoc; quia ita dixit Christus, Matth. 19. cap. Non legistis; quia qui fecit ab initio masculū, & fœminam fecit eos? & dixit, Propter hoc dimittet homo patrem, & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carne una. Et ita patet ꝙ Deus hoc dixit, & ipse instituit matrimoniū, & non Adam. ¶ Sed tūc dicetur, qūo stat, qa hic dr̄, ꝙ Adam dixit ea? Dici pōt, ꝙ q̄dam pars horū uerborū fuit ab Adā dicta, & alia a Deo. Illud enim primū, s. hęc nūc caro de carne mea; & os de ossibus meis. Hæc enim uerba sunt Adæ, & nō potuerūt esse Dei; qa Deus non hēt carnē, & ossa; qa Deus spiritus est. Ioā. 4. c. & spiritus nō hēt carnē, & ossa; sicut Christus dixit Luc. 24. c. Vnde non poterat esse Eua de carne eius; sed dixit hoc Adā, de cuius carnibus, & ossib⁹ fuit Eua. Verba aūt sequētia sūt Dei, s. Propter hāc dimittet hō patrē, & matrē, & adhęrebit uxori suę, & erūt duo in carne una; qa ista uerba poterāt cōuenire Deo ad institutionē matrimonij. Et hoc ur̄ apparere ex uerbis Christi, Matt. 19. c. Vbi nō ponitur ista particula, Hęc nūc caro de carne mea; sed uerba sequētia, s. Propter hāc dimittet homo patrē, & matrē, &c. Et tūc dicetur, ꝙ licet uideatur idem cōtextus cōtinuus, cū dr̄; hęc nūc caro de carne mea; usq; ad finē, nō est, sed ibi, Quāobrem dimittet homo; sunt uerba Dei; & est iste sensus multū cōueniens; & concordabūtur sic scripturę. ¶ Alio modo potest intelligi, ꝙ Deus hoc dixit, & etiam Adam, sed Deus dixit illud prius, deinde Adam; & hic non fit mentio, nisi quomodo illud dixit Adam; & Matth. 19. cap. Non ponitur, nisi quomodo dixerit illud Deus; & quia alia verba conueniunt Deo, alia Adæ, aliter ponuntur hic, & aliter ibi; quia hic dicitur; Hæc nunc caro de carne mea; & sic vsque ad finem; & Matth. 19. Tollitur principium, & dicitur; Propter hanc, vel propter hoc dimittet homo patrem, &c. Et tunc esset sic ordo in dicendo, quòd Adam statim visa Eua diceret, Hæc nunc est caro de carne mea, & os de ossibus meis; & vocabitur virago, quia de viro sumpta est, quo dicto Deus adiecerit, quasi dicendo Adam

Secunda opinio.

Quis instituerit matrimoniū.

F quid esset mulier, & qualiter cum ea se haberet vir; Propter hanc dimittet homo patrem, & matrem, & cæt. & Adam auditis verbis Dei, quasi approbando ea retulerit eadem; & sic dixit illa Deus, & dixit Adam. ¶ Tertio modo potest intelligi, quòd Adam solus dixisset ea, sicut hic modus literæ videtur innuere. Sed dicitur Matth. 19. cap. quòd Deus ea dixit; quia ipse mouit intellectum Adæ ad cognoscendum istam veritatem, & voluntatem eius ad dicendum eam, sicut fit in Prophetis, vt iam diximus. ¶ Sed dicendum, quòd quicunque horum sensuum teneatur, apud Iudæos tenebatur, quòd Deus ista dixisset; sed patet hoc ex modo arguendi Christi contra Pharisæos tentantes eum; Matth. 19. scilicet; Non legistis? quia qui fecit ab initio G masculum, & fœminam, fecit eos, & dixit; propter hoc dimittet homo patrem, & matrem, & cæt. & tacuerunt statim Pharisæi confusi; & tamen cum Pharisæi essent maleuoli, & tentatores, si non intellexissent scripturam, sicut Christus allegabat eam, repugnassent magis irridendo, quasi insipientem, qui allegaret, quod non erat in scriptura, vel non intelligeret eam, sicut erat intelligenda; & tamen tacuerunt; ideo putauerunt eum verum dicere, & manifeste verum. *Quamobrem*. idest propter vxorem. *Relinquet homo patrem, & matrem*. Non relinquet homo patrem, & matrem, quantum ad amorem, & charitatiuam subuentionem, & obedientiam; sed quantum ad cohabitationem, quia non habitat filius H cum patre, & matre, postquàm accipit vxorem; & per hoc emancipatur filius de patria potestate, quia necesse est iam prouidere domui suæ, & familiæ. Vel designãtur in hoc personæ prohibitæ ad connubium, scilicet filius cum matre, vel patre; cum matre quidem nullo modo propter reuerentiam maternalem; coniugalis enim commixtio æqualitatem dicit, & aliquo modo subiectionem vxoris ad virum; ideo in nullo casu liceret filio contrahere cum matre; quia est contra naturale ius, & omnem inclinationem naturalem bonam; cum sorore autem, vel cæteris pro temporis necessitate contrahere licuit; cum patre autem horribile est dicere; quia intentioni naturæ repugnat, cum omnis concubitus ma- I sculorum inutilis sit ad generationem. Sed prima expositio magis consonat. *Et erunt duo in carne vna*. idest duo, scilicet vir, & vxor coniungentur ad vnam prolis procreationem, miscendo semen.

Quæst. 19.

Erat autem vterque nudus Adam, & Eua, & non erubescebant. Non enim habebant vestes primi parentes in paradiso, quia pulchritudo naturalis maior erat, quàm pulchritudo ornatus in vestibus. Et hoc notat, quòd in vita æterna post resurrectionem vestes non simus habituri; quia vestes propter peccati turpitudinem inuentæ sunt; cessante autem omni culpa, & pœnalitatibus peccati, cessabit vestis; quia caro beatorum fulgebit ibi, sicut Sol. ¶ Dicit autem Iosephus, quòd primi parentes erant adhuc, vt paruuli carentes vsu rationis, K & ideo non erubescebant de sua nuditate. Sic enim pueri faciunt; & quòd arbor scientiæ boni, & mali accelerabat, & acuebat vsum rationis; & quòd gustantes de fructu illius ligni, inceperunt habere vsum recte rationis, erubescentes de sua nuditate. ¶ Sed hoc falsum est, quia homo, & omnia alia opera Dei perfecta creata sunt, ergo in sapientia completa; sicut in quantitate perfecta, & robore, & potentia generandi. ¶ Item patet falsitas, quia lex non datur, nisi capacibus, scilicet habentibus vsum perfectum rationis; sed Deus dederat legem de comedendo, & non comedendo,

An Adam antequàm comederet lignũ vitæ habebat vsum rationis. Cõfutatio opin. Iosephi. Prima ratio. Secũda ratio.

vt supra patet; ergo vsum habebant rationis. ¶ Item si non haberent vsum rectæ rationis, non possent peccare, sed peccauerunt primi parentes eligendo comedere de fructu ligni vetiti, antequàm actualiter comederent; vel incipientes comedere, antequàm fructus ille naturaliter aliquid operaretur; ergo ante esum ligni habebant vsum rationis; alias Deus non videretur eos iuste condemnare. ¶ Item quia Adam ante hoc imposuit nomina omnibus animalibus terræ, & volucribus, vt patet ex ordine literæ, sed istud non fit, nisi ex multa sapientia, ergo habebat iam Adam completum vsum rationis.

Te- tio. Qu- tio.

¶ Dicendum ergo, quòd non erubescere non erat propter ignorantiam, sed ex conditione status, quia in statu originalis iustitiæ non erat aliquis motus deordinatus membri, propter quem erubescerent; quia talis pertinebat ad pœnalitatem, ideo nunquàm fuit quousque peccassent.

De tentatione, & transgreßione Adæ, & Euæ, & maledictione, & eiectione. Cap. III.

SED & serpẽs erat callidior cunctis animãtibus terræ, quę fecerat dominus Deus. Qui dixit ad mulierẽ: cur prępecit vobis Deus, vt non comederetis ex omni ligno paradisi? Cui respũdit mulier. De fructu lignorum, quæ sunt in paradiso vescimur: de fructu vero ligni, quod est in medio paradisi præcepit nobis Deus, ne comederemus, & ne tangeremus illud, ne forte moriamur. Dixit autem serpens ad mulierem: Nequaquàm morte moriemini. Scit enim Deus, quòd in quocunque die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri, & eritis sicut Dij, scientes bonum, & malum. Vidit igitur mulier, quòd bonum esset lignum ad vescendum, & pulchrum oculis, aspectuque delectabile, & tulit de fructu illius, & comedit, deditque viro suo, qui comedit, & aperti sunt oculi amborum. Cumque cognouissent se esse nudos, consuerunt folia ficus, & fecerunt sibi perizomata. Et cum audissent vocem Domini Dei deambulantis in paradiso ad auram post meridiem, abscondit se Adam, & vxor eius a facie Domini Dei in medio ligni paradisi.

Vocauitque Dominus Deus Adam, & dixit ei: Vbi es? qui ait: Vocem tuam Domine audiui in paradiso, & timui, eo quòd nudus essem, & abscondi me. Cui dixit Dominus; Quis enim indicauit tibi, quòd nudus esses,

esses, nisi quòd ex ligno de quo præceperam tibi, ne comederes, comedisti? Dixitque Adam; Mulier, quam dedisti mihi sociam, dedit mihi de ligno, & comedi. Et dixit Dominus Deus ad mulierem; Quare hoc fecisti? Quæ respondit; Serpens decepit me, & comedi. Et ait Dominus ad serpentem; Quia fecisti hoc, maledictus es inter omnia animantia, & bestias terræ: super pectus tuum gradieris, & terram comedes cunctis diebus vitæ tuæ. Inimicitias ponam inter te, & mulierem, & semen tuum, & semen illius: ipsa conteret caput tuum, & tu insidiaberis calcaneo eius. Mulieri quoque dixit; Multiplicabo ærumnas tuas, & conceptus tuos; in dolore paries filios, & sub viri potestate eris, & ipse dominabitur tibi. Adæ verò dixit; Quia audisti vocem vxoris tuæ, & comedisti de ligno, ex quo præceperam tibi, ne comederes, maledicta terra in opere tuo; in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ; spinas, & tribulos germinabit tibi, & comedes herbas terræ. In sudore vultus tui vesceris pane tuo, donec reuertaris in terram, de qua sumptus es; quia puluis es, & in puluerem reuerteris. Et vocauit Adam nomen vxoris suæ Eua, eo quòd mater esset cunctorum viuentium. Fecit quoque Dominus Deus Adæ, & vxori eius tunicas pelliceas, & induit eos, & ait. Ecce Adam quasi vnus ex nobis factus est sciens bonum, & malum. Nunc ergo ne forte mittat manum suam, & sumat etiam de ligno vitæ, & comedat, & viuat in æternum. Emisit eum Dominus Deus de paradiso voluptatis, vt operaretur terram, de qua sumptus est. Eiecitque Adam, & collocauit ante paradisum voluptatis Cherubin, & flammeum gladium, atque versatilem ad custodiendam viam ligni vitæ.

1.Cor.14.

SED & serpens descripta hominis conditione. hic agitur de eius casu, & transgressione; & tanguntur tria, primo transgressio culpæ, secundo inflictio pœnæ ibi. *Et aperti sunt oculi.* Tertio transfusio miseriæ ibi. *Et vocauit Adam.* Circa primum. *Sed & serpens erat callidior.* Hic ponitur conditio tentatoris, scilicet serpentis, in quo Diabolus loquebatur. Ista dicuntur ad demonstrandum veri similitudinem, scilicet quomodo Eua falli potuerit: Et ideo dicit serpentem tentatorem suum callidum esse; quia facilius a sapientibus, quàm ab insipientibus defraudamur; callidus enim sensatum significat siue ad bonum, siue ad malum; & vocatur in hebræo. *Arum.* idest nudus, scilicet quòd serpens erat magis nudus,

A idest acutior in perspicacitate alijs animantibus, sic habetur in hebræo. vbi nos dicimus præcedenti cap. erant nudi, dicitur in hebræo. *Arum.* Et dicitur aliquis habere intellectum nudum, qui subito ea, quæ dicuntur intelligit; qui autem tardus in intelligendo est, intellectum velatum habere dicitur; sicut qui aures coopertas habet, malè audit, qui autē nudas benè.

¶ Ista calliditas, vel sagacitas erat in serpente tam naturaliter, quàm a casu per dæmonis subintrationem; sed magis per dæmonem intra linguam mouentem; & vt communiter dicitur Diabolus in serpente tentauit; non quia hoc ipse elegisset, sed quia non fuit a Deo permissus intrare in aliud animal pulchræ figuræ, ne ita faciliter tentare posset; sed in spē horribili, quam magis fœmina euitaret. ¶ Sed forte dici posset, quòd permisione Dei, & electione dæmonis factum est, vt serpentem intraret, qui cæteris animantibus callidior erat, vt minus ad hoc fœmina aduerteret, faciliusque deciperetur. ¶ Inuidia autem Diaboli peccatum introiuit in vniuersum orbem, per peccatum autem mors; vt habetur Sapien.2.cap. Doluit enim Diabolus se deiectum de gaudijs paradisi videns hominem, qui illam assequuturus erat, si maneret; laborauit ergo, vt hominem ad peccatum detraheret, & perderet vitam æternam. ¶ Et quia sciebat virum prudentiorem, & constantiorem esse timens, ne eius primus conatus incassum esset, fœminam primo aggressus est, apparens in forma serpentis. Subintrauerat enim verum serpentem, vt in eo verba formaret; & vt vult Magister in historijs sco. accepit Diabolus quoddā genus serpētis, quod erecte incedit; & adhuc dicūt, quosdā serpētes directos incedere, quos Pharias vocant, & dicit, ꝙ ille serpens habuit vultum virgineum, vt magis Euæ complaceret. ¶ In Talmud Iudæorum habetur, ꝙ serpēs ille cum Eua coiuit; sed hoc turpisimū dictū est, & natura nō patitur. Sed dicit Aug. quomodo Eua falli potuit; qa vidēs serpentē loqui, ꝙ naturæ insolitū erat; credere debuit aliquam intercidere fraudē. ¶ Respōdet dicēs, ꝙ mulier mirata est; sed qa sciebat oēs creaturas bonas esse, fraudem esse non credidit. ¶ Itē quia nullā ante fraudē viderat, ex qua nunc intelligere potuisset. *Qui dixit ad mulierem.* hic incepit tentatio; & loquebatur serpens nihil intelligens eorum, quæ dicebat, sicut asina Balaam; sed solum erant instrumenta loquutionis. Differt tamen, quia Angelus bonus mouebat linguam asinę Balaam contra ipsum arguendo, quòd male ageret; serpentis autem linguam diabolus mouebat.

Quæst. 1. Vnde calliditas in serpente.

Cur Diabo. Euam potius, q̄ Adam tentauit.

Lib. super Genes. ad lit. & lib. 14. de ciuita. Dei, cap.11.

Quomodo Eua credidit serpenti.

¶ Aliquis autē inquiret, cur Deus permisit hoīem a diabolo tentari, cū ipse sciret eū casurum. ¶ Respōdetur, ꝙ ad hoc multæ apparentiæ inducunt. Primo enim ait Aug. Deus sic res, quas cōdidit administrat, vt eas ꝓprios motus agere sinat. Sicut ergo aliæ res in suis naturalibus ꝓprietatibus operari permittūtur; ita homo in sua arbitrij libertate, de qua Ecclesiastici 16. cap. Deus a principio formauit hominē, & reliqt eū in manu cōsilij sui; & sicut Deus volebat eū ꝑ bonos Angelos ad bonū incitari; ita permittere debuit eū ꝑ malos angelos tētari; maxime qa in statu illo non poterat homo faciliter tentatori succūbere, vnde ait August. 11. sup Gen. ad literā; non mihi vr̄ magnæ laudis futurum fuisse hoīem, si ꝑꝑ eum posset bene viuere: qa nullus male viuere suaderet. ¶ Et licet Deus eum tentari permiserit, & casurū sciret; tamē non ponebat eū in tanto periculo, in quanto nos sumus, cum tentamur; quia non poterat Deus mouere appetitū sensitiuū interius, nec fantasiā, vt aliqd sibi bonū, vel malum appareret; & istud est fortisimum tentatoris genus. ¶ In primis parentibus nihil tale erat: quia nondum deordinata ratione non poterant deordinari

Quæst. 2. Cur Deus permisit hominem tētari quē sciebat cassurum.

partes sensitiuæ, quia hoc ex pœnalitate procedit. ¶Fuit autem causa potissima permissionis pulchritudo vniuersi per ordinationem deordinatorum; patet enim differentia bonorum ex damnatione reproborum. *Cur præcepit vobis Deus.* Diabolus intendebat mulierem ad peccatum inducere: & quia peccatum est voluntaria operatio contra legem, siue diuinam, siue humanam, & quia tūc nulla lex posita erat, nisi quòd non comederent de fructu arboris scientię boni, & mali, ideo conatus fuit diabolus inducere mulierem ad comedendum: & licet alia peccata commiserint primi parentes, s. appetitum honoris indebiti, vel ingratitudinem: tamen omnia illa præponebat diabolus, vt ad comedendum induceret.

Quæst 3. ¶Nec tētauit diabolus in gula, sicut nos tentat: qa nobis præsuadet, vt comedamus, de quo nō oportet: vel quomodo non oportet, &c. mulieri autem primę nō proposuit immediate, ꝙ comederet dicens, comede de fructu ligni scientię boni, & mali; sed quæsiuit quare talis prohibitio facta fuerat. ¶Est autem ratio diuersitatis, quia diabolus incipit tentare ab ea parte, vbi aliquid deordinatū est, vel primo deordinari potest. In nobis autem post lapsum priorum parentum appetitus deordinatus est semp, vel ad delectationes tactus, & gustus, vel ad tristitias, & etiam ad timores, & audacias, & sic de alijs passionibus. Et ista deordinatio est in parte sensitiua: etiam si intellectus, & uoluntas ordinatissimi sint: quia caro concupiscit aduersum spiritum, & spiritus aduersum carnem: vt patet ad Gala. 5. c. Et sensus, & cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua, vt patet infra 8. c. Ideo in nobis semper incipit diabolus inducēdo ad explendum actum appetitus deordinati. In primis autem parentibus nihil deordinatum erat, nec in volūtate, & intellectu, nec in parte sensitiua; sed quia nō poterat appetitus sensitiuus deordinari, nisi deordinaretur ratio, ideo a ratione incepit. Nō erat deordinatus appetitus sensitiuus: quia nec sitis, nec fames, nec aliquid talium illis inerat: ideo frustra diabolus tentasset Euam dicens, comede fructum istius ligni: cū ad illud non inclinaretur appetitus Euę; in nobis autem inclinaretur appetitus gustus per famem, & inordinatum desiderium ad delectabile, quod non oportet: ideo proponit, quòd comedamus de illicito. ¶Incepit autem diabolus, vt moueret rationem ordinatam mulieris ad inordinatum desiderium: & quia homo naturaliter est multum liber, & dominus omniū aliarum rerum, valde repugnat ei seruitus. Est autem seruitus quando alicui non licet facere, quod vult; hoc autem est per præceptum, maximè per negatiuum, quod coarctat imperium volūtatis nostrę. Incepit ergo proponere dęmon quomodo illud præceptū erat valde aggrauatorium, s. ꝙ homo, qui naturaliter dominus erat omnium lignorum, prohiberetur a comestione fructus alicuius eorum. Ex hoc mulier mota fuit quadam elatione, & inclinata ad displicentiam præcepti, & per hoc ad dubitationem de pœna comminata, quod pertinet ad superbos. *Cur præcepit vobis Deus.* idest quare aggrauauit vos Deus, tantum subijciendo in seruitutem, vt non comederitis de fructu? Stulta autem Eua, quæ nō attendit, quòd melius erat subditum esse Deo, quàm in se ipso eleuari, indicauit se in hoc pręcepto fuisse grauatam, quare iugum hoc iudicauit esse abijciendum de fructu vetito comedēdo. *Vt non comederetis ex omni ligno paradisi.* Non debet accipi hoc secundum ęquipollentiam propositionis, quia tunc erit sensus, ꝙ Deus mandauit, ꝙ de nullo ligno paradisi comederet; & hoc non dixit diabolus, quia tunc videret mulier, quòd mentiebatur, & non assentiret dictis eius: sed ista litera nō debet sic habe-

F ri, sed cum negatione pręposita, vt ęquipolleat suo cō tradictorio. Et sic, vt communiter habetur in omnibus biblijs, est sensus, quòd Deus vetuit eis aliquod lignum: *De fructu ligni, quod est in medio paradisi.* idest de fructu ligni scientiæ boni, & mali, qa illud erat in medio paradisi, vt patet præcedenti c. & licet diabolus sciret quæ erat arbor prohibita: tamē noluit explicare, vt mulier eam per se explicaret, & daretur ei occasio plura loquendi, & se ipsam mouendi ad displicentiā, & desiderium comedendi. *Et ne tangeremus illud.* Hoc mulier addidit a se ipsa ad demonstrandum, ꝙ Deus illud grauabat imponendo tam durum præceptum: quia modus displicentium in rebus aliquibus est, cū libenter non ferant, sermonibus exaggerare; Deus autem solum gustum prohibuerat, & non tactum.

G ¶Aliqui tamen dicunt quòd etiam tactum prohibuerat, vt magis elongarentur a gustu: sed nō videtur aliquid tale innui ex litera. Verisimile est enim, quòd si Deus talia mandasset, quòd scripta essent, cum hoc esset vna pars necessaria præcepti. ¶Et non valet ratio, quam adducunt, s. ꝙ prohibuit tactum, vt elongarentur a gustu: quia si Deus sic prohibuisset, tantum peccassent primi parentes in tangendo sicut in gustādo: quia nullum istorum erat malum secundū se, sed quia prohibitum. Comedere enim de fructu ligni nō erant de se peccatum, sed quia Deus vetuerat; ęquale autem est in tangendo; talis autem prohibitio elongatiua ab actu nunquam datur, nisi qn̄ vnum est de se malum, aliud est malum quia prohibitum: vt si prohi-

H beatur alicui, ꝙ non cohabitent mulieribus, ne fornicetur; fornicari autem de se malum est: cohabitare autem mulieribus solum est malum, quia prohibitū: quando autem duo mala ęqualia sunt, nunquā prohibetur vnum, vt elongamur; sed quodlibet eorū ęqualiter propter se. ¶Item quia quādocunque prohibetur vna res, vt elongemur ab alia minus sumus inclinati ad vnam, quàm ad aliam: alias a qualibet earum immediate cauere possemus, vt cum mādatur alicui, ꝙ non videat mulieres, ne exardescat in concupiscentiā earum, facile est sibi non videre mulieres, sed difficile est, cum viderit, non concupiscere. Si autē ęqualiteꝛ difficile esset abstinere a concupiscendo, & a videndo nō mandaretur vnum, vt elōgaremur ab alio.

I Sic autem erat in primis parentibus, quia cū non haberent ante peccatum aliquam deordinationē in appetitu sensitiuo, non magis inclinabantur ad gustandum, quā ad tangendum de vetito. Concluditur ergo ꝙ mulier istud addiderit a se ipsa. *Ne forte moriamur.* Mulier a se addidit fortè, quod est aduerbiū dubitandi, cum Deus assertiue dixisset. Et hoc dicebat, quia per displicentiam mandati diuini deuenerat in dubitationem, vtrum Deus secundū verba, quę prædixerat mortem infligeret. Hoc etiam magnum peccatum fuit dubitare de verbis Dei, cum sint permanētiora omnibus rebus: nec potest euenire aliquid, per quod id, quod Deus proposuit, irritetur: quia cęlum, & terra transibunt, verba autem Dei non transibunt, vt patet Lucę. 21. cap. & ex hoc inducitur, quòd sicut

K hic mulier mutauit sermonem domini, ita mutauit supra dicens; *Nec tangeremus illud. Dixit autem serpens ad mulierem.* idest diabolus per serpentem: quia vidit mulier de morte comminata dubitantem, statim cōstanter asseruit mortem nullo modo pro illo actu secuturam: vt de assertione Dei ad dubitationem mulieris, & deinde ad negationem dæmonis gradatim veniretur. *Nequaquam moriemini.* q. d. Deus dixit hoc, non quia sic futurum esset: sed vt vos arctaret ad nō comedendum. *Scit enim Deus.* Hic subdit causam falsam prohibitionis, & in hoc culpat Deū de inuidia dicēs ꝙ Deus sciebat, ꝙ si comederēt de illo ligno efficerentur

ficerentur sicut Dij; ideo inuidit, & prohibuit comedere. *Quacumque die comederitis ex eo.* idest quocunque tẽpore, s. ꝙ post comestionẽ de fructu illo immediate sequetur, quod dicitur in litera. *Aperientur oculi vestri.* idest intellectus vester erit ad intelligẽdum perspicacior. Vocatur autẽ intellectus oculus æquiuoce; quia vterq; est ad videre, idest iudicare, & nec diabolus loquebatur de oculis corporeis, nec Eua hoc intelligebat, quia corporeos oculos tunc satis claros, & apertos habebant. *Et eritis sicut Dij.* idest, per comestionem de fructu huius ligni eritis, sicut Deus est; ita ꝙ vos videamini esse Dij, & hoc est in sapientia, vt infra subdit. *Scientes bonum, & malum.* Vel potest intelligi, quantum ad alias perfectiones, scilicet potentes, & nulli subiecti, sicut Deus nulli subijcitur. A

Quæst. 5. An Eua credidit se posse fieri Deum.

¶ Et non est intelligendum, ꝙ Eua crederet se potuisse fieri Deum, quia hoc sciebat esse impossibile; nec quòd poterat esse æqualis Deo; quia eadem est impossibilitas, cum Deus infinitus sit; sed credidit se posse habere quandam similitudinem ad Deum, scilicet, quòd sicut Deus nullo alio indigebat; ita ipsi nullo indigerent, & omnia scirent, & essent regula in omnibus, quæ fieri deberent. ¶ Sed in credendo hoc valde fuit stulta mulier, quia nulla arbor talem perfectionem dare poterat; vir autem non credidit aliquid istorum, sed solum comedit, vt mulierem non contristaret; credidit enim, quòd si non comederet de fructu, quem ei mulier præsentabat, ipsa tædio moreretur; vt patet per Magistrum in 2. sententiarum dist. 22. Peccauit ergo Adam ingratus diuinis beneficijs, & amans inordinate vxorem; licet eã nondum carnaliter cognouisset, nec cognoscere desiderasset; debuisset enim magis permittere mori vxorem, quàm contra diuinum præceptum de cibo vetito manducare. B C

Quęst. 6. An Eua ante comestionẽ actualem peccauerit.

¶ Et sciendum est, quòd antequàm mulier gustasset de cibo vetito, multipliciter peccauit; primo in elatione, & displicentia de diuino mandato; secundo de verbis Dei dubitando; tertio immoderate honorem, & excellentiam appetendo; quarto de cibo vetito eligendo comedere. Possent autem ista magis diuidi, & plura assignari peccata; aliqui tamen volunt, quòd non peccauit Eua, donec de cibo vetito actualiter comedit, & probant, quia iustitia originalis fuit ablata propter peccatum, sed nunquàm fuit ablata, donec comedit Eua; ergo ante non peccauit. Patet hoc, quia postquàm consensit, antequàm comedisset, non erubescebat de nuditate sua, quod pertinet ad statum originalis iustitiæ. ¶ Sed oportet dicere, ꝙ ante actualem comestionem Eua peccauit; quia actus exterior non est peccatum, nisi vt dependet ex libera electione voluntatis; & ideo si aliquando actus exterior sine electione voluntatis fiat, non est peccatum, nec meritorium; vt si fiat aliquid per violentiam, uel propter ignorantiam, quæ destruunt rationem uoluntarij. Et si aliquando minor electio de malo fit; etiam si non sequatur actus exterior, peccatum consummatum est, sed mulier antequàm manum extenderet ad lignum, & comederet, deliberauit manum extendere, & comedere, alias non fecisset; ergo ante comestionem peccauit. Et sic ait Augustinus super Gen. ad literam super istud cap. Verbis serpentis mulier non crederet a uera, atque utili re diuinitus se fuisse prohibitam, nisi iam inesset eius menti amor propriæ potestatis, & quædam de se superba præsumptio. Sed non est intelligendum, quòd Augustinus uelit superbiam præcesisse in muliere tentationem serpentis, sed mox ut serpens incepit persuadere mulieri, quædam elatio suborta est, & deceptio, dubitatio, & cætera peccata. D E

Quæst. 7.

¶ Ad argumentum contrarium respõdetur, quod non est necessarium ablatam fuisse iustitiam originalem post peccatum immediate, quia tunc secundum eorum positionem dicendum esset, ꝙ Eua non peccauit in comedendo, quia etiam post comestionem actualem non perdidit originalem iustitiã, donec uir comedit. ¶ Licet enim comederit; tamẽ de nuditate non erubuit, quousque uir etiã comedit. Sed non erubescere ad originalem iustitiam pertinebat. ¶ Et hoc satis est rationabile, qa originalis iustitia est gratia gratis data, quæ bene stat cum peccato mortali, ut donũ prophetiæ, genera linguarum, gratia sanitatum, q̃ oĩa in peccatoribus hominibus s̃m actum sepe reperiuntur; gratia aũt gratum faciens non põt stare cũ peccato mortali. Ideo licet ponatur gratia gratũ faciens côcreata homini, uel ꝙ postea ꝑ aliquos actus materialiter meruerunt; licet non mereamur proprie primam gratiam, dr̃ ꝙ illa immediate perdita fuit, quãdo mulier elegit deliberate cõtra Dei pręceptũ de ligno uetito manducare; & sic de Adam dicetur; sed nõ sentitur ista gratia, cũ perditur; quia est aliquid ualde spirituale, & respectiuum, s. acceptatio diuinæ uoluntatis. Ideo nemo scit, utrum gratiam gratũ faciẽtẽ habeat, nisi ei a Deo reueletur; bene tamen aliquis scit, vtrum odio dignus sit; qa bene scit, se eẽ in peccato mortali, quãdo actualiter eligit agere contra legẽ Dei, & non pęnitet de illo; sed de gratia ignorat, qa dato ꝙ aliquis actualiter cõteratur de malo cõmisso, tamẽ ignorat, si forte agit quantũ dẽt, & iõ certus nõ est. ¶ Et si obijciatur illud Eccle. 9. cap. Nescit homo an odio, uel amore dignus sit; Respõdetur, ꝙ intelligitur de futura beatificatione, uel pœna; quia dato ꝙ aliquis nunc male operetur, nescit, si in bono finiet; & licet aliquis nunc bene operetur, nescit, utrum male finiturus sit. Et hoc demonstratur in litera, cum dicitur; Sed cũcta in futurum reseruantur incerta. ¶ Dicit ergo quòd nullum incõueniens est, quòd gratia gratis data maneat cum peccato mortali; ergo sic dicetur de originali iustitia, quæ erat quædam ordinatio virium inferiorum subiectarum rationi, nec aliquo modo potentium repugnare, donec ratio repugnaret Deo. Contrarium huius, s. repugnantia appetitus sensitiui, nõ est culpa, sed pœna; quia in viris perfectisimis in vita ista est, sicut in B. Paulo, quem valde inquietabat stimulus carnis contra iudicium rectæ rationis, vt patet 2. Cor. 11. In tantum vt clamaret; Infelix ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius? Ad Rom. 7. c.

Gratia gratis data, stat cum peccato mortali, sed nõ gratũ faciẽs.

Dubium, cur statim Eua nõ perdidit iustitiam originalem.

¶ Sed aliquis dicet, cum iustitia originalis haberet aliquid speciale inter alias gratias gratis datas, s. ꝙ propter peccatum tollenda erat, quare non ablata fuit immediate post peccatũ Euæ? ¶ Respondetur, quòd Deus permisit hoc fieri ad tentationem Adæ, quia sicut permisit serpentẽ tentare Euam, ita permisit Euã tentare Adam. Si aũt immediate post peccatum Eua perdidisset iustitiam originalẽ, immediate erubuisset de nuditate, & non iuisset ad virum, sed magis lateret prę verecundia, vt postea factum est; vel si forte iuisset ad virum verecundans, vir expauisset, nec aliquo modo comederet, quare non peccaret. Et patet hoc, quia immediate vt vir comedit, sensit vterque nuditatem, & rebellionem in membris, nec dilata fuit ibi perditio iustitiæ originalis, sicut post peccatum Euæ, quia hic totum peccatum consummatum fuerat, & non in peccato Euæ. *Scientes bonum, & malum.* Non quòd tunc aliquod malum esset, quod scire possent, quia omnia, quæ Deus fecerat, erant valde bona, vt patet supra 1. cap. sed loquitur ex abundantia, dicens; si comederitis de isto ligno scietis bonum, & malum, idest omnia quæcunque sunt, siue bona, siue mala, siue vera, siue falsa, siue necessaria, siue contingentia,

secundum omnes scibilium differentias. *Vidit igitur mulier.* Supra posuit peccata mulieris in interiori electione, hic ponit peccatum in exteriori operatione, *Vidit igitur mulier lignum,* idest, tunc iudicauit esse pulchrum, & desiderabile ad cibũ; ante enim bene videbat pulchritudinem ligni, sed non aliciebatur ad comedendum de eo, quia appetitus non erat deordinatus; nunc autẽ quia ratio deordinata fuerat superbiendo, & dubitando, incepit appetitus deordinari male appetendo, & secundum existimationem male iudicando, sicut patet in illo, qui non est inflammatus appetitu venereo, licet videat pulchras mulieres, & pulchras esse iudicet, non tamen iudicat esse concupiscibiles ad actum venereum; qui autem deordinatus est habens appetitum inflammatum, iudicat pulchras, & conuenientes ad libidinem, *Bonum esset ad vescendum.* In hoc differt iudicium, ꝙ ante habebat, & iudicium, quod nunc in tentatione habet; quia ante iudicabat absolute lignum esse bonum, & suaue; nũc autem iudicabat esse bonum applicando, s. ad cibum illicitum. Hoc autem iudicium non poterat esse in parte sensitiua, nisi primo esset iudicium deprauatum, secundum rationem superiorem, *Et pulchrum oculis, aspectuque delectabile*; videre autem quòd lignum esset pulchrum ad visum, non pertinebat ad visum; quia Deus non prohibuerat visum, sed gustationem. Sed vt ait Aristot. 3. Ethi. Temperantia est circa delectationes, & tristitias sensitiuas; sed non circa omnes sensus, quia in videndo colores, imagines, vel scripturas non est temperantia, vel in temperantia; nec circa delectationes, & tristitias auditus, quia non est intemperantia in armonia, nec vocum hypocrisi, idest, sophisticatione ad ludos; nec in odoratu, quia non dicitur intemperatus in odorando rosas, vel thimiamata. ¶Ista tamen possunt considerari inquantum referuntur ad intemperantiam, s. ad gustum, & tactum, & tũc est in istis per accidens intemperantia; vt qui gaudet videndo cibos, non quia boni colores sunt, sed quia comedet eos; sic qui videt pulchram mulierem, & delectatur in vidẽdo, quia coire vult cum illa, in sola delectatione visus intemperatus est. Si tamen delectaretur, quia erat boni coloris, non referendo ad aliquid aliud, non est intemperatus, sed in altero genere peccat. Sic qui vult audire voces animalium, intendens satiari de carnibus eorum. Sic in odoratu, qui gaudet in odore pulmentorum, non quia suauis odoris sunt, sed quia cibabitur eis, & qui delectatur in tactu vnguentorum, inquantum reducunt ad memoriam delectationem veneream præteritam, vel acuunt ad futuram. ¶Et patet ita distinctio manifeste, quia homines antequàm comedant, gaudent odoribus quorundam pulmentorum, sed postquàm satiati fuerint, non gaudent illis odoribus. Sic ergo mulier iudicauit illam arborem esse pulchram visui propter suauitatem coloris ante peccatum; sed cum incepit consentire serpenti persuadẽti, iudicauit arborem esse pulchram visu, referendo illam pulchritudinem ad gustum, & tunc pertinebat ad genus intemperantiæ. *Tulit de fructu illius, & comedit.* Iam persuasa a dæmone. Dicit Rabbi Salomon, quòd quando mulier dixit, quòd Deus prohibuerat eos, ne tangerent illam arborem, serpẽs impulit eã, vt tangeret, & coegit eam tangere, vt crederet mulier, quòd si peccatum erat in tangendo, vel gustando de illa arbore, iam commissum erat in tangendo, & non dubitaret gustare, quasi iam non posset magis peccare. Sed hoc ridiculum est, quia non videtur modus, quo serpens mulierem impelleret. ¶Item hoc procederet, si peccatum committeretur tangendo coacte arborem; sed falsum est, quia omne peccatum actio voluntaria est. *Et dedit viro suo.* Aliqui pu-

Cap. 1. & 1. Mag. mor. c. 20. Penes, q̃ versetur temperantia.

Dubium. An Eua dederit pomũ viro suo inuidia, vel amore.

F tant, quòd Eua fecit hoc ex inuidia, s. vt sicut ipsa peccauerat, ita faceret virum peccare, ne vilior viro videretur. Sed falsum est, quia Eua non cognouit se peccasse credens verbis dæmonis, donec vidit in se fieri immutationem, s. quòd erubescebat de nuditate; hoc autem fuit postquàm vir comedit, vt patet in litera, & non ante. ¶Sed dicendum, quòd dedit ei ex quodam amore inordinato, quia sicut vir nolebat fœminæ displicere, ita fœmina desiderabat viro complacere; putabat autem quòd in hoc complaceret ei. Vel forte, & melius dicendũ quòd diabolus, qui vtrumque vincere conabatur, & virum per se aggredi non audebat, per fœminam aggressus est persuadens ei, vt viro daret. Et hoc tenendum videtur. *Qui comedit.* Consen-

G tiens vxori, ne eius delitias contristaret; vnde vxor narrauit ei omnia, quæ serpens locutus fuerat, quæ non credidit vir, sed comedit, ne vxorem cõtristaret. Ideo dicitur, quòd vir non deceptus fuit, vt patet prima ad Timoth. 2. cap. Adam non seductus est, Eua seducta fuit, & in præuaricatione mansit. Seduci autem est falsa credere; hoc fuit in Eua, sed non in Adam; fuit tamen Adam seductus aliunde, s. quòd credidit, quòd licet peccasset, tamen Deus misereretur eius, & non caderet de illo statu; sed falsum fuit, qa Deus sub magna assertione continuatus fuerat. *Et aperti sunt oculi amborum.* Hic ponitur secundum principale, s. pœnæ inflictio; & ponuntur duo, s. priuatio boni habiti, secundo impositio mali nociui ibi, *Et ait Dominus ad serpentem.* Hæc in duas, primo ponitur boni perditio,

H secundo eiusdẽ improperatio ibi, *Vocauit Deus Adam.* Circa primum. *Et aperti sunt oculi amborum.* scilicet, simul, ita quòd non cognouit se primo Eua nudam, licet primo peccauerit, sed simul cognouerunt se ambo nudos, cum Adam peccauit. Quare autem Eua nõ cognouit se ante nudam, ratio supra assignata est. ¶Considerandum est, quòd iustitia originalis non erat aliqua gratia gratum faciens, sed quædam gratia gratis data, quæ consistebat in ordinatione, & rectificatione inferiorum ad superiora, s. quòd ipse homo, & fœmina sine aliqua labe immunditię creati sunt tales, ut anima eorum esset subdita uoluntati diuinæ, etiam si non fuerit ibi gratia gratum faciens, s. quòd in eorum intellectu, uel uoluntate non erat aliquid,

I propter quod ipsi uellent repugnare uoluntati diuinæ; & ita dicitur quòd homo in statu innocentiæ diligebat Deum naturaliter magis, quàm se ipsum, dato quòd non haberet gratiam gratificantem. ¶Appetitus etiam sensitiuus, & existimatiua, quę computantur pars inferior animæ, taliter ordinati sunt, ꝙ nullo modo repugnaret iudicio intellectus, uel electioni uolũtatis, & deinde potentiæ executiuæ, quæ inferiores sunt, obedirent in exequẽdo. Et ad hoc pertinebat debitũ robur, & sanitas, & posse nõ mori, q̃ oĩa faciũt ad bonã, & perfectã executionẽ actuum uolũtatis; & huic sanitati subordinabantur oĩa exteriora, s. dominium in aĩalibus, & in rebus non sentientibus, s. ꝙ bestię non nocerent, ignis non combureret, aqua non

K suffocaret, lapis non læderet, &c. tota ista connexio uocabatur iustitia originalis, & proprie uocabatur iustitia. A equalitatẽ enim quadã dicit iustitia, siue secũdũ rem, siue secundũ proportionem; ut patet 5. Ethi. Erat aũt inter oĩa ista quędã ęqualitas proportionalis, s. aĩę ad Deũ, appetitus, & extimatiuę ad aĩam, potẽtiarũ executiuarũ ad appetitũ, & intellectum; sanitas ad potẽtias executiuas, obediẽtię rerũ exteriorum ad nõ corrũpendũ sanitatẽ. Vocatur originalis, qa ista iustitia homini in sua origine, uel formatione data est. ¶Et qa tota ista concatenatio dependebat ex primo, s. ex subiectione aĩæ nostræ ad uoluntatem diuinam, ideo dissolui nõ poterat, donec prima æqualitas, s. aĩæ ad

Orig... tia... nalis

Cur... iust... orig... ...

A ad Deum destrueretur, sicut ueritas conclusionis demonstratæ non potest deficere, donec deficiat veritas principij. ¶ Fuit ergo iste ordo in destruendo originalem iustitiam secundum naturam, licet non secundum tempus; sed satis est quòd sit prioritas causalitatis; primo enim uoluntas Euæ a uoluntate diuina recessit, cum displicuit ei de impositione mandati, & superbiuit desiderans honorem; deinde appetitus, & fantasia recesserunt a recta ratione, quando fantasia iudicauit lignum esse pulchrum ad uescendum, & appetitus suus fuit inclinatus ad hæc. Vel magis proprie appetitus insurrexit, quando contra uoluntatem membra genitalia exarserunt, postquàm Adam gustauit; cum enim inclinauit appetitus ad comedendum fructum arboris, deuiauit a recta ratione; sed

B quia ista deuiatio non fuit inuoluntaria, cum hoc primo elegerit, non dicitur proprie repugnantia appetitus ad uoluntatem, sed postea, cum contra uoluntatem membra genitalia motu fœdo libidinis exarserunt. Deinde potentiæ executiuæ obediebant desiderio; quia quicquid homo uolebat poterat; postea non potuit, quod uolebat. Deinde sanitas non mansit firma; quia fuit homo subiectus necessitati moriendi. Deinde bestiæ, & res naturales non custodierunt obedientiam naturalem, sed omnia mortem homini inferre poterant. ¶ Istam originalem iustitiam non potuit homo naturaliter habere, sed Deus ex dono dedit, cum tamen ei ablata fuit, pœnalitas magna fuit; sicut rex alicui gratis concedit aliquam

C dignitatem, sed nunquàm eam tollit, nisi in pœnam, & ista pœna tangitur, cum dicitur. *Et aperti sunt oculi amborum*. Iosephus intelligit hoc de cognitione, uel usu rationis, scilicet quòd ante commestionem de ligno uetito primi parentes erant tanquàm paruuli, nihil intelligentes; cum autem comederunt, inceperunt uti ratione, sed hoc repugnat supradictis, quia sæpe probatum est, quòd formati sunt cum perfecto usu rationis. ¶ Item quia sequeretur, quòd per peccatum attingebant magnum bonum, scilicet, usum rationis. ¶ Alio modo dicit Rabbi Salomon, scilicet, *Aperti sunt oculi eorum*. Ad cognoscendum malum fuit eorum intellectus illuminatus, quia ante solum bonum cognoscebant. Sed etiam hoc falsum est, quia ad idem pertinet cognitio oppositorum. Si ergo co-

D gnoscebant ante bonum, & malum etiam cognoscebāt, utrumque cognitione sola intellectiua speculatiua; bonum autem vtraque, & speculatiua, & experimentali: malum autem cognouerunt experimentaliter post transgressionem; ideo dicendum quòd intelligitur. *Aperti sunt oculi amborum*, scilicet, Ad cognoscendum suam nuditatem esse confusibilem ex conditione status; sed valde decorum, & honestum, sicut nuditas in patria post resurrectionem; quia ibi cessabit vetus vsus membrorum, in quo nunc verecundamur, vt ait August. 22. lib. de Ciuit. Dei, ideo subditur. *Cumque cognouissent, se esse nudos*. idest, cū Cognouissent, quòd sua nuditas erat verecundabilis, consuerunt fo-

E lia ficus. Dicunt quidam Iudæi, quòd ideo consuerunt folia ficus, quia arbor scientiæ boni, & mali, in qua peccauerant, erat ficus. ¶ Sed non est multum verisimile; quia quando Adam, & Eua inceperunt verecundari de nuditate, non erant apud arborem scientiæ boni, & mali; quia Eua seducta a serpente comedit, & non erat ibi Adam, & post ipsa tulit, & dedit viro suo, qui in alio loco stabat. Si enim in eodem loco stetissent, non poterat diabolus tentare fœminam, quando tentaret virum; sed hoc nolebat diabolus, sed magis fœminam seorsum, vt eam deuinceret. Videtur ergo quòd de proxima arbore, apud quam starent, accepissent folia, & non reuerterentur ad accipiendum folia de arbore sciētiæ boni, & mali. ¶ Item quia dato quòd apud eam starent; quia tamen in ea peccauerant, & tantum malum inde prouenerat eis, timerent iterum manus in eam ponere. ¶ Acceperūt ergo folia ficus, vel quia apud eos proxima erat, quando inceperunt erubescere; vel quia nulla arbor erat, qua melius tegerentur. Perhibetur enim in oriente esse ficulnea, quarum folia ad scuti magnitudinem accedunt, vt ait Ver. lib. 1. Speculi virginum. ¶ Aliqui quærunt quomodo consuerunt primi parentes folia ficus, cum filum, nec acum haberent. Ista quæstio deceptoria est, quasi si quæratur, quis fuit prior maleus, vel forcipes? ¶ Respondetur, quòd maleus. Dico ergo, quòd facile erat consuere folia in aliquo ramo arboris; sicut in vno vimine fecerunt sibi perizomata, idest subcinctoria, scilicet quosdam amictus de folijs, qui pendebant de loco lumborum vsque infra partes genitales, quæ pudenda vocantur; quia maxime de illis verecundati sunt illi, & nos quoque de ijs magis verecundamur. ¶ Et est causa; quia anima nostra tanquàm dominus, & rector mouet omnes partes corporis ad arbitrium suum; & cum sit valde generosa, & diligens domina, quando aliqua pars corporis insurgit verecundatur; quia non obedit perfecte, sicut verecundaretur vnus homo valde potens, si vnus rusticus contra insurgeret, & non posset eum comprimere. Inter partes corporis nulla est, quæ ita repugnet imperio voluntatis, sicut pars genitalis, propter concupiscentiam fortem veneream; alias enim partes mouet homo, & regit principatu despotico, idest, seruili mouendo ad placitum, partes autem genitales mouet principatu politico, id est, liberali, non qualiter vult, sed qualiter potest rogando, & suadendo. De ijs patet aliqualiter in primo Politi. & sic licet alij actus sunt detestabiliores, tamen nullus est ita verecundus, dum fit, quàm iste; erubescit enim anima se a tam turpi passione esse deuictam; cessat enim omnis operatio rationis in actu venereo, vt patet in septimo Ethicorum, circa finem; in alijs autem actionibus criminosis manet aliquis actus rationis, licet non relatus; hic autem tota ratio absorbetur, & totus homo efficitur caro; vnde etiam si iste actus aliquando licitus sit, sicut inter virum, & suam legitimam vxorem, tamen verecundabilis est, nec videri vult. Sic enim ait Tullius; & eum allegat August. 14. lib. de Ciuit. Dei, Omnia recte facta in luce se collocari gaudent; hoc autem recte factum, idest, actus matrimonialis, cum fieri desideret, videri non vult: *Et cum audissent vocem Domini*. Ista vox erat, quam dixit Dominus, scilicet, *Adam vbi es?* Et notandum, quòd magis erubuerunt præsentiam Dei, & videri ab eo, quàm inter se mutuo; & non fuit hoc propter timorem, quia Adam respondit postea Deo, quòd latuerat, quia viderat se nudum, & causa est; Adam, & Eua mutuo viderant sibi loca uerenda, & non tantum erubescebant; putabant autem Deum nō uidisse eos, postquàm inceperant uideri a Deo, magis erubescebant. *Deambulabat Deus in paradiso*. Non in forma deitatis, quia secundum illam ubique est, & immobilis; quia omnia replet, ut patet Ieremiæ 23. c. sed in forma assumptæ alicuius creaturæ, & forte in forma uiri. *Ad auram post meridiem*. Post meridiem denotat tempus eiectionis eorum, quia post meridiē, scilicet hora decima diei, ut aliqui volunt; dicunt enim ꝙ tantū durauit Adam in paradiso, quantum durauit Christus patiens tormenta pro redemptione nostra. Sed hoc valde remotū est, quia Christus in die ferię sextę vsq; ad horam nonā, & in tota nocte pręcedenti tormenta passus fuit, manifestum est ꝙ non stetit Adam in paradiso tanto tempore: quia non stetit vna die artificiali.

Vnde fit, quòd Natura prudētissima, voluit generationis membra in occulto esse.

Quomodo cōsuerunt folia

Cur pudor sit pudēda ostēdere.

Cap. 11.

Quędam, quæ recte facta sunt, videri nolunt.

Dubium, quantum durauit Adam in paradiso.

Lib.11.de Genesi ad lit.cap.33. ¶Hoc autem, quod dicit, *Ad auram*, secundum August. tropicum est, qui enim ad auram ambulat a calore refrigerari vult. Sic enim notatur, quòd Deus per peccatum calore iracundiæ incanduerat, & per pœnam refrigerari volebat, vel dicitur ambulare ad auram, idest contra auram, quia qui contra auram, idest, ventum ambulat, tardus mouetur. Sic enim Deus ad puniẽdum peccatum primorum parentum tardus veniebat, quia Deo misereri proprium semper, & parcere. ¶Potest alio modo accipi, quòd illud totum sit determinatio loci, scilicet quòd ambulabat ad auram post meridiem, idest ad ventum, qui venit post plagam meridianam. Ventus flans a meridie dicitur Auster, ab occidente dicitur Fauonius, & vt ait Isidorus 3. Etymo. Inter meridianum occidentalem sunt duo venti, sed vnus eorum, qui occidentali collateralis est, refrigeratiuus est, & suauis, ad quem ventum Deus ambulabat; quia videbatur venire de illa parte, de qua ille ventus flabat, qui est post meridiem, idest, post partem meridionalem contra occidentem; & iste ventus vocatur Zephirus, qui valde sanus, & laudabilis est, maxime ad generationem florum. ¶ Vel potest signari solum tempus per ista, scilicet, quòd aduentus iste Dei fuit post meridiem, scilicet decima hora, vt quidam volunt: & tunc ista aura fuit tanquàm quoddam signum præcedens, & demonstrans aduentum Dei. Sic habetur 3.Reg.19. cap. quando Deus apparuit Eliæ latenti in montibus; & misit signa sui aduentus, & primo venit spiritus grandis, idest, ventus subuertens montes, & conterens petras; & non in spiritu dominus, & post ipsum commotio; & non in commotione Dominus; & post commotionem ignis, & non in igne Dominus, & post ignem sibilus auræ leuis, & ibi Dominus. Sic etiam quando Spiritus sanctus super discipulos apparuit, factus fuit repente de cœlo sonus, tanquàm aduenientis spiritus vehementis, vt patet Actuum 2. c. In hebræo habetur. *Ambulantis ad auram Dei.* Et vocatur aura Dei illa aura, siue ventus, qui venit ad vesperum contra Solis occasum, maxime apud loca maritima, in quibus ex accessu vespertino maris causatur aura. *Abscondit se Adam, & vxor eius.* Quia ambo simul erant, & absconderunt se ex verecundia ingratitudinis; quia contra Deum benefacientem eis peccauerunt, & propter verecundiam nuditatis, quam nouiter senserant. *A facie Domini Dei.* id est, ut non videret eos Deus; sciebant autem, quòd vbicunque essent, Deus eos videret, sed fecerunt hoc ex passione verecundiæ. Aliquando enim impellente passione facimus aliqua, quæ non prosunt. *In medio ligni paradisi*, idest, in medio lignorum *Paradisi*, scilicet in aliqua parte, in qua ligna condensa valde erant, vt videri non possent. *Vocauitque Deus Adam.* Hic ponitur bonorum prædictorum interpretatio. *Adam vbi es?* Non ex ignorantia procedit ista quæstio, cum in omni loco oculi Domini contemplentur bonos, & malos; sed vt ex responsione conuenientior fiat increpatio. *Vbi es?* Non apparuit Deus immediate iratus Adæ ad eum puniendum; sed venit mansuetus vocans, quasi volens quòd Adam procederet coram ipso pro delicto veniam petiturus. O quam tunc fęlix fuisset genus humanum, quod quotidianis ęrumnis, & calamitatibus conquassatur. Vocem tuam audiui, scilicet sonitum auræ, vel flatus præcedentis diuinum aduentum. Vel istam vocem, qua nunc quæsiuit, vbi erat. *Et timui, eo quòd nudus essem*, idest, non ausus sum comparere ante, quia nudus eram, & hac verecundia valde premebar. *Quis indicauit tibi, quòd nudus esses?* idest, quis indicauit tibi, quòd carentia vestium esset erubescibilis? Non enim intelligitur

F sic litera, quòd Deus quæreret, quis indicasset Adæ nuditatem carnis suæ; quia Adam oculos habebat, & videbat se esse sine vestibus, sed hoc non iudicabat ignominiosum; nunc autem iudicabat. De hoc ergo quærit Deus, scilicet quis indicauit ei nunc magis, quàm ante, quòd nuditas esset erubescenda. *Nisi quòd de ligno.* idest, per transgresionem præcepti mei tracta fuit originalis iustitia, per cuius subtractionem nuditas apparuit confusibilis; quia idem causa est oppositorum diuersimode, sicut patet in 2. Physicorum. Tex.30 Nauta enim per suam præsentiam est conseruatiua causa nauis; sic idem sua absentia est causa submersionis nauis. Eodem modo iustitia originalis per suam præsentiam est causa faciens nuditatem decoram, & honestam, & per suam subtractionem fuit

G causa, vt nuditas appareret confusibilis. *Dixitque Adam.* scilicet, ad excusationem suam. O prauum cor excusando se accusat, quòd si se accusasset omnes nos ab accusatione, & iudicio liberasset. *Mulier, quam dedisti mihi sociam* ad generandum, & conuiuendum. *Dedit mihi de ligno, & comedi.* In hoc multum aggrauauit delictum Adam, quia culpam in Deum retorquebatur, quasi diceret; Domine tu videres, si non dedisses mihi mulierem sociam, non peccassem, & quia dedisti mihi talem sociam, ideo peccaui; non debet ergo mihi culpa imputari. *Quare hoc fecisti?* scilicet, inducere virum ad peccandum, *Serpens decepit me*, scilicet, dicens mihi, quòd non peccabam, nec morerer; & non dixit Adam; mulier,

H quam dedisti mihi, dedit mihi de ligno, & comedi; quia mulier decepta fuit, credendo quod dixit serpens, Adam autem non credidit, sed consensit, vt non contristaret vxorem. ¶ Et sciendum, quòd licet Deus cognosceret peccata Adæ, & Euæ, tamen prius quàm puniret interrogauit eos, vt seruaret ordinem iudiciarium, prius inquirens, quàm condemnans; a serpente autem nihil interrogauit, quia iam damnatus erat diabolus, qui in eo loquebatur, & de cœlo empyreo eiectus, *Et ait Dominus ad serpentem.* Hic ponitur secundum, scilicet inflictio mali nociui; & hoc diuiditur in tria; quia tres pœnæ inflictæ fuerunt prima, quantum ad serpentem, secunda ad mulierem, ibi, *Mulier quoque.* Tertia ad hominem, ibi, *Adæ vero dixit.* Circa primum, *Quia hoc*

I *fecisti*, idest, quia decipere voluisti mulierem.

Cur D[eus] prius interrogauit, ... cũ ... mine ... nauit

¶Sciendum enim, quòd diaboli, quia perdiderunt gloriam æternam malitia sua, videntes homines posse peruenire ad vitam æternam, valde inuidebant, ideo licet maior pœna sequatur in dæmonibus, dum plures damnati homines fuerint, sicut magis gaudent Angeli boni, quando plures vitam æternam recuperant; quia de bono cuiuslibet actualiter lætantur; tamen desiderauerunt hominum damnationem, & sic voluerunt se aliquo modo damnari magis, vt alij damnarentur. ¶ Quemadmodum narratur de cupido, & inuido. ¶ Erant in vna ciuitate duo ciues, quorum unus ualde cupidus, alius

K ualde inuidus erat: Dominus autem eorum cum nimis prudens esset, uocauit utrunque, & mandauit eis, quòd peterent, ita tamen quòd ille, qui primo peteret, haberet quod peteret, qui autem secundo peteret duplum haberet: tunc cupidus nolebant primo petere, sperans post duplicem mercedem: inuidus autem non petebat primo, ne socius suus plus reciperet; vrgente tandem domino, ut aliquis eorum peteret, inuidus petit, ut unus oculus ei erueretur, ut duo oculi socio eruerentur; melius enim fuerat isti inuido, quòd primo petiuerat aliquod bonum, & reciperat, & alius dupliciter, quam quòd peteret aliquod malum sibi fieri, ne alius aliquod bonum reciperet.

An Deus debebat maledicere serpenti.

reciperet. *Maledicta eris.* Ista litera de maledictione serpentis intelligi potest duobus modis, vno modo de serpente, alio modo de dæmone, qui loquebatur in serpente. ¶ Sed non videtur esse causa, quare serpens maledici debuerit, cum nihil mali egerit; maledictio enim iuste inflicta semper pro malo commisso infligitur. ¶ Et si arguas, quòd aliquando maledicuntur ea, quę non peccauerunt, sicut Christus maledixit ficulneam, quæ non habebat fructum, vt patet Matth. 21. cap. Tamen illa nihil peccauerat. ¶ Respondetur quòd istud prophetice ad mysticam significationem factum est, vt signarentur maledicti Pharisæi fructum boni operis non habentes. Et oportuit sicuti ficulnea ad significationẽ, qa & prophetę aliqñ uerbis, aliqñ rebus prophetabãt, vt Isaias ambulauit nudus ex mãdato Domini, signans ꝙ Iudæi nudi ducerentur in Babylonem, vt patet Isa. 20. cap. & Ieremias posuit cathenas ligneas supra collum suum portans eas per ciuitatem Hierusalem, vt significaret ducendos esse in captiuitatem, vt patet Ieremiæ 27. cap. & etiam prophetæ falsi hoc aliquando vtebantur, vt Sedechias filius Chanaam fecit sibi cornua ferrea, & ait ad Acab regem; in ijs ventilabis Syriam, vt patet 3. Reg. 22. c. Hic autem cessat ratio significationis; ideo non debebat puniri serpens in æternum pro peccato dæmonis.

Quantum ad conditionem Deus magis facit bestias, quam dæmones.

Maledictus eris inter omnia animantia. idest peior reputaberis omnibus animalibus; licet enim Deus quantum ad statum naturæ conseruet dæmones, vt perfectiores naturas intelligentes, tamen quantum ad conditionẽ magis reputat bestias, quam dęmonem: quia bestiæ tenuerunt conditionem status sui, dęmones ceciderunt per malitiam a dignitate status sui. Vel *maledictus eris inter omnia animantia.* quia licet animalia bruta laboribus subiecta sunt secundum voluntatem, & directionẽ naturę humanę, tamen diabolus magis male dictus est, quia æternæ miserię deputatus est, vtraq; istarum satis est magna maledictio dæmoni. quia magna pęna est superbis, ꝙ alij eis præponantur, Deus autem pręponit hic bestias dęmonibus. *Supra pectus tuum gradieris.* pectus, vt ait Augu. superbiam notat;

Lib. 2. de Genes. ad lit. c. 34.

diabolus enim supra pectus graditur, quia omnem suam operationem a superbia incipit, intendit homines persuasionibus ad peccata pertrahere, & in quolibet peccato superbia, tanquam prima origo includitur, cum in quolibet peccato repugnemus Deo, & sumus inobedientes. Sic dicitur Eccl. 10. cap. Initiũ omnis peccati, superbia. *Et terram comedes.* idest homines terrena desiderantes tibi incorporabis: quia sicut Christus vnum corpus misticum facit cum omnibus bonis vnitis vinculo charitatis, ita diabolus corpus vnum facit cum omnibus malis: ideo dicitur ipse rex super omnes filios superbię. Iob 41. c. Et sicut aliquis amans Deũ, & se ipsum contemnens efficitur de corpore, vel ciuitate Dei; ita qui se ipsos inordinate amant, Deum contemnentes dęmoni incorporantur; isti autem terra vocantur, quia solum quę terrena sunt sapiunt, solis carnalibus delectationibus, & transitorijs honoribus inhiantes, quę omnia de terra sunt. *Cunctis diebus vitæ tuæ.* quia toto tempore quo homines in terra durauerint, diabolus non cessabit aliquos sibi incorporare, & potest diem iudicij ipse caput damnatorum erit, non ad damnandum, quia ibi excludetur omnis principatus, & potestas; in terra enim illa calamitatis, & miserię nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitabit: & patet Iob 10. cap. sed erat caput miserorum, quia omnibus miseris miserior iudicabitur. *Inimicitias ponam inter te, & mulierem.* Vocatur hic mulier appetitus sensitiuus, & potentia existimatiua, quæ pertinent ad rationem inferiorem secundum modum Theologorum dicentium, quod

Qui se ipsos inordinatè amant, terra vocantur.

A tunc gustat mulier de cibo vetito, quando sensualitas sic iudicat, & inclinat, & tunc non est consumatũ peccatum; tunc autem vir manducat de cibo vetito, quando ratio consentit, & peccatum tunc consummatum est. Sunt autem inimicitię inter diabolum, & sensualitatem: quia diabolus in tentando non potest immediate mouere rationem, quia non se extendit tantum sua causalitas; oportet ergo quòd tentet extra loquendo, sicut tentauit primos parentes in serpente; vel mouendo potentias sensitiuas, & appetitum, scilicet quòd offerat sensibus, vt visui, vel auditui, siue alijs sensibus aliquas species rerum delectabilium, quibus aliciamur; vel mouet fantasmata nostra imprimendo aliquam speciem, vt fit in somnijs,
B vel species ibi receptas ordinando ad inducendum rationem ad consensum. Et quia diabolus non immediate aggreditur rationem, sed primam pugnam contra sensualitatem facit: ideo inter eum, & mulierem idest. *Semen tuum: & semen illius:* ¶ Semen diaboli est praua suggestio, semen mulieris est recta operatio, & ista duo sibi semper innituntur. *ipsa conteret caput tuum.* idest franget tentationem tuam in capite eius, in principio resistendo. *& tu insidiaberis calcaneo eius.* idest latenter, & insensibiliter fallax. Vel calcaneo insidiatur, quia sensualitatis motibus insidiatur, qui inferiores, & posteriores sunt. Ista maledictio diaboli, vt quidam volunt, magis allegorice, quàm literaliter exponitur de Beata Virgine Maria, quæ confregit caput serpentis, idest, diabolum. Sed prima expositio
C multum literalis est, quia ex quo diabolus nunc fallaciter peccare fecerat primã mulierem, Deus promittit, quòd dabit vires mulieri, vt non succumbat tentationi eius. Et hæc magna pœna est diaboli, quia superbus est. Superbi autem valde dolent, cum aggrediuntur, & vicuntur maxime a sexu fragili, scilicet, muliebri. Exponitur ergo sic. *Inimicitias ponam inter te, & mulierem.* Non inter mulierem istam, quam faciliter superasti, sed inter te, & aliam Beatam Virginem, quæ omnium mulierum optima fuit; quia illa valde terribilis est contra dæmones; effugantur enim in nomine eius. *Et semen tuum.* Semen diaboli tentantis dicitur tota aliorum dæmonum multitudo, quia quasi filij eius sunt. Et forte iste dæmon, qui ten-
D tauit, erat Lucifer, & tunc alij recte vocantur semen eius, quia ei consentiendo in malo eius filij facti sunt; sic loquitur Christus Matthæi 25. cap. Cum diabolo, & angelis eius, idest cum Lucifero, & alijs, qui a consentiendo angeli eius, & non Dei facti sunt; quasi ipse sit pater eorum. Vocatur diabolus Lucifer, cæteri dæmones angeli eius dicuntur. *Et semen eius.* idest Christus, qui vere de Virgine natus est, & est semen eius; & iste confregit totam dæmonum potestatem spolians inferna. *Ipsa conteret caput.* idest, potestatem tuam, idest, ipsa pariendo filium benedictum, confregit potestatem tuam magnam, super homines ante Christi natiuitatem. Post autem ligata fuit ista potestas, vt habetur Apocal. 20. cap. Ligatus est Sathanas
E per mille annos, & post mille annos exiuit de carcere suo, scilicet ad tempora Antichristi, in quibus permittetur fortiter tentare. Nunc autem remisse permittitur tentare. *Et tu insidiaberis calcaneo eius.* idest, fini; quia diabolus finem Christi expectabat tanquàm calcaneum, idest posteriorem partem respiciens, vt sciret, si aliquid in eo haberet, vel quia Christum extra tentant suggerendo ei ad gulam, & inanem gloriam, & possessionis cupiditatem, vt patet Matthæi 4. cap. Sed mentita est iniquitas sibi, quia non est consillum contra Deum, nec prævalere potuit contra eum, qui illum creauerat. Sic etiam forte tenendum est, quòd Beatam Virginem tentauerit, nihil præualens.

Peccatum solum est in natura rationali. lens. Posset autem aliquo modo ista litera intelligi de serpente, in quem diabolus introiuit, vt tentaret; & dicetur tamen, quòd licet nihil peccauerit serpens, cum peccatum solum sit in natura rationali, Deus voluit eum punire propter facti enormitatem, sicut dicitur de iumento, vel pecore, cum quo aliquis homo coiuisset, quod occidi mandabatur, licet nihil in hoc peccasset, vt patet Leuit. 20. cap. *Maledictus eris inter omnia animantia.* idest miserabilior cunctis, quia alia recti pedibus gradiuntur, & pulchra sunt, tu autem deformaberis, & secundum hoc concordare oporteret illos, qui dicunt serpentem habuisse ante faciem virgineam, nunc autem fœdissimus est, & horribilis. *Super pectus tuum gradieris,* quia dicunt, quòd ante pedes habebat, & recta facie incedebat, postea autem ablati sunt ei in pœnam; quod non videtur, quia nunquàm similiter legitur, Deum naturam, quàm condiderat vniuersaliter damnasse. *Inimicitias ponam inter te, & mulierem.* quia serpens naturæ humanæ valde odiosus, & horribilis est. *Ipsa conteret caput tuum.* quia serpens super pectus graditur, caput terræ propinquum habet, & sic mulier illud calcare potest. *Tu autem insidiaberis calcaneo eius.* quia non potest serpens eleuare, vt mordeat in parte altiori, nisi reptando ascenderit. ¶ Sed non conuenit ista expositio multũ, primo quia Deus non loqueretur animali bruto, intelligere non valenti. ¶ Item quia dæmon solus peccauerat, & non serpens, qui solum fuit instrumentum. ¶ Item quia præsupponit falsum, scilicet ꝙ serpens ante tentationem Euę erectus super pedes ambulauit, quia hoc solum conuenit homini; vnde ait Ouidius Metham. lib. 1.

An Deus maledixerit dæmoni, aut serpenti.

Pronaque cum spectent animalia cetera terram,
Os homini sublime dedit, cœlumque videre
Iussit: & erectos ad sidera tollere vultus.

Sed istę tres rationes calumniabiles sunt, alia autem supra data est solidior, scilicet illa, quæ erat de mutatione naturæ vniuersaliter. ¶ Possumus tamen dicere, quòd neque dæmon punitus est, siue maledictus pro ista tentatione Euæ, neque serpens; & licet vera sint omnia supradicta, & conueniant dæmoni omnia verba totius expositionis, tamen non fuit aliquid horum nunc datũ dæmoni pro tentatione Euæ. Primo competebant ei ante tentationem Euæ pro peccato, quòd commisit, vt de cœlo corrueret. Pro tentatione autem Euæ non data fuit aliqua pœna dæmoni, quia alias daretur ei pœna pro qualibet tentatione, qua nos tentat, quod falsum est, & nemo asserit. Etiam quia dæmon quicquid nunc faciat non peccat, quia est in termino, & obstinatus. Existenti autem in termino non competit mereri, neque demereri; quia alioquin beati in vita æterna quotidie mererentur, & augeretur eorum præmium, quod falsum est; ergo dæmon tentando nunc homines, & nocendo eis, non peccat, & consequenter neque peccauit tentando Euam; vnde neque pœna ei pro illo dari debuit; ideo illa non est maledictio dæmonis, quam pro hac tentatione incurrerit, sed poterit esse declaratio illius mali, quod diabolus patitur pro alio malo, quod commisit ante tentationem Euæ; & illud malũ pateretur etiam si non tentasset Euam.

Dæmon non fuit maledictus.

¶ Similiter non potest esse proprie maledictio serpentis, quia maledictio est pœna, & pro peccato; sed serpens neque peccauit, neque peccare potuit, cum non sit rationale animal, ideo neque maledictus fuit. Aliquis dicet, quòd pecora interdum puniuntur, licet non peccent, sicut patet de pecoræ, cum quo quis coiuit Leuit. 20. cap. Nam lapidatur, licet non peccauerit, ita poterat esse nunc. ¶ Dicendum, quòd pecora iubetur aliquando occidi, licet non peccauerint, neque cum eis peccatum commissum, sicut si

Serpens non fuit maledictus.

F bos occiderit virum, aut mulierem, bos lapidatur, & non comeduntur carnes eius. Exo. 21. cap. Hic autem fit partim ad cauenda futura mala, quia bos, qui vnum virum occidit, plures occidere poterit, partim ad detestationem facti. Ideo propter primum occiditur, & propter secundum non comeduntur carnes eius. Aliquando autem occiditur pecus pro peccato, non quod commisit, sed quod in eo commissum est, vt si quis cum pecore coeat. Leuit. 20. cap. quod fit maxime ad vitandum malum; nam sicut quis cum illo coiuit, ita & alius audito hoc inclinabitur potius ad coeundum cum illo, quàm cum alio, quia illud iam huic rei assuetum est, & permittet illud fieri, quod non permittent animalia non assueta ad hoc.

G Secũdo propter horrorem facti, quia turpe est, quòd homo dehonestet speciem suam coeundo cum pecore, quod est infra dignitatem humanam. Sed in præsenti nihil tale erat, quia non vetatur hic futurum malum; quia non erat in potestate serpentis, quòd per eum tentaret dæmon hominem; sicut non est in potestate hæreticorum, quòd per eos loquatur dæmon. Etiam non est hic horror facti, cum non sit fœda commixtio, neque sanguinis effusio. Ideo dicendum, quòd Deus non malediceret serpenti inferendo ei aliquas pœnas. Et hoc apparet manifestius, quia si Deus puniuisset serpentem pro hoc solum, illum serpentem malediceret, in quo dæmon loquutus est Euæ; sicut solus bos lapidatur, qui occidit hominem, & non alij boues; & solum illud pecus occi-

H ditur, cum quo homo coiuit, & non alia pecora eiusdem speciei; & tamen ista maledictio si intelligatur de serpente non solum est data illi serpenti, in quo dæmon loquutus est Euę: sed & omnibus serpentibus tam illius speciei, quàm aliarum; ergo non fuit maledictio data serpenti. ¶ Dicendum quòd verum est, quòd non data fuerunt hæc serpenti in maledictione, sed omnia hæc naturaliter competebant; nam serpens dicitur inter omnia animantia maledictus, idest inferior minoris dignitatis, quia est venenosus, & turpis aspectus. Quod autem hoc serpens habeat naturale est, & competit ei secundum speciem, vel genus, quòd vero super pectus gradiatur etiam naturale est. Nam dato quòd homo non peccaret suggerente dæmone per serpentem, adhuc serpens super

I pectus graderetur, quia dispositio corporis sui talis est. Etiam quia constat ante diem, in quo tentata fuit Eua tales fuisse serpentes super pectora gradientes, cum dicat scriptura creata esse reptilia; & tamen reptilia sunt, quæ super pectora gradiuntur reptando super terram. Etiam serpens naturaliter comedit terram, & iste fuisset cibus eius, etiam si non fuisset illa tentatio, sicut dicitur Isa. 55. cap. Serpenti puluis est panis eius. Quod vero inter mulierem, & serpentem sint inimicitiæ, & insidietur serpens mulieri, naturale est serpenti. Quòd vero calcaneo insidietur prouenit ex habitudine corporis, quia super pectus graditur, & non potest se attollere, ideo partes solas, quæ tangunt terram, lædere potest, scilicet calcaneũ,

K & plantam; mulier quoque caput conterit pro eo, quòd timet ex serpente mala sibi prouenire. ¶ Sed dicendum quomodocunque sit, quòd ista maledictio quantum ad literam, de serpente intelligitur potius, quàm de dæmone, quia partes literæ in sensu plano ei conueniunt; & dicitur esse maledictio data serpenti ad consolationem hominis, vt sicut homo, idest, vir, & fœmina, pro hoc peccato maledicti sunt; ita serpens, quia fuit huius mali instrumentum, maledicatur. Sed quia vere serpens hic non commisit malum, sed videtur ita fecisse; ita non fuit vere maledictus, sed malum suum, idest, naturalis conditio, quæ videtur

videtur esse aliquid malum, quia non est talis perfe- A ctionis, sicut alia animalia, vt hic ostenditur. ¶Et tamen verum est, quòd aliquod malum nunc est, quantum ad serpentem, & significatur hac maledictione, quòd non fuisset, si homo non peccasset. Sed istud malum magis est in homine, quàm in serpente; sicut quòd sit serpens maledictus inter omnia animalia non est aliquod malum, quod nunc serpens habeat, quòd non habiturus fuisset homine non peccante; sed est quoddam odium, quòd homo contra serpentem innatum habet, quo magis detestatur illū, quàm cætera animalia, & fugit illum; & ideo maledicit ei, & dicitur maledictus inter omnia animalia, quia aliqua animalia maledicimus, quoniam sunt nobis nocua; nullum tamen tali odio, & maledictione perse- B quimur. Et non fuisset innatum istud odium, si non corruisset fœmina per serpentem. Indidit enim nobis istud odium naturaliter nos iam consequens, quasi vt per hoc quoddā modo reducamur in primi peccati memoriam, quod per serpentem originem habuit. Similiter autem reliquit nobis Deus ex illo peccato quandam verecundiam resultantem in nuditate, & potissime in genitalibus nudis, quæ non fuisset, si homo non peccasset. ¶ Quod vero serpens super pectus gradiatur, naturale ei erat, & futurum ei erat etiam homine non peccante; sed dictum est ad consolationem mulieris, quæ putabat quòd forte Deus aliquando daturus esset serpentibus incessum erectum, sed tunc in pœnam factum est, quòd priua- C retur hac possibilitate. Quòd comedat terram idem est, & tamen mulier putabat, quòd alium cibum habere posset, & nunc ad istius cibi epulas damnaretur. ¶ Sed quòd sequitur inimicitias ponam inter te, & mulierem, tangit rem naturalē; quia tam viro, quàm mulieri inimicatur mordere cupiens; tamen quòd actualis ista inimicitia sit, & læsio, fuit ex maledictione, & hoc non est in serpente, sed in homine; nam idem naturale desiderium futurum erat serpenti non peccante homine, quod est nunc post peccatum; sed si non peccasset homo, non insidiaretur actualiter serpens homini ad mordendum, neque vnquàm morderet; nunc vero postquàm peccauit homo, nocet ei mordendo, & mortem inferendo. Ideo videtur quòd inferre opus inimicitiarum; vnde secundum verita- D tem ista maledictio, inquantum maledictio est, non est serpentis, sed hominis; quia Deus constituit serpentem, vt homini valde noceat; & hoc rectissime, quia in quo quis peccat, puniri debet, sed homo suggerente diabolo per serpentem peccauit, ideo pro peccato traditur diabolo puniendus post mortem. In vita autem traditur serpēti, vt ei magis noceat, quàm cætera animalia, & hoc exigit rectitudo diuinæ iustitiæ, vt peccans per serpentem in serpente, & a serpente torqueatur. Sed inquantum videtur ista esse maledictio mulieris, nihil aliud est, nisi ad consolationem mulieris, vt putet serpētem puniri pro eo quòd ei nocuit, vt instrumentum tentationis. *Mulieri quoque dixit.* Hic punitur maledictio mulieris, & ponit E hic Deus maledictiones eo ordine, quo peccatum initiatum est; primo enim diabolus elegit hominem ad malum persuadere, secundo fœmina consensit, tertio vir comedit; ideo primo diabolo primo maledictio infligitur, secundo fœminæ, tertio ipsi Adæ. *Multiplicabo ærumnas tuas.* idest, miserias tuas, & istæ postea explicantur; vel accipiuntur ærumnæ, idest, aliqua fastidia, quæ sequuntur post actum coitus, licet actus delectabilis sit; quia passio insurgit, & hoc est conueniens, quia postea ponuntur omnes aliæ miseriæ per ordinem, scilicet conceptus, & partus, quæ sequuntur post coitum; & patet ratio quia si acciperentur hic ærumnæ in communi pro miserijs, & post explicarentur, non congrue poneretur coniunctio inter conceptus, & ęrumnas, quia coniunctio copulatiua diuersitatem signat copulatorum; commune autem non distinguitur contra specialia sua. *Et conceptus tuos.* Vocatur cōceptus tempus, quo mulier gestat fętum in vtero vsque ad partum; & in hoc tempore prægnantibus labores multi eueniunt, scilicet cibi fastidium, frequentia suspiria, tardus motus, color infectus, immutatio appetitus, & labor in gestando fętum, multi, durique dolores. *In dolore paries filios tuos.* idest, in parturientibus valde magnus dolor est, mortisque propinquitas, cum parturiens quasi exanimata redditur. Iste autem dolor non fuisset in paradiso; quia non doloris acerbitas, sed fętus maturitas fœminea viscera relaxaret, vt ait August. 14. de ciuitate Dei. Cap. 1.

Et sub viri potestate eris. Homo, & fœmina sunt animalia naturaliter communicantia vita œconomica; vt patet in primo Politic. & in omni œconomia necesse est esse vnum rectorem; & quia vir naturaliter sensatior, ergo naturaliter præerat; non videtur ergo facta iniuria fœminæ, quòd poneretur sub viri potestate. ¶Respondetur, quòd in paradiso terrestri nō fuisset proprie principatus, vel communicatio œconomica, nec politica, patet qa principatus est in qualibet harum, & subiectio; sed ista repugnabant statui beato in paradiso terrestri, vt maxime patet; quia omnis politia regitur legibus, vt patet per totum librum Polyticorum; & in omni politia iudex est; vt patet 3. Politi. quia magis est necessarium ad esse politiæ esse distributiuum iustitię, idest iudicem, quàm esse ibi panem; in illo autem primo statu, nec leges fuissent, nec iudices, quia lex solum est posita peccatori, & non iusto, vt patet prima ad Timot. 1. cap. Et qui spiritu Dei aguntur, non sunt sub lege. Ad Galat. 6. cap. In paradiso autem non fuissent homines peccatores, sed confirmati in bono, si restitissent a principio, nec indigerent legibus, sicut spiritus beati in paradiso legem nullam habēt, quia inordinatio nulla ibi esse potest. ¶Nō fuisset ibi etiam ęconomia; quia communicatio ęconomica dicit necessitatem ad vitam propter conseruationem indiuidui, scilicet in cibis, quos non potest sufficiēter vnus sibi procurare, & vestitus, & calciamēta homini necessaria; & ideo constituitur vita ęconomica ex domino, & seruo essentialiter, & vxore, vt patet primo Politic. cap. 1. Pro quibus dicit Homerus, ꝙ domus, i. cōmunicatio ęconomica, vel domestica, dicit virū, & mulierē, & bouem aratorem; bos aūt loco serui ponitur, qa bos pro ministro pauperibus est. In statu paradisi nullo horū indigeremus, qa vestibus caruissemus. ¶Erat enim maior decor naturæ institutę, quàm vestiū. ¶Item qa ueſtes ad repellendā aeris intemperiē concessæ sunt, sed ibi nulla fuisset aeris intēperies, ꝗ pęnalitas est, & peccatū cōsequitur. Itē nō indiguissemus inquisitione laboriosa ciborū, qa sponte illa beati paradisi tellus oīa ad vitā necessaria ꝓducebat; & dato ꝙ uir aliqd laborasset excolēdo, non esset ibi aliqua laboriosa fatigatio, sed uoluptuosa, & grata exercitatio; fęminæ aūt nullū opus distinctū remanebat agendū; quapropter ęconomia non erat; qa ut ait Arist. 2. Politi. Inter cętera aīalia cōicatio ęconomica non est; qa opera distincta non sunt maris, & fęminæ, sed ambo idē agunt; in uiro aūt, & fœmina sua officia naturaliter in domo distincta sunt. ¶Itē qa in ęconomia seruitus necessaria est, in paradiso autē fuisset impossibile eam esse. ¶Sola ergo cōicatio naturalis, quę prima est, ut patet in prologo Politicorū, fuisset in paradiso; & ista est cōicatio maris, & fęminę; & solū sūt mas, & fœmina in hac cōicatione, de qua dixit Deus supra

Marginal notes: In quo qs peccat, puniendus est. — Quæst. 18. An facta fuerit iniuria mulieri, quod sit sub viri potestate. — In paradiso nō fuisset cōmunicatio ęconomica, aut politica. — Lib. 4. c. 4. — Primo Polit. cap. 2.

supra precedenti c. non est bonũ hominem esse solũ, faciamus ei adiutoriũ simile sibi, scilicet ad generandum. In hac communicatione non est aliqua subiectio, nec principatus, quia nihil est disponendum, vel regendum, sed solus coitus ad procreationem liberorum, in quo equalitas est in qualibet specie animalis. Educatio autem non esset laboriosa, quia fetus nati non contraherent miserias, & indigentias, quas nunc patiuntur. ¶ Nunc autem quia propter peccatũ natura nostra in multas necessitates incidit, inter quas est principalior indigentia victus, & vestitus, quæ in œconomia acquiruntur: & in hac œconomia licet rationabiliter mulier fuit subiecta viro, tanquàm prudentiori ad dispositionem domesticam, tamen ex pena etiam hoc est, quia si mulier non peccasset, nõ deuenisset in necessitatem istam, scilicet, quòd sub viri potestate esset, maximè quia mulieres multum præmuntur à viris: & aliquando irrationabiliter, quòd in pœnam datum est. *Et ipse dominabitur tibi.* Mandando quòd facere debeas, & puniendo quãdo ei placuerit. Nec tamen intelligendum est, vt aliqui volunt, quòd corpus mulieris ita fuisset robustũ a principio, sicut corpus viri, & postea in pœnam caruit viribus, vt posset ei vir dominari; falsum est, quia naturaliter corpus femine semper est debilius corpore virili, vt patet in ceteris animalibus, quibus non fuit data maledictio. ¶ Etiam quia ad robur corporis sequuntur quedam aliæ dispositiones qualitatiuæ, quæ non conueniunt ad conceptionem, & nutritionem fetus in ventre. In Hebreo habetur. *Ad virum tuum desiderium tuum.* Illi qui subditi sunt potestati aliorum, semper desiderant ab eis aliquid: quia tota vita dependet de manibus illorum, sicut dicitur 122. Psal. Sicut oculi seruorum in manibus dominorum suorum, & sicut oculi ancillæ in manibus domine sue, ita oculi nostri ad dominum Deum nostrum, donec misereatur nostri. Femina ergo, cum recipiat a viro sustentationem in cibo, potu, & vestitu, habet desiderium suum ad virum: & hoc pena est, quia in statu iustitiæ originalis femina nõ habuisset istud desiderium ad virum: quia per se necessaria ad vitam haberet: quia ipsa sponte nascuntur in paradiso terrestri. Vel aliter. *Ad virum tuum desiderium tuum.* idest, licet in dolore concipias & parias, tamen post partum iterum desiderium tuum erit ad virum tuum, vt inde concipias. Sed prima melior expositio est. ¶ *Adæ vero*. Hic ponitur maledictio viri. ¶ *Quia audisti vocem vxoris tuæ*. Quia solum audire non erat peccatum, sed obedire contra Dei mandatum. *Maledicta terra in opere tuo.* Sicut maledixit mulierem subijciendo eam potestati viri in regimine œconomico, ita maledicit viro in acquisitione necessariorum ad conseruationem familie. Vir enim est œconomus, id est dispensatiuus domus prouidens toti familiæ, & vxori de necessarijs: & quia ista acquiruntur de terra, ideo maledixit terram, vt homo multum laboraret in acquirendo. In Paradiso si permansisset homo, sine labore suo spõte sua tellus victui necessaria ministrasset: & si aliquis homo excoluisset, hoc non esset ad necessitatem, & laborem, sed ad exercitationem, vt non tota die ociosus existeret. Maledictio ista fuit diminutio fertilitatis, quia antea terra cultore non indigebat, nunc autem sæpius exculta necessaria vix ministrat; & magis ista maledictio nunc inualuit, quàm immediatè in prima etate, quia continuè senescente iam mundo terra minus fertilis efficitur, non tamen est intelligẽdum, ꝙ Deus creasset terram in aliquo gradu fertilitatis: & postea peccãte hoĩe diminuisset illum, quia eadem fertilitas mansit in terra post peccatum Ade, que fuerat a principio creationis suæ; sed quid hoc significet, dicetur infra q. 20. In he-

Vnde sit, ꝙ natura in tot necessitates irruperit.

Naturaliter viri corpus potentius est femineo corpore.

F bræo dicitur. *Maledicta terra propter te.* id est, ipsa propter se maledici nõ debebat: sed quia tu peccasti, maledictio eius redundat in te. *In sudore vultus tui vesceris pane tuo.* Idest ante sudabis, quàm comedas. Sudor autem causatur ex magno labore calorem excitante, & resoluente, & expellẽte multas partes corporeas, iste autem est in agricultura, quæ varia laborum genera continet. In hebreo dicitur. *In sudore naris tuæ.* Idem est: quia sudor sæpe multiplicatus distillat de fronte per exteriorem partem narium vsque ad pirulam meditonij.

Vesceris pane tuo. Ex hoc aliqui dicunt, quòd a principio rerum dominia homines distinxerunt ex mandato domini, quia alias nõ diceretur pane tuo. ¶ Re-
G spondetur quòd nihil probatur hinc, quia dicitur panis tuus ille, quem tu comedis, necesse est autem dato quòd omnia totaliter communia essent, quòd vnus vnam partem ciborum comederet, alius aliam partẽ; nec poterant eandem partem plures comedere: ideo illa pars, quam quilibet comedebat siue de proprijs, siue de communibus sua dicitur. ¶ Dicitur ergo secundum philosophum 2. Poli. c. 2. Communitas in rebus dicitur tripliciter, vno modo quòd possessiones sint communes, & fructus sint proprij, ita quòd omnes agri, vel vinee communes sint, sed qui coluerit illos recipiat fructus, & nullus alius; secundo modo potest esse communitas in fructibus, & non in possessionibus, ita quòd quilibet agros certos possideat, sed postea agrorum totius communitatis fructus colli-
H gantur, & distribuantur in politia per vicos tribus, & confraternitates; tertio modo erit communitas simpliciter, scilicet, quando agri, & fructus communes sunt, & ista est proprie communitas. Vtrum autem aliqua istarum conueniat alicui policie, satis dicitur in secundo Politi. ¶ Fuit autem ista tertia communitas in ecclesia primitiua inter omnes credentes in Ierusalem, vt patet Actuum. 3. c. multitudinis credentium erat cor vnum, & anima vna, nec quisquam eorum, quæ possidebat aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia: quot quot enim possessores domornm, & agrorum erant, vendebant, & afferebant precia eorum, quæ vendebant, & ponebant ante pedes apostolorum; diuidebant autem singulis prout vnusquisque opus habebat. Ista etiam commu-
I nitas obseruatur apud veros religiosos, & forte perfectius quàm tempore primitiue ecclesie. ¶ In prima ætate non potest poni ista tertia communitas, scilicet in fructibus, & possessionibus: quia ea, quæ communia sunt, a nullo possidentur, sicut theatra, menia, & porte, vt patet Instit. de Rerum diuisione. §. sacræ quoque res. Et si fructus communes sunt, hoc cuilibet aliqua pars applicetur ad cibum, & potum, nullus tamen habet dispositionem voluntariam in rebus illis, sicut in rebus proprijs; ideo non posset alicui donare, vel aliquid aliud facere de illis, cum cuilibet ex hoc damnum in tota communitate sequi videretur. Si ergo fructus fuissent cõmunes in prima etate, non potuisset Cain sine cõsensu Abel spicas domino of-
K ferre, nec Abel sine consensu Cain poterat de agnis, & arietibus immolare: sed hoc falsum est, quia cum emuli essent, non quærebat vnus consilium, vel consensum alterius: & istud argumentum agit Philosophus. 2. Politi. contra positionem Socraticam, & Platonicam de communitate, s. quòd tolleretur actus liberalitatis: quia dare liberaliter est dare de proprijs possessionibus, vt patet. 4. Ethi. c. de liberalitate. Ibi autem proprium nullus haberet. ¶ Nec potest esse ꝙ in prima ætate fuerit secundus modus communitatis, scilicet, quòd possessiones essent proprie, & fructus communes; sicut enim supra probauimus non fuerunt

fuerunt fructus communes Cain, & Abel siue agriculturę, siue artis pastoralis; si ergo aliqua communitas fuit, prima fuit, s. quòd possessiones essent cõmunes, & fructus proprij, & ista satis potest conuenire illi statui primę ętatis. ¶ Melius tamen videtur dicendum, quòd ibi communitas nulla fuerit, sed proprietas tam in possessionibus, quàm in fructibus. Et quãdo communiter dicitur, quòd in prima ętate omnia communia, respondetur quòd intelligendum est, ꝙ in illa ætate pauci possessores erant; & tota terra possidenda, & ideo si aliquis nolebat aliquid posidere, patebat ei omnis locus sine repugnantia aliorum, cũ alij non possiderent illa loca; quare dicebantur communia, idest cedentia in potestatem, & vsum cuiuslibet posidere volentis. Dum homines autem magis multiplicati sunt in secunda ætate, & consequenter ista libertas posidendi diminuta est, pluribus occupantibus multa loca: nunc autem iam tota terra possessa est, & oĩa in proprietatem aliquorum versa sunt, vt si aliquis posidere quicquam velit, non inueniat, nisi ex aliquo titulo acquirat. ¶ Concluditur ergo in prima ætate, quòd non erant omnia communia, idest quòd essent aliqui agri, vel pars terræ, quos multi simul de communi posiderẽt, ita ꝙ illa possessio, quæ erat Cain, esset Abel fratris sui, sicut nunc propriè cõmunia sunt, vel quia oẽs simul non insolidum vnam rem posident, vel tota communitas posidet, & nullus eorum posidet. *Spinas, & tribulos.* Hic ponuntur impedimenta agriculturę, dicuntur spinę aliqui frutices magni spinosi occupantes terram, & nocentes agricolis. Tribuli dicuntur cardones a terendo, vel tribulando dicti, quia terunt pedes calcantium, & pũgunt se intrinsecus infigentes. *Et comedes herbas terræ.* Fructus arborum melioris nutrimenti sunt, & suauiores quàm herbæ; homini autem mox creato dictum fuit, quòd comederet de fructibus lignorũ totius paradisi, vt patet præcedenti. c. Hoc autẽ dicitur de herbis; vtrunque tñ comedere licuit in ætate illa, carnes autem non. ¶ Ex prædictis apparet, quòd ponuntur hic aliqua in maledictione, quæ futura sic essent, etiã si homo non peccaret: & apparet hoc in maledictione viri: quia multa ibi sunt, quæ in non peccante fuissent. ¶ Quod enim dicitur maledicta terra in opere tuo, terra non recipit maledictionem aliquam, tum quia illa non peccauit, ideo non erat maledicenda, tũ quia maledictio pœna est, & illa nunquàm est nisi in sentientibus; terra autem non sentit, & ideo nec scriptura dixit terram simpliciter maledictam, sed maledicta terra in opere tuo, i. operando eam inuenies malum, s. laborem, & difficultatem in colendo, & malas herbas, & nociuas, quas illa germinabit, quę erunt ad maledictionem tuam. Sed istam maledictionẽ terrę putant aliqui esse diminutionem in fertilitate, quasi si homo nõ peccasset, fuisset futura feratior: & talem eam creatam dicunt, & permansuram, si homo non peccasset; quia homo peccauit, abstulit Deus illã nimiam fertilitatem, & ita laborat homo in colendo eam. Sed istud non est verum: quia Deus nõ mutauit aliquid in natura rerum propter peccatum hominis; nam perfectio illa, & fertilitas terrę, in qua creata est, pertinebat ad perfectionem operum Dei. Sed indignum est, quòd Deus diminuat gloriam suam, quæ est in operum suorum perfectione propter iniquitatem alienam, ergo non minuerat fertilitatem illã propter hominis peccatum. ¶ Item non est verisimile, ꝙ si Deus statim peccãte homine ablaturus esset terrę fertilitatem, frustra produxisset eam mox tollẽdo, cum sciret peccaturum hominem, non ergo producere illam debuisset, si ablaturus erat. ¶ Dicendũ ergo ꝙ fertilitas illa terrę, in qua ipsa creata est mansit

An terra habuisset maledictiones datas, etiam si hõ non peccasset.

Deus nil mutauit in natura rerum propter peccatum hominis.

A post peccatum Adę, & illa non minuitur, vel tollitur propter peccatũ, sed naturaliter minuitur; fuit enim magna fertilitas in prima ætate, ita vt sponte fere omnia tellus produceret: postea autẽ paulisper diminuta est, cum quotidie germinando exhauriatur eius virtus, & veterescat: & factum est maximè hoc in diluuio per subintrationem aquarum Oceani in terram, & abrasam superficiẽ, in qua germinatiua virtus erat, de quo infra dicetur: & maximè in commentarijs nostris super Eusebium: & ex eo etiam tempore vsque nunc quotidie paulisper naturaliter terræ virtus minuitur. ¶ Sed dicitur esse terra maledicta in opere humano, quia licet retinuerit eandem fertilitatem, in qua creata est; præstabat tamen quandam difficultatẽ

B homini in colendo, quam non prestaret si homo nõ peccasset; etiam si non peccasset homo, coluisset terram, quod patet, quia ante peccatum posuit Deus hominem in paradiso, vt operaretur ibi, & erat illa operatio agricultura, sed illa cultura non erat laboriosa, quia non erat ad necesitatem, sed tollendam ociositatem, quia in paradiso erãt multæ arbores sponte ferentes poma, de quibus homo comedere poterat: & de illis iussit Deus homini comedere præcedenti. c. in quo non ostendit ei agriculturam esse necessariam ad cibos habendos: esset ergo ad vitandam ociositatem, quæ mala est. Qui corpus exercet non ad necessitatem victus, sed ad tollendum ociositatem, parum exercetur, s. tamdiu, quamdiu ei delectabile est, ante

C vero quàm incipiat esse triste cessat, qui autem ob penuriam laborat, tãdiu exercet se, quãdiu acquisiuerit necessaria, ideo etiã si tristis sit ei exercitatio, sustinet illam propter necesitatem, quale post peccatum est, ideo nunc maledicta dicitur terra in opere nostro, & non ante peccatum. ¶ Additum est; *Spinas, & tribunos germinabit tibi.* Istud licet videatur esse maledictio, natura est, quia etiam si homo non peccasset, certum est, quòd nascerentur in terra spinę, & tribuli; nã sunt quædam species rerum, & detractis quibusdam speciebus videretur diminuta esse perfectio vniuersi, quæ consistit in habendo omnes gradus medios perfectionis substantialis inter minimum substãtialiter, quod est materia, quæ substantiatur per posse, & speciem supremam, s. alicuius Seraphin: ideo essent spi-

D nę, & tribuli, quę pertinent ad istam integritatem vniuersi, cum sint iuxta Arist. species, vt numeri. Et ideo dicendum quòd quando Deus iussit, vt terra produceret arbores, & herbas tertia die, produxit quoq; tribulos, & spinas. Etiam producerentur ista, quia vtilia sunt ad cibum quorundam animalium; ergo ꝙ tribuli germinentur, non est maledictio, sed natura, est tamen homini malum, & pœna quędam; quia tribuli, & spinę colentem pungunt, & ledunt, & quod deterius est, cũ agricola agros colit, vt fruges inde habeat, inde nascuntur tribuli, & spinę loco frugum, & aliæ herbę malę, quia omnia huiusmodi accipiuntur nomine tribulorum, & spinarum, & suffocant, atque extinguunt fruges. Ideo ad magnum malum hominis

E ista sunt, licet naturaliter eueniant, cum idem futurũ esset in terra, quòd tribulos geminaret homine non peccante: & tamen pro tanto ad maledictionem pertinet, quia si homo nõ peccasset, nõ coluisset terram ad hoc quòd inde fruges colligeret, sed arbores paradisi sponte sufficientiam fructuum præstarent. Vnde si nascerentur tribuli, & spinę, non curaret Adam, ꝗa non impediebant cibum eius futurum. Aliter ẽt potest dici, quòd sicut non impedirent terrę nascentia, ita neque Adam colentem pungerent, quia non nascerentur ibi; futurus erat enim homo, & tota posteritas sua semper in paradiso terrestri, si non peccasset, & illa terra non germinasset tribulos, spinas, neque

aliquid

Diluuium virtutẽ terrę ademit.

Quæ operatio sit absq; labore, ꝗ ve exercitatio labori immixta sit.

Quædam ꝗ ad supplicium videtur produci, potius tñ ad perfectionem excogitata sũt.

aliquid nociuum;& hoc propter conditionem suam naturalem, qa est terra vilior, quàm ista, sicut & sunt quædam terræ nunc,in quibus serpētes non gignuntur, neque noctuę : & si aliunde aduehantur noctuæ, moriuntur; sic est insula Cretensis,quę vulgariter dicitur Candia,vt dicit Solinus in Polistor. & Isidorus. lib. 14. Etymo. Ita & quædam terræ gignunt aliquas herbas, & arbores , quas aliæ non gignunt , quia non omnes omnia ferre possunt, vt ait Virgilius. lib. 2. Georg. Ita ergo in illa benedicta terra paradisi , quæ melioris qualitatis est naturaliter, quam ista ex conditione,quam Deus ei ab origine dedit solum nascitur quod hominem adiuuat:nihil vero nascitur,quod lędere posit : & ita licet ibi homo terram coleret non lęderetur a tribulis, qui non nascuntor ; terra autem, in qua nos manemus naturaliter tribulos germinat, & spinas, etiam si homo non peccasset ; & tamen si non peccasset, nō coleret istam terram,quæ tribulos germinat , sed aliam, quæ nihil nociuum producit.

¶Quod verò additum est in sudore vultus tui vesceris pane tuo. Nomine panis accepit omne quod quęrimus,& nobis necessarium,aut conueniens est:nam omnis cibus nomine panis intelligitur , vt patet primo lib. Reg.14.c.vbi mel intelligitur nomine panis ; nam dixit , maledictus qui manducauerit panem , & Ionathas gustauit modicū de melle sine pane , & alijs cibis : & dictus est manducasse panem , & incidisse in maledictionem ei comminatam,& nomine panis intelligitur quæcunque larga ciborum præparatio lib. 4.Reg.6.c.ita hic omnia necessaria , vel quę ab homine petuntur nomine panis significat, vt victus,& vestitus:& quicquid alterum est. Nomine autem sudoris significatur labor magnus, cum sudor causetur ex duro labore, vt innuatur quòd omnia necessaria , vel conuenientia nobis iam non possunt sine laboribus haberi,quod non erat futurū in paradiso; nam ibi omnia necessaria, s.cibus sine labore futura erant . Nā ibi solus cibus esset necessarius, quia vestitns nullus futurus erat,si homo non peccasset;quod patet,quia post peccatum agnouerunt homines se esse nudos , & nō ante:vt patet in litera hic. Et ideo tunicas dedit Deus hominibus,quando eiecit eos de paradiso,& ita pauca necesitas homini esset : & ad hoc nulla esset penuria,quia cibus, qui peteretur , inueniretur pendens in arboribus, & si homo terrā coleret, sicut Deus ei iusserat, non coleret ad releuandum ciborum inopiam, sed ad ociositatem tollendam : ideo vere maledictio hominis fuit,quòd in sudore, idest labore nunc omnia acquirat , & tūc nullus labor affligēs futurus erat.

Quid per panē intelligitur.

Quādo dicitur in sudore vultus tui &c.

¶Quod vero dicitur ; *Donec reuertaris in terram , de qua sumptus es ;* verè maledictio est , quia mors hic significatur, vsque ad quam perseuerat labor in homine : & hoc non futurum erat,si homo non peccaret,quia nunquam gustasset mortem.Nunc vero omnes morimur, & quasi aquæ dilabimur in terram,quæ nō reuertuntur;lib 2.Reg.14.c.Quia iā statutum est vnum quemque hominem semel mori;ad Hebrę.8.c. Non tamen est intelligendum, quòd Deus creasset hominem immortalem , & propter peccatū expoliauerit eum immortalitate induens mortalitatem: quia hoc non poterat fieri sine mutatione naturę,quæ propter peccatum non mutata est ab ea , quæ erat prius. Sed est intelligendum , ꝙ homo talis creatus est, vt mori posset; non tamē erat mortalis,idest necesitate moriendi habens,neque imposibilitatem ad moriendū: ita quòd si peccasset,relinqueretur conditioni suæ, s. ꝙ sicut erat potens mori , efficeretur necessario moriturus,qualis nunc est. Si non peccaret,cum esset potens mori ex natura,efficeretur imposibilis ad mortem ex gratia gratis data , quæ est donum, sicut nunc

Labor in hoīe vsq; ad mortē extēditur.

Primus homo creatus est, vt mori posset, non tamen erat mortalis.

F est in beatis, qui resumpto corpore erūt immortales. *Donec reuertaris in terram , de qua sumptus es .* idest iste labor semper durabit vsque quo homo per mortē resoluatur in terram, de qua formatus est ; & ista maledictio omni homini communis est,quia nullus mortalium tam composite fęlicitatis est,qualicunque statu emineat, qui curarum, & laborum pōdere pressus vnam diem saltē sine labore, & dolore transigat,quoniam risus dolore miscebitur , & extrema gaudij luctus occupat : vt patet Prouer.14.c.

¶Et est mirandum quòd Deus non permittit hic aliquem hominem multum lętari : quia lętitia tēporalis est in delicijs corporis , diuitijs, honoribus , & similibus bonis. Si autem ista a Deo dentur alicui timē-

G ti Deum,& custodiēti iudicia eius,omnia ista in Deū semper referet,& distribuet: nec vnquam in eis delectabitur per fruitionem , quæ est propria delectatio . Sed semper erit tanquam solitus dispensator sciens se rationem de omnibus redditurum vsque ad quadrantem nouissimum. ¶Adde etiam quòd boni frequenter tribulantur, bonorum enim inquieta sors est; erit etiā sic posidens ac si nō posideat sic honoratus , vt honorem non desideret. In ijs autem maior insurgit tribulatio,quàm si nihil horum posideret . Si autem ille,cui a Deo ista temporalia bona donata sunt,intra seipsum omnia referēs seipso,& bonis suis frueretur; delectatio quidem aliqualis inesse poterat, sed pasionum dura tumultuatio hoc fieri non permittit. Nūc timor perdendorum bonorum inest , quo miser die-

H bus,atque noctibus cruciatur. Nunc a Deo desideriū attingendi magnas res in pœnam infligitur , vt quod desiderat,non obtineat: & sic a delectatione bonorū, quę posidet inuitus abstrahitur,nunquam satiandus, donec appareat gloria Dei,in qua satiabunē. De ijs ait Iob.si malus fuero vę mihi est, si aūt bonus nō leuabo caput meū. Et Aug.22.de ciui.Dei. Ideo vita ista amaritudinibus, & ęrumnis repressa est,vt alia vita quęratur,quæ nulla amaritudine perturbatur . *Quia puluis es, & in puluerem reuerteris.* Ista non est prædicatio formalis, sed causalis,s. *Puluis es .* idest de puluere formatus: vt patet præcedenti. c. *Et in puluerem reuerteris .* Quantum ad maiorem partem. Aliquid enim abit in auras, aliquid autem in aquam , & ignem per mutationes mediatas , maior tamen pars in puluerem redit , qui

I principalis materia animalis est . ¶ *Et vocauit Adam .* hic ponitur tertium principale, s.miserię transfusio : quia sicut facti fuerant primi parentes miseri per peccatum , ita proles miserandas genuerunt infirmitate circundatas. *Et vocauit Adam nomen vxoris suæ Euam .* In hebręo habetur. H*aua* . Quod descendit de, *hai* , idest vita,quia vt reditur ratio in litera ipsa est mater oīum viuentium ; ante enim denominauerat Adam vxorē suam nomine naturæ,s.viraginem, quia de viro sumptam. Hic aurem nominat eam a miseria, scilicet qa miserorum omnium mater futura erat. ¶Ista imposītio nominis adhuc erat in paradiso , donec expellerentur inde prothoplausti post, vt patet infra. *Eo quòd mater eßet ,* idest futura esset , quia nondum erat alicu-

K ius, cum nō genuisset . *Omnium viuentium.* idest omniū hominum miserabiliter viuentium. *Fecit quoque.* Hic ponitur misericordia Dei cum Adam,& Eua,quia licet puniat , semper tamen miseretur , bonis enim & malis prius : quia solem suum facit oriri super iustos, & peccatores,vt patet Matth.5.c. *Tunicas pelliceas ,* idest de pelle factas.

¶Vtrum autem istæ pelles fuerint de animalibus mortuis, vel deductę ad esse per creationem , dubitatur,sed secundum regulam datam pręcedenti.c.nunquam est ponendum miraculum sine necesitate:poterāt enim per crętionē istæ pelles fieri, sed hoc necessarium

parẽtum, fuerunt ex animalib. mortuis necne.

cessarium nõ est: animalia enim ad seruitium humanum facta sunt, ideo non est inconueniens, ꝙ nunc indigentibus hominibus operimentis pellium occiderentur animalia; vt eis pelles detraherentur; sicut nunc, vt comedamus carnes, animalia occidimus.

Quæst. 18. Cur dedit Deus primis parẽtibus vestes pelliceas.

Dedit ergo Deus primis parentibus vestes istas pelliceas propter tria, primo vt notaret eos iã esse mortales, quia eos mortuorum pellibus cõtegebat. ¶ Secũdo vt aeris intemperies excluderetur, quæ per peccatum hominis iam vigebat, s. frigus, vel calidus aer. Sed hoc non est intelligendum quasi aeris qualitas post peccatum Adę mutata sit; nihil enim de natura rerum fuit mutatum per peccatum: vt diximus supra q. 20. Sed talis erat nunc aer post peccatum Adę, qualis prius erat: & qualis futurus erat, etiam non peccãte homine: & erat ille talis aer, in quo homo indigebat veste. Sed quòd ante peccatum existente eodem aere non indiguerit homo veste, neque illam habiturus esset, si nõ peccaret, fuit propter duo; primo propter locum, quia homo si non peccasset, semper mansurus esset in paradiso terrestri, vbi est aer temperatissimus, & manentes ibi nõ indigerent vestibus: & hoc accidit, quia locus ille nõ est eiusdẽ qualitatis cum tota alia terra, cum ille datus fuerit sanctis; ista autẽ terra est, vt exilium. Vnde hic aer talis est, in quo homo vestibus eget. Secundum erat, quia per peccatum incurrit homo necessitatem moriendi, & ideo passibilitatem omnium incommodorum, per quę ad mortem venitur, & nõ erat hoc prius; ideo non erant tũc necessariæ vestes, sed nunc. Tertium vt hominibus potestatem occidendi animalia ad hæc demõstraret, quia cum non esset licentia concessa de vsu carnium, sic crederent homines etiam de occisione animaliũ, ideo insinuat in hoc saltem propter vsus pellium animalia esse occidenda. *Et induit eos*. Bene nouerat Adam se induere, quia sciebat tunicam subcinctoriã cõsuere, sed Deus eos induit, quia fortè tenebant manibus perizomata, ne caderent, ne verecundarentur.

Prima rõ. Secunda ratio. Cur ante peccatum nõ indigebat ueste. Prima rõ. Secunda ratio. Tertia rõ.

C *Ecce Adam quasi vnus ex nobis factus est*. Verba Dei sunt loquentis ironicę, & improperantis stultitiam primorum parẽtũ, quia Eua credidit se futuram sicut Deus, & in magnas miserias incidit: & quia serpens inducẽs Euam ad comedendum de vetito ligno promisit, ꝙ essent sicut dij, i. sicut angeli, ideo Deus improperans dixit angelis. *Ecce Adam quasi vnus ex nobis*. idest videte quomodo Adam, & Eua, qui comedendo de fructu vetito voluerunt esse similes nobis, nõ effecti fuerũt sicut vnus ex nobis: sed lapsi sunt in magnas calamitates. ¶ Aliqui volunt quòd ista sit vox inter personas diuinas in trinitate, scilicet, quòd vna loquatur ad aliã dicens; ecce quomodo Adã nõ factus est quasi vnus ex nobis, quod intendebat fœmina, & satis stat vtrunque: sed melius stat primum. Quia ironia debebat fieri secundum verba, quæ Eua intendebat esse vera. Diabolus enim dixerat. *Eritis sicut dij*. i. sicut angeli, quia fœmina non intelligebat esse plures Deos, & iõ nunc debet conuerti sermo ad angelos. *Sicut vnus ex nobis*. idest sicut Deus, vel vnus ex angelis: quia nobis demonstrat ibi substantias spirituales sicut Deus, & angeli. *Sciens bonum & malum*. idest cognoscens omnia quicunque sunt, vt dixerat serpens: & nõ intelligitur de cognitione boni, & mali experimẽtali, sed sola bona, quia alias essent infęlices. Sed necesse est intelligi de cognitione omniũ rerum, qualescunque sint, quę est in Deo & in angelis. Et ad notandum totam rerũ vniuersitatem ponitur ex abundãtia loquendi, bonũ, & malum. *Nunc ergo ne fortè mittat manum*. Est modus loquẽdi abbreuiatus per defectum vnius dictionis: & aliquando vnius orationis, & est sensus. *Nunc ergo*. scilicet videte. *Ne forte mittat manum*. Vox Dei loquẽ-

D

A tis ad angelos est quorum ministerio prothoplausti de paradiso expulsi sunt, s. vt cauerent, ne Adam, vel sua posteritas mitteret manum ad lignum vitæ. *Et sumat de ligno vitæ, & comedat, & viuat in æternum*. Alicui fortè dura videbitur ista sententia: quia post tot miserias inflictas prothoplaustis adhuc interdicitur eis, ne comedant de ligno vitę. ¶ Respondetur quòd Deus in hoc valde misericorditer punitionem inflictam tẽperauit; homines enim in magnas miserias inciderãt Deo infligente. Si autem concederetur ei esus ligni vitæ, diuturna esset vita eorum: & tanto diutius in miserijs angustiarentur; cum ergo miseriarum tempus abbreuiauit, misericors valde fuit. *Viuat in æternum*. Etiam si antequàm exijssent primi parentes de paradiso, comedissent de fructu ligni vitæ, nõ vixissent in

Quæst. 24. An Deus fuerit clemens an crudelis, cum post peccatum iterum prohibuit lignũ uitæ.

Ratio.

B æternum: quia, vt diximus pręcedenti. c. etiam existẽtibus in paradiso non perpetuaretur vita, nisi de fructu ligni vitæ sępius comedissent; tamen dato quòd semel tantum comedissent dilataretur valde vita eorum, vt fortè viuerent ad mille, & quingentos annos, vel ad duo millia. ¶ Nec hoc valde mirandum est, cum apud Seres in India lanugo in arborbius est, cuius esu vita protelatur: & insulę quędã sunt, vbi nulli moriuntur. Sic enim scripsit Alexander Aristoteli de sacerdotibus arborũ Solis, & Lunę ꝙ esu pomorũ longissimam agant vitam. *Emisit eum Dominus*. i. Adam, & non solum eum, sed etiam vxorem suam, quę magis peccauerat, & ad generandum necessaria erat. *De paradiso voluptatis*. Hoc fuit factum misterio angelorũ educentium eos, & locantium in terra habitationis. Non enim poterat Adam, & Eua per se descendere de altitudine paradisi, & transire magnas congregationes aquarũ, quæ circuunt paradisum, & venire per lõga terrarum spacia in terras ignotas: sed angeli deduxerunt, sicut deduxit angelus domini Abacuch de Iudæa in Babylonem super lacum leonum, vt patet Daniel. 14. c. Et fuerũt ducti apud locum, in quo post facta fuit vrbs Hebron octo leucis a Ierusalem cõtra meridiem; in illo enim loco Adam formatus fuerat, & ibidem sepultus iacet: vt patet Iosuę. 14. c. Nam nõ moratus fuit Adam in Oriente circa paradisum. Patet etiã quia infra 4. c. Dicitur de Cain quòd iuit profugus contra Orientem, & construxit ciuitatem. s. fugiendo a loco, in quo habitabat pater suus, ergo non habitabat circa Orientem. *Vt operaretur terram*. Vt, nõ dicit hic finem, sed consecutionem; non enim expulit Deus Adam de paradiso, vt coleret terram, sed qa expulit eum de paradiso, necesse fuit ei colere terrã, non potẽs alias viuere. Finis ergo eiectionis Adę fuit vt in terra lueret pœnas debitas sceleri suo cum tota posteritate, donec rediret spiritus eius ad Deum, qui fecit illũ per mortis resolutionem. *De qua sumptus est*. Ex hoc probant aliqui, ꝙ in eodem loco vixit Adam post peccatum, de quo ante formatus fuerat. Et licet verum sit, tamen non est ista probatio conueniens, quia istud relatiuum, de qua, non refert eundem locum, vel partem terrę pręcisè, sed speciem terrę, quia

Apud Seros lanugo inducit vitam. Insulę vbi nulli moriuntur.

Vbi formatus fuerat Adam, & sepultus

E de quolibet agricola verum est, quod colit terram, de qua sumptus est, tamen nõ colit eam partem, de qua sumpta fuit materia eius diuersis temporibus. *Et collocauit ante paradisum Cherubin*. Deus voluit custodire lignum vitę, & introitum paradisi a dęmonibus, & hominibus. Dęmones autẽ igneis muris non arcentur, posuit ergo Cherubin custodientem contra dęmonum insidias.

¶ Sed vt quid necesse erat custodire contra dæmones locum illum? quia dęmones locorum amenitate non lętantur, sed solum vt tentarentur ibi homines ad deiciendum eos in magnas calamitates; nunc autem nullus homo ibi manebat quousque Enoch

Quæst. 25 Cur oportuit custodire paradisũ a dæmonibus,

post

cũ ipsi nõ lętentur amenitate locorum.

post mille exceptis duodecim annis illuc trãslatus est, & Elias post ãnnos quater mille ducentos, & fere septuaginta. Istud est verum tenendo computationem interpretum, quam cõmuniter sequuntur doctores, & cronographi: sed tenendo hebraicam literam, quã loquitur Biblia nostra, dicendum quòd quantum ad annos Henoch est verũ: quia ablatus sit de terra fere mille annis ab orbe condito; nam non desunt duodecim, vel tredecim; sed quantum ad Eliam non est verum; fuit enim raptus post annorũ tria millia, & ferè triginta, qa sicut supra docuimus, differt litera hebraica a computatione interpretum per annos mille ducentos trigintasex, qui demuntur. ¶ Et fortè diceret aliquis quòd Deus Cherubin post eiectionem Adæ de paradiso, vt extunc custodiret vsque quo isti venirent: & post ne diabolus intraret ad tentãdum eos in paradiso, sicut primos parentes tentauerat: sed hoc non est verum: quia hoc non erat necesse istis, quòd Cherubin cõseruarent eos, ne diabolus accederet ad tentandum: quia isti dum inter homines vixerunt dęmonem superauerunt, quanto magis nunc, quando vberiori gratia dotati sunt? Etiam quia hoc dato superfluũ videbatur per tot annos antea Cherubin ibi collocare, maximè quia textus repugnat dicẽs, quòd Cherubin, & flammeus gladius fuerunt positi ad custodiam ligni vitę; non quia dęmones indigerent illo ligno, sed quia ipsi cupientes se adorari inducunt homines per diuitias, vel adiutoria ad faciendum aliqua mala. Et quia nullum bonum est magis desiderabile hominibus, quàm vita, si dæmones possent adducere fructum ligni vitæ, vt vitas hominum prolongarent valde inclinarent ad hòc, quòd adorarẽtur, & ad omnia mala, valde ergò prouidit Deus saluti spirituali humani generis tollẽdo, ne dęmones possent intrare ad lignum vitæ. *Et flammeum gladium.* idest murum igneũ circundantem paradisum ex parte inferiori.

Cõfutatio

Confirmatio.

Quæst. 26. Vnde fuerit ille gladius igneus, q. cõstitutus fuit in paradiso terrestri.

¶ Nicolaus dicit ꝙ iste ignis erumpit de illo monte altissimo paradisi circumquaque, & eleuatur in altas flammas quemadmodum in monte Ethna Siciliç, & in alijs locis, in quibus sunt flãmarum eruptiones. ¶ Sed hoc non videtur, quia si de illo monte nascerentur interius flammæ, essent viscera montis tota sulphurea, & exusta: & locus terræ esset inhabilis ad fructificationem arborum. ¶ Dicendum ergo videtur, quòd ille ignis non nascitur de montibus, sed a Deo positus fuit ibi; non enim proprie diceretur ibi locatus gladius flammeus, si ibidem flammæ nascerentur: quia positum dicitur, quòd aliũde adducitur, & situatur: & hoc magis conuenit positioni doctorũ, vt Isidori, & Basilij dicẽtium, quòd ille ignis peruenit vsque ad concauitatem orbis Lunę, quod non posset esse, si eructaret de monte illo naturaliter, quia nulla tanta materia esset, quæ cõtinuò inflammata in tam altum culmen erigeretur. Dicendum ergo ꝙ Deus creauit ibi ignem nouiter, fortè conuertendo illam materiam aeream eiusdem loci in ignem: & est ille ignis per modum muri ambientis totum locum paradisi, & incipit de longe a superficie terrę, ne magna propinquitas noceat amęnitati paradisi, & ascẽdit iste ignis per omnia aeris interstitia, & continuatur regioni ignis vsque ad Lunam. Si autem iste ignis de terra erumperet, non posset tantum ascendere: quia requireretur ad hoc valde magna materia sulphurea, & iã foret sic tota terra combusta etiam si sulphur esset. Etiam quia flammæ erumpentes de montibus aliqñ erumpunt, aliquando cessant; ibi autem nunquã cessat igneus murus. ¶ Aliqui tenentes esse paradisum sub ęquinoctiali dicunt istum gladiũ flammeum esse ardorẽ terræ illius subiectę æquinoctiali, propter quẽ nullus adire potest paradisum, tanquàm prohibitum

F muro igneo. Sed dato quòd sit paradisus sub æquinoctiali, non bene videtur hoc dicendum, quia iste gladius igneus positus fuit ante paradisum post eiectionem Adæ: sed æquinoctialis ardor ante ibi erat: ęquinoctialis enim antequàm paradisus terrestris esset, facta est: quia ęquinoctialis est linea diuidens totũ Zodiacum in duo ęqualia, s. ad punctũ principij Arietis, & ad pũctum principij Librę, & illam decurrit Sol motu raptus bis in anno in die, quo intrat Arietẽ: & quando intrat Libram, sed nũquàm eam directè decurrit, quia semper facit spiras, idest imperfectos circulos; cum ergo Zodiacus in octaua sphera die secũda creatus fuerit, ergo æquinoctialis etiam; ardor aũt æquinoctialis quarto die esse incępit, s. quando Sol, & Luna creati sunt: hæc autem omnia fuerunt ante ex-

G pulsionem Adæ in die sexto; non potest ergo dici ꝙ æquinoctialis ardor locatus fuit ante paradisum eiecto Adam, cum ante ibi fuisset. ¶ Dicendum ergo ꝙ iste gladius flammeus est ibi ignis positus sexto die Adam eiecto. *Gladium flammeum.* Vocatur gladius, quia sicut gladius acutus est, ita ignis in extremitate acuitur. *Atque versatilem.* Dicitur gladius versatilis, qui ad quamcunque partem se verterit, scindit; ignis autem ad omnem partem comburit. *Ad custodiendam viam ligni vitæ.* Ne homines redirent ad accipiendum de illo fructu, & ne dæmones venirent pro eo ex causa prędicta, ne fallant homines.

H *De generatione Abel, & Cain, & fratricidio; de maledictione Cain, & filijs eius vsque ad Lamech: & generatione Seth ad Noe, quando generatus, quantum vixit, & quando mortuus. Cap. IIII.*

ADAM vero cognouit vxorem suam Euam, quæ concepit, & peperit Cain, dicens: possedi hominem per Deum;

I rursumque peperit fratrem eius Abel: Fuit autem Abel pastor ouium, & Cain agricola. Factum est autem post multos dies, vt offerret Cain de fructibus terræ munera Domino. Abel quoque obtulit de primogenitis gregis sui, & de adipibus eorum. Et respexit Dominus ad Abel, & ad munera eius; ad Cain autem, & ad munera illius non respexit. Iratusque est Cain vehementer, & concidit vultus eius.

K Dixitque Dominus ad eum: Quare iratus es, & cur concidit facies tua? Nonne si bene egeris, recipies? sin autem malè, statim in foribus peccatum tuum aderit? Sed sub te erit appetitus eius, & tu dominaberis illius. Dixitque Cain ad Abel fratrem suum: Egrediamur foras. Cumque essent in agro, consurrexit Cain aduersus fratrem suũ Abel, & interfecit eum. Et ait Dominus ad Cain: Vbi

Vbi est Abel frater tuus? Qui respondit, A
nescio; nunquid custos fratris mei sum ego?
Dixitque ad eum, quid fecisti? vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Nunc igitur maledictus eris super terram, quæ aperuit os suum, & suscepit sanguinem fratris tui de manu tua. Cum operatus fueris eam, non dabit tibi fructus suos; vagus, & profugus eris super terram. Dixitque Cain ad Dominum: Maior est iniquitas mea, quàm vt veniam merear: ecce eijcis me hodie a facie ter- B
ræ, & a facie tua abscondar, & ero vagus, & profugus in terra. Omnis igitur qui inuenerit me, occidit me. Dixitque ei Dominus: Nequaquam ita fiet, sed omnis, qui occiderit Cain, septuplum punietur. Posuit quæ Dominus in Cain signum, vt non interficeret eum omnis, qui inuenisset eum. Egressusq; Cain a facie Domini, habitauit profugus in terra ad orientalem plagam Eden. Cognouit autem Cain vxorem suam, quæ concepit, & C
peperit Henoch. Et ędificauit ciuitatem, & vocauit nomen eius ex nomine filij sui Henoch. Porro Henoch genuit Irad, & Irad genuit Mauiael, & Mauiael genuit Mathusael, & Mathusael genuit Lamech, Qui accepit duas vxores nomen vni Ada, & nomen alteri Sella. Genuitque Ada Iabel, qui fuit pater habitantium in tentorijs, atque pastorum: & nomen fratris eius Iubal. Ipse fuit pater canentium cithara, & organo. Sella quoque genuit Tubalcain, qui fuit malleator, D
& faber in cuncta opera æris, & ferri. Soror vero Tubalcain Noema. Dixitque Lamech vxoribus suis Adæ, & Sellæ; Audite vocem meam vxores Lamech, auscultate sermonem meum; quoniam occidi virum in vulnus meum, & adolescentulum in liuorem meum. Septuplum vltio dabitur de Cain, de Lamech vero septuagies septies. Cognouit quoque adhuc Adam vxorem suam, & peperit filium: vocauitque nomen eius Seth, E
dicens: Posuit mihi Deus semen aliud pro Abel, quem occidit Cain. Sed & Seth natus est filius, quem vocauit Enos, iste cępit inuocare nomen Domini.

ADAM. Descripta hominis conditione, & transgressione hic agitur de eius propagatione: duo enim supra tacta fuerunt, scilicet creatio rerum, & transgresio primorum parentum.

Primum erat necessarium in sacra scriptura ad integritatem fidei, scilicet ad demonstrandam infinitam Dei potentiam, quæ patet in creatione, & ne nos omnes res reduceremus in aliam causam. Secundum, scilicet transgresio primorum parentum erat de integritate Sacræ Scripturæ, vt demonstraretur necessitas Messię redimentis, ad quem tota scriptura principaliter tendit. Hic autem incipit describi processus generationum humanarum succedentium, & hoc fit in toto isto libro. ¶ Et quia, vt sæpe ait Augusti. in libris de ciuitate Dei. Duæ sunt ciuitates, scilicet ciuitas Dei, & diaboli. Vtraque autem earum suas habet generationum successiones. Sacra autem scriptura principaliter tractat de linea bonorum, sed aliquando intermiscet de linea malorum, secundum quòd bonis in vita præsenti corporaliter coniuncti sunt, vt illis causa exercitationis per afflictiones sunt. Præmittit autem hic de linea malorum, vt se breuius expediat, & ista incepit in Cain, & describitur in isto capitulo vsque ad diluuium. Deinde ponitur lineam bonorum descędentium de Adã per filium eius Seth; & in toto isto libro describit lineam continuatam bonorum secundum tres radices, uel truncos: primo per Adam capitulo sequenti; secundo per Noe capitu. sexto, vsque vndecimo: tertio per Abraham cap. vndecimo, vsque ad finem libri, & vltra in alijs. ¶ Ista descriptio est valde vtilis ad duo, primo ad sciendum lineam Messiæ, quæ valde necessaria est, vt declarabimus late Numeri 27. cap. Et sic Euangelistæ eam deducunt; secundo vtilis est ad persuadendum factam creationem, & mundum inchoasse. Si enim ista scripta non forent, putarent homines, ab æternum esse mundum, sicut tenebant Philosophi Gentilium ignari sacrarum literarum; vel dato quòd homines crederent, tamen non ita bene conciperent, neque contentarentur eorum intellectus, sicut cum scirent quot anni fluxerunt a creatione, & quæ generationes hominum fuerunt. Et ideo Deus volens persuadere Iudæis a principio legis datæ mundum creatum fuisse, inducit istam probationem, scilicet quòd inquirerent generationes hominum in linea ascendenti, & sic deuenirent vsque ad Adam, quem nullus hominum genuit, sed eum Deus ante omnes alios formauit. Sic enim dicitur Deuterono. 32. capit. Nunquid non ipse est pater tuus, qui possedit te, fecit, & creauit? Memento dierum antiquorum, & cogita generationes singulas. De hoc ibi satis latè differuimus. ¶ Et diuiditur istud capitulum in duas partes. Primo ponitur generatio Adæ, scilicet Cain, & Abel totaliter delenda, quia Cain generatio per diluuium, Abel autem per occisionem deletus est. Secundo ponitur generatio non delenda, scilicet generatio Seth, ibi. *Cognouit quoque*. Circa primum *Adam vero cognouit Euam*. Carnaliter ad prolis pro creationem. Ista generatio Cain fuit facta quintodecimo anno post eiectionem Adę de paradiso.

¶ Methodius martir, quem multum sequitur Magister scholasticarum historiarum, dum esset in carcere, orauit a Deo, vt aliqua ei de principio, & fine mundi reuelaret, quod sic factum est: scripsit autem illa verbis, licet impolitis, & ait quòd primi parentes virgines de paradiso egresi sunt, deinde anno quindecimo vitæ Adæ natus est Cain, & soror eius Calmana. Et fortè tanto tempore a copula vacauerunt, quia erant dolentes de peccato, quòd contra Deum egerant, & de amisione fęlicis vitæ in paradiso pro se, & tota posteritate. Deinde a Deo mandatum habuerunt de procreatione liberorũ post alios quindecim annos, quo scilicet trigesimo anno uitę Adę, natus fuit

Quæst. 1.

Intętio totius illius libri.

Vtilitas libri generationis, q in libro describit.

Quæst. 2.

An primi parẽtes de paradiso virgines exierunt.

Opinio hebręorū. tus fuit Abel, & soror eius Delbora. ¶ Hebręi autem dicunt quòd istud per recapitulationem ponitur, quia Cain, & Abel in Paradiso geniti sunt, & probant, quia dicitur supra in c. 1. Crescite, & multiplicamini, quod ad commistionem carnalem refertur. Ideo dicunt quòd formata muliere, & adducta ad Adam, immediatè cognouit eam carnaliter; alioquin fuisset transgressor præcepti prædicti. ¶ Sed omnes doctores catholici tenent, quòd primi parentes de Paradiso virgines exierunt, & sic ait Augusti. super Gen. ad literam; primi parentes in Paradiso non coierunt, quia formata muliere post modicum eiecti sunt de Paradiso. ¶ Sic etiam Hieronymus ait nuptiæ replent mundum, uirginitas autem Paradisum. Probatio autem Iudæorum non Procedit, quia modicum post formationem mulieris eiecti sunt, ideo non habuerunt tempus nec dispositionem. Item quia istud præceptum datum de multiplicando erat affirmatiuum, ideo non obligabat pro semper, & ideo licet in Paradiso mansissent multis diebus, & non coiuissent, non transgrediebantur præceptum, donec Deus ei limitaret tempus, in quo *Concepit, & peperit Cain.* Aliqui Iudæi dicunt quòd immediatè, vt cognouit Adam Euam concepit, & statim peperit, ratio eorum est, quia nulla distantia interponitur in conceptu ad partum. Sed hoc nihil est, quia scriptura solum memorat essentialia facti, non curans de his, quæ intercidebant, ut si dicatur filij Israel intrauerunt desertum, & transierunt Iordanem, sed manifestum est, quòd non immediatè post ingressum deserti transierunt Iordanem, quia fuerunt quadraginta anni inter medij. *Dicens possedi hominem per Deum.* Ista est ratio impositionis nominis: subintelligitur & vocauit nomen eius Cain, & conuenit hoc nomini imposito; quia Cain in Hebræo interpretatur possessio, & inde dicitur in Hebręo. *Quauici*, idest possedi. Ista nomina demonstrant fuisse primam linguam Hebræam, quia Cain, & Abel, Eua, & Adam, & omnia alia non sunt nomina significantia aliquid in aliqua lingua præterquàm in Hebræa, in qua conueniunt nominibus appellatiuis, & verbis. *Possedi hominem per Deum*, idest ante hoc nullum hominem habebam, nunc autem incepi habere, & hoc per Deum, idest per voluntatem Dei dantis mihi potentiam generandi. *Rursumque peperit fratrem eius Abel.* Ex hoc argumento Iudæi dicunt, quòd Cain, & Abel in Paradiso geniti sunt, quia tunc oporteret, quòd stetissent Adam, & Eua in Paradiso per vnum annum ad minus, quia inter primam conceptionem, & secundam quasi vnus annus intercessisset. Sed Cain, & Abel non simul concepti sunt, vt patet in litera, quia dicitur. *Rursumque peperit fratrem eius*, idest alia vice, vel conceptione. ¶ Interpretatur Abel Luctus, vel magis propriè vanitas, vel nihil, & vocatur Hebraicè Henel. ¶ Luctus dicitur ab euentu, quia propter mortem eius, vt dicitur luxit Adam pater, & Eua centum annis in quadam valle apud Hebron, quę dicitur vallis lachrimarum, vt patet in libro de diuisione terræ sanctæ. Vel dicitur, nihil, ex quodam vaticinio futurorum, quia de illo nullum semen remansurum erat. Vel dicitur vanitas, quia iam incipiebat natura humana vanitati subdita esse.

Opinio cōmunis.

Alia Iudęorū positio. Cōfutatio

Ratio persuadēs primam linguam Hebraicam fuisse.

Ratio hebræorum, quòd primi parentes, nec generant in Paradiso.

Quæst. 3. *Fuit autem Abel.* Hic agitur de primorum filiorum non permanentium distinctione, & tanguntur duo, primum de morte Abel, secundum de generatione Cain, ibi cognouit Cain. ¶ Circa primum. *Fuit autem Abel pastor ouium.* ¶ Isti fuerunt primi duo fratres multum differentes intentione, & conuersatione, quia Cain in agricoltura laborauit, Abel vero, vt

F pastor. Item Cain fuit caput ciuitatis diaboli, Abel fuit prior in ciuitate Dei; ideo frater carnalis spiritualem persequebatur, quia ciuitas Dei a membris Sathanæ multa dum viuit aduersa sustinet. De ijs August. 15. de ciuit. Dei, cap. 6. ¶ Congregauit Abel oues, quæ mansuetæ erant, & factus est habens curam earum, fortè quia licet de carnibus non cibarentur in ętate illa, tamen lacte pecorum alebantur, quasi fructibus arborum, vel quia pelles ad vestiendum recipiebant propter intemperiem aeris, sicut Deus primos parentes pellibus vestitos de Paradiso emiserat, & ideo sancti viri antiquitus præcipuam curam de officio pastorali habebant. Vnde habetur de omnibus duodecim Patriarchis, scilicet Iacob, & vnde-
G cim filijs suis, quòd dixerint coram Pharaone viri pastores sumus, vt patet infra 47. c. Abel autem magis suscepit officium pastorale ad exercitationem, vt tolleret ociositatem, quàm vt necessitatem subleuaret valde malum erat vacantem ab omni opere esse, quia multa mala docuit ociositas, Eccles. 33. cap. *Cain vir agricola*, idest quęrens cibos de cultura agrorum, terra enim ante triticum, ordeum, & omnia genera frugum atque leguminum protulerat, sed post humana industria indigebant. *Factum est autem.* Hic ponitur distinctio eorum in diuino cultu.

Post multos dies. scilicet a natiuitate Abel, scilicet post centum annos: in anno centesimo trigesimo vitæ Adę (vt ait Methodius martir.) Et potest induci
H ista veritas ex litera interpretum septuaginta in c. sequenti, qui ponunt Adam fuisse ducentorum triginta annorum cum genuit Seth litera Hebraica, & nostra biblia ponunt centum, & triginta. Et dicunt doctores aliqui, quòd omissi fuerunt ibi centum anni, quibus luxit Adam filium suum Abel. Detractis ergo istis centum de ducentis, & triginta, deinde detractis triginta annis, quibus Adam vixerat, quando genuit Abel, manent centum anni, quibus vixit Abel. Quod hic dicitur de vita Abel, non est certum, quia licet constet vixisse Abel, & Cain multis annis, quando ista acciderunt, tamen non constat quot anni fuerunt, & probatio, quæ hic accipitur, non est firma,
I quia præsupponit multa dubia; vnum est quòd Adā esset annorum triginta, quando genuit Abel, aliud quòd luxit centum annis pro morte Abel. Aliud est quòd esset Adam annorum ducentorum triginta quando genuit Seth, iuxta literam interpretum.

¶ Dicendum ergo est quòd isti multi dies poterant esse centum anni, in qua ætate Abel occideretur a Cain; quia cum Abel constet occisum esse ante natiuitatem Seth, & Seth natus est iuxta nostram literam cum esset Adam cētum, & triginta annorum, poterat esse Abel centum annorum, & plurium etiā secundum nostram literam: sed non potest esse centum & triginta annorum a fortiori, neque plurium, cum occisus sit ante natiuitatem Seth, & tamen dato hoc, destruentur alia, quæ pręsupponuntur, scilicet
K cētum anni; luctus Adæ, & triginta anni ętatis Adę, quando genuit Abel. Sed quod dicitur, quòd erat Adam quindecim annorum, quando genuit Cain, & triginta quando genuit Abel, est assertio Methodij martyris, cui stare possumus, vel assentire, sed non est multum rationabile: nam Adam cum creatus sit in ætate pfecta, in qua potuit gignere, & Deus iussit ei, & vxori quòd crescerent, & multiplicarentur; essentque soli in tota specie: verisimile est quòd statim, vt de Paradiso exierunt proli operam darent, & quia Deus eis multam fœcunditatem dederat, vt pote principijs generis humani non est satis uerisimile, quòd per quindecim annos manerent nullum gignentes filium, & tamen prima proles fuit Cain;

Cain: ergo videtur quòd non erat Adam quindecim annorum, quando natus est Cain: & consequenter videtur dicẽdum, quòd non erat triginta annorum, quando genuit Abel, quia cum fuerit secundus filius Abel, non est verisimile quòd inter primum, & secundum conceptum fluxerint anni quindecim, in quibus non conceperit Eua, licet Adam, & ipsi proli vacarent, essentque tunc aptissimi. ¶ Quod autem dicitur de centum annis luctus Adę, communiter refertur, & ab alijs, & a nobis: sed non est satis verisimile, quòd vir prudens qualis erat Adam pro morte filij centum annis fleret, & cessaret a prole, cum pauco tempore pro mortuis lugendum sit, quia vadunt in domum æternitatis suę; vno enim, vel duobus diebus lugendum est. Eccles. 38. cap. Vel vt alibi dicitur; Luctus mortui septem dierum: lugere autem per centum annos ratione caret. ¶ Item quia in his centum annis, quos dicunt luctus, aut Adam aliquid operabatur, aut abstinebat ab omnibus operibus volens consolari; si dicatur quòd ab omnibus operibus abstineret, non stat, quia non haberet necessaria ad vitam, quæ in sudore vultus sui habiturus erat, vt dicitur præcedenti cap. Si autem non abstineret ab alijs operibus propter luctum, neque abstineret a concubitu ad prolem: nam istud non erat verisimile, pro tristitia occisi filij nolle vacare proli ad gignendum alterum: quoniam potius videtur, quòd propter mortem Abel maiori desiderio inflammaretur gignendæ prolis, vt subrogaret alterum filium mortuum, ne eo abstinente paulisper periret humanum genus, & sic non abstineret Adam a coitu: immo potius rem istam ardentius tractaret. Sic patet ex verbis eius, quando natus est Seth: nam gaudens dixit: Posuit mihi dominus semen aliud pro Abel, quem occidit Cain, vt patet infra in litera: & ita desiderium suum erat habere filium loco mortui, non ergo abstineret a concubitu. ¶ Item irrationabile valde uidetur centum annis lugere mortuum, nec satis intelligi potest quid luctus iste esset potissimè, quia nominant quandam ualem luctus iuxta Hebron, quasi ibi Adam sequestratus a conuersatione plorare perseuerauerit, & ita neque culturæ terræ, neque alicui operi intenderet, quod falsum est, quia tunc non haberet uictum, quod non est dicendum. ¶ Item patet hoc maximè, quia motiuum horum pro istis centum annis luctus Adę est, ut concordent literam Hebraicam cum litera septuaginta interpretum, quia in illa dicitur quòd erat Adam ducentorum annorum, & triginta quando genuit Seth: litera autem nostra, & Hebræa dicunt, quòd erat centum, & triginta annorum: & quia non sciunt de istis annis quomodo litera Hebraica non expressit illos: dicunt quòd isti fuerunt centum anni, quibus luxit Adam: Et ideo tacuit eos litera Hebraica, & expressit litera interpretum: & sic differentia fuisset in centum & uiginti annis, uel in quindecim tantum hos solos dixissent annos luctus Adæ. ¶ Sed istud non est uerisimile: nam dato quòd tot annis Adam luxisset filium suum, non ideo scriptura tacuisset hos annos, quia ad uitam Adæ pertinebant sicut cæteri anni quibus non luxit etiam, quia si propter luctum tacuisset eos litera Hebraica, quasi non essent de uita Adæ: eadem ratione tacere deberent interpretes: sed non tacuerunt, ergo neque propter istud tacuit litera Hebraica. ¶ Item ista concordia haberet aliquem colorem, si interpretes in solo Adam addidissent centum annos, & tamen etiã addunt in quibusdam alijs generationibus, ut dicetur sequenti cap. in quibus non potest assignari ista causa: ideo non est hoc rationabiliter dictum.

Quod Adam non plorauit filium suũ cẽtum annis.

Prima ratio.

Secunda ratio.

Tertia ratio.

Quarta ratio.

Quinta ratio.

A ¶ Quod autem dicitur quòd interpretes ponunt ducentos, & triginta annos, & litera nostra solum centum, & triginta, & ideo quidam velint concordare eas dando causas taciturnitatis: an aliquæ dandę sint, vel sit aliqua concordia facienda, tangetur sequenti cap. sed latius, & profundius in commentarijs nostris super Eusebium, vbi ostendetur, in quo & quantum differunt interpretes a litera nostra, & Hebræa in numeris, & quare ibi potius, quàm alibi: & an in veritate tollerari possit computatio interpretum, vel sint falsi illi numeri. *Vt offerret Cain.* Docuerat enim Adam filios suos colere Deum in sacrificijs, & oblationibus. Istud enim maximè pertinet ad actum exteriorem latriæ: quia licet adoratio, & reuerentiæ aliquæ, & laudes fiant Deo, fiunt etiam hominibus: sacrificia autem nulli vnquàm exhibita sunt, B nisi esset Deus, vel existimaretur esse Deus. Et ideo ista Deus sibi voluit exhiberi magis, quàm aliquid aliud in operibus exterioribus, quia per hoc laudabatur, quia videntes fieri sacrificia reputabant eum esse Deum: vel saltem sciebant, quòd sacrificans reputabat esse Deum. *De fructibus terræ*, scilicet de frugibus, sed de peioribus, & corrosis, vel putrefactis. Quare non recepta fuit oblatio eius: quia licet Deo non adueniat aliquod bonum si de bonis offerramus, nec adueniat aliquod malum, si de peioribus offerramus, quia Deus bonorum nostrorum non eget: vt patet Psalm. decimoquinto, tamen nos C bene agimus, cum de bonis damus, cum autem de malis peccatores efficimur. De bonis dare ad Dei reuerentiam pertinet, de malis autem irreuerentia magna est. Ideo Deus reprobauit sacerdotes veteris legis, qui pinguia comedebant, Deo autem macilenta, & confracta offerebant dicentes, mensa Domini poluta est, vt patet Mala. primo capitulo. *Abel quoque obtulit de primogenitis gregis sui.* Duplici causa obtulit de primogenitis; prima est, quia primogenita, vt communiter sunt pinguiora, & meliora alijs. Secunda quia primogenita magis Deus acceptat, cum sint primordia uirtutis generantia, & ideo in veteri testamento mandabat Deus sibi offerri de primogenitis, scilicet quòd omnia primogenita sanctificarentur, vt patet Exod. decimo- D tertio cap. Et multotiens alibi. *Et de adipibus eorum.* Ista domino cremabantur, & odorabatur dominus odorem suauitatis, & facit mentionem specialiter de adipibus, non quòd ista sola offerrentur, & comederet carnes oblatas, sicut dicitur in sacrificijs pacificis: vt patet tertio, & sexto cap. Leuit. quia nunc non erat vsus carnium sicut tunc, ideò totum domino comburebatur: sed specialiter fit recordatio de adipe ad conformandum ritui ueteris testamenti, in quo Moyses specialiter scripsit adipem pertinere ad sacrificia domini; vnde dixit Leuit. tertio. Omnis adeps domini erit iure perpetuo in generationibus uestris. Non licebat alicui comedere adipem offerrendum sub pœna mortis: vt patet. Leuit. se- E ptimo cap. *Respexit Dominus ad Abel, & ad munera eius.* prius ponitur Abel, quam sua munera: quia magis acceptauit Deus intentionem rectam offerentis, quàm ipsam oblationem, & patet quia operatio dicitur bona, secundum quòd est virtuosa: virtus autem electiuus habitus est, vt patet secundo Ethic. ergo electio formaliter est actus uirtutis, & in ista interiori operatione est bonitas, vel malitia moralis: exterior autem operatio habet aliquid de bonitate, vel malitia secundum quòd est imperata a voluntate rectè eligente, uel malè: ideo Abel, id est sua electio interior fuit magis accepta, quàm munera, idest quàm id, quod extra fit: quia ista

Cur Abel de primogenitis suis Deo obtulerit.

Cap. 6.

omnia exteriora Dei sunt, sed voluntatem solam, quam potestati nostræ reliquit, vult vt subdamus voluntati suæ: & quia voluntas nunquàm perfectè vult, nisi exequatur, quando executio in sua potestate dependet, ideo quandoque exteriorem requirit operationem, scilicet cum possumus. *Ad Cain vero, & munera eius non respexit*. Cum enim ad personam Deus non respicit, nec ad id quod extra geritur respicit, quia ea, quæ extra sunt, solum habent bonitatem ab interioribus.

Quæst. 5. Dubium quo signo ostendit Deus respexisse ad munera Abel, & non Cain

¶ Sed quomodo respexit Deus ad munera Abel, & non Cain? ¶ Respondetur quòd hoc erat per quoddam signum demonstrans diuinam acceptationem, scilicet inflammationem sacrificij: quia immisit Deus ignem super sacrificium Abel, & non super sacrificium Cain, & sic habet translatio Theodotionis. *Inflammauit Deus super Abel*: Et illud erat certissimum signum acceptationis diuinæ apud antiquos, ut patet in sacrificio consecrationis Aaron, & filiorum eius. Leuit. nono cap. Et in sacrificio Gedeonis. Iudi. sexto cap. & in sacrificio Salomonis, secundo Paralipo. quarto, & in sacrificio Eliæ in carmelo: vt patet 2. Reg. 18. cap. *Iratus est*. Hic ponitur odiosa Cain ad Abel conuersatio. *Iratus est Cain vehementer*, Vehementer inuidens fratri suo innocenti, quòd sacrificium eius a Deo fuisset receptum. Et istud peccatum valde graue est, scilicet inuidentiæ charitatis fraternæ, & ponitur esse vna de speciebus peccati in Spiritum Sanctum: noluisset enim Cain, quòd oblatio Abel recepta fuisset. Intellexit autem Cain oblationem fratris a Deo esse receptam per signum visibile, scilicet inflammationem sacrificij. *Et concidit vultus eius*, scilicet quòd non poterat respicere rectis oculis, vel vultu placido fratrem suum: sed concidebat vultus, idest humiliabatur ad terram non respiciens fratrem; ista sunt signa inuidi, & non posse pacificè loqui, vt patet de Ioseph, & fratribus eius infra trigintiseptimo cap. *Dixitque Deus*. Hic ponitur ipsius Cain a Deo benigna admonitio, ne malum quod conceperat perpetraret. *Quare iratus es*? scilicet contra fratrem tuum, quia causam nullam habes: *Et quare concidit vultus tuus?* idest quare sic incedis dimisso capite, & toruis, malignisque oculis respiciens fratrem tuum, quia magis ex hoc lętari deberes? *Nonne si bene egeris recipies?* idest non deberes tristari, quia Deus susceperit sacrificium fratris tui, & non tuum: quia si tu bene egeris non obstante illo, tu recipies mercedem tuam, quia Deus diliget te, & acceptabit sacrificium tuum. *Si autem male*, scilicet non offerendo qualiter debes, & quomodo debes, & cæt. *Statim in foribus peccatum est*, idest statim peccatum tuum manifestum erit, quia tu scies te peccasse, vel peccatum tuum mihi manifestum erit. *Subter te appetitus eius*, idest peccatum est contra hominem, tamen non potest voluntatem deuincere, nisi ipsa vellit deuinci. Vocat peccatum incentiuum ad male agendum sequens ex precedenti peccato. *Et tu dominaberis eius*, idest licet peccauerit, tamen quia appetitus peccati est minor potestati voluntatis. *Tamen dominaberis illius*, idest debes illud subijcere. Potest alio modo exponi referendo ad peccatum odij fraterni. *Si bene egeris*, scilicet diligendo fratrem tuum, sicut facere teneris. *Recipies*, scilicet mercedem: quia Deus te acceptabit, & diliget: *Si autem malè*, scilicet odiendo rectam rationem. *Statim in foribus peccatum aderit*, idest statim veniet tibi desiderium occidendi illum, quasi staret præsto ante ianuas tuas, quod magnum peccatum est, Si enim laborasset Cain, vt diligeret fra-

Peccatum voluntatè vincere nequit, ni ipsa deuici velit.

F trem suum, nunquàm ei parua cogitatio insurrexisset, sed si laxaret frena odij, perueniret vsque ad desiderium occidendi fratrem. Et vocatur isto modo peccatum sola exterior, & offensiua operatio, scilicet occidere: sic dicitur. Psalm. 4. Irascimini, & nolite peccare, idest licet aliquando irascimini interius: non tamen prodeatis ad exteriores percussiones. *Subter te appetitus eius*, idest licet ista voluntas mala occidendi fratrem tibi insit: tamen subter te est appetitus eius, idest ista passio, quæ quidam appetitus inclinans ad malum erit subter te, quia non poterit mouere vltra tuum consensum. *Et tu dominaberis illius*, idest facies quicquid volueris contra inclinationem eius. ¶ Secundum septuaginta interpretes ex alia litera, scilicet. G *Nonne si regi offeras, & non rectè diuidas, peccasti? sed ad te conuersio eius, & tu dominaberis illius*. Et est sensus secundum August. decimoquinto de ciuitate Dei capitulo octauo, quòd rectè offerre est offerre cui debemus, scilicet soli Deo: non rectè diuidere est non agere discretè quantum ad circunstantias, scilicet non offerre quod oportet, vt aliquod maculatum, vel illicitum, vt canem, vel asinum: vel non vbi debet, scilicet in loco valde immundo, vel non quando oportet: & sic de omnibus alijs circunstantijs. *Peccasti*, idest licet bene agas in vna circunstantia, si in alia malę te habeas, actus malus est: quia bonum est ex integra causa, scilicet ex conuenientia omnium circunstantiarum simul in eodem actu, malum autem H ex defectibus singularibus, idest quæcunque circunstantia deficiens, etiam omnibus alijs conuenientibus facit actum esse malum: vt patet in pulchritudine, & sanitate. Pulchritudo enim, cum sit conformitas omnium membrorum corporis cum quadam coloris suauitate, ut ait Augusti. 22. de ciuitate Dei: nunquàm poterit esse in aliquo corpore, nisi ibi color suauis, & omnes partes conformes extiterint: dato enim quòd color suauis sit, & omnes partes inter se consonent: vnica a cæteris dissonante pulchritudo non erit. Sic etiam sanitas est humorum, & qualitatum primarum in corpore humano conformitas: nunquàm ergo erit, nisi ista omnia constiterint. Si autem magna armonia sit, dato quòd vnus humor peccet, sanitas non est. Et applicatur I hoc ad Cain, quia licet Cain rectè offerret, scilicet soli Deo offerendo, tamen non rectè diuisit, idest non obtulit quod oportebat, scilicet sanum, & bonum: sed spicas marcidas, & corrosas obtulit, ideo peccauit. *Sed ad te conuersio eius*. hoc dupliciter exponit August. vbi supra, vno modo de peccato commisso in obligatione, & tunc est sensus. *Ad te conuersio eius*, i. tu conuertere ad te peccatum tuum confitendo te peccasse, quia hęc est vera pœnitentia: *Et tu dominaberis eius*, scilicet quia facies, ut a Deo illud peccatum destruatur, & sic eris maior, & dominaberis eius: qui enim se accusat, ad se peccatum conuertit sibi illud imputando, & tunc dominatur eius, idest peccatum subiacet potestati eius, quia ad vo- K luntatem eius destruitur. Qui autem se excusat ad se peccatum non conuertit, sed se ad peccatum, idest non conuertit peccatum ad se subijciendo illud dominio suo, sed conuertit se ad peccatum subijciendo secundum inclinationem eius, ideo peccatum seruituti mancipatur. Potest hoc intelligi de desiderio occidendi fratrem. *Ad te conuersio eius*, idest istud peccatum, scilicet desiderium occidendi fratrē, conuertetur ad te, vt impellat te ad occidendum. Et vocatur hic peccatum, ut dicit ibidem Augu. non actio, vel electio voluntatis, sed quædam passio in parte sensitiua irascibili, scilicet desiderium occidendi fratrem; &

Bonũ ex in causa lum se h

trem: & sic loquitur apostolus ad Rom.7.c. Si autem quod uolo ego facio, non ego operor illud, sed quod habitat in me, peccatum. Vocat ibi peccatum concupiscentiam carnis, vt patet ibidem: *& tu dominaberis illius*, idest licet iste appetitus te pungat, tamen tu semper poteris illum conterere, contrarium faciendo. *Dixitque Cain*. Hic ponitur Cain obstinatio, & Abel occisio. Iniquus enim iste Cain, qui domino monente ad compassionem fratris innocentis non motus est, sed ad mortem atrocius inhiauit. *Dixit Cain ad Abel*: In Hebræo non habetur quid dixerit Cain Abel fratri suo: sed in litera ad expressionem sententiæ additum fuit: *egrediantur foras:* sicut Numeri 20.c. dicitur in hebræo: *clamauerunt atque dixerunt:* & non habetur quid clamauerint, vel dixerint: sed in Biblia nostra exprimitur quid clamauerint, scilicet domine Deus audi clamorem populi huius, & aperi eis thesaurum tuum fontem aquæ viuæ, vt satiati cesset murmuratio eorum. Est enim modus loquendi Hebraicus aliquando multum decurtatus, sicut habetur. 2. Reg.5. c. de expugnatione Ierusalem, & dixit Dauid; In die illa quicunque percusserit Iebuseum, & tetigerit fistulas domatum: & non subditur quid dixerit, vel proposuerit. Declaratur autem hoc primo Paralip.11.c. vbi dicitur; Dixitque Dauid omnis, qui percusserit Iebuseum in primis erit princeps belli. Secundum Hebræos debet intelligi, quòd Cain dixerit fratri suo Abel aliqua verba dura, & iniuriosa, vt haberet occasionem rixandi cum eo, & occidendi eum. Secundum literam nostram debet intelligi quòd dixerit ei: *Egrediamur foras:* & ista suppletio habetur de eo, quod infra dicitur: *cumque essent in agro*, & secundum hoc videtur quòd Adam, & filij sui fecerant aliqua tuguria simul, in quibus manebant contra aeris intemperiem: & illa erant quasi villa, vel locus populatus: & respectu illorum vocabantur alia loca agri, vel dicebantur esse foras. *Cumque essent in agro.* Induxerat enim Cain Abel fratrem suum, vt irent in agrum: forte vt ibi aliquid secretius loquerentur, vel vt in aliquo Abel fratrem suum Cain adiuuaret: credidit autem Abel verbis blandis, & fictis Cain: quia simplicitas columbina omnia credit, & nusquam fraudem latere præsumit. *Consurrexit Cain aduersus Abel.* Forte insidiose hoc factum est, vt subito Cain Abel occideret, vel quia Cain paratus erat, Abel autem non: vel forte Cain inuasit Abel, & cum colluctarentur, accidit Cain superare, & occidere fratrem suum. Et non est intelligendum, quòd Cain occidere potuerit faciliter Abel, quasi puer esset Abel, & Cain vir robustus: quia, vt supra diximus, Abel centum annis complebat, cum à frare suo occisus est: & Cain centum & quindecim, cum occidit, vt supra diximus iuxta positionem communem. Sed dato quòd non esset Abel centum annorum, constat, quòd ambo erant viri perfectæ ætatis, cum quisque eorum per se vitam ageret vnus agricolturam alius pastoralem, & vterque Deo offerebat munera, sed cum in eos incidisset ista inuidia de acceptatione diuina ad vnum, & non ad alterum: ideo poterat Abel resistere Cain occidenti: sed accidit ꝙ occideretur, vt dictum est.

Quo pacto factum sit qd Cain Abel occideretur.

Quæst.6. Quo istrumento fuerit occisus Abel, cum ferrũ adhuc nõ esset repertũ

Quærunt aliqui quomodo Cain occidit Abel, quia ferrum nondum inuentum fuerat, nec gladij vel arma effecta fuerant. Satis euidens est responsio quòd præter gladios, & metallica instrumenta multa alia genera mortis sunt, non deerant lapides, vel fustes, aquæ suffocatio, de alto præcipitatio, & per constructionem gutturis strangulatio. Aliqui enim volunt quòd Cain strangulauerit Abel stringendo guttura, ligando, aliquo reste, vel instrumento. ¶ Sed hoc non videtur, quia difficile est, quòd vnus vir alium vi-

A rum ligaret, & sic posset eum tanquàm totaliter viribus carente strangulare: quia hoc solum faceret vir robustus alicui puero adhuc debili. Item quia dicitur infra. *sanguis fratris tui clamat ad me*. hoc autem non pertinet, nisi ad sanguinis effusionem, quæ non fit per gutturis constrictionem. Aliqui hebræi dicunt, quòd eum morsibus dilaniauerit: sed hoc nec possibile, nec verisimile est. Non enim poterat Cain tam diu cruciare, & tenere Abel, vt carnes eius diuideret morsibus, uel consumeret. ¶ Dicendum ergo magis uidetur, quòd lapidibus eum oppresserit: & hoc consonat omnibus superioribus, quia dato quòd Abel esset ita fortis, uel fortior ipso Cain, tamẽ Cain aggrediens lapidibus incautum cito opprimeret.

B Etiam quia sic effunderetur sanguis de corpore, & hoc magis uerisimile est, quàm quòd morsibus eum dilaniauerit, quia nullus hominum est, qui sic posset corpus alterius dilaniare: quia dentes humani magis sunt fractores, quàm præcissores, quod conuenit dilaniantibus. ¶ Item quia cuilibet hominum ualde hoc horribile est, scilicet sanguinem, & crudas carnes partim degustare: maxime de humanis. ¶ *Et ait dominus*. hic describitur Cain peccantis punitio. Et agit duo, primo de crimine pessimo conuincit: secundo pœnam imponit ibi. *nunc igitur maledictus*.

Circa primum. *vbi est Abel*. dominus clare uidebat peccatum Cain, sed noluit eum punire, donec

Quæst.7. De⁹ Cain prius plectere noluit, quam eũ de peccato conuinceret.

C eum de peccato manifeste conuinceret: & hoc propter tria, primo ut cum Deus interrogat Cain pro Abel, Cain forte pœniteat, & remittatur ei; sicut ante peccatum eũ admonuit, ne peccaret; ita post peccatum incitat, ut de peccato pęniteret. Secundum est, ut non conqueratur Cain, quòd iniuste punitur, cum eum potuerit pro magno scelere puniri. Tertium ut detur forma procedendi iudicibus, ut non ante sententient, quam partes interrogent, & merita causarum discutiant. ¶ Sic enim cum Deus puniturus essent Sodomam, & Gomorram, licet peccatum eorum omnibus patens esset, ait: Descendam, & uidebo utrum clamorem, qui uenit ad me, opere compleuerint, ut patet Gen.18.c. *Qui respondit, nescio*. In hoc Cain

D vlterius peccauit: quia peccata peccatis addidit, scilicet mendacium homicidio: si autem respondisset confitens peccatum suum, Deus ei remisisset peccatum illud. *Nunquid custos sum fratris mei?* Ista fuit responsio indignati contra Deum interrogantem. Et sic respondet, quasi putans, quòd Deus ista non viderit. *Nunquid custos sum fratris mei?* idest ita quæris à me hoc quasi ego essem custos fratris mei; sed non sum custos fratris mei. *Dixitque ad eum Deus*, idest ad Cain. *quid fecisti?* idest quare fecisti istud homicidium? quia sanguis fratris tui clamat ad me. Vel, quid fecisti? idest ad quid fecisti hoc? scilicet negare mihi quod feceras, quia hoc mihi valde notum est, cum sanguis fratris tui clamet. *vox sanguinis fratris tui*. In hebræo dicitur. *vox sanguinum fratris tui*. quia non

E solum sanguis Abel clamabat: sed etiam tota posteritas Abel clamabat, quia peribat patre pereunte. ¶ Tria peccata maxime ad Deum clamare dicuntur, scilicet occisio innocentis, vt patet hic, secundum est sodomiticum vitium: vt patet infra 18.c. tertium est retentio mercedis operariorum: vt patet Iacob. 5. Ecce merces operariorum, qui messuerunt regiones vestras, quæ fraudata est à vobis, clamat, & clamor ipsorum in aures domini sabaoth introiuit. *clamat de terra*, idest de loco terræ, in quo effusus est. *Nunc ergo maledictus*. Postꝙ̃ Cain de peccato fuit conuictus, hic consequenter ponitur eius punitio. *Nunc igitur eris maledictus*. i. in bonis diminutus. Sicut benedictio importat multiplicationem, ita maledictio diminutionem.

Tria peccata clamãt ad dominum.

Et ista maledictio est super terram, scilicet quòd virtus terræ diminuetur, ne det cibos Cain nisi cum magno clamore, ex quo videtur, quòd magis laborauerit Cain in acquirendo cibos de terra, quàm posteritas Adæ per Seth. Habebat enim terra duas maledictiones primam, quam incurrerat per Adam, scilicet quando dictum fuit ei: Maledicta terra in opere tuo, vt patet præcedenti c. secundam, quam incurrerat p Cain: & patet hoc infra in litera. Dicitur enim: Cum operatus fueris eam, nõ dabit tibi fructus suos. Prima maledictio inflicta Adæ extendebatur ad totam naturam, quia ille continebat totam naturam in se. Ista tamen maledictio inflicta Cain non fuit extensa nisi ad solum Cain, quia fuit peccatum personale, ideo punitio fuit personalis, nec potuit trãsmittere ad posteros, quia non fuit ipse primus parens continens totam naturam in virtute. Non est tamen per hoc intelligendum quod minorata fuerit verè in fertilitate sua, vel in aliquo bono ppter Cain, aut quã tum ad eum; primo quia vt ostensum est præcedenti cap. q. 20. terra, aut natura rerum in nullo mutata est propter peccatum. Si ergo propter peccatum Adæ non fuit diminuta in se, multo minus mutaretur propter peccatum Cain: quia peccatum Adę erat potentius ad corrumpendum, quàm Cain: quia nullius hominis peccatum transfusum est in posteros, nisi peccatum Adæ: cæteri vero pro se tantum peccant, ergo ita fieret in Cain: quòd non immutaretur terra propter eum. Secundo quia si terra fieret deterior ipsi Cain realiter in se diminuta quantum ad fertilitatem, non solum ei noceretur, sed omnibus alijs hominibus, quæ illam collerent: sed Deus non erat puniturus alios propter Cain, ergo non diminuit illã, & consequenter non est satis concedendum quòd magis laboraret Cain habendo cibos de terra, quàm alij, nisi esset iste labor aliquid ex parte eius, quasi infortunium quoddam ipsius in rebus: non autem ex parte terræ. Vel potest sic intelligi. *Maledictus eris super terram*, idest omnes maledicent te super terram, quia tantum scelus commisisti. *Quæ aperuit os suum, & suscepit sanguinem fratris tui*. Locutio metaphorica est, quia terra os non habet, sed vocatur os terræ hiatus eius, quo aliqua absorbentur. Sicut dicitur Numeri 16. c. quòd aperuit terra os suũ, & deuorauit Dathan, & Abiron cum tentorijs suis. Dicitur autem hic aperuisse terra os, quia erat desiccata, & inbibit in se sanguinem humidum, sic enim facit siccum in humido semper, si præualeat. De ore terræ quædam fabulosa ponunt Iudæi, quæ posuimus Numeri 16. cap. & ibi vide. *De manu tua*. idest qui effusus fuit per manum tuam. *Cum operatus fueris eam*. Fuit enim Cain vir agricola: vt supra patet. *Non dabit tibi fructus suos*. Nisi in parua quantitate, & cum magno labore; ergo oportebat quòd laboraret magis Cain in terra pro cibis, quàm ante laborauerat, intelligendo, ut supra diximus. Nam faciebat eum Deus infortunatum, vt si existentibus frugibus superueniret locusta, & dissiparet eas. *Vagus*. idest non habens certum locum habitationis: quia aliquando morabatur in vna parte terræ, aliquando in alia; vnde dicitur infra quòd exiuit Cain a facie Domini, & habitauit contra Eden, i. in parte Orientali. *Profugus*. idest fugiens ad diuersa loca propter timorem, erat enim timor sibi quędam quotidiana afflictio data in pęnam peccati, vt de omnibus timeret: sicut hebræis dabatur, cum peccarent contra Deum: vt patet Deute. 28. c. s. Dabit dominus tibi cor pauidum, & deficientes oculos, & animam consumptam mẹrore, & erit vita tua quasi pendens ante te: timebis nocte & die: & non credes vitæ tuæ: mane dices? qs mihi det vesperũ, & vespere, quis mihi

F det mane? propter cordis tui formidinem, qua terreberis. Et hoc innuit Cain dicens infra: omnis qui me inuenerit, occidet me. *Omnibus diebus vitæ tuæ*. Vsq; ad mortem semper fuit in ista afflictione. *Dixitque Cain ad Dominum*. Hic ponitur Cain desperatio: & in hoc magis peccauit Cain, quàm in omnibus præcedentibus, quia peccatum præcedens fuit ad nocumentum proximi eum occidendo, desperatio autem contra Deum directè est, quia per eam creditur Deum non habere tantam potentiam, vt pòssit peccata dimittere, vel non habere tantam bonitatem: vt hoc vellit. *Maior est iniquitas mea, quàm vt veniam merear*. Secundum doctores canonicos debet intelligi litera ista, vt verba desperantis sint, & legitur assertiuè. *Maior est iniquitas mea, quàm vt veniam merear*. idest si modicum pec-
G cassem, Deus potuisset mihi parcere, sed tantum peccaui, quòd Deus non potest parcere: ista dixit Cain cum magna cõmotione cordis audita magnitudine pœnæ, s. ꝙ vagus esset, profugus, & maledictus, valde timuit, & credidit quòd si exiret de consortio hominum, bestiæ illum occiderent; si autem inter homines moraretur homines eum pro peccatis suis interficerent. ¶ Aliqui hebræi dicunt quòd litera debet legi interrogatiuè per modum conquerentis. Et est sensus: dominę quare tãtum punis me? nunquid maior est iniquitas mea, quàm vt possit mihi parci? q. d. non. Ideo iniustè punis tam grauiter pęnas infligendo. *Ecce eicis me*. Hic ponitur pœnę diuturnitas, & potest ista litera dupliciter intelligi, vno modo quòd
H Cain dicat hæc petens a Deo conseruari in vita, & est sensus. *Ecce eicis me a facie terræ*. idest quia iubes me esse profugum, & vagum eicis me a facie terrę, idest a conspectu hominum habitantium in terra. *Et a facie tua abscondar*. scilicet vt amplius non videam te; vel vt non ostendas mihi faciem tuam benefaciendo, sicut facis alijs hominibus. *Omnis qui inuenerit me*. Siue homo, siue bestia, occidit me propter maledictionẽ, quam mihi inflixisti: & ideo petit se conseruari ab his malis: & ista videtur vera intentio literæ. ¶ Alij autem exponunt, quòd Cain petat mortem cito sibi venire, quia videns Cain se a Deo relictum, & in magna miseria constitutum, desiderauit cito mori, ut diuturnas angustias breui temporis mora consu-
I meret. Et ideo quasi mortem desiderans ait, quia eicis me a facie tua vagum, & profugum, cito moriar: quia quicunque inuenerit me, occidet me. *Nequaquàm ita fiet*. idest non occidet te quicunque te inuenerit, quia diuturniores pœnas sustinebis.

Sed omnis, qui Cain occiderit. Ista litera multipliciter exponitur: quia secundum literam nostram videtur sonare, quòd ille, qui Cain occideret, magis quàm Cain puniretur. ¶ Sed hoc non videtur rationabile, quia maior pœna correspondet maiori delicto; sed magis peccauit Cain occidendo fratrem, quàm Lamech occidendo Cain, quia Cain interfecit virum innocentem: Lamech autem virum valde nocentem. Item quia Cain ocidit eum, quem cognoscebat vt fratrem: Lamech autem non
K cognoscebat quem occidebat, cum cecutiens esset. Ista autem diminuunt de ratione voluntarij, & demeriti. Item non videtur modus assignandi istam septuplam punitionem esse conueniens. Dicitur enim quòd Lamech, qui puniuit Cain, fuit punitus septuplum, quia perijt in aquis diluuij cum sua posteritate. Sed ista non est dicenda punitio pro peccato occisionis Cain, quia in diluuio omnes homines perierunt præter Noe, & filios suos, & vxores eorum, non magis de Lamech, quàm de omnibus alijs hominibus descendentibus de Cain, vel Seth. Item quia descendentes de Lamech erant de stirpe Cain,

Cain, ideo ibi non solum puniretur Lamech, sed etiã Cain. Itẽ nõ põt intelligi hoc de punitione Lamech: quia infra dicitur septuplũ vltio dabitur de Cain, de Lamech autẽ septuagies septies; necesse est ergo referri istam punitionem ad Cain, & non ad Lamech.

Expositio vera.

¶Ista litera obscura est propter punctuationẽ. In hebræo sic punctuatur. *Omnis qui occiderit Cain.* Et est hinc vna sententia decurtata, s. omnis qui occiderit Cain, grauiter punietur; vel liberabat Cain a magnis miserijs: Et ista decurtatio sententiæ sępe fit in hebræo, vt supra diximus. Cũ subditur. *Septuplum punietur.* Secundum proprietatem sermonis hebraici dicitur. *In septem punietur.* Et refertur ad Cain, s. Cain punietur in septẽ, idest in septima generatione, quia ab Adã per lineam Cain vsque ad filios Lamech septem generationes fluxerunt, in quarum fine mortuus fuit Cain. Et ista expositio multum cõcordat literæ septuaginta interpretum, quę habet. *Qui occiderit Cain septem vindictas exsoluet.* idest ille, qui occidit, idest occidere debuerit Cain, nunquàm occidet eum, donec septem vindictas exsoluat, idest per septem generationes cõtinuas angustias luat pro scelere contra fratrem.

Cur Cain durauit ꝑ septẽ generationes.

¶Et dicunt aliqui, quòd durauit Cain per septem generationes propter pecccata septem, quę egit circa fraternam occisionem: primum quia non rectè se in offerendo habuit; secundum ꝙ fratri a Deo accepto inuidit; tertium quòd dolosè egit; quartum quòd vocans eum in agrum occidit; quintum quòd negauit; sextum quòd desperauit; septimum quòd damnatus pęnitẽtiam non egit. *Posuit Dominus in Cain signum.* Hoc fuit tremor omnium membrorum, & hoc fuit, vt cognosceretur ab omnibus, quòd ille erat vir pessimus fratricida, & abominabilis haberetur. Vel ut cognosceretur quòd ille erat, quẽ Deus prohibuerat occidi. *Vt non interficeret eum omnis, qui inuenisset eum.* Hoc erat propter duo, primum quia Deus volebat seruare innoxios a sanguine eos, qui viderent Cain, vt cognoscerent in tremore membrorum, vel quia volebat, vt Cain viueret magno tempore, vt multum angustiaretur.

Quæst. 9. Cur Deus dedit signũ Cain, ne occideret.

¶Sed ad quid fuit positum signum Cain, ne occideretur? quia magis videtur ad oppositum; qui enim per tremore membrorum cognoscerent Cain occidisse fratrem magis inclinarentur ad abominandum eum, quàm si nullum signum haberet, quia tunc non cognosceretur fecisse tale scelus. ¶Respondetur ꝙ quando maledictus fuit Cain, Deus inflixit ei in pœnam, vt quicunque videret eum, abominaretur eum, & sic multas angustias sustineret: ex alia parte voluit, vt Cain multo tempore viueret, vt diutius cruciaretur, & pœna sua multis exemplum esset ad cauendũ homicidiũ: & ideo Deus mandauit, quòd nullus occideret eum: & hoc mandatum Dei de non occidendo Cain fuit diuulgatum. Si autem Cain nõ habuisset aliquod signum, per quod ab omnibus fuisset cognitus, quia quilibet vidẽs eum abominabatur eum, quilibet eum inueniens occidisset, maximè cum per diuersas partes vidisset profugus; quãdo autem videbant eum, licet naturaliter quasi abominarentur, cũ Deus hoc ad punitionem Cain ageret, tamen cognoscentes in tremore membrorum ab occidendo eum cauebant. *Egreßus autem Cain a facie Domini.* Nõ a Deo, qui vbique semper, & totus est, sed a facie similitudinis, in qua ei Deus loquebatur: qa cum vidit se a Deo maledictum non potens sustinere vultũ Dei loquentis, fugit ab eo. *Habitauit profugus in terra.* idest non potens diu manere in eodem loco præ timore. *Contra orientalem plagam Eden.* idest contra paradisum. Immediate, vt peccauit, verecundatus fuit coram patre suo Adam comparere, ideo fugit ad longinquas ter-

A ras contra Orientẽ versus paradisum, non quòd ipse tentaret, vt habitaret contra paradisum, quia paradisi viam nesciebat, cum illuc nunquàm iuisset, nec paradisum vidisset, sed quia fugere intendebat de loco cõmorationis patris sui, s. de terra, vbi nunc est Iudea, cõtingit eum fugientem petere partes Orientis. *Contra Eden.* idest contra paradisum Eden. Dictio hebraica est: & significat delicias: & sic vocatur hebraicè. *Gan Eden.* idest ortus deliciarum, vel paradisus terrestris. Dicit autem Iosephus, ꝙ Cain accepit vxorem suam Calmana peragratis multis terrarum spacijs habitauit in terra Naid, in qua nati sũt ei filij, sed Hiero. non sic transtulit, sed dixit profugus, & est diuersitas ista: quia in hebręo dicitur. *Habitauit in terra Nod.* Io-
B sephus dicit quòd Nod est nomen terrę, in qua habitauit Cain post fugam a facie Dei, sed quia Nod hebraicè interpretatur instabilis, Hiero. transtulit profugus dicens. *Habitauit in terra profugus.* ¶*Cognouit autem Cain.* Hic ponitur generatio Cain. *Vxorem suam.*, scilicet Calmana: vt vult Iosephus, & Methodius Martir. ¶Aliqui autem quærunt vnde habuit Cain vxorem.

Quæst. 10. Vñ Cain accepit vxorem. Quo tẽpore fratres sorores in cõnubium accipiebat

¶Respondetur, ꝙ de sororibus suis filiabus Adæ, & hoc necessarium erat pro tpe illo, postea aũt multiplicato humano genere non licuit sororem ducere in vxorem, vnde volunt Hebræi, quòd Eua quolibet partu geminos periebat, s. masculum, & fęminam, & post illi duo erant vir, & vxor, sed de fęminis non fit mentio, solas quattuor fęminas describit Sacra Scriptura ante diluuium, scilicet, Euã, Sellam, & Odam,
C & Noem filiam Lamech; quare autem hoc sit infra dicetur.

Quatuor tantũ fęminę ante diluuiũ commemorantur.

¶Et si quæratur quid factũ fuerit de vxore Abel, scilicet Delbora, quæ ei nondum copulata fuerat; Respondetur quòd alteri viro post copularetur: nec oportet dicere, quòd iste partus geminorum semper fuisset, sed solum ante multiplicationem. Cum ergo Eua multos filios, & filias genuisset, vt ait scriptura cap. seq. non fuit necesse, quòd vltra geminos pareret, sed aliquando masculos, aliquando fœminas, vel dicetur, quòd illa in viduitate, vel potius virginitate permansit: sed primum melius est. *Et ædificauit ciuitatem.*

Quæst. 11. Quomodo Cain potuit ædificare ciuitatem.

¶Quærũt aliqui quomodo Cain potuit ędificare
D ciuitatem, quia ciuitas multitudinem requirit ciuiũ ad inhabitationem, & ad ędificationem, tunc autem soli tres homines esse narrantur in scriptura, scilicet Adam, Cain, Henoch. Sed Adam manebat in loco habitationis suæ in Iudęa; ergo soli Cain, & Henoch ciuitatem ædificare debebant. Hanc q. mouet Augu. de ciui. Dei lib. 15. c. 9. & 10. Et respondet quòd tempore ædificationis huius ciuitatis multi erant de filijs Cain, qui sufficiebant ad faciendum non solum vnã ciuitatem, sed etiam multas.

Responsio August.

Pro quo dicẽdum, quòd non ædificauit Cain istam ciuitatem immediatè, vt recessit contra Orientem, quia tunc erat centum & triginta annorum, vt supra declarauimus, scilicet in anno, quo occidit Abel, vt placet aliquibus: & quia
E homines illius ætatis multum viuebant, scilicet ad non gentos annos, & vltra, vel prope mille, dicetur de Cain quòd magno tempore vixerit, maximè quia vidit septimam generationem, scilicet Tubalcain filium Lamech, tunc autẽ valde multi homiues erant, & tunc potuit Cain cum multis de genere suo ædificare ciuitatem.

Quæst. 12. Enos non fuit primo genitus Cain.

¶Dicendum etiam necessario quòd Enos nõ fuit primogenitus Cain, quia tunc solus Cain cum filio suo Enos ędificassent ciuitatem, sed fuit Enos filius Cain genitus in senectute quando ciuitas ædificabatur. Et ideo vocauit ciuitatem ex nomine eius. Et si obijciatur, ꝙ fuerit primogenitus, quia dr̃. *Cognouit*

Ratio.

Cain vxorem ſuam. ergo videtur quòd ille fuit primus filius, quem Cain ex vxore cognita ſuſcepit. Reſpondetur quòd non valet probatio, quia non dicitur cognouit, ita quòd tunc eam primo cognouiſſet, ſed qa ad quamlibet generationem neceſſe erat vxorem cognoſcere. Sic enim dicitur de Adam ſupra, ꝙ cognouit Euam, & peperit Seth. ¶ Et quãdo narratur linea generationis Cain, non eſt intelligendum quòd narretur per primogenitos ſemper, ſed per aliquos alios.

Ratio.
Rõ prima.

¶ Ratio iſtius mutationis tangitur ab Auguſt. 15. De ciuitate Dei: & poreſt eſſe duplex. Prima quia iſti hic nominati fuerunt reges in ciuitate conſtituta a Cain, vel quia iſti fuerũt viri ſtrenui in aliquibus operibus. Et hoc videtur valde veriſimile: quia de nullo iſtorũ dicitur quòd habuerit multos filios, cum tamen ma- G nifeſtum eſt, quòd multos habebant, quia alias ante diluuium in tota prima ætate non fuiſſent triginta viri, cum non deſcribantur hic tot: ſed abſurdum valde eſt, niſi de Lamech, cui ponuntur quatuor, ſ. Tubalcain, Tubal, Iabel, & Noema: quia omnes iſti fuerunt

Rõ alia.

quarundam artium inuentores, vt patet in textu. Vel poteſt adhuc potiſsima ratio eſſe, quia Deus prænunciauerat Cain, quòd in generatione ſeptima occideretur ideo voluit, quòd linea perducẽs ad occiſorem Cain, deſcriberetur, licet nõ eſſet linea primogenitorum; erant aũt tempore, quo Cain ędificauit ciuitatẽ multi filij Cain, quia in ducẽtis annis, vel paucioribus poterãt multæ gẽtes naſci. ¶ In quatuorcentis annis, qui fluxerunt ante generationem Iſaac vſque ad exitum de Aegypto fuit multiplicata tãta gens de ſemi- H ne ſolius Abrahæ, vt præter gentes Iſmahelitarum, Madianitarum, Afericarum, Idumeorum, q populi, ſiue numeratio ſunt p lineam ſolius Iacob multiplicati vſque ſexcenta millia peditum, præter pueros, & ſenes cum mulieribus, vt patet Exo. 12.c. Sed ſciendũ quòd non ędificauit Cain iſtam ciuitatem deueniens ad finem vitæ ſuę, ſed apud trecenteſimum, vel quatuorcenteſimum annum vitę, vel quaſi. Et patet quia quando genuit Henoch ędificauit ciuitatem, & vocauit eam ex nomine filij ſui Henoch, poſt quem fluxerunt quinque generationes ante mortem Cain: vt pater infra, ſ. vſque ad Tubalcain, quæ generationes nõ poterant eſſe ſecundum tarditatem generandi in tẽpore illo, niſi in quatuorcentis annis, vel quaſi ad mi I nus, quos luxit Cain vſque ad mortẽ poſt vrbem ſuã conditam, maxime quia non eſt credendum, ꝙ Cain attigetit magnam ætatem annorum, ſicut alij illius tẽporis homines, quia non naturaliter, ſed violẽte mortuus eſt.

Ioſephus de Cain.

¶ De Cain ait Ioſephus, quòd Cain congregauit multos ad ſe, quorum auxilio vrbem condidit, vt rapinas, & latrocinia exerceret, & ſimplicitatẽ hominum ad inuentionem menſurarum, & ponderum permutauit: primus terminos terræ, & ciuitates mu-

Primus q terræ terminos poſuit.

tauit. ¶ Sed non multum videtur quòd Cain latrocinia, vel rapinas exerceret: quia in terra, quam inhabitabat nulla manebat, niſi de ſemine ſuo. Non eſt autem probabile, ꝙ contra ſuos filios tirannidem exerceret. Etiam quia dato quòd velit prædari; nihil ta- K men erat, quod prædaretur, quia latrocinia, vel rapinę fiunt de bonis mobilibus, vt de pecunijs, & alijs ſupellectilibus. Tunc autem nihil tale erat, quia metalla non erant inuenta, de quibus fieret moneta, cũ Tubalcain ea poſt inuenerit, nec veſtes erant, niſi pelles inornatæ ouium. Suppellectilia autem alia nondum in vſum venerant. *Porro Henoch genuit Irad.* Non eſt iſta linea primogenitorum: ſed quicunq; fuerit, qui reduceret in Lamech, qui occidit Cain, quia iſta erat intentio ſcripturæ. *Qui accepit duas vxores.* Iſte primo contra diuinam inſtitutionem, & conſuetudinẽ præcedentium induxit ſimultaneam bigamiam; habuit

Quis primo introduxit ſimultaneã bigamiã.

F enim ſimul Odam, & Sellam vxores. Poſt autẽ licuit ſanctis patribus in veteri teſtamẽto ex diuerſis cauſis ad multiplicãdum populum Dei, vt patet in Abrahã, Iacob, Dauid, & ſimilibus: immo & oĩbus licebat, de quo dicetur lib. 1. Reg. c. 1. & Matth. 19. *Genuit Ada Iabel.* Iſte fuit paſtor. *Qui fuit pater habitantium in tentorijs.* ideſt inſtitutor tentoriorum portatilium, in quibus habitarent paſtores ad diuerſa loca paſcuorum. ¶ Iſte vt ait Ioſephus greges ordinauit, & characteribus diſtinxit, ſeparauit greges ſecũdum genera, ideſt greges ouium a gregibus hædorum, & ſecundũ qualitatẽ, & greges vnicolores a gregibus ſparſi velleris: & ſecũdum ætatem, vt anniculos a maturioribus. Iſte intellexit cõmiſuras gregum cęteris temporibus eſſe G faciendas, & vocatur iſte pater habitantium in tentorijs, non quòd eos genuerit, ſed quòd eos inſtruxerit, & inter eos principiũ fuerit, ſicut pater filij. Sic dicimus Ariſtotelem patrem philoſophorum. *Et nomen fratris eius.* ſ. ex matre, & patre, quia ex patre etiam Tubalcain fuit frater Iabel, quia vterque fuit filius Lamech. *Tubal ipſe fuit pater canentium in cithara, & organo.* non quòd ipſe inuenerit iſta inſtrumẽta, quia multo poſt fabricata ſunt, ſed quia muſicam artem inuenit, & pulſatiuã, qua cithariſtæ, & organiſtæ vtuntur. Hoc autem elaborauit, vt paſtorum ocioſa tędia delectatione muſica tollerentur. Homines autem huius tẽporis audientes ab Adam futurum iudicium ſęculi, ſ. ignis, & aqua, labores inuẽtionum ſuarum columnis, latericijs, & marmoreis conſignabant. Tubal autem H duabus columnis, ſ. latericia, & marmorea muſicale opus conſcripſit, ne lapidea aquis cederet, & latericia ignibus inuiolabilis permaneret, poſterorũ ætati documenta daturus, quarũ lateritia diluuio abolita fuit, marmoream autem apud Iudęam Siria tenet. Greci tamen dicunt Pythagoram magnum inter eos philoſophum muſicas conſonantias inueniſſe. De ijs Petrus de Riga in aurora hæc inuẽta modo prius eſt ars muſica, quãuis Pytagoram dicant hãc docuiſſe prius. ¶ Hebræi dicunt vt Rabbi Salomon, quòd Tubal inuenit iſta inſtrumenta ad cultum idolorum, ſed hoc falſum eſt, quia cultus idolorum in prima ætate non fuit, ſed cępit in ſecũda Auenreth, qui ignem in Caldea colere docuit, & Aſſirophene, qui imagines ſta- I tuas primo in Aegypto fabricauit, vt aiunt Iſidorus, & Euſebius Ceſarien. Vel, vt alij volunt, cultus ſtatuarum incępit a Nino rege Niniue circa tempora Abrahæ ſub anno ab orbe condito. ter. 1220. Qui bello patri ſuo mortuo ſtatuam in memoriam conſtituit, quæ poſt per abuſionem, & poteſtatem eius intentionem honore diuino a ſuis culta fuit: & hoc eſt ſecũdum numeros interpretum. Fuit hoc ab orbe condito annis mille noningentis octogintaquatuor fere ſecundum veritatem hebraicam, demendo mille ducentos trigintaſex annos. *Sella quoque genuit Tubalcain.* Iſta fuit ſecunda vxor Lamech. *Qui fuit maleator.* ideſt compoſitor ferri, & calibis, quia iſta cum de terra extrahuntur per maleationem depurantur, & in vnum K corpus compinguntur.

Et faber in cuncta opera æris, & ferri.. Aes aliquãdo ſignificat monetã, iuxta illud Luc. 21.c. De vidua, quæ obtulit duo ęra minuta in gazophilatium, ideſt duos denarios parui valoris. Alio modo ſignat omne genus metalli. Tertiò modo ſignat quandam ſpeciem metalli, & iſto modo accipitur hic, quia diſtinguitur contra ferrum. Aliæ autem ſpecies metallorum, vt aurum, & argentum non fuerunt a principio inuentæ, ſed poſt per magnum laborem, & cupiditatem ad humanos vſus deuenernnt, ſicut ait Ouidius Metamor. libro primo.

Nec tantum ſegetes, alimentaque debita diues

Paſcebatur

Pascebatur humus: sed itum est in viscera terræ,
Effodiuntur opes irritamenta malorum.
Iamque nocens ferrum, & ferro nocentius aurum,
Prodierant.

Tubalcain inuentor multarum rerum.

Vt ait Iosephus Tubalcain artem ferrariam inuenit, & res bellicas docuit, sculpturas operum in metallis in libidinem oculorum fabricauit. Quo fabricante Tubal frater eius, de quo dictum est, maleorum sono delectatus ex ponderibus eorum proportiones, & cōsonantias, quæ ex his nascuntur excogitauit. Modus autē inueniendi metalla talis fuit, dum succenderent frutices in pascuis, venę metallorum, quæ superficietenus eminebant, fluxerūt in riuulos, & sublatę laminæ figuras locorum, in quibus iacuerant referebant: ex quo Tubalcain cognouit, quòd in varias figuras metalla volui possent. Vnde per maleationem ars fabrilis incępit. Vocatur autem Tubalcain maleator quantum ad primam compactionem, vel depurationem metallorum; vocatur faber, quia de metallis diuersa instrumenta, & vasa fabricauit. *Soror vero Tubalcain Noema*, scilicet, soror ex parte matris etiā erat soror Iabel, & Tubal.

Modus in ueniēdi metalla.

Quæst. 15. Solæ quatuor fœminæ describuntur ex nomine suo ante diluuium, s. Eua, quia omnium viuentium principium, & mater fuit: Sella, & Ada, quia fuerunt duę primæ vxores vnius viri, vel propter dignitatem filiorum: Noema, quia ipsa fuit inuentrix omnis generis lanificij, sicut fratres sui multas artes inuenerūt. Vel vt ait August. 15. de ciuitate Dei. Ista linea descripta est linea ciuitatis diaboli, quæ incępit in Cain: & ista ciuitas bonum suum in hac vita habet, quod est quædā corporalis delectatio per mulierem designata. Isti viri hic nominati: & omnes illius tēporis quadam staturę proceritate homines nostri temporis valde excedunt, & viribus corporis, vt de gigantibus taceamus, ad quos nulla nostrorum corporum comparatio esse poterit. Probant hoc antiqua sepulchra, de quibus fluminum viribus ossa eiecta modernorum corporum quantitate mirabiliter excedunt, vt patet per August. de ciuita. Dei. c. 10. Dicit etiam ibidē quēdam molarem hominis se cū multis alijs simul aspicientibus vidisse, qui si minutatim frāgeretur, cētum de nostris molaribus inde fieri potuisse, quem alicuius gigantis fuisse existimat. Vires autem antiqua facta, & bella denotant. Ait enim Virgi. Aeneidos lib. vlt. de milite fortissimo, qui lapidem magnum eiecit, qui agrorum limites diuidebat.

Vix illum lecti bis sex ceruice subirent.
Qualia nunc hominum producit corpora tellus?

¶ *Dixitque Lamech vxoribus*. Hic interponitur collocutio Lamech ad vxores suas, vt demonstretur mors Cain, & non computatur vltra linea Cain, non quòd in istis, s. Tubalcain, & Tubal consumatę fuerint generationes Cain vsque ad diluuium, quia tēpore Tubalcain mortuus fuit Cain, qui fortè octingentos annos non cōpleuit præuentus morte violenta: & quādo genuit eum Adam transierant quindecim anni a primordio generis humani, vt placet quibusdam, qui non accedunt ad annos primæ ætatis, quæ durauit, s. ab Adam vsque ad diluuiū vltra mille, & quingentos annos: sed descripsit vsque ad Tubalcain, cuius tempore mortuus fuit Cain, ad quod ista scriptura deducere intendebat. *Audite vocem meam vxores Lamech*. Hic duplicatur ista propositio, & secūdum ꝙ ait Hieronymus in quodam prologo super prophetas minores, quandocunque talia dicuntur, vel ad intellectum spiritualem referuntur, vel auditores multi attenti esse monentur. *Quoniam occidi virum*. Aliqui exponunt istam literam de conquæstione Lamech de vxoribus suis: quia Lamech ad senectutem deueniens male a

A suis vxoribus tractabatur in pœnam bigamiæ, quia per quæ quis peccat, per hæc punitur. Sapien. 11. Tūc ipse comminabatur eis: quòd si eum male tractando occiderent, maiorem pœnam sustinerent, quàm ipse sustinebat pro morte Cain. ¶ Ad quod sciendum ꝙ Lamech, vt tradit Iosephus, vir sagittarius erat, & multum videndo vsum videndi perdiderat, qui vadēs ad venationem ferarum non pro vsu carnium, qui in prima ætate non fuit, sed pro delectatione, vel pelliū necessitate ad vestes puero directore vtebatur. Venit ergo casu quadam die in agro, in quo Cain, qui prę timore incusso ꝓfugus erat, inter fructeta latebat, cūque puer vidisset fructeta moueri, direxit versus partem illam sagittam Lamech, qua emissa Cain percussus occubuit: quod cum Lamech factū comperisset,
B prę tędio puerum tam grauiter arcu percussit, quòd mortuus est. Nunc ergo dicebat Lamech vxoribus suis. *Occidi virum*. idest Cain, qui erat virilis ætatis. *In vulnus meum*. idest per illatum vulnus, effundēdo sanguinem. *Et iuuenem, vel adolescentulum*. s. directorem, quem dicunt Iudæi fuisse Tubalcain. *In liuore meo*. i. per liuorē a me illatum. Dicit liuor nigredo sanguinis apparentis apud cutē ex percussione proueniens, quando sanguis non emittitur; sic enim fuerat in ista percussione, quia non fuerat percussus adolescētulus gladio, vel aliquo ferro, sed arcu multotiens verberato occubuit tumefacta, & nigrefacta cute sine sanguinis aliqua effusione. *Septuplum vltio dabitur de Cain*. idest ille, qui percussit Cain, s. ego, punietur in septu-
C plo, quàm Cain. *De Lamech vero septuagies septies*, idest ille, q occiderit Lamech septuagies septies punietur, quā Cain, vel quàm Lamech. Et volebat dicere vxoribus suis; vxores Lamech ego, qui occidi Cain septupliciter punior: sed si vos me occiditis, me male tractando, quia sic poteritis me occidere, & valde magis puniemini, scilicet septuagies septies.

Expositio prima.

¶ Sed ista expositio falsum supponit, & facit literā falsam. Primo quia non est verisimile quòd duæ mulieres tantum affligerent vnum virum, quòd ipse rogaret eas, ne affligerent, & timeret mortem sibi inferri ab eis, cum posset eas occidere. Itē quia Lamech multos filios genuerat, qui si viderent patrem ab vxoribus iniustè affligi, non permitterent. Item quia nō
D est verisimile, quòd duæ vxores concordarent ad affligēdum virum; duæ enim vnius viri vxores inter se raro cōcordant. Item falsa esset litera, quia Lamech non fuit punitus septies, quàm Cain, quia Cain tota vita profugus, & miserabilis membrorum concussus tremore fuit, & ad vltimum sagitta interijt. De Lamech autem nullum malum legitur fuisse passus: & dato quòd occisus fuisset ab vxoribus, non æquiparabatur ista pœna pœnę, quam sustulit Cain. Etiā quia valde irrationabile est, quòd occidēs Lamech septuagies septies puniretur, cū peccatum non esset septuagies septies, quod exigebatur ad iustam distributionē pœnæ. ¶ Aliqui autem Iudæi aliter exponunt dicētes, quòd vxores Lamech audiuerant diluuium futu-
E rum esse in diebus illis: ꝓpter enormitatem luxurię, de qua dicit infra 6. c. Quòd omnis caro corruperat viam suam, ideo dicebant inter se, quid nobis proficit concipere, cum filij nostri in diluuio morituri sint? & sic subtrahebant se a thoro Lamech. Lamech autem inducebat eas ad thorum assecurans eas de diluuio dicens. *Occidi virum in vulnus meum*. i. nunquid ego occidi virum per vulnus, vel adolescētulum per liuorem, vt a me abstinere debeatis? Vel vt legatur affirmatiuè. *Occidi virum*. idest Cain, & adolescentulum directorem; tamen non debetis propter hoc abstinere a me, tanquā filij vestri sint diluuio perituri, quia vsq; ad septuagintaseptem generationes nō dabitur vltio de La-

Quæst. 16. Cōfutatio expositionis.

Alia expositio.

Cōfutatio expositionis.

de Lamech. ¶ Sed ista expositio valde infirma est, quia facit implicare contradictionem rationem mulierum, & responsionem Lamech esse debilem, quia vt supponitur, credebant vxores Lamech, quòd diluuium venturum erat propter luxuriam mundi. Quomodo ergo responderet Lamech ad intentionē earum dicens, quòd non puniretur posteritas sua vsque ad septuaginta septē generationes, sicut punitus fuerat Cain in septima? Item ista expositio supponit falsum, scilicet quòd vxores Lamech crederēt diluuiū appropinquare, quia dicitur Luc. 17.c. Edebant, & bibebant, & ducebāt vxores, & dabant ad nuptias vsque in die, quo intrauit Noe in arcam, & venit diluuium, & perdidit omnes; ex quo patet quòd nō retrahebantur vxores Lamech a copula matrimoniali propter timorem diluuij. ¶ Dicendum ergo aliter, s. quòd vxores Lamech abstinebant ab eo: quia sciebāt ipsum occidisse Cain, de quo Deus mādauerat ne aliquis eum occideret sub magna pœna: occiderat etiā filium suum Tubalcain, quem dicunt Iudæi fuisse directorem Lamech: ideo rationabiliter credere poterant illę vxores, quòd proles, quæ gigneretur de Lamech, a Deo propter patrem puniēda esset. Ideo nolebant concipere filios ad occisionem. Lamech autē excusat se dicens eas pacificando: *Occidi virum*. idest licet verum sit, ꝙ ego occidi Cain in vulnere cū sanguinis effusione, & adolescentulū in liuore nō effundente sanguinem. *Tamen septuplum vltio dabitur de Cain*. idest si Cain non fuit punitus usque septuplum, idest septimam generationem: ita septuagies septies ultio dabitur de Lamech, i. non punietur usque ad ualde multas generationes; ponitur enim numerus certus pro incerto, q modus in scripturis sæpe inuenitur, ut patet Matth. 18.c. Nō dico tibi usq; septies, sed usque septuagies septies, idest totiens quotiēs aliquis in aliū peccauerit sibi remittendum est. Et procedit dictum Lamech, quia Cain fuit pessimus uir, & ex inuidia cōtra expressum Dei mandatum proditoriè fratrē occidit; Lamech autem ignoranter occidit Cain, adolescentulum autem occidit ex magna ira, dolens quòd occidisset Cain. *Cognouit quoque*. Hic ponitur secundū principale, s. descriptio generationis permansuræ per lineam Seth usq; ad Noe, in quo alius stipes incepit, & ponitur hoc de intentione principali scripturę positis supra quibusdam incidentalibus.

Expositio uera.

Quæst. 17. An Adam post occisionē fratris Cain cognouit uxorem. Prima opinio. Secunda opinio.

¶ Et dicunt doctores communiter quòd postquā Cain occidit Abel, Adam proposuit ultra se non cogniturum uxorem suam, & mansit in hoc proposito per centum annos, lugens filium suum Abel in ualle lachrymarum iuxta Hebron circa Ierusalē: sed post a Deo per angelū monitus fuit, ut accederet ad uxorem suam, quia nolebat Christus de semine deprauato nasci, & tūc cognoscens uxorē suam genuit Seth, quod tamen improbauimus. q.4. ¶ Aliqui tamen Iudæi continuant istam literam superiori secundum tēpus dicentes, quòd quando uxores Lamech nolebāt coniungi uiro suo Lamech, duxit eas coram Adam, qui pater erat oīum, & ut reuerendus iudex increpauit eas, mandans quòd redderent debitum uiro suo: tunc ipsę responderunt Adæ dicentes, iudica prius tibi ipsi, qa multis annis segregasti te ab uxore tua Eua quantum ad thorum. Adam autem ne exemplo suo induceret alios ad cessandum a multiplicatione generis humani, accessit tunc ad uxorem suam, & genuit Seth. ¶ Sed hoc esse non potuit, quia Seth fuit genitus anno centesimo trigesimo uitæ Adæ: ut patet c. sequenti secundum literam nostram, & hebraicam: licet septuaginta interpretes dicant hoc factum anno ducentesimo tricesimo uitæ Adæ: sed in tam paruo tempore nō poterant esse septem generationes, quæ

Cōfutatio

F fluxerunt ab Adam usque ad Tubalcain, quia in tempore illo sero generabāt homines: & dato quòd generassent ita cito, sicut nunc, scilicet, anno uigesimo, uel modicum ultra, non possent fieri septem generationes in centum triginta annis. *Et vocauit nomen eius Seth*. Qui interpretatur positio, cuius ratio subditur. *Posuit Deus mihi aliud semen pro Abel*. Et ꝓpter istā positionem seminis uocauit eum Seth, idest positionē: & dicitur esse positus pro Abel, qa Adā uidens Cain pessimum, & a Deo reprobatum non reputabat eum filium. Cum ergo uidit se carere Abel iusto iudicauit se orbatum liberis; deinde postquàm habuit Seth accepit illum in loco Abel mortui. *Sed & Seth natus est filius*. Seth datiui casus est, tenetur acquisitiuè, quia illi natus est filius. *Quem vocauit Enos*. Iste sic dicitur,

G quia Enos idem est, quod inuocans propter id, quod in litera subditur. *Iste cæpit inuocare nomen Domini*. Fuit iste a Seth patre suo deuotè in diuino cultu educatus intantum quòd aliquas orationes inuenit, in quibus Deū inuocaret, & alios in hoc instruebat. In hebræo habetur. *Tunc incepit inuocare nomen Domini*. idest quòd in tempore istius inceptus fuit cultus idolorum, non ab isto, sed a filijs Cain: ut supra dictum fuit, quia in tempore prędictorum, scilicet Abel, & Tubal honor fiebat idolis: sed hęc falsa sūt, ut supra diximus. ¶ Aliqui uolunt quod iste imagines fecit, & errauit in eis, sed hoc magis falsum, quia sancti uiri filius erat, qui eum non permisisset ad talia inclinari: & causa potissima est, quare non poterat esse in tempore illo idolatria, quia homines non poterāt ignorare unum Deū,

H quia frequenter apparebat eis: ut patet de Cain, etiā si malus erat. Etiam quia Adam fuerat in paradiso, & cognouerat ista, docebatque filios suos, quare nō poterant circa talia errare.

De recapitulatione creationis hominis, de morte Adæ, & Seth, & filiorum eius, vsque ad Noe. Cap. V.

I HIc est liber generationis Adā in die, qua creauit Deus hominem. Ad similitudinem Dei fecit illum: masculum, & fœminam creauit eos, & benedixit illis, & vocauit nomen eorum Adam in die, qua creati sunt. Vixit autem Adam centum triginta annis, & genuit filium ad imaginem, & similitudinem suam, vocauitque nomen eius Seth: & facti sunt dies Adam, postquàm genuit Seth, octingenti anni, genuitque filios, & filias.

K Et factum est omne tēpus quod vixit Adam, anni nongenti triginta, & mortuus est. Vixit quoque Seth centum quinque annis, & genuit Enos. Vixitque Seth postquàm genuit Enos octingenti septem annis, genuitque filios, & filias. Et facti sunt omnes dies Seth nongentorum duodecim annorum, & mortuus est. Vixit vero Enos nonaginta annis, & genuit Cainan. Post cuius ortum

vixit

vixit octingentis quindecim annis, & genuit A filios & filias. Factique sunt omnes dies Enos nongenti quinque anni, & mortuus est. Vixit quoque Cainan septuaginta annis, & genuit Malaleel, & vixit Cainan postquàm genuit Malaleel octingentis quadraginta annis, genuitque filios, & filias, & facti sunt omnes dies Cainan nongenti decem anni, & mortuus est. Vixit autem Malaleel septuaginta quinque annis, & genuit Iared. Et vixit Malaleel postquàm genuit Iared B octingentis triginta annis, & genuit filios, & filias. Et facti sunt omnes dies Malaleel octingenti nonaginta quinque anni, & mortuus est. Vixitque Iared centum sexaginta duobus annis, & genuit Henoch. Et vixit Iared postquàm genuit Henoch octingentis annis, & genuit filios, & filias. Et facti sunt omnes dies Iared nongenti sexaginta duo an-

Eccl. 44. c.

ni, & mortuus est. Porro Henoch vixit sexaginta quinque annis, & genuit Mathusalem. C Et ambulauit Henoch cum Deo. Et vixit Henoch postquàm genuit Mathusalem trecentis annis, & genuit filios, & filias. Et facti sunt omnes dies Henoch trecenti quinquaginta quinque anni: ambulauitque cum Deo, & non apparuit, quia tulit eum Deus. Vixit quoque Mathusalem centum octoginta septem annis, & genuit Lamech. Et vixit Mathusalem postquàm genuit Lamech septingentis octoginta duobus annis, & genuit filios, & filias; & facti sunt omnes D dies Mathusalem nongenti sexagintanouem annis: & mortuus est. Vixit autem Lamech centum octogintaduobus annis, & genuit filium: vocauitque nomen eius Noe, dicens: Iste consolabitur nos ab operibus, & laboribus manuum nostrarum in terra, cui maledixit Dominus. Vixitq; Lamech postquàm genuit Noe quingentis nonagintaquinque annis, & genuit filios, & filias. Et facti sunt omnes dies Lamech septingenti septuagin- E taseptem anni, & mortuus est. Noe verò cum quingentorum esset annorum genuit Sem, Cham, & Iaphet.

HIC EST. Posita generatione Adæ quantū ad se solum, hic recapitulat̄, ut deducatur continuatè, & directè usque ad secūdum stipitem, s. Noe. Et tanguntur duo primo fit prædictorum breuis recapitulatio; secundo generationis sanctę continuata deductio ibi. *Vixit autem Adam.* Circa primum. *Hic est liber.* idest ista est scriptura, narratio generationis Adam: quia ante licet diceretur de generatione Adæ, tamen magis tangebantur quædam alia facta: hic autem sola linea generationis deducitur, ideo proprie uocatur liber generationis, sicut primū. c. Euangelij beati Mat. Vocatur liber generationis Iesu Christi, quia ibi sola linea generationis describit̄ nullo alio admixto. Donec illa compleretur. *In die, qua creauit Deus hominem.* Ex hoc uolunt Iudæi, quòd in die, quo Adam formatus fuit, & Eua genuerunt Cain, & Abel in paradiso: sed hoc præcedenti. c. improbauimus. Item hoc impossibile est, & repugnat literę, qa licet de conceptione Cain non exprimatur in litera, utrum fuerit in paradiso terrestri, uel extra; tamen de Seth exprimitur ꝙ fuerit in centesimo trigesimo anno Adę. Ideo nō potuit esse in die, qua creatus fuit Adam; quando autem dicitur in litera, iste est liber generationis Adā, non intelligitur de generatione Cain, uel Abel, sed de generatione Seth, ut patet immediatè in litera. Impossibile ergo fuit istā generationem fuisse in die formationis, uel creationis Adam. Omnes enim catholici tenent, quòd extra paradisum coierunt primo Adam, & Eua. ¶ Et respondet Nicolaus ꝙ dies nō capitur hic pro uno die artificiali, uel naturali, sed pro multis diebus sicut supra 2. c. Istæ sunt generationes cœli, & terræ quando creatæ sunt in die, quo fecit Deus cœlū, & terram, i. in diebus: quia non fuit creatio omnium illorum in una die, sed in pluribus, sic dicit quòd accipitur hic singulare pro plurali. Sed hoc non ualet, quòd ista generatio Adę nō fuit in diebus creationis, sed post. Nec est simile exemplum, quod allegat, quia ibi ponitur necessario singulare pro plurali, quia dies creationis fuerunt plures, dies autē generationis Adæ nō fuerunt, nec in uno, neque in pluribus diebus creationis, ideo dicendū ꝙ est sensus. *Iste est liber generationis Adam in die, qua creauit Deus cœlū, & terram.* idest a die, qua creauit Deus &c. s. ꝙ cōputando omnes generationes Adam debent computari a die, qua fecit Deus cœlum, & terrā, s. post illum diē, quia ante nihil genuerat. *Ad imaginem.* Quantum ad tres potentias animæ cum tribus actibus suis. *Et similitudinem suam.* Quantum ad uirtutes, quę sunt quidam ornatus imaginis: de ijs diximus supra primo capit. Fecit illum: idest hominem. Hoc refertur ad speciē, quia tota species ad Dei imaginem facta fuit. Vel refert se ad primum indiuiduum, in quo fuit tota natura specifica humana. *Masculum & fœminam creauit eos.* Hoc refertur ad duo indiuidua prima, s. Adā, & Euā. *Creauit eos.* idest formauit, quia nullus eorum fuit simpliciter creatus, cum Adam de limo formatus fuerit, Eua autem de costa uiri. *Et benedixit illis.* idest dedit illis virtutem multiplicandi dicens: crescite, & multiplicamini. *Et vocauit nomen eorum adam.* Hoc nomen adam non est proprium, sed commune; significat enim omnia indiuidua speciei humanę sicut illud nomen homo; magis tamen conuenit masculo primo, quàm Euę, qa Adam in hebræo significat præcisum de terra, & dicitur Adā de *adama*. Adama enim terram significat. Adam, scilicet primus vir, fuit præcisus de terra, quia corpus eius de limo formatum est. Eua autem non fuit ita præcisa de terra, sed mediante Adam. *In die, qua creati sunt.* idest in die, qua primo formauit eos, s. die sexto; tūc enim vocauit eos homines, siue adam. *Vixitque Adam.* Hic ponitur secundum, s. deductio generis sancti per Seth vsque Noe. *Centum & triginta annis, & genuit Seth.* Adam genuerat primo Cain, & Abel cum duabus sororibus eorum, s. Calmana, & Delbora; deinde mortuo Abel accessit ad Euam, nec genuit vsque quo esset centum & triginta annorum, & tunc genuit Seth.

Opinio ꝙ Abel, & Cain fuerunt geniti in paradiso, quādo Adam formatus fuit, & Eua.

Cōfutatio opinionis

Respōsio Nicolai.

Cōfutatio

Respōsio vera.

¶ Metho-

Quæſt. 1. Quot annos natus erat Adam cũ genuit Seth.

¶ Methodius martir, & ſeptuaginta interpretes dicunt quòd ducentorum triginta annorum erat Adã cum genuit Seth: & ſecundum hoc volunt quidam doctores, quòd litera Hebraica tacuerit centum annos, quos Adam tenuit in planctu pro Abel filio ſuo. ¶ Sciendũ tamen, ꝙ interpretes cõcordant in numero totali annorum cuiuslibet hominis hic ſcripti cũ litera Hebraica, ſed differũt, quia aliquando antequã gigneret, ponunt interpretes plures annos, quàm litera Hebraica: deinde ſubtrahunt eos de annis, quos ponit littera Hebraica poſt generationem, vt patet in Adam, in cuius tempore totali vtrique concordant, ſcilicet, quòd vixerit noningentis, & triginta annis, ſed litera iſta, & Hebraica ponit ei centum, & triginta antequam gigneret Seth. Et deinde octingentos annos, ſecundum interpretes antequam Adam gigneret Seth, vixit ducentis triginta annis: deinde vixit ſeptingentis annis. De his Augu. 15. de ciuit. Dei. capit. 11. & vltra, vbi concordat omnes varietates annorum. De cauſa autem huius mutationis, ſecundum eum infra dicemus. *Genuit filium ad imaginem, & ſimilitudinem ſuam*, ideſt qui valde ſimilis erat Adæ in tota corporis diſpoſitione, ita vt imago eius videretur, ſicut filius in diuinis, & quia multum patrem gignentem perfectè exprimit, vocatur imago eius. Vel dicitur *Ad imaginem, & ſimilitudinem ſuam*. Et non ad imaginem, & ſimilitudinem Dei, quia natura corrupta ad Dei imaginem, & ſimilitudinem prolem referre non potuit, ſed talem genuit qualis erat. Adam enim iam mortalitati ſubditus erat, & alijs incentiuis peccandi, ſic mortalem filium cum reliquijs peccati originalis, & ipſa culpa originali genuit. Non potuit Adam filiũ gignere in imagine, & ſimilitudine, qua ipſe formatus eſt; ad imaginem enim Dei, & ſimilitudinem Adam formatus fuit, vt patet ſupra primo cap. ſed filium ſuum licet ad imaginem Dei gignere potuerit: ad ſimilitudinem tamen gignere nõ valuit; imago enim in naturalibus attenditur, & ideo amitti non poteſt. Similitudo autem in gratuitis eſt, cuius perfectio in quibuſdam dotibus ſtatus conditi cõſtabat, ſcilicet iuſtus, & immortalis. Et talem filium Adam gignere non valebat. Similitudo autẽ, & imago hominis ad filiũ proportionaliter accipitur, ſicut hominis ad Deum. Sed non poteſt perfectè homo filium ad imaginem ſuam, ſicut in diuinis gignitur filius imago patris, cum ratio imaginis conſiſtat in expreſsione rei, cuius eſt: quia nullus homo vnquam fuit, nec videtur debere eſſe, qui gigneret filium totaliter eius quantitatis: eiuſdem groſsitiei, & totaliter vniformem in omnibus figurationibus mẽbrorũ, & oĩbus alijs diſpoſitionibus corporis, & animæ. Filius autem Dei totaliter eſt ſimilis patri, quia nihil eſt in patre, quod non ſit in filio præter ſacramentum generationis, vt ait Hilarius in libris de Trinitat. Ratio eſt, quia non perfectior eſt vna perſona, quàm altera, cum quęlibet ſit immenſa, & alteri coæqualis: vt patet in Simbolo. *Genuitq; filios, & filias.* Multos filios, & filias habuit Adam poſtquam genuit Seth. Et vt dicunt quidam fuerunt triginta filij, & totidem filiæ, quorum nomina non exprimuntur, quia non intendit ſcriptura deducere eorum lineam, ſed ſolum lineam Seth: quia omnes aliæ lineæ diluuio conſumptæ ſunt, ſola linea Seth mãſit, ex qua natus fuit Noe, & poſt multa tempora Chriſtus Ieſus. *Et facti ſunt anni Adæ noningenti triginta.* Secundum computationem interpretum durauit prima ętas per duo millia ducẽtorum quinquagintaduorum annorum, ſecundum literam Hebraicam, & computationem textus noſtri durauit mille ſexcentis quinquaginta, & ſex: & ſecundum hoc mortuus fuit Adam ante diluuium an-

Non põt perfectè gignere homo filium ad imaginem ſuã, ſicut in diuinis gignitur filius imago patris. Ratio imaginis cõſiſtit in expreſſione rei, cuius eſt.

Filius Dei totaliter patri ſimilis eſt.

F nis ſeptingentis vigintiſex, anno ſexageſimoſexto vitæ Lamech, anno centeſimo vigeſimoſexto ante natiuitatem Noe. De his Auguſtinus, de ciuitate Dei, libro 15. cap. 21. *Vixit Seth centum quinque annis.*

In trãslatione interpretũ hr̃, ꝙ vixit ducentis quinque, antequam genuiſſet Enos, ſed poſtea detrahuntur de annis, quos ponit litera Hebraica poſt generationem, vnde tenent interpretes iſtam literam, ꝙ in nouem generationibus poſitis vſque ad diluuium cõcordant in totali numero annorum, ſed non in numero annorum, quem quilibet attigerat, antequam gigneret. Vnde in prima generatione, ſecunda, tertia, quarta, quinta adduntur centum anni generantibus ante generationem, deinde ſubtrahunrur poſt generationem. In ſexta autem generatione, ſcilicet quando Iared genuit Henoch codices noſtri, & Hebræi cõcordant codicibus interpretum ponentes ante generationem centum ſexaginta annos. Septima autem generatio eſt ſicut præcedentes, ſcilicet quòd adduntur ante generationem anni centum, deinde ſubtrahuntur. In octaua autem generatione, qua Henoch genuit Mathuſalem, ſubtrahũtur in codicibus interpretum viginti anni ante generationẽ de annis, quos ponit litera Hebraica; deinde poſt generationem adduntur ad annos literæ Hebraicè. In litera noſtra, & Hebræa dicitur Mathuſalem centum octuagintaſeptem annorum, quando genuit Lamech. In litera interpretum dicitur fuiſſe centum ſexagintaſeptẽ.

G

H ¶ In nona autem generatione, qua Lamech genuit Noe ſumma totalis annorum diſcordat, quia ante generationem ponit litera iterpretum habuiſſe Lamech centum nonagintaocto annos, noſtra autem ponit centum nonagintaduos. Sed poſt generationẽ addit litera noſtra, & Hebraica triginta annos ſupra literam interpretum dicens, vixiſſe poſt quingentis & nonagintaquinque. Interpretes ponunt quingentos ſexagintaquinque: ideo de tota ſumma ſuperabundant vigintiquattuor anni in litera noſtra, & Hebræa ad literam interpretum. ¶ Sed quomodo hic factum ſit, certum non eſt.

¶ Hierony. enim qui interpretes non defendit: ſed docet præter eorum tranſlationem aliam eſſe neceſſariam, fortè diceret hoc ignorantia, vel alia de cauſa factum fuiſſe. ¶ Auguſt. autem, qui valde defendit eos, dicit de his. 15. de ciuit. Dei. cap. 11. 13. & 15. quòd interpretes viri famoſi, & magnæ auctoritatis fuerunt. Et ideo ſi à litera Hebraica diſcrepent, & concordari poſſunt, eis derogandum non eſt: quia talis mutationis literæ aliqua ſecreta cauſa ſubeſt; ſi autẽ concordari non poſſunt, magis Hebraicè veritati credendum, à qua nobis ſacra ſcriptura prouenit. De mutatione autem hac dicunt quidam, vt ait Auguſt. prędicto libro, cap. 12. quia interpretes viri celebres erant, & in ſcripturis edocti, de quibus non eſt præſumendum, quòd mentiti fuiſſent neſcientes, vel quòd mentiri voluiſſent. Iudæi autem licet ſic à principio in ſuis libris habuerint, tamen poſt vt diminuerent auctoritatem ſcripturæ noſtræ multa loca corruperunt. Auguſt. autem refutat iſtam opinionem: & falſa eſt, vt probat Hieron. in prologo ſuper Geneſim, qui incipit. *Deſiderij mei.* Vbi ait, quod Chriſtus, & Apoſtoli, ſiue in Euangelijs, ſiue Epiſtolis allegauerunt auctoritates qualiter nunc habentur in litera Hebraica, & non habentur nunc ſic in litera interpretũ, ergo videtur, quod non mutauerint Iudæi: alias Apoſtoli mẽtiti fuiſſent, dicentes taliter eſſe in litera Hebraica, qualiter non habebatur, quod nefas eſt, & impoſsibile: iſta enim probatio neceſſaria eſt. ¶ Auguſt. autem, 15. libr. cap. 15. improbat eam aliter dicens, ꝙ facilius erat corrumpi literam interpretum, quàm Hebraicam

I

K

Quæſt. Denu[...] ro ann[...] Adæ [...] quam [...] nuiſſe [...] nos.

Quæſt. Vnde [...] tur [...] conc[...] ĩ nu[...] anno[...] litera [...] braica [...] noſtr[...]

Alia [...] bati[...] quod [...] diu[...] Bibli[...]

Hebraicam: quia non est verisimile, quòd Iudæi per vniuersum mundum longe, lateque dispersi in hanc sententiam conuenirent, vt sacram scripturam corrumperent, & dum nobis obuiare cupiunt, sibi veritatem auferrent. ¶ Etiam dato quòd eorum malitia tantum excreuisset, non potuissent omnes Bibliæ corrumpi: licet aliquæ corrumperentur. Interpretes autem viri. 70. erant Iudæi, qui non per ignorantiam, cum tot & tanti in scripturis essent, sed per malitiam veritatem gentili regi communicare inuidentes, aliterque quàm in Hebręo esset, valde lōge transtulerunt. Sed etiam hoc Aug. nefarium esse credit: quia illi viri in magna auctoritate ab Ecclesia recepti sunt, sed dicit istas mutationes saltem in annis à scriptoribus fuisse ex industria, vel ignorantia factas: & hoc tenet Hiero. in prologo super Paralipo. qui incipit. *Si septuaginta.* Dicens quòd si translatio septuaginta interpretum pura maneret, vt ab eis in Græcum versa est, superfluæ ipse ageret aliam translationem, sed quia scriptores corruperūt, necesse est aliā emendatam de Hebręo traducere in latinum.

Alia opin.

Cōfutatio per Augu.

Modum autem corruptionis, siue mutationis assignat conuenienter Aug. in c. prędicto quantum attinet ad istam veritatem annorum. s. quòd interpretes scripserint pure, vt in Hebræo habebatur, & sic reliquerint in armario scripturarum Ptolomæi regis: sed post primus, qui inde aliquod exemplum traxit, corrupit in numeris, in quibus facile est errare addita litera, vel minuta. Maxime, quia de numeris scriptores parum curant, quasi nihil ad rem attineat. Quid enim prodest scire quot millia peditum in qualibet tribu Israel fuerint, vel quot annis talis, vel talis vixerit? & deinde ex hoc libro sic mutato multi alij libri extracti sint, qui idem continent. ¶ Sed adhuc iste modus huic loco non valde adaptatur, quia licet summa annorum ante generationem discrepet: sed post per detractionem superaddita totalis summa cum litera Hebraica concordat: vt supra diximus. ¶ Dicendum ergo magis hoc ex industria factum. s. vt veritas sacræ scripturæ euidentior esset. Erat enim apud aliquos antiquitus difficultas, quomodo antiquissimi homines in primordio generis humani tam diutius viuerent. ¶ Dixerunt ergo quidam volentes tollere difficultatem, quòd non erant ijdem anni apud nos, & illos, sed vnus de nostris contineret decem de illis, & tunc oriebatur alia difficultas, quia in litera Hebræa dicebātur aliqui genuisse, cum essent septuaginta annorum, qui anni secundum prædictam positionem faciunt septem de nostris, in qua ætate nullus gignit, ideo superaddiderunt centum facientes centum septuaginta, qui faciunt de nostris annis decemseptem, in qua ętate homo incipit generare, vel paulo ante. ¶ In prima generatione. s. quādo Adam genuit Seth in Hebræo ponuntur cētum triginta anni, ipsi autem superaddiderunt centum, dicentes ducentos triginta annos, in qua ætate aliquis perfecte generat: quia de nostris facient annos vigintitres. In anno autem tredecimo nullus ad generandum promptus est, qui redditur ex centum & triginta annis illius temporis. ¶ Sed non fuit ista ratio principalis mutandi: quia Adam non solum in 13. anno de nostris, sed etiam in die, qua formatus fuit gignere potuisset. ¶ Fuit ergo causa, quia præcedenti cap. scriptura commemorauit Adam genuisse Cain, & Abel, Cain quoque post multos dies occidisse Abel, & deinde genuit Adam Seth. Dato ergo quòd Adam primo anno, quo exiuit dę paradiso genuisset Cain & Abel, sed quousque Cain fieret vir agricola inuidens fratri suo, cum immolauerit, & postea viribus occideret eum, ad minus viginti, vel plures anni transirent, qui fiunt

Quæst. 4. Secūdum Aug. vera causa assignatur cur inuenitur errorí numero annorum.

Cōfutatio assignationis.

Opinio auctoris.

Cōfutatio.

Causa vera.

A ex ducentis annis temporis illius: sed si diceremus, quòd in anno centesimo trigesimo genuisset Adam Seth, ille esset annus trigesimus de nostris, vsque ad quod tempus non poterat Cain dici vir agricola, & occidere fratrem suum, ideo addidit centum annos, vt recte ætas congrueret. ¶ In secunda generatione, scilicet cum Seth genuit Enos adduntur centum anni, quia in litera Hebræa sunt centum quinque, qui faciunt decem annos, & dimidium de nostris, in qua ætate nemo gignit. Addunt facientes ducentos quinque, qui faciunt de nostris annos viginti & dimidiū: in qua ætate perfectio inest ad generandū. ¶ In tertia generatione, qua Enos genuit Cainan ponūtur nonaginta anni, qui faciunt nouem de nostris, in qua

B ætate nullus vir gignit. Ideo addentes centum fecerunt centum nonaginta, qui faciunt de nostris decem, & nouē, in qua ætate quilibet gignit. ¶ In quarta generatione, qua Cainan genuit Malaleel ponuntur septuaginta anni, qui faciunt septem nostros: ideo addit illi centum, vt faciant centum septuaginta, scilicet decem, & septem de nostris ex prædicta causa. ¶ In quinta generatione, qua Malaleel genuit Iared, ponuntur anni sexagintaquinque, qui faciunt sex & dimidium de nostris, ideo adduntur centum facientes centum sexagintaquinque, qui sunt decemsex & dimidium, in qua ætate incipit homo generare. In sexta generatione, qua Iared genuit Henoch concordat litera hebraica cum interpretibus vtrobique ponuntur centum sexaginta anni, qui

C faciunt de nostris decem & sex, quod est tempus conueniens ad generandum, & hoc maxime manet ad credendum hoc ex industria factum, scilicet quòd vbi tempus aptū generationi inuenerūt, nihil mutauerūt. ¶ In septima generatione, qua genuit Henoch Mathusalem ponuntur 65. anni in Hebræo facientes sex & dimidium de nostris: ideo addiderunt centum ex causa prædicta. ¶ In octaua autem generatione, qua genuit Mathusalem Lamech ponūtur anni centum octuaginta, & septem facientes de nostris decemocto annis & magis quàm dimidium, quæ ætas congrua generationi est. Sed de hac subtraxerunt viginti addentes eos post generationem, & hoc fecerūt, vt de industria factum esse non crederetur. ¶ De

Qua ætate vir incipit generare.

D nona autem generatione, in qua superabundant in totali summa vigintiquattuor anni secundum literam Hebraicam dicit Augustinus sola mendositate ex inaduertantia scriptorum contigisse. Sed de concordia huius generationis, & erroribus, quę sequuntur ad eam, & de totali differentia annorum septuaginta interpretum à litera Hebraica & nostra, & quare in annis primæ & secūdæ ætatis, scilicet ante Abraham discordauerunt, & postea non nisi rarissime, & an sustineri possit summa annorum septuaginta interpretum, vel omnino tanquàm falsa abijcienda sit & de aliis, quæ ad hoc attinere possunt, late dicimus in cōmentariis nostris super Eusebium. *Et facti sunt*

E *Omnes dies Seth noningentorum duodecim annorum.* Iste fuit mortuus ante diluuium sex centis & quatuordecim annis post mortem Adæ centum & duodecim annis, ante natiuitatem Noe quatuordecim annis patent ista per subtractionem annorum Seth, qui sunt nongenti duodecim, quibus addantur centum triginta, quos egerat Adam, quando genuit eum, sunt mille quadragintaduo, quibus subtractis de mille sexcentis quinquagintasex, per quos durauit prima ætas vsque ad diluuium manent sexcenti quatuordecim. Secundum patet: quia Adam vixit noningentos triginta annos, Seth autem nongentos duodecim, superant ergo decemocto de vita Adæ super vitam Seth. Isti decemocto subtrahantur de centum triginta,

Quanto tēpore vixit Adam, & Seth.

quos

quos egerat Adam quando genuit Seth, manebunt centum duodecim anni, quibus vixit Seth post mortem Adę. ¶Tertium patet ex iam primo probato, scilicet, quod Seth mortuus fuit quatuordecim annis ante natiuitatem Noe, quia Noe natus fuit sexcentis annis ante diluuium, vt patet infra, sed mortuus fuit Seth sexcentis quatuordecim annis ante diluuium, vt patuit supra; ergo manent quatuordecim anni inter mortem Seth, & natiuitatē Noe. *Vixit Enos nonaginta annis.* In litera interpretum ponūtur centum nonaginta, vt prædiximus. *Facti sunt omnes dies Enos nongentorum quinque annorum.* Iste fuit mortuus ante diluuium annis quingentis & decemsex: sed subtrahendo annos istius ab annis primæ ætatis totalis, scilicet nongentos & quinque & centum & quinque, quos habebat Seth, cum eum genuit, & centum triginta, quos egerat Adam cum genuit Seth, qui faciunt annos mille & centum quadraginta, qui subtrahantur de mille sexcentis quinquagintasex, quos durauit prima ætas, manent quingenti & decē & sex. ¶Fuit etiam iste mortuus post Adam annis ducentis & decem: patet quia Adam fuit mortuus ante diluuium annis septingentis & vigintisex: vt supra probauimus, à quibus subtrahantur anni quingenti decem & sex, quibus mortuus fuit Enos ante diluuium, vt immediate probauimus manēt ducenti decem anni medij inter mortem Adam, & Enos. ¶Et fuit mortuus Enos anno octuagesimoquarto vitæ Noe. Patet quia Noe natus fuit sexcentis annis ante diluuium, a quibus subtrahantur quingenti decem, & sex quibus mortuus fuit Enos ante diluuium, manent octuaginta & quatuor anni, quibus iam vixerat Noe. *Vixit quoque Cainan septuaginta annis, & genuit.* Litera interpretum ponit centum septuaginta, vt prædictum est. *Et facti sunt dies Cainan nongenti viginti anni.* Iste mortuus fuit ante diluuium quatuorcentis & vndecim annis, patet quia Enos pater huius mortuus fuit ante diluuium quingentis & decemsex annis, vt supra patuit. Sed Cainan vixit post eum centum & quinque annis, quibus subtractis de quingentis decem & sex, manent quatuordecim & vndecim. ¶Assumptum patet quia Enos vixit nongentos, & quinque annos, Cainan autem noningentos & viginti, ergo superant quindecim & nonaginta, quos habebat Enos, cum genuit Cainan, qui faciunt centum & quinque annos. ¶Mortuus fuit Cainan post mortem Adæ trecentis & quindecim annis, patet quia Adam ante diluuium septingentis & viginti sex annis obiit: vt supra probatum fuit, Cainan autem quatuorcentis & vndecim, qui si subtrahantur de septingentis vigintisex, manent trecenti quindecim. Etiam mortuus fuit anno centesimo octuagesimonono vitę Noe, patet quia Noe sexcentis annis ante diluuium natus fuit, vt patet infra septimo c. & iste mortuus fuit ante diluuium quatuorcentis & vndecim, quibus subtractis de sexcentis, manent centum octuaginta nouem anni, quos agebat Noe, cum mortuus fuit Cainan. *Vixit autem Malaleel sexaginta quinque annis, & genuit.* In textu septuaginta interpretum ponuntur centum sexagintaquinque, vt supra diximus. *Et facti sunt omnes dies Malaleel octingenti nonagintaquinque anni.* Iste fuit mortuus ante diluuium trecentis sexagintaseptem annis, quia Malaleel vixit supra Cainan patrem suum annis quadraginta, quibus subtractis à quatuorcentis vndecim, quibus mortuus fuit Cainan pater eius ante diluuium, manent trecenti septuaginta unus anni. ¶Assumptum patet, quia Cainan genuit Malaleel, cum esset septuaginta annorum, vt patet in litera, a quibus subtrahantur triginta anni, quibus minus vixit Malaleel quàm

Quo tempore Enos vixerit, & obierit.

Alia litera habet 10.

Mors Cainan.

F Cainan, quia Cainan vixit noningentis & viginti annis, Malaleel autem octingentis nonaginta, manebunt ergo triginta anni inter mortem Cainan, & Malaleel. ¶Obiit etiam Malaleel post mortem Adę trecentis & quinquagintaquinque annis: patet quia Adam septingentis vigintisex annis ante diluuium mortuus est, Malaleel autem trecentis septuaginta & vno, quibus subtractis de illis manent anni trecenti quinquagintaquinque. ¶Fuit mortuus Malaleel anno vitæ Noe ducentesimo vigesimonono patet, quia Noe sexcentis annis præcessit diluuium, sed Malaleel mortuus fuit ante diluuium trecentis septuagintauno anno, qui si subtrahantur de sexcentis, manebunt ducenti viginti nouem, quibus vixit

G Noe ante mortem Malaleel. *Vixitque Iared centum sexagintaduobus annis, & genuit.* In ista generatione concordat litera interpretum cum litera Hebraica, & nostra: causa supra assignata fuit. *Et facti sunt omnes dies Iared nongenti sexagintaduo anni.* Iste fuit mortuus ante diluuium annis ducentis & triginta & quatuor, patet quia pater eius fuit mortuus ante diluuium annis trecentis septuagintauno, vt supra patuit, sed Iared vixit post mortem patris sui Malaleel centum trigintaseptem annos, qui si subtrahantur de trecētis septuaginta uno, manent trigintaquatuor, scilicet ducenti trigintaquatuor. ¶Assumptum patet, quia Malaleel vixit octingentos nonaginta annos, Iared vixit noningentos sexagintaduos annos, in qui-

H bus deficiunt septuagintaduo anni de vita Malaleel ad vitam filij sui Iared, qui si addantur ad sexagintaquinque, quos agebat Malaleel, cum genuit Iared manent centum trigintaseptem, quibus mortuus fuit pater ante filium. ¶Obiit Iared post mortem Adæ annis quadringentis nonagintaduobus: patet subtrahendo ducentos trigintaquatuor à septingentis vigintisex, quos præcessit mors ad diluuium. ¶Obiit etiam Iared anno vitæ Noe trecentesimo sexagesimosexto: patet quia Noe ante diluuium sexcentis annis natus fuit, à quibus subtractis ducentis trigintaquatuor, quibus mortuus est Iared ante diluuium, vt patet, manent trecenti sexagintasex anni, quos a-

I bat Noe, cum mortuus fuit Iared. *Porro Henoch vixit sexagintaquinque annis & genuit.* Hic addit litera interpretum centum annos ex causa supradicta. *Factique sunt omnes dies Henoch trecenti sexagintaquinque anni.* Iste raptus fuit ante diluuium annis sexcentis sexagintanouem: patet quia pater suus Iared vixit super ipsum Henoch raptum quatuorcentis & trigintaquinque annis: sed ille ante diluuium mortuus fuit ducentis trigintaquatuor annis, ergo Henoch raptus fuit ante diluuium annis sexcentis sexagintanouem, patet consequentia addendo quatuorcentos triginta & quinque ad ducentos trigintaquatuor. ¶Assumptum patet, quia Henoch vixit annis trecentis sexagintaquinque antequàm raperetur quibus adiungamus centum sexagintaduos annos, quibus vixit Ia-

K red antequàm gigneret filium suum Henoch erunt quingenti vigintiseptē quibus subtractis à noningentis sexagintaduobus manent anni quadringenti trigintaquinque, quibus vixit Iared post raptum filij sui Henoch. ¶Raptus fuit etiam Henoch post mortem Adæ annis quinquaginta & septem: patet quia Adam fuit mortuus ante diluuium annis septingentis vigintisex, à quibus subtractis sexcentis sexaginta & nouem, quibus fuit raptus Henoch ante diluuium, manent anni quinquagintaseptem. ¶Raptus fuit etiam ante natiuitatem Noe annis sexagintanouem: patet quia Noe ante diluuium sexcentis annis natus fuit, sed iste ante diluuium annis sexcentis sexagintanouem raptus fuit, ergo si detrahantur sexcenti

Mal[...]

Iared mo[...]

sexcenti ex ijs manebunt sexagintanouem. *Ambulauit Henoch cum Deo*. idest in viis domini recte viuendo. In Hebræo dicitur: *Ambulauit Henoch ad Deum*. Eadem sententia est. *Et non aperuit*. scilicet inter alios homines. In Hebræo dicitur: *Et non ipse*.i.ipse non visus fuit. *Quia tulit eum Deus*.s.per mortē, vt volūt Iudęi.

Quæst. 5. An Henoch viuat an mortuus sit.

¶Dicunt enim quòd licet Henoch iustus esset tamen quasdam pronitates ad peccandum habebat, quibus cum magna difficultate resistebat, ideo ex diuino iudicio, & beniuolentia mortuus fuit ante terminum, in quo alij mori consueuerunt ne laberetur in peccatum, vt dicitur de bonis Sapientiæ quarto capitulo: Iustus si morte fuerit præoccupatus in requie manet, vel in refrigerio erit. ¶Sed doctores catholici omnes & tota fidelium ecclesia credit, ꝙ Henoch translatus fuerit in Paradisum, & forte sicut Elias in curru igneo, de quo 4.Reg.2.c. sed nō visus est transferri: quia forte nullus erat tunc dignus videre eum trāsferri, sicut vidit Eliseus Eliā, quia sanctus vir erat. ¶Et manent isti duo in terrestri Paradiso, vt post pugnēt, & prædicent contra Antichristū: & hoc litera aliqualiter demōstrat, quia nō dicit de eo, ꝙ mortuus est, sicut de aliis, sed ꝙ translatus est, scilicet vt maneret in alio loco meliori, quia cęteros in vitæ sanctitate auertebat. Et hoc etiam innuit textus Sapien.4. cap. consociando aliqualiter intentioni Iudæorum, sed non totaliter, scilicet placens Deo factus dilectus, & viuens inter peccatores translatus est, raptus est ne malitia mutaret intellectum eius, aut ne fictio deciperet animam illius: & hoc clarissime habetur Eccles.44.c. Henoch placuit Deo, & translatus est in Paradisum, vt det gentibus sapientiam. Idem ad Hebræos 11.c. Iudæi autem hunc librum non habent, ideo dicunt Henoch non fuisse viuētem translatum: sed mortuum.

Mathusalem.

Vixit quoque Mathusalem centum octogintaseptem annis, & genuit. In ista quarta generatione discordat litera interpretum à litera Hebraica, quia ante generationem diminuit hic litera interpretum ponens Mathusalem genuisse Lamech, cum esset centum sexagintaseptem annorum: & sic diminuit viginti annos, quos addit post generationem. *& facti sunt omnes dies Mathusalem noningenti sexagintanouem anni*.

Quæst. 6. Quot annos natus erat Mathusalem cū genuit Lamech.

Iste fuit, qui maxime inter mortales vixit præter illos duos, scilicet Henoch, & Eliam, quorum vitam vsque hodie est, & durabit vsque ad tempora Antichristi. ¶Iste Mathusalem mortuus fuit in anno quo inundauerunt aquæ diluuij, & patet, quia quādo Mathusalem genuit Lamech, erat centum & octogintaseptem annorum, quibus si addantur centum octogintaduo anni a tēpore, quo natus fuit Lamech vsq; genuit Noe facient 369. annos, quibus si addantur sexcenti anni, qui fluxerunt à natiuitate Noe vsq; ad diluuiū, vt patet ī.7.c. faciēt noningentos sexagintanouē annos, quibus asserit litera vixisse Mathusalem.

Discordāt 70. à litera Hebraica.

Secūdū literā interpretū deficere deberēt viginti anni, quos subtrahunt de centū octogintaseptem annis, quos habuit Mathusalem cum genuit Lamech. Sed quia post in annis Lamech addunt interpretes sex annos antequàm gigneret Noe, dicentes eum tunc fuisse centum octogintaocto annorum, ideo deficient quatuordecim, qui non possunt ex aliquo loco suppleri ex litera interpretum: & secundum illam literam necesse erit dicere, quòd Mathusalem vixit post diluuium quatuordecim annos, quia in totali summa interpretes cum litera nostra, & Hebraica concordant: sed hoc repugnat auctoritati sacræ scripturæ, quæ dicit omnem animam viuentem, quæ non introiuit in arcam periisse aquis diluuij, & adiungit, quia solum octo animæ saluæ factæ sunt per aquam, scilicet Noe, & tres filij sui cum quatuor vxoribus, inter quos non computatur Mathusalem. Et ideo aliqui respondent, vt ait Aug. de ciui. Dei, c.12. lib.15. ꝙ Mathusalē tūc nō in terra, sed in Paradiso cū patre suo Henoch fuit, & post diluuiū in terras redierit & quatuordecim annis vixerit. ¶Sed istā opi. non tenet Augustinus adhærens magis literæ Hebraicæ dicens, quòd ista litera mendose à translatoribus de libro interpretum transcripta sit. Mortuus autem fuit Mathusalem septingentis & vigintisex annis post mortem Adę, quia Mathusalem in anno diluuij mortuus fuit, in quo anno complebantur anni septingenti vigintisex à morte Adæ, & sexcenti à natiuitate Noe. *Vixit Lamech centum octogintaduobus annis, & genuit*. In ista generatione discordant interpretes à litera nostra, & Hebręa: quia ante generationem ponunt habuisse Lamech annos centum octuagintaocto addentes sex ad nostrum numerum, sed post generationem detrahunt triginta, ita quòd collecta vniuersitate annorum Lamech, secundum nostram literam excedunt vigintitres anni ad literam interpretum: quia in litera interpretum ponitur tota summa septingenti quinquagintaquatuor, sed in nostra litera ponuntur anni septingenti septuagintaseptem. Iste mortuus fuit quinque annis ante diluuiū, patet quia quando Lamech genuit Noe, erat centum octuagintaduorum annorum, quibus si addantur sexcenti anni quibus post vixit Noe ante diluuium erunt anni septingenti octogintaduo: sed omnes anni Lamech fuerunt septingenti septuagintaseptem: ergo deficiunt quinque anni, qui fluxerunt à morte sua vsque diluuium. *Et vocauit nomen eius Noe*. Qui interpretatur requies, & vocatur Hebraice. *Noha*. Ratio impositionis subditur in litera. *Iste consolabitur nos ab operibus*. Hoc exponitur vt communiter de reparatione generis humani pene lapsi: quia timebant homines illius temporis, quòd totum genus humanū diluuio delendum esset, & quia cognouit Lamech prophetice quòd in isto, & posteris eius genus humanum conseruandum erat, ideo vocauit eum quietem, vel consolatorem. In Hebræo dicitur. *Iste quietabit nos*. Et exponūt Iudæi, vt Rabbi Sal. de inuētione instrumentorum rusticorum: quia ante tempus Noe laborabāt homines colentes terram propriis laboribus corporum suorum, & in hoc maxime vexabātur, & modicum proficiebāt. Noe autē primo fabricauit vomeres, & aratra, & agriculturā pro maiori parte ad bruta animalia transtulit, vt iunctis bobus, & iumentis ararent, & nō propriis manibus: & hic magna quietatio fuit toti generi humano, & ista expositio multū consonat literæ secūdum ea, quæ subduntur. *Quietabit nos ab operibus manuum nostrarum*.i. faciet nos quiescere ne tantum laboremus transferendo istos labores ad bruta animalia. *In terra, cui maledixit dominus*.i. in terra, quæ non dat fructus suos, nisi cnm magno labore humano: quia Deus maledixit ei propter peccata hominū, ideo necesse erat laborare, si autem peccata non fuissent, nec terra maledicta, sed sine labore fructus suos protulisset in deliciis Paradisi.

Noe primo vomeres fabricauit, & aratra.

Quæst. 7. Quō isti hoīes potuerint tā diu viuere.

Circa prædicta aliqui dubitāt de tanta diuturnitate quāta pdicatur de hominibus illis primæ ætatis. ¶Et aliqui ex hoc volunt detrahere fidem sacræ scripturæ dicētes, ꝙ non potest esse ꝙ aliqui homines tam diutius viuerent. Sed ista magna insania est, quia veritas sacræ scripturæ est immediate à Deo reuelante: ideo impossibile est eam mentiri, sicut Deus nō mentitur, quia fidelis est, & seipsum negare non potest, vt ait Apostolus 2.Thim.2.c. ¶Alij autem volentes veritatem sacræ scripturæ reddere clariorem eam corrumpunt

Prima opinio. Secunda opinio.

rumpunt dicentes, quòd quando dicitur hic de hominibus illis, quòd noningentis annis, vel amplius vixerint, non intelligitur de annis, quos nos habemus, sed vnus annus de nostris continet quinque, vel sex vel plures, siue pauciores de annis illis. De hoc August. de ciuita. Dei lib. 15. cap. 13, & 14. & 16. Et reddunt hoc probabile per ea, quæ scribit Solinus in Polistor. cap. primo de diuersitate annorum dicens, quòd apud Aegyptios olim quatuor mensibus annus terminabatur, apud Archadas tribus, apud Archananas sex: in Italia apud Latinos tredecim, & isti multum volentes defendere scripturam sacram dicunt vnum annum de nostris facere decem de illis, vt ducenti anni de illis sint triginta de his.

Quæst. 8. Sed isti multa inconuenientia faciunt, primum quòd illi homines, qui longeui dicebantur, ad ætatem modernorum non accedant: nunc enim aliqui centum annos, aliqui centum viginti, vel centum triginta annos agunt, qui facerent mille, & ducentos, vel mille & trecentos de annis illis. In illis autem hominibus nullus fuit, qui annum millesimum attigisset, ergo nullus illorum vsque centum annos de nostris vixit: sed hoc irrationale valde est, quia deficiente corpore humano, & producente vltra sæculo ætates hominum minuuntur: sed in prima ætatte mundus valde nouus erat, ergo duratio hominum ibi amplius tendebatur. ¶Item hoc contra sacram scripturam est: si enim decem anni vnum de nostris facerent, cum commemorarentur hic sexaginta anni, sex annos de nostris intelligere deberemus: & cum dicimus centum annos, decem intelligeremus, quòd in anno decimo cum dimidio gigneret, in qua ætate nemo naturaliter gignit. Et cum dicitur quòd Malaleel sexagesimoquinto anno, & Cainan septuagesimo genuerunt, innuitur quòd vnus in sexto anno cum dimidio, alius in septimo genuerint; in tali autem tempore gignere nobis, & cuilibet hominum naturaliter impossibile est. Item maxime repugnat sacræ scripturæ, & quia in vno anno nostro decem de illis ponerentur, & quilibet illorũ annorum trigintasex dies contineret, & esset vnus annus vnus senarius quadratus, s. trigintasex dies, qui numerus si dicatur sex in se quadrate. s. sexies sex, sunt trigintasex. In istis aũt annis nõ sunt mẽses, quia vnus annus faceret vnũ mensem: sed infra 8. cap. ponuntur menses, s. quòd septimo mense stetit arca super montes armeniæ. Et si dicantur isti anni diuidi in menses, tunc cuilibet mensi tres dies solum dabuntur. Sed hoc ridiculum est, & repugnat literæ: quia infra 8. cap. dicitur: Septimo mense vigesima septima die mensis: ergo videtur quòd mensis tantus erat, sicut nunc est. ¶Et si dicas quòd mensis tantus erat sicut nunc, sed non erant tot menses in anno sicut nunc, sed tres sicut apud Archadas, quatuor sicut apud Aegyptios: hoc falsum est, quia infra octauo cap. dicitur quòd decimo mense apparuerunt cacumina montium, ergo tot menses, & tot dies annus illius temporis habebat sicut nunc habet. ¶Concluditur ergo quòd homines primæ ætatis valde longeui erant, qui ad tantum annorum numerum pertingebant, cum annus tunc, & nunc æqualis fuerit.

Quæst. 9. Quomodo tam sero generabant, cum non haberẽt propositum castitatis.

¶Quærit adhuc Augustinus 15. de ciuitate Dei, capitulo vigesimoprimo, quomodo homines illius temporis castitatis propositum non habentes tam seros filios generabant. ¶ Respondetur dupliciter: vno modo quòd sicut in istis hominibus ætas longa erat, ita ex proportione ætatis pubertas, vel tempus potentiæ generandi serius, quàm nunc eueniebat. ¶Huic responsioni non multum adhæret August. & non est valde rationale: quia pubertas eodem tempore, vel quasi omnibus hominibus aduenit. Cum ergo aliqui de istis, vt Malaleel, & Cainan in sexagesimo quinto; & septuagesimo genuerunt, quomodo alij, vt Lamech leguntur in anno centesimo octuagesimo secundo genuisse? Non poterat esse tanta inter eiusdem temporis homines pubertatis distantia. ¶Aliam responsionem congruentem assignat Augustinus dicens, quòd isti filij, quos ponuntur homines genuisse, non erant primogeniti sui, sed ante eos alios filios genuerant. ¶Est autem ratio in promptu; quia legislator intendebat deducere lineam progeniei Seth vsque Noe, qui cum filiis suis solus, & vxoribus diluuij aquas euasit. Et ideo nõ poterãt in linea generationis describi primogeniti: sed illi, quos generationis necessitas ad eandem lineam exigebat: & non est absonum, aliquos de primogenitis in hac linea fuisse descriptos: sed non fuerunt omnes primogeniti. De Adam manifestum est, quòd filius eius, qui ei in hac linea succedit, non fuit primogenitus, scilicet Seth, quia Cain, & Abel refert scriptura præcessisse. Quòd autem Malaleel sit primogenitus Cainan, quia eum saptuagesimo vitæ suæ anno genuit, & quòd Iared sit primogenitus Malaleel, quia eum sexagesimoquinto anno vitæ suæ genuerit, satis verisimile est, quòd autem Noe fuerit primogenitus Lamech, hoc nulla ratione crediderim, quia eum centesimo octuagesimo secundo vitæ suæ anno genuit, vsque ad quod tempus non est verisimile, cum abstinere voluisse, cum illius temporis homines etiam Sanctissimi, vt Henoch à gignendo non abstinebant: quia de Henoch legimus, quòd habuerit filios, & filias, sed dicendum quòd alios filios ante Lamech habuerit, sed illi non pertinebant ad intentionem scripturæ: ideo non descripti sunt. Exemplum autem huius habemus in genealogia Saluatoris, quam Matth. describit deducens ab Abraham vsque in Christum, in qua non semper primogeniti describuntur, sed illi, per quos Saluatoris nostri linea texebatur. Abraham autem genuit Isaac. Si autem primogenitũ nominare voluisset, Ismahelem prius nominasset, & cũ subditur, Isaac genuit Iacob, cur non præponitur Esau, qui primo genitus videbatur? & deinde Iacob genuit Iudam, quare non præponitur Rubẽ, qui præcessit in filiis Iacob? & cum describitur de Dauid dicitur: Dauid autem genuit Salomonem, cur non præponitur Amon Absalon, vel Adonias, cum & ipsi Salomone multo priores extiterint? Hæc sola ratio est, quia ad Saluatoris lineam nullo modo attinebant. ¶ Nec ergo alij primogeniti illorum hominum primæ ætatis describuntur: quia ad lineam ducentem in Noe non accedebant. De his Augustinus de Ciuitate Dei, libro decimoquinto, capitulo decimosexto. ¶ Et si quæratur, quare ergo in linea Cain, in qua non intendebat scriptura deducere aliquem terminum talem, tam sero gignebant, vt non plures, quam septem generationes, vsque ad diluuium describantur in tempore mille sexcentorum quinquagintasex annorum: ad quod oportebat quemlibet de linea illa post annum ducentesimum vicesimum, & vltra gignere, si æqualiter isti anni per septem generationes describantur. ¶ Respondetur quòd linea Cain non fuit descripta vsque ad diluuium, sed forte per mille annos, aut per octingentos ante cessauerunt illæ generationes, quæ de Cain describuntur: quod patet, quia Tubalcain, & Tubal sunt vltimi viri, qui in illa linea enarrantur: sed isti nati sunt antequàm Cain occideretur, qui forte non attigit septingentos annos, vel ad plus octingentos

gentos morte violenta præuentus. Et ex hoc infertur, quòd illæ generationes erant valde tardæ: quia in tam pauco tempore septem generationes enarrantur. Maxime, quia etiam vt vult August. de ciuit. Dei. cap. 21. non fuerunt isti, qui describuntur in linea Cain primogeniti in recta linea Cain: sed reges in ciuitate constructa per Cain, qui non assumebantur de primogenitis: sed de quibuscunque probis viris. Vel solum nominantur illi viri, qui aliquarum nobilium artium, & ingeniorum fuerunt inuentores: licet omnium eorum non describantur ingenua, quod conuincitur: quia cum in vltima generatione, scilicet filijs Lamech, vnum sicut in cæteris virum nominare deberet, tres viros, & vnam fœminam assignauit, quod pene contra morem sacrarum scripturarum est, nisi ex aliquo speciali euentu, & ne iste quatuor personæ superfluæ contra morem scripturæ in vno loco positæ viderentur, eorum ingenia specialiter descripta sunt, de quibus specialiter in textu. Si autem sic fuit, nō contingeret omnes istos primogenitos esse, quare oportebat generationis lineam aliquando variari. Et non intelligas, quòd isti reges sic regnauerint, vt in litera describuntur, quia omnes hi nati fuerunt viuente Cain, quia Lamech qui penultimus omnium est Cain occidit, sed Cain viuente, qui ciuitatem construxerat, non est verisimile quenquam de sua regnasse progenie.

¶Intelligendum ergo est, quòd licet omnes isti ante mortem Cain nati fuerint: tamen mortuo Cain omnes regnauerunt eo ordine, quo nati sunt.

¶Dicendum ergo, quòd siue isti reges fuerint, vt ait August. siue aliqui alij, sufficit tamen, quòd illi solum hic enarrantur, per quos in Lamech generationis linea deueniret, qui occidit Cain. Ista enim erat intentio scripturæ, scilicet demonstrare punitionem Cain esse factam, quam Deus comminatus fuerat ante fuisse futuram. Et hoc satis necessarium videbatur, ne aliquid Deus promisisset, cuius impletio nō legatur. Maxime in tali crimine, ne alii eius pœnam non legentes in similia faciliter ducerentur. Et ideo cum peruenitur ad Lamech cessat linea Cain, & in hac linea non annotantur annorum descriptiones, sicut in linea Seth, quia linea iustorum dignior est, & de intentione principali scripturæ, quam prosequi intendebat ad temporum euidentiam: in hac autem nulla vtilitas erat tempora designare.

Quæst. 11. Cur homines nostræ ætatis, tam cito moriantur, cū prima ætate tam diu uiuerent. ¶Quæretur etiam, quare homines primæ ætatis tam diutius durauerunt, cū nostra ętas tam breuibus terminis includatur. ¶Respondetur quòd ratio multiplex est; prima est a bonitate complexionis ex parte principij intrinseci. Omnis animalium vita in armonia calidi & humidi radicatur: tunc ergo vita animalis diuturna est, cum calidum serò extinguibile est, & humidum tarde desiccabile, naturaliter tamen magis deficit humidum, quàm calidum: cum humidum calidi materia, & fundamentum est; calidum autem non deficit, nisi illo deficiente: sicut ignis non deficit, nisi ligna deficiant, nisi per accidens, licet in hoc differentia sit, quia calidum animalis certā quantitatem humidi vult, quæ si multum excedat calidum extinguetur. Calor autem ignis etiam si infinitum de lignis apponatur, non deficiet, sed magis extendetur. De quibus Aristo. 2. de anima. cap. de potentia nutritiua. Cum autē istud humidum tēperatius, & solidius est, tāto diutius manebit in eo calidū naturale, quibus manētibus, vita remanet. Si aūt istud sit male cōmixtū, & debile, cito ꝯsumetur, & vita aīalis pibit. (Cap. 5.)

¶Ista patent quemadmodum dicimus de combustibili. Si enim combustibile debile sit, vt stupa, fe-

A num, & stipula ignis cito deficiet, quantuscunque apponatur. Si autem combustibile solidum sit, & forte, vt dura ligna, & ferrum, ignis in eis multum durabit. Patet etiam in alimentis: sunt enim quædam cibaria delicata, quæ licet bene nutriant: tamen si calor per motum, vel exercitium intendatur, cito per euaporationem consumuntur, ideo talia cibaria non conueniunt hominibus magna exercitia faciētibus. Alia autem cibaria solidiora sunt, quæ licet durioris digestionis sint: cum tamen bene digesta fuerint tenaciter membris inhærent, vt tardius consumantur. (Non semper delicata cibaria corporib. sunt adhibenda.)

¶Sic ergo cum Deus in primis parentibus totius speciei temperatissimam complexionem posuerit, illa immediate purius deriuata fuit in semine eorum,

B quàm nunc, cum iam valde multa inerit impuritas. Caro enim nostra collata carni hominum illius temporis multum de impuritate habet, quare non potest tanto tempore in eo calidum naturale permanere, cum sit disconueniens humidū, sicut cū igni, qui nutritur in humido vnctuoso olei, vel sebi, si incipiente diminui illo humido apponatur in maiori, vel æquali quantitate de humido aqueo, nō manebit ignis cōsumpto humido vnctuoso, quia humidum aqueū non est propria materia, & cibus ignis. Et quod de hominibus dicitur, idem de cæteris manentibus subintelligendum est, quia eorum periodus multum abbreuiata est. ¶Et si arguas, quòd secundum hoc illi homines, qui secundum lineam descendebant de (Obiectio.)

C primis parentibus immediatius, magis viuere deberent, quàm sequentes. s. magis pater quàm filius, & filius magis quàm nepos, & sic cōsequenter, ita quòd vita Adę diuturnissima fuisset: vita autem vltimi hominis in uniuerso sit breuissima semper loquēdo de hominibus, qui naturaliter, & non violēter moriunt. Rō huius, quia magis appropinquant primę puritati naturæ primi, q̃ vltimi. Sed hoc falsum est, quia magis vixit Mathusalē, qui fuit octauus ab Adam q̃ oēs pręcedentes, ēt magis quàm Adā: vt patet in hoc cap.

¶Respondetur quòd ista ratio valeret, si nō essent aliæ causæ adiuuantes ad vitam, vel repugnantes, scilicet origo generationis, tempus generationis, influētia astrorum ẜm motum, & proprietatem figurationis planetarum, cibi qualitas, laborum assumptio, cō- (Resp. causę plurimę ad uitam adiuuātes.)

D uersationis modus, & regio inhabitationis, multa quoque alia, a quibus naturaliter salus, & sanitatis destructio causam hn̄t. Si ergo daremus oīa ista similia, vel eadem in oībus, tunc necesse esset semper posteriores ordinatim minus viuere: sed illa nunquam eadem in aliquibus duobus dantur: nec oportet quòd si aliqui duo æquali tempore viuunt, ꝙ æquale haberent principium permanēdi, quia aliquis, qui ad multum viuēdum a principio intrinseco adiuuatur a causa extrinseca continget, ꝙ impediatur. Alius aūt, qui ad multum viuendū ab intra indispositus est a causis extrinsecis concordibus continget, quòd adiuuetur, & sic durabit ęqualiter, vel magis quàm ille, qui ad viuendum valde dispositus erat.

E ¶Secunda causa est, quia temperate viuebant vtentes solum fructibus arborū, & herbis, de quibus Ouidius Metam. lib. 1. & Boetius de cōsol. lib. 2. metro. 5. De his autem supra 1. c. diximus, & in secundo. (Quæst. 12. 2. Causa.)

¶Tertia causa fuit bonitas nutrimenti valde conuenientis ad restaurationem humidi deperditi per calorem, nunc autem terrę nascentia peiorata sunt, postq̃ aquę diluuii venerunt super uniuersam terram, quę maxime erāt de aquis Oceani, quę salsę sunt, ut patet infra 7. c. rupti sunt oēs fontes abyssi magni; aquæ autem salsę sterilitatem inducunt ex caliditate exurēte, & desiccante. Et ideo aliquando ciuitates, vel loca (3. Causa.)

sale seminantur, & arantur, ut nunquam germinent, vt patet Iudicum. 9. cap. & hoc patet manifeste: quia ideo post diluuium permisit Deus Noe, & posteritati suæ cibari de carnibus, tanquam non potentibus conseruare vitam fructibus, & herbis.

4. Causa. Cognitio naturalis in Adam perfecta.

¶ Quarta causa fuit cognitio rerum, quæ fuit valde perfecta in Adam, cum omnia naturalia cognouerit. Sciebat ergo virtutes fructuū, & herbarum, lapidum, & lignorum, quibus vita humana conseruari diutius poterat. Et hoc docuit homines contemporaneos. Post autem vel in diluuio, vel in diuisione gentium ista cognitio perdita fuit. Nunc etiam multa mirabilia sunt secretissima naturæ, quæ aliquando nos videntes, vel audientes, tanquam supernaturalia opera admiramur.

Fons in Epiro ad mirabilis naturæ.

Quis non stupeat, fontem in Epiro ciuitate Græciæ esse, in cuius aquas extinctas faces si merseris, accensas inde extrahes? quod omnibus notissimum, vulgatissimumque est: & multa alia Isidorus in libris Ethimo. & Augus. de ciuit. Dei. lib. 21. & in libris De rerum naturalium proprietatibus. Inter hęc autem sunt quædam naturalia ad magnam uitæ durationem, quæ nemo cognoscitur, nisi Deus, uel dæmones edocuerint, uel longis experientijs in aliquid eorum, & valde paruum deuenire contingat.

Cur multa homini Deus uoluerit occulta esse.

Deus autem non permittit nos ista cognoscere, ne in superbiam efferamur, & rebus creatis fruamur: cum ergo aliquis de istis multum cognouerit, de doctore suspectus est.

5. Causa.

¶ Quinta causa est bonus siderum aspectus super regionem illam, in qua sani homines illi manebant: & ille aspectus per temporis diuturnitatem ablatus est: & istam credo potissimam causam, quia multis ita placuit: sed veritas alia est, quia omnis virtus inferiorum a corporibus superioribus quantum ad naturalia deriuatur, ut ait Philosophus, primi in principio Metheo. Necesse est hunc mundum continuari superioribus lationibus, vt omnis virtus eius inde gubernetur.

Cap. 2.

Quis ille aspectus celi, secundùm quē fiunt mutationes in cōplexione, & alijs.

¶ Et iste aspectus non est secundum motum raptus cœlorum, quia iste quotidie fit integraliter: Nec etiam fit secundum motum proprium cuiuslibet orbis planetici, quia motus istorum paruo tempore finiuntur, cum maior inter eos, scilicet motus Saturni, triginta annis completur: sed accipitur secundum aspectum siderum per motum proprium octauæ spheræ, a qua secundum causas naturales mors, & uita dependet: motus autem huius tardissimus est, scilicet centum annis gradu vno, & sic in tota prima ætate mutatus fuit primus aspectus stellarum motu octauæ spheræ decem sex gradibus, & dimidio, & quasi per duo minuta: patet, quia durauit illa ætas mille sexcentis quinquaginta sex annis: & secundum istum aspectum fiunt mutationes mirabiles in terra, scilicet, quòd mare intret vnam partem habitabilis terræ nostræ, & ex alia discooperiat, & quòd vna terra fuerit vno tempore habitabilis, & fertilis, & post magna tempora sterilis, & inepta habitationi sit.

De columnis Herculis.

¶ Sic patet de gadibus Herculis in mari Mediterraneo in Hispania vltra Hispalim, quas Hercules in littore maris fixit: nunc autem magna spacia a littore distant in parua parte eminentibus, & licet verum sit, tales columnas esse, non tamen sunt illæ columnæ Herculis, siue gades, quoniam hæ apud Athlantem montem in confinijs Aphricę, & Europę, vbi Oceani ęstus Tirreni maris faucibus absorbetur, collocatæ sunt. De quibus Solinus in Polistor. cap. de Aphrica, & supra in expositione primi prologi. cap. 6. quæstio. 3. ubi magis dictum est, sed accipiendo de gadibus primo modo est verum, quòd distant a littore. Fluxerunt autem ab illo tempore, quo gades constitutæ sunt ab Herculę, vsque ad

F tempus istud, scilicet annum Domini millesimum quattuorcentesimum tricesimum sextum, anni ferè duo mille sexcenti sexaginta: fiet autem maior mutatio, si ista rerum, & sæculorum mutatio magno tempore durauerit. De his Ouidius multa lib. Metamorphos. 15. vbi ait:

Vidi ego quòd fuerat olim solidissima tellus
Factum equor, factas spacioso ex equore terras,
Et procul a pelago conchæ iacuere marinæ:
Et vetita inuenta est in montibus anchora summis.

¶ Sexta ratio, & potissima est diuina prouidentia, ordinans, vt magno tempore homines viuerent, vt sic multiplicaretur genus humanum: si autem ita parua, vt nunc, fuisset hominum vita, sero genus humanum fuerat dilatatum.

G ¶ Septima, vt homines per diuturnam vitam multas experientias haberent, per quas principia scientijs, & artibus darent, quia tempus bonus inuentor, & cooperator horum est, & per tempora artium additamenta facta sunt, vt ait Philosophus, primo Ethic. & in principio Metaphysicæ. ¶ Maximè autem hoc necessarium erat ad Astrologiam, quia quædam sunt, quæ requirunt magnorum temporum experientiam, quia motus illi sero complentur: vel quia quædam sunt, quæ raró accidunt, de quibus experimentalis cognitio requirebatur ab vno complerè, vt causaret certitudinem: hæc autem in parua ætate, quanta nostra est, non potuissent haberi: hæc autem ratio ab antiquis doctoribus cronographis communiter assignatur.

H ¶ Redditur etiam hoc probabile, quia sicut videmus fuisse ab aliquo, fore magnam latitudinem in differentia staturæ humanę, quia aliquando homines valde magni fuerūt, & nūc sunt satis paruę staturę: ita fuissent magnæ durationis, licèt nunc parum durent. Patet enim de gigantibus antiquis, qui valde magnæ staturę erant, quibus etiam alij homines illius temporis comparati, locustæ videbantur, vt patet Numeri 13. capitu. quanto magis nos, qui ad minimum quasi deuenimus. Vnde dicitur de Og, rege Basani, qui valde magnus erat de genere gigantum, cuius lectus ferreus monstratur in Rabath vrbe regia filiorum Amon, vt patet Deuteronom. 3. cap. ¶ Et August. de ciuit. Dei. lib. 15. cap. 10. ait de dente gigantis inuento in

I flumine, qui minutatim diuisus, centum dentes de nostris facere posset. ¶ Et Virgilius multa ait in libro nono Eneidos, de illo magno iuuene Pallante, filio Euandri, qui adiuuit Eneam in conflictu contra Turnum regem Rutilorum, ubi mortuus fuit, deinde sepultus, fuit conditus arte mirabili cum lucerna ardente in loco, ubi nunc Roma est, quæ olim Valentia dicebatur, ut ait Solinus in Polistor. capitu. primo, cui tunc pater eius Euander præerat. Deinde anno quasi octingentesimo post Christum, dum quædam ædificia magna Romæ fierent, casu sepulchrum illius inuentum est, & deinde cum lucerna ardente integer eductus, & ciuitatis muro applicitus, altitudinem muri capite excellebat, ut patet in

K cronicis, & idem scribit Helinandus cronographus. Patet etiam hoc ex alio, quia nunc inter quasdam gentes magna vitarum differentia in periodis est, quia de pigmęis legitur, quòd quinto anno generant, & octauo senescunt. Alij autem homines ad octuaginta, vel nonaginta annos viuunt. Si ergo nunc tanta inter humanas periodos differentia est, quantò magis inter tempora illa, & ista? De veritate autem huius, scilicet quòd tanto tempore homines vixerint, scripturæ auctoritas irrefragabilis est: rationes autem assignatæ satis probabiles sunt. Nos verò posita multiplicationis humani generis linea per

per primum stipitem, vel Patriarcham Adam, consequenter ponitur multiplicatio, per secundum stipitem, scilicet Noe: & diuiditur in duas partes. Et primo ponitur Noe generatio: deinde posteritatis suæ multiplicatio, infra capitulo decimo. *Hæ sunt generationes*. Prima in duas: quia primo ponitur Noe generatio: secundo cum Deo, & proximis sancta conuersatio: ibi. *Cumque cœpißent*. Circa primum. *Noe verò cum quingentorum esset annorum genuit*. In nulla alia generatione priorum fuit tanta mora annorum ante generationem, quia de nullo legitur, quòd ducentesimum annum habuerit, cum genuit eum, quē genuisse commemoratur: iste autem quingentos annos habuit cum genuit. ¶ Sed dicet aliquis, quòd Noe genuit ante quingentesimum annum alios filios vel filias, licet non nominat eos scriptura, sicut supra dicebamus, quòd illi, qui geniti dicuntur in prima ætate, secundum lineam, quam scriptura describit, non erant primogeniti, sed aliqui alij, per quos ad Noe linea texebatur. ¶ Sed hoc non valet, quia in linea præcedentis cap. non describuntur primogeniti soli, sed quicunque erant, per quos ad Noe generationem tendebatur alijs omissis: hic autem non intendit deducere lineam Noe ad aliquem terminū, ad quem faciant isti tres filij, quia tertius stipes, quem sacra scriptura in ista narratione assignat, est Abrahā, & ad illum peruenitur solum per lineam Sem. Et non poterat perduci ad aliquem vnum terminum linea per tres fratres distinctos, cum sint tria principia separata: & patet quòd solum descripsit eos legislator, vt demonstraret totam humani generis vniuersitatem ab his tribus fratribus pullulasse. Si ergo plures filios Noe tunc habuisset, scriptura de eis mentionem fecisset. ¶ Forte dicetur, quòd Noe tres filios habuit post quingentesimum annum ætatis suæ: sed quòd ante illud tempus multos alios habuisset, qui mortui erant. Sed hoc non concordat, quia de nullo legitur in ætate illa, quòd ante septingentos annos mortuus sit, nisi fortè gladio perisset: ideo dicitur communiter, quòd Noe non habuit ante diluuium, nisi istos tres filios. Sed nolunt, quòd ideo non genuit ante illud tempus quingentorum annorum, quia si genuisset in ætate, qua alij gignebant, scilicet in centesimo anno, vel ante, tantum fuissent multiplicati filij eius, quòd ibi aliqui mali fuissent, quos necesse esset in diluuio perire. Sed Deus noluit propter bonitatem Noe, quòd aliquis de semine eius diluuio periret. ¶ Sed hoc non valet, quia etiam Noe gignens anno quinquagesimo ætatis suę, potuit post multos filios vsque ad diluuium generare in centum annis, qui fuerunt intermedii inter annum quingentesimum eius, & diluuium, quod ergo non genuerit Noe ante diluuium, nisi tres filios, vt nullus malus esset, & dignus perire diluuio, satis rationale est quod dicitur: sed quare tunc genuerit, scilicet ita sero, & non ante, cum eodem modo potuisset in illis centum annis multiplicare gignendo alios: ratio non videtur: nisi fortè dicatur, ꝙ fuit propter filios Noe, ne si Noe in centesimo anno genuisset ante diluuium habuisset filios quadringentorum annorum, qui iam filios & nepotes habuissent, turbam magnā nimis: & tūc aliqui de illis mali essent, & diluuio perirent, quod magna afflictio esset Noe. Et hoc vr̄ satis rationale, quia licet filij Noe cum arcam intrauerūt, vxores haberent, vt patet infra in literam, tñ credendum forte est, ꝙ tunc nouiter vxores accepissent, ne post diluuium sine vxoribus remanerent. Sed quare non fuerunt plures filij, & quare potius illo tempore quàm alio dicetur in cōmentarijs nostris super Eusebium: *Genuit Sem, Cham, & Iapheth*. Secundum veritatem, vt volunt Hebræi, Sem non fuit primogenitus Noe: quod patet, quia Noe cępit generare anno suo quingentesimo: & cum diluuium factum fuerit anno sexcentesimo Noe, ille qui primogenitus erat Noe, centum annos complebat tempore diluuii: sed Sem non compleuit eos vsque duos annos post diluuium, vt patet infra 11. cap. ergo non erat ipse primogenitus, sed magis aliquis de alijs duobus. ¶ Vnde videtur quibusdam, quòd Sem fuerit vltimus de filiis Noe, quia primus complebat centum annos in anno diluuij, & iste videtur fuisse Iapheth: & secundus compleuit centum annos vno anno post diluuium. Et iste videtur fuisse Cham: sed non est, vt patet infra cap. 11. Sem autem, ut ait textus, compleuit centum annos, duobus annis post diluuium, & iste ordo videtur innui infra cap. 10. vbi ponuntur generationes istorum, & primo ponitur generatio Iapheth, deinde Cham, postea Sem.

A B

Margin: Noe post quingentos annos genuit.

¶ Sed aliquis quæret, quare hic Sem præponitur, si non est primogenitus? Respondet Rabbi Salomon. & aliqui Iudæi, quòd ideo fit, quia natus fuit circuncisus, & dignitas circuncisionis fecit eum præponi. ¶ Sed hoc valde fictum est, cum non habeat auctoritatem ab aliquo loco probabili. ¶ Item quia repugnat scripturæ: vocatur enim Abraham pater circuncisionis: quod non esset, si Sem cum pelle circuncisus natus fuisset. ¶ Sed dicendum, quòd præponitur etiam, si non esset primus propter dignitatem saluatoris, & omnium patriarcharum, totiusque populi sancti, qui ab eo descenderunt, vt patet infra 10. & 11. capit. & sic aliquando in scriptura minores maioribus præponuntur, ut patet infra 48. cap. cum Iacob in spiritu benediceret nepotibus suis Manasse, & Efrain ad petitionem Ioseph, posuit manum dexteram super Efrain, qui minor erat Manasse.

Margin: Quæst. 3. Cur Sem præponitur, si non est primogenitus. Prima responsio rabbi Salomonis. — Ratio vera.

C

Sed dicet aliquis, quare ergo infra 10. capit. Sem postponitur aliis duobus fratribus? ¶ Respondetur, quòd hoc est, qa uolebat ibi legislator enarrare multiplicationem populi Dei descendentis linealiter: ideo tangens breuiter de multiplicatione generationis aliorum duorum fratrum, ponit vltimo de multiplicatione generis Sem, vt deinde continuet totam lineā de descendentibus a Sem. ¶ De Cham autem, & Iaphet non patet quis maior fuerit: & licet dixerimus maiorem esse Iaphet, sic est uerum, ut patet per dicta infra cap. 10. ¶ Satis tamen apparenter dici potest, quòd maior fuit Cham, secundum quosdam, quia hic pręponitur Cham Iaphet. ¶ Et si dicatur, quòd infra cap. 10. præponitur Iaphet Cham. Non valet, quia quando ipsa generationum numeratio fit, iam scriptum est de peccato Cham, propter quod meruit perdere dignitatem primogenituræ subiectus in seruitutem. Hic autem cum describitur natiuitas eorum, quia nondum peccauerant, præponitur Cham Iaphet secundum ordinem natiuitatis. Sed aliter de hoc infra dicetur, quid intendamus.

Margin: Quæst. 4. Cur Sem postponitur alijs duob. fratribus. An Cham fuerit maior Iaphet vel econtra non satis cōstat.

Margin: Propter bonitatē Noe Deus noluit quē quā ex suis diluuij perire.

D

¶ *Cumque cœpissent*. Hic ponitur sancta conditio, vel conuersatio: & diuiditur in tres partes, quia primo ponitur conditio eius ante diluuium: secundo conditio eius in diluuio, in cap. 7. tertio conditio post diluuiū, 8. capit. Prima in duas, quia primo sententia destructionis per diluuium generaliter prædicitur: secundo Noe ex gratia excipitur: *Noe uerò inuenit gratiam*. ¶ Causa autem diluuij fuit multitudo & magnitudo incorrigibilium peccatorum, propter quæ Deus iratus humano generi omnes homines, exceptis octo animalibus perdidit: ponitur ergo modus multiplicationis peccatorum, scilicet.

E

Margin: Causa diluuij.

¶De causis diluuij, & fabrica arcæ, & mensura eius. Et quia videntes filij Dei filias hominum pulchras, acceperunt sibi inde vxores, generantes gigantes in mundo famosos.

Cap. VI.

CVMQVE cœpissent homines multiplicari super terram, & filias procreassent, videntes filij Dei filias hominum, quòd essent pulchrè, acceperunt sibi vxores ex omnibus, quas elegerant. Dixitque Deus: Non permanebit spiritus meus in homine in æternum, quia caro est: eruntque dies illius centum viginti annorum. Gigantes autem erant super terram in diebus illis: postquam enim ingressi sunt filij Dei ad filias hominum, illæque genuerunt: isti sunt potentes a sæculo viri famosi. Videns autem Deus, quòd multa malitia hominum esset in terra, & cuncta cogitatio cordis intenta esset ad malum omni tempore, pęnituit eum, quòd hominem fecisset in terra. Et præcauens in futurum, & tactus dolore cordis intrinsecus, delebo (inquit) hominem, quē creaui a facie terræ, ab homine vsque ad animātia, a reptili vsque ad volucres cœli. Pęnitet enim me fecisse eos. Noe verò inuenit gratiā coram Domino. Hæ sunt generationes Noe. Noe vir iustus atque perfectus fuit in generationibus suis: cum Deo ambulauit, & genuit tres filios, Sem, Cham, & Iaphet. Corrupta est autem terra coram Domino, & repleta est iniquitate. Cumque vidisset, Deus terram esse corruptam, (omnis quippe caro corruperat viam suam super terram) dixit ad Noe: finis vniuersæ carnis venit coram me: repleta est terra iniquitate a facie eorum, & ego disperdam eos cum terra. Fac tibi arcam de lignis leuigatis: mansiunculas in arca facies, & bitumine linies intrinsecus, & extrinsecus, & sic facies eam. Trecentorum cubitorum erit longitudo arcę: quinquaginta cubitorum latitudo, & triginta cubitorum altitudo illius. Fenestram in arca facies, & in cubito consummabis summitatē eius. Ostium autem arcę pones in latere deorsum, cœnacula & tristega facies in ea. Ecce ego adducā aquas diluuij super terrā, vt interfi-
F ciam omnem carnem, in qua spiritus vitæ est subter cœlum: & vniuersa, quæ in terra sunt consumentur. Ponamque fœdus meum tecum, & ingredieris arcam tu, & filij tui, vxor tua, & vxores filiorum tuorum tecum: & ex cunctis animantibus vniuersæ carnis bina induces in arcam, vt viuant tecum masculini sexus, & fęminini. De volucribus iuxta genus suum, & de iumentis in genere suo, & ex omni reptili terræ secūdum genus suū:
G bina de omnibus ingredientur tecum, vt possint viuere. Tolles igitur tecum ex omnibus escis, quæ mandi possunt: & comportabis apud te: & erunt tam tibi, quàm illis in escam. Fecit igitur Noe omnia, quæ præceperat illi Deus.

Ecclesiastici 18. a. Psal. 98. — Infra 8. d. — Ecclesiastici 40. c.

CVMQVE cœpissent multiplicari homines. Duplex sensus potest hic esse: vnus, quòd multiplicatio hominum cœperit fieri tempore Noe: & tunc facta fuerunt magna peccata. Et hoc esse potest, quia licèt humanum genus ante per satis
H longa tempora incepisset, tamen homines modicum generabant: ideo usque ad tempora Noe, scilicet mille & ducentos, vel trecentos annos ab orbe condito multiplicatio magna hominum non fuit: & tunc erit sensus, quia ista peccata, propter quæ Deus deleuit omnes homines, inceperunt tempore Noe, uel paulò ante: sed non est hoc valde conueniens. ¶ Alio modo potest intelligi, quòd ista peccata non fuerint nouiter facta tempore Noe, sed ante eum magno tempore, cum incepit multiplicari genus humanum. Et hoc verius est, quia multiplicatio non proprie dicitur incepisse tempore Noe, sed multo ante, quia homines magno tempore viuebant, in quo multos filios poterant generare, & ipsi sero morieban-
I tur: ideo cito ad magnam venirent multitudinem. Et ratio est, quia cum Deus benignus & longanimis sit, præstabilis super iniquitate, non statim post peccatum puniret, sed verisimile est, quòd magno tempore expectaret.

¶Iosephus autem dicit, quòd vsque ad septimam generationem filii Seth boni permanserunt, scilicet usque ad Henoch, qui translatus fuit in paradisum: & hoc fuit ante diluuium anno sexcentesimo sexagesimo nono, ut probauimus præcedenti capit. Et hoc satis verisimile est: & concordat ei quod dicitur, scilicet quòd transtulit Deus Henoch in paradisum, ne malitia immutaret cor eius, & fictio deciperet animam illius, Sapientiæ 4. capit. Tunc filii Seth rece-
K dentes ab institutis paternis, irritauerunt Deum ad iracundiam: nam & multi angeli Dei cum mulieribus coeuntes, mostruosos partus genuerunt, qui propter confidentiam virtutis a Græcis gigantes dicti sunt: hæc Iosephus. ¶ Methodius martyr extensius diluuij causam assignat, dicens: quòd anno quingentesimo primæ chiliadis, idest primi millenarij annorum mundi, filii Cain abutebantur vxoribus fratrum suorum nimijs fornicationibus. Deinde anno sexcentesimo eiusdem chiliadis mulieres in insaniā versæ, supergrediebantur viris suis: mortuo autem Seth separauit se cognatio eius a cognatione, vel linea Cain, & redierunt ad natale solum: nam & pater

corum

eorum viuens prohibuerat, ne miscerentur: & habitauit cognatio Seth in Cordan, monte proximo paradiso: Cain aūt habitauit in campo, vbi fratrē suū occidit, quingētesimo anno secundæ chiliadis, scilicet anno millesimo quingentesimo ab orbe condito, Exarserunt masculi in alterutrum coeuntes: septingentesimo anno eiusdem chiliadis filij Seth cōcupierunt filias Cain, & orti sunt inde gigantes, &, incipiente tertia chiliade, idest completis duobus millibus annorum ab orbe condito, & incipiente tertio millenario diluuium inundauit. ¶ Non computat Methodius annos primæ ætatis secundum literam hebraicam, ex qua habentur a creatione orbis vsque ad inundationem diluuium, anni mille sexcenti quinquaginta sex: sed secundum literam septuaginta interpretum sunt anni bis mille ducenti quinquaginta duo, vt ponit August. 15. de ciuitate Dei. c.21. Et hoc modo satis concordaret, quòd in principio tertiæ chiliadis, idest tertij millenarij supuenerit diluuium, scilicet ducentesimo quinquagesimo secundo eiusdem millenarij. Sed in hoc satis constat nobis, non esse magnæ auctoritatis ea, quæ a Methodio traduntur, cum sciamus primam sæculi ætatem non peruenisse ad duo millenaria: & litera interpretum quantum ad hoc sustineri non potest, in quo ponit maiores numeros, quàm litera nostra, vel Hebræa, vt declarabitur in nostris commentariis super Eusebium. *Videntes filij Dei filias hominum.* Causa autem diluuij, vt litera exprimit, fuit quòd filij Dei acceperunt in vxores filias hominum: sed qui vocantur filii Dei, apud quosdam certum non est.

Quo tempore gigātes orti sint.

¶ Dicunt quidam, quòd filii Dei vocantur angeli mali, dicti incubi & succubi: qui coeuntes cum filiabus hominum, eas concipere faciebant. Et vocantur dæmones filii Dei propter naturam spiritualem á Deo creatam, sic dicitur Iob.1. capit. quòd Satan stetit inter filios Dei. & Iob, 38. cum me laudarent astra matutina, & iubilarent omnes filii Dei. Istam opinionem tenet Iosephus, scilicet quòd crescentibus iniquitatibus hominum, angeli ingressi sunt ad filias hominum: & hoc tenet scholastica historia, & multi de Iudæis hic nolunt, maxime Ra. Sal. & ratio sua est, quia ubi nos habemus filii Dei, ipsi habent *Ne filij*. Idest cadentes, scilicet angeli mali, qui de cœlo ceciderunt.

Qui fuerint filii Dei qui accepcrūt filias hominum.

¶ De incubis & sucubis vtrum sint, mouet quæstionem August. de ciui. Dei. lib. 15. capitu. 21. Sunt dæmones incubi & sucubi, qui a gentilibus Fauni, & Siluani vocantur. De quibus multotiens Ouidius maxime in libris Fastorum. Et hos Galli drusios vocant: fœminas improba vexant libidine, appetentes, & virilem peragentes concubitum: quam rem tot iam experti sunt, ut a fide dignis se expertos esse frequentius audierunt, ut impudentia esset eos tales esse negare, quales ab omnibus asseruntur. Hi autem dæmones sperma fundere nequeunt, cum corporei non sint, nec habent vnde decidat, sed susceptum ab aliis fundunt. Sunt autem in duplici modo, quia aliquando idem dæmon sucubus est aliquando incubus: primo tamen sucubus quàm incubus est: cum enim uiri nocturno semine poluuntur, ibi se dęmon sucubus corpore de aere figurato in uase genitali virile semen receptat, seruans, ne aliqui spiritus exalent, vt sit aptum ad generationem: deinde sexu trāsmutato in uiros se transformant, & cum fœminas in somnis feruore libidinis excitatas esse perspexerint, eis commiscentur, uirile semen, quod receperunt, emittentes: & nunc incubi dicuntur. Et isto modo dicunt Merlinum Vatem in partibus Anglicanis ex pastoris cuiusdam semine per dæmonem sucubum recepto, & deinde in aluum matris per eundem incubum dęmonem emisso, generatum.

Quæst. 8. An dentur sucubi & incubi, & quomodo operantur.

Mira de sucubis spiritibus, & quomodo uirile semen suscipiant.

Merlinus vates natus ex sucubo & incubo.

¶ Apparent autem isti dæmones incubi in vigiliis, fœminas improba vexantes libidine: viris autem sucubi dæmones raro, nisi in somnis, apparent: ex talibus autem conceptibus fortissimi homines, & magna statura nasci possunt: quia dęmones uirtutes seminum cognoscunt, scilicet quod & cui consonet: & nouerunt tempora debitarum emissionum, quibus coniunctis natúra validissime operatur. ¶ Vtrum autem dæmones incubi, & sucubi gigantes illos, de quibus dicitur in litera, quòd ante diluuium erant, genuerint? Dicit Augustinus quòd non: quia ex litera colligi potest, maxime in litera 70. interpretum, quòd antequam intrarent filii Dei ad filias hominū, erant gigantes super terram. ¶ Et non potest intelligi hic aliquo modo de dæmonibus incubis, quia pęna diluuii data fuit generi humano, quia introierunt filii Dei ad filias hominum: sed in hoc, quòd dęmones incubi coirent cum fęminis, nihil peccabant viri, cum in hoc nihil agerent: nec etiam mulieres, quia dæmones incubi per improbam libidinem eas cogunt. Diceretur ergo quòd propter peccata dæmonum venisset diluuium, quod absonum est. ¶ Et si dicatur, quòd non fuit causa diluuii ingresio filiorum Dei ad filias hominum, sed fuit quoddam accidens illius temporis, vt videtur velle innuere Iosephus: causa autem fuit, quia multa malitia erat in terra, & quia omnis cogitatio cordis intenta erat ad malum omni tempore, vt patet infra: respondetur, quòd ista est vna de causis diluuij. Sed dato, quòd non esset ista causa diluuij, adhuc non potest stare, quòd dicitur, quia dicitur in litera, quòd filij Dei viderunt filias hominum, quòd essent pulchræ, & acceperunt sibi uxores ex omnibus, quas elegerant: sed non potest intelligi de dæmonibus, quòd acciperent in vxores filias hominum, quia hoc ad solos viros pertinet, licet coire etiam ad dæmones pertineat, vt supra dictum est: ergo non dicuntur hic filij Dei dæmones incubi, sed aliqui homines. ¶ Ideo aliqui voluerunt, quòd vocantur hic filij Dei homines filij iudicum, vel potentum: sæpè enim in sacra scriptura iudices dij vocantur, vt patet Exodo vigesimosecundo capitulo, vbi dicit, applicabitur ad Deos, idest ad iudices in litera nostra. In litera autem Hebraica dicitur, applicabitur ad elohim. Dicunt enim quòd isti filij Dei, idest filij iudicum, vel potentum, videntes filias subditorum pulchrè ornatas, quando viris suis in nuptijs tradebantur, antequam cognoscerent eas carnaliter viri sui, ipsi cognoscebant eas, & hoc displicuit valde in oculis Domini. ¶ Sed hoc non videtur conueniens, quia istud peccatum fuit solum particulare: diluuiūm autem fuit vniuersale: ideo debuit infligi pro peccato communi. Sic enim dicit infra: Omnis quippe caro corruperat viam suam. Sed hoc irrationabiliter diceretur, si soli filij iudicum, vel potentum, qui valde pauci erant respectu aliorum, hoc fecissent. ¶ Dicendum ergo, vt ait Augustinus, de ciuitate Dei, decimoquinto libro, capitulo vigesimo quarto, quòd filij Dei vocantur filij Seth: licet enim omnes homines filij Dei sint, quia omnes à Deo creati sunt, tamen illi specialiter filij Dei dicunt, qui sanctitate conuersationis cæteros antecedunt. Sic autem erat de filijs Seth, quia a Deo isti electi fuerant, vt de istis totum sanctorum genus nasceretur: & isti ex doctrina patrum suorum specialiter Deo adhærebant. Dicuntur filiæ hominum mulieres

Quæst. 9. Vtrum sucubi & incubi genuerint gigantes, opinio Augustini.

Opinio alia qui sint filij Dei.

Cōfuratio

Resp. vera

Qui in primis filii Dei nuncupentur.

lieres de stirpe Cain. Et illi uocantur homines, quia secundum carnem uiuebant: qui autem in carne est, carnis desideria non prosequens magis filij Dei quã hominis dici potest. Fuit ergo peccatum in hoc, quòd Seth mandauerat omnibus filijs suis, ne coniungerentur matrimonialiter mulieribus de stirpe Cain, sicut præceperat Deus Iudæis, ne contractus matrimoniales iungerent cum filiabus Chananęorum, ut patet Exod. 34. & Deuteronom. 7. capit. *Videntes filij Dei.* Idest filii Seth *filias hominum.* Idest fęminas natas de stirpe Cain. *Quòd essent pulchræ.* Pulchritudo fuit causa, ut filii Seth inducerentur ad concupiscendas filias hominum, quoniam propter speciẽ mulieris multi perierunt: & ex hoc concupiscentia quasi ignis exardescit, ut patet Ecclesiastici 9. capit. *Acceperunt sibi uxores ex omnibus, quas elegerant.* Idest susceperunt vxores de tota stirpe Cain, sicut eis placebat. *Dixitque Deus.* Hic ponitur sententiæ publicatio contra delinquentes. *Non permanebit spiritus meus.* Spiritus multa signat, scilicet animam, ventum, indignationem; de hoc ultimo dicitur Isa. 2. cap. quiescite ab homine, cuius spiritus, idest indignatio in naribus eius est: & sic accipitur hic. Sunt enim uerba Dei punire uolentis genus humanum, quasi dicat, licet nunc, iratus sum generi humano, tamen non permanebit in æternum spiritus meus, idest ira mea contra eos propter peccata, ut deleã eos: sed dabo eis centum uiginti annos, in quibus pęniteant de commissis, quia *Caro sunt.* Idest quia fragiles sunt, habentes promptitudinẽ ad peccandũ. ¶ Alio mõ exponit Rabbi Salomon. dicẽs, nõ disceptabit spiritus meus, quia dictio Hebraica hic posita æquiuocatur ad permanere, & ad disceptare. Et est sensus, hucusque intra me in spiritu meo disceptaui, vtrum humanum genus delerem, & non determinaueram: nunc autem non permanebit spiritus meus in æternum, idest ista disceptatio spiritus mei de homine non durabit semper: sed hic finietur concludendo, quòd homo debeat deleri, ut sit uita eius usque ad centum, & uiginti annos. ¶ Aliqui autem putant, quòd hic determinauit Deus uitam humanam, ne excederet centum uiginti annos. Sed falsum est, quia aliqui postea uixerunt sexcentis annis, alii quingentis, alii quadringentis & amplius, ut patet infra cap. 11.

Quęst. 10. Quõ intelligitur per manebit spũs meus

Quęst. 11. An Deus determinauit uitam humanã, ne excedat centũ 20. annos.

Dicendum est, quòd hic refertur ad tempus, quòd concedebatur ad pœnitendum generi humano, & si non conuerterentur intra illud tempus, deleret eos in fine centum & uiginti annorum: & patet, quia diluuium fuit factum sexcentesimo anno uitæ Noe, ut patet cap. sequenti. Ista autem sententia fuit declarata Noe a domino anno quadringentesimo uitæ eius, scilicet centum uiginti annis ante diluuium: & in hoc tempore Noe prædicauit diuinã sententiam omnibus hominibus, & fabricauit arcam magnæ quantitatis ualde, quæ in centum annis constructa est, ut ait Augustinus 15. de ciuitate Dei. cap. ultimo. ¶ Et quomodocunque litera exponat, non ponitur hic spiritus pro anima, sed spiritus pro furore, uel disceptatione: quia non diceretur, meus, si pro anima acciperetur, sed solum, non permanebit spiritus. Et cum ista sententia, declarata fuit, Noe nondum genuerat aliquem filium, quia anno centesimo ante diluuium ista generatio Noe incepit, & ideo primogenitus eius in diluuio complebat centum annos: sed ista sententia fuit explicata centum uiginti annis ante diluuium, vt patet ex ipsa: ergo fuit data per uiginti annos antequam Noe gigneret primogenitum suum. Possumus tamen accipere spiritum pro anima, & voca-

F bitur spiritus meus, idest à me datus, vt dicitur Ecclesiast. duodecimo, capit. Spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum: & poterit intelligi dupliciter tunc tempus centum & viginti annorum: vno modo de tempore concesso ad pœnitendum, vt dicatur spiritus meus, idest anima à me data, non manebit in æternum, idest semper in homine, quia caro est, id est carnalibus seruiens desiderijs: & non meretur habere animam à me datam: sed erunt dies illius centum & viginti anni, idest ex nunc vsque ad centum viginti annos expectabo eorum conuersionem. Et si interim non pœnituerit, tunc delebo eos: & sic non manebit anima in æternum in eis, sed solum vsque ad illud tempus. ¶ Alio modo potest intel-
G ligi de tempore dato homini ad uiuendum post diluuium, scilicet quòd fuerint centum uiginti anni, & non plures. Et conuenit iste sensus valde ad literam inferiorem: nam Deus dicit, pœnitet me fecisse hominem, & delebo hominem, quem creaui: & hoc dicit propter iniquitates: sed postea clementius agens non occidit, aut deleuit omnes, sed reliquit aliquos, qui essent futurorum patres; ijs tamen voluit tantam vitam dare, quantam dederat prioribus: quia istud erat remedium contra peccatum. Nam si homines ex desiderio peccabant, quantò diutius viuerent, tantò magis peccarent: ideo voluit Deus eorum vitam decurtare, ne esset eis tanta licentia peccandi, & ideo dicit, erit uita hominis centum viginti anni, idest non dabo hominibus vi-
H tam regulariter, nisi centum & viginti annorum, & quòd non excedant amplius. Et cum obijcitur, quòd vixerunt homines post diluuium ad quingentos & sexcentos annos: dicendum quòd Deus posuit illam regulam, vt communem: pauci autem præter regulam inuenti, non infringunt regulam. Nam communiter illa est maior ætas hominum: sed statim post diluuium concessit Deus aliquibus, quòd ad plures annos peruenirent, quod non diu durauit. ¶ Tenendo autem sensum istum, fuit conueniens, quòd Deus prædiceret hominibus mensuram futuræ ætatis, quia Deus inducturus erat diluuium super terram, ex quo sequebatur necessario abbreuiatio vitæ humanæ: nam superficies terræ, in
I qua erat bona vis germinatiua, abrasa fuit propter aquas, & discoperta fuit pars inferior, quæ non erat ita efficax ad germinandum. Præterea, quod grauius fuit, aquæ salsæ Oceani intrauerunt in terras, & corruperunt eas, quia sal reddit terram sterilem: ideo terras aliquas cum volumus steriles in maledictionem reddere, spargimus sale, & aramus. Sic patet Iudi. vbi Abimelech cum superasset viros Sichem, ciuitatem demolitus est ita, vt in ea sal spargeret: & ita terra sal habens nihil germinat, & opponitur terræ fructiferæ, vt dicitur Psalmus 106. Posuit terram fructiferam in salsuginem, propter malitiam habitantium in ea. Ita ergo in diluuio propter malitiam hominum, operta fuit terra aquis salsis,
K quæ vim germinatiuam corruperunt. Et ideo factum est, vt fructus terræ essent pauciores, & minus salubres. Sed quia nos ex alimentis de terra natis viuimus, necesse est, vt illis deterioratis vita nostra minuetur. Cum ergo Deus diluuium immittere proponeret super terram, volebat vitam humanam minuere. Vt ergo cum homines creuerant, post diluuium abbreuiatam vitam suam non putarent, hoc factũ esse per accidens, quasi Deo non intendente, pręnunciatum à Deo, ꝙ vita abbreuiaretur, ita quòd essent anni hominum solum centum viginti. Et hoc Deus facere volebat per diluuiũ, quod immittebat.

Quomo-

Quomodo autem diluuium iustè a Deo missum fuerit, & quomodo illa pœna erat potius conueniens illi tempori, quàm alteri, & quòd non debuit alia pœna tunc, nisi illa, infligi, declarabitur latius in nostris comentarijs super Eusebium. *Gigantes erant in terra.* Gigantes dicuntur homines magnitudine corporum cęteros quasi monstra quędam excedentes, & huic corporis magnitudini respondebat animorum & virium magnitudo. ¶ Vnde apud Poetas dicuntur cum dijs pugnasse, & fuisse a Ioue fulminatos, vt patet Metam. lib. primo. sed hoc ad quandam narrationem historicã pugnæ Titane cum Ioue Rege Cretensium refertur, de qua pugna Lactantius de Natura Deorum, libro primo. (Cap. 3.) *In diebus illis:* Non negat, quòd post diluuium gigantes fuerint, quia fuit Og Rex Basan, vt patet Deuteronom. 3. capit. Fuerunt etiam gigantes in Hebron ciuitate Iudęæ, vt patet Numeri 13. cap. & in Thani ciuitate Aegypti in eodem cap. 13. Fuerunt etiam tempore Abrahę gigãtes, quos destruxit Amraphel, ut patet infra 14. cap. sed non erant multi post diluuium, sicut ante, quia tempore Amraphel deleti fuerunt, ita quòd tempore Moysi solus Og restitisset de genere gigantum, vt patet Deuteronom. 3. cap. In Hebron etiam soli tres gigantes erant de genere Enach, ut patet Numeri 13. & Iosue 15. cap. & vocantur isti gigantes. A Græcis dicti sunt a ge, quod est terra, tanquam a terra geniti essent. Sic enim poetarum vulgauit auctoritas, quasi mulier tantos viros gignere non potuisset. *Postquam enim ingressi sunt filij Dei ad filias hominum, illæque genuerunt.* Idest quòd gigantes nunquam fuerunt in sæculo, quousque filij Dei, idest filij de linea Seth, acceperunt vxores de filiabus hominum, idest de stirpe Cain, quia forte ex concubitu istorum gigantes primo geniti sunt, licet postea ex quacunque linea venire potuerunt. ¶ Augustinus autem, qui sequitur literam interpretum, dicit, quòd ante erant gigantes in terra, quàm intrarent filii Dei ad filias hominum, ut patet 15. de ciui. Dei. cap. 24. vnde dicit, quòd litera in interpretibus talis est. In diebus illis erant gigantes super terram, & post illud intrauerunt filii Dei ad filias hominum, & genuerunt sibi. ¶ Et satis faciliter inducitur litera nostra ad istam sententiam, si dicatur. *Post quod.* Vbi dicitur, postquam: vel sic intelligatur. ¶ Non enim est difficile, vel multum contra naturam vocabuli sic intelligi, maximeque in litera nostra, vbi fit principium versus. Si tamen esset sensus, quòd postquam ingresi sunt filii Dei ad filias hominum, genuerunt ipsæ gigantes, necesse esset vnum contextum orationis esse: nec posset esse principium versus in li *postquam*: sed coniungeretur superioribus sine puncto medio. Si autem sit sensus, vt vult Augustinus, stabit congrue punctus, & principium versus in li *postquam*. *Isti sunt potentes a sæculo.* Idest ab antiquo fuerunt habiti in magna reputatione virium. *Viri famosi.* Idest quorum fama per totum orbem dilatata est: siue de malis, quæ faciebant, siue de robore. *Videns autem Deus.* Hic ponitur malitia completa, propter quam delendum erat genus humanum. Et non est ista aliqua causa distincta ab alia superiori, scilicet de ingresione filiorum Dei ad filias hominum: sed ista est communis, includens illam, & omnes alias malitias: *Quòd multa malitia.* i. Magna & turpissima uitia ex habitu, & non ex noua passione vrgente. Peccata enim, quæ ex passione fiunt, non vocantur malitiæ, ut patet 7. Ethic. (Cap. 4.) ideo incontinentia malitia non est, quia ex forti passione fit contra rectam electionem præcedentem. Intemperantia autem, quæ fit ex habitu, & electione deprauata in actum vitij tanquã

A per se bonum, nulla passione ad hoc instigante, malitia dicitur. Isti autem abutentes maribus, & fęminis modo indebito, ut dicit Methodius martyr, tantum in vsum prauam verterant inclinationem, quòd iam illud bonum valde esse iudicabant. *Et cuncta cogitatio cordis intenta erat ad malum.* Hic demonstrat eorum perfecta malitia, quia non solum mala ista faciebant ex aliqua causa extrinseca alliciente, uel fortiter inducente, sed etiam ex intentione iudicante, & voluntate deliberante. *Omni tempore.* Nunquam enim conuertebantur, licet Deus diutius expectaret: cum ergo incorrigibiles eos vidit, penitus deleuit. Et hoc etiam notat eorum malitiam habitualem, quia incõtinens licèt a passione vincatur, tamen pęnitiuus est, B intemperatus autem nunquam pœnitet, vt patet 7. Ethic. *Pęnituit eum.* In Deo pœnitentia, dolor, vel lætitia, ut passiones sunt, non cadunt, quia istæ impotentiam notant, quæ a Deo in infinitum elongata est. Sed quia scriptura vult declarare nobis, qualiter se habuerit Deus puniens humanum genus propter peccatum, declarat eo modo, quo possibile est nobis intelligere per quandam ualde æquiuocam similitudinem. ¶ Et est figura, quæ dicitur antropospathos, idest conuersio passionis humanæ ad Deum. Et est similitudo, quia sicut homini, qui aliqua egit, & postea dissipat ea, illa non placuerunt in oculis eius: ita Deus fecit homines, & postea in diluuio deleuit eos: ideo dicitur pœnituisse de opere suo. *Et tactus dolore* C *cordis.* Dicitur Deus doluisse, uel quia doluit, idest pęnituit eum fecisse hominem, ut supra dicebatur: uel quia puniturus erat totam multitudinem generis humani: ideo quasi compatiens dolebat de malo, quod eis illaturus erat, ut patet Luc. vigesimonono capit. dicitur dolor cordis more humano verus dolor, quia aliqui fingunt se dolere, & non dolent: qui autem in corde dolet, uere dolet. Dolor autem Dei dicebatur uerus, propter intensionem tropicam, quia multum detestabatur homines illius temporis: vel quia multum dolebat cordialiter pro magna offensa a multis temporibus facta, & semper continuata: vel quia intensæ dolebat propter magnam plagam, quam illaturus erat, de- D struendo totaliter in diluuio peccatores. *Intrinsecus.* hoc ponitur ad augmentum. s. quòd ille dolor erat cordialis, & intrinsecus. i. non solum demonstrabat Deus se dolere, sed etiam intra se fortissime dolebat: vel dicitur intrinsecus. s. quia licèt homines noscent, quòd Deus puniturus erat eos propter peccata, tamẽ tanta futura erat ista punitio, quòd eam cogitare non poterant, sed occulta manebat in Deo: ideo dicitur, intrinsecus, & præcauens in futurum omnes declinarent ad malum ex vniuersali corrupta consuetudine; ne ergo postea talia fierent, Deus fortiter puniuit.

¶ Ista autem correctio fuit multum rationalis, qa sicut se habet puer ad puerilia vitia, sic se habebat mundus ad uitia prima, sicut patet in principio 2. Ethico. E Tota rectitudo disciplinæ est, quòd pueri a primordiis ætatis doceantur recte lætari, & recte tristari: cum autem puer a passione fortiter ducatur ad malum, tunc fortiter corrigendus est, vt timor pœnæ, & dolor deuincat motus passionales. Et tunc assuetus passiones deuincere, causabit in se habitus, fortiter inhęrentes fundamento materię dispositissimę: & ideo tales uirtutes multum permanentes sunt. De hoc etiam in fine 3. Ethic. Mundus autem in prima ætate habuit ętatem puerilem, in qua sicut in puero incipiunt insurgere passiones, ita in mundo incępit multiplicari malitia. Ideo dura disciplina corrigenda fuit, ut fortis ad bonum fieret impresio; magna autẽ fuit ista correctio, & grande posteris relinquens exem-

Peccata q̃ ex passione fiunt, non uocãtur malitiæ.

Nec dolor nec lætitia quatenus passiones sunt, in Deo cade re possũt.

Quest. 12. An correctio Dei fuerit rationalis. Cap. 3.

exemplum, si mente attenderent. *Delebo, inquit, hominem, quem creaui,* idest totum genus humanum. Ista enim sententia a principio vniuersalis fuit: sed post exceptus fuit Noe cum filijs, & uxoribus filiorum, quia iustus erat, & inuenit gratiam coram domino. *A facie terræ,* idest non maneat, nec aliqua radix eius super totam faciem terræ. *Ab homine vsque ad animantia.* vocat animantia sola animalia gressibilia, & volatilia; pisces autem non fuerunt deleti.

Quest. 13. Cur bruta, quæ non peccauerunt, punita fuerunt.

¶Terra autem & animalia nihil peccauerant: tamen deleta fuerunt propter hominem. Duobus modis puniuntur ea, quę non peccauerunt propter peccantes; Vno modo puniuntur, uel delentur ea, quæ pertinent ad peccatores, ut ipsi in hoc valde tristentur. Et in argumentum suarum uenit afflictionum: sicut cum Deus occidit filios bonos propter patres peccatores, ut patres affligantur de dolore filiorum. ¶Secundo, quando aliqua, quæ peccare nō possunt, ad detestationem magni criminis destruuntur: ut brutum, cum quo aliquis homo coiset, mandatur occidi ad detestationem criminis, ut patet Leui. 20. c. & mandabat Deus Iudæis quando procedebant ad bellum contra aliquos valde magnos peccatores, q͞ delerent omnia pecora in ore gladii: ut quando iuerunt contra Cananeum regem Arad, ut patet Numeri 21. & contra Iericho, ut patet Iosue 6. & contra Amalech, ut primo Reg. 15, ca. & cum pugnauerunt contra Gabaa in sorte Beniamin propter magnum & detestabile facinus, deleuerunt ciuitatem, & vniuersa pecora & iumenta cum viris, & mulieribus in ore gladij, vt habetur Iudi. 20. c. ¶Sic etiam secundum leges humanas, & mandata principum, cum aliquis committit crimen lęsæ maiestatis, vt est proditor patriæ, non solum ipse deletur, sed etiam domus eius, vt non habitetur in æternum. ¶In prima ætate homines repleuerant totam terram iniquitate in omni loco peccantes; ideo propter scelerum immanitatē totus ornatus terræ perijt, scilicet omnia gressibilia animantia & volucres, quæ licet ad ornatum aeris pertineant, in terra tamen magis commorantur: pisces autem sub aquis latent, in quas nunquam homines introierant, cum non fuerit in prima ætate aliquis vsus nauigationis, nec piscationis: solis enim fructibus, & herbis vescebantur. *Pœnitet me fecisse eos.* Idest quia eos deleturus sum, magis vellem non fecisse eos. Bonauentura in uita Christi exponit dicens *Pœnitet me fecisse eos.* i. pęnitentiam me agere oportet, quia feci eos, idest quia feci homines, & peccauerunt, oportet me pati moriendo pro eis. Si autem nō fecissem eos, non oporteret me pati pro eis. Sed istę sensus multum mysticus est, nec eum intendit litera. *Noë verò.* posita sententia diluuij generalis, hic fit quędam exceptio ex gratia speciali.

Quest. 14. Gratia gratum faciens.

Inuenit gratiam coram domino. idest placuit Deo de operationibus suis. Et ista vocatur gratia gratum faciens, scilicet cum Deus acceptat opera nostra tanquam placentia sibi, sicut famuli alicuius domini dicuntur esse in gratia domini, quando famulus placet in oculis domini, & contentatur dominus de seruitio famuli. Ista gratia gratum faciens in Deo, siue in temporalibus dominis contingit, quòd tribuatur sine gratia gratis data: & è contrario, temporales domini aliquos famulos vere diligunt, & contentantur de seruitio eorum: & tamen ad tempus non demonstrant vultum, nec benefaciunt, vt post abundantius benefaciant: aliquibus autem famulis benefaciunt ex aliqua occasione, quos odio habent. Deus autem aliquos diligit, & eos ad æterna bona magna disposuit, quibus hic nullas excellentias tribuit. Alijs autem, quos nō diligit, gratias gratis datas elargitur, vt quòd

F sint valde sapientes, acuti ingenio, eloquentes, famosi, honoribus præditi. Noe autem vtrumque habuit: primo enim fuit acceptus Deo, quia inuenit gratiam in conspectu eius, etiam gratiam gratis datam, quia liberatus fuit de diluuio, & constitutus fuit Patriarcha, vel principium generis humani restaurandi, sicut Adam fuit Patriarcha generis humani nouiter procreandi, & dilatandi. *Hæ sunt generationes Noë.* Ter nominantur generationes Noe, scilicet præcedenti cap. prout in eis terminatur processus primæ ętatis, quia genitis filijs Noe non fuit facta ulterior generatio in linea recta vsque post diluuium: postquam autem diluuium transijt, incipiente secunda ætate sæculi, filii Noe inceperunt generare. Secundo

G nominantur generationes Noe, vt, cæteris pereuntibus in diluuio, in arca conseruandę, & sic nominantur hic. Tertio nominantur, ut post diluuium dilatandæ, & sic nominantur infra 9. & 10. cap. *Noe vir iustus.* non recedens a præceptis iuris naturalis, & ab institutionibus sanctis antiquorū Patriarcharū. s. Adę, & Seth, qui instituerāt aliquas ceremonias, vt q͞ sacrificarēt Deo, & facerent quędā alia, licèt Philosophus dicat 5. Ethic. quòd sacrificare Deo, de iure naturali est: sed sacrificare Brasidæ, scilicet patri Deo, a lege positiua est. In hoc autem ualde decipitur, quia non sacrificare alicui, nisi vni uero Deo, magis naturale est, quàm sacrificare Deo: quia sacrificare Deo non est necessarium ad salutem æternam: esset tamen ne-

H cessarium, si esset de iure naturali, prout ius naturale dicit dictamen rectæ rationis sine aliqua legis positione; quia agens contra ius naturale peccat mortaliter, & cęteris paribus magis quàm ille, qui peccat contra legem positiuam solum, cum hoc sit innatum, & magis conforme recte rationi: lex autem positiua dicit quoddam iugum impositum.

De hoc magis diximus Leuit. vltimo cap. non sacrificare autem alicui, nisi Deo vero, necessarium est ad vitam æternam, etiam sine legis positione, quia quilibet de Gentilibus, qui Deo alieno immolabat, ex hoc obligabatur ad mortem æternam. Intelligit tamen Philosophus, quòd quia Deus intelligitur, vt quoddam bonum, quo nihil maius est, dandus est ei maximus honor, qui est in faciendo ei sacrificia, &

I hoc commune est apud omnes homines: quia omnes existimant Deum suum in maximum inter bona, & perfecta. Sed vtrum iste, vel iste Deus sit verè Deus, antiquorum delirabat insania, cum naturaliter Deum cognoscere possent, vt ait Apostolus ad Ro. 1. capit. *Perfectus fuit in generationibus suis.* Dupliciter exponi potest. Vno modo ad quandam laudis suæ diminutionem, scilicet, quòd Noë fuit vir iustus in generationibus suis, idest, in comparatione ad homines, qui etant in generationibus illis, vel in tempore illo: sed si fuisset in tempore Patriarcharū succedētium, scilicet Abraham, Isaac, & Iacob, laus eius modica, vel nulla fuisset. Alio modo potest exponi ad augmentum laudis suę, scilicet, quòd Noe fuit vir

K iustus in generationibus suis, idest inter omnes, qui erant de linea Seth, nullus iustior erat. Et fortè Henoch, qui trāslatus fuit in Paradisum, non erat iustior Noe. *Cum Deo ambulauit.* Sequendo vias eius, secundum ius naturale, & cęremonias datas, intendens semper cultum Dei. *Sem, Cham, & Iaphet.* De maioritate inter istos supra determinatum fuit.

Corrupta est terra, coram Domino. i. omnes hoīes, qui erāt in terra, quasi vniuersaliter: & hoc fuit per Sodomiticum viciū, quod tunc inualuit: & licèt in quolibet vitio homo corrumpatur, quia ordo rectæ rationis destruitur: in hoc tamen maior peruersio ordinis & modi est, qui corruptio dicitur, & vicium contra

natu-

De vitijs contra naturam. Peccatum quid.

naturam: sed etiam inter alia vicia contra naturam hoc detestabilius est. ¶ Est autem peccatum in deordinato vsu rerum. Cum autem aliquis vtitur re ad intentionem, qua condita est: si tamen magis, quàm iustum sit, vel non, vbi conuenit, nec quando, & sic de alijs circunstantijs, peccatum quidem est, sed non contra naturam: cum autem aliquis vtitur re contra intentionem naturæ producentis rem, tunc peccatum contra naturam dicitur. Cibus ad vtendum eo à natura institutus est: si autem aliquis sumat magis, quàm debet de cibo, non est peccatum contra naturam. Sic etiam natura ingenerauit coitum ad generationem: cum ergo aliquis coit taliter, quòd generare posit, etiam si modus illicitus sit, vel persona non debita: tamen peccatum contra naturam non est, vt si quis adulterium, vel raptum, siue incestum committat, etiam si cum matre, quia sic gignere potest. Si autem aliquis coeat taliter, vel fundat semẽ, vt generatio inde sequi non posit, contra naturam vitium illud est. Ideo coitus masculorum in alterutrum, cum ad generationem venire non possint, vocantur vitia contra naturam. ¶ Sic etiam sunt alia vitia contra naturam, quia contra intentionem naturæ, vel instituentis ordinatur vsus rei. Sic enim dicitur, quòd vsura est contra naturam, quia pecunia solum instituta fuit, vt esset medium commutandi, vt patet 5. Ethic. Vsus autem vsurarij est in pecunia non mediare in commutationibus, sed multiplicare per vsum. De hoc magis latè diximus Deut. 23. cap. *Coram Domino.* idest Deo vidente solum, sicut dicitur fieri coram Deo omnia, quæ in hominibus abscondita sunt. Et tunc est sensus, quòd isti multum secretè peccabant. ¶ Sed hoc non conuenit, quia illud vitium erat multiplicatum apud omnes, vt patet in litera, quia omnis caro corruperat viam suam. Cum autem omnes eodem vitio laborant, non verecundantur de seipsis, vt patet in vitio Sodomorum, quia publicè illud faciebant, vt habetur infra 19. ca. quòd publicè conuenit omnis populus ad domum Loth, vt daret eis viros, scilicet Angelos ad abutẽdum eis. Etiam dicitur Isa. 3. cap. Peccatum suum quasi Sodoma prædicauerunt, nec absconderunt. Dicitur ergo. *Coram Domino.* i. in conspectu Dei, & cœli, & terræ, ita quòd quilibet videre poterat, qui vellet: sic dictum fuit per prophetã Natham ad Dauid: Tollam vxores tuas in oculis tuis, & dabo eas proximo tuo, & dormiet cum eis in oculis solis huius, idest vidente toto Israel, & cœlo, & terra, vt patet 2. Reg. 12. cap. & postea completum est, vt patet 2. Reg. 16. cap. *Et repleta est iniquitate.* Quantum ad alias malitias, scilicet rapinas, homicidia, & similia. *Omnis quippe caro.* idest omnis homo: non enim intelligitur hoc de animalibus brutis, quia illa nec peccare possunt, nec mutare naturalem viam traditam, cum habeant principiũ agendi determinatum ad vnum: homo autem habet intellectum, & voluntatem, quæ sunt indeterminata principia: ideo aliquando mutant, *Corruperat viam suam.* scilicet mutando naturæ ordinem, vt masculus cum fœmina coiret: ipsi autem exarserunt in alterutrum masculi in masculos, turpitudinem operantes, & contra bestias exarserunt. ¶ Aliqui autem dicunt, quòd siue homines, siue bestiæ excesserant viã suam, & bestiæ, & aues vnius speciei coibant auibus, & iumentis alterius speciei. Motiuum horum est, quia dicitur, omnis caro corruperat viam suam. ¶ Sed non valet hoc dictum, quia sic etiam dicitur Matth. vltimo. Prædicate Euangelium omni creaturæ, idest omni homini, quia non est intelligendũ, quòd Christus mãdaret prædicari asino, & leoni, qui sunt creaturæ. Si ergo homo vocatur omnis creatura, à fortiori vocabitur omnis caro. Etiam non est verisimile, quia animalia vnius speciei inclinarentur ad animalia alterius speciei, cum nunc nõ videamus talia, nisi ex ingeniatione humana in paucis animalibus. Etiam quia dato quòd commiscerentur diuersarum specierum indiuidua, tamen in hoc non peccabant, nec propter hoc delenda erant, cum peccatum cadat solum in natura rationali super terrã, quia homines, qui soli corruperant vias suas, in terra erãt, & non in aqua, nec in alio elemento. *Finis vniuersæ carnis.* idest hominum, & omnium animalium gressibilium, quia pisces non fuerunt deleti, cum manerent in aquis. ¶ Et primo, quia in prima ætate solum morabantur homines in terra: aquas autem non intrauerant, cum nondum naues haberent: ideo non potuerunt peccare in aquis: & propterea non debuit dari punitio in aquis. In secũdo iudicio sæculi, quod erit per ignem, non solum purgabitur terra, & aer, sed etiã mare, quia multa iam in aquis facta sunt peccata post nauigationem. *Venit coram me.* idest ego video, quòd omnis caro destruenda est: vel venit ante me, idest ego veniens ad puniendum genus humanum, adduco mortem coram me, & finem totalem. *Repleta est terra iniquitate.* idest omni peccato, scilicet quòd in tota terra fiebat iniquitas. *A facie eorum*, id est ab ipsis, s. quia ipsi faciebant iniquitatem. *Ideo ego disperdam eos.* Disperdere est totaliter destruere, vel delere. In diluuio autem omnia animantia terrestria, & aerea deleta sunt. *Cum terra.* idest, non solum disperdam eos, sed etiam terram. ¶ Terra enim fuit deleta, quia virtus germinatiua terræ diminuta fuit valde. Et fuit ratio, quia intrauerunt aquę diluuij, quę erant ex Oceano super terram, & salsedine sua vitiauerunt terram reddendo sterilem; vel quia per aquas Diluuij superficies terrę, quasi in profunditate duorum palmorum vndique consumpta est, & in illa parte virtus terræ principaliter erat, quia cum terra virtutem recipiat ex influentia cęli, illa pars virtuosior est, quam magis penetrare potest cęlestis influentia: & ista est superficies, & partes coniunctæ. Partes autem terrę propè centrum uel ante in magna profunditate sine aliqua uirtute sunt totaliter siccę. Et illam terram, quia nec seritur, nec quicquã gignit hominibus inuisa, Gentiles quasi pro religione Tellurem vocauerunt, quod nomen Deæ est. de qua August. 7. de ciuitate Dei: & Tullius, lib. de natu. Deorum. *Fac tibi Arcam.* Hic ponit modũ euadẽdi, scilicet in arca bituminata. *Fac tibi Arcam.* idest ad vtilitatem tuam, quia solus ipse cum suis filijs, & vxoribus saluati sunt. ¶ Non vocatur ista nauis, sed arca: non enim erat in modum nauis in superiori parte aperta, & in inferiori clausa, sed vndiq; clausa, quia tam de sursum, quàm deorsum aquæ fluebant: nec erat in parte inferiori acuta, vt in aquis dirigi posset, more aliarum nauium, sed ampla, & talis, qualẽ magis diuina prouidentia, quàm ars humana dirigeret, vt ait August. 15. de ciuit. Dei, cap. 26. *De lignis leuigatis*, i. applanatis, vt in construenda arca cohærerent. In Hebræo ponitur quoddam nomen ligni, vbi nos dicimus, leuigatis, & vocatur *Gofer.* Et forte illud nomen significat idem, quod Sethin, vel aliam speciem ligni multum durãtis in aquis, & quasi imputribilis. *Mansiunculas in ea facies.* vt aues, & animalia, & homines in diuersis locis conseruarentur. *Et bitumine linies eam.* In Hebræo dicitur. *Bachofer*, i. cum pice: bitumen autem tenacius est, & colligitur supernatans in lacu asphaltite in Iudæa, scilicet in mari, vel lacu Sodomitico, vbi illæ quatuor ciuitates submersæ sunt: quæcunque enim illo linita fuerint, dissolui non possunt, nisi sanguine menstruo superfuso. *Intrinsecus, & extrinsecus.*

Vsura est contra naturam. Cap. 5.

Peccatum solum cadit in natura rationali sup terram.

Cur in primo diluuio aliquantulum terra sterilis facta sit.

trinsecus. Extrinsecus, vt iuncturæ tabularum clauderentur, ne subintraret aqua; intrinsecus, ne impetus magnus aquæ delens exteriorem lituram subintraret, vel magna humiditas exterior redderet interiorem partem limosam. Vasculum autem, in quo Moyses positus fuit in aqua, erat linitũ exterius, quia modico tempore in aqua permansurũ erat, vel quia modicus impetus erat, vel vt quidam dicũt, ne odor piscis puero noceret. *Trecentorum cubitorum*. Ista est mensura arcæ. ¶ Longitudo considerabatur in arca secundum lineam iacentem in plano: & est magnitudo tabularum inferiorum coniunctarum terræ: & est proportio inter istas magnitudines, quia longitudo sexcupla est ad latitudinem, scilicet trecenti ad quinquaginta. ¶ Altitudo autem subdecupla est ad longitudinem, s. triginta ad trecentos, & ista proportio seruatur in corpore humano, quia longitudo, quæ est à vertice vsque ad plantas pedis, est sexcupla ad latitudinem, quæ est à latere in latus, mediante toto pectore: & est decupla ad latitudinem, quæ est linea erecta, mensurans profunditatem pectoris, iacente corpore humano in planicie terræ. De ijs Augustinus de ciuitate Dei lib. 15. cap. vltimo. Ideo dicit istam arcam magna significare misteria. *Fenestram in ea facies*. idest locum, per quem viderent.

Quæ fuit proportio arcæ Noe, secundum tres dimẽsiones.

Quæst. 16. Quæ fuerit fenestra arcæ Noe.

¶ Dicunt quidã ꝙ ista fenestra fuit carbunculus qui dã magnus intra arcam positus, qui totam arcam illustrabat. Sed hoc non videtur, quia ista fenestra erat quædam apertio facta in arca: siue paruum hostium, vt patet infra 8. cap. dicitur enim, quòd aperuit Noe fenestram, quam fecerat & emisit coruũ. ¶ Alij autem dicunt, quòd ista fenestra erat crystallina, scilicet, vt aquas perhiberet, & lucem reciperet. Sed quia animalia congruè sine luce viuere non poterant, ideo necesse erat esse plures fenestras, quæ totam arcam illuminarent. vna enim non poterat tantum ædificium illustrare: maximè, quia distinctæ mã siunculæ erant. ¶ Sed nec hoc multum ualet, quia istæ fenestræ crystallinæ non erant tales, quæ aperiri, & claudi possent, sed lapides crystallini magni compacti erant tabulis, & bitumine, vel alia materia, ita quòd non mouerentur, maximè quia ista vna fenestra erat, quia dicitur infra 8. cap. Aperuit Noe fenestram, quam fecerat: ergo una uidetur fuisse. ¶ Dicendum ergo, quòd ista fenestra erat ostiolum in parte superiori mansiũculę, in qua manebant hoĩes, & illa erat illita bitumine: sed taliter erat facta, ꝙ si impelleretur à parte interiori, aperiretur: sed postquam aperiretur, non poterat redire prior compago bituminis: nec erat necessaria, quia fenestra erat clausa, ne introirent pluuiæ de cęlo cadentes: cum autem aperta fuit, non pluebat; aquæ autem inferiores non accedebant ad locum fenestræ, & hanc mandauit Deus fieri, vt per eam postea emitterentur coruus, & columba, & per istam fenestram nulla lux intrabat, quia illita erat, & de ligno: sed erant ibi fortè aliqui lapides interius multum refulgentes, vt carbunculus, vel erant factæ multę fenestræ crystallinæ ad mansiones diuersas, sed de eis non fit hic metio, sed de sola fenestra lignea. Sed de ista fenestra, & an essent plures, & quomodo se habebat arca quantũ ad lucem interius tuitiuam, dicetur in cõmentarijs nostris super Eusebium. *Et in cubitu consumabis*. Istos cubitos dicunt Origenes, & Aug. fuisse geometricos, quia Moyses, qui ista describebat, cognouerat omnem sapiẽtiam Aegyptiorum: ideo verisimile est, ꝙ de geometricis loquatur, vt patet, 15. de ciu. Dei, circa finem; maximè quia hoc valde magnum ędificium erat: si autem acciperentur hic cubiti vsuales, non esset valde magnum ędificium. Continet autem

Prima opinio.

Secunda opinio.

Cubitus secundum quem mẽsurabatur arca Noe, erat geometricus, cõtinens, vel sex de nostris, vel nouẽ pedes.

F geometricus cubitus, sex de nostris, vt vult Aug. vbi supra, vel nouem de vsualibus, vt quidam volunt, scilicet de pedibus, non de cubitis.

Quomodo tantum ædificium potuit compaginari.

QVAERIT autem Augustinus, vbi supra, quomodo ædificium tantę magnitudinis compaginari potuit, cum requirerentur ibi tantæ magnitudies, & incrustaturæ? Respondetur, quòd potuit conpaginari sicut compaginantur magnarum vrbium muri, vel quòd fortè fuit hoc speciali voluntate Dei, vt conseruaretur genus humanum. ¶ Nicolaus autem vult, quòd essent cubiti vsuales, continentes duos pedes, vel pedem, & dimidium, & dicit, quòd accipiendo cubitos nostri temporis, esset paruum illud ædificium, sed accipiendo cubitos illius temporis, qui multo maiores erant quam nostri, erit magnum. Sed re uera adhuc paruum est, si cõsideretur multitudo animalium, & ciborum pro anno integro: etiam, quia ista arca in centum annis facta est, vt dicunt Aug. & Hiero. Si autem fuisset ita parua, secundum quòd numerus cubitorum nostrorum exigebat, non stetisset tanto tempore in faciendo eam. ¶ Quærit etiã, quæ animalia intrauerunt arcam? Et respondetur, non intrauerunt ea, quæ nascuntur ex corruptionibus qualescunque sint in sex speciebus, vt patet supra, cap. 2. q. 2. vbi hæc diximus, quia non erat necessarium conseruari ista, cum possent rursus ex corrupta natura generari. Ea enim, quæ sexum distinctum non habent in brutis, non intrauerunt arcam, quia dicitur, quòd induceret secum de animantib. sexus masculini, & fœminini. Etiam illa animalia, quæ ex æquiuoco generantur, non oportuit ibi esse, cum post ex indiuiduis aliarum specierum conseruatarum gigni possent. Ea etiam, quæ sexum habent, sed non gignunt, non intrauerunt in arcam, vt mula, & mulus, quia non gignunt. ¶ Quęrit etiam, vnde fuerunt alimenta pro tot animalibus, & tanto tempore, scilicet anno integro? Respondetur, quòd Noe ante collegerat valde multos fructus, & herbas ex mandato Dei, vt patet infra secundum, quòd videbat necesse esse, cognoscens quid cuique conueniret animali, quia erat vir sapiens, maximè nunc edoctus à Deo. ¶ Sed adhuc quæritur, cum sint quædam animalia, quæ solis, aliorum animalium carnibus pascuntur, vt leones, & multæ bestiæ, & serpentes, vel vt Manticora, quomodo pauit illa? Respondet Augustinus, quòd Noe erat vir sapiens: ideo fortè inuenit vnum cibum, in quo animalia conuenirent. Vel fortè aliquis diceret, quòd Noe posuerit ibi aliqua animalia non necessaria, de quibus alerentur animalia comedẽtia carnes: sed falsum est, quia pro anno vno tot animalia necessaria essent ad cibum, quot caperentur in arca. Etiam quia est contra textum, quia de mundis accipiebantur septem, de immundis autem duo. ¶ Dicendum ergo, vt supra diximus. Vel aliter respondet Augustinus, quòd nullus cibus est, ad quem famis non cõpellat, maximè quia animalia comedentia carnes, ficubus, & castaneis cibari possunt. Vel aliter, vt ait Scholastica historia, quòd animalia bruta vsque tunc fortè non vescebantur carnibus, sicut homines. Secunda magis, quàm prima, vel tertia tenenda est. De his tamen, & ferè de omnibus dubijs pertinentibus ad diluuium latius dicetur super Eusebium.

¶ Sic se habebat dimensio arcæ, quòd longitudo vndique trecẽtorum cubitorum erat, scilicet in fundo, vbi erant tabulę iacentes, & in duobus lateribus. In parte autem superiori non considerabatur huiusmodi lõgitudo, quia breuior & strictior erat, vt quidam volunt, sed satis stat bene vtrobique. Altitudo

G H I K

Quæst. Respõ. Alia respõsio. Confutatio. Quæ animalia intrauerunt arcam. Respõ. Vnde fuerunt alimenta. Aliud dubium. Respõ. Respõ. tertia. Respõ. quarta. Dimensio arcæ.

autem triginta vbique: latitudo autem variabatur, quia arca erat in parte inferiori tangẽte aquas corpus quadrangulum altera parte longius, ſcilicet longitudo erat maior latitudine, quia ſexcupla erat ad eam. Deinde continuè anguſtabatur latitudo donec paulatim decreſcendo latitudo eius in ſummitate eſſent vnius cubiti, ſcilicet quòd illa tabula in tecto poſita, & iacens, quæ coniungebat duo latera erecta, altitudinis erat vnius cubiti: & ideo manſiones ſuperiores ſtrictiores erãt, quàm inferiores. Et hoc erat propter duo. Primum ne pluuiæ cadentes ſuper planitiem ſuperiorem arcæ grauarent, & deprimerent infra aquas, quod neceſſario contigiſſet, ſi ęqualis eſſet latitudinis ſupra, & infra: cum autem parua eſſet latitudo, immediatè pluuię defluebant: Secundũ vt archa recta incederet ſuper partem inferiorem. Si aũt pars ſuperior fuiſſet ita lata ſicut inferior, ſine magno impetu potuiſſet circunuolui in periculum intra manentium. *Oſtium arcæ pones in latere deorſum.* Li, *arcæ,* non determinat oſtium, ſed determinat li, *latere.* & ordinatur ſic; Ponens oſtium in latere arcæ. Iſtud oſtium fuit, per quod intrauerunt cuncta animantia in arcã, & fuit hic in latere, ideſt non in profunditate arcę. Erant autem quatuor latera arcæ erecta ſecundum latitudinem triginta cubitorum: ſed duo erant latera longitudinem menſurantia, & erant trecentorum cubitorum, & alia duo menſurantia latitudinem etãt quinquaginta cubitorum. Dubium eſt ergo, in quo latere horum fuerit oſtium: poterat enim in quolibet eorum eſſe: Magis propriè autem vocatur latus latitudo, quàm longitudo: ideo latera continentia latitudinem, ſcilicet in quinquaginta cubitis, dicentur propriè latera: nos enim nunquam conſueuimus vocare latera arcæ alicuius, vel figuræ non ęqui latere, niſi minores dimenſiones. Sic etiam in arca teſtamenti, quę in longitudine duos cubitos, & dimidium continebat, in latitudine autem cubitum & dimidium, vt patet, Exod. 25. cap. vocantur latera latitudines cubiti, & dimidij, quibus applicabantur vectes, vt patet ibidem. Etiam Deuteron. 31. cap. dicitur, quòd ponatur librũ Deuteronomij in latere arcæ: ſed nullo modo poteſt hoc intelligi, niſi de latere cubiti & dimidij, in quo fiebat quidam ſinus, vt ibidem dictum fuit: quia ſi acciperetur pro latere ſecundum longitudinem, vbicunque poneretur, eſſet in latere; & tunc non magis valeret dici, ponas in latere arcæ, quàm ponas in arca, quod eſt abſurdum. ¶ Si autem in iſto latere minori fuerit oſtium, oportebat interpoſitiones tabularum ad diſtinguendum manſiones fieri ſecundum longitudinem trecentorum cubitorum, ita quòd extenderentur ab vno latere paruę latitudinis vſque ad aliud latus latitudinis, & eſſet quælibet interpoſitio æqualis in longitudine lateribus longitudinis exterioribus, ſcilicet quælibet tabula diſtinguens vnam manſionem ab altera, eſſet trecentorum cubitorum: ſi alio modo ponantur tabulæ diuidentes manſiones, ſcilicet ſecundum latitudinem, erit quælibet tabula quinquaginta cubitorum: vel ſi ponerentur interpoſitiones ſecundum latitudinẽ ab vno latere longitudinis ad aliud latus longitudinis, neceſſe erat, manſiones iſtas eſſe in duobus locis perforatas, pręter vltimam, quæ eſſet in latere oppoſito lateri oſtij, & tunc animalia manſueta tranſirent per manſiones animalium immanſuetorum, vel econuerſo. Magis ergo videtur, quòd oſtium fuerit in latere longitudinis, & tunc interpoſitiones manſionum erunt ſecundum latitudinem ab vno latere longitudinis ad oppoſitum: & non erit neceſſe, quòd animalia manſueta tranſirent per manſiones animalium ferocium: ſed omnia intrauerunt

Ratio formæ nauis.

In quo latere erat oſtium.

A per manſionem hominum, & auium. & hoc conſonabat ſatis, vt homo maneret apud oſtium ad recipiendum, vel excludendum animalia. *Oſtium arcæ pones.* Iſta litera poteſt dupliciter punctuari: vno modo ſecundum literam noſtram, ſcilicet, quòd li. *Deorſum.* determinet iſtam orationem. *Oſtium arcę pones.* Et tũc eſſet ſenſus, quòd oſtium arcæ erat in parte inferiori lateris. Sed hæc non eſt conueniens, quia tunc ſtaret oſtium infra ſentinam, vel ſtercorariã, & eſſet oſtium ſub aquis, quia arca mergebatur ſub aqua per duodecim cubitos ad minus, vt infra patebit: ſed hoc non conueniebat, vt arca ſolidior eſſet in oſtio: ſi enim oſtium mergeretur in aquis ex diſcontinuitate tabulæ oſtij cum tabulis lateris arcæ, poſſet facilius

B bitumen in aqua per humectationem diſſolui, vt humiditas penetraret. ¶ Nec oportet dicere, ꝙ Deus ex potentia ſua conſeruaret arcam, ne pertrãſiret humiditas: ſi enim Dei potentia attendatur, Noe, & animalia, quæ fuerunt in arca, in medio aquarum ſiue arca illæſi eſſe potuiſſent: ſed Deus non ſemper ſupra naturam per miraculum operatur, quia ſua ſapientia indicat magis aliter expedire. ¶ Si autem punctuetur ſecundum Hebraicam punctuationem li, *deorſum,* coniungetur ſequenti orationi, & dicetur ſic, pedes oſtium in latere arcæ, ſcilicet & facies cenacula & triſtega deorſum, ideſt infra portam. Dicit enim literas Hebraica. *Et facies infima, ſecunda, & tertia.* ideſt ſub oſtio facies duas camerationes magnas, ſcilicet

C ſtercorariam, quæ erat inferior, & apothecam, quæ erat immediatè ſupra eam: & deinde ſuper iſtas duas erat oſtium ad manſiones hominum, auium, & animalium. Erat tamen oſtium directè ad manſionem hominum, & per eam ingreſſa ſunt animalia cętera ad manſiones ſuas. Et iſta eſt veritas. Reducitur autem noſtra punctuatio ad iſtum ſenſum ſic. *Pones oſtium arcæ in latere deorſum.* ideſt deorſum feneſtram, quia immediatè ante dixerat de feneſtra, ideo valde congruè refertur iſta litera ad illud, ſecundum iſtam punctuationem. ¶ Erat enim feneſtra in manſiuncula, in qua homines manebant, & erat ſupra feneſtra circa ſummitatem altitudinis arcæ: & infra erat oſtium. *Cenacula, & triſtega.* Hic ponitur figura vel diuiſio interior arcæ, & vbi dicitur hic. *Cenacula, &*

D *triſtega.* Habet alia translatio. *Bicameratam, & tricameratam facies eam.* ideſt habentem duas cameras, & tres cameras, ſcilicet quinque manſiones, & in hoc omnes concordant. Et dicit Auguſtinus, quòd iſtę quinque cameræ fuerunt ibi præter ſtercorariam, ſiue ſentinam. Eſt autem differentia in aſsignatione iſtarum camerarum. Aliqui enim volunt, quòd iſtæ cameræ quinque, ſic ſint ordinatæ, quòd camera ſentina, vel ſtercoraria eſſet inferior locata immediatè ſuper tabulam inferiorem arcæ, quæ tangit aquas, & ſuper iſtam erat camera apothecaria, ideſt in qua reponebant herbæ, & fructus ad cibum: deinde tertio loco erat camera animalium ferocium, & ſerpentum. Quarto loco, & ſupra erat camera ani-

E malium manſuetorum, & inter iſtas duas ponunt oſtium arcæ, quo loco, & ſupra omnes erat camera hominum, & auium. Et ſecundum iſtam diſpoſitionem erat quælibet camera ita longa, ſicut arca, ſcilicet trecentorum cubitorum, & tantæ latitudinis, quãtę tota arca, licet inferior camera eſſet latior omnibus: quia arca verſus ſummitatem ſemper ſtringitur, donec conſumetur tota latitudo in vno cubito, quæ inceperat in quinquaginta: & ſic conſequenter de alijs, quia arca ſemper ſtringebatur vſque ad ſummitatem, ideo tunc manſio hominum, & auium eſſet valde ſtricta. Et ſecũdum hoc quęlibet iſtarum camerarum haberet modicam altitudinem, ſcilicet

Qũo cameræ aſſignãtur in iſta arca.

ſex

ſex cubitos, ſi ęqualiter diuiderentur eis triginta cubiti totius altitudinis. Item oportebat tunc in qualibet iſtarum camerarum eſſe aliquem deſcenſum ad ſentinam, vt ibi ſtercora manerent, ne putreſcerent animalia in ſtercore ſuo, iuxta illud Ioelis primo.c. Computruerunt iumenta in ſtercore ſuo, & ille deſcenſus tranſiret per omnes cameras inferiores: vel quòd in qualibet earum eſſet aliqua apertio, per quam fluerent ſtercora in ſentina. Sed hæc poſitio non eſt valde conueniens, quia quælibet camera magnum ſpatium ſuperfluum contineret. ¶ Dicendum autem, quòd iſte cameræ melius aſsignantur alio modo, & conuenientius literæ, vt volunt communiter Doctores, ſcilicet quòd camera, quę vocatur ſentina, vel ſtercoraria, ſit inferior locata ſuper tabulam arcæ tangentem immediatè aquas, & iſta contineat totam longitudinem, & latitudinem arcæ, & ſit ſatis lata, ſcilicet decem cubitorum, vel quaſi, vt multa ſtercora ibi caperentur. & hæc non erat diuiſa per aliquam interpoſitionem. Deinde ſuper tabulam ſuperiorem ſentinæ locata fuit alia camera continens totam longitudinem & latitudinem arcę, licet non eſſet tantum lata, ſicut prior, quia arca ſemper magis anguſtatur verſus ſummitatem, & iſta fuit diuiſa in duas partes per quandam interpoſitionem tabularum, & ſic erat bicamerata. Et in vna parte continebantur herbæ, in alia autem fructus ad cibos. Et conſeruabat Deus ſupernaturaliter fructus ne putrefierent, & herbas ne marcerent, vt ſemper conuenirent cibo animalium per totum annum; maximè quia iſtæ herbæ multæ erant, & fructus, & ſibi ſuppoſiti: ideo naturaliter citò debuiſſent noxio calore putrefieri, & marcere, vt nos quotidie videmus in multa herba coniuncta, & ſuppoſita: Erat autem maior camera herbarum, quàm fructuum, quia plura animalia comedunt herbas, quàm fructus.

Secũda aſsignatus.

¶ Erat deinde ſuper tabulam ſuperiorem iſtius cameræ, quæ vocabatur apothecaria, ideſt conſeruatiua ciborum, tertia continens totam longitudinem & latitudinem arcæ, licet eſſet anguſtior cæteris, quia arca ſemper anguſtabatur verſus ſuperiora, & diuidebatur iſta pars in tres cameras per duas interpoſitiones tabularum, & in vna erant animalia manſueta contra vnum latus: in alia erant animalia ferocia iuxta aliud latus oppoſitum. In camera autem media erant homines & aues, & ideo vocatur iſta pars tricamerata, ideſt habens tres cameras ſuper eandem tabulam, ita quòd vna non eſſet ſuper aliam, & hoc innuit textus dicens. *Cenacula, & triſtega facies in ea*. Poteſt duobus modis intelligi; vno modo quòd cenacula ſint duæ illæ dimenſiones in ſecunda cameratione, in quibus ponebãtur fructus, & herbæ, quos animalia comedebant, ſiue cenabant; & dicatur *Triſtega*, ideſt triplex domus, à tris quod eſt tres, & tego, gis, quaſi tres tecturæ. Et iſta eſt tertia cameratio, in qua erant manſiones, & tunc non fit mentio de ſentina. Alio modo poteſt intelligi, & melius, quòd cenacula, & triſtega idem ſint: & dicitur. *Facies cenacula, & triſtega*. Ponitur ibi, &, pro, ideſt, ſicut ſæpè fit in ſacra ſcriptura, ſed vocantur iſtæ cameræ cenacula, quia cenaculum idem eſt quod magna domus, & ſpatioſa, ſicut dicitur Pſ. 103. ſecundum quandam translationem, qui extendis cęlum ſicut cenacula, quia cœlum valde magnum & ſpacioſum eſt; vbi noſtra translatio dicit, qui extendis cœlum ſicut pellem. ¶ Sic etiam illæ tres camerationes, accipiendo eas, ſine aliqua diuiſione media, erant valde magnę, ſcilicet trecentorum cubitorum in longitudine, & in latitudine quinquaginta, vel numerus proportionaliter ad anguſtationem

F arcæ. Vocantur autem triſtega, ideſt trium tectorum, quia aliud tectum habebat ſentina, aliud apotheca, aliud manſio animalium, quia ſentinæ tectum, erat pauimentum apothecæ, & tectum apothecæ, erat pauimentum manſionis animalium: tectum autem manſionis animalium erat ſummitas arcę. Si autem acciperentur hic manſiones diſtinctę hominum, & aliorum animalium, non poſſent vocari triſtega, quia licet eſſent tres manſiones, tamen vnum tectum habebant, ſcilicet tectum arcę ſupremum. Erant ergo triſtegæ, ideſt tres camerationes neceſſario diſtinctę, quarum prima, quę ſentina, vel ſtercoraria erat, vnica camera erat. Secunda, ſcilicet apotheca bicamerata erat. Tertia, ſcilicet manſio omnium animalium tricamerata erat. Harum trium G manſiuncularum, quæ erant in prima cameratione, manſiuncula hominum, & auium ſatis erat magna, quia ibi erant omnes ſpecies auium, & de qualibet ſpecie ſeptem aues. De tribus iſtis tamen neſcitur, quæ fuerit maior: ſatis enim magna debuiſſet eſſe manſiuncula animalium manſuetorum, quia de qualibet ſpecie ſeptem indiuidua ponebantur: ſi autem tot indiuidua de ferocibus, vel immundis fuiſſent, ſatis planum erat, quòd manſiuncula ferocium maior eſſet, quia plures ſpecies ſunt animalium ferocium, & immundorum, quàm mundorum. Erat autem ſic diſpoſita arca, quia oſtium erat in ſuperiori trium camerationum ad manſiũculam hominum & auium, & ex manſione illa erant oſtia interius H facta interpoſitionibus diſtinguentibus manſiones, ita quòd poſſent animalia fera tranſire de manſione hominum in manſionem ſuam, & etiam animalia manſueta. ¶ Et quia Noe agebat curam de animalibus, dando eis cibos, qui erant in apotheca, quæ erat ſecunda cameratio, poſita erat quædam ſcala apertæ habitationis hominum vſque ad apothecam, per quam deſcenderet ad afferendum cibos. deinde dabat cibos illis animalibus, ambulans inter aſpides, dracones, vnicornes, & elephantes, & ex voluntate Dei nullum nocebat ei: ſed aſpiciebant ad manus eius, vt daret eis eſcam in tempore opportuno. Conſeruabatur ibi magna pars inter animalia ex voluntate diuina, ſcilicet vt leo non noceret vnicorni: I nec dracho elephanti, vel accipiter columbæ, vel ſimilibus. Erat etiam quædam feneſtra, ſiue apertio in manſiuncula manſuetorum, & alia in manſiuncula non manſuetorum, per quas fluere poterant fœces, & ſtercora in ſentinam: facta etiam alia feneſtra in apotheca fructuum, & alia in apotheca herbarum in locis congruentibus oppoſitis feneſtris ſuperioribus, vt fœces directè caderent de ſuperiori manſione in infimam. Has autem fœces, & ſtercora colligebat Noe, & filij ſui & deijciebant per illa foramina in ſentinam ne computreſcerent animalia in ſtercore ſuo. Eſt etiam credendum, quòd miraculosè tollebatur fœtor ſtercorum, ne corrumperetur aer, & omnia animalia, & homines peſte perirent. In hoc laborabant illi homines in arca K quotidie, nec magnum otium eis erat. Credendum etiam quòd voluntate Dei animalia modico cibo contentabantur. Non enim videtur probabile, quòd in apotheca arcæ tantus cibus contineretur, qui ſufficeret omnibus illis animalibus ad vnum annum integrum. ¶ De iſtis animalibus quærunt aliqui, quomodo delata ſunt, quia quædam terræ ſunt, ad quas, niſi per maria longa, iri non poteſt. Et ſi dicas, quòd ab hominibus nauigantibus illuc adducta ſunt, verum eſſe poterit de animalibus manſuetis: ſed animalia ferocia, vt dracones, aſpides, & baſiliſcos, quis nauigio ducere, aut tangere

Respõsio. re audendum putaret? Respondetur, quòd Angeli, qui animalia ad arcam de diuersis partibus adduxerunt, ne species animalium perirent, reduxerunt ea postea in diuersas partes mundi, vt vbique multiplicarentur, vt ait Augusti. 15. de ciuitate Dei ad finem: *Ducam aquas diluuij*. Dicitur diluuium à delendo, quia per multitudinem aquarum vniuersa, quę in terra erant, perierunt, & ipsa terra perijt, quia pars superior, in qua erat virtus germinandi, per aquam cõsumpta fuit. Et hoc sonat dictio Hebraica, scilicet *Mabul*. Quæ significat subuersionem, quia magnæ aquæ subuertunt ædificia, & omnia erradicant. *Interficiam omnem carnem*. scilicet quæ erat super terram. Pisces ergo, qui non erant super terram, sed in aquis, non consumpti fuerunt, licet caro dicantur, vt patet prima ad Corinth. 15. scilicet omnis caro, non eadem caro: sed alia piscium, alia volatilium &c. *Et vniuersa, quæ in terra sunt, consumentur*. idest omnia ædificia, si qua sunt facta, vt vrbs Henoc, quam construxit Cain, & aliqua alia fabricata arte humana. *Ponamq; fœdus meum tecum*. Ista sunt uerba de assecuratione Noe per fędus Domini. Et non est istud fędus, de quo scilicet 20. cap. scilicet de positione iridis, quia illud fœdus fuit assecuratio de timore diluuij, ne vnquam vlterius veniret super terram: hic assecurat eum, ne timeat minas aliorum hominum. Cum enim Noe ex mandato Dei dixisset alijs hominibus, quòd Deus volebat immittere aquas diluuij, nisi corrigerentur, & vidissent eum incepisse facere arcam, comminati sunt, quòd si viderent eum intrantem arcam occiderent eum, ne alijs morientibus ipse saluaretur, & hoc valde timebat Noe: ideo Deus dixit, quòd ipse faciet eum saluum cum progenie sua & vxoribus, vt possit, & ne timeat intrare arcam. *Et ingredieris arcam tu, & filij tui*. idest non erit secundum quòd illi dicunt, quod occident te antequam intres, quia ego intrare te faciã. *Et vxores filiorum tuorum*. Licet filij Noe essent centum annorum tempore diluuij, tamen tunc nouiter vxores acceperant; nullus enim eorum genuit vsque post diluuium, de quo infra decimo capitulo. *Et de cunctis animantibus vniuersæ carnis*. scilicet de volatilibus, & gressibilibus. Pisces enim in arcam non introierunt, quia diluuium non nocebat eis: in arca autem saluari non poterant. *Bina induces in arcam*. idest duo indiuidua, masculum, & fœmellam, & iste numerus nõ dicit hic pręcisionem, scilicet quod solum duo fuerint introducta de qualibet specie, cũ dicatur infra, capit. sequenti, quòd de auibus, & animalibus mundis ponerentur septena: sed dicitur hic *Bina*. Ad designandum, quòd non poneret vnum, scilicet masculum solum, uel fœmellã solam: siue duas fœmellas secundum duos masculos: sed bina, scilicet masculum, & fęminam. *Masculini sexus, & fœminini*. idest quòd non ponerentur omnes masculi, uel omnes fœminę: sed aliqui masculi, & aliquę fœminæ ad generãdum. Ex hoc etiam innuitur, quòd ea, quæ sexum non habent, uel non generant, non fuerunt conseruata: quia ista conseruatio fuit propter futuram generationem, quæ in solis masculis, aut solis fęminis non est. *De volucribus iuxta genus suum*. i. de quolibet genere siue specie, uel modo uolucrum introduces aliquas uolucres. *De iumentis in genere suo*. idest de qualibet specie iumentorum. Vocatur iumẽtum animal, natum ad releuandum labores hominum in portando onera, uel faciendo alia opera: ut equi, muli, asini, cameli, boues, & elephãtes. Hic autem uocantur iumenta omnia animalia bruta gressibilia, pręter serpentes. *De omni reptili*. idest de omni serpente, quæ reptat super pectus suum in terra: quia in arca fuerũt

Diluuium unde sic dictum.

Filij Noe post centũ annos genuerũt.

Quæ non generãt animalia in arca nõ intrauerunt.

A omnia genera serpentum, ut basiliscus, dipsę, & similia; quæ licèt sint à principio nociua ualde homini, ibi tamen nihil nocebant ex uoluntate Dei. Nec ista animalia adduxit Noe in arcam, quia ipse non poterat ea quærere in separatissimis partibus mundi: sed Angeli adduxerunt ea. *Tolles ex omnibus escis, quæ mandi possunt*. Angeli forsitan iuerunt ad colligendas istas escas adducentes de multis locis. *Ex omnibus escis*. Et sic excluditur ratio dicentium, quòd Noe inquisiuit vnam escam, in qua omnia animalia, & homines cõuenirent: quia hic mandatur de omnibus escis. *Quæ mandi possunt*. idest teri in dentibus siue inter mandibulas: & istæ sunt teneræ res, quæ ab omnibus mandi possunt, quia nulla res mandibilis est, quę ab vno animali, siue ab alio non comedatur. B *Et comportabis apud te*. idest pones in arca apud te. Et non intelligitur apud. s. quòd in eadem mansione ponerentur cibaria & homines, quia cibaria erant in apotheca bicamerata: homo autem erat super apothecã in media mansiuncula camerationis superioris. Sed dicuntur esse apud te, idest in arca ad mandatum, & dispensationem tuam. *Et erunt tam tibi, quàm illis in escam*. Non sunt referenda omnia omnibus, sed singula singulis, scilicet quòd non comedebant homines de omnibus illis escis, sed animalia quædam de quibusdam, & quædam de alijs. *Fecit ergo Noe omnia*. Hic ponitur Noe perfecta obedientia sibi mandata exequendo.

C

De ingressu ad arcam, & inundatione diluuii. Cap. VII. 2.Pe.2.a.

DIXITQVE Dominus ad eum: ingredere tu, & omnis domus tua in arcam: te enim vidi iustum coram me in generatione hac. Ex omnibus animantibus mundis tolles septena & septena: masculum & fœminam: de animantibus verò immundis D duo & duo, masculum & fœminam: sed & de volatilibus cœli septena & septena, masculum & fœminam: vt saluetur semen super faciem vniuersæ terræ. Adhuc enim & post dies septem ego pluam super terram quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, & delebo omnem substantiam, quam feci de superficie terræ. Fecit ergo Noe omnia, quæ mandauerat ei Dominus. Erat- Matth.24.d.
que sexcentorum annorum quando diluuij E aquæ inundauerunt super terram: & ingressus est Noe, & filij eius: vxor eius & vxores filiorum eius cum eo in arcam propter aquas diluuij. De animantibus quoque mundis & immũdis, & de volucribus, & ex omni quod mouetur super terram duo & duo, ingressi sunt ad Noe in arcam, masculus & fœmina, sicut præceperat Dominus Noe. Cumque transissent septem dies, aquæ diluuij inun-

dauerunt

dauerunt super terram. Anno sexcentesimo vitæ Noe, mense secundo, septimodecimo die mensis, rupti sunt omnes fontes abyssi magnæ, & catarrhactæ cœli apertæ sunt, & facta est pluuia super terram quadraginta diebus, & quadraginta noctibus. In articulo diei illius ingressus est Noe, & Sem, & Cham, & Iaphet filij eius, & vxor illius, & vxores filiorum eius cum eis in arcam: ipsi & omne animal secundum genus suum, vniuersaque iumenta in genere suo, & omne quod mouetur super terram in genere suo, cunctumque volatile secundum genus suum. Vniuersæ aues, omnesq; volucres ingressæ sunt ad Noe in arcam bina, & bina ex omni carne, in qua erat spiritus vitę. Et quę ingressa sunt, masculus, & fœmina ex omni carne introierunt, sicut præceperat ei Deus, & inclusit eum Dominus de foris. Factumque est diluuiū quadraginta diebus super terram, & multiplicatę sunt aquę, & eleuauerunt arcam in sublime à tęrra. Vehementer enim inundauerunt, & omnia repleuerunt in superficie terræ. Porrò arca ferebatur super aquas, & aquę (Eccl.39.c.) præualuerunt nimis super terram, opertique sunt omnes montes excelsi sub vniuerso cęlo. Quindecim cubitis altior fuit aqua super montes, quos operuerat: consumptaque est omnis caro, quę mouebatur super terrā, volucrum, animantiū bestiarum, omniumque reptilium, quæ reptant super terram. Vniuersi homines, & cuncta, in quibus spiraculum vitæ est in terra, mortua sunt. Et (Cap.10. a.) deleuit Deus omnem substantiam, quæ erat super terram ab homine vsque ad pecus, tam reptile, quàm volucres cæli, & delectæ sunt de terra. Remansit autem solus Noe, & quæ cum eo erant in arca. Obtinueruntque aquæ terram centum quinquaginta diebus.

Dixitqve supra fuit descriptus status Noe ante diluuium: hic describitur status in diluuio, & primo ponitur de diluuio stāte, & crescente: secūdo de diluuio recedēte inf. 8. c. Prima in duas. Primo ponitur Noe in arcam ingresio. Secundo diluuij inundatio, ibi. *Anno sexcentesimo.* Circa primū. *Dixitque Dominus ad eum.* i. Noe. *Ingredere tu.* Hæc fuit facta iā arca, vt patet in fine pręcedentis capituli, scilicet Noe fecerat omnia, quæ mandauit Dominus. *Ingredere tu.* idest præpara te ad ingressum, vt vult Nicolaus, quia non intrauit in arcam vsque septem dies, cum venerunt aquę diluuij. Aliqui autem Hebræi dixerunt, quòd immediatè ingressus fuit Noe post dictū Do-

F mini, & pluuia statim futura erat: sed Dominus expectauit illos septem dies propter exequias funeris Matusalem anni Noe, qui tunc mortuus fuerat. Et omnis domus tua, scilicet familia tua, vxor tua, & filij tui cum vxoribus suis. *Te enim vidi iustum.* Hoc fuit, propter quod Noe mansit illæsus aliis pereuntibus, & tota domus sua merito eius. ¶ Accipitur hic iustus pro iusto legaliter, scilicet qui vocatur iustus, quia obedit omnibus mandatis in lege: nec vocatur hic iustitia vna virtus specialis, sed aggregatio actuū omnis virtutis aliquo modo sub vno habitu, & sic dicit Philosophus, 5. Ethic. quia iustitia legalis non est pars virtutis, sed tota virtus. & ista est maxima virtus, cū contineat omnem virtutem, vt patet quinto

G Ethic. quia lex mandat non fornicari, non maledicere, & sic de alijs, & omnia bona mandat: & isto modo vocat sacra scriptura sæpisimè iustum, scilicet qui in omnibus virtutibus perfectus est, vt dicitur, iustus vt palma florebit: & alibi, iusti autem in ęternum viuent. *Coram me.* idest aliqui alij, licet viderentur iusti in exteriori apparentia, tamen coram me non erant iusti, quia præcordia erat plena dolo: *Vel coram me.* idest ambulantem secundum cor meum in præceptis meis, sicut dicitur de Dauid, inueni virum secundum cor meum. Psalmus 88. *In generatione hac.* idest inter omnes viros huius temporis, & generationis, quasi dicat, non erat aliquis ita bonus sicut tu; & hoc dicitur ad laudem Noe. Sic etiam id

H quod dicebatur supra, Noe vir perfectus fuit, & iustus in generationibus suis, idest nullus erat ita bonus in tempore suo: ideo nullus alius meruit in diluuio liberari, nisi ipse, & domus eius meritis eius. *Ex omnibus animantibus mundis tolles.* ¶ Quæ vocantur hic animalia munda, cum nondum fuisset data lex Mosayca, quæ distinguebat mundum ab immundo: ¶ Dicunt aliqui, quod Deus distinxit Noe certas species animalium, & istæ non reputabantur tunc mundæ, vel immundę, sed postea in lege Mosayca vocata sunt munda. & isto modo ponitur hic mundum per anticipationē, sicut Iosue multotiens vocatur Iosue in lib. Exo. vt patet Exo. 24. & 32. & 33. tamē nunquam fuit nominatus Iosue, donec iuit ad explorandum terram Chanaan, de quo Numeri 13. capitulo:

I quia tunc mutauit nomen eius Oseæ in Iosue. Istę autem species animalium gresibilium mundorum sunt decem, vt patet Deuteron. 14. cap. ¶ Aliqui autem Iudæi volunt quòd ante Iudeorum legem datam fuit facta distinctio mundorum, & immundorum, & fuerunt aliqua legalia obseruata, sicut dicunt de sanctificatione Sabbati, de quo supra 2. cap. Satis diximus etiam de abstinentia ab esu sanguinis, vt patet infra 20. cap. & de circuncisione, vt patet infra 17. cap. ¶ Forte satis bene dicetur, quòd hic non vocantur animalia munda, animalia, quę apud Mosaycam legem munda iudicata sunt, sed omnia illa, quę ad cibum secundum consuetudinem hominum, & suauitatem licita, vel in vsu erant: & sic asi-

K nus, equus, & camelus, leo, & similia immunda dicuntur, quia hominum consuetudo ad comedendum non accepit illa: sed porcus, & omnia alia, quę in lege Mosaica ad cibum prohibita erant, non vocabantur hic immunda. ¶ Et videtur ratio ꝙ Deus omnia animalia comestibilia multiplicari voluit, ut sufficerent ad cibum hominum. Ideo non solum multiplicauit ea, quæ post vocata sunt munda in lege, sed etiam omnia alia, quæ tunc gentes & post comederunt, sed postea gentes de alijs animalibus comedebant, vt puta de porco & lepore, & de omnibus quibus nos vescimur: ergo illa munda vocabantur, & de omnibus illis mandauit septem conseruari:

ri: ergo in arca posita sunt, vt munda omnia, quæ postea in cibum venerunt. A

¶ Quod autem non fuisset ante distinctio mundi, & immundi cibi, patet, quia ea, quæ à principio fuerunt communia, fuerunt quasi quædam naturalia, sicut à principio non vescebantur homines carnibus: ideo nulli homines vescebantur. Si ergo à tempore Noe fuisset distinctio mundi, & immundi, omnes homines obseruassent eam: sed non erat sic, quia alijs animalibus vescebantur aliæ gentes. Nam si eadem animalia, quæ in lege distincta fuerunt, vt munda, ante fuissent munda, non erat necesse ponere legem de munditia animalium.

An ante legē Mosaicam fuit distictio mūdi & imundi.

Respōsio.

Prima ratio.

¶ Item quia dicitur infra 9. capit. tanquam olera virentia tradidi vobis cuncta, præter hoc quòd carnem cum sanguine non comedetis: sola enim sanguinis comestio hic interdicta fuit, & non aliquod animal: non sic autem Iudæis dictum est, sed distincta fuerunt certa quædam animalia, quibus vesci liceret, vt patet Leuitic. 11. & Deuteronom. 14. capitu. B

Secūda ratio.

Tertia ratio.

¶ Item quia clarè exprimitur hoc in litera infra 9. capit. vbi dicitur, omnes pisces maris manui vestræ traditi sunt, & omne quod mouetur & viuit, erit vobis in cibum. Constat tamen quòd multi pisces Iudæis fuerunt prohibiti, & multa alia viuentia: ergo non erat idem mundum istis, & illis.

Respōsio.

Solut.

¶ Et si dicas, quòd cum dicitur, omne quod mouetur, & viuit, & omnes pisces erunt in cibum vestrum, quòd intelligatur de mundis solum, valde est contra modum loquendi, tam vniuersalem, tantam intelligere particularitatem, maxime quia immediate solus sanguis cum carne excipitur. C

Solutio alterius rationis.

¶ Et cum arguit, quòd ante legem fuit obseruatio Sabbati, falsum est, vt probauimus supra 20. capit. Et cum dicitur, quòd ante legem fuit abstinentia ab esu sanguinis, falsum est: quia solum fuit prohibitus sanguis cum carne, idest comedere membrum abscissum de aliquo animali viuenti, quod sanguine plenum est. Et hoc fuit ad vitandam crudelitatem, quæ in hoc valde fit: sed bene licebat istis comedere sanguinem animalis iam occisi, quia hoc non est ad crudelitatem, sicut nunc comedunt omnes gentes præter Iudæos. Iudæis autem non fuit talis modus prohibitionis, sed dictum fuit, sanguinem omnino non comedetis, vt patet Leuitic. 7. & 17. capitu. & Deuteronom. 12. & supra mandabatur enim in omnibus ijs, quòd sanguis non comederetur, sed effunderetur super terram, quasi aqua. D

Quo pacto sāguis apud veteres prohibitus est.

Solut. rationis.

¶ Quod autem dicit de circuncisione, verum est, quia Abrahæ ante legem per quadringentos, & triginta annos data fuit, vt patet ad Galatas 3. capit. Sed de hoc fuit ratio specialis, quia circuncisio erat signum distinctiuum populi Dei: & quia populus Dei, & Messias narrantur descendisse ab Abraham, ideo ibi incipere debuit.

¶ Et hoc etiam demonstrant, alia cærimonialia non fuisse ante datam legem, quia hoc habet expressum locum vbi mandatum fuerit. De alijs autem non reperitur certus locus, etiam, quia circuncisio licet esset maximum inter omnia cærimonialia, tamen in lege Moysi non fuit replicatum, quia ante datum fuit, & ab omnibus eis obseruabatur: de Sabbato autem postea fuit datum mandatum, vt patet Exod. 20. & 31. & Deuteronom. 5. capitu. etiam de prohibitione esus sanguinis: ergo ista ante non fuerunt prohibita, vel obseruata. *Tolles septena, & septenna.* idest septem de quolibet modo animalium, vel specie. E

¶ Andreas vult ex hoc loco, quòd fuerint quatuordecim indiuidua de qualibet specie animalis mundi: quia septena non dicit septem, sed septem duplicata: de immundis autem dicit solum duo indiuidua ingressa fuisse, scilicet, masculum, & fœminam.

Opinio, An numerus animalium fuit septenarius simplex vel duplicatus, vt quatuordecim. Prima opinio.

¶ Et destruit in hoc positionem, dicentium fuisse septem animalia de qualibet specie mundorum, tres masculi, & tres fœminæ ad generationem, & septimum indiuiduum, scilicet vnus masculus ad sacrificium, quando Noe de arca egressurus erat. Dicit enim Andreas, quòd erat irrationale introire quattuor masculos, & tres fęmellas, quia sic non congruę omnes gignerent: bene autem si essent quatuordecim indiuidua, scilicet septem mares, & septem fœmellæ.

¶ Et quando alij dicunt, quòd ponebatur septimum indiuiduum ad offerendum in holocaustum, dicit hoc non esse necessarium, quia sciebat Noe, quòd in arca animalia illa, & aues gignerent, & de illis post immolaret.

Solu. obiectionis.

¶ Sed positio aliorum magis rationalis est, quàm positio Andreæ, quia non videtur tanta multitudo animalium, & auium potuisse recipi in arca, & cibus pro illis: oportuisset enim maiorem arcam fabricauisse.

Opinio rationabilior.

¶ Item, quia satis sufficiebant ad multiplicationem tres masculi, & tres fœmellæ, quia in natura humana, cuius principaliter intendebatur multiplicatio, solum erant quatuor mares cum totidem fœmellis, licet ista ratio non multum cogit, quia ista multiplicatio animalium, & auium mundarum fiebat in cibum hominis. Maior autem requirebatur multiplicatio in cibo, quàm in homine, qui inde cibari debebat: & quomodocunque sit, credendum est, quòd non immediate post diluuium inceperunt homines comedere carnes, quia tunc citò comedissent omnia indiuidua animalium mundorum antequam multiplicata fuissent. Item quia dicit Andreas, quia animalia in arca gignere debebant: sed hoc non tenetur communiter: dicunt enim omnes Hebræi, quòd in arca nec homines, nec bruta coierunt, propter vniuersalem mundi tribulationem, sicut dicitur Ionæ secundo, quòd prædicante Iona Niniuem esse delendam, decretum fuit in ciuitate, quòd homines, & iumenta, & pecora non gustent quicquam, & non pascantur, & aquam non bibant.

Confutatio primæ opinionis.

¶ Cum autem dicit, quòd non erat rationale, quòd tria indiuidua masculina tribus masculinis combinata essent, & bene maneret sine combinatione, hoc procederet si in arca gignere debuissent, vel extra arcam omnia postea manere debuissent: sed in arca non genuerunt, vt diximus, & extra arcam sic non permanserunt, quia de qualibet specie mundorum septimum indiuiduum, idest masculus vnus in holocaustum ablatus fuit.

Solu. obiectionis.

¶ Item motiuum suum non valet, scilicet, quòd ideo fuerint quatuordecim indiuidua de qualibet specie mundorum, quia dicitur *Septena*. Quia eodem modo diceretur, quòd fuerunt quatuor indiuidua de qualibet specie immundorum, quia dicitur de eis. *Bina, & bina*. Binus autem non significat solum duo, sed duo multiplicata, scilicet quatuor. Constat tamen, quòd de qualibet specie immundorum fuerunt solum duo indiuidua, scilicet masculus, & fœmella, vt patet infra in litera. *De volatilibus cœli septenna, & septena*. Ista duo septena non referuntur ad idem, quia tunc de qualibet specie volatilium essent vigintiocto animalia in arca, vel ad numerus

Solu. obiectionis.

Reflexio argumenti primæ opinionis.

numerus quatuordecim: sed referuntur ad diuersa, scilicet *De volatilibus septena, & septena.* idest de vna specie volatilium septena, idest septem, & de alia specie septena, idest alia septem. *Vt saluetur semen suum.* idest saluetur: vel conseruetur species sua per generationem: hęc enim fuit ratio, quia mas, & foemella combinati sunt de qualibet specie. *Super faciem vniuersæ terræ.* idest, vt extendatur genus suum per vniuersam terram. Ideo incipiente multiplicatione auium, & animalium post diluuium, Angeli mandato Dei transtulerunt de qualibet specie aliqua indiuidua ad diuersas partes orbis remotas, vt ibidem genus animalium haberetur.

¶ Vel potest hoc referri specialiter ad animalia, & aues mundas, quia ideo maior multitudo de ijs, quàm de aliis introiuit in arcam, vt scilicet maior multiplicatio in prole sequeretur, scilicet dilatatio ad omnes partes mundi: quia animalia munda in magna quantitate sunt in qualibet terra: immunda autem pauca sunt, & non in qualibet terra.

¶ Ratio, quia animalia munda, & aues in qualibet terra ad cibos hominum necessaria sunt, animalia autem immunda non sunt ad cibum, nec ad adiutorium laboris, vt omnia genera serpentum, & bruta, multum quæ ferocia animalia, vt leones, & vrsi, & similia: quædam tamen de immundis adiuuamen humanum sunt, vt equus, mulus, camelus, asinus, & similia, quæ iumenta ab adiuuando vocantur, & ista satis multiplicata sunt: immunda autem ferocia non sunt multiplicata, nisi in quibusdã mundi extremitatibus, vt in Libya, & Aethiopia, leones, & omnia serpentum genera, de quibus Solinus in Polistor. in capitul. de Aphrica, & India similiter: non autem in aliis partibus mundi, nisi rarissime, vel in pauco numero.

Iumenta cur sic appellata.

¶ Quare autem quædam species istorum ferocium in quibusdam terris non sint, vel quia Angeli non adduxerunt ea ad terras illas, ideo ibi genita non fuerunt: vel quia natura terrę non patitur, quia quælibet animalium species certam complexionem regionis requirit: alia autem animalia ferocia in quibusdam partibus sunt, sed non multiplicantur, vt serpentes, & quędam feræ. Ratio huius, quia fortè Deus ea crescere non permittit, ne regiones deuastent, vel quia natura humana eis contraria est. Ideoque laborat ad ea extirpanda: & alia animalia, vel aues vice hominum hoc agunt, vt patet de ciconijs Aegyptijs, quæ sacræ vocantur, quas in serpentes magnam stragem facere Solinus affirmat in Polistor. capitul. de Aegypto. *Adhuc enim post dies septem.* Isti septem dies computantur à die, quo Noe, & cuncta animantia introierunt in arcam, vt quidam volunt, & immediatè Deus pluuiam super terram missurus erat: tamen distulit propter exequias Mathusalem viri iusti, aui Noe, vt perfectè fierent, vt dicunt Iudæi. *Ego pluam super terram.* Licèt pluuia, vt communiter fiat ex causa naturali, quia natura naturalis est, & resolutio, & eleuatio, conuersioque vaporum naturales sint: tamen hic ex causa naturali factum non fuit, si ex sola voluntate diuina: ideo dicitur *Ego pluam.* Quasi dicat ex potentia mea sola hoc faciant sine actione causarum naturalium: non enim poterat actio causarum purè naturalium ad tantum excedere.

Quare quædam ferocium animaliũ species in quibusdã partibus non sunt.

An diluuiũ fuerit ex coniunctione planetarũ, vel voluntate Dei. Prima opinio.

¶ Aliqui tamen nimiè sibi ipsis sapientes conãtur dare istius diluuij causam naturalem, dicentes, quòd tempore illo fuit coniunctio planetarum humidorum, & vigorata fuit humiditas, & magna pars aeris, & terræ in aquam pluuialem conuersa est, vt tanto tempore plueret.

Secũda opinio.

F ¶ Sic etiam dant rationem conflagrationis omnium elementorum per ignem ante iudicium, dicẽtes, quòd tunc planetæ valde calidi, & sicci coniungentur in signis calidis, & actione sua omnia inferiora calefacient, & inflammabunt.

¶ Sed ista falsa sunt, quia licèt diluuium particulare, scilicet inundatio in aliqua parte terræ, ut inũdatio facta tempore Regis Ogygi in Græcia, & diluuiũ Deucalionis factum sub Rege Deucalione in Thessalia, secundum naturam possibilia fuerint, scilicet secundum naturam planetarum dominãtium illi terrę, non tamen posset naturaliter fieri vniuersale diluuium, scilicet quòd tota terra aquis cooperiretur, vt in hoc diluuio; maximè, ꝙ excederet aqua quindecim cubitis altissimos montes. Et hoc satis patet
G per Philosophum in primo Meteorologicorum, capitul. vltimo, vbi probat, quòd impossibile est tot exhalationes resolui, quæ sufficiant ad cathaclysmum, idest vniuersale diluuium.

¶ Et patet hoc, quia corpora cœlestia, vt planetæ, & alia astra, quæ ista causant, in inferioribus non causant, nisi super illam partem mundi, quam respiciũt: vt si talis, vel talis coniunctio fiat in tali, vel tali Orizonte, ibi causabitur aliquis effectus notabilis, qui non causatur in alio Orizonte. Et ideo astrologi dicunt esse diuersas influentias super terram in diuersis partibus diei, & hoc in nostris corporibus experimur, etiam si nullus diceret: sed hoc solum est, quia in diuersis partibus diei, vel noctis diuersa sunt ascen
H dentia, & diuersa astra, vel gradus signorum in sex domibus supra: non enim potest planeta, vel aliquod corpus cœleste influere in aliquam partem mundi, quam non respicit. Vnde planeta, qui est super angulum terrę, non potest influere in aliquem in medio orizontis nostri, vel cuiuslibet, qui supponitur angulo medij cœli.

¶ Responsio autem est; quia ista influentia nihil aliud est quam quædam uirtus deriuata à corporibus cœlestibus per motum super illa inferiora: cum ergo planeta, quæ est in opposito hemisphærio, non moueatur super nostrum Orizontem, nec aspiciat, non valebit in eo aliquid causare. Et ideo dicitur, ꝙ in partibus inferioribus terræ non generatur ali
I quid, nec corrumpitur, sed manet terra in sua siccitate, & frigiditate: quia influentia cœlestiũ corporum solum penetrat secundum crustum terrę, in qua causantur mineralia. Cum ergo impossibile sit esse aliquam cõiunctionem planetarum, vel aspectum, qualiscunque sit, simul super totam terram, ideo impossibile est, illos naturaliter influere ad diluuium.

¶ Item, quia entia naturalia ordinatissima sunt, vt patet 12. Metaphysic. vbi dicit, Phylosophus quòd ita bene sunt ordinata, quòd melius ordinari non possent. Si autem in corporibus cœlestibus essent potentia, vt per diluuium, vel inflammationem, vel quomodolibet aliter terram destruerent, hoc inordinatissimum esset: quia entia naturalia desiderant
K se conseruare, & maximè desiderant conseruationem vniuersi: & ideo licet nunc entia naturalia se aliquo modo corrumpant, contra statum ordinatissimum vniuersi est. Hoc autem pertinet ad diluuium vniuersale, vel vniuersalem conflagrationem: quia per cõflagrationem vniuersalem posset totum elementum aeris corrumpi, vel principales partes vniuersi, scilicet omnes homines, propter quos omnia quodammodo facta sunt, vt patet 2. Physicorũ. & omnes species animalium & planetarum. Idem autem de diluuio dicendum est, vt satis patet: ergo natura non potest causare vniuersale diluuium.

¶ Et si aliquis respondens ad superiorem probationem,

tionem, diceret, quòd licet coniunctio, vel aspectus planetarum non possit esse super omnes partes terræ simul, tamen super illam partem, in qua esset, tantam multitudinem causaret aquarum, quòd illę fluerent ad omnes alias partes terræ, cum terra orbicularis sit, & sic totam cooperirent aquæ, & fieret vniuersale diluuium.

A

Solutio.

¶ Respondetur quòd hoc impossibile est, quia non est tanta vis corporum cœlestium, quòd in vna parte tantum de humiditate influeret, vt tota terra vndique cooperiretur, ad montes altissimos perueniente aqua, & excedente quindecim cubitis. Et idem de conflagratione dicendum. Patet magis ex litera hoc fuisse supernaturale, quia dicitur quod rupti sunt fontes abyssi: ruptio autem quandam violentiam signat, quæ facta fuit à Deo in rebus naturalibus, cum ipse egit supra consuetum modum earum.

Cõfirmatio.

B

Quadraginta diebus, & noctibus. Non sciebat Noe, vtrum transijssent quadraginta dies, dum pluerat, quia toto cœlo obscurato solis, vel astrorum præ multitudine nubium, non videbat lumen, sed Deus ei reuelauit, quòd quadraginta dies fuerant. Et non durauit, nisi quadraginta diebus, & totidem noctibus: quia in illis creuit aqua vsque ad quindecim cubitos super cacumina montium, & non erat necesse plus crescere: quia vsque ad illum locum corruptus fuerat aer in peccatis, & turpitudinibus hominum. Et propter istam eleuationem aquæ ad tantam partem aeris, dicti sunt cœli fuisse tunc de aqua, vt patet secundæ Petri. capitulo vltimo.

Cur tantũ creuerit inundatio aquarum, vt amplius non creuerit.

C

Delebo omnem substantiam, quam feci. Vocat substantiam viuentem animam: quia res inanimatæ, vt terra, & arbores, non corruptæ, vel deletæ sunt, sed peioratæ sunt: licet enim diluuium tulerit superficiem terræ, & conuerterit in aquas, vel iniecerit in Oceanum, siue montes aliquos fecerit, tamen quia arbores firmius radicatæ erant, non euulsæ sunt. *De superficie terræ*. Idest, vt non maneat super terram, sed moriatur, & conuertatur in terram. cum enim homines viderunt magnam inundationem aquarum, maxime, quia Noe prædixerat eis, fugerunt ad montes altissimos: & cum aquæ continue cresceret, detrahebat eos inde in profundum, & moriebantur. Sic etiam omnia bruta faciebant. *Fecit ergo Noe omnia, quæ mandauerat ei Dominus*. Scilicet recipiendo intra arcam animalia, quę ad eum veniebant, & ponendo familiam suam in arca.

D

Eratque sexcentorum annorum. Non impleuerat Noe adhuc sexcentesimum annum, sed incoauerat eum, quia transierant de ipso quasi mensis, & dimidium, scilicet, quia mense secundo, decimaseptima die mensis inceperunt aquæ diluuij: & hoc erat in anno sexcentesimo Noe, vt patet infra. Annus inceptus pro completo computatur, etiam si vna sola dies transierit: & sic à tempore illo, quo Dominus mandauit Noe facere arcam, vsque ad diem diluuij primam fluxerant centum anni, præter viginti annos, quibus prędicauit Noe cunctis hominibus, vt conuerterentur de vijs suis pessimis. Et sic dicitur præcedenti capitulo: Erunt dies hominis centum viginti anni, quibus durauit prędicatio, & arcæ fabricatio. *Quando aquæ diluuij inundauerunt super terram*. Idest inceperunt inundare: erant enim pluuiæ illæ ita magnæ, quòd non videbantur, quia non apparebant pluuię, sed quasi de cœlo flumina nascerentur, in terram defluentia, ideo prima die qua inceperunt, magnam inundationem fecerunt.

Quo tempore inceperint aq diluuij.

Et ingressus est Noe. Ex hoc patet, quòd octo animæ saluatæ fuerunt in diluuio, scilicet Noe, & vxor eius, & tres filij sui, & totidem filiorum vxores.

Non nominãtur hic eodem ordine istæ personæ ingredientes, quo narrantur exeuntes, quia hic ponuntur primo omnes viri, deinde omnes fœminæ Sequenti cap. nominatur Noe cum vxore sua, deinde filij eius cum vxoribus suis.

¶ Diuersitatis ratio est, quia quando introierunt arcam, intrauerunt vt dolentes de vniuersali destructione, & ideo separati, ne delectarentur in commixtione sexuum: cum autem exierunt, destructionem totius generis humani per suam propagationem reparaturi erant: ideo coniuncti quasi ad generationem, prompti nominantur. *De animalibus quoque mundis, & de volucribus*. Non distinguitur hic mundum, & immundum inter volucres, quemadmodum in animalibus gressibilibus: multæ tamen aues in lege immundę iudicantur, vt aquila, griphes, alietus, miluus, accipiter, strutio, & noctua, larus, bubo, mergulus, & tignus, ibis, onocrotalus, porphirion, erodion, charadrius, vpupa, vespertilio, & multæ aliæ de quibus Leuitico vndecimo, & Deuteronomio decimoquarto capite. Ex quo videtur, quòd non accipit hic animal mundum, idest, quòd secundum legem comedere licebat, sed illud, quod homines post diluuium comederunt: aues autem non distinguuntur per mundum, & immundum, quia rarissimæ sunt, quibus aliqui homines non vescantur: serpentes, autẽ leones, & similia nulli homines comedunt: ideo immunda iudicantur. *Et de omni, quod mouetur in terra*. Idest de omni viuenti, & moto super terram ad differentiam piscium, qui viuunt: sed non introierunt in arcam, quia in aquis melius conseruabantur: & intelligitur hic de omni quod mouetur, in quo reperitur sexus masculinus, vel fœmininus: alia autem animalia, quæ imperfecta sunt, nec sexum habent de corruptionibus nascuntur: ideo non introierunt in arcam. *Duo ingressa sunt ad Noe*. Non dicit hic principaliter duo, numerum, sed ordinem: non est enim sensus, quòd de qualibet specie viuentium intrauerunt duo solum ad Noe, quia de volucribus, & animalibus gressibilibus mundis septem ingressa sunt de qualibet specie, vt supra dictum fuit: sed dicit duo ordinem, scilicet, quòd de qualibet specie intrauerunt duo, idest combinata, quia omnia, quæ introierunt in arca intrauerunt combinata, scilicet masculus, & fœmina, vt postea gignerent, pręter masculos auium, & omnium mundorum de qualibet specie: quia vnus masculus sine consorte intrauit, & ille seruatus fuit pro holocausto in exitu de arca. *Cumque transijssent septem dies*. Scilicet ab illo die, quo mandauerat Deus Noe ne intraret in arcam, sed non intrauit, donec venit dies septimus, in quo inundauerunt aquæ: & forte in ijs septem diebus recepit animalia vehementia, & aues, licet aliqui dixerint, quòd ipse cum domo sua intrauerat, & non pluerat, deinde vsque ad septem dies, vt supra diximus: sed falsum est, quia Noe, & animalia cum eo steterunt vno anno integro, & ingressi sunt eadem die, qua egressi sunt reuoluto anno: sed mense secundo, die decimaseptima anni sexcentesimi primi vitæ Noe, exiuit Noe, de arca: ergo mense secundo die decimaseptima anni sexcentesimi vitæ Noe ingressus fuit ipse archam: ista autem die incœperunt aquæ diluuij

E

venire super terram, vt patet infra: ergo ista die intrauit Noe in arcam. *Anno sexcentesimo vitæ Noe.* Scilicet incipiente, sed nondum completo: quia solum transierat mensis, & dimidium de illo anno. *Mense secundo.*

Quo mense factum fuerit diluuium.

¶ Quis fuerit iste mensis, dubium est, quia de inceptione anni dubium est, de quo aliquid diximus supra primo capitulo. Apud Latinos, primus mensis Ianuarius est: sed ad Hebræos nihil de hoc attinet, maxime cum annus Latinorum non incępit semper in Ianuario, sed post Iulium Cæsarem: ante enim in Martio principium erat, & finis in Februario: erat enim Ianuarius vndecimus, & Februarius duodecimus mensis. Sic enim ait Ouidius in secundo libro Fastorum.

Qui Ianum sequitur, veteris fuit vltimus anni.

Idest mensis, qui sequitur post Ianũ, scilicet Februarius, fuit vltimus, idest duodecimus in anno antiquorum Latinorum.

Opinio Hebręorũ duplex de inchoatione anni.

¶ Secundum Hebræos duplex opinio est de inchoatione anni, sicut de inchoatione mundi. Rabbi Eliezer, & quidam sequentes dicunt, quòd annus incepit in Septembri; & secundùm istos, secundus mensis est October: Rabbi Iosue, & aliqui sequentes eum, dicunt, quòd principium anni est in Martio, vt patet Exodi duodecimo capite. Iste mensis primus erit vobis in mensibus anni. Sed secundum quòd conclusimus supra primo capite, mundus in Septembri creatus fuit: ideo annus ibi incępit, & mensis. Si autem Martius dicitur primus mensis, hic non dicitur, quia simpliciter primus sit: sed quia ibi incipiunt Iudæi numerare menses, & annos, propter aliquem euentum notabilem, qui in illo mense fuit, scilicet liberatio de Aegypto, quæ in xv. die mensis huius facta fuit, vt patet Exodi duodecimo. Sic etiam Græci ab Alexandro annos suos computare incęperunt, vt patet primo Machabeo. quia facta Alexandri, & gloria fuerunt maiora factis aliorum Regum Græcorum: quia ante eum regnauit Philippus pater eius, & aliqui alij, vt patet per Paulum Orosium libro tertio de Ormesta mundi, & per Solinum in Polistore, & Eusebium in Chronicis. Et confirmatur ista sententia ex eo, quod habetur Exodi duodecimo capite, quando Dominus dixit Moysi: Iste mensis, idest Martius primus erit vobis in mensibus anni. Si autem iste mensis ante fuisset primus, mandatum illud esset valde superfluum, & stultum: ergo videtur, quòd ante September erat primus inter menses anni, vel ad minus non erat primus Martius.

Prima opinio. Secunda opinio. Confir.

Diluuium fuit mẽse Octobris.

¶ Fuit ergo ista fontium ruptio in mẽse secundo, idest in Octobri, scilicet, qui immediate sequitur post Septembrem.

¶ Nobis tamen non potest esse notum, quo die Octobris nostri hoc contigerit, licet dicatur in litera, decimaseptima die, quia non incipiunt Iudæi menses sicut nos, sed per lunationes, scilicet, quòd lunatio, quæ est propinquior ęquinoctio autumnali, quod fit intrante Sole primum gradum libræ, & est quasi in medio Septembris nostri, est principium Septembris, siue illa lunatio fit ante æquinoctium, siue post. Ideo quando September apud eos citius incipit, quo incidit ferè cum principio nostri Septembris, quia æquinoctium ferè fit in dimidio Septembris nostri: September autem tardius incipiens apud Hebræos inchoat iuxta finem Septembris nostri: & tunc coincidit cum Octobri nostro. Si vero September eorum tunc fuit temporaneus, scilicet

Qño Iudęi incipiunt menses.

F coincidens cum Septembri nostro, ista ruptio fontium fuit facta circa festum sancti Lucæ. Si autem fuit serotinus valde, ruptio ista fuit quasi in medio Nouembris nostri. *Rupti sunt omnes fontes.* Ruptio significat violentiam: per quod ostenditur, quòd ista inundatio aquarum nõ fuit ex causa naturali, sed Deus contra naturæ consuetudinem, & super naturæ potentiam operatus est.

¶ Aliqui autem nimis confidentes sapientiæ suæ, dicunt, quòd istud diluuium prouenit ex causa naturali, scilicet ex coniunctione planetarum humidorum in signis pluuialibus.

¶ Et eodem modo volunt assignare causam conflagrationis vniuersalis ante diem iudicij per ignem, G dicentes, quòd coniungentur planetæ calidi, & sicci in signis igneis. Sed ista irrisoria sunt: de igne ante iudicium satis patet, quia natura non posset tantam ignis quantitatem gignere, vt comburat, & depuret alia elementa. De diluuio autem patet, quòd non potuit naturaliter accidere ex duobus.

¶ Primo ex natura loci, quia agentia naturalia non possent tãtum educere rem extra locum suum: aquæ autem in diluuio excesserunt locum sphæræ suæ, quia secundum Astrologos aqua, & terra faciunt vnam spheram: tunc autem aqua occupauit magnam partem sphæræ aeris, scilicet, quòd excessit montes altissimos quindecim cubitis, vt infra pa- H tet. & sic dicitur secundæ Petri. capite tertio, quòd cœli, & terra erant tunc de aqua, idest aqua inuaserat tunc totam terram, & magnam partem cęli, idest aeris, & reddiderat eos humidos secundum qualitatem aquæ.

¶ Secundario patet hoc ex magna aquarum quantitate, quia naturaliter non poterat tantum de alijs elementis conuerti in aquam, quòd aqua cooperiret totam terram in tanta altitudine. Et est hoc contra intentionem Philosophi in secundo Metheorum, vbi dicit de diluuijs, quia possunt esse particularia, scilicet, quòd vna terra cooperiatur, & non aliæ: sed quòd omnes cooperiantur, naturæ impossibile est, maxime, quia istud diluuium fit ex aliqua I speciali influentia: sed ista non potest esse in omnibus partibus cęli. De hoc supra dictum fuit in isto capite, & plenius dicetur super Eusebium. *Fontes abyssi.* Abyssus dicitur locus absconditus in visceribus terræ, in quo aquæ latent, & de quo emanant fontes, & lacus. *Abyssi magnæ.* Dicitur magna abyssus tota terræ concauitas, in qua latent aquæ ad differentiam aliquarum paruarum cõcauitatum terræ, quæ vocantur paruæ abyssi: tunc enim tota aqua manens sub terræ visceribus erupit ad superficiem terræ. huic modo loquendi concordat valde, quod dicit Seneca libro sexto de Quæstionibus naturalibus tractans de origine Nili. *Et catharractæ cœli apertæ sunt.* Quidam doctor solemnis dixit, quòd cœ- K lum stellarum, & omnes inferiores orbes aperti sunt, & magna pars aquarum supra cœlestium, scilicet crystallinarum, decidit in terras: sed hoc non habet saltem aliquam apparentiam, quia aquæ illæ crystallinæ, non sunt de specie istarum naturalium aquarum elementalium, vt declarauimus supra primo capite, quia non sunt fluxibiles, sed de natura sua sunt gelidæ: ideo non possent suffocare, vel cruciare homines, cum non habeant aliquam istarum qualitatum actiuarum, & passiuarum, quæ sunt instrumenta harum actionum. Etiam, quia cum illæ aquæ fuerint de natura cœlesti, aliquid perijsset de veritate cœli, quòd inconueniens est,

A est, maxime, quia illæ aquæ non sunt propriæ aquæ, sed est substantia cœlestis habens aliquam similitudinem cum aquis. Sed accipitur hic cœlum pro cœlo aereo: sicut dicitur Psalm. 8. Volucres cœli, idest aeris & Matth. cap. 13. Aues cœli comederunt illud, & est sensus, quòd. *Catarhactæ cœli apertæ sunt*. Idest multæ aquæ fluxerunt de aere super terras: quia forte omnes exhalationes existentes in medio aeris intestino, conuersæ fuerunt tunc in pluuias: & dicuntur catarhactæ quædam aperturæ, vel meatus aquarum, & accipiuntur hic tropicæ, ad significandum quòd tota aqua defluxit, quæ super aerem erat ad terras. Vel dicuntur apertæ catharactæ cœli, ad notandum, quòd hoc non fuit ex causa naturali, sed Deus supernaturaliter operatus est.

Catarhactæ quid sint.

B Et iste est conueniens modus loquendi, quia ea, quæ à Deo fiunt, dicuntur à cœlo fieri, quia Deus cœlum principaliter habitat. Sic habetur primo Machab. cap. 3. Quia non est in multitudine exercitus victoria belli, sed de cœlo fortitudo est, idest a Deo. Et iste modus loquendi frequentior est in sacra scriptura, & etiam apud vulgares, vt dicant catarhactas cœli: quia est catarhacta alueus, vel apertura, per quam fluit aqua, quæ interius tenebatur: & hoc prouenit ex opinione vulgarium, qui putant, quòd pluuia sit in cœlo custodita, velut in thesauro Dei. Est autem cœlum clausum, ideo nisi aperiatur, non potest inde aqua fluere: si autem claudatur, nunquàm fluet.

Opinio vulgaris de pluuia.

C Sic patet Deuteronom. 28. capitulo. scilicet, Aperiet Dominus thesaurum suum optimum cœlum, vt pluuiam tribuat terræ tuæ tempore suo. Econtrario autem, quando non venit pluuiam, dicitur cœlum indurari. eodem cap. Sit cœlum quod supra te est, æneum, & terra quam calcas, ferrea: det Dominus imbrem terræ tuæ, puluerem, & de cœlo cadat super te cinis, donec conteraris. Cum igitur in cœlo putetur esse aqua clausa, necesse est dari aperturas quasdam, quas catarhactas vocamus, per quas fluat, & iste aperiuntur, & clauduntur ad nutum Dei, sicut dixit ad Elisæum quidam de seruis regis Ioram: Si fecerit Dominus etiam catarhactas aperiri, nunquid poterit esse, quod loqueris, idest etiam si Deus mittat panes coctos, & farinam de cœlo per catarhactas, quas aperuerit, non potest esse verum verbum

D tuum. libro quarto Regum capitulo septimo. Et talis sonus fit de catarhactis cœli. Psalm. 41. Abyssus abyssum inuocat in voce catarhactarum tuarum, idest in sonitu pluuię cadentis de cęlo per catarhactas tuas. *Et facta est pluuia super terram*. Nimis enim crescebant aquæ, quia aquæ desuper fluebant per quadraginta dies continuos nocte, & die, & de visceribus terræ erumpebant. *Quadraginta diebus*. Non durauerunt pluuię pluribus diebus, quia in istis quadraginta suffecit quousque excederent montes altissimos aquæ.

E Et non potuit cognoscere Noe, vtrum transissent quadraginta dies, vel plures, siue pauciores: quia licet Noe sciret, quòd aliqui dies transierunt, dum ipse mansit in arca, quia percipiebat se moueri: motus autem non fit sine tempore, etiam cum homines aliquando mensurent actionem suam tempore: postea econuerso mensurant tempus per actionem, vt sciant, quantum tempus transiuit, licet non aduerterint, quia sciunt quantum fecerunt, & sic Noe videns se multa fecisse in arca, dum audiebat sonitum pluuiæ continuę iudicaret se pluribus diebus stetisse, dum durauit pluuia: Nesciebat tamen, quot dies essent, quia temporis magnitudo certificatur per motum cœli quantum ad solem, & lunam, vt patet supra primo capitulo, vbi dicitur: Vt sint nobis in signa, & tempora, dies, & annos. Noe autem non vidit Solem, dum durauit pluuia, quia totus aer vehementibus pluuiis obscurabatur: Deus tamen reuelauit postea Noe, quòd steterat per quadraginta dies, dum pluebat. *In articulo diei illius*. Dicit Nicolaus, quòd articulus significat rem distinctam, & manifestam: Deus autem fecit Noe ingredi in arcam in die clara, vt alij viderent eum ingredientem, & sic cognoscere posset Noe, quòd Deus poterat eum custodire ab insidiatoribus suis, qui cogitauerant eum occidere, ne intraret in arcam.

Quid articulus diei

Expositio Nicolai.

Videtur autem aliter dicendum, quòd articulus significat paruam particulam distinctam: & sic vocatur articulus diei parua pars temporis, qua nox à die secernitur: & tunc est sensus, quòd Deus fecit Noe intrare in arcam in principio diei, scilicet in aurora. Et ista est sententia Rabbi Abraham, & Auenezra. *Diei illius*. Hic est recapitulatio, & refertur hęc ad diem, in quo ingressus fuit Noe in arcam, qui fuit septimus antequàm pluere inciperet: vt quidem putant: sed supra ostendimus quòd fuit ille, in quo incepit pluere. *Noe, Sem, Cham, & Iapheth*. Hic nominantur viri mixti cum vxoribus, vt patet sequēti cap. Et ratio est: quia quando intrauerunt in arcam, non intrauerunt ad generandum: quando autem exierunt, procedebant ad generandum, & ex hoc concluditur, ꝙ viri in toto illo anno integro, quo manserunt in arca, nūquam carnaliter cognouerunt vxores suas; sic etiam de animalibus brutis, quòd ibi nec coierunt, nec genuerunt: quia dolentes homines, & iumenta de vniuersali mundi afflictione delitiis carnalibus non vacabant. *Et tres vxores filiorum eius*. Nouiter acceperant filij Noe illas vxores, nec genuerant ex illis, nec cognouerant eas: patet, quia ante diluuium isti filios non habuerant, nec dum in arca fuerunt, sed post exitum. Et hoc fuit, quia pater eorum Noe cognoscens quę ventura erant, vetuerat eis ad vxores accedere: vel quia forte alia die antequàm in arcam intrarent, eas acceperunt, ne actionem haberent accedendi ad eas. *Et omne animal secundum genus suum*. Genus denominat hic speciem: quia si accipiatur genus proprię, non est differentia generica inter animalia, sed solum specifica, idest omnia animalia eiusdem speciei simul, & alia alterius speciei simul: quia magis cōcordabant sic, quàm si confuse ponerentur in arca: & non solum ponebantur animalia vnius speciei simul, sed etiam masculus, & femina simul, licèt ibi generare non debebant. *Vniuersaque iumenta*. Replicatio superabundans est, ad magis declarandum, quia omnia, quę infra dicuntur, continentur sub animali: sed postquàm posuit omnia animalia sub quadam communitate, declarat illa magis descendendo ad particularia: dicuntur enim iumenta animalia mansueta, nata ad adiuuandum homines, vt equi, boues, asini, & cameli, qui iuuant ad ferendum onera, & ad collendum terram. *Et omne quod mouetur super terram*. Per hęc intelliguntur omnia animalia gressibilia, quę non sunt iumenta, siue sint comestibilia, vel mansueta, vt oues, caprę: siue non mansueta, vt leones, & serpentes, & similia. *In genere suo*. In omnibus animalibus seruabatur hoc, siue essent gressibilia, siue volatilia, ꝙ omnia animalia eiusdem speciei ponebantur simul. *Cunctūq; volatile*. Hoc nomē generale est ad omnē modū, vel speciem animaliū, quę in aere mouentur. Deinde magis declarat, cum subdit. *Vniuersæ aues*. Facit hic differentiam inter aues, & volucres, licet idem sint: vocat enim aues omnia volatilia, quibus vescimur,

Alia expo. Rabbi Abeneazra.

Quo tempore viri illi permanserūt in arca, abstinuerunt à carnali copula.

Ratio.

Quę bruta iumēta appellari possint.

vescimur, & quæ principaliter apud nos aues nuncupantur: volucres autem vocat omnia animalia, quæ volant, qualiacunque sint, dum tamen sit in eis distinctio maris, & fœminæ: quod dico proprie muscas, apes, papiliones, & cyniphices, cũ aliis similibus, in quibus non est generatio per commixtionem sexuum, sed ex corruptionibus, de quo magis diximus supra 2. & precedenti capite, quia iste volantes imperfecte non introierunt arcam, cum possent postea gigni ex corruptionibus, licet in quibusdã imperfectis inueniatur generatio per commixtionem simul, & per putrefactionem, vt est in muribus. *Bina, & bina.* Binus non dicit hic principaliter numerum, sed ordinem: si enim significaret numerum, esset sensus, quòd de qualibet specie animalis intrauerunt duo solum: sed hoc falsum est, quia de volucribus, & animalibus mundis intrauerunt septem: de immundis autem solum duo: sed significat ordinem, scilicet quòd de qualibet specie intrauerunt bina, idest combinata, vt postea sic generarent, preter septimum animal, de qualibet specie mũdorum, qui masculus erat, & sine consorte ponebatur, quia gignere non debebat, sed mox, vt de arca exiret, Deo immolandus erat. de quo supra 8. cap. *Ex omni carne.* idest non ex piscibus, quia diluuium non faciebat periculum piscibus, sed gressibilibus, & volatilibus, & accipitur hic caro stricte pro substãtia corpulenta rerum volatilium, & gressibilium: accipiendo tamen large, pisces carnem habere dicũtur, vt patet primæ Corinth. 15. cap. Omnis caro non eadem caro: sed alia caro pecorum, alia volucrum, alia piscium; & simile Leuit. 11. cap. vbi dicuntur pisces habere carnem. *In qua erat spiritus vitæ.* Hec additio non ponitur ad faciẽdum differentiam, scilicet quòd sit aliqua caro, in qua non sit spiritus vitæ, quia nulla caro est, quæ non habeat spiritum vitæ: sed ponitur specificatiue, scilicet quòd omnis caro introiuit in arcam, & illa habet spiritum vitæ. *Et quæ ingressa sunt, masculus, & fœmina introierunt.* idest in omnibus animalibus intrantibus arcam, fuit iste modus, quòd nullum animal solitarium intrauit, sed omnia combinata, scilicet masculus & fœmina, præter serpentem inter animalia munda. *Et inclusit eum Dominus de foris.* idest bituminauit Deus ostium arcæ, postquàm nec intrauit à parte exteriori, ne subintraret aqua per iuncturas tabularum. Hæc autem per hominem nullo modo fieri poterant. vnde in Hebræo dicitur. *Clausit Dominus pro eo.* scilicet quia Noe claudere non poterat. *Factumque est diluuium.* i. incepit fieri, & durauit quadraginta diebus, & quadraginta noctibus pluuia, inundando a die, qua intrauit Noe in arcam. *Multiplicatæ sunt aquæ.* Fluentes de cœlo, scilicet aereo, & erumpentes de visceribus terræ. *Et leuauerunt arcam in sublime.* Ita quòd arca moueretur fluctuando per diuersas partes aquarum inundantium. Et dicit Augustinus de ciuitate Dei, libro 15. quòd ista arca talis erat, vt diuina prouidentia, & non humana solertia fluitaret. Mirabile enim fuit, quòd ista arca in vno anno, quo durauit in aquis per diuersas partes inter valles, & colles sine rectore fluitans, ex aliqua illisione fracta non fuit. Et ista eleuatio non fuit post quadraginta dies, sed ante, forte in quinto, vel sexto die, quãdo creuissent aquæ per decem, vel duodecim cubitos, quia si non fuisset eleuata vsque ad quadraginta dies ante, fuisset aquis cooperta, & post non potuisset grauedine aquarum eleuari. *In sublime à terra.* Quia in illis quadraginta diebus creuerunt aquæ super totam terram, & quindecim cubitis super montes altissimos vehementer inundauerunt: quia ante nec post, nunquàm tantum aquæ creuerunt, nec in

In quibusdam generatio est p ppagationem, & putrefactionem.

F futuro tantum crescent, sicut promisit Deus Noe, & semini eius, vt patet sequenti cap. *Omnia repleuerunt in superficie terræ.* idest totam terram in circuitu cooperuerunt aquæ. Et hoc requiritur ad hoc, quòd sit diluuium vniuersale: in aliis autem diluuijs, idest Ogygi, & Deucalionis aliqua pars terræ cooperiebatur, sed non tota terra: quia tempore Ogygi cooperta fuit magna pars Achaiæ apud ciuitatem Eleusinam: tẽpore Deucalionis cooperta fuit magna pars Thessaliæ apud montem Parnasum, vt ait Paulus Orosius j. lib. de Ormesta mundi, & Isidorus lib. 13. Etym. c. de diluuijs. *Porro arca ferebatur super aquas.* Fluitando, scilicet: & patet, quia ipsi morabantur ante diluuium contra meridiem versus terram Iudeæ: sed

G post quieuit arca super montes Armeniæ, quæ est in confinio septentrionis, & orientis iuxta mõtem Taurum, & Caucasum. *Aquæ præualuerunt super terram.* Crescendo semper in illis quadraginta diebus. *Operti sunt omnes montes excelsi.* Aliqui dicunt, quòd non ascenderunt aquæ super montem Olympum, qui est mons altissimus in Thessalia, vel potius Macedonia Græciæ regione, excedens nubes, in cuius sũmitate si literæ in puluere describantur, indeletæ post annos multos inuenientur, vt ait Solinus in Polisto. cap. de Thessalia, & Macedonia: ex quo colligitur, ibi nullum ventorum, vel pluuiarum impetum fieri. Sed arguetur contra hoc, quia dicitur in litera, quòd montes altissimi in vniuerso orbe operti sunt.

H ¶ Respõdetur, quòd non obstat, quia. Omnis. non distribuit secundum totam vim suam in scripturis sacris, sicut apud Dialecticos: & patet, quia manifestum est, quòd etiam præter istum montem, alius euasit, ad quem non ascenderunt aquæ diluuij, scilicet mõs Paradisi terrestris, cũ ibi maneret Henoch pro tunc, de quo multa diximus supra 2. cap. Sed an aquę diluuij ascenderunt Olympum, non est certum, sed potius est tenendum, quòd ascenderint: neque est in hoc dubitatio faciẽda: nam eodem modo dubitaremus de aliis montibus altissimis Thessaliæ, & Macedoniæ, quibus non sunt aliqui montes in toto orbe æquales, vt ait Solinus in Polistore. Sed plane dicendum, quòd super omnes illos ascenderunt.

I De solo monte Paradisi terrestris est ratio dubitandi, tũ quia erat ibi iam Henoch, ne extingueretur: tum quia aqua diluuij corrupit terram, auferendo bonam crustam, in qua est germinatiua: & infundendo vim salsuginis ad inferiora: sed locus Paradisi non debuit lædi, quia esset habitatio sanctorum: ideo non debuit illuc intrare diluuium. Licet ascẽderet ad maiorem altitudinem: maneret tamen aqua circumfusa in modum muri, de quo tactũ est supra secundo cap. quæst. 9. & dicetur in commentariis nostris super Eusebium. De montibus tamen aliis nulla dubitatio esse debet, quin ascenderit aqua super illos, quia non subest causa dubitandi: immo si aliqui fuissent, ad quorũ summitatem non peruenissent aquæ, possent

K ibi homines, & animalia fugere mortem: & tamen in diluuio omnia viuentia perierunt: ergo supra omnes montes ascendit aqua diluuij: sed non est eadem causa de loco Paradisi, quia illuc neque homines, neque animalia, neque dæmones ascendere possunt, cum ibi sit Cherubin, habens gladium igneum versatilem, ad custodiam ligni vitæ: supra 2. cap. *Quindecim cubitis altior fuit aqua.* Isti sunt cubiti geometrici, quia secundùm Origenem, & Augustinum 15. de ciuitate Dei cap. vlt. Moyses vtitur cubitis geometricis in omnibus istis descriptionibus. Sed de his dubium est, & magis videtur, quòd sint communes, idest humani. *Super montes quos operuerat.* Non est intelligendum

dum quòd præcisè aqua excedens fuerit quindecim cubitis super quemlibet montem: quia quidam montes parui sunt, quidam autem altissimi: & sic aqua excessit forte centum cubitis super aliquos montes. Nec est intelligendum, quòd super montes altissimos vniuersæ terræ quindecim cubitis excesserit, cum aliqui fuerint montes, ad quorum capita diluuium non peruenit, vt diximus de monte paradisi terrestris. Sed intelligendum quòd de illis montibus, qui operti fuerunt aquis, altissimi montes fuerunt cooperti quindecim cubitis. *Consumptaque est.* Hic ponitur effectus diluuij, scilicet consumptio omnium viuentium. *Omnis caro.* idest omne animal, ponitur pars pro toto. *Volucrum:* idest auium. *Animantium:* animalium mansuetorum, siue comestibilium, siue non comestibilium. *Bestiarum.* idest animalium ferocium, vt Leonum, & Vrsorum. *Reptilium.* idest serpentum, & colubrorum, qui reptant. *Super terram.* ad differentiam animalium reptantium in aquis, scilicet piscium, qui reptilia dicuntur, vt patet supra primo capitulo: Producant aquæ reptile animæ viuentis: pisces enim non mortui sunt. *Et quibus spiraculum vitæ.* idest viuentium & spirantium ad differentiam vegetabilium, quæ licet viuant, tamen non spirant: arbores enim non fuerunt deletæ, sed multæ præ magnitudine inundationis deletæ, & eradicatæ fuerunt. *Et omnem substantiam.* Vocauit hic substantiam solam rem viuentem, & per se mobilem, quia loquendo de substantia generaliter non omnes aliæ substantiæ perierunt in diluuio. *Remansit autem solus Noe.* Ex hoc mendacium quorundam arguitur dicentium, quòd Og rex Basan gigas, euasit aquas diluuij propter magnitudinem corporis sui: litera enim vult quòd solùm Noe, & qui cum eo erãt, euaserint. ¶Dato enim quòd Og tantæ magnitudinis fuerit, quòd excessisset altitudine aquas diluuij, tamen secundum naturam viuere impossibile erat. Vnde enim in tanto tempore cibum habuisset, tanto tempore in aquis manens, cum aquæ omnia cooperuissent? ¶Item quomodo potuissent sustinere aquę frigiditatem, & humiditatem mortificantem humanam complexionem tanto tẽpore? Naturaliter enim impossibile erat, etiam si illo tempore fuisset, non potuisset viuere tandiu: quia à diluuio vsque ad tempus, quo occisus est Og in introitu terrę Chanaam, Deuter. 3. cap. fuerunt anni octingenti triginta septem, scilicet à diluuio vsq; ad natiuitatem Abrahæ ducenti nonaginta duo anni, vt colligitur infra vndecimo capitulo: & inde vsque ad introitum Abraæ in terrã Chanaam septuaginta quinq; anni vt infra duodecimo: & inde vsque ad exitum de Aegypto quadringenti triginta: Exod. 12. Et ad Galath. 3. & illud vltra Eusebius in Chronicis: & inde quadraginta anni vsque ad introitum in terram Chanaam, quibus per desertum discurrerunt: Deuteron. 2. & 8. & in illo anno occisus fuit Og rex Basan, qui adhuc erat vir fortis, & pugnator; ergo non potuit esse tempore diluuij, quia nemo post diluuium tandiu vixit: ridicula ergo ista sunt. *Et obtinuerunt aquæ terras centum, & quinquaginta diebus.* idest tenuerunt aquæ terras, scilicet eleuatæ existentes super terram. In Hebræo habetur. *Creuerunt, siue maioratæ fuerunt aquę super terras.* Et secũdum hoc volunt aliqui Iudæi, quod aquæ per continuos centum & quinquaginta dies creuerunt continuo, & in fine istorum dierum fuerunt aquæ altiores terra quindecim cubitis. ¶Sed hoc non potest stare, quia aquæ crescebant per pluuias cadentes: pluuiæ autẽ solum durauerunt per quadraginta dies, ex quibus fiebant augmentationes aquarum. Et ad literam Hebraicam dicitur, quòd maiorari, vel cre-

Og rex Basan non euasit diluuium. Prima ratio.

Secunda ratio.

Tertia ratio.

A scere non dicit ibi fieri, sed factum esse. Et est sensus maioratæ sunt aquæ per centũ & quinquaginta dies, scilicet quòd creuerunt per quadraginta dies, deinde steterunt per centum quinquaginta dies in illo augmento, ita quòd nihil decreuerunt, & post istos dies inceperunt minui. Et istum sensum secuta fuit litera nostra, quæ non dixit, maioratæ sunt, vel creuerunt, sed obtinuerunt: quia obtinere, est tenere principatum: aquæ autem tenuerunt principatum, non quando crescebant, sed quando super totam terram eleuatę erant. ¶Istos cẽtum quinquaginta dies computat Nicolaus à die, quo pluuiæ inceperũt: & sic tenet Historia scholastica. Rabbi Salom. dicit quòd isti centum quinquaginta dies computantur post descensum pluuiarum, scilicet post quadraginta dies, in
B quibus aquę eleuatæ fuerant quindecim cubitis super montes. Et iste sensus magis videtur consonare literę nostrę, quia obtinere est tenere excellentiam: quando autem pluuię inceperunt, nondum proprie dicebantur tenere excellentiam super terram, quia nondum excesserant altitudinem mõtium: sed post illos quadraginta dies dicebantur proprie tenere excellentiam, quia totam terram excedebant: & secundum hoc centum nonaginta dies transierunt a die, qua pluuię cęperunt, vsque ad diem, qua aquę minui cęperunt. Sed de hoc magis dicemus super Eusebium.

C *De cessatione diluuij, & egressu Noe de arca, & holocaustis. Cap. VIII.*

RECORDATVS autem Dominus Noe, cunctorumque animantium, & omnium iumentorum, quæ erant cũ eo in arca, adduxit spiritũ super terram, & imminutæ sunt aquæ, & clausi sunt fontes abyssi, & cataractæ cœli, & prohibitæ sunt pluuiæ de cœlo. Reuersęque sunt aquę de terra euntes, & redeuntes: & cę-
D perunt minui post centũ quinquaginta dies. Requieuitque arca mense septimo, vicesimoseptimo die mensis super montes Armeniæ. At verò aquæ ibant, & decrescebant vsque ad decimum mensem. Decimo enim mense prima die mensis apparuerunt cacumina mõtium. Cumque transissent quadraginta dies, aperiens Noe fenestrã arcæ, quam fecerat, dimisit coruum, qui egrediebatur, & non reuertebatur, donec siccarentur aquæ su-
E per terram. Emisit quoque columbam post eum, vt videret si iam cessassent aquæ super faciem terræ: quæ cum non inuenisset vbi requiesceret pes eius, reuersa est ad eum in arcam: aque enim erant super vniuersam terram, extenditque manum suam, & apprehensam intulit in arcam. Expectatis autem vltra septem diebus aliis, rursum dimisit columbam ex arca; At illa venit ad eum ad ve-

speram, portans ramum oliuę virentibus folijs in ore suo. Intellexit ergo Noe quòd cessassent aquę super terram; expectauitque nihilominus septem alios dies, & emisit columbam, quæ non est reuersa vltra ad eum. Igitur sexcentesimoprimo anno vitæ Noe, primo mense, prima die mensis, imminutæ sunt aquæ super terram. Et aperiens Noe tectum arcę aspexit, viditque quòd exiccata esset superficies terræ. Mense secuudo, septimo & vigesimo die mensis arefacta est terra: Locutus est autem Dominus ad Noe, dicens. Egredere de arca tu, & vxor tua, filij tui, & vxores filiorum tuorum tecum; cuncta animantia, quæ sunt apud te, ex omni carne tam in volatilibus, quàm in bestiis, & vniuersis reptilibus, quę reptant super terram, educ tecum, & ingredimini super terram: Crescite & multiplicamini super eam.

Supra j.c. & d.& infra 9.a. Egressus est ergo Noe, & filij eius, & vxor illius, & vxores filiorum eius cum eo. Sed & omnia animantia, iumenta & reptilia, quæ reptant super terram secundum genus suum egressa sunt de arca. Ædificauit autem Noe altare Domino, & tollens de cunctis pecoribus & volucribus mundis, obtulit holocausta super altare: odoratusque est Dominus odorem suauitatis: & ait ad eum. Nequaquam vltra maledicam terrę propter homines. Sensus enim & cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua: non igitur vltra percutiam omnem animantem, sicut feci. Cunctis diebus terræ sementis & messis, frigus & æstus, æstas, & hyems, nox & dies non requiescent.

Recordatvs. Descripto statu Noe in diluuio crescente & stante: hic describitur eius status in diluuio deficiente. Et primo ponitur aquarum recessus, secundo hominũ de arca egressus. ibi, *Locutus est autem Dominus*. Prima in duas. Primo ponitur montium apparitio; secundo terræ plane apparentis desiccatio, ibi, cumque. *Transissent quadraginta dies*. ¶ Circa primum. *Recordatus est autem Dominus*. In Deo nunquam accipiuntur ista prædicata, sicut in nobis, sed valde figurate: recordatio enim præsupponit obliuionem: Deus autem nihil obliuiscitur, quia omnia nuda, & præsentia sunt oculis eius, vt patet ad Hebræos quarto capitulo. sed sicut dicitur more humano, quòd aliquis homo obliuiscitur alterius, quando eum de præsuris non liberat, cum potest, & tunc dicitur recordari, quando eum liberare incipit: sic hic Deus dicebatur obliuisci Noe, quia eum permittebat inter vehementissimas aquas diluuij fluitare: sic enim dicitur Psalmus 43. Quare faciem tuam auertis, & obliuisceris inopiæ nostræ. Et

F quia nunc Deus incepit liberare Noe, diminuendo aquas diluuij, ideo eius recordari dicitur. *Et cunctorum animantium, & iumentorum*. Quia sicut misertus fuit Noe eripiendo eum de aquis diluuij, ita misertus fuit omnium animalium brutorum. Nec obstat quod dicit Apostolus ad Corinthios pri. capitulo nono. non est cura Deo de bobus, sed de hominibus: quia hoc intelligitur magis principaliter; & patet, quia ibi dicit Apostolus de illa auctoritate, non alligabis os bouis triturantis, quod ipse intelligit de prædicantibus. & in hoc quod dicit, ideo esset cura Deo de bobus, respondet ad argumentum: quia aliquis diceret istam auctoritatem solum intelligi de bobus, & non de homine: tunc dicit Apostolus, quod non
G est cura de bobus, scilicet magis principaliter, sed bene curat de eis secundario, vt sunt quædam entia, in quibus demonstratur sapientia, & potentia Dei, & sunt ordinata ad hominis seruitium, vt patet Sapientiæ capitulo vndecimo. Misereris omnium, quia omnia potes; diligis enim omnia, quæ sunt, & nihil odisti eorum, quæ fecisti. *Et adduxit spiritum super terram*. idest adduxit Dominus ventum vrentem, & desiccantem aquas, scilicet Aquilonem, qui prę nimia siccitate, & frigiditate vrit: & diminutæ fuerunt aquæ. sic habetur Exodo decimoquarto capitulo. Quòd postquam diuisit Deus aquas maris rubri ad transitum filiorum Israel, misit ventum vrentem tota nocte, qui desiccauit profundum
H maris, quod humidum, & limosum erat. *Et imminutæ sunt aquæ*. Per desiccationem venti vrentis conuertentis aquas in aerem. *Et clausi sunt fontes abyssi*. idest meatus, vel aperturæ per quas egrediebantur aquæ latentes in visceribus terræ. ¶ Et non est intelligendum, quòd isti fontes clausi fuerint post centum & quinquaginta dies, sed post quadraginta dies. patet quia sic dicitur, quòd pluuiæ prohibitæ fuerunt, tamen non fuerunt prohibitæ post centum & quinquaginta dies, sed post quadraginta dies, quia solum quadraginta diebus pluit, vt patet precedenti capitulo.

¶ Item quia si non fuissent clausi fontes abysi, vsque ad centum quinquaginta dies semper erupissent aquæ, & creuisset continue aqua vsque ad centum &
I quinquaginta dies. Et ex hoc sequeretur, quòd eadem die peruenissent aquæ ad maximam altitudinem, & cępissent diminui. & sic non permansisset aqua aliquibus diebus in sua fortitudine, quod est inconueniens, & contra superiora: quia centum & quinquaginta diebus permanserunt aquæ in sua altitudine, vt dictum fuit præcedenti capitulo, donec venit ventus vrens. *Et catharactæ cœli*. idest aperturæ, per quas fluebat aqua de cęlo, idest de aere. Et est tropica locutio, quia in cœlo non sunt cataractæ, sed solum in terra propter densitatem & soliditatem materiæ. Sed est sensus, catharactæ cœli, idest pluuiæ cadentes de aere tanquàm per catharactas abundan-
K tissime, vt declaratum est præcedenti capitulo. *Et prohibitæ sunt pluuiæ*, scilicet post quadraginta dies, quia tunc pluuiæ cessauerunt. *Reuersæ sunt aquæ de terra*. idest aquæ Oceani, quæ super terras erumperant, transilientes terminos suos, voluntate Dei reuersæ sunt de terra ad Oceanum. *Euntes & redeuntes*. idest fluentes, & refluentes; & iste motus cępit fieri impulsu venti vrentis, quem Deus induxit, ad desiccandum aquas: ante enim quàm inciperent minui aquæ, in illis centum & quinquaginta diebus non ibant aquæ, & redibant, sed immobiles permanebant, quia non commouebat eas aliquis ventus. *Et cæperunt minui post centum & quinquaginta dies*. Computando istos dies ab illo tempore quo crescere desie-

re desierunt, scilicet post quadraginta dies, vt supra dictum fuit, licet alij aliter dicant, quia Nicol. tenet oppositum, & veritas declaratur in commentariis super Eusebium.

A

Quæst. 1. Quo intelligitur mēsis septim⁹

Requieuitque arca mense septimo. Non dicitur iste mensis septimus computando ab ingressu Noe in arcam, sed computando a principio anni currentis: quia si fuisset iste septimus mensis introitus in arcam, mansisset Noe in arca magis, quam per annum, scilicet per annum, & fere duos menses, vt patet ex sequenti litera: sed hoc falsum est, & contra omnes doctores. ¶Arguetur tamen, quòd hoc impossibile est, quia computādo dies, qui sunt à decima septima die mensis secūdi, vsque ad vigesimam septimam diem mensis septimi eiusdem anni, non reperientur secundum menses Hebræorum, nisi dies centum quinquaginta septem: sed secūdum computationem superiorem, quæ multum consonat literæ, diximus, quia à prima die diluuij vsque quo inceperunt decrescere aquæ, fuerunt dies centum nonaginta. Deficient ergo dies trigintatres. Respondetur quòd tenēdo positionem, quam supra tenui, dicendum est, quòd iste mensis septimus non fuit septimus mensis anni, sed septimus ab ingressu in arcam: & cum septem menses lunares faciant bis centum & septem dies, supererunt decem & septem dies ad centum & nonaginta, in quibus arca fluitaret super omnes montes. ¶Et tunc oportet dicere, ꝙ ista nomina, scilicet septimus & decimus non dicantur respectu eiusdem, sed septimus dicatur respectu ingressus, & decimus mensis computatur in litera respectu principij anni. Et secūdum istam computationem inter diem qua inceperunt minui aquæ, & diem qua sedit arca in montibus Armeniæ, solum transierunt dies decem & septem. ¶Et si dicatur isti duo menses septimus & alius decimus, respectu principij anni transierunt sexaginta tres dies, inter diem, qua inceperunt minui aquæ, & inter diem, qua sedit arca in montibus. Patet consequentia illa prima, quia inter diem vigesimam septimam mensis septimi, & primam diem mensis decimi eiusdem anni secundū mēses lunares, sunt dies sexaginta tres, à quibus si remoueantur quadraginta septem dies, qui transierunt à principio primi mensis vsque ad diem decimam septimam secundi mensis, in quo incepit diluuium, manent decem septem dies, quibus arca potuit fluitare super montes altissimos post maximum augmētum aquarum. ¶Si autem teneatur alia positio, quæ satis communis est, scilicet quòd centum quinquaginta dies positi in litera superioris cap. computātur à principio inundationis aquarum, dicetur, quòd mensis, in quo arca quieuit super montes, fuit mensis septimus à principio anni, & non à principio diluuij. Et tunc tolletur æquiuocatio mensium, quia omnes isti menses denominabuntur per respectum ad principium anni, & non ad principium diluuij. ¶Nec sequitur aliquod inconueniens sicut in alia positione, quia seclusis centum quinquaginta diebus, quibus aquæ creuerunt super terras, adhuc manent octo dies, quibus arca fluitaret super cacumina montium. Quod sic patet: accipiantur tredecim dies, qui manent de mense secundo postquàm intrauit Noe in arcam, quia intrauit decima septima die mensis secundi: & vigesima septima dies septimi mensis, quādo requieuit arca super montes Armeniæ, & faciunt quadraginta dies. Et assumantur dies mensis tertij, quarti, quinti, sexti, qui simul sunt centum & decem & octo: & addantur quadraginta prædicti, erunt centum quinquaginta octo: à quibus abstrahantur centum quinquaginta, quibus aquæ obtinuerunt terras, & manebunt octo dies, quibus in aqua fluitauit super montes arca. sed de hoc dicetur magis in commentariis super Eusebium.

B

C

D

Quo mense aquæ quieuerit super mōtes, secūdū diuersorū opinionē.

Quo die Noe arcā ingressus sit.

E

Quæst. 2.

Vigesima septima die mensis. Litera Hebraica habet. *Decima septima die.* Et secundum istam literam deficiunt duo vel tres dies decentum & quinquaginta, quibus aquæ obtinuerunt terras: patet computando à decima septima die mensis secundi, vsque ad decimam septimam diem mensis septimi, quia sunt dies centum quadraginta octo. ¶Patet etiam ex nostra computatione superiori: quia in nostra litera, quæ ponit, arcam quieuisse die vigesima septima, manent octo dies ad fluitandum: sed litera Hebraica ponit decem dies minus: ergo deficient duo. ¶Necesse ergo erit secundum illam literam dicere, quòd non vocatur iste mensis, in quo quieuit arca, septimus respectu principij anni, sed computando à principio diluuij, & tunc manebunt quadraginta quinque dies, quibus arca fluitaret, addendo quadragintaseptem dies, qui subtrahebantur a principio anni vsque ad principium diluuij. Et tota ista computatio fundatur super hoc, quòd menses illi essent lunares, qualibus Moyses in lege vsus est. Et isti menses sic diuiduntur vulgariter, quòd vnus teneat viginti nouem dies, alius triginta, quia in viginti nouem & dimidio completur cursus lunæ: sed quia ille dies non potest diuidi, dantur vni mensi triginta dies & alteri viginti nouem. Sed quare litera nostra dixit, vigesima septima die, cum Hebræa dicat, die decima septima? & an sit hoc necessarium ad saluandum aliquod inconueniens: dicetur late in commentariis super Eusebium. At vero aquæ ibant, scilicet reducentes se ad Oceanum, vt supra diximus: reuersæ sunt aquæ de terra, scilicet ad mare: vel melius, aquę ibant, idest mouebantur, euntes & redeuntes ad modum accessus, & recessus maris: licet accessus & recessus maris fit per motum lunæ, & varium aspectum: iste vero accessus, & recessus fiebat impellente vento Aquilonari, vrente ad desiccandum aquas, vt supra dictum fuit. *Et decrescebant.* Per desiccationem a vento Aquilonari vrente. *Vsque ad decimum mensem.* Non dicit hic, vsque, terminum totaliter, sed aliquo modo, quia non fuit finitum decrementum aquarum in decimo mense, sed in mense secundo anni sequentis die vigesima septima, vt infra patet: sed in isto mense decimo fuit finita diminutio aquarum, vsque ad apparitionem cacuminum montium. Et accipitur hic decimus mensis computando a principio anni, non autem ab ingressu in arcam, quia alias mansisset Noe in arca vno anno, & quasi duobus mensibus, quod omnes negant, dicentes eum stetisse vno anno completo præcise.

Fluxus & reflux⁹ maris vnde.

Quæst. 3.

Apparuerunt cacumina montium. scilicet altissimorum, quia montes inferiores adhuc latebant sub aquis, & tunc requieuit arca super montes Armeniæ. ¶In Hebræo autem non habetur Armeniæ, sed Ararath, & non est Armeniam Ararath, sed Ararath est quædam terra coniuncta Armeniæ, cuius montes protenduntur vsque Armeniam. Et isti montes vocantur Taurus & Caucasus, qui sunt mōtes altissimi, prouenientes ab orientis confinio per latera septentrionalia vsque prope Europam, quasi totam Asiam a septentrione valantes, licet Caucasus tendatur magis a parte orientis, & magis per latus septētrionale: Taurus autem est minus orientalis, & magis declinans ad meridiem: de quibus Paulus Orosius libro primo de Ormesta mundi. ¶Aliqui autem arguunt ex hoc, quòd montes Armeniæ fuerunt altissimi in toto orbe, quia super illos primo arca resedit. Sed non probatur aliquid ex hoc, quia potuit esse, ꝙ ad aliam partem orbis essent montes altiores sicut est Olympus

pus in Thessalia, & Paradisus terrestris in delitiis orientis: sed arca à casu fluitans deuenit in partes Armenias, in quibus primo illis montibus insedit potuissent tamen etiam in dextra, vel in sinistra prope illos montes esse alij altiores. ¶ Ille mensis septimus, in quo sedit arca, fuit Martius secundum illos, qui dicunt, quòd iste mensis vocatur septimus, non per respectum ad principium diluuij, sed per respectum ad principium anni: patet consequentia, quia Hebræi incipiunt annum in Septembri, vt patuit supra 1. & 6. cap. Et sic fuit ista quies arcæ, iuxta finem nostri Martij, vel in principio Aprilis: sed secundum illos, qui dicunt, quòd iste mensis vocatur septimus, cōputando à principio diluuij, erit iste mensis Maius. Et sic facta fuit ista quies arcæ in fine Maij, vel circa principium Iunij. ¶ Decimus autem mensis, in quo cacumina montium apparuerunt, secundū omnes est mēsis decimus à principio anni: ideo erit minus, supposita computatione Iudæorum. s. quòd annus incipiat Septembri: & sic verum est.

Quis fuerit septim⁹ mensis, in quo arca requieuit.

Quæst. 4. *Cumque transiissent quadraginta dies.* Hic agitur de apparitione terræ planæ aridæ, & cōputantur isti quadraginta dies ab apparitione cacuminum mōtium. Nec potest intelligi, quod computentur à tempore, quo quieuit arca, esse mensem septimum anni: adhuc inter mensem septimum in vigesima septima die, & primam diem mēsis decimi, sunt dies sexaginta tres: patet, quia sunt duo menses integri & quatuor dies. Et secūdum hoc sequeretur quòd Noe emisisset coruum antequàm apparuissent cacumina montium, quod est contra literam, & rectam rationem. ¶ Et secundum alios ponentes, istum mensem vocari septimū respectu principij diluuij, sequitur, quòd viginti tres diebus post apparitionē cacuminū miserit Noe coruum, ad inquirendam terram aridam: sed hoc irrationabile est, quia in tam paucis diebus non poterāt tantæ aquæ consumi: patet consequentia superior, quia inter vigesimam septimam diem mēsis septimi, & primam diem mēsis decimi, si isti menses sint eiusdem anni, sunt sexaginta tres dies, computando duos mēses lunares integros, & quatuor dies. s. tres de mense septimo, & vnum de mense decimo, a quibus subtrahendo quadraginta septem dies, quibus præcessit principium anni principium diluuij, manent dies decem & sex, vel decem & septem vsq; ad principium mensis decimi, in cuius prima die apparuerunt cacumina montium. Deinde si super istos decem, & septem dies vellimus complere quadraginta dies, oportebit accipere viginti tres dies de mense decimo: ergo illi viginti tres dies intercidissent inter apparitionem cacuminum & emisionem corui.

Quæst. 5. Quantum mergebat̄ arca ī aq. s.

Ex prædictis colligi potest quantum mergebatur arca in aquis, cum essent aquæ in maxima fortitudine, vel eleuatione. Et non potest dici, quòd arca mergeretur quindecim cubitis in aquis, quia eius fundum tangeret cacumina montium: & sic nunquam fluctuasset, sed semper quieuisset: quod est contra literam. ¶ Dicendum ergo necessariò, quòd tantū arca cooperiebatur aquis minus quindecim cubitis, quantum distabat fundus arcæ à capitibus montium. ¶ Quantum ergo hoc fuerit, potest accipi computando totum tempus, à quo aquæ cœperunt decrescere, vsque quo decreuerūt vsque ad cacumina mōtium: & istud tempus fuit à fine centum quinquaginta dierum vsque ad primam diem mensis decimi, in quo apparuerunt cacumina montium. ¶ Si autem isti centum quinquaginta dies computentur à principio inundationis diluuij, scilicet à decima septima die mensis secundi, complebuntur in vigesima die mensis septimi: remanebunt ergo ab illo die vsque ad pri-

F mam diem mensis decimi inclusiue, dies septuaginta: qui si diuidantur per quindecim cubitos æqualiter, præsupposito, quòd quotidie aquæ æqualiter minuerentur, quod satis est rationale, euenient cuilibet cubito quatuor dies, & dimidius, & sexta pars vnius. Et dicitur in litera, quòd arca requieuit super montes Armeniæ die vigesima septima mensis septimi: manent ergo septem dies, scilicet à die vigesima mensis septimi, in qua inceperunt aquæ decrescere: istis septem diebus, euenient fere duo cubiti, quia in nouem diebus, & tertia vnius diei desicarentur duo cubiti secundum computationem superiorem: ergo arca mergebatur in aqua tredecim cubitis, & modicum plus. Si autem accipiatur, quòd isti centum &
G quinquaginta dies, post quos aquæ inceperunt decrescere, computentur à fine quadraginta dierum, quos pluit, finientur in prima die mensis noui eiusdem anni, & manebunt triginta dies vsque ad primam diem mensis decimi, in qua apparuerunt cacumina montium. Et si isti triginta dies diuidantur quindecim cubitis, quibus aquæ excedebant montes, prouenient cuilibet cubito duos dies. Et quia secundum istam computationem mensis septimus dicitur, non computando à principio anni, sed computando à principio diluuij, quia aliter computari non potest, cum non sint centum nonaginta dies vsque ad illud tempus, computando à prima die diluuij, detractis quadraginta septem diebus, quibus præcessit principium anni principium diluuij, à diebus sexaginta tri-
H bus, qui sunt inter diem vigesimum septimum mensis septimi, & diem primam decimi mensis eiusdem anni, manebunt sexdecim, siue decem & septem, inter vigesimum septimum diem mēsis septimi, in qua requieuit arca in montibus, & diem primam mensis decimi, in qua apparuerunt cacumina montium. Prouenient ergo istis sexdecim diebus octo cubiti, & istis necessariò mergebatur sub aquis, & non magis. ¶ Quantum autem mergeretur secūdum descriptionem literæ Hebraicæ, quæ dicit, quòd die decima septima mensis septimi requieuit arca in montibus Armeniæ, satis patet volenti calculare, qualicunque positioni Hebraicam literam applicet: quare in ijs morari non intendo. ¶ Sed dicendum, quod ista calcula-
I tio, qua nituntur aliqui ex ingenio numerandi potius quàm sapientiæ, aut veritatis, deficit in fundamento, quia præsupponit, quòd arca sedit super montem altissimum, & super eum vel alios altissimos mouebatur: & sic non eminebat ibi aqua supra capita mōtiū ad plus nisi quindecim cubitis, & tantum poterat mergi arca. Possumus tamen dicere, quòd iste mōs, supra quem sedit arca, non fuit altissimus in orbe: & ideo poterat eleuari super eum arca forte plusquam triginta, aut quadraginta cubitis aqua. Et tunc non posset haberi computatio de cubitis, quibus mergebatur arca in aquis aliquo tempore, & ita leues sunt rationes: si tamen supponeremus, quòd ille mons, su-
K pra quem arca sedit, fuerit altissimus, & non eleuata fuerit aqua supra eum, nisi quindecim cubitis, & arca illuc peruenerit tempore magnæ eleuationis, tenebit calculatio facta.

Aperiens Noe fenestram arcæ. Non fuit ista fenestra ostium, per quod intrauerant animalia, sed fenestra paruula existens in inferiori parte arcæ, de qua supra diximus. ¶ Quid autem factum sit de ista arca post diluuium, dicit Iosephus, quòd Armeni demonstrāt vsq; hodie partes illius arcę in mōtibus illis, in quibus sedit. ¶ Qui enim Barbarorum historias conscripserunt, huius arcę memoriam faciunt. Vnde Berosius Caldęus ait: Dicitur magna nauis esse, quæ in Armeniam venit circa montem Cordicum, & aliquas

Quæst. Quid sit factū de ista arca post diluuium.

eius

eius partes ad huc superesse,& quoddam genus bituminis ex illa accipi naui,quo homines ad emundationem maximè vtuntur. ¶ Meminit etiam eiusdem Hieronymus historicus Aegyptius, qui antiquitates scripsit. Manasses autem Damascenus de eadē sic ait. Est super Numadam excelsus mons in Armenia, qui Baris appellatur,in quo multos confugientes, sermo est tempore diluuij liberatos,& quendā in arca simul deuectam: sed de hoc magis dicetur in commentarijs super Eusebium.

Quæst. 7. *Dimisit coruum*. Ista emissio corui fuit in mense vndecimo eiusdem anni,die duodecima: patet computando quadraginta dies a secunda die mensis decimi, qui determinabuntur mense vndecimo, die duodecima. *Qui egrediebatur & non reuertebatur*,i.qui egressus est, & non fuit reuersus, quousque siccarētur aquæ: non intelligendo quòd coruus stetisset extra arcam, cum aquæ cooperirent terram, & quòd desiccata redijsset. Magis enim videtur oppositum,scilicet quòd ante quàm terra esset desiccata, coruus nō inueniens locum,vbi maneret, nec cibum, nollet stare extra arcam: sed desiccata terra bene vellet manere coruus extra. ¶ Dicunt tamen aliqui totaliter sequentes sic literam, vt iacet, quòd coruus fuit interceptus aquis, vt nō posset redire in arcam:vel quia inuenit aliquod cadauer supernatans, in quo pastus est, & deinde terra desiccata in arcā reuersus est. ¶ Sed hoc licet fortè quantum ad vnam partem aliqualiter sit rationabile, tamen quantum ad secundam partem totaliter est irrationabile: quia postquàm coruus inueniret terrā desiccatam,& plenam cadaueribus,non erat aliquid, propter quod desideraret redire in arcam, cum animalia ibi existētia desiderarent extra esse, vt patet de columba, quæ cum inuenit terram arefactam, non fuit amplius reuersa ad arcam. ¶ Dicitur ergo secundum communem expositionem,quòd coruus emissus nunquàm redit ad Noe. Et quando dicitur in litera,donec siccarentur aquæ,non dicit terminum assignatum,scilicet quòd vsque ad illud tēpus non fuit reuersus: sed nec etiam post. q.d. si coruus redire debuisset ad arcam, hoc debuisset esse antequam siccarentur,quia postea nō erat aliqua ratio quare rediret: sed non redijt donec siccarentur aquæ, idest nunquā redijt ante desiccationem: ergo a fortiori vult concludere scriptura, quòd postea non redierit. ¶ Et similis modus loquendi inuenitur multotiens in scripturis, vt patet Psalm. 108. Sede a dextris meis: donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorū. Sed non est intellectus Prophetę,quòd quando Deus posuerit inimicos eius sub pedibus eius, non debeat sedere a dextris eius, quia sic in æternum sedebit. Sic etiam dicitur Matth. 1.c. Ioseph autem accepit Mariam coniugem suam, & non cognoscebat eam, donec peperit filium suum primogenitum. Non intelligitur ex hoc, ꝙ postquàm Maria peperit Christū,cognouerit eā Ioseph. Sed ponitur ibi, donec,ad tollendū maius dubium: quia totū dubiū erat,vtrum Christus fuerit conceptus per Spiritum Sanctū, vel opere virili. Ideo Euāgelista declarās hoc dixit, ꝙ Maria nō fuit cognita a Ioseph antequàm Christum cōciperet: vtrum autem postea cognita fuisset, quantum ad istā quæstionem nihil attinebat. Constat tamen ꝙ postea non fuerit cognita. De ijs extra, de Verbo.sig.c. Ioseph autem Litera Hebraica habet.

Quæst. 8. An coruus egressus fuerit ex arca. *Quòd egrediebatur, & reuertebatur*, idest ꝙ Noe mittebat coruum, & ipse immediatè redibat, quia terra erat cooperta aquis,& non audebat recedere ab arca, & ideo volitabat circa fenestrā arcæ, ut ait Iosephus. ¶ Diuersitatem huius loci in biblia nostra,& Hebraica tangit beatus Hiero. in libro de Hebraicis quæstionibus, dicens, quòd hebræi habent hic negationem, dicentes, quòd coruus non fecit legationem, quam Noe mandauerat. Et Rabbi Salom. assignat rationē huius, dicens,quòd coruus nolebat recedere ab arca, quia habebat suspectum Noe, ne cū femella sua coiret. Magna patet hic Iudæorum insania, & impudētia,quia talia cogitare,& dicere non verētur, maximè de viro tam iusto, quem Deus laudauit, vt patet supra 6.c. Neque etiam de aliquo alio; quis enim vir commisceri posset femellę coruorum? Nemo inquam. Etiam hoc repugnat determinationi communi omnium latinorum,& Hebræorum,dicentium,quòd in arca animalia non coierunt, nec homines. Et præter rationem supra assignatam, fortè fuit propter magnā multiplicationem, quia cum aliqua animalia multū gignerent,& in pauco tempore,non caperentur omnia in arca. Etiam quia non sufficeret eis cibus.

Cōcordia literæ Hebraicæ & nostræ de redditu corui. ¶ Potest tamen ista litera nostra concordari Hebraicę: litera enim Hebraica narrat veritatem facti, quia coruus noluit ire,sed redijt in arcam,litera nostra narrat intentionem Noe: quia quantum ad eius intētionem,cum non fuisset executus legationem,ad quam mittebatur, tantum erat acsi nunquàm redijsset,licet redierit,quia nihil,& inutile æquiparantur. *Emisit quoque columbam post eum*. Non est intelligendum quòd miserit prius coruum, & ipso non redeunte miserit columbam, quia contrarium supradictum fuit: sed dicitur misisse columbam post coruum, idest quòd postquàm misit coruum & noluit exequi legationē, misit columbam, & executa fuit legationem.

Quæst. 9. Cur misit potius coruū, & columbam, quā cæteras aues. ¶ Sed quare mittebat magis istas aues quā aliquas alias? Ratio est,quia istę fortiter uolant, & domesticabiles valde sunt. Si autem misisset aliquam minus domesticam, fortè cum fuisset extra arcam, noluisset redire ad arcam.

Quæst. 10. ¶ Sed quare Noe mittebat istas aues ad inquirendum vtrum terra desiccata esset? quare non aspiciebat ipse Noe de arca? Respondetur quòd cum tota arca vndiq; clausa esset, non poterat uidere Noe terram,nisi fregisset aliquam partem arcę,uel aperuisset ostium, uel fenestram: Noe autem non auderet frāgere aliquid de arca,quia poterat in cidere in pericula. ¶ Vel quia etiam si frangere uellet, non posset,cū non haberet instrumenta in arca. ¶ Etiam non poterat aperire ostium, per quod introierant animalia, quia Deus fortiter illud clauserat foris, & bituminauerat. Et dato quòd Noe potuisset per impulsum aperire,nō audebat, quia poterant euenire aliqua pericula, scilicet ꝙ animalia existentia in arca, exirent, nōdum desiccata terra,& perirent. ¶ Vel dato quòd ista non timeret, sine mandato Dei aperire nolebat, quod Deus per se ipsum clauserat. Sola ergo fenestra manebat,per quam aspicere poterat. Quare ergo per illam non aspexit? Fortè respondebatur, quod illa fenestra alta erat,& non poterat ad eam accedere Noe,ut per eam contemplaretur. ¶ Sed hoc falsum est, quia in litera dicitur, quòd Noe aperuit fenestrā: ergo poterat ad eam accedere. ¶ Item dicitur infra, quòd ueniente columba ad arcam, Noe misit manum per fenestram, & introduxit columbam ad se in arcam: ergo accedere poterat ad eam. ¶ Dicendū ergo, quòd Noe non poterat uidere per fenestram, quia parua erat, nec poterat per eam caput mittere, aut corpus. ¶ Sed dices, satis sufficiebat, quòd applicaret oculos ad fenestram, & sic uideret: Respondetur, quòd non sufficiebat, quia fenestra erat in latere arcę in parte superiori arcę, ita quòd per illam lumen stellarum, & solis introire posset: sed non poterat aliquo modo uideri terra plana, quia oportebat caput emittere: Immo totum corpus propter curuitatem

lateris

lateris arcę ad respiciendum terram in profundo. Et illam fenestram congruenter poterat aperire Noe, quia illa solum erat clausa, propter pluuias desupra cadentes, quæ iam cessauerant, ut patet c. præcedenti. ¶ Et si dicatur contra, quia infra dicitur in litera, ꝙ Noe aperuit tectū, & vidit quomodo desiccata erat terra: quare ergo non posset nunc videre per illum locū, quia apertio tecti nihil aliud videtur fuisse, quā apertio fenestræ, quæ erat in tecto? Respondetur ꝙ illa apertio tecti non fuit apertio fenestræ, sed ablatio tabulæ claudentis summitatem arcę: Quare autem nunc illud non aperuit, infra dicetur super istam particulam, explanando literam. *Vt videret si iam cessarent aquæ.* Istud verbum. *Videret.* refertur ad Noe, & non ad columbam, quia cum columba esset animal irrationabile, non poterat ipsa iudicare, ad quam mittebatur, nec renunciare certam legationem. ¶ Sed intelligitur, quòd Noe misit colūbam, vt videret, idest iudicaret per columbam, vtrum cessassent aquæ. Iudicium autem assumi debebat hoc modo, quòd si colūba nō rediret, intelligeretur, quòd cessassent aquæ, sicut patet infra quādo columba non reuersa est: vel si fortè portaret aliquod signum, ex quo iudicari posset aquas cessasse, sicut dicitur infra, quòd quando columba portauit ramum oliuæ virentis in ore, intellexit Noe, quòd iam cessassent aquę. ¶ Et fortè ista fuit causa potissima, quare magis misit coruū, & columbam quàm alias aues: quia iste consueuerunt cōmuniter aliquid portare in ore, quando inueniunt, vt patet de coruo, qui si inueniat caseum, portat in ore, volitans cum eo.

Cur non misit alias magnas aues.

¶ Quare autem non misit alias magnas aues, quæ aliquid in ore portare consueuerunt? ¶ Respondetur, quòd fenestra parua erat, & non poterat per eam magnæ aues capi, etiam ex causis supra tactis. *Qui cum non inuenisset, vbi requiesceret pes eius.* Sed videtur hoc esse contra superiora, quia dictum fuit, quòd discooperta erant cacumina montium. ¶ Respondetur, quòd cacumina montium altissimorum discooperta erant, in quibus non erant arbores: tota autem terra ex diuturna mora aquæ, quæ super eam facta fuerat, lutosa erat: & ideo columba non libenter requiescens in luto rediit ad arcam. *Aquæ enim erant super vniuersam terrā,* scilicet plenam: capita enim montium iam fuerant discooperta. *Extenditque manum.* Noe vidit volitantem columbam super fenestram, & non potentem introire, quia foramen angustum erat: misit ergo Noe manum, & tenuit eam, intromittens in arcam. *Expectatis autem vltra septem alijs diebus.* Ex hoc innuitur quòd inter missionem corui, & columbę intercesserunt septem dies; quia alias nō diceret litera alijs septem diebus, si ante missionem primam columbæ nihil expectasset.

Quæst. 11. Cur Noe expectabat septē dies post vnam missionem.

¶ Sed quare ponit hic, quòd Noe expectabat semper inter vnam missionem & aliam, septem dies, & non plures, neque pauciores? Respondetur, ꝙ Noe intendebat scire, vtrum aquæ cessassent: aquæ autem cum sint humidæ regulantur a Luna, quæ est mater omnium humidorum; & ideo Noe respiciebat Lunam: Luna autē quando est in coniunctione, & maximè quando est in directa oppositione habet magnā virtutem in humidis, multiplicando humiditatem: & ideo in istis temporibus reperiūtur ostreę marinæ, & conchilia, & cancri pleni humiditate.

Quod septenarius in luna est valde considerādus, & quare.

Luna autem quando est in quadraturis cum Sole, scilicet quando distat a Sole per nonaginta gradus siue accedendo, siue recedendo, habet virtutem desiccatiuam, & tunc conchilia, & cancri vacui sunt: patet etiam in vasis tiriacę conseruatiuis, quę reperiuntur plena in oppositione, & quasi vacua in quadraturis: etiam cerebra humana quando sunt multū humida in coniunctio-

F ne & oppositione bene se habent, quia sunt plena nimis: quando autem sunt in quadraturis, in tātum diminuitur naturalis humiditas cerebri, quòd efficiuntur tales stulti, vel amentes. Quia ergo dum Luna est in istis quattuor punctis cœli, scilicet coniunctione, oppositione, & duabus quadraturis, fit mutatio in aqua multiplicando, vel diminuendo: ideo considerauit in istis quattuor punctis mittens illas aues, cū oppositio, & vna quadratura distēt septem diebus & ab illa quadratura vsque ad coniunctionem sunt alij septem dies, & a coniunctione ad aliam quadraturam alij septem: & sic totus circulus Lunæ completur: & sic quater misit aues. ¶ Fortè quando misit coruū, Luna erat in coniunctione, & erat aqua multa, & nō

G voluit exire: quando autem misit secundario columbam in prima vice, erat quadratura prima Lunę recedendo a Sole: & tamē adhuc multa aqua erat. Quando autem misit columbam in tertia vice, erat Luna in oppositione: & secundum naturam debebat esse aqua valde augmentata: Deus tamē voluit, quòd nō obstante actione Lunæ aquæ, continuè, & ęqualiter diminuerētur: vt sicut supernaturaliter istæ aquæ venerant, ita aliquo modo contra consuetum modum agentium naturalium velocius siccarentur. Et ista vice columba attulit ramum oliuæ. In quarta vice iuit columba in secunda quadratura accedente Luna cōtra Solem, & tam naturaliter, ꝙ voluntate Dei tunc aquæ multum diminui debebant: & inuenit totam terram perfectè desiccatā, & non fuit reuersa ad Noe

H vltra. ¶ Patet hoc maximè in fluxu, & refluxu maris: quia mare facit magnam mutationem, quando mouetur Luna per ista puncta, siue motu naturali, siue motu diurno, licet aliter assumantur quadraturæ pro motu naturali, & aliter pro motu raptus. ¶ Pro motu enim quotidiano raptus accipitur primus punctus in Oriente nostro secundum quamlibet terram; & cum mouetur Luna ab illo puncto versus Meridianum, siue angulum cœli, fit primus fluxus maris crescendo. Cum autem mouetur ab angulo cęli habēte locum quadraturę versus Occidentem, fit primus reflexus decrescendo: Cum autem mouetur Luna a puncto Occidenti ad angulum terræ habente locum

I oppositionis, fit secundus fluxus maris crescendo: Cū autem mouetur ab angulo terrę habente locum quadraturæ secundę contra Orientem, fit secundus refluxus diminuendo: ¶ Ista quattuor puncta aliter accipiuntur secundum motum naturalem Lunæ, quia punctus Orientis dicitur ibi locus coniunctionis: pūctus quadraturę primæ est punctus, in quo est, quādo distat a Sole per nonaginta gradus siue per tria signa integra recedendo. Punctus Occidentis dicitur pūctus oppositionis, cum Luna distat a Sole per integrā medietatem cœli, siue sex signa. ¶ Punctus secundę quadraturæ est, quando Luna distat a Sole per quartā partem cęli, scilicet nonaginta gradus, siue tria signa, accedendo, & ista puncta sunt mobilia secundum va-

K rietatem locorum coniunctionis. ¶ Et licet quotidie fiat fluxus & refluxus maris secundum motum raptus Lunæ, tamen quando Luna est in quarta coniunctionis secundum motum naturalem, omnes fluxus sunt fortes, & refluxus sunt parui. Et similiter quando est in quarta oppositionis, & hoc est in primis septem diebus, ab ortu lunationis, siue a coniunctione: & in medijs septem diebus, scilicet immediatè postquàm Luna plena est. In istis enim diebus mare multum crescit, & modicum decrescit. In quarta autem primæ quadraturæ, idest in secundis septem diebus, scilicet immediatè ante Lunam plenam, & in quarta secūdæ quadraturæ, scilicet in quartis septem diebus, qui sunt vltimi in qualibet lunatione, fluxus maris

maris sunt parui, & refluxus sunt magni, scilicet quia modicum crescit, & multum decrescit. *Venit ad eum ad vesperam*. Stetit enim tota die columba extra arcã: sed quia adhuc aqua erat in terra, & declinante Sole ad occasum, ex humida terra frigus insurgebat, venit columba in arcam, vt ibidem requiesceret. *Portans ramum oliuæ virentis*. Hoc erat signum ad indicandum terram arridam esse: vel ad minus quòd non multam aquam habebat, quia arbores discoopertæ erant. *Intellexit autem Noe quòd cessassent aquæ*. Non est sensus, quòd cessassent aquæ, idest quòd cessassent pluuiæ, quia hoc poterat Noe scire per auditum pluuiarum cadẽtium super arcam, vel per apertionem fenestræ, nec etiam intelligitur, quòd cessassent aquæ, idest ꝙ nõ essent aliquæ aquæ in terra, quia bene stabat quòd columba portaret ramũ, & aqua cooperiret magnã partẽ planiciei terræ, sed intelligitur quòd cessassent aquæ, idest intellexit Noe, quòd aquæ non erant multæ super terram, sicut ante erant, quia arbores erant discoopertæ. *Expectauit nihilominus septem alios dies*. Hoc fuit Luna existente in quarta secundę quadraturæ, in qua Noe scire voluit, vtrum aliqua mutatio in aqua facta fuisset. *Et non est reuersa ad eum*. Quia pastũ, & locum gratum ad manẽdum inuenit: & ex hoc intellexit Noe, quòd aqua consumpta fuisset. *Igitur sexcentesimo primo anno vitæ Noe*, scilicet sequenti anno post illum, in quo inceperat diluuium, primo mense, scilicet Septembri, qui omniũ mensium primus est, vt supra probatum fuit primo c. & præcedenti. *Imminutæ sunt aquæ super terram*, scilicet quia apparere super terrã desierunt: erant tamen in terra imbibitæ, & desiccabãtur paulatim vsque ad vigesimum septimum diem mensis secundi, eiusdem anni sexcentesimi primi. Et ex hoc apparet, quòd omnes missiones colũbæ, & corui factę sunt in mense duodecimo anni sexcentesimi, quia post hoc desiccata fuit totaliter aqua in terra, quod fuit in prima die sequentis anni, vt patet in litera. *Et aperiens Noe tectum arcæ*. Non erat ista fenestra, sed erat aliqua incrustatura, vel iunctura tabularum sic fabrefacta, quòd aperiri posset sine magnis viribus.

Quæst. 12. Cur a principio Noe non aperuit tectũ, vt videret. Respõsio.

¶Sed dicetur; quare a principio non aperuit Noe tectum, vt videret, & non fuisset necesse mittere coruum, vel columbam? ¶Respondetur, quòd illa pars tecti, quæ aperta fuit, erat magna, scilicet tabula claudens summitatem arcę in cubito vno, & non poterat postea bituminari: & quia Noe nõ erat certus ante de statu aquarũ, timuit aperire tectum: nunc autem non redeũte columba, certissimè credidit, quòd nulla, vel modica aqua erat super terram: ideo non timuit aperire. *Vidit quod exsiccata esset superficies terræ*, idest quòd crusta superior terræ exsiccata esset: tamen non erat in parte subteriori terra plenè arefacta, ita vt esset solida ad ambulationem animalium: ideo non exierũt animalia vsque ad diem vigesimum septimum mẽsis secundi, in quo perfectè desiccata fuit terra. *Mense secundo*, scilicet in Octobri, circa tẽpus festiuitatis omnium sanctorum, vel quasi. *Arefacta est terra*, idest in illo die fuit perfectè desiccata, & arefacta, idest consummata arefactio, quæ inceperat pręcedenti mẽse, ita vt animalia, & homines sine periculo submersionis in limo moueri possent per eam. *Locutus est autem*. Hic ponitur hominum de arca egressus. Hic mandauit Deus Noe, vt exiret de arca ipse, & omnia animalia. Et hoc multum decebat, vt sicut Noe Deo mandante arcam intrauerat, ita ad exeundum eius mandatum expectaret. Stetit autẽ Noe cum cæteris animalibus in arca vno anno integro. Eodem enim die reuoluto anno solari, quo ingressus fuit, egressus est.

Quæst. 13.

¶Et si obijciatur, quia dicitur quòd introiuit in arcam decimo septimo die mensis secundi, & hic dicitur quòd exiuit sequenti anno eodem mense, die vigesimo septimo: Respondetur, quòd Iudęi computant annos per lunationes: & si vna lunatio computetur pro vno mense, & duodecim lunationes pro vno anno, erit annus lunaris minor anno solari vndecim diebus: & sic computando a decimo septimo die mẽsis secundi, vsque uigesimum septimum eius mensis, includendo vtrunque diem, sunt dies vndecim, qui super annum lunarem complent annum solarem.

De ingressu Noe in arca, & egressu, quo scilicet tempore, & die fuerit. Respõsio.

¶Iudæi autem computant annos suos non per menses nostros, sed per lunationes, & sic computauit hic Moyses: Est enim regula generalis, ꝙ annus sequens addit semper super præcedentem vndecim dies Lunę. Vnde si iste annus incepit Luna decima, necesse est sequẽtem annum incipere Luna vigesima prima.

Quæst. 14. Cur viri per se ingressi sunt, egressi autem simul cum mulierib.

Tu & vxor tua. Quando Noe intrauit in arcam, viri intrauerunt per se, & fœminæ per se: vt signaretur, ꝙ sicut in arca a generando abstinere debebant propter mundi uniuersalem tribulationem, ita in exitu de arca generationi uacare debebant ad mundi pereuntis restauratione. Et ideo tunc coitus fuit sub mandato, sicut quodlibet aliud bonum opus ex genere. ¶Et dupliciter mereri poterant, qui tunc generationi uacabant. Primo si propter bonum finem agebant. Secundo, quia Deo mandanti obediebant, & non coire fuisset ibi magnum uitium, quia non erat tunc tempus continẽtiæ: & sic uirginitas fuisset ibi peccatum, uel continentia, sicut si Adam, & Eua uellẽt uirginitatem obseruare: & quantum ad hoc assignatur medium in uirginitate, scilicet secũdum rationem, licèt nullum sit ibi secundum rem, quia cum uirginitas sit circa abstinentiam a delectabili uenereo, nullus est, q magis abstineat a delectabili uenereo, quàm uirgo, q nullo modo talem delectationem experitur: sed est in medio secundum rationem, quia recta ratio imperat, nunc esse continendum ab omni delectabili: & aliquod tempus est, in quo non debemus abstinere a delectabili uenereo. Et tunc uelle abstinere, est extremum superabundans, sicut uelle esse uirginem tempore, quo oportebat multiplicare prolem: Et Deus hoc mandabat, sicut in exordio generis humani tempore Adæ, & mundo pereunte tempore Noe. Ideo Deus sub præcepto posuit coitum, dicens, crescite & multiplicamini, ut infra patet. *Filij tui, & vxores filiorum tuorum*. Ex hoc apparet, quòd octo homines solum saluati sunt per arcam, scilicet Noe, & tres filij eius, & quattuor uxores eorum. *Tam in volatilibus*, scilicet auibus. *Bestijs*, idest omnibus quadrupedibus, siue mansuetis, siue non mãsuetis. *Reptilibus*, idest serpentibus. *Educ tecum*. Quia animalia iam domesticata in arca fortè exire nollent, nisi Noe ea educeret. *Et ingredimini super terram*, idest iam non habitetis in arca, sed super terram ambulate, & manete. *Crescite & multiplicamini*. Illud uerbum non solum fuit dictum hominibus, sed etiã bestijs, quia necessaria erat utrobique multiplicatio: & licet bestijs istud uerbum intelligibile non erat, tamen Deus mouit eas specialius tunc ad desiderium generandi, quã ante mouerat: & necesse fuit, ꝙ tẽpore quo in arca fuerũt, nec generauerũt, nec ad hoc inclinabantur, faciẽte hoc Deo: homines aũt esterius per uerba exhortatus est, ut generationi uacarent. *Sed & omnia animantia*, i. aues & omnia animalia quadrupedia, siue comestibilia, siue non comestibilia, præter ea, quæ ad humanum adiutorium in oneribus portandis destinata sunt, & animalia uenenosa. *Iumenta*. Animalia data in subsidium humanum, ut sunt asini, equi, muli, & cameli. *Et reptilia, quę reptant super terram*, idest omnia animalia, quæ super pectus mouentur, & sunt uenenosa: nullos enim pedes ha-

des habent, vel si habẽt, valde parui sunt, ita vt magis pectore reptent quàm pedibus ambulent. Et dicitur. *Super terram*. Ad differentiam piscium, qui dicuntur reptilia, sed reptant per aquas, & non super terram. *Secundum genus suum egressa*, Idest illa, quæ erant de vna specie simul egrediebantur, deinde illa, quæ erant de alia specie: sicut enim ordinatim, & impermixte ista animalia ingressa fuerunt in arcã, & ita ibi mãserunt, sic ordinatè egressa sunt. *Aedificauit autem Noe*. Supra posita fuit obedientia Noe de arca egredientis: hic autem ponitur deuotio eiusdem offerentis. *Altare Domino Deo*. Viderat Noe se a Deo liberatum de morte: ideo ne ingratus esset tanto beneficio, gratias referebat, offerens de cunctis animalibus.

Quæst.15. An altare Noe fuit ex terra, vel ex lapidibus.

¶ De isto altari, quod Noe ædificauit, non dicitur, vtrum fuerit de terra, vel de lapidibus. In lege autem mandabatur, ꝙ altare esset de terra, vt patet Exo.20.c. vel si fortè vellent facere de lapidibus, lapides esse debebant impoliti, vt patet Deut.27.c.& Exo.20.c. Si tẽpore Noe non erat obligatio aliqua ad legalia, cum non data fuissent, sic etiã est de sacrificio, ut infra patet. Et volens Noe Deo specialissimum honorẽ præbere pro tanto beneficio: obtulit ei multa sacrificia, quia licet sint alia opera pertinentia ad cultum, & honorem Dei, nihil tamen est, quod tam proprie Deo conueniat, sicut sacrificium, quia laudes & adorationes, licet Deo conueniant, hominibus tamẽ interdũ impenduntur. Sacrificium tãtę dignitatis ab antiquo extitit, vt nullus vnquàm hominum, quantumcunq; errauerit, sacrificium alicui alteri obtulerit, nisi vero Deo, vel ei, quem verum Deum esse putabat. *De cunctis pecoribus, & volucribus*. In lege enim Mosaica solũ tria genera pecorum offerri debebãt, scilicet arietes, tauri, & hirci. De volucribus autem duo genera, scilicet turtures, aut pulli columbarũ, vt patet Leui.1.c. & per totum: causa autem horum ibi ponitur Leuit. 1.& infra 15.c. breuiter. Noe autem non obseruauit hic istam legem, quia nondum data fuerat.

Quæst.16. Quę animalia hic appellet munda.

Volucribus mundis. Quomõ ponuntur hic animalia munda, quia tunc non erant ista, vel illa determinate munda: & ideo in lege Euangelica omnia munda dicuntur, quæ cum benedictione percipiuntur, vt patet Actuum 10.c. Sic dicitur primę ad Timot. c.4. Quia omnis creatura Dei bona est, & nihil reijciẽdum est, quod cum gratiarũ actione percipitur: sanctificatur enim per verbum Dei, & orationem. ¶ Dicunt tamẽ aliqui, ꝙ cęremonia de munditia animaliũ erat tunc quantum ad cognitionem, sed non qnantum ad obseruationẽ, quia vt patet cap. sequẽti, omnia animalia tradita sunt hominibus in cibum tanquã olera virentia. ¶ Et tenendo istam positionem, quæ satis rõnalis est, dicendum erit, ꝙ solum decem species animaliũ quadrupedum oblatæ sunt, quia de pecoribus solum decem mũda sunt, vt patet Deut.14.c. De volatilibus autem multę species mundarum sunt. ¶ Vel potest dici, ꝙ vocat hic textus animalia munda omnia, quæ homines in cibum sumebant, & vocantur munda, ad differentiam quorundam, quæ propter vilitatem suã, & malam complexionem non comeduntur, ut serpentes, iumenta, & quædam ferę. Et istud est rationabilius, & illud tenuimus præcedẽti cap. *Obtulit holocaustum*, i. incendit illas carnes totaliter, nihil de eis dimittendo: dicitur enim holocaustum totum incensum: & differt a victima pacifica, & ab hostia pro peccato, quæ non totaliter comburuntur, vt patet Leuit.3.& 6. & 7.c. *Odoratus est dominus odorem suauitatis*, i. placuit Deo illud sacrificium, sicut placet alicui homini res boni odoris, non ex seipso, quia de se nihil est, sed ex deuotione offerentis. Et est hic figura, quæ vocatur antropospathos, i. quando humana passio Deo attri-

Holocaustũ quare sic dicat, & in quo differat a victima, & hostia.

Figura antropospathos.

F buitur: Deus enim non odorat, cum non sit corporeus in essentia sua: & dato quòd odoraret, iste odor non erat odor suauis, sed odor grauis, s. odor carniũ combustarum cum adipibus suis. *Et ait ad eum, nequaquam ultra maledicam*. Placatus dominus sacrificio facto per Noe, quia a bono corde fiebat, promisit, ꝙ homines nunquam deleret, sicut ante deleuerat, subdens causam, vt infra patet. *Maledicam terræ*, i. omni creaturę habitanti in terra, s. vniuersaliter, quia nõ solum in diluuio homines perierũt, sed etiam bestiæ. Vel potest dici terra maledicta, quia in diluuio etiam tota terra in terræ nascentibus de omnibus arboribus peiorata est, quia intrauit Oceanus salsus in terras, & quia crusta superior terræ, in qua erat virtus germinum abla-

G ta, & deleta est: & terra, quæ relicta fuit, salsedine corrupta est. *Propter homines*, idest propter peccata hominum. In diluuio non solum homines puniti sunt, sed tota terra uniuersaliter, i. totus iste mundus inferior, cum soli homines peccauerint. Nunc autem promittit Deus, ꝙ non puniatur terra vniuersaliter propter peccata hominum, quia cum cogitatio hominis semper ad malum prompta sit, homines sępè peccarent: & sic sępè oporteret totam terram puniri & corrumpi. Etiam intendit aliud dicere, s. ꝙ peccata hominum non debent totaliter puniri, quia natura eorum secũdum appetitum sensitiuum existens, nunc in statu lapso ad malum prona est. Si autem ipsi peccarent ex

H mera libertate nullo interius inclinante, nec exterius surgente, deberẽt hic totaliter puniri, sicut fuit de angelis malis. ¶ Etiam dicit, ꝙ non solum nõ punietur terra propter peccata hominum, sed etiam nunquã omnes homines simul punientur. Et hoc satis patet, quia multotiens post diluuium oẽs homines simul declinauerunt in multas iniquitates, tamen non fuerunt simul puniti. In principio autem conditionis humanæ, in fine primæ ætatis valde decens fuit talẽ punitionem facere, secundum rationes, quas assignauimus supra c.6. *Sensus*, i. appetitus sensitiuus, est pronus in malũ, quia licet intellectus, & ratio semper deprecentur ad optima, ut patet circa finem primi Ethic. & in fine 5. tamen pars irrationalis, s. appetitus sensitiuus multum repugnat rationi, iuxta illud Apostoli,

I caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem, ad Gala.5.c. *Et cogitatio*. Corrupto enim appetitu sensitiuo, & corrupta existimatiua potentia, sequitur praua cogitatio, & prauum iudicium, quia cogitationes hominum uanæ, & instabiles sunt. *Ab adolescentia sua*, idest post pueritiam, quando pubertas incipit aduenire. In prima enim ætate, s. infantia, & in secunda, quæ est pueritia propter inexperientiam, & naturæ imperfectionem, natura nostra nondũ actualiter inclinatur ad malum, licet in aliquibus malitia supple ętatem. In fine autem pueritiæ incipit carnalis concupiscentia, & consequenter aliæ passiones.

Non igitur percutiam ultra omnem animam, sicut feci, Idest non occidam oẽs homines, & omnia animalia, sicut nunc factum fuit in diluuio. Et si arguas contra, quia

K ante diem iudicij ignis cõsumet omnia, & interficiet expurgando elementa. Respondetur, ꝙ istud dictum intelligitur ad peccatorum punitionem, s. ꝙ propter nullum peccatum mundus vltra consumetur, sicut nunc consumptus est: sed bene omnia destruentur ad huius mundi restaurationem, ut incipiat terra noua, & cęlum nouum, vt patet Apoc.20.c. *Cunctis diebus terræ*, idest nõ mutabuntur tempora propter aliqua peccata hominũ, sicut nunc mutata fuerunt: sed omnibus diebus, quibus terra durauerit, durabũt istæ vicissitudinariæ temporum qualitates. ¶ Et non intelligitur. *Cunctis diebus terræ*, i. cunctis diebus, quibus terra durauerit, concipiẽdo simpliciter: quia post diẽ iudicij

iudicij terra manebit,& alia elemẽta,vt patet Eccl.1. cap.generatio transit: terra autem in æternũ manet: tamen non manebit tẽpus messis, nec alia tempora, cum nullum tempus erit: sed intelligitur. *Cunctis diebus terræ.* Idest cunctis diebus,quibus homines,& alia animantia mãserint super terram. Vel cũctis diebus, quibus generatio, & corruptio fuerint in terra. *Sementis,& messis.* Ista duo ponunt in recto, aliqui ea ponunt in genitiuo,adiungentes ea illi ablatiuo, cunctis diebus. Sed nõ est bene dictum, quia genitiuus illius ablatiui est terræ. Etiam, quia tunc solum distinguerentur quatuor tempora, & non sex:litera tamẽ vult ponere sex tẽpora. ¶Item quia sequeretur,ꝙ omnia tempora descripta in litera, includerentur, & voluerentur in semente,& messe, si ponerentur genitiui signãtes possessionem: sed intelligitur,ꝙ *Sementis.* Idest tempus seminandi,& messis,i.tempus metendi,& sic de alijs, nunquam requiescent. Distinguuntur enim hic sex tempora in anno per æqualia: & ideo cuilibet tempori correspondent duo menses. ¶Tempus sementis est primum, cui dantur menses duo; scilicet medietas Septẽbris totus October, & medietas Nouembris. ¶Deinde medietas Nouembris,totus December cum medietate Ianuarij cõueniunt tempori frigoris: quia in istis maior frigiditas est, quàm in toto anno Sole multum elongato a nobis. Deinde medietas Ianuarij,totus Februarius, & medietas Martij dantur tempori hiemis: quia illud tempus est pluuiosum, & aliqualiter frigidum. Deinde medietas Martij, totus Aprilis, & medietas Maij dantur tempori messis: quia ista computatio fit secundum terram tẽperatam, in qua circa finem Martij aliqua colligũtur maximè, quia Martius Iudæorum est tardior, quàm Martius noster,quia aliquando coincidit cum Aprili nostro. Deinde medietas Maij totus Iunius, & medietas Iulij dantur tempori Aestatis,in qua calor non est ita magnus, sicut Sole stante in Leone, & Virgine: quia licet directior sit radius Solis super nos Sole stante in Cancro,quàm alibi,cum tunc magis ascẽdat ad perpendicularem: tamen Sole existẽte in Leone, & Virgine,& Libra,terra magis disposita est ad fortẽ calorem ex magna mora Solis super terram: ideo potest a qualibet leui reflexione inflammari. ¶Deinde medietas Iulij,totus Augustus, & medietas Septẽbris dantur tempori æstus, in quo est nimius calor. *Nox, & dies.* Ista non dicunt aliqua determinata tempora, sed dicunt quasdam paruas mensuras omnium temporum.

Quomodo sex tẽpora distinguuntur in anno per æqualia.

Non requiescent. Idest non cessabũt, sed semper sibi succedent. In diluuio enim ista tempora cessauerũt, non quantum ad substantiam:quia tempus in se ipso, vt regulariter accipimus,nihil aliud est,nisi mora motus Solis in signis suis Zodiaci: & quia in illo anno diluuij ita motus fuit Sol,sicut in oĩbus alijs annis, ideo non cessauit tempus: sed dicũtur cessasse ista tempora quantum ad qualitatem, quia cuilibet istorum tẽporum correspõdet quædam dispositio in qualitate, frigiditate: vel alijs qualitatibus:& istæ qualitates nõ successerunt sibi in illo anno: quia semper fuit terra cooperta aquis, quod est contra omnẽ temporis cõplexionem. Cessauerunt etiam ibi saltem quantum ad aliquam partem anni dies, & nox: quia tanta erat aeris, & nubium obscuritas,quòd nec Sol,nec cetera astra videri poterant,dum pluuiæ durauerunt. ¶Post diem autem iudicij ista cessabunt, siue quantum ad qualitatem,siue quantum ad substantiam:quia essentia temporis fundatur in motu; post diem autem iudicij non mouebuntur orbes cœlestes: quia non erit necessaria generatio, & corruptio, propter q̃ sit motus, iõ nec erit dies, nec nox. De hoc Apoc.10.c. Vbi

Quæst.18. Dubiũ, an in diluuio tẽpus cessauit.

Post iudicium non erit tẽpus.

A dicitur,ꝙ angelus fortis posuit pedẽ vnum super mare, & alium super terram, & iurauit per viuentem in secula seculorum,ꝙ tempus amplius non erit. Et Zacha.14.cap. Erit dies vna, quæ nota est dño,non dies, nec nox;& in tpe vesperi erit lux. Et loquitur ibi Propheta de die iudicij, vt satis patet ex cõtextu literæ.

¶Sed quare diuiditur hic annus in sex tempora,cũ secũdum Naturales,& Astrologos solum in quatuor tempora diuidatur? ¶Respondetur ꝙ distinctio temporis anni assignata a Naturalibus est secundum quatuor primas qualitates,secundum dominium earum. Illa enim pars anni,in qua vna dominat̃,vocatur vnũ tempus: & sic de omnibus quatuor. Hic autẽ distinguuntur tempora vulgariter, partim secundum qualitates primas,partim secundum actus humanos in illis temporibus: & quantum ad hoc assignant mensem,qui coincidit cum vere, & Aestate:& semẽtem, quæ coincidit cum autumno,& hyeme.

B

Quæst.19. Dubium Cur ann' diuidit̃ in sex tempora, cũ Naturales diuidãt eũ in quatuor.

De benedictione Noe; prohibitione sanguinis; signo fœderis, de vinea, inebriatione. Noe, maledictione Chanaam pueri, de Cham, & filijs, vltimo de Sem, Et terra, & regione ipsorum. Cap. IX.

BENEDIXITQVE Deus Noe, & filijs eius, & dixit ad eos: Crescite, & multiplicamini,& replete terrã. Et terror vester, ac tremor sit super cuncta animalia terræ, & super omnes volucres cęli, cum vniuersis, quę mouentur super terram. Omnes pisces maris manui vestræ traditi sunt, & omne quod mouetur, & viuit, erit vobis in cibum. Quasi olera virentia tradidi vobis omnia: excepto quòd carnem cum sanguine non comedetis. Sanguinẽ enim animarum vestrarum requiram de manu cunctarum bestiarum, & de manu hominis: de manu viri, & fratris eius requiram animam hominis. Quicunque effuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis illius. Ad imaginem quippe Dei factus est homo. Vos autem crescite,& multiplicamini; & ingredimini super terram, & implete eã. Hæc quoque dixit Deus ad Noe, & ad filios eius cum eo: Ecce ego statuã pactum meum vobiscum, & cum semine vestro post vos, & ad omnem animam viuentem, quæ est vobiscum, tam in volucribus, quàm in iumentis,& pecudibus terræ, cunctisq́;,quæ egressa sunt de arca, & vniuersis bestijs terræ. Statuam pactum meum vobiscum, & nequaquam vltra interficietur omnis caro aquis diluuij: neque erit deinceps diluuiũ dissipans terram. Dixitque Deus: Hoc est signum fœderis, quod do inter me, & vos, & ad omnẽ animam

C

D

E

Sup.1.dis. & 8.c.

Matt. 26.a Apoc.3.c. Esa.54.b

animam viuentem, quæ est vobiscum in generationes sempiternas: Arcum meum ponam in nubibus, & erit signum fœderis inter me, & inter terram. Cumque obduxero nubibus cęlum, apparebit arcus meus in nubibus: & recordabor fęderis mei vobiscum, & cum omni anima viuente, & quæ carne vegetat: & non erunt vltra aquæ diluuij ad delendam vniuersam carnem. Eritque arcus meus in nubibus: & videbo illum & recordabor fœderis semiterni, quod pactum est inter Deum, & omnem animam viuentem vniuersæ carnis, quæ est super terram. Dixitque Deus Noe: Hoc est signũ fœderis, quod constitui inter me, & omnem carnem super terram. Erant ergo filij Noe, qui egressi sunt de arca Sem, Cham, & Iapheth. Porro Cham ipse est pater Chanaam. Tres isti filij sunt Noe, & ab his disseminatum est omne genus hominum super vniuersam terram. Cępitq; Noe vir agricola exercere terram, & plantauit vineam. Bibensque vinum, inebriatus est: & nudatus est in tabernaculo suo. Quod cũ vidisset Cham pater Chanaam, verenda scilicet patris sui esse nudata, nunciauit duobus fratribus suis foras. An vero Sem, & Iapheth pallium imposuerunt humeris suis: & incedentes retrorsum, operuerunt verenda patris sui; faciesque eorum auersę erant, & patris virilia non viderunt. Euigilans autem Noe ex vino cùm didicisset, quæ fecerat ei filius suus minor, ait; Maledictus puer Chanaam, seruus seruorum erit fratribus suis. Dixitque: Benedictus Dominus Deus Sem, sit Chanaam seruus eius. Dilatet Deus Iapheth, & habitet in tabernaculis Sem, sitque Chanaam seruus eius. Vixit autem Noe post diluuium trecentis quinquaginta annis, & impleti sunt omnes dies eius nongentorũ quinquaginta annorum, & mortuus est.

Alias iacuit.

BENEDIXITQVE. Descripto statu Noe in diluuio, consequenter describitur status eius post diluuium, & primo quãtum ad Dei beneficium, secundo quantum ad eius agriculturam, & exercitium ibi. *Cæpitque Noe.* Prima in duas, primo enim describitur Dei beneficium in conferẽdo bonum, secundo in remouendo malum ibi. *Hæc quoque dixit Deus.* ¶ Circa primum. *Benedixitque Deus Noe.* Benedictio semper importat augmentationem: sed aliquando in temporalibus, aliqñ in spiritualibus, vtrunque autem potuit hic esse: quia enim Noe, & filij eius erant viri boni, & iusti, & obtulerant Deo sacrificium, in hoc actu deuotionis, & charitatis merebantur charitatem, vel gratiam sibi multiplicari; ideo Deus multiplicauit in eis gratiam suam. ¶ Vel potest intelligi, ꝙ ista benedictio sit augmentatio in bonis temporalibus, vel in prole; & manifestatur per id, quod subditur; *Crescite, & multiplicamini.* Sic enim cum Deus vellet hortari Adam, & Euã ad muitiplicationem humani generis, dedit eis potẽtiam generatiuã, vt possint valde plurificari: & sic dicitur; benedixitq; illis Deus, & ait. *Crescite, & multiplicamini.* Non est hoc consilium, vel exhortatio, sed mãdatum obligans sub pœna mortalis peccati. Nusquam enim reperitur Deus ista mandasse, nisi cum temporis necessitas hęc exigebat, s. in primordio conditionis humanę, & post destructionem diluuij vniuersalẽ. ¶ Licet nunc dicũt aliqui doctores, ꝙ si nunc oẽs homines vno animo consentirent, vt continentia esset in toto orbe: ita ꝙ amplius non esset aliqua copula carnalis, Deus suppleret numerum electorum quodam alio modo, sicut Euam formauit ex Adam. Quid autem sit non plene patet: constat tñ ꝙ nunquam omnes homines in talẽ consensum deuenient, quia filij ciuitatis diaboli, qui vsque ad finem mundi durabunt nunquam derelinquent delitias suas: in quibus eorũ tota beatitudo est: maximè delitias venereas. *Et replete terram.* Tales propositiones non debent intelligi secundũ vim verborum, sed ſm modum cõem loquentiũ. Dicitur enim repletio terræ habitatio satis populosa: si enim homines terrã proprie implerent, impossibile erat eos naturaliter viuere: quia non esset eis cibus, nec requies, nec poterat modus talis repletionis imaginari. *Terror videtur, ac tremor sit super cuncta animalia.* Idest oĩa animalia timeant, qñ viderint vos, & tremant ex magno timore. Sed non est intelligendum ex hoc, ꝙ Noe & filijs eius dederit illud dominium super animalia, qđ datum fuit Adæ manenti in statu originalis iustitiæ, s. ꝙ nullum animal ei noceret: sed omnia mandato eius obedirent tanquam animalia domestica. Sed intelligitur hoc quantum ad quędam animalia, quę per artem domesticabilia sunt: vel ꝙ animalia omnia naturaliter timent faciem hominis, licet aliqua eum inuadunt cogente timore, vel famis inopia. Vel vt ait scholastica historia, hæc ad consolationem Noe, & filiorum suorum dictum fuit, quia ipsi pauci existẽtes timebant a tot bestijs consumi: nec credebant se illã pacem cum bestijs habituros, quàm in arca tenuerãt: quia videbant illud ex miraculo fuisse donatum: ideo Deus tollit eis timorem dicẽdo. *Sit timor, & terror vester super cuncta animalia.* Idest non timeatis cõsumi ab animalibus feris, sed magis ipsa animalia fera timebunt vos: super cũcta animalia, scilicet quadrupedia, siue fera, siue mansueta. *Et omnes volucres cœli.* Quia aliqui uolucres sunt durissimæ, & crudelissimæ, vt Griphi, a quibus homines timebant cõsumi. *Cum vniuersis, quæ mouentur in terra.* Propter reptilia dicit, quæ super terram mouentur reptando. *Omnes pisces maris.* Supra abstulit eis animalium ferorũ metum hic prouidet eis de cibo ad uiuẽdum. *Omnes pisces maris.* Hic dat hominibus potestatem comedendi carnes, & pisces. Ante diluuium nec erat usus uini, nec carnium, nec piscium: sed solis fructibus, & segetibus sponte natis vescebantur, ut ait Boetius de consola. lib. 2. Metro. 5. Et Ouidius Metam. lib. 1. Circa principium. De his latius diximus sup. 1. c. Vbi posuimus uersus istorum.

¶ Causa autẽ quare Deus permisit nunc esum carnium, & nõ ante, immo nunc incitauit ad illum, fuit quia per diluuium fuerant terræ nascentia peiorata, nec habebant uirtutem nutritiuam, sicut antea: quia salsedo maris Oceani intrantis terras cuncta corruperat. ¶ Secunda causa erat, quia natura humana erat fragilior q̃ antea: ideo indigebat cibo substantialiori

& magis

Secunda causa. & magis nutritiuo: huiusmodi enim sunt carnes. ¶Aliqui autem dicunt, ꝙ vita hominis ideo nūc ita breuis est, quia carnes comedunt, inducētes testimonium, scilicet ꝙ ideo in prima ætate tm̄ viuebant, qa carnibus non vescebantur; sed hoc pro vtraque parte ridiculosum est. Non enim ideo homines primę etatis tm̄ viuebant, quia carnibus non vescebantur, quia magis vixissent, si carnes comedissent: sed vita eorū prolongabatur ex multis causis, quas assignauimus supra 5.cap. ¶Vita autem hominum præsentis temporis ex oppositis causis diminuitur maximè propter malam complexionem ciborum, quę quotidie peioratur: & propter influentiam cœli, quæ non concordat nunc priori tempori. Carnes aūt nihil obstāt, nisi in excessu comedātur: quia tunc putrefactio, & corruptio sequetur. Si tñ homines nunc carnibus non vterentur minus viuerent, cum carnes multum sint conuenientes complexioni humanæ. *Manui vestrę traditi sunt.* Idest omnes pisces maris, & fluminum sunt in potestate vestra, vt faciatis ex eis qcquid volueritis. *Et omne quod mouetur in terra erit vobis in cibum.* Idest de omnibus, quæ mouentur in terra poteritis assumere in cibum quicquid volueritis. Non debet hoc intelligi imperatiuè, i. ꝙ Deus mādauerit hominibus, ꝙ assumerent cibum de oībus, quæ mouentur in terra: quia sic tenerentur comedere de serpentibus, & alijs animalibus venenosis, quæ repugnant complexioni humanæ, quod non conuenit; licet aliquæ gentes comedant serpētes, sicut Aethiopes comedunt dracones, vt hr̄ de proprietatibus rerum lib. 17. Dr̄ enim ꝙ Aethiopes occidunt dracones, & extrahētes quasdā paruas partes nigras corporis, in quibus est venenum totum aliud comedunt, & cōfirmatur hoc. Psal.103. Draco iste, quem tu formasti ad illudendum ei, & dedisti eum in escam populis Aethiopū. Vel potest intelligi, ꝙ ly, omne, non distribuat s'm suam totā vim: secundum ꝙ communiter reperitur in scripturis, sed accipiatur pro multis, i. omne quod. *Mouetur in terra erit in cibum vobis.* Idest omne comestibile, ꝙ mouetur in terra erit in cibum vobis. *Tanquam olera virentia tradidi vobis omnia.* Idest sicut ante licebat vobis vti oleribus virentibus in cibum, ita nunc licebit vobis vesci carnibus. & piscibus.

Opinio cur homo nūc sit breuis vitæ.

Cōfutatio

Aethiopes comedunt dracones.

Quæst.3. Dubium Quomodo intelligit carnē cum sanguine nō comedetis.

Excepto quòd carnem cum sanguine non comedetis. Ab illa generalitas ciborum excludit Deus hoc, s. carnē cum sanguine. ¶Quod multipliciter intelligi potest. Vno modo, qđ prohibeatur abscisio mēbri alicuius animalis viuentis, & comestio talis membri: quia in illo membro adhuc sanguis manet diffusus per venas: & ratio huius prohibitionis est, quia magna crudelitas est sic animalia trucidare; Deus autem intēdebat homines a crudelitate remouere. ¶Alio modo pōt intelligi de animalibus suffocatis, vel p se mortuis, quæ non sunt comedenda, quia sanguis eorum manet in ipsis. ¶Alio modo ꝙ prohibeatur hic esus sanguinis per se, sicut in sanguificijs, & tunc ponitur ibi cū pro. & Carnem cum sanguine, i. non comedatis carnem, & postea sanguinem. ¶Vel aliter carnē cum sanguine, i. nō comedatis animal de aucupio, vel venatione, donec prius sanguis eius super terram effundatur: vt patet. Leui.17. cap. ¶Sanguis enim quocunq; mō in Mosayca lege vetabatur, ut patet. Leui.3. & 7.cap. Vbi dr̄, ꝙ anima, quæ sanguinem comederit, morte moriatur. ¶Et hoc tenebant Iudæi super oēs alias cęremonias: & ideo qñ videbant ꝙ gentes comedebāt sanguinē horrebant eas: nec poterant sustinere aspectum illarū: & ex hoc sequebatur, ꝙ qñ in principio ecclesię primitiuæ aliqui de Iudæis conuersi sunt ad fidem, & aliqui de gentibus. Et Iudæi videbant conuersos de gētilibus comedere sanguinem scādaliza-

A bantur in tantum, ꝙ aliqui a fide recedere volebant: Ideo in concilio apostolorū, in quo vertebatur quæstio, utrum conuersi de gentibus legalia legis Mosaicę obseruare deberent respōsum fuit, ꝙ non deberēt astringi ad obseruationes cæremoniarum prçter hoc ꝙ abstinerēt a sanguine, & suffocatione, quia magnū scādalum ex his sequebatur. De his Actorum.15.cap. *Sanguinem animarum vestrarum.* Anima nō habet sanguinem, quia incorporea est: sanguis autem corporis humor est. ¶Sed vocatur sanguis animæ sanguis ipsius hominis: qa homo anima vocatur, ut patet infra 46. cap. Vbi dr̄ ꝙ septuaginta animæ introierunt in Aegyptum de fęmore Iacob: & Exo.1.cap. Vel uocatur sanguis animæ, quia anima in sanguine est magis, q̄ in

Homo anima vocat.

B alio humore, ut patet Leui.17.cap. Et est sensus; non comedatis sanguinem: ut ego requirā sanguinem vestrum de manu cuiuscunque effundentis illum. Qūo autem sanguis sit sedes animæ magis, q̄ alius humor late diximus. Leui.17.cap. *De manu bestiæ.* Qđ dupliciter intelligitur, vno modo ꝙ siue aliquis homo occidat alium, siue per se, siue mediante bestia Deus requiret sanguinem eius. Alio modo ꝙ Deus requirit sanguinem hominis de manu bestiæ, idest ꝙ sicut Deus requirit sanguinem unius hominis de manu alterius, ita requiret de manu bestiæ si effundat: quia licet bestia peccare non possit: Deus tamen tradet eā in manum alicuius occisoris propter facti errorem, sicut dicitur Leui.20.cap. qui cū iumento coierit morte mo

Anima magis in sanguine est quàm in alio humore.

C rietur, pecus quoque occidite. *De manu hominis.* Siue uiri, quod dupliciter intelligitur. *De manu viri.* Idest de manu fortis, qui vir uocatur. q.d. quātūcunque robustus sit, qui effuderit sanguinem alicuius, ego requirā de manu eius. *Et de manu fratris sui.* Idest quantumcunque sit frater, idest proximus amicus, uel cognatus, q occiderit, non euadet ultionem Dei: uel aliter. *De manu viri.* Idest de manu cuiuscunque casualiter, uel palam occidentis. *Et de manu fratris.* Scilicet cuiuscunque in secreto occidentis, quia ille, qui communicat specialiter cum aliquo tanquam frater eius, pōt eum secretius occidere, idest siue aliquis publice occidat, siue in secreto non effugiet punitionem. *Quicunque effuderit sanguinem humanum; fundetur sanguis eius.* Idest si ali

D quis occidat aliquem, Deus tradit eum in manum alterius occidentis eum: sicut hr̄ Matth.26.cap. Qui accepit gladiū, gladio peribit, idest dignus est, ꝙ occidat nisi forte pęniteat, & Deus ei istam pęnam remittat, vel in aliam conuertat: vbi nos dicimus *Humanum, siue hominis.* Hebraica litera habet. *Baadam.* Idest in homine, vel pro homine, scilicet ꝙ si aliquis fuderit sanguinem humanum intra ipsum hominem non effundē do foras, sicut cum aliquis suffocat alium, vel intoxicat eū, vel quomodolibet aliter, ita ꝙ mors sequatur, & sanguis non effundatur, etiam illo casu requirā sanguinem: vel si aliquis occidit aliquem pro homine, i. vt complaceat alicui homini, ille occidetur, & subdit ratio huius. *Quia ad imaginem Dei factus est homo,* Idest

E non debet indifferenter occidi homo ex quacunque actione, sicut animalia bruta: quia creatura perfectissima est homo, s. ad imaginem Dei. De ista aūt imagine penes quid attendatur, vel in quo cōsistat, dictum fuit supra cap.1. *Hæc quoque dixit Deus.* Hic ponitur diuinum beneficium in remouēdo malum, sicut enim remouerat timorem ferarum, ita hic remouet timorem diluuij aquarum, vt ait Iosephus. Noe, & filij eius timebant, ꝙ Deus propter peccata eorum eos diluuio iterum destrueret quomodocunque peccarent. Et Noe continue orabat Dominum, ne hoc fieret: ideo pepigit Deus cum eo, & semine suo, ne vnq̄ talia ageret. Etiā fuit propter hoc, quia homini exeūti nunc de arca post diluuium iussit Deus crescere, &

multi-

multiplicari, ideſt vacare proli. Erant autem nunc homines timidi, quia viderant, ꝙ propter peccata Deus induxerat diluuium ſuper terram, quod omnia vaſtauerat: ſe ipſos autem ſciebant ad peccandum pronos, & ideo faciliter peccarent, & tunc immittetur rurſus ſuper eos diluuiū, uel alia uaſtatio, ꝑꝑ qđ eſſent ſemper timidi; atque de hoc malo ſuſpecti, neque gaudere uellent, qđ tñ requiritur in uacatione prolis; & ita iſte timor obſtaret multum multiplicationi generis humani, q̃ Deus intendebat, & erat ualde neceſſaria. Ideo abſtulit eis timorem præſtando ſecuritatem, ꝙ nūquam mitteretur diluuium, in quo periret omnis caro: Et ſicut dicitur diluuio, ita intelligitur de omnibus alijs uniuerſalibus vaſtationibus. Et eſt ſenſus ꝙ ēt ſi grauia, & multa peccata committerent unus, uel plures, uel totus mundus, nunquam ſequeretur uniuerſalis uaſtatio. *Ecce ego ſtatuam pactum.* Licet de futuro uerba iſta ſonent tñ de præſenti eſt ſenſus, quia per hoc ꝙ iſta dicebat actualiter ſtatuebat pactū cum eis promittendo, nunquam futurum diluuium. *Et cum ſemine veſtro poſt vos.* Ex hoc conſtat, ꝙ quātacunque, & qualiacunque peccata homines facerent, nunquā Deus immittet diluuium, nec vniuerſalem conſummationem, quia hoc pepigit cum Noe pro ſe, & ſemine ſuo. *Et ad omnem animam viuentem, quæ eſt vobiſcum.* Iſtud pactum non ſolum fuit ad homines, ſed etiā ad omnia alia animalia, quia in diluuio, vel qualibet alia generali cōſummatione eorum periculum vertebatur. *Cunctis, quæ egreſſa ſunt de arca.* Ex hoc patet, ꝙ iſtud pactum Dei cum Noe fuit poſt exitū de arca, & poſt ſacrificium. *Et vniuerſis beſtijs terræ.* Scilicet feris, quæ inter pecora, vel pecudes non numerantur. *Nequaquā vltra interficietur omnis caro aquis diluuij.* Hic promittit Deus, ꝙ nūquam veniet diluuium vniuerſale, in quo deſtruatur omnis caro, ſed non tollitur, qui venirent aliqua diluuia, in quibus aliqui homines, & beſtiæ perirent, ſicut fuit diluuium Ogygi in Græcia tempore Iacob Patriarchæ: & ſicut fuit diluuium Deucalionis in Theſſalia tēpore, quo filij Iſrael per deſertum incedebant viuente Moyſe. De ijs Iſidorus Ethim. ca. 22. & Augu. de ciui. Dei. lib. 18. c. 8. Et fluxerunt inter iſta duo diluuia ſexcenti anni, vt ait Solinus in Poliſtor. cap. de Thios inſula. De hoc Paulus Oroſius primo libro de Ormeſta mundi; & tamen non vult ſexcētos annos Oroſius fuiſſe inter duo diluuia, quia diluuiū Ogygi dicit fuiſſe mille, & quadraginta ante vrbem conditam, & diluuiū Deucalionis octingentis, & decem annis ante vrbem conditam. Et ſic inter ambo diluuia fuerunt anni ducenti & decem. Iſidorus quoque lib. 13. Ethimo. quaſi idem tempus ponit dicens; vnum accidiſſe tempore Iacob, & alterum tempore Moyſi; & tamē ēt ſi computemus a natiuitate Iacob vſque ad mortem Moyſi, non ſunt anni quadringēti cōpleti, vt poteſt colligi ex ſacra ſcriptura, & manifeſte ponit illud Euſebius. Sed iſta varietas accidit ꝑꝑ opiniones de temporibus regis Ogigi, de quo ſunt quinque opiniones, aut ſex, vt tangit idem Euſebius, & in commentarijs eius declarabitur. Ipſe autē tenet id quod Paulus Oroſius, ſ. ꝙ fuerint ducēti anni, uel quaſi inter hæc duo diluuia particularia. *Nec erit ultra diluuium diſſipans terram.* Scilicet totā terrā. Illud enim diluuium totam terram diſſipauerat corrumpēdo eā ſalſedine, & tollendo ſuperficiem, in qua tota virtus erat, quia in diluuio fuerūt ablati, quaſi duo palmi de ſuperficie terræ, uel plures. In alijs autem futuris diluuijs non erat diſſipanda terra; licet in aliqua parte lęderetur. *Hoc ſignum fœderis, quod do inter vos, & me.* Fędus erat, ne Deus immitteret diluuiū ſuper terrā. Signum autem declarans veritatem huius promiſſi erat iris, Et ideo eſt ſenſus; hoc eſt ſignum fęderis, i.

Licet De⁹ pollicitus ſit vniuerſale diluuium amplius futurum, nō tamen particulare.

Quantum tēporis intercesserit in diluuijs illis, quæ poſt vniuerſale iſtud facta ſunt.

F iſtud eſt ſignum, per quod videre poteritis veritatem mei promiſſi. Et tunc creauit Deus iridem, uel eam naturaliter fecit, & oſtendit eam Noe. *In generationes ſempiternas.* Ideſt vſque ad conſummationem omniū generationum ſęculi, ſ. vſque ad diem iudicij. *Arcum meum ponam.* Vocatur iris arcus, quia eſt ſemicirculus, & aliquando minus ſ͂m altitudinem Solis in Occidēte quando generatur: nūquam tñ accedit perfectè ad ſemicirculum. *Inter me, & inter terram.* Quia diluuium principaliter totius terræ cum omnibus in ea exiſtentibus erat lęſiuum; ideo pactum Dei de non mittēdo diluuium ad totam terram dirigebatur. *Cumque obduxero.* Ideſt obtenebrauero, vel cooperuero. *Nubibus cœlum.* Nubes enim denſate in medio aeris interſtitio tollunt nobis viſionem cœli, & luminarium.

G *Apparebit arcus meus in nubibus.* Vocatur iſte arcus dñi, quia iſte nō eſt fabricatus ab aliquo homine, ſed a ſolo Deo cauſatus eſt per ſua naturalia agentia. Vel vocatur arcus Dei, quia a Deo datus eſt in ſignum nō futuri diluuij. Et tunc ponitur arcus magis quam alio tp̄e, quia qñ nubibus operitur cęlum, eſt ſignū pluuię futurę multę, ideo ad tollēdum timorē diluuij, ponit arcus. Vel fortè non ſolum cauſatur hoc ex intētione agentis ad finem, ſed ex conditione materię ſic vel ſic diſpoſitæ; nubes enim, in quibus cauſat̄ iris, taliter diſpoſitę ſunt, ꝙ in eis naturailter talis effectus ſequit̄, ēt ſi Deus non intenderit irim ad aliq̃ ſignificationē, ſed ſolum cōcauſaret per influentiā generalem, vt in alijs oībus entibus. *Et recordabor fęderis mei.* In Deo nō

H cadit obliuio promiſſi, ſicut in hoībus; ſed dr̄ recordari, quia tunc ad ſuccurrendum paratum ſe demonſtrat. *Fęderis mei vobiſcum.* Ideſt ꝙ pepigi vobiſcum. *Et cum omni anima viuente, quæ carnem uegetat.* Ideſt cum oī animali ad dr̄iam animatorum non habentiū carnem, quemadmodū ſunt arbores, & oīa plantatiua; cum iſtis ſi, nō eſt principaliter pactū factum poſitū, quia licet aliqualiter vegetabilia in diluuio damnificarent̄, non tñ deſtruuntur totaliter queadmodū animalia, quę moriunt̄. Ad animalia ergo principaliter hoc fędus Dei pertinet. *Erit arcus meus in nubibus.* Nihil enim eſt arcus, niſi impreſſio facta in nube rorida oppoſita Soli recipiēti radios ſolares: dum tñ illa nubes non ſit multum denſa. *Et recordabor fęderis ſempiterni.*

I Dr̄ iſtud fœdus ſempiternum, quia ponitur pro toto tempore, quo homines fuerint ſuper terram. *Hoc erit ſignum fœderis, quod conſtitui.* Ex hoc videtur ꝙ arcus eſt ſignum ad voluntatem repręſentans, & nō naturaliter cum dicatur eſſe conſtitutum, ut patet in litera.

¶ Sed dubitari ſolet cum iris ſit aliquid naturaliter cauſatum, qūo potuit dari in ſignum diluuij non futuri? aliqui reſpondent ꝙ bene potuit dari in ſignum: qa ante diluuium nec fuit pluuia, nec iris. ¶ Sed hoc non eſt ueriſimile, quia cum pluuia cauſatur ex motu, & figuratione corporum cœleſtium diſponentiū aerē ſicut, & omnes naturales effectus, ut ait Ptholomeus in Almageſto, & in Quadripartito, nō vr̄ rōnale, ꝙ in tanto tp̄e, ſ. in mille, & ferę ſeptingentis annis quibus durauit prima ętas, vt probauimus. ſup. 5. c. nō

K fuerit aliqua mutatio, vel figuratio corporū cęleſtiū pluuię cauſatiua. Alij dicunt ꝙ licet fuerit pluuia ante diluuium, nunq̃ tñ fuit iris; dn̄t enim ꝙ in toto illo tp̄e nunq̃ talis diſpoſitio cauſata fuit, qa ad generationem iridis, ſ͂m Philoſophū. 3. Metheo. requirunt duæ nubes, vna eſt nubes rorida leuis concaua, in qua fiat radiorum ſolariū ſuſceptio, & re percuſſio, & alia nubes dēſa poſt nubē roridam, quę faciat ꝑꝑ ſui aliqualē ſoliditatē, ut radij ibi detineant̄ ad cauſandā repercuſſionem, ſicut in ſpeculis requirit̄ vitri ꝑſpicuitas, & plumbi denſitas terminans. Volunt ergo iſti ꝙ iſta diſpoſitio nunq̃ ante fuit, quo vſq; Deus oſtēdit Noe

primo.

primo talem reuerberationem Iridis. Sed etiam hoc non est verisimile, quòd in tanto tempore non fuerit talis dispositio cum nunc tam frequenter fiat, & res naturales à Deo naturales agere permittunt, quia Deus sic res conditas administrat, vt eas proprios motus agere sinat, vt est sententia August. super Gen. ad literam. Et cũ causæ istius Iridis sępè esse debuerint, ideo iris etiam sępe esse debuit. Dato ergo quòd iris apparuit ante diluuiũ, dicetur ꝙ iris generabatur tũc naturaliter ex eisdem causis, ex quibus nunc gignit.

Quæst.6. Respõsio tertia.

¶ Dicit enim Herueum, ꝙ iris est signum non futuri diluuij non ad placitum, quemadmodum voces sunt signa rerum, sed signũ naturale sicut fumus est signum naturaliter signãs ignem præcessisse, de quo primo quolibet, quæst. vlt. Rationem huius assignat, quia diluuium causatur ex multitudine aquarum, iris autem requirit ad suam causationem certam dispositionem, quæ nõ potest fieri in tempore multum sicco, nec multum pluuioso, sed dicunt esse duæ nubes, vna rorida concaua, in qua radij recipiantur, alia densa, quæ teneat radios, ne transeant. & sic requiruntur vapores sufficientes ad tenendum radios: non tamen debent esse vapores valde multi: quia tunc non possent causari illi colores ex reuerberatione, sicut nec potest fieri in aqua, quia magna humiditas ibi densata est: & quia ad diluuium multi vapores requirũtur, ideo iridis generatio diluuium excludit, & non excludit diluuium pro semper, sed pro vicino tempore, id est, ꝙ si nunc sit iris, quòd nõ erit in breui diluuium, sed bene poterit esse post aliquantum tẽpus. Item dicit, ꝙ continuatio iridum potest esse signum diluuij nunquam futuri, semper accipiendo signum pro signo naturali, ita quòd nunc sit vna iris, deinde alia, & sic consequenter. Item dicit quòd dato, quòd ante diluuium fuerint plures irides non tamen fuit aliqua iris propinqua diluuio, quia tunc dispositio contraria erat in nubibus, scilicet, quòd erant onustæ vaporibus grossis, & condensatis.

Quõ fiat Iris secundum Herueum.

Iris quõ diluuium excludat.

Quæst.7. Cõfutatio in parte.

¶ Et licet superiora sint satis bene dicta, tamen error vr̄, quia hic attribuit causam diluuij virtuti naturali, & quia non distinguit inter diluuium particulare, & vniuersale, sed falsum est, quia diluuium vniuersale non põt causari naturaliter: vt sup. cap. 7. probauimus, sed solum particulare diluuiũ causatur naturaliter. Etiam quia textus attribuit totam causam huius diluuij Deo; vnde quantũ ad efficientem dr̄ supr. 6. ca. Ecce ego adducam aquas diluuij super terrã; de causa materiali dr̄ sup. 7. cap. Rupti sunt fontes abissi magnę, & catarrhactæ cœli apertę sunt, quæ naturaliter fieri non poterant. Patet ergo ꝙ loquendo simpliciter falsum est, quòd iris est signum nõ futuri diluuij. Sed distinguendum est de diluuio, ꝙ duplex est diluuium, scilicet particulare, & vniuersale. Diluuiũ particulare est magna aquarũ inundatio in aliqua determinata parte orbis: & de isto diluuio est verum, quòd est signum naturale iris diluuij, & nõ ad placitũ, quia signat modicos vapores esse pro tunc eleuatos in aere, quia nubes adhuc tenues sunt: & hoc patet in regula penultima communis perspectiuę, parte tertia, scilicet generationem iris cataclysmum excludere. Et si diluuium factum tempore Noe fuisset particulare, verum fuisset, ꝙ iris non potuisset apparere pauco tempore ante diluuium; sed quia supernaturaliter venit illud diluuium per vnum diem ante diluuiũ existente aere non repleto vaporibus, potuisset iris apparere. Dicendum ergo ꝙ iris ante diluuium dato ꝙ apparuisset, nihil signabat ad placitum, sed solum signabat naturaliter magnam copiam aquarum, siue particulare diluuium subito non futurum. Post diluuium autem facto fœdere inter Deum, & homines cœpit

A iris esse signum diluuij vniuersalis nõ futuri, ꝙ Deus voluit, quòd nunquam amplius vniuersale diluuium inundaret. Ideo hoc erat causa nõ inducendi diluuiũ; Sed vt homines magis certificarentur voluit dare iridem in signum rememoratiuũ, non in signum cõfectiuum; nihil. n. efficit iris ad nõ esse diluuium vniuersale, quia dato ꝙ nunc esset iris, & nihil mutando de virtute, vel efficientia eius naturali, posset induci subito diluuium vniuersale à Deo, quod non fieret si naturaliter signaret iris nõ futurum vniuersale diluuiũ, quia tunc oportebat mutari aliquid de virtute eius. Est autem iris post diluuium signum non futuri diluuij particularis immediatè ex causa assignata, & quod naturale est mutari non potest.

Pulcherrima decisio.

B ¶ De ista iride à multis dr̄ ꝙ quadraginta annis ante diem Iudicij non apparebit iris. Et si fortè diceret, ꝙ post apparitionem iridis per quadraginta annos nõ possit esse diluuiũ particulare, adhuc haberet aliquã euidentiam, quia ad diluuium particulare requiritur valde magna resolutio vaporum, & eleuato successiua ad partem medij intersticij, & qñ incipiunt multũ condensari illi vapores non potest apparere iris, sed isti vapores possunt esse in tali dispositione condensationis per quadraginta annos ante: ergo in illis quadraginta annis non potest fieri iris. Istorum tamen intentio est, quòd ad inducendam illam inflammationem, quæ præcedet iudicium: requiritur magna dispositio in aere per siccitatem ad magnam, & subi-

Quæst.8. An quadragita an nis añ iudicium nõ apparebit Iris.

C tam inflammationem, & tanta dispositio non potest causari nisi per quadraginta annos ante ad minus incipiat desiccari aer; ergo in illis quadraginta annis nunquam formabitur iris, cum iris nõ possit esse nisi in nube aliqualiter aquosa, & densa ex parte posteriori. Sed isti videntur errare sicut alij de diluuio, quia sicut diluuium vniuersale non potest induci naturaliter, sed a Deo solo, ita conflagratio vniuersalis non potest induci naturaliter. Ergo non erit aliqua dispositio naturalis ad effectum pure supernaturalem. Item, quia sequeretur quędam magna absurditas: si eñ in quadraginta annis ante diluuim non posset formari iris propter magnam siccitatem, sequeretur ꝙ in omnibus istis, vel in maiori parte eorum circa finẽ

An post vniuersalẽ conflagrationẽ possit formari Iris.

D eorum tanta esset siccitas, quòd nec essent pluuię aliquę, sed omnia desiccarentur. Hoc autem falsum est, quia tunc homines viuere non possent, vel si aliqui uiuerent cũ magna famis angustia, & temporum intẽperie viuerent. Hoc autẽ falsum est, quia Luc. 17. cap. idem Matth. 24. cap. dr̄ quòd dies Iudicij veniet inspe ratus, s. qñ hoĩes non putauerint; sed si talia præcederent oẽs essent suspecti de die Iudicij ergo, &c. Item hoc non põt stare, quia dr̄ Luc. 17. cap. idẽ Matth. 24. ꝙ tempus ante iudiciũ erit, sicut in diebus Noe, quia edebant, & bibebant, & vxores ducebant, & dabantur ad nuptias vsque in diem, qua intrauit Noe in arcam, & venit subito diluuium, & perdidit omnes. Sic ergo ante diem iudicij erunt hoĩes lętantes in cibis, & po-

E tibus, & in actibus venereis quousq; subito veniat super eos tuba iudicij. Sed istæ delectationes ciborum, potuũ; & actuum nuptialiũ nunquam fiunt sine magna lętitia cordis, non autem inter malum formidantes. Et cum abundantia bonorum exteriorum prouenientium ex bona habitudine tẽporis. Si aũt illam inflammationem pręcederet talis desiccatio, qualẽ isti describunt, vtrunq; istorum impossibile esset naturaliter, s. cordis lętitia, & bonorum exteriorum abundãtia. Dicendũ ergo, ꝙ ante iudicium nulla talis pręcedet desiccatio, sed erunt tẽpora felicia sine bellis, sine temporalibus angustijs, ita vt homines possent vacare deliciis, iuxta cor, vt ex verbis Christi colligitur. A quo. n. ista positio de nõ apparitione iridis ortũ ha-

buerit nescio, sed cõfiteor mihi nullo modo placere. *Erant ergo filij Noe*. Ista particula ponitur recapitulatiue ad supradicta, & præponitur ad declarandum Historiam de inebriatione Noe. *Filij Noe, qui egressi sunt de arca Sem, Cham, & Iapheth*. Istos filios solum habebat Noe, quando exiuit de arca. Isti autem quando de arca exierunt, non habebant aliquos filios, nec ante habuerant, sed post diluuium nati sunt. De quo magis diximus supra 6. cap. *Porro Cham*. Cum Moyses huius libri Historiographus multa facta notabilia illius temporis reliquerit nõ scripta, hoc solum tetigit, quia intẽtio sua erat deducere istã Genealogiam ad Iudęos, quibus lex a domino data est; & quia illi possessuri erant terram istarum gentium Chananęarum propter peccatum Chananæorum, vt patet infra 13. & 15. cap. & Leui. 18. ideo describitur hic principium peccati eorum, scilicet irrisio patris, propter quod maledictio venit in stirpem Cham.

Quęst. 9. An Noe habuerit alios filios præter nominatos.

Tres filij Noe, & ab his disseminatum est omne hominum genus super vniuersam terram. Ex hoc videtur quòd Noe nullos alios filios habuerit, nisi hos, quia si aliquos alios habuisset scriptura nominasset eos, quod non facit. Vel dato quod non nominasset, ab illis tamẽ descendissent aliquæ gentes, sed ab ijs tribus descenderunt omnes gentes, vt dicitur hic, ergo nulli alij fuerunt. *Disseminatum fuit*. Idest diuisum per terras successiue. Satis autem probat ista ratio, ꝙ Noe post diluuium filios alios nullos genuit, & etiam quòd nõ genuit ante diluuium aliquos, qui nũc super essent post diluuium, quia si super essent ab illis quoque dissemi naretur genus humanũ, sicut ab his tribus, & tamen ab his solis tribus disseminatum est omne genus; ergo non fuerunt alij, qui superessent post diluuium. Nisi forte dicatur ꝙ aliqui geniti sunt post diluuium à Noe, sed illi nullos filios genuerunt. Et ideo non nominantur hic, quia non fuit ab eis disseminatum humanũ genus, & idem erit, si dicatur, ꝙ aliqui erant nunc, qui geniti erant ante diluuiũ, sed quia non genuerunt aliquos tacuit eos Moyses. Dicẽdum ꝙ neutrum eorum stat; primum non, quia si Noe aliquos genuisset post diluuium, nõ est verisimile, ꝙ illi mansissent infecundi, vel steriles, quia nunc erat ualde necessaria multiplicatio generis humani; & Deus ad eã incitabat, dicẽs: Crescite, & multiplicamini; & ad hoc benedixit eis, vt patet supra in litera; ergo non est verisimile, ꝙ aliqui essent, qui non gignerent eo tempore, sed magis videtur dicendũ ꝙ Noe nullos genuerit post diluuium, quia erat tunc sexcentorum annorum, & forte ætas ista grauata angustijs præcedentibus erat reddita inepta ad gignendũ; vel si apta erat accidit, ꝙ non genuerit licet vixit post diluuium trecentis, & quinquaginta annis: vt patet infra in littera. Si quis autem vellet contendere, ꝙ genuerit filios, sed illi nullos genuerint, possibile quidem est, sed minus verisimile, ideo potius est dicendum, ꝙ tunc nullos genuit. Secundũ magis planum est, scilicet ꝙ non habuit Noe ante diluuium alios præter istos tres filios, qui superessent post diluuium, quia ad hoc oportebat quòd in arcam intrassent tempore diluuij, sed falsum est, quia in arca non fuerunt, nisi octo personę, idest Noe, & isti tres filij eius, & quatuor uxores eorum, vt patet sup. 6. & 7. cap. Ergo nulli alij tunc filij eius erant, qui nunc superfuerint. Manet aũt solum ꝙ habuerit Noe alios qui ante diluuium obierint; & ideo isti non nominantur, quia ex eis non fuit multiplicatum humanum genus post diluuiũ. Et istud potest aliqualiter sustineri, quia non apparet manifesta falsitas; & tamen communiter tenetur, quòd nullos alios filios habuerit Noe ante, neque post, & istud consonat sacrę scripturę; nam supra 6. cap. ante dilu-

Noe nullos filios gẽuit post diluuium, vt quidam suspicant.

F uium facit mentionem scriptura, quãdo genuit Noe, & dicitur ꝙ genuit istos tres, & de nullo alio fit mentio: & ita isti soli fuerunt, & ab eis disseminatum est omne genus humanum, quia aliquę terræ ante, aliquæ verò post inhabitatæ sunt. Prima autem populatio post diluuiũ fuit in Armenia apud Taurum, & Caucasum montes magnos Armenię; & patet ex eo quod dicitur infr. cap. 11. scilicet quòd Nemrod cum alijs sequacibus recesserunt de Oriẽtali parte versus Occidentem, & venerunt in cãpum Senaar, vbi ipse ędificauit Babylonem. Sed secũdum orbis terrarum ordinationem, vt patet per Paulum Orosium libr. 1. de Ormesta mundi, circa latus Septẽtrionale post terminos Indiæ transuersaliter iacentis a Septentrione

G ad Meridiem, & occupantis totam frontem Orientis contra Occidentem inter montem Caucasum a Septentrione, & mare Persicum a Meridie sunt gentes multę inter quas Armenij sunt ante fontem Tigridis, & Euphratis, Sed descendendo per idem latus Septentrionale contra Occidentem multis terris interiectis sequuntur Babylonia, & Caldęa aliqualiter versus Meridianam partem. *Per vniuersam terram*. Scilicet habitabilem; non enim tota terra habitata est. Aliquæ enim terræ propter intemperiem locorum, & defectum victualium non habitantur. Alię autem propter gentium paucitatem. *Cępitque Noe*. Hic ponitur secundum, scilicet status Noe post diluuium quantum ad agriculturam, & exercitium. *Cępitque Noe esse vir agricola*. Idest colens agrum diligenter, vt

H haberet inde fructus; & dicitur, *Capit*. Quia Noe fuit primus qui coluit vineam ante diluuium non fuit vsus vini, & ideo non colebatur vinea, nec in alijs rebus colendis magnus labor erat, quia sponte terra gignebat fructus, de quibus homines viuerent, vt volunt doctores, & Historiographi. Nec obstat si dicatur quòd dictum fuit Adę, in sudore vultus tui vesceris pane tuo, supra 3. cap. & dictum fuit, quòd Cain erat vir agricola. Respondetur quòd primum datum in pęnam magis dabatur pro posteritate ipsius Adæ, quam pro tempore Adæ. Item dicendum de Cain, quòd modicus labor erat, quia natura per se illa dabat, sed ad tollendum ocium, & ad magis iuuandum naturam, aliqualiter laborabant. Vel verius dicen-

I dum quòd Cain fuit aliquid speciale: quia Deus dedit ei illum laborem in persona sua solum in pœnam fratricidij, de quo diximus magis supra 4. cap. In secunda autẽ ætate peiorata terra per ingressum Oceani in terras, non potuerunt fructus sine magno labore haberi. Ideo indiguit terra cultore adiuuante naturam deficere incipientem; ideo tunc proprie incepit Noe esse vir agricola. *Exercere terram*. Idest mouere eam arando, & fodiendo: quia sic terra melius disponitur ad suscipiendam influentiam cœli, quia & humorem pluuiarum. *Et plantauit vineam*. Non quòd vineam ipse fundauerit: quia nam talem arborem produxit, sed quia ipse coluit illam vineam producẽtem vuas labruscas, & meliorauit. Vel forte abscidit pal-

K mites de vite illa siluestri, & transplantauit, sicut nũc ponuntur nouiter vineæ, vuę optimi saporis factę sũt. *Bibẽsque de vino eius inebriatus est*. Primo vt Noe bibit inebriatus est multiplici ratione; primo quia multum bibit adhuc ignorans vim eius, sed putabat sic bibendum esse, vt de aqua.

¶ Secundo, quia cerebrum Noe erat debile, cum esset assuefactum aquæ, & ideo à fortitudine vini immediatè conturbatũ est; patet hoc in illis, qui ad vinũ non sunt assuefacti, qui si bibant citius inebriantur. Aliqui enim dicunt hic multa fabulosa. s. ꝙ immediatè, vt plantauit Noe vineã, produxit vuas, & fecit inde vinum, & bibit, & dñt ꝙ hoc fecit quibusdam confe-

Quæ[...] Vb[...] prima [...] pulati[...] post [...] uium

Noe [...] mus [...] vinea [...] luit. An [...] pecca[...] Adę [...] dilu[...] cesse [...] homi[...] bora[...] De C[...]

Quo[...] vinea[...] tauer[...] Cur [...] quis [...] bibit [...] briat[...]

Q[...] An [...] vine[...] tim [...] xit v[...] te b[...] fit [...] trole[...] ꝙ [...] bus [...] ab [...]

ctionibus

ctionibus naturalibus. Quòd autē hoc fiat in quibusdam herbis, satis constat. Et nobis visum est Petroselinum infra duas horas nasci, postq̄ seminatum fuerat; sed nō vr̄ possibile s̄m naturam, ꝙ sic fiat in vite: quia ibi maior virtus requiritur. Etiam quia dato, ꝙ per aliquam artem naturalē, saltem omnibus cognitam possent vuæ cito nasci, oportebat postea maturari, ad qđ diuturnitas temporis requiritur. Fundamentum autē istorum est, quod dr̄ in litera. *Plātauit vineam, bibensque de vino eius inebriatus est*. Et nulla mora intercidit inter plantare, & bibere. Sed hoc irrisorium est, quia sic est modus cōis scripturæ loquendi, s. cōcepit, & peperit: constat tn̄, ꝙ nulla mulier immediatè post cōceptionem peperit. Scriptura.n. solum curat de essentialib. narrationibus. non se extendens ad quædam accidentalia, & extrinseca. Dicendum ergo ꝙ Noe post annū à plantatione vineæ, vel post plures annos, sicut nunc fit, habuit vuas maturas, ex quibus bibit vinū, & inebriatus est. *Et nudatus est in tabernaculo suo*. Quia in tabernaculo suo bibit, & ibi inebriatus est, & dormiuit. Et ista nuditas fuit quantum ad partes genitales: dato.n. ꝙ alię partes corporis viderentur, verecundia nō fuit, quia verendæ nō erant maximè in viris, de mulierib. autē alia ratio est. *Quod cum vidisset Cham pater Chanaan*. Hic vocatur Cham pater Chanaan: quia vt quidā volūt, Chanaan nepos Noe primo vidit Noe esse nudatum, & nūciauit patri suo, & postea Cham irrisit. Vel nominatur Chanaan, quia postea fuit secutus malos mores patris sui Cham. Vel verius dicēdo, ꝙ Noe maledicturus erat Chanaan ꝓ patre suo Cham, ideo nominauit hic eum, vt videretur origo maledictionis. *Verenda patris sui esse nudata*. Verenda vocant partes genitales, quia de eis magis, q̄ de alijs partibus erubescimus. Ratio huius erubescentiæ est, quia nullæ partes sunt minus obedientes imperio rationis, q̄ istæ in toto corpore. Animus.n. hominis est generosus, & multum liber naturaliter, & sicut qn̄ aliquis dn̄s habet seruum, qui ei manifestè rogatus obedire non vult, dn̄s erubescit; sic cum partes corporis sint naturaliter seruitio animæ rationalis subditæ, vt patet ꝑ Aristo. 1. Polit. cap. 3. qn̄ ei repugnant anima nostra multum erubescit. Sic.n. primi parentes in Paradiso post peccatū immediatè verecūdati sunt, quia cum ante oīa membra eorum libertati seruirent, post peccatum surrexit immediatè cōcupiscentia in genitalibus, quam cum tentassent cōprimere, & non valuerunt, erubuerunt, tegentes illa membra tēpore, quo Noe nudatus fuit, non erat vsus femoraliū. Si.n. Noe femoralia habuisset, dato ꝙ alias corporis partes nudasset, mansissent femoralia stricta tegentia partes verendas. *Nunciauit duobus fratribus suis foras*. Scilicet Sem, & Iapheth. Ex hoc vr̄, ꝙ isti omnes manebant in eodem tabernaculo, quia hic nō pōt dici foras, nisi respectu illius tabernaculi, & nunciauit ista Cham fratribus suis, vt eos ad irridendum prouocaret, sed ipsi è contrario verenda patris contexerūt. *Palium imposuerunt humeris suis*. Et incedebant isti auersis vultibus contra partem posteriorem; nec voluerunt ponere palium ante oculos, & incedere rectis vultibus, ne aliqua occasione viderēt verenda patris sui: nō.n. habebat femoralia, quę nondū in vsum venerant; sed postea per Semiramidem Reginam Niniue adinuenta sunt. O quanta filiorum ad patrem pietas, o quanta vrbanitas; vultus auertunt, & retrouersis pedibus incedunt, ne patris virilia contēplentur, quæ pessimus, & degener filius ignorantibus ante vulgauerat. Multum hic instruimur circa paternam reuerentiam, ne paternos defectus irrideamus, sed quantum valuerimus contegentes æquanimiter tolleremus. *Euigilās autem Noe ex vino*. Ebrietas.n. dormire facit, & ille somnus innaturalis est; ideo non dr̄

Cur homo erubescit ex nuditate genitalium.

Semiramis adiuenit femoralia.

A ꝙ Noe euigilauit, sed ꝙ euigilauit à vino. Cum enim somnus sit quies virtutū animalium, vt patet in 2. de somno, & vigilia: & iste virtutes sint in cerebro, vel dependeant secundum virtutem à cerebro. Qn̄ cerebrum est occupatū, ita ꝙ iste virtutes non possint operari, sequitur dormitio. Cerebrum aūt occupatur qn̄cunq; fit multa resolutio fumorum grossorum ascendētium de stomacho ad cerebrum, vt post cibum, & post laborem, & quia vinum propter caliditatē multas fumositates fortes de stomacho ascēdere facit ad cerebrum cessant vires animales in cerebro occupato fumositatibus, donec ille consumantur, vel per frigiditatem cerebri condensent, & descendant, & tunc incipit euigilare dormiens. *Cum didicisset, quod fecerat ei*.
B Didicit hoc Noe ꝑ alios filios, vel fortè, & verius, qa quando Noe euigilauit inuenit discooperta verenda veste sua, & super se vestem, quā non posuerat, inuenit; ideo miratus quid hoc esset, quæsiuit à filijs, qui ei veritatem facti indicauerūt. *Filius suus minor*. Scilicet Cham. Ex hoc cū superioribus patet, ꝙ Iapheth fuit maior inter filios Noe, quia Noe incepit gn̄are quingētesimo anno ętatis suæ, ergo primogenitus suus cōpleuit centum annos in anno diluuij, s. anno sexcentesimo vitæ Noe, sed istæ nō fuit Chā, quia est minor oībus, vt hic patet; nec ēt fuit Sem, quia Sem cōpleuit cētū annos duob. annis post diluuiū; vt patet inf. c. 11. ergo Iapheth erat maior. Nec obstat si dicatur, ꝙ infra cap. sequēti vocatur Sem frater maior, quia ibi vocatur maior secundum dignitatem, & non secūdum
C ætatem; quia de Sem venit Messias, & totus populus Dei. De hac maioritate dictum fuit supra 6. cap.

Aristot. de Somno, & Vigilia. cap. 3.

Virtutes sōni a cerebro pēdēt.

Quæst. 12. An Iapheth fuerit maior īter filios Noe.

Maledictus Chanaan. Quare maledicitur Chanaā, cū peccauerit pater eius Cham? Dicūt aliqui, vt supradiximus, ꝙ Chanaan primo vidit verenda Noe discooperta, & indicauit patri suo Cham. Vel aliter vt intelligatur, ꝙ non solum Cham propter istud peccatum meruit in seipso maledici, sed etiā in posteritate sua. Vel quia Deus benedixerat Noe, & filijs eius exeuntibus de Arca, ideo Noe non fuit ausus alicui eorū maledicere, sed maledixit nepoti. Vel aliter quia si Cham malediceretur, intelligeretur tota posteritas maledici in patre; sed hoc non est verum, quia solū fuerunt maledicti filij eius descēdentes per Chanaan, qui sunt se-
D ptē gentes, scilicet Amorrhæi, Chananæi, Euæi, Iebusæi, & cæteræ. Patet quia iste gētes fuerunt datæ in manus filiorum Israel, vt disperderent eas, & acciperent terram earū, vt patet sæpe in Exo. Leu. Num. & Deut. quia alij filij descenderint ꝺe Cham, patet inf. c. sequēti, s. Chus, Mesrain, Phut, & cęteri. Ex superioribus, patet ꝙ ista reuelatio, & inebriatio Noe nō fuit eo tēpore, quo exiuit de arca, quia Cham genuit Chanaā filium suū ad minus vno anno post diluuium. Sed qn̄ Chanaan maledictus fuit à Noe, quia primo vidit verenda eius, vel indicauit patri suo Cham, ipse habuisset saltem nouem, vel decē annos, ita ꝙ esset doli capax, ergo multis annis post exitum de arca plantauit Noe vineam. Vel si fortè dicas, ꝙ Chanaan non vi-
E dit verenda Noe, sed maledictus fuit à Noe propter alias causas supra positas. Adhuc stat dictum, quia Noe nō poterat maledicere Chanaan antequam natus esset, ergo non fuit in primo anno cum Chanaan non fuerit natus in primo anno post exitum de arca. Maximè quia non videtur Chanaan fuisse primogenitus Cham cū multi alii ponantur ante eum in narratione filiorum Cham: vt patet sequenti cap. *Seruus erit fratribus suis*. Quia descēdentes de stirpe Chanaan seruierunt Iudæis, qui erant filii Sem, vt patet in multis locis in libro Numerorum, & Deuteronomij, & in libro Iosue, & Iudicū. *Benedictus Dominus Deus Sem*. Vidit Noe prophetico spiritu, quòd filij Sem verum

Quæst. 13. Cur maledicit Chanaan, cum pater eius Cham peccauerit.

Gētes quæ per Chanaan descenderūt.

Quæst. 14. Qn̄ Noe inebriatus est, an multo ꝑe post exitum Arcæ.

Dei cultum seruaturi erant declinantibus alijs ad ido-
latriam, ideo credidit Sem esse maioris reuerentiæ, &
præposuit eum fratri suo maiori Iapheth & prius eū
benedixit, & Deum ipsius Sem a quo Sem tantā gra-
tiam habiturus erat, vt eum vere cognosceret, & cole
ret; & etiam quia Sem induxit Iapheth vt velarent pu
denda patris sui. *Dilatet Deus Iapheth.* Hic benedicit Ia-
pheth prænunciando multiplicationem eius in pro-
le, quia patris reuerentiam custodiuit: fuit enim mul-
tiplicatus in filijs Iapheth magis quam quilibet alio-
rum duorum. De quo magis dicetur infra. *Vt habitet
in tabernaculis Sem.* Potest ista litera dupliciter legi cum
superiori coniunctim, ita quòd sit vna benedictio, vel
disiunctim ita quòd sint duæ benedictiones. Si enim
legatur disiuncti, est sensus; Deus dilatet Iapheth dan
do ei filios multos, & habitet in tabernaculis Sem, i.
Deus habitet in tabernaculis, scilicet quòd colatur à
filijs: Sem verò cultu in tabernaculis suis. Et sic dice-
batur Deus habitare in tabernaculo facto p Moysen,
vt patet Numeri 7. cap. & in tēplo facto per Salomo-
nem, vt patet 3. Reg. 8. cap. Alio modo pōt tota litera
referri ad idem, scilicet q sit tota benedictio Iapheth.
Et est sensus dilatet Deus Iapheth scilicet in prole, &
non solum hoc sed etiam habitet Iapheth in taberna
culis, Sem, quia Sem colebat verum Deum, & aliqui
gentiles de stirpe Iapheth ibant ad adorādum Deum
in templo, vt patet de eunucho reginæ Candacis, Act.
8. cap. & Io. 12. cap. & secūdo Macha. 3. cap. de Seleuco
Rege Asię præstāte sumptus pro impēsis sacrificiorū.
Vel quia in Aduentu Christi de gentibus multi con-
Apostoli erant de genere Sē. uertendi erant, & instruendi per Apostolos, qui de ge
nere Sem erant: & sic erant habitaturi in tabernaculis
Sem. *Vixit autē Noe.* Descripto processu vitę Noe, hic
agitur de eius morte. *Trecentis, & quinquaginta.* In toto
isto tempore Noe non genuit aliquē filium, vt supra
probauimus. q. 9. licet aliqui eum asserant quendam
Quidā asserūt Noe filiū post diluuiū habuisse. filium nomine Ionicum post diluuium habuisse, & li
cet iste multo tempore vixerit, tamen ad annos anti-
quissimorum non accessit; vixit enim Mathusalē no-
ningentis sexagintanouem annis, vt patet sup. 5. cap.

De generationibus filiorum Noe, & de diuisione regionum ipsorum, primo de Iaphet, & filijs eius, & regione ipsorum, vltimo de Sem. Cap. X.

HAE generationes filiorum Noe, Sē,
Cham, & Iapheth; natique sunt eis
1. Paral. 1. filij post diluuiū. Filij Iapheth, Go
mer, & Magog, & Madali, & Iauan, & Thu-
bal, & Mosoch, & Thiras. Porro filij Gomer,
Ascenez, & Riphath, & Thogorma. Filij aūt
Iauan, Elisa, & Tharsis, Cethim, & Dodanim.
Ab his diuisæ sunt Insulę gentium in regio-
nibus suis, vnusquisque secundum linguam,
& familias in nationibus suis. Filij aūt Cham
1. Paral. 1. Chus, & Mesrain, & Phut, & Chanaan. Filij
autē Chus Sabat, Heuila, & Sabatha, & Reg-
ma, & Sabathaca. Filii Regma, Saba, & Da-
dan. Porro Chus genuit Nemrod, ipse cœpit
esse potēs in terra, & erat robustus venator co
ram Domino. Ab hoc exiuit prouerbiū quasi
Nemrod robustus venator coram Domino.
Fuit autem principium regni eius Babylon,
F & Arach, & Archad: & Chalanne in terra Sē-
naar. De terra illa egressus est Assur, & ędifi-
cauit Niniuen: & plateas ciuitatis, & Chale.
Resen quoq; inter Niniuen, & Chale: hæc est
ciuitas magna. At verò Mesraim genuit Lu-
dim, & Anamim, & Laabim, & Nephtuim,
& Phetrusim, & Casluim: de quibus egressi
sunt Philistijm & Caphturim. Chanaan autē
genuit Sidonem primogenitum suum, Ac-
thæum, & Iebusæum, & Amorræum, & Ger
G gesæum, & Euæum, & Aracæum, Cynęū, &
Aradium, Samaræum, & Amathæū, & per
hos disseminati sunt populi Chananæorum.
Factiq; sunt termini Chanaan venientibus à
Sidone Ieraram vsq; ad Gazā, donec ingredia
ris Sodomam, & Gomorrā, & Adamam, &
Seboim, vsq; Lasa. Hi sunt filij Chā in cogna
tionibus, & linguis, & generationibus, terris-
que, & gentibus suis. De Sem quoq; nati sunt
patre omnium filiorum Heber: fratre Iaphet
H maiore. Filij Sem, Aelam, & Assur, & Arpha- 1.P
xad, & Lud, & Aram. Filij Arā Hus, & Hul, &
Gether, & Mes. At verò Arphaxad genuit Sa
le, de quo ortus est Heber. Natiq; sunt Heber
filij duo. Nomē vni Phaleg, eo quòd in diebus
eius diuisa sit terra, & nomen fratris eius Ie-
ctan. Qui Iectan genuit Elmodad, & Seleph,
& Asarmoth, Iare, & Adorā, & Vzal, & Decla,
& Hebal, & Abimael Saba, & Ophir, & Eui-
la, & Iobab. Omnes isti filij Iectā. Et facta est
habitatio eorum de Messa pergētibus vsque
I Sephar montem orientalē. Isti sunt filij Sem,
secundum cognationes, & linguas, & regio-
nes in gētibus suis. Hæ familiæ Noe iuxta po
pulos, & nationes suas. Ab his diuisæ sunt
gentes in terra post diluuium.

HAe sunt. Descripta generatione Noe, qui
erat truncus in secundo ordine, consequē
ter describitur multiplicatio in eius proge
nie. Et diuiditur in duas partes primo po-
nitur pluralitas totius cognationis, secundo ponitur
electio partis melioris infra capit. 11. prima in tres se-
cundum quòd describuntur lineæ trium fratrum, sci
K licet Iapheth, Cham, & Sem. Secunda ibi. *Filij au-
tem Cham. Tertia ibi.* De Sem quoque. Circa primum
ponitur quidam Prologus, siue Præfatio ad supradi-
cta. *Hæ sunt generationes filiorum Noe.* Idest isti sunt filij
geniti à filijs Noe. Et accipitur generatio pro rege-
nita, vel potest accipi generatio pro linea, vel coordi
natione filiorum descendētium ab eodem stipite im-
mediato. Et secundum hoc scilicet tenendo primam
expositionem; quia tenendo secundā isti non faciunt
aliquam generationem, quia non sunt in successio-
ne, sed posteri eorum. Sunt hic solum tres generatio-
nes, quia solum tres filij ponuntur, vt tres immediatè
stipites. *Sem, Cham, & Iapheth.* Licet Sem nō fuerit ma-
ior

Quæst. 1. Filij Sem, Cham, & Iapheth totum orbē possederunt.

ior in ætate præponitur tamē alijs, quia fuit maior in dignitate propter causas tactas supra præcedenti cap. *Natique sunt eis filij post diluuium*. Ante diluuium enim filij Noe nō genuerunt: vt supra assignauimus causas. cap. 6. Filij autem istorum trium totum orbem possederunt. Filij enim Sem, Asiam tenuerunt, filij Cham Aphricam, filij Iapheth Europam. Clarius autem, & verius distinguit Iosephus, quia filij Sem Asiam seorsum vsque ad Oceanum tenuerunt ab Euphrate facientes initium. Filij Iapheth tenuerūt Septentrionalem plagam à Tauro, & Amano montibus Ciliciæ, & Siriæ vsque ad Tanaim flumen. In Europa vsque Gadiram, idest prouinciam Cadicen. versus Ispalim, iuxta strictum mare Mediterraneū, Sed verius est in finibus Aphricæ, & Europę apud montem Athlātem, de quo diximus supra 5. cap. plenius. Et tamen parum differt vnū ab alio in veritate. Filij Cham à Libano, & Amano montibus cunctas Siriæ vsque ad Oceanū repleuere prouincias. *Filij Iapheth.* Hic describit primo generationes Iapheth, & solū ponuntur hic quindecim generationes de Iapheth, de Chā triginta, de Sem viginti septem, nec repugnat hoc dictis in capit. præcedenti, quia licet alij duo filij in principio plures filios genuerint, postea tamen Iapheth magis, quam quilibet aliorum multiplicatus est. *Gomer.* Ab hoc nominati sunt Galatæ populi in Grecia habitantes, ad quos Paulus vnam Epistolam scribit licet quidā Galatiam à Gallis senonibus primo inhabitatam ferunt, qui duce Breno in Græciam ad quorundam bellorū adiutoria venerūt. *Et Magog.* Ab hoc descenderūt Scithæ secūdum B. Hieronymum, & ab iis sunt Gothorum Reges, qui magnalia p orbē gesserunt, & Hispaniam populauerunt, & vocātur nunc iste gentes vulgariter Turci. *Madai.* A quo dicti sunt Medi, vel vt ait Isidorus Etym. libr. 9. à Medo Rege Medi dicti sunt. *Lauan.* A quo Iones dicti sunt, qui sunt populi in Græcia habentes vnum de quinque Græcorum idiomatibus, vt ait Ebrardus, vnde versus,

Quæst. 2. A quo dicti Iones quinq; sūt Gręcorū idiomata, s. Eolicū, Ionicum, Doricum, Atticum, commune.

Græcorum quinque sunt idiomata vere.

Tubal. A quo Hispani; iste sedem posuit in descensu montis Pirenei apud locum, qui dr̄ Pampilona. Deinde cū isti se multiplicassent in multos populos ad plana Hispanię se extenderunt, & tunc illa terra primū à cœtu. i. comitiua tubal Latina lingua Cœtubalia dicta est. Deinde cum cœtubales se ad plana Hispaniæ extendissent peruenientes ad fluuium, qui in eadem prouincia Iber dr̄, terram illam ex nomine Tubal, & Iberi Celtiberiam vocauerunt, & quia videbāt sub iugis terræ illius quandā stellam, quæ hesperus dr̄ in noctium principijs occultari, terrā à nomine illius Hesperiam vocauerunt, de quibus B. Isidorus, & Hiero. Multas populationes, & noīa Hispania habuit, de quibus diximus latius super primum Prologum Bibliæ, qui vocatur, Epistola ad Paulinum. capit. 2. & latius in Commēto nostro super Eusebiū. *Mosoch.* A quo Cappadoces nominantur, ex quo nomine apud eos nunc quædam ciuitas nominatur Moscha, vt ait Iosephus, lib. 1. antiquitatum. *Thiras.* A quo Traces nominant; Tracia enim regio est cōiuncta Græciæ, quæ ab Oriēte ciuitatem Constantinopolim habet ab Occidente Macedoniam, de qua fuit Alexander Magnus, à Septētrione Dalmatiā, à Meridie mare Aegeum, vt ait Paulus Orosius primo de Ormesta mūdi. Aliqui decipiuntur circa regionem Traciæ: putant. n. eam esse Græciæ partē, sed non est, sed est ab Oriente Græciæ; vt Paulus Orosius asseruit. Similiter. & Isidorus, lib. 9. Etymol. ait, & lib. 14. Traciæ ab Oriente Propōtis, & vrbs Constantinopolis opposita est: à Septētrione vero Ister obtendit: à meridie verò Aegeo mari adhæret ab Occasu Macedonia illi subiacet. Aliqui putant

Quæst. 3. A quo dicta Tracia sit.

Cap. 2. Cap. 4. Isidorus ibidem.

A Traciam dictam à Thiras filio Iaphet, quasi Thiraciā & ita hic accipimus. Alij verò dicūt eam à Seuicia populorum ibi habitantium Traciā dictam, quasi Truciam, Iosephus lib. 1. antiqu. vult ꝙ à Thiras dicti sint, cum tamen prius Tiraces nominarētur: vnde ait, Thiras autē Thirenses appellauit suos, quorum princeps fuit, qui postea Tracum nomen acceperunt. Alij aūt quibus principia gentium non sunt nota, putauerunt à crudelitate Traces appellatos. Vtrāque opinionem tangit, Isidorus, lib. 9. Etym. & 14. nam lib. 14. ait Traciæ Thiras Iapheth filius veniens nomen dedisse perhibetur. Alij à Seuicia populorum Traciā appellauerunt, & lib. 9. Etymol. ait Traces ex filio Iapheth, qui Thiras vocatus est orti, & cognominati perhibētur,

B licet gentiles ex morib. ita eos dictos existimant, quia sunt truces; ferissimi enim omnium gentium fuerūt, vnde & multa de eis fabulosa memorātur, ꝙ diis suis captiuorum sanguinem litarent, & sanguinem humanum in ossibus capitum potare soliti essent. De quibus Virgilius, libr. 3. Aeneidos.

Heu fuge crudeles terras, fuge littus auarum.

Idest terras crudelium, & auarorum. De ijs multa Solinus in Polistor. cap. de Tracia. Et diximus in Commentarijs super Eusebiū. *Porro filij Gomer Ascenez.* Horum origenes, & nomina, & loca populationū ignorantur. Nominum. n. antiqua mutatio horum obscuram fecit memoriam: vt ait Hier. in libr. de Hebraicis quæstionibus, & Isidorus Etymol. lib. 9. *Filij Ianam Elisa.* A quo quædam Græcię pars denominatur, quæ cō- Cap. 4.

C iungitur, Sicilię, in qua regnauit Eolus, qui dicebatur Deus ventorū, & continere eos carcere æterno propter magnam peritiam in ventis, vt ait Solinus in Polistor. cap. de insulis vulcanijs, vbi propter flāmas claras, & fumum in altum eleuatū, incolæ terræ illius videntes motū ignis, aut fumi cognoscunt ante per triduum, quis vētus futurus, maximè in tertia insula vulcania, quæ Strongyle dicitur. Hoc ita quidam putant, sed rectius dicit ꝙ Elisa habitauit alibi in multis insulis, Ita dicitur Ezech. 27. Hiacintus & purpura de insulis Elisa. Maximę quia non conuenit nomen, quoniā illæ insulæ iuxta Siciliā vocatæ sunt Eolię, ab Eolo rege ventorum, qui multo postea fuit, & vocantur etiā insulæ vulcaniæ, & ab Elisa deberent vocari Elisiæ.

D *Tharsis.* Ab hoc veniunt Cilices gentes quædā, & ideo in Cilicia ciuitas quædam est nomine Tharsis, vt patet, & in hac natus fuit Paulus, vt habetur Actuū 21. cap. & 22. Ego sum Paulus Tharsensis non ignote ciuitatis municeps. i. habitator, vel oriundus *Cethim, & Dodanim.* Origo istorum populorum cōmuniter ignoratur. Iudæi tamen dicunt, ꝙ Cethim sunt Romani; sed falsū est, quia Romani partim ex Archadibus, par- Origo Romanorū.
tim ex Græcis, & maxime ex Troianis, & quibusdam Aboriginibus, scilicet Arūcis, Pelasgis, Archadibus, Siculanis, & totius Græciæ aduenis facti sunt. De quo Solinus in Polistor. cap. 2. & Salustius in Catilinario; nisi forte dicatur, ꝙ primi Aborigines habitantes Cethim dicti sunt. Et necesse est hoc aliquo modo confiteri, quia Numeri 24. cap. vbi dicit litera nostra; Ve-

E nērt in triremibus de Italia. In Hebræo dicitur de Cethim. *Ab ijs diuisæ sunt insulæ gentium.* Idest isti filij Iapheth supra numerati habitauerūt in diuersis insulis, & multas terras occupauerunt. Et dicuntur habere insulas gentium ad differentiam insularum Iudæorū: vocabunt enim Iudæi omnes populos gentes. *In generationibus suis.* Idest adhuc de isto Iapheth ortæ sunt multæ generationes gentium, quia quindecim gentes distinctæ linguas distinctas habentes: omnes enim hic nominatim varia idiomata habuerunt, vt patet in hoc cap. & in sequēti. *Secundū linguam suam.* Idest, ꝙ quilibet istorum pro se, & filiis suis vnū idioma habuit.

Et quia Iapheth quindecim habuisse nominatẽ filios mediate,& immediate.vt patet in litera;ideo quindecim idiomata ab eo descenderunt. Et quia Cham triginta filios habuit, triginta idiomata habuit. Et quia Sem vigintiseptem filios habuit,viginti septem idiomata orta sunt,quæ simul faciunt idiomata 72. Et ponuntur hic ista per anticipationem, quia diuisio linguarum non fuit facta in istis mox,vt nati sunt, sed in diebus Phalech: vt patet sequẽti c.vbi dicitur quoniã in diebus eius diuisa est terra: sed qa quando Moyses ista scribebat iam facta fuerat diuisio idiomatũ, ideo anticipauit hoc ad magis declarãdum. *Filij autẽ Cham.* Descripta generatione Iaphet describitur generatio per Cham. *Chus.* Ab isto Aethiopes descenderunt; sic enim in Hebręo Aethiops, Chus dicitẽ. *Et Mesrain.* Ab isto descẽdunt Aegyptij; vnde in Hebręo Mizrai Aegyptus dicitur. *Phut.* Ab hoc descẽdũt libręs habitãtes in parte Meridiana orbis,q̃ est in Aphrica,& valde calida harenosa plena serpẽtibus apud Aethiopes, & Aegyptios; vnde in terra illa fluuius est, qui dicitur Phut. *Et Chanaan.* Iste est, quem maledixit Noe, vt patet præcedenti capite & ab hoc gentes illæ descenderunt,quę terram promissionis,s.Iudęã,& Arabiam tenebãt. *Filij autem Chus Saba.* Ab hoc dicti sunt Sabei, qui sunt in Arabia,inter quos thura multa nascuntur.

Quæst.4. Q̃o aliqua gẽs denominatur à patre, & aliæ gẽtes à filijs, cũ denominatio fiat per successionem.

De quibus Solinus in Polist.cap.de Arabia. Sed forte aliquis dubitabit quomodo à patre denominetur aliqua gens,deinde à filijs denominentur aliæ gentes, cum denominatio gentis fiat per continuitatem in generationis successione: pater autem nõ habet aliã successionem, nisi filios suos; ergo nõ dicunt ipsi denominare alias gentes,quam pater. ¶ De hoc respondetur Nume.26.c. ¶ Sed sciẽdum ꝙ si omnes filij alicuius patris denominant singulas gentes, vel tribus pater eorum nullam gentem, vel tribũ poterit denominare. ¶ Vt cum oẽs duodecim filij Iacob denominent duodecim tribus, non potest ipse Iacob denominare aliquam gentem,vel tribum.Et ratio est,quia nihil est,per quod patris progenies deriuetur,nisi per filios,qui omnes exausti sunt, quia singulas tribus denominant. ¶ Et sic tres filij Noe non denominant specialiter aliquas gentes, quia omnes filij eorum immediati denominant gẽtes. In istis autem, de quibus fit quęstio,est iste modus ꝙ si pater habebat duos,vel tres,siue plures filios,vnus eorum non denominabat aliquam gentẽ specialiter, sed retinebat nomen gentis, quam pater eius denominabat, & alij denominabant gentes speciales; ideo dicendum, ꝙ nunquam hic computantur omnes filij alicuius viri,sed manet aliquis de illis, per quem continuetur,& denominetur paterna cognatio. *Et Euila.* Ab hoc descenderunt Getuli prope Cartaginẽ aphricanã habitantes,in qua terra beatus Augu. Episcopus fuit. *Et Sabatha.* Ab hoc Sabatheni dicti sũt. *Et Regma,& Sabathaca.* Horũ nomina apud nos, & populationes ignorãtur,& ipsę gẽtes originem suam nesciunt. Et sic multi populi Aborigines dicuntur,quasi originem suam cognitam non habentes,sicut magni sapientes,& historiographi ꝓdiderunt;sic enim quosdam Italos nominat aborigines Solinus in Polistor.c.de Italia. *Filij Regma Saba, & Dadam.* Nec isti cognoscuntur.

Quæst.5.

De Nemrod inuentore astrologiæ, & orbis dimensionũ.

Porro Chus genuit Nemrod. Nominatẽ hic specialiter iste Gigas, quia potẽtissimus vir fuit primus regnare volens post diluuiũ. Iste occasionẽ prębuit confusionis linguarũ inducẽs hoĩes ad ædificandũ turrim excelsam,& ciuitatẽ.Iste sub anno à creatione orbis ferè millesimo noningentesimo astrologiam, & orbis dimensiones inuenit, vt ait Isidorus in primo Cronicorum. Refert autem Philo.in quęstionibus super Gen.ꝙ viuente Noe multiplicati sunt filij eius vsque

F vigintiquatuor milia virorum fortium,præter paruulos,& mulieres,& habebant super se duces tres. Refert Methodius martir in libr. Ciliadum,quòd Noe centesimo anno tertiæ ciliadis,idest centũ annis post diluuium genuit filium Noe Ionicum, cui trecentesimo anno eiusdem ciliadis,idest trecentesimo anno post diluuium donationes fecit, & misit eum in terram Etham, & intrauit vsque ad mare, quod dicitur Liocora, idest solis regio, iste accepit donum sapientię à Deo,& inuenit astronomiã,ad quem iuit Nemrod Gigas, & accepit ab eo consilium, in quibus regnare debuisset.Ionicus iste quosdam futuros prædixit euẽtus de ortu,occasu,& successione regnorum, qui Nẽrod suo discipulo enarrauit. *Ipse cæpit esse potẽs in terra.* Erat enim Gigas corpore, audax mente,viri-

G bus robustus, consilio discretus, dominandi auidus, ideo gentem adhuc rudem quibusdam persuasionibus ad se applicuit,vt dominaretur in eis,& deinde alios sibi subijceret.

Quæst. An ante diluuium fuerit Re... & pot... primu... rit.

Iste fuit primus omnium regum in toto orbe, & seculo;non enim ante ipsum legitur aliquis regnasse, quia post diluuium iste fuit primus omnium regum,cũ adhuc hominibus congregatis ante Babilonicã diuisionem imperaret, & omnes homines sibi ipsi subicere volebat tanquã Domino:ideo suasit eis ædificare turrim Babilonis,& vrbẽ vt ibi eẽt sedes regni sui.Et hoc deduxisset ad esse, nisi Deus turbasset consilium eius diuidendo linguas, vnde postea non potuit incipere dominari, nisi in gente illa, in cuius

H lingua ipse mansit:quia illi,qui erant diuersarum linguarum, fugiebant adinuicem velut se mutuo odissent. Et tamen iste procedente tempore, magis super alias gentes regnauit,quam super eam, cuius linguæ erat. Quod verò esset iste primus omnium regum apparet, quia neque in sacra scriptura, neque in historijs gentium legimus ante istum aliquos regnasse. De historijs gentium notum est, quia nulla recordatur huius temporis;nam incipiunt illæ a temporibus Nini,pręcedens autem tempus nulla neque Gręcorum, neque Latinorum, neque Barbarorum, aut nouiter scripsit historia, vt ait Eusebius in prologo libr.Cronicorum; & Paulus Orosius lib.1.de Ormesta mundi;& tamen iste multo fuit ante Ninum.

I De sacra scriptura notum est; nam hunc nominat regem inquantum dicit;Fuit autem principium regni eius; & ante hoc nõ ponit nomen regis in tota sacra scriptura.Et sicut nõ scribitur,ita nõ putatur quisquã fuisse. Et verum est hoc accipiendo de regibus post diluuium, quia nullus ante istum esse potuit, cũ iste esset in principio temporis, sed ante diluuium in prima ætate seculi an fuerint aliqui reges, non apparet. Cõstat enim ꝙ scriptura sacra nullum scribit regnasse, neque etiam satis videbatur causa regnandi; cum homines nondum haberent causam cõueniendi politicæ, eo quòd necessitas est principium cõmunicationis politicæ,& ista necessitas tunc non erat cũ terra sufficienter prouideret homini,etiam si agricultu-

K ram non exerceret. ¶ Dicendũ est tamen quòd ante diluuium licet ista non essent multum necessaria, erant tamen de facto; nam erat vsus agriculturæ, & erat politica cõmunicatio. De primo patet; Deus:n. dixerat Adæ, cum peccauit: in sudore vultus tui vesceris pane tuo supra in cap. & cęperunt homines de Paradiso exclusi terrã colere, sicut Cain fuit vir agricola, & offerebat Deo de spicis, quas colligebat de terra supra 4.cap. ¶ Quod verò esset communicatio politica patet, quia Cain,qui fuit primogenitus Adę cõdidit ciuitatem, quàm ex nomine filij sui vocauit Enos supra 4. capit. Ciuitas autem non est vnius, sed multorum cõuenientiũ in vnitate loci & legis; ideo commu-

Prima ante fuit agricultura.

Ciuitas est in... ge, ... ne ... tore.

communicatio politica tunc erat, & cum fuerit in principio primæ ętatis, a fortiori esset in discursu temporis: ciuitas autem non est sine lege, lex autem non est sine executore, quem Aristo. vocat distributiuum iustitiæ, & hunc dicit in ciuitate magis esse necessarium, quàm panem. lib. 3. Politico. Iste autem habet locum præsidentis, ideo facile est cõcedi regem esse, cum ciuitas concedatur; nam qui præest, quòd rex, vel princeps, aut alio noīe dicatur, cū tñ ipse sit summus p̄sidens, nō differt. Adhuc potissimū, quia Aug. lib. 15. de ciu. Dei. cap. 20. dicit in illa ciuitate, quā fecit Cain; fuisse usq; ad diluuiū sex Reges, quorū primus fuit Cain; & dicit ꝙ oēs illi, qui noīantur sup. 4. cap. de stirpe Cain fuerunt reges per successionē in illa ciuitate, quā fecit Cain, & ob hoc dicit ꝙ ponunt̄ tā pauci in progenie Cain vsq; ad diluuiū, & in progenie Seth ponūtur plures. Istud satis erat probabile; verum tñ sacra scriptura nullū nominat regē in prima ætate, primus omniū cui nomen regis attribuit est Nemrod. Iste autem cum non potuisset regnare super omnes homines diuisis linguis, regnauit super solos illos, qui manserunt in lingua sua; & accidit ipsos manere in Arath, & in ciuitatibus, quæ hic nominantur infra, vel vt melius dicatur, cum diuisæ sunt linguæ, istæ mansit in vna lingua cum aliquanta multitudine hominum, singuli autem, sicut erant in lingua concordes cōueniebant seorsum, & ibant in regionem vnā. Nemrod verò cum hominibus linguę suę mansit in Babilone, vbi fuit ista diuisio; nolluit enim inde recedere. Et licet alij vellent illam tenere regionem, nulli concessit, quia ipse erat potens. Tenuit ergo ipse regionem illam, & dominatus fuit omnibus ibi manentibus. Et ita primus omnium regum fuit Nemrod, & primum regnū fuit in Babilone, & terra Senaar, vbi sunt istæ ciuitates hic nominatę, & istud est principium regni Assyriorum, quod ponitur primum inter omnia regna mundi. Et tamen Nemrod in processu temporis cum Aliæ gentes cęperunt habere sedes, & vrbes in Asia, vbi ipse nunc manebat, ipse quoque cępit subiicere eas sibi, ut sup multas linguas rex esset. Et hoc uidetur innuere litera, cum dicit principium regni eius Arath; non dicit regnum eius fuit Arath; ac si dicat Nemrod cępit regnare in terra ista, & tamē postea super multas alias ciuitates regnauit, & de hoc intelligitur litera: Istę cœpit esse potens in terra, idest iste fuit primus dominus, ante quem nullus alius erat dominus, neque rex, sed omnes ęquales; iste autem fuit primus, & post eum multi fuerunt, & sunt. *Et erat robustus venator coram domino.* Idest per violentiam homines opprimens tanquam animalia capta in venatione, & hoc publice faciebat, quod est facere coram domino, quia Deo omnia nota sunt, sicut dicuntur fieri in oculis solis ea, quæ publice fiunt. ut patet 2. Reg. 12. cap. Vel dicuntur coram domino fieri, quæ occulta hominibus sunt, & soli Deo nota sunt, scilicet quòd si aliquis nolebat subiici dominio eius publicę, uel occultę occidebat eū. Rabbi Auenezra dicit, quòd uocatur robustus uenator coram domino, quia cum uir fortis esset, & uiribus, & arte animalia multa caperet immolabat ea coram idolis suis, quos uocat Deum. Sed prior sententia melior est. Iste Nemrod gentes subiectas ad cultum idolorum coegit, & eos ignem colere docuit in Caldea post constructionem turris, ut ait Isidorus Ethim. lib. 7. cap. 6. *Ab hoc exiuit prouerbium, quasi Nemrod robustus venator coram domino.* Vocatur prouerbium uerbum ualde commune, quod ab omnibus recitatur. Et quia Nērod fuit ferocissimus uir, & opprimens homines, quandocunque aliquis erat peruersus, dicebatur de eo vulgariter in prouerbio, quasi Nemrod robustus

Quid sit prouerbium.

A venator coram domino, idest sicut ille opprimebat, ita iste opprimit. *Fuit autem principium regni eius Arath.* Reges enim, quia per violentiam intrauerunt, libertatem tollentes humanam, per uiolentiam permanere debebant; ideo ad Tutamina ciuitates muratissimas construebant. Primo ergo iste Nemrod Babilonem cum alijs sequacibus construxit, in qua licet facta diuisione linguarum multi ab eo recederent, illi tamen, qui manserunt in vnitate lingue cum eo, steterunt cum eo in ciuitate, quam semiplenę ędificauerant. Et dicuntur ista hic per anticipationem, quia non contingerunt usque ad natiuitatem Phalech, ut patet cap. sequenti. *Arach.* Quæ postea Adila uocata est magna ciuitas in terra Caldeorum. *Et Chalanne,* quę mutato nomine a Seleuco rege uno de successoribus Alexandri Magni, ut ait Paulus Orosius. 3. lib. de Ormesta mundi, Seleucia dicta est. *In terra Senaar.* Pater Senaar quædam magna planicies, in qua est Babilonia terra Caldeorum, quę licet non sit una planicies continuata, tamen per respectum terrę Aracusię Parthię, Assyrię, Medię, Persidis, & Mesopotamię, quæ ei coniunctæ sunt habentes situm asperum, & montuosum, ut ait Paulus Orosius. 1. lib. de Ormesta mundi. Tota terra Senaar planicies dicitur: & sic dicitur cap. seq. cum proficiscerentur de Oriēte inuenerunt campum in terra Senaar, quasi pro mirabili, & nobili hoc ponentes, quia ex Armenia, in qua fuerāt geniti post exitum de arca vsq; ad terram Senaar, nunquam campos, & planicies inuenerunt. *De terra illa egressus est Asser.* Incidentaliter ponitur hic hoc, q̄a dictum fuit de Babilone, in qua cum Nemrod, & alijs venit Assur vir nobilis de genere Sem. Et cum nollet repugnare Deo videns intentionē peruersam aliorū ædificantium turrim, fugit de terra illa. Vel ut alij uolunt destructa lingua in constructione turris, ipse, cū alij recesserunt, recessit in quandam terram contra Oriētem, & magis Septentrionalē, quàm Babilon, & nunquam ab aliquo habitatam, in qua sedes locauit eam a nomine Assur Assiriam nominans: & ædificauit ibi ciuitatem magnam, quę post multum tempus a Nino rege Niniue dicta est; & in hac ciuitate fuit regnum Assiriorum, quod proprie incepit a Nino, qui cupidine dominandi gentibus extraneis per quinquaginta duos annos arma mouit, multas gētes in suam subijcens ditionem, donec simul vita, & bello caruit. a sagittaris in obsidione cuiusdā ciuitatis interfectus; de quo Paulus Orosius lib. 1. de Ormesta mundi. Et durauit regnum istud per annos mille, & quadraginta, ut ait Eusebius in cronicis vsque ad Sardanapalum vltimum regem eorum, qui valde muliebris fuit, de quo meminit Aristo. 1. Eth. dicens multi eorum, qui in potestate sunt similia patiūtur Sardanapalo: & postea videns domum suam a quodam præfecto noīe Arbatus ignibus deuastari ex desperatione flammis se iniecit, de quo Paulus Orosius. 2. lib. de Ormesta mūdi. *Aedificauit Niniuem.* Iste Assur ciuitatem illam ædificauit, sed non uocauit eam sic; hic tamen per anticipationem ponitur. *Et plateas ciuitatis.* Scilicet plateas ciuitatis Niniue, ut aliqui uolunt, quæ erant magnæ plateæ. Sed secundū literā hebraicam dicitur ędificauit ciuitatē latitudinis. *Vel ciuitatem platearum.* Quia eadem dictio est apud Hebræos prolatitudine, & platea, scilicet. *Rebonot.* Et videtur, quòd non ista fuerit ciuitas Niniue, sed quędam alia ciuitas magnę latitudinis. *Et Chale.* Alia ciuitas est, quam ędificauit iste Assur. *Et Resen quoque inter Niniuem, & Chale.* Resen alia ciuitas est, quam ędificauit Assur quasi in medio regni sui. Iste ciuitates non habuerunt postea eadem nomina, quę habēt in sacra scriptura. Nam Arath dicta est Edessa, uel Edissa: Calanne dicta est Seleutia.

Nemrod gentes subiectas ad idolatrarū cultus impulit, & eos ignē colere docuit.

Cap. 1.

De hoc dicit Isidorus lib. 15. Etym. c. 1. scilicet Edessam vrbem Mesopotamiæ condidit Nemród filius Chus postquam de Babilone migrauit, in qua & regnauit: quæ antea Arath nominata est; ipse extruxit & Calane postea, quæ verso noïe à Seleuco rege dicta est Seleucia. *At verò Mesraim genuit Ludim, Anamim, Laabim, Neptuim, Phethrusim, Chasluim.* Isti nō sunt in singulari numero, sed in plurali, vt patet ex terminatione Hebraica, & vt dicit Hieronymus omnes isti populi ignoti sunt pter Laabim, qui Libyes dicti sunt, cum prius Phutei dicerentur, *De quibus egressi sunt Philistijn.* i. de istis populis ignotis nati fuerunt Philistijn, qui Palestini dicuntur à Palestina terra, in qua habitant; Palestina enim idem est, quod Iudęa; vnde isti Philistijn habitabant mixti filijs Israel, & in ciuitati- (G) bus vicinis in littore maris in Gaza, Iopen, Astalone, Azoto, Acaron, Geth, & vinculis eius contra Phenices, qui habitāt in Tyro, & Sidone, de quo 1. Reg. 6. c. *Capturim.* Ignoti populi sunt. Dicunt enim aliqui Hebræi, ꝙ Phethrusim, & Casluim cōmutabāt adinuicem concubitum suarum vxorū, & ex tali commixtione Philistijn procreati sunt. Ad hoc mouentur, quia dicitur: De quibus egressi sunt Philistijm. Sed istud nihil est, quia non significatur, nisi ꝙ de progenie istorum descenderint Philistijm, qui poterāt descendere per modum honestum sine commutatione vxorum. *Chanaan autem.* Ponuntur hic filij descendentes de Cham per lineam Chanaan, in quos venit maledictio data per Noe Chanaan. *Sidonem primogenitum suum.* (H) A quo constructa fuit, & nominata ciuitas Sidon in prouincia Phœnicis apud Tirum ciuitatem, quasi per quinque leucas distantem: & sunt istæ ciuitates satis propinque Ierusalem. Et apud illas Christus prædicauit, vt patet Matthęi 15. cap. Et sunt istæ ciuitates in latere Septētrionali terræ promissionis in confinio Occidentis, & Septentrionis. Mare enim magnum est terminus Occidentalis terrę promissionis, vt patet Numeri 34. cap. Tyrus autem est super mare in latere Septētrionis, patet quia libanus mons altissimus est in latere Septentrionis, vt patet Numeri 34. cap. Sed Libanus est apud Tyrum, quia Iram, qui erat rex Tyri habebat in potestate sua mōtem Libani, vt patet in Reg. 5. cap. Diuidūtur autem istæ ciuitates à terra Idumæę per mōtem Libanum. (I) *Aethæum Iebusæum.* Isti sunt populi, qui habitauerunt in terra promissionis, quos expulerunt Iudæi, vt patet in sequentibus libris sæpe. *Amorræum.* Duplices erant Amorræi. Quidam habitant ante transitum Iordanis ascendentib. de terra Aegypti apud Moab, & Amon; & in istis fuerunt Reges Seon, & Og, de quibus Numeri 21. & Deuter. 2. & 3. & terram istorum acceperunt in sortem duæ tribus, & dimidia: vt patet Numeri 32. & Deuteron. 3. & 4. cap. Erant autē alij Amorræi vltra Iordanem, qui cum Chananæis, Euuæis, & alijs populis congregati sunt in pugnam contra Iosue, vt patet Iosue 9. capit. & de istis Amorræis erant quinque reges, qui ascenderunt ad pugnādum contra Gabaon, quos suspendit Iosue in patibu- (K) lis, vt patet Iosue 10. capit. *Gergesæum.* Iste populus hic nominatur, sed postea inter istos populos in alijs locis raro nominatur, immo quasi nūquam reperitur, nisi infra 15. cap. & Deut. 7. cap. vel quia modicus populus erat, vel quia cōtra Israel modicum pugnauit, aliquando tamen pugnauit contra Israelitas, vt patet in lib. Iosue. *Aracæum.* Qui condidit Archas oppidum quoddā contra Tripolim in radicibus Libani. *Cinęū.*

Quæst. 7. Duplex populus Cinęus,

¶ Sciēdum ꝙ duplex est populus Cinæus quidā, q est de stirpe Abrahæ de Madian, & erāt filij Iethro, siue Obab soceri Moysi, vt patet, Iudi. 4. cap. Et differentia magna est in scriptura istorū nominum apud (F) Hebręos: & primi Cinæi scribuntur per literam Samech, quę est supra apud nos, & debent vocari Sinęi: & sic est in Biblijs correctis. Alij Cinęi, qui descendunt de Iethro scribuntur per literā. cof. & apud nos per. c. & debent vocari Cinæi. ¶ Et illi primi deleti sunt à filijs Israel cum alijs gentibus Chananæorum. Isti secundi morati sunt apud Iudæos, & valde dilecti ab illis, vt patet Iudi. 4. cap. Et dę hoc hr̄ 1. Reg. 15. ca. qn̄ dixit Saul Cinęo, quòd recederet dę medio Amalec, ne destrueret eos cū Amalechitis; & de isto prophetat Balaam Numeri. 24. ca. ꝙ ab Assyrijs esset delenda. ¶ Et patęt, ꝙ loquatur de isto, quia alius Cinæus iam fuerat cōsumptus ab Israelitis cū alijs Chananæis. ¶ Etiam quia post Amalech immediatè pro- (G) phetauit de Cinæis, quia erant coniuncti Amalechitis, & isti erāt descendētes à Iethro: vt patet satis per illud quod fecit eis Saul, vt habetur 1. Reg. 15. capit. *Aradium.* Ab isto nominati sunt Aradii, qui Aradiū insulam possederūt angusto mari à Phœnicis littore separatam, de quo Solinus in Polistor. *Samaræum.* Ab hoc putant quidam cōstructam fuisse Samariam ciuitatem nobilē in terra promissionis. ¶ Sed falsum est, qa Amri Rex Israel ædificauit illā, vt patet 3. Reg. 16. capit. ¶ Etiam quia ante tempus illud nunquam nominatur Samaria in libr. Iudicum, vel Reg. in 1. & 2. nec in lib. Iosue in diuisione sortium, vbi omnia loca magna tunc existentia computantur nominibus proprijs. In 3. autem & 4. Regum, & in 2. Paralipo. & in prophetis, qui fuerunt post Ręgem Amri mul- (H) totiēs nominatur Samaria. ¶ Sed quia Samaria significat duo, scilicet ciuitatem, & prouinciam, vt patet 4. Reg. 10. capit. vbi vocat Samariam ciuitatem, & in multis alijs locis. Quòd autem sit nomen prouinciæ, patet Ioan. 4. cap. vbi dicitur, quòd oportebat Christum transire per Samariam, & transiuit per vnam de ciuitatibus Samariæ nomine Sichar. ¶ Potuit ergo esse, quòd licet ciuitas, quæ dicitur Samaria fuerit constructa per Regem Amri tamen terra denominata fuisset Samaria ab isto Samaręo Principe, quia 3. Reg. 16. capit. dicitur quòd antequam ædificaretur ciuitas illa, vocabatur mons ille, in quo sita fuit mons Samarię. Et hoc tenendum esse plurimi putāt. Potius tamen videtur, ꝙ prius non vocaretur mons (I) Samariæ, sed per anticipationem dictum est, quia ibi postea Samaria condita est, & hoc patet, quia dicitur vocata Samaria à Somer domino mōtis. *Hamatthæū.* Ab hoc denominata fuit ciuitas Hemath, quæ est in terra promissionis in latere Septentrionali, vt patet Nmeri 34. cap. Et hæc ciuitas postea vocata fuit Reblatha, de quo 4. Reg. 25. cap. nunc autē vocatur Antiochia ab Antiocho Rege Syriæ, in qua beatus Petrus cathedram Apostolatus tenuit, antequam in vrbe Romana, p septem annos, de quo in historia beati Petri, & in historia tripartita Romanorum Pontificum. *Per hos disseminati sunt populi Chananæorum.* Idest per istos homines filios Chanaan nati sunt omnes Chananæi, qui disseminati sunt in populos multos, quia multæ gentes de eis exierunt.

(K) ¶ Sed quæret aliquis, quomodo isti populi Chananæorum aliter nominantur in Exodo, Numeris, & Deuteronomio, quia ibi nominātur Chananæus, & Ferezæus, qui hic non ponuntur. ¶ Respondetur, quòd hic nominantur populi secundum nomina virorum, à quibus descenderunt, sed postea per temporum circuitus aliqui popoli istorum nomina perdiderunt. ¶ Et sic aliqui de istis, & fortè Samaritæ vocabantur Ferrezæi, quia Samaritæ dicuntur, à quibus terra Samariæ nuncupata est, sed illa terra est de terra promissionis, quæ tenebatur ab istis populis septem descendētibus de Cham, præter Cinæum, & Aradiū,

Et

Et inter istos nominant Pherezęi:ergo oportet,ꝙ ponātur inter istos, sed non potest dici,ꝙ sint Amorręi, Euęi,Ethęi,Iebusęi,Chananęi,&c.qa tunc coinciderent,ergo oportet dicere,ꝙ Pherezæi sunt Samaritæ. ¶De Chananæis autem.s.quare nominatur vnus illorum populorum Chananæus, cum nullus istorū filiorum Chanaan sic vocatus fuerit, vel quia omnes isti Chananęi sunt: quia de Chanaan descendunt dubium videtur. ¶Respondetur, ꝙ isti vocantur Chananæi, quia vt supra diximus a quolibet istorum hominum hic nominatorum denominatur aliqua gēs, sed cū ponatur hic Cham, oportet, quòd aliqua gens ab eo denominetur,sed hoc non potest esse, nisi illa gens descendat per lineam alicuius de filijs suis,ergo descendentes ab aliquo de filijs Chanaan vocantur Chananæi;nō quòd specialiori modo, quàm alij sint de progenie Chanaan, sed vt denominatio patris eorum non cesset. ¶Et si dicatur: quare ergo non nominatur Chananæus hic,sicut in alijs libris sæpe nominatur? ¶Respondetur quòd ratio est,quia hic solum describuntur filii Chanaan; Chananæus autem non est aliquis filius Chanaan, sed est populus denominatus ab ipso Chanaan patre istorum. *Factiq; sunt termini Chanaan*. Describit hic Moyses terminos terræ istorum, quia Iudæi habituri erant terram istam, & habitauerunt simul omnes isti populi Chananæorū, ideo vno termino omnes claudebantur. *Venientibus a Sidone usque Geraram, usque Gazam, donec ingrediaris Sodomam*. Hic ponuntur termini longitudinis, & latitudinis terræ Chananæorum: Sidon enim est in latere Septētrionali in confinio Occidētis,& Septētrionis, Sodoma,&Gomorra,quę nunc vocantur mare salsissimum, sunt a parte oriētali in angulo contingentię meridiani lateris,& orientalis, vt patet. Numeri 34. cap. Ideo maior longitudo illius terræ est a Sidone vsque ad Sodomam, quasi per diametrum quadrati. Gaza autem est ciuitas Philistinorum in latere meridiei contra angulum occidentis.*Gomorram, & Adamā, & Seboim, vsque Lasa*. Iste ciuitates cum alijs duabus submersæ fuerunt propter vitium sodomiticum, & ibi est mare salsissimum,siue mare mortuum præter Lasa,quæ est magis in fine terræ promissionis. Aliqui autem putant Lasa esse Segor siue Bala, vt ante nominabatur,quia Pentapolis ponitur in valle,vbi sunt istę ciuitates: & quia hic nominantur quinque, putatur Lasa,vel Iesa esse vna de eis. ¶Sed falsum est, quia si esset aliqua, non esset nisi Segor,quia omnes aliæ ponuntur hic in litera,sed nō potest intelligi de Segor, quia Segor est magis intra terrā promissionis, quàm aliæ,vt patet ex fuga Loth,Iesa autem est magis in angulo terræ Chanaan, quàm aliqua istarum, ideo dicitur vsque Lasa, quasi dicat, ibi finitur ista terra. *Hi sunt filij Cham in cognationibus*. Quia omnes isti diuersas cognationes,& diuersos populos fecerunt. *Et linguis suis*. Quia quilibet istorum hic nominatorum vnam linguam specialiter faciebat pro sua posteritate;licèt istæ linguæ non fuerunt distinctæ immediatè, vt fuerunt distinctæ cognationes:quia distinctæ fuerunt cognationes a principio;lingua autem, & labium idem fuit semper in terra quousq; in ædificatione Babylonis destructa fuit: vt patet sequenti cap. *In terris, & gentibus suis*. Quia isti populi habitauerunt mixti, scilicet quòd habitarent Amorræi inter Euæos, & sic de alijs, licet habitauerunt simul, quia termini terræ vnius erant cōiuncti terminis terræ alterius, & sic erāt in diuersis regnis, & terris,& uarię gentes erant, quia non nominabātur eodem nomine, sed quælibet gēs nomine suo.

Quæst.9. Cur ex Chananęis vnus populus dicitur Chananę9 cum ex filijs Chanaan nemo hoc noīe vocatus fuerit.

De Sem quoque. Hic ponitur tertia pars, scilicet linea generationis Sem;& licet Sem maior esset alijs duobus fratribus dignitate,tamen postponitur, quia intēdit legislator lineam Sem tenere in narrando. Et si eam præposuisset,oportebat interrumpere ideo præposuit alios,vt eas breuiter tangens,& dimittens lineā Sem latius prosequeretur. *De Sem nati sunt patres omniū filiorum Heber*. Nō fuit Heber filius immediatus Sem, sed nominat eum hic propter suam dignitatē: quia ab eo dicitur totus Israel populus Hebræus. Vocantur patres filiorum Heber omnes aui,& proaui, abaui,atraui, & tritaui filiorum Heber, quia pater filiorū Heber solum fuit ipse Heber. Patres ergo filiorum Heber sunt Arphaxad filius Sem,& Sala filius Arphaxad accipiendo filios Heber ipsos, qui ab ipso immediate per seipsum descenderunt. Si autem accipiantur filij Heber omnes descēdentes ab eo, tam mediate,quàm immediate patres filiorum Heber non solum erunt Arphaxad,& Sala,sed etiam filij Heber cōsequenter quidam sunt patres aliorum. *Fratre Iapheth maiore*. Licet Sem fuerit frater Cham, & Iapheth, tñ vocatur frater Iapheth,quia ambo cōcordes fuerunt in tegendo verenda patris sui, sicut Simeon, & Leui habebant alios decem fratres,tamen uocabantur ipsi duo inter se fratres:vt patet Gen.49.cap. Quia cōcordes ualde erant ad omnia. Etiam licet dina haberet vndecim fratres,tamen fratres eius uocantur,Simeō, & Leui, ut patet Gen.34.cap.quia pro ea magis concordes, & pugnantes erant. Litera nostra habet hic. *Maiore*. Quod necessario refertur ad Sem, litera autē Hebraica hēt hic adiectiuum.s.*Gadol*.Quod significat maiorem; sed quia litera Hebraica caret casibus potest stare in genitiuo, & tunc refertur ad Iapheth, vt dicatur. *Fratre Iapheth maioris*. Vel potest referri ad Sē,si ponatur in ablatiuo, vt ponitur in litera nostra. ¶Tamen quædam præpositio denominans casualem habitudinem,quæ adiungitur isti adiectiuo,magis retorquet illud ad genitiuum,quam ad ablatiuū, & tunc est clara litera, ꝙ Iapheth sit maior, vt supra determinatum fuit. Et respondetur ad istam literam, quòd hic refertur maioritas ad Sem, non maioritas ætatis,sed maioritas dignitatis. *Filij Sem Helam*. A quo nominantur Elamitæ, qui sunt populi Asiani in latere Septentrionali supra Babylonem contra Orientem. Et isti sunt coniuncti Persis; sunt tamen magis meridiani. *Et Assur*. Ab hoc dicti sunt Asirij istę Assur iuit cum Nemrod Gigāte in campum Senaar, vbi inceperunt ędificare Babylonem,& postea Assur recessit ab eis. ¶Est enim Assyria terra in latere Septentrionis sita ab Oriente habens Parthiam,& Aracusiam, ab Occidente habet Persidem,à Septentrione montem Caucasum,à Meridie mare Rubrum,& sinum persicū, vt ait Paulus Orosius lib.1.de Ormesta mūdi. *Arphaxat*. A quo Caldei nati sunt. ¶Caldea enim ab Oriente Babylonem habet,ab Occidēte autem Arabiam, à Septentrione Mesopotamiam. *Lud*. A quo Ludij dicūtur. *Et Aram*. A quo nominātur Syri,& ideo in Hebręo Syria Aram nūcupatur; licet postea denominati fuerint à Chamuel filio Nachor, ut patet Gen.22.cap.Sed de hoc ueritatem apertius declarabimus in commentariis nostris super Eusebio. *Filij Aram Hus*. Dicit Nicolaus, quòd iste Hus tenuit principatum Damasci, & Trachonitidis.

¶Sed non uidetur uerum,quia Damascus fuit condita ab Eliezer,Damasco procuratore domus Abrahę, ut communiter dicitur,sic etiam testatur ipsemet Nico.infra 15.cap. *Hul*, a quo Auari gentes sic dictæ. *Gether*. ab hoc descendunt Ethari. *Et Mes*. A quo dicuntur Meones populi in Gręcia,in quibus natus fuit Homerus Poeta,ideo uocatur Meonius vates: ut patet ex Alexandreidis lib.1.

Meones populi,à quibus Homerus Poeta Meoni9 nūcupatus ē.

Cuius Meonium redolent præconia vatem.

De

De iis populis magis declarauimus in Commẽtarijs, ſuper Euſebio. *At vero Arphaxad genuit Sala.* Cuius populus, & cognatio ignoratur. *A quo ortus eſt Heber.* Qui fuit principium populi ſancti, a quo primam denominationem recipiunt Iſraelitę. *Nomen vni Phaleg, eo ꝙ in diebus eius diuiſa ſit terra.* Nomen illius poſitum fuit ab euẽtu eo, ꝙ in tempore illo facta fuit diuiſio in terra, qui autem habebat vnam linguam, tunc habuit ſeptuagintaduo. dicitur enim in Hebræo Phaleg. diuiſio. Et dicunt ex hoc Iudęi, ꝙ Heber habuit ſpiritum prophetiæ, quia ſciuit imponere nomen filio ſuo ex euentu futuro, & ſatis eſt rationale. Vel quòd dicatur, quòd terra fuit diuiſa in diebus Phaleg, cum nondũ Phaleg viueret, ſed in diebus Phaleg, ideſt quando natus eſt ſcilicet, ꝙ per aliquot dies, vel menſes diuiſio linguarum pręceſſerit natiuitatem Phaleg, & tũc non oportebat ꝙ Heber habuiſſet ſpiritum prophetię. Dicitur diuiſa terra, quia in multas linguas diuiſa

Queſt. 10. quomodo intelligitur, ꝙ terra fuit diuiſa.

eſt. Vel vt vult. Rabbi Auenezra terra fuit diuiſa quantum ad ætatum durationem; ante enim quam vaſtaretur Phaleg, viuebant homines quaſi quingentis annis, vt patet de omnibus. cap. ſequenti, poſtquam autem genitus fuit Phaleg nunquam homines vixerũt, niſi vſque ducentos, & quinquaginta, vt patet conſequenter in litera, & ſic fuit ętas diuiſa per medium. *Et nomen fratris eius Getham.* Sicut ait beatus Hiero. iſti populi nobis ignoti ſunt, vel propter nominum antiquas mutationes, quia propter bella deleti ſunt, vel quia longinqui à nobis ſunt, vel alijs populis mixti. *Et Ophir.* Ab iſto denominata fuit quædã terra Ophir, quę abundat auro, & dicitur montes aureos habere, quia in ſuperficie montium multum aurum de cauernis terræ a beſtijs erutum reperitur, & ibidem a leonibus, & Griphis cuſtoditur, vt ait Rabanus ſuper libros Regum; & ad iſtã inſulam Ophir mittebat quolibet anno Salomon claſſem ſuam, & ducebat inde aurum multum, vt patet. 3. Reg. 9. cap. & 10. *Et facta eſt habitatio eorum demerſa vſque Sephar montem orientalem.* Iſtud relatiuum non refert hic omnes filios Sem, quia pene totam Aſiam occupauerunt, ſed refertur ad filios Ietan, q immediate nominati fuerunt, & iſta nomina locorum nobis ignota ſunt. *Iſti ſunt filij Sem.* Scilicet ſupra enarrati ſecũdum cognationes, quia quilibet iſtorum hic nominatorum faciebat per ſe vnam cognationem, & vnum genus, ideo ſicut nominantur viginti ſeptem filij Sem, ita nominãtur viginti ſeptem cognationes ab eo: *Et linguas.* Quia quilibet iſtorum habuit vnam linguam non immediatè, vt nati ſunt, ſed poſtquam linguę diuiſę ſunt tempore Phaleg. Et non nominauit hic ſcriptura iſtos filios ſolos, quia ſoli iſti erant, quando linguæ diuiſę ſunt, ſed quia in diuiſione linguarum fuerunt tot linguæ datæ, quot familiæ erant ſub iſtis. Et licet filij iſtorum multi nati eſſent, & poſſent denominare diſtinctas familias ſicut patres ſui, tamen quia non fuerunt datæ illis aliæ linguæ: ſed ſolum paternæ: ideo non nominati ſunt cum alijs, vt facientes diſtinctam cognationem. Quilibet tamen iſtorum hic nominatorum multos filios habebat, quando diuiſio linguarum facta fuit. *Et regiones.* Quia diuerſa loca occupabant, nec miſcebantur gentes iſtorum inter ſe: ita quòd facerent vnum principatum, vel regnum, ſed multa regna, & regiones. *In gentibus ſuis.* Quia iſti non erant vna gens, ſed diuerſæ gentes diuerſis nominibus nuncupatæ. *Hæ familiæ Noe.* Scilicet primariæ, licet enim iſti deſcenderẽt a diuerſis filijs, & nepotibus Noe, primariè tamẽ tanquam à trunco ab ipſo Noe deſcenderunt. *Iuxta populos, & nationes ſuas.* Ideſt iſtę familię Noe licet eſſent deſcendentes ab vnico princip. ſ. à Noe, tñ inter ſe diſtinctæ erat per populos, & nationes. i. per regna diuerſa,

F & cognationes, vel genera. *Ab his diuiſæ ſunt gentes poſt diluuium.* Ideſt oẽs diuiſiones gentium, quæ nunc ſunt in toto orbe ab his tribus filijs natæ ſunt. Fuerunt autem ante diluuium aliquæ diuiſiones, ſed non tantæ, quia filij Cain, & filij Seth diuiſi erant inter ſe ex mandato Adæ, ideo dicitur ſupra 4. cap. quòd Cain receſſit contra orientalem plagam paradiſi, poſtea tamen aliqualiter coniuncti ſunt, ſcilicet quando filij Dei, id eſt filij Seth acceſſerunt ad filias hominum, ideſt ad filias Cain, accipiendo de eis in vxores contra mandatũ Adę, pp quod venit diluuium, vt patet ſup. 6. cap.

De ædificatione Babel, & confuſione linguarum: de filijs Sem, vſque ad Abraham, & fratrem eius: de morte Aram, qui genuit Loth, de egreſſu eorum de Caldea. Cap. XI.

G ERAT autẽ terra labij vnius, & ſermonum eorundem. Cumq; proficiſcerentur de Oriente inuenerunt campum in terra Sennaar, & habitauerunt in eo. Dixitque alter ad proximum ſuum: venite faciamus lateres, & coquamus eos igni. Habueruntque lateres pro ſaxis, & bitumen pro cœmento. Et dixerunt: Venite

H faciamus nobis ciuitatem, & turrim, cuius culmen pertingat ad cœlum, & celebremus nomen noſtrum antequã diuidamur in vniuerſas terras. Deſcendit autem Dominus, vt videret ciuitatem, & turrim, quam ædificabant filij Adam, & dixit: Ecce vnus eſt populus, & vnum eſt labium omnibus: Cœperunt hoc facere, nec deſiſtẽt à cogitationibus ſuis, donec eas opere compleãt. Venite igitur deſcendamus, & confundamus ibi linguã eorum, vt non audiat vnuſquiſque vocem pro-

I ximi ſui. Atque ita diuiſit eos Dominus ex illo loco in vniuerſas terras, & ceſſauerũt ædificare ciuitatem. Et idcirco vocatum eſt nomẽ eius Babel, quia ibi cõfuſum eſt labium vniuerſæ terræ: & inde diſperſit eos Dominus ſuper faciem cunctarum regionum. Hę ſunt generationes Sem; Sem erat centum annorũ, quãdo genuit Arphaxad: biennio poſt diluuium; vixitq; Sem poſtquã genuit Arphaxad

K quingẽtis annis, & genuit filios, & filias. Porro Arphaxad vixit trigintaquinque annis, & genuit Sale. Vixitq; Arphaxad poſtquam genuit Sale trecentis tribus annis, & genuit filios, & filias. Sale quoque vixit triginta annis, & genuit Heber. Vixitq; Sale poſtquam genuit Heber quadringentis tribus annis: & genuit filios, & filias. Vixit autem Heber trigintaquatuor annis: & genuit Phaleg.

Et

Et vixit Heber postquam genuit Phaleg, quadringẽtis triginta annis, & genuit filios, & filias. Vixit quoq; Phaleg triginta annis, & genuit Reu. Vixitque Phaleg postquam genuit Reu ducentis nouem annis, & genuit filios, & filias. Vixit autem Reu trigintaduobus annis: & genuit Sarug. Vixit quoque Reu postquam genuit Sarug ducentis septem annis, & genuit filios, & filias. Vixit autem Sarug triginta annis: & genuit Nachor; vixitque Sarug postquam genuit Nachor ducẽtis annis, & genuit filios & filias. Vixit autem Nachor vigintinouem annis: & genuit Thare. Vixitque Nachor postquam genuit Thare centũdecem, & nouem annis, & genuit filios, & filias. Vixitque Thare septuaginta annis, & genuit Abram, & Nachor & Aram. Hæ sunt autem generationes Thare. Thare genuit Abram, Nachor, & Aram. Porrò Aram genuit Loth. Mortuusque est Aram ante Thare patrem suũ in terra natiuitatis suæ in Hur Chaldæorum. Duxerunt autẽ Abram, & Nachor vxorem. Nomen vxoris Abram Sarai, & nomen vxoris Nachor Melcha filia Aram patris Melchæ, & patris Iesche. Erat autem Sarai sterilis, nec habebat liberos. Tulit itaque Thare Abram filium suum, & Loth filium Aram filium filij sui, & Sarai nurum suam vxorem Abram filij sui, & eduxit eos de Hur Chaldeorum, vt irent in terram Chanaam. Veneruntque vsque Aram, & habitauerunt ibi. Et facti sunt dies Thare ducẽtorumquinque annorum, & mortuus est in Haran.

ERAT autem postquam descripta fuit humani generis in vniuersale multiplicatio. Hic ponitur lineæ Abrahæ electio, & tanguntur duo; primo cuiusdã partis reprobatio, & causæ eiusdem appositio; secundo partis electæ enumeratio: secunda ibi. hæ sunt generationes. Circa primũ *Erat autem terra labij vnius*. Idest omnes homines habebant vnum idioma, & ponitur hic terra pro hominibus, continens pro contento, secundum methonymiam. Et istud idioma, quod erat commune erat Hebraicum, quia à principio fuit: & patet per impositionem nominum: quia Adam imposuit nomina rebus secundum idioma illud, quod tunc erat: sed nomina ibi imposita nõ inueniuntur in aliquo idiomate, nisi in Hebræo. Adã, & Eua nomina Hebræa sunt Cain, & Abel, Noe, & sic de omnibus alijs: quia in Hebræo ista aliquid significant, sed non significant in aliqua alia lingua, & patet hoc, quia quandocunq; sunt duo nomina, scilicet primitiuum, & deriuatiuum habentia eandem literam, oportet ꝙ si vnum sit Latinum, & aliud Latinum: si vnum Græcum, & reliquum, & sic in qualibet lingua, sed sic est ꝙ Adama est nomen Hebræum primitiuum, ergo Adam quod est suũ de- Quæst. 1. Probatio, quod Adã sit nomen Hebræũ.

A riuatiuum erit nomen Hebræum. Sic patet in Cain, & suo primitiuo Chanizi. Sed forte dices, ꝙ ista nomina nõ sunt, vt primitiua, & deriuatiua: sed sunt nomina diuersarum linguarum in voce coincidentia, sicut sæpe accidit, quòd eadẽ vox, quæ est in vno idiomate sit in alio, & non significent idem, sicut ista dictio, leuaui, in Latino signat id, qđ erexi. Sed in Hebræo signat cor meum. Et ista dictio, peri, in Latino est secunda persona imperatiui de pereo peris: sed in Hebræo signat fructũ. Sic dices quòd Adam, & Adama, Hai, & Haua, Cain, & Chanizi non concordãt in significato, sed sunt nomina diuersorum idiomatũ. Respondetur, quòd hoc falsum est: quia ista nomina non solum concordant in voce, sed etiam in significato, & tunc quandocunq; sunt aliqua duo nomina Obiectio.
B eiusdem vocis principalis, & habẽt idem significatũ: & habent se secũdum subtractionem, & additione literarum, & varietate terminationis sunt sicut primitiua, & determinatiua, sed sic est in oĩbus istis: quia Adam dicitur de Adama, idest terra, & sic est eadem litera, & idẽ significatum, quia Adam signat excisum de terra: sic dicitur Eua, vel Haua in Hebræo de Hai; Hai enim vita est, Haua autem mater viuentium dicitur. Sic enim dicitur in textu Gen. 2. Et vocauit eam Hauam, eo quòd esset mater omnium viuentium, sic de Cain, & Chanizi, & Chanizi dicitur possedit, Cain autem possessio. Sic enim dicitur Gen. 4. cap. Possedi hominem per Deum. Diuisis gentibus in plures linguas: ita lingua Hebraica, quæ ante erat eadem apud Quæst. 2. Cur dicit Hebraica lingua.
C omnes, mansit solum in stirpe Heber: ideo vocatur Hebraica: & non mansit in oĩbus descendentibus ab Heber, sed in solis illis, qui erãt in recta linea, per quã venit Christus. Vñ non mãsit ista lingua in oĩbus filiis Heber, sed solũ in Phaleg: & nõ in oĩb. filijs Phaleg, sed solum in Reu: & sic consequenter, & non in omnibus filijs Abrahæ, sed solum in Isaac, & deinde nõ in omnibus filiis Isaac, sed solũ in Iacob: ita plures asserunt, quorum opinionem hic sequuntur, sed de veritate magis tangemus in Commentario nostro super Eusebium. Sed post non solum mansit in Tribu Iuda, de qua Christus descendit directè: sed ẽt in omnibus vndecim alijs tribubus. Et hoc valde mirabile erat, quia omnes filij alicuius de istis erudirentur in lingua Hebraica, sed solus vnus loqueretur in ea. Et
D erat lingua Hebraica completa in omnibus verbis sicut omnia alia idiomata; nunc autem non est completa, quia solum illa nomina mãserunt pure Hebraica, quæ in lege scripta erant, & non alia. Et ratio fuit, quia Hebræi mixti fuerunt alijs gentibus, & acceperunt idiomata earum. De his Augustinus de ciu. Dei, libr. 15. *Labij vnius*. Idest vnius idiomatis. *Et sermonum eorundem*. Vt aliqui volunt non solum erat idem idioma materialiter quantum ad voces, sed etiam quantum ad modum accentuandi, & proferendi. Vel dicitur, quòd erat idem idioma, vel eadem lingua generaliter apud omnes: & non solum hoc, sed etiam erãt ijdem sermones: quia nõ erat aliquis homo, qui proferret verba, quæ alius non intelligeret. nunc autem Cur lĩgua Hebraica nũc est incompleta.
E in qualibet idiomate: licet commune sit, sunt aliqua verba specialia, quę ab omnibus non intelliguntur.

¶ Fuit autem facta ista confusio linguarum quasi per centum annos post diluuium, scilicet in diebus Phaleg, quia Phaleg natus fuit centum annis post diluuium; patet computando duos annos, quibus natus est post diluuium Arphaxat, & trigintaquinque annis antequam gigneret, & triginta annos Sale antequam gigneret Heber, & trigintaquatuor annos Heber antequam gigneret Phaleg, qui simul sunt centum, & vnus annus. In diebus autem Phaleg, idest qñ natus fuit diuisa est terra. Et dicit Rabbi Abraham, Quæst. 3. Qñ fuit facta confusio linguarum.

Auenezra,

An Abrahā, & Noe fuerint in ædificatione turris, & ciuitatis. Opinio.

Auenezra, ꝙ in ædificādo turrim illam, & ciuitatem fuit Noe, & Abraham. ¶ Quod autem Noe fuerit ibi cum ædificantibus satis patet: quia omnes homines, qui tunc erant ædificabant ciuitatem: licet quidā bona intentione, alij autem mala. Et hoc apparet: quia cum litera dixisset quasi de omnibus hominibus, ꝙ terra erat labij vnius, idest ꝙ omnes loquebātur vna lingua, subiunxit immediate, ꝙ recesserunt de parte Orientali. q.d. omnes homines, & venerunt in campum Senaar. Item quia dixerunt, antequàm diuidamur in vniuersas terras: Noe autem isto tempore viuus erat, quia cum linguarū confusio facta fuerit annis quasi centum post diluuium, ergo ædificatio ciuitatis, quæ præcessit confusionem linguarum fuit ad plus per centum annos post diluuium. Noe autem vixit post diluuium trecentis, & quinquaginta annis: vt patet supra 9. cap. ergo tunc viuebat. De Abraham autem, quòd tunc viueret non videtur posibile, quia confusio linguarum, & inceptio constructionis ciuitatis, & turris ad magis fuerunt post diluuiū per centum annos. Abraham autem post diluuium trecentis minus vno anno natus est: vel forte centum ter, & vno, computando duos annos post diluuium, anteq̃ natus esset Arphaxad. Deinde computando annos omnium succedentium anteq̃ gignerent, vsque ad annos Thare septuaginta sunt, antequàm gigneret Abraham: ergo videtur, quòd confusio linguarum præcesit natiuitatem Abrahæ, quasi per ducentos annos.

Cōfutatio opinionis in parte, s. de Abraham.

Quo tempore Abraham natus sit.

Sed quomodocunque dicatur Abraham natus fuit post diluuium trecentis minus octo annis, vt patet computando annos omnium a diluuio vsq; ad Abraham. Et iste suprapositæ computationes procedunt secundum errorem quorundam. *Cumque proficiscerentur de Oriente.* Non dicit hic litera specialiter de aliquibus eorum, quòd recesserint ab Oriente, sed quasi de toto humano genere loquitur. Et sic est veritas, quòd omnes quotquot tunc erant videntes terram Armeniæ, non esse bonæ dispositionis ad habitandum, quia tota illa terra montuosa erat, vt ait Paulus Orosius primo lib. de Ormesta mundi, venerunt vt quęrerent bonum locum habitationis in plano. Et persuadetur hoc, quia lingua Hebræa erat ante in omnibus hominibus: & si ibi non fuisset destructa, & cōfusa, mansisset eadem apud omnes: & cum ista confusio fuerit facta solum in ædificantibus Babilonem, si aliqui alij homines māsissent in alia parte orbis, qui non conuenissent ad ædificandum, in illis non fuisset mutata lingua hebraica: sed falsum est: quia in solis filijs Heber per rectam lineam Mesiæ mansit: vt supra dictum fuit. Ista ratio satis demonstrat, quod intendit. *De Oriente.* Scilicet de terra Armeniæ, in qua habitauerat Noe post exitum de arca cum filijs suis, quousque venerunt ad ædificandam Babilonem. Est autem terra Armeniæ magis Orientalis, quàm terra Babiloniorum, & Caldęorum in latere Caucasi mōtis Septentrionalis, vt ait Paulus Orosius primo libro de Ormesta mundi. *Inuenerunt campum in terra Senaar.* Dicitur quod inuenerūt campum quasi pro magna, & notabili re, cum ex Armenia vsq; ad locum illum tota terra esset montuosa, & aspero situ, vt declarat Paulus Orosius libro primo de Ormesta mundi. Et vocatur ista terra Senaar, non quòd ante sic vocaretur, quia nullus vnquàm hominum ad eam venerat, nec etiam in prima ætate, quia in loco separato habitabant: sed quia ipsi venientes ad eam sic eam vocanerunt, & ista terra Senaar est terra Caldæorum, & Babiloniorum. *Et habitauerunt in eo.* Forte fecerunt ibi aliquas paruas mansiunculas: & patet ex hoc cum sequenti quòd quando isti mouerunt sedes de Oriēte ad locum illum nō venerunt ea intentione, vt tur-

F rim, aut ciuitatem facerent, sed vt in plano habitarent. Deinde venit eis in mentem, vt facerent turrim, & ciuitatem: sic enim dicitur quòd primo habitauerunt in campo illo, quasi nihil aliud intendentes. Deinde tractu temporis, quasi consiliantes dixerunt inter se, Venite faciamus lateres, &c. *Dixitque alter ad proximum suum.* Idest omnes inter se consiliati sunt, vt facerent ista. *Venite faciamus lateres.* Quia forte terra illa, cum sit campestris, lapides non habet; vel quia putabāt solidius ædificium esse de lateribus, quàm de lapidibus: vel quia vt aliqui volunt intendebant ibi euadere ab alia destructione seculi per ignē, lateres autem igni resistunt, cum decocti sint, lapides autem igne soluuntur in calcem. *Et coquamus eos igni.*

G Vt duriores sint. *Habueruntque lateres pro saxis, & bitumen pro cemento.* Innuit quòd ædificatio, quæ fiebat temporibus suis, scilicet Moysi, vel quælibet bona, & firma ædificatio fiebat de lapidibus, & cemento: lapides enim sunt principalis materia ædificationis: cementum autem, idest calx posita inter lapides ad conglutinandum, & firmiter retinēdum erat minus principalis materia. Nec accipitur hic cementum pro fundamento ædificij, vt communiter appellare solemus, sed pro calce conglutinante: & isto modo vocantur quidam artifices cementarij, idest lictores, vel superinductores in parietibus ædificiorum. Isti autē acceperūt lateres pro principali materia, & bitumen pro secundaria. Est enim bitumen fortissimum ge-

H nus luti ad conglutinandum, & nascitur in terra illa, sicut in terra Iudææ, vel apud Sodomam, vt patet infra 14. cap. *Faciamus nobis ciuitatem, & turrim.* Non fuit tunc nouiter excogitata turris, vel ciuitas, quia Cain ante diluuium condidit ciuitatem, vt patet supra 4. cap. Et forte viderāt eam Noe, & filij eius antequàm intrarent in arcam, ex qua exemplar assumpserant. Tota autem ciuitas Cain aquis diluuij destructa fuit; quia destruxerunt superficiem terræ. *Cuius culmen pertingat ad cœlos.*

Non est intentio ædificantium, quòd turris accederet ad cœlos, quia hoc sciebant impossibile. Maxime cum esset ibi Nemrod, qui Astrologus erat, & sciebat distantiam cœli a terra; maxime quia sciebant

I inter medium aerem frigidissimum esse, in quo generantur grandines, nix, & omnia metheorologica; & ibi impossibile est aliquid viuere ex loci frigiditate. Sciebant etiam ignem esse ante cœlum, in quo nulla res viuit, sed omnia consumuntur. Etiam quia facere turrim accedentem ad cœlos non conueniebat fini eorum. Quia secundum aliquos: vt vult Rabbi Salomon, & Nicolaus ideo isti faciebant istam turrim altissimam, vt in ea defenderētur a diluuio, quod iterum superuenturum expectabant. Hoc ergo stante nō erat aliqua necessitas, vel vtilitas facere turrim vsque ad cœlum: quia diluuium non attigit cœlum alia vice, sed solum quindecim cubitos super montes excelsos. Alij autem dicunt, quòd ideo faciebant illā turrim altissimam, vt defensarentur ab igne superuē-

K turo, & consumpturo seculum, sed hoc nihil proderat, quia etiam si turris pertingeret vsque ad cœlum, nihil proficeret, quia ignis tangit superficiem concauam orbis Lunæ; & ideo adhuc ibidem consumerētur, nisi turris subintraret cœlum aperiendo, vel rumpendo illud, quod non est imaginabile.

Sed adhuc iste præsumptiones sunt falsæ. Prima, scilicet quòd ipsi intelligerent saluari in ista turri a diluuio; quia Noe erat ibi cum ædificātibus, & filij eius tres, quibus Deus sæpe promiserat, & posuerat pactū cum eis, ne vnquàm emitteret aquas diluuij ad consumandam terram, ideo ipsi nō permitterent turrim ædificari ad talem finem. Et dato quòd non stetisset

ibi

ibi Noe, nec filij eius, alij nepotes eius, qui ibi stabant sæpe ab eo audiuerant de pacto Dei cum terra, ne vnquam mitteret super eam aquas diluuij. Etiam quia si ipsi hoc intenderent, non bene ędificarent turrim de lateribus, qui aquis consumi possunt, sed de lapidibus duris saxeis; & forte magis facerent multas arcas tales quales Noe in diluuio habuerat. Nec etiã est vera secunda præsuppositio, s. de igne, ꝙ ipsi timerent ignẽ, & vellent ibi euadere, quia sicut Deus pepigerat nunq̃ se inducturũ aquas diluuii super terram, ita pepigerat, ꝙ nũquam malediceret terrę pp hoĩes dicens; Non igitur percutiã ultra oẽm animã, sicut feci: sed si ignis vniuersaliter veniret oĩa cõsumeret magis adhuc quàm aqua, quia magis actiuus est. In diluuio.n. non perierunt pisces, nec arbores, si tamen ueniret ignis, omnia quasi consumeret elementa, & elementata.

2. Confutatio.

Respõ. ad dubium.

¶ Quis ergo fuerit finis, vel intentio in ędificantibus tam altissimam turrim infra demõstratur. Dicendum ergo quòd ista locutio est hiperbolica. *Cuius cacumen pertingit ad cœlum.* Idest quòd sit ualde alta excedens omnem altitudinem montium, & rupium atq; scopulorum prominentium; sic enim dicitur sępe hiperbolice, astra ferit clamor, idest magnę uoces sunt; non tamen est sensus, quòd aliquę uoces hic prolatę possent audiri usque ad cœlum; sic enim dicitur Alexandreidis lib. 3. de magno clamore fœminarum, qñ caperetur ciuitas Thirus ab Alexandro.

Aurea fœmineus perstringit sidera clamor.

Quæst. 6. Qño nomen suũ celebrare uolebant.

Et celebremus nomen nostrum. Ex hoc patet quòd intẽtio edificantium nõ erat euadere diluuiũ, uel ignem sed celebrare nomen suum, idest facere famosum, fama enim solemnis alicuius tunc dilatatur cum opera magna, & memorabilia agit sicut erat ista turris.

Sed aliquis dicet, quòd ex hoc infertur contra ea, quę supra diximus, scilicet quòd omnes homines cõuenerint ad construendam istam ciuitatem, quia celebritas nomina, uel fama nunquam est ad seipsum, sed ad alterum. Si autem omnes homines ibi erant ad quos poterat esse nomen eorum celebre? ad nullum certe. Respondetur, quòd licèt non intendebant nomen suum celebrare ad aliquos tunc existentes, uolebant tamen celebrare respectu futurorum, ut maneret memoria eorum apud futuras generationes, sicut nunc manet, quanto magis si illi turrim perfecissent sicut intendebant? & non fuisset locus depopulatus sicut nunc est propter peccata habitantium in eo, sicut prędixerat Isa. 13. cap. *Antequam dispergamur in terras.* Secundũ Nicolaũ, & Ra. Sa. qui tenent vnam de superioribus præsuppositionibus est sensus. *Antequam dispergamur in terras.* Idest faciamus istam turrim, in qua defendamur a diluuio. Ne diluuium veniens, & reperiens nos imperatos dispergat corpora nostra per trans sicut fecit in prædecessoribus nostris. Vel aliter. *Antequam dispergamur in terras.* Scilicet quòd isti loquebantur prophetice de futura dispersione sua per linguarum cõfusionem, ideo antequã dispergentur in terras volebant nomen suũ famosum facere. Vel aliter intelligendo, ꝙ ipsi volebant dispergi per terras, quia non poterant omnes simul in vno loco viuere, ideo anteq̃ diuiderentur, quia tunc multi erãt uolebat facere aliquod memorabile, per quod nominarentur vbicunq; essent. Imaginabantur enim quòd nunquam genus humanum totum sic esset coniunctum, ut tunc erat. & ideo rectissime conueniebat toti generi humano coniuncto facere opus mirabilius, quod esset in toto orbe, magis quàm vni genti particulariter, & rectissime sic fuisset, nisi Deus præuidens aliam utilitatem humani generis hoc fecisset.

A ¶ Aliqui enim stulti corde credunt, quòd illi conditores turris Babylonicę, ideo sic eam altissimam faciebant, quia uolebant per eam ad cœlum ascendere tanquam pugnaturi cum Deo, ut fabulose refertur per Ouidium Metamor. lib. 1. & per omnes alios poetas, ꝙ gigantes uolentes Deos de cœlo ascendendo deprimere; ideo montes montibus imposuerunt, ut accederent, & ibi pugnantes maximos lapides iaciebant, tandem ibi a dijs deleti sunt euersis mo[n]tibus super eos in monte, vel potius campo Phlegra in Macedonia. Huius tñ erroneæ fabulę Solinus in Polistor. cap. de Macedonia originẽ prodit. Nullus.n. tam captę mentis est, vt ad cœlum ascendere contra Dei voluntatem se posse credat. Maxime quia corpora

Quæst. 7. Aedificantes turrim non intendebant pugnare cũ Deo, ut de gigãtibus fabulosę dicitur.

B cęlestia corpora grauia qualia sunt nostra, dum mortalia sunt, non sustinerent. Maxime propter obstaculum ignis intermedij, & aeris caliginosi frigidissimi. In litera hebraica habetur. *Ne dispergamur in terras.* Quia ponitur ibi. *Penafun.* Quod non significat antequam, sed, quia non, vel, ne, scilicet quòd isti faciebãt turrim magnam, ne dispergerentur. Intelligebant enim quòd turris tantę altitudinis, quę cœlum videretur tangere quasi ubique terrarũ, uel saltem in valde magna parte uideri posset. Et vt in tanta distantia potentiam uisiuam posset immutare, eam grossissimam, & amplissimam fecerunt, scilicet quòd quando aliquis uellet recedere ex aliqua causa a ciuitate illa, ubicunque esset, uideret illam turrim, & sciret postea redire ad ciuitatem, quod non contingeret, si nõ

Causa cur turrim illa eminentissima structa sit.

C esset illa turris sic altissimę posita: quia cum nondũ essent itinera, per quę homines scirent ire, & redire indigebant aliquo alio signo, ut uenirẽt, ne perderentur aberrantes, & dispergerentur per totum orbem. Et hoc est quod dicitur. *Ne dispergamur in terras uniuersas.* Idest nos videntes a longe istam turrim vbicunq; simus, non dispergemur aberrantes per uniuersas terras. Et istam intentionem tangit aliqualiter Rabbi Abraham, Abenazra. Nec credo, ꝙ sit aliqua verior ista, & ita concordans uerbis textus, & recte rationi; tamen literę nostrę non conuenit, quę dicit antequã dispergamur in terras. Et iuxta istam literam debet esse alius sensus, qui supratactus est. s. homines erant nunc coniuncti, & intendebant dispergi per terras

D quasi melius, & commodius sic habitaturi essent, ante tamen quàm dispergerentur uoluerunt facere aliquid famosum, quod in memoria posterũ relinqueretur factum esse a toto humano genere coniuncto, quale erat facere turrim, & ciuitatem Babylonis, & hoc est celebrare nomen. Et ista fuit intentio literæ nostrę, & eorum qui trãstulerunt. *Antequam dispergamur.* Cum tamen litera hebraica dicat. *Ne dispergamur.* Sed tenendo literam hebraicam, debemus dicere necessario, ꝙ homines intendebant simul manere omnes non longe ab illa turri: & ideo uolebant eam facere talem, qualem cogitabant, & vbiq; eam videre possent, & non errarent: sed redire scirent ad locum, & tunc celebrare nomen esset facere rẽ ubique, uel ex quocunque loco cognoscibilẽ. Vtraque opinio-

E num istarum satis ex litera potest habere colorem, & motiuum. August. autem lib. 16. de ciuit. Dei. cap. 4. & 5. & 6. loquitur de hoc, & innuit quod intendebat facere istam turrim contra Deum quasi per hoc aliquid possent contra eum. Sed hoc non est multũ probabile. Etiam non consonat literę, quę dicit celebremus nomen nostrum &c. Ideo tenenda est aliqua de duabus præcedentibus opinionibus.

Aliqui autem putant, quod ideo Deus destruxit vnitatem linguę, & fecit, ne ędificarent turrim: quia superbę ista illi homines faciebant uolentes aliquid cęleste cognoscere, vel alias qualitercunq; peccarẽt.

Quæst. 8. Cur Deus fecerit ne turrim ædificarent.

Sed

Sed salua reuerentia istorum non videtur verum; immo dicēdum est secundum superiores expositiones duas, quæ verissimæ sunt, ꝙ isti nullo modo peccauerunt: quia malum finem non intendebant, nec iste actus erat de se malus; patet enim, quia facere turrim altissimam de se nō est malum, vel bonum, vt fornicari, vel furari, sed est indifferēs. Item finis istorū erat bonus, s. vt oēs videntes illam turrim altissimam non aberrarent, & omnes ibi viuerent; vel saltem prope illam ciuitatem, & sic iste actus erat bonus: quia actus indifferens secundum se sortitur bonitatem, vel malitiam ex fine. Desiderabant enim oēs simul viuere; hoc enim naturale desiderium est, cum homo naturaliter sit animal politicum: vt patet in primo Politicorum, cap. 1. ideo dicit Philosophus 3. Polit. ꝙ hoīes desiderantes vitam ciuilem, multa mala sustinent, vt eam habeant, & eā non dimittunt, nisi a malis secundum vitam superexcedantur; quod autem aliquis velit complere naturale desiderium nō deordinatum, non peccat, sicut si quis velit comedere moderate cum esurit, non ergo videtur fuisse in hoc aliquod peccatum, nec mortale, nec veniale. Maxime quia inter eos erat sanctus Noe pater omnium ipsorum, & principalis ædificatorum: quia pater, & princeps, qui non permisisset turrim fieri ad aliquem malum finem. Tenendo autem aliam expositionem etiam non erat aliquid malum, neq; peccatum: nam quòd homines vellent facere aliquod famosum, quod in memoriam ipsorum omnium maneret, postquàm per orbem diuiderentur, nō erat peccatum, quia desiderium gloriæ, vel honoris non est de se peccatum, licet enim homini desiderare honorem quendam, & bonis actibus illum procurare, si non sit ille honor contra Deum: vt si homo per honorem, quem cupit detrahat aliquid diuino honori, vel procuretur honor per rem malam, aut in re mala, in qua non est verus honor, sed vituperium; aut si contra expressam prohibitionem Dei. Hic autem nihil horum erat. Nam per ædificare turrim altissimam nihil detrahebant diuino honori. Etiam non procurabatur iste honor, vel fama per rem malam, quia ædificare turrim non est de se malum: cum Deus aliquando iusserit fieri ædificia magna, & munita, sicut erat templum Salomonis; & postea cum illud iussit restaurari destructum a Chaldæis. Etiam non erat ista res a Deo expresse vetita, quia hucusque non dederat talem prohibitionem; ideo sicut licebat hominibus ædificare domos, in quibus habitarent, ita licebat turrim illam facere; & ita nō erant de hoc tanquàm de malo arguendi. Neque valet ratio, Deus destruxit opera eius., vel non prosperata sunt, ergo mala erant, vel malo animo fiebant: quia Deus per altissimam prouidentiam suam aliud de rebus disposuit, cum opera nostra discordarent: & ideo vult, vt non maneant operata a nobis, licet bono animo illa fecerimus, & illa in se nihil mali habeant. Satis est enim, quòd non concordent intentioni eius: sed neque nos voluntatem Dei nouimus, neque tenemur in omnibus concordare diuino volito: sed in quibusdam licitum est potius discordare, sicut cum pater meus, aut filius moritur, certum est Deo placere, quòd moriatur, & tamen mihi displicet, quòd moriuntur, & licite de eorum morte doleo. Sic etiam inter viros sanctos inuenitur, quòd quidam alijs cōtraria velint, & tamen vtrique ex charitate. Non ergo diffiniendum est, quòd isti malum facerent ex hoc solo, quòd Deus opera eorum destruxit.

Aedificantes turrim bonum finum intendebant.

Quomodo desiderium gloriæ, vel honoris est sine peccato.

Homo nō tenetur in omnibus cōcordari Dei volito.

Quæst 9. Cogitare potest homo contra

Sed quantuncunque isti putarent bene agere, tamen Deus aliud disposuerat: ideo non permisit eos agere contra id, quod præfuerat, & futurum esse di-

F sposuerat. Deus enim licet aliquando permittat nos cogitare, & deliberare contra ea, quæ ipse disposuit, tamen nunquàm permittit nos contra ea agere, quia dispositio Dei immutabilis est, sicut si Deus disposuit conseruare Petrum ab hostibus, ne occidatur: licet permittat hostes suos cogitare, qualiter eum occidant, & hoc eligere; nunquàm tamen permittit eos hoc agere. His exemplis tota sacra scriptura plena est; hoc tamen non tollit libertatem arbitrij, vel diminuit: vt patet infra 50. cap. Et maiorem vtilitatem generis humani Deus fecit impediendo, ne turris construeretur, & diuidendo linguas, quàm si lingua eadem mansisset, & turris ædificata fuisset. Homines enim, qui habent eandem linguam, magis

G coniunguntur, & desiderant simul habitare: qui autem habent diuersa idiomata, simul non conueniūt, quia in meliori discordant, s. in intellectu, & voluntate: quia non possunt sibi adinuicem communicare, quæ volunt, & quæ intelligunt, in quo tota humana, & propria delectatio est. Sic enim ait Aristo. 9. Ethic. quòd conuiuere est: & hoc est communicare mente, & verbo, non autem quemadmodum animalia in eodem pascit: ista enim cōmunicatio horum fit per verba, sed sm Philosophū in principio Periher. sunt ea quæ sunt in voce earū, quæ sunt in aīa passionū notæ; carentes aūt vnitate idiomatis, ista communicare nō valent. Etiam quia necessaria ad vitam animalem habere non poterant cōgrue inter se, cum se non in-

H telligerent. Item si illa turris, & ciuitas completa fuisset, sicut illi facere intēdebant, tanta nobilitas ciuitatis, & turris induxisset homines ad simul ibi morandum, vel saltem circa illam ciuitatem. Et licet vnitas idiomatis, & simultanea commoratio de se bona essent, per accidens tamen multum nociua erāt generi humano; quia si omnes homines simul habitarēt, nō possent habere victum: quia modicum terræ spaciū non sufficiebat cibos tātę hominum multitudini exhibere: ideo ad vitam necessaria erat distinctio commorationis. Item facilius destrui posset totum genus humanum. Si enim bella insurgerent cum oēs commorarentur omnes simul pugnarent, & sic magna

I clades sequeretur. Item morbi magis inualescerent, quia nunc licet vna terra pestifera sit, & quasi tota destruatur, alia manet illæsa, & salubris ex contraria dispositione cœli super illam partem orbis. Si autem omnes simul mansissent, cum illa terra ex habitudine cœli, vel alias male disponeretur, omnes mori possent. Item quia secundùm Poetam corrumpunt bonos mores eloquia mala: cum ergo semper inter homines mali, & idolatræ fuissent, vel fuerūt, & sunt, illi faciliter alios corrupissent, & sic totus mundus erraret. Deus autem contraria facere determinauerat: & quia videbat, quòd ex vnitate linguæ, & cohabitatione ista sequebātur, ideo destruxit turrim, & turbauit linguas. Si enim omnes gentes ibi cohabitassent, alia permixtio generationum fuisset, nec secuta fuissent

K ea, quæ vsque hodie facta sunt: sed mundus in quodā alio ordine perseuerasset. Et quia Deus præsciuerat quasdam gētes ex sua gratia bonas futuras, & quasdā alias ex propria malitia prauas futuras, ideo distribuit diuersa loca diuersis gentibus. Præcipue cum in hoc altissima, & occultissima Dei dispositio, cum sit in locis quædam secreta, lateatque rationi, fidei, & naturæ non repugnat.

Et si dicas, quare non diuisit Deus a principio generis humani linguam, quia tūc possent existere istę vtilitates? Dico ꝙ a principio nō debuit statim lingua diuidi; si enim mox, vt facti sunt, alia, & alia idiomata habuissent, nō habentes aliquam cōmunicationē, se non ut hoīes dilexissent. Item qa nō sequebantur aliqua

dispos... nem ... sed non ... cere.

Vtile ... huma... generi ... pediri ... ficium ... ris.

Cap. 9.

Cap. 1.

Quæ... Cur ... cipi... diui... guas.

qua de incōuenientibus supra assignatis; præcipue cū tota gens, quæ in illa prima ætate erat seruabatur diluuio consumenda. Et tamen adhuc ibi quædam distinctio facta fuit: & si non in lingua, fuit tamen in diuersitate habitationis: quia Adam spiritu diuino afflatus mandauit filijs Seth, ne cōiungerētur filijs Cain, vt de stirpe damnata Messias non descenderet: & quia multi de filijs Seth filiab. Cain mixti sunt eas in vxores accipientes, ideo venit diluuium, vt patet supra 6. cap. In principio aūt secundæ ætatis non statim fuit facta linguarum diuisio, quia conueniens erat, vt hoīes simul habitantes aliqualiter multiplicarētur, & deinde diuisio fieret: centum ergo annis post exitum de arca, vel quasi aliqualiter multiplicatis hominibus, & cogitantibus qualiter in eodem loco simul habitarēt Deus linguas diuisit, vt simul nō habitarent, nec post diuisionem tantum cōicarent. Si hoīes enim vniuersaliter idem idioma haberent magna foret cōicatio inter eos. Si enim nunc existente tanta diuersitate, & varijs laboribus tanta communicatio sit, quanto magis si idiomatis identitas existeret? *Descendit autem dominus*. Posita occasione destructionis linguæ vnius hic ponitur ipsa destructio. Et dicitur dominus descendisse ad videndum turrim, non quòd Deus descendat, quia vbique est, & in ipsa turrę, quæ ædificabatur, erat, & intra ipsos ædificantes. Nihil enim omnibus entibus magis intimū est, quàm Deus: sed conformat se scriptura intellectui nostro, vt mēsuratum mensuræ; alias impossibile esset aliqualis intellectio. Nos enim imaginamur Deum, vt quendam potentissimum, & honoratissimū Regem in cœlo empyreo, sedentem spiritibus angelicis circundatum. Et quādo aliquid in his infimis nouiter agit, dicimus eū de superioribus ad hæc inferiora descendere. Modus autem secundum veritatem, per quem Deus ista inferiora operatur a nullo, nisi a beatis spiritibus eū clare videntibus intelligitur. *Ciuitatem, & turrim quam ædificabant*. Nondū ciuitatis muri finiti fuerant, nec turris consumata: sed cuncta in fieri erant. *Filij Adam*, Idest filij hominum. Est hic Adam nomen appellatiuum, idest homo: & vocat eos filios Adam, idest nō Dei, quia ista non Deo instruente, sed propria voluntate suggerente faciebant. *Ecce vnus est populus*. Idest indiuisus: quia cum omnes cognati essent, vel fratres, vel consobrini, & vnam linguam haberent, sibi inuicem iungebantur: & sic vnus populus erat. *Et vnum labium omnibus*. Idest vnum idioma, & vocatur labium, quia labijs profertur. *Cœperuntque hoc facere*. Idest ædificare ciuitatem, & turrim. *Nec desistent a cogitationibus suis, donec eas opere compleant*. Videbat enim Deus in promptu, quòd isti consumarent, quæ inchoauerant, quia erant viri fortes robore, & sani, tenaces propositi, & quòd omnia, quæ volebant, prompta erant: ideo nisi Deus eos impediret completuri erant, quæ inceperant; voluit ergo Deus eis magnum præstare impedimentum, vt in opere nullatenus procederent. *Venite ergo, & descendamus*. Secundum imaginationem nostram loquitur hic Deus Angelis, tanquàm vnus magnus Rex suis ministris, vt destruat opus aduersariorum descendere autem ad Deum non pertinet, qui vbique est, Angelis tamen conuenit, quia quando sunt in cœlo, non sunt in terra; habent enim loca diffinita, vt dicemus Exo. 3. cap. satis late.

Nihil omnibus entibus magis intimum est, q̃ Deus.

Quæst. 11. An turris fuerit destructa.

Ideo aliqui Angeli veraciter, & realiter descenderunt ad exequendum, quæ Deus volebat. Dicit enim Iosephus, quòd Angeli ventos mittentes euerterunt turrim. Sed hoc non multum videtur, quia turris Babilonica postea stetit, & vsque hodie stat: si ergo Angeli aliquid euerterunt illud fuit modicum, quia ma-

A gna altitudo eius māsit in futuras generationes. Melius ergo videtur dicēdum ꝙ Angeli nihil destruxerunt, quia textus non dicit, ꝙ Deus, vel Angeli destruxerunt turrim, sed ꝙ diuisa lingua cessauit turris ædificatio. Etiam quia opera, quæ fiūt immediate a Deo, vel Angelis perfectius fiunt, q̃ ea, quæ fiunt ab homine. Sicut ergo quando aliquid gignitur, vel causatur, perfectius causatur a Deo per se, q̃ a natura; ita quādo aliquid a Deo destruitur, perfectius destruitur, & eradicatur vsq; ad fundamenta ab ipso Deo, q̃ ab hominibus. Nec valet si dicas, ꝙ ea, quæ agit natura, ēt agit Deus, qui oībus rebus coagit, tanq̃ prima causa influens in effectum, ergo quādo Deus per se agit, causat secundum modū conuenientem sibi soli, s. agere
B mirabiliter, quādo aūt coagit naturæ, non attribuitur sibi proprie actio, sed naturæ: ipse tamen ministrat vires naturæ, & non cōicat entibus naturalibus tales vires, quales ipse habet, fortius agit per se, q̃ coagēs naturæ. Dato tn̄ ꝙ Deus ageret ſm suas vires, nō magis ageret solus, nec minus q̃ si adderentur ei vires totius naturæ: quia vires naturæ, quæ finitæ sunt, applicatæ viribus Dei infinitis nihil sunt. Si ergo Angeli turrim, vel ciuitatem destruxissent, non reliquissent in eis lapidem super lapidem, vsque ad fundamentum; sed non fuit facta talis destructio, vt per se patet, ergo nulla facta fuit. *Confundamus linguam eorum*. Scilicet, vnam linguam diuidendo in plures.

Quot autem linguæ ibi datæ fuerint, non manifestatur ex litera hic, vel alibi, sed quia supra præceden-
C ti cap. cum enumeraret filios filiorum Noe. Dicebat de singulis, ꝙ habebant singuli linguas suas; & quia ibi computati sunt septuagintaduo, ideo dicitur communiter, ꝙ sunt septuagintaduo idiomata. Vtrum autem aliquod idioma de ibi datis perierit pereunte gente per bellicas clades, ignoratur. Et an omnia ista idiomata, quæ nunc sunt ibi data sint, uel aliqua eorum humana uoluntas, & industria fecerit, incertum est. Qualiter autem ista confusio linguarum facta fuerit, respondetur, quòd Deus turbauit intellectus omnium istorum, & fecit eos obliuisci idioma, quod ante cognouerant, radendo ab intellectu eorum illum habitum cognitiuum uerborum, & significatorum per uerba illius idioma-
D tis. Et causauit in eis quosdam habitus cognitiuos nouorum uerborum, ut sunt signa rerum; sed de omnibus his dubijs magis dicemus in Commentarijs nostris super Eusebium. *Vt non audiat vnusquisque vocem proximi sui*. Idest non intelligat: quia etiam si diuersa idiomata starent, bene audiebant se ad inuicem, cum adhuc auditibus non carerent. Vel dicitur. *Vt non audiat vnusquisque*. Idest, ut audire nolit, quia diuisis linguis cum vnus laboraret intelligere eum, quem ante intelligebat, & non ualebat conuertebatur in iram, & eum amplius audire nolebat. Et hoc est quod Deus intendebat, ut seipsos audire nolentes ab inuicem recederent, & non ædificarent. *Atque ita dimisit eos Deus*. Quia qui se
E non intelligebant, simul manere nolebant, sed unusquisque eis, quos intelligebat iungebatur; & tunc in uaria loca orbis, & insulas recesserunt, quæ postea a nominibus eorum appellatæ sunt, ut tetigimus supra præcedenti capit. tunc Tubal iuit in Hispaniam. De cuius uaria populatione diximus in declaratione primi prologi, cap. 1.

Quæst. 12. Quot linguæ datæ fuerant.

An aliqđ idioma datum perierit pereunte gente.

¶ Assur in Assiriam, Mesrain in Aegyptum, Chus in Aethiopiam, & sic de cæteris. *Ex loco illo*. In quo ante omnes habitare uolebant; sed Nemrod, qui principari uolebat, mansit in eodem loco cum eis, qui cum intelligere poterant, & dominatus fuit super eos, quo mortuo filius eius Belus,

lus, qui Bellus Nemrothides dictus est, vt patet Alexandreidis.3.cap.1. Niniuem aggressus est. Sed parũ obtinuit: sed eo mortuo filius eius viuens fortissime pugnans eam totam obtinuit, & Niniuem ciuitatem magnam, quam Assur condiderat, vt patet. cap. præcedenti: & eam alio nomine vocauerat a suo nomine Niniuem vocauit; licet hunc Ninum aliqui nolũt fuisse de semine Nemrod, & inuasisse violenter Assiriorum regnum, vt dicit Magister in historijs scholasticis. Alij autem volunt, quòd Ninus fuerit de genere Sem, & filijs Assur. Et sic pertineret ad eum directe regnum Assiriorum, sed postea cupiditate dominandi foras progrediens primus alijs gentibus bella indixit, vt ait Paulus Orosius primo de Ormesta mundi, & Isidorus Ethimol.18.

Cap. 1. Quęst.13. Cur nõ cõpleta fuit turris ab his, qui remanserãt.

¶Sed forte aliquis dicet quare Nemrod, qui erat cupidus dominandi, & faciendi res famosas postquã alij discesserunt non cõsumauit turrim cum alijs manentibus secum. Respondetur quòd quando linguæ diuisæ sunt propter ædificationem turris, vt fuit veritas, & omnes separati sunt, tãtus timor decidit in omnes istos, quòd nunquam ausi fuerunt post aliquid ædificare. Timebant enim quòd sicut ante in ædificantibus linguæ diuisæ sunt, ita diuiderentur nunc si iterum ædificarent. Vel quòd aliud deterius eis contingeret, & sic mansit opus inceptum per tempora trium regum, scilicet Nemrod, Belli, & Nini, quousque Semiramis regina mortuo suo Nino restaurauit, & compleuit muros ciuitatis. De turri autem nihil egit, vel quia non potuit, vel quia ausa non fuit.

Latitudo turris secũdum sentẽtiam Ioseph.

Deinde Babylonem Nabuchodonosor restaurauit, & ampliauit, vnde ipse ait Danie. 4. cap. Non ne hæc est Babylon magna, quam ego ædificaui in domum regni. *Et cessauerunt ædificare ciuitatem.* Quia se non intelligebãt, ideo ab inuicem recedebant. *Et uocatum est nomen eius Babel.* Significat enim in hebræo Babel confusionem, vel subuersionem: quia ibi subuertit Deus linguam vnam omnium gentium. De magnitudine autem huius ciuitatis, & turris dictum fuit supra in 1.cap. epistolæ ad Paulinũ super partem Babyloniorum. Dicit autem Iosephus, quòd tanta erat latitudo illius turris, quòd videbatur esse æqualis altitudini, scilicet quòd esset quadrata: & nimirum, quia turris, quæ in tam altum cacumen suum erigere debebat amplissimo fundamento subniti debebat, & illa latitudo faciebat, quòd modicum alta videretur. *Quia ibi confusum fuit labium uniuersæ terræ.* Idest ibi destructum fuit idioma, quod erat generale in tota terra, non quòd illud perierit: quia in Heber, & suis posteris mansit, sed quia factum fuit, quòd non esset cõmune sicut ante erat. *Et inde.* Idest ex illo loco, in quo destructum fuit idioma commune dispersi sunt homines in omnes terras: quia omnes erant congregati in Babylone, vt ibi habitarent. & quia confusa est lingua recesserunt. *Hæ sunt generationes Sem.* Hic ponitur secũdum, scilicet vnius partis, vel lineæ electio, & quia ista electio fuit in Abraham, qui erat de progenie Sem; ideo recapitulantur generationes Sem. *Sem erat centum annorum, quando genuit Arphaxad.*

Quęst.14. Primogenitus Sem fuit Arphaxad, quẽ cẽtesimo anno genuit, quia iste erat conueniens tẽporis ordo ad generandum, antiqui enim in prima ætate post cẽtum annos communiter generabãt: sed post Sem in secunda ætate omnes citius gignere ceperunt: quia Arphaxad in trigesimoquinto anno, & alij consequẽter in tricesimo, Sem autem citius genuisset: sed impeditus fuit, ne ante diluuium gigneret propter caussas assignatas supra 6. cap. Non tamen intelligebatur quasi ante centum annos homines non gignerent, quia in prima ætate inuenimus aliquos, qui ad

F annum sexagesimumquintũ gigneret, sicut Malaleel genuit Iareth. sup. 5. cap. Sed ita accipiendum est, ꝙ homines in anno centesimo, & vltra gignebant, ꝙ nunc non accidit: & tamen quòd tunc ante annos quadraginta, & triginta gignerent non est inconueniens asseri: quia erat in eis non minor virtus, quàm in nobis: sed nos mouemur ad dicendum, quòd illi sero gignebant, quia supra quinto cap. inuenimus homines tarde genuisse eos, quos genuisse affirmantur. Sed istud nihil valet, valeret quidem si presumeretur nominatos ibi fuisse primogenitos eorum, quorum filij dicuntur, sed falsum est; multos enim alios filios genuerant, sed eos solos scriptura commemorat, qui pertinent ad illam successionem, de qua fuit Noe cũ

G ipse ponatur extremus in illa narratione. Accidit autem illos tarde generari. Hoc sentit August.lib. 15. de ciuit.Dei. *Biennio post diluuium.*

¶Et sic compleuit centum annos Sem, duobus annis post diluuium, ex quo patet, vt supra inductum fuit, quòd Sem non erat primogenitus Noe: quia Noe genuit primogenitum suum anno quingentesimo vitæ suę. Et diluuium fuit anno sexcentesimo vitæ Noe, vt patet supra in fi.5. cap. & in 6. ergo primogenitus Noe complebat centum annos in anno diluuij, filius autem Noe Sem non compleuit centum usque duos annos post diluuium, vt hic patet. Et licet Sem dederit operam, vt gigneret immediate, vt exiuit de archa iuxta mandatum domini, tunc

H factum ad eos: Crescite & multiplicamini; tamen illo anno gignere non potuit, quia forte aliqua indispositio in ipso, vel in vxorem fuerit. Nec est dicendum, quòd forte Sem non accesserit illo anno ad vxorem suam, & sic non genuerit: quia fecisset cõtra Dei præceptum, qui immediate vt exierunt de archa, dedit eis præceptum de vacando generationi. Iste Sem est, qui vocatur infra cap.14. Melchisedech; non est enim Melchisedech nomen proprium apud Hebræos: sed nomen appellatiuum compositum, & significat id, quod Rex meus iustitiæ: quia melech solum significat regem; Malchi, vel Malqui significat id quod Rex meus; cedech significat iustitiam. Iste est de quo dicit Apostolus ad Hebræos. 7. cap. Iste Melchisedech Rex iustitię sine patre, sine matre,

I sine genealogia: nec initium dierum, nec finem vitæ habens. Assimilatus autem filio Dei manet sacerdos in æternum: sed de Sem legitur pater, & mater; licet nomen matris non exprimatur. Legitur etiam genealogia a parte ante, & a parte post: ut patet hic. Habuit etiam initium dierum, quia natus fuit nonagintaocto annis ante diluuium, ut patet ex superioribus. etiam vitæ finem habuit, quia dicitur quòd vixit sexcentis annis. Respondetur, quòd Sem, & Melchisedech eadem persona est, sed sub isto nomine Sem legimus de eo omnia supradicta: sed sub isto nomine Melchisedech, nec legitur habuisse patrem, nec matrem, nec genealogiam, nec principium, vel finem vitæ, sed solum legitur, quòd fuit Rex Salem,

K & Sacerdos Dei altissimi, vt patet infra 14. cap. Et isto modo loquitur Apostolus ad Hebreos. 7. volens assimilare sacerdotium Christi sacerdotio Melchisedech.

¶Vixit autem iste Sem, siue Melchisedech usque ad quinquagesimum annum vitæ Iacob. Quod sic patet anni totius vitę Sem fuerunt sexcenticentum antequam gigneret Arphaxad, & quingenti postquam genuit Arphaxad, ut patet isto cap. Accipiuntur ergo centum anni, quos habuit antequam gigneret Arphaxad, deinde trigintaquinq; anni Arphaxad, antequam gigneret Sale; deinde triginta anni Sale antequam gigneret Heber, deinde trigintaquatuor

anni

anni Heber anteq̃ gigneret Phaleg: deinde triginta anni Phaleg anteq̃ gigneret Reu: deinde trigintaduo anni Reu anteq̃ gigneret Sarug: deinde triginta anni Sarug anteq̃ gigneret Nachor: deinde vigintinouem anni Nachor anteq̃ gigneret Thare; deinde septuaginta anni Thare anteq̃ gigneret Abrahã, qui omnes simul faciunt quadringentos annos, præter decem, de quibus omnibus in isto cap. deinde centum anni Abrahæ cum genuit Isaac: vt patet infra decimoseptimo cap. erunt quingenti; deinde sexaginta anni Isaac quando genuit Iacob, vt patet infra decimoquinto cap. erunt quingenti sexaginta. Deficiunt ergo ad completionem totius vitæ, scilicet quinquaginta anni, quibus Nachor vixit post natiuitatem Iacob. Noe autem vixit vsque ad quinquagesimumoctauum annum vitæ Abrahæ. Hoc fuit ante natiuitatem Iacob centum duobus annis. Et consequenter fuit mortuus ante filium suum per annos centum quinquaginta duos. Quod sic patet: a diluuio vsque ad natiuitatem Abrahæ fluxerunt anni ducenti nonagintaduo, addẽdo eis duos annos, qui fluxerunt post diluuium ante natiuitatem Arphaxad, quod patet ex superioribus computationibus. Noe autem vixit post diluuium trecentis quinquaginta annis: vt patet supra 9. cap. deficient ergo ad completionem istorum quinquagintaocto anni, qui sumendi sunt post natiuitatem Abrahæ vsque ad illud, ergo tempus vixit Noe.

Quæst. 17. Cur in descriptione secũdę ętatis non facit etiã mẽtionem de morte, vt facit in prima.

Si quæratur quare in descriptione generationum istius secundæ ætatis non dicit scriptura: Mortuus est, sicut dicit describendo primam ætatem. Respõdetur ꝙ ratio est, quia nunq̃ scriptura aliquid superflue ponit. In prima autem ætate ponitur: Et mortuus est: ad differentiam, quia tunc Henoch iustus non fuit mortuus, sed tulit eum dñs in Paradisum voluptatis, & vt non credatur sic de alijs, dr̃ de quolibet: & mortuus est. In ista aũt ætate nullus sic in Paradisum translatus est, sed oẽs mortui sunt; ideo scriptura de omnibus mortẽ subticet, quasi oẽs ęqualiter fuisse mortuos affirmans.

Error quorundã opinãtium, ꝙ post diluuium nullus vixit vltra 120. annis.

Conuincitur ẽt error quorũdam ex istis generationibus dicentiũm, ꝙ post diluuium nullus vixit vltra centum & viginti annos, iuxta illud, quod supra dicebatur cap. 5. Et erit vita hominis centum viginti anni; quia hic legimus quemlibet istorum vixisse quingentis, quadringentis, vel ad minus trecentis annis: vt patet in litera. Dicendum ergo, vt ibidem dictum fuit, ꝙ illa taxatio temporis de conuersatione, & expectatione ad pœnitentiam intelligitur, quia in illis centum viginti annis Noe fecit arcam, & prædicauit, vt pœniterent de peccatis, ne Deus immitteret diluuium super terram. *Vixit Arphaxad quadringentis tribus annis.* Fuit ergo tota vita Arphaxad quadringentis trigintaocto annis; & mortuus fuit anno quadringentesimooctauo vitæ Isaac: qđ patet, quia Sem vixit sexcentis annis, & mortuus est anno quinquagesimo vitæ Iacob. Remouẽdo aũt centum annos, quibus natus est Sem anteq̃ gigneret, supererunt sexagintaduo anni Sem super vitam Arphaxad, de quibus tollantur quinquaginta, quos vixit Sem, dum viueret Iacob, manebunt auferendi duodecim anni: q̃ si auferantur a sexaginta annis, quos habebat Isaac quando genuit, vt patet infra 25. cap. Manebunt anni quadragintaocto, quibus vixerat Isaac, quando mortuus fuit Arphaxad. *Vixit Sale postquàm genuit Heber quadringentis tribus annis.* Et sic vixit Sale quadringentis trigintatribus annis, & mortuus fuit decimooctauo anno vitæ Iacob. Patet quia Arphaxad fuit mortuus anno quadringentesimooctauo vitę Isaac. Si aũt tantum vixisset Sale, sicut Arphaxad, deberent addi his annis trigintaquinque anni, quibus natus fuit Ar-

A phaxad anteq̃ gigneret Sale. Et tunc pertingerent vsque ad vigesimumtertium annum vitæ Iacob, scilicet duodecim, qui restabant post quadragintaocto, scilicet ad sexaginta, quando Isaac genuit Iacob; & vigintitres anni de vita Iacob, qui simul agunt trigintaquinque. Ab his autem subtrahantur quinque, quibus minus vixit Sale q̃ Arphaxad: & erunt decem & octo anni vitæ Iacob. *Vixit autem Heber postquàm genuit Phaleg quadringentis triginta annis.* Et sic sunt omnes anni vitæ Heber quadringenti sexagintaquatuor, coniungendo triginta, & quatuor superiores, & mortuus fuit Heber septuagesimonono anno vitæ Iacob. Patet quia Heber vixit magis quàm Sale trigintauno annis: quia Heber quadringentis sexagintaquatuor,

B Sale autem quadringentis trigintatribus. Dato ergo quòd ambo fuissent nati eadem die, cum Sale mortuus fuit anno decimooctauo vitę Iacob superaddendo trigintaunum annos, quibus magis vixit Heber, perueniret numerus ad quadragesimumnonum annum vitæ Iacob, quibus addantur triginta anni, qui subtrahuntur de annis Sale, quia vixit isto tempore ante Heber ad septuagesimumnonum annum vitę Iacob. *Vixit Phaleg postquàm genuit Reu ducentis nouem annis.* Et sic sunt omnes anni Phaleg ducenti trigintanouem. Et mortuus fuit anno quadragesimooctauo vitæ Abrahæ, scilicet decem annis ante annum, quo mortuus fuit Noe. Patet quia accipiẽdo triginta annos Phaleg anteq̃ gigneret Reu, & trigin-

C taduos annos Reu anteq̃ gigneret Sarug, & triginta annos Sarug ante Nachor, & vigintinouem annos Nachor ante Thare, & septuaginta annos Thare ante ortũm Abrahæ, sunt centum nonagintaunus. Ad complendum autem ducentos trigintanouem, adhuc manent quadragintaocto anni assumendi de vita Abrahæ vsque quos vixit Phaleg: & Noe, vt supra ostensum est, mortuus est anno quinquagesimooctauo vitæ Abrahæ. *Vixit autem Reu postquàm genuit Sarug ducentis septem.* Et sic sunt omnes anni Reu ducenti trigintanouem coniungendo trigintaduos annos, quos habuit antequàm gigneret, & mortuus fuit anno septuagesimooctauo, scilicet tribus annis postquàm intrauit Abraham terram Chanaan, vt patet infra 12. cap. vitæ Abrahę. Patet quia cum Phaleg, & Reu ęqualibus annis vixerint si in vno die nati fuis-

D sent, oportebat, ꝙ eodẽ die mortui fuissent: sed Phaleg vixit triginta annis ante ortum Reu; ergo Reu fuit mortuus triginta annis post mortem Phaleg; Phaleg autẽ mortuus fuit anno quadragesimooctauo uitę Abrahę, ut supra patet; ergo Reu mortuus fuit anno septuagesimooctauo uitę Abrahę. Tempore istius Nemrod iuit ad Persas, & docuit eos colere ignem: & etiam Chaldęos.

Quæst. 18. Cur Nemrod docuit colere ignem.

Quare autem iste Nemrod ignẽ colere docuit secundum illos, qui dicunt, ꝙ homines huius temporis timebãt destructionem futuram per ignem dicetur, ꝙ ideo Nemrod colebat ignem, ei aliquid deitatis attribuendo, ut non ureret eos, quando omnes alios consumpturus esset. Sic enim ait Marcus Varro inter genti-

E les uir acutissimus in libro sacrorum, ꝙ aliqui dij colebantur, quia boni erant, alij autẽ colebantur, ne nocerent sicut febris, timor, discordia, & similes, de quibus August. 6. de ciuit. Dei. Sed quia supra probauimus, ꝙ isti nullam destructionem futuram, nec per aquam, nec per ignem formidabant, dicetur ꝙ iõ colebat ignẽ tanq̃ inter corpora perfectissimũ, uel tanq̃ magis utilẽ; sicut Aegyptij aquã colebant, quia ualde eis utilis erat: quia tota terra Aegypti pro maiori parte a Nilo irrigua est, ut patet Deuter. 11. cap. *Vixit autem Sarug postquàm genuit Nachor ducentis annis.* Et sunt omnes anni uitę Sarug ducenti triginta anni,

coniungendo triginta,quos habebat, quando genuit Nachor. Et mortuus fuit anno centesimo primo vitæ Abrahæ,qui fuit primus annus vitæ Isaac. Patet qa Reu pater istius postquàm genuit istũ vixit annis ducẽtis septẽ, & mortuus fuit anno septuagesimooctauo vitæ Abrahæ. Iste autem vixit annis ducentis triginta postꝗ genuit eum Reu,ergo si addantur vigintitres anni, quos vixit Saruch post mortẽ Reu, accedet numerus super septuagesimumoctauũ ad centesimumprimum annum vitæ Abrahę. Et ille est primus annus vitæ Isaac, quia anno centesimo genuit Abraham,Isaac,vt patet infra 17.cap.Tempore huius Saruch Belus Nemrotides Babylonis rex intrauit Assiriam, sed parum, aut nihil in ea obtinuit. Isto tempore regnum Scytharum,qui à nobis Gothi dicũtur, incepit vbi primus rex fuit Thanus, & post eum Ninus. *Vixit autem Nachor postquam genuit Thare centum nouem annis.* Et sic sunt omnes anni Nachor centum quadragintaocto, & mortuus fuit anno quadragesimonono vitæ Abrahæ anno, quo fuit mortuus Phalech,vel saltem vno anno post. Et patet quia si accipiantur vigintinouẽ anni ipsius quando genuit Thare,& septuaginta anni Thare, qñ genuit Abrahã sunt centum minus vno. Deficiunt ergo anni quadraginta nouem,qui sumendi sunt de vita Abrahæ.

Quo tpe cœpit Scitarũ regnũ

Quæst 19. Quo tpe incepit regnũ Aegyptiorum.

Tempore huius Nachor regnum Aegyptiorum incepit, in quo primus rex Zoes siue Mineus dictus fuit,ita enim multi existimant : sed non cõuenit hoc intẽtioni Eusebij lib.chronicorũ, qui in primo anno Abrahæ ponit incipere decimamsextam dinastiam Aegyptiorum.i.decimumsextũ principatum regalẽ, & quælibet dinastia durabat aliquanto tempore, & hic habet Eusebius ex libris Manetho historiographi Aegyptiorũ,sed quãdo inceperit regnum Aegyptiorum, neque apud Eusebium ponitur certitudo, cum ipse incipiat in dinastia decimasexta. *Vixitque Thare septuaginta annis, & genuit Abraham.* Volunt aliqui ꝙ Abrahã sit primogenitus Thare: quia hic pręponitur alijs filiis. Sed non videtur rationale,quia ſm cõem opinionẽ tenetur ꝙ Sarra fuerit filia Aran, sed Abraham solũ habebat decem annos vitæ super Sarram: vt patet infra 17. cap. Nunquid ne centenario nascẽt filius,& Sarra nonagenaria pariet? ergo oportet ꝙ si Abraham erat primogenitus,ꝙ Aran genuisset eam ad magis quãdo erat octo, vel nouem annorum. Patet consequentia,quia cum Abraham solum fuerit natus decem annis ante Sarram, vt probatum est,& Abraham natus fuit ante Aran,vt præsupponũt illi, ergo solum manebant ad plus nouem anni, quia non poterat nasci Aran post Abraham minus ꝗ per vnum annũ: sed ꝙ aliquis homo generet in decimo anno: maxime in ætate illa, in qua nullus generabat ante tricesimum annum, videtur impossibile; ergo vnum istorum antecedentium.s.vel ꝙ Sarra fuerit filia Aran; vel ꝙ non fuerit Aran natus post Abraham. Primum autem cõiter tenetur.s. ꝙ Sarra fuerit filia Aran; ergo dicendum est, quòd Abraham non fuit primogenitus: sed ponitur hic primus non ætate,sed dignitate,quia vir iustus,& radix populi Dei,& lineæ, per quam venit Messias. Sic enim supra diximus de Sem filio Noe, qui licet non esset primogenitus, ponitur tamen ante alios, vt patet supra 6.cap. quia præcessit eos dignitate,vt ibidem patuit. Sępe enim scriptura ordinem naturæ præposterat propter ordinem dignitatis.Patet enim ꝙ Abraham nunꝗ vocatus fuit sic,sed Abrahã, quousque mutauit Deus nomẽ eius, vt patet infra 17.cap. tamẽ semper vocat eum scriptura Abraham, vt patet hic, quia Abraham maiorem dignitatem signat ꝗ Abraham, quia Abraham signat patrem excelsum. Abrahã vero signat patrem mul-

Ordo dignitatis in sacra scriptura præponitur ordini naturæ aliqñ.

F tarum gentium, vel populorum. *Hæ sunt autem generationes Thare.* Hic ponitur articulus,& fit principiũ, quia sicut supra computatæ sunt generationes secundæ ætatis à Sem vsque ad Abraham, ita hic computantur generationes tertię ætatis,quę incipit in Abraham, & ista secũda ætas fuit minor in duratione qualibet alia ætate, quia ſm cõputationem veritatis Hebraicæ, & Bibliam nostram, solum durauit annis ducẽtis nonagintaduobus. Patet quia supra 9.cap. dictũ fuit ꝙ Noe vixit post diluuium trecentis quinquaginta annis: sed ſm computationem superiorem Noe vixit vsque ad quinquagesimumoctauum annum vitæ Abrahæ,in cuius natiuitate incepit tertia ætas. Ergo si subtrahantur isti quinquagintaocto anni vitæ Abrahæ manebunt ducenti nonagintaduo anni,qui-
G bus durauit secunda ætas. Septuaginta autem interpretes computant aliter ponẽtes cuilibet supradictorum plures annos ante generationem, & sic faciunt valde plures annos.s.mille septuagintaduos in secunda ætate. Et licet Abraham sit caput tertiæ ætatis tamen incipit computatio in Thare, vt fiat mentio de alijs duobus filijs eius fratribus Abrahæ.s. Aran, & Nachor propter miraculum factũ in Aran, & Abraham: si verum est,& propter vxores Patriarcharum, qui sunt de semine Achor. *Porro Aran genuit Loth.* Et sic Loth fuit consobrinus Abrahæ, tamen vocat eum fratrem: vt patet infra 13. Non fit autem mentio de vxore Aran qualiter vocata fuerit,quia mos sacræ scripturæ est nunꝗ de fœminis curare, nisi ꝑpter aliquod speciale mysterium. Vxor autem Abrahæ
H nominatur, quia fuit mater Patriarcharum; vxor vero Nachor, quia filiæ suę fuerũt vxores Patriarcharũ, vt patet de Rebecca, & cõsequẽter de Lia, & Rachele,vt patet infra 24.& 29.cap. *Mortuus est Aran ante patrem suum.* In Hebræo dicitur super faciem patris sui, idẽ est *Ante* vel *Super faciem.* Et intelligitur dupliciter. vno modo. *Ante patrem suum.* Idest anteꝗ moreretur pater suus,quia alij filij.s.Abrahã, & Nachor mortui sunt post mortem patris sui Thare. Aran autem mortuus fuit anteꝗ pater moreretur. *Vel ante patrem suum.* Idest coram patre suo.s.vidente Thare. *In terra natiuitatis suæ, in Vr Chaldæorum.* Istud nomen Vr significat duo, vno modo significat ignem in lingua Chaldaica,alio modo est nomen ciuitatis. Accipien-
I do primo modo est sensus, ꝙ Aran mortuus fuit in igne Chaldæorum.

Dicunt enim aliqui Hebręi fabulam contexentes, ꝙ Thare pessimus,& idolatra erat,& accusauit Abraham filium suum corã Nemrod, ꝙ nõ coleret ignẽ: & ideo in igne positus fuit, sed Dei miraculo illæsus exiuit, Aran autẽ dicebat in corde suo, quòd si Abraham illæsus esset, ipse coleret, & confiteretur Deum cœli: si autem non, coleret ignem sicut alij. Cũ autẽ exiuit Abraham,quęsitũ fuit ab Aran,quid coleret, respondit se colere Deum cœli, ideo in ignem positus fuit: sed quia magnam fidem non habuit ibidem expirauit,& isto modo exponunt quod habetur infra seq.cap.Hoc tamen non habet apparentiã,ꝙ pater ac-
K cusaret filios de cultu Dei: quia si eos accusasset ipsi recessissent ab eo,& nõ venissent cũ eo: sed dicitur ꝙ Thare tulit secũ Abraham,& Loth,&c.Et venit in Aran.Etiam nõ videtur verũ ꝙ positi fuerint in igne, quia dicitur in litera, ꝙ Thare tulit Abrahã, & Loth, & Sarai, &c. & eduxit eos de Vr Chaldæorum: sed manifestum est ꝙ Loth non fuit positus in igne, nec Sarra. Etiam dato ꝙ Abraham in igne positus fuisset, non eduxisset eum inde Thare, quia ipse accusabat eum ad mortem. Et dato quòd postea condolẽs filio vellet eum inde extrahere, tamen non permitteretur à Nemrod, qui persequebatur ad mortem omnes

omnes non colentes ignem. Item præſupponit falſum.ſ.ꝙ accuſaret eos corā Nemrod, quia tunc non viuebat. Nam tempore Abrahæ, vt apparet ex omnibus cronicis antiquis.ſ.Ioſephi, Pauli Oroſij, Euſebij, Auguſtini, Helinandi regnabat viuus, qui ſuccedit Belo. Belus autem ſucceſſerat Nemrod; ergo non viuebat tunc. Item Thare nullo modo accuſaret filios, quaſi non colentes ignem, cum ipſe eſſet verus Dei cultor, & quando fugit, aut venit de Vr Chaldęorum in terram Chanaan. Ideo venit, quia ibi patiebatur ipſe cū progenie, vel domo ſua dura a Chaldęis habitatoribus terrę illius, qui deos multos colebant, Sic innuitur Iudic.5.c. vbi Achior princeps Amonitarū loquutus eſt Oloferni de progenie Iudæorum, dicēs: Populus iſte de progenie Chaldęorū eſt, hic primum in Meſopotamia habitauit, quoniam noluerūt ſequi deos patrum ſuorum, qui erant in terra Chaldęorum deſerentes itaque cęremonias patrum ſuorum, qui in multitudine deorum erant, vnum Deum cœli coluerunt, qui præcepit eis, vt exirent inde, & habitarent in Charrā. Et ita apparet ꝙ Thare, qui exiuit erat verus Dei cultor. Sed obijciet aliquis ꝙ illud de Abraham intelligatur, & non de Thare. Sed dicendum ꝙ non ſtat, quia ad Thare, & filios ſuos litera refertur. Et hoc expreſſe ponit Aug.16.de ciui.Dei, cap.13.vbi cōcludit: Vnde manifeſtum eſt domum Thare perſecutionem paſſam fuiſſe à Chaldęis pro vera pietate, qua vnus, & verus ab eis colebatur Deus. Et Auguſt. ibi dicit ꝙ Thare, & Abraham filius eius colebant verum Deum: ſed Nachor filius Thare colebat idola; vnde falſum apparet id, quod Iudęi de Thare confingunt. Sed mouētur Hebræi ex eo quod habetur Ioſue 24.c. ſcilicet Trās fluuium habitauerūt patres veſtri ab initio Thare pater Abraham, & Nachor, ſeruieruntque dijs alienis, & ita de Thare, & Nachor patet ibi, quòd fuerint idolatræ. Sed dicendum ꝙ iſtud non obſtat, quia Thare, & Nachor fuerunt idolatræ poſtꝙ recedentes de Vr Chaldęorum venerant in Charran. Sed anteꝙ veniret nō erat idolatra Thare, immo ideo cōpulſus eſt venire, quia nolebat colere idola, vt dictum eſt. Vnde non eſt verum, quod dicunt de Vr Chaldęorum. Debet ergo accipi Hur ſecundo modo.ſ. vt eſt nomen ciuitatis, & tūc ponitur litera iſta, vt exponens, & expoſitum, ſcilicet. *Mortuus eſt Aran in terram natiuitatis ſuæ in Vr. Chaldæorum.* Et iſta terra natiuitatis Aran erat ciuitas Vr in terra Chaldęorum. Erat enim Abraham ſecūdum originem ſuam Chaldęus, & ideo dicūtur omnes Iudęi deſcēdere de Chaldęis, vt patet Iudith 5.cap. ex verbis Achior: ſed iſta mors non fuit violenta, ſed naturalis, quia vt ait Ioſephus. Sepulchrum Aran demonſtratur in Vr ciuitate Chaldęorum. *Nomen vxoris Abraham Sarai.* Poſtea autem vocata fuit Sarra, vt patet infra 17.cap. Ratio autē mutationis fuit, quia Sarai ſecundum Hebraicā interpretationem ſignat id, quod princeps mea, & ſic refert ad vnū. Sarra ſignat id, quod princeps, & ſic refertur ad multos abſolute accipiendo. Vel poteſt referri, quia Sarra multorū populorū fuit mater, ſicut Abraham pater, licet plus ſe extenderit paternitas Abrahæ quàm maternitas Sarræ, quia Abrahā habuit multos populos de genere Iſmael, quem genuit ex Agar, & multos de genere filiorū Cethurę, vt patet infra 25.c. iſti autem nihil pertinent ad Sarram.

Motiuum Hebręorū ꝙ Thare coluerit idola.

Solutio.

Quæſt.21. Cuius filiā fuit Sarra.

Sed cuius filia Sarra fuerit clare non habetur, quia ſicut textus nominat vxorē Nachor Melcham fuiſſe filiam Arā: ita nominaret vxorem Abrahæ eſſe filiā Aran, ſed non nominat, ergo non fuit filia eius. Item quia dicitur infra, ꝙ tulit Thare Loth, & Abraham, & Sarai nurum ſuam, ſi autem fuiſſet filia Aran fuiſſet neptis Thare, ergo non vocaret eam nurum ſed neptem. Et ſi reſpondeas, ꝙ vocat eam nurum, quia vere nurus erat, cum eſſet vxor filij ſui, adhuc non valet, quia tunc etiam deberet vocare Melcham neptē ſuam eſſe nurū ſuam, quia erat vxor filij ſui Nachor, ſed non nominat ſic. In contrarium dicet aliquis, ꝙ ſatis patet ex textu, ꝙ Sarai ſit filia Aran, quia ĩ.20.c. dixit Abraham ad Abimalech, alr̃s ſoror mea eſt, qa filia eſt patris mei: ſed non matris meæ, & aſſumpſi eam in vxorem, & ſic non erat Sarra de aliqua cognatione extranea: ſed de cognatione Abrahę. Reſpondetur ꝙ hoc non probat intentum; immo magis oppoſitum, quia ex illo textu concluditur, ꝙ Sarra fuit filia Thare, quia dicitur filia patris mei eſt, & ꝙ fuerit filia alterius vxoris. Et ſi forte dicas, ꝙ licet vocetur filia patris ſui, non vocatur filia Thare immediate: ſed mediante Aran, ſicut dicitur Num.32. Iair eſſe filius Manaſſe; non ꝙ fuerit filius eius immediate, ſed ꝙ deſcenderit ab eo mediantibus alijs, vt ibidem probauimus clare. Sic etiam Daniel vocauit Nabuchodonoſor patrem Balthaſar, tamen non erat pater, ſed proauus, quia in medio intercidit Euilmerodach, & alij: & ſic dicit Hiero. ſuper iſtū paſſum, qui habetur Daniel 5.cap. & habetur extra De verb.ſignif. c.nam & rex Nabuchodonoſor pater tuꝰ, ideſt proauus more ſcripturæ, quæ auos, & deinceps patres appellat. Adhuc non videtur valere, quia non ſolum dicit hic, ꝙ erat filia patris ſui, ſed etiam ꝙ erat ſoror ſua, ergo videtur quòd erat vere ſoror. Maxime, quia ſubditur immediate: & accepi eam in vxorem q.d. licet ęqualiter graue eſſet accipere in vxorem ſororem meam, tamen accepi. Et iſtud ſatis videtur rationabile, & cōſonare verbis textus, & hoc tenerem, niſi duo me mouerent. Primum auctoritas doctorum, quia omnes dicunt, ꝙ Sarra fuerit filia Aran; ſecundum, quia non videtur credibile, ꝙ Abraham, cum eſſet tam ſanctus vir, accepiſſet eam vxorem ſuam, quia iſte gradus ſemper fuit prohibitus, niſi propter neceſſitatem, vt in principio generis humani: quia Cain, & Seth acceperunt ſorores ſuas in vxores: & hoc prohibitū eſt valde Leuit.18.cap. Et reſpōdetur ad iſta argu. immediata, quādo dicitur ꝙ non ſolum dicit Abraham, quòd ſit Sarra filia patris ſui, ſed etiam dicit quòd eſt ſoror ſua, dico ꝙ poſſunt aliqui vocari fratres, & ab eodem patre, qui tamen non ſunt veri fratres. Patet enim infra 13.cap. ibi vocat Abraam Loth filium Aran fratrē ſuum, cū ſit conſobrinus; ergo eodem modo vocabit Sarram ſororem Loth filiā Aran ſororem ſuam, licet ſecundum veritatem ſit conſobrina. Et etiam poſſet dici, ꝙ Loth erat filius eiuſdem patris cū Abraham, licet pater Abrahę eſſet auus Loth; ſicut Manaſſe, qui non erat pater immediate Iair vocatur pater eius: vt prædiximus. Sic ergo poſſet vocari Sarra filia patris Abrahæ, ſicut poterat Loth, qui erat vere frater eius.ſ.Sarræ. Ad aliud quādo dicitur ꝙ Abrahā accepit eam in vxorē, licet graue videretur. Reſpondetur quòd non intēdebat hoc dicere Abraham, ſed volebat concludere veritatem dicti ſui, & dicti Abimelec q.d. Sarra ſoror mea eſt: qa eſt filia patris mei, ideſt neptis patris mei: & tamen quia non obſtante hoc, non eſt totaliter ſoror mea, ſed magis conſobrina, ideo accepi in vxorem.

Quæſt.22.

Ad primā rationem.

Ad ſecūdā

Ex hijs euidenter patet, ꝙ Sarra non erat de aliqua alia cognatione extranea: ſed cognatione Thare: ſed vtrū fuerit filia Thare, vel Aran nō patet ita euidēter: ita oēs doctores tenēt, ꝙ fuerit filia Arā, quod ſic poſſunt perſuadere: In ſacra ſcriptura nunꝙ ponūtur mulieres, niſi propter aliquod magnum myſterium, ſed hic ponit Ieſcha filia Arā, ergo debet poni pp aliquā dignitatē, vel myſteriū: ſed nihil tale videtur poſſe aſſignari, niſi ponat eſſe vxor Abrahæ, ergo dicetur, ꝙ

Quæſt.23. An Sarra fueria filia Thare, vel Aran.

Mos sanctorũ Patriarcharũ erat, vt acciperent vxores de cognatione sua.

Iescha binomia est. Et vocatur alio nomine Sarra: Sic enim multæ mulieres & viri in sacra scriptura habent nomina varia: vt Isaia, & Iesse, Iosue, Oseę, & Iesus, de quibus satis multotiens dicimus: vt habetur infra trigesimosexto capitulo, & patet Exodo 33. cap. Item semper fuit modus sanctorum Patriarcharum accipere vxores de cognatione sua. Sed de cognatione Abrahæ erat hęc Iescha filia Aran, & non aliqua alia de suis, cui posset copulari, ergo duxit eam. Antecedens patet, quia Patriarchæ intendebant vitare idolatriam in se, & in tota sua progenie, ideo volebãt accipere vxores de sua progenie, quæ non essent idolatræ, quia in alijs cognationibus terræ omnes ad idola declinauerant, maxime hoc esse debuit in Abraham, qui fuit sanctissimus inter Patriarchas: & ipse mandauit seruo suo Eliezer, quòd non acciperet filio suo Isac vxorem de Chananęis: sed rediret in domũ natiuitatis suæ. s. in Nachor, in Mesopotamiam, vt patet infra 24. cap. Et si arguas ꝙ accepit Abraham in vxorem Cethuram, quæ erat gentilis, infra 25. respondebitur late.

Textia rõ.

Item Thare habebat duas neptes filias Aran matrimonio copulandas, & duos filios suos: sicut ergo vnam neptem. s. Melcham tradidit filio vni, scilicet Nachor, ita debuit tradere aliam. i. Ieſcham, quæ alio nomine dicitur Saray alteri filio. i. Abrahæ, & non homini alterius tribus, vel cognationis præcipue, quia magis Abraham desideraret habere vxorẽ de cognatione sua, quàm Nachor, qa Nachor postea pessimus, & idolatra fuit. ergo Abrahã suscepit aliã filiam. s. Iescham. Multæ aliæ rationes fieri possent, ꝙ ista positio satis videtur innui ex litera.

Ad primã rationẽ solutio.

Ad argu. facta in oppositum in principio respondetur. Et primo ad primum qñ dicitur, ꝙ si vxor Abrahæ fuit filia Aran vocaret eam textus filiam Aran, sicut vocat Melcham vxorem Nachor filiam Aran. Respondetur, quòd textus vocat vxorem Abrahæ filiam Aran, sed vxor Abrahæ habet duo nomina. s. Sarra, & Iescha sub isto nomine Sarra non legitur habere patrẽ, nec matrem: sed sub isto nomine Iescha dicitur filia Arã, sicut supra diximus de Melchisedech, qui sub isto nomine, Melchisedech, nõ habet patrem, nec matrem, nec genealogiam, vt patet ad Hebr. 7. cap. sed sub isto nomine Sem, omnia habere legitur.

Ad secũdã

Ad aliud quãdo dicitur quòd si Sarra fuisset filia Aran, cum esset neptis Thare non vocaret eam Thare nurum: sed vocat eam nurum, ergo &c. Respondetur quòd vtrũq; est verum. s. quòd Sarra est neptis Thare, quia est filia filij sui Aran, & quòd est nurus Thare: quia est vxor filij eius Abrahæ. Quod arguis quòd non valet hic, quia tunc eodem modo deberet vocare Melcham vxorẽ Nachor nurum suam, quia est vxor filij sui. Posset aliquis dicere, quòd scriptura denominat hic personas à maiori dignitate sua, sed manifestum est, quòd Sarra dignior erat inquantum vxor Abrahæ, & nurus Thare, q̃ inquantum filia Aran. Quia inquantum erat filia Aran nullam dignitatem habet, sed inquantum est vxor Abrahæ, magnam habet excellentiã. s. quòd de semine eius Christus descendat, & ipsa sit origo omnium sanctorum Patriarcharum.

Ratio melior.

Sed aliter respõdetur, & melius, quòd Sarra accipitur hic bis, vna vice prout nõdum erat matrimonio copulata Abrahæ. Et tunc vocatur nomine nuptarum. s. nurus, & nõ filia. Melcha autem solum accipitur semel, s. vt nondum nupta, sed copulanda. Et ideo vocatur filia Arã, & non vocatur nurus, quia non accepit eam Thare iam nuptam ad ducendum in terram Chanaan, sicut accepit Sarram iam nuptam, quia Melcha mansit cũ viro suo in terra natiuitatis suæ, vt patet hic. & ĩ. 24. c.

Quæst. 25.

Erat autem Saray sterilis. Saray quando accepta est ab Abraham in vxorem habebat vnam causam ste-

F rilitatis, siue vnum impedimentum non concipiendi, quia naturaliter erat inepta viro propter indispositionem matricis, erat tamen adhuc iuuẽcula. Sed qñ postea peperit, habebat duo impedimenta, vnũ quòd sterilis erat à iuuentute sua, secundum quòd iam antiquata erat, & desinebant in ea fieri muliebria. i. fluxus mestrui sanguinis, vt patet infra 18. cap. Aliqui autem dicũt quòd Abraham erat sterilis sicut Sarra, sed manifeste falsum, qa Abrahã genuit de Agar Ismael, & genuit de Cethura multos filios. Et si forte dicas, quòd per miraculum habuit Abraham filiũ de Agar cum ipse esset sterilis, falsum est: quia habuit ſm carnẽ. i. ſm cõem cursum naturæ ex temperie potentiæ actiuę, & passiuę in semine viri, & vxoris. Sic enim ait Apostolus ad Gala. 4. cap. quòd qui de ancilla natus

G est ſm carnem natus est. i. per naturalem actionẽ carnis, non cooperante aliquid specialiter Deo per miraculum: sed solum influentia generali. Et si dicas ꝙ licet Ismaelem naturaliter genuerit, quia tunc potẽs erat, tñ alios genuit ex Cethura per miraculum, maxime cũ dicatur ad Rom. 4. cap. quòd corpus Abrahę erat emortuum, & vulua Sarræ emortua: ergo tempore Sarræ non poterat naturaliter gignere, & à fortiori nec tempore Cethuræ, respõdetur quòd corpus Abrahæ non erat totaliter emortuum, sed fere emortuum, vt dicit ibi Apostolus in litera: quia licet Abraham non posset tũc gignere naturaliter ex Sarra, neque ex aliqua alia antiqua muliere poterat tñ gignere ex iuuencula, sicut postea genuit ex Cethura iuuencula. Vulua aũt Sarræ totaliter emortua erat, quia

H neque ex Abraham, neque ex aliquo alio iuuene, vel sene naturaliter gignere poterat, cum esset simpliciter sterilis. *Patris Melchę, & patris Iesch*æ. Aran, qui mortuus fuit in Hur Caldęorum genuit Melcham, & Iescham duas filias, quas dedit Thare duobus filiis suis, scilicet Abrahæ Ieschã, quæ alio noĩe vocatur Saray: & dedit Melcham Nachor. *Eduxit eos de Hur Caldeorũ.* Idest de ciuitate quæ vocatur Hur in terra Caldęorum in qua natus fuit Abraham, & fratres sui, vt irẽt in terram Chanaan. Intentio Thare, & filiorum suorum erat, vt irẽt in terram Canaan: vt ibi peregrinarentur, quia terra delectabilis est, sed habita occasione manserũt in Aran ciuitate, quæ erat in itinere, in qua postea mortuus fuit Thare. *Venerunt vsque in Aran.*

I In actibus Apostolorum vbi B. Stephanus recitat istã historiam vocatur ista ciuitas Charra: & sic habetur Iudith 5. cap. vbi recitat Achior, quòd Hebræi exeuntes de terra Caldęorum venerunt, & habitauerunt in Charran. Respondetur ꝙ actus Apostolorum primo sunt scripti in Græco à B. Luca, deinde à B. Hieronymo in Latinum versi sunt, & seruauit Hiero. literarũ modum, & prolationẽ in Græco, & Hebræo in transferendo quantum seruari potuit, & quia Aran in Hebræo incipit per Beth, quæ est litera magnę aspirationis, & non correspondet sibi ſm suam vim aliqua in Latino. Ideo posuit solum, a, dicens Aran, in Græco autem Aran scribitur per literam quę dicitur, chi, cui

K apud Latinos ęquiualet, ch. Ideo scripsit Hieronym. Charran. Similiter dicitur ad scripturam libri Iudith: quia Iudith apud Hebræos in Canone Bibliæ non ponitur: sed tũc agiographa legitur, vt patet in prologo galeato super libros Regum, & apud Caldęos Iudith inter historias legitur. Hiero. autem transtulit Iudith de Caldaico idiomate in Latinũ sermonem: vt patet in ꝓlogo eiusdẽ super Iudith. Et qa in Caldęo simul reperit sonoritas vocis ideo trãstulit Charrã ꝓ Aran.

Et facti sunt dies Thare ducentorum quinque annorum. Vixit ergo Thare vsque ad annum trigesimumquintũ vitæ Isaac si cõputetur, ꝙ Thare erat annorũ septuaginta, qñ genuit Abraham, vt dictũ fuit, patet quia ad

septua-

Vtrū Thare vixerit vsq; ad annū trigesimum vitæ Isaac.

septuaginta annos, quos agebat Thare cum genuit Abraham ſm istā positionem addantur centum anni, quos agebat Abraham cum genuit Isaac, erūt centum septuaginta, ad complendum autē ducentos, & quinque deficiunt trigintaquinque, qui sumēdi sunt de annis Isaac. Et sic complebitur ibi vita Thare. Et ſm hoc necesse est dicere, ꝙ Abrahā prius exiuit de Charra, quàm moreretur Thare, patet consequētia, quia qñ exiuit Abraham de Charra, erat 75. annorū: vt patet sequen. cap. si istis addantur 70. anni, quos agebat Thare qñ genuit Abraham erunt simul 145. deficiunt adhuc 60. anni ad complendū 205. quibus vixit Thare. Sexaginta ergo annis ante mortem Thare venit Abrahā in terram Chanaan, & ista est sñia Augu. 16. de ciui. Dei, cap. 15. Sed ista computatio Aug. procedit supponendo, ꝙ primogenitus fuit Abraham ad quod sequi videretur incōueniens supra asignatū. s. ꝙ Aran genuit Sarram, siue Ieſcham filiam suam, cū esset annorū octo, vel nouem, sed propter reuerentiā Aug. bene possumus negare, ꝙ Sarra fuerit filia Aran si non sequeretur aliquid inconueniens. Sed adhuc

Obiectio. hoc negari nō potest maxime per partem Aug. quia ipse dicit 16. de ciui. Dei, c. 13. ꝙ Ieſcha fuit Sarra. Sed adhuc possent omnia ista saluari tenendo Aug. & dicendo, ꝙ qñ dicitur ꝙ Thare cum esset septuaginta annorum genuit Abraham, Aran, & Nachor, quod intelligitur, ꝙ qñ Thare compleuit annos 70. genuit istos. i. tūc finiuit gignere istos. s. ꝙ in anno 70. genuit vltimum istorū, qui fuit Abraham. Et ſm hoc potuit esse ꝙ genuerit Thare Aran, qñ erat annorum 30. vel 40. & sic manebūt 30. vel 40. anni, quos egisset Aran, qñ genuisset Sarram: quia Sarra nata fuit decē annis post Abraham, ergo ſm istam computationem nata fuit 80. anno Thare. Sic ergo manerēt oēs anni post tricesimum annū Thare, quos habuisset Aran anteq̃ gigneret Sarrā. s. quinquaginta, vel quadraginta anni.

Quæst. 28. Obiectio. Sed adhuc sequitur aliud magnum inconueniens: quia B. Stephanus qñ narrauit ista Act. 7. cap. dixit, ꝙ Deus loquutꝰ fuit Abrahę anteq̃ habitaret in Charra: & postq̃ mortuus est Thare pater eius transtulit eum

Solutio. in terram istam, in qua nunc vos habitatis, & si ista litera teneatur non potest stare intentio Aug. Sed respōdet Aug. ibidem cap. 16. lib. 16. de ciui. Dei, sequēs Bibliam Græcam, in qua dicitur, & post mortē Thare collocauit eum in terra ista, in qua vos habitatis, & dicit ꝙ ista collocatio nō fuit per corporalem ingressum in terram Chanaan, quia ista magis vocatur peregrinatio, q̃ collocatio: sed dicitur collocatus in terra illa, qñ incepit ibi aliquid proprium possidere. Et hoc necessarium debuit esse post annum trigesimūquintum vitæ Isaac, quia ſm istam cōputationem Thare

Alia opin. mortuus est anno trigesimoquinto vitæ Isaac, vt supra demonstrauimus. Alij autem volētes sequi literā nostram, dicunt, ꝙ Abraham venit de Charra post mortem patris sui in terram Chanaan. Et qñ arguitur ꝙ Abraham solum erat 75. annorum qñ egressus fuit de Aran ad veniendum in terram Chanaan. Respondent quòd isti septuaginta quinque anni nō incipiūt cōputari à principio vitæ Abrahę, sed a tempore quo liberatus est de igne Caldeorum. Quia ſm modum loquendi popularem, tunc aliquis dicitur nasci, quando de aliquo magno periculo liberatur, & tunc intra

Cōfutatio istos septuagintaquinq; annos poterit tota vita Thare computari. Sed ista positio friuola est. Et ideo licet

Primarō. eam Augu. tangat 16. de ciui. Dei, cap. 16. tamen de ea nihil curat, nec probando, nec improbando. Primo enim ista positio nititur friuolo fundamento. s. quòd Abrahā fuerit positus in igne in Caldea, de quo sup. Secundo dato ꝙ hoc verū esset, sequitur contra textum absurditas, s. quòd quomodo Abraham exiuit

A de Aran, erat centum & triginta quinque annorū ad minus; patet quia Thare mortuus est, cum esset ducentorum & quinque annorum, vt patet in litera; ergo nunq̃ exiuit Abraham de Aran, quousque complesset Thare ducentos & quinque annos. Sed vt supra dictum fuit genuit Thare Abrahā, qñ erat septuaginta quinque annorum, ad completionē aūt ducentorum quinque annorum deficiunt anni centum triginta quinque: quos oportet assumere de vita Abrahæ. Dato ergo quòd Abraham exiuisset de Aran immediate eo anno: quo mortuus fuit Thare necessario esset tunc Abraham centum triginta quinque annorum. Sed hoc repugnat ei, quod habetur infra 18. & 17. quòd Abraham genuit filium cum staret in ter

B ra Chanaan: & erat tunc centum annorum, & sic ponit Apost. ad Roman. 4. cap.

Et si forte isti vellent adhuc magis errando euadere: & dicant quòd quando dicitur, quòd Abrahā genuit filium suum Isaac in anno centesimo vitæ suæ: ꝙ sit iste annus cētesimus à tempore quo eductus est de igne Caldeorum, & sic erit computatio continua, & vniformis, & non sequitur asignatum, sed stabit quòd Abraham genuerit Isaac postq̃ venit de Aran in terram Chanaan. Sed hoc non potest stare, implicat enim plura inconuenientia, q̃ præcedens responsio, quia si annus septuagesimus quintus Abrahæ cōputando à tēpore, quo liberatus fuit de igne Caldeorū est annus cētesimus tricesimus quintus vitæ eius, vt probatum fuit, expositione sequitur, quòd annus

Quæst. 29. De natali Isaac.

C centesimus ſm istam computationem sit annus centesimus sexagesimus: quia sicut centū addit viginti quinque ad septuaginta quinque: ita centum sexaginta addit viginti quinque ad centum trigintaquinque. Sequitur ergo ex hoc, quòd Abraham genuerit Isaac anno vitæ suæ cētesimo sexagesimo, & vltra sequitur quòd Abraam nō vixit post natiuitatem Isaac, nisi per centum quinque annos: patet quia anni totius vitæ Abrahæ fuerunt centum septuaginta quinque: vt patet infra 25. cap. sed hoc falsum est, quia prius accepit vxorē Isaac, quàm moreretur Abrahā, vt patet infra 24. cap. Sed quando Isaac accepit vxorē erat annorum quadraginta: vt patet infra 26. cap. Ergo falsissimum dicit ista positio.

D Sed non repugnando intentioni August. & sequendo literam nostram in actibus Apostolorum, quam ipse non sequitur, sed literam alterius translationis dicens, quòd ante mortem Thare per annos sexaginta exiuit Abraham de Aran. Dico quòd Abraham exiuit de Aran eo anno, quo pater eius Thare mortuus est, sic enim dicitur Actuum 7. Et post mortem Thare patris eius transtulit eum Deus in terram hanc, in qua vos habitatis. Et si dicas contra, quia dicitur seq. cap. quòd Abraham erat septuaginta quinque annorum, quando egressus fuit de Aran, sed quando mortuus fuit Thare compleuit Abraham annos centum triginta quinque: ergo ante mortem Thare exiuit: antecedens patet, quia Thare genuit Abraham, cum esset septuaginta annorū, vt patet supra: sed à septua-

Quæst. 30.

Ratio alia secundùm literam nostram.

Obiectio.

E gesimo anno Thare vsque ad mortem eius, s. ducētos quinque annos deficiunt anni centū trigintaquinque anni: ergo tot habebat Abrahā, quando mortuus est Thare. Respōdetur ꝙ ista probatio procedit supposito quod Abraham fuerit primogenitus Thare. Sed hoc non conceditur propter incōuenientia supra assignata. Et quando dicit textus quòd Thare cum esset septuaginta annorum genuit Abraham, Aran, Nachor: non dicitur ibi ꝙ genuit Abraham solum, sed ꝙ tūc generare cępit Thare, & genuit aliquē de istis. Si enim diceretur, quòd cum septuaginta annorum esset Thare genuit Abraham, & non adiungeretur aliquid

aliquid alterum neceſſario intelligeretur, quòd iſta ætate erat Thare, quando genuit Abraham: nunc autem ſufficit, quòd Thare eſſet ſeptuaginta annorum cum genuit aliquem iſtorum, ſcilicet Aran. Deinde poſt aliquāta tempora genitus fuit Nachor: poſt vero anno centeſimo trigeſimo vitæ Thare natus fuit Abraham, & ſi ad annum centeſimum trigeſimum ponantur ſeptuaginta quinque anni, quos habebat Abraham: quando exiuit de Charra, ſiue Aran, erūt anni ducentiquinque quibus vixit Thare. Et in iſto vltimo anno mortuus fuit Thare: & eodem compleuit Abraham: ſeptuaginta quinque annos, & eodem exiuit de Aran.

Queſt. 31. Obiectio. Præcedentia ſatis conuenienter dici poterant ad ſignandum ętatem Abrahæ, niſi aliquo modo videretur repugnare eis intentio ſacræ ſcripturæ. Dicit enim: vixit Thare ſeptuaginta annis, & genuit Abraham, Nachor, & Aran. Non enim poteſt intelligi niſi tripliciter: Primo modo, quòd omnes iſtos iam genuerat, quando compleuit ſeptuageſimum annū, vel quòd in illo anno generare cępit primū eorum, vel quòd in illo anno aliquem de illis genuit. Si dicatur primum, ſcilicet quòd iam omnes genuerat, dicetur quòd Abraham genitus eſt ante annū ſeptuageſimum vitæ Thare, vel in illo: & ita manebit difficultas, quam volebat effugere ita reſpōſio præcedēs. Si dicatur tertium, ſcilicet quòd in iſto anno genuit aliquem de iſtis filijs, erit neceſſe, quòd intelligatur de Abraham, quia de illo facit principaliter mentionem ſcriptura, & propter ipſum nominat alios: & tunc manet idem quod ſupra, quia ſtabit difficultas de ætate Abrahæ. Si autem ponatur ſecundum, ſcilicet quòd omnes geniti fuerint poſt annum ſeptuageſimum Thare: neceſſe eſt, quòd in illo anno aliquem genuerit: quia alias non ſtabit aſsignatio illius anni: vnde quocunque modo exponatur, neceſſe eſt dici, quòd aliquem iſtorum filiorū genuerit illo anno: ſed non eſt rationabile, quòd dicatur de alio, niſi de Abraham, ergo natus eſt Abraham anno ſeptuageſimo Thare.

Veritas huius quęſiti. Eſt autem veritas iſta, quòd Thare genuit iſtos tres filios, & non genuit eos in eodem anno, ſed in diuerſis. De alijs non ponuntur anni, in quibus geniti ſunt. De Abraham intelligitur quòd genitus eſt anno ſeptuageſimo Thare. Et ratio eſt, quia de Abraham loquitur ſcriptura propter ſe, cum eius progenie proſequatur: de aliis duobus dixit propter Abraham, ideo ſolius Abrahę poſuit annum natiuitatis. De aliis vero tacuit.

Secūda rō. Secundo patet, quia hoc idem facit ſcriptura in prima, & ſecūda ætatibus, ponitur vnus filius quouſque veniatur ad Noe, cuius ponuntur tres filij: & tamen certum eſt, quòd quilibet aliorum habuit alios filios, præter illum, qui nominatur in litera, cum dicatur ibi de quolibet genuit filios, & filias, vnus tamen ſolus ponitur eius filius: quia intentio ſcripturæ erat narrando progeniem humanam deſcendere ab Adam vſque ad Noe: ſed nō poterat deſcendi ad Noe per filios omnes, aut per quemlibet, ſed per vnum tantum: ideo cuilibet homini ponitur vnicus filius, quouſq; veniatur ad Noe cuius ponuntur tres filij. Et cauſa eſt, quia ſunt omnes tres de intentione ſacræ ſcripturæ, ſcilicet quia per omnes illos tres multiplicatum eſt genus humanum, ſed non ponitur pro quolibet illorum, quando natus eſt, ſed pro vno tantum, cum dicatur quòd anno quingenteſimo vitę ſuę Noe genuit Sem, Cham, & Iaphet: & hoc eſt, quia Sem erat principalis, cuius intendebat ſcriptura deſcribere progeniem, & non aliorum.

Tertia rō. Tertio patet, quia ſic fit in ſecunda ætate, quæ finitur in Thare: nam incipit in Sem, vt patet ſupra in litera, & ponitur de quolibet, quem genuit.

F Et ponitur vnicus filius, quod non eſt quaſi vnicum habuerit quilibet cum certum ſit, quòd habuerint plurimos, quia tunc multiplicabatur valde humanū genus. Etiam præcedenti cap. patet quòd Sem habuit filios quinque, & hic ponitur ei vnicus: & iſtud eſt, quia intendit ſcriptura deſcendere narrando à Noe vſque ad Abraham, qui eſt principium ætatis tertiæ: & in iſta ætate ſecunda vltimus eſt Thare, cui ponuntur tres filij, Abraham, Aran, & Nachor: ſicut in prima ætate in vltimo, qui eſt Noe ponuntur tres filij. Et ratio eſt, quia vnus tantum eſt de intentione principali ſcripturæ, ſcilicet Abraham, propter ipſum tamen nominantur alij, ſcilicet Aran, nominatur propter Abraham, quia Abraham accepit illius filiā

G in vxorem Nachor etiam propter Abraham nominatur, quia Iſaac filius Abrahæ, & Iacob nepos eius acceperunt vxores de filiabus Nachor: vnde ſicut deſcendunt omnes Hebręi de Abraham ex parte paterna: ita deſcendunt de Nachor ex parte matris. Ideo debuerunt omnes hij tres nominari: & tamen nō debuit poni tempus natiuitatis cuiuslibet eorum, ſed ſolius Abrahæ, eo quòd de eo principaliter agit ſcriptura. Quarto, quia ſi diceremus, quòd ille annus ſeptuageſimus fuerit, in quo natus ſit aliquis de alijs, & non Abraham, erit multum rationabile, quia tunc ſcriptura aſsignaret tēpus ei, de quo minus principaliter agit omittendo eum, de quo principalius agit: maxime quia non apparet aliquis finis, quare aſsignaretur tempus natiuitatis Aran, vel Nachor, &

H tamen de Abraham eſſet cauſa; non ideo de illo accipietur. Quinto & principaliter, quia ſcriptura ſacra in libris Moyſi, & in libris Regum deſcribit continuum decurſum temporum, non omittendo aliquem annum, vſque ad tranſmigrationem Iudæorum in Babylone, vbi terminantur libri hiſtorici veteris Teſtamenti habentes narrationem continuam. Et eſt hoc ad ſciendum quantitatem temporis à principio conditi mundi: quod fit ad magis certificandum de rebus ipſis, de quibus agitur: & præcipuè ad oſtendendum nouitatem mundi: & quod non fuerit mundus æternus, ſicut putauerunt plurimi philoſophorum: vel ſaltem quòd ab initio eius tranſierint multo maiora tempora, ſicut introducit populo in

I Thimeo loquentes ſacerdotes Aegypti ad Solonem de pluſquam nouem millibus annorum. Per computationem autem continuam temporum ſacræ ſcripturæ oſtēditur numerus annorum ſine vllo errore. Et hoc multum fidei noſtræ cōfert. Non erat autem per quod melius computarentur anni, quàm per generationes hominum: ideo ſcriptura tēpora primæ ætatis.ſ. mille ſexcentos quinquagintaſex annos computat per generationes illorum hominum, per quos ab Adam venitur ad Noe, aliorum hominum tēpora non ſcribuntur, quia non deſcenditur per eos ab Adā in Noe: & tamen vſque ad Noe debebat extendi cōputatio primę ætatis: quia in anno ſexcenteſimo vitę

K eius finita eſt: & in ſequenti anno incepit ſecunda ætas, quæ per ſolos filios Noe computatur: quia de hominibus primæ ætatis nullus ſuperfuit, niſi Noe, & tres filij eius, cæteris diluuio deletis. Secūda ætas eſt à Noe vſque ad Abraham, ideo debet enarrari tēpus eius per generationes illorū, per quos à Noe deſcenditur ad Abrahā: & quia licet Noe habuit tres filios, non potuit deſcendere, niſi per vnū nomen: quia nō deſcribitur progenies niſi vnius.ſ. Sem. Et non quantum ad omnes: ſed ſolum quātum ad illos, per quos deſcenditur ad Abraham, & cuiuslibet illorum anni ponūtur. Terminatur aūt ſecūda ætas in Thare cū in natiuitate Abrahę filij eius incipiat tertia ætas ſecūdū omnes: ergo neceſſario debet poni quoto anno vitæ

ſuæ

suæ Thare genuerit Abraham, quia alias nesciretur quantum durauerit secunda ætas, sed dicitur quòd Thare vixit septuaginta annis, & genuit Abrahā, Nacor & Aran: ergo Abraham est, qui illo anno natus est, & non aliquis de alijs. Sexto, quia si ita non intelligeretur non possemus continuare annos sacræ scripturæ: nam sciremus quot anni essent à creatione mundi vsque ad natiuitatem Thare: & tamen inde nesciremus continuare cæteros annos scripturæ, eo quòd ponũtur anni Abrahæ, & posteriorum suorum: & tamen non sciremus quoto anno Thare natus esset Abraham, in quo debebat fieri continuatio, cum vsque ad Thare venisset computando scriptura: necesse est ergo dici, quod annus septuagesimus Thare detur natiuitati Abrahę, & non alicuius aliorũ duorum. Sed tunc manent duæ difficultates, quæ supra tangebantur. Prima erat quomodo poterat Sarra vxor Abrahæ esse filia Aran, quia esset primogenitus horum Abraham: & Aran esset minor eo: & tamen Abraham solum natus est decem annis ante Sarram, vt supra ostensum est: ergo Aran ad plus in octauo, aut nono anno suo gigneret Sarram, quod videtur impossibile, atque incredibile. Secunda difficultas est quomodo poterit esse, quòd Abraham introierit in terram Chanaan anno septuagesimoquinto ætatis suæ: sicut dicitur sequẽti cap. Et tamen exierunt de Aran siue de Charra post mortem Thare patris sui: sicut dicitur Actuum 7. cap. Et tamen si natus est Abraham anno septuagesimo ætatis Thare oportet, quòd in anno mortis eius esset annorum centum trigintaquinque, quia Thare erat annorum ducentorum quinque quando mortuus est, vt patet in litera. Dicendum quòd supra diffinita sunt vera, & istæ difficultates non obstant. Ad primam dicendum, quòd non sequitur istud inconueniens, quia poterat esse Aran triginta, vel quadraginta annorum, quando gigneret Sarram: Argumentum autem videtur militare, si dicamus, quòd Abraham natus est ante Aran, & tamen hoc negabimus: immo Aran multo prius natus est, q̃ Abraham. Sed argumentum solum manet ex litera, quia dicitur Abraham Nachor, Aran. Dicendum quòd iste ordo parum valet, quia aliquando ponitur quod posterius est ante id, quod prius est, sicut Isaac natus est ante Iacob, & ponitur prius Iacob: Leuit. 26. cap. Sed adhuc in præsenti est causa magis aperta, quia etiã si Abraham sit posterior omnibus, debet illis præponi, quia ponuntur hic tres, scilicet Abraham, Nachor, Aran, & annus septuagesimus, qui ponitur in litera, nõ ascribitur alijs, sed Abrahæ soli, vt probatum est; ergo ille debet præponi, vt videatur coiunctus esse ille annus: & ista est vera causa. Poterunt ergo esse Aran multo ante Abraham, vt ita supra tangebamus. Ad secundam difficultatem dicimus, quòd vtraque litera est vera; scilicet quòd Abraham exiuit de Charra postquam mortuus est pater eius Thare, & quòd introiuit in terram Chanaã anno septuagesimoquinto. Circa quòd intelligendum, quòd bis exiuit Abraham de Charra, vbi habitauerat cum Thare patre suo. Primo viuente patre suo; secundo post mortem eius. De prima vice intelligitur, quod habetur sequenti cap. scilicet, quòd esset annorum septuaginta quinque Abraham, cum ingressus est in terram Chanaan: & tamen quando intrauit in terram Chanaan exiuit de Charra, & tunc dicetur, quòd viuebat Thare, eratque annorum centum quadraginta quinque: & postea vixit annis sexaginta. Causa autem duplicis exitus de Charra, & duplicis introitus in terram Canaan fuit, quia Abraham venit cum patre suo in Charram, & mansit ibi diu, eratque tunc Thare verus Dei cultor, sed postea ibi

bisi fe- dum. o Abra intro- t in ter Chanaã o 75. tis, & erit de arra t mor- Thare: ris sui. primũ bium.

l secũdũ bium.

A manens deprauatus est forte ex consortio filij sui Nachor, qui erat idolatra, etiam in terra Caldæorum, sicut dicit Augustinus lib. 16. de ciuita. Dei, cap. 13. Et tunc ne peruerteretur Abraham, aut ne esset in periculo peruersionis propter prauam conuersationem idolatrarum, & propter alias causas iussit ei Deus exire de Charra de domo patris sui, & venit in terram Chanaan, erat tunc annus septuagesimus quintus Abrahæ, & Thare centesimus quadragesimus quintus, mansit tunc Abraham in terram Chanaan sexaginta annis, & anno ipso sexagesimo mortuus est Thare pater Abrahæ in Charra. Eratque Abraham centum & triginta quinque annorum, & erat annus trigesimus quartus vitæ isaac, mortuo autem Thare, B reddit Abraham de Chanaan in Charram, vt acciperet ea, quæ proueniebant ei ex successione patris sui, nam non sineret illa perire, & forte iret ad sepeliendum patrem suum: quo facto non maneret ibi, sed reuerteretur in terram Chanaan, in qua Deus ei habitare constituit, vt postea nunquam reuerteretur in Charram: quia non erat aliquid, propter quod redire vellet. Et de ista secunda vice dicitur Actuum 7. quòd post mortem Thare veniret in terrã Chanaan, vel exiret de Charra. Et nunc applicatur bene litera Act. 7. cap. secundum translationem, quam sequitur Augustinus, scilicet post mortem patris eius collocauit eum in terram hac, in qua vos habitatis. dicitur collocauit, quia prius manebat in terra Chanaan, sed non erat collocatus, nam quia rediturus erat in Char-C ram ad accipiendum, quæ ei iure successionis paternę prouenerant, & postea in terram Chanaan non dicebãtur collocatus, quousque firmiter ibi maneret non iturus ad alia loca: & hoc accidit postquam secunda vice redijt in terram Chanaan mortuo patre eius Thare. Similiter iuxta literam, naturã, Act. 7. qui dicit, transtulit illum Deus in terram hanc, in qua vos habitatis post mortem patris eius Thare, quasi diceret prius in illam venerat: sed non erat translatus in eam: quia non sederat totaliter in eam, neque omnia bona sua ibi habebat: quia adhuc partem bonorum suorum habebat in Charra, vbi manebat pater eius Thare. In secunda autem vice fuit translatus: quia omnia bona sua secum tulerat in terram Cha-D naan ibi firmiter mansurus. Sciendum quòd supra quando dicitur, quòd Thare tulit secum Abraham Loth &c. vt venirent in terram Chanaan, non fit mentio, quòd secum duceret Nachor, vel melcanthum, vt ait Augustinus de ciuita. Dei, 16. lib. cap. 14. Non propter hoc intelligendum est, quòd Nachor postea non recesserit de Caldea, & venerit in Mesopotamiam: quia infra 24. cap. habetur quòd Nachor moratus fuerit in Mesopotamia, quia quando Abraham misit Eliezer seruũ suum ad cognationem suã, vt acciperet vxorem Isaac filio suo, dicitur quòd ille seruus iuit in Mesopotamiam ad ciuitatem Nachor, ex quo innuit Augustinus quòd Nachor à principio non recessit de Hur Caldeorum cum Thare, quia E forte à fide, & pietate paterna discedens, opinioni Caldeorum adheserat, colendo ignem. Sed postea persecutionem passus eo, quòd suspectus haberetur, quòd non ignem coleret in Mesopotamiam aufugit, vbi ciuitatem de nomine suo condidit: sed adhuc postea ibi idolatra fuit. Sic enim dicitur Iosue 24. c. patres vestri transfluuium habitauerunt in Mesopotamia, & dijs seruierunt. Sed non potest hoc intelligi de Abrahã, qui semper ab idolatria immunis fuit, nec de successoribus suis, qa ipsi nõ habitauerũt trãsfluuiũ in Mesopotamia, sed in terra Chanaã, & in Aegypto. Oportet ergo intelligi de Nachor, q ibi in textu exprimitur, & hoc magis declaratur, qa deinde

tota progenies Nachor in idolatria mansit, vt patet postea, quia quando Iacob veniret de Messopothamia Laban fuit persecutus eum, eo quòd portaret Deos illius, & postea inquisiuit eos per totum tentorium Iacob, quos tuus occultauit Rachel, vt habetur infra 31. cap. Tempore Thare regnum Asiriorum ampliatum est regnante Nino apud Assirios. Licet tunc regna incepissent, scilicet regnū Sicioniorum, & Aegyptiorum, regnum tamen Asiriorū potentius erat, quia totam magnam Asiam, quæ tertia pars orbis est, immo dimidia præter Indiam tenuit: alia autem duo regna ei subiecta nō erant, quia regnū Sicyoniorum in Europa erat, s. in Græcia: regnum autem Aegyptiorum in Asia. In Asiria primus rex Belus fuit, qui sexaginta quinque annis regnauit viuente Thare: Ninus autē filius eius quinquaginta duobus annis post eum: & erat annus quadragesimus tertius regni eius, quando Abraham natus est, qui erat secundùm Augustinum ferè millesimus ducentesimus ante vrbem Romam conditam: sed secundùm Paulum Orosium erat millesimus trecentesimus, scilicet duobus millibus, & quadraginta duobus annis ante Christi natiuitatem. De ijs August. de ciuit. Dei lib. 16. c. 18. Aliqui enim Belum patrem Nini Saturnum fuisse existimauerunt: sed falsum est, quia Saturnus in Creta Græciæ regnauit: Belus autem in Babilone. Item quia Saturnus a suo filio Ioue de Creta expulsus fugit in Italiam, vt patet per Ouidium libro j. de Fastis, vbi dicitur

At bona posteritas puppim formauit in ære,
Hospitis aduentum testificata Dei.

Cap. 13.

Qūo inualuerint, vt honores apud priscos Bello exhibiti sint.

Et per Lactantium de Natura deorum libro primo, nihil, aut tale Belum à Nino filio suo passus legimus: sed magis post mortem, vt Deum honoratum. Nam vt ait Iosephus, & habetur in Historia Scholastica, mortuo Bello Ninus filius eius in solacium doloris imaginem patris sibi fecit, cui tantam reuerentiam exhibebat, vt omnibus reis confugientibus ad eam parceret: & ideo homines de regno eius honores diuinos illi imagini cęperunt impendere: huiusmodi enim exemplo omnes caris suis defunctis imagines faciebant: cunctæ tamen ab illa imagine Belli originem ducentes, sic nominantur. s. à quibusdam Bellū ab alijs Beel, ab alijs Baal, siue Baalin; alij autem magis cōponentes vocauerunt Belphegor, & belzebub. De his omnibus latius, & accuratius dicetur in commentarijs nostris super Eusebium.

Quæst. 35.

Hoc tempore Ninus, qui nono anno vitæ Abrahę mortuus est bella multa faciens Zoroastrem regem Baranorum occidit. Iste Zoroastres ridendo natus est contra totum cursum naturæ, vt ait Solinus in Polist. cap. 2. de his, quæ fuerūt mirabilia in homine. Illi qui dicunt, quòd iste Zoroastres fuit Cham filius Noe, & fuit artis magicę repertor, & septem artes liberales in quatuordecim columnijs scripsit in septē æneis, & in septē latericijs, vt iste per aquā, & ille per ignē non periret; minus aūt hunc Zoroastrē occidēs omnia eius opera, & libros combusit, de quo Paulus Orosius in primo de Ormesta mundi, & Lucas Tuden. in Chronicis. Mortuo Nino Semiramis vxor eius virilem animum gerens pluribus gentibus, quàm vir bella indixit, & egit. Aethiopiam enim bello præssam sanguine multo cepit, Indis bellum intulit, ad quos præter ipsam, & Alexandrum Magnum nullus bellando ingressus est, a filio suo ipsa suggerente incestuose cognita est; sed priuatam ignominiam scelere publico occultauit, præcepit enim, vt inter matres, & filios nulla esset reuerentia de coniugiis appetendi; sed postea filius eius quem Niniam vocauerunt, tantam infandi sceleris turpitudinem fastiditus matrem oc-

F cidit, quæ causa fuerat filium incestare. De ijs Paulus Orosius, primo de Ormesta mūdi, & Augustinus de ciuitate Dei, lib. 18. cap. 2. Cum autem natus fuit Abraham apud Siciones rex erat Cecrops. Quando autem Abraham exiuit de Caldea apud Astrios regnabat Nimia filius Nini, & Semiramidis apud Sicionios regnabat Texilion: quo regnante in tantum tempora prospera euenerunt, quòd eum iam defunctum Deum esse credant, & ludos in honorem eius primum fieri instituerint. De ijs Augustinus de ciuit. Dei, lib. 18. cap. 2. Eo tempore Sirophenes prius idolatra Aegyptiorum fuit. Caldei enim ignem colebant inducentes alias gētes ad hoc, & alia idola comburentes; sacerdotes autem Aegypti, qui aquam adorabant eo, quòd prę cęteris regionibus vberius irrigatur Aegyptus idolum in honorem Belli fecerunt, & remouentes coronam auream posuerunt ei vas fictile ad modum coronæ perforatum, & per occultos meatus aqua veniebat inferioribus foraminibus cera obturatis; venientes Caldei apposuerunt ignem; liquefacta autem cera aqua defluens ignem extinxit, & præualuerunt idola Aegypti.

Vnde ctū fue q Aegptij ac adorarit.

G

Quæst.

Ab hoc loco vsque ad decimum nonum cap. nulla temporum signatur historia, quod fuit tempus annorum pene vigintiquinque. Quia autem multi de nostris historicarū narrationum, & temporalium euentuum ignari sunt, nimisque circa talia aliquid cognoscere delectabile est: vt sic aliqualiter cognoscamus qualiter illi antiqui viri, & antiqua tempora

H trāsierint proposueram inter sacræ scripturæ expositionem aliquid de temporalibus incidentibus intertexere, non tamen sic, vt tanquàm temporum historias à principio enarrare vellem: cum hoc pene infiniti negocij sit, & à multis partialiter hoc exequentibus nondum plene exactum est: solas tamen temporum annotationes ipsarum historiarum ponere studui, scilicet, quid in quo tempore factum sit: ipsam autem historicam narrationem obmittere, nisi quod raro est puntatim, brachologiceque perstringere, & hoc valde delectabile est, vt sciatur quæ historiæ gentium, quibus temporibus acciderint, & cui historiæ sacræ scripturæ contemporaneæ fuerint. Hoc autē

I in omnibus libris sacræ scripturæ, qui historiam recipiunt faciam. Sunt enim plerique libri, qui ad idem tempus pertinent: vt libri prophetarum, & in ijs nihil tale poni potest, in aliis autem libris vbi historia recipi potuerit, iste modus seruabitur, vt in fine capitulorum incidentia contemporanea illi historiæ scribantur. Et quia aliqua tempora intermedia transeūt, in quibus nulla relatu digna gesta sunt, aut ab historiographis silentio pressa sunt fiet intercisio vsque ad illud cap. in quo aliqua temporalis historia contemporanea sit. Et in quolibet cap. vbi incidentia temporalia posita fuerint, fiet remissio ad aliud cap. proximum in quo aliqua gentium historia habeatur; ita vt postquàm aliquis in hoc libro, & cæteris, qui Deo

K dante sequentur scierit, vnam historiam scire poterit, in quibus locis huius operis allegationes historicæ sitæ sint. Nec tamen intendo per hunc modum omnes annotationes temporum ponere: sed eas, quę præcipuæ sunt, & non vsque ad hoc tempus; sed vsque ad tempus, in quo finit vltimus liber sacræ scripturæ, scilicet vsque ad Apocalypsin, quam sub Domiciano Imperatore scriptam esse à beato Ioanne ex scripturis auctenticis habetur. Cætera autem, quæ ab ipso Domiciano vsque nunc euenerunt in Chronographorum historiis requirantur. Et quia libri sacræ scripturæ non faciunt continuationem temporum, scilicet, vt inter libros Regum vbi sunt historię ante Babilonicā captiuitatem, & postea per multa tem-

ta tempora nullus liber habetur, qui tempori illi conueniat, in quo aliqua facta notabilia gentium acciderūt scribentur talia in fine illorū librorum, post quorum scripturam tēporum sequuntur, de quibus scriptura nulla sacra est. Sic enim post librū Machabęorū, qui est vltimus in veteri testamento vsque ad euangelia, quæ sunt prima in nouo testamento multa euenerunt, quæ in fine secundi Machabæorum annotabuntur. Hic autem harum temporalium incidentiarum caput feci, quia priores ætates rude sęculum habuerunt, in quo nulla fuerint, quæ debuerāt stilo memoriæ commendari, vt pote quia gentes nondū bella nouerant, nondum diuersas terras ambulauerant; nondum maria longa carina sulcauerant; de quibus Ouidius Metham. lib. 1. & Sene. in Tragedia septima, quę dicit Medea, & Boetius de Cōsola. lib. 2. Metro. 5.

De egressu Abrahæ, de Caldea, & ascensu eius in Aegyptum cum Sarai, quam sororem dixerat. *Cap. XII.*

DIxit autem Dominus ad Abrā: egredere de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & veni in terram, quam monstrauero tibi. Faciamque te in gentem magnam, & benedicam tibi, & magnificabo nomen tuum, erisque benedictus. Benedicam benedicentibus tibi, & maledicam maledicentibus tibi: atque in te benedicentur vniuersę cognationes terræ. Egressus est itaque Abram sicut præceperat ei Dominus: & iuit cū eo Loth. Septuagintaquinque annorum erat Abram cum egrederetur de Haran. Tulitque Sarai vxorem suam, & Loth filium fratris sui, vniuersamque substantiam, quam possederant, & animas, quas fecerant in Haran: & egressi sunt, vt irēt in terram Chanaam. Cunque venissent in eam, pertransiuit Abram terram vsque ad locum Sichem, & vsque ad conuallem illustrem. Chananęus autem tunc erat in terra. Apparuit autem Dominus Abram, & dixit ei: Semini tuo dabo terram hanc. Qui ædificauit ibi altare Domino, qui apparuerat ei, & inuocauit ibi nomen eius. Et inde transgrediens ad montem, qui erat contra Orientem Bethel: tetendit ibi tabernaculum suū: ab Occidente habens Bethel, & ab Oriente Hai. Aedificauit quoque ibi altare Domino, & inuocauit nomen eius. Perrexitque Abram vadens, & vltra progrediens ad meridiem. Facta est autem fames in terra; descēditque Abram in Aegyptum, vt peregrinaretur ibi. Præualuerat enim fames in terra. Cunque prope esset, vt ingrede-
A retur Aegyptum, dixit Sarai vxori suę, noui quòd pulchra sis mulier, & cum quòd viderint te Aegyptij dicturi sunt, vxor illius est, & interficient me, & te reseruabunt: dic ergo obsecro te, quòd soror mea sis, vt bene sit mihi propter te, & viuat anima mea ob gratiam tui. Cum itaque ingressus esset Abram Aegyptum, viderunt Aegyptij mulierem, quòd esset pulchra nimis: & nunciauerunt principes Pharaoni, & laudauerūt eam apud
B illum: & sublata est mulier in domum Pharaonis. Abram vero bene vsi sunt propter illam. Fueruntque ei oues, & boues, & asini, & serui, & famulę, & asinę, & cameli. Flagellauit autem Dominus Pharaone plagis maximis, & domum eius propter Sarai vxorem Abram. Vocauitque Pharao Abram, & dixit ei: quid nam est hoc quod fecisti mihi? Quare non indicasti mihi, quòd vxor tua esset? Quam ob causam dixisti esse sororem
C tuam, vt tollerem eam mihi in vxorem? Nunc igitur esse coniunx tua, accipe eam, & vade. Præcepitque Pharao super Abram viris, & deduxerunt eum, & vxorem illius, & omnia quæ habebat.

DIxit autem. Descriptis duobus discursibus, vel ætatibus generis humani: hic subiungitur tertia ætas, in qua agitur de sancti populi electione, & separatione ab alijs populis, & ista descriptio currit per tres principales trūcos, vel stipites: primo per Abraham, secundo per
D Isaac infra 25. cap. tertio per Iacob infra 28. cap. Et q̄a sicut est processus in natura de imperfecto ad perfectum, ita est processus aliquādo apud Deum, nō quidē in seipso, sed in operationibus ad nos factis. Ideo primo describitur Abraham, vt apud Deum incipiēs. Secundo, vt proficiens infra 17. cap. Tertio, vt perfectus 22. ca. Circa primum sic proceditur, quia primo describitur qualiter se habuit ad Deum, secūdo qualiter se habuit ad proximum infra 13. cap. tertio qualiter ad se ipsum 15. cap. Et circa hoc tria ponuntur: primo Abraæ obedientia siue subiectio, secundo ipsius deuotio ibi. *Apparuit Dominus.* Tertio fidei, & firmitatis suæ in aduersis cōprobatio ibi. *Facta est autem fames.* Circa primum dicitur. *Dixit autem Dominus.*
E Sępe loquebatur Deus cum Abraham, sed hoc communiter erat in visione per apparentiam angelorum. Si autem Deus aliquando in somnis ei aliqui dixerit nō constat ita euidenter, sicut de alijs. Planum tamē est quòd aliquando ei per somnium apparuerit, vt patet infra 15. cap. quando mandauit aspicere stellas, & infra 22. cap. quando mandauit surgere, & immolare Isaac. *Egredere de terra tua.* Secundū Rabbi Samuel, & Auenezra ista litera ponitur per recapitulationem, q̄a primo fuerunt dicta ista uerba, quàm moreretur Thare de cuius morte præcedenti cap. dictum est.

Processus naturæ.

Vult enim quòd Thare pater Abraæ in Aram ad idolatriam declinauerat cum Nachor filio suo: & iō Deus apparuit Abraæ dicens, q̄ egrederetur de terra illa,

illa, & hic fuit per sexaginta annos ante mortẽ Thare. Hic sunt dubia, vnum quando ista vox dicta fuerit, secundo quando Abraham de Aram egressus fuerit. Quantum ad secundum capitulũ superiori determinatum fuit, licet enim posset satis congruè teneri cũ Augusti. & Rabbi Sa. quòd Abraham sit egessus de Aram annis sexaginta ante mortem Thare, tamen diximus quòd magis videbat consonare literę Bibliæ nostrę, quòd sit egressus de Aram in anno, quo mortuus fuit Thare. Sed ista intelligenda sunt sicut ibi diximus, & in commentarijs Eusebij dicemus. Abrahã bis exiuit de terra sua; & si volumus accipere totum rigorem literæ, exijt ter eo quòd terra Abrahæ erat duplex. Prima fuit terra Caldęorum, in qua natus est præcedenti cap. & Iudic. c. 5. Alia fuit terra Aram, siue Charra. De prima exiuit semel, de secunda bis. De prima patet, qa Deus iussit Abrahę exire de terra sua cum esset in Hur Caldęorũ, & exiuit obediẽdo Deo: & tamẽ in isto exitu non uenit in terram Chanaam, neque deseruit patrem suum Thare, sed venit cũ eo in Charram; istud patet Act. 7. c. Ex verbis Stephani, s. Deus gloriæ apparuit patre nostro Abraham, cum esset in Mesopotamia priusquã moraretur in Charra, & dixit ad eum; exi de terra tua, & de cognatione tua, & veni in terram, quam tibi monstrauero. Tunc exijt de terra Caldęorũ, & habitauit in Charra, & de isto exitu non intelligitur litera huius cap. sed solum de alio exitu multo postea quando exiuit de Charra, vt statim dicetur.

Quãdo dictum fuit Abrahæ, exi.

Quæst. 2. De qua ciuitate iussit Deus exire Abraham.

Sed obijcietur ꝙ non posset sic intelligi, primo qa illa vox dicta est ad Abraham, cum dicatur Deus gloriæ apparuit patri nostro Abraham, cum esset in Mesopotamia, & tamen nunc nõ exiuit Abraham solus, sed Thare pater eius cum cognatione sua; ergo non intelligitur litera de illo exitu. Secundo quia dicitur, exi de terra tua, & de cognatione tua: & tamen nunc nõ exiuit de cognatione, sed potius mansit cum illa, in quantũ venit cum Thare patre suo, & reliqua cognatione, & mansit cum eis in Charra. Tertio quia dicitur, ꝙ veniret in terram, quam ei monstraret, & tamen Charra non fuit terra mõstrata a Deo, sed potius terra Chanaam, vt patet hic; ergo non potest sic litera illa exponi. Quarto quia dicitur apparuit patri nostro Abraham dum esset in Mesopotamia; & tñ quando erat cum patre suo Thare in Aram, siue in Charra, erat in Mesopotamia; ergo non intelligitur de vocatione facta in terra Caldęorum, neque de exitu de terra illa cum Thare patre suo. Dicẽdum quòd prima vocatio Dei; de qua loquitur Stephanus Act. 7. c. fuit in Hur Caldęorum, quæ erat ciuitas natiuitatis Abrahæ, & cognatione eius, & inde fuit primus exitus, quo exiuit Abraham cum patre suo Thare.

Decisio.

Prima rõ. Et venerunt tunc in Charra, quę dicta signat litera ipsa Stephani, s. Deus apparuit patri nostro Abraham, cum esset in Mesopotamia, antequam moraretur in Charra. Et tamen ista vocatio, de qua hic habet fuit in Aram, siue in Charra, vbi morabatur cũ patre suo Thare: postquam venerat de terra Caldęorum, vt patet hic ex pcedenti cap. in fine; ergo non intelligitur, ꝙ Stephanus dicit de ista vocatione, quam ponit ista litera, sed de illa, q̃ diximus fuisse in terra Caldęorũ.

Secũda ratio. Secundo quia dicitur tunc exijt de terra Caldęorũ, & habitauit in Charra. Si exijt tunc de terra Caldęorũ, ergo in terra Caldęorũ erat, qñ facta fuit ista vocatio, & tñ ista vocatio, de qua hr̃ in litera ista, nõ fuit in terra Caldęorum facta, sed in Aram, & iã venerat Abraham de terra Caldęorum, vt patet præcedenti cap. ergo alia vocatio est illa, de qua loquitur Stephanus.

Tertia rõ. Tertio quia dicitur habitauit in Charra, & tamen in vocatione, de qua hic dicitur, & exitu nõ habitauit in

F Charra, sed in terra Chanaam, in qua non fuit pater eius Thare: ergo est alia vocatio, de qua loqtur Stephanus, quã in ista, & illa est, qua venit Abraham cum patre suo Thare in Charram: sicut diximus. Quarto pater quia dicitur ibi, & inde postquam mortuus est pater eius trãstulit eum Deus in terram istam, in qua vos habitatis, & sic apparet ibi ꝙ saltem duo exitus fuerint, & tamen hic de vno fit mentio. Ideo alia vocatio est, & exitus, de quibus loquitur Stephanus in principio verborũ suorum, quàm vocatio & exitus, de quibus hic. Nunc responderi potest ad ea, quæ obijciebantur.

Ad primum dici põt vno modo, ꝙ apparitio Dei, & vocatio fuit facta non solum ad Abraham, sed etiã ad patrem eius Thare, & tunc concordabit bene litera præcedentis cap. quòd vero ad Thare patrẽ Abrahæ fieret ista vocatio, satis erat rationabile, ꝙ Thare erat tunc colens Deum, sicut innuitur Iudic. 5. cap. & expresius ponit Augu. lib. 16. de ciui. Dei. c. 13. & 14. Et quia terra Caldęorum erat idolatrarum vocaret eum Deus inde, & cognationem suam: vt nõ inficerentur crimine idolatriæ, & tunc conuenit, quod habetur pręcedenti cap. s. ꝙ Thare exiuerit de Hur Caldęorum, & tulerit secum Abraham filium suum, & Sarai nurum suam, &c. Nam cum uocatio esset facta ad Thare, & domum suam, & ipse esset principalis, & rector ęconomiæ ipse dicebatur exire, uel uenire, & alij dicebantur duci, quia ad eius imperium mouebãtur. Sed obijcietur tunc quando dicitur quòd Deus

G

H gloriæ apparuit patri nostro Abraham, nam deberet dici; quòd apparuit Thare, vel saltẽ diceretur de vtroque, s. de Thare, & Abraham. Dici potest quòd licet vtrique fuerit facta apparitio, & uocatio fit mẽtio de solo Abraham propter dignitatem ipsius, & quia ipse solus pertinuit ad populũ electum Dei, & non Tharę. Etiam dicetur quomodo dicitur exi de terra tua, & de cognatione tua, quia debet dici ad utrunque, & non uidetur conuenire nisi Abrahæ. Dici potest uno modo, quòd etiam si tam apparitio, quã locutio fuerint facta ad Thare solum, uel ad Thare, & Abraham; quia tñ scriptura incępit præcipere in psona Abrahæ necesse fuit ꝙ totum prosequeretur in psona Abrahæ, quia erat inconuenienter dictum, ꝙ apparitio diceretur facta Abrahæ, & ꝙ vox poneretur dirigi ad

I Thare, uel ad Abraham, & Thare, sed eadem ratione poneretur locutio directa ad solum Abrahã, quando ponitur apparitio ei facta. Aliter posset dici ꝙ etiam ista uerba poterant intelligi de Thare, ut si essent ad eum directa; nam uerũ est quòd ipse egressus est de terra sua, & de cognatione sua. De terra quidem sua egressus est Thare, quia terra natiuitatis suæ est Hur Caldęorum præcedẽti cap. de cognatione sua egressus est, quia exijt de terra Caldęorum, ubi erat cognatio sua, nam dicitur Iudic. 5. cap. ꝙ populus iste est de origine Caldęorum: certum est autẽ ꝙ alios cognatos haberet Thare in illa terra, præter Abram filium suum, & Loth filium filij sui, & tamen hos solos fecit

K tulisse dicitur; ergo cæteros relinquebãt in terra Caldęorum, & sic exibat de cognatione sua. Secundo & melius responderi potest, quòd ista apparitio, quæ facta est in terra Caldęorum soli Abrahę facta est, & sic stabit conuenienter litera Act. 7. ca. & non oportebit fieri suppletiones aliquas, neque expositiones: sed accipietur sicut iacet, s. Deus gloriæ apparuit patri nostro Abraham, cum esset in Mesopotamia, s. ei soli apparuit, & non Thare; & ideo ei soli dirigetur uox, s. exi de terra tua, & de cognatione tua. Nam illa erat terra Abrahę, quia in Hur Caldęorum natus est, & ibi erãt omnes cognati eius. Etiam de cognatione sua exiturus erat, quia cognati sui manebãt in Hur Caldęorũ, & quo-

& quocunque ipse iret exibat de cognatione sua, q͞a nō ibant illuc omnes eius cognati. Sed tunc obijcietur: ꝙ non stet: quia sic solus Abraham exiret de terra illa, quia soli ei mādatum erat factum de exeundo. Dici potest ꝙ fuit soli Abrahę facta apparitio, & mādatum datum de exeundo; ipse autem cum exire vellet reuelauit illud patri suo Thare, qui erat tunc fidelis, & pius Deum verū colens, inde voluit ipse quoque exire, tum vt faceret id, quod Deus filio suo facere iusserat, tum ut non cogeretur, aut induceretur ad colendos falsos Deos. Nā pro hac causa dr̄ Iudic. 5. c. ꝙ exijt populus Hebręorum de terra Caldęorū. Vel pōt dici ꝙ Thare cum fidelis esset, & ab idolatris opprimeretur, cupiebat exire de terra sua, vt iret in aliā terram, in qua non cogeretur ad idolatriam, & ēt si neque ei, neque Abrahæ filio suo appareret Deus. Accidit tñ interim ꝙ Deus appareret Abrahę, & iuberet ei exire, & exiuit cum Thare patre suo, qui exire uolebat. Sed adhuc obijcietur, ꝙ præcedenti cap. Dr̄ tulit itaque Thare Abraham filium suū, & Loth filium filij sui, & eduxit eos de Hur Caldęorum, vt venirent in terram Chanaā, & sic patet ꝙ Thare educebat Abraham de regione illa, & non exibat inde Abraham, vt vocatus a Deo, & iussus exire. Dicendū quòd Abrahę erat datum mandatum de exeundo de terra illa: & exiturus erat, etiam si Thare non exiret. Accidit tamen quòd tūc Thare exire uoluit siue ꝑꝑ reuelationem factā Abrahæ filio suo, siue q͞a ipse cupiebat fugere idolatriam: & quia filij obediebāt patri, & sequebantur eum, velut principalem dictum est: ꝙ ille eduxit eos; quia illum exeuntē illi comitati sunt; dato quòd ille non exiret, illi tamen exirent.

An præcepit soli Abrahæ, vt exiret.

An præcepto Dei, vel patris Abraham exiuit.

Quæst. 4.

Nunc ad secundum respondendum; quòd Abraham fecit quod Deus iussit, nam exiuit de terra sua, & de cognatione sua. Erat quippe terra Abrahæ terra Hur Caldęorū, & de illa iubebat Deus exire Abrahæ. Et exiuit veniēdo in Charram. Etiam de cognatione sua exiuit: quia in Hur Caldęorum cognatos multos habebat, quos dereliquit exeundo de terra illa, & ideo ꝙ cum Abraham iret Thare nō impediebat, quin ille mandatum Dei impleret. Secūdo patet hic, quia scriptura dicit in hoc, impletum esse mandatū Dei. Act. 7. c. s. dixit ei, exi de terra tua, & de cognatione tua: & sequitur, tunc exijt de terra Caldęorū, & habitauit in Charra. Et ita innuitur, ꝙ impletum fuit mandatum illud veniendo in Charram, & tñ Thare uenit in Charram cum Abraham, ergo etiam illo ueniente implebat Abraham mandatū Dei. Tertio patet, quia cum dictum est Abrahæ, ꝙ de terra sua exiret, & de cognatione sua, & ille exibat de regione Caldęorum, de qua oriundus erat, & in qua erant sui cognati, exibat de terra sua, & de cognatione sua. Quòd uero cognati sui sequerētur eum recedētem, uel aliq͞ de eis non obstabat q͞n impleret Abrahā præceptum Dei. Nam non erat in potestate sua, ꝙ non sequerent̄ eum cognati sui; & id q͞d in potestate eius nō erat non impediebat impletionē mādati. Quarto pōt dici, ꝙ intelligitur exitus de cognatione, & terra quantum ad cognatos, qui idolis seruiebant; volebat enim Deus sibi purum reddere, vt non macularetur idolatria. Cognati autē sui colebant idola, ideo iussit Deus exire de cognatione. Si qui tamē erant cognati Abrahę cultores veri Dei, non prohibetur Abraham inter eos manere, sed Thare, & Loth erant tūc tales: ideo non cogebat̄ recedere ab eis per hoc mandatū Dei. Nam Thare Deum colebat, vt Aug. dicit lib. 16. de ciui. Dei. c. 13. Nachor aūt erat frater Abrahæ, sed quia erat idolatra, deseruit eum Abraham. Nā māsit Nachor in Hur Caldęorū recedente inde Abrahā, vt Aug. ibidē innuit. Et hoc magis apparet: q͞a in vltima

A vocatione; qua dictū est hic Abrahę, egredere de terra tua, & de cognatione tua, venit cum eo Loth filius fratris sui Aran, & non solum venit, sed potius tulit illum secum Abraham, vt hic dr̄, & tñ hoc nō obstat, quin impleuerit præceptū. Et hoc est quia Loth erat cultor veri Dei: ergo a fortiori cum Abrahā non tulerit secum Thare, sed ille voluerit venire cum eo nō impedit, quin impleuerit Abraham præceptum Dei. Si aūt diceremus sicut præcedenti q. dicebat̄, ꝙ apparitio illa non solum fuit facta Abrahę, sed ēt Thare tunc erit certum, ꝙ non iubebatur recedere Abrahā a Thare patre suo cum ad ambos fieret vocatio, sed infligeretur, ꝙ ipsi recederent ab alijs cognatis suis, q͞ erant idolatræ. Et tñ melius dr̄ ꝙ fuerit apparitio facta B soli Abrahę; & hoc primo, quia ista apparitio erat principium segregationis, & electionis populi Dei; Sed Thare non fuit pater populi electi, sed Abrahā, neque computat̄ Thare in hoc populo; ergo nō fieret apparitio ipsi Thare, sed Abrahę, qui erat caput, & pater populi, qui eligebatur. Secundo quia ista apparitio, & vocatio erant ad cauendū idolatriā in eo, qui vocabat̄, & tñ Thare licet nunc esset veri Dei cultor ad vltimū incidit in idolatriā, & in ea mansit, ergo nō est ille, cui facta est apparitio, sed Abraham, qui nunq̄ idolatriā incidit, fuit, cui reuelatio, & apparitio facta est. Tertio quia ad magnam dignitatem alicuius pertinebat fieri ad ipsum reuelationem, & apparitionē Dei, tamen Thare non iudicatur alicuius dignitatis: Abraham vero magnæ dignitatis, quod patet ex mu- C tatione nominis infra 17. c. s. Non vocabitur vltra nomen tuum Abram, sed appellaberis Abrahā, q͞a patrē multarū gentium constitui de Abrahę igitur debuit fieri apparitio Dei, & non Thare, & ideo respondebitur sicut supra.

Quare apparitio fuit facta soli Abrahæ.

Quæst. 5.

Sed nunc ad tertium dicendū, quòd Abraham impleuit mandatum Dei, & cum dr̄ ꝙ non uenit in terram, quam mōstrauit ei, potest dici vno modo, quòd Abraham uenit hac vice in Charram, & tñ uenit in terram, q̄ ei monstrauit, & poterat dici, ꝙ monstrauerit ei Charram. Cum vero obijcitur, ꝙ monstrauit ei terram Chanaam: dici pōt ꝙ hac vice non mōstrauit ei terram Chanaam, sed in secūda uocatione, de qua hic in litera, & tunc venit in terram Chanaā; sed illa D prima vocatione non exprimitur, quā terrā ei Deus monstrauerit, & sic potest dici, ꝙ mōstrauerit Charram, & illuc venit Abrahā; & hoc apparet aliqualiter Act. 7. cap. s. dixit ei, exi de terra tua, & de cognatione tua, & veni in terram, q̄ mōstrauero tibi; & sequitur, tunc exijt de terra Caldęorum, & venit in Charram; & ita vr̄ innui ꝙ veniendo in Charram impleuit pręceptum dn̄i. Et nō est dubium quin impleuerit præceptum dn̄i veniendo in Charram, sed an illa sit terra ostensa Abrahæ est dubium. Aliqui dicunt ꝙ fuit illa terra ostensa Abrahæ, quia non solum Abrahā uenit in illam, sed etiā mansit ibi longo tempore quo vsq; Deus iterum mandauit Abrahæ exire de terra illa, & ire in terram Chanaam, & tñ si prima vice mōstrasset E Deus Abrahę terrā Chanaam, in q̄ iret, & ipse iret in Charrā, non manēt ibi, sed trāsiret vltra in terrā Chanaā, & tamen mansit ibi, ideo vr̄ terra illa ei monstrata. Aliter potest dici, ꝙ monstrata fuit ei terra Chanaam, & non Charra; & tamen Charra erat in itinere, & accidit, quòd cum illuc venisset Abraham maneret ibi aliquandiu cum patre suo Thare. Et vr̄ istud verius, quia Deus non ostēderet Abrahę illam terrā, in qua nō erat mansurus. Erat enim ista uocatio principium electionis, & segregationis populi Dei; & tñ populus Dei nō debuit manere in alia terra, q̄ in terra Chanaam, q͞a illa fuit ei promissa infra 13. & 15. ca. Charra aūt non pertinuit ad possessionem suam ideo

An Deus ostenderit Abrahæ Charram, aut Chanaam.

non

non debuit illa ostendi. Secundo patet, q̃a hoc innuit litera præcedenti cap.s. Tulit Thare Abraham filium suum, & Loth filium filij sui, & eduxit illos de Hur Caldęorũ, vt irent in terram Chanaam, & tñ si Deus monstrasset Abrahæ Charram, non intenderet ire in terram Chanaã; ergo debet haberi pro certo: ꝙ Deus monstrauit, aut nominauit Abrahæ terram Chanaã in terra Caldęorum quomodo ei apparuit, & illuc intendebant Abraham, & Thare ire, sed accidit quòd in Charra manerent aliquandiu.

Quæst. 6. Cur Abraham manere ausus est in terram Charram, cum monstrata fuerit ei Chanaã.

Sed obijcietur qũo Abraham fuit ausus manere in terram Charrę, cum Deus dixisset, ꝙ iret in terram, quam monstraret ei, & illa fuit terra Chanaam? Dici põt vno modo quòd intendebant Abraham, & Thare ire in terram Chanaam, sicut dr̃ præcedẽti c. Deus tñ posuit impedimentum aliqđ, vt tunc non possent illuc transire, & durante isto impedimento nõ poterat in terram Chanaam transire Abrahã, neque erat in culpa. Causa aũt quare Deus istud impedimẽtum poneret erat, vt non transiret Thare in terrã Chanaã, quia non expediebat, quòd transiret illuc. Primo q̃a Thare nunc colebat Deum verum, postea tñ conuersus est ad idola ipse, & Nachor, & tota alia cognatio sua præter Abraham Iosuę vlti. c.s. transfluuium habitauerunt patres vestri ab initio Thare, & Nachor, seruieruntque dijs alienis. Cum autem illi declinarent ad idolatriam: deberet ab eis Abrahã, & domus sua recedere, vt non indificerentur isto crimine. Et tñ si in terra Channam illi manerẽt, non possent Abrahã, & domus sua ab illis recedere cum in terrã Chanaã mansura esset posteritas Abrahę. Cum autẽ in Charra, aut alibi extra terram Chanaam maneret Thare declinante illo, & cognatione sua ad idolatriam poterat Abraham cum domo sua recedere ad terram Chanaã, in qua mansurus erat, ergo non debuit Thare venire in terram Chanaam, sed alibi manere, & sic fuit conueniens, quòd maneret in Charra. Secundo fuit, & præcipue propter possessionem terræ. Deus enim promisit terram Chanaam Abrahæ, & semini suo, infra 13. & 15. cap. Et illam habituri erant posteri Abrahæ deletis gentibus omnibus, quæ ibi essent; qđ factum est post exitum de Aegypto sub duce Iosuę; si autem Thare illuc trãsisset maneret posteritas eius, & filij sui Nachor in terra Chanaam, & ibi cresceret: cum vero Hebręi sub duce Iosuę intrarent in terram Chanaam, aut dimitteret gentem illam ibi, aut expellerent, si ibi permitteret, occuparent magnam partẽ terræ Chanaam: & tamen tota fuerat promissa semini Abrahæ; ergo non deberent permitti manere. Ad expellendum autem eos de terra oportebat cum eis pugnare, & occidere eos: quia non dimitterent ipsi spõte terrã suam, & oĩa quæ possidebant. Pugnare tñ contra cognatos suos, & occidere illos, erat inconueniens. Nam Deus iussit Israelitis, qñ exierunt de Aegypto, ꝙ non pugnarent contra Idumęos, neque cõtra Moabitas, aut Amonitas, Deu. 2. c. Et hoc quia cognati erant; ergo debuerunt isti esse extra terrã Chanaam ad hoc quòd Israelitę nullam occasionem pugnandi contra eos haberent. Hoc non poterat fieri si Thare intrauisset in terrã Chanaam, & filius eius Nachor, q̃a ibi maneret sua posteritas; ideo Deus bene prouidit ponendo impedimẽtum aliqđ, ut Thare intrare non posset in terram Chanaam, existente autẽ isto impedimento Abraham quoque nõ poterat introire in terram Chanaam, ideo non erat in culpa etiam si non iret illuc.

Quęst. 7.

Sed aliquis dicet, dato ꝙ nõ iret nunc Thare in terram Chanaam, quare nõ iuit postea cessante impedimento? Aliquis dicet ꝙ nunq̃ cessauit impedimentũ viuente Thare, ideo non potuit illuc ire. Dicẽdum ꝙ

F hoc non stat nam viuente Thare venit Abraham in terram Chanaã, vt dictum fuit pręcedenti ca. & infra ostendetur, s. annis sexaginta ante mortẽ Thare: ergo potuit Thare venire in terram Chanaã. Dicẽdum ꝙ impedimentum, si qđ præcesserat, cessauit, & tñ non venit Thare in terram Chanaã, primo quia iam non desiderabat illuc ire: a principio enim qñ Thare cultor veri Dei erat audito, ꝙ apparuisset Deus filio suo Abrahæ, & iussisset ire in terrã Chanaã, ipse quoque desiderauit illuc ire, & qñ exiuit de terra Caldęorum proposuerat venire in terrã Chanaã, vt significat pręcedenti c. postea vero declinans a cultu veri Dei cessauit ẽt velle id, qđ Deus iusserat Abrahę; & ita noluit ire in terram Chanaã, qñ Abrahã illuc iuit de Charra, licet ire potuisset. Secundo q̃a Thare fortè in terram Chanaam ire disposuerat, quasi melius q̃ alibi ibi sibi futurum esset. Et tñ postq̃ mansit in Charra prospere sibi successit; ideo non desiderauit in aliam regionem ire. Tertio quia fortè Deus abstulit istud desideriũ de corde Thare. Si.n. illuc Thare iret, qñ iuit Abraham, sicut venerat cum eo de Hur Caldęorũ in Charram, sequerent̃ inconuenientia posita pręcedẽti quęst. Ideo dedit in cor eius, vt ire nolet in terram Chanaam, q̃a Deus mouet cor hominis, quo uoluerit, iuxta illud Prou. 21. ca. cor regis in manu dñi, quocunque uoluerit, uertere illud; ita ergo, & corda aliorum virorum uertet, quo uoluerit. Quarto quia fortè Thare cupiebat adhuc in terram Chanaam ire, sed Deus posuit timorem in corde eius, ut non auderet ire. Sic enim solet facere, ut patet infra 25. c. vbi erant populi Chananęorũ cupientes persequi Iacob, & delere domum eius, sicut ipse timebat infra 24. qđ fieri facile erat: sed Deus incussit timorẽ Chananęis, vt facere non auderent infra 25. s. cunque profecti essent terror Dei inuasit omnes per circuitum ciuitates, & non sunt ausi persequi recedentes; & simile patet. Exo. 34. cap. Ita potuit fieri in Thare nunc, ut non auderet ire in terram Chanaam.

Sed dicetur si expediebat, vt Thare non intraret in terram Chanaam, ad quid fecit Deus eum venire de Hur Caldęorum? Ibi enim manebat longius a terra Chanaam, & posteritas eius minus posset misceri posteritati Abrahæ, & ad idolatriam eam trahere. Dicendum ꝙ sicut fuit expediens propter Abraham, ꝙ Thare, & Nachor non introirent in terrã Chanaã, ita fuit expediens p̃p ipsum, quod nõ maneret Thare in terra Caldęorum in loco suæ originis: Et hoc quia oportebat Abraham, & posteritatẽ suã reuerti aliqñ, postq̃ essent in terrã Chanaam ad locum, in quo esset posteritas Thare, ideo debuit manere Thare cum posteris suis in aliqua terra magis propinqua terræ Chanaam, q̃ Hur Caldęorum, qui tñ esset extra terrã Chanaã, ut facilius & tutius posset illuc ire Abrahã, vel posteri sui. Oportebat aũt, quòd Abraham & posteri sui p̃p duo redirent aliqñ ad Thare, & posteritatem suam. Primo p̃p successionẽ in bonis; erat quippe Thare pater Abrahæ, & successurus erat ei, unde quando mortuus est, erat in Charra, præcedenti cap. & illuc iuit Abraham, ut acciperet ea, quæ iure successionis ei proueniebant; deinde redijt in terrã Chanaam, fortassis hoc non fecisset Abraham, si moreretur pater eius in Hur Caldæorum: Difficile enim sibi esset, aut non tutum ire in terram illam. Secũdo oportebat redire propter matrimonia, quia posteri Abrahæ nõ erant accepturi vxores de stirpe Chananæorum, inter quos habitabant, sed de cognatione sua; sic patet de Isac filio Abrahæ, nam voluit Abraham, quòd acciperet de Chananęis vxorem, sed misit ad urbem Nachor fratris sui, & accepit inde Rebeccam filiam Batuelis filij Nachor infra 24. ca. Similiter Iacob

Iacob non voluit accipere vxorem de Chananęis, sed iubente patre eius Isaac iuit ad ciuitatem Nachor, & accepit vxores duas Liam, & Rachelem, quæ erāt de cognatione sua infra c.29.& 30. Et tamē si cognatio ista mansisset in terra Caldęorū fortè non potuissent posteri Abrahę illuc ire ad accipiendum vxores. Debuit ergo Thare, & Nachor exire de terra Caldęorū, & venire ad aliquam terram propinquam terræ Chanaam, & ibi manere talis autem fuit Charra: ergo ibi fuit cōueniens manere Thare, & ita tam Thare, quā Nachor debuerunt exire de terra Caldęorum, non tamen debuerunt in terram Chanaam intrare.

Quęst. 9. Solutio Cur maneré voluit Abrahā in Charra. Redeundo ad illa, quę omisimus sup. q. 5. dicemus quòd Abraham propter impedimentum intrandi in terram Chanaam mansit in Charra, & ita non erat in culpa. Secundo potest dici quòd etiam si non esset impedimentum aliquod intrandi in terram Chanaā posset Abraham licite manere aliquandiu in Charra cum patre suo, neque in hoc faciebat contra mandatum domini. Nam ipse exierat de terra sua Caldęorū, & de cognatione sua, quod ei iussum erat, & ibat in terram Chanaam, quam ei Deus monstrauerat, & tamen non tenebatur semper procedere quousque veniret in terram Chanaam, quia hoc non fuerat expressum in mandato, dum tñ nō intenderet manere firmiter habitādo alicubi extra terram Chanaā, quia hoc esset contra mandatum Dei: si tamen alicubi in via manere vellet aliquandiu Abraham, quia sibi vtile erat: dum tñ intenderet postea ire in terram Chanaam, & ibi habitare licitum esset: ita ergo nūc esset, quia licet in Charra cum Thare manserit aliquandiu, Abraham intendebat ire in terram Chanaam, ideo non faciebat contra voluntatem Dei.

Alia solutio.

Quæst. 10. Cur Abraham tādiu moratus fuerit in Charra. Sed tunc petetur, quō tādiu moratus fuit Abrahā in Charra, quousque Deus iterum iussit ei exire de terra illa, & ire in terram Chanaam? Nam apparet ex hoc quòd intēdebat iam Abraham manere in terra, in qua Thare erat, s. in Charra. Ad hoc respondent aliqui vno modo, s. quòd Abraham mox, vt de terra Caldęorum venit in Charrā relicto ibi patre suo trāsiuit in Chanaam, & ita non fuit mora aliqua, sed cōtinuatio itineris, & neque fuit vocatio aliqua, nisi in terra Caldæorum. Sed obijcietur, quòd manserit aliquandiu: quia cum esset Abraham in Charra, siue Aran cum patre suo Thare facta fuit ad eū vocatio, vt patet hic in litera. Dicunt isti quòd vocatio vnica fuit, quæ facta est in terra Caldęorum: & tamen hic ponitur ista vocatio per recapitulationem; deberet enim poni ante exitum de Hur Caldæorum, Et quia ibi non fuit posita ne videretur pertinere ad Thare, qui tūc exiuit de terra Caldæorum postponitur quasi videatur esse in Charra, tamen non significatur inde facta, sed illa, quæ facta est in Hur Caldæorum, de qua locutus est Stephanus Actu. 7. cap. Se verius videtur dicendum quòd fuerit facta alia uocatio in Charra, Et hoc magis conuenit literæ, ut infra tangetur. Et data alia uocatione necesse est diei, quòd Abraham fuit aliquādiu moratus in Charra, quia si procederet cōtinuo processu, ut iret in terram Chanaā, non erat necessaria, neque utilis alia uocatio. Secundo patet hoc efficacius: quia isti præsupponunt, ꝙ Abraham non fuit moratus aliquandiu in Aran, sed relicto ibi patre processit in terram Chanaam: & tamen hoc est contra literam huius ca. vbi præsupponitur, quòd aliquāto tempore longo manserit in Aran, & acquisierit ibi opes, vel auxerit facultates suas; cum dicitur tulitque Sarai uxorem suam, & Loth filium fratris sui, vniuersamque substātiam, quam possederant, & animas, quas fecerant in Aran, & ita in Aran acquisierāt animas, idest seruos; ergo aliquanto tempore ibi mā-serant ad hoc, quòd possent acquirere facultates ibi. Sed tunc dicetur quomodo Abraham tandiu ausus fuerit morari in Charra siue Aran, ut indiguerit alia uocatione; nam iam uidebatur vltra uoluntatē Dei manere. Dici potest quòd Abraham quando mansit in Charra intēdebat ire in terram Chanaam, & tamē quia non obligabatur statim ire manebat ibi aliquandiu quādiu sibi utile esse uidebat manente sibi firmo proposito eundi in terram Chanaam, quia tamen in hoc morabatur plus debito, aut plusquam Deus vellet uocauit eum Deus, quòd iret neque tamen peccauerat manendo usque nunc, quia non fuerat uoluntas Dei super hoc reuelata, & statim, ut fuit reuelata recessit inde, & sic non peccauit. Aliter potest dici, ꝙ cum uenerit Abraham in Charrā reuelauit ei Deus, quòd ibi maneret cum patre suo aliquandiu, licet de hoc scriptura nihil expresserit, & ideo manebit ibi Abraham, quo usque contrariam reuelationem haberet de exeūdo inde, & statim, ut illam habuit recessit.

Nunc ad quartum supra positum est respōdendū, ꝙ illa apparitio, de qua loquitur Stephanus Actu. 7. fuit facta in terra Caldęorum; & non in Charra, quod patet, quia dicitur ibi Deos apparuit patri nostro Abrahæ, cum esset in Mesopotamia, antequam moraretur in Charra. Et ita non fuit facta reuelatio illa, de qua loquitur Stephanus in Charra; sed alibi: & tamē non fuit alibi antequam in Charra, nisi in terra Caldæorum; ergo in terra Caldæorum facta est ista reuelatio, Item patet quia dicitur ibi; dixit ei, exi de terra tua; & de cognatione tua, tunc exijt de terra Caldęorum, & habitauit in Charra: ergo antequam exiret de terra Caldęorum facta fuit ista apparitio. Cum autē obijcitur, quòd facta fuit in Charra, quia dicitur facta fuit in Mesopotamia, & tamen Mesopotamia est; in qua est Charra. Dicendum ꝙ istud nihil obstat, sed procedere uidetur argumentum apud eos, qui sunt ignari situs terrarum, & locorum. Est enim verum ꝙ Hur Caldæorum, in qua facta est reuelatio Abrahæ erat in Mesopotamia, & etiam Charra, in qua postea habitauit Thare cū Abraham aliquandiu erat in Mesopotamia, & ibi etiam erat ciuitas Nechor, ut colligitur infra 24. Et ideo utraque reuelatio tam in Hur Caldæorum, quàm in Charra facta est in Mesopotamia. Circa quod considerandum ꝙ Syria comprehēdit totam terram, quæ est a flumine Tigri usq; ad Aegyptū large sumendo Syriam. Habet ab Oriente Tigri, a Meridie sinum Arabicum, ab occasu mare Mediterraneum, ab Aquilone Armeniam, & Cappadociam. Hæc autem Syria in plures partes diuiditur, prima Syria est, quæ inter Tigrim, & Eufratē protendit in longum a Septentrione in meridiem, idest a mōte Tauro usque ad sinum Arabicum: & ista Syria vocat Mesopotamia; in ea est ciuitas Edessa, quæ vulgariter dicitur Roase; & in lib. Thobiæ dicitur Rages, & est ad quatuordecim leucas vltra Eufratem ad Aquilonem inter montem Taurum, & Caucasum. Et huic parti Aquilonari appropriatur nomen totius, & uocatur stricte loquendo Mesopotamia Syrię; diuiditur hæc Syria in prouincias; Mediam, Caldęam, Persidē. Hæc regio est, in qua habitauit Thare, & Nachor, & in qua est Charra, & uocatur Mesopotamia, i. in medio fluuiorum, uel aquarum iuxta interpretationem Græcam, & in Hebręo uocatur Aran Naharain, idest Syrja fluuiorū, & in hac est ciuitas Nachor infra 24. cap. Et satis patet, ꝙ Charra sit in Mesopotamia, quia est ultra Eufraten, ut innuitur Iosue 24. cap. Et tamen regio, quæ est inter Tigrin ab Oriēte, & Eufraten ab Occidente Mesopotamia dicitur; terra autem Hur Caldæorū est in hac Mesopotamia cum in ea sit Regio Caldæorum, ut dictum est: & ita non est inconueniens

Quæst. 11. An apparitio, de qua loquit Stephanus fuerit facta in terra Caldæorum, vel in Charra.

Descriptio Syrię.

ueniens id, quod pro inconuenienti reputatur inter eos, qui nesciūt quid sit Mesopotamia: vtraque ergo apparitio tam in Vr Chaldęorum, quàm in Charra facta est in Mesopotamia. F

Quæst. 12. Duplex apparitio facta Abrahæ. Duplex iussio. Triplex exitus.

Nunc vero redeundo ad id, quod incepimus supra q. 1. dicemus, ꝙ fuit duplex apparitio facta Abrahæ: & duplex iussio exeundo de terra sua, & fuit triplex exitus; prima iussio fuit illa, quæ in Vr Chaldæorum facta est, & istam ponit solus Stephanus Act. 7. Et hic nulla mentio fit de illa, sed id, quod ad illam pertinet, declaratum est ex quæstione secunda vsque huc. Respondendū huic vocationi, & apparitioni primus exitus, qui fuit de Vr Chaldęorum usque in Charrā, quod etiam solus Stephanus tetigit dicens Deus gloriæ apparuit patri nostro Abraham, cum adhuc esset in Mesopotamia, & dixit ei; exi de terra tua, & de cognatione tua, & veni in terram, quam mōstrauero tibi: tunc exijt de terra Chaldęorum, & habitauit in Charra. De isto exitu nō habetur aliquid hic sub nomine talis exitus, sed præcedenti ca. dicitur qūo Thare exierit de Vr Chaldæorum cum Abraham: & tn̄ non fit ibi mentio de vocatione aliqua; vnde non ponitur per modum vocationis. De ætate Abrahæ tp̄e istius vocationis aut exitus, nihil ponit sacra scriptura, neq; ex aliquo loco determinatè colligere possumus.

Secunda vocatio Abraham.

Secunda vocatio fuit existente Abraham in Charra, siue Aran: hic vero statim dicitur; Dixit dn̄s ad Abraham: egredere de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & veni in terram, quàm monstrauero tibi. Hæc apparitio, & vocatio solum facta fuit Abrahæ: nam ad Thare patrem suum non pertinet. De prima vocatione, & apparitione, an facta fuerit Thare, erat aliqualiter dubium, eo ꝙ Thare exierit de terra sua, sicut Abraham, immo fit mentio præcedenti cap. quòd Thare tulerit secum Abrahā in Charram. De hac vocatione certum est, quòd non pertinuerit ad Thare: quia Thare nō fecit id, quod hic iubetur, s. quòd non venit in terram Chanaan exeundo de loco aliquo, sed mansit in Charra, & ibi mortuus est. Etiam verba ista non possunt dirigi ad Thare: quia hic dicuntur aliqua, quę nullo modo poterāt ei conuenire, s. egredere de domo patris tui, nūc uero Thare etiam si egrederetur de Charra, non egrederetur de domo patris sui: nam domus patris sui nō erat in Charra; sed in Vr Chaldæorum. Item dato quòd esset tunc Thare in Vr Chaldæorum, adhuc nō posset dici eo tēpore exire de domo patris sui; licet exiret; sed solum de cognatione sua, quia pater suus Nachor non erat tunc viuens. Mortuus enim fuerat ante hoc, quasi viginti sex annis: & patet quia tota vita Nachor patris Thare fuit annorum centum quadraginta octo: nam erat annorum viginti nouem, quando genuit Thare, & vixit postea annis centum, & decem nouem annis præcedenti cap. qui anni sic computantur. Erat Nachor pater Thare annorum viginti nouem, quando genuit Thare; erat autem Thare annorum septuaginta, qn̄ genuit Abraham, ut eodē ca. Abraham vero quādo nunc vocatus fuit, & introiuit in terrā Chanaan, erat annorū septuaginta, & quinque: vt patet infra in litera, qui omnes sunt anni centum septuaginta quatuor, de quibus demantur centū quadraginta octo anni, quibus vixit Nachor, vt ostensum est, manebunt anni viginti sex qui fluxerant post mortem Nachor; & sic qn̄ facta fuit ista vocatio iam fuerat mortuus pater Thare viginti sex annis prius: vnde non poterat dici tunc de Thare, quòd egrederetur de domo patris sui, quia pater suus nō uiuebat; & sic non habebat domum, sed poterat dici de cognatione sua.

Quæst. 13.

Sed objicietur, ꝙ etiam si pater suus non viueret tunc, diceretur domus patris eius esse; quia dicitur domus Leui, & domus Iacob, & domus Aaron eo tēpore, quo nullus istorum erat Psal. 113. & Psal. 117. Dici potest ꝙ domus accipitur, pro cognatione, sicut accipit. Virg. lib. 1. Aene. scilicet.

Cùm domus Assaraci Phathiam, clarasq; Mycenas.
Imperio premet.

Et intelligitur de Romanis, qui dicebantur esse de domo Assaraci, idest de progenie Troianorum, & dominaturi essent Græcis multo tempore post fundationem vrbis Romæ; & tamen tunc neque futurus erat Aeneas, neque Assaracus eius auus multo minus, sed progenies descendens ab Assaraco maneret tūc. Hoc modo domus Leui, & Iacob, & Aaron, & aliorum dicebatur esse, qn̄ ipsi non erant; & tn̄ tūc
G non distinguitur domus Iacob a cognatione Iacob, i. qui descendit ab ipso. Hic vero distinguuntur ista: qa dicitur: Egredere de cognatione tua, & de domo patris tui: ideo non potest accipi domus patris nisi familia patris viuentis; cognatio autē uocatur reliqua parentella descendens ab auis, & proauis; vnde si hoc deberet ad Thare patrem Abrahæ referri, s. quòd ipse egrederetur de cognatione sua, & de domo patris sui, oportebat patrem tunc viuere, & tamen non viuebat, qa annis viginti sex ante hoc mortuus est, vt ostēsum fuit supra: ergo non poterat tunc egredi Thare de domo patris sui. Item non potest de illo intelligi quod sequitur; Faciam te crescere in gētem magnā: quia non creuit Thare in gētem magnam. Etiā quia
H dicitur: Benedicam tibi, erisque benedictus, quia nulla benedictio ad Thare pertinet: ergo non fuit ista vocatio facta ipsi Thare; & ita erit distincta a pręcedenti, quæ aliquo modo poterat intelligi de ipso, vt ostensum est.

Sed ista vocatio pertinet ad Abraham; & omnes partes eius, & complectiones possunt attribui Abrahæ: dicitur enim: Egredere de terra tua: quod poterat esse verum, quando egrederetur Abraham de Charra, siue Aran: nam licet ibi non natus esset, mansit ibi diu, & acquisit opes multas, cum dicatur infra in litera: Et animas, quas fecerant in Aran, idest acquisiuerant seruos. Dicebatur autem ista esse terra sua: non quidem terra originis: sed terra habitationis. Etiam
I conuenit ei completio: quia Abraham exiuit de terra illa iubente Deo, & māsit ibi Thare. Dicitur egredere de cognatione tua: erat enim ibi cognatio Abrahæ: quia erant illi, qui descendebant de patre suo, & fortè aliqui, qui descendebant de auis suis, de quibus tamen scriptura nullam facit mentionem, & venerūt cum Thare, & Abraham. Dicitur de domo patris tui, quia verè erat tunc domus patris Abrahæ, de qua posset recedere, cum esset pater eius viuens: nā vixit multo tempore post istum egressum Abrahæ de Charra. De omnibus ijs egressus est Abrahaā, & venit in terram, quàm mōstrauit ei Deus, scilicet in terram Chanaan relicto patre suo Thare, & fratre suo Nachor cum tota cognatione ipsorum: cætera etiam, quę ibi
K sequuntur completa sunt in Abraham de multiplicatione in gentem magnam, & benedictione. Huic quoque mandato secundo de exeundo respondet secundus exitus, & iste fuit quando exiuit Abraham de Charra siue Aran, & venit in terram Chanaā. De hoc exitu habetur hic in litera, & non habetur Act. 7. cū dicitur; Egressus est itaque Abrahā, sicut præceperat ei dominus, iuitque cum eo Loth, tulitq; Sarai vxorē suam, & Loth filium fratris sui, vniuersamq; substantiam, quā possederat, & animas, quas fecerant in Aran, & egressi sunt, vt irent in terram Chanaan. De isto exitu habetur tempus, s. cuius ætatis erat Abraham, qn̄ exiuit de Aran, siue de Charra. Et dicitur ꝙ erat annorum

annorum septuaginta quinque, sic dicitur infra in litera septuaginta quinque annorum erat Abraham cũ egrederetur de Arã: & in hoc differt iste exitus a primo: quia de primo non habemus cuius ętatis erat Abraham cum egrederetur de Vr Chaldęorum. Ex hoc etiam apparet ꝙ iste exitus Abrahæ fuit viuente Thare patre Abrahę, & vixit adhuc post hoc annis sexaginta: quod patet qa Thare erat septuaginta annorum, cum genuit Abraham pręcedenti c. Abrahã vero cum exiuit de Aran, & ingressus est in terram Chanaam erat annorũ septuaginta quinque: vt patet hic in litera, qui sunt simul anni centũ quadraginta quinque, & tamen Thare vixit annis ducentis, & quinque pręcedenti cap. ergo supererant anni sexaginta vsque ad mortem Thare.

Quæst. 15. An Abrahã iussus fuerit exire de terra sua ante mortem Thare, vel post.

Sed contra hoc aliqui dicunt, ꝙ nõ possit stare: sed dicta fuerint verba ista post mortẽ Thare, quod patet: quia pręcedenti cap. dr̃ veneruntque Aran, & habitauerunt ibi, factique sunt dies Thare ducentorũ quinque annorũ, & mortuus est in Aran, & sequit̃ statim: dixit autem Deus ad Abraham; egredere de terra tua, & de cognatione tua, & sic post mortem Thare dicta essent ista verba. Ita omnes concorditer assereremus propter ordinem literæ, si nihil aliud obstaret. Sed tamen obstat, quod dr̃ infra in litera septuaginta quinque annorum erat Abraham, cũ egrederet̃ de Aran: & tamẽ si post mortem Thare dicta essent verba ista dicerentur ad plus anno cẽtesimo trigesimo quinto vitæ Abrahę, & ille esset annus trigesimus quintus vitæ Isac. Et patet quia Thare vixit ducentis & quinque annis: præcedenti cap. Genuit autem Thare Abrahã anno septuagesimo vitę suę, ut in eodẽ ca. Supererãt ergo vsq; ad mortem Thare cẽtum, & triginta quinque anni. Vnde necesse erat ꝙ Abraham esset annorum centũ triginta quinque qñ dicerẽtur ei ista verba, & exiret de Aran, & ita videretur manere inconuenientia.

Rabbi Salom. opinio.

Aliqui vt Rabbi Salom. & multi alij Iudæi dicunt, ꝙ ista verba dicta sunt anno septuagesimo vitæ Abrahę: & ꝙ in ipso anno exiuit ille de terra Arã: isti sequuntur literam, & tamen non respondent ad inconueniens, s. quòd videntur ista verba dicta post mortem Thare.

Nicolai Lirani opin.

Nicolaus autem dicit varię, s. quòd egressus est Abraham de Charra anno septuagesimo quinto suæ vitæ, & fuit annis sexaginta ante mortem Thare: & tamen dicit ꝙ ista verba dicta fuerunt post mortem Thare. Primum dicit propter assertionem literę; secundo propter ordinem literę.

Cõfutatio Lirani.

Sed assertio Nicolai non stat: quia est multum disconueniens sibi ipsi; primo quia tunc daretur quòd exierit Abraham de Aran sine aliquo mãdato Dei: quia mandatũ istud multo post factũ est, s. sexaginta annis post exitum, vt demonstratum est, & hoc non est conueniens. Secundo: quia poneretur mandatum de egrediendo superuacuę, s. quia iam egressus erat: ideo nõ poterat egredi; vnde non solum erat mãdatum superuacuũ; sed etiam stultum, cum esset impossibile egredi postquàm egressus esset. Tertio quia falsum est, & cõtra literam; nam necesse est prius poni mandatum istud de exeundo, q̃ exitum: & patet quia dicitur in litera dixit dominus ad Abrahã; egredere de terra tua, &c. & postea sequitur, egressus est itaque Abraham sicut præceperat ei dñs, & sic patet quòd præceptum illud fuerat datum prius: & tamen exiuit Abrahã de Aran septuagesimo quinto anno vitæ suæ, s. ante mortem annis sexaginta, vt ostensum est, ergo sexaginta annis ante mortem Thare dicta fuerũt ista verba, & hæc est veritas.

Resp. Lirani.

Sed tamen Nicolaus conatur respondere ad inconuenientia, s. cum obijcitur contra ipsum, quomodo iubetur egredi ei, qui erat egressus; respondet ꝙ fuerat egressus corpore; sed non mente cũ adhuc

A reuerti vellet. Sed hoc nõ stat, primo quia tũc Abraham esset in peccato volendo redire in terram illam, de qua Deus iusserat ei exire, quod tñ non concedimus cum esset Abraham vir sanctus. Secundo qa nõ vellet redire Abraham in terram idolatrarum cũ cognatio sua ad idolatriam declinasset. Tertio quia nõ potest intelligi de exitu secundũ mentem, sed secundum corpus, cum dicatur: egredere de terra tua, & veni in terram, quam monstrauero tibi, & sic quãdo ista verba dicta sunt, nondũ venerat Abraham in terram Chanaam, quàm ei Deus monstrauit: & tamen ad hãc venit annis sexaginta ante mortem Thare annis sexaginta, vt demonstratum est, & confitetur Nicolaus ergo fuerunt illa verba dicta ante mortẽ Thare B sexaginta annis. Quarto quia si Deus vellet Abrahæ mandare, quòd non cuperet redire in terram suã, non diceret hoc modo, scilicet egredere de terra tua, sed increparet pro illo desiderio: ergo intelligitur, ꝙ est mandatum verè de exeundo, quando nõdum exiuerat, & ita fuit datum ante mortem Thare.

Impugnatio.

Quæst. 16. Alia opinio Nicolai.

Sed adhuc Nicolaus non stat in responsione ista, dicens quòd non desiderabat redire in terram suam, quæ erat plena idolatria, sed dictum est ei: egredere de terra tua, idest cum recesseris de ea longius recede.

Impugnatio.

Dicendum tamen quòd hoc nõ stat, primo quia litera non significat hoc, cum dicat egredere de terra tua: tamen non potest egredi de terra, qui non est in ea: recedere autem longius aliud est. Secũdo quia etiam litera sequens discordat; nam dicitur, egredere C de terra tua, & veni in terram, quam monstrauero tibi: & tamen post mortem Thare iam erat Abraham in terra, quam ei monstrauerat dominus, scilicet in terra Chanaam; ergo de exitu intelligitur. Tertio quia Nicolaus præsupponit, ꝙ quãdo dixit Deus ista Abrahę, erat ille in terra Chanaam, & tunc cum dicat longius recedendum, aut intelligendum est longius, idest extra terram Chanaam, aut longius procedẽdo magis per terram Chanaam. Non primo modo, quia non erat exiturus Abraham de terra Chanaam, sed eam possessurus, ut in sequenti cap. & infra 15. Non secundo modo, qa postquàm esset Abraham in terra Chanaam nõ tenebatur potius manere in vna parte eius: quàm in altera: ideo non potest sic accipi. D Quarto patet: quia istud dictum secundum Nicolaũ esset dictum anno, quo mortuus est Thare, & illud fuit anno centesimo trigesimo quinto vitæ Abrahæ, qui erat annus trigesimus quintus Isac, in quo anno nulla mutatio apparet ex sacra scriptura circa Abraham, & Isac filium eius; non ergo potius diceretur ei istud hoc anno, quàm alio, & sic non est iste sensus.

Quæst. 17. Responsio auctoris.

Dicendum, quòd ista verba bis dicta sunt Abrahæ primo in terra Chaldæorum uiuente patre suo Thare, & uenit tunc cum Thare de Vr Chaldæorum in Charrã: & tunc nescitur quis annus ætatis erat Thare, aut Abrahæ. Secundo dicta fuerunt ad Abraham in Charra, quando nondum introierat in terrã Chanaam, uiuebat autem tunc Thare, erat enim annus se- E ptuagesimus quintus uitæ Abrahę, ut patet in litera. Et erat centesimus quadragesimus quintus vitę Thare: supererãt autem usque ad mortem suam anni sexaginta, & his sexaginta annis uixit Thare post introitum Abrahę in terram Chanaam, qui complẽtur anno centesimo trigesimo quinto uitæ Abrahę, q erat annus trigesimus quintus uitæ Isac. Cum aũt obijcit̃ ꝙ dicta sunt uerba ista post mortem Thare, negandũ est, sed fuerũt dicta sexaginta annis ante mortẽ illius. Et cum obijcitur ꝙ ponitur mors Thare, & statim ponuntur ista uerba dicta ad Abraham. Dicendum ꝙ litera non asserit hoc, sed ex ordine literę colligit: multum autem differunt ista: aliud est enim quod litera asserit;

Solutio obiectionis

asserit; aliud quod ex ordine literæ sequi potest. Pri- F
mum nũquam potest negari: quia esset negare sacrã scripturam: secũdum autem potest negari, quia illud non est aliquid scripturæ, sed ordo scribẽdi: in scribẽdo aũt interdum seruatᷓ ordo naturalis rerum, sicut factæ sunt iuxta tempus, aliquãdo autem solum ordo artificialis, quòd ea, quæ sunt posteriora tẽpore, prius scribuntur, & è contrario, & hoc fit suadente aliqua ratione: & secundum hoc fiunt duę figurę, quæ vocãtur Anticipatio, & Recapitulatio, quæ figuræ sæpe obseruantur in sacra scriptura, & etiam in omnibus historijs secularibus. Neque est enim possibile aliquã historiam longam scribi multarum rerum, in qua nõ fiat sępe Anticipatio, & Recapitulatio: sic enim lib. 1. Macha. 8. cap. vbi ponitur de morte Iudæ Machabæi: G
& tamen lib. 2. Macha. 8. c. & vsque ad finem libri agitur quomodo pugnabat Iudas Machabeus: vnde illi, qui sunt ignari modorum scribenbi sacræ scripturæ, putauerũt Iudam Machabæum surrexisse a mortuis, & pugnasse, quod ridiculum est. Similiter supra 1. & 2. cap. ponitᷓ Anticipatio, & Recapitulatio: quia 1. cap. dicitur: Creauit Deus hominem ad imaginem, & similitudinem suam: masculum, & fœminam creauit eos: & tamẽ cap. 2. dicitur: Formauit Deus hominem de limo terræ, & postea subditᷓ de formatione Heuę; cum tamen 1. cap. præsupponũtur ambo vt creati, & benedicti. In pręsenti ita fuit, nam fuit prius vocatio Abrahæ, & exitus de Charra ad eundum in terram Chanaan, quàm mors patris Abrahæ: sed scriptu- H
ra præposuit mortem Thare, non quidem asserens eam fuisse prius, sed scribens prius, eo quòd aliquid dixerat de Thare, & nunquam postea fieri debebat mentio de illo, cum tota narratio pertineat ad Abraham, & posteris eius, inquantum illi segregantur a cęteris populis. Fuit autem segregatio per exitum de Charra, & introitum in terram Chanaan, ideo voluit prius ponere omnia, quæ pertinebant ad Thare, vt postea nunquàm de eo sermo fieret, sed continuaretur historia Abrahę, & ad hoc scipsit de morte Thare, in qua omnia complentur: & tunc redijt ad scribendum vocationem Abrahæ, & exitum de Charra, licet ante mortem Thare fuerit: & tunc continuantur omnia de Abraham sine interruptione vlla. Per talem modum multæ anticipationes, & recapitula- I
tiones fiunt in sacra scriptura, & hæc est veritas, quæ non habet aliquod inconueniens.

In omni historia, sed præcipue in sacra scriptura fuerunt Anticipatio, & Recapitulatio.

Quæst. 18. Quomodo hic facta sit anticipatio.

Sed aliqui dicunt, quòd fuit hic anticipatio, sed non per istum modum assignatum. Dicunt enim quòd ista vocatio, & exitus fuit ante mortem Thare, & tamen non fuit facta in Aran, siue in Charra, sed in Vr Chaldæorum: voluit enim quòd sit eadem vocatio, quam scribit Stephanus. Actuum 7. ca. & ista. Et tamen de illa certum est, quòd fuit facta in Vr Chaldæorum, ut patet ex verbis Stephani, ut supra ostendimus: uolunt tamen quòd scriptura tacuerit illam vsque post mortem Thare. Causam huius esse volunt, quòd scriptura voluerit istam vocationem, & exitum tribuere soli Abrahæ, qui separabatur, & eligebatur, & non simul ad Thare: ideo K
præposuit omnia, quæ ad Thare pertinebant; etiam mortem eius: & tunc posuit vocationem Abrahæ, & exitum, & introitum in terram Chanaan.

Prima rõ.

Dicendum quòd satis poterat concedi factam esse istam Recapitulationem, nisi aliquid aliud obstaret, & tamen obstat: primo quia isti volunt ponere vnicam vocationem, & tamen hoc non conuenit satis literæ, cum ponatur hic vocatio: & Actuum 7. cap. & videatur non esse vnam, sed illam esse factam in Vr Chaldæorum: hanc vero in Aran, siue in Charra, si vtrobique litera inspiciatur.

Secũ.

Secundo, quia daretur tunc, ꝙ in Aran non fuerit aliqua vocatio facta, sed inde exierit Abraham sine vocatione, quod isti cõcedunt dicentes: ꝙ Abraham non fuit moratus in Charra, sed relicto ibi patre statim transiuit in terram Chanaan. Sed istud falsum est: quia aliqualiter longo tempore mansit Abraham in Charra, cum ibi multiplicauerit opes suas: vt patet infra in litera. Tertio, quia etiam si scriptura non exprimeret verisimile erat factam esse vocationem in Aran. Postquàm enim vocatus à domino exiuit de Vr Chaldæorum, non moratus est in via vsq; Charran: Ideo nulla alia vocatione opus erat: cum autem venit in Charran moratus est ibi lõgo tempore cum patre suo, ita vt diuitias multas lucrifaceret: & ita nesciret, quando placeret Deo, ꝙ inde recederet. Probabile erat ergo, quod iterum Deus inde vocaret eum, admonendo ire in terram Channaan. Quarto, quia videtur hoc necessario intelligi ex litera hic: nam dicitur: Egredere de terra tua, & de cognatione tua, &c. Et sequitur: Egressus est itaque Abraham, sicut præceperat ei Dominus: septuaginta quinque annorum erat Abraham, cum egrederetur de Aran. Et ita apparet, quòd ista egressio non fuit de terra Chaldęorum, sed de Aran, siue Charra: & tamẽ nunc egressus est vocatus à domino: cum dicatur: Egressus est, sicut præceperat ei Dominus; ergo pręceptum istud de exeundo fuit datum in Aran. Quinto patet, quia si istud mandatum datum esset in terra Chaldęorum, & inde esset egressio, ponerentur illi, qui egressi sunt: & tamen de Vr Chaldæorum egressi sunt Abraham, Thare, & multi alij: vt præcedẽti cap. Et non ponuntur hic nisi Abraham, & vxor sua, & Loth, qui iuerunt in terram Chanaan. Tulit itaque Sarai vxorem suam, & Loth filium fratris sui, vniuersamque substantiã, quam possederant, & animas quas fecerant in Aran, & egressi sunt, vt irent in terrã Chanaan: & sic manifestè apparet, quòd quãdo nũc exierunt iam steterant in Aran, cum ibi fecissent animas, & illas secum portabant: ergo exitus iste fuit de Arã, & mandatum de exeundo fuit de Aran, & nõ de terra Chaldæorum. Dicendum ergo, quòd iste fuerunt duæ vocationes distinctæ, & fuerunt duo exitus, & in isto secundo exitu non iuit Thare, sed Abraam, & Sarai, & Loth filius fratris eius.

Tertio. *Quarto.*

Diximus autem supra q. 1. quòd fuerunt duę vocationes, & tres exitus. De duobus vocationibus, & duobus exitibus sibi respõdentibus iam diximus: fuit autem tertius exitus de Aran ad eundum in terram Chanaan, & iste fuit post mortem Thare: de hoc nunus scriptura loquitur: & tamen necesse est poni eũ: quia Act. 7. cap. in verbis Stephani habetur. s. Deus gloriæ apparuit patri nostro Abraham, cum adhuc esset in Mesopotamia priusquàm moraretur in Charra; & dixit ei: exi de terra tua, & de cognatione tua, & veni in terram, quam tibi mostrauero: tunc exijt de terra Chaldæorum, & habitauit in Charra: & inde postquam mortuus est pater eius, transtulit eum Deus in terram istam: in q̃ vos habitatis. Et ita apparet manifeste, ꝙ post mortem Thare exiuit Abraham de Charra, & translatus est in terram Chanaan: & tamen exitus secũdus, quo exiuit Abraham de Charra, fuit sexaginta annis ante mortem Thare, cũ esset Abraham septuaginta quinq; annorũ: vt patet hic in litera; ergo necesse est dare tertiũ exitũ Abrahę ad eundũ in terrã Chanaã, quem Stephanus vocauit translationẽ. Causa autem huius exitus fuit: quia quando exiuit Abrahã de Charra cum Sarai vxore sua, & Loth, totaque substantia sua, & venit in terrã Chanaan, viuebat Thare: fuit enim sexaginta annis ante mortẽ eius, vt supra ostensum est: mortuus est autem Thare anno centesimo trigesimo

Quot fuerint vocationes & exitus.

trigesimo quinto uitę Abrahę, qui erat trigesimus quintus uitę Isac. Et quia bona Thare pertinebant ad filium eius Abraham cum alijs liberis Thare, redijt Abraham in Charram in mortē Thare, ut acciperet bona sua,& inde reuersus est in terrā Chanaam nunquàm rediturus in Charram. De isto exitu tertio solus Stephanus dixit; nam hic nihil dr̄, eo ꝙ de solo secundo habetur, qui fuit ante mortē Thare, & ob hoc proprie dixit transtulit eum Deus inde potius, q̄ exiuit inde; qa in alia uice exiuerat de Charra, & tn̄ rediturus erat, & hanc mentem habebat Abrahā, s. ut rediret in Charram moriente patre suo ad succedendū in bonis. Vnde non erat adhuc plene fixus in terra Chanaam; cum autem mortuo patre uenit in Charram, & acceptis bonis hereditarijs redijt in terram Chanaam fuit ibi, omnino fixus; ideo tunc transtulit eum Deus in terram Chanaam, & prius non erat translatus licet illuc iuisset, & ibi maneret.

Quæst. 20. An in tertio exitu facta fuit vocatio.

Sed dicetur quomodo huic exitui non assignatur uocatio Dei, sicut in alijs duobus; quia neq; Stephanus illam posuit, qui de hoc exitu solus loquitur. Aliquis dicet, ꝙ fuit uocatio aliqua, sed non habetur; quia multa acciderunt, quę non scribuntur, ut Ioan. 20.& 21.cap. Sed dicendū ꝙ ista positio non conuenit, primo quia non est ponenda pluralitas sine necessitate; scriptura sacra in alijs exitibus posuit uocationem; hic autem non posuit, non licet autem aliquid addere ad eam sine causa: & tamē non apparet aliqua causa necessitatis ad ponēdum uocationem, ideo nō licet eam poni. Secundo quia nulla ratio erat ponēdi hic vocationē, qa non est sicut in alijs exitibus: tunc enim erat Abraham extra terram illā, ad quam iubebatur venire, ideo opus erat vocatione, & admonitione, nūc vero erat iam in terra Chanaam; ideo nō erat opus vocari. Tertio quantum ad hoc, qa si Abraham moriēte patre redijsset de terra Chanaam in Charrā, vt maneret ibi: opus esset vocatione postq̄ ibi esset: sed iuit illuc solum vt acciperet bona hæreditaria, & rediret in terram Chanaam: ergo nō erat vocandus. Quarto quia Abraham relinquebat omnia bona sua, & domum in terra Chanaam, quando venit in Charram mortuo patre eius. Ideo etiam si non vocaretur ipse rediret, vt non perderet bona sua: non ergo fuit vocatio aliqua ista vice, sicut in alijs.

Quæst. 21.

Sed aliquis dicet, ꝙ etiam hac vice fuit vocatio, sicut in alijs vicibus, & vocatio erit ea, quę habetur hic, quia iste tertius exitus fuit post morte Thare. Actuū 7.cap.& vocatio quæ hic ponitur s̄m ordinem literæ post mortē Thare. Ideo poterimus dicere, ꝙ ista vocatio fuit pro illo exitu: & euitabimus tunc anticipationem, & recapitulationem, in qua multum laboratur, sicut dictum est supra quæst. 17. quia nunq̄ est recedendum a recto ordine literæ sine necessitate.

Reijcitur obiectio.

Dicendum, ꝙ hoc non stat: quia ista vocatio, quæ habetꝛ hic, non potest competere, nisi secundæ egressioni, quæ fuit viuēte Thare, & non tertiæ, de qua nunc loquuntur. Primo qa dr̄, egredere de terra tua, & de cognatione tua: nunc vero non poterat egredi, qa iam sexaginta anni erāt, ꝙ egressus fuerat. Secundo qa dr̄ de cognatione, & de domo patris tui; sed ista duo simul non poterant verificari, nisi viuente patre Abraham, vt ostensum est supra quæst. 14. & tamen nunc mortuus erat pater Abrahæ; ergo non poterat istud dici. Tertio qa dr̄ veni in terram, quam monstrauero tibi, & ita nondum terra monstrata erat, qn̄ illa verba dicebantur, & tn̄ habitauerat iam Abraham in terra Chanaam per sexaginta annos, quæ erat terra, quam Deus monstraturus erat; ergo nō poterant tunc dici ista verba. Quarto qa in cōpletione illius præcepti dr̄ egressus est itaq; Abrahā: sicut præceperat ei dn̄s, se-

A ptuagintaquinque annorum erat cum egrederetur. Cōstat tn̄ ꝙ hac tertia vice erat Abrahā centū triginta, & quinque annorum, cū mortuus esset pater suus, ergo non intelligitur de illa vice. Quinto, qa dr̄ tulit secū Sarai vxorem suā, & Loth filiū fratris sui, vniuersamq; substantiā, quā possederāt, & aīas quas fecerāt in Aran: & tamen hac tertia vice nō ferebat Abrahā secum ista: sed habebat totam domum suam in terra Chanaam cum venisset solū, vt tolleret bona, quæ ei iure hæreditario prouenerāt ex patre suo. Dicendum ergo est, ꝙ iste tertius exitus non habet aliquā vocationem: quia non indigebat ea propter causas dictas; vocatio autem ista, de qua hic, conuenit secundo exitui, sicut declaratum est.

Quæst. 22. Quo tempore hic verba dicta fuerūt Abrahæ; exi de terra, &c.

B De istis satis dictum erat, tamen a quibusdam ita dr̄ quantum ad istud dubium, scilicet quo tempore ista verba dicta fuerunt. Rabbi Sa. dicit, ꝙ sexaginta annis ante mortem Thare: & ꝙ immediate dictis verbis recessit. August. autem licet quantum ad vnam partē teneat opinionem Rabbi Sa. tamen non tenet ꝙ ista verba dicta sunt ei sexaginta annis anteq̄ moreretur Thare, sed antequàm veniret in Aran: vt patet de ciuit. Dei, lib. 16. cap. 16. Nicolaus aūt dicit, ꝙ ista verba dicta fuerunt Abrahæ immediate post mortē Thare, & mox recessit de Aran. Sed ipse arguit, qūo ergo Deus mādat ei recedere de terra sua, cum iam recessisset? Rn̄det s̄m aliquos, ꝙ licet egressus fuerit corpore, tn̄ mente ibi manebat cū adhuc illuc redire cogitaret. Sed replicat hoc non esse probabile: qa terra
C sua idolatria plena erat, & dominabatur tunc Nērod, qui vocabatur alio noīe Amraphel: vt patet infra 14. cap. Sed hoc falsum est: qa vt probatum fuit supra 11. cap. tpe Abrahæ non regnabat Nemrod: sed Ninus tertius Rex ab eo: ad propositum tn̄ non refert, quia ibi esset alius Rex cogens hoīes collere ignem, & ille ipsum cogeret ad idolatriam; ideo rn̄det vltimo, ꝙ dr̄ ei; egredere de terra tua, i. licet egressus fueris corpore, & mente tn̄ adhuc longius recede, magis enim distat terra Chanaam a Chaldæa, q̄ Aran Mesopotamiæ. Mihi aūt vr̄ dicendū esse cum Augustino: ꝙ ista verba dicta fuerint ante mortem Thare, & ēt anteq̄ venirēt in Aran: vt patet in narratione Beati Stephani. Actuū 7. cap. vbi dr̄, Deus gloriæ apparuit patri no-
D stro Abrahā; cum esset in Mesopotamia, priusq̄ moraretur in Charra, & dixit ad eū: exi de terra tua, & de cognatione tua, & veni in terram, quam tibi mōstrauero: tunc exijt de terra Caldæorum, & habitauit in Charra: & inde postq̄ mortuus est pater eius, transtulit eum Deus in terram istam, in qua vos habitatis. Secundum ista verba materialia Beati Stephani, & secundum ꝙ innuit August. vbi s̄. iste fuit ordo, ꝙ cum Thare persecutionem Caldæorum fugiens recessisset de terra Caldæorum, & intrasset in regnū, vel terram Mesopotamiæ, anteq̄ accessisset ad Aran ciuitatem in itinere apparuit Deus Abrahæ dicens, ꝙ egrederetur de terra sua, & de cognatione: sed quia Abraham videbat patrem suum Thare senem esse afflictū
E non reliquit eum credens, ꝙ nō resistebat in hoc voluntati diuinæ: quia Deus non mandabat immediate egredi. Cum autem mortuus fuit Thare Abraham, siue commonitus alia voce, siue cōtentus voce priori recessit de Aran, vt veniret in terram Chanaam. Si autem teneatur responsio, vel positio Nicolai, oportet responderi ad istum textum Beati Stephani, cuius solutionem non video: nisi dicatur, quòd ista vox bis dicta est, scilicet primo antequàm veniret Thare in Aran, secundo post mortem Thare: nec potest negare Nicolaus, quòd ista vox non fuerit dicta ante mortem Thare: quia textus euidenter ponit Actuū 7. cap. vt recitauimus supra. Sed circa oīa prædicta

Ordo vocationis Dei in Abraham.

dicta veritas est, quam suprapoſuimus in 21.quæstio-
nibus,scilicet quòd Abraham fuit vocatus a Deo ſe-
mel in terra Caldęorum, & tunc venit Abraham, &
Thare ſolum vſque Charram: ſecunda vice vocatus
est in Charra,poſtq̃ ibi habitaſſet lõgo tempore, inde
receſsit in terram Chanaam:& hæc vocatio,& exitus
habetur hic:& fuit hæc vocatio, & exitus annis ſexa-
ginta ante mortem Thare. Tertia vice exiuit Abra-
ham de Charra,& venit in terram Chanaam, ſcilicet
quando moriente patre venit ad tollendum bona pa
terna,quæ erãt in Charra, & de hoc exitu ſolum ſcri-
bit Stephanus Actu.7.cap. Et ſecundum hoc intelli-
gendæ ſunt opiniones variæ.Nam quod dicit Rabbi
Salomon. verum eſt,ſed ſolum ille loquitur de ſecun
G da vocatione,& ſecundo exitu, de quo hic habetur
de primo nihil intellexit. Auguſtini autem dicta in-
telligũtur de prima vocatione,& exitu,& fuit illa vo-
catio in terra Caldęorũ, & tunc neceſſe eſt ſibi, ꝙ
concedat aliam vocationem,præter illam in Charra,
vel quòd dicat iſtam uocationem, de qua habetur
hic eſſe illam, quæ facta eſt in Caldea, ſed iſtud nõ po
teſt eſſe,vt oſtendimus ſupra 18. q.ideo oportebit, ꝙ
teneat primum intelligendo eſſe duas vocationes.
Nicolai autem poſitio eſt minus rationabilis,neq; po

Confutatio opinionis Nicolai.

teſt ſatis ſuſtineri: quia non fuerunt iſta verba dicta
poſt mortem Thare, neque fuit tunc iſte exitus, de
cuius poſitione dixmus ſup.quęſt.15. *Egredere de terra
tua.* Quia quãdo iſta vox dicta fuit,licet Abraham re-
H ceſsiſſet ab Hur ciuitate Caldęorum,in qua natus fue
rat:tamen non totaliter receſſerat a Caldæa cum Me
ſopotamia, & Caldea more ſacrarum ſcripturarum
eadem terra iudicentur: quod patet in narratione
beati Stephani, vbi dicitur, quòd apparuit Deus A-
braæ in Meſopotamia mandãs, quod exiret de terra
ſua, & tunc dicitur in litera,quòd exiuit de terra Cal
dæorum, tanquam Meſopotamia intra Caldæam ſit.
Sic enim Hur erat proprie terra natiuitatis Abraę:ita
tota Caldea vocabatur terra eius modo loquẽdi vul-
gari,quo dicitur regnum, in quo aliquis natus eſt, eſ-
ſe terram iſtius. *Et de cognatione tua.* Ideſt de inter fra-
tres,& cognatos tuos; manebat enim in Hur ciuita-
te Caldæorum Nachor frater Abraę deditus idola-
I triæ, & alij de conſanguineis Abraę. *Et de domo pa-
tris tui.* Ideſt de domo Thare: quia Abraham venie-
bat cum Thare, & iubebatur recedere, ne malis mo
ribus aliorum ipſe inficeretur. Secundo tenendo

Expoſitio Nicolai.

quòd dicta fuerit iſta uox poſt mortem Thare, dici-
tur. *De domo patris tui.* Quia licet poſt mortem pa-
tris non manebat domus patris, ſed totum manebat
in poſteris poteſt dici domus patris locus,in quo erat
domus patris, antequam moreretur pater. *Et ueni in
terram,quam moſtrauero tibi.* Magna obedientia, & con-
fidentia Abraę in hoc demonſtratur: quia nondum
dictum fuerat Abraę, quo ire debebat, & tamẽ ad
Dei mandatum cum tota domo ſua quocũque eum
Deus impelleret recedebat. Prædicta procedunt ſe-
K cundum illud fundamentum vnius poſitionis, ſcili-
cet, quòd verba iſta fuerunt poſt exitum de Hur Cal
dęorum,cum eſſent Thare,& Abraham in itinere an
tequam venirent in Charram. Et hoc fit ad concor-
dandum literam Stephani,& iſtam,vt ſit tota vna vo-
catio,& ſm hoc eſt expoſitio multum cõueniens: &
tñ,vt oſtendimus, veritas eſt, ꝙ fuerunt duæ vocatio-
nes,& tres exitus:verba aũt huius cap.ſolum accipiũ-
tur de vocatione ſecunda,qñ erat Abraham in Char-
ra,ſiue Aran,& ibi longo tpe habitauerat, acquiſiue-
ratq; opes multas: neſciente.n. Abraham qñ inde re-
cedere deberet in terram Chanaã, dixit ei Deus an-
nis ſexaginta ante mortem Thare patris ſui:anno aũt
vitę ſuæ ſexageſimoquinto. *Egredere de terra tua.*

F Ideſt de Haran,ſiue Charra, quod idem eſt:hæc enim
erat terra Abraę:non quidem originis,ſed habitatio-
nis:nam per tñ tempus ibi manſerat, ꝙ terra eius vo
cari poterat,cum ibi multiplicaſſet opes ſuas, cum di
catur infra in litera:& animas,quas fecerant in Arã.i.
ſeruos,quos acquiſierant. *Et de cognatione tua.* Quia hic
ponĩt domus patris,& cognatio: & ponunt ut diſtin-
cta erãt cognati,vel cognatio: dupliciter vno mõ vo-
cabĩt cognatio quantũ ad illos, qui nõ deſcẽdebãt de
Thare,ſed de auis,aut proauis eius: quia forte aliq̃ ho
rũ venirent nunc cũ Thare de Hur Caldæorum,licèt
ſcriptura nõ exprimat illud p̃cedenti cap. & hoc eſt,
quia ſolũ voluit ſcriptura facere mentionẽ de illis p̃-
ſonis, q̃ pertinent ad narrationẽ eius. Alio mõ voca-
G bitur cognatio quantũ ad illos,qui deſcendebant, de
Thare,& tñ non manebant de familia eius,cũ nõ eſ-
ſent in ſua œconomia:vtroq; mõ eſt verum, quia A-
braham exiuit de cognatione ſua: nam oẽs deſeruit
exeundo de Aran: ſolum.n. tulit ſecum Sarai vxorẽ
ſuam,& Loth filium fratris ſui,& ſeruos ſuos, vt dici-
tur infra in liteta:ſerui autem non erant de cognatio-
ne ſua. *Et de domo patris tui.* Iſtud potuit facere Abra-
ham: quia domus patris eius erat in Aran, vbi erat
nunc Thare, & viuebat: nam poſt hoc vixit annis ſe-
xaginta,& de domo patris ſui receſsit Abraham:quia
erat tunc ibi domus patris ſui. *Et veni in terram, quam
moſtrauero tibi.* Iſta eſt terra Chanaam, in qua non erat
nunc Abraham, ſed iuit illuc recedendo de Aran.
Faciamque te in gentem magnam. Deus hominibus promit
H tit, vt Deus ad ſe alliciat ſecundũ ꝙ videt eos deſide-
rare. Deſiderium aũt naturale eſt, quòd quodlibet
animal conſeruet ſe per generationem in ſuo ſimili,
ſcilicet in ſuo filio,& quia Sarra erat ſterilis, anguſtia-
batur Abraham, quia ab ea filium habere non pote-
rat. Deus ergo promittit hic gentes multas de co
exituras. Auguſt.16.de ciuit.Dei. cap.17. dicit quòd
duo promiſſa fuerunt hic Abraæ, primo terra Cha-
naam, quam poſſeſſurum erat ſemen ſuum, cum di-
citur veni in terram,quam monſtrauero tibi, ſcilicet
in terram Chanaam. Secundum promittit multipli-
catio, & benedictio omnium gẽtium in ſemine ſuo,
vel in ſeipſo: & hoc ualde maius eſt, quàm primum,
ſcilicet ꝙ de Abraham naſceretur Meſſias, in quo be
I nedicentur omnes gentes,hoc tenet glo.ordi.& licet
iſtud ſecundum promiſſum non tantum declaretur
in litera;tñ Abraham ita intellexit promiſsionem fa-
ctam:ut patet Io.8.cap. Abraham pater veſter exulta-
uit,vt videret diem meum,vidit & gauiſus eſt. *In gen-
tem magnam.* Quia ad literam ſic contigit, quòd mul-
tę gentes naſcerentur de Abraham: quia nati ſunt
Iſmaelitæ, qui valde multiplicati ſunt, ut patet infra
16. cap. & natę ſunt multæ gentes de filijs Cethurę:
multi etiam de Idumęis per Eſau, multi autem de
Iſraelitis per Iacob. *Et benedicam tibi.* Benedictio ſem
per importat multiplicationem, vel augmẽtum:quia
Deus Abraham multiplicauit in bonis ſpiritualibus,
& temporalibus: *Eriſque benedictus.* Ideſt, quia ego be-
K nedico tibi eris benedictus, cũ poſſum dare quod vo-
lo:venient.n.ſuper te multa bona,q.d. multi hoĩes be-
nedicunt alios imprecãdo bona, & tamen aliqñ non
eueniunt illa bona, quia illi, qui benedicunt non hñt
in poteſtate bona,quæ imprecantur:ſed quia ego poſ-
ſum facere,quæ dico: ideo quia benedico tibi,certiſ-
ſime eris benedictus,ideſt eueniẽt ſuper te bona,quæ
tibi annuntio:vel eris benedictus antonomaſtice, ſci-
licet magis quàm patres tui: quia benedictiones po-
ſteriorum erant maiores benedictionibus priorum,
ſic dixit Iacob ad Ioſeph; benedictiones patris tui cõ-
fortatæ ſunt benedictionibus patrum ſuorũ: ut patet
infra 49.cap.In Hebræo dr̃. *Eriſque benedictio.* Qñcunq;
enim

enim multum aliquis excedit alios in aliqua quantitate, non solum denominatur ab illa concretiuè, sed etiam abstractiuè, ut dicatur de aliquo ualde sapiẽte, quia ille non solum est sapiens, sed sapientia, quia abstractum prius significat ipsam formam, quàm concretum. Rabbi Salomon, & quidam alij Hebręi dñt, quòd *Eris benedictio*. Intelligitur, quòd in noĩe Abraę forma benedictionis exprimitur, quia futurum erat, quòd benedictio sacerdotũ hoc modo fieret: Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob benedicat tibi. Et iterum: repetebatur nomen Abrahæ, dicendo Deus Abrahę benedicat tibi, & sic forma benedictionis, qua vtebantur sacerdotes super populum incipiebat a noĩe Abrahæ, & terminabatur in noĩe Abrahę. Et forte Iudæi mentiuntur in hoc, quia Deus mandauit sacerdotibus, quòd qñ populum benedicerent, sic benedicerent: Benedicat tibi dominus, & custodiat te, ostẽdat dominus faciem suam tibi, & misereatur tui, conuertat dominus vultum suum ad te, & det tibi pacem: vt patet Numeri. cap. 6. Nisi forte dicatur, ꝙ in aliquibus benedictionibus specialibus proferebantur verba prædicta. *Et magnificabo nomen tuum*. Idest dabo tibi celebritatem nominis, scilicet famã, quia tanta bona Deus faciebat Abrahæ, ꝙ nomẽ eius cognoscebatur a multis: & sic habetur infra 21. cap. ꝙ quando Abimelec vidit prosperitatem Abrahę in omnibus iuit ad eum: & pepigit cum eo fœdus, vt non faceret malum semini suo, sicut Abimelc non fecerat malum ei. Maxime, quia fama victoriæ, quam habuit de quatuor regibus eripiens Loth consobrinum suũ faciebat eũ celebrem. Sic.n. dixit Deus Dauid, ut patet 2. Reg. 7. c. Faciam tibi nomẽ grande, iuxta nomẽ magnorum, qui sunt in terra. *Benedicam benedicentibus tibi*. Tantum enim Deus acceptauerat Abraham ad gratiam, ꝙ non solum benedixit eum, sed etiam oẽs benedicentes ei. Sicut cum aliquis multum diligit alium non solum diligit eum, sed, etiam amicos eius. *Et maledicam maledicentibus tibi*. Quia Deus destruebat emulos, & inimicos Abrahæ priuãdo eos bonis tpalibus, & vita in hebræo dicitur. *Maledicam maledicenti tibi*. Ponuntur enim benedicentes pluraliter, maledicentes autem singulariter, ad signandum ꝙ multi benedicerẽt Abrahæ, & pauci maledicerent. *Atque in te benedicentur uniuersæ cognationes terræ*. Iudæi dicunt. *In te benedicentur omnes cognationes terræ*. Idest in noĩe tuo. s. ꝙ qñ aliquis uolebat benedicere, vel imprecari bona alteri, dicebat benedicat tibi Deus sicut benedixit Abrahę. Christiani aũt verius intelligũt de Christo dicentes. *In te benedicentur omnes cognationes terræ*. Idest in Christo de te nascituro, quia in qualibet gente Christiani, & vbique Christi nomen insonat, & qñcunq; aliqua benedictio danda est, nomen Christi exprimit. Vel in Christo benedictæ sunt oẽs nationes terræ, idest per Christum oẽs redemptionẽ receperũt: oẽs homines secũdum apostolum in Adam peccauerãt, vt ad Ro. 5. cap. ideo oẽs erant obligati morti æternæ. Benignitas aũt redẽptoris nostri Iesu: oẽs nos ab hac obligatione per passionem suã absoluit: ut patet Isa. 53. cap. Vere lãgores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit. *Egressus est autem Abraham*. Scilicet de Aran, in qua per multum tps habitauerat, usq; ad mortem patris sui Thare: non tamen constat quantũ tempus fuit istud, quia non constat, quoto anno vitæ suę venerit Thare in Mesopotamiam. *Sicut ei præceperat dominus*. Sicut verus obediens non indicans, vtrũ bonum, vel malum, laboriosum, uel non laboriosum esset: sed solum formam mandati attendens. *Et iuit cum eo Loth*. In hoc magna bonitas Loth apparet, qui magis uoluit cum auunculo fideli, & iusto peregrinari, quàm inter infideles cognatos in abũdan-

Qũo intelligitur, eris benedictio.

Qũo fiebat benedictio apud Hebręos.

Modus benedictionis, qui inualuit apud antiquos.

In quacũque benedictione nomen Christi exprimit.

Maxima Loth bonitas hinc deprehendi potest.

A tia, & quiete magna delectabiliter commorari, & sic postea fecit: quia secutus est eum, quando descendit in Aegyptum, vt patet infra 13. cap. Et ideo propter Abraham Deus fecit multa bona Loth, & posteris eius, vt patet infra 19. cap. & Deuteron. 2. cap. dando eis possessionẽ terrarum, & adiuuando expellere hostes suos. *Septuagintaquinque annorum erat Abraham, cùm egrederetur de Aran*. Patet quia, vt pręsuppositum est, Thare genuit Abraham, cum esset centum triginta annorum: & mortuus fuit Thare completis ducẽtis quinque annis, vt patet pręcedenti cap. Restabant ergo ab illo tempore vsq; ad mortem Thare septuagintaquinque anni. In anno ergo mortis Thare Abrahã compleuit septuagintaquinque annos: & eodem an-

B no exiuit de Aran, vt veniret in terram Chanaan. De veritate autem huius dicti diffusius dixi cap. præcedẽte circa finem, propter pręcedentia quidã ita tenent, maxime qui sequũtur Nicolaum, s. ꝙ in morte Thare fuerũt ista verba dicta, & recessit Abrahã de Aran: sed istud est impossibile; immo sexaginta annis vixit Thare post istum recessum Abrahę: erat enim Thare septuaginta annorum, quando genuit Abraham, & Abrahã erat annorum septuagintaquinque, quando recessit de Aran: erat ergo tunc Thare annorum centum quadragintaquinque, & sic vsq; ad mortem suam supererant anni sexaginta, quia Thare vixit ducentis, & quinque annis, vt in pręcedenti cap. *Tulit vxorem suam Sarram*, Quam Thare pater eius dedit ei in vxorem, anteq̃ exirent de Vr Chaldęorum, & te-

C nuit eam in Aran: & postea multo tempore in terra Chanaan: sed non potuit ex ea filiũ suscipere, quousque miraculosè cõcepit, quia vere sterilis erat: vocabatur autẽ alio nomine Iespha, vt patet cap. pręced. *Et Loth filium fratris sui*. Scilicet filiũ Aran, & erat Loth frater Sarrę: vocatur tñ Loth frater Abrahę. infra 13. cap. *Vniuersamque substantiam, quam possederant*. Scilicet pecora multa: quia viri Patriarchę pastores erant, & tota eorum substãtia in pecudibus erat, vt patet infra 47. Sic enim dixerunt filij Iacob pastores ouiũ sumus nos, & patres nostri. *Et animas, quas fecerãt in Aran*. Anima ponitur pro toto homine; vt patet infra 46. cap. Omnes animę, quę ingressę sunt in Aegyptum de Iacob fuerunt septuaginta. Et non dicuntur hic fecisse

D aĩas, i. genuisse filios, quia Abraham nullum vnq̃ filiũ habuit, quousq; de Agar suscepit Ismahelem: vt patet infra 16. cap. Sed vocantur aĩę, quas fecerunt, i. serui, vel ancillę, quos acquisierunt: facere enim computatur pro acquirere, & non computat seruos, vel ancillas in noĩe substantię; sed seruus est possessio dñi sui, vt patet 5. Ethic. & primo Polit. cap. 2. vbi vocatur organum actiuũ aĩatum; separatũ homo existẽs simpl'r alterius. Vel dicuntur aĩę, quas fecerunt, i. hoĩes, quos ad cultũ veri Dei in Aran cõuerterunt; qa docentes, vel cõuertentes alios, facere eos dicuntur, & gignere eos; sic.n. dicit Apostolus ad Galat. 4. cap. Filioli mei, quos ego parturio, donec formẽt in vobis Christus; & forte ista sententia est melior, s. ꝙ illi, quos conuer-

E terunt in Aran, secuti sunt eos uenientes in terram Chanaan, ut magis ab eis erudirentur, & ne in terra illa idolatrarum manentes, rursus ad idolatriam uerterentur.

Vt venirent in terram Chanaan. Aran, quę est in Mesopotamia est magis Septentrionalis, quàm terra Chanaan, & magis contra Orientem; terra autem Chanaan dr̃ terra Palestinę, & partim terra Phenicię, & Arabię, ubi nunc Iudęa nuncupatur. *Vsque ad locum Sichem*. Abraham ueniens de Mesopotamia intrauit in terram Chanaan per partem Septentrionalẽ in cõfinio Oriẽtis; cum.n. terra Chanaã sit Australis respectu terrę Mesopotamię, necesse est, ꝙ qui ue-

Sarra vxor Abrahę ante cõcipere non potuit, quam ex miraculo conciperet.

Cap. 6.

Qui alios conuertũt eos facere dicuntur.

Quæst. 23. Descriptio itineris Abrahę recedẽtis de Mesopotamia.

nit itinere recto de Mesopotamia in terram Chanaā intret per latus septentrionale eius: sed quia Mesopotamia non solum est septentrionalis respectu terræ Chanaan, sed etiam est Orientalis: ideo intrantes in terram Chanaan de Mesopotamia, vel Caldęa nō intrant directe per latus septentrionale terrę Chanaan, idest ex transuerso lateris septentrionalis: sed per partem septentrionalem in confinio Orientis. Et signū huius est, quia quando Nabuchodonosor venit de Babylone, quæ est in Caldæa ad terram Chanaan, intrauit, & exiuit per ciuitatem, quæ dicitur Reblata, quæ alio nomine uocatur Emath, vt patet 4. Reg. 25. cap. Ista autem Reblata, siue Emath est in confinio Orientis, & septētrionis terræ Chanaan, vt patet Numeri 34. cap. Intrat ergo Abraham per latus septentrionale, & conuertit se contra partem Orientalem terræ Chanaā. Sichem. n. ꝯ partem Orientalem terræ promissionis est apud montem Hebal, & Garizim, vt patet in lib. de diuisione terræ sanctæ, per quam partem intrauerunt Israelitæ venientes de Aegypto, ut patet Deuteronom. 11. & Iosue 8. cap. Sichem nunc Neapol. idest noua ciuitas dicitur, ad quā ossa Ioseph de Aegypto translata sunt, vt patet Iosue 24. cap. In Sichem Emor filius regis oppressit Dinam filiam Iacob, ut patet infra 34. cap. Iuxta fontem Sichem fabricauit Ieroboam uitulos aureos duos, quos adorari fecit ab Israel.

Vbi uituli aurei fabricati sint quos Israelitæ coluerūt. Quęst. 24.

¶ Distat autem Sichem decem leucis a Hierusalem ad orientem: de quibus in lib. de diuisione terræ sanctæ. *Vsque ad conuallem illustrem.* In hebræo dicitur. *Elon more.* Et dicunt aliqui Hebræi, quòd iste locus est ilex Mambræ: & causa erroris est, quia *Elōn.* Significat vallem, & ilicem. *More.* Autem dicunt ꝙ potest accipi pro Mambrę, sed non est iste sensus. Errant enim Iudæi, quia nolunt attendere diuersitatem nominum, & diuersitatem locorum. *More.* Enim significat aliquid dignum visu, vel delectabile ad uidendū, & deriuatur. *De marhe.* Idest videndum, & loco huius transtulit Hiero. illustrem: quia illustris dicitur nobilis, vel famosus, vel multum considerabilis, siue visibilis ab omnibus. Et est ista vallis, in qua sunt quatuor ciuitates sitæ coniunctę. Deinde quinta aliqualiter disiuncta, quę uocatur Segor, siue Bala: & hęc vallis uocatur Pentapolis, idest quinque ciuitatū, quia ibi erāt Sodoma, Gomorra &c. Erat enim illa vallis multum delectabilis, quasi Paradisus domini, ut patet infra 13. cap. & tota irrigatur Iordane Abraham autem veniens de Mesopotamia, & intrans terram Chanaan, primo intraturus erat itinere recto ad Sichem, quàm ad Pentapolin: quia ista vallis erat in extremitate terræ promissionis in confinio lateris orientalis, & australis, ut patet in descriptione terminorū terrę Chanaan, ut patet Numeri 34. cap. Ideo erat istud latus oppositum lateri, per quod intrauit Abraham, scilicet per confinia lateris septentrionis, & orientis: ideo vltimum, ad quod poterat accedere Abraham in tota terra promissionis veniendo directe de Mesopotamia: erat ista vallis Pentapolis: ideo dicitur usque ad vallem illustrem, quasi ista vallis fuerit terminus totius motus eius, & vocatur ista vallis illustris, idest nobilis, vel famosa: quia vbertate fructuum nulla tam famosa erat in terra Chanaan. *Chananęus aūt erat in terra.* Non accipitur hic Chananęus pro tota gente descendente de Chanaan, scilicet pro septengentibus: sed pro quadam gente speciali de illis, & patet quia eodē modo dicitur infra: Pherezęus autem erat in terra: & est sensus. *Chananæus aūt erat in terra.* Idest tunc terram iuste occupabat: quia ut Hebræi dn̄t Noe: post diluuiū ordinauit, ꝙ Sem haberet terrā illā, Chananęi aūt sunt de filiis Cham, & patet istud, quia ĵ. 14. dicitur ꝙ

Error Iudæorū in declaratione uocabuli.

Vallis Pētapolis.

Chananęi sunt de filiis Chā.

F Melchisedech, idest Sem, vt volunt omnes Doctores, erat Rex Salem, idest Hierusalem, quę est in terra promissionis, siue terra Chanaam. Et dicitur hic magis de Chananæo, quàm de alijs sex populis: quia fit hic mentio, qualiter iuit Abraham ad habitandū circa vallem illustrem, quæ dicitur Pentapolis, quia istā vallem, & terram propinquam tenebat ille populus, q̄ dicebatur Chananæus: & ab illo populo vetabatur Abrahā morari in terra illa, vt incola: sed cogebatur peregrinari, & emere terram, in qua habitaret. Patet supradictum, quia Pentapolis, siue illa vallis, in qua erat Sodoma cum alijs quatuor ciuitatibus irrigabatur Iordane, & per illam partem intrabat Iordanis in mare: de hoc infra cap. 13. Iste autem populus specialis, qui vocatur Chananæus, tenebat terram coniun-
G ctam Iordani, & mari, vt patet Numeri 13. cap. vbi dicitur Amalech habitat in Meridie Ethæus, Iebusæus, & Amorræus in montanis: Chananæus vero moratur circa mare, & iuxta fluenta Iordanis.

Quare dixit hic scriptura Chananæus autem erat tunc in terra. Dicendum ꝙ sicut supra tactū est, Chananæus non nominat generaliter omnes filios Chanaam, idest populos descendentes a Chanaam filio Cham. Sed nominat vnum de septem populis, quorū terram promisit Deus Abrahæ sequenti cap. & infra 15. Erat namque tota terra illa per istos septē populos, vel gentes diuisa: & hanc partem terræ in qua nunc Abraham erat tenebat illa gens, quæ vocatur Chananæorum. Cum autē essent septem populi, cau-
H sa quare iste solus nominatur, est, quia iste possidebat illam terram, & non alij, in qua nunc Abraham morabatur: transiuit enim Abraham ad conuallem illustrem, sed conuallis hoc est Pentapolis, siue vallis Sodomorum, per quam Iordanis transit, cap. seq. & tamen iuxta Iordanem, & mare mortuum, in quo terminatur Iordanis. In ista valle habitabat iste populus Chananæus, vt dicitur Numeri 13. cap. Scilicet Amalech habitat in Meridie, Ethæus, Iebusæus, & Amorræus in montanis, Chananæus vero moratur iuxta mare, & iuxta fluēta Iordanis; & patet ꝙ ista sit causa nominandi populum istum, quia etiā seq. cap. noīat populos illos, q̄ habitabāt in terra, in qua erant Loth, & Abraham: cū dr̄ eo aūt tp̄e Pherezæus, & Chana-
I nęus habitabant in illa terra. Sed dr̄ ad quid proderat nominare populum istum ēt ex illa causa. Dicēdum ꝙ fuit primo ad signandum, ꝙ Abrahā non possidebat terrā illā: nam dixerat Deus ad Abrahā egredere de terra tua, & veni in terrā, quam monstrauero tibi, faciam te in gentem magnam: ideo putaret aliquis ꝙ Deus statim daret ei terram illam in suā, & vt significetur, quòd non dedit eam Abrahæ dr̄ quòd Chananęus morabatur in terra? q. d. si terra ista deberet esse in potestate alterius populi, & tamen Chananęus tenebat illam: ergo non poterat esse terra in potestate Abrahę. Secundo fuit ad ostendendum, ꝙ Abraham non manebat in terra illa, vt habitator, sed vt colonus susceptus ad habitandum in terra precio dato:
K quia etiamsi in terra illa maneret, non habebat in ea neque vnum passum pedis, sed a Chananęis accipiebat. Sic dicitur ad Hebr. 11. Fide, q̄ vocatur Abrahā, obediuit exire in locum, quem accepturus erat in hęreditatem, & exijt nesciens quo iret: sed fide commoratus est in terra repromissionis, tāquàm in aliena in casulis cum Isaac, & Iacob cohęredibus repromissionis eiusdem Stephanus quoque Actuum 7. cap. dixit: & inde postq̄ mortuus est pater eius, transtulit eum Deus in terram istam, in qua vos habitatis, & non dedit illi hęreditatem in ea neque passum pedis, sed repromisit dare eā illi in possessionem: ideo dr̄ Chananęus aūt habitabat in terra, vt intelligatur, ꝙ ille erat dominus

Quæst. Cur hic citur C nanæus rat tunc terra: c. essenti tē popu. Respō.

Prima fa cur C nanęus minatu.

Secundo causa.

dominus terræ illius. Abraham vero erat incola, vel colonus manens in terra pcio dato. Tertio fuit dictũ ad ostendendum, ꝙ sub iurisditione Cananæorum erat Abraham, & si aliquam causam litigij habiturus erat aduersus aliquem, aut aliquis aduersus eum conueniendus erat coram iudicibus Cananæis. Sic sequẽti c.cũ de iurgio pastorum Abraæ, & Loth dicitur, adiungitur: Ferez eius autem, & Cananæus habitabant in terra illa, ac si dicatur coram istis ventilanda esset causa pastorum, & vt non cogerentur ambo comparere coram iudicibus Cananæis, & Ferezeis voluit Abraham, quòd ab inuicem recederent. *Apparuit autem*. Hic ponitur secundum, scilicet Abraæ ad Deũ deuotio, quod manifestatur in diuina facta apparitione, & in gratiarum actione. *Et dixit ei*. Vt communiter quando Deus Abraæ apparebat: ei aliquid promittebat, sicut hic promittit, vt sequitur. *Semini tuo dabo terram hanc*. Supra promiserat Deus Abraham multas gentes venturas de semine suo. Sed non promiserat eis aliquam terram habitationis: in ista parte promittit eis terram ad habitandum. *Semini tuo*. Promissio ista fuit facta Abraæ non pro se, sed pro semine suo: ideo semper se dicit peregrinari, & sic dicitur infra 15.cap. scito prænoscens, quòd peregrinum futurum est semen tuum in terram non suam.

Quæst. 26. Cur Deus non dedit immediate terram promissã Abrae, sed distulit p quadrigẽtos annos. Tpe legis Mosayce certo tantum loco altare constitui poterat.

¶Et si dicatur, quare Deus non dedit istam terrã immediate Abraæ: quia expectauit per quadringentos annos? vt patet infra 15. cap. Respondetur, quòd ista terra tenebatur tunc ab illis septem populis Cananeorum, a qua propter peccatum suum expelli debebant: ut patet Leui. 18. cap. Et quia nondum peccata sua tantum demeruerant, ut inde expellerentur: ideo nondum expellebantur: & hic patet infra 15.cap. Nec dum completæ sunt iniquitates Amorreorũ usq; ad præsens tempus. *Et ædificauit ibi Altare*. Istud altare fecit Abraham ad gratias agendum in eo immolando hostias, & tũc faciebat Abraham altare domino vbicunque volebat: ut patet hic, & sequen. cap. sed tempore legis Mosayce non poterat vbiq; altare fieri ad imolandum, nisi intra tabernaculi atrium: nec poterat hoc facere quilibet de his: Leui. 17. & Deutero. 12.cap. reliquæ bibliæ habent hic immediate, & inuocauit nomen domini: sed non est de textu: erat enim interlinearis glosa: aliqui aũt de scriptoribus nescientes discernere inter textum, & glosam, istud in textu posuerunt. Simile habetur in multis locis bibliarũ nostrarum non correctarum. *Et inde*. Idest de conualle Sichẽ, & Pentapol. *Transgrediens ad montem, qui erat contra Orientem Bethel*. Glosa ordinaria dicit, est parua villa, quæ postea fuit in sorte Beniamin, & sicut ante vocabatur Bethel. i. domus Dei: ita postea uocata fuit Bethanẽ. i. domus idoli: quia posuit ibi Ieroboã vnum vitulum aureum: ut patet 3. Reg. 12. cap. Iste mons, iuxta quem posuit tabernaculũ suum, erat in ciuitatem Hai. & inter ciuitatem Bethel, ut patet in litera. Habebat aũt Hai ciuitatem ad Orientẽ, Bethel vero ad occidentem: quia Bethel erat magis occidẽtalis, quàm Hai: erat autem inter istas duas ciuitates medius mõs Garizim, & mons Ebal, in quo recitate fuerunt maledictiones, & benedictiones, ut patet Deuteron. 11. & 27. cap. Erant autem isti duo montes vnus mons. Sed vocabantur duobus nominibus, quia duo capita habebat, quorum unum uocabatur Hebal, alterum Garizim. Quòd autem isti montes sint inter Hai ciuitatem, & Bethel: satis patet Iosue. 7. & 8. cap. ubi dicitur, quòd postquam acceperunt ciuitatem Hai fecerunt cerimonias deponendo maledictionem, & benedictionem, quam ante facere non possent impedientibus hostibus: quia cum oppidum Iericho sit in introitu terræ Chanaan, & iuxta Iericho sit ciuitas

A Hai, montes illi sunt post Hai ciuitatem. *Contra Orientem Bethel*. Bethel, ut communiter ab omnibus doctoribus dicitur esse Hierusalem, & dicitur, ꝙ hẽt plura nomina, scilicet

Solima, Luza, Bethel, Hierosolyma, Iebushelia,
Vrbs sacra, Hierusalem dicitur, atque Salem.

Isti duo uersus ponuntur a Nicolao. infra 28. cap. & sunt quasi de intentione omnium doctorum. Ego ne scio vnde iste error acciderit: quia etiã si omnes doctores teneant, quòd Bethel, & Hierusalem sunt eadem ciuitas, tñ non sunt saltem ista Bethel, de qua hic agitur: quia verum est, quòd aliqñ Hierusalem vocatur Bethel, ut declarabitur infra 35. cap. sed nõ est ista, quod multis rõnibus patet. Primo ex isto loco, quia B Hierusalem est in parte occidentali terræ promissionis. s. circa mare magnum: Bethel autẽ est circa Oriẽtem terræ promissionis, scilicet circa Iericho. Item patet hoc ex eo quod habetur infra 22. cap. qñ dicitur ꝙ Abraham tulit filium suũ: ut immolaret eum in mõtem, quem Deus monstraturus erat ei. Iste mons uocatur Moria, siue uisionis, & est Hierusalẽ: quia in illo monte postea fuit ædificatum templum. Hic tñ mõs multum distabat a Bethel: quia ambulauit Abraham tribus diebus de loco, in quo tũc habitabat, & die tertio adhuc vidit montem existentem procul, ut patet infra cap. 22. ergo non erat iste mons Bethel. Itẽ quia qñ Iacob uoluit ire de Bersabee in Mesopotamiam, transiuit per mõtem Bethel, & dormiuit ibi: ut patet C infra 28. sed constat, quòd cum Bersabee sit magis Orientalis, quàm Hierusalem. & Mesopotamia magis Orientalis, quàm terra Canaã, ille qui deberet ire de Bersabee terræ Chanaam in Mesopotamiam, nõ debebat redire in Hierusalẽ, sed ascendere per confinia Septentrionis, & Orientis terræ promissionis. Itẽ patet magis, ut quidam uolunt, quia tpe Abraæ, & Isac, Salem, quæ Hierusalem dicitur, erat ciuitas facta, qa in ea erat Rex Melchisedech, ut habetur infra 24. ca. Sed Bethel non erat tunc locus populatus, sed mõs, patet quia Iacob dormiens ibi in campo supposuit capiti suo lapides & uocauit nomen loci illius Bethel. Istud argumentum non probat: quia præsupponit falsum: nam tunc locus ille populatus erat: quia in eodẽ D c. dicitur ꝙ Iacob appellauit nomẽ loci illius Bethel, quæ antea Luza uocabatur: licet ergo quidam sic inducere uoluit, tñ errauit. Item patet hoc, quia in lib. de diuisione terræ sanctæ, qui ualde certus est, ut puta facta ab illo, qui habitabat in terra illa: & sciebat totã terram, & distãtiam, dr ꝙ Bethel distat ab vrbe Sichẽ vno milliario. i. media leuca: sed ut immediate subiũgitur Hierusalem distat a Sichẽ per uiginti miliaria. i. per decem leucas, ergo non sunt idem Bethel, & Hierusalem. Item quia ut patet in eodẽ lib. & satis colligitur hic, & 8. cap. Iosue: Bethel est in latere montis Garizim circa Orientẽ illius terrę, sed Hierusalẽ multũ distat a monte Garizim. Item patet hoc ex eo, ꝙ habetur Iosue. 8. & 10. ca. Dicitur. n. in 8. ꝙ pugnauit Iosue E contra vrbem Hai, & quòd homines de illa ciuitate, & de oppido Bethel, quod propinquum erat insecuti sunt Iosue fugiẽtem, & reliquerunt oppida aperta, & deinde plures illorũ occisi sunt, sed post in 10. cap. dr, quòd cũ audiuisset Adoni Bezech Rex Hierusalẽ cõuersionẽ Gabaonitarũ ad Israel, & q̃ fecissent ciuitati Hai cõgregati sunt multi reges ad pugnandũ contra Gabaon. Si aũt Bethel fuisset id quod Hierusalem non peruenissent noua destructione Hai ad eum quasi per nuncium, quia ipse per se cognouisset, tamen omnes de vrbe Hai & Bethel simul exiuerunt ad pugnam contra Iosue, & non mansit aliquis in his duabus ciuitatibus, ut patet Io. 8. cap. Item clarius, quia ut hr̃ Iosue 17. c. Bethel cecidit ĩ sorte filiorũ Ioseph.

Quæst. 27. an Bethel, de qua hic loquitur sit Hierusalem. Quod nominibus appellata sit Hierusalem.

Confutatio rõnis.

ſed Hieruſalem cecidit in ſorte filiorum Beniamin: F
vt patet Ioſue 18. cap. Item clariſsime hoc demonſtratur: quia ut habetur 3. Reg. 12. cap. Quando diuiſum fuit regnum Iſrael a regno Iuda dixit Ieroboam Rex Iſrael in corde ſuo, ꝙ ſi aſcenderet Iſrael ad adorãdum Deum in Hieruſalem, cum eſſet Hieruſalem in tribu Beniamin, & manſerit cum Rege Roboam conuertetur totus populus ad dominum ſuum Roboam: ideo fabricauit duos uitulos, quorum unum poſuit in Bethel, & alium in Dan; ergo luce clarius apparet, ꝙ non eſt idem Bethel: & Hieruſalem, nec aliquis inſipientiſsimus poſſet hoc negare. Et ex conſequenti iſti errant: quia dicunt ꝙ Luza eſt idem ꝙ Hieruſalem: quia Luza eſt idem quod Bethel: ut patet infra 28. cap. ubi dicitur vocauit Iacob nomen loci illius Bethel, quæ prius uocabatur Luza. *Aedificauit quoque ibi altare Domino.* In hoc magis patet deuotio Abrahæ, & religio: quia ubicũque morabatur altare conſtruebat, ut a Dei cultu circa latriam non ceſſaret: ut patet enumerãdo eius manſiones, ſ. hic & infra 8. cap. quando habitauit in Hebron: & de habitatione in Berſabeę: patet infra 21. cap. ubi dicitur, & inuocauit ibi nomen dñi Dei æterni *Perrexit Abraham.* Abraham non habens firmam ciuitatem in terra illa ad modũ peregrinantis hinc, & inde mouebat tabernaculum ſuum, ubi melius ſibi eſſe cognoſcebat. *Et vltra progrediens ad meridiem.* Ideſt cõtra Aegyptũ, quæ eſt Auſtralis reſpectu terræ Chanaam. Patet quia deſertum Sin, & Cadesbarne ſunt in uia uenientibus de Aegypto in terram Chanaam, ut patet Numeri 20. & 33. Sed iſta duo, ſ. Sin, & Cadesbarne ſunt termini terræ promiſsionis a parte Meridiana; ut patet Numeri 34. cap. & iſta progreſsio fuit deſcenſus: qa manentem in parte Oriẽtali terræ Chanaam, ſ. circa Bethel, & Sichem in quibus erat Abraham, & tendentẽ contra Meridiẽ eiuſdẽ terræ deſcendere oportet; cũ terra illa, & gñaliter quęlibet terra ꝯ Meridiẽ ꝓnior, & decliuior eſt. Et iõ cum uenirent filij Iſrael de Aegypto in terrã Chanaam, ſemꝑ dicebãtur aſcendere: ut patet Numeri 13. cap. ubi dixit Moyſes exploratoribus aſcendite per meridianã plagam: & qñ ibant de terra Chanaam in Aegyptũ dicebantur deſcendere: ut patet infra 42. cap. ſ. decẽ frẽs Ioſeph deſcenderunt in Aegyptũ; iſtud patet Ioſue 24. cap. dr̃. Idẽ dr̃ infra in litera, ſ. deſcẽdit Abrahã in Aegyptũ. *Vltra progrediens.* Quia uenientes de Meſopotamia, ſicut fecerat Abraam primo accedunt ad Bethel, q̃ ad partẽ meridianã: cum introitus de Meſopotamia ſit per cõfinia Oriẽtis, & Septẽtrionis; iõ ad deſcendendũ in Aegyptũ de Bethel, quod eſt in parte meridiana oportebat ultra ꝓgredi. *Facta eſt autem fames.* Hic ponitur tertiũ, ſ. fidei, & firmitatis Abrahæ in aduerſitatibus cõprobatio; erat enim ad experimentũ Abrahæ illa fames, ut demonſtraretur firmitas, & conſtantia in aduerſis; magnus enim labor, & afflictio ſibi erat, cũ familiam magnã haberet; & pecora multa ꝙ in terra ſua eſſet ſterilitas; qa cogebatur deſcẽdere in Aegyptũ, q̃ ſatis diſtãs erat *Deſcendit Abraham in Aegyptum.* Non ꝑ illã uiã, per quã aſcenderunt poſtea filij filiorũ ſuorum, ſ. tribus Iſraeliticæ; quia uia breuis, & recta, & populata eſt a terra promiſsionis in Aegyptum ꝑ terrã Philiſthinorũ, & ꝑ hanc deſcendit Abrahã. De hoc Exo. 13. cap. & Deuter. 2. cap. de magno circuitu terrarum; filij autẽ ſui aſcenderunt ꝑ longos terræ circuitus, donec cõſumeretur uniuerſa gñatio eorũ; q̃ peccauerãt in Deũ, *Vt peregrinaretur ibi,* Ideſt, quòd nõ ibat Abrahã in Aegyptũ; ut moraretur ibi, qa ſciebat qũo Deus ꝓmiſerat ei terrã Chanaã; in qua ipſe, & ſemen ſuum poſt eũ moraturi erant; ſed ſolũ iuit in Aegyptum, ut moraretur aliquo tꝑe, dũ fames trãſiret, *Prævaluerat*

Maxima pietas Abrahę.

Fames, q̃ miſſa eſt Abrahę, vt conſtaret eius conſtantia.

enim fames in terra, ſ. in terra Chanaã, non aũt in Aegypto, ad quã ꝓgebat Abrahã; in Aegypto enim rarius eſt fames, q̃ in alijs terris; ut declarabitur infra 16. & 41. cap. *Cumque prope eſſet, vt ingrederetur Aegyptũ.* Volebat Abrahã humanitus ꝓuidere de remedio caſtitatis uxoris ſuę, & iõ ꝓuidit anteq̃ adeſſet periculo, ſ. anteq̃ accederet ad Aegyptũ. Oportet. n. remediũ ſemꝑ ꝓcedere dãnũ; nã ſic ait Oui. li. 1. de Remedio amoris.

Principijs obſta, ſero medicina paratur:

Cum mala per longas conualuere moras.

Noui quòd pulchra ſis mulier. Ponitur hic mulier in nominatiuo, & non in uocatiuo, i. nũc noui quòd ſis mulier pulchra. In hebręo aũt dr̃. *Nunc noui ꝙ pulchra ſis.* Et eſt ſenſus, quòd licet Sarra pulchra eſſet; quia
G tñ in terra Chanaam, & Meſopotamiæ eſſent multę alię mulieres pulchrę non uidebatur Sarra eſſe ſingulariter pulchra; in terra autem Aegypti mulieres deformes ſunt, & nigrę propter terrę diſtemperiem; qa eſt nimis calida; unde nunq̃ ibi pluit, aut raro ualde; in comparatione autem mulierum ita deformium Sarra admirabiliter pulcherrima uidebatur, & patet ex ſequentibus, quia propter hoc immediate fuit aſſumpta, ut eſſet uxor Regis. Erat tamen Sarra aliqualiter antiqua; qa haberet tunc ſeptuaginta annos, uel quaſi; & patet qa Abraham erat maior ętate Sarra in decem annis; ut patet infra 17. cap. quia quando Abrahã erat centenarius, Sarra erat nonagenaria; cum dr̃ putasne cẽtenario naſcetur filius, & Sarra nonagenaria
H pariet? ſed qñ Abrahã uenit in terrã Chanaam; erat ſeptuagintaquinque annorum; ut patet ſupra in litera; ergo tunc erat Sarra ſexagintaquinque annorũ; ab illo aũt tꝑe uſq; ad deſcenſum in Aegyptũ nõ cõputatur tꝑs; ſed forte eſſent duo, uel tres anni; & ſic Sarra eſſet quaſi ſeptuaginta annorum, in qua ętate mulier inueterata eſt aliqualiter; erat in illa ętate Sarra adhuc pulchra; quia nondum conceperat, uel peperat; concipere autem, parere, & nutrire uelociter mulieres inueteratas reddit; uidebatur ergo Sarra adhuc eſſe ſatis in ętate bona, & pulchra. Vel eſt ſenſus. *Nũc noui, ꝙ pulchra ſis.* Ideſt licet ſemꝑ pulchra fueris, nunq̃ tñ conſideraui de pulchritudine tua; quia nunq̃ mihi fuit utilis, uel nociua; nũc autem noui quòd pulchra
I ſis, ideſt nunc cognoui pulchritudinem tuam, quia eam ualde eſſe periculoſam mihi conſpicio.

Et cum viderint te Aegyptij. Quare magis timebat de Aegyptijs, q̃ de Chananęis inter quos, ut peregrinus habitauit; cum etiam Chananęi eſſent uiri peſsimi? Reſpõdetur quòd propter tria: primo quia Aegyptij magis libidinoſi ſunt, quàm Chananæi. Secundo, & principaliter, quia in terra Aegyptiorum mulieres turpes ſunt, cum ergo viderent Sarram omnes mouerentur in amorem eius. In terra autem Chanaam nõ erat hoc, quia licet ibi viri luxurioſi eſſent, erant tamẽ multæ mulieres ſatis pulchræ, cum ſit terra magis Septentrionalis, quàm Aegyptus, & ſunt ibi mulieres non ita nigræ, vt in Aegypto. Tertio, quia ibat nunc
K nouiter in Aegyptum, & antequàm eſſet cognitus, inferretur ei malum: in terra autem Chanaam notus erat: ideo non erat eadem cauſa timoris.

Dicturi ſunt, vxor ipſius eſt: me autem interficient, & te reſeruabunt. Dices quid hoc agit? Nunquid Aegyptij tã religioſi erant, vt vxorem alterius non contingerẽt? Reſpõdetur quòd Abraham ſciebat, quòd apud Aegyptios adulterium nefas erat morte plectendum, & minus reputabant Aegyptij peccatum virum occidere, q̃ ad vxorem viuente viro eius accedere, & quia ſciebat, ꝙ Aegyptij concupituri erant Sarram, ideo ſequebatur ꝙ ſi ſcirent eũ eſſe virum eius, ꝙ eũ occidere vellẽt: vt poſtea impune Sarrã acciperet. *Dic obſecro, ꝙ ſoror mea ſis.* Maior honor erat Sarrę, ꝙ eẽt vxor Abrahæ,

Remedium damni præcedere debet.

Abrahæ, quàm quòd esset soror eius: quia si fuisset soror eius verissime non accepisset eã in vxorem, nec fuisset ipsa mater Messiæ, & Patriarcharum, nunc autem: quia erat vxor Abrahę vtrunq; fuit: & sic rogabat Abrahã Sarrã, quòd nomen magis honorabile taceret, & minus honorabile exprimeret. Vel rogauit Abraham Sarram, quia Sarra magnam gratiã faciebat Abrahæ dicẽdo, quòd erat soror eius, quoniam sic eriperetur a morte, alias autem non. Si aũt Sarra fuisset maliuola odio habens virum suum, dixisset de viro suo, quòd erat vir suus: & tunc occideretur, & ipsa fuerat assumpta in vxorem Regis.

Quæst. 32.

Sed dices quõ Abrahã cũ esset vir ita sanctus, mãdauit vxori suæ mentiri: qa mendacium malũ est, & non est ex Deo, vt patet Io. 8. cap. s. Diabolus mendax est, & pater mendacij. Item quia per mendaciũ illud exponebat vxorẽ suã lenocinio, vel periculo castitatis: magis tñ debuisset in propria persona mortẽ eligere, quàm vxorẽ fornicationi exponere? Itẽ quare Abraham voluit descẽdere in Aegyptum, cum sciret Aegyptios libidinosos valde esse, & vxorẽ suã accepturos: qa pulchra erat? Respõdetur quòd hoĩes in periculis positi semper debẽt agere ad sui liberationem illud, quod possunt sine mortali peccato, secundum viam humanam: quia vita seruanda non est, quæ sine mortali peccato seruari non potest, & sic non tentabunt Deum omittendo illud, per quod periculum euitare possunt in quantum possunt, & quando nihil vltra possunt: tunc residuum committere possunt diuinæ dispositioni, sine Dei tentatione: Abraham autem in terra Chanaan habebat familiam magnam, & pecora multa, & non habebat cibos; unde posset ea sustentare, cum esset peregrinus in terra Chanaan; nec forte tantam pecuniam habebat, ex qua emere posset cibos in tanta famis caristia; & dato quòd habuisset indigenæ terræ illius non uendidissent; quia in tanta fame positi erant; ita ut non sufficerent uictualia eis, & pecoribus suis; & ideo si uoluisset Abraham manere in terra Chanaan tentabat Deum; quia ipse, & tota familia, & pecora sua fame perijssent.

De mendacio.

Vita seruanda nõ est, quæ sine mortali peccato seruari nõ potest.

¶ Videbat autem ex alia parte, quòd si in Aegyptum descẽderet uxor sua posset pati damnum uiolatæ castitatis utrunque angebatur angustijs; sed quia quando sunt duo pericula simul, secundum humanam prouidentiam, urgentissimum est uitandum: ideo Abraham potius debuit succurrere periculo famis, quàm periculo castitatis. Si enim sciuisset Abraham certissime istã propositionẽ, s. vel quòd oportebat eum cum rebus suis fame moriturũ, vel vxorẽ suã ex occasione sua perdituram castitatẽ, potius debuisset eligere mori fame, quàm violari castitatẽ: qa melius est oĩa mala pati, quàm malo consentire. Sic enim ait Philosophus 3. Ethic. ad quędam aũt fortassis non est cogi. sed magis mori patientem durissima. Sed quia sciebat Abraham certissime, quòd si mansisset in terra Chanaan secũdum viam humanam necessario cum tota familia sua erat fame moriturus. Sciebat autem, quòd eũdo in Aegyptum: licet esset aliquod periculum castitatis, tamen non erat ita in promptu, nec ita manifestum: poterat enim aliquo modo per viã humanã tolli, & id quod non poterat humanitus fieri supponebat Abrahã diuinæ dispositioni, & adiutorio. Et causa præsumptionis erat: quia cum Sarra esset pulchrior omnibus mulieribus Aegypti, & erat de alienigenis, putabat probabiliter Abraham, quòd ipsa seruaretur, vel esset vxor Regis, sicut post factum fuit. Sciebat etiam, quòd illo tempore Reges non accedebãt ad vxores nouiter acceptas, vsq; ad annum integrũ: vt patet Hester 2. cap. quia primis sex mensibus vtebantur oleo mirtino: & postea alijs sex mensibus

Melius est omnia mala pati, quàm malo consentire. Cap. 1.

A quibusdam vnguentis, & pigmentis varijs vtebantur, & deinde ad regis intrabant, cubiculum. Sperabat ergo Abraham, quòd in tanto tempore Deus de remedio prouideret vxori, & sibi, & toti familiæ, & istam solutionem sequitur Gloss. ordinaria. Dicit enim Augustinus. 16. lib. de ciuit. Dei. cap. 20. quòd Abraham non docuit Sarram mentiri: sed veritatem occulte celare: immo dicit, quòd si sic non egisset valde grauiter peccasset tentando Deum: & non fuit istud mendacium: quia secundum quòd habetur infra 20. cap. quando aliud simile accidit Abraham respondit Sarram esse sororem suam, quia erant filij eiusdem patris, sed non immediate, vt præcedenti cap. declaratum fuit, secundum morem Hebreorum

B omnes, qui sunt de eadem cognatione, fratres vocantur, sicut patet sequẽti cap. vbi vocat Abraham Loth fratrem suum: licèt esset consobrinus, scilicet filius Aran. fratris sui, vt patet cap. præcedenti. In eodem autem gradu attinebat Sarra Abraam, in quo attinebat Loth ipsum Abraham. Sed Loth vocatur frater Abrahę, ergo etiam vocabatur Sarra soror. Sed dato, quòd quando Sarra accepta fuit in vxorem regis, quæsitum fuerit ab ea, vtrum alicui viro erat matrimonialiter copulata: quid respondisset? cogebatur mentiri, vel dicere se esse vxorem Abraę, & tunc sequeretur inconueniens, quod ante scilicet, quòd Aegyptij interficerent Abraham. Respondetur, quòd Abraham egit quantum fieri poterat cõsilio humano. Quia autem aliquid quęreretur a Sarra hoc non dependebat

C a cõsilio humano Abrahę, sed a voluntate quęrentis, quam in potestate sua Abraham nõ tenebat: sed erat in Dei potestate; ideò sperabat Abrahã, quòd Deus moueret volũtates Aegyptiorum, vt nihil tale ab eo peterent, sicut tenuit eos, ne aliquis eorum ad eã carnaliter accederet, & hoc patet, quia mouet linguam hominum: vt interdum non loquantur quid volunt, sed quod Deus vult: vt patet de Balaam: Numeri 22. cap. & 23. vbi cum ipse vellet maledicere Hebręos lingua eius vertebatur ad benedictionem: ideo dixit: nunquid aliud loqui potero, nisi quod iusserit dñs? *Vt bene sit mihi pro te.* Potest intelligi hoc duobus modis, vno modo priuatiue: *Vt bene sit mihi pro te.* Idest vt nõ sit malum: quia si ipsa diceret, quòd erat vxor Abrahę

Balaã cũ uellet maledicere Hebræos benedicebat eos.

D occiderẽt eum Aegyptij, quòd ergo non occideret erat ei bonum, quia non erat malum. Alio modo positiuę: *Vt bene sit mihi pro te.* Idest vt pro te dentur mihi aliqua, scilicet victus, & honor, sicut postea factum est, quia honorabatur nimis Abrahã ab Aegyptijs, & ditatus fuit: si iste erat sensus Abraę non intelligebat, quòd darẽtur aliqua bona Abrahę ab aliquo, qui eam in vxorem, vel concubinam reciperet: quia iste malus titulus erat recipiẽdi aliquid: sed forte Abrahã doctus a Deo intelligebat ea, quę futura erant, scilicet quòd ipsa acciperetur a rege: eo mõ, quo accepta fuit, & ipse ditaretur pp eam sic acceptã. Sed primus sensus melior est, vt patet per ea, quę subduntur. *Et viuat anima mea ob gratiam tui.* Idest pp te, scilicet viuã ego propter te: quia ponitur anima pro toto homine: sic dr.

E infra 47. quòd septuaginta animæ ingressę sunt in Aegyptum cũ Iacob: & sic bonũ quod intendebat Abrahã hrẽ Sarra tacente, quòd esset suus vir Abrahã, erat quòd ipse viueret. *Viderunt Aegyptij mulierem.* Dñt Iudęi, quòd Abraham, vt magis custodiret uxorem suam inclusit eam in quadam arca, qñ intrabat per loca Aegypti: & ad transitũ cuiusdam fluminis, uel passagij Aegyptii perscrutantes ea, quę abscondita portabantur, viderunt Sarram in arca, quòd esset pulcra nimis, & digna, vt fieret vxor regis. *Et nunciauerunt principes regi.* Aliqui de Aegyptiis, qui erant in passagio nunciauerũt alicui principi Pharaonis de illa muliere: principes au

Qũo ex nimia pulchritudine, modos Abraham secum Sarram adducebat.

tem vt acquirerent gratiam regis, dixerunt ei de pul F chritudine mulieris, & quòd talis mulier ad solum regem pertinebat. *Sublata est mulier in domum Pharaonis.* Scilicet vt fieret vxor regis, & vocabantur omnes isti reges Aegypti Pharaones, sicut Imperatores Romani vocabantur Cesares: habebant tamen alia nomina propria: vt patet 4. Re. 24. cap. de illo, qui vocatur ibi Pharaonechao. In historijs autem Iosephi

2. Reg. 23. & aliorum ponuntur nomina propria istorum Pharaonum: & hoc maxime facit Eusebius lib. Cronicorum, & Manecho a quo accepit Eusebius lineā Aegyptiorum. *Abraham vero bene vsi sunt propter illam.* Scilicet tractantes eum molliter, & gubernantes eum, & familiam eius. *Fueruntque ei oues, & boues, & asini.* G Ista data fuerunt sibi a Pharaone & seruis eius. Et ut aliqui uolunt Abrahā fuit multum honoratus, quia arithmeticam, & astrologiam apud Aegyptum docuit, ut refert Iosephus, & hoc satis rationale est: quia Astrologia, & Geometria fuit inuenta in terra Caldeorum a Nemrod, & sic in terra illa multum vigebat, quare Abrahā potuit eam ibi addiscere, & postea docere Aegyptios, postea ex Aegyptijs delata fuit ista ars in Græcos. Sed si aliquid docuit Abraham Aegyptios, illud fuit ualde modicum: quia non mansit in Aegypto vno anno: sed immediate, vt reuelatum est Sarram esse vxorem suam, recessit de Aegypto: illud tamen modicum esset Aegyptijs tanquam principium ad excogitandum multa in Astrologia, quod

Cap. 1. satis concordat Aristoteli in primo Metha. scilicet H propter nimium admirari sacerdotes in Aegypto incœperunt philosophari: potest tamen ista auctoritas probare oppositum. *Flagellauit autem Deus Pharaonem plagis magnis.* Abraham enim fecerat quantum potuit humanitus: vt custodiret castitatem vxoris, residuum cōmendauit diuinę dispositioni, Deus autem, qui neminem in se sperantem derelinquit adiuuit eū in necessitatibus, faciens ne Sarra illicito concubitu pollueretur. *Plagis maximis.* Quæ autem fuerint istæ plagæ maxime non scribitur in litera. Dicunt Hebręi ꝙ fuit fluxus seminis: ita Pharao, nec serui sui coire non poterant, vel erat eis coitus in maxima difficultate. Nostri autem doctores dicunt, quòd plagę fuerunt, quòd conclusit Deus vxorem Pharaonis, & ser- I uorum eius ne parere possent. *Propter Sarai uxorem Abraham. In Hebræo dicitur propter uerbum Sarai.* Habebat enim Sarai angelum corporis sui custodem: & quando dicebat ei, quòd percuteret Pharaonem aliqua plaga ne eam cognoscere posset percutiebat. Et sic nunquam ad eam accedere potuit. Sic enim legitur de beata Agnete, quòd haberet Angelū Dei corporis sui custodem: nec permittebat aliquem iuuenem ad eam accedere. *Vocauitque Pharao Abraham.* Vt quæreret ab eo quare huiusmodi rem fecisset, & hoc fuit cognito, quòd Sarra soror eius esset. Quomodo autem scire potuit: dicunt quidam, ꝙ cum rex percussus fuisset magnis plagis, sacerdotes sui orabāt Deum pro salute sua, quibus a dijs suis respōsum est, K ꝙ Rex patiebatur propter iniuriam illatam peregrino tollendo uxorem eius, uel forte Angelus domini apparuit de nocte Pharaoni, dicens ei hoc, sicut accidit quando iterum Abimelech cœpit Sarram: vt patet infra 20. cap. *Quidnam est quod fecisti mihi?* Bene sciebat Rex quid fecisset Abraham, ꝙ uocasset uxorem suam sororem suam, sed loquitur ad modū iratorum, vel cōquerentium, qui aliqñ quærunt ea, quæ cognoscunt. *Quare non indicasti, quòd uxor tua esset.* Forte Abraham subiunxit responsum: sicut fecit infra 20. cap. ad Abimelech: tñ lra tacuit illud. Declarauit hic Pharao se scire, ꝙ Sarai esset uxor Abraę, uel demonibus reuelātibus ex uoluntate Dei in sacrificijs: uel

melius forte, ꝙ Deus reuelauit percutiendo eum, sicut legitur infra 20. cap. de Abimelech, ꝙ Deus reuelauit ei. *Quàm ob causam dixisti ei esse sororem tuam, vt tollerem eam tibi.* Vt non significat hic causam finalem, s. ꝙ Abraham propter istum finem diceret Sarai esse sororem suam, vt tolleret eam rex pro se: sed tenetur cōsecutiue, s. ꝙ tu dixisti, ꝙ soror tua erat ista, quæ est vxor tua, poterat consequi, ꝙ ego accepissem eam in vxorē. *Nunc ecce coniunx tua.* Scilicet in potestate tua est. *Accipe eam, & vade.* Scilicet quocunq; volueris: ita vt sis in tua libertate, sicut dixit ei iterū Abimelech: ecce terra coram te est, vbicunq; placuerit habita infra 20. cap. Vel magis intelligitur, ꝙ mandauit ei recedere de terra Aegypti: quia sciebat Pharao Aegyptios esse luxuriosos, & ideo nō poterat inter eos securus viuere expediebat ergo ei recedere, & patet ista sententia per ea, quę subduntur: quia Pharao mādauit viris suis, ꝙ custodirent eum, cum dr, *Præcepit Pharao super Abraham,* Idest de Abraham, quia sæpe ista præpositio: super, ponitur pro, de, & cōstruitur cū ablatiuo, vt fit hic, licet nō appareat: qa eadē terminatio est in accusatiuo, & ablatiuo. & sic dicit doctrinale, cum super, est, pro, de, sexto coniungere debes: & allegat versum Virgilij in primo Aeneidos, scilicet

Multa super Priamo rogitans super Hectore multa.

Viris suis. Idest seruitoribus suis: vt saluum deducerent eum, & totam familiam, & substantiam eius vsque ad terminos regni sui: ne aliquis de Aegyptijs noceret ei propter vxorem, vel tolleret eam sibi, & sic fecerunt, vt sequitur.

De egressu Abram, & Loth de Ægypto, de eorum diuisione, de promissione Abram facta de semine multiplicando, terraque possidenda.
Cap. XIII.

ASCENDIT ergo Abram de Ægypto ipse, & vxor eius, & omnia, quæ habebat, & Loth cum eo ad australem plagam. Erat autem diues valde in possessione auri, & argenti. Reuersusque est pariter, quo venerat a meridie in Bethel vsque ad locum, vbi prius fixerat tabernaculum inter Bethel, & Hai, in loco altaris, quod fecerat prius; & inuocauit ibi nomen Domini. Sed & Loth, qui erat cum Abram fuerunt greges ouium, & armenta, & tabernacula, nec poterat eos capere terra, vt habitarent simul: erat quippe substantia eorum multa, & nequibant habitare communiter. Unde facta est rixa inter pastores gregum Abram, & Loth. Eo autem tempore Chananæus, & Pheresæus habitabant in terra illa. Dixit ergo Abram ad Loth: ne quæso sit iurgium inter me, & te, & inter pastores meos, & pastores tuos: fratres enim sumus. Ecce vniuersa terra coram te est: recede a me obsecro: si ad sinistram ieris, ego dexteram tenebo: si tu dexteram elegeris, ego ad sinistram pergam. Eleuatis itaque Loth oculis vidit

vidit omnem circa regionem Iordanis, quæ vniuersa irrigabatur, anteq̃ subuerteret Dñs Sodomam, & Gomorrã sicut Paradisus Domini, & sicut Aegyptus venientibus in Segor. Elegitque sibi Loth regionem circa Iordanem, & recessit ab Oriente, diuisique sunt alterutrum à fratre suo. Abram habitauit in terra Chanaan; Loth verò moratus est in oppidis, quæ erant circa Iordanem, & habitauit in Sodomis. Homines autem Sodomitæ pessimi erant, & peccatores coram Domino nimis. Dixitque Dominus ad Abram, postquã diuisus est ab eo Loth. Leua oculos tuos in directum, & vide à loco, in quo nunc es ad Aquilonem, & Meridiẽ, ad Orientem, & Occidentem. Omnem terram quam conspicis, tibi dabo, & semini tuo vsq; in sempiternũ; faciamque semen tuum sicut puluerem terrę. Si quis potest hominum numerare puluerem terræ semen quoq; tuum numerare poterit. Surge ergo; & perambula terrã in longitudine, & in latitudine sua: quia tibi daturus sum eam. Mouens igitur tabernaculum suum Abram, venit & habitauit iuxta conuallem Mambræ, quę est in Hebron, ædificauitque ibi altare Domino.

Infra 71. & 26.

Rom. 4.

ASCENDIT. Descripto in superioribus qualiter Abrahã se habuit ad Deum, hic describitur qualiter se habuit ad proximũ, & hoc dupliciter, Primo in prosperitate ei pacem conseruando, secundo, tempore aduersitatis eum ab hostibus liberando infra 14. cap. Prima in tres: primo ponitur inter familiam Abrahæ, & Loth contentionis occasio: secundo occasionis præcisio, ibi. *Dixit ergo Abraham*, tertio facti huius diuina approbatio, ibi *Dixit Dominus ad Abrahã*. Circa primũ. Ascẽdit Abrahã de Aegypto, quia Aegyptus est terra inferior, & ideo ab ipsa contra terrã Chanaan ascensus est: vt patet Numeri 13. cap. *Et Loth cum eo*. In hoc multum cõmendatur Loth, quia semper Abraham auũculum suum sequi volebat quocunque iret: propter quod Deus benefecit Loth liberando de subuersione Sodomæ merito Abrahæ, vt patet infra 19. cap. & filijs eius dedit possessiones, & deleuit hostes eorum, vt patet Deut. 2. cap. *Ad Australem plagam*. Scilicet ad australem partem in terra promissionis nõ enim declinauit Abraham ad australem plagam in ipsa terra Aegypti: quia hoc erat declinare contra lineam æquinoctialem, siue Oceanum, vel Aethyopiam interiorem. Sed declinauit ad partem Aquilonarem Aegypti, quia cũ terra Chanaan sit magis Septentrionalis, quàm Aegyptus necesse est, ꝙ quicunq; de Aegypto venit in terram Chanaan veniat contra partem Septentrionalẽ. Sed vocatur hic pars australis respectu terræ Chanaã: quia illa terra habet pro parte Meridiana illam partẽ, per quam Abraham veniebat de Aegypto, scilicet viam terræ Philistinorum: vt declarauimus præcedẽti cap. *Erat autem diues valde*. Quia multa Abraham adduxerat de Aran, & plurima in Aegypto habuerat, quia Deus eum quotidie multiplicabat.

¶ Quare dicitur, quòd erat diues valde Abraham. Dicendum, quòd primo fuit, vt ostẽdatur verum esse, quod dictum est præcedenti cap. scilicet, Abrahã verò bene vsi sunt propter illam, fuerũtque ei boues, oues, & asini, & in his ditatus est valde. Secundo fuit ad dãdum causam eorũ, quæ Deus promiserat Abrahæ præcedenti cap. scilicet faciam te crescere in gentem magnam, & benedicam tibi: benedictio autem signat abundantiã. Secunda Corinth. 19. cap. scilicet, Qui parce seminat, parce metet, & qui in benedictionibus seminat, de benedictionibus metet: & ita opponitur ibi parcitas benedictioni. Sed parcitas ad paupertatem pertinet: ergo benedictio ad multam. Ad ostendendum ergo, ꝙ Deus benedicebat Abrahæ, dr̃ quòd erat diues valde in possessione argenti, & auri. Tertio ponitur ad dandũ causam eius, quod sequitur, scilicet quòd fuit cõtentio inter pastores Abrahæ, & Loth, & istud fuit propter diuitias, quia ambo erant tam diuites, & præcipuè Abrã, ꝙ terra habitationis, non poterat eos capere simul; ideo vt hoc verisimile esset debuit præmitti de diuitijs Abrahæ. Sed obijcietur, ꝙ hoc non faciat ad propositũ: quia cõtentio erat ꝑꝑ multitudinem gregum, qui in parua terra capi nõ poterant, & tñ de Abraham dr̃, ꝙ erat diues in possessione auri, & argenti: ergo non ponitur ꝓpter illud. Dicendum ꝙ illud propter alias causas dici poterat sicut tactum est. Sed etiam ad istud tertiũ pertinet: quia cum esset Abraham diues in argẽto, & auro, haberet deinde multam familiam, & pecora, & greges: cum tota occupatio antiquorum præcipuè patriarcharũ esset circa pascua ouium, infra 47. Pastores ouium sumus serui tui nos, & patres nostri; & ex multitudine gregũ sequeretur ista contentio. In Hebræo dicitur *Erat ponderosus nimis*. Idest quia multa pondera auri, & argenti habebat: vel quia qui multum diuites sunt habent multam familiam, & multa bona mobilia, & pecora, quæ non possunt citò moueri: sicut quando homo seipsum totum habet: quia velociter moueri potest. Glo. tamen ordinaria vult ꝙ Abrahã esset grauis, vel onustus debitis, & non diuitijs, quia illi, qui peregrinantur plura expendunt, quam in terra sua manentes. *Reuersus est itinere quo iuerat*. Quia volebat redire in locum, de quo exierat, & ad hoc nullum iter melius erat, quam illud per quod iuerat. Vel quia consueuerunt itinerãtes in reditu sic se habere ꝙ redeãt ad eadem hospicia, ad quæ ante accesserant, ne nouos hospites cognoscant. Vel quia forte sicut solet accidere itinerantibus, quando pecunijs carent relinquunt aliqua pignora in hospitijs, vt post redeuntes illa liberẽt. Sic cum Abraham magnos sumptus ageret, & nõ haberet pecuniam, de qua solueret, pignora reliquerat, quæ nunc liberare volebat adductis forte pecunijs de Aegypto. Sed prima sunt veriora, quia nõ est credendum, ꝙ Abraham mox vt exiret de loco, in quo habitabat, careret pecunijs. *A Meridie in Bethel*. Idest ascẽdit de parte Australi in Bethel, quæ est in mõtanis circa partẽ Orientalẽ terræ Chanaan, scilicet circa Hierico, & Hai: Vt patet Iosue 8. & 16. cap. Aegyptus autẽ non solum erat Meridionalis respectu terrę Chanaã: sed etiam Occidentalis: ideo ascendebat primo directè quasi ab Occidente per Meridiem ad Orientem. *Vsque ad locum, in quo prius fixerat tabernaculum*. Locus, in quo prius fixerat tabernaculum, erat apud montem Hebal, & Garizim, & erat vltra Bethel. *Inter Bethel, & Hai*. Bethel erat a parte Occidentali: & Hai ex parte Orientis: vt patet præcedenti cap. Hai est quædam ciuitas, quam expugnauit Iosue, vt patet Iosue Cap. 8. & ista cecidit postea in sorte Iudæ, & data fuit sacerdotibus, vt habetur Iosue 21. cap. *In loco altaris, quod fecerat*

Quæst. 1. Cur dicit̃ Abrahã diues valde.

cerat primus. Forte mansit ibi altare, & iterum Abrahã super illud immolauit, & gratias egit. Vel melius dicẽdum, ꝙ Abraham non reliquit ibi altare, quando descendit in Aegyptum: sed destruxit, ne fortè venirẽt aliqui de Chananæis, & immolarẽt ibi immundicias Deorum suorum, & hoc vr̃ sonare litera dicens. *In loco altaris*. Quasi dicat, nõ erat ibi iam altare, sed locus, in quo ante altare constructum fuerat.

Quæst. 2. ¶ Quæretur quare Abrahã faciebat altaria, & quare tot. Nam præcedenti cap. habetur, ꝙ fecerit duo altaria. Dicendum ad primum, ꝙ faciebat ad laudandũ nomen Dei inuocando illud ibi: vt dicitur hic in litera, s. Et inuocauit nomen Dñi ibi. Dicendum, ꝙ hoc non est satis rationabile: primo, quia ad laudandum Deum inuocando nomen eius non exigebatur locus determinatus, sed vbique poterat vocari Deus, ideo non construeretur altare. Secundo, quia altare apud omnes veteres, tam in nouo, quàm in veteri testamẽto inter Gentiles fuit semper ad offerendum in eo sacrificia: nam Gentilibus mos erat in altaribus suis offerre multitudinem animalium dijs suis. In veteri aũt testamento fecerat Deus altare holocaustorũ, in quo offerentur, & cremarentur omnia sacrificia animalium. Exod. 27. & Leu. 1. cap. In nouo autem testamẽto altare quoq; solum est ad offerendum ibi verũ sacrificiũ corporis, & sanguinis Domini: & officia horarum canonicarum ad laudes Dei pertinent, & tamen non dicuntur super altare: vt videatur, & declaretur, ꝙ altare ad solum sacrificium est: ideo tunc ad hoc etiam erat. Dicendum sine dubio, ꝙ Abrahã faciebant nunc altaria ad offerẽdum ibi sacrificia, & nõ ad aliud: quia consuetudo fuit omnibus hominibus, qui Dei cognitionem habebãt ab antiquo offerre ei sacrificia, quæ super altare cremabãt, & ad hoc fiebat altare. Sic. n. in principio mundi Abel offerebat Deo sacrificium de primogenitis gregis sui: Cain verò frater eius offerebat de spicis segetum. supra 4. cap. Noe quoque statim, vt exiuit de arca post diluuiũ obtulit sacrificium Deo de omnibus animalibus mundis, supra 8. cap. & quanto aliquis sanctior esset, atque Deo deuotior, tanto magis frequentaret istud: & quia nõ inueniebatur aliqua ceremonia, quę tã expresse pertineret ad cultum Dei. Sacrificiũ nanq; soli Deo offertur: nã quantuncunque aliqui homines circa verum Deum errauerint, nũquam fuit aliquis, qui offerret sacrificium, nisi Deo vero, aut illi quem putaret, aut habere vellet pro Deo vero. Sic dicit August. lib. 8. & 9. de ciuita. Dei. Ideo Abraham cũ esset valde deuotus Deo offerrebat sacrificia, & ad hoc fabricauit altare. Aliqui dicunt, ꝙ Abraham faciebat istud altare ꝓ distinctione sui à Chananæis, quasi ipse esset cultor veri Dei. Sic fuit de duabus tribubus, & dimidia, quę fecerunt altare miræ magnitudinis apud tumulos Iordanis, non vt ibi offerrẽt sacrificia: sed vt illud altare esset in testimoniũ, quòd ipsi erant cultores Dei Israel. Iosue, 22. cap. Dicendum, ꝙ hoc non est concedendũ primo, quia altare secundum se nõ est, nisi ad offerendum sacrificia, & non ad perhibendum tale testimonium: nam si ad hoc esset communiter altare, nõ indignareẽ totus Israel contra duas tribus, & dimidiã: sicut indignati sunt putantes eas idolatriam committere. Iosue. 22. cap. & tamen indignatæ sunt valde: ergo cum hoc altare fecerit Abraham, & non constet, qua intentione fecerit: est dicendum ꝙ fecit ea intẽtione, ad quam est altare secundum se, s. ad offerendũ sacrificia. Secundo quia talis distinctio erat superuacua: non. n. proderat Abrahæ ad aliquid, ꝙ se vellet distinguere à Chananæis. Secus erat de duab. tribubus, & dimidia; nam proderat eis testimonium illius altaris, s. vt sciretur, ꝙ illi pertinebant ad Deum Israel, sicut & cęteri habitantes citra Iordanẽ, & non possent excludi à cõsortio populi Dei, quod videbatur eis nõ posse fieri sine illo altari. Iosue. 22. cap. Sed hic Abraham, siue per signum aliquod se à Chananæis distingueret, siue non nihil acquirebat, & nihil ei peribat: ergo non debuit propter hoc facere. Tertio quia nõ potest hoc fieri, nisi inter illos, qui cognoscunt Deũ, pro quo ponunt signum: sic erat inter duas tribus, & dimidiam ad totum reliquum Israel: quia vtrorumq; erat idem Deus, quem credebant solum esse verum Deum: vnde duæ tribus, & dimidia per signum altaris volebant alijs Israelitis manifestare se pertinere ad alium Deum, quem illi colebant: sed nunc circa Chananęos nõ erat istud, quia illi nõ cognoscebant Deũ Abraham, neque sciebant, an ille verus Deus esset, ideo per altare illud nulla ipsi distinctionem inter se, & Abraham cognoscerent. Quarto, quia per hoc Abraham sibiipsi noceret, faciens sibi odiosos Cananęos Dominos terrę illius: quasi eos contemneret dicens, se colere verum Deum: illos verò deos falsos colere: ideo non ageret hac intẽtione Abraham, sed solum ad offerendum sacrificia super altare, secundũ consuetudinem omnium gentiũ. Cum autẽ vlterius q̃rebatur, quare tot altaria faciebat Abraam: dicũt aliqui, ꝙ ex magnitudine deuotionis fiebat: nam offerre sacrificia pertinebat ad deuotionem, & cultũ Dei: quãto ergo esset aliquis tunc sanctior, atque Deo deuotior, tanto plus frequẽtaret istam cęremoniam, & tanta plura altaria erigeret: sed Abrahã erat sanctior oĩbus hominibus temporis illius, cum nunc Deus eũ segregaret, & eligeret inter omnes homines: ergo ipse multa altaria fecerat. Dicendum ꝙ Abraham multa altaria faciebat, duo ponuntur præcedenti capit. & alterum ponitur infra 21. cap. & tamen dicendum, ꝙ non multiplicabat altaria pro illa causa: quia altare facere de se non erat cęremonia diuini cultus, sed offerre sacrificia in eis: & tamẽ tot sacrificia poterat Abrahã offerre ĩ vno altari, quot ĩ mille, & si nocte, die vellet cremare ibi sacrificia, sicut Salomõ obtulit vna die mille hostias super altare vnum, lib. 2. Paralipp. 1. cap. & alia die cremata sunt in vno die duodecim millia bouum, & cẽtum viginti millia ouium, libro 3. Reg. 8. cap. ergo etiam si Abrahã vellet omnia pecora sua vna die offerre in sacrificium, nõ oportebat esse multa altaria, sed vnicum: non ergo fuit ista causa multiplicationis altarium. Dicendum ꝙ vera causa fuit diuersitas locorum, vbicunq; enim erat Abrahã, vnum tantum altare habebat, & tamen quia multa loca variabat, faciebat multa altaria, constituendo in quolibet loco vnum, vt nũquam esset sine altari, quia semper offerrebat Deo sacrificia. s. vel per singulos dies, vel sępè. Quòd autẽ proueniret hoc in diuersis locis, patet, nam dicitur præcedẽti. cap. Apparuit Dominus Abrahę, & dixit ei: tibi dabo terram hanc, qui ædificauit ibi altare Domino, qui apparuerat ei: & inuocauit ibi nomẽ eius: & statim sequitur: Et inde trãsgrediẽs ad montem, qui erat contra Orientem Bethel, tetendit ibi tabernaculum suum, ædificauit quoque ibi altare Domino. Et ita apparet, ꝙ erat alius locus habitationis vbi altare. Secundum erexit quasi iam nõ posset in primo offerre sacrificia, & ita, qa Bersabeæ fuit alius locus habitationis Abrahę, erexit ibi aliud altare, infra 21. cap. & ista est causa vera.

Quæst. ¶ Quærerur quomodo ausus fuit Abraham altare erigere, quia non licebat alicui altare erigere: sed in vno tantum altari offerebantur omnia sacrificia, Leuit. 18. & Iosue. 22. cap. Item quomodo ausus est ipse facere sacrificia, quia hoc ad solos sacerdotes pertinebat. Leuit. 1. & Numeri. 18. cap. Abraam autem non ęerat sacerdos. Item quas cæremonias sacrificiorũ faceret

ceret Abraham. Ad primum dicendum, ꝙ non erat hoc illicitum Abrahę, ſicut enim offerre ſacrificium erat de ſe licitũ. immo laudabile, quia pertinebat ad cultum Dei ita, & erigere altare, quod erat ad offerrẽdum ibi ſacrificia erat licitum, & laudabile, niſi fortè alicui eſſet à Deo vetitum: & tamẽ tempore Abrahæ nulli erat vetitum: ideo licebat, & laudabile erat, & ſicut licebat erigi vnum altare: ita ei licebat multa erigi, quia idem erat finis vnius, & multorum; prohibitio autem non fuit, niſi per legem ideo ante legem licebat altaria conſtitui multa, & vbique. Lex quidem data eſt tempore Moyſi in deſerto, Exod. 19. cap. Eius verò obſeruatio quantum ad generalem obſeruationem cępit poſt mortem Moyſi, quando Hebræi primo fuerunt in pace in terra promiſsionis eiectis inde hoſtibus. Deut. 12. cap. quod fuit circa finem vitæ Ioſue ducis ſui, ſ. poſtquam locauerunt tabernaculũ Domini in Sylo. Ioſue. 18. cap. ideo omnibus, qui fuerũt ante iſtud tempus licuit facere quicquid vellẽt, dum tñ de ſe malum non eſſet, & praua intentione non fieret: tale autem erat erigere altare hic, vel ibi, & erigere vnum, vel multa. ideo nulli tunc erat illicitum. Abraham tñ fuit multo ante datã legem. ideo licuit ei altaria erigere. Item dato, ꝙ iam eſſet lex data, adhuc non eſſet illicitum Abrahę erigere altare, vel altaria in multis locis: nam tẽpore legis datę, qñ obſeruantia eius maximè vigebat, licebat viris ſanctis prophetis, & huiuſmodi, quibus voluntas Dei cognita erat, & contra quos non erat ſuſpitio de idolatria erigere, & offerre ſacrificium in diuerſis locis, ſic patet de Samuele, qui offerrebat ſacrificium in diuerſis locis, & erigebat ibi altaria; nã erexit altare in Maſphat, erexit quoque in Ramatha. libr. 1. Reg. 7. cap. & tamẽ non erat ibi ſanctuarium, neque arca, ſed tabernaculũ erat tũc in Nobe, & poſtea in Gabaon: arca verò erat in Gabaa in domo Aminadab, & ibidem colligitur, & probatur: & tamen nemo accuſat Samuelem, ꝙ in his locis altaria erigeret, & ſacrificia faceret.

Quæſt. 6. De ſãctuarijs, & tabernaculis tempore Abrahæ.

¶ Si quis autem calumniari velit, ꝙ erat ſanctuariũ in his locis, & ita ibi licitè offerrebantur ſacrificia; dicẽdum ꝙ non ſtat. Primo, quia poterat ſanctuarium eſſe in vno loco, ſed non in multis cum eſſet vnũ tabernaculum Domini, & vnicum altare holocauſtorũ, qđ Moyſes fabricauerat, Exod. 27. & tñ Samuel in duob. iſtis locis habebat altaria. ſ. in Maſphad, & in Ramatha, vt patet. li. 1. Re. 7. c. ergo altaria faciebat extra locũ ſanctuarij. Scđo, quia dato ꝙ in ſola vrbe Ramatha offerret Samuel ſacrificia, & ibi eſſet tẽplũ Dñi. i. tabernaculũ adhuc non liceret ei ſecundum legẽ erigere altare aliqđ, ſed ſolũ offerre in altari illo, quòd fecerat Moyſes, & erat ad hoſtium tabernaculi, Leui. 17. cap. & tamen Samuel ædificabat altaria ad immolandum, cũ dicatur. lib. 1. Reg. 7. cap. reuertebatur Samuel in Ramatham: ibi enim erat domus eius, & ibi iudicabat Iſraelem, & ędificauit ibi etiam altare domino: & ſic non offerrebat in altari, quod erat in ſanctuario: ſed in alijs, quæ ipſe ędificabat, & hoc contra legẽ erat. Tertio quia de vrbe Bethleem nullus aſſerit, ꝙ fuerit ibi vnquam arca, aut tabernaculum, quia tabernaculum primo fuit in Sylo: ibi enim poſuit illud Ioſue, & totus Iſrael quando introierunt in terram Chanaam. Ioſue. 18. cap. Poſtea tempore Hely ſacerdotis moriente eo, perijt arca de Iſrael capta a Philiſtinis li. 1. Reg. 4. cap. & 5. tunc quoque tabernaculum tranſlatũ eſt de Sylo, & erat in vrbe Nobe. li. 1. Reg. 21. cap. Deinde occiſis ſacerdotibus Nobe, & ipſa vrbe per regem Saulem euerſa, li. 1. Reg. 22. cap. tranſlatum eſt tabernaculum in Gabaon; ibi enim erat tempore Dauid, & Salomonis, li. 1. Paral. 16. & li. 2. Parali. 1. cap. & tunc per Salomonem templo conſtituto ceſſauerũt omnia hęc in ſolo templo Salomonis offerrebantur ſacrificia, & ita apparet, ꝙ nunquam fuit tabernaculum in Bethleem, & tamen Samuel offerrebat ſacrificium in Bethleem, ſicut fecit quando vnxit Dauid in Regem lib. 1. Reg. 16. cap. ergo extra ſanctuarium offerrebat ille ſacrificium: & tamen quia Samuel erat propheta fidelis, & famoſus in toto Iſrael, nemo eum accuſabat, ꝙ ſacrificia faceret; vbi vellet: nam dicebatur agere ex volũtate Dei, & Deo ſibi hoc reuelante: & certum eſt, ꝙ aliquid horum faciebat ipſe Deo iubẽte, ſicut offerre ſacrificium in Bethleẽ. Nam Deus hoc iuſsit lib. 1. Reg. 16. Aliquid autem apparebat eſſe de voluntate Dei, licet de mandato non conſtat: ſicut fuit oblatio ſacrificij in Maſphat: nam Deus approbauit illud ſacrificium per miraculum, quod ſecutum eſt, ſcilicet ꝙ intonuit dominus fragore magno de cęlo ſuper Philiſtijn, & exterruit eos, & cęſi ſunt a filijs Iſrael, li. 1. Reg. 7. cap. De Abraham autẽ ſic erat, quia erat vir ſanctus, & propheta Dei, & qui nouerat volũtatem Dei: ideo etiam ſi lex data iam eſſet liceret ei altaria erigere: iſtud apparet, quia Abrahã ſanctus erat: cum nũc ſolus eſſet electus etiam propheta erat; quia Deus de ipſo perhibuit teſtimonium, ꝙ eſſet propheta infra. 20. cap. cum dixit ad regem Abimelech, ſcilicet nunc ergo redde vxorem viro ſuo, quia propheta eſt, & orabit pro te, & viues: etiam erat ei volũtas Dei nota, quia Deus apparebat ei, & loquebatur, ſicut locutus eſt præcedẽti cap. & etiam infra in litera. & infra. 15. cap. & ſępe habẽt, ꝙ Deus ei loqueretur: quicquid ergo ille faceret, putaretur facere de intentione Dei: & ita a nullo argueretur vbicunque ſacrificium faceret. Sed tamen dicendum, quòd præcipua excuſatio Abraæ eſt ꝙ nondum eſſet data lex, quę hoc vetaret, vnde non ſolũ ei, qui erat vir ſanctus, & propheta talia manifeſtum erat licere, ſed etiã omnibus alijs etiam non ſanctis hæc licebant, quia nihil Deus horum vetuerat.

In Bethleẽ fuiſſe tabernaculum.

Quæſt. 7. Sacrificia facere ante legem ſcriptam omnibus licitum.

¶ Alia dubitatio erat circa hoc quomodo auſus eſt facere Abraham ſacrificia, quod ad ſolos ſacerdotes pertinebat. Dici debet ſupra primo, ꝙ nõ erat hoc illicitum, quia nõ erat vetitum: erat enim facere ſacrificia in honorem Dei de ſe bonum, & nulli erat vetitum: ideo omnibus licebat. Immo in omnibus eſſet laudabile: ꝙ vero ſacerdotes ſoli hoc facerent, lege determinatũ fuit, ideo quo vſque diffiniretur omnibus erat licitũ. Cain eñ, & Abel duo primi filij Adę, quos ſcriptura commemorat ſacerdotes non erant: quia nemo eos ſacerdotes conſtituerat, & tamen ipſi offerrebant ſacrificia, & cremabant ea, Abel quidem de primogenitis gregis ſui, Cain verò de ſegetibus, vt patet ſupra. 4. cap. Similiter Noe obtulit Deo ſacrificium de omnibus animalibus mundis, & ipſe cremabat holocauſtum, patet ſupra. 8. cap. tamen non erat ipſe ſacerdos: ſed fuit illud ſacrificium Deo acceptũ: quia odoratus eſt dominus ſuauitatis odorem, vt in eodem cap. liquet. Ita ergo eſſet de Abrã, & de quolibet alio viro illius temporis, ꝙ liceret eis facere omnes cęremonias ſacrificiorum: non habita differẽtia, an eſſet ſacerdos, vel non cum potius nullus eſſet tũc ſacerdos, quia nulla inſtitutio cæremonialis fiebat ſacerdotum, aut ſi uelimus dicere poterimus aſſerere, ꝙ omnes erant ſacerdotes, quia omnibus licebat ſacra facere, quod erat officium ſacerdotũ. Nam inuenimus vocari ſacerdotes aliquos ante datam legem: ſicut dicitur ſequenti cap. ꝙ erat ſacerdos Dei altiſsimi, & erat iſte tempore Abraæ; nam ei obtulit Abraham decimas omnium; & non vocabatur Melchiſedech ſacerdos ex alia cauſa, niſi qa ſacerdotis officiũ exercebat, offerrendo ſacrificia. Nam panem, & vinũ obtulit, vt legitur ſequenti cap. Etiam ante datam legem

Ante legẽ oẽs erant ſacerdotes.

gem alios inuenimus vocari sacerdotes Dei, scilicet quia habebat officium offerrendi, & immolandi potius, quam alij. Sic dicitur Exo. 19. c. Sacerdotes quoque, qui accedūt ad dominum sanctificentur, ne percutiam eos: & tamen nō erat adhuc lex data, quia eodem cap. ponitur dispositio ad dandum legem, & sequenti cap. 20. data est. Erant igitur illi sacerdotes solum, quia sacrificia faciebant, & cæteras cæremonias ad Deum.

Quæst. 8. ¶ Dicendum ergo, ꝙ ante legem datam sacerdotes aliqui erant, qui sacra facerent: tamen quia lex nō vetuerat aliquid libebat cuilibet esse sacerdos, & offerre sacrificia. Volunt autem aliqui, ꝙ solum primogeniti hoc faciebant, sed an ita esset non est certum. Est ergo dicendum, ꝙ inter antiquos ante legem datam erat ista cōsuetudo, ꝙ quamuis omnibus liceret sacrificia facere non omnes faciebāt sacrificia, sed aliqui, & tamen rursus est intelligendum, ꝙ aut cōsiderabatur quilibet homo quantum ad se, aut vt pars alicuius cōmunitatis. Si erat homo per se, vt solitarius habitans, aut licet in cōmunitate habitaret, vellet aliquid ex deuotione segregatim agere licebat cuilibet offerre sacrificia, & immolare de suo quocūque vellet, & vbi vellet, quia nulla lege vetitum erat alicui ista facere. Si autem consideraretur homo, vt pars cōitatis, & in policia viuens aliud erat: nam quælibet policia habebat aliquos ritus colendi Deum verum, vel Deum falsum; & ex nomine totius policiæ fiebāt cærimoniȩ cultus illi Deo, quem policia illa Deum profitebatur, & quia non poterat aliquis vnus actus per totam policiam fieri habebat ministros, qui vice totius policiæ illud agerent, & isti ministri quantum ad sacra vocabātur sacerdotes, & sic erant sacerdotes aliqui in policia, & non omnes, & ad illos solos pertinebat ista facere nomine cōitatis, & est dicendū, quòd ista consuetudo fuit ante legem datam in oībus populis, tam inter Israelitas, quàm Gentiles, & sic in quolibet populo aliqui erant specialiter sacerdotes, & non omnes. Istud patet quantum ad Iudæos, quia qn̄ data est lex, & ante erant ibi sacerdotes, qui distinguebantur à populo, & conueniebat illis ministrare Deo, & non toti populo. Exod. 19. cap. cum dicitur sacerdotes autem, & populus nō transeant terminos, neque ascendant ad Dominum, ne forte interficiat illos, & ita ibi distinguuntur sacerdotes, & populos, & sic nō erat quilibet de populo sacerdos, sed aliqui. Etiam apparet, quòd sacerdotes erāt maioris dignitatis, quàm alij de populo. vnde prȩponunrur sacerdotes, cum dicitur sacerdotes, & populos non transeant. Etiam patet ista distinctio dignitatis eod. cap. cum dicitur: Descende, & contestare populum, ne forte vellent transcendere terminum ad vidēdum Deum, & pereat ex eis multitudo plurima, & statim sequitur, sacerdotes; quoque, qui accedunt ad Dominum, sanctificentur, & ita dixit de sacerdotibus, ꝙ accedebant ad Dominum; illud autem est ministrare ei, in quo innuitur, ꝙ ad solos sacerdotes pertinebat tunc ministrare.

Consuetudo sacrificandi ante legē datam.

Quæst. 9. An quilibet poterat esse sacerdos: an determinatus solum.

¶ Sed de istis sacerdotibus, qui essent, dubium est an possent esse quicunque homines, vel determinati. Aliqui dicunt, ꝙ ad solos primogenitos pertinebat: motiuum autem istorum est, quia esse sacerdotē est aliquid honoris. honor autē debetur potius primogenitis, quàm alijs. Sed dicendum, quòd hoc nō constat. immo neq; est satis verisimile; primo, quia si debetur maior honor primogenitis, quàm alijs: hoc est respectu eius, cuius sunt primogeniti, s. respectu patris: nam apud illum, vel in successione bonorum illius maioris est primogenitus, quàm alij: secus quantum ad populum, vel cōitatem, cuius non sunt filij, quia ibi non videtur aliqua ratio, quare aliqui potius,

F quàm alij habeant honorem, cum populus filios nō habeat, & ideo nō fit ibi distinctio primogeniti, & nō primogeniti. Apparet primum, quia dicitur infr. 49. cap. Ruben primogenitus meus tu fortitudo mea, & principium doloris mei: tu prior in donis, maior in imperio, & ita vocauit eum priorem in donis, & maiorē in imperio cęteris fratribus, quia erat primogenitus. Vnde & lex iubebat, quòd primogenitus haberet duplum de bonis paternis, quàm quilibet aliorū fratrum. Deuter. 21. cap. Apparet secundum, quia populus, vel communitas non habet filios, quia non est persona aliqua: ideo respectu hominis habentis filios stat bene distinctio primogeniti ab alijs in honore, sed in populo, qui filios non habet nō videtur, quòd
G debeat præponi in honore, vel emolumento primogenitus ad non primogenitum; ideo licet esse sacerdotem in populo esset aliquid honoris, non videtur, quòd potius deberet dari primogenitis, quàm alijs. Secundo, quia potius videt̄ non assumerentur in magnum honorem licet administratio sua esset honorabilis, sed conducerentur precio, vt loco totius populi ministrarent: & ita quilibet poterat ad hoc sumi, & quilibet poterat in hoc locare operas suas: sicut ad docendum locant homines operas suas precio dato. Simile patet Iudi. 17. vbi Michęas quæsiuit à Leuita: vnde esset, & volendo eum sibi facere sacerdotem dixit; mane apud me, & esto mihi parens, atque sacerdos, daboque tibi per annos singulos decem argenteos, & vestem duplicem, & quæ ad vi-
H ctum sunt necessaria, acquieuit puer, & mansit apud hominem, & ita apparet, ꝙ sacerdotes precio conducebantur, ut ministrarent, nam ille nō quæsiuit an esset primogenitus apud patrem suum. Tertio apparet istud adhuc planius eadem cap. de eodē uiro Michęa, qui in domo sua habebat Deos, quos colebat, & quibus offerrebat sacrificium, licet esser Iudæus, & antequam haberet illum Leuitam in sacerdotem, fecerat unum de filijs suis sacerdotem, cū dicitur; impleuitq; manum unius filiorum suorum, & factus est ei sacerdos, ex qua litera apparent duo; primo quòd in eadē domo non oēs ministrabant, vt sacerdotes, sed unus tantum; secundo quòd nō erat necesse, quòd primogenitus esset sacerdos. Sed dicitur impleuit manus
I unius filiorum suorum, quasi non plus differret hūc, quàm illum esse sacerdodem, sed quicunque posset esse sacerdos. Moyses quoque aliqualiter ostendit istud in confirmatione legis, nam lex data debuit cōfirmari in sanguine sacrificiorum; nondum tn̄ erant Aaron, & filij sui consecrati in sacerdotes secundum ritum legis, neque aliqui alij, quia ritus paternę cōsecrationis fuit in anno secūdo exitus de Aegypto mēse secundo, ut colligitur Exo. 40. & Leui. 8. & 9. Lex autem fuit data, & confirmata anno primo ab exitu de Aegypto mēse tertio, ut colligitur Exo. 19. & 24. Et ideo non erāt tunc aliqui sacerdotes secūdum legem, qui facerēt illa sacrificia, sed Moyses iussit alijs,
K quòd illa facerent, s. eis, qui prius habebant consuetudinem ministrandi. Exod. 24. c. s. misit iuuenes de filijs Israel, ac si quilibet hoc facere posset. De Abraham ergo dicendum est quòd poterat ipse sacrificia offerre, & cremare, quia nulla lege hoc uetitum erat. Similiter non erat contra cōsuetudinem illius tēporis, quia licet in communitate, uel populo pro communitate non esset quilibet sacerdos, sed aliqui determinati, tamen pro se ipso, & pro eo quod ex deuotione offerre uellet quilibet poterat esse sacerdos cum posset facere sacerdotem quemcunque uellet. Sicut patet de Michęa, Iudi. 17. c. Nam prius pro Deo suo fecit sacerdotem unum de filijs suis deindo amoto illo fecit sacerdotem unum de Leuitis.

Sed

Quæſt.10.

Data lege etiā aliqui pter ſacerdotes ſacrificia faciebant.

A Sed adhuc de Abraham dici poteſt, quòd adhuc exiſtente lege Moyſi liceret ei miniſtrare immolando animalia, quia lex ſolos filios Aaron fecerat ſacerdotes, tamen prophetis, & viris ſanctis etiam ſi nō eſſent de filijs Aaron licebat miniſtrare faciendo ſacrificia ſicut ſacerdotibus. Sic patet de Samuele propheta: non enim erat ille de ſacerdotibus, ſed de Leuitis, vt colligitur Pſalm.97.ſ. Moyſes, & Aaron in ſacerdotibus eius Samuel inter eos, qui inuocant nomē eius, & ſic Samuel nō erat inter ſacerdotes, ſed inter inuocantes nomē Domini.i. Leuitas, qui laudabant Dn̄m Deum, cantando miniſtrantibus ſacerdotibus, ſed ipſi non miniſtrabant: hoc etiam magis patet lib.1. Paralip. 6.cap. vbi pater Samuelis, & ipſe Samuel, & filij eius inter Leuitas: iſte tamen Samuel faciebat ſacrificia: B nam ipſe immolauit agnum in Maſphath, lib.1. Reg.7.cap. ipſe quoque fecit ſacrificium quando vnxit Dauid in Regem, lib.1. Reg.16.cap. & hoc nō erat in eo increpabile, quia erat propheta, & videbat̄ agere ſecundum voluntatem Dei. Sic erat de Abraham, erat enim propheta Dei, vt patet infr.20.cap. & loquebatur ſępè Deus ad illum, vt legit̄ præcedenti cap. & infra in litera, & infra 15. ideo quicquid ageret, videbatur agere ſecundum voluntatem Dei, & non eſſet quid illicitum circa illum.

Quæſt.11.

Quid mādauerit lex de loco ſacrificij, & de facientibus ſacrificia.

¶Hæc autem duo, tam de locis ſacrificiorum, q̄ de facientibus ſacrificiorum cæremonias nō fuerunt ſic data in lege, ſicut prius; nam prius omnia licebant, cū nihil eſſet vetitum, poſtea autem circa vtrunque fuit datus certus modus. C De primo fuerunt datæ duæ determinationes; prima, quòd non offerrentur ſacrificia in multis locis. Secunda, quòd non in multis altaribus. De prima patet Deuteron.cap.12.& 16.cap. vbi dicitur, quòd non offerrent Iſraelitæ ſacrificia ſua in omni loco, quem vellent, ſed ſolum in illo loco, quē Deus eligeret, vt poneret nomen ſuum ibi. Iſta erat vna tantum ciuitas, licet non eſſet ſemper eadem; habebant enim Iſraelitę ſanctuarium, quod iubēte Domino fecerat Moyſes in deſertum, & iſtud erat fixū in ciuitate vna, & illa erat, quam Deus elegiſſet ad ponendum ibi ſanctuarium, ſicut fuit primo in Sylo deinde Nobe, poſtea Gabaon, deinde Hieruſalem; in illa autem ſola ciuitate licebat Iudęis offerre ſacrificia, & non in alijs locis, neque in agris, quia iudicarētur D tunc idolatræ, Leuit.17.capit. Secunda determinatio erat, quòd non fieret oblatio in multis altaribus: nam licet eſſet vna tantum ciuitas, in qua fierent ſacrificia poſſet cogitari, ꝙ ibi eſſent altaria multa, in quib. offerrentur ſacrificia præcipuè, quia totus Iſrael conueniebat aliquando, in locum illum ad ſacrificia, & tamen non fiebat ſic. Immo vnicum altare erat, in quo omnia cremabantur, & offerrebatur ſanguis. Et iſtud altare uon erat factum per aliquem hominem offerētem, ſed erat illud, quod fecerat Moyſes in deſerto, quod vocabatur altare holocauſtorum. Exod.27.cap.

Altare holocauſtorum Moyſi.

Etiam ſciēdum, quòd cum eſſet vnica ciuitas, in qua offerretur ſacrificium non licebat offerri in qualibet eius parte, ſed ſolum intra ſanctuarium, quod in illa E vrbe fixum erat: & adhuc intra ſanctuarium non in quolibet loco offerrebatur ſacrificium, ſed ſolum in vno altari holocauſtorum, quod ibi erat ad hoſtium tabernaculi: alibi autem offerre erat nefas, Leuit.17. & Ioſue 22. cap. Erant autem in eodē ſanctuario duo altaria, vnum quod vocabatur holocauſtorum, alterū thimiamatum. In primo offerebantur omnia ſacrificia. Exod.27.& Leuit. 17. in ſecundo nunquam offerebatur ſacrificium, ſed ſolum cremabatur thimiama quotidie bis in mane, & veſpere, Exod.30.cap.

Quæſt.12.

¶Sed obijcietur, quod interdum eſſent tot animalia immolanda, ꝙ non caperentur in vno altari: debent ergo eſſe multa, & hoc maximè quando totus Iſrael conueniebat: nā ter in anno omnes maſculi Hebręi venturi erant in ſanctuarium, ſ. in tribus feſtiuitatibus, Exod.23.& 34.& Deuteron.16.& quilibet illorum aliquid ferrebat: quia nullus illorum debebat apparere vacuus coram Domino, vt patet Exod.23. Et intelligitur de oblatione in ijs feſtiuitatibus, quib. in ſanctuarium ibant. Deut.16.c. nam dato, ꝙ appareret omne maſculinum ter in anno coram Domino, ſequitur non apparebis ante Dominum vacuus, ſed offerret vnuſquiſq; ſecundum quod habuerit iuxta benedictionem Domini Dei ſui: cum igitur omnes iſti offerrent, non poſſent capi ſacrificia in vno altari, & ita deberent eſſe multa. Dicendum, ꝙ erat vnicū altare, vt dictum eſt, & in illo omnia cremabātur: erat B enim magnum altare, nam altare quod fecit Moyſes habebat quinque cubitos longitudine, & totidem in latitudine, vt Exo.27.& illud totum implebatur igne, & ſuperponebantur carnes: & poſtea fuit factum altare maius: nam ędificato Templo Salomonis ceſſauit tabernaculum Moyſi, & altare eius, factumq́; eſt altare æneum, quod erat viginti cubitorum in longitudine, & totidem in latitudine, vt in libr.2. Paralip. 4.cap. & ibi reddebatur magna area quæ eſſet quadragentorum cubitorum quadratorum ſecundum artē Arithmeticę, & talis area caperetur ſupra ſe multa ſacrificia. Eſt quoque aliud ꝙ adiuuabat, vt multa ſacrificia capi poſſent ſuper iſtud altare, ſ. quia non cremabantur omnes carnes animaliū, ſed vt cōiter ſoli adi- C pes: cauſa eſt, quia qn̄ offerebat̄ multitudo ſacrificiorū, erat in concurſu populi: ſacrificia aūt populi erāt, vt plurimū hoſtię pacificę, vt de eis comederent offerentes, & de illis nō proueniebat Deo, niſi adeps, Leuit.3.capit. Capi autem multorum animalium adipes ſimul ſuper altare vnum facile erat, & cremari; ſed capi ibi totas carnes erat difficile: carnes tn̄ totæ non ponebantur, niſi de holocauſtis, & hoc rarius offerebat populos, ſed pacificas hoſtias, cum de holocauſtis nihil manducabant, ipſi autem volebant offerre, & mā ducare. Sed adhuc aliud erat, ꝙ adiuuabat, quia ſi tot eſſent ſacrificia, quæ ſimul cremari deberēt, ꝙ etiam altare illud æneum non ſufficeret ad capiendum illa ponebatur ignis in pauimento atrij ante altare, & ibi D cremabantur ſacrificia: ibi autem poſſent capi innumerabilia ſacrificia, & ſuſtineri, quia nullo pondere præmeretur pauimentum: ſic enim factum legimus ſemel. ſ. quando Salomon dedicauit Templum: nam tunc oblata ſunt ſimul duodecim milia boum, & centum viginti milia ouiū in ſacrificium, ſ. in hoſtias pacificas, & quia altare æneum paruum erat. neque poterat capere, aut ſuſtinere tantam multitudinem adipum ſanctificauit Salomon medium atrij ante altare, ideſt pauimētum atrij, & fecit poni ignem in pauimēto, & ſuper illum adipes, vt legitur in libr.3. Reg.8.& libr.2. Paralip. 2.cap. An verò alijs temporibus factum ſit vrgente tali neceſsitate, non legimus, ſed ſatis eſt veriſimile, ꝙ fieret cum in dedicatione Templi fa- E ctum fuerit, & iudicatum ſit eſſe licitum: & tamē tūc non erāt plura altaria, ſed vnum tm̄, quia cætera multitudo nō cremabatur in aliquo altari, ſed in pauimēto atrij ante altare, & ita iudicabat̄ cremari in vno altari, quaſi locus eſſet vnus, per continuitatem. Et ex hoc patet, ꝙ ſecundum rigorem huius legis non licuiſſet Abrahæ erigere multa altaria: ſed neque vnū; immo ſolum offerre in altari, quod erat intra atrium ad hoſtium tabernaculi, Leuit.17.cap. Nūc verò multa altaria erigebat; nam præcedenti cap. erexit duo, & infra in litera dicitur, ꝙ erexit alterum in Hebron: & infra 21.cap. innuitur, ꝙ alterum erexit in Berſabeæ, & quintum altare erexit in monte Moria, vbi debuit,

Maſculi ter ī anno ad ſanctuarium veniebant.

Magnitudo altaris Moyſi.

&

& voluit immolare Isaac, infra 22. cap. & generaliter quocunque ibat Abrahã ad manendum faciebat ibi altare, vt posset immolare Domino victimas, vt non cessaret a cultu Dei.

Quæst. 13. Qui debebãt esse ministri sacrificiorũ secundum legem.

¶ Secũdum erat de ministris sacrificiorum, & ante legem datam omnibus licebat facere sacrificia: q̃a nulli erat vetitum: licet non essent oẽs sacerdotes, vt ostensum est supra; sed secundum legẽ non fuit sic. Sicut enim Deus arctauerat loca faciendi sacrificia: ita voluit arctare licentiam ministrandi interdicẽdo generaliter omnibus potestatem faciẽdi sacrificia, tã pro se priuatim ex deuotione, & de rebus suis, quàm ministrando nomine communitatis relicta licentia, & mandato faciendi hoc Aaron, & posteris eius. Est autem considerandum, ꝙ Deus ad tollendum occasionem idolatriæ: sicut interdixit omnia loca ad offerendum sacrificia, relicto vno tantum, ita voluit determinatos esse ministros: nam si omnibus permitteretur licentia sacrificandi, posset facilius idolatria, aut idolatrarũ cęremoniæ introduci. Et quia facere omnes cęremonias cultus diuini, & semper erat onerosum, voluit eligere Deus eos, qui magis sibi tenebantur ad hoc, vt rationabilius eis ista onera imponeret: omnes autem Israelitę tenebantur Deo, quia liberauerat eos de durissima seruitute, & ita erãt serui eius. Leuit. 25. & 26. & tñ tenebantur specialiter Deo primogeniti Israel: quia istos non solũ liberauit à seruitute, sed ẽt liberauit à morte, s. q̃n Angelus percutiens oĩa primogenita Aegyptiorum in nocte vna, tam in hominibus, q̃ in iumentis, & pecoribus. Exo. 12. Istos igitur Deus accipere volebat ad sibi ministrãdũ, velut ad hoc obligatos, & posteros eorum, Numeri. 3. cap. & tamen siue quia peccauerant primogeniti in adoratione vituli: siue propter alias causas, de quibus dicetur Numeri. 3. cap. non accepit istos, sed accepit à tota Israel, vt darent ei tribum Leui, quę erat omniũ minima ad ministrandum loco primogenitorum totius populi, & fuit data. Sed adhuc tribum Leui totã noluit pertinere ad ministrationẽ in sacrificijs, & cultu sanctuarij, sed accepit Aaron, & filios eius solos. Hos enim fecit consecrare in sacerdotes. Exod. 28. & 29. cap. & Leuit. 8. & 9. His enim dedit potestatem faciendi omnes cæremonias, tam sacrificiorum, quàm quę intra sanctuarium fieri debebãt, Numeri. 3. & 17. & 18. Cæteros autem de tribu Leui, quos velut nomine ꝓprio, vel appropriato eis Leuitas vocamus fecit dari Aaron, & filijs eius in subministratores. Numeri. 3. tamen isti nihil poterant facere de eo, quod ad sacrificia pertinebat. Quid autem sacerdotes ex officio facerẽt, & quid Leuitæ facere possent, ibidem magis declarabimus. Et secundum rigorem huius legis nõ licebat Abrahæ, nec alicui alteri laico facere sacrificia, sed solis posteris Aaron, qui consecrati erant in sacerdotes, & tamen nunc, quia nulli vetitum erant, tam Abrahã, quàm cæteri poterant facere sacrificia: nam & ipse Abraham fecit ritum sacrificiorum, infra 15. capit. per se: & ita credendum est, ꝙ alijs vicibus faceret.

Quæst. 14. Quib' cęremonijs vtebãtur.

Vltimum dubium circa hoc erat, quibus cæremonijs in sacrificijs vteretur tũc Abraham. Dicẽdum, ꝙ Abraham tunc erat, q̃n nulla lex erat, quę ad aliquid cęremoniale determinate arctaret: ideo licebat ei facere quodcunque vellet, nisi de se malum esset: ideo qualibuscunque cæremonijs sacrificiorũ vti poterat. In lege autem secus fuit, quia sicut Deus determinauit loca offerendi, & ministros, ita determinauit oẽs ritus colendi ipsum, de quibus est totus liber Leuiticus. Sed quantum ad sacrificia distinxit tres species, s. holocaustum, hostiam pacificam, hostiam pro peccato: & sub his alias species subdistinxit, de quorum sa-

F crificiorũ omnibus cæremonijs habetur, Leu. 1. cap. vsque ad cap. 8. ideo nihil nunc de illis dicendũ est. Et si in tempore illo fuisset Abraham, sicut ipse non immolaret animalia, quæ offerret: sed sacerdos de filijs Aaron: ita neque fierent in sacrificio illo quęcunque cæremoniæ, sed illæ solę, quas lex definierat. De Abraham tamen, quia ante legem fuit, dicetur ꝙ vtebatur in sacrificiis suis cęremoniis ibi placitis cum ad alias eum nullus astringeret.

Sed aliquis dicet, ꝙ Abraham habebat determinatas cęremonias, tam circa sacrificia, quàm etiam circa conditiones animalium, quæ in sacrificium dabat: erat prima conditio quantum ad substãtiam animalium, idest de qua specie essent, & erant de quinque speciebus, idest boue, oue, capra, turture, columba:
G hæc enim sola obtulit iubente Deo, infra 15. cap. Secunda erat conditio de ætate, s. ꝙ tam vaca, quàm capra, quàm aries essent annorũ trium, & non offerentur maioris, aut minoris ætatis: in columba autẽ, & turture nulla consideraretur ætas, vt infra 15. cap. Tertia conditio erat circa modum faciendi sacrificium, s. quòd vaca, & capra, & aries diuiderentur in duas partes per medium à capite vsque ad caudã: turtur verò, & colũba non diuiderentur eod. cap. Quarta conditio erat de positione partium, s. quòd partes eiusdem animalis ponerẽtur ex aduerso, medietas cõtra medietatẽ, & esset in medio via ad transeundũ, & ita fieret de vaca, capra, ariete, vt in eod. cap. & sic erãt istę cæremoniæ sacrificiorum Abrahę. Aliquis dicet,
H quod non, quia forte illa vice voluit facere: alijs autẽ vicibus non faciebat sic, cum nulla lege ad hoc, vel illud vrgeretur. Sed objicietur, quòd determinate seruabat istas cæremonias in sacrificijs, eo quod lege tenebatur: nam Deus iussit ei sic facere, infra 15. capit. Dicendum, ꝙ non erant istę cæremonię sacrificiorũ, quas seruabat Abrahã, offerendo sacrificia, neque vnquã sic fecit, nisi illa vice: & ratio est, quia non erãt sacrificia, sed fiebat fœdus inter Deũ, & Abrahã, sic patet eo. cap. s. In die illo pepigit Dñs cũ Abrahã fœdus, dicẽs, semini tuo dabo terram hanc: ad ponendũ autẽ fœdus occidunt animalia. Secundo patet: quia illo non quasi volente Abraham Deo offerre sponte ex deuotione, sed Deo iubente, vt hoc faceret. Nam du-
I bitabat Abraham quomodo Deus facturus esset bonum ei: aut quod bonum; & ad dandum ei certitudinem de eo, ꝙ ei promittebat voluit cum eo inire fœdus: quoniam nulla maior certitudo esse poterat: & hac vtebantur hoĩes, vt maxima certitudine: ita patet eod. cap. Tertio patet, quia si sacrificiũ esset, cremaret illud totũ, aut aliquit eius: & tamen non fit mentio, ꝙ cremauerit illud, aut quid fecerit de illo, sed solũ dicitur ꝙ transierit lampas ignis inter medias diuisiones: & hoc erat, vt significaretur Deum transire inter diuisiones animalium, quòd erat ad confirmationẽ fęderis: ergo non erat sacrificium, sed fędus. Quarto, q̃a si fuisset illud sacrificium, poneretur super altare, sed non fuerũt positę, sed super pauimentum, aut terram, cum essent partes distinctę à partibus: Abraham tamen cõsueuerat altaria facere ad sacrificium: ergo non erat illud sacrificium, sed fœdus: & ita dicendum, ꝙ non erant illæ cæremoniæ sacrificiorum Abrahæ, neque vnquam illas tenuit, nisi nunc, quando non fecit sacrificium, sed initum est cum eo fędus.

Dicendum ergo quòd Abraham nõ tenuit illas cæremonias in sacrificijs suis: teneret autẽ, quas vellet, cum nõ arctasset eum lex ad aliquas cæremonias: sed est intelligẽdum, ꝙ teneret aliquas quas sancti viri, & cultores Dei tenebant. Eo enim tempore aliqui erãt cultores veri Dei, & aliqui cultores idolorum: vtriq; autem sacrificia offerebant in signum deitatis eis, vel
quem

quem in Deum tenebant, sed non erant eædem cæremoniæ, sicut neque erant ijdem dij. De cultoribus veri Dei erat verisimile, quòd eisdẽ cæremonijs vterentur: erant autẽ tunc aliqui cultores Dei, & sacerdotes eius, sicut Melchisedech, de quo dicitur cap. sequenti, quòd erat sacerdos altissimi: & ideo Abrahã, qui erat cultor veri Dei obtulit Melchisedech decimas, & non obtulit alicui alteri sacerdoti, quia de illo solo inter antiquos refert scriptura, quòd sacerdos Dei altissimi esset. Cęremoniæ autem sacrificandi, & distinctiones sacrificiorum creditur tunc fuisse, & illas habuisse principium ab Adã: ille enim cognouit Deũ, vt instrueret filios suos in cultu veri Dei, & doctrina ab eo tradita perseueraret, postea in oĩbus sanctis vsque ad legem datam, quia id quod ille traderet haberetur pro lege, cum esset primus, & pater, & doctus à Deo. Signum autẽ huius est, quia duo filij eius primi, de quibus scriptura commemorat, i. Cain, & Abel, licet non essent ambo boni, ambo tamen offerebant Deo munera. Cain de frugibus: Abel verò de pecoribus: hoc tñ non videntur fecisse, nisi vt à patre instructi, quia alias Cain, qui malus erat non vacaret cæremonijs cultus Dei, quasi ex se illas incipiens. Ab Adam autem videtur traditum, ꝙ fierent Deo sacrificia, & qualia illa essent: maxime enim ille holocausta daret, quia in holocaustis totum animal datur, Leui. 1. cap. & tunc ita fieret, quia non manducabant homines carnes, & non esset durum dare animal integrũ. Secus fuit postea tempore legis, qñ homines manducabant carnes, & eis durũ erat dare totas carnes: ideo instituta fuerunt alia duo genera sacrificiorũ, in quibus nõ dabantur carnes, sed quasi soli adipes, s. hostia pacifica, & hostia pro peccato, de quarũ cęremonijs habet Leuit. 3. vsque ad 7. cap. Sed hoc specialiter tradidit Adam, ꝙ licet carnẽ totam offerre possent principaliter adipes offerrent, quasi magis pertinentes ad rationem sacrificij, & magis Deo placituros: sic. n. offerrebat Abel vir sanctus. Vñ & scriptura de adipibus ab eo oblatis specialem mentionẽ facit, dicens sup. 4. Abel quoq; obtulit Deo de primogenitis gregis sui, & de primogenitis adipib. eorũ. Hoc. n. fuit quasi adipes magis ſm se ad sacrificium pertinerent, & ob hoc in lege postea cautum est, ꝙ oẽs adipes sacrificiorum pertinerẽt ad Deũ: cum tñ non pertineant oẽs carnes sacrificiorũ ad Deum: & ẽt tantum voluit Deus adipes ad se pertinere, ꝙ non solum de aĩalibus ei oblatis voluit adipes sibi dari, sed ẽt de omnibus alijs animalibus voluit, ꝙ nullus cõmederet adipes. De his patet Leuit. 3. & 7. cap. & ob hoc etiam Moyses irridebat sacrificia gẽtilia, quia offerentes sacrificia comedebãt adipes. Deut. 32. cap. s. & diceret vbi sunt dij eorum, in quibus habebant fiduciam, de quorum victimis comedebant adipes, & bibebant vinum libaminum? Irridet enim eos, & Deos ipsorum, & modos sacrificiorum, quia de sacrificijs comedebant adipes ipsi, qui offerrebant, & non cremabãt, in quo innuit, quod sit maxime necessarium in sacrificio cremare adipem. Ista consuetudo faciendi sacrificia Deo vero vr̃ durasse in tota prima ętate vsq; ad diluuium, quia in illa ætate non fuit idolatria aliqua: vnde & Noe vir sanctus statim, vt exiuit de arca obtulit sacrificiũ Deo de omnibus animalibus mundis, atque volucribus, & fuit istud sacrificium holocaustum, supra 8. cap. & ita videtur ꝙ in prima ætate iam erant holocausta.

Solus inter antiquos sacerdos Dei fuit Melchisedech.

In prima ætate non fuit idolatria.

Quæst. 17.

An Abraham offerrebat sacrificium.

Sed aliquis dicet, quòd Abraham non offerrebat Domino sacrificia aliqua, quia licet erigeret altaria, nunquam fit mentio de eo, ꝙ sacrificia faceret, sed solum ꝙ inuocaret nomẽ Dñi. Sic patet pręced. cap. vbi bis dicitur, ꝙ Abraham erexit altare, & vtraq; vice dr̃ ꝙ inuocauit nomen Domini. Similiter infra 21. cap.

A dicitur ꝙ in Bersabee inuocauit nomen Domini, & non dicitur de sacrificijs: ergo videtur ꝙ nõ faciebat altare, nisi ad memoriam nominis Dei, & in signum: non autem ad offerendum sacrificia. Dicendum, ꝙ Abraham non erigebat altaria ad talem memoriam solum, sed ad offerendum sacrificia, vt ostensum est. supr. q. 3. & 4. Secũdo patet, quia antiqui sancti offerebãt sacrificia, sicut Abel, & postea Noe, qui fuit vir iustus in generationibus suis, ut supra 6. cap. obtulit holocaustum de omnibus animalibus mundis. supra 8. cap. ergo Abrahã, cuius sanctitas crescebat super sanctitatem antiquorum, magis frequentaret sacrificia, quam alij sancti faciebant. Tertio patet & efficatius, quia Abraham vere offerebat sacrificia, & maxime

B holocausta, & erat sibi ista res frequentata: nam infra 22. cap. dixit ei Deus ꝙ offerret sibi Isac vnigenitũ suũ in holocaustum, & sic notum erat Abrahæ quid erat holocaustum, & quomodo fiebat, solitus, ergo erat ipse offerre holocaustũ. Quarto, quia non solũ Abraham, sed etiam filius eius Isac, qui tunc paruę ætatis erat, nouerat, quid esset holocaustum, nam dixit ad patrem suum: ecce ignis, & ligna, vbi est victima holocausti? Hoc autem erat, quia sæpe vidisset Isac patrẽ suum holocausta facere. Quinto, & præcipue, quia dicitur eodem cap. vidit Abraham arietem herentem cornibus post tergum inter vepres, quem assumens obtulit holocaustum, pro filio, & ita fecit ibi holocaustum pro filio, & sic sciebat ille ritum holocausti: nõ

C igitur fuerat istud primum holocaustum, quod ille fecit. Sexto patet, quia nepos eius Iacob faciebat sacrificia, infra 46. cap. s. profectusque Israel cum omnibus, quę habebat venit ad puteum iuramenti, & mactatis ibi victimis Deo patris sui Isac audiuit eum per visionem nocte: etiã ante hoc solitus erat Iacob facere sacrificia. Sic patet infra 31. cap. vbi ipse, & Laban Socer suus fecerunt pactum, & dicitur iurauit ergo Iacob per timorem patris sui Isac, immolatisq; victimis in monte vocauit fratres suos, vt ederẽt panem. Sic igitur Iacob sępe immolabat victimas: nõ faceret tamẽ hoc, nisi doctus à patre suo, & auo: ergo illi immolabãt sacrificia: Abraham igitur offerebat animalia saltem in holocaustum; Si tunc forte erat vsus pacificarum victimarum non est satis notum, sed credẽdum

D est quòd sic: tales. n. videtur fuisse, quas Iacob immolauit in monte Galaad, infra 31. cap. nam vr̃, quòd de carnibus comedit ipse, & alij assistẽtes. *Et inuocauit ibi nomen Domini.* Scilicet gratias reddendo, quòd eũ, & familiam suam in bonis multiplicauerat, & illæsos conseruauerat, & immolauit ibi, licet nõ legatur scriptũ, quia multa facta sunt, quæ non scribunt, sed demonstratur hoc ex ipso altari, quia altare non fit ad fundẽdum preces solum, sed ad sacrificandum. Dicit enim Iosephus in libris Antiquitatum, libr. 1. de Abrahã, ꝙ primus præsumpsit Deũ pronũciare creatorem vnũ esse cunctorum, & hominum; opiniones quas cęteri de Deo habebant innouare, & immutare præualuit: hoc autem cõijciebat per terræ passiones, & maris: &

E ea quę contingunt circa Solem, & Lunam, & ex omnibus, quæ circa cœlum sæpe eueniunt. De eodẽ Berosus Cronographus Caldæorũ meminit, dicẽs: Post diluuium fuit decima generatione apud Caldæos vir in cœlestibus rebus peritus. Subijcet autem hic scriptum quomodo Abraham venit in Damascum, sed temporum historiæ non subticent: est enim vsq; hodie nomen eius in ciuitate Damascena gloriosum, & vicus ostenditur, qui ab eo dicitur habitatio Abrahã. vnde Nicolaus Damascenorum Cronographus ait; Abraham regnauit in Damasco veniẽs aduena cum exercitu de terra, quę super Babylonem dr̃ Hur Caldæorũ. *Sed & Loth, qui erat cum Abraham.* Loth stat hic in

De hostijs pacificis, & quo tẽpore inceperint.

Iosephus ĩ laudem Abrahę.

Vicus ĩ ciuitate Damascena ostenditur qui dicitur habita tio Abrahę.

in datiuo, & tenetur acquisitiuè, patet quia subditur,
Fuerunt greges ouium. Scilicet ipsi Loth. *Et armenta.* Idest
greges vacarum, & boum. Grex quando per se ponit
congregationem minorum pecorum signat, s. pecu-
dum, & ouium, caprarum. Armentum signat cōgre-
gationem magnorum animalium, vt taurorū, & va-
carum. *Et tabernacula.* Quia cum nō haberent domos
fixas pp frequentē motum tentorijs portatilibus vte-
banī, & quia multa familia, & res mobiles erant opor
tebat esse multa tentoria: ista omnia Deus dederat
Loth pp Abraham, quia eum à morte liberauit etiā
propter Abraham, vt patet infra cap.19. *Et non poterat
eos capere terra.* Quia tanta erant cuilibet eorum peco-
ra, ꝙ magna terra pascuorum indigebant; ideo non
poterant simul commodè habitare, etiam quia mul-
tæ dissensiones suboriri possent. *Erat quippe substantia
eorum multa.* Substantia denominat oēs res possessas, si-
ue animatas, siue inanimatas, & si substātia cuiuslibet
eorum erat magna, quanto magis vtriusque coniun-
cta possessio. *Et non quibant.* Idest non poterant. *Habita-
re communiter.* Idest simul. s. quòd tabernaculum vnius
esset apud tabernaculū alterius, quia tunc oporteret,
quòd pecora vnius pascerentur circa tabernacula, &
pecora alterius multum distanter, ne impedirentur;
hoc autem non conueniēbat alicui eorum. Ideo me-
lius erat non habitare simul.

Quæst.18. Quæ contentio fuerit îter pastores Abraham, & Loth.

*Vnde & facta est rixa inter pastores gregum Abraham, &
Loth.* Ista contentio erat, quia quilibet de ipsis volebat
meliora pascua, & aquas occupare. Dicunt autē He-
brei ꝙ cōtentio fuit, quia pastores Loth permittebāt
pecora intrare in segetes alienas: pastores autē Abra-
ham hoc non faciebant, nec fieri permittebant, quia
à Domino sic edocti erant. Loth autem suos pasto-
res circa hoc non instruebat. Sed hoc non videtur val
de rationabile, quia Loth erat vir iustus, & edoctus à
viro iusto. Ideo talia fieri à suis pastoribus nulla ratio-
ne permitteret, si ad eius notitiam peruenirent, maxi-
me quia ipse erat multum obediēs Abrahæ circa om
nia; ideo non dimitteret iustum mandatum Abrahæ
tanquam mādatum auunculi sui maioris, & viri iusti.
Et hoc patet quia licet videret Loth materiam contē
tionis inter pastores suos, & pastores Abrahæ, ipse nō
postulauit separationem. Sed expectauit in hoc sentē
tiam Abrahæ; Abraham autem determinauit separa-
tionem esse faciendā. Dicendum ergo ꝙ illa superior
fuit causa discensionis, & satis demōstrat ex litera, qa
cum dictū fuisset, ꝙ substantia istorum erat multa, &
terra eos capere nō poterat, sequiī immediate, *Vnde.* i.
ex quo terra eos capere nō poterat, *Facta est contentio.* s.
de occupatione meliorum pascuorum, & aquarum.

Quæst.19. Cur fit mērio de diuitijs Loth, non Abrahæ.

Queretur quare scriptura hic dixit, sed & Loth, qui
erat cum Abraham fuerunt greges signando diuitias
eius; nam vr̄, quòd de eo dici deberet de Abrahā qui-
dem ad ostēdendum qūo implebatur promissio Dei,
scilicet quòd benediceretur, i. ditaretur debuit hoc di
ci; sed non fuit sic de Loth. Dicendum quòd fuit cō-
ueniens quòd scriptura hoc poneret, quæ nihil ponit
superuacuum. Et primo pp hoc, quòd hic in contra-
rium inducitur, quòd potius facit ad propositum: nā
præcedenti cap. Sicut Deus dixit Abrahæ benedicam
tibi, erisq; benedictus; ita dr̄ benedicam benedicenti-
bus tibi: & tn̄ Loth erat vnus de benedicētibus Abra-
hę cū eum diligeret: ergo & ille debuit benedici, sed
benedictio signat multiplicationem, vel abūdantiam.
debuit igitur ditari Loth; & cum scriptura signauerit
Abrahā ditatum, cōueniens fuit, quod illud de Loth
aperiret. Secundo fuit ad ostēdendum merita Abra-
hæ, s. quòd Loth ditabatur pp Abraham. Tanti. n. me
riti erat Abraham apud Deum, quòd non solum ip-
se, sed & alij pp eum bona à Deo recipiebant. Specia-

F liter autem debebat esse hoc de Loth, quia erat filius
fratris Abrahę, & frater sororis suę Sarræ, supra 11. &
hic eum fratrem vocat, ipse quoque tātum diligebat
Abraham, & tam obediens ei erat, quòd eum seque-
batur quocunque iret; vnde ante Abraham recessit à
patre suo Thare de Charra, venit cum eo Loth, vt ap
paret preced. cap. & quando vrgente fame descendit
in Aegyptum Abraham, descendit cum eo Loth, vt
in eod. cap. & ideo si aliquis erat, cui Deus deberet be-
nefacere propter Abrahā, maxime erat Loth. Et hoc
videtur aliquo modo significare litera, inquantum di
cit, sed & Loth, qui erat cum Abraham fuerunt gre-
ges ouium, & armenta; acsi dicat ista fuerunt ei, quia
erat cum Abrahā, scilicet ex meritis eius. Tertio po-
G test dici, & melius, quòd hoc ponit scriptura, vt red-
dat causam sequentium; nam dr̄ infra de cōtentione
inter pastores Abrahæ, & Loth, quod fuit pp gregū,
& armentorum multitudinem, cum terra eos capere
non posset. Vt autem videatur, quòd hoc erat credi-
bile, præmisit de multitudine armentorum ipsorum,
& prius dixit de Abraham, quòd erat diues valde, sta-
tim de Loth subiunxit, sed & Loth fuerunt greges
ouium, & armenta: ista enim est causa vera literæ, &
hoc significat litera, dicens, sed & Loth, qui erat cum
Abraham fuerunt greges ouium, scilicet ex eo, quòd
iste Loth habebat greges multos ouium, & armēta,
& erat cum Abraham; scilicet manēs iuxta eum fuit
facta contentio inter pastores: quia terra eos capere
non poterat.

H Quæretur quare dicitur, quòd fuerunt Loth gre-
ges ouium, & armenta. Dicendum, quòd distinguū-
tur greges, & armenta; est enim grex cōgregata mul
titudo paruorum pecorū, & ouium, caprarum, por-
corum, armēta sunt multitudines animalium maio-
rum; vt boum, equorū, asinorum, camelorum, & hu-
iusmodi. Nunc verò dicendum primo, quòd hoc di-
cit scriptura, quia verum erat. Nam Loth habebat ar-
menta, & greges: ideo scriptura, quod verum erat ex-
pressit. Secundo fuit, quia hoc pertinebat ad proposi-
tum: vult. n. reddere scriptura causam cōtentionis pa-
storum, de qua statim dr̄: pastores autem nō sunt, nisi
pecorum: vnde si Abraham, & Loth non haberēt pe-
cora nō haberent pastores, & ob hoc debuit exprimi
I de armentis, & gregibus potius, quàm de alia re: nam
si diceretur, quòd erat diues nimium, vel quòd habe-
bat familiam multam nimis non faceret ad proposi-
tum, quia inde nō sequebatur iurgium pastorū, neq;
quòd pastores haberēt: ex pecoribus autem sequiī, ꝙ
haberēt pastores, & inde poterat iurgium prouenire.
Sed quæretur quare non fuit dictum de Loth, ꝙ erat
diues in auro, & argento sicut dicitur de Abraham?

Dici pōt primo ꝙ hoc fuit, quia forte Loth nō erat
diues in auro, & argēto, sicut Abraham, sed solum in
armentis, & gregibus: ideo istud solum expressit. Se-
cundo, quia etiam si Loth haberet aurum, & argen-
tū reduceret illud in greges, & armēta, quia hoc erat
potissima possessio apud veteres, & maxime apud Pa
triarchas Hebræorū, & sic Loth istud potius habere
K vellet, quam aliquam aliam possessionem. Tertio &
præcipue, quia dato ꝙ haberet Loth aurum, & argen
tum multū nō exprimeretur: quia nō faciebat ad pro
positum; nam hic agitur de iurgio pastorum Abrahę,
& Loth: aurum verò, & argentū non erat immedia-
ta causa iurgij pastorum, nec habēdi pastores. Sed cau
sa habendi pastores erant pecora: causa iurgij pastorū
erat multitudo gregum: ideo cum ad hoc nō faceret
aurum, & argentum non fuerunt illa expressa, sed ar-
menta, & greges. Sed quæretur quare de Abraham
dicitur, ꝙ erat diues valde in possessione auri, cū hoc
non faciat ad propositum, sicut neque de Loth dicit.

Et

Quæſt. 22. Cur Abraham dicitur diues ĩ auro, & argento.

Eſt dicendum, quòd non eſt ſimile de Abraham, & Loth: vnde etiam ſi Loth eſſet diues in auro, & argento, ſicut Abrahā non exprimeretur hoc de Loth, & exprimeretur de Abraham: ratio diuerſitatis eſt, quia Loth non introducitur hic propter ſe, ſed propter ea quæ pertinent ad Abraham; Abrahā verò pp ſe introducitur, quia narratio rerū eius pertinet principaliter ad ſcripturam: ideo ea quæ pertinent ad Loth, nō narrabuntur, niſi inquantum ad Abraham pertinuerint, quòd enim Loth abſolutè diues eſſet nō pertinebat ad Abraham: ideo quòd aurum, & argētum haberet, & poſſeſſionem multam, & non erat narrādum: pertinebat autem ad Abraham, quòd paſtores eius, & paſtores Loth contentionē haberēt: huius autem erat cauſa immediata, & directa multitudo gregū, & armētorū, & non aurū, & argentū: ideo non debuit dicere de auro, & argento, ſed de armēto, & gregibus Loth. De Abrahā ſecus, erat, quia narratio de illius rebus ſecundum ſe ad ſcripturam pertinet; ideo quicquid magnū aut memorabile ad illū pertinet ſcribetur. Sic autem erat, ꝙ ipſe eſſet diues valde in auro, & argento: ideo debuit exprimi. Pręter hoc conueniebat hoc dici de Abraham, & non de Loth. Primo, quia precedenti. cap. Deus dixerat, quòd benediceret Abrahæ, ideſt multiplicaret eum in bonis, ideo ad oſtendendum, ꝙ vera eſſet promiſſio dictū eſt, ꝙ erat diues valde in poſſeſsione auri, & argenti. De Loth non erat talis neceſsitas hoc dicendi. Secundo, quia erat aliqua cauſa: vt eſſet Abraham diues in auro, & argento, & non erat eadem cauſa de Loth, ſcilicet ꝙ Abrahā, cū deſcēdit in Aegyptū, ſublata eſt vxor eius in domum Regis, & propter illam bene vſi ſunt Abrahā, ideſt benefaciebāt ei, tam Rex, quàm Principes, ut patet pręced. cap. Tunc autem poterat habere aurum, & argentum multū, quia iſta ſunt dona Regalia, & magnorū Principū; circa Loth nihil tale fuit. Tertio, quia Abrahā dicitur docuiſſet Aegyptios in multis artibus, ſ. in Arithmetica, & Aſtrologia, & ĩde donationes multas acciperet, ꝙ non pertinebat ad Loth. De hoc dicit Ioſephus, lib. 1. Antiquitatū Rex Abrahę multa munera donauit, & vt eſſet inter ſapiētiſs. Aegyptiorū inſtituit, virtutēq; eius, & gloriā: in hoc contingit eſſe clariorē; nam cū eſſent Aegyptij diuerſis moribus cōplacētes, & ad inuicem leges proprias reprobantes, & à ſe propterea diſſidentes ſibi met eos comparans, & vnūquēque deſpiciens verba eorum inania, nihilque habentia demonſtrabat; erat igitur in admiratione cunctorū tanquam vir ſapiens atque paratus non ſolum ad intelligendum, ſed ad ſatisfaciendum, & ad loquendum quęcunque docere niteretur, Arithmeticam eis quoque contulit, & quæ de Aſtrologia ſunt, ipſe tradidit: nam ante aduentum Abrahæ in Aegyptum hoc Aegyptij ignorabant: à Caldęis hæc plantata noſcūtur in Aegypto; vnde etiam perueniſſe noſcūtur in Gręcos.

Quęſt. 23. Cur nō dicit, ꝙ Abraham habebat armenta, ſicut de Loth.

Sed dicetur quare de Abrahā non dixit ſcriptura, ꝙ habebat armēta, ſicut de Loth: quia licet eſſet Abrahā diues in poſſeſſione auri, & argenti, nō ideo ſequebatur cōtentio inter paſtores Abrahæ, & Loth niſi haberet ipſe armenta, & greges. Dici poteſt vno mō ꝙ ſcriptura non dixit ita planè de Abraham, ſicut de Loth, quia de Abrahā nō erat ratio dubitādi. De Loth verò poterat dubitari, quia non erat cognitū de ſubſtantia eius: ideo de Loth expreſsius dictū eſt. Scđo pōt dici ꝙ de Abrahā ēt ponit, ꝙ habuerit greges, & armenta, quia p̄ced. cap. dr̄ Abraham verò bene vſi ſunt pp illā, fuerūtq; ei boues, & oues, & aſini, & ſerui, & famulę, & cameli; iō nō erat opus poſtea repeti. Tertio, qa ex verbis, quib. ſignatur Loth, habere greges, & armēta: ſignatⁱ idē de Abrahā, ſ. Sed & Loth, qui erat cū Abrahā fuerūt greges ouiū, & armēta, i. ēt ipſi Loth fuerūt greges; acſi dicat nō ſolū Abraham habuit greges, ſed ēt Loth. Quarto patet, quia ſtatim dr̄ erat quippe ſubſtantia eorum multa; iſta ſubſtātia eorum erat in gregibus, & armentis: ergo de vtroque idem ſignatur.

Quæſt. 24. Cur dicit fuerūt ipſi Loth greges armenta, & tabernacula.

Quæretur quare dicitur, quòd fuerunt ipſi Loth greges, & armenta, & tabernacula. Dicendum, quòd de tabernaculis dicitur primo, quia ita erat: nam tam Abraham, quàm Loth tabernacula habebant multa: in quibus morabantur ipſi, & familiæ ſuę, & paſtores: ſunt enim tabernacula tentoria, quæ in campo extenduntur facta de linteo, aut alio panno, & facile eſt mo- 1. Ratio. ueri illa de loco ad locum. Vel ſunt facta de leuibus tabulis, quæ figuntur, & fit habitaculum. Deinde mouentur ad alium locū, & portātur per viam ſicut erat de ſanctuario Domini, quod erat de tabulis. Exod. 26. & cum mouenda erant caſtra, portabantur tabulæ illæ à Leuitis. Numeri. 4. capit. & ab hoc eſt origo tabernaculi, ſcilicet tabernaculum à tabulis, vel tabernis, quæ ſunt paruæ tabulæ. Secundo fuit, quia hoc ad 2. Ratio. propoſitum pertinebat: paſtores n. per agros nō poſſunt manere in domibus, q̄ ſunt habitacula fixa, morantur aūt in tentorijs, & quia dictum eſt de Abrahā, & Loth, ꝙ habebāt armenta multa, & greges, debuit dici de tabernaculis, qa tabernacula pertinēt ad vſum paſtorum. Tertio ponitur ad notandū, ꝙ tota conuer- 3. Ratio. ſatio Abrahæ, & Loth erat in gregibus, & armentis, pro quibus paſcua quærenda ſunt, & qa non ſunt ſemper paſcua bona in loco vno, oportet frequenter mutari locum: ad hoc autem non cōueniebat habere domos fixas, ſed tabernacula portatilia, vt faciliter poſſint (qñ expedierit) mutari, & ita non habebāt aliud Abraham, & Loth niſi pecora, & tabernacula. Quarto fuit ad oſtendendū, quòd Abraham, licet accepiſ- 4. Ratio. ſet promiſſionem terrę illius, tñ nondum poſſidebat aliquid in ea, neq; vnū paſſum terrę ſicut dr̄ Act. 7. c. Tranſtulit illum Dñs in terram iſtam, in qua vos habĩtatis, & nō dedit illi hæreditatē in eā, neq; paſſum pedis; ſed repromiſit dare eā illi in poſſeſſionem, & quia non habebat Abraham in ea neque vnum pedē terrę non poterat fabricare domū, ſed habitabat in tabernaculis, q̄ ſunt tentoria portatilia. Sic patet ad Heb. 11. c. Quinto fuit inquantum iſtud facit ad propoſitum cō- 5. Ratio. tentionis, de qua ſtatim hr̄: nam dr̄ quòd paſtores cōtendebant, & hoc erat, quia ſubſtantia eorū erat multa, & nō poterat eos terra ſimul capere: id verò quod terram occupabat, erat multitudo gregum, & armentorum, & ēt tabernaculorū; ideo debuit de illis exprimi; quia occupatio, quam illi faciebant, erat cauſa contentionis.

Quæſt. 25. Cur Abraham non emerit domos, nec fabricauerit.

Sed circa id, qđ dictum eſt, quòd non habebat, neq; fabricabat domū Abrahā in terra Chanaan, cum nō haberet ibi, neq; vnum paſſum pedis, quæretur quare non emebat domū aliquam à Chananæis, vel ſaltē locum, in quo eā fabricare poſſet, ſed in tabernaculis morabāt. Aliquis dicet quod hoc fuit, quia Chananæi habitatores terrę illius nolebāt aliquid vēdere Abrahæ, & Loth, ſed ſolū fructus terræ vendebant, ſ. precio dato permittebant manere in terra ad tēpus, tam eos, q̄ pecora ipſorum: cogebant ergo manere in tabernaculis, i. tentorijs. Sed dicendum, quòd nō ſtat, quia quicquid vellēt emere Abraham, & Loth, vēderent eis Chananęi. Sic patet de agro Ephron Hethęi, qui erat in Hebron; nam illū emit Abrahā ab Ehpron Hethęo quadringentis ſiclis argēti, & pertinuit campus cum arboribus ad Abrahā ad ſepeliendum mortuos ſuos, infr. 23. Similiter Iacob emit poſſeſsionem in Sichem centum agnis, inf. 33. & Ioſue. 24. cap. Dicē- 1. Ratio. dum, ꝙ fuit primo pp conditionem vitę Abrahæ, & Loth; erant. n. paſtores gregum, & tota ſubſtantia ſua erat in pecoribus, p quib. oportebat q̄ri paſcua; ſed illa non ſunt ſp in eodem loco, ideo frequēter mutaban-

tur de loco ad locum; & quia ad hoc parum proderat domos habere, cũ non poſſent in illis habitare, nõ emerant domos, ſed morabantur in tabernaculis. Secundo quia Abraham, & Loth nouiter venerant in regionem illam, & non cognoſcentes morem gentis neſciebant an poſſent inter eos pacificè viuere: ſed intendebant, quòd ſi alicubi non poſſent pacificè viuere, tranſirent ad alium locum: & quia tunc tranſeundo perderent quicquid immobile haberent, nolebãt aliquid immobile emere: ſed ſolum habere greges, & armẽta, & tabernacula: ita vt omnia ſua eſſent mobilia, & poſſent ſe transferre de loco ad locum ſine dãno. Tertio quia poſtquam Abraham intrauerat Chanaan mutauerat locum in terra illa: & deinde deſcenderat in Aegyptum: & nũc reuertebatur, vt patet hic, & p̃cedenti cap. ſed ad tam frequẽtes mutationes non proderat habere domum, ideo neque domũ, neque immobilia pro tunc habere intendebant. Quarto, quia Abrahã intrauerat terram illam iubẽte Deo: & ibat quo ille volebat: neſciebat autem an iuberet ei trãsferre ſuper alias partes regionis illius; ideo quandiu ſic erat, nolebat emere immobilia, id eſt agros, & domos. Quinto fuit, quia Deus promiſerat Abrahæ dare terram Chanaan, pręcedenti cap. & infra in litera, ideo nolebat Abraham emere id quod Deus ei daturus erat; ne forte præiudicare videretur voluntati Dei, q̃ vellet humanitus habere, quod ei diuinitus cõferẽdum erat: & hoc innuitur ad Hebrę. 11. cap. ſ. fide quidem Abraham obediuit in locũ exire, quem accepturus erat in hæreditatem, & exijt neſciens quo iret, fide moratus eſt in terra repromiſſionis tanquam in aliena in caſulis habitando cum Iſac, & Iacob cohæredibus repromiſſionis eiuſdẽ. Et ita apparet, ꝙ ideo habitabant in caſulis, id eſt in tentorijs, vel tabernaculis, quia expectabant, quòd Deus daret eis terrã, & nolebant eam emere. Sexto, quia vr̃ fruſtra eſſe, quia neſciebant quando Deus daturus eſſet terram, & forte ſtatim daret; vnde perderent precium quod darent; non ergo emebant aliqua immobilia.

2. Ratio. 3. Ratio. 4. Ratio. 5. Ratio. 6. Ratio.

Quæſt. 25. Obiectio. Sed dicetur, quòd iſta ratio erat conueniens quandiu ignoraret Abraham quando Deus fecit fędus cũ eo. Sed cum dixerit ei, quòd non daret ei ſtatim terram Chanaan, quia nõdum complete erant iniquitates Amorræorum, ſed quòd ſemen ſuũ peregrinum futurũ eſſet per quadringẽtos annos, & tunc in quarta generatione reuerterent̃ in terram hanc, certũ eſt quod tunc ſciebat Abraham, ꝙ non habiturus eſſet aliqd ipſe de terra illa, neq; poſteri ſui, vſq; poſt quartam generationẽ; vnde ſtatim poterat prouidere ſibi humanitus emendo domos, & agros, qui ſibi conuenirent. Dicendum, quòd licet Abrahã iſtud nouit nõ emit aliquam poſſeſſionem, ſed manſit ſicut prius, & non ſolum ipſe, ſed ẽt Iſaac filius ſuus, & Iacob nepos eius poſt ipſum. Iſti. n. non habuerunt domos, ſed in caſulis habitauerunt, tanquam in terra aliena, vt patet ad Heb. 11. cap. Cauſa huius fuit, quia tunc fuit Abrahæ maior incertitudo de ſuo ſtatu, quia dictum eſt ei, futurum eſt peregrinum ſemen tuum in terra nõ ſua quadringẽtis annis, & ita ſignabatur aliqualiter, ꝙ de terra illa exituri eſſent, cum dicatur in terra nõ ſua, & tamen neſciebat qñ inciperet iſta peregrinatio: ideo putaret forte, ꝙ ſtatim inciperet, & ſic non eſſet ſibi conueniens emere poſſeſſiones in terra illa. Secundo fuit hoc propter certas rationes poſitas pręced. quęſt. quia omnes poſſunt nunc applicari ſicut ibi.

Quęſt. 26. Cur Abrahã poſtea emerit immobilia. Sed adhuc aliquis quæret quare Abraham poſtea emerit immobilia, cum nunc nõ emiſſet? Nã inf. 23. c. dr̃ ꝙ emit agrũ Ephron Aethæi quadringentis argẽteis. Dicendum, ꝙ Abrahã illum agrum valde tardè emit, & hoc fuit ex magna neceſſitate. De tẽpore ap-

F paret. Nam Abraham emit agrum illũ annis ſexaginta duobus poſtquam ingreſſus eſt in terram Chanaã. Emit quidem illum quando mortua eſt Sarra vxor eius, vt ſepeliret eam ibi, ut legitur infra 23. cap. & tñ in anno quando mortua eſt Sarra fluxerãt anni quinquagintaduo ab introitu Abrahæ in terram Chanaã. Hoc autem patet: quia Abraham erat antiquior Sarra annis decem: vt colligitur infra 17. cap. cum dixit Abraham putas ne centenario naſcetur filius, & Sarra nonagenaria pariet: & ſic patet ꝙ quando Abrahã erat centum annorum, erat Sarra nonaginta annorũ. Sed die quo mortua fuit Sarra erat ipſa annorum centum viginti, & ſeptem: vt patet infra 23. cap. ergo tũc erat Abraham cẽtum triginta ſeptem annorum. Sed

G quando Abraham intrauit in terrã Chanaã, erat annorum ſeptuagintaquinque, ut apparet præcedenti c. ergo quando mortua eſt Sarra fluxerant anni ſexagintaduo, tanto tẽpore Abrahã manſit in terra Chanaã nullũ immobile emens ex quo ſatis apparet, ꝙ intentio ſua erat nihil emere; nã ſi aliquid intendiſſet emere, nõ tardaſſet tãdiu. ſ. vt circa finem vitę ſuę emeret.

Etiam dicendum eſt, quòd illud quod emit Abraham fuit ex magna neceſſitate, & non fuit poſſeſſio ad habitandũ, vel colendũ; tunc enim mortua eſt Sara, volebat autem Abraham ſepelire eã, & quòd in ſepulchro ſuo non poſſet ſepeliri aliquis Gentilis propter honorem Sarræ: & quia ſi non haberet Abraham locum proprium, in quo ſepeliret eam ſepelirent Gentiles ibi alios mortuos, quod eſſet durum

H Abrahæ: ideo neceſſe fuit ſibi emere locum ſepulturæ, & ad hoc emit agrum Ephron Aethęi in Ebron: & tamen iſtum agrum non emit Abraham ad ædificandum ibi domos, vel ad colendum, aut ad paſcua, ſed emit ſolum ad vſum ſepulchrorum, vt patet infra 23. cap. & poſtea ibi omnes Patriarchæ ſepulti ſũt: ſcilicet Sarra, & Abraham, Iſac, & Rebeca, Iacob, & Lia, vt infra 49. cap. Vnde apparet, quòd Abraham in tota vita ſua non habuit poſſeſſionem aliquam in terra Chanaan: nam neque domum, neque agrum vnquam habuit, ſed moratus eſt in caſulis, id eſt in tentorijs, vt conſtat ad Hebræo. cap. 11. Ager autem ſepulchrorum non proprie computatur inter bona, quia non eſt ad vſum viuentium, ſed mortuorum, &

I non eſt de bonis prophanis, ſed de ſacris rebus.

Sed quæretur quomodo Iacob emit agros in terra Chanaan, cum neque Abraham, neque Iſac emerit aliquid. Dicendum, quòd verum eſt Abrahã non emiſſe aliquid in terra Chanaan, niſi agrum Ephron Aethęi, qui non erat ad habitandum, vel colendum, ſed ſolum ad ſepeliendum mortuos, de Iſac eodem modo dicendum, quòd non emerit poſſeſſionẽ aliquam, ſed ſemper diſcurrit, vt peregrinus, & non inuenitur, quòd aliquid emerit: nam habetur tota hiſtoria Iſac Exod. cap. 25. infr. vſque 37. & in hoc nihil inuenitur, quòd emerit Iſac. Sed de Iacob habetur, ꝙ aliquid emerit: nam emit partem agri in Sichem, iuxta vrbem, infra 33. cap. Dicendum, quòd cauſa huius

K fuit Iſac, & Abrahã reputabant ſe peregrinos. & propter cauſas expreſſas ſupra quęſt. 25. putabant non cõuenire ſibi emere poſſeſſiones aliquas; ideo nõ emerunt, ſed in tabernaculis manebant, & vagabant̃ per terram quærendo paſcua. Iacob autem peregrinatus fuerat in Meſopotamiam, de qua poſt longum tẽpus diues reuertebat̃; & cum ex reuelatione Dei intraſſet in terram Chanaan, & ibi viſione Angelica confortatus liberatus eſſet à fratre ſuo, infra 32. & 33. venit in Sichem, & ibi velut iam de periculis liberatus putabat ſe requiem habiturum. & ſic apud vrbem ipſam Sichem emit partem quandam agri centum agnis, infra 33. ſiue centum nouellis ouibus Ioſue. 24. cap.

Sed

Sed adhuc dicendum, ꝙ Iacob non desijt esse peregrinus, neque habere mentem peregrini, quia licet emerit agrum emit illum tantum, & non emit ad edificandum domum, vel ad colendum, sed solum ad figendũ tabernacula. Primũ patet quia non inuenitur in tota historia Iacob, ꝙ aliqua alia ĩmobilia emerit. Sed dicet aliquis ꝙ licet non inueniatˉ, tñ fuit, qa multa fuerunt, quæ non scripta sunt. Dicendũ est certũ esse, ꝙ Iacob nihil aliud emit in terram Chanaan: nam Iacob moriens dimisit filijs suis terram Chanaan, quã ei Deus promiserat, licet illam nõ possideret, & dixit qui haberent sortes, & qui non infra cap. 48. & in fine dixit ad Ioseph, do tibi partem vnam extra fratres tuos, quam tuli de manu Amoræi in gladio, & arcu meo & ista pars est, quam emit Iacob a Sichimitis infra 33. capit. nam sicut fuit ista pars legata Ioseph. ita in ea sepulta fuerunt ossa eius Iosue. 24. capit. scilicet ossa quoque Ioseph, quę tulerãt filij Israel ex Aegypto sepelierũt in Sichem in parte agri, quam emit Iacob a filijs Emor patris Sichem centum nouellis ouibus, & fuit in possessione filiorum Ioseph; & sic innuitur, quòd ideo ibi sepulta sũt ossa eius, quia ista possessio legata est ei. Sed si Iacob aliqd aliud haberet proprium in terra Chanaan, Legatum faceret de illo sicut de isto, aut taceret de omnibus; sed de hac parte agri, quam scriptura asserit, quòd emerit Iacob infra 33. capit. dicit quòd fecit legatum speciale, vltra totã terrã Chanaan. infra 48. cap. & nõ dicit de aliquo alio; ergo videtˉ ꝙ nõ habuerit Iacob aliquid aliud, de quo testaretˉ, & ita nihil aliud emerat. Secundũ patet scilicet ꝙ nõ emit Iacob agrũ istũ ad collendũ, scilicet plantando ibi vineas, vel seminando, vt esset terra arabilis, quia si ad hoc intendisset emeret plures agros: & tamen emit agrum paruũ, ita vt non vocetur ager, sed pars agri. infra 33. ca. Et apparet ꝙ propter istã partem agri noluit desinere esse peregrinus simpliciter, quia noluit ibi ædificare domum, sed solũ fixit tabernacula, quasi non semper ibi mansurus, etiã fuit hoc, vt ibi posset erigere altare dño Deo, sic dr̃ eodem cap. emitq; partem agri, in qua fixerat tabernacula à filijs Emor patris Sichem centum agnis, & erecto ibi altari inuocauit super illud fortissimum Deum Israel. Et ita mãsit: verum est ergo ꝙ isti tres Patriarchæ essent in terram Chanaan, quam Deus ei promiserat: tanquam in aliena habitando in casulis; ad Hebr. 11. cap. nam nulla istorum habuit domum, sed in tentorijs, vel tabernaculis manebant.

Obiectio.

Quæst. 29. Cur posteri Abrahæ cũ redierunt ĩ terrã Chanaã habuerũt domos.

Sed quæretur quare posteri Abrahæ, cum redierũt in terram Chanaam, habuerunt domos, nam patres eorum nunq̃ domos habuerãt, sed in tabernaculis habitabant. Dicendum, ꝙ causa fuit, quia Abrahę, Isac, & Iacob promiserat Deus terram Chanaã, sed nõ dederat eis in ea, neq; vnũ passum pedis. Act. cap. 7. ideo morabantur in casulis in spe repromissę hæreditatis, ad Hebr. 11. cap. s. posteris suis sub duce Iosue dedit terram Chanaã in possessionem deletis Chananæis possessoribus eius: ideo ipsi tanq̃ Dñi facti ipsius terrę debuerũt domos habere, & vrbes, & firmiter in terra ipsa manere. Secundo, quia Deus iussit, ꝙ diuideretur terra sorte per omnes duodecim tribus Israel. Numeri. 26. cap. & dedit modũ diuidẽdi, & diuisores, eod. c. & Numeri. 34. c. & ita volebat, ꝙ quælibet tribus maneret in terra sua, & non trãsiret ad terram alterius tribus, quod Deus non volebat ne confunderetur sortium distributio. Numeri 27. & 36. cap. ergo oportebat, quod vrbes, & domos haberent. Tertio, qa Deus sæpe iussit per Moysen, & Israelitę haberent domos; & disposuit de domibus vrbium, & agrorum quid fieret qñ vouerentur, & quid fieret de domibus Leuitarum, Leuit. 27. cap. & 25. & de domibus laicorũ. Etiã

1. Ratio.

2. Ratio.

3. Ratio.

A dixit quid faciendum esset quando in domibus Israelitarum inueniretur lepra, qũo purificarentur, aut cõdemnarentur, Leui. 14. cap. & in multis alijs loquitur de domibus; ideo debuerunt Israelitæ post reditũ de Aegypto habere domos: licet patres eorum Abrahã, & Iacob non habuerunt domos, sed tentoria, siue tabernacula. Sed dicetˉ, quòd per hoc exclusæ sunt oẽs rationes positæ sup. q. 25. quæ inducebant ꝙ Abrahã non debẽt habere domos, aut agros in terra Chanaã, quia ille concludebant in Abraham pp peregrinationem, & incertitudinem mansionis, & quia morabantˉ in terra aliena, q̃ omnia non fuerunt in posteris suis, q acceperunt terram Chanaan velut suam, deletis inde habitatoribus terræ illius: vna tñ ratio manet, s. quia

Quæst. 30 Cur debuit posteros Abrahæ habere domos.

B erant pastores Abrahã, Isac, & Iacob, & pro illis non conueniebat manere in loco vno, sed discurrere p diuersa loca ad quęrenda pascua, ita igitˉ in posteris suis videbatˉ futurum, sicut dixerunt filij Iacob corã Pharaone pastores ouiũ sumus serui tui nos, & patres nostri, infr. 47. cap. ideo posteri sui nõ poterãt habere domos. Dicendum ꝙ posteri Abrahæ debuerũt habere domos post reditum de Aegypto in terram Chanaã, vt dictum est, & si ita non fieret nõ prodesset eis, ꝙ daret eis Deus terrã in possessionẽ, cum neq; habitarent in vrbibus, neq; colerent agros. Cũ verò obijcitur de officio pastorali, dici põt vno modo, ꝙ ẽt si haberent Israelitę vitam pastoralẽ, poterant habere domos, & agros, nã necessarius erat eis cibus, & potus; ideo semi

C narent agros, & colerent vineas haberet possessiones distinctas, cũ verò dr̃ de mutatione locorũ pp pascua pecorũ, dicendum, ꝙ stabat habere domos, & mutare loca pro pascuis, quia nõ oportet semp esse in motu, qa & nunc pastores sunt inter nos, & tñ domos habent, & determinatis tpibus mouentur, & determinatis temporibus redeunt. Secundo põt dici, & adhuc melius quòd nõ erat sic de posteris Abrahæ post reditum de Aegypto in terram Chanaan, sicut fuerat de Abraham, Isac, & Iacob. Nã Abraham, Isac, & Iacob, & filij Iacob fuerunt totaliter pastores; ita quòd tota occupatio eorum erat in officio pastorali, & tota substantia eorũ in pecoribus erat; sic dixerunt filij Iacob ad Pharaonem, pastores ouium sumus serui tui nos,

D & oẽs patres nostri, inf. 47. cap. Posteri aũt Abrahę, cũ intrauerunt in terram Chanaan, non futuri erant oẽs pastores, quia tanta gens nõ poterat viuere in officio pastorali; quia tunc non solũ efficerent aliquã vnam gentem, & regnũ per se ipsos, sed ẽt neq; vnum populum, aut policiam; cũ in qualibet policia oporteat esse per se sufficientia ad vitam, vt dicit Arist. lib. 1. Politic. Cap. 5. Et hoc non est nisi vbi sunt oĩa officia, & omnes ministrationes necesse ad viuere, & ad bene viuere in cõmunitate. Sed hoc non esset vbi essent oẽs pastores; ideo non poterãt esse oẽs pastores in tota gente Israelitarum, sed paucissimi ex eis essent pastores: alij verò in diuersis officijs, & administrationibus essent, sicut ad viuere, & ad bene viuere requiritˉ, & ideo licet pastores non haberent locum ad manendum, saltẽ ha-

E berent alij, & ita habitarẽt plurimi in domibus, & determinatis locis: pauci autem essent, qui non haberẽt determinata loca, sed in tabernaculis habitarent. De Abraham, Isac, & Iacob secus erat. Isti enim poterant esse totaliter pastores, quia nõ erant per se aliqua gẽs, aut populus, cum tam pauci essent, vt populum non possent facere; sed inter Chananæos viuebant, & sic poterant totaliter dediti esse vitæ pastorali, quia quod eis ad vitam, aut bene viuere deesset, haberẽt ab alijs, cum in policia adiaceat vnicuique particula boni alterius, vt dicitur libro tertio Politico. Cap. 6. & sic potuerunt in domibus conuenienter manere Israelitæ reuersi in terram Chanaan, quod non bene possent

facere Abraham, Isac, & Iacob, qui erant pastores: nam proprium est pastoribus in agris manere de loco ad locum pro pascuis mutari, & habitare in tentoriis, vel tabernaculis. Sic dicitur supra 4. cap. Lamech habuit vxores duas nomen vni Ada, nomen alteri Sella; genuitque Ada Iahel, qui fuit pater habitantium in tentorijs, atque pastorum, & ita ad pastores conuenit habitare in tentorijs, quę sunt tabernacula. Sed quæretur quare dicitur in litera, nec poterat eos capere terra, vt habitarent simul? Dicendum quòd hoc dicitur ad signandū causam contentionis, & sequitur ex precedenti litera, scilicet quia Abraham habebat pecora multa, & Loth pecora multa, nō poterant simul habitare, quia indigebant terra multa, in qua possent capi, & copiosè pasci pecora ipsorum. Et cum dr̃ non poterat eos capere terra intelligitur, nō de tota terra, aut de terra Chanaan, quia postq̃ separati fuerunt ab inuicē manserūt in terra, & in terra Chanaā: vt patet infra in litera, sed intelligitur de illa portione terrę, in qua ambo prius habitabant: nam accipiebant eandem terram, idest aliquam certam portionem terrę accipiebant precio a Chananęis, in qua morarētur, & pecora haberent, & illa erat tam parua pro multitudine pecorum ipsorum, quòd non capiebat eos, ideo dicitur, ꝙ non poterat eos capere terra, vt habitarēt simul, scilicet bene caperet eos terra si in diuersis locis habitarent, sed manendo simul, non capiebat eos terra. Dicitur erat quippe substantia eorū multa, scilicet amborum: est istud redditiuum causæ superiorum, & significat substantia omne, quòd possidetur, siue mobilia, siue immobilia: & hic maximè signat pecora, quia propter multitudinem pecorum erat ista contentio, non autem propter aurum, & argentum, aut reliquam supellectilē. Et dicitur substantia eorum, idest amborū, quia si substantia vnius eorū fuisset pauca, aut potius nulla, & alterius esset substantia, tanta quanta nunc erat amborum caperentur in terra, quia idem non impediret se ipsum: sed cum erant duo, etiam si non haberent tantam substātiam sicut vnus, non possent capi ad pacificè habitandum, quia iam ibi erat competitor.

Quæst. 31. Cur dicit, nec poterat eos capere terra, vt habitarent simul.

Quæritur quare dicitur, & nō quibant habitare cōmuniter. Dicendum, quòd sensus est præcedentis literæ poterant quidem Abraham, & Loth in terra viuere, sed non poterāt simul manere, quia vnus alium non impediebat propter multitudinem armentorū. Si enim pauca vtriusq; essent armenta, & greges possent habitare simul: & non se turbarent, cum autem multa essent, nō poterant habitare simul, idest in eadem portione terræ, in qua prius; & tamen si omnia armēta, & greges vtriusque fuissent vnius potuissent in terra illa capi etiam si plura essent, quia cum tunc non haberent competitorem, facile erat capi: sed qñ competitor est, cum vterque idem velit, difficile est non contendere. Et dicitur non poterant habitare cōmuniter, idest in communi, quia forte erant prius, vt vna domus, licet bona essent distincta: fuerant enim bona Abrahæ, & Loth distincta antequam intrarent in terram Chanaan, quia præcedēti cap. dicitur: Tulit itaque Sarai vxorem suam, & Loth filium fratris sui, vniuersamque substantiam, quam possederant, & animas, quas fecerant in Aran: inquantum dicitur possederant, & fecerant significat diuersam esse substantiam Abrahæ, & Loth: & tamen hoc fuit, quando recesserunt de Aran antequam intrarent in terrā Chanaan. Erat autem causa distinctionis substantiæ, quia Loth erat filius Aran fratris Abrahæ mortui, & successerat ei, & quantum ad illud habebat bona distincta ab Abraham, & sicut fuerat ista distinctio ante introitum in terram Chanaan, ita ibi durauit, & nunc erant bona distincta: stante tamē ista distinctione bo-

Quæst. 32. Cur dr̃, & nequibant habitare simul.

F norum poterat esse habitatio cōis sicut tutor, & pupillus suus eādem domum habent, quia pupillus est sub curatore, aut tutore, & tutor administrat bona pupilli: & tamen distincta sunt bona pupilli, & tutoris. Ita de Loth, & Abraham erat, quia Loth erat filius fratris Abrahæ, & ita erat sicut filius eius, & quia minor eo erat, obediebat ei: vnde poterant eandem domū, siue familiam habere, & esset ratio aliqua sumptuū. Ista habitatio communis durauit vsq; nunc, qñ tanta fuit multitudo pecorum vtriusque, ꝙ non potuerūt simul habitare: nam cum separati essent locis, nō possent eandem domum, aut familiā habitare, quod erat non posse habitare cōiter. Aut pōt intelligi, ꝙ habitabant prius cōiter, i. simul, sicut vicinus apud vicinū, quia licet non esset eadem domus, aut familia vtriusque, sed duæ domus, tamen simul morabātur, & vnus
G nunquam ab alio recedebat, neque mediabat aliquis inter eos: nunc verò recesserunt ab inuicē ita, vt posset aliquis inter eos mediare, immo multa terra inter eos erat, vt nulla maneret occasio contendendi.

Quare dicitur, vnde facta est rixa inter pastores gregum Abrahę, & Loth. Dicendum, ꝙ istud ponit tanquam consequens ex præcedentibus, nam erat tanta multitudo pecorum vtriusque, ꝙ nō poterant simul capi in terra; ex quo quicunque de pastoribus vellet pro gregibus suis id, quod melius erat, aut minus malum: & quia pp paruitatem terrę concurrebat in idē, necesse erat, ꝙ contenderent, quis haberet quod melius æstimaret. Dr̃ autem de pastoribus gregum, non
H quòd soli pastores gregum cōtenderent, sed ēt pastores armentorum, cum tā Abraham, q̃ Loth haberent armēta, & greges, quia dicitur supra: Sed & Loth, qui erat cum Abraham fuerunt greges ouium, & armenta: & ideo tam gregum, quàm armentorum pastores contenderent: sed ponitur de pastoribus gregum pro pastoribus omnium pecorum: sicut, & ouis aliquādo accipitur pro omnibus pecoribus, tam ouibus, quàm capris, quàm bobus. Sic patet infra 47. capit. vbi Pharao rex quęsiuit à filijs Iacob fratribus Ioseph, quid habetis operis? & illi dixerūt: Pastores ouium sumus serui tui, tam nos, quàm patres nostri: & tamen certum est, ꝙ non solum erant pastores ouium: sed etiam bouum, & caprarum cum de omnibus his pecoribus ha-
I berent: nam Abraham, & Isaac de omnibus his habuerant; ergo patres sui non erant solum pastores ouium, accipitur ergo pro omni genere pecorum, & ita accipitur in præsenti. Deinde quęretur quare dr̃, quòd fuit facta rixa inter pastores Abraham, & pastores Loth. Dicendum, ꝙ hoc dr̃ ad signandum, ꝙ ista rixa non fuit inter Abraham, & Loth, sed solum inter pastores, cum essent illi viri sancti. Secundo ponit ad respondendum quæstioni tacitæ, vel ad tollendū inconueniens: diceret enim aliquis, cū ambo isti essent viri sancti, & essent in tanta propinquitate cognationis, qūo inter eos fuit rixa, quod non pertinet ad viros perfectos? Respondetur, ꝙ non fuit rixa inter Abraham, & Loth, sed solum fuit inter pastores eorum ne
K scientibus Abraham, & Loth: & ideo neque fauentibus: pastores tamen non erant viri perfecti, neque in tali propinquitate, ideo inter eos facilè erat rixa sine aliqua culpa Abrahæ, & Loth. Tertio dr̃ hoc ad ponendum causam separationis ab inuicem, nā nunc fuerat rixa inter pastores Abrahā, & Loth pp res pertinentes à dominos suos, idest pp greges: si autem nō separarent ab inuicem oportebat cōtentionem illam transferri ad dominos, & ipsorum fieri principaliter, cum pp res ipsorum esset: ideo vt nō veniretur ad istā contentionē voluit Abrahā, ꝙ separarentur. Istud patet ex verbis Abrahæ, qa cū voluit suadere ipsi Loth, quòd separarētur ab inuicem, dixit: Ne quęso sit iurgiū inter me, & te, & pastores meos, & pastores tuos; &

Quæst. ... Cur ... dr̃ ... rixa ... pastores ...

Quæst. ... Cur dr̃ ... ista rixa ... inter pastores ...

& ita non dixit, ne quæso sit iurgium inter pastores meos, & pastores tuos: sed ne sit iurgium inter me, & te. q. d. ad istud venietur, si simul manemus in terra; ideo diuidamur ab inuicem in terra hac.

Quæst. 35. Cur fuit cã rixæ pastorum Abraham, & Loth.

Quæretur quæ fuit causa rixę pastorum Abrahę, & Loth. Aliqui dñt, quòd fuit, quia pastores Loth intrabant alienas segetes, & nõ pastores Abrahæ, qa Abraham hoc vetuerat suis, vt tactum est supra q. 18. Sed dicendum, ꝙ hoc non stat primo, quia non est verisimile, quòd pastores Loth non essent vetiti hoc facere per Loth: erat enim vir ille iustus, & vetaret illud: nam scriptura asserit Loth fuisse virum iustum, & in tãtum placuisse Deo, ꝙ angelos hospicio recipere meruerit. infr. 19. vetaret ergo fieri quod iniustum erat. Secundo, quia Loth, & Abrahã tunc habitabant cõiter, & in omnibus sequebatur Loth vitam Abrahæ: ergo & eandem doctrinã suis traderet quã Abraham suis. Tertio, quia dato, ꝙ hoc facerent pastores Loth nõ contenderent cum eis pastores Abrahę cũ in hoc non præiudicaretur eis, neq; tam iusti erant, vt pp aliena damna tanquam proprijs contendere vellent aduersus aliquem. Quarto, quia si ista fuisset causa contendendi non dabatur conueniens remedium, qa sine separatione potuisset prouideri, s. ꝙ Loth corriperet pastores suos iubẽdo illis abstinere ab alienis, & tamen non ita actum est: ergo non erat ista causa. Quinto, quia dixit Abraham ad Loth, ne quęso sit iurgium inter me, & te: & ita quęcunque causa esset ista, erat talis, ex qua poterat contentio sequi inter Abraham, & Loth: sed cum isti viri iusti, & prudẽtes essent non sequeretur inter eos iurgium: pro eo quòd ipsi vitare possent: & tamen hoc vitare posset Loth. s. iubendo suis, vt abstinerent ab alienis segetibus, aut vineis: ergo pro hac causa non esset iurgium. Sexto patet ex remedio quòd dedit Abraham ad tollendũ iurgium. s. quòd ab inuicem separarent, & istud nõ quęrit ad illam causam: ergo non erat illud motiuum.

Quæst. 36. Causa separationis Abrahę, & Loth ab inuicem.

Sed dicendum, quòd causa contendẽdi erat angustia terrę: habebant enim pecora multa, & in parua terra manere non poterant: & ad pacificè manendũ oportebat eos ab inuicẽ segregari. Et hoc patet primo ex causa, quæ in litera ponitur. s. sed & Loth, qui erat cũ Abraham fuerunt greges ouiũ, & armẽta, & tabernacula, nec poterat eos capere terra, vt habitarẽt simul, & ita causa contendendi erat quia pp multitudinẽ pecorum non capiebantur simul in terra. Secundo, quia dr̃ erat quippe substãtia eorum multa, & non quibãt habitare cõiter. vñ & facta est rixa inter pastores gregum Abraham, & Loth: & sic littera ponit rationem contẽtionis dicens: vnde & facta est rixa, i. ex hac causa facta est, s. quia erat possessio eorum multa, & non poterãt habitare cõiter. Tertio patet ex remedio tollendæ contentionis, quod dedit Abraham. s. quòd terra coram eis erat eligeret Loth an vellet ire ad dextram: an ad sinistrã, & ita cum separatio erat remediũ contra contentionem, causa contendendi erat simul esse. s. quia simul manere non poterant pp multitudinem pecorum. Quarto põt dici, quod erat contentio inter pastores pro aqua, quia licet pro pascuis contendere possent, præcipuè tamen pro aqua: quia id magis in contentionẽ venit, quod nimis habetur, & magis eo indigemus talis erat aqua: nam aqua est nimis necessaria pastoribus, & in terra Chanaan facilius habetur herba, quàm aqua: ideo magis cõtendi accidit, pro aqua, quam pro herba, & hoc generale est in tota terra Chanaan, & in regionibus vicinis, s. in desertis Arabiæ, & in terra Madian, & in regione Mesopotamiæ: nam ibi sunt pauca flumina, & terra arida; vnde vt plurimum vtuntur, tam homines, quàm pecora aquis putealibus, & in agris sunt putei, de quibus hau-

A ritur aqua, & effundit̃ per canales in locum aliquẽ in quo pecora bibant. Sic patet infra 30. & 31. & quia tã rara aqua est, ponitur sub magna custodia. s. quòd clau dantur putei forti clausione, vt nõ liceat cuilibet haurire aquam, qñ voluerit. Sed cõgregatis omnibus pastoribus ad quos aqua illa pertinet bibant pecora, ne quid ibi fraudis cõmittat̃. Sic enim fiebat in terra Mesopotamiæ ad quam iuit Iacob, & vbi habitauit cum socero suo Labã. Sic patet infra cap. 29. scilicet profectus Iacob venit in terram Orientalem, & vidit puteũ in agro tresque greges ouium accubantes iuxta eũ: nam ex illo adaquabantur pecora, & os eius grandi lapide claudebatur: mosque erat, vt cunctis ouibus congregatis euoluerent lapidem, & refectis gregibus rursus super os putei ponerent, & obhoc, quia erant mul- B ti greges, & pauca aqua. s. pauci putei, vel vnus tãtum: erat contentio interdum super adaquatione, s. quis prius pecora sua adaquaret, & qui minus potens erat sustinebat in hoc damnum, & tardius pecora adaquabat, & ita patet eodem cap. vbi quando venit Rachel, quę pascebat gregem patris sui Laban. Iacob amouit lapidem de ore putei: & adaquauit gregem eius. Similis modus erat in terra Madian, vbi pastores de puteo hauriebant aquam ad adaquanda pecora, & cum septem filiæ sacerdotis Madian custodiẽtes gregem patris sui Hietro hausissent aquam, effundissentque in canalibus pastores superuenientes abijciebant eas, vt pecora sua ipsi prius adaquarent: Moyses verò defensis puellis adaquauit gregem earum: & ideo reuerten- C tibus eis citius ad patrem, q̃ solitę erant, quia pastores consueuerant eas impedire in adaquatione gregis, q̃siuit pater, cur citius solito venissent, responderunt ille: ꝙ vir Aegyptius liberauerat eas de manu pastorũ, & hauserat aquam cum eis. Exod. 2. cap. Erat autem aqua non solum pauca in regione illa, sed in paucis locis; ideo etiam putei pauci erant, quia non inueniebatur vbique aqua: licet terram foderent: & super puteis erat multa contentio pastorum, sicut patet infra 26. cap. vbi inter pastores Philistinorum, & Isac super aqua puteorum contentio multa fuit, & ad vltimum cum pastores Isac fodissent puteum vnũ: & inuenissent aquam, annunciauerũt Isac, quasi pro re magna, & vocauit nomen loci illius Bersabe, i. puteus abun- D dantiæ: & mansit postea semper nomen loci illius, eodem cap. ita autem poterat esse, quòd serui Abrahæ, & Loth simul manentes paucam aquam pro pecoribus inuenirent cum esset terra paucarum aquarũ & super hoc contenderent: separati autem ab inuicem poterãt inuenire copiam aquarum quisque pro suis gregibus.

Eo autem tempore Chananæus, & Pherezæus habitauit in terra illa. Isti populi non erant permixti: sed quilibet per se: contingebant tamen se termini terrarum suarum, vt diximus supra 10. cap. Sicut postea factum fuit in diuisione sortium filiorum Israel, quòd tribus essent impermixtę: & morabatur tunc Abraham inter istos duos populos, quia Chananæus erat E ex parte Orientis, & Meridiei ad latus contingentiæ Meridiei, & Orientis, scilicet circa Sodomam, & Gomorram, quæ sunt in valle Pentapolis, & circa Hierico. Sic habet̃ Numeri 13. cap. Chananæus moratur circa mare, & iuxta fluenta Iordanis; Pherezęus autem morabatur contra Occidentem, & Septentrionem. Isti duo populi quo angustabant eos, ne dilatari possent quantum vellent, ideo non poterant simul habitare. Vel vt quidã volunt fit hic mentio de istis duobus populis, & isti duo erat eis magis cõiuncti, & si forte aliqua discensio inter Loth, & Abraham oriretur per iudices istorum populorum determinanda erat, & quia Abrahã coram iudicibus infidelibus cõpare-

Quæst. 37. Qũo Chananęus, & Pherezę erãt ĩ terra Chanaan.

re nolebat: licet diligeret consobrinum suum Loth, & uellet cum eo libenter habitare, magis tñ elegit separati, ne discordia nasceretur, quia valde onustū est fideli cōtendere cū fideli corā iudice infideli, iō hoc vetat, & arguit Apostolus 1. ad Cor. 6. ca. *Ne quæso sit iurgium inter me, & te.* Licet Abraham, & Loth directe iurgia nollent, tamē quia pastores suscitarēt, necesse erat eos inuicem iurgari. *Fratres enim sumus.* Idest ego, & tu nō fratres ex eodē patre, & m̄re, sed fratres, q̄a Abrahā erat frater Arā p̄ris Loth. dñr fratres tripliciter. s. natura, vt Iacob, & Esau: cognatione, vt Abraā, & Loth; gente, vt omnes Hebræi. Sic dicit Glo. ordi. & Hieronymus super Matth. cuius est illa glo. *Ecce vniuersa terra coram te est.* Idest potes eligere quamcunque partē volueris: Abraham senior, & honorabilior erat, tamē electionē dedit Loth. *Si ad sinistram ieris.* q. d. licet abinuicem propter vitanda iurgia se iungamur: non tamē a te recedam, tantum, quin possim tibi auxilio esse, & patet hoc sequenti ca. cū Loth captiuus deduceretur. eleuatis itaq; Loth oculis ad contemplandū terrā. s. quæ melior, an peior esset, nolens recipere electionē, quam Abrahā ei dabat. *Vidit omnem circa regionem Iordanis.* Idest vidit omnem regionem Iordanis circa se, & hoc erat contra orientem respectu loci, in quo erat ipse tunc: quia Iordanis deriuatus de mōte libano in parte Septentrionali terræ promissionis declinat contra meridiem circundās terrā illam a parte orientis, & in hac regione Iordanis erat Pētapol. i. quinq; ciuitates, quarum quattuor nunc subuersę sunt: vt patet infra 19. ca. *Qui vniuersa irrigabatur antequam subuerteret dominus Sodomam, &c.* Et ideo erat multum delectabilis, & plena arboribus. *Sicut Paradisus domini.* i. sicut Paradisus terrestris valde est amena, quia quatuor fluminibus irrigatur. *Et sicut Aegyptus venientibus in Segor.* Ista litera potest legi simul vel diuidi in duas sententias. Si autem simul legatur est sensus ꝙ Pentapolis est ita delectabilis. *Sicut Aegyptus venientibus in Segor.* Idest quantū ad illam partem per quam venitur de Aegypto in Segor, quia illa terra magis delectabilis est in toto Aegypto. Si autem legatur ista litera diuisa, est sensus, ꝙ ista Pētapolis est sicut Aegyptus, idest sicut Aegyptus tota irrigatur Nilo, ita Pentapolis tota irrigatur Iordane: Aegyptus enim irrigatur: quia Nilus in principibus, & finibus mensiū crescit, quia meatus factos aqua excrescens irrigat omnem planiciem terræ illius: Aegyptus. n. multū plana terra est. Sic vult philosophus in 2. Posteriorum. inundationes tamen principales Nili sunt duę. s. Sole existente in cancro vsq; ad leonem, & secunda Sole existente in Libra, de quibus latius infra 26. cap. *Venientibus in Segor.* i. ista amenitas est veniendo de loco, in quo tunc morabatur Abraham contra Segor: quæ tunc vocabatur Bala. vt patet. cap. sequēti. nā Seguor nomē appellatiuum, & significat paruitatem: quia dixerat Loth ad angelum, ne destrueret illā ciuitatē, q̄a parua erat, & subiungitur: ideo vocatū fuit nomē vrbis illius Segor: vt habet infra 19. *Elegit sibi Loth regionem circa Iordanem,* i. terram Pētapolis Sodomę & Gomorræ &c. & recessit ab oriente. Hoc repugnat ei quod supra diximus, scilicet ꝙ iuerat contra oriētem.

Quo tempore Nilus augeatur. Cap. 13. tex. 89.

Respondetur ꝙ declinatio Loth ab Abraham non fuit secundum longitudinem Oriētis, & Occidentis: licet secundū latitudinē Septentrionis ab Australi parte, vtraq;. n. pars erat in Oriente terrę promissionis: q̄a Bethel, & mons Garizi, vbi Abrahā tūc manebat erāt circa Orientē illius terræ, & erat directe per medium frontis Orientalis: Pentapolis aūt, vbi nūc est mare salsissimū, est in confinio Orientis, & Occidētis, s. in angulo; nō ergo recessit ab Oriente, quasi contra Occidentem venerit, sed recessit a fronte Orientis, perueniens ad angulum Orientis; ille tamen angelus magis

Quæst. 38. Quo recesserit Loth.

F videbatur eminere cōtra Orientem mundi, quā frōs media Oriētis terræ Iudeę. & patet hoc quia nulla terra est magis orientalis in terram Chanaā, quam Pentapolis, cum sit terminus Orientalis terræ illius, vt patet Num. 34. *Diuisi sunt alterutrum a fratre suo.* Est sententia decurtata. *Diuisi sunt alterutrum.* Idest alter ab altero. *A fratre suo.* i. frater a fratre, quia ambo fratres vocabant, vt patet sup. in litera. *Abraham habitauit in terra Chanaā.*

Dicitur terra Chanaam illa, in qua moratus fuit Abraham, non accipiendo terram Chanaam pro tota terra occupata ab alijs septem populis, & isto modo accipiendo non solum erat Abraham in terra Chanaam, sed ēt Loth habitans in oppidis Sodomorum. *Loth moratus est in oppidis circa Iordanem, & habitauit in Sodomis.* Ex hoc videtur ꝙ illa oppida, quæ erāt circa Ior-

G danem non erant in terra Chanaam: accipiendo specialiter pro terra pertinente ad illum populum, qui specialiter uocabatur Chananęus, & erat vnus de alijs, qui specialia nomina habentes, generaliter Chananęi dicebantur. Secundum tunc dicetur ꝙ hoc est cōtra dicta supra, scilicet ꝙ Chananæus habitabat circa fluēta Iordanis: vt patet Numeri. 4. cap. Respōdetur ꝙ terra circa Iordanem, & mare ad Chananæos specialiter pertinebat: sed potuit esse ꝙ illud oppidum, in quo mansit Loth pertineret ad Pherezæos, qui aliquā partē haberent circa Iordanem: erant enim isti duo populi se in confinis attingentes; ideo supra dicebatur, ꝙ in diebus illis Chananęus, & Pherezæus erant in terra illa, scilicet simul habitantes.

H *Et habitauit in Sodomis.* Iudæi enim exponunt hoc ad magnum Loth opprobrium, scilicet ꝙ cum sciret Sodomitas viros pessimos esse, & peccatores coram domino, noluit diuertere ab eis, & ideo ratus eos peiora tus est. Catholici autem doctores multum laudant in hoc Loth, scilicet cū inter malos habitauerit, malus non est effectus, sed semper seruauit innocentiam, & omnem cordis, & carnis suæ mundiciam. De hoc Gregorius in primo Moralium. *Homines autem Sodomitæ.* Idest habitantes in Sodomis. *Pessimi erant.* Scilicet mali inter seipsos: vt patet: Ezechi. 16. cap. hæc fuit iniquitas Sodomę sororis tuæ superbia, saturitas panis, & habundantia: ocium ipsius, & filiarum eius, & manuū egeno nō porrigebāt. *Et peccatores coram domino.* Quā-

I tum ad infandissimum scælus, scilicet concubitū masculorum, & dicuntur peccatores corā domino, quia publice hoc faciebant, nec verecundabantur: vt patet infra 19. cap. qn̄ totus populus publice petijt a Loth: vt daret eis duos viros, qui intrauerūt ad eum, vt abuterentur eis: & sic patet. Isa. 3. cap. pecatum suū, quasi Sodoma prædicauerunt, nec absconderunt: vel dicuntur peccatores coram domino, quia vicium sodomiticum est vnum de tribus vitijs, quæ clamant ad Deū: Effusio sanguinis, ut patet supra. 4. cap. Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Secundū est defraudatio mercedis in mercenarijs: sic habetur Iaco. c. 5. Ecce merces operariorum, qui messuerunt regiones vestras, quæ fraudata est a nobis, clamat, & clamor eorū in aures Domini Sabaoth introiuit. Tertiū est pecca-

K tum Sodomitarum: vt patet infra 18. cap. clamor Sodomorū, & Gomorręorū multiplicatus est, & peccatū eorū aggrauatū est nimis, & ab istis Sodomitis, qui erant quidā infęlix populus denominantur omnes tali vicio maculati, & nō solū erāt hoc vicium in Sodomis, sed etiam in Gomorra, Adama, & Beboin: denominatur tamen a Sodoma, quia erat maior ciuitas inter illas.

Circa præcedentia dicetur quare dicitur, quòd eo tempore Chananæus, & Pherezęus habitabant in terra illa. Aliqui dicunt quòd hoc dicitur de tempore, quo Abraham, & Loth separati sunt ab inuicem: quia

quia cauſa ſeparationis eorum fuerunt iſti duo popu-
A li,ſ.quòd tm̄ coanguſtabant eos, quòd non poterant
manere ſimul,ſed diuiſi: ſi autem nō pręmerent eos
tantum, poſſent ſimul habitare. Sed dicendū, ꝙ hoc
1.Reſpon. nō ſtat, primū, qa iſtud nō poſſet eſſe verū, ſi Abrahā,
& Loth eſſent in terra illa, in aliquo, qđ ipſi poſſide-
rent tanquā ſuū,& eſſet paucum, nam tunc illi popu-
li,inter quos erāt,& non ꝑmittebant eis plus poſſide-
re,cogerēt eos recedere ab inuicē: & tñ Abraham,&
Loth nihil in terra illa poſſidebant,neque paſſum pe-
dis: ſed habitabant in ea, tanquam aliena in caſulis, vt
ad Hebræ.11.& Act.7. cap. & precio dato manebant
in illa, & ſic nō poterant coanguſtari,cū nō haberēt,
in quo ab his populis arctarentur: ſed ipſi tm̄ de ter-
ra haberēt, quantum vellent dato precio ſm quanti-
2.Reſpon. tatem terræ,quam acciperent. Secundo quia hoc eſt
ꝯ verba Abrahæ,quę ipſe dixit ad Loth ad vitandum
iurgium: Ecce vniuerſa terra corā te eſt,recede à me
obſecro: ergo nō erant coanguſtati, cum in tota ter-
ra poſſent habitare: nam hoc eſt dicere: ecce vniuer-
3.Reſpon. ſa terra coram te eſt,ideſt in volūtate tua eſt habitare
in quacunque parte terræ volueris. Tertio quia di-
xit Abraham ad Loth: Si tu ad ſiniſtrā ieris,ego dex-
tram tenebo: ſi tu dextram elegeris,ego ad ſiniſtram
pergam:& ita tamen in poteſtate Abrahæ erat, quòd
4.Reſpon. irent quocunque vellent: ergo non erant coarctati
ab his duobus populis. Quarto patet ex executione:
nam Loth elegit habitare in valle Sodomorum, &
ibi habitauit, & Abraham voluit habitare in He-
5.Reſpon. bron,& ibi habitauit: cum ergo poſſent habitare vbi
vellent nō erant coarctari. Quinto quia ſi ideo Abra-
ham & Loth ſepararent ab inuicem: qa Chananęi,&
Pherezęi coarctabant eos in terra illa, nō ſepararent
ab inuicem: ſed exirent de terra illa, & habitarent ſi-
mul in alia terra,in qua haberent latitudinē cohabitā-
di, cū Abraham diceret: Ecce vniuerſa terra corā te
eſt:& tamen nō habitauerunt poſtea ſimul: ergo cau-
ſa receſſus ab inuicem non fuit, ꝙ Chananęi,& Phe-
rezæi eos premerent, & arctarēt, neque propter hoc
nominantur iſti duo populi: quaſi arctarent Abrahā,
& Loth, vt non poſſent ſimul habitare.

Queſt.43. Cur nominātur iſti duo populi Chananæus, & Pherezæus.

Aliter ergo dicēdum ſcilicet, ꝙ nominant iſti duo
populi propter iurgium paſtorū Loth, & Abrahæ, &
D patet, qa ſtatim, vt dictū eſt: Facta eſt rixa inter paſto-
res gregum Abrahæ, & Loth: ſubditur: Eo autē tpe
Chananæus,& Pherezæus habitabāt ī terra illa. Et ita
apparet pp cauſam iurgij dictū eſſe, & ꝑtinet hoc ad
iurgium dupliciter. Primo, qa ſi contenderent Abra-
hā, & Loth, vel paſtores eorum,non erāt ipſi iudices
ad dirimēdum iſtā litem,cū eſſent,vt peregrini in ter-
ra illa,in qua nō habebant neque paſſum pedis. Actu.
7.cap. & iuriſdictio reſidebat penes oriundos de ter-
ra illa, quorum erat terra, & iſti erant Chananæi, &
Pherezæi: ideo lites iudicio aliquorum de Chana-
næis, & Pherezæis dirimendæ eſſent, & cogerentur
Abraham, & Loth contendere coram his: iſtud au-
tem abhominabile erat Abrahæ; nam ſi eſſet aliquis
E fidelis iudex, coram quo contenderēt, non eſſet tam
difficile Abrahę contendere cum Loth iudicialiter:
ſed coram infidelibus iudicibus agendæ eſſent cau-
ſæ, quod valde turpe videbatur Abrahæ: ideo potius
voluit recedere a Loth, quem diligebat, quam quòd
eſſet ei occaſio litigandi coram infidelibus, ſiue idola-
tris iudicibus. Sic Apoſtolus.1.Cor.6.c. arguit Corin-
thios, ꝙ ipſi fideles exiſtentes coram iudicibus infide-
libus litigarent, dicens: ꝙ potius deberent cauſas per-
dere & fraudem pati, quam ꝙ fidelis fidelem corā in-
fideli iudice cōueniat. Secūdo, qa ſi Abrahā, & Loth
nollēt contēdere iudicialiter corā infidelibus, & tñ in-
ter ſe iurgia haberent, veniretur ad cędes, & vulnera:

A & tunc iudices terræ illius, ad quos pertinebat nō re-
linquere ſcelera impunita, intromitterent ſe ad pu-
niendū delicta eorū,& forte priuarent eos bonis, aut
duram animaduerſionem in eos exercerēt; maxime,
quia alterius cultus erant,& peregrini: vnde etiā ſi de-
licta eorum non exigerent,habita ſolū occaſione pri-
uarent eos bonis. Vt autē hoc euitaretur vir prudens
Abraham voluit, ꝙ ab inuicem recederent. Et quia
cauſa maxime impellens erat,quia inter tales iudices
erant,dixit ſcriptura,quòd Chananęus,& Pherezęus
habitabant eo tempore in terra illa.

Queſt.44. Quō ex ſeparatione Abrahā,& Loth euitabant Iudicia Chananæorū Iudicū, & Pherezæorum.

Sed quia dictum eſt, ꝙ ideo receſſerunt ab inuicē,
ne cogerentur coram infidelibus cōtendere, quæret
quomodo euitabat iſtud: quia idem manebat poſt ſe-
B parationem ab inuicē, eo ꝙ in terra Canaan erant, &
ſic inter infideles, & corā illis conuenirentur in om-
nibus cauſis. Dicendum, quòd euitabatur inconue-
niens, quia non contenderent iam Loth, & Abrahā
coram aliquo iudice infideli: nam cū ſeparati eſſent,
non poſſent habere contentionē, cum eſſet conten-
tio inter eos pp ſimul habitare, ꝙ verò quilibet illorū
corā infideli iudice contenderet contra infidelē, non
erat inconueniens, quia Apoſtolus non arguit in hoc
niſi fideles, qñ cum alijs fidelibus coram infideli iudi-
ce contendebāt.1.Cor.6.cap.ſ. Audet aliquis veſtrum
habēs negocium aduerſus alterum iudicari apud ini-
quos,& nō apud ſanctos:& poſtea dr̄: Ad verecundiā
vobis dico,nō eſt inter vos ſapiens quiſquā, qui poſſit
C iudicare inter fratrem,& fratrem ſuum, ſed frater cū
fratre in iudicio contēdit, & hoc apud infideles. Fra-
tres vocant ibi fideles, & ſic nō arguit Apoſtolus Co-
rin. qñ fidelis,cum infideli corā infideli iudice contē-
debant,ſed quando ambo litigantes erāt fideles, & iu-
dex infidelis: hoc nunc Abrahā, & Loth vitauerant,
quia diuiſi ab inuicem nunq̃ contenderent corā ali-
quo iudice. Secūdo qa ſeparati ab inuicē adhuc pote-
rāt euitare iudicium coram infidelibus, quia aut quis
iſtorum cōueniret infidelem corā iudice infideli, aut
conueniretē. Si primo modo, dupliciter poterat proui-
deri: primo nō conueniendo, vt ſi potius vellet Abra-
hā,aut Loth ſuſtinere dānū,aut iniuriā inferri ab infi-
deli,q̃ cōuenire eū corā infideli iudice: vt iſte honor
D deferret infideli. Sic innuit Apoſtolus.i.Cor.6.cap. ꝙ
potius deberēt pati dāna fideles,q̃ litigare corā infide-
libus iudicibus.ſ. Frater cū fratre in iudicio cōtēdit,&
hoc apud infideles: iā.n. delictū oīno eſt ī vobis, ꝙ iudi-
cia habetis inter vos, quare nō magis iniuriā accipitis?
quare nō magis fraudē patimini: ſed vos iniuriā faci-
tis,& fraudatis,& hoc fratribus. Si aūt conueniatur fi-
delis ab infideli coram infideli iudice,non eſt incōue-
niēs aliquod, ꝙ cōparet, qa cōueniri pati eſt, & nō ali-
quid agere, qui.n. conuenit honorē defert iudici, nō
qui conuenitur; maxime qa oībus iudicibus,& domi-
nis infidelibus iubet Deus ſubditos eſſe fideles, q in
terra eorum commorātur. prima. Petri.2.cap. Subdi-
ti eſtote omni humanæ creaturę propter Deū, ſiue re-
gi quaſi prę excellēti, ſiue ducibus tāquā ab eo miſſis.
E Et tñ nō intelligitur de regibus,& Ducibus Chriſtia-
nis: quia qñ Petrus loquebat iſta,nullus rex erat Chri-
ſtianus, ſed omnes infideles,cū eſſet in primitiuæ ec-
cleſiæ initio:& Chriſtus dominus noſter dignatus eſt
coram præſide.i. Pilato, qui infidelis erat, iudicari. Se-
cūdo nō poterat excuſari, quātū ad præcedens, fidelis,
qui conueniebat infidelē corā iudice infideli, quia ꝓ-
ſupponit, ꝙ bonam cauſam haberet, quia alias nō cō-
ueniret aliū, & tunc condēnatio fieret ſuper infidelē,
& non eſſet ignominia fideli: & tamē primus modus
melior eſt,ſ. ꝙ potius vellet fidelis dāna pati, q̃ coram
infideli litigare. Sed neque iſtud eſt neceſſe excuſari,
cū Apoſtolus iſtud nō culpauerit, ſed ſolum qñ fide-

lis contra fidelē habebat causam corā iudice infideli.

Quæst.45. Cur dicit Chananę⁹ & Pherezæus, nam vī, ꝙ satis erat alterum nominare.

Quare dicit Chananæus, & Pherezęus habitabant eo tempore in terra illa: nam videt quòd sufficiebat dici Chananæus tm̄ vel Pherezæus, qa siue essent isti in terra Chananæorum, siue Pherezæorum, iudicarētur per infideles, quia vterque populus erat infideliū. Et cōfirmatur, quia pręcedenti cap. cū propter Abraham debuit fieri mentio de infidelibus, dictum est solum de Chananæis, s. Chananæus autem tunc erat in terra. Dicendum, ꝙ etiam si de vno tm̄ istorum populorum fieret mētio sufficeret ad hoc, ꝙ Abraham, & Loth recederent ab inuicem, ne corā infidelibus iudicibus populi illius cōtenderent: dictum est tn̄ de vtroque, quia ambo isti populi habebant iudices, ad quos ptinebat cognoscere de causis Loth, & Abrahæ: istud aūt esse poterat, quia forte terra, in qua nūc manebāt Loth, & Abrahā partim erat in portione Chananæi, partim in portione Pherezæi populi, vt si esset in limitibus, & tunc ad iudices vtriusq; populi pertineret de Abraham, & Loth iudicare, & tanto grauius esset eis, quanto pluribus iudicibus subijcient; & hoc colligit inquantum dr̄; eo aūt tempore Chananæus, & Pherezęus habitabant in terra illa. Nam nō solum dixit, ꝙ habitabant in terra, sed ꝙ in terra illa habitabant, s. in terra, in qua erant Abraham, & Loth: vnde ad ambos populos pertinebat, & iudices amborum populorū poterāt iudicare de causis Abrahæ, & Loth. Cum aūt dicebat, quòd pręced. cap. solum dr̄ de Chananęo, ꝙ erat in terra. Dicēdum quòd hoc dr̄, quia terra illa in qua tunc Abrahā erat, qn̄ illud dicitur pertinebat ad solum populum Chananeum: ista aūt pertinebat nūc ad Chananæum, & Pherezæum, simul: ideo ibi de solo Chananęo dictum est: hic autē de vtroque. Est tn̄ intelligendum, quòd tam hic, q̄ ibi Chananeus accipitur vno modo, s. pro vno de septem populis Chananęorum, qui specialiter vocatur Chananæus, & distinguitur ab alijs sex populis, & patet quia ponitur hic distinctus à Pherezęis, qui sunt vnus de septem populis Chananæorum.

Quæst.46. Cur in sacra scriptura fit mentio de iurgio Abrahæ, & Loth.

Quęretur quare scriptura voluit hic scribere de iurgio, quod fuit inter pastores Abrahæ, & Loth. Dicendum ꝙ fuit primo pp id, qđ inde secutum est: nam separatio Abrahæ, & Loth ab inuicē secuta fuit ex hoc, & tn̄ narrare separationem illam pertinet ad intētionem sacræ scripturæ, cuius causæ tangent inferius: ergo poni causam separationis huius fuit cōueniens, & istud est iurgium pastorum. Secūdo fuit vt ostendat, quod remedium posuit Abraham in hac re: nā ad viros prudentes, & sanctos pertinet cauere cōtra futura vicia, ne fiant, & quia ex iurgio pastorum secutum erat iurgium dn̄orum, in quo peccatum esset: ideo Abrahā vir sanctus, atq; prudens caute, in hoc prouidit faciendo separationem, & vt sciat, qūo prouiderit, ponitur iurgium, in quo prouidit. Tertio fuit ad intētionem nostrā; nam dr̄ ad Ro. 15. cap. quæcunq; scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, vt per patientiam, & consolationē scripturarum spem habeamus. Erudimur autem in hoc facto, quòd non solum boni à malis persecutionem patiuntur, sed etiam boni inter se ipsos inuicem affligūtur. Nam quòd boni à malis patiant, quotidianum est: iuxta illud multę tribulationes iustorum. Psal. 33. quòd tn̄ boni inuicem sibi ipsis molestias inferrant, videretur fortassis mirabile, & tn̄ verum est, & tale fuit hic, quia tā Loth, quā Abraham iusti erant; & tn̄ pastoribus Abrahæ iurgantibus contra pastores Loth, & econtrario inferebat Abraham molestias Loth, & Loth molestias Abrahæ, & tristitiam patiebantur ambo; ita vt oporteret ab inuicem recedere.

Quęst.47.

Quæretur quare dicitur, quòd dixit Abraham ad

F Loth, ne q̄so sit iurgium inter me, & te. Dicēdum, ꝙ ponitur ad notandam prudentiam Abrahæ, & virtutem; pertinet enim ad virum iustum, & prudentem, vt visa occasione mali, statim prouideat, & non dissimulet, quia in exordio pōt prouideri contra mala ne fiant: in progressu autem eorum non pōt prouideri; ideo sic Abraham cum esset vir sanctus, atq; prudēs, cognito, ꝙ pastores iurgati essent, & habito quid ex hoc sequi posset, statim locutus est ad Loth, vt tolleretur occasio futurorum malorū. Sed dicetur, quòd cum tam Abrahæ, quàm Loth damnum sequeretur ex iurgio pastorum, quare potius dr̄ quod locutus est super hoc Abraham ad Loth, quàm Loth ad Abraham. Dicendum quòd hic fuit, quia in veritate accidit, quòd Abrahā loqueretur ad Loth, & non loque-

G retur Loth ad Abraham. Sed dicetur quare potius Abraham locutus est ad Loth, quàm econtrario, cū esset causa communis. Dicendum primo, quòd forte fuit, quia istam rem prius agnouit Abrahā, quàm Loth, & ita prius locutus est. Secundo potest dici, & melius, quòd licet ambo simul agnoscerēt, vel Loth priusquam Abraham, non loqueretur Loth ad Abraham, sed expectaret eius sententiā. Primo, quia Abraham erat dignior, & maior statu, quàm Loth. Secundo, quia maior etate. Tertio, quia erat Abraham maior in cognatione, i. superior, s. frater Arā patris Loth. Quarto, quia erat Loth velut sub cura Abrahæ, & ad imperium eius regebatur: ipse enim de Aran; siue Charra eduxerat eum relicta alia cognatione, vt secū

H proficisceretur in terram Chanaan; in qua nunc erat, & cum eo iuerat in Aegyptum, atq; descenderat pręcedēti cap. vnde in omnibus sequebatur Loth ipsum Abraham, tanquam filius patrem. Quinto, quia Abraham prudentior erat, & sciret melius quid opus esset propter reuerentiam: ergo Abrahæ, expectaret Loth, quid ille disponeret, & ita Abrahā primo locutus est.

Quæst. Cur Abraham dixit ne sit iurgium inter me & te.

Quęretur quare dixit Abraham ad Loth, ne quęso sit iurgium inter me, & te: nam videtur, ꝙ nō dixerit conueniēter fuerat. n. iurgium inter pastores suos, & nō inter ipsos: ideo debuit dici, ne q̄so sit iurgiū inter pastores tuos, & pastores meos. Dicēdum, ꝙ Abrahā voluit suadere Loth, ꝙ recederent ab inuicem, vt tol-

I leretur iurgiū, quod inchoatum erat, & dixit eo modo, quo melius poterat suadere, & dicit ne sit iurgiū inter me, & te, q. d. nō poterit sistere istud iurgium in pastoribus, sed necesse est, quòd ad nos perueniat: illi enim pro rebus nostris contendunt: ideo nos necessario contendemus: & hic signauit Abraham cum dixit, ne sit iurgium inter me, & te, & pastores meos, & pastores tuos, q. d. nos cōtendemus, & illi contendēt: tamen contentio nostra maior erit, quàm sua, quia illi propter nos contendunt. Secūdo dixit hoc ad significādum maiorem causam separationis ab inuicem, nam si contentio pastorum cum eis sisteret, & ad nos non perueniret, non esset magnum malum: & forte non esset sufficiens causa separationis eorum, qui se tam nimium diligebant. Sed quia iurgium futurum erat inter ipsos principaliter, fuit causa sufficiēs ad re-

K cedendum, quia non poterat eis esse maius malum, q̄ vt ibi ambo contenderent, qui tanta dilectione cōiuncti erant. Sed quæretur quare dixit, ne sit iurgium inter me, & te, & pastores meos, & pastores tuos nominando se, & sua priusquam Loth, & res eius, cū videatur hic esse indisciplinati viri: quisque enim debet alios in locutione sibi præferre hunc honorē eis dando, sic Apostolus dicit ad Ro. 12. cap. honore vos inuicē præuenientes. Aliqui dicunt quòd hic fuit, quia Abraham habebat Loth, vt subiectum sibi, & vt filiū: ideo loquebatur ad eum tanquam ad minorem. Sed dicendum quòd non stat, quia licet alias Abrahā reputaret

putaret Loth quõcunque vellet cum de illo non cõſtet. Saltem in præſenti certum eſt, ꝙ non reputauit eum vt minorem, ſed vt æqualẽ. nam dixit ad illũ fratres enim ſumus, & tamen fratres dñt æqualitatẽ omnimodã; ergo Abraham vt æqualem illũ nominauit, & nõ ut minorem, cum tñ poſſet nominare illum cõſobrinum ſuũ, ſicut erat, & tunc ut minorẽ noĩaret. Sed dicendũ, ꝙ cauſa eſt ꝑꝑ quandam urbanitatis doctrinam: qui.n. alijs honorem deferre uolũt in bonis præponunt alios ſibi ipſis: in malis autẽ præponunt ſe alijs, quia ſicut honor eſt de bono alteri plus tribuere quam ſibi: ita & eſt honor de malo ei tribuere minus quam ſibi, & ſi ſibi, & alij culpam imponere debet: ſibi maiorem imponat: alteri uerò minorẽ, & quia aliquid noĩari prius eſt plus habere: ille q in malo prius noĩatur, plus de malo accipit: Abrahã aũt uolebat ſe, & Loth accuſare, ſ. ꝙ ſi ſimul manerent cõtenderent qd malũ erat: ideo uoluit ſe prius noĩare in contẽtione, q̃ Loth, & paſtores ſuos priuſq̃ paſtores Loth, quaſi plus mali, & culpæ de hac cõtentione ad ſe, & ad paſtores ſuos ꝑtineret, quàm ad Loth, & paſtores eius.

Queſt. 50. Cur Abraham dixit ad Loth, fratres. n. ſumus.

Quæretur quare dixit Abrahã ad Loth fratres.n. ſumus. Dicendum, ꝙ volebat Abraham ſuadere Loth; ꝙ recederent ab inuicem ad vitandum iurgia, quia mala erant inter eos: & ad hoc dixit fratres enim ſumus, ac ſi diceret, ſi contra alios contendendũ eſſet, qui non attinerent nobis in cognatione, non eſſet tm̃ malum. Sed nos ſumus in tanta propinquitate, cũ fratres ſumus: ideo valde mala ſunt iurgia inter nos. Secundo dictum eſt ad oſtendendum cauſam ſuæ ſolicitudinis in hic, ut iurgium caueretur: nam ſtatim vt nouit Abraham iurgium paſtorum locutus eſt ad Loth, vt oſtenderet cauſam tantę ſolicitudinis dixit: fratres ſumus, ideſt iuſtum eſt, quòd totis curis contentiones de medio auferamus, cum fratres ſimus. Tertio fuit ad dandum cauſam eius, quod ſuadebat: nam Abraham ſuadebat Loth, ꝙ ab inuicem recederent, vt non ſequerentur iurgia, ꝙ tamen recederent ab inuicem durum erat cum tam nimiũ ſe diligerẽt, & tam grata eſſet eis cohabitatio: ꝑꝑ quod non debebant recedere ab inuicem, niſi propter aliquid, quod eſſet valde magnum, & iſtud erat iurgium inter eos, cũ eſſent fratres: deterius enim valde erat iurgia fieri inter ipſos, qui fratres erant, quàm ſponte ab inuicem recedere, & carere ea voluptate, q̃ in cõicatione eſt.

Quæſt. 51. An uerum erat, quòd Abraham, & Loth erãt fratres.

¶ Quæretur quomodo erat verũ quod dixit Abrahã, fratres enim ſumus: nã non erant fratres Abrahã, & Loth. Dicendum, ꝙ non erant fratres, ideſt filij eiuſdẽ patris, aut matris cum potius Loth eſſet filius Arã fratris Abrahæ: tñ verum dicebat Abrahã fratres ſumus, quia ex modo loquẽdi recipitur iſta ꝓpoſitio tanquam vera in ſacra ſcriptura. Tribus enim modis, vt Hiero. dicit ſuper Mathe. vocantur fratres: natura, vt Eſau, & Iacob: cognatione, vt Abraham, & Loth: gente, vt oẽs Hebræi. Primus modus accipiendi eſt ſecundũ rigorẽ: hos.n. proprie vocamus fratres, qui natura ſic vocantur, ideſt natiuitate. ſ. quia ex eodẽ patre aut matre nati ſunt, & ab hoc modo cæteri vocantur fratres: nam fratribus competit ęqualitas, & amor propter eſſe ab eiſdem parentibus, vt dr̃ lib. Ethic. cæteris vero propter æqualitatem, & affectum quendã attribuitur, ꝙ fratres dicantur, licet nõ ſint. Secundo modo fratres dicuntur cognatione. ſ. qui propinqui ſunt in aliqua cognatione, & ſic Hieron. voluit quod Abrahã, & Loth vocarentur fratres; erat enim Loth filius fratris Abrahæ, quod erat in magna ꝓpinquitate ei attinere ſic; ẽt Sarra dicebatur ſoror Abrahę, vt ambo vocarentur fratres: nam infra 20. cap. dixit vere ſoror mea eſt: erat tamen filia fratris ſui Aram; & verè ſoror Loth, & hoc modo in nouo teſtõ uocantᷣ

Lib. 8. Cap. 12.

A fratres, & ſorores Chriſti, vt Mathæ. 13. cap. cum dixerunt viri Nazareni de Chriſto, nonne hic filius Fabri eſt? nonne mater eius Maria dicitur, & fratres eius Iacobus, & Ioſeph, & Simon, & Iudas, & ſorores eius nonne oẽs apud nos ſunt, & Math. 12. cap. dr̃. ecce mater tua, & fratres tui ſunt foris, & tñ iſti non erant fratres, aut ſorores Chriſti, quia mater ſua non concepit, neque peperit aliquem, niſi benedictiſsimum Ieſum, & Iudæi maxime de vrbe Nazareth clare hoc nouerant, cum dña noſtra ſemper inter eos conuerſata eſſet: & ibi nata neque in hoc poterant dubitare ſicut in uocando Ieſum filium Ioſeph: nam licet non eſſet verum ſatis veriſimiliter Iudæi in hoc decipiebantur cum dña noſtra deſponſata eſſet Ioſeph, & co

Qũo Chriſtus habuit fratres & ſorores.

B habitaret ei, & poſt cohabitationem naſceretur Chriſtus, rationabiliter putabãt illum fuiſſe filium Ioſeph, quamuis non erat. Sed de alijs non erat ſic, nam non peperit eos dña noſtra, ſed ſorores eius, & hic manifeſtum erat omnibus Nazarenis, quia tñ erant filii ſororum eius vocabantur fratres eius, ideſt Chriſti filij eius. Et patet ꝙ iſta eſſet intentio illorum, qui dabant fratres Chriſto: nam hic idem in nouo teſtõ affirmãt apoſtoli, qui recte, & ſancte de Chriſto ſapiebant. Sic apoſtolus dicit ad Gala. j. cap. aliorum apoſtolorũ vidi neminẽ niſi Iacobũ fratrem dñi; vbi certũ eſt accipi fratrẽ. i. cognatum, & non vere fratrẽ: ita igitur Nazareni intelligebant cũ dabãt fratres Chriſto: nam ſi acciperent proprie Chriſti fratres. i. filios matris eius, qd falſum eſſet, nõ diceret apoſtolus aliquẽ fratrẽ dñi

C cum nullum haberet. Iſti qui ſunt propinqui vocantur fratres translato vocabulo a veris fratribus, quia ſicut illi maxime coniuncti ſunt in deſcendendo ab aliquo, ita iſti multam coniunctionem, & propinquitatem habent. Tertio modo dicuntur fratres gente, vt omnes Hebræi. Sic accipitur Leui. 25. cap. ſ. ſi paupertate compulſus vendiderit ſe tibi frater tuus ſcilicet Hebræus. Et Deut. 15. cap. dicitur cum venditus fuerit tibi frater tuus Hebræus, aut Hebręa. & Deuter. 23. capit. dicitur non fęneraberis fratri tuo ad vſuram pecuniam, neque fruges, neque quamlibet aliam rem, ſed alieno: fratri autem tuo abſque vſura, quod indiget comodabis. Vocantur ibi fratres omnes Iudęi: alieni vocantur, qui erant Gentiles, vel de

D gentilitate conuerſi, Leui. 25. capit. nam illis concedebat dari ad vſurã & haberi in ſeruos. Et non ſolum vocabantur fratres inter ſe omnes Iudæi, qui deſcendebant de ſtirpe Iacob: ſed etiam generalius omnes filij Abrahæ, vel Iſac, & poſteri eorum vocantur fratres. Sic accipitur Deuteronom. capit. 23. non abominaberis Idumæum, quia frater tuus eſt, & tamen Idumæi non erant de gẽte Iudęorum, ſed alia gens erat multum diſtincta, quia tamẽ Idumæi deſcẽdebant de Eſau, q erat frater Iacob inf. 25. cap. dicuntur Idumæi frẽs Iudęorum. Iſti in hic tertio modo dicuntur fratres per deriuationem a primis: quia ſicut illi immediate ab aliquo vno, & eodem deſcendunt: ita & omnes, qui de eadem gente ſunt deſcendunt

E ab aliquo vno, ſed diſtantius ideo minus proprie vocantur frẽs quam qui ſunt in ſecundo modo. Quarto modo vocantur frẽs, ſcilicet omnes Chriſtiani inter ſe. Sic accipitur Iacobi 1. cap. ſi frater, & ſoror nudi ſunt, & indigeant victu quotidiano, ideſt ſi vir fidelis, aut mulier fidelis: & 1. Corinth. cap. 6. dicitur. ſed frater cũ fratre iudicio contendit, & hoc apud infideles ideſt Chriſtianus cum Chriſtiano cõtendit coram iudice infideli, quod turpe reputat Apoſtolus, & qñ Apoſtoli vocant frẽs eos, qbus ſcribunt, aut quibus loquuntur hic modo accipiunt. Iſtum modum accipiendi frẽs nõ habuit vetus teſtamentũ: ſed Chriſtus introduxit illũ Math. 23. cap. oẽs autẽ vos fratres

eſtis

estis. Ratio aũt huius est, quia tribus duo competunt, scilicet æqualitas, & amor, & vtrũq; ex eadẽ radice: qa eñ ab eisdem sunt, & non est vnus ab alio, cõpetit eis equalitas: si enim vnus esset ab alio competeret eis in equalitas dignitatis, & honoris. Similiter, qa sunt ab eisdem competit eis amor, communicant enim vnitate nature in accipere ab eodem, & amor venit ab identitate: quia amicabilia, quæ ad alterum venerunt ex amicabilibus, quæ ad seipsum, ut dicit lib. 9. Ethi. ideo illi, qui ita se diligunt, aut diligere debent sicut fratres, iuste vocabuntur fratres; sed Christus voluit, quòd omnes fideles valde se diligerent: Ioan. 15. cap. Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem sicut dilexi vos. Ex alia etiam ratione possunt fideles vocari fratres: sunt enim fratres filij eiusdem patris: ita omnes fideles sunt filij eiusdẽ patris: nam hunc Christus dedit eis patrem, & non alium, & ab hac ratione iussit, vt fratres vocarentur Mathe. 23. cap. Omnes autem vos fratres estis, & patrem nolite vocare vobis super terram; vnus enim est pater vester, qui est in cœlis. Et ita secundum istos quinque modos inuenimus vocari fratres in scriptura: vnde verum dicit Abrahã ad Loth fratres sumus: quia erant secundo modo.

Quæst. 52. Cur Abrahã dixerit ad Loth, Ecce uniuersa terra coram te est, recede a me.

Quæretur quare dixit Abrahã ad Loth: Ecce vniuersa terra coram te est, recede a me obsecro. Dicendum, ꝙ Abraham voluit prouidere contra iurgia, ne inter eos nasceretur, & quia putauit non posse aliter vitari, nisi ab inuicem separarẽtur dixit: Recede a me: Sed cum dixit: Ecce vniuersa terra corã te est: ꝑpter duo dixit. Primo ad significandum possibilitatem, & etiam facilitatem separationis: nam poterat dicere Loth, qũo recedemus ab inuicẽ, quia si recesserimus, alter nostrum non habebit, vbi habitet, & hoc potissime videbaẽ de eo, cum diceret ei: Recede a me. Vt autem appareret facilitas recedendi, ostendit ei copiam locorum ad manẽdum, dicens: Ecce terra corã te. i. in tota terra, quam vides, potes habitare, & sic nõ habes vnum tm̃ locum, sed multa. Secundo dictum fuit ad significandum electionem, volebat enim Abraham dare Loth facultatem eligendi de terra, quod vellet, vt in reliquo maneret ipse, vt statim sequitur: ad hoc dixit, ecce vniuersa terra coram te est, idest quicquid volueris de terra eliges. Ista autem terra vniuersa, de qua dicitur, non est totus mundus: nam non erant habitaturi per diuersas partes orbis, sed dr̃ vniuersa terra. s. terra Chanaan: nam in hac sola licebat Abrahæ habitare: quia de terra Caldæorum iusserat Deus recedere, & postea de Charra Mesopotamie, vt veniret in terram Chanaan, quam ipse ei mõstrabat, ergo nõ licebat Abrahæ de illa exire sine mandato Dei: vnde de ista terra intelligebatur, & non de alijs partibus orbis: quia cum non liceret Abrahæ ire ad aliã, neq; volebat, ꝙ Loth ad aliam iret. Et adhuc non intelligebatur de tota terra Chanaan, prout in ea erant septem populi Chananæorum: sed de illa portione terræ, quæ erat iuxta eos, nam non perambulauerat Abraham totam terram Chanaan, vt de tota illa loqueretur. Et apparet hoc ex electione Loth, quia dicitur in litera: Eleuatis itaq; oculis, vidit omnem circa regionem Iordanis: & ita non elegit, nisi id, quod iuxta se erat, & quod videre poterat.

Quest. 53. Quid significet; uniuersa terra coram te est.

Quæretur quomodo erat verum, quòd vniuersa terra erat coram eo, idest quòd posset habitare, vbi vellet. Aliquis dicet, quòd erat, quia quamlibet partẽ terræ Chanaan habebat liberã ad hoc, quòd vbi vellet, posset habitare, & hoc est, quia quamlibet partem terræ illius habebant Abraham, & Loth. Sed dicendum, ꝙ non stat: quia non solum non habebãt quãlibet partem terræ illius; sed nullam partem habebãt: quia in tota terra Chanaan non habebat Abraham,

F neque vnum passum pedis: sed erat tota terra Chananæorum. Actu. 7. cap. & habitabat in ea Abraham, sicut in aliena: ad Hebrę. 11. cap. Ideo non poterat ibi Abrahã, aut Loth habitare, vbi vellẽt, nisi forte emerent aliquid de terra: tamẽ neque emerunt ibi aliqd: quia Abraham nunquam aliquid emit, nisi agrum Ephron Ethei ad sepeliendum mortuos suos. infra 23. cap. ad habitandũ autem, & colendum nunquã emit terram aliquam, vt ostensum est supra 25. q. vsque 23. & ideo in quacũque parte terræ Chanaan habitaret Abraham, erat ut peregrinus, & ut in terra aliena. Dicendum ergo ꝙ Abraham, & Loth non habebant aliquid proprium in terra Chanaan, neque vnũ passum pedis, tamen habitabant, vbi volebãt, quia precio

G dato permittebant eis Chananæi habitare, vbi vellẽt: & ita dicebat nunc Abraham: Ecce vniuersa terra corã te est. i. poteris habitare, vbi uolueris, quia a Chananæis poteris accipere pro precio quãcunque partẽ volueris, & ibi habitabis: & hoc mõ intelligitur electio, quam Abraham dabat Loth, quòd eligeret quãcunque partem vellet, quia ubique poterat habitare, accipiendo terram illam a Chananæis pro precio.

Quest. Qũo habitabant nem non fuit...

Sed dicetur qũo dabat Abrahã electionem Loth, & tantam libertatem in eo, in quo ipse nihil habebat. Dicetur quòd intelligitur, non ꝙ quælibet pars terræ esset libere ipsius Loth, vel ꝙ aliquam eius posset dare Abraham, cum nullam haberet: sed dabat electionem de eo, quòd poterat. Chananæi enim terram illã satis latam pro precio concedebant peregrinis habi-

H tandã, & totum vsum fructum eius, sicut usq; nunc fecerant, concedendo ei, & Loth: nunc vero cum separarentur forte aliq̃ partem terræ uellet conducere Loth a Chananæis, & illã eandem vellet conducere Abraham offerendo plus precij, & ita non posset hr̃e Loth quod vellet: istam ergo ꝑtãtem concedit Abrahã Loth. s. ꝙ conducat a Chananæis quãcunq; partẽ terræ voluerit, quia illam non conducet ipse, & quia quãcunq; vellet Loth, poterat velle Abrahã, & in ea impediret ipsum, dixit ecce vniuersa terra corã te est. s. in quacũque parte terræ poteris habitare conducẽdo eam a Chananæis: quia ego te in hoc non impediam. Et hoc ẽt modo cõcedit ei electionẽ. s. quia nõ

I cõpetet cum eo in eo, quod ille elegerit. Sed dicet aliquis ꝙ ista litera plus significat. s. plenã libertatẽ accipiendi q̃cunq; partẽ terræ uellet. s. quia forte nõ erat illa terra tota occupata: quia nõ habitabatur, & posset eligere habitare, vbi uellet, & illud efficereẽ suum. Dicendũ ꝙ nõ stat, quia si taliter se hr̃et terra illa, quòd non esset habitata, neq; occupata, efficereẽ primi occupantis, & ita Abrahã, & Loth possent efficere suã magnam partẽ terrę Chanaã. Sed falsum est, quia neque vnum passum pedis hr̃e potuerũt de illa, ut patet Act. Ergo tota erat occupata, & pertinebat ad ꝑpãles dños. Vnde nõ possent isti habitare in ea sine permissione dñorum terrę illius, & hoc significaẽ ad Hebr. 11. cap. s. quòd habitauit Abrahã in terra repromissa

K sibi, tanq̃ in aliena in casulis. Et significaẽ quòd iõ habitabat in casulis, quasi nesciret quanto tp̃e placeret dñis illius terrę, ut ibi esset: & ita dato ꝑcio ex permissione Chananęorũ habitabãt Abrahã, & Loth in terra illa, & nullã aliam ꝑtãtem habebant habitandi, nisi quantã eis cõcederent Chananęi ꝑcio dato: nã si libere potuissent accipere quã partẽ uellent, non emisset Abrahã ab Ephron Etheo agrũ, in quo sepelliret Saram, & mortuos suos qnadringẽtis siclis. infra 23. sed accepisset agrũ illum, uel aliũ, & tñ nullũ accepit: sed emit illum, ergo nullã partem terrę liberã inuenit, in qua uelut in sua sepellire posset mortuos suos: & ita dicendũ est de terra ad habitandũ, & colendum, & ad pascua, qa nullã partẽ hẽbant Abrahã, & Loth in terra

ra Chanaan, nisi quam accipiebant à Chananæis precio dato, vel precibus: ergo potestas eligendi quã dabat Abrahã ipsi Loth non intelligit, nisi sicut supra.s. ꝙ non impediret ipsum in cõducendo partẽ illam, quã uellet de terra cõducere a Chananæis, sicut dictũ est.

Quæst.55. Cur Abraham rogauit Loth, ut recederet ab eo.

Quare dixit Abrahã Loth, recede a me obsecro: quia poterat recedere Abrahã a Loth, & non oporteret rogare eum, ꝙ recederet ab ipso. Aliquis dicet, ꝙ volebat Abrahã manere in loco illo, in quo nũc erat, & ꝙ non esset cum eo Loth, & ad hoc oportebat, ꝙ recederet Loth: ideo debuit Abrahã rogare Loth, ꝙ recederet ab eo. Dicendũ, ꝙ non stat, quia Abraham dedit ptãtem Loth eligendi, vbi uellet esse, & ꝙ si ille eligeret partẽ dextram acciperet Abrahã sinistrã, & si Loth eligeret sinistram acciperet Abrahã dextrã, ut patet in litera; & tunc si eligeret Loth terrã illã, in qua nunc erat Abrahã, exiret inde Abrahã: ergo non dicebat hic Abrahã, vt maneret ipse in terra illa, & recederet inde Loth. Secundo patet, quia si hoc uellet Abrahã cum Loth eligisset terrã aliam.s. circa Sodomã mansisset Abrahã in ista terra, in qua nũc erat, sed non mansit in ea, immo iuit in Hebron, ut patet in litera, ergo nõ dixit hic, ut recederet inde Loth, & maneret ipse ibi. Sed dicendũ, ꝙ dixit hic Abraham pp duo; primo ad suadendũ Loth separationẽ ab inuicẽ: nam dato, ꝙ Abrahã recederet nunc a loco, in quo erant ipse, & Loth non recederet, quia similiter recederet inde Loth, & sequeretur Abrahã, & ita non recederent ab inuicẽ, sed manerent simul, ubicunq; essent, & quia non poterant recedere ab inuicẽ, nisi vellent ambo idem, & Abrahã hoc uolebat, ideo suadendũ erat ipsi Loth, vt hoc uellet, & istud fecit orando, ut recederet ab eo. i. ut uel recederet ab eo, uel nõ sequeretur eũ inde recedentẽ. Secundo fuit ad dandũ electionẽ, nam statim in lra sequitur, quõ dixit Abraham, ꝙ eligeret ad quã partẽ uellet ire Loth, siuẽ ad dextrã, siue ad sinistrã, & quia ille, qui eligeret, primo acciperet locũ habitationis, quã alius dr̃ ad Loth, ꝙ recedat. i. accipiat primo partẽ, quam uoluerit, & tunc Abrahã acciperet aliã. si aũt ecõtrario diceret ego recedã a te significaret, ꝙ Abrahã eligeret accipiẽdo primo locum habitationis. Tertium põt addi, ꝙ fuit ad suadendũ Loth, ꝙ hoc uellet, quia erat ei ualde durũ. Erat. n. vtriq; durũ recedere ab altero, quia cognati erant, & dulciter cõuersabant, & ambo soli erant in regione hac peregrini de cognatione hac, qđ reddederet dulciorẽ cõuersationẽ; erat tñ durius Loth recedere ab Abrahã quã Abrahę recedere a Loth, qm̃ plura bona recipiebat Loth ex ista conuersatione, quã Abrahã, quia Loth erat minor, & quasi sub protectione Abrahæ, qui & dirigebat eũ, & res eius tollens ei curas gubernationis rerũ familiariũ; Abrahã aũt nihil horũ accipiebat ex cõuersatione Loth, nisi ꝙ delectabant cohabitando, ideo durius esset Loth recedere ab Abrahã, quã econtrario: pp qđ Abraham uoluit suadere Loth, ꝙ recederet ab eo qđ usq; nunc nõ fecerat, sed potius sequebat eũ quocunq; ibat sicut de terra Caldæorum secutus fuerat eũ in hãc terrã Chanaã, & de terra ista Aegyptũ, & postea de Aegypto cũ eo fuerat huc reuersus, ista aũt suasio fuit rogando, ꝙ recedere uellet ab eo, idest consentiret separari.

Quæst.56. Cur dicitur si tu ad sinistrã ieris ego ad dexteram &c.

Quæret quare dixit Abrahã ad Loth, si tu ad sinistrã ieris, ego dextram tenebo, si tu dextrã elegeris, ego ad sinistrã pergam. Dicendũ ꝙ significat in hoc electio, quã dedit Abrahã Loth, ut acciperet Loth quã partẽ uellet, & ꝙ Abrahã non occuparet illã. Dedit autem Abrahã Loth ptãtem eligendi. Primo ex quadam necessitate, ut suaderet quod uolebat: nã Abrahã uolebat, ꝙ separarent ipse, & Loth; hic aũt nõ uolebat Loth, & si Abrahã diceret, ego volo morari in tali

A parte, & tu morare in tali, diceret Loth ꝙ nolebat: immo quòd illam partem volebat quam Abraham, vt nunquã cum venirent in discessione, quam volebat Abraham; vt ergo suaderet Abrahã, qđ volebat Loth debuit dare ei potestatẽ eligendi, vt non esset ei locus dissentiendi. Secundo fuit, quia ex vrbanitate ita facere debuit: nemo enim sibi ipsi honorem, aut bonum ascribere debet, sed alijs in re communi, vel in qua intũ alio cõicat, & quia in accipiendo hunc, vel illum locũ ad habitandum conueniebant, vel cõicabant Abraham, & Loth debuit Abraham ex vrbanitate tradere potestatẽ eligendi Loth. Tertio, quia, vt dr̃, debet qui maior est diuidere inter se, & minorem, & ius eligẽdi cõcedere minori: erat aũt Abrahã maior, & dignior,
B ideo ipse debuit diuidere, ꝙ ad istam, uel ad illam partem iret, vel habitaret vnus, vel alius: & debuit concedere ipsi Loth, tãquam minori, quam partem vellet, & tamen prima ratio est efficacior in his.

Quæretur quare dixit Abraham si tu ad sinistram ieris, ego dextram tenebo. Dicẽdum quòd in hic significantur duo, s. ius eligendi, & propinquitas habitationis. Primum enim supra tactum est, secundum hic dicimus, & hic quòd licet non manerent simul Abraham, & Loth sicut prius: non tñ longè ab inuicem recederent. Et hic duo signãtur per dextram, & sinistrã pp duo, quæ eis competunt. primum est oppositio, secundum vicinitas: oppositio quidem quia dextrũ, & sinistrum opponũtur sicut ante, & retro, & est sensus, quod si Loth vellet dextrũ, Abraham sinistrum, i. nõ
C vellet illud, quod Loth, sed oppositũ, & ita non se impedirent: vicinitas aũt signatur, quia manus dextra, & sinistra sunt propinquæ, & ita habitationes Abrahę futuræ erant propinquæ, & hoc dixit Abraham, quia diceret Loth, quo ego recedã à te, quia cum solus sim in regione ista opprimẽt me Chananæi, & venient super me multa incommoda: neq; habebo auxiliatorẽ. Dicit ad hoc Abrahã, non erit sic, quia nõ longè recedam à te, sed erimus, sicut manus dextra, & sinistra, quã vbicunq; fueris ego ero vicinus tibi, sicut dextra sinistrę, & econtrario: & ita fuit qñ adiuuit eum in bello quatuor regum contra reges quinque Sodomorum, vt sequẽti cap. Sed dicet sicut Abraham dixit de dextra, & sinistra quare nõ dixit de ante, & retro? Dicen-
D dum, ꝙ sunt sex differẽtiæ positionis ante, & retro, sursum, deorsum, dextrorsum, sinistrorsum: duę istarum non poterãt hic accipi. s. sursum, & deorsum, quia habitatio erat in terra in superficie eius, & nõ est aliqua habitatio supra terrã, alia infra terram, nisi distinguamus habitationem nostrã, & damnatorũ, qui inferna possident. Manent aũt quatuor positionis differẽtiæ, & de duabus earũ. i. dextro, & sinistro dixit Abrahã, & non de ante, & retro, & hoc quia, vt aliqui putant, nõ poterant ire ante, & retro cum essent in parte maxime anteriori, i. Orientali terræ Chanaam: poterant tñ ire dextrorsum, & sinistrorsum: ideo istas duas partes nominauit Abraham. Sed dicendum, ꝙ non stat, quia ẽt poterat noĩare Abrahã ante, & retro, quia da-
E to ꝙ essent nũc in parte maxime Orientali terræ Chanaã, poterat alter eorum declinare ad partem Occidẽtalẽ, que erat retro, ideo istud vĩ factũ fuisse, quia elegit Loth loca Sodomorum, quæ erant ad Orientem: & Abaham venit ad vrbẽ Hebron, ad ilicem Mambrę, qđ erat ad partem magis Occidentalem, & cõtra Meridiem. Sed dicendum, ꝙ non distinxit Abraham, nisi dextrum, & sinistrum, quia volebat significare, ꝙ concedebat electionem Loth, quã partem terrę vellet, & ad hoc satis erat distingui dextrum, & sinistrũ: ac si diceret; si tu volueris vnam partem ego accipiã aliam, & vsus est verbis vulgariũ: nam ipsi potius istas duas differentias positionis distinguũtur, quàm alias

Quæst. 47. Alia interpretatio illorum verborum, si tu ad sinistram, &c.

Quæst. 48. Cur Abrahã noĩauit ante, & retro sicut dextrã, & sinistram.

propter

propter duas partes corporis notas in eis.

Quæst. 59. Cur Abraham, & Loth ab inuicē recesserunt.

Quæretur quare Abrahā, & Loth ab inuicē recesserunt. Dicendum, ꝙ fuit primo ꝑꝑ iurgia: nam inceperant oriri iurgia inter pastores ipsorū, quæ peruentura erant vsque ad ipsos sicut dixit Abrahā, ne quæso sit iurgium inter me, & te, & quia inter eos fieri contentionem erat inconueniens, debuerunt potius ab inuicem recedere. Secundo quia abundanter eis vita esset, vt victus diuisim existentibus: habebant enim armenta multa, & greges: & simul habitarent non erat abundantia pascuorum, & aquarum pecoribus amborum: cum vero recederent ab inuicem haberet quisque illorum copiam: ideo fuit eis cōueniēs disiungi: licet non intenderint hic ipsi principaliter: immo cauere iurgia. Tertio fuit ex intentione Dei, vt maneret Abrahæ, & semini eius tota terra Chanaan. Deus enim promisit Abrahæ, & semini eius totam terram Chanaan: nō erat autē Loth de semine Abrahæ, cum non esset filius eius; ideo non erat Loth neque semen suum habiturus partem terræ Chanaan: habuit tñ Loth duos filios. s. Moab, & Amon: ex quibus fuerunt duæ gentes. s. Amonitæ & Moabitæ. infra 19. cap. & hijs Deus dedit terras habitandas Deut. 2. c. & sunt terræ quas ipsi populauerunt; iō debuit Deus separare Loth ab Abrahā, ne forte filij Loth inciperent possidere terram Chanaan, aut quandam eius partem, quia cum totā terram Chanaā Deus promisisset semini Abrahę necesse erat, ꝙ in reditu de Aegypto pugnarent Hebræi, qui erant de semine Abrahæ contra Amonitas, & Moabitas ad expellendū eos de terra, & occiderent eos, quod erat inconueniens: nam Deus vetuit Israelitis pugnare ꝯ Moabitas, & Amonitas in transitu. Deut. 2. cap. debuerunt ergo separari, vt non manerent in terra Chanaā: sed foris extenderentur in populos; quod & factum est: ad quod profuit, ꝙ Loth eligeret partem terræ Sodomorum, vt postea dicetur.

Quæst. 60. Cur scriptura facit mentionē de separatione Abrahæ, & Loth.

Quæretur ad quid scriptura fecit mentionem de separatione Abrahæ, & Loth. Dicendum, quòd fuit primo ad reddendū causam eorum, quę dicuntur sequenti cap. de bello Abrahę contra quatuor reges, in quo liberauit Loth, & res suas, & quinq; reges Sodomorū, & res suas. & tñ non potuisset illud dici de Abraham; nisi præcessisset, quod separati fuissent loco: nam si manerent simul, vt prius non posset sic liberare Abrahā Loth, cum nō possit capi Loth, & res suæ, quin caperetur Abrahā: quia erat, vt vna domus, & vna familia: nunc vero cum locis distarent, potuit hic accidere Loth, & ꝙ non perueniret ad Abrahā, & sic postea posset iste liberare captos ab hostibus. Secūdo fuit ad maiorem gloriā Abrahę: nam si non fuisset ipse diuisus a Loth, aut nullo mō ipse pugnasset contra quatuor reges, aut non sicut nūc pugnauit: sed aliter, & tñ ex ista pugna cōtra quatuor reges habuit Abraham magnam gloriam, patet illud, quia si Abrahā, & Loth simul manerent, aut morarētur ambo in locis Sodomorum, aut non: si non morarentur ibi, nō pertineret ad Abraham, ꝙ quinque reges Sodomorum ducerentur captiui, cum non essent de cognatione eius neque ipse habitaret in terra eorum: nam & nūc non fecit aliquid propter illos: sed propter Loth, qui captiuus ducebatur, ut patet sequenti cap. Si autem Loth, & Abraham simul morarentur in terra Sodomorum esset primus impetus pugnę contra terrā illam, & tunc Abraham defenderet se, & defendendo se, repelleret reges quatuor, & quia simul se defenderent quinque reges Sodomorum, ex quorum parte erat Abraham, esset omnium illorum victoria simul; nunc uero, quia Abraham non habitabat cum Loth, & capti erant quinque reges ab hostibus, & cum eis,

F Loth Abraham, qui alibi habitabat superuenit armatis copijs, & fuso exercitu quatuor regum liberauit reges quinque captiuos excussitque prædam de manu quatuor regum, quod ad singularem eius gloriā fuit. Tertio fuit hoc ad instructionem nostram; quā principaliter intendit sacra scriptura: ad Roman. 15. cap. vt non iudicemus malum esse, quod sancti viri aliquando ab inuicem, neque possent salua caritate cohabitare, in quo aliqui ambos, uel vnum eorum accusarent. Sed nunc ostendit nobis sacra scriptura; quòd duo viri sancti Loth, & Abraham, qui prius cohabitabant, non potuerunt commanere quin lites inter eos fierent, & tamen in hac separatione neuter eorum fuit culpabilis, quia iurgia nō fuerunt per eos

G suscitata, sed per pastores eorum, quòd etiam postea ipsi non compescerēt ea neutrius eorum culpa fuit; quia natura rerum repugnabat, ut fieri posset possidentibus eis tantam multitudinem pecorum, quæ in terra angusta simul pascentur: vnde nō fuit alius modus prouidendi contra lites, nisi discessus ab inuicē. Nec mirum, quòd inter Abraham, & Loth viros veteris testamenti plura possidentibus occasione rerū familiarium discessio fieret, & lites: cum inter Paulum, & Barnabam viros sanctissimos noui testamenti nihil temporale possidentes, quos spiritus sanctus specialiter elegerat, & in opere prædicationis simul esse iusserat. Actu. 11. cap. fuerit facta discessio occasione cuiusdam Ioannis, qui vocabatur Marcus. Isti enim Paulus, & Barnabas electi a Deo assumpserunt

H secum Ioannem, qui dicitur Marcus. Act. 12. cap. qui aliquandiu perseuerauit cum eis. Deinde in Pamphilia reliquit eos nollens ire cum eis in Dorben post aliquantum tempus reuersus est Ioannes ad eos: Paulus autem nollebat recipere Ioannem, & rogabat Barnabam, ut non reciperēt eum, quia recesserat ab eis Barnabas autem uolebat recipere, & recipiebat eum, & in tantum res hæc peruenit, quòd discensione inter eos facta Barnabas, & Paulus discesserunt. Nam Barnabas assumpto eodem Ioanne nauigauit Ciprum: Paulus vero electo Silla perambulabat Siriam. Actu. 15. cap. vt ergo in hijs, & similibus non iudicaremus aliquem uirum sanctum reprehensibilem, eo quòd inter sanctos interdum discessio fiat

I placuit Deo, ut isti duo viri sancti ab inuicem discederent.

Sed quæretur quomodo Abraham voluit secum ducere Loth filium fratris sui in terram Chanaan: nam hoc erat sibi ad impedimentum, & contra promissionem, quam Deus ei fecit: nam promisit Deus Abrahę, & semini eius dare terram Chanaan possidendam, Loth autem non erat de semine Abrahæ, ideo neque ipse, neque filii sui possessuri erant terram Chanaan, non igitur debebat venire cum Abraham in terram Chanaan, quia impediebat eum in assecutione terræ promissæ. Dicendum, quòd Abraham motus est ad tollendum secum Loth primo, quia erat filius fratris eius Aran: eratque sibi forte commendatus per patrem, ut de illo gereret paternam curam, quod ille facere uolens habuit eum co-

K mitem totius peregrinationis suæ. Secundo, quia Loth erat cultor Dei sicut Abraham, & quando recessit Abraham de Charra, siue Aran, iam forte Thare pater Abraham declinauerat ad idolatriam Abraham ergo prouidere uolens, ne Loth, qui erat iunior manens cum Thare pollueretur idolatria, tulit eum secum in terram Chanaan. Tertio quia Loth valde diligebat auunculū suum Abrahā, & potius uolebat sequi eum, q̄̄ manere cū Thare, & q̄ cum quouis alio Abraham igitur non habens aliquam causam repellendi eum, secum tolleret. Quòd Loth ita diligeret

Abra-

Abraham, veriſimile valde erat, quia quocũque ibat, ſequebatur eum: nam deſcẽdit cum eo in Aegyptũ., & inde cum eo reuerſus eſt, vt patet præcedenti cap. Etiam colligitur ex hoc: quia fuit ſibi valde dura diſceſſio ab Abraham: neque hoc fieri potuit, niſi rogante Abraham. Dixit enim ecce vniuerſa terra coram te eſt, recede a me obſecro.

Quęſt. 62. An Abrahã debuerit ſecum ducere Loth in terrã Chanaan, & Chaldæa.

Cum autem obijciebatur, quòd hoc impediebat executionem promiſſionis Abrahæ: dicẽdum, quòd quando Abraham exiuit de Aran, ſiue de Charra, vt veniret in terram Chanaan, non habebat aliquam cauſam repellendi a ſe Loth: ideo non repulit. Nam Deus non vetuerat ire Loth cum Abraham: etiam nulla cauſa præceſſerat, quæ hoc impediret: ideo tulit eum ſecum, cum haberet cauſas motiuas ad tollendum, ſcilicet quæ poſitæ ſunt pręcedenti quæſtio. & nõ haberet cauſam aliquam ad repellendum. Sed obijcietur, quòd habebat cauſam, & erat promiſſio ei facta a Deo, in qua non participabant, qui non erãt de ſemine eius: fuerat autem promiſſio bis facta, antequàm veniret Abraham in terram Chanaan: quia ſemel in Vr Chaldæorum, vt habetur Actuum 7. cap. & iterum facta eſt in Aran, cum Deus apparuit Abrahæ, & iuſſit ei ire in terram Chanaan: vt patet præcedenti cap. Etiam patet tertio: quia terram illam promiſerat Deus ſemini Abrahæ præcedenti cap. Sed de ſemine Abrahæ non erat Loth. Dicendum quòd iſta non obſtant: quia in eis non erat aliqua talis promiſſio, quæ deberet excludere Loth a conſortio Abrahæ, & illo non excluſo impediretur ſemen Abrahæ in aſſecutione promiſſionis. De prima promiſſione dicendum, quòd illa nihil obſtat: quia ibi non fuit promiſſa terra aliqua Abrahæ, aut ſemini eius: ſed ſolum mandatum eſt ei exire de terra ſua, & venire in aliã, ſcilicet: Deus gloriæ apparuit patri noſtro Abraham, cum adhuc eſſet in Meſopotamia priuſquam moraretur in Charra, & dixit ad illum, exi de terra tua, & de cognatione tua, & veni in terram quam monſtrauero tibi: & ſequitur: tunc exijt de terra Chaldæorum, & habitauit in Charra, & ſic ex parte promiſſionis illius nihil obſtabat Abrahæ, quin venirent ad eum quicunque vellent: quia non fuerat terra aliqua promiſſa. De ſecunda promiſſione, & vocatione dicendum, quòd fuit apertior, & tamen etiam ibi nõ fuit aliqua terra promiſſa ſemini Abrahæ, cum dicatur præcedenti cap. Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & veni in terram, quam monſtrauero tibi: faciamque te creſcere in gentem magnam, & magnificabo nomen tuum, eriſque benedictus: & ita multiplicatio generis ibi promittitur, ſed non terra aliqua poſſidenda: ideo ad hoc non obſtabat, quin veniret Loth cum Abraham, vel quicunque alius. De promiſſione tertię dicendum, quòd ibi terra promittitur, & tamen illa promittitur in terra Chanaan iam exiſtenti ibi Abraham, & Loth ſimul erat: vbi non erat in poteſtate Abrahę, ꝙ veniret, vel nõ veniret cum eo Loth; ideo non tulit ſecum Abraham Loth contra rationem, neque vt impedimentum afferentem alicuius promiſſionis factæ. Aliter etiam poſſet dici, quòd licet fuiſſet facta talis promiſſio in Ara, ſiue in Charra, antequàm inde exiret Abraham non erat inconueniens, quòd Loth cum eo veniret, Primo quia ibi non promittitur terra determinata, ſed dicitur ſemini tuo dabo terram hanc, vnde non apparet de quanta terra intelligeretur, & ſic poterat in terra aliqua coniuncta habitare Loth, & ſemen eius. Secundo quia adhuc non apparet qui intelligebantur in ſemine Abrahæ, ſed poſtea Deus determinauit, dicens, in Iſac vocabitur tibi ſemen. infra 21. cap. Sed quod pri-

A mo dictum eſt, melius eſt, ſcilicet quòd non dictum eſt, antequàm veniret Abraham in terram Chanaan, ſed poſtea; vnde non potuit tunc Abraham abijcere Loth.

Sed quæretur cum Deus intenderet promittere, & dare Abrahæ, & ſemini eius terram Chanaan; quare faciebat, quòd veniret cum eo Loth: cum hoc impedire poſſet ſemen Abraham in aſſecutione terræ illius, ſcilicet ſi ibi filij Loth habitarent; quia illi occuparent partem terrę Chanaan, & ſic non impleretur promiſſio Dei de dãdo totam terram Chanaan ſemini Abrahæ; & ſi totam habituri eſſent poſteri Abrahæ, oportebat quòd contenderent contra filios Loth, qui erant cognati ſui. Dicendum quòd

Quęſt. 63. Cur Deus permiſit Loth venire cũ Abrahã, qui futurus erat impedimẽto.

B voluit Deus quòd veniret Loth cum Abrahã in terram Chanaan; & ideo neque prohibuit expreſſe, neque impediuit ſicut impediuit Thare venire, cuius cauſæ tactæ ſunt præcedenti cap. quæſt. 6. Sed voluit quòd veniret Loth cum Abraham. Primo, vt eſſet cultor eius; tunc enim quando Abraham exiuit de Charra, vbi erat Thare pater Abrahæ, erat cultor Dei ſicut Abraham, & poſt hoc Thare redijt ad idolatriam; ſicut colligitur Ioſue 24. cap. Si autem ibi maneret Loth forte declinaret ad idolatriam, ſicut auus eius Thare, cum ipſe eſſet minor, & ſequeretur antiquiorem. Voluit autem Deus quòd maneret in cultu ſuo; ideo fecit quòd veniret cum Abraham in terram Chanaan, qui fuit ſemper Dei cultor. Secundo quia Deus voluit, quòd filij Loth acciperent poſ-

C ſeſſionem iuxta terram Chanaan, vbi poſtea fuit terra Moabitarum, & Amonitarum; iſti enim populi fuerunt de Amon, & Moab duobus filijs Loth. infra 19. cap. & acceperunt terram coniunctam terræ Chanaan; vnde terram Moabitarum accedit vſque ad Iordanem, vbi eſt terminus terræ filiorum Iſrael. Numeri 33. & 34. & Amonitæ etiam habent terram in extremitate terræ Iſrael; & ideo Amonitę, & Iſraelitę contendebant ſuper terminis terrę. Numeri 21. & Iudicum 11. cap. & iſtam terram, quam acceperunt Amonitæ, & Moabitæ tradidit eis Deus; vnde nolluit quòd Iſraelitę acciperent aliquid de illa. Deuteron. 2. cap. Et tamen ſi maneret Loth in Charra cum Thare auo ſuo, non eſſet facilitas haben

D di terram illam, quę erat magis coniuncta terrę Chanaan, immo erat magis Meridiana, quàm terra Chanaan; vnde inter terram Meſopotamię, in qua erat Thare, & terram, quam acceperunt Moabitę, & Amonitę, media erat terra Chanaan, veniẽdo de Septentrionali parte in Auſtralem; ergo ad illam habẽdam potius debuit venire Loth cum Abrahã; quàm manere cum Thare. Tertio fuit, vt manifeſtarentur opera Dei circa Sodomitas exiſtente ibi Loth, & venientibus Angelis ad domum eius, quod non fuiſſet factum ſi manſiſſet Loth in Charra, infra 19. cap. Cum autem dicitur, quòd iſtud afferebat impedimentum poſteris Abrahę ad poſſidendum terram Chanaan in reditu de Aegypto, dicendum quòd verum eſt ſi illo tempore Amonitę, & Moabitę poſte-

E ri Loth habitaturi eſſent in terra Chanaan; fecit tamen Deus, ꝙ non habitarent ibi tunc, ſed foris. Deuteron. 2. cap. Ideo nullum impedimẽtum erat, & hoc fecit Deus faciẽdo recedere Loth ab Abraham; ideo non erat inconueniens, ꝙ faceret Deus venire Loth cum Abraham in terram Chanaan, ſed potius bonũ.

Quęſt. 64. Quomodo Loth elegit terram ad habitandum iuxta verba Abrahæ.

Sequitur quomodo Loth iuxta verba Abrahę elegit regionem vnam ad habitandum, & de hoc quęretur quare elegit. Dicendum ꝙ Loth potius manere voluiſſet cum Abraham, quàm recedere ab eo habitando in quacunque regione; quia erat ei vtile, atque delectabile ſimul habitare cũ Abrahã; & tñ

non

non potuiſſet effugere mandatum Abrahę, ille enim volebat, ꝙ ab inuicem recederent, preterea Loth vidit ſic expedire, ne ſequerētur iurgia inter eos: quia ergo ſic futurum erat voluit eligere regionē, in qua habitaret. Et cum petitur quare ipſe elegit, ac ſi dicatur, quare non reliquit electionem Abrahæ, vt honorem ei deferret. Dicendum, quòd fuit primo, quia potius ipſe fecit ex obedientia, ſicut enim ex mandato Abrahæ conſenſit recedere ab eo, ita iubente Abraham, quòd ipſe eligeret elegit, vt in omnibus teneret verbum Abrahæ. Secundo fuit, quia ratio ita dictabat; ad maiores enim pertinet diuidere, ad minores autem eligere: ideo cum Abraham maior diuiſiſſet, Loth elegit vt minor. Tertio, quia non erat iſta electio præciſa, ſicut datis duabus rebus ſolis conceditur electio inter illas, ſed erat hic tota terra Chanaan, vbi erant multæ partes bonę habitationis, & dato quòd Loth eligeret vnam manebant multæ, in quibus poſſet conuenienter habitare Abraham. Quarto fuit, qa ita placebat Abrahæ: erat enim Loth iunior, & qui magis auxilio indigeret alieno quàm Abraham, ideo vt facilius viuere poſſet concederet ei Abraham habitare in meliori terra, in qua facilius bonorum ad vitam copiam haberet. Vnde poſito ꝙ Loth propter honorem Abrahæ nollet eligere, traderet ei Abrahā terram, quam cognoſceret eſſe meliorem ad faciliorem victum habendum, & paſcua gregum, ideo Loth videns quid Abraham vellet, elegit id quod ſibi melius videbatur.

Queſt. 65. Cur dicit, ꝙ eleuatis oculis uidit omnem circa regionem Iordanis.

Quæretur quare dicitur eleuatis oculis Loth vidit omnem circa regionem Iordanis. Dicendum, quòd Loth voluit vti conceſſa ſibi libertate, & poteſtate eligendi, & quia qui eligit, id accipit, quod melius iudicat: inſpexit quę terra eſſet melior, & ad hoc dicitur quòd eleuatis oculis vidit regionem Iordanis. Et poteſt intelligi, quòd Loth ab illo loco, in quo tūc erat, quando iſta dixit ei Abraham: circunſpexit omnem terram in circuitu, quæ inde uideri poterat, & vidit terram, quæ eſt circa Iordanem, & iſte ſenſus eſt literæ ſecundum corticem eius. Et tunc eſt præſupponendum, ꝙ Abraham, & Loth erant nunc non longe a regione Iordanis, cum videre poſſent illam de ipſo loco. Aut poteſt intelligi, quòd conceſſa iſta facultate eligendi Loth ipſe vagatus eſt per diuerſas partes terræ Chanaan perquirendo, quæ eſſet aptior ad manendum, & vidit iſtam regionem circa Iordanem, quæ magis ei placuit. Sed dicendum, ꝙ primus eſt melior ſenſus: primo quia magis concordat ſuperficiei literæ, quòd non diſcurrerit, ſed ſolum de loco, in quo erat aſpexit, & hoc ſignat quod dicitur eleuatis oculis. Nam ſi per diuerſas partes terrę Chanaan vagaretur perquirens, non oportebat dici eleuatis oculis: nihil ergo fecit, niſi oculos eleuare. Secundo, quia litera debet accipi per ſubauditam, vel ſuppletionem, quando accipiendo eam, ſicut iacet, ſequitur aliquod inconueniens: alias autem accipietur, ſicut iacet: hic uero non poterat eſſe aliud inconueniens, niſi quòd terra Iordanis eſſet diſtans a loco, in quo erant Abraham & Loth, quando iſta dicebantur, ita vt non poſſet de loco ipſo videri, ſed opottet peruagari alias partes terrę, & tamen nulla ratio urget nos, vt confiteamur diſtare inde regionem Iordanis, ergo potius concedendum eſt, quòd prope erat regio Iordanis, & inde videri poterat eleuatis oculis. Tertio patet adhuc clarius, quia litera iſtud ſignificat, cum dicit eleuatis, itaque oculis Loth vidit omnem circa regionem Iordanis, ideſt vidit eā iuxta ſe, ſcilicet regionem omnem Iordanis vidit circa ſe: nam non poteſt aliter litera accipi, & ſi circa eum erat non oporterat ire ad aliquam partem ad videndam terram il-

F lam, ſed oculis eleuatis uideretur, & hoc vult litera.

Sed quęretur cum dicatur, quòd vidit regionem Iordanis, quę erat iſta regio Iordanis. Dicendum, ꝙ a fluuio Iordane nominatur, & eſt regio in vallibus, aut planis, per quas tranſit fluuius Iordanis, & in his vallibus erat quondam tota vallis Sodomorum, quę uocabatur Pentapolis, ideſt quinque ciuitatum eſt autem tota illa regio delitijs affluens propter rigationē ex aquis Iordanis, & quędam pars regionis huius erat iuxta locum, in quo erant Abraham, & Loth, quādo iſta dicebantur, & ideo potuit Loth non recedendo de loco ſuo, videre regionem circa Iordanem: vnde non dixit ſimpliciter, quòd vidit omnem regionem circa Iordanem, vel omnem regionem Iordanis, qa multa terra erat ab ortu ſuo vſque ad terminum; ſed

G dixit uidit omnem circa regionē Iordanis, ideſt omnem regionem Iordanis circa ſe, & per illam iudicauit de aliis partibus regionis Iordanis quales eſſent.

Sed quia de Iordane dictū eſt tangemus aliquid de eo: eſt enim Iordanis fluuius famoſiſsimus in tota ſacra ſcriptura: non tam propter ſui magnitudinem, q̄ propter ſui dignitatem: accepit autem dignitatem ex his, quę dominus circa illū agere voluit, & pati. Etiā ex memoria ſacrę ſcripturę, in qua nullus tam frequens ſermo habet, quantum de Iordane. In Iordane enim maximum miraculum oſtenſum eſt, quale nulla alia aqua vidit: nam cum tranſiturus eſſet exercitus domini tempore illo, quo Iordanis alueum ſuum impleuerat: neque vada eſſent, ne-

H que pontes tranſducendo exercitus, iuſſit Deus intrare ſacerdotes cum arca in aquas Iordanis: ſtatim autem, vt pedes eorum fuerunt in aqua ſuperiores aquæ ſteterunt, & creſcebant in modum altiſſimarum turrium ſuperuenientibus ſemper alijs aquis ab origine fontium Iordanis: inferiores autem decurrerūt vſque ad mare ſollitudinis, quo abſorbentur. manſitque alueus Iordanis ſiccus per quem tranſiuit totus populus domini: mox autem, ut ſacerdotes domini tenentes arcam exierunt de alueo Iordanis inceperūt aquæ defluere ſicut prius: Ioſue. 3. & 4. cap. De Iordane quoque extracti ſunt iubente domino duodecim lapides magni, quos detulerunt Hebræi in primum locorū caſtrorum ſuorum, ideſt in galgalam, vt ibi eſ-

I ſent in memoriam ſempiternam, quòd deduxiſſet Deus populum ſuum per alueum Iordanis arentem. Duodecim quoque alij lapides magni extra alueum introducti fuerunt in alueū fluminis, dum erat arens, & fixi fuerunt ibi in loco tranſitus, qui ibi poſtea ſemper fixi manſerunt intra aquas in teſtimonium, quòd per locum illum tranſduxit Deus populum ſuū arente alueo Iordanis, Ioſue. 4. cap. Fuit autem iſtud miraculum factū in Iordane pauor omnibus populis Chananęorum, qui mox audito admirabili tranſitu Hebręorum exterriti ſunt, elanguitque cor eorum, neq; manſit in eis aliquid virium. Ioſue. 5. cap. Sed multo maior dignitas collata eſt aquis Iordanis ex diuinis ſacramentis. Huius enim aquę primam ſanctificationē pro ſe, & omnibus aquis meruerunt. In Iordane. n.

K baptizato Saluatore noſtro tactu ſuę mundiſsimę, atque ſacratiſsimę carnis fluenta Iordanis ſanctificata ſunt: ibi enim a Ioanne vniuerſus populus baptizabatur. Math. 3. & Luç. 3. cap. De Iordane autem plurima memoria habetur in ſacra ſcriptura, cuius cauſa eſt, quia fluuius iſte eſt intra Chanaan: in qua Iudæi habitabāt, & propter multa neceſſaria erat haberi ſermonem de illo: neque eſt aliquis fluuius maior eo in tota terra Iudęorum propter hoc Iordanis eſt terminus terræ promiſſę ex parte Orientis; Numeri. 34. cap. & ideo tam famoſus eſt fluuius iſte, vt de eo ad notificationem ſui dici non ſit neceſſe.

Sed

Quæst. 68. De origine, & nomine Iordanis.

Sed de eius origine, & nomine tangemus. Dicit enim Hiero. super Matth. Iste est locus Cæsareæ Philippi, vbi Iordanis ad radices oritur Libani: & habet duos fontes, vnũ Ior nomine, alterum nomine Dan, qui simul iuncti Iordanis nomen efficiunt. De hoc Isidorus dicit lib. 13. Etym. cap. de fluminibus, scilicet Iordanis Iudææ fluuius a duobus fontibus nominatus: quorum alter vocatur Ior, alter Dan; his igitur ꝓcul esse distantibus in vnũ alueum fœderatis Iordanis deinceps appellatur. Nascitur autẽ sub Libano monte, & diuidit Iudæam, & Arabiam, qui per multos circuitus iuxta Hierico in mare mortuũ influit. De hoc etiam Solinus in Polistore, cap. de Iudæa. 36. ait Iudæa illustris est aquis: sed nõ eadem natura aquarum omnium Iordanis amnis eximiæ suauitatis Paneade fonte dimissus regiones præterfluit amœnissimas mox in Asphaltitem lacum mersus stagno corrumpitur. De vera tamen origine Iordanis dubitatio est: communiter enim asseritur, ꝙ ex radicibus Libani oriatur. Iosephus autem lib. 15. Antiquitatum dicit, iuxta Paneada esse speluncam in modum mõtis, sub qua terræ altitudo inaccessibilis est aquis immobilibus plena: inde fontes Iordanis fluuij nascuntur. Sed idem Iosephus lib. 5. de Bello Iudaico, vbi de natura lacus Genezareth loquitur, qui alio nomine locus Cenereth, vel mare Tiberiadis vocatur: aliam opinionem ponit de origine Iordanis, scilicet ꝙ sit quidam fons vocatus Fiala, in terra Traconitidis regionis, distans a Cæsarea Philippi stadijs centum, & viginti: ibi enim aqua est, quæ nunquàm margines fontis excedit, neque deficit, & fons ille in speciem rotæ, rotundus est; vnde & Fialam illum vocant: prima autem origo Iordanis apud Paneadem, idest Cæsaream Philippi esse putabatur, sed Philippus Traconitidis regionis Tetrarca inuenit Fialam esse Iordanis principium. Hoc modo, paleas enim in Fialam misit, quæ postea in Paneade apparuerunt, vbi Iordanis prius principum putabatur esse. Hanc enim vt veritatem tenet Iosephus: ꝗa tamẽ ortus manifestus Iordanis apud Paneadem esse conspicitur, non longe a radicibus Libani, inde cõmuniter Iordanis ortus esse asseritur. Communis autem positio de ortu Iordanis, quæ conuenit intentioni Hieronymi super Matth. Est ꝙ ad radices Libani oriantur duo fontes Ior, & Dan, qui aliquandiu separati fluant: postea in vnum confluant, & ibi efficiatur nomen Iordanis, coniunctio autem ista fit iuxta Cæsaream Philippi ciuitatẽ: est enim ista ciuitas, quæ pluribus vocatur nominibus aliquando Dan, aliquando Lachis, aliquando Lesen Dan; vltimo quasi tempore Saluatoris vocata fuit Cæsarea Philippi: & ita Euangelistæ eam vocant: sed Dan solet vocari sæpe in Veteri Testamento: vt lib. 1. Regum 3. cap. scilicet A Dan vsq; Bersabee; & idem lib. 3. Reg. cap. 12. Dan enim est ciuitas, & Bersabeę similiter, q̃ sunt in duabus extremitatibus terræ Chanaã, scilicet Dan in parte Aquilonari, & Bersabeę in Meridiana, vocatur aliqñ Lachis, & Lesen Dan; Iudic. 18. cap. Hæc ciuitas dr̃ esse ad radices Libani: sed nõ est coniuncta Libano; distat enim quasi per quatuor miliaria, vel leucas a Libano monte: fontes aũt noĩe Ior, & Dan nascũtur vere de ipsis radicibus Libani, & non simul, sed vnus distat ab alio: quasi per tres leucas; a ciuitate autẽ Cęsareæ Philippi, non æqualiter distant: quia Ior distat quasi per quatuor leucas: Dan vero quasi per sex, & est Dan contra Orientem. Ior vero contra Occidentem terræ Chanaan iuxta Cæsaream Philippi coniunguntur, & ibi communem fluuium reddunt. Deinde autem cum progrediatur fluuius, venit in locum, vbi lacũ magnam efficit, quæ vocatur aquæ Meron, quæ aquæ famosæ sunt ex bello Iosue ibi gesto fere cõtra

Cap. 21.

A omnes Reges Chananæorum, Iosue 11. cap. Postea cum non longe processerit efficit lacum magnam, q̃ dr̃ Genezaret, vt Matthæus vocat: & solebat vocare mare Cenereth: Numeri 34. Sed cõmunius vocatur mare Tiberiadis. Ioan. 6. & hæc est lacus magnus, per cuius medium Iordanis trãsit: est enim lacus iste tam magnus, vt lacus, & mare vocari possit, quia vt Iosephus ait lib. 5. de Bello Iudaico habet in latitudine quadraginta stadia: in lõgitudine vero centum, idest in latitudine leucas quinque, in longitudine vero duodecim, & dimidiã sicut sunt magni lacus in alijs quibusdam regionibus, & inde per longam terram fluens, transit non longe ab vrbe Hierico, quasi per tres leucas, & post paululum mari mortuo absorbe-
B tur, & cum illud intrauerit nusquam comparet aqua Iordanis, neque vltra mare illud transit: licet mare illud terminatũ sit, huius terminationis in mari mortuo testes sunt, quotquot de Iordane loquuntur: hoc enim vult Iosephus lib. 5. de Bello Iudaico; & Solinus in Polistore, cap. 36. de Iudæa, & Isidorus lib. Etymol. 13. cap. de fluminibus. Iordanis autem iste a monte Libano, de quo oritur vsque ad mare mortuum, quo absorbetur per valles, decurrit inter continuos montes: vallis autem per quam fluit ab incolis Gortus dicitur, Hebraice autem Aulam appellatur; est enim vallis illa grandis, atque montibus vallata continuis a Libano vsque ad deserta Pharan, vt dicitur in lib. de diuisione Terræ sanctæ. Diuidit autem Iordanis Galilæam, & Idumęam, & terram Bostion,
C quæ Idumęę est secunda Metropolis: habet autẽ Iordanis a loco, in quo oritur, s. a radicibus Libani vsque ad locum, quo absorbetur mari, vel potius vsque ad deserta Pharan miliaria; quasi centum, & in toto hoc spacio est defluxio per valles inter montes, qui continuantur vsque mare rubrum. Multa quidem alia de Iordane dici possent: sed hic sufficiant; aliorumq́ue opiniones circa quædam dicta de Iordane aliter se habent: sed tanquàm minus probabiles illas omisi. Quęretur quare dicitur quę vniuersa irrigabatur.

Cap. 21.

Quæst. 69. Cur dicitur q̃ vniuersa irrigabatur.

Dicendum quòd intelligitur de regione circa Iordanem: nam vbicunque fluit Iordanis tota regio propinqua flumini irrigatur. Causa autem quare hic ponitur est ad ostendendum, cur elegit Loth regionem
D istam ad habitandum; qui enim eligit, id capit, quod melius est, aut sibi videtur. Sed regio circa Iordanem erat melior; ideo eam elegit. Quòd vero sit melior probat; quia ista terra tota irrigabatur, & terra, quę irrigatur melior est, quàm quę non irrigatur causa huius est; terra enim Chanaan non est abundans aquis; sed rara flumina, & fontes habet; ideo ad pascua pecorum in agris fiunt putei; quia non sunt alię aquę, vbi adaquentur, vt ostensum est; supra quęstio. 36. vbi autem terra est deficiẽs aquis, id quod abundat aquis est simpliciter melius; & potissime hic fuit quantum ad eos, qui viuunt in arte pastorali, qui aquis multis indigent pro pecoribus, & herbis. Hic autem dixit hic litera; quia non solum dixit esse ibi Iordanem,
E qui multas aquas habet; sed dixit regionem Iordanis totam irrigari; irrigatio enim terrę, facit copiam herbarum propter humectationem terrę; & hic reddit terram pascualem. hic autem laudauit scriptura, scilicet ꝙ terra irrigaretur. Quia autem verisimile sit totam illam terram irrigari, apparet ex conditione locorum, per quę fluit Iordanis; nam a Libano vnde oritur Iordanis vsque ad deserta Pharan, inter quę est mare mortuum, per miliaria quasi centum, sunt valles continuę, per quas Iordanis fluit clausæ vndique mõtibus continuis; & in his vallibus sunt campi lati, & amæni. illi autem irrigantur, & ideo ibi est copia non solum pascuorum; sed etiam omnium

nium arborum cuiuscunque generis, sicut testis est Iosephus.lib.5.de bello Iudaico.

Quest.70. Cur dr, ꝙ irrigabat antequam subuerteret dñs Sodomam.

Quæretur quare dr:quę vniuersa irrigabatur anteq̃ subuerteret dñs Sodomam, & Gomorram.Dicendũ ꝙ Moyses, ita scripsit ad ostendendum verum esse, quod scribebat: nam diceret aliquis, ꝙ non irrigabat regio illo Iordane,cum videamus nunc non irrigari, sed esse ibi mare mortuũ in tota regione Pentapolis. Ad hoc rñdendũ dicendo, ꝙ licet non irrigetur nũc, irrigabatur anteq̃ subuerteret dñs Sodomam, & Gomorram;qñ enim Abraham, & Loth ista loquebanť, nondum subuerterat dñs Sodomam, & Gomorrã, sed manebat terra in statu suo, & erat vallis illa Amena nimis,in qua erant quinque ciuitates: & ideo elegit eam Loth ad habitationem : qñ autem Moyses istud scribebat iam subuersa erat Sodoma,& non manebat vallis, neque irrigatio Iordanis: cum Moyses scriberet hoc post exitum Hebręorum de Aegypto cum in deserto manebant; subuersio autem Sodomorum facta est viuente Abraham,& Loth:nam facta est vno anno ante natiuitatem Isaac filij Abrahæ, vt colligitur.infra 18.& 19.cap. & fuit non multo tẽpore postq̃ Abrahã, & Loth ista inter se loquebãtur: nam non potuerunt esse anni viginti tres inter vtrunque. Hoc patet, quia ab introitu Abrahæ in terram Chanaã vsque ad natiuitatem filij sui Isaac fuerũt anni viginti quinque, quia Abrahã erat annorũ septuaginta quinque, qñ ingressus est terrã Chanaã: ꝑcedẽti cap.qñ natus est autem Isac erat Abraham annorũ centum.infra cap.21.ergo fuerunt anni viginti quinque ab introitu Abrahæ in terram Chanaan vsque ad natiuitatẽ Isaac: & tñ subuersio Sodomorũ fuit vno anno añ natiuitatẽ Abrahæ:nã angeli, qui ibãt ad subuertendum Sodomam dixerunt, ꝙ vsque ad annum vnum Sarai haberet filium.infra 18.cap. & ipsa nocte innuerũt Angeli illi Sodomam,& euerterũt eam.infra 19. cap. & sic ab introitu Abrahæ in terrã Chanaã vsq; ad subuersionẽ Sodomorum fuerunt anni viginti quatuor;& tñ ab introitu Abrahæ, & Loth in terrã illam forte transiuerunt duo,vel tres anni:quia Abraham manserat aliquandiu in terra Chanaan,& postea descendit in Aegyptum, & reuersus est, vt ꝑcedenti cap.& postea ibi habitauerunt aliquandiu, & tunc secutum est iurgiũ,vt patet hic: & sic in oĩbus his transirent duo aut tres anni,& manerent viginti vnus,aut viginti duo anni a tpe,quo Abraham, & Loth ista loquebantur vsq; ad subuersionẽ Sodomæ, & tãto tpe habitauit Loth in terra Sodomorum,& ita dixit scriptura irrigabatur. q. d. nunc non irrigatur referendo ad tempus,in quo ista scribebantur.

Quest. 71. Qũo Loth elegit terram bonã.

Est autem sciendũ,ꝙ in hoc,ꝙ dicit irrigabat, duo probat, aut facit. Primũ qũo potuit Loth eligere terram illam ad habitationem illam, quia non eligitur, nisi terra bona. Hæc autem nunc pessima est: & erat tpe quo ista loquebatur Moyses,& scribebat,ideo nõ poterat eligi. Ideo rñdetur, ꝙ licet tunc esset pessima,quia iam subuerterat dñs Sodomam, & Gomorram,tamen tempore cõtentionis pastorum Abrahę, & Loth non erat talis,sed potius optima, quia irrigabatur Iordane, & ita erat nimium pascualis, ut ad habitandum eligi posset. Secundum est, quia ostendit veram esse assertionem illam, quę infra ponitur.s. ꝙ habitauit Loth in Sodomis. Aliquis autẽ dicet, quomodo poterat habitare Loth in Sodomis: quia ibi nihil erat,nisi mare mortuum, quod non relinquit habitationis locum, & hoc modicum, quod ad latera relinquitur sua praua qualitate corrumpit. Respondet ad hoc,quòd nunc non posset ibi esse bona habitatio, & tamen antequam subuerteret dominus Sodomam,& Gomorram erat bona, & delectabilis ha-

F bitatio:quia terra erat spatiosa, & amena vniuersa irrigata Iordane,& sic habitaret ibi Loth.

Cum vero dicitur anteq̃ subuerteret dñs Sodomã, & Gomorram, non est intelligendum hæc duo loca tñ esse subuersa:plura enim fuerunt, licet aliqui ista sola fuisse putent:erat enim vallis Sodomorũ, in qua fuit subuersio facta, & vbi nunc est mare mortuum in hac valle erant quinq; ciuitates nomine: Sodoma, Gomorra, Adama, Seboin: Segor, & propter hoc vocatur regio illa Pentapolis Græco uocabulo, Sapien. 10.cap.1.quinque ciuitatum: cum dicitur hic iustum a pereuntibus impijs liberauit fugientem descendente igne in Pentapolin:& ita in Pentapolin. i. in regionem illarum quinque ciuitatum descendit ignis, & sulphur de cœlo,vt perirent.infra 19. cap. Et cum tota regio Pentapolis peritura esset, non perijt tota, quia vna de ciuitatibus, scilicet Segor, quæ minima erat omnium quinque iuxta nomẽ suum precibus Loth liberata est: nam cum Angelus Dei videretur totam regionem velle destruere, timens Loth ascendere in montem,ne forte malum apprehenderet eum ibi,& moreretur,rogauit Angelum Dei, vt parceret illi paruę ciuitati,& pepercit ei. Illa ergo liberata est,& quatuor reliquę subuersæ sunt,scilicet Sodoma,Gomorra,Adama,Seboin,vt clare colligitur Deuter.29. cap. scilicet ita vt non misereatur, nec virens quippiam germinet exemplum subuersionis Sodomæ, & Gomorræ,Adamę, & Seboin, quas subuertit dñs in ira, & furore suo,& sic quatuor fuerunt ciuitates subuersæ.Sed dicendũ, ꝙ de his duobus facit scriptura hic mentionem,& non de alijs duabus, & quod hic facit dicens antequam subuerteret dñs Sodomam, & Gomorram,facit infra solum nominãdo istas duas. s. infra 18.cap. clamor Sodomorũ, & Gomorreorũ multiplicatus est, & infra 19. cap. dr igitur pluit dñs super Sodomam,& Gomorram sulphur,& ignem,& sic de illis duabus tantum ibi dicitur, quasi illę solæ essent subuersæ,& aliæ manerent incolumes: certum est tamen quatuor subuersas fuisse.Deut.29. cap.

Causa autem quare scriptura de his duabus exprimat tacendo alias,videtur esse duplex,prima quia forte peccatum istarum duarum erat grauius, quàm peccatum aliarum,licet enim peccatum commune esset omnibus quinque,aut omnibus quatuor, & mererẽtur omnes subuersionem: multo grauius peccauerãt istæ duæ ciuitates quàm aliæ, & ideo in ipsa subuersione grauior pœna ibferretur viris Sodomæ, & Gomorræ, quàm habitatoribus Adamę, & Seboin, & post mortem apud inferos grauior pœna, vbi erat vera cõmensuratio, & adæquatio pœnarum. Secunda causa est,quia istæ duæ vrbes erant maiores,& ideo fit mentio de eis:de alijs autem tacetur, quasi essent aliæ vrbes subditę his,& non adderet aliquid nouum vltra Sodomam,& Gomorram; & hoc seruant adhuc scriptores Gentilium, qui has duas vrbes tantum nominant tacitis alijs: sic facit Solinus in Polistore. cap.36. de Iudęa in longo a Ierusalem recessu tristis sinus panditur, quem de cœlo tactum testatur, humusque nigra, & in cinerem soluta, duo ibi oppida Sodomum nominatum alterum: alterum Gomorrum. Et ita ista duo loca solum nominat. Causa vtraque satis potest stare,sed prima videtur esse melior, scilicet quòd peccatum harum duarum ciuitatum fuit grauius, quàm aliarum, & huic consonat litera infra cap. 18. vbi cum de peccato magno agitur solę istę duę ciuitates nominantur.s.clamor Sodomorum,& Gomorreorum multiplicatus est,& peccatum eorum aggrauatum est nimis, scilicet quòd specialiter istarũ duarum vrbium peccatum erat aggrauatum. Et sicut istę duę ciuitates erant præcipuæ in peccato suo super alias:

alias: ita & Sodoma ſuper omnes etiā ſuper Gomorram: ideo de ea ſola fit mentio: nam nunc peccatum eorum, qui imitantur habitatores illius regionis, vocatur peccatum Sodomiticum, & non amplius ſolius Sodomæ peccatum eſſe: & hoc etiam modo loquitur Chriſtus peccatum omnium illarum ciuitatū dans Sodomæ. Matth. 11. cap. ſ. & tu Capharnaum nunquid vſque ad cœlum exaltaberis, & vſque ad Infernum deſcendes? quia ſi in Sodomis factę fuiſſent virtutes, quæ factæ ſunt in te, fortè manſiſſent, vſque ad diem hunc: veruntamen dico tibi, ꝙ terræ Sodomorum remiſſius erit in die iudicij, quàm tibi. Et ēt aliquando in veteri teſtamēto ſic ſcribitur ſignificando peccatum Sodomæ maius fuiſſe, & alias ciuitates fuiſſe, quaſi ſequentes eā in peccato. Sic patet Ezech. 16. cap. ſcilicet. Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ ſororis tuæ, ſuperbia, ſaturitas panis, & abundantia, & otiū ipſius, & filiarum eius; & egeno, & pauperi manum non porrigebāt: & ita vocauit ibi alias vrbes filias Sodomæ, quaſi imitarentur eam, vt matrem in peccato. Si quis velit trahere in alium ſenſum, ſcilicet quòd illa erat mater, ideſt maior, vel metropolis, & alię erant minores ciuitates ſubditæ ei, nō reprobamus; ſed pręcedens ſenſus melior eſt. Conſtat enim, quòd non erant ſubditæ vrbi Sodomæ, quaſi de regione, aut terra eius: cum certum ſit, quòd quælibet earum regem haberet. Vnde ſicut erant quinque ciuitates, ita habebant quinque reges, vt patet ſequenti cap. Et tamen poſſet dici, quòd erant alij quatuor reges ſubditi regi Sodomorum. De quo quid ſit tangetur ſequenti capitulo.

Queſt.74. An ciuitates, Sodoma, & Gomorra fuerint deſtructę, vel tantum populi.

Sed quæretur quomodo poteſt ſtare iſtud, quod hic dicitur, antequàm ſubuerteret Dominus Sodomam, & Gomorram: nam videtur quòd non ſint ſubuerſæ iſtæ ciuitates: quia Solinus in Poliſtor. cap. 36. de Iudæa dicit, longo a Ieruſalem receſſu triſtis ſinus panditur, quem de cœlo tactum teſtatur humus nigra, & in cinerem ſoluta: duo ibi oppida Sodomū nominatum alterum, alterum Gomorrū: & ita vr̄, ꝙ ciuitates illæ adhuc maneant vſque nunc, vel tempore Solini, quod tempus fuit longe poſt mortem Chriſti, & ita non ſubuerſæ fuerunt ciuitates. Dicendum quòd ſecundum veritatem ſubuerſæ fuerunt ciuitates illæ: quia ſacra ſcriptura hoc teſtatur, cui non poteſt comparari authoritas alterius ſcripturæ, & ideo etiam ſi Solinus expreſſe aſſereret ciuitates illas manere, & non fuiſſe ſubuerſas, negandum erat, quod ille dicebat, & conſtanter aſſerendum, quòd non intelligeret Solinus ſe ipſum. Nunc vero certum eſt, ꝙ ſacra ſcriptura aſſerit ſubuerſas vrbes illas: ideo dicendum eſt, quòd non maneant Sodoma, & Gomorra, vſque hodie, neque vſque ad tempora Solini ſcriptoris. Aliquis fortè dicet, quòd ſubuerſi ſunt habitatores vrbium illarum, & tamen vrbes manſerunt: cremarentur enim illi ſulphure, & igne de cœlo miſſo: ædificia autem vrbium manere poſſent, & ita manerent duæ vrbes illæ, vel manere poſſent. Sed dicendum, quòd non ſtat, quia hoc eſt contra intentionem ſacræ ſcripturæ, quę vult non ſolum occiſos habitatores, ſed & periſſe regionem, quia ex tunc eſt ibi mare, quod mortuum dicitur, & ſub eo eſt regio tota, quæ quondam erat. Secundo, quia dicitur hic antequam ſubuerteret Dominus Sodomam, & Gomorram: ergo ſubuerſæ erant: ſubuerſio autem eſt eradicatio fundamentorum: ita vt res non maneat: ergo non manent Sodoma, & Gomorra. Tertio, quia ſi illæ duæ vrbes manerent, ſuperuacua eſſet litera iſta: nam hic vult ſcriptura reddere cauſam, quare Loth eligeret tunc ad habitandum regionem illam, cum non ſit habitabilis, & dicit, quod antequam ſubuerteret Dominus Sodomam, & Gomorram, irrigabatur vniuerſa regio illa: & ita in quantum dicit irrigabatur ſignificat, quòd nunc non irrigatur: & tamen ſi ſolum occiſi fuiſſent habitatores, & manerent vrbes, non eſſet mutatum aliquid de conditione terræ, & ſic irrigaretur nunc, ſicut prius, & tamen non irrigatur, ſed ſolum prius irrigabatur: ergo non manet terra ſicut prius. Vndę non ſolum habitatores occiſi ſunt: ſed deletæ fuerunt vrbes, & loca circa vrbes, cum non ſit ibi irrigatio Iordanis, ſicut prius erat. Quarto patet, quia Deuterono. 29. ſignificatur, quòd ciuitates quatuor omnino perierint, cum dicitur; neque virens quippiam germinet in exemplum ſubuerſionis Sodomę, & Gomorrę, Adamæ, & Seboin, quas ſubuertit Dominus in ira, & furore ſuo: & ita non manſerunt ciuitates illę. Quinto patet, & apertius, quia infra 19. cap. ponitur, quòd non ſolum ciuitates, ſed etiam terra, quæ in circuitu erat ſubuerſa ſit, cum dicitur: igitur Dominus pluit ſuper Sodomam, & Gomorram ſulphur, & ignem a Domino de cœlo, & ſubuertit ciuitates has, & omnem circa regionem vniuerſos habitatores vrbium, & cuncta virentia: & ſic non ſolæ ciuitates ſubuerſę ſunt, vt non manerent: ſed etiam terra, quæ in circuitu erat: ita vt non apparerent campi aliqui: ergo non potuerunt manere vrbes, cum etiam terra, quę in circuitu vrbium erat perierit. Sexto apparet ex verbis Chriſti. Matthæ. 11. cap. ſcilicet. Si ſupra Sodomis factæ fuiſſent virtutes, quę factæ ſunt in te, fortè manſiſſent vſque in hunc diem: ergo non manebant tempore Chriſti regiones Sodomorum, & ita multo minus tempore Solini, qui fuit poſterior Chriſto. Septimo apparet ex ſcripturis aliorum, qui & oculis ſuis regionem illam viderunt: nam tota valle latitudinis ſex leucarum, & per totam longitudinem ſuam aſſerunt eſſe opertam aquis: quas mare mortuum vocant, & ibi nullam habitationem eſſe: planum ergo eſt non ſic manſiſſe Sodomam, & Gomorram.

Queſt.75. An Sodoma, & Gomorra de qbus meminit Solinus ſint eę dē, de quibus loquitur ſacra ſcriptura.

Ad auctoritatem autem Solini poterat dici, quòd nullius momenti eſt, cum aſſerat contrarium ſacræ ſcripturæ, cui nullius hominis, vel ſcripturę authoritas comparatur. Sed quia Solinus eſt vir magnę authoritatis, poteſt aliter dici, quòd manent oppida Sodomum, & Gomorrum: non quidem illa, quę prius erant, ſed poſterior ætas circa locum illum alia duo oppida priorum nominum conſtruxit, & de illis loquitur Solinus. Tertio poteſt dici, quòd neque iſtud ſit verum, quia deleta regione illa, & facta peſſimæ habitationis nemo vellet condere ibi alia oppida ad habitandum, & dato quòd aliquis illa conſtrueret nō auderet eis priora nomina imponere, quaſi illa eſſent deteſtabilia: nam non ſolum fideli cuilibet notæ ſunt ſacræ ſcripturæ: ſed etiam infideles longe diſtantes a regione agnoſcunt ex indignatione Dei hoc accidiſſe, & non eſſe aliquod naturale accidens, vel ſpecialem naturam loci; cum Solinus vir Gentilis in Poliſtore aſſerat regiones iſtas de cœlo tactas, ideſt percuſſas. Quia ergo per iram Dei hæ deletæ erant nemo hoc agnoſcens auderet, quod Deus deleuerat, erigere, faciendo ibi memorias talium ciuitatum.

Sed dici poterit, quòd ſunt eædem vrbes, quę prius non quidem foris in loco habitationis: ſed intra aquas: ita vt ſub aquis appareant aliqua ædificia vrbis Sodomorum, & Gomorreorum. Iſtud an ſit, certum non eſt, & tamen non eſt inconueniens, quòd ſic eſſet: neque videtur repugnare ſcripturę: quia Dęus non deſtruxit vallem illam terræ Sodomorum, quaſi non manſerit terra annihilando eam, quia tunc non poſſet aqua tranſire per vallem illam, aut ibi eſſe: & tamen ibi ſunt aquæ maris mortui;

mortui, ergo est terra sub illis, & erit eadem terra, quę prius erat, quia non fuit illa subtracta, & alia subiecta loco eius, sed solum facta fuit subuersio. Est autem subuersio non adnihilatio, neque translatio rei de loco suo in alium, sed solum mutatio ordinis, scilicet quod erat supra, sit infra, & ita est, si domus eradicetur, aut euellatur a fundamentis: ita ꝙ fundamẽtum sit supra, & non tectum: nam tũc subuersa est domus. Ita fuit in regione Sodomorũ: intra terram omnẽ solent esse aquę: & quia tunc apparuit aqua supra terram, & non terra, cũ prius appareret terra, & nõ aqua, dicitur euersa tota illa regio, super quam aqua apparuit, cum prius nõ appareret. Et sic poterit tota regio Sodomorum esse sub illa aqua, ita ꝙ Deus aquas illas de nouo eduxerit, vel de inferioribus erumpere fecerit, sicut in terremotibus sępe fit, ꝙ subuersis aliquibus locis aquæ appareant in locis, vbi fuerãt oppida, vt ponit Seneca lib. de naturalibus quæstionibus. Secundo apparet ꝙ terra illa, quæ prius erat, maneat ibi sub aquis: nam antequã subuerteret dominus regionem illam, erant in illa valle putei bituminis multi: & in illos corruerunt multi de bellantibus, qui nesciebant regionem illam: vt patet sequenti cap. & de illis puteis educebatur bitumen, vt eodẽ cap. apparet. Nũc autẽ post subuersionem regionis illius ibi est in lacu bituminis multum, & inde colligitur ex aquis, quia illud enatat ex inferioribus partibus puteorum: & illud est bitumen optimum, quod vocatur bitumẽ Iudaicum; & ideo vocatur mare illud Sodomorum lacus asphalti, idest bituminis, vt dicit Isidorus li. 13. Etymo. cap. de lacis, & stagnis: & Iosephus, lib. 5. de bello Iudaico. Et ideo dicendum, quòd sicut manent putei bituminis, qui prius erãt, ita poterunt manere ędificia, quæ erant prius, vel aliqua eorum, quæ erant lapidea: & fortiter compacta, & fortè inter aquas appareret ciuitas Sodomorum, & Gomorreorum, vel aliquæ partes earum, & de illis loqueretur Solinus; & tamen non est concedẽdum, ꝙ extra aquas aliquæ partes ædificiorum eminerent. Secundò patet, quia hoc idem scimus esse in alijs partibus orbis, & in Alemania quadam parte eius inferiori, vbi irrumpente flumine Rheno quandam vallem quondam habitatã nunc scimus esse opertam aquis: manent aũt ędificia, quæ quondam fuerunt sub aquis; & quædam partes turrium ecclesiarum prominent super aquas. Non est ergo inconueniens, ꝙ sic manserint oppida Sodomæ, & Gomorrę sub aquis, & appareãt aliquę partes earum sub aquis. Quarto modo potest dici ꝙ Solinus nominauerit oppida Sodomum, & Gomorrum non quæ nunc ibi sint, aut nunc appareant, sed quæ quondam fuerũt, & quorum memoria nominũ manet in regione illa, vt ab illis terra illa appelletur, sed quicquid Solinus intellexerit, siue verũ, siue falsum, constat Sodomam, & Gomorram, & alias duas vrbes tunc deletas, ita vt vel penitus esse desierint, vel totaliter sub aquis fuerint: ita vt nullus in oppidis illis habitare postea potuerit.

Subuersio quid sit.

Cap. 19.

Quęst. 76. Quomodo irrigetur nũc regio illa Sodomę, & Gomorrę.

Dixit ꝙ vniuersa regio circa Iordanẽ irrigabatur; intellexit scriptura de regione circa Iordanem, quæ est in valle Sodomorum, vsque ad finem vallis: quia de hac erat verum, ꝙ irrigabatur prius: & tunc quando Moyses istud scripsit nõ irrigabatur, quia subuerterat Dominus Sodomam, & Gomorram, & tamen alia regio, quæ erat circa Iordanem tota irrigatur etiã nunc. Est enim intelligẽdum, vt supra diximus, quòd a monte Libano, vsque ad desertum Pharan, scilicet ab ortu Iordanis vsque ad finem eius totus decursus est per valles campestres planas, quæ vndique montibus clauduntur continuis, & illa spacia campestria sunt amena abundantia omni genere arborum, quæ

F & aquis fluminis irrigãtur per aquæductus factos per plana: de illo autem nihil mutatum fuit: nam vsque hodie ita fit, vsque Hierico, & aliquantulum vltra: nã circa Hierico incipit vallis Sodomorũ, & ibi est mare mortuum, vbi iam nõ est irrigatio, quia tota regio subuersa est, scilicet iacens sub aquis: & ideo verbum istud nõ intelligitur de tota regione circa Iordanem, sed solum de regione circa Iordanẽ, quæ erat in valle Sodomorum, quia illius status mutatus fuit. Ex hoc apparet quòd quando Abraham, & Loth loquebantur de separatione adinuicem, quòd erant iuxta vallẽ Sodomorum, & de illa regione solum loquitur hic scriptura: nam & locus, in quo postea fuit Abraham prope erat ad regionem Sodomorum, cum de loco
G ipso potuisset videre Abraham Sodomam, & Gomorram iam euersas, & fumum ascendentem, quasi de fornace, infra 19. cap. quod non fieret, nisi valde prope esset.

Dicitur quòd vniuersa regio circa Iordanem irrigabatur, sicut Paradisus Domini: istud ponitur etiam ad reddendum causam, quare Loth elegerat regionẽ circa Iordanem, & quia nunc nõ apparet neque tempore Moysi apparebat naturalis bonitas terræ illius, propter quam eligeret eam Loth, tanto magis eam laudat scriptura, vt quod re ipsa ostẽdi non potest, ex magnis laudibus sacrę scripturæ innotescat. Alia causa esse potest ad ostendendum infœlicitatem Sodomitarum, qui per scelera sua non solum seipsos, sed & talem regionem sęculo perdiderũt: erat enim ma-
H gnarum deliciarum, in qua habitatores gaudere possent, & frui bonis huius sęculi a Deo concessis: illi autem infœlices causa extiterunt, vt & bona naturalia, quæ Deus omnibus hominibus vtenda concesserat illis agentibus tollerentur. Tertia causa esse potest ad ostẽdendum aliquam occasionem peccati Sodomitarum; tantæ enim erãt copiæ naturales illius terræ, atque deliciæ, quòd pauco cum labore omni voluptate frui poterant: & ita ociantes, & delicijs vacantes ad illicita, & infanda defluxerunt, quod non accidisset eis, si terra sterili existente: difficilis, atque labore magno parcus eis quæreretur victus. Et hoc significatur Ezech. cap. 16. scilicet hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis tuæ: superbia, saturitas panis, & abun-
I dantia eius, & filiarum eius. Sed hic duo simul, idest abundantia, & otium esse non poterant, nisi ex naturali bonitate terræ, neque etiam talia vitia initium habuissent, nisi in eis quorum magnæ erant delicię, & otium ad quæcunque illicita cogitanda.

Cum autem dicitur, sicut Paradisus Domini maxima laus est, quasi non esset alia similis regio in tota terra Chanaan, & ob hoc elegerat eam Loth. Et intelligitur vno modo, quòd est sicut Paradisus Domini, idest sicut Paradisus terrestris: nam non potest intelligi de Paradiso cœlesti, cum comparetur in amœnitate terræ, & in irrigatione. Circa quod sciendum quòd vt veteres dicunt, & Augusti. octauo libro super Gen. ad literam, & magister recitat libro secundo senten. distin. 17. tres sunt generales sententiæ de
K Paradiso; quidam dicunt Paradisum solum accipi corporaliter, & non esse aliquem spiritualem Paradisum: secunda sententia est eorum, qui dicunt Paradisum solum accipi spiritualiter; tertia est illorum, qui dicunt esse Paradisum spiritualem, & etiam corporalem.

Prima opinio non est vera. Si enim accipiatur Paradisus solũ, vt inuenitur hoc nomine in canone Bibliæ, posset stare ista positio, quia raro inuenitur hoc nomẽ in sacra scriptura: & vbi inuenitur stat pro horto virẽtium herbarum, & arborum, vbi multę deliciæ sint: & sic accipitur supra 2. ca. vbi dr̃ de Paradiso, vbi positus

positus est Adam, & vbi arbores erant, & flumina: ità etiā accipitur in præsenti, scilicet sicut Paradisus Domini, idest ita irrigabatur terra circa Iordanem in regione Sodomorum, sicut Paradisus Domini: ergo locus aliquis erat, qui irrigaretur, quia alias non teneret comparatio. Item patet hoc, ex eo quod habetur Ezech. 28. & 31. cap. Dicitur omne lignum Paradisi non est assimilatum illi: & iterum eodem cap. cedri non fuerunt altiores illo in Paradiso Dei, & iterum & emulata sunt cum omnia ligna voluptatis, quę erant in Paradiso Dei: certum est in omnibus his accipi Paradisum pro loco corporali, cum dicatur ligna esse in Paradiso: in nouo autem testamento si inueniretur nomen Paradisi, acciperetur pro vita beata, siue ęterna requie: sed Christus non vtitur hoc vocabulo, sed solum dicit sinum Abrahæ. Luc. 16. cap. Et ideo verum est, quod proponebatur, scilicet si accipiamus Paradisum solum, vt est in canone Bibliæ non erit inconueniens, quòd solum sumatur pro loco corporali: si tamen accipiatur in tota generalitate sua, scilicet, vt etiam sumitur a doctoribus non poterit stare: quia illi, vt communiter vocāt Paradisum vitā beatā.

Secunda ratio.

Quest. 79. Cōfutatio secūdę opinionis.

Secunda positio erat eorum, qui dicebant Paradisum accipi solum spiritualiter: & ideo vbicunque sumatur dicunt intelligi spiritualiter. Ista positio est Origenis, sed ostendit eam falsam Epiphanius Episcopus Ciprien. in quadam epistola sua, quam Hieronymus transtulit in latinum, & cum dici videatur aliquid corporale de Paradiso, exponit illud totum Origenes de ecclesia præsenti, aut futura. Sed dicendum quòd istud non stat, quia necesse est accipi Paradisum in aliquibus locis scripturæ pro corporali loco: vt patet supra secundo cap. Origenes tamen etiam totum illud de spirituali exponit; motiuum autem eius, & aliorum est, quia nesciunt, vbi sit Paradisus ille: & ita locum corporalem esse nō putant, quia locum illum non viderunt: sed quicquid sit, necesse est accipi pro loco corporali, quia dicitur ibi: plātauerat autem Dominus Deus Paradisum voluptatis, sed plantatus est: ergo arbores habet, quia non plantantur, nisi plantæ. Secundo, quia determinatur ibi locus, scilicet plantauerat Dominus a principio Paradisum: vbi habet litera Hebraica, & alia translatio ab Oriente: cum ergo determinetur locus, vbi sit Paradisus erit Paradisus aliquid corporale, & non spirituale. Tertio, quia dicitur quòd Deus posuit in Paradiso hominē, quem formauerat: ergo homo, qui non erat formatus in Paradiso fuit positus: & sic erat locus corporalis, quia si aliquid spirituale esset non posset poni ibi homo. Quarto, quia dicitur, quòd fons egrediebatur de loco voluptatis ad irrigandum Paradisum, sed id, in quo fons est, & quod irrigatur locus est: ergo Paradisus est locus corporalis. Quinto, quia dicitur, quòd Deus produxit in Paradiso omne lignum pulchrum visu, & ad vescendum suaue: & tamē vbi sunt arbores, quæ videntur, & quarum fructu vescimur, est locus terrestris, ergo talis est Paradisus. Sexto, quia dicitur, quòd fons egreditur de loco voluptatis, & diuiditur in quatuor flumina, quorum nomina ponuntur supra secundo cap. & illa sunt vera flumina: ergo est verus locus corporalis Paradisus, cum flumina nō possent egredi, nisi de terra. Et ista ratio est, quæ maximè vrget: nam de lignis Paradisi, & cæteris licet sint corporalia poterat dici, quòd per metaphoram acciperentur in sensui spirituali: & tamen de fluminibus non potest hoc dici, cum illa flumina cognoscamus esse vera flumina in terra: sicut est Eufrates, qui transit per terram Mesopotamię in latere terrę Chanaan, de quo infra 15. ca. & Moyses, qui scripsit illa quatuor flumina Paradisi, ponit vnum illorū fluere iuxta ter-

Tom. super Gen. Epistola ad Io. episcopū Hierosolymitanum.

Prima rō. Secūda ratio. Tertia rō. Quarta rō. Quinta rō. Sexta rō.

A ram Chanaan. Sed constat illud esse verum flumen: ergo verus locus terrestris est, de quo egrediūtur flumina hæc. Septimo patet, quia supra 3. cap. dicitur quod Deus eiecit Adam de Paradiso, & hoc fuit in pœna peccati sui. Si autē accipiatur Paradisus spiritualiter, sicut nos accipimus erit beatitudo æterna: & tamen de hac non eiectus est Adam, quia nō fuit Adam eiectus ante peccatum; si enim fuisset beatus nunquam potuisset postea peccare, neque effici miser: ideo necesse est dici fuisse aliquem locū corporalem, in quo Adam aliquandiu fuit, & inde eiectus est.

Septima ratio.

Quest. 80. Cōfutatio tertiæ opinionis.

Tertia opinio est eorū, qui dicunt Paradisum accipi vtroq; modo, i. corporaliter, & spiritualiter: nā cōmuniter in sacra scriptura pro loco corporali accipitur B iuxta ea, quæ supra dicta sunt; sed in locutione nostra communi: & sanctorum doctorum accipitur Paradisus pro loco nō corporali, sed spirituali, idest pro quiete beata. Sed nunc de Paradiso agitur, s. de corporali loco, & iste est proprius modus accipiendi, & pro spirituali quiete nō accipitur, nisi large, & per metaphoram: & patet hoc quia Paradisus non est nomen Latinum, neque Hebræum, sed Græcum, significans ortum, vt dicit Isidorus, lib. 14. Etymo. cap. 4. Et ita apud Græcos est nomen commune Paradisus pro orto, sicut apud Latinos hoc nomen ortus, aut viridarium: vnde & Iosephus in lib. de bello Iudaico vtens modo loquendi Græco Paradisos pluraliter vocat quoslibet ortos, sed quia locus ille, quem scriptura vocat Paradisum supra 2. cap. erat locus multarum deliciarum C plusquam esset alius in tota terra, tractum est, vt vitā beatam in cœlo, in qua est maximum bonum vocemus Paradisum, & tamen Paradisus in prima, & propria sui significatione nō significat, nisi ortum, & maximè ortum delectabilem: vnde in Hebręo non uocatur ortus absolutę, sed ortus deliciarū, scilicet gan eden, quia gan, significat ortum, eden, significat delicias. Et hoc modo accipitur hic pro loco corporali multarum deliciarum, quia terra Sodomorum vocabāt Paradisus, sed non poterat accipi spiritualiter, imo corporaliter, quia apud Sodomitas nullum bonū spirituale erat, sed potius erant peccatores coram domino, & erant pessimi, vt dicitur hic in litera, sed erāt ibi deliciæ multæ ex conditione terræ, quę vocatur Para- D disus. Item patet, quia dicitur, quod irrigabatur, sicut Paradisus: & sic comparatur ad Paradisum in irrigatione, & tamen irrigatio pertinet ad locum corporalem, ergo Paradisus pro loco corporali accipitur hic.

Quest. 81. Cur dicit sicut Paradisus Domini illa terra regionis Sodomorū. Responsio prima.

Sed cum dicitur, quòd erat sicut Paradisus Domini: illa terra regionis Sodomorum potest dupliciter intelligi: vno modo quod erat sicut Paradisus terrestris: erat enim Paradisus ille Domini, quia ipse plātauerat, & pro se custodiebat, neque hominibus communicabat, postquā inde excluserat primos parētes nostros: terra autem Sodomorum erat tam delectabilis, quod similabatur huic Paradiso terrestri: & dicitur quod irrigabatur, sicut Paradisus, quia terrestris Paradisus habet fontem magnum, qui egreditur ad irrigandum locū voluptatis supra 2. ca. & diuiditur in quatuor flumina. E Sic autem regio Sodomorum tota irrigabatur Iordane: copiosa irrigatione, & ita in hoc similatur irrigationi Paradisi terrestris. Secundo modo pōt intelligi, quod erat sicut Paradisus Dñi, idest sicut ortus a Deo plātatus: & quod non accipiatur pro Paradiso terrestri, sed pro quolibet alio orto plantato a Deo: & est ista locutio cōueniens: omnis enim res a Deo per se facta est melior, quā ea, quę fit ab homine: si aūt homo studiose, & accuratius plātet ortum, poterit esse deliciosus: sed si plantauerit Deus ortum, erit incomparabiliter deliciosior: ita autem erat de regione Sodomorum: erat enim tota, vt vnus ortus, sed non erat, vt ortus

Responsio secunda.

plantatus humano opere; sed tam delitiosus erat, ut nullo opere humano aliquid tale posse effici putaretur. Similis modus loquendi est apud Sapientes, & Poetas, vt id quod valde excellens est, dicatur non esse opus hominis, sed Dei: sic Homerus in Iliade laudans virtutem, & pulchritudinem Hectoris dicit, quòd non videbatur esse filius hominis, sed Dei, & istud recitat Aristo.lib.7. Ethi.cap.1. iste est ergo sensus verus literæ. Et quia ponitur comparatio ad Paradisum in irrigatione, potest referri ad Paradisum terrestrem, scilicet quòd sicut Paradisus terrestris irrigabatur sufficienter sine opere humano exeunte fonte de medio Paradisi: ita regio Sodomorum irrigabatur aquis Iordanis sine aliquo labore Sodomitarum. Si autem comparatur ad aliū Paradisum Domini, idest quēcunque ortum plantatū a Deo: erit sensus, quòd irrigabatur, sicut Paradisus Domini, idest si homo plātaret aliquem ortum delectabilem, qui vocaretur Paradisus, non posset facere, ꝙ irrigaretur aquis sponte influentibus in locum, sed faceret cum difficultate aquas decurrere: terra autem Sodomorum non erat talis; sed sine labore humano faciliter tota irrigabatur de aquis Iordanis, cum esset vallis plana: ergo erat terra illa, sicut Paradisus Domini, idest quasi Deus plantasset ortum illum, quia habebat copiam aquarum sine difficultate.

Quæst. 82. Cur dicit sicut Aegyptus venientibus in Segor.

Dicitur quòd erat regio illa, sicut Paradisus Domini: & sicut Aegyptus veniētibus in Segor: & hoc potest dupliciter intelligi: vno modo coniungendo totam literā, scilicet sicut Aegyptus venientibus in Segor, idest terra Sodomorum est valde delectabilis, & est tantum quantum Aegyptus veniētibus in Segor, idest quantum Aegyptus, quantum ad illam partem, qua venitur de Aegypto in Segor: quasi illa pars Aegypti sit amęnior alijs partibus Aegypti. Alio modo intelligitur diuidēdo literam, scilicet quòd terra Sodomorum irrigabatur sicut Paradisus Domini, & irrigabatur sicut Aegyptus irrigatur, & ista irrigatio est quātum ad partem illam, qua intratur per regionem Sodomorum, quousque veniatur in Segor: quia ibi definit ista irrigatio. Primus sensus non pertinet ad literam; primo, quia ibi comparatur Aegyptus ad terram Sodomorum in esse delectabilem: & tamen hęc non est bona comparatio, quia Aegyptus non est terra delectabilis, cum Deus laudet sæpe magis terram Chanaan, in quam introducębat Iudęos, quā terram Aegypti, de qua educebat eos, & vocet eam terram Chanaan fluentem lacte, & melle, & terram bonam, atque spaciosam. Exo.3. cap. quasi non sit Aegyptus terra bona, & spaciosa: ergo cum laudaret Deus portionem optimam terræ Chanaan, nō compararet eā in esse bonam terræ Aegypti, quam dicit generaliter non esse ita bonam, sicut terrā Chanaan. Secundo, quia per istum sensum diceretur terra Aegypti delectabilis, qua venitur de Aegypto in Segor: sed nō est ista vera comparatio, quia terra, qua uenitur de Aegypto in Segor nō est terra Aegypti: sed est terra deserti Arabici, media inter mare mortuū, i. mare Sodomorum, & mare rubrum, sicut apparet ex omnibus, qui describunt habitudinem terræ: nam certū est solitudines Arabicas mediare inter Aegyptum, & terrā Chanaan: & consequenter inter Aegyptū, & Segor, quę est de terra Chanaan in valle Sodomorū. Tertio quia dato ꝙ aliqua terra sit pertinēs ad Aegyptum in itinere, quo uenitur de Aegypto in Segor, non esset illa terra delectabilior alijs partibus Aegypti: quia terra, quæ est in Aegypto delectabilis, & bona est illa, quæ irrigatur Nilo flumine, quia Nilus facit terram illam copiosam in fructibus quantum ad terram, ad quam extenditur; ad partes autem, ad quas non extē-

Cōfutatio primi sensus prima.

Secunda cōfutatio.

Tertia cōfutatio.

F ditur Nilus est terra arida, & nō delectabilis: & tamē terra, qua venitur ab Aegypto in Segor est necessario ad extremitatem Aegypti, per quam nō fluit Nilus, sed appropinquat ad desertum: ideo non est illa terra bona, sed arida, & ad illam non compararet scriptura terram Sodomorum, quam laudat: & ideo sensus primus non est conueniens.

Dicendum autem, ꝙ sensus secundus est conueniens, scilicet quòd terra Sodomorum irrigabatur tota, sicut irrigatur Paradisus Domini, & sicut irrigatur Aegyptus: & ista irrigatio est in terra Sodomorum venientibus in Segor, idest quousque veniatur in Segor, descendendo inferius per terram Sodomorum. Comparatio autem tota hic est quātum ad irrigationem, & non quantum ad aliquid aliud, & causa est, quia tota laus tempore Sodomorum est quantum ad irrigationem, & patet, quia dicitur in litera vniuersa irrigabatur sicut Paradisus Dñi: & sicut Aegyptus. Causa autem quare laudetur terra ista de irrigatione est, quia tota terra Chanaan, vt cōiter est deficiens aquis, ꝙ ergo ista terra abundet in eo, in quo alię deficiunt, laus eius est. Secundo erat specialiter ad propositum iuxta modum viuendi Abrahę, & Loth: erat enim eorum vita pastoralis: pastores aūt pro pecoribus egent pascuis, & aqua: hæc autem potissimè habentur in terra Sodomorum, propter hoc ꝙ tota irrigatur: & ita crescunt ibi herbę multæ: ergo laus magna erat terræ Sodomorum ad hoc, ꝙ eam eligeret Loth, quòd irrigaretur tota. Causa autem, quare cōparauit scriptura terram Sodomorum in irrigatione ad Paradisum Domini, & ad Aegyptum, fuit, quia ista erant duo, de quibus magis erat nota irrigatio, & credebatur, quòd magis irrigarentur, quam aliæ partes orbis quantum erat in cognitione Hebręorum de Paradiso Domini ratione cognoscebant: de Aegypto vero sensu, & experimento didicerant. Si enim Paradisus Domini accipiatur ꝓ Paradiso terrestri, vbi fuit Adam, notum erat Hebræis quòd irrigabatur, & hoc per reuelationem propheticam, sicut Moyses illis dixerat, atque scripserat supra 2. cap. ꝙ egrederetur fons de medio Paradisi ad irrigandum Paradisum: & ita erat abundans fons ille, ꝙ diuidebatur in quatuor magna flumina: eodē cap. Si accipiatur Paradisus Domini pro quocunqne orto, quem Deus plantaret, est sensus quòd Iudæis cognitum esset ratione, quòd ille ortus esset magis abundans aquis, quam quilibet alius, quia cum bonitas ortorum, & earum rerum, quæ irrigantur, sit aquarum copia, id quod Deus plātaret, cum esset valde bonum, abundaret valde aquis: notū ergo Iudæis esset ratione, quòd Paradisus Domini valde irrigaretur. De Aegypto notum erat Iudæis ad sensum, quòd irrigabatur; & hoc tam secundum veritatem erat, quàm secundum cognitionem ipsorum. De veritate patet, quia Nilus fluit per Aegyptum, qui crescit sæpe: & maximè bis in anno: eleuatur autem aqua, quasi per cubitos viginti altitudinis, aut mediocriter ad quindecim, & decē, & sex, & in tanta exaltatione cum terra Aegypti sit plana irrigatur magna pars Aegypti per aquæ ductus factos, & ageres, & inde prouenit tota copia frugum Aegypti. Hoc autem non fit similiter in alijs regionibus, quia licet irrigentur aliæ regiones aquis: non tamen sic crescunt aquæ fluminum suorum, vt magnæ partes terræ possent irrigari, sed paruæ partes circa flumina. Et hoc apparet ex scripturis eorum, qui aliquid de fluminibus scripserunt: nam non ponunt similia fieri de alijs fluminibus: vnde & leges humanæ fecerunt specialem mentionem de ista irrigatione Nili, ut patet libro nono Codicis, titulo de aggeribus Nili non rumpendis, ideo constabat magis

G

H

I

K

magis posse irrigari Aegyptum alijs regionibus. Iudæi quoque hunc sensum didicerant: & hoc erat potissimum, ꝑpter quod Moyses istud dixit: ipse enim hoc scripsit, quando Hebręi egrediebantur de Aegypto, scilicet quando erant in deserto, cum recentem memoriam habebant eorum, quæ in Aegypto viderant, & quia ipsi ibi nati fuerant sciebant, quomodo irrigabatur Aegyptus, & per irrigationem erat tota copia agrorum in fructibus; & quia nouerant Hebręi melius irrigationem Aegypti, quàm alicuius alterius terræ: etiam si aliqua alia esset ad notificandum irrigationem terræ Sodomorum locutus est Moyses de irrigatione Aegypti, & hoc etiam seruat Deus in alijs comparationibus, quas facit de terra Chanaan ad alias terras: nam comparat ad Aegyptum, quia illa erat maximè nota. Sic patet Deuterono. 11. cap. scilicet terra, ad quam ingredieris possidendam non est, sicut terra Aegypti, de qua existi. Et in hoc laudat terram regionis Sodomorum; nam reliqua regio terræ Chanaan non erat Aegyptus, sed aquis egens: terra autem Sodomorum erat aquis abundans, & irrigua, sicut Aegyptus, cum dicitur. Deute. 11. cap. terra ad quam ingredieris possidendam non est, sicut Aegyptus, de qua existi, vbi iacto semine ortorum more aquæ ducuntur irriguæ, sed montuosa est, & campestris de cœlo expectas pluuias: terra autem Sodomorum ab hac lege excipiebatur, quia erat plana; & tota irrigabatur Iordane. Sed quia quando Moyses loquebatur illud, quod habetur Deuterono. 11. non erat terra Sodomorum, quia subuersa erat, vt patet hic non curauit eam excipere a communi lege.

Quęst. 84. Cur nominatur Segor.

Cum vero dicitur venientibus in Segor determinauit Moyses, quæ erat regio Iordanis irrigua, sicut Paradisus domini, & Aegyptus, & dixit, quòd ista erat, qua veniebatur in Segor: nominauit enim finem eius: incipit enim ista regio a parte Septentrionali, & decurrit contra Meridiem per vallem, sicut fluit Iordanis; principium autem regionis Sodomorum erat non longe a Hierico versus Meridiem, & inde extenditur contra desertum Pharan, quod est in parte Meridiana terræ Chanaan. (Prima rō.) Et nominatur Segor propter duo; primo, quia ibi est finis regionis illius: licet enim vallis, per quam decurrit Iordanis, & vbi est mare mortuum, & ipsum mare magis extendatur: tamē regio Sodomorum, scilicet Pentapolis, quæ erat regio quinque ciuitatum, nō extenditur vltra Segor: & ideo dixit, q; tota regio Sodomorum a principio sui, quo vsque veniretur in Segor irrigabatur, ac si dicatur incipit circa Hierico: & terminatur in Segor, & tota illa regio venientibus in Segor, idest quousque veniatur in Segor, irrigabatur. (Secunda ratio.) Secundo, & principaliter, quia Segor erat ciuitas nota, & non alia de ciuitatibus Sodomorum, & ista est causa vera: erāt enim quinque ciuitates in valle illa, scilicet Sodoma, Gomorra, Adama, Seboyn, Segor, quatuor primæ subuersæ sunt Deutero. 29. cap. Segor autem nō subuersa fuit, cum non computetur inter subuersas eodem cap. immo Deus reliquit eam liberam a malo præcibus Loth, qui confugit in eam, infra 19. cap. manebat autem illa tempore Moysi, & postea mansit, & fit mētio de illa in sacra scriptura: & ideo poterant cognoscere Iudæi, postquàm essent in terra Chanaan illam vrbem, & non poterant cognoscere alias, quæ iam subuersæ erant: & ista erat extra illud mare mortuum, iuxta illud tamen: ita quòd descēsus cōtinuus Iordanis erat circa vrbem Segor: ideo descendendo de Hierico contra Segor, & vsque ipsam poterant videre, quæ erat regio Sodomorum, quæ irrigabatur, & vbi licet extenderetur vltra Segor. Et ista est causa vera, non potuit autem dicere scriptura venien-

A tibus Sodomam, vel Gomorram, aut Seboyn, quia ille ciuitates non manebant, neque cognoscebatur locus earum. Secus autem erat de Segor, quia illa manebat, & sciebatur ab Israelitis, vbi esset, & satis hic significat Moyses, quòd illa ciuitas maneret, quia non locutus est de illa, sicut de alijs; nam de alijs dixit per modum preteriti, scilicet quòd tota regio Iordanis irrigabatur antequam subuerteret dominus Sodomam, & Gomorram: de Segor loquitur per modum præsentis, dicendo, sicut Paradisus domini, & sicut Aegyptus venientibus in Segor; ergo & tempore Moysi erat venire in Segor, quod non esset si subuersa esset, sicut aliæ vrbes quatuor Sodomorum.

Quęst. 85. Paradisus qualis sit.

Quoniam dixit hic litera sicut Paradisus domini:
B & maximè accipitur de Paradiso terrestri, sunt hic aliqua dubia de Paradiso terrestri: licet de hoc dictū sit aliquid supra secundo cap. sed hic addentur alia, quia locus exposcit. Erat primum dubium de Paradiso hac, an sit locus corporalis, an spiritualis, quia de hoc inter antiquos valde dubitatum est; nam & Origenes dixit non esse locum aliquem corporalem, sed spiritualiter intelligi. (Hom. in Gen.) Sed de hoc iam est declaratum supra quæst. 74. quòd sit locus corporalis; ideo non est vltra in hoc negotiandum.

Aliud dubium est cū sit locus iste corporalis qualis est. (Respōsio prima.) Respondetur quòd est ortus consitus multis generibus arborum, hoc apparet ex nomine; nam Paradisus est nomen Grecum, & significat ortum delectabilem, & est apud Grecos istud nomen commune
C apud nos nomen ortus, & hoc significat Isidorus, lib. 14. Etymo. cap. 4.

(Secunda.) Secundo apparet, quia Paradisus pertinet ad plantationes; cum dicatur supra 2. cap. plantauerat autem Dominus Deus Paradisum voluptatis a principio: ergo ortus erat cum plantaretur.

(Tertia.) Tertio apparet ex nomine Hebræo: nam dicitur in Hebręo, gam eden, vbi nos habemus Paradisum voluptatis, & Gam in Hebræo signat ortum, Eden, signat delitias, & dixit esse ortum delectabilem.

(Quarta.) Quarto apparet ex modo loquendi Iosephi lib. 1. Antiquitatum, scilicet dicit autem Deum plantasse ad Orientem Paradisum omni germinatione florentem; & postea dicit: Deo autem in ortum veniente,
D & sic ortum vocat locum illum.

Quęst. 86. Quid est in Paradiso terrestri.

Aliud dubium est quid est in illo Paradiso. Dicendum quòd est ibi copia aquarum salubrium, & arborum omnis generis fructuum. De aqua apparet supra secundo cap. fluuius egrediebatur de loco voluptatis ad irrigandum Paradisum: erat autem magna copia aquarum, cum fluuius ille diuidatur statim, in quatuor capita, idest, quatuor magna flumina, quæ sunt præcipua flumina totius orbis. Erat autem ista copia aquarum taliter disposita, quod fluebat per Paradisi totam latitudinem, cum dicatur ad irrigandum Paradisum, & ita sine humano labore poterant ibi irrigari plantationes: vnde & hic quando regio Sodomorum laudatur quod tota irrigabatur flumine Ior-
E danis comparatur Paradiso, scilicet quæ vniuersa irrigabatur sicut Paradisus domini: antequam subuerteret Dominus Sodomam, & Gomorram. De arboribus notum est, quod essent ibi arbores omnium generum, quia supra secundo capit. cum incepit scriptura dicere de Paradiso, adiecit; Produxit Dominus Deus de humo omne lignum pulchrum visu, & ad vescendum suaue: lignum etiam vitæ in medio Paradisi, & lignum scientiæ boni, & mali, & ita non solum erant ibi ligna ad necessitatem cibi: sed etiam ad delectationem visus, ut delectaretur homo in uidendo tam pulchram varietatem. In alijs etiam locis scripturæ fit mentio

de multis arboribus Paradisi: nam Ezech. 28. cap. dicitur de delitijs Paradisi, & non de arboribus, sed delitię istę erãt in multitudine arborum diuersarum, & in abundantia omnium rerum conuenientium ad bene, & suauiter viuere: & Ezech. 31. cap. dicitur de aliquibus lignis, quæ fuerunt in Paradiso, scilicet de cedris, & abietibus, scilicet cedri non fuerunt altiores illo in Paradiso Dei, & abietes non adæquauerũt summitatem eius, & iterum dicitur: omne lignum Paradisi non est assimilatum illi, neque pulchritudini eius.

Quęst. 87. An in Paradiso terrestri erãt animalia.

Est dubium an in Paradiso terrestri erant animalia aliqua. Dicendum videtur quòd ibi non erant animalia saltem quadrupedia. Primo patet, quia cognitionem de Paradiso non habemus, nisi ex sacra scriptura: quia ratione non potest colligi quid ibi vellet Deus ponere, aut quòd Paradisum vellet plantare: & tamen supra secundo cap. vbi tota narratio de Paradiso ponitur, non habetur aliquid aliud, nisi de arboribus: & de aquis, scilicet quòd esset ibi omne lignum pulchrum visu, & ad vescendum suaue: & quòd esset fluuius qui egrederetur ad irrigandum Paradisum: ergo non possumus aliquid aliud asserere. Secundo si ponerentur ibi animalia, aut esset ad humanam delectationem, aut ad necessitatem, sed ad neutrum videbantur conuenire: ergo non essent ibi; apparet primo de pulchritudine, quia si ibi essent animalia quadrupedia, & serpentes, & huiusmodi deformarẽt potius pulchritudinẽ Paradisi: etiam non erant propter necessitatem cibi humani, quia hõ ibi non vesceretur carnibus: ergo non essent ibi animalia. Quia vero homo non vesceretur ibi carnibus apparet ex promissione Dei data circa hominem: nam ponitur supra primo, quòd statim, vt homo fuit creatus, dixit ei Deus: ecce dedi vobis omnem herbam afferẽtem semen super terram, & vniuersa ligna, quæ habent in semetipsis sementem generis sui, vt sint vobis in escam, & cunctis animantibus terræ: ibi enim non dedit Deus homini animalia in escam, sed herbas, & fructus arborum. Similiter quando homo fuit in Paradiso, nõ fit mentio, quòd daretur ei in escam caro aliqua, sed solum fit mentio de arboribus, scilicet produxit Deus de humo omne lignum pulchrũ visu, & ad vescendum suaue; & ita de esca nihil ibi nominauit, nisi lignum, idest arborem apparet etiam manifestius, quia eodem cap. dicitur quod præcepit Deus homini: ex omni ligno Paradisi comede, de ligno autem scientiæ boni, & mali ne comedas. Et ita non dedit Deus homini aliquid ad comedẽdem ibi, nisi fructus arborum: non igitur essent ibi animalia ad cibum, & non solum non erat in Paradiso homo comesturus carnes, sed neque etiam de Paradiso expulsus comedit illas, quousque post diluuium Deus dixit hominibus, quod carnes comederent supra 9. cap. & ita apparet, quòd in Paradiso non essent futura animalia quadrupedia, aut reptilia. De volatilibus dubium est, & satis potest concedi, quòd ibi essent, quia volatilia non habent certam sedem. Sed cum alicubi fuerint inde auolant: & sic possunt alicubi esse, & subito inde longe distare, hoc modo poterant aliunde in Paradisum venire volatilia, & sedere in arboribus Paradisi, & inde auolare, ita vt earum certa sedes non esset potius ibi, quàm alibi, & poterant prodesse aues ad cantum, quia quędam aues in cantu faciunt melodiam: de piscibus eodem modo dici poterat, quòd essent in fluuio, qui irrigabat Paradisum: & tamen de illis non diceretur absolutę, quòd erant in Paradiso, quia non erant in terra Paradisi, sed in flumine eius.

Quis fuisset cibus hominum in Paradiso.

Quęst. 88. Deinde quæretur, in qua parte mũdi est Paradisus;

F nam cum sit locus corporalis necessario erit in aliqua parte mundi, Dicendum quòd istud induxit multis errorem, ex eo enim quòd nesciebant, vbi erat locus Paradisi putauerunt, quòd non erat Paradisus aliquid corporale, sed solum spirituale: sic enim voluit Origenes, sed illius opinionẽ destruxit Epiphanius ostendens esse locum corporalem, sicut tetigimus supra q. 74. Etiam dicendum, quòd non solum est in aliqua parte, sed etiam necesse est in terra esse: non enim potest esse in alia parte mundi, quod patet, quia in Paradiso erant arbores: & tamen arbores non possent esse, nisi in terra, qa in alijs elemẽtis, neque plantari, neque figi possunt propter illorum raritatem. Secundo qa in Paradiso erat fluuius, qui diuiditur in quatuor, sed fluuius non potest esse, nisi in terra; maximè, quia

G diuiditur fluuius ille in quatuor flumina, quæ fluunt per terram. Tertio, quia supra secundo cap. cum scriptura loquitur de rebus, quæ erant in Paradiso dicitur produxit Deus de humo omne lignum pulchrum visu: ergo in Paradiso est humus, sed humus est terra humida ab humore dicta; ergo Paradisus in terra erat. Quarto, quia homo erat in Paradiso: & ibi fuit serpens supra cap. secundo, & tertio: & tamen ista nõ poterant esse in alio elemento, quàm in terra, quia illud est solidum; ergo Paradisus est in terra.

Sed propter hoc ꝙ dictum est nunc de serpente, q fuit in Paradiso est dubium contra id, quod diximus, supra quæst. 87. scilicet quòd nõ erant animalia in Paradiso saltem quadrupedia, & reptilia: & apparet primo quantum ad serpentem: nam in Paradiso fuit,

H quando decepit mulierem, cũ post peccatum de Paradiso homo eiectus sit. Secundo, quia in Paradiso erat Adam, quando imposuit nomen cunctis animãtibus supra secundo cap. & tamẽ cuncta erant coram Adam quando eis nomen imposuit. Dici potest dupliciter quantum ad veritatem quæstionis, vno modo quòd animalia non manebant in Paradiso, neque mansura erant ibi. Alio modo potest dici, ꝙ manebant aliqua animalia eo pauco tempore, quo ibi mãsit Adam cum Eua: & tamen non erant mansura, si Adam, & Eua non peccassent. Tertio non potest dici secundum alios, ꝙ animalia ibi tunc manebant, & etiam postea mansura erant. Accipiendo primo modo potest ad primam rationem responderi, quòd ser-

I pens ille, qui seduxit Adam, non erat verus serpens, sed aliquid a dęmone fictum, idest similitudo animalis a dæmone formata: & patet, quia loquebatur ille serpens prudenter suadens mulieri malum, sed serpẽs, neque loquitur, neque intelligit, quia intelligere solius hominis est, ut ait Aristo. lib. 1. de Animalibus: & ita licet esset ille serpens in Paradiso non sequitur, quòd erat ibi aliquod animal, quia illud non erat animal; sed animalis similitudo. Ad secundum potest dici, ꝙ animalia illa verè fuerunt in Paradiso; & tamẽ non fuerunt ibi quasi creata fuissent, aut ibi mansura essent, sed quia tunc Deus tulit illa coram Adam, ut ea videret, & imponeret illis nomina, sicut dicitur supra secũdo cap. formatis, itaque Deus de humo cun-

K ctis animantibus, & vniuersis volatilibus cœli adduxit ea ad Adam, vt uideret quid uocaret ea: & ita Deus adduxit illa, & non erant ipsa præsentia, sic fecit ea adduci de diuersis partibus terrarum, ut intrarent in arcam, cum non essent omnia genera animalium prius in loco, in quo erat arca. Si autem teneatur tertia positio: non oportebit solui aliquod argumentum, quia secundum eam cõceduntur animalia esse in Paradiso; & ita non obstabat ibi esse quodcũq; genus animalium; & tñ non concedet sin istũ modũ oĩa illa animalia qbus nomina imposuit Adã fuisse in Paradiso, sed de foris fuisse adducta, qa Deus adduxit animalia,

animalia, & volatilia omnium generum ad Adam: & tamen nulla regio est, in qua aues omnium specierum, & animantia sint: sicut quædã aues, & animalia sunt apud Aethiopes, quæ in alijs partibus mundi non reperiuntur, sicut experientia docet, & scriptores tradunt.

Quæst. 90. Approbat primã, & secundam positionẽ.

Sed verior videtur esse positio secũda, & tertia quã prima, quæ non potest conuenienter responderi ad primam rationem de serpente: non enim est conuenienter dictum, quòd non fuerit serpens ille verum animal: sed aliqd a dęmone formatum, neque ratio illud probat: quia dato quòd esset verum animal poterat habere locutionem prudentem, sicut asina Balaam erat verum animal, cui insidere solitus erat ille: & tamen loquebatur ad Balaam redarguendo ipsum. B Numeri 22. cap. Sed debet dici ꝙ locutio illa in serpẽte fieret per dęmonem decipientem, & loquentem: serpens autem verus erat sicut, & locutio in asina Balaam fiebat per angelum. Item patet efficacius, quia intentio sacræ scripturæ est, ꝙ esset ille serpens verum animal: nam dicitur supra 3. cap. Sed & serpens erat callidior cunctis animantibus terræ, quæ fecerat dominus, qui dixit ad mulierem, &c. & ita causa locutionis illius designatur ex eo quòd serpens erat callidior, idest prudentior, vel astutior alijs animalibus terræ: & tamen si non fuisset verus serpens ista redditio causæ, non esset conueniens. Item non stat: quia etiã si non esset ille verus serpẽs; sed a dæmone fictus mulier extimesceret videns id, quod nunquam viderat. C Et hoc repugnabat valde persuasioni, quia si timeret mulier, & aliquid mali suspicaretur: non solum non assentiret serpenti tentanti: imo neque audire vellet, & ita debemus concedere, quòd muliet iam animalia aliqua viderat, & fortè serpentes aliquos, vt non expauesceret, cum istum videret, siue verus, siue fictus esset. Et ita dici conueniens est, quòd antequam Adam peccaret animalia aliqua erant in Paradiso: & tamen tunc manet differentia secundæ, & tertiæ positionis, scilicet quòd mãsura essent animalia postea, si homo non peccaret, & nunc maneant an non; vtraque positio satis posset sustineri sine inconueniẽti: & tamen videtur esse rationabilior positio secunda, scilicet quòd vsque ad tentatiónem Adæ futura erant animalia in Paradiso: postea vero, siue Adam D peccaret, siue non; nequaquam essent ibi animalia: & ita intelligimus ea, quæ diximus supra quæst. 87. Et ratio ad hoc adiuuat: disposuerat enim Deus ꝙ homo tentaretur; & tentatio ista non poterat conuenienter fieri, nisi existentibus in Paradiso animalibus, vt dictum est: ergo vsque ad tentationem illam essent ibi animalia: post tentationem autem non essent ibi futura; nam aut superaretur homo, aut superaret: si superaretur, sicut superatus est eiceretur de Paradiso. Et tunc non oportebat animalia ibi manere propter hominem, cum homo ibi non esset. Si aũt homo superaret maneret in Paradiso: sed iã non essent ibi opportuna animalia, neque ad delectationẽ, neque ad cibum, vt declaratum est supra quæst. 87. E sed eicerentur inde animalia. Et ita nunc videtur dicendum, quòd licet homines ibi maneant, scilicet Elias, & Henoch non sunt ibi animalia aliqua, quia non est eis opus; cum carnem non manducent: sed alantur fructibus lignorum, & principaliter ligno vitæ, & conuenit hoc sacræ scripturæ, scilicet animalia quando præsentata sunt ante Adam non erant in Paradiso; sed adducta sunt de foris, supra 2. cap. & tunc poterant manere aliqua ibi, quę Deus vellet, & manerent vsque ad consummatam tentationem. Et istud apparet, quia non fuerunt animalia aliqua in Paradiso creata: homo enim, qui erat dignior non fuit

A in Paradiso creatus, sed foris: a fortiori ergo animalia non crearentur ibi: nam hominem foris formatum tulit Deus in Paradisum supra 2. c. animalia aũt sic creauit Deus foris, & postea adduxit ea ad Adã, q erat in Paradiso, supra 2. cap. & tunc possent ibi manere ea, quæ Deo placerent ad ministerium huius tẽtationis. Confirmatur autem ista positio per sententiam Ioannis Damasceni, lib. 2. sententiarum suarum, vbi in finem laudum, quas ponit de Paradiso terrestri ait: diuina regio, & digna ei, qui secundum imaginẽ Dei erat, in qua nil irrationalium habitabat, sed solus homo diuinarum manuum plasma, & ita nullum ibi de animalibus erat, idest futurum erat, si homo ibi maneret: nullum etiam nunc manet iuxta secundam B positionem, quàm tanquam veriorem posuimus supra 87. quęst. & hoc tenendum videtur.

Quæst. 91.

Nunc redeundum est ad id, quòd supra petebatur: declaratum enim fuit supra quęst. 88. quòd erat Paradisus in terra, & non in alio elemento; nunc est dubium, in qua parte terræ sit Paradisus. Dicendum quòd aliqui putauerunt esse Paradisum terrestrem in parte Occidentali orbis, & iste fuit error aliquorum sequentium carmina Poetarum, qui insulas fortunatas Paradisum esse dixerunt: ita enim dixit Plinius, & tangit illud Isidorus, lib. 14. Etymo. cap. de insulis, scilicet Fortunatæ insulæ vocabulo suo significant omnia ferè bona, quasi fœlices, & beatæ fructuum vbertate: suaptę natura preciosa poma siluæ parturiunt: fortuitis vitibus iuga collium vestiuntur ad herbę vi- C cem, messis, & olus vulgo est; vnde & Gentilium error, & secularium carmina Poetarum propter soli fęcunditatem easdem esse Paradisum putauerunt.

Vbi sit Paradisus terrestris. Prima opinio.

Cõfutatio Prima rõ.

Sed istud falsum primo; quia insulæ Fortunatæ, vt est testis Plinius, & Isidorus, lib. 14. Etymo. sunt sitæ ad leuam Mauritanię in Occidente & distinctæ inter se, interiecto mari, & tamen Paradisus est in parte Orientali, vt ostendetur; ergo non sunt illæ insulę Fortunatæ Paradisus.

Secunda ratio.

Secundo, quia insulæ Fortunatæ sunt sex, quarum nomina, & qualitates ponit Solinus in Polistor. cap. vltimo, & inter se sunt distinctę interiecto mari, vt Isidorus dicit; Paradisus tamen terrestris vnus tantum locus est; ergo non sunt insulæ Fortunatæ.

Tertia rõ.

D Tertio, quia ad Paradisum non est accessus hominibus cum Cherub custodiat viam ligni vitæ, supra 2. cap. ad insulas autem Fortunatas est nobis quotidiana nauigatio; nam præcipua illarum est, quæ Canaria dicitur, quę apud nos vulgata est: ergo non est ibi Paradisus in omnibus illis, neque in aliqua earum.

Quarta rõ

Quarto, quia in Paradiso terrestri sunt maiores delitiæ, quam sint in tota alia terra; ideò uocatur Paradisus uoluptatis, supra 2. cap. & tamen nihil tale est in insulis Fortunatis; ideo non est ibi Paradisus.

Quinta rõ

Quinto, quia licet insulæ Fortunatæ multum laudentur; tamen secundum veritatem nihil laudis habent, ut ostendit Solinus in Polistor. cap. vltimo, loquens de qualibet insula earum per se quantum ad E suam qualitatem; contra positionem aliorum scriptorum, sed laudes istæ prouenerunt ex immensa licentia Poetarum, neque est in eis aliquid quod mediocrem laudem mereatur, nisi Canaria, quæ aliquid boni habet, scilicet quantum nobis vulgatum est; nõ solum ergo non sunt insulæ illæ dignæ nomine Paradisi: sed neque terrę alicuius delectabilis, & opimę.

Quęst. 92.

Dicendum est autem quod Paradisus terrestris est situs in parte Orientali orbis, s. in aliqua parte Asiæ, & primo patet assertione omniũ scriptorum; dicit enim Isidorus, li. 14. Etym. c. 4. Paradisus est locus in Oriẽtis partib. cõstitutus: idẽ dicit Strabus, idẽ Beda, idẽ Historia Scholastica. & hoc aperuit Iosephus, li. 1. Antiquitatum

Opinio vera de Paradiso.

tum dicens; plantasse Deum Paradisum ad orientem omni germinatione florentem. Secundo & plenius attestatione sacræ scripturæ: nã dicitur supra 2.cap. Plantauerat Dominus Deus Paradisum voluptatis à principio, vbi alia litera habet plantauerat Deus Paradisum ad Orientem, & illa est vera litera: nam in Hebræo dicitur, *Miquidem.* i. ab oriente vbi litera nostra dicit, à principio: & hoc litera nostra vult significare, cum dicit, à principio: quia non accipit de principio temporis: sed de principio loci: & principium terrę est Oriens. Tertio patet, & multum clare: quia scriptura testatur s.2.cap. Quòd quatuor flumina egrediuntur de Paradiso, & nominat illa: fluxum aũt omnium illorum nos cognoscimus esse in Asia, sicut ibi dicit Moyses: & experiẽtia docet eorum, qui flumina viderunt; ergo est Paradisus in Asia, quæ est orientalis pars orbis, & non in Europa, neque Aphrica. Ex eodem apparet, ꝙ sit Paradisus in parte Oriẽtali Asię: quia fluxus illorum fluminum, vbicunque fluere videtur, est de Oriente versus Occidẽtem: ergo origo sua est magis orientalis: & maxime apparet in flumine Gange, qui est in India: & est vnus de fluuijs Paradisi, & ingreditur ibi per partẽ orientalem: ergo adhuc est Paradisus magis orientalis q̃ terra Indorum, quæ tamen est prima regio ex parte Orientis, quæ ab omnibus cognita est communiter.

Quæst. 93. Qũo Paradisus est ignotus, & cur homines illuc nõ vadũt.

Quęretur quomodo homines nesciunt locum Paradisi, & non vadunt illuc aliquando. Aliqui dicunt, ꝙ ex hoc est: quia locus Paradisi est ab hominum habitationibus multum distans, ideo illuc peruenire nõ possunt. Ista est sententia Strabi, & Bedæ. s. Paradisus est locus in oriẽte positus interiecto Oceano, & montibus appositis a regionibus, quas homines incolunt secretus, & remotissimus. Sed cõtra istos obijcietur, ꝙ non stet sententia eorum, quia si Paradisus distaret a nobis interfuso Oceano non possent flumina orta de Paradiso venire in regiones nostras: & tamen omnia illa quatuor flumina, quæ oriuntur in Paradiso transeunt per regiones notas Asiæ, vt scriptura asserit supra 2.cap. Ergo non interiacet mare Paradiso, & terræ nostræ.

Prima rõ. Dicendum ꝙ non est certum an Paradisus sit in terra continente Asiæ: vel sit in aliqua insula magis orientalis ipsius Oceani, q̃ sit Asia: & tamen certum est, ꝙ potest esse aliqua insula; quia istud nulla ratio prohibet; possunt enim flumina inde ad nos venire; licet interiaceat Oceanus, aut aliæ partes marium; quia aliqua flumina huius nos scimus, quæ alibi orta ad alias terras interfuso mari per occultos subterraneos meatus procedũt; sic enim Arethusa fons Græciæ est in regione Elidis, & Pisæ, qui cũ Alpheo fluuio a terra ibi absorti sub magnis profunditatibus maris Mediterranei iterũ absorpti in insulã Ortygiã renascuntur: vbi demum terra mersi per longos tractus maris Ionij vsque in Siciliam per profundas terræ cauernas deuehuntur, & rursus in Sicilia apud ciuitatẽ Syracusas oriuntur; sic Ouidius testatur lib.5. Methamor. sic Virgilius libro 8. Bucolicorum egloga vltima cum ad Arethusam loquitur dicens.

Sic tibi, cum fluctus subterlabere Sicanos
Doris amara suam non intermisceat vndam:

Idem testatur Seneca libro de quæstionibus naturalibus. Secundo apparet, quia licet Paradisus sit in insula, siue in terra continente, necesse est poni de fluminibus Paradisi, ꝙ ad nos veniant nõ continuo meatu super terram; sed absorpta a terra alibi appareant; Nã Tigris, & Eufrates duo flumina Paradisi sunt, sed constat eorum decursum non manifestari vsque ad Armeniã; vbi de vno fonte ambo solũũtur, & statim diuiduntur; vt Salustius, & Boetius auctores certissimi ꝓbãt. De flumine Nilo Aegypti idẽ est. De Paradi-

F so.n. fluit, ut sacra scriptura innuit, & Iosephus lib. 1. antiquitatum: & tamen in multis locis a terra absorbetur: ideo ortus eius per certitudinem vsque nũc inueniri non potuit. Non est ergo incõueniens, ꝙ sit paradisus distans a nobis interfuso Oceano, aut alijs maribus: licet an ita sit, nesciamus. Sed neque istud multum prodest: quia facilius sic illuc perueniri posset, cum Oceanus sit nauigabilis, & ad terras, quas peditando attingere nõ possumus, nauigio peruenimus. Alij dicunt ꝙ est in terra continente: & tamen sunt multæ difficultates veniendi, ita vt homines ire non possint illuc, s. deserta inaccessibilia, montes excelsi; serpentes, & diuersa genera bestiarum: ita vt illuc veniens homo nõ posset peruenire. Similia autem im-

G pedimenta solent dari, vt causa quare homines non veniant ad aliam partem orbis vltra æquinoctialem circulum inter tropicum capricorni, & circulum antarcticum. Nam cum illa terra sit necessario eiusdẽ complexionis, cuius ista nostra, in qua habitamus inter tropicum cancri, & circulum arcticum, erit bonæ habitationis, sicut ista terra nostra: Et asserunt multos habitare terram illam; sed non esse nobis accessum ad regionem illam, propter incommoda prædicta; & alia similia, quæ Philosophi antiqui ponunt, & recitat ea Albertus Magnus lib. de natura loci. Sunt autẽ alia incommoda maiora, quę omnino tollũt cõmeatum in regiones illas: & similiter poterit esse de Paradiso, s. quia in aliquibus locis est talis vis mineralis,

H ꝙ non solum aqua vertitur in lapides, & aliæ materię: sed etiam animalia, quæ in illa loca inciderint, integra conuertantur in lapidem declinantem aliqualiter ad rubedinem; vnde dicit similia corpora lapidea tã hominum, quàm bestiarum esse inuenta. Probatio autẽ quòd illa fuerint uera animalia est, quia non solũ exterius: sed etiã interius inueniuntur omnia lineamẽta, quæ inueniuntur in ueris animalibus s̃m speciem: sed istud fuit impossibile fieri opere humano, quia artifex poterat lapides exterius sculpere, sed non interius: vnde constat certissimo argumento ista fuisse quondam uera animalia, & per vim mineralem fortè loci in lapides fuisse conuersa, manente figura, q̃a natura in trãsmutationibus: naturã, i. speciem rei uertit,

I sed non figuram, quia symbola iuxta Aristo. manẽt in genito, & in corrupto. Horũ lapidum natura ualde frangibilis est: & sunt lapides salsi, & causam horum oĩum reddit Auicenna, qui hic esse asseruit: & Albertus Magnus lib. suo de mineralibus; ubi autem expertum fuerit talia esse, nullus homo audebit transire.

Sed dicendũ ꝙ prędicta non urgent, quia sacra scriptura in contrarium est: quantæcunque enim difficultates eundi ad paradisum terrestrẽ ponantur, constat ꝙ nullum est impedimentum omnino prohibẽs peruenire: nã eiecto Adam de paradiso posuit Deus Cherubin habẽtem gladium flammeum, atque versatilem ad custodiam ligni uitę: & tñ si locus non esset aliqualiter adibilis hominibus, non poneret Deus custodiã, quia lignum, & locus essent naturaliter custo-

K dita; ergo erat locus accessibilis, cum Deus posuerit custodiam pro ligno uitæ. Aliter ergo dici potest, ꝙ locus ille est accessibilis, sed homines illuc nunquam accedunt, quia & locum nesciunt, & uiam ignorant, quum aũt sint media deserta multa inter habitationẽ nostram, & locum illum, non inquirunt; & ideo non perueniunt illuc; ratio aũt non inquirẽdi est difficultas locorum ꝑꝑ medias solitudines etiam si nullum aliud incommodum esset. Hoc autem conuenit positioni illorum, qui dicunt paradisum esse sub æquinoctiali linea, quem locũ multi philosophorũ asserũt tẽperatissimum; & si ibi sit, erunt inter nostram habitationẽ, & paradisum multæ solitudines; maxime q̃

non

non solum ponitur sub æquinoctiali: sed etiam in capite Orientis: & contra illam partem sunt multæ; & magnæ solitudines. Quòd vero contra illam partem sit Paradisus confirmant per ortum Nili: nam ille directo cursu videtur venire per deserta Aethiopica de sub æquinoctiali. Hoc tenet Sanctus Tho. post alios Sapientes lib.2. senten. distinct.17. art. vlti. & ibi etiam tenet, ꝙ animalia non poterant ad Paradisum ire, neque ibi erant, nisi quãdo Deo operante deducta sunt illuc ad Adam: aut operãte dęmone, sicut factum de serpente potest putari, in quo concordat sententiæ Ioan. Damasc. & sententiæ nostræ positæ supra quæstio.87. & quæstio.90.

Quæst. 96. Cur nemo vnq̃ Paradisum terrestrẽ inuiscere conatus sit.

Sed tunc dicetur quomodo homines nõ veniunt in Paradisum terrestrem: quia habent loca, per quæ veniant sine errore: constat enim ꝙ quatuor flumina nota oriuntur de Paradiso, quæ per Asiam fluunt: si quis autem progrediatur iuxta aliquod illorũ ad caput fontis sui, veniet ad Paradisum vnde exeunt. Dicendum, ꝙ non est iste conueniens modus veniendi in Paradisum: quia præter alia inconuenientia solitudinum, & animalium, quæ in medio occurrunt est præcipuum, ꝙ per ista flumina nullo modo potest inuestigari Paradisus: nam nullum flumen istorum cõtinuo cursu fluit super terram, sed in multis locis absorpta a terra alibi nascuntur. De Tygri, & Euphrate duobus fluminibus patet: nam ambo communem fontem habent in Armenia, vbi incipientes fluere, statim diuiduntur: & omnes Auctores gentilium inde testantur eorum originem, sicut Solinus scribit: quem Boetius sequitur lib.5. de Consola. metro.1. & rationabiliter dicunt, quia vident ibi eorum fontem esse: similiter de Nilo, & Gange, idest Gihon, & Phison, vt infra dicemus tangendo de fluminibus Paradisi; & ita cum per cursus istorum fluminum veniatur ad loca, vbi cum absorpta fuerint, erumpunt, cessabit inquisitor: & non poterit vltra quęrere primum fontem horum fluminum, sicut factum est in Nilo ab antiquis inquisitoribus. Alij autem tollunt omnes has difficultates asserentes locum Paradisi cognitum esse, & populos habitare non longe inde, sed peruenire nõ posse illuc propter fragorem casus aquarum. De hoc dicit Basilius in Hexameron: Paradisus autem est in Oriente in altissimo monte, de cuius cacumine cadentes aquæ maximum lacum faciunt: & in suo casu tantum strepitum, & fragorem, ꝙ omnes incolæ iuxta prædictum lacum nascuntur surdi ex immoderato sonitu, seu fragore, sensum in paruulis auditus corrumpente: Et similis sentẽtia est Ambrosij in Hexameron; ex illo autem magno lacu asserunt quatuor flumina nasci, de quibus supra 2.cap. De prædictis an vera sint, nobis non constat, nisi quãtum fidei scriptorum tribuimus: licet non sit satis verisimile ibi velle homines habitare, vbi omnes surdi efficiuntur: tamen sacræ scripturæ hoc non discordat, quæ præsupponit perueniri posse ad Paradisum: sed non intrare propter Cherubin cum gladio flammeo, atque versatili, qui custodit viam ligni vitæ, supra 3. cap. Sed quicquid horum teneatur, hoc saltem constat, ꝙ locus Paradisi determinate est nobis ignotus: quia nemo nostrum illuc peruenit: neque de eo alia cognitio habetur, quàm ea, quam tradidit sacra scriptura: & hoc maxime de interioribus; nam si vsque ad Paradisum aliquis venire posset, intrare tamen nõ posset: & sic nesciret quid eẽt inferius: propter quod sacra scriptura illud aperte voluit declarare, supra 2. cap. Nunc autem videndum est quid in summa scriptores asserant de Paradiso terrestri: dicit enim Isidorus lib.14. Etymo. cap.3. Paradisus locus est in Oriẽtis partibus constitutus, cuius vocabulum ex Græco

Determinatio.

A in Latinum vertitur ortus. Porro Hebraice Eden: dicitur quod in nostra lingua deliciæ interpretatur quod vtrunque iunctum facit ortum deliciarum. Est enim omni genere ligni, & pomiferarum arborum conditus: Habens etiam ibi lignum vitæ: nõ ibi ęstus, nõ frigus, sed perpetua aeris temperies, de cuius medio fons prorumpens totum irrigat nemus: diuiditurque in quatuor nascentia flumina, cuius loci post peccatum hominis aditus interclusus est. Septus est enim vndique rumphęa flammea, idest muro igneo accinctus; ita ꝙ pene cum cęlo iungatur incendium: Cherubin quoque, idest Angelorum pręsidium arcendis spiritibus malis super rumpheę flagrantia ordinatum est, vt homines flammę, Angelos vero malos

B Angeli boni submoueant; ne cui carni, vel spiritui transgressionis aditus Paradisi pateat. Strabus autem, & Beda de hoc dicunt; Paradisus est locus in Oriente positus interiecto Oceano, & montibus appositis a regionibus, quas incolunt homines secretus, & remotissimus altus pertingens vsque ad circulum Lunę; locus summè conueniens homini innocenti propter eius summam temperiem; quia non frigus ibi, neque ęstas; sed perpetua temperies. Scholastica historia dicit: Plantauit Deus a principio creationis Paradisum herbis, & arboribus locum deliciarum; & hic in mundi principio, idest in Oriente; & ille locus est amęnissimus longo tempore, marisque tractu a nostro habitabili segregatus, adeo altus, vt vsque ad Lunarem globum attingat; vbi & propter

In Genes. cap.13.

C situs altitudinem aquę diluuij nõ peruenerunt. Idem refert Magister lib.2. senten. distinct.17. Damascenus autem de hoc dicit; Quia vero ex visibili, & inuisibili creatura conditurus erat; Deus hominem secundum suam imaginem, & similitudinem; sicut quendam principem, & regem omnis terrę, & omnium, quę sunt in terra, construxit ante quandam regionem in qua conuersatus beatam duceret vitam; & hic locus diuinus est Paradisus Dei manibus in Eden, idest delicijs, & voluptate plantatus; in Oriente quidem omni terra celsior penitus temperato, & tenuissimo aere circumfulgens; plantis semper floridis comatus, bono odore plenus, lumine repletus, pulchritudinis vniuersæ gaudij, & exultationis promptuarium crea-

Lib. 2. de fide orthodoxa, cap. 11.

D turę sensibilis; excedens intelligentiam diuina regio; & digna ei, qui secundum imaginem Dei erat, in qua nil irrationalium habitabat, sed solus homo diuinarum manuum plasma. August. autem de Paradiso terrestri loquitur lib.8. super Genesim ad literam; loquitur etiam lib.13. de ciuitate Dei, cap.21. vbi ostendit Paradisum esse locum corporalem contra illos, qui asserunt esse spiritualiter intelligendum, sicut est Origenes; cętera autem, quę de Paradiso terrestri dicuntur, in hunc modum sunt.

Quęst. 98. An possimus scire magnitudinem, vel paruitatẽ Paradisi.

De Paradiso terrestri solet quęri quantum ad magnitudinem suam, an aliquid magnum, vel paruum sit. De hoc dicendum, quòd auctores nihil certum tradiderunt; immo neque illud tangere uoluerunt.

E Causa autem est; quia sacra scriptura de hoc nihil dixit; de qualitate enim loci aliquid ponit sacra scriptura, quam secuti potuerunt & alia dicere scriptores, ad quæ ratio eos conducebat. De magnitudine autem nihil dictum est; ideo neque illi tetigerunt. Sed dici potest, ꝙ Paradisus est locus satis magnus, nam sunt ibi arbores omnium generum in multa amęnitate; est etiam ibi fluuius magnus, qui irrigat Paradisum; sed hoc satis magnam exigit quantitatem; ideo non erat paruus locus. Secundo, quia si homo non peccasset, ibi futura erat habitatio omnium hominum; nemo enim in his partibus mundi, in quibus nos habitamus maneret; & tamen pro omnibus hominibus

minibus

minibus simul habitantibus magna latitudo loci requirebatur. Ex hoc autem aliqui errant asserentes

Opinio quorundam falsa.

Paradisum esse tantę magnitudinis, vt est vna Prouincia magna: aut fortassis aliqua de partib⁹. s. sicut Aphrica, vel Europa: nam nūc homines occupant tres partes terræ: occuparent ergo tūc tantum quantum est vna, aut dimidia saltem: tanta igitur erit magnitudo

Cōfutatio eiusdem.

Paradisi. Sed dicendum ꝙ non stat, primo quia si Paradisus aliquid tam magnum esset latere non posset vbi esset: quia propter sui magnitudinem se manifestaret: & tamen latet, ergo non est tantę magnitudinis. Secundo, quia id quòd de hominibus dicitur nō vrget, quia in Paradiso terrestri non erant futuri homines semper quo vsque expleretur hominum numerus: sed per generationes transferreretur: per vnū de duobus modis, quos Aug. tāgit super Genesim ad literam: & refert Magister, lib.2. Sent. dist.20. & sic nō esset aliquando tanta multitudo hominum in Paradiso terrestri, quanta est nunc in terris, aut forte in vna sola parte mundi. Tertiò dici potest, ꝙ etiam magna multitudo hominum ibi manens non indigeret magno loco tanto, sicut nunc indigeret: causa huius est, quia homines nunc habent secū animalia, de quibus viuunt: & propter animalia indigent lata terra non solum pro se, sed etiam pro pastu, & mansione animalium: vbi autem nulla animalia mansura erāt quia neque homines illis indigerent, vt dictum est supra, quæst.87. & q.90. Ergo non indigerent magno loco. Quarto, quia nunc homines indigent magna terra propter loca, quæ colunt, de quibus habent necessaria ad victum: & quia sæpe terra est modicum fertilis, est lata terra necessaria pro paucis hominibus: in Paradiso autem homines non colerent terram; sed arbores, quas Deus plantauerat darent homini sufficientiam victus; ideo non indigerent ibi latitudine terræ, & multa huiusmodi sumi possunt. Ex quibus apparet ꝙ Paradisus esset terra aliquantulum lata tamen non multum; non enim videtur, ꝙ oporteret habere maiorem magnitudinem, quàm habeat insula, scilicet in longitudine tres, vel quatuor leucas; in circuitu autem duodecim, aut parum plus, vnde auctores solent vocare Paradisum montem; quod non fieret, si putarēt esse circuitum eius ad valde magnū, vt est vnius Prouincię, vel Regni; sed hoc de magnitudine opinādo dicimus, ꝙ nulla ratio trahit nos ad tantum specialiter dicendum. Nunc quæretur de altitu-

Quęst.99. Quantę altitudinis sit Paradisus opinio cōmunis.

dine Paradisi terrestris. Dicendum ꝙ communis positio est, quòd sit locus valde excelsus; & aliqui hoc tribuūt propter flumina, quæ inde exeunt; nam quatuor flumina exeunt de Paradiso supra 2. cap. Et illa per totam Asiam fluunt, quæ in quibusdam locis eleuantur ad magnas altitudines; sed aqua non potest eleuari naturaliter vltra æquilibrium suæ originis; ergo locus originis illorum est valde altus; & ita Paradisus terrestris erit valde excelsus. Sed dicendum quòd ista ratio non erit necessaria; quia licet Paradisus sit locus planus posset inde ista flumina nasci; quia licet ibi primum aquæ illæ apparerent. i. illius fluuij, qui diuiditur in quatuor capita, poterat procul inde in aliquo loco excelso habere primam originem, & apparere in Paradiso; cum per subterranea loca illuc veniret; & tunc æquilibrium aquarum illarum non acciperetur per habitudinem ad locum Paradisi; sed ad primam originem: & si locus ille esset valde excelsus possent flumina per longas terras fluere, & alicubi ascendere ad magnas altitudines. Alij autem di-

Alia opin.

cunt, quòd est magna altitudo Paradisi propter loci salubritatem; nam locus habitationis nostræ habet aerem turbulentum propter exalationes, & vapores, qui surgunt hic de terra, & aquis; & ideo non est be-

F ne sanus locus nostræ habitationis; ibi autem est locus maximę salubritatis; ideo debet esse remotus ab actione magna contrarietatis, qualis est hic propter refractionem radiorum circa terrā, & eleuationem vaporum, & exhalationum ex ea, & ex aqua; locus autem vltra exhalationes, & vapores erit magis redactus ad medietatem temperamenti; & ibi erit conuenientior locus Paradisi, & ideo multi dixerunt Paradisum esse locum excelsum. Dicendum est, ꝙ ista ratio aliquid habet verisimilitudinis; sed quantum per hoc appareat eleuari non constat.

Dicunt aliqui quòd eleuatur Paradisus vsque ad altitudinem circuli Lunę, ita quòd pertingat circulum Lunæ; sic tenent Beda, & Strabus; & Magister in historia Scholast. & Magister refert, lib.2. Sent. dist.17.

G vt supra q.97. declarauimus. Ad hoc autem mouentur ex duobus. Primo, vt euitent aquas diluuij; nam aquæ diluuij fuerunt eleuatæ super mōtes altissimos cubitis quindecim supra 7. cap. Et tamē ad Paradisum volunt, quòd non peruenerint aquæ diluuij; ideo ponunt quòd sit altitudo eius vsque ad Lunam. Secundo propter salubritatem loci; nam ibi nihil moritur cum Henoch, & Elias tanto tempore ibi viuant: sed hoc non fieret, si esset locus ille planus, sicut locus nostræ habitationis: vbi propter magnam actionem cōtrarietatis fit vehemens, & velox corruptio: ideo voluerunt ponere extra omnem locum contrarietatis, & sic posuerunt, quòd attingat cęlum Lunæ.

Sed nunc est dubium, an istud sit verum. Dicendum quòd non: non enim eleuatur Paradisus, aut aliqua terra vsque ad globum Lunæ, idest vsque ad corpus eius: neque etiam vsquę ad circulum eius, idest

H vsque ad concauum orbis Lunæ. Causa huius est, quia hoc maxime repugnat rationi: nam si tantum eleuaretur, esset Paradisus in media regione ignis, quia elementum quod cœlo coniungitur est ignis, & est sphęra eius maioris capacitatis: quàm cuiuslibet alterius elementi: quia quanto est elementum superius tanto est capacius, vt est sententia Arist. lib. de Generatione. Et ideo totus locus Paradisi erit intra ignem. Istud est omnino contra rationem: quia intra ignem nihil agere potest vitā: sed omnia cito in eo corrumpuntur. Secundo propter velocitatem motus; nam cęlum mouetur magno impetu ita, vt propinqua rapiat: vnde & elemēta superiora, idest ignis, & aer mo-

I uentur ex raptu cœli: vnde si talis motus esset rapientur, quæ essēt in Paradiso, vel fieret eis magna violentia, quod est contra bonam consistentiam. Tertiò, quia si tanta esset altitudo Paradisi, ut usque ad Lunam pertingeret esset valde magna altitudo, & consequenter latitudo: ita vt totam terram, vel quasi totam occuparet: & propter hic, quia vt probat Ptholomæus, in lib. Almagesti. & Alfraganus refert lib. suo, cap.21. Longitudo inferior Lunæ à terra est miliarium centum nouem millium: nongentorum viginta septem: & est maior ista altitudo semidiametro terræ triginta tribus vicibus, & medietate vicis, & medietate decimę partis vicis vnius. Semidiameter

K autem terræ est medietas longitudinis terræ: & sic altitudo ista est quasi decem, & septem vicibus maior tota longitudine terrę: & tamen istud est contra rationem, quia oporteret tunc esse basim Paradisi totam terram: immo aliquid quod sit tota terra maius: cū nullius ædificij sit maior altitudo decem & septem vicibus, quàm latitudo fundamenti. Quarto, quia si tanta esset altitudo Paradisi, non posset latere: quia de quacunque parte terræ apparet saltem in toto Hemisperio in quo esset: cum quicunque punctus Hemisperij in cœlo appareat ex quocūque loco orizontis illius Hemisperij: & tamen latitudo terræ illius habitabilis

bitabilis non habet plus Hemisperio: nam non sunt plures duodecim horis ab Oriēte in Occidente: ergo Paradisus terrestris appareret ex quacũque parte terræ habitabilis, cum ad cęlũ pertingeret, & appareret ex terra quantumcunque Occidentali: sed non apparet ex terra Occidentali, neque ex terra quãtumcũq; Oriẽtali in quàm venerint homines: ergo non est tanta altitudo Paradisi. Quinto, quia si tanta esset altitudo Paradisi tolleretur multum toti orbi quotidie de illuminatione ante Meridiem, & maxime de partibus Orientalibus: & tamen nihil tale fit: ergo non est talis altitudo Paradisi: est enim valde irrationabile istud asserere. Sed dicetur quomodo isti moti sunt ad dicendum, quòd Paradisus perueniebat vsque ad cœlum Lunæ, idest vsque ad concauum eius: nam istud non conuenit motiuis eorum: erat enim vnum motiuum, quòd fuerit propter salubritatem loci: voluerunt enim quòd esset vita continua in Paradiso: & nihil moreretur ibi: mors autem est propter actionẽ contrarietatis: ideo debuerunt separare locum illum ab actione contrarietatis. Sed vbicunque est elementum est talis actio, quia ibi sunt qualitates contrariæ: ideo non proderat, quòd ponerent pertingere ad cœlum: dum tamen non esset intra cęlum: quia etiam si ad cęlum pertingeret, manerent intra elementa. Dicendum quòd si isti potuissent ponere Paradisum terrestrem intra cęlum posuissent: vt ibi omnino cessaret actio cõtrarietatis: & tamen non potuerunt: quia rumperetur cęlum, quòd moueretur obiectu terræ Paradisi: & ita posuerunt infra cœlum Lunæ, & ad illud pertingeret. Ista est etiam causa, quare posuerũt ꝙ pertingeret vsque ad cœlum Lunæ: quia Luna est cœlum infimum, & vsque ad illud poterat peruenire. Si autem ad Mercurium, Venerem, vel ad cęlum extẽderetur necesse erat rumpi, & penetrari cęlos priores: ideo de cęlo Lunæ dixerunt.

Quęst. 102 Fundamẽta superioris opinio. tolluntur.

Quęst. 103 Aliud fundamẽtum eorum deijcitur.

Sed quomodo conueniebat hoc ad alterum inconueniens euitãdum quod volebant euitare, scilicet de aquis diluuij: nam scriptura dicit quòd eleuata fuit aqua quindecim cubitis super montes altissimos supra 7. cap. Ergo etiã si eleuaretur Paradisus vsque ad cœlum Lunæ haberet locum quod dicit scriptura. Aliqui dicunt non esse illud incõueniens, quòd si Paradisus pertingebat vsque ad orbem Lunæ, non erat quo eleuaretur aqua: quia non manebat aliquis cubitus, quo eleuaretur: ideo non poterat intelligi de mõtibus, qui sic eleuabantur, cũ constet ꝙ aqua non intrauit in cęlum: si accipietur de montibus illis, qui sunt multum inferiores cœlo. Sed dicetur ꝙ istud nõ est necessarium: quia nõ solum non eleuata fuit aqua vsque ad cęlum: immo fuit multum distans à cęlo: quia certum est, quòd aqua nõ peruenit ad spheram ignis: nam si illuc ascendisset totus ignis extingueretur: mansit tamen sphera ignis: ideo etiam si esset Paradisus in confinio aeris, & ignis intra aerem non attingerent illuc aquæ diluuij cum non possent ad ignem peruenire. Dicendum est, quòd aquæ diluuij non multum ascenderunt: & ita putat ab omnibus; & etiam qui dixerunt peruenisse, aut attingere Paradisum ad cęlum Lunæ, non ideo dicant, vt sic vitent, aquas diluuij peruenisse ad Paradisum, sed propter salubritatem, & separationem a contrarietate, vt tactum est; quod vero aquæ diluuij illuc non peruenerint consequens fuit ad tantam altitudinem; & etiam si minor poneretur sufficeret ad illud. Sed dicet̃ quõ isti ausi sunt dicere, quòd perueniret Paradisus vsque ad cęlum Lunæ, cum ex hoc sequerentur multa inconuenientia, & maxime erat illud notum de igne, quòd poneretur intra cœlum. Ad hoc aliqui respondent quòd dictũ fuit istud per hyperbolem; est enim

Quęst. 104 Quõ Paradisus pungat cœlũ.

Prima responsio.

A hyperbole transcensus veri ad signandum magnitudinem, iuxta illud astra ferit clangor: & illud in Alexandreidæ:

Aurea fœmineus perstringit sydera clamor.

Quod verum non est: sed significatur clamoris magnitudo, sed ad cęlum non perueniebat. Ita enim dicit quidam doctor: non enim in veritate attingit altitudine orbem Lunæ: sed circulum lunarem dicitur attingere hyperbolicæ: vt eius maxima altitudo, & incomparabilis respectu terrę inferioris insinuetur. Sed dicendum, quòd non satis hoc stat: quia si per hyperbolem dictum esset non designaret certum cęlum: sed diceretur quòd accedit ad cęlum: fit tamen determinatio. s. quod pertingat orbem Lunæ: ergo s̃m proprietatem voluit dicere qui hoc dixit, & nõ secundum hyperbolẽ. Alij dicunt, quòd intelligitur istud per similitudinem ad significandum conditionem illius loci: quia in Paradiso terrestri erat magnũ temperamentum, & non moriebatur ibi aliquid quod fiebat propter non esse ibi contrarietatem fortem sicut hic: sed à cęlo Lunæ: & supra istud est, quòd nõ est contrarietas, neque corruptio: ergo dictũ fuit, quòd accedit Paradisus ad cęlum Lunæ. Sic enim exponit sanctus Thom. lib. 2. Sent. dist. 17. art. vlti. Sic enim exponit Alexander. s. Paradisus lunarem circulum tangit, vt dicit Beda. i. pertingit ad aerem quietum post istum aerem turbulentum vbi finis est: & terminus exhalationum, & vaporum humidorum, quorum fluxus, & progressus lunari corpori appropriatur. Sed dicendum, quòd isti dixerunt hoc ad excusationem huius positionis: quia non videbatur posse aliter saluari, nisi per hyperbolem, vel per similitudinem: & tamen dicendum, ꝙ neque est iste sensus positionis huius: immo ꝙ sit tanta altitudo Paradisi, quòd vere pertingat ad cœlum Lunæ: & patet hic ex modo loquẽdi historiæ Scholasticæ. s. Paradisus est altus adeo, vt vsque ad lunarem globum attingat, vbi etiam propter situs altitudinem aquę diluuij non peruenerunt; & tamen si altitudo illa non acciperetur secundum veritatem; sed secundum similitudinem, non esset causa non perueniendi illuc aquas diluuij; ergo intellexerunt isti ita, quòd vere attingeret ad cœlũ Lunæ.

Cõfutatio.

Secũda responsio.

Cõfutatio.

D Est autẽ dicendum ꝙ auctores huius positionis vere intenderunt quod Paradisus pertingeret vsque ad cęlum Lunæ; & nõ putauerunt ex hoc sequi incõueniẽs aliqđ, immo per hoc induci quod ipsi volebant. Causa autem est, quia vsque ad cęlum Lunæ putant esse aerem; & nullum ignem, & tunc est, quod ipsi volunt. Est enim hoc propter salubritatem; quia ponunt sic Paradisum in extremitate aeris placidi, quieti, non turbulenti; nam turbationes, & impressiones in aere non fiunt, nisi vsque ad finem secundæ regionis; in tertia autem regione aeris est securitas, & temperies; & quod ibi fuerit est elongatum ab actione secundum contrarietatem; & sic non competit illi loco salubritas. Similiter in hoc liberant Paradisum ab aquis diluuij, quia certum est ad talem altitudinẽ non peruenisse aquas diluuii. Cum autẽ obijcitur, ꝙ ponendo sic Paradisum ponimus illum in igne, dicũt ꝙ non sequitur, eo ꝙ ante Lunam non est ignis. Ista positio Platonis, & omnium Platonicorum, & plurimorum Philosophorum. s. ꝙ non sint in toto orbe, nisi quatuor elementa, & composita ex his; vnde volunt cęlum de natura quatuor elemẽtorum; primus autem, qui opinionem istam destruxit ostendendo cęlum; & omnia cęlestia esse de natura quinta, quæ nõ sit elementalis, fuit Arist. lib. 1. de cęlo & mundo; cui propter efficaciam rationum assentiunt posteri. Qui autem ponebant cęlum de natura elementorum dicebant totum cęlum esse ignem, & stellas esse puriores

Quest. 105 Quod quidã vere putauerit Paradisum pertingere cęlum Lunę.

Negant ignem etiã ante Lunã oẽs Platonici.

Cap. 4.

Prima responsio.

res ignes, cui positioni fere omnes Poetæ consense-
runt. Et istud rationabiliter ponebatur, si cœlum es-
set de natura elementorum: est enim cœlum excel-
sum super omnia corpora: ideo erit de natura ignis:
quia ignis est leuior inter omnia elementa: & ideo
debet esse in situ superior. Secundo adiuuat ad hic
lux corporum cęlestium: pertinent autem lux, & lu-
men in elementis ad ignem potissimum quãtum ad
vulgares videtur esse idem color astrorum, & flãma-
rum ignis: ideo faciliter putauerũt esse ignes cęlestes
Cõfirmatio. ipsas stellas, & omnia corpora, quæ ibi sunt. Ordina-
uerunt autem sic elementa, vt essent terra, & aqua, &
aer, & super ea esset ignis, qui est cęlum, & nulla pars
elementi ignis esset, quæ pars non pertineret ad cœ-
lum, & quia cęlũ incipit in cęlo Lunæ, incipiebat ibi
ignis, & ante illud cęlum nullus ignis esset. Hoc ergo
modo non obstabat Paradisum pertingere vsque ad
cœlum Lunæ: quia non poneretur aliqua pars eius
intra ignem. Ista fuit vera intentio eorum, qui fuerũt
auctores huius positionis: quia illi fuerunt Platoni-
ci, & non putauerunt inconueniens esse istud asseri.
Istud apparet: quia multi de doctorib[9] nostris Theo
logis veteribus secuti sunt in rebus naturalibus Plato
nem. Sic enim fecit August. qui in libris suis super
Genesim ad literam posuit cęlum, siue firmamẽtum
esse de natura ignis: & dixit illud cœlum esse super
aerem: in quo innuit, quòd non est aliquod elemen-
tum ignis, quod immediate sit super aerem nisi cęlũ.
Sic Magister lib.2.Sent.dist.14.refert dicens in dubio.
Alij putant cœlum esse igneæ naturæ, quibus con-
sentit August. In litera autem dicit: quidam verò cę
lum, quod excedit aeris spacia, igneæ naturæ dicunt
asserentes super aerem purũ ignem esse, de quo igne
sydera, & luminaria facta esse coniectant: quibus
August. consentire videtur: & ita secundum opinio-
nem August. debet dici, quòd ante cęlum Lunæ non
sit ignis aliquis: ideo poterit esse Paradisus pertingẽs
vsque ad cœlum Lunę, & nõ erit in igne aliqua pars
Paradisi. Sicut autem August. fuit Platonicus: ita &
multi alij de doctoribus nostris partim propter reue-
rentia August. qui hanc doctrinam sequebatur, par-
tim quia illa visa fuit rationabilis, sicut inter veteres
putatum est, plusquàm esset doctrinã Arist. Aucto-
res autem huius sententiæ. s. ꝙ Paradisus pertingat vs-
que ad cęlum Lunæ videntur fuisse Strabus, & Beda:
postea multi eos de Theologis secuti sunt: sed Stra-
bus, & Beda ex toto, vel ex aliqua parte Platonici fue-
runt imitantes Augu. ideo fuit eis conueniens visum
ponere accessisse Paradisum ad circulũ Lunæ quasi
non propter hoc sit in igne.

Quęst.106 Determinatio dubij secũdũ veritatem. Dicendum nunc secundùm veritatem, quòd Pa-
radisus non eleuatur vsque ad cęlum Lunæ: nam es-
set in igne totus Paradisus: cum nos sciamus secun-
dùm veritatem spherã ignis esse, quæ appropinquat
cęlo, & non aerem cũ cęlum non sit de natura ignis:
sed de alia natura quinta: vt ostendit Arist. lib.1. de cę
lo, & mun. & ita nõ poterit ibi esse Paradisus. Etiam
si vera esset positio Platonicorũ, ꝙ cęlum esset ignis,
& ante cœlũ non esset ignis: adhuc non posset per-
tingere Paradisus cęlum Lunæ: quia sequerẽtur alia
inconuenientia de magnitudine basis Paradisi, & de
impedimento luminis: & de cognitione loci Para-
Solutio rationũ aduersariorum. disi: quæ posita sunt supra q.101. Dicendum etiam,
ꝙ motiua eorum non inducũt sufficienter hic: nam
dato ꝙ non esset ignis ante cęlum Lunæ adhuc non
sequeretur ex motiuis illorum, ꝙ Paradisus pertinge-
ret vsque ad orbem Lunæ. Primum motiuum sic ex
ratione aquarum diluuij: & tamen ad excusandum
aquas diluuij, vt illuc non peruenerint, aut non suffi-
ciet etiam altitudo illa, quæ est vsq; ad cęlum Lunæ,

Cap.4.

F vel sufficiet minor. Nam secũdum rigorem verbo-
rum sacræ scripturę si accipiatur sententia, erit aqua
diluuij super Paradisum terrestrem etiam si pertin-
gat cœlum Lunæ. cum dicatur supra 7.cap. Operti
sunt omnes mõtes excelsi sub vniuerso cęlo quinde-
cim cubitis altior fuit aqua super montes, quos ope-
ruerat: & quia Paradisus est vnus de mõtibus in vni-
uerso necesse esset illum operiri aquis diluuij. Si aũt
accipiatur litera sacræ scripturę ſm alium modum,
non fuit necessaria tanta altitudo ad hoc, ꝙ non per-
uenerint aquæ diluuij illuc. sicut statim in sequenti-
bus declarabitur. Secundum motiuum, quod erat de
salubritate loci non est sufficiens: quia aut isti volũt
ponere omnino Paradisum extra locum actionis per
contrarietatem aut ex hoc videatur peruenire salu-
G britas: aut non volunt hoc, sed in aliquo parue actio-
nis per contrarietatem ponere. Si primo modo non
est possibile: quia etiam si ponatur Paradisus iuxta cę
lum Lunæ ponitur in loco actionis per cõtrarietatẽ,
quia ibi necesse est esse elementũ cũ non sit intra cę-
lum, siue ergo sit ignis iuxta veritatem, & sententiã
Aristot. siue sit aer iuxta intentionem Platonicorum
vtrobique erunt contrariæ qualitates, & locus actio-
nis per contrarietatem: & ita ex hac parte non salua-
bitur salubritas. Secundo, quia etiam si Paradisus ter-
restris poneretur intra cęlum nõ videretur sequi ista
salubritas ex hac parte: quia licet locus cõtinens Pa-
radisum terrestrem non haberet contrarietatem aliq̃
intra Paradisum erat contrarietas: quia ibi erat terra,
H & aqua; & in quolibet erant qualitates pertinẽtes ad
contrarietatem etiam necesse erat poni ibi actionem
per cõtrarietatem: nam ibi erat generatio aliqua cir-
ca herbas, & fructus arborum, & aliquas alias res: etiã
esset ibi augmẽtum quod est quædam generatio: sed
generatio sine alteratione nõ fit, & alteratio sine con
trarietate, ergo esset ibi necessario cõtrarietas quędã.
Tertio patet, quia dato quòd adhuc in ipso Paradiso,
idest in rebus eius non esset contrarietas, esset saltem
in homine, quæ non potest esse quin habeat qualita-
tes contrarias, & qđ plus est fieret in Paradiso genera-
tio hominum, fieret nutritio, fieret augmentatio, sed
ista non fiunt sine quadam corruptione, & generatio
ne: ergo non poterat poni Paradisus sine actione per
contrarietatẽ. Quarto, quia dato ꝙ Paradisus ponere-
I tur extra locum actionis per contrarietatẽ, non suffi-
ceret ad salubritatem, quam isti volunt, quia etiam si
homo non corrumperet ab extrinseco corrumperet
ab intrinseco, quũ in se habeat sufficientẽ contrarie-
tatẽ: vnde si nihil aliud ponãt nunquam poterunt in-
ducere illam salubritatem. Si aũt nõ vellint ponere Pa
radisum extra oẽm actionem per contrarietatem: sed
extra gradum aliquem actionis per contrarietatẽ, nõ
oportebat poni circa corpus Lunę, aut cœlum eius,
quia alibi inuenietur locus conueniens ad hoc.

Dicendum vr̃, ꝙ Paradisus est in loco excelso, sed
altitudinis quantitatẽ diffinite nescimus, quia neq; sa-
cra scriptura ponit, neq; ratio illud cõuincit, neq; ꝗ-
K quam nostrum experimento didicit. Et dicendum, ꝙ
causa huius altitudinis non fuit ad euadendum aquas
diluuij, quia illud erat posterius, sed vt daret ei tanta al
titudo, quanta conueniret ad bonam habitudinẽ Pa-
radisi, & eorum, quæ ibi essent: bona autem habitudo
Paradisi erat temperies loci ad delectabiliter ibi esse,
scilicet vt non esset æstus, neq; frigus, sed qualitatum
temperies reductarum ad medium: erat ẽt salubritas
ad esse, s. vt res non corrumperentur, aut nõ faciliter:
corruptio aũt fit per actionem contrarietatis: ideo ad
tollendum facilem corruptionem oportebat Paradi-
sum non esse in loco magnæ actionis per contrarieta-
tem: in igne autem est extremũ contrarietatis: in aere
quoque

quoque caliginoso est extremum contrarietatis.s.magnum frigus: iuxta terram autem propter incidētiā, & reflexionē radiorū Solis nō est extremum contrarietatis, sed est permixtio omnium: & licet sit quædā temperies est parua: & est cum magna actione cōtrarietatis. Et ob hoc nō potuit poni Paradisus attingēs vsque ad orbē Lunæ quasi esset ignis, & corrūperent omnia calore. Non etiā debuit poni intra aerem turbidum caliginosum: quia ibi est magna frigiditas, & omnia mortificarentur: apud terram autem melius poneretur: quia ibi est quędam temperies: & tamen est ibi magna actio per cōtrarietatē, quæ facit res citò corrumpi. Debuit ergo quæri alius locus, in quo esset actio aliqua per contrarietatem, sed minor, & maius temperamentum. Iste locus videtur esse tertia aeris regio, quæ est statim super aerē caliginosum, vel turbidum: ibi enim esset pauca actio per cōtrarietatem: esset tamen aliqua, quæ sufficeret ad aliquam generationem, & corruptionem, & ob hoc in illo aere sereno ponunt plurimi Paradisum. Ita enim exponit Alexan. Paradisi altitudo lunarem tangit circulum, vt dicit Beda.i.pertingit ad aerem quietū post istū aerem turbulentū: ideo finis est, & terminus exalationum, & vaporum humidorum, quorum fluxus, & progressus lunari corpori appropriatur. Ista positio videtur esse rationalis, quàm multi sapipientum tenent, & tenuimus eam s̃.2.c.q.9. Et hoc nunc videtur tenendū.

Alexan. de Hales.

Quæst.108 Quo Paradisus sit in tertia regione aeris.

Sed aliquis dicet, ꝙ ē̃t istud non stet: quia sequent̄ inconuenientia data tanta altitudine.s.occupatio multæ terræ ad basim Paradisi: & impedimentum multiplicationis luminis, vt ostensum est supra q.101. Dicendum ꝙ non sequentur illa inconuenientia: nam illa erant posito, ꝙ perueniret Paradisus ad cęlum Lunæ. Tamen si perueniat ad tertiam regionem aeris.s. serenam: non est magna altitudo: & tamen est præsupponendum, ꝙ non eleuetur Paradisus per totam illam tertiam regionem, sed solum ꝙ perueniat ad illam.i.planities Paradisi sit intra tertiā regionem aeris sereni, quæ est intra aerem turbitum. Altitudo autem siue pes Paradisi occupet duas regiones.s.infimā, quæ est circa nos, & mediam, quæ est aeris turbidi, siue caliginosi. Est autem regio tertia maior, quàm duæ regiones inferiores: vnde si pertingeret Paradisus vsq; ad supremum tertię regionis aeris.s.circa ignem, esset magna altitudo eius; & tunc non possemus euitare inconuenientia supra posita q.101. si tamen ponamus esse planiciem Paradisi in principio tertiæ regionis aeris, erit parua altitudo: ad quam non sequentur aliqua inconuenientia, & tantum proderit ista altitudo, quantum si eleuaretur vsq; ad finem istius regionis, vel quasi. Quia autem non sit ista magna altitudo apparet, quia aliqui montes sunt, qui videntur ad tantā altitudinem peruenire, sic dicitur de mōte Olympo: est enim mons altissimus, ita vt cœlū tangere videat̄. Et ideo apud Græcos nomen mōtis, & cęli idem est; dicit enim de hoc Isidorus lib.14.etymo.ca. De montibus Olympus mons Macedoniæ nimium excelsus: ita vt sub eo nubes esse dicantur: de quo Virgilius, & nubes excessit Olympus: dictus autē Olympus: quasi Olon lampos. idest ardens, quasi totum cęlum: hic mons Macedoniam diuidit à Thracia. Et ita apparet, quod excedit Olympus nubes, quę sunt in secūda regione aeris.i.in aere caliginoso. Etiam tantę sublimitatis est mons Olympus, vt omnes excedat aeris turbines, & alias passiones: vnde & Philosophi illuc ascēdentes, vt situs stellarum, & cursus inspicerent, ibi viuere non poterant, nisi secum spōgias cum aqua ferrent: & sic per aquæ attractionem aerem redderent spissiorē, sicut dicit historia Schol. Quod vero Olympus aerem caliginosum excedat, manifesto argumē-

Quæst.109 De monte Olympo.

Cap.8.

Argumētū

A to apparet: quia ibi neque venti, neque pluuiæ sunt: nam in monte illo erat ara Ioui consecrata: & cū ibi literæ fierent in cinere, vel puluere quando sacrificia fiebant sequenti anno, quum ad cęremonias sacrificij redditus erat eędem literæ in puluere non deletæ inueniebantur, quod non fuisset, si ibi ventus aliquis spiraret: pluuiæ quoq; ibi non sunt: quia illæ literas delerent, & puluerem turbarent. Sed omnia, in quo statu relicta sunt, inueniuntur, lapso, & voluente anno: quum ad cęremonias rursus itur. Sic dicit Solinus in Polist.c.de Macedonia.s.Iam Olympum ab Homero non per audaciam celebratur docent, quæ in eo visitantur: primum excellenti vertice tantus attollitur, vt summa eius accolæ cęlum vocent. Ara est in cacu-

B mine Ioui dicata cuius altaribus, si qua de escis inferuntur, neque difflantur vētosis spiritibus: neque pluuijs diluuntur: sed voluente anno cuiusmodi relicta fuerint eius modi reperiuntur, & omnibus tempestatibus à corruptelis aurarum vendicatur: quicquid ibi semel est Deo consecratum literę in cinerem scriptæ ad vsque alteram anni cęremoniam permanent. Et sic apparet ꝙ mons Olympus excedit omnes impressiones aeris caliginosi: & sic peruenit vsque ad tertiā aeris regionem, quæ est serena: & tamen non est valde magna altitudo montis Olympi, quum illuc ascenderent Philosophi ad speculandum, & sacerdotes ad sacrificia aliquando faciendum. Et non solum Olympus mons excedit aeris secundam regionem.i.aerem

C caliginosum: sed etiam aliqui alij montes: nam mōs Athos excedit nubes, & est mons Macedoniæ. Sic dicit Isido.lib.14.etymo.c. de montibus.s.Athos mons Macedoniæ, & ipse altior nubibus, tātoque sublimis, vt in Lēno vmbram eius protendat, quę ab eo octoginta sex millibus passuum separatur. Etiam tanta est montis huius altitudo, quòd ibi neque pluuat, neque venti spirent: quod similiter ex literis ibi factis, & sequenti anno in puluere inuētis colligitur. De quo dicit Solinus in Polist. cap.13. Lemnij Vulcanum colunt: ideo in Lemno metropolis Ephesia: prætereà oppidū Mirrhina in cuius foro mons Athos: in Macedoniam vmbram iacit, quod non frustra inter miracula notauerūt quum Athos à Lemno sex & octo-

Cap.8.

D ginta millibus passuū separetur: & sane mons Athos sublimis adeo, vt altior æstimetur, quàm vnde cadūt imbres. Quæ opinio eo fidem concepit, quòd in aris, quas in cacumine sustinet nunquàm cineres eleuantur, nec quicquam ex ageribus suis perdant, sed in quo relicti cumulo permaneant. Ex hoc apparet, ꝙ quum isti montes eleuentur supra secundam regionem aeris turbidi à fortiori concedemus Paradisum eleuari, cuius maiorem possumus ponere altitudinem, quàm sit montium communium: etiam patet quòd nō erit valde magna altitudo Paradisi: cum istorum montium sit nobis altitudo nota; & tamen vltra loca pluuiarum, & ventorum eleuentur. Etiam per hoc tollentur inconuenientia, quæ inducebantur

E supra quæst.101. scilicet de magnitudine basis Paradisi, quia isti montes eleuantur vltra nubes; & tamen non sunt eorum bases magnæ cum sint notæ, & non oportet esse maiorem basim Paradisi, cum nō sit necesse magis eleuari quàm vsque ad principium tertię regionis aeris, vsque ad quam eleuantur isti montes. Etiam non est necesse, quòd Paradisus sua magnitudine vbique cognoscatur, & isti montes tam excelsi sunt, sicut oportet esse Paradisum; & tamen non sunt noti vbique, sed solum in regionibus illis, in quibus sunt, & in vicinis. Similiter non sequitur inconueniens aliud de impedimento lucis in alijs regionibus, quia mons Athos est tam altus, vt excedat loca nubium, & pluuiarum, vt dicit Solinus; & tamen non

occupat lucem aliarum regionum: quia quando lon
gissima vmbra eius est, scilicet in ortu Solis, aut in oc-
casu, est septuaginta sex millium passuum: & sunt
milliaria octoginta sex: sed hic pauca terra est: proce-
derent autem omnia ista inconuenientia si altitudo
Paradisi esset vsque ad cœlum Lunæ, sicut supra ta-
ctum est.

Quest. 110. An aquæ diluuij peruenerint ad Paradisum.

Consequenter est dubium de Paradiso terrestri cir
ca aquas diluuij, an illuc peruenerunt. Aliqui dicunt
quòd sic: quia supra 7. cap. dicitur operti sunt omnes
mõtes excelsi sub vniuerso cœlo quindecim cubitis
altior fuit aqua super montes, quos operuerat: sed
Paradisus erat vnus de montibus vniuersi: ergo super
illam eleuata fuit aqua. Aliqui dicunt, quòd non ac-
cessit aqua diluuij ad Paradisum: quia aliqui alij mon
tes fuerũt ad quos nõ accessit aqua diluuij, sicut mõs
Olympus, quũ neq; pluuiæ cadant super illũ. Sic etiã
patet de mõte Parnasso, q est in Thessalia iuxta Boe-
tiam, vt dicit Isid. lib. 14. Etymo. c. de montibus: & ad
caput huius non peruenerunt aquę diluuij, vt dicit
Ouidius lib. 1. in Methamor. Ergo à fortiori non per-
uenerunt ad montem Paradisi, qui ponitur excelsior.

Respõsio.

Dicẽdum quòd vt tetigimus supra 7. cap. quæst. 9. De
monte Paradisi est aliqua causa dubitãdi an illuc per-
uenerit aqua diluuij. De alijs autem montibus totius
terrę non est aliqua causa dubitandi, quin aquæ super
illos ascenderit. De illis patet primo, quia dicitur su-

Prima ratio.

pra 7. Quod operti sunt omnes montes excelsi sub
vniuerso cœlo: isti autem sunt mõtes sub cęlo. ergo
operti sunt. Secundo, quia si diceretur de aliquibus

Secũda ratio.

montibus, quòd non operti sunt: quia erant excelsi:
similiter dicetur de multis alijs, quũ multi sint mon-
tes valde excelsi in terra. Tertiò, quia hic dato cessa-

Tertia rõ.

ret: finis diluuij in aliqua parte, quod est inconueniẽs
quum nemo possit impedire cõsilium domini, neque
eius resistere voluntati infra cap. vlti. Et tamen si re-
linquerentur montes obliqui non operti in orbe, con-
fugerent homines ad illos: & ibi euaderent aquas di-
luuij: sed falsum est, quia omnes interierunt: omnes
ergo montes operti sunt.

Quest. 111. An oportuerit operiri omnes montes aqua diluuij.

Sed dicet aliquis, quòd ad hoc non oportebat ope-
riri omnes montes: sed solum in parte Orientis: tũc
enim quando factum est diluuium, non erant homi-
nes dispersi per orbem, quum dispersio fuerit post di-
uisionem linguarum post diluuium supra 11. cap. An-
te diuisionem autem linguarum omnes homines ha
bitabant in Oriente, & non longe quidam ab alijs ha-
bitabant: ergo satis erat in parte illa Orientis operiri
montes omnes. In alijs autem partibus mundi non
erat necesse operiri montes: & ita multi possent ma-
nere discooperti. Dicendum quòd non stat: sed ge-
neraliter omnes montes in toto orbe fuerunt operti:
primo, quia licet homines essent in sola parte Orien-
tis: tamen animalia non erant ibi solum, sed per to-
tam terram dispersa, cum per omnes partes terræ di-
spersa creasset ea Deus: & tamen omnia animalia de-
buerũt perire: ergo omnes mõtes totius orbis opor-
tuit operiri: quia alias possent multa animalia confu-
gere ad montes; & ibi liberarẽtur: & fieret hoc ma-
xime in auibus, quæ volare poterant in montes, & ibi
liberarentur: & tamen nullum animal euasit aquas di
luuij: sic enim Deus promiserat supra 6. cap. Delebo
inquit hominem, quem creaui à facie terræ ab homi-
ne, vsque ad animantia, a reptili vsque ad volucres cę-
li: & sicut Deus promiserat, ita impleuit supra 7. cap.
Scilicet consumpta est omnis caro, quæ mouebatur
super terram volucrum: animantiũ bestiarum: om-
niumque reptilium, quæ reptant super terrã vniuersi
homines, & cuncta, in quibus spiraculum vitæ est in
terra mortua sunt: ergo necesse fuit, ꝙ omnes mõtes

F operirentur: quia alias non morerentur omnia ani-
mantia. Secundo patet, quia si Deus non vellet ope-
rire oẽs montes, aut totam terrã, sed solũ terram, in
qua habitabant in Oriente transtulisset Noe: & alios,
qui cum eo saluati sunt, & ipsa pauca aĩalia in aliam
partẽ orbis, vbi non esset diluuiũ istud, vel cuius mon
tes non operirentur: & ibi manerent sine difficulta-
tibus viuendi quas habuerunt in arca. Voluit tamen
Deus, ꝙ in arca manerent quasi iste esset modus con-
uenientior, & facilior, qui inueniri poterat: ad hoc:
ergo tota terra, & omnes montes operti fuerunt aqs.
Tertio, quia daturo, quòd aquas mitteret Deus su-
per partẽ Oriẽtis totam, in qua essent homines: quia
tamen tantæ erant illæ aquæ, ꝙ vbi operirent montes
altissimos: & eleuarentur quindecim cubitis super il
G los supra 7. cap. Rotarẽtur in circuitu orbis effusæ su-
per totam terram, atque operirent illam, & montes
eius: & sic non manerent aliqui montes discooperti.
Quarto, quia licet cõiter teneatur, ꝙ ante diluuiũ ha-
bitabat totum humanum genus in Oriente: non tñ
est tam necessarium, quin negari possit: quia poterat
esse, ꝙ essent dispersi hoĩes per diuersas partes mũdi:
& quũ in diluuio oẽs perijssent manẽtibus solis Noe,
& tribus filijs eius, cũ vxoribus suis, reuniretur genus
humanum rursus, & habitaret in parte Orientis post
diluuium, quo vsque diuisa lingua dispergerentur, de
qua dispersione sola fit mentio supra 11. Et si isto mo
do poneretur, necesse erat per totã terrã mitti aquas
diluuij, & oẽs montes altissimos operiri, vt oẽs hoĩes
H perirẽt. Sed duæ rõnes primæ sunt magis cõuenien
tes: nam non concedimus ꝙ humanũ genus disper-
sum est ante diluuium; primo, quia nõ apparebat ali-
qua causa dispersionis, sicut postea. Secũdo, quia nõ
proderat talis dispersio, quum postea in diluuio reu-
niendi essent: & frustra erat fieri duas dispersiones,
cũ vna sufficeret. Tertio, quia causa dispersionis fuit
diuersitas linguę, cum se non intelligerent. Et qui nõ
participabant mente, & sermone non poterant coha
bitare: ista. n. ponitur causa dispersionis supra 11. cap.
Et tamẽ ante diluuium, & post vsque ad ædificationẽ
turris Babylonis semper fuit lingua vna, & sermonũ
identitas eo. cap. Ergo non fuit facta dispersio ante di
luuium. Quarto, quia dispersio humani generis erat
aliquid magnum, quum pertineret ad totum huma-
I num genus. Talia autem omnia accidentia narrat sa-
cra scriptura: sicut narrat diluuium & dispersionem
post diluuium, similiter diuisionem linguarum: non
narrat aũt aliquã diuisionẽ hoĩum, nisi post diluuiũ,
ergo nõ fuit aliqua prius. Ex supradictis etiam appa-
ret, ꝙ non sunt aliqua aĩalia in Paradiso terrestri: sed
solus hõ, sicut ostendimus supra q. 87. & q. 90. quia su-
pra 7. cap. Dicitur ꝙ consumpta est oĩs caro, quæ mo-
uebatur super terram: volucrũ aĩantiũ bestiarũ, om-
niumque reptilium, quæ reptant super terrã vniuersi
homines, & cuncta, in quibus spiraculũ vitæ est, mor-
tua sunt: & tamẽ quicquid in Paradiso esset non mo-
reretur: ergo non essent ibi aĩalia aliqua. Sed ad hoc
K posset dici, ꝙ nõ includantur sub illa generalitate ea,
quę erant in Paradiso: sed solum quæ erãt foris super
terram: nam sicut homo, qui ibi erat nõ mortuus est,
neque inclusus fuit sub illa generalitate oĩum hoĩum
morientiũ: ita & aĩalia, quæ ibi essent nõ includerent
sub clausula generali oĩum animalium. Aliter ergo
& melius dici potest, ꝙ ex hoc non tollitur aĩalia esse
in Paradiso: sed hoc sequitur, ꝙ si aliqua ibi essent nõ
exirent ad terram, neque aliqua deforis intrarent Pa-
radisum: nam si aliqua ibi essent, quæ intrarẽt defo-
ris, siue illa essent gressibilia, aut reptilia, siue volatilia
possent in diluuio multa animalia tempore diluuij
euadere in Paradiso: sed hoc erat cõtra intentionem
Dei:

Dei: nam propter hoc operti fuerunt omnes mõtes, A vt nullum animal euadere posset: ergo neque confugiendo ad Paradisum euaderent. Neque etiam poterant aliqua aĩalia de Paradiso exire foras: quia si exirẽt aliqua, possent ex illis reparari post diluuium loca pereuntium in speciebus suis: & nõ oporteret, quòd Deus faceret seruari aĩalia in arca: & tñ seruatæ sunt species oĩum aĩalium in arca iubente Deo, supra 6. & 8. cap. Ergo nõ erant in Paradiso aliqua aĩalia, quæ supplerent locum pereuntium exeundo post diluuium foras. Etiã ad vtrumque proderat conditio Paradisi: nam erat vallata muro igneo pertingẽte quasi vsque ad cœlum: vt dicit Isidorus lib. 14. etymo. c. 4. Ergo nihil viuens exire, ac intrare posset, quod non vreret. Secundo, quia hominibus interdicitur ingressus ad B locum illum, quasi indignis: ergo a fortiori animalibus cæteris.

Quęst. 114 An in Paradiso sint aues,

Ex hoc etiam patet circa id quod tangebatur q. supra 87. Quòd non esset inconueniens esse ibi aues, sicut est de alijs aĩalibus: & dicendum est ꝙ non est tñ inconueniens sicut de alijs: tamen neque ibi sunt: primum patet, quia volucres non ita deformarent pulchritudinem Paradisi sicut quadrupedia, & reptilia. Secundo patet hoc, quia volucres poterant conferre ad voluptatem, eo ꝙ per melodiam cantus condelectarent existẽtes ibi: quadrupedia aũt, & reptilia non habent cantum suauem: ergo minus cõueniens erat ista ibi esse. Aliud erat, ꝙ tamen neque volucres erãt ibi. i. non futuræ erant, si hoĩes ibi mansissent, & mul- C to minus nunc manebunt. Primo, quia contingeret volucres effici immortales: nam hõ per esum ligni vitæ efficeretur immortalis, vt signatur supra 3. cap. Aues autem si ibi essent comederent de fructu ligni illius: ergo efficerentur immortales, vel longissimæ vitæ: sed hoc Deus non concederet volucribus, cum non concedat hominibus: ergo nõ sunt ibi volucres. Secundo ex eodem fundamento negabitur aues volare de Paradiso foras, etiam si aliquæ ibi essent; & deforis intrare Paradisum: obstat. n. ad vtrũque murus igneus excelsus, vt ingredi, & exire nõ possint. Tertio quia si inde possent foras volare aues, potuisset, vt dictum est, prouideri in locum mortuorum in diluuio, D & non oporteret seruari in arca saltem de omnibus auibus: & tamen de oĩbus speciebus auium seruatę fuerunt aliquę in arca, supra cap. 6. Ergo nullę poterãt exire de Paradiso, per quas fieret subrogatio in locũ mortuorum in diluuio. Quarto, quia aues illę existentes in Paradiso comederẽt de ligno vitæ, per quod effi cerentur: aut immortales, aut vitæ longissimæ: & si hoĩes sumerent de illis auibus in cibum, esset cibus suauissimus prolongans vitam vltra modum sicut cibus ligni vitæ: quod tamen erat contra voluntatem Dei. s. ꝙ hoĩes non acciperent aliquid de ligno vitæ, supra 3. cap. Nam propter hoc custodiebat Cherubin viam ligni vitæ. Quinto, quia aues exeuntes de Paradiso possent in ore portare aliquem fructum ligni vitæ, sicut columba portauit in ore suo ramum oliuę vi- E rentibus folijs, supra 8. cap. Et tamen si homo de illo fructu comederet, efficeretur immortalis, aut vitæ lõgissimæ: ergo non debuerunt esse aues aliquæ in Paradiso, quę inde possẽt egredi: sed vel nullę ibi essent, vel non possent egredi: vtrũque autem credibile est: ꝙ. s. non sint ibi aues aliquæ, & si essent nõ egrederentur foras, neque aliquæ ingrederentur illuc.

Quęst. 115

Olympus aquis diluuij opert⁹ fuit,

Nunc ergo ad præcedentia redeundo dicemus, ꝙ non manserunt animalia aliqua viuẽtia in toto orbe, nisi quæ in arca fuerunt cum Noe: & ideo fuit tota terra operta aquis, & oẽs montes. Cum autem obijcit ꝙ mons Olympus mansit non opertus aquis negandum est: quia manerent incõuenientia, quæ supra tacta sunt. s. quia licèt non essent ibi hoĩes: erant bestiæ, & volucres, quæ in montem illum ascenderent, cum & hoĩes sæpe ascendant: & ibi euaderent aquas diluuij, quod falsum est, vt supra ostensum est. Secundo, quia nõ est aliqua causa motiua, quare dicamus montem Olympum non fuisse opertum aquis: nam nullus auctorum gentilium, aut fidelium asserit nõ fuisse illum opertum, immo, vt statim tangetur, asserit Ouidius lib. 1. Metham. Totam terram, & omnes montes fuisse opertos aquis, nisi Parnassum: & ita vult Olympum fuisse opertum. Tertio, quia si aliquod motiuũ est ad hoc, ꝙ non ascẽderint aquę diluuij super Olympum erit: quia caput Olympi est super locum, vnde pluuiæ cadũt, & ita nõ possent illuc ascendere pluuia- B les aquæ: nam non poterat intelligi quomodo caderent pluuiæ super Olympum, si locus pluuiarum inferior est Olympo: & tamen si istud motiuum sequeremur, diceremus multos esse montes, ad quos non ascenderunt aquæ diluuij: quia multi sunt montes, super quos non cadunt pluuiæ: nam dicit Aristo. lib. Metheo. Quòd super montes altissimos pluuiæ non cadunt: & ponit exemplum de Olympo: & ita non solum illum: sed multos esse volunt super quos non caderent pluuiæ: & tamen nemo asserit multos montes esse, ad quos non peruenerint aquæ diluuij: ergo neque de Olympo hic asseremus. Quarto, quia si de Olympo hic diceremus, esset idem dicendum ꝙ de monte Athos Macedoniæ: nam etiam super illũ non C pluit sicut probat Solinus in Polist. cap. 13. Et tamen de monte Athos nemo facit exceptionem: ergo neque excipere poterit Olympum. Quinto, quia motiuum supra positum de altitudine montium, & casu pluuiarum aliquid valeret, si fuisset diluuiũ illud pure naturale, quia tunc non possent eleuari aquæ vltra capita mõtium altissimorum, cum origo pluuiarum sit inferior: & aqua non eleuetur vltra æquilibrium. i. vltra locum æqualitatis suæ originis: & tamen fuit diluuium illud super naturale, cum dixerit Deus ego inducã aquas diluuij, supra 6. cap. Ergo potuerunt montes operiri vltra loca, in quibus fit generatio pluuiarum: non igitur obijci potest de Olympo.

Lib. 1. c. 8.

Quęst. 116. Ad aliam obiectionẽ de Parnasso.

D Cum autem dicebatur de monte Parnaso, respondendum ꝙ ille fuit opertus aquis, sicut & cæteri montes per rationes suprapositas, & apparet manifeste: nam mons Olympus fuit opertus aquis, qui tamen multo altior est Parnaso: ergo & Parnasus opertus fuit, ratio patet, quia Parnassum nõ laudant authores tanquam excelsum: omnes tamen laudant, & mirantur Olympum, sicut facit Homerus. Cũ autem obijcitur, ꝙ Ouidius dixit hunc montem non esse opertũ aquis diluuij: respondent quidam negando dictum Ouidij quasi non sit verum, cum certum sit Olympũ esse maiorem, qui tamen opertus est. Aliter autem potest dici dupliciter: vno modo ꝙ Ouidi⁹ dicat hoc poetice: voluit. n. ille fingere diluuium vniuersale, & in eo solos duos homines fuisse liberatos in cacumi- E ne montis Parnassi: ideo debuit ponere totam aliam terram, & montes opertos fuisse, Parnassum autem non. Et vt non videatur ex insipientia dixisse, asserit montem Parnassum excedere omnes alios montes, & eleuari supra nubes; quasi non posset super illum esse casus pluuiarum ad causandum diluuium: & sic poterat Parnassus excedere aquas, cum alij montes operti essent: sic enim ipse dicit libro primo Metha.

Prima responsio.

Secũda responsio.

Mons ibi verticibus petit arduus astra duobus
Nomine Parnassus, superatque cacumine nubes.
Huc vbi Deucalion, nam cætera texerat equor,
Cum consorte thori parua rate vectus adhæsit:

Istud autem dicemus fictum. s. quòd tota terra operta mansit discooperto Parnasso, vbi aliqui euadere possent:

sent: sed ad artificium poeticum ita dici debuit, ne imperite fabulam contexuisse videretur. Secundo potest dici secundum veritatem, quòd capita duo montis Parnassi in diluuio aliquo manserunt discoperta, in quibus multi ab aquis diluuij liberati sunt, quod & Ouidius sub integmento poetico significare voluit: & dicendum quòd non fuit istud diluuium Noe, de quo nunc loquimur: quia de illo nulla historia Græca, Latina, aut Barbara meminit, & generaliter de toto tempore quod fuit ab exordio seculi vsq; ad tempora regis Nini: vt ait Eusebius lib. Chronicorum: & Paulus Orosius lib. 1. de Ormesta mundi: sed fuit diluuium Deucalyonis. Tria enim diluuia leguntur: primum fuit sub Noe, de quo vt diximus nullæ literæ testantur, nisi sacræ. Secundum fuit quod vocatur Ogygi regis in Athica: & fuit tempore Iacob Patriarchæ. Tertium fuit quod vocatur Deucalyonis tempore Moysi, vel pauco tempore post. De his loquitur Isidorus lib. 3. Etymo. cap. de diluuijs. Istud autem diluuium de quo Ouidius meminit. fuit diluuium Deucalyonis: vnde dicit solos Deucalyonem, & Pirram tunc liberatos in monte Parnasso: nulla autem alia diluuia legitimus: licèt multæ alluuiones, & aquarum abundantiæ post fuerũt: sed nulla illarum meruit diluuij nomen; cum non deleuerit plene ex toto aliquas prouincias, sicut in his factũ recolitur. Diluuium autem istud Deucalyonis non fuit generale, idest quòd omnes terras operuerit: nã non potest naturaliter accidere tale diluuium, sicut Philosophi probant: sed particularia naturaliter eueniunt; ideo neque aliquod aliud fuit generale, nisi diluuium sub Noe: & ideo in hoc diluuio potuit manere mons aliquis discoopertus: vnde sicut istud diluuium fuit vltimum tempore, ita fuit minus aliis quantitate. Aliud diluuium sub Noe fuit maximum, quia generale; Diluuium Deucalyonis fuit minimũ, diluuium sub rege Ogyge fuit medium in quantitate; sic asserit Augustinus lib. 18. de ciuitate Dei, cap. 8. Istud autem diluuium non fuit in tota terra, sed solum in regione Thessaliæ circa montem Parnassum: & quia mons ille est ibi excelsior. manserunt duo capita eius discoperta secundum veritatem historicam vbi Deucalyon, qui rex erat, aut vir potens cum vxore sua receperunt omnes ad se confugientes, & aluerunt tempore diluuij, quousque reddito pristino statu ad plana suadente Deucalyone descenderunt. Sic asserit Paulus Orosius lib. 1. de Ormesta mundi. & Isidorus lib. 13. Ety, c. de diluuijs. Istud autem diluuium principaliter fuit in Thessalia, & in regionibus finitimis, ad Aegyptum tamen nullo modo peruenit, vt dicit Augustinus libro 18. de ciuitate Dei, cap. 10. Et in illo diluuio verum est, quòd capita Parnassi operta non fuerunt, & tamen in diluuio sub Noe, quod fuit generale opertus fuit totus Parnassus, & plusquã quindecim cubitis eleuata fuit aqua super illius capita, cum super montes altissimos eleuata fuerit quindecim cubitis supra 7. cap. Et ita apparet, quòd neque Olympus, neque Parnassus manserunt discoperti in diluuio Noe, sed omnes montes terræ operti fuerunt.

Nota tria diluuia.

Lib. 13. cap. 22.

Diluuium Deucalyonis.

Quæst. 117 An aquæ diluuij peruenerint vsque ad Paradisum terrestrem

Redeundo ad id quod inceperamus tangere de Paradiso terrestri, est dubium, an aquæ diluuij illuc peruenerint. Dicendum quòd oportet poni, quòd non intrauerint aquæ diluuij Paradisum, primo, quia tempore diluuij erat ibi Henoch, iam enim illum transtulerat Deus in Paradisum, supra 5. cap. Et tamen si illuc intrarent aquæ, non poterat ille euadere, nisi miraculose, ergo non peruenerunt illuc. Nam & si fieri non posset, vt non peruenirent illuc aquæ, nisi per miraculum, potius hoc agendum erat quàm vt illuc

F venirent, & Henoch per miraculum liberaretur, quia minus inconueniens erat. Secundo, quia si illuc aquæ introiuissent, destruxissent totam amœnitatem terræ Paradisi, quod erat maius inconueniens, nam per diluuium terra, in qua nos habitamus deleta fuit, siue quia aquæ maris, vt dicunt quidam, intrauerunt in terram, siue quod potius est, quia facies terræ, in qua bona illa virtus data à Deo in creatione existebat abrasa, & successit alia crusta, quæ non est æqualis virtutis, & ob hoc statim post diluuium vita hominis abbreuiata est, ita vt in pauco tempore veniretur ad hoc, quòd non inuenirentur homines maioris ætatis, quàm centum & triginta annorum. Ad quam ætatem vix aliqui homines nostri temporis perueniunt. Illud verò non factum est, nisi quia vis alimentorum fuit minor deteriorata terra.

G Sic autem esset si aquæ diluuij intrarent Paradisum terrestrem, abraderent enim faciem terræ bonam, & manerent alimenta Paradisi paruæ virtutis, quod erat inconueniens, cum ibi alimentandi forent duo illi viri Henoch, & Elias. Tertio, quia si aquæ diluuij illuc intrarent, sequeretur inconueniens de muro igneo; vallatur enim Paradisus muro igneo altissimo pertingente quasi vsque in cœlum: vt ait Isidorus libro 14. Etymol. cap. 4. Periret autem ignis ad introitum aquæ, vel oporteret dari miraculum, quod non est dandum sine necessitate. Quarto, quia non erat aliqua causa necessitatis, vt aquæ diluuij intrarent Paradisum sicut erat de alijs montibus, nam si aliqui

H montes de alijs manerent discooperti, possent illuc concurrere homines, vel animalia, & maxime volatilia, & liberarentur; sed nulla animalia saluata sunt in diluuio, nisi quæ fuerunt in arca, supra 7. cap. Ergo fuerunt omnes montes operti. De Paradiso terrestri non erat illud, quia ibi nihil erat, quod Deus occidere vellet, sed seruare, & illuc non poterant intrare animalia aliqua de foris, etiam si essent volatilia, vt ostensum est supra quæst. 114. Ergo non fuit causa aliqua vt illuc intraret diluuium.

Sed tunc dicetur quomodo poterit stare, quia supra 7. dicitur quòd operti sunt omnes montes excelsi sub vniuerso cœlo, & mons Paradisi erat vnus de montibus? Dici potest vno modo, quòd sub illa generalitate non est necesse accipi montem Paradisi, quia in scriptura sacra signa distributiua non faciunt

Quæst. Obiect. tollitur.

I semper distributionem vniuersaliter, iuxta illud infra 41. cap. Omnes prouinciæ veniebant in Aegyptum, vt emerent escas. Certum est tamen, quòd non veniebant homines de toto mundo in Aegyptum ad escas emendas, cum & aliquæ gentes sint in mundo, quæ nesciunt an Aegyptus sit. Et aliæ ad quas cibi ex Aegypto non possent ferri. Et si omnes prouinciæ venirent in Aegyptum non sufficeret Aegyptus pro toto mundo forte pro vna hebdomada ad cibos. Secundo potest dici, quòd est distributio, sed est accommoda, scilicet, quòd omnes montes sub vniuerso cœlo operti sunt, idest omnes illi, qui continere

K poterant animalia aliqua, quæ Deus vellet occidere. Et hoc erat generaliter verum de omnibus montibus terræ, nisi de Paradiso: quia ibi nihil tale erat, neque illuc concurrere poterat, vt ostensum fuit: ergo solus ille manebit non opertus, & distributio manebit secundum rigorem.

Sed quæretur quis modus fuit, quo non venirent aquæ diluuij ad montem Paradisi, cum operuerint alios? Dicendum quòd potuit esse vnus modus per altitudinem, istud enim esset si mons Paradisi excederet quemlibet montem, & altissimum montem terræ excederet quindecim, vel decem, & sex cubitis. Nam aqua non eleuata fuit plus in diluuio, quàm vt excederet

deret quindecim cubitis super montes altissimos. supra 7. cap. Si autem Paradisus excederet decem, & sex cubitis, super altissimos montes, non pertingeret aqua ad Paradisum. Et istum modum ponunt communiter, qui dicunt non peruenisse aquas diluuij ad Paradisum, scilicet, quia erat locus altissimus, cum ponerent illum pertingere ad cœlum Lunæ. Sic dicit historia Scholastica. Facile est autem cuilibet concedere, quòd excedat Paradisus decem sex cubitis quemlibet montem altissimum, cum altitudo Paradisi non sit nobis determinata præcise. Alius modus est, vt dicamus aquas diluuij eleuatas fuisse ad maiorem celsitudinem, quàm sit Paradisus terrestris. & tamen non intrasse Paradisum; sed mansisse circunfusas in modum muri. Istud autem conuenit valde ad saluandum literam sacræ scripturæ, cum dicitur supra 7. cap. quòd omnes montes sub vniuerso cœlo operti sunt, & quòd aqua fuit celsior quindecim cubitis; vnde faciamus, quòd sit ibi distributio secundum rigorem, & nullus mons excipiatur, neque etiam mons Paradisi; ideo etiam aqua esset celsior, quàm ille quindecim cubitis; non tamen intrauerit, sed manserit circunfusa in modum coronæ, & muri excelsi. Et istud est satis conueniens, quia similia legimus facta a Deo. Sic enim diuiso mari rubro, steterunt aquæ vndique in modum muri excelsi, & per illam immensam concauitatem, & aquarum voraginem transiuit populus Hebræus. Exod. decimoquarto cap. Sic etiam factum est in Iordane, quando introeuntibus sacerdotibus in aquam Iordanis, stetit aqua superior, & intumescebat, atque eleuabatur in modum turrium excelsarum, quousque sacerdotes cum arca de aqua exierunt: vt patet Iosue 3. & 4. capit. Et istum modum tetigimus supra 7. cap. quæstion. 9. Quicunque autem istorum duorum modorum esse poterat.

Quæst. 120 An in generali iudicio Paradisus sit arsurus, qñ omnia ardebunt.

Cum dictum sit quòd Paradisus fuit liber ab aquis diluuij, est dubium an etiam liberabitur a generali conflagratione mundi, quando omnia, quæ in terra sunt, ardebunt. Alij dicunt, quòd non; primo, quia Deus non destrueret rem tam excellentem, sicut est Paradisus. Secundo, quòd sicut in diluuio omnia perierunt; Deus tamen seruauit Paradisum, ita in conflagratione ardentibus cæteris non ardebit Paradisus. Tertio, quia vt dicitur quantum eleuatæ sunt aquæ in diluuio, tantum eleuabitur ignis in die iudicij, & tamen aquæ cum eleuarentur, non peruenerunt ad Paradisum; ergo & flammæ non peruenient illuc, & ita non exuretur. Dicendum, quòd Paradisus terrestris in generali conflagratione ardebit, & non manebit ibi arbor aliqua, neque herbæ, immo neque fluxus fluminum, sed sola terra. Et si forte aliqua manserit, hoc erit, primo quia illa conflagratio erit ad hoc, quòd totus mundus purgetur, & innouetur, & non maneat iam aliquod corruptibile, & generabile, maxime quod per nutritionem accipit quantitatem, eo quòd post diem iudicij succedat status incorruptionis; ideo illa sola manebunt, quibus potest competere status incorruptionis. Hic enim sunt simplicia, aut mixta non viuentia, quemadmodum sunt lapides, & metalla. Animalia, autem arbores, & herbæ, certum est, quòd non manebunt, cum istorum consistentia non sit sine continua actione, & passione per contrarietatem, quæ sunt ad generationem, & corruptionem: & tunc stante cœlo, per cuius motum est principium omnium motuum, non alterabitur aliquid, & ideo non gignetur, neque corrumpetur. Paradisus autem terrestris non est nunc, sine aliqua generatione, & corruptione; cum ibi sit

A sumptio alimenti, & conuersio in alitum. Est etiam generatio continua aquarum in fonte Paradisi, cum flumina inde orta semper fluant. sed post diem iudicij non erit generatio, neque corruptio, ergo non erit status ille Paradisi. & sic corrumpetur quicquid ibi est manens secundum aliquam generationem, & corruptionem, & alterationem, sicut sunt arbores, & herbæ; sic etiam continuus decursus aquarum, ideo per ignem exurentur arbores Paradisi, & herbæ, & & flumina manente terra ipsa pura, aut aliqua aqua sine decursu, & generatione per modum lacus, & status; quia hoc pertinet ad simpliciter elementum. Secundo, quia superuacuum esset manere Paradisum terrestrem exustis cæteris partibus totius ter- B ræ, ideo non manebit.

Ex hoc responderi poterit ad in contrarium dicta. Ad primum dicendum, quòd licèt Paradisus sit aliquid valde nobile, tamen exuretur, quia licèt Paradisus sit excellẽtior qualibet alia parte terræ per se sumpta, tamen Paradisus terrestris non est excellentior tota terra simul sumpta cum omnibus suis animalibus arboribus, & herbis, & cæteris, quæ ibi nascuntur; & tamen Deus destruet statum animalium, arborum, & herbarum, & generaliter omnium viuentium in tota terra. Ergo non est inconueniens, quòd destruat Paradisum terrestrem. Secundo quia Paradisus terrestris est nunc valde excellens, ideo Deus non destruet illũ, sicut neq; destruxit in diluuio, sed C pro statu illo, qui erit post diem iudicij Paradisus aliquid nobile non erit, sed potius imperfectum, ergo destruetur. Quarto, quia potest dici, quòd licèt arbores, & herbæ Paradisi pereant, non dicitur destrui aliquod bonum, cum meliorem statum accipiat, sicut non dicitur destrui homo, cum incipit esse vir, postquam erat puer; sed potius perficitur, & euacuatur imperfectum succedente perfecto, sicut dicit Apo. 1. ad Corinh. 13. status autem incorruptibilitatis est nobilior statu corruptionis, sed nunc Paradisus terrestris manet secundum statum corruptionis, & generationis, tunc autem exustis arboribus, & herbis transibit ad statum incorruptionis; ergo non destruetur per illam exustionem, sed potius perficietur.

Qõ. 121. Solutio rationũ contra hoc.

Ad secũdum cum dicebatur, ꝙ seruauit Deus in diluuio &c. D Dicendum, ꝙ ibi Paradisus seruatus est, & non seruabitur in illa generali conflagratione, quia multæ dissimilitudines sunt. Prima quia tunc erat Paradisus necessarius, vt ibi maneret Elias futurus, & Henoch, qui tunc erat, sed in tempore conflagrationis ad nihil iam seruire debet, ideo perire non est inconueniens. Secunda quia Paradisus terrestris manet nũc, vt melius eorum, quæ sunt in tota terra; ideo quandiu status iste fuit conueniens in aliis rebus, non debuit deteriorari Paradisus: sed in conflagratione cessabit totus status rerum corruptibilium, & generabilium, vt dictum est, ideo neque erit conueniens status Paradisi. Tertia quia inter conflagrationem generalem, & diluuium est magna differentia, quia E in diluuio non perierunt omnia, sed solum animalia; in conflagratione autem tam animalia, quàm non animalia, quia etiam herbæ, & arbores peribunt. Ex hac autem parte in diluuio non debuit perire Paradisus, quia non erant ibi aliqua, quæ Deus in terra destruebat; in conflagratione autem omnia pereunt, qualia sunt in Paradiso, scilicet arbores, & herbæ; ideo non manebit Paradisus. Secundo, quia etiam in diluuio non perierunt omnia animalia; nam pisces non perierunt, sed solum animalia, quæ mouentur super terram. s. 7. cap. In conflagratione nihil manebit animalium. Tertio quia diluuium non fuit, nisi ad pœnam peccatorum, & purificandum mundum a

Ad secundum.

peccatis;

peccatis; conflagratio aūt non erit ad pœnam, sed ad mutandum statum. s. vt non sit mundus in tali statu, in quali prius erat, sed quomodo erat in statu generationis, & corruptionis, transeat ad statum incorruptibilitatis; & ob hoc non debuit in diluuio operiri Paradisus aquis, quia non erat ibi aliquid, quòd pœnam recipere deberet, aut peccata emendanda, sed est ibi aliquid in statu corruptionis, & generationis, scilicet arbores, & omnia viuentia, ergo debuit tunc ardere. Ad tertium qḋ dicitur de eleuatione aquarū diluuij, & igne potest dici vno modo, quòd licèt illud sit quædam glosa, tamen an vera sit ignoramus, & ideo si nihil aliud cogit, negare poterimus cū nulla ratio inducant similitudinem inter diluuium, & conflagrationem, sed sunt plures dissimilitudines, vt dictum est. Secundo potest dici, quòd etiam si non ascẽderet ignis plusquam aqua in diluuio, ascenderet ad Paradisum; nam idem Paradisus non opertus fuit aquis, quasi illuc non pertingerent aquæ, sed Deus seruauit illum miraculosè existentibus aquis in circuitu, quasi murus, vt dictum est; tunc autem non seruabitur per miraculum, quia non est opus seruari, vt ostensum est, ideo exuretur. Tertiò quia videtur asserendū contra illam glosam, scilicet ignis plus ascendet, quàm aqua diluuij; nam aqua diluuii solum ascendit cubitis quindecim super montes altissimos. supra 7. cap. ignis autem plus ascendet, quàm aqua diluuij, ratio diuersitatis est, quia aqua solum tantum ascendit, vt nullum animal viuens maneret; si autem non operiret omnes montes, multi homines, & animalia in cacuminibus montium saluarentur, etiam si solum operirentur montes, manerent animalia, & homines in arboribus super montes: & quia aliquæ arbores erant valde excelsæ, debuit ascendere aqua quindecim cubitis super montes altissimos, vt sic neque in montibus, neque in arboribus aliquid saluaretur; secus erit de conflagratione, quia illa fiet ad depurandum omnia impura, vt maneat mundus innouatus, & nihil relinquatur ad statum corruptibilitatis, & tamen tota regio aeris in qua sunt vapores, & exhalationes habet aliquid impurum, quod non est aer, sed aliquid terrenum mixtum: ideo tota illa regio purgabitur per ignem, sed summitas illius partis aeris, ad quam perueniunt vapores, & exhalationes plus eleuatur quindecim cubitis super montes altissimos; ergo ignis plus eleuabitur, quàm aqua diluuii, & hoc pro certo tenendum est, quòd Paradisus cremabitur, cum ad nihil prodesse possit post diem iudicij.

Qō 122. Qualis sit locus Paradisi.

Nunc quærendum est de qualitate loci Paradisi. Dicendum quod multiplex qualitas est eius per omnia laudabilis: quicquid enim de laudibus alteri loco dari potest, huic conuenit, cum Deus creauerit eum, vt locum excellentiorem omnibus locis, qui sunt in terra: plurimas autem laudes eius summatim tetigimus. supra qō. 97. referendo quid scriptores dicant de Paradiso. Est enim in Paradiso terrestri omnium bonorum copia, quę potest homini competere secundū corpus. ita vt nihil possit optari, quod ibi non sit, & nihil abominari, quod ibi sit, quod ad fœlicitatem secundum corpus sufficit; sic dicit August. lib. 14. de ciuit. Dei. cap. 10. Quid timere, aut dolere poterant in tantorum tanta affluentia bonorum, vbi non aberat quicquam, quòd bona a voluntas nō adipisceretur, neque inerat quod carnem vel animam hominis fœliciter viuentis offenderet, vel in aliquo molestaret. Vt autem dicamus quædam bona illius loci particulatim, erat ibi summa iocunditas, quod attestatur fructuum dulcedo, quia ibi plantauerat Deus omne lignum pulchrum visu, & ad vescendum sua-

F ue. supra cap. secundo. Etiam proueniebat ista iocunditas ex lucis plenitudine, cum loca obscura tristitiam ingerant, lux vero lætitiam afferat. Ecclesiast. 11. cap. scilicet, Dulce lumen, & delectabile oculis videre Solem, sed Paradisus est luce plenus, quia puritati aeris, claritas lucis proportionatur, vt dicit Beda. Est etiam ibi summa amęnitas propter delicias visus, quæ sunt in rebus pulchris. Hoc autem summè est in Paradiso, quia ibi est vniuersæ pulchritudinis promptuarium, vt dicit Damascenus. Sunt enim in Paradiso non solum ligna suauia ad cibum, sed & pulchra visui, supra 2. cap. vt simul gustus, & visus pascantur: est enim ibi arborum, & florum immarcessibilis pulchritudo. Nam arbores comam non perdunt, neque flores

G marcescunt. Est ibi etiam terræ fęcunditas, cum sine humano labore vniuersa proferat humus. Cum enim Deus posuit hominem in Paradiso, non dixit ei laborandum in agricultura, quasi terra sponte ea sola proferret, quæ homini opportuna erant. Cum vero expulsum de Paradiso in huius terræ exilium misit, dixit in labore tuo vesceris pane, idest, in sudore vultus tui, & dixit; spinas, & tribulos germinabit tibi. supra 2. & 3. cap. Quasi terra hic non sit, sicut terra Paradisi, sed illa gignit solum vtilia, hic verò tam vtilia, quàm nociua. Similiter hic non germinat, nisi tamdiu culta, vt colendo subdatur, illa verò sine vllo labore vniuersa profert: etiam fęcunditatem attestatur aquarum copia, quia fluuius

H egreditur de medio Paradisi, qui statim diuiditur in quatuor capita, quæ sunt apud nos magna flumina, & de præcipuis totius orbis. Est quoque per totum fęcunditas propter copiam irrigationis; nam fons, qui egreditur de loco voluptatis, irrigat totum Paradisum. supra 2. cap. Ista autem irrigatio tantam laudem loco tribuit, vt propter hoc solum laudetur terra Sodomorum, & comparetur Paradiso, sicut hic dicitur quòd vniuersa irrigabatur, sicut Paradisus Domini, antequàm Dominus subuerteret Sodomam, & Gomorram. Ibi quoque est loci securitas, quod accidit ex altitudine situationis: nam licèt non tangat Lunarem circulum, sicut aliqui asseruerunt; est tamen tantæ altitudinis, vt nubes excedat, & in aere sereno situatus sit, vt ostensum

I est. supra quæstion. 99. vsque ad quæstion. 109. Ad tantam enim altitudinem nullum malum accedere potest. Est quoque ista securitas ex muro, & præsidio appositis; nam est murus igneus in circuitu Paradisi, qui eleuatur quasi vsque ad cœlum, vt dicit Isidorus lib. decimoquarto Etymologiarum, capit. quarto, & licèt non tantum eleuetur murus ille, est tamen multæ altitudinis, ita vt nihil transgredi possit. Est quoque ibi præsidium Angelorum, vt dicit Isidorus. Et illos vocat scriptura Cherubin, positum ad custodiam ligni vitæ, supra 3. cap. tanta autem ibi securitas est his ibi existentibus, quòd neque dæmones, neque homines, neque animalia aliqua illuc ingredi possunt ad turbandum quietem

K eorum, qui ibi fuerint ad lædendum pulchritudinem Paradisi.

Est autem ibi aliud, quod potissimum est, scilicet c[illegible] loci salubritas, quod testatur longitudo vitæ existentium ibi; nam Elias, & Henoch ibi sunt, qui iam [illegible] tamdiu viuunt, vt immortales videantur. Henoch [illegible] enim si computemus, sm literam septuaginta interpretum. Quam sequuntur fere omnes antiqui in computando annos, inueniemus ab anno suæ translationis vsque ad istum annum, s. millesimum quadringẽtesimum tricesimum sextū, annos quinque millia sexcẽtos quadragintà septẽ. quod patet; ab orbe condito

dito usque ad Christi natiuitatem, sunt secundum aliam literam anni quinque millia centum nonaginta octo, vel nouem, a Christi natiuitate vsque nunc sunt anni mille quadringenti triginta sex, qui reddũt annos sex mille sexcentos triginta quatuor, vel quinque; ab his autem adunantur anni nongenti octuaginta septem, qui fluxerunt ab orbe cõdito vsque ad annum, quo translatus est Henoch in Paradisum, vt colligitur ex litera. supra 5. cap. manebunt anni quinque millia sexcenti quadraginta septem, vel octo, tot enim annis vixit Henoch in Paradiso secundum literam illam. Istud videtur sequi ex ista computatione, quæ mixta est ex litera annorũ septuaginta interpretum, & ex litera annorum literæ Hebrææ: nam summa computatur per numeros interpretũ: subtractio autem per annos literæ nostræ. Si autem tota computatio fiat per annos septuaginta interpretum, subtrahentur plures anni, quia inueniuntur ab orbe condito vsque ad annum translationis Henoch secundũ literam illam anni mille quadringenti octuaginta septem, & ita adduntur quingenti in quinque generationibus, vt ostendit Aug. lib. 15. de ciuit. Dei. cap. 10. vsque ad cap. 14. & latius declarauimus in commentarijs nostris super Eusebium, ablatis autem istis manebunt secundum literam interpretum anni quinq; millia centum quadringenta septem, vel octo, vsque ad diem hanc ex translatione Henoch, quibus addamus trecentos sexaginta quinque annos, quia tantæ ætatis erat quando translatus est. supra 5. cap. manebunt quinque millia quingenti duodecim anni, quibus sic vixit Henoch. Computando autem secundum hebraicam literam, quam nos tenemus, est multo minor summa annorum, quia ab orbe condito vsque ad Christum natum solum sunt anni tria millia nongenti sexaginta duo, vel secundum alium modũ nonaginta duo, & inde vsque ad præsens tempus anni mille quadringenti triginta sex, qui simul reddunt annos quinque millia trecentos nonaginta octo, a quibus subtrahantur anni nongenti octuaginta septem, qui ab orbe condito vsque ad translationem colligũtur secundũ literã nr̃am, manebunt anni quatuor millia septingenti septuaginta septem, quibus iam vixit Henoch. Elias quoque est in Paradiso, qui illuc translatus est tempore Iosaphat regis Iuda, & ab eo tempore vsque ad annum istum, colliguntur anni fere duo millia trecenti sexaginta octo anni; nam viuente Iosaphat translatus est ille, cum de translatione eius agatur lib. 4. Reg. 2. cap. & de vita regis Iosaphath habeatur lib. 4. Regum. 3. cap. vbi iam Eliseus in locum Eliæ successerat; a principio autem regni Iosaphat vsque ad Christi natiuitatem sunt anni nongenti triginta duo, & postea sunt anni mille quadringenti triginta sex, qui simul reddunt annos duo millia trecentos sexaginta octo. Sed isti anni non sunt præcisi, quia nescimus quoto anno regni Iosaphat raptus est Elias. Etiam non computamus hic quot annos vixerat Elias vsque ad diem illum.

Elias quo tpe trãslatus fuerit in Paradisum.

Et non solum isti tanto tempore vixerunt, sed etiã viuent vsque ad aduentum Antichristi, quantumcunque ille differatur, ergo est magna salubritas loci illius, in quo sunt. & non solum de istis ita est, sed etiam asseritur, quòd nihil ibi mori potest.

Henoch, & Elias quanto tẽpore uiuẽt in Paradiso.

Qõ. 124. Quæ sit causa salubritatis uitę diuturnæ in Paradiso.

Nunc vero est dubium de causa huius salubritatis, & tam diuturnæ vitæ. Dici potest, quòd vna causa est ex uolnntate Dei speciali; nam etiam si nulla alia causa esset, ista sufficeret. Nam Deus istos duos homines reseruat ad aliquod mysterium operationum suarum, ipse ergo uitam eis supra communem naturę cursum daret, etiam si alia non adiuuarent. Secunda causa est qualitas aeris propter subiectum

A determinatæ parti cœli, quod facit magnam ęqualitatem complexionis, & reddit aerem temperatum ad vitam valde salubrem, ita vt ibi longa salubritas inueniatur. Sic est de insula quadam Hiberniæ: sunt enim ibi loca, in quibus cadauera mortuorum nunquam putrescunt, sed ibi semper permanent incorrupta. Est enim Hibernia quædam insula parua, in qua homines non moriuntur, sed quando nimio senio afficiuntur, vt moriantur, extra insulam deferuntur. Tertium est autem, quòd Paradisus erit subiectus illi loco cœli, a quo reddatur maior salubritas, & aer, & aqua, & cibaria reddantur saniora; nam Paradisum specialis ratio diuinæ prouidentiæ constituit, vt cæteris locis esset nobilior: daret igitur ei

Attẽde Hiberniæ insulę salubritatem.

B conuenientiam situs ad recipiendas virtutes cœli. De loco autem Paradisi terrestris, respectu positionis ad cœlum tactum fuit supra quibusdam dicentibus, quòd sit sub æquinoctiali, quasi locus ille sit maximæ temperiei; alijs autem dicentibus, quòd sit inter tropicum Cancri, & circulum arcticum, quia ista sola regio videtur esse temperatæ, & bonæ habitationis; cui etiam videtur testari exitus fluminum de Paradiso: nam illa fluunt contra partem Septentrionalem, de quo diximus supra 2. cap. quæstion. 8. Sed quid horum sit, certum non est, sed hoc est certum, quòd vbi fuerit locus salubrior, ibi erit Paradisus. Tertia causa salubritatis est ex altitudine loci. Hoc enim generale est, quòd loca posita in subli-

C miori sunt salubriora, quia purior ibi aer est, & minor vaporum copia illuc accedit, sed rursus sublimitas nocet propter frigiditatem aeris, quæ frigiditas ad multa lædit: erit autem ibi locus simpliciter salubris, ad quem vapores resoluti non venerint, dum tamen subtilitas aeris non excedat humanum temperamentum: tale autem quid est in Paradiso, quia diximus eleuari vltra regionem aeris turbidi, & esse in loco sereno, vbi neque pluuiæ sunt, neque venti, & ibi nihil est quod corrumpatur, aut corrumpat, & hanc esse causam præcipuam, multi putauerunt. Est autem verum, quòd hic multum confert propter separatum esse locum tam ab extremitate contrarietatum, quàm ab actione secundum contrarie-

D tatẽ, quia & prẽter Paradisum inuenimus loca quędã nostrę habitationis, quę propter similem exaltationẽ loci sunt salubriora, ita vt generaliter hoĩes ibi sint lõge maioris vitæ, q̃ apud nos; sic est enim in monte Athos, qui est mons Macedoniæ, tantæ altitudinis, vt excedat nubes, & super illum neque pluat, neque venti spirent, & in illa altitudine est oppidum, in quo homines erant duplo maioris vitæ, quàm alij. Sic dicit Solinus in Polistore, cap. 13. est sane Athos sublimis adeo, vt altior existimetur, quàm vnde imbres cadũt; quæ opinio eo fidem concepit, quòd in aris, quas in cacumine sustinet, nunquàm cineres eleuantur. nec quicquam ex aggeribus suis perdant, sed in quo relicti cumula permaneant; in summo eo oppidum

E Acroton fuit, in quo dimidio longior, quàm in alijs terris incolentium ætas prorogabatur; ideo inde homines Macrobios Græci, nostri appellauere longæuos. Quarta causa est bonitas alimentorum, hoc enim maxime ad vitæ breuitatem, aut longitudinem facit, cum hoc faciat æqualitatem, aut inæqualitatem in corporibus: poterunt autem esse in Paradiso meliora cibaria, quia forte sunt ibi arbores, & herbæ quarundam alienarum specierum, quarum hic non inueniuntur, & fortassis competit illis ex virtute consequente illas, secundum speciem causare maiorem salubritatem in cibatis, sicut & nunc diuersa f͡m speciem causant diuersam nutritionẽ, cum nõ habeant eandem qualitatem. Quinta ratio est, quia

quæcunque ibi sunt ad nutritionem, retinent magis virtutem naturalem, quàm quæ alibi sunt. Eo quòd per aquas diluuij fuit tota terra corrupta, abrasa superficie, aut crusta, in qua bona virtus rerum erat, quod apparuit ex abbreuiatione vitæ, nam ante diluuium viuebant homines fere ad mille annos, post diluuium autem in paruum tempus vita decurtata est vsque ad centum, & viginti, & triginta annos, & hoc fuit propter varietatem virtutis nutritiuorum pullulantium iam ex virtute corruptæ, & debilitatæ terræ: sed ad Paradisum non peruenerunt aquæ diluuij, vt ostensum fuit: ideo mansit terra illa in prima, & naturali virtute integra, & terræ nascentia erant ibi melioris nutritionis ad prolongandam vitam. Sexta causa est propter lignum vitæ; est enim in Paradiso lignum vitæ, quod ibi plantatum fuit a Deo ad dandum immortalitatem, vel longissimam vitam, ideo isti gustantes de illo poterant diu viuere, ista videtur esse causa vera, & præcipua tam diuturnæ vitæ: cæteræ enim ad hoc conferunt, nulla tamen excepta prima, posset dare tantam vitæ longitudinem, vt aliquis iam vixerit per quinque millia quingentos, & duodecim annos, sicut de Henoch supra probatum est. Et istud videtur intendere sacra scriptura cum longitudinem vitæ, aut immortalitatem tribuat ligno vitæ, supra 3. cap. scilicet, Nunc ergo ne forte mittat manum suam, & sumat de ligno vitæ, & comedat, & viuat in æternum. Et tamen Elias, & Henoch qui in Paradiso sunt, sumunt de ligno isto, cum non sit eis vetitus cibus alicuius arboris, ideo poterunt per hoc effici immortales, vel longissimæ vitæ.

Quęst. 125 Ad quid Deus creauit Paradisum.

Nunc quæretur ad quid Deus creauit Paradisum. Dicendum quòd fuit creatus ad ponendum ibi hominem, & vt ibi homo viueret. Hoc patet supra 2. cap. Plantauerat Deus Paradisum voluptatis a principio, in quo posuit hominem, quem formauerat. Secundo fuit, quia ita decebat s'm Dei excellentiam Deus enim est perfectissimum agens, & omnia opera sua sunt perfecta. Deuteron. 32. Et ideo in singulis generibus dedit aliquod optimum, quod videretur nihil melius posse fieri secundum naturam illis generibus: fecerat autem Deus elementum terræ, in quo dederat multa terræ nascẽtia diuersarum perfectionum; voluit ergo dare aliquid optimum in illo genere, scilicet portionum terræ, & terræ nascentium, & locorum, quantum ad omnes qualitates horum, & fecit esse Paradisum. Tertio, quia conueniebat hoc ex conditione hominis, quem ibi Deus ponere volebat. Creauerat enim Deus hominẽ, & bestias. bestias quidem infra dignitatem suam, quibus hanc terram possidendam dederat: hominem vero diuinæ cognitionis participem, ac per hoc cuiusdam diuinæ dignitatis, ideo sicut natura sublimior, ita & in loco excellentiori manere debebat; præfecerat quippe Deus hominem omnibus rebus a se creatis, tanquàm participem naturæ suæ. supra 1. cap. scilicet, Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram, & præsit piscibus maris, & volatilibus cœli, & bestijs terrę, omnique reptili, quod mouetur in terra. Erat igitur homo sicut rex super ea, quæ Deus creauerat, sed rex in regno suo habet habitationem lõge illustriorem habitationibus subditorũ suorum. Debuit ergo dari homini aliquis locus multo excellentior, quàm terra ista, in qua bestiæ mansuræ erant, & iste erat locus Paradisi. Quarto conueniebat ex conditione vitæ, quam homo acturus erat; nam bestiæ vitam mortalem agerent, etiam si homo non peccasset, cum non sint illæ capaces beatitudinis, homo autem poterat, si voluisset, vitam fęlicem agere, q̃a fęli-

F citatis capax est; ad fœlicitatem autem exigitur præsentia omnium bonorum, & absentia omnium malorum, siue eorum, quæ contristare possunt. Debuit ergo dari aliquis locus, in quo homini viuenti in corpore talia accidere possent, scilicet vt omne bonum adesset, & omne malum abesset; talis autem est Paradisus, & nullus alius locus in terra hic habens inuenitur. ergo Paradisus debuit creari. Omnes istas causas fere tetigit Damascenus lib. 2. sent. suarũ dicens; quia vero ex visibili⁹, & inuisibili creatura conditurus erat Deus hominem secundum suam imaginem, & similitudinem sicut quendã regẽ, & principẽ oĩs terræ, & omnium, quæ sunt in ipsa construxit ante quandam regionem, in qua conuersatus beatam duceret vitã,
G & hic locus diuinus est Paradisus Dei manibus in eden, idest in delicijs, & voluptate plantatus in Oriẽte quidem omni terra excelsior, penitus temperato, & tenuissimo aere circunfulgens, plantis semper floridus comatus, bono odore plenus, lumine repletus pulchritudinis vniuersæ gaudij, & exultationis promptuarium, creaturæ sensibilis excedens intelligentiam, diuina regio, & digna ei, qui secundum Dei imaginem erat, in qua nil irrationaliũ habitabat, sed solus homo diuinarum manuum plasma. Vltimã rationem tangit August. lib. 14. de ciuit. Dei. cap. 10. scilicet, quid timere, aut dolere poterant in tantorum tanta affluentia bonorum, vbi non aberat quicquam, quod bona voluntas non adipisceretur, nec inerat
H quod carnem, vel animam hominis fœliciter viuentis offenderet, vel in aliquo molestaret. Quinto fuit hoc propter habitationem Henoch, & Eliæ: prouiderat enim sibi Deus istos duos viros, quos de diuersis seculis eligere volebat reseruandos in fine seculi, vt hominibus darent sapientiam, quos longissimam vitam agere oportebat, non tamen in Paradiso cœlesti, cum adhuc vitam mortalem agant, ad hoc igitur dare debuit locum quendam, in quo mortales adhuc existentes in longissimum ęuum procederent nullis senectutis affecti incommodis; nullus autem talis potuit esse, vbi haberet conditiones quas dicitur habere Paradisus, ideo debuit pro hoc saltẽ creari Paradisus.

Quare ... noch, Elias ... huc ... tur.

Qõ. 126 obiectio probãs Paradisum creari non debuisse remouet.

I Sed obijcietur, quòd non debuit creari Paradisus terrestris; nam si homo ibi mansurus esset conueniens erat creari, & tamen non stetit ibi, sed habitabat in hac terra cum bestijs; ergo superuacuum fuit creari. Dicendum, quòd fuit conueniens, & oportunum creari Paradisum, & non obstat quod dicitur de homine, quòd non maneat ibi primo, quia Paradisus factus est, vt homo ibi maneret, & ita factum est, & quia positus fuit homo ibi statim, vt creatus est, & mansit ibi quousque peccauit: quia autem postea non manserit ibi, fuit per accidens, & illud non debuit impedire, quando Paradisus fieret ad hoc, quòd homo poneretur ibi. Secundo, quia etiam si homo non assecuturus esset Paradisum, fuit conueniens, quòd Deus illum crearet, dum tamen Para-
K disus conueniret homini secundum se, sicut Deus creauit animas ad fęlicitatem. Multæ animæ sunt, quæ nunquam fęlicitate participant, sicut illæ, quæ damnantur, neque etiam sunt in dispositione proxima ad habendum fęlicitatem, sicut animæ illorum, qui moriuntur in vtero, vel quos mater per abortum emittit, qui neque baptizari potuerunt, & Deus ita prçuiderat futurum, sed quia corpori formato in vtero dispositione vltima humana debetur anima, potius Deus vult implere hoc, quod naturaliter fecit esse debitum, quàm ꝙ anima, cui est beatitudo naturaliter possibilis illã non acquirat, quod est p accidẽs. Tertio quia homo aliquandiu vixit anteq̃ peccaret,

tam

tam vir quàm fœmina, & si Deus non fecisset Paradisum, sed poneret hominem hic, vbi est nunc post peccatum, esset homo in loco non conueniente sibi, secundum naturalem suam dignitatem, & etiam secundum intẽtionem Dei, quia Deus volebat, ꝙ si homo non peccaret, posset agere vitam fœlicem, & immortalem, & tamen hic nõ est talis locus, cum sit aliquid, quod cõtristet, & aliquid absit, quod pręsens delectaret: melius ergo fuit, ꝙ homo haberet id, quod secundum dignitatem naturæ ei ex ordinatione Dei competebat; licèt illud statim ex culpa sua perditurus esset, q̃ ꝙ aliquando esset quando non haberet id, quod ex natura ei competebat, ꝙ primum erat hoĩs culpa. Secũdum videbatur Dei inordinatio. Quarto, quia ẽt si homo nunquã mansurus esset in Paradiso, conueniens erat fieri Paradisum: pertinebat enim ad perfectionem rerum in se, & ad laudem Dei. ad Deũ enim pertinet facere res pfectas, & quia Paradisus est optimũ quod in terra excogitari põt, conueniens fuit illũ fieri, ẽt si nullus ibi mãsurus esset, sicut Deus multa fecit magnæ pulchritudinis, & excellentiæ tam in animalibus, q̃ alijs generibus rerum, quæ nullam vtilitatem homini præstant, licèt dicantur esse omnia propter hominem, quia tamẽ in his elucet perfectio artificis, fuit conueniens Deum talia facere: Ita de pulchritudine Paradisi erat, licèt nemo ibi maneret: Et in hoc habet Deus conditionem magnanimi: pertinet enim ad magnanimum quædam habere, quæ sunt magnorum sumptuum, & nullius vtilitatis, aut lucri, sicut dicit Aristot. lib. 4. Ethic. Sic enim licèt Paradisus nulli profutura foret, erat magnæ excellentiæ, & pulchritudinis: ideo tale quid habere magnanimitatis erat; maxime quia apud Deum nihil potest esse inutile, cum omnia conferant ad illos fines, ad quos ipse ea instituerat, neque in aliquo possit frustrari eius intentio. Quinto quia licèt non mansurus esset ibi Adam, & posteritas sua: erant ibi mansuri Elias, & Henoch, quibus Deus volebat dare vitam adhuc mortalem longissimam, & non erat alius modus conueniens ad hoc tantum, quantum iste, sicut dictum est pręcedẽti quęstion. Ergo propter istos saltem debuit fieri Paradisus.

Quęst. 127. Cur dicitur plãtauerat Dñs Deus Paradisum voluptatis.

Nunc quæretur, quare dicitur supra 2. cap. Plantauerat Dominus Deus Paradisum voluptatis? Dicendum, quòd scriptura voluit significare nobis conditionem loci illius, in quo homo mansit a principio suæ formationis, & expressit nobis ei conueniẽtibus. Est enim locus ille hortus, quia præcipuum, quod ibi est, arbores sunt. & quia locus continens arbores, vocatur hortus, vel viridarium, dedit scriptura ei tale nomen: vnde si Latino sermone vteretur, hortum eum vocaret; vtitur autem sermone Græco: Græci enim pro horto Paradisum dicunt. Et quia prius sacra scriptura de Hebræo in Græcum, quam in Latinum versa est, sicut apud Græcos Paradisus vocabatur, ita & apud Latinos vocatur, vt dicit Isidorus lib. 14. Etymolog. cap. 4. & hoc induxit multis errandi causam, cum significatum huius nominis Paradisi ignorarent, quasi aliquid alterum significet. Ex quo apparet, quòd cum prædicamus Paradisum de cœlesti, & terrestri, proprius dicitur de terrestri, quàm de cœlesti, quia terrestris est vere hortus, cum habeat arbores, cœlestis autem non potest vocari Paradisus, idest, hortus, nisi per metaphoram. Vocamus autem eum sic, quia ibi omnium deliciarum verarum est copia, quæ excedunt omne, quod cogitari potest. Dicitur autem Paradisus voluptatis, idest, hortus deliciarum, quia hoc nomen Paradisus non sufficiebat ad hoc significãdũ, quia Paradisus apud Græcos hortũ signat.

Paradisus magis pprie dicitur terrestris, quã cœlestis.

A potest autem esse hortus deliciosus, & nõ deliciosus, & quia hortus ille, quem Deus plãtauerat ad ponendum ibi hominem, debebat esse magnarum deliciarum addidit voluptatis, & hoc est iuxta Hebræam literam, in qua habetur, gan, eden. gan, significat hortum, eden, significat delicias, ideo ad hoc totum exprimendum dictum est, quòd plantauit Paradisum voluptatis, vel deliciarum.

Quę. 128. Cur locũ primo datum homini uoluit Deus hortum esse.

Causa autem quare locum, in quo posuit Deus hominẽ, fecit potius esse hortũ, quàm aliquid aliud, fuit, quia Deus voluit dare homini creato omnes delicias, quas habere poterat fęliciter viuens in corpore: sunt autem maxime deliciæ ordinati hominis secundum corpus in visu, & in tactu. In visu quidem, B quia sensus visus plures nobis rerum differentias notificat, & hunc sensum plus diligimus lib. primo. Metha. cap. primo. In tactu autem sunt voluptates proprie necessitatem magis, quàm propter cognitionẽ, cum gustus sit, per quem iudicamus de nutrimento, & per nutritionem viuimus, ideo Deus in his duobus generibus voluptatum prouidere voluit, ad quæ magis poterat prouidere dando hortum voluptatis, quàm aliquid alterum, quia in arboribus diuersi generis est pulchritudo, quæ visum delectat, & est fructus, qui gustum reficit, ideo hoc dari debuit, & hoc significat litera supra 2. cap. scilicet produxit Deus de humo omne lignum pulchrum visu, & ad vescendum suaue.

Homo nõ fuisset cõuenienter positus a Deo ĩ medio animalium.

C Non erat aliquid alterum, in quo Deus hominem tam conuenienter poneret: non enim in medio multorum animalium, quia licèt illa pulchra sint visui, non conferebant ad gustum, quia homo si in Paradiso maneret, nõ vteretur carnibus, sed arborum fructibus, & herbis, cum etiam de Paradiso expulsus in tota prima ætate sęculi carnes non manducauerit. Item quia Deus positurus erat hominem in aliquo loco: congregatio autem animalium non est locus, quia non est aliquid immobile: locus autem est immobilis, ideo dato quòd homo manducaturus esset in Paradiso carnes, adhuc locus, in quo mansurus foret, non esset congregatio animalium, sed aliquid alterum immobile, & vt esset delectabile dictum est, quod esset congregatio arborum qui est locus, & af- D fert aliquid oportunę delectationis. Dixit autem locum illum esse hortum voluptatis, ad significandum conditionem vitæ hominis, quam Deus ei dare volebat, & quam inchoauerat, si permansisset, volebat Deus, quòd haberet homo vitam fęlicem, in qua requiritur, quòd habeatur omne, quod cõcupiscimus, & absit omne, quod abesse volumus: talem enim vitam dicit Aug. ibi fuisse lib. 14. de ciui. Dei. cap. 10. scilicet quid timere, aut dolere poterant in tantorũ tanta affluentia bonorum? vbi non aberat quicquam, ꝙ bona voluntas non adipisceretur, neque inerat quod carnem, vel animam hominis feliciter viuentis offenderet, aut in aliquo molestaret: in his autem duobus concluduntur omnes deliciæ. Vt enim haberetur quicquid bona voluntas cuperet, necesse erat haberi E omne, quod secundum quemlibet sensum delectat, cum homo tunc fœlicitatem in corpore adhuc mortali ageret, & ideo nondum frueretur. ad hoc autem, quòd abesset omne, quod contristat, aut abesse volumus, necesse erat, non esse ibi mortem, non morbos, non senium, non luctum, non dolorem, & ideo abesse omne quod ista inferre potest; & esse talem loci qualitatem, vt ibi nihil mori, neque ad mortem dispo ni possit: & hoc propter summam temperiẽ loci, & conuenientiam alimenti. In his autem generaliter dictis includuntur omnes deliciæ: tales autem erant deliciæ Paradisi; ideo dictum est, quòd plantauit

Deus Paradiſum voluptatis. Et non ſolū ..lis debuit eſſe locus ille, ſed ēt ſacra ſcriptura hoc exprimere debuit, vt intelligamus, ꝙ locus ille, in quo hō innocentiæ: viuens manens non erat talis, qualis eſt terra, in qua nos degimus quantuncunq; ſit voluptuoſus hic aliquis locus, & vt conſtet quātis bonis homo caruit propter inobedientiam, quibus vteretur ſi obediens permanſiſſet.

Qō. 129. Cur dr̄, ꝙ plantauerat ortum uoluptatis a principio.

Quæretur quare dicitur plantauerat Deus Paradiſum voluptatis a principio. Dicendum, quòd dupliciter intelligi poteſt principium, quia vel de tempore, vel de loco, & quomodocunq; accipiatur ponit ordinem. Si accipiatur de tp̄e eſt ſenſus, quòd Deus plātauit Paradiſum a principio, ideſt in principio temporis, & ita intelligunt aliqui, quòd Deus plantauit Paradiſum in principio omnium rerum, tunc, qn̄ dicitur in principio creauit Deus cœlum, & terrā, & hoc videtur eſſe propter dignitatem Paradiſi. Sed non ſtat, primo quia tunc computaretur Paradiſus inter coęua quatuor, quæ ponuntur a Doctoribus. ſ. natura Angelica, cœlum, materia prima, & tempus, ſed non ponitur inter hæc neque additur, vt quintum ergo non putatur creatus, aut plantatus Paradiſus in principio rerum. Secundo, quia Paradiſus terreſtris continet arbores, cum Paradiſus ſit ortus, ut dictum eſt; & tamen non fuerunt arbores aliquę creatę in principio rerum, ſed ſolum in die tertio cœpit creatio, ſiue productio arborum. ſupra primo cap. ergo ſaltē ante diem tertium non poterat produci Paradiſus. Tertio quia arbores, & herbę non poſſunt produci, niſi in terra diſcoperta, & tamen uſque ad diem tertium manſit terra coperta aquis, & ibi congregauit Deus aquas in locum vnum, ergo non poterunt arbores Paradiſi ante diem illum eſſe: plantario tamē ad arbores pertinet, ergo non fuit ante diem tertium Paradiſus plantatus. Quarto quia, vt dicitur ſupra 2. cap. egrediebatur fluuius de loco voluptatis ad irrigādum Paradiſum, ſed non poterat fluuius eſſe ante diē tertium, cum tota terra aquis operta eſſet. ergo non fuit Paradiſus a principio rerum. Sed dicendum, ꝙ accipiendo principium hic, vt dicit tempus debet intelligi de tertio die, & non de principio rerum omniū, ſcilicet in die tertio cœpit Deus producere herbas, & arbores: & prius nō produxerat aliquas arbores, cum terra nondum eſſet diſcoperta aquis, & ita principiū productionis plātarum fuit dies tertius, & in illo principio plantatus eſt paradiſus, vt intelligatur poſtea plantatus. ſ. qn̄ homo formatus eſt, aut iam viuente homine. Alio modo accipitur principium, vt dicat locum, & eſt principium prima pars loci. Erit tunc ſenſus, ꝙ plantauit Deus Paradiſum a principio. i. in principio terræ, ſiue prima parte eius, & iſta pars eſt Oriēs, quia ab Oriente incipit motus: & tunc ſcriptura nominat partem terræ, in qua eſt Paradiſus. Vtraque harum duarum vltimarū expoſitionū non pōt ſuſtineri; primam nanq; ponunt multi Doctores, ſic ponit Magiſter lib. 2. ſent. diſt. 17. & hiſtoria ſcholaſtica, & vr̄ voluiſſe eam Hieronymus in quantum nomen principij poſuit, & principium abſolute ſumptum magis dicitur de duratione, quàm de loco. Secunda tn̄ expoſitio eſt vera. & hanc ſcriptura intendit, nam in Hebræo, vbi nos dicimus in principio dicit litera, miquedem, quod ſignificat ab Oriente, & ita accipit Ioſephus lib. primo antiquitatum, plantatum Paradiſum in Oriente. ſic etiam antiquæ tranſlationes habebant. vt dicit Magiſter lib. 2. ſenten. diſtin. 17. & iſte ſenſus eſt tenendus, & ſiue hoc vellet litera, ſiue non, certum eſt, quòd Paradiſus in parte Orientali terræ eſt, vt tenent omnes expoſitores, & probauimus illud. ſupra quæſtio. 92.

Qō. 13[.] Dato ... Para[...] ſit in O[...] te, cur [...] xit pla[...] uerat a [...] cipio.

F Quæretur dato, ꝙ Paradiſus fuerit in parte Orientali plantatus, ad quid ſcriptura exprimere voluit, ꝙ plantauit eum Deus a principio? Dicēdum, quòd hoc fuit conueniens ſecundum quancunque expoſitionem. Si enim teneatur prima, vt ſit a principio. ſ. temporis plantatum. i. in die tertio, erit cauſa, vt tollat̄ dubium. ſ. vbi homo fuit ſtatim, vt formatus eſt; quia cū de plantatione Paradiſi non ſit facta mentio vſq; poſt hominis formationem, putaret aliquis, ꝙ fuit factus aliquanto tempore poſt formatū hoīem, & tūc manſiſſet hō aliquandiu extra Paradiſum, qn̄ nondum eſſet Paradiſus. Et hoc eſt incōueniens, vt dicetur. infra ideo debuit dici, ꝙ factus eſt a principio. ſ. in die tertio, & ideo ante formationem hoīs. Secūdo, quia hō

G non eſt formatus in Paradiſo, ſed foris, & in Paradiſum adductus; & ideo neſciretur qn̄ factus eſt Paradiſus, nam poterat credi multo tempore poſt factus: quod non accideret ſi hō formaret̄ intra Paradiſum: quia tunc pręexiſteret Paradiſus, vt ergo non putetur multo tempore poſt hoīem Paradiſus plātatus. dr̄ ꝙ plantauerat illum a principio. ſ. non plantauit eū procedente tempore: ſicut hoīes plātant ortos, ſed a principio plantauit. ſ. quando creauit alias res, quæ fuerūt ante hominem, & hoc fuit in die tertio, qn̄ oēs arbores, & plantæ habuerunt principium eſſendi. Si autē accipiatur a principio, ideſt in Oriente, ſicut eſt verus ſenſus ſcripturæ, hoc ſcriptura exprimere voluit, primo vt det cauſam quorundam, quæ ſequuntur; nam dicitur quòd egrediebatur de loco voluptatis fluuius

H ad irrigādum Paradiſum, qui ſtatim diuiditur in quatuor flumina, & de illis ponitur. ſ̄. 2. cap. per quas terras fluunt, & oēs illæ terræ ſunt in Oriente, ideo dixit, ꝙ Paradiſus erat in Oriente, vt ſic appareret veriſimile de illis fluminibus, quòd exirent de Paradiſo. Secundo fuit, quia ſacra ſcriptura voluit notificare nobis de Paradiſo ea, quæ conueniens erat ſciri de ipſo, eo quòd erat aliquid elongatum a nobis, & cuius notitia non poterat haberi, niſi per reuelationem. Etiam quia erat potius res diuina, quàm habens naturalem conditionem; ideo poſuit conditiones huius Paradiſi. ſupra 2. cap. & q̄a inter cætera erat conueniens ſciri, vbi eſſet Paradiſus, quia hoc ignorato quaſi cętera ſuperuacuo dicebantur voluit ſcriptura dicere vbi erat, & dixit quòd ab Oriente.

Quæ[...] Quis [...] cus, [...] tus [...] gn[...] lic [...] Ori[...]

I Sed quæretur cum dicatur ꝙ ab Oriente erat Paradiſus, quis locus aut ſitus loci? Significatur nomine Orientis; nam quælibet terra reſpectu alicuius eſt Orientalis, & reſpectu alterius Occidentalis, & quilibet punctus eſt Oriens, & Occidens; & ita licet dicatur in Oriente neſcietur, quæ pars ſit terræ. Dicendū ꝙ Oriens, & Occidens ſumuntur dupliciter, vno modo relatiue, vt dicatur Oriēs quilibet punctus, qui eſt magis appropinquās ad ortum Solis, quàm reſpectu eius Oriens, & quilibet punctus, qui eſt reſpectu alterius propinquior ad Occaſum Solis, quàm ille, dicatur Occidens eius; & hoc modo quilibet punctus eſt Oriens, & Occidens ad aliud ſumptus. Alio modo accipiatur Oriens, & Occidens quaſi abſolute, & vocabitur Oriens illa pars mundi, quæ eſt vicina ortui

Ori[...] cipit[...] plic[...] lacu[...] abſo[...]

K Solis, & illam ita vocabimus Orientem, ꝙ nunquàm Occidentem, ſic eſt terra Indorum, quæ eſt multum vicina ortui Solis reſpectu noſtri, cum vltra eam procedendo non inueniamus terram continentem, ſed Oceanum Indicum: & ſi quæ inſulæ ſunt in eo; Occidens autem vocabitur abſolute terra illa, quæ eſt nimiū vicina Occaſui Solis. Et ſic eſt terra Hiſpanorū. Quam ita vocamus Occidentem, ꝙ nunq̄ vocamus Orientem, licet intra ipſam Hiſpaniam ſit vna pars Orientalior, q̄ alia, & Occidentalior, q̄ alia. Accipiendo primo modo reſpectu cuiuslibet loci, eſt Oriens, &

&occidens,aquilo,ſiue ſeptẽtrio,& meridies, ſic accipitur infra in litera: Leua oculos tuos in directũ,& vide a loco,in quo nũc es ad aquilonẽ, & ad meridiẽ, ad Orientẽ, & ad Occidentẽ; omnem terram,quam conſpicis,tibi dabo. Et ita accipiebatur oriens quicqd erat immediate vltra pedes Abrahæ contra ortũ Solis,& Occidens, vel ad Occidẽtem quicquid erat ſtatim,vel vltra pedes Abrahæ contra occaſum locis, cũ litera dicat, vide a loco, in quo nunc es, & ita omne quod non erat locus ille,erat ad Orientem,vel Occidentem,vel meridiem,vel Aquilonem.

Quot modis capiatur Oriens.

Scđo mõ ſumẽdo diſtinguitur, quia aut accipitur ſtricte ſm Aſtrologos pro vero Oriente,& vero Occidente,& tunc Oriens,& Occidens ſunt puncta fixa, & diſtat oriens ab occidente per Diametrum totum cœli,& eſt ſpacium horrarũ duodecim. Et tunc oriẽs & occidens non ſunt puncta ſignata in terra habitabili,ſed in mari tam ex parte ortus,quàm ex parte occaſus.Et iſte modus eſt neceſſarius apud Aſtrologos, & ipſi ſoli vtuntur eo ad inueniendas longitudines ciuitatum ab inuicem per habitudinem ad Orientem, & Occidentem ſm arcus interceptos inter meridianos earum. Accipitur aliqñ minus ſtricte oriens, & occidens, vt oriens dicatur eſſe punctus in principio terræ habitabilis ex parte ortus Solis,& Occidẽs dicatur punctus in fine terræ habitabilis contra occaſum Solis. Et hoc modo acipitur ẽt apud Aſtrologos, & vocatur Oriens non verum,& Occidens non verũ,& non diſtant per integrum Diametrum cœli oriens, & occidens ſic ſumpta, & ẽt iſte modus accipiendi non eſt in ſacra ſcriptura,neque in vulgari.Alius modus eſt minus ſtrictus, vt orientem abſolute dicamus terram vltimam habitabilem contra ortum Solis. ſ. Indiã, & proximas regiones, & Occidẽtem dicemus Hiſpaniam,& quæ ei coniuncta ſunt. Iſte modus eſt frequens tam in vulgari,quàm apud ſcriptores. Vltimus modus eſt, vt vocetur Oriẽs terra, quæ multum eſt elongata ab alia contra ortum Solis. licet non ſit illa prima terra habitabilis.ſ. India, & occidens terra multum diſtans ab alia contra occaſum ſolis,licèt nõ ſit vltima terra habitabilis.i. Hiſpania. Et iſte modus eſt vſitatiſſimus tam apud ſcriptores,quàm vulgares, quàm etiam ſacram ſcripturam,nam dicimus nos habitantes in Hiſpania Ieruſalem eſt Orientem, vel in Oriente,& totam terrã Aſiæ Orientem, vel in Oriente eſſe.Similiter qui ſunt in India terras Romanorũ, & totam Italiam dicunt occidentẽ,immo & Ieruſalẽ & Aegyptum vocant Occidẽtem.Sic ẽt dicimus eccleſiam orientalem & occidẽtalem.ſ.Græcos, & oẽs aſianos dicimus eccleſiam orientalem:latinos autem omnes dicimus eccleſiam occidentalem. Et iſte modus accipiendi eſt in ſacra ſcriptura, vt Mat. 2. cap. vidimus ſtellam eius in oriente, & venimus adorare eum:tñ ibi non accipitur Oriẽs pro tota terra Indorum, quia reges illi, qui venerunt ad Chriſtum adorandum non longe a Ieruſalem habitabant cum venerint die tredecimo ab eius natiuitate, ſed ſi eſſet terra Indie diſtans per centum leucas vocatetur oriẽs ſimpliciter,vt declarabitur Math.2.cap.ſimiliter Numeri.23.cap.loquitur Balaam dicens de Aran; Adduxit me Balach rex Moabitarũ de mõtibus Oriẽtis; & ſic vocant ibi mõtes Arã.i.terræ Meſopotamiæ montes Oriẽtis: & tñ Meſopotamia non multum diſtat a Ieruſalem,quia in Meſopotamia,ſiue Aran habitabat Thare pater Abraham,& inde egreſſus eſt Abraham.ſupra 11.cap.& inde egreſſus eſt Abraham, vt intraret in terram Chanaan, præcedenti cap.& ſic oriens vocatur ibi abſolute terra,quæ elongabatur ab alia tamen non valde multum,& iſte eſt modus magis communis accipiendi in ſacra ſcriptura orientem,& occidentem abſolute.

A Nunc vero dicendum eſt, ꝙ cum dixit ſcriptura Paradiſum eſſe ab Oriente, poteſt accipi reſpectiue, & abſolute,ſi accipiatur abſolute verum eſt, quia Paradiſus terreſtris eſt tam orientalis, quãtum terra Indorum,& adhuc plus cum fluuius Gangés exiens de Paradiſo,labatur per terrã Indorum, & intret ex parte Orientis,& tñ terram Indorum vocamus ſimpliciter Orientalem,immo maxime Orientalem:ideo Paradiſus,qui eſt Orientalior vocabitur abſolute eſſe in Oriente. Si autem accipiatur reſpectiue,tunc dicetur ab Oriente eſſe Paradiſum. Sed tunc eſt intelligendũ reſpectu cuius vocabitur ab Oriente,& dicetur,ꝙ poteſt dupliciter accipi,vno modo reſpectu terræ illius, in qua formatus eſt homo:nam non fuit formatus in

Qõ. 132. Determinatio circa primũ modum.

B Paradiſo,vt ſignificatur.ſupra 2. cap. & reſpectu illius terræ erat Paradiſus ab Oriente,quia putatur illa fuiſſe terra Chanaan,vt infra dicetur. Alio modo poteſt accipi reſpectu terræ illius,in qua Moyſes erat, quando iſtud ſcripſit;nam ipſe ſcripſit Geneſim,& ſequentes quatuor libros legis,dum eſſet in deſerto poſt exitum de Aegyto. Erat autem illa ſolitudo Arabica, quę eſt aliquantulum magis Orientalis, quam terra Chanaã,in qua Iudæi intrauerunt,& iſta terra eſt multo Occidentalior,quàm Paradiſus;ideo bene poterat dicere Moyſes Paradiſum eſſe ab Oriente.ſ. reſpectu regionis huius, in qua ipſe iſta ſcribebat. Iſte modus eſt conueniens,& non præcedẽs,quia licet fuerit formatus hõ extra Paradiſum, & in loco qui eſſet vere

C Occidentalior,ꝗ Paradiſus: tñ ſcriptura non deſignauit locum, in quo hõ formatus eſt, ſed non põt dici aliquid relatiue ad alterũ, niſi ſciatur quid eſt illud,ad qđ refertur,ergo neq; dicetur aliquid ad Orientẽ alterius,niſi ſciatur quid eſt illud, & vbi reſpectu cuius alterum dr̃ Orientale. De loco aũt vbi Moyſes iſta ſcribebat certum erat;ideo reſpectu illius poterat dici Paradiſus ad Orientẽ. Sed adhuc põt dici, ꝙ accipiatur magis proprie Oriens pro terra abſolute dicta Oriẽs; quia terram Indorum abſolute vocamus Orientem: a fortiori, ergo Paradiſum ita vocabimus, qui eſt magis Orientalis,vt dictum eſt.

Quæretur quare dr̃,ꝙ plãtauerat Deus Paradiſum, in quo poſuit hoĩem. Dicendũ,ꝙ hoc fuit ad ſignan-

Qõ. 133. Cur dr̃ plãtauerat Deus Paradiſum, in quo poſuit hominem.

D dum;ꝙ hõ non fuit formatus in Paradiſo, quia ſi ibi formatus eſſet,non diceretur, ꝙ fuit ibi poſitus,cum poſitio dicat locationem rei,quę iam erat.Sed aliquis dicet,ꝙ hõ fuit formatus in Paradiſo,quia hoc cõueniebat ei ſecundũ ſuam dignitatẽ,ſicut & fuit conueniens,ꝙ ibi moraretur, & non in terra hac,& morabatur niſi peccaſſet. Dicendũ,ꝙ certum eſt hoĩem.i. Adam non fuiſſe formatum in Paradiſo, neq; de terra Paradiſi,ſed foris:& patet primo per rõnem allegatã.ſ.in quo poſuit hoĩem;ſi tñ ibi formaretur,nõ diceretur, ꝙ fuit ibi poſitus, quia hoc p̃ſupponit exiſtentiam.Secundo quia dr̃:In quo poſuit hoĩem,quẽ formauerat; & ſic formatio p̃ceſſerat ad poſitionem;ſed nõ fuit Adã in Paradiſo anteꝗ ibi poneret, ergo prius formatus eſt,ꝗ eſſet in Paradiſo, & ſic non eſt forma-

E tus in Paradiſo.Tertio patet,quia ſ.2.c.dr̃:Tulit Deus hoĩem,& poſuit eum in Paradiſo voluptatis, & iſtud eſt manifeſtius:aliunde,ergo eſt allatus, vt eſſet in Paradiſo,& non fuit ibi a principio ſui eſſe.Quarto quia datur ibi cauſa.ſ.vt operaretur,& cuſtodiret illũ,& iſta eſt cã tranſlationis illuc. Si aũt hõ in Paradiſo formatus eſſet,non oporteret dari aliq̃ cãm, quare ibi eſſet, quia naturale eſt rei eſſe in loco ſuæ g̃nationis, ergo non fuit ibi formatus,& ita ad ſignificandum hoc dicitur,quod poſuit Deus hominem in Paradiſo.

Sed quæret quare nõ fuit hõ formatus in Paradiſo? Dicendũ, ꝙ fuit primo ad oñdendũ, ꝙ nõ manſurus eſſet ibi ſemper,ſed caſurus inde. Secũdo fuit hoc ad ſigni-

Qõ. 134. Cur hõ nõ fuit formatus in Paradiſo.

significandum, ꝙ Paradisus non debebatur homini secundum naturam, sed ex gratia, & liberalitate Dei, & tamen quod res habet ex principio suæ generationis videtur ei esse naturale. ideo vt non appareret esse naturale homini manere in Paradiso creatus fuit foris. Istæ duæ rationes sunt de intentione Augustini, & ponit eas Magister lib. 2. senten. distinct. 17. Sed de prima dicendum, ꝙ facit ad propositum inquantum si homo in Paradiso formatus esset, videretur esse locus ille sibi naturalis, & quod naturale est, difficulter perditur; quod autem accidentaliter aduenit, faciliter perit; ideo cum dicatur ꝙ positus est homo in Paradiso significabatur, quòd sicut ei istud adueniebat, ita illud perderet. Dicẽdum tamen ꝙ ista fuit aliqua ratio formandi hominem extra Paradisum, non tamen fuit homini significata; quia Adam nõ fuit præscius sui casus; nam si casum suum præsciret, cum facile esset ei vitare illum, vitaret, & non caderet, tamẽ corruit, ergo non præsciuit. Similiter Magister lib. 2. senten. distinct. 17. dicit, ꝙ anima Adæ non fuit talis creata, vt præsciuisset casum suum, idest non habuit tantam, aut talem scientiam, ꝙ casum futurum præcognosceret. Item quia Angeli boni, & dæmones sunt superiores anima; Angeli quidem boni tam in natura, quàm in statu; Angeli autem mali sunt superiores in natura, & ante peccatum erat status vtrorumque melior, quàm status hominis ante casum, potissime secundum eos, qui asserunt omnes Angelos creatos in gratia: & tamen Angeli boni non præsciuerũt suam beatitudinem futuram, & Angeli mali non præcognouerunt suum casum, vt August. definit: & post eum Magister lib. 2. senten. distinct. 4. Ergo a fortiori anima hominis non præsciret casum suum, quæ erat minus perfecta tam in naturalibus, quàm in gratuitis. Item si præsciret, aut posset euitare, aut non: si posset euitare, euitaret, cum esset sibi res tanti periculi, & nondum haberet aliquid, quod in contrarium inclinaret. Si autem non posset euitare, esset contra libertatem arbitrij, quod est inconueniens: cum sponte quilibet peccet, potens illud euitare. Etiam esset homo miser antequàm peccaret, habendo tristitiam, quæ valde affligeret ipsum, scilicet quòd Paradisum perditurus esset. Dicendum est ergo, ꝙ non præcognouit casum suum, & ita si ista fuit causa, vt formaretur extra Paradisum, non fuit ei significata, sed significatur nobis; ideo Deum formasse illum foris, quia præuiderat eum non ibi mansurum. Sed dicendum, quòd secunda ratio rationalior est. Tertio quantum ad principale dicendum, ꝙ fuit, vt homo magis Deum laudaret, & se ei teneri crederet: Si enim homo in Paradiso crearetur, quia nõ viderat alium locum minus nobilem, in quo fuisset non haberet ex hac parte de quo Deum laudaret, cuique gratias ageret, cum autem creatus fuerit homo foris in loco minus nobili, qui locus fuit ei sicut naturalis, & viderit se transferri in locum tam egregium, haberet de quo semper gratias ageret, eumque magis amaret. Quarto, vt homo efficeretur cautior ad seruandum mandata Dei; ne perderet Paradisum; nam si illum habuisset ex formatione, videretur esse naturalis sibi locus, & naturalia difficulter pereunt: cum autem datus esset sibi ex liberalitate Dei, facilius erat perdi, cum donationes propter ingratitudinem reuocentur. Quinto, vt non haberet homo ius querelæ, cum expelleretur de Paradiso. Si enim formatus esset homo in Paradiso, & propter peccatum inde expelleretur, posset putare iniuste secum actum esse, quia naturalia propter peccatum nõ pereunt, nam nulla naturalia tunc homo perdidit, idest neque esse, neque alias perfectiones corporis

An Adam præsciuerit casum suum.

F sui absolutas: locus tamen generationis videtur esse naturalis; ideo neque illum perdere debebat. Cum autem esset formatus extra Paradisum, & locus ille ex liberalitate ei ad habitandum concessus, non habebat ius querelæ, si inde expelleretur propter peccatum. Et istæ causæ vltimæ videntur magis facere ad propositum quàm aliæ duæ priores, licet secunda priorum satis est conueniens.

Quæst. Cur fuit ... mata ... radiso

Quæretur cum homo, idest vir siue Adam formatus fuerit extra Paradisum, quare Eua formata fuit in Paradiso? Aliqui dicunt, ꝙ non constat vbi formata fuit mulier, ideo asserunt, ꝙ fuit foris formata, sicut vir. Sed dicendum, ꝙ non stat, quia certum est, ꝙ mulier fuit formata in Paradiso; nam postq̃ Adam G fuit positus in Paradiso, nunquàm inde exiuit, quia ille erat locus habitationis eius, quousque exclusus est inde propter peccatum, sed mulier formata est ante peccatum viri, cum ipsa dederit viro fructum, vt manducaret. supra 3. cap. Ergo fuit formata manente viro in Paradiso, & hoc omnes Doctores concorditer tenent. Præsupposito autem hoc, scilicet quòd mulier formata fuerit in Paradiso, & non vir, dicunt aliqui ideo fuisse, quia mulier erat dignior viro: & sic debuit formari in loco digniori. Sed obijcietur, ꝙ non stet, quia Deus dixit mulieri, ꝙ esset sub potestate viri. supra 3. cap. & tamen si vir esset minus excellens, is subesset mulieri, ergo erat vir dignior. Aliquis respondebit, ꝙ hoc nihil probat, quia illud fuit H factum pro peccato, & mulier licet esset naturaliter nobilior reddita est propter peccatum subdita, quia ipsa fuit viro causa peccandi. Dicendum ꝙ hoc non stat, quia si mulier ante peccatum, fuisset naturaliter dignior viro, licet subijceretur viro ad hoc, ꝙ ei obediret, tamen non perderet meliora naturalia, quæ habebat, quia per peccatum non perierunt naturalia in viro, aut fœmina: & tamen nunc manent excellentiora naturalia viri, quàm fœminæ tam quantum ad corpus, quàm ad animam, ergo non fuerunt ante peccatum digniora naturalia fœminæ. De corpore patet, quia vir est robustior, fœmina fragilior. De anima quia vir est sapientior, & aptior tam ad prudentiam quàm ad virtutem, quàm etiam ad cognitionem I speculatiuam. Secundo patet, quia Apostolus signat istam differentiam dignitatis inter virum, & fœminam; dixit enim 1. ad Corinth. 11. cap. Quòd vir est imago, & gloria Dei, mulier autem est imago, & gloria viri, imago tamen accipitur secundum naturalia, & non secundum gratuita, ergo naturalia viri sunt nobiliora quàm fœminæ. Tertio patet, quia etiam ante peccatum Deus designauit esse virum digniorem fœmina, nam fœmina facta est non propter se, sed propter virum, quia data est sibi in adiutorium, cum dixerit Deus, Faciamus ei adiutorium simile sibi: adiutorium autem est propter id, cuius est adiutorium. Quarto, quia si esset mulier dignior viro ante peccatum, Deus daret virum fœminæ, & non fœminam viro. & tamen dedit fœminam viro: ergo K ante peccatum erat vir dignior fœmina. Patet hoc, quia supra 3. cap. quando Adam excusabat se de peccato, dixit; Mulier, quam dedisti mihi, dedit mihi de ligno, & comedi. Et ita asseruit datam fuisse sibi fœminam, erat illa igitur umins digna etiam ante peccatum: ergo non fuit ista causa, vt in Paradiso formaretur Eua, & non vir.

Quæst. Re... qua...

Dicendum, quòd non fuit formata mulier in Paradiso quasi dignior, sed quia fuit de latere viri formata, & ante formationem fuerat positus Adam in Paradiso, & non fuit inde exclusus; neque vnquàm exijt quousque peccauerit: ergo necesse erat formari in Paradiso Euam; econtrario autem potuisset accidere,

dere, quòd formaretur vir in Paradiso, & fœmina foris, vt si voluisset Deus formare Adam in Paradiso, & non formaretur fœmina, donec peccaret vir, excluderetur Adam de Paradiso ante formationem Euæ: & sic illa extra Paradisum formaretur. Si autem formaretur Eua de terra, sicut Adam, & non de Adam, tunc esset ratio dubitandi, si ipsa formaretur in Paradiso, & ille non; & tamen tunc est dicendum, quòd etiam illa formaretur extra Paradisum, sicut vir, cum non esset aliqua causa formandi eam in Paradiso, & putaretur, quòd formaretur in Paradiso, quasi illa esset dignior, tamen non fuit sic. Et etiam August. & alij Doctores hoc signant, petunt enim quare mulier formata est de latere viri, & nō de alia parte: reddunt etiam ꝙ factum est, quia non formabatur, vt domina; neque vt ancilla: si enim vt domina, esset de capite, si vt ancilla esset de pedibus, sed quia erat vt socia formata est de latere: vt dicit Magister lib. 2. sentent. distinctio. 18.

Cur Eua formata fuit de latere.

Quæst. 137 Obiectiones aduersus, quæ dicta sunt, remouētur.

Supposito autem quòd mulier in Paradiso formata fuit, stat dubium quomodo valeant duæ illæ rationes assignatæ supra quæstio. 134. ad ostendendum, ꝙ Adam non debuit formari in Paradiso. Est prima, ꝙ fuit ad signandum, quòd non erat semper mansurus Adam in Paradiso, & tamen etiam Eua non mansit semper in Paradiso, cū fuerit expulsa quando Adam. ergo neque ipsa debuerat formari in Paradiso: & tamen ibi formata est. Secunda erat ad ostendendum, quòd nō debebatur Paradisus homini ex natura, sed ex gratia: & tamen Euæ etiam non debebatur Paradisus ex natura, sed ex gratia, & ipsa formata fuit in Paradiso, ergo non fuit ista causa sufficiens. De alijs tribus causis sequentibus idem dici poterat. Dicendum, ꝙ illæ rationes sunt conuenientes, vt non formaretur Adam in Paradiso, vt fuit inductum. Quod vero de muliere obijcitur, non obstat, sed obstaret, si Eua fuisset per se formata de terra aliqua, sicut Adā, quia tunc peteretur, an de terra Paradisi, vel extra Paradisum: & tamen formata fuit de carne, quæ erat in Paradiso: ideo non potest comparari Adæ in formatione ad hoc ꝙ intus, vel foris formaretur. Secundo, quia tota natura humana censebatur esse in Adā, & ideo formato eo extra Paradisum, videbatur quicquid erat naturæ humanæ extra formatum, & etiam cum significaretur, ꝙ non dabatur Paradisus homini, tanquàm debitus ex natura, sed ex gratia datus, satis repræsentabatur in Adam, extra Paradisum formato, quia Eua non erat tanquàm ipsa natura humana, vel aliquid eius, cum tota natura fuit in Adam, & non in Eua: & Eua non fuerit ex terra tanquàm ex principio, sed fuit ex viro; & ideo per illum sumebatur iudicium de tota specie, & omnibus indiuiduis eius. Simile apparet de eis, qui gignerētur ab Adam, & Eua in Paradiso; quia si genuissent aliquos ibi ante peccatum, & postea peccarent Adam, & Eua ante ætatem discretionis illorum, expellerentur inde illi sicut Adam, & Eua, quia non accipiebatur iudicium standi, vel manendi per accidentia indiuiduorum singulorum, sed solum illius indiuidui, in quo fuit tota species: & illud fuit Adam solus. Et ita de Eua nihil obstat, quicquid circa ipsam fieret, idest vbi formaretur. Item patet hoc iuxta ea, quæ diximus de peccato originali; omnes enim nos incurrimus peccatum originale, non quia patris nostri proximi illud habuerunt, sed quia Adam, quia dato quòd aliquis homo conceptus esset sine peccato originali, sicut solet asseri de domina nostra a multis, & ille filium gigneret, & iste homo nunquàm peccaret mortaliter, neque venaliter, sicut omnes asserunt de domina nostra, adhuc filius ab illo genitus nasceretur in peccato

A originali, nisi Deus ex speciali priuilegio præseruaret eum, & ita non contrahitur peccatum originale in paruulis ex peccato parentis immediati, quia quæ sunt personalia, non transeunt in prolem. Nam si peccatum transiret, similiter transiret gratia, quod falsum est; sed peccatum originale est in omnibus posteris ex peccato primi parentis, eo quòd in illo erat tota species. Sic dicitur ad Roman. 5. cap. Omnes in Adam peccauerunt, quasi omnes essent ipso, quando ille peccauit, & omnes peccarent eo peccante. Erant quippe omnes in lumbis eius, sicut dicitur de Leui, quòd erat in lumbis Abrahæ, & decimatus est, quando decimas dedit Abraham Melchisedech sacerdoti. ad Hebr. 7. cap. Vnde Apostolus dixit notanter, omnes in Adam peccauerunt, & non dixit omnes peccauerūt in Eua, licet fuit tam peccatum Euæ, quàm Adæ, neque dicitur, simul omnes in Adam, & Eua peccauerunt: sed solum, omnes in Adam peccauerunt, scilicet quia in Eua non fuit tota natura, licet fuerint omnia indiuidua posteriora: in Adam autem tota natura fuit, cum ipse aliquando esset solus homo, & omnis humanitas ab eo deriuata est, siue per propagationem, siue per ablationem partis, sicut fuit Eua in ipso, quia de eo formata est. Et ob hoc cum de peccato originali loquimur, non dicemus quòd prouenit in nobis ex peccato primorum parentum, sed solum ex peccato primi parentis, idest Adæ quasi nihil fecerit Euæ peccatum ad peccatum nostrum originale: cum Apostolus non dicat nos peccasse in Eua, sed solum in Adam. Et similiter peccatum Adę est nobis causa omnium malorum, & non peccatum Euæ; nam si illa peccasset, & non Adam non incurrissemus nos peccatum originale, & consequenter neque in pœnas, quæ consequuntur peccatum originale, quia tamen Eua fuit causa Adæ peccandi, & ille non peccasset, nisi illa peccante, vt colligitur supra 3. cap. attribuimus mala nostra peccato primorū parentum, quasi ambo ad hoc aliquid egerint: & tamen etiam si Eua non peccasset, & peccaret Adam nos incurreremus in peccatum originale: & in omnia mala sicut incurrimus, qa vt Apost. dicit, Omnes in Adam peccauerunt, ergo peccante illo, omnes peccaremus. Et ita redeundo ad propositum, dicendum, ꝙ siue Eua formata esset in paradiso, siue foris, nihil obstabat, neq; conferebat ad significationes supra positas, quia quicquid competebat generi humano per solū Adam signabatur, in quo fuit tota natura speciei, & per Euā nihil signabatur, quia ipsa non fuit vt continens totam speciem, sed vt indiuiduum singulare speciei, vt ostensum est. Si tamen aliquis vellet contendere, posset dicere formatā Euā extra Paradisum, qa licet id, de quo formata est, idest cōsta viri fuerit in Paradiso, tamen de formatione non constat, an fuerit in Paradiso, immo posset dici ꝙ foris, quia dicit supra 2. cap. ꝙ postquam formauit Deus Euam duxit eā ad Adā, & sic formatio Euæ distāter fuit facta à loco, in quo erat Adam: & tamen erat Adam in Paradiso. Poterat ergo dici ꝙ Eua formata fuit extra Paradisum: sed in hoc nō est insistendum, cum cōmuniter teneatur, quòd fuit formata in Paradiso; si quis tamē voluerit contendere formatam eam foris, non poterimus eum conuincere.

Quomodo intelligatur oēs in Adam peccauerunt.

Solū peccatū Adæ fuit causa omniū malorum, & non Euæ.

Quæretur cū nō fuerit in Paradiso formatus Adā, vbi formatus est? Dicendum quòd foris in aliqua parte terræ, sed in qua nondum constat. Sed aliqui dicūt, quòd fuit formatus in ciuitate Hebron, vel apud illā in campo Damasceno. Est enim cāpus Damascenus (vt asserūt) locus quidam campestris iuxta ciuitatem Hebron, quę non erat quando Adā formatus est. Sed postea lōgo tempore cōdita fuit in loco illo, vbi formatus

Quæst. 138 Vbi fuit formatus Adam.

matus

matus fuerat Adam. Ad hoc autẽ mouentur primo, quia ibi Adam post expulsionem de Paradiso vixit vsque ad mortem suam, & ibi sepultus est: vt patet Iósue 14. vbi dicitur nomen Hebron antea dicebatur Cariatharbe Adam maximus ibi inter Enachim situs est, idest Adam qui est maximus, cum sit primus pater humani generis situs est ibi, i. sepultus. Ita enim ab omnibus communiter exponitur, & ita videtur, ꝙ ibi formatus esset, & quòd propter hoc vellet manere ibi. Secundo, & efficacius; quia supra 3. cap. dicitur emisit eũ Dominus de Paradiso voluptatis, vt operaretur terram, de qua sumptus est. Et ita videtur significari, quòd Deus reduxit Adam ad illam terrã, de qua eum plasmauerat, & tamen reduxit eum in Hebron: quia ibi vixit, & mortuus est; ergo in Hebron fuerat formatus. Dicendum, quòd licet istud teneatur a multis, & nos illud non abijciamus, tamen veritas est, ꝙ non est nobis certum, an ibi in campo Damasceno iuxta Hebron, vel alibi formatus fuerit: neque etiam refert in qua parte terræ fuerit formatus, vel de qua portione; quia de quacunque portione terræ poterat Deus formare corpus Adæ ęquè perfectum: cum ibi non requireretur aliqua dispositio ex parte materiæ, eo quòd non erat naturalis illa formatio, sed diuina. Rationes autem per quas probant, non habent efficaciam. Prima nõ tenet, quia dato, ꝙ Adam ibi viueret, & moreret, non cõstat ꝙ inde formatus esset; sed solũ viueret in terra illa, ad quã Angelus expellens eũ de Paradiso, tulisset eũ, & fortè nõ deduceret eum in terrã illam, in qua formatus fuerat. Secundo, quia dato quòd Adã posset venire in regionẽ illã, in qua formatus fuerat, nõ oportet poni ꝙ illuc iret; quia nihil erat, quod moueret ipsum ad hoc, quia forte magis placeret ei alia terra, scilicet quæ esset delectabilior. Tertio, quia fundamentum negatur ab aliquibus; nã licet multi concedant, quòd Adam sit sepultus in Hebron, alij negant; causa est propter æquiuocationem literæ Hebrææ: nam in Hebræo dicitur Adam sicut, & litera nostra transtulit: Adam verò est aliquãdo nomen proprium illius primi hominis, aliquãdo est nomen commune significans quemcunque hominem. Vnde vbi nos dicimus; Filij hominum vsquequo graui corde? in Hebræo dicitur filij adam. Et ita poterit accipi litera, vt dicat homo maximus vbi nos dicimus adam maximus. Et tunc non intelligitur de primo parente, sed de homine magnæ staturæ. Et illum dicunt esse vnum gigantem, qui habitabat in Hebrõ, & erat pater aliorum gigantum. Hunc sensum tenẽt multi Hebręorum: & tunc negato fundamento, ratio non valebit; licet nos istud fundamentum non negamus, de quo magis dicẽt Iosue. 14. cap. Quarto, quia etiam à multis negatur aliud fundamentum eorum, qui istud asserũt. Vocatur enim ciuitas ista Cariatharbe, & Hebron. Iosue 14. cap. Dicunt enim, quòd vocatur Cariatharbe, idest ciuitas quatuorum virorum; nam sic interpretatur in Hebræo, scilicet quia ibi erãt sepulti quatuor Patriarchæ; Adam, Abrahã, Isaac, Iacob, qui sunt viri excellentes, & per excellentiã possunt vocari viri. De Abraham, Isaac, Iacob certum est, quòd ibi sepulti fuerunt. Sic enim dicitur, infra vltimo cap. de Adam allegant Iosue, 14. cap. alij tamen dicunt non vocari, ideo Cariatharbe, idest ciuitate quatuor virorum, sed quia ibi erant quatuor gigantes, scilicet Sisai, Tholmai, Ahimai, qui erat filij Enach, & ipse Enach, secundum quosdam computatur, vt quartus gigas. Ponuntur isti gigantes Iosuẽ. 15. capit. & ab his quatuor vocata fuit ciuitas illa quatuor virorum, scilicet gigantum, & tamen quę ratio sit huius nominis, declarabitur Iosue, 14. cap. Secunda quoque ratio supra inducta nõ vrget primo, quia dicitur emisit eũ,

F vt operaretur terrã, de qua sumptus est illud relatiuũ non refert terram, de qua Adam formatus est, sed totam terram, quæ est extra Paradisum, quæ erat terra, de qua sumptus est, & huius totius fuit aliqua pars, de qua sumptus fuit Adam. Secundo, quia si non acciperetur sic, sed strictè pro illa particula terrę, de qua sumptus est, quę esset non maior corpore ipsius hominis, quod est falsum, quia totam terram licebat ei incolere, & excolere, & tamen scriptura dicit, vt operaretur terram, de qua sumptus est; vnde non licebat ei aliam operari, sed licebat per totam terram manere, & totã colere: ergo tota terra fuit terra, de qua sumptus est Adam. Tertio patet, quia similis modus relationis ponitur ibidem supra 3. capit. cum dixit Dominus ad

G Adã: In sudore vultus tui vesceris pane tuo, donec reuertaris in terram, de qua sumptus es. Ibi enim non potest accipi terra, nisi pro tota terra, idest pro qualibet portione, pro hac vel pro illa; quia quãdo Deus dixit hoc Adæ, non erat aliqua portio terræ determinata illa terra, in quam vertendus erat Adã, sed erat tunc caro; ergo ita quando mittitur ad laborandum, & operandum terram, de qua sumptus est, intelligitur de tota terra, & verificatur in quacunque parte terræ. Quarto, quia dato, ꝙ Angelus reduxisset Adã ad terram illam, in qua formatus fuerat, quando expulit eũ de Paradiso, non constat, quòd fuit formatus in Hebron. Nam constat tenendo prędictam expositionẽ, quòd ibi mortuus, sed in tãto tempore vitę suę mutaret forte sedes, cum liberum sibi esset ire quo vellet: &

H sic accideret mori eũ, & sepeliri in Hebron, licet non fuerit ibi primo positus, quando exiuit de Paradiso.

Quæretur quare homo positus est in Paradiso, cũ fuerit foris formatus? Dicẽdum, quod fuit primo ad hoc, vt daretur ei locus secundum naturam suã. Erat enim ad imaginem Dei; & ideo excellentior omnibus animalibus, decuit dari sibi locum multo nobiliorem. Et iste fuit locus Paradisi, qui excedit qualitatem omnium locorum, qui sunt in tota terra alia. Hanc rationem tangit Damascenus. Secundo fuit, quia Deus volebat dare homini in corpore vitam fęlicem. Ad fœlicitatem autem secundum corpus exigitur, vt omnia habeantur, quæ bona voluntas cupere potest, & omne absit, quod contristare possit; & ta-

I men nulla pars terrę erat extra Paradisum, in qua homo haberet omnia, quæ cuperet: similiter nulla erat, in qua non esset aliquid, quod contristaret, quia vbiq; dolor, morbus, & mors esset: solus autem locus Paradisi erat, in quo omne bonum erat, & nullum malum aderat; ideo fuit conueniens ibi hominem poni, de quo magis dictum est supra quæst. 125. Et si obijciatur quid proderat hominem poni ibi, quia homo statim perdidit locum illum, & non cõsecutus est id, ad quod Deus illum ibi ponebat. Dicendum, quòd proderat, quia Deus faciebat id, quod absolutè erat conueniens fieri; quod verò homo illum locum perderet, fuit per accidens, & ex defectu suo; quod autem homo à Deo poneretur ibi, erat per se bonum, & rectum, tam ex dignitate hominis, quàm ex fine, quem

K Deus prestituerat speciei humanæ indiuiduis; quod autem est per se bonum, & ad principia agendi Dei pertinet, non est turbandum propter id, quod est per accidens, & prouenit ex alienis defectibus. Cum autem dicitur, quòd non consecutus fuit homo intentionem Dei. Dicendum, quòd Deus consecutus est hoc, quod voluit, cum non possit frustari prouidentia eius. Hoc enim voluit, qđ ipse ageret id, quod homini conueniebat secundum dignitatem naturæ, & finem, ad quem ipse instituebat eum: & hoc sufficiẽter fiebat ponendo semel hominem in Paradiso; voluit etiam quòd homo ageret bonum, secundum cõ-

ditionem

ditionem naturæ suæ, idest liberè, & flexibiliter; & qa sic faciendo poterat facere bonum, & permanere, & facere malum, & per iustam Dei legem expelli. Et quid horum acturus esset præuiderat Deus, & nihil actum est contra id, quod vt ita dicamus cogitauerat, neque contra id, quod fieri voluerat.

Quęst.140. An conuenienter Adam fuerit creatus extra Paradisum cū à multis poterat lędi propter loci inæqualitatem.

Sed obijcietur, quòd cum Deus posuerit hominē in Paradiso, vt ibi ageret vitam fęlicem, quasi eam foris agere non posset, quid de tempore, quo foris fuit? nam læderetur à natura loci, nam neque haberet foris omne, quod vellet, neque etiam omne malū abesset, sed aliquid adesset, quod contristaret, scilicet loci inæqualitas in calido, & frigido, & alijs incommodis. Dicendum hoc certum esse, ꝙ homo antequam de Paradiso expelleretur, siue antequam peccaret, vt verius dicatur nullam pœnalitatem habuit, quia neque aliquid concupiuit, quod non haberet neque aliquid habuit, quod habere vellet, quia istud esset pœna, siue per præsentiam rerum, siue absentiam. Et homo non debuit habere pœnam aliquam ante peccatum. Neq; enim ante peccatum etiam extra Paradisum pœnam habere poterant, neque post peccatum etiam in Paradiso existentes sine pœna esse poterant; ita enim eis accidit. Nam in Paradiso peccauerunt, & statim ibi pęna eos consecuta est; nā erubuerunt se ipsos, & operuerunt eas partes, quas pudendas putauerunt; cōfusi quoque sunt in Paradiso, cum Deus ab eis rationem exegit, cur laterent, & cum eis ibi perpetuę pœnæ sententiam intulit, supra 3.cap. Cum autem dicitur quomodo extra Paradisum manēs homo non lędebatur. Dici potest vno modo, quòd hoc fuit, quia pauco tēpore foris fuit, & hoc verum est: Deus enim non formauerat hominē, vt foris maneret, sed intus; & ideo illico formatum tullit in paradisum, & in hoc momēto temporis, vt ita dicamus nihil concupiuit, & nihil abhominatus est: & sic ex nulla parte potuit ei pœnalitas accidere, idest aliquid contra voluntatem eius; si autem diu foris maneret, accideret maior difficultas quando non inciderent incommoda. Secundo fuit ex diuina dispositione: voluerat enim Deus hominē tandiu a pœna seruare immunem, quamdiu seipsum seruare innocentem: ideo qui sine sensu doloris, & exteriori adustione seruare potuit tres pueros in camino ignis Dan.3.cap. potuit a fortiori Adam seruare sine aliqua pœnalitate quamdiu fuit extra Paradisum, sed hoc certū est, ꝙ valde paucum tempus fuit, scilicet cum formatus est statim fuit adductus illuc.

Quæst.141 Cur dixit produxit Deus de humo oē lignum pulchrum visu, & ad vescendū suaue.

Sed quæretur quare scriptura loquens de Paradiso supra 2.capit. dixit produxit Deus de humo omne lignum pulchrum visu, & ad vescendum suaue. Primo est respōdendum quare dixit generaliter de productione oīs ligni, & postea quare suaue, & pulchrū. Quantum ad primum dicendum, quòd ligna produxit Deus de humo, idest de terra humida, & cōueniēter ponitur ibi vocabulum, humi, & non terræ; nam terra elementum notat: & ideo non dicit dispositionem immediatam ad aliquid; humus verò dicit terrā humidam, & illa est disposita ad generationem omnium de ea nascentiū; ideo dixit bene de humo: hoc tū generale fuit, tam in terra extra Paradisum, quàm in Paradiso, vt producerentur ibi arbores à Deo, cum generaliter dictū fuerit de tota terra, quòd in die tertio produxerit ligna pomifera, & herbas, supra 1.cap. Sed de Paradiso dictum est nunc specialiter primo, quia propositum erat sacræ scripturæ dare nobis cognitionem Paradisi, & eorum, quæ in ipso erant, cū aliter cognitionem habere non poteramus, nisi per reuelationem; & quia Paradisus est ortus, & in orto præcipuum quod est sunt arbores, debuit dici de productione arborum. Secundo fuit, quia homo in Pa-

A radiso mansurus alendus erat, cum adhuc non haberet simpliciter vitam immortalem: cibus tamen hominis non debuit esse caro, quia non competiuit ei etiam in tota prima ętate; ideo debuerūt esse fructus arborum, quibus vescerentur; & vt videretur, ꝙ haberet copiam horum dictum est, ꝙ produxit lignū omne de humo. Tertio fuit, vt seruetur artificiū scripturę; nam supra 1.cap. cum agitur de creatione hominis in generali cum creatione aliarum rerum, dicitur ꝙ dixit Deus viro, & fœminę; Ecce dedi vobis omnem herbam afferentem semen super terram, & vniuersa ligna, quæ habent in semetipsis semētem generis sui, vt sint vobis in escam, & cunctis animantibus terræ, quia ergo ibi dabantur terrę nascentia in escam: ne vi-

B deretur postea discordare cibus, quē in Paradiso homo habuit, expressit scriptura de productione lignorum. Quarto, & principaliter, quia scriptura intendit concludere peccatum Adæ, & exclusionē de Paradiso: fuit autem illa exclusio propter peccatum eius, qđ fuit comedendo de fructu arboris; ideo scriptura debuit ostendere quomodo erant arbores in Paradiso, & sic dixit, ꝙ Deus produxerat arbores de humo.

Quęst.142. Cur dixerit pulchrum visu, & ad vescendū suaue.

De alio quæretur, s. quare dicitur produxit Deus lignum pulchrum visu, & ad vescendum suaue. Dicēdum, quòd fuit primo ad notandum excellentiā Paradisi; erat enim Paradisus ortus cum multę arbores ibi continerentur: & quia Paradisus cum sit speciale opus Dei debet esse excellētius cęteris rebus eiusdem generis, debuit ostendi excellentia eius. Et ista

C est in eo, quòd essent ibi excellentiora ligna, quàm alibi hoc signatur, cum dicitur ꝙ erat ibi lignum pulchrum visu, & ad vescendum suaue: necesse est enim quòd omne, quod in Paradiso est, & alibi sit excellentius in Paradiso quàm alibi. Nam cum aliquid volumus valde nobile significare comparamus illud Paradiso; sic dicitur hic in litera in laudē terræ Sodomorum, quòd irrigabatur sicut Paradisus Domini. Secundo fuit ad ostendēdum statum hominis in Paradiso; posuerat Deus hominem ibi, & volebat quòd ageret vitam fœlicem. Et quia adhuc non erat homo simpliciter immortalis, sed viuens vita animali per cibum; debuit Deus prouidere de cibo. Et quia non erat homo manducaturus carnem, vt dictum est,

D sed arborum fructus, prouidendum fuit ei de optimis fructibus, vt nihil homo cuperet, quod non haberet. Rursus homo delectari debebat secundum visum, in quo sunt multæ delectationes: quia multas nobis rerum differentias ostendit: in visu autem pulchrum est, quod delectat, ideo debuit de vtroque principaliter prouideri. Et ad hoc dicitur quòd produxit lignum pulchrum visu, & ad vescendum suaue; nam per pulchritudinem prouidetur in delectationibus visus, per suauitatem ad vescendum in delectationibus gustus. Tertio & principaliter fuit propter illa, quæ vult concludere scriptura: vult enim inferre Adam, & Euam expulsos de Paradiso, quia comederunt de ligno vetito eis. Non erat autem

E verisimile, quòd ipsi vellent agere contra mandatum Dei, nisi aliquod motiuum forte haberent: illud enim fuit conditio ligni; si enim esset lignum paruæ nobilitatis, non impelleret motu forti, & adhuc dicitur supra 3. cap. quando Eua incitata fuit ad manducandum de ligno vetito suadente serpente, vidit mulier, ꝙ bonum esset lignum ad vescendum, & pulchrum oculis, aspectuque delectabile: & tullit de fructu illius, & comedit, vt ergo artificiose inferatur de tentatione illa præmittitur in dispositione Paradisi, ꝙ aliquod tale lignum ibi esset. Et sic dicitur ꝙ produxit omne lignum pulchrum visu, & ad vescendum suaue, & ista est causa principalis.

Quest. 143 Cur dr̄ produxit oē lignum &c. nunquid suf ficiebat si aliqđ pulchrum, & suaue produxisset. Sed quæretur quare dicitur, ꝙ produxit omne lignum pulchrum visu &c. quia sufficere videretur, ꝙ Deus produxisset ligna pulchra visu, aut multa ligna pulchra visu. Dicendum, ꝙ fuit primo ad ostendendum specialem laudem Paradisi. Nam sicut laus Paradisi erat, quòd essent ibi ligna pulchra visu, & ad vescendum suauia; ita erat specialis, & propria laus Paradisi, ꝙ essent ibi omnia ligna pulchra visu. Est enim Paradisus optima pars terre, & sicut in quolibet genere est dari optimū, per cuius accessum, aut recessum ab eo iudicatur de singulis rebus illius generis quantum bonæ sint: ita per comparationem ad Paradisum iudicat de alijs portionibus terræ, quæ melior, & quæ minus bona. Vnde & illa terra quæ valde bona est cō paratur simpliciter, & absolutè Paradiso, sicut dicitur in litera de Iordane, quòd irrigabatur sicut Paradisus Domini; quia tamē in alijs hortis egregijs erāt multa ligna pulchra visu, & ad esum suauia, vt designaretur simpliciter optimū esse Paradisum, debuit dici, quòd ibi erant omnia ligna pulchra visu. Nam si non essent ibi omnia, nō esset hortus optimus Paradisus, qa melior esset ille, in quo essent omnia ligna pulchra visu, & ad vescendum suauia.

1. Ratio.

2. Ratio. Secundo dicitur hoc, quia ita cōpetebat pro homine existēte in Paradiso: acturus autem erat ibi vitam felicem si non peccaret, vt dicit Damascenus; sed ad beatitudinem requirebatur, vt nihil cuperet homo, quod non haberet, & nihil adesset, quod contristaret. Talem enim statum dicit Aug. fuisse hominis in Paradiso, lib. 14. de ciui. Dei, cap. 10. Et tamen si non esset ibi omne pulchrum, posset homo cupere aliquod pulchrum, quod ibi non haberet: Et si non esset ibi omne suaue ad vescendum, posset homo cupere aliquid suaue, quod non haberet. Vt ergo nihil deesset de eo, quod homo cuperet; debuit esse omne lignum pulchrum ibi, & ad vescendum suaue, & istud erat multum necessarium.

3. Ratio. Tertio ad reddendum verisimile illud, quod fuit in tentatione mulieris; nam dicitur, quòd vidit mulier, ꝙ bonum esset lignum ad vescendum, & pulchrum oculis, aspectuque delectabile, & tulit de fructibus, & comedit. Diceret autem aliquis quomodo potuit esse aliquod lignum, tam pulchrum, & tam suaue, quod moueret mulierem ad faciendum contra id, quod Deus iusserat, aut vetuerat? Respondetur, ꝙ poterat esse aliqđ tale, quia vbi erant omnia ligna pulchra, quæ sunt in tota natura rerum, poterat aliquod valde pulchrum inueniri, quod multum moueret. Secus si essent ibi pauca ligna pulchra, quia fortè inter illa non inueniretur aliquod tantæ pulchritudinis, vt tam nimiū mouere posset.

4. Ratio. Quarto potuit hoc dici ad aggrauandum peccatum Euæ, & Adæ, & ad alleuiandum mandatū Dei. Si enim in Paradiso non esset nisi vnum lignum pulchrum: & suaue, cetera essent paucæ laudis: & de illo ligno vetuisset Deus hominibus manducare: videretur mandatum Dei valde durum ad seruandum, & peccatum hominum facilè, & paruum, cum durū esset eis abstinere ab illo ligno, cū non haberent aliud pulchrum visu, & ad gustandum suaue. Nunc autem cum dicitur, quòd erat ibi omne lignum pulchrum visu, &c. apparet, quòd mandatum Dei erat leue, quia etiā si vetaret de illo manducare, relinquebantur multa alia pulchra, & suauia, de quibus possent manducare, & non esset eis durum abstinere: & peccatum hominum apparet graue, qui cum multa alia haberent, quibus vescerentur, de hoc, quod Deus vetuerat manducare voluerunt.

Quest. 144 Cū ligna Paradisi p̄ter pulchritudi- Quæretur cum ligna Paradisi haberent alias excellentias præter esse pulchra visu, & ad vescendum suauia, quare scriptura non expressit, nisi istas duas qualitates, nā erant ligna Paradisi excelsa nimis, quod per-

F tinet ad quandam dignitatem lignorum. Sic patet Ezech. 31. cap. scilicet, Cedri non fuerunt altiores illo in Paradiso Dei, abietes non adæquauerunt summitatem eius. Et ita cum compararet altitudinem illius arboris magnæ, de qua ibi loquitur, & diceret, ꝙ eleuata est altitudo eius super omnia ligna regionis, transiuit ad comparādum arboribus Paradisi in altitudine, quasi non sint aliæ arbores alibi altiores. Dicendum verum esse, ꝙ in Paradiso erant arbores valde excelsæ, & tamen non expressit hic scriptura de altitudine arborum, illarum. Primo, quia dicendo de pulchritudine, subintelligebatur; nam dicitur lignum pulchrū visu, quod videntem delectat: inter cætera autem, quę arborem pulchram reddūt, est vnum illius celsitudo:

G ideo dicto, ꝙ erant arbores pulchræ in Paradiso, intelligebatur etiam, ꝙ erant excelsæ. Et hoc colligitur Ezech. 31. cap. Nam postquam dictum est de altitudine arborum, quasi inde concludatur pulchritudo, adiungitur omne lignum Paradisi non est assimilatum illi, neque pulchritudini eius. Secundo fuit, quia dato, quòd in pulchritudine nō intelligeretur altitudo, non diceret scriptura, nisi de pulchritudine, & non de altitudine; quia scriptura ibi dicit ista de lignis Paradisi, in quantum ordinantur ad tentationem fœminæ, scilicet quòd mouere poterant Euam ad desiderandum fructum, & tamen ad mouendum non faciebat aliquid altitudo. Sed solum pulchritudo fructus, & arboris, & suauitas fructus: ideo de altitudine nihil dictum est.

H Aliquis quęret an in Paradiso erāt ligna aliqua nō fructifera, quę vocamus ligna non pomifera. Diceret aliquis ꝙ non, quia in Paradiso nihil erat inordinatū: superfluum autem tollit ordinem, ideo neque erat ibi superfluum aliquid; sed ligna non fructifera essent superflua in Paradiso, ergo non erant ibi. Primo, quia Paradisus erat hortus, ī quo homo positus erat, vt ibi aleretur, sed ligna non fructifera non faciunt ad cibum. Secūdo, quia inter nos ligna nō fructifera vtilia sunt, quia sumimus ea, vt materias diuersę fabricationis: sed in Paradiso nulla fabricatio futura erat, quia neque ibi domus erant vtiles, vbi homines nudi erant, & prius est homini necessaria vestis, quā domus. Tertio, quia non videtur esse aliquid alterū, ad quod prodessent ligna illa: ergo ibi non essent. Dicendum, ꝙ in

I Paradiso fuerunt ligna tam fructifera, quàm non fructifera, quia dicitur hic, ꝙ produxit Deus de humo in Paradiso omne lignum pulchrum visu; & tamē quædam ligna sunt non fructifera, quæ habent magnam pulchritudinem, ideo & illa esse debuerunt ibi, & fuerunt. Secūdo patet expresè, quia Ezechi. 31. cap. inter arbores Paradisi ponuntur aliquæ non fructiferæ: dicitur enim cedri non fuerunt altiores in Paradiso Dei, & abietes non adæquauerunt summitatem eius: & tamen abietes sunt arbores non fructiferæ, quæ ad solas diuersas structuras prosunt; ita de alijs infructiferis intelligendum est. Cum autem obijcitur non fuisse in Paradiso aliquid superuacuum, concedendū est, quia ibi erat magnus ordo. Et tamen dicendum ꝙ ligna, licèt essent non fructifera, non erant superuacua, cum

K prodessent ad pulchritudinem. Et hoc erat, ꝙ in Paradiso petebatur, cum dicatur ꝙ produxit Deus omne lignum pulchrum visu. Et cum specialiter obijcitur, ꝙ erat Paradisus hortus. Dicēdum ꝙ homo erat positus in Paradiso non solum vt in cœnaculo, sed vt in loco habitationis suę, & totius vitę agendę. vnde non solum competebat ei, ꝙ in gustu sufficeret, sed etiam ꝙ in visu delectaret; quia singuli sensus expetunt delectationes suas: & ideo non soli fructus erant ibi necessarij, qui proderant in gustu, sed etiam ligna pulchra non fructifera, quæ delectarent visum. Ad secundum dicen-

dicendum ꝙ non proderant ibi ligna ad ædificia, quia A nullum lignum cæderetur, neque ędificium aliquod construeretur; prodessent tamen ad delectandum visum secundum variam pulchritudinem. Ad tertium respõsum est per dicta, quia hæc est vtilitas variorum lignorum Paradisi, vt per pulchra varietatem videntes condelectarent. Sed adhuc aliquis obijceret, ꝙ nõ erant ibi nisi ligna fructifera, quia supra 3.cap. & 2.c. dicit de omni ligno Paradisi comede, de ligno autem sciẽ boni, & mali ne comedas. Et ita de ligno omni comedere poterat, nisi de vnico vetito, & tamen nõ posset comedere de illis, si nõ essent fructifera, ergo omnia erant fructifera. Respondetur ꝙ non erant omnia fructifera, sed aliqua infructifera, & tamen hinc non sequitur omnia esse fructifera. Primo, quia illud non B est mandatum sed licentia: aliàs tenerentur mãducare de omnibus, & tamen falsum est, cum satis esset, ꝙ comederent de vno. Secundo, quia dato ꝙ esset mandatum, est ibi distributio accõmodata, scilicet de omni ligno paradisi, idest de omni ligno habẽti fructum. Et sic Apostolus locutus est ostendens non esse discretionem ciborum iam faciendã, cum ait, omnis creatura Dei bona est, & nihil est reijciendum. Et tamen non sequitur ex hoc ꝙ si quis dederit alteri serpentes ad manducandum, vel lapides, ꝙ debeat manducare: quia illud non intelligitur nisi de esca, quæ ordinariè, aut cõmuniter solet ab hominibus sumi, & cuius esus in se non est malus.

Obiectiones aliæ solluntur.

Cum dicatur ꝙ produxit Deus de humo omne lignum pulchrum visu, & ad vescendum suaue, quare C prius dictum est pulchrum visu, quam suaue ad vescẽdum? Nam videtur ꝙ potius deberet dici econtrario, cum arbores potius sint ad fructum, qui in cibum sumitur, quam ad pulchritudinẽ. Dici potest vno modo, ꝙ in hoc non differt quid præponatur, aut postponatur, neque scriptura in hoc attendit, sed solum vt veritatem rerum aperiat. Et ita contigit vt hoc illi præponeret cum posset econtrario fieri. Scđo põt dici ꝙ factum est; quia debuit talis ordo esse: nã & sic principalius fit in arbore, ꝙ fructus prosit ad gustum, quã ad delectandum visum; est tamen communius ꝙ visum delectet, quàm ꝙ gustum: & ideo positum fuit primo de visu. Nam visum possunt delectare omnes arbores etiam non fructiferę: ad esum autem solæ ar- D bores fructiferæ sunt suaues. Etiam non est arbor suauis nisi in fructu, est tamẽ pulchra ad visum per totũ. Tertio & principaliter dicitur hoc inquãtum ordinatur ad ea, quæ dicuntur post illud de tentatione; nam supra 3.cap. ponitur quomodo Eua peccauit manducans de ligno vetito. Manducauit autem, quia concupiuit, concupiuit autem, quia illecta fuit, allicere autẽ eam arbor potuit per duas conditiones suas, scilicet quia habebat pulchritudinem, & suauitatem: istæ autem duæ in mouendo istum ordinem habuerunt: qa stimulata fuit mulier à pulchritudine, & non à suauitate. Cognoscebat enim pulchritudinem, & non suauitatem. Si enim aliquando prius Eua de illo ligno manducasset, nosset eius suauitatem, & nunc suauitas cognita moueret eam ad edendum: tamen nõ nouerat, quia non manducauerat: ideo suauitas nõ mouebat, sed pulchritudo alliciebat: qa pulchritudo nota erat sibi per visum. Ideo in tentatione Euæ potior fuit pulchritudo, quàm suauitas: debuit ergo præponi, ꝙ esset lignum pulchrum visu.

Quæst.148 Cur præposuit pulchritudinẽ suauitati.

Sed tunc dicetur, cum sola pulchritudo nota esset, & non suauitas: & ita pulchritudo moueret, ad quid positum est vtrunque, scilicet ꝙ erat lignum pulchrũ visu, & ad vescendum suaue? Dicendum quòd vtrũque debuit exprimi. Primo, quia non solum dictum est hoc propter tentationem, sed etiam propter alias causas supra positas; & ad illas prodest vtrunque, licèt non prodesset ad tentationem. Et præcipuè cum sacra scriptura notificaret nobis ea, quæ sunt in Paradiso: & ibi sunt fructus præcipui, & arbores, debuit illorum conditio nominari. Si autem dicerentur ligna pulchra visu nullo addito, putaretur, ꝙ solũ erant pulchra visu, sed non suauia ad cibũ, sicut quædam arbores apud nos sunt, & contemnuntur: ideo debuit poni vtrunque. Secundo, quia etiam quantum ad tentationem hoc prodest: nam licèt sola pulchritudo nota esset, tamen suauitas in gustu mouebat: erat enim pulchritudo, vt habita, quia non poterat magis haberi quã sensu visus manifestè cognosci, & experiri. Suauitas autem non erat cognita tanquam sensu habita: sed vt mente concepta, & illa sic mouebat sicut finis, vt conceptus mouet ad operandum: & non vt actu existens. Ita in tentatione ista id, quod mouebat vt finis, erat suauitas cibi, quia cupiebat mulier frui cibo illo suaui: & tamen non erat cognita ista suauitas, nisi per pulchritudinem, quæ testabatur omnem fructũ suauẽ: magis ergo mouebat suauitas, quàm pulchritudo, quia suauitas, vt finis & propter se: pulchritudo autem vt medium cognoscendi suauitatem. Ita autẽ est in bestijs, quæ in quibusdam sensibus non gaudẽt, nisi propter alios: ideo in quibusdam per se in alijs ꝑ accidens gaudent. Nam in auditu, & odoratu nõ gaudent per se, sed inquantum referuntur ad gustum: vt non gaudet canis odore leporis, nisi quia per odorem inuenit eum ad comedendum, & auditu leporis non gaudet, nisi inquantum per hunc cognoscit prope esse leporem; sic dicit Aristot. lib. 3. Ethic. cap. de Temperantia: non est autem neq; alijs animalibus, secundum hos sensus delectatio præter secũdum accidẽs non enim odoribus leporum canes gaudent, sed cibatione: sensum autem odor fecit: neque leo bouis voce, sed comestione; quoniam autem prope est per vocem sensit, & gaudere vtique hac videtur, neq; videns, neque inueniens ceruum, vel agrestem caprã, sed quoniam cibũ habebit. Ita ergo in præsenti erat, quia suauitas per se delectabat, & per se quærebatur: pulchritudo autem solum per accidẽs, scilicet solum inquantum ostendebat fructũ esse suauem: cuius suauitas adhuc sensu non capiebatur, sed ratione. Et ob hoc scriptura circa hoc variat, quia aliquando ponit pulchritudinem ante suauitatem, & aliquando econtrario: pręponitur aliquando pulchritudo, vt iuuatur, ꝙ illa secundum rem erat prima, quæ mouebat, quia illa primo capiebatur sensu. Aliquando præponitur suauitas ad vescendum, quia illa secundum intentionẽ erat prima, & vt finis: licèt secundum sensum non esset prior. De primo patet supra 2.cap. scilicet, Produxit Deus omne lignum pulchrum visu, & ad vescendum suaue. De secundo patet sup. 3. cap. scilicet, Vidit igitur mulier, quòd bonum esset lignum ad vescendum, & pulchrum oculis, aspectuque delectabile.

Quęst.147 Cur pulchritudo prius mouit Euã cur posuit & suauitatem.

Cap.10.

Quęretur quare dicitur supra 2. quòd lignum vitę erat in medio Paradisi, lignum etiam boni, & mali? E Aliquis fortè dicet hoc factum, quia non erant pulchra lignorum genera in Paradiso; vnde neq; potuit plura nominare. Dicendum, ꝙ non stat, quia statim dictum est, ꝙ produxit Deus omne lignum pulchrũ visu, & ad vescendum suaue: & tamen in omnibus lignis pulchris plures sunt quam duæ species: ergo nõ fuerunt propter hoc posita ista duo ligna. Secundo, quia constat, ꝙ erant ibi plura alia, scilicet cedri, abietes, & platani. Ezech. 31. cap. scilicet, cedri non fuerũt altiores illo in paradiso Dei, & abiętes non adęquauerunt summitatem eius, & platani non fuerunt æque frondibus illius: & adiungitur statim, omne lignum Paradisi n n est assimulatum illi. Et ita omnia illa tria

Quęst.148 Cur dĩ, ꝙ lignum vitæ erat in medio Paradisi lignum etiã boni, & mali.

ligna

ligna nominata in Paradiso erant: ergo non erant ibi sola duo, idest lignum scientiæ boni, & mali, & lignũ vitæ. Aliter potest induci secũdum quosdam, ꝙ istud sit ad reddẽdum verisimile, quod præmissum fuerat, scilicet quòd Deus produxerat de humo omne lignũ pulchrum visu, & ad vescendum suaue. Et apparet, ꝙ ita esset, quia etiam lignum vitæ ibi erat, & lignum scientiæ boni, & mali: & non potest aliquod lignum preciosius æstimari, quàm ista. Dicendum, quòd ista introductio haberet locum, si verè lignum scientiæ boni, & mali daret sciẽtiam, & aliud lignum daret vitam: quia non sunt aliqua preciosiora, q̃ sapere, & viuere: & tamen non nominant ambo ligna ab his proprietatibus saltẽ lignum scientię boni, & mali. Est ergo dicendum ꝙ scriptura noĩauit ista ligna, quia agit de tẽtatione primorum parẽtum, & expulsione eorũ de Paradiso, & q̃a expulsio fuit ꝓpter peccatũ comedendo de ligno vetito: & illud est sciæ boni, & mali: ideo pręmittitur, ꝙ tale lignum erat in Paradiso: patet hic, quia supra 3. cap. dicitur ꝙ serpens quęsiuit, quare de illo ligno non manducabant: & Deus dixerat supra 2. cap. de ligno autem sciæ boni, & mali ne comedas: vt igitur sciretur, ꝙ tale lignum erat in Paradiso debuit scriptura, quãdo ponebat descriptionem Paradisi, ostendere, ꝙ ibi esset: & sic de illo expressum est.

Respõsio vera.

Sed obijcietur, ꝙ istud esset ad exprimẽdum de ligno scię boni, & mali, & tamen de ligno vitæ nulla causa erat exprimenda, quia in illo non peccatum fuit. Dicendum ꝙ fuit causa exprimendi de his duobus lignis, quia hæc duo faciebãt ad propositum scripturæ: vult enim concludere scriptura expulsionẽ primorũ parentum de Paradiso, quæ est propter peccatum: & hic sunt duo, primum est quid est, in quo peccatum est: secundum quid est, quo homines per peccatum caruerunt. Ad hæc duo faciunt ista duo ligna. Nam in ligno sciæ boni, & mali fuit cõmissum peccatũ: lignũ aũt vitæ fuit cuius esu homo priuatus est ꝓp peccatũ. Et quia de his duob. postea mẽtio fieri debebat, p̃missum est in descriptione Paradisi, ꝙ ista duo ligna ibi essent. Nam de ligno sciæ boni, & mali dicitur supra 2. cap. de ligno sciæ boni, & mali ne comedas, de ligno vitæ dr̃ sup. 3. cap. ne forte mittat manum suam: & comedat de ligno vitæ: & viuat in ęternũ.

Obiectio. Respõsio.

Dicetur quare de alijs lignis Paradisi non facta est expressio. Dicẽdum ꝙ erant multa alia ligna preciosa in Paradiso: & tamen non debuit fieri expressa mentio de illis, & ratio est: quia non conueniebat intentioni sacræ scripturæ. Fuit enim intentio eius ostendere fuisse Paradisum terrestrem: & qualis erat, vt concluderet quomodo ibi homo fuit: & quomodo inde exclusus est. Et ad hoc debuit ostendi, quòd Paradisus erat locus excellens, vt sciretur quantum honorem Deus faciebat naturæ humanæ constituendo eam ibi: & videretur quantum bonum homo perdidit per peccatum: ob hoc tamen non fuit necesse poni singulas excellentias Paradisi: sed satis fuit sermone generali id dici, quod factum est inquantum dictũ fuit, ꝙ erat in Paradiso omne lignum pulchrum &c. & de fluminibus Paradisi. Et quia ea quæ generaliter faciebant ad statum hominis in Paradiso satis erat dici generaliter; quę verò specialiter faciebant, erant specialiter dicenda. Et quia arbores Paradisi cõmuniter non faciebant ad statum hominis in Paradiso, nisi in generali, scilicet inquantum reddebant Paradisum locum excellentem, fuit satis dici, ꝙ erat ibi omne lignum pulchrum visu, & ad vescendum suaue: quia ista duo reddebant locum amenum: aliqua autem ligna erãt, quę in speciali pertinebant ad statum hominis, scilicet lignum illud, in quo peccauit: & lignum illud cuius cibo in speciali priuatus est: ideo de illis solis debuit dici;

Cur de alijs arboribus paradisi nõ fit mentio.

F sunt autem hæc lignum sciẽtiæ boni, & mali: & lignũ vitæ, vt tactum est: ideo de his debuit dici in speciali. Si autem aliqua alia pertinuissent ad statũ hominis in Paradiso, de illis quoque dictum esset; sed non pertinuerunt aliqua alia, ideo de his solis expressum est. Est enim sacra scriptura multum artificiosa in narrationibus suis: & ideo non narrat singula, quæ tangunt rem illam de qua agit: sed solum ea, quæ faciunt ad intentionem narrantis. Sicut frequenter dicitur concepit, & peperit: & tamen certum est, quòd inter concipere, & parere multa fuerunt, quæ sacra scriptura nõ narrat, quia non pertinent ad intentionem eius. Sic enim supra 4. & 5. cap. illi qui ponuntur ibi multos filios genuerunt: & tamen 5. cap. non ponitur nisi cuiuslibet G vnus filius. Et hoc est, quia ille solus faciebat ad intentionem scripturæ, scilicet vt deduceretur linea primæ ætatis ab Adam vsque ad Noe, qui solus cum domo sua superfuit in diluuio. Quia verò dicitur de ligno scientiæ boni, & mali, & de ligno vitę est primo dubium an lignum scientiæ boni, & mali esset aliquod lignum vitæ. Aliqui dicunt, quòd non; immo lignũ vitæ dicebatur ad signãdum aliquid, & similiter lignũ sciẽtiæ boni, & mali: & non erant vera ligna. Sic enim volunt per lignum scientiæ boni, & mali transgressi mandati experimentum, vt dicit Augustin. libr. 13. de ciuit. Dei, cap. 21. Dicendum, quòd aliqui fuerunt, qui totum Paradisum terrestrem spiritualiter solum intelligendum esse voluerunt, quòd non esset aliquis locus corporalis: & consequenter omnia, quæ in Para-H diso fuisse dicuntur spiritualiter accipienda erunt: & ideo lignum scientiæ boni, & mali. Sic tenet Origenes cuius opinionem cõfutauit Epiphanius episcopus Cyprien. ostendens esse locum corporalẽ: & quę ibi esse dicuntur, esse corporalia: & ideo lignum sciẽtiæ boni, & mali aliquid esse: cui fauet Hieronym. qui transtulit epistolas cõfutationum, quas in Græco scripserat, in Latinum. Secundo apparet hoc ex assertione August. libr. 13. de ciuit. Dei, cap. 20. vbi dicit lignũ scientię boni, & mali fuisse lignum, vel arborem, & non esse malam. Tertio, quia ipse August. eodem lib. 21. cap. tangit opinionem illorum, qui dicunt Paradisum esse solum spiritualiter intelligendum, & improbat eam, cum dicit: vnde nota nullum totum ipsum I Paradisum, vbi primi homines parentes generis humani sacræ scripturę veritate fuisse narrantur, ad intelligibilia referunt: arboresque illas, & ligna fructifera in virtutes vitæ, moresque conuertunt, tanquam visibilia, & corporalia illa non fuerunt. Sed intelligibilium significandorũ causa dicta fuerint. Et ibi postea confutat hoc, dicens, quòd ista secundum veritatem fuerunt: & tamen per ipsa possumus aliquid specialiter intelligere, sicut Sara, & Agar fuerunt in veritate duæ vxores Abrahę, quę pepererant ei filios; & tamen per illas significamus duo testamẽta, sicut Apostolus dixit ad Galat. 3. cap. ita Paradisus vere est. & flumina eius, & ligna; & tamen aliquid significant. Et non prohibet Paradisi significationem dicens; nemo itaque prohibet Pa-K radisum, vita beatorum; quatuor eius flumina, quatuor virtutes; Prudentiã, Fortitudinẽ, Temperãtiam, atq; Iustitiam. Et ligna eius omnes vtiles disciplinas: & lignorum fructus mores piorum, & lignum vitæ ipsarum bonorum omnium matrem sapientiam: lignum scientię boni, & mali transgressi mandati experimentum. Quarto, patet ex ipsa litera sacræ scripturæ. quia supra 2. cap. Deus expresse vetuit Adæ manducare de ligno scientiæ boni, & mali: etiam mulieri dixit, quòd de omnibus alijs lignis manducarent, & de illo non supra 3. cap. Et istud lignum dicitur plantatum in Paradiso, & de terra productum, supr. 2. cap. Sed nasci de terra pertinet ad aliquid quod vere est, & non

nō ad id quod spiritualiter intelligitur: ergo erat illud bonum lignum: & ita concedendum est.

Quæst. 151. Cur dī lignum sciē boni, & mali.

Sed tūc est dubium quare vocatur lignum sciæ boni, & mali. Aliqui dicunt hoc fuisse, quia verè dabat fructus illius arboris cognitionem boni, & mali. Sic dicit Iosephus, lib. 1. Antiquitatū, scilicet, in hoc enim posuit plantationem vitæ arboremque prudētiæ, qua cognosceretur, quid esset bonum, quidve malum, & postea dicit, illa namque plantatio causa erat acuminis, & intellectus. Sed Nicolaus dicit hoc non esse verum, quia corporale non poterat agere aliquid in spirituale, quia non communicant in materia. Sed obijcietur contra Nicolaum, quia Deus produxit ista duo ligna, scilicet lignum vitę, & lignum sciæ, sed lignum vitæ verè vitam conferebat, vt omnes concedunt, ergo & lignum sciæ conferet sciam. Dicendum, ꝙ non est simile, quia dare vitam satis conuenit ligno illi, & non soli illi, sed & omnibus cibis, quia omnis cibus dat vitam, & per nutritionem viuimus: & quamdiu viuimus, nutrimur, & ex eisdem sumimus, idest vitā habemus, & nutrimur: sed an lignum illud daret vitā in ęternū, erat dubiū, & quomodo daret: licèt enim anima det vitam, tamen viuimus per hoc ꝙ corpus participat vita animæ: & quia corporalia directā actionem habent ad corpus, & possunt facere directè ad vitam: nam si non possent dare aut continuare vitā, non possent illam auferre: sed quædam corporalia, idest cibi sumpti vitam auferunt: ergo & alij cibi vitam præstabunt. De scientia nō est sic, quia certum est ꝙ nullum lignum, neq; aliquod ens corporale habet actionem super intellectum, qui est aliquid potentiæ immateriale. Sed dicendum, ꝙ neque Nicolaus omnino cōuenienter redarguit Iosephum, quia licèt ligna non agant aliquid directè super intellectum, possunt agere aliquid indirectè, quia agent aliquid directè super corpus, & illud reducetur indirectè ad intellectū. Sicut enim omne per accidens reducitur ad per se; ita omne indirectum reducitur ad directum: non enim poterit aliquid super aliud agere indirectè, nisi egerit super aliquid directè, quia per accidens, & indirectè non possunt esse prima simpliciter. Et ita est in cibis, qui directè agunt in corpus: & sic agendo in illud agūt indirectè in intellectum inquantum intellectus corporeo organo indiget ad percipiēdum intelligibilia, siue cognoscibilia: organum autem, quia est corporeum alteratur per corporalia ad bene, vel male se habere: & quia indisposito organo impedietur actio intellectus, facient per accidens ad non bene intelligere ea, quæ per se faciunt ad malam habitudinē organi: & ideo poterunt aliqui cibi facere ad acumen ingenij.

1. Ratio. 2. Ratio.

Secundo patet hoc, quia contrarietates inueniuntur intra idem genus: si ergo aliquis cibus tollit memoriam, & aliquis cōfert memoriam, & si aliquis tollit acumen ingenij conferendo hebetudinem, aliquis dabit acumen: sed certum est aliquos cibos dare hebetudinem, & memoriam tollere, vt experimur; ergo & aliqui erunt, qui acumen ingenij dabunt.

3. Ratio.

Tertio quia Isa. 8. cap. dicitur de Emanuel, quem virgo pariet, quòd butyrum, & mel comedet, vt sciat reprobare malum, & eligere bonum: ex quo manifestū est, quòd licèt ille puer natus non indigeret butyro, aut melle, vel aliqua alia re ad sciendum, quia Deus erat; cum butyrum, & mel faciant ad sciendum eligere, & cognoscendum eligibilia, quia aliàs frustra ponerentur ista ad significandum sapientiam in Emanuel potiusquam habere capillos, vel comedere panem.

4. Ratio. Pulchrum Salomonis dictū.

Quarto, quia Salomon hoc testatur, s. ꝙ vinum repugnet sapientię, & aqua conferat ad illā, Eccl. 2. cap. s. cogitaui in corde meo abstrahere à vino carnem meā, vt animum meum transferrem ad sapientiam. Sed sicut inuenitur in istis iuuare ad sapientiam, vel contrariū facere, inueniri poterit in arboribus; ergo nō erat inconueniēs, ꝙ arbor aliqua esset in Paradiso, quæ ad sapientiā conferret disponendo valde organa seruientia intellectui, & illa vocabitr arbor sciæ boni, & mali.

Quæst. 152. Cōfutatio opinionis Iosephi.

Dicendum tñ, ꝙ licèt posset aliqua talis arbor esse, & probationes Nicolai non obstent, sicut hic ostensum est, & etiam latè dictum fuit sup. cap. 2. q. 11. tamē an talis arbor ibi fuerit, & specialiter an illa fuerit talis, & ob hoc sic vocata, non concedimus. Neque ēt intendimus astruere opinionem Iosephi: ille enim vult, ꝙ fuerit ista arbor scientiæ boni, & mali, scilicet, ꝙ homines nō haberent prius prudentiam, & cognitionem rerum, & manducando de illa arbore statim habuerunt cognitionē, & agnouerunt se esse nudos: & tamen certum est, quòd ista non sunt vera, vt infra declarabitur. Alij autem dicunt, ꝙ vocatur ista arbor scientię boni, & mali, nō ꝙ habuerit hoc nomen per naturam, sed ab occasione, s. quia accidit, quòd homo gustando de fructu illius arboris cognosceret bonum, & malum, non quidem per prudentiam, quia illud sic iam cognouerat, sed per experientiam, quā cognitionem nondum acceperat. Sic tenuimus supra 2. cap. quæst. 11. Et iste est modus exponendi communis: sic enim dicit Magister, lib. 2. Sentent. dist. 17. scilicet, lignum autem scientiæ boni, & mali non à natura hoc nomen accepit, sed ab occasione rei postea secutæ. Arbor enim illa non erat mala, sed scientiæ boni, & mali ideo dicta est, quia post prohibitionem erat in illa transgressio futura, qua homo experiendo disceret quid esset inter obedientiæ bonum, & inobedientiæ malum. Nō ergo de fructu, qui inde nasceretur positum est illud nomen, sed de re trāsgressionem secuta: cognouit enim homo priusquam tangeret hoc lignum bonum, & malum, sed bonum per prudentiā, & experientiam: malum verò per prudentiam tantū, quod etiam per experientiam tātum nouit vsurpato ligno vetito, quia per experientiam mali didicit, qd sit inter bonum obedientiæ, & malum inobedientiæ. Idem modus exponendi est in historia Scholastica, vt malum dicatur ægritudo, bonum sanitas, sed lignum scientiæ boni, & mali dictum est, ex eo, ꝙ secutum est post comestionem: prius enim nesciebat homo, quid esset malum; quia non expertus; bonum dicimus sanitatem, & firmitatem; malum verò ægritudinem, & imbecillitatem, quæ nondum senserat: agnouerat q-dem ea per scientiam, quia ex vno contrariorum nascitur reliquum, sed non per experiētiam, vt medicus dum sanus est, nouit morbos, sed cum ęgrotat magis cognoscit, quia nouit & sentit; sicut de puero delicatè nutrito dr, ꝙ nōdum nouit quid sit malum; immo non nouit quid sit bonum, & malum. Secundum istā expositionē, quæ est cōis omnium sapientū debet dici, ꝙ lignum scientiæ boni, & mali nō erat malum, vt August. dicit lib. 13. de ciu. Dei, cap. 20. sed erat bonum. Etiam dicendum ꝙ per eius fructus comestionē non acquirebatur aliqua cognitio, sed solū dictum est sic ab euentu, quia post comestionem cognitum est bonum, & malum per experientiam, s. quid distet inter bonum, quod est obedientia, & malū quod est inobedientia; nam per obedientiam fuerat homo fœlix, ꝑ inobedientiam incepit miser esse, aut mala pati.

Quæst. 153. Quādo, & à quo fuit impositū hoc nomē illi arbori.

Sed quæretur qñ, & à quo impositum fuit hoc nomen arbori illi, vt vocaretur scientiæ boni, & mali. Dicendum, ꝙ tenendo præcedentem expositionem non fuit huic ligno impositum hoc nomen ab initio, sed vel nomen non habebat, vel nō habebat hoc, sed aliud; nam oēs dicunt, ꝙ habuit nomen ex re inde secuta, s. ꝙ cognouerunt primi parentes malum per experientiam, quod prius non cognoscebant, sed prius est

est id, à quo nomen imponitur rei, quam ipsum nomen, ergo cum ista cognitio experiẽtialis fuerit post peccatum, non potuit nomen istud prius imponi. Et tunc dicendum erit, ꝙ non fuit nomen à Deo impositum, sed fuit postea, vel ab Adam, vel à Moyse. Nam si Deus aliquod nomen imponeret rei, imponeret illud à principio, & secundum naturam suam, & non à casu; istud tamen posterius impositum est. Si autem teneatur opinio Iosephi debet dici, ꝙ istud nomẽ fuit positum ligno à principio, quia competebat ei secundum naturam suam, scilicet ꝙ daret cognitionem de bono, & malo: & tũc poterat dici, ꝙ imponeretur nomen à Deo, vel ab Adam: cum Deus imposuerit quibusdã rebus nomina: alijs verò Adam: & tamen opinio Iosephi falsa est, quantum ad totum quod ille asserit; ideo non potuit nomen hoc esse huius arboris à principio: & tamen an fuerit positum nomẽ ab Adam, vel à Moyse (nam ab alio non poterat poni) nõ constat, sed tangetur sequenti quęst. Sed obijcietur, ꝙ fuerit à Deo impositum hoc nomen, nam ita locutus est Deus, scilicet ex omni ligno Paradisi comede, de ligno autem scientiæ boni, & mali ne comedas: ergo Deus imposuit hoc nomen, cum ante euẽtum rei sic locutus fuerit, supra 2.cap. Dicendum, ꝙ si accipiatur illud dictum esset sub eis verbis, quæ ponuntur ibi, oporteret dici nomen impositum esse à Deo, vel ab Adam ante peccatũ, & imponeretur ab alia ratione: & tamen non fuerunt illa verba dicta, sed alia, quæ hoc significabant, & hoc fuit anticipationis figura, vt dicetur statim.

Quęst. 154 Cur vocetur lignũ sciẽtię boni, & mali secundum rei veritatem.

Nunc redeundum est ad ostendendum quare secundum veritatem vocetur illud lignum scientiæ boni, & mali. Dicendum, quòd non vocabatur sic quasi in illo esset virtus ad dandum cognitionẽ boni, & mali; quia cum cibi conferant ad intellectum disponendo organa, non solum aliqua vna arbor hoc haberet, sed multæ arbores, sicut nunc multi cibi conferãt ad acumen ingenij. Secundo, quia si vocaretur sic arbor illa, quasi hoc haberet excellentius inter cęteras arbores, quòd conferebat ad acumen ingenij, non vetaret Deus homini de fructu illius arboris mãducare, cum Deus vellet, quòd homines haberent omnem perfectionem humanam naturalem, sed vetaret de aliqua alia arbore manducare: nam satis erat de hac, vel de illa vetare: dicitur tamen illa, de qua vetaretur cibus, esset pulchra visu, & putaretur suauis ad cibum. Et dicendum est, quòd istud nomen non fuit impositum propter cognitionem mali experientialem, quæ inde secuta est, quia omnis, qui artificiosè scribit, sic scribere debet, vt ex eo, quod scribit, appareat causa omniũ, quæ in scriptura sua habentur, & non sit aliunde quęrenda, quia sic habet scriptura integritatem; idem est in artificioso eloquio, vt nihil extra peti debeat, quod causam reddat eius, quod est; tamen in toto hoc, q̃d scribitur supra 3.cap. vbi habetur de tentatione, & peccato primorum parentum, & de his, quę consecuta sunt peccatum, non habetur aliquid, quod consequatur peccatũ, ex quo possit poni hoc nomen: ergo non fuit positum propter sequentia ad peccatum: immo si propter sequentia ad peccatum imponi nomen debuisset, potius vocaretur lignum apertionis oculorũ, aut lignum nuditatis: & tamen nullum nomen horũ impositum fuit: ergo non fuit impositum nomen ab euentu hoc, quia supra 3. cap. dicitur, tulit mulier de fructũ ligni illius, & comedit, deditque viro suo, qui comedit, & aperti sunt oculi amborum, cumque cognouissent se esse nudos, consuerunt folia ficus. Et ita non ponitur post peccatum aliqua cognitio boni, & mali, sed solum apertio oculorum, & cognitio nuditatis. Si autem dicatur apertos fuisse oculos amborũ, F & vidisse se nudos, fuit cognitio boni, & mali. Dicendum, quòd nihil valet, quia istud trahitur per argumẽtum, & non ex verbis, quæ in litera ponuntur: sed inueniri potest ex litera aliud, vnde trahatur nomen: ergo non est illud asserendum. Dicitur ergo, quòd hoc nomen fuit impositum arbori per falsitatem ex verbis diaboli, siue serpentis tentantis; nam dixit serpens mulieri; cur præcepit vobis Deus, vt nõ comederetis de omni ligno Paradisi? & cum respondisset mulier, adiecit serpens nequaquam morte moriemini: scit.n. Deus, quòd in quocunque die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri, & eritis sicut dij scientes bonum, & malum. Ecce dixit serpens, quòd homines comedentes de ligno illo essent scientes bonum, & malũ: G ideo vocatum est postea lignum illud scientiæ boni, & mali. Non est tamen verum, quòd comedendo de illo scirent aliquid, quod prius nescierant, quasi arbor aliquid conferret ad hoc, sicut diabolus innuebat, sed ob hoc mentitus est diabolus, vt alliceret mulierem ad comedendum de fructu vetito.

Etiam dicendum, quòd non stat, quòd nominetur lignum scientiæ boni, & mali quasi ex illius cibo sciuerint homines bonum, & malum per experientiã, quia sic accipitur scire in malum, scilicet experiri malum, & tamen sacra scriptura non accipit scire bonũ, & malum in malum, sed in laudem; ergo non potest illo modo teneri. Patet, quia ita dixit diabolus: eritis scientes bonum, & malum: & tamen ibi nõ potest accipi pro malo secundum experientiam, quia istud di- H cit in perfectionem, & pati malum; sed certum est, ꝙ diabolus non diceret in ista significatione, cum solũ dicat ad incitandum mulierem ad comedendũ; mulier autem non incitaretur nisi per bonum, & laudabile, quod esset valde concupiscibile, ergo cum dixit scientes bonum, & malum, nõ accipitur pro scire secundum experiẽtiam, sed scire absolutè, quod importat perfectionem. Secundo, quia dicitur supra 3.cap. eritis sicut dij scientes bonum, & malum: sed certum est quòd Deus, aut dij non scirent bonum, & malum per experiẽtiam, cum Deus nullum malum pati possit, sed quicquid scit, cognoscat cognitione absoluta: Ergo ita accipietur cognitio boni, & mali. Tertio, q̃a etiam Deus hoc dixit, vel Angelus loco Dei, Ecce I Adam factus est quasi vnus ex nobis sciens bonum, & malum: & dixit pro Angelis bonis, vel pro personis diuinis: & tamen certum est, quòd neque Angeli boni, neque personæ diuinę habent cognitionem mali per experientiam. Et non inuenitur aliter ibi cognitio boni, & mali, quàm sicut ibi dictum est: ergo non vocatur arbor sciẽtiæ boni, & mali ex cognitione mali per experientiam, sed ex cognitione absoluta, quæ est laudabilis, & appetibilis. Et in hoc certum est, ꝙ diabolus mẽtitus est, quia Adam, & Eua non cognouerunt bonum, & malum comedendo de fructu arboris, sicut diabolus testatus est. Primo, quia diabolus dixit hoc pro aliqua perfectione; & tamen comedendo de illo fructu nõ assecuti fuerunt homines aliqua perfectionem absolutam, sed incurrerunt in multas K imperfectiones. Secundo, quia dixit nequaquam moriemini, & hoc est contra id, quod Deus dixerat, quacunque hora comederis ex eo, morte morieris, supra 2. cap. Serpens asseruit simpliciter, quòd non morerentur: & ita mentitus est volendo facere Deum mẽdacem. Tertio, quia dixit, eritis sicut dij scientes bonum, & malum: & tamen certum est, quòd non fuerunt sicut dij, quia non acceperunt maiorem perfectionem, quàm habuerãt, sed ceciderunt ab ea, quam habebant, vel si accipiatur totum sub vno contextu, eritis sicut dij scientes bonum, & malum, idest scientis bonum, & malum eo modo, quo dij sciunt: falsum

A sum fuit, quia non sciuerunt sicut Deus, sed sicut qui experitur, & ille modus cognoscendi non dicit perfectionem. Dicendum ergo, quòd arbor scientiæ boni, & mali accepit hoc nomen, ex eo, quod serpens dixit eritis sicut dij scientes bonum, & malum, quia non inueniatur aliquid de cognitione boni, & mali, nisi illud ibi. Et postea quando Deus illud dixit quasi repetendo verba diaboli per ironiam. Etiam dicendum, quòd scire bonum, & malum accipitur ibi in bona significatione, vt significat aliquid perfectum, quale Deo competit, cum dixit eritis sicut dij scientes bonum, & malum. Et dicendum, quòd diabolus dixit bonum, & malum, idest omnia, scilicet scientes omnia, hęc est enim magna perfectio, & solius Dei, quòd omnia sciat: & tamen vt diceret omnia dixit bonum, & malum more vulgari, quasi omne, quod est aut cogitatur sufficiēter distinguatur per bonum, & malum, & non possit aliquid inueniri, quod non sit, aut bonum, aut malum. Etiam dicit quòd falso impositum est nomen, idest ex falso, scilicet, quia diabolus certificauerat hominem, ꝙ sciret bonum, & malum, idest omnia, & cupiens hoc assensit suadenti serpenti, & comedit de ligno vetito.

Decisio quæstionis.

Quæst. 156 Adam, aut Moyses imposuit hoc nomen arbori.

Nunc redeundo ad id, quod petebatur supra quæstio. 153. dicetur, quòd istud nomen, scilicet lignum scientię boni, & mali non fuit impositum illi arbori à Deo, etiam non fuit impositum ei ab Adam, quando dedit nomina animalibus, sed necesse est postea impositum fuisse ab Adam, vel à Moyse, cum acceperit nomen istud, ex eo quod dixit serpens. Si autem obijciatur, quòd dixit Deus ex omni ligno Paradisi comede: de ligno autem scientiæ boni, & mali ne comedas; & nondum peccauerat homo, & etiam nondum imposuerat nomina rebus: ergo Deus imposuit nomen istud, quia ipse eo vsus est, antequam quisquam illud proferret. Dicendum, ꝙ nō imposuit Deus istud nomen, neque fuit impositum ante peccatum, ibi tamē ponitur, quòd Deus sic dixerit. Et est istud dictum per anticipationem, scilicet, quia eo tempore, quo Deus locutus est ad Adam, ne comederet de ligno illo, non vocabatur lignum scientiæ boni, & mali, sed postea vocatum est sic. Et quia quando Moyses istud scripsit vocabatur sic, potuit hoc nomine illud appellare, licèt non sic vocaretur, quando Deus de illo dixit ad Adam: & ita est de multis alijs in sacra scriptura: Sic est enim de vrbe Bethlehē, quę prius vocabatur Efrata, sicut innuitur Michęę 5. & Mat. 2. c. & postea impositum est sibi nomen Bethlehem a magna saturitate, quæ fuit tempore Neemi, vt Hebræi volunt, & Isidorus aliqualiter concordat cū hoc lib. 15. Etym. c. 1. & tamen inf. 48. cap. cum agitur de morte Rachelis, & loquitur Iacob introducitur, quòd vocetur Bethlehem & est anticipatio, quia licet non sic vocabatur eo tēpore, quo agebantur ea, de quibus ibi hr̄, tamen vocabatur sic eo tempore, quo agebant̄ ea, de quibus ibi hr̄, cum vocabatur sic eo tempore, quo illa scripta sunt. & potuit auctor, i. scriptor vti illo vocabulo. Et ista anticipatio causat multas difficultates legentibus sacram scripturam. Et istud apparet, quòd ita sit: nam istud nomen non ponitur in scriptura ante locum illum, quando dicitur supra secundo cap. Produxit Deus de humo omne lignum pulchrum visu, & ad vescendum suaue, lignum etiam vitæ in medio Paradisi, lignumque scientiæ boni, & mali: & tamen certum est, quòd Moyses loquitur, qui est scriptor, cum sit ibi relatio rerum simplex, & non introducantur verba alicuius: ideo in omnibus sequentibus potuit Moyses ponere illud nomen, quasi iam esset, & tamē postea introducuntur verba Dei ad Adā, scilicet ex omni ligno Paradisi comede: ideo potuit

Nota anticipationē, per quam multa soluuntur in sacra scriptura.

A dicere ponendo hoc nomen; de ligno autem scientiæ boni, & mali ne comedas. Et tamen dicendo, quòd Deus non dixit illud nomen, quando locutus est ad Adam, sed forte vsus est alio nomine, quod illa arbor haberet, aut quod Deus sibi imponeret, aut expressit arborem per circumlocutionem, quæ poterat fieri duobus modis; vno modo demonstrando, vt si esset Adam iuxta illam arborem, quando Deus ei loqueretur, & diceret, ex omni arbore Paradisi comede: de ista autem arbore non comedas, ostendendo illam ad oculum. Alio modo poterat fieri per expressionem nominum æquiualentium; vt si diceret, non comedas de arbore, quæ est in tali, aut tali loco, vel de arbore, quæ est in medio Paradisi.

B Secundo patet hoc per nominationem, quam fecit Eua. Nam quando quæsiuit serpens ab Eua, quare non comedebant de fructu omnium arborum, dixit illa de fructu lignorum, quæ sunt in Paradiso vescimur, de fructu verò ligni, quod est in medio Paradisi pręcepit nobis Deus, ne comederemus, & ne tangeremus illud. Et ita mulier vocauit lignum illud, lignum, quod est in medio Paradisi, supr. 3. cap. Et non lignum scientiæ boni, & mali, ergo ita Deus potuit illud nominare, & verisimile est potius, ꝙ nominauerit, quàm ꝙ nominauerit lignū scientiæ boni, & mali.

Apparet etiam istud primum, scilicet quòd Deus non imposuit istud nomen illi arbori, neque ita vocauit eam, quando ad Adam locutus est, quia si vocaret eam lignum scientiæ boni, & mali: aut hoc diceretur, quia conferebat scientiam boni, & mali adiuuando ad eam disponendo organa ad illam habendam, aut quia per comestionem de fructu illius arboris accidit homini, quòd cognosceret, & bonum, & malum per experientiam, sicut communiter exponitur, & dictum est supra quæst. 152. Non potest accipi primo modo, quia tunc videretur Deus imponere pręceptum graue, scilicet, quòd homines non comederent de illo, per quod efficerentur sapientes, nā nihil est maius in humanis perfectionibus, quàm sapientem esse, cum altissima potentiarum humanarū sit intellectus potissime cū istud possent homines assequi sine labore: ergo nihil difficilius in mandatis esse poterat: & consequenter peccatum hominis videretur multum alleuiari, cū pro desiderio talis rei egerit contra mandatum Dei. Secundo, quia in hoc verificaretur verbum serpentis, scilicet nequaquam moriemini: scit enim Deus, quòd quacunque die comederitis aperientur oculi vestri, & eritis sicut dij scientes bonum, & malum: & tamen diabolus locutus est falsum: ergo non diceret hoc Deus. Ex quo dicēdum est, ꝙ etiam si arbor illa verè haberet hanc dandi sciētiam, vel acumen ingenij proprietatem, non vocaret eam Deus arborem scientiæ boni, & mali; quia ex verbis suis appareret mandatum eius valde graue, quod erat incōueniens: si autem iuberet de illa comedere, tunc eam sic vocaret, alio ergo nomine vsus est. Si autem acciperetur in secundo modo, etiam nō vocaret

Quæst. 157 Probatio, quod Deus non imposuit hoc nomen illi arbori.

E sic Deus illam arborem, quia tunc istud dicendo, designaret homini, ꝙ peccaturus esset, & peccādo incurreret in experientiam mali. Et istud est valde inconuenienter dictum, quia sic homo esset præscius sui casus antequam peccaret, quod est absurdum. Item autem posset homo euitare peccatum, aut non si non posset euitare, quin de fructu illo comederet supuacue: immò irrationabiliter Deus mādaret homini, ne comederet, quia erat impossibile, ꝙ non comederet, & etiā non imputaret̄ sibi ad peccatum cum illud vetare nō posset. Si autē posset euitare illud, & de facto vitaret, nō comederet de arbore: & ita nō cognosceret bonū, & malū per experientiam, & sic falsa esset p̄nunciatio

Dei prænunciando homini in nomine arboris, quòd cogniturus eſſet malum per experiẽtiam, ergo Deus non diceret iſtud, etiam in ſecundo ſenſu: & ita nullo modo.

Quęſt. 158 Probatio, q Adã nõ ĩpoſuerit hoc nomẽ arbori ante peccatum.

Secundum etiam non ſtat, ſcilicet, quòd Adã imponeret iſtud nomen ante peccatum; nam poterat cogitari, quòd Adam imponeret aliquod nomen huic arbori, ſicut impoſuit omnibus animalibus, ſup. 2. cap. Et iſtud ſatis erat veriſimile, ſed eſt dicendum, quòd hoc dato non imponeret ipſe hoc nomen ante peccatum. Nam tunc, aut imponeret in primo ſenſu, ideſt quòd arbor illa haberet vim acuendi ingenium, aut in ſecundo ſenſu, ſcilicet, quòd per comeſtionem illius peccaturus eſſet, & cogniturus malum per experientiam. Non poteſt ſtare primus ſenſus primo, quia non eſt verum, quòd haberet arbor illam vim: nam tunc diabolus verum diceret, ſcilicet quacunq; hora comederitis aperientur oculi veſtri, & eritis ſicut dij ſcientes bonum, & malum: & tamen diabolus mentitus eſt. Secundo, quia ſi talem vim haberet illa arbor, quando homo manducauit de illa, accepiſſet aliquam talem cognitionem, ſed nullam accepit, cum non cognouerit, niſi malum per experientiam: ergo non habebat arbor illam vim. Tertio patet, quia ſi hoc nomen imponeret illi Adam, cum imponeret ſecundum veritatem, ſciret, quòd illa arbor haberet illam vim: & ita ſciret mandatum Dei eſſe valde graue, quo vetaretur eis arbor illa. Ideo ſiue Deus vetando nominaret illã arborem ſcientiæ boni, & mali, ſiue quocunque alio nomine, ſatis erat, quòd Adam ſciret illam eſſe arborem ad ſciendum omnia, & ita noſſet mãdatum Dei eſſe valde graue, in quo, & alleuiaret peccatum ipſorum: hoc autem eſt inconueniens, ergo non impoſuit ipſe hoc nomen. Neque etiam poterat eſſe hoc in ſecundo ſenſu, quia tunc præcognoſceret homo miſeriam ſuam, & peccatum futurum, & ſequeretur abſurditas, ſicut ſupra præcedenti quęſt. immo adhuc maior abſurditas, quia ſi Deus illud nomen imponeret, & vocaret ſic arborem nullo ſenſu ſignificaret futuram hominis infelicitatem, ſed forte homo non intelligeret quid Deus deſignabat, & maneret non cognoſcens malum ſuum, & maneret ei, vt accidentale, quòd peccaret, vel non peccaret, ſicut fuit in veritate: ſi tamen ipſe imponeret ſic nomen in hoc ſenſu, præcognoſceret, ſe futurum miſerum: & ita antequam peccaret, iam eſſet miſer cognoſcens futuram miſeriam, & iam actu habens triſtitiam. Vnde maius inconueniens eſt, quòd homo imponeret iſtud nomen ante peccatum, quàm quòd imponeret Deus illud. Sed dicendum, quòd fuit impoſitum poſt peccatum ab eo, quòd diabolus dixerat; quacunque hora comederitis eritis ſicut dij ſcientes bonum, & malum, & poſitum eſt per Adam, vel per Moyſen. Per Adam poterat poni, quia poſtquam peccauit, & expelleretur de Paradiſo memor illius culpæ, & mali ſui vocaret ſic illam arborem, quam tangendo, & comedendo de fructu tantum malum incurrerant, volendo habere ſcientiam boni, & mali, ſicut dixerat diabolus, & ſic Moyſes poſtea ſcriberet. Vel poteſt dici, quòd Moyſes ſcribens imponeret illud nomen: Acciderat enim ſic res iſta, quam ante Moyſen nemo ſcripſerat. Ipſe autem volens rem exprimere per nomina conſona rebus, imponeret hoc nomen illi arbori ab eo, quod diabolus dixerat, per quod Eua mota eſt ad comedendum de illo fructu, & illud eſt etiam valde conueniens.

Quęſt. 159 Cur dr̃ lignũ vitæ in medio Paradiſi.

Dicto de ligno ſcientiæ boni, & mali nunc de ligno vitæ dicendum eſt. Et quia dicitur ſupra ſecundo capit. Lignum etiam vitæ in medio Paradiſi quæretur: quare dicitur lignum etiam vitæ in medio Pa-

F radiſi. Aliquis dicet, quòd hoc dictum eſt, quia ſic erat, ſcilicet quòd in medio lignorum Paradiſi plantatum eſſet lignum vitæ. Et cauſa huius eſſet, quia lignum vitæ erat dignius omnibus lignis Paradiſi: ideo propter excellentiam debebat poni in medio, quia hoc pertinet ad honorem quendam, vel deſignationem dignitatis: ſic dicitur Iob trigeſimo cap. Cum ſederem quaſi rex circunſtante exercitu, eram tamen merentium conſolator; & ita circunſtipari ab alijs ad honorem pertinet. Sed dicendum, quòd non eſt ita accipiendum quaſi eſſet lignum vitę in medio Paradiſi, & non alia ligna. Nam etiam lignum ſcientiæ boni, & mali erat in medio Paradiſi: nam ſupra tertio cap. Cum mulier reſponderet ſerpenti, ait, De fru-

G ctu lignorum, quæ ſunt in Paradiſo veſcimur; De fructu autem ligni, quod eſt in medio Paradiſi præcepit Dominus, ne comederemus: & tamen illud eſt lignum ſcientiæ boni, & mali; ergo illud lignum erat in medio Paradiſi.

Dici poteſt duobus modis: Vno modo, quòd in medio Paradiſi per æqui diſtantiam, vel quaſi in medio eſſet lignum vitę, & etiam lignum ſcientiæ boni, & mali: & ita vnum non diſtaret ab alio, niſi parum. Et hoc ſatis eſt conueniens, & videtur concordare literæ, ſupra ſecundo cap. ſcilicet lignum etiam vitæ in medio Paradiſi, lignum quoque ſcientię boni, & mali, ideſt etiam lignum ſcientię boni, & mali erat in medio Paradiſi, ſicut lignum vitæ.

Secundo modo accipi poteſt medium per interpo-

H ſitionem. Et ita omne, quod eſt intra rem eſt in medio rei: Iſte modus loquendi eſt valde vſitatus in ſacra ſcriptura, vt Deuteronom. 13. cap. Si ſurrexerit in medio tui propheta, aut qui ſomnium vidiſſe ſe dicat, &c. non tamen intelligitur de illis, qui erant in medio populi Iſrael, ſed in quacunque ciuitate, & vbicunque inuenirentur in toto Iſrael, eodem capit. & 17. cap. Et hoc quid eſt dicere in medio, ſolet vocare ſcriptura intra portas, ideſt quid eſt intra ciuitatem, eſt in medio ciuitatis, & ita quicquid eſſet intra Paradiſum diceretur eſſe in medio Paradiſi: & ita in quacunque parte Paradiſi lignum vitæ eſſet, diceretur in medio eius. Et ſic tam lignum vitę, quàm ſcientiæ boni, & mali dicerentur eſſe in medio Paradiſi: ſi

I tamen tenere voluerimus, quòd ſint in medio accipiendo propriè per æquè diſtantiam non erit inconueniens, cum nihil ſit, quòd iſtud impediat.

Quęretur nũc de ligno vitæ, quid ſit & an aliquod verum lignum eſſet. Aliqui dicunt, quòd non erat lignum, quia nulli ligno iſtud conueniret, ſed aliquid ſpiritualiter intelligendum eſt per hoc. Dicendum, quòd hoc, quod dicitur de ligno ſcientiæ boni, & mali, & de ligno vitæ mouit inter cętera quoſdam ad putandum, quòd hoc quod de Paradiſo dicitur, ſit ſpiritualiter intelligendum, & varij varia acceperunt. Plato enim vt plures aſſerunt, cum legiſſet hoc in libris Moyſi, & non poſſet intelligere, quod aliquod lignũ eſſet ſciẽtiæ boni, & mali retulit ad hominem, quem vocauit lignum ſcientię boni, & mali, quia malum, &

K bonum nouit, quod arboribus non conuenit: Dixit tamen eſſe lignum, quia homo eſt corporeus ad differentiam ſpirituum, qui ſciũt bonum, & malum, ſed non ſunt corporei. Dicit etiam in medio Paradiſi fuiſſe poſitum lignum illud, quia homo medius eſt ſecũdum naturam inter ſupra ſe poſitum, & ſenſibilia ſub ſe poſita: ita & arborem vitæ aliqui vocant hominem, qui viuit, quaſi ſint aliæ arbores, quę non viuant, ſ. ille, quę non perueniunt ad vitam rationalem. Alij autem referunt hoc ad virtutes, ſcilicet lignum vitæ ſit ſapientia, quæ eſt mater omnium virtutum, quaſi ſit illis principium eſſendi, & viuendi. Alij adhuc per Paradiſum

disum terrestrem accipiunt ecclesiam: & applicant A
singula singulis dicentes per lignum vitę accipi san-
ctum sanctorum, idest Christum, sicut Aug. ponit lib.
13. de ciui. Dei, cap. 21. Sed dicendum, ꝙ iste sunt expo
sitiones mysticè, & non litterales, ideo non tollunt lit-
teralem, sed præsupponũt; & illa est, ꝙ sit aliquod ve-
rum lignum, idest arbor in Paradiso, & vocaretur li-
gnum vitæ. Primo patet, quia Aug. lib. 13. de ciu. Dei,
cap. 21. Ostēdit, ꝙ Paradisus debeat accipi corporali-
ter, & omnia, quæ ibi dicuntur esse etiam corporalia;
& ponuntur ibi arbores multæ; ideo erunt veræ: Ne-
cesse est tamen accipi lignum vitæ, & lignum scien-
tiæ boni, & mali, sicut accipiuntur alia ligna. Nam
dicitur supra 2. cap. produxit Deus de humo omne li-
gnum pulchrum visu, & ad vescendum suaue: lignũ
etiam vitæ in medio Paradisi, & lignum etiam scien- B
tiæ boni, & mali: Et ita sub eodem modo & clausula
posuit vtraque connumerando illa, quasi essent res
vnius generis; & tamen priora erant vera ligna, quæ
de terra producta sunt. Igitur & lignum vitæ erat ve-
rum lignum in terra plãtatum, aut de terra productũ:
Secundo patet, quia lignum vitæ est, de quo comedi
potest: erat ergo verum lignum corporale. Sic patet
supra 3. cap. scilicet ne forte mittat manum suam, &
sumat de ligno vitæ: ergo erat vera arbor fructus ha-
bens. Tertio, quia supra 3. cap. expulso homine de Pa-
radiso posita est custodia pro ligno vitæ, ne homo ve-
niret ad accipiendum de illo; ergo erat verè in loco
Paradisi aliqua arbor, cui fuit apposita custodia, ne
homo sumeret de illa contra voluntatē Dei. Quarto, C
quia si acciperetur spiritualiter lignũ vitæ pro sapien-
tia, quæ est mater omnium virtutum, vel pro sancto
sanctorum, qui est Christus; quos duos sensus ponit
Aug. lib. 13. de Ciui. cap. 21. Non esset malum, ꝙ ho-
mo post peccatũ acciperet de ligno vitę, neque pone-
retur ei custodia, ne homo de illo sumeret, cũ potius
peccatores hortetur scriptura accedere ad sapientiã,
vt deserant vana, quæ non prosunt: & in quibus pec-
cauerunt, & etiam accedere ad Christum, quod & ip-
se faciebat mãducans, & bibens cũ peccatoribus cor-
poraliter, vt traheret eos ad se spiritualiter, Mat. 9. cap.
& tamē homini post peccatum uetatur accessus ad li
gnum vitę: ergo non erat illud ad spirituale, sed cor-
porale, quod poterat corporaliter prodesse priuatur D
homo illud propter peccatum. Dicendum ergo, ꝙ
lignum vitæ erat verè quædam arbor in Paradiso, si-
cut cæterę arbores quantum ad veritatem naturæ; li-
cèt in virtute, & forte in specie differret.

Quæst. 161 Quale erat lignum vitæ, an vnũ, an plura, & an eiusdē speciei cũ lignis nřis.

Quæretur de illo ligno vitæ quale esset, & an esset
vnicum, vel plura: & ita de ligno scientię boni, & ma
li. Circa primum petitur de specie, & natura ligni,
scilicet an esset eiusdem speciei, cuius sunt ligna, quæ
apud nos sunt, vel alterius speciei. Et dici posset, quòd
esset eiusdem speciei cum aliquo de lignis, quæ apud
nos sunt, licet nos nesciamus cuius spęciei: & sic ha-
bebit nomen sicut ligna nostra, vt amigdalus, ficus,
pyrus, pomus, & huiusmodi, sed scriptura voluit no-
minare lignum illud nomine speciei, & vocauit no-
mine virtutis, vel efficaciæ ligni, & dicetur quòd li- E
cet Deus fecisset illud lignum esse eiusdem speciei cũ
aliquo de lignis nostris: fecit tamen multo disparis vir
tutis, quia & hoc leue est Deo. Sed melius dicitur,
quòd illud lignum non erat in eadem specie cum ali-
qua de arboribus, quæ sunt in terra nostra, aut alibi ex-
tra Paradisum: & hoc patet, quia arbores, quæ sunt
eiusdem speciei, habent eandem virtutem, licet dif-
ferant in plus, & minus secundum aliqua particula-
ria, quę inueniuntur in vna arbore, & non in alia: &
nulla arbor est inter nos, quæ habeat similem uirtutē
illi, licet minorem: ergo nulla arbor est hic talis spe-

ciei qualis est illa. Secundo, quia arbores eiusdem spe-
ciei non solum habent virtutē eiusdem naturæ diffe-
rentem solum per plus, & minus, sed ēt haberent vir-
tutem æqualem, nisi quia vna est plautata in meliori
loco, vel respicit meliorem partem cœli, aut abundã
tius colitur, & irrigatur, & ita de alijs, sed omnes arbo
res, quæ erant in Paradiso erant productę de terra à
Deo per vnum modũ productionis: & omnes habe-
bant eandem terram, & aspicientem eandem partem
cœli; ideo haberent multæ aliæ arbores eandem effi-
caciam in Paradiso cum arbore vitę, sed hoc non con
cedimus; ergo non erat in eadem specie cum alijs ar-
boribus Paradisi. Hæc vera sunt, nisi ponatur speciali-
ter hoc à Deo prouenisse, sed hoc non est inconue-
nienter dictum, quia tunc non esset illa virtus aliquid
in natura illius arboris, & sic posset esse virtus illa in la
pidibus, aut terra; sed falsum est, quia per cibationem
conferebat aliquid illa arbor, quod non conferebant
aliæ, & expulso homine de Paradiso mansit eadē vir-
tus in arbore: & ideo data est ei custodia Angelica; er-
go erat virtus illa aliquid in natura arboris illius: & sic
consequebatur speciem, esset igitur aliquid alterius
naturę, quàm cęterę arbores. Dicendum est itaq; ar-
borem vitę pertinuisse ad aliquam speciem vnam, cu-
ius speciei nulla arbor est, inter nos, & cum ad natu-
ram consequatur virtus, sicut alterius speciei erat, ita
erat etiam illa, quàm alię arbores diuersæ virtutis; &
ita inter nos non inuenitur aliqua arbor, quæ effica-
ciam similem habeat. Voluit autem Deus speciem il-
lam tam perfectam producere in genere arborum, vt
nihil ei ęquetur; immo neque assimiletur in virtute,
& operatione.

De arbore autem scientiæ boni, & mali forte aliqs
sic existimabit, quòd oporteat esse diuersæ speciei ab
alijs arboribus, sicut est de ligno vitæ. Dicendum au-
tem, quòd si ponamus diuersam virtutem huius à vir
tutibus aliorum lignorum Paradisi, & eorum, quę in-
ter nos sunt ponemus quoque speciem distinctam: si
tamen non est alia virtus, aut si non apparet causa po-
nendi aliam virtutem, neque erit causa ponendi aliã
speciem. Si enim poneremus iuxta opinionem Iose-
phi, libr. 1. Antiquitatum, quòd illa erat plantatio pru
dentiæ, scilicet, quia acuebat intellectum, vel illa sola,
vel illa potius, quàm aliæ arbores dabimus ei aliã spe-
ciem, quia ista virtus non prouenit, nisi consequendo
diuersam speciem, vel naturam; & tamen diximus, ꝙ
opinio Iosephi nõ erat vera, neque arbor illa aliquid
tale conferebat, nisi forte, sicut aliæ arbores, vt supra
ostensum est; ideo ex hac parte non oportebit ei dari
aliam speciem; quia enim vocaretur ista arbor scien-
tiæ boni, & mali ex falsitate prouenit, scilicet, quia dia
bolus dixit, eritis sicut dij scientes bonum, & malum,
& exinde arbor illa vocata est scientiæ boni, & mali;
diabolus tamen mentitus est. Ex mendatio autem
non prouenit species, vel natura, neque aliquid inde
arguitur; ideo ex alio quærenda est species: secun-
dum veritatem autem de illa arbore non legimus ali-
quid, nisi quòd erat pulchra visu, & ad vescendum
suauis; quia supra tertio capit. dicitur, vidit mulier,
ꝙ bonum esset lignum ad vescendum, & pulchrum
oculis aspectuque delectabile, etiam nihil plus requi-
rebatur, quia de arbore illa nondum manducauerat
mulier; vnde neque experta fuerat virtutem aliquam
eius, aut suauitatem: diabolus autem voluit suadere
magnam esse virtutem arboris, ideo manducandum
esse de illa. Virtus autē non potest cognosci per exte-
riora, & ideo non habuit mulier, per qđ ad hoc imme
diatè moueretur; habuit autē pulchritudinem foris,
quã cõtemplaretur, quæ pulchritudo manifesta erat:
& ex pulchritudine arguebatur, ꝙ eēt suauitas ad ve-

Quæst. 162 An arbor sciētię boni, & mali dfat specie ab alijs arboribus.

scendũ, & inde mota est, & comedit: sed ad hoc, ꝙ aliqua arbor sit pulchra visu, & ad vescendũ suauis, non oportet dari ei determinatam speciem, cum hoc cõpetat multis arboribus, sicut dicitur supra 2. cap. produxit Deus de humo omne lignum pulchrum visu, & ad vescendum suaue: ergo non erat vnius tantum ligni, idest vnius speciei esse pulchrum visu, & suaue ad vescendum, sed multorum lignorum, siue specierum. Et ideo dicemus, quòd pro arbore scientiæ boni, & mali non oportet poni diuersam speciem ab alijs arboribus, sed debet hoc poni pro arbore vitæ, propter causam dictam.

Quęst. 163 An arbor vitæ esset vna, aut multæ in vna specie.

Queretur an arbor vitæ esset vna tantum, vel essent multæ in vna specie, & idem de arbore scientiæ boni, & mali. Dicẽdum videtur primo de ligno vitæ, quòd erat vnum tantum in specie sua. Nam si multa essent sub specie: aut essent in Paradiso, aut extra Paradisum; non extra, quia tunc sequeretur inconueniens, scilicet quòd homines comedentes de lignis illis efficerentur immortales extra Paradisum, sicut in Paradiso, quod non est verum: quia nemo foris potest effici immortalis; immo neque vitam potest differre in longum. Secundo, quia tunc non profuisset expelli hominem de Paradiso: propter hoc enim fuit expulsus, ne mitteret manum suam, & sumeret de ligno vitæ, & viueret in ęternũ. supra 3. cap. si tamen foris essent aliqua ligna, de his ibi quoque posset mãducare, & effici immortalis: ergo nullum lignum tale foris erat. Tertiò, quia si esset foris aliquod lignum vitæ: frustra poneretur custodia pro via ligni vitę, cum foris haberi posset, vbi non custodiebatur. Et tamẽ posuit Deus custodiam pro ligno vitę in Paradiso, supra 3. capit. ergo non erat alibi lignum vitæ. Etiam non potest poni, quòd esset lignum vitæ aliud in Paradiso, sicut solent multa esse eiusdem speciei. & apparet primo, quia in eis, quæ per solam reuelationem habentur, non debemus aliud asserere, quam quòd ipsa reuelatio prodit: quia Deus iubet, quòd non addamus ad verbum eius, neque minuamus ex eo. Deuteron. 4. & Apocalip. 22. & tamen sacra scriptura ostendit, aut ponit vnum tantum; ergo non sunt plura ponenda.

In Paradiso nõ erãt multę arbores vitę eiusdẽ speciei.

Apparet hoc primo, quia supra 2. cap. dicitur. produxit Deus ex humo omne lignum pulchrum visu, & ad vescendum suaue, lignum etiam vitæ in medio Paradisi: & ita dixit lignum singulariter, ergo vnum tantum erat. Secundo patet, quia dixit lignum etiam vitę in medio Paradisi: si enim multa ligna essent de specie hac in Paradiso, non possent omnia esse in medio Paradisi: ergo erat vnum tantum. Tertio patet, quia supra 3. capit. dicitur. nunc ergo ne forte mittat manũ suam, & sumat de ligno vitæ: & ita significatur ibi, vt vnum tantum lignum. Quarto patet, quia eod. cap. dicitur, quòd posuit Deus Cherubin, & gladium versatilem ad custodiam ligni vitę; & ita significauit vnicum. Quinto, quia ad id, ad quod erat lignum vitæ, sufficiebat vnicum, quia paucus cibus inde sumendus erat; ideo sufficiebat vnicum. Sed obijciebatur, quòd essent multa, quia in qualibet specie sunt multa indiuidua: sed lignum vitæ ad vnam speciem pertinebat. ergo erant multa ligna vitæ. Dicendum, quòd licèt in qualibet specie, vt communiter, sint multa indiuidua; tamen aliquæ species sunt, in quibus vnicum indiuiduum est; sicut in perpetuis, vt sunt corpora cœlestia: nam Sol alterius speciei est, quam Luna, & quã Venus, & Iuppiter: vnicus tamen Sol, & vnica Luna, & Vnicus Iuppiter: nam sunt multa indiuidua eiusdẽ speciei propter conseruationem speciei. quando autem in vnico conseruatur sufficiẽter, non sunt plura. Et ita est in perpetuis, quia quodlibet perpetuum semper durat: & nõ est ibi conseruatio per successionem

F in suo simili: ideo in illis, vt communiter in qualibet specie est vnicum indiuiduum, vt in cœlestibus. In corruptibilibus autem est vnicum indiuiduũ in actu, licèt sint multa in successione, vt in specie phœnicis; vnica enim phœnix inuenitur: & licèt ibi naturæ speciei non repugnet in pluribus inueniri, quia tunc sufficientur conseruatur in vno, non multiplicatur.

Quęst. 164 An lignũ scietię boni, & mali sit vnum specie, an plura.

Nunc de ligno scientiæ boni, & mali est dubium, an sit vnicum, vel plura. Aliquis dicet, quòd vnicum, quia idẽ est de ligno scientię boni, & mali, & de ligno vitę: & tamen ostensum est lignum vitæ esse vnicum in specie sua: ergo ita erit de ligno scientiæ boni, & mali. Dicendum, quòd non est eadem causa vnitatis, aut pluralitatis ligni vitæ, & ligni scientiæ boni, & ma-
G li. Nam lignum vitæ determinat sibi speciem propriã ab alijs arboribus, vt ostensum est supra quæstio. 161. Lignum autem scientię boni, & mali non determinat sibi speciem propriam, sed potest esse in specie cuiuscunque alterius ligni, vt ostensum est sup. q. 162. Ideo non est eadẽ ratio vnitatis, & pluralitatis in vno, & in altero. Et dicendum, quòd lignum scientiæ boni, & mali habebat fortè multa alia ligna in specie sibi similia: ipsum tamen vnicum erat lignum, quod dictum est sciẽtię boni, & mali. Primum apparet, quòd lignum illud non determinauit sibi aliquam speciem propriam, sed poterat esse in quacunque specie, cum solum requireretur ad illud, ꝙ esset lignũ pulchrum visu, & ad vescendum suaue, & in qualibet specie ar-
H borum inuenitur istud, licèt in quibusdam potius, ꝙ in alijs: vnde de quacunque specie arborum incerti sumus an lignum scientiæ boni, & mali esset in illa specie, nisi de arbore ficulneæ, quia certum est, quòd nõ fuit ficulnea: Nam postquam viderunt se nudos post peccatum, consuerunt folia ficus, & fecerunt sibi perizomata, supra 3. cap. sed certum est, quòd non auderent iam post peccatum tangere illam arborem, ne maius malum inde eis accideret: ergo cum acceperunt folia ficus, certum est, quòd arbor ficus non erat lignum scientiæ boni, & mali, sed de alijs speciebus omnibus sumus incerti, quia in qualibet earum poterat esse istud lignum.

Secundum est, quòd lignum scientiæ boni, & ma-
I li erat vnicum, quia non fuit sic vocatum lignum aliquod, nisi illud, de quo Deus vetuit homini comedere: & tamen vnicum vetuit, licèt essent multa alia in eadem specie: ergo vnicum erat lignum scientiæ boni, & mali. Primo patet, quia supra secundo cap. dicitur. produxit Deus omne lignum pulchrum de humo, & ad vescendum suaue: lignum quoque vitæ, & lignum scientiæ boni, & mali: & ita, vt vnum significauit illud. Secundo, quia eodem cap. dicitur præcepitque ei Deus, ex omni ligno Paradisi comede: de ligno autem scientiæ boni, & mali ne comedas; & ita alia ligna significauit sub quadam multitudine: lignum autem scientiæ significauit vt vnicum. Tertio patet, quia etiam ex verbis mulieris hoc colligitur: quando dixit supra tertio capit. De fructu li-
K gnorum, quæ sunt in Paradiso vescimur: de fructu verò ligni, quod est in medio Paradisi, pręcepit nobis Deus, ne comederemus, & ita significauit vt vnũ. Quarto patet per designationem, quam fecit mulier, inquantum dixit, de fructu ligni, quod est in medio Paradisi: & tamen si essent plura ligna vetita, non essent omnia in medio Paradisi, vnicum ergo erat.

Quinto patet, quia ex verbis diaboli, qui etiam significauit illud, vt vnicum, dicens, Scit enim Deus, quòd in quacunque die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri: ergo relationem rei singularis fecit. Sexto, quia etiam ex relatione scripturæ apparet: dicitur

citur enim vidit mulier, ꝙ bonum esset lignum ad vescendum, & pulchrum oculis: & ita vnicum erat, quia si multa essent ligna, huiusmodi non accideret cadere oĩa sub oculis: & sæpe supra 3.cap. fit mentio de eo, sicut de vnico. Septimo patet, quia si lignum scientię boni, & mali non esset vnicum, non poterat accidere, nisi duobus modis; primo modo quasi Deus vetuisset multa ligna expressè illa designando. Alio modo, ꝙ lignum scientiæ boni, & mali esset nomen speciei, & vetando hoc extendebatur ad totam speciem. sed nõ stat aliquis istorum duorum modorum: non secundus quia non est nomen speciei, cum non dicat speciem distinctam ab alijs lignis. supra quęst. 162. sed fuit nomen impositum a casu ex verbo, quod dixit serpẽs; ideo non potest comprehendere omnia ligna alicuius vnius speciei. Non stat primus modus, quia Deus non vetuit plura ligna, cum appareat hoc singulariter dictum, vt appatet ex præcedentibus, scilicet de ligno autem scientiæ boni, & mali non comedas: Est enim illud singulare; ideo signat vnam tantum rem, scilicet vnam speciem, vel vnum indiuiduum: & tamen non est speciei nomen lignum scientię boni, & mali: ergo est vnũ indiuiduum: & ita fuit vnum solũ.

Quęst.165 Cur dr lignũ vitę.

Nunc redeundum est ad lignum vitæ, quomodo, aut cur vocatum est illud lignum vitæ? Dicendum, ꝙ omnes concordant in hoc, quòd sic vocetur, quia vitam dabat, & non est hìc sicut de nomine ligni scientiæ boni, & mali, quia illud sic vocatum est falso nomine, propter id quod diabolus dixerat, eritis scientes bonum, & malum, lignum autem vitæ non accipit nomen nisi a Deo, vel Adam, cum diabolus circa illud nihil dixerit. ideo vera causa nominis esset; ergo

Vitã dare stat dupliciter.

Quęst.166 vocaretur lignum vitæ, quia vitam daret. Dicendum quòd vitam dare stat dupliciter, aut simpliciter dare vitam, idest conferre ad illam, aut dare vitam, scilicet longam: accipiẽdo primo modo non vocaretur istud lignum vitæ, quia omnia ligna vitam dant, scilicet omnia illa, quæ ad cibum prosunt. Nam per cibum restauratur id, quod deperit, quod si non restaureretur, citò periret animal, inquantum ergo quilibet cibus ad sustentationem vitæ facit, poterit vocari omnis arbor vitæ. Sed dicendum quòd isto modo non vocatur arbor vitæ. Nam tunc non acciperet speciale nomen, cum omnia ligna ad hoc prodessent, sed nomen speciale fuit positum propter specialem causam. Secundo quia supra 2.cap. dicitur de omni ligno, quod est in medio Paradisi comede: Deus autem non iuberet hoc, nisi quod licèt lignum prodesset ad vitam: ergo omnia, hoc modo vitam præstabant, & tamen cum scriptura nominasset ista sub nomine generali, postea dixit specialiter de ligno vitę, scilicet ꝓduxit Deus de humo omne lignum pulchrum visu, & ad vescendum suaue, lignum etiam vitæ in medio Paradisi; & ita omnia alia ligna, quę erant ad cibum, non erant ligna vitæ; ergo lignum vitæ accipiebatur specialiter; vt dabat longam vitã. Sed nunc dicendum de ligno vitæ si dabat longam vitam, quæ vita erat ista aut qũo eam conferebat? Dicendum quòd longa vita vocatur ibi non quantumlibet longam: quia sic vitam ducentorum annorum longam diceremus, & tamen ad talem longitudinem vitę non erat necessariũ lignum vitæ: cum per esum quorum licet aliorum ciborum in prima ętate homines de Paradiso expulsi viuerent, quasi vsque ad mille annos, supra 5. cap. & tamen isti non sumebant de ligno vitæ, cum esset illud solum in Paradiso. Sed vita longa vocatur illa, quæ esset vltra comunem diuturnitatem: vt si aliquis accederet ad duo millia, vel tria millia annorum, nam nullum inuenimus compleuisse mille annos, supra 5. cap. ergo qui ad talem peruenirent diuturnitatem, vi-

Quam vitam dabat hoc lignũ, vel qũo.

A uerent per lignũ vitæ, & ista propriè vocaretẽ vita longa. Et dicũt aliqui ꝙ non est inconueniens intelligi lignum vitę dare talem lõgitudinem: vitę cũ nunc, qñ vita nostra est breuissima, vix perueniens ad centũ annos, inueniãtur aliqui cibi in quibusdam regionibus, qui viuentes conseruent homines per quadringẽtos annos; sic enim asserunt de arboribus Solis, & Lunæ. Dicit.n. historia Scolastica in lib. Hester, ꝙ Alexander consuluit arbores Solis, & Lunæ, & asserit, ꝙ in ortu Solis cum splendor tangeret arbores illas in summitate, concutiebantur illæ vsque ad radices: & tunc responsum dabatur interrogantibus, vbi Alexander de morte sua responsum accepit, si Babilonem intraret: & ita factum est, Sacerdotes autem, qui ibi erant vten

Attẽde de arboribus Solis, & Lunæ.

B tes pomis arborum Solis, & Lunæ quadringentis annis viuebant illæsi: ergo sicut ibi quadruplicatur ætas super ętatem nostram communem, poterat per lignũ vitæ plusquam quadruplicari: & ita posset aliquis viuere vltra duo millia annorum.

Sed de ista diuturnitate vitæ non est dubium, qui tã tam aut maiorem possent homines habere per lignũ vitæ, & tamen dubium est, an per esum ligni vitæ homines possent semper viuere: ita vt nõ gustarent mortem. Dicendum videtur ꝙ sic: quia si aliquis cibus potest conseruare hominem viuentẽ per tria millia annorum, & non senescentem: poterit eodẽ modo semper seruare: quia qđ tamdiu durat, habet aptitudinẽ ad semper manendum: & tñ Henoch, qui est in Paradiso

Quęst.167 An lignũ vitę posset dare sempiternã vitam.

C per esũ ligni vitæ vixit iam ꝑ quinque millia quingentorum, & duodecim annorũ, computando vsq; ad annum Christi millesimũ quadringentesimũ tricesimũ sextũ: & viuet vsque ad tpa Antichristi non senescẽs, ergo nulla causa videtur, quomodo iste non viueret per decem millia annorum, & ita in sempiternũ, cũ adhuc nõ alteratus fuerit in tanto tempore, vt senex efficeretur. Secundo patet, quia hoc communiter asseritur de ligno vitæ. Nam vt ait Beda super Gen. & Strabus lignum vitæ dictum est, quia diuinitus accepit hanc vim, vt qui ex eius fructu comederet corpus eius stabili sanitate, & perpetua soliditate frueretur: neque ulla infirmitate, vel ætatis imbecilitate in deterius, vel occasum laberetur. Tertio apparet & firmius ex authoritate sacræ scripturæ: nam postquam

D peccauerunt primi parentes voluit Deus excludere illos de Paradiso, ne semper viuerent. s. 3. cap. s. ne fortè mittat manum suam, & sumat de ligno vitæ, & viuat in æternum. ergo comedendo de ligno vitæ poterat viuere in æternum. i. viueret nunꝗ moriens. Quarto patet, quia ista fuit causa exclusionis Paradisi. Dixerat.n. Deus, ꝙ quacunque die comederet morte moreretur. s. 2. cap. ideo cum peccasset voluit excludere de Paradiso, & non ob aliam causam præcipuè, nisi vt moreretur, quod fieret non comedendo de ligno vitæ: ergo vr̃, ꝙ comedendo de illo nunquam moreretur. In hoc autem erat speciale in ligno vitæ vltra cętera, & illud erat dignius alijs. Nam si comederet homo de alijs lignis Paradisi, non viueret semper, sed senesceret, & aliqñ moreretur, sicut & in hoĩbus de Pa-

E radiso expulsis apparuit; si autẽ comederet de ligno vitæ, nunquam moreretur; ideo illud solum erat melius, & dignius alijs. Et patet, quia qñ expulsus fuit hõ de Paradiso, propter solum lignum vitæ inde expulsus est: cum dicatur. sup. 3. cap. ne fortè mittat manũ suam, & sumat de ligno vitæ, & viuat in æternum. De alijs autem lignis dictũ est: nihil ideo sumere de alijs lignis, non cõferebat semper viuere. Item quia expulso homine posita est custodia Paradiso. supra 3. cap. & dicitur ꝙ fuit ad custodiendum viam ligni vitæ, & de alijs non dicitur: ergo licèt de alijs lignis Paradisi comederet, non viueret semper.

Quęst.168 An cibus effecisset hoíes immortales, Cap. 8. Tex. 15.

Sed aliquis diceret, ꝙ hoc est inconueniens, quia Aristoteles irridet, quòd aliquis per cibum possit effici immortalis, sed immortalitas est per naturam, & in eis, qui cibo nō vtunt̄. Sic enim ponit lib. 3. Metha, Irridendo fabulas illorum, qui dixerunt, quòd quidā dij manducauerunt, aut gustauerunt de quodam cibo, & effecti sunt immortales: alij verò, qui de eodem non gustauerunt manent mortales. Ita autem videtur esse, si dicamus esse homines immortales comedendo de ligno vitæ, quia ille cibus est. Dicendū, quòd homo manducando de ligno vitæ nunquā moreretur, & tamen hoc non est contra intentionem Aristo. Primo, quia cibus nullus de seipso potest præstare immortalitatem; & tamen aliquis cibus per virtutem Dei præstaret illam: homines enim nunc naturaliter sunt mortales, & moriuntur; & tamen ipsos eosdem efficit Deus post mortem in resurrectione immortales; ibi autem nullo apposito effecit eos immortales, ergo per aliquem cibum in quo fuerit specialis virtus sua poterit efficere eos immortales. Secundo, & melius dicēdum, quòd homines comedentes de ligno vitæ poterant semper viuere: & tamē non efficiebantur immortales per esum illius ligni. Et verum est, quòd nullus cibus præstare potest immortalitatem, patet hoc primo, quia non conceditur simpliciter, quòd aliquis comedens de ligno vitæ efficeretur immortalis, sed oportebat alia interuenire. Secundo, & principaliter, quia licèt manducaret de ligno vitę quotiens opportunum esset, non efficeretur immortalis, sed posset mori, quia posset cremari in igne, aut diuidi gladio, aut confringi re dura, & generaliter vulnerari ab omnibus illis, quæ violentam mortem inferunt: & tamen qui est immortalis nullo modo potest mori, aut corrumpi: ideo non concedimus, quia lignum vitæ quantumcunque esset excellens, posset efficere aliquos immortales. Poterat enim esse, ꝙ manducando de ligno vitæ viueret homo semper, i. nunquam moreretur, tamen non ideo efficiebatur immortalis. Circa quod considerandū, quòd corpus Adæ, & omnium hominum in statu innocentiæ erat resolubile, & resolueretur de facto, atque moreretur, si contra hoc non prouideretur: erat autem prouisio per cibum, vt sicut nos comedimus, ne moriamur: ita & tunc comederet Adam. Et propter hoc Deus iussit Adæ, quòd comederet de omnibus lignis Paradisi, præterquam de ligno sciētiæ boni, & mali: si tamen corpus hominis non esset resolubile, ac potens mori non indigeret cibis: isti autem cibi proderant in Adam ad restaurationem deperditi per actionem caloris naturalis, quemadmodum fit in nobis. Amplius manducaturus erat Adam de ligno vitæ conuenientibus temporibus, ad hoc, quòd non dissolueretur, vel incideret senectus in eum, & per istam continuationem euitaretur senectus, & posset homo in eodem statu manere semper.

Quęst.169 Quō conferebat lignum vitæ ad semper viuere.

Sed, quia sacra scriptura de ligno vitæ facit mentionem, quòd comedendo de illo viueret homo in ęternum, de alijs lignis nihil dicit, quasi non conferrent ad vitam, est dubium quomodo conferebat lignum vitæ ad semper viuere: & si quid conferebant ad hoc alia ligna Paradisi.

Et dicendum, quòd doctores circa hoc quærunt, an Adam in statu innocentiæ deberet dici mortalis, & immortalis, & sicut Augustinus diffinit libro nono, super Gen. ad literam: & libro 13. de ciuita. Dei, quòd Adam erat potens mori, & potens non mori, & hoc omnes doctores cōcedunt, sicut tractatur per Magist. libro secundo Sentent. distinct. 19. Et tamen hoc supposito petunt an absolutè debet potius vocari mortalis, vel immortalis, & concedunt, quòd de-
F beat vocari immortalis: & tamen ista immortalitas non erat per naturam, sicut Angeli sunt immortales, & anima est immortalis, sed per gratiam quandam. Et etiam dicendo, quòd erat adhuc ista immortalitas non proprie immortalitas, quia immortalitas resurgentium similiter erit non per naturam, sed per gratiam, in quibus erit immortalitas, & impassibilitas: & tamen ibi magis propriè erit immortalitas. Si enim accipiatur immortalitas inquantum dicit potentiam ad non moriendum, vel ad semper viuendum, & est potentia passiua obedientialis ex parte corporis, semper est eadem; quia adhuc in nobis est talis potentia, quia possumus recipere immortalitatem, & aliquando recipiemus illam, licèt non habeamus eam nunc, neque possumus vocari immortales. Et ideo ista ea-
G dem erat in statu innocentię in Adam, & erit in resurgentibus. Si autem accipiatur immortalitas, vt dicit aliquam perfectionem formalem additam naturæ, à qua efficiatur homo immortalis, non erat eadem immortalitas Adæ, & resurgentium, sed prima erat per gratiam innocentiæ, alia erit per donum gloriæ: vtraque autem prouenit ex victoria animæ super corpus, sed in statu innocentiæ erat talis victoria animæ super corpus, vt nihil posset effici in corpore, quod animę aduersaretur: & tamen si anima vellet, quòd corpus pateretur, posset pati, & verè pateretur nō solum passione intentionali, sed etiam reali. In statu resurgentium erit maior victoria animę super corpus ita, ꝙ nō solum non fiet in corpore cōtra voluntatem animæ,
H sed etiam proprietates animæ quodammodo in corpus redundabunt, ita vt corpus sit lucidum, agile, spirituale, impassibile. Damnatis autem resurgentibus competit immortalitas, & tamen non erit per redundantiam proprietatum animæ in corpore, quia non erunt corpora sua agilia, lucida, spiritualia, siue subtilia, & impassibilia, quæ vocantur dotes corporum, & sunt corporum glorificatorum, & nō damnatorum: erunt enim illa passibilia, sed non mortalia. Vnde autem proueniat illis immortalitas, declarabitur magis Matthæ. 25. cap. Est igitur differentia inter immortalitatem hominum in statu innocentiæ, & resurgentium; primo, quia resurgentes habebunt dotes quatuor corporis per redundantiam quandam virtutum
I animæ in corpus: in statu autem innocentię nulla dos istarum erat. Nam non erat corpus Adæ clarum, agile, subtile, impassibile, quia non poterat Adam esse subito vbicunque vellet, sicut potest nunc esse habens corpus beatificatum; neque erat corpus suum emittens fulgorem, sed opacum sicut corpora nostra; etiā transire non poterat corpus Adæ per obstantia solida, idest lapides, vel ligna, aut parietes sicut possunt corpora glorificata ex dote subtilitatis, sicut & corpus Christi transiuit per ianuas clausas. Ioan. 20. cap. Ita de impassibilitate est.

Secunda differentia est, quia Adam poterat semper viuere, & nunquam mori, sed hoc non erat sine cibo; immo comedendo de lignis Paradisi, sicut præcepit ei Deus, ex omni ligno Paradisi comede su-
K pra secūdo cap. In resurgentibus autem est immortalitas sine cibo, quia cibo non vtuntur, neque prodesset eis cibus ad aliquid, licèt verè comedere possent, sicut Christus comedit post resurrectionem. Luc. 24. capit. tamen non transiret cibus in corpus glorificatum. Et hanc differentiam significauit Christus, Matthæ. 22. dicens in resurrectione, neque nubent, neque nubentur, sed erunt sicut Angeli Dei, idest sicut Angeli non vtuntur cibo, & potu, neque copula carnali, ita neque resurgētes vtentur his, idem Luc. 20. cap. Tertio, quia in corpore Adæ fiebat quotidie aliqua generatio, & corruptio: in corporibus autem resurgen-

tium

tium nihil istorum fiet patet hoc, quia Adam sumebat cibum, & ita conuertebatur cibus in substantiam aliti, & conuersio illa erat quædam generatio. Similiter, qui nascerentur ex Adam si permanerent in innocentia, nascerentur paruuli, & postea crescerent ad debitam magnitudinem, ista tamen augmentatio est quædam generatio. Similiter fiebat quotidie corruptio aliqua, scilicet ad conuersionem cibi, cum digereretur, corrũpebatur aliquid, quia alioquin transiret totus cibus in corpus Adæ, quod falsum est, etiã in ipso corpore Adæ fieret, & fiebat corruptio quantum ad substantiam eius: nam quotidie resoluebatur aliquid de corpore Adæ per actionem caloris; quia si non resolueretur corpus eius continua resolutione, non indigeret cibis aliorum lignorum Paradisi: neque etiam ligno vitę, cum cibus etiam in nobis, & in omnibus animalibus non prosit, nisi ad restaurationẽ deperditi: si autẽ detur oppositũ, nunquã animalia sumerent cibum, postquã perueniunt ad debitã magnitudinẽ, quia vsq; illuc est cibus necessarius ad augmẽtationẽ, etiã si nulla resolutio fieret; sed cũ habuit animal debitã magnitudinẽ, si non fieret resolutio, cibus non esset conueniens: & tñ semper indiget animal cibo, ideo est pp resolutionem cõtinuã, vt restauret deperditum in eo: sed Adã, & Eua formati sunt à Deo in ætate completa, cum postea non augmentata fuerint corpora eorum; indigebant tamen nutrimento, & Deus iussit, quòd comederent de omnibus lignis Paradisi; ergo fiebat resolutio in corporibus eorum; quia si non fieret resolutio, & sumerent semper cibum, semper augerentur in longum, & latum, quod est contra naturam, quia vis nutritiua non procedit in infinitum nutriendo ad augmentum; cum
Tex. 41. omnium natura cõstantium sit positus numerus magnitudinis, & augmenti, libr. 2. de Anima; ergo necesse est, quòd cum Adam, & Eua cibum sumerent post completam debitam magnitudinem, quòd fieret in eis aliqua resolutio, ad cuius restaurationem sumetur alimentum. Quarta differentia erat, quia Adam poterat mori si voluisset. Nam si non sumeret cibum aliquem moreretur, aut si sumeret cibos alios, & non de ligno vitæ, moreretur: post resurrectionem autem nemo potest mori. Nam qui sunt in inferno vellent mori, & tamen non possunt mori: qui sunt beati non volunt mori: & tamen etiam si vellent, nõ possunt mori. Ideo nihil requiritur, quòd faciat ad non moriendum, sicut requirebatur in Adam, ad hoc, quòd non moreretur. Quinta, quia Adam poterat pati, & dolere, si voluisset, etiam si non moreretur; vt si mitteret manum in ignem, vreretur, & si applicaret gladium carni suæ, cæderetur, & ita à duris læderetur, & confrigeretur si illa vellet sibi applicare, & poterat pati, & dolere, & quòd non moreretur, vel quòd pateretur, & moreretur sicut accidit nobis in vtroque. Sexta est, quia Adam ita erat immortalis, quòd poterat mori, sicut & mortuus est, quia peccauit: resurgentes autem ita sunt immortales, quòd non possunt mori, neque morientur vnquam. Septima est, quia Adam, licèt esset immortalis, sicut erat sumere cibũ. ita erat emittere superflua, quia nullus cibus totus conuertitur, quia nullus cibus quantumcunque bonus, & salutaris, totus conuertitur in substantiam rei alitæ, sed fit separatio impuri, & emissio. In resurgentibus autem, quia non est accipere cibum, neque etiam est emittere superflua, & multa alia huiusmodi possunt colligi inter resurgentes, & Adam. Istę differentiæ erant supra positæ inter homines viuentes in statu innocentiæ, & resurgentes: & eodem modo inter beatos, & damnatos. Cum etiam damnati sunt immortales, tamẽ quidam

A præcedentium conditionum sunt, quæ non competunt immortalitati damnatorum, scilicet illæ, quæ pertinent ad dotes gloriæ, cum illi non habeant eas, cæteræ autem sunt communes eis, & beatis, & in illis differunt à statu Adę in innocentia; & tamen illi, qui erant in statu innocentię si permansissent transirent ad statum gloriæ, & beatitudinis, non gustando mortem, & tunc haberent veram immortalitatem, secundum omnes conditiones suprapositas, & desinerent comedere de ligno vitæ, & omnibus cibis, & tunc transferrentur ad cœlum, quia non esset eis iam locus conueniens Paradisus terrestris.

Ad istam autem immortalitatem, quam homines haberent in Paradiso terrestri ex dono gratuito Dei Quęst. 171 Quomodo intelligitur, ꝙ Adã erat imortalis.
B est considerandum quid faceret lignum vitæ, & est dicendum, quòd non erat illa propria immortalitas, sed haberet ibi homo remedia contra omnes modos corruptionis, & mortis, & ita nunquam moreretur. Quatuor enim modi sunt, quibus corpora animaliũ corrumpuntur. Quatuor modis animal corrũpitur. Primus est, qui inuenitur generaliter in omnibus generabilibus, & corruptibilibus, ex eo, quòd res materiales habent virtutem finitam ad essendum: ideo oportet, quòd omnes illę certa periodo corrumpantur, vt dicitur libro 2. de Generat. & Tex. 57. 58. Corruptio. Et iste modus conuenit omnibus animalibus inquantum sunt res materiales generabiles, & corruptibiles. Etiam enim si nihil esset, quod ipsa corrumperet, aliquando desinerent esse, quia habent finitam potentiam ad essendum, & non erat necesse
C ad hoc, quòd corrumperentur, quòd quid ab extra, vel ab intra ea corrumperet. Secundus modus corruptionis est ex excessu inordinato alicuius contrariorum, & iste modus est communis omnibus mixtis: in simplicibus enim non inuenitur iste modus, quia non simplicia contrarietatem in seipsis, sed ad alia: & ideo sic nunquam corrumperentur: primo modo eo, quòd non est in eis potentia ad semper essendum, sed potentia finita; in mixtis autem inuenitur vterque modus; nam quia sunt entia generabilia habent potentiam finitam ad essendum, quia verò sunt mixta, habent compositionem ex contrarijs, & in illis contingit aliquando immoderatum excessum fieri, & tunc fit corruptio. Tertius modus est corru-
D ptionis ex actione caloris naturalis, qui consumit subiectiua. Et iste modus corruptionis est proprius animalibus. Nam in alijs non inuenitur: est enim calor instrumẽtum animæ in omnibus operationibus suis, & vocatur naturalis calor: hunc enim habent omnia animalia, quantum licèt sint aquatica, quia non est vita sine calore: iste calor consumit humidum, in quo est vita, & vocatur humidum radicale, & per consumptionem illius perit animal: sicut autem inuenitur in animalibus iste tertius modus proprius, ita inueniuntur duo pręcedentes communes: nam animal perit inquantum est mortale, & generabile habens potentiam finitam ad essendum per primum modum, & inquantum est compositum ex contrarijs, & excedit aliquando vnum de illis excessu immoderato. Quar-
E tus modus est corruptionis per violentiam ab extrinseco agente, sicut per incisionem gladij, per vstionẽ ab igne, per confractionem à duris, & huiusmodi iste modus magis conuenit animalibus, quam alijs rebus, quia sunt magis passibilia: & tamen etiam competit mixtis, tam viuentibus, quàm non viuentibus, vt lapidi, quòd frangatur, & arbori, quòd cædatur, & vratur: simplicius quoque, quia omne simplex generabile per actionem extrinseci contrarij destruetur, & istud potest computari, cum violentia, cum fiat ab extrinseco. Omnibus his quatuor modis potest quodcunque animal corrumpi: si autem prouideatur contra

tra omnes istos modos, non moreretur animal: & poterit dici animal immortale.

Quæst. 172 Vide omnia remedia data Adam contra corruptionem. Tex. 57.

In Adam erat prouisio contra omnes istos modos: ideo Adam in statu innocētiæ poterat vocari immortalis. Contra primum modum corruptionis erat prouisio in Adam per conditionem animę: habet enim materia esse specificum per formā: cum per illam trahatur in participationem speciei. Quia tamen formę rerum generabilium habent vim limitatam ad dandum esse secundum certam durationem: non manebit materia sub illo esse vltra illam periodum; vt dicitur lib. 1. de Gen. & Corrup. hoc enim competit formis materialibus, anima aūt humana ē forma immaterialis: & competit ei secundum se esse in perpetuū: & non secundum determinatā periodum; ideo si nihil aliud obstet, poterit materia sub illo esse manere in æternum: & ideo contra illum modum corruptionis bene prouidetur per naturam animæ. Contra secundum modum corruptionis prouidebatur per naturam animæ cum quadam vi ei collata: habet enim anima naturaliter dominium, vel eleuationem quandam super corpus: quod non habent formę materiales super materiam, & ideo potest aliqualiter continere corpus in quadam æqualitate complexionis competente ei ad operationes. Et licèt hoc possit aliqualiter per naturam ad hoc ꝙ omnino possit, erat ei data quædam vis a Deo, qua contineret corpus in ęqualitate complexionis, & vnus humor non excederet aliū preter proportionem, & vna qualitas non exaltaretur super alteram immoderatè. Contra hunc etiam modum adiuuabat natura loci, & aspectus celi. Erat enim ille locus temperatus nimium in eminenti positus super aerem turbidum, in quo loco parua est actio per contrarietatem: ideo aer ipse adiuuabat ad continuandum æqualitatem cōplexionis, vt non excederet vna qualitas aliam. Et adiuuabat etiam aspectus cœli cum astra multum ad hoc influant, quia inde est principiū actionis totius, & alterationis. Si igitur aliqua portio terræ est inter nos tam salubris, & tātæ æqualitatis, ꝓpter aspectum celi, vt homines ibi non moriantur, sicut est quædam pars Hiberniæ, quāto magis erit hoc in Paradiso, qui locus est magis elongatus ab actione per contrarietatem. Contra tertium modum corruptionis subueniebatur homini in Paradiso dupliciter, primo per alimentum ex alijs lignis Paradisi. Secūdo per esum ligni vitæ. De primo patet: corpus enim hominis in statu innocentiæ erat resolubile: & resoluebatur cum calor naturalis continuè consumeret humidum, sicut in nobis fit: & contra istam resolutionē proderat esus de omnibus lignis Paradisi. Nam de illis conuertebatur in substantiam aliti aliquid ad reparandum id, quod peribat per actionem caloris, sicut in nobis, & in omnibus animalibus fit resolutio, & prouidetur contra illam per cibum, & potum. De secundo, idest ligno vitę patet scilicet, quia restauratio illa, quæ fiebat per esum aliorum lignorum, non sufficiebat, & id quod deerat supplebatur per lignum vitæ: nam in nobis fit restauratio continue: sed ista nō sufficit ad hoc, ꝙ animal semper viuat: causa huius est, quia id, quod ex nutrimento conuertitur in alitū non est adeo perfectè substans virtuti speciei, sicut quod prius inerat, & resolutum est: eo ꝙ virtutes materiales semper debilitantur in agendo; ideo oportet, ꝙ in fine sequatur diminutio in nobis, quando virtus speciei intantum debilitatur propter mixtionem extranei, quòd non potest fieri tanta restauratio, quanta fit consumptio: & ita in fine oportebit esse consumptionem, sicut dicit Arist. lib. de Gene. Et ponit exēplum de vino, cui admiscetur aqua: nām a principio apposita pauca aqua conuertitur illa in vinū: & totum

Ratio quare cōtinua cibi refectio non sufficit ad sępiternā vitam hominum.

Libro 1. Tex. 34.

F mixtum est vinum. Si postea addatur adhuc pauca aqua cōuertetur in vinum, sed illud erit debilius quousque tandem totum vinum efficiatur aquosum. Cōtra istam impuritatem subueniebat lignum vitæ per virtutem mirabilem ei a Deo datam, scilicet quòd assumptum, & transiens in naturam corporis reducebat ad perfectam assimulationem, & ita stabat humidum radicale in tanta puritate, in quanta prius. Sed quamdiu eadem dispositio, quæ prius erat manet in animali, illud non senescit, ideo lignum vitæ reducens ad tantam puritatem ipsum, quod conuertebatur in alitum de alimento faciebat, vt nunquam homo posset senescere. Contra quartum modum corruptionis prouidebatur per diuinam sollicitudinem.

G Erat enim decretum Dei, vt nihil noceret homini, quamdiu ille in innocētia manere voluisset. Nam animalia nocere non poterant, quia Deus ea subiecerat illi: ignis, & ferrum, & lapis, & huiusmodi nocere nō poterant: quia Deus ista auferebat, idest faciendo, ꝙ in illa nō incideret; nam caro humana passibilis erat, & si in igne ponere tur, cremaretur, & si gladius ei applicaretur, diuideret: sed Deus prouidebat, ne aliquid istorum noceret, impediendo nocumentum. Istud autem non dando virtutem aliquam naturæ humanę: sed per actionem suam nocumenta impediendo, iuxta illud Psalm. 36. Cum ceciderit non collidetur: quia Dominus supponit manum suam. & Psal. 90. Angelis suis Deus mandauit de te, vt custodiant te in oībus vijs tuis: in manibus portabunt te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum. Ex his apparet

Ratio quare non fit mentio, nisi de primo remedio ligni cōtra quatuor corruptiones pareat...

H qualis erat immortalitas Paradisi in statu innocentiæ: & hoc etiam apparet, quare de solo ligno vitæ fiebat mentio ad perpetuitatem hominis: licèt omnia ligna Paradisi ad vitam conferebant; erant enim quatuor modi corruptionis, & quatuor remedia contra modos corruptionis: sed de alijs non fit mentio, nisi de ligno vitæ, cuius remedium erat contra tertium modum corruptionis. Causa est, quia scriptura ponendo de ligno, loquitur de expulsione hominis de Paradiso: & ista exclusio erat ad hoc, quòd priuaretur eis, quæ conferebant ad perpetuam vitam hominis. Erant tamen quędam non pertinentia ad Paradisum,

I quæ faciebant ad vitæ perpetuitatem: ideo scriptura non expressit illa. Contra primum enim, & secundum modum corruptionis erat prouisio per naturā animæ: anima autem non manebat in Paradiso, sed habebat eam secum homo, ideo non debuit de ea dici. Similiter conditio, vel virtus data animæ ad continendum corpus in continua æqualitate complexionis, erat aliquid gratuitum, quod vel consequeretur animam, vel priuaretur homo illo per peccatum: & desineret esse: & non erat aliquid corporale, quod maneret in Paradiso, ideo neque de ea debuit fieri mentio.

De quarto quoque remedio non debuit aliquid dici, quia illud non erat aliqua res absoluta corporalis, vel spiritualis homini collata: sed erat diuina prouidentia impediens omnia nocumenta: & ita non

K erat aliquid Paradisi, neque hominis, sed Dei; ideo neque de ista dictum est.

Tertium remedium erat ex lignis omnibus Paradisi, & ex ligno vitæ, & tamen neque de alijs facta est mentio. Causa est, quia alia ligna proderant modo communi, scilicet sicut prosunt omnia alimenta, quę hic sumimus, cum non conferrent, nisi ad restaurationem deperditi transeundo in substantiam aliti; & hoc confertur hic ex omnibus cibis: ideoque si priuaretur esu lignorum aliorum Paradisi, nihil videbatur necesse: & tamen loco ligni vitæ, quod faciebat transire alimentum in alitum sub tāta puritate, sub quanta

ta erat id, quod primo resolutum fuit, nihil inuenitur: ideo id quo propriè homo caruit exclusus de Paradiso, fuit lignum vitæ. propter quod de nullo alio fit mentio, nisi de ligno vitæ ad ostẽdendum causam exclusionis hominis de Paradiso. supra 3. cap.

Quęst. 174 Quod arbores Paradisi magis conferrent ad lõgam vitã, q̃ istæ nostre, excepto ẽt ligno vitæ.

Dicendum tamen ꝙ licèt ligna Paradisi non conferunt ad vitam longam, eo modo quo lignum vitæ: tamen diuturniorem vitam illa cõferent, q̃ hæc. Vnde si post peccatũ maneret homo in Paradiso terrestri, & non manducaret de ligno: & ablata essent alia remedia gratuita: adhuc diutius viueret, q̃ nũc viuit, aut vnq̃ extra Paradisum vixit. In prima enim ætate, quando terra nõ erat læsa per aquas diluuii, sed etiam primariã virtutẽ retinens ex oĩbus, quę in ea nascebãtur, viuebãt homines quasi per mille annos. Si autem manerent in Paradiso, forte viuerent per annos mille, & quingẽtos, aut plus. Et hoc poterat prouenire ex conditione loci habentis maximam salubritatẽ: propter purũ aerẽ, & bonũ aspectũ cœli. Cum ẽt quædã terræ propter hanc cãm faciunt hoĩes duplo longioris vitæ, q̃ aliæ terræ, sicut est de oppido Acroton sup montem Athos in Macedonia supra nubes, & vẽtos, & pluuias. Nam hoĩes illi duplo viuunt, q̃ alij hoĩes: & ob hoc Græci vocant eos Macrobios, i. longæuos: vt dicit Solinus in Polistore, cap. 13. a fortiori autem erit hoc in Paradiso terrestri, quia ille locus est magis separatus ab actione secundum contrarietatem, q̃ alia loca habitata, & est subiectus meliori parti cœli. Secundum est conditio ciborum, quia meliora erant cibaria Paradisi, q̃ quæ foris erant; Quod accidebat primo ex meliori terra plantationis. Nam eædem arbores secũdum speciem in alio, & alio loco meliorem, aut deteriorem fructum reddunt, secundum ꝙ terra melior est, aut non ita bona. Certum est tamen, ꝙ locus Paradisi habet meliorẽ tellurem, q̃ quælibet alia portio terrę, ideo arbores redderent ibi meliores fructus, sicut generaliter fructus nati in montibus, sunt salubriores fructibus natis in vallibus, licèt non fiat ita pingues, etiam quia terra Paradisi respiciebatur a meliore parte cœli. Tertio accidebat ex diuersitate arborum, quia forte erant in Paradiso aliquæ species arborum, quæ non inueniuntur in terra adhuc præter lignum vitæ: & quæ sunt in diuersa specie, non causant eandem nutritionem. Quarto poterat accidere, quia dato, quòd tot species arborum essent in terra, quot in Paradiso præter arborem vitæ, adhuc in nulla parte terræ inuenirentur tot species arborum, quot in Paradiso, quia licèt in tota terra sint species arborum, nulla pars terræ determinata est, aut regio, in qua sint omnes species arborum: sed quædam in vna, quæ non sunt in alia. In Paradiso autem omnes arbores, & arborum species, simul erant: ita vt promptum esset cuilibet comedere de quacunque arbore vellet. Ideo ex hac parte certum est, quòd vita hominis in Paradiso esset diuturnior, quàm foris manendo; etiam si in Paradiso non comederent de ligno vitæ, neque gauderent alijs priuilegijs, aut remedijs datis a Deo contra corruptionem: & ideo forte in Paradiso possent viuere ad mille, & quingentos annos, & vltra, cum expulsi de Paradiso, non potuerunt peruenire ad mille annos, Nam & hic homines, qui diuersis cibarijs inter se vtuntur, inæqualis vitæ sunt. Istud autem proueniret potius in Paradiso, quàm in terra, quia cibi illi erant puriores: & quod de eis transiret in substantiam corporis, transiret ad maiorem similitudinem præexistentis, & resoluti quàm id, quod transiret in substantiam de cibis, extra Paradisum: & tamen de cibis istis arborum Paradisi, scriptura non facit mentionem, sed solum de ligno vitæ, quia illa licèt con-

A ferrent maiorem vitam, quàm haberi posset in terra, tamen erat pauca differentia, quæ non perueniebat ad immortalitatem: & de illa modicum erat aduertendum scripturæ, quæ aliud intendebat.

Quęst. 175 Quod lignũ vitæ immortalitatem tribueret.

Ex præcedentibus apparet, quòd lignum vitæ non solum conferebat longam vitam: sed etiam immortalitatem, idest, nunquàm mori, & hoc est contra intentionem quorundam, Dixerunt enim quidam quòd vtentes ligno vitæ diuturnè viuerent, & tamen aliquando morerentur, hoc putauerunt sequuti ea, quæ videntur, quia aliquis cibus tam bonus est inter nos, vt cibati ex eo diuturniorem vitam habeant, quàm cibati ex alio; tamen nemo efficitur immortalis: neque etiam multum longæuior alijs.
B De ligno vitæ ita putabant. Dicendum, quòd si esset arbor alicuius speciei earum arborum, quæ a nobis cognitæ sunt, verum esset istud: & tamen est alterius speciei: vt ostendimus supra quæstion. 161. & cibum alterius speciei consequitur alia virtus. Et supposito eo, quòd omnes Doctores de illo ligno dicunt: necesse erat quòd posset vitam semper seruare: & quòd nunquàm adueniret senectus. Nam faciebat quòd id, quod de alimento transibat in substantiam aliti, transiret ad perfectam similitudinem eius, quod præfuerat: & si ita fieret, necesse erat semper manere eundem statum, qui primo fuerat: & ideo nunquàm adueniret senectus: & quod nunquàm senescit, aptum est semper viuere. ideo vere
C dicendum est, quòd homines vtentes cibo ligni vitæ, semper viuerent, etiam si mundus duraret per sexcenta millia annorum: & quantuncunque vltra cogitetur durare. Secundo patet, quia scriptura dixit, & viuat in æternum: accipiendum est ergo quod vere viueret in æternum, sicut illa asserit. Aliquis dicet, quòd ex illo non colligitur, quòd vere homo viueret in æternum, gustando de ligno vitæ: quia æternum in scriptura sacra, aliquando accipitur pro pauco tempore, sicut patet de seruo Hebræo, cuius auris perforabatur subula; nam ille seruiebat in æternum. Deuteronom. 15. cap. & tamen istud æternum non erat semper: quia homo non semper durabat, etiam non erat per totam vitam seruus: sed solum vsque ad iubilæum, Leuit. 25. Et ita illud æter-

Aeternũ aliquando accipitur pro pauco tempore.

D num non poterat includere plures, quàm quadragintanouem annos, Sic poterat dicere, quòd viueret in æternum, idest ad multum tempus, & tamen non semper. Sic etiam patet Exod. 15. cap. scilicet, Dominus regnabit in æternum, & vltra: & ita aliquid est vltra æternum; & ideo æternum est aliquid finitum: quia aliàs vltra æternum nihil esset. Dicendum ꝙ hoc non stat; nã æternum secundum proprietatem vocabuli dicit id, quod semper durat; non est autẽ recedendum a significatione vocabuli, nisi propter cãm manifestam, vt q̃n accipiẽdo ſm proprietatem vocabuli oporteret scripturam esse falsam: & q̃n hic nihil cogit recedere a significato vocabuli; ergo neq; est recedẽdum, sed ꝙ propriè accipiatur pro eo
E quod semp viuit. Secundo apparet, qa cã exclusionis hoĩs de Paradiso fuit, vt verificaret verbũ Dei, s. quacunq; die comederis, morte morieris, i. eris mortalis, & morti obligatus. Si autem manẽte hoĩe in Paradiso posset sequi mors, non esset necessitas expellendi: & tamen iudicatum est tanq̃ necessarium, ꝙ expelleretur; ergo manendo ibi non moreretur: hoc aũt erat propter esum ligni vitæ, ergo poterat facere vere, ꝙ homo nunq̃ moreretur: & ita viueret in æternũ, sicut aĩa viuit. Tertio, qa hoc conueniebat intentioni Dei constituentis hominem in Paradiso, ideo enim ibi, Eum posuit, vt fęliciter viueret, si innocenter viuere vellet, ad hoc autem nihil mali, aut pœnalita-

tis

tis pati deberet quousque peccaret: sed non potest qs alterari, & senescere sine doloribus, & pœnalitatibus, ergo necesse erat, ꝙ manentes ibi non senescerent, neque ad senectutem disponerentur. Sed hoc non poterat fieri, nisi id quod transit de cibo in substantiã, transeat secundum eandem puritatem, & perfectionem, in qua erat id, quod resolutum est, ergo lignum vitæ hoc conferebat: sed vbi istud accidit non potest accidere mors naturalis, sed solum violenta. ergo verè lignum vitæ faciebat, quòd homo viueret in æternum, id est nunquam moreretur. etiam si viueret per mille millia annorum.

Qō. 176. Non sufficiebat vnicus tantũ uitalis arboris cib⁹ ad immortalitatem adipiscendam.

Sed dicendum, ꝙ cum lignum vitæ hoc conferret, non conferebat, si semel tm̃ sumeretur, sed oportebat, vt sæpe sumeretur, nam cibus ille faceret, ꝙ transiret cibus adueniens ad perfectam similitudinẽ eius, quod resolutum est, & ideo oportebat, ꝙ talem, aut tantam virtutem daret corpori conuertenti illud in se, vel cibo, qui conuertebatur, ꝙ iret in similitudinem perfectam. Sed virtus naturalis continuè debilitat̃, ideo oportebat iterari sæpe ad hoc, quòd maneret semper virtus fortis, & esset res quasi propinqua suæ origini quotiens hoc iterari deberet, nota erat hominibus existentibus in Paradiso, qui cognoscebant dispõnes corporum suorum, & nossent quid eis opus esset; lignum autem ipsum in promptu habebant: vt de illo possent quotidie sumere. Nam non vetuit eis Deus, nisi vnum lignum, s. sciẽ boni, & mali: & istud distinctum erat a ligno vitæ. sup. 2. cap. Considerandum etiam, quòd lignum vitæ proderat dupliciter. scilicet vt cibus, & vt dans virtutem cibo, & cibato; proderat enim vt cibus inquantũ transibat in substantiam aliti ad restaurationem deperditi: & in hoc habebat conditionem aliorũ ciborum, & lignorũ Paradisi. proderat aũt, vt dans virtutem cibo, & cibato ad transeundũ in similitudinem perfectam; & ita erat, vt cibus, & medicina: sed magis erat, vt medicina largè loquendo, quàm vt cibus; quia ad cibum oĩa alia seruiebant ligna Paradisi: sed excellẽtia sua erat in hoc, ꝙ virtutem dabat ad perfectam similitudinẽ, & ideo licèt cætera ligna nutrirent, hoc solum erat quod faciebat, ꝙ homo non senesceret, neque debilitaretur: sed maneret in eo virtus perfecta.

Qō. 177. Quis erat ille fluuius qui egrediebatur de loco uoluptatis ad irrigandum Paradisum.

Dicitur autem. sup. 2. cap. ꝙ fluuius egrediebatur de loco voluptatis ad irrigandum Paradisum, quæritur quis fluuius erat iste. Aliqui dicũt, ꝙ iste erat Oceanus: quia de eo nascuntur quatuor flumina Paradisi, sed omnia flumina egrediuntur de mari Oceano: iõ est Oceanus. Dicendum, ꝙ non stat, quia Oceanus circuit totam terram, & tamen fluuius iste, de quo dr̃ erat intra Paradisum, cum dicatur, ꝙ egrediebatur de loco voluptatis, ergo non est Oceanus. Quum autem dicitur, ꝙ omnia flumina, & omnes aquæ egrediuntur de mari; potest teneri secundum positionẽ quorundam, ꝙ egrediuntur de mari mediatè: & tamen immediatè egrediuntur de diuersis cauernis terræ. Alij autem dicunt, ꝙ neque mediatè, neque immediatè exeunt omnes aquæ de mari, sed habẽt loca suæ generationis primariæ in terra, vbi est quædam vis cõuertens aerem in aquam: sed quid sit verum horum, nunc nõ diffinitur; quicquid aũt sit, constat, ꝙ iste fluuius, de quo dr̃ non est Oceanus, sed aliquid cuius caput est intra Paradisum. Et de isto dicẽdum, quòd vocatur aliquando fons, aliquando fluuius iuxta vsum doctorum. Fons enim vocatur,,quia ibi est caput illarum; nam fons est caput nascentis aquæ a fundendo aquas dictus: vt ait Isido. lib. 13. Etymol. cap. de fluminibus, Et quia ibi habet manifestam originem aqua illa, & non decurrit aliunde in Paradisum quum dicatur, quòd egreditur de loco voluptatis potest

F haberi nomen fontis; fluuius autem dici potest, quia fluit. i. decurrit aqua eius ad irrigandum Paradisum, vt litera ibi dicit, & hoc propriè est fluuius, s. aquarũ perennis decursus a fluendo perpetim dictus: vt ait Isidorus eo. cap. Scriptura autẽ magis vocauit fluuiũ, quàm fontem, & satis propriè: quia nominatur ibi aqua propter necessitatem irrigationis Paradisi. Irrigatio autem nõ est nisi per decursum aquæ, fluuij autem est decurrere. Fontis autem non est decurrere, sed caput esse fluẽtis aquæ; ideo melius vocatus est fluuius quàm fons. Quum autem dicitur ꝙ egreditur de loco voluptatis ad irrigandum Paradisum, non sunt ista accipienda, vt diuersa quasi alius sit locus voluptatis, de quo egreditur fluuius, & alius sit Paradisus, G quem irrigat, sed ibi originem manifestam primo habeat, & est sensus, quòd egreditur fluuius de loco voluptatis. i. de Paradiso, & non aliunde ad irrigandum Paradisum.

Cap. 21.

Qō. 178. An diuisio quatuor fluminum fiat intra Paradisum, uel extra.

Dicitur de isto fluuio Paradisi, supra 2. cap. Quòd inde diuiditur in quatuor capita, & sunt ista quatuor flumina, & est dubiũ de hoc, an diuisio ista fiat intra Paradisum statim in exitu aquæ de fonte: vel fiat extra Paradisum. Aliqui volunt, ꝙ ista diuisio fiat intra Paradisum. s. ꝙ fons, de quo egrediũtur aquæ ad irrigandum Paradisum sit tam magnus per pulchritudinem eructuãtium inde aquarum, ꝙ posset statim diuidi in quatuor flumina, & hoc conuenit literæ. s. inde diuiditur in quatuor capita. i. ex ipso exitu, vel scaturigine H fontis diuiditur aqua in quatuor flumina, & nũquam est vnum tantum flumen. Secundo patet ex conuenientia irrigationis. est enim aqua illa ad irrigandum Paradisum: & tamẽ facilius irrigabatur Paradisus diuisa aqua in quatuor alueos, q̃ si sit vnicus. ergo cõueniet dici ꝙ intra Paradisum statim ex fonte fit diuisio quatuor fluminum. Alij dicunt ꝙ diuisio fluminũ nõ fit intra Paradisum, sed foris. sic. n. Basilius dicit in Examero, cui aliqualiter concordat Isidor. & Ambro. ꝙ de fonte Paradisi egrediatur fluuius, qui irriget Paradisum: & inde fluant aquæ per alta principia, quæ ad radices montis Paradisi collectæ magnos lacus efficiunt: & inde ex magna ipsa cõgregatione aquarum diuidantur in quatuor flumina. Secũdo patet hoc ex I litera: quia dicitur fluuius egrediebat̃; egredi signat motum, & ita aqua illa Paradisi quando mouetur fluuius est: & ita est vnicus, & nõ quatuor. Tertio, quia diuisio illa fieret statim apud exitum aquæ: & nunquam esset vnus alueus, & non diceretur fluuius: sed fons, quia fons dicit caput aquarum, fluuius autem ipsas aquas: vt ait Isidorus libro 13. Etymol. capitulo de fluminibus, & tamen dicitur fluuius, ergo intra Paradisum vnus est alueus. Quarto, quia dicitur, quòd fluuius egrediebatur ad irrigandum: & ita quando irrigabat erat fluuius: sed quãdiu est intra Paradisum, aqua illa irrigabat, ergo quãdiu est intra Paradisum, est fluuius, & non multa flumina: sed foris fit diuisio. Ista autem sententia est magis tenenda; nam & Iosephus ita sentit libro primo antiquitatum, quum ait K rigatur itaque iste hortus ab vno flumine circa omnem terram vndique profluente, & alij doctores posteriores concordant cum eo, scilicet, quòd defluant omnes aquæ ad radices Paradisi: & ibi in amplissimos lacus collectæ, in quatuor flumina deriuantur. De hoc tactum est supra 2. cap. q. 13. Quum autem obijcitur quòd melius irrigabit aqua diuisa in quatuor alueos, quàm in vnicum collecta. Dici potest vno modo, quòd locus Paradisi est planus: & fluuius ille facit plures circuitus per Paradisum, & ita totum ipsum irrigat. Similis modus est, quem ponit Virgilius libro quarto Georgicorum de flumine Stygie apud inferos, quòd nouies animas claudit circumeundo,

Determinatio.

cundo, ne sit eis ad nos exitus, cum ait:

Quos circum limus niger; & deformis arundo Cociti.
Tardaque palus innabilis vnda.
Alligat & nouies Stix circumfusa cohercet.

Secundo modo potest dici, quod fluuius vnicus est, tamē ex eo parui aluei vtrinque ad latera deriuantur, qui fluuiorum nomina non merentur, & illis irrigatur tota capacitas Paradisi fluuio manente vnico. Tertio modo potest intelligi, quod fluuius sit vnicus, & non deriuentur ab eo aliqui aluei parui, neque magni, qui in superficie terræ decurrāt: sed per interiora terræ sunt tractiones, per quas deriuatur aqua, quæ tractiones sunt vsque ad quatuordecim, vel decem, & sex stadia: & per has terra tota in circuitu humectatˉ, licèt aqua foras nō procedat. Istum sensum tenet historia scholastica: & sequitur eam Geruasius lib. de ocijs imperialibus decisione prima. cap. de fonte, & quatuor fluminibus Paradisi.

Qō. 170. Cur de fluminibus tam singularis, & distincta fiat narratio.

Diuiditur aqua fluens de Paradiso in quatuor flumina de quibus scriptura. supra 2. cap. facit singularē mentionem ponendo nomina, & aliquas cōditiones singulorum, de quo quare fiat, dubitabitur: quia cætera, quæ ad Paradisum pertinent, non prosequitur scriptura ita particulariter: sed solum dicendo, quod in Paradiso erat omne lignum pulchrum visu, & ad vescendum suaue. Maximè, quia adhuc illa, quæ dicuntur generaliter de lignis Paradisi, ponuntur inquantum pertinent ad exclusionem hominis de Paradiso per peccatum; flumina autem nihil ad hoc faciunt, ideo adhuc magis in generali: & breuius de his dici deberet. Tertio quia cætera sunt intra Paradisum, flumina autem ista non sunt in Paradiso, sed foris, quia foris diuiduntur: vt dictum est præcedenti. q. & ita non vr̄ quare de eis dicatur. Dicendum, quod Moyses scripsit tam particulariter de his fluminibus: quia exeunt de Paradiso. De alijs aūt fluminibus quicunque sint, & quantunque egregia non facit mentionē. Et fuit hoc conueniens ad manifestationem Paradisi; est. n. Paradisus locus a nobis valde secretus, qui & in cognitionem hominum non venit, nisi quātum sacra scriptura illum nobis reuelauit. Et vt istud, quod de Paradiso reuelatˉ, sit credibilius, posuit Moyses aliquod signū: & istud est quod descripserit quatuor flumina Paradisi, quantum ad suas conditiones particulares. Et primo prodest ad ostendendum, quod Paradisus sit. Nam quia locus ille non est nobis notus, neque aliquis historicus aut Philosophus de illo scripsit, putatur non esse. Moyses autem dat aliquod signum, quod Paradisus sit dicendo, quod flumina quatuor de illo exeant, & ponendo conditiones illorum; nam si ens fictum esset, non possent de illo narrari aliqua de exeuntibus. Secundo prodest ad ostendendum locum Paradisi quadam generali descriptione: quia aliquis diceret, si Paradisus est, vbi est? dixit autem Moyses, quòd erat in Oriente, vbi litera nostra dicit a principio, scilicet a principio terræ. Vt autem hoc verum appareat; dixit de his quatuor fluminibus, quòd exeūt de Paradiso. Certum est autem omnia quatuor flumina venire de parte Orientis habitatoribus Asiæ, & maximè Iudæis, quibus Moyses ista loquebatur. ideo satis reddebat hoc verisimile de Paradisi loco. Tertio potuit hoc introduci in laudem terræ, quam Iudæi accepturi erāt in possessionem: & quam Deus promiserat iam Abrahæ, & semini suo. Nam illa claudebatur ex vna parte vno de his quatuor fluminibus, scilicet Eufrate, vt patet infra 15. cap. scilicet Semini tuo dabo terrā hanc a fluuio Aegypti vsque ad flumen magnum Eufratem. Fuit igitur conueniens de his quatuor fluminibus dici, vt de isto quarto dici posset. Aliqui putant solum Eufratem de his quatuor tan-

A gere terminos terræ promissionis, & tamē etiam Nilus qui est secundus, tangit terminos eius: vt ostendetur. infra cap. 15. Cum autem obijcitur, quòd non debuit dici ita particulariter de his, dicendum quòd fecit illud Moyses propter causas supra positas. Et nō est simile de alijs, quæ erāt in Paradiso; quia illa non faciebant ad notificationem, sed erat id quod notificari deberet, notificatiua autem debent esse manifestiora. Ad secundum dicendum, quòd ligna & ea quæ memorantur fuisse in Paradiso, ponūtur inquantum faciunt ad ostensionem peccati primorum parentum: & expulsionem eorum inde, & tantum de illis ponitur, quantum ad hoc sufficit. De fluuijs autem non dicitur ad ostendendum aliquid de peccato hominis, & expulsione eius de Paradiso: sed solum ad reddendum probabile id, quod dictum est de Paradi-
B so: ideo debuit hoc esse manifestius. Ad tertium dicendum, quòd flumina illa non sunt in Paradiso, sed egrediuntur de Paradiso, & propter hoc, quòd foris sunt, debet de eis fieri maior mentio. Nam si intus manerent, non essent nobis nota, neque possent notificare Paradisum; quia autem foris sunt, possunt illum notificare egrediendo ab eo; ideo conuenienter de eis debuit dici ita particulariter.

Dicitur de primo fluuio Paradisi, nomen illi Phison est, istud nomen est Hebræū: & signat mutationē oris, siue vultus, & non inuenitur istud nomen apud nos, neque aliquod de illis, quæ posuit Moyses: sed alia nomina, quæ a Græcis postea imposita fuerunt. Qō. 180. Phison primus fluuius Paradisi quid significet.
C Ipsi enim tanquam curam gerentes de vniuersa re publica mundi velut omnibus ad eos pertinentibus nomina omnibus rebus imposuerūt, scilicet prouincijs, fluminibus, montibus, & plurimis vrbibus, sic asserit Iosephus libro primo Antiquitatum. Innominatum est nomen istud a proprietate: quia iste fluuius mutat vultum sæpe, tam in colore: quia alicubi clarus, alicubi turbidus, quàm in quantitate; quia alicubi diffusus, alicubi strictus: quàm etiam in sensu: quia alicubi frigidus, alicubi calidus. Vel dicitur Phison, idest abundantia, nam abundat piscibus. Inueniuntur enim ibi magni pisces, sicut anguillę triginta pedum in longitudine. Et secundum alios Phison interpretatur caterua, quia cateruam fluminum ha-
D bet, scilicet decem flumina magna, quæ in illud incidunt. Iste fluuius per terram Indorum transit, & vocatur apud eos Ganges: & etiam apud nos: sic enim Græci illum appellant. Accepit autem nomen a Greco quodam Indorum Gangaro, quem putant regnasse in terra Heuilath, quā iste fluuius circuit, sic enim Tiberis Romanus fluuius a Tiberino quodam rege Italo sic dictus est, cū prius Albula diceretur: vt Ouid. scribit. De hoc dicit Isidorus. lib. 13. Etymol. cap. de Cap. 21. fluminibus, scilicet Ganges fluuius, quem Phison sacra scriptura cognominat exiens de Paradiso pergit ad Indiæ regiones; dictus autem Phison, idest caterua: quia decem fluminibus magnis sibi adiunctis impletur, & efficitur vnus: Ganges autem vocatus a
E Gangaro rege Indiæ. Fertur autem in modum Nili exaltari, & super Orientis terras erumpere.
Iose. autem libro primo Antiquitatum parum differt ab Isidoro in significatione nominis: sed in nomine a Græcis dato aliquantulum deuiat dicens: & Phison nomen est vni, quod inundationem significat, qui eductus in Indiam pelago latè diffunditur, quod Geta nuncupatur a Græcis. Est autem iste fluuius maximus inter omnia flumina Indiæ, scilicet Ganges Indus, Hypanis: vt dicit Soli. in Polistore. cap. de India; & dic ibi de Gange: minima latitudo gangis per octo millia passuum, maxima per viginti patet, Altitudo vbi vadosissimus est mensura centum pedū

deno-

denotat. & ideo plura stadia sunt, q̃ aliqui ponunt latitudinis aquarum huius: nam dicunt aliquando continere in latitudine quinquaginta stadia: vt tetigimus supra 2. cap. quæstion. 15. & tamen minima latitudo Gangis est octo millium passuum, quæ faciunt stadia sexagintaquatuor, maxima latitudo est viginti milliũ passuum, quæ faciunt centum, & sexaginta stadia. cõputando pro quolibet stadio centum, & vigintiquinque pedes: vt dicit Isidor. lib. 15. Etym. de itineribus.

Cap. 16. Quæst. 181. Cur describat ita distincte a Moyse Phison.

Dicitur supra 2. cap. De isto fluuio Phison, circuit omnem terram Heuilath, hoc autem Moyses optimè fecit, describendo terras per quas fluunt ista flumina, & alias conditiones eorum, nam si sola nomina posuisset, nullam notificationem facit: eo ꝙ non sunt eadem nomina fluminum, quæ posuit Moyses apud alias gentes; nam nos non vocamus istud flumẽ Phison, sed Gangem. Cum autem describitur terra, & aliæ circunstantiæ particulares, habetur conueniẽs designatio, & certificatio. Iste fluuius circuit omnem terram Heuilath: & ita facit eam aliquo modo insulam. Aliqñ dicunt aliqui Heiulath: sed corruptè dicunt, & facile est corrumpi: vera tamen litera est Heuilath. nam in Hebræo dicitur, Haauila. Est autẽ Heuilath quædam prouincia in India: & est in parte superiori eius ab Oriente incipiens, & longo terrarum tractu versus Septentrionem se diffundit. Ista regio sic nominata est a quodam dicto Heuila, nepote Heber, & filius Iectan; de quo supra 10. cap. Dicitur ꝙ ibi nascitur aurum; commune est hoc Indiæ: in multis enim partibus Indiæ circumnascitur, vel inuenit: nam ibi sunt duæ insulæ, scilicet, Crisæ, & Argiræ, auro, & argento refertæ, ita vt de alijs metallis nihil habere videantur: vt dicit Solinus in Polistore, cap. de India: & Isidorus lib. 14. Etymol. cap. 4. Est etiam ibi terra Ophir, in qua aurum multum est, & gemmæ, & Salomon mittebat illuc pro auro: vt patet lib. 3. Reg. 9. & 10. cap. & ideo non est mirum, ꝙ in regione Heuilath sit aurum. Et tamen quãdo dicitur vbi nascitur aurum, solet referri ad fluuium, quasi in fluuio Gange inueniatur aurum, nam vt dicit historia scholast. & Geruasiús, trahit fluuius ille aureas arenas: sed potest bene intelligi de terra, sicut de fluuio, & fortè melius de terra Heuilath: quia dicitur, vbi nascitur aurum, & tamen nasci non est in flumine propter continuum fluxum, sed solum inueniri arenas aureas, quę agentibus aquis de locis minerabilibus eruantur, aut eradantur: vel de loco generationis guttatim in fluuium distillet aurum, & postea inter arenas inueniatur. Secundo quia dicitur, & aurum terræ illius optimum est: sed terram nominauerat Heuilath: melius ergo intelligitur, ꝙ in terra inueniatur, q̃ in flumine, & in terra nascatur: & tamen Doctores solent exponere de fluuio, quorum opinionẽ sequuti fuimus, supra 2. cap. Dixit autem, ꝙ aurum terræ illius optimũ est. In hoc differt aurum Heuilath, ab auro aliarum regionum, quia licèt vbicunq; aurum gignitur in mineris sit purum, quia mixtionẽ, vel adiunctionem non habet alterius; metallum tamen adhuc non est omne aurum purum æquale alteri auro: quia perfectio specifica nõ inuenitur æqualiter in oĩbus indiuiduis eiusdem speciei, sed essentia speciei inuenitur æqualiter: quia consistit in indiuiduali, & ita aliquod aurum ex ipsa generatione erit melius, quàm aliud: & tale dicitur esse aurum terræ Heuilath: vt scriptura asserit hìc.

Descriptio Heuilath.

Crisæ, & Argirę In die insulæ auro, & argento refertæ.

Quæst. 182.

Additur, quòd in terra Heuilath inueniatur Bdellium nomen est proximum cum Hebræo. Nam dicitur Habedola, idest Bedola: quia ha est articulus, sicut apud Latinos, & Græcos vtimur articulis determinatis generum. Est autem dubium quid Bdellium: & aliqui dicunt, quòd est nomen arboris, & in-

Quid sit Bdellium.

F terdum nomẽ lapidis preciosi, hic verò volunt, ꝙ sit nomen lapidis, & causa est: quia volũt, ꝙ ista, quę hìc dicuntur inueniantur in fluuio, cũ hic Moyses faciat mentionẽ de fluminibus Paradisi, & de significationibus eorum: & tñ arbores non sunt in flumine. Lapides autem preciosi inueniũtur bene in fluminibus inter arenas. Secundo, qa dr̃ ibi inuenitur Bdellium. Pertinet autẽ inueniri ad res mobiles; sicut sunt lapides preciosi, & non ad immobilia, sicut sunt arbores; de illis aũt magis dr̃, ꝙ nascuntur, cum arbor agat radices in terra: & ita diximus supra 2. cap. sequendo eorum sententiam. Sed videtur rationabilius, quòd Bdellium accipiatur pro arbore, vel pro gummi eius, siue lachryma. Et ratio est, quia Sapientes quando loquuntur de Bdellio, non distinguunt, sed ponunt
G absolutè pro arbore: sic dicit Plinius lib. 12. & 10. Bdellium est arbor nominatissima nigra, similis oliuæ in robore, & folijs, cuius gummi maximè sumitur in vsibus medicinæ. Nam eius lachryma, siue gummi est translucida, gustu amara, bene odorifera, sed est magis aromatica, quando vino est infusa: Dicit etiam Isidorus lib. 17. Etymolog. Bdellium est Indiæ, & Arabiæ arbor, cuius lachryma Arabica melior est, aromatica autem lucida est, & subalbida leuis, & pinguis æqualiter terrea, & faciliter remollitur: & est amara, boni odoris, ligno, vel terræ non mixta. Indica verò sordida iacet, & nigra: & adulteratur cum gummi, quod non ita amaricat gustum. Vndecunque autem veniat, substantiam habet glu-
H tinosam, & attractiuam. Cum gummi isto Bdellio concordat vernix, quod dicitur gummi cuiusdam arboris habens virtutem conglutinandi, clarificandi, & conseruandi: & ideo pictores, maxime eo vtuntur. Multum enim stringit, sicut Bdellium; facit enim colores in pictura tenaces, ne pluuijs incidentibus deleantur. Alterius tamen naturæ vernix: quia est frigida, & sicca in secundo gradu, Bdellium verò calidum, & humidum: sed in stringendo, & clarificando concordant: vt dixit Platearius. Et ita vr̃ quòd accipiatur hìc, s. ꝙ Bdellium inuenitur in terra Heuilath: & dixit hic Moyses, ꝙ inuenitur ibi: quia non est arbor Bdellij in omnibus regionibus, sed solũ in India, & in Arabia, & pars Indiæ, in qua inuenitur,
I est prouincia Heuilath. Ad primũ in contrarium pro altera positione dicendum, ꝙ ea quæ hìc Moyses nominat, nõ sunt omnia in fluuio: sed quædam in terra, vt aurum, de quo dixit, & aurum terræ illius optimũ est; nã fluuius designatur per proprietates terræ, quã circuit. Ad secundum dicendum, ꝙ arbor nascitur: & tamen dicitur, inuenitur propter raritatem: quia si q̃s quærat arborem istam in alijs regionibus, non inuenitur. In sola autem India, & Arabia inuenitur: vt dicit Plinius, & Isidorus: & ideo magis voluit dicere, inuenitur, quàm nascitur. Dicitur etiam, ꝙ ibi inuenitur lapis Onychinus. est enim lapis preciosus, qui potest dici, ꝙ inueniatur in flumine ipso, vel inter arenas, vel inueniatur in aliquibus partibus terræ Heuilath extra fluuium, & iste est vnus de duodecim lapi-
K dibus preciosis, qui ponebantur in rationali. Exod. 28. cap. Dicit enim Isidorus lib. 16. Etymolog. cap. de gemmis rubris. Onychinus est lapis Indicus, & Arabicus permixtum in se habens colorem ad similitudinem humani vnguis; Græci enim vnguem onicen dicunt; Indicus autem onix ignis colorem habet albis cingentibus venis: Arabicus verò nigri coloris, est albis cingentibus venis, huius genera sunt quinque. Dicit autem Dioscorides, ꝙ ista gemma plures habet effectus noxios, digito portatus, vel collo suspensus excitat tristitiam, & multiplicat timores, mouet lites, & animos ad rixas, in pueris multiplicat saliuam

Cap. 9.

Cap. 8. Bdellium duplex, scilicet Indicũ, & Arabicum.

Quid Onychinus lapis.

Cap. 8.

Onychini lapidis effectus.

liuam ſuperfluam, & nociuam, non poteſt tamen nocere in præſentia Sardij, ſpecularem habet naturam, & politam: & ideo ad modum ſpeculi repræſentans imagines, & figuras, ſed obſcure. Dicitur etiam, quòd inuenitur ad ſignandam raritatem: nam non inuenitur in alijs regionibus, niſi in India, & Arabia.

Quæſt.183 De flumine Gihon. Dicitur ſupra 3.cap. nomē fluuio ſecundo Gihon. iſte fluuius eſt, qui vocatur a nobis, & a Græcis Nilus a Nilon, quod eſt limoſum; eſt enim aqua eius valde limoſa, & ideo totam terram, per quam tranſit, valde fecundat. De iſto fluuio Auctores concordant, quòd ſit Nilus: & interpretatur Gihon hiatus terræ, vel terreus, vtrunque ſibi bene competit; nam fluuius iſte alicubi a terra abſorbetur, & alicubi apparet, ſicut & cætera flumina, quæ exeunt de Paradiſo; vocatur autem terreus, ideſt turbidus, vel lutoſus, & idem ſignificat nomē a Græcis impoſitum, ſcilicet Nilus, quod eſt limoſus quaſi terra reſoluta plenus. De hoc dicit Iſidorus lib.13. Etymolog. cap. de fluminibus, ſcilicet (Cap.21.) Gihon fluuius de Paradiſo exiens, atque vniuerſam Aethiopiam cingens, vocatus hoc nomine, quòd incremento ſuæ exundationis terram Aegypti irrigat: Ge enim Græcè, Latinè terram ſignificat. Hic apud Aegyptios Nilus vocatur propter limum, quem trahit, qui efficit fecunditatem. Nam antea Nilus Latinè Melo dicebatur. Apparet enim in Nilide lacu, de quo in Meridiem verſus excipitur Aegypto, vbi Aquilonis flatibus repercuſſus aquis, retro luctantibus intumeſcit: & inundationem Aegypti facit iſte fluuius, ſicut a limoſitate apud Græcos, & nos vocatur Nilus, ideſt limoſus, ita & apud ſacram ſcripturam vocatur Gihon, ideſt lutoſus, vel terreus; & quandoque ſine nomine proprio per ſuppletionem aliorum nominū vocatur fluuius turbidus, ideſt obſcurus propter limoſitatem: ita vocatur Ioſue 13.cap. ſcilicet vniuerſa Geſſuri a flumine turbido, qui irrigat Aegyptum vſque ad terminos Accaron. Et ſic fluuius qui irrigat Aegyptum, vocatur turbidus: & tamen ille eſt Nilus, quia nullus alius irrigat Aegyptū. De iſto fluuio ſunt multa dubia, ſ. de loco originis eius, de cauſa inundationis Nili, quæ non inuenitur in alijs fluminibus, & quæ ſunt terræ, in quibus exundat, & in quibus non, de quibus ſatis diximus ſupra 2.cap. 16. & 17. & 18. & infra 26.cap. tangetur, vt in ipſis locis requiratur.

Quæſt.184 [illegible] Geon circuat omnē terrā Aethiopiæ. Dicit quòd iſte fluuius circuit omnem terram Aethiopiæ, quod aliquis dicet eſſe falſum; nam Nilus non circuit omnem terram Aethiopiæ, ſed in finibus Aegypti Mediterraneo abſorbetur mari; & tamē ad hoc quod circuiret omnem terram Aethiopiæ, oportebat ꝙ perambularet terram Aphricę, in qua eſt Aethiopia: & tamen nullam partem Aphricæ tangit: ſed in finibus Aegypti, quæ ad Aſiam pertinet in Mediterraneum mare incidit. Dicendum quòd duplex eſt Aethiopia, ſcilicet in Aſia, & in Aphrica, Nilus circuit Aethiopiam, quę eſt in Aſia, & poſt Aethiopiam intrat in Aegyptum, veniens de parte Meridiana, & abſorbetur mari magno, diuiſus in ſeptem alueos, & per ſeptem hoſtia intrans. Aethiopiam vero, quæ eſt in Aphrica, neque circuit, neque tangit: & hanc nos vocamus communius Aethiopiam: quia eſt nobis propinquior, quàm terra Aethiopum Aſianorum. Poterat autem dicere ſcriptura, quòd Gihon erat fluuius, qui irrigabat: & Aethiopiam circuit. Erat autem Iudæis magis notus Nilus, vt eſt in Aegypto, quàm vt circuit Aethiopiam: quia fuerant ipſi in Aegypto, qui irrigabatur Nilo. Et Deus facit eis mentionem de hoc Deuteronom. 11. dicens, quòd non eſt terra Chanaam, ad quam tranſeunt poſſidenda, ſicut terra Aegypti, vbi iacto ſemine in ortorum morem aquæ ducuntur irriguæ. Sed dixit, quòd circuit terram Aethiopiæ. Primo, quia vult notificare flumina iſta per id, quod propinquius eſt de eis ortui ſuo. Sed propinquius eſt ad originem, vbi circuit Nilus Aethiopiam, quàm vbi irrigat Aegyptum, ideo memorauit Aethiopiam, & cauſa aperta eſt: quia vult notificare iſtos fluuios, inquantum exeunt a Paradiſo, ſed propinquior eſt Paradiſo Aethiopia, quàm Aegyptus. Secundo quia Nilus magis eſt in terra Aethiopiæ, ideſt longiorem tractum ibi habet, quàm in Aegypto. Cum dicatur, ꝙ circueat vniuerſam terram Aethiopiæ; iſta autem eſt longa terra. De hoc circuitu dicit Paulus Oroſius lib.1. de Ormeſta mundi, ꝙ Nilus, vt multi Auctores volūt, incipit a principio littoris maris rubri, deinde longe contra Occaſum defluit, faciens in medio ſui inſulam nomine Meroem, rurſuſque ad Septentrionem declinans, Aegyptum irrigat.

Quæſt.185 Tigris fluuius terrius in Meſopotamia. Dicitur ꝙ nomen tertij fluminis eſt Tigris, ipſe fluuius vadit contra Aſſyrios. Iſtud nomen Tigris eſt impoſitum a Græcis: & apud nos vſitatum; nam in Hebræo vocatur Hidequel. licet Ioſephus lib. 1. Antiquitatum, vocat ipſum in Hebræo Diglat: & ſic dicit ipſe, Hiſtoria Scholaſtica vocari: ſed parum differt: nam quando transfertur nomen Hebræum in literas Latinas, ſecundum conditionem earum, non ita ſonat ſicut in Hebræo. Sicut Hebræi vocant Iacob Zrael, nos dicimus Iſrael, quod eſt idem: & ita de multis alijs. Similiter hic aliud obſtat, quòd eſt compoſitio, vel adiunctio articuli, ſcilicet Hi, & ideo ablato illo manet, Dequel, quod non multum diſtat a nomine, quod ponit Ioſephus, ideſt Diglat: & vtrobique ponitur eadem ſignificatio, ſcilicet anguſtum, & acutum. Nomen autem iſtud Tigris, quo nos vtimur, a Perſis eſt introductum, per quorum terram fluit; ſignat enim ſagittam: & ita vocatur propter ſui velocitatem: quia fluit velociter, & ſicut ſagitta fertur. (Tigris qua re ſic dicitur.) Et eſt iſtud nomen impoſitum beſtiæ, & fluuio; fera enim Tigris dicitur propter ſui velocitatem: nihil enim æquè velox eſt in curſu: vnde ratio eadem nominis fuit vtrique, & ambobus idem nomen impoſitum. Et differt etiam parum ab Hebræo: quia, Diglat, ſignificat acutum: & hoc dicitur pro ratione velocitatis: quia acutum dicitur a penetrando faciliter. Et ita eſt motus eius facilis, quod non accidit in eo, quod eſt amplum, & hæbes: quia illius eſt tardus motus. De hoc dicit Iſidorus libro 13. Etymolog. cap. de fluminibus. (Cap.21.) Tigris fluuius Meſopotamiæ, de Paradiſo exoriens, & pergens contra Aſſyrios: & poſt multos circuitus in mare mortuum influens. Vocatur autem hoc nomine propter velocitatem inſtar beſtiæ Tigris, nimia pernicitate currentis. Sed vocatur mare mortuum mare rubrum: nam in mare rubrum incidit Tigris, & non in mare mortuum, quod eſt mare Sodomorum. Cum autem dicitur quòd fluuius iſte vadit contra Aſſyrios, nō eſt intelligendum quaſi veniat ab Oriente contra Occidentem: ſicut plurimi accipiunt. Et cauſa ipſorum eſt, quia Tigris exit de Paradiſo, & eſt Paradiſus in Oriente: ideo Tigrim ab Oriente verſus Aſſyrios fluere putant. Sed non eſt ſic: immo Tigris procedit ab Occidente contra Orientem, & aliqualiter contra Meridiem: ſed magis ꝯ Orientē, & tāgit regionem Aſſyriorū in parte Occidentali eius. Et hoc patet ex ſnīa Iſidori lib.14. Etymol. cap.4. & magis ex ſententia, & verbis Pauli Oroſij lib.1. de Ormeſta mundi. Eſt enim regio Indorum, maxime Orientalis: fluuius autem Tigris quantum ad ſuum manifeſtum ortum, totumq; decurſum eſt multum Occidētalis ad Indiam: vnde inter fluuium Indum, qui eſt terminus Occidentalis Indorum: & fluuium Tigrim, ſunt regiones quinque: & gentes.

tes triginta duæ. Sunt enim regiones Aracuſia, Aſſyria, Perſia, & Media: & eſt ordo iſtarum ſic, quòd Indus fluuius eſt in fine Occidentali terræ Indorum, & inde procedendo contra Occidentem eſt terra Aracuſiæ, quæ ad Orientem habet fluuium Indum: poſtea ſequitur Parthia verſus Occidẽtem: licèt aliquãdo ſit nomen generale omnium iſtarum gentium: poſtea Aſſyria, deinde Perſia, & Media, & ad Occidentem omnium iſtarum eſt fluuius Tigris: & ideo hortus & decurſus fluuij eſt magis Occidentalis, quã terra Aſſyriorum. Ideò ſi contra eam fluit, non poteſt fluere, niſi de Occidente contra Orientem: & q̃n tetigerit Aſſyriam tanget eam primo in termino Occidentis. Et iſtud apparet in deſignatione terminorũ Aſiæ, quàm facit Iſidorus lib. 14. Etymol. ſcilicet Aſſyria ab ortu habet Indiam, a meridie Mediam tangit, ab occiduo Tigrim: a Septentrione montem Caucaſum, vbi ſunt portæ Caſpij. Et ita iſte fluuius Tigris tangit Meſopotamiam, & Aſſyriam. Meſopotamiã quidem habet totam ab Occidente: quæ clauditur inter ipſum, & Eufratem, & ab eis Meſopotamia Greco vocabulo dicitur: quaſi in medio aquarum, ideſt duorum fluminum magnorum poſita. Aſiam autem habet ab Oriente: ſed non ſtatim tangit Aſſyriam in parte ſui ipſius Orientali, ſed alias regiones prius: & deinde quando proceſſerit circa finem ſuum, tangit Aſſyriam: & tunc abſorbetur a mari rubro. Et hoc totum obſeruauit Moyſes hic in modo loquendi: nã dixit, quòd Tigris vadit contra Aſſyrios: inquantum dixit vadit, ſignificat, quòd procedit ab Occidente contra Orientem. Nam Moyſes, & illi quibus iſta ſcribebat, erant magis Occidentales, quàm fluuius, cum eſſent in Arabica ſolitudine circa terram Chanaan. Et ſi eſſet propinquior eis terra Aſſyriorum, quam Tigris, quando accederet Tigris ad Aſſyrios, diceretur venire, quia accederet magis ad terram, quàm iſti tunc tenebant, ideſt, in qua erant, quam prius. Si autem eſſet econtrario, cum accederet Tigris ad terram Aſſyriorum, diceretur ire ad eos: quia elongaretur ſemper magis a loco, in quo nunc Hebræi erant: & tñ dixit Moyſes ipſe vadit contra Aſſyrios: ergo ſignificauit, quòd procedebat Tigris ab Occidente verſus Orientem ad hoc, quòd perueniat ad terram Aſſyriorum: & ita tanget terram illam a parte Occidentali illius. Etiam ſignificauit Moyſes, quòd non tangit Tigris regionem Aſſyriorũ ſtatim, vt incipit manifeſtè fluere: ſed tranſit per alias regiones, & ad finem tangit per terminos terræ Aſſyriorum: & tunc rubro abſorbetur mari. Et hoc ſignauit Moyſes cum dixit contra Aſſyrios: ac ſi dicat, non ſtatim in ſuo ortu tangit terram Aſſyriorum, ſed poſtea cum multum proceſſerit.

Cap. 3. — *Meſopotamia quare ſic dicta.*

Qõ. 186. Eufrates fluuius Meſopotamiæ.

Dicitur deinde ſupra. 2. cap. fluuius autem quartus ipſe eſt Eufrates. Iſte fluuius ſic vocatur a Græcis, & a nobis: apud Hebræos vocatur Berath, ideſt frugifer, quia fructificare facit terram, per quam tranſit: licèt Ioſephus lib. primo Antiquitatum dicat interpretari florem, vel diſperſionem: & non eſt hoc inconueniẽs iuxta conditionem dictionum Hebraicarũ, quæ multa ſignificant: potiſſimè, quia iſta, quæ Ioſephus ponit, non multum diſtant a fructificatione: quia flos, & fructus coniuncti ſunt. Similiter diſperſio ad multiplicationem pertinet, quia quod vnicum eſt, non diſpergitur, quod verò multiplex, aut multiplicatum eſt, diuidi poteſt, & diſpergi. De Eufrate dicit Iſidorus lib. 13. Etymol. cap. de fluminibus, ſcilicet Eufrates fluuius Meſopotamiæ de Paradiſo exiens copioſiſſimus gemmis, qui per Mediam Babyloniam influit: hic a frugibus, vel ab vbertate nomen accepit: nam Hebraicè, Eufrata, fertilitas interpretatur.

F Meſopotamiam enim in quibuſdam locis ita irrigat, ſicut Nilus Alexandriam. Iſta enim fertilitas, quam facit Eufrates eſt propter irrigationem: nam irrigat terram Meſopotamiæ in quibuſdam locis. Et iſta irrigatio prouenit non ſolum ex planicie terræ, quam facile eſt irrigari, ſed præcipuè ex eleuatione, & augmento aquæ: nam intumeſcit fluuius in altum, & ſic effunditur ſuper plana terræ per alueos, & inuento limo aliundè terram fœcundat. Concordat autem cũ Nilo flumine Aegypti in iſtis augmentis non ſolum, quia intumeſcit, ſed etiam quia ferè eiſdem temporibus, quibus Nilus: licèt non ad tantam altitudinem excreſcat: ideo incrementa Eufratis non ſunt famoſa, ſicut incrementa Nili. Nilus quidem incipit quo-
G libet anno intumeſcere, cum Sol eſt in Cancro, ſcilicet in Iunio: deinde cum inceperit tranſire ad ſignũ Leonis in principio eius eſt fortiſſima inundatio, ſcilicet ad medium Iulij. Cum autem peruenerit Sol ad Libram, quæ eſt ante medium Augusti, decreſcit; & finito ſigno Virginis cum inceperit Libram circa medium Septẽbris, iam reddit Nilus ad priores alueos: ſic. n. vult Solinus in Poliſtor. cap. 41. de Aegypto. Incrementa autem Eufratis fluuij fiunt circa eadem tempora, ſcilicet incipit q̃n fuerit Sol in gradu viceſimo, quod eſt in principio menſis Iulij: & durat augmentum quamdiu Sol eſt in Leone: decreſcit quãdo tranſit Sol ad Virginem: ſic dicit Solinus in Poliſtor. cap. 46. de fluminibus Tigri, & Eufrate, ſcilicet dein-
H de Eufrates prælabens plurimas gentes, Babyloniam quondam Caldæorum caput diuidit, Meſopotamiã opimat continuę inundationis exceſsibus ad inſtar amnis Aegypti terras contegens inuecta ſoli fęcunditate iiſdem fermè temporibus, quibus Nilus exit, Sole, ſcilicet in parte Cãcri vigeſima cõſtituto: attenuatur cum iam Leone decurſo ad extima virginis tranſitum facit: quod gnomonici ſimilibus parallelis accidere contendunt: quas & cœli, & terrarum poſitione æqualitas normalis effecit lineæ: vnde apparet iſta duo flumina ad modum eiuſdem perpendiculi conſtituta: licèt diuerſis manent plagis, eaſdem incremẽti cauſas habere.

Attende quo mẽſe Nilus incipiat intumeſcere & decreſcere.

Qõ. 187. Cur Moyſes nõ deſcripſit Eufratem. 1. Ratio.

Sed quæretur, cum Moyſes in alijs fluminibus fe-
I cerit aliquam deſignationem, quare non fecit circa Eufratem, ſed ſolum dixit, quòd Eufrates erat fluuius quartus. Dicendum, quòd cauſa fuit, quia Moyſes voluit notificare iſta flumina, & quanto aliquid eſt magis ignotum, tanto pluribus indiget notificationibus, quod verò notius eſt, paucioribus indiget: id eſt quod a ſenſu remotius eſt, minus notum eſt. Et ob hoc, quia Phiſon primus fluuius erat magis diſtans a conſpectu Iudęorum, cum ſit in terra Indorum, plures ei notificationes poſuit: ſecundus, & tertius, ideſt Nilus, ſiue Gion, & Tigris minus a terra Iudæorum diſtabant, cum Tigris tangat Meſopotamiam a parte Orientis, & Nilus intret Aegyptum: ideo de his pauciores poſuit notificationes, ſolum dicens per quas terras tranſibant: & non omnes, ſed paucas: nam de
K Gion, ideſt Nilo dixit, quòd circuit omnem regionẽ Ethiopiæ: de Tigri dixit, quòd vadit contra Aſſyrios: de Eufrate autem nihil dixit, quia totaliter eis notus erat. Nam a principio ſui de parte Septentrionis vſque ad finem ſuum, quãdo mari rubro immergitur eſt magis coniunctus terrę Iudęorum, quàm aliquis de alijs fluuijs: nam tranſit per terram Occidentalem Meſopotamiæ, & vadit Babylonem, trãſitque per medium vrbis: & per Caldęam. Iſte autem regiones ſunt propinquæ ad terram Chanaan: & ideo non oportebat, quòd de illis eis ſermo fieret. Secundo, quia erat eis maior notitia de hoc flumine, quia apud illud conuerſati fuerant parentes eorum, *2. Ratio.*

& ipſi

& ipsi conuersaturi erant. Nam transit Eufrates per Mesopotamiam, vbi habitauit Abraham cum patre suo Thare in Chara. sup. 11. cap. & de regione illa fuit Rebecca mater Iacob. s. de vrbe Nachor. infra 24. Et inde etiam fuit Rachel, & Lia sorores, quæ fuerunt vxores Iacob: & in regione illa nati sunt omnes filij Iacob preter Beniamin, qui fuerunt principes duodecim tribuum Israel: & patet. infra 28. 29. & 30. cap. Et quòd plus est, quia iste fluuius tangebat extremitatem terræ illius, quam Deus promiserat Iudæis habitandam, & de qua ipse Moyses locuturus erat: sicut infra dixit. 15. cap. semini tuo dabo terram hanc a fluuio Aegypti vsque ad flumen magnum Eufratem. Et ita propter magnam notitiam, quam Israelitæ de isto flumine habebant, dixit Moyses pauciora, de eo nihil notificans sicut in alijs. Erat autem tam notus iste fluuius Iudæis, quòd interdum sine nomine speciali, & proprio per nomen generale fluminis cognoscebatur: vt patet Iosue. 24. cap. scilicet. Transfluuium habitauerunt patres vestri ab initio: & non dicitur quis fluuius: sed intelligitur de Eufrate: quia ille erat fluuius Mesopotamiæ, in qua Mesopotamia certum est, quòd habitauerant patres Iudæorum, scilicet Abraham, & Thare. Et vocatur fluuius absolute, quia in tota terra illa non erat aliquis fluuius tam magnus, & ideo erat famosus: & patet infra 15. cap. Cum dicitur Semini tuo dabo terram hanc a fluuio Aegypti, vsque ad fluuium magnum Eufratem.

Q. 188. Cur duo nomina fluuiorum ponuntur Hebraica, alia duo non.

Quæretur nunc circa ista flumina quare noster translator posuit duo nomina eorum, sicut habentur in Hebræo, scilicet Gihon; & Phison: duo autē alia posuit: non sicut in Hebræo, scilicet Tigris, & Eufrates. Aliquis dicet factum esse hoc, quia duo illorum habent nomina apud nos secundum nostram consuetudinem: & aliorum duorum nomina ignorātur: ideo duorum sunt posita nomina Hebræa, & aliorū duorum nomina, quibus nos vtimur. Sed dicendum, ꝙ non stat: quia etiam aliorum duorum sunt nomina vsitata apud Latinos, & Græcos præter illa nomina Hebræa, scilicet Gihon vocatur Nilus, & Phison vocatur Ganges. Ita dicit Isidorus lib. 13. Etymol. cap. de fluminibus, & alij scriptores eisdem nominibus vtuntur tam apud nos quàm apud Græcos. Aliquis dicet, ꝙ verum est fuisse, & esse nomina pro illis fluminibus propria apud nos: & tamen non erant cognita apud Hebræos, scilicet an nomina illa fluuiorum, quæ ponuntur apud eos significent id, quod ista nomina apud nos: ideo transferentes de Hebræo retinuerunt nomina illa Hebræa. Sed dicendum, quòd quando Hieronymus, qui hoc transtulit vertit de Hebræo in Latinum erant cognita apud Hebræos nomina, quibus nos vtimur, & erat notum, quòd idem significant illa duo nomina Phison, & Gihon apud eos, quod ista duo Ganges, & Nilus apud nos: nam Iosephus scripsit prius librum Antiquitatum: quam Hieronym. transtulerit de Hebræo in Latinum, quia erat Iosephus tempore Neronis Dux belli cōtra Romanos, & Vespasianum: quod erat quadraginta annis, vel quasi post mortem Christi, vt patet ex libris suis de Bello Iudaico, & sic forte natus esset Iosephus, cum mortuus est Christus: Hieronymus autem quasi per quadringentos annos post Christi natiuitatem trāstulit de Hebræo in Latinum, & ita iam multo ante scripserat libros Antiquitatum: quos & ipse Hieronym. allegat in Commentarijs suis super Matthæum ad notificandum historiam Herodis, & tamen Iosephus libro primo Antiquitatum in principio ponit nomina istorum fluuiorum tam secundum Hebræos, quàm secundum vsum Græcorum, & nostrum, scilicet Eufrates Tigris, Ganges, & Nilus: ergo potuit Hierony. ponere nomina illa.

Determinatio.

Dicendum ergo, quòd Hierony. non posuit, nisi nomina Hebræa pro illis fluuijs, non nomina, quibus nos nunc vtimur: causa est, quia licet ipse nosset ea: non erat tamen tantæ auctoritatis, vt ea ponere vellet in sacra scriptura, quæ ab omnibus suscipienda erat. Neque etiam sufficiebat, quòd Iosephus, qui Hebræus erat istud sentiret: quia non erat tanta auctoritas eius, vt id quod ipse dicebat ab omnibus Catholicis susciperetur. Sed causa vera est, quia Hierony. transferebat de Hebræo in Latinum, & hoc erat ad tollendum aliquos defectus, & corruptiones, qui erant in translatione interpretum septuaginta facta de Hebræo in Græcum: quæ translatio ab omnibus Catholicis suscepta erat in magna auctoritate, & omnes ecclesiæ illam tenebant, vt dicit Hierony. in prologo suo super Paralipomen. qui incipit, si septuaginta interpretum. Hæc autem translatio habebat, quòd duo flumina, idest Diglat, & Perath, vocarentur Tigris & Eufrates: & ita nomina eorum in Græcum verterant. Pro alijs duobus, scilicet Phison, & Gihon: non posuerunt nomina Græca, aut Latina: sed reliquerunt sicut erant in Hebræo, scilicet, Gihon, & Phison: & ita habebatur apud omnes ecclesias, quando Hierony. transtulit; ideo non ausus est, ipse aliter transferre, quia non acciperetur in authoritate translatio sua: quia licèt in multis alijs ausus fuerit Hieronym. emendare translationem interpretum, & immutare eam, non ausus fuit hic: causa est, quia in alijs probatio erat manifesta ex litera Hebraica, cuius cognitio apud multos erat, & scirent illa versa in Latinum: sed hic non ausus est, quia interpretes transtulerunt nomina Hebręa, scilicet Gihon, & Phison: in quo non poterat esse error aliquis. Si autem loco horum scriberet Hierony. Ganges, & Nilus, non erat certum, ꝙ ista duo flumina essent, quæ significarēt eosdem fluuios, quos significant illa Hebręa nomina Phison, & Gihon. Nam si negaretur nō erat aliqua probatio ad hoc, nisi sola scribentis auctoritas. Hierony. aūt non erat tantæ auctoritatis, vt ei sine probatione omnes ecclesię crederent, cum & bonæ translationi suæ a principio multi repugnarent, quod fecit Aug. lib. 18. de ciui. Dei. Ideo non ausus est ponere pro eis noīa Latina, aut Græca: licet ipse ea sciret, & iam alij ea posuissent. sicut fecit Iosephus, vt dictum est. Secus aūt fuit quantū ad alia duo nomina, Diglat, siue Hidequel, & Perath, Hebræa, loco quorū habemus Tigris, & Eufrates: quia septuaginta interpretes pro eis posuerunt Tigris, & Eufrates: poterat enim Hieronym. hic alterutrum facere, vel ponere nomina Hebræa, Hidequel, & Perath, vel Græca, idest Tigris, & Eufrates: & in neutro poterat reprehendi. Nam si poneret nomina Hebræa, nemo poterat dicere eum falsum dixisse, quia ita Hebræa veritas haberet: si autem poneret Tigris, & Eufrates: licèt esset dubium, an verum diceret: nemó tamen eum argueret, quia ita scripserant septuaginta interpretes: quorum authoritatem omnes ecclesiæ susceperant: voluit tamen potius scribere nomina Græca, quàm Hebræa, quia translatio fiebat ad exponendum, & manifestandum: ponendo autem nomina Hebræa nihil manifestabatur: sed potius erat res obscurior, quam præfuerat, cum interpretes posuissent nomina nota, idest Tigris, & Eufrates, ergo debuit Hieron. sic scribere, & ita fecit.

Qō. 189. Cur interpretes ꝑ Gihon, & Phison nō dixerunt Ganges, & Nilus.

Sed dicetur quare interpretes vertentes in Græcū nō posuerunt nomina pro his duobus, scilicet Gihon & Phison, cum habeantur Ganges, scilicet & Nilus. Dicendum, quod hoc fuit ex ignorantia Græcorum vocabulorum. Non enim verterunt sic ex intentione di-

ne dimittendo aliqua nomina ignota in Hebræo, cum potius intẽtio eorum foret, quicquid Hebręum erat, Græcum efficere; Cum ad hoc eos Rex Ptolomęus congregasset: sed ibi Hebræa vocabula reliquerant, vbi loco eorum non inuenerunt quid ponerẽt in Græco. Istud autem non prouenit quasi ipsi essent parum docti in Græco, cum haberentur vt doctissimi in vtroque idiomate, sed fuit quia apud Græcos nondum habebantur talia nomina, vel nõdum de eis certum erat: vtrumque est satis rationabiliter dictum. De primo patet, quia Græci posuerunt nomina quasi omnibus rebus notabilibus mundi, scilicet gentibus, prouinciis, fluminibus, montibus velut omnibus ad eos pertinentibus: hoc autem non fecerunt ab initio, neque simul: sed successione temporum, sicut dicit Iosephus libro primo Antiquitatum, scilicet alij autem, vt habitatoribus clarum visum est conuersionẽ nominum fecerunt. Græci tamen sunt rei huius auctores, qui posteris temporibus confortati etiam antiquorum gloriam propriam effecerunt, & gentibus nominibus exornauerunt, vt eis sapiens videbatur esse: ornatum vtique ponentes eorum reipublicæ velut a se constitutæ. Poterat ergo esse, quòd Græci imposuissent nomina horum duorum fluminũ Tigris, & Eufrates, & interpretes inuenientes ea Græca posuerint illa. Pro alijs duobus, idest Gihon, & Phison, nondum Græci posuissent ista nomina Nilus, & Ganges: & ideo interpretes nõ inuenientes pro eis nomina Græca relinquerunt Hebræa, quæ præcesserant. Hoc autem satis verisimile est, quia multa, quæ sunt in sacra scriptura acceperũt, postea noua nomina, quę non habebant tempore interpretum: sicut mare Cenereth, quod tam in Hebræo, quàm apud interpretes vocatur mare Cenereth Numeri 34. cap. & tamen postea vocatum est mare Genezsareth, & mare Tiberiadis: Luc. 5. & Ioan. 6. cap. Et hoc est, quia fuit nomen mutatum in honorem Tiberij: sicut asserit Hiero. super Mat. Similiter multa loca hoc passa sunt: nam tam in Hebræo, quàm apud interpretes illa ciuitas, quam acquisierunt filij Dan contra Aquilonem vocatur Lesendam, & vocabatur prius Lesem. Sic patet Iosue. 19. & Iudi. 18. cap. Ita vocabatur tempore interpretum. Neque habuerunt aliquod aliud nomẽ Græcum, quod ponerent postea: tamen mutatum est nomen ciuitatis, & vocata est Paneas, aut Velunas, quod nomen adhuc manet, & aliud etiam nomen habuit tempore Christi: nam vocata est Cæsarea Philippi: ita habetur Matth. 16. cap: & Hieronym. dicit illam eandem esse, quæ vocabatur prius Lesendan: & tamẽ nomina ista, quibus postea vsi sunt Græci non potuerũt tunc ponere interpretes: quia nondum erant. Sic igitur potuit esse de his duobus Ganges, & Nilus. Et adhuc istud est verisimile: nam nomen Nili non est antiquum, Cum prius habuerit aliud nomen Latinũ, Melo enim vocabatur, vt ait Isidorus lib. 13. Etymol. cap. de fluminibus. Quod vero obijcitur de Iosepho, qui omnia ista nomina posuit, idest Ganges, Nilus, Tigris, Eufrates. Dicendum, quòd non obstat, quia Iosephus fuit multo tempore post trãslationem interpretum plusquam trecentis, & quadraginta annis. Et ita poterant esse omnia ista nomina iam cognita, quando ille scribebat, & non fuerunt tempore interpretum, quia in hoc tempore medio Græcorum ingenia floruerunt. Secundum etiam erat valde verisimile: poterat. n. esse, quod tempore interpretum essent illa noĩa imposita a Græcis, Ganges, & Nilus: & tñ non esset certum apud interpretes, an essent eadem flumina, quæ illi significabant per Gihon, & Phison. Et istud non poterat euenire, nisi, quia non erat notum quid significabatur apud Hebræos per Gihon, & Phison: nam

Solutio obiectionis.

F apud Græcos certum erat, quid significabat per Gangen, & per Nilum: sed Iudæi non ita cognoscunt de nominibus suis proprijs regionum, montium fluminum, vel aliarum rerum quid significent. Causa autem est illa, quam posuit Iosephus, li. primo Antiquitatum, scilicet nomina, quæ habentur in sacra scriptura sunt illa, quæ habuerunt res a principio sui in variatione idiomatum, uel quæ adhuc prius habebant in illo idiomate cõi vniuersæ terræ: postea autem factæ sunt multæ mutationes, tam a gentibus populis, quam Græcis præcipue: & ita nescitur quomodo vocatur nunc id, quod tali nomine a Moyse vocatum est, vel quid tale, aut tale nomen significat de rebus, quæ nũc sunt. Non potest autem sic esse de nominibus impositis a Græcis, quia illa manent vsque nunc, neque successerunt eis alia: ideo non poterat dubitari quarũ rerum sint illa nomina. Et ideo si tempore interpretũ essent apud Græcos ista duo nomina Ganges, & Nilus, non poterant interpretes dubitare, quid illa significarent: sed dubitarent, quid significarent ista duo Gihon, & Phison: ideo nescientes an Ganges, & Nilus essent illa duo flumina, quæ significãt hic duo nomina Gihon, & Phison, non voluerunt ponere Ganges, & Nilus, sed reliquerunt Hebræa, Gihon, & Phison, nõ fuit sic de Hildequel, & Perath: quia ista duo significabant flumina magis coniuncta terræ Iudæorum, s. Tigri, & Eufratem: & ideo Iudæis manentibus in terra sua fuerat semper cognitum, quid significaretur per ea: & ideo sciebant, quòd idem erat, quod significabatur per illa Tigris, & Eufrates: & ob hoc illa posuerunt: alia vero reliquerunt Hebræa.

G

H

Sed aliquis dicet cum Gihon ponatur pro Nilo, nunc apud nos, vt dicit Iosephus, & Isido. & iste esset coniunctus terræ Iudæorum: quia transit per terminos eorum, quomodo non erat cognitus ille fluuius Iudæis, vt scirent ponere pro illo Nilum, & non Gihon in Hebræo. Dicendum, quod hoc fuit propter variam opinionem de origine Nili, & de cursu eius: & quia Moyses non dixit de Gihon, quòd ipse est qui circuit Aegyptum: sed quòd ipse circuit vniuersam terram Aethiopiæ: nam si diceretur, qui irrigat Aegyptum, notum esset pro quo dicebatur, & hunc Gręci Nilum vocant: sed dicitur, quod circuit terram Aethiopiæ. Et licèt verum sit, quod idem sit, qui Ethiopiam circuit, & qui irrigat Aegyptum: tñ hoc non est apud omnes certum, cum de Nili decursu varia sit opinio apud auctores, sicut ponit Paulus Oro. lib. 1. de Ormesta mundi. Alia forte causa est, quia scriptura noluit dicere, qui irrigat Aegyptum, & dixit qui circuit terram Aethiopiæ, cum proximius esset dicere de Aegypto: & putatur esse cã, quasi voluerit esse idẽ, cum dicitur, fluuius, qui circuit Aethioiam, & qui irrigat Aegyptum. Tertia causa dubitandi est, quia scriptura sæpe postea nominat fluuium Aegypti: tñ nunquam vocat eum Gihon, sicut hic, sed alijs noĩbus, s. fluuiũ Aegypti, vel fluuium, qui irrigat Aegyptum, aut fluuium turbidum. Et ita interpretes non erant certi an Gihon apud eos significaret id, quod Nilus apud Gręcos: vnde nec ausi sunt ita dicere, sed reliquerunt in Hebræo nomen Gihon.

Qō. 190. Cur Gihon qui tamen per terminos Iudæorum, erat eis ignotus, ut non essent certi, an esset idem, quod Nilus.

I

K

Sed adhuc circa ista quatuor flumina Paradisi aliqui obijciunt, quòd non possint ista esse, quæ de Paradiso fluunt: quia cum aquarum fluxus fiat per continuum, posset per quodlibet fluuium illorum veniri ad Paradisum: & tamen per nullum illorum veniri potest: ergo non est hoc verum. Dicendum, quòd Paradisus non potest inueniri per ista flumina: & causa est, quia nullum istorũ fluit manifesto decursu a Paradiso vsq; ad nos. i. ad terras Asiaticas notas: sed subterraneis absorbent hiatibus: & cum in longũ fluxerint,

Qō. 191. An dantur illa quatuor flumina fluentia ex Paradiso.

rint, in alio rursus renascuntur orbe: intercepta autem continuitate fluendi non potest per hæc flumina cognosci Paradisus. Sed rursus obijcitur, quòd non sunt hæc flumina orta de Paradiso: quia omnium horum capita alicubi inuenimus: & philosophi atque scriptores asserunt in locis certis ea fontem habere. Dicendum quòd ex præcedenti patet solutio: hæc enim flumina non habent ibi primo originem, vbi habere videntur: sed inde longe, quod scriptoribus gentium ignotum est: Ipsi vero inde illa dicunt primo oriri, vbi primo orta vident: sed non est sic: quia auctoritas sacræ scripturæ, quæ est maior omnibus auctoritatibus humanis: vt dicit Augustinus lib. de consensu Euangelistarum: & super Gen. ad literam asserit illa de Paradiso orta. Suadetur autem istud ex eo quod nos videmus: aliqua enim flumina sunt in regionibus Hispanorum, & Fråcorum, quæ aliquando fluunt, aliquando absorbentur, & postea alibi apparet eorum decursus, & constat ex apertissimis signis eandem esse aquam. Similiter philosophi, & scriptores gentium hoc confitentur, cum & ipsi hoc experiātur: sic dicit Seneca lib. de naturalibus quæstionibus, de fluuio Alpheo, & Arethusa fonte, quos constat in prouincia Elidis, & Pisæ in Græcia esse: sed cum ibi absorbeantur subterraneo meatu labentia, teste Ouidio, in insula Ortigiæ caput emergunt, vbi & rursus absorta sub tota Ionij maris profunditate delapsa, demum in Sicilia apud Siracusas caput tollunt. Easdem esse aquas probat immissio palearum in Græcia, quæ post certa tempora in Sicilia tandem videntur: vt ait Seneca lib. 5. de quæstionibus naturalibus. Scriptores autem gentium, quibus nihil notum est, nisi quod aut sensu percipiunt, aut ratione cōuincunt, aut quod in communi auctoritate susceptum est, hæc putant esse capita fluminū, quæ videntur. Nos vero qui sacræ scripturæ magis credimus, quam eis, quæ oculis nostris conspicimus, iuxta Petri testimoniū 1. cap. Cum per reuelationem habeamus ista quatuor flumina de Paradiso habere primam originem, ita asserimus, licet in alijs partibus orbis renasci ea postea sciamus.

Sed nūc est dubium de ortu eorum secundum id, quod auctores asserunt: & secundum quòd videtur sensu: & dicemus primo de Phison, quem Moyses primo posuit: & nos Gangem appellamus. Dicit enim historia Scholastica: Gangem nasci in locis Caucasi montis, quod verum est: sed breuiter dixit, & idem Geruasius libro de ocijs imperialibus decisione prima asserit. Alij autem dicunt incertis fontibus nasci, sicut Solinus in Polistore cap. de India, scilicet Maximi in ea amnes Ganges, & Indus, quorum Gangem quidam fontibus incertis nasci, & Nili modo exundare perhibent. Alij volunt à Scythicis montibus exoriri. Sed Paulus Orosius lib. 1. de Ormesta mundi dicit, quòd Ganges nascitur inter Dacas, & Parthienas, & Sacarrancas in monte, qui Oscolares dicitur. Omnium autem istorum eadem sententia est: licet videantur in nominibus discrepare: nam Ganges nascitur de monte Caucaso. Historia autem Scholastica vocauit eum sic nomine generali, & confuso, Solinus autem, & Paulus Orosius proprijs nominibus appellauerunt.

Circa quod considerandum, quod mons Caucasus, & Taurus apud multos pro eodem monte accipiuntur: sic enim asseruit Solinus in Polistore cap. de Cilicia: sed Paulus Orosius lib. 1. de Ormesta mundi ostendit, eum esse diuersum per fluxum Eufratis fluminis, qui effusus à radicibus montis, & contra meridiem tendens, Taurum montem ad sinistrā relinquit, Caucasum autem ad dextram: sed quicquid sit, siue

A Taurus, & Caucasus idem sit, siue differant, constat Caucasum montem in longum extendi a mari Indico ab Oriente vsque ad mare nostrum Mediterraneum ab Occidente apud Græciam. Iste mons cum per varias regiones extendatur, non idem nomen apud omnes habet: sed partes illius montis diuersis appellant nominibus: quasi diuersa iuga diuersi sint montes, & non vnus. Et ista nomina dupliciter accipit; primo accipit nomina, quæ absolute in se ei conueniunt. Secundo nomina à regionibus per denominationem, & non secundum substantiam. Prima autem nomina secundum Paulum Orosium libro de Ormesta mundi ita distinguuntur. Incohando enim ab Occidente versus Orientem incipit mons Caucasus iuxta mare Cimericum: & inde tendit inter Colchos, & Albanos, qui sunt iuxta mare Caspium, & videtur esse vnicum iugum eis ab Occidente vsque ad Orientem. Et ibi statim inter Colchos, & Albanos, vbi est altissimus, vocatur mons Caucasus, & ibi habet ostia, vel portas caspias, quas facit mare Caspium. A portis autem Caspijs procedendo cōtra Orientem vsque ad Armeniæ pilas, & vsque ad fontem Tigridis fluminis inter Armeniam & Hiberiam, iam non Caucasus, sed montes Acroceraunij vocantur: quod Latine vocantur montes combusti, vel igniti. Sic enim dicit Isidorus libro 14. Etymo. cap. de mōtibus: Acroceraunij, propter altitudinem, & fulminum iactus vocati sunt. Græce enim Ceraunos, fulmen dicitur. Sunt autem inter Armeniam & Hyberiam, incipientes à portis Caspijs, vsque ad fontem Tigridis. Et licet videatur ibi Isidorus ponere Acroceraunios montes, vt distinctos à Caucaso: sed non ponit: quia alia pars illius montis est, quæ stricte vocatur Caucasus, alia, quæ vocatur montes Acroceraunij. Deinde à fonte Tigridis procedendo contra Orientem vsque ad ciuitatem Carras, illa pars montis huius, quæ est inter Partos, & Massagetas, dicitur mons Ariosarzanes. Procedendo autem à ciuitate Carris versus Orientem vsque ad oppidum, quod dicitur Cathippi pars huius montis, quæ inter Hyrcanos, & Bactrianos est, Memali dicitur, vbi nasciter Amomus: & statim proximum iugum montis illius vocatur mons Parthan. Deinde ab oppido Cathippi vsque ad vicum nomine Safrum procedendo semper ad Orientem inter Dathassaraucas, & Parthienas in India mons iste Oscobares dicitur. Et ibi ad radices eius erumpit fluuius Ganges, & nascitur Laser. est enim Laser herba, cuius etiam succus Laser dicitur: & à quibusdam vocatur Apium cirenaicum, de quo Isidorus libro 17. Etymol. cap. de herbis aromaticis. Postea procedendo a fonte fluminis Gangis vsque ad fontes fluminis Ortogorræ, qui sunt contra Septentrionem, vbi sunt montani Peropanisadæ, vocatur mons ille Taurus. A fontibus autem fluminis Ortogorre vsque ad ciuitatem Ortogorram inter Scythas, & Gangaridas procedendo vocatur mons ille Caucasus. Vltima autem pars montis huius in fine Orientis peruenit ad Oceanum inter Coas, & Pasiadras, vbi est promontorium Samaria iuxta Oceanum, & flumen Crisoroas, & illa pars vocatur mons Imaus. Iste est modus omnium, quæ ponit Paulus Orosius. Solinus autem in Polistore cap. de Cilicia ponit nomina montis huius incipiendo econtrario ab Oriente cōtra Occidentem, & in quibusdam cum Paulo concordat; in alijs discrepat dicens, quòd mons iste in India vocatur Lamos, statim contra Occidentem vocatur Propanismos. Deinde apud Parthos vocatur Choatros; deinde Nerifates, postea magis ad Occidentem vocatur Taurus: vltimo autem vbi eleuatur in maximam sublimitatem vocatur Caucasus. Dicit autem quod

Caucasus dupliciter capitur.

Acroceraunij mōtes, quare sic appellati. Cap. 8.

Laser herba à quibusdam Apium Cirenaicum dictum. Cap. 9.

Discrepat quibusdam Solinus à Paul. 1.

Alph. Tost. super Gen. O cum

cum ad Græciam peruenit Ceraunius dicitur.

Alia nomina sunt huius montis, quæ non sunt eius: sed per denominationem accipit illa a populis, apud quos partes eius sunt. Nam à latere dextro vocatur Hyrcanus, & Caspius, à Caspijs & Hyrcanis: à sinistro vocatur Amazonicus, Moschicus, & Scythicus: Habet etiã in tribus locis portas, quæ sunt aperturæ, vel discontinuationes eius incidentibus maribus. Primæ portæ incipiendo ab Oriente sunt Armeniæ, postea sunt portæ Caspiæ, vltimæ sunt portæ Ciliciæ, Ita enim Solinus asserit.

Tres portę istius montis.

Quæst. 194.

Nunc redeundo ad ea, propter quæ istud fuit introductũ, dicendum quòd mons Caucasus habet omnia ista nomina, & ideo cum authores velint dicere, quòd de illo oritur Ganges, varie illud significare potuerunt. Nam historia Scholastica, & Geruasius dixerunt, quòd nascitur de monte Caucaso, accipiendo Caucasum generaliter pro toto monte in omnibus partibus suis; sed Paulus Orosius dixit, quòd nascitur de monte, qui Oscobares dicitur: quia illa pars Caucasi montis dicitur Oscobares apud Indos, sicut patet in præcedenti assignatione partis eius. Solinus autem dixit, quòd exoritur a mõtibus Scythicis, in quo etiam montem Caucasum significauit: sed ille pro diuersitate populorum, iuxta ipsum accipit diuersa nomina, & alicubi Scyticus, & alicubi Hyrcanus, & alibi Amazonicus dicitur: quia pars illa Caucasi, de qua oritur Ganges, à Scythis prope habitãtibus a parte sinistra vocatur mons Scythicus. dixit Solinus, quòd nascitur de montibus Scythicis.

De origine varia Gangis.

De situ Gãgis.

Sciendum autem quòd situs fluminis Gangis in decursu suo talis est: incipit enim in monte Oscobares, qui est pars montis Caucasi: & est ad partem Septentrionalem Indiæ; deinde fluit contra Meridiem, & circuit terrã Euilath, postea dirigitur contra Orientem, & Oceano Indico excipitur. Et de hoc dicit Paulus Orosius libro 1. Asia ad mediam frontem Orientis habet in Oceano ostia fluminis Gangis, scilicet illa, per quæ intrat in mari. Et ista ostia sunt quasi ad medietatem Asię inter Septentrionẽ, & Meridiem: ideo dicuntur esse ad mediam frõtem Orientis. Iste fluuius Ganges per solam Indiam decurrit, & facit quandam insulam, populosissimam gentem continentem, vt dicit Solinus in Polistore cap. de India: & rex illius insulæ habet quinquaginta millia peditum in armis. Idem Solinus refert notabile de fluuio Gange, quòd habitatores terræ iuxta fontem fluminis Gangis nullo cibo indigent: sed solo odore pomorum sustentantur, quæ in siluis istis nascuntur: & si extra loca illa eos pergere conuenerit, poma illa secum ferunt, vt etiam itinerantes eorum alantur odore: nam si acciderit eos trahere grauem odorem, moriuntur: cum autem Gangis fontem qui accolũt nullius ad escam opis indigeant, viuunt odore pomorum siluestrium: longiusque pergentes eadem illa in præsidio gerunt, vt olfatu alantur: quòd si tetriorem forte spiritum traxerint, exanimari eos certum est. Hæc de flumine Gange, quem Moyses Phison vocat, dicta sunt.

Attende de habitatoribus Gãgis, qui solo pomorũ odore aluntur.

Quæst. 195. De ortu fluuij qui dr Gihon aut Nilus.

Secundus fluuius erat Gihon, quẽ nos Nilum vocamus, quem etiam certum est ex Paradiso habere originem; sed quia cursum continuum super terram non habet, putatur alibi habere originem. Et cum de multis alijs fluminibus dubitetur, nullum est de cuius origine maior inter sapientes dubitatio extiterit: vnde & Aristot. libellum vnum de origine, & inundatione Nili conscripsit. Multi autem de eo varie loquuntur; sed celebriores opiniones sunt tres. Prima quòd oriatur in littore maris Rubri. Secunda quòd apud atlantem. Tertia, quòd apud duas petras in la-

Prima opinio.

F cubus magnis herbosis. Est opinio prima communior: hanc enim tenet Aristo. lib. de origine, & inundatione Nili: hanc quoque Paulus Orosius tenet libro primo, cum ait: Nilus de littore incipientis maris Rubri videtur emergere in loco, qui dicitur Mosylon: inde diu ad Occasum profluens, facit insulam nomine Meroen in medio sui. Nouissime ad Septentrionem inflexus tempestiuis auctus incrementis plana Aegypti irrigat.

Secũda opinio.

Secunda opinio est, quòd apud Atlantem mõtem oriatur: est autem Atlas mons inferioris Mauritaniæ: & iuxta horum sententiam, cum lacum effecerit magnum, quem Nilidem vocant, mox absorbetur arenis, & sub terra fluens, peruenit contra Orien-
G tem. Hanc sententiam tenet Hierony. super Amos: Historia Scholastica, & plurimi, sed qui eam maxime confirmat est Solinus in Polistore cap. de Aegypto, & iuxta hoc Nilus oritur de extremitate Occidentis, scilicet in Mauritania iuxta mõtem Atlantem. Prior autem sententia vult quòd emergat de Oriente: facilius autem creditu est dici, quòd de Oriente nascatur, quàm de fine Occidentis: cum certum sit eum de Paradiso primam habere originem: & non erat satis verisimile, quòd totam terrę lõgitudinem, idest a principio Orientis vsque ad finem Occidentis subterraneus permeet in nullo loco emergendo.

Et tamen hanc sentẽtiam velut multum celebrem refert Paulus Orosius libro primo, sed non conten-
H tit ei, dicens illum esse diuersum fluuium ab eo, qui de Oriente decurrens Aegyptum irrigat, cum ait, hunc aliqui authores ferunt haud procul ab Atlante habere fontem, & continuo arenis mergi, inde interiecto spacio breui, vastissimo lacu exundare, atque hinc Oceano tenus Oriẽtem versus per Aethyopica deserta prolabi: rursumq; inflexum ad sinistram ad Aegyptum descendere: quod quidem verum est, esse huiusmodi fluuium magnum, qui tali ortu talique cursu sit: & re vera omnia, quæ Nilus mõstra gignat, quem vtique prope fontem Barbari Dara nominant: cæteri vero accolæ Nubul vocant: sed hic in regione gentium, quæ libiæ Aegyptiæ vocantur. Hic procul
I ab illo fluuio, qui à littore maris Rubri prorumpere diximus, immenso lacu acceptus assumitur: nisi forte occulto meatu in alueum eius, qui ab Oriente descendit, eructet.

Ista positio, & confutatio, quam facit Orosius est multum rationabilis, secundum quam Nilus oritur de principio littoris maris Rubri in parte Orientis. Iste autem fluuius, qui ab Occidente iuxta Atlantem nascitur, gignit eadem, quæ Nilus: sed non est Nilus: nisi forte dicatur; quòd quando absorbetur a terra iuxta Nilum, eructat in Nilum, & coniungitur ei.

Tertia opinio.

Tertia positio est Senecæ libro quinto de naturalibus quæstionibus: vult enim quòd imperator Nero misit duos centuriones ad inquirendum caput Nili: venerunt ad regem Aethyopiæ, qui commendauit eos
K alijs regibus per quorum terras Nilus fluebat; cum multum ascendissent, venerunt ad quosdam populos, apud quos erant magni lacus herbosi in Nilo: qui nauigio transfretari non poterant, de quibus omnes desperabant posse vltra procedere. Et neque ipsi accolæ terrę sciebant an lacus inde inciperent, vel aliunde in eas aquas deflueret: viderunt tamẽ in aqua esse duas petras magnas, apud quas aqua fortius ebulliebat: hoc autem comperto reuersi sunt. Cõcludit ibi Seneca ꝙ sub terræ superficie terra limosa est, & humiditatibus plena: quæ in vnum concurrẽtes locum magnos lacus efficiunt: de quibus cum impetu fluuij manant. De alijs pertinentibus ad Nilum nihil nũc dicemus: sed tangentur alia ĩ.26.c. solũ hoc concludimus,

Atten[illegible] qu[illegible] ra lim[illegible] lacus [illegible] ex quibus fluuij [illegible] manant.

cludimus, quòd vbicúque Nilus nascatur certum est venire in Aegyptum, & illam irrigari: ibi autem diuisus Nilus in septem ostia, vt poetæ dicunt a mari Mediterraneo absorbetur: sed de istis ostijs tangetur infra 15.cap.

Quæst.196. De ortu fluuij qui dicitur Tigris.

Tertius fluuius est Tigris, qui vadit cōtra Assirios, de cuius origine, & fine dicimus: hic enim iuxta veritatem de Paradiso primā habet originem, sed quia nobis non ita videtur, inde ponendum est eius principium, vbi illud authores certissimi esse dixerunt. Inter Tigrim & Eufratem fluuios ista est habitudo, quia Tigris est magis ad Orientem: Eufrates vero ad Occidentem, tendentes ambo contra Meridiem, & terram, quam in medio claudunt, faciunt vocari Mesopotamiam, quasi in medio aquarum sitam: sed de ortu eorum duplex est opinio. Quidam enim dicunt eos ex eodem fonte oriri, alij vero diuerso loco. Quod enim ex eodem fonte in Armenia nascantur, tenet Boetius, Salustius, Isidorus: & multi alij: Boetius enim hoc asserit lib.5. de consola. metro. primo. scilicet.

Rupis Achemeniæ
Tigris, & Eufrates vno se fonte resoluunt:
Et mox abiunctis dissociantur aquis.

Cap.21.

Idem etiam Iosephus tenet: & id communius refertur. De hoc Isidorus dicit lib.13. Etymo. cap. de fluminibus: Salustius author certissimus asserit Tigrim, & Eufratem vno fonte manere in Armenia, qui per diuersa euntes longius diuiduntur spacio medio relicto multorum millium: terra autem quæ ab eis ambitur Mesopotamia dicitur. Alij autem volunt, quòd non oriantur ex eodem fonte, licet ambo in Armenia incipiant. Hæc est sententia Pauli Orosij, & Solini. Nam Paulus Orosius diuerso modo loquitur de fonte Eufratis, & de fonte Tigris: Solinus autem in Polisto.cap.46. de fluminibus Tigri, & Eufrate diuersa exordia illis ponit: nam dicit: Eufratem maior fundit Armenia ortum supra Zizaniam sub radicibus montis, quem Catopen accolæ nominant Scithis proximo. De Tigri eodem cap. dicit: Tigris in Armeniæ regione tollit caput mire quàm lucidū cōspicuo fonte in loco editus, qui Elegos nominatur. Isti duo authores clarissimi prædictis repugnāt: quibus velut in hac re studiosissimis stari poterat: sed quoniam ratio nulla efficaciter hoc, vel illud ostēdit, neutris præiudicandum est. Sed hoc verum est, magis concordare proposito sacrę scripturæ sententiam illorum, qui diuersum illorum ponunt fontem, quia supra 2.cap. dicitur de quatuor fluminibus, quòd egrediuntur de Paradiso: & tamen si de vno fonte ambo in Armenia prodeunt non erūt quatuor flumina, sed tantum tria. Aliquis posset dicere quòd in exitu de Paradiso tria solum flumina distinguuntur, quæ subterraneis dilapsa meatibus ad tria diuersa orbis loca emergūt, scilicet in India, in Armenia, in littore maris Rubri: & tamen caput quod in Armenia emergit in duo diuiditur ab ipso fonte, & sic incipiunt esse quatuor flumina. Et de omnibus his certum est, quod de Paradiso exeunt, & ita stabit litera. Sed dicetur quòd non stat, quia hoc modo à principio solum sunt tria flumina: & postea in Armenia incipiūt esse quatuor, quod non conuenit scripturæ, quia necesse est statim ex Paradiso esse diuisa quatuor flumina. Nam dicitur supra 2. cap. fluuius egrediebatur de loco voluptatis ad irrigandum Paradisum, qui inde diuiditur in quatuor flumina per diuisionē illam: sed statim in Paradiso sunt quatuor. Dicēdum quòd ista ratio conuincit, nisi forte dicatur, quòd statim ex Paradiso diuiduntur ista quatuor flumina, sed cum in diuersas partes flectantur, accidit concurrere Tigrim

A & Eufratem in aliquo vno loco subterraneo, vel in loco discoperto nobis non noto, & postea absorta contra simul fluunt quousque in Armenia vltimo disiungantur: & tunc habent illa nomina, quæ prius habebant antequam miscerentur eorum aquæ.

Quæst.197. Vbi Tigris cursus finiat.

Nunc ergo dicendum est vbi cursum finiant: & primo de Tigri dicemus, quòd oritur in Armenia, & finitur in mari Rubro vbi est sinus Persicus, sic vult Iosephus, & Solinus, & fere omnes scriptores: Nullus enim contrarium asserit: Et ita fluxus eius est à Septentrione contra meridiem. Et licet aliquando feratur ad Ortum, aliquādo versus Occasum, iuxta conditionem fluminum: tamen cōsiderato Ortu, & fine est fluxus à Septentrione contra Meridiem: quia Armenia est regio Septentrionalis, & mare Rubrum; B quantum ad sinum Persicum, est multum inde distās contra Meridiem. Modus autem defluxus eius est: Tigris statim vt de suo fonte prodit, paruus est, & pigre currit, neque adhuc vocatur Tigris: quia hoc nomen accipit propter velocitatem apud Medos, cum Medi Tigrim sagittam vocent. Cum autem venerit ad fines terræ Medorum, nomen accipit, & Tigris dicitur propter velocitatem. Transit autem per Arethusam lacum, cuius aqua omnia pōdera sustinet: & non miscetur aqua fluminis aquæ Arethusæ, neque pisces piscibus. Deinde cum tangat Taurum montem, eumque irrumpere non possit intra profundam specum absorbetur, & rursus ad aliud latus eiusdem montis emicat: posteaque absconditur, & rursus redditur: transit per regionem Adiabenorum, & Ara-C bum, tangitque Mesopotamiam, & accipit in se multos fluuios optimos: sicut Hydaspem, & Eufratem. De hoc Solinus in Polisto.cap.46. sic ait, Tigris nascitur in loco edito, qui Elegos nominatur, nec ab exordio statim totus est, primo pigre fluit, nec cū suo nomine: at cum fines Medorum inuectus est, Tigris statim dicitur: ita enim nominant Medi sagittā: influit in Arethusam lacum omnia pondera sustinentem, cuius pisces nunquàm se alueo Tigridis miscent: sicut neque amnici pisces in stagnum transeunt Arethusæ, per quem dissimilis colore volucri meat cursu: mox Tauro resistente in profundum specum mergitur, quem subterlabens in altero eius latere apud Zomadam emicat: vlnas, & purgamenta plurima secum ferens: deinde identidem abscōditur, Adiabenos, Ara-D basque præterfluit, Mesopotamiam amplectitur, amnem nobilissimū Hidaspen accipit, Eufratem defert in sinum Persicum. Hic autem fluuius, vt dicit Moyses, est, qui vadit contra Assirios: sic & Isidorus dicit lib.13. Etymo. Modus autem huius est, quia iste fluuius oritur in loco supra posito, & transit per aliquot terras quousque veniat ad montem Taurum, vt dicit Solinus: vel ad montem Caucasum, vt nos dicimus. Et cum irrumpere illū non possit, absorbetur: & subterraneo meatu transit sub tota latitudine montis, & emergit in latere opposito montis apud Zomadam: & ibi incipit tangere terram Assiriorum, & tangēdo E extremitatem Assiriorum, & Medorum, fluit vsquequo feratur in sinū Persicum. Nam Assiria ab Oriente incipit ab India, & contra Occidentem pergit vsq; ad Tigrim fluuium. A Septentrione autem habet montem Caucasum, & sic postquàm transit Tigris montem Caucasum contra Meridiem, incipit tangere Assiriam, & Mediam.

Attēde Tigridis defluxum.

Cap.21.

Quæst.198. Vbi terminetur Eufrates, & per quas regiones decurrat.

De Eufrate nunc dicendum est per quas regiones decurrat, & vbi terminetur: iam enim de origine eius diximus supra quæst.196.

Aliqui enim putant quòd Eufrates fluat ab Oriente versus Occidentem, & finiatur in mari Mediterraneo: quod est in mare Palestinorū: & hoc putāt: qa

infra 15.cap. Deus ponens terminos terræ Chanaan, dixit quòd daret semini Abrahæ terram a flumine Aegypti vsque ad flumen magnum Eufratem: sed fluuius Aegypti est ex parte Meridiana terrę Chanaã: ideo putant Eufratem esse ex parte Septentrionis: vt ponantur termini oppositi: & tunc certum est, ꝙ non posset Eufrates incidere, nisi in mari Mediterraneo: sed falsum est: constat enim quòd Eufrates finẽ habet in mari Rubro in sinu Persico. Hæc est sententia Solini in Polisto, & Boetij: nam Solinus dicit de Tigri, quòd nobilissimos amnes accipit, scilicet Hydaspem, & Eufratem defert in sinum Persicum, & ita ambo simul intrant in sinum Persicum maris Rubri. Idem enim vult Boetius lib. 5. de conso. metro. Idest vbi asserit quòd ambo in Armenia, idest Tigris, & Eufrates de vno fonte nascuntur, qui statim separantur: sed postea concurrunt aquæ earum, & vtitur hoc exemplo familiari sibi ad ostendendum fortunã, aut casum non esse simpliciter sine causa, sed solum quantum ad eos, quibus dicitur fortuna, & casus absolute, tamen causam habet effectus ille, aut euentus, quem nos fortuitum dicimus: sicut est in Tigri, & Eufrate oriuntur de eodem fonte, & separãtur statim aquæ eorum: post multas vero terras lustratas concurrunt: quum dicit si aliqui nauigarẽt continuo per Eufratem descendendo: & aliqui per Tigrim similiter cum aqua descendendo necesse erat, quòd naues istorum aliquando cõcurrerent. Iste cursus erat præter intentionem: & præter scientiam nauigantium, scilicet quantum ad illos, qui nesciunt quòd concurrant alicubi Tigris, & Eufrates, quum ipsi incipiant nauigare in locis, vbi multum à se distant, scilicet interposita tota Mesopotamia. Ideo quòd postea confluerent naues eorum, ipsi admirarentur, essetque eis fortuitum, quia neque intentum, neque cogitatum: non esset, tamen absolute fortuitum, quia decliuia locorum, & ordo fluendi aquarum regebant naues, ita vt necesse esset eas aliquando venire in locum communem, in quo confluere possent. Et ex hic sequitur, quòd Eufratres non intrat in mare Mediterraneum, sed in mare Rubrum in sinum Persicum, & etiam inde sequitur, quòd nõ tangit terram Chanaan in latere Septentrionali eius, sed in parte Oriẽtali, & parum tangit: & tunc procedit contra mare Rubrum magis ad Orientem, vbi cursum suum finit. Et est ordo fluendi inter Eufratem, & Tigrim, quòd incipiant simul fluere, vel non distant, & statim separentur, vt Tigris tendat contra Orientem, & Eufrates magis declinet contra Occidentem quòusque post longos circuitus concurrant circa sinum Persicum, in quem ambo incidunt. Terra autem, quam inter se velut vmbilicum quendam claudunt, faciunt vocari Mesopotamiam, quia in medio aquarum istarum duarum magnarum sita est: & ideo Mesopotamia est Orientalis respectu terræ Chanaan, & partim Aquilonaris; quia magis declinat ad Septentrionem, quam terra Chanaan, cum longitudo illius sit à Septentrione in Meridiem: & incipiat inter mõtem Taurum, & Caucasum. Locus autem ille est magis Septentrionalis, quàm terra Chanaan, cum & Babylon, quæ est ad Meridiem Mesopotamiæ, vt dicit Isidorus lib. 14. Etym. cap. 4. Sit Aquilonaris respectu terræ Chanaan. Hiere. 1. cap. Ab Aquilone pandetur omne malum, idest a Babylone veniet, qui captiuos ducat Iudæos. De Ortu huius, & fluxu dicit Solinus in Polisto. cap. 46. Eufratem maior fundit Armenia Ortum supra Zizaniam sub radicibus montis, quem Cathopem accolæ nominant Scythis proximo: hic receptis aliquot amnibus conualescit, & stipatus conuenis aquis luctatur cum Tauri mõtis obiectu, quem apud Elegeam scin-

Attẽde Tigrim. & Eufratem ambo ex eodẽ fonte nasci, & statim separari.

F dit: licet duodecim millium passuum latitudine, longisque excursibus dextera Comagenem Arabiam leua relinquit. Deinde prælabens plurimas gentes Babyloniam quondam Chaldæorum caput diuidit, Mesopotamiam opimat. Et ita Eufrates irrumpit Taurum montem: vel secundum alios Caucasum dictũ. Et latitudo loci, in quo irrumpitur est duodecim millium passuum, tantus est impetus aquarum Eufratis. Tigris vero non valet irrumpere montem Taurum: sed specu profundi simul ad radices eius immergitur, & sub tota eius latitudine ad partem oppositam transit, vt dictum est. Præter cætera, quæ Eufrates habet, abundat lapidibus preciosis: ideo gentes, quæ iuxta illum habitant diuerso lapide nitent: vt Solinus ait

Attẽde Eufratis potentiam.

G cap. 46. Hæc de fluminibus dicta sint.

Dicitur supra 2. cap. Tulit igitur Deus hominem, & posuit eum in Paradiso, de quo aliquis quæret quomodo stat litera ista: quia eod. cap. Ante hoc dicitur plantauerat Deus Paradisum voluptatis, in quo posuit hominem, & ita videtur quòd bis posuit Deus hominem in Paradiso, quod est inconueniens. Dicendum quòd non posuit Deus hominem in Paradiso, nisi semel: quia non poterat ponere eum ibi bis, nisi semel eum excluderet, vel ipse homo inde exiret, & postea redire nesciret, vel non posset, aut non vellet: sed nihil istorum stat. De primo patet, quia aut Deus excluderet hominem ante peccatum, aut post peccatum: non ante peccatum, quia Deus posuerat hominem, vt ibi firmiter maneret si non peccaret: ergo

Quęstio. Quo intelligitur quod tulit hoiem, & posuit eum in Paradiso, & iterũ plantauit Paradisum, in quo posuit hominem, nunquid bis posuit?

H non excluderet eum inde non peccantem. Secundo, quia, siue Deus cum causa, siue sine causa excluderet hominem de Paradiso: non reduceret eũ illuc: quia talis inconstantia non caderet in Deum: ipse enim non mutatur. Iacob. 1. cap. & infra 23. cap. Si dicatur quòd excluderet eum post peccatum, sicut verũ est; non reduceret eum ad Paradisum: nam sic peccantem alia vice, aut non excluderet, aut exclusum reuocaret, sed non fecit: quia omnes nũc foris manemus: ergo non potest intelligi, quòd Deus excluderet hominem: & illum postea reuocaret, quia sic bis poneret eum in Paradiso. Neque etiam potest dici, quòd homo exiret de Paradiso, quia non est verisimile. De-

I derat enim Deus illi Paradisum, vt locum, in quo maneret: Ergo si inde recederet iam peccaret, tanquam inobediens, & ita Deus illum perpetuo excluderet, sicut fecit, quando comedit de vetito ligno. Secundo, quia non est credibile, quòd homo vellet recedere de Paradiso. Erat enim locus ille optimus, in quo nihil deerat, quod homo concupisceret, & nihil aderat, quod homo contristaret: sicut dicit Augustinus lib. 14. de ciuitate Dei, cap. 10. & tamen omnis motus fit propter indigentiam, scilicet, quia non habetur quod desideratur. Tertio, quia, & si aliquid posset homo concupiscere, quod intra Paradisum non haberet: tamen non iret in terras alias, vt illud haberet: quia quicquid boni est in tota terra est abundantius

K in Paradiso, & ideo non iret foras ad illud quærendũ. Si autem concedamus, quòd homo exiret de Paradiso ex aliqua causa mouente non expulsus a Deo, redire sciret, & posset, cum non ponantur in eo tales defectus in statu innocentiæ, ideo nõ erat opus, vt eum Deus reduceret.

Dicendum quòd Deus non posuit hominem in Paradiso, nisi semel: & semel exclusit eum post peccatum, nunquam illuc reuersurum. Ponitur tamen bis de positione hominis in Paradiso non ad aliquid significandum, sed ad seruandum ordinẽ, quem scriptura seruare debet, & vtitur hic scriptura anticipatione, & recapitulatione. Sunt.n. ista artificia scribendi, vt quod scribitur apertius ad intelligendum fiat, & magis

Determinatio.

magis appareat intentio ſcribentis. Dixerat enim Moyſes; plantauerat Deus à principio Paradiſum, in quo poſuit hominem: hoc enim ſufficiebat quantum ad veritatem exprimendam: & tamen quia ſtatim ſubiunxit in ſpeciali de eis, quæ erant in Paradiſo tam de arboribus, quàm de fluminibus, & aquis faciendo de eis longum ſermonem: redditurus autem erat ad dicendum de homine quantum ad præcepta ei data, & peccatum commiſſum: & quia interpoſitis multis iam oratio interrupta videbatur: repetiuit quod ſupradixerat. ſ. ꝙ poſuit Deus hominem in Paradiſo, vt ſtatim continuet ſermonem ſuum. ſ. quid Deus ei dixerit de cōmedendo & non comedēdo: & iſta eſt cauſa vera: & hāc repetitionem dicti vocant aliqui anticipationem, & recapitulationem. Multæ autem figuræ locutionis ſeruātur in ſacra ſcriptura introductæ a ſcriptoribus, quæ non faciunt ad ſignificationes, ſed potius turbant lectores inducendo multa dubia, & tamē ſunt neceſſaria ſcriptoribus ad vitanda vitia ſcripturæ, & vt tollant' alias maiores confuſiones.

Quęſ. 200. Qūo intelligitur qđ poſuit hominem in Paradiſo, vt operaretur.

Dicitur; & tulit Deus hominem, & poſuit eum in Paradiſo voluptatis, vt operaretur, & cuſtodiret illū, & licèt ſupradictum ſit de cauſa, quare Deus poſuerit hominem in Paradiſo: eſt nunc dubium qūo poſuit eum ad hoc ibi: quia videtur, ꝙ iſtud non conueniat. Primo quia operari ſignificat colere, iuxta illud. Pſal. 103. Exit homo ad opus ſuū, & ad operationem ſuā vſque ad veſperam. Ibi opus, & operationem vocauit agros, & agrorum culturam: & ad hanc videtur ſignificare litera, ꝙ fuerit homo poſitus in Paradiſo. Sed non eſt hoc conueniens: quia agricultura eſt laborioſa, iuxta illud; in ſudore vultus tui veſceris pane tuo. ſup. 3. cap. & tamen ante peccatum non erat futurus labor cum fuerit datus in pœnam peccati. e. c. ergo non iuberet Deus colere. Secundo, quia finis eſt melior: ſi ergo homo poſitus fuiſſet ibi ad laborandum, melius eſſet laborare, ideſt colere, quàm eſſe in Paradiſo, quod falſum eſt: ergo non ponebatur ibi ad operandū. Tertio, quia Paradiſus cultura non indigebat. Tanta enim erat loci vbertas, ꝙ ſponte omnia tellus gignebat: Cum & Poetæ in terra, in qua nos habitamus aliqñ factum eſſe cōtendant, vt dicit Ouidius lib. 1. Metamor. ſcilicet

Ne vllis
Sautia vomeribus per ſe dabat omnia tellus.

Et Virgilius teſtatur illud aliquando futurum lib. Bucolicorum: Egloga 4. quæ incipit: Sicelides muſæ: ergo fruſtra conaretur adiuuare terram per ſe omnia producentem.

Quęſ. 201. An conuenienter dictū ſit hominem poſitum fuiſſe ad cuſtodiendum Paradiſū.

Similiter nō videtur conuenienter dictum eſſe ꝙ poſitus eſſet homo ibi ad Paradiſum cuſtodiendum. Primo, quia non indiget cuſtodia, quod inuadi nō poterat, & tamen Paradiſus inuadi non poterat propter naturā loci: eſt. n. naturaliter locus ille munitus propter ſuam celſitudinem: ergo nullo egebat cuſtode. Secūdo & efficacius, quia etiam in loco expugnabili non eſt cuſtodia opportuna, ſi nullus eſt, qui inuadat: & tamen poſito homine in Paradiſo nemo erat, qui inuaderet: quia nullus manebat foris: nam ibi erant futuri omnes homines, ſi non peccarent: ergo non erat conueniens cuſtodia. Niſi forte quis dicat quod contra beſtias, aut contra dæmones cuſtodiebatur: & tamen neutrum ſtat, non contra beſtias: primo, quia beſtiæ manebant in locis ſuis diffuſe per terram: ad Paradiſum autem, neque ibant, neque ire cupiebant, quum Deus eis deſignaſſet locum. Secundo, quia, vt Doctores aſſerunt, non erat probabile, ꝙ animalia illuc ire poſſent per ſeipſa, ſed diuinitus mota. Sic dicit ſanctus Tho. lib. 2. ſent. diſt. 17. arti. vlti. Tertio, quia

A etiam contra animalia non erat opus cuſtodiri locū, quia dato ꝙ illuc intrarent, exirent iubente homine, & in nullo nocerent, quum adhuc ſubdita eſſent homini, quamdiu ille non peccauerat. Neque etiā contra dæmones opus erat cuſtodiri: nam ſi cuſtodiri deberet, poneretur maior cuſtodia quàm homo, quum homo non poſſit reſiſtere dæmoni, qui eſt potentior. Etiam dæmon eſt inuiſibilis, & homo non videret eum, vt expellere poſſet: & ideo Deus quando cuſtodiam voluit ponere in Paradiſo, non poſuit hominem aliquem alium, ſed Cherubin habentem gladium flammeum: poterat autem Cherubin arcere dæmones: quia erat ſpiritus maioris poteſtatis, ſupra 3. cap.

Quod neque poſit fuerat hō in Paradiſo contra dæmones. Prima rō.

Secundo, quia etiam ſi homo contra dæmones cuſtodire poſſet non poneretur, vt cuſtos contra illum: quia dæmon non cupit propter ſeipſum intrare in Paradiſum, quum ille ſit locus corporalis, & dæmon ſit ſpiritus: corporalia autem non poſſunt delectare ſpiritus, neque contriſtare: ſed intrarent dæmones illuc, vt aliquid acciperent inde, & hoc eſt lignum vitæ, quod patet: quia ſupra 3. cap. Quando poſita fuit cuſtodia non dicitur, quòd fuit poſita ad cuſtodiendum Paradiſum: ſed ad cuſtodiendum ligni vitæ viā, quaſi nihil aliud cuſtodia indigeat. Dæmones autem ad ſeipſos non indigent ligno vitæ: quia fructus eius eſt ad cibum corporalē, ipſi vero non vtuntur aliquo cibo, ſed pro hominibus vellet dæmon fructum illū, vt poſtea tangemus: ſed tunc nullus homo erat extra Paradiſum: neque futurus erat, ſi homo non peccaſſet: ergo, neque dæmon cuperet tollere aliquid de ligno vitæ, vnde propter hoc non fuit poſita iſta cuſtodia contra dæmonem à principio: ſed poſtquàm homo peccauit, & expulſus eſt: & ita apparet quòd nō poneretur homo in Paradiſo, vt cuſtodiret illum. (Secūda rō) (B) (C)

Tertio, quia ſi poneretur homo in Paradiſo ad cuſtodiendum illum, antequàm homo poneretur ibi cuſtodia indigebat: quia aliàs non poſſet poni ad cuſtodiendum: ſed non poterat prius cuſtodia indigere, quum tūc neque homo eſſet, qui illuc ingrederetur, neque dæmon ingredi vellet: ergo non fuit poſitus ibi ad hoc. (Tertia rō.)

Quarto, quia ſi homo poneretur ibi ad cuſtodiendum, eſſet dignior Paradiſus quàm homo: ſed falſum eſt quum ſit homo creatura rationabilis deiformis, & Paradiſus ſit factus propter illum: ergo non poſitus eſt, vt cuſtodiret. (Quarta rō)

Quęſ. 202. Qūo intelligit ꝙ hō poſitus eſt in Paradiſo, vt cuſtodiret illū.

D Dicendum quòd homo poſitus eſt à Deo in Paradiſo, vt cuſtodiret illum: & operaretur ſicut ſcriptura dicit: & tamen litera iſta poteſt tripliciter intelligi: vno modo referendo ambo verba ad Deum, ſecundo modo referendo ambo ad hominem, tertio modo primum dando homini, ſecundum Deo. In primo modo eſt ſenſus quòd Deus poſuit hominem in Paradiſo, vt operaretur, & cuſtodiret illum, ſcilicet Deus operaretur hominem, & cuſtodiret hominem, ſcilicet non erat alius locus, in quo Deus conuenienter hominem operaretur, & cuſtodiret: ideo poſuit eum in iſto loco, in quo vtiliter fieri iſta poterant. Ibi enim Deus operaretur eum, ſcilicet perficiēdo ipſum gratia, & beneficijs amplioribus, quæ ei daturus erat: (E) ſicut homo dicitur operari terram per culturam reddendo eam fructuoſam: cuſtodia autem erat quantum ad conſeruationem à nociuis, ſcilicet, vt nō concuperetur homo. Iſte ſenſus eſt multum conueniēs, & tenet eum Auguſtinus lib. 8. ſuper Gen. ad literam, & iſta fuit cauſa præcipua, quare Deus poſuit hominem in Paradiſo: volebat enim Deus quòd homo viueret feliciter in corpore ſi non peccaret: ad hoc autem opus erat, vt haberet omnia, quæ cuperet: & nihil ei præſens eſſet, quod eum affligeret, vel contriſtaret: ideo debuit eum ponere ante peccatū in loco,

in quo ista haberet. Iste locus fuit Paradisus, vbi omnia bona erant, quæ homo bonus fęliciter viuens cupere poterat: & nihil ibi erat, quod aliquo modo eũ contristaret, sicut dicit Augustinus lib. 14. de ciui. Dei, cap. 10. Istud autem non inuenitur in aliquo alio loco, nisi in Paradiso: nullus locus erat in terra in quo tanta bonorum copia esset, & nullus, in quo non aliquod incommodum inueniretur: quod hominem contristaret. Nam in Paradiso erant tria principaliter, quæ alibi non inuenirentur, scilicet arborum, & herbarum multiplicitas, aeris salubritas, & fructus ligni vitæ copia. Nullum autem istorum alibi sicut ibi poterat inueniri: non primum, quia Deus plantauit in Paradiso omne lignũ pulchrum visu, & ad vescendum suaue, supra 2. cap. Nulla autem pars terræ habet omnia genera lignorum. Secũdum est ibi, idest aeris salubritas, quod fit tam propter celsitudinem loci vltra nubens, quam propter respectum ad certam partem cęli, quæ est melioris influentiæ ad vitam. Non habent hoc aliæ partes terræ: quia non sunt sic excelsæ, & non sunt subiectæ tali parti cœli. Tertium principaliter non est alibi. In Paradiso est lignum vitæ. supra 2. cap. Et alibi non est: quia si esset in aliqua alia parte terræ, non posuisset Deus custodiã pro via ligni vitæ, & tamẽ posuit custodiam; supra 3. cap. ergo nõ est alibi. Sed ista tria erant necessaria ad fęliciter viuendũ. Primum, idest lignorum multiplicitas erat ad hoc, quòd homo haberet omne, quod cuperet. De illo duo erant ad secundum, idest ad hoc, quòd nihil esset ibi, quod contristaret, vel affligeret: defectus tamen istorum duorum affligeret: quia corrumperet. Nam si non esset homo in loco salubri, corrumperetur per excessum contrariorum. Deus tamẽ volebat seruare hominem immortalem, & insuper in actione corruptiua cõtristaretur, quod esset pęnale. Defectus autem ligni vitæ esset deterior: quia vbicunque poneretur homo, si non haberet ligni vitæ copiam, moreretur: quia senesceret, eo quòd omnes alij cibi non possent perpetuare hominem: quia non transiret cibus in perfectam similitudinẽ eius, quod resolutum est: vt ostensum est supra loquendo de ligno vitæ: & ideo debuit Deus ponere hominem in Paradiso terrestri, vel in alio loco, qui haberet omnia illa, quæ Paradisus habebat. Et hoc est, quòd poneret Deus hominem in Paradiso, vt operaretur, & custodiret eum: operari enim eum pertinet ad primum, scilicet dare ei omnia, quæ concupisceret: quia per hoc perficiebat eum custodire ipsum, idest quòd Deus costodiret hominem, erat facere, quòd nihil esset, quod eũ contristaret: & tunc custodiebat ipsum, scilicet ab omnibus corruptiuis seruabat, ne ei nocerent. Et istud erat per duo, scilicet per salubritatem loci, quæ tollebat actionem contrariorum: & per lignũ vitæ per quod fugebatur senectus, & mors. Accipiendo autem isto modo non est opus responderi ad obiecta: quia illa procedunt sumendo operari, idest colere terram, & custodire, scilicet seruare Paradisum ab inuasoribus, & in isto sensu non accipimus sic.

Quęst. 203.

Alio modo & secundo potest sumi, vt referatur vtrumque verbum ad hominem, scilicet, quòd positus est homo in Paradiso, vt operetur, idest, vt coleret terram eius: & vt custodiret illum, idest, vt esset ibi sicut custos. Et ita concedendum est, quòd si homo in Paradiso mansisset, coleret illum, terram vertẽdo, quod & nos hic facimus. Et tamen non est intelligendum, quòd Deus ad hunc finem posuisset hominem in Paradiso: sed ad finem dictum præcedenti q. scilicet, vt ibi posset viuere fęliciter sine vllo incommodo, quod alibi non contingeret: & tamen quia ibi mansurus erat, volebat Deus, quòd terram cole-

Cur Deus volebat vt Adam coleret terrã

F ret: quia hoc proderat ad tria. Primo, quia efficeretur per hoc melior tellus Paradisi: nulla enim terra quantumcunque ferax est, quæ culta non efficiatur feracior, vel vberior, & fructus eius suauior: ita ergo erat de Paradiso. Secundo & magis principaliter ad tollendum ocium: nam homo futurus erat in Paradiso in statu quodammodo fęlici: non tamen ita vt Deum videret, sicut fit nunc in vita æterna post mortem. Nam ibi nihil alterum necessarium est, nisi vacare, & videre, neque est aliqua alia operatio delectabilior, quam huic pręponere velit. Neque ista aliquan do est eis fastidio, vt eam permutare velint. Nunc verò quum homines corporaliter mansuri essent in Paradiso corporaliter non videntes Deum beatificè,
G nulla beatitudinis operatio erat, quæ totaliter animũ quietaret: & ideo quicunque esset quantumcunque delectabilis vellet eam permutare: vnde licèt in consideratione Dei multum delectarentur: & in cognitione rerum naturalium: tamen quia non erat ista operatio adhuc beatifica: quia Deum non videbant, non poterat esse delectabilis continuè: neque homines ei in Paradiso semper insistere vellent. Debuit ergo dari eis aliquid quo permutare possent operationem illam: & ita tẽpus transigerent. Istud fuit, quo homo coleret terram, quæ actio esset ad aliqualem occupationem, ita vt ocium fugaretur: quod rationi, & menti benè constitutæ valde inimicum est. Tertio proderat ad acuendum hominem in contemplatio-
H nem Dei: per actionem agricultiuam cognosceret homo magis Dei prouidentiam in temporum ordinata dispositione: atque regulata varietate, & in naturali quoque cognitione proficeret: quia per agriculturam magis naturæ vires cognosceret: ideo fuit conueniens occupatio, quam Deus dedit homini in agricultura. De custodia Paradisi dicẽdum, quòd positus fuit homo ibi ad custodiã Paradisi, idest ad hoc, ꝙ teneret illum: & non accipitur custodia pro vigilantia quadam contra inuasores: sic enim non poterat homo custodire Paradisum: neque opus erat, quum nullus esset, qui inuadere locum illum posset, aut cuperet: sed custodia pro possessione, scilicet, vt possideret homo locum illum, & teneret tanquàm
I suum: & in hoc intelligebatur, quod homo manere deberet continuè in Paradiso: & nunquã exire foras, sicut diligẽter custodit qui semper manet penes rem custoditam: & non erat sibi istud quasi pro aliqua necessitate: sed quia extra Paradisum nihil erat, quod illæ cupere posset, quod abundantius in Paradiso non inueniret. Iuxta hunc modum respõdendum est ad ea, quæ obijciebantur in contrarium.

Primum.

Secundum.

Tertium, Attende per actionem agriculturæ magis Dei prouidentia cognoscitur.

Expositio termini custodię.

Ad primũ, quòd de cultura dicebatur supra q. 200. Dicendum quòd Deus non imposuit homini laborẽ iubendo ei, quòd coleret terram Paradisi: & non valet quod dicitur supra 3. cap. Quia illud est de agricultura, quæ est post peccatum: est enim illa laboriosa, sed agricultura, quæ fuisset ante peccatum non esset
K laboriosa, sed delectabilis. Est autem differentia inter ista, primo, quia ante peccatum nõ coleret homo terram ex indigentia cibi, quasi aliter non posset habere cibum: quia terra illum sufficienter ministraret: & tamen propter tres causas positas pręcedenti quæst. homo terram coleret. Nunc verò non propter delectationem aliquam, neque ad tollendum ocium terram colimus, sed quia cibis indigemus: indigentia autem cogit laborare: quia est pœna quędam, i. bonorum carentia. Secundo, quia nunc colimus terrã, eo ꝙ non culta nõ dat fructus, culta quoq; nõ sufficiẽter ministrat fructus, nisi abũdanter colat: & ideo colimus eã quantũ possumus, quousq; fatigamur, & sudamus, quod pęnale est: & hoc propriè datum

Quæst. 204. Solutio ad obiectiones.

Ad primũ.

tum est pro peccato. Sic supra dicitur 3. cap. In sudore vultus tui vesceris pane tuo, sudor autem ex labore, & resolutione quadam facta in corpore prouenit, quod nō esset in Paradiso: quia homo coleret terrā, quādiu sibi delectabile esset: prius verò quam inciperet fatigari, cessaret, & ita non sudaret vultus eius, quod erat pęnale. Nunc verò ista facit, qui exercitatur propter delectationem: quia ante fatigationem cessat. Tertio differebat, quia nunc terra non solum insufficientes fructus reddit, sed etiam contrarias herbas intentioni agricolarum germinat: quæ & terræ virtutem exhauriunt, & fructus terræ suffocāt: sicut Dominus dixit in parabola seminantis Matth. 13. cap. Et ideo in excludēdo herbas istas nociuas, agricolæ nimium laborant. Tunc autem in Paradiso terrestri nō essent nociuæ istæ herbæ, sed erat locus ille purgatus ab omni semine nociuarum herbarum, & ideo minus in agricultura laboraret. Ista differentia colligitur, supra 3. cap. Scilicet Maledicta terra in opere tuo: in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuę, spinas, & tribulos germinabit tibi. Ad secundum concedendū, quòd finis est melior eis, quæ ad finem sunt: & tamē non est concedendum, quòd ad hunc finem positus est homo in Paradiso, vt illum coleret: quia idem poterat facere in terra extra Paradisum, sed fuit positus, vt ibi viueret fœliciter, quod alibi non accideret: vt ostensum est supra q. 202. Et illa dictio, vt, non notat causam finalem, sed cōsecutionem ibi. s. posuit illum in Paradiso, vt operaretur. i. posuit illum in Paradiso, & id fuit, ꝙ Deus voluit, quòd coleret Adam Paradisum. Et ita in quacunque parte terræ Deus illum poneret ante peccatum, vellet quòd exerceret terram propter tres causas supradictas. Ad tertium dicendum verum esse, quòd Paradisus non indigebat cultura, quasi non ministraret fructus ad sufficientiam non culta, quod facit nobis terra nostra: & istud prouenit ex maledictione, quum dicatur supra 3. cap. Maledicta terra in opere tuo, idest diminuta in virtute: & ideo indiget labore multo ad hoc, quòd fructus reddat: sed in Paradiso non erat maledictio aliqua: ideo non culta germinaret: & tamen certum est, ꝙ culta germinaret abundantius: vnde & homini conueniens erat eum colere. Sed adhuc posito, quòd non proficerent ex cultura, esset conueniens colere ad tollendum ocium, ideo in Paradiso homo esset agricola.

Ad secundū.

Ad tertiū.

Quæst. ... obiecta de custodia Paradisi.

Similiter ad obiecta facta supra quæst. 201. De custodia Paradisi respondendum est, quòd procedunt de custodia, vt est vigilantia quædam contra inuadentes, aut inuadere potentes locum illum, & talem custodiam non ponimus: sed solum quòd homo custodiret Paradisum, idest possideret illum manendo ibi semper. Ad primum dicendum, quòd nullus inuaderet locum illum manēte homine in Paradiso: quia neque homo neque dæmon: tamen homo custodiret Paradisum, idest maneret ibi possessor, sicut custos rei suæ: & tamen quod dicitur, quòd locus erat naturaliter munitus est cōcedendū: nō tñ intantū, ꝙ non posset intrare quis, si non custodiretur locus. Et patet qa expulso homine de Paradiso, fuit posita custodia vitæ ligni vitæ, s. 3. cap. Non solum contra dæmones, sed etiam contra homines, quum dicatur positus gladius flammeus, & versatilis: & tamen flamma non proderat contra dæmonem, sed cōtra hominem: ergo poterat homo exclusus regredi in Paradisum ad ligni vitæ, nisi ista custodia poneretur. Et ita natura loci non tantum obstabat, quin posset homo in Paradisum regredi. Ad secundum concedendum est absolutè, quòd manēte homine in Paradiso ante peccatum, nulla custodia erat necessaria, immo & nulla

Ad primū.

Ad secūdū.

A apposita est: sed solum post expulsum hominē: ideo non erat positus homo, vt custos. i. vigil, sed vt possessor pacificè tenens. Ad tertium dicendum, ꝙ neque erat custodia contra animalia: quia non erant futura animalia in Paradiso, si homo ibi maneret, & foris ipsa manentia non cuperēt intrare Paradisum: & ideo neque isto modo eum custodem asserimus, sed sicut supra. Deinde quum dicitur, quòd neque esset homo custos contra dæmonem concedendum est: quia dæmon non cuperet tunc intrare. Et quum dicitur, ꝙ homo non posset custodire contra dæmones. Dicendum quòd verum est, ideo si contra illos custodia poneretur, maior esset, & hoc intelligitur: si homo in virtute sua custodiat: secus autē in virtute Dei: quia tunc homo potest excludere dæmonem. Et multos

Ad tertiū.

Ad obiecta de custodia contra dæmones.

Ad primū.

B viros sanctos legimus exclusisse dæmones de locis, in quibus erant, & de corporibus humanis: sed tunc qui operatur exequendo non est homo: sed aut Deus per imperium, aut angelus bonus per executionem: vnde & custodia contra dæmones non resoluitur in hominem, sed in angelos bonos. Ad secundum concedendum, quòd homine manente in Paradiso in statu innocentiæ nō erat necessaria custodia, quia dæmon non cuperet illuc intrare: & si intraret, in nullo noceret: & ideo scriptura solum refert custodiam positam post expulsum hominem, quia tunc diabolus habuit causam desiderandi intrare pro fructu ligni vitæ, sed custodiebat homo locum suum, vt possessor. Ad tertium dicendum, quòd si accipiatur custodia, vt est

Ad secūdū.

Ad tertiū.

C vigilantia contra inuasores, argumētum procederet: & tamen non cōcedimus sic datam custodiam. Et ita non sequitur quòd indigeret Paradisus custodia ante hominem, neque manēte ibi homine. Ad quartum dicendum, quòd si accipiatur custodia: primo modo, & homo sit positus in Paradiso ad custodiendum illum, non sequitur quòd Paradisus sit melior quàm homo: sed quòd est Paradisus melior, quàm humana custodia: & hoc non est inconueniens: immo ita est in omnibus. Nam homo colit agrum vna die pro decem denarijs solum, & non mouet eum alius finis, ad hoc: tamen non sequitur, quòd melius aliquid sint decem denarij, quàm homo laborans: sed sequitur, quòd sunt decem denarij aliquid melius, quàm labor humanus in vna die. Sic esset de custodia Paradisi: & tamen in præsenti neque isto modo tenet:

Ad quartū.

D quia non positus est homo, vt custos loci: sed vt possessor. Tertia & vltima expositio erat, vt referretur primum verbum ad hominem, scilicet, vt operaretur, idest coleret terram Paradisi, & assignabūtur causæ, sicut datæ sunt tres de agricultura. Secundum referatur ad Deum, scilicet custodiret illum, idest Deus custodiret hominem in Paradiso à nociuis, vt maneret incorruptibilis. Iuxta istam expositionem esset respōdendum ad obiecta facta supra quæst. 200. sicut respondimus supra quæst. 204. Ad argumenta autem facta supra quæst. 201. De custodia non esset opus respondere: quia illa procedunt intelligendo, quòd ho-

E mo custodiret Paradisum: sed dicendum quòd quæcunque duarum præcedentium est conuenientior, quàm ista tertia: quia illa duo verba custodiret, & operaretur, ponuntur sub vna clausula: ideo ambo referentur ad idem, scilicet, vel ambo ad Deum iuxta primam expositionem, vel ambo ad hominem iuxta secundam: quòd autem diuidantur verba, non non est tantum ad propositum literę, sicut præcedentes sensus: licèt non ponat aliquid inconueniens. Dicitur supra 2. cap. Præcepitq; ei dicens, ex omni ligno Paradisi comede. De hoc quęretur an sit præceptum. Aliqui dicunt quòd non: primo quia Deus non prę-

Quęst. 206.

cepit homini, nisi id, qđ ipse non nouit, cui facere debeat:

Cum dicit supra præcepitq; ei, dicens ex oĩ ligno Paradisi comede, an hoc sit præceptũ.

beat: & ꝙ non faceret, nisi imperaretur: quia ea, quæ à seipso homo facturus erat non imperatus, superuacuum est ei imponere: sed mãducaret homo, etiam si ei Deus non iuberet: quia naturale desiderium moueret ipsum, cũ in corpore suo fieret resolutio in Paradiso: ideo non præciperet ei Deus manducare. Secundo quia dicitur: de omni ligno Paradisi comede: si autem esset istud præceptũ teneretur homo manducare de quolibet fructu: sed hoc non conuenit, quia forte homo delectaret̃ in duobus, aut tribus plus quã in alijs: & de illis vellet comedere: non aũt de alijs: compelli aũt hoĩem ad manducandum, quod ipse nõ cuperet, pœna quædam erat: quod in Paradiso nõ esset. Dicendum ꝙ sine dubio est præceptũ id, quod dictum est. primo patet, quia litera dicit præcepitque ei Deus: & ita ponitur verbum præcipiendi. Secundo, quia si non esset hic præceptum, non esset peccatum in transgressione eius: & tamen peccauerunt primũ homines faciendo contra hoc: ideo præceptum fuit.

Quæs. 207. Cur Deus hoc præcepit.

Sed quõ hoc sit verum dant aliqui causam dicẽtes Deum præcepisse hoc propter duo. Primo vt hõ cognosceret se Deo subditum: nam qui præcepit Dñs, & superior est. Secundo, vt ex præcepti exercitatione magis mereretur: sicut solet dici, quòd magis meretur, qui facit aliquid ex voto, q̃ qui facit sine voto: & ita magis meretur qui facit aliquid imperatus, q̃ q facit illud idem non imperatus. Dicendũ ꝙ istę duæ rõnes nihil faciunt ad propositũ. De prima patet, quia poterat hõ cognoscere se subditum Deo, et̃ non dato aliquo præcepto, cum sciret dari sibi beneficia ista à Deo: & quia tulerit eum de foris, & in Paradiso posuerit: sed concesso ꝙ hõ sciret se Deo subsiditũ per mandatum, quod verũ est, poterat hoc sciri per quodcunque mandatũ: & non oportebat, ꝙ istud specialiter traderetur. De secunda patet, quia etiam poterat dari homini aliquod alterum præceptum, in quo mereretur: potissime si contineret aliquid difficultatis: quod non erat in iubendo comedere. Item quia istæ causæ non tollunt inconuenientia duo supra allegata in præcedenti q. dando, ꝙ istud esset præceptum, non sunt igitur cõuenientes causæ. Dicendum ꝙ istæ duæ causæ sunt cõuenientes ad ostendendum, ꝙ homini in statu innocentiæ deberet aliquod præceptum imponi: & tamẽ ꝙ imponeretur hoc, vel illud nõ ostendunt istæ causæ, & istud est ad quod nos quoque induximus istas duas rationes supra 2. cap.

Prima rõ. Secũda rõ.

Assignatio aliarũ causarum. Prima rõ.

Alij dicũt quòd fuerũt alię causæ. Prima est, quia natura animalis cõseruatur per cibum, hõ aũt manens in Paradiso nihil peccauerat: ideo neque deberet pati pęnam aliquam: sed fames, & sitis sunt pęnę: ideo non debuerunt ibi esse: & sic hõ anteq̃ esuriret comedere debebat, & ante sitim bibere, ne affligeretur: & ad hoc datũ est sibi præceptum istud.

Secũda rõ.

Secunda est, quia, vt dicunt, homo in Paradiso nõ habebat naturalem inclinationem ad sumendum cibum: quia si haberet, non præciperetur ei: sed cum nõ haberet debuit ei præcipi.

Cõfutatio rõnũ aliqua ex parte. Prima rõ.

Dicendum ꝙ istę rationes sic vt iacent, non cõtinent veritatem, neque sunt causa præcepti alicuius: licèt intelligẽdo eas sanius, quo accipi possunt, aliquid veritatis continebunt. De prima dicendum, ꝙ in Paradiso non erat futura aliqua pęnalitas: & tamen non sequitur quòd deberet poni sub præcepto manducare: nam cum dr̃ de fame, & siti verum est, ꝙ non essent ibi inquantũ fames dicit cruciatum quendam ex defectu cibi: & sitis dicit pęnalitatem prouenientem ex defectu potus: essent tamen ibi inquantum fames dicit appetitum cibi, & sitis desiderium potus: & cum essent ibi ista desideria, illa essent regula in sumendo cibum, & sufficiens motiuum, & non oporteret poni pręceptũ.

Secũda rõ.

Secundo quantum ad hoc: quia hoc, quod de come- F dere ante famem, & bibere ante sitim non est sic simpliciter sumendum: nam intemperantia esset, & læderet corpus: sed intelligitur ꝙ comederent antequã afficerentur corpora eorum fame, & resoluerentur: nam sic ad mortem disponerentur: etiam ꝙ biberẽt antequam periclitarentur ex siti: tamen non est verũ absolutè, ꝙ comedere deberet ante famem, cum fames sit appetitus calidi, & sicci. i. cibi, nam tũc comederent absque desiderio: quod esset inconueniens. Primo, quia cibus non esset eis delectabilis: secundo, quia non esset salutaris, cum sumeretur cibus sequẽs, non digesto priori. Nam facta plena digestione in sanis, sequitur fames, idest desiderium cibi: de potu idem esset, quòd non esset sumendus ante sitim, idest

G ante desiderium bibendi, quia sequerentur pręcedentia inconuenientia. Tertio, quia tenendo, ꝙ illi volũt adhuc non applicatur præceptum istud ad propositũ: quia tunc non deberet absolutè præcipi, ꝙ homo comederet: sed quòd comederet antequam esuriret: & tamen non dictum est: ideo non fuit illa causa. Quarto, quia sicut homo pęnam sustinet in fame: ita sustinet in siti: si ergo poneretur præceptum istud ad excusandum pęnalitates istas: ita præciperet Deus homini bibere, sicut præcepit manducare: sed nihil dixit de bibere: ergo neque de mãducatione dixit propter hanc causam.

Quæs. 208. Cõfutatio. Prima rõ.

De secunda ratione dicendũ, quòd non tenet: quia certum est, quòd homines in Paradiso inclinabãtur

H ad cibum naturaliter. Primo, quia si non inclinarentur ad manducandum naturaliter: Deus non iuberet illud, quia manducare nõ erat homini propter Deũ: sed propter seipsum. Secundo, quia si manducare nõ esset homini secundum naturam pro statu illo, non prodesset ei cibus, sed noceret: & tamen proderat, & erat necessarius: ergo erat secundum naturam: & ita homo inclinaretur ad illud, quia natura est sic instituta, quòd quęlibet res naturaliter inclinatur ad id, quod ei prodest: ergo inclinabatur ad cibum naturaliter. Tertio, quia resoluebatur corpus hominis in statu innocentiæ per actionem caloris naturalis: cibus autem est ad restaurandum deperditum per calorem resoluentem: ergo esset ibi desiderium cibi, cum natura desideret se conseruare, & nõ poterat

Secũda rõ. Tertia rõ.

I aliter, nisi per cibum: quòd verò esset ibi resolutio, patet: quia aliàs cum cibus transeat quantum ad aliquam partem suam in alitũ, si nihil resoluatur de corpore, erit continuo corpus maius: tam secũdum longum, quàm secundum latum: & tamen falsum est: quia virtus augmentatiua habet certum terminum: vt Aristot. dicit libro 2. de Anima. Quarto, quia si nõ esset ibi aliqua naturalis inclinatio ad comedendum: & esset datum præceptum de comedẽdo, nesciret homo quando comedere deberet: quia nõ esset maior causa, ꝙ nunc comedere deberet, q̃ ꝙ semper: quia neque nunc esset inclinatio ad comedendum, neque semper: ideo vel semper comederet, vel nunq̃: sed vtrũque est inconueniens: quia si nunq̃, ageret cõtra

Tex. 41. Quarta rõ.

K præceptum de comedendo, vt isti volunt: si semper comederet, non caperet hoc stomachus, & esset insalubre: ergo non est verum, ꝙ non esset tunc aliqua naturalis inclinatio ad cibum. Dicẽdum ergo ꝙ sine dubio in statu innocentiæ erat naturalis inclinatio ad cibum, sicut nunc. i. erat appetitus cibi, q̃ famem solemus vocare, & iste appetitus necessario causabatur ibi propter resolutionem corporis: quia corpus Adæ in illo statu erat resolubile, & de facto resoluebatur: nã aliàs non prouidisset ei Deus de cibo communi, & de ligno, sicut nec prouidet eis, qui sunt in vita æterna: vbi nihil comedunt, sed sunt sicut Angeli Dei. Matth. 22. & Luc. 20. cap. Prouidit tamen de vtroque cibo:

cibo: ideo erat corpus hominum tunc resolubile, & cum resolueretur corpus, sequebatur necessitas cibi, & fames, & tantam famem potuisset sustinere Adã, ꝙ moreretur, sicut nunc fit in nobis: ob hoc autem cum insurgeret ibi appetitus cibi, mãducaret homo: quia præsentem sibi habebat omniũ ciborum copiã. Sed dicendum, ꝙ istæ duæ rationes possunt intelligi habere veritatẽ aliquam hoc modo, quòd prima intelligatur in statu innocentiæ non debere esse fames, & sitis, s. inquantum sunt pœnæ ex inanitione, & defectu cibi, & potus: bene tamen essent ibi ista, vt dicunt appetitum cibi, & potus. Secunda ratio potest intelligi, quòd non esset ibi naturalis inclinatio ad sumendum cibum, inquantum illa inclinatio non solũ dicit appetitum secundum naturam, ꝙ iste ibi esset: sed quòd non esset ibi indigentia, & afflictio, per quã valde incitatur homo ad cibum.

Quęst. 209 Determinatio dubij.

Nunc autem aperiẽda est veritas huius, & dicemus quòd de comedendo non est datum homini in Paradiso præceptum affirmatiuum, quia nõ erat opus: sed solum est datum negatiuum præceptum de non comedendo de ligno scientiæ boni, & mali: pro quo cõsiderandum, ꝙ tota litera illa est sub vno contextu, s. præcepitque ei, ex omni ligno Paradisi comede: de ligno autem scientiæ boni, & mali ne comedas: & ĩn sunt duo dicta, scilicet de comedendo, & de non comedendo: quod est de comedẽdo, non est pręceptũ, quod est de non comedendo, est præceptum: & ideo cum totum sub vna clausula, vel cõtextu legatur, pręponitur verbum: & dicitur præcepitque ei Deus: & tamen præceptum non refertur ibi, nisi ad secũdum, quod est de non comedendo. Et secundum hoc respondebitur ad duas rationes supra positas quęst. 206. quæ ostẽdunt, quòd sit præceptum.

Solutio rationum. Ad primũ.

Ad primum dicendum ꝙ non potest negari, quin sit pręceptum: cũ ponatur ibi præcepit ei: tamen non est necesse, quòd quicquid sequitur post verbum illud præcepit cadat sub præcepto: sed cadet istud dictũ de non comedendo: si enim poneretur, præcepitque ei ex omni ligno Paradisi comede, & nihil vltra sequeretur, notũ esset, quòd istud cadebat sub pręcepto: sed quia aliud dictũ sequitur, ad quod potest bene referri, & nõ ad primũ, referetur ad illud.

Ad secundum.

Ad secundum concedimus illam simpliciter; si non fuisset præceptum, non fuisset trãsgressio: & tamen fuit peccatum transgressionis, ideo concedimus præceptum: sed hoc fuit de non comedendo: & quia homo comedit, peccauit: si aũt ostenderetur peccatum aliquod in omissione, vel cessatione a manducatione, concederemus, quòd etiã esset præceptum affirmatiuum de comedendo, & tamen hoc non inuenitur. Etiam secundum hoc limitãtur aliæ duæ rationes factæ eadem quæst. ostendentes, ꝙ non esset præceptum. Prima est, quòd non pręcipiat homini Deus id, quod ipse a seipso facturus est, etiam Deo non iubente, quod concedimus: & ideo quia ẽt Deo non iubente nihilominus homo mãducaturus erat, non daretur pręceptũ de comedendo: & tamen hõ non abstineret ab aliquo cibo in speciali, si Deus non vetaret illum, cum ad abstinẽdum nulla esset naturalis inclinatio, neque etiam ratio suadẽs, sicut per contrarium vtrunque erat ad comedendum: ideo de non comedendo debuit dari præceptum, si Deus volebat, quod homo ab aliquo ligno abstineret: & tamẽ non oportuit, ꝙ daretur præceptum de comedendo, etiam si Deus vellet, ꝙ homo de omni ligno comederet. Secundam rationem concedimus, s. ꝙ si illud verbum pręcepit extenderetur ad comedere, non diceretur de omni ligno comede, absolutè, qa hoc potius esset pœnale, vel occasio peccandi; sed diceretur cum aliqua determinatione: de omni ligno quod tibi placuerit, comede, vel si tibi placuerit: & tamẽ pręceptũ extenditur ad sequens dictum, scilicet de ligno scientiæ boni, & mali nõ comedas: & ibi vnicum est lignum, quod vetatur, & notum homini.

Quęst. 210 An sit datum pręceptum homini de comedendo, uel nõ comedendo.

Dicendum autem ꝙ non datum est homini pręceptum de comedendo, de aliquo ligno, neque dari debuit, sed solum de non comedendo.

Prima rõ.

Primo, quia ad manducãdum habebat homo in se sufficiens primũ, quod moueret ipsum, s. desiderium naturale cibi, qđ vocatur fames: etiam habebat rationem, quæ ostẽdebat, ꝙ si non manducaret moreretur: etiam sciebat se prępositũ omnibus creaturis, vt illis vteretur ad suam vtilitatem, sicut ratio suaderet: ideo manducaret non iubente Deo. Non erat sic de abstinendo ab aliquo cibo, ad quod neque naturalis inclinatio, neque ratio mouebat, nisi Deus expresè vetuisset.

Secunda ratio.

Secundo, qa si Deus daret præceptum de comedẽdo hoc esset, vel quia homo non inclinaretur sufficiẽter ad cibum, sicut nunc, vt putauerunt quidã, vel quia volebat Deus quòd haberet curam de manducando antequam eũ fames affligeret: sed non erat aliquid istorum: nã habebat homo desiderium cibi, & potus: cum in eo fiat resolutio, & fieret tunc sicut nunc, quæ restaurari nõ poterat, nisi per cibum: ideo non oportebat dari pręceptum.

Tertia rõ.

Tertio non stat, quia cum sit homini necessarius potus, sicut cibus ad vitam, quicquid istorum esset causa præcipiendi de cibo: esset causa pręcipiendi de potu: & tamen non præcepit aliquid de potu, ergo nõ fuit, vt vitaretur pęnalitas per hoc, ꝙ præueniret homo famẽ, quia ita oportebat præueniri sitim.

Quarta rõ.

Quarto, quia si Deus volẽs seruare hominem immunem ab his pœnalitatibus, dabat ei pręceptum de comedẽdo, vt comederet, antequam affligeretur fame: daret quoque pręceptum de pręcauendo alia incommoda, sicut erat de igne, de aqua, de elisione ad res duras: nã caro sua passibilis erat cũ resolueretur: & pateretur ab igne, si in ignem intraret, & ab aqua suffocaretur, si in eam se immergeret: per solam enim prudentiam suam, & diuinam prouidentiam hęc incommoda effugeret: & tamen non dedit præceptum de abstinendo ab his: ergo neque debuit dare præceptũ de comedendo, ne affligeretur a fame.

Quinta rõ.

Quinto, quia si hac intentione daretur pręceptum, debuit esse magis explicitum: nam affirmatiua non obligãt ꝓ semper: & ideo si nihil vltra diceretur, nisi quòd comederet de omni ligno, satis faceret huic mandato comedendo etiam post famem, & ita seruato præcepto frustraretur intentio Dei, quod est inconueniens: ideo si hoc Deus vellet, iuberet manducare ante famem.

Sexta rõ.

Sexto, quia si esset præceptum de comedendo, nõ diceretur; comede de omni ligno, quia non erat oportunum ad hoc, quòd homo comederet de omni ligno, sed satis erat ꝙ comederet de aliquibus, & diceretur de lignis Paradisi: maximè quia esset magnum dubium de executione præcepti, s. homo comedere teneretur de omnibus lignis, quando hoc faceret, aut quomodo: & ita Deus magis explanaret ei præceptum istud.

Quęst. 211 Determinatio dubij.

Dicendum ergo, quòd hic sub vna clausula, vel cõtextu ponuntur duo dicta, scilicet comedere, & non comedere: & vnum ponitur sub præcepto, alterum sub licentia: cum enim dicitur ꝙ comedat, datur licẽtia ad comedendum, & nõ iubetur comedere. Cum autem dicitur de non comedendo, ponitur præceptũ ꝙ non comedat, & ideo pro primo dicitur de omni ligno Paradisi comede, idest do tibi licentiam, vt comedas de omni ligno Paradisi, & tunc non erat incõueniens, quia habebat homo licentiam comedendi de quolibet: non tamen obligabatur ad comedendũ de omnibus. Immo nullum erat, de quo determinatè

obligaretur

obligaretur comedere, quia non comedendo de illo, & comedēdo de alio satis erat. Pro secundo dicitur: de ligno autē scientiæ boni, & mali ne comedas, idest præcipio tibi, ne comedas de ligno scientiæ boni, & mali. Hic verò, quia erat præceptum expressum, fuit vnicum lignum, & nō erat inconueniens aliquod in eo, quia vnicum erat, & multa alia manebant, de quibus posset, & liceret ei comedere.

Septima rō ad idē.

Adhuc autem ad rationes præcedētes potest addi septima, quia ex modo loquendi mulieris apparet, ꝙ non erat datum sub præcepto comedere, sed solum non comedere, quia supra 3. cap. dixit ipsa, de fructu lignorum, quę sunt in Paradiso vescimur: de fructu verò ligni, quod est in medio Paradisi pcepit nobis Deus, ne comedemus: & sic præceptum solum retulit ad non comedere.

Octaua rō.

Octauo patet & clarius: quia diabolus solum volebat deducere hominem ad hoc, vt contra præceptū Dei nō ageret: nā per hoc perderet innocentiam, in qua erat, & vitam fœlicem, quam inchoauerat, cui diabolus inuidebat, vnde si impositum esset sub præcepto comedere, sicut non comedere: ita posset tentare hominem in non comedendo, sicut in comedendo: qa vtroque modo esset transgressio: verisimile est autē, ꝙ diabolus eo modo tentaret, quo facilius posset hominem in peccatum inducere: facilius autem erat inducere per cessationem, quàm per commestionem: quia vnum erat tātum, a quo abstinere debebat; ideo non poterat hic transgredi, nisi comedendo de illo: omnia autē ligna erant, de quibus comedere obligaretur: & ideo per cessationem a quolibet eorum esset transgressio. Ideo diabolus magis eum tentaret de omissione manducationis, quàm de manducando: & tamen non tentauit de cessando, sed de comedendo, ergo non comedere erat solum sub præcepto, comedere autem nō erat sub præcepto. Cum aūt diximus supra, ꝙ non obligabatur homo comedere de omnibus, sed satis erat comedere ex vigore eorum, quæ sibi Deus dixerat hic: nā cum dixit; de omni ligno Paradisi comede; non dedit præceptum, sed licentiam: licentia autē facit licere, quod concessum est, sed non obligat ad id quod conceditur: & ideo etiam si homo nunquam comederet, non peccaret contra aliquid sibi hic dictum: sed peccaret, quia ageret cōtra rōnem naturalem, & legem rationi indictam, quæ est naturalis lex: ad Rom. 2. cap. illa enim dictabat, ꝙ comedendum esset, quando natura expeteret, ne resolutio, & mors sequeretur: & ideo si de nullo cibo homo comederet, peccaret.

Correlarium.

Ex hoc sequitur ꝙ homo obligabatur in Paradiso ad comedēdum de aliquo cibo: nō tamen obligabatur determinatè comedere de ligno vitæ: & causa est, quia prȩsupponitur, ꝙ homo sciebat per esum illius ligni euitare senectutem, & mortem: cætera autem ligna Paradisi etiam simul sumpta non poterant sine ligno vitæ senectutem, & mortem impedire. Ratio tamen naturalis dictat, vt homo vitam conseruet, quamdiu conseruare potest licitè: ergo tenebatur comedere de ligno illo: & si comedere non vellet, peccaret, sic tāgit Magister lib. 2. senten. dist. 19.

Quęst. 212 Cur dictū fuit, ꝙ comederet de omni ligno si nō erat pręceptum?

Sed quæreretur, cū solum esset præceptum de non comedēdo, ad quid dictum est, quòd comederet homo de omni ligno Paradisi, cum in hoc nō esset præceptum? Dicendum ꝙ fuit conueniens, quòd exprimeretur, quòd homo comederet.

Prima rō.

Et fuit primo ad tollendum ignorātiam: nam licèt homo ex dictamine rationis sciret, quòd oportaret comedere, vt viueret, & ꝙ licitum esset sibi comedere: fortè tamen poterat dubitare de cibis, q̄ essent sibi liciti, & Deus diffiniuit dicens: ex omni ligno Paradisi comede.

Secunda ratio.

Secūdo erat hoc propter nouitatem hominis: nos enim iā scimus, quid nobis comedere liceat, sed homo quādo

F ei dictum est, erat incipiens, & nondum comederat: & ideo cum multa essent, de quibus posset comedēdo sustentari. Putaret fortè, ꝙ de omnibus, qui dentibus frangi possunt comesturus esset, & ita tā de animalibus, quàm de fructibus terræ, vel posset credere, ꝙ cum quodlibet genus manducabilis rei per se sufficeret ad sustētationem eius, quòd Deus vellet, quòd de vno tantum genere rerum comederet. Deus ergo in principio debuit hominem certificare determinādo ei quid comederet: & sic est illud, quod supra 1. ca. Dixit Deus: ecce dedi vobis omnem herbam afferentem semen super terram, & vniuersa ligna, quę habēt in semetipsis semētē generis sui, vt sint vobis in escā, & cunctis animantibus terræ: inquantum enim dixit

G de herbis, & arboribus negauit de esca animaliū: ita ergo nunc in Paradiso: cum dictū est; de omni ligno Paradisi comede, ostensum est, quòd liceret homini manducare de ligno, idest de fructibus, & non de carnibus, licèt expressè nō vetuit cibum de animalibus.

Tertia rō.

Tertio fuit specialiter propter locū: Deus enim creauerat hominem extra Paradisum, & tulit eum in Paradisum, quod & homo viderat. locus autem iste erat excellentior, quàm ille vbi creatus fuerat, & ex gratia huc fuerat introductus; ideo hic fortè nō auderet aliquid facere, nisi quod specialiter sibi iniūgeretur, aut concederetur: ob hoc autem Deus debuit ei dicere, quid comederet, quia hoc erat homini primo necessarium: & ita dixit de omni ligno Paradisi comede, i. do tibi licentiam comedendi de omnibns.

Quarta rō.

H Quarto, & principaliter fuit propter prȩceptum negatiuum: nam Deus dixit de ligno scientiæ boni, & mali ne comedas; propter hoc posset homo dubitare de alijs, an etiam aliqua alia essent sibi illicita: ideo dixit Deus, de ligno omni Paradisi comede, idest nō interdicitur tibi, nisi vnum lignum, de omnibus alijs datur tibi licentia comedendi; & ista est vera causa: nam si nō vetaretur aliquod lignum, non poneretur, quòd comederet de aliquo, sed quia positum est id, quod vetabatur, debuit poni apertè quid est, quod concedebatur, vt nulla ratio dubitādi maneret.

Quinta rō.

Quinto fuit ad ostēdendum prȩceptum esse rationabile, & leue, & quòd transgressio primorū parentum fuit magna. Si enim Deus vetuisset homini comedere de multis lignis Paradisi, & concederet comedere de paucis, esset durū

I præceptum ad implendum: & si homo contrairet, videretur esse peccatum paruum, quia durum erat sustinere tale præceptum: nunc verò cum Deus cōcesserit homini comedere de omni ligno, quod erat in Paradiso, & de vno tantum vetuerit, apparebat, quòd præceptum erat multum rationabile, & facile ad implēdum, & quod peccatum erat graue: quia paruum motiuum habebat ad transgressionem.

Sexta rō.

Sextam causam aliqui addunt, scilicet quòd dictum est non præsam aliqui addunt, scilicet quòd dictum est non præcipiendo, sed excitando hominem ad id, quod ei conueniebat secūdum naturam; vt promptius illud ageret, quando apertius cognosceret sibi esse licitum: & tamen duæ causæ præcedētes sunt, quas intendit scri-

K ptura: & ob hoc specialiter dictum est de omni ligno Paradisi, quia aliàs sufficiebat dici, de lignis Paradisi comede.

Quęst. 213 Cur hic Deus facit mētionem de comestione lignorū, & nō herbarum.

Quæretur quare dicitur hic, ꝙ dixit Deus; de omni ligno Paradisi comede: & non dictū est etiam de herbis; nam supra 1. cap. cum Deus dedit homini cibum de vtroque dixit. s. Ecce dedi vobis omnem herbam afferētem semen super terram, & vniuersa ligna, quæ habent in semetipsis semētem. Aliqui dicunt, quòd factū est hoc: quia in Paradiso terrestri non erant herbæ, sed solæ arbores; & ita non potuit homini dari in cibū, quod ibi non erat, & hoc videtur suaderi aliquo modo: quia in dispositione Paradisi non ponuntur herbæ,

herbæ, ſed ſola ligna: nam dicitur ſupra 2. cap. Produ- A xit Deus de humo omne lignum pulchrum viſu, & ad veſcendum ſuaue: & ita non habetur quicquã de herbis. Dicendum ꝙ iſtud non eſt verum, nam certum eſt, ꝙ in Paradiſo erant multæ herbæ: primo patet, quia ibi erat aqua multa irrigans Paradiſum, ſed vbi eſt irrigatio terræ, naſcũtur multæ herbæ, ideo in Paradiſo eſſent herbæ. Secundo, quia Paradiſus erat locus excellentiſſimus, vbi erat omne corporeũ, qđ delectare poſſet: & tamen herbæ delectant tam in viſu, quàm in guſtu, cum multę earum ſint bonæ ad cibum: ergo eſſent ibi. Cum autem obijcitur, ꝙ nõ fit mentio in diſpoſitione Paradiſi de herbis. ſupra 2. cap. Dicendum ꝙ iſtud nihil valet: quia locus ab authoritate non valet negatiuè: nam tunc ſequeretur, ꝙ Eua B non vixit aliquot annis: quia non fit mentio in ſacra ſcriptura de annis eius aliquot, & ita de pluribus incõuenientibus. Scriptura enim non refert omnia, quæ ſunt, ſed ſolum ea, quæ ad intentionem eius faciunt: ſed dicere de herbis nõ erat ad propoſitum ſacrę ſcripturæ: ideo non dixit de illis. Aliter ergo poteſt dici dupliciter: vno modo, ꝙ Deus dixit homini tam de lignis, quàm de herbis comedẽdum eſſe. Moyſes tamen tacuit de herbis. Secundò modo poteſt dici, ꝙ Deus ſolum dixit de arboribus, & non de herbis: ideo ſcriptura de illis ſolis expreſſit. Si teneat̃ primus modus, dicetur ꝙ Deus dixit tam de herbis, quàm de arboribus: quia vtraque erant ſalubria ad eſcam, & concordat cum eo, quod habetur ſupra 1. cap. vt ſit idem C modus mandati. Sed tunc dicetur ꝙ Moyſes omiſit dicere de herbis, quia nõ faciebant ad propoſitum ſacræ ſcripturæ. Nam illa intendit narrare ſtatum fęlicẽ hominis in Paradiſo, & excluſionem eius inde ꝓpter peccatum: ideo ponit ea, quæ ad hoc faciunt, cætera tacendo: excluſio autem hominis fuit de Paradiſo pp tranſgreſſionem præcepti: illa autem trãſgreſſio fuit comedendo de ligno vetito, & non comedendo de aliquibus herbis: quia nulla fuerat vetita: ideo ſolum locutus eſt Moyſes de lignis, vt per vnum lignum vetitum videatur, quæ ligna erant conceſſa: De herbis autem nulla habetur vetita: ideo neque fuit conueniens exprimi, ꝙ aliqua erat conceſſa, vt non videatur aliquid dictum vltra id, quod neceſſariũ erat. Et propter hoc ſupra 2. cap. in diſpoſitione Paradiſi nõ fecit D mentionem, niſi de lignis in generali, & de duobus in ſpeciali, ſ. de ligno ſcientiæ boni, & mali: & de ligno vitæ: quia memoria iſtorum erat ei neceſſaria, & non requirebatur maior mentio: requirebatur autem dici de lignis in generali, ſcilicet ꝙ plantauit Deus omne lignum pulchrum viſu, & ad veſcendum ſuaue: tã propter hoc, quòd hic dicitur, de omni ligno Paradiſi comede, quàm etiam ꝓpter id, quod dicitur poſtea: vidit mulier quòd bonum eſſet lignum ad veſcendũ, & pulchrum oculis. De ligno autem ſciẽtiæ boni, & mali dicitur expreſsè, quòd in illo peccauit homo, & ſæpius mentio de eo poſtea habenda erat. De ligno vitę etiam expreſsè dicitur; quia illud fuit, quo homo priuatus eſt propter peccatum: ſupra 3. cap. Et quia E nulla alia faciebant ad peccatum, & ad ſequelam peccati, ideſt excluſionem de Paradiſo, non dixit aliqua alia eſſe in Paradiſo, licèt multa ibi eſſent, de quibus multa dicenda eſſent, ſi in particulari ſcriptura vellet ea explicare.

Quæſt. 214 Solutio pcedentis q̄ſtionis.

Alia ſolut. eiuſdem q̄ſtionis.

Si autem teneamus ſecundum, ſcilicet ꝙ Deus ſolum dixit homini in Paradiſo, ꝙ comederet de omni ligno, & non dixit aliquid de herbis, non oportebit dari aliquam cauſam, quare Moyſes non dixerit de illis: nam non poterat ipſe ponere dictum eſſe, quod non fuerat. Et tunc dicetur, ꝙ quamuis herbæ Paradiſi bonæ eſſent, & ſalubres, dixit Deus de lignis ſolũ, quia erant melioris nutrimenti fructus arborum, quã herbæ, & erat copia magna fructuum: ideo non erat opus, vt reueniret ad id, quod erat minus boni nutrimenti: & tamen ſiue dictum ſit a domino de herbis, ſiue non: eſt intelligendum, quòd nõ erant vetitę homini herbæ ad eſcam, ſi vellet illis vti: Deus tamen oſtendebat ei id, quod melius erat, vt præcipuè veſceretur. Cum autem obijcitur de eo, ꝙ habetur ſupra 1. cap. Ecce dedi vobis omnem herbam: poteſt dici, ꝙ ibi fit mentio de cibo hominum, & beſtiarũ, animantiumque omnium, cum dicatur, vt ſint in cibum vobis, & cunctis beſtijs terræ: & tamen beſtiæ, ideſt pecora, & iumenta potius veſcũtur herbis, quàm fructibus arborum: ideo de herbis eſt expreſſum. Sed dicetur, ꝙ herbæ non ſolum dantur ibi in cibũ animantibus: ſed etiam hominibus: ibi cum dicatur. ecce dedi vobis omnem herbam afferentem ſemen, & concluditur, vt ſint vobis in eſcam, & cũctis animantibus terræ. Dici poſſet, quòd debent referri ſingula ſingulis, ſ. vt ſint vobis in eſcam, ſcilicet ligna, quæ habent ſementẽ generis ſui, & cunctis beſtijs terræ dedi herbam, & ligna: quia etiam quædã de beſtijs, & auibus, & alijs animantibus comedũt fructus arborum. Sed dicendum, & melius, quòd poteſt intelligi, quòd tam homini, quàm beſtijs ſint ſimul datę herbę, & fructus arborum, & homini expreſsè dentur herbæ in cibũ, quia hoc potius litera vult: & tamen dicemus, ꝙ illud non eſt pro ſtatu Paradiſi, ſed pro ſtatu terræ extra Paradiſum, & ibi homini conueniret comedere arborũ fructus, & herbas terræ: nam triticum, & legumina manducat homo, quæ non computantur inter arbores, ſed inter herbas. Et apparet ꝙ iſte ſit verior ſenſus, quia poſt peccatum dictum eſt homini, ꝙ comeſturus eſſet herbas: nam ſupra 3. ca. dicitur, maledicta terra in opere tuo, in laboribus comedes ex ea cũctis diebus vitæ tuæ, ſpinas, & tribulos germinabit tibi, & comedes herbas terrę: ibi enim de herbis dixit, ſed in Paradiſo non; quia erat ibi homo dignioris ſtatus, & nutrimentum ſuũ deberet eſſe melius. Quæ tamen iſtarum duarum ſententiarum teneri debeat, ideſt, an homini dixerit Deus in Paradiſo de ſolis lignis manducandum; vel dixerit de lignis, & herbis, & tacuerit Moyſes de herbis, non eſt omnino certum: ideo poteſt vtrunque teneri.

Reſponſio ad obiectionem.

Obiectio.

Eſt nunc dubium de iſto mandato, cui datum eſt, ſcilicet an ſoli Adæ, vel Adæ, & Euæ ſimul. Aliqui dicunt, quòd ſoli Adæ. Primo, quia litera dicit præcepitque ei Deus: & ita ad vnum ſolum dirigebatur locutio, & mandatum. Secũdo, quia quando iſtud præceptum datum eſt, nõdum erat formata mulier, quia poſtea ponitur formatio eius: ergo non poterat dirigi mandatum ad illam, & ad virum, ſed ad ſolum virum. Alij dicunt in contrarium, quòd mandatum fuerit datum ambobus. Primo, quia ſi ſoli viro datum eſſet mandatum, non teneretur eo mulier: & ita non peccaret contrafaciendo: & tamẽ peccauit, & Deus intulit ei pœnam; ſupra 3. capit. ergo ambobus fuerat datum mandatum iſtud. Secundo, quia innuit ſerpẽs, quod mandatum fuerit datum, tam viro, quàm mulieri: nam ſupra 3. cap. dicitur, quòd ſerpens dixit ad mulierem: cur præcepit vobis Deus, vt non comederetis de omni ligno Paradiſi: & tamen ſi ſoli viro datum eſſet non loqueretur ſic ſerpens, quia fœminæ videret̃ falſum eſſe, quod ſerpẽs dicebat. Tertio, quia ſi non fuiſſet datum præceptum mulieri non tentaſſet diabolus: fruſtra enim erat mouere eam ad comedendum de ligno ſcientiæ boni, & mali: ſi comedendo de illo non peccaret: quod tamen fieret ſi nõ fuiſſet datum pręceptum mulieri. Quarto, & principalius patet, quia mulier hoc confeſſa eſt: dixit enim ad ſerpentem

Quæſt. 215 An fuerit datũ hoc mandatũ, vel ſoli Adæ, vel Adę, & Euæ ſimul.

Opinionis ſecundę.

1. Ratio.

2. Ratio.

3. Ratio.

4. Ratio.

pentem supra 3.cap. de fructu lignorum, quæ sunt in Paradiso vescimur: de fructu vero ligni, quod est in medio Paradisi præcepit nobis Deus, ne comederemus, & ne tangeremus illud: ergo factum fuit pręceptum istud tam ad virum, quàm ad fœminam simul,

Quest. 216 Pręceptũ de nō comedendo obligabat vtrunque.

Dicendum est, quòd istud præceptum de non comedēdo de ligno vetito obligauit tam virum, quàm fœminam: & etiam comedere de omni ligno Paradisi licuit tam viro, quàm fœminæ: quia hoc scriptura manifestè ostendit tam ex confessione fœminæ, quàm etiam ex pœna, quam Deus inflixit mulieri: et ex eo quod in eis secutum est: nam tam vir, quàm fœmina viderunt se nudos postquàm comederunt, & hoc fuit propter peccatum: ergo mulier peccauit: & sic fecit contra mandatum Dei. Et tamen de isto mādato, quod nunc ponitur an fuerit datum ambobus, vel soli viro, vtrũque teneri potest. Si teneatur, quòd datum fuit vtrique concedimus vltimas quatuor rationes positas præcedenti quæst. & ad duas primas respondebitur.

Respōsio ad obiectiones.

Ad primũ. Ad primum dicetur, quòd ponitur; præcepit ei, quasi ad vnum tantum fieret sermo, non quòd vnus solus esset: sed quia Moyses sic debuit scribere, quia alias faceret contra artificium locutionis: nam ipse introduxit istud mandatum datum cum nō locutus esset de formatione mulieris; & sic imperitè loqueretur si poneret mandatum datum viro, & fœminæ simul, cum nōdum diceret fœminam esse formatam: sed postea poneret de eius formatione: ideo licet secundum veritatem formata fuisset fęmina ante præceptum istud datũ, & daretur ambobus simul; quia tamen Moyses post hoc scribere intendebat de formatione fœminæ, non debuit dicere præceptum datum ambobus: sed quia Deus locutus fuit viro.

Ad secundum. Ad secundum dicēdum, quòd fœmina formata erat iam: & tamen Moyses mutauit ordinem naturalem, vt teneret artificialem, qui conuenientior videbatur: & sic vtitur anticipatione, & recapitulatione ponendo prius, quod factum est posterius: similis modus est supra 1. ca. vbi dr̄; creauit Deus hoīem ad imaginē, & similitudinem suam: masculum, & fęminam creauit eos, & ponitur ibi de cibo illorum, deinde interpositis quibusdā dicitur supra secundo cap. Formauit Deus hominem de limo terræ: & postea ponitur de formatione mulieris, quæ non possunt esse vera, nisi per anticipationem, & recapitulationem: quia alias oporteret dici, tam masculum, quā fœminam bis formatos: & sic potuit dari præceptum istud ambobus, quasi iam formata esset mulier.

Solutio secũdum secundā opinionem. Si autem vellimus dicere, quòd istud pręceptum fuit datum soli viro, dicemus, quòd nondum erat formata fœmina, quando datũ est, quia alias ambobus daretur, & tunc dicetur, quòd istud præceptum obligauit tam virum, quā fœminam: quia licet non datum fuerit fœminæ immediatè a Deo, fuit reuelatum ei per virum tale mandatum datum esse, quod ab vtroque obseruandum erat: vel potest dici, quòd fœmina formata apparuit Deus iterum vtrique: & dixit eis, de omni ligno Paradisi comedite, &c. & tunc ex illa datione præcepti fuit mulier obligata, & non ex priori. Ad rationes quatuor in contrarium planum est tunc responderi ad primũ dicendum, quòd mulier tenebatur isto mandato, & peccauit comedēdo de ligno: quia ei cibus ille fuerat vetitus: & tamen non fuit vetitus tunc, quando fuerunt dicta ista verba, quæ habentur hic: qa nondum erat fœmina: sed quia postea datum est sibi mādatum a Deo immediatè, idest per se, vel mediante viro, Ad secundam dicendum, quòd mulieri loquitur serpens verum, scilicet datum esse mandatum: quia sciebat datum esse mulieri cum viro secunda vice, vel per virum: & hoc habebat mulier tanquam mandatum

F sibi factum immediatè a Deo. Ad tertium dicendũ verum esse: quia si non esset datum ei præceptum, nō peccaret contra faciendo. Licet ista ratio possit dissolui aliter, scilicet quòd etiam si nō esset datum præceptum mulieri; neque ipsa peccaret contra faciendo, tentaret eam diabolus: non ad hoc quòd ipsa peccaret, sed ad hic quòd virum ad peccandum induceret: quasi diabolus non auderet virum per se aggredi: sed per fœminam tanquàm per infirmiorem, & tamen quicquid sit, certum est, quòd fœmina etiā peccauit, & quòd præceptum datum fuit illi. Ad quartum dicendum, ꝙ mulier confessa est datum fuisse sibi præceptum a Deo, quia datum fuerat secunda vice post formationem eius, vel per virum ei datum fuerat.

Quest. 217 Pręceptũ de nō comedendo datũ fuit viro, nō fœminæ.

G Sed quæretur, quæ istarum duarum positionũ verior est. Dicendum videtur, quòd secunda. Primo, quia ista magis concordat literæ: non est enim recedendum ab ordine literę sine necessitate: & tamē posuit Moyses prius mandatum istud quàm formationem fœminę: & non apparet aliqua causa vrgēs quare dicamus cōtrarium, scilicet prius fuisse formatam fœminam, quàm datum pręceptum, vt ostensum est: ergo non est dicendum, quòd hic sit mutatio ordinis per anticipationem, & recapitulationem. Secūdo & principalius: quia Adam formatus est extra Paradisum, & introductus in illum, & postea in Paradiso formata est fœmina, & tamē statim, vt homo positus est in Paradiso, poneretur ei mandatũ de non comedendo de ligno sciētiæ boni, & mali: ergo ante formationem mulieris datum est mandatum.

Cur datũ fuit ei mandatum statim, vt introductus in Paradisum. Cap. 3.

H Causa aūt quare daretur ei mandatum statim, vt introduceretur in Paradisum est primo, vt nũquam homo viueret sine lege, sed statim, vt esset, inciperet viuere sub obediētia quadam iuxta illud Trenorum 3. cap. bonum est viro cum portauerit iugum ab adolescentia: & illud Platonis introductum ab Arist. lib. 2. Ethi. quòd non modicum differt cōfestim a puero sic, aut sic assuescere: vnde ibi vult rectam disciplinā esse erudiri paruulos ad rectè tristari & rectè gaudere. Secundo, quia si nō daretur præceptum homini ab initio durius sibi esset postea recipere cũ assuetus esset ad libertatē, & istud signaturi authoritate allegata Trenorum 3. Nam cũ quis didicit a pueritia viuere sub obedientia, & pręcepto quātumlibet duro non est sibi difficile quicquid

I post ea imponatur: sed si de nouo imponatur durius erit: sic dicitur, bonum est viro cum portauerit iugũ ab adolescentia sua, sedebit solitarius, & tacebit, leuabitque se super se: ponet in puluere os suum, si fortè sit spes, dabit percutienti se maxillā, & saturabitur opprobrijs, scilicet omnia ista tollerabit si assuetus fuerit ab adolescentia portare iugum. Ista ergo homini, vt facilius sibi esset obediri, debuit dari mandatũ a principio. Tertio, quia si maneret aliquādiu homo in Paradiso non imposito præcepto isto, comederet fortè de ligno scientiæ boni, & mali: quia nondũ erat vetitum: cum autem postea Deus illud vetaret, non esset homini causa tētationis, quia sciret qualis esset sapor eius: tētatio autem locum habet propter ignorantiā,

K scilicet quando nescit tentatus conditionē rei, ad quā impellitur: & cum putet esse eam melior, quā sit inflammatur in concupiscentiam eius; si autē nosset illam contemneret, vel non ardenter cuperet: & tamē tam vir, quàm fœmina tentati fuerunt in ligno scientiæ boni, & mali: ergo nōdum de illo prius comederet; & sic datum fuit pręceptum, vt homo positus fuit in Paradiso: & ita habuit locum tentatio, quia nesciebant quale erat lignum illud, ad quod alliciebantur. Quarto & efficacius patet, qa ista dicta sunt simul de omni ligno Paradisi comede, de ligno autē scientiæ boni, & mali ne comedas, quia licentia, & prohibitio simul

simul dari debuerunt: vt vnum cognosceretur per alterum, & tamen certum est, ꝙ illa licentia, s. de omni ligno Paradisi comede data est homini antequã quicquam comederet in Paradiso, cum per hanc ostẽderetur ei quid liceret sibi comedere: ergo statim data est, vt fuit introductus in Paradisum: quia pauco tempore maneret sine cibo: & ista ratio est multum conueniens: concordat autem hoc valde literę: qa statim vt dictum est, ꝙ tulit Deus hominem in Paradisum: sequit̃, ꝙ dixit ei de omni ligno Paradisi comede, &c. Dici potest ergo & verisimilius, ꝙ istud mandatum, & concessio data fuerunt nunc soli viro ante formationem fęminæ. Post formationem autem fuit repetitum præceptum, vt mulier quoque obligaretur.

Quæst. 118. Quando Deus dixit hic verba, Ecce dedi vobis omnem herbam, &c.

Occasione huius licentiæ, & pręcepti, s. vt comederet homo de omni ligno Paradisi, est dubium de illo, quod habetur supra 1. ca. cum dixit Deus hominibus, ecce dedi vobis omnem herbam afferentem semen super terram, & vniuersa ligna, quæ habẽt in semetipsis sementem generis sui, vt sint vobis in escam, & cũctis animãtibus terræ, quando dictum est istud hominibus a Deo. Et videtur ꝙ nunquam dictum fuerit, quia vel diceretur ante peccatum, vel post peccatum, sed neutro tempore potuit dici. Non ante peccatum: quia tunc erat homo in Paradiso, & ibi dictum est id, quod habetur hic, s. De omni ligno Paradisi comede: ergo non illud, s. Ecce dedi vobis omnem herbã, &c. Etiam videtur ꝙ non fuerit dictum post peccatũ: quia tunc datus fuit homini alius cibus; sic patet, supra 3. cap. s. quia audisti vocem vxoris tuæ, maledicta terra in opere tuo, in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ: spinas & tribulos germinabit tibi, & comedes herbas terræ: ibi enim herbæ datæ sunt homini in cibum, & cum labore, sed supra 1. cap. tã fructus, quàm herbæ datæ sunt.

Prima rõ. Aliqui dicũt ꝙ fuit illud dictum homini in Paradiso: quia post peccatum, & expulsionẽ de Paradiso non inueniunt, quomodo conueniat: & mouẽtur ad hic, primo quia qñ illud Deus dixit apposuit quædam alia bona, s. crescite, & multiplicamini, & tamen post peccatum nõ diceret Deus talia homini.

Secunda ratio. Secundo, quia ibi dicitur dominamini piscibus maris, & volatilibus cœli: ista erat exaltatio hominis, & tamen post peccatum non dixit Deus homini verba exaltationis suæ, sed humiliationis, s. in sudore tuo vesceris pane tuo.

Tertia rõ. Tertio, quia ponitur ibi, ꝙ Deus benedixit illis: & tamen post peccatum non benedixit, sed potius maledixisse videtur saltem indirectè. Nam ait maledicta terra in opere tuo; supra 3. cap. ergo non fuit illud dictum post peccatũ.

Quarta rõ. Quarto voluit illud ex ordine literę: nam ista ponuntur ante peccatum, & expulsionem hominis de Paradiso, quæ ponuntur supra 3. cap. & ista verba ponuntur supra 1. cap. & ideo cõmuniter solet teneri, ꝙ illa verba dicta fuerunt ante peccatum hominis: & ita dicerentur in Paradiso, & hic nos tetigimus secundum cõmunem opinionem, supra 1. cap. quæst. 33.

Quæst. 119. Impugnatio superiorum. 1. Ratio.

Sed dicendum ꝙ ista positio non potest sustineri; Primo, quia si ante peccatum daretur, necesse erat datam esse in Paradiso: maximè, quia vir & fęmina tunc erant, ad quos videtur dirigi sermo: & tamẽ ante peccatum semper fuerunt homines in Paradiso, vel nunquam steterunt ambo foris: ergo dicerentur ista verba in Paradiso: sed ibi non potuerunt dici, quia tunc superuacuo poneretur aliud mandatum datum, s. De omni ligno Paradisi comede: ergo non fuit illud dictum in Paradiso.

2. Ratio. Secundo, quia quãdo fœmina tẽtata per serpentem respondit de mãdato sibi dato, nõ dixit, nisi ꝙ comedebant de omnibus lignis, & solum vetitum fuerat eis lignũ, quod erat in medio Paradisi. supra 3. cap. & ita significauit non esse sibi datam aliã licentiam, neque præceptum, nisi illud.

3. Ratio. Tertio patet, quia in principio ipsorum verborum dr̃, Crescite, & multiplicamini, & replete terram: hic tamen nõ conueniebat homini in Paradiso, quia ibi solum mãsurus esset homo: ergo non impleret terram: nam nomine terræ non signatur Paradisus, sed alia terra, quæ foris est: maximè, quia dicitur replete eam: & tñ repletio non esset, nisi per totũ homo se extenderet: & sic extra Paradisum esset, qñ ista dicerentur.

4. Ratio. Quarto, quia dicit̃ ibi. Dominamini piscibus maris, & volatilibus cœli, & vniuersis animantibus, quæ mouentur super terram: Sed hic non conuenit homini existenti in Paradiso, quia ille non poterat dominari piscibus maris, cum in Paradiso non sit mare: & homo non erat exiturus inde ad mare, neque ad aliquem locũ, sed solũ in pœnam inde homo exclusus est.

Quinta rõ. Quinto, quia dr̃ de volatilibus, & bestijs: & tamen in Paradiso nõ erãt futuræ bestiæ: vt ostensum fuit, supra q. 90. ꝙ in Paradiso nulla animalia, præter hominem mansura erant: ideo non posset homo ibi dominari piscibus, & volatilibus. Et dato ꝙ aliqs assereret aues, & animalia esse in Paradiso, adhuc dicemus, ꝙ non conueniet dici illud verbum in Paradiso, cum dicatur de bestijs terrę, sed bestiæ, quæ mouentur super terram sunt illę, quæ morantur hic, vbi nos sumus. Et potissimum, quia dr̃ de piscibus maris, qđ nullo modo conuenit Paradiso.

Sexta rõ. Sexto, quia dicitur, Ecce dedi vobis omnem herbam: & tamẽ in Paradiso non fuit data herba in cibum, sed fructus arborum: quia dictum est de omni ligno Paradisi comede.

7. Ratio. Septimo, quia dicitur dedi vobis omnem herbam afferentem semen super terram, ergo herbas, quæ sunt in terra, dabat in cibum: terra autem vocatur, ꝙ est extra Paradisum: ergo dabatur illa licẽtia existentibus extra Paradisum.

8. Ratio. Octauo, quia dr̃, vt sint vobis in escam, & cunctis animantibus terrę omnique volucri cœli, & vniuersis, quæ mouẽtur in terra, in quibus est anima viuẽs, vt habeant ad vescendũ. Data est enim illa esca simul homini, & bestijs: & tamen in Paradiso non datus est cibus, nisi hominibus, cum dicatur de omni ligno Paradisi comede etiam: quia in Paradiso non erant bestię aliquę, quibus daretur cibus: ideo non poterat intelligi dictum fuisse illud alicui existenti in Paradiso, sed foris: & ideo dicẽdum plane, quòd non potest accipi dictum esse hoc in Paradiso.

Quæst. 120. Verba superiora non fuisse verè dicta a Deo, sed significat per ea quæ ipse faceret.

Dicendũ ꝙ dupliciter possumus intelligere de verbis illis: vno modo asseremus, ꝙ illa verba non dicta fuerunt, sed solum id ꝙ per ea significatur. Alio mõ dicemus ꝙ illa verba, vel æqualentia eis fuerunt dicta homini post peccatum, cũ iam expulsus fuerat de Paradiso. Sed tunc obijcietur si teneamus primum qũo stabit scriptura, qa illa asserit Deum locutum, cũ ait: Benedixitque Deus illis, & ait; Crescite & multiplicamini, &c. Dicendum ꝙ satis potest accipi nihil illorũ dictum esse, quia ibi asseruntur dicta, & tamen factũ est quicquid signatur per ea, quæ asseruntur ibi dicta. Et non est istud incõueniens, quia eodem cap. multa alia asserũtur dicta, q̃ nõ fuerunt dicta, sicut illud; Dixit Deus, Fiat lux: & tñ Deus ibi nihil dixit, qa Deus non loquitur, & etiam si loqui vellet, nullus erat, cui loqui posset: nam locutio non dirigitur, nisi ad audiẽtem, & potentem intelligere, & iste est homo. Certũ est aũt ꝙ tunc nullus hõ erat: & ita in omnibus alijs diebus dr̃, dixit Deus, & tamẽ nihil dixit: sed istud posuit Moyses ad declarandum rudibus modum talem, qualem ipsi concipere possent de creatione mundi, q tamen veritati rei factæ non derogaret. Deus enim fecit ea omnia, quæ fecisse narratur cuius modum faciẽdi: homines non intelligunt: nam non facit per temporum successiones, sed in instanti: nõ facit cum difficultate

ficultate nō applicando manus ad opus, ficut nos; nō
imponendo alijs, ꝙ faciant: fed folum volendo, ꝙ ali-
quid fuit, per fecretam virtutem fuam omnipotentē
ftatim illud eft. Non inuenit autē Moyfes, neque fuit
alius modus conuenientior ad declarandum hic fim-
plicioribus, quā afferere, ꝙ Deus dixit, quòd aliquid
fieret, & ftatim fiebat, ideft ꝙ Deus in faciendo non
habebat maiorem difficultatem, aut laborem, quàm
aliquis habet in mandādo, in quo nulla eft difficultas.
Etiam opus non durauit in fieri magis, quā durat qs
in mandare; talē autem modū faciendi nullus habet,
nifi folus Deus: ideo ad hoc fignādum ait quòd, dixit
Deus, Fiat lux, & facta eft lux: & ita in operibus oīum
fex dierum habetur, quòd dixit Deus; Fiat: & tñ certū
eft quòd nihil Deus dixit: fi accipiatur dicere, ideft lo-
qui. Et hunc modum fequitur Propheta. Pfalm. 148.
Ipfe dixit, & facta funt, ipfe mandauit, & creata funt,
ideft nihil aliud fuit ibi, nifi dicere, & mandare. Ita er-
go poteft dici, ꝙ fcriptura afferit, quòd Deus dixit ali-
quid hominibus, cum tamē nihil eis diceret, fed illud
dicere aliquid fignificabat fieri in hominibus. Simili-
ter patet, quia fupra 1. cap. dicit ꝙ dixit; Faciamus ho-
minem ad imaginem, & fimilitudinem noftram: cer-
tum eft tamē quòd ibi nullum dicere fuit, ideft nulla
locutio: qa neque Deus locutus eft, neque aliquis vi-
ce Dei: quia, neque erat aliquis, ad quē fieret fermo.
Nam cum dicitur, Faciamus, non poteft intelligi, nifi
vel quòd Deus loqueretur ad angelos, ficut Iudæi in-
telligunt: & generaliter illi, qui negant pluralitatem
diuinorum fuppofitorū, vel quòd loquatur vna per-
fona diuina ad alias, ideft Pater ad Filium, & Spiritum
Sanctum: & tamen certum eft, ꝙ in neutro eorū effet
dicere, ideft locutio, quia angelus non audit: iō Deus
non loqueretur eis, multo minus vna perfona loque-
retur ad alias: quia fi locutio effet, quæ verè fieret per
aliquam diuinam perfonam, neceffe erat fieri per oēs
tres: quia operari ad extra indiftinctū eft in tribus per-
fonis, cum non fit de actionibus notionalibus. Sed
dicendum, ꝙ quamuis non fuit ibi dicere aliquod, vel
loqui: tamen per illud, dicere, aliquid fignificatū: & il-
lud eft dignitas conditionis naturæ humanæ, & illud
eft primo: quia fignificatur factus homo cū confilio.
De alijs enim rebus nō dr̄, nifi quia dixit Deus Fiat, &
factum eft: quafi pro paruitate rēi nō indigeret opus
confilio: de homine autem fignificatur, ꝙ tā excellēs
effet opus, ꝙ fine confilio fieri nō poterat: & ideo dr̄,
quòd dixit Deus, Faciamus, quafi ad alios loqueretur
deliberando inter eos, aut cum eis de factione homi-
nis. Secundo fignatur excellentia: quia monftratur
homo, vt factus a tota Trinitate fimul, quafi nō produ
ceret illū vna perfona fola, fed tres; quia dr̄, Faciamus.
De alijs autem dr̄, ꝙ dixit Deus, quafi poffit intelligi
vna tm̄ perfona, aut non fit neceffe intelligi plures, fi-
cut in homine. Et tamen ſm veritatem non erat ma-
ius confilium Dei ad producendum hoīem, q̃ ad pro-
ducēdum alias res, cum apud Deum omnia fint ęque
facilia, quia nihil eft difficile. Etiam, tam hominē, q̃
cæteras res tota Trinitas operata eft, fed dicta funt ifta
ad oftendendum differētiam dignitatis inter hoīem,
& alias res, & non poterat conuenienter aliter demō-
ftrari. Tertio oftenditur dr̄ia dignitatis, in quantum
accedit homo magis ad participationem diuinæ na-
turę, & perfectionis, q̃ aliæ res; & hoc verum eft: & ad
hoc fignificādum dr̄ Faciamus hominē ad imaginē,
& fimilitudinem noftram: aliæ autem res nō funt ad
imaginē Dei, nifi incorporea, vt angeli. Quarto defi-
gnata eft, inquantum dr̄: & præfit pifcibus maris, &
volatilibus cœli, & beftijs terræ: excellentioris enim
naturæ eft neceffario, quā alia, cum ponatur, vt præfi-
dens alijs: & hic omnia introducit Moyfes, vt verfata

Cur dicitur dixit Deus Faciam' hominē, &c. Cū tamen non locutus fuerit.

1. Ratio.

2. Ratio.

3. Ratio.

4. Ratio.

F in deliberationē inter diuinas perfonas, ꝙ talis aliquā
natura crearetur. Nunc autem veritas eft, quòd nulla
perfona diuina dixit aliquid horum alijs perfonis diui
nis, vel angelis: fed eft verum ꝙ omnia hic, quæ hic
dicuntur, collata fuerunt homini: & tamen quia non
poterat hic fignificari meliori modo, quā introduce-
re, quòd perfonæ diuinæ cum cōfilio, & deliberatio-
ne ifta contulerunt homini: dicitur ꝙ ifta dixit Deus.
Sic autem intelligeretur de illis, quę dicuntur dicta
hominibus a Deo, ꝙ non dixerit Deus aliquid homi-
nibus, fed ꝙ fecerit in eis ea, quæ dr̄ eis dixiffe: qa me-
liori modo fignari non poterant, q̃ vt diceretur Deus
ea dixiffe. Cum enim dicitur ꝙ benedixit Deus illis,
viro, & fęminę formatis, verum eft fine aliqua alia ex-
G pofitione: nam benedicere eft multiplicare: ficut ma-
ledicere eft diminuere, vt fignatur Deut. 28. cap. & 2.
ad Corin. 8. & 9. cap. Deus autē dedit hominibus, ideft
mafculo, & fęminę vim multiplicandi: vt ex illis duo-
bus nafceretur tota hic multitudo, quę poftea in orbe
apparuit: ideo dr̄ benedixiffe eis. Quod vero fequit̄
& ait: Crefcite & multiplicamini: non ait aliquid eis,
fed illud fecit dādo eis virtutem ad hoc: & apparet hic
quid importaretur nomine benedictionis: dixerat. n.
ꝙ benedixerat illis Deus, & qa aliquis dubitaret, quid
importaretur in ifta benedictione dr̄, ꝙ dixit eis: Cre-
fcite, & multiplicamini, ideft iftud importatur, f. pauci
erant, & efficerentur multi, & qui ab eis nafcerentur
parui effent a principio, & poftea crefcerent, & effice-
rentur maiores. Dicitur vltra: Replete terrā, & fubij-
H cite eam: hic etiam ad benedictionem pertinebat: tm̄
enim effet multiplicatio ipforū, quòd terrā impleturi
effent, ficut & nunc implēt: non quidem totam eam
corporibus fuis implendo, aut occupando, fed totam
in habitando, quia non funt aliquæ partes orbis bonę
habitationis, quæ non habitent, & plenę fint colonis.
Dixit etiam fubijcite eam; ideft habete fub poteftate
veftra. Tātę dignitatis creauit Deus hominem, quòd
cōftituit eum dñm terræ, vt in ea faceret, ficut vellet,
& vtile fibi cerneret feruata folū obedientia ad Deū:
& hic etiam veniebat in nomine benedictionis, f. qa
non folum multiplicabatur homo corporaliter, fed
etiam fpiritualiter per exaltationem ſm dignitatem.
Additur Dominamini pifcibus maris, & volatilibus
I cœli, & vniuerfis animantibus, quæ mouentur fuper
terram ad dignitatem hominis iftud pertinet; vt dñe-
tur his: & eft dñium iftud in hoc, ꝙ homo cognofcat
fe maiorem, & fuperiorem his naturaliter: etiā agno-
fcat poteftatem a Deo traditā fuper ifta: etiam, vt pof-
fit de illis facere, quod viderit fibi conuenire. De his
autem omnibus nihil Deus homini dixerit: fed dr̄ di-
xiffe, quia iftam totam virtutem, & dignitatem figni-
ficatam per præcedentia ei verè contulit, & fignifica-
uit homini ifta fibi collata. Ifta fignificatio fuit dādo
fibi intellectum, quo ifta fufficienter intelligeret, f. in-
quātum excelleret cętera, & quid poffet fuper illa, &
vnde fibi hoc prouenifset, f. a Deo, & quia non folum
dedit Deus ifta homini: fed etiam dedit ei illa intelli-
K gere, dicitur ei proprie dixiffe quid ei dederit: de alijs
autem rebus dicitur, quòd Deus eis dedit virtutē ger-
minandi, vel multiplicandi: fed non dicitur ꝙ Deus
eis aliquid dixerit: quia licet Deus aliquas naturales
perfectiones contulerit, non tamen dedit eis cogno-
fcere perfectiones fuas, & vnde haberent. Et fequi-
tur. Ecce dedi vobis omnem herbam afferentem fe-
men, &c. vt fint vobis in efcam, & cunctis animanti-
bus terræ, etiam hoc non fuit dictum homini, fed fuit
factum, quia Deus ad hoc produxit fructus, & herbas:
vt homines, & omnia animalia vefcerentur eis: & qa
non folum ita fecit, fed hominibus cognitionē. Hāc
dedit, quòd arbores, & herbæ erant ad cibum eorum,
& ani-

Quest... De ... quæ Deu[s] non dix[it] & tame[n] ... xiffe dic[i]tur.

A &animalium: ideo dicitur quòd eis dixit, Ecce dedi vobiis, &c. cæteris autem animalibus dedit Deus ista in cibum: sed non dedit eis cognitionem, a quo ista acciperent, & quomodo cibus eorum essent: ideo nõ dicitur quòd dixit Deus bestijs, dedi vobis in cibum herbas, & ligna, sed solum asseritur dictum hominibus. Quãquam verò Deus nihil istorum dixerit hominibus, Moyses debuit ita scribere, & Spiritus Sanctus ita eum impulit ad scribendum, vt significaretur quid Deus fecerat in homine, & quam potestatem ei dederat: & etiam vt auditoribus scripturæ huius constaret, quomodo Deus opus suum valde bene disposuisset, non solum dando virtutem ad esse, sed etiam dando cibum, & alia conuenientia rebus, vt nihil eis deesset ad esse, neque ad bene esse: & ita non manebit argumentum de ista locutione Dei ad hominem B in concessione cibi: quia ista non fuit verè aliqua locutio, sed solum aliquid, quod factum est nihil dictũ. Duę autem concessiones, vel ostensiones cibi fuerũt solum: vna in Paradiso, de qua dicitur supra 2. cap. scilicet. De omni ligno Paradisi comede; alia post expulsionem, aut post peccatum saltem. In sudore vultus tui vesceris pane tuo, & illud; Comedes herbas terræ supra 3. cap.

Quęst. 222.

Eadẽ verba dicta fuisse post peccatum probatur. Prima rõ.

Alio modo poterat accipi, quòd ista concessio cibi fuerit locutio quædam Dei ad homines facta per angelos, sicut consueuit in alijs, & tunc dicetur, ꝙ fuit post peccatum, & exclusionem de Paradiso. Et patet hoc, quia talia ponuntur ibi, quæ significant dicta esse C hic eis, qui manebant in terra. Primo quia dicit; Crescite, & multiplicamini, & replete terram: & ita non erant in Paradiso, sed in terra: & tñ vir & fęmina nũquã fuerunt extra Paradisum, nisi post peccatum: nã quãdiu in Paradiso manebant, non erãt repleturi terrã, sed Paradisum: cum aũt terrã iubentur implere, in terra manent, vel ibi mansuros eos fore, significatur.

Secunda ratio.

Secũdo, quia dr̄: Dominamini piscibus maris, & volatilibus cęli: & tñ in Paradiso manẽtes non erant visuri mare, neque ituri ad illud, ad hoc ꝙ dñarentur pisci bus maris.

Tertia rõ.

Tertio, quia dicit: Volatilibus cęli, & vniuersis animantibus, quæ mouentur super terram: & tamen in Paradiso nõ erant futuræ aues, & multo minus cętera animalia, vt ostensum est supra q. 90. maximè quia dr̄, Quæ mouentur super terram: ideo etiã si D aliquæ bestię essent in Paradiso, non intelligeretur de illis, sed de ipsis, quæ erãt super terram.

Quarta rõ.

Quinta rõ.

Quarto, quia dr̄; Ecce dedi vobis oẽm herbã, &c. & tñ in Paradiso non dedit in escam, nisi ligna, supra 2. cap. Quinto, qa dr̄, Vt sint vobis in escam, & cunctis animantibus terræ: & sic simul dabatur homini, & pecori, sed in Paradiso nihil futurum erat cõe homini, & pecori, qa ibi animalia non erant futura: ergo non põt dictum esse, nisi post exitum de Paradiso.

Verba illa non fuisse dicta post peccatum, ostenditur. 1. Ratio.

Sed adhuc pręter rõnes factas supra q. 218. ostendentes, ꝙ non potuit hoc dici post peccatum, videntur esse alię: idẽ ostendẽtes contra prçcedentẽ sententiã. Prima, quia tunc ponerent duę concessiones cibi post peccatum, cum ponatr̃ vna supra 3. cap. quod non conuenit: quia Deus nõ mutat E aliquid de eo, quod facit, cũ non sit filius hominis, vt mutetur: Numeri 23. cap. Ideo cum daret vnã cõcessionẽ, vel modũ cibi manẽre statu eodẽ ex parte hoïs, non variaret Deus cibũ, quem dederat.

2. Ratio.

Secundo, qa supra 1. cap. dr̄: Dominamini piscibus maris, & volatilibus cœli, & vniuersis animantibus, quę mouentur super terram: & tñ post peccatum non habuit hõ istud dñium, sed solũ ante peccatũ: ergo non potuit postea dici.

3. Ratio.

Tertio, quia si illud fuisset dictum post peccatũ, poneret illud scriptura post illud supra 3. aut 4. cap. & tamen ponitur supra 1. cap. ergo non fuit dictum post peccatum.

Quest. 223. Concluditur uerba huiusmodi dicta fuisse a Deo post peccatum, Adamo, & Eua de Paradiso exclusis.

Dicẽdũ ꝙ ista positio est satis cõueniẽs, s. ꝙ fuerint dicta ista hoïbus post peccatum, cũ exclusi essent a Paradiso, & erit ordo iste: cũ peccauerunt fęmina & vir, increpuit eos Deus in Paradiso prænunciando pęnas quas habituri essent manentes extra Paradisum, & inter cætera mala quæ paterentur dixit eis de cibo. s. comedes herbas terræ. sup. 3. cap. Post hoc autem expulit eos Deus de Paradiso. eod. cap. Tunc vero expulsi de loco fęlicitatis in hunc locum exilij soli, & miseri essent, quasi desperati, sed clementissimus Deus, qui non continet in ira sua misericordias suas, compassus operi suo: ipse enim cognouerat figmẽtum illorum, cõsolatus est eos: & si peccassent non erant alieni, sed Dei solius opus, misereretur, ergo eis nõ passus, vt omnino perirent, aut tristitia grauaret spiritũ eorum, inter ipsas suas calamitates consolatus est eos, tollerabiliorem eorum miseriam efficiens, & tunc diceret eis: Crescite & multiplicamini, & replete terram, idest, licèt pauci sitis: quia duo soli, non credatis vobis solos mansuros: dabo. n. vobis consolationem imposteris vestris: nam multiplicabimini, & multi eritis. Dixit ẽt eis: Replete terram. s. quia multi eritis replebitis eam; nunc. n. vobis solis paruus locus sufficit: neque potestis totam eam habitare: & tñ qñ multiplicati fueritis, replebitis eam, sicut & nũc plena est. Sequitur, Dominamini volatilibus cœli, & piscibus maris, & animantibus, quæ mouentur super terram. Dixit hoc ad consolationem, quia duo soli manebant inter tot animalia, a quibus cito poterant deuorari, aut cõsumi: iõ ait, dominamini. i. estote dñi: non enim nocebunt vobis, neque consument, sed potius habebunt vos vt dominos. Adiunxit autem: Ecce dedi vobis omnem herbam afferentem semen, in quo prouidit eis de cibo. s. vt comederent de omnibus fructibus arborum, & de herbis terræ, quæ cõmunia erant tam eis quam pecoribus, & oïbus animalibus: non solum de eis, q̃ spõte nascerentur, sed de eis, quæ per cultum germinarent: nam post peccatum prænũciatũ fuerat homini, ꝙ terram in sudore coleret, & sic cibos de ea haberet. Istud motiuum ad dicẽdum hoc ex clemẽtia Dei est valde rationabile: nam ita factum est in quibusdam alijs, sicut in Cain: peccauerat enim, & Deus peccatũ eius manifestauit ei, & pęnam apposuit dicens: Nunc ergo maledictus eris super terram, quæ aperuit os suum, & suscepit sanguinem fratris tui de manu tua; cum operatus fueris eam nõ dabit fructus suos, vagus & profugus eris super terram omnibus diebus vitæ tuæ supra quarto cap. Audita autem ista, tam dura increpatione, & impositione pœnæ, fuit Cain quasi desperans: & ait ad dominum; maior est iniquitas mea, quàm vt veniam merear, ecce eijcis me hodie a facie tua, & a facię tua abscondar, & ero vagus, & profugus in terra: omnis ergo qui inuenerit me, occidet me. Deus autem noluit dare locum huic desperationi, sed aliqualiter consolatus est eum dicens: nequaquam ita fiet, sed omnis qui occiderit Cain septuplum punietur: posuitque dominus signum in Cain, vt non interficeret eum omnis, qui inueniret eum. supra quarto cap. Ita ergo & nunc consolatur Adam, & Euam, licèt peccassent: quia valde magis peccauit Cain, quam illi: ergo a fortiori Deus consolaretur eos potissimum, quia illi erant principium totius generis humani, & si illi perirent, non prodiret ab eis tota hæc multitudo diffusa per orbem terrarum. De Cain secus erat, quia etiam si ille periret, idest occideretur, maneret humanum genus, sicut & perijt Abel frater eius sine progenie. Etiam, quia nũc de posteris Cain nullus est in orbe, cum omnes in diluuio deleti sint. Sic etiam fuit de diluuio: Deus enim

illud

illud immisit indignatus peccatis hominum, ut patet supra 6. cap. & completo illo homines erant quasi desperantes, neque audebant super terram egredi, & vacare proli, aut aliquid aliud facere: quasi pro qualibet iniquitate statim Deus illos deleturus esset diluuio: Deus igitur consolari eos volens, promisit quòd nunquam immitteret diluuium, neque aliquam generalem corruptionem, sicut tunc fecerat, sed solum particulares super peccantes: mundi autem status, & terrę semper in suo ordine perseueraret. Sic dicitur supra 8. cap. Nequaquam maledicam vltra terræ propter homines: sensus enim, & cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua: non igitur percutiam vltra omnem animam viuētem, sicut feci: cunctis diebus terræ sementis, & messis, frigus, & ęstus, & hyems, nox, & dies non requiescent: ergo & nunc post peccatum Adę, & Euæ, vt non cōsumerentur tristitia in cordibus suis, consolatur eos Deus aliqualiter, dicēdo hęc, in quibus alleuiabat quodammodo miseriam eorum, quam eis propter peccatum intulerat; satis ergo verisimile est, quòd dictum illud fuerit post peccatum, & expulsionem de Paradiso. Id vero, quod ponitur supra 3. ca. dictum fuit post peccatum, sed fuit ante expulsionem de Paradiso: nam post hoc sequitur quomodo Deus illos inde expulerit.

Quęs. 224 Argumenta superiora quæst. 218. diluūtur. Nunc respondendum est ad ea, quę contra dicebātur supra q. 218. Primum erat, quia dicitur; Crescite, & multiplicamini: & dicendum, quòd Deus diceret hoc post expulsionem de Paradiso: quia istud nō pertinebat ad aliquem statum fęlicitatis, sed solum ad statum naturæ: nam etiam bestiæ multiplicatæ sunt; naturalia autem non perierunt post peccatū, quia non sunt ablata per illud. Ideo dixit hoc Deus. Itē inconueniens esset, quòd ista Deus diceret homini post peccatum, si rem significatā non efficeret in eo post peccatum: & tamen illam efficit, quia post peccatum creuerunt, & multiplicati sunt, cum prius soli duo essent: ergo non erat inconueniens, quòd Deus illud diceret post peccatum. Ad secundum. Ad secundum dicēdum, quòd istud dictum fuit hominibus non ad exaltationem, sed ad consolationem, quia homo erat inter animalia multa solus: timeret ergo cum videret se incidisse diuinā indignationem, quòd bestię illum occiderent: ad tollendum hunc timorem dixit, Dominamini piscibus, &c. idest non timeatis, quia potius eritis, vt domini istarum rerum. Sed de hoc magis dicetur in solutione secundæ rationis positæ quæst. 222. Ad tertiū. Ad tertium dici potest vno modo, quòd Deus benedixit hominibus post peccatum, scilicet dando eis, quòd multiplicarentur: talis autem benedictio non repugnat illi statui: secus si esset benedictio gloriæ, vel status fęlicis, sicut erat in Paradiso terrestri: nam talem benedictionem non daret Deus homini post peccatum. Aliter potest dici, quòd illa benedictio fuit ante peccatum in ipsa formatione; nam formando eos dedit illis talem vim, vt multiplicari possent per generationem, sicut & dedit bestijs, & omnibus ferè animalibus: & ideo non dicitur, quòd Deus dixit eis, quòd benedicebat eis: sed scriptura refert, quòd benedixit. Tertio potest dici, quòd non repugnat, quòd Deus benedixerit homini post peccatum; nam terra maledicta fuit in opere hominis post peccatum, supra 3. cap. Sed homo non maledictus fuit, ideo non repugnat eum benedici. Ad quartū. Ad quartum dicendum, quòd illa ratio ex ordine literæ nihil concludit, sed potius inde sequitur contra arguentem: nam si ideo dicēdum est, non fuisse illud dictum post peccatum: quia ponitur in scriptura antequam scribatur de peccato: dicetur etiam quòd non fuit dictum hominibus in Paradiso, sicut isti asserunt: quia illa litera ponitur ante- F quam scribatur, quòd homines fuerint positi in Paradiso; immo antequam dicatur plantatus Paradisus: etiam sequitur inde quòd fuerit dictum antequā formaretur aliquis homo: nam post illa verba, quæ sunt supra 1. cap. ponitur de formatione Adę de limo terræ, & de formatione mulieris de costa supra 2. cap. ergo non valet argumentum illud sumptum ex ordine literæ, cū necesse sit in multis poni anticipationē, & recapitulationem, & ideo potuit esse illud dictum post peccatum: licet sit positum multo ante.

Quęst. 225 Responsio ad rationes contra factas in quęst. 222. Est nunc respondendum ad rationes cōtra factas supra quæst. 222. Ad primam dicendum, quòd non est inconueniens poni duas ostensiones de cibo hominis post peccatum: fuit enim ordo iste, vt supra dictum est, scilicet cum homo peccauit, statim Deus G eum redarguit in Paradiso, prænuncians omnia mala ei futura, & inter cætera dixit, Et comedes herbas terræ, vt patet supra 3. cap. & quia ex illis pœnis ibi prænunciatis, & quoniam de Paradiso erant ambo exclusi, inciderēt fortè in desperationem, vel in grauissimam tristitiam, quæ illis causa pereundi esset, cōsolatus est Deus illos, & dixit ista verba, vt declaratū est supra quæst. 223.

Etiam dicendum, quòd istæ duæ locutiones non erant vnius modi, quia vna erat pronunciatio pœnalitatis, alia erat ostensio cibi: cum enim dicitur supra tertio cap. Et comedes herbas terræ, nō ponitur hoc, quasi non liceret hominibus comedere aliquid aliud, vel quòd hoc solū comesturi erant: sed quia vna pars H miseriæ suæ esset, quòd comesturus esset herbas terræ, istud autem proueniebat ex peccato: nam ante peccatum terra sufficienter germinabat ad escam hominis, & fructus arborum sufficeret ei. Ideo vt non oporteret comedere herbas, quæ erant minoris dignitatis, & deterioris nutrimenti, dictum est homini in Paradiso: de omni ligno Paradisi comede, & nō dictum est, quicquam de herbis supra secundo cap. Post peccatum autem Deus minorauit virtutem terræ, vel aliàs factum est, vt non fructificaret tam abundanter, sicut fructificatura erat terra Paradisi: nam dictum est: Maledicta terra in opere tuo, supra tertio ca. ex deterioratione autem eius, vel diminutione virtutis sequebatur, quòd non sufficerent soli arborum I fructus ad escam hominis, propter quod descendere debuit ad herbas: & ita dixit illi Deus, Et comedes herbas terræ, idest non poteris habere cibum sufficienter, nisi ad herbas declinaueris: & adhuc istas herbas non posset habere homo ad sufficientiam sponte natas, sed oporteret, quòd terram coleret cum multo labore ad eas habendum, cum dicitur, In sudore vultus tui vesceris pane tuo: & iterum, Maledicta terra in opere tuo, in laboribus comedes ex ea, supra tertio capit. & ideo non designatus est hic cibus hominis quis futurus esset, sed maximum malū, quod habiturus esset; cum autem dicitur, Ecce dedi vobis omnem herbam, &c. supra primo cap. non designatur pœna, sed significatur quid homini comedere liceat, aut quid Deus ei ad comedendum pro illo statu concedat. K

Et tunc ad argumentum dicetur, quòd non dedit Deus duos modos ciborum in eodem statu, sed vnū tātum, quia illum dedit, qui significatur supra primo cap. scilicet. Ecce dedi vobis omnem herbam: iste autem qui habetur supra 3. cap. non fuit cibus designatus homini, sed fuit prænunciata miseria hominis, cuius pars quædam erat in hoc, quòd cogeretur inter cætera comedere herbas terræ. Et cum dicitur ibi, quod Deus non mutatur, verum est, & ita hoc non fuit mutatus in toto illo statu primę ætatis: quia vnum modum dedit ciborum, & illum non mutauit.

Ad

Qõ. 226. Ad secundum argumentum, quæst. eiusdem.

Ad secundum dicendum, ꝙ verum dominiũ super omnia animantia in actu, vel exercitio habuit homo in statu innocētię, & habiturus fuisset si ita maneret, s. quia maneret ordo Dei firmus: vt oĩa inferiora ſm naturã obedirent: & subijcerētur dignioribus ſm naturam: & quia homo est excellentior oĩbus animalibus, oĩa subijcerentur ei: & nullũ posset ei nocere: sed ad nutum suũ mouerentur: cùm autē peccauit, cępit homo, qui erat minor Deo nõ obędire: ideo & Deus fecit, vt non maneret ordo ille, ꝙ obedirēt inferiora superioribus: nã statim vires inferiores in hoĩe cęperũt resistere superioribus intellectui, & voluntati, & erubuit homo, ꝙ fuit pęna quędam supra 3. cap. & sic etiã animalia quæ erant minora hoĩe, inceperunt nõ obedire ei: & poterant iam vulnerare ipsum, & nocere: & ideo si accipiantur verba illa ſm totum rigorē suum, cõpetebant homini pro statu innocentiæ, ꝙ dominaretur piscibus, & volucribus, & aĩantibus cũctis terræ.

Tria sunt quæ significant dominiũ hominis sup cætera animalia.

Sed adhuc dicendum, ꝙ post peccatũ cõpetit homini, ꝙ dominetur piscibus: & volucribus & animantibus, ſm habitũ, idest, retineat illam potestatē, tñ nõ possit habere pro nunc totũ exercitiũ illius, quo priuatus est post peccatũ: & tñ dicuntur ista verba adhuc homini post peccatũ, quia significant aliqua, quæ ei cõpetunt. Primũ est naturalis dignitas, qua ei cõpetit dñari. Ista autē dignitas non perijt per peccatũ, cũ naturalia maneant, ideo adhuc hoĩ manet, ꝙ sit dñs oĩum aĩaliũ. Et verũ est, ꝙ dñs est, sed nõ dñatur. i. non exercet dñium saltē quantũ ad oĩa, quia quędam aĩalia sunt, quæ neq; mansuescunt, neq; vnquã hoĩbus subijciuntur, & hoc est habere dñium in habitu. s. dñs est, nõ tñ habet illud in exercitio, quia non dñatur subijciens sibi oĩa aĩalia. Secundum est, ꝙ tollitur hoĩbus error, quē concipere poterant de aĩalibus, cũ ipsi pauci essent, & aĩalia multa, & dr̃ ꝙ homo dñatur his oĩbus. s. nõ debeat timere ea, sed potius aĩalia debent timere hominē, & vere timent: sic. n. dixit Deus hoĩbus post diluuiũ in consolationem cõtra aĩalia, supra 9. cap. Terror vr̃ ac tremor sit super cuncta animalia terræ. Tertium est, ꝙ significatur homini licere sibi facere de oĩbus aĩalibus, quod voluerit, tã de piscibus, q̃ de auibus, q̃ de cunctis, quæ mouentur super terram: tam occidēdo ea, quàm seruando, vel ea transferrendo ad quoscũq; vsus sine peccato: hoc aũt non liceret hoĩ, nisi homo esset vere dñs oĩum animaliũ; nã pp hoc non licet homini occidere aliũ hominē, aut facere de eo quicquid placuerit, quia homo nõ est vere dñs alterius hoĩs. In hoc proprie cõsistit dñium hoĩs super oĩa aĩalia, & hoc non est ablatũ per peccatũ: qa aliàs nõ liceret homini nunc occidere aĩalia, aut transferre ea in quoscumq; vsus vellet: & tñ licet cuilibet homini tam fideli, quàm infideli: ex quo apparet, ꝙ Deus tradidit homini hanc potestatē, cum natura: & ideo significauit Deus, ꝙ homo peccaret, si occideret alium hominē, non tñ peccaret occidendo aĩalia. Et apparet, ꝙ istud dictum fuerit, aut dici potuerit hoĩbus post peccatũ: & non obstat, ꝙ hic videatur ostendi excellentia hoĩs, & tradi sibi potestas super bestias, & oĩa aĩalia: quia talia oĩno dicta sunt hominibus post diluuiũ, supra 9. c. & tñ erat illud post peccatũ: & multo plura, & maiora peccata tunc fuerant quã fuit peccatum Adæ, & Euæ: & dicta sunt eis illa: ergo potuerit multo fortius dici ista Adæ, & Euæ expulsis de Paradiso, & daretur eis bñdictio. Nã dr̃: Benedixitq; De⁹ Noe, & filijs eius, & ait, Crescite & multiplicamini, & replete terrã, terror vr̃ ac tremor sit super cuncta animalia terræ, & super omnes volucres cęli, cum vniuersis, quæ mouentur in terra; omnes pisces maris manui vestræ traditi sunt. Et postea eodem cap. dicitur, Vos autem crescite, & multiplicamini, & ingredimini super terram & implete eam. Ecce ponũtur ibi

Cur homini non licet occidere aliũ hominem.

A omnia, quæ habentur supra 1. cap. Nam dicitur ibi, ꝙ benedixit Deus Noe, & filijs eius, ita benediceret viro, & fœminæ post peccatum, scilicet dando eis vim multiplicandi: & dicitur, Crescite & multiplicamini, sicut supra primo cap. Crescite in magnitudine, & in numero multiplicamini, quod fuit in filijs Noe, ex quibus est tota multitudo gentium. Sic etiam fuit in Adam, & Eua, a quibus fuit tota multitudo, quæ erat ante diluuium. Dicitur replete terram: quia vtrique terrã repleuerunt habitando per diuersas partes eius: & quod dicitur supra primo cap. Dominamini piscibus maris, &c. dictum fuit ad Noe, & filios eius, supra 9. cap. Terror vester, ac tremor sit super cuncta animalia terræ, & volucres cœli cum vniuersis, quæ

B mouentur in terra, omnes pisces maris manui vestræ traditi sunt: & ita apparet, ꝙ conuenienter potuit dici omnibus post peccatum commissum id, quod habetur supra 1. cap. scilicet, Crescite & multiplicamini, &c. Ad tertium dicendum, ꝙ id argumentum de ordine literæ non tenet, teneret autem si præsupponeremus, ꝙ in sacra scriptura est semper ordo rectus narrandi, sicut fuit ordo rerum in essendo secundum tempus: sed istud non est verum, quia sæpe fit anticipatio, & recapitulatio, vt iam ostendimus: & patet in creatione hominis supra primo cap. & postea supra 2. cap. ponitur qũo formatus fuerat Adã deinde Eua.

Ad tertiũ.

Qõ. 227. Cur Moyses nõ posuit rē eo ordine, quo facta est, cũ potuerit.

Sed statim quęretur, cùm potuisset Moyses hic ponere rem eodem ordine quo facta est, scilicet, vt poneret illa verba post expulsionē hominis de Paradiso,

C quare non fecit. Dicendum, ꝙ cùm anticipatio & recapitulatio sint contra ordinem naturalem rei, numquã scriptura sacra, aut alij Scriptores vtuntur eis, nisi propter aliquam necessitatē, s. quia acciderent aliqua inconuenientia, si non mutaretur ordo. s. fieret confusio, & obscuritas in intelligendo, vel frequens repetitio, aut non referetur res singula ſm conditionē suã: & interdum fieret impossibilis narratio: quia interdũ multæ res factæ fuerunt simul tempore, tamen non possunt multa simul narrari. Ideo etiam si nihil aliud esset, necessaria esset anticipatio, & recapitulatio in scripturis, & ita fit in omnibus libris Historicis, neque aliter scribi possunt. In præsenti autem ita fuit, poterat quidem Moyses scribere post expulsionem de Pa-

D radiso illud, quod habetur supra 1. Crescite & multiplicamini, & tñ non scripsit, quia nõ conueniebat rei, de qua agebatur: scribebat. n. hominem, vt constitutũ in miseria propter peccatum: ideo non debuit de eo tunc dicere aliquid, qđ pertineret ad eius excellentiã. Tres enim status habuit homo, vel põt ſm illos considerari: quia ſm veritatē duos tantũ habuit. Primus est, vt cõsideretur homo ſm ea, quæ sunt sibi pure naturalia, nõ addita miseria, neq; apposita fęlicitate. Secundus est, vt consideretur in quadam excellentia Paradisi gratis sibi data. Tertius fuit, vt consideretur in miseria, quam habuit post peccatum. Duo status istorum fuerunt in veritate, & in actu: nam verè fuit homo aliquando in Paradiso tam vir, quàm fœmina, & competebant sibi aliqua ibi. Etiam fuit homo in sta-

E tu post peccatum, in quo nos sumus, & sunt isti secundus & tertius status. Primus autem status est solum secundum considerationem inquantum secundum naturam competeret homini aliquis status: tamen numquam homo habuit illum de facto: quia statim, vt Adam formatus est, positus fuit in Paradiso, & mulier formata est in Paradiso. Ille autem est secundus status, & ita in ipso primo statu numquam homines fuerunt, sed fuissent, si Deus ex liberalitate sua non transtulisset hominem in Paradiso mox formatum. Et quoniam in quolibet statu competit homini habere omnia illa, per quæ viuat, licet differenter

ferenter inquantum ipsi status differunt, posuit Moyses de quolibet istorũ q̃d competeret homini in illo. De primo statu intelliguntur ea quæ habentur supra 1. cap. Qui est status ſm naturã. De secũdo qui est status Paradisi, scribũtur ea, q̃ habẽtur s̃. 2. cap. De tertio statu, q̃ est post peccatũ, dicũtur quæ habẽtur s̃. 3. cap. Et ob hoc dr̃ s̃. 1. cap. Quòd Deus dixit hominibus creatis, s. dedit illis vim multiplicãdi, cum benedictio importet multiplicationem: competit enim homini secũdum speciem habere vim generatiuam, ſm quã possit multiplicari p̃ indiuidua: & ideo subditur, Crescite, & multiplicamini, quod idem significat: nam secundum naturam hoc ei competit nõ addita sibi vlteriori virtute: neq; ablato aliquo de naturalibus. Dicitur, Replete terram: quia homini ſm naturam cõpetebat morari in terra, quia de ea formatus est. Quòd aũt sit trãslatus in Paradisum, fuit ex liberalitate Dei. Repleturus erat homo terrã, q̃a se extenderet p̃ eam ad habitandũ. Dicitur, Et subijcite eã, i. exercete colẽdo, & subijciendo vobis faciendo de ea quod volueritis: nã homo est naturaliter Dñs terræ: & iõ põt eam ad vsus suos transferre, sicut voluerit. Dr̃. Dominamini piscibus maris, & volatilibus cęli, & vniuersis aĩantibus, q̃ mouẽtur super terrã ad significandũ naturale dominiũ, quod homo hẽt in habitu: nã ex natura nõ cõpetit ei dñiũ in actu: sed solũ in habitu: nã si cõpeteret dñiũ in actu, nõ fuisset ablatũ p̃ peccatũ: & tamẽ nũc nõ manet: iõ solũ intelligitur ſm habitũ, s. ꝙ vere homo est dñs oĩum aĩaliũ: q̃a licet ei facere de illis q̃d placuerit: & nõ peccat in hoc: & tñ si nõ esset dñs, peccaret: sicut hõ illicite occidit aliũ hoĩem, vel reducit in seruitutẽ, si non subest aliqua cã iustificans istum actum: tale dñium significatur s̃. 1. cap. Etiã dr̃ ibi: Ecce dedi vobis oẽm herbã afferentẽ semẽ: istud quoq; pertinebat ad statum ſm naturam. Nam licèt homo comedat carnes: & fructus, & herbas magis conueniens erat: & iõ magis naturale comedere fructus, & herbas, q̃ comedere carnes in statu naturæ conditæ: secus aũt in statu naturæ lapsæ, sicut nunc est: licèt, p̃priè in hoc Moyses tetigit cõditionẽ primi status, q̃ñ sic se habuerũt hoĩes, & aĩalia. Quòd vero Moyses posuerit ista, vt cõpetentia hoĩ, ſm statũ naturæ, apparet q̃a dixit ista in die sexto, in quo homo creatus est s̃. 1. cap. Ea vero, quæ sunt hoĩ, aut cuilibet rei ſm materiã, cõpetunt ei a principio suæ gñationis, aut suæ existẽtiæ. Secundus status erat hoĩs in Paradiso: & p̃ isto posuit Moyses cibũ s̃. 2. cap. s. Ex oĩ aũt ligno Paradisi comede: iste status erat melior naturali statu cũ cõpeteret ex gratia: & iõ sicut erant ibi hoĩes in meliori loco: ita debuit eis dari melior cibus: & ponitur solũ esus lignorũ, & non herbarũ; & erant illa non ligna terræ; sed Paradisi; & præcipuè, quia esuri essent de ligno vitæ. eod. cap. Talia autẽ Moyses scribere debuit pro illo statu tam excellenti. Tertius status fuit hominis post peccatum, & quia pro peccato erat ei pœna infligenda, & multæ inflictæ sunt, non debuit ibi aliquid poni, nisi quod ad pœnam pertineret; licèt pro illo statu relinquerentur homini alia quæ non essent pœnalia, scribere tñ illa inter pœnalia inartificiosum erat. Hoc tenuit bene Moyses s̃. 3. cap. Nam dixit, ꝙ Deus ait ad Adam; Quia audisti vocẽ vxoris tuæ, & comedisti ex ligno, ex quo præceperam tibi, ne comederes maledicta terra in opere tuo; in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ, spinas, & tribulos germinabit tibi; & comedes herbas terræ? in sudore vultus tui vesceris pane tuo; & sic non ponitur ibi aliquid, nisi pœnale; & quòd homo comederet herbas terræ; & tamen certum est, quòd licebat sibi tunc comedere de fructibus arborum; & ita apparet qualiter intelligendum sit id, quod dr̃ s̃. 1. cap.

F & quando dictum est, vel si dictum fuit aliquando.

Nunc est dubium, cum dictum sit. supra 2. cap. Ex omni ligno Paradisi comede: quare dictum est solũ de lignis: & cur non de animalibus. s. auibus, & piscibus: quia eorum cibatio delectabilior est, & hoĩbus in Paradiso aderat omne delectamentum, quod quis recte volens cupere posset. Aliquis dicet, ꝙ hoc fuit dictum, quia in Paradiso nullus alius cibus erat: quia ibi non erant animalia, cùm solus hõ ibi habitaret: vt dicit Damascenus, & ostensum est sup. q. 90. Dicendũ, ꝙ hoc nõ stat primo: q̃a alia aĩalia ibi haberi possent saltem pisces: nam semper in fluminibus sunt pisces, & tñ in Paradiso erat fluuius magnus, ex quo diuidũtur quatuor flumina. sup. 2. cap. Ergo saltem pisces ibi

G essent: & de illis possent homines comedere. Secũdo quia cùm Deus poneret hominem in Paradiso, vt ibi haberet copiam omnium bonorum, & nihil eũ contristare posset, si ei conueniret manducare carnes, p̃uideret Deus illi de carnibus: ideo non est concedendum, ꝙ ideo non comederet illas, quia ibi non erant. Tertio quia Deus introduxit animalia in Paradisum q̃ñ decuit, vt q̃ñ Adã posuit noĩa animalibus. sup. 2. c. & ẽt serpentẽ introduxit, vt asseritur q̃ñ tẽtauit Euã, vel per aliquẽ spiritũ fuit introductus: ergo similiter si conueniret homini comedere carnes in Paradiso, Deus prouideret, vt essent aĩalia quæ hoĩes comederent. Quarto quia sancti qui ponunt non fuisse aĩalia in Paradiso: iõ ponũt, quia ad nihil illa vñr esse ibi vtilia, si aũt ad cibũ prodessent assererent ea ibi esse: &

H tñ quia hñt pro cõstanti, ꝙ hõ non manducauit, neq; mãducaturus erat carnes in Paradiso dixerunt, ꝙ ibi non erant aĩalia. Est dicendũ, ꝙ Moyses dixit Deũ dixisse homini, Ex omni ligno Paradisi comede: q̃a ita Deus dixit, & ideo hoc dixit: quia voluit quòd homines comederent solum de fructibus arborum, & non carnes vllas. Causa huius: quia Deus voluit dari optimum cibum maxime conuenientẽ ad vitam: & tñ tunc magis cõueniebat fructus arborũ, q̃ carnes aĩalium: iõ solùm dedit fructus arborũ. Scd̃o quia in tota prima ætate vsq; ad diluuiũ nõ comederunt homines carnes, neq; pisces, neq; bibebãt vinũ, sed solis fructibus arborum, & herbis terræ. i. seminibus, oleribus, & leguminibus vtebãtur: ergo a fortiori cùm in

I Paradiso esset status robustior tam aperte ciborum, quàm cibatorum, non debuerunt hoĩes manducare carnes, sed solos fructus arborum. In Paradiso igitur non manducaturi essent homines carnes aliquas, sed solùm fructus arborum: si etiam vellent comedere herbas, liceret eis, quia non erat eis quicquam vetitum, nisi arbor scientiæ boni, & mali. sup. 2. cap. & tamen tam fructus quàm herbas, si vescerentur eis, comederent crudos, & non coquerent aliquid, neque pararent. Istud autem erat positio: quia ita conueniebat salubritati: nam nunc cùm manducamus olera, & legumina: iõ coquimus vel assamus ea, quia aliter nõ sufficeremus ea digerere, essentq; nobis noxius cibus, sed tũc virtus humana sufficeret, illa quoq;

K essent melioris complexionis, ideo sic cruda sumpta in cibum conuenirent. Secundo erat hoc ad excusandum pœnalitatem in apparatu istorum, quam nunc sustinemus: quia satis est magna & quotidiana occupatio in apparatu ciborum, sed in Paradiso nulla pœnalitas, aut inuoluntaria occupatio futura erat: ideo non debuerunt ibi summi cibi, qui pręparatione indigerent: & ob hoc maxime non debuit ibi esse cibus ex carnibus: quia non possunt carnes sumi in cibum, sine multa occupatione in apparatu: & sine multa immunditia in occidendo, decoriando, abluendo, & cæteris, quæ hic facere dedignamur: & pertinẽt ista ad banausos: sed in Paradiso

nullus

Quare Deus non fecit mentionem de animalibus, sed de lignis.

nullus futurus erat, aut vilis aut abiectæ conditionis: ideo neque futurus ibi erat apparatus ciborum ex carnibus animalium, sed de solis fructibus arborū regulariter esset cibus, vbi nulla est occupatio in apparatu, & nulla immunditia in disponendo.

Q6.129. An homines in prima ætate comederint carnes.

Occasione eius quod dictum est, hic est nunc dubium, an homines in prima ætate comederūt carnes. Aliqui dicunt, q sic, quia non erat eis vetitum comedere eas, ergo comederunt. Secundo, quia Deus videtur eis dedisse potestatē ad hoc, cum dixit: Dñamini piscibus maris, & volatilibus cęli, & cūctis aīantibus, q̄ mouent sup terrā: & ita dedit Deus homini dñiū ad hoc, q faceret quicquid vellet de oībus animalibus: ergo licebat ei comedere de illis, & sic comederat. Tertio, quia in prima ætate erant aliqui hoīes pastores, sicut fuit Abel. sup. 4. cap. & tñ si non manducarēt carnes, non haberent curam de pecoribus, ergo non custodirent ea. Similiter aliqui de stirpe Cain fuerunt pastores, sicut Iabel, qui non solùm fuit pastor, sed & pastorum pater; sic ut dr. sup. 4. cap. scilicet: Genuit Ada Iabel, qui fuit pater habitantium in tentorijs, atque pastorum, ergo manducabant homines tunc carnes. Quarto, quia sup. 4. cap. lauda tur Abel, quia obtulit de primogenitis gregis sui, & de adipibus eorū, quasi aliquid magnum, & difficile faceret: & tamen si nō manducarent tūc homines de carnibus animalium, non erat aliqua difficultas potius de istis, quàm de illis offerre, cum non vterentur eis, ergo comedebant carnes animalium, & tunc esset difficile offerre domino pinguia, & meliora, quæ homo cuperet sibi reseruare in cibum.

Ad hęc argumenta respondetur paulo inferius in quæst. 148

Decisio Quæst.

Dicendum, quòd in prima ætate non comederunt homines carnes animalium aliquorum, neque etiam piscium, neque biberunt vinū, sed aqua erat eis potus, & herbæ, atque fructus arborum erant eis cibus. Ad hoc quidā vtuntur his probationibus: primo quia Boet. hoc asserit li. 2. de Cō so. metr. 5.

Fœlix nimium prior ætas,
Contenta fidelibus aruis
Nec inerti perdita luxu
Faciliq́ue sera solebat
Ieiunia soluere glande

Et ita asserit, quòd glandes comedebant. Secundo probant auctoritate Ouidij. lib. primo. Metamor. vbi loquens de prima ætate ait.

Contentiq́ue cibis nullo cogente creatis:
Arbuteos fętus, montanaq́ue fragra legebant:
Cornaq́ue: & in duris hærentia mora rubetis:
Et quæ deciderant patula Iouis in arbore glandes.

Et ita non ponit aliquid ibi, nisi fructus arborum spōte natos in cibum.

Capi.

Tertio probant auctoritate Isidori. li. 17. Etym. de nominibus proprijs arborum, cum ait: Lex ab electione dicta: huius enim arboris fructum primum sibi ad victum elegerunt: vnde Poeta

Mortales primi ructabant gutture glandem

Prius enim quam frumenti usus esset antiqui homines glande uixerunt.

Q6.130. Rationes aliquorum impugnantur, quibus probatur homines primæ ætatis non comedisse carnes.

Dicendum, quòd istæ probationes valent aliquid ad apparentiam, & modo probabili, adiungēdo eas alijs firmioribus, tamen ipsæ per se nihil probant, & nos ita eis vsi sumus supra primo. cap. q. 33. si tamen quęlibet in se consideretur nihil probat. De prima patet: quia Boetius loquitur ibi de ætatibus secundum poetas, & non secundum sacram scripturam. Poetæ autem distinguunt ætates totius seculi in quatuor, & primam vocant auream, cuius positionis auctor fuit Sibylla cumana in carminibus suis: & eā sequitur Virgilius libro Bucolicorum Egloga. 4. & magis aperit positionem istam Ouidius libro primo Metam. Quæ ætas multum discordat ab ætate prima secundum sacram scripturam: quòd autem loquatur Boetius secundum poetas apparet, quia talia ponit in metro illo, qualia ponit Ouid. lib. primo Met. de ætatibus quatuor secundum poetas, an fuerint, & quomodo computentur, & in quo differant ab ætatibus nostris, & quare poetæ sic cōputauerint, & quare nos alio modo, & de multis alijs dubijs, dictum est in Commentarijs nostris super Eusebium. De secunda dicendum, quòd multo minus probat: quia Ouid. ponit libro primo Meta. quia in prima ætate non coluerūt homines terram, sed solùm comedebant ea, quæ terra sponte gignebat: & tamen in sacra scriptura habetur contrarium, quòd in prima ætate coluerint homines terram: nam Cain primogenitus Adæ fuit vir agricola. sup. 4. cap. Etiam Deus prædixit Adæ quando expulit eum de Paradiso, quòd in laboribus comederet terram cunctis diebus vitæ suæ, & quòd illa spinas, & tribulos germinaret. sup. 3. cap. Et ita apparet, quòd etiam Adam, qui fuit primus homo, fuit agricola, & de agricultura sustentabatur: Etiam Ouid. dicit, quòd in prima ætate non fuerunt homicidia, neque vitia aliqua, sed rectum, & fides: & tamen iuxta sacram scripturam in principio primæ ætatis Cain occidit fratrem suum Abel. supra 4. cap. & ideo auctoritas Ouid. nihil probat, quia non loquitur de prima ætate seculi, de qua sacra scriptura. De tertia dicendum, quòd Isidorus bene nouit ætates seculi iuxta sacram scripturam, quas & ipse scribit lib. 6. Ety. sed nunc loquitur de ætate prima iuxta poetas: vnde & allegat dictum poetæ: cùm enim dicit, quòd fructum illicis primum sibi homines ad victum elegerunt, non est verum, neque poetæ scire possunt de hoc veritatem: quia nulla historia græca, aut Barbara, vel Latina loquitur de principio seculi: sed omnes velut ab antiquiori incipiunt a temporibus regis Nini: sic ait Eusebius libro Cronicorum in Prologo: & Paulus Orosius li. primo de Ormest. mundi: & tñ iam transierant duę ętates seculi. s. prima ab orbe cōdito vsq; ad diluuiū: & secunda a diluuio vsque ad natiuitatem Abrahæ, qui natus est anno quadragesimo secundo regni Nini regis Assiriorū, ut ait Eusebi. lib. Cronicorum: & ita de illis duabus ætatibus poetæ nihil dicere potuerunt. Et ideo id quod dicit Isidorus, quòd homines antequam esset vsus frumenti, manducabant de glandibus, est secundnm intentionem poetarum: illi enim asserunt, quòd Ceres dea inuenerit, immo creauerit, vel dederit semina terræ: & iusserit eo per totam terram comedi hominibus, traditque eis doctrinam colendi terram ad habendū segetes, quod fecit per alumnum suum Triptolemum: sic ut refert Ouid. lib. 5. Meta. & ante tempus istud dicunt, quòd uescebantur homines fructibus arborum, & specialiter glandibus illicis, & quando Ceres inuenit, & tradidit tunc vsus seminum, cessatum est a glandibus: sic dicit Virg. lib. j. Georgi.

Liber, & alma Ceres vestro si munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutauit arista.

Idest commutauit glandes in fruges, quæ habent aristas: cùm igitur loquatur ibi Isidorus iuxta poetas, nō est ei alia fides, vel auctoritas, quàm poetis, quos constat nesciuisse primam ætatem sacræ scripturæ.

Q6.131. Rationis uere probantes homines nō manducasse carnes in prima ætate.

Aliter ergo ostendendum est, quòd in prima ætate non manducauerunt homines carnes: primo quia quando Deus expulit Adam de Paradiso, ostendit ei quid comedere deberet dicens, Comedes herbas terræ. supra quarto cap. & ita non concessit eis carnes. Secundo patet & melius: quia supra primo cap. vbi ponitur status hominis in principio seculi, exprimitur cibus hominis, quem Deus ei assignauit & dicitur; Ecce dedi vobis omnem herbam afferentem

tem semen super terram, & vniuersa ligna, quę habēt in semetipsis sementem generis sui: vt sint vobis in escam, & cunctis animantibus terræ; cum ergo Deus dederit hoc in cibum, & non plura, non liceret homini comedere de aliquo alio, & ita non comederet: nā si comederet, puniret eum Deus, velut trāsgressorem mandati sui. Sed aliquis dicet, ꝙ ista auctoritas nō ꝓbat, quia dato ꝙ inferatur ista concessa esse, non infertur, ꝙ alia negabantur, & ita liceret homini comedere de alijs, scilicet de carnibus, & piscibus. Dicendum tertio, ꝙ non est verum: quia si ista ostensio ciborum facta a Deo nō limitabat cibos, erat superuacua: quia si ita erant ista concessa, ꝙ etiam ea, quæ nō exprimebantur, erant cōcessa; ad nihil proderat fieri istam expressionem: cum & ea non facta comesturi essent homines de his, quæ exprimūtur: sed hoc est absurdum, ꝙ aliqua concessio facta a Deo esset superuacua: ergo ista cōcessio limitabat cibos, ita ꝙ licebat comedere de ijs, & nō de alijs. Quarto patet: quia cum Deus dat causam huius cōcessionis ciborum videtur dicere, ꝙ in his esset sufficientia ciborum hominis: nam dicit s̄.1. cap. Vt sint vobis in escā, cunctis animantibus terræ, omniq; volucri, & vniuersis, quæ mouentur in terra, & in quibus est aīa viuens: vt habeāt ad vescendū: & ita dixit data esse ista, vt haberent ad vescendum, i. vt haberent quid possent comedere. Et ista significauit sufficientiam ciborum esse in ijs: ideo noluit concedere aliquid aliud, aut significauit, ꝙ nihil aliud manducarent: quia aliàs non poneret hic sufficientiā velut costituto hic termino ciborum. Quinto patet, & efficacius: quia in principio secundæ ætatis post diluuium concessit Deus hominibus manducare de carnibus aīalium, & de piscibus, s̄.9. cap. cū dixit: Oēs pisces manui vestræ traditi sunt, & oē quod mouet, & viuit, erit vobis in cibum: & tn̄ si in prima ætate cōsueti essent hoīes comedere carnes, & pisces, non cōcederet eis Deus in principio secūdæ ætatis: quia omnia quæ a principio erant licita, intelligebātur postea semper esse licita, quo vsque vetarentur: ideo nō erat conueniens aliqua concessio, & tamen concessit hoc Deus expresse: ergo non consueuerant homines in prima ætate manducare carnes. Ista ratio efficacius probat, quàm præcedentes: quia concederet aliquis quòd Deus vetuerat hominibus comedere carnes in ætate prima: & tamen ipsi transgressi mandatum illius, sicut & in quibusdam alijs transgrediebantur, manducabant carnes: nunc verò non poterit hoc dici: quia si non concessit Deus licentiam de manducando, vel dedit mandatum de comedendo, certum est, quòd prius non comedebant: quia si prius non comedissent, superuacuum erat fieri mandatum. Sexto patet: quia non solùm concessit manducare carnes, sed etiam quasi abstulit dubium in hoc faciendo limitationes, cùm dixit addendo: Quasi olera virentia tradidi vobis omnia: hoc enim dicitur, vt magis crederent sibi licitum esse carnium esum: & tamen si prius eis vescerentur, non oporteret addi ista ad habitationem, vel potius ad tollendum dubium. Septimo, quia dicitur eodem cap. Quasi olera virentia tradidi vobis omnia, excepto quòd carnem cum sanguine non comedatis: & ita limitauit quid comedendum esset de animalibus, & quid non, vel quomodo essent carnes manducandæ: & tamen si in prima ætate comedissent homines carnes, tradita fuisset iam ista limitatio, & non poneretur de nouo: ergo non concesse erant carnes in prima ætate, neque homines illis vescebantur: & istud est certum omnino.

Quæst. 212. Quibus de causis homines in prima ætate non vescebantur carnibus, sicut in secunda.

Causæ autem, quare in prima ætate non vescebantur homines carnibus: & in ætate secunda cęperunt

F eis statim vesci, fuerunt hæ. Prima ex ordinatissima dispositione Dei: ipse enim qui hominē creauerat, volebat conseruare eum meliori modo, quo conseruari poterat, secundum naturam ei traditam: conseruatio autē animalium est per cibum, ideo Deus prouidit ei de cibo, & hoc apparet ex diligentia, & attentione, quam sacra scriptura habet in ostendendo cibum hominis pro quolibet statu, & ætate: nam mox creato homine, & animantibus scribitur quid Deus ei dederit in cibum supra primo cap. Ecce dedi vobis omnem herbam, &c. & quando positus est in Paradiso, vbi erat nouus status, ponitur statim de cibo eius: quia dicitur supra 2. cap. Ex omni ligno Paradisi comede: etiam quando exclusus est de Paradiso:

G & transibat ad alium statum, etiam locutus est Deus ei de cibo, dicens: Comedes herbas terrę, supra 3. cap. Et facto diluuio, quoniam incipiebat alius status hominibus egressis de arca dixit hoc Deus, scilicet ꝙ omnia, quæ mouentur, & viuunt tradebat eis in cibum, supra 9. cap. Apparet igitur ꝙ Deus magnam habet, vt ita dicamus, solicitudinem de homine, prouidendo ei de cibo, vt viuat, dedit ergo ei cibum, qui erat conueniens ad vitam mortalem transigendam: sed in prima ætate herbæ, & fructus arborum erant conuenientior cibus, quàm aliquid aliud: ideo hoc concessit. Quia autem tunc ista essent conueniens cibus, & sufficiens ad parandum magnas vires, & agendum longissimas vitas, causa erat, quia erant

H illa magnæ virtutis, scilicet, quia erat principium mundi, & terra, quæ non fuerat exercitata retinebat totum suum vigorem: ideo producebat terræ nascentia magnæ virtutis: & ita illa sufficiebant ad viuendum, & bene viuendum. Secundo, quia sicut tunc erant terræ nascentia magni vigoris, ita & proportionaliter animalia: & ideo si carnes illorum sumerentur in cibum, vel non conuenirent homini nutriendo propter excellentiam, vel essent tantæ virtutis, vt vitam longiorem efficerent, quàm opus erat secundum diuinam dispositionem; aut homines valde robustiores: & tamen confidentia roboris erat illis occasio peccandi. Sic patet supra 6. cap. vbi ponuntur peccata, propter quæ venit dilu-

I uium, & dicitur ibi quòd erant tunc gigantes in terra, qui erant potentes a sęculo, & viri famosi.

Post diluuium autem fuit econtrario: Deus enim voluit prouidere homini de cibo, sicut opus erat, & quia iam herbæ, & fructus arborum non erant sufficientia nutrimenta, concessit fortiora alimenta, carnes, & pisces. Causa quare post diluuium non erant fructus, & herbæ sufficientes ad nutriendum, fuit propter ipsorum exiguitatem in virtute, quæ exiguitas proueniebat ex duobus: primo ex diuturnitate culturæ: nam quanto diutius terra colitur, & seminatur, tanto infœcundior fit: quoniam exhauriuntur vires eius, & ideo facimus noualia, scilicet, terram, quæ alternis annis, aut pluribus quiescere sinitur, vt postea abundantiores fructus ferat.

Quæst. 213. Cur post diluuium plātarum, & herbarum, hominisque virtus diminuta sit.

K Sic dicitur extra de regulis iuris, cap. innouare: & quia per totam primam ætatem terra culta fuerat: iam in prima ætate minoris vigoris erat, & consequenter inde nata. Secundo proueniebat hoc ex diluuio: nam in diluuio operta fuit terra aquis, & abrasa fuit tota superficies delentibus eam aquis, in qua erat tota bona virtus primaria germinatiua data a Deo in conditione, & recepta a cœlo per continuam influentiam, & cępit esse superficies alia crusta de nouo, in qua erat minor virtus: ideo nata inde erant valde minoris nutrimenti.

Ista est vera cā totius diminutionis virtutis in nutrimentis, & in vita humana. Prima .n. cā non sufficit ad

ad hic: nam ante diluuium immediate non erat multo vetustior terra, aut magis exhausta per agriculturã, quam statim sequenti anno post diluuium cũ medio tempore nullus eam coluisset: & tamen statim post diluuiũ fuit valde magna mutatio in rebus: quia nati ante diluuium longo tempore viuebant, nati autem statim post diluuium pauco tempore vixerunt: nam Noe, qui ante diluuium natus est, & postea mansit: vixit annis noningẽtis, & quinquaginta, s̃.9.cap. Arphaxat autẽ qui fuit primus, quẽ natum legimus post diluuium, & natus est biennio post illud, vixit nõ plenis annis trecẽtis & quadraginta, & statim minorata fuit vita hominum quasi subito: nam a diluuio vsque ad Abraham, in quo cępit tertia ætas, fuerunt solũ centũ nonaginta duo anni: vt colligitur s̃.11.cap. & tñ Abraham solum vixit centũ septuaginta quinq; annis, infra 25.cap. & post ipsum oẽs vixerunt paucioribus annis præter Isac filium suum, qui vixit centum octoaginta, infra 36. cap. & ita non fuit ex diuturnitate culturæ principaliter, sed ex aqua diluuij: vnde si aqua illa non operuisset terram tanto tempore, fortassis vsq; hodie viuerent hoĩes sexcentis, & septingentis annis. Secundo illud patet, qa magis exhauritur nunc quotidianis culturis, q̃ immediate post diluuiũ exhausta est: tamẽ quia nunc vetustior est, & magis distat a suo principio, tum quia nunc est multitudo hominum ꝑ totum orbem diffusa, tunc aũt paucissimi hoĩes erãt: & tñ in tot annis facta est parua, & quasi nulla mutatio terræ, & hoĩum, & in proprio diluuio, & in pauco tpe fuit facta magna mutatio. A diluuio enim vsque ad natiuitatem Abrahæ, vt diximus, sunt anni ducenti nonaginta duo: & in hoc paruo tempore intantum abbreuiata est vita hoĩum, ꝙ Noe, qui natus est ante diluuiũ: & manebat post illud, vixit annis centum septuaginta quinque; & ita quasi octingenti anni diminuti, vel ablati sunt de vita hoĩum in tam pauco tpe: & tñ ab Abrahæ natiuitate vsq; ad annum istum, q̃ est millesimus quadringentesimus trigesimus sextus a Christi natiuitate, fluxerunt anni tria millia quadringenti quinquaginta: & non sunt diminuti de vita hominũ sexaginta anni: qm̃ & nostris tpibus aliqui homines peruenerunt ad centũ & viginti annos, & aliq peruenerunt ad centũ & quadraginta. Quòd vero ab Abrahæ natiuitate vsq; ad ꝑsentẽ annũ tot anni sint, apparet: qa a natiuitate Abrahæ vsq; ad Christi natiuitatem fuerunt anni duo millia & quatuordecim s̃m cõputationẽ Eusebij lib. Cronicorũ, q̃ vera est, vel parũ distans a vero: cũ ergo in tam longo tpe tam parua diminutio fuerit facta in vita hoĩum, & vita est s̃m cõuenientiã ciborum regulariter, sequitur ꝙ parũ diminutum est de bonitate nutrimentorũ ex tpe Abrahæ vsq; nunc, & cõsequẽter virtus terræ ex tunc parũ diminuta fuit. Illa igitur magna diminutio, q̃ facta fuit post diluuium, non peruenit ex vetustate terræ, aut diuturna exercitatione culturæ, sed ex damno illato per aquas diluuij. Tertio patet hoc, quia si diuturna exercitatio fuisset causa abbreuiationis virtutis terræ: hoc esset in partibus illis terræ, in quibus tunc homines habitabant. Homines autem ante diluuium non erant diuisi per terras: sed quasi simul habitabant omnes. fuit autem facta dispersio solũ post diluuium, de qua habetur s̃. 11. cap. & ista habitatio hoĩum erat in Asia. Ideo oẽs aliæ partes terræ, s. tota Europa, & tota Aphrica: & maximę partes Asiæ manerent in eadem virtute, in qua fuerant in principio primę ætatis, vnde fructus terrę inde geniti sufficerẽt ad prolongandam vitã hoĩum, sicut in prima ætate: quod falsum, qa in oĩbus partibus terrarum erat post diluuium vita hominum breuis, sicut & nũc fere in oĩbus partibus idẽ cernimus. factũ fuit ergo solũ pp diluuiũ, quod terrã

A diminuit in virtute: & quia nulla pars terræ mansit non operta aquis, cum aqua excesserit montes altissimos quindecim cubitis. sup.7. cap. tota terra æqualiter læsa fuit, siue illa in qua habitauerant homines ante diluuium, siue illa, quæ nunquã habitata, & a nullo exercita, aut culta fuerat: & ideo in omni terra vbicũque hoĩes habitent est vita breuis, quia cibi sunt paruæ virtutis. Quarto apparet, quia ex hac causa veniat, & ꝙ terra sit diminuta in virtute, quia sup. 6. cap. cum Deus prænunciaret diluuium dixit, Repleta est terra iniquitate a facie eorum, & ego disperdam eos cũ terra: & ita non dixit Deus, ꝙ disperderet eos solos, sed ẽt ꝙ disperderet terram. Et ita in aliquo terra disperdita fuit præter hoc quod erat perire hoĩes: vnde aliquid in se perdidit, & illud fuit, ꝙ diminueretur in
B virtute germinandi, s. non est tã fertilis sicut prius: & qđ deterius est, qa id qđ gignit, est paruæ virtutis, & quasi inutile collatũ ad ea, quæ gignebat ante diluuiũ. Hoc idem patet, qñ post diluuium Deus voluit dare Noe, & filijs suis securitatem, ꝙ nunq̃ immitteret aliqđ diluuiũ, neq; aliq̃ gñalem mortẽ aut pęnã, dixit: Nequaq̃ vltra maledicam terræ pp homines. sup.8.ca. & ita nõ solum homines puniti fuerunt, sed & terra maledicta fuit: maledictio autem signat diminutionem: ergo signauit, ꝙ in diluuio terra fuerat diminuta quantum ad suam virtutem naturalẽ. Ex præcedentibus autem apparet quare post diluuiũ debuerunt homines manducare carnes, & pisces: volebat. n. Deus prouidere homini de cibo conueniente ad vitam, & tñ fructus

Qõ. 234. Qua de cã post diluuiũ licuit homini comedere carnes, & pisces.

C arborum, & herbæ erant iam parui nutrimẽti pp deteriorationẽ factam per diluuiũ, sicut ostensum est: ideo voluit dare cibos maioris nutrimenti, & dedit carnes, & pisces, de quibus constat magis conferre ad robur & ad vitam. Et adhuc confirmatur istud: quia post diluuium datis carnibus in cibum fuit valde parua vita hominis collata ad vitas priorum, & corpora hominũ infirma: a fortiori ergo hoc inueniret̃ si manerẽt hoĩes in prioribus cibis: in prima aũt ætate nõdum diminuta virtute terræ isti cibi sufficiebãt ad robur corporis cõferendũ: & ad parandam longissimã vitam: ideo satis fuit, ꝙ ibi hoĩes manducarẽt fructus, & herbas, non manducarent carnes: vt ostẽdebat prima ratio inchoata. sup. q. 232. quam nũc complemus:
D post diluuium non est sic pp rõnes dñiæ ostensas ꝑcedenti. q. Secunda rõ fuit, vt quidam putant, vt hoĩes viuerent in pace: nam erant tunc pauci cum incępisset genus humanum a duobus: & statim inciperent manducare carnes, cum occiderent animalia, inimicarentur eis illa, vt ergo pax esset, non debuerunt tũc manducare. Tertia ratio est, quia Deus præuiderat diluuium futurum, ꝑpter peccata hominum, in quo saluandi essent in arca homines mansuri ibi per annũ integrum, & plus, vt colligitur supra 7. & 8. vbi non possent manducare carnes, quia si per annum manducaturi essent carnes, multis animalibus indigebant ad cibum, & Deus iussit poni pauca animalia ibi: quia ad plus de qualibet specie mundorum septem: vt pa-
E tet sup.7.cap. ergo non haberent ibi cibum carnium: etiam quia cibus carnium exigit magnum apparatũ, & decoctiones & assationes, quæ omnia indigent igne, & vasis multis: sed in arca non videtur quòd fuerit ignis, neque poterat talis apparatus ciborum fieri: si tamen homo assuetus esset ad cibos carnium, esset sibi difficile per annũ abstinere ab illis, & manducare herbas solas: ideo iussit Deus, quòd in prima ętate manducarent homines herbas, & fructus arborũ, & non carnes, neque pisces. Post diluuium autẽ nunquam fuit futurum aliud diluuium, vt Deus promiserat sup.8.cap. ideo potuerunt homines manducare iam carnes, & non sequebatur inde illud incõueniẽs.

Dicendum, quòd prima, & tertia ratio sunt hic cõuenientes, & prima potius quàm tertia: secũda aũt supra posita non est vera. Primo, quia homines nõ erãt manducaturi de animalibus feris, quæ poterãt eis resistere, sed de animalibus naturaliter mansuetis, sicut sunt oues, & capre, & quædã aues domesticæ, aut domesticabiles: ideo comedendo de illis non sequebantur inimicitiæ. Secundo, quia eodem modo concluderemus, & post diluuiũ non esset cibus de carnibus: quia homines erant pauci, & ita animalia inimicarentur eis, & tamen fuit cibus de carnibus: vt patet supra 9. cap. Tertio, quia illud posset habere locum in principio primæ ætatis, qñ hoĩes pauci erant: sed postea multiplicatis hoĩbus non esset timor animalium, & possent comedere de illis: & tñ vsq; ad diluuium nõ comederunt carnes, vt ostensum est supra quæst. 231. Ergo non fuit illa causa. Aliqui autẽ addunt quartam causam, quantum ad principale, s. ꝙ non debuerunt homines comedere carnes in prima ætate, s. quia si comederent carnes cito perirent omnia animalia, & ita aliqua species animalium mansuetorum, quæ ad cibũ prosunt desinerent esse: quod est inconueniens: quia Deo est cura de cõseruando species rerum, quæ sunt partes vniuersi, aut ornamenta principalia eius. Sed dicendum, quòd ista ratio non tenet: primo, quia istud esset si animalia in sui principio essent pauca in qualibet specie, quia tunc deuoratis, vel occisis aliquot eorum poterat aliqua species perire, sed hoc non est verum: nam isti præsupponunt productam quamlibet speciem in duobus indiuiduis tantum: & quòd ex illis alia pullulauerant, sicut fuit de hominibus: sed istud falsum est, quia potius innuitur in qualibet specie esse multitudinem creatam statim, vt colligitur ex modo loquendi supra 1. cap. scilicet, Dixit Deus, Producat terra animam viuentem in genere suo, iumenta, & bestias, & reptilia secundum species suas. Istud autem haberet locum post diluuium, quia in diluuio redacta fuerunt animalia ad certũ numerum, quia de qualibet specie immundorum erant sola duo indiuidua. i. masculus, & fœmina de animalibus mundis erant septem supra. 7. cap. & ideo propter paucitatem eorum si statim inciperent homines comedere de illis post paucos dies desinerẽt esse aliqua species non manentibus indiuiduis illarum: nam destructis primis substantijs impossibile est aliquid aliorum remanere, vt ait Arist. in Prædicamento substantiæ; in prima autem ætate non infertur hoc conueniẽter. Secundo, quia hoc dato abstinerent homines in principio primæ ætatis, quousque animalia multiplicarẽtur, quod in breui fieret: postea autem manducarent carnes, & tamen vsque ad diluuium non mãducauit homo carnes, vt dictum est: ideo solę duæ rationes, idest prima, & tertia faciunt ad propositum.

Quęst. 235. Post diluuium homines mãducare cęperunt carnes, & pisces, & bibere vinũ.

Sed dicendum, quòd post diluuium non fuit sic: immo fuit introducta nouitas, tam in cibo quàm in potu, quia manducauerunt hoĩes carnes & pisces, & biberunt vinum. De primo patet manifestè. sup. cap. scilicet omnes pisces maris manui vestræ traditi sunt, & omne quod mouetur, & viuit eris vobis in cibum: dixit enim de piscibus maris, quia isti erant magis elõgati ab homine, & dato ꝙ concederet ei Deus comedere de carnibus animaliũ, quæ manebant cum hoĩe, & erant quasi domestica, non putarent idem esse de piscibus, qui erant in alio elemento: ideo de eis primũ dixit: ẽt quia dato ꝙ non esset vetitum manducare de piscibus, minus auderet homo inexpertus manducare de piscibus, quàm de carnibus animaliũ cum magis videantur differre secundum complexionem pisces ab homine, qui morantur in elemento aquæ, quàm animalia, quæ morantur in terra. Etiam dixit

F Deus omne quod mouetur, & viuit erit vobis in cibum, idest omne animal: nam animalia habent istas duas conditiones, ꝙ mouentur, & viuũt: omne enim animal mouetur ſm locum, vel ſm progressionem, quod est vt in plurimum, vel saltem ſm motum dilatationis, & constrictionis, & in affixis quemadmodũ sunt marina, & in terrestribus nullum animal inuenitur affixum, vt dicit Arist. lib. primo de Animalibus: omne animal ẽt viuit: quia animatum est, & ponuntur ista duo, vt differat a planta, quæ viuit, sed non mouetur motũ locali, secundum se totam, quia radices habet. Et ita est intelligendum, quòd Deus dedit homini licentiam manducandi de omnibus aĩalibus nullum excludendo, licet homo non manducet de

De Historia animalium, lib. 1. cap. 1.

G hoĩbus, qa non manducat de serpentibus, & aĩalibus venenosis, & multis alijs ineptis ad cibũ: Deus autem non distinxit de quo manducaret, & de quo non, cuius causas statim infra subiungemus. Intelligendum aũt ꝙ hic non ponitur, vt mandatũ: sed vt licentia. s. vt homo comederet de quocunq; vellet, & nõ esset astrictus, sicut prius ad mãducandũ solũ de fructibus arborum, & herbis. Addidit ẽt statim quasi olera virentia tradidi vobis cuncta; intelliguntur cuncta, quæ mouentur, & viuunt: quia de his præcesserat statim sermo cum dicitur oẽ quod mouetur, & viuit, erit vobis in cibũ: nam non intelligitur de oĩbus alijs: nam lapides, & metalla, & terra non sunt aliquid comestibile. Et dixit hic ad tollendũ dubium: & ad certificandum hoĩes de cibo. Primum est propter dubium: nã

Quare dixit Deus, oẽ ꝙ mouetur, & viuit, erit vobis in cibum.

H aliquis de illis dubitaret, qũo nunc comedent carnes: quia ante hic non licebat eis comedere, nisi fructus, & herbas: Deus ad hic respõdet, dicens, tanquàm olera virentia tradidi vobis cuncta, scilicet sicut vobis vsque nunc licuit comedere olera virẽtia, & de hic nemo vestrum dubitat, ita de cętero trado vobis omnia animalia, vt æqualiter vobis comedere liceat de illis, & de oleribus. Secundo fit ad certificandum de cibo: homines enim semper assueti fuerant ad comedendum simplices herbas, & fructus arborum: nũc ergo forte horrerent manducare carnes, tanq̃ multum distantis naturæ, & non consuetas eis: & vt non horreãt dicit eis Deus ꝙ sunt bonus cibus, & aliquid mundũ,

I sicut prius erant fructus arborum: & hic etiam litera significat, s. sicut olera virentia tradidi vobis cuncta, i. non dubitetis de eis comedere plusq̃ dubitabatis de oleribus virentibus, quæ videbantur vobis vsque nũc esse bonus cibus. Et ex hic multum apparet quod supra dicebatur, s. ꝙ homines non comedebant carnes ante diluuium: sed solos fructus arborum, & herbas: cum dicat eis Deus, sicut olera virentia tradidi vobis cuncta, idest sicut consueueratis ante hic comedere olera: ita & nunc comedetis cũcta, quæ ego vobis tribuo. Addidit vltra excepto ꝙ carnem cum sanguine non comedetis cum cõcessisset comedere de carnibus omnium animalium vetuit vnam rem solam, s. comedere carnem cũ sanguine: hic enim vetitũ est propter crudelitatem quandã, quæ esse videbatur: qa

K esset comedere carnẽ crudã: & non solũ esset feritas quædã: sed ẽt esset malus cibus, & malæ digestionis. Hic tamen non intelligitur vetitus sanguis, ne illum hoĩes comederent: sed comedere carnẽ cum sanguine. Quomodo aũt hic accipiat declaratũ est s. 9. cap. quæstio. 3. Et ita apparet ex his qualiter Deus post diluuium concessit hominibus comedere carnes, cum in tota prima ætate non gustauerint de illis.

Quęst. 236. Cur Deus non distinxit aĩalia comestibilia ab his, q̃ nõ comeduntur. Prima ra.

Sed quia dictum fuit, ꝙ Deus concessit hoĩbus comedere de oĩbus aĩalibus, cũ tñ non comedant de oĩbus, & noluit distinguere, est dubiũ quare non distinxit, cum posset distinguere. Dicendum ꝙ fuit primo, quia Deus vult tollere hoĩbus dubium quod ipsi p se

non possunt: quod autem ipsi per se intelligere non valent Deus non tollit ne frustra videatur rō homini data si singula ei dicenda sunt tanq̃ non intelligenti, ꝙ autem homini liceret comedere de carnibus animalium erat homini tale dubium, qđ hō non posset explicare, nisi Deo explicante, & cōcedente eo, ꝙ ipse in prima ætate non concesserat comedere de his. Iō ad hoc Deus dixit homini, ꝙ comedere liceret ei de animalibus oībus. Quòd verò conueniret de quibusdam, & de alijs non tanq̃ essent salutifera, vel nociua non oportebat per Deum declarari, quia circa hic prudentia humana poterat multipliciter ꝓuidere: ideo Deus non curauit distinguere. (2. Ratio.) Secundo, quia Deus non voluit nunc dare legem aliquam cęremonialem: lex enim cęremonialis danda fuit illi populo, quem Deus eligeret de cunctis populis terræ, s. populo Israel, & non toti mundo: sed quicquid nunc daretur hominibus egressis de arca, dabatur toti mundo, cum isti essent, a quibus totum genus humanum postea disseminatum est supra 10. cap. ideo ijs nō debuit dari lex cæremonialis, sed cæremonialis esset si determinaret certa animalia, quibus vescerentur, & abstinerent ab alijs: sicut factum est in lege Moysi. Leui. 11. & Deuter. 14. cap. Ideo non debuerunt hic determinari illa, quibus vescerentur, & quibus non vescerentur: sed erat istud præceptum naturale; ideo non debuit fieri limitatio, sed solum id, quod ratio dictaret homini circa concessionem factam ageret, vnde debuit concessio esse generalis, sicut fuit. (3. Ratio.) Tertio, qa si fieret hic distinctio animalium, vt nominarentur, quæ erant; quibus liceret vesci, & quæ quibus non liceret, vel saltem alterum istorum, oporteret multa animalia nominari: Deus autem hoc non facit, neque sacra scriptura implicari solet longis narrationibus; ideo dictum est generaliter de omnibus, vt homo posset eligere quod vellet, & prudenter discernere quid ei conueniret. (4. Ratio.) Quarto & principaliter, quia non potuit dari aliqua conueniens distinctio. nam si limitarentur certa animalia, quibus liceret vesci exclusis alijs, forte esset inconuenienter factum: quia illa animalia licet quibusdam gētibus, & in quibusdam terris sint nociua, alijs gentibus sunt vtilia, & boni cibi propter magnas differentias, tam in complexione hominum, quàm in natura animalium secundum varias plagas cœli, & ita subtraheretur illis hominibus oportunitas boni cibi conuenientis eis, sed hoc non congruebat, quia non debuit hominibus arctari via sustentationis: si autem concederetur expresse omnibus, quod quibusdam erat salubre, videbatur omnibus suaderi, ꝙ de omnibus illis animalibus determinatis manducarent, tanq̃ de bonis cum alia sola exclusa essent, vt non conuenientia: & tunc manducarent quædam regiones id quod eis malum esset: ideo non debuerunt aliqua exprimi, tanquā bona, aut aliqua negari tanquam mala: quia non poterat fieri sine his inconuenientibus. Cum verò generaliter conceditur homini vesci de omnibus animalibus: (5. Ratio.) manducabit quælibet regio quod viderit sibi expedire, & abstinebit ab eo, quod putat esse nociuum, & non erit inconueniens. Quinto, quia non fuit causa generandi aliqua animalia: quia vix aliqua animalia inueniuntur, quæ aliquibus hominibus, & secundum aliquem modum non conueniant ad cibum, nisi pauca genera reptilium, quæ in raris regionibus sunt: nam nulla animalia videntur esse magis aliena a cibo, & magis nociua quàm serpentes, & tamen multi comedunt serpētes, scilicet colubros, & etiam sunt cibus sanus contra quosdam morbos. Similiter dracones magnos omnibus serpentibus maiores comedūt Aethiopes: sic enim dicit Hierony. quòd Aethiopes vtuntur sanguine Draconis contra feruorem æstus, & vescuntur eius carnibus contra diuersos morbos: sciunt enim separare venenum ab eius carne. Nam solum habet venenum in lingua & felle, & ideo amputant ei linguam, & fel, quæ sunt receptacula veneni, & sic abstracto veneno vtuntur corpore reliquo, tam in medicina, quàm in cibo. Hoc etiam verum videtur: quia secundū illud dicit psal. 103. s. Draco iste quem tu formasti ad illudendū ei, & dedisti eum in escam populis Aethiopum. Cum ergo ijs hoīes vescantur fortassis nullum animal erit, cuius aliqua parte carnis nō liceat vesci impune: & quia dedit, noluit vetare aliquid eorum, quæ poterāt esse vtilia non limitauit aliqua animalia: sed generaliter dixit, ꝙ vescerentur oībus. (6. Ratio.) Sexto & principalius hic dixit, quia sacra scriptura non ponit regulas sanitatis, sed virtutis. s. quō fiat quod bonum est, & caueatur malū: ante hoc hoībus illicitum videbatur mādducare carnes: & quia nunc ad conseruandā vitam opus erat manducare de carnibus concessit Deus, vt non esset illicitum, quod prius erat ad hoc data est gn̄aliter licētia quantum ad oīa animalia, ita vt non peccaret hō comedendo de quolibet illorū: an tn̄ cibus illorum esset bonus, & de quibus non potius erat regula medicinæ, q̃ virtutis, & moris: ideo neq; sacra scriptura de hoc agere debuit. Et licèt verum est, ꝙ Deus, ideo concessit nunc hominibus vesci carnibus animaliū, vt prouideretur vitæ illorum ad quod nō sufficiebat esus fructuū, & herbarum: tn̄ sacra scriptura non ponit p̄cepta, vel concessiones inquantū salubria sunt corpori, quæ dicuntur: sed inquantum salubria sunt aīæ, s. quia hoīes vtentes concessione Dei recte agebant, & contra illam faciētes peccarent. Deus ergo gn̄aliter dixit, vt apparet nō esse illicitū, neq; contra mandatū Dei manducare de aliquo animali: an vero salubre esset de oībus manducare, vel quibus salubre esset relinquebatur homini: ipse. n. videret, quia hic non erat lege Dei diffiniendū. (7. Ratio.) Septimo pōt dici, ꝙ hic fuit: quia hoīes iam sciebant quæ animalia essent munda ad esum, & quæ nō: licèt nunq̃ mādducauissent de carnibus eorum, & patet, qa. sup. 8. cap. dr̄ ædificauit Noe altare dn̄o & tollens de cunctis pecoribus, & volucribus mundis obtulit holocausta super altare: & ita significatur ibi, ꝙ iam cognoscebat Noe esse aliqua aīalia munda, & alia immunda. Etiam patet hoc. sup. 7. cap. vbi iussit introduci in arcam de mundis septem, & de immundis duo, & sic cognoscebat Noe differētiam mundorū, & immundorum, & tn̄ ibi vocantur munda, quæ erant cōuenientia ad esum, & immunda, quę non cōueniebāt ad esum: licèt tūc nō esset esus carniū, sicut oñdimus. sup. 7. c. q. 2. Cū ergo cognoscerēt hic iā hoīes nō debuit Deus dare determinationē aliq̃: sed dicere in generali de omni aīali, & hoīes scirent qd expediret eis comedere. Tetigimus, ꝙ Deus tradidit homini pisces, & oīa animalia ad manducandū, est nunc dicendum, ꝙ intelligitur s̄m cōcessionē, & nō de mādato.

(Qō. 237. An Deus tradiderit oīa aīalia homini ad manducādum secūdum concessionē, uel de mādato.) Primo, quia mādatū nō datur homini a Deo de eo qđ ipse acturus est nō iubēte Deo: iō mandatū semp est de eo qđ habet aliq̃ difficultatē sicut Arist. dicit habitū, & artem circa difficilia esse: sed comedere non habet difficultatē cum natura ad hoc inclinet: iō non est mandatum de comedendo: sed potius de abstinendo. Secundo, quia si mandatū esset teneretur quilibet hō ad illud: sed hic absurdū est qđ teneretur quilibet hō comedere de oībus animalibus, tam terrestribus, q̃ marinis: ideo non est mandatum. Tertio, quia non posset impleri, quia quædā sunt animalia, quæ nunq̃ veniunt in potestatem hominis: ita vt de eis comedere possit, sicut sunt maxime gn̄a quędam pisciū, Deus aūt non iubet impossibile. Quarto, quia si mādatum esset

esset non apparet quomodo implendũ esset, quia deberent determinari tempora, cũ nõ teneretur homo quotidie comedere de omnibus animalibus. Quinto, quia hoc videbatur inutile: nam neq; ad virtutẽ, neq; ad bene se habere ſm corpus prodesset, ꝙ homo comederet de quolibet animali: Deus tñ nõ iubet aliqd inutile, sed valde bonum, iuxta illud Psal. 18. Lex Dñi immaculata conuertens animas: & postea. Præceptũ Dñi lucidum, & illuminãs oculos. Sexto, quia si istud esset præceptum, cũ dicatur omne quod mouetur, & viuit, erit vobis in cibũ, tenerẽtur homines ad comedendum de omnibus animalibus: sed quædã sunt venenosa, ideo tenerentur ad subeundum mortem, vel perdendam corporis incolumitatem, quod est contra rationem præcepti. Dicendum ergo ꝙ est licentia, & non præceptum, & tunc non sequitur aliquod incõueniens, quia licebit homini comedere de quocumque animali: sed non obligabitur comedere de aliquo, & poterit tunc prouidere saluti suæ, neq; erit aliqua difficultas. Simile autẽ est de eo quod dr̃ supra 2. cap. De omni ligno Paradisi comede: nã non obligabatur homo comedere de omni ligno fructu cuiuslibet arboris, sed licebat ei comedere de oĩbus: & simile. s. 1. cap. cũ dr̃, Ecce dedi vobis oẽm herbã afferentẽ semen, vt sint vobis in escã, i. dedi vobis licentiã comedendi de oĩbus herbis, & fructibus: sed nõ erat ꝑceptũ comedere de oĩbus. Et hoc sufficiebat in pñti: nã ante hoc non erat licitũ hoĩbus mãducare de carnibus animalium: nunc autem voluit Deus quòd liceret: ideo satis fuit dare licentiam: & non fuit conueniens dari præceptũ.

Quęst. 238 Quomodo intelligitur, carnem cum sanguine nõ comedetis, multiplex interpretatio.

Et quia in concessione carnium, quam fecit Deus hoĩbus post diluuiũ, dixit, tanq̃ olera virentia tradidi vobis oĩa, excepto ꝙ carnem cum sanguine non comedatis: est dubiũ, quid per hoc voluit Deus vetare. Dicendum ꝙ solet multipliciter exponi. Vno modo ꝙ vetet Deus manducare membrum alicuius aĩalis, quod abscindatur ab aĩali viuenti, vt si quis abscinderet porco aurem, & comederet illam viuente porco: nam tunc caro cum sanguine comeditur, quia sanguis manet adhuc diffusus per venas in oĩbus partibus corporis. Secũdo modo intelligit̃ de aĩalibus suffocatis, i. ꝙ non comederent hoĩes aĩalia suffocata: nã in illis manet sanguis in corpore, & cum quis comederet de carnibus talium animalium, comedit carnẽ cum sanguine: quia mansit sanguis per totum corpus diffusus, & non potuit profluere: quia non fuerunt talia animalia iugulata, dum viuerent. Tertio modo intelligunt aliqui, ꝙ non essent animalia de aucupio, aut venatione comedenda, quousque sanguis eorum funderetur super terram, iuxta illud Leuit. 17. cap. Quarto ab alijs accipitur, ꝙ non comederent homines sanguinem, etiam per se effusum, sicut nos solemus comedere in sanguicijs, vel alio modo: & tunc exponitur carnem cum sanguine non comedatis, idest nõ comedatis carnem, & postea sanguinem: quod est comedere carnem, & sanguinem. Istos modos expositionis tangimus supra 9. cap. quæstio. 3. Alij addunt quintum modum, i. ꝙ hoĩes non comederent animalia cruda, sed cocta, vel assata, sicut & nos manducamus, quasi aliter comedatur caro cum sanguine manentibus ibi reliquijs sanguinis. Sextus modus esse potest, quòd non comederent animalia viua: nam comedendo illa viua, comeditur caro cum sanguine, quia ibi est sanguis: & iste modus concordat cum primo in aliquo. Septimus modus est, quando animal occiditur, & antequàm effluat sanguis totus de illo, coquitur, aut assatur aliqua pars eius; & comeditur: nam tunc cum sanguine comeditur, quia sanguis nõ fluxerat, sed retinetur, & non distillat, postquàm incipit assari, aut coqui.

F Nunc quæretur quis istorum sensuum sit verus, & quem litera intendat. Dicendum, ꝙ saltem non intelligitur de quarto modo, quia ille est quòd non comederent sanguinem, & patet primo, quia hic solum vetatur comedere carnem cum sanguine: sed comedere per se carnem, & per se sanguinem, est comedere carnem cum sanguine; ideo non vetatur istud hic. Secundo quia poterat aliquis comedere de sanguine animalis, & nihil comedere de carnibus eius: sicut nunc interdum facimus: & tamen isti non comedunt carnem cum sanguine, sed solum sanguinem. Tertio, quia si hoc Deus intenderet, diceret: sanguinem non comedatis: qa in hoc intelligebatur, siue esset sanguis in animali, siue foris: dixit tamẽ carnem cum sanguine: ideo non intelligitur de hoc. Quarto, quia non comedere sanguinem, fuit vna de ceremonijs datis Iudæis, Leuit. 3. & 7. & 8. cap. & tamen nunc non fuit data aliqua ceremonia: quia illa pertinet ad legem, & Deus non intendebat dare legem ceremonialem toti mundo, sed populo electo, vt dictum est. Quinto, quia si fuerat istis datum mandatum de non comedendo sanguinem, obligaret Iudæos, cum esset datum priusquàm illi essent populus, & scriptura eorum referat illud mandatum: & ita non oportebat postea illis dari, quia esset superuacuum: & tamen quando data fuit lex Moysi, inter cætera ceremonialia fuit valde dictũ de non comedendo sanguinem, & cum magna interminatione pœnarum. Leuit. 3. & 7. & 8. cap. ergo nõ obligabat illud prius Hebræos, & ita non fuit hic datum. Sexto, quia ista duo præcepta inter Iudæos erant æqualia de non comedendo adipem, & non comedẽdo sanguinem: quia vtrunque ad Deum pertinebat: nam omnis adeps Domini est iure perpetuo. Leuit. 3. & 7. Ideo si Deus hac intentione iuberet obseruari, scilicet vt ceremoniam præcipuam, sicut vetaret comedi sanguinem, vetaret & adipem, & tamen non vetuit quicquam Deus hic de adipe: ergo neque vetuit comedi sanguinem; vnde non conuenit iste sensus literæ: & ita licebat hominibus illis comedere sanguinem, postquàm a corpore fluxisset.

Quęst. ... Primi ex positio ... melior ...

De primo modo dicendum, ꝙ aliquo modo pertinet ad præsens, & tñ non totaliter: qa poterat aliqs comedere partẽ, quã abstulisset animali viuenti: vt aurẽ
I porci, vel pedẽ eius, & tñ comederet postq̃ effluxisset vniuersus sanguis eius, & ita comederet carnem sine sanguine, quod non esset contra præceptum istud. De quinto etiam modo dicendũ, ꝙ non intellexit Deus: quia licet verum esset, ꝙ hoĩes non comederent aĩalia cruda, sed assata, vel cocta: quia prudentia, & naturalis ratio hoc dictabant: tñ in hoc præcepto nõ vetatur, cũ dicatur non comedere carnẽ cũ sanguine. Potest aũt vniuersus sanguis effluere de carne cruda, & tũc cruda comedi. Item etiam Iudæis nõ fuit hoc vetitum, qa licebat eis comedere aĩalia cruda, si vellent: nam & multa sunt, quæ cruda comedimus, sicut quidam mãducant quædam genera piscium cruda: & quidã aliqd ẽt de carnibus crudum: Iudæis enim in solo agno Paschali fuit vetitum comedere aliquid crudũ, sed solum
K assatum. Exo. 12. cap. Ergo innuitur, ꝙ nõ erat illicitũ, neq; ꝯ totã cõsuetudinẽ suã comedere aliqd crudum de carnibus, & piscibus. Dicendũ autem, ꝙ proprie id, quod mandatũ fuit hic a Deo: est quod habetur in septimo modo, i. ꝙ qñ occiderentur aĩalia ad manducãdum, de carnibus eorum nõ sumeretur aliqd in cibũ, anteqũ totus sanguis effluerent, i. neq; inciperet coqui, neq; assari ante fluxum sanguinis: & ita consueuimus nos: qa oĩa animalia occidimus, & pendere facimus quo vsque totus sanguis fluat per aperturam gutturis, & maneat caro frigida nihil sanguinis habens: quando autem ante effluxum illum sanguinis incipit caro

caro coqui, aut assari non fluit sanguis, qui intus manebat, & comeditur caro cum sanguine. Quia autem iste sit sensus scripturæ apparet, quia ipsa loquitur in simili casu, lib. 1. Reg. 14. scilicet, Defatigatus est autē populus nimis, & versus est ad prædam, & tulit boues, & oues, & mactauerunt in terra, & comedit populus carnem cum sanguine: nunciaueruntque Sauli dicentes, quia populus peccasset Domino comedens cum sanguine: & non inuenimus alibi talem locum, qui ita exponat sacram scripturam quantum ad istud præceptum. Modus autem, quo ibi comederunt cum sanguine fuit in duobus: primum fuit velocitas agendi: secundum planicies loci. De primo patet, quia populus erat lassatus fame nimia, & præ magnitudine famis Ionathas filius Regis gustauit modicum de melle in extremitate virgæ; eodem cap. De populo etiā dicitur ibi, ꝙ erat defatigatus nimis: & ideo datum est consilium, ꝙ comederet aliquid populus, & persequeretur inimicos suos, & sic fuit velocitas in apparando cibos, & pro velocitate occiderunt animalia: & statim cœperunt assare ad comedendum, vt non tardarent, & pro hac velocitate agendi non expectauerūt quousque flueret sanguis totus de carnibus animalium: sed sic manente multo sanguine intus cœperunt carnem assare. Istam velocitatem agendi signauit ibi apertè scriptura in duobus: primum erat pro desiderio persequendi inimicos: nam volebant confortari sumpto cibo, & cōtinuare cursum prosequendo fugientes hostes, cū dr̄ eod. cap. dixit Ionathas: Turbauit pater meus terram; vidistis ipsi, quia illuminati sūt oculi mei, eo ꝙ gustauerim paululum de melle isto, quanto magis si comedisset populus de prẹda inimicorum suorum, quā reperit, nonne maior plaga fuisset facta in Philistijm? & propter hoc sequit ibi, Quia populus versus ad prædam mactauit oues, & boues: & ita vt citò agerent, ne hostes longè recederent, non sustinuerunt, ꝙ tamdiu morarentur, quousque totus sanguis flueret: sed statim vt decoriauerunt, acceperūt partes, & assabant, & ita non fluxerat sanguis. Secunda causa velociter agendi fuit fames: nam populus debilitatus erat fame; nō enim comederat per totum diē; vnde & Ionathas deficiebat, & istud signatur eod. c. in litera cum dicitur; Defatigatus autem est populus nimis, & versus ad prædam tulit boues, & oues. Ista defatigatio erat præ fame: & ideo dicitur ꝙ tulit oues, & boues ad cibum; magnitudo autem famis fecit, ꝙ nō expectarent, quousque totus sanguis flueret, sed statim cœperunt assare: & sic cum sanguine comederūt, & ita velocitas præstitit causam cum sanguine comedendi. Secunda causa principalis erat loci planicies, scilicet, quia iugulauerunt animalia illa in loco plano super terram, & ibi decoriauerunt, non suspendendo ea: & quando animal iugulatum extentum est super terram, non potest effluere totus sanguis eius, quia nō fluit ille, nisi propter grauitatem ad loca inferiora. Iacente autem sic animali profundiora sunt quædam loca corporis, quam viæ, per quas debet deriuari sanguis: ideo etiam si diu maneat animal iugulatum, nunquam profluet totus sanguis eius: sed quandocunque comedantur carnes, cum sanguine comeduntur: nam si antequam sanguis reddatur gelidus, non defluxerit, etiam si postea animal pendeat, non fluet. Ista causa fuit principalior adhuc quam prẹcedens, quia dato ꝙ populus multum vellet expectare, ad hoc ꝙ sanguis flueret, cum animalia iugulata iacerent super terram: & ideo scriptura illam solam causam prẹcipue expressit dicens; defatigatus est populus nimis, & versus ad prædam tulit boues, oues, & vitulos, & mactauerunt in terra, & sequitur; & comedit populus carnem cum sanguine: & ita causa comedēdi carnem cum sanguine fuit, quia mactauerunt in terra, scilicet, quia manentibus animalibus extentis in terra non potuit fluere sanguis. Causa autē huius quod erat mactare in terra fuit, quia non habebant ibi Israelitæ furcas, de quibus suspenderent animalia ista iugulata, & laqueos, quibus illa suspensa tenerent, quia istos apparatus secum non tulerāt, eo ꝙ cum velocitate nimia persequebantur inimicos suos: ideo oportuit eos comedere cum sanguine. Et apparet adhuc magis, ꝙ iste modus sit uerus sensus: quia dicitur & comedit populus carnem cum sanguine, scilicet carnē de qua sanguis non fluxerat: nam alias superuacuè ibi poneretur, ꝙ mactauerunt in terra, nisi ad ostendendum, ꝙ non potuit sanguis effluere.

Exponitur locus lib. 1. Reg. c. 14.

Ex hoc autem apparet, an alij modi sex expositionum pertineant ad mandatum istud: & dicendum, ꝙ iste modus septimus solus est quem scriptura intellexit: alij tamen aliquo modo directè vel indirectè pertinent ad istum præceptum; & aliqui illorum sunt, qui nullo modo ad præceptum pertinent: vt patet in applicatione singulorum. De primo dicendum, ꝙ quando aliquod membrum abscinditur animali viuēti, potest statim summi illud in cibum, siue crudum, siue assatum, aut coctum: & si fluxit totus sanguis de illo, non comeditur caro cum sanguine, neque agitur contra istud præceptum. Si autem non fluxit totus sanguis, statim assatur, aut coquitur, erat contra præceptum istud. De secundo dicendū, ꝙ ille modus semper erat cōtra mandatum istud, tamen nō directè. Primum patet, quia si aliquod animal erat morticinum, idest per se mortuum, vel suffocatum, manebat sanguis eius in eo, quia non iugulabatur: ideo etiam si postea decoriaretur, & iugularetur non fluebat sanguis, & sic manebat sanguis in carne, & quicunque carnem illam comederet, comedebat carnem cum sanguine, & agebat contra mandatum istud: ideo generaliter vetuit Deus manducare hominibus post diluuium animalia per se mortua, aut suffocata, quæ non iugulata essent. Secundo patet, scilicet, ꝙ non directè vetabatur istis mādūcare animalia suffocata, aut per se mortua. Primo, quia istud erat cæremonia data Iudæis non comedere animalia morticina, aut per se mortua; immo neque tangere illa; Leui. 11. & 17. cap. hominibus tamen post diluuium non fuerunt datæ aliquę cæremonię, sed soli populo Israelitico electo a Deo. Secundo patet, quia Iudæis directè erat vetitum animal morticinum, aut suffocatum: & ideo neque comedere de illo, neque tangere licebat ipsum, vt dictum est: egressis verò de arca non erat illicitum manducare de animali inquantum erat morticinum, aut suffocatum, sed inquantum manebat sanguis eius in eo: & comedendo de illo comedebantur carnes cum sanguine, quod erat contra istud præceptum: & tamen si esset aliquod animal morticinum, vel suffocatū quod non haberet sanguinem, non erat illicitum illis comedere de eo, quia non comedebant carnem cum sanguine: multa tamen sunt animalia exanguia, idest sine sanguine, sicut ostēdit Aristot. lib. 1. de animalibus. De tertio modo idem dicendū est, quod de secūdo, s. ꝙ cōtinetur sub isto precepto: sed nō directè: primū patet: quia in animali capto de aucupio, vel in venatione si prius non fundatur totus sanguis eius, comedetur caro cū sanguine, quod hoc præcepto vetatur: & ideo illud tenebantur facere homines post diluuium non solum in animalibus captis de aucupio, aut venatione, sed in omnibus. Secundum patet, quia illud fuit datum Iudæis in cæremonia, & tamen non tenebantur homines primi ad aliquam cęremoniam Iudaicā. Secundo, quia specialiter dicitur Leuitic. 17. De animalibus habitis ex aucupio, vel in venatione captis, quod

Quęst. 241 Verus sensus illorū verborū, Carnē cū sāguine ñ comedetis.

De historia animalium. c. 4.

quòd ſanguis eius prius effunderet, ſed apud iſtos fiebat hoc, tam in illis animalibus, quàm in quibuſcunque alijs, quæ quomodocunque occiderent: nam tenebantur prius facere decurrere ſanguinem, quàm comederent quicquam de carnibus. Tertio, quia Leuitic.17.c. dicitur, ꝙ qui caperet auẽ, aut feram de venatione, vel aucupio, funderet ſanguinem eius, & operiret illum terra: & tamen homines poſt diluuium non tenebantur ad hoc: quia poterant relinquere ſuper terram: ſolum enim tenebantur non comedere carnem cum ſanguine.

Queſt.242. Quod nõ erat illicitũ Iudæis comedere ſanguinẽ.

De quarto modo eſt dicẽdum, ꝙ nullo modo pertinet ad iſtud mandatum: vnde non erat illicitum hominibus illis comedere ſanguinẽ; poterant enim comedere ſanguinem: dicitur tamen ne comederent cum carne, ſed ſeorſum, vt oſtenſum ſupr. quæſt.239. Adhuc præter rationes illas apparet hoc, quia ſi hoc præcepto Deus iuberet non comedi ſanguinem: non eſſet aliquid aliud comedere cum ſanguine, quàm comedere ſanguinem: & tamen ſcriptura poſuit, vt diſtinctum, lib.1.Reg.14.cap. cum dixit: Comedit populus carnem cum ſanguine: ergo erat diſtinctum. Secundo, quia ibi ponitur cauſa huius peccati: & dicitur Mactauerunt in terra: & comedit populus carnem cum ſanguine: & tamen ſi intelligeretur peccatum eſſe in comedendo ſanguinem, non erat opus dici mactauerunt in terra, quia etiam ſi mactarent vbicunque vellent, & quomodocunque, poſſent mãducare ſanguinem fluentem. Dicitur ergo hoc ad ſignificandum, quòd non fluxerat ſanguis de carnibus, & ita manducabant carnem cum ſanguine: & ita nõ erat hoc manducare ſanguinem, ſed aliquid aliud.

De quinto dicẽdum, ꝙ Deus intendebat, ꝙ homines comederent carnes animalium coctas, vel aſſatas, & non crudas, quia non ſunt tam bonæ digeſtionis, neque tam ſalubres: & tamen hoc non poſuit in præcepto: & ideo etiam ſi comederẽt illas crudas, non peccarent, quia hic non vetabatur illud, ſed ſolum, quòd non comederent carnem cũ ſanguine: comedere autem carnem crudam, nõ eſt comedere carnem cum ſanguine; cum poſſit comedi poſt plenum fluxũ ſanguinis: ideo quintus modus non pertinet ad iſtud mãdatum. De ſexto modo dicendum, ꝙ ille prohibitus eſt, licet indirectè: eo ꝙ non poteſt aliquis comedere animal viuum de habentibus ſanguinem, quin comedat carnem cum ſanguine, quia quandiu animal tale viuens eſt, ſemper eſt ſanguis in eo: & tamen hoc indirectè includitur in mandato illo, quia interdum poteſt licere manducare animal viuum, ſcilicet cum animal nõ habet ſanguinem, ſicut ſunt quædam animalia non habentia ſanguinem, vt dicit Ariſtot. lib. 1. de animalibus. Etiam Deus non mandaret iſtud expreſsè, quia notum erat apud homines, ꝙ animalia non eſſent comedẽda viua, ſi comedi de eis liceret, ſed occiſa, & apparata; nam etiam in ſacrificijs non offerebantur viua, ſed mortua. Sic Abel filius Adæ offerebat Domino de primogenitis gregis ſui, & de adipibus eorum, ſupra 4.cap. & tamen qui offert adipẽ primo occidit animal, & aperit interiora eius, & inde extrahit adipem, qui pertinet ad vitalia. Etiam Noe ita fecit, nam obtulit Domino ſtatim poſt diluuium holocauſtũ de omnibus animalibus mundis, ſupr. 8. cap. & tamen holocauſtum non eſt niſi, quãdo animal iugulatur, & ablata pelle offeruntur omnes carnes: cum inteſtinis, & pedibus, & capite prius lotis, vt dicit Leuitic.1. & ideo Noe ſic fecit: & tamen illud fuit antequam Deus cõcederet hominibus comedere carnes, ſicut patet ex ordine literæ: ſciret ergo homo, quòd ſi animalia comedenda eſſent, non deberent comedi viuentia, ſed occiſa, & aliqualiter parata. Septimus autẽ

De Hiſto. animaliũ. cap.4.

F modus eſt, quem proprie litera intendit, cum dicit nõ comedendam carnem cum ſanguine, vt expoſitum eſt ſupra quæſt.240.

Queſt.243. Cur Deus vetuit comedi carnem cum ſanguine.

Quæretur nunc de cauſa quare Deus vetuit comedi carnem cum ſanguine. Dicendum, ꝙ cum iſtud mandatum intelligatur ſolum in ſeptimo modo, iuxta illum erat danda cauſa: & tamen de alijs poſſumus etiam dare cauſas inquantũ iſte ſeptimus modus concordat in aliquo cum alijs, vt dictum eſt in duabus præcedentibus quæſtionibus. De primo dicẽdum, quòd non eſſet comedenda pars animalis viuentis propter crudelitatẽ, quia feritas nimia videtur, quòd animali viuenti auferatur pars aliqua, & relinquatur ſic illud mutilatum; cum autem totum accipitur in cibum, etiam ſi occidatur non eſt crudelitas.
G Secundo, quia comeditur ſanguis cum tali parte, ſi ſtatim ſumatur in cibum, & redit in cauſam quarti modi, in quo non licet comedere ſanguinem. Tertio, & præcipuè, quia irrogatur maior pœna animalibus, quam aliter: nam cum animalia iugulantur ad comedendum, ſubito moriuntur: & ita breuis eſt pœna eorum: ſi quis autem vnam particulam abſcindat relicto animali viuenti, eſt diuturnior pœna, & poſtea moritur interdum animal iuxta conditionem vulneris, & hoc etiã redit maxime in crudelitatem. Secundi modi cauſa eſt immundicia; eſt enim immundum manducare rẽ per ſe mortuam, & fœdatam. Secundo, quia eſt morbidum: ſiue enim per ſe mortuum, ſiue ſuffocatũ eſt morbidum, & potiſſime morticinum: talia aũt ſunt
H cauenda in cibo. De tertio modo eſt penitus eadem cauſa, quæ de ſeptimo, quia ibi eſt comedere proprie carnem cum ſanguine. De quarto modo dicendum, quòd licet non ſit hic prohibitus, tamen cũ apud Iudæos ſit vetitus eſus ſãguinis, cauſa prohibitionis eſt, ſcilicet quia in ſanguine eſt vita animalis, & nõ eſt comedenda vita, quia videtur eſſe crudelitas. Secunda cauſa quantũ ad hoc eſt, quia Deus iubebat ſibi offerri ſanguinem pro peccato ad expiandum in omnibus ſacrificijs: & ideo quia elegerat Deus illum pro ſe ad expiandum, volebat, quòd non comederent Iudæi de illo. Cauſa prima tangitur Leuit.17.cap. cum dicitur, Anima carnis in ſanguine eſt. vnde dixi filijs Iſrael, Sanguinem vniuerſæ carnis non comedetis, quia anima carnis in ſanguine eſt. Et adhuc magis iſtud patet
I Deuteronom.12.cap. ſcilicet: Hoc ſolum caue, ne ſanguinem comedas; ſanguis enim eorũ pro anima eſt: iccirco non debes animam comedere cum carnibus, ſed ſuper terram fundes quaſi aquam. Cauſa ſecunda patet Leuit. 17.cap. Anima carnis in ſanguine eſt: & ego dedi illum vobis, vt ſuper altare meum expietis pro animabus veſtris, & ſanguis pro animæ piaculo ſit. De quinto modo dicendum, ꝙ non eſt prohibitus, ſed ſi vetaretur, ſolum eſſet propter ſalubritatem corporis, quia carnes crudæ ſunt malæ digeſtionis. Sextus modus vetaretur propter crudelitatẽ. Primo, nam ſi crudelitas eſt mãducare animalis viui partem abſcindendo ipſam de eo, maior crudelitas eſt mãducare ipſum viuens, quia eſt maior pœna. Secundo ꝓꝑ
K immundiciam, quia non poteſt conſiderari, quomodo animal comedatur viuum ſine immundicia. Tertio, quia comeditur tunc caro cum ſanguine, & pertinet ad cauſam ſequentis modi. De ſeptimo modo, qui pertinet ad propoſitum videtur eſſe cauſa prima mundicia, quia immundum eſt comedere carnẽ adhuc ſanguine fluentem. Secunda videtur eſſe ſalubritas, quaſi non ſit ſanum carnem non emundatam à ſanguine comedere. Tertia, & verior cauſa eſt: inſtructio ad pietatem, & euitatio crudelitatis: comedere enim carnem animalis mortui non eſt crudelitas, quia non comeditur, niſi quod mortuum eſt, & non ſentit:

Sãguinem putauere aĩam nõnulli.

Tex. 32.

ſentit: ſanguis autẽ iudicatur apud ſimplices eſſe anima: cum & quidam Phyloſophorum hoc aſſeruerint ſicut dicit Ariſtot. libr. 1. de Anima. Scriptura autẽ ſacra, quæ nihil falſum ponit non dicit ſanguinem eſſe animam, ſed animam eſſe in ſanguine, Leui. 17. capit. Si autem comederetur caro cum ſanguine, quando. ſ. nõdum fluxiſſet, comederetur anima cum corpore: & iſta videtur eſſe crudelitas, ſcilicet, ꝙ anima comedatur, quia illa eſt vita. ita dicitur Deuter. 12 cap. ſcilicet ſanguis enim eorum pro anima eſt, ideo non debes animam cum carnibus comedere. Sed aliquis dicet, quia ibi non redditur cauſa quare nõ comedatur caro cum ſanguine, ſed quare nõ comedatur ſanguis, cum dicatur hoc ſolum caue, ne ſanguinẽ comedas. Dicendum, ꝙ Iudæis erat vetitum comedere ſanguinem animalium, tam per ſe, ſicut nos comedimus in ſanguificijs, quàm cum carnibus animalis. De primo patet Leuit. 3. & 7. cap. De ſecundo patet Leuit. 17. & Deuteron. Et licet illa ratio poſita Deuteron. 12. cap. conueniat ad hoc, ꝙ non comedatur ſanguis etiam per ſe multo magis conuenit ad hoc, ꝙ non comedatur caro cum ſanguine. Et patet hoc dupliciter ex loco illo primo, quia ſanguis habetur ibi pro anima, & tamen anima eſt dum eſt in corpore, quia tunc vitam dat: & ideo ſanguis dum eſt in corpore, & eſt calidus eſt, vt anima, quia viuificat: cum autem eſt extra corpus non viuificat, quia extra eſt, & quia gelidus eſt: ideo potius eſt, vt vita mortua, vt ita dicamus, vel anima mortua: ſi ergo ſanguis ſeparatus à carne eſt illicitus ad eſum, quia fuit anima, vt loco animæ: & nunc neque eſt anima, neque loco animę, multo magis erit illicitus ad eſum quomodo accipitur, vt anima, ſ. quia interius eſt, & nondũ fluxit: & ideo nunc propriè erit crudelitas comedẽdo illum potius, quam cum à corpore fuit ſeparatus. Secundo patet ex modo concludendi ibi, quia dicitur iccirco non debes comedere animam cum carnibus ſi intelligeretur ſolum de ſanguine per ſe poſito, ꝙ non eſſet comedendus diceretur, icirco non debes comedere animam, ſed dixit non debes comedere animam cũ carnibus; ideo potius intellexit, ꝙ non eſt comedendus ſanguis quando eſt intra carnem, & hoc eſt comedere carnem cũ ſanguine, & ita crudelitas eſt comedere carnẽ ſimul cum ſanguine, iuxta opinionem illorum, qui putabãt etiam eſſe ſanguinem. Ad tollendum igitur iſtam crudelitatem Deus dixit hoc.

Quæſt. 244 Si Noe cũ filijs comediſſet carnes cũ ſanguine, an peccaſſet.

Quæretur an peccaret Noe, & filij ſui, ſi comederent carnem cum ſanguine. Aliquis dicet, quod non, quia comedere carnem cũ ſanguine, non erat de ſe aliquod malum, ergo faciendo illud, non peccabant. Secundo, quia homines poſt diluuium, & ante non tenebantur, niſi ad obſeruationem iuris naturalis, cum nondum data eſſet lex Moyſi, ſed non eſt contra ius naturale manducare carnem cum ſanguine, ergo non peccabant comedendo. Dicendum, quòd manifeſtum eſt, ꝙ peccarẽt Noe, & filij ſui, ſi carnem cum ſanguine comederent. Primo, quia nihil manifeſtius eſt, quam ꝙ homo teneatur obedire Deo per omnia: cum ſit ſupremus Dominus, & verus atque totalis Dominus: & tamen Deus iuſſit expreſſe Noe, & filijs eius, ꝙ non comederent carnem cum ſanguine. ergo contrafaciendo peccabant. Secundo patet, quia ita omnino habetur de Adã, & Eua: ſicut hic de Noe, & filijs eius; nam de Adam, & Eua dicitur ſupra 2. cap. de omni ligno Paradiſi comede, de ligno autem ſciẽtiæ boni, & mali ne comedas: ad Noe autem, & filios eius dictũ eſt ſupr. 9. c. Omne quod mouetur, & viuit erit vobis in cibum, præter hoc, ꝙ carnem cum ſanguine non comedatis, quia ſicut in Adam conceſſit omnia, & vetuit vnum; ita in Noe conceſſit omnia, &

A vetuit vnum modum comedendi; & tamen Adam comedendo de ligno vetito peccauit, ſupra 3. cap. ergo & Noe, & filij ſui ſi comederent carnem cum ſanguine, peccarent. Ad primum in contrarium dicendum, ꝙ comedere carnem cum ſanguine non erat de ſe malum: & tamen erat iam malum, quando à Deo vetitum erat, & hoc ſufficiebat: & tunc negatur conſequentia: ſed non erat de ſe malum, ergo non peccabant faciendo contrarium: quia tunc ſequeretur, ꝙ Iudæi non peccarent faciendo contra quaſcunque cæremonias ſibi à Deo iniunctas cum cęremonialia nõ ſint de ſe bona, vel mala, quia alias obligarent de iure naturę, quod falſum eſt. Et tamen certum eſt, ꝙ cõtra quamcunq; cæremoniam Iudęi facerent: peccarẽt, vt

B patet Leui. 4. & 15. & 17. cap. Ad ſecundũ dicendum, ꝙ non comedere carnes non erat de iure naturæ, & verum eſt, ꝙ homines ante diluuium, & immediatè poſt illud non tenebantur, niſi ad ius naturale, ſcilicet, quia non erat data eis aliqua alia lex à Deo: & tamen ſi ſuper illam daretur aliqua alia expreſsè non eſt dubium, quin ad illam tenerentur, ſicut Iudæi antequam acciperent legem per Moyſen ad ſolum ius naturæ tenebantur: & tamen, quia data fuit eis lex per Deũ, obligati fuerunt ad illam ſeruandum. Aliter etiam poteſt dici, ꝙ homines tempore illo non tenebantur, niſi ad ius naturale, & non comedere carnem cum ſanguine non erat de iure naturali; erat tñ maximè de iure naturali obedire Deo in omnibus, quæ mandaret: Deus au

C tem iſtud mandauit, ergo tenebantur ad iſtud: & ſic dependebat obligatio ad hoc ex lege naturali.

Quęſt. 245 An nos teneamur nõ comedere carnem cũ conſanguine.

Eſt nunc dubium an nos teneamur ad non comedendum carnem cum ſanguine. Aliquis dicet, ꝙ ſic, quia pcepta à Deo data in principio generis humani obligant nos, quia vñr eſſe data omnibus hominibus, & tñ ita fuit in diluuio, quia exeuntibus de arca datum fuit hoc pręceptum de non comedendo cũ ſanguine: & erant ibi omnes homines, quia ex eis omnes prouenerunt, ergo præceptum datum illis, omnibus datum eſt, & ſic nos etiam obligat. Secũdo patet, quia Iudæi etiam obligabantur ad iſtud pręceptum, & non fuit eis datum, ergo obligabat illos, inquantum fuit datum primis hominibus poſt diluuiũ, & ita nos quoque obligabit, patet hoc lib. 1. Re. 14. cap. cum dicitur

1. Argum.
2. Argum.

D nunciauerũtque Sauli, dicentes, ꝙ populus peccaſſet Domino comedens cum ſanguine. Dicendum, ꝙ certum eſt nos non teneri iſto præcepto, neque illud ſeruamus: comedimus enim ſanguinem per ſe, vt in ſanguificijs: licet hoc non videtur eſſe contra hoc pręceptum, vt dictum eſt ſup. quæſt. 239. ſed eſt contra pręceptum datum Hebræis de non comedendo ſanguinem. Leui. 3. & 7. & 17. cap. Etiam comedimus ſuffocata, vel per ſe mortua, & ſi aliqui noſtrum cauent iſta tanquam immunda, & morbida, nemo tamen cauet tanquam illicita. Etiam nemo noſtrum putat ſe peccare, ſi manducaret carnem fluentem ſanguine. Vnde dicendum eſt, ꝙ nullus modus ſeptem poſitorum ſupra quæſt. 238. eſt nobis illicitus, ſed & animalia viuentia licet nobis comedere, ideſt non peccamus comedendo.

Cur nos poſſumus ẽt comedere cum ſanguine.

E Et patet hoc, primo, quia nunc non manet aliquod pręceptum, niſi morale, ideſt illa, quæ ſunt de lege naturali, & illa, quæ poſtea Chriſtus dedit: & tamẽ non comedere carnem cum ſanguine non eſt de lege naturæ, ſed eſt cæremoniale: ergo non manet nũc nemo enim dubitat hoc cæremoniale eſſe, cum ſit quędam obſeruatio in cibo, quæ non dependet à ratione naturali. Secundo & apertius, quia Apoſtoli docuerunt nullam diſcretionem faciendam in cibis, ſed omnia iã comedenda eſſe; ſic dicitur 1. ad Thim. cap. 4. Omnis creatura Dei bona eſt, & nihil reijciẽdum eſt, quod cũ gratiarum actione percipitur: ſanctificatur

enim

enim per verbum Dei, & orationem. Ex ista auctoritate euidenter apparet, nihil esse quod sit illicitum in cibo. Primo, quia dicitur: Omnis creatura Dei bona est: intelligitur, bona est ad cibū omnis creatura Dei, quę est comestibilis, & accipitur bona, scilicet bona in se, quia nullum malum habet, scilicet, quia Deus non creauit aliquod malum in ea: etiam, & principaliter vocatur bona, idest licita ad esum, quia de hoc ibi Apostolus agit. Secundo patet, quia dicitur: & nihil reijciēdum est. Ista est maior probatio, & clarior, quam esse possit: si enim nihil reijciendum est: ergo neque caro cū sanguine, quia est aliqua creatura Dei, & ad cibum pertinens. Tertio, quia Apostolus dat ibi modum, quo omne quod suspectum, aut malum in cibo esse potest, tollatur, cum dicit: Sāctificatur enim per verbum Dei, & orationē, idest debet omnis esca accipi cum gratiarum actione, & verba sancta in virtute Dei operantis sanctificant cibum, ita vt neque sit malus, neque illicitus.

Quest. 246 Ciborū delectū Apostoli vetant.

Tertio, quantum ad principale patet, quia Apostolus vetuit discretionem ciborum ad Coloss. 2. cap. dicens; Nemo vos iudicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut Neomeniæ, aut Sabbatorū, quę sunt vmbra futurorum. Dixit enim, nemo vos iudicet, idest facite, quòd nemo vos possit accusare propter distinctionem ciborum, aut potuum, aut propter obseruationem festorum Iudaicorum: & ita non erāt Christiani distincturi aliquos cibos, & tamen si obligaret illud mandatum, adhuc teneremur non mādu care carnem cum sanguine: ergo non obligamur ad illud, sed licet nobis carnem cum sanguine manducare. Quarto patet, quia Deus hoc reuelauit Petro, quando erat in fame, & vidit de Cœlo in extasi venire peluim plenam, aut linteum, quadrupedibus, & serpentibus, & dixit vox ad Petrum; Surge Petre, occide, & manduca. Respondente autem Petro; absit hoc à me Domine, quia nunquam manducaui omne commune, & immundum: Dixit vox ad eum secundo; Quod Deus purificauit, tu ne commune dixeris. Et ita ibi signatur, omnes cibos non esse vetitos, & non solum eos, quibus communiter vescimur, sed etiam serpentes, de quibus magis dubitaretur. Et redditur ibi causa, quòd omnia sunt munda, quæ Deus munda creauit, sed Deus omnia sanctificauit, cum creando non dederit eis aliquam malitiam, aut immunditiam. Sed omnia, quę fecit, erant valde bona, supra primo cap. Ergo omnia comedi licet: & non solum putetur omnē creaturam bonam esse in natura sua, vt supra 1. capit. videtur significari: sed etiam ad comedēdum est omnis creatura Dei bona, vt signatur in auctoritate allegata, primo ad Timot. 4. cap. Omnis creatura Dei bona est: ergo & caro cum sanguine, & creatura Dei aliquid bonum est. Quinto, quia nihil potest esse in cibo magis detestabile, quàm id quod idolis consecratum est, quia ibi videtur esse malum quoddam in moribus: & tamen neque illud est reijciendum, nisi infirmis, qui putant aliquid esse idolum, vel intelligentibus in conspectu infirmorum, ne illi scandalizentur: cum autem sapiens fuerit non in præsentia infirmorum, nihil reijcere tenetur, vt patet primo ad Cor. 8. & 10. cap. Et hoc est, quia idolum nihil est, & benedictio atque gratiarum actio in nomine Christi facta poterat immutare cibum faciendo bonum, & sanctum, id quod malum erat, primo ad Timoth. 4. cap. Omnis creatura Dei bona est: & nihil reijciendum est, quod cum gratiarum actione percipitur. Et redditur causa, quæ facit ad propositum: Sanctificatur enim per verbum Dei, & orationē: ergo à fortiori non est reijciendus aliquis cibus non consecratus idolis: ideo neque caro cū sanguine, quia ista non vnt aliquid mali esse.

Oīs creatura Dei bona.

Quæst. 247 Cibos in euāgelio comedere delectus non prohibetur Apostolis.

F Sexto patet, quia quando Christus misit discipulos prædicare, iussit, vt non portarent secum panem, neq; pecuniam ad emendū. Mar. 6. & Matt. 10. Sed iussit, ꝙ in quācunque domum intrarent, manerent comedētes, & bibentes, quæ apud illos erant. Luc. 10. Cum ergo non liceret illis distinguere cibos, neq; ire ad alias domos ad quærendum illos, quia hoc vetuerat Christus, sed ꝙ manerent semper in domo, in qua intrarent, Matth. 10. & Luc. 9. & Mar. 6. & non haberēt pecuniam aliquam, de qua emerent. Matt. 10. & Mar. 6. Necesse erat, quòd aut nihil comederent, aut comederent quicquid apponeretur eis; vnde si caro cū sanguine apponeretur, illam comedere tenebantur: similiter si serpentes, aut res venenosæ apponerentur eis,

G dum tamen non malo animo, sed quia ipsi vtebantur similibus cibis, & putabant eos esse bonos, tenebantur de illis edere: non enim poterant eis nocere, quia sanctificarentur per verbum Dei, & orationem, 1. Timoth. 4. Oportebat enim, quòd de his comederēt, cū Christus dixerit: Edentes, & bibentes, quæ apud illos sunt, idest ea, quibus illi vescuntur, & si non facerent hoc Apostoli, peccarent. Primo, quia contra præceptum Christi faciebant. Secundo, quia erant paruæ fidei timentes illam escam manducare in virtute Dei, quam alij visualiter manducabant. Similiter si cibos consecratos dæmonibus, idest idolis eis offerrēt, tenebantur de illis comedere, quia forrassis nullos alios haberent: sicut quando nouiter intrabant in domos Gētilium nondum conuersorum ad Christum, qui neq;

H verba prædicationis audierant, contingeret, nullos alios cibos inuenire, nisi consecratos idolis: ideo de illis tenebantur edere; ita enim Christus voluerat: & hoc non solum si nihil eis diceretur, aut si ipsi non interrogarent propter conscientiam, 1. Corint. 10. cap. Sed etiā si eis expressè diceretur, quod erant cibi consecrati idolis, nihil curare deberent, sed cum gratiarum actione, & oratione comedere, contenēdo in virtute Christi consecrationem factam idolo, qui nullā virtutem habebat, cum & idolum nihil esset, primo ad Timoth. 8. cap. Id verò quod dicitur eadem Epistola, cap. 10. Nihil interrogantes propter conscientiam, propter infirmiores dicitur, cū ibi Apostolus doceat miniores se: apud doctos autem non erat curandum,

I etiam si expressè diceretur eis: Ecce isti cibi sunt consecrati idolo. Et ideo cùm Apostoli venirent interdum ad quasdam gentes Barbaras, quæ nihil nisi carnes crudas manducarent, illas ipsi edere tenebantur; & si solum sanguinem proponerent, vel carnem siuē tem sanguine, vel animalis suffocati, aut per se mortui carnes, de illis ederent: & tamen in omnibus his manducabatur caro cum sanguine: ideo illis licebat, immo interdum tenebātur hoc facere, sed qđ licebat Apostolis in cibū, licet nobis, quia nō sumus nos tan ctiores, aut mūdiores illis: ideo nobis licet carnē cum sanguine manducare. Septimo apparet, quia Ecclesia sequens doctrinas Apostolorum idem statuit, scilicet nōn reijci aliquam escam. Hoc. n. primū statuit Eleu-

K therius Papa, & mart. hic. n. fuit Papa quartusdecimus à Petro, qui assumptus est ad Apostolatū anno centesimo octuagesimo quarto à natiuitate Christi, scilicet centesimo quinquagesimo primo à passione eius; ita enim legitur in vita eius, quam legit Ecclesia, scilicet: Eleutherius constituit, vt nulla esca visualis repudiaretur à Christianis, maxime fidelibus, quam Deus creauit, quæ tamen rationalis, & humana est. Et ita non licet repudiare cibos, neque distinguere illos, sed indifferenter omnes accipere.

Carnē cruda cōque Apostoli manducare cogebantur ex diuino præcepto.

Aliquis dicet, quòd ex statuto Eleutherij non est illicitum distingui cibos, cùm ibi dicantur duæ conditiones, scilicet visualis, & humana. Dicendum, ꝙ nulla esca

Quæst.

Esca ex de creto Pontificu reijcienda est.

esca est illicita qualiscunque illa sit, neque est in hoc aliqua distinctio: sed solum quantum ad esse salutiferam, vel morbidam. Primum patet, quia si esca esset mala, aut illicita esset, vel propter malum naturę, vel propter malum moris: si propter malum naturæ, non videtur aliqua esca esse deterior, quàm ubi manducātur venenosa, i. serpentes. Si pp malum moris, nihil peius est, quā manducare consecrata idolis, cū cultus idolorum sit grauissimū peccatum: & tñ isti cibi liciti sunt. De primo patet Actu. 10. cap. Nam in linteo, qđ de cœlo venit, erant quadrupedia, & serpentia; & cū Petrus abhominaretur illa tanquam communia, & immunda: dixit vox de cœlo: Quod Deus sanctificauit, tu ne commune dixeris, idest immundum. De secundo, idest de cibis consecratis idolo, patet primo Corin. 8. & 10. cap. licere manducare de illis omnibus qui recte existimant de idolo, idest qui non sunt infirmi. ergo nulla erit esca illicita; ideo dicendum, ꝙ Eleutherius Papa non apposuit aliquam conditionem, aut determinationem ad manifestandum aliquid esse illicitum: sed solùm ad manifestandum esse morbidū, & non cōueniens. Aliter pōt dici & apertius atque melius, ꝙ est aliud aliqd licere comedi, aliud est licere aliquid reijci. De primo dicendū, ꝙ omnia sunt licita ad cibum, licèt non sint oĩa salubria, & ideo in nullo cōmittitur peccatū comedēdo de quacūq; esca, & quomodocunque parata. aliud est an aliquid liceat nobis reijcere. De primo non statuit Eleutherius, neque apposuit conditionem, aut limitationem, sed erat generale, & iam diffinitur, omnem escam licere. De secūdo diffiniuit dicens, ꝙ liceat nobis reijcere escam nō vsualem, neque rationabilem. Sed in hoc distinguendum, ꝙ cùm quæritur an aliqua esca reijcienda sit, an non, dicendum ꝙ aut petitur de omni tēpore, & quantum ad omnes personas, aut quātum ad aliquas: si primo modo dicendum, ꝙ non est verum, ꝙ liceat generaliter reijci aliquā escam, sed aliquæ personę erāt, & aliquod tempus, in quo non licebat recusari escam aliquam. Si secundo modo, dicendum, ꝙ licitum est recusare aliquam escam. Primum erat quantum ad Apostolos, & discipulos, & generaliter quantum ad omnes, qui missi sunt ad prędicandum fidem Christi inter Gētiles. nam istis non licebat distinguere cibos: sed sicut licitum erat eis comedere de omni cibo, ita erat illicitū recusare aliquem cibum eis oblatum ab illis, apud quos manebant, quo illi vterentur, vel vtendum putarent, vel etiam si illo non vterentur, dum tamen non darent malo animo, scilicet ad occidendum ipsos: vt patet ex supra declaratis præcedenti quæst. & circa hos non habebat locum illa distinctio Eleutherij de cibis vsualibus, & rationalibus. Nam dato ꝙ non esset esca rationalis, vt si esset caro cruda, dum tamen manducaretur ab ipsis recipientibus hospitio, vtpote a Barbaris, tenebantur māducare eam Apostoli, vel alij prædicatores propositam ab eis: quod etiam dicitur de esca vsuali. Etiam nō habet locum, quia quædam gentes comedunt id, quo nullæ aliæ gentes vescuntur: & tamen si apud tales fuissent Apostoli, tenebantur comedere id, quod eis proponeretur ab illis gentibus: & non solùm quando alię gentes non vtebantur illis cibis: & hæc gens, ad quam Apostoli veniebant, illis vescebatur, sed etiam si illis non vesceretur, dum tamen in cibum proponeret, & non malo animo, tenebantur manducare de illo, quia includebatur sub illo mandato Christi, scilicet, Edentes, & bibentes, quæ apud illos sunt. Et ita non habebat locum apud istos distinctio Eleutherij, quia certum est, quòd neque pro illis dabatur: iam enim illi transierant, sed apud illos magis habebat illud dictum Apostoli locum, primæ ad Timoth. quarto capit. Omnis creatura Dei bona est, & nihil reijciēdum est. Vbi nihil distinguitur, an rationabile, vel vsuale sit. Secundum est, quòd aliquando liceat recusari, vel reijci aliquam escam, & dicendum, quòd apud nos habet locum istud, quia nos non tenemur ad id, quod tenebantur Apostoli, & discipuli, quia illi tenebantur nō portare calciamenta, neque peram, neque panem, neque pecuniam in via. Mar. 6. & Matth. 10. & tamen nobis omnia ista licent: sic etiam astrinxit Christus illos ad comedendum de omni cibo, qui apponeretur eis ab illis, in quorum domibus manebant, quia ita expediebat: nos verò ad nihil horum astrinxit: ideo licet nobis reijcere aliquam escam. Et quātum ad hoc habet locum distinctio facta per Eleutherium Papam, scilicet, quòd non licet reijci aliquam escam, nisi sub duobus conditionibus, scilicet, quia nō est vsualis, aut non est rationalis: aliqua enim esca est, quę à nullo comeditur in regionibus illis, in quibus manemus. Si quis verò tale in escam nobis apposuerit, possumus illud reijcere, quasi non escam vsualem; quamuis non esset contra rationem illud māducare, etiam si aliqua esca est vsualis, sed non rationalis, sicut aliquæ gentes sunt, quæ manducant serpentes, & alias res venenosas, si contingeret nos apud illos esse, non est illicitum recusare escam talem ipsorum, quia nō est rationalis. Nam quibusdam illa non nocent manducata, sicut nec nocent attrectata, licèt mordeant: sic enim erat de psillis Marmaridis, vt testatur Lucanus, & apertius Solinus in Polistor. cap. de Aphrica. Nobis autem talia nocerent; ideo tales escas apud populos aliquos vsuales reijcere nobis licet: ideo si comederent illi carnes crudas, quia non tenemur nos illis vesci, sed licitum erit reijcere tanquam malum. Et ita apparet ex rationibus pręcedentibus, quòd non obligamur ad pręceptum illud, scilicet: Carnem cum sanguine non comedetis: Sed licet comedere carnem cum sanguine, vel quomodocunque voluerimus.

Quęst. 249 Responsio ad rationes ĩ oppositū.

Nunc respondendum ad argumenta in contrariū facta supra quæst. 245. Ad primum dicendum, ꝙ præcepta data hominibus exeuntibus de arca, erant data omnibus hominibus, ideo & omnes obligabant, sed non obligauerunt pro omni tempore, de quo tēpore infra dicetur: & idem dicendum, quòd tunc quādo recenter erat datum hoc præceptum, obligabat omnes homines, & tamen non extenditur obligatio eius ad nos. Aliqui autem volunt dicere, quòd illud præceptum non potest obligare nos, quia illud est cæremoniale, & omnia cęremonialia cessauerunt. Dicendum, quòd ista ratio nihil valet, quia hoc verum est quantum ad cæremonias legis Iudaicę: nam de tota illa lege non manent iam, nisi pręcepta moralia aliqua, quæ ibi erant, quia illa pertinent ad ius naturale: & tamen non est hoc verum de omnibus cæremonijs, vel cęremonialibus p̄ceptis à Deo. Ratio huius est, quia lex Moysi non fuit data omnibus hominibus, sed solis filijs Israel, Exod. 19. cap. & apparet Psalm. 147. scilicet, Non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua nō manifestauit eis: & ita dicit nulli nationi esse datam legē Moysi, nisi Iudæis: & de hoc Deus laudat Iudęos, quasi ipsi essent nobilior populus, quia habebant meliorem legem, & cæremonias à Deo concessas, Deuteron. 4. cap. Et ob hoc non solùm non obligamur ad cæremonias illas, sed etiam tunc quando illa lex manebat in Iudæis, scilicet, vsque ad aduentum, & mortem Christi non obligabatur aliqua gens ad illas cæremonias, nisi Iudęi, & qui vellent sponte conuerti ad illos, vt sic patet ex tenore ipsarū legum in multis locis, vt Leuit. 17. cap. Homines de filijs Israel, & de aduenis, qui peregrinantur inter vos, si comederit sanguinem, obfirmabo faciem meam contra animam [illegible] illius.

Alia rñ.

illius &c. ergo voluit obligare, nisi homines de filijs Israel, & aduenis, idest illos, qui spontè ad legem Iudæorum venirent. Iudæi autem sunt, qui nunc nō obligantur ad cęremonias, & iudicia, quia cessauit lex in morte Christi, & obligabant prius; nos verò, & quæcunque aliæ gentes, quę non sunt de progenie Israel non obligamur nūc, neque vnquam obligati sumus, cùm non fuerit lex illa nobis data. Secus autē de præcepto dato de non comedendo carnem cum sanguine, quia illud fuit datum patribus nostris, scilicet hominibus illis, qui erant tunc omnes homines, & fuerunt patres omnium hominum, qui postea nati sunt; ideo cùm non esset præceptum personale, idest pro eis solis, obligauit omnes descendentes ab eis, & ideo dicendum, quòd illud præceptū adhuc obligaret hodie nos, nisi aliquę alię causæ intercidissent, & principaliter, quia censetur reuocatus, vt patet ex rationibus suprapositis. Vnde non est ista conueniens responsio, cùm non sit idem de pręceptis cæremonialibus legis Moysi, & de alijs cæremonijs à Deo impositis.

Dicendum ergo, sicut supra, scilicet, quòd obligauit illud præceptum homines post diluuium, sed obligatio illa propter aliquas causas non extēditur vsque ad nos. Simile est de præcepto dato Adæ, scilicet: De ligno scientiæ boni & mali ne comedas, supra 2. capit. Nam obligabantur Adam & Eua ad non comedendum de fructibus illius ligni; tamē Elias, & Henoch, qui multo post translati sunt in Paradisum, non obligabantur illo mandato, sed licet eis manducare de fructu eius, quia obligatio illius mandati non durauit ad semper. Ad secundum dicendum, quòd verum est Iudæos obligatos fuisse ad istud præceptum seruādum, & tamen an obligarentur directè ex virtute illius, vel ex eo, quòd istud idem mandatum esset in lege Moysi, dicetur infra quæst. 253.

Ad secundum.

Qō. 250. An ista obligatio durauit ī Gētilibus, & quāto tpe.

Est nunc dubium, si manebat ista obligatio in Gentilibus, & quanto tempore durauit. Aliquis dicet, ꝙ adhuc durat obligatio huius pręcepti in Gentilibus, quia datum est præceptum istud temporibus omniū gentium, & non fuit postea in illis reuocatum. ergo adhuc manet obligatio. Dicendum, quòd non manet nunc obligatio huius præcepti in Gētilibus, idest in Saracenis, neque in Paganis, qui idola colunt, & propriè vocantur Gentiles, vel gētes, quia nihil aliud habent, nisi quòd gentes sunt: & patet primo, quia per legem Christi reuocatum est pręceptum illud, vt ostensum est per septem rationes supra positas, & ita nos non tenemur ad illud, sed Gentiles non tenentur ad aliud, quā ad id, ad quod nos tenemur: ergo nō tenentur ad istud. patet: Gentiles tenentur ad legem Christi, cum Christus iusserit prædicandam eam omni creaturę, & qui non reciperet eam, condemnaretur. Mar. 16. & Matthæ. 28. Ergo non tenentur ad aliquid, ad quod nos non tenemur. Detur oppositum, sequitur impossibile, scilicet, ꝙ teneantur Gentiles ad nō obseruandum aliquid contrarium legi Christi, & ita non tenebuntur ad eā, quod iam probatum est. Secundo, quia Gētiles non tenentur ad id, quod non possunt scire, an teneantur, quia tunc iniustè condemnarentur, licèt pręceptum de non comedendo carnē cum sanguine non est de iure naturæ, quæ omnia pręcepta sunt nota per se in principijs rationis, ita vt non oporteat diuulgari illa alicui genti; sed est præceptum cæremoniale: cæremonialia autem nullum obligant, quousque expresse diuulgata fuerint, ita vt possint intelligi; & ideo lex Christi obligat omnes homines, quia per totum orbem prædicata est. Sic enim dicitur ad Roma. 10 cap. Nunquid non audierunt? Et enim in omnes fines terræ exiuit sonus eorum; sed de illo cęremoniali præcepto non fuit sic. ergo non obligat omnes gentes, cùm illius notitiam habere non possint. Ad rationem in contrariū dicendum, ꝙ falsum præsupponit; est enim verum, ꝙ fuit datum præceptum illud partibus totius humani generis, & ideo ex hac parte videbatur habere radicem obligandi omnes homines, & semper: & tamen ad hoc, quòd sic obligaret, duo requirebantur. Primum, ꝙ omnibus notificaretur: secundum, ꝙ non reuocaretur, vtrunque autem defecit hic. De primo patet, quia non omnibus est notum, neque notificatur, quia nullus illud prædicat: & ita potest esse ignorantia inuincibilis de illo in hominibus, talis autem ignorantia sufficienter excusat. De secundo patet, quia illud reuocatum est per Christum: & patet reuocatio per rationes septem supra positas; ideo non obligat iam Gentiles, neque aliquos homines.

Quęst. 251. Qñ fuit obligō huius præcepti.

Quęretur quanto tempore obligauit, vel quando cessauit obligatio istius præcepti. Dicendum, ꝙ tamdiu obligauit, quamdiu mansit notitia de illo, vt de mandato. Datum fuit enim hominibus, vt vni genti, & sic quamdiu fuerunt vt vna gens, mansit notitia illius; hoc autem fuit vsque ad diuisionem linguarum; nam ante illam diuisionem erat tota terra labij vnius, & sermonum eorūdem supra 11. cap. & habitabant ferè omnes homines in eodem loco, idest non dispersi per terras: & maximè apparet, quia dicitur, ꝙ omnes homines venerunt de Oriente vsque ad terram Senaar, & ibi inuenerunt campum, & voluerunt ibi omnes simul habitare, & ita inchoabant ciuitatem: ex loco autem ipso dispersi sunt eod. cap. Et ideo quia vsque ad illud tempus erāt omnes vnus populus, scirent id quod fuerat ibi imperatum statim post diluuium, ideo vsque ad tempus illud non est dubium, quin obligaret; & fuit illud tempus centum annorum, & paucorum vltra; vt ostensum est ibi. Secundo patet, quia viuebant tunc illi, quibus datum fuit istud præceptum. Nam datum fuit Noe, & filijs suis, & illi tunc viuebant; nam vixit Noe post diluuium trecentis quinquaginta annis supra 11. cap. & sic maneret notitia præcepti illius cū eis datum esset: & ideo vsque ad diuisionem linguarum certum est, quòd mansit obligatio illius. Sed postea an manserit dubium est.

Quęst. 252. Verum illa obligatio manserit post diuisionem linguarum.

Aliqui putant, ꝙ sic, qa manebāt adhuc illi, quibus datum fuerat; nam manebat Noe, qui vixit trecentis quinquaginta annis post diluuiū: & diuisio linguarū fuit quasi centum annis post diluuium; ideo ducentis quinquaginta annis, vel quasi post diuisionem linguarum vixit Noe: Sem vixit post diuisionem illam quasi quadringentis annis, cùm vixerit post diluuium quingentis duobus annis: & ita quia tunc manebat memoria istius præcepti, maneret obligatio. Dicendum, quòd an tota vita illorū mālerit obligatio istius præcepti, non est certum. Et ratio huius est, quia fuit facta diuisio linguarum, & dispersio hominum per totam terram: & in dispersione non fuerūt homines in quacunque parte quibus datum esset hoc præceptum; nam datum est solum Noe, & filijs eius, vt colligitur supra 11. cap. Sed filij Noe erant tres, & non potuerūt illi esse nisi in tribus partibus terræ: in alijs autem singularibus populationibus non erāt isti: & ita in breui poterat venire in obliuionem præceptum illud Domini. Potissimè, quia etiam viuentibus istis: & in terris in quibus viuebant, non obediebatur eis ab alijs, qui erant de progenie sua, cùm istis viuentibus surrexerint multa bella, sicut illa quę fecit Ninus per totam Asiam, subiugando illam: & tamen viuebat tunc Noe, & Sem, & forte Iaphet, & Cham filij Noe: nam erat annus quadragesimus secundus regni Nini, quando natus est Abraham &

& totum illud tempus in bellis expleuerat: nam postea non vixit per duodecim annos: & tamen quando natus est Abraham erant anni ducenti nonaginta duo post diluuium, vt colligitur supra 11. cap. & sic supererant adhuc de vita Noe quinquagintaocto anni ad complendum trecētos & quinquaginta annos, quibus vixit post diluuium, & sic viuente Noe inter filios eius tanta bella gesta sunt, & cædes. Nam nullus erat tunc, qui non esset filius Noe: certum est autem quòd ille cuperet non esse bella inter filios suos, quia omnes diligeret, vt carnem suam: fiebat igitur contra voluntatem eius, & ita fieri poterat, quòd ad minus non obedirent ei in obseruationibus cæremonialibus: & ita deleretur memoria huius præcepti: & in breui alij etiam boni animi volentes seruare præceptum Dei, non possent, quia abijsset in obliuionem. Adhuc patet efficacius, quia maius fuit perire veram opinionem de Deo, quam non obseruari præcepta eius: & tamen post diuisionem linguarum, & separationem hominum per terras perijt in plurimis hominum vera opinio de Deo, cùm inceperunt colere idola, & non omnes idem idolum, aut eandem rem, sed diuersas, quod non erat tempore diluuij, & post diluuium statim, quia illi habebant cognitionem de Deo vero, qui induxerat diluuium, & liberauerat eos de diluuio, & loquebatur eis sæpe, vt patet supra 8. & 9. Ideo prouenit hoc ex ignorantia, quæ subintrauit procedente tempore, & hoc maxime in dispersione per totum orbem, quando contigit iuuenes indoctos solos procedere ad aliquam partem orbis, quos velut rerum ignaros facilè fuit incidere in varios errores, & diuersa de deitate sentire; ideo facilius fuit perire memoriam, & obseruationem illius præcepti de non comedendo carnem cum sanguine. Pereunte autem memoria iam sequentes non obligabantur ad obseruationem eius, cùm haberent ignorantiam inuincibilem, & nemo obligatur ad id, quod non scit, neque potest scire; ideo dicendum, quòd satis pauco tempore post diuisionem linguarum cessauerit in Gentilibus obligatio istius præcepti: & ita iam non peccarent non obseruando illud posteri ipsorum.

Quæst. 253. An Iudæi obligarent ad obseruationem huius præcepti.

Nunc est dubium de Iudæis an obligarētur ad obseruationem huius præcepti. Aliquis dicet, quòd sic, quia Iudæi non peccarent comedendo cum sanguine, si non obligarentur ad istud præceptum, & tamē peccabant; vt dicitur libro primo Reg. 14. cap. Nunciaueruntque Sauli, dicentes, quòd populus peccasset Domino comedens cum sanguine; ergo obligabat Iudæos præceptum de non comedendo cum sanguine. Dicendum, quòd non est dubium, quin obligarentur Iudæi non comedere cum sanguine: & tamen dubium est, an obligarentur ad hoc ex viribus præcepti huius, vel ex eo, quòd istud fuit iterum datum in lege Moysi in se, vel in aliquo quod ipsum includeret: cùm ibi repetitum fuit ipsum, vel aliquid simile. Est autem dicendum, quòd vtroque modo obligabantur Iudæi ad obseruationem huius præcepti. Primo, inquātum fuerat datum Noe & filijs eius: nam vt diximus præcedenti quæst. istud mandatum datum fuit illis, qui erant tunc omnes homines, & ita obligabat eos, & posteros suos quamdiu manebat in memoria, & tamen apud Iudæos manebat semper in memoria, quia Moyses scripsit illud in libris legis, supra 9. cap. ergo obligabantur Iudæi ad illud. Secundo, quia istud præceptum ex modo suo obligabat omnes homines, quia datum fuit patribus omnium hominum, sed tempore Iudæorum adhuc nō erat reuocatum, ideo manebant ipsi obligati ex præcepto secundum seipsum. Secundo dicendum,

A quia obligabantur Iudæi præcipuè ad istud mandatum, eo quòd ipsum vel simile ei datum fuit Iudæis specialiter in lege Moysi, ad quam habebant specialem obligationem. Et patet hoc primo, quia Deus mandauit Iudæis, ne comederent sanguinem, Leuitic. 3. & 7. Et posuit ad hoc magnā suasionem, scilicet promittendo benedictionem specialiter eis, qui illud obseruarent, Deuteronom. 7. & comminando mortem eis, qui sanguinem comederent. Leuitic. 17. Quod non facit cum tanta diligentia circa obseruationem aliarum cæremoniarum: & tamen quicunque comedit carnem cum sanguine, comedit sanguinē: ergo ex illo præcepto obligantur indirectè non comedere carnem cum sanguine, patet hoc, quia qui-

B cunque comedit carnem cum sanguine, comedit carnem antequam sanguis totaliter fluat de carne, quia hoc est comedere cum sanguine, vt declaratum est supra quæst. 240. Et tunc comedi dicitur sanguis, qui est intra carnem, sed comedere sanguinem erat totaliter vetitum Iudæis, ergo & comedere carnem cum sanguine. Adhuc secundo modo ex lege erat vetitum comedere carnem cum sanguine, quia Leuitic. 17. dicitur, quòd qui acciperet auem, aut feram ex aucupio funderet sanguinem eius, & operiret illum terra: & ita videtur ibi, quòd non comederetur animal, quousque totus sanguis eius super terram funderetur, & hoc est, quia aliàs comederetur caro cum sanguine, & idem iubetur Deuterono. 12. De quocunque animali sumēdo ad cibum fundi san-

C guinem super terram, ne comedatur anima cum carnibus: & animam vocat ibi sanguinem, & sic vult, quòd non comedatur caro cum sanguine: ideo ex lege erant obligati Iudæi ad non comedendum carnem cum sanguine. Ex hoc apparet responsio ad argumentum, quod fiebat: & dicetur, quòd verum est, quòd obligabantur ad istud præceptum, & ideo tempore Saulis peccauerunt comedendo cum sanguine: & tamen potius peccauerunt, quia fecerunt contra legem, Deuterono. 12. comedendo carnem quando sanguis nondum decurrerat super terram, quàm quia fecerant contra præceptum datum Noe, & filijs eius, supra 9. cap.

Quęst. 254. An Iudęi obligētur nūc ad nō comedēdū carnem cū sanguine.

Sed quæretur an Iudæi obligentur nunc ad non co-

D medendum carnem cum sanguine. Dicēdum, quòd non obligantur ad illud, & tamen si comedunt carnem cum sanguine, peccant mortaliter. Primum patet, quia Iudæi obligabantur ad non comedendum carnem cum sanguine ex duobus, idest ex ipso mandato per se, & ex lege, sed vtraque obligatio cessauit. ergo iam non obligantur Iudæi ad hoc. De primo istorum patet, quia istud mandatum euacuatum fuit per legem Christi, quę fecit licitum esse omnem cibum, & quocunque sumatur, vt ostendimus per septem rationes suprapositas. Et tamen non obligatur aliqua gens ad id, ad quod non obligantur Christiani: & hoc, quia omnes gentes sunt obligatæ ad legem Christi suscipiendam. Matthæ. 28. & Mar. 16. & Ioan. 3. ideo nō possunt obligari ad aliquid,

E à cuius obligatione absoluit lex Christi: quia tunc daretur non esse obligatas gentes illas ad legem Christi, sicut sunt obligati cęteri homines, non obligabuntur ad illud pręceptum, quod est contrarium legi Christi. Sed secundo patet, scilicet, quòd non obligentur ex virtute legis: nam lex Moysi cessauit obligare. ergo omnia cæremonialia eius. Sic dicit Apostolus ad Hebræ. 7. Translato sacerdotio necesse est vt legis translatio fiat. Et Apostolus asserit ibi translatum sacerdotium Aaron in sacerdotium secūdum ordinem Melchisedech: ergo confitetur legē translatam, & sic non manent obseruationes cæremoniales.

les. Et Apostolus quoque expressè dicit non manere: immo peccare grauiter eos, qui legem Moysi obseruant. ad Gala. 4. & 5. Et de cibis maximè legalibus dixit non esse distinguendos. ad Colos. 2. Nemo vos iudicet in cibo, & potu, aut in parte diei festi, idest facite, quòd nemo possit vos accusare, quòd obseruetis distinctionem in cibo, & potu, aut quod obseruetis festa Iudæorum: & ita non erant Iudæi obligati ad istam legem, cum obligatio eius transisset: & ideo neque ad comedendum sine sanguine. Secundum principale erat, ꝙ peccarent comedentes cum sanguine: causa huius est quamdiu Iudęi manent in Iudaismo, putant legem Moysi bonam esse, & obligari eos ad illam quasi non fluxerit tempus obseruationis eius, quia aliter non essent Iudæi, sed transirent ad fidem Christi: tenendo autem hanc credulitatem, agerent contra conscientiam, quomodocunque comederent cum sanguine, sicut furando, vel occidendo, sed omne quod est contra fidem, peccatum est, idest omne, quod est contra conscientiam, ad Roma. 14. Ideo propter erroneam conscientiam, quam habent quousque illam deposuerint, quomodocunque comederint cum sanguine, semper peccabunt mortaliter. Ecce declaratum est de mutatione cibi post diluuium, scilicet, quòd concessit Deus homini carnes post diluuium, quibus prius non vescebatur, & quare hoc; & de alijs pertinentibus ad istud.

Quæs. 255 An post diluuium biberunt vinum.

Secundum erat, quia diximus, quòd etiam potus mutatus est post diluuium, quia tunc biberunt homines vinum, & non bibebant illud prius. Quod postea biberint, patet, quia Noe plantauit vineam, & cùm bibisset vinum inebriatus est, supra 9. & postea homines biberunt semper vinum. Ante diluuium quòd non biberent homines vinum, patet, quia Boetius, libro secondo, de Consola. Metrop. 5. dicit loquens de prima ætate.

1. Ratio.
2. Ratio.

Somnos dabat vnda salubres,
Potum quoque lubricus amnis.

Et eadem est sententia Poetarum, qui asserunt vitem à Baccho inuentam, & ipsum vini auctorem existimant, sed Bacchus fuit post primam ætatem. Sed dicendum, quòd istę probationes nihil valent, quia isti non loquuntur de ætate prima verè secundum sacram scripturam, sed secundum Poeticam sententiam: poetæ autem non cognouerunt primam, neque secundam ætates seculi: de quo magis diximus supra quæstio 230. Aliter ergo probandum est hoc ex intentione sacrę scripturæ,

1. Ratio. Primo de Noe ponitur ante cæteros, quòd plantauit vineam, supra 9. cap. ergo videtur, quòd ibi fuit principium eius.

2. Ratio. Secundo, quia ex modo eius loquẽdi videtur id significari, quia dicitur plantauit vineam; non enim dicitur coluit vineam, sed plantauit: coleret enim vineam, si illa præexisteret: plantare autem est de nouo illam facere.

3. Ratio. Tertio, quia dicitur; Plantauit vineam bibensque vinum inebriatus est, & nudatus iacuit in tabernaculo suo: Ex quo colligitur, quòd iste nũquam prius biberat vinum: nam si vnquam bibisset nosset iam conditionem vini, & non inebriaretur tam forti ebrietate, quòd nudatus iaceret in tabernaculo cum iste esset vir sanctus, quem Deus laudat, supra 6. cap. Et ita erat vir magnæ virtutis, & prudentiæ: vnde non poterat illa tam grauis ebrietas accidere in eo ex desiderio bibendi, quemadmodum est in ebriosis nostris, qui bibunt vinum in dulcedine, sed solùm ex ignorantia virium vini: putaret enim esse, sicut aquam, quæ non ebriat: & ideo bibens multum vsque ad saturitatem inebriaretur, & sic nondum fuerat vinum in vsu, quia alias Noe, qui iam vixerat plusquam sexcentis annis per experiẽtiam sui, vel aliorum cogno-

F sceret vires vini, & non inebriaretur. Quarto patet; & adhuc efficacius, quia litera expressè significat, ꝙ incepit Noe vineas, & nemo ante ipsum plantauerit: Cœpit Noe vir agricola exercere terram, & plantauit vineam. ergo ipse inchoauit plantationem vineæ, & primus fuit, qui bibit vinum. Et non est intelligendum, quòd prius non essent vites, quia hoc esset incidere in errorem Gentilium, qui dixerunt Bacchum dedisse vitem, & vinum: sed vites erant ex creatione Dei à principio mundi; sicut & cæteræ arbores, fructus quoque earum, idest vuæ erant à principio, quia omnia ligna cum fructibus suis producta sunt; & tamen, quia nemo colebat vites, erat fructus earum non bonus. Noe autem fuit primus, qui plantauit

G vineam; accepit palmites de vitibus, quas terra sponte produxerat, & infixit terræ, atque coluit, quod est plantare: vberiores enim fructus producunt arbores, quæ sunt ex plantatione, quam quæ sunt sponte sua natæ: sicut ostendit Virgilius, libr. 2. Georgicorum. Talis autem vinea produxit fructus vberiores, quàm vites per se natæ: & de illis fructibus expresso succo factum est vinum, de quo bibens Noe inebriatus est.

Quęs. 256 An vinum ante diluuium vetitũ fuerit.

Sciendum tamen, quòd non fuit de vino, sicut de carnibus: nam carnes non concessit Deus à principio hominibus in cibum: immo solas herbas, & fructus arborum: vt supra primo cap. Ecce dedi vobis omnem herbam afferente semen, &c. & ostensum fuit supra quæst. 229. & 231. & ideo non vescebantur homines carnibus in illa ætate. Sed de uino nihil ve-

1. Causa.

H titum fuit, neq; expressum. Causa prima est, quia erat minus dubium de potu, quàm de cibo: nam de aqua patebat, vt potus, & non apparebat aliquid alterum tunc, quod posset sumi in potum. De cibo non erat sic, quia erant carnes, pisces, fructus arborũ, & herbę, & quodlibet horum poterat esse cibus: ideo poterat homo dubitare quid horum acciperet in cibum, vnde debuit dici, quid comederet: & dixit, quòd fructus, & herbas. De potu non apparebat aliquid de quo dubitaretur, quia nondum erat vinum, & ideo homo non potuit dubitare de eo, quod nesciebat esse, aut futurum esse: vnde non fuit causa exprimendi aliquid de vino: si tamen tunc vinum fuisset in actu, dixisset Deus, quid homo bibere deberet,

I an aquam, vel vinum, vel vtrunque: quia tamen erat sola aqua, & non erat de quo dubitaretur, nihil de potu expressit.

2. Causa.

Secunda causa fuit, quia potus non tantum faciebat ad statum, vel mutationem status, sicut cibus; nam etiam si homo bibisset vinum in prima ætate, non sequeretur aliquod inconueniens, aut contra intentionem Dei, sicut erat de cibo, vt patet ex rationibus supra datis, quare non manducauerit homo carnes in prima ætate. Ideo Deus non vetuit vinum, neque concessit specialiter aquam in potu. Prima tamen est principalior causa; nam mandatũ non potuit fieri de eo, quod non erat, & de eo, de quo homo non poterat dubitare.

Quæs. 257 Quõ an in secũda ętate ausi sũt hoĩes bibere vinũ sine Dei concessione.

Sed quæretur cùm in prima ætate homines non biberint vinum, quomodo in secunda ausi sunt bibe-

K re illud sine Dei concessione.

Aliquis dicet, quòd Deus concessit hoc, licèt scriptura non exprimat illud. Sed dicendum, quòd non est conuenienter dictum, quia cùm fiat mentio de vino, quomodo homines incæperint bibere illud, si inchoassent ex Dei concessione speciali, non tacuisset illud scriptura, sicut neque tacuit de cibo carnium. Dicendum, quòd non fuit aliqua concessio ad bibendum vinum, sicut fuit de carnibus: prima causa est, quia carnes vetitæ fuerant à Deo in prima ętate quando dixit; Ecce dedi vobis omnem herbã, &c. & ideo homines non auderent postea manducare carnes sine spe-

A ne speciali mandato Dei, aut concessione. Deus igitur concessit dicens: Omne quod mouetur & viuit, erit vobis in cibum. Vinum autem non vetuerat in prima ætate: ideo neque oportuit nunc cõcedi, quia non videbatur esse prohibitum. Secunda est, quia quando Deus concessit hominibus carnes in cibum, & pisces, erant ista: ita vt homo posset dubitare, an de illis posset manducare, vel non: vinum autẽ non erat; ideo sicut neque primo illud vetuerat, ita neque nũc concessit. De Noe autem dicendũ est, quòd sine aliqua speciali cõcessione ausus est bibere vinũ. Primo, quia putabat non esse necessariã concessionẽ, cũ non præcessisset prohibitio, & intelligebantur esse cõcessa ea, quæ non erant specialiter prohibita, cùm Deus

B hominem fecisset dominum omnium rerum tam in prima ætate, quàm nunc post diluuium, vt supra 9. Secundo, quia videbatur vinum concessum esse sub illa generalitate. Tanquàm olera virentia tradidi vobis cuncta; quia licèt ibi principaliter agatur de cibo, tamen quia dicitur; Tradidi vobis cuncta, poterat intelligi nihil vetitum esse homini in potu, aut cibo, nisi quod dixit, carnem cum sanguine nõ comedatis: precedens tamen ratio melior est. Dicendum tamen, ꝙ licèt circa potum vini non fuit alia prohibitio in prima ætate, neque concessio, in secunda fuit aliquid loco eorum; nam quia vinum nõ conueniebat homini in prima ætate, nõ dedit homini desiderium inquirendi, neque spiritum inueniendi illud: erat enim tũc humanum corpus tam forte, ꝙ vino non indigebat,

C bonitas enim nutrimẽtorum supplebat defectum vini. Sed in ætate secũda dedit Deus desiderium inquirendi, & spiritum inueniendi: & tunc Noë plantauit vineam, & cępit inde vsus vini; hoc autem erat loco concessionis: nõ quidem per exteriorem locutionẽ, sed per interiorem inspirationem. Et ita apparet quomodo in secunda ętate cępit homo habere nouos cibos, & nouũ potũ, qualia non habebat in prima ętate.

Q. 258 Nunc redeundũ est ad respõdendum ijs, quæ dicta sunt in contrarium supra quęst. 229. vbi ostẽdebatur, quòd in prima ætate homines comederunt carnes.

Ad primum. Ad primum cùm dicitur, quòd non erat hominibus vetitum manducare carnes. Dicendum, ꝙ non est verum; immo erat vetitum: quia per hoc, quòd supra

D primo cap. dixit Deus: Ecce dedi vobis omnem herbam afferentem semen, & omnia ligna, quæ habent sementem generis sui, vt sint vobis in escam, limitauit ista duo in escam, fructus arborum, & herbas: & ita vetuit omne aliud, quod poterat sumi in escã, & probatum est hoc magis supra quæst. 231.

Ad secundum. Ad secũdum dicendum, quòd ibi traditur potestas homini super animalia, vt faciat de eis, sicut dominus: & tamen nõ data est licentia manducandi de carnibus eorum: stat enim ꝙ homo dominaretur animalibus, & occideret ea si vellet, vel trãsferret ad alios vsus, quos facere nõ posset, nisi dominus esset: & tamen non liceret ei mãducare de carnibus illorum, & ista videtur esse causa, quare statim postquam scriptura dixit; Dominamini piscibus maris, & volatilibus cœli: addidit, Ecce dedi

E vobis omnem herbam, &c. vt quia data erat homini potestas, & dominium super animalia, putaret fortè licere sibi omne, quod vellet in animalibus; & ideo quod posset manducare de carnibus illorum. Ad tollendum autem hunc errorem, statim addidit de cibo hominis, quòd esset in fructibus, & herbis.

Ad tertium. Ad tertium dicendum, quòd erant in prima ætate multi homines pastores, tamen non manducabant carnes. Et cum dicitur, quòd non custodirent pecora velut non vtilia, si carnibus non vescerentur: dicendum, ꝙ non stat, quia alias vtilitates multas percipere poterant, & percipiebant ex illis, propter quas ea custodirent,

A Istæ erat, quia poterant inde lac, & caseum accipere ad cibum. Aliud erat & magis præcipuum, cura lanarum, & pellium, quę erant valde necessaria; nam qñ Deus expulit Adam & Euam de Paradiso, fecit eis vestes pelliceas, significans eis, ꝙ talibus indigerent pro se, & posteris suis, quando foris essent: & ita omnes homines in prima ætate vtebantur vestibus, siue illæ pelliceæ essent, quales Deus eis dederat, siue laneæ ex panno contexto, & quicquid horum esset erat hominibus necessaria cura pecorum, & præcisè ouium, & caprarum, quia pelles horum animalium, & lana prosunt ad hęc. Et ista est vera causa, quare in prima ætate homines habebant curam gregum, non comedendo quicquam de carnibus.

B *Ad quartum.* Ad quartum dicendum, quòd laudatur Abel in sua oblatione principaliter propter bonam, & integram deuotionem potius, quàm propter munus. Sic dicitur supra 4. cap. Respexit Dominus ad Abel, & ad munera eius: & tamen dicendum, quòd adhuc oblatio Abel placuit, quia erat in se bona: nam obtulit de eo, quod melius habebat, scilicet de primogenitis. Sunt autem primogenita maiora inquãtum prius nata, & solent esse pinguiora: etiam inquantum illa prima erant, honorabatur Deus, dando illa sibi: vult autem Deus, quòd talia sibi offeratur, sic suasit Moyses Leuitis, quòd de parte decimarum suarum offerrent summo sacerdoti id, quod melius erat. Sic patet Numeri 18. Omnia, quæ offertis ex decimis, & in donaria Domini separatis optima, & electa cuncta erũt.

C Et ponitur ibi, quia si contrarium facerent, reputaretur oblatio eorum polluta, & iratus Deus occideret eos, scilicet, Et non peccabitis super hoc, egregia vobis, & pinguia reseruando, ne polluatis oblationes filiorum Israel, & moriamini. Indignabatur autem Deus valde, quando offerebãtur ei animalia macilenta, & contemptibilia, vt cęca, & clauda, quia videbatur in hoc contemni, cùm talia nõ auderet quis offerre alicui Principi terreno. Sic patet Malach. primo cap. At vos ò sacerdotes, qui despicitis nomen meum, & dixistis, in quo despeximus nomen tuum, offertis super altare meum panem pollutum, & dicitis, in quo polluimus te? In eo, quod dicitis: Mensa

D Domini despecta est: si offeratis cęcum ad immolandum, nonne malum est? & si offeratis claudum, & languidum, nonne malum est? offer illud duci tuo, si placuerit ei, aut si susceperit faciem tuam. Abel autem offerebat id, quod optimum erat in gregibus suis; ideo erat oblatio eius bona, & propter hoc dicitur supra quarto cap. Respexit Dominus ad Abel, & ad munera eius; ad Abel propter seipsum, & ad munera eius propter Abel, qui recta intentione obtulerat. Cùm autem dicitur, quomodo laudatur Abel de ista oblatione, si non erat aliqua difficultas potius in dando de melioribus, quàm de deterioribus? & tamen non esset aliqua difficultas, si non comederent de carnibus animalium homines.

Responsio. Prima causa. Dicendum, quòd erat difficultas. Primo, in naturali curuitate faciendo contra eam: sunt enim omnes ho-

E mines inclinati ad seipsos immoderatè amandum, & pro se aliquid excessiuè cupiendum, & istud vocamus curuitatem naturalem: & propter hoc est naturaliter delectabile possidere aliquid: vnde etiam si nõ sit quis habiturus vtilitatem de rebus, in sola possessione est delectatio, quod patet in auaris, qui non vtuntur rebus, neque expendunt diuitias, sed delectantur in possidẽdo, & hoc propriè pertinet ad auaritiam, quod tamen ex naturali conditione prouenit, quòd possidere sit delectabile: facere autem contra istam naturalem inclinationẽ pertinet ad virtutẽ, & est magni meriti; & ob hoc ẽt illi, qui nihil possidet,

laudantur si desinant non habere desideriũ possidendi, quia in hoc tollũt sibi totam spem futuræ delectationis. Sic dixerunt Petrus, & alij Apostoli: Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te: quid ergo erit nobis? Matth. 19. quasi rem magnam fecissent. Dicebat hoc Petrus nomine suo, & aliorũ: non quia multa reliquerant, cùm pauperes essent, sed quia reliquerant desiderium habendi omnia; licèt enim omnia non possiderent, omnia poterant cupere possidere, & hoc desiderium reliquerunt, in quo multum se fecisse arbitrabantur, & quasi pro magno promittit eis Deus magnam retributionem. Ita ergo nunc etiã si de animalibus, quæ pascebat Abel nullam vtilitatẽ habiturus esset, gauderet in possidendo ea, & consequenter magis gauderet in maioribus, & melioribus animalibus, ideo ꝙ illa offerret, esset pugnare contra illam naturalem curuitatem, qua inclinaretur potius ad ea possidendum, quàm ea, quæ minus bona erant. Et quia contra istam naturalẽ curuitatem agebat, difficile opus erat, & laudat de illo, sicut Petrus, & Apostoli laudantur, quia reliquerunt desiderium possidendi omnia, sicut Gregorius exponit in homilia.

Secunda causa. Secũdo erat difficultas, quia etiam aliqua vtilitas maior erat ipsi Abel de pecoribus pinguioribus, & melioribus, quàm de non ita bonis: & hoc quia lac, & caseus, quę fortè inde sumerẽtur, si sumebantur, essent meliora, & abundantiora: etiam lana, & pelles essent meliores: & ista est certa vtilitas: nam manifestum est, quòd vestibus pelliceis vtebantur homines in prima ætate.

Quæst. 259. An in Paradiso terrestri homines bibebant vinum. His declaratis, quæ fuerũt dicta de cibo, & potu hominum in prima ætate propter id, quod petebatur de cibo Paradisi, scilicet, an ibi vescerẽtur homines carnibus, supra quæst. 228. est nunc dubiũ de potu in Paradiso: & quia potus non distinguitur, nisi per aquã, & vinum: est nunc dubium, an in Paradiso terrestri biberent homines vinum. Dicendũ, quòd non erant ibi bibituri vinum. Primo patet, quia si Deus daturus esset homini vinũ in Paradiso, loqueretur de illo, sicut locutus est de cibo dicens, quid ei concederet in cibum, scilicet de omni ligno Paradisi, vt supra 2. cap. & tamen nihil dixit de potu: ergo non erat daturus homini vinum. Secundo, quia talis erat cibus hominis in Paradiso, qualis fuit postea in prima ętate: ergo simul esset potus: & tamen nõ bibit homo vinum in prima ætate: ergo neque bibiturus erat in Paradiso: consequentia patet, quia cibus, & potus habẽt se proportionaliter: ergo si talis erat cibus in prima ætate, sicut in Paradiso, similis esset potus: antecedẽs patet, qꝛ in Paradiso datus est cibus de fructibus arborũ supra 2. cap. & talis fuit in prima ætate, vt ostensum est supra quæst. 231.

Quæst. 260. Cur Deus non dedit homini vinum in potu in prima ætate. Sed quare non dedit Deus homini in Paradiso vinum in potu? Quia in Paradiso erant omnes deliciæ, quas homo posset appetere; Sed vinum est delectabile gustui, ergo & illud ibi esse deberet. Dicendum, ꝙ fuit conueniens, quòd homo non biberet vinum in Paradiso. Primo, quia non erat necessarium ad vitã sicut nunc, Deus autem ea dat, quæ corpori, & saluti conueniunt: & ideo sicut in prima ætate nõ dedit hominibus carnes, neque vinum: & hoc quia sine eis bene, & salubriter, atque longęue poterat homo viuere tunc. Sed in secunda ætate debilitatis corporibus hominum, propter minorationem virtutis terræ nascẽtium; vt ostensum est quæst. 233. voluit Deus concedere carnes, & inspirauit homini ad inueniendum vinum: & tamen in Paradiso futura erant corpora robustiora, & magis disposita ad vitam propter multo meliora nutrimenta, ergo multo minus esset vinum conueniens. Secundo fuit propter occupationem;

F voluit enim Deus dare homini in Paradiso vitam liberam, quæ cum nullo labore transigeretur, neque ibi esset occupatio aliqua in exercitatione corporali, nisi quam homo sponte susciperet: & tamen si in Paradiso vinum biberent homines, deberẽt ipsi colere vineas, & vinum exprimere de vuis, & custodire in vasis vinarijs: & ita esset ibi necessitas vasorum multorum, & ista occupatio inducebat secum occupationes alias multas, sicut apparet in eis, qui curam vini habent. Ideo vt esset status hominis liberior, & immunis ab his miserijs, non debuit ibi esse vinum. Ad rationem in contrarium dicendum, quòd in Paradiso erant, & futuræ erant omnes deliciæ corporales, quæ appeti possent ab eo, qui rectam voluntatem habebat: sic dicit Augusti. libro decimoquarto de ciuitate Dei, capitulo decimo. Quid timere, aut quid colere poterant in tantorum tanta affluentia bonorum, vbi non aberat quicquam, quod bona voluntas non adipisceretur? sed bona voluntas habebat sufficiens delectamẽtum in hoc cibo, & potu, qui a domino dabatur in Paradiso; ideo nihil vltra cuperet. Secundo potest dici, & adhuc melius, quòd omnis delectatio gustus erat in Paradiso in cibo, & potu, qui ibi a domino concessi erant; ita vt non concupisceret gustus aliam delectationem, & tamen ista delectatio nõ erat partita in multis rebus, sed vnita in paucis: continebat enim aqua tunc Paradisi tãtam, aut maiorem vim delectandi gustum, quàm nunc vinum habeat. Nam idem argui poterat de cibo; nam cibus carnium sapidior est, quàm fructuum, & herbarum; & tamen non erant ibi carnes, quia cibus fructuum ibi afferebat tantam, aut maiorem delectationem, quàm nũc afferat cibus carnium. Sic enim Israelitę in deserto in vnico cibo, qui erat manna habebant delectationem vnitam omnium ciborum, & idem erat, ac si omnes cibos haberent, quia pro voluntate cuiuslibet vertebatur ad saporem illius cibi, quem ipse cõcupisceret; sicut patet Sapien. 16. Pro quibus angelorũ esca nutriuisti populum tuum, & præparatum panem de cęlo præstitisti eis sine labore, omne delectamẽtum habentem, & omnis saporis suauitatem: substantiã tuã, & dulcedinem, quam in filios habes ostendebas, & deseruiens vniuscuiusque volũtati, ad quod quisque volebat cõuertebatur. Ita igitur in vno cibo Paradisi daret Deus dulcedinem vnitam omnium ciborum, & in vno potu saporem omnium potuum.

Solutio rationis oppositæ.

G

H

I

Sed adhuc quęretur, quare non expressit sacra scriptura aliquid de potu hominis in Paradiso, sicut dixit aliquid de cibo? Dicendum, quòd fuit, primo quia Deus non dixit quicquam de illo: non enim potuit scriptura asserere dictum fuisse, quod non est dictum, aut factum. Causa autẽ, quare Deus non dixit quicquam de potu, fuit prima, quia non erat aliquid, quod circa potum dubitari posset: circa cibum enim poterat dubitari, quia multa erant, quæ possent in cibum sumi, vt fructus, herbæ, carnes, pisces: & ideo quid de illis manducaret homo debuit diffiniri: sed circa

Quæst. 261. Cur non fit mentio de potu hominis in Paradiso, sicut de cibo.

K potum nihil tale erat, quia non erat aliquid, nisi aqua: nam vinum nondum erat, & ita cùm non esset causa dubitandi, debuit taceri, quasi per hoc innueretur, ꝙ volebat Deus, quòd aquam biberent.

Secunda fuit, quia Deus posuit quid homo comederet, vt adderet statim, quid non comederet, vt cùm dixit: De omni ligno Paradisi comede: de ligno autẽ scientiæ boni, & mali ne comedas: sed in potu nihil Deus prohibiturus erat; ideo nihil de potu dixit.

Tertia fuit, quia tacitè innuit, quod homines bibituri essent aquam; nam si vellet, quòd vinum biberent, diceret illud, cùm vinum nondum esset, & necesse erat hominem instrui circa illud; ad

bibendum

bendum autem de aqua non oportebat aliquam instructionem fieri, quia aqua patebat per totũ Paradisum: ideo tacuit Deus de potu, vt tacitè innueret, ꝙ volebat eos bibere de aqua, quæ manifesta erat. Alia causa est circa principale, scilicet, quòd dato, ꝙ Deus locutus esset aliquid de potu, fortè sacra scriptura nihil diceret, quia illa intendebat ponere ea, quæ pertinebãt ad tẽtationem, & peccatum hominis, & expulsionem de Paradiso, & quia tẽtatio, & peccatum fuit in cibo, & non in potu, diceret scriptura de cibo, & nihil de potu, quamuis de illo Deus dixerit, vel dixisset.

Causa principalis dubij.

Quęst. 262. An bestiæ manducauerint carnes in prima ætate. Responsio aliorum. 1. Ratio.

Occasione præcedentium de cibo hominis in prima ætate est dubium etiam de cibo bestiarum, an bestiæ manducauerint carnes in prima ætate. Aliqui dicunt, quòd non manducauerunt carnes aliquas, quia homo manducat nunc carnes: & tamen in prima ętate non manducauit carnes; ideo sic bestiæ, licèt nunc manducent, non mãducarent tunc. Sed aliquis dicet in contrarium, quòd istud non valet: quia istud nõ est simile. Primo, quia magis videtur naturale quibusdã animalibus comedere carnes, quàm homini, vt leonibus, & huiusmodi; & ideo homo potest immutari paulisper, vt manducet solos fructus, & herbas: bestię autem quibus hoc a natura determinatum est, non immutabuntur. Secundo, quia & hoc nunc videmus: homines enim quidã totã vitam sponte sine cibo carniũ transigunt, sed feras quibus natura est comedere carnes, nunquam videmus alio cibo vti. Tertio, quia Deus non mutauit vnquam naturam rerum, sed seruauit eam, & tamen animalia secundum naturam distinguntur in tres modos: quędam sunt, quę solis carnibus vtũtur, quædam solis herbis, & fructibus, quædã vtrisque, vt dicit Aristo. lib. 1. Poli. ergo semper manserunt illis tres modi: & ita ante diluuium in tota prima ætate fuerunt aliqua animalia, quæ solis carnibus vterentur. Quarto & principaliter, quia dato, quòd homini, & bestijs esset ęqualiter naturale manducare carnes, poterat homo per mandatum Dei non manducare de illis, quia capax mandati est, sed bestiæ non sunt capaces mandati Dei: ideo nullo modo cõtra inclinationem suam facerent: & ita cùm essent inclinatè ad comedendũ carnes, non vescerent nisi carnibus.

2. Ratio. 3. Ratio. Cap. 5. 4. Ratio.

Quęst. 263. In prima ætate bestiæ non mãducabant carnes.

Dicendum, ꝙ in prima ætate non manducauerunt bestiæ carnes, neque aliquod animal, sed solis fructibus arborum, & herbis, alijsque rebus vescebantur. Et patet hoc per id, quod habetur supra primo cap. Ecce dedi vobis omnem herbam afferentem semen super terrã, & vniuersa ligna, quæ habent in semetipsis sementẽ generis sui, vt sint vobis in cibum, & cunctis animantibus terrę, & ita Deus dedit pro bestijs cibum herbas, & fructus arborum: si tamen bestię mãducarent carnes, superuacuò darentur eis in escã herbæ, & fructus arborũ: ergo non manducauerunt carnes. Aliqui dicunt, quod ex hoc non sequitur, primo quia hoc est præceptum Dei, & non extẽditur, nisi ad capaces præcepti: solus enim præcepti capax est hõ, qui intelligit; cętera animalia nõ intelligunt: ideo nõ extendetur ad bestias. Secundo, quia etiam si intelligatur de animalibus, extendetur ad illa sola animalia, quæ comedunt herbas, & fructus, aut quantum ad ea, quæ vescuntur vtroque, non autem ad illa, quibus est naturale mãducare carnes. Dicendum, ꝙ ex litera illa sufficienter ostenditur, quod animalia non comederint carnes in prima ætate. Primo, quia dicitur, vt sint vobis in escam, & cunctis animãtibus terræ: omnia ergo animalia manducauerunt fructus, & herbas in prima ætate, vel aliquo tempore: & possunt induci ad comedendum herbas, quod videtur esse contra naturam ipsorum: ideo & possent nõ mãducare carnes. Nam tota difficultas ad hoc, ꝙ bestiæ non manducẽt carnes, videtur esse, quia non possunt mãducare herbas, quasi sit cõtra naturam ipsorum. Concesso ergo semel, ꝙ herbas comedunt, concedetur, ꝙ carnes nõ comedant, idest sit facile carnes non comedere. Secundo patet, quia dr̃ ibi, omnique volucri, idest sint in escam omni volucri, sed multę sunt volucres, quę nũquam pascũtur herbis, sicut oẽs aues rapaces, vt aquilæ, falcones, griphes, herodij, accipitres, & hmõi: illæ autem comedebant in prima ætate herbas, & fructus arborum, cùm dictum sit, ꝙ sit in escã omni volucri: ergo nõ comedebant carnes: & ita esset de omnibus alijs, quia si ista, quorum natura est comedere carnes, poterãt comedere herbas, possent idem cætera, quorum est eadem natura. Tertio, quia dr̃ eodem ca. Et vniuersis, quæ mouentur in terra, in quibus est anima viuens: & ita nullum animal erat, quod tunc non mãducaret herbas: & istud tollit calumnias, quas aliqui possent ponere contra pręcedentia, cùm dr̃, Cunctis animantibus terræ, exponerent, i. cunctis animãtibus terræ, quibus natura est manducare herbas, & fructus arborũ. Et cùm dr̃ omni volucri, exponerent de omnibus volucribus, quarum natura est hęc comedere: & tñ cũ dr̃, Et vniuersis, quæ mouẽtur in terra, in quibus est anima viuẽs, significatur expresse de omnibus animalibus, & nihil generalius potest dici, quã istud, idest vniuersis, in quibus est anima viuens. Quarto, quia statim subditur, Vt habeant ad vescẽdum, in quo Deus significauit abundantiam ciborum: & ita pro omnibus animalibus dedit Deus cibos dãdo fructus arborũ, & herbas: nulla igitur animalia manducarent alios cibos, q̃ istos, quos Deus exprimebat, quia aliàs non esset hęc sufficientia ciborum. Quinto & multũ efficaciter, quia si quis diceret, ꝙ ista erant in cibum illis animalibus, quorum natura est hæc comedere, & non illis quorum natura est comedere carnes, vel nõ omnibus generaliter, sequeretur inconueniens, s. ꝙ Deus pro quibusdam prouideret, & pro alijs non: etiã sacra scriptura inconueniens scriberet proponendo pro quibusdam cibos, & nõ pro alijs: cùm ęqualis sit ratio de omnibus, s. ꝙ de omnibus diceretur, vel de omnibus taceretur; est ergo necessariò intelligendũ, ꝙ ꝓ oĩbus prouidet ibi de cibo; sicut litera significat.

2. Ratio. 3. Ratio. 4. Ratio. 5. Ratio.

Quęst. 264. Solutio rationum oppo. Ad primũ.

Nunc respondendum ad argumenta in contrariũ: & primo ad duo, quæ habentur pręcedenti quęst. Ad primum dicetur, ꝙ bestia nõ est capax pręcepti, ita vt illa intelligat, & exequatur, sed datur pręceptũ de illa homini: & ita apparet ex modo loquẽdi scripturę supra primo cap. Nam non dirigitur sermo bestijs de cibo suo, sed hoĩbus de cibo hominum, & bestiarũ, cũ dr̃; Ecce dedi vobis, &c. & sequitur, vt sint vobis in cibum, & cunctis animãtibus terræ. Etiam Deus dr̃ dare pręceptum animalibus irrationabilibus; quia licèt illa non intelligant quid Deus iubet, faciunt tñ quod ille vult, vel iubet: sic patet Matth. 8. & Mar. 4 & Luc. 8. cap. cùm dr̃; Tunc surgens imperauit vento, & mari, & facta est tranquilitas magna; & sequitur: porro homines mirati sunt dicentes, qualis est hic? quia & venti, & mare obediunt ei? a fortiori ergo animalia obedient, quæ capacia sunt alicuius cognitionis, licèt sibi a Deo imperatum non intelligant. Ad sm dicendum, ꝙ non intelligitur de animalibus illis, quę nunc comedunt solas herbas, vel herbas, & carnes, quod patet ex quinque rationibus positis pręcedenti quęst. nã litera posita supra primo cap. innuit positum esse pręceptum illud de omnibus animalibus quæcũq; sunt, & non de aliquo modo, vel parte illorum tm̃, & satis apparet causa: quia Deus non vellet dare solũ alimentum quibusdam animalibus, sed omnibus: scriptura quoque sacra artificiosè loquens, nõ ostenderet quibusdam animalibus prouisum esse, tacito de alijs.

Ad secundum.

Quæst.265. Solutio rationum.

Est nunc respondēdum ad quatuor argumenta facta supra q.262. & dicendum, quòd animalia non comederunt carnes in prima ætate, sicut neque homines: rationes autem illę ostendunt, quòd nō sit simile de hominibus, & de animalibus: & tamen quantū ad hoc dicendum, quòd fuit simile: neutri enim carnes comederunt, & generaliter nulla res fuit, quæ in prima ætate comederet carnes: & hoc verum est, nisi de piscibus, de quibus nescimus an carnes manducauerint: & tamē certum est, quòd rationes principales, quæ inferunt non comedisse animalia carnes, nihil concludunt de piscibus. Et patet primo, quia vna ratio motiua ad hoc, quòd animalia non manducarent carnes, erat propter conseruationem specierum, & propter statū in arca, de quo infra dicetur: & tamen istud non pertinet ad pisces, scilicet, quia illi non fuerunt in arca, sicut est de cæteris animalibus. Secundo propter cibum datum animalibus: nam dati sunt fructus arborum, & herbæ, quæ sunt super terram, supra primo capitulo, pisces tamen non possunt manducare fructus arborum, & herbas terræ: quia non manēt in terra, sed in aqua: ideo non extenditur illa dispositio ad eos, scilicet, quòd non comedant carnes, sed solum herbas, & fructus arborum. Tertio, quia dicitur supra primo capit. Ecce dedi vobis omnem herbam afferentem semē super terram, & vniuersa ligna, quę habent in semetipsis semētem generis sui, vt sint vobis in cibum, & cunctis animantibus terræ, omnique volucri, & vniuersis, quæ mouētur in terra, in quibus est anima viuens. Ex omnibus his apparet, quòd scriptura solùm innuat intelligi hoc de animalibus, quæ super terram mouentur, & tamen pisces non mouētur super terram, sed in aquis: ergo ista dispositio non extenditur ad eos. Dicendum igitur, quòd de piscibus, an carnes manducauerint, idest an quidam pisces alios comederint, cùm & pisces carnes sint, primo ad Corin.15. & Leuit. 11. Nam de alijs animalibus, quæ super terram mouentur, certum est, quòd pisces non comederint, quia extra aquam non mouentur, sed in ea. Sed an pisces comederint de carnibus aliorum piscium in prima ætate seculi, dicendum, quòd est dubium: & tamen non ita rationabiliter dubitatur, sicut de animalibus: certum est enim quòd animalia, quæ sunt in terra, non comederunt carnes in prima ętate, ex dictis supra quæst.263. & nunc illa, idest plura illorum multa carnes comedunt: & facta est ista mutatio propter aliquid, quod pertinet ad dominū, & ad vniuersi habitudinem: in piscibus autem certū est nunc, ꝙ quidam deuorant alios, & pascuntur eis, an verò semper sic fuerit non est certum. Nulla autem causa mouet conuenienter ad dicendum, ꝙ pisces nō semper comederint pisces, nisi vt non periret aliqua species existentibus paucis a principio: nam debet dari modus, vt semper conseruentur omnes species: istud autem dubiū non est pro prima ætate tota: quia nulla causa est, quare in tota prima ætate nō comederint pisces alios pisces, & statim post illam cęperint comedere. De animalibus autem, quæ in terra sunt, aliqua causa est, quare ita fieret, vt infra tangetur. Et ideo dicendum, quòd si volumus, quòd pisces non statim comederint de alijs piscibus, esset hoc a principio seculi per aliquod paruum tēpus, in quo fieret magna multiplicatio piscium; ita vt postea piscibus comedentibus alios pisces, non contingeret perire aliquā speciem, sicut & nunc est. Nam pisces deuorant alios pisces, manent tamen omnes species, quæ vnquam fuerunt. Cùm ergo veniretur ad tantam multiplicationem, quanta nunc est, possent pisces conuenienter cibari de alijs piscibus. Quòd autem istud tempus durauerit per totam primam ætatem, in quo tēpore par-

Prima causa. Secunda causa. Tertia causa. Determinatur.

F ua facta esset multiplicatio, & statim fuerit tanta, vt pisces possent piscibus vesci, nullum colorem habet, ideo dici posset, ꝙ paruo tempore primę ætatis pisces abstinerent a carnibus. Aliter potest dici, quòd pisces nunquàm abstinuerunt ab hoc, sed semper pisces comederunt de piscibus, sicut & nunc, & non facta est mutatio aliqua circa conditionem naturę ipsorum, & non est inconueniens illud, ꝙ periret species aliqua: nā illud est si pisces in qualibet specie a principio essent pauci, & postea procedente tempore multiplicarentur. Nemo tamen cōpellit nos ad hoc quin possimus ponere pisces creatos fuisse in qualibet specie in tanta multitudine, in quanta nunc sunt: sed nūc licèt pisces cibentur de alijs piscibus, non deficit aliqua species propter magnam multitudinem, quæ in eis est;
G ideo neque tunc deficeret: ergo potest poni conueniēter, ꝙ semper pisces comederint alios pisces, sicut nunc est. Et licèt vtroque posito sit sustentabilis, ista vltima videtur rationabilior: quia non debemus aliquam mutationem factam in cōditione naturæ asserere sine necessitate. In alijs animalibus, quę super terram mouentur, aliqua necessitas apparet, vt infra dicetur, sed nō in piscibus, vt tactum est: ergo magis videtur dicendum, ꝙ pisces semper comederint de piscibus, sicut nunc faciunt.

Est autem nunc respondendum ad ipsa argumēta facta supra quęst.262. Ad primum dicendum, ꝙ simile est de hominibus, & animalibus, quæ mouētur super terrā quantum ad hoc, ꝙ neutri comederint carnes in prima ætate: quia rationes, quæ mouent ad vnū
H mouent ad aliud, vel proportionaliter, vt ostendetur infra; cùm verò dicitur, ꝙ facilius est homini perduci ad hoc, ꝙ non manducet carnes quàm bestijs, concedendum est. Primo, quia magis determinantur secundum naturam quædam ferę ad manducandum carnes, quàm homines: quia homines vtrunq; manducant, scilicet carnes, & fructus arborum: animalia autem quædam sunt, quæ solis carnibus vescuntur: & ideo facile est homini trahi ad abstinendum a carnibus: quia non abstinet a toto, quod est sibi naturale: si verò fera a carnibus abstineat, videtur a tota sua natura distrahi. Secundo propter rationem, quia possunt suaderi hominibus facere hoc, vel illud, & nō bestijs: & tamen dicendum, ꝙ tam in hominibus, quàm
I in bestijs factum est; & ista similitudo non obstat. Primo, quia licèt sit facilius hominem ad hoc moueri, q̄ fera; tamen eadem est causa tam in hominibus, q̄ in feris; ideo ille ad cuius prouidentiam pertinet cōseruare vniuersum in habitudine bona, faceret de vtrisque, ꝙ non comederent carnes, cùm ad vtrosque sequeretur idem inconueniens. Secundo, quia ad id, quod habet potestatem finitam operādi differt quid sit facilius hoc, vel illud: tamen quantum ad Deum, cuius est potestas infinita, non differt, an faciat hoc, quod in se facilius est, an id quod minus facile, cùm vtrunque respectu ipsius sit ęqualiter facile, cū nihil ei resistat. Ad secundum dicendum, ꝙ verum est, vnde homines, siue propter paruā difficultatem ex parte naturæ, siue propter rationem monentē ad aliqd,
K poterunt assuefieri ad nunquā comedendum carnes: in bestijs neutrum est: ideo nunquā assuescunt ad nō comedendum carnes: tamen quantum ad Deum, qui est naturæ moderator, facile est vtrunque facere, si ad prouidentiam ptinet: & tñ hic rō prouidētiæ illud exigit, vt ostendet sequēti q. iō Deus tam in hoībus, quàm in bestijs faceret, ꝙ neutri comederent carnes. Ad tertium dicēdum, quòd Deus nunquam mutauit naturam rerū, quasi rei daret aliā naturā, vel essentiā: quia hoc esset facere, ꝙ res non esset id, qđ prius erat: pōt tñ Deus facere, ꝙ nō cōueniat rei semper idē, sed aliud,

Quæst.266. Solutio argumentorum in oppositum factorum in quæst.262.

Ad secundum.

Ad tertium.

aliud, & aliud, & hoc dupliciter, vno mō per miraculum, alio mō secundum naturam. De primo, vt est naturale igni cremare quæcunque mixta, & maxime ea, q̄ sunt fragilia, & in se sunt cremabilia: & tn̄ aliqn̄ fecit, quòd ignis appositus his rebus non posset illas cremare, sicut est de tribus pueris positis in camino ignis. Dan. 3. quod etiam sæpe factum est in martyribus: siue istud fieret, quia Deus suspendit vires ignis, siue quia dedit vim rei cremabili, vt pro tunc non possit cremari: & tamen non dicimus propter hoc mutatam esse naturam ignis, quia semper fuit combustiuus, neque etiam fuit mutata natura rei cremabilis, quia tres pueri semper habuerunt naturam illam, secundum quàm erant cremabiles. De secundo potest intelligi, quòd aliquid conueniat alicui f̄m naturam, & facta mutatione in ipso, vel in aliquo exteriori, efficiat̄ alterū ei naturale: sicut cōplexio humana non est eadē semper, sed alia & alia, & ita in prima ætate facta mutatione aliqua, siue circa animalia, siue circa nutrimenta, efficeretur homini naturale nō comedere carnes, sicut & nunc est naturale comedere carnes, & ita de bestijs, sicut seq. q. dicetur. Ad quartū dicendū, ꝙ verum est, sed hoc nō probat, nisi ꝙ bestię difficilius possunt trahi ad nō comedendū carnes, q̄ hoīes, quia hoīes p̄nt duci ꝑ præceptū, bestiæ aūt nō: & tn̄ potest Deus facere, ꝙ bestiæ non intelligentes præceptum, faciāt id, quod Deus vult in eis fieri, sicut diximus de mari, & ventis, qui obediunt Christo imperanti, Mat. 8. non ꝙ præceptum intelligant, sed quòd rem sibi impositam faciant, aut potius res volita ab imperante in eis fiat.

Ad quartum.

Nūc quæretur, cùm animalia, quæ sint super terrā, nō comederint carnes in prima ætate mundi, quare factū est hoc per Deū. Dicendū, ꝙ fuit hoc, primo vt aliqui putant ad cōseruationē sp̄erum, erant. n. pauca animalia a principio in singulis sp̄ebus, & ideo si q̄dā animalia vescerentur carnibus aliorū, posset deficere aliqua sp̄ēs, aut potius vr̄, ꝙ necesse esset illam deficere. Sed dicendū, ꝙ ista rō non multū vrget; præsupponit. n. ꝙ in qualibet sp̄ē erant pauca aīalia, & ita ꝙ possent cito deficere, sed ad istud nemo cogit: nam poterant in tanta multitudine produci animalia, in quanta nunc, licèt bestiæ vescantur carnibus, non deficit aliqua species, ergo neque tunc deficeret, sed isti mouētur ad hoc ex similitudine productionis humanę, quia a principio fuerunt duo tātum indiuidua in specie humana, & ab eis processerunt reliqua, & si ita esset in alijs speciebus, necesse erat per aliquod tempus abstineri a cibo carnium, quia vno tātùm indiuiduo pereunte periret tota species, eo quòd maneret alterum tantùm, & vnum indiuiduum non generat, sed duo per cōmixtionē: sed non fuit sic in aīalibus, sicut in hoīe, sed quælibet species in multis indiuiduis producta est, vt innuitur. sup. 1. c. iō ista rō non vrget. Secundo f̄m aliquos fuit propter securitatem hominū. Nam erant homines pauci a principio. s. duo indiuidua, & deinde pauca per successionem: manebant autem inter animalia, & si consuetum esset bestijs manducare carnes, incitarentur quoque ad manducandū carnes, & sic hoīes essent in timore, quia & illos desiderio carnium fortè comederent, autē vt tuti essent debuerunt non manducare carnes, quia tunc neque ad homines inclinarentur. Sed dicendum, quòd ista quoq; ratio nō multū vrget. Primo, quia nō cōcludit pro tota ætate prima, sed solū pro aliquāto t̄pe in principio primæ ætatis qn̄ hoīes pauci erāt, & timere poterāt bestias: nā postea nō manebat ista cā, & tn̄ in breui in prima ætate facta fuit magna multiplicatio hominū, cū ēt Cain primogenitus Adæ fecerit ciuitatē. s. 4. cap. & tn̄ ciuitatē non poterat cōstituere, nisi ubi

Quæ. 167. Cur Deus fecit, ꝙ animalia in prima ætate non comederent carnes.

A esset nimia multitudo: ideo tunc homines non timerent bestias, & sic inciperent bestiæ manducare carnes ante finem primæ ætatis: & tamen diximus, ꝙ nō māducauerint carnes in tota prima ætate. Secundò non vrget ista ratio, quia poterat prouideri per alium modum contra istud inconueniens; nam etiam si homines pauci essent in principio primæ ætatis, non timerent bestias: quia Deus poneret timorem eorum super bestias, & ita non auderent inuadere eos. Sic enim factum est statim post diluuium, quando erant soli quatuor viri, & quatuor fœminæ, vnde poterant timere bestias. ideo Deus dans eis securitatem dixit supra 9. cap. Crescite, & multiplicamini, & replete terram: & sit terror, & tremor vester super cuncta B animalia terræ, & super omnes volucres, ideo ratio ista parum vrget. Tertia ratio, & principalis, atque vera videtur esse propter habitationem in arca. Præuiderat enim Deus diluuium a se mittendum propter peccata hominum, & cōseruandas species animaliū in arca, vbi in loco angusto omnium animaliúm naturæ seruabantur, quod impossibile erat fieri, nisi pax esset inter animalia, & tamen inter animalia illa, quorum vnum est cibus alterius, nunq̄ est pax, vt inter canem & leporem: ideo vt posset esse pax, debuit sic fieri, ꝙ vnum animal non esset cibus alterius: & ita non vescerentur animalia carnibus: & tunc esset causa plana, ꝙ in tota prima ætate non vescerentur carnibus animalia, eo ꝙ diluuium fuit in fine primæ ætatis; & vsque ad illud saltem nō debebant animalia vesci car- C nibus. Quarta ratio, & etiam principalis fuit propter necessitatem cibi in arca. nam animalia omnia inclusa in arca manserūt ibi plusq̄ per annum, vbi cibis sustentata sunt, & multis cibis indigebant: constat autē ꝙ nō comederunt carnes ibi: nam si carnibus vescerentur, oportuisset multa animalia ibi mitti, vt essent cibus aliorum, quod fieri non posset, quia arca non caperet tot animalia. ideo debuerūt animalia omnia tunc talia esse, vt non manducarent carnes, quia aliàs fieret tunc contra naturam animalium, ꝙ carnes non comederent, cùm prius ibi illis vescerentur, & in hoc esset magna difficultas: vt ergo non esset magna difficultas in abstinendo a cibo consueto, debuit dari ꝙ animalia prius non vescerentur carnibus: & tunc nō D esset difficultas aliqua, abstinendo a cibis carnium, & in seruanda pace in arca. Istud autem est manifestum, quòd in arca non manducauerint carnes animalia. Primò ex nutrimentis, quæ Deus iussit poni in arca. nam non præcepit poni, nisi herbas, & fructus arborum, & non carnes aliquas in cibum, supra 6. cap. Secundò apparet, & efficacius ex numero animalium. nam de animalibus immundis iussit poni duo tantùm, idest masculum, & fœminam de qualibet specie, de mundis autem animalibus de qualibet specie septem, supra 6. & 7. Si autem aliquod animal occideretur ad cibum aliorum, citò perirēt omnia animalia alicuius speciei: quod non fuit factum, E maximè quia omnia illa animalia egressa fuerunt de arca, quæ illuc ingressa fuerant: vt colligitur supra 8. cap. Non ergo debuerunt ante diluuium animalia vesci carnibus.

Tertia ratio vera videtur.

Quarta ratio.

Quæretur nunc, q̄uo aīalia potuerūt aliquo t̄pe abstinere a cibis carniū, cū isti cibi sint eis naturales. Dicēdum, ꝙ poterat hoc fieri dupliciter. vno modo per viam prudentiæ: alio modo propter naturalem inclinationem. Primus aūt modus in duos diuiditur, vnus est, ꝙ Deus faceret, ꝙ aīalia, quibus est naturale manducare carnes, non inuenirent animalia, quæ possent occidere, & manducare: secundus modus est, quòd Deus ad tempus suspenderet desideria animalium talium, vt non mouerentur ad occidendum alia aīalia.

Quæst. 168 Quomodo aīalia potuerunt tanto t̄pe abstineri a carnibus, cū sint cibus eorū.

Primus modus. 1. Ratio. De primo modo dicendum, quòd satis habet locū in multis. Primo, quia certum est, quòd Deus habet prouidentiam circa omnia animalia quātum ad mortem, & vitam, quia nō occiditur aliquod nisi Deo volēte, & iubente: sic vt patet Matth. 10. cap. Nonne duo passeres asse veneunt, & vnus ex illis non cadet in terram sine patre vestro: ergo a fortiori ad conseruādum speciem habebit prouidentiam, vt pereuntibus indiuiduis non pereant species, quę sine illis esse non possunt.
2. Ratio. Secūdo, quia sæpe nunc in aliquibus speciebus animalium fit magna strages, siue occidentibus ea hominibus, siue alijs animalibus, siue morbo, aut peste, & alijs incōmodis, quibus facile est deleri aliquā speciem, & tamē nunquam deletur: ideo oportet poni Deum prouidere circa hoc, quia aliàs facile erat perire, & perirent de facto aliquæ species, quæ tamē nūquam perierunt: ita ergo posset per prouidētiam suā seruare animalia, quæ sunt cibus aliorum, ne inciderent in illa ad hoc, quòd possent ea deuorare: sicut Deus seruat hominem ne incidat in manus inimici sui quærentis animam eius.

Secundus modus. De secundo satis est notum in multis: quia sæpe Deus tollit feritatem bestiarum, aut mansuetas eas reddit impediendo, vt non noceant: sicut fuit de Daniele, quando missus est in lacum leonum: nam nō nocuerunt ei leones. Daniel. 6. & 14. Et hoc fuit, quia Deus tenuit leones cōtra inclinationem suam, vt nō aperirent ora sua, neque inuaderent Danielem. Sic dicitur Daniel. 6. cap. Dominus misit angelum suum, & conclusit ora leonum, & non nocuerunt mihi. Et non erat hoc velut mutata esset natura leonum, quasi iam non cuperent carnes, sed quia Deus tenebat eos contra conditionem suam. Quod ex duobus ibi apparet: Prima causa. primo, quia dicitur quòd Deus misit angelum, qui conclusit ora leonum: & tamen si non haberent desiderium manducandi carnes, non oporteret claudi ora ipsorum ad hoc, quòd non deuorarent Danielem. Secunda causa. Secundo, quia Daniel. cap. 6. dicitur, quòd educto Daniele de lacu leonum missi sunt illuc, qui eum accusauerant, & in momento deuorati sunt a leonibus antequam peruenirent ad pauimentum lacus, & & comminuerunt leones ossa ipsorum, in quo signatur magna fames, & desiderium māducandi carnes: & sic natura eorum non fuerat mutata, sed Deus cōtinuerat illos, ne possent agere iuxta desideria sua.

Quęst. 269 Opiniones præcedētes reijciuntur. Dicēdum, quòd licèt quilibet istorum modorum est satis possibilis: tamē in præsenti nō est conueniēs, sed potius alius modus principalis tactus præcedenti quæst. De primo patet, quia si esset vnum animal, aut pauca, istud quod seruari deberet per prouidentiam, ne deuoraretur, esset verisimile: erant tamen valde multa, scilicet omnia animalia, quæ sunt cibus aliorū; ergo non est hoc concedendum. Secundo quātum ad idē: quia si animal, à quo cauere deberent animalia, quę deuorantur, esset vnum, aut pauca, etiam si illa, quæ cauere deberēt ab eo, essent tot quot nūc sunt, posset poni facilius, & verisimiliter quòd possent abstinere: & tamen nunc animalia, quæ comedunt carnes sunt valde multa. Quòd autem omnia, quæ deuorantur ab illis possent abstinere ab omnibus illis, esset magna difficultas in re ipsa, & non esset in se credibile, licèt Deus illud posset facere.
3. Ratio. Tertio, quia iste modus adhuc haberet aliquam verisimilitudinem si pauco tempore duraret, quia aliquis potest caueri ab alio pauco tempore: sed quòd in multo tempore nūquam occurrat vna res alteri cùm non longè sit, non est verisimile: ita fuit de animalibus, quia in tota prima ætate nunquam comederunt carnes, & fuit illud tempus quasi mille, & septingentorum annorum, vt colligitur supra 5. cap. In tanto autem tempore, quòd

F vnum animal comedens carnes nunquam inueniret aliquod de illis, quæ sunt cibus eius, nō est verisimile. 4. Ratio.
Quarto, quia hoc non poterat saltem in arca sustētari, quia ibi erant animalia simul, & videret animal comedens carnes illud animal, quod est cibus eius, & statim in illud incideret, & deuoraret: & ideo saltē iste modus non haberet locum.

1. Ratio. Secundus quoque modus nō habet locum in præsenti, primo propter lōgitudinem temporis: nam ad paucos dies, idest ad vnum, vel duos dies, aut paucos, sicut fuit de leonibus, inter quos positus fuit Daniel: nam per vnam noctem stetit prima vice illęsus inter eos. Danie. 6. cap. In secunda vice stetit illęsus sex diebus. Daniel. 14. & tamen quòd in tota ætate contineret Deus animalia carnifaga, ne carnibus vescerētur G non erat verisimile.
2. Ratio. Secundo, quia per istum modū Deus suspendit naturales operationes rerum impediendo, aut cohibendo eas, non tamen naturam mutando: sicut quādo pueri tres fuerūt in camino ignis, non fuit factus ignis frigidus, aut humidus, sed impeditus fuit, ne secundum suam caliditatem vreret: & leones, inter quos Daniel fuit, non perdiderunt desiderium manducandi carnes, sed clausa sunt ora leonum licèt graue famem paterētur, vt dictum est præcedenti quæst. Et tamen in animalibus in prima ætate non factum est sic: quia potius videtur mutata natura illorum: nam non solùm nō manducabant carnes, sed manducabant herbas, vt supra ostensum fuit, & sicut erat in arca: ergo non fuit ibi iste modus, & ista H ratio multum viget.
3. Ratio. Tertio, quia si quis voluerit dicere, quòd solùm cōtinebātur contra inclinationem suam, & nunquam transibant in aliam conditionem naturæ, dabitur, quòd animalia carnifaga in tota prima ætate nihil omnino comederint, quod nō est credibile. Etiam est falsum, quia Deus iussit pro illis poni cibos in arca, supra 6. cap.
4. Ratio. Quarto, quia est multum incōueniens: nam quòd aliquod animal per aliquod tempus contineatur contra conditionem suam non est negandum, & tamen dato hoc, omnia animalia, quæ fuerūt in tota prima ætate diceremus, quòd semper contra naturam vixerunt, quod non est recipiendum, sed absurdum.

Quęst. 270 Animalia tūc carnifaga post diluuium non manducabant carnes ... turaliter. I Dicendū ergo ꝙ alius modus tactus supra q. 268. fit verisimilis, scilicet per viam naturalis inclinationis: & hoc probatur per rationem suprapositam, s. si animalia solùm abstinuissent ab esu carnium, & nō māducarent aliquem alium cibum, posset teneri aliquis modus duorum suprapositorum: & tñ animalia comedebāt herbas, & fructus arborū, supra primo. cap. ideo cùm determinarētur ad aliquem cibum potius, quā ad alium, videtur, ꝙ ille erat eis aliquo modo tūc naturalis. Est ergo dicēdum, ꝙ animalia, quę sunt nunc carnifaga, non comederūt carnes in prima ætate, sed herbas, & fructus arborum, & nihil fiebat cōtra naturam ipsorū, sed erat tūc eis naturale illud māducare, ꝙ nō esset nunc naturale.
Quomodo potest fieri naturale quod nūc nō est naturale. Sed quomodo posset fieri, ꝙ esset eis naturale id, quod nō est nūc naturale, sed ꝯtra K naturam, est dubium: & dicēdum, ꝙ pōt fieri dupliciter, aut per mutationem ciborum, aut per mutationē animaliū. De primo, vt ꝙ cibi essent alterius naturæ, vel complexionis tūc, quàm nūc, & ideo essent naturales alicui, cui nūc nō sunt naturales. De scđo patet, sicut hoī per diuersam ętatē nō sunt naturales idē cibi, sed alij conueniunt sibi in infantia sicut lac: alij in adulta ætate, sicut panis, & pulmenta: & ideo nō solū hoī prosunt alij cibi in vna ætate, quàm in alia, sed et inclinatur homo ad alios vno tempore, quā ad alios.

Quęst. 271 Quis duorum præfatorum modorum. De istis duobus modis est dubiū magis quis conuenerit animalibus, & videtur dicendū, quòd primus. Primo, quia si teneremus secūdū, esset hoc s'm ętates varias

variaſ animalium: mutatis ipſis animalibus: & tamen conueniebant illi cibi animalibus pro tota vita in ſingulis ætatibus: ergo non fiebat ex mutatione aliqua animalium. Secundo, quia hoc non poteſt aſſeri; nã productis animalibus ſtatim cęperunt herbæ eſſe cibi naturales eorum, & ad hos inclinata ſunt, neque alios cibos comederunt: ideo nõ poteſt dici, quòd ex mutatione animalium factũ eſt. Et ſi aliquis dicat, quòd non fuit mutatio animalium, ideſt quòd aliquando prius fuiſſent huius naturę, cuius nunc ſunt: vel alicuius alterius: & poſtea mutarentur ad naturale deſiderium manducandi herbas, ſed quòd in hac conditione naturali producta ſint, & poſtea trãſierunt ad hãc, quam habent nunc: & ideo dicantur tunc largè mutata: dicetur quòd non ſtat, quia ſi competeret animali ex ſe manducare herbas ſecundum qualitatem, quę eſt in ipſo, & poſtea efficeretur habens qualitatem, ſecundum quam competeret ei manducare carnes nõ mutata qualitate ciborum in ſeipſis, videretur tanta iſta mutatio, quanta nõ poteſt eſſe intra eandem ſpeciem, ideo non eſt ſic concedendum. Nam mutatio ciborum ſecundũ ætatem non eſt tanta; quia animal, cui competit comedere carnes nunc ſecundum naturam, in nulla ætate competit ei manducare herbas, & cui in aliqua ætate competit ſecundum naturam manducare herbas, nunquam conuenit manducare carnes. Quod verò competeret ex diuerſitate facta in natura ipſorum ciborum eſt conueniens: eo quòd tunc herbæ, & fructus arborum erant tanti vigoris, & tam boni ſaporis, & tanti nutrimenti, ſicut nunc ſunt carnes: & ideo ſicut nũc eſt naturale animalibus carnifagis manducare carnes, ita eſſet tunc naturale mãducare herbas, quæ eſſent ęqualis nutrimenti, & ſaporis. Iſtud autem poterat prouenire ex duobus, ex miraculo, & ex conditione naturæ. De primo patet ſicut de manna: erat enim vnus, & idem cibus, qui ſecundum naturam ſuam ſortiebatur determinatã vim nutriendi, & determinatum ſaporem, & tamẽ ex voluntate Dei accipiebat pro bonis naturam cuiuſcunque ſaporis: Sapien. 16. c. Pro quibus angelorum eſca nutriuiſti populum tuum, & paratum panem de cœlo præſtitiſti eis ſine labore, omne delectamentum in ſe habentem, & omnis ſaporis ſuauitatem: ſubſtantiã enim tuam, & dulcedinẽ tuam, quam in filios habes oſtendebas: & deſeruiẽs vniuſcuiuſque voluntati ad id, quod quiſque volebat, conuertebatur: ita & nunc poterat eſſe, quòd omnes cibi herbarum, & fructuũ conuerterentur in ſaporem carniũ, & in vim nutriendi talem, qualem habent carnes: ideo fierẽt naturales cibi pro animalibus. Secundo poteſt dici, quòd hoc accideret naturaliter, quòd cibi tunc ex ſua natura eſſent tantæ virtutis ad nutriendum, & conſeruandum animalia quantæ virtutis ſunt nunc carnes, & eſſent tam grati ſaporis, vt carnes, & ideo non mutata conditione naturali animalium appeterent tunc herbas, & gauderent in illis, ſicut nunc in carnibus. Iſtud eſt veriſimile, primo ex eo quod nos videmus: nam in quibuſdam regionibus cibi ſunt magis nutritiui, quã in alijs, plus roboris conferentes, quam alibi, & ſalubriores; & experimur, quòd fructibus quarundam regionum adiuuantur tantum homines ad bonam firmitatem corporis, quantum carnibus aliarum regionum: a fortiori autem pro tanta mutatione temporum poterant eſſe tunc in prima ætate herbæ magis ad robur conferentes, quàm nunc. Secundo, & principalius iſtud fiebat ex integritate naturæ: quia natura conſtituta manebat tunc in viribus ſuis, & omnia terræ naſcentia erant magnæ efficaciæ in nutriendo, & apparet hoc per homines, quos in prima ætate cõſtat nunquam comediſſe carnes: viuebant tamen delectabiliter, & non erat eis pęna abſtinere a carnibus, & viuebant ſaniores, agentes vitam diuturnam, quaſi ad mille annos. Idem ergo præſtarent herbæ, & fructus arborum quantum ad animalia, quòd darent vitam diuturniorem, & abundantius nutrirent. Nam nunc homines veſcentes carnibus non viuunt tam diuturnè quantum viuebant tunc homines veſcẽtes herbis: ergo præſtabant tunc melius nutrimentum herbæ, quàm nunc carnes, & hoc ablatum eſt per diluuium, in quo virtus terræ perijt, & terræ naſcentia non fuerunt poſtea tãtæ, neque talis virtutis: ſed vnaquęque res ad id inclinatur, quod ſibi conueniens eſt: eſt autem conueniens rei, qđ confert ei ad eſſe, & conſeruat in illo: ergo cùm tunc herbæ magis ad vitam facerent, quàm nunc carnes: magis inclinarentur animalia tunc ad herbas, quàm nunc ad carnes, & ſicut de ſalubritate, & vi nutritiua dicimus, eſt conſequenter aſſerendum de ſapore, quia ſapor cùm ſit de ſecũdis qualitatibus conſequentibus modum mixtionis variabiliter in rebus ſecundum alias qualitates pręcedentes: & quia conſtat aliarum qualitatum fuiſſe terræ naſcentia in prima ætate, quàm nunc, ſequitur ꝙ etiam eſſent alterius ſaporis, propter quod planum eſt, quòd animalia, quæ nunc carnes comedunt, inclinarentur ad comedendum herbas, & fructus tunc, & non ad manducandum carnes.

Iſta cauſa eſt vera potius quã præcedens: quia non eſt ſatis conueniens, quòd per miraculum ponamus beſtias in tota prima ætate vixiſſe, neque eſt omnino ſimile, quod dicitur; De manna ad herbas. Quęſ. 272. Approbatio cauſæ eſt.

Primo, quia illud fiebat in hominibus, ſcilicet Iudæis, & non in beſtijs eorum: miracula autem, quæ ſupra curſum naturæ ſunt conſueuit Deus facere circa homines, qui intelligerẽt, quòd ſint talia miracula, & a virtute Dei, & ad benefaciẽdum eis, & ideo poſſint laudare ipſum: circa beſtias autem, quæ hoc non capiunt, non conſueuit Deus facere miracula propter ipſas. Primo.

Secundo, quia etiam Deus in manna non præſtabat ſuauitatem ſaporis omnibus, vt mutaretur ad id, quod qſque vellet: ſed ſolùm hoc fiebat in bonis, & iuſtis, qui vocantur filij Dei; in malis autem non fiebat ſic, ſed retinebat ſaporem naturalem: erat autem ſapor naturalis manna conſequens ex ſua mixtione, ſicut panis oleati, ideſt piſti cum oleo, vt patet Numeri 11. & propter ſaporem olei fiebat ex aſſuetudine quibuſdam non guſtabilis, ſed nauſeabant dicentes; Nauſeat anima noſtra ſuper cibo iſto leuiſſimo: Numer. vigeſ. Et magis cupiebant comedere porros, cępas, cucumeres, & alia, quàm manna, Numer. 11. Beſtiæ autem non poſſunt vocari bonæ, & iuſtæ, ideo non fieret in eis aliquid ſupra naturam, ſed maneret res ſecundum ſtatum naturalis ſaporis. Secundo.

Tertio, quia quando Deus facit miraculum in fauorem aliquorum, non facit illud generaliter in fauorem omnium, quia tunc videretur potius naturale eſſe: & ſic quando dedit mãna de cœlo, ſoli genti Iudęorum hoc dedit, alijs autem non: ſed potius hoſtibus eorum dabat varia tormenta. Sapien. 16. Sed nũc quod factum eſt circa beſtias, fuit factum generaliter circa omnes beſtias carnifagas, quòd herbæ, & fructus arborum efficerentur eis ſicut carnes, ergo non erat per miraculum, ſed potius naturale. Tertio.

Quarto, quia quæ ſecundum miraculum fiunt, nõ diu durant: nam naturalia facta ſunt ad manendum: miracula autem ſunt ad aliquas cauſas ſpeciales, quæ pauco tempore durant: & tamen durauit hoc, quod dicimus de beſtijs, per totã primam ætatẽ, ſ. quaſi per mille ſeptingentos annos: ergo nõ fuit miraculũ, ſed aliqđ naturaliter ſe hñs. Neq; obſtat ſi dicas de mãna, Quarto.

quòd durauit longo tempore, nam non durauit nisi quadraginta annis, & ex causa necessaria, quia toto illo tempore mansit populus Israel in deserto, vbi non poterat seminari quicquam, neque colligi. Nume. 20. Iere. 2. In tota autem prima ætate non erat talis necessitas: quia poterāt animalia carnifaga manducare de carnibus, sicut nūc mãducant; ideo non faceret Deus quòd per miraculum herbæ haberent saporem, & vigorem carnium in nutriendo. Quinto, quia non est simile de manna: nam manna non erat aliquid natū de terra sicut herbæ, & fructus arborum, sed erat aliquid confectum ab angelis, & ideo vocatur panis angelorum. Psal. 77. & Sapien. 16. Ideo facilius erat credi de illo, quòd aliquid miraculosè ibi fieret, quàm in herbis, & fructibus arborum, quæ nascebātur de terra, & contrahebant determinatam virtutem in sua origine: & ideo iste modus tenendus est. Quòd herbæ, & arbores talem virtutem tunc habebāt, vt essent naturalis cibus animalium, quæ nunc sunt carnifaga, sicut est eis nunc naturale manducare carnes. Etiam dicendum, quòd si mansissent terrænascentia in illo statu, in quo tunc erant, fortè vsque nunc animalia nō manducarent carnes: quia sicut tunc naturale erat eis manducare herbas, & non carnes: quia talem naturā habebant: vt ostēsum est: ita manente eadem vi herbarum, & arborum esset semper naturale animalibus vesci illis: sed hoc totum mutatum est per diluuium, in quo fuit corrupta terra, & cæperūt omnia terrenascentia esse minoris virtutis, & deterioris saporis: & ideo non sufficientibus tūc herbis, & fructibus arborum ad sustentationem quorūdam animalium, cęperunt carnes esse eis naturalis cibus.

Quęst. 273 Quādo homines cęperūt mãducare carnes.

Cùm dictum sit, quòd homines, & animalia non comederūt carnes in prima ætate, & comedunt nūc, est dubium quando cæperunt homines manducare carnes. Dicendum, quòd homines cęperunt mãducare carnes in secunda ætate seculi, & patet, quia illa fuit totum tempus, quod est post diluuium, vsque ad natiuitatem Abrahæ, & tamen in hoc tempore cęperunt homines mãducare carnes; nam homines cùm prius non manducatent carnes, tunc cęperunt mādu care, quando eis data est licētia manducandi: & tamē data est in secunda ætate viuente Noe: cùm ei, & filijs suis data fuerit supra 9. cap. ergo in secunda ætate cęperunt homines manducare carnes. Nam dicitur: Benedixit dominus Noe, & filijs eius: & sequitur; Omnes pisces maris manui vestræ traditi sunt: & omne, quod mouetur, & viuit erit vobis in cibum: quasi olera virētia tradidi vobis omnia, excepto ꝙ carnem cū sanguine non comedatis.

Obiectio. Sed aliquis posset dicere, ꝙ nō colligitur ex hoc, quòd ista concessio fuit facta in secunda ætate, sed in tertia. Nam secunda ætas durauit a diluuio solùm vsque ad natiuitatem Abrahæ, vt computāt omnes doctores, & istud est tempus annorum ducentorum nonaginta duorum, vt colligitur supra 9. cap. & tamē Noe maiori tempore vixit: nam post diluuium vixit annis trecentis, & quinquaginta supra 9. cap. Filij autem sui vixerunt longe maiori tēpore: quia Sem vixit post diluuium quingētis, & duobus annis, vt patet supra 11. ca. De alijs autem duobus filijs Noe Cham, & Iaphet, non inuenitur terminus vitæ, sed est simile credendū, vt de Sem: & ita in tertia ætate omnes isti viuerent; vnde poterat tunc eis dari licentia comedendi carnes.

Respōsio Dicendum, quòd verum est, quòd in tertia ætate viuebant, & tamen non fuit eis data licentia in tertia ætate, sed in secunda: & patet hoc primo, quia ista licentia, & præceptum simul data sunt Noe, & filijs eius tanquam principibus totius humani generis, & quibus omnes homines obedirēt, quia aliàs frustra erat eis dari cùm pro toto humano genere daretur, & tamen in tertia ætate viuente Noe, & filijs eius non obediebant eis alij homines: quia erant tunc bella magna, & strages, & occisiones hominum, qui omnes erant filij Noe: & certum est, quòd ipse doleret inter filios suos talia agi, & prohiberet si posset: & tamen efficaciter non potuit impedire, sed fiebant eo viuente, ergo non obedirent omnes homines tunc Noe, & filijs suis, ergo in secunda ætate data fuit ista licentia: tunc quando posset Noe iubere alijs hominibus, & ipsi obedirent ei.

Quæst. In qua parte secundæ ætatis fuit data illa licentia.

Sed tunc quæretur, in qua parte secundæ ætatis fuit data ista licentia. Dicendum, quòd non fuit circa finem secundæ ætatis, quia tunc fieri debuit, quando alij homines obedirent Noe, & filijs suis: & tamē tunc nō obedirent. patet hoc primo, quia ante finem secundæ ætatis erāt iam orta tria regna diuersa in orbe, Assyriorum, Aegyptiorum, Sicioniorum, quæ non obediebant nisi regibus suis: & sic nullum præceptum posset esse commune illis, cui omnia illa regna starent: regnum enim Assyriorum ortum est ante finem secundæ ætatis annis centum & septem: nā primus rex Assyriorum, vt dicit Eusebius, lib. Cronicorum, fuit Bellus annis sexaginta quinque; secundus Ninus filius eius annis quinquaginta duobus, cuius anno quadragesimo tertio regni natus est Abraham, in cuius natiuitate cępit tertia ætas: & ita centum, & septem anni de secunda ætate restabant, quando cępit regnum Assyriorum. De regno Siciniorum transierant anni septuaginta & tres, quando cępit ætas tertia; nam primus rex Siciniorum fuit Egialeus, qui regnauit annis quinquaginta duobus; secundus fuit Europs, cuius regni anno vigesimoprimo natus est Abraham: vt dicit Eusebius, lib. Cronicorum: & ita isti septuaginta tres anni restabant de secunda ętate, quando cæpit regnum Sicioniorum. De regno autem Aegyptiorum transierant quindecim dinastiæ: nam in anno primo vitæ Abrahæ cæpit dinastia decimasexta, quæ vocatur Thebeorum, vt dicit idem Eusebius: sed quot annos continerent illæ dinastiæ, non constat: & sic patet, quòd ista tria regna diuersa cęperant in secunda ætate circa finem eius; ideo tunc non poterant dari præceptum, & licētia Noe, & filijs eius, ita quòd ab omnibus reciperentur. Secundo patet, quia in fine secundæ ætatis erant magna bella, & cędes per totam Asiam, & non poterat Noe prouidere, licet doleret: quia omnes, qui moriebantur erant filij eius, ergo non obediebant ei tunc alij homines. Patet hoc, quia rex Ninus primus rex Assyriorum regnauit quinquaginta duobus annis, & de illis primi quadraginta duo fuerunt de secunda ætate: quia fuerunt ante natiuitatem Abrahæ, vt dicit Eusebius, & tamen in toto illo tempore egit bella cruētissima per totam Asiam. Nam quamdiu fuit rex, bella exercuit, & Asiam sibi subiecit affligendo gentes varijs cladibus, vt dicit Iustinus in epithomate Trogi Pompei, libro primo, & Paulus Orosius, libro primo de Ormesta mūdi, & Augusti. libro quarto de ciuitate Dei, & libro decimoseptimo, & Isidorus lib. decimooctauo. Etymo. cap. primo.

Quæst. Præceptum de carnibus concessum ante medium secundæ ætatis.

Dicendum etiam quòd fuit datum præceptum, & concessio de carnibus comedendis ante medium secundæ ætatis; nam fuit datum ante diuisionē linguarum, sed diuisio ista fuit ante medium secūdæ ætatis, ergo ante medium eius fuit data ista concessio. Primum patet, quia post diuisionem linguarum nō obedirent homines Noe, & filijs eius: primo, quia statim cęperunt regna: nam in ędificatione turris Babylonis facta est diuisio linguarum, supra vndecimo, & tunc Nembrot gigas, vt asseritur inducebat homines ad ædificandum, & sub eo fiebat ista ædificatio, & ipse

& ipse præesse volebat omnibus hominibus: & sicut ipse tunc faciebat, ita alij cœpere facere in ipsa diuisione linguarum, & ita non fuit vltra locus vnitatis hominum ad obediendum Noe, & filijs eius. Secundo, quia post diuisionem linguarum statim homines dispersi sunt per omnes partes orbis, supra 11. cap. Et tamen non poterat peruenire aliquod vnum præceptum ad omnes homines diffusos per totum, sed cũ collecti essent, ergo fuit datum ante diuisionem linguarum, quãdo omnes homines erant populus vnus, supra 11. cap. Tertio patet, quia post diuisionem linguarum homines non se intellexerunt adinuicem, & ista fuit causa dispersionis eorum, supra 11. cap. sed ad eos, qui non communicant verbo, non poterat peruenire idem commune mandatum, ergo non daretur post diuisionem linguarum, sed prius. Erat secundũ, quòd fuit diuisio linguarum ante medium secundæ ætatis: & patet hoc, quia secunda ætas durauit annis ducentis nonaginta duobus, vt patet supra 11. diuisio tamen linguarum fuit quasi centum annis post diluuium: ideo erat ante medium secundæ ætatis. illud patet, quia sic communiter asseritur. Secundo patet, quia facta est ista diuisio circa natiuitatem Phaleg filij Heber. nam dicitur supra 11. cap. quòd vocatus est Phaleg, idest diuisio, quia in diebus eius diuisa est terra, & ista diuisio intelligitur de diuisione linguarũ: & tamen a diluuio vsque ad natiuitatem Phaleg, sunt anni centum, & vnus: nam Sem filius Noe duobus annis post diluuium genuit Arphaxat, qui cùm esset triginta quinque annorum genuit Sale: Sale cùm esset annorum triginta gennit Heber. Heber autem annorum triginta quatuor genuit Phaleg, qui sunt anni centum & vnus, supra 11. cap. Ergo diuisio linguarum fuit ante modicum secundæ ætatis: & ita præceptum, & licentia de comedendo carnes data sunt ante medium secundæ ætatis.

Quæst. 276 Licentia comedendi carnes fuit data circa principiũ secundæ ætatis.

Dicendum ergo quòd ista licentia fuit data hominibus circa principium secundæ ætatis, primo patet quia ista licẽtia fuit data hominibus propter deteriorationem terrænascentium, quæ non sufficiebant ad bonam sustentationem hominum: nam diluuiũ deteriorauit omnia: vt ostensum fuit: & ideo statim diminuta fuit vita: quia nullus post diluuium tãdiu vixit, quamdiu viuebant homines ante diluuium: ergo vt obuiaretur isti deteriorationi factæ in terręnascentibus, debuit statim post diluuium, vel non multo post dari licentia hominibus ad manducandum carnes, alioquin collaberetur in breui humana vita. Secũdo patet, quia sup. 9. cap. dicitur: Benedixit Deus Noe, & filijs eius, & ibi sequitur licentia comedendi carnes: & ita fuit illa data Noe, & filijs eius, in quo significatur, quòd non erant tunc alij, quibus dari posset: & tamen hoc non poterat esse nisi in principio secundę ætatis, quia postea in progressu essent multi homines, ergo fuit a principio. Tertio patet, quia dicitur ibi, quòd Deus benedixit eis, & dedit istam licentiam manducandi carnes: sed certum est, quòd benedictio esset in principio secũdæ ætatis, quia ad consolandum homines, cùm benedictio ista data sit in voce dicente Deo, Crescite, & multiplicamini, fieret in principio. Nam procedente ætate illa facta aliquanta multiplicatione hominũ superuacuum erat dici hominibus, Crescite & multiplicamini. Quarto quia data licentia comedendi carnes sequitur: Sanguinem enim animarum vestrarum requiram de manu cunctarum bestiarum, & de manu hominis: quicunque effunderit sanguinem humanum, fundetur sanguis illius; In quo vetuit homicidium simul cum licentia data de carnibus comedendis, & tamen certum est, quòd homicidium vetaret Deus statim in

A principio secundæ ætatis, quia opus erat: ergo & licentia data de comedendo carnes, quę simul data est, fuit data in principio, vel quasi, secundæ ætatis. Quinto patet, quia statim post licentiã datã de comedendo carnes, supra 9. cap. dicitur, Vos autem crescite, & multiplicamini, & ingredimini super terram, & subijcite eam: & tamen certum est, quòd hoc in principio secundæ ætatis fieret, quia quando ista dicebantur, dũ ingressus fuerat homo super terram: ergo a principio illius fuit datum istud mandatum, & licentia.

Quæst. 277

Sed aliquis dicet, quòd non possit stare in principio secundæ ætatis, quòd data fuerit ista licentia, nam si statim daretur, deficeret aliqua species manducantibus hominibus, quia de animalibus mundis, idest comestibilibus ingressa sunt in arcã de qualibet specie
B septem indiuidua, idest quatuor masculi, & tres fęmellę, & in egressu fecit Noe holocaustum de omnibus ijs animalibus mundis, & ita de qualibet specie occideret saltem vnum animal, & manerent sex tantum. Si verò de ijs inciperent comedere homines statim post diluuium, in breui deficeret aliqua species propter paucitatem indiuiduorum; sed ad hoc Deus attendebat, vt omnia conseruarentur, ideo non daret licentiam comedendi carnes in principio secundæ ætatis. Dicendum, verum esse, quòd homines non comederunt carnes statim post exitum de arca, quia si hoc fuisset, & continuassent istum cibum, in breui necesse erat perire aliquam speciem, & non daretur modus, quo possit tolli hoc inconueniens, & ideo

Obiectio. Licẽtia comedendi carnes statim post diluuium concessa fuit.

C dupliciter possumus respondere: vno modo, quòd licentia non fuit data statim post exitum de arca, sed aliquanto tempore post; Secundo modo quòd fuerit data in ipso exitu de arca. Si teneamus primum, erit res plana; nam si in primo anno exitus de arca manducarent homines de animalibus, antequàm fieret multiplicatio, aliqua perirent animalia ipsa, vel aliqua species de illis, quod erat inconueniens: si vero expectarent per quinque, vel sex annos, fieret multiplicatio magna in qualibet specie, cùm Deus ad hoc adiuuaret dando magnam vim multiplicandi in ipso primordio ætatis, sicut Iudæis in Aegypto dedit magnã vim multiplicandi per propagationem, ita vt non viderentur generare, sicut animalia, sed germinare, sicut arbores, Exodi primo cap. Et postea possent homines manducare de carnibus animalium, quia non
D esset timor de aliqua specie, quòd cessaret, quia tanta multiplicatio tunc facta esset, quòd nõ periret aliqua species, sicut neque perit nunc per occisionem quotidianam animaliũ: & ita possemus dicere, quòd ista licentia data fuit hominibus quinque, vel sex annis post exitum de arca, & erat tũc multiplicatio magna facta, ita vt statim potuerunt comedere, & comederint sine periculo aliquo specierum de carnibus animalium. Si teneamus alium modum, dicemus quòd Deus dedit licentiam hominibus comedendi carnes in ipso principio secundæ ætatis statim post exitum de arca, & tamen innueret eis, quòd non statim comesturi essent de illis: sed postea, quando facta esset
E multiplicatio, ita vt non perirent animalia. Vel potest dici, quòd dedit eis absolute licentiam comedendi carnes, siue statim vellent comedere, siue postea: ipsi tamen, quia prudentes erant, nollent comedere statim, quia si comederent desineret esse aliqua species: ideo expectarent quousque scirent, quòd sine periculo specierum animalium comedere possent; nam etiam si non attenderent ad id quod pertinebat ad vniuersum, scilicet, vt nulla species deficeret, adhuc propter se ipsos illud facerẽt, sicut pater familias, qui parco victu cõtentus est, ne facultates suas in breui exhauriat. Nam animalia omnia ad ipsos pertinebant,

Respõsio duplex.

Determinatio temporis datę licentiæ.

bant, ideo vt pro ſemper haberēt, abſtinerēt a principio, quouſque aīalia multiplicarētur, vel parum à principio manducarent. Sed quid iſtorum magis videatur, dicendum quòd vtrumque eſt multum rationabile, & tamen literæ magis videtur conuenire, quòd ſtatim in exitu de arca data ſit licentia manducandi carnes, & tamen homines ſecūdum prudentiam, vel non vſi fuerint ſtatim iſta conceſſione, vel parcitatem tenuerint.

Quęſ.278. Quando carnes comedere cęperunt alia animalia.

Cùm dictum ſit, quòd non ſoli homines ſed beſtiæ etiam in prima ætate non manducauerint carnes, nūc autem eas guſtent, eſt dubium quādo inceperunt comedere carnes. Dicendum ꝙ in ſecunda ætate cæperunt manducare carnes, & ſemper poſtea tenuerunt illum modum, & tenent: non enim poteſt dici, quòd poſt ſecundam ætatem inceperint in tertia, vel quarta, quia non fuit facta aliqua mutatio in ſtatu rerum naturalium in aliqua ætate poſt: & tamen quòd animalia quæ non comedebant carnes inciperēt comedere carnes, erat mutatio in rebus naturalibus; ideo non fieret hoc in aliqua de alijs ætatibus, ſed fieret in ſecunda ætate; nam in illa fuit facta mutatio rerum naturalium per diluuium, quod terram diſſipauit deteriorando eam, & minuendo virtutem eius. Et erat hoc conueniens, quia in prima ætate erant fructus arborum, & herbæ tanti vigoris ad nutriendum, & maioris, quàm nunc carnes: & fortè, tam boni, aut melioris ſaporis. Et ideo quamdiu ſic manebāt, erat naturale animalibus carnifagis manducare herbas, ſicut eſt nunc naturale manducare carnes. Poſt diluuium fuit facta deterioratio terrænaſcentibus ex cauſa dicta, vnde non præſtarent iam alimentum conueniēs animalibus herbæ, ſicut prius: ideo tranſirent ad carnes naturaliter mutata inclinatione ad illud quod incipiebat eſſe conueniens, & naturale; ſicut nunc alij cibi ſunt, quos homines in infantia appetunt; alij, quos in iuuentute; alij, quos in ſenectute: & in omnibus eſt naturalis inclinatio, & non eſt per aliquam nouam mutationem factam a Deo in homine, ſed per ipſam naturalem trāſmutationem incipit aliud, & aliud eſſe conueniens. Et ita animalia carnifaga cum deſinerēt in ſecunda ætate eſſe naturales & cōuenientes cibi eis herbæ, & fructus arborum, cæperunt manducare carnes, quæ pariter cæperunt eis eſſe naturales.

Quęſ.179. Animalia in qua parte ſecundę ætatis cœperūt comedere carnes.

Sed dicetur in qua parte ſecundæ ætatis cæperunt comedere carnes animalia? Dicendum ꝙ non fuit in principio, nam cùm eſſent pauca animalia, ſi ſtatim inciperent comedere carnes in breui deſineret eſſe aliqua ſpecies, & hoc maxime in animalibus immundis, id eſt non comeſtibilibus, ſicut ſunt equus, aſinus, & mulus. quia in his ſolùm fuerunt in arca de qualibet ſpecie duo indiuidua, ſcilicet maſculus, & fęmina: & tamen iſta animalia immunda ſunt cibus aliorum animaliū, ſicut Gryphes naturaliter infeſtant equū, & deuorant ipſum: ſi autem a principio Gryphes cępiſſet manducare carnes, deuoraſſet equum, ſiue maſculum, ſiue fęminam: & cùm eſſet vnus tātum maſculus, & vnica fęmella, quemcunque ipſorum occideret, ceſſaret ſpecies, quia alterum ſolitarium non poſſet gignere. Similiter ſi leo deuoraret aſinum, qui eſt de immundis animalibus, periret ſpecies cùm eſſent duo tantùm indiuidua. Dicendum ergo quòd non a principio ſecundæ ætatis cęperunt animalia manducare carnes, ſed poſt aliquātum tempus, quando eius ſpecies animalium eſſent multiplicatæ, ita vt occidendo de eis non ceſſaret ſpecies, ſicut & nunc quando homines cędunt animalia, & ab inuicem ipſa occiduntur; & tamen non ceſſat aliqua ſpecies, & fortè hoc eſſet tempus quindecim, vel viginti annorum, aut pauciorum. nam in tanto tēpore fieręt ma-

F gna multiplicatio. Sed interim animália carnifaga abſtinerent a carnibus, quia non eſſent carnes eis in deſiderio, tum propter non conſueta fuiſſe hactenus ad cibum carnium, tum quia nōdum ſubito apparuit totum detrimentum terrę in terræ naſcentibus, & ita neque in corporibus eorum tanta mutatio fiebat, vt neceſſariæ eſſent eis carnes: eſt enim ſimile de vita hominum, & aliorum animalium. Homines enim, qui ante diluuium nati ſunt, & ſeruati in arca, poſtea vixerunt longiorem vitam quàm illi, qui nati fuerūt ab eis poſt diluuium; nam Noe ante diluuium vixerat annis ſexcentis, ſupra 6. cap. Et poſt diluuium vixit annis trecentis, & quinquaginta, ſupra 9. cap. Ita igitur de animalibus fuit, quòd illa, quæ genita ante diluuiū
G ſeruata fuerunt in arca, diutius vixerunt quàm ea, quę poſt diluuium nata ſunt; & adhuc fuit in eis ordo, quia immediatè nata fuerunt diuturnioris vitæ, quàm alia ſequentia, ſicut patet de omnibus, quia ſecundū ordinem deſcendentium in ſecunda ętate minuebatur in eis terminus vitę, vt patet ſupra 9. cap. Ita ergo & in animalibus: & ob hoc cùm ſtatim poſt diluuiū non appareret tam aperte detrimentum in terrænaſcentibus, ſicut poſtea apparuit, non fuit tam neceſſarium animalibus carnifagis ſtatim poſt diluuiū manducare carnes, ſicut poſtea; & ideo neque eſſent eis in deſiderio, vnde per aliquantum tempus potuerunt abſtinere animalia carnifaga ab eſu carnium, quouſq; multiplicatio fieret in quailbet ſpecie, & tunc ſine periculo alicuius ſpeciei poterant animalia carnifaga
H manducare de alijs.

Quęſ.280. Cur in ſacra ſcriptura nō reperitur data licentia carnes comedendi animalibus brutis, vt fuit hominibus.

Sed quæretur quomodo beſtijs non fuit facta conceſſio de cibo carniū poſt diluuium; homines enim ante diluuium non comedebant carnes, & ad hoc ꝙ poſtea illas comederent facta fuit illis conceſſio, ſupra 9. cap. Sed beſtiæ etiam ante diluuium non veſcebantur carnibus, & non inuenitur conceſſio eis facta de cibo carnium. Aliquis dicet, quòd facta fuit conceſſio beſtijs, ſed non ſcribitur, quia nō omnia ſcripta ſunt. Sed dicendum quòd iſtud non ſatisfacit de aliquo: nam cùm non inueniatur, nō habemus cauſam ad dicendum quòd fuit factum, & ideo rem ſine cauſa aſſerimus. Sed dicendum aliter & melius, quòd non facta fuit illis conceſſio, quia quibus non datur
I præceptum de abſtinendo a carnibus, neque datur conceſſio de manducando, cùm iſta fiant circa idem, ſed animalibus non fuit datum præceptum de non manducando carnes, vel præceptum de mādùcando herbas; quia non ſunt capacia præcepti, cum non intelligant, ideo neque conceſſio fieri potuit, quia neq; illam intelligerent. ſecus de hominibus, quia illi ſunt capaces præcepti & conceſſionis cùm ſint rationales, ideo eis præceptum datum eſt quid comederent in prima ætate, ſupra primo cap. Et ita conceſſio de carnibus fieri debuit: & facta eſt ſupra 9. cap. Sed dicetur, quod licèt non daretur conceſſio animalibus de comedēdo carnes, debuit dari hominibus de eis, id eſt notificari eis, quid animalia facere deberēt; ſic enim
K fuit ſupra primo cap. Quia ibi Deus oſtendit hominibus cibum ſuum, & animalium dicens; Ecce dedi vobis omnem herbam, & omnia ligna, & ſequitur, vt ſint vobis in eſcam, & cunctis animantibus terræ: & ſic omnibus pręceptum eſt quid comederēt: de animalibus autem ſignificatum eſt eis quid comedere deberent. Ita in conceſſione facta ſupra 9. cap. hominibus de carnibus, potuit oſtendi, quòd animalib⁹ idē futurū eſſet: & tamen nō inuenitur talis cōceſſio.

Quęſ.281. Quo data fuerit licē tia aialib' brutis comedendi carnes poſt diluuium.

Dici poteſt vno modo, ꝙ non oportuit poni conceſſionem aliquam factam animalibus, quia aut competeret hoc propter ipſa animalia, aut propter homines. non propter animalia, quia ipſa non ſunt capacia mandati

mandati neque prohibitionis neque concessionis: & ideo sicut Deus non dedit eis præceptum de abstinendo à carnibus in prima ætate, aut de comedendo herbas. sed solùm dedit eis certum modum naturæ, ad quem sequebatur inclinatio pro tunc ad herbas, cùm appetitus sequatur formam, & ille appetitus erat eis lex: & quia secundum illum inclinabantur ad manducandum herbas, & non carnes, erat eis quasi diuinum prçceptum manducare herbas, & non manducare carnes; ita post diluuium cũ Deus dissipata terra fecerit non conuenire aĩalibus oĩbus herbas, fecit ꝙ s̃m naturam consequeretur appetitus ad carnes iam, & non ad herbas, & illud fuit concessio de mãducando carnes, & non aliquid aliud. Si autem dicatur propter homines competere, dicendum quòd non competit. Satis enim erat, quòd nunc videamus, ꝙ aĩaliũ quædam manducant carnes: & cũ sciamus, ꝙ in prima ætate non manducauerint illas, scimus à Deo cõcessum esse istud per modũ supra assignatum, s. transmutationem quandam factã in natura. Cùm autem obijcitur, ꝙ in prima ætate notificatus fuit omnibus cibus animalium, ita debuit notificari in secunda, dicendum ꝙ non fuit simile: primo, quia de vna sciret̃ etiam si non scriberetur, de alia aũt non sciretur: nã etiam si sacra scriptura nihil dicat de cibo aĩaliũ, nunc & a multis annis retro actis notus est nobis cibus eorum, quem talẽ sciunt hoĩes semper fuisse, qualis nũc est in toto tempore, de quo aliquæ humanę literæ habentur: sed de prima ætate ꝙ eorum cibus fuerunt herbæ nullo modo scire possemus, nisi sacra scriptura id diceret: immo si taceret potius putaremus talem cibum fuisse, qualem nunc. s. ꝙ semper carnes comedissent; ideo fuit illud conueniens dici, & non istud, quod fuit post diluuium. Secundo & principalius ad tollendũ dubia, quæ oriuntur ex sacra scriptura: constat enim, ꝙ animalia de omnibus speciebus fuerunt in arca, qđ fuit in fine primæ ætatis. Et si in prima ætate animalia manducassent carnes, essent multæ difficultates; ideo vt fieret credibile id quod dicitur de existentia in arca, debuit dici, ꝙ aĩalia non manducabant carnes in prima ætate: sed ꝙ post diluuium animalia manducarent carnes vel non, nullum dubium tollebat de eis, quæ sunt in sacra scriptura: ideo non fuit opportunũ dici: & ita fuit causa principalis, quare non dictum est saltem tam expresse sicut in prima ætate. Tertiò, quia non erat tã facile dici post diluuiũ de cibo animalium, sicut ante diluuium, nam ante diluuium in vno verbo de omnibus dictum est: Ecce dedi vobis omnem herbam, & omne lignum, vt sint vobis in cibum, & cunctis aĩantibus terræ; sed post diluuium non est sic, quia aĩalibus omnibus non conueniunt carnes, neque oĩbus conueniunt herbæ, sed iuxta Arist. lib. Polit. 1. sunt tres modi animalium in hoc. quædam solis carnibus vescuntur, quædam solis herbis, quædam vtrisque: scriptura autem sacra non negociatur de natura rerum, ideo quod nõ exigit aliquam digressionem, nunquam se intromittit.

Alio modo potest responderi ad principale, ꝙ Deꝰ manifestauit aliqualiter in sacra scriptura ꝙ bestiæ comesturæ essent carnes post diluuiũ, & innuitur hoc, vbi significatur quòd homines manducarent carnes, supra 9. cap. vbi dicitur, Omne quod mouetur, & viuit erit vobis in cibum, quasi olera virentia tradidi vobis omnia, excepto ꝙ carnem cum sanguine non comedetis; & ponuntur ibi duo, per quæ innuitur ꝙ post diluuiũ manducaturæ essent bestiæ carnes, & non manducauerant prius. Primum, quia dicitur; sit terror vester, & tremor super cuncta animalia terræ, & super omnes volucres cęli cum vniuersis, quæ mouent̃ in terra. Et istud dicitur hominibus post diluuium, &

A non ante, s. quia habebãt homines maiorem causam timendi bestias tunc, quàm in prima ætate, & ad hoc non videtur esse alia causa, nisi quia ante diluuium cũ bestiæ non manducarent carnes, nullum animal inuadebat, neque nocebat ei: quia causa contentionis in animalibus est cibus, & ita qñ animalia non manducabant carnes, nulla causa erat homini timẽdi bestias: post diluuium autẽ, cùm mãducaturæ essent carnes, erat homini causa timoris, ne bestiæ eum inuaderẽt: ideo fuit ei data quædam confidentia, & securitas, ꝙ aĩalia eis non nocerent. Et apparet hoc, quia ex alijs partibus maior causa timendi erat hominibus in prima ætate, quàm statim post diluuium; nam erant plures bestiæ ante diluuium in creatione, quàm post diluuium. nam primo fuerunt in qualibet specie multę

B bestiæ, post diluuium autem solæ duæ, masculus, & fęmina in qualibet specie, supra 7. cap. & ideo erat tunc minor causa timoris. Secundo, quia in principio primæ ætatis erant soli duo homines, Adam & Eua, statim autem post diluuium erant octo, Noe, & tres filij sui, & vxores quatuor eorum, supra 8. cap. Et ita quanto pauciores essent, tanto maiorem causam timendi haberent. Tertio, quia homines, qui fuerunt in principio secundę ætatis, Noe, & filij sui morati fuerant per annum integrum, & plus in arca cum bestijs dando eis cibos quotidianos, & ita ex assuetudine discerent minus illa timere: non fuerat autem sic de Adam & Eua in principio, potissimè quando exclusi sunt de Paradiso: ideo magis illi timere poterant, &

C tamen non datur eis cõfidentia aliqua cõtra timorẽ. Dicẽdum ergo, quòd nõ fuit alia causa principalis, nisi quia ante diluuium nõ comedẽtibus bestijs carnes, nulla causa erat timẽdi eas: & ideo neque cõfidẽtia, aut cõsolatio aliqua dãda erat cõtra timorẽ. Sed post diluuium, quia bestiæ mãducaturæ erãt carnes, forte inuaderẽt homines, & comederẽt eos: vt autem non timerent, dictum est, quòd timor, & tremor hominũ esset super omnia animalia ad hoc, quòd nõ auderẽt inuadere eos, & ita manerẽt homines securi. Secundum quod istud ostẽdit, erat supra 9. cap. cùm dicitur Excepto quòd carnem cum sanguine nõ comedetis, & sequitur, sanguinem enim animarum vestrarum requiram de manu cunctarum bestiarum: & ita in-

D nuitur, quòd bestiæ mãducaturæ essent carnes: quia animalia nõ effunderẽt sanguinem humanum, cùm bestia nõ occidat regulariter aliquod animal, nisi ad cibum, & hoc signauit ibi inquãtum dixit, bestiarum, quia bestia est animal ferox à vastando dictum: & ita apparet, quòd sacra scriptura significauit hominibus, quòd animalia quædam manducatura essent carnes post diluuium.

Determinatio.

Occasione huius quod dictum est: Sit timor vester, & tremor super cũcta animalia, & super oẽs volucres cęli, est dubium quomodo hoc fuit verum, vel qua intentione fuit dictum hominibus, supra 9. cap. Aliqui dicunt, quòd intelligitur quantum ad quædam animalia domesticabilia, quæ naturaliter sunt man-

E sueta, aut mansuescere possunt: & ista naturaliter timent faciem hominis, licèt aliqua eum interdum inuadunt ex timore, vel fame, aut alijs causis, & nõ intelligatur generaliter. Sed dicendum, quòd hoc non stat; primo, quia repugnat literæ, cùm dicatur, sit timor vester supra cuncta animalia, & super omnes volucres cęli cum vniuersis, quæ mouentur in terra: ergo cùm dicatur totiẽs vniuersaliter, necesse est sic intelligi, & nõ de solis paucis, quæ sunt domestica, aut domesticabilia. Secũdo, quia hoc dictum est ad tollendum hominibus timorem, sicut dictum est præcedẽti quæst. & tamen si de solis mãsuetis diceretur, nihil prodesset, quia alia animalia ferocia sunt, quæ homini

Quæst. 283. Quo intelligitur; & sit timor vester sup oĩa aĩalia.

mini nocere possunt. & non ista. Ideo ad tribuendum securitatem debuit dici de hominibus. Alij dicunt vt historia Scholastica, ꝙ dictum fuit hoc ad consolationem Noe, & filiorum eius, quia pauci existentes timebant a tot bestijs consumi, sicut tetigimus supra 9. Dicendum quòd hoc non sufficit, nam si erat ad consolationem, aut verum erat, quòd bestiæ timerent, & non inuaderent eum, aut non erat verum. Si primo modo, non debuit dici solùm, quòd erat hoc ad consolationem, sed etiam quòd hic verè Deus præstitit hominibus, quòd omnia animalia timerēt eos, & hoc non videntur isti concedere. Si autem non erat verum, quòd animalia timerent eos, non erat vera consolatio, quia nocerent non timendo, & tamen Deus non consolaretur falsè hominem. Dicendum quòd veritas, quòd Deus posuit timorem hominum super omnia animalia, ita ꝙ omnia quæcunque sint naturaliter reuerentur, vel timent humanum vultum, non est tamen tanta illa reuerentia, quin sępissimè inuadāt, & occidant hominem; nam & quædam animalia ex timore inuadunt alia, vel hominem. Sed hoc pręstitit Deus hominibus in principio secundæ ætatis, vt nulla animalia eis nocerent, & ideo quandocunque animalia videbant homines, timebant, & tremebant, & non audebant nocere eis. Hoc autem fuit necessarium fieri a Deo; nam si animalia non timerent homines tunc, cùm pauci essent, in breui possent eos cōsumere: & hoc erat maximum inconueniens; ideo constat quòd animalia tunc non possent nocere hominibus, siue hoc proueniret ex timore posito super animalia, siue ex alia causa. Sed hoc non durauit semper, sicut & nunc non durat. Quanto autem tempore hoc durauerit, non est certum, sed hoc possumus dicere, quòd saltem duraret, quo vsque multiplicarētur homines; quia postea etiam si à bestijs lęderentur, nō erat periculum pereundi totam speciem, & ideo de illo tempore absolutè intelligebatur illud: Sit timor vester, & tremor super cuncta animalia. quia ita erat in veritate, quia nullum illorū audebat inuadere hominem, sed omnia timebant ipsum; nunc verò non est sic; manet quidem animalibus naturalis reuerentia ad vultum humanum, & tamen sæpè inuadunt hominem, & lacerant, neque ab hoc cohibentur per timorem: & de hoc accipi potest litera illa supra 9. cap. Sanguinem enim animarum vestrarum requiram de manu cunctarum bestiarum, in quo innuit, quòd bestiæ aliquando occiderent hominem, tamen non sine pęna ipsarū, quia Deus requiret ab eis vindictam pro occisione: est tamē verum, quòd hoc dictum fuit ad cōsolationem hominum, quia putarent homines, quòd fortè Deus relinqueret eos in manu bestiarū, & ita possent consumere eos faciliter, Deus autem dicit quòd non, quia si bestię interdum inuaderēt hominem aliquem, & occiderēt eum, Deus puniret eas pro occisione hominis: & ita non auderent inuadere hominem; inuaderent se ipsas tamen mutuo, vel animalia mansueta, quia Deus non dixit, quòd requirit sanguinem alicuius animalis de manu alterius, sed solum sanguinem humanum. Secundo fuit hoc dictum ad prohibitionem homicidij: tam efficaciter autem voluit Deus suadere hominibus, quòd inuicē non se occiderent, quòd incussit eis circa hoc magnū timorem de vindicta, quam ipse faceret pro homicidio: & tam abundanter hoc voluit significare, quòd non solùm dixit, quòd indignaretur si homo occideret hominem, sed etiam bestiam, & ita vtrūque coniunxit dicens; Sanguinem animarum vestrarum requiram de manu cunctarum bestiarum, & de manu hominis.

Quæst. 284 Declaratis supra his quæ pertinuerunt ad cibū ho-
F minum, & bestiarum in prima, & secunda ætatibus quæ introducta sunt occasione ciborum Paradisi terrestris, est nunc redeundum ad ea, quæ inceperamus. Dicitur autem supra 2. cap. De ligno autem scientiæ boni, & mali ne comedas; & hic est dubiū, quare De⁹ vetuit homini manducare in Paradiso de ligno illo. Aliqui dicunt, quòd fuit propter aliquod malū, quod in illo ligno erat, & Deus volebat, quòd homo caueret mala. Dicendum quòd non est verum, primo, q̄a in Paradiso nullum malum erat, ꝙ homini posset nocere: sed omnia erant ibi valde bona, & ita asserit Augustinus lib. 12. de ciui. Dei. & lib. 8. super Gen. ad literam, ideo non vetuit ob hoc. Secūdo, quia aliqui mouentur ad hoc, quia dicitur lignū scientiæ boni, & ma-
G li: & tamen hoc non significat aliquod malum in ligno esse, sed ꝙ pertineat ad scientiam boni, & mali, & tamen ista scientia potius est bona, & propter desiderium illius motus fuit ad comedendū de fructu eius. Tertiò, quia si aliquod malū esset in ligno illo, statim vt homo comederet, incideret in malū: sed inde non incidit in malum aliquod quantum ad corpora, sed solùm Deus puniuit hoīem tanq̄ transgressorē mandati; ideo non fuit illa causa prohibitionis. Dicendū ꝙ non fuit aliqua causa ex parte ligni: sed voluit De⁹ dare hoī præceptum negatiuum aliquod. primo ad magis manifestandū dn̄iū suum super hoīem. licèt.n. satis Deus se ostēderit homini dn̄m eius, voluit abundantius manifestare in actu præcipiendo ei aliquid, qđ
H facere teneret, & hoc est ꝙ ad solos dn̄os, vel præeminentes pertinet.s. præcipere posse. Secundo fuit ad dandum homini abundantiorē locū merendi, & status virtutis: cùm nullum præceptū datum esset, nihil esset, in quo se exercitaret: dato autem præcepto, fuit locus exercitij ad virtutem.

Cur Deus vetuit hoī in Paradiso comedere de illo ligno.

Quæst. 85. An conueniens fuerit ligni Adamo vetitum.

Considerandū aūt, ꝙ istud præceptum fuit conuenienter assignatū: debuit.n. aliquā difficultatē continere, vt esset locus merendi: & tn̄ debuit esse parua, & non inciperet ibi hō viuere sub iugo, sicut hic viuimus. Quantum ad primum est cōueniēs, nā poterat Deus vetare homini aliquid ad quod ipse nō inclinaretur, & ita nō esset difficultas vlla in obseruāda neq;
I pronitas in cōtrariū, vt si Deus iuberet homini, ꝙ nō se occideret, aut ꝙ nō maneret semper sine cibo: nā ista obseruare nulla difficultas erat, quia nō erat inclinatio in cōtrariū. sed potius ad hoc, & quātū ad hoc bene prouisum est, quia vetuit Deus homini aliquid de cibo: erat enim hō inclinatus ad cibū, & vetita fuit ei aliqua pars cibi, & sic erat ei inclinatio in cōtrariū. Etiā augebatur ista difficultas, quia illa pars cibi, quæ vetita fuit, erat pulchra & multus concupiscibilis. Sicut dicitur supra 3. cap. Vidit mulier lignum, quod esset bonum ad vescendū, & pulchrū oculis, aspectuq; delectabile: si aūt esset lignū nullius pulchritudinis, & suauitatis, etiam si ad cibum pertineret, non esset difficultas aliqua ab illo abstinere. Circa secundū ēt prouisum est.s. ꝙ nō esset magna difficultas, ne inciperet ho-
K mo esse sub iugo, & hoc fuit inquātum fuit vetitum vnicū lignū. Si enim multa ligna vetita essent.i. maior pars lignorum Paradisi, vel medietas, poterat esse magna difficultas homini, & efficeret præceptū graue, ꝙ ab omnibus illis abstinendū foret; sed cùm essent valde multa ligna in Paradiso, & non vetaretur homini, nisi vnum lignū, parua erat difficultas. Secundo, quia dato, ꝙ vnicū vetaretur, si illud solum esset pulchrū, vel illud esset melius lignū Paradisi, esset magna difficultas abstinere: erant tn̄ multa alia ligna pulchra visu, & suauia ad gustū, quia dr̄ supra 2. c. Produxit De⁹ in Paradiso oē lignū pulchrū visu, & ad vescendū suaue; ergo manentibus tot lignis præciosis parua difficultas erat vnicum vetari. Tertio, quia dato, ꝙ multa alia

Secūdi dicti, prima causa.

Quæst. 86. Cur Deus dedit præceptum de ligno scientiæ, quem sciebat nō obseruaturū, immo plurima ob hoc in plurima mala.

alia præciosa ligna manerent, si istud esset optimum omnium, esset difficultas, ꝙ hõ abstineret ab eo, quod erat optimum; & tñ non erat istud optimum; nam manebat lignum vitæ, quod erat melius omnibus, qđ non fuit vetitum, ideo non erat magna difficultas in abstinendo. Et sic præceptum istud erat multum rationabile, quia neque habebat magnã difficultatem, & tamen erat aliquid contra, quod homo posset inclinari, & sic erat aliqua difficultas, & esset loc⁹ merẽdi.

Quæretur, cùm Deus præsciret hominem non obseruaturum præceptum istud, & inde lapsurum in omnia mala, in quibus nũc est, cur dedit præceptũ istud? quia potius debuisset non dare. Dicendum, ꝙ in Deo non iudicatur id bonum, aut malum, qđ in hoĩe: & rõ est, quia homo habet legem, Deus aut nulli legi obligatur, ideo hõ obligatur cauere omne malũ inquantum potest, potissimè malum culpæ, non solùm in se, sed etiam in alijs; & ideo si homo nouit, quòd ex aliquo facto suo sequitur malum, etiam si illud non sit in se malum, tenetur istud vitare: de Deo secus est, quia licèt ipse nos obligauerit ad hoc per legem naturalem quam inscripsit mentibus nostris, ad Rom. 2. cap. ipse non est obligatus alicui legi. ideo non tenẽt vitare omne malum quod potest, vnde non vitando illud non facit malum, sicut nos malum facimus non vitando. Vnde Deus facit duo, quæ in eo non iudicantur mala, & apud nos mala iudicarentur. primum est, ꝙ non impedit mala, quæ posset vitare: secundum est, ꝙ facit aliquid ex quo scit sequi malum, vel pro certo secuturum, & si ipse non faceret illud non sequeretur malum, tamen facit istud. Primum est, vt in peccato angelorum, potuerat enim Deus præuenire gratia efficaci, vt nõ peccarent, vel adiuuare eos ad non cadendum sicut alios adiuuit, & tamen nõ fecit, & ita corruerunt: sic etiam posset de peccatis omnium hominũ facere, ꝙ non peccarent adiuuãdo eos, & mouendo efficaciter ad bonum, vel distrahẽdo efficaciter a malo, & tamẽ non facit, & sic multi peccant. Aliud est, ꝙ Deus facit nasci hoĩes infundendo aĩas corporibus: & scit de quibusdam hominibus, quòd peccabunt, & damnabuntur, & si non infunderet aĩas, non perirent, & tamen infundit animas, quæ damnabuntur, & hoc ipse certissime nouit. Sic autem est de omni lege data à Deo, quia est occasio peccati. Et hoc est ex duobus, primo in prohibendo, quia cũ per prohibitionẽ tollatur libertas, accenditur desiderium ad faciẽdum id, quod est prohibitum plusquam cum nondum erat vetitum. Secundo, quia anteꝗ esset aliquid vetitum, nõ erat peccatum illud fieri, cùm verò est vetitum, peccatum est. De primo patet, quia peccatum occasione accepta per mandatum causat omnem concupiscentiam, vt colligitur ad Rom. 7. cap. De secundo patet eo. cap. quid dicemus? lex peccatũ est? absit. Sed peccatum non cognoui nisi per legẽ; nã concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret non concupisces.

Sed dicendum ꝙ ista duo, quæ à Deo fiunt, nõ solũ sunt iusta, idest non iniusta, quia Deus non obligatur ad cõtrarium horum, sed ẽt sunt iusta, i. Deus habet iustum, & rationabile motiuum ad ea facienda. De primo patet, quia Deus est naturæ institutor, ad ipsum conuenit naturam gubernare sicut condidit, idest nõ agendo contra conditionem, & proprietatẽ eius, quia alias sibi ipsi repugnare videretur, qui talem naturam rebus dederat, ipse autem fecit naturam angelicã rationalem. i. intellectualem. liberam, & ideo potentẽ ex arbitrio verti ad hoc, vel illud, & figi in hoc vel illo; & ita fecit eam talem, vt ex arbitrio bonum posset eligere, in quo bene ageret, & in malũ posset declinare, & peccaret. Si aũt Deus semper contineret angelum,

A vt non peccaret videretur contra conditionẽ naturæ a se institutę agere, nõ permittendo flecti ad id, ad qđ ille flecti poterat, & flecti volebat: & ista eadem ratio est, quantum ad hoĩes peccantes, quos Deus peccare non impedit, quia tales eos constituit, vt ex arbitrio, & bene facere, & peccare possint, & ideo ꝙ quosdam peccaturos adiuuet, vt non peccent, nõ est contra restitutionem naturæ à se conditæ, ꝙ tamen vniuersaliter impediret hoĩes peccare, erat vniuersaliter tollere naturam; ideo non est conueniens, ꝙ Deus impediat oĩa peccata. De secundo dicendũ, ꝙ etiam iustè De⁹ facit aliquid ex quo scit, ꝙ malũ sequetur alicui, sicut est de infusione aĩarum quas nouit dãnandas. Primo, quia ipse nõ cõfert ad dãnationem, nã licèt ipse sciat

Cur Deus creare velit animas quas nouit esse damnandas.

B an dãnabũtur, quia impossibile est ipsum ignorare aliquid, nõ dat cãm dãnationis, neq; facit, vt dãnẽt, ideo infundẽdo nõ facit iniustum. Secũdo, quia licèt De⁹ sciat eas dãnãdas propter cõditionẽ suæ scientiæ, quæ habet principalitatẽ æternitatis, nõ est necesse absolutè, ꝙ damnẽtur, sed liberũ est eis tam saluari quã damnari. cũ sciẽtia Dei nullã necessitatẽ rebus imponat, sed necessitas illarum, q̃ necessę sunt aliũde prouenit, & cõtingẽtia earũ, quæ cõtingentes sunt cum sciẽtia Dei manet; vnde si ex eo ꝙ Deus præsciret aĩas damnãdas, necesse esset eas dãnari, & nulla libertas maneret eis, non crearet Deus illas animas, quas præsciret damnandas, alioquin nõ esset imputãdum animabus, ꝙ dãnarentur, sed magis videretur ascribendum Deo. Tertio, quia dãnatio quarũdã animarum redit in maiorem laudem Dei; nam si Deus impediret oĩa mala,

C vel nõ crearet animas, quas præscit dãnandas, non esset vnde gratias Deo agerent, qui saluantur; nũc verò cùm multi damnentur, & illi qui saluantur æqualiter poterant damnari, si Deus non adiuuisset eos efficacius, aut si deseruisset eos sicut eos, qui damnãtur: habent vnde magnas gratias Deo referãt, qui saluantur, & redit hoc in magnam laudem Dei indirectè. Quarto, quia Deus sic magis manifestat clemẽtiam suam, & iustitiam; nam si nullus peccaret, nemo exigente iustitia puniretur, & ita non tam abundanter innotesceret iustitia Dei, & tamen ad laudem suam pertinet, ꝙ omnes eius bonitates innotescant, ideo conueniẽs est quosdam permittere peccare. Quinto, quia ma-

D nifestatur clementia: est enim clemens Deus remittendo peccata, & pœnas debitas; multi enim peccãt, quibus Deus peccata remittit, & illos beatificat. Si autem nunꝗ peccarent, videretur eis debita beatitudo, & ita non laudaretur ibi Dei clementia. Sexto, quia si Deus impediret peccata oĩum hominum, ita vt nullũ peccatũ fieret, & sic etiam dæmones non peccassent, videretur illud esse a natura, quia cõe erat omnibus, & sic nullus de hoc gratias ageret, quia videretur multis, aut non esse beneficiũ, aut non valde magnũ, quia cõe: nũc verò cùm quosdam cadere permittat, alios non, & quosdam de lapsis subleuet, & alios non, videtur præstitum magnum beneficium eis, qui cadere nõ sinũtur, aut post lapsum eriguntur. Septimo, quia

E in hoc facit Deus ad decorẽ vniuersi, quem Deus intendit, vt vniuersitas ab eo facta ex omni parte sit perfecta: sicut enim vniuersitatis decorẽ comendat virtus decentibus præmijs honorata, ita & eũdẽ decorẽ ostendit vitium debita animaduersione punitum, sed hoc non esset, si Deus omnia mala impediret. Et licèt rationes istę sint cõuenientes, & multæ aliæ, quę accipi possent ex fundamento bonorum, quæ Deus facit resultare ex malis, tamen causa principalis est, vt naturæ à se conditę non repugnet: fecit enim eũ talẽ, vt peccare posset, & bene agere ex arbitrio, ideo non debet impedire vniuersaliter opera ex arbitrio, ita vt nullum peccatum sit. Quòd ista sit ratio præcipua patet, quia

Ponit cãm pricipalẽ, q̃ est vt libere homi[nẽ] in natura sinat agere.

tet, quia Deus oĩa mala vetat, & oĩa bona iubet: vetat tamen aut impedit eo modo, quo conuenit naturæ conditæ: quia enim Deus naturã rõnabilẽ liberã condidit, non impedit eam, vt velle nõ possit malũ tollendo libertatem, sed iubendo tanq̃ potenti velle, vt solũ bonum velit, & omne malum caueat, & hoc diligentissimè facit Deus, quia nullum malũ, qđ in lege sua non vetetur: & nullum bonum est, de necessarijs, qđ ibi non præcipiatur, & præceptum Dei est loco cõpulsionis ad bonũ in natura rõnali, & prohibitio est loco cõpulsionis ad nõ agendũ, vel impediendo in eadem natura non plus cõpelli, aut impediri conuenit rõnalem naturam; quia quicquid vltra fiat, præiudicatur libertati naturæ rõnalis: est aũt magna causa Deo agendi sic, vel sic, vt à se conditam naturam sub ea proprietate conseruet, qua condidit.

Quest. 288. Cur aĩas q̃ damnãdæ sunt Deus creet.

Similiter autem quantum ad id quod dicebatur de infusione aĩarum, quæ damnantur: Deus enim est cã prima in natura, & maior tota natura, & cùm oẽs aliæ causæ sub eo sint ordinatæ, opus illarum est opus suũ; & ipse naturã non deserit, quia aliter se ipsum videret deserere, & tamen formato corpore superest infusio aĩæ ad cõplementum operis huius naturalis, idest indiuidui humani in natura, quã si Deus non faciat, desereret naturam: & tamen Deus nõ deserit naturã, qa esset hoc cõtra se ipsum agere, quia illa est opus eius: ideo quicquid futurũ sit de illa aĩa, Deus infundit eã corpori, postquàm corpus est formatum.

Quod lex sit bona licet sit occasio mali, & cur eã det De⁹ cũ sciat ab hoĩbus esse transgrediendam.

De lege autẽ similiter est, quia lex est occasio quædam peccati: & tamen Deus legem dat, sed non est malum ꝙ Deus legem det. Primo, quia lex non est in se mala, sed bona. ad Ro. 7. Quid dicemus? lex peccatũ est? absit. Etiã ibidẽ dicitur postea: Itaq; lex quidẽ sancta, & mãdatum sanctum, & iustum, & bonum. & Psal. 18. Lex Domini immaculata cõuertens animas. Secundo, quia lex necessaria est ad perfectionem naturæ rationalis; sicut enim Deus naturę corporali nõ solùm dat esse, sed etiam id, per quod bene se habeat, & conseruetur in esse, s. dat ei locũ, & cibum, sine quibus non erit, aut non diu erit, ita & in natura intellectuali, quæ est excellentior, non solùm dat Deus esse, sed & prouidet, vt bene se habeat. Est autẽ natura rationalis s͠m rõnem. i. rectitudinem quandam operatiua, & tamẽ istã rectitudinẽ non habet nisi per principium, quo in omnibus reguletur: sed illud non habet in actu esse rationalis, nisi sibi detur: ideo est multum necessarium sibi dari: hoc aũt principium directiuum vocatur lex; ideo oĩ menti rõnali creatæ debet dari lex; sed quoddam principium determinatiuũ potest dari cum ipsa natura tanq̃ concreatum ei: & hoc vocatur lex naturalis, sicut Apostolus loquit̃ ad Ro. 2. c. & tamen istud non est adhuc sufficiens dirigere creaturam rõnalem per omnia, cùm sint quædam particularia tam variabilia, ꝙ ex natura non viderẽtur habere bonum, aut malum, sed solùm ex opinionibus, consistunt enim in videri, & non videri; sicut hoc 1. & 5.

Cap. 6.

Etyco. Arist. dicit, & circa talia est aliud principiũ qđ vocatur lex positiua; non est. n. ex necessitate rõnis, sed ex determinatione eius, qui imponere potest: vocatur hoc iuxta Arist. lib. 5. Etyc. lex absolutè, qa pręcedens directiuum non vocatur lex: sed naturale ius, aut iustũ iuxta modum nostrum cõem loquendi, vocatur lex positiua ad differentiam legis naturalis, quia naturalis nõ dat̃, sed innascitur: ista verò nõ inest sed ponit̃, aut ab extrinseco datur: est aũt vtraque lex tam necessaria, vt sine ea nõ sit perfecta natura rõnalis, erit enim operatiua rectè, & tamen nõ poterit rectè operari: sed magna necessitas est, ꝙ Deus non relinquat opus suũ imperfectũ, maxime id, qđ est tam excellẽs, sicut est mẽs rõnalis, & nõ põt perfici, nisi per legem,

F Ideo Deus vtrãque legẽ dedit, naturalẽ quidẽ oĩbus hoĩbus innatã esse fecit: positiuam aũt superaddidit, quam primo vni populo dedit. i. Hebræis, postea verò toti mundo dedit legem Christi; sed si particularius attẽdamus, prima lex positiua Dei fuit hęc, quæ Adæ data est. s. de ligno scientiæ boni, & mali ne comedas: deinde fuit lex data per Deum post diluuiũ in principio secũdæ ætatis. s. Carnem cum sanguine nõ comedetis, supra 9. cap. Vtriusq; legis harũ. i. tam naturalis, q̃ positiuę est transgressio peccatũ: & tamẽ tã necessaria est vtraque lex, ꝙ Deus nõ cessat ponere legem, ẽt si in illius transgressione hõ peccaturus sit, & etiam si lex ipsa occasionẽ quandam indirectè præstaret ad peccatum: nam vtrũque facit lex. s. facit, ꝙ sit peccatũ

G id, quod non esset peccatũ, nisi lex esset: & ẽt concupiscentiã auget per prohibitionẽ: sed nõ ꝑꝑ hoc cessat lex. Apostolus aũt vtrũque designat ad Rom. 7. De primo patet, quia dicitur, Quid dicemus, quia dicitur, lex pc̃tm̃ est? absit: sed pc̃tm̃ nõ cognoui nisi ꝑ legẽ: nã cõcupiscẽtiã nesciebã, nisi lex diceret, Nõ cõcupisces. i. nõ cognoscebã cõcupiscẽtiã esse peccatũ. De secundo dicitur ibidẽ; Occasione aũt accepta pc̃tm̃ per mandatũ operatũ est in me oẽm cõcupiscẽtiam; ista occasio fuit, qa cùm cognoui esse mihi vetitũ, quod prius vetitum esse nõ cognoscebam, cępi illud magis cõcupiscere: quia hoc naturale est, vt tãto aliquid magis desiderem⁹, quãto nobis magis vetitũ est. Et ideo Apostolus ibidẽ addidit: Sine lege enim pc̃tm̃ mortuũ erat: ego aũt viuebã sine lege aliqñ, sed cũ venis-

H set mãdatum, pc̃tm̃ reuixit, ego aũt mortuus sum. i. qñ lex nõ erat data, peccatũ. i. cõcupiscẽtia erat mortua, quia nõ exardescebat, eo ꝙ non erat vetita, ideo videbat̃ esse mortua; quia nihil agebat, sicut & mortui nihil agunt, & tunc ego viuebã. s. spiritualiter, quia non inducebat me in peccatũ mortale, & in obligationẽ mortis æternæ: qñ aũt venit mandatum, reuixit peccatũ. i. incepit concupiscentia habere vires, quia erat vetita, & ita impellebat ad aliq̃d, quod est actus viuentis. s. ad malũ impellebat; ego aũt mortuus sum. i. incidi in mortale peccatũ succumbẽs concupiscentiæ. Vnde additur ibi, ꝙ ex mãdato, vel lege sequetur malum, indirectè. s. & inuentũ est inde mandatũ, qđ erat ad vitam, hoc esse ad mortẽ. i. ad inducẽdũ in peccatũ

I mortale indirectè, quia lex excitauit concupiscẽtiam, & hõ succũbẽs illi incidit in mortẽ. i. in pc̃tm̃ mortale, & Apost. declarat istud ibi addẽs; Nã peccatũ occasione accepta per mandatũ seduxit me, & per illud occidit me. Peccatũ. i. cõcupiscẽtia accepit occasionẽ per mandatũ. s. vt insurgeret assumptis viribus: & tũc seduxit me. s. trahendo, vt ei succũberẽ, & tũc occidit me. i. in peccatũ mortale, aut in obligationem mortis æternæ impulit, & constituit me reũ: & hoc totũ est per mandatũ, quia si mandatũ non fuisset datũ, nõ esset concupiscentia insurgens, nam non haberet vires. Ex his igitur patet, ꝙ lex multũ confert ad hoc, ꝙ hõ peccet indirectè, & si illa non esset, peccatũ non esset: tamen non obstantibus his, tãta est necessitas legis, & bonum eius in se, ꝙ Deus dat legẽ tàm naturalẽ, q̃ po-

K sitiuam. Sicut dictũ est de lege vniuersaliter, ꝙ licèt indirectè possit sequi inde malum, & sequatur, tamen Deus legẽ dat, ita & fuit de lege data Adæ: si. n. Deus nullã legẽ posuisset Adæ de nõ comedendo de lignis, non peccasset comedendo: & tamen fuit conueniẽs, ꝙ Deus legem poneret.

Quest. 289. Si Adam fuisset sine lege peccasset.

Circa quod sciendum, ꝙ si Adã non haberet legẽ vllã non posset peccare, quia peccatũ nõ est nisi transgressio legis Dei, & tamẽ intelligendũ, ꝙ ẽt si non daretur ei ista lex, posset peccare: quia erat ei innata lex naturalis in principijs rõnis practicæ, quam legẽ De⁹ non tradidit; sed innasci facit, Cõtra istam legem po-

terat

terat peccare Adam, ſicut quotidie nos contra eã peccamus, & per quodlibet peccatum incideremus nos in mala omnia, quæ incidimus. Et tamen vltra legem naturalem dedit Deus Adæ legem poſitiuam, & fuit iſtud præceptum de non comedendo. Iſtud.n. fuit prima lex poſitiua in orbe, quia non fuit poſita alia Adæ ante iſtã, & non fuit inconueniens eã poni, ſed per cõtrarium fuit conueniens. Primũ patet, quia licèt Adã peccauit in iſta lege, nõ erat neceſſe, ꝙ in ea peccaret, & quia liberum erat ei non facere contra illã. Secundo, quia non erat condita lex per calũniã. ſ. ea intẽtione, vt Adam incideret in illã, & peccaret, ſicut quidã principes, aut rectores populorum condunt leges, aut ſtatuta per loca ea intentione, vt ſubditi ſui, vel qui per eas regulari debent, incidant in illa, & poſſint eorum bona diripere. Iſa. 10. cap. Væ qui condunt leges iniquas, & ſcribentes iniuſtitiã ſcripſerũt, vt oprimerent in iuditio pauperes, & vim facerent cauſæ humilium populi mei, vt eſſent viduæ præda eorum, & pupillos diriperent. Deus enim nullam talem legem inſtituit, quia non gaudet in malo hoĩum. Sap. 1. cap. Deus non fecit mortem, neque lætatur in perditione viuorum: creauit enim Deus, vt eſſent oĩa, & ſanabiles fecit nationes orbis terrarũ: & non ſolũ Deus nõ quærit calũniã contra hoĩem, neque gaudet in malo eius, ſed potius diligit ipſum, quia eſt opus ei'. Sap. 11. Misereris oĩum, quia oĩa potes, & diſſimulas peccata hoĩum propter pœnitẽtiã: diligis enim oĩa, quę ſunt, & nihil odiſti eorũ, quæ feciſti, neque.n. odiens aliqd conſtituiſti. Tertio, quia præceptum non erat difficile, & hoc apparet, quia erat vnũ, & de re leui. Si aũt eſſet graue præceptũ, fuiſſet inconueniens poni. Grauitas.n. in pręcepto, vel lege poteſt accidere ex duob': primo ex multitudine; ſecũdo ex re, quæ præcipitur. De primo patet, quia dato, ꝙ res leues pręcipiuntur, ſi multæ præcipiũtur, durum eſt implere talem legem, quia difficilè ſaltem eſt conſiderare de oĩbus. Et hoc mõ fuit difficilis obſeruatio legis Moyſi; non.n. præcipiebãt ibi aliqua res, q̃ in ſe dura eſſet, ſed tot erant, quæ pręcipiebant, ꝙ difficilè erat attendere ad oĩa, & multo magis oĩa implere; fiebat aũt hoc ꝓp multitudinẽ cęremoniarũ, & obſeruationũ, quia in ſingulis rebus ferè habebãt cęremonias: & ideo B. Petrus vocauit veterẽ legẽ iugum difficile portari, Act. 15. Nũc ergo quid tẽtatis Deũ imponere iugũ ſuper ceruicẽ diſcipulorũ, qđ neq; nos, neque patris noſtri portare potuimus. Etiam hoc nõ facilius eſt abſtinere à mortalibus, q̃ a venialibus, & difficillimum valde eſt abſtinere a venialibus: quia licèt a quolibet eorũ ſit facile abſtinere, tñ abſtinere ab oĩbus ſimul eſt difficile ꝓp illorũ multitudinẽ, quã aliquis vix põt cogitare: hoc mõ lex data Adæ facilis. ſ. quia erat vnicũ ꝑceptum, & erat de vnica re. ſ. de ligno ſcientiæ boni & mali. Scđo modo eſt grauitas pręcepti ex re, q̃ pręcepto cõtinet, qa licèt ſit vnicũ pręceptũ, põt cõtineri ibi res dura; & hoc mõ ꝑcepta noui teſtĩ ſunt grauia. i. illa q̃ Chriſtus in nouo teſtõ declarauit: & ſunt magis grauia, q̃ ea q̃ expreſſa erãt in veteri teſtõ: ſicut iuſtum eſt, ꝙ hõ diligat inimicũ, & bene faciat ei: & ꝙ non videat mulierẽ ad cõcupiſcẽdũ eã. Matth. 5. Pauca.n. ꝑcepta ſunt noui teſtamẽti: ſed ſunt difficilia, neque ſatis implerentur, niſi ꝑ abũdantiã gratiæ noui teſtamẽti, quæ volẽtibus eã ſuſcipere facit oĩa facilia: & ita Chriſtus dixit: Iugũ meũ ſuaue eſt, & onus meũ leue. Matt. 11. ſ. ꝑ gratiã alleuiantẽ. Adhuc aũt iſto mõ nõ erat graue præceptũ datũ Adæ. quia erat de re, ad quam nõ erat magna inclinatio, nã vnicũ lignũ vetabatur, & multa alia manebant hoĩ licita, quæ erant pulchra, & ſuauia. Etiam nõ erat illud lignũ optimũ: ſed alia erant præcioſiora eo. ſ. lignũ vitæ; ideo in hoc non videbat eſſe difficultas, vel erat valde parua; ita vt non poſſet dici graue præceptũ: & ſic nõ poterat eſſe inconueniens, ꝙ daretur iſtud præceptum Adæ. Erat autem ecõtrario iſtud præceptum dari Adæ conueniẽs; Primò qa ad hoc ꝙ ſe cognoſceret exꝑſsè ſubditũ Deo, magis iſtud proderat. Sed aliqs dicet, ꝙ ſatis apparebat hoc per legem naturalem quam dederat homini, & dare legem eſt domini. Dicendum ꝙ lex naturalis non ita manifeſtat dominium, ſicut lex poſitiua: Primò quia quidam putant non eſſe legem datam, ſed eſſe conditionem naturæ rationalis, ſicut quamlibet naturã ſequitur determinata inclinatio, & principium directiuum, vel in ſe, vel in aliquo ſuperiori regulãte, ſ. in intelligẽtia. Et ideo iſta lex, quam vocamus naturalem ſm illos, nõ oſtendet aliquid de dominio Dei ſuꝑ hominem vltra id, quod oſtẽdit creatio, vel formatio hominis. Secundò, quia dato, ꝙ lex naturalis cõcedatur, lex data a Deo nõ oſtendit iſtud plenũ dominiũ, quia iſta eſt ſolũ ſm rõnem, & nõ ſm volũtatẽ: & tñ propriè dñs eſt, q iubet quod vult; iudex vero, & alij miniſtri legũ iubẽt aliqd, ſed nõ ex voluntate, ſed ſolùm quantũ lex eis cõcedit, & ob hoc nõ conceditur illos eſſe dños; qui aũt ex arbitrio iubet, dñs eſt; tale qd igitur debuit Deus circa hominem iubere, vt appareret verè dñs: ideo vltra legem naturalem debuit dare poſitiuam, & in iſto mandato ita penitus fuit, quia tale erat, ꝙ non ex rationis exigentia procederet, ſed ex ſola volũtate, quantum eſt ad rem imperatã, ſ. ꝙ Adã nõ comederet de ligno ſciẽtię boni & mali, nulla qppe rõ ad hoc mouebat, qa lignũ in ſe bonũ erat, & ad cibum creatum fuerat, ſed voluit Deus hoc mãdare, vt homo ſciret, ꝙ non ſolũ rationi Dei ſtare debebat, ſed & voluntati eius nude obedire. Tertiò, quia iſtud mandatum habebat in ſe conuenientiam propter id, quod iubebatur, quia ſi aliquid præcipi debuit, hoc fuit conueniens præcipi iuxta ea, quæ dicta ſunt ſupra quæſt. 285. Quartò, quia dato ꝙ peccauit homo occaſionem accipiens ex mandato, adhuc aliqua bona reſultauerunt ex iſto mãdato, & peccato ſequente. Primò, quia licèt homo peccaſſet, fuit peccatum remiſſibile; non enim neceſſe fuit Adam & Euam perire æternaliter, quia peccauerunt, quia remiſſum fuit eis peccatũ, & poſtea ſalui facti ſunt. Secundò, qa ẽt potuiſſent nõ incidere in aliquã pœnã; qa licèt peccauerũt, ſi doluiſſent, & cõfeſſi fuiſſent peccatũ ſuum, qñ Deus locutus fuit eis, petentes humiliter veniã, fortè nõ fuiſſent expulſi de Paradiſo, ſed qlibet trãſtulit culpã in aliquẽ aliũ, & ita propriũ peccatum nõ cõfeſſus eſt, & inſuꝑ veniã non petijt; iõ ſuſtinuerũt pęnã, quã Deus pręnunciauerat. Tertiò, quia propter iſtud peccatũ, quod ſe ad oẽs poſteros extendit, fuit neceſſaria reparatio, q̃ per Chriſtũ facta eſt, qua nihil eſt melius, & nihil ei ęquale: & tñ ſi nõ peccaſſet Adam, iſtud nõ fuiſſet, & in tantũ bene ſecuta eſt reparatio facta per Chriſtũ ex peccato Adæ, ꝙ Gregorius dicit fuiſſe verè neceſſariũ peccatũ Adæ; & dicit fęlicẽ culpã, q̃ tali indiguit reparatore. Quartò, qa fuit indirectè ex peccato ſecutus melior ſtatus in bonis, quã aliàs ſequeretur, ſi enim Adam nõ peccaſſet, naſcerẽtur ſoli hoĩes, qui electi futuri erãt: & tñ nõ proficerẽtur in tantùm augmentum meritorum, & cõſequẽter neq; gloriæ, ſicut nũc profecerũt, quia vbi ſuperabũdauerat delictum, ſuperabundauit & gratia; ad Rom. 5. Ecce ex peccato quorundã fuit occaſio alijs, vt eſſent Martyres, alij Confeſſores, in quo altiſſimum gradum meritorum obtinuerunt: & iſtum nõ haberent, ſi Adam non peccaſſet. Similiter multus decor fuit in diuerſis gradibus, quos Deus in eccleſia ſua conſtituit poſt peccatum ad expellendum peccatum; quos non ſtatuiſſet ſi non fuiſſet peccatum: & multa huiuſmodi

ſecuta

Prima lex in orbe poſita.

Grauitas in lege ex duobus.

Præcepta noui [illegible] præceptis veteris legis.

Queſt. 290 An ſufficiebat lex naturalis ſine lege poſitiua.

secuta sunt indirectè ex peccato,& nō fuissent,si peccatum non esset. Hoc modo verificantur dicta Gregorij in benedictione cerei paschalis, vbi dixit,fœlicē culpam, & verè necessarium peccatum : nō enim est culpa aliqua in se fœlix : sed oīs culpa est in se malum quoddam : & non est aliquid proprie malum,nisi culpa vel peccatum. Etiam nō est peccatum necessariū, sed potius nihil est nobis magis necessarium, q̄ vitare peccatum : sed dixit fœlicem culpam, quia ex culpa Adæ secuta est indirectè fœlicitas magna. Directè quidem ex culpa Adæ secuta est pœna eius, & mors in eū,& in oēs. Ad Rom.5. Et nihil boni secutū est : sed indirectè ex culpa prouenit magna fęlicitas, quia venit redēptio per Saluatorē,sm cuius participationē fęliciores effecti sunt,qui nunc beati sunt, & erunt, q̄ aliàs futuri essent : & in hoc sensu dicitur necessariū peccatum : non quidē in se necessarium,sed sub conditione.s.ad hoc, ꝙ redemptio sequeretur per Saluatorē : ideo dari tale præceptū Adæ conueniens fuit.

Quęs.291. An Deus dixerit formaliter hęc verba: De ligno sciæ boni, & mali ne comedas, vel dixerit aliquid aliud loco huius.

Quæretur,qñ datū fuit istud præceptum Adæ,an dixit Deus illi, De ligno scientiæ boni & mali ne comedas,vel aliquid aliud dixit loco huius. Aliquis dicet,ꝙ in hoc nō est ratio dubitandi, cùm scriptura sacra ita dicat. Dicendum tamen, ꝙ Deus dixit hoc ad Adam, tamen nō nominauit lignū scientiæ boni & mali, & dico, ꝙ dixit istud Deus accipiendo Deū pro angelo, quia oīa hæc quæ habent supra 2. & 3. & ferè vbicūq; dicta à Deo,dicta fuerūt per Angelos,& nō per Deū, si aliqua vera prolatio vocalis ita fuit : & ita verè fuit nūc aliquis Angelus apparens Adæ in figura corporali,qui loquebatur ista vice Dei, & illum vocat scriptura Deū. Sed dicēdū,ꝙ Deus, idest Angelus qñ dedit istud præceptū,nō vsus fuit hoc vocabulo,sed alio noīe : nam non vocauit illud, lignū scientiæ boni & mali,quia sequerentur inde inconuenientia,quæ posuimus supra q.156.& 157.sed vsus fuit alio modo indicandi,vel designādi : vt si diceret de ligno,quod est in medio Paradisi ne comedas,quia hoc mō loquendi vsa est mulier supra 3.cap.s.De fructu lignorū, quæ sunt in Paradiso vescimur, de fructu verò ligni,quod est in medio Paradisi præcepit nobis Deus,ne comederemus,neque tangeremus illud. Vel poterat dicere demostrando lignum, De ligno isto ne comedas, & ita satis erat : sed lignum illud accepit tale nomen ab eo, quod diabolus dixit.s.quacūque die comederitis, aperiētur oculi vestri, & eritis sicut dij scientes bonū & malum : diabolus.n.non noīauit arborem scientiæ boni & mali,sed ex eo,quod ipse dixit, postea Adam, & posteri sui sic vocabant,vel forte Moyses ita vocare voluit ex re,quæ acciderat; Sed versimilius est ꝙ Adā ita vocauerit postea (& inde Moyses, qui scripsit,vsus anticipatione,vocauit arborem sciētiæ boni, & mali) vtens hoc vocabulo, vel alio modo locutionis, vt supra posuimus,tñ quia qñ Moyses hoc scripsit,vocabatur iam illa arbor sciētiæ boni & mali,scripsit ita quasi hoc vocabulo Deus vsus fuerit, sed non vsus fuit illo,;immo alio idem signante.

Quęs.292. An posteri Adæ tenerentur nō comedere de ligno. Respōsio. Prima cā.

De isto præcepto dato Adę est dubium,an comprehenderet posteros eorum, ita vt tenerentur non comedere de illo. Dicendū ꝙ posteri Adæ non obligati fuerunt hoc mandato, nam posteri Adæ non sunt in Paradiso,neque illuc intrare possunt, cùm sit posita custodia ante Paradisum, ergo non sunt ipsi obligati ad non faciendum id,quod facere eos est impossibile.

Secūda cā

Secūdo,quia istud præceptum negatiuum datum est simul cum concessione affirmatiua; nam dicitur : Ex omni ligno Paradisi comede,de ligno autē scientiæ boni & mali ne comedas : & ideo qui tenebantur præcepto negatiuo, gaudebat concessione affirmatiua,quia vnū depēdebat ex alio : & tñ nulli de posteris Adæ gaudent cōcessione illa.s.de oī ligno Paradisi comede : ergo nulli eorū obligant hoc negatiuo p̄cepto.s.de ligno aūt sciē boni,& mali ne comedas.

Quęs.293. Si Adā mansisset in Paradiso, an posteri sui obligati fuissent illi mandato. Respōsio.

Sed dicet,si Adā mansisset in Paradiso cū posteris suis, quos ibi gigneret,an illi obligarētur isto mādato. Dicendū,ꝙ si nihil vltrà fieret, non obligarentur : cā est,quia istud mandatū fuit datū Adæ, quia ex mō cōcipiēdi illud vr ei soli datū,& ideo nō obligabat alios : si aūt alios intenderet Deus obligare,faceret extēsionē p̄cepti,vel aliter illud cōciperet.

Prima rō.

Secūdo patet hoc, quia si istud præceptum esset de iure naturæ, dato ꝙ soli Adæ imponeret,obligarentur posteri sui ad illud, sicut fuit de decalogo : nā data fuerunt ista decē præcepta Iudæis in monte Sinai, Exo.20. & Deute.4. & 5.

Secūda rā.

& tamē quia de iure naturæ sunt,nō solos Iudęos obligabant,sed ēt oēs alias gentes, & nō solū obligauerūt postq̄ data sunt, sed etiā ante q̄ darent obligabant ex principio seculi tam Iudæos q̄ alios hoīes, & hoc est, quia preceptum nunq̄ obligat, nisi postq̄ est,& in illis quibus datū est : p̄ceptū aūt, quod de iure naturæ est, semper est,& in oībus est, quia nō tradit, sed innascit, ideo vbique,& semper obligat,sicut Arist. dicit lib.5. Ethico.ꝙ ius naturale semper & vbiq; est : sicut ignis ardet hic, & in Persis : sed istud mandatū non erat de iure naturali, sed pure positiuo, ideo non erat anteq̄ daretur,neque erat in illis,quibus non dabatur : & ita ex eo ꝙ dabat Adæ,nō obligabat alios : sed fuit solùm prolatū nūc in personā Adæ:ergo alios nō obligabat.

Cap.7.

Quęs.294. An extēderet p̄ceptū de nō comedendo extendere ad posteros Adæ eos obligando.

Sed quid si haberet Adā posteros in Paradiso, an extēderet p̄ceptū p Deū ad eos, vt & ill. nō comederēt de ligno illo. Dicēdū ꝙ istud nō est certū, quia neque sacra scriptura exprimit illud,neque rō sufficienter concludit,cū nō fuerit,sed futurū erat,si Adā non peccasset. Aliqui putāt,ꝙ istud prçceptū nō erat extēdēdum ad posteros: quia si Adā non succūberet tunc tētationi,dicunt ꝙ cōfirmaretur in bonū, & ideo asserunt ꝙ nō solū posteri eius nō obligarent, sed neque ēt ipse; immo absolueret illos Deus ab obligatione præcepti illius,& manerent sicut nunc beati in vitā æterna, vbi nullo prçcepto astringuntur. Alij putant ꝙ fieret extensio præcepti huius ad posteros, & custodiretur ab oībus hoībus,quādiu in Paradiso manerēt : quia sicut Adā creatus est in innocētia,& tamē datū est ei prçceptū in Paradiso, sic & alij posteri sui se haberent, quia sub prçcepto viuerent, vt sic Deo se agnoscerent subditos : & ad hoc adiuuat, ꝙ hoīes in Paradiso terrestri non erant beati simpliciter, quia nō erāt incorruptibiles,habētes dotes corporis glorificati,neq; etiā Deū clare videbant,in quo cōsistit substantia beatitudinis, & ideo erant viatores, quādiu autē sunt homines viatores,satis competit viuere sub prçcepto. Dicendum igitur ꝙ non constat,quid horum verū sit,quia vtrūq; habet colorē : videtur tamen rationabilius, quod sub prçcepto viuerent,siue sub isto, siue sub aliquo alio, quia certū est, ꝙ erant viatores, & ꝙ non erant beati quamdiu in Paradiso terrestri manerent.

Quęs.295. An Eua fuerit obligata huic præcepto.

De Eua aūt dicendū, ꝙ obligata fuit prçcepto isto, & hoc fuit, quia Deus dedit illi hoc prçceptum, siue illud dederit ei simul cum Adā, ita ꝙ nō daretur prçceptū ante Adç, q̄ daret ambobus simul Euç & Adç, siue dederit Deus Adç,& p ipsum dederit Euç.s.dicēdo ei,ꝙ hoc quoque notificaret vxori suç, vel ꝙ Deus dederit illud bis.s.primo soli Adç, deinde Adç & Euç simul : quicquid autem horum fuerit, certū est quod istud prçceptū fuit datum Euç. Primo,quia si nō fuisset ei datū,nō peccaret cōtra faciendo : quia non obligaretur prçcepto quod non erat, & tñ peccauit, cum fuerit ei data pęna,ergo fuit ei datum. Secundo,quia Eua confessa fuit sibi datum esse prçceptum,scilicet : De fructu lignorū,quç sunt in Paradiso vescimur, de

fructu

A fructu verò ligni, quod eſt in medio Paradiſi p̄cepit nobis Deus ne comederemus. Sed quis modus triū ſit verior, dicendū, ꝙ primus non eſt ſatis veriſimilis, quia tunc maneret aliq̄n Adam in Paradiſo ſine præcepto, & liceret ei comedere de ligno ſcientiæ boni & mali, & fortè comederet de illo, & tunc non conuenienter eſſet locus tentationi, quia iam noſſet Adā qualiter fructus eſſet ligni illius, & non alliceretur ad comedendum contra mandatum Dei, ſicut ſi neſciret. Alij autem duo modi ſunt veriſimiliores. Secundus enim poteſt accipi tanquam verus, eo ꝙ ſcriptura oſtendit quomodo fuerit datum mandatum Adę, & non Euę, nam ante formationem Euæ ponit̄ mandatum de non comedendo de arbore ſcientiæ boni, & mali, ſupra 2. & ita tunc ſoli Adæ poterat dari. Secūdo, quia concipitur p̄ceptū in ſingulari: nam dr̄, de ligno aūt ſcientiæ boni & mali ne comedas, & ita ſoli Adæ dictū eſt. Tertio, quia poſt peccatum cū Deus accuſat virum, & mulierem de hoc, ꝙ comederint de ligno illo, non dixit Euæ, de ligno ſcientiæ boni & mali comediſti, de quo præceperam tibi ne comederes, & tñ hoc dicit viro, ſicut patet ſup. 3. cap. ſ. quis indicauit tibi, ꝙ nudus eſſes, niſi ꝙ ex ligno, de quo præceperam tibi, ne comederes comediſti: & ꝙ plus eſt bis dicit, nam poſtea dr̄, Quia audiſti vocem vxoris tuę, & comediſti de ligno, ex quo pręceperam tibi ne comederes, & tamē ad Euam nihil dicitur: nam licèt ei dixerit in ponendo pęnam, multiplicabo ęrumnas tuas, & cōceptus tuos, non dixit, quia comediſti de ligno, de quo pręceperam tibi ne comederes, ſicut dixit Adæ, & ita videtur, ꝙ viro pręcepit, tamen non ei. Vltimus modus poteſt ſtare, quia ipſa mulier confeſſa eſt datum eſſe ſibi mandatum iſtud, cùm dixit, de fructu verò ligni, quod eſt in medio Paradiſi, præcepit nobis Dominus ne comederemus: & ita ex modo loquendi vr̄ ſignificare, ꝙ ambobus datum ſit mādatum: ſiquis tamen velit dicere, ꝙ datum fuit ſoli viro in perſona ſua, & ei iuſſum eſt, ꝙ notificaret mulieri, poterit ſtare, quod dixit mulier, ſcilicet pręcepit nobis Dominus, quia ambobus pręcepit viro per ſe, & fœminæ per virum.

Compara- tio opinio num.

Quæretur quare Deus non vetuit Adę lignum vitæ, & an vetuit illud. Dicendum, ꝙ non vetuit, quia dicitur, Ex omni ligno Paradiſi comede: de ligno autem ſcientiæ boni, & mali ne comedas: ſolum excepit lignum ſcientiæ boni & mali: ergo licebat comedere de omnibus alijs: lignum tamē vitæ diſtinctum erat à ligno ſcientię boni & mali: ergo licebat comedere de illo. Et eſt dicendum, quòd non debuit Deus vetare eſum ligni illius: potius enim debuit vetare lignorum aliorum eſum, quàm iſtius, quia repugnabat intentioni Dei: volebat enim Deus, quòd homo in Paradiſo nullam moleſtiam pateretur, neq; diſponeretur ad corruptionem, neq; ſeneſceret: hoc autē faciebat ſolum lignum vitæ, quia de cęteris fiebat reſtauratio deperditi, ſed ꝙ adueniens eſſet in eadē puritate, in qua id quod deceſſerat, nō poterat fieri, niſi per lignum vitæ, ſicut ſupra oſtendimus, & tñ iſtud ſolum impediebat corruptionem, & ſenectutē: ideo erat neceſſarius eſus ligni vitę: & ideo nō debuit vetari; de quolibet enim alio ligno, qđ vetaretur, nō erat inconueniens etiam ſi multa vetarentur, quia in Paradiſo erat omne lignum pulchrum viſu, & ad veſcendum ſuaue. Omnia autem illa ſolùm proderant in cibum, ideo vetitis quibuſdam ſuccedebāt alia, de quibus ſufficienter cibaretur homo: ſed nullum ſuccedebat in locum ligni vitæ, quia non habebat aliud illam virtutem, ideo non debuit Deus illud vetare, quia ſic repugnaret intentioni ſuæ faciendo, quòd homo ſeneſceret, & corrumperetur.

Quæſ. 295 An lignū vitæ fuerit vetitum Adæ.

Sed aliquis dicet, quòd nō debuit Deus vetare homini lignum vitæ ſi manſurus eſſet, & tñ ſtatim peccauit; ideo melius eſſet, ꝙ vetaretur ei ad hoc, ꝙ non comederet de illo, & fieret lōgæuus poſt peccatum. Dicendū, ꝙ non debuit Deus mandare homini non comedere de ligno vitæ, nam licèt Deus pręſciret hominē peccaturum, non debuit ei ſic legē ponere tanquam determinatè peccaturo, ſed tanquam nō peccaturo, vel potenti non peccare, quia aliàs ante peccatum prænunciaret Deus homini calamitatem ſuam, qđ erat incōueniens. Secundo, quia Deus puniret hominem antequam peccaret, quod eſt abſurdum: ſi. n. Deus præſciret hominem nō peccaturum, non vetaret ei lignū vitæ: ſi autem lignum vitæ vetaret, faceret hoc, quia peccaturum eū ſciebat; & ideo taliter ſe haberet ad eum anteq̄ peccaret, qualiter habiturus eſſet poſtquā peccaret, ſed hoc non facit Deus, ſicut patet ex intentione Aug. lib. 11. ſuper Gen. ad literam. c. 9. vbi quærit, an Angeli fuerint pręſcij caſus ſui: ubi aliqui dicūt, ꝙ Deus reuelauit bonis Angelis ſuam beatitudinem futuram, ſed malis futuris non reuelauit ſuū caſum: q̄ opinionē cum retulerit Augu. poſtea tenet, ꝙ neutris reuelauit ſtatum ſuum, neq; illis beatitudinem, neq; iſtis miſeriā, ſed manſit occultus vtrorumq; ſtatus, & dat ibi rationem, quia Deus puniret ante peccatum, ſi quibuſdam reuelaret futurum ſtatum, & alijs non, cùm dicit; Sed quare diſcernebant̄ à cæteris illi, vt Deus iſtis, qui ad ipſos pertinerent, nō reuelaret, cùm prius non ſit ipſe vltor, quàm aliquis peccator: non enim damnat ipſe innocentes. Idem refert Magiſter, lib. 2. Senten. diſt. 4. Ita ergo hic nō puniret Deus ante peccatum vetando homini lignum vitæ velut peccaturo. Tertio, quia poſtquam homo peccauit, & Deus pręnunciauit pœnas ſuas illi, poſuit cuſtodiam ligno vitæ, vt homo non comederet de illo. ergo ante illud nullam cuſtodiam poſuerat, & ita non vetuerat comedere de illo homini ante peccatū. Quarto, & principaliter, quia iſtud mandatum eſſet abſurdum, nā ſi Deus vetaret homini comedere de ligno vitæ, aut cuſtodiret homo præceptum, aut nō, ſi cuſtodiret præceptum moreretur, quia ſeneſceret, & corrumperetur, eo quòd nō erat aliquid alterum, per quod iſta impedirentur, ſicut ſupra dictum eſt: ſi autem homo peccaret, viueret, quia non poterat peccare, niſi comedendo, & tamen ſi comederet efficeretur longæuus: viueret enim in æternum, vt colligitur ſupra 2. cap. Hoc autem eſſet inordinatiſſimum, ſcilicet, quòd cuſtodiendo præceptum moreretur, & peccando viueret in æternum. ergo non debuit vetari lignum vitæ.

Quæſ. 296 An Deus ſciens hominē peccaturū debuerit ante peccatum vetare eſum ligni vitę.

Eſt dubium, an Adam comederit, vel Eua, de ligno vitæ, dum eſſent in Paradiſo. Aliquis dicet, quòd ſic, quia iſtud lignum nō erat vetitum. ergo comederent de fructu eius, cùm eſſet præcioſiſſimum. Dicendum, ꝙ Adam, & Eua nō comederunt de ligno illo. Secundo patet ex modo loquendi ſacrę ſcripturę. Nam poſt peccatum Adæ, dixit Deus; ne fortè mittat manum ſuam, & ſumat de ligno vitæ, & viuat in æteruum; & ita innuitur, quòd nondum acceperat de ligno vitæ, quia ſi accepiſſet, non diceretur ſic, ſed quòd non continuaret vltra cibum de ligno vitæ. Sed aliquis dicet, quòd comederat iam Adā de ligno vitæ, & tamen dictum eſt illud, vt poneretur cuſtodia ligno vitæ, quia non efficiebatur homo æternæ vitæ comedendo de ligno vitæ, ſed frequentando cibum illum: & vt non poſſet frequentare, ponebatur cuſtodia.

Quæſ. 297 Quis comederit d̄ ligno vitę, vel Adam, vel Eua.

Dicendum, quòd non poteſt ſtare. Primo, quia non conſonat modo loquendi ſacrę ſcripturæ: nam innuitur, quòd nunquam comederat, cùm dr̄, ne for-

Prima cauſa.

te mittat manũ suam, quasi ante hoc nõ extendisset. Secundo, & principaliter, quia non est hoc certũ, an qui semel comederat de ligno vitæ efficeretur æternæ vitæ, vel per frequentationem; sed dato ꝙ hoc efficeretur per frequẽtationem, saltem semel comedere multum adderet ad vitam: & tñ Adam, & Eua nõ fuerunt longioris vitæ, quã alij in ætate prima, de quibus certum est, ꝙ non comederunt de ligno vitæ: immo quidam fuerunt eis longæuiores, ergo nõ comederunt Adam & Eua de ligno vitę. De vita Euæ nihil constat, quia non ponitur in prima, neque in secunda ætate numerus annorum alicuius mulieris. Adam verò vixit annis nongentis & triginta, s. 5. cap. & tamen certum est, ꝙ Iared, Mathusalam, & Noe diuturnius vixerunt, quia Iared vixit annis nongẽtis sexaginta & duobus: Mathusalam annis nõgentis sexagintanouẽ, sup. 5. c. Noe verò nongentis, & quinquaginta annis, sup. 9. cap. Isti autem non comederunt de ligno vitæ: ergo neque Adam, quia aliàs aliquid contulisset ad vitam eius, cùm tamen minus vixerit, quàm isti.

Secunda causa.

Quæst. 298 Cur Adã, & Eua nõ comederit de ligno vitæ.

Quæretur cũ lignum vitę esset in Paradiso, & non esset vetitum Adæ & Euæ mãducare de illo, quomodo non manducauerunt, quia vr̃ ꝙ ad cibũ illius maximè allici deberent. Dicendũ, ꝙ primo fuit, quia fortè non cognoscebant an esset ibi aliquod lignum vitæ, & quod esset illud, & hoc est valde cõueniens: nã tunc non allicerentur ad illud, quod nesciebant. Secundo, quia Adam stetit pauco tempore in Paradiso, quia vt solet asseri, non stetit per vnum diẽ integrum: si. n. multo tempore stetisset, mirandum erat, qũo non comedisset de ligno vitæ, sed in tam pauco tpe fortè occupatus in admiratione aliarum rerũ nõ aduertit ad lignum vitæ, & ita non comedit de illo. Tertio, dato ꝙ cognosceret lignum vitæ, fortè non erat illud speciosius visu alijs: & ita licèt vtilius esset ad bonã consistentiã corporis, non mouebat desiderium magis, quàm alia, eo ꝙ cibus mouet à principio inquantũ existens gratus oculis significat se esse suauem gustui: & ob hoc de lignis Paradisi non dr̃ solũ, ꝙ erant suauia gustui, sed ẽt visui pulchra. Et etiã qñ dr̃ de ligno scientiæ boni & mali, ꝙ mulier mota fuit ad comedendum de illo dr̃: Vidit mulier, ꝙ bonũ esset lignum ad vescendum, & pulchrum oculis, aspectuq; delectabile. Si aũt alia ligna essent pulchriora visu, moueretur prius homo ad comedendum de illis: & ita non comederet adhuc de ligno vitæ.

Quæst. 299 Cõfutatio primæ rationis.

Sed dicetur, ꝙ prima ratio non stat, quia videtur, ꝙ homo cognosceret lignum vitæ in Paradiso, quia dicitur, Produxit Deus de humo oẽ lignum pulchrum visu ad vescẽdum suaue, lignum ẽt vitæ in medio Paradisi: lignum ẽt scientiæ boni & mali: ponitur. n. ibi nomen suum. Dicendum, ꝙ an homo in Paradiso statim cognouerit lignum vitę non apparet: & tñ certũ est, ꝙ illa ratio non concludit. Primo, quia ex illa litera non signatur, nisi ꝙ ista ligna erant in Paradiso, ꝙ autem homo cognosceret illa, vel non, nequaquã inde significatur. Secũdo ponuntur ibi nomina, & forte tpe, quo erat Adam in Paradiso, non erant ista nomina imposita arboribus illis, sed postea data sunt: & quia qñ Moyses scripsit, erant iam nomina ista, vsus est eis. Tertio, quia dato ꝙ cognosceret nomẽ ligni, idest quod erat lignum, quod vocabatur lignum vitæ, fortè nesciret virtutem eius, & ita non alliceretur ad illud. Sed adhuc obijcietur, ꝙ Adam cognosceret lignum vitæ in Paradiso, & virtutem eius. Primo patet, quia erat ista necessaria ei: nam solum lignum vitæ impediebat senectutẽ, & alterari corpus à suo statu: alia autem omnia sine eo non sufficiebãt ad hoc: & tamen erat homini necessarium, ꝙ nõ senesceret, neque disponeretur per alterationes quotidianas ad

F corruptionem; ideo ostẽderet Deus homini lignum vitę, & virtutem eius potius, quàm naturam alterius ligni, quasi notitia huius esset magis necessaria. Secundo, quia si homo quando peccauit, nõ sciebat lignum vitæ, & virtutem eius, frustra clauderetur Paradisus homini pp lignum vitæ, & tñ clausus est, quia dr̃, Nũc ergo ne fortè mittat manum suam, & sumat de ligno vitæ, & comedat, & viuat in ęternum; sequit̃ qũo eiectus est de Paradiso, & clausus est: si tñ homo nesciret lignum vitæ esse in Paradiso, frustra clauderetur Paradisus, quia homo non concupisceret id qđ ignoraret esse, ideo oportet dici, ꝙ iam sciebat ibi esso lignum vitę.

Quæst. An Adã ante peccatũ sciuerit lignum vitæ.

G Dicendũ, ꝙ adhuc semper manet dubium an Adã ante peccatum sciuerit lignum vitæ, & virtutẽ eius: satis potest dici, ꝙ sciret, & tunc stabimus his rationibus positis, & qñ quæritur qũo non comedit de illo? dici põt, ꝙ fuit pp illas duas rationes positas q. pced. Possumus quoque satis dicere, ꝙ Adam, & Eua non cognouerũt, ꝙ erat lignum vitæ, neq; virtutem eius quãdiu manserunt in Paradiso, sed fortè fuit eis declaratum, qñ expulsi sunt. Ad rationem primam harum duarũ dicet, ꝙ si Adã, & Eua diu mansuri essent in Paradiso, necesse erat, ꝙ ibi haberẽt cognitionem de ligno vitæ, quia aliàs non comedendo de illo senescerent, & disponerentur ad corruptionẽ, quod erat inconueniens, & tñ paruo tpe manserunt, in quo tẽpore nõ erat necesse, ꝙ comederẽt de ligno vitæ, qa non erat necesse, ꝙ quotidie de illo comederẽt, ideo

H neque fuit necesse, quod tunc reuelatum esset eis de illo, sed si paulo maiori tpe manerent, reuelaret eis Deus de ligno vitæ. Ad secundum dici põt vno modo, ꝙ non sciebant isti quicquam de ligno vitæ, & tñ nescientes poterant comedere de illo, & quocunque modo comederẽt, efficerent̃ longęui: ꝙ verò possent comedere ignorantes, patet, quia si homo post peccatum maneret in Paradiso, comederet de oĩbus lignis illius, inter quæ erat lignũ vitæ, & posito, ꝙ non cognosceret ligna, cũ videret omnia pulchra comederet de eis, & ob hoc eiectus est de Paradiso: & ideo qñ dicitur, ne fortè mittat manum suam, & sumat de ligno vitę, sequitur, emisitque eum Dñs de Paradiso voluptatis, vt operaretur terram. Sed obijcietur, ꝙ

I istud non sufficit: nam eijci hominem de Paradiso et si non cognosceret lignum vitæ conueniens erat, vt per errorem non comederet de ligno vitę: & tamen postquã eiectus esset, ad quid poneretur custodia ante Paradisum? & tamen posita est. Eiecitque Adam, & collocauit ante Paradisum voluptatis Cherubin, & flammeum gladium, atque versatilem ad custodiẽdam viam ligni vitæ: ergo sciebat homo in Paradiso esse lignum vitæ, & cognoscebat illud. Dici potest, quòd etiam si homo nesciret esse lignum vitę in Paradiso, debuit poni custodia ante Paradisum propter lignum vitę; & primo propter hominem, quia si nulla custodia posita esset, rediret homo ad Paradisum, quia erat locus voluptuosior, quã terra, ad quam exu-

Responsio.

K labat: & cùm ibi versaretur inter ligna Paradisi; accideret, quòd comederet de ligno vitæ, & viueret in æternum. Secundo fieret propter dæmonem, quia licèt homo nesciret esse lignum vitæ in Paradiso, diabolus reuelaret ei, sicut reuelat multa alia, quia diabolus nouit omnia eorum, quę actu sunt in natura, & tunc homo concupisceret redire ad Paradisum ad sumendum de ligno vitę: debuit ergo poni custodia. Sed dicendum, ꝙ licèt vtrunq; teneri possit, rationabilius dicitur, quòd homo in Paradiso cognouerit lignum vitę, Deo ostendente ei illud tanquam sibi necessarium, tñ nondum comederat de fructu eius propter duas rationes vltimas positas supra quæstio. 298.

&

& præcipuè, quia Deus diſtrahebat voluntatem eius ab hoc,& cogitationem ipſius faciens, quòd de alijs, & non de hac cogitaret,quaſi nondum eſſet cibus ille huiuſmodi neceſſarius adhuc, & quia obſtabat intentioni eius,ſcilicet ne poſt peccatum eius maneret longæuitas,ideſt viuere in æternum. A

Queſ.301. Quomodo verificatur hoc dictum:In quacunq; die comederis ex eo morte morieris: cum Adā poſt illius comeſtionē vixerit tāto tēpore.

Quæretur,quid eſt, quod dr̄ homini. In quacunq; die comederis ex eo,morte morieris: diceť.n. ꝙ non eſt verum,quia non mortuus eſt Adam in die,qua comedit,ſed vixit poſtea nongentis,& triginta annis, ſupra 5.c. Aliqui dicūt, ꝙ Deus dixit hoc non ſecundū diffinitionē ſuā,ſed ſ'm cōminationē,ſecundum illud quod dixit Niniuitis,adhuc quadraginta dies,& Niniue ſubuertetur. Ionæ 3.tamen non ſubuerſa fuit,quia erat comminatio. Similiter dixit Deus ad Ezechiam Regem,Diſpone domui tuæ,morieris,& non viues. lib.4.Reg.20.& Iſa.38.& tamen vixit poſtea per quindecim annos; ita potuit eſſe hic,ꝙ Deus iſtud diceret Adæ per comminationem. Dicēdum,quod non ſtat. B

1.Ratio. Primo,quia id quod dicitur per comminationem,nō impletur ſi ille,contra quem dicitur pœnitet de peccato,& conuertitur,ſicut dicitur Iere.18. Repentè loquar aduerſum gentem,& aduerſus regnum,vt eradicem,& deſtruam, & diſperdā illud: ſi pęnitentiā egerit gens illa à malo ſuo, quod locutus ſum aduerſus eam, agā, & ego pęnitentiā ſuper malo,qđ cogitaui, vt facerem ei,& ſic fuit circa Ezechiam,quia quando audiuit ſententiam Dei comminatam contra ſe conuerſus ad parietem fleuit:& tunc Deus dedit contrariā ſententiā.lib.4.c.20.ſic etiam fuit de Niniuitis,qa illi audita prædicatione Ionæ fecerūt pœnitentiā magnam,& clamauerūt ad Dominum,& remiſit pęnā. Ionę 3.& 4. & tñ non fuit ſic de Adam, & Eua. Nam non fecerūt pœnitentiam aliquam,ſed potius peccatum ſuum in alios retorſerunt, ergo non poteſt accipi hoc dictum per cōminationem. C

2.Ratio. Secundo, quia qñ aliquid dicitur per comminationē, & poſtea nō euenit faciente pœnitentiam eo, contra quem prænūciatum eſt reuelat Deus poſt pœnitētiam,ꝙ non ſit euēturum illud,vel quare non eueniat,ſed non fuit ſic in Adam, & Eua; ergo non dictum fuit per cōminationem. Patet de Ezechia, nā Iſa. iubēte Deo dixerat ei, Diſpone domui tuæ,morieris, & nō viues, & ipſe idē ex mandato Dei reddijt ad dicendum Ezechię,quòd Deus addiderat vitæ eius quindecim annos, quia fleuerat,libr.4.Reg.20.& Iſa.38. Similiter per Ionā prænunciauerat Deus Niniuitis,ꝙ ſubuerteretur Niniue poſt quadraginta dies: & cū illi fecerunt pœnitentiā reuelauit Deus eidē Ionæ,ꝙ non ſubuerteret eam, & quare nō ſubuertebat. Hic aūt non fuit ſic,quia dictū eſt,In quacunque die comederis,morte morieris: & poſtea non fuit reuelatum cōtrarium ei,ergo fuit cōpletum, & non fuit cōminatio. D

3.Ratio. Tertio, quia id,quod per comminationem intelligitur, dr̄, poſt peccatum perpetratum, vel poſt malum aliquod, quod eſt præſens, & tunc ſecuta conuerſione nō infert Deus pœnam; ſic patet Iere.18. In verbis ſupra allegatis,ſ. ſi pęnitentiā fecerit gens illa à malo ſuo;agam,& ego pęnitētiam ſuper malo,quod cogitaui,vt facerem ei; & ita iam pręceſſerat peccatū illius gentis,& ſequiť pręnunciatio pęnæ per Deū,& gens audita prænūciatione conuertit de peccato ſuo; ſic fuit in Niniuitis,nam peccatum eorū præceſſerat, & Deus tunc miſit Ionā ad pręnūciandū ſubuerſionē;ſecuta tñ deinde pęnitētia eorū Deus non intulit pęnā. Sed in Adā,& Eua nō fuit ſic,ſed potius econtrario, quia iſta prænunciatio facta eſt qñ nondum peccauerant, & poſtea peccauerunt,ſupra 2.& 3.cap.ideo nō poteſt intelligi hoc modo dictum per comminationē,ſed fuit ſentētia. Quarto, quia ſi hoc per cōminationē diceret,nō ſequereť E

A pęna comminata,& tñ Deus intulit pœnam Adæ, & Euæ,qa peccauerant, & expulit eos de Paradiſo: ergo nō ītelligiť dictū p̱ cōminationē,ſed ſ'm diffinitionē.

Dicendum,ꝙ illa verba nō ſunt dicta p̱ cōminationem,ſed ſ'm certam ſententiam, & executionem plenā habuerunt,ſed poteſt dici vno modo,ꝙ ex his verbis non intelligiť,ꝙ morereť Adā ſtatim,vt peccaret, ſed ꝙ morereť ſi peccaret,ſiue peccaret in hac die,ſiue ī illa,& iſtud eſt, ꝙ illa determinatio tp̄is in quacūque die,referať ſolū ad illud verbū comederis,& ñ ad iſtud; morte morieris; aut non ad totum ſimul,ideſt ad vtrunque verbum. Et eſt ſenſus,in quacunque die comederis,i.non differt, ꝙ comedas nūc, vel cras, vel poſt multū tempus,ſed quicunque dies ſit,in qua comederis, ſequitur, ꝙ moriar eris aliquādo,& tunc ponitur iſta additio; In quacunque die ad tollendum dubiū,quia poſſet credere Adā,ꝙ ſi ſtatim,vel poſt paucos dies comederet ſequeretur aliquādo mors, & tñ ſi poſt multos dies comederet,nō ſequereť mors,quaſi mandatum iſtud de non comedendo non eſſet perpetuum quantum ad Adā,ſed duraret per paucū tempus,& hoc modo nullū eſt dubiū, ꝙ licet moreretur Adā mille annis poſt peccatū erat vera litera. Aliter pōt accipi,ꝙ referatur illa determinatio ad vtrunque verbum ſimul,ſ.ꝙ in quacūque die comederis; in ipſa morieris morte; ſicut ſolet cōius exponi: & tunc dicēdum,ꝙ verum eſt,& accipietur morte morieris, ideſt ad mortem obligaueris, nam ante peccatū non erat Adam morti obligatus,ſed erat potens mori, & potens nō mori,& magis propriè vocabatur immortalis,quam mortalis,vt ſupra declaratum eſt,cum autem peccauit fuit ſtatim obligatus ad mortem, & nō ſolum in ipſa die,immo in ipſo momento, vel inſtanti peccati ſui fuit obligatus ad mortem,& huic cōcordat editio,vel translatio quam fecit Simachus,qui dicit, In quacunque die comedederis mortalis eris, & hoc planum eſt,quia prius non erat mortalis,ſed magis immortalis,vel potens non mori: mortalis autem dr̄,nō ſolum potens mori,ſed hñs neceſſitatē moriēdi. Etiā poteſt iſtud bene intelligi, ꝙ in quacūque die Adā peccaret, morereť,qa in ipſa incipiebat mors, licèt nō terminareť. Et iſte modus loquendi ſatis cōuenit rationi,& locutioni ſanctorū,de ratione patet,qa quamdiu Adā non peccaret,manebat in eo vnitas ſtatus, & non diſponebať aliqualiter ad corruptionē, neque deteriorabať corpus ſuū, neque ſeneſcebat,ſicut nos patimur, qa quotidie ſunt corpora nr̄a impuriora,& ita gradatim p̱uenimus ad ſenectutē,& complemētū diſſolutionis, vbi eſt terminus mortis, & iō iſte p̱ceſſus quotidianę diſſolutionis nō ē, niſi q̄dā mors ſucceſſiua,cuius p̱s quotidie hr̄ ſicut in dealbatione, & calefactione atq; alijs alterationib. partialiter ītroduciť forma,in Adā aūt ante peccatū,ēt ſi p̱ mille annos maneret,nulla diſſolutio fieret,& nulla īpuritas, ſed maneret eadē puritas, quæ fuerat in formatione, quia reſoluto aliquo de corpore eius per continuam actionē naturalis caloris, ſuccederet quod conuertiť ex cibo, & eſſet in eadē puritate, & ita non eſſet p̱xima ſenectuti poſt mille annos, quam in prima die vitæ ſuæ, poſt peccatum autem cæpit ſtatim diſſolui,& ſuccedere impuritas, ſicut in nobis,ideo in ipſa die in qua peccauit,mortuus eſt,quia primā partē illius mortis,ſucceſſiuè habuit,& ita ſtat litera conueniēter. Secūdo patet,ꝙ cōueniat modo loquēdi ſanctorū: ita.n. loquiť Gregorius in Homilia temporalis vita æternę vitæ cōparata mors eſt potius dicenda,quam vita; ipſe enim quotidianus defectus corruptionis, quia eſt aliud quā quędam prolixitas mortis,& ita totam vitā vocat vnā morte ſucceſſiuam, quia in qualibet parte eius eſt defectus corruptionis,i. ſucceſsiua diſſolutio,

Queſ. 302 Ratio vera, & ſenſus verborum illius ſnīæ Dei.

& ita potuit dici mortuus Adam qñ mori cepit, quia licèt ſm Philoſophos mors, & generatio ſint mutationes in inſtanti, tñ ſm acceptionem vulgarem vocamus mortem alterationem, quæ ad mortẽ diſponit, & quia alteratio habet partes, & ſucceſſionem, dicit mors habere partes, & incipere atq; deſinere: ſic em̃ Joan. 4. de filio Reguli dicitur; Incipiebat enim mori: & ita ſumendo largius, Adam cępit mori, quando incępit in eo alteratio ad mortem, & tñ in ipſa hora, qua peccauit, cępit iſta alteratio, ergo bñ dictũ eſt, ꝙ Adã moreret in quacũque die comederet, ſ. qa partẽ mortis incurreret, cũ inciperet mori. Sed dr̃ in litera 70. interpretũ, morte moriemini, quod in plurali ponit intelligendo, ꝙ fuit datũ præceptũ ſimul viro, & feminæ, & tñ litera Hebraica, & noſtra habet, morte morieris, qđ rationabilius dr̃, cùm nondũ ponat formata femina, ſed poſt verba iſta de formatione eius agat: aliqui aũt dicũt, ꝙ per anticipationẽ, & recapitulationẽ ſtet litera, quaſi prius fuiſſet formata femina, & poſtea de formatione eius agat: ſed dicendum, ꝙ iſtud parũ valet, quia dato ꝙ prius fuiſſet formata femina, ſcriptura nõ loquit de illa, quaſi de prius formata, ſed poſtea formationem eius adiungit: ideo inartificioſè loqueretur ſi nondum ſuppoſita formatione agatur de illa, quaſi iam exiſtente, & ponat directum eſſe verbũ aliquod ad illam. vnde ſm ordinem ſacræ ſcripturæ, neceſſe eſt cõcipi in ſingulari verba ſolum ad Adam, qui præſupponitur formatus. Dicitur autẽ morte morieris, ac ſi dicatur ſolũ morieris, quia non importatur aliquid alterum, & ſatis erat dici quacũq; die comederis morieris; ſed dictum eſt ſic ex modo loquendi Hebraico, talis eſt enim conſuetudo idiomatis: ſic enim dicitur, Expectans expectaui Dñm, quod ſolùm ſignificat expectaui Dominum: & illud; Confuſione confunderis, & illud; Si reſpiciens videris: omnia enim idem ſunt; ſed modus loquendi Hebraicus ſermonem interdum duplicat.

Cur in litera ſeptuaginta interpretum dicitur, Morte moriemini, ĩ plurali.

Queſ. 303 An hõ comedendo de ligno incurrerit aliqua alia mala ꝑter mortem. Reſpõſio.

Quæretur, cũ dicatur, quacũq; die comederis, morte morieris, an homo comedẽdo de ligno illo incurrit in aliqua alia mala ꝑter mortẽ. Dicẽdum, ꝙ homo incurrit in multa alia mala, ſ. eiectus fuit de Paradiſo. Etiam impoſiti ſunt homini labores per totam vitã, cum dr̃; In ſudore vultus tui veſceris pane tuo, donec reuertaris in terrã, de qua ſumptus es. Mulieri quoq; prænunciata ſunt mala ſua, ſ. multiplicabo ærumnas tuas, & conceptus tuos, in dolore paries filios tuos. Item generaliter intelligendũ eſt, ꝙ omnia mala penalia, quę homini venerũt, acciderũt ex peccato illo, quod ſatis colligit, ſ. 3. c. tam in malis mulieris, q̃ viri: & iſta ſunt mala ꝑter mortẽ: ideo ꝑ peccatũ illud nõ ſola mors ſecuta eſt, ſed etiam multa alia mala.

Queſ. 304. Cur Deus ſi fecit mẽtionẽ, niſi de morte, cũ tñ multa mala illa a fuerit ꝑter mortem. Cap. 6.

Sed quæretur, cùm multa alia mala ꝑter mortẽ ſecutura erant ex peccato illo, quare Deus ſolùm prænunciauerit mortem? nam plus timeretur mãdatum quanto pœna grauior eſſet: eſt tñ pœna grauior, quãto plures pœnæ congregant in vnam. Dicendum, ꝙ fuit primo hoc, quia mors eſt pœna grauiſſima omnium, ideo ſatis fuit exprimi eã non expreſſis alijs: ipſa. n. vocatur vltimum terribilium, libr. 3. Ethicorum. Secundo fuit, quia ſcriptura eſt breuiloqua, & attendit breuitati; ideo vt nõ oporteret immorari ꝑ ſingula, dixit hoc Deus br̃. Tertio, & principaliter fuit, quia aliæ pœnæ non addunt ad mortem, ſed ſunt aliquid eius, & ideo nominando mortẽ poterant alię includi in ea, & cauſa eſt, quia oẽs alię pœnę habẽt duas habitudines ad mortem; vna eſt, quia oẽs pręcedunt eã, & ipſa eſt vltima; alia eſt, quia oẽs diſponunt ad illã: nulla. n. pœna eſt, quæ non diſponat aliquo modo ad mortem, & nõ inducat eã continuata per aliquod tẽpus ſola, vel cũ alijs, & ideo cùm dictũ eſt Adæ, mor-

F te morieris, nõ ſignificatum eſt, ꝙ hoc ſolũ fieret homini, ſed ẽt omnia alia tacitè intelligunt, quæ ad mortẽ inducunt, & mortẽ præcedunt. Cùm aũt obijciebatur, ꝙ potius debuerunt poni oẽs pœnę, quia magis timeret mandatum. Dicendum, ꝙ non debuerunt poni omnes; primo, qa non erat poſſibile; nam pœnæ non ſunt ſub certo numero, ſed quotcunq; datis plures eſſe poſſũt: ſic dixit Virg. lib. 6. Aeneid.

Non mihi ſi linguæ centum ſint, oráque centum,
Ferrea vox, omnes ſcelerum comprehendere formas,
Omnia pœnarum percurrere nomina poſſim.

Quod non ſolùm de pœnis falſi inferni, ſed de pęnis præſentis vitæ intelligit. Secundo, quia dato ꝙ Deus vellet exprimere oẽs pœnarum modos, nõ poſſet intelligere homo quoſdã illorum, quia quædam pęnæ
G ſunt, quas nõ poſſumus cognoſcere, niſi per experiẽtiã, ſicut eſt de generibus ægritudinum, cùm vſq; hodie adhuc medici ad plenum eas non cognouerint. Tertio, quia ſatis erat nunc pœnã illam proponere, q̃ hoĩem mouere poſſet ad nõ peccandũ, & ſi peccaret declararet ei magis poſtea in ſpeciali pœna ſua, & ita factum eſt, quia poſtq̃ peccauit, poſitæ fuerunt pęnæ viri, & mulieris determinatè. ſ. 3. c. Et tñ neq; tũc expreſſæ fuerunt oẽs pęnalitates humanæ, quia neq; fieri poterat, ſed ſolũ quædã generales, in quibus includi viderentur aliæ. Quarto, quia ꝑ peccatum illud, nõ ſolũ incurrebat homo debitum pœnarum tꝑalium, ſed ẽt debitũ pęnarũ gehẽnalium, quæ ſunt maiores,
H & tñ non fuerũt expreſſæ. Quinto, quia pœna à Deo poſita vr̃ eſſe maior, q̃ oẽs aliæ pœnæ, ẽt ſi exprimerẽtur ſm modũ concipiendi verba: nã dr̃, quacunq; die comederis, morte morieris. Fuit. n. mors ꝑnunciata, q̃ eſt maxima, & includit alias pęnas, & eſt valde nota, qa licèt nullus adhuc mortuus eſſet, facilè erat intelligi, quid eſſet mors, quod non eſt ſic de oĩbus alijs pœnis. Etiã ſignificabat, ꝙ eadẽ die moreret, nihil autẽ terribilius alicui eſt, q̃ dici, ſtatim morieris: nã ſi dicatur, morieris aliqñ, adhuc põt eſſe conſolatio quãdiu eſt vita, ſicut eſt de nobis: cùm tñ dr̃, hodie morieris, nulla relinquit conſolatio. Et licèt nõ eſſet Adam vitam finiturus eo die, quo peccaret, tñ ex modo locutionis hoc videbatur ſignificari: & ita timeret illud Adam, quaſi ſic futurum, licèt ſenſus dicti eſſet, ꝙ in-
I curreret neceſſitatem moriendi, vel inciperet mori; ſicut expoſitum eſt ſupra quæſtio. 302. & ita non fuit conueniens poni aliam pœnam.

Sed dicet, cùm ſit maior pęna inferni, q̃ mors temporalis, aut quęcũq; alia pęna, quare nõ fuit expreſſa? nam ſi ideo expreſſum fuit de morte corporali, quia erat maior alijs pęnis corporalibus, deberet exprimi de pęna ęterna, quæ eſt maior omnibus alijs. Aliquis dicet, ꝙ fortè non incurrebat Adam in pęnam aliã, niſi in corporalem, & ideo illa ſola expreſſa eſt. Sed dicẽdum, ꝙ eſt abſurdũ, quia per quodlibet peccatum mortale incurrit peccans debitum mortis ęternæ, & tñ peccatum Adę, & Euæ fuit mortale, ergo incurrerunt obligationem mortis æternæ. Secundo, quia per peccatum Adæ oẽs naſcentes ab eis per deriuationẽ
K ſeminalem incurrunt obligationem mortis æternæ, quia contrahunt peccatum originale nihil operãtes, vt oſtenditur ad Rom. 5. cap. A fortiori ergo Adam, & Eua incurrerunt obligationem illius mortis. Dicẽdum, ꝙ non eſt dubium quin Adam & Eua per peccatum iſtud incurrerunt debitum mortis æternæ, & verè illam ſuſtinerent in inferno, niſi de peccato ſuo doluiſſent, & per Chriſtum eſſent redempti, & tamẽ euaſerunt eam, ſicut nos euadimus, poſtquam peccamus per contritionem, & miſericordiam Saluatoris. Aliqui ergo dicunt aliter, quòd Deus iſtam pœnam impoſuit, & ob hoc dñt, ꝙ ponitur bis mors, ſcilicet mortę

Qõ. 305. Cur nõ expreſſa fuit pena inferni, quæ eſt maior, q̃ mors temporalis.

morte morieris, i. morte corporali, & morte æterna. Sed dicendum, ꝙ non stat, qa ibi non significatur, nisi vna mors, quæ est corporalis: & tñ ponit̄, morte morieris ex consuetudine Hebraici idiomatis, sicut diximus sup. q. 302. Est ergo dicendũ, ꝙ licèt hanc pœnã incurreret Adã peccando, non expressit eã Deus. Primo, quia nõ intelligeret: non. n. vnquam auditũ erat de hoc, neq; aliq̃ aliam pœnam homo senserat, per q̃ posset de ista cogitare. Secundo, quia licèt illa sit maior, q̃ mors temporalis, non tm̃ mouet, quantum corporalis, eo ꝙ tpalis imaginatione, & sensu percipitur: ęterna aũt non nisi fide, & rõne. Tertio, & principaliter, quia Deus posuit illã pœnam, q̃ necesse erat hominem incurrere, si peccaret, & non illã, quam poterat euadere, & de facto euaderet. Sic. n. de nobis est, quia pœna mortis corporalis pro peccato est, & licèt nos de peccato doleamus, nõ possumus euitare pęnã istam corporalem, sed euitamus mortẽ ęternam, siue pęnam inferni, licèt sit nobis debita, per contritionẽ, & ita de Adã fuit. Nam post peccatũ mortuus est corporaliter, & nõ profuit ei pœnitentia, q̃ egit expulsus de Paradiso ad euitãdum istam mortem, sed euitauit pœnam inferni, quoniam nunc cum sanctis est: ideo non debuit nominare illã pęnam, sed eam, quam determinatè incursurus erat: & ista est ratio vera huius.

Quæst. 306 Cum dr̃ à Deo, Faciamus adiutoriũ simile sibi quę ritur quis loquit̄, & ad quẽ fit locutio.

In Paradiso ẽt formata est mulier mater oĩum nostrum, ideo de formatione illius aget̄: & primo est dubiũ, quid intelligit̄ cùm dr̄, Dixit quoque Dñs Deus, Nõ est bonum hoĩem esse solum, faciamus ei adiutorium simile sibi: & est dubiũ, quis loquit̄ ibi, & ad quẽ fit locutio. Dicẽdum, ꝙ hic nõ fuit aliqua locutio vocalis, vel organica, quia oporteret, ꝙ esset aliquis, ad quem fieret, & qui natus esset accipere cognitionem per locutionẽ: non est aũt aliquis huiusmodi, nisi homo; nã inter personas diuinas non est locutio aliqua, & à fortiori nõ est locutio vocalis: ĩter Angelos quoque nõ est locutio vocalis, quia illi nõ sunt nati sic accipere, quia non habent sensum auditus, neq; organa aliqua, cùm sint incorporei, sed locutio vocalis ad solum hoĩem fieri debet, quia ipse solus est, qui per eã capit alienos cõceptus, tanq̃ p naturalem mediũ deriuandi eos: & tñ non fuit hic facta locutio ad hoĩem; ergo nulla locutio facta est. Istud patet, quia qñ Deus voluit formare Euã, solus Adã erat: ita. n. Deus dixit, non est bonum hoĩem esse solum: & tñ nõ fuit facta locutio ad ipsum, cũ fiat sermo de ipso in tertia persona, s. nõ est bonum hoĩem esse solum, ergo non fuit hic facta locutio. Dicendũ, ꝙ verum est nõ fuisse hic aliquam locutionem vocalem, sed per istud dicere significatur aliquid mentale, cui applicantur ista, quæ significantur his verbis, vt statim declarabitur.

Quæst. 307 Cuius fuit istud dicere, & ad quem diri gebat verbum.

Quæretur, cùm nõ fuerit hic locutio vocalis, cuius fuit istud dicere, & ad quẽ dirigebat verbũ, quia oportet aliqd subesse his verbis, ne ponamus frustra locutã esse sacrã scripturam. Dicẽdũ, ꝙ hic nõ fuit facta locutio aliqua, sed ponit̄ istud ad significandũ cõsilium Dei de eis, q̃ pertinebãt ad hoĩem: licèt. n. Deus non consilietur, quia nõ est ibi dubitatio, neq; inquisitio, neq; inuẽtio, sed cognitio tota, & plena, & semp manens; tñ, quia hoĩes circa res magnas cõsiliãtur, & nõ capiunt qũo aliquis intelligens possit aliqd arduũ rectè facere sine consilio, introducit scriptura Deũ circa res magnas velut cõsiliantẽ; & potissimè circa ea, vbi aliquib. malum illaturus est, aut pęnã. Sic autẽ est de formatione hoĩs, & de eius destructione; ideo in vtraq; inducit scriptura Deũ cõsiliantem, vel cũ deliberatione agẽtẽ, & qa voluit scriptura oñdere dignitatem hoĩs super cętera creata, in creatione cęterorũ non ponit̄ modus consiliandi, sed solũ iubendi, sicut dr̄ sup. 1. c. Dixit Deus, fiat lux, & facta est lux, & illud

A dixit Deus, ꝓducant aquę reptile aĩæ viuentis, & illud producat terra aĩam viuentem iumẽta, & bestias, &c. qñ autẽ de hoĩe dr̄, introducit̄ Deus, vt consilians. Nã dr̄, faciamus hoĩem ad imaginem, & similitudinẽ nostrã, vt significet̄, ꝙ aliqd valde maius erat homo omnibus reb. alijs, cũ ad eius formationẽ requireret̄ diuinum cõsilium, & non ad formationẽ cęterarum rerum. Et quia post illud formatus fuerat vir, & nõ fœmina, deinde fœmina p se de latere viri formata est, ad formationẽ quoq; illius oñdit̄ diuinum cõsilium, & deliberatio ꝓcedens, cũ dr̄, Dixit quoq; Deus; non est bonũ hoĩem esse solum; faciamus ei adiutorium. Etiã qñ post peccatum debuit homo expelli de Paradiso introducit̄ Deus de hoc, quasi deliberans, & causam reddẽs, sup. 3. c. Ecce Adã factus est, sicut vnus ex
B nobis, sciẽs bonũ, & malum, nunc ergo, ne fortè mittat manum suã, & sumat de ligno vitę, & comedat, & viuat in æternum, & sequit̄ ibi, ꝙ eiecit eum. Sic etiã magnũ aliquid erat destructio hoĩs: ideo in illa oñdit se ꝓcedere cum cõsilio: nam qñ voluit Deus destruere quatuor ciuitates Sodomorum, dr̄ infr. 18. c. Dixit itaq; Dñs: clamor Sodomorum, & Gomorræorum multiplicatus est, & peccatum eorum aggrauatũ est nimis: descendam, & videbo, vtrũ clamorem, qui venit ad me, opere compleuerint an non est ita, vt sciã. Etiam magnum erat quando Deus voluit confundere linguam omnium hominum, quę erat vna, & disperdere eam in multas: erat. n. pęna magna, qa prius delectabiliter cõuersabantur: postea verò cessauerũt
C cõuersari cũ nõ se intelligebant, & oportuit eos diuidi per terras. Erat ẽt magnum, quia pertinebat ad totum humanum genus, ideo introducitur Deus quasi cum deliberatione agens sup. 11. cap. s. Descendit aũt Dominus, vt videret turrim, & ciuitatẽ, quam ędificabant filij Adã, & dixit; Ecce vnus est populus, & vnũ est labiũ oĩb. cęperũtq; facere, neq; desistent à cogitationib. suis, donec eas opere compleuerint. Venite ergo descẽdamus, & cõfundamus ibi linguã eorum, vt non audiat vnusquisque vocem proximi sui. In præsenti igit̄, quia res magna erat, cùm pertineret ad hominẽ, introducitur Deus velut cõsiliãs, licèt nullum sit ibi consilium, neque locutio mentalis, aut vocalis.

Quæst. 308 Cui dirigebat sermo Dei, cum dixit, Faciamus cũ ad hominẽ non dirigatur, nec fit locutio vocalis.

Quæret̄, dato ꝙ non fuerit hic locutio aliqua voca
D lis, neq; consiliũ, quia tñ dr̄, ꝙ dixit Deus; cui vel quibus intelligit̄ dictũ esse istud, i. cui diceret̄ si esset hoc verè dicere vocaliter, vel mentaliter? Dicendũ, ꝙ nõ põt intelligi, ꝙ dirigatur sermo, nisi vnius personę diuinæ ad alteram, vel Dei ad Angelos: nam ad hominem non facta fuit locutio, vt dictum est. Et iuxta hoc sumẽda est regula, ꝙ si id, quod dicit̄, potest cõpetere Angelis, intelligitur sermo dictus, vel locutio mentalis ad Angelos, quia ibi vera est locutio, tã Dei ad Angelos, quã Angelorũ inter se, licèt nõ sit vocalis: diuinarum aũt personarũ inter se non est locutio aliqua vocalis, neque mentalis, quia est eadẽ intellectio personarum, & vna non põt aliquid reuelare, vel indicare alteri, ꝙ altera ignoret: & tamẽ hoc requirit̄ ad locutionem; si aũt id quod dr̄, non possit cõpetere An-
E gelis, sed soli Deo, intelligit̄ quasi ibi sit sermo vnius ꝑsonę diuinę ad alterã, licèt in veritate nullus sermo, aut dicere speciale ibi sit. Et s̃m hoc possumus applicare loca ista, in qb. locutio Dei ĩtroducit̄: & dicẽdũ, ꝙ id, qđ ponitur s̃. 1. c. est nomine diuinarũ ꝑsonarũ inter se, & non est quasi locutio facta ad Angelos, qa dr̄, faciamus hoĩem, & tñ Angelus nõ cõicat Deo in actione: scđo, qa dr̄, imaginẽ, & similitudinẽ nostrã, nõ tñ est eadẽ imago Dei, & Angeli, sed potius Angelus est imago Dei, vel ad imaginẽ eius, sicut homo. Id verò, qđ dicitur: Ecce Adã factus est quasi vnus ex nobis, aliqui dicunt, ꝙ possit intelligi de Deo, & An-

gelis, quia quicquid illorũ haberet Adam, aſcendebat F
vltra cõditionẽ naturæ ſuę, & tñ, vt poſtea dicet̃, cũ tã
get̃ illud verbũ, magis pertinet ad diuinas perſonas.
Quod aũt hr̃ ſupra 11.c. Venite, & deſcẽdamus, ẽt ali
qui referunt dictũ Angelis, quia illa actio poterat cõ-
uenire Angelis, ſcilicet euertere turrim, & tamen di-
cendum, ꝙ magis cõuenit, ꝙ intelligitur directus ſer
mo ad diuinas ꝑſonas, ſi aliquis ſermo ibi eſſet, & cau
ſa eſt, quia nõ conuenit operatio, q̃ ibi hr̃, Angelis ꝑ
ſe, aut cũ Deo, cũ ſit operatio miraculoſa, quia illa fuit
diuiſio linguarũ, & non euerſio turris: diuiſio autẽ lin
guarũ habuerat multa miracula, vnum, ꝙ vnuſquiſq;
ſubitò oblitus eſt idiomatis ſui, in quo conuerſatus
fuerat etiam vſque ad ſenectutem ſuam, ita vt neque
vnum verbum intelligeret. Secundum, ꝙ ſubito ha- G
beret cognitionem plenam noui idiomatis, in quo
nunquã locutus fuerat: tertium vt eſſent multa idio-
mata, cùm prius eſſet vnum tantũ: Angeli tñ nõ poſ-
ſunt cõuenire in operatione miraculorũ, cùm Deus
ſolus faciat miracula. Pſal. 135. Qui facit mirabilia ma
gna ſolus. In euerſione aũt turris, aut ciuitatis poterãt
communicare Angeli; & tamen iſtud non fuit. Pri-
mò, qa turris Babylonis ꝑſeuerauit, & ciuitas, & com
pleta facta poſtea ciuitas, fuitque florẽtiſſima ſuꝑ om
nes ciuitates ĩ ſecũda ætate, & poſtea quouſq; ꝑ bella
euerſa eſt: ſecũdo, qa dato ꝙ turris, vel ciuitas euerte-
ret̃, non dr̃ hoc ſupra 11. ſed ſolũ de diuiſione lingua-
rũ, ſ. Venite deſcẽdamus, & confundamus ibi linguã
eorũ, vt nõ audiat vnuſquiſque vocem ꝓximi ſui; ad
iſtud opus tñ non poterãt cõmunicare Angeli Deo, H
neque ipſi ꝑ ſe illud facere poterant, ergo nõ fuit ibi
ſermo directus ad Angelos, ſed eſt diuinarũ ꝑſonarũ
inter ſe, qa earũ eſt vnica operatio ad extra, ſicut eſt ea
dẽ ſubſtãtia. De eo aũt qđ dr̃ hic, dixit aũt Deꝰ &c. Di
cẽdũ, ꝙ eſt ſermo directus ab vna ꝑſona diuina ad al-
terã. i. dictus noĩe ꝑſonarũ, eo ꝙ id qđ hic hr̃, non põt
cõuenire Angelis: nã dr̃, non eſt bonum hominẽ eſſe
ſolũ, faciamus ei adiutoriũ. Illud adiutorium fuit fœ-
mina, & tñ in factione fęminę nõ cõicauerũt Ange-
li. Primo, qa nunq̃ ad animã, eo ꝙ illa creatur, & ſolus
Deus creat, & non cõicat̃ creatio Angelis: ſecundo,
qa neq; quãtũ ad corpus, eo ꝙ corpus mulieris ſũptũ
eſt de corpore viri, & tã in ſumptione, quã in forma-
tione fuit miraculũ, vt infra tangetur, & in miraculo I
nõ cõmunicant Angeli. & ideo dicẽdũ ꝙ licèt hic nõ
fuit conſiliũ aliquod, introducuntur iſta verba quaſi
Dei cõſiliãtis, & deliberãtis de formatione mulieris.

Queſ. 309. Cur multoties Deꝰ hoc modo loquendi quaſi conſilias vſus fuerit.

Quæretur, cùm iam in formatione hominis ad ſi-
gnandã eius dignitatẽ introductus fuit Deus, vt cõſi-
lians: cùm dr̃, Faciamus hominem &c. quare iterum
introducitur conſiliãs, quia ſufficiebat illud circa ho-
minis dignitatem notificandum. Dicendum, ꝙ fuit
conueniens iterũ hic poni modũ conſilij. Primo, qa
actum fuerat de formatione viri, & poſitũ fuerat ibi
conſilium Dei cùm dr̃, faciamus hominem ad imagi
nẽ, & ſimilitudinem noſtrã; nunc verò de formatio-
ne mulieris additur; & ſi nõ poneretur aliquid de cõ-
ſilio Dei, videretur mulier nullius dignitatis eſſe po-
tius, quàm alia animalia, ideo vt oſtẽdatur maioris di- K
gnitatis eſſe, ponit̃ aliquid de conſilio Dei, & opera-
tione diuinarum perſonarum, ſ. dixit Deus, faciamus
ei adiutorium ſimile ſibi, & iſta eſt cauſa præcipua.
Secundo fuit, quia in formatione mulieris apparue-
runt aliqua miraculoſa, & ſpecialia, qualia non appa-
ruerunt in formatione aliarum rerũ, ſicut fuit, ꝙ for-
maret̃ de latere viri ablata coſta de eo ſine eius læſio-
ne, & in ſopore; & ꝙ de parua re formaretur magnũ
corpus; ꝑꝑ hoc igitur magnum conueniens fuit fieri
mentionẽ de conſilio Dei, & operatione perſonarũ.
Tertio, quia oĩa, quæ ad hominem pertinẽt, ſunt ma-
gna, & ideo in omnibus debet fieri mentio de conſi-
lio Dei, qñ Deus illa agit, ſicut patet ſupra, qñ Deus
excluſit Adã, & Euam de Paradiſo, introducit̃ ibi lo-
quens, & cauſas reddens expulſionis quaſi ex delibe-
ratione agens, Ecce Adam factus eſt quaſi vnus ex no
bis, &c. Ita ergo ex nunc debuit fieri mentio de con-
ſilio Dei, vt introducatur loquens cùm de formatio-
ne fœminę agitur, ſed primum eſt verius. Sed contra
primã rationem aliquis dicet, ꝙ non teneat, quia iam
dictum fuerat de formatione maſculi, & fœminæ, &
poſitum fuerat ibi Dei conſilium, faciamus hominẽ
ad imaginẽ, &c. ideo non deberet rurſus in fœmina
hoc replicari; nã dr̃ ibi, Creauit igitur Deus hominẽ
ad imaginem, & ſimilitudinẽ ſuam, maſculum, & fœ
minam fecit eos. Dici põt ad hoc dupliciter, vno mo
do, ꝙ illud de ſolo maſculo videat̃ intelligi, licèt ſub-
iungatur maſculũ, & fœminam fecit eos, quia prius
dixerat, faciamus hominem ad imaginem, &c. & ibi
homo in ſingulari de ſolo maſculo intelligitur, ſicut
magis infra declarabitur. Secundo modo põt dici, ꝙ
licèt accipiatur ibi homo pro maſculo & fœmina, po
ſtea ſcriptura recapitulando dixit de formatione ſo-
lius viri, in quo ponuntur aliqua pertinẽtia ad digni-
tatem illius, ideo cùm poſtea ſeorſum agatur de for-
matione fœminæ, ſicut fuit, tanguntur aliqua, quæ
pertineant ad excellentiam, & dicitur, ꝙ dixit Deus,
faciamus ei adiutorium, &c.

Queſ. 310. Cur dixit Deus non eſt bonum hominem eſſe ſolum.

Quæretur quare dr̃, ꝙ dixit Deus, non eſt bonum
hoĩem eſſe ſolum. Dicendum, ꝙ ſm̃ veritatem nihil
hic Deus dixit, nã nõ dixit aliquid homini, cũ potius
de hoĩe fiat ſermo in tertia perſona, neque ẽt fiat ſer-
mo Angelis, quia Angeli non poterant cõicare Deo
in formatione mulieris, neq; ẽt eſt locutio ꝑſonæ ad
perſonã diuinam, quia earum nõ eſt locutio vocalis,
neq; mentalis, ſed iſtud ponitur ad oñdendum, quaſi
eſſet conſilium Dei de formãdo mulierem, vt ſignifi
cet aliquid eſſe melius alijs animalibus, in quorũ pro-
ductione non retro dicit̃ fuiſſe diuinum conſilium.
Secundo introducuntur iſta verba ad dandũ cauſam
formationis mulieris: tota. n. Dei operatio eſt ordi-
natiſſima; vnde cõſiſtit cum multa ratione, & ꝙ aliqs
diceret, ꝙ cũ formatus eſſet vir, in quo erat tota ſpe-
cies, non erat opportunum aliquod indiuiduum for-
mari, niſi forte ſimile ei, i. virum. R̃ñdetur, ꝙ fœmina
debuit formari, quia ſi nõ formaretur, eſſet homo ſo
lus: erat tñ malum, vel non bonũ eſſe hoĩem ſolum,
ideo debuit formari. Sed dicet̃, ꝙ nõ ponitur iſtud cõ
uenienter ad oñdendum cauſam formationis fœmi-
næ, quia dr̃, nõ eſt bonum hoĩem eſſe ſolum: & tamẽ
ꝓducto alio viro, vel viris non erat homo ſolus, & ita
nõ inferebat̃ ſpecialiter cauſa formationis fœminę.

Queſ. 311. Quomodo intelligantur illa verba, Nõ eſt bonum, &c.

Dicendũ, ꝙ cõuenienter ponunt iſta verba, vt cau
ſa formationis fęminę, & cùm dr̃, ꝙ nõ magis ex hoc
infert̃ de viro, q̃ de fęmina: dicendũ, ꝙ cùm dr̃; Non
eſt bonũ hoĩem eſſe ſolum: illa ſolitudo nõ ſolùm di
cit priuationẽ, aut negationem cõſortij, ſed priuatio-
nem conſortij ſimilis adiutorij, cõtra ſimilitudinem
aũt, q̃ erat in priuatione cõſortij ſimpliciter prouide-
bat̃ per formationem alterius viri, vel virorũ, ſed nõ
cõtra priuationem cõſortij ſimilis adiutorij: ideo iſta
verba inducebãt formationẽ fœminæ, & nõ viri. Sed
cùm dr̃, nõ eſt bonum hoĩem eſſe ſolũ, accipit̃ hõ ꝑ
viro, licèt homo ſignet ſpeciẽ, hic ſignat ſexum, i. in-
diuiduum viri, qa ſolus vir tunc erat, & dr̃, non eſt bo
num eſſe ſolum, i. malum eſt, & poteſt primo accipi
quantum ad ſolitudinem, quæ eſt priuatio conſortij
eiuſdem ſpeciei; eſt enim delectabile, & hac delecta-
tione priuatur, qui ſolus eſt. Vnde Ariſtot. poſuit to-
tam delectationem amicorum in conuiuere, & iſte
eſt actus eorum, libro 8. & 9. Ethico. & conuiuere eſt
mente,

mente, & verbo participare. Ideo solitarium manere pœna est homini, quia homo est animal politicum, idest natū viuere in policia, & quia pęna malū quoddā est, potest intelligi, ꝙ nō est bonū hominē esse solū.i. Adā manere sine consortio. Alio modo intelligitur, non est bonū esse solū.s. sine cōsortio feminę: qa etiam si multi viri fuerint, non poterit fieri propagatio, & multiplicatio speciei, & tunc potest accipi propriè bonum, quia bonum dicit rationē integritatis. Ens enim bonum est idest integrum ea integritate, q̄ competit ei secundum naturam speciei aut generis: & quia ita est quod vir solus nō habebat integritatē, vel perfectionem sine fęmina, dictum est: non est bonū esse hominem solum: est enim res perfecta, qn̄ potest sibi similē generare: sed vir sine fęmina non pōt generare, i. non est perfecto modo species in solo viro, ideo non est bonū. i. nō est perfectio, vel integritas hominem esse solum, sed quando fuerint vir & fœmina simul, erit bonum, quia erit facultas generandi.

Quest. 312 Cū non esset bonum hoīem esse solum, cur Deus illum solū fecerit.

Sed dicetur si non erat bonum esse hominem solum, quomodo erat homo solus? nā videtur istud malum vel non bonū retorqueri in Deū: nam homo nō fecerat seipsum, sed Deus fecerat illū, & solum: ideo videtur ꝙ ipse fecerat, quod non erat bonum. Aliqui dn̄t ꝙ Deus fecerat id, quod non erat bonū, & tn̄ quia illud non bonū fuit completū per illū, & nō per aliū, non est inconueniens: sicut dicunt, ꝙ Deus facit hominem prius esse infantem, quam virū, & infans est incompletus, & tamen ipse postea complet illum faciendo virū, & non est inconueniens, ꝙ sic faciat. Sed dicendum ꝙ nō est simile, quia si Deus faciat primo rem incompletam, & postea illam compleat, nō fecit à principio malū, vel non bonum: sed fecit incompletum, & postea completū. Ipsum verò incompletū nō est malū, sed bonū non consumatū. Cū autē dr̄ de aliquo, quòd prius fecit aliquid malū, vel non bonū, & postea fecit bonū, est dicere ꝙ se emendauit, & istud non conuenit nisi ei, qui errauit, vel defecit in operādo. Dicendum ergo aliter, ꝙ Deus non fecit malum, vel non bonum, sed omne quod fecit est bonum, & ipse fecit hominem solum: sed aliquando fuit bonū esse hominem solum, & aliquando erat malum esse solum: qn̄ erat bonū esse solum, fecit eū solū esse: qn̄ autē erat malū esse solū, fecit quod nō esset solus; fuit aūt bonum esse aliqn̄ hominē solum. s. vt non producerent̄ simul duo īdiuidua masculus & fęmina, sicut in alijs speciebus multa indiuidua simul ꝓducta sunt: & tamen necesse erat aliquando esse solū virū ad hoc ꝙ non producerentur simul vir & fœmina, sed fęmina ꝓduceret̄ ex viro: ꝙ tn̄ diu maneret sic vir, erat malum: ideo fecit Deus, ꝙ nō sic maneret diu: & sic nullum malum fuit in opere Dei, neque in ordine. Et qn̄ dicitur, non est bonum hominem esse solum, accipit̄ esse, i. manere, s. malū est, ꝙ solus maneat, & intelligit̄ non de esse præterito, sed de futuro: & ideo prouidit statim Deus, ꝙ non esset solus: in tempore tn̄ præterito, q̄d valde paucum fuerat, non fuerat malum esse hoīem solum, & ideo fecerat Deus, tūc solū manere.

Quest. 313 Cur dicit, faciam⁹ ei adiutoriū, & nō faciamus fœminam.

Quæretur quare dicitur faciamus ei adiutorium: cùm enim scriptura intēderet dicere de formatione fœminæ, quare non dixit, faciamus fœminam. Dicēdum primo, ꝙ hic dicitur faciamus, vbi introductio Dei loquētis, & necesse est, ꝙ accipiat, vt vna persona loquens ad alias diuinas personas, quia dicitur hic, faciamus, & tamē Angeli non cōicant cum Deo in faciendo, sed personæ diuinæ sunt, quarum inter se est vna, & eadem operatio: inter ipsas autem non est locutio, sed ponitur istud ad ostendendum grauitatem rei, s. ꝙ formatio fœminæ intantum sit res magna, ꝙ diuinæ personæ de illo consilientur, quod non intro-

A ducitur in formatione aliarum rerum. Secūdo fit ad ostendendum, ꝙ tres personę diuinæ cōueniāt in formatione fœminæ: in alijs autem dicit̄ absolutè, quòd Deus illa produxit, quasi significet̄, ꝙ leue opus illud erat: hominem autem produci, aut fœminā formari, tam magna res erat, vt non fieret, nisi concurrentibus tribus personis diuinis; & simile fuit in formatione hominis absolutè posita; quæ ad virum refertur, s. faciamus hominem ad imaginem, &c. cùm dr̄, faciamus, significatur operatio omnium trium personarū, & ita in alijs, vbi importatur dignitas hominis ponitur Deus sub pluralitate personarum, vt Ecce Adā factus est sicut vnus ex nobis. Et tn̄ secundum veritatem nulla differentia est in his, neque in primo, neq;
B in secundo: De primo patet, quia Deus non consiliatur, quia Deus nō inquirit, neque dubitat, sed omnia plene, & simul, & semper cognoscit: & si Deus consiliaretur pro aliqua re, ita cōsiliaretur pro formationē cœlorum, sicut pro formatione hominis, sed quia non fuit alius modus conuenientior ad exprimendū dignitatem humanā, introduxit scriptura Deū, quasi consiliantem in hominis formatione, licèt non afferat hoc, quia neque ſm veritatem fuit ibi consilium. De secundo adhuc planius est, s. qn̄ in omnibus rebus producendis operant̄ tres personę diuinæ simul, quia neque aliter fieri pōt, cùm trium, sicut est vna substātia, & virtus operandi indiuisa, ita sit vna, & eadē operatio: vnde ita tres personæ conueniunt, vt in produ-
C ctione vnius lapidis, sicut in productione hominis, sed ad dignitatem exprimēdam introducit scriptura, ꝙ homo fiat ab oībus personis diuinis cōcurrētibus: de alijs autem rebus non exprimit, ꝙ cōcurrūt, quasi non sit ibi tanta necessitas concurrendi, sicut in hoīe.

Nunc quęritur de alio, quare dr̄: Faciamus ei adiutorium, & non dixit, faciamus fœminā, vel mulierē. Dicendum, ꝙ ſm aliquos fuit istud, quia Deus nō imposuit nomē mulieri, sed Adam: nam dixit hæc vocabitur virago, qa de viro sumpta est. ideo nō introducit scriptura, ꝙ Deus dixerit, faciamus fœminam, vel mulierem, quia tunc repugnaret sibi ipsi; ideo vsa est alio nomine, & ita dicit, ꝙ Deus dixit, faciamus ei adiutorium. Sed dicēdum, ꝙ hoc non stat, quia istud aliq̄d facit ad hoc, ꝙ nō vocaret̄ mulier, vel virago, sed
D nō facit ad hoc, ꝙ vocetur adiutoriū, qa poterat alijs noīb⁹ appellari. Dicēdū ita Deū eē locutū, vt oñderet, q̄d vir nō est datus mulieri in sociū, sed mulier viro.

Quest. 314 Cur dixit, faciam⁹ ei adiutoriū potius, q̄ fęminam, vel mulierem.

Secundo, quia dicitur; faciamus ei adiutorium. Est autem adiutorium minus eo, cuius adiutorium est: si enim diceretur, faciamus ei sociam, non significaret̄ tanta inæqualitas, sed dicendo adiutorium, significatur magna inæqualitas, cùm quælibet res inanimata, & instrumentum ad operandū sit adiutorium. Tertio dictum est ad significandum id, ad quod fœmina propriè est: non est. n. fœmina, nisi ad generandū: masculus. n. perfectior est fœmina, & cōtinet totam excellētiā speciei: ideo soli masculi producerent̄, si in eis solis posset seruari species: sed non pōt, quia masculi so-
E li nō propagant indiuidua: & cū sit indiuiduū quodlibet corruptibile, si nō multiplicat se ipsum, peribit tota species cum ipso indiuiduo. Ad hoc ergo, ꝙ multiplicetur, & nō pereat, necessarium fuit indiuiduum, q̄d commixtum masculo possent propagare, & istud indiuiduū vocat̄ fœmina, & ista necesse est, ꝙ sit minus perfecta ſm naturam masculo: si. n. penitus eiusdem perfectionis in natura essent masculus, & fœmina, esset impossibilis generatio per cōmixtionē eorum: ad hoc ergo facta est fœmina, quę esset minoris perfectionis, q̄ vir, & vocatur adiutorium ad significandū, ꝙ non est æqualis; sed minus perfecta. Etiā ad oñdēdum, ꝙ ad hoc facta est, vt virū adiuuet ad gene-

Fœminam nō esse datā homini, vt seruā, ꝓbat̄ quinque rationibus.

rãdum; nam solus vir nō poterat generare. Et in hoc concordat Aristo. cum veritate sacræ scripturæ, nam lib. 1. Politi. cap. 1. vbi loquitur de communicationibus, dicit, ꝙ quidam voluerunt, ꝙ fœmina esset extremum cōmunicationis despoticæ. i. ꝙ vir esset dominus, & fœmina serua, sed Aristo. improbat ibi istorū positionē, dicens, ꝙ fęmina est pars cōmunicationis naturalis, quæ est prima: & est ad simile tertiū delinquere, & non est pars cōmunicationis despoticæ, quia natura fecit vnū ad vnum, & non vnū ad multa, sicut facit ars, quæ facit gladiū delphicū pro paupere, & ille est ad duo, scilicet ad scindendū, & ad secandū, & tñ fęmina naturaliter est ad generandū: ergo non est ad seruiendum. Ex hoc etiā excluditur error quorundam, qui putauerunt, ꝙ fecit Deus mulierem homini in adiutorium ad seruiēdum ei, quia ita releuat labores illius. Et dicēdum, ꝙ hoc non stat. Primo per rationem supra positā: nam constat esse fęminā ad gignendum, & tamen natura non facit vnū ad duo, sed vnū ad vnum. Secūdo, qa si Deus fecisset fœminā ad seruiendū, & hominē ad imperandū, fecisset fœminā corpore robustiorem, & mente infirmiorem. Sic. n. Arist. dicit libr. 1. Politi. cap. 3. ꝙ serui naturales sunt habētes corpora robustiora, & parū de intellectu, domini autem sunt naturaliter habentes corpora graciliora, sed iudicio pollētes: fęminę autē sunt ecōtrario, qa sicut ratione minores sunt, ita & corpore infirmæ: viri aūt in vtroque excedūt; ergo nō fuit formata fęmina à Deo ad seruiendū. Tertio, qa Deus creauit fęminam in Paradiso, vt ibi māsuram, & tamen ibi nulla futura erat seruitus, neque pœna, ergo non erat ad seruiendum, sed ad generandum, vbi nulla est inęqualitas: sed vir, & fœmina ad paria iudicantur. Quarto, quia hoc non conuenit literę, cum dicatur: Faciamus ei adiutorium: adiutor communicat in operatione ei, quem adiuuat, & minus principaliter agit; si tamen fęmina esset ad seruiendum, non cōmunicaret viro in operatione, quia vir imperaret, & sola fęmina seruiret, & ita nō cōicarēt in aliqua vna operatione, ergo nō esset adiutoriū. Intelligēt igit̃ de adiutorio ad generādum, quia ambo ibi cōueniunt in operatione vna, & per cōmixtionem fit propagatio. Quinto, qa si esset fœmina in adiutoriū ad seruiendū, nō haberet aliquem modum æqualitatis cum viro, sicut serui ad dominū nō est ęqualitas: & tamen est aliquis modus ęqualitatis, cū dixerit Adā; Mulier, quā dedisti mihi sociā: ergo nō erat ad seruiēdū, sed erat ad generādū, in quo societas est in vnitate actus, & commixtionis.

Quest. 315 Cur dr̃ Adiutoriū simile sibi. Quare dicitur adiutorium simile sibi? Dicendum, quòd ponitur primo ad excludendum indignitatem fœminæ, nam dicebatur, faciamus adiutorium, & nomen adiutorij significat rem minoris dignitatis, quā id, cuius est adiutorium, cum & pecora, & res inanimatæ sint adiutorium hominis: vt autem non putetur fœmina tale adiutorium, dicitur simile sibi, i. non est de imperfectis adiutorijs: sed est tale, quod accedit ad viri similitudinem. Secundo dicitur hoc ad excludendum fœmellas aliarum specierum, quia licet ad quasdam earū posset esse accessus viri, & poterat inde sequi aliqua generatio: tamen non erat illa talis, ex qua prouenire determinatè indiuiduum speciei humanæ; vt ergo talia indiuidua prouenirent, debuit esse fœmina speciei suæ; & hoc significatur cum dr̃, adiutorium simile sibi, i. simile in natura, vel specie, quod non habet aliquod aliud animal cum homine. Tertio, quia ex hoc significatur minor dignitas fœminæ, quàm viri, quia ostendit esse fęmina ad similitudinem viri, & non plene adæquantem, sicut vir factus est ad imaginem, & similitudinē Dei; & ista differentia dignitatis, vel honoris inter virum, & fœmi-

F nam significatur per Apostolum, 1. ad Corin. 11. Vbi dicit, quòd vir debet orare capite nudo, fœmina autē capite velato: & si aliter fiat, turpe est; causam huius reddit ex differētia dignitatis, quasi vir sit dignior: & ideo debeat nudato capite orare: fœmina verò, & tanquam minor, & subdita capite velato. Et ostēdit istam dignitatem primo dicēs, quia vir est caput mulieris, scilicet, volo autē vos scire, ꝙ omnis viri caput est Christus: caput autem mulieris est vir, caput autē Christi est Deus; inquātum verò vir est caput, maior est honor viri, quàm fœminæ, maxime quia comparatur ibi vir ad fœminam, sicut Christus ad virum: & sicut Deus ad Christum hominem, sed in ijs omnibꝰ est differentia magna. Secundo ostendit differentiā

Colliges tres rōnes ex Apostolo de differentia dignitatis viri, & mulieris.

G dignitatis inquantum dicit virum esse imaginē Dei, & non fœminam, sed vir quidem nō debet velare caput suum, cū sit imago, & gloria Dñi est: mulier autem gloria viri, & sic mulierem nō dixit imaginē, vel gloriam Dei, sed viri: & ideo significat ibi differētiam dignitatis, quia sicut se habet vir ad Deum inquantum est imago eius, ita se dicit habere fęminam ad virum, inquantum est imago viri: & ita est multa differētia. Tertiò ēt Apostolus significauit ibi istam inæqualitatem, quia vult fœminam esse pp virum, & virum nō esse pp fęminam: nō. n. est vir ex muliere, sed mulier ex viro. Etenim non est creatus vir pp mulierem, sed mulier pp virum: ista aūt habitudo finis facit magnā inæqualitatem, sed hoc, ꝙ Apostolus dixit fęminam

H non esse imaginem, & similitudinem Dei, sed viri, accepit ex sacra scriptura, sup. 2. & 1. cap. Nā dr̃, Faciamus ei adiutorium simile sibi. non dixit adiutorium simile nobis, siue ad similitudinē nostram, sed simile sibi; ꝙ aūt vir sit ad imaginem, & similitudinē Dei, accipit ex verbis, sup. 1. c. Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram, qđ de viro intelligit; & causa huius est, quia vir est pp Deum, ideo est imago Dei, mulier aūt non est immediatè pp Deum, sed pp virum; ideo est similitudo, aut imago viri. Nā vir non dr̃ esse formatus pp aliquid; & ideo intelligit formatus ad manifestandā excellentiam Dei; ideo imago eiusdem, s. diuinam perfectionē expressius ostendens, quàm aliæ res. Mulier aūt pp virum facta est, vt

Quare vir est imago Dei, & quare mulier imago viri.

I esset ei adiutorium, ideo similitudo, & imago viri esse debuit. Vnde Apostolus secutus fuit per oīa sententiam istam, 1. Cor. 11. Nam ad ōndendum, quod hic dr̃, Nō est bonum hominem esse solum, faciamus ei adiutorium; dixit Apostolus ibi, ꝙ vir nō fuit creatus pp mulierem, sed mulier pp virum, & creatā esse mulierem pp virum signat̃ supr. 2. cap. ex duobus. Primo, quia dr̃, Non est bonū hominem esse solum, & ita ad tollendū solitudinem, vel esse solitariū viri, facta est fœmina, ergo pp virum facta est. Scđo, quia dr̃ ibi, Faciamus ei adiutoriū: & ita fęmina in adiutoriū creata est, sed adiutoriū est pp id, cuius est adiutoriū, ergo fęmina creata est pp virum. Etiā Apostolus dixit, fœminam non esse gloriam, vel imaginem Dei, sed viri, in quo secutus est literam illam, cū dicitur, adiutorium

K simile sibi. Nam non dicitur adiutoriū simile nobis, & ideo sicut ad significādum viri dignitatem expressit scriptura, quòd factus est ad imaginem Dei, ita ad significandum inæqualitatem dignitatis fœminæ & viri, & maioritatem in viro, dixit scriptura, fęminam fuisse factam, vt esset adiutorium simile viro.

Quest. 316 Creatū esse ad imaginē Dei an dictum fuerit etiā de fœmina. Sed aliquis dicet, ꝙ id, quod habetur sup. 1. cap. Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinē nostrā, nō intelligit̃ de solo viro, sed de viro, & fœmina, & patet. Primo, quia homo est nomen speciei, & nō sexus: ideo de tota specie intelliget̃, quasi indiuiduū qđlibet, in quo est natura speciei, sit ad imaginē Dei. Secundo, quia scriptura, sup. 1. c. In loco ipso ōndit intelligi

telligi literam de creatione tam masculi, quàm fœminæ, cùm dicatur: Ad imaginẽ Dei creauit illum, masculum & fœminam creauit eos. ergo esse ad imaginem Dei de vtraq; intelligitur. Tertio, quia esse imaginem Dei notat excellentiã in natura, & non in more, aut in aliqua accidentali perfectione, & tamen masculus & fęmina sunt in eadem specie, ideo eorũ est eadem naturalis perfectio: & ita vtriq; competet esse imaginem, vel ad imaginem Dei. Dicẽdum, ꝙ aliquo modo concedimus esse fęminam imaginem Dei, & aliquo modo negamus, & tñ sequẽdo modũ loquẽdi sacræ scripturæ debemus dicere esse virum imaginẽ Dei, & fęmina non esse imaginem Dei: sed imaginẽ viri, & ꝙ ita accipiatur locus ille, supra 1. cap. de viro, & nõ de fęmina, & patet primo vt cõcordemus Apostolo, qui expresè ponit fęminam esse gloriã, vel imaginem Dei, & hoc posuit ad significandum inæqualitatem dignitatis inter virũ & fęminã: & tñ si non accipiatur illud, faciamus hominem, &c. ad imaginẽ de solo viro, non videbitur quõ Apostolus ex sacra scriptura trahat testimonium eorũ, quæ dicit, cùm tñ ipse iuxta eam loquatur. Secundo apparet, quia ponitur in singulari, faciamus hominem ad imaginem, &c. & tñ qui fit est indiuiduum. ergo ille homo qui fiebat, erat vnum indiuiduũ, & tñ istud indiuiduum fuit vir, quia ipse creatus fuit ante fœminã. ergo de eo accipitur, & nõ de ambobus. Tertio, quia ex modo loquendi Dei apparet, ꝙ accipiatur ibi homo pro viro, nam sicut dr̃ ibi, faciamus hominẽ ad imaginẽ, &c. ita supra 2. cap. dicitur, non est bonum hoĩem esse solum, & tñ certũ est, accipi ibi hominem pro viro, ideo accipietur similiter, cum dr̃, faciamus. Ad primum in cõtrarium dicendum, ꝙ licèt homo sit nomẽ significans speciem, significat illã in supposito, & trahitur aliquãdo ad stãdum pro indiuiduo indeterminate: & ita ibi dixit, faciamus hominem, idest virũ, quia sic dr̃ supra 2. cap. Non est bonum hominem esse solum, idest virũ. Ad secundum dicendũ, ꝙ ibi ponitur de viro, & fęmina: sed nõ quantum ad illam determinationem, quæ est factos esse ad imaginem, sed quãtũ ad hoc, ꝙ est creatos esse a Deo. Et colligitur hoc ex modo loquendi scripturæ ibi, nam dr̃ ad imaginem Dei creauit illum, masculum, & fęminã creauit eos: non enim dixit ad imaginem Dei creauit eos: sed creauit illum. Vnde si non vellet sacra scriptura significare hic aliquã differentiam, non diceret ista duo, cùm non loquatur frustra; & tñ dixit ad imaginẽ Dei creauit illũ: & postea addidit masculum, & fœminã creauit eos: ergo creationẽ significauit esse cõem masculo, & fęminæ: sed esse ad imaginẽ dixit de vno singulariter: & tenet ibi semper istum modũ: nam prius dixit, faciamus hominem ad imaginẽ, & postea sequitur; ad imaginẽ Dei creauit illum: ergo illa potius innuit alterum tantum fuisse ad similitudinem quàm ambos: quia si intẽderet esse vtrumq; ad imaginẽ Dei, cùm dixisset prius; faciamus hominem ad imaginẽ, quod de specie posset accipi, adiũgeretur de indiuiduis, ad imaginẽ Dei creauit illos masculum, & fęminam; & tñ repetit in singulari, creauit illũ, & postea addidit simpliciter sine imagine; masculum, & fęminam creauit eos, ergo de solo vr̃ viro potius intelligi, ꝙ ad imaginẽ Dei sit creatus. Ad tertium dicendum, ꝙ imago Dei inuenitur in homine ſm animam, & non ſm corpus, cũ ex parte animæ sit maxima excellentia hominis: anima autem tam viri, quàm fęminæ ad eandem naturã pertinet, quia in anima non est discretio sexus, sed in corpore, ideo erit imago Dei tam vir, quàm fęmina, vel vterque ad imaginem, sed non æqualiter: & hoc quia anima recipitur in corpore ſm dispositionem corporis, & ideo in quibusdam perfectius, & in quibusdam

A minus perfectè: quod etiã in viris apparet, quia in quibusdã inuenitur magis de lumine intellectus, quàm in alijs: quia differentia ista excellentiæ non repugnat indiuisibili substantiæ animæ: quia intra gradum essentiæ eius inuenitur diuersitas maioris, & minoris participationis: generaliter autem fęmina recipit imperfectius animam quàm vir, ideo non accedit tam perfectè fęmina ad imaginẽ esse, sicut vir, sicut neque homo accedit ad rationem imaginis tam perfectè sicut angelus, & propter istam inæqualitatẽ dixit Apostolus, virum esse imaginem Dei, & fęminã esse imaginem viri, quasi non accederet ad esse imaginẽ Dei.

Sciendum, ꝙ sacra scriptura in modo loquendi de productionibus rerum ostendit differentiam dignitatis earum, & fęminam medio modo posuit: nã ostendit virum perfectiorem fęmina. ipsam verò fęminam ostendit alijs rebus digniorem. De fęmina in comparatione aliarum rerũ, patet, quia de alijs non ponitur cõsilium aliquod Dei, neque causa productionis: sed solum dixit Deus, fiat, & factũ est; de fęmina ponitur consilium Dei, & causa cùm dr̃, nõ est bonum hominem esse solum. Secundo, quia in productione aliarũ rerum nõ fit mentio de pluribus diuinis personis, sed solũ ponit Deus sine vlla distinctione personæ, quasi non sit aliquid tale necessariũ ad productionẽ illã, sed in productione fęminæ fit mentio de pluribus personis, cùm dr̃, faciamus ei adiutorium, quasi tam excellens opus sit, ad quod oporteat concurrere oẽs diuinas personas. Tertio, quia in productione aliorũ animalium dr̃: Producat aqua, vel producat terra, in quo signatur parua illorum dignitas: qm̃ terram & aquã habent vt actores; in productione fęminæ dr̃, ꝙ Deus produxit. Nam ipse dixit, Faciamus ei adiutoriũ: etiã dr̃ ꝙ Deus immisit soporem in Adam, & tulit vnã de costis eius. Inter virum autẽ & fęminam signatur differẽtia dignitatis, primo, quia dr̃ factus ad imaginem Dei: fęmina autẽ non dr̃ ad imaginem, vel similitudinem Dei: sed ad imaginem viri, vt dicit Apostolus 1. Corinth. 11. & colligitur supra 1. 2. & ista est magna differentia. Secundo est, quia fęmina facta est propter virum, cùm dr̃, faciamus ei adiutorium. Si ergo fęmina creata est in adiutorium, fuit propter hominẽ, sic dr̃ 1. ad Chorin. 11. neq; enim creatus est vir propter fęminam, sed fęmina propter virum. Tertio, quia fęmina formata est ex viro, & vir non ex fęmina, quod etiam ad dignitatẽ dicit Apostolus pertinere ibidẽ: vnde & ait, ꝙ vir est caput fęminæ, sicut Christus est caput viri. Sed cõsiderandum, ꝙ cùm dr̃, faciamus ei adiutorium simile sibi, dr̃ in Hebræo, adiutoriũ quasi contra ipsum, quod exposuimus supra 2. cap. propriè pertinere ad fęminam: quia illa est contra virũ. Nam ad hoc, ꝙ ipsa sit adiutoriũ viro ad generandũ, requiritur aliqua contrarietas, quia duo penitus similia nõ generant, sed in quadam contrarietate actiui & passiui fit generatio: si autem esset oĩno similis sicut vir, & vir, etiam si haberet vir matricem in qua reciperet semen, nulla prorsus fieret generatio, quia esset similitudo seminũ, & ideo illa disparitas, q̃ est contrarietas q̃dam in naturalibus conditionibus fęminæ & viri, facit, vt fęmina sit conueniens adiutorium viro ad generandũ: hæc enim vera sunt, & tñ propriè litera nostra transtulit, & ita etiam transtulerunt interpretes, vt dicatur adiutoriũ simile sibi, vbi litera Hebraica habet, quasi contra ipsum, quia aliquid dr̃ esse contra aliud, quando comparantur, & iuxta ponuntur, & tunc apparet similitudo. Dr̃ autem fęmina quasi contra virũ, idest, quia cõparata ei inuenitur quasi talis sicut vir.

Consequentur dr̃; Formatis igitur Dñs Deus cunctis animantibus terræ de humo, adduxit ea ad Adã. De quo est dubium quare ponatur, quia vr̃, ꝙ non deberet

Qõ. 317. Sacra scriptura loquẽdo de productionibus rerũ, ostẽdit in modo loquendi differentiã dignitatis earum.

Adiutoriũ in Hebræo quid.

Qõ. 318. An rectè faciat mẽtionẽ hic de formatione animaliũ quã supra posuit.

beret

beret iam fieri mentio de formatione animalium, cũ superius posita iam esset. Dicendum, ꝙ fuit ibi ordo artificialis. iã enim posita fuerat formatio animaliũ, & præterierat ſm tempus, & tñ voluit scriptura recolere qũo animalia adducta sunt ad Adã, cùm dicatur, adduxit ea ad Adam: & quia non poterant duci, nisi formata essent, & iã omiserat dicere de illis, repetunt istud verbum. s. formatis animantibus, vt res planior fieret. Et tñ non intelligitur formatis animantibus. i. statim, vt formata fuerunt: quia animalia oĩa fuerunt formata priusquàm Adam, & tñ non potuerunt duci ad Adam ante formationem eius, sed intelligitur, ꝙ iam formata erant omnia, quãdo ducta sunt ad Adã.

Dicitur autẽ formatis oĩbus animantibus, quia verum est, ꝙ omnia formata fuerunt ante Adam, & tamen causa fuit, quia omnia adducta sunt ad Adam: ideo oportuit dici omnia iam formata esse.

Queſt. 319 Vtrũ oĩa alia fuerint formata ex humo. Quæretur quomodo dr̃ formatis cunctis animantibus de humo: nã vĩ falsum esse, quia humus est terra, & tñ non fuerunt formata oĩa de terra; nam dr̃ supra 1. cap. ꝙ pisces & aues formati sunt de aquis: Producant aquæ reptile animæ viuentis, & volatile super terrã. Etiam dr̃: Creauit Deus grandia cete, & omnẽ animam viuentem, atque motabilem, quam produxerant aquæ in species suas. Aliqui dicunt, ꝙ istud intelligitur nõ de oĩbus animalibus simpliciter, sed de animalibus, quæ sunt super terram: nam illa de terra producta fuerunt, quia dr̃: Producat terra animam viuentem iumenta, & reptilia, & bestias terræ. Sed obijcietur, ꝙ non possit ita intelligi, quia nõ solùm dr̃ de animalibus, sed etiam de volatilibus. s. formatis cũctis animantibus terræ, & vniuersis volatilibus celi. Dicendũ, ꝙ satis possit intelligi illud de solis aĩalibus terrestrib᷒, & ꝙ non referatur simpliciter ad oĩa, primo quia ponitur ibi adiectio quædam. s. formatis de humo cũctis animantibus terræ; animalia autẽ terræ dñr, quæ sunt vel mouentur super terrã, & de istis verum est, ꝙ formata sunt de terra. Secundo, quia illa ratio non tenet: nam de volatilibus nõ dr̃ sub eadem clausula, sed sub alia, s. formatis de humo cunctis animãtibus terræ, & formatis cunctis volatilibus, & ibi non dr̃ de humo: vnde neque determinatio illa refertur ad omnia.

Queſt 320. Quõ omnia animalia ex humo formata sunt. Sed quia supra 2. cap. qõ. 20. tenuimus, ꝙ potius intelligatur de oĩbus animalibus, ꝙ de humo formata sunt, est dubium qũo sit verum. Dicendum, ꝙ nunc vocantur animalia aliqua terrestria, aliqua aquatica, alia aerea, & ſm diuersa elementa: ꝙ aliqui putant fieri ab eo, quod de talibus elementis substantiam accipiunt, sed hoc nõ stat, quia quodlibet animal est mixtum, mixta autẽ ex omnibus elementis cõponuntur, & non venit simplex elementum in cõpositionẽ alicuius: quia tunc illud esset elementum, & non mixtũ. Alij autem putant, ꝙ vocentur animalia ab ijs elemẽtis, quasi à prædominantibus, licèt in mixtionem veniant omnia elementa, quod tamen prædominatur, facit manifestationem & nomen, & dicunt dominiũ istud esse secundum substãtiam, vel quantitatẽ, quasi plus sit in vno animali de vno elemẽto, quàm de alio, & ab illo nominetur. Sed dicetur, ꝙ etiam hoc non stat, quia si consideretur quantitas elementi, omnia animalia vocabuntur terrestria, quia in omnibus secundùm quantitatem dominatur terra, etiam in volatilibus, quod manifestatur ex pondere, & densitate, & alijs accidẽtibus materialibus, in quibus omne animal magis terram sequitur, quàm aliud elementum: sed quantum ad qualitates animalis dominantur alia elementa, & cùm dicimus animalia terrestria, aquatica, vel aerea modum complexionis ipsorum animalium significamus, idest in cõplexione ipsorũ, quod elementum prædominatur. Et nunc dicimus, ꝙ prædominari elemẽtum aliquod in aliquo mixto potest dupliciter intelligi, vel secundum genus, vel secundùm id, quod est proprium ipsi corpori in genere illo; & ideo omne animal ſm genus habet complexionem in qua dominat̃ terra, & aqua quantum ad substantiam, & maximè terra, & dominatur ignis quantum ad virtutem. Primum patet ex accidentibus materialibus consequentibus corpus cuiuslibet animalis, quæ sunt põdus, soliditas, duricies, figuratio, locus, & huiusmodi: nam in omnibus ijs imitantur terram, & non aliud elementum. Secundum patet, quia omne animal, et si in aqua viuat, & de aqua cibet, habet calorem naturalem, & generaliter omne animatum; quia calor est instrumentum animæ in omnibus operationibus suis naturalibus, & sine illo nõ posset esse aliquod viuens. Iste ergo modus complexionis conuenit omnibus animalibus inquãtum sunt sub genere animalis, & distinguitur complexio eorum à complexione aliorum mixtorum, vt lapidis, & ferri, quorum est aliquis modus complexionis, cùm et elemẽta ſm determinatum modum veniãt in eorum mixtionem, & non taliter in compositionem vnius, sicut alterius. Aliter aũt accipitur prædominari elementũ in corpore aliquo ſm id, quod conuenit corpori sub illo genere: & tunc dicendum, ꝙ non est determinatus modus complexionis. Cùm. n. deputatur alicui genere mixti complexio aliqua, non est hoc ſm aliquẽ gradum indiuisibilẽ, sed secundum latitudinẽ quandam, ita ꝙ est inuenire aliquos terminos, vltra quos non saluatur complexio illius generis, & infra quos, sed intra illos est multa diuersitas, & hoc ſm ꝙ accedit ad vnum, vel ad alium. Et hoc potest considerari respectu totius generis animalis, vel specialiter respectu speciei humanæ, cuius est nobis maior cognitio. Est enim gradus aliquis caloris competens complexioni animalium, vltra quem non est possibilis vita animalis, sicut est calor ignis, aut rei ignitæ: vita enim non potest consistere in tali gradu caloris, quia ibi non esset mixtio, sed extremum, & simplex corpus: & aliquis tam paruus caloris gradus erit, qui nullius vitæ, aut viuentis operationem perficere poterit: & in tali gradu caloris nõ poterit consistere cõplexio alicuius animalis, Sic erit de frigido, humido, & sicco, cùm omnes hę qualitates veniant in complexionem animalis secundum genus. Similiter autem de complexione humana dicimus, quòd illa sub genere animalis habet certos terminos, intra quos põt manere vita hominis; & vltra illos, vel citra illos non posset aliqs homo viuere, licèt posset viuere aliquod animal; & tamẽ adhuc infra illos terminos humanę speciei est magna diuersitas respectu cuiuslibet qualitatis; quia aliqs calor est, sub quo vita humana non consistit propter magnitudinem, alius sub quo non consistit propter paruitatẽ; & ita de sicco, & humido, & frigido: sed dato calore, sub quo potest cõsistere, habet ille calor multos gradus, & qui magis accedunt ad supremum caloris illius, vocãtur colerici; qui magis recedunt à caloris extremo magis appropinquantes ad frigus, vocãtur flegmatici: & ita de sanguineis, & melancolicis, secundũ accessum ad terminos aliarum qualitatum, uel secundum fugam ab extremis, & propinquitatem maiorem ad temperamentum. Et nunc apparet, quod dicebamus, non solùm in hominibus, sed etiam in omnibus animalibus ita determinatur complexio, in quibus, ut secundum substantiam, uel materiam plus sit in eis dominium terræ, ꝙ aliorum elementorum; secundum uirtutem autẽ dominatur ignis propter calorem, quo perficiũtur operationes omnium uiuentium: & tamen sub ijs terminis est magna latitudo, ita ut quorũdam animalium

complexio

complexio respectu temperamenti magis accedat ad terræ conditionē secundum veritatē, & ista vocamus terrea: sicut sunt animalia melācolicæ complexionis, alia magis accedunt ad calorē respectu temperamenti quàm alia: & ita vocamus animalia colerica, cū non in solo homine demus melancolicum, & colericum, sed etiam in alijs animalibus, & ita de alijs modis complexionum: animalia tamen colerica ignea vocamus, sicut flegmatica aquea, & sanguinea aerea.

Qō.321. Quo datū est omnibus animalibus, vt in eis prædominet terra. Sed nunc est dubium de complexione ista animalium, scilicet, ꝙ omnibus data est, vt secundùm materiam prædominaretur in eis elemētum terræ, vel elementa inferiora, terra, & aqua, & secūdùm virtutem ignis: quia poterat fieri, ꝙ etiam quantum ad materiā prædominarentur superiora, idest ignis, & aer. Dicendum, ꝙ aliqua mixta sunt, in quarum cōplexione dominantur superiora, etiam quantum ad materiam, vt putatur, & tñ in animalibus saltē nō potuit hoc fieri. Voluit enim Deus animalia facere perfectiora alijs mixtis, quod fuit necessarium ex conditione formæ: nā Deus dedit illis animas, quæ sunt perfectiores omnibus naturalibus formis; ideo oportuit, vt ipsa corpora, quæ actuarentur aīabus, essent perfectioris mixtionis, & compositionis; est autem melior omnibus complexionibus complexio temperamēti, tum quia magis recedit a natura simplicium corporum, quorū minima est perfectio; tum quia magis accedit ad similitudinem complexionis, vt ita dicatur, corporum cęlestium: corpora enim cęlestia sunt separata ab oīum contrarietate, & ideo habēt maximam æqualitatē, & mouentur a motore perfectissimo, scilicet ab intelligētia: corpora autem mixta non possunt esse immunia penitus a cōtrarietate, cùm simplicia veniant in mixtionē eorum, quæ habent extremum contrarietatis: ideo in mixtis illa complexio est melior, & magis assimilata corporibus cęlestibus, quę magis recedit a cōtrarietate, & magis appropinquat ad temperamentū, & illa facit ad hoc, ꝙ corpus talis cōplexionis magis possit recipere perfectionem similem perfectioni cęlesti, idest formę, & motori. Et ideo cùm inter omnia animalia sit cōplexio humana maximi temperamēti, corpus humanum est natum suscipere formam maioris perfectionis, & similiorē formis, aut motoribus cęlestibus, & ista est anima rationalis, quę nullius corporis animati, vel animalis pōt esse actus, nisi corporis talis, quale est corpus humanum. Ad causandam autem talem complexionem, in qua magis accederetur ad æqualitatē temperamenti, & posset ibi esse anima, quæ sensum daret, & vitam, cùm oīa elementa venire deberent in mixtionem, oportuit ꝙ taliter venirent, ꝙ qualitates unius non multū excederent qualitates alterius, quia aliàs non esset temperamentum, neque aliquid propinquum ad temperamētum: si tamen elementa omnia venirent ad mixtionem secundum æqualitatē materiæ, cùm ignis sit valde actiuus, excederet alia in virtute, vnde cū æqualitate materiæ esset tanta inęqualitas virtutis, ꝙ ignis omnia dissolueret. Ideo ad hoc, ꝙ esset temperies quædam in qualitatibus, oportuit de elementis valde actiuis accipi parum secundùm quantitatem, de elementis autem parum actiuis sumi multum secūdùm quantitatem, vel materiam, ita ut paucitatem virtutis suppleat multitudo, aut excessus quantitatis, & in alijs econtrario magnitudinem virtutis reprimat paruitas, vel defectus materiæ, & quantitatis: & quia in omnibus elementis terra est minime actiua, necesse fuit in quolibet animali esse magis de terra quantum ad quantitatem, & minimum esse de igne quantum ad quantitatem, quia ignis est actiuior cæteris. Iste est ergo modus complexionis animalium, non quòd omnium sit

A vna complexio: sed quia est vnus modus complexionis, vt comparantur ad cætera mixta, scilicet, quia nullum de mixtis sortitur istum gradum temperamenti, quem habent animalia, & tamen sub isto gradu tāta latitudo est, vt quædam animalia dicantur terrea, quædam aquea, quædam aerea, & ita secūdum denominationem a singulis elementis propter causas supradictas præcedenti quæst.

Nunc verò redeundum est ad id, quod dicebatur de formatione animalium: quia quędā formata fuerunt ex terra, quædam ex aqua, & ita videtur, quòd in substantiam illorum animalium venerunt illa simplicia elementa, & non fuit ibi mixtio. Ad hoc responderi potest dupliciter, vno modo, quòd non fuerunt aliqua animalia formata de pura aqua, vel de pura terra, aut de aliquo simplici elemento, quasi alia non essent ibi aliquo modo, sed de omnibus elemētis reductis ad mixtionem quandam formata sunt omnia animalia, & ibi secundum quantitatem plus erat de terra omnibus, de aqua autem minus erat, etiam in piscibus: quia aqua non est ad substantiam mixtionis principaliter, sed ad continendum partes mixti, ne cōminuantur, & soluātur, sicut id, quod est omnino aridum, vt arena: & sic terra est, ex qua fit commixtio: sed aqua est, quæ facit partes terræ commisceri, idest mixtas teneri, ne ab inuicem secedant, quod generale est in omnibus animalibus. Et tamen dicūtur quædam animalia esse de terra, & quædam de aqua, non quòd ita sint, sed omnia de terra commixta aqua, sed per comparationem cōplexionis propriè competentis sibi sub genere ad complexionem debitam cōmuni generi animalis: nam est latitudo sub illa complexione generis animalis, ita vt quædam animalia magis accedant ad naturam aquæ, quàm alia secundum virtutem: & etiam secundum quantitatē magis habeant de aqua, quàm alia: licèt secundum veritatem ipsa eadem magis habeant de terra secundum quantitatem, quàm de aqua. Et quātum ad hoc animalia, quæ sunt super terram, dicuntur esse terrea, quia plus dominatur in eis virtus terrę, quàm in piscibus, & auibus: & nō solùm simpliciter habent plus de terra secundum quantitatem, quā de aqua, vel alio elemēto, quod etiam generale est omnibus animalibus, sed adhuc magis habent de terra secundum quātitatem in comparatione ad aues, & pisces, & considerata proportione magnitudinis corporis piscis, & canis, vel bouis, magis habet in sua mixtione bos de terra, quā piscis. Aues autē, & pisces dicuntur animalia de aqua producta: quia licèt in eorum mixtione dominetur terra secundum quantitatem plusquam aqua, tamen in comparatione proprię complexionis ad cōmunē competentiam ex natura animalis magis participant de aqua, quàm alia animalia non solùm secundū virtutem, sed etiam secundum quantitatem, cōsiderata magnitudine corporum suorum ad corpora aliorum animalium, quamquā absolutè magis habent de terra s'm quantitatem, quā de aqua. Et istud satis apparet, quia qualitates eorum istud ostendunt; humidiora enim sunt corpora piscium, quàm corpora animalium, quæ mouentur super terram, & etiam leuioris digestionis sunt cibi ex piscibus, & auibus, quā ex animalibus terrestribus cæteris paribus, quod ostēdit nō esse tantam soliditatem in mixtione corporum ipsorum. Etiam aues, & pisces sunt ex aqua, quia plus sequuntur naturam aquæ, quàm animalia terrestria; & tamen nō ęqualiter, neque secundū idem: plus enim secūdum quantitatem videtur venire in mixtionem piscium ex aqua, quàm in mixtionem corporū auiū, & etiam aqua non competit eis secundum idē. Nam dicuntur pisces esse ex aqua quantum ad id, quod in

Quęs 322 Sit ne animal vllū ex elemēto simplici formatum, an ex omniū elemētorum mixtione singula producta fuerint.

aqua

aqua grossius est: aues quantum ad id, quod in aqua subtilius est, & illud est, quod resoluitur in vaporem, & est quasi medium secundum naturam inter aquã, & aerem. Vnde magis pertinent pisces ad aquas, quã aues, & sic manet in aqua, sicut in proprio loco ipso grosso aquæ deprimente eos; aues verò eleuantur in aerem propter subtile aqueum, quod in eis est, quod in naturam aeris transit resolutum in vaporem. Etiã pisces trahunt aquam, & viuunt in ea, atque de ea, qđ signat eos multum accedere ad naturam aquæ in cõplexione, aues autem hoc non habent. Et ita est cõclusio ſm istum modum, ꝙ nulla animalia fuerunt formata ex sola aqua, sed ex elementis venie͂tibus ad mixtionem, vbi secundum substantiam plus erat de terra, & minimum de igne: & ista est positio multorum doctissimorum.

Alius modus dicẽdi de formatione animalium.

Alius autem modus dicendi est de formatione animalium, s. ꝙ aut accipiantur animalia, sicut a primo a Deo formata sunt; vel sicut postea semper, & nunc formantur. Si accipiantur primo modo, dicendum, ꝙ quædam animalia formata sunt materialiter de terra, & non de alio elemento; sic est de bestijs, iumẽtis, & reptilibus, vnde dicitur supra. Producat terra animam viuentem iumenta, & reptilia, & bestias terræ: alia autem animalia formata sunt de sola aqua, vt pisces, & aues, sicut dicitur supra. Dixit Deus producãt aquę reptile animæ viuentis, & volatile super terram. Si autem accipiatur de formatione animalium nunc, dicendum, quòd aut sunt illa genita ab alijs animalibus, aut ex corruptionibus, vel putrefactionibus sine semine. Si primo modo dicẽdum, ꝙ in compositionem corporis animalis non venit realiter, & secundũ substantiam aliquod elementũ, sed semen, quod non est aliquod elementum: sed est mixtum quoddã: manent tñ in semine virtutes elementorum, & qualitates materiales magis dominantur quantum ad elemẽta inferiora, s. ad terrã, & aquam, i. quãtum ad põdus, & soliditatẽ, & cętera huiusmodi. Si aũt sint animalia genita ex putrefactionibus, veniũt elemẽta ad mixtionem, sed alterata prius; & videtur tũc terra esse quasi totius compositionis materia: aqua autem materialiter aduenit, sed magis, vt contineat, quàm vt cõponat: aer verò, & ignis magis veniunt secundum virtutem, quàm secundum substantiam: & tunc reducuntur elementa ad talem gradum mixtionis per agens naturale generans, & alterãs, quod est ibi complexio modi determinati.

Quęſ. 323 Quomodo ex elemẽto simplici potuit generari animaliũ corpus

Sed tunc dicitur, quomodo potuit ex simplici elemento formari corpus alicuius animalis, & maximè ex elemento aquæ, quod est rarum, & fluiduũ, ex quo dicuntur formatæ aues, & pisces? Dicendum, quòd quantum ad Deum nulla est difficultas, quid faciat, aut ex quo faciat, cùm sit infinitę potentiæ, qui enim ex nihilo potuit res creare, poterit a fortiori producere quodlibet ex quolibet: naturale autem agens non producit vnica ꝓductione, vel immediata quodlibet ex quolibet: sed producit rẽ ex determinata materia, & certo modo disposita. Causa est quia agẽs naturale habet determinatã potestatẽ, & resistit ei aliqđ; ideo non põt agere, nisi determinato mõ. Etiam quia per transmutationem, idest per motum agit: & est ibi cõtrarietas, & resistentia.

Attẽde de diuino agente.

Diuinum autẽ agens est infinitę potestatis, vnde nihil põt ei resistere. Et etiã non agit per motũ, sed dando esse: ideo nõ exigit materiã: sed producit illam, & si velit agere, nõ exigit in illa aliquas dispositiones determinatas: sed qũocũque se habeat, potest ex illa producere, qđ voluerit. Et apparet hoc: nam est difficilius animal formare de aqua pura nulla dispositione præexistente, quã facere hoĩes de lapidibus vnica operatione, ita ꝙ immediatè transeat

F lapis in hominem non accipiendo aliquam formam mediam substantialem, & tñ hoc potest facere Deus: sic enim Christus dixit ostensis lapidibus, qui erant in alueo Iordanis; Potẽs est Deus de lapidibus his suscitare filios Abrahæ, Matth. 3. ergo poterat formare pisces, & aues de aqua, non faciendo transire materiam illius aquæ per alias intermedias formas substãtiales. Sed dicendum, ꝙ licèt materialiter sumptæ fuerint tunc aues, & pisces de aqua, tamen fecit Deus in corporibus auium, & piscium esse mixtionem omnium elementorum, non quidem alterando materiam ad determinatum gradum mixtionis, sed illum gradum in materia sine alteratione producẽdo: quia materia est in potentia obeditiua respectu Dei: vt ex ea, vel in

G ea faciat, quod voluerit: & ideo talem gradum complexionis, & mixtionis fecit Deus tunc in corporibus auium, & piscium, qualis nunc est, quãdo ex materia diuersarum dispositionum, & mixtionum formãtur, vel generãtur animalia diuersarum complexionum.

Qõ. 324 Quis istorũ modorũ sit melior de formatione scilicet animalium.

Et autem nunc dubiũ, quis modus istorum sit magis propinquus veritati ad respondendũ. Dicendum, ꝙ vterque potest satis teneri, quia vterque concordat potestati Dei, & rationi, & neuter eorũ repugnat assertioni sacræ scripturæ. Si teneamus, ꝙ ex elemento solo terræ producta sunt quædam animalia, & alia ex elemento aquæ, cõuenit primum potestati Dei: nam potestas eius infinita est, & potest quodcũque voluerit, & qualiter voluerit, sicut dictum est pręcedenti q.

H Si enim daremus talem motum formationis, ſm naturam non concederetur, quia agentis naturalis non est talis potestas, sed solũ vt producat ex materia determinatæ dispositionis. Secundo conuenit rationi, quia non est alienum ab ea: non enim discordat rationi, ꝙ agẽs agat qualiter agere potest, & quia Deus potest agere qualiter voluerit, & ex quo voluerit, nõ est inconueniens, ꝙ sic agat, tale autem est, ꝙ ex simplici elemento producat mixtum cuiuscunq; mixtionis, vel complexionis voluerit, ideo non discordat hoc rõni. Tertio concordat hoc scripturæ sacræ, quæ expresè hoc dicit, scilicet: Producat terra animam viuentem, & illud; Producant aquæ reptile animæ viuentis. Ideo hoc satis cõuenit. Alia autem positio, ꝙ

I producta fuerint animalia oĩa nõ de elemẽto aliquo simplici, sed ex illis venientibus in mixtionem, cõcordat rationi, & potestati, & scripturę. De potestate Dei notũ est, quia licèt Deus oĩa possit, & æqualiter possibile sit sibi quodcumque voluerit, tñ quantum est rebus ex se ipsis quędã sunt magis possibiles, quàm aliæ: & ita est de productione animalium ex mixtione elementorum; nam sic produci est ſm naturam, ideo est facilius, q̃ produci ex simplici elemento. Quòd autẽ rationi conueniat, patet inquantũ nõ discordat; cùm enim Deus sic producere possit non est contra rationem, ꝙ sic produxerit. Quòd autem scripturæ conueniat, apparet ex illis verbis. Formatis cunctis animantibus ex humo. Dicendum tñ videtur, ꝙ licèt vtraq; positio conueniat, magis videtur conuenire rationi;

Modꝰ primus melior, ꝙ scilicet formata fuerint ex elemẽtis mixtis.

K ꝙ dicamus ex elementis mixtis producta esse omnia animalia, & hoc colligitur ex dicto illo. Formatis Dominus Deus cunctis animantibus terræ ex humo, & vniuersis volatilibus cœli, & sic tam animãtia, quàm volatilia ex humo formata sunt. Humus autẽ signat terram nõ simpliciter, sed terram humidam, idest, lutum, scilicet terram commixtã aquæ, & hæc est mixtio, quæ fit in generatione omniũ mixtorũ, quia terra est quasi tota materia, aqua autem est ad continendũ partes mixti, ne propter siccitatem recedant ab inuicem, alia autem elemẽta magis veniunt in mixtionẽ ſm virtutẽ, ideo dicẽdo de humo, significata est tota materia mixtionis, sed de humo formata sunt omnia

animalia,

animalia, & volatilia: ergo non fuit formatũ aliquod A animal ex simplici elemento. Cùm autẽ obijcit, quia dicuntur formata animalia de terra, & aliqua animalia de aqua, dicendum ꝙ nullum animal formatũ est de terra pura, sed intelligitur de terra mixta aquæ, sed vocatur terra, quia illa excedit tã in quantitate, quàm in virtute, & hoc manifestatur in formatione Adæ: nam ille formatus est de terra, sicut animalia cætera terrestria, & tñ terra illa, de qua formatus est, nõ erat terra pura, sed mixta aquæ; cùm dicatur. Formauit Deus hominem de limo terræ; limus autem terre est terra limosa, idest terra humida, & hæc est mixtio sufficiens, sed non est talis mixtio sicut naturalis: quia illa est cum alteratione præcedente, scilicet miscibiliũ alteratorũ vnio, & talis alteratio non præcessit in terra & aqua ad hoc, ꝙ essent materia propriç formæ in- B troducendç: quia tunc esset productio naturalis. Sed cùm dicitur: producant aquæ reptile animæ viuentis non est sensus, ꝙ ex sola aqua simplici producerentur reptilia, idest pisces, sed erat aqua mixta terrç, vocatur tñ aqua, quia erat ibi prædominium aquæ, non quidem in quãtitate, sed in virtute: nam in omnibus animantibus excedit terra ſm quantitatem, complexio tamen piscium magis est aquea, quàm terrea, cùm ex aqua cibentur, & in ipsa viuant, & non in terra, & non trahant aerem, sed aquam.

Qõ. 325. Cur dicit aues formatas ex aquis. Sed dicetur, quare ergo dr̃, ꝙ aues formatæ sunt ex aquis: quia hoc modo potius deberet dici, ꝙ formatç sunt ex aere: nam licèt formatæ sint ex elementis re- C dactis in mixtionem, idest ex humo sicut cætera animantia, & sicut dicitur supra: tñ conditio aeris dominatur in auibus, nam in aere mouentur volando, sicut pisces in aqua natando. Dicendum, ꝙ fortè hoc diceret scriptura ad notandum istam conditionem auiũ, sed non dixit primo, quia non potuit hoc dicere: nam non potuit asserere, aliquid fieri ex eo, quod non præsupponebat esse, cùm prima deberent esse præsupposita, & tamen scriptura sacra non dixit aliquid de aere manifestè, de aquis autẽ, & terra dixerat; sed de igne, & aere nihil dixerat in creatione rerum: nam quãdo dicitur: Spiritus Domini ferebatur super aquas, non intelligitur de aere, sed de vento; ideo non potuit dici aliquid factum esse de aere, scriptura autem nihil di- D xit de formatione horum duorum elementorũ, idest ignis, & aeris, licèt verè a Deo formata fuerint: & rõ est, quia doctrina sacræ scripturç dabatur toti populo rudi, vt sciret omnia, quæ sunt, formata esse a Deo, & tamen vulgus non putat, esse elementũ aliquod ignis super nos, quia illud non videt, & similiter neque putat esse aerem, sed hoc medium inter nos, & cœlum putant esse vacuum, quod & multi Philosophorum crediderũt, & ideo de eo, qđ non videbant, & esse nõ putabant, non debuit eis dici a quo formatum esset, quia potius esset hoc contra artem doctrinæ: nam cũ diceretur eis ignem, & aerẽ a Deo formata esse, non intelligerent ipsi, quid per hæc significabatur, & ideo non fuit cõueniens tradi eis doctrinam, quam ipsi nõ intelligerent. Secundo, quia dato, ꝙ aer esset cogni- E tus, non diceretur formatas aues de aere, quia tãtæ raritatis est aer, ꝙ putarent simplices nullius rei illũ posse esse materia: Deus autem in scriptura voluit exprimi id, quod aliquo modo, vt rationabile concipi posset: secus autem est de aqua, quia illa est densior, cùm interdum cõgeletur, & vertatur in lapidem, & sic poterant ex illa pisces, aut aliquid alterum fieri. Tertio, quia hoc conueniebat aquæ, ꝙ ex ea aues producerẽtur, quia in aqua est aliquid crassum, & ponderosum, quod ad naturam piscium competit; aliud autem est subtilius resolutum in modum vaporis, quod eleuatur in altum, sicut apparet in aqua bullienti, ad hanç partem subtilem pertinerent aues, & ideo eleuarẽtur in altum, & ita magis competiuit sibi dici, ꝙ de aqua producerentur, quàm de aere.

Est dubium circa præcedentia, an oĩa animalia fuerint adducta ad Adam. Aliquis dicet, ꝙ sic, quia dicitur: Formatis Dñs Deus cũctis animantibus adduxit ea ad Adam: ergo omnia animalia ad ipsum adducta sunt. Dicendum, ꝙ nõ fuerunt adducta oĩa animalia, idest omnia indiuidua animalium ad Adam, primo quia non erat conueniens, sed inordinatum, Deus tñ non facit aliquid inordinatum, ideo non adduxit omnia indiuidua animalium ad Adam: patet quia ista adductio, vt dr̃, erat ad imponendũ nomina animalibus, sed ad hoc non erat necesse adduci omnia indiuidua, sed pauca de qualibet specie: ergo nõ fuerunt omnia adducta. Secundo, quia adduci omnia magis impediret intentionem Dei: adducebat enim ea, vt Adã illa cognosceret, & imponeret nomina, & tamen si omnia indiuidua simul adducerentur, non posset illa bene videre Adam propter multitudinem, ideo non inducerentur omnia. Si autem petatur quot adduceren tur de qualibet specie, aliqs dicet, ꝙ fortè fieret, sicut in arca Noe, vbi ponebantur de qualibet specie immundorum duo animalia; de speciebus mundorum de qualibet specie septem animalia, vt supra 7. cap. Dicendum, ꝙ istud nullam rationem habet: quia ibi factum est propter multiplicationem futuram: nam peritura erant omnia animalia, nisi quæ manerent in arca, & de illis, quæ ibi manerent volebat Deus, ꝙ repararẽtur species omnium animaliũ, & quia volebat Deus fieri maiorem multiplicationem in quibusdã speciebus, quàm in alijs, scilicet in illis aĩalibus, quæ ad cibum pertinẽt, iussit de quibusdam speciebus accipi septem in arca, & de alijs duo tantùm, hìc autem animalia adducta sunt ante Adã ad cognitionẽ principaliter, & tamen ad cognitionem non requirebantur plura indiuidua de vna specie, quàm de alia, ideo non esset illa diuersitas. Sed dicendum, ꝙ satis erat de qualibet specie adduci vnum indiuiduum, quia quale vnum est, talia sunt cetera, ideo illud sufficiebat ad cognitionem. Vel ad plus, dicendum, ꝙ essent duo animalia de qualibet specie, & tunc essent masculus & fœmina. Et dicendum, ꝙ istud est verisimile, primo quia animalia adducebãtur ante Adam ad cognitionem, & ideo debebant eis ostendi omnes differentiæ animalium, sed in animalibus sunt duæ differẽtiç, vna ſm speciem, alia ſm sexum, cùm masculus, & fœmina differant in aliqua figuratione partium corporis, & vt plurimum in magnitudine, vt autem omnium differentiarum haberet cognitionem Adam, debuit masculus, & fęmina de qualibet specie, in qua est distinctio masculi, & fœminæ, duci ad Adam. Secundo quia vt infra declarabitur, fuerunt animalia ducta ad Adam, vt videret si ibi erat aliquod, quod pertineret ad consortium eius, & tamen Adam indigebat consortio fœminç ad generationem, ergo adducerentur fœminæ de omnibus speciebus, in quibus essent masculus, & fœmina.

Qõ. 326. An oĩa animalia fuerit adducta ad Adam.

Quot fuerunt adducta.

Consequenter quæretur, an de omnibus animalibus, idest de omnibus speciebus animalium adduxerit Deus aliqua ante Adam. Dicẽdum, ꝙ animalium quędam sunt per generationem, alia per putrefactionem, vt vermes, pediculi, pulices, & huiusmodi. De animalibus, quæ per solam putrefactionem gignuntur, videtur ꝙ Deus nõ adduxerit aliqua ante Adam. Primo, quia ista nullius dignitatis sunt, vt pulex, pediculus, culex, musca, & huiusmodi. De ijs igitur Deus non faceret mentionem, vt adduceret ea ad Adã; maximè quia quidã animalium horum non sunt in homine, vt pediculi, & lumbrici, qui in visceribus humanis gi-

Qõ. 327. An de omnibus speciebus animaliũ adducta sint aliqua ante Adam.

nis gignuntur, de ijs certum est, ꝙ non adducerentur. F Secundo, quia talia animalia nondum erāt: nam quia tunc erat dies sequens, vt putatur post creationē animalium productorum a Deo non essent, nisi illa animalia, quæ a Deo producta fuerant; nondū enim alterationes factæ essent ad naturalem generationē taliū animalium. Tertio, quia dato ꝙ aliqua corruptio, & alteratio facta esset; non poterant esse adhuc oēs species animalium genitorum ex putrefactionibus, quia quædam gignuntur ex carnibus putridis animalium mortuorū, vt musca, & scarabeus, & apis, sed nō erant adhuc aliqua animalia mortua; quędam etiā de corruptione vini gignuntur, vt bibiliones, & tñ nullū vinū adhuc fuerat, neque fuit in prima ætate seculi, quædā ex lignis corruptis, vt teredo; quædā ex fructibus, vel leguminibus, vt rineæ, & gurguliones, & tñ nihil horum fuerat adhuc corruptum, quia oīa nata fuerant pridem, idest per duos, vel tres dies ante, ideo non essent talia aīalia, quæ possēt adduci. Quarto, quia etiam si oīa, quæ ex corruptionibus solent gigni essent producta, non possent adduci oīa, quia quædam sunt, quę tunc nullo modo esse poterāt, sicut pediculi, quia isti in homine sunt, & tñ homo tūc nō habebat aliquos, quia ad pęnā pertinent, & homo nondū habebat pęnam, quia nō habebat culpā, etiā dato, ꝙ pediculi essent, non possent adduci, quia in hoīe essent, & nō adducerentur de foris. Dicendum ergo, ꝙ non fuit adductū aliquod de animalibus, quæ gignuntur ex corruptionibus, sed sola animalia, quæ per Deum producta sunt: hæc enim tunc oīa erant, & poterāt adduci.

Qō. 328. An pisces corā Adā ducti fuerint, ut eis nomen imponeret.

Sed de solis piscibus est dubium an fuerūt adducti. Aliquis dicet, ꝙ sic primo, quia aīalia fuerūt adducta ante Adam ad hoc, ꝙ haberent cognitionē illorū, & imponeret illis noīa, & tñ tam necessaria erat hoī cognitio piscium, sicut & aīalium cū pisces sint multi, & aliqua magna portio animaliū, ergo & illi adducti sunt. Scđo, quia Adā non imposuit noīa, nisi animalibus ibi p̄sentatis, & tñ ipse posuit noīa piscibus, cū posuerit nomina omni rei viuēti: ergo & pisces adducti sunt ad eum; patet hoc, quia sup. 2. c. dr̄, oē. n. quod vocauit Adā animæ uiuentis ipsum est nomē eius: ergo cū nomine animarū viuentiū intelligant ēt pisces, illis erūt imposita nomina ab Adā. Dicendū, ꝙ añ Adā non fuerunt ducti pisces, primo, quia pisces non poterant duci cōuenienter, sicut alia animalia: nā alijs nullū incōmodū esset, ꝙ ante Adā ducerent, qa erat mansio earū in terra: piscīū aūt mansio erat in aqua, extra quā non pñt viuere: vñ non poterāt duci sine miraculo, & ducti manere: iō non erat de eis idē, qđ de alijs aīalibus. Scđo, quia scriptura vult expressè, ꝙ non fuerint ducti pisces ad Adā: nā dr̄ sup. 2. c. formatis igitur dñs Deus de humo cunctis animātibus terræ, & vniuersis volatilibus cęli adduxit ea ad Adā, & ita solum expressum est ibi, ꝙ animātia terræ, & volucres ducta fuerint, sed noīe horū nō intelligunt pisces, cū aīantia terræ dicant, quæ super terrā mouent, & in eo manent: & non sunt pisces de ijs: Tertio, quia iterum dr̄ ibidē appellauitq; Adā noībus suis cuncta animantia, & uniuersa uolatilia cœli, & oēs bestias terræ, & ēt nomine horū nō intelligunt pisces, nisi quis dicat, ꝙ nomine oīum animantium intelligunt pisces, & tñ non stat, primo qa ibi animātia restringūtur. s. pro animātibus terræ, sicut proximo exp̄ssum fuerat. Scđo, quia si ibi animātia acciperent gn̄aliter, non adderet de volucribus, & de bestijs: & tñ additur, ergo nō intelligebantur noīe animantiū ibi, & ita neq; pisces intelligētur, cū non intelligant oīa animalia. Ad rōnem primā in ꝯrium, ꝙ non erat tanta necessitas, aut cōueniētia adducendi pisces ad Adā, sicut alia animalia, vt dicet seq. q. ideo non fuerūt adducti. Ad fm dicendū, ꝙ ex illa auctoritate non signatur, ꝙ Adā imposuerit noīa oībus rebus viuentibus, sed solū, ꝙ oīa noīa, q̄ ipse posuit rebus viuētib. manserunt eis: nā dr̄, oē. n. quod vocauit Adā aīæ viuenti ipsum est nomen eius: & ita oē nomen ab eo impositum manet viuentibus, sed non significatur, ꝙ oībus viuentibus nomina imposuerit.

Quęst. 329. Cur non fuerūt adducti pisces ad Adam.

Sed quæretur quare non fuerunt pisces adducti ad Adam; nam vr̄, ꝙ erat conueniens adduci. Primo pp cognitionem: nam sicut Adam fuit conueniens cognoscere alia animalia, ita erat conueniens cognoscere pisces. Secundo pp nominationem, quia Adā imposuit nomina animalib. ad se ductis, sed piscibus nomina necessaria erāt, sicut cæteris animalib⁹: ideo debuerunt duci ad Adam. Tertio, quia debebant aīalia G duci ad Adā ad hoc, ꝙ oñderet dñium Adæ super ea, sed Adā, non solùm super animalia terræ habuit dominium, sed ēt super pisces maris, sicut dr̄, s. 1. c. Faciamus hominē ad imaginem, & similitudinem nostrā, & p̄sit piscibus maris, & volatilibus cœli, ergo debuerunt duci pisces ad Adā. Dicendum, ꝙ non fuit de piscibus cōueniens, ꝙ ducerentur ad Adam, sicut aīalia terrę, & volatilia. Primo, quia animalia adducta sunt pp cognitionem, vt Adam videret ea, atq; cognosceret: & tñ cognitio piscium non erat tam conueniens Adæ, sicut cognitio animalium terræ, & volatilium, eo ꝙ ista versantur in terra, vbi homo est, pisces autē versantur in aquis, vbi non est homo. Secundo, quia fuerunt adducta pp nominationem, sed non erāt tā H necessaria nomina piscibus, sicut animalibus, & auibus, quia nomina sunt pp res illas, de quibus loquimur, vt nominib. eas notificemus, sed de rebus, quæ non veniunt in vsum nostrum, & conuersationē est nobis rarus, aut nullus sermo: ideo non indigemus pro illis nominibus. Tertio, quia fuerūt animalia deducta ad Adā, vt videret si erat ibi aliqua fęmella, quę pertineret ad consortium eius, & tamen ad hoc nullo modo cōueniunt pisces, quia diuersa figura est piscīū ab animātibus terræ: & licet animalia alia nō conueniant ad istud consortiū, nisi fœmella speciei humanæ, tñ multo minus cōueniunt pisces pp figurationē corporis, q̄ animalia terræ, ideo non fuerunt adducti ad Adā. Quarto, quia pisces non poterant duci ante I Adam, vt viuētes essent: nā ducebant ad cognitionē: cognitio autem erat necessaria fm necessitatem figuræ: & motus, qui demonstrat diuersam naturam animalis: & tñ motus sunt fm naturam, ideo ad hoc, ꝙ videretur differentia piscīū inter se oportebat cōsiderari motus eorum, sed extra aquam non poterāt manere viuētes ante Adā, nisi per miraculum, sed in eo, quod est miraculosè non manifestatur operatio naturæ: ideo nō debuerunt duci pisces ante Adam.

1. Ratio. 2. Ratio. 3. Ratio.

Ad argum. primum. Ad primum in contrariū dicendum, ꝙ nō erat tam conueniēs, ꝙ Adā cognosceret pisces, sicut ꝙ cognosceret animalia, quia animalia erant in terra, vbi cōuersatur homo, & nō sunt ibi pisces, & hoc fuit causa, vt Adā nō imponeret noīa piscibus.

Ad secundum. Quare Hebræi non habēt nomina piscium, specialiter. Ad secundum dicendū, ꝙ nō erat tam necessarium imponere noīa piscibus, K sicut auibus, & aīalibus terræ, quia hęc sunt inter quę nos versamur, vñ neque imposuit noīa illis, & ista est causa, quare in Hebræo hñr nomina multa auium, & animaliū terrestrium, non hñr aūt nomina aliqua piscīū, nisi nomen cōe piscis, sed non aliqua noīa, p̄pria.

Ad tertium. Ad tertiū dđm, ꝙ ēt si illa esset aliqua causa adductionis non fuerunt tñ adducta, quia non poterant ante Adā manere sine miraculo: Deus aūt nō volebat aliqd ibi miraculosè, sed potius fm naturales operationes, vt dictum est: & ita fuit de arboribus, & lapidibus preciosis, & vniuersis rebus, quæ sunt in terra: nā omnibus illis præerat homo, & omnia illa noībus indigebant: & tñ non fuerunt adducta ante Adam, quia non

non poterant adduci sine miraculo, scilicet eradicando arbores, &c. vt postea reducerentur ad locum suũ: vt radices agerent: ita igitur de piscibus esset.

Quæst. 330 Cur adduxit Deus aĩalia ante Adam.

Quæretur, ad quid adduxit Deus aĩalia ante Adam? Dicẽdum ꝙ primo fuit, vt Adam ea cognosceret, nã aĩalia erant dispersa per terrã in diuersis locis, & Adã non videbat ea, & ita non cognosceret ea: voluit igitur Deus ad hoc, quòd illa cognosceret, præsentare ea sibi. Secundo fuit ad hoc, quòd imponeret eis nomina; non enim poterat imponere nomina, nisi illis rebus, quas distinctè cognosceret: sed non cognoscebat res, quas non viderat: ideo voluit ante ipsum adducere ista. Tertio fuit ad ostendendum dominium Adæ: nam Deus in formatione hominis dixerat: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, qui præsit piscibus maris, volatilibus cęli, & bestijs terræ: vt ergo sciret homo qd erat id, cui pręerat, adduxit animalia ante hominem.

Quæst. 331 Cur tunc adducta fuerũt animalia ad Adam.

Sed dicetur, ad quid nunc ducta sunt animalia ante Adam? nam erat Adam in Paradiso, vbi nulla animalia manebant, neque mansura erãt, vt doctores tenẽt, & declarauimus supra quęst. 90. & ita cùm ibi manẽs nullam conuersationem habiturus esset inter aĩalia, non erat opus, ꝙ ante eum adducerẽtur ad cognitionem, neque ad imponendũ noĩa, secus si maneret extra Paradisum sicut post peccatũ: quia istud tunc erat ei conueniens. Dicendum ꝙ quidã putant hoc fuisse, quia homo statim peccaturus erat, & de Paradiso expellendus, vbi necessaria erat sibi cognitio aĩaliũ: ideo fuit nunc oportunum pro illo tempore pręmitti. Dicendum ꝙ hoc nõ est conueniens: quia Deus homini existenti in innocentia nihil fecit, neque ostendit, ꝙ pertineret ad statum, qui esset post casum: quia per hoc innueret ei, ꝙ casurus esset in miseriam: sed De⁹ hoc nõ voluit, neq; debuit hoĩ reuelare: ideo neque istud facere debuit. Secundo, quia si faceret ad hoc, adduceret ea post formationẽ mulieris: vt vir & mulier viderent aĩalia oĩa, quia vtrique erat necessaria cognitio animalium post peccatũ in terra: sed non fuerunt adducta, nisi ad Adã non viuente Eua neque formata: ergo non fuit ista causa. Dicendum ꝙ si causa principalis adductionis aĩaliũ fuisset ad hoc, ꝙ hoĩes ea cognoscerẽt, difficile esset responderi, quare in Paradiso adducta sunt: quia potius foris adduci debuissent: tñ fuerũt alię causę principaliores pro tũc, licèt etiã illa mouebat ad hoc, ꝙ aĩalia pręsentarentur hoĩ, sed nõ tunc. Causa aũt prima fuit, ꝙ Deus cõstituerat hoĩem dñm oĩum aĩalium, vt aũt sciret hõ cuius erat dñs cõstitutus, debuerũt sibi ostẽdi aĩalia, & hoc poti⁹ debuit fieri in Paradiso q̃ alibi, quia quãdiu hõ ibi manebãt, erat innocens: & ostẽdi debebant ei, quę pertinebãt ad exaltationẽ status ei⁹, quale erat ostẽdi ei oĩa illa, quorũ Deus cõstituerat eũ dñm: cùm aũt eiectus fuit de Paradiso cessauerunt animalia subiecta esse ei quantũ ad actũ, licèt ipse mansit dñs in habitu, vt supra fuit ostensum, ideo extra Paradisum nõ debuerũt aĩalia duci ante ipsũ, etiã si cognitio illorũ esset oportuna: quia illa adductio esset ad honorẽ hoĩs, & Deus noluit per opus miraculosum honorare hoĩem post peccatũ. Secũda erat, vt hõ magis assurgeret in laudẽ Dei, quia quãto cognosceret hõ plures creaturas Dei & in diuersitates multas, tãto pl⁹ haberet, de quo Deũ laudaret; & quia in aĩalibus ostẽduntur plures diuersitates, q̃ in alijs reb⁹, fuit cõueniẽs ꝙ præsentarent hoĩ, vt hõ haberet inde materiã laudãdi Deũ. Aliqui dicũt ꝙ ideo in Paradiso fuerũt adducta aĩalia ante hoĩem, quia fuit cõueniens, ꝙ ibi hõ haberet cognitionẽ eorum propter tentationẽ futurã, tentandus .n. erat hõ per serpẽtẽ, qui est aĩal: vt ergo qñ tẽtaretur nõ expauesceret, quasi vidẽs rẽ insolitã, aut nunq̃ visã, debuerunt aĩalia prius homini monstrari. Dicendum videtur, ꝙ non fuit ista causa principalis: quia sic fuissent animalia monstrata mulieri; nam mulier fuit tentata per serpentem, & non vir, & ipsa non vidit nunc animalia, sed Adam; ergo non fuit ista causa.

Prima cã.

Secũda cã.

Quæst. 332 Cur non mõstrauit post formationẽ mulieris: vt ẽt Eua videret ea.

Sed quæretur, dato ꝙ in Paradiso vellet Deus ostẽdere homini aĩalia, & aues, quare non ostendit, postq̃ formata fuit mulier, vt ambo illa viderent? Dicẽdum ꝙ aliquæ causæ satis mouent ad hoc, ꝙ deberent aĩalia ostendi ambobus: & tamen causę pręcipuę cõueniunt soli viro: exprimitur enim in litera, ꝙ adducta sunt ad Adam, vt videret quid vocaret ea, & tñ noĩa imponere non cõueniebat mulieri, sed soli viro, ideo quantum ad hoc satis erat, ꝙ soli viro ostenderentur animalia. Secunda causa fuit, & præcipua; quia voluit Deus ostendere Adæ, an inuenire posset consortium simile sibi in animalibus; & ista est causa vera, propter quam necesse fuit, vt animalia ostẽderentur Adæ ante formationẽ Euæ: voluit enim Deus formare Euã, idest fœminam in consortium viri; & quia si in aĩalibus iam productis erat aliquid, quod cõueniret Adæ, superuacuum esset formari aliquod alterum, voluit Deus ostendere, quod nullum erat; & ad hoc adduxit omnia animalia ante Adam, vt videret an ibi esset aliquod quod ei cõueniret ad cõsortium, & qa nullum ibi inuenit, fuit necessarium formari fœminã, & quãtum ad hoc nõ conueniebat adduci aĩalia ad Adam, postq̃ formata esset Eua, qa iam haberet cõsortiũ, & ita non inquireret illud, & ista fuit causa vera huius.

Quæst. 333 Quis adduxit hæc animalia, & quomodo.

Quæretur, quis adduxit ista aĩalia ad Adam; & qũo fuerunt adducta? Dicendum, ꝙ ista aĩalia, & aues non spõte venerũt nullo mouẽte, aut impellẽte ea, sed ab aliquo diuino agẽte mota venerũt: & hoc in duobus apparet. Primò, qa litera ascribit hoc Deo, inquãtum dixit, Formatis Dñs Deus cũctis aĩantibus de terra, adduxit ea ad Adã. & sic Deo datur, ꝙ ea adduxerit. Secũdò, qa ponitur verbũ, adduxit, quod signat, nõ illa a se mota, sed ab alio impulsa: nã nõ dr̃, venerũt ad Adã, sed adduxit ea. Sed quis modus fuerit adducẽdi, putãt aliq ꝙ fuit per impulsum vẽti, quasi immiserit Deus ventũ fortẽ, q rapta aĩalia duceret in Paradisum: simile fuit de coturnicibus, qñ voluit Deus dare Iudæis carnes ad manducandũ, nam ventus egressus a Dño coturnices raptas trans mare detulit in castra, Numeri 11. Dicendũ ꝙ nõ est cõuenienter dictũ, primò qa aĩalia ista, & aues, quæ adducta sunt ad Adam, nõ erãt in vnica parte terræ, sed ex oĩ parte dispersa, & ideo si vento impellẽre debuissent deduci, necesse erat vẽtos flare ex oĩ parte terræ, quod erat inconueniens, quia vnus vẽtus impediret aliũ, cùm essent oppositi, & ita ex nulla parte venirent aĩalia, vel saltem nõ ex oĩbus: patet hoc in adductione coturnicum in castra: nã ex vnica parte venerũt, & ventus tunc flabat, solũ ex illa parte, & cessauerũt flare venti ex alijs partibus, vt nõ impedirẽtur coturnices venire in castra, sic patet Psal. 77. Transtulit Austrũ de cęlo, & induxit in virtute sua Aphricũ, & sic ventũ Australem fecit, ne flaret tanq̃ impedientẽ motũ coturnicum, & fecit flare Aphricum, qui mouerat coturnices ad castra. Secundò nõ conuenit: quia ibi animalia, quæ mota sunt, erãt aues, quarum est volare: vẽtus aũt ille nõ faciebat, nisi dirigere eas contra vnam partem: & ideo erat hoc satis verisimile, quod fieret: non erat sic de animalibus ductis ad Adam; quia hæc erant animalia terrestria, & volatilia, sed de animalibus omnium generum, quomodo raperentur a vento, & ducerentur per aerem, non videtur: nam etiam si forti impulsu tollerentur modicum in aerem, statim caderent, cùm a se ipsis sustentari non possent, & essent magni ponderis. Dicendum ergo, ꝙ non fuit iste modus, sed fuerunt ducta

cta animalia ista per Angelos de oĩbus partibus terrę, & istud erat facilè, & sine inconuenienti. Sic enim confitemur factum fuisse in diluuio, quando animalia venerũt ad Noe, vt intrarent in arcam, quia illa sola venerunt, quæ ab Angelis ducta sunt.

Quæst. 334. Cur sacra scriptura facit mentioné, qđ fuerũt adducta animalia ad Adam.

Quæretur, ad quod sacra scriptura facit mentionẽ, ꝙ fuerunt animalia ducta ad Adam: differt enim ista quęst. à præcedentibus, quia aliud est quærere, quare Deus adduxit ista animalia ad Adam, & aliud quare scriptura illud retulit, quia aliqua facta sunt, quæ non referũtur, & quicquid illud sit, qđ scriptura tãgat, habet aliquam causam quare illud dixit. Dicendum, ꝙ licèt Deus adduxit animalia ad Adam, vt imponeret eis nomina, tamen causa quare expressit hoc scriptura, non fuit, vt nos sciremus ab Adam imposita esse nomina animalibus, sed vt ostẽderet causam formationis mulieris, de qua principaliter agit, & non de auibus: nã de formatione viri dictum fuerat, & quia nondũ habebat consortiũ ad generandum, erat producendũ, & qa si aliquod esset, superuacuũ erat aliud fieri, adduxit Deus omnia animalia ad Adam, vt videret si esset ibi aliquod consortiũ ei conueniens, & si esset, acciperet illud, si nõ esset, formaret illud de nouo, & hęc est vera causa. Quod primo patet ex ordine literæ, nam inceperat dicere scriptura, ꝙ dixit Deus, Nõ est bonum hoĩem esse solum, faciamus ei adiutorium simile sibi; qđ intelligebat de formatione mulieris, q̃ esset adiutorium: & ideo statim post hoc debebat adiungi: Immisit ergo Dñs soporem in Adã, cũq; obdormisset, tulit vnã de costis eius, &c. qđ erat ipsa formatio mulieris, & tñ non adiungit hoc, sed dr̃, nõ est bonum hoĩem esse solum, faciamus ei adiutoriũ simile sibi: & subdit, formatis igitur Dñs Deus de humo cunctis aĩantibus adduxit ea ad Adã, & ita interposuit hoc, qđ erat de adductione auiũ, & animaliũ: ergo necesse est, ꝙ ista adductio animalium ad Adã pertineat ad hoc, ꝙ erat dari ei adiutoriũ simile sibi, qa aliàs imperitè introduceret incepto sermone de adiutorio dando Adæ anteq̃ complet, & ista est ratio cogẽs. Scđo, qa subdit postea ibi in litera, Appellauit Adã noĩbus suis cuncta animalia; Adæ verò nõ inueniebat adiutor similis eius: ergo innuitur ꝙ inter oĩa animalia illa quęrebat aliquod animal, quod esset adiutorium Adę, & non fuit inuẽtũ, licèt fuerint presentata ei omnia. Tertio patet ex litera ibi, quia qñ dicit, Adæ verò nõ inueniebat adiutor similis eius, subdit, immisit ergo Dominus soporem, & fit ibi cõsequentia, i. quia non inueniebat de animalibus adiutorium cõpetens Adæ, voluit Dñs formare de nouo illud, & ad hoc immisit soporẽ in Adã. Quarto apparet ex verbis Adæ, qa qñ fuit mulier ad eũ ducta, dixit; Hæc nũc caro de carne mea, & os ex ossibus meis; ac si dicat, ea animalia, q̃ in alijs vicibus ad me adducebantur, non erant similia mihi, sed alterius naturæ, ista aũt fœmina, q̃ adducta est, similis mihi est, quia est caro de carne mea: ergo adducebãtur aĩalia ad ipsum, vt videret si inueniret in eis aliqđ simile sibi: ꝑt autẽ sic ratio resumi, debuit dari Adæ adiutoriũ simile ei, sicut Deus dixit, ideo si esset, nõ debebat de nouo fieri: si aũt non era, fieret; primo igitur debuit quæri an esset, & hoc factum est cùm omnia animalia adducta sunt ante Adam, & non inuenit aliquod simile sibi: & ideo oportuit postea formari fœminam.

Quæst. 335. Causa, cur fuerũt adducta animalia ad Adã, videt enim supfluum.

Sed quæret, ad quid facta est ista adductio aĩalium ad Adã ex hac causa, quia videbat esse superuacua: volebat. n. Deus dare Adæ adiutoriũ simile ei, sed certũ erat, ꝙ in aĩalibus nõ erat aliqua fœmina similis Adę, cũ qua commixtus gignere posset indiuidua speciei humanæ, ideo superuacuum erat duci illa ad Adam. Dicendum, ꝙ certũ erat Deo, ꝙ non esset aliqua fœ-

F mella in aĩalibus vsq; tunc productis similis Adæ, cũ ipse produxisset oĩa, sed nõ erat hoc certũ Adæ, ideo ꝑꝑ Adam voluit facere istam præsentationem oĩum animalium: multa enim facit Deus, quæ quantum ad seipsum erant superuacua, tñ quãtum ad nos sunt cõuenientia, s. vt instruat, vel arguat, conuincat, aut ꝑꝑ alios fines. Sic. n. postq̃ Adam peccauit, & latuit inter arbores Paradisi, Deus sciebat vbi esset: & tñ dixit, Adam vbi es? & ita q̃rebat quasi ignoraret, nõ tñ ignorabat, sed ideo sic q̃rebat, vt ex quæstione induceret Adã ad rñdendum de eo, qđ ipse volebat: & aliter nõ esset via, vt Adam loqueret, q̃ Deus volebat: Sic ẽt qñ Deus voluit punire Sodomitas euertendo eorum ciuitates, sciebat peccatum eorum, & quãtum deliquissent, & tñ dixit, Clamor Sodomorum, & Gomorræorum multiplicatus est, & peccatum eorum aggrauatum est nimis: descendã, & videbo vtrum clamorem, qui venit ad me opere compleuerint, an non sit ita, vt sciã, ĩ. 18. c. quod solùm dixit Deus ad instruendum nos, vt non subitò credamus malum de aliquo, & potissimè quantum ad Dños, & iudices, & quoscunque præsidentes, ne audito delicto de aliquo per famã, vel alium modũ procedant statim ad pęnã quousq; sufficienter de veritate informati fuerint, cũ & Dñs super peccato Sodomorũ inquisitionẽ facere voluerit, & non puniuit eos, quousq; in conspectu angelorũ constitit ipsum peccatum volẽtibus Sodomitis abuti eis, ĩ. 19. cap. Ita ergo nunc certum erat Deo, ꝙ nullũ animal esset simile Adæ, sed qa ipse nõ erat certus, voluit certificare ipsũ adducẽdo corã ipso cuncta animalia.

Quæst. 336. Cur conuenit fieri talis certificatio.

Sed quæret, ad qd fuit conueniens fieri talem certificationem Adæ ducendo animalia ad ipsum? Dicẽdum, ꝙ fuit primo ad manifestandum excellentiam fœminæ super oĩa animalia infra virũ, quia in quolibet genere id, quod est perfectissimũ, est mẽsura omnium aliorũ, & quãto aliquid fuerit illi similius, tãto est simpliciter melius, & nobilius: & tñ inter oĩa animalia simpliciter perfectissimum est masculus in specie humana, ideo id quod fuerit ei similius, erit nobilius: cũ verò omnia animalia adducta sunt ante Adã, non inueniebatur adhuc ei adiutor similis ei, & quãdo adducta fuit fœmina, dixit, Hoc nunc os de ossibus meis, ergo apparebat esse similiorem illam viro,
I quàm essent cætera animalia. Secundo patet hoc, qa Adam inter omnia animalia elegit fœminam, ergo iudicauit eã digniorẽ, quia aliàs elegisset aliqđ de alijs animalibus ad consortiũ. Conueniens aũt fuit, ꝙ ostenderetur dignitas fœminę super alia aĩalia, qa cũ fęmina habeat aliquas imperfectiones, quas nõ habet vir, & est facilis ad decipiẽdum, & ad mouendũ ad malũ, sicut fuit, quia tentata succubuit, putaret, ꝙ fortè accideret istud, quia fęmina erat animal imperfectũ, & essent alia animalia nobiliora ea: vt aũt hoc non crederetur, ostensum fuit ex ista adductione animaliũ corã Adã, ꝙ Eua erat omnibus illis nobilior. Secunda causa, quãtũ ad principale fuit, vt Adã magis diligeret fęminã: nam si Eua fuisset formata, & data Adæ, non visis alijs animalibus, videret quidẽ Adam eã pulchrã, & excellentem ſm naturam, & tñ nesciret, an alia animalia essent pulchriora, ideo non amaret eã tam ardẽter: cũ verò omnia animalia vidit, agnouit nõ esse aliquid melius, ideo magis eã amauit, & ita ipse dixit; ꝑꝑ hãc dimittet homo patrẽ, & matrẽ, & adhęrebit vxori suę; magnus in hoc amor significatur, ꝙ dimitteret homo eos, quos maximè diligit, aut ſm naturã diligere debet, qa ab eis accipit esse principiũ. Et fuit conueniens, ꝙ homo valde amaret fęminã in principio, qa aliàs sequerent incõueniẽtia. primũ, qa non vellet vacare proli ꝑ cõmixtionẽ; cũ. n. homo potius, quã alia animalia cognoscat incõmoda, q̃ sunt in cõmixtione carnali,

carnali,& abiectionem suam, non vacaret proli, nisi esset in eo magna inclinatio, & ad hoc debuit valde diligere fœminã. Scdo & principaliter quantum ad Adam, quia Eua fuerat causa tantorum malorum, ipsa n. mãducauit, & dedit ei,& ob hoc perdidit locum Paradisi,& incidit in multas pęnalitates, ideo insurgere poterat ei tam graue odium cõtra ipsam, ꝙ occideret eam, vel nollet conuenire ei, ad hoc aũt debuit ꝓcedere tam vehemens amor, ꝙ ẽt si postea acciderẽt magnæ causæ ad iram, vel odium, ardẽtissimus amor non sineret, vt in eã cõcitaretur, & ita factũ est: nam q̃uis in tanta mala incidendi Eua fuerit causa, semper eam tenerrime dilexit, atque sociam habuit.

Qõ.337. An quia Deus ostẽdit animalia Adæ, dedit licẽtiam accipiendi aliquid illorum quod placuisset.

Sed quæretur; cũ Deus præsentauit animalia Adæ: vt videret, an aliquod de illis cõueniret sibi in consortium, an dabat sibi licentiã accipiendi aliqđ de aĩalibus illis, quod ei placeret. Aliqui dicunt, ꝙ sic; immo multi Iudæorum cõcedunt, ꝙ de facto fuerit comixtus Adam fęmellis aliorum aĩalium, & de illis genuerit,& sic expertus est ad vltimũ esse Euam meliorem alijs aĩalibus; sed istud non solũ est absurdũ, sed ẽt cogitare est turpissimũ, ꝙ sanctus vir plenus naturali lumine intellectus, qui nihil adhuc peccauerat, ad tantam, ac tam infamẽ turpitudinẽ deueniret, vt femellas bestiarũ cognosceret; neq; ẽt est dicendũ, ꝙ Deus ei concesserit istud, quia id qđ nobis prohiberetur, a fortiori vetaretur Adæ, qui erat tunc vir sanctus: oĩbus tñ nobis est vetitum tanquã nefas. Leui. 18. Cùm omni pecore nõ coibis, neq; maculaberis cum eo: & magna pœna a Deo pro ijs ponebatur. Leui. 20. Qui cũ iumẽto,& pecore coierit, morte moriatur, pecus quoq; occidite: mulier, q̃ succubuerit cuilibet iumẽto, simul interficiatur cum eo. Cũ aũt dicitur, ꝙ Deus p̄ntabat animalia Adæ, vt ea videret, an cõuenirẽt ei, non præsentabat, quasi accepturus esset aliqđ de illis, quod malum erat, sed vt per istam p̄ntationẽ notificaretur Adæ, ꝙ mulier erat dignior oĩbus animalibus. Sed dicetur, quid si Adam acciperet aliquod de aĩalibus in consortiũ? Nam p̄ntabant iõ, vt videret Adã, si erat aliquid simile ei, & dr̃ p̄ntatis omnibus: Adæ verò non inueniebat adiutor similis eius. Poterat aũt esse, ꝙ videretur ei aliqua fęmina in animalibus cõueniens ad consortiũ, an accipiẽdo peccaret? Dicendũ, ꝙ Adã nullo mõ accepturus erat aliqđ animal in consortium: & certum erat hoc, quia tanta dr̃ia erat inter cætera aĩalia ad hominẽ, ꝙ nullus sapiens posset aliqđ tale eligere, maximè Adam, qui erat hñs intellectũ lucidum,& nulla incentiua adhuc hẽbat ad malũ, & tñ si diceretur, ꝙ accepisset aliquã fęmellam de animalibus ad comixtionẽ, certum est, ꝙ peccaret, quia manifestè ageret cõtra dictamẽ rõnis, sed quia certũ est, ꝙ Adã istud non erat facturus, p̄ntauit ei Deus aĩalia.

Qõ.338. [illegible]

Quæretur ad quid adduxit Deus aĩalia ad Adam ad noĩandum ea? Nam videbatur non conueniens, quia erat nunc Adam in Paradiso,& ibi non erat cõuersaturus cũ aĩalibus, quia nulla ibi futura erant, vt ostensum est. sup. q. 90. Dñt aliqui, ꝙ fuit ista noĩatio, eo ꝙ hõ hẽt sermonẽ, quo aliquid enunciat de rebus: ideo oportet ad hoc hr̃e noĩa pro rebus ipsis, vt sit aliquid, quo de ipsis rebus loquamur. Sed obijcietur, ꝙ hoc melius faceret hõ expulsus de Paradiso, quia tunc cũ animalibus cõuersaturus erat,& sibi necessarius esset sermo de illis. Dicendũ, ꝙ propria cã quare adducta sunt animalia ad Adã, vt noĩaret ea, fuit ad ostendendũ dñium: nam qui dñs est rei,& põt vti ea pro voluntate sua, a fortiori poterit ei imponere nomen. Scda cã est, vt videret Adã si in animalibus illis, qbus noĩa imponebat, erat aliqđ, quod ad cõsortiũ eius cõueniret: nã principalis rõ ducendi animalia ad Adã fuit, vt videret, si inueniretur ibi aliqđ simile ei, & ita patet

A quia dr̃; Appellauit Adam noĩbus suis cuncta animalia; Adæ verò nõ inueniebatur adiutor similis eius, & ita adductio ad appellandũ illa fiebat, vt tunc videret, an erat aliqđ conueniens Adæ: & tñ quia in ista adductione poterant fieri multa bona. s. ꝙ non solũ Adam videret, an esset ibi adiutoriũ sibi, sed ẽt poterat imponere noĩa, quæ impositio vtilis erat tã ad manifestandũ dñium hoĩs sup aĩalia, quã ad hoc, ꝙ essent voces, quibus vterentur hoĩes loquẽtes de rebus. Et ex hoc apparet cã vera, quare noĩatio debuit fieri in Paradiso, quia cõuenit f̄m vtranq; cãm; nam cũ ad testimoniũ dñij imponerent̄ noĩa, tunc debuerunt imponi, q̃n erat hõ dñs f̄m plenissimã rõnẽ dñij; hoc aũt erat in Paradiso, quia tunc erat hõ dñs f̄m actum, vt declaratum est supr. iõ in Paradiso ante peccatũ fuerũt adducenda aĩalia ad noĩationẽ. Quantũ ad scđam cãm

B est rõ magis aperta, quia hõ tunc eguit adiutore, q̃n nõndũ erat fęmina formata,& tunc debuit q̃ri, sed in Paradiso formata fuit mulier: ergo ibi debuerunt aĩalia duci ad Adã ad noĩandum ea. Cũ verò obijcitur, ꝙ melius fieret ista noĩatio extra Paradisum, dicendũ ꝙ si solũ respiceretur necessitas vocũ ad loquendum de ijs rebus, potius imponeret̄ nomen foris, q̃ in Paradiso,& tñ principaliter attẽdunt̄ aliæ causæ. s. duæ supra positę,& ꝑ illas fuit in Paradiso, extra Paradisum aũt non fieret, quia Deus nõ adduceret aĩalia ad hoĩem, quia iam hõ peccauerat, & tunc non daret ei Deus hunc honorẽ, ꝙ aĩalia ante ipsum adduceret: nã & iã non habebat plenum dñium super ea sicut prius.

C Sed quæret̄, quare Deus nõ imposuit noĩa aĩalibus, sed Adã, cũ sufficientius Deus imponere posset? Dicẽdum, ꝙ fuit primo ad deferẽdũ honorẽ magnũ Adę: si n. Deus imponeret noĩa aĩalibus, nullũ ex hoc honorẽ cõsequeret̄ Adã: sed Deus voluit eũ honorare: iõ fecit ꝙ ipse imponeret noĩa,& ita vr̃ quasi ad significandũ quandã excellentiã eius dici sup. 2. c. Oẽ. n. qđ vocauit Adã aĩæ viuentis, ipsum est nomẽ eius. Scdo quia ista vocatio fuit ad desigñãdũ dñium in Adã, cũ illũ cõstituisset Deus dñm oĩum harũ rerũ, & imponendo noĩa erat testimoniũ dñij; sicut & Græci in sapiẽtia cõfortati, vt oñderẽt oĩa ad suã rẽpublicã ꝑtinere, oĩbus ferè rebus notabilibus, q̃ in orbe erant, noĩa imposuerũt, vt dicit Iosephus lib. 1. Antiquitatũ; si aũt

D Deus imponeret noĩa aĩalibus, non significaret aliqđ dñium in Adã: iõ potius debuit ipse noĩa imponere. Tertio, quia ex hoc dabat̄ maior cã ad id, qđ Deus intendebat. s. vt Adã inspiceret oĩa aĩalia, vt videret si aliqđ cõueniret ei in cõsortiũ: nã ad ĩponendũ nomẽ req̃rebat̄ cognitio de re,& diligẽs inspectio, & cũ istud aduerteret Adam, videret, an esset aliqđ aĩal cõueniẽs ei in consortiũ. Si autem Deus imponeret noĩa illis, non esset aliqua causa inclinans ad diligenter considerandum; ideo debuit potius Adam nomina quàm Deus imponere.

Qõ.339. Cur Deus potius nõ posuit nomina, quã Adam.

Qõ.340. Cur Adã non imposuit etiam nomina alijs rebus.

Cùm Adam imposuerit noĩa aĩalibus ad oñdendũ dñium, qđ hẽbat super illa, quare non imposuit noĩa

E alijs rebus. s. arboribus,& rebus quę sunt in terra, cùm ẽt sit dñs illorum. Aliqui dñt, ꝙ non imposuit Adam noĩa alijs rebus, quia non erat dñs aliarũ rerum: nã dictum est, vt præsit volatilibus cœli,& bestijs terræ: & non dictum est præsit arboribus,& lapidibus. Sed dicendũ, ꝙ istud non est verum, quia certũ est, ꝙ hõ fuit cõstitutus dñs oĩum rerũ: & patet primo, quia dr̃ Ps. 8. Oĩa subiecisti sub pedibus eius: ergo & terra, & arbores. Scdo, quia q concedit qđ maius est, cõcedit quod minus est: & tñ aĩalia sunt nobiliora nõ animatis: ergo cũ Deus ꝯstituit hoĩem dñm aĩalium, cõstitueret dñm oĩum inaĩatorũ, vel nõ aĩaliũ. Tertio & princip̄r, qa isti ꝓsupponunt falsũ: nã scriptura asserit hoĩem ꝯstitutũ dñm terræ,& eorũ, q̃ in terra sũt. s. j. c.

S bene-

benedixit illis Deus, & ait, crescite & multiplicamini, & replete terrã, & subijcite eã: hoc aũt est dñium scilicet habere aliquid sibi subditum. Quarto, quia ẽt ista excusatio non faciebat ad propositum: nam si iõ Adam posuit nomina aĩalibus, quia habebat dñium illorum: & non rebus inanimatis, quia non habebat illarum dñium, sequitur ꝙ imponeret nomina piscibus cùm illis præesset. sup. 1. cap. Dicendum, ꝙ causa quare non imposuit Adam nomina alijs rebus fuit, quia non fuerunt adductæ coram eo cùm solùm imposuerit nomina rebus ad se adductis, sed sola animalia adducta sunt. Causa autem quare aliæ res non fuerunt adductæ coram eo fuit, quia non poterant conuenienter adduci: nam erant immobilia, vt arbores, & alia, quæ sunt partes terræ, vel terræ affixa, hæc aũt adduci nõ poterant seruata proprietate naturæ earũ: oues aũt, & alia animalia præter pisces poterant adduci, ideo adducta sunt, & pisces non fuerunt adducti, vt diximus sup. q. 328. & 329. Secunda fuit & principaliter, quia animalia potius ducta sunt ad Adam, vt videret si ibi esset adiutor eius, quàm vt imponeret eis nomina: & tñ ad hoc sola animalia conueniebant, quia inanimatis, vel non animalibus non solùm non erat, sed neq; poterat cogitari adiutoriũ simile Adę: & ita non debuerunt illa ante Adam duci, & ista videtur causa præcipua. Tertia, quia forte alijs omnibus rebus erant nomina imposita, & ideo nõ oportuit nũc accipere iterum nomina, hæc aũt nõ hẽbant nomina, & imposita sunt illis: nam certũ est, ꝙ ante hoc multę res habebant nomina, quia aliàs non esset locutio: & tamen iam erat, ut patet ante hoc. sup. 2. cap.

Qõ. 341. Quia vr̃, ꝙ anteq̃ Adam imponeret nomina rebus iã habebant.

Quæretur, quomodo poterunt nunc imponi nomina animalibus, & volatilibus, quia vr̃, ꝙ iam noĩa habebãt: Deus. n. dederat Adæ proprium idioma ante hoc, sed non est idioma sine complemẽto noĩum significantium pro omnibus rebus: ideo daret ei noĩa pro animalibus, & volatilibus. Secundo, quia ẽt dedit idiomata diuersa in diuisione linguarum in Babylone, & ibi fuerunt idiomata completa: ita ut homines nihil illis adderent, ergo cùm ibi Deus fecerit illud quasi indignatus hominibus tpe naturæ lapsæ, a fortiori faceret tempore naturæ constantæ. Dicendum, ꝙ formauit Deus Adam loquentem. i. dedit ei idioma, in quo loqueretur, quod apparet, quia si non hr̃et Adam cognitionem alicuius idiomatis, nõ posset fieri sibi locutio aliqua, quam intelligeret: & tñ loquebatur Deus Adæ, qñ dixit ei, De omni ligno Paradisi comede, & qñ attulit ei animalia, & dixit ei, quod illa nominaret: ergo intelligebat hoc Adam, & sic hẽbat idioma illud, in quo sibi fiebat sermo. Secundo patet, quia Adam loquebatur, ergo hẽbat idioma: nam qñ Eua formata adducta fuit ad ipsum, dixit illi, Hoc nũc os de ossibus meis, & caro de carne mea, propter hãc relinquet hõ patrem, & matrem: ergo idioma hẽbat, in quo sufficienter omnia loquebatur. Tertio patet, quia ẽt Eua statim, vt formata est, habuit linguã, qua perfecte loqueretur, nam serpens locutus est ad illã, & ipsa respondit.

Qõ. 342. Si Adã habebat sermonem sibi a Deo datum, q oĩum rerum uocabulo constat, ad qd imponere ultra noĩa rebus.

Et tunc manet dubiũ: cũ hr̃et Adã idioma sibi a Deo datũ, qũo potuit imponere postea noĩa animalibus? Aliqui dicunt, ꝙ erat datum idioma cõpletum Adæ, vt oĩa in eo loq posset, quæ cõciperet: & iõ in eo erãt nomina tã pro animalibus, q̃ pro arboribus, & piscib. q̃ pro alijs rebus, Adam aũt imposuit nunc animantibus terræ, & volatilibus illa nomina, quæ acceperat a Deo pro illis rebus, qñ idiomatis simul plenã cognitionẽ accepit. Sed dicendũ, ꝙ istud non est cõueniẽter dictũ, quia si illa p̃cessissent nõ diceret Adã imponere ipsa: & tñ ipse dr̃ dedisse noĩa ista, ergo non acceperat a Deo: nã dr̃. s. 2. c. Oẽ qđ uocauit Adam aĩę uiuentis, ipsum est nomẽ eius. Etiam quia si diceret imponere noĩa ista, diceret similiter imposuisse nomina arboribus, & alijs rebus, cũ omnia accepisset a Deo, & illis vreretur loquẽdo de rebus: & tñ non dr̃ imposuisse nomina arboribus, neq; alijs rebus, sed solis animalibus, & volatilibus: ergo ista noĩa non præexistebant, neque acceperat illa a Deo. Dicendũ, ꝙ sine dubio Adã ista noĩa imposuit rebus, quæ non p̃cesserãt, quia neq; ipse illa acceperat a Deo; sed de nouo fecit esse, & istud est propriè imponere noĩa animalibus, in alijs aũt rebus vtebatur noĩbus a Deo sibi datis, q̃ Deus imposuit, & non Adã. Ad primũ cùm arguitur, ꝙ datum fuit idioma Adę, & ita ibi esset cõplementũ vocum quibus posset de oĩbus rebus loqui, dicendũ ꝙ Deus dedit de cæteris rebus tam proprijs q̃ cõibus nomina, & tñ pro volatilibus, & animalibus terræ nõ dederat nomina, eo ꝙ seruabat hoc ipsi Adę, & ita Adam cõpleuit postea idioma illud additis noĩbus animalium, & volatilium. Ad s̃m dicendũ, ꝙ in diuisione linguarũ dedit Deus idiomata diuersa, & oĩa completa: ita ut hoĩes nihil apponere postea deberẽt, sed in idiomate dato Adæ non fuit sic, quia aliqua causa erat, vt relinqueretur aliquid incõpletũ qđ cõpleret Adã, & non fuit aliqua cã in diuisione linguarum ad hoc quòd homines aliquid adderent: ideo data fuerunt eis completa idiomata.

Qõ. 343. Cur Deus reliquit idioma incompletũ

Sed quęretur, quare Deus reliquit idioma nõ completum, non. n. fuit cõueniens, ꝙ Adã nullũ idioma a Deo acciperet, & ipse per se imponeret noĩa oĩbus rebus formando idioma, qđ nõ esset primo, qđ ipse nesciret, vel non posset: nam imposuit noĩa animalibus, quæ ante eum adducta sunt: ita si deberet imponere nomina alijs rebus, oportebat ꝙ coram ipso adducerentur, sed non poterant omnia adduci: iõ non poterat oĩbus rebus imponere nomẽ. Scđo, quia aliud est existente idiomate, ꝙ illud cõpleatur dãdo quibusdã rebus specialibus nomina, & aliud, ꝙ cũ nulla res nomen habeat imponere de nouo omnem vocem ad significandũ: nam primũ facile est, sicut in idiomate latino, cũ quorundã rerũ nomina non habemus, formamus ea per aliq̃ rõnem similitudinis, vel deriuationis, & tñ de nouo introducere idioma totale, cũ nulla vox præexistat, est difficillimum: & forte non sufficeret Adam ad hoc, vel alius hõ. Tertio, quia præexistente vno idiomate cõpleto, in quo quis sciat omnia, vel propria, vel cõia nominare, poterit vir aliquis intelligẽs cũ difficultate tamẽ fingere aliud idioma, quod completum reddat, & erit illud omnino differens ab alio, & istud poterit fieri per comparationem ad præexistens, quia per loca cuiuslibet vocis in pręexistenti idiomate formabit de nouo aliud ad placitũ, & ita reddet idioma completum, & hoc poterit fieri, quia duo ad hoc adiuuant, quia oẽs res, de quibus est sermo cognoscit, quæ nouit præexistens idioma, & ita scit quid est illud, cui nomen imponi debet; aliud est, ꝙ habet pro singulis rebus voces in suo idiomate, & non restat, nisi vt vnam pro vna formet de nouo, & sic compleuit idioma aliud; si quis tamen est, qui non habuit notitiam rerum, quia non vidit omnes, sed paucas, & non habet cognitionem alicuius idiomatis, etiam si in ætate adulta sit, & sit magni ingenij, non poterit iste de nouo formare idioma, quia neque rerum cognitionem habet, neque voces alias, quibus pares, vel æquales numero de nouo formet: talis erat Adam: nam constitutus in Paradiso non viderat omnia, quæ sunt, sed sola quæ ibi erant: & ita non sciret, quibus deberet imponere nomen; etiam nulla vox præcesserat, ex qua admoneretur Adam ad formandum aliam, ideo non posset Adam imponere nouum idioma, si non præexisterent aliquæ

quæ voces: & ideo prima impositio vocum ad significandum diuinũ opus fuit. Quarto, quia ẽt si aliquo modo hoc fieri posset, fieret per longũ tps, sicut.n.successiuè acciperet Adam cognitionem de rebus, ita & nomina imponeret: vnde in principio non haberet locutionem: & tamen in principio fuit sermo Dei ad ipsum, scilicet quando positus est in Paradiso: nam dixit ei, de omni ligno Paradisi comede. &c. ergo nõ debuit Adam imponere primas voces ad signãdum nullo ibi dato idiomate. Quinto, quia Adam non formaret voces aliquas a principio: nam voces significatiuæ formantur ad manifestandum alijs conceptus nostros, sed ante formationem Euæ nullus erat, cui Adam loqui posset: ideo neque incideret sibi cura formandarum vocum: & tamen Deus locutus est ei ante formationem mulieris. supra 2. cap. ergo non debuit esse idioma ab eo primo inuentum, sed a Deo introductum ad significandum. Sexto, quia ante formationem mulieris voluit dare aliqua pręcepta Adę: & sic fieri debebat, & non poterant ista dari nisi in voce: ideo debuit formatio vocum, vel idiomatis esse posita a Deo, & non ab Adam. Et ideo dicendum, quòd primum idioma a Deo datum est: ipse enim primas voces tam cões, quàm proprias ad significandũ instituit, quia nullus alius hoc facere poterat, & si aliquid posset facere primus homo, non tñ conueniret, quia ille faceret propter causas dictas: vnde quasi integri idiomatis a Deo cognitionem accepit. & non est intelligendum, quòd accepit istam cognitionem quasi Deo erudiente ipsum, sicut instruit vnus homo alterum in cognitione noui idiomatis, quod non nouerat, quia hoc imperfectionis est, sed dedit Deus homini subito cognitionem vocum habitualem firmiter: ita vt statim sciret tam expedite loqui, ac si semper per annos multos versatus esset in idiomate illo: & fuit hoc, quia cùm Deus infudit animam corpori Adæ, dedit ei illam cognitionem habitualem: vnde non fuit Adam aliquo tempore viuens, quin sciret idioma, quo postea loquebatur: sicut quando Deus dedit sapientiam Salomoni, nõ.n. illum erudiuit successiuè, sicut nos a magistris nostris erudimur, sed in vna nocte subito per somnium dedit ei tantam sapientiã, quantam habuit, ita vt cùm in pcedenti die nihil sciret, in nocte ipsa effectus est subito sapiens in oĩbus, quæ postea scripsit, & dixit, vt patet lib. 3. Reg. c. 3. & lib. 2. Paralip. cap. 1. De Eua similiter fuit: nam qñ illa formata est a Deo de latere viri, erat idioma, qđ Deus dederat Adę, & ille illud nouerat: vnde & ipse poterat mulierẽ instruere in illo, sed non fuit sic, immo Deus dedit mulieri cognitionẽ habitualem, sicut viro de toto idiomate, vt statim ipsa sciret loqui, vt dicet ĩ. iste ergo fuit modus, quo idioma primum introductũ est dante illud Deo in cordibus hominum, idest maris, & fœminæ.

Qõ. 343. Cur partim Deus partim Adam idioma cõpleuit.

Sicut non fuit conueniens, neque possibile, ꝙ Adã totum primum idioma introduceret: ita neq; fuit cõueniens, ꝙ a Deo totum introduceretur, sed fuit modus iste, ꝙ Deus dedit in aĩa Adæ sciam habitualẽ de oĩbus vocibus significantibus, quas res significarent, & de modo, & de arte prolationis earum tam ad cõia quàm ad ꝓpria: & hoc ſm singulas partes orationis. i. noĩa, verba, participia, pronomina, & ita de alijs: ita vt videretur istud esse idioma perfectum, licèt verè non esset, quia poterat Adam loqui de quibus vellet, & interrogatus rñdere de oĩbus, de quibus peteretur. Et cùm Deus dedisset in hoc idiomate voces significatiuas pro cæteris rebus, non dedit pro animantibus terræ principalibus, & pro auibus, & ideo ista potuit postea Adam introducere, & verè ipse imposuit cùm Deus non introduxisset.

A Causa autem, quare relinqueretur idioma non cõpletum, fuit, vt locus esset Adæ imponendi aliquibus rebus nomina, quod non fieret, si oĩbus rebus nomina dedisset Deus in cognitione habituali Adæ: & ista impositio relinquebatur pro Adam ad signandum dñium eius. s. ꝙ sicut liberè poterat vti rebus sibi subditis pro volũtate sua, ita posset noĩa rebus illis imponere ex arbitrio suo. Sed tunc diceretur, cùm oĩa subiecta essent homini quare non imposuit noĩa oĩbus rebus? Dicendum, ꝙ præter cæteras causas suprapositas ista erat vna præcipua, quia Adam non potuit imponere nomina omnibus rebus, nam non potuit oĩa videre: nunc verò animalibus nomina imposuit vidẽdo illa, sed omnes res videre non poterat; etiam quia si omnibus rebus nomina imponeret, ipse introduceret totũ idioma nullo præexistente, quod fieri non poterat, vt supra ostendimus. Secundo, quia ad ostendendum dñium Adæ satis erat, quod imponeret nomen animalibus, primo quia animalia erant pręcipua inter omnia entia gñabilia, & corruptibilia, si significabatur homo vt dñs animalium, significabatᷓ vt dñs aliarum rerum a fortiori. Secũdo, quia animalia erãt, de quibus magis dubitabatur, an hõ dñaretur eis, qꝛ illa hñt in se motum, & ex se, quo homini resistere possunt: de alijs non est, sic idem de eis dici debuit, ꝙ imposuerit illis nomina Adam. Tertio quantum ad principale, quia Adam imposuit nomen illis rebus, q̃ ante eum adductæ sunt: & tñ non fuit causa aliqua ad adducendas alias res, sed solùm animalia, vt sup. ostẽsum est: ideo sola animalia debuit nominare Adam.

Cum omnia Adæ essent subiecta, cur nõ imposuit nomina omnibus rebus.

Qõ. 344. Qão Adã potuit imponere nomina.

Nũc autem est dubium qũo Adam noĩa aĩalibus imponere potuit. Dici posset vno modo, quòd Deus dedit ei nomina quæ imponeret, ita.n. quidã asserunt.

Sed dicendum, ꝙ istud nihil est, quia si Deus ei illa nomina daret, iam Deus illa imponeret, & non Adã: vel diceretur, quòd Adam totum idioma imposuit de nouo, quia Deus dedit in anima eius scientiam habitualem omnium vocum significatiuarum, & quas res significarent, & tñ non concedimus, ꝙ Adam imposuit ista ad significãdum, sed Deus introduxit istud idioma: ergo & ipse diceretur imponere nomina omnium animalium, & non Adam, quod etiam nõ concedimus. Aliter dici potest, ꝙ Adã imposuit noĩa animalium, & imponere potuit per sapiẽtiam sibi a Deo datam: fuit.n. valde perfectus hõ ille tam ſm corpus, quàm ſm animam, & ita sciret inuenire noĩa pro animalibus. Tertio potest dici, ꝙ ẽt sine spãli sapiẽtia data a Deo posset imponere noĩa aĩalibus: si.n. nulla nomina, aut voces significatiuæ præexisterent, difficile esset non solùm imponere oĩa, sed ẽt pauca imponere, nunc verò cùm pro oĩbus rebus alijs essent voces significantes, ſm comparationẽ ad alias voces significatiuas posset Adam imponere noĩa animalibus, maximè quia illa imponebantur ad placitum, & facile est de nouo quascunque voces formare: quia tñ nomina imposita ab Adam posita sunt cũ ratione multa quantum potest dari ratio in voce, quæ imponitur ad significandum ad placitum, eo ꝙ sacra scriptura comẽdat istam nouam impositionem, quasi aliquid excellens, dici potest, ꝙ Deus illustrauit intellectum Adæ non quidem dando ei ista noĩa in mente, quia tunc Deus illa imponeret, sed dando ei lumẽ, & vim intellectus ad excogitandũ, & inueniendum diuersa noĩa. sic patet Exo. 31. de artificibus, quos Deus elegit ad fabricandũ opera sanctuarij: nam non dedit eis figuras rerũ quas fabricaturi erãt, sed sapientiã ad excogitandũ quicquid subtiliter fieri poterat. Ecce vocaui Beseleel ex noĩe, & impleui eũ sapientia, & intelligentia, & scientia in omni opere ad excogitandum quicquid fabre fieri potest ex auro, & argento.

Qō. 345. Cur scriptura uocat animal brutū animam uiuētem, hominem autem aīam absolute.

Dicitur autem, sup. 2. cap. Omne quod vocauit Adã animæ uiuentis, ipsum est nomen eius; uocatur anima uiuens ipsum animal, quia omne animal uiuit, & vocatur totum aperte iuxta consuetudinē scripturæ, quæ interdū animā absolutè vocat pro animali, & tñ est intelligendū, ꝙ qñ vult significare animal brutū, vocat aīam viuentē, vt sup. 1. cap. producant aquæ reptilæ aīæ viuentis: & iterum, creauit Deus grandia cete, & oēm animam viuentem, & ita sæpe habetur; qñ autem scriptura vult significare hoīem, vocat animā absolute, & non viuentem, vt præcedēti cap. s. Et animas quas fecerant in Aram, idest seruos, & seq. cap. da mihi animas, cætera tolle tibi, & infra 46. & Exo. j. de animabus egressis de femore Iacob, & ingressis in Aegyptum. Causa autem huius drīæ videtur esse ad distinctionem, vel notificationem perfectionis hoīs, & aliorum animaliū: vocantur. n. animalia aīæ viuentes, quasi hæc sit maxima perfectio eorum, ꝙ viuant: & nihil vltra habebāt nisi viuere, & sentire: homines aūt vocantur animæ absolutè ad significandū, ꝙ non habent vnam solam perfectionē animæ, sed omnem perfectionē, quæ esse pōt illius: sunt autem tres gradus animæ. s. vegetatiuū, sensitiuū, & intellectiuū, qui oēs sunt in anima: iō cum hō habeat oē, qd habet anima, vocatur absolutè aīa, & non cū adiectione, ne videatur hre animam ſm determinatā participationē perfectionis animæ. Dixit autem hoc Moyses primo ad significandū excellentiam Adæ, vt. s. sciatur tantā fuisse auctoritatem eius, vt animalia oīa ab eo acciperent nomen, & hoc Deus vellet. Secūdo ad exprimēdam veritatem, & tollendū dubium: nam dr̄, ꝙ Deus adduxit omnia animalia ad Adā, vt videret qd vocaret ea, si aūt nihil adderetur, putaretur, ꝙ forte Adam non imposuisset nomina, licèt Deus ad hoc animalia adduxisset: iō expressum est, ꝙ imposuerit nomina. Tertio & principaliter fuit ad ostendendū permanētiam nominū, quia aliquis putaret, ꝙ Adam imposuit nomina animalibus, sed in breui cessauerunt, quasi Deus imposuerit postea alia meliora, vel per vsum mutata sunt, & inuenta alia, sicut in multis rebus fit: dicitur autem, ꝙ illa non mutata fuerunt, sed manserunt eadem, quæ Adam imposuit, & manebant vsq; ad tp̄s Moysi: cùm dicatur, hoc est nomen eius. i. etiā nunc est nomē quodcunq; imposuit Adam: & refert ad tempus, quo Moyses ista scribebat.

Qō. 346. In quo idiomate Adam posuit nomina rebus.

Quæretur, in quo idiomate posuit Adam nomina animalibus? Dicendum, ꝙ posuit ea Adam in eo idiomate, qđ ipse habebat; vnicū. n. idioma erat, qđ Adam tunc habebat. s. illud quod Deus ei dederat, & in illo non erant nomina aliqua pro animalibus terræ, & volatilibus cęli, illa aūt inuenit de nouo Adam, & fecit esse partem illius idiomatis: si aūt multa idiomata tūc essent, & in quolibet eorum deessent nomina animalium terræ, & volatilium, poterant nomina illa applicari cuilibet idiomati, & essent illius, cuius sequaces vellent ijs nominibus vti, maximè tñ essent illius, cui in modo prolationis, & terminationum magis conuenirent, cùm non solùm idiomata differant in vocibus, quæ sunt aliquid materiale, sed etiam in proprietatibus locutionum terminandi, & aspirandi, & collidendi, vel proferendi literas, quia tñ tunc idioma vnicū erat, non potuerunt esse nisi illius. Sed dicetur, qđ idioma erat istud? Rn̄dendū, quòd erat Hebræum: istud est. n. quod a principio mundi fuit, & erat vnicum in omnibus hominibus, & hoc apparet ex nominibus proprijs, quæ inueniuntur in sacra scriptura pertinentia ad tempus Adæ, vel primam ætatem, per quorum rationes quasdam, vel resolutiones in nomina communia apparet, quòd sint illa Hebræa, quia soluuntur in linguam Hebræam, quæ nūc

Primum idioma hebręum.

F est, & non in aliquam alliam. Et apparet in voce mulieris, quia dicitur sup. 2. vocabitur *Virago*, quoniā de viro sumpta est: & in Hebræo dicitur, *Issa*, vbi nos dicimus, *Virago*: & pro viro dicitur in Hebræo, *is*, &, *issa*, cùm additione sola literæ, & ita, *is*, & *issa*, sunt eiusdē idiomatis. Adhuc melius apparet in alio nomine mulieris, quod est proprium, & postea posuit id Adam. sup. 3. cap. scilicet Eua, cùm dicitur: Et vocauit Adam nomen vxoris suæ Eua, eo quòd mater esset cunctorum viuentium: & ita nomen Euæ signat vitam, vel viuens, cùm hæc causa reddatur huius nominis: & hoc conuenit in Hebręo, quia pro Eua dicitur, *Haua*, & pro viuentibus dicitur, *Haim*, quod ex eadem origine venit. Similiter in nomine primogeniti Adæ,

G quem vocauit Cain. sup. 4. cap. Concepit, & peperit Cain dicens, possedi hominem per Deum, & ita necesse est, ꝙ Cain significet possidere, vel possessionē, cùm istud detur pro causa nominis eius, & in Hebręo conuenit hoc, quia dicitur Cain, Chanici: & significat Chanici, possidere, qđ ex eadem origine venit ex qua Cain, & est præteritum Chanici, idest possedi. Ita alius filius Adæ vocatus est Seth. supr. 4. cum dicitur Vocauit nomen eius Seth dicens; posuit mihi Deus semen aliud, & hoc conuenit in Hebræo, quia Seth significat portionē: ita ēt Noe. sup. 5. cap. vocatur sic, i. quies, quia quiescere faciet a laboribus, vt ibi patet: & sic cùm noīa illa resoluātur in nomina cōia Hebræa, q̄ nunc sunt; & non in aliq̄ aliam linguā, apparet illud

H idioma, in quo nomina illa ponebant, fuisse Hebræū.

Qō. 347. An nomina imposita ab Adã peruenerint usque ad Moysē.

Sed quæretur qūo est verum, ꝙ nomina illa, quæ imposuit Adam animalibus, & volatibus, erant tempore Moysi, quod dicit̄ hic, scilicet, Omne quod vocauit Adam animæ viuentis hoc est nomen eius; nā post diluuium perijt vnitas linguæ, & subintroierunt multa idiomata: fuit autem ista diuisio linguarū multo tp̄e ante Moysen, qui ista scripsit: ideo non manerent nomina illa, quæ posuit Adam, sed succederent alia. Dicendum, quòd illa nomina manserunt vsque ad tempus Moysi, & multo tēpore post omnia, nūc verò non sunt omnia illa, sed multa de alijs. Cùm autem dicitur, quòd idiomata mutata sunt. Dicendum,

I quòd idioma quod primo erat non perijt, neque in aliquo mutatū est, sed multa idiomata adiuncta sunt, & factum est, quòd illi, qui illud idioma habebant, ꝑderent illud, & acciperent alia, ipsum tñ non perijt, sed mansit in multis integrum, sicut primo erat; ab exordio. n. sæculi erat idioma vnicum, scilicet quod datum fuit Adæ, & illud perseuerauit in posteris eius per doctrinam, sicut & nos accipimus idioma regionis illius, in qua nascimur; Deus enim non dedit Adæ multa idiomata, sed vnicum: & patet primo. quia plura potius erant ad confusionem, & non intelligere, sicut fuit in diuisione linguarum, quàm ad cognoscere, & intelligere: & tamen quando Deus naturam instituit, noluit eam confundere.

K Secundo, quia plura idiomata sunt multorum, sed Adam vnicus erat, cùm daretur ei idioma, ergo vnicum datum est. Tertio, quia diuisio linguarum fuit in pœnam, & dispersionem, & tamen in principio sæculi noluit dominus dispergere, sed congregare, quia erant pauci, & non erat eis pœna dicenda; ideo non dedit multas linguas. Quarto & efficacius, quia post diluuium adhuc tempore ædificationis Babylonis perseuerabat vna lingua. Erat autem terra labij vnius, & sermonum eorundem, ergo toto tempore prius erant oēs homines in terra huius labij. i. idiomatis, si tñ multa idiomata fuissent tempore Adæ perseuerassent in hominibus. Erat ergo vnicum idioma a principio mundi, quod durauit oībus hominibus in tota prima ætate, & etiā post diluuium mansit vsque ad

Hebræum idioma fuit unicum in tota prima ætate.

ad diuisionem linguarum. Non uocatur Hebræum, neque aliquo nomine spāli: sed erat lingua omnis terræ, postea in diuisione accepit hoc nomē. Et est intelligēdum, ꝙ istud idioma non pijt in diuisione illa, sed cessauit esse vnicum in hoībus, nam cùm oēs hoīes illud prius haberent, cępit esse in paucis, & cęteri obliti sunt illud, ita vt iam non intelligerēt eos, qui loquebantur in illo, quasi essent Barbari: in quibus tñ mansit integrum fuit, sicut prius fuerat, quia nihil mutatum est de eo, quod ipsi sciebant prius: & tñ ipsi nutriti fuerant in eo, & sic plene illud habebant, & retinuerunt potissimè, quia multi fuerunt, in quibus illud mansit: tunc aūt accepit nomen speciale, cùm inciperet esse vna lingua distincta contra alias, cùm prius ipsa esset lingua omnis terræ, & vocata est lingua Hebræa a quodam vocato Heber; qui fuit princeps inter eos, qui retinuerunt istud idioma, & erat pronepos Sem. s. filius Sale, & ille filius Arphaxat, & ille filius Sem. supra 11. cap. Et ob hoc Abraham vocatur Hebræus sequenti cap. Ex prædictis sequitur, ꝙ nomina animalium, & volatilium, quæ posuit Adam, manserunt in tota prima ætate, quia manebat tunc illud idioma; etiam manserunt post diluuium vsque ad diuisionem linguarum, & post diuisionem manserunt etiam nomina, quia totum illud idioma mansit, sed in hoc differebat, quia illud idioma erat prius apud omnes, post verò apud paucos, & ita nomina auium, & volatilium manserunt omnia, quæ Adam posuerat, & ita intelligitur, quod dixit Moyses. s. Omne quod vocauit Adam animę viuentis, ipsum est nomen eius, scilicet nunc est. i. tempore Moysi, quia tūc omnia illa nomina manebant: sed intelligitur, ꝙ manebant apud eos, apud quos erat idioma Hebræum. Manserunt etiam post longo tempore, & nunc non manent omnia, quia quādiu Hebræi māserunt in terra sua, quæ erat terra Canaan, vt populus, & vulgus vnus, mansit lingua Hebraica inter eos, vt lingua vulgaris, & quam populus addiscebat, & in qua loquebatur; & in eadē, sacra scriptura fuit scripta, & hoc fuit vsq; ad tēpus euersionis Ierusalem totalis post Christi mortem. Nam licèt in Babylonem captiui ducti fuissent, erant ibi populus magnus, & tenuit semper linguam propriam, nullo mutato de ea, & ita poterāt loqui in ea quicquid vellent, sicut nos in vulgari nostro copiam habemus vocum significatiuarum pro omni re: & ideo etiam vsque ad illud tempus manebant omnia nomina animalium, quæ posuit Adam. Post Christi passionem euersa Ierusalem desijt populus Iudæorum esse gens vna, & euenit eis, quod dr̄ de ipsis Psal. 105. Et commixti sunt inter gentes, & didicerunt opera ipsorū. Cùm enim diuisi essent in omnem populū, & nationē sub cœlo, & pauci essent in qualibet regione paulisper cessauerunt a lingua propria, & vsi sunt linguis earum regionum, in quibus manebant: ita vt per dissuetudinē obliuiscerentur linguæ propriæ, quia paruuli eorum, qui nascebātur, linguam ipsorum non addiscebant, sed illarum gentiū, inter quas erant, vnde factum est, vt nihil de lingua Hebræa maneret, nisi qđ in codicibus sacris habetur, quia illud non potuit ire in obliuionem: propter qđ nunc Iudæi nesciunt omnia Hebraicè loqui deficiente eis copia verborum, cùm non habent alias dictiones, nisi eas, quas inueniunt in sacra scriptura, & ob hoc sapientes eorum, qui aliquos libros conficiunt, potissimè de rebus non pertinentibus ad sacram scripturam, in Arabico, & non in Hebræo scribunt, qđ apud omnes Hebræos commune est, & ita nunc manent aliqua nomina animalium, quæ posuit Adam, scilicet ea quæ habentur in sacra scriptura: & non plura, cætera perierunt.

Margin: Hebræa lingua quare sic appellatur.

Margin: Quid significent: illa uerba: Ipsum est nomen eius dicta a Mose.

Margin: Attende, q Iudæo. lingua hodie nō ... perfe.

A Quæretur, nūc de idiomate Euę, quo illa loquebat. Dicendū, ꝙ fuit idem idioma Adę & Euę, quia ante diluuiū in tota prima ætate, & postea vsq; ad ędificationē Babylonis oīum hoīum fuit idē idioma, & tñ illud erat, qđ datum fuit Adę: iō illud fuit in quo loqbatur Eua. Sed q̃retur quō illud habuit Eua? Aliquis poterat dicere, ꝙ illud didicit ab Adam quemadmodū paruuli addiscunt a parentibus, & ab alijs, inter quos conuersant: nunc aūt Adam nouerat idioma, qđ Deus ei dederat, & ita poterat docere mulierē in eo. Dicendū, ꝙ poterat sic fieri: sed non factū est, nā non didicit idioma a viro suo, sed a Deo accepit illud sicut vir suus: primo quia si addiscere deberet ab Adā maneret longo tpe non intelligēs idioma, neq; sciēs

B loqui rñdendo, quod tollit dulcedinē cōuersationis: & esset Adam quasi non hñs consortiū, q̃diu illa non intelligeret eum: & tñ Deus dedit Euam Adę, vt esset ei in consortē, & consolarent ad inuicē: ergo sciebat illa loqui qñ data fuit viro, & nō didicit ab eo. Secundo, quia solet dici, ꝙ expulsi fuerūt Adam & Eua de Paradiso die quo formata est Eua, quasi nō manserint ibi per diem integrum, in quo die parū, uel quasi nihil poterat Eua de idiomate addiscere si addiscēdo illud acciperet: & tñ oportet dici, ꝙ in eodem die sciuit Eua loqui: ergo non didicit illud, sed accepit. Patet hoc, quia eodem die mulier tentata fuit a diabolo suadēte ei comedere de ligno vetito: & tñ si nesciret linguā, non posset ei quicq̃ diabolus suadere, cùm illa tentatio fuerit in uoce. Tertio, quia mulier rñdit dia-

C bolo, vel serpenti tentāti, de quibus lignis manducabant, & de quibus non, velut haberet plenam notitiā loquendi: ergo non didicit idioma, & postea ēt eodē die redarguta a dño rñdit, & ipsa viro suasit manducare, quorum nihil fieri posset si addisceret idioma: nam tunc fortassis nullam dictionē significatiuā sciret. Quarto & principaliter fuit necessarium dari, ꝙ statim, vt Eua formata est, sciret idioma plene: nam formata fuit in Paradiso, & erat iam datum pręceptū viro de non comedendo de ligno sciētię boni & mali, & oportebat, ꝙ statim Eua istud pceptū acciperet a Deo, vel a uiro suo: quia aliàs cū esset in Paradiso, in cuius medio erat lignū illud, forte māducaret de illo, qđ erat incōueniens: & tñ si non intelligeret idioma,

D non posset ei dari pręceptum: ergo oportuit dari, ꝙ statim ut formata fuit mulier, sciuit loqui, & non addidicit illud ab Adam. Dicendum ergo quòd sicut fecit Deus de Adam, quòd cùm formauit eum de terra, dedit in anima sua habitualem cognitionem idiomatis, vt sciret loqui, & respondere, ita fuit de Eua: nam cùm eam formauit, dedit ei cognitionem idiomatis, ita ut nō indigeret doctrina aliqua, sed fuit ista cognitio habitualis, fixa, manens, & indelebelis in intellectu mulieris: & ita potuit statim dari sibi pceptū, & statim tentari, & tentata rñdere, & oīa alia, quę de ea referuntur, cū plenam haberet cognitionem idiomatis. Et dicēdum, ꝙ in solis Adam, & Eua istud fuit, quia statim habuerunt cognitionem plenam linguę: cęteri autem, qui ab eis nati sunt, acceperunt linguā

E per instructionem a parētibus, quemadmodum nos paruuli erudimur in lingua materna. Et ratio fuit, qa cęteri p̃ter istos habuerūt principiū essendi fm naturam. i. per gñationem a parentibus, & mō naturali: iō & doctrinā, vel cognitionē accipere debuerūt mō consueto nobis. s. per instructionem a parentibus: Adam autem, & Eua non habuerunt principia essendi, sed ordinem naturæ, quia non fuerunt geniti a parentibus, sicut nos, sed a Deo. Etiam non fuerunt aliquando paruuli sicut nos, sed cùm primum formati sunt, erant in tanta corporis perfectione, & magnitudine, in quanta postea aliquando fuerunt:

Margin: Qō. 348. Quo idiomate utebatur Eua.

Margin: Quō Eua habuit idioma.

ideo cùm illi acceperint esse a Deo, & non a parentibus, debuerunt ab illo accipere cognitionem idiomatis, & non per doctrinam successiuam, & sicut subito facti sunt integri in corpore, ita plenam cognitionem debuerunt accipere vocum, & significationū in mēte, & ita factum est. Sed adhuc aliqua dr̄ia fuit in cognitione idiomatis inter Adam, & Euam: vterque.n. accepit a Deo cognitionem linguæ sine doctrina, sed Eua plenius quàm Adam, quia qn̄ fuit datū Adæ idioma, deerant nomina animaliū terræ, & volatiliū, quæ Adam postea imposuit, cùm non essent a Deo imposita, cùm aūt Deus formauit mulierem de viro, iam erant imposita nomina ab Adam, vt patet sup. 2. cap. ex ordine literæ, & ideo cùm Deus dederit Euæ miraculosam cognitionem idiomatis, dedit ei cognitionem totius illius, cùm iam noīa illa existerent, & ita plurium cognitio, quantū ad idioma, data est Euæ a Deo, quàm Adæ; alioquin diceretur, ꝙ dedit Deus Euæ cognitionem eorum, quæ dederat Adæ cognoscenda: reliqua verò, quæ postea Adam imposuit ex arbitrio acciperet Eua ab eo per doctrinam, sed hoc non est conuenienter dictum, quia tunc si Eua aliqd addiscere deberet ab Adā, ęqualiter posset totū idioma accipere, cùm totum illud nosset Adam, sed non potest dici, ꝙ totum ab eo acceperit, ergo debet dici, ꝙ nihil didicerit, sed totū acceperit a Deo. Item quia in operibus Dei nihil damus diminutum, sed Dei pfecta sunt opera, Deuter. 32. cap. ideo si Deus daret cognitionem idiomatis Euę, plenam daret, vt nō oporteret, ꝙ hō suppleret aliquid de eo, quod Deus minus fecerat, & ita pleniorem cognitionem idiomatis dedit Euæ, quàm Adæ, idest de pluribus, vt dictū est.

Qūo Eua a Deo maiorē idiomatis cognitionē acceperit, quā Adā.

Qō. 349. Quare dicit appellauit Adā cuncta animantia nominibus suis, & nō inueniebat ei similis adiutor.

Quæretur, quare dicitur appellauit Adam nominibus suis cuncta animantia, & vniuersa volatilia cœli, & bestias terræ: Adæ verò non inueniebatur adiutor similis eius. Dicendū, ꝙ fuit dictum ad ostendendam necessitatem formationis Euæ: Deus.n. voluerat dare Adæ consortium: nam dixerat, Nō est bonum hominē esse solum, faciamus ei adiutorium simile sibi; & quia animalia iam facta erāt, & superuacuum erat de nouo fieri adiutorium, si aliquod erat in animalibus, voluit Deus adducere omnia aīalia ad Adam, vt ipse diligēter in omnibus perquireret, an esset fęmella aliqua conueniens ei, & si esset non formaretur aliqua de nouo, si nulla esset, formaretur de nouo. Adā aūt diligenter inspexit animalia, neque vidit aliquod cōueniens ei, ideo aperte cognouit necessariam esse formationē nouæ femellæ, quæ ei conueniret: & ad significādum hoc dr̄, ꝙ Adam appellauit oīa hæc nominibus suis, ac si dicatur, ad imponendum nomina oportebat diligenter inspici animalia quantū ad diuersitatem naturæ, & operationū, in quo sufficientē cognitionem acciperet Adam, an aliquod de illis animalibus cōueniret ei, & tn̄ per hoc non inuentū est: ideo adiungitur; Adæ verò non inueniebatur adiutor.i. licèt diligenter inspexisset omnia animalia, qđ requirebat ad posse noīare illa, non tn̄ inuenit adiutorē. Et dr̄ non inueniebatur.s. Adā non inueniebat, qa non pōt referri, nisi vel ad Adam, vel ad Deum, quia nullus alius tunc erat, cui istud posset cōpetere: Deus aūt siue Angeli, qui loco Dei nunc accipiuntur, non inquirerent in aīalibus istud adiutorium, quia sciebant nullum esse: non quærit aūt aliquis, nisi qui ignorat, sed Deo, & Angelis notum erat nō esse animal aliqđ, quod Adæ conueniret, solus Adam erat, qui ignorabat, an in animalib. esset aliqd simile ei, & ipse inquirebat, & cū omnia aīalia vidisset, neq; ibi cōspiceret cōueniens sibi, dr̄ ꝙ non inueniebatur ei adiutor.s. ipse non inueniebat. Vocatur aūt adiutor.i. consors ad generationē, cùm solus Adam non posset gignere; masculus verò, & fęmella cōiuncti pn̄t, iō quia vnus aliū adiuuat, similis ei adiutor est.i. in eadem specie, quod ex figura & operatione, & cæteris signis colligitur, & talem non inuenit Adam.

F

Dr̄. s̄. 2. c. Immisit ergo dn̄s soporē in Adā, q̄ret qua re hoc dr̄. Rn̄dendū, ꝙ hoc dr̄ ad cōcludendū formationē mulieris: fuerat.n. q̄situs adiutor pro Adā, & nō fuerat inuentus: ideo necesse erat formari sibi fœminam cōuenientē, quam Deus voluit formare de corpore viri, & quia volebat, ꝙ vir non videret, qn̄ Deus auferebat partem corporis eius ad formandū mulierem, dicitur ꝙ immissus fuit sopor Adæ.s. quia tunc neq; videret quid Deus circa eum faceret, neq; sentiret. Et hoc apparet, quia dr̄ Immisit ergo dn̄s soporē in Adā, in quo fit cōsequentia.s. non inueniebatur adiutor similis Adæ, immisit Deus soporē in Adam ad formandum mulierem; si.n. fuisset inuentus adiutor, non formaretur fęmina de nouo, & ita neq; esset necessariū immitti soporē in Adā ad formādū mulierē.

Qō. 350. Cur immisit Deus soporem in Adam.

G

Quæretur, dato, ꝙ Deus vellet formare fęminā de costa viri, quare misit soporem in eum? Ad hoc rn̄det Magist. li. 2. sen. dist. 18. ꝙ fuit primo, vt ostenderet, ꝙ nullam pœnā senserat vir auferendo ei costam: nam si pœnam aliquā aut dolorem sentiret, iam non dormiret, sed euigilasset: & tn̄ dormiendo subtracta fuit, ergo pœnam non sensit. Secundo, vt ostenderet mirabilis potētia Dei, quæ aperuit latus hoīs ablata inde costa, & tn̄ non excitauit a sopore. Tertio fuit ad significandū sacramētū Christi, & ecclesiæ; nam quemadmodum Adā sponsus est, & Eua sponsa, ita Christus sponsus erat, & ecclesia sponsa: nam accepit eam immaculatam sibi sine ruga, & fęditate. ad Ephe. 5. & ad Cor. 2. cap. 11. Despondi vos vni viro virginē castam exhibere Christo. & quia de latere Christi dormiētis aperto fluxit sanguis & aqua, quæ fuerunt sacra, in q. bus ecclesia fundata est, & ita vr̄ ipsa de latere Christi accepta, ad hoc signandum etiam fęmina de latere viri dormientis accepta est.

Qō. 351. Cur immisit soporē pro formāda Eua.

H

Sed quæretur, quare dormienti ablata est costa, cū & vigilante viro posset istud fieri: omnia.n. illa tria fieri poterant in vigilante, quæ mouebant ad dicendum factum esse hoc in dormiente? Sicut.n. dr̄, ꝙ ostendit, ꝙ sine pęna viri ablata est costa dormiente eo, ita & poterat accipi eo vigilante: & licèt certum sit, ꝙ nullum dolorem senserit cū non euigilauerit, tn̄ certum est, ꝙ vigilanti sine dolore poterat abstrahi: quia nihil est, quod Deus non possit, Luc. 1. cap. Nō erit impossibile apud Deum oē verbum.i. nulla res erit apud cū impossibilis. In scđo verū est, ꝙ ostendebatur potētia Dei, & opus mirabile inquantū non excitabatur a sopore, cū auferretur ei costa, quia non excitari poterat esse per vnum de duobus.s. vel quia sopor erat valde grauis, vel ipsum accipere costam erat per se sine vlla offensione, & vtrunq; erat res diuina, & tn̄ in vigilia fieri poterat, quia auferretur costa, & tunc magis appareret potentia Dei, quæ vigilanti sine dolore costā auferebat. De tertio idem est, nam si strictè accipiat, nō est cōparatio, quia Adā erat verè dormiens, Xp̄s aūt in cruce non erat dormiēs, sed mortuus, & iō nō bene hoc significat: nā & ecclesia potius fundata est de Xp̄o viuēte, q̄ mortuo: quia redēptio nostra est ex meritis passionis Xp̄i, in qua passione oīa sacra a Xp̄o instituta hn̄t efficaciā: sed passio Xp̄i est in viuo, & nō in mortuo, quia mortuus nihil pati pōt sensitiuè: & iō sanguis Xp̄i de corpore Xp̄i viuētis, & pęnalitates suæ tunc profuerunt ad redemptionem nostram: qđ autem in Christo fuit post mortem, non facit aliquid ad redemptionem nostram effectiuè, eo ꝙ ibi nō est aliqua actio meritoria, sed solū ad significationē, sicut & corpus domini sepeliri non confert effectiuè, aut pro-

Qō. 352. Cur ablata sit costa dormienti potius q̄ uigilanti.

I

K

pro meritoriè ad redemptionem nostram: & ita sanguis qui fluxit de mortuo non redemit nos, sed sanguis, qui de viuo: sed qđ de mortuo fluxit redeptionē, & ablutionē significat, sed ipsam nō facit: & iō spōsa Christi, i. ecclesia de corpore Christi viuentis, & vigilātis sumpta est quàm de corpore mortui siue dormientis, & ideo ad istam significationē satis potuisset tolli costa de Adam vigilante.

Qō. 313. Rationes ueræ assignatur, cur de dormiente nō de uigilante costam abstulerit Deus. Dicendum, ꝙ iste rōnes congruentes sunt, sed nō cogentes ad hoc, ꝙ de latere dormientis sumeret costa: poterat enim Deus ita sine dolore tollere costam de vigilante sicut de dormiēte, sed prima causa, quare esset dormiens fuit, vt res videretur credibilior: voluit autem Deus facere res eo modo, quo melius credi possent: si autem referatur costa ablata de latere viri sine dolore, melius poterit cogitari factum esse in dormiente, quàm in vigilante: ideo factum est in dormiente: nam qui pauca intelligit tam de ptāte Dei, q̄ de natura rerum, non satis conciperet qūo posset fieri hoc in vigilāte: cōciperet aut qūo fieret in dormiēte. Secundo & principalius, quia Deus non voluit, ꝙ Adam videret qūo istud fiebat: voluit. n. Deus, ꝙ Adā videret id, quod miraculum ipse fecerat, sed ꝙ nō videret modum faciendi, vel tunc cum faciebat, quia indignū hoc iudicabat, vt non putaret ex hoc se scire secretum diuinum, s. si Deus applicabat manus, cum costam abstulit: & an mansit latus apertum, vel clausum, & qūo supducebatur caro ad replendū locum, & ita de alijs, quæ circa istam operationē erant, sed videret rem iam factam, & ex hoc magis admiraretur. Tertio, vt ex hoc cōmēdaretur notitia quam habuit Adam: nam cum adducta fuit ad eum Eua dixit hoc, Nūc os ex ossibus meis, & caro de carne mea, quā cognitionem dr̄ accepisse diuinitus: tñ si vigilanti, & videnti costa auferretur ad sensum esset ille certus de re, & nō cōmendaret̄ cognitio eius. Quarto, quia hic ptinebat ad ostendendū dignitatē fœminæ: voluit. n. scriptura ostendere eam digniorē oībus pecoribus, & cæteris animalibus: nam ad hoc adduxerat oīa animalia ante Adam, vt uideret si aliqđ illorū erat cōueniens ei in consortium, & nullum voluit: qñ autē adducta fuit ante ipsum fœmina, acceptauit illam: & ita iudicauit illam digniorē oībus aīalibus, & tñ si videret Adam illam de se formari educendo costam de ipso: ēt si illa non esset excellentior alijs animalibus afficeretur ad ipsam, & iudicaret meliorem alijs, vel eligeret, & sic non ostenderet̄ cōuenienter ex eius electione eā esse alijs nobiliorē. Sed dicendū, ꝙ rō secunda suprapposita non tenebit, quia ēt si vigilāti Adæ abstraheret Deus costam, adhuc posset facere non vidēte eo, neq; sentiente, & ita non cognosceret Adā secretū diuinæ operationis, sicut si esset dormiens. Dicendum, ꝙ hoc nō conueniebat, quia istud faceret rē minus credibilē: nam si Adam vigilans esset, & nō videret de se accipi costam difficilius esset sibi credere ablatā esse ei, & nobis ēt q̄ si dormiēti acciperet, licèt vtrunque fieret insensibiliter ideo cōuenientius fuit fieri dormiente Adam quàm non dormiente.

Qō. 314. Quō Adā dolorē nō sensit dū costa de corpore tolleretur. Sed quæretur quomodo potuit Adam non sentire dolorem cum auferretur ei costa, quæ erat pars corporis eius. Dicēdum, quòd hoc fuit ex vno duorum, scilicet, uel quia sopor erat ualde grauis, vel: quia ablatio fuit tam leuis, vt sentiri non posset. Primum satis esse poterat, quia omne quod a Deo est, excellentius est eis, quæ fiunt ab homine, vel secundum naturam, sicut quando Deus timorem immittit, est ille timor durior, quàm qui aliàs accidit, & ideo dissoluit compages, sicut Deus immisit timorem super Cananęos, & cum essent vrbes multæ non ausi sunt persequi solum Iacob cum domo sua fugientem. infra 35. cap.

A sic & timorem tam validum incutiebat Deus Iudęis, vt terreret eos sonitus folij volantis, & fugerent quasi gladium. Leui. 26. cap. ita de sopore est, quia quando Deus voluerit alicui immittere soporem erit tam fortis, quòd euigilare non poterit: ēt si inferatur sibi aliquid grauius morte. Et hoc consonat sacræ scripturæ, quæ vult multum differre inter soporē a Deo immissum, & inter illū, qui naturaliter ex alia causa euenit, & est in duobus. Primo, quia in sopore naturali si aliqui dormiunt, alij non dormiunt: in sopore autem immisso a Deo nemo erit, qui non dormiat, etiam si magna multitudo super quam sopor immittitur, & non accidit aliquem de illis non dormire. Secundus est, quia in sopore naturaliter accidēte ex leuibus causis homo euigilat, & quidam leuius alijs in sopore a Deo immisso, nemo est qui excitari possit, quo vsq; Deus soporem abstulerit, & hæ differentiæ signātur.

B lib. 1. Reg. 26. cap. quando Dauid descendit per noctē ad castra Saulis dormientis; cum dicitur, Tulit Dauid hastam, & Scyphum aquæ, quę erant ad caput Saul, & abierunt, & non erat quisquam, qui videret, & intelligeret, & euigilare: sed oēs dormiebant, quia sopor domini irruerat super eos. Et ita dicitur ibi, ꝙ ille erat sopor domini, qui ceciderat super eos: vnde nō erat incredibile, talia fieri: esset aūt incredibile, si eēt sopor naturaliter accidens, quia tūc in castris vnius regis aliquis vigilaret, & tñ omnes dormiebant. Etiam si accideret, oēs dormire, contigisset aliquē euigilare, dum Dauid trāsibat per oīa castra, quo vsque venit ad locū

C vbi dormiebat rex: & abstulit lanceā, & Scyphum, & regressus est: & tamen interim nemo euigilauit, & datur causa, s. quia erat ille sopor immissus a Deo, & nō potuisset aliquis euigilare, etiam si in castris esset clangor buccinarū, & strepitus belli. Ita nunc fuit in Adā, quia īmissus fuit sopor in ipsum a Deo, & iō ille poterat esse tam grauis, vt nihil sentiret eorum, quæ circa ipsum fierent, etiam si dura essent. Adhuc istud redditur verisimile ex quibusdam, quæ patiuntur homines ægrotantes in sopore, & potissimè lethargici: nam tam graui sopore tenentur, vt etiam si circa eos dura exerceantur, non sentiant: sed istud prouenit ex natura: ideo a fortiori fiet in eis, quæ a Deo fiunt; vnde dato, quòd ablatio illa costæ esset in se valde dolorosa, non sentiret dolorem Adam immisso sopo-

D re illo in eum. Alio modo poterat hoc accidere: si illa ablatio esset in se tam leuis, quòd dolorem non inferret, & dicendum, quòd hoc non poterat fieri per naturale agens, sed per Deum non est dubium, quin fieri posset, apud quem non est impossibile aliquid: vnde etiam non ponendo aliquid ad non sentiēdum, aut aliquid, quod obstaret dolori, poterat auferre costam, ita ut ablatio in se non esset sensibilis: & impossibile esset dolorem aliquē sentiri, etiam in eo, qui esset valde dispositus ad sentiēdum, quia poterat Deus facere cessare continuitatem illius costæ cùm reliquo corpore, aut virtutem animæ, nō extendi ad illam, & tunc non solùm non esset dolor in auferēdo costam, immo non esset possibilis dolor. Amplius

E quoniam quædam sunt, quæ fm naturam auferunt sensum doloris: nam quædam mixtiones sunt, qbus si vngantur partes corporis, quæ urendę, uel secandæ sunt, non erit sensus doloris. Scimus quoque genus vnctionis esse, quo tanta fit mētis alienatio: & abstractio hominis a se ipso, ut per certum temporis spaciū nulla sensatio inueniatur in eo, quia ea re vnctus fuerit, quod & diebus nostris accidit in hac regione Hyspanorū: sunt enim mulieres quædā, quas maleficas uocamus, q̄ profitentur facta quædā vnctione cū certis uerborū obseruationib. ire, qñ uoluerit, & ad diuersa loca viros, & fęminas ꝯuenire, ubi oīum uolupta- Attēde mirabilē ueneficarum mulierum unctionē.

tum generibus, tam in cibis quàm in cōplexibus perfruantur: cuidam autem mulierculæ huius sectæ cū supet hac re nō crederetur, pñtibus multis se id facturam pollicetur, factis aūt verborū, & vnctionis obseruationibus coram astantibus velut exanimis iacuit: cumque post aliquot horas in se reuersa euigilasset, testatur se in talibus atque talibus stetisse locis, atq; cū plurimis eiusdem sectæ notis in ea regione personis, quas ex nomine appellauit varijs se voluptatibus perfruitam asseruit: nouerant autē, qui aderant, eam in hac re falli, cùm toto eo tempore præsentibus eis iacuisset exanimis, neque fuisse de loco motam, & vt magis eam rem experirentur ignem, & verbera adhibebant, sed neque acriter vsta, neque grauiter verberata euigilauit: arguebant aūt illam decipi super eo, ꝙ assereret, adiūgētes ꝙ eā igne, & verberibus attrectassent, qđ cùm illa cōstanter negaret: quia profecto nihil senserat, tandem carnis vsturā, atq; verberū signa cognoscens, vix qđ asserebatur, vt verum accepit. Costabat autem mulierem illam viuere, & tñ tam forti alienatione a se distractam, vt mortem quidem pati posset: sentire autem non posset: quanto magis id fieri posset opere Dei, vt costa auferretur, & Adam illud non sentiret.

Qō. 355. Cur Deus non expectauit, tpš quo Adā dormiret potius quā immitteret soporem.

Queretur quare Deus immisit soporem in Adam: nam dato quòd dormiente Adam Deus id fieri vellet in eo, poterat facere, qñ ipse dormiret, & nō oporteret immittere ei soporē. Aliqui dicunt hoc factum esse, quia non poterat venire sopor in Adā, nisi Deus illum mitteret, quia nunc accidunt nobis istæ passiones, sed nō cùm essent in Paradiso: voluit igit Deus illum mittere. Sed dicendum, ꝙ hoc non stat, primo quia si hoc non conueniret homini in Paradiso, esset defectus, vel pœna, quia immitteretur ei aliquid qđ erat minus eo secundum statum suum, aut conditionem pro eo tempore, hoc autem Deus non faceret, quia deprimere infra conditionem suam ad pœnam pertinebat, quam Deus non inferret tunc, quia nondum peccauerat. Scđo & principaliter, quia falsum est, ꝙ hō tunc non dormiret; nam si ibi Adā diu maneret dormiturus esset, sicut & nos hic, & cū dr̄, ꝙ in Paradiso non dormiret, verū est de Paradiso cœlesti, idest vita æterna, vbi hoīes post resurrectionem erūt verè immortales, & ibi nō vtenē cibo, neq; potu, neq; cōplexu corporū, neq; aliquo horū, velut alterius naturæ existentes, de quo Christus dixit Mat. 22. & Luc. 20. cap. In resurrectione neque nubunt, neque nubent, sed sunt sicut Angeli Dei; idest, sic ut illis nō cōpetit aliquid secundum corpus facere, aut pati, ita hominibus tunc, qui erant iam spirituales potius quàm animales, vt dicitur 1. Corin. 15. Sed in Paradiso terrestri homines non erant verè immortales, & incorruptibiles, idest non secundum aliquid intrinsecum, sed ex Dei munere, scilicet ex esu ligni vitæ, & ex prouidentia Dei præseruante a nociuis: vnde haberet ibi hō omnia, quæ hic hēt, quę consequuntur naturā integram constitutā non lapsam, neq; lęsam, aut egrā: vnde non ęgrotaret vnq̄ ibi hō, neq; haberet pediculos, aut aliqđ horū, quia ista ad quandā corruptionē pertinent. Manducaret tñ ibi hō, & biberet: qđ patet, quia Deus dixit Adæ: De omni ligno Paradisi comede. s. 2. cap, qui manducat bibit, & in quo ista sunt, ēt est emissio stercorū, & vrinæ: nam ista se consequuntur, quia cùm Adam comederet, nō conuertebat in substantiā eius totum qđ māducabat, aliàs subito efficeretur, vt gigas: ēt quia in quolibet cibo quantuncunq; bono est multū de impuro: & natura semper in digestione separat purū ab impuro, iō in Adam fieret, Impurū aūt emittitur per secessum, & alios meatus: ideo ēt in Paradiso haberet hoc Adā. Sed illi qui

F paūca sapiunt, non considerantes naturā rerum asserunt multos errores: sic ēt pleriq; putātes turpe esse, qđ naturale est, & qđ Deus immundū non iudicauit, dicunt Christum non habuisse hoc, idest neq; vrinā, neq; stercora emisisse, sed absurdū est, idest multū fidei derogat: de quo magis dicetur Leui. 12. cap. Similiter aūt de sopore dicendū est: non est.n. sopor ęgritudo aliqua, sed est naturalis conditio, quæ ad conseruationē indiuidui, & cōplementū naturalium operationum multū confert: & fit ascendentibus fumositatibus ad cerebrum; sed tunc esset cibus, & fumositas, ideo & sopor naturaliter crearetur in Adam, & alijs, qui manerent in Paradiso: vnde nō fuit propter hoc dictum, quòd Deus immisit soporem in Adam.

Qō. 356. Causa immissionis soporem.

G Dicēdum aūt ꝙ causa immissionis soporis fuit prima, vt esset sopor maior: nam sopor, qui naturaliter accidit, est leuis, & ex quocunq; leui motu tollitur, & euigilat dormiens. In sopore aūt a Deo immisso non contingit euigilare quousq; Deus soporē abstulerit, sicut dr̄ de sopore immisso a Deo lib. 1. Reg. 26. cap. & hic videbatur requiri ad hoc ꝙ costa auferetē, licèt poterat Deus auferre leuiter non excitando a sopore naturali. Secūdo & principaliter, quia licèt aliqñ dormiturus esset Adam, tñ non eo tpe, quo Deus volebat auferre ei costam: nam fortè nondū comederat, aut nulla alia causa soporis tunc inerat, Deus aūt nolebat differre in longū formationē fœminæ, ideo voluit immittere soporē. Sed dicetur: dato, ꝙ Deus soporem immiserit Adæ, cùm abstulit costā eius, ad qđ

Cur scriptura fecit mentionē de sopore.

H scriptura dixit. Dicendū, ꝙ fuit primo, quia hoc verū erat, & scriptura voluit, qđ verum erat, narrare. Scđo & principaliter hoc fuit, quia voluit rem facere verisimilem, qđ multum pertinet ad scripturā: nam tota vtilitas eius est inquantum eam recipimus, & credimus: si aūt diceretur, ꝙ Adam dormiebat, qñ ablata fuit ei costa, nō reciperetur faciliter, quasi euigilaret de sopore, cùm tolleretur costa: cùm aūt dr̄, ꝙ fuit sopor a Deo immissus, apparebat manifestè, ꝙ poterat tolli costa, quia tam grauis poterat esse sopor, vt nihil sentiret ablata costa. Tertio fuit, vt significetur, ꝙ nō erat sopor iste solùm somnus, sed aliquid plus. s. quædam abstractio, & eleuatio aīæ, quam extasim Græci

I vocant, Latini aūt raptum: sicut Paulum dicimus raptum, & in isto raptu vel extasi magis abstrahitur aīa a corpore quàm in sopore: & fit quasi per ꝯrium quā in sopore: quia in illo cessat operatio sensitiua, & intellectiua, & intendūtur operationes virium naturalium, vt Arist. diffinit somnū; in extasi econtrario operationes virium naturalium minuuntur, & tolluntur operationes sensitiuæ, & intenduntur rōnales, idest intellectus, qui eleuatur tunc ad altiora, & ideo raptū eum vocamus: sic vt Paulū non dicimus soporatum a Deo, sed raptum: in Adam aūt vtrunque vr̄ esse factum: nam immissus est sopor in eo, ita vt cessarent operationes virium sensitiuarum, & non posset sentire dolorem, quamdiu sopor ille maneret: fuit autē

K extasis quantum ad eleuationē intellectus sui ad altiora, vt cognosceret tunc, quæ aliàs non congruerat. De sopore Adæ necesse est confiteri, quia sacra scriptura illum asserit. De extasi autem non ita patet: & ideo pōt negari, siquis illud negare voluerit: & tñ rationabilius est confiteri extasim. Primo, quia aliqui & multi Doctorum asserunt fuisse extasim, & mentem Adæ eleuatā fuisse ad cognoscēda multa, quæ postea propheticè dixit, & quæ asserūt eum literis & memoriæ cōmendasse: Aug. n. asserit Adam spūali mente p̄ditum: alij Doctores, posteriores asserunt, ꝙ Adam in sopore habuit diuinā reuelationē, & ad hoc cōuenit extasis: iō cōueniēter asseritur, ꝙ fuit cū sopore extasis: sed scriptura soporē appellauit, qa hoc notius est.

Dici-

Quęſt. 357. An illa coſta erat ſuꝑflua, vel ptinens ad integritatem.

Dicitur ſupra 2. cap. Cumque obdormiſſet Adam, tulit Deus vnam de coſtis eius: eſt dubium de coſta iſta, quam tulit Deus de Adam ad formandum Euã, quomodo ſe habebat ad Adam, & eſt dubium, an illa coſta erat de ratione complementi, & integritatis corporis Adæ, aut erat ſuperflua: ſed videtur quòd neutrum: nam ſi erat neceſſaria ad integritatem Adę ſequitur, quòd ablata illa manſerit Adam imperfectus, quod inconueniens eſt, maxime in illo, qui fuit primus a Deo formatus. Secundo, quia cùm omne, quod eſt de integritate, & veritate naturæ alicuius, reſurgat in eo, ſequitur quòd illa coſta reſurgeret in Adam, ſicut manus abſciſa alicui, reſurget in ipſo: & tunc non reſurgeret in Eua: vnde non poſſet reſurgere Eua, quia id quod materialiter ipſa erat, reſurgeret in Adam. Si autem dicatur, quòd erat coſta ſuperuacua, ſequitur, quòd erat Adam monſtruoſus, habens plus quàm decebat ipſum habere, ſecundum conuenientiam ſpeciei: & hoc valde eſt inconueniens in opere Dei, quod ipſe miraculosè, & nõ modo naturali formauit. Et ita videtur quòd nullo modo poterat eſſe de coſta Adæ formata mulier. Dicendum, quòd coſta illa habuit ſe ad corpus Adæ, ita vt eſſet aliquo modo neceſſaria, & aliquo modo ſuperflua: erat quidem non neceſſaria, quantum ad eſſe, aut integritatem Adæ: erat autem neceſſaria ad formationem Euæ, ſicut eſt de ſemine in quolibet viro, quia eſt illud ſuperfluum, reſpectu indiuidui, quia nõ eſt aliqua pars eius, neque facit ad conſeruationem eius; immo potius lædit ipſum, ſi non emittatur; eſt tamen neceſſarium ad conſeruationem ſpeciei, quia aliter non poteſt eſſe generatio, ſecundum quam cõſeruatur ſpecies, niſi ſit ſemen in maſculis: ſic enim dicit Ariſtot. lib. 15. de Animalibus, Semen eſt ſuperfluum quo indigetur ad conſeruationem ſpeciei. Et quia Deus inſtituerat, vt Adam eſſet principium totius generis humani, erat neceſſarium, vt eſſet in eo coſta, de qua formaretur mulier, ſicut neceſſarium eſt ſemen eſſe in viro, inquantum eſt ipſe principium filij ſui per generationem: vnde coſta illa non faciebat ad perfectionem Adæ, quantum ad integritatem indiuidui, ſed inquãtum erat Adam principium Euę.

Ariſtot. de Generat. Animaliũ, cap. 18.

Ad primũ.

Ad primum dicendum, quòd ablata coſta illa, non erat Adam diminutus, vel imperfectus, quia diminutio tollit integritatem, vel complementum indiuidui: ſi autem coſta illa eſſet de perfectione indiuidui, ablata illa, tolleretur integritas eius: & ita vere maneret Adam diminutus, ſicut ſi auferatur homini vnus digitus de pede, aut manu, vel tollatur naſus. Si verò tollatur, quod eſt de perfectione ſpeciei, non manet indiuiduum diminutum: immo per ablationem eſt magis completum, quia conſequitur finem, quem natura intendit: ſicut cum ſemen emittitur de viro, non relinquitur vir imperfectus, immo magis perficitur, & alleuiatur.

Ad ſecundũ.

Ad ſecundum dicendum, quòd coſta illa reſurget in Eua, & non in Adam, quia illa coſta licèt fuit de veritate naturæ humanæ in Adam: non tamen fuit de integritate eius, ideo non reſurget in eo: in Eua autem fuit de integritate indiuidui, cùm fuerit principalis materia eius: ideo in ea reſurget.

Ad tertiũ.

Ad tertium dicendum, quòd non debet ſimpliciter concedi ſuperflua coſtam illam in Adam; ſed ſolùm ſuperflua, quantum ad integritatem indiuidui: cùm autem aliquo modo eſſet neceſſaria, non faciebat monſtruoſitatem: ſicut eſſe ſemen in maſculo, non eſt monſtruoſum, quamquam non ſit neceſſarium ad eſſe indiuidui, quia eſt aliquo modo neceſſarium; eſt autem monſtruoſitas, ſi habeat homo ſex digitos in manu, quia ſextus digitus non facit ad perfectionem indiuidui, neque naturæ; quia non ſumitur vt

A materia, vel vt factiuum alterius indiuidui: ſed ſimpliciter eſt ſuperfluum, & fuit per errorem naturæ particularis, non potentis regere materiam: id autem quod eſt intentum a natura vniuerſali, & particulari, & non prouenit ex errore, non eſt mõſtruoſum: coſta autem erat intenta ad aliquid, ideo non faciebat monſtruoſitatem.

Quęſt. 358. An poſt ablationem coſtę remãſit in Adã æqualitas coſtarũ, ex vtroque latere, & fuerint tot, quot ſunt in nobis.

Dubium eſt quoque de illa coſta ablata, an erat de numero coſtarum noſtrarum vna, an vltra numerũ, ita quòd illa ablata manerent Adę tot coſtę, quot nobis: & tot in vno latere, quot in alio. Aliqui dicunt, quòd in Adam, in vno latere erant duæ coſtæ ingeminatę, ideſt, vna ſuppoſita alteri, cæteræ vero erant ſimplices; Deus autem abſtulit illam, quę ſuper aliam erat, & ita inferior coſta manſit, & fuerunt coſtæ nu-

B mero pares in vtroque latere. Iſta poſitio vult ſaluare in Adam integritatem corporis ad ſimilitudinem noſtram, quia omnes homines habent æqualem numerum coſtarum: ſi autem ſic non ponerent, deeſſet illa coſta, ideſt, in vno latere eſſent plures, quàm in alio: & in Adam eſſent pauciores, quàm in nobis: ideo vnam coſtam alteri ſuppoſuerunt. Dicendũ, quòd iſte modus non conuenit. Primò, quia ſic ſequeretur monſtruoſitas, ideſt, deformitas eleuata aliqua parte corporis, propter proportionem. Secundò, & principalius, quia eſt cõtra ſacram ſcripturam: nam dicitur ſupra 2. cap. Tulit vnam de coſtis eius, & repleuit carne pro ea: & ita videtur quòd ablata coſta, neceſſaria fuit repletio, quaſi aliàs maneret cor-

C pus deforme: & tamen ſi eſſent ſic coſtæ ſuppoſitæ, potius fieret econtrario, quia exiſtentibus ſic duabus coſtis, erat deformitas propter eleuationem immoderatam: ablata autem illa coſta, manebat locus ęqualis alijs partibus, ideo non erat neceſſaria repletio, ſed potius erat melius ſine aliqua appoſitione, & tamen fuit facta appoſitio, & ſignificat ſcriptura fuiſſe neceſſariam: ergo non erat coſta ſupra coſtam. Tertiò, quia dicitur, Repleuit carne pro ea: & ita in loco coſtæ non fuit poſtea, niſi caro: & tamen ſi eſſent duæ coſtæ gemminatæ, ablata vna, maneret alia, & non diceretur, quod repletus eſt locus carne: ſed quòd manſit ibi coſta, ſicut prius; dicitur tamen locus repletus carne: ergo non erat talis habitudo coſtarum

D gemminatarum: ſed coſtæ Adæ quotcunque eſſent, manebant ſimplices quælibet in ſuo ordine, & nulla erat alteri ſuperpoſita.

Quęſt. 359. An ante creationẽ Euæ Adã habuerit coſtas pares, an impares, & an tot, quot nos habemus.

Manet dato hoc vnum de duobus, ſcilicet, quòd Adam habebat ex ſua formatione tot coſtas, quot nos, & pares in vtroque latere: & tunc ablata vna, manſerunt ei pauciores, quàm nobis; & pauciores in vno latere, quàm in alio; aut quòd Adam habuit a principio plures coſtas, quàm nos, & plures in vno latere, quàm in alio; ablata autem illa, manſerunt ei tot quot nobis, & pares in vtroque latere, diſpoſitæ ordine ſuo; ſed quid horum ſit, eſt dubium. Dicendum videtur, quòd ſit verus ſecundus modus, & primus non ſtet; patet primo, quia dato illo, repugnare-

E mus intentioni omnium Doctorum, & his, quæ diximus ſupra, ſcilicet, quòd coſta, de qua fuit formata Eua, fuit in Adam ſuperflua, quantum ad integritatem indiuidui, ſed neceſſaria ad formationẽ Euę; & tamen ſi Adam tot coſtas præcisè habuiſſet, quot nos, fuiſſet coſta illa de perfectione, & integritate indiuidui; & tamen nemo concedit hoc, ſed dicunt fuiſſe ſuperfluam Adæ; ergo non habebat ſolũ quot nos. Secundò, quia ſi tot habuiſſet, maneret deficiens Adam in vna coſta; & tamen non eſt dandus defectus in formatis a Deo, præſertim in eo, qui primus fuit, & ſupernaturaliter formatus eſt; nam naturæ bona habitudo exigit tot coſtas eſſe; ideo deficiẽ-

te

te vna esset diminuitio, quod non erat conueniens concedere in Adam. Tertiò, & principaliter, quia dicitur; Et repleuit carne pro ea: & ita in loco costæ mansit vacuitas, vbi successit caro: si tamen deficeret illa costa de numero debito speciei, cum posset ibi succedere alia costa, potius Deus aliam poneret, vel produceret ibi, quàm rem alienam, idest carnem: & tamen carnem produxit loco costæ: ergo costa erat superuacua. Quartò, quia sicut Deus tollebat viro vnam costam, vt fœmina formaretur de viro, ita produceret aliam in viro, vt rediret vir ad priorem integritatem, ne maneret defectus in natura pulchrè constituta: sed non produxit Deus aliam costam in viro: ergo non manebant ipsi Adæ pauciores costæ, quam in nobis sint, & quàm natura exigat. Quintò, quia si Adam tot costas habuisset a principio solùm, quot nos non posset euitare, quin illa esset de integritate eius: & ideo in eo resurgeret, & non in Eua: & ita non posset Eua resurgere, quia ista ratio soluta fuit, supra ponendo non esse costam illam de integritate indiuidui in Adam, sed Eua: nunc verò non posset poni, nisi de integritate Adæ. Dicendum ergo, quòd Adam, quando formatus fuit a Deo, habuit in vno latere plures costas, quàm in alio: & fuerunt plures, quàm nos habemus: eratque vna superabundans, quam Deus produxerat ex industria, vt illa postea detraheret, & formaret inde mulierem, & illa erat in vno latere, quàm cum abstulisset Deus, mansit numerus par costarum in vtroque laterum, & fuerunt tot quot in nobis: & tamen quia in loco de quo ablata fuerat costa, manebat quædam vacuitas impleuit Deus locum carne: & ita costa illa dicebatur prius superflua indiuiduo, quia non erat de integritate eius, sed solùm faciebat ad complementum naturæ. Si autem arguatur, quòd esset tunc monstruositas in Adam, quia superabundabat aliquid in eo: dicendum quòd non est vera, quia hoc est si superabundaret simpliciter, tam quantum ad indiuiduum, quàm quantum ad speciem, & non esset intentum a conditore: sed erat aliquid intentum, ideo non erat monstrum. Præterea omnia monstra per superabundantiam; & defectum, habent semper aliquam deformitatem, sicut habere sex digitos, aut quatuor tantùm in manu: sed istud non causabat turpem aspectum; ideo neque ad conditionem monstri ista veniebant.

Quęst. 360 Cur Deus voluit formare fœminam de viro.

Quæretur ad quid voluit Deus formare fœminam de viro: quia videtur quòd non debuit formari; sed potius vir, & fœmina simul, & distincti. Primò, quia homo est similis Angelis in parte excellentiori, & tamen Angeli creati sunt sic, scilicet omnes simul; & non vnus ex alio; ergo homines debuerunt sic formari, & fœmina ex viro. Secundo, quia distinctio sexus communis est homini, & alijs animalibus; sed in alijs animalibus masculus, & fœmina simul producti sunt, & neuter fuit ex alio; ideo nec fœmina debuit sumi ex viro. Tertiò, quia si sic produceretur fœmina ex masculo, non fieret sine dolore, quia esset ibi diuisio continui, ex qua causatur dolor in sentiente; sed corpus Adæ propter bonitatem naturæ eius fuit valde sensibile; ideo sentiret dolorem: hoc erat inconueniens, quia fieret in eo pęna ante peccatum; ergo non fuit fœmina ex viro formata. Quartò, quia in operibus sex dierum, vt August. dicit lib. 2. super Genes. ad literam; non quæritur quid Deus facere possit, sed quid rerum natura patiatur: modus tamen naturalis propagationis fœminæ, non est ex costa, aut carne viri, sed ex semine viri: cum eorum, quæ sunt eiusdem speciei, sit idem modus originis: ergo non debuit fœmina ex costa viri produci. Dicendum,

F quòd fœmina formata fuit ex viro, quantum ad corpus, sicut sacra scriptura testatur; & est conueniens sic fuisse, & aliqui ad hoc assignant causas. Prima est, quòd Boetius dicit lib. 3. de Consolat. Necesse est, vt imperfectum a perfecto sumat originem, sed mulier est vir imperfectus, vel occasionatus: vt dicit Aristot. lib. 16. de Animalibus. Ergo debuit formari corpus eius ex corpore viri, quod est perfectum. Secunda est, quia primum principium, & finis in idem reducuntur, nam idem ponimus vniuersitatis rerum finem, & principium; sed mulier propter virum facta est; nam facta est in adiutorium eius supra 2. cap. Faciamus ei adiutorium simile sibi: ergo vir debuit esse mulieris principium: & ita de viro formari. Sed dicendum, quòd istę rationes non multum mouent. De

Arist. li. 4. de par. animalium, cap. 3. Et de Generat. animalium, cap. 6.

G prima patet, quia intentio Boetij est, quòd imperfectum debuit incipere a perfecto, tanquàm a causa efficiente; non autem tanquàm a causa materiali, cum ibi de summo bono, quod est primum principium agat: sed mulier non processit a viro, nunc efficienter: sed materialiter cum de eius costa formaretur; ideo ratio ista potius probat oppositum. Etiam non valet, quia non intelligitur dictum illud de quolibet perfecto, sed solum de primo; nam aliàs necesse erat, quòd a quolibet perfecto procederetur omne quod imperfectum est: quod falsum est; sed intelligitur solùm de primo principio, quod ostendit Boetius necesse esse perfectum: sed masculus non est huiusmodi perfectum: ideo non est necesse ex illo processisse

H fœminam. Secunda etiam ratio non tenet; quia solùm est verùm illud de primo principio effectiuo, quod est realiter vltimus finis, sed non de alijs principibus; & finibus, masculus autem non est primum principium, neque vltimus finis; ideo non erit ibi idem principium, & finis, maximè; quia illud est verùm de principio primo effectiuo; masculus tamen non fuit principium effectiuum fœminæ, sed solùm materiale, & hoc concludere vult ratio ista, ideo non facit ad propositum. Item quia ista ratio non solùm concluderet in specie humana, quòd esset fœmina ex masculo; sed etiam in qualibet specie, cùm in omnibus fœmina sit propter masculum, quia fœmina non habet totam perfectionē speciei, sicut masculus.

Quęst. Decem... ratio... rionis quę.

I Dicendum ergo aliter, quòd fuit conueniens formari fœminam ex masculo, & hoc fuit, vt generis humani vnicum esset principium in alijs autem animalibus non est idem principium omnium, quę sunt in eadem specie, sed multa erant principia; sicut produxit Deus multos equos simul, & multos boues, & oues; & ita in simul speciebus nō solùm masculum, & fœminam, sed multos masculos, & fęminas simul, & ibi non erat vnicum principium omniū, cùm non descenderent ab vno; sed ab illis multis animalibus eiusdem speciei; illa vero nō descenderunt ab aliquo vno, quia non fuerunt ex alterutris. In hominibus autem fuit omnium principium vnum; quia omnes homines, qui nati sunt, descenderunt ab Adam, & Eua per commixtionem; Eua autem descendit ab Adam,

K qui fuit primus homo, & tunc erat solus; ideo omnes descenderunt a solo Adam, tanquàm a primo principio in natura humana: siue descenderint per propagationem, siue per substantiam corpulentam, & quia ab Adam non poterat descendere Eua efficienter descendit ab eo materialiter: nam si efficienter descenderet, aut hoc esset per generationem, aut per formationem, siue productionem: non potuit esse primus modus, quia generatio in animalibus fit per commixtionem masculi, & fœminæ, Adam autem non habebat aliam fœminam, ex qua gigneret: non etiam per creationem, vel formationem, quia hoc

solus

solus Deus potest: ideo relinquitur quòd Adam solùm posset esse principium materiale ad Euam: & ita fuit formata de aliqua particula eius a Deo. Iste modus fuit necessarius ad hoc, quòd procederet totum humanum genus ab vnico principio: ideo non debuerunt formari vir, & fœmina simul de terra, sicut fuit formatus Adam: neque multi viri, & multæ fœminæ simul, sed debuit formari vnicum indiuiduum de terra, & ex illo aliud indiuiduum, & ex ambobus omnia. Et quantum ad hoc non differebat potius formari prius virum solùm de terra, & fœminam ex eo, sicut factum est, quàm formari prius fœminam, & postea ex ea virum: nam ita poterat sumi costa fœminæ ad formandum virum, sicut costa viri ad formandum fœminam: sed an magis fuit conueniens virum prius produci, quàm fœminam, vel econtrario postea dicetur.

Quęst. 362 Cur Deus noluit totū genus humanū eē ex vno principio.

Sed quæretur, quare voluit Deus, quòd totum genus humanum esset ex vnico principio, cùm non esset hoc in alijs animalibus. Dicendum, quòd fuit primo propter honorem generis humani, vt haberet quandam similitudinem Dei, scilicet, sicut Deus est principium omnium per creationem, ita esset homo vnus principium omnium hominum materiale, vel effectiuum. Secundò fuit ad confundendum superbiam diaboli, exaltando naturam humanam: diabolus enim concupiuerat esse principium post Deū: & quòd esset vnicum principium omnium, & non assecutus est illud, ideo confusus fuit: homo autem accepit ex gratia, quòd eēt vnicum principium: nam in hoc fuit peccatum diaboli, quòd voluit æqualitatem Dei, vt asseritur, non quidem quòd voluerit verè æqualis Deo fieri, quia hoc non erat possibile; immo neque intelligibile: sed voluit modum quendam Dei habere, scilicet, quòd sicut Deus est simpliciter principium omnium, ita diabolus sub Deo esset omnium principium: Deus enim habet eē, & perfectionem omnem, & beatitudinem secundum suam naturam: & non accepit aliquid ab alio, & ita est simpliciter principium omnium: diabolus autem a Deo accipit; sed videns ille, qui maior fuit inter omnes Angelos, se excellentiorem esse omnibus creaturis, secundum naturam voluit totum bonum, & esse omnium inferiorum deriuari ab eo in illa, ita vt omnibus existeret immediata causa esse, & beatitudinis, licèt ipse a Deo acciperet, quòd esset, & quòd beatus esset; hoc autem non fuit assecutus, quòd omnium esset ipse vnicum principium sub Deo: ideo diabolus confusus est: quia cupiuit quod non potuit assequi; homo autem qui secundum naturam minor erat Angelo, assecutus fuit, quod non concupiuit, scilicet fieri principium in tota specie sua, vt ab vno homine omnes descenderēt; & in hoc magis fuit similitudo Dei in homine, quàm in Angelo. Tertiò fuit ad causandum magnam dilectionem: nam quando omnes homines scirent se esse ab vno, amarent se, vt vnum: quod patet in cognatis; nam cognatio causat naturaliter amorem, sicut Arist. ostendit lib. 8. Ethicorum, quòd amant se cognati, inquantum descendunt ab vno habentes vnitatem sanguinis, & radicis. Si autem homines non descenderent omnes ab vno, sed a multis masculis, & multis fœminis, qui simul essent producti, minus se amarent: deficeret enim eis vnus modus, & fundamentum amoris: nam amarent se, vt habentes similitudinem in specie; sed non vt cognati: quia non concordarent in aliquo in vno principio materiali, aut effectiuo: & istud multum confert ad amorem, sicut videmus, quia quilibet duo homines concordant in specie; & tamen qui omnino nullam cognationem sibi inesse nouerunt, parum se dili-

Vnde qđ vere fuerit peccatum diaboli.

Cap. 1.

A gunt, vt Hispanus, & Aegyptius; qui verò cognati sunt, diligunt se, tanquàm vnum aliquid existentes, & ideo vt esset iste amor in hominibus, debuit esse vnicum principium humani generis. Quartò conferebat ad pacem inter homines, quia in prima ætate pro maiori parte eius viuebat Adam, qui erat omnium vnicum principium, & pater, ideo deferebant sibi homines in aliquo, & ita concordarent, vel minus discordarent, iubente eo: si autem fuissent plures masculi, & plures fœminæ, essent simul multa principia, & cùm isti non haberent aliquid commune inter se, diuiderentur descendentes ab vno principio a descendentibus ab alio, & ita neque pax, neque communicatio, neque amor esset illis: ideo debuit B esse vnicum principium: sed ista ratio cōcludit quòd non essent masculi, & multæ fœminę ab initio simul, quia essent diuersa principia descendentium; secus si essent vnus masculus & vna fœmina simul producti, quia tunc ex illis descenderent omnes, & essent illi quasi vnicum principium omnium descendentium: vnde, & illi concordarent, & pacem haberent, tanquàm ab vno principio existentes, licèt non fuisset fœmina a viro.

Quęst. 363 Quomodo in specie hominis fuit vnum principium, & cur solus Adā creatus fuerit, & ex ipso Eua.

Dicendum ergo, quòd in humana specie inuenitur vnitas duobus modis, idest, negatur pluralitas dupliciter inuenta in alijs speciebus animalium; prima pluralitas est, quia erant ibi multi masculi, & multæ fœminæ simul, qui de terra simul formati sunt, & nō fuerunt ex alterutris, & ita erant plura principia C secundum propagationem, quia quot erant combinationes masculi & fœminæ, tot erant ordines propagationum non attinentes inter se; si autem esset masculus vnicus, & fęmina vnica, esset vnicus ordo propagationis, quia ab illis, tanquàm ab vnico principio, secundum generationem descenderent omnes descendentes. Secunda pluralitas fuit indiuiduorum, quia fuerunt multa indiuidua in qualibet specie, quorum quodlibet erat principium, cùm non esset vnum ex alio aliquo modo: & hoc fieret etiam si simul essent solùm masculus vnus, & fœmina vna, quia masculus non esset ex fœmina, neque fœmina ex masculo; & tunc licèt essent ambo vnicum principium, secundum propagationem, non esset vnicum princi- D pium in tota specie humana, secundum substantiam corpulentam: quia vnicum indiuiduum illorum nō acciperet esse aliquo modo ex altero, neque vt ex principio generatiuo, neque vt ex materiali. In specie humana inuenta est vnitas vtraque opposita, negando vtranque pluralitatem: quia neq; fuit ibi multitudo masculorum & fœminarum simul, ita vt possent esse multi ordines propagationum, neque fuerunt duo indiuidua saltem, scilicet masculus vnus, & fœmina vna, ex quibus omnes possent descēdere, sed vnicum indiuiduum, ex quo alterum per materiam sumptum est, deinde ab ambobus descenderunt reliqua per propagationē. Sed aliqui dicunt, quòd quantum ad humanum genus, quod totum per propagationem descendit, sufficiebat, quòd essent duo, idest, E masculus vnus, & fœmina vna, ex quibus descenderent omnes reliqui homines, quia tunc essent vnicum principium humani generis, cùm masculus & fœmina sint vnum principium, & non duo: quia neuter eorum per se sufficit gignere, sed ambo sunt velut vnum generans, quod verò non essent vir & fœmina simul, sed fœmina ex viro, dicunt non fuisse propter humanum genus, sed specialiter propter fœminam. Primò propter dignitatem eius: nam vult scriptura ostendere dignitatem fœminæ, vt non videatur ignobilis, & apparet eius nobilitas, quia fuit formata de corpore viri: vir autem de terra sumptus est,

eſt, & ita fuit de nobiliori materia mulier, quàm vir. Secundò etiam fuit ad idem, vt vir iudicaret fœminam præferendam eſſe omnibus animalibus: voluit autem Deus dare Adę adiutorium ſimile ei, ideſt fœminam ad conſortium, quæ eſſet excellens, ſicut ipſe, ad hoc oſtendit ei omnia animalia: & quia nolebat Deus, quòd de illis acciperet, dedit ei fœminam nobiliorem, quæ tanto erat dignior, quanto ei propinquior, & ideo fuit de ſubſtantia eius, quod & ipſe dixit: Hoc nunc os ex oſſibus meis. Tertiò fuit propter amorem, quia magis eam amaret, cùm ſciret de ſe ſumptam, ſicut filij amantur a parentibus, quia parentes cognoſcunt illos fuiſſe aliquid in eis, & hoc ſignat Adam in verbis ſuis, ſcilicet: Hęc nunc caro de carne mea, & os de oſſibus meis, propter hanc relinquet homo patrem, & matrem, & adhærebit vxori ſuæ. Quartò fuit, vt Adam non poſſet eam odiſſe, quod valde neceſſarium erat: futura enim erat Eua ipſi Adæ cauſa perditionis, & totius calamitatis, quia comedit, & dedit viro de fructu, & quia ille obediuit magis voluntati vxoris ſuæ, quàm Dei, Deus dedit ei omnem pęnalitatem, ſupra 3. cap. propter quod Adã incidens in tot mala abhominaretur Euam, & occideret, vel ſaltem ab ea omnino diſcederet, & Deus volebat fieri, vt ex eis genus humanum deſcenderet: ideo dedit ei aliquid, quo ipſam odiſſe non poſſet, ſed amare, etiam ſi ei cauſa omnium malorum extitiſſet: & hoc eſt quòd eſſet de carne eius: nam carnem ſuã nemo vnquàm odio habuit, ſed nutrit, & fouet, ad Epheſ. 5. Sicut & parentes non abhominantur filios, licèt eos ad iram interdum prouocent: ideo fuit conueniens, vt fœmina eſſet de ſubſtantia viri, vt ſic vir non poſſet eam odiſſe.

Quæſt. 364 Cur debuerit eſſe vnum principium humani generis.

Eſt dicendum, quòd vnitas principij fuit neceſſaria, vel conueniens, non ſolùm propter fœminam, ſed etiam propter humanum genus: nam ſi maſculus & fœmina ſimul producti fuiſſent ex terra, non eſſet totum humanum genus ab vnico principio, ſed eſſent duo principia: quia eſſent duo, quorum non eſſet vnum ab alio, & tamen conueniens erat eſſe totum illud genus ab vnico principio, tam propter honorem, quàm propter ſimilitudinem, & quàm propter amorem, & alia ſupra tacta. Etiam fuit conueniens propter fœminam, quòd illa eſſet ex viro; ſed non fuit illa cauſa præcipua: nõ enim fuit hoc factum ad oſtendendum principaliter dignitatem fœminæ; quia ſi hoc eſſet, compararetur ad virum; & ita iudicaretur excellentior viro; ſed falſum eſt, quod tamen quidam voluerunt, & cùm multis motiuis conentur fœminam eſſe nobiliorem oſtendere, dicunt vnum, ſcilicet quòd ex nobiliori materia: nam vir formatus eſt de humo terrę, fœmina autem de coſta viri. Aliud eſt, quia in meliori loco, nam vir extra Paradiſum formatus eſt, fœmina autem in Paradiſo. Sed dicendum quòd iſta motiua nihil probant, cùm ſacra ſcriptura oſtendat eſſe virum digniorem fœmina. Primò, quia fœmina fuit facta propter virum, & non vir propter fœminam, ſupra 2. cap. & prima Corinth. 11. Nam dicitur, Non eſt bonum hominem, ideſt, virum eſſe ſolùm; & vt non eſſet ſolus, facta eſt fœmina. Secundò, quia fœmina data eſt viro in adiutorium; ideo aliquid minus eo erat. Motiua autem iſta nihil probant: nam ex eo quòd mulier formata eſt de coſta viri, quę eſt abſolutè nobilior materia, quàm limus terræ, non eſt nobilior viro, ſed potius econtrario: nam ex eo quòd mulier fuit formata de viro, eſt vir melior, aut dignior: quia vir eſt vt principium, fœmina autem vt principiatum; & principium melius eſt vt principiato ſecundum quòd huiuſmodi; & ita Apoſtolus 1. ad Corinth. 11. oſtendendo virum eſſe di-

Falſum eſt mulierem viro nobiliorem eſſe.

F gniorem fœmina. Si autem fœmina ſumeretur ex alia materia, quæ ſit nobilior quàm terra, & non eſſet pars viri, poſſet aliqualiter argui eſſe fœminam digniorem viro, ſicut ſi ſumeretur de carne bouis, vel leonis, aut aliud huiuſmodi: eſſet enim materia fœminæ melior materia viri, ſicut caro eſt melior terra, & non eſſet vir principium fœminæ materialiter; ideo tunc argueretur aliqualiter, quòd eſſet fœmina dignior viro, licèt non valeret ſimpliciter, eo quòd tota bonitas rei non eſt ex materia. Secundum motiuum non probat, quia etiam ſi fœmina non eſſet de ſubſtantia viri, acceptaret eam vir potius, quàm alia animalia: nam alia non acceptabat, quia erant diſſimilia in figura, & operatione, fœmina autem in figura, & natura, atque operatione ſimilis erat viro

G etiam ſi non eſſet de ſubſtantia eius: ideo ſtatim, vt eam videret eligeret eam, neque erat ad hoc neceſſe, quòd eſſet de ſubſtantia eius. Cætera autem motiua oſtendunt, quòd conueniens fuit mulierem formari de viro propter illa, quæ ad mulierem illam pertinebant, ſed non propter humanum genus: vera autem, & præcipua cauſa eſt propter humani generis honorem, vt eſſet ibi vnus homo principium omnium; ſicut Deus eſt ſimpliciter principium omnium entiũ.

Quæſt. 365 Eſſe vnum principiũ, vel multa faciebat multũ ad ſtatum generis humani.

Sed adhuc conſiderandum, quòd multùm faciebat ad ſtatum generis humani eſſe vnicum principium, vel multa: nam ſi inciperet genus humanum in vnico homine, quia ab illo deſcendebant omnes, peccatum illius ſolius imputaretur omnibus, quia in

H eo erat tota natura: & ideo eo peccante peccabant omnes homines, & omnes condemnarentur. Si autem eſſent plures homines ſimul producti, quorum vnus non eſſet ex alio: vt ſi producerentur ſimul decem viri, & decem fœminæ, licèt peccaret vnus, non ideo peccatum tranſiret in omnes, quia erat aliquis vt tota natura, vel totam naturam continens. Iſtum modum loquendi habuit Apoſtolus ad Rom. 5. Sicut per vnum hominem peccatum in hunc mũdum intrauit, per peccatum autem mors: ita & in omnes homines mors pertrãſijt, in quo omnes peccauerũt: iſte autem, quo peccante omnes peccauerunt, fuit Adam: quia dicitur eodem cap. Regnauit mors etiã in eos, qui non peccauerunt in ſimilitudinem præuaricationis Adæ: & licèt peccatum Adæ non fuit pri-

I mum, vocatur vt primum. Duo autem ſunt, quæ mouent cõtra verbum Apoſtoli: primum, quòd peccatum primum non fuit Adæ, ſed Euæ; quia Eua comedit, & dedit viro ſuo, & ita illa peccauit, & poſtea vir; ideo ſi per primum peccatum introiuit mors in mundum, debebat dici introiſſe per peccatum Euæ, & non Adæ. Secundum, quia ſaltem Adam, & Eua fuerunt primi parentes noſtri, & fuerunt vnum principium totius generis humani, cùm a maſculo per ſe nullus, & nullus deſcendat: & a fœmina etiam per ſe nullus; & ambo peccauerunt, ideo debebat fieri mentio de peccato amborũ, vt illud eſſet cauſa noſtri peccati. Apoſtolus tamen nihil dixit de peccato Euæ, ſed ſolùm de peccato Adæ, quaſi ſolus ille peccaſſet. Cauſa au-

K tem huius eſt; quia licèt Eua peccauit, & grauiter, tamen peccatum eius non potuit tranſire in nos, & ideo neque per peccatum eius venit mors in nos; vnde non dicitur peccaſſe in Eua: in Adam autem omnes peccauimus, ideo & per peccatum illius in nos tranſijt mors. Iſtud autem eſt, quia in Adam fuit tota natura humana; in Eua autem non fuit tota natura; ideo Adam peccans non ſolùm peccabat vt vnus homo, ſed vt homo continens in ſe omnes homines; quia omnes eramus in eo, inquantum omnes deſcendimus ex eo; & ſicut, ſi omnes peccaremus, omnibus imponeretur pœna; ita cùm omnes eſſemus

mus in Adam omnes peccante illo peccauimus: & omnes obligationem mortis incidimus, ſicut ille: & hic duo Apoſtolus dicit, ſcilicet, quòd omnes in Adã peccauerunt, & quòd per peccatum vnius in omnes tranſijt mors. De Eua non potuit hoc dici, quia Eua ſolùm erat, vt perſona ſingularis, & non vt continẽs totam naturam humanam, ideo cùm non eſſemus omnes in ea, nõ peccabant omnes peccante ea: quicquid autem illa peccaret, ei ſoli imputabatur, & in eã pœnam veniebat: & hoc quia non erat Eua principium omnium: primò quia non erat Eua principium ſui ipſius, ſed Adam. Dato quòd omnium noſtrum eſſet principium Eua, non erat principium omnium indiuiduorum humani generis: quia aliquod indiuiduum erat, cuius ipſa non erat principium, ſcilicet, non erat principium ſui ipſius. Et ſi dicatur, quòd eodem modo non erat Adam principium omnium, quia non erat principium ſui ipſius, qui erat homo: dicendũ quòd non eſt ſimile: erat enim Adam principium omnium hominum, quia nullus homo erat, qui deſcenderet ab aliquo homine, qui non deſcenderet ab ipſo; nam Eua, & cæteri deſcenderunt ab ipſo: de ſe ipſo non oportebat, quòd deſcenderet a ſe, ad hoc quòd eſſet principium omnium hominum: quia ipſe non deſcendit ab aliquo alio homine, ſed ab eo, qui non erat homo, ſcilicet a terra. De Eua non erat ſic, quia licèt nos omnes deſcenderemus ab Eua, aliquis homo eſt, qui deſcendit ab aliquo homine, & non deſcendit ab ipſa, ſcilicet ipſamet: quia ab aliquo homine, ideſt ab Adam deſcendit, & non deſcendit a ſe ipſa: etiam aliquis homo diſtinctus ab ea eſt, qui nõ deſcendit ab ipſa, ſcilicet Adam, & tamen nullus homo diſtinctus eſt ab Adam, qui non deſcendit ab eo: Aliud etiam eſt principale, propter quod peccatum Adę tranſijt in omnes, & ipſe vocatur principium totius generis humani: quia in illo fuit tota natura humana; quicquid enim pertinet ad naturam humanã in quocunque ſit, fuit in Adam; ideo verè eſt principium, quia totam naturam continet: nam in ipſo erat id, quod ipſe erat, & in eo fuit quicquid deriuatum eſt in alios, ſcilicet in Euam, & alios: & hoc non patitur calumniam, ſicut ratio præcedens, ſcilicet, quia Adam erat, a quo deſcendebant omnes homines; ſed non ipſemet, nunc verò Adam eſt, in quo fuit natura humana tota, tam aliorum quàm ipſiuſmet; non eſt ſic de Eua, quia non fuit in ea tota natura humana aliquando; quia non fuit in ea natura humana Adæ, neque aliquid eius. Similiter non eſt Eua principium totius humani generis, quantum ad nos, quia non eſt principiũ totaliter noſtri; & Adam totaliter eſt principium noſtri; nam ipſa peperit omnes, qui nati ſunt, tamen non cõtulit totum quod habent omnes, quos ipſa peperit; quia aliquid conferebat Adam: & id quod ille conferebat, nullo modo erat in Eua: ſed nos totaliter fuimus in Adam, quia in eo fuit id, quod nos accepimus ab Eua, & quod accepimus ab eo: nã quod accepimus ab Eua erat in ipſo, inquantum de eo formata fuit Eua, & quod ab eo deriuatum eſt per cõmixtionem, in ipſo erat: & ita nihil nos habemus, aut accepimus quod non fuerit ab Adam, & aliquid accepimus quod non fuit in Eua: ideo ipſa non eſt principium totius generis humani. Sed obijcietur, quòd totum quod nos accepimus fuit in Eua, & ita fuerit totaliter principium, quantum ad nos: quia in generatione, fœmina miniſtrat totam ſubſtantiam, maſculus autem non miniſtrat materiam, vt dicit Ariſtot. lib. de Animalibus. Dicendum quòd hoc verum eſt, quòd materialiter contulit Eua totum, quod in omnibus hominibus poſtea fuit, & Adam nihil materialiter, & tamen ab Adam deriuabat ſe-

Quare Eua nõ potuit eſſe principium omnium noſtrum, ſicut Adam.

Secunda ratio principalis, cur peccatum Adę in omnes tranſijt, & nõ Euę.

Obiectio.

A men, in quo erat vis formatiua menſtrui in fętum, & non Eua, & tamen formatio, & figuratio ſunt aliquid fętus, quæ ſunt a maſculo, & non a fœmina; ideo non cõtulit Eua totum, quod in nobis fuit, & ita ipſa etiã, quantum ad nos non eſt principium totaliter, & eſt totaliter principium Adam. Et ita apparet, quòd qa Adam erat principium totius generis humani, & in illo fuit tota natura humana; ideo in ipſo omnes peccauerũt, ſicut omnes in ipſo erãt, & tranſijt mors in omnes per illum. In Eua autem non potuerunt peccare omnes, quia non erant omnes in ea, cùm nõ eſſet in ipſa tota natura humana, & ideo neque per peccatum illius tranſijt mors in omnes. Vnde multũ bene dixit Apoſtolus, quòd omnes in Adam pec-

B cauerunt, & non dixit quòd peccauerunt in Eua; etiã dixit, quòd per peccatum vnius, ideſt Adæ, mors trãſiuit in omnes, & non dixit, quòd per peccatum Euæ tranſiuit mors, quia peccatum Euæ nullum obligauit ad pœnam, ſed ſolum peccatum Adæ.

Ad primum illorum duorum, quæ contra Apoſtoli dictum obijciebantur, dicendum quòd peccatũ Euæ fuit primum peccatum tempore, quod fuit in tota natura humana, & tamen non fuit illud peccatũ, quod introiuit in hunc mundum, & pertrãſijt in omnes: quia non fuit illud peccatum, in quo omnes homines poſſent peccare, ſed peccatum Adæ propter cauſas ſupra tactas: & ita ille fuit homo vnus, per quẽ introiuit peccatum in hunc mundum, & in quo pec-

Quęſ. 366 Solutio obiectionũ. Ad primũ.

C cauerunt omnes. Ad ſecundum dicendum, quòd nõ debuit fieri mentio, ſicut neque facta eſt, de peccato Adæ, & Euæ ſimul: quia Apoſtolus non facit mẽtionẽ, niſi de illo peccato, quod tranſiuit in omnes homines, & cum quo tranſijt mors in omnes, vt patet ad Rom. 5. Sed peccatum Euæ non fuit tale, ſed fuit ſolùm peccatum perſonale, ſicut peccatum Cain, & cæterorum poſteriorum, ob hoc quòd in Eua nõ fuit tota natura humana; ideo non debuit fieri mentio de peccato eius, cum peccato Adæ, ita vt diceretur, quòd peccatum primorum parentum fuerit, quod tranſiuit in omnes, ſed ſolùm peccatum Adæ. Et ſic apparet, quòd Adam ſolus erat, in quo fuit tota natura humana; nam peccante illo condemnatum fuit totum

Ad ſecundum.

D genus humanum; ſi autem Deus produxiſſet ſimul multa indiuidua in ſpecie humana, vt decem maſculos, & decem fœminas ex terra; peccante aliquo ipſorum, immo & peccantibus omnibus ſimul, non peccabat totum genus humanum, quia peccata iſtorum erant ſolùm perſonalia; cauſa eſt, quia in nullo illorum erat tota natura humana, quia erant decem indiuidua ſimul, & decem principia, quæ non erant ex alterutris. Et quantum ad hoc grauius fuit hominibus, quòd eſſent ab vnico principio, quàm quòd a multis: quia exiſtentibus multis, nunquàm eſſet peccatum originale, nunc verò deriuatur peccatum originale in omnes homines; ratio eſt quia peccatum originale eſt, quod contrahunt concepti in vtero ex

Mira explicatio pro explanatione ſententiæ D. Pau.

E præuaricatione Adæ: Ad Rom. 5. Regnauit peccatũ etiam in omnes, qui non peccauerunt in ſimilitudine præuaricationis Adæ. Et iſtud potuit fieri, quia omnes in Adam peccauerunt, quia omnes in ipſo erant: ſi autem multa indiuidua fuiſſent ſimul producta, ita quòd vnum non eſſet ex altero, nullum illorum haberet in ſe totam naturam: ideo nullo eorum peccante peccarent omnes homines, neque diſtincti ab eo, neque deſcendentes ab eo: & quantum ad hoc videtur, quòd fuiſſet vtilius hominibus habuiſſe multa principia, quàm vnicum, ſcilicet, vt non eſſet peccatum originale, & tamen quia fuit maior honor ſpeciei humanæ, quòd omnia indiuidua deſcenderent ab vnico principio, fecit illud Deus ſic.

Nunc

Quęst.367 Respõsio ad rõnes, quæ nõ debuit formari fœmina de viro, sed simul.

Nunc respondendum est ad rationes factas supra 360. quęst. ostendentes, ꝙ nõ debuit formari fœmina de viro. Ad primã, quæ erat de Angelis dicendum, ꝙ nulla similitudo est de Angelis ad hoĩes. Primò, quia in Angelis nõ est masculus & fœmina, sicut in hominibus: ideo nõ põt ibi peti quare simul, vel nõ simul, vel quare non vnus de alio, sicut in hoĩbus fœmina fuit formata de viro. Secũdò, quia in Angelis non est vnus Angelus ab alio: quia non est ibi generatio, cùm nõ sit ibi masculus & fœmina, sed omnes sunt a Deo: quia sicut vnus non gignit alium modo humano, ita neq; producit eum in esse modo spirituali, sicut Deus producit aĩam, quod multi Philosophorum asserunt, quia vna intelligentia producat alteram, & intelligentiæ producant animas orbium: in hominibus non est sic, qa vnus homo gignit alterum; ideo maior rõ est de hoĩbus, ꝙ vnus sit ab alio, & nõ oẽs simul, q̃ in Angelis. Tertiò, quia cũ vnus Angelus nõ sit ab alio, sed oẽs a Deo, nõ potest esse dubium de illis, nisi an simul a Deo producti sint, vel per successionem, sed non an vnus ab alio: homines autem possunt vtroque modo produci, scilicet vnus ab alio, vel omnes, aut plures a Deo, ideo non est simile de Angelis, & hominibus. Quartò, Angeli sunt immateriales, ideo sicut vnus non potest gignere alterum, ita de vno non potest ꝑduci alius, quia vt dicitur in lib. De Causis, intelligẽtia est substantia, quæ nõ diuiditur; vnde si de vno Angelo deberet alius produci, cùm non posset accipi particula in Angelo, esset tota essentia vnius Angeli, quæ acciperetur ad productionem alterius: & tunc vnus Angelus esset alius. Maximè quia in separatis non est materia, ideo non est, de quo res producatur. Secus est in hominibus, qui sunt materiales, & potest accipi particula, de qua aliud formetur, ideo potest quæri, an debeat formari fœmina de viro, vel vnum indiuiduum de altero, sed in Angelis nõ potest quæri, quare non formatur vnus de alio, quia est hoc impossibile; ideo nõ est simile. Quintò, quia in Angelis non est petere, quare quidam non sint principiũ aliorum, cùm nõ sint aliqui duo Angeli in vna specie, sed quot sunt indiuidua, tot sunt species, & q̃ sunt in diuersis speciebus, non habent cõnumerationem, neq; causam simultatis, sicut homo, & leo; secus de hoĩbꝰ, quia oẽs sunt spẽi eiusdem, ideo de eis quęritur conuenienter, an vnus sit ab alio: vel omnes ab aliquo vno.

Ad primũ

Quęst.368 Ad secundum. Cur nõ decet aĩalia muta vnitatẽ principij habere, sicut homines.

Ad secundam rõnem dicẽdum, ꝙ tam in alijs aĩalibus, q̃ in hoĩe est distinctio masculi & fœminæ: tñ non est cã, vt in alijs inueniatur vnitas principij, sicut in hoĩbus: fuerũt aũt in alijs aĩalibus duæ pluralitates oppositæ vnitati principij, & in hoĩe fuit vnitas opposita vtrique pluralitati: nam in qualibet specie aĩalium fuerunt multa indiuidua simul producta, idest multi masculi, & multæ fœminæ; vt quando producti sunt boues, fortè ꝓducti sunt plures, q̃ mille boues simul, ita de ouibus, & capris, & alijs animalibus; & cùm essent masculi, & fœminæ, essent ibi tot combinationes, quot masculi, vel quot fœminæ iũctis duobus indiuiduis, quæ possunt gignere. Secũda pluralitas erat indiuiduorum: quia dato, ꝙ nõ essent multi masculi, & multæ fœminæ in qualibet specie simul producti, essent saltem vnus masculus, & vna fœmina, quæ faciebãt vnũ principiũ gñationis: & tñ erãt duo indiuidua, & erãt vt duo principia, quia nõ erat vnũ ex altero. In hoĩbus neutra istarũ duarũ pluralitatũ fuit, sed simpliciter vnitas principij: nam nõ fuerunt multi viri, & multæ fœminæ simul producti de terra. Secunda etiam non fuit ibi, quia non fuerunt multa indiuidua simul producta, idest vnus masculus, aut vna fœmina, sed vnicum indiuiduum, idest masculus.

Causa diuersitatis in hoĩbus.

Causa diuersitatis est prima, quia in hominibus data est F vnitas principij ad honorem speciei humanæ, vt supra dictum est, sed animalibus alijs nullum honorem Deus voluit conferre, cùm neque honorem apprehẽdãt quid sit, vel an eis deferatur: homo autem est sublimioris naturæ apprehendens honorem, & participans Deo; ideo homini contulit Deus vnitatem principij pertinẽtem ad honorem, & nõ cõtulit aĩalibus.

& animalibus, c... ca productionem. Prima ca.

Secũda causa est, quia Deus voluit in hoĩbus dare causam amoris, & hoc erat si cognosceret se esse ab vno principio, quia cùm cognoscũt se esse ab vno, amãt se vt vnũ: est enim proximitas dilectionis causa, & quãto est maior gradus ꝓximitatis, tãto est maior amor, sicut est in diuersis gradibus attinentiæ cognatorũ: in hoĩbus aũt erat cõueniẽs causari istum amorẽ, vt cõcordarẽt, & pacẽ haberẽt, & nõ se occiderẽt ortis G inter eos multis dissensionum causis: in aĩalibus aũt nõ erat necessariũ, aut vtile causari amorem ad inuicem, qa nõ est in eo tãta vtilitas cõcordandi, neq; est tantũ damnum discordãdo, vel pugnãdo: ideo neq; Deus illum ponere voluit per vnum vnitatis principium.

Secunda causa.

Tertia, quia superuacuum erat ibi fieri vnitatem principij ad causandum amorem, quia illi se amãt propter esse ab vno principio, qui se cognoscũt esse, & tñ aĩalia nõ possunt habere istam cognitionẽ, sed solus homo, superuacuũ fuit fieri hoc in alijs aĩalibus; nã aĩalia nõ cognoscũt attinẽtiã aliquã inter se, i. an duo aĩalia sint ab eodẽ patre, vel matre: in aĩalibus enim, vt Aristot. dicit, solũ est cognitio matris, & interdũ patris, & matris ad filiũ, & filij ad matrẽ, vel patrẽ; & hoc nõ H semper, sed solũ quandiu est necessaria filijs operatio matris: & interdũ patris, & matris custodiẽdo, & educãdo: postea incipit mater ignorare filios, & filij ignorãt matrẽ, quod manifestũ est, quia ab inuicem postea nihil cognationis exhibetur, neque enim matres filijs pietatẽ maternã eis solitã impendunt, sed & sęuiũt, sicut cõtra cętera aĩalia, neq; filij matribus reuerẽtiam vllã naturę impendũt, sed desinit simul esse cognatio, cũ superueniẽte ignorãtia attinentiæ, ideo in eis fieri vnitatẽ principii in hac causa superuacuũ erat, cũ non possent cognoscere se esse ab vno principio.

Tertia.

Quarta, qa in aĩalibus nõ fuit conueniẽs vnitas principij, eo ꝙ tolleretur ibi pluralitas, vel multiplicatio necessaria in eis: volebat enim Deus, vt multiplicarẽtur aĩalia in I speciebus suis, quia ex multis causis pereunt: & si pauca aĩalia producerẽtur in qualibet specie, contingeret faciliter perire omnia animalia, quæ sunt in eadẽ specie, & sic periret species: ideo debuerunt esse multa simul in qualibet specie, vt etiam si quędam perirent, non perirent omnia: vnde non debuit incipere species ab vno indiuiduo; immo neque ab vno masculo & vna fœmina, quia sic erat faciliter perire; sed inciperet quælibet species a multis masculis, & multis fœminis simul, ita vt in tãta multitudine fieret cito magna multiplicatio, & nõ cõtingeret perire simul speciem pereuntibus omnibus indiuiduis. In hominibus non erat ita facile perire, cũ homo seipsum ſm rõnẽ diligẽtius custodiat a malis, & abundãtior circa illum K sit prudẽtia Dei: iõ paucioribus existẽtibus in eadem specie, poterat illa ꝯseruari melius.

Quarta ca.

Quintò, qa si crearet Deus quãlibet speciẽ aĩaliũ in vnico indiuiduo, sicut fecit de homine, tolleret de masculo aliquam particulam ad formandum inde fœmellam comparem suã, sicut fecit in Adam: & tamen nullus masculus in aĩalibus cognosceret fœmellã de se sumptã ad hoc, ꝙ eam abundantius amaret, potius q̃ si de terra sumpta esset; iõ nulla vtilitas erat ibi de masculo sumere fœmellam, vel de terra: in hominibus secus, quia Adam agnouit Deo reuelante, vel aliàs, sumptam fuisse de se Euam, cùm ait: Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea; & sicut agnouit, ita ex hoc amauit cum

Quinta c.

cum dixerit, Propter hanc dimittet homo patrem,& matrem,& adhærebit vxori suæ; ideo in humana specie fuit conueniens esse vnicum principium, & sumi fœminam de viro,in aĩalibus aũt nõ fuit conueniens. Sextò potest assignari ratio ꝓpria ex parte naturæ humanæ, vt magis conueniat esse ibi fœminam formatam ex viro, quàm in alijs aĩalibus: quia vt dicit Arist. lib.8.Ethic. Masculus, & fœmina in hominibus coniunguntur, non solũ propter generationem, sicut in alijs animalibus, sed etiam propter cõicationem operum in vita cõi, vt sibi sufficiãt adinuicẽ propria cõferẽtes, vnde masculus & fœmina ẜm naturam in hoĩbus sunt aptè, vt sint extrema in duabus cõicationibus, s.in cõicatione naturali, quæ est ꝓpter simile tertiũ derelinquere. lib.1.Ethic.cap.1. quod & alijs aĩalibus conuenit,& in cõicatione œconomica; cuius sunt duo prima extrema, vir,& vxor; & hoc accidit,qa cõtingit œconomicã cõpositã esse ex prima cõicatione, quæ est naturalis:quia aliàs non esset fœmina ad œconomicã cõicationem, cùm nõ sit ẜm naturam vnum ad multa,sed vnum ad vnum: vt dr̃ lib.j.Politicorum, cap.1.in œconomica autẽ cõicatione finis est abundare,& ita masculus, & fœmina, quia in hoĩbus habent diuersa opera, cõueniunt ad cõicationem œconomicam,quod nõ cõuenit aĩalibus, in quibus inter masculum, & fœminam non est nisi cõicatio naturalis; vbi autem non est diuersitas operum, sed identitas,non contingit esse inæqualitatem,sed vnitatem,vbi est diuersitas operum, est inæqualitas, vnde accidit necessario alterum altero maius esse;& ita masculus in hominibus est excellẽtior,& caput fœminæ, sicut Christus viri,& Deus Christi, sicut dr̃ infra Corinth.11. Et ideo in hominibus vir habet magis rationem principij,cùm sit inæqualitas inter eũ & fœminam,q̃ in animalibus, vbi ẜm cõicationem non est inæqualitas:decuit igitur magis in specie humana summi fœminam ex masculo, quàm in alijs animalibus.

Sexta causa.

Cap.11.12

Ad tertiam rationem dicẽdum,ꝙ fœmina sumpta fuit de masculo auferẽdo ei costam: & cũ infertur,an esset ibi dolor, dicẽdum ꝙ Adam in corpore erat taliter dispositus, ꝙ valde sentiret dolorem,vel delectationem experiretur, si inferretur ei malum, & tñ auferẽdo costam, non fuit ei malum illatum ex primò, qa qñ aufertur,vel emittitur aliquid de indiuiduo, qđ natura ordinat ad redimẽdum,& cõseruãdum,nõ potest auferri sine dolore, sicut si tollatur aĩali digitus, aut quæcũque parua particula; cùm uerò tollitur aliquid, quod natura nõ ordinat ad retinendum ; sed ad emittẽdum, nõ solùm nõ est dolor in emissiõne, sed etiã est delectatio,sicut quãdo emittitur semẽ de masculo, nã discinditur de eo, & tamẽ in abscindẽdo nõ est dolor,sed voluptas: ita ẽt in emissione aliorum superfluorũ, quæ natura nõ vult retinere, nam emittẽdo illa alleuiatur, & melius habet se : ita erat de costa illa : non erat a Deo producta, vt esset de integritate Adæ, & maneret in eo, sed vt auferretur inde ad formãdum Euam: ideo nõ esset dolor in ablatione eius. Aliter põt dici, & melius ꝙ hoc factũ sit ꝑ miraculũ: nã qđ dr̃ de emissione cũ delectatione ex ordine naturæ, verum est de illis, quæ nõ sunt partes indiuidui continuatæ cum eo, sicut est de semine, & de superfluis, quia in abscisione illorum nõ potest esse dolor, cũ nõ sint partes cõtinui:secus de eis,q̃ sunt partes:nã licèt nã ordinet eas ad abscindi, vel aperiri,nõ fit sine dolore; sicut est in partu:nã ordinauit nã fœtũ in vtero ad exitũ per apertionem vteri;& tñ apertio,& exitus nõ fiũt sine graui dolore,eo ꝙ ibi diuiditur continuum ad exitum:fuit autem factum per miraculum, & põt dupliciter intelligi vno modo, ꝙ illa apertio lateris, & ablatio costæ de se dolorosa erat: tamen

Quest.369 Animablatione costæ Adæ fuisset dolor; & respondetur ad tertium argumentum quæst. 360.

A misit Deus grauem soporem in Adam, ita vt dolorẽ nullum senserit:alio modo põt intelligi,ꝙ Deus fecit taliter illam ablationem, ꝙ non erat dolorosa : vnde ẽt si facta fuisset vigilante Adam, nullum dolorẽ sensisset. Sed quis horum modorum est verior? Dicendum,ꝙ secundus,quia si facta fuisset ablatio taliter,vt in se esset dolorosa,esset verè illatum nocumentũ naturæ,etiam si non sentiretur, cũ dolor dicat sensationem nocumenti:omne aũt nocumentũ est pœna:sed in Adã non fuit pœna,antequam peccaret, ergo nõ erat illa ablatio de se nociua,aut illatiua doloris, & hoc fiebat per miraculum, vt id quod aliàs esset allatiuũ doloris,non esset tunc tale.

B Ad quartam rõnem dicendum, ꝙ in operibus sex dierum,& in oĩbus alijs non quæritur, quid Deus possit,sed quid facere conueniat,& ita in formatione fœminæ factum est:nam fœmina non potuit formari, nisi per miraculum:modus enim naturalis productionis omnium indiuiduorum speciei humanæ est ꝑ generationẽ ex masculo,& fœmina:non potuit aũt sic esse de primo masculo, & de prima fœmina: nam non erant masculus aliquis, & fœmina,qui producerent primum masculum,& primã fœminam, sed per creationem de nihilo,vel per formationẽ de aliquo necesse fuit illos produci;fœmina igitur produci nõ potuit, nisi per formationem eius de viro, sicut factum est, vel per formationem de aliquo alio, & ille non erat modus naturalis. Sed dicendũ de institutione rerum

C posse dupliciter agi,aut quantũ ad modum faciendi, vel instituendi res ipsas,vel quantum ad conditionẽ rerum institutarũ:de primo dicendũ,ꝙ prima indiuidua cuiuslibet speciei non potuerunt fieri per modũ naturalem:nam est illud fieri per potentiam solam diuinã:ergo nõ per modum naturalem: quia ad modũ naturalem requirebatur,ꝙ esset ibi agens naturale,& actiones,& positiones, quæ sufficerent ad productionem talium indiuiduorũ:sed nõ est aliquid tale quantum ad prima indiuidua specierũ quarũlibet, q̃ sunt principia aliorũ:sed si de condõne rerum institutarũ loquamur,dicendũ ꝙ res ab eo institutę:& quæ ab illis processerunt, hñt naturæ vnitatẽ, & ita quantũ ad hoc in operibus sex dierum seruatur natura rerũ, ita

D vt eiusdem naturæ sint illa,& hęc,quæ pòstea prodierunt,non tñ eo modo incœperunt:de cæteris vero, q̃ postea fuerunt, dicendũ ꝙ sunt oĩa eiusdem naturæ, & etiam hñt eum modum, quo producantur in esse: cũ autem dr̃,ꝙ oĩa,quæ sunt eiusdẽ naturę,hñt eundẽ modum originis, verum est quantũ ad ipsa,quæ procedunt ex principijs; secus quantũ ad principia. Etiã hanc propositionẽ concedunt philosophi, qui nõ ponunt nouitatẽ in rebus, sed generationẽ, & motũ ab æterno,& ideo oĩbus dant eundem modũ, quia sicut vnus hõ gignitur ab alio hoĩe,ita de oĩbus dant, quia non concedunt primũ hominẽ: secus apud nos, qui confitemur ẜm fidem nouitatẽ in rebus per creationẽ:nam necesse est ꝓcedere principia per creationẽ,

E & principiata per gñationẽ,vel formationẽ, & ita rebus oĩbus eiusdem spẽi non est idẽ modus originis.

Respõsio. Ad quartũ argumẽtũ. Qõ.360.

Quęretur,cũ fęmina de viro formari debuit,quare potius de costa,q̃ de alia parte corporis. Rñdet Magr̃. lib.2.Sen.dist.18.ꝙ fuit:quia mulier parabatur viro vt socia,& non vt dña,neq; vt ancilla: iõ debuit ex loco formationis apparere,ad quẽ finem formabaẽ:si.n.de pedibus formaretẽ,videretẽ ad seruiendũ facta:si aũt de capite ad dñandum, quia hæc sunt extrema.i. supremum & infimũ, vt ergo videatur ad amorẽ & societatẽ creata, debuit eẽ de medio.s.de latere: & ita fuit de vna de costis eius. Dicendũ, ꝙ ista rõ satis est congrua: licèt incertũ sit an ista sit causa motiua, ꝙ.n.mulier nõ fuerit facta ad dñandum manifestũ est, primo quia

Qõ.370. Cur potius Eua formata fuerit de costa,q̃ de alia parte corporis.

Arif lib.1. Polit.c.3.

quia dominus eſt naturaliter maior ſeruo, lib. Poli. & ſi voluiſſet Deus facere fœminam dominam, feciſſet eam dignioris naturæ, ſed non eſt, immò aliquantulũ minoris: Angeli aũt poterant conſtitui ad dominandum hoĩbus, quia ſunt naturaliter hoĩbus maiores; ſicut dr̃ Pſal. 8. Minuiſti eũ paulominus ab Angelis gloria, & honore, vnde magis ꝯueniret virũ eẽ ad dominandũ, q̃ mulierem. Secũdò, quia hoĩbus indicamus aliquos naturaliter ſeruos, & aliquos naturaliter dominos, iuxta Ariſt. lib. 1. Poli. Naturaliter aũt dñi ſunt,

Cap. 3.

qui ingenio pollent, & ſe & alios regere pñt; naturaliter ſerui ſunt, qui iudicio deficiũt ad ſe regendum, & corpora robuſta hñt: ſed mulier non abundat iudicio ſup virũ, immò naturaliter deficit ab eo, ita vt Ariſt. iudicet mulieres non eſſe incontinentes, ſed ſolũ viros, quaſi non habeãt opiniones vniuerſales, ideo nõ pñt illæ eſſe dominæ. Tertiò, quia fęmina data eſt hoĩ in adiutorium, ſ. 2. cap. Adiutorium aũt nõ eſt maius, ſed minus eo, cui in adiutoriũ datur. Quartò, quia fœmina fuit data propter virum, & non fuit vir propter fœminã: nã facta eſt, vt nõ eſſet vir ſolus, ſ. 2. cap. ideo ex hac parte vir maior eſt; & nõ illa: & hoc Apoſtolus vult. 1. Corinth. 11. Quintò, quia vt Apoſtolus ibidẽ cõparat, caput mulieris eſt vir, & caput viri Chriſtus, & caput Chriſti Deus. Si aũt vir eſt caput mulieris, nõ eſt vir ad ſeruiendum mulieri. Sextò, qa Ariſt. redarguit illorũ policiam, in qua fœminæ præſunt viris: nã apud aliquas gẽtes conſtitutum erat, vt ſi quando fœminæ, quæ ducũtur in vxores, eſſent ditiores viris, aut ſuccederent parentibus in bonis, dominarentur vxores viris: & hoc ipſe arguit lib. 8. Ethic. & lib. 2. Polit.

Cap. 10.

pertinet enim ad peſſimam oligarchiã. Septimò, qa hoc expreſsè vetat Apoſtolus. 1. ad Timot. 2. cap. Mulieres autem docere non permitto, neque dominari in virum, ſed eſſe in ſilentio; ſed ille non vetaret ſi Deus eam ad dominandum inſtituiſſet. Octauò, quia & Chriſtus hoc oſtendit ex operationũ ſuarum exẽplis; erat quidem mater ſua meritis excellẽtior omni creatura; ſicut & nunc eſt in gloria ſuperior, & magis Deo accepta, veruntamen ei præeſſe non conceſſit in eccleſia, ſed ea, quæ poteſtatis erant in eccleſia conceſſit viris, & non illi, eo ꝙ ipſa fœmina eſſet; ſic dicitur extra de pœnitẽ. & remiſ. cap. Noua quædam. vbi arguit propter quandam Abbatiſſam, quæ audire cõfeſſiones, & abſoluere moniales præſumpſerat; & inducit hoc fundamentum, quia licèt eſſet illa cunctis Apoſtolis ſanctior, non conceſſit ei Chriſtus claues ligandi, & ſoluendi, ſed Petro. Non igitur facta eſt fœmina vt præſit.

Quare Deus potius dedit poteſtatẽ eccleſiæ Petro, quã matri ſuæ, cum ipſa Deo magis eẽt accepta.

Quęſ. 371.

Quomodo mulierem dominari cõcedatur.

Sed obijcietur, ꝙ interdum mulieres dominantur viris; ſicut quando mulieres habent dominia terrarũ, vt Reginæ, & aliæ potentes mulieres. Dicendũ, ꝙ mulier nunq̃ viris dominatur, niſi fortè inter barbaros, vbi non eſt perfectus vſus rõnis; inter hoĩes aũt nõ: & eſt aduertendum, ꝙ aut vocantur viri mariti, aut viri, ideſt maſculi; ſi primo modo nunq̃ fœmina dominat̃ viro, quia eſt contra ius naturale, & cõtra ius diuinũ, ſed ẽt ſi vir ſit pauper, & ignobilis, fęmina autẽ diues, potẽs, & nobilis ſemper vir imperat in ęconomia, & eſt caput mulieris. Si autem accipiatur vir pro maſculo, põt dominari largè mulier viro, quia mulieres q̃ habẽt terras iuriſdictionis ſuæ, præſunt viris, qui morantur in regionibus illis. Sed dicendum, ꝙ principari non conuenit adhuc fœminæ in maſculum aliquẽ, niſi per accidens, & quando per accidens adhuc non totaliter. De primo patet, quia principari directè eſt ꝑ actum iuriſdictionis, vt eſt in iudicibus, qui habẽt ius dicere, & dirimere aliorum lites imperando quid alij faciant, & hoc qñ per ſe eſt, nunquàm cõpetit fœminæ, quia nunq̃ illę efficiuntur iudices, ſed viri: immò

Vir eſt nomen ęquiuocum.

F neque teſtes, quia varium, & inſtabile teſtimoniũ fœmina profert. extra de verb. ſignific. cap. forus. Competit aũt directè alicui ſic principari, qñ põt ei venire nuda iuriſdictio ſine hoc, ꝙ terras hẽat in quibus habitent illi, in quos exercet iuriſdictionem. Si aũt indirectè accipiatur principari, prout poteſtas iubendi non venit per ſe, ſed cũ alio, & ita per accidens poterit cõpetere fœminæ: quia fœminæ, quia ſunt filij habẽt ius ſuccedendi parẽtibus in bonis, & quia interdũ poſſidẽt terras, & regiones, in quibus morãtur multi: pertinet indirectè ad poſſeſſorem terræ illius merum, & mixtum imperiũ ſuper eos, qui ſunt in diſtrictu illo, & tunc quia iuriſdictio in viros cõſequitur bona illa, quæ poſſidentur, poterit prouenire fœminæ: aliàs aũt G non adueniret ei, quia poſſidere diuitias ęquale eſt ad virum, & fœminam, ſed principari non, & quia iuriſdictio, aut imperium aliquando conſequitur diuitias, & re poſſeſſa poteſt tunc cadere in fœminam, ſicut, & diuitiæ: ſic enim apparet de poſſeſſione ſeruorum: nã ſeruus computatur vt pecunia, ſic dr̃ Exo. 21. cap. Quòd ſeruus pecunia dñi eſt, & etiã eſt poſſeſſio eius, vt Ariſt. innuit lib. 5. Ethic. & lib. 1. Polit. & ideò ſicut fœmina ſuccedit patri in cæterorum bonorũ poſſeſſione, ita & in ſeruis, & tũc fęmina dominatur ſeruis, quia illi non computantur vt hoĩes, ſed vt poſſeſſiones aĩatę quemadmodum iumenta: vnde Ariſtot. permutat prædicationes de ſeruis, & de rebus inaĩatis poſſeſſis: nã gladiũ vocat ſeruũ inaĩatum, & ſeruum H vocat inſtrumentum aĩatum. Sed adhuc qñ principari, & iuriſdictio fœminæ aduenit indirectè, non aduenit totaliter, eo ꝙ mulier non exercet per ſe iuriſdictionem audiendo cauſas, & exequendo in viros, ſed iſta committit viris, & ita illa retinet imperium habitualiter, ſed exercitium in viris eſt, & in exercitio eſt propriè principari, aut dominari ita ſumptum. Sed adhuc obijcietur, quòd interdum directè competat mulieri iuriſdictio, ſcilicet quando nuda eſt, vt cauſas audiat, lites dirimat, & viris imperet; ſic enim fuit de Delbora, quæ fuit iudex in Iſrael, & erat fœmina. Iudicum 4. & 5. Dici poteſt ad hoc vno modo, ꝙ fuit iſtud ſpeciale in illa, quia erat Prophetiſſa, & Deus dedit iſtud illi mulieri, quod non conceſſit alijs mu- I lieribus. Secundò poteſt dici, quòd etiam hoc non erat propriè imperare, aut principari, ſed erat quaſi in modum Prophetiſſæ, reſpondiſſet ad dubia Iſraelitarum, & hoc nõ erat mirandum, quia interdum Deus reſpõdebat ꝑ mulieres, ſicut per viros, & faciebat eas Prophetiſſas, ſic fuit Prophetiſſa Anna filia Phanuelis de tribu Aſſer, & dixit aliqua propheticè. Luc. 2. cap. Erant etiam mulieres interdum prophetiſſæ, ad quas ſolebant homines mittere ad quærendum voluntatẽ Dei, & cognitionẽ abſconditorũ, ſicut fuit Olda mulier, quæ erat vxor Selum filij Tecuæ: nam qñ Ioſue Rex inuenit librũ in domo dñi, miſit ad conſulẽdum illã, & ipſa rñdit de malis futuris ſuper Hieruſalẽ; li. 4. Reg. 22. Et ita poterat eſſe Delbora, quia illa ad quæſita rñderet; vnde eſſet potius Prophetiſſa, q̃ iudex, qm̃ Olda non vocata fuit iudex, ſed Prophetiſſa. Di- K cendum tñ, ꝙ Delbora aliquid plus habuit, q̃ Olda, & ideo non ſolũ fuit Prophetiſſa, ſed ẽt iudex, vnde ipſa in ſacra ſcriptura cõputatur inter iudices Iſrael. Iudicum 4. & 5. cap. Et hoc erat, quia ſedebat ad audiendũ lites, & illas dirimebat: nam locus in quo ſedebat ad iudicandum, erat ſub Palma noĩs ſui inter Rama, & Bethel, in monte Effraim. Iudi. 4. cap. Iudicia tamẽ ipſius erant in modum Prophetiæ, quia cũ aliquæ contentiones deducebantur coram ipſa, non dirimebat eas iudicio humano, aut ſcripta lege, ſed modo prophetico, ideſt ſicut Deus ei reuelaret. Et in hoc diminuebatur ratio, vel cõditio iudicis, quia non ſtabatur iudicio

Cap. 3. & 5.

Seruus q̃d

Ob[illegible] remo[illegible]tur.

Attẽde, ꝙ Delbora ſedebat ad audiendas lites, & eas ꝑ modum prophetiæ dirimebat.

iudicio eius fulto lege, vel naturali dictamine, quod proprium iudicis, & ob hoc eliguntur iudices ſapientes, & iuſti, ideſt, qui non ſequantur munera, aut perſonarum acceptionem, quia ex ſe aliquid facere debēt: illa autem quaſi nihil ex ſe faciebat, cùm nihil ex ſe diceret, ſed ſicut Deus ei reuelaret, & hoc modo ita poterat iudicare Iſrael puer paruulus ſeptem annorum, ſi certum eſſet eum habere ſpiritum propheticum, ſicut habuit Samuel, cū adhuc puer eſſet, lib. 1. Reg. 3. & tamen talis modo humano non eligeretur in iudicem. Tertio dicendum, ꝙ adhuc Delbora nō habebat totaliter imperare ſuper viros, quia licèt ipſa reuelaret ea, quæ erant ex parte Dei, tamen executionem imperij ſuper viros non habebat, ſed Deus committebat hoc viris, & ob hoc iſta Delbora non fuit ſola iudex, ſed cū ea fuit Barach filius Abinoē. Iudi. 4. c. Vnde qñ bellum fieri debuit, & duci exercitus cōtra Siſarā, iuſſit Deus per Delboram, ꝙ Barach duceret exercitum, & non illa, vt non videret fœmina regere viros, & immediatè imperare illis, & licèt poſſet Delbora ire cum eis, & imperare eis quid facerēt, ſicut & mulieres Amazones bella gerebāt, & ducebant exercitus, noluit Deus, ſed miſit illuc Barach, quamuis ille non auſus eſt ire ſine Delbora. Et ita ſemper manet, quòd mulieres, vel non habent principatum ſuper maſculos, aut ſi habent, non habent illum complетè ſicut dictum eſt.

Quæſ. 372 Dubiū, An mulier facta fuerit ad ſeruiendum viro.

Supereſt alia pars, ſcilicet, an mulier fuerit facta ad ſeruiendum viro, & dicendum, ꝙ non. Primo patet, quia mulier facta eſt in adiutorium generationis, ſup. 2. cap. Faciamus ei adiutorium ſimile ſibi: ibi autē non eſt ſeruire, neq; imperare. Secūdo patet, quia ſi mulier facta eſſet ad ſeruiendum, agnouiſſet eam Adam, vt ſeruam: & tamen non agnouit, ſed vt ſociā: nam dixit: mulier, quam dediſti mihi ſociam, dedit mihi, & comedi, ſupra tertio cap. Tertio, quia ſi facta fuiſſet ad ſeruiendum, eſſet de inferiori natura, ſicut de animalibus alijs, quibus eſt homo naturaliter excellentior, nam illis præfecit Deus hominem, ſupra 2. cap. ſcilicet, Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram, vt præſit piſcibus maris, & volatilibus cœli, & beſtijs terræ: fœmina tamen fuit de eadem ſpecie, de qua vir, ideo non fuit formata ad ſeruiendum. Quarto, quia Deus formauit mulierem in Paradiſo, & dedit eam ibi viro, ſupra 2. cap. & tamē ibi non formaretur ad ſeruiendum, quia ſeruitus eſt pœna: non fuit aūt, neque erat futura pœna aliqua in Paradiſo, ſed foris fuit pœna propter peccatum: ſi autem formaſſet Deus mulierem extra Paradiſum poſt peccatum, poſſet aliquo modo putari facta ad ſeruiēdum, quia tunc incepit oīs pœna. Quinto, quia Ariſt. lib. 8. Ethic. arguit quaſdā Politias apud Perſas, in quibus vxores accipiūtur in ancillas, ſed ille principatus eſt tirannicus, vt ibidem Ariſto. dicit, ſcilicet, quia viri opprimunt mulieres per potentiam, ideſt, quia robuſtiores ſunt. Sexto, quia lib. 1. Politic. cap. 1. ipſe accuſat illos, qui ponunt fœminam, vt extremum in cōmunicatione deſpotica: dicebant enim illi, quòd fœmina naturaliter eſt ſeruus: & ideo conuentus maſculi & fœminæ eſt cōmunicatio Domini & ſerui, quod vocamus communicationem deſpoticam, i. dñatiuā, & mouent ob hoc, qa ſeruus eſt naturaliter deficiens iudicio: Dñs aūt, qui ratione, & ingenio excellit, ſed fęmina naturaliter habet hoc, ꝙ deficiat à viro ī ingenio, & rōne, ideo erit natura ſeruus. Ariſto. aūt arguit contra iſtos, ꝙ non, quia certum eſt fęminam, tam in hominibus, q̃ in animalibus eſſe pp generationem: iō in aīalibus, in quibus non eſt diſtinctio maſculi & fęminæ nō eſt generō ab eis: natura tñ non facit vnū ad multa, ſicut ars facit vnum ad multa, queādmodū

Lib. 1. Poli. c. 1. li. 8. Ethi. c. 10.

A gladium delphicum pro paupere, qui. ſ. eſt ad ſcindendum & ſecandū, & perforandum, & terebrandū; ſed facit vnum ad vnū: & tñ facta fuit ſm naturam ad gignendum, & ideo nō fuit facta ſm naturam ad ſeruiēdū: ideo non erit fęmina naturaliter ſeruus. Septimo, qa vt Ariſt. dicit lib. 1. Poli. c. 3. in eis, qui ſunt ſerui naturaliter duo requirunt. Primo, ꝙ ingenio deficiant, ita, vt nō ſufficiāt ſeipſos regere. Secundo, vt habeant corpora robuſta ad hoc, ꝙ poſſent miniſtrare ſibi, & dñis in operibus; & principale eſt, vt corpora robuſta habeant, aliàs. n. neq; ſeruire poterunt, ſed erūt prorſus inutiles: natura autem fecit corpora fęminarū debilia, atque fragilia, corpora aūt virorum robuſtiora: ſi autem voluiſſet eas facere ſeruos, dediſſet corpora

B earū robuſta; ergo nō intendit natura facere fœminā ſeruū: non ergo formata fuit mulier, vt eſſet ſeruus.

Sed obijcietur, ꝙ fœmina fuit formata ad ſeruiendū viro, quia ſup. 3. cap. dixit Deus mulieri, ſub viri poteſtate eris: hoc autem eſt ſeruire. Dicendum, ꝙ mulier formata eſt à Deo talis, vt viro eſſet minor ſecundum naturalem dignitatem, non tamen formata eſt ancilla, neq; ad ſeruiendum. Primū apparet, quia mulier formata fuit propter virum, ideo eſt minor eo, cū finis ſit potior eo quod eſt ad finem, quia finis eſt bonū rei, lib. 2. Metaph. ſed Apoſtolus dicit; Etenim nō eſt creatus vir propter mulierem, ſed mulier pp virū, 1. Col. 11. c. Vnde & ex hoc cōcludit ibi, ꝙ mulier debet habere velamen in capite, & non vir, ſ. tanquam minor. Secūdo, quia Apoſtolus ibidem oſtendit talē

Quæſ. 373 Mulierem vt viro minorem, nō tñ, vt ſeruā Deus produxit.

C habitudinē eſſe inter virū & mulierē, qualem inter Deum & Chriſtum, & inter Chrm & virū: cū dicit: Volo autē vos ſcire, qa omnis viri caput Chriſtus eſt: caput autē mulieris vir, caput autē Chriſti Deus: & tñ inter hos non eſt ordo ſm voluntatem, aut ſecundū aliquam inſtitutionem, ſed ſm naturalem excellentiam: ergo inter virum & fœminam ſimile eſt. Tertio patet, quia vir habet rationem principij ad fœminam: eſt aūt principium nobilius principiato, & hanc ēt rationem inducit 1. Cor. 11. cap. Vir eſt gloria Dei, mulier aūt gloria viri: nō. n. vir ex muliere, ſed mulier ex viro, & ex ijs tribus rationibus probat ibi Apoſtolus, mulierē eſſe minoris dignitatis, q̃ ſit vir: & ideo, ꝙ mulier debeat velare caput, cū orat, & vir debeat ca-

D put detectū habere. Quarto patet, ex ratione inſtitutionis, vel pcepti dati ab Apoſtolo: inſtituit. n. ꝙ in eccleſia mulieres nō loquant reſpondendo ad quæſtiones, neq; petendo doceri, ſed ſi quid addiſcere voluerint, addiſcant in domo petēdo à viris ſuis, ſicut dicit 1. Cor. 14. Mulieres in eccleſijs taceant: non. n. permittitur eis loqui, ſed ſubditas eſſe, ſicut lex dicit: ſi quid autē velint diſcere, domi viros ſuos interrogent: turpe eſt. n. mulieri loqui in eccleſia. Cauſam ergo pcepti huius poſuit Apoſtolus, ſcilicet, ꝙ turpe eſt mulieri in eccleſia loqui: iſta autem turpitudo eſt non ſolū pp verecundiam ſexus, ſed principaliter pp timorem erroris: nam & verecundia in hoc conſiſtit, ſcilicet in timore inglorationis, vel confuſionis: dupliciter aūt mulier errare poteſt, loquēdo in publico. Primo, quia

Dupliciter mulier errare, pōt loquēdo ī publico.

E cùm ſit parui intellectus, loquetur fortè rem fatuam, & indecentem, vel incompoſitā. Secundo, quia cùm ſint mulieres inſtabiles, & infirmæ, deijcerentur citò in diſſenſionē, quàm Apoſtolus principaliter voluit vitare in Eccleſia. Etiam ſuſcitarent clamores magnos, quia ſunt mulieres naturaliter clamoſæ, & impatientes in verbis: & ideo lex humana vetuit eis iudicialiter cauſas agere: erant enim importunæ, & clamoſæ, quod in Calphurnia apparuit, quæ huic dedit cauſam edicto. Quinto etiam patet ex alijs rationibus, quas Apoſtolus dat in alio præcepto: voluit enim, quòd mulieres non docerent, neque dominarentur,

minarentur, 1.Tim.2. Mulier in ſilentio diſcat cũ ſubiectione:docere autem mulieri non permitto,neq; dominari in virũ, & ſubdit ibi duas cauſas: prima eſt ꝑꝑ dignitatem naturalẽ in ratione principij; ſicut.n. ſe hẽnt vir, & vxor in natura, ita & in intelligendo;in natura quidem habet vir rationẽ principij ad fœminam,quia mulier facta eſt de viro, & vir eſt prior illa, & vir nõ accepit eſſe de fœmina: in doctrina ergo ſimiliter eſſe debet,ſ.vt accipiat fœmina ex viro, & nõ ecõtrario,quia docens habet rõnem primi,& principij;addiſcens verò habet rationẽ poſterioris:iſtud tangit,cùm ait: Adã.n.primus formatus eſt, deinde Eua. Secunda ratio eſt ꝑꝑ naturalem dignitatem in excellentia abſoluta:nã dato ꝙ Eua non eſſet poſterior viro,neq; ex viro,ſed ambo ſimul de terra,& eſſet fęmina talis,qualis eſt,& qualis producta fuit, adhuc vir eſſet dignior fœmina,& deberet vir docere, atq; imperare,quia docere eſt ſapientis,vt Ariſt.dicit lib.1.Metaph. ſed vir naturaliter eſt ſapientior fęmina,i. habẽs maiorem perfectionẽ intellectus: ideo vir debet docere: ꝙ vir ſit perfectioris intellectus probatur, quia qui ſapientior eſt minus decipi põt, cũ decipi proueniat ex ignorare, ſed mulier decipi potuit facilius, q̃ vir,immò ipſa decepta fuit,& nõ vir ſuadente ſerpente: ergo erat maior intellectus viri, hoc tangit Apoſtolus,cùm dicit ibidem,& Adã non eſt ſeductus,mulier autem ſeducta in præuaricatione fuit.

Capit. 1.

Quæſ.374 Alia expoſitio verborũ Pauli, quibus mulierib⁹ docendi munus ꝓhibetur.

Aliqui tñ inducunt iſtud verbum Apoſtoli ad illũ ſenſum,ſ.ꝙ mulier priuat̃ honore docendi, & dominandi, quia peccauit priuſquam vir, & ita licèt ambo peccauerint, & ambo puniti fuerint, ipſa puniret̃ ſpecialiter in hoc, quia ipſa peccauit prius.Sed dicendũ quòd non ſtat,quia Apoſtolus non intendit hoc: primo, quia ſi de peccato ageretur,cùm vterq; peccauerit, non negaretur de vno, & concederetur de alio, ſed ſolùm poneretur ordo peccati,& tamen negatur de viro, & conceditur de muliere, cùm dicitur, Adã non eſt ſeductus,mulier autem ſeducta in præuaricatione fuit, ergo non agitur de ordine peccandi. Secundo,quia ibi non ponitur verbum peccandi,ſed ſeductionis, & dicitur, quòd non fuit ſeductus Adam, & tamen peccauit, mulier autem ſeducta eſt, ſeduci autem fuit decipi a Dæmone in credendo: nam impellebat ſerpens mulierem ad comedendum de ligno vetito,quaſi per hoc futura eſſet ſicut Deus ſciẽs bonum & malum, & mulier non comediſſet, niſi hoc crederet, quia non mouebat eam ad comedendum deſideriũ comedendi,ſed ſolùm quaſi cõſequeretur,ꝙ eſſet ſicut Deus; mulier autẽ credidit hoc eſſe verum, ideo mota eſt ad comedendũ: vir aũt non credidit hoc; ſed iſtud falſum erat, quia etiam ſi comederet de ligno illo, non efficeretur ſicut Deus, ſicut nec factum eſt; ꝙ autem deciperetur, fuit ex paruitate intellectus, quia iſta res non erat in ſe credibilis,vir autem non credidit,& ita non fuit ſeductus, & apparebat maior eſſe intellectus eius,quàm mulieris.

Mulieres, natura minus ingenio pollẽt, q̃ viri, intellectuq; ſunt lõgè imperfectiores.

Et iſtud argum. eſt multũ cõueniens ad oſtendendũ, naturaliter eſſe minorẽ intellectũ fęminę,quàm viri, eo ꝙ ibi vterque habuit totam perfectionem,quę cõpetit ſ'm naturam,ſed vir totã perfectionem,quæ cõpetit ſexui virili,& mulier totam perfectionem, quæ naturaliter competit fœminæ,cùm Deus ambos formaſſet miraculosè, & ita haberẽt omnẽ perfectionẽ conuenientẽ eis. Etiam quia nõdum præceſſerat peccatum, ꝑꝑ quod aliquis eorũ formaret̃ imperfectus, ſicut aliquando ꝑꝑ peccata parentũ naſcunt̃ filij cæci, vel claudi, ſicut colligit̃ Ioan.9.Non peccauit hic, neque parentes eius, vt cæcus naſceretur, ex quo innuitur, ꝙ aliquando ex peccato parẽtum naſcitur filius cæcus,licèt in caſu illo ſic nõ fuerat: Adam quo-

F que,& Eua non peccauerunt, vt vnus permitteret̃ ſe duci potius, quàm alius, ſed ambo erant in puris naturalibus, vel ambo in gratia, & ita non erat aliqua differentia ex parte ipſorum, niſi id quod erat ſecundum naturam, ſcilicet ꝙ vir erat perfectior in naturalibus, quàm fœmina, ideo potuit decipi fœmina, & decepta eſt,ſed non vir.Si autem nunc in aliquo viro, & aliqua fœmina accideret, ꝙ deciperetur uir circa aliquid, & non fœmina, vel econtrario,non probaretur cõuenienter inde eſſe virum perfectiorem fœmina, vel econtrario generaliter, quia multa porerãt impedire iſtam probationẽ. Primo,& præcipuè,quia licèt vir naturaliter poneretur excellentior,accideret aliquam fęminam perfectiorem in intellectu quodã

G viro;ſicut corpora virorum ſunt naturaliter robuſtiora corporibus fœminarum, accidit tamen quaſdam fœminas eſſe robuſtiores quibuſdam viris.Secundo, quia forte vnus eorum, qui maioris iudicij eſſet,permitteretur propter peccatum ſuum decipi, & alius permitteretur decipi, quia nõ præcauerat. Tertio,q̃a aliq̃s maioris intellectus exiſtẽs ex aliqua cauſa accidentali poterit faciliter decipi,cũ alius non deciperetur:in illis autẽ primis nihil horum erat, ſed pura naturalia, & in quolibet tota perfectio, iuxta conditionem ſui ſexus. Ideo ex illis bene arguebatur, ꝙ ſi vir non fuit ibi deceptus,& fœmina decepta eſt,ꝙ fœmina erat minoris intellectus ſecundum naturam. Et ita bene Apoſtolus arguit generaliter hoc ad totam cõ-

H ditionem virorũ & fœminarum,ꝙ viri excellunt fœminas in intellectu, ſed docere pertinet ad ſapiẽtem: ideo cùm viri ſint naturaliter maioris intellectus, ad ipſos pertinet docere,& non ad fœminas,& hoc bene concludit Apoſtolus.Cùm aũt obijciebatur, quia dr̃ de fœmina,ſub viri poteſtate eris,dici põt vno modo,ꝙ hoc intelligitur poſt peccatum,ſed non ante,& hoc verum eſt,quia iſtud ponitur ſup.3.cap.inter pœnas datas mulieri,ſ.Multiplicabo ęrumnas tuas,& cõceptus tuos,in dolore paries filios tuos, & ſub viri poteſtate eris:& tamen ante peccatum nulla pœna fuiſſet,ergo non eſſet ibi tũc iſta ſubiectio. Aliter poteſt dici,quòd Deus loquatur ibi de poteſtate imperandi ſecundum legem, & ſecundum naturam, nõ autem

Iuxta hãc ſententiam tollitur argum.

I de poteſtate dominãdi, ſicut Dñs ſe habet ad ſeruos, quæ poteſtas nunc eſt, & fuiſſet in Paradiſo.

Quæſ.375 Auctoris determinatio.

Sed dicẽdum, quòd licèt vterque ſenſus ſit verus, litera tamen vult verè id, quod primo diximus: nam cum illud ponatur inter pœnas mulieris, non intelligetur de eo,quod futurum eſſet ſecundũ naturam in Paradiſo, nõ exiſtente adhuc pœna, neque peccato. Certum eſt tamen, quòd etiam ſi nullum peccatum eſſet, & manerent homines in Paradiſo, adhuc eſſet ibi quædam ſubiectio fœminæ ad virum, & iſta nunc eſt maior,quæ venit in pœnam,& de iſta locutus fuit Deus. Circa quod eſt intelligendũ, quòd ſi homo non peccaret,manerent omnes homines in Paradiſo, quouſque transferentur in cœlum, & interim va-

K carent proli modo matrimoniali, quia non eſſet ibi communitas vxorum, ſed determinatio earum, ſicut dixit Adam,Dimittet homo patrem, & matrem, & adhærebit vxori ſuæ, & erunt duo in carne vna. Cùm autem eſſent vir & vxor, haberent inter ſe ſpecialem conuerſationem, quàm cum alijs, & quia ea, quæ fiunt, oportet vt dirigantur, non poterant autẽ ſimul à viro, & fœmina dirigi, oportebat ergo alterum eorum eſſe directorem, & tamẽ qui naturaliter excellentior eſt,debet imperare,& ordinare, vir autẽ eſt excellentior, ideo ipſe imperaret,& fęmina obediret. Eſſet tamen ibi paruum imperium,& obedientia in paucis, eo ꝙ erant pauca neceſſaria ad communicationẽ, quę tunc eſſet inter virũ & vxorem, cùm omnia

nia ſpontè tellus gigneret, neque pro aliquo fatigari oporteret, neque aliqua eos rerum vrgeret penuria. Et licèt nunc maior ſit ſubiectio fœminarum ad viros, quod venit ex pœna, tamen Apoſtolus quando loquitur de ſubiectione vxorum ad viros, vel mulierum generaliter, non oſtendit illud per rationes ſumptas ex parte pœnæ, ſed per rationes ſumptas ex parte naturæ, ſicut apparet in rationibus, quas facit 1. Corinth. 11. & 1. Timoth. 2. Et ratio eſt, quia cùm ex vtroque modo poſſit probari, honeſtius eſt fieri per id, quod minus cedit in odium mulierum: minus autem odioſum eſt eis, quòd oſtendatur ſubiectio earum ex natura, quàm ex pœna: ideo Apoſtolus ſic procedit. Sed ex pœna eſt maior ſubiectio, ſcilicet illa, quàm nunc habent ſub viris ſuis: nam tunc haberent viri imperium, ſed non coertionem, quia nunquam fœminas verberarent: nunc autem verberant, & varijs pęnis caſtigant prout ratio exigit, & talem caſtigationẽ moderatam leges permittunt, quia ſecundum rationem eſt: in Paradiſo autem, vel ante peccatum non eſſet coertio, neque pœna, quia nunquam illa debuit eſſe, niſi poſt peccatum, & de hac dixit Deus, ſub viri poteſtate eris, ſcilicet ipſe imperabit tibi, & affliget te corrigendo exceſſus tuos.

Quæſt. 376 An ſit cõtrarietas ĩ ſacra ſcriptura, cũ vocat mulierẽ adiutoriũ ſociam, ſubditam.

Sed adhuc aliquis dicet, quòd verba poſita in ſacra ſcriptura circa habitudinem fœminæ ad virum non concordent inter ſe, quia aliquando fęmina vocatur adiutorium, & ſignificatur eſſe aliquid minus, vt ſupra ſecundo; Faciamus ei adiutorium ſimile ſibi; aliqñ vocatur ſocia, quod ſignat ęqualitatem, ſicut cùm dixit Adam, Mulier quam dediſti mihi ſociam, ſup. 3. aliquando vocatur ſubdita, vt eod. cap. Sub viri poteſtate eris. Dicendum, quòd in verbis ſacrę ſcripturæ nulla cõtrarietas eſt, cùm omnia ſint à ſpiritu ſancto; ſed eſt conſiderandum, ꝙ quædam iſtorum dicuntur de muliere ſecundum ſtatum, & conditionem naturæ, alia ſecundum conditionem lapſi ſtatus, & peccati: quod enim dicitur ſub viri poteſtate eris, intelligitur dictum eſſe in pœnam, & poſt peccatum, & iſtud ſemper competiuit ei poſt peccatum, ſicut & nunc competit. Alia duo dicuntur ſecundum ſtatum naturæ, & ante peccatũ, & poteſt dupliciter accipi: vno modo, quòd dicamus mulierem eſſe in adiutorium, vel eſſe adiutorium, inquantum ipſa eſt ad generandum viro data, & vocatur adiutorium propriè; quia aliquis dicitur aliũ adiuuare, quando vnus per ſe non ſufficit explere aliquam operationem, & alio adiuncto ei expletur ab ambobus ſimul tanquã ab vno agẽte; vt quando duo equi portant currum, neuter eorũ portat currum, ſed ambo, & vnus adiuuat alium, & econtrario: ita in generatione, neque ſolus vir gignit fœtum, neq; ſola fęmina, ſed ambobus conuenientibus in vnum fętus gignitur: ideo fœmina ſic eſt adiutorium. Sed eſt conſiderandum, quòd licèt ita accipiatur adiutorium, tamen vt communiter non conſueuimus dicere adiutoriũ, niſi quando plura ad operationem concurrunt, & non æqualiter, quod minus principale eſt, vocatur adiutorium, & aliud quaſi operans, vel quando operatio per ſe eſt vnius, licèt alius in ea magis conferat de efficientia, ille, cuius non eſt operatio, dicitur adiuuare. De primo, vt quando plures concurrunt in mouendo nauem, ille qui efficacius mouet, dicitur mouens, & alij vocantur adiutores, quia licèt de nullo abſolutè dicatur ipſa operatio, proximius eſt, vt dicat de illo, qui efficacius agit, quia ei minus deeſt ad hoc, quòd formaliter agat. De ſecundo apparet, & eſt modus communior; nam ſi aliquis habeat portare onus, quod ei incumbit, & cùm non poſſit, alij concurrant, dicuntur eũ adiuuare, etiã ſi valde plus illi faciant, quàm ipſe, cuius erat onus,

Adiuuare dupliciter capitur.

Secundus modus.

A ſed quia ad nullum pertinebat portare onus, niſi ad ipſum, dicuntur alij non portare, ſed adiuuare, & ipſe non adiuuat alios, licèt cooperetur; & hoc modo ſolemus dicere, quòd Deus adiuuat nos, & ſcriptura ſæpè hoc dicit. Certum eſt tamen, quòd inquantum re Deus operetur, magis efficit in ipſa operatione, id eſt magis confert de efficientia, quàm quęcunq; alia res, quia omnis cauſa primaria plus influit in ſuum effectum, quàm cauſa ſecundaria, & tamen Deus eſt cauſa prima; ſed quia operationes, in quibus Deus cõfert aliquid nobis ſunt noſtræ, & non eius, dicitur ipſe nos adiuuare, ſicut ſi vir & fęmina generãt, aut homo orat, aut comedit, non dicitur Deus generare, quia non generat ipſe, neque manducat, neque orat,

B ſed nos, & tamen magis confert Deus ad hoc, quòd fœtus gignatur, quàm vir & fœmina, & ita de ſingulis; & ob hoc dicitur nos adiuuare, & propriè. Adiutorium autem poteſt vocari fœmina viri, vel viro datam vtroque modo. Primo modo, quaſi vir magis faciat ad generattionem fœtus, quàm fœmina, & ita fęmina veniat quaſi minus cõferens, & Deus adiuuat, & verum eſt, quòd minus principaliter faciat fęmina, quia vir eſt in generatione actiuum principiũ, fęmina autem paſſiuum miniſtrans ſolùm materiam: à viro autem eſt vis formatiua: agens autem nobilius eſt patiente, libro 3. de Anima. Secundus tamen modus poteſt intelligi, & melius, quòd fœmina dicatur adiutorium quaſi operatio eſſet viri, & fęmina veniat ad conferendum ei: & hoc eſt, quia vir iam formatus

Prima expoſitio.

Ariſt. li. 3. de Anima, tex. 19.

C erat, cui ſecundum naturam competebat poſſe gignere, ſed hoc non faceret, niſi in conſortio fęminę: ideo accipitur vir, quaſi iam cõpeteret ei generare, & eſſet operatio eius, ſed non compleret hoc, niſi cõcurrente altero, ideo quando illud concurreret, quia poſterius erat, & videbatur operatio viri, diceretur illud adiuuans, vel adiutorium. Et ita fœmina dicitur adiutorium, inquãtum confert ad generationem: dicitur autem ſocia pp æqualitatem, quam habet ad virum ſecundum ſpeciem: ſunt enim in eadem ſpecie, & ſpecies dicit vnum gradum ſubſtãtialis perfectionis, ſub quo tamen eſt quædam inæqualitas participationis, quia tamen non excludit illa inæqualitas ſubſtãtiæ æqualitatem, vocatur mulier ſocia, quia ſocietas dicit ęqualitatem, & iſtud etiã ſignificauit Deus,

D quia nõ dixit ſolùm, faciamus ei adiutorium, ſed addidit ſimile ſibi: & iſta ſimilitudo ſignificat vnitatem ſpeciei, in qua eſt æqualitas, & ſocietas ad differentiã fœmellarum aliorum animalium, quia inquantum erant fęmellæ, erant adiutorium ad generandum cũ maſculo, ſed quia non erant in eadem ſpecie, in qua Adam, non diceretur de aliqua aliarum, quòd erat adiutorium ſimile ſibi.

Alio modo põt dici, ꝙ per hæc duo, i. adiutorium, & ſocietas ſignantur duę cõicationes, quæ ſunt inter virum & fœminam; prima eſt cõicatio naturalis, quę eſt pp ſimile tertium derelinquere: & in iſta eſt mulier adiutorium viro; alia eſt ęconomica, i. domeſtica, in qua eſt ſocia: in vtraq; enim eſt mulier, nam in pri

Quæſt. 377 Secũda expoſitio. Duę cõicationes ĩter virũ & fœminam.

E ma, quæ eſt naturalis ſunt ſolùm maſculus & fœmina pp ſimile tertium derelinquere, lib. 1. Poli. cap. 1. & hoc non ſolùm in hominibus, ſed ẽt in alijs animalibus, lib. 8. Ethic. & in hoc fœmina eſt adiutorium pp rationem poſitam præced. q. ſ. quia neq; ſolus vir explet iſtam operationem, neq; ſola fęmina, ſed ambo concurrentes. Alia eſt communicatio œconomica, q̃ eſt tertia in communicationibus poſitis ab Ariſto. in qua ſunt ſex extrema, ſcilicet vir & vxor, pater & filius, Dominus & ſeruus, libro 1. Politico. In iſta autem non vocatur fœmina adiutorium, ſed ſocia, quia adiutorium eſt reſpectu vnius operationis, in quam

Cap. 10.

Secunda cõicatio.

Cap. 3.

multi concurrunt, œconomica autem cõmunicatio ne sunt diuisa opera viri & vxoris, & Dñi, & serui, qa tñ sunt ad vnum finem, habent societatẽ omnes qui illa opera faciunt, & ita põt vocari fœmina, vel vxor socia, & hoc specialiter inuenit in masculo, & fœmina, in hoĩbus, qa masculus, & fœmina in aĩalibus solũ
Cap.12. cõueniunt gratia generationis, lib. 8. Ethic. in hominibus autẽ non solũ pp generationem, sed etiam pp diuersitatẽ operũ, vt conferentes propria ad cõe abundãtiores fiant, qñ autem in masculo, & fœmina non inuenit diuersitas operum, non est in eis nisi naturalis cõmunicatio; cùm autem est diuersitas, est in eis œconomica communicatio vltra naturalem. Sed obijcietur, ꝙ in viro, & fœmina non inueniat cõmunicatio
Cap.1. œconomica, quia vt Arist. dicit li. 1. Poli. natura nõ facit vnũ ad multa sicut ars, sed vnũ ad vnũ, & ideo concludebat ibi, ꝙ cùm fecerit fẹminã ad cõmunicationem naturalẽ, q̃ est pp simile tertiũ, derelinquere nõ fecit eam ad communicationem despoticã, quæ est alia; consequẽter arguet, ꝙ cùm fecerit natura fẹminam ad cõicationẽ naturalẽ, nõ fecerit eã ad œconomicam. Dici potest, ꝙ naturalis cõicatio, & despotica sunt simplices, & vna distinguitur contra aliam, & ita cùm sit fẹmina facta ad naturalem, non est facta ad despoticam, i. dominatiuam, & seruilem, secus de ẹconomica, & politica cõmunicationibus, quia sunt compositẹ, & includuntur in eis simplices, vnde in œconomica includitur naturalis tanquã pars eius, & etiam in politica includitur œconomica. Similiter in ẹconomica includitur Despotica, quod patet: in ẹconomica sunt sex extrema, s. vir & vxor, pater & filius,
Cap.1. Dominus & seruus, libr. 1. Polit. Duo prima extrema pertinent ad communicationem naturalem, & duo vltima ad despoticam: & ideo, quòd fẹmina sit extremum in cõmunicatione æconomica nihil aliud est, quàm ꝙ sit in naturali, eo ꝙ naturalis sit pars ẹconomicæ. Et tñ naturalis non est pars despoticæ, neq; ecõtrario: ideo fẹmina quæ est pars naturalis cõicationis non est pars, aut extremum despoticæ, sed est ẹconomicæ. Sed obijcietur adhuc, ꝙ fẹmina non est in cõicatione despotica, neq; vir, quia natura fecit vnum ad vnum, non ad multa, sed sicut natura fecit fœminam ad generationem, ita & virum, cùm sint distincti secundum sexum: ergo ambo sunt facti ad naturalem cõicationem, & consequenter neuter eorum est factus ad despoticam, & sic cõicatio despotica nõ erit, quia illa non potest esse, nisi in hominibus, qui distinguũtur per viros, & fœminas, & non est in viris, neq; in fœminis, ergo in nullis hominibus: & ita non erit cõicatio aliqua despotica. Dici põt vno modo, ꝙ vir & fœmina considerantur dupliciter, aut inquantum sunt vir, & fẹmina, & ita sunt sexu distincti, aut inquã tũ sunt indiuidua naturæ humanæ. Si primo modo, tam vir, quàm fœmina sunt ad solam cõicationẽ naturalẽ, quia non est ad aliud distinctio sexus, fm ꝙ est fẹmina & masculus, nisi ad cõicationem naturalem. Si autẽ cõsiderentur inq̃tum sunt indiuidua speciei humanẹ, sunt ad alias cõicationes humanas: & ita poterit vir, non solùm esse in naturali cõicatione, sed ẽt in despotica, & in quacunque. Sed tunc obijcietur, ꝙ idẽ omnino erit de fẹmina, & ita fœmina erit æqualiter ad cõicationẽ despoticam sicut vir, inquantum ambo sunt indiuidua naturæ humanẹ, quod nõ uidetur cõuenire intentioni Arist. Ideo dicendum scḋo, & melius, ꝙ Arist. non negat possibilitatem fœminæ in cõicatione despotica, sed negat positionem illorũ, qui dixerunt fœminam esse naturaliter extremũ cõicationis despoticæ, quasi fẹmina ad hoc sit facta à natura, vt sit seruus: ideo non negat Arist. accidere fœminæ cõicationem despoticam, sed dicit naturã, non

Obiectio tollitur.

Obiectio alia remouetur.

F fecisse fœminam ad cõicationem despoticam. Põt. n. istud accipi affirmatiuè, aut negatiuè: negatiuè est vera, s. non facit natura fœminam ad esse seruum; & affirmatiuè est falsa, s. natura fecit fœminam ad nõ esse seruũ, quia primo modo est sensus, non ordinauit fœminam ad seruiẽdum, & tamen potest accidere sibi, ꝙ seruiat, & idẽ est de viro, & non repugnatur in hoc naturæ. Secundo modo est falsa, quia si natura fecit fœminã ad non esse seruam, & est serua, est cõtra naturam: & fallitur, vel errat ibi natura, aut præiudicatur ei, & idem de viro est. Intẽtio autem Arist. est negare positionem illorum, qui dixerunt, quòd natura fecit fœminam ad esse seruam, & ideo ꝙ omnis fœmina est naturaliter serua: & huic contradicit ista ne-
G gatiua: natura non fecit fœminam ad esse seruam, & non repugnat ei ista, natura fecit fœminam ad nõ esse seruam, quia istæ affirmatiuæ inter se non contradicunt, sed istud est verum, quòd natura fecit fœminã ad generare, & fecit virum ad generare: & quia ista est affirmatiua, si poneretur similis affirmatiua respectu alterius communicationis, faceret natura vnum ad duo, quod esset contra Arist. vt si diceretur, natura fecit fœminam ad esse seruam: & idem si diceret, natura fecit fẹminam ad esse dominam, quia vtrunque est ĩ cõicatione despotica; & idẽ est de viro si diceret, natura fecit virũ ad esse seruũ, vel ad esse dñm, qa tũc factũ esset vnũ ad duo, iõ debẽt poni negatiuẹ oppositẹ, s. natura nõ fecit fẹminã ad esse seruã, natura nõ fecit fẹminã ad esse dñm, & idẽ de viro: non tñ ponẽtur
H affirmatiuẹ istẹ: natura fecit fẹminã ad nõ esse seruã, aut fecit eã ad nõ esse dñm: & idem de viro: hoc ergo mõ vir, & fẹmina possunt esse in qualibet cõicatione: natura tñ nõ intẽbdit nisi vnã, s. naturalẽ, sed nõ vetuit alias: dedit tñ maiorẽ dispositionẽ viro ad despoticã, q̃ fẹminẹ pro vtraque parte; nam serui debẽt habere corpora robustiora dñis, fẹminẹ aũt habent corpora debiliora corporibus virorũ, & ita nõ sunt naturaliter ad seruitutẽ: dñi aũt debẽt pollere rõne super seruos, fẹminẹ aũt naturaliter deficiũt in rõne citra viros, iõ non sunt ad hoc, ꝙ sint dñẹ virorũ: viri aũt pro vtroq; sunt satis dispositi, s. qa & corpora robustiora habẽt, & pollent iudicio, ideò viris magis competit cõicatio despotica, quàm fẹminis: neutris tamẽ est naturaliter
I data, & neutris est naturaliter est vetita.

Nunc redeũdũ est ad id, qḋ dicebatur supra q. 37. s. ꝙ fẹmina fuit formata de latere, & nõ de alia parte, vt putaretur non esse ad seruiendũ, neque ad dñandũ, sed ad ẹqualitatẽ consortij. Sed adhuc obijciet, ꝙ de pedibus debuit fẹmina formari, quia vir est caput mulieris 1. ad Cor. 11. caput tñ distinguit contra pedes, cũ ambo sint extrema: iõ si vir est caput mulieris, erit mulier pes viri, vel de pedibus eius, & patet hoc ex mõ loquendi sacrẹ scripturẹ: & ponunt ista duo simul, s. caput, & pedes; vel caput, & cauda; quia sunt extrema, sicut dr Isa. 9. cap. disperdã ab Israel caput & caudã ĩ die vna: erit ergo fẹmina de pedibus. Aliqui dicũt, ꝙ vir est caput mulieris post peccatum, eo ꝙ tũc in pẹnam subdita fuit mulier viro s. 3. c. s. sub viri ptãte eris: & iõ
K si formatio posset fieri post peccatũ, fieret de pedibus, & tñ fẹmina est añ peccatũ, cũ mulier nõ potuerit peccare anteq̃ esset, & tñ facta est ante peccatũ, & tũc vir nõ erat caput mulieris, sed ẹqualis, iõ formata fuit de medio. Dicẽdũ ꝙ hoc nõ stat, qa illa auctoritas Apostoli intelligitur de fẹmina & viro quantũ ad dñã naturalis excellẽtiẹ, & nõ quãtum ad aliquid, qḋ sit pẹnale in fẹmina. Primo, qa fit cõpatatio de viro ad fẹminã, sicut de Deo ad Christũ hoĩem, & de Xpo hoĩe ad virũ, & tñ inter hos naturalis dña est, aut p aliquid intrinsecũ, & nõ ex sola lege: iõ erit sic inter fẹminã & virũ. Secũdo patet, quia aliẹ duẹ rõnes Apostoli ibi ad

Quest. 37. Determinatio cur de costa, & non de alia parte corporis.

Quomodo vir est caput mulieris.

ad ostendēdum virum excellentiorem fœmina, procedunt ex eo, quod est naturale, & non ex eo, quod est propter peccatũ, cùm vna sit, quòd fœmina formata fuerit de viro, & non vir de fœmina: alia est, ꝙ vir non fuit factus propter fœminã, sed fœmina propter virum, & ambo sunt ex natura, & ante peccatũ, & non posuit ibi Apostolus eam, quæ est in pœnam, quam posset allegare, & faceret multum ad propositum suum, scilicet sub viri potestate eris, supra 3. capit. & non allegauit illam rationem, quia sumitur ex pœna, & non ex natura; ideo prima ratio, scilicet, vir est caput mulieris, non intelligitur esse ex pœna, sed ex natura. Tertio patet, quia iste modus probandi est Apostoli, quo modo loquitur de maioritate viri ad fœminam; nam semper procedit ex eis, quę naturalia sunt, sicut 1. ad Timoth. 2. vbi vetatur mulieri dominari in virum, & docere; & subduntur duę causæ; vna, quia Adam primo formatus est, deinde Eua: alia est, quia mulier seducta est, & non vir, idest mulier habuit parum de intellectu, & decepta est, credendo, quod non erat credibile; vir quasi plenioris iudicij non credidit, quod non erat verisimile: habere autem plus de iudicio, & esse prius formatum ex natura sunt: & non ex peccato: ergo & ita cùm Apostolus dixit; Vir est caput mulieris; non locutus est de eis, quæ erant propter peccatum, sed de eis, quæ pertinebant ad naturam, & sic naturaliter est vir caput mulieris: ideo manebit ratio, quòd debuerit fœmina formari de pedibus viri. Dicendum, quòd inter virum & vxorem, aut virum & fœminam erat naturaliter quædam æqualitas, & etiam quædam inæqualitas: erat enim æqualitas secundum speciem, quia ambo sunt de vna natura specifica: & ideo non excedit vnus alium in natura perfectionis essentialis: est autem quædam inęqualitas, inquantum sub illa vnitate naturæ habet vir adhuc maiores perfectiones naturales, & vtrunque notat scripura: æqualitatem quidem inquantum dicit; faciamus ei adiutorium simile sibi: inæqualitatem autem inquantum vocat virum caput fœminæ, & fœminam gloriam viri, sicut virum imaginem Dei, 1. Corinth. 11. & tamen ista inæqualitas perfectionis non excludit æqualitatem naturæ: ideo fœmina conuenienter de latere formata est. Cùm autem arguitur, quòd de pedibus formanda esset. Dicendum, quòd haberet aliquem colorē, si omnino esset inæqualitas inter virum & fœminam, & nulla poneretˉ æqualitas, & tamen potius est æqualitas inter eos, quàm inæqualitas, cùm sint in eadem specie, & licèt dicatur vir caput mulieris, est caput secundum quendam honorem, & dignitatem, qui cōpatitur secum æqualitatem naturæ: & ita scriptura vocat quosdã homines caput, alios pedes, vel caudam: honorabiliores quidem caput vocat, inglorios autē caudam nominat; Isa. 9. Disperdet Dominus ab Israel caput, & caudam in die vna: longæuus, & honorabilis ipse est caput, & propheta docēs mendacium, ipse est cauda.

Solutio rationis oppositæ.

Quæst. 379 Confutatio rationis Magistri Sententiarũ. 1. Ratio.

Sed dicēdum, quòd licèt illa ratio Magistri sit conueniens, non est satis vrgēns, quia etiam si fœmina esset de pedibus formata, non esset ad seruiendum, & licèt de capite esset, non esset ad dominandum: nam aut illa fœmina formaretur in eadem specie, in qua vir, aut non. Si in eadem specie, siue esset de pedibus, siue de capite, esset ad æqualitatem, cùm esset in eadem natura: si autem formaretur alterius speciei, etiam si de capite esset, non dominaretur, sed seruiret, sicut si de substantia capitis humani formaret Deus aliquod animal, quod non esset homo, adhuc illud esset ad seruiendũ, sicut cætera omnia animalia, quibus homo præest, & non ad dominãdum,

A & hoc est, quia nobilitas rei non venit ex materia, sed ex forma, quæ præstat speciem. Secundo patet, quia Adam de terra formatus est: Eua autem de corpore Adæ, & quęcunque pars corporis Adæ erat multo nobilior quàm terra, & tamen Eua non fuit nobilior quam Adam, ergo a fortiori distinctio quæ pertinet ad Adam non est ostendere, quòd Eua deberet subiici, aut dominari, dum tamen esset in specie, in qua Adam. Tertio, quia etiam si Eua fuisset formata de terra, si esset in specie humana, esset ad consortium viri, & non ad seruiendum sicut animalia, quia erat naturaliter æqualis viro; sicut Adam factus est de terra, & tamen non fuit ad seruiendum; & apparet quia nobilitas rei nō est ex materia, sed ex

2. Ratio.

3. Ratio.

B forma, quia forma est, ex qua est species, ideo quòd aliquid fit de materia nobiliori, vel minus nobili, non arguit esse rem meliorem, dum tamen forma non supponatur esse excellentior, & ita formari de hac, vel de illa parte corporis non arguit, rem esse ad seruiendum, vel imperandum. Quarto, quia poterit mutari ordo istarum partium, & quòd esset res ad contrarios actus, scilicet, quòd formaretur de capite, & esset ad seruiendum, & formari de pedibus, & esse ad dominandum: nam si formaretur de pedibus, & esset excellentior intellectu, quàm vir, esset ad dominandum, aut saltem ad regendum virum. Si verò esset de capite, & esset valde deficiens in intellectu, esset ad seruiendum, vel saltem talis, vt oporteret eam

4. Ratio.

C subijci viro, & gubernari per eum, & ita distinctio ista partium nihil conferebat, non ergo videtur dominatura, si de capite esset, neque seruitura, si de pedibus, sed sumpta fuit de latere, quia illa visa fuit pars conuenientior ad formandum.

Aliqui etiam dicunt ꝙ fuit de latere formata, quia latus pertinet ad medietatem corporis: medietas autem pertinet ad æqualitatem, vt signetur, quòd fœmina accipienda erat ad æqualitatem. Sed obijcietur, quòd non stet, quia non accepta fuit pars illa de medietate: nam medium in homine non est in latere, sed in fœmore, quia vt Arist. dicit lib. 2. de Animalibus, homines ante complemētum habent superiora maiora, quàm inferiora, post complementum vero econtrario; inferiora vocantur a loco emissionis

Quæst. 380 Alia redditur causa, cur Eua ex latere Adam nō ex pedib9 efformata sit. Capit. 1. versus finem.

D superfluorum, ergo completo homine infra locum illum est medietas, & non in latere: & ita nō est sumpta mulier de medio. Dici poterat, quòd medium non accipitur per æquidistantiam, sed per interpositionem: & ideo cùm latus sit inter extrema, est medium, & ideo inde formata est mulier. Sed obijcietur, quòd non sequatur, quia tunc poterat formari de quacunque parte corporis intermedia: & ita de vmbilico poterat formari, vel de lumbis, & non fuit formata. Dicendum, quòd causa propria, quare formata fuit de latere potius, quàm de alia parte corporis fuit, quia voluit formare de costa, & costę sunt in lateribus: ideo debuit formari de lateribus: quare autem voluit formare de costa fuit, quia Deus voluit,

Determinatio, cur formata ex costa sit Eua.

E quòd pars illa, de qua formaretur Eua, haberet carnem, & ossa: etiam voluit, quòd sumeretur de viro illa pars sine inconuenienti aliquo: ad hæc autem duo nihil fuit, quòd magis faceret, quàm sumereˉ de costa. Primum patet, quia Deus voluit ostendere, quòd mulier erat de substantia viri, & de veritate naturæ eius, & non de aliquo superfluo viri, sed substãtia corporalis viri constat ex carnibus, & ex ossibus: ideo debuit pars illa, de qua sumereˉ mulier habere carnes, & ossa: & hoc patet, quia quando locutus est Adam de substantia mulieris dans causam, quare eã acceptaret, scilicet, Hoc nunc os de ossibus meis, & caro de carne mea, si non pertineret ad intentum sumi ossa

aliqua de Adam, non expreſſiſſet ille de oſſibus, ſed ſolùm de carnibus. Secundum erat, quia ſuppoſito, quòd deberẽt ſumi carnes, & oſſa, nõ erat aliqua pars corporis Adæ, de qua conuenientius acciperetur: nã oportebat quòd illud, quod materialiter ſumptum fuit, vt de illo fieret corpus Euæ, debuit præexiſtere in Adam, & pertinere ad perfectionem ſpeciei, ſcilicet ad formandam mulierem, & non ad integritatem indiuidui Adæ: & debuit eſſe talis pars, vt exiſtens in Adam non faceret deformitatem, & ablata non faceret defectum. Hoc non potuit eſſe in capite, neque in pedibus, neque in aliqua extremitate, quia extrema ſunt graciliora, & quicquid ibi addatur tollit pulchritudinem, & facit monſtruoſitatem, & ſi non tollatur de ſuperfluo ibi, quicquid tollatur faciet defectum: maxime cum de capite, aut de pedibus, vel manibus aliquæ partes cum oſſibus tollerentur: de partibus autem denſioribus potuit hoc tolli ſine incommodo, ſicut eſt torax, ſiue clibanus: quia ibi ablato pauco non apparet defectus, & addito non apparet monſtruoſitas: & hoc maxime erat in coſtis, quia poterat Deus ponere vnam coſtam vltra numerum conuenientem hominibus, quæ eſſet in vno latere in loco, vbi non ſolet eſſe coſta, ſed caro: & quamdiu Adam illam haberet, non appareret aliqua deformitas, quia illa non ſupereminerct: & cùm auferretur non faceret defectum, quia repleretur locus carne, ſicut factũ eſt, & non eſſet alia coſta neceſſaria in locum eius: de quocunque autem alio loco auferrentur aliqua oſſa, & maximè ſi de extremitatibus eſſent oſſa neceſſaria propter motum, & deberent reſtitui, vel ſi eſſent oſſa ibi duplicata ſupereminerent, & facerent deformitatem: ideo non fuit locus, de quo conuenientius tollerentur carnes & oſſa, quàm de latere auferendo ibi coſtam. Et per hoc patet reſponſio ad id quod dicebatur, ſcilicet quare non fuit ablata pars aliqua de vmbilico, ſcilicet, quia non erãt ibi carnes & oſſa, ſed ſolùm carnes, & ita de quacunque parte petatur cauſa, apparet ibi ſtatim, quòd non tam conuenienter acciperetur inde aliquid ad formandum Euam, ſicut de latere.

Qõ. 381. Quomodo Eua mulier magna potuerit formari de coſta parua.

Quæretur, quomodo potuit formari mulier de coſta illa, quia coſta eſt paruæ quantitatis, & mulier eſt magna? Aliqui dicunt, quòd non fuit neceſſaria maior quantitas ad formandum mulierem, quia ex minore quantitate formatur fœtus in vtero, & minor eſt quàm coſta, quia parum maior eſt quàm muſca magna in principio ſui, & ita poterat formari Eua ex illa coſta. Dicendum, quòd hoc non ſtat, quia iſti præſupponunt quòd Eua quando formata fuit, non fuerit maior quàm ſufficiebat illa quantitas coſtæ cùm carne ſibi adhærenti, & hoc eſt falſum. Primo, quia ſtatim vt formata eſt, duxit eam Deus ad Adam: & dixit Adam, hoc nunc os ex oſſibus meis, & caro de carne mea. & acceptauit eam reiectis omnibus animalibus: & tamen ſi tam parua eſſet, non conueniret ad conſortium Adæ, neque acceptaret eam: ideo non fuit tam parua. Secundo, quia vt aſſerit communiter, in die qua formata eſt Eua, tentata eſt, & peccauit, atque eiecta eſt de Paradiſo: & tamen quando illa peccauit maior erat: ideo non eſt hoc concedendum: primo quia vtebatur ratione, nam diabolus tentauit eam, & illa locuta eſt, & tamẽ in tam paruo corpore non poterat eſſe vſus rationis propter defectum organorum ſenſitiuorum, quorũ actus præcedit actum intellectus. Secundo, quia mulier locuta eſt, & tamen in tam paruo corpore non poſſet fieri formatio vocis articulatæ, cùm videamus quòd paruuli non poſſint omnia verba formare, ſed quædam eliduntur eis, quæ non proferunt.

F Tertiò, quia quando Eua tentata fuit, iam acceperat mandatum Dei; ſiue a Deo immediatè, ſiue per virum, & tamen tam paruo indiuiduo non daretur mãdatum, quia neque capax eius eſſet ad illud intelligẽdum, neque ad exequendum. Quartò, quia Eua peccauit comedendo, & tamen tam in paruo corpore non poterat eſſe comeſtio propter teneritudinem organorum, cùm & paruuli exeuntes de vtero, non poſſint comedere, ſed ſolùm bibere lac. 1. Corinth. 2. Ideo erat maior. Quintò, quia mulier ſuadente diabolo, videns arborem pulchram, concupiuit fructum, & accepit de arbore, ſupra 3. cap. Et tamen ſi eſſet ita parua non poſſet accipere de arbore: ergo non erat parua. Sextò, quia ſtatim, vt peccauit Eua, G Deus prænunciauit ei pœnas, tanquàm mulieri integræ dicens; In dolore paries filios tuos: ergo non erat ita parua. Septimò, quia ſupra 2. cap. dicitur, quòd Adam, & Eua erant nudi, & non erubeſcebant, quod ponitur quaſi pro admiratione: & tamen ſi ita parua erat Eua, non haberet de quo erubeſceret. Octauò, quia ipſa die, qua peccauit Eua, eiecta eſt de Paradiſo, & dedit Deus ei, & Adæ tunicas pelliceas: & tamen ſi ita parua eſſet, non haberet quid egeret tunica. Nonò, quia ſtatim vt peccauerunt, agnoſcentes ſe nudos erubuerunt, atque fecerunt ſibi perizomata, ideſt, ſuccinctoria, ſupra 3. cap. Et illa erant non ad tegendum totum corpus, ſed partes inferiores ſub vmbilico: & iſta fecerunt de folijs ficus conſutis; & tamen ſi ita parua H eſſet Eua, non poſſet ſibi fieri perizoma, quia intra medium folium ficus caperentur multæ tales mulieres: ſcriptura tamen vult, quòd in ſuccinctorio Euæ eſſent multa folia ficus: ergo magna erat ipſa Eua. Cùm autem confirmatur, quòd in vtero adhuc minores ſunt fetus, dicendum eſt, quòd verùm eſt: & tamen non eſt ſimile de Eua; quia erat extra vterum, & fetus, quando ita parui ſunt, nòn poſſunt viuere propter paruitatem extra vterum: quia a leui agente alterati corrumperentur: & ideo manent ibi, quouſque compleantur ſecundum quantitatem: & ita omnes quando exeunt, ſunt grandiuſculi: vt iam poſſint ſuſtinere aliqualiter alterationes, quæ ſunt extra vterum: Eua autem foris erat: I ideo tam parua non poterat viuere. Secundò, quia fetus in vtero neque manducãt, neque bibunt, quod neque facere poſſent: quia ad hoc eſt neceſſarius motus organorum; ſed nutriuntur ſine aliquo motu partium corporis. Non erat ſic de Eua: quia ipſa nutrienda erat per cibum, & durum quidem, ſcilicet cibum de fructibus crudis arborum; ideo non poſſet, ſi tam parua eſſet. Multa alia ſunt, quæ competunt fetibus in vtero, & non poſſunt conuenire foris: ideo non erat idem iudicium de Eua, & de fetibus in vtero, quantum ad paruam quantitatem.

Dicendum igitur, quòd Eua, quando fuit formata a Deo, fuit tanta in magnitudine corporis, quãta poſtea fuit per totam vitam; & nihil augmenti ſibi aduenit; & patet primò, quia Dei perfecta ſunt opera. K Deuter. 32. cap. Sed Eua fuit formata opere diuino; ideo in ipſa formatione aſſecuta fuit totã perfectionem ſuam, tam ſecundum corpus, q̃ ſm animam. De anima manifeſtum eſt, ꝙ ſtatim fuit ratione vtens, & perfectè loqui ſciens: vt ſupra declaratum eſt, & colligitur s. 2. & 3. cap. De corpore ergo ita eſſet, vt haberet totã ſuã magnitudinẽ, q̃ aliqñ habitura erat Eua. Secundò, quia de Adam omnes tenent, ꝙ fuit formatus in ætate virili, ideſt habẽs corpus ita magnum, perfectum, & robuſtũ, ſicut habet homo in virili ætate; ita ꝙ poſtea nihil creuerit. Sic tenet Auguſt. ſuper Geneſ. ad literam: & Magiſter lib. 2. Sentent. diſt. 17.

quod

quod etiam concordat literæ. sup. 2. & 3. c. ergo & de Eua ita esset, ꝙ formaretur integra secũdum corpus, scilicet in ætate perfecta, quia eadem ratio erat de vtroque, cùm ambo formati essent a Deo: & ideo ambobus competebat perfectio. Tertio, quia Deus formauit mulierem in adiutorium viri: nam dicitur; Non est bonum hominem esse solum, faciamus ei adiutorium: & tamen si tam parua formata fuisset Eua, non tollebatur Adę esse solitarium: quia Eua tam parua nulli consortium faciebat. Quarto, quia fœmina data est viro in adiutorium ad generandum, quod vir solus facere non poterat: & tamen si Eua tam parua formata fuisset, maneret Adam plusquam per quindecim annos non habens, cui copularetur, quousque illa efficeretur apta secundum corpus, & istud totum tempus perderet Adam, quia in illo non multiplicaret, quod Deus hominibus dixerat, supra primo cap. Dicendum, ergo quòd Eua talis, ac tanta erat: vt in ipsa die concipere posset. Cùm autem obijciebatur de parua quantitate, dicendum quòd nihil obstat: quia ex tanta, vel minori posset Deus formare corpus Euæ, quia ibi fiebat additio aliqua ad materiam illam, vel multiplicatio eius, vt statim declarabitur.

Quę. 383. Quõ ex parua costa tam magna mulier fieri potuit.

Nunc est dubium quomodo potuerit fieri mulier tam magnæ quantitatis ex tam parua costa. Aliqui dicunt, quòd per rarefactionem materiæ illius: nam & in natura ita fit, vt aliquod rarefiat, & cõdensetur: & paruum rarefactum efficiatur magnum, & magnum condensatum efficiatur paruum, sicut ex vno pugillo aquæ fiunt decem pugilli aeris, & consonat hoc intentioni August. lib. 10. super Gen. ad literam: Quid absurdius quàm vllum esse corpus, quòd manente naturæ suæ quantitate, idest sine additione vndique crescat, nisi rarescat? Sed dicendum, quòd ista positio non stat: quia quando aliquid rarefit, efficitur minoris soliditatis, & transit ad alteram naturam, vt si rarefiat pugillus vnus aquæ vsque ad magnitudinem decem pugillorum, non manet iam in natura aquea, sed transit ad naturam aeream, & ita dicitur, quod ex vno pugillo aquæ efficiuntur decem pugilli aeris, sed ad hoc quòd de tam parua quantitate, sicut erat costa, fieret aliquid tam magnum, ut mulier perfecta secundum totam sui corporis magnitudinem, oportebat vt rarefieret vnum in centum, vel plus: & ita substantia mulieris veniret non solùm ad raritatem aeream, sed etiã ad igneam, & adhuc plus, quod non est audiendum: nam sub tali raritate non potest manere corpus humanum, immo nullum corpus mixtum. Alij dicunt, quòd factum fuit per additionem extraneæ quantitatis appositæ illi costæ, quæ sufficeret, vt inde formetur corpus tantæ magnitudinis, sicut erat corpus Euæ. Sed istam positionem non admittit Magister libro secundo Sentẽ. distinctio. 18. dicens; quòd hęc positio non placet multis, quia ita est quòd ei, & etiam Hugoni de sancto Victore non placet. Adiungit etiam Magister causam, quia si adiungeretur extranea materia, illa esset maior quàm costa Adæ: ideo potius de materia illa diceretur formata mulier, quàm de costa Adæ, quia inde accepisset plures partes, sed dicitur, quòd de costa formata est: ideo dicit ille, & Hugo de sancto Victore, quòd non fuit addita aliqua extranea materia, vel quantitas. Dicunt ergo isti, quòd non fuit factum per additionem extraneæ quantitatis, neque per creationem alicuius quantitatis, uel materiæ de nouo, sed per multiplicationem materiæ in seipsa, & hanc multiplicationem dicunt factam operatione diuina eo mõ, quo de qnq; panibus saturata sunt hoĩum quinq; millia. Sed dicẽdũ, ꝙ ista posi-

A tio non stat, quia neque est intelligibilis; cum enim dicunt multiplicari quantitatem, vel costam in seipsam, idest de pauco, vel paruo effici multum, potest dupliciter intelligi: vno modo, ꝙ ista multiplicatio solũ sit in quantitate, & non accedat ad essentiam materiæ, ita vt quantitas costæ sit multiplicata, & materia eius non, sed manserit eadem numero, quę prius erat sub paruis dimensionibus, & nunc recipiat maiores; & tunc erit rarefactio, quia nihil aliud est rarefactio, vt patet lib. 3. Physicorum, nisi cùm eadem materia numero erat prius sub paruis dimensionibus, & postea incepit esse sub maioribus. Si autem multiplicatio attingat essentiam materiæ, & non solùm quãtitas, nihil aliud erit, nisi quòd sit aliqua materia ibi,
B quæ ante non erat; sicut in multiplicatione secundum quantitatem incipiunt esse dimensiones, quæ prius non erant, & ita inciperet sub corpore mulieris esse aliqua materia, quæ non fuerat sub forma costæ: hoc autem non potest intelligi, nisi dupliciter; vno modo per conuersiones alicuius corporis præexistentis in costam, quæ efficeretur magna, & de illo toto formaretur corpus mulieris; alio modo, quòd sit creata aliqua materia de nouo, idest aliquod corpus, quod adderetur corpori, & inciperet esse sub forma mulieris; & quicquid horum dicant, erit additio extraneæ quantitatis; ideo non possunt effugere modum istum.

Quęſ. 284. Ex costa, aliaq; materia addita Eua ꝓducta fuit.

C Dicendum ergo, quòd positio illa, quam magister improbat, est vera, scilicet quòd fuerit ex costa illa corpus mulieris formatum, addita quantitate aliqua extranea, idest, materia cum quantitate; quia sola quantitas, idest dimensiones separatæ addi non poterant, quia non facerent ad veritatem naturæ, cùm dimensio non possit incipere esse substantia; sed quãdocunque loquimur de additione quantitatis, intelligimus additionem materiæ, quæ habet quantitatem; & tanta materia adderetur, vt costa, & illa materia simul sufficerent ad formandum inde tantum corpus, quantum erat corpus Euæ. Sed de ista materia addita poterat dici, ꝙ fuit dupliciter, scilicet per creationem materiæ illius de nouo, & alicuius corporis habentis materiam; qa materia per se non creatur, quia non est terminus creationis, nisi quod habet
D actualitatem: materia aũt non hẽt per se esse, sed corpus, vel mixtũ, cuius pars est materia; iõ illud creatur, & nõ materia: sed materia concreatur, tanꝗ pars: esset ergo vnus modus ꝑ creationẽ materiæ, i. corporis habentis materiã de nouo: alius modus est, ꝙ fiat ꝑ additionem materiæ, vel corporis alicuius præexistẽtis, vel creati iam. Vterque modus sufficiebat, & quantũ ad hoc, ꝙ corpus Euæ redderetur debitæ magnitudinis non differebat potius fieri vno modo, ꝙ̃ alio; quia vtroq; modo ministratur quantitas, vel materia sufficiens ad formationẽ corporis mulieris. Sed dicendũ, ꝙ potius est tenendum factũ fuisse per additionẽ materiæ, vel corporis præexistentis: quia Deus non facit aliquid frustra, neque natura, quę est ordinata, vt dicit
E Arist. lib. 1. Polit. sed Deus in prima creatione rerum, creauerat sufficientem materiam in quatuor corporibus simplicibus, & in mixtis ad omnes trãsmutationes, & formationes, quæ postea fierẽt: iõ superuacua erat noua creatio corporis alicuius. Etiam peccatum esset fieri ꝑ plura, quod potest fieri per pauca: vt dicit Arist. lib. 8. Topic. Neque concedimus pluralitatem sine necessitate: & tamen non erat hic aliqua necessitas ad ponendum nouam creationem, cùm posset fieri hoc de materia præexistente: ideo conuenientius est sic poni.

De par. Animalium, cap. 13. lib. 1. de cęlo. tex. 32. lib. 1. Poli. c. 2.

Quęſ. 385 Quomodo materia præexistẽs accepta ẽ, vt trãsiret in corpus Euæ.

Sed nũc est dubiũ de illa materia ꝑexistẽte qũo accepta fuit, vt trãsiret in corpus Euæ. Dici potest, quòd

duplicitet fieri poterat; vnus modus est, vt illa materia transiret in costam per conuersionem: & tunc de costa sic augmentata, vel maiore existente formaretur corpus Euæ. Alius modus est, ꝙ illa materia non conuerteretur in costam, sed simul de ambabus materijs fieret corpus Euæ. Est dicendum, ꝙ vterq; modus habet satis verisimilitudinem. Secundus videbitur alicui verisimilior, eo quòd excusatur pluralitas: nam per primum modum ponuntur duę conuersiones, scilicet vna conuersio materiæ præexistentis in costam Euæ: alia autem conuersio ipsius sic magnificatæ in corpus Euæ. Ponendo secundum modum est vnica conuersio, scilicet amborum simul in corpus Euæ, & tamen pluralitas non est concedenda sine necessitate: ideo potius accipies secundum modum, qui non ponit pluralitatem conuersionum. Sed primus modus magis videtur consonare modo loquendi scripturæ, & ad euitanda inconuenientia: nam dicit scriptura, factam Euam de costa Adæ: si autem ambæ materiæ simul transirent in corpus Euæ, & non haberet vna ordinem ad aliam, æqualiter posset dici, formata Eua de materia illa extrinseca, sicut de costa Adæ: immo potius de materia extrinseca, quia illa erat maior. Concedimus tamen formatã de costa, & non dicimus formatam de aliquo alio. Ideo videtur, quòd materia alia habuit ordinem ad costam, scilicet, quòd illa conuersa fuit in costam, per quod costa maior effecta est ad tantam quantitatem, vt sufficeret ad formandum inde corpus mulieris, & manebat adhuc costa illa, & tunc ex ipsa formatum fuit totum corpus mulieris. Ideo absolutè dici poterat, formatam Euam de costa Adæ per modum istũ primum, quod nõ poterat ita bene dici per modum secundum; ideo iste est verisimilior, & magis conuenit assertionibus doctorum. Et sic apparet ex prædictis formatum fuisse corpus Euæ ex costa Adæ, cum additione nouæ quantitatis præexistentis: Et cõsonat hoc intentioni Augu. scilicet, ꝙ fuerit de formatione corporis Euæ, sicut de multiplicatione panum, & tamen illud fuit per additionem quantitatis extrinsecæ, & ita non tenemus in hoc opinionem Magistri, & Hugonis.

Quæs.386
Sapientis est aduertere nõ quid aliqui dicunt, sed qua ratione ostendant.

Ad obiecta facilè est dici: cùm enim dicit magister, ꝙ ista positio quibusdam non placet, non est ad hoc aduertendum, quia etsi quibusdam non placet, s. ei, & Hugoni, multis tamen alijs placet, quibus magis standum est. Etiam quia sapiẽtibus non est aduertendum, quid aliquis dicat, sed qua ratione id ostendat, & rationi, atque demonstrationi, vel probabilitati potius, quam viro standum est, sicut & in moralibus teste Arist. non permittimus dominari virum, sed rationem, & legem; maximè, quia in hac opinione Magister, & sequaces videntur propriam vocem ignorasse, sicut Arist. dicit de Anaxagora. li. 1. de generatione cap. 1., s. quia dixerunt multiplicationem, cum deberent dicere additionem, quia non solum non potest aliter esse, immò neque potest aliter intelligi, vt supra ostendimus. Cùm autem probant, quia tunc diceretur formatum corpus Euæ potius de materia illa extranea, q̃ de costa Adæ, quia erat illa maior, dicendum, ꝙ non stat primo, quia illa materia, i. costa Adę veniebat principaliter ad formationem mulieris, cũ de illa per se intenderet Deus formare Euam: de materia autem extrinseca non intendebat s̃m accessionem, ideo licèt ambo essent ad formationem mulieris, costa diceret esse, de qua formata fuit mulier, & non materia extrinseca: sic erat de Adã, & Eua, quia ambo erãt ad generandum, & vnus eorũ, per se non sufficiebat, quia tñ Adam fuit primus attribuitur ei generare, fęmina autẽ vocatur adiutorium ad gene-

F randũ, sup. 2. Ita materia illa erat, ex qua intendebatur formatio Euę; extrinsecum autẽ erat per accessionẽ de costa, ergo de illa dicet̃ formata, & extrinseca materia erit, vt adiutoriũ ad formationẽ. Sc̃do, quia simile est de formatione fętus in vtero, nam gignit̃ ex sanguine muliebri tanq̃ ex materia, & tũc est paruæ quãtitatis vix ad quantitatem vnius magnę muscæ, iuxta Arist. lib. de animalibus, & quando exit de vtero est cõparatiuè valde magnę quantitatis, & tamen quando exit non dicitur formatus de alimento, per quod accepit magnitudinem, sed de substantia matris, i. de menstruo. Tertio, & principaliter, quia nõ fuit formatum immediatè corpus Euæ, nisi ex costa Adę: ex materia autem extrinseca fuit formatũ mediatè, s. quòd

Libr. 7. de Histo. animaliũ. c. 4.

Opinio cõmunis doctorum de magnitudine Euæ ex costa Adę tã paruę.

G Deus abstulit costam de Adam, quæ parua erat, & in illam conuertit multam materiam, ita vt costa efficeretur tantæ magnitudinis, sicut corpus Euæ, & tunc de illa costa formatum fuit totum corpus, & quia materia extrinseca non transiuit statim in corpus Euæ, sed in costam, & costa transiuit in corpus Euę, dicitur, formatum corpus Euæ de costa, & non de alia materia, quia non erat tunc alia materia, quando formabatur corpus Euæ, nisi costa, & totum aliud in costam erat conuersum, & ista erat ratio præcipua. Et ista est intentio doctorum; & sic applicatur exemplum de embrione, vel fętu; nam dicimus formari embrionem de menstruo, & tamen minorem quantitatem accipit de menstruo, & tamen quia men-

H struũ transit statim in embrione, & ibi est generatio, reliquum autem, quod aduenit ad faciendum maiorem quantitatem de cibo non generatur ex eo embrio, sed aduenit embrioni formato, ideo embrio de menstruo est, licèt inde habeat minus de quantitate, & ponunt doctores istud exemplum, quod conuenit aliqualiter formationi Euæ, sed per ordinem contrarium: conuenit autem inquantum vtrobiq; ab eo, quod est minus s̃m quantitatẽ, fit denominatio, s. in embrione à menstruo, & in Eua à costa Adæ: sed fit ordine contrario, s. in embrione multum de materia aduenit post formationem embrionis: in Eua autem multum de materia aduenit ante formationẽ, & versum fuit in costam, nam non est intelligẽdum, ꝙ fue-

I rit Eua formata de sola costa, & post formationem eius conuerteretur illa multa materia in ipsam, quia tũc adueniret hoc per augmentationem, quod non est conueniens, quia tunc conuerteret̃ per intus susceptionem, sed fuit materia illa conuersa in costã, & costa tunc magna effecta in mulierem. Aliud exemplũ est omnino simile de frugibus, nam gignitur spica ex grano præcedente, tanquam ex semine, sed tota substãtia spicę nõ est de grano præcedẽte: immò minor pars eius, sed dicitur spica genita ex grano, quia humor tractus de terra à virtute grani cõuertitur in spicam, & auget illam. Aliud autem exemplum est adhuc magis conueniens, scilicet, Vinum in sacramento vertitur in sanguinem, & ei tãquam speciei sacramentali competit per se verti: aqua autem, quę est cũ vino, vertitur in sanguinem, & non cõpetit ei per se

K verti, quia non est materia sacramẽtalis, sed vino hoc competit; inquantum tñ aqua mixta vino vertitur in vinum, est totũ illud mixtum vinum, & ita toti ei cõpetit per se verti. Si autem non cõuerteretur aqua in vinum, neque conuerteretur aqua in sanguinem, sed maneret in natura aqua circuntusa accidẽtibus vini, & idem est de quacunque alia re mixta vino, sicut est mel, vel lac, aut quicunq; liquor, & generaliter quicquid illud sit, quia si conuertitur in vinum, conuertetur quoque in sanguinem Christi, sicut & aqua, quia iam illud totum vinum est, & non potius competit aqua esse materiam huiusmodi sacramenti, quã alijs rebus,

rebus, sed solùm inquantum in vinum transeunt. Ita omnino est de costa Adæ, & materia extrinseca: nam costa Adæ est ꝑ se materia corporis Euæ, materia extrinseca fuit materia illius, inquantum transiuit in costam, & postea costa per se transiuit in corpus Euæ, & illa materia extrinseca non trāsiuisset in corpus Euę, nisi inquantum iam transierat in costam. Præcedentia sunt vera, tenendo quòd fuit formatio corporis Euæ per duas formationes, quòd primo fuerit materia extrinseca conuersa in costam Adæ, & deinde ipsa costa magna effecta transierit in corpus Euæ. Si autem tenere quis velit, quòd vnica conuersione transierit, tam costa, quàm materia extrinseca in corpus Euæ, dicetur adhuc, quòd de costa formatum est, qa costa erat materia principalis, & alia per accessionē, & ad hoc habet aliquam similitudinem, quod dicitur de grano, & segetibus, quia spica gignitur simul, tam ex grano, quàm ex humore terrę tracto ad granum: dicitur tamen gigni de grano, quia est materia principalis, cùm humor terræ habeat habitudinem ad granum, & ibi alteretur, & accipiat virtutem, vt conuertatur: sic costa Adæ materia principalis erat, ideo de illa dicetur formatum corpus Euæ.

Quæst. 387 An costa multiplicata fuerit.

Ad aliam rationem, cùm dicebatur in confirmationem, quòd Deus formauit mulierem de sola costa, sine additione alicuius alterius quantitatis, solùm multiplicando illam in se, sicut potuit omnia de nihilo creare, dicendum, quòd non est simile, quia ꝙ Deus creet res de nouo est potestatis infinitæ, & licèt sit magnæ potestatis, non includit in se contradictionem, ideo Deus illud potest: quòd autem multiplicet materiam in se ipsa, includit contradictionē, quia neque est intelligibile: ideo minus est dare esse materię de nouo, quàm multiplicare eam in se ipsa, cùm per istam multiplicationem, vt ostensum fuit, non possit intelligi, nisi rarefactio materiæ alterius, siue de nouo creatæ, siue præexistētis. Ad aliud, quod dicit Magister confirmando, quòd ita multiplicata fuit materia costæ Adæ in se ipsa, sicut panes benedicti à Domino fuerunt multiplicati, dicendum, quòd illi panes creuerunt valde, vt saturarent multa millia hominum, & superessent duodecim cophini fragmentorum, & istud non fuit per multiplicationem eorū in seipsis, sed per additionem extraneæ materiæ, quæ vertebatur in panem: & tamen decipiunt, qui asserūt multiplicationem illam principium apparentiæ esse, quia illi, qui manducabant panem illum, & videbant frangi, nullam materiam, vel corpus videbant apponi, & tamen panis crescebat: ideo putabant non superesse alium modum, nisi quòd multiplicaretur in se ipso, sed falsum est, quia neque est intelligibile, sed in veritate fiebat ibi continua appositio materiæ inuisibiliter, quæ conuertebatur in panem. Non erat autem materia inuisibilis, cùm esset corporea; erat tamen inuisibiliter apposita, quod fiebat, vt homo non videret secretum Dei, & cùm apponeretur conuertebatur statim, & hoc erat miraculosè. Et hoc nemo admiretur, cùm & aliquid in natura fiat, quod nunquam videmus quomodo, aut quando fiat, sed postea illud videmus factum; sicut ante crescit herba, vel spica segetis, nam etiam si homo indesinenter maneret apud spicas, non videbit quomodo crescūt, & tamen augeri motus est, & in successione consistit, sed videbit postquam creuerit; vt si quis videret nunc segetes, & post decem dies redeat, cognoscet quòd creuerint, si autem per illos decem dies mansерit præsens segeti, nunquam videbit, quomodo crescit, quod & Christus tetigit Mar. 4. cap. Sic est regnum cœlorum, quemadmodum si homo iaciat sementem in terram, & dormiat, & exurgat nocte,

A & die, & semen germinet, & increscat cùm nescit ille, idest cùm nō videt, scilicet, quia etiam si surgat de nocte, & die, veniatque sæpè ad videndum segetem, non videbit eam crescere. Ita igitur cùm multiplicaret Deus panes faciendo maiores addita quantitate, nō videbant homines quomodo adderetur materia, & crescerent panes, sed videbatur postquam factum erat, scilicet, quòd creuissent; ideo non fuit ibi multiplicatio panū in se ipsis, sed additio facta eis. Et istud consonat intentioni August. super Ioannem, dicentis: Ille in manibus suis multiplicauit quinque panes, Tract. 24. qui de paucis granis creat segetes, & ita vult August. fuisse talem multiplicationem panum, qualis est in segetibus, sed segetes ex paruis granis fiunt, non per

B hoc, quòd grana in seipsis crescant, sed addito eis extrinseco, scilicet humore nutrimentali tracto de terra ad grana, quod intra ipsa grana per virtutem actiuam seminalem decoquitur, & alteratur, & ita transit in substantiam segetum. Et ita dicendum relinquitur, quòd ex costa Adæ formata fuit Eua per additionem materiæ extrinsecę, quo in costam transiuit, & consequenter in corpus Euæ.

Quæst. 388 An fœmina debuit formari ex viro, an vir ex fœmina.

Quæretur, an debuit formari fœmina ex viro, vel vir ex fœmina. Dicendum, quòd quantum ad hoc de quo supra petebatur, non differt, quis ex quo formaretur: nam dictum fuit, quòd in specie humana fuit aliquid speciale, scilicet, ꝙ omnia indiuidua ꝓcederent ab vno principio, quod non fuit in alijs animalibus: ideo non debuerunt similis produci fœmi-

C na & vir, quia tunc vnus non esset ex alio: & ita nō esset vnicum principium; ad hoc autem, ꝙ esset vnicū principium, debuit produci vnicū indiuiduum, & ex illo produceretur aliud: siue ergo formaretur prius vir, & ex eo femina, sicut factū est; siue prius fœmina, & ex ea vir, esset vnicum principium: ideo quantum ad esse vnicum principium in natura humana, qđ nō erat in alijs animalibus, vterque modus sufficiebat. Sed dicendum, ꝙ debuit fœmina formari ex viro, & non econtrario: primo quia si vir formaretur ex fœmina, debebat esse fœmina primo formata: & tñ hoc erat incōueniens, quia tūc Deus inchoaret opera sua ab imperfecto; cùm fœmina sit minus perfecta, q̃ vir. Secundo, quia ille, qui formatus est primo, formatus

D est propter se: qui aūt posterius formatus est, in adiutoriū prioris: nam formato vno indiuiduo dixit Deus; Non est bonum hominem esse solū, faciamus ei adiutorium simile sibi: adiutorium aūt minus est eo, cuius est adiutorium: vir aūt naturaliter est dignior fœmina; ideo non debuit vir formari posterius. Tertio, quia qui formatus est prius, est ad imaginē formatoris, idest Dei: qui autem posterius, est imago eius, de quo formatur; sic Apostolus ostendit 1. Corin. 11. vbi dicit, virum esse imaginem Dei, fęminam autem gloriam esse, & imaginem viri, & dat statim ibi causam, s. quia vir nō est formatus ex muliere, sed mulier de viro: & ita si formarēt vir de muliere, esset mulier ad imaginem Dei, & vir ad imaginem mulieris, sed excellētius est esse ad imaginem Dei, q̃ alterius: ergo

E vir, cui competit maior dignitas ſm naturam, debuit esse prior. Quarto, qa qui posterius formatus est, ꝑꝑ illum est, qui prius erat: vir tamen non est propter feminam, sed fœmina propter virum: cùm agēs sit nobilius patiēte, lib. 3. de anima, & vir sit actiuus, femina vt passiuum, & id, quod est minus nobile, est ꝑꝑ nobilius: ergo debuit formari prius vir, vt ex ordine formationis appareret quis erat propter alterū: nā Apostolus ita dicit, ꝙ vir non est propter mulierē, sed mulier propter virum 1. Corin. 11. cap Quinto, quia ratio principij pertinet ad dignitatem, dignitas autē debet dari viro, qui excellentior est naturaliter: ideo ex ipso

debet esse fœmina, & non econtrario: patet hoc, quia Apostolus, 1. Corin. 11. vbi ponit rationes ostendẽtes esse virum digniorem fœmina, dicit ꝙ vir nõ est formatus ex fęmina, sed fœmina ex viro: & ita ad dignitatem hoc pertinet. Sexto, quia esse vnum prius alio tempore, facit quandam excellentiam præsidendi: nã Apostolus 1. ad Timoth. 2. cap. vbi dicit, ꝙ fęmina nõ debet dominari viro, neq; docere, dat causam. s. Adã prius formatus est, deinde Eua: & ita ex eo, quòd fuit Adam, idest vir prius formatus, signat ꝙ vir debet pręsidere, & docere, & nõ fęmina. Si ergo fęmina primo formata fuisset, competeret ei auctoritas docendi, & dignitas præsidendi, sed hæc debẽt ad virum pertinere propter dignitatem naturæ, ergo debuit vir prior esse, & sic ex viro debuit fœmina formari.

Quæst. 389 An debuerãt formari multę fęminæ, vel vna.

Quæritur, dato ꝙ fęmina deberet formari ex viro, & non vir ex fœmina, an debuit vnica fęmina formari ex viro, vel multæ simul. Dicendũ, ꝙ debuit formari vnica fęmina tm̃; primo quia Deus non facit per miraculum nisi ea, quę non possunt fieri per naturam, sicut creationem rerum, & inchoationem earũ fecit diuinitus, quod natura nõ poterat, sed productio omnium fęminarum est possibilis ꝑ naturã, nisi productio primæ fęminæ: quia cęterę per propagationẽ ex primis indiuiduis duobus nascerentur: sola prima fœmina erat, quę non poterat isto modo incipere esse: ergo sola prima debuit diuinitus produci de viro. Secundo, quia sufficiebat ad intentionem Dei vnica fœmina, nam ideo Deus fecit fœminam, vt vir non esset solus, sed haberet adiutorium ad generandum, ideo nõ formaret Deus plures fœminas ex viro. Tertio, quia si formaret plures esset vna earũ socia Adæ, cæteræ essent superuacuæ, quia non esset, qui eis copularetur, vel daret Deus bigamiam simultaneam, & ostenderet illam esse secundum se bonam, cùm ipse in naturæ constitutione illam daret, ideo debuit esse vnica. Quarto, quia dando plures, sequereẽ minus amor, cùm virilis diuideretur in multas, & ista est ratio, quam facit Arist. li. 2. Poli. (Cap. 2.) contra policiam illorũ, qui dicebant debere esse cõmunitatem vxorum, nã illi dicebant, ꝙ esset maior amor inter ciues, eo ꝙ quilibet amaret omnes minores, vt filios, & quilibet omnes maiores, vt patres, dicit autem Arist. ꝙ potius esset minor amor, quia dulcedo amoris paterni, & filij aliàs diuideretur per multos, essetque minor, sicut si parum mellis fundatur in fluuio, perit tota dulcedo, & nihil inde dulce efficitur: volebat tamen Deus, quòd Adam valde diligeret mulierem, quam ei dabat. Quinto datis pluribus mulieribus dabatur tanto maior facilitas, vt periret humanum genus, quod perijt ex peccato primorum parẽtum, & illud habuit originem ex muliere: quantò autem plures mulieres essent, tantò esset maior facilitas peccati, qa etiam si vna non succumberet tentationi, succumberet altera, ideo vt tolleretur occasio periculi nostri, non debuerunt esse plures mulieres, sed vnica ipsi Adæ data.

Quæst. 390 Cur dicit: Et repleuit carnẽ pro ea.

Quæritur, cùm dicatur supra 2. cap. ꝙ tulit vnam de costis Adæ, & repleuit carne pro ea, quid fuit illud, & ad quod dicit illud scriptura? Ad primum dicendum quòd Deus tulit de vno latere Adæ vnam costam, & costa habebat sitũ in corpore, & necessariũ erat, ꝙ in loco de quo tollebatur, maneret apertio aliqua, & vacuitas: Deus aũt voluit replere vacuitatẽ, quia vacuitas illa, vel aptio repugnabat vitæ, & ita repleuit locũ illũ carne. Ad secundum dicendum, ꝙ scriptura hoc dixit, Primo, ad ostẽdendum quomodo Adam posset viuere, quia aperto corpore intraret aer, & corrumperetur statim dispositio interiorum necessaria ad vitã, & moreretur Adam: vt ergo appareret, quòd

F non nocebat apertio illa Adæ, dicitur, quòd repleuit Deus locum illum. Secundo fuit ad ostendendum, quòd non manebat ibi aliqua deformitas, nam facta apertione, esset latus deforme, & si nesciretur quomodo postea prouisum est, putaretur, quòd esset aliqua, sed nõ fuit cõueniẽs, ꝙ in Adã esset deformitas vlla: iõ debuit exprimi, quid factũ esset, aut qũo prouisum à Deo. Tertio, ad tollendum errorem, quia aliqui putarent, quòd non erat necessaria ibi repletio, dicẽtes, quòd Adam in vno latere habebat duas costas ingeminatas, scilicet vnam super aliã: & ideo erat locus ille supereminens: ablata autem vna costa, manebat locus æqualis, & non erat necessaria: immo neque conueniens repletio: vt autem auferatur iste error, G dicitur ꝙ repletus est locus, & ita signatur ꝙ non erat costa super costã, sed vnica costa, & simplex in loco. Quarto fuit ad tollendum alium errorem, nam aliqui putarent, quòd Deus abstulerat costam de loco illo ad formationem mulieris, & loco eius posuit aliam, ne quid deesset Adæ, & quia non est factum sic, declarat illud scriptura, dicens non solùm, quòd repleuit locum, sed etiam, quòd repleuit eum carne, & ita non costa.

Quæst. 391 Cur Deus non repleuit locum ponẽdo aliã costã.

Sed quæritur, quare non repleuit Deus locum ponendo aliam costam, quia videtur, quòd ita fieri debuisset. Primo, quia costa ablata deficiebat, ideo suppleri debebat per aliam, vt nihil Adæ deesset. Secundo, quia in loco costæ, nihil melius coaptaretur, quã costa: ideo cum Deus omnia disponat optimè, H debuit ibi poni, vel formari alia costa. Dicendum, quòd Deus repleuit locum illum formando plus de carne, quæ operiret vacuitatem, & continuaretur cùm reliqua carne, & non posuit ibi costam: causa autem, quare fuit caro necessaria ad replendum est, quia ablata fuit inde costa cum carne: & fortè cum cute proportionali superextenta costæ: & ita manebat latus apertum, nisi prouideretur: ideo debuit ibi aliquid apponi, & fuit apposita caro: si enim sola costa ablata fuisset relicta carne, & cute, quæ superextendebatur costæ, non videbatur aliquid necessarium fieri de nouo ad operiendum locum, & tamen fuit ablata costa cum carne. Patet hoc, quia quan- I do Eua fuit adducta Adæ, dixit ille; Hoc nunc os de ossibus meis, & caro de carne mea: & tamen si costa illa fuisset nudata carne & cute, esset Eua de ossibus Adæ, & non esset de carne eius: & tamen dicitur de carne: ergo etiam erat caro cum costa: ablata autem costa cum carne coniuncta ei, manebat locus vacuus: ideo tunc erat necessarium operiri, vel repleri carne, vel osse, & repleuit Deus carne. Cùm autem dicitur, quòd debuit ponere ibi aliam costam: dicendum, quòd non conuenit, quia si costa aliqua deesset Adæ, debuisset ei restitui alia, ne maneret diminutus ab eo, quod secundum naturam conueniebat: & tamen non fuit costa deficiens, quia illa costa, quæ ablata fuit Adæ supererat ad integri- K tem indiuidui, vt supra declaratum est. Si autem restitueretur alia loco eius, maneret semper superuacua, quod erat inconueniens: non erat autem prius inconueniens, quia non erat superuacuum aliquid, quia licèt ad integritatem Adæ, costa illa esset superuacua, non erat simpliciter superuacua, quia erat intenta à Deo ad formationem corporis Euæ inde, sed formato corpore Euæ non manebat aliquid, ad quod esset costa illa: ideo esset simpliciter superuacua, & hoc inconueniens est poni in operibus Dei, ergo non debuit restitui costa, sed caro.

Sed obijcietur, quòd costa esset conueniens, quia licet non esset iam costa necessaria ad formationem Euæ, erat necessaria ad repletionem loci: ideo conuenienter

uenienter

Quæst. 392 Alia costa Adæ formari non debuit.

uenienter ibi poneretur. Dicendum, quòd non alia debuit costa ibi formari, quia maneret superuacua: ad replendum autem locum, non debuit esse costa, sed caro. Primo, quia si de Adam Deus non intendisset formare corpus Euæ, produxisset solùm tot costas in vno latere, quot in alio: & in loco, in quo fuit illa costa, de qua formata fuit Eua, non fuisset costa, sed caro, sicut erat in alio latere: fuit autem illa necessaria ad hoc, quòd de ea formaretur Eua: ideo post formationem non debuit esse ibi costa, sed solum caro, quia tunc reduceretur ad talem statum, qualem habiturum esset corpus Adæ si non formaretur inde Eua, & ista erat naturaliter sua consistentia: si autem restitueretur costa, non haberet Adam statum illum, quem habere debebat naturaliter: ideo non erat conueniens repletio per costam, sed per carnem, & ista est ratio necessaria. Secundo, quia ossa in corpore videntur esse partes principaliores, quàm caro, eo quòd ossa corporis humani, & cuiuslibet animalis sunt determinata in numero, & figura: caro autem, & partes carnium non sunt determinatæ in numero, & figura, & magnitudine: & ideo non deest aliquod os animali, quin desit de sua integritate: & tamen si desit de carne non deest integritas, sicut multum de carne consumitur in attenuatis macie, & tamen quia manent omnia ossa, manet integritas: similiter addito aliquo in carnibus manente figura proportionali, non præiudicatur integritati, neque fit deformitas, & tamen addito aliquo osse in animali præiudicatur integritati, & tollitur figura: ideo non est simile de ossibus, & carne. Vnde si in Adam restitueretur costa, haberet aliquid vltra integritatem, quia essent plura ossa, quàm competant, secundum speciem: restituta autem carne in loco illo, non esset aliquid vltra speciem, quia caro non est determinata, sicut ossa: ideo melius fieret repletio de carne, quàm de costa.

Quæst. 393 Cur Adã nõ fuit formatus cũ suis debitis costis, & postea vna ablata pro formã da Eua induceretur alia.

Sed quæretur, quare non fuit aliter, scilicet, quòd Adam formaretur habens solùm tot costas, quot habiturus erat secundum naturam, & quòd auferretur vna de illis, de qua formaretur Eua, & in locum eius restitueretur alia. Aliquis dicet, quòd non fuit hoc, ne maneret Adam aliquando diminutus costa, quod erat inconueniens: modo autem præcedente non maneret diminutus, quia ablata costa illa manebant tot, quot conueniebant secundum naturam. Dicendum, quòd non stat, quia hoc esset si aliquandiu mansurus esset Adam sine costa, sed non est verum: immo ablata vna succederet alia, immo poterat Deus facere, quòd non esset aliquod tempus quantumlibet paruum inter vnum & aliud, in quo Adam non haberet costas in numero debito, quia in eodem instanti poterat auferri vna, & succedere alia, sed solùm prius natura esset ablatio prioris, quàm restitutio sequentis, sicut est in corruptione, & generatione, quę sunt in eodem instanti. Secundo, quia istud idem argumentum staret in præcedenti modo, quia licèt non esset aliquod tempus, in quo nõ haberet Adam debitum numerum costarum, esset tempus, in quo haberet apertum latus, & nõ esset locus repletus carne, quod est inconueniens. Sicut ergo ad hoc ne ponatur istud inconueniens, confitemur, quòd simul fuit ablata costa, & successit caro replens locum: ita si existentibus costis in numero debito, auferretur vna, & deberet ei succedere altera, statim succederet, & non daretur tempus medium: ideo non est illa causa conueniens. Sed dicetur, quòd non debuit sic fieri: tres enim modi poterant esse; vnus est, quòd esset vna costa superabundans in Adam, quæ auferretur, & non restitueretur alia, sed solùm caro loco

A eius, vt factum dicimus: secundus, quòd essent costæ tot, quot in nobis, & ablata vna ad formationem Euæ succederet alia loco eius: tertius, quòd essent tot costæ, quot in nobis, & ablata vna pro formatione Euæ, non succederet ei alia, sed subrogaretur caro in eius locum. De isto tertio modo dicendum, quòd minus conueniebat, quàm alij duo. Primo, quia manebat Adam diminutus ab alijs hominibus, cùm omnes habeant certum numerum costarum, & ipse deficeret ab illo. Secũdo, quia Adam esset formatus integer, & pro formatione mulieris auferretur sua integritas, & cùm Deus posset illam restituere, non restitueret: in primis enim Dei operibus nõ debuit esse aliquid diminutum. Tertio, quia ossa sunt de integritate potius, quàm caro, vt dictum est

B præcedenti quæst. Ideo per carnem non supplebatur locus illius ossis, quod erat de integritate naturæ, sed oportebat restitui os aliud eiusdem figurę, magnitudinis, & virtutis. Quarto, quia ossa sunt ad quandam firmitatem corporis, ablato autem osse, & subrogata carne, non manet firmitas corporis: ideo non erat conueniens subrogatio, sed manebat corpus deterioratum. Quinto, quia per hoc præiudicaretur mulieri, quantum ad veritatem corporis sui, vt statim dicetur. Secundus etiam modus non erat conueniens. Primo, quia daretur aliquando imperfectio, s. q̃ dum auferretur costa, & succederet costa, quia nõ sunt natura simul, est intelligere Adã sine costa illa, & ita esset diminutus, ponendo per primum modum, nihil

C tale erat, quia non dabatur tẽpus, nec instans, in quo Adam esset diminutus, neque poterat intelligi diminutus, cùm id, quod auferrebatur, non pertineret ad integritatem eius. Secundo, quia non imitabatur modũ generationis, per quem cæteri homines sunt ab alijs: nam quilibet homo est de aliquo alio, idest de substantia eius, sed non est de eo, quod pertinet ad integritatem indiuidui in illo, sed solùm de semine, quod est aliquid verè in eo, non tamen pertinet ad integritatem illius, sed ad perfectionem speciei. Si enim in Adam ponamus fuisse costam, quæ non esset de integritate illius, sed superabundans, ad hoc intenta tamen à Deo ad formationem fœminæ inde, erit illa ad perfectionem speciei, & non ad inte-

D gritatem indiuidui, sicut est in nobis semen: & ideo concordabit in aliquo ipsi modo communi generationis. Si verò dicatur, quòd illa costa erat non superabundans, sed de integritate corporis Adæ, non erit illa, sicut semen ad perfectionem speciei, sed esset, sicut pes, & manus, quæ sunt de integritate indiuidui: & hoc non conuenit modo communi deriuationis vnius ex alio: ideo non est iste modus tenendus, sed tertius. Tertio, quia peruertebatur ordo rerum in hoc, scilicet id, quod factum erat à Deo, vt esset de integritate Adæ, non maneret in eo, sed in alio, & id quod non fuerat primo de integritate Adę, maneret in eo, in quo duo sequuntur per istum secundum modum: Per tertium autem modum nullum inconueniens sequitur, quia id quod factum est, vt esset in Adam de eius integritate, manet in eo, &

E id quod factum est, vt formaretur fœmina inde, aufertur de Adam, quod est conuenienter assignatum. Quarto, quia sequeretur inconueniens quantum ad resurrectionem: nõ enim posset resurgere Eua: nam omne quod est primo de integritate corporis alicuius, resurgit in eo: si autem esset modus secundus verus, esset costa illa, de qua formata fuit Eua, de integritate corporis Adæ: ideo resurgeret in Adam: & ita Eua nõ resurgeret, quia id quod fuerat eius materia, resurgeret in altero. Posito autem primo modo, s. q̃ costa illa superabundat in Adam, non erat de integritate

tate eius: & ideo nō resurgeret in eo, sicut menstruū, de quo formatur fętus, non resurget in matre, cuius fuit, eo quòd non fuit de integritate eius, sed resurget in fętu; sic costa, quia erat intenta ad formationem Euę, resurget in ea, & non in Adam, & ita apparet, quòd primus iste modus est conueniens, secundus autem, & tertius non conueniunt: nam istud inconueniens vltimum sequitur, tam contra secūdum, quàm tertium modum; & ideo tenendum est, quòd non fuit alius modus conueniens, nisi quòd produceretur in Adam vna costa vltra numerum debitum, quæ tolleretur ad formationem Euæ, & loco illius non restitueretur alia costa, sed caro, sicut scriptura dicit.

Quæst. 394 Quō dr̄ supra; Tulit vnā de costis, & ædificauit eā in mulierem.

Quæretur, quomodo dicitur supra 2. capit. Quòd tulit Deus vnam de costis Adæ, & ędificauit eam in mulierem. Respondet Nicolaus, vt diximus supra 2. cap. quæst. 26. quòd dicitur hoc, quia mulier formata fuit per modum ędificiorum, in quibus partes inferiores sunt grossiores, & firmiores, superiores autem sunt graciliores, ne totum simul ruat; sic mulieres in partibus inferioribus, idest in natibus sunt grossiores, vel amplæ; in dorso autem, & pectore sunt graciles, quod accidit econtrario in viris, & istud accidit propter naturam caloris, cuius est eleuare: in mulieribus autem est paruus calor eleuans, ideo inferiora sunt ampla: in viris autem est plus de calore, ideo eorum pectora sunt latiora eleuante calore materiam, & dilatante illam. Sed dicendum, quòd non est ista intentio scripturæ, sed est mòdus loquendi Hebraicus, vt ponatur ædificari pro fieri, & non pertinet solùm ad mulieres, sed etiam ad viros. Sic patet infra 16. cap. vbi dicit Sarra ad Abraham; Ingredere ad ancillam meam, si fortè saltem ex illa suscipiam filios; vbi ponitur in Hebræo; si fortè ædificabor ex illa; & ita ędificari non pertinet solùm ad mulieris formationem, sed etiam ad masculos, cùm litera nostra loco illius dicat, suscipere filios. Est ergo dicendum, quòd dixit; ædificauit costam in mulierem, idest formauit, scilicet, quia sicut ædificia fiunt de materia rudi, quæ per operationem artificis suscipit figuram, quam non habebat, ita costa illa, quam Deus tulit de Adam, non habebat figuram mulieris, & fecit Deus, quòd haberet illam: ideo dicitur, ædificasse eam in mulierem; & non est hoc quasi partes superiores sint graciliores, sicut in ædificijs, & inferiores ampliores, quod est in mulieribus, quia etiam si de fœmina fuisset formatus vir, scilicet de costa illius, diceretur, ædificari costa in virum, licèt non essent partes eius, sicut partes ædificiorum, sed econtrario superiora sunt latiora.

Quæst. 395 Quis formauerit mulierem ex costa.

Sed quæretur, quis formauerit mulierem ex costa. Dicendum, quòd Deus illud fecit, sicut expressè vult sacra scriptura, scilicet, Tulit vnam de costis eius, & ædificauit eam in mulierem, supra 2. capit. Aliqui tamen dicunt, factum hoc per Angelos velut ministros Dei; sic dicit Magister, libro secundo Sentent. distinct. 18. scilicet, Istud sciri oportet, quòd cùm Angelorum ministerio facta sit mulieris formatio, &c. & illud idem astruit historia Scholastica, & alij priores. Sed hoc non videtur, quia non erat aliquid in formatione mulieris, quod Angeli possent facere, quia ibi fuerunt tria, vel quatuor: primum ablatio costæ de Adam; secundum repletio vacuitatis: tertium conuersio exterioris materiæ in costam, vt esset sufficiens ad quantitatem corporis mulieris: quartum fuit conuersio costæ illius ministratæ in corpus mulieris, idest formatio corporis de illo; sed nullum istorum potuerunt facere Angeli, ergo non facta fuit formatio mulieris ministerio An-

F gelorum. De primo patet, quia ad ablationem costę immissus fuit sopor, & iste dicitur à Deo immissus, scilicet, immisit Dominus soporem in Adam, & ita non Angeli. Secundo, quantum ad hoc, quia non videtur, quomodo Angeli potuerunt talem soporem immittere, cùm ille sit pręter naturam, & Angeli non sunt domini naturę, vt possint vti ea ad voluntatem suam. Tertio, quantum ad istud idem, quia costa ablata fuit sine dolore, à quo, & etiam sine nocumento Adæ, cùm non debeat poni pęna aliqua in Adam ante peccatum, sed dolor, aut nocumentum sunt pęnæ. Angeli tamen non poterant istud, quia Angeli nihil possunt in rebus naturalibus, nisi vtendo natura, sicut instrumento, vt non possunt calefa-

G cere aliquid sine igne, aut sine re calefactiua, & ita de cæteris, nisi quantum ad motum localem: nam istud possunt supra vires totius naturæ, scilicet impellere aliquid, aut subitò transponere: & tamen quòd per diuisionem continui non sentiretur dolor, non pertinebat ad motum localem, sed ad alterationem, quam non possunt facere Angeli, nisi mediantibus rebus naturalibus, & tamen natura non sufficit ad hoc, ideo neque Angeli. Et dato, quòd aliquid sit in natura, per quod possint mortificari membra, ita vt non fiat in eis sensus nocumenti, qui est dolor; tamen neque natura sufficit ad hoc, quòd membra sana abscindantur de continuo sine læsione aliqua facta in ipso continuo, & aliis partibus coniun-

H ctis, & tamen taliter fuit necesse fieri, ne esset pœna in Adam ante peccatum, ideo nō potuit fieri per Angelos, qui nihil possunt, nisi mediante natura, eo q̄ naturam non contineant in virtute. Relinquitur ergo, quòd istam ablationem costæ non potuit aliquis sic facere, nisi Deus, qui continet naturam in virtute, & potest non solùm quod natura potest, sed & quicquid vult supra naturam: ille enim sine dolore, & nocumento auferre potuit, qui leges naturæ excudit. Secūdum erat repletio vacuitatis, quia dicitur supra 2. capit. Et repleuit carne pro ea; & dicitur hoc de Deo, vt apparet ibi ex litera præcedente. Secundo, quia cùm locus vacuus maneret ablata costa, quæ inde cum carne detracta est, non poterat repleri carne, nisi illa caro de nouo crearetur, vel per naturam cre-

I sceret, extendendo se. Non potuit autem fieri per naturam, quia natura, aut illud non faceret, aut faceret per successionem multorum dierum, & tamen hoc non fuit, quia tunc daretur, quòd Adam non viueret, nisi miraculosè, cùm aer intraret per apertionem lateris, quod non est conuenienter dictum: ideo non fuit factum per successionem, sed subitò, quod natura non potest, sed quantum ad omnia naturalia Angeli, & dæmones nihil possunt, nisi vtentes natura, vt instrumento, excepto motu locali. Hic autem erat generatio nouæ carnis, vel augmentatio, si quis ita vocare vellet, & hæc non possunt Angeli, nisi mediante natura, sed illa non poterat hoc nisi per successionem, & non fuit sic, sed

Angeli q̄d possint agere.

K subitò, ergo non fuit factum ab Angelo, sed à Deo. Tertio, quia idem Magister hoc asserit libr. 2. distin. 18. quòd Angeli non possunt creare carnis supplementum in locum costę, licèt ipse ponat, quòd ministri fuerint huius formationis mulieris. Tertium, erat conuersio materię exterioris in costam, quia statim vt ablata fuit costa Adæ, formata fuit Eua, & adiuncta caro ad Adam: natura autem non poterat hoc facere, nisi in longo tempore, & Angeli non poterant facere alterationem aliquam, nisi mediante natura: ergo non potuit hoc fieri nisi à Deo, cùm subitò factum sit. Quartum, erat conuersio costæ in mulierem, siue formatio corporis eius de ea, &

&istud non potuit fieri, nisi p Deũ. Primò, qa Angeli non poterant aliquid hìc facere, nisi mediante natura, & tamen natura non poterat facere istam formationem; ergo neque possent Angeli: primò quãtum ad hoc; quòd natura nõ format corpus animalis perfecti, sicut est homo, nisi in vtero: & tamen hìc corpus Euæ non fuit formatum in vtero, ideo natura nõ poterat facere talem formationẽ. Secundò, quia natura nõ põt formare corpus humanum, nisi ex menstruo, mediante semine virili; & tamen nunc non fuit ex menstruo, sed ex costa, & ex alia materia, quę non erat caro, ideo non poterat fieri secundum naturam. Tertiò, quia natura facit figurationem istam successiuè, & in re tenera, sicut est menstrualis humor: ista autem formatio facta fuit subito, & in re dura, scilicet, in osse; ideo natura non poterat eam facere; Angeli tamen non possunt, nisi quod potest natura, & mediante natura. Quartò patet, quia etiam Magister confitetur istud dicens, Angeli nullam possunt creare naturã; ergo nec formare costam in mulierem, nec carnis supplemẽtum in locum costæ. Dicendum tamẽ ꝙ Magister vult mulierem formatam ministerio Angelorum, cùm dicat; Sciri oportet, ꝙ Angelorũ ministerio sit mulieris formatio; quid ergo vult factum esse ibi per Angelos, ita vt illi ministri sint? Dicendum, ꝙ ipse ait ibidem; Facta est ergo fœmina a Deo, etiam si costa ministrata sit per Angelos. Quid autem intelligatur per ministrationẽ costæ, nõ apparet, nisi ablatio ipsa de corpore Adæ, quia in toto hoc opere formationis mulieris non faciunt, nec intelligi possunt, nisi ista quatuor, scilicet ablatio costæ, repletio vacuitatis, cõuersio materiæ extraneæ in costam, formatio corporis de costa, sicut supra diximus, & s̃m Magistrum non debent poni nisi tria, quia ipse negat tertium, scilicet conuersionem exterioris materiæ in costam, quia posuit, ꝙ non fuit formata mulier, nisi de costa in se multiplicata, & non de aliqua materia addita, lib. 2. Sent. distin. 18. Sed de tribus residuis negat Magister duo illorum pertinere ad Angelos, s. formationem corporis, & supplemẽtum vacuitatis: ergo solũ primum relinquitur, ꝙ possit concedi Angelis, s̃m Magistrum, scilicet ablatio costæ de latere Adę, & hoc videtur ipse velle dicere, cùm ait; Facta est fœmina a Deo, etiam si costa ministrata sit per Angelos. Sed dicendum, ꝙ hoc non est satis conueniens propter rationes supra positas, ideo melius dicitur, ꝙ fœmina totaliter formata fuit a Deo, & non fecerũt ibi aliquid Angeli, nisi intelligeretur ministratio costæ, idest præsentatio eius facta Deo, sed hoc nihil videtur, quia cùm Deus costã abstulerit Adæ, non erat necessaria alia præsentatio, sed eadẽ operatione, qua costam auferebat, formaret illam in mulierem, & nõ oportebat esse alterius operationem mediam. Si tamen ponatur operatio media, non erit nisi mouere localiter eam de loco, vbi detracta fuit Adæ, ad locũ, in quo formata fuit: nam non fuit formata in præsentia Adæ, cùm dicatur, ꝙ adduxit Deus postea mulierẽ ad Adam, & adductio fuit de loco formationis. Non fuit autem sic de formatione corporis Adæ, sicut de formatione corporis Euæ: nam corpus Adæ poterant formare Angeli, & verisimile est, quòd formauerunt, sed corpus Euæ non potuerunt; ratio diuersitatis est, quia corpus Adæ formatum est de limo terræ, supra 2. Formatio autem de luto est per modum artis, ideo non solùm Angeli, sed etiam homines poterant formare, sicut figuli formant statuas: fuerunt autem duo in formatione corporis Adæ; vnum erat figuratio luti, nam de luto factum est, quod reductum fuit ad certam figuram: aliud erat ipsum lutum sic figuratum facere esse corpus

Quid senserit Mag. Senten. de formatione Euæ, p Angelorũ ministerio.

Authoris sententia.

Corpus Adæ ab Angelis, [...] a Deo [...]matum [...].

[...]matio [...] dupli[...] fieri [...].

A humanum, quod erat per formam, idest animam dantem esse: vtrunque autem vocatur formatio. Primus modus est formationis prout formatio dicitur a forma, quæ est figura, vt accipit Arist. in prædicamẽto qualitatis. Secundus modus formationis accipitur a forma, quæ est actus & perfectio rei prima. Primam formationem fecerunt Angeli, quia ipsi figurauerunt lutum illud, cùm ipsi possent facere: secundam autem formationẽ solus Deus fecit, quia solus ipse animam creare poterat, & infundere corpori.

Cùm autem dicitur, quòd formauit Deus hominẽ, aliqui accipiunt de formatione secunda, quæ est dare formam, & hoc soli Deo competit, vt intelligatur litera de eo, de quo in veritate accipi potest. Sed dicetur, quòd non stat: sed accipitur de prima formatione, quæ est figuratio, patet primo, quia dicitur formauit Deus hominem de limo terræ; sed limus terræ non pertinet ad secundam, sed ad primam formationem, quæ est figuratio. Secundo, quia dicitur statim ibi, & inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ, & hoc accipitur de creatione, & infusione animę: ergo primum nõ intelligitur, nisi de figuratione corporis; primã igitur formationẽ dicitur fecisse Deus: non quòd per se fecerit, sed quia ex eius imperio fecerunt Angeli: in secunda autem, quæ est infusio animæ, non cõicauerunt Angeli, quia non sunt creatores. Quartum ad formationem mulieris non est sic, quia corpus eius non fuit figuratum de terra, sed dę costa viri: & ibi non erat solùm figurare, sed dare formam, idest quòd id, quod non erat corpus mulieris, efficeretur corpus, quod fuit simul dando formam, quæ est anima, & figurando: ideo non potuerunt hoc Angeli, vt iam dictum est.

Dicitur autem supra 2. cap. quòd formauit Deus costam, quam tulerat de Adam in mulierem, & adduxit eam ad Adam, de quo quæretur, quare dicatur, quòd adduxit eam ad illum. Dicendum, quòd fuit primo, quia mulier facta est ad hoc, quòd non esset vir solus. supra 2. scilicet; non est bonum hominẽ esse solum, faciamus ei adiutorium: & tamen quamdiu fœmina non esset cum viro, esset ille solitarius: ergo debuit adduci ad eum. Secundo, quia omnia animalia terræ, & volatilia adduxit Deus ad Adam, vt videret, an conuenirent ei in consortium, supra 2. cap. ergo a fortiori fœmina formata debuit adduci ad illum, vt videret, quid de illa iudicaret. Et patet, quòd ad hoc ducta sit, quia Adam statim de illa ostendit, quòd placeret ei, & non animalia alia. Tertio fuit, quia fœmina non fuit in præsentia viri formata, vt non putaret Adam, se videre diuina secreta: sed formata fuit distãter ab Adam: & ipse non iret ad illam, quam nesciret formatam, neque illa veniret ad eum, ideo Deus adduxit eam ad illum. Quarto fuit ad ostendendum traditionem quandam, quia Eua non solùm fuit p̃ntata Adæ, sed tradita ei, vt eius esset, non quidẽ ancilla, sed vxor, & socia: sicut dixit Adam sup. 3. cap. Mulier quã dedisti mihi sociam, dedit mihi de ligno, & comedi: ista autem traditio non poterat fieri sine præsentatione quadam: ideo adducta fuit mulier ad Adam: fuit enim ibi quasi desponsatio quædam.

Sed dicendum, cùm mulier non fuisset formata, vbi erat Adam, sed distanter inde, quare potius illa ducta est ad eum, quàm ipse ad eam. Dicunt aliqui, ꝙ ideo factum est, quia mulier formata fuit extra Paradisum, Adam autem non debebat duci extra Paradisum; sed manere in eo: ergo fœmina, quæ foris formata fuit, debebat adduci in Paradisum, & ita adducebatur ad Adam. Ita enim sensit Iosephus lib. 1. Antiquitatum, scilicet: Dicitur autẽ Deum ad Orientem plantasse Paradisum omni germinatione florentem, &

Qõ. 396. Cur dicitur in litera, & adduxit eam ad Adam.

Qõ. 397. Cur potius Eua ducta est ad Adam, quàm ęcõtrario.

& sequitur: & in hunc hortum introduxisse Adam, & vxorem eius præcipiens plantationum eos habere sollicitudinem. Sed dicendum, quòd hoc non stat: quia certum est, ꝙ Adam intra Paradisum erat, quando formata fuit mulier ex ipso, quia supra 2. cap. dicitur de plãtatione Paradisi, & postea additur, quòd tulit Deus hominem, quem formauerat, & posuit eum in Paradiso, & cùm non expulsus fuerit de Paradiso, quousque peccauerit, & quando formata fuit mulier, nondum peccauerat, constat quòd in Paradiso erat, quando Deus abstulit costam. Hoc autẽ dato non est aliqua ratio, ꝙ formaret Deus costam in mulierem extra Paradisum. Secundo, quia dictum Iosephi parum habet de auctoritate contra ea, quæ sunt sacræ scripturæ: potissimè quia ipse alium errorem in verbis suis innuit, scilicet quod vir & vxor iã formati erant, quando introduxit eos in Paradiso, & ita aliquandiu mansẽrãt ambo extra Paradisum, sed hoc falsum est, quia supra 2. cap. dicitur quomodo Deus formauit Adam, & tulit eum in Paradisum, & ibi iussit ei non manducare de arbore scientiæ boni & mali: postea dicitur, ꝙ de costa eius formauit mulierem, ergo non est verum, ꝙ ambo essent antequã manerent in Paradiso, & ideo neque istud est verum, scilicet ꝙ mulier sit formata extra Paradisum, & sic non fuit propter hoc adducta mulier ad virum. Sed dicendum, ꝙ fuit primo, quia fœmina erat propter virum, & non vir propter fœminam, vt dicit apostolus 1. Corin. 11. cap. ideo non debebat adduci vir ad fœminam, quia adduci vnum ad alterum est esse vnum propter alterum. Secundo, quia fœmina nunc formata est, quia non inuentum fuit adiutorium simile Adæ in animalibus, sed animalia omnia ducta sunt ad Adam, vt uideret si erat in eis aliquid, quod conueniret ei, ergo & fęmina debebat deduci ad Adam. Tertio, quia fęmina fuit facta vt adiutorium viri. sup. 2. cap. & tñ adiutorium relatiuè dr̃ ad id, cuius est adiutorium, & ad illud pertinet, & non res ad adiutoriũ, iõ fœmina ad virum debuit deduci, & non ecõtrario.

Qõ. 398. Cur Adã dixit uisa muliere; Nunc os ex ossibus. &c.

Quæretur, quare adducta muliere dixit Adam: Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea. Dicendum, quòd fuit primo ad signandum se scire, vnde illa fœmina esset: nam formauerat eam Deus de costa viri dormientis, & ita ille non vidit hoc, vnde putaretur quòd vir non sciret, vnde illa esset: ut autẽ sciatur, quòd vir hoc sciebat, scribitur quòd ille dixit, hoc nunc os de ossibus &c. Secundo fuit ad ostendẽdum, quòd sibi placebat de consortio illius: nam cætera animalia præsentata fuerunt Adæ, in quibus ipse quærebat consortium, sed non inuenit, cùm autem præsentata fuit fœmina placuit ei, & ideo dixit; Propter hanc dimittet homo patrem, & matrem, & adhęrebit vxori suæ, & quia cætera animalia repulerat, & fœminam elegerat, conueniens erat, quòd causam ostenderet: ideo dixit; hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea, idest ego potius accepto istam fœminam quàm cæteras, quia cæteræ erant alienæ a me secundum naturam, hæc autem est mihi proxima, quia est caro de carne mea, & os de ossibus meis, & non potest esse maior propinquitas ad me.

Qõ. 399. Cur dicitur; Caro de carne mea, & os ex ossibus meis.

Sed quare dicitur, caro de carne mea, & os de ossibus meis? Dici potest vno modo, quòd fuit ad signandum maximam propinquitatem: non enim poterat esse maior propinquitas quàm in carne, & in osse, cùm ista duo sint, ex quibus corpus constituitur, & ad signandum identitatem viri ad fœminam in corpore, dixit quòd erat de ossibus suis, & de carne sua. Secundo potest dici, ꝙ in hoc signatur vnitas in specie, in quãtum dr̃ de carne, & osse: quia aĩalia diuersarum specierum, quamuis carnem & ossa habeant, non habent eandem carnem, & eadem ossa; quia sicut animal differt specie ab animali, ita caro à carne, & os ab osse, quia sicut tota abinuicem differunt, ita & partes, vt Aristot. dicit lib. 1. de Animalibus. Et ita est sensus, quia cętera animalia non erant de carne mea, neque de osse, idest non erant in eadem natura, in qua ego eram, non acceptaui aliquod de illis. Ista autem fœmina est de specie, in qua ego sum, & istud est etiam rationabiliter dictum: nam dato quòd Eua non fuisset formata de corpore viri, sed de terra, adhuc vir acceptaret eam propter similitudinem: nam hoc sufficiebat, quia Deus dixerat, faciamus ei adiutorium simile sibi, & tamen si esset in eadem specie, si non esset de corpore eius formata, esset simile adiutorium ei, ergo acceptaret eam. Tertio potest dici, ꝙ fuit hoc ad signandum veritatem, scilicet, quia Deus formauerat mulierem de latere viri auferendo inde costam, erat verum ꝙ erat caro de carne eius, & os de ossibus eius, & dicendum, quòd iste est sẽsus, quem verè facere voluit Adam in verbis suis. Primo, quia semper scriptura debet accipi iuxta rigorem verborum, nisi expresse appareat sequi inde inconueniens, & tñ hìc rigor verborum signat, ꝙ erat Eua de ossibus Adæ, & de carne Adæ, quod verũ est, ergo sic accipi debet. Secundo, quia si intenderet Adam signare proximitatẽ naturæ, & nihil aliud, vel vnitatem speciei, vocaret Euam carnem suam, dicens, hoc est caro mea: sic. n. fratres Ioseph ad signandum, quòd ille erat frater suus, & multum propinquus, dixerunt; Caro & frater noster est, infra 37. cap. & non dixerunt de carne, sed Adam dixit, caro de carne mea, ideo voluit aliquid vltra signare, scilicet, non solùm proximitatem, sed etiam originem, idest ꝙ fuerat formata Eua de Adam, & hoc signat illa prępositio, scilicet de ossibus meis, & de carne mea. Tertio patet, quia Adam istud significare voluit, cùm de illo acceperat esse. Quarto patet, quia Adam in verbis istis particulariter designauit id, quod Deus fecerat, dicens, scilicet, hoc nunc os de ossibus meis, & caro de carne mea, in quo signauit, Primo, quòd non solùm fuit illa de carne Adæ, vel solùm de ossibus Adæ, sed de vtroque; & verum fuit, quia tulit Deus vnam de costis Adæ, & illa non fuit nudata carne, sed cum carne ei adhærente, & ita fuit vtrumque, scilicet os & caro. Secundo, quia dixit, os de ossibus, & non dixit pluraliter ossa de ossibus, quia ita fuit in veritate, scilicet, quòd vnum de ossibus Adæ ablatum est, scilicet costa: Adam autem multa ossa habebat, & illud vnum os suffecit ad formationem mulieris, ita vt non oporteret summi plura. Tertio, quia ponitur prius os quàm caro, cùm dicatur, hoc os de ossibus meis, & caro de carne mea. Et ratio est, quia os per se intendebatur, & sic scriptura nominat quòd vnam de costis Adæ tulit Deus: caro autem quasi per consequentiam tracta est, quia costæ adhærebat, & ideo verè voluit Adam in hoc signare Euam sumptam esse de latere suo, & non aliquid aliud.

Quæst. Quomodo sciuit Adã, ꝙ Eua erat caro de carne sua.

Quæretur, quomodo Adam sciuit, quòd Eua erat caro de carne eius: nam ipse non vidit eam sumi de se, neque formari, sed eo dormiente factum est. Dicet aliquis, quòd non oportuit, quòd Adam illud cognosceret, nam etiam si Eua non esset de corpore Adæ formata, posset dicere Adam, quòd erat de carne eius, & ossibus, cùm esset in specie, in qua ille erat, & ibi est identitas ossium, & carnis, quod non fuit in rebus diuersarum specierum. Sed dicendum, quòd hoc non stat, quia non solùm voluit Adã significare proximitatem, sed & originem, idest mulierem de se sumptam, vt ostendimus præcedenti quæst.

quæst. cùm & ipse dixerit, vocabitur virago, quia de viro sumpta est. Aliter ergo respondendum, scilicet, quòd Adam non sensit auferri de se costam, quia dormiebat; sciuit tamen ablatam esse ei, quia Deus illi reuelauit. Ista autem reuelatio poterat esse post ablationem, & euigilationem: ita vt Deus certificaret eũ de muliere, vñ esset cũ non apparuisset in præcedẽti pręsentatione animaliũ. Aliter pōt dici, vt cōiter asserit, ꝙ in sopore reuelauit Deus hoc ei, quia voluit, ꝙ ibi fuerit Adam in ecstasi, & cognouerit multa supernaturaliter, quæ ipse postea prophetice dixit. Vnde & addunt, quòd ipse de duplici destructione mũdi prophetauit, scilicet per aquam, & ignem. Est autem intelligendũ, quòd somnus non est ecstasis, & ecstasis non est somnus, quia cōtingunt quasi contrario modo: somnus est quies virtutum animalium, quæ sunt cognitiuæ, & appetitiuæ, cùm intensione naturaliũ. Et quando quiescunt animales virtutes, per quandã ligationem earum, etiam quiescũt rationales, vel intellectiuæ: & ideo in somno omnis vis cognitiua cessat ab actu, & vis naturalis nō cessat, sed operatio sua augetur, & fortificatur. In ecstasi non est sic formaliter, sed in aliquo concordant, & differunt: concordãt quidem, quia tam in ecstasi, quàm in somno omnes vires sensitiuæ, quæ vocantur animales, & appetitiuæ quiescunt, idest ligantur, quia qui est in ecstasi nihil videt, neq; audit, sicut patet de Paulo in raptu, quẽ Græci ecstasim vocant: non enim videbat, neque audiebat; Actuum 9. cap. Sic ẽt erat de Balaam propheta, qui ecstaticus fiebat cùm prophetaret, & tunc priuabatur sensatione, vt innuitur Numeri 24. capit.

Quõ somnus ab ecstasis differat.

Discordant autem in duabus: primum est, quia in somno ligantur vires rationales, sicut & animales: in ecstasi autem non ligantur vires rationales, idest intellectiuæ, sed potius eleuantur, & ad hoc solùm fit ecstasis, vt intellectus ad plura intelligendo perueniat, quàm sufficeret intelligere in vigilia. Et hoc est propter quod rapi dicimus huiusmodi, scilicet, quasi anima totaliter extra corpus fiat ad hoc, quòd nō impedita per immixtionem ad corpus recipiat altissima intelligibilia, quæ non sufficit considerare dispersa existens, sufficit autem vnita, sed vnitas per hoc, quòd abstrahitur rapta ad aliud. Secundo differunt, quia in somno intenduntur vires naturales in operatione sua, & quantum ad hoc somnus est vtilis, & debet esse intentus à natura, tanquam ad perficiendum operationes naturales, quæ sunt ad conseruationem corporis; in ecstasi autem non confortantur, sed debilitantur, quia minores efficiuntur, quàm in vigilia. Imo ista est causa ecstasis, vel raptus, scilicet vt anima, quæ dispersa existens in multas operationes non sufficit ad aliquod intelligibile altissimum, sufficiat quando vnita fuerit ad accipiendum illud: nam propter hoc ligantur in somno vires animales, quia per vigiliam omnes potentię animæ sunt solutę, & sunt in actu, & ideo cùm anima sit vnicum principium operatiuum, à quo est tota actio per virtutes suas, cũ dispersa fuerit in multas operationes, nullam perfectam reddit; sed operationem naturalium virtutum animalium perfici est necessarium ad esse, & conseruationem vitæ; ideo natura ligat aliquando animales & rationales, & relinquit solutas naturales, & quia tunc anima illis solis intendit, totus vigor suus in illas dirigitur, & sic redduntur operationes perfectę. Ita autem si ad conseruationem vitæ, & esse necessaria esset perfectio aliqua in operationibus virtutum animalium, ligaret natura vires naturales solutis solis animalibus, & tunc operationes earũ essent multum intensæ, quasi anima ijs solis intendente, cùm natura non deficiat in necessarijs; quia tñ talis perfectio

A & intensio animalium nō est necessaria ad conseruationem vitæ, & esse, non ligat natura aliquando vires naturales solutis animalibus, sicut facit econtrario. Tertia autẽ ligatio erat, si simul natura ligaret vires naturales & animales relinquens solutas rationales, idest intellectum: tunc enim esset operatio intensa intellectus, cùm anima totaliter intenderet ei nō diffuso in naturales & animales, sed istam ligationem non facit natura propter duo. Primo, quia non est necessaria; nam ligatio, quæ est animalium, & rationalium manentibus solutis naturalibus, est conueniens ad perficiendum operationes, per quas vita cōseruatur; sed ligatio animalium, & naturalium manentibus solutis rationalibus non est necessaria ad cōseruationem vitæ; immò non est vtilis, sed potius no-

B ciua, quia dum essent ligatæ naturales virtutes, deterioraretur indiuiduum, ideo natura nunquã inuenit talem ligationem. Secundo, & præcipuè, quia neque natura hoc facere poterat, cũ repugnet ligatis viribus sensitiuis naturaliter solutas esse rationales: nã intellectio non est in nobis sine conuersione ad phãtasmata, à quibus intellectus agens abstrahit species, quas facit actu intelligibiles, cùm phantasmata sint intelligibilia solùm in potentia, cùm & Aristot. dicat li. 3. de Anima; oportet intelligentem phantasma ta speculari, sed impossibile est, quòd intellectus conuertatur ad phantasmata, aut possit abstrahere ab illis existentibus ligatis interioribus sensibus, idest imagi- Tex. 39.

C natione, & phantasia: ergo non potest solutus esse secundum naturam intellectus ligatis existentibus omnibus viribus animalibus.

Deus autem facit istam tertiam ligationem, scilicet, vt ligatis naturalibus, & animalibus viribus, solutus maneat intellectus, & tunc est ecstasis, & est intellectus multum eleuatus ad intelligendum, eo ꝙ totus vigor animæ collectus est ad solam intellectionem, & licèt talis ligatio non conueniat secundum naturam, scilicet ad conseruandum esse animalis, conuenit tamen ad aliquid, quod est super naturam, scilicet ad cognoscenda aliqua, quorum cognitionem Deus iudicat esse necessariam ad bonam habitudinem status spiritualis: & ideo natura non facit talem ligationem, tanquam non sibi necessariam;

Quæst. 40. Ecstasis, q̃d, à quo, & q̃uo fiat.

D Deus autem illam facit, tanquam necessariam ad ea, quæ ipse intendit. Et istã ligationẽ vocat raptũ, vel ecstasim ſm Græcos, & non eam, quæ fit in somno. Primo, quia alleuiatᷓ tũc anima ab eis, quæ sunt ſm naturam; in somno est per contrariũ, qa intendit maximè eis, quæ sunt ſm naturam, ideo non alleuiatur, vel abstrahitur, sed potius in se ipsam colligitur; in ecstasi rapitur, quia tota vadit ad intelligere, quod non pertinet ad materiam, neque ad naturam, ideo ibi vocatur raptus. Secũdo, quia raptus dicit quandam alienationem per modũ eleuationis: in somno autem non eleuatᷓ anima, sed potius incuruatur ad ea, quæ sunt infimi gradus suarũ operationum, idest ad operationes

E naturales; in raptu ascendit ad maximam operationem, scilicet ad purè intellectiuam, ideo tunc potest dici, quòd rapitur. Tertio, quia raptus maximè dicit alienationem, & abstractionem à se, & ideo cōpetit rei, quando non manet in operatione propria solita, quia non videtur esse in se, sed extra se; sic est de anima in ecstasi, quando ligantur vires naturales, & animales solutis solis rationalibus, nam nulla de operationibus notis exercetur, solas experimur [illegible] in alijs hominibus operationes naturales, & animales, intellectiuam in nobis experimur, sed nō in a[illegible] ideo cùm viderimus, quòd in alio non apparent [illegible] rationes animales, idest sensitiuę, neque naturales [illegible] dicamus, quòd non sit anima in corpore, quia [illegible]

la operatio eius ibi manifestatur, & ita est in raptu, secus autem est de ligatione, quæ fit in somno, quia ibi non rapitur anima, cùm operationes eius manifestæ sint: quoniam ibi vigorantur operationes naturales, ideo vocabitur ligatio: sed non raptus, aut ecstasis.

Qō. 402. Ecstasis, q̃ a natura nunquam fit.

Cùm autem duæ ligationes fiant, idest rationaliū virium & animalium solutis naturalibus, & alia naturalium & animalium solutis rationalibus, alia ligatio est media aliarum, quæ nunquam fit, scilicet quod ligentur rationales & naturales solutis animalibus, idest sensitiuis: istam enim non facit natura. Primo, quia natura facit id quod necessarium est ad eius conseruationem: & tamen talis ligatio nō est necessaria, neque vtilis ad eius cōseruationem, sicut ligatio, quæ est in sopore, ideo natura non facit illam. Secundo, quia ista ligatio est nociua naturæ, quia quocunq; modo ligentur voces naturales, impeditur natura a sua perfectione, sed natura, quæ est ordinata, non facit id, quod est sibi nociuum, ideo non facit talem ligationem. Tertio, quia natura nullo modo potest eam facere: nam intellectus non ligatur per se, cùm sit incorporeus, & immixtus: sed ligato phantasmate id quod recipit: Phantasmata autem disponuntur ligatis viribus sensitiuis manentibus: ergo illis solutis non potest naturaliter ligari intellectus, & ita natura non potest facere istam ligationem. Deus autem potest facere istam ligationē, sicut potest ligare naturales & animales simul vires in raptu, tamen nunquam facit eā, eo quòd ista ligatio non est vtilis ad aliquid, quia non comprehenditur per eam aliquid spirituale, quod faciat ad aliquod spirituale bonum, sed solùm sensibilia, quæ sufficienter comprehenduntur sine aliqua ligatione aliarum virium. ideo solæ duæ ligationes sūt, vna naturalis, alia a Deo.

Obiectio de raptu.

Sed dicit aliquis: quomodo potest fieri raptus, vt maneāt solutæ vires rationales ligatis sensitiuis? quia non fit intellectio, nisi per conuersionem ad Phantasma: & tamen ligatis sensibus interioribus, ligata sunt Phantasmata: ideo neque fiet intellectio per conuersionem ad phantasmata ligata, sed fit vno de duobus modis: primo mō per impressionem speciei a Deo in intellectu, & hoc illa species sit creata, sicut in cōmuni ecstasi, vt erat de Balaam, vt innuitur Nume. 24. & de alijs qui ecstasim patiuntur, siue per hoc quòd diuina essentia fit illi intellectui forma intelligibilis, sicut dicit de Paulo, de quo asseritur, quòd vidit diuinam essentiā in raptu. Alius modus est, ꝙ fiat per conuersionē intellectus ad phantasma nō præexistens, sed ad aliud a Deo nouiter creatum, vel formatū ministerio angelorū, sed istud magis pertinet ad reuelationes, quæ fiunt in somnis, quæ non vocantur raptus, neque ecstasis, & modi duo præcedentes de specie creata, & de essentia diuina pertinebunt ad ecstasim.

Qō. 403. Qūo extasis potest fieri in sōno, cū sint inuicē cōtrarij.

Sed dicetur quomodo potest fieri ecstasis in somno, cum sint contraria somnus, & ecstasis: Dicendū, ꝙ si propriè accipiatur ecstasis non est somnus, cum habeant rationes oppositas, quia in somno ligantur vires corporales & animales, & soluūtur vel solutæ manent naturales: in ecstasi aūt econtrario ligantur naturales, & animales, & soluuntur rōnales: vnde vident plus repugnare somnus & ecstasis, q̃ somnus & vigilia: quia tam in somno, q̃ in vigilia manent solutæ naturales vires: in ecstasi aūt ligantur vires, & ideo non concedimus esse ecstasim in somno, neque somnum in extasi. Si autem accipiatur large, conceditur, quod extasis fit in somno, sicut aliq̄n dicimus, & ꝙ ista concedantur, vt idem est causa pp aliquod accidēs cōe. s. quia vtrobique ligātur vires animales, & ideo in neutro eorum est vigilia, & quia vigiliā opponimus somno, dicimus extasim esse somnum, vel in somno fieri

Ecstasis duobus modis. Secundo modo.

F ecstasim. Cum autē loquimur de ecstasi Adæ potest dici, ꝙ aut propriè asserimus fuisse ecstasim, aut non: si autem fuit ecstasis verè, dicetur quòd nō fuit verè sopor, sed raptus, vel abstractio a se, & tunc bene dicitur a Deo immissus sopor, quia ecstasis non potest fieri per naturam, sed solùm per operationē Dei, cùm natura nunquam liget vires naturales, sed solùm animales, & rationales: & cùm objicitur, quòd erat sopor, cùm dicitur, immisit dominus soporem in Adā, potest dici, ꝙ vocatur sopor large, non ꝙ esset verè somnus, sed quia potest vocari somnus vulgariter, eo ꝙ accidit ibi passio sensibilis, quæ est in somno. s. ꝙ ligantur vires animales. i. sensitiuæ. Si autem accipiatur large ecstasis in Adam, prout aliqua cognitio diuinitus data tunc fuit in illo, dicendum quod fuit ibi
G verus sopor, prout somnus iuxta philosophos est quies virtutum animalium, cum intensione naturalium, & esset talis sopor Adæ qualis in nobis accidit, nisi ꝙ ille erat causatus a Deo, & nobis accidit secundū naturam, & tunc dicemus, quòd adhuc Adam in illo sopore potuit habere cognitionem aliquam a Deo de costa sibi ablata, & muliere inde formata, & de multis alijs, quæ postea ipse prænunciauit: sic enim accidit nobis in sopore naturaliter accidente, quia Deus reuelat aliqua ibi. Iste enim modus erat, vt communiter apud prophetas in veteri testamento, vt dicitur Num. 12. scilicet, Si fuerit inter vos propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum. & non solùm erat hoc de prophetis,
H sed etiam de alijs hominibus, quibus Deus sæpè reuelat aliqua ad solam vtilitatem illorum, & non vocamus illos strictè prophetas: de ijs habetur Iob 33. scilicet, Somnum in visione nocturna, quando irruit sopor super homines, & dormiunt in lectulo, tunc aperit aures virorum, & erudiens eos instruit disciplina: ita ergo in Adam poterat esse verus somnus, & reuelaret Deus aliquid ei, & hoc vocant aliqui ecstasim vterque modus satis potest stare; quia tamen litera dicit immissum esse soporem in Adam, melius videtur non recedendo a litera, cum non sit recedere ab illa necesse, dicere, quòd fuit verus somnus, & non ecstasis, & ibi Adam cognouit reuelante Deo Euam fuisse de eius latere formatam.

Quæstio. Cur [illegible] ad [illegible] lam [illegible] licet [illegible] nunc.

I Quæretur, quare Adam dixit: Hoc nūc caro de carne mea, quia sufficiebat dici; hoc caro de carne mea. & os de ossibus meis, & non diceretur; hoc nunc. Dicendum, quòd hoc dixit Adam ad demonstrandum electionem, & dignitatem fœminæ: Deus enim volens dare Adæ adiutorium simile ei, adduxit ad eum omnia animalia, vt videret ipse, an ibi esset aliquod conueniens ei, & non inuenit: fuerunt autem omnia animalia vna vice præsentata Adæ, in qua vice non fuit præsentata fœmina. Deinde fœmina formata præsentata fuit per se alia vice, & ideo dixit Adam, hoc nūc caro & cætera. idest, In ista vice ista fœmina, quam mihi præsentasti, est caro de carne mea. in alia vice de omnibus, quæ præsentasti, nihil erat ca-
K ro de carne mea, sed omnia à me aliena secundum speciem, & ita dicit litera Hebraica, ista vice os de ossibus meis, & caro de carne mea, vbi nos dicimus; hoc nunc os, &c. Dicit autem Rabbi Salomon, & multi de Hebræis, quod quando Deus præsentauit animalia Adæ, vt videret, si aliquod competebat ei; Adam cōmiscebatur carnaliter cuilibet fœmellæ animalium, sed nulla placuit ei; cum vero præsentata est fœmina, cognouit eam carnaliter, & placuit illi, & ideo dixit, ista vice caro de carne mea, idest, quādo accedebam ad alia animalia non inueniebam carnē de carne mea, quod tactus demōstrat, sed ista vice, cùm accessi ad hanc, inueni esse carnem de carne mea.

Ista

Ista sunt nephāda cogitari saltem ꝯ sanctū virū Adā patrem totius speciei nostræ, neque ēt sunt possibilia, si quis illa aduertat esse turpia. Etiam peccasset Adā grauius in accedendo ad quodcunque pecus, potius ꝙ comedendo de ligno vetito, & ita Deus expulisset illū de Paradiso, sed saltem Iudæi, qui ista non erubescunt fateri, cogentur dicere, ꝙ asina, & porca est nouerca eorū, quia Adā qui est pater ipsorū cognouit asinā & porcā carnaliter. Simil'r dicūt Talmudistæ, ꝙ Adā anteꝙ hr̄et Euā in vxorē, habuit aliā priorē vocatā Lilis, quā tenuit centū & triginta annis, quibus fuit excōicatus ꝓ comestione ligni vetiti, & in toto illo tpe non genuit ex ea hoīes aliquos, sed genuit dæmones. Istæ sunt insaniæ, quia sunt ꝯ sacram scripturam, & ꝯ naturam atque rationē, nam nulla fęmina erat ante Euam, quia si aliqua fuisset, non fuisset formata Eua cū illa sufficeret, & tamen adductis oībus aīalibus ante Adā, non inueniebat̄ adiutorium simile ei, quousque formata Eua adducta fuit ad ipsum, nam tunc dixit; hoc nunc os de ossibus meis, & sic non fuit aliqua mulier, quam prius vidisset Adā ꝙ Eua. Secundo, quia falsum est, ꝙ aliquo tēpore māserit excōicatus pro esu ligni vetiti, sed fuit expulsus ipso die de Paradiso, & postea nunꝙ illuc redijt, & tamē statim vt exiuit de Paradiso cognouit Euam vxorē suā, & peperit Cain, & postea Abel, supra 4. cap. Tertio, quia dato, ꝙ esset excōicatus Adā pro esu ligni vetiti, vt ipsi dicunt, nō erat cā, quare non cognosceret Euam, cùm sacra scriptura testetur; ꝙ eā cognouit statim post exitū de Paradiso: nam si Adam excōicatus esset, aut pro tristitia nulla voluptate frueretur, & ita nullam fęminam cognosceret, sicut solet dici, ꝙ per centum annos abstinuit lugens Abel, vel si aliꝙ tāgeret, esset illa Eua. Quarto, quia dicunt, ꝙ genuit Adam dæmones ex illa, non stat, nam Eua dicitur Mater omnium viuentium, supra 3. cap. Dæmones aūt viuentes sunt, ideo si illi nascantur ex viro per concubitum, necesse est, ꝙ descenderint ab Eua, & non ab alia, vt includantur sub illa clausula generali.s. ꝙ sit Eua mater omnium viuentium. Quinto, quia impossibile erat dæmones nasci ex muliere, quia dæmones sunt incorporei nō habentes carnem, neque ossa, quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut dicit Christus Luc. 24. cap. dæmones autem spiritus sunt, quia vocat eos Christus sæpe spiritus, vt Matth. 12. cap. ergo non habent carnē & ossa, sed oē quod nascitur de muliere habet carnē & ossa, ergo non poterant dæmones nasci de muliere, neque gigni ab Adam: licèt autē sit impossibile dæmones sic genitos esse, Iudæi tamē q hoc asserunt, cogentur cōfiteri se esse fratres dæmonū, cùm pater eorum Adam dæmones genuerit.

Quęst. 105. Cur cùm cæteris animalib' Adę præsentatis Eua simul præsentata nō fuit.

Quæretur, cùm Deus præsentauerit oīa aīalia Adæ, vt videret si ibi erat aliquid ei cōueniens, quare nō præsentauit simul Euam? Dicendū, ꝙ Eua nō potuit præsentari, qn̄ non erat, sed non fuit illa formata quousque adducta sunt oīa aīalia ad Adā, ergo non potuit ipsa cū illis præsentari. Sed dicetur quare Deus non formauit Euam tali tpe, vt eam adduceret ad Adā simul cū aīalibus alijs, nam vr̄ ꝙ hoc erat cōueniens, quia aut Deus volebat solū prouidere Adæ de fęmina cōueniēte sibi, aut volebat simul ostēdere fęminæ dignitatē. Si primo mō, non erat necesse adduci aīalia ad Adā, vt ipse aliqd videret in eis. Si scđo mō, poterāt adduci aīalia, & cū eis Eua, eligeretq; ibi Adā Euam. Dicendum, ꝙ non fuit cōueniens ꝙ Eua adduceretur cū aīalibus. Primò, quia scriptura vult ostendere necessitatem formationis mulieris, & quia à principio cū formauit hoīem. Nō dederat ei fęminam, dixit scriptura, ꝙ dixit Deus, Nō est bonū hoīem esse solum, faciamus ei adiutorium, & quia in operibus Dei nō debet aliquid esse superfluū, nō debuit formari mulier, quousque adducerentur aīalia coram Adam, vt videret, si aliquod ei cōueniebat, vt cùm

A nō inueniret ibi aliquod, appareret necessitas formationis mulieris. Sic innuitur supra 2. cap. nā postꝙ omnia animalia adducta sunt, dicitur; Adæ aūt non inueniebatur adiutor simile eius, & sequitur; immisit ergo De' soporem in Adam. i. quia non inueniebatur in animalibus aliquod simile ad Adam; immisit Deus soporem in Adam, & tulit costam, quam formauit in mulierem. Secundo, quia quāto magis cognoscitur indigentia alicuius, tanto magis ardenter amatur, cùm habetur; & Deus voluit dare Adę occasionem amandi nimis Euā, ideo voluit, ꝙ eam diutius expectaret: creuit autem cognitio indigentiæ, & desiderium habendi, cùm perquisitis omnibus aīalibus nullum inuentum est, qđ simile esset ei: postea igitur cùm eam vidit, valde amauit. Si

B autem cum animalibus adduceretur, minori tempore expectasset eam, & minus clarè cognouisset indigentiā eius, ideo minus amaret. Tertio ad ostendendum magis dignitatē Euæ: si enim Eua duceretur cum alijs animalibus, signaretur vt vnū de illis; cùm aūt Eua per se ducta est, significata est tanta dignitas eius solius, quāta oīa aīalia vice ductorum ad Adā, ideo ipsa sola duci debuit, & post alia animalia. Quarto ad significandū, ꝙ certissimè eam deberet accipere Adā: si enim ad Adā duceretur cum alijs, significaretur, ꝙ dubium esset, an eam, vel aliquam de alijs fęmellis deberet eligere. Nam si præsupponeretur, vt certum, ꝙ eam assumpturus esset, eam solam ducere Deus deberet, sed facere illud dubium, erat humiliare dignitatem fęminę, ideo debuit

C sola duci, vt ex ipsa ductione significaretur, quòd eam Adam sumere deberet: si enim Deus hoc non innueret, duceret eam cum alijs fęmellis. Ista autem est ratio, quæ valde mouet.

Quæretur, cùm dixerit Adam adducta fœmina ad se; Et vocabitur Virago, quia de viro sumpta; quare hoc dixit Adam. Dicendum, quòd fuit, primo ad imponendum nomen fœminæ: dabatur enim illa Adæ à Deo, ideo volebat ipse imponere nomen ei. Sicut.n. Adā imposuit nomina omnibus animalibus ad se ductis; licèt nullum de eis elegerit in consortium, supra 2. cap. ita & fœminæ ad se adductæ, quam acceptauit, debuit imponere: erant enim in Adam causæ imponendi nomen mulieri, quæ erant ad imponendum alijs

Quęst. 106. Cur Adam dixit; & hæc vocabitur Virago, quia de viro sumpta est.

D rebus: nam animalibus imposuit nomina, quia erant aliqui de quibus loqui deberent homines; & cùm nōdum haberent nomina, cōueniens fuit nominibus designari. Secundo ad ostendendum, quòd homo præsidebat illis, & tanquàm suis imponere debebat nomen, hoc de muliere faciendum erat primum, quia mulier erat cum viro, & ad quam, & de qua frequentior erat sermo; ideo ei nomen debuit imponi, & cùm non imposuisset Deus, debuit imponere Adam. Tertio etiam conuenit, quia mulier erat ipsius viri, non tanquàm res possessa, vel ancilla, sed tanquàm aliquid, quod per virū gubernari deberet, ideo & vir tāquàm mulieris caput, debuit nomen imponere. Quarto quantum ad principale dixit hoc ad magis ostendendum propositum;

E nam Adam adducta muliere, voluit ostendere se scire, vnde illa erat, & dixit, quòd erat os de ossibus eius, & caro de carne eius, & vt magis ostenderet adiunxit: Et vocabitur Virago, quoniam de viro sumpta est; quod idem erat cum præcedenti, scilicet esse carnem de carne eius, vel poterat in hoc magis notificari; quia cùm dicitur, hoc nunc caro de carne mea, & os de ossibus meis, licèt significetur, ꝙ erat ipsa formata de Adam, poterat aliquis intelligere solam similitudinē speciei, vbi est caro eadem, & eadem ossa secundum speciem. Cùm autem dicitur, quòd de viro sumpta est, non pōt dubitari, quin caro Euæ sit sumpta de carne Adæ, quia hoc est sumi de viro, solus enim Adam tunc vir erat. Sciendū aūt, ꝙ istud nomen nō ponitur propriè in La-

tino, quia iſtud nomē debet ſignificare aliquid habēs ſubſtantiam viri, vel deſcēdens à viro, Virago autem iuxta conſuetudinem latinam non ſignificat niſi fœminam robuſtam, vt vir eſt; & ideo ſignificat Virago viri conditionē, ſed non viri ſubſtantiam, vel deriuationem ab illo. Si autem latina cōſuetudo pateretur, melius diceretur Virago a viro, & ſignificaret mulierem de ſubſtātia viri, ſed non ſuſcipit hoc latinus ſermo, in Hebræo autem habetur conueniens nomen ꝑ additionem huius literæ, nam pro viro dicitur *Is*, pro muliere dicitur *Iſſa*, & non eſt niſi addere literā in terminatione, quod etiam in vulgari Hiſpanico cōuenit,

Quęſ.407. An Virago ſit proprium nomen mulieris.

vt dicamus Varon, Varona. Quæretur de hoc noīe, Virago, an ſit nomen propriū mulieris illius, vel cōe. Aliqui dicunt, ꝙ eſt nomen propriū, quia ſi eſſet nomen cōe, aut eſſet nomē ſpeciei, vel ſexus, ſed neutrū eſt, ergo eſt proprium: patet primū, quia ſi eſſet nomē ſpeciei cōueniret oībus indiuiduis tam maſculis q̄ fęminis, ſed non conuenit alicui maſculo, immo dicit̄ per relationē ad maſculum, & per deriuationem ab illo. ſ. quia de viro ſumpta eſt. Non etiā cōuenit oībus fęminis, quia non vocamus ſic omnes. Secundo, quia ſi eſſet nomē cōe nō imponeretur alicui, & tamē impoſitum eſt illi mulieri, cū dicatur Virago, ergo erat nomen proprium eius. Tertio, quia iſtud conuenit ei ſoli, ideo eſt nomen propriū: patet nam rō nominis de ſola Eua verificatur. ſ. vocabitur Virago quia de viro ſumpta eſt: nulla enim alia mulier de viro ſumpta eſt, niſi prima, ideo ſola habet iſtud nomen, & ita erit

Pulchra dubij ſolutio.

vt proprium. Dicendum, ꝙ ſi accipiatur, Virago, iuxta ſignificationem latinitatis, eſt nomen cōe ſignificans omnes fœminas robuſtas, quia in robore viros agant, ideſt imitentur eos, vel oſtendant, & ita non eſt nomen ſpeciei, neque ſexus, ſed eſt nomen qualitatis in ſexu muliebri: ſi autem accipiatur iuxta intentionem Adæ hoc imponentis nomen, eſt nomen ſexus, & cōuenit oībus mulieribus: nihil enim aliud ſignat Virago hoc modo, niſi mulierē. ſ. viri fœminam, vel fœminam ſumptam de viro. Et confirmatur hoc ex intentione Ioſephi lib. 1. Antiquitatum. ſ. eo dormiente auferens coſtam eius finxit eā in mulierem, & Adam ſibi iunctam cognouit de ſe fuiſſe plaſmatam: *Iſſa* verò Hebraica lingua mulier appellatur, & tamen loco huius noīs ponit in litera Virago, ergo Virago ſignat mulierem, & ita eſt nomen ſexus, nam in Hebræo *Is* ſignificat virum, & *Iſſa* eſt inde deriuatum, & ita dixit Adā, vocabitur *Iſſa*, quod nos dicimus Virago, ergo Virago mulierem ſignat, & eſt nomen cōe cōueniēs oībus, quia Virago eſt viri vxor, vel viri fęmina, & ta-

Quid ſignat hæc noīa fęmina, mulier, virago.

men hoc cōuenit oībus mulieribus. Circa quod ſciendum, ꝙ iſta tria in aliquo conueniūt, fęmina, mulier, Virago: omnia. n. ſexus ſignant, ſed fęmina eſt nomē cōius, quia ſignat ſexū in oībus aīalibus, in quibus eſt diſtinctio maſculi & fœminę, licèt abſolutè melius dicatur de ſexu in humana ſpecie, q̄ in alijs; & tamen certum eſt, ꝙ etiā alijs cōpetit vbicūque eſt diſtinctio ſexus, cū diſtinguatur ſexus per maſculinum & fęmininum. Mulier aūt eſt nomē ſexus, & tamen cōuenit in ſola ſpecie humana, vbi fęmina vocatur mulier, in alijs aūt ſpeciebus vocat̄ fęmina, ſed nō mulier: hūc enim honorē ſoli noſtræ ſpeciei attribuimus. Virago autem ſignat ſexū, & in ſola ſpecie humana, ſed ſub rōne magis ſpeciali, q̄ mulier, quia Virago non poteſt dici, niſi q̄ de viro ſumpta eſt: vir aūt eſt in ſola humana ſpecie, ideo Virago eſt in ſpecie humana. Maſculus quidem, & vir, habent ſe ſicut fęmina, & mulier, quia maſculus in aīalibus oībus, in qbus eſt diſtinctio ſexus, & fęmina eodē mō appellantur: vir aūt in ſola humana ſpecie; & ſic etiā mulier. Similiter cōuenit oībus fęminis in ſpecie humana, ſine aliqua rōne ſpe-

F ciali, ſed ſolū, quia fęminæ ſunt: Virago aūt cōpetit ex ſpeciali proprietate. ſ. quia de viro ſumptæ ſunt, & pertinet hoc nomē ad dignitatē, qa maſculinus ſexus eſt dignior, ꝙ aūt fœmina ſit formata de maſculo dignius eſt ei, q̄ formatā eſſe de terra; & hoc fęminę in ſola ſpecie humana habēt quia dato, ꝙ maſculi aliarū ſpecierū vocarent̄ viri, ſicut in ſpecie humana, & fœminæ eorū vocarent̄ mulieres, non tamen poſſent vocari Viragines ipſæ fęminæ, quia non fuit ibi fœmina ſumpta de viro, ſed maſculus & fęmina ſimul producta fuerūt de terra, & nō vnū de altero, iō hoc nomen nō cōpeteret alicui fęminæ ibi, quia nulla de viro. i. de maſculo sūpta eſt, ſed ſimul de terra cū maſculo formata, ſola mulier fuit formata de viro, ideo potuit vo

G cari virago. i. de viro acta. i. facta, vel formata. Et ita apparet, ꝙ Virago eſt nomē ſexus, ſed ſub ſpecialiori ratione q̄ mulier, quia ſignat ipſam fęminam, vt de viro accepit, originē ſubſtantiæ. Et ideo apparet, ꝙ Virago nō eſt nomē propriū Euæ, ſicut neque mulier, ſed eſt nomē ſexus, & iō conuenit oībus mulieribus, & iſtud magis apparet, quia ſub iſto noīe appellatur quæcūq; mulier apud Hebræos, & tñ nō ſic appellaret̄ ſi fuiſſet impoſitū Euæ, vt ꝓpriū, nā Adā in vocabulo Hebręo vocauit Euā *Iſſa*, & tamē *Iſſa* dicitur q̄cunque mulier, ita dicit Ioſephus: *Iſſa* verò Hebraica lingua mulier appellatur. Ad rōnē primā in ꝯrium dicendum, ꝙ Virago eſt nomē cōe, & nō eſt nomē ſpeciei, qa nō cōpetit maſculis: eſt aūt nomē cōe ad ſexū fęmininum, & cū dr̄, ꝙ non ſic vocamus oēs, dicendū, ꝙ iſtud non

Solutio rationum in oppoſitū.

H eſt parū in Latina cōſuetudine, quantū ad hāc ſignationē, & tamen ſi volumus, poſſumus ita oēs vocare, ſicut & vocam⁹ mulieres, & in vulgari Hiſpanico oēs ſic vocantur. ſ. Varonas. Ad ſecūdū dicēdū, ꝙ non impoſitū fuit Euæ iſtud nomē, & apparet ex mō loquendi ſcripturæ, quia nō dicit: Et vocauit nomen eius Viraginē, ſed vocabitur Eua. ſ. ab alijs vocabitur, quaſi ſit potius hoc nomē naturę ſumptū ab aliqua ꝓprietate, q̄ nomē propriū indiuidui. Ad tertiū dicendū, ꝙ non cōuenit iſtud nomē ſoli Euæ, quia licèt ipſa ſola ſumpta fuerit de viro, & aliæ nō fuerint ſumptæ, ſed natæ, tamen alijs cōpetit hoc nomē in cōparatione ad fœminas aliarū ſpecierū, quia honor Euæ ad alias trāsfunditur, in alijs aūt ſpeciebus nulla fęmina de maſculo

I ſumpta eſt, ſed prima earū de terra formata, ſicut maſculus: ſola aūt fęmina in ſpecie humana ſumpta eſt de maſculo, & qa oēs aliæ fęminę ſpeciei huius deſcēderūt ab ea, cęperūt hūc honorē, vt vocarent̄ Viragines in cōparatione ad fœminas aliarū ſpecierū, quātū mulieri hoc cōpetit, & ſicut nomen honoris paterni vel materni trāsfundit̄ in poſteros, q̄q̄ illi nō fecerint id, propter quod ille honor cōpetit; ita & honor Eūę transfunditur in omnes fęminas ſpeciei ſuæ deſcendentes ab ea, vt omnes Viragines appellentur.

Quęſ.408. Cur Adā impoſuit ei hoc nomen Eua.

Quęret̄, cū hoc nomē Virago cōpeteret primæ mulieri, quare Adam poſtea impoſuit ei hoc nomē Eua, & an ſit proprium, vel cōe. Dicendū, ꝙ prima mulier debuit habere nomē propriū, quia cuilibet indiuiduo in ſpecie humana damus nomē propriū, vt de quoli-

K bet indiuiduo ſciamus diſtinctè loqui, erat tamē Eua indiuiduū ſecūdū in humana ſpecie, ideo nomē hr̄e debuit, & tamē nōdū habebat, ideo debuit ei imponi. Cū aūt obijcitur, ꝙ iā habebat nomē, quia vocabatur Virago, pōt dici vno modo, ꝙ nō erat nomē propriū illius mulieris, ſed erat nomē ſexus ſignās fęminā, vt dictū fuit, ideo debuit vltra hoc habere nomē ꝓpriū. Secundo poſſet dici, ꝙ etiam ſi haberet prima mulier hoc nomen Virago, vt proprium, adhuc potuit aliud habere, vt proprium, cū ambo acciperentur à duabus rationibus conuenientibus ei; ſed primum verius eſt.

Quęſ.409.

Quæretur, an hoc nomen Eua, quod poſtea impo-
ſitum

An Eua sit nomē ꝓprium, vel cōmune.

situm fuit sibi per Adam fuerit nomen proprium, vel commune. Aliqui dicunt, quòd commune, quia sumitur à ratione quadam naturæ, scilicet à vita, nomina autem propria sumuntur ad placitum. Secundo, quia hoc nomen Eua descendit ab appellatiuo, & ipsum signat rem communem, scilicet, vitam: ergo est nomen commune, & non proprium. Tertio, quia ita est de hoc nomine Eua sicut de hoc nomine Virago, nã Virago dicitur, quia de viro sumpta est, quod competit illi, Eua vocatur mater viuentium, quod etiam competit ei, quia est prima mulier, sed Virago est nomen appellatiuum, & non proprium, ergo & Eua est nomen commune. Dicendum, ꝙ Eua fuit nomen proprium mulieris primæ. Primo patet, quia illa mulier habuit aliquod nomen proprium, & tamen non inuenitur aliud nisi Eua, ergo est proprium. Secūdo, quia nomen proprium est, qđ vni tantùm imponitur ad signandum illum, & si alijs competat, non erit sub ratione illius impositionis, sed equiuocè; & ita nomē proprium vniuocè signat vnum tãtum indiuiduum, cui imponitur, siue ad placitum, siue aliter, & tamen ita est de Eua, ergò Eua est nomen proprium illius mulieris. Tertio patet, quia dicitur supra 3.cap. Vocauit Adam nomen vxoris suæ Euam, ergo erat proprium, quia non fuit impositum nisi vxori eius. Quarto patet, quia sacra scriptura quãdocumque loquitur de muliere illa, vocat eam Euam. Sic patet supra 4.c. Adam verò cognouit Euam vxorem suam, quæ concepit, & peperit; & in nouo etiam testamento ita vocatur, vt 1. Timo. 2. Adã primus formatus est, deinde Eua, ergo istud est nomen proprium mulieris, quia si aliud esset, per illud eam vocaret. Ad primam rationē in contrarium dicendum, quòd nomen Euæ sumptū fuit ab aliquo pertinente ad naturam. i. à veritate rei, s. quia erat mater viuentium: nam ita redditur causa ab Adam: s. vocauit Adam nomen vxoris suæ Euam, eo ꝙ esset mater omnium viuentium: & tamen hoc nō impedit quin sit nomē proprium, quia ita est de multis alijs nominibus proprijs, quæ sumuntur ab aliquibus rationibus, sicut Cain est nomē proprium primogeniti Adæ, & vocatʼ Cain. i. possessio, quia dixit Adã; possedi hominem per Deum, supra 4.cap. & ita Seth est nomen alterius filij, & interpretatur positio, quia dixit Adam, posuit mihi Deus semē aliud pro Abel, quem occidit Cain, supra 4.cap. & ita Iacob vocatur, idest supplantatio, quia supplantauit fratrem, infra 27. cap. & Esau vocatur Edon. i. rubeus, quia concupiuit lenticulã rufam, & infra 25.cap. & ita generaliter nomina propria omnium filiorum Iacob posita sunt, infra 29. & 30.cap. additis ibi rationibus, quare sic vocarentur, & tamē omnia illa sunt nomina propria, ideo ita Eua esset proprium, licèt sumatur ab aliqua ratione. Ad secundum dicendum, quòd nomen Euæ descendit ab appellatiuo, & tamen non facit illud esse appellatiuum, quia generaliter omnia nomina, quæ imponūtur ab aliqua ratione, sunt ab appellatiuis descendentia, vt Cain à possessione, Seth à positione, Edon à rubore, Iacob à supplantatione: & tamen omnia sunt propria, quia ad hoc, ꝙ nomē sit proprium non requiritur, nisi quòd sit impositum ad significãdum vnam rem solam, & sub ratione speciali, sub qua non significet aliquid alterum, quod in omnibus his inuenitur: vnde etiam interdum ipsum nomē appellatiuum efficitur proprium, vt si ponatur ad significãdum vnum solum; ita hoc nomē Lapis est nomē proprium vnius hominis, & inuenitur, ꝙ vnus rex Aegypti vocabatur Lapis loquens, & alius rex Cretensis vocabatur Lapis absolutè, & sic dicit Eusebius lib. Chronicorū, in Creta regnauit Lapis, & ita Petrus vocauit Cephas Ioan. 2.cap. & tamen Cephas est nomen appellatiuū signãs

A caput, & tamen est proprium. Ad tertium dicendū, ꝙ non est simile de hoc nomine Eua, & de hoc noīe Virago, quia vnū est proprium, & aliud est cōe, & cū dicitur, ꝙ in vtroque accipitur rō, in vno, quia est mater omnium viuentium, in alio, quia est de viro sumpta, conceditur, sed hoc non stat, quia tam propria, q̄ cōia possunt accipi ab aliquibus rationibus, & hoc nō efficit ea cōia, neque propria, cùm hoc non sit, nisi in eo, ꝙ imponuntur ad significandū plura, vel ad significandū vnum. Est autem magna differentia inter ista noīa: prima est, quia in vno dr̄, & vocabitur virago, quia de viro sumpta est; in alio dr̄, & vocauit eã Euã, & ideo vnum est nomen impositum ab Adã, alterū non, sed poterat ita vocari. Secundo, quia dr̄ vocauit
B nomen vxoris suæ Euam, in alio non dr̄, & vocauit nomē eius Viraginē, sed dr̄; & vocabitur Virago, in quo innuitur, ꝙ vnū est nomen mulieris, & alterum non. Tertio, quia in sacra scriptura, vbi fit mentio de ista muliere, vocatur Eua, vt supra 4. cap. & in nouo testō prima Tim. 2. cap. & nunq̄ inuenitur vocari Virago, ergo non est idem de vtroque, sed vnum est, vt cōe, alterum, vt proprium.

Quæst. 410. Cur pot⁹ Deus non imposuit nomē mulieri quàm Adam.

Sed quæretur, quare posuit Adã nomen mulieri, & non posuit illud Deus. Dicendum, ꝙ quantū ad hoc nomē Virago fuit causa, quia illud est ad magis ostendendum, ꝙ Adam cognoscebat, de quo esset illa mulier, nam dixerat; hoc nunc os de ossibus meis, & caro de carne mea, in quo significabat esse a se, & tamē, quia istud poterat aliter intelligi, aperuit magis di-
C cēs, de viro sumpta est, & ad hoc dixit vocabitur Virago, & quia nomē istud erat cōsequēs cū rōne illa, quã Adã dicebat, debuit ipse imponere nomē, & nō De⁹. Quantum ad aliud nomen. s. Eua pōt esse vna rō, quia Deus cōcessit Adæ imponere noīa quibusdam rebus ad ostendendū dn̄iū suum super illas, sicut fuit de animalibus, & tamē Adã habebat aliq̄ præsidentiã super mulierem, ideo fuit cōueniens, ꝙ ad hanc significandum imponeret ei nomen. Secūdo, quia aliter est de impositione noīum appellatiuorum, aliter de impositione propriorum, appellatiua pertinent ad integritatem idiomatis, quia sunt noīa generū, & specierum, quæ semper manent, & de quibus est sermo apud om-
D nes, quia vniuersalia sunt semper, & vbique; ideo imponere noīa appellatiua ꝑtinet ad auctorē idiomatis, & quia Deus dedit idioma, & maximè primū, quod ꝑ nullū nisi per ipsum potuit institui, vt supra declaratū est, debuit ille imponere noīa cōia. De proprijs nō est sic, quia nō sunt de integritate idiomatis, cū non sint rerum permanētiū, & rerū, q̄ vbique sunt, sed indiuiduorū, qui solū alicubi sunt, & aliqñ, & iō impositio noīum taliū rerū pertinet nō ad institutorē idiomatis, sed ad eos, inter quos accidit esse hmōi indiuidua. Ita fuit de muliere: erat enim ista indiuiduū quoddã, ideo impositiones eius nō pertinebãt ad Deū, sed ad Adã, cū nullus alius esset, qui fęminam tūc noīare posset; oīa aūt noīa cōia. i. dictiones significatiuas Deus imposuit nō extra noīando, sed dãdo Adæ in aīa sua cognitionē totius idiomatis. i. oīum dictionū significatiua-
E rū, & rerū significatarū, & modorū prolationis, & cæterorū, q̄ ad hoc pertinēt: pauca aūt noīa per se Deus imposuit, vt nomē diei, & noctis, supra 1. cap. cætera in aīa Adæ & Euæ dedit cum cognitione idiomatis. Hoc verū est, ꝓter noīa aīaliū ductorū añ Adã, qa ipse imposuit illis noīa specierū, q̄ postea habuerūt, & illa deerant ad integritatem idiomatis. Alia causa adhuc potuit sumi ex hoc, Adã imposuit noīa omnibus animalibus ad se ductis, sed Eua ducta fuit per se ad Adã, ideo debuit illi nomen imponere, sed nomina animalium erant cōia, quia erant noīa specierum, nomen autem mulieris fuit propriū, quia fuit nomen indiuidui.

Queſ.411.
Verba:
Quãobrē
relinquet
homo pa-
trem &c.
interpre-
tantur.

Dicitur vlterius ſupra 2.quam ob rem dimittet hō,
vel relinquet patrem, & matrem, & adhęrebit vxori
ſuæ,& erunt duo in carne vna,ideſt,quia tanta propin
quitas eſt viri ad vxorē, aut viri ad mulierem, quia de
carne eius ſumpta eſt,dimittet homo patrē,& matrē;
quia maiorē proximitatē habet ad mulierem q̃ ad pa-
trem & matrem. Et erunt duo in carne vna, i.ſicut
ambo ſunt de carne vna,ita efficietur vna caro. Cùm
enim vir & mulier eſſent vnum.ſ.ante formationem
mulieris,quia illa erat in viro,materialiter effecti ſunt
duo per ablationem coſtæ: poſtea ergo cùm ſunt duo
actu debent inclinari ad vnitatem, quam habuerunt
in principio,& hoc eſt,ꝙ efficiãtur vna caro,quod ac-
cidit per commixtionē. Circa hoc erant multa dubia
de ſignificatione, & de efficacia horum verborū.ſ.an
ſint dicta per Deum, vel per Adam: quia Chriſtus vr̄
dicere,ꝙ Deus iſta dixit Matt.19.cap. & quomodo ſe
habeant iſta ad matrimonium, & quæ pertinentia ad
matrimonium hìc ſignificentur,de quibus aliquid ta-
ctum eſt ſupra 2.cap.ſub q.28. & dicetur latius in mul
tis dubijs Matth.19.cap. Sed adhuc dicitur ſupra 2.c.

Queſ.412.
Quid eſt
Adã & E-
uã eſſe nu-
dos.

erat autem vterque nudus Adam & Eua, & non eru-
beſcebant; eſt autem dubium, quid erat eſſe nudos
Adam & Euam. Dicendū,ꝙ ſignificat nō habere ve-
ſtes,& eſt intelligendum,quòd tam in ſacra ſcriptura,
q̃ in mō noſtro loquēdi aliquis dr̄ dupliciter nudus:
vno mō,quia nullas veſtes habet, alio modo, quia nō
habet ſufficientiam ad tegendum corpus. De primo
ſicut dr̄,ꝙ hō naſcitur nudus,quia tūc nullū operimē-
tum habet: natura.n.veſtes non dat,ſed ſubſtantiam.
De ſecūdo,vt illud Iſai.cùm videris nudum operi eū,
& carnem tuam ne deſpexeris: non enim vocatur ibi
nudus, qui nullo operimento tegitur: quia talis inter
homines non incederet pp magnam verecundiā: ſed
quia non habet veſtes ſufficientes, aut q̃ totū corpus
tegant; & ita accipitur Iacobi 2.cap. ſi ſint ſoror,& fra
ter nudi.i.non habentes ſufficientia tegumenta. De
Adam & Eua dr̄, ꝙ erāt nudi,i.ꝙ nulla omnino veſti-
menta habebant, neque tegumentorum partes, quia
Deus ſola eis naturalia dederat, veſtimenta aūt vltra
naturam ſunt: & patet,ꝙ non haberent aliqua,quia ſi
aliquid haberent,illud eſſet maximè ad tegēdum par-
tes verendas,& tamē non habebant tegumentum ali
quod pro his; nam cùm peccauerunt,& cęperūt eru-
beſcere,fecerūt ſibi perizomata,i.ſuccinctoria, quib⁹
tegerēt verenda,ſupra 3.cap.ergo prius nihil habebāt,
quo aliq̃ partē corporis operirent. De nuditate autē
iſta in eis dicendū,ꝙ nō erat aliqua priuatio, ſed erat
negatio, nam priuatio dicit negationem in ſubiecto
apto nato,& ideo vbi eſt priuatio eſt potentia,& indi-
gentia. Sic in nobis nuditas eſt priuatio, quia eſt nō
habere veſtes, quibus indigemus, & quas habere apti
ſumus: in Adam & Eua non erat priuatio, quia non
erat indigentia veſtium: melius.n.ſine veſtibus erāt,
q̃ cum illis,ſicut in nobis nō habere vulnera in vultu
eſt pura negatio, & non eſt priuatio, quia non ſumus
apti nati hr̄e,licèt hr̄e poſſimus,nō tn̄ illis indigemus.

Queſ 413.
Quare di-
xit erāt nu
di, & non
erubeſce-
bant.

Conſiderandū etiā, ꝙ ſcriptura non dixit ſolū,Adā
& Eua erant nudi: ſed dixit erant nudi, & non erube-
ſcebant; & hoc, quia voluit ſcriptura ponere aliquid
mirandum; & tamen ſi diceretur ſolū erāt nudi,nihil
durum erat,neque videbatur incōueniens: primo,qa
interdū & nos nudi ſumus, & non ſequitur inde ma-
lum aliquod. Secundo,quia in nobis veſtitum eſſe fit
ad repellenda aeris incommoda; in Paradiſo aūt non
erat aliquid mali, quia locus erat temperatiſſimus, &
ideo ſalubris: & ſic eſſe ibi nudos non erat mirabile.
Vt autem videretur dictum aliquid durum, dr̄: & nō
erubeſcebant,quia iſtud magnū erat. Sciendum etiā,
ꝙ non ſolùm Adam & Eua erāt nudi, quando ambo

F erant: ſed ēt Adā,quando ſolus erat,nudus fuit: nam
ſi veſtitus fuiſſet,qn̄ ſolus erat, nō fuiſſet nudatus poſt
ea,qn̄ cū conſortio erat. Nam aliqn̄ fuit Adā ſolus,
cū ſcriptura dicat; nō eſt bonū hoīem eſſe ſolū,& fuit
poſtea de eo formata mulier: & tn̄ qn̄ fuit cū mulie-
re,fuit nudus,ergo & prius erat nud⁹. Sed dr̄ qn̄ vter-
que erat, & non de ſolo Adā: quia id, quod ſcriptura
ponit hìc, vt magnū erat nō erubeſcere: ſed ſolus nō
erubeſcit, quia nemo de ſe ipſo erubeſcit, de alio aūt
erubeſcit: ideo qn̄ Adā ſolus erat, nullū magnū erat,
ꝙ nudus eſſet, & non erubeſceret; cū aūt fuerūt am-
bo,potuerūt de alterutro erubeſcere,ideo ſcriptura ſa
cra expreſſit,ꝙ erat vterque,& non erubeſcebat. Sed
obijcietur,ꝙ qn̄ Adā erat, & nō Eua,nō erat ſolus, qa
G erat Deus ſępe cū illo, qui loquebat̄ ei, ſicut qn̄ addu-
xit aīalia ad ipſum, & qn̄ tranſtulit eū in Paradiſum, &
qn̄ dedit ei mandatū de nō comedēdo de ligno boni
ſciæ,boni & mali:& ita Adā poterat erubeſcere: ideo
poterat fieri mētio tunc,ꝙ Adā erat nudus,& nō eru-
beſcebat, Aliquis dicet,ꝙ nō dr̄ de Adā, ꝙ nō erube-
ſcebat tunc,quia de Deo non erubeſcimus: licèt ſcia-
mus præſentē eſſe illū vbicūque ſimus, ſiue nudi, ſiue
veſtiti: ſecus de hoīb⁹,quorū cōſpectus erubeſcimus,
ideo qn̄ fuerunt Adam & Eua erat mirabile,qūo non
erubeſcebāt. Dicetur,ꝙ hoc nō non ſtat,quia nō ſolū
hō erubeſcit hoīem, ſed etiā Deū: ſi.n.manſerit De⁹
inuiſibilis,ſicut in natura ſua eſt,& apud nos ſe habet,
non erubeſcemus eū, quia ſenſu non apprehēdimus
eū, & ideo apud ſenſum eſt,ac ſi Deus nō eſſet: & qa
H erubeſcere paſſio q̄dā eſt in parte ſenſitiua, nō poſſu-
mus erubeſcere de eo,qđ non ſentimus, & quia Deū
non videmus, ac ſi nō videamur ab illo: & ita de illo
nunq̃ erubeſcimus. Secus ſi Deus appareat, vel aliqd
loco eius in figura humana: quia tunc erubeſcemus
cōſpectū eius, velut hoīs, vel timebimus ita grauiter,
ꝙ timor excludat verecūdiā,& faciat non ſentiri. Se-
cundo,quia Adā erubuit cōſpectū Dei,ſupra 3.cap.cū
audiuit vocē Dei deābulātis in Paradiſo ad aurā poſt
meridiē,abſcōdit ſe vterque.i.Adā & Eua, & vocatus
Adā vbi eſſet,dixit,ꝙ ſe abſconderat,quia nudus erat,
ergo erubeſcebat Adā Deum videre,aut à Deo vide-
ri nudus exiſtens. Dicendum,ꝙ ſcriptura dixit, quòd
Adam & Eua nudi erant, & non erubeſcebant,& nō
I dixit de Adam ante formationem,primo,quia voluit
ponere rem magnam, ſcilicet non erubeſcere de nu-
ditate, ideo poſuit in eo, quod maius erat, maius autē
erat,ꝙ vir,& vxor nō erubeſcerent nudi, quàm quòd
vir ante formationem mulieris nō erubeſceret de nu
ditate; nam ſi de Deo homo nudus erubeſceret, ma-
iorem cauſam ruboris habebat poſt formationē mu
lieris, quia erubeſceret vnus de altero, & vterque de
Deo: cùm autem ſolus Adam eſſet, erubeſcerer de
ſolo Deo, debuit dicere,quòd non erubeſcebāt Adā
& Eua nudi exiſtentes, quia hoc maius erat. Secūdo
dictū eſt,quia an de Deo homo nudus erubeſcat,non
eſt notū hoībus, quia nos Deū non vidimus, vt hoc
experiamur: ſed certum eſt, ꝙ quilibet nudus exiſtēs
erubeſcit cōſpectū alterius hoīs:vt igitur pro magno
K haberetur iſtud,voluit ſcriptura dicere de eo, qđ cer-
tū erat. Tertio, quia Adā & Eua erant ſemper ſimul,
vt vir & vxor,Deus autē nō erat ſemper cum eis poſt
formationē mulieris, aut cum Adā ante formationē
fęminæ,ideo minus erubeſcēdū erat,ēt ſi de Deo eru
beſcerēt,q̃ vir de muliere,vel ecōtrario. Quarto,qa po
terat dici,ꝙ fortè Deus non apparebat Adæ in figura
corporali, quando non erat formata mulier: ideo per
intellectualem impreſſionem, aut per ſomnium hoc
fiebat, cùm ei præceptum dabat, aut aliquid oſten-
debat, ſicut in prophetis; & in talibus nemo poteſt
erubeſcere nudus exiſtens, cùm non ſit ibi aliquis
conſpe-

Cur nudi
ſoli nō eru
beſcimus
pp Deum,
ſicut pro-
pter hoīes

conſpectus. Secus inter virum, & mulierem, quia vterque conſpicit alterius nuditatem: cùm autem poſt peccatum apparuit Deus, & abſcondit ſe Adam, ſecus erat: quia ibi facta eſt apparitio ſenſibilis: nam primũ audita eſt vox, deinde apparuit Deus, ideo poterat erubeſcere Adam & Eua.

Queſ.414. Cùm Adã & Eua nudi eſſent, cur nõ erubeſcebant.

Quæretur, cùm Adam, & Eua nudi eſſent, quomodo non erubeſcebant. Aliqui dicunt, quòd iſtud fuit, quia habebant velamentum capillorum, operiẽtium totum corpus, & ita non habebant quomodo erubeſcerent: & cauſa huius eſt, quia cùm Deus nõ dediſſet eis veſtes, quæ ſunt naturales, dedit eis pilos, qui operirent totum corpus. Sed dicendum, quòd hoc non ſtat, primo quia non conueniebat naturæ humanæ: nam ex conditione ſpeciei accidit quædam animalia piloſa, & quædam non, & quædam multum piloſa, alia verò parum piloſa: hominibus autem ſecundùm naturam conuenit non eſſe animalia piloſa, niſi principaliter in capite: vt dicit Ariſtoteles libro 2. de animalibus: & tamen Deus in naturæ inſtitutione non turbaret eam ab eo, quod ſemper eſt, ideo non faceret homines ita piloſos, quòd poſſent operiri tota eorum corpora pilis, ita vt non erubeſcerent. Secũdo, quia vltra pulchritudinem ſpiritualem animę, in qua eſt tota naturæ dignitas, eſt pulchritudo in corpore hominis, iſta autem pulchritudo minueretur operta pilis, ideo non operiret Deus corpora tota illorum primorum parentum pilis. Tertiò, quia hoc eſt contra ſacram ſcripturam, & repugnat expreſsè ei, quod quæritur; nam ſi erant Adam, & Eua operti pilis, aut capillis, ita vt non erubeſcerent, quomodo dicerentur nudi, qui operti eſſent tam ſufficienter, ſicut veſtibus? & tamen vocat ſcriptura eos nudos. Quarto, quia dato, quòd nullam veſtem haberent, ſi capillatura illa ſufficiebat ad hoc, quòd non erubeſcerent, non poneretur pro magno, vel ſpeciali quòd nudi erant, & nõ erubeſcebant talem capillaturam operientem. Quinto, quia quando Adam, & Eua peccauerunt, erubuerunt de nuditate ſua, & fecerunt ſibi perizomata, ideſt ſuccinctoria, quæ operirent partes genitales; & tamen ſi habuiſſent talem capillaturam, non erubuiſſent: neque opus eſſet fieri ſuccinctoria: quia capillatura omnia operiret. ergo non habebant aliquam capillaturam. Sexto, quia quando Deus expulit Adam & Euam de Paradiſo ipſo die quo peccauerunt, fecit eis tunicas pelliceas, ſupra 3. cap. ſi tamen habuiſſent capillaturam ſufficientem, qua omnia operirent, ſicut habent pecora, non fuiſſent neceſſe tunicæ pelliceæ. ergo non fuit in eis talis capillatura, & ita non fuit iſta cauſa, quare non erubeſcebant.

Queſ.415. Aliorũ opinio de erubeſcentia Adæ & Euæ reijcitur.

Alij dicunt, ꝙ hoc proueniebat, quia Adam & Eua erant tunc ſicut paruuli, qui propter neſcire cauſam innatam de nulla re confunduntur, & ita nuditatem ſuam non erubeſcunt, Adam autem & Eua tales exiſtentes non erubeſcebant, ſe nudos eſſe: hoc enim vult Ioſephus libro 1. antiquitatum dicens: quòd guſtatio illius ligni acuebat ingeniũ, & accelerabat vſũ rationis: & ita Adam & Eua prius nõ ſcire ſe eſſe nudos pro ignorantia rerum, tunc verò confortati in intellectu per guſtum illius ligni agnouerunt nuditatẽ. Sed dicendum, quòd hoc non ſtat: primo, quia lignũ non habebat talem vim, vt ſcientiam daret, & potiſſimum eo modo, ſcilicet, vt ſtatim illo guſtato cognoſcerentur homines: & prius non eſſent intelligentes, de hoc magis ſupra dictum eſt. Secundo, quia nõ eſt verum, quòd Adam & Eua eſſent prius ſicut paruuli non intelligentes: quia Deus opere diuino, & non naturaliter produxit Adam & Euam: & tamen omnia opera Dei ſunt perfecta, Deuter. 32. cap. perfectio autem in humana ſpecie maximè attenditur ſecundũ

A intellectum, ergo rationem perfectam habebant. Tertio, quia Deus fecit in his duobus primis hominibus contra conſuetudinem: nam cæteri naſcuntur imperfecti ſecundum corpus, & paruuli, Adam autẽ & Eua formati ſunt perfecti, ſecũdùm corpus in ætate virili, & robore, ita vt poſtea non creuerint in magnitudine; ergo ſimiliter redderet eos perfectos, ſecundùm intellectum, cùm ibi ſit ſimpliciter perfectio humana; aliàs eſſent duo inconuenientia, primum, ꝙ Deus perficeret hominem in eo, quod minus erat, & in eo, quòd erat maximum, non perficeret, ſed imperfectum relinqueret, quod erat contra rationem, & ordinem, ſcilicet magis attendere agẽtem ad id, quod minus eſt, cùm vtrumque poſſit; ſecũdum eſt, quòd
B illi homines opere diuino formati eſſent minus perfecti in intellectu, quàm homines, qui ſecundùm naturam producuntur, quando veniunt ad illam perfectionem corporis, quàm Deus dedit illis hominibus. Quarto, quia Adam & Eua intelligebant alia difficiliora, quàm agnoſcere ſe nudos eſſe, ergo & ſciebant ſe eſſe nudos, ideſt non habere veſtes, & ita non veniebat ex ignorantia. Quinto, quia lex nõ datur niſi habentibus vſum completum rationis, ſed lex de comedendo, & non comedendo data fuit Adæ & Euæ, ergo habebant vſum rationis nunc.

Sexto, quia ſi nõ haberent vſum rationis, non poſſent peccare: & tamen Adam & Eua peccauerunt. ergo antequàm peccarent habebant vſum rationis, & ita poterant cognoſcere, an eſſent nudi, ideſt ſine
C veſtibus. Septimo apparet ſpecialiter in Eua, quia cũ eam tentaret diabolus in ſerpente, reſpondebat illa id, quod pertinebat ad habentem perfectum vſum rationis. Nam diſtinxit illa de mandato Dei, & de lignis vetitis, & lignis conceſſis, & concupiuit fieri ſapientem, ſicut Deus eſt: ſed hoc non ſunt in non habente vſum perfectum rationis, ideo habebat illum. Octauo autẽ apparet in Adam, quia ante omnia hęc Adam impoſuerat nomina omnibus animalibus: & tamen hoc non fit ſine magno intellectu, ergo erat tàm Adam quàm Eua ratione vtens, vnde non poterant ignorare, ſe non habere veſtes. Dicendum, ꝙ Adam & Eua non erubeſcebant, licèt nudi eſſent: & non erat petenda cauſa, quare nõ erubeſcerẽt, immo

Queſ.416. Debet potius dubitari cur erubeſcebant.

D erat petenda, quare erubeſcerẽt, aut quomodo, cùm hoc potius eſſet contra rationem. Primo, quia erubeſcere paſſio eſt, & non ſine pœna magna: & tamen in Adam & Eua nõ debuit eſſe pęna ante peccatum, ergo nõ debebant erubeſcere antequàm peccarent. Secũdo, quia erubeſcere eſt de aliquo turpi, vel quod turpe putatur: & tamẽ ante peccatum nihil erat turpe: non enim erat aliquid prius niſi naturale, & quod Deus fecerat: ſed nihil factum a Deo eſt turpe, & immundum, ſicut vox dixit ad Petrum, quòd non vocaret immunda, & communia ea, quæ Deus ſanctificauerat: Act. 11. cap. ergo non erat aliquid in corporibus Adæ & Euæ, de quo erubeſcerẽt. Tertio apparet, quia nuditas non erat aliquod malum in ſe: nam non erat priuatio, ſed negatio: ſi enim priuatio eſſet, diceret indigentiam: & tamẽ non erat indigentia aliqua
E veſtium ante peccatum: quia ſi indigentia eſſet, dediſſet Deus veſtes, cùm ipſe nihil imperfectũ faciat: & tamẽ non dedit veſtes, niſi poſt peccatũ, ideo nuditas nõ erat malũ. Quarto, quia erubeſcere, & nuditas nõ veniũt ex natura, ſed in pęnã pro peccato, cũ hõ non peccaret, nõ erat aliqd de quo erubeſceret: ideo neq; habebat aliquid, quod tegeret. Cùm verò peccauit homo, dedit ei Deus in pœnam, quòd de aliquo erubeſceret, & cùm erubuit, cognouit ſe eſſe nudum; conſequũtur enim ſe iſta, ſcilicet erubeſcere, & nudũ eſſe, & eſt prius erubeſcere: nam qui de nullo erubeſcit,

bescit, non habet quid tegat: & ideo neque vestibus indiget, quod est nudum esse, qui autem erubescit opus habet, vt tegat id, de quo erubescit: & si vestes non habet, quibus tegat, malum habet, & hoc est, esse istud significauit Deus, supra 3. cap. cùm dixit Adam, Quis dixit tibi, quòd nudus esses, nisi quòd de ligno, de quo præceperam tibi, ne comederes comedisti: & ita innuit, quòd nuditas nihil erat secundùm naturã, neque erat aliquid, quod præcesserat in homine, sed fuit pœna secuta ad peccatum, scilicet, quia homo comedit de eo, quod vetitum erat, secuta fuit in eo nuditas, idest vestium indigentia ad operiendum id, quod turpe videri factum est ex pęna à Deo inflicta. Et ita dicendum, quòd Adam, & Eua nudi erant, & nõ erubescebant, quia cõditio naturæ erat, vt non erubescerent, cùm nihil erubescendum haberent, sicut de oculis, & vultu non operto non erubescimus, quia nihil erubescendum ibi est. Immo cùm inceperunt erubescere de eo, de quo prius non erubescebant, quæri debuit, propter quid erubescebant, quasi esset aliquid contra naturam erubescere; sicut si quis nũc incipiat erubescere de oculis, vel de manibus, oportet quęri causam, quare erubescat, quasi contra naturam hoc existente. Et verum erat, quia non fiet, nisi aliquid turpe, vel ignominiosum in his sibi accidat. Quòd verò paruuli nunc de nullo erubescant, est contra naturam, idest communem consuetudinem, quia in tota humana specie factum est aliquid turpe, aut indecens ad hoc, quòd videatur, & ideo cõmune est omnibus nobis de quibusdam partibus corporis erubescere: vnde & eas vulgato latinitatis sermone verenda, aut pudenda appellamus; in pueris autem non est erubescere, non quasi non sit eadem natura, quæ in nobis, cùm filij nostri sint, & attingat eos eadem pęna diuinitus inflicta, quæ & nos: sed quia non habent plenam cognitionem, non possunt erubescere, quia non est erubescere, nisi eorum, qui aliquid in seipsis turpe putant.

Quęst. 417. Cur sacra scriptura non tacuit nuditatẽ, & erubescentiam.

Quęretur, quare sacra scriptura expressit, quòd erãt Adam, & Eua nudi, & non erubescebant: nam dato, quòd ita fuisset, tacuisset illud, sicut & multa alia tacet, quæ fuerunt, nisi aliqua motiua causa esset, quare illud exprimeret: & ita est generaliter de omnibus, quæ scriptura exprimit: nam cũ plurima taceat, causa specialis est inuenienda de quolibet, quod exprimitur. Dicendum igitur, quòd prima causa est ad significandum fœlicem conditionem illius status ante peccatum, scilicet, quòd homines non habebant vestes, neque tamen illis indigebant, quia potissimum est pro quo vestes habemus, vt pudenda nostri corporis tegamus, & tamen tunc nõ erat pudendum aliquod, ideo neque vestes. Secunda, vt innuatur, quæ mala pro peccato acciderint: nã inter cætera aduenit erubescere, quod est pœna grauis: & accidit indigentia vestium, in quo est magna miseria: quia vna pars miseræ occupationis nostræ est vestes quærere: ante peccatum autem non esset ista occupatio quærendarum vestium. Tertia est, & potissima, vt reddat causam eorum, quæ postea scriptura refert: nam apud sapienter scribentes talis debet esse contextus eorum, quæ scribuntur, vt causa vnius aperiatur ex altero, & nihil extra petatur, quòd causa sit eorum, quæ scribuntur: sed postea dixit scriptura, quòd comederunt Eua, & Adam de ligno vetito; cùmque cognouissent se esse nudos, consuerunt folia ficus, & fecerunt sibi perizomata: & tamẽ aliquis diceret, quomodo se cognouerunt nudos: quia putaretur, quòd erant vestiti iuxta consuetudinem nostrã: ideo præponitur ante peccatum, quod erant: & vtrumque positum est, quòd nudi erant, & ꝙ non erubescebãt: quia vtrumque erat

F necessarium ad tollendum dubium primum, vt dictũ est, quia putaretur prius fuisse homines ab initio vestitos, sicut & nunc sunt. Secundum, quia si præsupponeretur, quòd erãt nudi prius, quid opus erat, quòd postea se operirent: & ad hoc redditur ratio, cùm dicitur, & non erubescebant: ac si dicatur prius erant nudi, & de nuditate nõ erubescebant, ideo operimenta non quærebant: post peccatum autem cępit erubescentia nuditatis, ideo quæsierunt tegumenta, & ita consuerunt sibi folia ficus facientes perizomata. Quarta est, vt detur ratio alterius, quod postea ponitur supra 3. cap. scilicet, ꝙ quãdo Deus emisit Adam, & Euam de Paradiso, dedit eis tunicas pelliceas, & ita apparebat, quòd prius vestes non haberent: nam si

G prius haberent non oporteret alias vestes fieri, sed easdem, quas habebant, efferrent: vt ergo appareat causa factarum de nouo tunicarum pellicearum, dicitur, quòd erant nudi. Post hoc supra 3. cap. agitur de tentatione, & peccato primorum parentũ: & quia tentatio fuit causa peccati, agendum est primo de tentatione, vbi considerari primo poterat de tentatione, secundùm se quid ipsa sit, & de modis eius, & de eis, quæ illi accidunt inquantum tentatio est: sed quia de his late loquimur Matth. 4. cap. vbi de tẽtatione Christi agitur, nihil tangetur hic, nisi quod specialiter ad istam tentationem pertinet: & primum de tentatione, in quo dubitatur, quis fuit tentator.

Quęst. 418. Quis fuerit tẽtator primorum parentum.

Aliqui dicũt, quòd serpens, quia dicitur supra 3. cap. Sed & serpens

H erat calidior cunctis animantibus terræ, qui dixit ad mulierem &c. sed verba illius sunt ipsa tentatio. Secundo, quia ista tentatio non fuit aliud, nisi seducendo mulierem mouere eam ad id, quod malum erat, serpens tamen fecit hoc, quia ita dixit mulier, serpens decepit me: ergo serpens tentauit mulierem. Tertio, quia dixit serpenti; Cur fecisti hoc? & intulit ei pœnam: ergo ipse fuit tentator, quia aliàs esset immunis à pęna. Dicendum, quòd tentator fuit diabolus, & nõ serpens. Primo, quia tentator erat ratione vtens, serpens autem non erat ratione vtens: quia est brutum, ergo non fuit tentator. Secundo, quia tentator fuit sapiẽtior quàm Eua: nam seduxit eam, sicut ipsa testata est: & tamen serpens dato, quòd haberet astutiã,

I non poterat esse sapientior, quàm homo; cùm omne animal sit infra hominem: ergo non fuit serpens tentator, sed aliquid alterum. Tertio, quia serpens non habebat aliquam causam nocendi hominem: fuit autem tentatio ista cum animo nocendi, ideo nõ fuit serpens tentator. Sed cùm serpens non potuerit esse tentator, quis fuit tentator? Dicendum, quòd diabolus: necesse enim erat, quòd tentator esset ratione vtens, quia locutus est, & intelligebat: & tamẽ hoc nõ competit nisi Deo, angelo, dæmoni, & homini: homo autem non fuit tentator, quia non erãt tũc alij homines, sed soli Adam, & Eua: non fuit etiam Deus, quia Deus neminem tentat: sic dicitur Iacob 1. cap. Nemo cùm tentatur dicat ꝙ à Deo tentatur: ipse enim neminem tentat. Et si aliquando dicatur

Quęst. 419. Quis fuit tentator, cũ nõ fuerit serpens.

K Deus tentare, sicut infra 22. cap. dicitur; tentauit Abraham: illa tentatio non terminatur in malo, sed in bono, & est ad manifestandum virtutem alicuius; & tamen ista tentatio in malo finita est: ideo nõ fuit à Deo. Etiam non est ab angelo, quia angeli omnes sunt boni, & in caritate, & nulli malum procurant, potissimè malum culpæ: sed hoc fuit procuratum homini malum: ideo non factum est per angelum: relinquitur autem solus dęmon: ideo ipse est, qui nunc tentaret.

Secundo patet, quia ille, qui tentauit Euam mentitus est, dicens: Eritis sicut dij, & tamen mentiri non competit alicui, nisi dæmoni: quia Deus non mentitur,

mentitur, quia fidelis eſt, & ſe ipſum negare non poteſt. Angelus quoque non mentitur, quia beatus eſt: homo autem non erat, qui mentiri poſſet, ideo ſolus diabolus eſt, qui tentare poſſet, & mentiri. Tertio patet, quia Sapien. 2. dicitur, Inuidia diaboli mors intrauit in orbem terrarum: conſtat tamen, quòd per iſtud peccatum primum intrauit mors, ad Ro. 5. cap. ergo iſtud peccatũ fuit procuratũ per diabolũ, & ita ipſe fuit tentator. Quarto, quia de diabolo dixit Chriſtus Ioan. 8. cap. Vos ex patre diabolo eſtis, & deſideria patris veſtri vultis perficere: ille homicida erat ab initio: & hoc non poteſt intelligi, niſi de prima morte: quia aliàs non eſſet ipſe ab initio homicida: ergo ipſe fuit, qui procurauit primam mortem: iſta autem fuit obligatio ad moriẽdum propter peccatum Adę, ergo ille procurauit hoc peccatum, & ita ipſe fuit tentator; & hoc conſonat cum eo, quòd dicitur Sapien. 2. cap. Inuidia diaboli mors intrauit in orbem terrarũ. Quinto patet, quia ibidem Ioan. 8. dicitur de diabolo, Ille homicida erat ab initio, & in veritate non ſtetit, & veritas in eo non eſt, cùm loquitur mendacium, de proprijs loquitur: quia mendax eſt, & pater eius, ideſt pater mendacij: quia ita Chriſtus aſſeruit diabolum eſſe patrem mendacij: vnde neceſſe eſt, quòd ab eo ſit mendacium, tanquàm à primo: ſed in tentatione illa fuit primum mẽdacium, cùm dictum eſt: Eritis ſicut dij: ergo diabolus iſtud dixit: ſed iſtud dictum eſt a tentatore: ergo diabolus fuit, qui tentauit. Sexto, quia tentare eſt officium diaboli, quaſi ei ſoli competens, ergo ipſe eſt, qui nunc tentauit Euam: patet hoc, quia dicitur Matth. 4. Et accedens tẽtator dixit ei, &c. tentatorem diabolum vocat, ſed tentator ſignificat officium, ergo officium tentãdi eſt diaboli, quia aliàs non vocaret eum abſolute tentatorem: & Apoſtolus dicit, Cauete ne vos tẽtauerit is, qui tentat, ideſt cuius officium eſt tentare: diabolus ergo tentaret Euam. Ad rationes in contrarium ſimiliter dicendũ, quòd illę non conuincunt ſerpentem fuiſſe tentatorem, ſed per ipſum tanquàm per inſtrumentum factam fuiſſe a diabolo tentationem: ſed de ijs magis tangetur in proſecutione huius tentationis.

Queſt. 420. Cur diabolus tẽtauit hoiem.

Quæretur, cùm diabolus tẽtauerit hominẽ, quare tentauit? Aliqui dicunt, quòd iubente Deo tentauit hominem; nam ita facit multa alia Deus per dæmones, iuxta illud Pſal. 75. miſit in eos iram indignationis ſuæ, immiſſiones per angelos malos: etiam ſancti viri iubent aliquid dæmonibus facere, ſicut Paulus iuſſit dæmoni, vt arriperet Corinthium, ſcilicet tradidit cũ Satanæ ad interitum carnis. primo Corinth. 5. cap. Dicendum, quòd diabolus non tentauit Euam iubente Deo: quia tunc non daret pęnam pro tentatione, cũ eſſet obediens: & tamen pœnam intulit tentatori, ergo non egit iuſſus à Deo. Cùm autem dicitur, ꝙ diabolus facit mala iubente Deo, dicendũ quòd quædam ſunt mala pœnæ, alia mala culpæ: malum pęnæ non eſt ſimpliciter malum, cùm ſit bonũ inferri, inquantum iuſtè infertur, ſicut quando pęna irrogatur per legem: malum autem culpæ eſt ſimpliciter malum. De primo dicendum, quòd interdum Deus iubet dæmonibus illud inferre, interdũ permittit: malum autem culpę permittit Deus, ideſt non euitat cũ poſſet: ſed ſicut non præcipit alicui peccare: immo vetat, ita neque præcipit occaſionem dare ad peccandum; vnde Deus non iubet dæmoni, quòd aliquem tentet. Dicendum ergo, quòd diabolus tentauit hominẽ ꝑꝑ inuidiã: finis aũt, & intentio diaboli fuit inducere hoĩem ad peccandum, & ad hoc motus fuit ex inuidia. Sic dicitur Sapien. 2. Inuidia diaboli mors intrauit in orbem terrarum. introitus mortis fuit per illum peccatum, ad Rom. 5. cap. ergo propter inuidiã

A tentauit. Secundo patet, quia id aſſerit Magiſter li. 2. Sen. diſt. 21. ſcilicet, Vidẽs autem diabolus hominem per obedientiæ humilitatẽ poſſe aſcendere, vnde ipſe per ſuperbiam corruerat, inuidit ei. Hoc præſuppoſito dicendum, quòd non erat opus diabolo mandari, quòd hominem tentet, vel aliquod malum ei faciat: quia ipſe de ſe promptus eſt inferre quęcunque mala niſi prohibeatur: & ſi interdum non infert mala hoĩ, hoc ideo eſt, quia Deus non permittit; ſola autem permiſſione opus eſt, quia diabolus ſemper habet volũtatem cùm ſemper inuideat, & peccatum eius, & iniquitas nunquàm ceſſet: poteſtatem quoque, quia nõ eſt poteſtas ſub cęlo, quæ comparetur ei, Iob 41. cap. & ideo ſæpe inuenimus dæmones rogare Deum, vt
B vt permittat eis nocere hoĩbus: ſicut patet Iob 1. cap. vbi Satan incitauit Deum ſemel contra Iob. & 2. cap. iterũ incitauit. Etiã cũ Chriſtus eijceret dæmones de arreptitijs, rogauerunt eum, vt non eijceret eos de regione: & quando aliud non concedebat eis Chriſtus, rogauerunt eum, vt concederet eis intrare in porcos, quod & Chriſtus cõceſſit; Matt. 8. & Marc. 5. & Luc. 8. cap. Ita autẽ de tentatione eſſet, quòd non erat opus iuberi dæmoni, quòd tentaret hominem, ſed ſolum permitti a Deo, quia inuidia dęmonis ſatis ſtimulabat eum ad hoc agendum.

Queſt. 421. An diabolus tentauerit primos parentes ex inuidia.

Sed obijcietur, quòd diabolus non tentaret hominem ex inuidia, quia pertinet ad minores reſpectu maiorum: ſed homo eſt minor dæmone, ideo non poterat ei inuidere. Patet hoc, quia Iob 5. cap. dicitur:
C Paruulum occidit inuidia, ideſt homo paruulus in bonis occiditur ab inuidia, quia conſpicit omnes alios maiores ſe, & inuidet illis. Dicendum, quòd verè diabolus inuidit homini, cũ ſcriptura dicat; Inuidia diaboli mors intrauit in orbem terrarum; inuidus autẽ fuit, quia conſpexit, quòd homo poterat aſcẽdere ad illum gradum, de quo ipſe deciderat: & ita efficeretẽ minor eo, qui prius erat maior in gradu: & nunc etiã maior erat ſecundùm naturam; ita dicit Magiſter 21. diſt. lib. 2. Videns diabolus hominem per obedientiæ humilitatem poſſe aſcendere, vnde ipſe per ſuperbiam deciderat, inuidit ei, & qui prius per ſuperbiam fuerat diabolus, ideſt deorſum lapſus, zelo inuidiæ factus eſt Satan, ideſt aduerſarius. Et quia diabolus in-
D uidebat homini, ſequebantur ex hoc duo, ſcilicet, ꝙ placeret ei de malo eius, & diſpliceret de bono illius, & ad vtrumque ſtimularetur ex concepta inuidia. Tentatio autem iſta poterat eſſe ad vnum iſtorũ duorum: nam incitabat hominem ad peccandum, quia per peccatum homini accideret vtrumque iſtorum, aut alterum: poterat enim eſſe ad inferendum malum, inquantum inuido placet malum eius, cui inuidet: & ita diabolus deducendo hominem ad peccatum faceret, quòd Deus puniret eum, ſicut puniuit, de quo ille gauderet. Quod verò diabolus cuperet nocere homini, patet quia Magiſter dicit lib. 2. diſtin. 21. Et quia illi per violentiam nocere non poterat, ad fraudem ſe conuertit, vt dolo hominem ſupplantaret, quem virtute ſuperare non poterat. Etiam pote-
E rat alterum intendere diabolus, ſcilicet, vt homo non haberet bonum, de quo ipſe dolebat, & fiebat directè per iſtam tentationem: quia cùm homo peccaret, priuaretur bono, quod habebat: & non haberet illud, quod habere poterat: non enim inuidebat diabolus homini, quòd in Paradiſo terreſtri maneret: quia illud pertinebat ad bonum quoddam corporale; omne autem tale eſt infra dignitatem ſpiritualem: ſed id, de quo inuidebat, erat, quia homo poterat beatificari ſpiritualiter per diuinam viſionem, qua diabolus poterat participare, & non participauit: quia deiectus eſt per ſuperbiam: cùm autem aſcenderet

homo ad talem gradũ efficiebatur maior, quàm nũc
esset diabolus, ideo dolebat, ꝙ ad tale bonum ascen-
deret; hoc autem impediebatur per peccatum : quia
non daret illud Deus homini peccãti, sicut & diabo-
lo peccãti nõ cõcessit illud : ideo conueniebat inten-
tioni dæmonis tentare hominem ad hoc, ꝙ peccaret.
Et licèt dæmon vtrũque velle posset : potius tñ est di-
cendũ, ꝙ doluit de bono hominis, q̃ voluerit ei ma-
lum inferre : & rõ est, quia velle malũ inferre est ho-
stis, & eius qui odit : velle aũt, ꝙ bonũ non habeat est
proprium inuidentis : differunt autem odisse, & in-
uidere : odientis, vel hostis est per se, vel directè malũ
inferre, velle aũt, ꝙ hostis, aut is, quẽ odit, quis nõ ha-
beat bonum, est per accidens, inquantum odio misce
tur inuidia, vel inquantum efficietur difficilius infer-
re malum ei, qui potẽtior efficitur : & tamẽ hostis nõ
vult nisi malum inferre : inuidens aũt nõ vult per se,
nisi vt is, cui inuidet, bonum non assequatur, vel excel
lentiam. Quòd autem velit ei inferre malum, nõ est
nisi per accidens, s. inquantum inuidiæ miscetur odiũ,
vel inquantum inferendo ei malũ, minuitur bonum,
vel excellẽtia eius : & hoc est, qđ vult q inuidet, ꝙ nõ
habeat bonum, vel excellentiã is; cui inuidet : diabo-
lus aũt incepit cõtra hominẽ nõ vt hostis, sed vt inui-
dens; ideo potius voluit facere per tentationẽ, quòd
homo non assequeretur beatitudinem, q̃ ꝙ incurre-
Solutio rationis in oppositum. ret in pœnas. Ad rationem in cõtrarium dicendum,
ꝙ diabolus maior est homine s̃m naturam : sed non
est maior absolutè : quia põt homo effici maior per
gratiam, quàm diabolus sit per naturã, & illud est qñ
fuerit beatus, & quãtum ad istã maioritatẽ inuidebat
diabolus hoĩ : nam putabat eum futurum esse supe-
riorem, si illuc ascenderet, vnde ipse descenderat, vel
potius quò ipse per superbiam ascendere non potue-
rat : quia tamen inuidia præsens exigebat, vt diabolus
iam hoĩem putaret esse maiorẽ, dicendum, ꝙ ita erat :
quia licet homo nondum effectus fuerat beatus, quia
tamẽ erat paratus ad hoc eo ipso diabolus putabat eũ
se maiorẽ, quia ad illud erat, quod in diabolo erat iam
impossibile. Sed obijcietur, ꝙ non posset stare, quia
diabolus erat superbus, & ita non posset se minorẽ ho
mine existimare, cũ superbus efferat se vltra id, quod
est. Dici põt vno modo, ꝙ superbia non est in æstima-
tione excellentiæ, sed in appetitu : & ita aliquis põt se
æstimare paruum, qui tñ magna cupit, & erit verè su-
perbus; ita igitur diabolus poterat se maiorẽ æstimare
hoĩem, & tamẽ superbus esset, quia magna cuperet.
Alio modo põt dici, ꝙ æstimatio excellẽtiæ pertinet
ad superbum, non per se, sed inquantum existimat se
dignum esse maioribus bonis, quàm habeat : esse aũt
dignum, excellentia quædam est, in qua superbus mẽ-
titur : quia cũ non sit dignus, se dignum existimat : &
accidit ista existimatio excellentiæ ex quadam excę-
catione mentis proueniente ex appetitu excellentiæ;
sicut qui vehementer amat aliquam rem; excęcatur
circa eam, vt dicat illam valde bonam, etsi non sit : &
ita in superbis tam vehemens est excellentiæ deside-
rium, ꝙ se illa excellentia dignos iudicant. Et tamen
adhuc isto modo non est conueniens aliquem valde
superbum æstimare se alio minorẽ in quibusdam : &
& tamen in alijs iudicat se maiorem propter multa
digna honore, vel excellentiam aliam, quam sibi ines-
se iudicat, & hoc modo ex superbia nascitur inuidia :
quia cùm velit superbus habere excellentiam, non
vult, quòd alij habeant : quia si haberent, iam non ip-
se esset excellens : & ita ferè in omni superbo est in-
uidia, licèt non est superbia in omni inuido : & ita di-
cit Augustinus lib. 11. super Gen. ad literam; Aman-
do quisque excellentiam suam, vel paribus inuidet, ꝙ
ei adęquentur, vel inferioribus, ne sibi exęquentur,

F vel superioribus, ꝙ eis non coæquetur.
Quæretur, cùm diabolus tentaturus esset mulierẽ, Quæst. 411. Cur diabolus tẽtauit mulierem in corporali apparente.
quare tentauit in aliquo corporali apparente, & non
tentauit interius, quia & hoc diabolus poterat. Di-
cendum, quòd certum est tentationem duplicem es-
se, quandam interiorem, aliã exteriorem, & tentatio
exterior fit ab homine, vel ab eo, qui loquitur, licèt tã
in verbo, quàm in signo fieri potest, vt ad peccandũ
declinemus, & hæc vocatur tentatio semper ab ho-
ste, quia à diabolo ista procuratur. Inuisibilis tenta-
tio est, quando inuisibiliter nobis malum suggeritur
intrinsecus : hæc tentatio aliquando fit ab hoste, ali-
quando à carne, vt Magister dicit lib. 2. dist. 21. Secun-
do patet, quia scriptura sacra hæc asserit Act. 5. cap. vbi
G Petrus dixit; Anania cur tentauit Sathanas cor tuum
mentiri te Spirituisancto? Et ita tentatio in solo cor-
de fuit, ergo non visibiliter facta. Tertio, quia Apo-
stolus ad Ephe. 6. cap. vbi distinguit tentationem car-
nis à tentatione dæmonis dicit : Non est nobis collu-
ctatio aduersus carnem, & sanguinem, sed aduersus
principes, & potestates, aduersus mundi rectores te-
nebrarum harum, contra spiritalia nequitiæ in cœle-
stibus : conclusit esse colluctationes contra nequitias
spirituales, idest dæmones : & ita spiritualiter, & inui-
sibiliter tentationem fieri dixit : talem igitur potuit
Satanas facere contra hominem, quare ergo non fe-
cit? Dici potest primo, quòd fuit, vt homo cogno-
sceret se tentari : nunquam enim tentatio facta fuerat
H homini, neque sciebat ipse, quid erat tentatio : si au-
tem fieret tentatio spiritualiter, non agnosceret an
tentaretur : ideo vt posset videri, & agnosci, debuit
fieri exterius. Secundo fuit, quia Deus non permi-
sit sic fieri tentationem. Nam vt ait Augustinus li-
bro 11. super Gen. quædam concessit Deus dæmoni
in tentatione, & alia non. Vnde fecit dæmon non
quicquid voluit, sed quicquid permissum est. Causa
prima quare non permissa est tentatio interior, fuit,
quia interior est maior, quàm exterior : Deus autem
licèt permitteret hominem tentari, noluit permitte-
re eum tentari forti tentationi, sed leui; quia adhuc
rudis erat homo in exercitio tentationum, & sic de-
buit incipere à minoribus : quòd verò interior ten-
I tatio sit fortior, dicit illud Magister lib. 2. dist. 21. scili-
cet, Homo igitur, qui sola exteriori tentatione pulsa-
tus cecidit, tanto grauius plectendus erat, quanto le-
uiori impulsu fuerat prostratus. Secundo patet, quia
tentatio exterior, quia est ab intrinseco, videtur esse
tentatio, sed interior non apparet tentatio, quia est
quasi à seipso : & quanto tentatio est minus distincta
à tentato, tanto est grauior : sicut est in tentatione car
nis, vbi idem videtur esse tentans & tentatus : & illa
iudicatur grauior. Sic dicit Magister lib. 2. distin. 11.
scilicet, Tẽtatio autem carnis interior difficilius vin-
citur : quia interius oppugnans de nostro contra nos
roboratur. Tertio, quia tentatio interior quanto mi-
nus cognoscitur, minus cauetur, & ideo difficilius ei
repugnatur : exterior autem, quia cognoscitur, potest
K vitari : ideo fuit conueniens, quòd non permitteret
Deus fieri tẽtationem interiorem contra hominem,
sed exteriorem solùm. Quæretur, dato quòd exterius Quæst. 412. Cur demõ tẽtãdo nõ assumpsit aliã figurã, vel etiã humanam.
in aliquo visibili tentare debuit, quare non assumpsit
aliquod aliud animal, vel aliam figuram, & quare non
humanam. Dicendum, ꝙ diabolus non potuit tenta-
re in sola sua natura, quia est inuisibilis, & ita inuisibi-
liter tentaret, sicut nos : sed oportuit, quòd alienam
formam assumeret, vt visibilis fieret tentator. Sed di-
cendum, ꝙ nõ debuit formam humanam assumere.
Primo, quia hoc magnam suspitionem induceret, &
non procederet tentatio. Nam Eua sciebat, ꝙ nõ erãt
nisi duo hoĩes ipsa, & Adã : cùm ergo videret alium
miraretur,

miraretur, & expaueſceret, & fortè non audiret verba illius, ſed recurriſſet ad virum ſuũ, cui tradita erat. Secundo, quia in tali forma apparebat Deus: nã Deus loquebatur aliquando cum Adam in figura corporali, ideſt Angelus loco Dei, qui vocabatur Deus, vt ſupra 3.cap. poſt peccatum audiuit vocem Dei ambulãtis in Paradiſo ad aurã poſt Meridiem: & ita in figura corporali apparebat, quia aliàs nõ ambularet, neque audiretur vox eius, & figura illa erat humana, quia nõ fit viſio loco Dei in figura alterius animalis: non autẽ fuit cõueniens, vt in eadem figura appareret Deus, & diabolus tentator. Tertio, quia ſi in humana figura appareret, poterat mulier putare, ꝙ erat Deus, qui in tali figura ſolitus erat apparere, & crederet verbis eius, & ſic non peccaret, neque eſſet tentatio, ſed ſeductio ſola. Quarto, quia non conueniebat hoc diabolo, quia ille volebat putari nõ eſſe Deus, cũ de Deo loquerẽt in tertia perſona, ſ. cur præcepit vobis Deus, vt non comederetis de omni ligno Paradiſi: ideo nõ debuit apparere in figura, in qua Deus. Quinto, vt nõ fieret homini odioſa propria ſpecies; nam diabolus tentauit hominem in ſerpente, & factus eſt inde ſerpens odioſus homini, ſicut nũc eſt toti generi humano; nam Deus dixit in pœnam huius ſeductionis, Inimicitias ponam inter te & mulierem, & ſemen tuũ & ſemen illius: erat tamen inconueniens, ꝙ homini ſi eſſet propria natura odioſa, ſed hoc eſſet ꝙ ſe ipſum odiſſet, ideo non debuit concedi a Deo, ꝙ diabolus in figura humana tentaret.

An diabolus in humana forma apparere potuerit, & debuerit.

Sed obijcietur, ꝙ diabolus in humana forma apparere potuit, quia aliquando tentat nos diabolus, & apparet in figura humana, ſicut ſæpe legitur in actibus ſanctorum, ergo & tunc potuit ſic tentare. Secundo obijcitur, ꝙ potuit apparere in figura angeli boni: nã ita ſæpe apparet, ſicut dr̃ 2.Cor.10.ca.ſ. nam & Satanas transfigurat ſe in angelum lucis. Tertio obijcitur, ꝙ potuit in propria figura apparere, ſicut aliquãdo facit. Dicendum circa primum, ꝙ non debuit apparere in humana forma propter cauſas dictas, maximè quia efficeretur nobis propria ſpecies odioſa, quod eſt valde inconueniens. Sed obijcietur, ꝙ non ſequeretur, quia ſæpe diabolus tentat, vel fallit aliquos apparens in humana ſpecie: & tamẽ nõ efficitur nobis humana ſpecies odioſa, neque ẽt illi, qui a diabolo in tali figura fallitur. Dicendum, ꝙ non debuit apparere in hac figura: quia verè ſequeretur nobis eam fieri odioſam, & quando arguitur de apparitionibus, & tẽtationibus noſtris, dicendum, ꝙ non eſt ſimile, quia ſicut nõ fuit ſimile de peccato illo, & peccato noſtro; ita non eſt ſimile de tentatione illa, & tentatione noſtra. Nam illud peccatum fuit cauſa omnium peccatorum, qa pro illo peccato omnes nos naſcimur in culpa originali, licèt nihil mali comiſerimus: & tamen de peccatis noſtris non eſt ſic, quia pro peccato patris nõ ſequitur aliquod peccatum in filio, aut poſteris. Etiam pro peccato illo non ſolum illata fuit pęna primis parentibus, ſed etiam omnibus poſteris ſuis, qui tũc peccauerunt: & tamen non eſt ſic in peccatis noſtris, qa filius non portat iniquitatem patris, & pater nõ portat iniquitatem filij, ſed anima, quæ peccat ipſa morietur. Ezech.18.cap. ergo ſimiliter de tẽtatione eſt, qa illa non fuit ſimilis noſtrę. Vnde pro noſtra nõ ſequitur aliqua pęna in tẽtatione, neque in nobis relinquitur aliquid, ſ. ꝙ ſit forma eius odioſa tentatis, vel alijs In prima autem tentatione, quia ex ea ſecutum fuit peccatum, per quod totum genus humanum damnatum eſt, debuit tentator ipſe odioſus fieri, & forma, in qua apparebat toti ſpeciei: & ita non eſt ſimile, vnde non debuit ibi eſſe figura humana.

Quæſt. 425

Ad ſecundum dicendum, quod non debuit apparere in figura angeli boni, in qua fortè ille apparere vellet, ſed dicitur; ꝙ non permiſit Deus, ꝙ in tali figura appareret, ne valde impelleret. Nam Deus voluit, ꝙ ſolùm leui tẽtatione homo tunc tẽtaretur: & tamẽ ſi appareret in figura angeli boni, eſſet tẽtatio fortis, quamuis poſſet homo euadere: ideo non debuit ſic permitti tẽtare. Sic dicit Magiſter lib.2.diſt.2.1 ne nimis occultaretur fraus eis, quæ caueri non poſſet; & homo videretur ſimul iniuriam pati, ſi taliter circũueniri permitteret eum Deus, vt præcauere nõ poſſet. Sed obijcietur, ꝙ ad pium cuſtodẽ pertinet infirmioribus maioris defenſionis præbere auxilium, ſed nos ſumus infirmiores primis parentibus, quia poſt peccatum eſt natura lapſa, & debilius reſiſtit vitio: ergo magis debemus nos adiuuari contra tẽtationem dæmonis quàm primi parentes, ſed contra nos permittitur Satanas apparere in figura angeli boni; quia dicitur, ꝙ ſe trãsfigurat in angelum lucis: ergo potius debuit ibi permitti. Dicendum vnomodo, ꝙ primi parẽtes quodammodo erãt fortiores ad reſiſtendum tẽtationi, & quodammodo minus fortes: ſimpliciter autem nos ſumus fortiores ad reſiſtendum tẽtationi dęmonis, quàm illi: ſi enim eſſet tẽtatio carnis, illi eſſent fortiores, quàm nos, quia non habebãt fomitem, qui relictus eſt ex peccato, ſecundum quem omnis ætas prona eſt ad malum, ſupra 8. cap. nos verò propter fomitem faciliter in hoc vincimur. Sed in tẽtatione dęmonis ſecus eſt, quia primi parentes erant faciles ad aſſentiendum tentatori, eo ꝙ nunquam aliquam tentationem fuerant experti: & ita non habebant aliquã cauſam ſuſpicandi malum contra ſe; nos verò cõtra hoc exhortationibus ſacræ ſcripturę ꝓmuniti ſumus, quæ dicit vigilandum eſſe, quia aduerſarius noſter diabolus circuit, quærens quem deuoret 1. Pet.5.cap. & aliorum pericula nos cautos efficiũt, qui varijs diaboli fraudibus corruerunt: & ita his commoniti facilius tentationem diaboli agnoſcemus, & agnitam euitabimus, quàm primi parentes, qui nihil mali ſuſpicari poterant; quia nec quiſque eos de hoc admonuerat, neque aliquis ante hoc tentatus fuerat. Et iſta eſt cauſa potiſſima facilitatis caſus primorum parentum, ſaltem Euæ: & ita quia infirmiores illi erant nobis, non debuit contra eos permitti Satanas venire transfiguratus in angelum lucis; licèt contra nos venire ꝑmittatur. Secundo poteſt dici, ꝙ etiam ſi illi ſimpliciter eſſent fortiores nobis, non debuit contra eos ꝑmitti venire Satanas transfiguratus in angelum bonũ, quia nõ debuit cõtra eos permitti tẽtatio tam grauis, ſicut contra nos, quia in tẽtatione noſtra, quicũque ſuccũbit ſolus vincitur, & ſolus punitur; in tẽtatione autem primorum parentum non ſuccumbebant illi ſoli, ſed in eis totum genus humanũ videbatur tẽtari, & peccare, ſicut Apoſtolus dixit ad Rom.5. cap. Omnes in Adam peccauerunt: quanto ergo fuit maius periculum in tẽtatione illa, quàm in noſtra, tanto magis debuit prouideri de auxilio in tẽtatione: & ita debuit eſſe tentatio leuior, & iſta etiam eſt cauſa, vt leuiſſimũ genus tentationis contra primos parentes fieret.

An Diabolum apparere in forma angeli conneniẽs fuerit.

Diſtinctio de conſtãtia inter primos parentes, & nos.

A B C D E

De tertio dicendum, ꝙ diabolus in propria figura non apparuit, aliqui autem putant hoc fuiſſe, quia nõ eſt permiſſus, ne eſſet tentatio multum efficax, quæ hominem deijceret, quaſi ex neceſſitate. Sed dicendum, ꝙ Magiſter vult cauſam fuiſſe, quia diabolus nõ voluit venire in ea: ſic dicitur lib.2.diſt. 21.ſ. Ne autẽ fraus illius nimis manifeſtaretur in ſua ſpecie, nõ venit, ne apertè cognoſceretur, & ita repelleret: & poſt hec eodem loco dicit; Vt igitur in ipſa forma non veniret, voluntate ſua factum eſt: vt autẽ in forma cõgruenti ſuæ malitiæ veniret, diuinitus factum eſt. Sed obijcietur, ꝙ nõ poſſet venire in forma propria, quia

Quæſ. 426 De figura dęmonis apparẽtis Euæ.

quia non habet diabolus formam propriam, in qua possit videri: est enim dęmon spiritus,& ideo secūdū naturam est inuisibilis: vnde etiam apud eos, qui ponunt dęmones, & angelos esse corporeos, cuius opinionis est Augu. sequendo Platonicos asseritur, ꝙ nō sunt visibiles, nisi sumendo corpus de elementis corpulentioribus, vt dicit Augu.lib.3. de Trini. & Magister.lib.2.dist.8. ideo dęmon non habet formā, in qua apparere possit. Sed Magister videtur sentire cōtrariū asserens, ꝙ nō venit in propria specie, ne nimis manifestaretur. Dicendum, ꝙ Magister secutus est sacrā scripturam, quæ dat dæmonibus formam, in qua appareāt,& illam vocat formam suam, & apparet ex dicto Apostoli 2. Corin. 10. cap. Satanas transfigurat se in angelum lucis. Et apparet primo, nam si Satanas transfigurat se in angelum lucis, habet angelus lucis figuram, quia aliàs non poterat Satanas se transfigurare in illam: & tamē si angelus lucis habet figuram, habebit illā Satanas, quia vterque est spiritus,& quātum vni repugnat conditio corporis, tantū repugnat alteri. Secundo, quia dicitur, ꝙ Satanas transfigurat se in alterum, quod figuram non habet, quia transfigurare est figuram mutare, sed figuram nō mutat id, quod non habet figuram, vnde si Satanas nō haberet figuram, non diceretur propriè, ꝙ transfigurat se in angelum lucis, sed ꝙ accipit figuram angeli lucis: & tamen scriptura non dixit hic: ideo significauit, quòd Satanas, idest dęmon figuram habet: & ita Magister dixit esse figuram Satanæ. Et nō solùm Satanas, idest dæmon figuram habet, sed etiam propriam figuram, cùm faciat differentiam inter figuram angeli boni,& angeli mali scriptura dicens, ꝙ Satanas trāsfigurat se in angelum lucis, idest accipit figuram angeli boni,& dimittit propriam figurā. Dicendum de formis, vel figuris, ꝙ si accipiantur secundum naturam propriā, neque angeli, neque dæmones habent figuram, quia figura est qualitas consequens quantitatem determinatam, sicut diffinit Euclides, lib.1. Elementorū ca.1. figura est, quæ termino, vel terminis continetur: possunt tamē dęmones, & angeli assumere figuras, quas voluerint, & hoc dupliciter, vno modo mouēdo animalia, sicut quādo dæmon, vel angelus loquitur per animal aliquod; sed tunc non est propriè assumptio: alio modo quādo formāt corpora de aere, in quibus loquuntur,& apparent,& illa formāt,& colorāt, sicut voluerint: & isto modo propriè assumunt. Hoc modo habent angeli, & dæmones figuras, nō quidem figuras, in quibus sint, sed in quibus appareant: nos verò habemus figuras, & in quibus simus, & in quibus appareamus, quia sumus essentialiter corporei. Sed illę figuræ, in quibus apparēt dęmones,& angeli, sunt determinatæ pro eorum arbitrio, quia possunt formare quicquid voluerint: & quantum ad hoc nō est distinctio figuræ angeli boni,& angeli mali, sed indifferenter vtrunque fit: sunt tamē quædam figuræ, quæ competunt eis secundum qualitates proprias intrinsecas, sicut & locus determinatur eis per easdem qualitates: angeli enim boni sunt pleni cognitione,& nitore perfectionis beatificè, ideo eis competit lux. Etiā quia gaudio replentur, & gaudium pertinet ad lumē, *Psal.89.* iuxta illud Psalm. Seculum nostrum in illuminatione vultus tui, idest vita nostra est ex hoc, ꝙ vultus tuus est hilaris contra nos, quod est esse vultum illuminatum: & quia angelis bonis competit lętitia, & omne bonū interius, dicitur esse angelus lucis, & locus suus est locus maximę lucis, i. cęlum empyreum. Ecōtrario autem angeli mali habēt in mētibus suis tenebras iniquitatis, & habēt tristitiam, quæ etiam facit rē tenebrosam,& ad signandum istam interiorem eorum qualitatem, datur eis locus tenebrarum: ita dicitur ad

F Ephes.6.cap. Aduersus principes,& potestates, aduersus rectores tenebrarum harum, & spiritalia nequitiæ. Vocauit enim spiritus neq̃, idest dęmones, rectores tenebrarum, idest aeris caliginosi: ibi enim sunt,& etiam in inferno, qui est locus magis caliginosus. Et ideo Apostolus non distinguit angelos, & dæmones per bonos,& malos, sed per lucem, & tenebras tāquā per proprias qualitates: & ita dixit de Satana, & angelis lucis. Vocando enim alios angelos lucis, vocat Satanam angelum tenebrarū per oppositionem, maximè quia iam Apostolus vocauerat dæmones spiritus tenebrosos, inquantum dixerat eos rectores tenebrarum, ad Ephes.6. cap. Sicut autem angeli boni, & mali distinguuntur per lucem,& tenebras,& accipiūt G loca secundum lucem, & tenebras, ita debent figuræ eorum, quas sumpserint, distingui per lucidum,& tenebrosum: vnde quando angeli boni acceperint figuras sibi proprias, assument corpora nitida habētia pulchritudinem, & multum de lumine: cùm verò dęmones assumpserint figuras proprias sibi, accipiēt corpora deformia, & tenebrosa, vt quales ipsi sunt intra se, tales foris in assumptis corporibus exhibeātur. Iuxta hoc stat dictum Apostoli, i. ꝙ Satanas transfigurat se in angelum lucis, i. quia Satanæ, idest dæmoni determinata est figura tenebrosa, & deformis, quā semper deberet exhibere; sed interdum hanc nō ostendit, sed pulchram, & fulgidam: & ita mutat propriam figurā transfigurando se in alienam: sed intelligēdum, quòd licèt figuram, aut formam propriam mutent, non tamen locum,& mentem mutant: H mētem quidem nō mutant, quia in æternum sunt tristes; locum quoque nō mutant, quia non possunt esse in cœlo empyreo, vbi sunt angeli boni, sed aut in aere caliginoso, aut in inferno; sed figuram mutant, accipiendo figuram angeli boni. Causa autem est, quia status mentis pertinet ad fœlicitatem,& miseriam: & ipsi non possunt mutare propriam miseriam, quia data est in pœnam: & ideo neque vsurpare mētem bonorum angelorū, vt pleni sint gaudijs, sicut illi, quod illis ad fœlicitatē, & præmium datum est: locus verò nō est beatitudo, aut beatitudinis pars, est tamē consequens beatitudinem, vt beatis detur locus habens naturalem dignitatem, miseris detur locus ignobilis ad tristitiam aptus: I tertium verò quod est figura, non pertinet per se ad statum, neque consequitur illum, ideo permittuntur mutare illam, potissimum quia hoc seruit ad officiū tentationis, quod nobis expedit esse: & ideo propter bonum nostrum permittitur hoc dæmoni. Sciēdum autem, ꝙ licèt dęmon mutet propriam figuram accipiēdo alienam, angelus bonus nō mutat propriam figuram, sed semper apparet in propria, idest corpore pulchro, & luminoso: causa est, quia ista figura notat nobilitatem, & dignitatem intrinsecam angeli,& nō est aliqua causa, quare illam mutet: ideo semper apparebit in ea: & ita notāter dixit beatus Paulus, quòd Satanas transfigurat se in angelum lucis,& tamen nō dixit, quòd angelus lucis transfigurat se in Satanam, vel in angelum tenebrarum, quasi istud nunquā accidat. K Et secundum hoc intelligitur litera Magistri, ꝙ dæmon habeat propriam figuram, in qua appareat, i. figuram competentem ei, inquantum malus est, & dæmon,& est figura, in qua semper deberet apparere: & tamen aliquando mutat hoc: & de hac dixit, quòd angelus malus non tētauit in propria figura, quia nō voluit apparere in ea: nam appareret deformis,& tenebrosus, & ipse aspectus terreret eam, vel redderet eam suspectam, vt verbis eius non attenderet.

Quæst. 437 In qua forma dęmo poterat apparere.

Quæretur, cùm non debuit apparere dæmon in figura hominis, neque angeli boni, neque voluit in propria, in quo poterat apparere? Dicendum, ꝙ poterat apparere

apparere in aliquo animali vero, vel ficto: & ratio eſt, quia diabolus debuit apparere in eo, in quo poſſet loqui, cùm tentatio per vocem expleta ſit: nō eſt autē aliqd, in quo fieri poſſet vox, niſi in animali, & ita de alijs animalibus prȩter hominem accipere poterat ſimilitudinē, aut per ipſum animal loqui: & in omnibus accepit ſerpentem, in quo iſtud fecit. Sed dicet, quare potius iſtud animal, quā aliquod aliud? Aliqui dicunt, ꝙ hoc fuit, quia non permiſſus fuit diabolus accipere aliud animal: nam in iſta tentatione aliquid fecit diabolus, quod voluit, & aliquid ſolū, quod permiſſus eſt: voluit autem non venire in propria figura, & illud conceſſum eſt; quantum ad animalia, vel formas, in quibus appareret, nō factum eſt, quod ille voluit, ſed quod conceſſum eſt ei; ſic dicit Magiſter, lib. 2. diſt. 21. Vt igitur in propria forma non veniret, voluntate ſua factum eſt: vt autem in forma congruēti malitiæ ſuæ veniret diuinitus factum eſt. Cauſa autē quare non permitteretur in quocunque animali venire fuit; primo, quia Deus aliquo modo voluit per tentationem poſſe deprehendi fraudē, ſ. vt ſicut malū erat, quod diabolus facere volebat: ita eſſet malum, & ignobile animal, per quod fieret tentatio: tale autē erat ſerpens, & hoc videtur innuere Magiſter in verbis iam dictis, ſcilicet, vt autem in forma congruenti ſuæ malitiæ veniret, diuinitus factum eſt, vt ſic appareret, quòd ſerpens conueniebat ad hanc malitiam, licèt iſta litera Magiſtri poſſit accipi in alio ſenſu. Secundo fuit, quia forte diabolus eligeret venire in colūba, ſi permitteretur, & tamen hoc non decebat: qa Spiritus Sanctus venturus erat in columbæ ſpecie, Matthæ. 3. & Luc. 3. & non conueniebat, vt in eadem figura diabolus, & Spiritus Sanctus apparerent. Tertio, quia illa figura, in qua Spiritus Sāctus appariturus erat, efficeretur nobis odioſa. Hæc eſt intentio Magiſtri, lib. 2. diſt. 21. ſcilicet, Venit autem ad hominem in ſerpente, qui fortè ſi permitteretur in columbæ ſpecie venire maluiſſet, ſed non erat dignum, vt ſpiritus malignus illam formam odioſam homini faceret, in qua Spiritus Sanctus appariturus erat. Sed dicēdum, quòd cauſa vera, quare diabolus in ſerpente venit ad mulierem fuit, quia Deus voluit, vt appareret in illa figura, quæ exprimeret eius aſtutiam: & hoc poterat fieri propter duo. Primo, vt veriſimile redderetur, quod diceretur, ſcilicet, ꝙ ſerpens tentauerat Euam: nam ſi diceretur, quòd Aſinus, vel porcus tentaſſet Euam, non eſſet veriſimile, quia nō ſunt animalia alicuius aſtutiæ, vt de illis hoc credi poſſet: ſerpens autē erat animal aſtutum: ideo de hoc magis credi poterat; & iſtud innuitur ſupra 3. cap. in litera, ſcilicet. Sed & ſerpens erat callidior cunctis animantibus terræ. Secundo fiebat ad hoc, ꝙ mulier poſſet magis vitare fraudem tentationis: nam ſi appareret diabolus in aliquo animali ſimplici, ſicut eſt columba, non haberet mulier, de quo caueret propter ſimplicitatem animalis; cum autem appareret in ſerpente, qui erat aſtutus, poterat ſuſpicari dolos, & ita magis caueret dicta illius, eſſetque tentatio minor. Et ob hoc dicūt multi, ꝙ diabolus voluit apparere in aliquo animali ſimpliciori, in quo magis poſſet occultari dolus eius, ſed non permiſſus eſt a Deo, vt non eſſet tentatio tā fortis: ſicut dicit Magiſter libro ſecundo 21. diſtinct. non ergo niſi per ſerpētem permiſſus fuit diabolus, vt per illud, quod foris erat, aſtutiam tentantis animaduertere fœmina poſſet: & ante hoc dicitur: Vt autem in forma ſuæ malitiæ congruenti veniret, diuinitus factum eſt, ideſt in figura, quæ exprimeret foris doloſitatem, quàm diabolus gerebat interius.

Cur Dæmon apparuit Euæ potius in figu. ſerp. quam aliorum animalium.

Quæretur, cum ſupra 3. cap. dicatur: Sed & ſerpens erat callidior cunctis animantibus terræ, quomodo

ſt. 418 Quomo-

A eſt hoc verum, & ad quid dicitur. Dicendum, quòd ſerpens callidus eſt, ideſt aſtutus, ſicut ſtatim dicetur: & tamen cauſa quare hoc tactum fuit, eſt, vt reddatur dictum veriſimile: nam ſcriptura aſſerere debebat, ꝙ per animal tentata fuit mulier, & decepta: & tamen nō erat veriſimile, quòd animalia nullius aſtutiæ poſſent decipere fœminam, quæ habebat naturaliter intellectum: ideo debuit aſſeri de aliquo animali, quod eſſet magnæ aſtutiæ, vt crederetur hoc verum eſſe, & hoc facit bene ſcriptura inquantum aſſerit dicens: Serpens erat callidior cunctis animantibus terrȩ, quæ fecerat dominus. Ideo cū inter omnia animalia iſtud inueniretur aſtutius, magis iſtud poſſet fallere mulierem, quàm aliquod aliud. Sed nunc aduertēdum eſt,
B quòd ſi literā ſcripturæ aſpiciamus, videtur illa aliud ſignare, nam non videtur innuere, quòd diabolus hìc aliquid egerit, ſed ſolùm ſerpens, primo, quia non fit hìc aliqua mentio de diabolo, quòd tentauerit, aut quòd pœnam acceperit, ſed totum dicitur de ſerpēte. Secundo, quia ponitur, quòd erat ſerpēs callidior cunctis animantibus terræ: & hoc ad dādum cauſam tentationis: & tamen ſi diabolus tentaret, non differebat, per quod animal tentaret, quia animal nihil ageret ibi, ſed ſolùm eſſet inſtrumentum locutionis diaboli, tota autem aſtutia eſſet a diabolo: vnde ita poſſet tentare per aſinum, ſicut per ſerpentem: nam & in aſino loqui poterat, ſicut angelus locutus eſt per aſinam Balaam, Numer. 22. ca. & tamen dixit de ſerpente, vt per hoc res veriſimilis eſſet: ideo videtur nō
C innuere diabolum fuiſſe tentatorem, ſed ſerpentem. Tertio, quia facta tentatione Deus direxit verba ſua contra ſerpētem, quaſi indignatus ei, quare hoc feciſſet dicens: Quia hoc feciſti, maledictus eris inter omnia animātia, & beſtias terræ. Quarto, quia Deus maledixit ſerpenti pro hoc dicens, ꝙ eſſet maledictus inter omnia animalia, & addidit, quòd ſuper pectus ſuū graderetur: ſi tamen ſerpens hoc nō feciſſet, ſed diabolus in ſerpente, non eſſet cauſa, quare ſerpens puniretur, cùm nihil mali feciſſet, ſed per illud fieret: & tamen pœna inflicta eſt: ideo non videtur diabolus hic feciſſe, ſed ſerpens.

do hic dicitur & ad q[illegible], quòd ſerpens erat callidior cunctis animātibus terræ.

D Dicendum quoque, quòd multi ita crediderunt, potiſſimè de veteribus: nam Ioſephus, qui tempore ſuo non ſolùm in eloquentia, ſed etiam in ſapientia legis Moyſi apud ſuos opinatiſſimus habitus eſt, ita aſſeruit, quòd hæc ad literam ita fuerunt, & non fuerit diabolus aliquis tentās, ſed ſerpentem ſolum hoc feciſſe aſſeruit. Vnde vult quòd ſerpens erat naturaliter loquens, & intelligens, & ita potuit intelligere hoc, quòd dixit, & concipere illud. Aſſeruit quoque ſerpentem non fuiſſe tunc pronum in terram, ſicut nunc eſt: ſed ſerpens habuiſſe pedes, quibus in altum tolleretur. & ꝙ ille ex inuidia motus eſt, videns humanam fœlicitatem, cupienſque deijcere homines ab illo ſtatu, nitebatur impellere ad agendum cōtra mādata Dei, quaſi ſic homo ſtatim caderet ab illa fœlici-
E tate, quam Deus dederat ei manenti in obedientia. Dicit enim ſic libro primo Antiquitatum, & dum illo tempore cuncta animalia concordarent, ſerpens habitās cum Adam, atque muliere inuidiam habuit, in quibus eos arbitrabatur fœlices, obedientes vtique Dei præceptis: quos putans per inobedientiam calamitati ſuccumbere, perſuaſit mala voluntate mulieri, vt de prudentiæ plantatione guſtaret, dicens in ea eſſe boni malique cognitionem, quo facto beatam eis vitam, & cui nihil diuinæ cognitionis deeſſet, dicebat accidere, & ſeduxit quidem mulierem, vt Dei mandata contemneret, & poſtea dicit; Abſtulit autem & ſerpenti vocem iratus eius malitiæ, quā geſſerat in Adam, venenū ei ſub lingua ponens, quod eſſet hominibus

Quæſt. 419 Opinio Ioſephi.

hominibus inimicum, præcepitque, vt mulier capiti eius plagas inferret, ille verò iacens hominibus eſſet aduerſus, & interitum facilem eis pro vindicta portaret, quē pedibus priuauit, vt volutatus in puluere traheretur: & ſicut Ioſephus ſcripſit, ita & plurimi tempore ſuo aſſerebant.

Quæſ. 430 An ſerpēs ex ſe motus Euam tentauerit.

Sed dicendum, quòd non poteſt hoc ſtare: non enim potuit hoc eſſe, quòd ſerpens tentaret hominem, quaſi a ſe motus, & ſufficiens ad tentandum nullo alio operante in eo, vel impellente ipſum: primo, quia tentator debuit habere intellectum ad cogitandum, quid diceret, & intendendum finem, quem deduceret ex dictis, ſed hoc non habet ſerpens, quia nullū animal eſt rationale, niſi homo; quia licèt multa animalia habeant aſtutiam, rationem autem nullū animal habet, niſi homo: ſic Ariſto. lib. 1. de animalibus: animal quod habet diſcretionē eſt ſolus homo: ergo non poterat ſerpens tentare. Secundo, quia non ſufficit ſi dicatur, ꝙ habet ſerpens magnam aſtutiam, quia quantacunque illa ſit, non excedit ſenſum, & nō accedit ad intellectum: nam ſi haberet intellectum, eſſet homo, cùm animal rationale ſit diffinitio hominis, quæ conuertitur cum homine; & ideo ſi ſerpens eſſet animal rationale, eſſet homo. Si autem ponatur aſtutia, quæ non perueniat ad intellectum, nō ſufficit ad tentandum: nam fuit hìc cognitio finis, & eorum, quæ ſunt ad finem, & relatio eorum ad inuicem, quę non poteſt fieri a potentia materiali, & immixta organo. Tertio, quia tentator cognouit hìc res pertinentes ad ſolum intellectum, quæ ſenſu non capiuntur, ergo habuit intellectū: patet quia cognouit ſciētiam, & cognouit eſſe Deum, & eſſe præceptum. Nā dixit tentator; cur præcepit vobis Deus, vt nō comederetis de omni ligno Paradiſi? Etiam dixit, eritis ſicut dij ſcientes bonum & malum: & tamen pręceptum, ſcientia, bonum, & malum vniuerſaliter non apprehenduntur aliquo ſenſu, ſed ſuperiori potentia, ideſt immateriali, ſcilicet intellectu, ergo tentator habuit intellectum, ideo non fuit ſerpens. Quarto, quia tentator locutus eſt verbis planis, quæ intellexit mulier: ergo non erat ſerpens: nam nullum animal loquitur, niſi homo: ſic dicit Ariſt. lib. 4. de animalibus, ꝙ ſunt duo ſoni, & vox in tertium eſt ſermo: & dicit locutionem, & ſermonem eſſe idem, & addit quòd nullū animal loquitur, niſi homo, ergo plus ſerpente erat ipſe tentator. Quinto, quia etiam ſi quis concederet, quòd ſerpens loquebatur, & intelligebat, adhuc non ſufficiebat ad hoc, quòd eſſet tentator, quia tentator ille acutioris, & altioris intellectus fuit, quàm mulier: nam potuit ſeducere mulierem: & tamen nō poteſt aliquod animal ſapientius eſſe muliere, quę eſt in humana ſpecie, ergo non erat ſerpens, neque animal aliquod id, quod erat tentator.

De Gen. animaliū lib. 4. ca. 9. & lib. 5. cap. 7.

Quæſ 431. An ſerpēs pedes habuerit priꝰ deinde illis fuerit priuatus.

Dicendum quoque non eſſe verum id, quod Ioſephus in hoc aſſerit; multum enim ille deficit circa ſapientiam naturalem, & veritatem intelligentiæ ſacræ ſcripturæ, in quo etiam deficiebant Iudæi temporis ſui, licèt multi legiſperiti eſſent.

Et primo in eo, quod ipſe vult ſerpentem non fuiſſe tunc pronum, ſicut nunc, ſed habentem pedes, quibus ſe in altum tolleret, poſtea verò pedibus eſſe priuatum, & hoc non ſolùm vult Ioſephus, ſed etiā aliqui doctores noſtri hoc volunt, ꝙ erectus ſerpens incederet; ſic ait Magiſter in hiſtoria ſcholaſtica.

Sed dicendum, quòd an tunc ſerpens directus ſteterit ad loquendum non patet, hoc tamen certum eſt, ꝙ pedes non habebat: nam ſerpentes licèt nūc pedes non habeant, erigunt corpora ſua, & dirigunt quandam partem corporis in altum iacente reliquo corpore, & extento in terram. Etiā poterat ſerpens circūda-

F re ſe arbori alicui, & ita attolleret caput, vt loqui poſſet ad mulierem: maxime quia ſi diabolus loquebatur in ſerpente, poterat attollere corpus eius ad loquendum. Motiuum autem iſtorum eſt, quia dicitur ſupra 3. cap. Super pectus tuum gradieris, ac ſi dicatur, quia prius non gradiebatur ſuper pectus; ſed iſtud non ſtat, quia ſerpentes nunc non habent pedes, vt erecti incedant, & ideo ſerpentes vocantur a ſerpendo, ergo ſi ſerpens erat ille, qui tentauit Euam, non habebat pedes, vel habebat eos paruos, ita vt non ſufficeret corpus eleuare a terra ſic, vt illam non tangeret, ſicut mouentur equi, & boues, & huiuſmodi per pedes. Secundò quia ſcriptura ſacra non ſignat ablatos fuiſſe pedes, neque vnquam habuiſſe pedes,

G cùm non dicat pedes non habebis, ſed; Super pectus gradieris. Tertiò, quia ſi iſtud genus, aut ſpecies ſerpentis, qui loquebatur ad Euam, habuit tunc pedes, erat ſibi naturale habere pedes, quia Deus dedit cuilibet animali complementum ſecūdum ſuam ſpeciē; & diuerſitas in partibus animalium ſignat differentiam in ſpecie, aut genere immediato in animalibus, vt colligitur ex ſententia Ariſt. lib. 1. & 2. de Animalibus. Sed animalia illius ſpeciei ſerpentis poſtea non habuerunt pedes, ſicut neque nunc habent, ergo differunt iſti ſerpentes ab illis in ſpecie, cùm iſti exiſtentes in ſpecie animalis huius non habeant pedes, & illi ſerpentes tunc haberent. Quartò, quia quando fuit tentata a ſerpente, non erat ſolus ille ſerpens in illa ſpecie, ſed multi, quia quælibet ſpecies creata fuit in

De hiſtor. Animaliū lib. 1. c. 1. lib. 2. c. 1.

H multis indiuiduis ſimul, & non fuit ſicut in homine, vbi vnicum indiuiduum formatum eſt, & ſolùm illud erat, & ſaltem eſſe vt maſculus, & fœmina in illa ſpecie, cùm ſint animalia generantia. Si autem Deus illi ſerpenti auferret pedes, auferret alijs; quia alij ſerpentes poſtea inde nati cùm pedibus naſcerentur, cū vnicum indiuiduum non mutaret conditionem ſpeciei, & tamen non eſt aliqua cauſa, quare alijs ſerpentibus tunc exiſtentibus auferrentur pedes, quia illi non tentauerant Euam, neque a ſerpente tentatore deſcēdebāt: ergo neq; alicui ſerpēti ablati ſunt pedes.

Quæſ. 432 An ſerpēs potuerit intelligere, loqui, & inuidere.

Similiter quod voluit Ioſephus ſerpentem eſſe naturaliter intelligentem, & loquētem, falſum eſt: quia iſta duo ſimul nulli competunt, niſi homini: nam in-

I telligere cōpetit alicui præter hominem, ideſt Deo, & Angelo: animali autem nulli competit; loqui verò ex natura nulli competit, niſi homini, vt dictum eſt ſupra quæſt. 430. Sed tentator iſte vtrunque habebat, & non erat homo, ideo non erat ſerpens, neque animal aliquod; fuiſſe quidem locutionem in eo non erat inconueniens, ſed ipſum eſſe naturaliter loquentem erat impoſſibile, quia tunc non eſſet in ſpecie ſerpentis. Etiam cùm dicit, quòd ſerpens inuidit homini, errat; non enim poteſt ſerpens inuidere. Inuidia enim ſi ſtrictè ſumatur, non eſt animalium, ſed hominis, quia inuidia exigit intellectum, qui in nullo animali eſt, & maxime eo modo, quo Ioſephus dicit, quòd ſerpens inuidiam habuit, quia arbitratus eſt Adam, & Euam fęlices obedientes pręceptis Dei: co-

K gnitio autem præcepti, & fęlicitatis non eſt niſi intellectus, quia iſta nō habent formam ſenſibilem repręſentantem, neque ſunt intentiones inſenſatæ tractæ ex ſpeciebus ſenſatis, ſed ſunt illa pertinentia ad rationem ſolam, & ſuper materiam, ideo potens de his inuidere intellectiuum erat, quod non conuenit ſerpenti. Secundò, quia dicit Ioſephus, quòd ſerpens putauit, quòd homines per inobedientiam ſuccumberent calamitati, & ita ſerpens apprehendebat rationem obedientiæ, & inobedientiæ, & tranſgreſſionis mandati, & calamitatis, & quid erat Deum offendi ex tranſgreſſione, & inferre pęnam tranſgredienti,

dienti, quæ ſolius intelligentis ſunt, ideo non ſerpentis. Tertio, quia dicit Ioſephus, quod ſerpens mala voluntate dixit mulieri, vt de prudentiæ plantatione guſtaret, addens in ea eſſe boni malique cognitionē, quo facto beatam eis vitam, & cui nihil diuinę cognitionis deeſſet, accideret; & ita ſerpens cognoſcebat, quid eſſet ſcire: & tamen animalia non cognoſcunt, cùm adhuc neſciant quid ſit ſentire, & an ſentiant; non cognoſcunt, an ſentiant, quia hoc eſt reflectere, ſed reflexio eſt potētiæ immaterialis. Etiam quia ſerpens cognoſceret bonum, & malum vniuerſaliter, & non ſpecialiter hoc bonum, & illud malum: & tamē ſic non cognoſcitur bonum, niſi per intellectum. Etiā inquantum dixit de diuina cognitione non poterat quis cognoſcere, an ſit aliqua diuina cognitio, niſi q Deum apprehendit: & iſte non apprehenditur a pecore, quia non habet ſpeciem in ſenſu. Etiam non eſt verum, quod dixit Ioſephus, ſcilicet quòd inuideret ſerpens hominibus: non enim poterat inuidere, quia inuidia non eſt niſi eorum, qui in aliquo cōmunicant, aut communicare poſſunt quantum ad id, in quo eſt cōmunicatio: nemo enim Deo inuidet quātum ad excellentiam ſuam naturalem, q ſit creator, & dominus omnium, quia nulla res poteſt communicare hac perfectione, ſed eſt impoſſibilis omnibus, & excedit naturam omnium. Primo neque angelis inuidemus quantum ad excellētiam naturalem, ideſt q puri ſpiritus ſunt, & non ſubijciuntur paſſionibus, & defectibus corporalibus, quibus nos ſumus ſubiecti, quia habere talem perfectionem eſt nobis, vt nūc impoſſibile, cùm ſumus ſecundum eſſentiam corporei. Sed poſſumus inuidere in alterutrū de eo, in quo eſt communicatio, ſcilicet in bono ſpirituali, ſcilicet de gratia, & gloria; & hoc modo licèt homo ſit minor dæmone ſecundum naturam, potuit inuidere, & inuidit dęmon homini; ſicut dicitur Sapien. 2. ſcilicet, Inuidia diaboli intrauit mors in orbem terrarum: & hoc eſt, quia cōmunicamus ei: cùm enim dęmon eſſet naturaliter intelligens, & capax beatitudinis, quā non habebat naturaliter, & ex culpa illa priuatus fuit, inuidit homini, qui licèt eſſet minor, tamen quia rationalis, erat capax beatitudinis, quam certiſſimè habiturus erat per obediētiam: & quia diabolus hęc videbat, inuidit homini, quia efficiebatur maior eo, in eo, in quo ambo communicare poterant. Sed de ſerpente non erat ſic; nam dato quod ſerpens intelligeret, ſi tamen verè ſerpens erat, nō poterat communicare homini: ideo non poterat inuidere ei: nam non poterat habere ſerpens perfectiones corporales, quas habet homo, quia competunt ſecundum ſpeciem: & ſicut homo non eſt in ſpecie ſerpentina, ita non erat poſſibile, quòd haberet ſerpens eaſdem perfectiones, quas homo; ſimiliter non poterat inuidere hominis beatitudini, quia ſerpens non eſt capax beatitudinis; cùm nullum animal beatificemus niſi hominem, vt Ariſto. dicit lib. 2. Ethi. ergo nullo modo ſerpens poterat homini inuidere: & ita non procuraret homini hoc malum etiam ſi poſſet. Etiam errat Ioſephus, cùm dicit, quòd Deus abſtulit ſerpenti vocem, ideſt locutionem: motiuum autem ſuum eſt, quia ſerpens tunc loquebatur, & nunc nullus ſerpens loquitur: ideo dicit Deum indignatum hoc feciſſe ſerpenti. Sed dicendum, quod non ſtat. Primo, quia ſerpens nunquam fuit loquens; ideo nō potuit ei auferri ſermo: patet quia nullum animal eſt loquēs niſi homo, vt dicit Ariſto. lib. 4. de Animalibus. Sed obijcietur, quod aliud animal loquatur præter hominem, quia loquitur lupus quidam, qui vocatur manticora, qui habet ſimilitudinem hominis in vultu, & eſt in terra indorum, & colligitur ex Ariſt. libro ſecundo de Ani-

Lib. 1, Ethi. cap. 7.

A malibus. Dicendum, quòd Ariſto. non admittit hoc cum ipſe expreſsè, lib. 4. de animalibus dicat, nullum animal loqui, niſi hominem: iſtud verò quod poſuit libro ſecundo de Animalibus non eſt ſententia ſua, ſed refert dicta cuiuſdam philoſophi, quem ibi nominat, quibus dicit non eſſe ſtandum. Secundo, quia locutio non eſt, niſi ad exprimendum mentis noſtræ conceptnm, ſicut dicitur lib. 1. Perier. Sunt ea, quæ in voce ſunt, earū quæ ſunt in anima paſſionum notæ: ergo in quibus non eſt mens, neque conceptus mentis, non erit vox, ideſt locutio: nullum autē animal præter hominem habet mentem: ideo nullum præter hominem loquitur. Tertio, quia ſpecie differunt animalia loquentia, & non loquentia, cùm locutio conſequatur aliquam formam, ſecundum quam

Cap. 9. & lib. 5. ca. 7.

Cap. 1.

B loquentia differunt ſaltem ſpecie à non loquentibus: ſi ergo prius loquebātur, & nunc nullus loquitur, differunt ſpecie iſta ab illis. Quarto, quia non mouetur rationabiliter Ioſephus ad dicendum, quòd vox fuit ablata ſerpenti, cùm ſcriptura hoc non dicat: nam in talibus, quæ videntur eſſe contra naturam, non eſt aſſerendum aliquid vltra id, quod eſt in ſacra ſcriptura: & tamen hoc non exprimitur ibi: ergo incautè illud dixit Ioſephus. Quinto, quia ſcriptura ponit ea, in quibus ſerpens videtur punitus, ſcilicet, quòd comederet terram, & quòd ſuper pectus ſuum graderetur. Si autem fuiſſet ſerpēs priuatus voce, eſſet iſta adhuc grauius pœna: & ita ſacra ſcriptura illud exprimeret, & tamen nō expreſſit: ergo non eſt veriſimile, quòd

C ſic fuerit.

Dicendum, quòd ex præcedentibus ſatis apparet manifeſtè, quòd ſerpens non fuit, qui tentauit mulierem, quia non ſufficiebat ad hoc, eratque impoſſibile, quòd aliquem tentaret.

Queſ. 433 An ſerpēs, an diabolus in ſerpēte locutus ſit Euę

Addendum etiam ad hoc, quòd etiam ſi concederemus ſerpentem eſſe loquentem naturaliter, ideſt formantem voces articulatas, ſicut nos formamus, adhuc ille non poſſet tentare, quia ad tentandū oportebat eſſe intelligentem, ſicut induximus: & hoc non eſt in aliquo animali, niſi in homine: Etiā dato, quòd loqueretur, ſicut aliqui aſſeruerunt loquentem eſſe manticoram, non loqueretur eiſdem verbis, quibus loquebatur homo, cùm non eſſent in eadem ſpecie,

D & adiſcere illa non poterat: quia non eſt aliquod animal capax diſciplinæ, niſi homo: & tamen tentator loquebatur eiſdem verbis, quibus Eua, & mutuo ſe intelligebant: ergo non erant illa verba ſerpentis.

Dicendum ergo, quòd ille, qui tentauit mulierem, & qui loquebatur non erat ſerpens, ſed diabolus, qui in ſerpente loquebatur, & ſerpentem mouebat: & tunc non erit inconueniens aliquod in his, quæ dicūtur, ſcilicet, quod tentatio iſta proceſſit ex inuidia, nō quidem inuidia ſerpentis ad hominem, qui ſerpens inuidere non poterat, ſed inuidia diaboli, quem ſcriptura aſſerit inuidiſſe homini; Sapien. 2. cap.

Et tunc poterat eſſe ibi intellectio, & locutio: nam diabolus eſt intelligens acutius, quàm homo, vnde non ſolùm intelligere potuit quid vellet, & quomo-

E do: ſed etiam tam acute illud excogitauit, vt mulierē fallere poſſet, quod non potuiſſet, niſi eſſet ſuperioris intellectus. Etiam loqui poterat: quia licet non ſit naturale dæmoni loqui, cum non ſit corporeus: qa tamen eſt ſuperior homine, qui eſt ſubſtantia loquēs, ſcit formare, & articulare voces, ſicut homo; licet nō habeat eadem inſtrumenta, ſed quęrit aliqua proportionalia, aut per quæ aliquo modo id fieri poſſit, & potuit dæmon per ſerpentem loqui, ſicut interdum loquitur per arreptitios. Et etiam angeli boni illud faciunt: nam angelus bonus locutus eſt per Aſinam Balaam, Numer. 22. cap.

Etiam

Etiam poſſet loqui eodē idiomate, quo homo, quia diabolus loquebatur, & ille nouit quicquid hō nouit, & aliquid amplius. Ideo ſcit quid ſignificāt oīa verba, quibus homo vtitur, & ſcit formare illa, & poteſt eis vti. Et ita Eua intelligeret verba ſerpentis, ſicut & Aſina Balaam locuta eſt eo idiomate, quo loquebatur Balaam, ita vt ille intelligeret, & reſpōderet Aſinæ, & rurſus replicaret Aſina, Numer. 22. cap. Cognoſceret quoque tentator res inſenſibiles, vt ſapientiam, mandatum, Deum, bonum, & malum vniuerſaliter: quia ipſe erat intelligentia ſeparata, cui promptius, & directius eſt iſta cognoſcere, quàm res ſenſibiles: iſtud ergo concedendū eſt, ſcilicet quòd diabolus fuerit tentator, & non ſerpens: quia ſic omnia ſunt poſſibilia, & nullum eſt inconueniens: dato autē quòd ſerpens tentaret, ſequuntur multa inconuenientia, ideo illud non eſt tenendum.

Quęſt. 434 Quomodo ſerpēs erat aſtutus.

Cùm dictum ſit, quòd ſerpens erat callidior cūctis animantibus terræ, quomodo eſt verum, quòd eſſet callidus, ideſt aſtutus.

Dicendum, ꝙ ſerpens erat magnæ aſtutiæ pluſquā alia animalia, & ita poterat facere id, quod nō poſſent alia animalia, & hoc eſt, quòd mouet aliquos ad afferendum, quòd ſerpens per ſe ipſum tētauetit Euam, & ſufficeret ad hoc, nec requireretur diabolus, aut alius tentator, cùm haberet ſerpens cognitionem magnam.

Sed dicendum, quòd non ſtat, quia ſi ſerpens tantā cognitionem haberet, vt poſſet facere tentationem illam, haberet nunc illam, quia hoc competit per ſpeciem, & non per doctrinam, & ea, quę cōſequūtur naturam, ſemper manent, & tamen nunc ſerpens non habet talem cognitionem: ideo neque tunc habuit, vt ipſe per ſe ſufficeret tentare.

Secundo, quia ad hoc excuſandum oporteret dici, quòd ſapientia illa ablata fuiſſet ſerpenti a Deo: & tamen nō conuenit, quia tunc ſcriptura faceret de hoc mentionem cùm eſſet in pœnam eius, & tamen nō fecit: ideo non abſtulit Deus ſapientiam.

Tertio, quia non erat talis ſapientia, aut vis cognoſcendi auferibilis: nam conſequitur ſpeciem, & talia non poſſunt auferri, ſicut non poteſt auferri alicui homini potentia intellectiua, nam iam non eſſet homo: ita & illa vis cognoſcendi, ſi talis eſſet in ſerpente, conſequeretur formam ſerpentis, quæ eſſet perfectio prima, & ita neque auferri poſſet, ſicut neque intellectus homini.

Quarto, quia neque ablatum eſt aliquid ei: nam ſi ſerpens erat tunc aſtutior, aut ſapientior animalibus, etiam nunc eſt: quia Chriſtus quando voluit nos hortari ad prudētiam per exemplum tractum ab animalibus, non locutus eſt niſi de ſerpente. Matth. 10. cap. ſcilicet, Eſtote prudentes, ſicut ſerpentes, & ita non erat ablata prudentia, vel ſapientia ſerpenti tempore Chriſti: ergo neque nunc, ſed habebat eandem, quam prius habuerat: & tamen nunc non ſufficeret ſerpens ad tentandum hominem: ergo neque tunc ſufficeret.

Quinto, quia ſcriptura non ſignat hìc habuiſſe ſerpentem talem ſcientiam, vel ſapientiam, qualis apparuit in tentatore, quia dicitur, ſed & ſerpens erat callidior cunctis animantibus: non dicitur erat ſapientior: nam ſcientia, vel ſapientia ſignāt cognitionem quandam intellectiuam vniuerſalium rerum, calliditas autem notat aſtutiam quandam, quæ etiam in animalibus inuenitur, & non excedit conceptiones rerum ſenſibilium: hìc tñ in tentatione fuerunt res purè intellectuales, vt ſupra dictū eſt. Sexto apparet ex modo loquendi ſcripturę: nam nō dixit ſerpentē ſimpliciter eſſe callidū, vel aſtutum, aut ſapientē, ſed dixit

F callidiorē cunctis animātibus terræ, & ita nō excedit calliditas ſerpentis cognitionem hominis, ſed ſolùm animantium terræ, & tamen ad hoc quòd hominem tentaret, & ſuperaret, ſicut fecit, requirebatur quòd eſſet ſapientior homine, quia ita fuit tentator: ergo non erat ſerpens tam aſtutus, vt tentare poſſet. Dicendum igitur, quòd ſerpens aſtutus eſt, ideſt, habet quandam naturalem, & ingenitam cognitionem, quam aſtutiam vocant, vel prudentiam, quia & cæteris animalibus damus aliquas proprias aſtutias, ſicut formicæ diligentiam ad congregandum vno tempore pro alio, & ideo quando hortamur ad diligentiam, trahimur exemplo formicæ, quæ ſapientiam habere dicitur Prouerbiorum 6. cap. Vade

G ad formicam o piger, & conſidera vias eius, & diſce ſapientiam, quæ cùm non habeat ducem, neque præceptorem, neque principem parat in æſtate cibum ſibi. In aranea verò apparet magnum ingeniū, nam nouit facere tam ſubtilem, atque artificioſam telam, quam neque periti artifices facere poſſint, & ita in diuerſis animalibus ſunt diuerſæ aſtutiæ, vel prudentiæ. De ſerpente autem dicendum, quòd ſunt multæ aſtutiæ in eo tam ad cauendum mala, quàm ad inferendum mala: cauet enim mala, quia non vult audire incantatores, putans quòd audiendo malum patietur, ideo vt non audiat, obturat aures ſuas ponendo vnam ſuper lapidem, & aliam claudēdo cùm cauda, ſic dicitur Pſal. 57. Sicut aſpidis ſurdæ obtu-

H rantis aures ſuas, quæ non exaudiet vocem incantantium, & venefici incantantis ſapienter. Etiam habet prudentiam ſerpens ad nocendum, quia nouit per inſidias nocere. Sic dicitur ſupra 3. cap. Inſidiaberis calcaneo eius, & infra 49. cap. dicitur; Fiat Dan coluber in via mordens vngulas equi, vt cadat aſcenſor eius retro. Et notantur in hoc inſidiæ ad nocendum, & licèt particulares aſtutiæ, vel prudentiæ inueniantur in animalibus, plures aut maiores aſtutiæ ſunt in ſerpente, & ob hoc dicitur ſupra 3. capit. Quòd ſerpens erat callidior cunctis animantibus terræ, ideſt, prudentior, vel aſtutior, & hoc confirmatur teſtimonio Chriſti: nam cùm compararet hominem in prudentia, quam habere deberet ad ani-

I malia, dixit: Eſtote prudentes, ſicut ſerpentes, & non comparauit alicui alteri animali, quaſi nullum eſſet prudentius.

Quęſt. 43[5] Cur ſa[cra] ſcrip[tu]ra fecit [men]tionem [de] calliditate ſerpentis.

Quæretur, quare ſacra ſcriptura voluit exprimere, quòd ſerpens erat callidior cunctis animantibus terræ. Dicendum, quòd poſitum eſt ad reddendum rationem eorum, quæ ſcribuntur. Scribitur autem tentatio, & tranſgreſſio mulieris, facta per ſerpentem. Aliquis autem dicet, quomodo potuit aliquod animal tentare mulierem? Dicitur, quòd hoc factum eſt, quòd ſerpens erat animal magnæ prudentiæ. Si enim eſſet aliquod aliud animal non potuiſſet hoc facere, & tamen ſerpens, quia erat ſapientior omnibus animalibus, potuit iſtud facere. Secundò, quia ſupra 3. cap. dicitur, quòd mulier redarguta a Deo dixit: Serpens decepit me. Mirum autem erat, quo-

K modo poterat mulier ſeduci ab aliquo animali, cùm homo ſit excellentior animalibus. Reſpondetur, quòd non poterat ab alijs ſeduci, ſed bene a ſerpente, cùm eſſet aſtutior cæteris animalibus. Tertiò poteſt reddi ratio accuſationis cuiuſdam contra mulierem, quia diceretur in excuſationem eius, quia mulier non putauit latere fraudem in animali: reſpondetur, quòd cogitare poterat latere dolos, eo quòd ſerpens erat animal doloſum, ſcilicet, erat callidius cunctis animantibus terræ. Si autem fuiſſet animal ſimplex, de quo nulli præſumi debuiſſent doli, erat aliqua excuſatio mulieris. Sed objicietur, quòd non ſint

sint rationes istę cõuenientes: nam si serpens tentasset mulierẽ, & decepisset eam, conueniens erat ostendi rem verisimilem, dicendo serpentem prudentiorem alijs animalibus: & tamen serpens non tentauit, neque seduxit mulierẽ, sed dæmon: ergo frustra erat serpentem esse prudentem, vel non.

Dicendum, quòd hoc fuit conuenienter dictum; quia licèt secundum veritatem diabolus tentauit mulierem, & non serpens, scriptura nõ facit mentionem aliquam de diabolo, quasi aliquid fecerit, sed quasi serpens illud egerit; ideo debuit dari ratio reddendo rem verisimilem ex parte serpentis, quasi serpens illud egisset; sic enim est in compositione fabularum; illę enim non continent res veras, & tamen artificiosè componentes eas, ita reddunt rationes eorum, quę referunt, ac si relata vera essent. B

Quęst. 436 Vnde erat ista calliditas in serpente.

Sed quæretur, quãdo dicitur, quòd serpens erat callidior cunctis animantibus terræ, vnde erat ista calliditas, vel prudentia? Solet dici, quòd nõ erat ista calliditas a serpente, sed a diabolo, qui per serpentem loquebatur, & ita erat redditus serpens callidior cunctis animantibus terræ. Alij autem dicunt, quòd nomine serpentis non intelligitur animal aliquod, sed diabolus, & ille erat callidus, idest astutus, vel sapiens: vtraque opinio accipitur ex verbis Augusti. libro vndecimo super Gen. ad literã, & Magister refert illas, libro secundo, distinctione vigesimaprima, scilicet. Ideoque serpens dictus est esse callidior cunctis animantibus terræ: quia vt ait August. mali angeli licèt superbia deiecti, natura tamen sunt excellentiores omnibus bestijs propter eminentiam rationis, & in hoc ostendit secundam opinionem. C

Ex verbis quoque eius manifestatur prima opinio, cùm dicit: Quamuis serpens nõ rationali anima, sed spiritu diabolico possit sapientissimus dici: non ergo mirum, si diabolus implens serpentem, sicut vates implebat, sapientissimum reddiderat omnium bestiarum.

Sed quantum ad veritatem huius dubij dicẽdum, quòd aut quęritur de sapientia, & calliditate, qua mulier tentata est, & seducta, aut de calliditate, de qua scriptura loquitur, cùm ait quòd serpens erat callidior cunctis animantibus terræ. Si primo modo, dicendum, quòd Eua non tentata fuit per calliditatem, quam serpens habebat a seipso, neque per illam, quã a diabolo accepit, sed per solam sapientiam, aut prudentiam dæmonis. Si autem accipiatur secundum, dicendum, quòd non loquitur scriptura de calliditate dæmonis in seipso, neque de illa, quam accepit serpens a dæmone, sed de illa, quàm serpens habebat naturaliter non inexistente sibi dæmone, & replente eum. D

De primo patet: quia serpens in se ipso, licèt habeat astutiam magnam, quæ vocetur prudentia more scripturæ; non habet tamen cognitionem excedentem sensum, cùm non habeat animam rationalem: & tamẽ in tentatione mulieris multa venerunt, quæ exigebant cognitionem intellectiuam, vt ostensum fuit supra: ergo non fuit mulier tentata per calliditatem, quam habebat serpens naturaliter. E

Etiam non fuit tentata per calliditatem, quam acceperat serpens a dæmone: nam nulla minor calliditas, quàm cognitio intellectiua sufficiebat ad tentationem, vt dictum est: & tamen dæmon non potuit facere serpentem intelligentem, quia illud non contingit, nisi ab anima intellectiua, & serpens non poterat habere hanc animam: ideo non poterat effici sapiens, vel habens actualem cognitionem intellectiuam.

Relinquitur ergo, quòd tentatio facta est per solam prudentiam dæmonis non adiuuante ad hoc calliditate naturali serpentis, vel ea, quam dæmon serpẽti dabat, cùm nullam posset dare. Dęmon tamẽ cùm non posset per se ipsum loqui, & cogeretur tentare in aliquo visibili, tentauit per serpentem, sicut per aliquam aliam rem tentaturus erat dæmon, tamen ad tentandum nihil contulit serpens.

Secundum autem erat, quòd scriptura non loquitur de calliditate dæmonis in se ipso, neque de calliditate serpentis, quam accepit a dæmone, sed de naturali calliditate serpentis. Quæst. 437 De qua calliditate loquatur sacr. scrip.

Prima huius pars patet: quia si ageretur de calliditate dæmonis, non redderetur causa conueniens, quia dici debuit de calliditate illius tentatoris, quem scriptura refert, vt tentatorem: & tamen scriptura nihil de dæmone dicit, sed ponit serpentem quasi tentatorem: licèt non neget dæmonem fuisse tentatorem: ideo vel deberet omnino tacere de tentatore etiam, vel de ipso ponere, quem vt tẽtatorem refert; & tamen de serpente agitur, ideo de ipso debuit intelligi, quod dicitur, serpentem esse callidum.

Secundo, quia litera dicit, erat serpens callidior, & tamen diabolus non vocatur serpens, quia non est serpens, sed spiritus: & si aliquando vocetur serpens per metaphoram, nõ vocabitur absolutè serpens, sed cum adiectione nominis sui, sicut Isai. 38. cap. dicitur; In die illa visitabit dominus super Leuiatan serpentem vectem, & super Leuiatan serpentem tortuosum. Hìc tamen accipitur serpens absolutè, ergo non accipitur pro dęmone.

Tertio, quia si de dæmone intelligeretur, & ageretur ibi de eius sapientia, diceretur quòd erat serpens callidus valde, vel sapiens, sed dicitur, quòd erat callidior cunctis animantibus terræ; ideo illud, quod ibi comparatur, erat aliquod animal, quia si non esset animal, non connumeraretur animalibus, cùm non fiat connumeratio nisi in rebus eiusdem speciei, quia sunt sub vna forma. Dæmon tamen non est animal, sed spiritus, ideo non connumerabitur animalibus, & tamen connumeratur: ergo non est dæmon, sed verus serpens.

Quarto, quia quæcunque comparantur, in aliqua vna forma communicãt, quia non est comparatio in æquiuoco: comparatio autem fit hìc in calliditate: & tamen dęmon, & animalia non communicant in calliditate, quia calliditas dęmonis est sapientia purè intellectiua, cùm sensu non vtatur: calliditas autem animalium terræ est rerum sensatarum, secundum quòd accipiunt intentiones insensatas ex speciebus sensatis: ideo non communicant in aliquo, & ita non poterat dici, quòd dæmon esset callidior, vel sapientior animalibus terræ: & tamen dicitur, quòd serpens erat callidior animãtibus terræ, ergo de vero serpente intelligitur.

Quinto, quia eidem serpenti, a quo dicitur, quòd erat callidior cunctis animantibus terræ, dicitur in pœnam, quòd super pectus suum gradietur, & terram comedet, & quòd insidiabitur calcaneo mulieris: & tamen illud intelligitur ad literam de serpente vero, qui est animal: ergo etiam id, quod dicitur, ꝙ erat serpens callidior cunctis animantibus, & non de dæmone.

Erat secunda ratio huius, quòd non intelligitur de calliditate, quam accepit serpens a dæmone inquantum impellebat eum: primo patuit, quia dęmon nõ potuit aliquam calliditatem ei dare: nam si aliquam dedisset, illa esset intellectiua, quia dæmon nullam aliam habebat: etiam quia nulla alia sufficiebat ad hoc, quòd fieret tentatio, vt dictum est, & tamen dęmon non potuit istam dare, quia ista non potest esse Quæst. 438 Nõ loquitur Moses de calliditate, quam serpens accepit a dæmone, sed de sua naturali.

in non

in non habente animam rationalem, quam non habet ſerpens, ergo nō potuit dęmon dare calliditatem ſerpenti, licèt per ſerpentem operaretur. Secundo, quia ſi diceretur de ſerpente, quòd erat callidior, &c. quantum ad calliditatem, quam acceperat a dęmone, ſcriptura, quæ de tali calliditate loqueretur, præſupponeret, quòd dęmon intrauerat ſerpentem ad hoc, ꝙ fieret tentatio, & tamen nihil oſtendit de hoc, ſed ſolùm loquitur de ſerpente ſimpliciter, ergo non loquitur de illa calliditate. Tertio, quia ſi aliqua calliditas eſſet, quàm accepiſſet ſerpens a dæmone, illa eſſet intellectiua, & tamen in hac non communicant animalia terræ, quæ ſolam ſenſitiuam cognitionem, aut a ſenſibus ortam habent, & nō excedentem ſenſum, ergo non agitur de illa calliditate.

Sequitur ergo tertia pars, ſcilicet, quòd intelligatur de calliditate ſola naturali, quam ſerpens habet ſecundum ſpeciem ſuam: & patet primo, quia non intelligitur de calliditate dæmonis in ſe, neque de calliditate, quam ſerpens accepit a dæmone, ergo intelligitur de calliditate ipſius ſerpentis, cùm nō detur medium. Secundo, quia comparatur ſerpens animantibus terræ, ergo comparatur tanquam rebus ſui generis, & ſic comparatur ſecundum id, quod eſt naturale. Tertio, quia ſi non compararetur ſerpens per id, quod naturale eſt, præſupponeretur, quòd habebat aliam calliditatem, quæ erat a dęmone: ſed ſcriptura ſacra non præſupponit hoc, cùm nihil de illo loquatur, ergo nō intelligit niſi de calliditate naturali, quæ erat ipſius animalis. Quarto, quia hoc ſignificatur in modo loquendi, cùm dicatur, quòd ſerpens erat callidior cunctis animantibus: ſi tamen eſſet iſta aliqua aſtutia data a dęmone, illa eſſet ſapientia, & aliquid pertinens ad intellectionem, & ſcriptura non voluit ſic vocare, ſed dixit calliditatem, quæ conuenit animalibus, ideſt eſt aſtutia ipſorum, ergo de naturali aſtutia intelligitur. Quinto, quia cùm litera illa, ita vt iacet poſſit accipi de ſerpente quantum ad ea, quæ ſibi ſunt naturalia, non debet tranſumi ad aliquid, de quo non accipiatur ſcriptura quantum ad literam, & tamen ibi dicitur, quòd ſerpens erat callidior cunctis animantibus terræ, & hoc poteſt conuenire ſerpenti nunc, quòd omnibus ſit callidior, ergo non debuit trahi ad dęmonem, neque ad aliquid, quod ille acceperit a dęmone. Nam Chriſtus dixit Matth. 10. Eſtote prudentes ſicut ſerpentes: cùm enim vellet homines ad prudentiam hortari exemplo animalium, nō poſuit exemplũ de aliquo, niſi de ſerpente, innuens illum eſſe prudentiorem omnibus animalibus, & tamen Chriſtus loquebatur verè de ſerpente, cùm etiam poſuerit exemplum de columba quantum ad ſimplicitatem, & loquebatur ſecundum id, quod erat naturale ſerpenti, quia iam ſerpens non poſſidetur a diabolo, ſicut tunc illum intrauit, ergo ſerpens ſecundum naturalia ſupra poſitus eſt a Chriſto, vt prudentior omnibus animalibus, & hoc eſt, quòd litera ſignificat ſupra 3. cap. ſcilicet erat ſerpens callidior cunctis animantibus terræ, ergo dicetur, quòd intelligitur de ſerpente quantum ad naturalem aſtutiam.

Sciendum autem, quòd litera noſtra poſuit ſerpentem eſſe callidiorem, ideſt aſtutiorem cunctis animantibus: in Hebræo dicitur, quòd erat ſerpens magis nudus cunctis animalibus: quia ponitur ibi, arum, quod ſignat nudum, nam ſupra ſecundo cap. vbi litera noſtra dicit, quòd erãt Adam & Eua nudi, dr̃ in Hebręo, arumin, & eſt nomen plurale, arum, eſt ſingulare eius, & ponitur, quòd erat ſerpens nudior, ideſt acutior ad cognoſcendum. Et iſta dicuntur per metaphoram, ſicut dicimus de aliquo multum, & faciliter intelligẽte, quòd habet intellectum nudum, ideſt prom-

F ptum ad recipiendum, quaſi nihil impediat ad recipiendum: de illo autem qui tardus eſt ad intelligendum, dicimus, quòd habet intellectum velatum, vel opertum, & illud velamen impedit intelligere, & hoc genere locutionis vtitur Apoſtolus ſecundo Corin. 3. cap. vbi de Moyſe loquitur, & Iudæis, qui ſunt tardi ad intelligendum veritatem, eo quòd habent velamẽ poſitum ſuper intellectum, cùm ait: Vt ſicut Moyſes velamen poſuit ſuper faciem ſuam, vt non intenderent filij Iſrael in faciem eius, quod euacuatur, obtuſi ſunt ſenſus eorum vſque in hodiernum diem, id ipſum velamen manet in lectione veteris teſtamenti nō reuelatum. Econtrario ergo ſerpens, qui erat nudior cunctis animantibus, erat promptior ad cognoG ſcendum.

Sed aliquis dicet, cùm ſerpens non tentauerit Euã, neque aliquid ibi facere potuerit, ſed diabolus totum fecit, quare ſcriptura totum loquitur de ſerpente, & de diabolo nihil, quaſi diabolus egerit nihil, ſerpens verò omnia? Quęſ. 41. Si diabolus tentauit, Cur mentio de ſerpente?

Dici poteſt vno modo, quòd fuit, quia ſacra ſcriptura in operibus creationis, & in omnibus, quæ ad hoc præceſſerant, nullam mentionem fecerat de angelis, aut dæmonibus, ideo cùm non præſupponat aliquam talem ſubſtãtiam eſſe, non introduxit eam agentem. Secundo fuit, vt ſcriptura non oſtendat magnam grauitatem tentationis, & ita apparet, quòd iuſtè punitus eſt homo tentationi ſuccumbens. Si autem inueni-

H retur, quòd diabolus iſtud egiſſet, oſtenderetur, quòd tentatio erat grauis, cùm diabolus ſit acutior, & ſubtilior homine in intelligendo, & ita minus culpabilis oſtenderetur homo, qui a tam acri tentatore victus fuerat.

Sed obijcietur ad hoc, quòd non conuenienter oſtẽditur eſſe parua tentatio, cùm fuerit verè magna, quia a diabolo facta eſt. Tentatio illata primis parẽtibus an fuerit magna.

Dicendum, quòd conuenienter attenuatur tentatio a ſacra ſcriptura, & oſtenditur homo dignus pœna, quam recepit, quia licèt fuerit illa tentatio facta a diabolo, non fuit magna, quia non fuit per ſe ipſum, & inuiſibiliter, ſed exterius facta in animali, ad quod rationabiliter potuiſſet mulier aſpicere, & ſi noluit, I vel non fuit ſatis diligens, ſibi imputet: nam ita erat ac ſi a ſerpente tentaretur, cùm per ſerpentem id fieret, ſcilicet per id, quod ſerpens dicebat, & nihil plus in tentatione fuit, quam id, quod ſerpens dixit: congruè ergo ſcriptura attribuit ſerpenti, quod ipſe illud egerit, quia quantum ad Euam nihil plus erat, quod ad tentationem pertinebat, quàm quod per ſerpentem dictum eſt. Ideo non differebat, an hæc per ſerpentem dicerentur, vel per quamcunque aliam rem, quæ iſta verba dicere poſſet. Ideo licèt ſerpens iſta non formauit, neque formare poterat: quia tamen per organum ſerpentis iſta ſonuerunt, quantum ad Euam idem eſt ac ſi a ſolo ſerpente tentata eſſet, cùm manifeſtum eſſet id, quod in tentatione fieret; ſecus ſi aliquid occultè fieret intra Euam dæmone inflammãte

K appetitum eius, vel aliquid alterum faciente, vltra verba, quæ foris ſonabant, quia tunc cùm illud non fieret per ſerpentem, non diceretur ſerpens tentare Euam, quaſi ſerpens totam tẽtationem ageret, ſed quia nihil fuit in tentatione, niſi quod per ſerpentem dictum eſt, dicitur conuenienter, quòd ſerpens tentauit Euam, quia quantum ad ipſam nihil differt, an ſerpẽs a ſe, vel alius per illum illa loqueretur. Et hoc eſt tertia cauſa. Quarta, quia aliquis neſciens accuſaret Deũ, quòd permiſiſſet Euam tentari a tam graui tentatore, cùm ſit dęmon multo ſuperior in intelligẽdo hominibus: ſi autem dicatur, quòd ſerpens tentauit, & non dæmon, nō eſt iſta occaſio arguendi Deum, quia

animalia

Obiectio remouetur.

animalia sunt minora in astutia, quàm homo, ideo poterant vitare quoscunque dolos animalium. Sed obijcietur, quòd non sit conueniens excusatio, quia verè dæmon tentauit, & non serpens, & dæmon est sublimior homine in intellectu, ideo semper manet ratio querelæ illius contra Deum. Dicendum, quòd non manet, quia istæ occultationes veritatum sub modis figuratis non fuerint, nisi illis, qui veritates ipsas apertas capere non sufficiunt, aut non dignè capiunt. Sicut Christus dixit Matth. 13. cap. Vobis datum est nosse mysterium, idest, secretum regni cœlorum, cæteris autem in parabolis, scilicet, quia non erant digni audire, vt ibi sequitur, Ita nunc quicunque audiunt nominari dæmonem, putant esse aliquid valde ingeniosum, & supra excellentiam intellectus humani, non tamen sciunt omnes distinguere de tẽtationibus eius, an quædam sint magnæ, & quædam paruæ, vel æquales, sed qui pauca sapiunt, putant omnem tentationem dæmonis esse fortem, iuxta totas vires dæmonis. Et ideo si diceret scriptura tentatam mulierem a dæmone, putarent quòd illa tentatio erat fortissima, ideo haberent mulierem, vt excusabilem, Deum verò, vt duriter punientem: quia tamen secundum veritatem illa tentatio, licèt esset a dæmone, erat parua, quasi esset alicuius minoris tentatoris, quàm dæmonis, voluit scriptura exprimere serpẽtem, per quem actum est, quasi tentatio illa non esset maior, quàm per serpentem fieri posset, quia in veritate non erat tanta, quanta per dæmonem fieri poterat. Quinta causa fuit ad tollendum errorem, quia si diceretur quòd diabolus per serpentem tentauerat, sequeretur error in simplicibus circa ea, quæ æstimare debebant de Deo, & dæmone, vt statim declarabitur, ideo non debuit dici, quòd dæmon fecisset, sed serpens.

Sed quæretur, quare non dixit, quòd fuit tentatio facta per dæmonem, nam non sequeretur aliquis error ex hoc, cùm sacra scriptura ponit similia de dæmone tentante: nam Actuum quinto cap. dixit Petrus ad Ananiam: Anania cur tentauit Sathanas cor tuum mentiri te Spiritui sancto? & ita tentatio non datur ibi, nisi Sathanæ. Et Ioann. 13. cap. dicitur: Cùm diabolus iam misisset in cor, vt traderet eum Iudas, & eodem capitulo, postea dicitur; Et intrauit in eum post bucellam Sathanas: & non solùm in Nouo Testamento, sed etiam in Veteri habetur de diabolo, quòd tentet, vt lib. 1. Paralipomenon 21. cap. Scilicet, Consurrexit Sathan contra Israel, & incitauit Dauid, vt numeraret Israel.

Dicendum vno modo, quòd dæmon, & operatio eius fuit aliquando magis notus, quàm a principio, & ideo aliquid de tentatione eius potuit dici in processu sacræ scripturæ hominibus tanquàm magis expertis, & aptioribus ad recipiendum, quàm in principio; vnde non debuit dici a principio de tentatione Sathanæ. Simile est de creatione: nam in principio posuit scriptura de creatione rerum corporaliũ, & visibilium: de creatione autem spiritualium, & inuisibilium nihil dixit, licèt certum est, quòd spiritualia creata sunt a Deo; sed factum est hoc, quia in principio non erant homines certificati circa spiritualia: vnde nesciebant ea esse. Et ita de eo, quod ignorabatur, an esset, non debuit ostendi principium vnde esset. Sic etiam de anima hominis factum est, quia ponitur formatio corporis, & non dicitur de anima secundum veritatem naturæ eius, sed solùm secundum quod vulgares esse existimant, vnde dicitur; Formauit Deus hominem de limo terræ, & inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ; non enim vocauit animam, sed spiraculum, quia spiratio est in homine manifesta, & in ea parte, in qua est spiratio manifesta,

A posuit eam scriptura: nam dicitur, quòd inspirauit in faciem eius, in facie quippe hoc apparet. Ideo cùm a principio non essent notæ aliquæ substantiæ spirituales, & multo minus operationes earum, non debuit dicere scriptura, quòd Eua tentata esset per dæmonem.

Postea verò in processu scripturæ, & temporum, fuerunt homines magis exercitati ad ista intelligenda, & scriptura narrauit ea: & quia in Nouo Testamento fuerunt omnia maximè reuelata, ibi potissimè dictum est de dæmonibus, & tentationibus eorum; in Veteri Testamento non erant ista tam nota, ideo ibi minus de dæmonibus dicitur, & eorum tentationibus, & tamen tempore quo scriptus fuit liber Paralipomenon, processerat diu status Veteris Testamenti,
B scilicet, circa finem status regum, immò postea per Esdram, & sic poterat aliquid notum esse de dæmone, & ponitur ibi de eius tentatione, in prioribus tamen libris nihil de hoc dicitur, & nunquàm minus potuit dici, quàm in principio sacræ scripturæ, cùm nulla doctrina, aut exercitatio præcesserat.

Alio modo potest dici, & adhuc principalius, ꝙ illæ auctoritates non obstant, quia ibi dicitur de tentatione interiori: nam siue quando tentauit Sathanas Iudam, siue quando Ananiam, siue cùm Dauid, interius concitauit, & non per aliquam apparentiam foris factam, neque per introitum in aliquid quod loqueretur: nunc verò cùm Euam tentauit, fuit in serpente loquendo per serpentem, ideo non est simile. Est au-
C tem hoc causa maioris erroris: nam apud eos, qui parum instructi erant, non crederetur, quòd dæmon posset facere serpentem loquentem, qui naturaliter non loquebatur, sed ista potestas Dei solius erat; si autem diceretur, quòd aliquis loqueretur per serpentem, & non serpens a seipso, aut præsupponeretur esse Deus, aut dæmon. Si dicatur, quòd esset dæmon, videretur potestas Dei tradi dæmoni, & hoc erat magnum inconueniens, quia qui talia de dæmone audirent, putarent eum esse Deum, aut Deo æqualem, & nihil erat grauius, & hoc quia propter paruam cognitionem nescirent distinguere inter potestatem Dei, & potestatem dæmonis; & ista est causa quare scriptura sæpe ea, quæ facta sunt per angelos attribuit
D Deo, scilicet, quia si diceret ea facta per angelos, putarentur angeli esse Deus propter nescire distinguere potestatem. Si autem diceretur, quòd Deus per serpentem loquebatur, erat inconueniens: primo quia falsum exprimebatur, nam non loquebatur ipse, sed diabolus, & non poterat dici, quòd Deus loquebatur, sicut interdum loquentibus angelis dicitur loqui Deus, quia ipse iubet illis loqui, & illi nomine eius loquuntur: hìc autem diabolus non tentauit Euam a Deo iussus neque noĩe Dei, ideo neq; potuit dici, quòd Deus diceret. Secundum erat, quia repugnabat dictis, eo quòd serpens loquens facit verbum de Deo in tertia persona, & tamen non poterat facere idem de se ipso. Tertio, quia maneret querela aperta contra Deum, quòd ipse tentasset Euam, &
E ita iniustè puniret, cùm ipse ei laqueum pararet: non ergo potuit dici, quòd per serpentem aliquis loqueretur, neque Deus, neque diabolus, sed debuit dici, quòd serpens locutus est quasi a se loqueretur, & tamen ex tali modo loquendi plurimi de Iudæis intelligebant secundum veritatem serpentem fuisse locutum, cùm & Iosephus inter Iudæos suo tempore opinatissimus, & qui fuit tempore Christi, scilicet paucis diebus post eius mortem, ita asseruerit, quòd serpẽs a se locutus sit, & ꝙ sermonẽ hẽbat naturaliter, sed Deus priuauit eum tunc voce, libro primo Antiquitatum.

Quęſ. 441 Cur ſcriptura nõ dixit, quòd ſerpens loquebatur per alium.

Sed quæreta r, quare non dixit hoc ſcriptura, ſicut in locutione aſinæ Balaam: nam illa locuta eſt non a ſe ipſa, ſed per alterum, & dixit hoc ſcriptura Numeri 22. cap. Ergo poterat ita dicere de ſerpente, quòd loqueretur per alium. Dici poteſt vno modo, quòd tunc potuit magis aperiri veritas rei, eo quòd erat aliquantus proceſſus ſacræ ſcripturæ factus, & ſæpe erat facta mentio de Angelis, ideo poterat ibi ſignari aſinam locutam eſſe per alium, hìc verò non debuit ſignificari ſerpentem per alium fuiſſe locutum, vbi nullus proceſſus ſcripturæ præceſſerat. Alio modo poteſt dici, ꝙ etiam de aſina non ſignatur, quòd aliquis locutus fuerit per aſinam, vel in ea, ſed quòd data ſit aſinæ poteſtas ad loquendum, quam poteſtatem prius non habebat: nam dicitur Numeri 22. cap. Aperuitque Dominus os aſinæ, & locuta eſt; quid feci tibi? cur percutis me? Sed intelligendum, quòd aſinæ non potuit dari vis ad loquendum, quia hoc non poteſt fieri, niſi dando animam rationalem, cuius eſt vis locutiua, vel interpretatiua, & illa non poteſt dari bruto, quia deſineret eſſe brutum, ſed aliquis locutus eſt per aſinam, & ille vel eſſet Deus, vel Angelus, fuit autem verè Angelus, nam ibi fit mentio de Angelo Dei, qui ſtetit euaginato gladio ante aſinam; ſed ſcriptura non dixit, quòd Angelus locutus eſt in aſina, immò dixit quòd aperuit Deus os aſinæ, & locuta eſt: hoc fuit, vt hoc putaretur eſſe virtutis Dei, quia nullus alius facere poſſet; & ſi diceretur, quòd Angelus fecerat, putaretur æqualis Deo, vel non diſtingueretur inter Angelum & Deum, vt ergo euitaretur iſte error, qui erat maxime perículoſus, dictum eſt quòd aperuit Deus os aſinæ, ideſt fecit locutionem per os eius, cùm verè feciſſet Angelus volente, & iubente Deo. Sed hoc non potuit ſic dici: nam non debuit dici, quòd fecerat hoc Deus, quia diabolus verè fecit non iubente Deo, ſed ex ſua iniquitate, cùm inuidia diaboli actum ſit. Sapien. 2. cap. Circa aſinam autem fecit illud Angelus iubente Deo, ideo facere illud dicebatur Deus: non poterat autem dici, quòd feciſſet diabolus, quia videretur poteſtas Dei competere alteri, vt dictum eſt, ideo non debuit dici, quòd aliquis locutus eſt per ſerpentem, ſed quòd ſerpens locutus ſit, & ita patet ſolutio ad primum argumentum factum ſupra quæſtio. 428.

Sed quare non dicitur aliquid de diabolo, cùm ipſe Euam tentauerit, & non ſerpens?

Quęſ. 442 Cur nõ dicitur aliqd ſaltem de dæmone, qui tentauit.

Erat ibi ſecunda ratio oſtendens, quòd ſerpens fecerit hoc, & non diabolus, qa dr̃ ſupra 3. cap. Serpens erat callidior cunctis animantibus, & tamen ſi diabolus illud fecit, & non ſerpens, non plus differret ſerpentem eſſe callidum, quàm inertem. Dicendum, quòd non concludit, quia ſatis reſponderi poterat, quòd ſerpens erat callidior cunctis animantibus, quia talis factus fuerat a dæmone impellente eum; & tamen præſuppoſitum eſt falſum, quia oſtendimus quòd dæmon intrando ſerpentem non dedit ei calliditatem aliquam, quam non habebat prius, neque dare potuit. Et tamen dicendum, quòd licèt ſerpens non fecerit verè tentationem, profuit hoc dictum eſſe primo ad modum loquendi ſcripturæ, quæ in ſuperficie ex modo loquendi importat, quòd ſerpens iſtam tentationem fecerit, licèt hoc non aſſerat, cùm non ſit verum, & tamen quia hoc dicere videtur, debet dari ratio eius quod dicitur in eo ſenſu, in quo dici videtur. Quia igitur ſic intelligeretur a ſimplicibus, quòd ſerpens tentauerat, & tamen dubitaretur quomodo animal brutum poterat hoc facere, redditur res veriſimilis, ſcilicet quia erat ſerpens callidior cunctis animantibus, & iſta eſt cauſa vera. Secundò dicunt aliqui, quòd fuit, quia licèt diabolus efficeret

F tentationem, & non ſerpens, dictum eſt, quòd erat ſerpens callidior cunctis animantibus, eo quòd magis proderat ad operationem dæmonis, cùm facilius ſuſciperet ea, quæ a dæmone fierent, quanto eſſet callidior, quod non facerent animalia nullius calliditatis. Dicendum, quòd non ſtat; primò, quia in hoc præſupponeretur, quòd elegiſſet dæmon ſerpentem ad tentationem iſtam, tanquam conueniens inſtrumentum, & tamen negatur a Doctoribus, dicunt enim quod non elegit, ſed accepit id, quod accipere permiſſus eſt, quia ipſe aliud animal accepiſſet, ſi permitteretur, ſic dicit Auguſtinus, & Magiſter libro ſecundo, diſtinctio. 21. ſcilicet; Non enim putandum, quòd diabolus ſerpentem, per quem tentaret, elegerit, G ſed cùm decipere cuperet, non potuit, niſi per quod animal permiſſus eſt, nocendi enim voluntas ineſt cuique a ſe, ſed poteſtas a Deo. Secundò, quia illud verum eſſet, ſi operatio dæmonis perueniret in ſerpentem, ita quòd dæmon influeret in ſerpentem, & ipſe recipiens a dæmone operaretur, tunc quanto eſſet animal callidius, ideſt aſtutius, videretur magis diſpoſitum ad iſtam operationem; ſicut fit in eo, qui docetur, nam licèt ille prius eſſet non ſciens, per hoc quòd docetur, efficitur ſciens recipiens ea, quæ a docente traduntur, eo quòd capax eſt eorum, & tunc quanto is, qui docetur magis diſpoſitus eſt, facilius capit, & minor difficultas eſt docenti; ſed non erat ſic in ſerpente, quia ille non recepit dæmonis influxum ad hoc, quòd efficeretur operatio eius, quia tũc H diceremus quòd dęmon mouebat ſerpentem, & ſerpens verè efficiebat iſtam tentationem, ſicut quando aliquis homo aſtutus inſtruit alium minus aſtutum, quomodo alicui damna inferat, ille autem ſic inſtruxit, ſed peccãt inſtructus, licèt alius in culpa aliqua ſit; ſed eſt ſicut in ſcriptura, & calamo: non enim calamus ſcribit, ſed ſcriptor, & tamen ille per calamum deriuat operationem ſuam, ideo cum ſerpens non deberet ſuſcipere operationem dæmonis, neque ſuſceperit, non proderat ad hoc eſſe callidiorem ſerpentem. Tertiò, quantum ad principale poteſt dici, quòd hoc profuit ad oſtendendum culpam mulieris tentatæ, nam ſi animal per quod fiebat locutio I ad eam, fuiſſet ſimplex, vt bos, vel ouis, aut aſinus, non habuiſſet cauſam cogitandi latere dolos, ideo minus culpabilis eſſet ſuccumbens; cùm autem a ſerpente fieret ſermo, qui naturaliter erat callidior cunctis animantibus, potuit veriſimiliter, aut debuit mulier cogitare latere dolum. Ideo cùm non curauerit aduertere, fuit magis culpabilis, & tamen prima ratio eſt, quæ facit magis ad intentionem ſacræ ſcripturæ. Et ideo dicendum, quòd ſi ſola veritas tentationis attenderetur, totum, quod fecit diabolus per ſerpentem, potuiſſet facere per aſinam, & non prouiderat calliditas ſerpentis, ſed fuit conueniens ſic dici propter cauſas ſupra tactas, quòd ſerpens eſſet callidior. Ad quartam, & quintam rationes reſpondebimus in proſecutione eorum, quæ reſtant.

Quęſ. 443 Quam habitudinem habuit ſerpens in illa tentatione.

K Quæretur nunc de habitudine ſerpentis in tentatione illa, quantum ad hoc, quòd ad mulierem iuerit, & locutus fuerit. Dicendum, quòd ſerpens nihil iſtorum fecerit, neque intellexerit, ſed per ipſum fiebant ab alio: Primò enim, cùm diabolus voluit tentare hominem, cogitauit incipere a muliere, & ſerpentem ipſum mouit, vt ad mulierem iret, vt ita ei de propinquo loqui poſſet; certum eſt autem hoc a dæmone factum, non a ſerpente, quia non erit operatio iſta eius, cùm ſit principium operandi foris paſſo non conferente vim: ſerpens enim non ſciebat, quò ibat, neque illuc ire cupiebat: nam ab eo erat ire, a quo erat tali tempore ire, & ibi conſiſtere,

vbi

vbi stetit,& tñ uelle tali tempore ire,quando fęmina so
la erat, & ibi sistere ubi fœmina erat,fiebat ab operan-
te secundum rationem:ideo, & ire ab illo erat, & non
a serpente, qui ratione non utitur. Secuta est locutio
proponendo uerba, quę habentur supra 3. cap. Ista au-
tem uerba non locutus est serpēs, neque loqui potuit,
quia loqui dicit formationem uerborum, serpens au-
tem uerba non format, quia formatio uerborum est
reddere sonos conuenientes exprimendis conceptib.
Cap. 1. mentis, quia sunt ea, quæ sunt in uoce earũ, quæ sunt
in anima passionum notæ,ut dicitur libr. 1. Periherme.
& tamen serpens nullos conceptus habebat, ergo ne-
que illos in uocem deriuari poterat, & sic uerba non
formabat. Secundo,quia formatio locutionis,idest ser
monum est per uim interpretatiuam, quæ est uis so-
lius animæ rationalis:serpens autem non habebat ani-
mam rationalem,ergo neque habebat vim formatiuã
uerborum. Tertio, quia ad formationem uerborum
requiruntur determinata organa: nã uox non potest
articulari in quibuscunque organis, sed in determina-
tis,quod apparet in hominibus, quorum lingua habet
nodum,aut in eis,quibus aliqui dentes deficiunt:nam
licèt naturalem peritiam habeant,quasdam tamen uo
ces formare non possunt, & in quibusdam literis de-
ficiunt, quod quotidie experimur,& non prouenit il-
lud, nisi ex defectu organi. A fortiori ergo in brutis,
quibus plus deficit de naturali dispositione organorũ
humanorum, minus erit possibilis formatio sermo-
num. Serpens autem non habet humana organa,ideo
etiam si haberet intellectum, non posset formare uo-
ces, & ita non formauit ille, sed alius.

Quæst. 444 ... serpēs ... loquebat. Dicendum ergo,quòd serpens non locutus est, sed
dæmon loquebatur omnia illa uerba, quæ sonuerunt:
ipse enim conceperat, quod dici deberet: & ideo ipse
sciret, quæ uerba competeret illis conceptibus expri-
mendis,& habebat uim ad formandum illa aptè,ut si-
gnificarent, quod ille significari uolebat. Quia uerò
dæmon sciret uerba formare,nõ est mirandum:nã li-
cèt nõ sit dęmon cõmunicans humana specie, cui cõ
petit formare uerba ad conceptus exprimendos:& ta
men communicans,tam humana specie in natura in-
tellectuali, ex qua competit homini formare uoces
significatiuas,& nõ ex natura corporali: & in hac na-
tura intellectuali adhuc superior est dæmon homini,
quia cùm sit substantia separata, necesse est excedere
intellectũ coniunctum, qualis est intellectus huma-
nus. Quicquid ergo de scientia competit dæmoni,
sed anima nostra habet notitiam formandarum uo-
cum ad expressionem conceptuum, ergo & dæmon
hoc nouit. Secundũ est potestas formandi, quæ est
distincta à cognitione formandi,& dicendum, quòd
hanc etiam dæmon habet, quia istud est,sicut in arte,
vbi ad productionem artificiati non requiritur nisi
forma artis, idest exemplar, & habitus artis, qui uo-
catur ipsa ars, & instrumentum, & uirtus motiua in-
strumenti, vt realiter moueatur,quibus quatuor con
currentibus consumatur omne procedens secundũ
artem. Dæmon autem habebat ista quatuor. Primũ
erat forma,idest exemplar, & hoc ad formandas vo-
ces non est nisi conceptus, qui debet exprimi in voci-
bus, sicut forma gladij in intellectu, sed non scit for-
mare gladium foris, nisi faber,scilicet, quia ille habet
habitum artis,qui habitum dirigit in factionem: hoc
autem in præsenti erat naturalis vis ad sciendum for
mare vocem, cuius modi voluerit. Licèt enim in no-
bis non sit determinatio vocum à natura, dicente A-
ristot. libro quarto de animalibus: Significatio est, ꝙ
fieri vocis non est naturale, neque locutio, sed secun-
dum doctrinam docẽtium: voces autem hominum
sunt consimiles,locutio verè diuersificatur: est tamẽ

A vis formandi voces quascunque à natura,idest,quòd
sciamus formare quamcunque vocem nobis propo-
sitam. Nam si hoc non esset, nunquam posset aliqs
addiscere linguam alicuius gentis, cùm nõ posset for
mare uoces,quę ei dicuntur:quia ergo naturaliter in-
est animæ vis ad sciendum formare quascunque vo-
ces voluerit, idest, vt sciat mouere instrumenta tali
modo,vt formetur in eis illa vox, quã volumus, quæ
formatur ex certa percussione,& non ex qualibet, in-
erit quoque dæmoni naturaliter scientia, aut vis co-
gnitiua ad formandum voces,non tãquam sit sibi na-
turale loqui, sed quia continet omnem perfectionẽ
intellectiuam, quæ inuenitur in natura inferiori,quę
est anima humana. Tertium est instrumẽtum, quod
B non est idem in qualibet arte, neque idem secũdum
quamlibet operationem, aut operatum, vt sensus iu-
dicat: in formatione autem vocum sunt in nobis in-
strumenta nota:dęmon verò non habet ista secundũ
naturam,inquantum ipse incorporeus est, sed accipit
in illis,per quæ loquitur, & quia dæmon nunc per ser
pentem loquebatur, in serpente acciperet instrumẽ-
ta ista. Quartum est vis motiua instrumenti: nam,&
si artifex habeat formam & artem, & instrumentũ,
si debilis est manus eius, nunquam faciet gladium,
aut aliquid artificiatorum. In formatione vocum est
vis ista motiua, qua mouentur organa,& est illa, quæ
mouet secundum locum: cùm enim anima habeat
vim ad mouendum singulas partes corporis & totũ
corpus secundum locum, habet vim ad mouendum
C instrumenta vocis, quia non est ibi, nisi motus loca-
lis:directio autẽ in motu,vt sic,vel sic moueantur,est
per vim ipsam interpretatiuam, vel locutiuam. Dæ-
mon autem habet vim ad mouendum res magnas se
cundum locum:ergo à fortiori ad mouendum orga-
na in formatione vocum,quod est aliquid paruum.
Et ita apparet, quòd dęmon verba illa formaret, quia
nihil ei deerat ad formationem vocum. Serpens au-
tẽ non poterat formare, quia deficiebant ei ferè om-
nia quatuor, quæ requiruntur in formatione vocis.

Sed adhuc obijcietur, ꝙ dæmon non potuerit lo- Quæst. 445 An dæmõ ꝑ serpentẽ loqui potuerit.
qui per serpentẽ,quia licèt dæmon aliquid loqui pos-
set, tamen saltem per serpentem non posset, quia de-
ficeret ei quartum, scilicet instrumentum: nam pro-
D pria instrumenta formationis vocum sunt ea,quę ho
mines habent, & tamen serpens non habuit illa: pri-
mum apparet,quia cùm natura nõ deficiat in aliquo,
cui dat operationem, dat virtutem & instrumẽtum,
& quia dedit soli homini, quòd loqueretur, vt dicit
Aristot. libro quarto de Animalibus, dedit ei instru-
menta locutionis, & quia nulli alij animali dedit lo- Cap. 9. & lib. 5. c. 7.
qui, nulli tribuit instrumenta apta ad locutionem: ex
quo apparet secundum,scilicet,quòd serpens nõ ha-
buit organa conuenientia ad formationem vocis, cũ
natura non dederit ei, quòd loqueretur, & ita dæmõ
non inueniret ibi instrumenta ad locutionem. Secũ-
do apparet hoc, quia homo habet naturaliter instru-
menta ad locutionem apta,& tñ propter modicũ de-
fectum in illis organis sequitur interdũ nihil loqui,
E sicut in mutis,qui naturaliter sunt muti,de quibus di-
cit Aristo. libr. 4. de animalibus, quia naturaliter muti Cap. 9.
habent vocem, non tñ habent sermonem distinctũ:
in alijs verò accidit impedimẽtum magnum ex qui-
busdam occasionibus linguæ,ita,vt parum loqui pos-
sint,sicut idẽ dicit lib. 1. de animalibus. Fortè erit lin-
gua absoluta, & fortè nodata, sicut accidit in blesis,
& in alijs occasionatis in lingua: ex valde autem par-
uo impedimento fit defectus in locutione, sicut de-
ficiente aliquo dente non formantur omnia verba,
vel non proferuntur omnes literæ, sed quædam ef-
flantur. Quidam etiam habent instrumenta sine vllo

defectu, quia tamen adhuc non sunt firma, idest non firmiter mota, fit defectus in locutione, sicut accidit in pueris, & in quibusdam hominibus maioris ætatis. Sic dicit Aristot. lib. 4. de Animalibus. Pueri verò non retinent firmiter linguas suas, sicut nec membra puerilia, & propter hoc dicitur, quòd sunt imperfecti, donec iuuenescant, & quidam pueri non vigent in lingua, nisi post longum tempus, vt quidam tradunt, sed manifestum est, quòd magis deficit serpens a complemento instrumẽtorum vocatiuorum, quàm aliquis homo quantumlibet blesus, aut traulus, vel mutus, in quibus constat in solo organo esse defectum, & apparet iste maior defectus ex diuersitate figuræ, ideo multo minus poterit fieri formatio vocis in serpente, & ita neque diabolus loqueretur in serpente. Dicendum, quòd verè locutus est diabolus in serpente. Primò constat, quia scriptura sacra asserit factam locutionem per serpentem, sed certum est, quòd serpens non potuit illã facere, vt ostensum est, ergo fecit illam dæmon. Secundò, quia tam indisposita est asina ad locutionem, quantum serpẽs, immo fortè plus, & tamen per asinam facta est locutio, Numer. 22. cap. ergo & fieret per serpentem.

Qõ.446. Respõsio ad obiectionem.

Cùm autem obijcitur, quòd deerat ibi organum, ideo non posset fieri locutio, potest dici vno modo, ꝙ habuit ibi dæmon organũ conueniens, quia licèt serpentes communiter, qui inter nos apparent, non habeant organum locutioni aptum, habuit illud serpẽs ille, & hoc est, quia vt Beda asserit, & Magister in historia scholastica, & alij multi, serpens ille habuit vultum virgineum, idest vultum puellæ; vbi aũt vultus puellæ esset, necesse erat poni organa vocatiua, quia essent ibi dentes, & os paruum & latitudo palati, & cætera, quæ reddunt aptitudinem formandarum vocum, ideo sicut per mulierem possent formari voces, ita per serpentem qui habebat talem vultum, & organa qualia mulier. Secundo, quia quædam animalia sunt, quæ habent organa conuenientia ad formationem vocis humanæ, licèt non ita perfecta, sicut homo, & apparet cùm per consuetudinem instruamus quædam animalia, vt nostras voces exprimant, sicut est pica, & maximè psitacus: hoc non esset si in eis nõ essent organa conuenientia, & tamen quia non sunt omnino similia nostris, non perfecte exprimunt voces nostras. Hoc autem accidit in illis animalibus, quorum os strictum est, & lingua est magna pro magnitudine palati, & ipsum palatum sit aliqualiter amplũ, quia ita in nobis est, quod est palatum amplum, cùm sit vultus noster rotundus: est lingua nostra ampla, & os nostrum pro magnitudine faciei est paruum, qđ inuenimus maximè in psitaco: habet enim palatum satis amplum pro magnitudine corporis sui: habet os paruum, & habet linguam valde magnam, & illa est quæ maximè eum adiuuat, vt possit formare voces nostras. E contrario autem inuenitur ferè in omnibus animalibus, & maximè in quadrupedibus, quia habent paruitatem palati, in quo aer frangitur, & hoc est, quia non habent rostrum rotundum, sicut nos, sed longum sicut equus, bos, canis, ouis, & huiusmodi: ex hac parte magis inueniri põt formatio verborum nostrorum in auibus, quãm in terrestribus, & ꝙ quædam aues habent caput rotundum, in quo est concauitas palati, & ita est ibi quædam amplitudo. Alterum est paruitas oris, & istud est, quòd maximè obest animalibus quadrupedibus, vt non possint formare voces nostras, etiam si haberent intellectũ, quia habent magnitudinem oris, cùm totum rostrum eorum fissum sit non solùm ab anteriori, sed etiam a lateribus: vnde non potest ibi fieri collisio ad formationem vocum, sed totus aer non collisus efflatur: aues

Formatio uocis magis reperiri in auib.

F autem plurimæ ex hac parte sunt dispositæ ad locutionem, quia habent ora parua & stricta. Tertium est magnitudo linguæ, quia sicut magnitudo palati est ad continendum multum de aere, qui collidatur, paruitas autem oris ad retinẽdum aerem ne effletur simul ante collisionẽ, ita principaliter est lingua ad collidendũ illum: si aũt lingua parua fuerit, parum de aere collidet, & spirabit multus aer non formatus in vocem, & ideo non erit vox articulata, aut si articulatur erit multum imperfecta, ideo nihil magis exigitur quàm magnitudo linguæ, & nihil magis obesset, quàm paruitas illius. Et tamen Arist. lib. 1. de animalibus dicit de lingua: lingua autem fortè erit lata, & fortè stricta, & forte erit mediocris, & hæc est laudabilis: nam (Cap. 1.)

G ipsa conuenientior est bonitati motus & interpretationi vocabulorum. Dicit autem Aristo. de ipsa lingua mediocri vituperans magnam & paruam: nam vocat ipse latam eã, quæ est magna præter proportionem, & ista non conuenit ad bonitatem motus, vt ipse dicit, & hoc primo, quia in quantum est magna est ponderosior, & ita non faciliter mobilis, quod exigitur in locutione. Secundo, quia in eo quòd lata est, occupat plus debito, & in motu impeditur ab alijs partibus, quas tangit, cùm verò proportionata est nõ impeditur ab aliquo ex contactu. Tertio, quia lingua lata in confractione aeris non bene sedet, quia non coaptatur illi parti, super quam sedere debet, & ita non plene, vel apte colliditur aer, & alia huiusmo-

2. Causa. 3. Causa.

H di inconuenientia sunt. Parua autem lingua non habet aliquod horum inconuenientium, sed e contrario est velox ad motum propter paruitatem ponderis: etiam quia non impeditur in motu ex contactu, & ideo homines, qui habent paruam linguam, sunt velocis locutionis; sed hoc ipsum est inconueniens, quia velocitas in sermone debet esse moderata: est secundum inconueniens, quia non sunt verba omnino formata, sed quasi inarticulata, & informia propter hoc, quòd parua lingua non capit totum aerem, vt illum confringere possit, ex quo sequitur, quòd lingua mediocris magnitudinis erit conueniens ad locutionẽ, quia erit facilis ad motum, & etiam sufficiet ad collidendum totum aerem, vt perfecta reddatur vox.

I Ex hoc autem appatet, quòd non est inconueniens in qbusdã animalibus esse voces articulatas, licèt nõ sint significatiuæ, & non accipio articulatã vocẽ sicut Priscianus. li. 1. accipit, vt est coartata. s. copulata cũ aliquo sensu mentis eius a quo proficiscitur, scilicet articulatam ab artu, idest membro, scilicet omnem illam vocem, quæ in membra diuidi potest, scilicet in syllabas, & literas, & sic accipio articulatã. i. literatam, q̃ literis explicari potest: consequitur aũt hoc vox, vel sonus ab eo ꝙ colliditur certo modo in palato circa organa vocatiua, & talem vocem habent aliqua animalia, sicut coruus, & rana, s. cro, & croax, & sicut habẽt istas voces articulatas, idest literatas innatas, ita proferre possunt quascunque alias si instruantur, & hoc est in capacibus disciplinæ, & assuetudine, sicut faciunt

Quõ bruta voces articulatas emittant.

K pica, & psitacus, & tamen quando ista formant voces literatas, quæ aliàs sunt significatiuæ, non intelligunt aliquid per illas. Ex isto etiam patet, quòd non est mirabile id, quod aliqui dicunt de lupo Indico, quem Manticoram vocant, quem dicunt loquentem esse, & quòd est vox eius, sicut tubæ: istum lupum dicit Aristot. vocari Maricen Gerion, libro secundo de Animalibus, & homo concedit eum esse, & tamen si sit, non est inconueniens, quòd loquatur nõ quidem locutione propriè dicta, vt est formatio vocum impositarum ad significandum cõceptum mentis. Nam sic locutio solius hoĩs est, vt dicit Aristot. lib. 4. de Animalibus. sed loquitur, idest format voces literatas similes

Aristot. de hist. animalium, lib. 2. Cap. 1.

nostris

nostris vocibus, quod non est inconueniens, quia habet instrumenta vocatiua, nam dicit Aristot. referendo dicta philosophi cuiusdam, quod lupus ille habet faciem hominis, & oculos, & aures hoīs; si autem faciem hoīs habet, habebit organa vocatiua similia humanis, & iō poterit formare voces sicut nos, pp qđ vi debit loquens, & tñ s'm veritatem non loquitur, vnde non proferet verba alicuius idiomatis; & ipse lupus non intelliget voces, quas format, neque eas cum affectu significādi profert, neque aliquis eas intelliget. Sunt tñ literatæ sicut illæ, quas nos proferimus, quia in similibus organis formantur, & ita fortassis erat de serpente illo, q̄ haberet organa conuenientia ad articulandam vocem.

Quæst. 447 Qđ dęmō loqui p serpentē non fuerit ipossibile rōne organorum.

Tertio, quantum ad principale potest dici, quòd etiam si serpens non haberet organa disposita ad formandum vocem literatam, posset dæmon ibi formare illam, quia dæmon potest formare vocem causando organa, vbi non sunt organa, & vbi sunt imperfecta organa ea perfecta reddere: in serpente autem organa erant, licèt non essent perfecta, ergo poterat dęmon per serpentem loqui. De primo patet, quia tam Angeli boni, quàm dæmones apparent interdum in corporibus, quæ formant de aere, & loquuntur in illis: de Ange. notum est, vt infra 16. & 18. & 19. cap. & de Angelis in resurrectione Domini, & de Angelis in Ascensione. Mar. 15. & Act. 1. & tamen dæmones, & Angeli similiter operantur in locutionibus, vt dicit Aug. & Magister, lib. 2. dist. 21. ideo ipsi in corporibus aereis, apparent, vel apparere possunt, & loquentur; ibi autem nullum organum erat, sed ipsi formant de aere, tam corpora, in quibus appareant, quàm organa, per quæ loquantur. De secundo patet, quia cùm possint facere organa, vbi non sunt, poterunt à fortiori complere organa incompleta cū minus illud sit, sed omnia animalia habent organa, in quibus possit formari vox, licèt illa ex parte sint deficientia, ideo poterit dæmon illa complere, & loqui in quolibet animali. Secundo istud apparet ex opere: nam Angelus Dei locutus est per asinam Balaam, & licèt scriptura more suo dicat, quòd aperuit Deus os asinæ, Num. 22. cap. tamen intelligitur, quòd factum sit per Angelum loquentem in ea, quia ipsa non poterat effici loquens, sic dicit August. & Magister, libr. 2. dist. 21. & quia dæmones possunt id, quod Angeli, posset quoque dæmon per asinam loqui. Modus autem faciendi est, quia os asinæ est fissum, & patens, exhaturque totus aer, ita vt non possit formari vox, cùm non collidatur aer: obijciet autem dæmon aliquid, quod vndique concludat, & retineat aerem, ita vt collidatur, & sic formabitur: illud verò erit tale, quale ē id, de quo ipse format corpora in quibus apparet, & loquitur. Cùm autem obijcitur, q̄ quando in hominibus est aliquis paruus defectus in organo, non fit locutio, aut non conuenienter, dicendum, quòd idem fieret in dæmonibus, vel Angelis si id, per quod ipsi loquerentur non haberet organa completa, & tamen quādo sunt incompleta complent ea, & quando sunt inepta aptant ea, ideo nunquam dęmon, aut Angelus habet organa inepta ad locutionē, secus de homine, qa homo habet organa naturalia sibi nataturaliter coniūcta, q̄ sunt pars eius, & per illa exercet operationes suas, & si illa sunt completa, redduntur operationes completæ, si autē sunt inepta, efficiuntur operationes incompletæ, & impeditæ, & hoc fit, quia cum anima hominis sit minima in tota natura intellectuali potest solum vti organis datis, non potest formare sibi organa, neque complere incompleta. Dæmones autem, & Angeli sunt superiores in natura intellectuali, & nō habent organa

A na vnica naturaliter, ideo non solùm possunt operari per organa data, sed & formare organa, qualia voluerint, aut incompleta complere, & ita paruus defectus in organo tollit in homine locutionem, vel impedit illam, in Angelis autem, & dęmonibus non potest impediri quantumcunque dentur eis inepta organa, quia illa possunt complere.

Sicut autem diximus, quòd serpens non locutus fuit, sed dæmon per serpentem formādo in ea voces illas quas voluit, ita dicimus, quòd serpens non intellexit voces illas, neque intellexit quid in eo fieret. Primo, quia intelligere voces est habentis animam rationalē, sed serpens non habebat animam rationalem. Secundo, quia maius erat intelligere voces, quā formare eas, quia intelligere fit per animam: formatio autem fit per corporalia organa, & tamen serpens non potuit formare voces, vt ostensum est, ergo neque intelligere eas. Tertio, quia etiam si serpens esset rationalis, non intelligeret voces illas, cùm illud esset idioma ad placitum institutum, & non innatum rationi, sicut nos non intelligimus linguam illam, in qua instructi non sumus. Et non erat aliquod inconueniens, q̄ locutio fieret per serpentem, & non intelligeret serpens, quia sic fit in nobis, per quos non loquuntur alij, sed nos ipsi loquimur frequenter quę non intelligimus, sicut ignari linguæ Latinæ, quando legunt scripta Latina, aut referunt, & etiam aues hoc faciunt, sicut pica, & psitacus, qui dicunt verba à nobis accepta, & non intelligunt quid dicunt, & tamen ibi magis est, quam in serpente: nam serpens non proferebat verba illa, sed dæmon per serpētem, ideo non mouebat serpens propria organa, sed mouebātur à dæmone: in pica autem, & psitaco ipsi mouent organa propria, & non est aliud principium extrinsecum formationis illorum verborum: habent tamen artem formandi ex consuetudine, cū retineāt memoriter verba frequenter audita. De hoc Augustinus, li. 11. super Genesim, & Magister. li. 2. dist. 21. dicunt, sic autem loquebat̄ diabo. per serpentē ignorantem, sicut per energumenos, vel phanaticos loquit̄: serpente enim velut organo vsus est mouens naturā eius ad exprimendos sonos, & signa, quibus suam monstraret, voluntatem: serpens ergo neque verba intelligebat, neque rationalis est factus, calidissimus autem dictus est propter astutiam diaboli, locutus est autem sicut asina Balaam, sed hoc diabolicum, illud Angelicum fuit: boni enim Angeli, & mali similiter operantur.

Quæst. 448 An serpēs itellexerit, q̄ loquebatur Euę.

Cùm enim dicitur in verbis prætactis q̄ diabo. per serpentem loquebatur, verum est, quia non formabatur vox a serpente, sed a diabo. & serpens non erat ibi nisi instrumentum: quòd dicitur, per ignorantem serpentem, verum est, quia serpens omnia hæc ignorabat, non enim sciebat serpens, quid dæmon intenderet loquendo ista verba, neque intelligebat ista verba, neque sciebat quis loquebatur per illum, & an aliquis loqueretur.

Quæst. 449 An vox serpentis ab eo formaretur, an à dæmone.

E Cùm autem dicitur, sicut per energumenos, & phanaticos, similitudo aliqua est, quia dæmon per energumenos, & phanaticos loquitur: differt autem in ijs, quia energumeni sunt arreptitij, qui à dæmonibus vexantur, phanatici sunt vates templorum: dicuntur energumeni, secundum quosdam, qui patiūtur quendam morbum caducum, dicimus enim eos morbo caduco laborare, sed August. & Magister accipiunt energumenos pro eis, qui arripiuntur à dæmonibus, & vexantur, & istos vocamus arreptitios, licèt inter eos, & arreptitios adhuc pōt fieri differētia, & quidā dīt, q̄ energumenus est, qui ab vno dęmone vexat̄, arreptitius, qui à multis, iuxta illū versum.

Eſt energumenus, quem dæmon poſſidet vnus,
Sunt arreptitij vexati dæmone multo.

Et tamen melius diſtinguitur, quòd energumenus ſit, qui habet dæmonem intra, & arreptitius, qui habet dæmonẽ extra; hoc ſignat ratio nominis, quia energumenus dicitur ab en, quod eſt intus, & erge quod eſt labor, ſ. quia intra ſe habet dæmonẽ, qui eũ vexat: arreptitius ab arripiendo dictus, rapere autẽ exteriora ſignat, cũ per interiora potius ſit poſſidere, q̃ rapere; & iſta differentia bene inuenitur in vexatis a dæmone: quidam enim ſunt, quos ſolũ vexat comprimendo eos foris, quaſi grauibus ponderibus onerando, & ſignũ in hoc eſt, quia iſti nihil loquuntur, quando dæmon vexat eos, licèt in terram cadant. Nam locutio non põt fieri, niſi per motum organorum, quæ interius ſunt, etiam collidendo interius aerem, & hos vocat Chriſtus obſeſſos a dæmonibus, quod propriũ nomen eſt pro eis, quos exterius homines vexant, qa obſident eos, ſicut vrbem obſidemus, quando foris ſtantes contra eam pugnamus; alij autem ſunt, quos dæmones intus torquent, & ſignum in hoc eſt, quia per eos loquuntur, cùm locutio nõ poſſit fieri, niſi ab interiori, & quantum ad hoc bene dicitur de energumenis, & non de arreptitijs, cùm per arreptitios hoc modo non loquantur dæmones, & tamen ſæpe accipimus arreptitios pro energumenis. Phanaticos autem vocat Auguſt. eos, qui in phanis, ideſt, templis idolorum a dæmonibus implebantur, hoc apud gentiles erat, & maxime in templo Apollinis, quia Apollo apud veteres habebatur, vt Deus diuinationis, & hoc potiſſimè in templo Delphico, vbi erat locus ſecretus, quem intrabat fœmina ſacerdos, & virgo, ibique a dæmone arrepta reſpondebat ad dubia illa, quæ proponebantur, ſic dicit Lucanus lib. 5. de Bello pluſquàm ciuili, & quia iſtud fiebat in phanis, ideſt templis idolorum, a phanis dicti ſunt phanatici, ſic patet ex alijs dictis Auguſt. lib. eodem, Non mirum ſi dæmon implens ſerpentem, ſicut vates implebat, ſapientiſſimum eum reddiderat omnium beſtiarum.

Queſ. 450 Energumeni, & phanatici, quibus cõueniãt, aut differant.

Conueniebant autem energumeni & phanatici in hoc, quòd vtrique a dæmonibus poſſidebantur, & replebantur, quia aliàs non poſſet loqui per eos; ſed differebant, quia energumeni ſunt, quos dæmon vexat, & ad hoc arripit, vt vexet, phanatici autem non vexantur a dæmonibus, ſed loquuntur dæmones per eos. Secundò differt, quia per energumenos non ſemper loquitur dæmon, quando eos vexat, ſed interdum; per phanaticos autem ſemper loquitur, quãdo eos arripit. Tertiò, quia in energumenis per accidens eſt locutio, & per ſe eſt vexatio; in phanaticis per accidẽs eſt vexatio, & per ſe eſt locutio. Primum patet, quia energumeni ad hoc arripiuntur, & torquentur, quia traditi ſunt a Deo in poteſtate dæmonum, loqui autem non eſt per ſe pars aliqua vexationis, ideo non eſt niſi per accidens, inquantum dęmon propter aliquid loqui vult, aut loqui cogitur a Deo, vel a nobis adiurantibus in nomine, & virtute Chriſti: ſecundum patet quia dæmon intrat phanaticos ad reſpondendum quæſtionibus, & nõ ad torquendum, ideo non intendit torquere. Sequitur autem per accidens aliqua parua vexatio, inquantum dæmon debet mouere organa vocatiua contra voluntatem animæ, quæ corpus regit, quod nõ fit ſine violentia, ideo cum quadam vexatione. Et tamen non erat magna illa vexatio, quia aliàs nemo voluiſſet eſſe ſacerdos in templis taliũ Deorum, ſi in qualibet reſponſione vexari deberet duriter, ſicut cruciantur energumeni. Conueniebant etiam in alio energumeni & phanatici, quia vtroſque ad tempus ſolùm dęmon tenebat, licèt ſæpè arriperet. De phanaticis cauſa eſt, quia dæ-

F mon non ingrediebatur eos, niſi ad reſpondendum propoſitis dubijs, & tamen cito profertur reſpõſio ad dubium, ideo non diu dæmon occupabat phanaticũ, vel phebadem, aut vatem, vt Lucanus dicit. De energumenis eſt cauſa, quia qui arripiuntur a dęmone, tũc arripiuntur, quando a Deo permittũtur dæmones irruere in eos, & tamen quia Deus, ſicut non ſemper pmittit dæmones intrare in homines, ita nõ permittit ſemper manere eos ibi in actu vexando, ſed aliquandiu; dęmon quidem in ſe ſæuus eſt, & hoſtis hominũ, cuperetq; oẽs occidere, neque ideo non facit, quaſi non cupiat, ſed quia non ſinitur, quicquid enim mali eſt, quod dæmon non facit, hoc eſt, quod facere non permittit Deus: dęmon quidem Deum rogat, vt per-
G mittat eum ſæuire in hominem, ſicut patet Iob 1. & 2. cap. & Matth. 8. dicitur, quando dæmones rogabant Chriſtum, vt nõ eijceret eos de regione illa, & hoc faciebant, vt ibi poſſent nocere hominibus, ſicut prius; & quia hoc Chriſtus non cõceſſit, rogauerunt eum, vt mitteret eos in porcos, ideſt intrare permitteret, & hoc Chriſtus fecit. Et ideo ſicut Deus cõcedit eis vexari determinatis temporibus arreptitios, ita facit ꝙ vexatio illa non tantũ duret, quantum dæmon voluerit, ſed quantum ipſe cõſenſerit, & facit hoc Deus ne homo moriatur: nam vexatio dæmonis eſt dura, & ſi diu duraret, erueret animã de corpore: ꝙ verò Deus, quando concedit dæmonibus intrare homines, concedat ad limitatum tempus, patet, quia etiam Sancti cõcedentes dæmonibus ex parte Dei poteſtatem ſu-
H per homines, concedebant modo limitato. Sic patet infra Corinth. 5. cap. Vbi tradidit iuuenem Corinthiũ dæmoni, ad hoc ꝙ ipſum occideret dicens: Decreui huiuſmodi hominem tradere Sathanæ in interitum carnis, vt ſaluus ſit ſpiritus eius in die Domini. Vnde non dixit Apoſt. ſimpliciter, Decreui eum tradere Sathanæ, ſed tradere eum Sathanæ in interitum carnis, ideſt, vſquequo eum occidat. Et ſic apparet de energumenis, & phanaticis quid erant: vates autem ſunt ipſi phanatici, quando dicitur ꝙ implebat vates, ideſt ſacerdotes: nam ſacerdotes dæmonum erant, qui arripiebantur, & per quos reſpondebant. Apud Apollinem enim Delphicum, fœmina erat virgo, quam dæmon intrabat, & illa erat ſacerdos eius, hanc vocat
I Lucanus Phebadem, a Phebo, ideſt Apolline, cuius ſacerdos erat.

Queſ. 451. Quomodo dæmon in ſerpente loquebatur, ſicut per energumenos, & phanaticos.

Dicebatur, quòd loquebatur ſic dæmon per ſerpentem, ſicut per energumenos, & phanaticos: aliqua enim ſimilitudo in hoc eſt, & aliqua diſſimilitudo. Circa quod notandum, quòd quatuor modis ſit locutio; quidam enim loquuntur, & intelligunt, alii ſunt per quos fit locutio, ſed ipſi neque loquuntur, neque intelligunt, alij ſunt qui loquuntur, ſed non intelligunt, alij per quos fit locutio, & nõ loquuntur ipſi, ſed intelligunt quæ loquũtur. Primi ſunt homines, vt cõmuniter, quia loquuntur ipſi, & non fit locutio per eos, cũ ipſi moueãt organa propria, & non mouẽtur ab alio, & id quod ipſi dicunt intelligunt, vel intelligere poſſunt. Secundi ſunt vt ſerpens, & aſina Balaã:
K iſti enim non loquuntur, quia non eſt in eis principiũ actiuum ad formandum vocem, neque etiam habent organa. Ideo non formant ipſi vocem, quę per eos fit, ſed ab alio formatur, ideo non loquuntur ipſi, quia ille loquitur, qui verba format, & cuius conceptus per verba deriuantur. Etiam iſti non intelligunt verba illa, quæ per eos proferuntur, quia non poſſunt intelligere, niſi efficiantur rationales, & tamen non poſſunt hoc effici, quia iam deſinerent eſſe, quod erant; ideo ſolùm fit locutio per illos: ſed non loquuntur, neque intelligunt, quæ per eos dicuntur. Tertij ſunt, vt pica, pſitacus, & quæcunque huiuſ-

huiusmodi ex consuetudine voces humanas formare sciunt: ij enim loquuntur, idest, formant voces, quia illas nemo format in eis, cùm non sit aliquid aliud mouens organa ipsorum, sed ipsi ea mouent, & formant determinatas voces, cùm in eis sint organa ad hoc apta, & potentia ad mouendum ea, & memoria vocum, quas formant ex consuetudine; non tamen id quod proferunt intelligunt, quia neque cum intentione significandi proferunt, neque sciunt quid apud nos significant, & an aliquid significant, cùm non efficiantur rationalia ex consuetudine quod ex natura non habent. Quarti sunt arreptitij, idest, energumeni, & phanatici: per hos enim fit locutio, & ipsi non loquuntur: nam quando dæmon loquitur in eis, non loquuntur ipsi, quia ille loquitur cuius conceptiones deriuantur in voce, & per illa manifestantur, sed per voces energumenorum nō significantur conceptiones ipsorum, & maxime per phanaticos, cùm ibi fiat sermo de quibusdam occultis, ad quorum cognitionem, neque phanatici, neque energumeni sufficiunt, neque alij homines, ideo ipsi non conceperunt ea. Secundò, quia ille loquitur, qui vocem format, energumeni tamen, & phanatici non formant vocem, quia ille format vocem, qui mouet organa vocatiua, & tamen motus est ibi a dæmone, qui repugnante anima, quæ corpus regit mouet organa corporis, & in hoc sequitur vexatio: ergo non loquuntur isti. Fit tamen locutio per eos, scilicet quia per eorum organa, per quæ ipsi aliàs loqui solent, fit nunc locutio. Intelligunt tamen isti ea, quæ dæmones loquuntur per eos: & tamen differt in ista intellectione, & intellectione eorum, quæ ipsi loquuntur: quia illa ante quàm loquuntur intelligunt, eo quòd locutio est ad exprimendos mentis conceptus, & ita ipsi prius concipiunt, quàm loquantur, & cùm concipiunt intelligunt; secus de eis, quæ dæmones per eos loquuntur: quia illa ipsi non conceperunt, sed dæmones, & ipsi dæmones per organa istorum deriuant conceptus suos, ideo isti non intelligunt ista, quousque sint deriuata in vocem, & tunc ipsi audiunt ea, quasi per alios dicerentur, & quia illæ sunt voces significatiuę consuetę, intelligunt id, quod per eas significatur, sicut si solùm audirent, & non loquerentur ipsi, neque per eos locutio fieret. Et secundum hæc apparet in quo sit similitudo, & dissimilitudo inter locutionem factam per energumenos, & phanaticos ad locutionem factam per serpentem, est autem similitudo inquantum per vtrosque fit locutio, & ipsi non loquuntur: nam serpens non locutus fuit ea, quæ per eum sonuerunt, similiter energumeni, & phanatici non loquuntur ea, quæ per ipsos sonant, sed dæmones.

Differunt autem primò, quia serpens non intellexit id, quod per eum dictum est: energumeni autem, & phanatici intelligunt ea, per quæ per ipsos sonant, vel intelligere possunt, nisi aliquid aliud obstet. Secundò autem differunt, quia licèt illa verba non forment energumeni, aut phanatici, possunt similia, aut illa per se non operante dæmone formare; serpens autem, sicut non formauit verba, quæ per ipsum sonuerunt, ita neque formare potuit deficientibus ei omnibus necessariis ad formationem vocis.

Cùm autem dicitur, quòd loquebatur sic dæmon per serpentem ignorantem, sicut per energumenos, & phanaticos loquitur, intelligitur similitudo, quia in vtroque fiebat locutio per dæmonem, & non per serpentem, neque energumenos; sed cùm dicitur per serpentem ignorantem, non voluit facere comparationem ad energumenos, & phanaticos, quia illi non sunt ignorantes, sicut serpens, sed intelligunt ea,

A quæ per eos sonant: sed solùm ad fieri locutionē per eos comparant, quod est commune omnibus. Vel possunt etiam vocari energumeni, & phanatici ignorantes, non quidem non intelligentes ea, quæ per eos dicuntur, sed quia non intelligunt, ad quem finem dicantur: quia hoc solùm est eius cuius sunt cōceptus, scilicet dęmonis, ad quid talia verba dirigat.

Dicitur vlterius in prætactis verbis, quòd dæmon serpente velut organo vsus est: si enim dæmon in natura sua haberet organum coniunctum, sicut anima nostra habet organa coniuncta, quæ sunt pars naturæ nostræ, vteretur illis ad locutionem, sed quia non habet aliqua, suscipit aliena, quæ sunt, vel format ea, quæ non sunt. Et nunc verè vsus fuit dæmon serpente Queſt. 452 Quomodo dęmon vsus est serpēte, vt organo.

B velut organo, quia per serpentem locutus est, sicut loqueretur per organa, si haberet organa naturaliter coniuncta. Etiam habuit conditionem organi, quia organum locutionis est, per quod fit locutio, & ipsum non loquitur. Ita sonabat illa locutio per serpētem; sed ipse non loquebatur etiam, quia licèt per organum fiat locutio, organum nihil intelligit eorum, quæ per ipsum sonant, ita serpens nihil intellexit, quæ dæmon per ipsum locutus est. Dicitur mouens naturam eius ad exprimendum sonos verborum, & signa quibus suam monstraret voluntatem. Naturam serpentis mouet dęmon, idest naturales eius partes, non naturalem eius conditionem, quia iste motus ad locutionem in serpente erat violentus, cùm fieret ab

C extra non conferente vim passo: & ideo non erat secundum naturam serpentis, sed mouit dæmon organa serpentis, quę sunt partes naturales eius, & illis vsus est ad locutionem. Dicitur, ad exprimendum sonos verborum, idest ad formandum, quia voces articulatæ, idest literatæ non poterant formari, nisi determinata percussione facta, & ad illam faciendam mouebat dæmon organa serpentis. Dixit, sonos verborum, idest verba sonantia: nam verè verba erant, cùm essent literata, & profecta cum intentione significandi cōceptum mentis. Interdum autem est sonus verborum, & non sunt verba, sicut in pica, & psitaco, & huiusmodi proferentibus voces nostras ex assuetudine; ibi enim non sunt verba, quia non proficiscuntur

D cum aliquo sensu mentis eius, qui illa format, quia non intendunt aliquid significare per illa, sed ex consuetudine illa formant: vnde neque est illud dicere: si autem hìc attenderetur serpens solus, non essent verba, sed verborum sonus, quia serpens, neque intelligeret, neque ad aliquid significandum exprimeret: quia tamen per dæmonem, idest a dæmone prolata sunt, & non a serpente, verè fuerunt verba, & dicebantur.

Dicitur, quòd ista verba proferebantur ad monstrādum suam voluntatem, quod tamen aliquis negaret, quia dæmon non manifestauit suam voluntatem, sed occultauit: immo si manifestasset, non potuisset tentando fallere. Dicendum, ꝙ dęmon duo intendebat, & vnum illorum volebat manifestare, & alterum oc-

E cultare, & si vnum manifestaret nihil omnino prodesset: vnum erat quòd mulier comederet de arbore, alterum erat ad quid volebat, quòd comederet. Primum manifestauit diabolus mulieri, & induxit rationes ad hoc, quòd deberet comedere, quod si taceret, non tentaret. Etiam secūdum tacuit, & tacere debuit, quia si manifestaret, non tentaret: erat enim illud, vt mulier peccaret. Hoc enim dæmon intēdebat, quod si dæmon mulieri dixisset, caueret eum mulier: cùm autem dicitur, ꝙ ista verba proferebantur ad monstrandum suam voluntatem, intelligatur de primo, quod volebat, quod etiam non potuit manifestare nisi verbis, quæ per serpentem protulit.

Quęſ. 453 An ſerpēs aliquid intellexerit per dæmoné loquentem.

Adiungitur autem: Serpens ergo neque verba intelligebat, neque rationalis eſt factus; bene ſequitur ex præcedenti, ſi enim dęmon vſus eſt ſerpente vt organo, nihil intellexit ſerpens, ſicut nec organa intellectionis noſtræ aliquid intelligunt eorum, quæ nos per ipſa proferimus, & tamen hoc differt, vt diximus, quando dæmon loquitur per phanaticos, & energumenos, & quādo loquitur per ſerpentem. Nam phanatici, & energumeni organa ſunt, cùm ipſi non loquantur, ſed per eos dæmon, & tamen ipſi intelligunt, vel intelligere poſſunt, quæ dæmon per eos loquitur, non inquantum in eis format voces illas, ſed inquantum eas prolatas audiunt, ſerpens autem nullo modo intellexit, neque intelligere potuit, quæ per eum prolata ſunt. Dicitur etiam, ꝙ non eſt factus rationalis, quia aliquis putaret, quòd licèt ſerpens non eſſet prius rationalis, fieret rationalis tunc, cùm dæmon intrauit in illum, quia vniebatur ei res rationalis. Sed dicendum, quòd neque etiam quandiu dæmon erat in ſerpente, eſſet ſerpens rationalis: repugnabat enim ex parte vtriuſque tam dæmonis, quàm ſerpentis, eſt enim ſerpēs ens perfectum, & completum in ſpecie per ſuam perfectionem eſſentialem, ideo non poteſt perfici iam eſſentialiter per aliquid adueniens, ſed quicquid aduenerit, adueniet accidentaliter, & tamen rationale eſſe eſt aliquid per ſe, & non per accidens. Etiam ex parte dæmonis repugnat, quia dæmon eſt indiuiduum alicuius ſpeciei habens eſſe completum ſpeciei ſuæ, ideo non poteſt dare eſſe, quod eſt formæ, & partis: anima enim quia pars eſt, & forma, dat eſſe ſimpliciter, & eſſe rationale. Dæmon autem, quia actu eſt, licèt ſit rationalis nō dat eſſe rationale ei, cui adeſt. Ita dæmon erat in ſerpente, ſed non poterat ſe ad illum habere, niſi vt motor ad mobile, & non vt perfectio ſubſtātialis ad perfectibile, & tamen ad reddendum rationale debebat ſe habere vt perfectio eſſentialis, ideo non potuit dæmon reddere ſerpentem rationalem: & hoc etiam dixit ad oſtendendum, quòd ſerpēs non intellexit verba illa, quia non potuit intelligere, niſi eſſet factus rationalis, ſed non factus eſt rationalis, ergo non intellexit. Sequitur, callidiſſimus tamen dictus eſt propter aſtutiam diaboli, hoc voluerunt Auguſt. & Magiſter: ſed hoc ſupra improbauimus, non enim dictus eſt ideo callidiſſimus, ſed propter naturalem aſtutiā. Additur, locutus eſt autē ſicut aſina Balaam, eſt hoc verum, & ponitur illud, quia per vtrunque facta eſt locutio, & neuter locutus eſt: aſina enim non potuit loqui, quia deerant ſibi omnia neceſſaria ad locutionem, ſicut ſerpēti, ſed aliquis per ea locutus eſt. Etiam ponitur hoc, quia in tota ſacra ſcriptura non habemus, quòd aliqua irrationabilia locuta ſint, niſi hæc duo, ſerpēs, & aſina: ſi autem obijciatur de lignis, quādo vnxerunt ſibi Regem, quòd loquebantur, Iudicum 9. cap. Dicendum, quòd illud non refertur vt veritas, ſed vt apologus, vel fabula ſumpta ab inanimatis, ad hoc quod concluderet ibi Ioathan, quod volebat; in ſerpente autem, & aſina vera locutio facta eſt, licèt ipſa non fuerit locuta: extra ſacram ſcripturam bene inuenimus ex locis authēticis animalia eſſe locuta, ſicut refert Euſebius lib. Cronicorum, & Paulus Oroſius, quòd paulo ante mortem Iulij Cæſaris in ſuburbio Romano, bos ad arantem locutus eſt fruſtra ſe vrgeri, in breui enim non frumenta, ſed homines deſituros. De qua locutione idem dicendum eſt, quod de ea, quæ fuit per aſinam, aut ſerpentem, ſcilicet, quòd fieret per dæmonem, vel Angelum. Sequitur, ſed hoc diabolicum, illud Angelicum: in hoc differentia ponitur, ne putetur vtrunque ab eodem factum; locutio enim per ſerpentem, certum eſt quòd

Bos locutus eſt ante mortem Iulij Cæſaris.

F a dæmone facta ſit. De locutione per aſinam Balaam aliquis dubitaret, & tamen dicendum eſt, quòd Angelus locutus eſt per eam, & non dæmon, quia dicitur Numeri 22. cap. Aperuitque Dominus os aſinæ, & locuta eſt: ſi autem dæmon locutus eſſet, non diceretur, quòd Dominus loqueretur, quia Deo ad dæmonem non eſt communicatio. Secundò, quia illa verba, quæ per aſinam ſonuerunt, non conueniebant aliqualiter intentioni dæmonis, cùm eſſent ad arguēdum Balaam, ꝙ nō obediret Deo: dæmon autem volebat contrariū, ſcilicet ꝙ iret Balaam ad maledicendum Iſraelitis cōtra voluntatem, & præceptum Dei. Adiungitur, boni & mali Angeli ſimiliter operantur, quod dictum eſt, vt reddatur res veriſimilis: quia putaret aliquis, quòd licèt Angelus bonus hoc poſſet,
G non poſſet illud dæmon. Reſpondetur, quòd ſimiliter operantur, & verùm eſt, quia dæmones non amiſerunt naturalia, & tamē dæmones erant ante caſum, ſicut alij Angeli, & quibuſdam Angelis maiores, ergo poſtea manentibus eis naturalibus eaſdem poterunt facere, quæ Angeli boni faciunt, quæ non pertinent ad gratiam.

Quæretur, quomodo potuit Eua tentari per ſerpētem, quia non erat ſerpens in Paradiſo: nam ſicut dictum fuit ſupra quęſtio. 90. Non erant animalia in Paradiſo, ſed ſoli homines; quomodo igitur potuit per ſerpentem hoc fieri? Aliqui dicunt, quòd ſerpens erat in Paradiſo, ita enim ait Ioſephus lib. 1. Antiquitatum, ſcilicet, Et dum illo tempore cuncta animalia
H concordarent, ſerpens cohabitans cum Adam, atque muliere inuidiam habuit, in quibus eos arbitrabatur fęlices. Et ita non ſolùm vult, quòd ſerpens inuiderit Adæ, & Euæ cognoſcens eorum fęlicitatem, ſed non poterat cognoſcere ſufficienter, niſi ex cohabitatione, ideo dixit, eum cohabitaſſe eis. Sed dicendum, quòd hoc non ſtat, non enim conueniunt in ſpecie homo, & ſerpens: ideo ſerpens homini nō iungitur, etiam ſerpens non eſt animal natum ad conſortium humanum, ſicut canis: ideo nullam rationem habet, quòd dicatur, cohabitaſſe ſerpens Adæ & Euæ. Alij dicunt, quòd animalia erant extra Paradiſum, & etiam ſerpens, & non poterat fieri tentatio per ſerpentem, neque facta eſt per aliquem verū ſerpentem, ſed diabolus aſſumpſit figuram ſerpentis, ſicut aliarum rerum aſſumere poteſt, & per illam lo-
I cutus eſt, & ita nullum animal intrauit in Paradiſum. Sed dicetur, quòd nō eſt verum. Primò, quia certum eſt, quòd omnia animalia, ideſt de omnibus ſpeciebus aliqua fuerunt in Paradiſo, quando Adam eis nomina impoſuit ſupra 2. cap. Ergo & ſerpens ibi tunc eſſet. Secundò, quia ſi ſerpens non fuiſſet animal verum, in quo diabolus tentaret, completa tentatione deſineret eſſe; ſicut Angeli, quando aſſumunt corpora ad apparendum, & loquendum completa locutione, & apparitione dimittunt corpora illa, & reſoluuntur, & tamen ſerpens manebat poſt tentationem, & peccatum: nam cùm Eua increpita, cur feciſſet, dice-
K ret, ſerpens decepit me, Dominus autem cōuerſus ad ſerpentem dixit; Quare hoc feciſti? ſupra 2. cap. & ita manebat adhuc ſerpens, & erat in Paradiſo. Tertiò, quia Deus poſt peccatum prædixit ſerpēti pœnam, ſ. ꝙ ſuper pectus graderetur, & terrā comederet, ſi tā nō fuiſſet facta tentatio in aliquo vero ſerpente, non eſſet ſaltem color aliquis, quare ſerpentibus veris maledictio imponeretur, & impoſita eſt, ergo ſerpens verus fuit, per quem tentata eſt Eua. Quartò, quia ſi non fuiſſet ſerpens ille verus, non diceret ſcriptura reddendo veriſimilem tentationem, quòd erat ſerpens callidior cunctis animantibus terræ, cùm per nullum animal fieret tentatio, & tamen ſcriptura putauit

Quęſ. 454 Quomodo Eua potuit tentari a ſerpente, cum ſerpens nō eſſet in Paradiſo.

tauit necessarium poni hoc de serpente ad reddendũ credibile, ꝙ serpens tentasset mulierem: ergo significauit, ꝙ erat verus serpens. Quinto, quia ita tenent Doctores: nam Aug. lib. super Gen. 11. ad literam, & Magister lib. 2. Sent. dist. 22. dicunt, ꝙ simile fuit in locutione per serpentem, & locutione per asinam Balaam, nisi ꝙ vnum fuit angelicum, alterum diabolicum, & ita in cæteris conueniebant illæ locutiones duæ: sed certum fuit, ꝙ asina Balaam fuit vera asina; ergo fuit verus serpens, in quo locutus est diabolus: erat autem illa asina in qua solebat æquitare Balaam: Nume. 22. & hoc ipsa ibi testata est. Sexto, quia Aug. & Magister. ibidem dicunt, ꝙ serpens non intellexit ea, quæ per ipsum dicebantur, neque est per dęmonẽ factus rationalis, in quo præsupponunt ꝙ serpens ille erat verus: nam si non esset verus, non esset causa dubitandi de eo, an factus esset rationalis, vel non, quia tunc non esset, nisi corpus densatum de aere, quod statim resolueret, de quo nemo dubitaret, an efficeretur rationalis serpens, vel non, cùm etiam viuens non esset. Dicendum ergo, ꝙ diabolus non formauit similitudinem serpentis de aere, sed in vero serpente naturali locutus est; ita enim omnes Doctores præsupponunt.

Qō. 455. Quomodo serpēs poterat esse in Paradiso.

Nunc redeundo ad id quod petebatur, dicendum ꝙ homo per verum serpentē tentatus est, & ille tunc erat in Paradiso, quia tentauit Euam existẽtem in Paradiso, sed quomodo serpens ibi esse poterat dubium est. Aliqui dicunt, ꝙ licèt nunc non habitent animalia in Paradiso terrestri, tñ antequam Adam & Eua eijcerentur de Paradiso, manebāt ibi cum eis animalia, & sic esset serpens ibi, aut quodlibet aliud animal, per quod posset tentare diabolus hominem. Sed dicendum, ꝙ non est verum, quia est contra intentionẽ Doctorum, quia Damascenus dixit, ꝙ in Paradiso nullum animal irrationale erat, sed solus homo, qui est animal rationale, & idem alij Doctores asserunt. Secundo patet & efficacius, quia supra 2. cap. dicitur; Formatis Deus de humo cunctis animantibus, & vniuersis volatilibus cœli adduxit ea ad Adam, vt videret qd vocaret ea: si tñ illa essent in Paradiso tūc, nō adduceret Deus illa ad Adā, quia per se posset Adam illa videre, ergo erant extra Paradisum, & ita non est ista vera positio. Alij verò dicunt, ꝙ animalia omnia manebāt extra Paradisum, & non poterant per se venire in Paradisum, & tñ nunc serpens ductus est operatione dęmonis in Paradisum; Ita tenet sanctus Thom. lib. 2. Senten. distin. 17. artic. vltimo. s. ꝙ animalia non poterant per se ipsa venire in Paradisum, sed aut virtute diuina, sicut quando adducta sunt animalia ad Adam, vt videret quid vocaret ea, aut operatione dæmonis, ut patet de serpēte. Sed obijcietur cōtra hoc, quomō enim diabolus hoc auderet, scilicet introducere animal aliquod in Paradisum vbi nullum erat, & quomodo Deus istud permitteret? Dicendum, ꝙ ista facilia sunt: de Deo planum: nam Deus permisit tentari hominem, quia si ipse non permitteret, non potuisset tentari: cum ergo permiserit id, quod plus erat, a fortiori permitteret, quod minus erat, scilicet ꝙ serpentem haberet, in quo tentaret: de diabolo nulla est difficultas, quia ipse omnia audet facere, nisi quando videt se impediri: ipse enim astutus est valde, cùm sit naturæ sublimis intellectualis, & est iniquus, & inuidet homini. Ideo ex inuidia cogitabit omne malum, qđ in mentem venire potest contra hominem, & quia cupit illud facere, nitetur facere, & verè faciet, nisi impediatur: & ita qñ Deus non impedit, non est admirandum, ꝙ hoc vel illud dæmon faciat. Ordo autem in hoc faciendo esset, quia dæmon vellet tentare hominem per se ipsum tentatione interiori, quæ est

A fortior, sicut nos tentat, & Deus illum modum non permisit, aggressus fuit alium modum, scilicet vt appareret in alia effigie, vel assumeret animal, in quo loqueretur, & etiam non permisit Deus, ut ait Augu. Occurrit ergo tunc serpens, & in illo tentare voluit, & hoc Deus permisit, quia tamen serpens erat extra Paradisum, voluit illum in Paradisum introducere, hoc autem non impediuit Deus, quia, cùm permitteret tentare, permisit etiam modum. Etiam angeli boni non impediuerunt introitum dæmonis cum serpēte, quia nondum posuerat Deus angelos, & custodes Paradisi terrestris: expulso autem inde Adam posuit Deus Cherubin habentem gladium flameum atque versatilem in custodiam Paradisi. sup. 3. cap. & sic iam B non posset introire dæmon illuc, sed prius potuit, cū nullus esset contra dæmonem custos Paradisi. Aliter autem adhuc dici potest, & fortè melius, scilicet, ꝙ serpens non fuit per diabolum adductus deforis, sed erat in Paradiso tempore tentationis: modus autem esset iste, ꝙ animalia omnia creata sunt foris, & etiam homo, sed Adam ipse cùm formatus est, ductus fuit statim in Paradisum, animalia autem foris manebāt, & tamen Deus volens ea ostendere Adæ, duxit omnia ad illum, vt videret, quid vocaret ea. Erat autem Adam tunc in Paradiso, & ita animalia ducta sunt in Paradisum: sed mox, vt nomina eis imposuit Adam, neque inter illa inuenit adiutorium simile sibi, reducta sunt illa ad terram extra Paradisum, licèt hoc litera non exprimat, tunc autem potuerunt aliqua mane C re in Paradiso ex uoluntate Dei, inter quæ esset serpens, & sic per illum posset fieri tentatio. Est autem istud verisimilius, quia si non poneretur sic, non vidisset Eua serpentem ante quàm ad tentationem veniret, & ita fortè timeret, & caueret verba serpentis. Patet hoc, quia Adam vidit animalia omnia, quando ad ipsum adducta sunt, & agnouit: Eua tñ non erat tunc formata, nam ad hoc adducta sunt, vt videret Adam si erat ibi adiutor similis ei, & non inuentus est: ideo formauit Deus mulierem de costa viri. Si autem animalia illico relata sunt extra Paradisum nullis ibi manentibus, non potuit Eua aliquod animal agnoscere, neque videre quousque serpens veniret ad tentandū, D & tunc fortè Eua timeret: scriptura tamen innuit, ꝙ Eua serpentem agnosceret, quia quasi ad agnitū confidenter loquebatur: ideo melius videbitur dicendū, ꝙ manserint ibi aliqua animalia, inter quæ esset serpens, quæ ad paucum tempus manerent, scilicet vt fęmina post formata illa agnosceret, & ita poterat fieri tentatio in serpente. Vel potest dici, ꝙ animalia omnia ibi manserunt tunc non quasi mansura essent diu, sed vt fęmina quæ statim formata fuit, q̄ non viderat illa, videret ea, & statim de Paradiso eijcerentur, & quia tentatio dicitur fuisse statim, vt fœmina formata est, pauco tempore opus erat vt manerent animalia in Paradiso: & ita potest dici fuisse factum.

Qō. 456. Cur Eua non expauit serpentem uisō.

Quæretur, cùm Eua vidit serpentem apud se, qua E re non timuit, quia serpens terribilis est homini, etiā si paruus sit. Dicendum, ꝙ Eua non timuit, sed loquebatur confidenter ad serpentem, & constanter audiebat eum loquentem, & causa fuit prima, quia in Eua non erat causa timoris: nam ꝙ nos timeamus serpentes, & horreamus eos, accidit ex inimicitijs constitutis inter nos & ipsos, & tamen tunc nullæ erant inimicitiæ, ideo neque timoris aut abhominationis causa, patet quia supra 3. cap. cùm Deus velut indignatus pęnam serpenti imposuit pro tentatione, ait: Inimicitias ponam inter te, & mulierem: & semen tuum, & semẽ illius, ipsa conteret caput tuum, & tu insidiaberis calcaneo eius: nobis autē iam est causa timoris post inimicitias a Deo constitutas. Secundo & principaliter fuit,

fuit, quia Eua nullā rem poterat timere: timor enim pœna est, & ſm Dei prouidentiam pęna non poterat esse in homine ante peccatum: & tñ mulier non peccauerat ante tentationem, ideo timere non poterat quantuncunque serpens in se terribilis esset. Ista ratio est minus calumniabilis quàm præcedens, quia poterat aliquis dicere, ꝙ hominem timere & horrere serpentes ex conditione naturali aduenit: quia serpens talis est, & quia homo talis est: & non ex aliqua maledictione a Deo data, & tunc videtur, ꝙ etiam Eua timere deberet: sed data ista ratione secunda, non esset Euæ causa timoris: qm̄ etiam ea, quæ naturaliter sunt nociua, non poterant nocere ei ante peccatum, ergo neque ea, quæ erant terribilia possent inferre terrorem, quia tunc esset pœna ante peccatum, quod repugnat diuinæ prouidentiæ.

Qō. 457. Cur non admirata est Eua serpentem loquentem.

Quæretur, dato ꝙ Eua non timeret serpentem ad se venientem, quare saltem non admirata est, cum videret eum loquētem, quod est contra conditionem naturalem serpentum: & ita potuisset, immo debuisset cogitare latere insidias. Aliqui dicunt, ꝙ non timuit, neq; aliquid mali suspicata est Eua, quia serpēs a principio loquebatur, eratq; sibi hoc naturale, ideo ꝙ illud faceret, non erat admirandum, neque timendum, neque suspicionis malæ illatiuum, sic enim tenet Iosephus lib. primo Antiquitatum, scilicet, ꝙ serpens habebat naturaliter vocem, & postea sibi in pœnam tentationis ablata est vox, idest locutio. Sed dicendum, ꝙ istud falsum est, sicut supra ostendimus: nam si haberet serpēs vocem, idest sermonem, haberet intellectum, & ita esset rationalis, quod falsum est, quia soli homini hoc competit in animalibus. Similiter Deus per peccatum nihil naturale abstulit homini, ideo neque auferret serpenti, & ita hoc non est verum, ꝙ serpens prius loqueretur, sed solùm in tentatione hoc habuit. Aliter ergo dicendum putant quidam, ꝙ serpens non loquebatur, neque vnquam locutus fuerat, sed mulier videns eum loqui nō obstupuit neque putauit latere insidias, quia sciebat esse serpentem creaturam Dei, & ita putauit non latere insidias vllas. Sed dicendum, ꝙ veritas est, ꝙ non horruit Eua serpentem, quem loqui videbat, quia putauit non esse contra naturam serpentis loqui, sed ꝙ ei cōcessum fuerat a Deo in creatione sua, sicut & hominibus datum fuerit officium loquendi. Ita Aug. tenet libr. 11. super Gen. & Magister. lib. 2. distin. 21. Sed quomodo Eua posset hoc putare cum nullū animal præter hominem loquatur. Dici potest, ꝙ hoc potuit ei accidere propter inexperientiam & nouitatem rerum: Eua quidem a Deo formata accepit mirabiliter tantā cognitionem, & tantam iudicij rectitudinem, quantam habere potest quæcunque fœmina inter nos ætatis maturæ, quæ non sit specialiter erudita, circa aliquod genus doctrinæ: non enim accepit a Deo complemētum sapientiæ, quia tunc nō potuisset decipi, & tamē decepta est credens id quod erat incredibile, sicut ipsa confessa est, ꝙ deceperat eam serpens, & ita mulier illa non haberet cognitionem eorum, quorum nullā habuerat experientiam, & quia de animalibus nō habuerat experientiam, poterat de illis quicquid occurreret credere. Et hoc erat quicquid detur de præcedentibus, idest siue dicamus, ꝙ Eua nunquàm viderat animalia vsque tunc, siue vidisset; si enim dicatur, ꝙ nunquàm viderat aliquod animal, eo ꝙ ipsa formata fuerat post adductionem animaliū ad Adam, & animalia non manebant in Paradiso, siue viderit aliqua manentia in Paradiso ante tentationem. Si enim nulla viderat & serpens de nouo oblatus est tempore tētationis, nullam experientiam præhabuisse poterat: vnde cum loquentem videret, putaret naturale esse

Quare putauit Eua animal loqui posse, cum soli homini hoc cōcederetur.

F sibi ꝙ loqueretur. Si autem præcesserat visio animalium, quæ mansissent in Paradiso post adductionem ad Adam: etiam non haberet Eua de illis experimentum, quia etiam si illa vidisset, non agnosceret vniuersos naturæ eorum motus, quia in paruo tempore nō poterat habere vniuersarum rerum experientiam: ideo etiam si non vidisset serpentem prius loquentē, & nunc videret loqui, putaret ꝙ a natura istud serpēti prouениret, & ita non habuit occasionem apertam præsumendi latere dolos ex locutione serpentis, qđ tamen in nobis faceret mali præsumptionem, cùm per quotidianam experientiam, & assertionem ab expertis acceperimus quòd animalia non loquantur, sed solus homo.

Qō. 458. Cur potius diabolus aggressus est mulierem, quam hominem.

G Quæretur, cùm diabolus tentauerit hominē, quare aggressus est fœminam, & non virum. Dicendū, ꝙ non factum est hoc a casu, quasi fęminam inueniret, & non virum, vel quasi non aduerteret ad vnum potius quàm ad alterum, sed ex industria fecit: diabolus enim tum incipiebat tentare & nunquàm tentauerat, vnde per experientiam non nouerat quantum ipse possit tentando, aut quantum homo resistendo: voluit ergo aggredi, quod minus erat, scilicet fœminam, quàm sciuit facilius esse succumbere, virum autē tentare à principio timuit. Prima ratio ad hoc fuit, quia diabolus est superbus, & valde dolet quando superatur, & fortè ab Adam superaretur, noluit incipere tentare eum, ne hanc deiectionem sustineret. Secundo, quia si diabolus in prima tentatione superaretur, efficeretur timidus ad postea tentādum: ideo

H voluit ibi tentare, vbi erat sibi quasi certū, quòd posset superare, sic dicit Magister, libro 2. distinctio. 21. Vnde mulierem tentauit, in qua minus, quàm in viro rationem vigere nouit: eius enim malitia ad tentandam virtutem timida humanam naturā in ea parte, vbi debilior videbatur, aggressa est.

Quæst. 459 Quo dæmon sciebat fœminam debiliorem ad resistēdū.

Sed dicetur, vnde diabolus agnoscebat fœminam esse debiliorem ad succumbendum tentationi? Nam nullam experientiam de hoc acceperat, cùm nondū tentasset. Dici pōt, ꝙ multa erant, ex quibus dæmon agnoscebat inæqualitatem rationis inter virū & fœminam, ita, vt fœmina valde minor esset. Primum erat experientia: nam non statim, vt fœmina forma-

I ta est, tentauit eam dæmon, sed aliquod tempus transiuit, & in illo vtebatur ratione fœmina conuersata cum viro, tunc poterat dæmon capere experimentum, quis eorum facilior esset ad decipiendum. Secundò poterat hoc intelligere ex conditione corporis: non enim sunt eiusdem modi mixtionis fœmina, & vir; & quia secundum capacitatem corporis participatur ei nobilior virtus animæ, & ipsa natura eius in fieri, & quia dæmon nouerat differentiam corporis Adæ, & Euæ, nosceret etiam differentiam animarum in excellentia. Tertiò, poterat hoc cognoscere ex ordine Dei; fecit enim Deus fœminam propter virum, cùm dixerit: Non est bonum hominem esse solum, faciamus ei adiutorium simile sibi; sed quod est propter alterum, est minus perfectum eo,

K ideo fœmina esset minus nobilis viro, sed nobilitas, & dignitas simpliciter ex parte corporis, sed ex parte animæ, ex qua est ratio speciei: ergo vir esset excedens in virtutibus animæ. Poterat ergo cognoscere dæmon differentiam naturalium Adæ, & Euæ, & ita sciret quis eorum facilior esset, vt decipi posset quàm alius; & ita in nobis cognoscit, & ideo nouit quem potius de nobis aggredi debeat, & in quo quisque nostrum infirmior sit, vt ex ea parte tentet. Differentiam verò gratiæ, aut magnitudinem eius, & cætera, quæ modo diuino sunt in nobis, non nouit, nisi experiatur; ideo quando tentat quosdam homines, non nouit,

nouit, an superabit eos, vel superabitur, eo quòd nõ nouit magnitudinem, aut paruitatem gratiæ, ex qua est, vt magis aut minus resistere possit quis tẽtationi.

Quæst. 460 Quõ potuit dæmõ tẽtare Euã sine Adã.

Quæretur, quomodo potuit diabolus tentare Euã, quin tẽtaret Adam, quia ambo erant simul, cùm nulli alij tũc essent: & si tentatio ista esset interior, & inuisibilis, qualis in nobis agitur, poterat Eua existẽs in præsentia tentari eo non sciente: secus autem de tentatione vocali per serpẽtem, nam si simul essent, ambo tentaret. Dicendum, quòd Eua tẽtata est per diabolum in serpente, & non Adam, neque illũ vidit; & quando dicitur, ꝙ simul erant, dicendum, ꝙ non erãt semper simul, quia saltem aliquo paruo momẽto tẽporis discederent, & tunc poterat diabolus per serpẽtem solitariam fœminam aggredi, sic dicit Magister, lib. 2. distinct. 21. primum igitur solitariam fœminam explorauit, vt in ea primum omnem tentationis suæ vim experiretur. Et fuit hoc conueniens diabolo, nã si ita non faceret, tentaret ambos simul, & esset difficilior tentatio, quia non posset alterum superare, nisi ambos superaret, quia ex consensu communi assentirent dæmoni, vel repugnarent. Etiam, quia fœmina obediret viro, & suspenderet consensum suum, quousque vir in id consentiret: & tamen dæmon noluit incipere à viro: ideo debuit tentare mulierem solitariam existentem.

Quæst. 461 Cur diabo post mulierem nõ tentauit virum.

Sed quæretur, cùm dæmon tentauerit mulierem, & eam deijcerit, quare postea non tentauit virum? Aliquis dicet, ꝙ nõ curauit, quia fortè satis erat deiecisse vnum illorum, vt victoriam suam non macularet, si ab altero vinceretur. Dicendum, ꝙ non stat, qa non erat satis dæmoni vnum illorum deiecisse, quia ipse inuidebat ambobus: ideo vellet vtrunque deijcere, & ita curaret illud facere. Secundo, quia parum videbatur fecisse si fœminam superaret, quæ infirmior erat, vellet & virum deijcere, qui erat fortior, quia superbia dæmonis ad hoc illum impelleret. Tertio, & principalior, quia superata mulier si vir non succumberet nihil factura erat, eo ꝙ dæmõ totum genus humanum perdere cupiebat: pereunte autem viro per peccatum id fiebat, sed pereunte fœmina non, eo ꝙ in viro fuit totum genus humanũ simul, quia ab eo omnes homines descenderunt, & ipse à nullo homine descendit, & ita peccante eo omnes peccabant, sicut dicitur ad Rom. 5. cap. Omnes in Adam peccauerunt: peccante autem Eua, non peccabãt omnes, sed ipsa sola, & ideo non peribat genus humanum propter eam: dæmon autem cupiebat, quòd totũ humanum genus periret, ideo vellet virum deijcere. Dicẽdũ est ergo, quòd tentare intendebat dæmon Adã, & tñ pōt dici vno modo, ꝙ non tentauit, quia ipse ante tentationem succubuit, nã fœmina dante ei de ligno vetito manducauit, & ita transgressus est mandatum Dei, in quo peccauit: vnde iam non erat opus, vt tentaretur a dæmone. Secundo potest dici, quòd dæmõ tentauit Adam, non quidem per seipsum, neque per serpentem, sed per Euam: nam ea verba, quæ serpens dixerat Euæ, retulit Eua Adæ, & obtulit fructum arboris, & comedit & efficacius; sic diabolus tẽtauit virum, quàm si per se tentaret: nam mulierem per se tẽtauit in verbo serpentis, quia illa decipi poterat, & credere, & assentire: vir autem non poterat in hoc decipi, neque deceptus est, sicut dicit Apostolus, 1. Corin. 2. cap. Et ideo si diabolus in serpẽte hoc proponeret, non crederet vir sic posse fieri, & ita non manducaret quasi nullam consecuturus vtilitatem ex manducatione: secus autem cùm mulier hoc proposuit: nam licèt ipse non credidit futurum esse, aut fieri posse, qđ per mulierem ei dicebatur: mãducare tamen voluit, vt complaceret mulieri, ne illius delitias cõtristaret.

A Et hoc diabolus nouerat, scilicet, quòd vir diligeret mulierem, & per eam facilius posset mouere virum, quàm per seipsum: & ita hoc fieri ꝓcurauit, & sic dæmon tentauit Adam, non tamen per serpentem, sed per mulierem, & ita est assertio omnium doctorum; ita enim vult August. libr. 11. super Gen. & Magister, libr. 2. distin. 22. Vbi asserit, quòd diabolus mulieri locutus est per serpentẽ, viro autem locutus est per mulierem, & ita in vtroque tentationem exercuit, sed de tentatione Adæ infra plus dicetur.

Nunc verò de ordine tẽtationis dicendum est, & qa facta est tentatio in verbo, quærit Aug. libr. 11. super Gen. quomodo potuit fieri, quia nondum didicerant linguam aliquam, in qua loqui possent, aut intelB ligere diabolum loquentem. Respondet ipse Augustin. quòd Deus creauerat Adam, & Euam tales, vt loqui possent, & intelligere, sic dicit Magister, libr. 2. distinct. 21. Si quęritur quomodo loqui potuerunt, uel loquentem intelligere, qui non didicerant inter loquentes crescendo, uel magisterio, quia Deus eos tales fecerat, q possent loqui, & discere ab alijs si essent. Dicendum autem, quòd in hoc dubium non erat, qa Deus sicut opere suo præter naturæ cursum dedit esse, & complementum secundum corpus hominibus illis Adæ & Euæ: ita & dedit complementum quantum ad animam, scilicet in cognitione illa, quæ secũdum tempus exigebatur. Homines enim quando secundum naturam ueniunt ad complementum ætatis, habẽt cognitionem, & sermonem: ita cùm Deus C in primo die daret Adæ & Euæ perfectionem secundum corpus, quantum habituri essent, si essent triginta annorum, debuit dare perfectionem cognitionis, & sermonis, quam ea ætate homines habere solent, vnde utrique concreauit cognitionem idiomatis illius, quod Deus uoluit esse primum in seculo, & est idioma Hebræum, ut supra ostendimus, in quo ambo nullo docente statim loqui sciuerunt. De filijs eorum non fuit sic, sed sicut per modum naturæ acceperunt esse, & augmentum, ita & acceperunt doctrinam, & cognitionem idiomatis crescendo, & addiscendo inter maiores. Quæst. 462 Quõ poterat Eua intelligere diabolũ loquentem.

Cùm Eua nunc tentata fuerit, est dubium, quo genere tentationis fuit tẽtata: tres enim tentationis mo D dos, aut species dicimus; à dæmone, à carne, à mundo. Dici potest, quòd hoc notum est, tẽtationem istã fuisse dæmonis, nam dæmon in serpente locutus est, & per hoc mulier seducta est, & inducta ad peccandum: ideo tentatio dæmonis fuit. Poterat autem qs computare eam inter tentationes carnis, quia suadebatur ibi mulieri, quod carnis erat, scilicet manducare de fructu ligni. Dicendum, quòd non ualet, quia hac in tentatione non fuit hoc principium mouens, neque finis desideratus: comedit quidem mulier, & tamen comedere non fuit ipsum, quod eam impulit, sed potius mouens efficienter fuit dæmon, qui suasit mulieri manducare de fructu ligni, de quo nullo modo mãducatura esset, nisi ille ei suaderet: finis autem E manducandi fuit, ut efficerentur dij, scientes bonum & malum: nam si diabolus non dixisset hoc mulieri, nunquam illa manducaret, etiam si ille suaderet manducandum, quia poneret ille rem sine causa, & nollet illa contra Dei prohibitionem agere, nisi esset aliquid, quod ualde eam moueret, neq; fuit aliquid desiderabilius, quàm effici Deo similem in cognitione, & sic non potest dici tentatio carnis, quia nõ fuit motus à carne, sed à dæmone, & à spirituali cõcupiscibili, quod est Deo similari. Sed objicietur, quòd sit motus ex parte carnis, quia dicitur supra 3. cap. Vidit mulier, quòd bonum esset lignum ad uescẽdum, & pulchrum oculis, aspectuque delectabile, & tulit de fru- Quæst. 463 Quo genere tẽtationis fuit Eua tentata.

ctu

ctu illius, & comedit, & ita pulchritudo fructus fuit motiuum. Dicendum, quòd non fuit motiuum a carne. Primo, quia etiam si lignum aliquo modo moueret, non fuit primum motiuum, nam diabolus primo mouit. Viderat quidem mulier iam lignum illud, & vir, cùm sciret illud sibi esse vetitum, sed non mouebatur ad comedendum, sed diabolus primo impulit, vt manducaret, & tunc mulier aspexit lignum, & mota fuit tentatio, tamen debet iudicari a primo motore.

Secundo, quia si motus esset a ligno, esset ad comedēdum, quia lignū aut fructus materialis non potest mouere, nisi ad id quod est naturæ suæ, scilicet ad experiendum delectationem in comedendo, & tñ non mota fuit mulier propter hoc, sed vt efficeretur sicut Deus sciens bonum & malum: ideo non fuit mota a ligni desiderio. Tertio, quia hoc quod dicitur, lignū esse bonum & pulchrum, non ponitur ad mouendū mulierem ad comedendum, sed potius, vt non fugeret manducare, quia timeret lignum malum, & mortiferum, aut propter aliquid simile, vt postea dicetur: & ita non fuit motus a carne, sed a dæmone: vnde tentatio dæmonis dicitur.

Qō. 464. De principio sermonis diaboli cur incepit a p̄cepto. Obiectio.

Queretur, cùm intentio diaboli esset inducere mulierem ad peccandum manducando de ligno vetito, quare incœpit à præcepto dicens: Cur præcepit vobis Deus, vt non comederetis de omni ligno Paradisi. Nam videtur, ꝙ potius hoc erat contrarium intentioni suæ, quia reducendo præceptum in memoriam distraheretur a proposito peccati, per ignorantiam autem vel non actualem cogitationem induci poterat ad peccādum, ideo melius erat sibi nihil de præcepto reducere ad memoriam. Dicendum, ꝙ in nobis reductio præcepti, vel prohibitionis ad memoriam nō inclinat ad peccandum, sed potius distrahit ab eo: nam necesse est, ꝙ peccans sit ignorans quando peccat: nā si non efficeretur ignorans, non posset peccare, cùm oporteret ꝙ voluntas eligeret malum inquantū malum, vel cognitum esse malum, & hoc est impossibile, cùm obiectum eius sit bonum, & malum vt huiusmodi non est appetibile, vt ergo nō eligatur malum cognitum, oportet ꝙ quando peccans eligit id quod verè malum est, putet non esse malum, sed bonum, vt ita sit volibile, & hoc est ignorare. Omnis ergo peccans est ignorās, vt patet 3. & 6. Ethicorum, & ad hoc debet corrumpi existimatio de appetibili, scilicet iudicando de eo aliter, quàm verum est, sed consideratio actualis præcepti, vel prohibitionis facit non corrumpi existimationem, cùm præceptum ostendat qd est bonum, & quid malum, ideo consideratio talis potius retrahit a peccando: non consideratio autē actualis, vel obliuio præcepti facit corrumpi extimationē, quia poterit quis iudicare bonum, quod non est bonum, cùm sit vetitum, quia non cogitat actualiter illud esse vetitum, aut aliquid non esse necesse fieri, qa non occurrit sibi esse præceptum. Sed in Eua nō fuit sic, immo proposuit diabolus Euæ præceptum, & ex illo incepit tentare, & dicunt aliqui ꝙ hoc fuit, vt peccatum esset minus excusabile; nam si non fuerat propositum præceptum, potuerat dici, ꝙ mulier oblita præcepta elegerat manducare, & ita vel excusaretur omnino, vel alleuiaretur culpa eius. Cùm autem propositum fuerat præceptum, non manebat mulieri aliqua excusatio: istam rationem ponit August. lib. 11. super Genesim ad literam.

Lib. 5. Ethic. ca. 8.

Qō. 465. Non incepit dæmō a præcepto, ut peccatū Euæ grauius esset.

Sed dicendum, ꝙ hoc nō multum facit, quia licèt iste modus esset ad efficiendum pecccatum grauius & inexcusabilius: tamen non erat modus securus diabolo, quia sic mulier minus appeteret id, quod ex reductione præcepti ad memoriam manifestabatur es-

F se malum, & diabolus licèt cupiat efficere, ꝙ peccata nostra grauia sint, potius vult tentare taliter, vt sit securus de superando, quàm proponere magna mala, in quibus sit durum, ꝙ nos superet, & sic dicit Gregorius in Moralibus, esse ordinem tentationum, ꝙ non statim proponatur malum grauissimū, sed paulatim ex paruis procedatur ad maiora. Secundo, quia si hoc factum fuisset, quasi diabolus ita voluisset, vt efficeretur magnum peccatum Euę, faceret similiter in nobis, cùm nos tentat proponendo præcepta cōtra quæ acturi simus, sed hoc non facit, immo ecōtrario: ideo neque tunc illud voluit diabolus, sed aliquid aliud intendit. Nisi fortè dicatur, ꝙ diabolus ita tentauit, ꝙ non fuit permissus aliter tentare, eo ꝙ erat iste modus

G minimus tentationis, idest quo minus posset lædere, cùm potius distraheretur homo a peccato, sed hoc nemo asserit. Tertio, quia etiam si diabolus curaret de faciendo peccatum mulieris inexcusabile, non proponeret ei præceptum, quia certum est, ꝙ mulier non oblita fuerat præceptum illud, quod putatur datum esse eadem die, & ita faceret contra id, quod sciebat esse peccatum inexcusabile, licèt apud nos nō esset hoc notum. Secus si mulier oblita fuisset, quia nō poterat diabolus ad memoriam reducere illud, vt grauius efficeret peccatum, sed vbi non erat obliuio, nō erat necesse reduci præceptum ad memoriam. Quarto, quia etiam si daretur, mulierem oblitam esse præcepti, non esset excusatio, quia erat illud vnicum præ-

H ceptum, & necessarium ad salutē, & eodem die decenti datum, & hoc satis erat, vt magna culpa reputaretur, licèt nō reduceretur præceptum ad memoriā.

Decisio quæst.

Dicendum ergo, ꝙ alia fuit causa vera, scilicet, quia diabolus non potuit aliter ad peccatum inducere hominem. Cupiebat enim inducere hominem ad peccandum, & non poterat alio modo, nisi proponendo ei præceptum a Deo datum, ideo proposuit illud. Primo, quia Eua habebat in mente, & præ oculis præceptum datum de non comedendo: si autem diabolus suaderet comedendum non proposito præcepto, responderet mulier, ꝙ non licebat ei comedere obstante præcepto Dei, sicut postea respōdit, & tunc minus haberet locum excusatio diaboli circa præceptum,

I quia minus ei crederetur, essetque magis suspectus, quia tacuisset præceptum; Cùm autem ipse illud proponeret, magis ei crederetur, quia confidentius se habebat non timendo illud proponere. Secūdo & principaliter fuit hoc, quia, vt dictum est, nō potest aliquis peccare, nisi efficiatur ignorans actu, scilicet tunc qñ peccat: ista autem ignorantia actualis est corruptio rectę opinionis, scilicet, vt putet esse bonum, quod non est bonum: ista autem corruptio fit dupliciter, vel in vniuersali, vel in particulari, vt dicitur lib. 6. Ethic. recta autem existimatio corrumpitur in particulari per delectationem, aut timores, vel tristitias, aut quæcunque passiones insurgentes. Existimationem autem rectam in vniuersali non corrumpit delectatio, aut aliqua passio, sed habitus: & ideo incontinentes errant

Lib. 5. Ethic. c. 8.

K in particulari, intemperati autem in vniuersali: nam intemperatus nullum inebriari iudicat esse malum, & nullum fornicari; vel inebriari, aut fornicari in se non iudicat malum, & tamen inebriari, & fornicari in se mala sunt, & istud est ignorare in vniuersali, & corruptam habere existimationem in vniuersali, & ad hoc non oportet insurgere aliquam passionem, vt corrumpat rectam existimationem in particulari cū vniuersaliter sit corrupta. Vnde intēperat ita eligunt fornicari, vel inebriari non existente passione, sicut ea insurgente, quia non iudicant esse malum. In particulari autem corrūpitur existimatio recta, vt siquis credat malum esse fornicari, & inebriari: iste qñ fuerit

sui

sui ipsius compos nunquam fornicabitur, neq; inebriabitur, idest nunquam ista eliget: cùm autem surrexerit passio, poterit fornicari, & inebriari, quia corrumpetur tunc recta existimatio in particulari, idest iudicabit hoc fornicari, vel hoc inebriari bonum, non autem simpliciter fornicari, aut inebriari: corrumpi autem illam rectam existimationē in particulari est effici ignorantē, & hoc sufficit ad peccandum. Sed quomodo potest effici ista corruptio, & induci actualis ignorantia, est modus iste, quia errat aliquis sciens in vniuersali, & in habitu, quòd fornicari malum sit, ex quo necesse sequebatur, quòd cùm hic actus, qui proponitur sit fornicari, quòd sit malus: tamē iste in particulari efficitur nesciens, aut ignorans, & istud efficitur propter fortem concupiscentiam surgentem: nam fortis concupiscentia corrumpit rectam existimationem circa agibile, & corruptio est per ligationē habitus, quo aliquis scit habitualiter, & in vniuersali: nam incontinens, licèt in vniuersali sciat in actu esse malū, non scit in particulari, ꝙ hoc fornicari, quod proponitur, sit malum, quia si illud sciret in actu, erat impossibile, quod eligeret fornicari, quia tunc eligeretur malum sub ratione mali, vel vt est apparens malum, quod est contra rationem obiecti voluntatis, cùm bonum sit, quod omnia appetant, libr. 1. Ethic. Ligatio autem ista in habitu est, vt per scientiam aut notitiam habitualem, per quam sufficienter, & clarè poterat iste cognoscere, quòd hoc fornicari sit malum, nō permittatur exire in actum cognitionis, vt hoc tunc actu sciat, idest ita sibi videatur: & fit ista ligatio p fortem passionem. Vnde ea, circa quæ non est passio, nunquam corrūpitur recta existimatio, sicut circa geometrica, vt quoniā trigonus habet duobus rectis æquales, vt dicitur libr. 6. Eth. sed circa ea, in quibus sunt delectationes, & tristitiæ fortes, quæ insurgunt: & non est inconueniens ligari habitum, quia hoc videmus in vinolentis, & amentibus, aut somnolentis: nam in vinolento, qui habet habitum, grauiter est ligatus habitus, & ita non loquitur cōgruè, quandiu sic fuerit, licèt in eo sit habitus, à quo sufficienter poterat loqui cōgruè, quamdiu sic fuerit; cùm verò desierit in eo esse vinolentia, idest turbatio propter ebrietatem, incipiet loqui congruè per habitum, non quiden quasi accipiens habitum, per quem possit congruè loqui, sed tunc incipiens illum habere solutum. Sic autem fit in ipso incōtinente insurgentibus passionibus: nam quod facit in ebrio ebrietas, scilicet turbat ipsum, vt secundum habitum grauatū, non possit exire in actū dicendi grauiter: hoc facit in cōtinente passio insurgens, vt non possit per habitum tunc scire in particulari, quòd hoc fornicari sit malum: cessante autem turbatione illa, quæ fit a forti passione, incipiet incontinens scire in particulari, sicut in vniuersali, & sciet in actu soluto existente habitu. Et tunc proposito quocunque fornicari in particulari iudicabit de illo, quod malum est, & nō eliget illud. Et quòd magis mirandum est: etiam si incontinens turbatus, vel occupatus à delectatione forti insurgente dicat hoc fornicari est malum, non dicitur scire in particulari, quod sit malum, neque ita intelligit; immo potius intelligit, quòd hoc fornicari sit bonum, vt dicit Aristot. lib. 7. Eth. & inducit exemplum de ebrijs, quorum habitus sunt ligati, & dicunt aliqua subtilia, qualia sunt verba Empedoclis, sed ea non intelligunt, cum non dicant per habitum solutū. Ita & in incontinentibus fit, quia etiā si ore proferit, quòd hoc fornicari sit malum, non sic intelligunt, cum non dicant per habitum solutum, sed ex quadam consuetudine sic dicendi: vnde contrarium pro tunc ei videtur. Modus autē quo incontinentes iudicant hoc fornicari bonum, licet vniuersaliter sciant fornicari esse malum, est quia faciunt syllogismum compositum ex eis, quæ mini-

A strat ratio, & quæ ministrat concupiscentia, & illi sunt ibi, vt duo syllogismi: concupiscentia enim proponit hanc vniuersalem; Omne delectabile est bonum, hoc fornicari est delectabile, ergo est bonum. Ratio proponit aliam vniuersalem, scilicet, Omne fornicari est malum, & sequitur, hoc est fornicari, ergo hoc est malū. Isti duo syllogismi non cōplentur in actu incontinentis: nam cùm inferret per vnum syllogismū; ergo hoc est malum, esset sciens in particulari, & in actu, & non posset eligere malum, quia non esset ignorans, sed ex duobus syllogismis in virtute efficitur vnus in actu, & est iste: Omne fornicari est malum, istud est delectabile, ergo est bonum; ponitur ibi maior, quæ est syllogismi rationis, minor, & conclusio ponuntur de syllogis-

B mo concupiscentiæ, & tunc eligitur id, quod iudicatur esse bonum, & est ita ignorans incontinens, qui conclusit, hoc est bonum, & est ignorans in particulari, scilicet circa hoc fornicari. Vnde concupiscentia, siue delectatio corrumpit in eo rectam existimationem.

Sed dicetur, quomodo in illo syllogismo manet maior ipsius rationis? Dicendum, quòd incontinens circa vniuersale manet sciens habitu, & in actu, & circa vniuersale nullo modo est tunc ignorans, circa particulare est ignorans in actu, sed est sciens in habitu: est ēm actu ignorans, quia si actu sciret particulare, non corrūperetur in eo aliqua recta existimatio, & ita non eligeret fornicari: si verò habitualiter ignoraret redeūte postea libertate, & cessante passione adhuc esset ignorās

C in particulari, quousque acquireret de nouo habitum, quod falsum est, quia statim cessante passione incontinens est pœnitiuus, vt dicit Arist. lib. 7. Ethic. quod non fieret, nisi præcessisset in eo cognitio habita aliàs circa particulare, & nunc inciperet esse solutus habitus ille, ita vt per eū in particulari sciret, & ita inueniret se elegisse, quod malum erat; sed incontinens manet sciens actu in vniuersali, & ita cùm non ignoret in vniuersali, habet ratio locum, ut ponat maiorem syllogismi, scilicet omne fornicari est malum, sed quia in particulari est ignorans incontinens, & corrumpitur existimatio sua, non adiungit minorem, & conclusionē. Sed dicitur, quare non corrumpit concupiscentia existimationem incontinentis in vniuersali, & iam non maneret

D aliqua positio rationis in syllogismo suo? Dicendum, ꝙ primo fit, quia cōcupiscentia est aliquid singularium, quia est passio, & ideo non potest monstrare, nisi particulare: vniuersale autem secundum rationem colligitur ex multis: sensus uerò non facit uniuersale, sed apprehendit directè particulare, uel continet multa particularia, sicut est imaginatio, & memoria: similitudinem tamen unam non accipit ex multis similibus, qa hoc est abstrahere, & rationis, atque rei immaterialis. Concupiscentia igitur cùm sit passio, singularium est, & singularia ostendit: ideo cùm proposuerit aliquod particulare bonum, destruet existimationem contrariam rationis de illo particulari, quod sit malū, & ideo sequitur illud esse eligibile; sed concupiscentia non est directè, aut per se uniuersalium, ideo directè non de-

E struit opinionem uniuersalem, unde manet uniuersalis propositio rationis ipsius, & incontinens sciens actu in uniuersali. Secundo fit, quia non oportet corrumpi existimationem in uniuersali ad eligendum fornicari: nam tunc omnis eligens fornicari, esset intemperatus, & nullus esset incontinens, quia intemperatus in uniuersali ignorat, iudicans omne fornicari esse bonū, & ad illum non exigitur, quòd insurgat aliqua passio, sed sunt in eo sufficientia principia ad eligendum hoc fornicari sine aliqua passione, cum habeat uniuersalē propositionem, scilicet, Omne fornicari est bonum; ex qua directè sequitur hoc fornicari est bonum. Potest etiam eligi fornicari per incontinentiam, scilicet

Cap. 1.

Cap. 3.

Quæst. 466 Quo peccans fit sciens, & quo ignorans.

cet per receſſum a recta exiſtimatione, & ad hoc ſufficit corrumpi exiſtimationem circa particulare; nam hìc debet ſequi electio, & operatio, ſed iſta ſunt circa particulare, cùm nullus eligat, omne fornicari, ſed hoc vel illud, ideo ſatis eſt corrumpi exiſtimationem circa illud particulare, quod debet eligi, & per hoc ſufficienter eliget incontinens hoc, vel illud fornicari manente ſibi recta opinione in vniuerſali, aut de vniuerſali, circa quod non eſt operari, neque eligere.

Qõ 467. Qũo ille, qui erat actu ſciens in particulari poteſt effici ignorans.

Sed quæret aliquis, quomõ ille, qui erat actu ſciẽs, in particulari poteſt effici non ſciens, vel ignorans. Reſpondetur, ꝙ hoc non eſt incõueniens, quia effici non ſcientem ſm actum non eſt niſi ligare habitum, qui prius erat ſolutus, & tamen habitus ligari poteſt, quia fit ligatio in vinolentis: perſeuerãte enim ebrietate non poſſunt agere ſm habitum ſcientificum, & interrogati non recte reſpondebunt, ita qui detinentur a paſſione ligatum habent intellectum circa particulare, in ebrijs autem fit ligatio, eo ꝙ intelligere non poteſt fieri ſine conuerſione intellectus ad phantaſmata. li. 3. de Anima: & ebrietas turbat cerebrum, vbi ſunt phantaſmata per fumoſitates, & quãdiu manet illa turbatio, non poteſt intellectus cõuertere ſe ſuper phantaſmata, quia illa ſunt indiſpoſita, licèt intellectus ſit liber, & non turbatus: ceſſante ebrietate manent phantaſmata diſpoſita, & poteſt intellectus ſe conuertere ad illa, & fiet intellectio. Circa incontinentem inſurgente paſſione fit ligatio habitus quantum ad particulare hoc modo, concupiſcentia proponens delectabile mouet ad operandum, & quia omnes operationes & generationes ſunt circa ſingulare, vt dicitur lib. 1. Meta. & ratio quoque dirigit ad operandum circa particulare, & ſunt iſta diuerſa principia operandi: ideo quod fuerit potentius mouebit, & ſm eam fiet operatio, alia autem abſorbebitur. Ita eſt de ratione & concupiſcentia: vtrunque eñ pertinet ad vires eiuſdem animæ, & licèt ratio ſit ſublimius & nobilius, & quod gubernare debet, ſi fuerit concupiſcentia fortior, abſorbebitur ratio, & nõ mouebit, ſed fiet motus ſm concupiſcentiam, & hoc erit, ꝙ ratio tunc nõ iudicet hoc fornicari malum: nam operatio ſua iſta eſt, vt iudicet de hoc particulari ſm veritatẽ, & cùm non iudicauerit ratio quaſi non exiſtens, vel exiſtens ligata, fit iudicium ſm ꝙ ſuadet concupiſcẽtia, & iudicatur hoc fornicari eſſe bonum, quia eſt delectabile, quaſi non aduertente tunc ratione hoc agere ſit fornicari comprehenſum ſub illo vniuerſali, qđ ratio iudicat, ſcilicet, omne fornicari eſſe malum.

Ca. 5. t. 30.

Cap. 1.

Hæc autem diximus de ignorãtia in particulari, quia omnis, qui peccat, debet eſſe ignorans, cùm verè malum eligat: ignorantia autem debet eſſe in vniuerſali, vel in particulari: in vniuerſali quidem, ſicut in eo qui eſt intemperatus, qui iudicat omne tale eſſe bonum, ideſt fornicari ſm ſe eſſe bonum, aut inebriari, inquantum ſunt delectabilia, vel in eo, qui non eſt intemperatus; habet tamen omnimodam ignorantiã, & dicitur operari propter ignorantiã, & non per ignorantiam: ignorare autem in particulari eſt, qñ in vniuerſali manet recta exiſtimatio, ſed circa particulare concupiſcentia corrumpit exiſtimationem, vt diximus fieri circa incontinentes. Nunc vero circa Euã dicendum, ꝙ cùm dæmon vellet eam trahere ad peccatum, neceſſe erat ꝙ eſſet ibi ignorantia, vel in particulari, vel in vniuerſali, ſed non poterat eſſe in particulari, ideo debuit cauſari ignorantia in vniuerſali. Rõ huius eſt, quia ignorantiam in particulari facit concupiſcentia inſurgens, ſed in Eua & Adam cùm nondũ peccaſſent, non poterat inſurgere concupiſcentia aliqua contra rõnem; ideo nõ poterant ignorare in par-

Qõ. 468 Qũo in Adam, & Eua põtuerit eẽ ignorantia, dũ peccauerunt.

F ticulari, ſed ignorãtia deberet in eis cauſari in vniuerſali. Eſt aũt ignorantia in vniuerſali, qñ aliquis ſimpliciter, vel abſolute putat eſſe licitum id, qđ totaliter eſt illicitum: in præſenti ita erat, quia diabolus volebat inducere mulierẽ, vt comederet de ligno: illud verò erat totaliter illicitũ, quia Deus vetuerat illud: iõ quia mulier ſciebat datum ſibi eſſe mandatũ illud, debuit diabolus oſtendere, ꝙ mandatũ non obligabat, & ꝙ nõ ſequeretur pœna illa, quã Deus in mandato cõminatus fuerat, & tunc ſi mandatũ non obligaret, maneret abſolutè homini licitum manducare de ligno illo, tanquam non eſſet vetitum: ad hoc ergo ꝙ mulier efficeretur ignorans in vniuerſali, debuit diabolus inducere mandatum iſtud Dei. Eſt tamen ſciendum

G quòd ſi diabolus putaret mulierem oblitam mandati, non proponeret illud, ſed ſuaderet abſolutè ei manducare de ligno, & ſic peccaret, nam peccatum erat, quia ſtatim obliuiſceretur mandati, & contra illud ageret: ſed ſciebat diabolus, quòd mulier tenebat illud menti, & ſic ſi proponeret diabolus mulieri, quòd manducaret non propoſito mandato, allegaret mulier, quòd non licebat, quia erat vetitum, & tunc diabolus deberet reſpondere ad mandatum, & tamen magis ſuſpectum ſe reddebat, ſi taceret mandatum, & reſponderet ad illud, quàm ſi ipſe a principio illud proponeret, ideo vt non eſſet ſuſpectus propoſuit mandatum. Secundò fuit, quia conueniebat hoc ad finem, ad quem diabolus proponebat, non enim voluit diabolus ſolùm proponere mulieri, quòd comederet, ſed pro-

H pter quid comederet: nam etiam ſi non eſſet vetitum manducare de ligno illo, & diabolus proponeret manducandum, fortè non curaret mulier manducare, quia multa alia ligna habebat, de quibus poſſet manducare, debuit ergo proponere ei aliquem finem valde deſiderabilem, per quem moueretur, & iſte fuit, quòd ſi comederet, efficeretur ſicut Deus ſciens bonum & malum, ſed hoc non potuit dicere, niſi propoſito mandato, ideo propoſuit. Et iſta eſt cauſa efficax, & patet ex modo locutionis dæmonis, nam dixit: Cur præcepit vobis Deus, vt non comederetis de omni ligno Paradiſi? ac ſi dicat, vos putatis, quòd vetuit illud lignum, vt non moriamini comedentes de eo, ſed non eſt ſic, immò vetuit vt non efficiamini ſimiles ei, quod fiet ſi comederetis: nam aperien-

I tur oculi veſtri & eritis ſicut dij ſcientes bonum & malum, & ita debuit proponere diabolus mandatum, vt innueret mulieri datum eſſe mandatum ex inuidia, vt non efficeretur homo æqualis Deo, quod ipſe non poterat concludere, niſi mandatum proponeret, & ideo propter hoc, ſiue fœmina ignoraret mandatum, ſiue actu illud ſciret, debuit diabolus illud proponere, vt haberet locum inferendi hæc.

Sed quæretur, dato quòd diabolus vellet proponere mulieri mandatum, quare propoſuit ſub illa forma? Nam introduxit per modum quæſtionis dicens: Cur præcepit vobis Deus vt non comedatis de omni ligno Paradiſi? Poterat autem aliter introducere, vt diceret:

Qõ. 469. Cur diabolus incepit loqui cum Eua per modum quæſtionis.

K Comede de hoc ligno, & non timeas aliquid mali: quia quando Deus præcepit vobis ne comederetis: dixit hoc vt non efficeremini ſicut dij. Dicendum, ꝙ nõ eſt dubium, quin diabolus poterat multis alijs modis introducere mandatũ illud ſine interrogatione, & tñ introduxit ſic, quia iſte modus iudicatus fuit ſibi cõueniẽtior, & ita Deus aliqñ facit: nã ipſe quærit aliquid ab hoĩe nõ quaſi ignoret, vel ſcire velit, ſed quia ex rñſo hoĩs habebit locũ ad dicendũ qđ voluerit. Sic fuit. s. 3. c. cũ Deus dixit: Adam vbi es? & tñ ſciebat vbi erat, ſed vt rñderet Adam, ꝙ ſe abſconderet, & inde Deus contra eum argueret. Similiter Matth. 16. c. quæſiuit Chriſtus a diſcipulis: quem dicunt hoĩes eſſe filiũ

homi-

hominis? sciebat qdem qd de eo dicerēt hoīes, sed vt ex rñso Petri haberet locum erudiendi eos de veritate. Nunc verò ita diabolus fecit ad mulierem: petiuit enim ab ea causam mādati, vt cùm illa rñderet quod credebat, ōnderet diabolus nō esse illam causam, sed aliam: nam illa dixit, ne fortè moriamur, diabolus dixit non esse illam causam, sed ne efficerentur sicut dij scientes bonum & malum. Sed obijcietur, ꝙ hoc idē poterat diabolus proponere sine quæstione, vt diceret; comede de hac arbore, & non timeas, quia licèt comedas non morieris: Deus enim non voluit hoc ne moreremini, sed ne efficiamini sicut dij. Dicendū, quòd non proposuit sic diabolus, sed per quæstionē, quia cùm ipse esset astutissimus, proposuit per eundē modum, quem putauit esse aptiorem ad concludendum, & in quo minus posset præsumi dolus de eo: hoc.n. erat potissimum, quod diabolus cauere debuit: nam iustum erat aliquid fraudis suspicari, cùm serpēs ad mulierem veniret, & loqueretur de eo quod ad ipsum serpentem non pertinebat, & ideo inuenit istum modum per quæstionem introducendi, qui erat modus sine suspicione: nam si diceret serpens mulieri, comede de hoc ligno, & non timeas, iam suspicio erat, cùm suaderet mulieri comedere, & tamen quòd mulier comederet, vel non comederet non pertinebat ad serpētem, & sic cogitari poterat, quòd aliquid mali latebat, propter quod serpens istud faciebat, & ad hoc noluit serpēs aliquid suadere mulieri, scilicet comedere, vel non comedere. Et hoc apparet bene ex ordine verborum: nam nō dixit comede, vel non comede, sed dixit, quòd etiam si comederet non incurreret in aliquod malum, sed sic erat sine suspicione, quia non suadebat mulieri aliquid facere, sed solùm declarabat ei quid erat sibi bonum: hoc autem nō poterat esse, nisi introduxisset per modum qōnis: ideo hunc modum tenuit quasi cōuenientissimum ad operiendum dolos, quos cogitauerat.

Obiectio.

Q. 470. Cur diabo. tentauit Euam circa cibū ligni vetiti.

Quæretur, quare diabolus tentauit Euam circa cibum ligni vetiti, & non in aliqua alia re, Aliquis dicet, ꝙ fuit, quia non poterat aliter tentari: fiebat enim tētatio, vt induceretur Eua in peccatum, non poterat autem esse peccatum, nisi fieret contra præceptum Dei, sed nullum præceptum datum erat, nisi istud de ligno vetito, ideo circa hoc debuit tentari. Secundo, quia voluit diabolus ostendere mulierem quasi grauatam, eo quòd imposita erat sibi seruitus, scilicet, vt non liceret ei manducare de ligno, cùm naturaliter esset libera: ideo debuit tentare in eo, in quo tollebatur libertas, scilicet in præcepto, & quia nō erat aliud impositum, debuit in hoc tentare. Dicendum, quòd in hoc debuit tentare, & non in aliquo alio, licèt istæ rationes non cogant ad hoc: de prima patet, quia licèt non posset homo peccare, nisi contra præceptum Dei, erant tamen multa alia præcepta non quidem data, sed insita: nam lex naturæ insita fuit homini in sua formatione, sicut & nobis omnibus naturaliter inest sine aliqua traditione, & eruditione, ad Rom. 2. cap. & sicut nos peccamus contra legem naturæ, peccare poterat Eua, & hoc sufficiebat ad intentionem dæmonis, qui nihil volebat, nisi vt homo peccaret, & ita non haberet fęlicitatem, quam habiturus erat. Secunda autem ratio aliquid facit vt tetigimus supra 3. cap. quæst. 3. & tamen non est ista ratio principalis: nam non videtur ad hoc principaliter processisse diabolus, vt ostenderet mulierem grauatam, quia impositum erat sibi præceptum, nam hoc etiam concluderet per præcepta iuris natutalis, sed processit ad ostendendum illud præceptum, quod datum fuerat ex inuidia, ne homo efficeretur similis Deo, & hoc non erat in præceptis iuris naturalis. Est ergo dicen-

A dum, quòd diabolus debuit tentare mulierem circa comestionem ligni, & non in aliquo alio, & est prima ratio, quia tentatio non potuit esse nisi in transgressione præcepti, sed præceptum aliud non erat ita cognitum mulieri, sicut istud: nam præcepta legis naturalis sunt in anima, & non fuerunt nobis data, sed impressa, & multi sunt qui ignorant talia præcepta data esse nobis a Deo, aut esse præcepta, & ideo mulier poterat circa hoc ignorare. Nam cùm ipsa tam grauiter ignorauit circa naturam spiritualium, vt posset credere, quòd efficeretur Deo similis, magis posset ignorare circa legem naturæ, an esset aliqua talis lex in anima, & a quo esset. De præcepto autem positiuo circa lignum vetitum non potuit ignorare, eo ꝙ B illud vocaliter datum erat, ideo in hoc potius debuit tentari.

Decisio quæstio.

Secundo, quia circa id quod erat de lege naturæ, non poterat mulier peccare, quia ad hoc quòd peccaret, oporteret quòd efficeretur ignorans, cùm actu malum eligeret, & ista ignorantia aut esset in particulari aut in vniuersali, non poterat autem mulier effici ignorans in particulari, quia istud est quando insurgens concupiscentia, vel alia passio fortis corrumpit rectam existimationem circa particulare, quod est agibile manente recta existimatione in vniuersali, & ista ignorantia non poterat esse in hominibus ante peccatum, quia tunc nulla passio surgebat contra imperium rationis, ideo debebat esse ignorantia in vniuersali, sed in vniuersali nō potest esse ignorantia circa C ea, quæ sunt de iure naturæ, quia sunt naturaliter cognita, & non possumus illa obliuisci, neque etiam passio tollit opinionem rectam in vniuersali, sed solùm in particulari, ideo non poterat fieri ignorans mulier circa præcepta legis naturæ, & sic non potuit prima tentatio esse circa præcepta iuris naturæ. Nunc verò tentamur, & succumbimus etiam circa ea, quæ sunt iuris naturæ, quia licèt non possimus ibi ignorare in vniuersali, ignoramus in particulari, & surgente in nobis passione forti, quæ tollit rectam existimationem in particulari; sed de ligno vetito secus erat, quia ibi erat præceptum positiuum, in quo poterat esse ignorantia in vniuersali, sicut fuit de facto, quando mulier cœpit credere, quòd vel non obligabat, D vel non erat vera pœna comminata, vel erat positum ex inuidia. Tertio fuit, quia dato quòd posset tentari & peccare mulier in præceptis iuris naturalis, non erat tam conueniens tentatio in eis, sicut in isto præcepto, quia mulier erat ad peccatum impellenda ex aliquo fine valde desiderabili, sicut fuit nunc, cùm dictum est, quòd si comederet de ligno illo efficeretur sicut Deus sciens bonum & malum, quod erat maximè desiderabile: non poterat autem poni talis finis in præuaricatione alicuius præcepti legis naturalis, ideo fuit conuenientius tentari in hoc.

Quarto, quia diaboli tentatio sic debuit institui, vt per mulierem peccantem vir traheretur ad peccandum, sicut factum est hìc, quia ipse comedit, & dedit viro suo, vt comederet; si autem esset aliquod de pec E catis contra legem naturæ, non esset sic aptum, quòd peccante ipsa vir ad peccādum induceretur per eam, ideo potius in hoc quàm in alio debuit tentari.

Quæretur, cùm nunc diabolus soli mulieri loqueretur, eamque solam tentaret, quare dixit, Cur præcepit vobis Deus, quia debuisset loqui in singulari. Dicendum, quòd hoc fuit, Primo, quia veritas fuit, quòd præceptum non fuit datum vni soli, sed duobus, idest masculo & fœminæ, & ita non debuit dicere: Cur præcepit tibi, sed vobis. Secundo, vt multi asserunt, non fuit datum præceptum mulieri per Deum immediatè, sed per virum: Deus enim

Qō. 471. Cur loquens diabo. cum Eua alloquitur eā in plurali cùm esset sola.

per

per se viro mandauit, & per virum mãdauit feminæ: & ideo si sumuntur simul vir & fœmina, potest dici ꝙ eis præcepit Deus non manducare de ligno illo: si tñ fœmina per se accipiatur, nõ est verum ꝙ illi Deus mandauit. Tertio & principalius fuit hoc, quia licèt diabolus soli mulieri loqueretur volebat extendere verba ad eam & virum, vt ad ambos posset extẽdi tẽtatio, sicut & factũ est: vnde & diabolus totam suam locutionem extendit ad ambos, cùm postea dixerit, nequaquam moriemini: & iterum, aperientur oculi vestri, & eritis sicut dij scientes bonum & malum: & tñ si in singulari loqueretur, non posset extendi tentatio ad vtrunque, ideo debuit dicere pluraliter.

Quęst. 472 Quare serpens dixit, De omni ligno, cũ omnia ligna vetita nõ fuerint.

Dixit serpens mulieri; Cur pręcepit vobis Deus vt non comederetis de omni ligno Paradisi? hoc verò si accipiatur ſm rigorem locutionis, significat, præcepit vobis Deus, vt non comederetis de aliquo ligno: vel p̄cepit vt de nullo ligno comedatis, quod falsum est: quia Deus non vetuit nisi vnum lignum, & alia ligna expresse concedit dicens: ex omni ligno Paradisi comede, de ligno autem scientiæ boni & mali ne comedas. Aliqui dicunt ꝙ diabolus dixit in illo sensu scilicet ꝙ p̄cepit Deus vt de nullo ligno comederẽt. Sed obijcitur ꝙ sit falsum, quia non fuerunt vetita omnia ligna. Respondent vno modo, ꝙ verum est fuisse mendacium, & tñ diabolus ita dixit, neque habent pro inconueniente ꝙ diabolus mentiretur ꝙ in alijs sequentibus verbis mentitus est, cùm dixit, nequaquam moriemini: & tamen mortui sunt, quia comederunt: etiam dixit, eritis sicut dij & non fuerunt; ita ergo mentiretur nunc. Alio modo respondent ꝙ diabolus dixit verum, scilicet ꝙ præceperat ꝙ de nullo ligno comederent: & quando obijcitur ꝙ concessit comedere de omnibus lignis, nisi de vno, dicũt ꝙ illud fuit, quando erat solus Adã: tamen quando ambo fuerunt idest Adam, & Eua præcepit vt de nullo comederent. Dicendum ꝙ nulla responsio istarum stat: non prima, quia diabolus non mentiretur, quia sequerentur inconuenientia ex hoc. Primo quia redderet se suspectum: nam sicut mentiebatur in illo, ita putaretur ꝙ in cæteris falsum diceret: vnde neque staretur dictis eius, quod diabolus valde fugiebat. Secũdo quia diabolus petierat nunc, quare Deus hoc præcepisset: si autem non præcepisset illud, non posset mulier reddere rationem eius, quod non fuerat eis p̄ceptum: & tamen reddidit rationem, ergo diabolus non dixit falsum, quia tunc mulier diceret, non præcepit hoc nobis Deus, sed non dixit illud, sed reddidit causam petiti: quasi peteretur quare Deus vetuit vobis aliquod lignum: ergo diabolus non dixerat falsum. Tertio quia id quod adducitur in probatione, non valet: nam diabolus mentitus est in eis, in quibus necessarium erat ei mendacium, scilicet, nequaquam moriemini, & eritis sicut dij: quia si ista non diceret, non tentaret: dicere tamen quòd Deus vetuerat hominibus omne lignum non erat necessarium ad tentationem, immo erat contrarium, quia reddebat dęmonem suspectum de mendatio in cęteris, quæ diceret: ergo illud non diceret. Quarto quia licèt diabolus mentiatur, est hoc in rebus dubijs, de quibus quid verum sit ignoratur: ita erat cùm dixit; nequaquam moriemini: & eritis sicut dij: quia ista erant futura: & nondum certum erat quid de eis esset: sed ꝙ diceret, pręcepit Deus, vt de nullo ligno comederetis, erat mendacium manifestum, quia erat de re præterita: ideo non diceret illud diabolus. Alia responsio non stat, cùm dicebatur ꝙ verum dixerit diabolus: nam non est verum, ꝙ mandauerit Deus hominibus de nullo ligno comedere. Primo quia cùm esset Adam solus, dixit ei Deus ꝙ comederet de F omni ligno Paradisi, nisi de vno: ergo postea non reuocaret mandatum, quia non erat aliqua causa reuocationis. Secundo quia maior necessitas ciborum erat quando erant vir & fœmina, quàm quando solus vir: & tamen solo viro existente concessę fuerũt omnes arbores ad esum: ergo a fortiori quando ambo essent, & ita non vetarentur postea. Tertio, quia si vetaretur omne lignum, non maneret cibus aliquis homini, sed homines illi cibo indigebant, quia viuebant vita animali, ergo non vetaretur. Quarto, quia fœmina dixit contrarium statim. s. de fructu lignorum, quæ sunt in Paradiso vescimur, de fructu aut ligni quod est in medio Paradisi præcepit nobis dominus, ne comederemus, ergo vnum solũ excepit munus. G Quinto, quia si omnia ligna vetita essent, de quocunque comederet homo peccaret, & ita non esset opus ꝙ tentaretur de aliquo speciali ligno, & tamen tentata est mulier circa vnum lignum, & non circa alia, ergo non erant vetita omnia. Dicendum ergo, ꝙ diabolus non asseruit omnia ligna vetita, sed vnum solum, & tamen de illo solo petiuit causam a muliere, quare vetitum esset: nã si inter omnia vnicum vetabatur, aliqua ratio erat putãda, quare hoc fieret: est autem sensus verborum diaboli; Cur pręcepit vobis, vt non comederetis de omni ligno?i. quare præcepit vobis, vt comederetis de quibusdam lignis, & non de omnibus, & hoc est, quia in sacra scriptura non seruatur semper rigor verborum, & proprietas eorum: & ita non seruatur hìc æquipollentia propositionum.

Solutio.

Quęst. 473 Cur Eua voluit respondere serpenti.

H Sequitur ibi ꝙ respondit mulier, De fructu lignorum, quæ sunt in Paradiso vescimur, de fructu autem ligni quod est in medio Paradisi præcepit nobis dominus ne comederemus. In quo peteret, quare mulier voluit respõdere serpenti. Dicendum ꝙ fuit quia nõ habuit aliquam causam non respondendi, si enim mulier suspicata fuisset ibi dolum, vel timuisset serpẽtem, non responderet ei, sed recurreret ad virum velut ad rectorem, & principalem in intelligendo: & tñ nihil mali suspicata est, ideo rñdit. Secundo quia potius gauderet mulier rñdendo, vt haberet cum quo loqueretur: nam mente & verbo participare delectabile est, & pp hoc ponitur esse actus amicorum lib. 9. Ethic. In locutione tñ est vtraque participatio, ideo I gauderet mulier loquendo, & respõdendo serpenti. Tertio quia forte serpens placeret mulieri, ita enim asserit Beda, ꝙ serpẽs ille habuit vultum virgineum, & ita placuit mulieri, quæ virgo erat, quia similia placent similibus, & si hoc esset, gauderet mulier in allocutione serpentis. Iudæi in suo Talmud dicunt, ꝙ serpens ille coiuit cum Eua. Sed adhuc istud est turpissimum, & est insania, asserere quippe ꝙ neque scriptura ponit, neque ratio conuincit in præiudicium alicuius, dementiæ est. Tertio quia istud esset grauius peccatum quàm manducare de ligno vetito, & propter hoc solum nõ expectato alio mulier expelleretur de Paradiso, ideo non fuit aliquid tale: & isti impudentissimi non erubescunt de fœmina tantæ dignitatis, quæ totius humani generis mater extitit, K tam turpia asserere. Sic enim de Adam dixerunt, quòd coiuerat cum omnibus animalibus fœminis ante formationem Euę.

Cap. 4.

Iudæorum dicta explodit.

Quęst. 474 De fructu lignorum q̃ sunt in Paradiso vescimur. Quid significat.

Cùm dixit mulier; De fructu lignorum, quæ sunt in Paradiso vescimur: intellexit de fructu omnium lignorum, quia non excipitur nisi vnum quod ipsa tantum excepit. s. lignum quod erat in medio Paradisi, & dixit: Vescimur. i. licitum est nobis vesci: nam non accipitur, vescimur. i. assueti sumus ad vescendum, quia nondum manducauerant homines de omnibus arboribus Paradisi, cùm ad hoc multo tempore opus erat: quia Paradisus magnus locus est, & intelligũtur

verba

verba mulieris iuxta id, quod Deus dixerat sup. 2. cap. ex omni ligno Paradisi comede per quod efficiebatur licitum uiro & fœminæ comedere de omnibus. *Qđ lignũ erat vetitum.* Cùm autem dixit, de fructu aũt ligni quod est in medio Paradisi præcepit nobis Dñs ne comederemus, vetitum significauit vnũ lignum, quid autẽ sit istud lignum est dubium. Aliqui dicunt, ꝙ sit lignum scientiæ boni & mali, quod Deus vetuit Adæ. Alij dicunt, ꝙ non, quia nominaretur eodem nomine, sed nominatur alio cum vocetur lignũ, quod est in medio Paradisi. Dicendum, quòd istud est idem illud lignum, *1. Ratio.* quod Deus vetuit Adæ, & vocatur lignum scientiæ boni & mali, & patet primo, quia si esset aliud essent iam duo ligna vetita, & ita Deus reuocaret legẽ priorem in qua concessit oĩa ligna præter vnum, & nunc essent duo vetita, sed hoc est incõueniens, quia Deus non mutat legem, quam dat sine causa, maximè, ꝙ subito mutet illam sicut nunc, quòd in eodem die, aut fere legem daret, & mutaret. *2. Ratio.* Secundo, quia aut fuisset vetitum istud aliud lignum ante formationẽ fœminæ, aut post eam. Si prius mutaret Deus circa eundem virum legem quam primo dederat, & est inconueniens supra positum. Si autem formata mulier, aut istud lignum vetaretur soli fœminæ, aut viro & feminæ, si vtrique esset inconueniens, quia duriora mãdata imponerentur mulieri quàm viro, & tñ eadẽ mandata illis imponi debebant, quia erãt eiusdem speciei, & cohabitationis, etiã, quia disparia mandata esse deberent viro & fœminæ data grauiora deberent imponi uiro tanquam aptiori ad ea sustinendum: fœmina autem ex omni parte fragilior est: si autem dicatur, ꝙ vnum erat lignum, quod vetitũ erat viro, aliud quod nunc vetabatur mulieri, erat inconueniens, s. ꝙ non possent peccare simul, i. in eadẽ re, quia in eo, in quo peccaret fœmina, non peccaret uir, & ecõtrario. *3 Ratio.* Tertio apparet, quòd sit idem lignum, quia mulier quando respondit, dixit, de fructu lignorum, quæ sunt in Paradiso vescimur & excepit ibi vnicum lignum, ergo idem lignum erat, quod ambobus vetitum erat. *4. Ratio.* Quarto, quia ex modo loquẽdi ostendit mulier idem esse ambobus vetitum, & ambobus concessum, cùm dicit, de fructu lignorum, quæ sunt in Paradiso vescimur, idest licitum est nobis vesci, & addidit de fructu autem ligni, quod est in medio Paradisi præcepit nobis Deus ne comederemus, & ita etiam ambobus dixit idem vetitum. Ex hoc autem tolluntur illa duo, quæ aliqui putant in contrariũ, scilicet, quod aut duo ligna essent vetita ambobus, aut duo ligna uetita vnũ uni, & aliud alteri. Primũ nõ stat, quia mulier asserunt omnia ligna concessa esse, nisi lignum, quod erat in medio Paradisi, & ita nõ erant duo ligna vetita. Secũdum patet, quia dixit, præcepit nobis Deus, & ita præceptum erat cõe, & in illo præcepto vetabatur comestio de uno ligno, qđ erat in medio Paradisi, ergo vnicum lignum vetitum erat, & illud erat vetitũ ambobus. *5. Ratio.* Quinto apparet, quia nisi esset idem lignum ambobus vetitum non possent peccare ambo comedendo de uno ligno, sed vnus peccaret, & alius non, & tamen ambo peccauerunt comedentes de eodem ligno, ergo ambobus erat idem lignum vetitum.

Sed forte aliquis dicet, quòd idem lignum ambobus vetitum erat: tamen non erat illud idem, quod a principio fuerat vetitum: immo formata fœmina vetuerit Deus ambobus quoddam alterum lignum, quod prius erat concessum, & id, quod vetitum erat concesserit. Sed dicendum, quòd illud non est credibile, quia mutatio legis in hominibus est increpabilis, nisi quando inuenitur multum nociua: nam pro quolibet nocumento, quod à lege prouenire possit, non est lex mutanda, vt dicit Arist. lib. 2. Politi. & ibi dat rationes: à fortiori autem apud Deũ apud quem non est transmutari, Iacobi 1. non fiet mutatio legis sine causa & statim. Ad motiuum autẽ istorum, scilicet, quia non est idem nomen ligni, quod Deus vetuit Adæ, & eius quod nunc Eua dixit vetitũ. Dicendum, quòd nihil obstat, quia neque sunt diuersa lignorum nomina: cum enim dicitur lignum scientiæ boni & mali est nomen ligni qualitercũque illud datum sit: cum autem dicitur lignum, quod est in medio Paradisi non est nomen ligni, sed notat positionem, ideo non est motiuum aliquod ad dicẽdum esse diuersum lignum. Secundo, quia ista duo conuenire possunt eidem rei, & non sunt diuersa, quia dici lignũ scientię boni, & mali est nomen ligni, dici lignum, qđ est in medio Paradisi significat situm, & poterat esse, quòd illud lignum ibi esset: ideo non erat inconueniens: immo dicendum est, quòd ista duo sunt idem, quia eidem conueniebant, nam lignum scientiæ boni & mali in medio Paradisi erat, sicut dicitur supra 2. cap. scilicet lignum vitæ in medio Paradisi, lignumq; scientiæ boni & mali, & ita cum lignum scientiæ boni & mali, quod vetitũ fuerat Adæ, esset in medio Paradisi, poterat esse illud, de quo nunc loqueretur Eua dicens, de ligno, quod est in medio Paradisi, & patet hoc, quia sup. 2. cap. non designantur, nisi duo ligna in medio Paradisi, lignum uitæ, & lignum scientiæ boni & mali, & tamen Eua non loqueretur de ligno vitæ, quia illud nunquam fuit vetitum, neque debuit vetari, quia potius quodlibet alterum lignum Paradisi, aut fere omnia debuerũt vetari quam solùm lignum vitę, cuius causas supra posuimus, cùm de eo loqueremur, & sic non potuit intelligi, nisi de ligno scientiæ boni & mali. Et ita apparet ꝙ idem lignum est quod nunc Eua dixit esse vetitum, & id quod vetitum fuit Adę, scilicet lignum scientiæ boni & mali.

Sed quæretur, quare Eua nunc non nominauit illud lignum scientiæ boni & mali, sicut nominatum fuerat prius quando vetitum fuit Adæ? *Quęst. 475 Cur Eua non nominauit lignum sciẽtię boni & mali.* Dicendum, ꝙ primo fuit, quia cùm nomen nõ sit, nisi ad notificandã rem cuius est, dum tñ res sufficienter notificetur nõ differt an isto, vel illo appelletur, & quia lignũ vetitũ sufficienter nofic atur per id, quod erat esse in medio Paradisi, non oportuit poni aliud nomẽ, hoc patet, quia illud lignum erat vere in medio Paradisi. sup. 2. c. Secũdo & principaliter, quia illud lignum nõ habebat tũc illud nomen, nam non vocabatur lignum scientię boni & mali, sed fuit ei datum hoc nomen post peccatum, ex eo quod diabolus dixit, eritis sicut dij scientes bonum & malum, & propter hoc de ligno comedit mulier, vt ostẽsum fuit supra quando loquebamur de ligno isto, & tamen nũc nõdũ peccauerat mulier, neque diabolus dixerat, eritis sciẽtes bonũ & malũ, ideo nondũ habebat istud nomẽ, & sic mulier non poterat illud vocare hoc nomine, cùm nondũ illud haberet. Sed tunc dicet, quomodo vocat ante hoc lignũ sciẽtiæ boni & mali, qa supra 2. cap. vocatũ sic, & deinde sup. 3. c. mulier vocat illud lignũ quod est in medio Paradisi. Dicendum, ꝙ illud fuit per anticipationẽ: scripsit. n. illud Moyses, quia tempore Moysi sic vocabatũ; potuit illud sic nominare, licet non ita nominaretur quando facta sunt illa, quæ habentur eodem cap. Moyses autẽ scribens potuit hoc sic nominare, sed mulier non potuit, quia nõdũ illud habebat nomẽ. Sed obijcietur, ꝙ non solum Moyses, vt referens rem quõdam gestam hoc nomine vsus est, sed etiam Deus ita vocauit illud supra 2. cap. cùm dicit præcepitque ei Deus dicens, ex omni ligno Paradisi comede, de ligno autem sciẽtię boni & mali ne comedas, & hoc dixit Deus ante formationem mulieris, ergo mulier formata potuit sic loqui. Dicendũ, ꝙ nomen istud non fuit impositum

vſque poſt peccatum vt probatum fuit ſupra, & ideo neque Deus, neque mulier vſi ſunt hoc nomine, ſed quicquid ibi ponitur, eſt per anticipationem, ſed differt, ſcilicet, quando Moyſes vtitur hoc nomine quaſi referens rem geſtam, & quando Deus introducitur iſta loquẽs, nam quãdo Moyſes dixit, produxit Deus de humo omne lignum pulchrum viſu, & ad veſcendum ſuaue, lignũ etiam vitę in medio Paradiſi, lignũ-que ſcientiæ boni & mali, recapitulatione vſus eſt, qa tũc qñ Deus illa ligna produxit in medio Paradiſi, nõ ita vocabant̃, ſed nihil improprie dixit, & tñ qñ dixit, p̃cepitq; Deus ex omni ligno Paradiſi comede, de ligno autem ſcientię boni & mali ne comedas, non ſolum eſt anticipatio, ſed etiam eſt quædam improprietas locutionis, quia Deus non vſus eſt hoc nomine, aut æquiualenti ei in ſignificatione in aliqua lingua, cùm tunc non eſſet adhuc impoſitum. Et videtur litera innuere, quòd Deus per hoc nomen locutus ſit, ſed hoc non intendit Moyſes, ſed quod dixit de ligno ſcientiæ boni & mali non comedas, ideſt non comedas de hoc ligno deſignato, & illud tempore Moyſi vocabatur lignum ſcientiæ boni & mali. De muliere autem dicendum, quòd non potuit vocare illud lignũ ſcientiæ boni & mali, quia nondum habebat hoc nomẽ, tñ Moyſes potuit ſcribere, ꝙ illa diceret de lignis Paradiſi veſcimur: de ligno autem ſcientiæ boni & mali præcepit nobis Dominus, ne comederemus, ſicut de Deo dixit, ꝙ dixiſſet; de ligno autem ſcientiæ boni & mali ne comedas, & eſſet vtrobique anticipatio, & non fecit, ſed dixit id, quod verè locuta eſt mulier, ſcilicet, de ligno quod eſt in medio Paradiſi præcepit nobis Dominus ne comederemus. Et fortè ita dixit Deus ad Adã; Ex omni ligno Paradiſi comede, de ligno autẽ quod eſt ĩ medio Paradiſi nõ comedas. Motiuum aũt eſt, quia ita dixit mulier, & tñ veriſimile eſt, ꝙ illa referret mandatum, ſicut datum erat à Deo, quia recenter datum erat, vt putatur ꝙ eadem die, & illa dixit, de ligno, qđ eſt in medio Paradiſi, ergo ita dixerat Deus, potiſſime, quia verum eſt, quòd lignum illud eſſet in medio Paradiſi, ſicut innuitur ſupra ſecundo cap.

Quæſ. 476 Cur Moyſes nõ introducit Euã loquẽtem cũ anticipatione, ut. ſ. dicat, de ligno ſcientiæ boni & mali p̃cepit nobis Dominus ne comederemus,

Cùm hoc nomen, ſcilicet lignum ſcientiæ boni & mali non eſſet ante peccatum, & Moyſes ponit illud per anticipationem quandocunque ponit, quare nõ fecit anticipationem in vtroque, vel cur nõ poſuit in vtroque proprietatem, ſ. cum referat de Deo, ꝙ dixit Adæ, de ligno ſcientię boni & mali ne comedas, quare non ſcripſit de Eua, ꝙ dixiſſet, de ligno autem ſcientiæ boni & mali præcepit nobis Dñs ne comederemus, nõ dixit de Deo ex omni ligno Paradiſi comede, de ligno autem quod eſt in medio Paradiſi ne comedas. Dicendum, ꝙ ſacra ſcriptura eſt per Spiritum ſanctum, & eſt ad notificandum nobis veritates illas, quas Deus voluit reuelare, & ideo eſt eo modo tradita, qui magis conueniret ad iſtam notificationem, magis autem cõueniebat, ꝙ introduceretur Deus, vt dicens; de ligno quod eſt in medio Paradiſi, &c. ideo iſto modo ſcripſit Moyſes. Et apparet iſtud, quia cum Deus locutus eſt Adæ ſi diceret; de ligno, quod eſt in medio Paradiſi ne comedas, vel alio modo erat ſatis certitudo quantum ad Adam eo quòd deſignabatur ei lignum ad oculum, vnde etiam ſi nullo nomine appellaretur ſatis erat oſtendi ad oculum, ſed ſcriptura fiebat propter nos, vt intelligeremus res geſtas quas nos nõ poſſemus intelligere ſi diceretur, ꝙ Deus dixit, de ligno autem, quod eſt in medio Paradiſi ne comedas, quia illa non eſt ſufficiens deſignatiò ligni, cùm poſſet competere multis, quia multa erant in medio Paradiſi. Sed obijcitur, ꝙ ſatis ſic deſignabatur, quia ſupra 2. cap. dicitur, ꝙ lignum ſcientiæ

F boni & mali erat in medio Paradiſi, vnde quando poſtea adiungeretur, ꝙ Deus diceret de ligno, quod eſt in medio Paradiſi ne comedas intelligeretur, ꝙ erat lignum ſciẽtiæ boni & mali. Dicendum, ꝙ non ſufficiebat, quia dato, ꝙ multa ligna eſſent in medio Paradiſi, & ſcriptura non dixiſſet, niſi de vno, quod erat in medio Paradiſi, cum poſtea diceretur ex perſona Dei; de ligno quod eſt in medio Paradiſi ne comedas, intelligeretur pro ligno ſcientiæ boni & mali, & tamen ſcriptura ante hoc poſuerat duo ligna in medio Paradiſi, ſcilicet lignum vitę, & lignum ſcientiæ boni & mali, ideo non intelligeretur de quo eorum Deus dixiſſet. Ad tollendum ergo dubium non debuit fieri talis deſignatio, ſed poni nomen aliquod,

G ſic dictum eſt de ligno ſcientiæ boni & mali, & cùm illud ſit nomen vnius arboris, & non multarum, notum eſſet de quo Deus vetuiſſet. De muliere autem non erat ſic, quia non ſequebatur dubium illud, ſi diceret de ligno autem, quod eſt in medio Paradiſi. Primo, quia etiam ſi loquente ſic muliere non notificaretur ſufficienter, quod erat lignum, de quo loquebatur non erat inconueniens, quia certum eſt, ꝙ loqueretur de illo ligno, quod Deus vetuiſſet. Secũdo, quia etiam ſimiliter nõ poneret aliquod nomen deſignationis, ſufficiebat etiam ſi non diceret de ligno, quod eſt in medio Paradiſi. Sed diceret de omnibus lignis Paradiſi veſcimur, niſi de vno, quia certum eſt quòd intelligebatur de illo vno, quod Deus vetue-

H rat, cum ipſa addiderit. Præcepit nobis Dominus ne comederemus. Tertio, & principaliter, qa fiebat determinatio ſufficiens ligni dicẽte muliere; De ligno autẽ, quod eſt in medio Paradiſi præcepit nobis Dominus ne comederemus, eo ꝙ debet intelligi verbũ iuxta modũ loquendi ipſius ſcripturæ, & præcedentẽ contextum, ſed ſuprapoſuerat ſcriptura duo ligna ſola in medio Paradiſi, ſcilicet lignum ſcientiæ boni & mali, & lignum vitę, ideo de vno iſtorum neceſſe erat intelligi, ſed non potuit intelligi de ligno vitæ, quia nõ erat illud quod Deus vetuerat, ſed lignũ ſcientiæ boni & mali, ideo de illo ligno oportebat qđ intelligeretur verbũ mulieris, & ſic erat plana intelligẽtia verbi eius ſic dicẽdo, ſed non erat ſic de Deo, quia

I ſi ſic Deus dixiſſet non erat, per quod certificaremur de ligno illo quod erat. Cùm autem quæritur, quare non impoſitum fuit in vtroque nomen hoc lignum ſcientiæ boni & mali, vt ſicut fuit conueniens ſcribi hoc dictum a Deo, ita ſcriberetur dictum a fœmina. Dicendum, quod nõ fuit conueniens, nam quòd de Deo ita diceretur conueniens fuit, quia aliter non erat ſufficiens notificatio, vt oſtenſum eſt, ſed quòd mulier ita diceret non erat ita neceſſarium, quia fiebat ſine hoc ſufficiens determinatio, & iſta eſt prima cauſa, quare ita non dixit. Secundo, quia veritas, & proprietas debet ſeruari inquantum poteſt, ſed ita fuit, quòd mulier non dixit de ligno ſcientiæ boni & mali, quod nomen nondum erat, ſed dixit, de ligno, quod eſt in medio Paradiſi, ideo ſi non ſeque-

Quæſt. explicatio.

K retur aliquod inconueniens, potius debuit poni id quod mulier dixit, quam aliquid aliud. Non erat ſic de Deo, quia licèt ille in veritate dixerit de ligno, quod eſt in medio Paradiſi ne comedas, non conueniebat ſic dici, quia tollebatur certitudo, vt oſtendimus, & illa magis attenditur in ſcripturis, quam locutionis proprietas; dicendo autem ſic de muliere non tollebatur certitudo. Tertio, quia dicendo hoc de muliere ſequebatur inconueniens, ſcilicet ſtatim ſequetur cauſa illa, ex qua vocatum eſt lignum ſciẽtię boni & mali, ſcilicet, eritis ſicut dij ſcientes bonũ & malũ: hoc autem dixit diabolus, poſtquã mulier deſignauit lignum eis vetitum, ergo non debuit dici, ꝙ

mulier

mulier nominaret illud lignum scientię boni & mali. Etiam, quia ita nominando videtur presupponi, ꝙ mulier sciret causam peccati sui, etiam ꝙ assereret falsum quod diabolus dixit, s. Eritis scientes bonum, & malum, quod falsum fuit, ideo nō debuit mulier hoc dicere. De Deo non erat aliquod istorum inconuenientium, cùm multo ante de Deo illud dicatur, & ibi fuit magis necessarium dici, ideo de Deo scripsit Moyses, quasi illud dixisset, de muliere autem non scripsit, quia ibi erat inconueniens.

Quæst. 477 An Deus præceperit sicut dixit Eua.

Dixit quoq; mulier, præcepit nobis Dominus, Nę comederemus &c. Quæritur an Deus eis mandauerit. Dicendum, quòd cùm mulier hoc asserat, & ipsa tunc non mentiretur, quia erat in statu innocentię, & primum peccatum fuerit manducare de ligno vetito tenendum est, ꝙ Deus illud mandauerit, sed quomodo hoc sit verum, est dubium, nam videtur ꝙ mandatum non sit datum nisi viro, quia supra 2. cap. habetur de Adam; Præcepitque ei Deus ex omni ligno Paradisi comede. De ligno autem scientiæ boni & mali ne comedas; de muliere autem postea non inuenitur quomodo, aut quando datum fuerat, ideo videtur, ꝙ soli Adæ datum fuerit. Aliqui dicunt, ꝙ soli Adæ datum fuit personaliter mandatum istud, sed ipse postea dedit illud mulieri, & sic ambobus erat datum, & hoc consonat scripturæ, quia non inuenitur datum mulieri, sicut inuenitur datum viro, vt ergo non ponant quod scriptura non ponit, tenent istum modum. Etiam, quia videtur consonare intentioni Apostoli, 1. ad Cor. 14. cap. scilicet, Si quid mulieres dicere voluerint domi viros suos interrogēt, & sic ad mulierem venit per virum doctrina moralis, hoc tenet Magister lib. 2. Sen. dist. 21. Aliter dici potest, ꝙ prę ceptum istud fuit datum tam viro, quàm mulieri, & fuerit modus, ꝙ posito viro in Paradiso nondum formata muliere datum fuerit sibi præceptum illud: postea verò formata fœmina repetiuerit Deus præceptum coram ambobus, & tunc eis datum fuerit. Et hoc conuenit fortè magis scripturæ; nam conuenit verbis mulierls, cùm illa dixit præcepit nobis Deus, & ita significauit præceptum ambobus datum. Cùm autem obijcitur, ꝙ non inuenitur quomodo ambobus fuerit datum, dicendum, ꝙ non requiritur aliquid plus nisi quod mulier dixit, scilicet, Præcepit nobis Dominus; nam cùm ipsa asserat factum esse, certum est, ꝙ factum sit; licèt non asseratur, aut exprimatur quomodo factum fuerit. Si quis autem vellet tenere, quòd istud præceptum nunquam datum fuerit a Deo personaliter, sed per virum processerit in eā saltem debent asserere, quod bis datum sit, & in secūda vice datum sit mulieri, licèt non præsenti, sed datū sit uiro pro ea, scilicet, vt ipse reuelaret ei. Et patet, qa quando Deus dedit Adæ illud præceptum, nondum erat formata mulier, vt patet supra 2. cap. ex ordine literæ, & ideo tunc soli viro dabatur, sed dando illud viro non obligabatur fœmina, quæ nondum erat, quia istud non erat præceptum de lege naturæ, sed positiuum: ideo non obligat, nisi eos, quibus expresè datū; & cùm non daretur tunc fœminæ, neque mentio fieret de illa, quæ nondum erat, non obligaretur illa, vnde si postea non daretur iterum, non obligaretur fœmina, sed liceret ei manducare de omnibus lignis Paradisi, licet de illis nō manducaret Adam, & ideo debet dici, quod formata fœmina rursus diceret Deus Adę, quod vxori suæ diceret, Ne comederet de ligno illo, & sic per illum veniret præceptum ad eā, & hoc modo poterat dicere mulier sibi datum esse præceptum, quia Adæ non dabatur secunda vice pro se, sed pro muliere. Hæc vera sunt, & necessaria, nisi diceret, quod quando Deus dedit præceptum istud Adæ nō-

A dum formata Eua, facta sit ibi mentio de muliere, qa licèt nondum esset, Deus sciebat illam facturam, quia intendebat illam plasmare, & poterat sic de ea ponere mandatum. Dicendum, quòd istud non est verum: nam licèt Deus potuisset tunc taliter præceptum dare, non dedit. Primo patet, quia in præcepto dr̄, Ex oī ligno Paradisi comede, de ligno autem scientiæ boni & mali ne comedas, & ita singulariter quasi ad vnū dictum est. Secūdo, quia non poterat fieri mētio de fœmina: nam licèt apud Deum certum esset, quòd futura esset fęmina, non erat notum apud Adam, ideo neque certificaretur de eo ex præcepto. Tertio, qa post hoc Deus adduxit omnia animalia ad Adam, vt videret, quid vocaret ea, & an ibi esset adiutorium sibi cōueniens, & non inuenit illud Adam: si tamen certus

B esset Adam, ꝙ fœmina sibi formanda esset, non quæreret in animalibus, an aliquod sibi conueniret: ideo incertus erat Adam an Deus sibi fœminam formaturus esset, & ideo non certificaretur per præceptum, & ita in pręcepto ei primum dato non fieret mentio de alio, nisi de ipso, vnde neque poterat fęmina per illud obligari, & sic daretur necessario præceptum postea, quod vel daretur ambobus simul, vel fęminæ soli, vel viro pro fœmina, & quomodocunque fieret daretur præceptum bis, & esset datum mulieri.

Quæst. 478 An Deus pcepit Euę ne tangeret lignū illud.

Addidit quoque mulier; Præcepit nobis Dominus ne comederemus, neque tangeremus illud, in quo est dubitatio an sit verum. Aliqui dicunt, quòd non, quia non inuenitur, ꝙ mandauerit Deus istud,

C sed solum ne comederent, supra secundo cap. De ligno autem scientiæ boni & mali ne comedas, ubi nō fit mentio, nisi de manducatione. Etiam in additione pœnæ non ponitur, nisi de manducatione, scilicet, Quacunque die comederis morte morieris. Sed alij dicunt, quòd fuit etiam hoc impositum, ne tangerent lignum, quia mulier asseruit sic præceptum fuisse illi, qui non habuit causam mentiendi. Addidit ēt rationem præcepti, scilicet, quòd Deus fecit hoc ad magis elongandum ab actu manducationis: nam si permitterentur tangere, propinquum esset comedere, & ad tollendum istud periculum, vetuit Deus tangere. Dicendum videtur, quòd Deus non vetuit hominibus tangere arborem illam, sed solum manduca

Determinatio dubij.

D re de fructu eius. Primo, quia si datum esset tale præceptum, exprimeret illud scriptura, & tamen non exprimitur, ideo creditur non datum. Secundo, quia Deus non grauaret plus fœminam in præcepto, quā virum: & tamen quando viro datum est præceptum de sola manducatione, dictum est: ideo non apponeretur conditio grauior fœminæ. Tertio, quia sequeretur ex hoc quodammodo mutatio legis Dei: ipse enim dixerat, De ligno sciētiæ boni & mali ne comedas, & sic noluit eum plus arctare, nunc verò dicit mulier, pręcepit nobis Dominus, ne tangeremus illud, & sic non sola fœmina arctabatur ad non tangendū, sed etiam vir, vnde facta esset mutatio circa legem viro datam arctando magis eum. Quarto, quia si Deus hoc præcepisset viro, & fœminæ, non solū peccassent

E in gustando de fructu ligni illius, sed etiam in tangendo, & æqualiter esset peccatum in vtroque, quia utrunque erat prohibitum, & neutrum erat de se malum, sed solum, quia prohibitum, & sic diabolus non tentaret mulierem ad comedendum, sed solum ad tangendum, quia hoc sufficiebat ad transgressionem præcepti, sed non fuit sic, quia diabolus conatus est mulierem deducere ad comedendum, & ita fecit: ergo non sufficiebat si ad tangendum deduceret, & tamen sufficeret si hoc esset vetitum. Quinto, quia Deus quando arguit Adam de trangressione non dixit quicquam de tactu, sed de sola manducatione, scilicet,

ſcilicet, quis indicauit tibi, ꝙ nudus eſſes, niſi ꝙ ex li-
gno de quo pceperā tibi ne comederes,comediſti? Si
autem vtrunque vetitum eſſet, vtrunque expreſiſſet
Deus ad aggrauandam redarguitionem, ſed non fe-
cit,ergo non erat vetitum,niſi manducare.

Quęſ. 479. An præceptum fuerit tangere lignum vt non manducarent.

Cùm autem rationem dicunt,ſcilicet,quòd pręce-
ptum fuit non tangere ad elongandum a manduca-
tione. Dicendum,quòd non ſtat,primo,quia quando
fit aliqua prohibitio elongatiua ab actu, ſunt ibi duo,
quorum vnum eſt de ſe malum,alterum verò ſolùm
quia vetatur,ſicut cùm vetatur alicui cohabitare mu-
lieribus, vt non fornicetur,cohabitare quidē non eſt
de ſe malum,fornicari autem eſt malū de ſe, ideo ad
elongandum a fornicatione,quæ eſt de ſe mala,veta-
tur cohabitatio,quæ non eſt de ſe mala, quæ non ve-
taretur, niſi timeretur inde fornicatio; vnde femina-
rum ad inuicem non vetatur cohabitatio,quia non ti-
metur inde fornicatio,ſed hìc non erat ſic, nam neu-
trum erat de ſe malum, ſed ſolùm inquantum veti-
tū, ideo non prohiberetur vnum, vt elongatiuum
ab alio,quia non erat hìc tollere occaſionem, ſed po-
tius aggrauare præceptum, & duplicare peccatum.
Secundo, quia quando aliquid vetatur, vt elonge-
mur ab alio, vnum eſt minus deſiderabile, & facilius
caueri quàm alterum, ſicut præcipitur non reſpice-
re mulieres ne exardeſcamus in earum concupiſcen-
tiam,non videre,aut non aſpicere mulieres facile eſt,
non exardeſcere autem in eas, cùm illas ſemel vide-
rimus, eſt difficile, ideo vetatur aſpicere eas, vt non
exardeſcamus in illas; ſed hic non erat ſic, quia in
primis parentibus neutrum erat facile, aut difficile
magis, quia ad neutrum mouebat concupiſcentia
aliqua, cùm in eis non eſſent aliquæ concupiſcen-
tiæ, aut paſſiones inſurgentes contra rationem ante
peccatum, ideo non erat conueniens vetari vnum
propter alterum, ſicut in nobis, in quibus eſt con-
cupiſcentia fortis ad quædam, ad alia vero non, &
ideo, vt non incidamus in ea, quæ nimis concupi-
ſcimus,vetantur quædam, quæ facile eſt nobis fuge-
re, per quę cauemus ea, ad quæ magis inclinamur.
Cùm autē obijciebatur, quòd ita pręcepiſſet Deus,
quia mulier dixit, præcepit nobis Deus, ne tangere-

Ratio ad obiectionem.

remus illud. Dici poſſet quòd mulier iſtud addidit
a ſe ipſa ſupra id quod Deus mandauerat, & non eſt
credibile, quòd ſic fecerit. Primo, quia quędam
alia ſic mutauit de eis, quæ Deus dixerat, nam Deus
dixit, de ligno autem ſcientiæ boni & mali ne come-
das, quacunque enim die comederis morte morie-
ris; vbi Deus ſub certitudine protulit mortis ſenten-
tiam, & non ſolùm dixit quòd moreretur,ſed etiam
ad magis certificādum addidit tempus, ſcilicet,ꝙ eo-
dem die, cùm ait, quacunque die comederis morte
morieris; mulier tamen iſtud quod Deus ſub certiſſi-
ma aſſertione protulit, vertit in dubium,dicēs,pręce-
pit nobis,ne tāgeremus illud,ne forte moriamur, ita
ergo poterat a ſe ipſa, quodcūque aliud mutando,uel
addendo. Secundo, quia aliqua cauſa motiua erat
in muliere ad hoc addendum, ſcilicet, quia diſplice-
bat ei, aut diſplicere incipiebat præceptum, nolebat
enim ſubiacere iugo præcepti,& id quod nobis diſpli
cet,ſolemus durius proferre quàm ipſum ſit, ut ma-
gis diſplicibile videatur, & non erat nunc de muliere,
ſicut ante tentationem, nam ibi non diſplicebat ei
præceptum, & ſic nihil diceret, quod ei præceptum
non erat, nunc verò cùm moueretur a tentatore di-
ſplicebat ei præceptum,& contriſtata de illo adderet,
aut addere poſſet aliquid cōtra illud. Alio modo qui-
dam dicunt, ꝙ mulier nihil addidit in præcepto, ſed
hoc quod putauit præceptum ſibi eſſe dixit, poterat
eſſe hoc modo,ſcilicet, ꝙ præceptum de non come-

F dendo datum eſſet Adæ per ſe ante formationē mu-
lieris,& illa formata diceretur ei ꝙ hoc iuberet vxori
ſuæ,ille verò diceret ei ꝙ non comederet de ligno il-
lo neque tangeret,in quo non mentiretur Adā, quia
non diceret totum ex parte Dei; ſed ipſe iuberet hoc
mulieri tanquam maior, & rector; ipſa verò putans
omne,quod vir ſibi dixerat,præceſiſſe a Deo, diceret
ꝙ Deus præceperat ne comederent,neque tāgerent,
quia ita videbat obſeruare Adam virum ſuum, quia
neque tangebat neque comedebat de ligno illo, ſed
primo dicta veriſimiliora ſunt.

Quęſ. 480. Cur Eua dixerit Ne forte moriamur.

Quæretur quare dixit mulier; Ne forte moriamur,
nam Deus non dixit ſic, immo dixit,quacunque die
comederis morte morieris. Aliqui dicunt, ꝙ non
G dixit dubitando, an ita futurum eſſet, ſed poſuit for-
te pro temperamento locutionis, ſicut ſapientes in-
terdum in eis, in quibus nulla dubitatio eſt, ponunt
fortè. Sed dicendum quòd non dicitur conuenien-
ter. Primo, quia omnes arguunt de hoc mulie-
rem, quòd dubitauerit vbi Deus affirmatiue poſuit,
ſic dicit Auguſtin. ſuper Geneſim ad literam, & Ma-
giſter libr.2.diſtinct.21.ſcilicet, Attende ordinem,
& progreſſum humanæ perditionis. Primo Deus
dixerat, Quacunque die comederitis ex eo morte

Attēde ordinem humanę perditionis.

te moriemini, deinde mulier dixit, ne forte moria-
mur, nouiſſime ſerpens dixit; nequaquam morie-
mini; Deus affirmauit, mulier quaſi ambigendo il-
lud dixit, diabolus negauit; quæ igitur dubitauit, ab
affirmante receſſit, & neganti appropinquauit.
H Secundo, quia non eſt rationabiliter dictum, quòd
mulier diceret,ne forte,tanquam vtens temperamē-
to locutionis, quia iſtud poſſet eſſe ſi mulier a ſe ipſa
loqueretur, & tamen loquebatur ea, quæ Deus di-
xerat, & hoc ponendo minuebat certitudinem dicti,
ideo inconuenienter ageret, nam quantumcunque
ponatur vt temperamentum locutionis,ſemper facit
dubitationem, & ideo a ſapientibus non ponitur niſi
in locis,vbi poteſt eſſe aliqua dubitatio, quātumlibet
parua,ſed poni dubitationem quantumcunque in eo
qđ Deus dixerat eſt inconueniens, ideo neque ſic fœ
mina excuſatur. Solet ergo dici, ꝙ iſtud pręceptū in-
ceperat iam diſplicere mulieri quando tentabatur,&
I ideo iam loquebať de eo, ſicut de re diſplicenti,& ita
fecit ſibi duo,primum addidit aliquid de grauitate. ſe
cundo abſtulit certitudinē. Primū fuit inquantum di

Determinatio quæſiti.

xit, pręcepit nobis Deus,ne comederemus,neque tā-
geremus illud,Deus autem non vetauerat tactum,ap
ponendo aūt iſtud ſignabať res difficilior. Scđm fuit,
quia dixit, ne forte moriamini, Deus autem dixerat,
moriemini; ambo autē proderant ad excutiendū p̄-
ceptum,nam quanto pręceptū grauius eſſet,tanto eſ-
ſet magis irrationale,& ideo facilius poſſet reijci; Ab
latio quoque certitudinis ad hoc proderat, nā p̄ceptū
cuſtodiret timore pęnę,erat autē pęna mortis. Quan-
tum autē tolleretur de certitudine pęnę, tantū tolle-
batur de timore peccandi,& ſic ambo ſimul induce-
bant ad non cuſtodiendum præceptum,quod & mu-
K lier fecit.

Quęſ. 481. quomodo diabolus auſus eſt dicere falſū.

Sequitur,quòd dixit ſerpens ad mulierem, Nequa-
quam moriemini; quod de diabolo intelligendum
eſt; ſerpens quidem non loquebatur, quia neque po-
terat, ſed diabolus per ſerpentem. Sed aliquis quę-
ret, quomodo diabolus auſus eſt hoc dicere, cùm
ſciret falſum eſſe? Dicendum quòd hoc dixit diabo-
lus primo, quia ita conueniebat ei dicere, ſi enim nō
diceret ita, non tentaret,nec; poſſet deducere mulie-
rem ad conſenſum, nam mulier formidaret pęnam
a Deo impoſitā,niſi cōtrariū audiret,vt ergo nō time
ret,dixit ei diabolus,ꝙ non morerentur,& hoc credi
dit fęmina, nam ſi non credidiſſet, non comederet.

Secundo,

Secundo, quia diabolus intēdebat dicere, ꝙ potius comedendo habituri essent magna bona, i. ꝙ essent sicut dij, & tamē si ex comestione malum aliquod euēturum esset, non possent effici sicut dij, neq; esset hoc credibile, ideo negauit malū, vt posset astruere bonū, nam bonum non potest conferre, quando malum non potest euitare, cùm euitatio mali sit gradus boni. Cùm autem quæritur, quomodo diabolus ausus est hoc dicere, cùm esset falsum, & esset contra Dei affirmationem: dicendum, quòd nihil fuit, propter quod diabolus non auderet istud dicere, quia si non auderet, aut hoc esset, quia erat contra Dei dictum, aut, quia erat falsum, aut, quia non crederetur ei, & tamen nihil horum ei obstabat. Non primum, quia diabolus non timet dicere contra ea, quæ Deus dicit, & conari ad peruertendum ea, quæ Deus facit, & apparet hìc: nam Deus iusserat hominibus, vt non comederent de ligno scientiæ boni, & mali, Diabolus autem contrarium volebat, & contrarium suadebat, vt fieret contra id quod Deus volebat; si ergo non timebat facere contra id quod Deus faciebat, & fieri volebat, multò minus timeret dicere contra ea, quæ Deus dicebat; vnde propter hoc via eius dicitur cōtraria viæ Dei, scilicet, quia ea, quæ ipse suadet, sunt Deo contraria, sicut Angelus dixit ad Balaam, Numeri. 22. cap. Peruersa est via tua, mihique contraria, & hæc est via, quam suadebat diabolus ipsi Balaam. Causa autem, quare diabolus ista faciebat, & non timebat ea facere, est primo, quia ex inuidia cupit facere ista mala, quæ facit, & videtur sibi, vt bonum, & delectabile sic facere, & ideo sequitur perturbatam mentem suam, sicut nos sequimur appetitum passionalem. Secundo, quia non vult euitare malum, vt complaceat Deo, quia non est in charitate eius, sed decidit a charitate, ideo nihil fugiet facere, quasi sit contra Deum, cùm non habeat motiuum aliquod ad volendum Deo placere. Tertio, quia non timet facere quicquid potuerit: scit enim nullam iam sibi ex hoc futuram pœnam, nam damnatis non potest aduenire maior damnatio quicquid faciant, aut velint. Vnde sicut nō est in eis peccatum facere quicquid fecerint postquam totaliter & impermutabiliter auersi sunt a Deo, ita non est eis pęna aliqua pro eo quod fecerint, postquam semel damnati sunt; ideo diabolus non timet aliquid dicere, aut facere cōtra Deum, quod tn̄ nos timemus, & cauemus. Nam, quia non sumus totaliter à Deo auersi, habemus interdum charitatem, s'm quam cupimus Deo placere, & non offendere ipsum, & quia non sumus adhuc dānati, possunt nobis aduenire pęnę, quas non habemus, & timētes eas cauemus offendere Deum in quibusdam.

Explicatio quæstionis.

Quare diabolus ista faciebat, & non timebat ea facere contra Deum.

Secundum erat, quia diabolus non timuit hoc dicere, quia falsum erat, nam postquā diabolus a Deo, qui est ipsa veritas, se auertit, incidit in mēdacium, & factus est mendax, & mendacij pater, & non solùm mentitur, sed etiam est sibi iam naturale, & proprium s'm hunc statum mentiri, & quando mentitur facit s'm proprietatem suam, & si quando verum loquitur facit contra suam (vt ita dicamus) naturalem conditionē, & proprietatem, p hoc statu, vnde primum mēdacium inuentum est in eo, & propter hoc ipse est causa omnium mēdaciorum, quoniā & est per se mēdax i. ex proprietate ei competens. Hęc omnia tangit Christus, Io. 8. c. cùm dicit, Vos ex patre diabolo estis, & desideria patris vestri vultis facere, ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit, quia veritas in eo nō est, cū loquitur mendacium ex proprijs loquitur, quia mendax est, & pater eius. Dixit enim diabolum homicidam ab initio, scilicet, quod ipse fuit primus homicida: nam Cain fuit homicida fratris sui Abel, & ta-

A men diabolus fuit prius homicida, occidēdo Adām & Euam: ipse enim occidit eos, quia ad mortem, tā temporalem, quàm æternam eos obligauit, cùm ad neutrum prius essent obligati. Et nō est mirandum, quòd diabolus falsum dicat, immo mirandum est, quòd aliquando verum dicat: nam sicut Christus dixit Mat. 7. cap. Non potest arbor mala bonos fructus facere, neque ex spinis colligunt vuas, neque ex tribulis ficus. & Aristo. lib. 2. Ethic. dicit, ꝙ qualis vnusquisque est, talia loquitur, & operatur. quod & Christus in maiori auctoritate dixit Mat. 12. cap. Bonus homo ex bono thesauro profert bona, & malus homo ex malo thesauro profert mala. & tamen diabolus est, in quo nulla veritas est, ergo diabolus non potest B loqui veritatem, nisi quasi contra naturā, & hoc est ꝙ Christus dixit Ioannis 8. cap. In veritate non stetit, quia veritas in eo non est. Et quia interdum diabolus loquitur aliqua vera, & miraretur quis quomodo poterat loqui verum is, in quo nulla veritas erat, dixit Christus, ꝙ qn̄ loquitur mēdaciū, loquit̄ s'm naturam, aut conditionem suam, qn̄ autem loquitur veritatem, loquit̄ quasi contra naturā, quia tn̄ illā veritatem ordinat ad aliquod mendacium, s. vt per illam habeat fallendi locum, totum quod dicit est mendaciū; & ideo Christus dixit, cùm loquitur mendacium, ex proprijs loquitur, i. ex propria conditione, & de thesauro suo malo, quia intra se habet mendacium, cùm à veritate recesserit, & ueritas in eo non sit: non enim C potuit in eo manere id, à quo ipse recesserat, & ita nō est quærendum, qūo diabolus loquitur falsum, immo est quærendum quomodo aliqn̄ loquitur verum. Tertium erat, ꝙ poterat timere ne ei crederetur, & ideo non diceret mendacium, & de hoc dicendum, ꝙ diabolus est astutus, & cauet ea, per quę obuiatur intentioni suæ: intendit autem nocere nobis, huic autē intentioni obuiaretur si semper mentiretur, quia interdum essent mendacia manifesta, & hoc videntes non assentirent ei deceptos se sentientes, ideo tunc diabolus mentitur, quando mendacium eius occultari potest, quando autem est manifestū non mentitur: esse autem mendacium occultum non quærit diabolus, i. ꝙ tale sit, quod semper sit occultum ꝙ sit mendaciū, sed satis est ei, ꝙ sit occultum pro tūc, qn̄ dicitur, quo- D usque ducat hominem in consensum mali: nam etiā si postea falsitas manifestetur, non curat, quia iam habuit, quod intendebat. Etiam diabolus nō facit, quod mendacium suum sit tam occultum, ꝙ nullus audiēs illud, putaret esse mendacium, sed solum, ꝙ tam occultum sit, ꝙ is cui proponitur non putet esse mendacium, sed possit suscipere pro vero: nam quædam proponit quibusdam simplicioribus, quę illi pro veris accipiunt, quæ si proponerentur statim ea tanquā falsa, respuerēt, sicut fuit in eo, quod propositum est mulieri: nam si propositum esset viro, non credidisset ille, sicut mulier credidit; de quo infra dicetur. Nūc autem dicendum, ꝙ nō timuit diabolus mulieri proponere hoc falsum: primo, quia poterat occultari: nam, E & si non posset occultari semper, poterat ad tempus ita putari, & si nō posset cuicunque hoc suaderi, posset alicui, i. mulieri, & quia diabolus credidit illud tūc esse occultum, non dubitauit proponere, licèt esset falsum. Secundo, & præcipuè, quia diabolus sumpsit audaciam ex dispositione mulieris, tātam enim illius conspexit leuitatem, ꝙ non solum hoc mendacium poterat ei suadere, sed & quodcūque alterum, & istud erat, quia ipsa pręstiterat multā occasionem ad hoc, & quasi sine tentatore, & tentatione ipsa se ipsam decipiebat: nam incepit mutare verba Dei: & ideo diabolus sumpta audacia proposuit ei hoc mendacium, tanquam ei credibile.

Cap. 3.

Diabolus nō timet sibi nō esse credendū, quādo mētitur.

Determinatio q̄stionis.

Quæſ.483 Cur diabolus credidit mulierem ſibi crediturã, potiꝰ quã Deo contrarium pcipienti.

Sed obijcietur, quomodo putauit diabolus ꝙ mu-
lier crederet ei aſſerenti contra id quod Deus dixe-
rat, & ipſa ſciebat à Deo dictum eſſe: nam cùm Deus
maioris auctoritatis eſſet quàm ſerpens, potius Deo
credere deberet. Dicendũ ꝙ diabolus putauit ꝙ mu-
lier potius crederet ei quàm Deo, neque eũ propria
decepit opinio, quia ita factum eſt, & accepit iſtam
confidentiam ex leuitate mulieris, & paruitate iudi-
cij. Tam parui.n.iudicij fuit, ꝙ potuit credere, ꝙ ho-
mo efficeretur Deus, aut quaſi Deus, errãdo circa na
turam, & excellentiam Dei, errare ergo poſſet circa
veritatem Dei, & auctoritatem eius.ſ.cui potius fides
adhibenda eſſet Deo, vel ſerpenti. Secundo fuit, quia
mulier ipſa ſe præbebat talem, vt quicquid diceretur
contra Deum vt tãgebat præceptum iſtud, crederet:
nam inceperat ei diſplicere præceptum ex quo dia-
bolus ad eam incepit loqui, & ipſa de præcepto aliqd
tanquam de diſplicenti mutauit: nam addidit graui-
tatem, cùm dixit, præcepit nobis Deus, ne comedere
mus neque tangeremus illud, abſtulit etiam certitu-
dinem, quia Deus dixerat quacunque die comede-
ris, morte morieris, mulier autem dixit, ne fortè mo-
riamur, ponendo dubitationem an morerentur, etiã
ſi comederẽt: ea autem, q̃ ſine tentatore de mandati
diuini veritate dubitauit, potuit aſſerente tentatore
credere falſum eſſe quod Deus dixerat. Et ita diabo-
lus cõſtanter propoſuit mulieri nõ futurum eſſe qđ
Deus futurum dixerat, cùm ait, nequaquam morie-
mini, putauit autem quòd mulier poſſet credere, &
de facto illa credidit.

Quæſ. 484 Cur diabolus dixit eritis ſicut dij &c.

Adiunxit ſerpens, ſcit enim Deus ꝙ in quocũque
die comederitis ex eo, aperiẽtur oculi veſtri, & eritis
ſicut dij ſcientes bonum & malum, de quo quare il-
lud dixit dubitatur. Dicendum ꝙ fuit primo ad pro-
ponendum id, quod mulierem traheret ad comeden
dum de ligno vetito: nam non ſufficiebat ad hoc ꝙ
mulier comedere vellet de ligno, credere non eſſe ve
ram pęnam, quam Deus in præcepto poſuerat, quia
etiam ſi nulla prohibitio fuerat poſita de ligno, fortè
mulier non guſtaret de eo, quia non mouebat eam ne
ceſſitas, neque concupiſcentia ad guſtandum. Non
enim erat neceſſitas, quia multa alia ligna erant, de q-
bus poſſet comedere. Non concupiſcentia, quia nul-
la paſſio inſurgebat in primis parẽtibus ante peccatũ
cõtra imperium rationis, & fortè erant alia ligna pul-
chriora, de quibus magis moueretur mulier ad man-
ducandum: ideo ad hoc ꝙ manducare vellet, oporte-
bat proponi aliquid motiuum eius. Iſtud enim fuit, ꝙ
efficeretur ſicut Deus, quod erat valdè concupiſcibi-
le, ideo debuit proponere hoc ſerpens. Secundo fuit
ad excuſationem præcedentium: nam dixerat diabo-
lus, nequaquam moriemini, Deus autem dixerat mo-
riemini, poterat autẽ dicere mulier, quomodo erat:
ergo Deus dicere vellet hoc, ſi non erat verum, & ad
quid diceret? reſpondet per hoc diabolus, ꝙ fuit con-
ueniens iſtud Deo dicere, quia ſi non diceret, efficere-
tur homo ſicut Deus, vel æqualis ei comedendo de
iſto ligno, & quia Deus nolebat hominem effici ſibi
æqualem, vetuit ſibi lignum per cuius comeſtionem
efficeretur ſibi æqualis, & hæc videbatur aliqua cauſa
ad hoc ꝙ mulier crederet ꝙ Deus dixerat ꝙ come-
dentes morerentur, licèt non eſſet verum.

Quæſ.485 Attẽde dictum diaboli feciſſe Deum mẽdacem, & inuidũ.

Sciendum autem ꝙ diabolus dixit duo falſa mu-
lieri de Deo, primum fecit Deum mendacem, ſecun
dò fecit eum inuidum. De primo patet, quia dixit, ne-
quaquam moriemini. Deus autem dixerat, quacunq;
horã comederis morte morieris. De ſecundo patet,
quia diabolus dedit cauſam ꝙ Deus vetuiſſet homini
lignum illud non quaſi moreretur ſi comederet, ſed
quaſi hoc diceret ei, vt non comederet timẽdo mor-

F tem, motiuum autem Dei ad hoc ꝙ non comederet
homo erat, vt diabolus dixit, ad hoc ꝙ nõ efficeretur
homo ſicut Deus, ſed hoc erat inuidere.i.ꝙ Deus nõ
vellet ꝙ homo haberet tantam perfectionem, quan-
tam habere poſſet. Sed vtrunque eſt falſum. Deus.n.

Cõfutatio primi dicti diaboli de Deo.

veritas eſt cùm ipſe dixit. Ego ſum via, veritas, & vita,
ſed veritas non poteſt mẽtiri, quia eſt contra naturã;
tunc enim arbor bona faceret malos fructus, & de
theſauro bono prodirent mala, quod eſt contra Chri
ſti ſententiam Mathe.7. & 12.etiam quia Deus ſeip-
ſum negare non poteſt 2. Thim,2.c,& tamen ſi Deus
mẽtiretur, negaret ſe ipſum, quia cùm ipſe veritas ſit,
ageret contra naturam ſuam, quod eſt negare ſe: ideo
non poterat Deus mentiri. i. dicere falſum ex inten-
G tione. Similiter non poteſt Deus falſum dicere quaſi
neſciendo veritatem, quia Deus omnia nouit, & nõ

Cõfutatio ſecũdi dicti.

poteſt decipi circa aliquid. Secundum etiam non po-
terat Deo conuenire.ſ.inuidiſſe homini perfectionẽ:
nam bonitas opponitur inuidiæ: ideo vbi eſt ſumma
bonitas, non poteſt eſſe aliquid inuidiæ, ſic enim dicit
Boetius lib.3.de conſola. Metro.9.ſcilicet,

O qui perpetua,

Cum ait:

Verum inſita ſummi

Forma boni liuore carens.

Et Plato in Thimæo dixit, omnem inuidiam a Deo
relegatam. Et adhuc apparet iſtud magis ex ſentẽtia
Ariſto.lib.1. Met.2.c.vbi loquendo de ſapientia, quæ
eſt Dei poſſeſſio allegat Simonidem poetam dicen-
H tem, ꝙ Deus inuidit homini hũc honorem, & ita vo-
luit ne ei cõtingeret, Ariſtoteles autem ibidem eum
arguit dicens, quod ſequeretur tunc Deos eſſe miſe-
ros, & ſuperfluos: nam omnis inuidia habet triſtitiã
de alieno bono; omnis ergo inuidus eſt triſtis, triſti-
tia autem eſt malum, ideo nõ poteſt eſſe in Deo, qui
eſt ſummè bonus. Etiam addit ibi aliud dicens, ſed ne
que diuinum eſſe inuidum conuenit. Ad dictum au
tem Simonidis reſpondet ꝙ falſum eſt, allegans pro-
uerbium.ſ.ꝙ ſecundum prouerbium multa mentiũ-
tur Poetæ. Quæretur, quomodo diabolus auſus eſt di

Cur diabolꝰ dixit ꝙ non morerentur comedentes, & aperirẽtur oculi eorũ, cum falsũ eſſet.

cere iſta duo, cum eſſent falſa.ſ. ꝙ non morerentur
comedentes, & ꝙ aperirentur oculi eorum, efficerẽ-
I turq; ſicut dij. Aliquis dicet, ꝙ potuit illa dicere, quia
nõ erant falſa. De primo patet, quia licèt comederint
Adam & Eua, non mortui ſunt, ſicut dicebat in man-
dato eodem die, ſed vixerunt poſtea pluſquam non-
gentis annis, ſupra 5.c. De ſecundo patet, quia verum
eſt, quia aperti fuerunt oculi eorũ, dixerat enim dia-
bolus; quacunque die comederitis, aperientur oculi
veſtri, & ita factum refertur, ſupra 3.c.ꝙ cùm come-
diſſent, aperti ſunt oculi amborum. Dicendum ꝙ iſta
non ſtãt hìc, ſed ambo falſa ſunt: de primo patet, quia
ſicut Deus dixit ꝙ morerentur comedentes, ita fa-
ctum eſt: nam ſi non comediſſent nunquam morerẽ
tur, quia comederunt mortui ſunt, & eodem die au-
dierunt ſententiam mortis, ſupra 3.cap. in ſudore tuo
veſceris pane tuo donec reuertaris in terram, de qua
K ſumptus es. Cùm autem obijcitur, ꝙ non mortuus
eſt die ipſo, dicendum ꝙ non obſtat, quia verba ſu-
menda ſunt in ſenſu, in quo Deus illa accepit, Deus
autem intellexit, in quacunque die comederis mor-
te morieris.i.in ipſa die incurres neceſſitatem moriẽ-
di: nam ante poterat homo mori, & poterat non mo
ri, ſed non erat ei neceſſitas moriendi, ſtatim autem
vt comedit, fuit obligatus ad mortem, vnde non ſo-
lùm in ipſa die, ſed etiam in ipſo momento. Vnde
etiã ſi poſtea non denunciaretur incurriſſe mortem,
nihilominus incurriſſet, & moreretur. Quod vero
obijciebatur pro ſecundo, falſum eſt: nam non a-
perti fuerunt oculi Adæ & Euæ ſicut diabolus di-
xit,

xit, quia ipse intellexit de apertione ad intelligendum res altissimas profundissima intellectione, sicut Deus intelligit: vnde non solum dixit aperientur oculi vestri, sed addidit, eritis sicut dij scientes bonum & malum: apertio autem oculorum Adæ & Euæ post comestionem ligni non fuit ad intelligendū sicut Deus, vel ad hoc, quòd essent sicut dij, sed ad hoc, quòd viderent se nudos, & certū est, quòd diabolus non intelligebat de ista, quia ista erat ualde pœnalis, unde cùm fuerunt aperti oculi eorum absconderunt se: diabolus autem loquebatur mulieri de quodā magno bono uenturo mulieri comedendo, quod significauit p apertionem oculorum, ideo falsum dixit, quia non fuerunt aperti eo modo, quo ille dixit. Dicendum ergo, quòd diabolus in vtroque mētitus est. Cùm uerò petitur, quomodo potuit ista dicere, cùm essent falsa. Dicendnm, quòd aut quæritur ad quid voluit talia dicere, an quomodo non erubuit, uel timuit dicere, qđ falsum erat. Si primo modo, dicatur, quòd diabolo fuit conueniens utrunque dicere: quia aliàs non procederet tentatio, sicut supra ostendimus causas horum. Si dicatur secundo modo, respondendum, quòd diabolus non erubescit, neque timet dicere mēdacium, quod est sibi quasi naturale, ut ostendimus, nisi solùm, qñ repugnat intentioni suæ, & istud non est, nisi qñ mendacium est manifestum ei, cui proponitur, quia tunc impeditur in tētatione, ideo talia mēdacia non proponit. Alia verò mendacia, quæ possunt haberi, ut ueritates, uel ut quædam credibilia tunc qñ proponuntur, non recusat diabolus proponere; talia fuerunt ista, quia erant mulieri credibilia, ideo diabolus uoluit illa proponere.

Quæst. 486 Q̄ro Eua crediderit hæc duo mendacia.

Quæritur, quomodo mulier credidit id, quod ei diabolus dixit, cùm hęc essent mendacia, potissimè cùm ex eis sequerentur duo inconuenientia magna contra Deum, s. esse eum mendacem, & esse eum inuidum, vt ostendimus; hęc autem nullo modo erant credibilia à quocunque proponerentur: si autem in eis, quæ diabolus diceret, nō esset aliquid contra Deū, poterat aliqualiter illud mulier credere. Aliquis dicet, quod potuit mulier hoc credere, quia potuit intelligere, quòd in his nihil fieret cōtra Deum. De primo, quòd non sequeretur Deum mentitum etiam si non sequeretur mors comedentium, ut si non dicerentur ista secundum certam Dei sententiam, sed secūdum comminationem, quia sic aliqua Deus dicit se facturum, & non facit illa; Hierem. 18. cap. De secundo dicunt, quòd potuit mulier intelligere, quòd Deus hoc vellet, vt non haberent homines maiorem perfectionem, quàm eis habere conueniebat. Sed dicendum, quod ista sunt friuola: primum patet, quia non poterat accipi, nisi quòd Deus mentiretur, aut saltem falsum diceret: si enim dixerat Deus, quod morerentur comedentes, & non morerentur, non poterat esse nisi, quia aut Deus non sciuit veritatem euentus putando quòd morerentur, & non secuta est mors, & tunc falleretur Deus, & non mentiretur; aut sciebat, quòd non morerentur, & tamen dixit ꝙ morerētur, & tunc non mentiretur, sed non decipiebatur. Diabolus autem voluit asserere, quod Deus mentiretur, quasi diceret contrarium eius, quod sciret, cum ait; scit enim Deus, quòd in quacunque die comederitis ex eo aperientur oculi vestri, & ita sciebat Deus teste illo contrarium eius, quod dicebat, & hoc erat mentiri. Cùm autem obijcitur, quod potuit credi dictum per cōminationem, nō stat: nam qñ dicunt verba Dei per comminationem, semper sequitur malū à Deo comminatum, nisi illi, quibus Deus comminatur auerterint se à via sua mala, pro qua Deus illis mala comminabatur. Ierem. 18. cap. sed hic non fuit

A auersa Eua à malo, immo post ista verba peccauit: ergo secundum certitudinem sequi debebat pœna, & non poterat accipi sm̄ comminationem. Secundo, quia comminatio, vel promissio habent locum quando proferuntur simpl'r, i. prænunciatur alicui malum futurum, aut prędicit bonum vēturū, quia alia putant sic absolutè ventura ab eis, qui audiunt verba illa, & tamen intelligitur tacita cōditio, s. si illa gens, cui Deus malum comminat̄, incurreret certissimè in illud malum, nisi pœnitentiā egerit de peccato, pro quo Deus malum illud comminatur, licèt peccatum illud non exprimatur in comminatione, & illa gens, cui Deus bonum promittit, & prænunciat certissimè habebit bonum illud qđ prenunciatū est, nisi auerterit se à via bona, in qua est, qñ ista ei promittunt̄. Ista patent Iere. B 18. c. Secus autē est, qñ malum ponitur in præcepto, quia ponitur, vt pena transgredientis, & tunc certum est, ꝙ euenit malū, quod prænunciat̄, & ita fuit hìc, & ideo nō poterat intelligi hoc dictum p cōminationē.

In cōminatione Euæ tacita conditio.

Dicendum ergo, ꝙ nullam excusationem ista habent, sed verū est, ꝙ mulier credidit dictis diaboli, & discredidit Deo, & credendo diabolo credidit multa mala de Deo. Prius enim, quàm tētaretur mulier, credebat dictis Dei, s. quòd moreretur si manducaret de ligno, ideo non māducabat; cùm cœpit tentari, cępit dubitare de veritate mandati, qđ sibi displicebat, dicens ne fortè moriamur: diabolus autem uidens istā mobilitatem mulieris constanter asseruit, quòd non C morerentur comedentes: hoc autem statim credidit mulier, quia desiderabat ita esse. Sciendum autem, ꝙ mulier mota fuit ad credendum, ꝙ comedendo non moreret̄: & hoc primo, quia mulier à principio credebat, ꝙ Deus vetuerat eis comedere de ligno isto, quasi esset illud malum, & mortiferum, & volens bonum illorum oñderat eis id, quod mortiferum erat, vt ab eo cauerēt. Hoc supposito potuit credere, ꝙ non moreretur comedēdo. Primo, quia aspexit mulier lignum, & vidit, quòd aspectus eius non ostendebat aliquid mali. Sic dicitur supra tertio cap. Vidit mulier, quòd bonum esset lignum ad vescendum, & pulchrum oculis, aspectuque delectabile, tulit & comedit, idest audiuit a Deo, quòd moreretur si comederet, audiuit à dęmone, ꝙ non moreret̄, dubitans inter D vtrunq; dictum aspexit ad arborem, & ex iudicio oculorum credidit esse veriorem sententiam serpentis: Secundo credidit hoc mulier, quia aliqua causa mouebat. s. quasi dixisset hoc Deus, vt non æquaretur homo sibi: & ꝙ in hoc habuisset causam ad mentiendū; credidit. n. ꝙ Deus inuideret hominibus, & ita cauendo adæquationem fecerit istud. Tertio quia mulier erat prona ad excutiendum iugum præcepti, cum ēt ante verba mēdacij in diabolo illa mutauerit duo de præcepto. s. apposuit grauitatem, & abstulit certudinem, vt supra ostendimus, ea verò ad quæ proni sumus, faciliter credimus, & cùm diabolus dicēdo, nequaq; moriemini, faueret mulieri, ipsa statim credidit.

Quæst. 487 Determinatio primi dicti.

Quare Eua credidit comedendo non mori, se non esse morituram.

E Quod vero dicebatur in excusatione mulieris circa aliud de inuidia Dei, magis friuolum est. Sed dicendum ꝙ mulier certe credidit verba diaboli, & discredidit Deo, & motiuum ad hoc fuit ignorantia naturæ Dei; non enim talem Deum esse credidit, aut putauit qualis ipse est, & ideo ipsa seducta est. Multa autem inconuenientia credidit: primum erat quod Deus mentiretur, scilicet ex intentione falsum diceret, quod est contra naturam Dei, cùm ipse sit veritas, & veritatis natura, & ideo neque se ipsum negare potest, quod faceret si posset mentiri: ideo Apostolus iussit nobis de Deo confidendo, quia se ipsum non potest negare, sed fidelis permanet. 2. Timoth. 2. cap. Secūdum quia credidit Deum inuidere homini:

Quęst. 488 Determinatio d̄cti secundi.

Primum inconueniēs e Deo, quod credidit Eua.

istud enim fuit principium, ex quo mota fuit mulier ad credēdum verùm esse verbum diaboli, & ꝙ Deus mentiret,s. quasi Deus nollet, ꝙ homo haberet equalitatem Dei, quam tn̄ haberet, si de illo ligno comederet, vt ergo euitaret hoc, Deus iussisset homini nō comedere de illo ligno, & vt homo timeret comedere, dixisset eū moriturum, licèt nō esset ita. In hoc.n.suasit diabolus homini duo: primum, quia induxit eum ad credendum, ꝙ non moreretur comedendo, licèt Deus hoc dixisset, secundū mouit ad comedendum de ligno sub spe immutationis in Deū, aut diuinam æqualitatem. Sed Deum posse inuidere est impossibile: primo, quia oīs inuidus est miser, omnis Deus est felix, & cū vnus sit Deus, est fęlicissimus: nā inuidus tristat̄ de aliena prosperitate, tristitia autem est malum magnū, quod penitus repugnat beatitudini, Deus tn̄ non est miser, sed fęlicissimus, quia vel ipse est fęlix, vel nullus est fęlix. Hāc rationē facit Arist. libr. 1. Metha. cap. 2. contra Simonidem poetam, dicentem, ꝙ De⁹ inuidebat homini, & dicit Arist. sic Deos esse miseros, superfluos, i. ad nihil bonos, neque vtiles, aut punibiles in vniuersitate rerum, si inuident. Secundo patet, quia tristat̄ inuidus de aliena prosperitate inquantum per prosperitatem efficitur maior, vel sibi ęqualis: minoribus autē, & eis, qui neque ęquantur, neque æquari possunt, nō inuidemus, & tamen si cognoscatur veritas diuinæ naturę, nihil est ęquale Deo, neque fieri pōt, ergo non pōt Deus inuidere alicui, & hanc quoque rationem tangit ibidē Aristo. dicens; sed neque diuinum inuidum esse conuenit. Mulier tn̄ credidit, ꝙ Deus poterat inuidere homini, quia non putauit Deum esse talem, qualis est, sed credidit esse minoris perfectionis, cui homo aliqualiter poterat adęquari, sicut adæquatur homo homini, & si aliquid tale Deus esset, posset quoque mentiri, quod & illa credidit: nō.n. cōsiderauit, ꝙ Deus creauerat omnia, & qui potuit creare, erat maioris potestatis, quam vt aliquid ei adæquari posset. Tertiū, quia credidit, ꝙ aliquis cibus erat, quo gustato efficerētur homines sapientes: quod valde erroneum est: nam sapere est s̄m intellectum, & per speciem, & habitum intellectualem: impossibile est autem, ꝙ cibus det speciem intelligibilē, aut habitum intellectualē, quia cibus est aliquid materiale, & non immutat nisi materialiter, & ad intellectum non peruenit. Mulier tamen putauit hoc, quia ignorabat vtriusque rei naturam, s. spiritualiū, & corporaliū: si.n. sciret, ꝙ sapientia est aliquid intellectuale, & intellectualia & spiritualia non sunt eiusdem naturæ, neque immiscentur, sciret, ꝙ nō poterat effici sapiēs per sumptionem ligni, vnde & ita potuisset credere sapiētiā aliquid corporale, aut de natura corporis, & per lignū posse haberi. Quartū fuit, quia putauit, ꝙ homo posset adęquari Deo, sicut diabolus dixerat ei, eritis sicut dij, & pro desiderio tam excellentis boni ęstimati mota est mulier ad comedēdum de ligno, sed errabat, quia ea, quæ per se differunt, nunquam possunt adęquari, eo ꝙ per se differūt essentialibus differentijs, quæ faciūt species, & species sunt sicut numeri; qui nunquā inter se adæquant̄; q̄ autē differunt accidentalibus differētijs pn̄t æquari, sicut indiuidua speciei eiusdē, sed Deus & hō differunt plusq̄ specie, immo plusquā genere, ergo nō pn̄t adęquari: sed mulier hoc credidit, quia nesciebat qualiter differret Deus & homo. Quintū erat, quia credidit rem incredibilem, & contra totam rationem prudentiæ. s. ꝙ Deus mandasset hoī non comedere de ligno illo, ne efficeretur ei æqualis: nam si daremus, ꝙ aliquid tale lignum esset, per cuius comestionē posset homo effici Deo ęqualis, cùm præsupponitur, ꝙ Deus sciret lignum illud esse, destrueret illud, vt no accideret ho-

Cap. 3.

Tertiū inconueniēs de Deo ab Eua conceptum.

Quartum inconueniens eiusdē de Deo.

Quintum īcōueniēs de eodē.

F minem sibi fieri ęqualem, & non oporteret, ꝙ iuberet hominibus non comedere de fructu eius; ꝙ si nō destrueret, aut erat, quia non poterat, aut, quia non volebat; si quia non poterat, nihil Deo miserius, & impotentius, cùm non posset lignum destruere, quod homo poterat excidere, atque exurere; si aūt quia nō volebat, nihil Deo insipientius, qui id vitare nolebat; quod sibi valde displicens erat: ergo non erat credibile aliquod tale lignum esse. Etiam pręsupponebatur in hoc alius error. s. ꝙ mulier nesciebat, an Deus creauerat: si.n. Deus omnia creauerat, non crearet tale lignū, de quo homo comedēdo efficeretur Deo ęqualis, cùm Deo displiceret fieri sibi hominem æqualē, vt diabolus præsupponebat, & mulier credebat, & ita p̄supponeret mulieres non creatas, vel non creatas à

G Deo, sed ab aliquo alio, & ita tūc ille esset maioris potestatis, q̄ Deus; vel si p̄supponeret res a Deo creatas, esset satis parui iudicij, cùm non videret, ꝙ sequebat̄, non esse posse tale lignum: esset autem fortassis tanta ignorantia propter non aduertere, aut propter nescire, qūo particulare sit sub vniuersali, & sequat̄ ex eo, sicut Aristoteles dicit de eo, qui dicit omnē mulā esse sterilē, & tn̄ putat hanc mulā habere in vtero, i. cōcepisse, & non aduertit quomodo vnū repugnet alteri.

Quæretur, quare diabolus dixit, scit autem Deus, ꝙ in quocunque die comederitis ex eo, & non petitur de alio, nisi quare dicitur; scit.n. Deus. Dicendum, ꝙ fuit conueniens exprimi: primo propter præcedētia, quia Deus dixerat, quocunque die comederis, mor-

H te morieris, diabolus dixerat nequaquam moriemini: si autem nihil plus diceret, maneret dubium mulieri, cùm esset contraria assertio serpentis assertioni Dei; vt ergo fieret credibilior, & assentiret ei mulier, voluit aliquid adere diabolus, & istud fuit: scit enim Deus, cum sequentibus. Secundo fuit ad tollendum argumentum in contrarium, quia cùm Deus dixisset ꝙ morerentur, & serpens, ꝙ non, miraretur mulier quomodo serpens poterat scire id, quod Deus non sciebat dicens: scit.n. Deus, qn̄ dixit, ꝙ moreremini, quando comederitis, quod tamen non est verum, nō dixit quasi non sciret, an inde mors ventura esset, sciebat quidem, ꝙ non eueniret, sed dixit propter aliam causam. Tertio, & principaliter ponit̄ istud ad reddē-

I dum causam prohibitionis esus ligni: mulier.n. credebat ꝙ lignum à seipso erat mortiferum, & ob hoc Deus illud vetuisset hominibus tanquam saluti eorum consulens. Nunc verò diabolus dixerat, ꝙ non morerentur, & hoc mulier credebat, sed tunc mirare tur, quare ergo vetaret lignum illud si non erat mortiferum. Diabolus autem dedit causam dicens: scit enim Deus, idest ipse scit, ꝙ si de hoc ligno comedetis efficeremini ęquales ei, & vt non accideret istud, vetuit vobis lignum. Si autem tale lignum esset, & Deus non sciret illud habere talem efficaciam non vetaret ipsum homini, sed quia sciebat quid posset euenire ex illo, vetuit illud ei.

Quæretur, quare dixit serpens, in quocunque die comederitis ex eo. Dicēdum, ꝙ fuit primo ad obuiā-

K dum Deo: dixerat enim Deus supra 2. In quacunque die comederitis ex eo, morte moriemini: diabolus autem negans mortem dixit ecōtrario; nequaquam moriemini, sed in quacunque die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri, & in hoc diabolus acuebat mulierē ad comedēdum de ligno, quia quantū Deus de malo dixerat in comestione venturum, tantum bonum diabolus asseruit. Secundo fuit ad magis mouēdum mulierem ad comedendum; si enim diceret diabolus, si comederitis ex eo aperientur oculi vestri, putaret fortè mulier, ꝙ post multum tempus eueniret istud, & ita non multū incitaret ad illud: si aūt diceret

statum

Sextū incōueniēs de Deo ab Eua creditum.

Quæst. 490 Cur diabolus dixit, scit enim Deus.

Quæst. 491 Cur serpēs dixit, in quocūque die comederitis ex eo.

ſtatim fiet, magis moueretur, quia præſens bonū magis mouet, quā abſens: ideo dixit, in quocunque die comederitis, ſcilicet ſtatim ſequetur iſtud.

Quæſ. 492 Q̃o intelligitur aperientur oculi veſtri.

Quæretur, quomodo intelligebatur, quod dixit ſerpens; aperientur oculi veſtri. Aliqui dicunt, ꝙ intelligitur verè de aperione oculorū corporalium: & aſſerunt, ꝙ ante hoc non habebant Adam, & Eua oculos apertos, & ita non videbant. Confirmant autem hoc primo, quia vt dicitur ſup. 2. cap. Erant Adam, & Eua nudi, & nō erubeſcebant, & hoc non vr̄ eſſe ex aliquo alio, niſi quia non videbant ſuam nuditatem. Secūdo, quia ſup. 3. cap. dr̄, ꝙ cùm comediſſent, aperti ſunt oculi. amborū, & viderunt ſe nudos, & ita non erant prius oculi aperti ipſorum. Dicendum, ꝙ hoc non eſt verū: primo, quia certum eſt, ꝙ Adam ante hoc videbat: nā ſupra 2. cap. Adducta ſunt oīa animalia à Deo coram ipſo, & ipſe impoſuit eis nomina, & tū non potuiſſet hoc facere, niſi videret. Secūdo, quia animalia illa adducta ſunt ad Adam, vt videret, quid vocaret ea, & ꝑquireret, an ibi erat aliquid ei ſimile, & non inuenit, quia dr̄ ibidem; Adæ verò non inueniebatur adiutor ſimilis ei, ſed perquirere hoc non poterat, niſi ſingula aīalia videret, ergo videbat ea. Tertio, quia formata muliere duxit eam Deus ad Adam, & ille ait; hec nūc os de oſſibus meis, &c. cùm ergo fecerit differētiam inter illam fœminam, & fęmellas aliorum animaliū, neceſſe eſt, vt viderit eā. Quarto patet, quia Deus ante formatam Euā, dixit Adæ, ex omni ligno Paradiſi comede, de ligno autem ſciētiæ boni & mali ne comedas, ſi tamen Adam non videret, neque ſciret, quod erat vnum lignum, aut quod alterum, hoc fruſtra diceretur. Quinto, quia ſi non viderent Adam, & Eua non poſſent cibari, quia neſcirent quærere cibum, qui erat eis abſens; cùm illum nunquam vidiſſent, & hoc erat inconueniens. Sexto, quia darentur opera Dei valde imperfecta: ſenſus enim viſus eſt de integritate naturæ humanæ, immo eſt ſenſus maximè pertinens ad perfectionem, & ſic dicit Ariſtoteles, lib. primo Met. cap. primo. quòd ſenſum viſus plus alijs diligimus, quia facit maximè ſcire, & quia plures nobis differentias monſtrat, ſed opera Dei ſunt perfecta, Deuter. 32. cap. ergo Deus crearet Adam & Euam videntes, & non cæcos, vel nondum videntes, ſicut naſcuntur catuli, nam paruuli in humana ſpecie quando exeunt de vtero videntes ſunt. Septimo, quia certum eſt de Eua, ꝙ ante hoc videret, nam vidit ſerpentem, qui eam tentabat, quia aliàs neſciret quis loqueretur ei, & tunc magis dubitaret, & forte non aſſentiret, & tamen certum eſt, quòd mulier vidit tunc ſerpentem, qui tentabat eam, quia poſtea dixit Deo, ſerpens decepit me, & ſi tunc non vidiſſet non potuiſſet dicere quis eam tentauerat, ergo non habebat oculos clauſos. Octauo patet, quia expreſſe ſcriptura dicit, quod mulier videbat ſupra 3. cap. ſcilicet, Vidit igitur mulier, quod bonum eſſet lignum ad veſcendum, & tamen hoc fuit antequam comederet, cùm ſequatur ibi quod tulit de fructu illius, & comedit. Nono, quia ſi nō haberet mulier oculos apertos, ſuperuacua eſſet tentatio diaboli, quia non videret lignum vetitum, & ita non comederet de illo, niſi a caſu tangeret illud, & tamen tunc neſciret an comederet de illo, vel non, vnde non poſſet tranſgredi mandatum Dei comedendo. Dicendum igitur, ꝙ hoc eſt falſum: habebant. n. Adam, & Eua oculos corporales apertos, ſicut poſtea habuerunt, ſed intelligitur de oculis ſpiritualibus. i. de intellectu, & eſt ſenſus, ꝙ homo erat tunc parum intelligens, & efficeretur multum intelligens: hoc autē ſignauit per apertionē oculorum. Et ratio huius eſt, quia per oculū ſignamus intellectū, per apertionē aūt oculorum ipſam intellectionem, vel perfectionem,

A vel diſpoſitionē ad intelligere. De primo patet, quia ſic dicit Ariſt. lib. 1. Eth. ꝙ intellectus eſt quidam oculus: de ſecundo patet, quia ſicut apertio in oculo eſt diſpoſitio præſuppoſita ad videndum, ita eſt in actu intellectus, ꝙ apertione oculorum ſignatur ipſa diſpoſitio immediata ad intelligere.

Quæſ. 493 Cur diabolus facit mētionē de oculis, cū intendat de intellectu.

Sed aliquis dicet, quare diabolus de oculis diceret, cùm non intendit dicere de oculis, ſed de intellectu. Dicendum, quòd voluit vti tranſumptione, ſicut quotidie facimus, & tamen fuit ad magis notificandum: parum enim intelligentibus non poſſunt proponi res, vt ſunt, quia quædam habent eſſe ſpirituale, & abſtractum a materia & ſenſu, illi verò non intelligunt, niſi per plana quæ non ſunt a ſenſu ſeparata, ea B verò ſunt maximè difficilia ad intelligendum, quæ ſunt a ſenſu remotiſſima, vt vniuerſalia, ſicut dicit Ariſto. libr. 1. Met. 2. cap. & ad hoc oportet fieri ſæpè tranſumptionem, quando ſermo intercidit de rebus exceſſis, vt loco eorum dicamus aliqua res ſenſibiles, quæ habeant aliquam cum eis ſimilitudinem, vt per eas poſſint ſignari, & iſte modus eſt maximè frequentatus in tota ſacra ſcriptura, in qua fuerint diuerſa genera trāſumptionum, ita eſt in preſenti cū per oculos accipimus intellectum. Et conueniebat hoc ita dici propter mulierem ad quam fiebat ſermo: nam illa non erat excelſi ingenij, & nullam de rebus experientiam habuerat; ideo non debebat ei proponi ſermo per res difficiles, ſed per res faciliter comprehēſibiles, & ita ſunt ſenſibilia, vt oculi, & apertio oculorū.

C Conueniebat autem oculus primo ad ſignificandum intellectum, quia ita nos accipimus in vſu noſtro, & ita Ariſto. accipit lib. Ethic. in fine. Secundò propter ſimilitudinem cognitionis, nam ſicut intellectus eſt, per quem propriè ſcimus, ita in ſenſibus non eſt aliquis per quem magis ſciamus. Etiam ſicut intellectus eſt omnium cognoſcibilium, vt dicitur libr. 3. de Anima: ſenſus autem non eſt omnium cognoſcibilium, ſed determinati generis, ita inter omnes ſenſus nullus magis accedit ad vtilitatem cognitionis, quàm viſus; vtrunq; enim Ariſt. aſſerit lib. primo Meth. cap. 1. ſcilicet, quòd viſus facit maximè ſcire alijs ſenſibus, & ꝙ plures nobis rerum differentias oſtendit. Tertio, quia iſte ſenſus magis ſubordinatur intellectui, q̄ alij ſenſus: duo enim ſunt ſenſus diſciplinabiles, ideſt

De ſenſu viſus, & auditus, Qui ſenſus maximè conducant ad ſcientiam cōparadā.

D ad ſcientiam facientes, viſus, & auditus, viſus tamen facit ad primam generationem ſcientię: auditus verò ad ſecundam. Nam ſcientia primo inuenitur per ea quæ ex viſu accipiuntur, ut Ariſto. docet lib. primo Meta. cap. 1. ſcilicet ex ſenſationibus fiunt memorię, ex memorijs experimenta, ex experimentis ars, uel ſcientia. Auditus autem non facit niſi ad ſecundam, ſcilicet quando in aliquo eſt ſcientia, ille poteſt eam alteri tradere per auditum, ideo ſecundum hoc conuenietius tranſumitur oculus ad ſignificandum intellectum, quàm aliquis alius ſenſus, aut alia res; nulla tamen res poterat tranſumi, niſi ſenſus pro intellectu, quia intellectus eſt cognitiuus, & pro eo aliquid cognitiuum debet accipi, vt ſit quædam ſimilitudo

E ſub intellectu, tamen nihil eſt cognitiuum, niſi ſenſus. Quod verò dixit de apertione oculorum, conueniens tranſumptio fuit, quia ſicut intellectus dicit vim cognitiuam, & non cognitionem, ita oculus dicit viſiuum principium, & non viſionem, & tamen intellectus eſt propter intelligere, ſicut oculus propter videre: voluit autem ſignificare diabolus intellectionem perfectam hominis, ideo eam notificauit per ea, quæ ſunt oculorum, ſcilicet per apertionem, & dixit, aperientur oculi veſtri, ideſt accipietis perfectam cognitionem: per hoc enim qui habet viſum non videt, ſiue oculos apertos, vel clauſos habeat, cùm verò aperiun-

tur

tur disponitur ad videndum, ita in intellectu per apertionem oculorum significatur ablatio impedimenti cognitionis, vel significatur aliqua magna dispositio ad intelligendum.

Quæst. 494 Cũ intellectꝰ sit vnꝰ, cur dixit, plures oculos.

Sed dicetur, cùm vellet hic significare actum intelligendi, & intellectus, sit vnus, quare dixit plures oculos, quia videtur, quòd debuisset poni oculus in singulari. Dicendum, quòd potuit esse, quia fiebat sermo de Adam, & Eua, & dato, ꝙ loqueretur de oculo in singulari, quia tamen cuiuslibet eorum debebat saltem accipi vnus oculus, & isti erant duo oculi, dixit aperientur oculi vestri. Sed dicetur, quòd non est ista causa vera, quia ad hoc sufficiebat dici aperietur oculus vester, & intelligebatur vnus oculus cuiuslibet eorum, sed veritas est, ꝙ sic dictum est, quia sic erat conueniẽs dici. Primo, quia licèt duo sint oculi, & vnus sit intellectus, est tamen duorum oculorum vnica visio, sicut vnius intellectus vnica intellectio: nam virtus visiua non est multa, sed vna, & fit vnio in neruo concauo, quia aliàs plus videremus duobus oculis, quã vno, vel omne visum videretur esse duo. Secundo, quia siue intellectus esset vnus, siue plures in eodem homine, fœmina nesciebat, quæ non habebat sufficiẽtem cognitionẽ de spiritualibus, & inuisibilibus. De oculis autem erat certum, quòd erant duo: ideo cùm ex notis manuduceretur ad cognoscẽdũ ignota, debuit dici de duobus oculis, & non de vno tantùm: nam si de vno tantùm diceretur, fœmina dubitaret, quare de alio tacebatur: & ita efficeretur magis incertum de eo, quod ei diabolus notificare volebat.

Quæst. 495 Quid itellexit diabolus cũ dixit, eritis sicut dij.

Quæretur, quid diabolus intellexit, cùm ait, eritis sicut dij. Dicendum, quòd per hoc innuebat quendã statum excellentem, qualis est status diuinus: non enim voluit significare, quòd efficerentur Deus, vel dij, sed ꝙ acciperent quandã similitudinem, vel æqualitatem eius, quia dixit, sicut dij. Sed est dubium, in quo voluit eis dare istam similitudinem, vel æqualitatem ad Deum. Aliqui dicunt, ꝙ in omnibus, quasi in nullo excederet eos Deus. Sed dicendum, ꝙ fortè hoc non erat opinabile, ideo neque mulieri suggessit illud diabolus, sed voluit eis dare similitudinem, vel æqualitatem Dei in scientia solùm, & hoc innuitur, cùm dixit, eritis sicut dij scientes bonum & malum: nam per hoc limitauit illud, scilicet in hoc eritis sicut dij, ꝙ scietis bonum, & malum. Etiam apparet ex improperio, vel illusione, quam Deus faciebat de Adam postquam peccauerat, nam dixit supra 3. cap. Ecce Adam factus est, quasi vnus ex nobis sciens bonum & malum, & ita non dixit, similitudinem simpliciter, sed addidit in sciendo bonum, & malum. Qui autem putant fuisse similitudinem, vel equalitatem Dei in omnibus propositam a dæmone, diuidunt ista duo, & non ponunt vnum, vt limitatiuum alterius, sic enim videtur ponere Magister li. 2. di. 21. s. Tribus modis diabolus hominem tentauit. s. gula in persuasione cibi, cùm dixit, in quocunque die comederitis, inani gloria in promissione deitatis, cùm dixit, eritis sicut dij, auaritia in promissione scientiæ, cùm dixit, sciẽtes bonum & malum. Sed dicendum, quòd neque ex hoc sequitur, ꝙ essent duæ res distinctæ, fieri similem Deo, & esse scientem bonum & malum, sicut Deus scit, & ita vnum limitat alterum quomodocunque accipiatur, siue dicatur, eritis sicut dij, intelligitur in sciendo bonum & malum, & non in alio; siue accipiatur, eritis sciẽtes bonum & malũ intelligitur, sicut dij. i. similiter, vel equaliter ad Deũ. An verò ĩ aliquib. alijs intelligeret ista similitudo, nõ est facile diffinire.

Quæst. 496 Cur dixit, eritis sicut dij pluraliter.

Sed quæretur, quare dixit eritis sicut dij pluraliter, & quid per hoc intellexit. Aliqui dĩt, ꝙ fuit intentio diaboli deducere hominem ad credendum esse plu-

F res deos, nam voluit inducere hominem in peccatũ, & ideo inquantum grauius peccatum potuit induxit, aut inducere conatus est: est autem grauissimũ peccatum infidelitas, & potissimè qñ honor soli Deo debitus alteri communicat̃, s. ꝙ multi sint dij, quia ita minuitur honor eius, ideo ad hoc voluit inducere diabolus hominẽ, vt multos deos crederet. Sed dđm, ꝙ non fuit ista intentio diaboli hìc: primo, quia sciebat difficilè esse persuaderi, cũ tam vir, quàm mulier de vno Deo tm̃ loquerentur, s. mulier dixit: de ligno, quod est in medio Paradisi precepit nobis Deus, ut nõ comederemus. Secundo, quia ipse diabolus unitatẽ Dei p̃supposuerat in principio sermonis, cùm dixit; cur pcepit nobis Deus, ut non comederetis de omni ligno Paradisi? Etiam postea locutus est de Deo in figulari, dicens, Scit enim Deus quòd in quocunque die comederitis ex eo, aperientur oculi uestri, & tamen si ipse intenderet suadere pluralitatem deorum, non frequentaret loqui de unitate eius. Tertio apparet, quia si diabolus intenderet suadere homini pluralitatem deorum, alio modo tentaret; nam cùm grauius peccatum esset istud, quàm comedere de ligno uetito, ad istud tenderet finis tentationis, & tamen hìc non introducitur illud, eritis sicut dij principaliter ad credendum, sed ad incitandum ad comedẽdum de ligno uetito, ideo non erat ista intẽtio demonis. Quarto patet, quia Deus insultando Adæ, aut improperando ei, dixit; Ecce Adam factus est, quasi unus ex nobis supr. 3. cap. & hoc erat loco eius, quod serpens dixerat, eritis

G (margin letter beside line "disi? Etiam postea...")

H sicut dij, & tamen Deus non asseruit plures deos, & dixit, sicut unus ex nobis; ergo id quod diabolus dixerat non erat esse plures deos, sed aliquid alterũ, quòd si in rebus erat, licèt homo nõ assequeretur illud, aut sequi non posset: dicendum ergo, ꝙ diabolus per hoc non uoluit significare pluritatem deorum. Alij dicũt, ꝙ nomine deorum intelliguntur hìc Angeli, & non sicut Deus. Secũdo, quia non argueretur de uitio infidelitatis, s. quia crederet esse plures deos, cùm de Angelis intelligeret sibi propositũ esse. Tertio, qa alleuiabatur peccatum mulieris, nam appetere equalitatem Angelorum non erat graue, sicut appetere equalitatem Dei. Quarto, quia uidetur concordare hoc litterę supra 3. cap. s. Ecce Adã factus est, sicut unus

I ex nobis, & ita sunt multi illi inter quos fiebat sermo, non tamen sunt multi dij, sed multi Angeli. Sed dicẽdum, ꝙ hoc non stat ꝙ accipiatur pro Angelis, sed necesse est accipi pro Deo; primo, quia aliter non conueniret intentioni diaboli, quia ille uoluit, ꝙ Deus dixerat, ꝙ non comederent de ligno illo ex inuidia. s. scit. n. Deus, ꝙ in quacunque die comederitis ex eo, aperientur oculi uestri, & tamen si comedendo efficerẽtur homines similes Angelis, & nõ similes Deo, non inuideret Deus hominibus, unde neque uetaret eis lignum illud, ergo intelligeretur, ꝙ essent similes Deo. Secundo, quia Augustinus lib. 11. super Gen. & Magister. lib. 2. dis. 21. & ferè omnes dicunt, ꝙ appetiuit mulier diuinam excellentiam, & tamen si hìc nomine deorum intelligerentur Angeli, non appeteret

Enodatio dubitationis.

K homo diuinam excellentiam, cùm diabolus ei de illa loqueretur, ergo non intelliguntur Angeli, sed Deus. Tertio, quia quando postea insultabat Deus Adæ, dixit; Ecce Adam factus est, sicut unus ex nobis, & tamen Deus non loqueret̃ Angelis, quia non est eadẽ similitudo Dei & Angelorum, & ideo loquebatur Deus in seipso pluraliter, propter pluralitatem personarum, licet istud non satis est firmum. Sed quicquid sit, uidetur accipiendum de Deo, ut dicitur, eritis sicut dij, idest quilibet uestrum erit, sicut Deus, & quia duo estis, eritis sicut duo dij. Ad primam rationem, quæ ostendebat esse de Angelis dictum, dicendum, quòd

quòd minus inconueniens eſſet: & tamen non ſuſtinet illud in litera. Ad ſecundam, & tertiam ſecundũ quas alleuiatur peccatum mulieris, dicendum, quòd leuius eſſet, ſi de Angelis intelligeretur, & tamen non poteſt intelligi propter rationes allegatas.

Ad quæſitum dicendum eſt, quòd litera illa variè exponitur: ideo quidam inducunt literam illam in vnã partem, alij in oppoſitam: quidam enim accipiunt, quòd ibi ſit locutio Dei ad Angelos: alij verò, quòd ſit locutio diuinarum perſonarum inter ſe, vt tactum eſt ſupra 3. capit. quæſt. 23. & tamen magis eſt accipiendum, quòd intelligatur de diuinis perſonis, de quo magis infra dicetur.

Quæſ. 497 Quo intellexit dæmõ p hoc eritis ſciẽtes bonũ & malũ, & quid p hoc mulier accepit, & an hoc ſit verum.

Quæretur, quid intellexit diabolus, cùm dixit, eritis ſciẽtes bonum & malum, quid per hoc mulier accepit, & an hoc ſit verum. Aliqui dicunt, quòd verũ fuit hoc, quia cùm guſtauerunt de ligno, ſtatim ſciuerunt malum, quod prius non ſciebant, quia nullum malum experti fuerant manentes in innocentia, & ſic vtrunque ſimul cognouerunt tunc. Dicendum, quòd diabolus non voluit hoc ſignificare, neque mulier ita intellexit: primo, quia propoſuit hoc tanquã quoddam excellens, ſub ſpe cuius moueretur mulier ad guſtandum de ligno: ſcire tamen ſic malum non eſt bonum, ſed pœna, ergo non intellexit ſic diabolus. Secundo, & præcipuè, quia dicitur, eritis ſicut dij ſcientes bonum & malum, & tamen Deus, & Angeli boni non ſciunt bonum & malum, ita, quòd malum nouerint per experientiam, quia ſic non ſcit malum, niſi qui malum patitur, aut malum habet, quod non competit Deo, & Angelis, ergo aliter accipitur. Tertio, quia dicitur; ſcientes bonum & malum, & ſic non ſolùm ſcirent malum, ſed etiam principaliter bonum, & tamen per comeſtionem ligni nõ cognouerunt bonum, ſed ſolum malum, immo ceſſauerunt à cognitione quorundam bonorum, quia quaſdam cognitiones habebant hoĩes in ſtatu innocentiæ, quas poſt peccatum non habuerunt, ſicut infra dicetur. Quarto, quia neque eſt verum quantum ad malum; quia etiam ante peccatum ſciebat homo bonum & malum. De bono notum eſt, de malo patet, quia ſciebat mortẽ, & mori, alias non intellexiſſet Adam, quãdo dixit Deus, quocunque die comederis morte morieris, ſupra ſecundo cap. & quando poſtea dixit mulier, ne fortè moriamur. Etiam cognoſcebat rationẽ mali in generali, vt ita loquamur, cùm diabolus dixerit, eritis ſcientes bonum & malum: intellexit enim Eua, quid per hoc ſignificabatur, alioquin non moueretur ad hoc concupiſcendum: ergo bonum & malum prius ſciebant: experiri autem malum non eſt proprie ſcire, quia ſcire magis nominat notitiam intellectualem, quàm ſenſitiuã, experiri autem in ſenſu eſt.

Quæſtio ſoluitur.

Dicendum ergo, quòd per hoc, quod dicitur, ſcientes bonum & malum ſignatur quædam excellens conditio omnium ſimpliciter, vel omnium, quę homo cognoſcere cuperet, vel quæ cognoſcere ad eum pertineret, de gradu cuius cognitionis ſtatim dicemus, voluit autem diabolus nomine boni & mali ſignificare omnes differentias ſcibilium, quia bonum & malum includũt omne ens, ac ſi diceret, cognoſcetis omnia quæcunque ſunt bona & mala, vera & falſa, contingentia, & neceſſaria, & ita de omnibus differentijs entium, & ita nos in communibus locutionibus ad omnia includẽda dicimus bonum & malum, quaſi extra hoc nihil ſit.

Quæſ. 498 An in ſtatu innocẽtiæ Adam videbat Deum per eſſentiam.

Nunc occaſione præcedentium eſt dubium de cognitione hominis in primo ſtatu, ſcilicet, quàm cognitionem habuit, & qualẽ habiturus eſſet ſi permaneret diu, aut ſemper in eo. Et eſt dubium: primo, an Adam in ſtatu innocentiæ Deum videbat per eſſentiam. Aliqui dicunt, quòd ſic, quia videre Deum ſine medio eſt videre Deum per eſſentiam, ſed Adã in ſtatu innocentię videbat Deum ſine medio, vt tradit Magiſter, libro 4. Sentent. in principio, ergo videbat per eſſentiam. 1. Ratio. Secundo, quia inter mentem noſtram & Deum nihil eſt medium ſecundum naturã mentis, vt Auguſtinus tradit, ſed omne medium cognoſcendi eſt medium inter cognoſcentem, & cognitum, ergo videtur, quòd cùm in primo ſtatu eſſet homo in integritate naturæ ſuæ, quòd Deum immediatè videret per eſſentiam, quia videbat ſecundum conditionem integritatis naturæ ſuæ inter quam & Deum non eſt medium. 2. Ratio. Tertio, quia Apoſtolus diſtinguit, 1. ad Corinth. 13. cap. duas cognitiones, ſcilicet facie ad faciem, & per ſpeculum in ænigmate, ſed Adam non habebat in ſtatu innocentiæ cognitionẽ in ænigmate, quia ænigma eſt obſcuritas, & in eo nulla erat obſcuritas, ergo cognoſcebat facie ad faciem; & hoc eſt cognoſcere per eſſentiam. 3. Ratio. Quarto, quia qui non habet quod deſiderat, affligitur, ſed Adam non affligebatur, quia afflictio eſt pœna, quæ non eſt ſine peccato præcedente, ergo habebat omne, quod deſiderabat, & tamẽ omnis homo cupit videre Deũ, ergo Adam Deum tunc per eſſentiam videbat. 4. Ratio. Quinto, quia quod eſt ad aliquod ordinatum, non caret illo, niſi per aliquid impediatur, ſicut ignis ſemper vadit ſurſum, niſi cum impeditur, ſed intellectus hominis erat naturaliter ordinatus ad videndum Deum p eſſentiam, cùm ergo non eſſet aliquod impedimentum, quia neque culpa, neque pena, ergo Deum videbat per eſſentiam. 5. Ratio.

Dicendum, quòd Adam in ſtatu innocentiæ non videbat Deum per eſſentiam, neque viſuri erãt eum poſteri eius quamdiu in illo ſtatu manerent. Rñſio ad quæſitum. Et patet primo, quia dicitur Ioan. 1. capit. Deum nemo vidit vnquam, ſcilicet in ſtatu viæ, & quædam gloſſ. Iſa. 6. dicit; Nullus homo in ſtatu viæ exiſtens vidit Deum, ſed Adam erat in ſtatu viæ, quãdiu erat in ſtatu innocẽtię, quia nondum erat beatus, neque miſer, eratque in ſtatu merendi, & adhuc ſubditus legibus, & pręceptis, ergo nõ videbat tunc Deũ per eſſentiam. Secundo, quia vt dicit Auguſtinus viſio diuinitatis per eſſentiam eſt tota merces, ſed Adã in ſtatu innocentiæ non habebat totam mercedem, quia non erat adhuc beatus, ergo non videbat Deum per eſſentiam.

Quæſ. 499 Cognouit Adã Deũ cognitione iter cognitionem noſtrã & beatorũ.

Circa hoc dicendum, quod modus, quo Adam cognouit Deum in ſtatu innocentiæ medius fuit inter eum, quem beati habent, & eum, quẽ nos habemus nunc. Conſtant enim gradus cognitionis ſecundum differentiam ſtatus, ſed ſtatus beatorum eſt altiſſimus, ideo illi conuenit excellentiſſimus modus cognitionis, ſcilicet Deum per eſſentiam videre, quo non eſt aliquis, neque cogitari poteſt ſublimior; ſtatus noſter eſt infimus, ideo infimus modus cognitionis de Deo nobis conuenit, ſcilicet per ſolam fidem, & ea quæ minora fide ſunt, ſcilicet per ea, quæ ſunt in creaturis, ad Rom. 1. cap. Status autem innocentiæ, in quo conditus eſt Adam erat medius, quia Adam erat minor beatis, cùm nõdum beatus eſſet, erat autem maior nobis, quia in nullas pęnalitates conſequentes peccatum inciderat, quas nos ſuſtinemus: ideo modus cognitionis ſuæ de Deo medius eſſe debebat inter modum beatorum, & modum noſtrum, neque igitur per eſſentiam videbat, vt beati, neque ſola fide, & figura creaturarum veſtigijs contemplabatur, vt nos, ſed quodam medio inter hos. Sic enim Magiſter tenet, libro 2. diſtinct. 23. ſcilicet, Cognitionem quoque creatoris primus homo habuiſſe creditur; cognouit enim à quo creatus fuerat non eo modo cognoſcendi, quo ex auditu ſolo percipitur, quomodo accedẽtibus abſens quæritur.

Sed

Sed quadam interiori aspiratione, qua Dei præsentiam contemplabatur, non tamen ita excellenter, sicut post hanc vitam sancti visuri sunt, neque ita in ænigmate qualiter in hac vita videmus. Sed adhuc ad hoc apertius intelligendum, est sciendum, ꝙ Deus tripliciter videri potest; vno modo per suam essentiã: alio modo per aliquem effectum eius influentem in intellectum videntis: tertio modo per effectum aliquem extra intellectum videntis, in quo effectu diuina similitudo resultat. Exemplum huius manifestatur in luce corporali visibili. Lux enim non videtur ab oculo per aliquam similitudinem sui relictam in oculo, sed videtur per suam essentiam, quia videt res per id, quod est vt forma in oculo de ea, sed ipsa lux, aut lumen per se informat oculum, non relinquendo aliquam sui speciem posteriorem se, & a se distinctam, qua oculus informetur, & repræsentet lucem. Et huic modo visionis comparatur modus cognitionis de Deo, quo Deus per essentiam videtur, quia sicut in visione corporali prædicta idem est quod videtur, & per quod videtur, s. forma perficiens oculũ videntis: ita in ista Dei visione idem est quod videtur, & quo videtur siue per quod, cùm non sit ibi alia species intelligibilis, per quam Deus videatur, sed ipsa diuina essentia est vt forma perficiens intellectum vidẽtis. Iste modus soli Deo est naturalis, ipse est omnino simplex, & ita se ipsum cognoscit per id, quod est, & essentia sua est quam ipse cognoscit, & illa est, per quã cognoscit, cùm non possit in Deo distingui aliud, & aliud, scilicet quod cognoscatur, & quo. Cùm autem fit ista distinctio, iam id per quod cognoscetur Deus erit creatum, & non Deus, quia in Deo non est distinguere ab ipso realiter quod non sit ipse; istam cognitionem nõ possunt habere angeli, & homines per naturam, sed possunt ad eam eleuari per gratiam. Secũdus modus vidẽdi in corporalibus est, cum vr̃ aliquid non per se ipsum, sed ꝑ suam similitudinem, quę non est ipsum, sicut lapis vr̃ non per se, quia non est in oculo, neque est forma, quæ possit perficere, vel actuare ad vidẽdum, sed per suam similitudinem relictam in oculo, quæ non est lapis, sed aliquid posterius lapide, & ab eo distinctum, atque relictum. Hic modus vidẽdi comparatur secundo modo videndi Deum. s. per effectum suum efluentem in intellectum, quia sicut hic lapis non vr̃ per se, sed per similitudinem suam, quæ est effectus eius, & illam influit lapis in oculum videntis, ita Deus in secundo non vr̃ per se, sed per aliquem effectum suum ab eo influentem in intellectũ cognoscentis. Iste modus videndi Deum non põt cõpetere Deo, quia tũc necesse esset intellectum Dei esse distinctum a Deo, vt aliquid diuinum recipere posset. Etiam esset minus Deo, quia esset possibile, qui posset recipere aliquid, ꝙ nõ sit ipse, intellectus etiam esset paruæ perfectionis, cùm per aliquid creatum ꝑficeretur, cùm omne quod a Deo influitur, sit non ipse: ideo solus primus modus ei conuenit. s. ꝙ se ipsum per essentiam suã cognoscat, quæ intellectui adequatur, & non est aliquid receptum, quia non est extrinsecum, & sic intellectus nõ erit possibilis, nec sequetur aliquod inconueniens. Sed modus iste conuenit creaturis, & non omnibus, sed solis angelis, siue intelligentijs, & est eis modus iste naturalis cognoscendi Deũ, sicut dr̃ i libro de causis, Omnis intelligẽtia scit id qđ est supra se, per illud, qđ est cã ei, cognoscit aũt intelligentia lumen naturæ suæ, ꝙ est lumen creatum, & iõ est a Deo influxum, & illud lumen est similitudo luminis increati, licèt non sit similitudo perfecta, & inquantum est similitudo repræsentat, aut cognosci facit ipsum Deum. Est tñ lumen illud influxum qa creatum est: ideo intelligẽtia cognoscit ibi Deum per aliquid quod est influxum ei a Deo, & illud est effectus diuinus influxus in intellectum videntis Deum. Tertius modus videndi in corporalibus est, quo vultus hominis relucens in speculo videtur ab ipso homine, hic.n. non vr̃ vultus per essentiam suam, vt in primo modo, sed per similitudinem, & non per similitudinem suam directè impressam oculo, sed per similitudinem in speculo relucẽtem, & ex speculo resultat in pupilla. Huic autem comparatur tertius modus vidẽdi Deum, qui est per aliquem effectum, qui non est in intellectu videntis influxus, sed extra intellectum; & per illud repræsentatur Deus inquantum ille effectus est quędam Dei similitudo. Et hoc fit dupliciter, scilicet siue per effectum naturalem, idest per cognitionem creaturarum, siue per effectum spiritualem, sicut per visionem fidei. De primo, quia per cognitionem creaturarum philosophi cognouerũt Deum, ad Rom. primo; Inuisibilia Dei ꝑ ea, quæ facta sunt &c. & fit ista cognitio, inquantum creaturæ sunt quidam effectus Dei, & ideo relucet in eis quædam similitudo Dei, licèt imperfecta, ex qua similutudine, vt ex similitudine, quæ relucet in speculo, accipimus cognitionem de Deo, & illa similitudo non est aliquid in anima nostra. De secundo apparet vt in cognitione per fidem, quia tunc cognoscimus aliquid de Deo, non per aliquod lumen, quod sit in anima nostra, sed per lumen quod ab alijs accipimus. Nam quod credimus intantum cognoscimus, inquantum assentimus aliquibus, quibus hoc reuelatum est, vel eis, qui hoc cognoscebant: & ideo illa videmus non in lumine nostro, siue in lumine, quod in nobis sit, sed in lumine aliorum, & ideo est sicut visio per speculum, quia illa non est per aliquod lumen, quod in nobis sit, sed per id, quod est in speculo, & inde nos istud trahimus; ita id quod per fidem in nobis est, est in aliquo per claram cognitionem, aut per lumen, quod in ipso est, & nos ex eo accipimus, & ob hoc Apostolus vocauit istam cognitionem fidei per speculum, & in ęnigmate, per speculum quidem quia cognoscimus, quæ fidei sunt non per lumen, quod in nobis est, sed per lumen, quod est in alio. Iste tertius modus cognoscendi Deum est naturalis homini secundum additionem suæ naturæ, non autem competit Deo, cùm neque competat modus secundus supra positus, qui tamẽ est perfectior isto; neque etiam competit angelis, cùm illi per lumen naturæ suæ cognoscant Deum naturaliter, ideo non competit eis recipere ab extrinseco; sed est naturalis iste modus homini, quia homo non potest Deum videre primo modo, cùm ille soli Deo sit naturalis, neque etiam secundo modo, quia tũc cognosceret intellectus noster Deum per ipsummet intellectum, idest intellectus se ipsum cognoscẽdo cognosceret Deum inquantum ipse est quidam effectus Dei, & aliqua eius similitudo licèt imperfecta, & tamen intellectus non intelligit seipsum per se, sed per alia, scilicet per res, quas cognoscit, intelligit se intelligere, & per intelligere cognoscit se ipsum scilicet per obiecta cognoscit actus, & per actus cognoscit potentias, & ita cùm non cognoscat se per se, sed per alia, non poterit cognoscere Deum per se, sed per alia, & in hoc differt intellectus noster ab angelis, quia Angelus intelligit se per se, & ideo intelligit Deum naturaliter per se iuxta istud, omnis intelligentia scit quod est super se per hoc quod est causa ei, intellectus autem noster, quia est interioris naturę, non est natus intelligere se per se, sed per aliud, idem non est natus intelligere aliquid ex seipso, sed potius per quodlibet ad se ipsum potest intelligere.

Nunc ergo de Adam dicendum, quòd in statu innocentiæ non tenuit primum, neque tertium modum,

Marginal notes (left): Trib' modis Deus videri potest. — Visio Dei ꝑ essentiã quomodo — Secundus mod' quo Deus videri potest. — Cognitio Angelorũ de Deo quomodo

Marginal notes (right): Tertius modus quo Deus videtur. — Quomodo Deus per similitudinem cognoscitur — Quest. 100 Adã Deũ

Section letters in the margin: F, G, H, I, K

videbat p secundum modum videndi.

Adam, sed secundum. Non primum, quia ille est Deo soli naturalis; Angelis verò & hominibus potest competere per eleuationem gloriæ, & habent Deum omnes beati ex gratia, quem impossibile est eis habere ex natura, cùm ex lumine gloriæ eleuet intellectus creatus, vt essentia diuina efficiatur ei conueniens, & proportionatum medium intelligendi, quę erat obiectū, & tamen Adam in statu innocentiæ non erat beatus, ideo nō poterat videre Deum per essentiam. Tertius modus non conueniebat Adæ, scilicet, quòd istum solum haberet. Nam iste modus competit nobis nunc, sed status Adæ erat tunc sublimior, quā nunc noster, ideo quendam alium modum haberet. Relinquitur autem modus secundus, ideo illum haberet Adam, s. quod per effectum aliquem Dei influxum intellectui eius Deum cognosceret. Sed objicietur, quòd hoc nō stet, quia modus secundus competit Angelis, ideo nō poterit competere hominibus, quorū intellectus est inferior. Dicendum, quòd verum est, quod competit Angelis, & tamen non impeditur, quin competat homini, quia difficilius est de videndo Deum per essentiam, quod est primi modi, qui proprius est Deo, & tamen potest competere hominibus, quia alias nullus esset beatus, cùm homo non sit beatus, nisi videndo Deum per essentiam. Sed est verum, q nunquam cōpetit homini, sicut cōpetit Deo, quia Deo competit naturaliter, homini autem competit per gratiam eleuando ipsum lumine gloriæ, & ideo non fit, quòd homo naturaliter videat Deum per essentiam, neque est possibile, quòd ita fiat. Sic autem est quantum ad secū dum modum videndi Deum, quia ille modus est naturalis Angelis: & ideo nō potest homo sic Deum videre, sed potest per gratiam eleuari, vt sic videatur: nā si quod plus, idest videre Deum per essentiam homini tribuitur, potest ei tribui, quod minus est, idest, videre Deū secundo modo: & tunc dicetur, quòd hoc poterat fieri dupliciter. Vno modo, quòd Adam videret Deum per aliquod lumen, quod Deus influeret in intellectum eius. Alio modo, quòd videret per lumen, quod est ipse intellectus, quia vtrunque est lumē creatum, quod non est essentia Dei, & vtrunque est intra intellectum, vel non extra intellectum. De primo non poterat esse nisi Deus reuelaret aliquid Adæ infundēdo speciem intellectui eius, per quā intelligeret; erat enim hoc intelligere Deum directè, licet per similitudinem, quia illud quod intellectui infunderet Deū repræsentaret, sicut eius similitudo qualiscunque. De secundo poterat intelligi, vt si præstaretur, q intellectum suum per seipsum cognosceret, & tunc p intellectū suum Deum cognosceret. Primum non cōpetebat Adæ ex natura sua, quia homo erat, sed poterat ei præstari, cùm maiora præstentur: erit autem illud donum gratuitum, vt eleuaretur intellectus Adę ad cognoscendum se per se, quod nō poterat fieri secundum naturam. Secūdum autem ex hoc sequitur, nā si intellectus Adæ poterat cognoscere se ipsum p se, posset cognoscere Deum per se, quia cū Angelus cognoscat Deum per se, eo quòd cognoscit se per se, & ipse est quoddam lumen inquātum est similitudo Dei, poterit intellectus noster per seipsum intelligere Deū, si per se intelligat eum, quasi ipse intellectus est quoddam lumen, aut habens naturæ suæ lumen, inquantum est quædam Dei similitudo. Item intellectus noster cognoscit Deum per creaturas, eo quòd cognoscit creaturas per se, & hoc inquantum creaturæ corporales habent quādam similitudinem imperfectam Dei, a fortiori igitur si seipsum per se cognoscat, magis Deū cognoscet per seipsum, eo quòd intellectus noster est sublimior natura, quam res corporales, & accedit ad perfectiorem rationem similitudinis Dei, ideo perfectius ducet in cognitionē Dei, quam res corporales: quicunq; ergo modus istorum esset, constat q Adam habuit perfectiorem modum cognoscendi Deum, quàm nos nunc, quia nos habemus tertium modum, & ipse habuit secundum.

Adā in statu innocētiæ potuit dupliciter per gratiam Deum videre.

Quæst. sol Adā p secundū modū cognoscēdi Deū videbat, & vt Angeli, & vt prophetę.

Nunc igitur ita dicamus, quòd licet Adam non potuit ex natura habere alium modum, quàm eum, quē nos habemus, potuit tamē habere, & habuit ex gratia modū medium, qui ad Angelos pertinet. Primum.n. modum nō habet homo per naturam, sed potest habere per gloriā, vt est in beatis, & tamen non fuit tūc communicatus iste modus, quia nōdum erat beatus. Ad secundum modum non pertingit homo per naturam, & eleuatur per gratiam, & hoc tam in statu innocentiæ, quàm etiam post peccatum in statu isto, sicut patet nunc in viris contemplatiuis, qui diuinas reuelationes merentur, & accipiunt, sed status Adæ fuit multo sublimior, ideo ille abundātiores reuelationes acciperet. Et tamen illum secundum modum poterat Adam habere dupliciter, scilicet, vt Angelus, vel vt propheta haberet; vt propheta si Deus per lumen influxum illuminaret ipsum ad cognoscendum Deū, quia iste est modus, quo prophetæ à Deo cognitionē accipiunt, s. per aliquid, quod eis influit, & est mediū cognoscendi; haberet autem ut Angelus si cognosceret Adam intellectum suum per seipsum, & per eum intelligeret Deum; quia iste est modus naturalis, quo Angelus Deum cognoscit, scilicet per essentiam ppriam inquantum est Dei similitudo, cognoscit Deū, q supra se est, ut est causa eius, & hoc est naturale Angelo, non autem cognoscere per reuelationem: ideo si homo ex gratia haberet, q intellectū suum per se cognosceret, sequeretur, q Deum cognosceret per se ipsum. Sed dicendum, q de istis duobus, modus cognoscendi sublimior est, qui per reuelationem, quā qui per cognitionem sui ipsius: & apparet. Primo, qa si intellectus per se ipsum cognosceret Deum, nō esset excellens ista cognitio, quia non esset maior, quā sit dignitas intellectus, & parum differret à cognitione, qua Deum cognoscimus per creaturas corporales, scilicet, quantum intellectus excedit secūdum dignitatem res corporales, & abūdantius inducere potest ex se ipso in cognitionem suæ causæ, & tamē sublimior est cognitionis gradus, quam uolumus dare in Adā ante peccatum. Item, quia id, quod Deus infundere potest, & infundit interdum intellectui, est sufficientius medium cognoscendi Deum, ut perfectius, & distinctius cognoscatur. Et patet, quia magis Angeli possunt cognoscere Deum per naturam propriam, quàm intellectus noster Deum per naturam propriam, si eam cognoscat inquantum expressior similitudo Dei inuenit in natura angelica, quàm in intellectu nostro, & tamen angelis reuelatur aliquid, quia non possunt illud intelligere per lumen naturæ suæ, ideo abundantior cognitio est, quæ fit per reuelationem, quàm quæ fit per cognitionem naturæ propriæ. Ergo in Adam ita dicemus, q haberet modū cognoscendi Deum secundum. s. per aliquid influxum intellectui eius, vel q nō esset extra intellectum eius; & tamen istud non erat, q Adam cognosceret intellectum suum per se ipsum, sed quòd Adę aliquid reuelaretur, & quanto essent sublimiores istæ reuelationes, tanto Deum altius cognosceret. Tertius modus cognitionis, scilicet per aliquid quòd est extra intellectum competit homini secūdum naturam, vt sic Deum cognoscat, & quia ea, quæ sunt naturalia, nō pereunt per peccatum, manet etiam modo generaliter tam in bonis, quam in malis. Et isto etiam modo Adam tunc cognosceret Deum in statu illo, quia cum status non tollat naturalia, maneret Adæ, q cogno-

Quis modus cognoscēdi Deū sit nobilior.

Terti' modus cognoscēdi Deū cōpetebat & Adam.

cognosceret Deum per creaturas: nam certum est, quòd creaturæ inquantum sunt Dei causata, & habēt quandam illius, licèt imperfectam similitudinem naturaliter ducunt in cognitionem Dei. Et quanto aliquis magis cognouerit creaturas, magis ex eis Deum cognoscet, & tamen Adam in statu illo pleniorē cognitionem haberet de creaturis quàm nos, nunc ergo magis per illas Deum cognosceret quàm nos, & tamen nos per eas cognoscimus Deum; ad Rom. primo, ergo & Adam cognosceret, & tamen quia denominatio fit a digniori, & habebat Adam alium modū excellentiorem cognoscendi, quàm qui est ex creaturis, & ille competebat sibi ex conditione illius status, ideo dicebatur per illum cognoscere, & non per tertium modum. Sic est de beatis, nam beati non desinunt cognoscere creaturas, sed eas plenius cognoscunt, cum per Deum cognoscant, & creaturæ nunquam desinunt esse Dei vestigia, vel similitudines: iō semper Deum repræsentabunt, ergo & beati per creaturas Deum cognoscent. Quia tamē alio modo sublimiori Deum cognoscunt, non dicuntur cognoscere per creaturas, & ratio est, quia modus imperfectus cognoscendi dicitur cùm negatione superioris modi, vt quòd dicatur, quòd aliquis per creaturas Deum cognoscit, idest non cognoscit alio modo excellētiori, ita igitur de Adam quòd cognoscebat Deū, secundo modo, scilicet per reuelationem, & non dicetur; quòd per creaturas.

Quęs. 502 Opinio quorūdā, ꝙ Deus, nunquā videtur p essentiā, neque hic, neq; in patria. Sed circa ea, quæ diximus de visione Dei per essentiam aliqui errant, quia quidam dicunt, quòd Deus, nunquam videtur per essentiam, neque in patria, neque in via. Sed istud est hæreticum, & contra sacram Scripturam, quæ assignat aliquod tempus, in quo clarè Deum cognoscemus, quod erit videre ipsum per essentiam, & licèt sacra Scriptura non vtatur his terminis, videre per essentiam, vtitur alijs æquipollentibus, sicut prima ad Corinthios 13. c. dicitur: Videmus enim nunc per speculum, & in ænigmate, tūc autem facie ad faciem. Ex quo apparet id, quod volumus dupliciter. Primo, quia Apostolus distinguit inter modum videndi Deum nunc, & aliquādo, & sic aliquādo cessabimus habere istum modum, & habebimus alium, & tamen cessante isto non apparet quem modum habeamus, nisi clarè cognoscere, quod est videre per essentiam, ergo aliquando Deus videbitur per essentiam. Secundo, quia dicit; Videmus nūc per speculum, & in ænigmate, tunc autem facie ad faciem; in quo significatur manifestissima cognitio, quia nō potest esse aliquis modus manifestioris cognitionis de homine, quàm cum videmus eum facie ad faciē, sed hoc dicitur tunc de Deo, ergo habebimus de ipso clarissimum modum videndi qui haberi potest, vel cogitari, sed iste est videre ipsum per essentiam, ergo istum Apostolus significauit. Tertio apparet, adhuc ibidem, quia dicitur: Nunc enim cognosco ex parte, tunc autem cognoscam, sicut & cognitus sum, idest homo cognoscet tunc Deum, sicut Deus cognoscit hominem, sed Deus cognoscit hominem per essentiam suam, ergo & homo Deum per essentiam suā, idest Dei, videbit vel cognoscet, sicut & cognitus est, idest clarè homo cognoscet Deum, sicut clarè Deus cognoscit hominem, sed omnis cognitio de Deo, qui non est per essentiam eius est in speculo, aut in ænigmate, quia non cognoscitur per id, quod est, ideo cognoscet homo, tunc Deum per essentiam.

Prima rō pro veritate.

Scda rō.

Tertia rō.

Quarta rō. Quarto, patet ex eo, quod dicitur prima Ioan. 3. cap. scilicet: Nondum apparuit quid erimus, cum apparuerit similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. Ista auctoritas multum conuincit istud; nam ostendit, quòd nunc licèt fidem habeamus non

F cognoscimus de Deo quicquid cognituri sumus, sed cùm apparuerit videbimus eum, sicuti est, & tamen nunquam potest Deus videri sicuti est, nisi videatur per essentiam, ergo videbimus eum aliquando per essentiam. Alij autem dicunt, quòd Deus per essentiam videtur in omni statu, tam in patria quàm hic, sed etiam hoc est contra sacram Scripturam, & contra auctoritates Sanctorum, nā in auctoritate allegata, prima Corinth. 13. dicitur, Videmus nunc per speculum, & in ænigmate, per nunc significat istum statum præsentem, sed ænigma, & speculum dicunt cognitiones deficientes, & imperfectas, videre autem per essentiam est clarissima cognitio, ergo non videmus nunc per essentiam. Secundo, quia Apostolus

Deū in statu nō videri per essentiam. Prima rō.

Scda rō.

G non solum dixit hoc de alijs, quasi de imperfectis, sed etiam de se ipso, scilicet, nunc autem cognosco ex parte, tunc autem cognoscam, sicut & cognitus sum, & ita non habebat Apostolus modum illum videndi Deum, quem aliquando se habiturum sperabat, sed excellentissimus modus vidēdi Deum est videre per essentiam, ergo nondum videbat. Tertio, quia etiam in verbis Ioannis significatur idem scilicet; Cum apparuerit similes erimus, & videbimus eum sicuti est, & ita innuit, quòd non videbitur Deus, sicut est quousque appareat quid erimus, sed apparebit quid erimus, cum fuerimus in vita æterna, ergo vsq; tunc non videbimus Deum per essentiam. Sed quia aliquis diceret; quòd istę auctoritates cōcludunt, quòd regulariter non videatur Deus per essentiam in isto

Tertia rō.

Obiectio tollitur.

H statu, & tamen quòd ab aliquibus specialiter videatur etiam nunc; dicemus, quòd etiam non videatur ab aliquibus specialiter; quia & hoc significat Dionysius, dicens; Si aliquis videns Deum sciuit, quid vidit non ipsum vidit, sed aliquid eorum, quę sunt eius. Idē quoque Gregorius asserit, dicens; Quantumcunque homo in statu viæ profecerit, ad statum tamen illum contemplationis, quo Deus per essentiam videtur, nō pertingit, ergo & Adam in statu innocentiæ, licèt esset in sublimiori statu, quàm nos simus, Deum tamen per essentiam non videbat, quia non erat ille status beatorum.

Quęs. 503. Respondetur ad Rōnes in qst. 498.

I Est nunc respondendum ad ea, quæ ostendebant, quòd Adam in illo statu Deum per essentiam videret. Ad primum dicendum, quòd Adam Deum videbat sine medio, sicut Magister dicit, non tamen videbat per essentiam eo, quòd non videbat sine omni medio. Si simpliciter sine medio Deus videretur oportebat per essentiam videri, quia si non videtur per essentiam, videtur per aliquid, quod est similitudo eius, & illud est medium inter ipsum, & videntem, & non negauit Magister omne medium de Adam, sed tale medium, quale nos habemus, quod est medium argumentatiuum ex rebus naturalibus; & est modus specularis, cum videamus nō per speciem rei relictam in intellectu nostro, sed per similitudinem relucentem in re naturali extra intellectum nostrum in ipsa re naturali. Adam autē videbat Deum per me-

K dium spirituale, s. per lumen directè resultans in intellectu eius, vt supradiximus, & sic videre respectu nostræ visionis argumentatiuæ erat videre sine medio. Et ista est intentio Magistri ibi, quia dicit, quod ante peccatum non fuerunt necessaria signa sacramentalia, & fuerunt necessaria post peccatum, s. quia primo cognoscebat homo Deum per interius lumen, & nō indigebat exteriori signo, quo Deum cognosceret, post peccatum autem desijt habere illam cognitionē per lumen interius de Deo, ideo indiguit lumine extrinseco, & istud fuit in sacramentis materialibus, quę sunt signa exteriora. Ad secundùm, dicendum, ꝙ inter mētem nostram, & Deum, nihil est medium beatificans,

Ad scdm.

tificans, sed sunt media per alium modum, ideo per medium videre potest homo Deum, nam est mediū inter Deum, & mentem nostram, secundum naturæ dignitatem s. tota natura intellectualis, quæ est sublimior anima nostra, cum sunt substantiæ separatæ: anima autem nostra est intelligentia coniuncta, quæ non est apta recipere esse in se, sed in corpore. Etiam istā dignitatem Angelorum super animam nostram expresse confitentur sancti Doctores, vt Dionysius 4. c. cęl. Hierarchię; & Gregorius in Homelia de centum ouibus, & Augustinus super Ioānem. Est quoque inter animam nostram, & Deum mediū per informationem, quia Deus non perficit se ipso animam nostram, sed charitate coniungente animas nostras sibi, quæ charitas non est ipsa natura Dei, & ideo cum sint inter Deum, & animam nostram multa media in essendo, quæ media erant etiam in statu innocentiæ, poterat anima Adæ Deum per medium videre, id verò, quod Augustinus negat est medium beatitudinis, qa Deus non beatificat nos aliquo dono suo, sed se ipso, sicut non creat nos per medium, sed per se ipsum nulli alteri potentiam ad nos creandum tribuens.

Quęst. 504 Ad tertiū. q 4, 8.

Ad tertium, dicendum, ꝙ sicut Apostolus distinguit, omnis cognitio, qua Deus cognoscitur, aut est in ænigmate, aut est facie ad faciem, quod est per essentiam, cùm autem dicitur, ꝙ Adam in statu innocētiæ non videbat in ænigmate, quia non erat in eo aliqua obscuritas, dicendum, ꝙ in ęnigmate videbat: est enim ęnigma obscuritas, quia sicut Donatus diffinit, ęnigma est quęstio verborum obscuritate inuoluta.

Aenigma quid sit.

Est autem obscuritas in intellectu aliquo tripliciter, primo ex conditione intellectus, inquantum ex nihilo est; secundo ex modo intelligendi, s. quia cum inquisitione intelligit; Tertio ex aggrauatione carnis. Prima obscuritas est quędam debilitas intellectus, inquantum deficit a perfecta claritate: sicut enim omne creatum deficit à perfecto esse, cùm non sit suum esse, sed habeat esse receptum, & ideo finitum, ita omnis intellectus creatus deficit a perfecto lumine, cùm non habeat lumen ex se, sed sit ei communicatum, & ista imperfectio luminis potest vocari obscuritas respectu perfectionis naturalis diuini intellectus, qui cū increatus sit, habet perfectum lumē a nullo receptū, & quia omnis intellectus intelligit secundum suam conditionem, omnis intellectus intelliget cum ęnigmate, & hoc ænigma, tā homines quàm Angeli habent. Et de hoc ęnigmate non intellexit Apostolus, quia illud de quo ipse loquitur cessat, aliquando cum dicat; Tunc autem facie ad faciem, & tamen ęnigma istud non cessat etiam in beatis: licet enim beati Deū videant, & per essentiam videant, tamen cum ænigmate vident, cùm ænigma dicat defectum intellectus creati in comparatione ad diuinum intellectum, inquantum nō accedit ad perfectionem luminis illius ex eo, quod iste creatus est, & istud non potest euacuari per beatitudinem, quia effectus, qui est creatus non efficitur increatus per beatitudinem. Etiam non accipit æqualitatem ad diuinum intellectum. Et hoc apparet in duobus differentijs, quæ manent inter intellectum diuinum, & intellectum creatū; etiam in beatitudine præest, quia intellectus diuinus naturaliter videt diuinam essentiam per ipsam essentiam, intellectus autem beatorum videt Deum per essentiam, sed nunquam efficitur sibi naturale, sed semper per gloriam, i. per lumen gloriæ, quod efficit essentiam diuinam, vt medium intelligendi proportionatum intellectum beatorum, vel potius ipsum intellectum reddit aptum, vt sit sibi essentia diuina, vt forma intelligēdi. Secunda differentia est, q intellectus diuinus adęquat essentiam, & ideo Deus intelligit essentiam suā,

Obscuritas in intellectu triplex: Prima quę est primū ęnigma intellectus.

Duę differentię inter intellectū diuinū, & creatum.

A quæ infinita, & sicut modus suus essendi est quędam infinitas, ita illam infinitè intelligit, intelligit tamen intellectus beatorum essentiam diuinam, quæ est infinita, & tamen non intelligit eam infinitè, licèt intelligat illam habere se infinitè. Quia cum ille modus teneat se ex parte actus, esset intellectus finitus, si infinitè intelligeret, & tū si euacuaretur per beatitudinē illud ænigma, quod competit intellectui, inquantum est creatus, acciperet conditionem infinitatis, cum modus infinitatis competiuerit ei, inquantū est creatus, quia habet esse receptum, vel lumē receptum, & de hoc ænigmate non loquitur scriptura, quia istud non euacuatur. Secundum ænigma est naturale homini, & sicut per primum ænigma differebat oīs intellectus ab intellectu diuino, ita per hoc ænigma differt intellectus humanus ab oī ītellectu angelico. Accipit enim intellectus noster cognitionem inquirendo, & non habendo, & accipit non simul, sed per continuum, & tempus, vel cum continuo, & tpe. Intellectus angelicus non accipit inquirendo; etiam non intelligit cum continuo, & tempore, sed simul accidit istud ex diuersitate naturę. Est. n. intellectus noster minima omnium substantiarum spiritualium, quæ non pōt accipere esse in se, sed in materia, i. corpore, Angeli autem accipiuntur esse in essentia sua in materia', & ideo accipiūt oēm perfectionem suam in se. Et ita id per quod cognoscunt, in se habēt, siue sit essentia sua, siue species intellectus, aut noster, quia non accipit esse in se, sed in materia, i. corpore non accipit perfectionem suam naturalem in se, sed est sibi naturale accipere per corpus, sicut est sibi naturale accipere esse in corpore. Et ex hoc accidit, ꝙ id, quod est medium intelligendi, i. species, vel forma intellectus accipitur ex corpore, s. per sensum, & ista est prima inquisitio, vel successio, & mēdicitas. Deinde intellectus noster ꝑꝑ paruitatem luminis sui, cùm fuerit in actu principiorum, non statim habet conclusiones, sed discurrit, & inquirit: & ideo est sibi intelligere cum continuo, & tpe; in Angelis nihil horum esse potest, quia nō accipit Angelus formam intelligibilē de foris, sed pręhabet in se naturaliter. Etiam non discurrit à principijs ad conclusiones, sed propter naturam sui luminis simul est in actu principiorum, & conclusionum, vnde non est ibi intelligere cum continuo, & tempore. De hoc ænigmate, dicendum, ꝙ homo non potest illud deponere, & est s̄m naturam, i. conditionem speciei, & ideo dicendum, ꝙ tam nunc, q̄ in statu innocētiæ videret in ænigmate, & in hoc est hō minor Angelo, qui hoc ænigma non hēt. Sed dicendū, ꝙ in beatitudine euacuatē hoc ænigma, quātū ad aliqd, s. quantū ad id, in quo consistit actus beatitudinis, sed non q̄tū ad omnia: nā beatitudo est in videndo Deum, illa autem visio, vel cognitio non est cùm aliqua inquisitione, aut successione, sed est s̄m actum æternum, in quo non est successio cùm obiectum sit semper præsens, & visio indeficiens, quæ est vna non habens partes, & cum sit semper & tota simul, accedit visio illa ad quandam rationem æternitatis. Similiter intellectus beati videndo Deum nō solùm cognoscit Deū, sed & cętera, quæ sunt in Deo, & quę per ipsum reprę sentantur, & quia hoc non cognoscit beatus duabus cognitionibus, sed vnica, quia vnum per alterum necesse est, ꝙ sicut visio, qua Deum videt sit cū æternitate, ita & ipsa cognitio, qua cętera in Deo cognoscit sit cùm quadam eternitate, & ita non est ibi successio, & continuum, & tempus; sed si accipiatur cognitio beatorum, vt cognoscunt res in proprio genere, quæ cognitio non tollitur per beatitudinem, cum eā ponamus in Angelis, q beati sunt, dicetur, ꝙ adhuc cognoscunt cùm quadam inquisitione, & tunc est ibi ęnigma; vnde

Scdm ęnigma intellectus.

B

C

D

Attende differentiā Angeli, & hois beati.

E

me; vnde non tollitur penitus in beatis, veruntamen non manet in eis quãtum ad actum beatorum, & ita posset dici, ꝙ beatitudo euacuat ęnigma illud. [Tertium ænigma.] Tertiũ ænigma est obscuritas consequens intellectũ ex parte carnis, inquantum caro, quæ corrumpitˀ aggrauat animam. Sapientię ix. & de isto ænigmate dicendum, ꝙ euacuatur in beatis, quia in eis nõ manebit corruptio carnis. 1. Corinth. 15. & ita caro non præstabit impedimentum ad intelligere. Et istud etiam ænigma non fuit in statu innocentiæ, quia corruptio carnis venit ꝑ peccatum, ideo inde etiã prouenit obscuritas, & imperfectio quædam cognitionis, & istud ænigma est in solis hominibus, & solũ post peccatum. Sed cũ Apostolus dixit; Videmus nunc in ænigmate, intellexit ænigma pro obscuritate cognitionis, qua Deum nõ videmus per essentiam, & istud ęnigma tam nos habemus nunc, q̃ etiam Adam habuit in statu innocentię, cum non videret nunc Deum per essentiam, & ẽt Angeli habuerunt istud ænigma ante conuersionem ad Deum, quia tunc non videbant Deum per essentiam. Sed solum cum cognoscebant quadã cognitione naturali eis, & istud ænigma aufertur per beatitudinem, vbi Deum per essentiam videmus, quod est videre facie ad faciem. [Quęſ. 505 Ad quartũ arg. q. 498] Ad quartum dicendũ, ꝙ Adam in statu innocentiæ non videbat Deum per essentiam, & tñ non affligebatur: certum est enim, ꝙ non erat ibi pęna aliqua, cum ante peccatum non esset pœna, affligi tamen pœna est, sed cum dicitur, ꝙ affligitur qui aliquid valde desiderat, & illud non hẽt, sed Adam cupiebat valde videre Deum per essentiam, ergo cũ nõ videret affligeretur. Dici põt, ꝙ Adam cupiebat Deũ videre per essentiam, eo ꝙ istud erat res excellens, & quæ ei competebat, ideo nõ poterat esse, qui hoc desideraret, & tñ non desiderabat pro tunc videre, sed ꝑ alio tempore; ideo non affligebatur tunc, quia tunc non cupiebat aliquid, quod non haberet. Erat enim Adam vir in magna prudentia a Deo conditus, cuius ratio erat voluntati diuinæ subdita, sed Deus disposuerat, ꝙ Adam non videret, tunc ipsum per essentiam, sed post aliquantulum tempus, qñ in meliorem statũ transferetur a Deo, vsq; ad tempus illud non desideraret id, quod sciebat Deum disposuisse nõ dare, si autem adueniente tempore illo, non daretur illa visio, esset iam afflictio Adæ, quia cuperet id, quod non haberet. Aliter potest dici, ꝙ Adam in statu innocentiæ carebat visione Dei, quam cupiebat, sed carentia illa non affligebat eum, quia carẽtia omnis desiderati nõ affligit, sed solum qñ est tempus habendi, sed licèt Adam summæ cuperet videre Deum in statu innocentiæ, quia tamen non erat tempus videndi, non affligebat, quia aliàs omne, quod tendit in finem aliquem, quandiu non habet finem illum, haberet pœnam, q̃d non est verum. [Duplex carentia.] Sed quod dicit de carentia intelligendum, ꝙ dupliciter accipitur carentia, vno mõ pro nõ habere simpliciter, alio mõ ꝓ indigere, s. non habere id, quo opus habemus. Primo mõ carentia non est afflictiua, sed secundo mõ. Etiam cum dr̃, ꝙ desiderare aliquid vehementer non infert pœnam, nisi sit tẽpus istud habendi, debet intelligi, si non desideretur, nisi pro eo tpe, qñ est tempus habendi, quia si extra istud tp̃s desideretur, faciet afflictione. Sicut ex dispositione Dei non erat tempus, ꝙ Adam videret Deum per essentiam, tunc qñ formatus est, & tñ si statim incœpisset cuperet videre Deum per essentiam, & non videret non est dubium, qui valde affligeretur hoc cupiendo. Sed propter hoc non affligebat, quia sicut nõ erat tunc tempus videndi, ita neq; cupiebat tũc videre Adam, sed cupiebat videre pro tpe illo, quo Deus [Ad quintũ eiusdẽ q̃st.] disposuerat, ꝙ videret, & sic non erat afflictio non videre. Ad quintum, dicendum, ꝙ id, quod est ad aliqd

F naturaliter ordinatũ, non caret eo, nisi per aliquod impedimentũ, & verum est, ꝙ Adam erat ordinatus ad videndũ Deum, cũ Deus ad hoc homines cõdiderat, vt eo fruerentur, q̃d est per visionem. Sed aliquid põt [Aliquid dupliciter impedit a cõsecutione alicuius.] dupliciter impediri a consecutione alicuius, vno mõ per modum 9rij, sicut aqua impeditˀ per calorem violentum, ne redeat ad naturalem frigiditatem, quia calor est contrarius frigiditati; alio mõ impeditur quis per modum simplicis negationis, s. qñ non hẽt dispositionem immediatam ad id, ad quod naturalem potentiam hẽt, sicut rusticus impeditur ab actu Geometrizandi, non ꝙ hẽat aliquod cõtrarium Geometria, sed solum, quia non hẽt habitũ Geometriæ. De Adã, dicendum, ꝙ hẽbat impedimentum ad videndũ Deũ per essentiam, dum erat in statu innocentię non impedimentum, primo modo, sed secundo. Primo mõ
G per modum contrarij repugnant visioni Dei culpa, & pęna: qui enim est in culpa est in odio Dei, iõ non manifestabitur ei maximum bonum Dei. Pœna etiã repugnat visioni Dei, quia pœna est malum quoddã, q̃d tollit delectationem, visio autem Dei habet oẽm [cap. 6. text. 39. & c. 6. & 51.] voluntatem, sicut dixit Arist. de Deo, lib. 12. Metaph. ꝙ ipse est valde voluptuosus, & habet vnicam, & indeficientem delectationem, lib. 7. Ethic. c. ult. ideo illa visio tollet oẽm pœnam, & ita cum pœna, aut culpa non stat illa visio, quia habent quandam contrarietatem ad hanc uisionem, & cum in Adam in statu innocentiæ non esset pęna, aut culpa, dicendum, ꝙ nõ im-
H pediebatur, primo modo a Dei visione, sed nos impedimur hoc modo; impedimur tñ secundo modo per viam simplicis negationis, s. quia non habebat, tunc Adam dispositionem immediatam ad vidẽdum, quæ est habitus luminis gloriæ, s. quia intellectus eius non erat, adhuc eleuatus ad hunc actum per habitum luminis gloriæ, quod lumen præstatur beatis.

[Quæſ. 506 An Adam habuerit ꝑfectam cognitioné de rebus.] Adhuc est dubium de cognitione q̃ habuit Adam de rebus, s. an perfectam rerum cognitionem habuerit. Aliqui dicunt, ꝙ non fuit perfectus in scientia in sua formatione. Primo, quia vt dicit Augustinus qualis erat Adam tales filios generasset, & tñ filij Adę nõ essent perfecti in scientia, qñ nascerẽtur, vt innuit Magister, lib. 2. dist. 20. ergo neq; Adam fuit perfectus in scientia in sua formatione, aut in statu illo innocẽtiæ. [Scdm arg.]
I Secundo, quia Augustiuus dicit, lib. 8. super Genes. ad literam, ꝙ Adam positus est in Paradiso ad operãdũ, vt naturas rerum operãdo experiretur, sed experimẽtum est quoddam principium illius cognitionis, quæ accipitur a sensibus, vt patet, lib. 1. Metaph. cap. 1. ergo Adam accepisset cognitionem a sensibus, sed ista nõ [Tertiũ Argum. text. 14. & 39.] poterat esse subita, ergo non statim fuit Adam perfectus sapientia. Tertio quia, vt dicitur lib. 3. de Anima, quæ intellectus ante intellectionem, nihil est eorum, sicut sunt, sed non potest intelligere sine phãtasmate, neq; fit visio sine colore, vt ibidem dr̃, quia ergo intellectus nihil est eorum, quæ sunt. i. nihil actu intelligit. vera s̃m, ꝙ efficitur habens speciem actu eorum, quę sunt in natura, speciem aũt non habet intellectus, nisi
K eorum, quæ ꝑ sensum accipiunt̃, iõ non poterat Adã cognoscere, vbi ea, quorum accepisset species per sensum, & tñ ad hoc multo tpe indigebat, & fortè nunq̃ acciperet spẽs omnium, quæ sunt in natura per sensum, ergo nunq̃ esset perfectus in sciẽtia in illo statu, [Quartum argumentum.] vel saltẽ multum tp̃s laberetur. Quarto quia, vt dr̃ lib. 3. de Anima. & Magister illud dicit, li. 2. dis. 1. anima infunditˀ corpori, vt in eo perficiatˀ virtutibus, & sciẽtia, & ad hoc dantur ei sensus & membra, sed frustra esset infundi animam corpori habẽti organa, & sensus, si intellectus ꝑ operationẽ sensuum, & organorũ non acciperet perfectionẽ, sed in natura, vel est frustra potissimè in rebus nobilibus, quemadmodũ est corpus humanum,

humanum, ergo Adam, cuius fuit tale corpus, qualia sunt nostra, accepisset cognitionem a sensibus, sicut & nos; & ita non esset statim perfectus scientia, sed successiuè acquireret eam. Quinto, quia si taliter fuisset Adam perfectus scientia in sua formatione, aut in statu illo, cessaret illuminatio angelorum ad eum, sed nõ cessabat, ergo non erat perfectus scientia. Primũ patet, quia qui perfectus est scientia, non habet necesse, vt alio illuminante perficiatur. Sed Adam in primo statu illuminaretur per angelos, qa aliàs periret ordo naturalis creaturarum, ſm ꝙ natura angelica ponitur inter diuinam, & humanam, vt quod a diuina natura accepit, refundat in humanã, vt dicit Dionysius 4. cap. cęlest. Hierarchiæ. Vt ergo nõ tolleretur ista illuminatio, deberet poni Adam non perfectus scientia in illo statu. Alij dicunt in contrarium, ꝙ Adam in statu innocentiæ ęrat pfectus sapientia, & scientia, & habebat plenam rerum cognitionem, quia nomina imponuntur rebus ex proprietatibus earum, cùm vna quæque res nominetur ab eo, qđ in ipsa est nobilius, sed Adam in principio suæ formationis imposuit nomina oĩbus animalibus supra 2. cap. ergo tunc omnium animaliũ naturas cognoscebat, & cõsequenter aliarum rerum. Secundo, quia quanto aliquid est nobilius, tanto est in eo magis indecens quicũque defectus, sed in corpore Adę nulla fuit imperfectio in statu innocentiæ, ergo a fortiori in intellectu, qui est multo nobilior corpore, non esset imperfectio aliqua, ergo erat Adam tunc perfectus scientia. Tertio, quia ab Adam in statu innocentiæ auferimus omnem pœnalitatem, ignorãtia autem, vel imperfecta cognitio est pœna, ergo nõ esset tunc in eo, & ita statim haberet Adam perfectã rerum cognitionem, vt non esset in eo aliqua pęnalitas.

Quintum argumentum.

Secunda aliorũ opinio.

Dicendum, ꝙ in ista dubitatione non possumus habere prorsus certitudinẽ, eo ꝙ de scientia Adę in Paradiso scriptura non diffinit: ratio enim nihil per necessitatem cõcludit, vnde licitũ est aliter, & aliter opinari; sed hoc nobis est certum, ꝙ Adam habuit oẽm scientiam, quæ tunc erat ei necessaria: nos verò nõ habemus oẽm cognitionem nobis necessariam, & quia scimus quanta cognitio erat Adę necessaria, sciemus ꝙ illam cognitionem de rebus habuit, & tñ an maiorem habuit, non est nobis certum. Principium autẽ ad hoc est, ꝙ nulla pœnalitas esset in statu innocentię, quia pœna non pręcedit peccatum, ignorantia autem est peccatum; ideo non esset tunc. Ignorantiam autẽ dicimus non scire causam eorum, quę sunt nobis necessaria, aut opportuna, & hæc est imperfectio sciẽtię, vel cognitionis. Nam si quis sciat oĩa, quæ ad ipsum scire pertinet, est perfectus in sciẽtia, & si aliquid desit ei de illis, quæ ad ipsum scire ptinet, erit imperfectus in sciẽtia: habere aũt talem perfectionem est necessarium cuilibet ad hoc, ꝙ non sit ignorans, & nõ habeat pœnam; & quia nos sumus nunc in statu, in quo sunt multę pęnalitates, non est inconueniens istam esse inter eas, ꝙ ignoremus multa eorum, quæ ad nos scire pertinebat, sed in Adam nulla erat pœna, ergo neque ignorantia, & ita Adam habebat cognitionem oĩum illarum rerum, quæ erant sibi necessarię, vel opportunæ, & hoc est esse perfectũ in sciẽtia, vel cognitione; ideo Adam fuit in statu innocẽtiæ perfectus in sciẽtia. Dicendum etiam, ꝙ Adam istam perfectionẽ habuit statim in sua formatione, & non postea per acquisitionem, neque postea per infusionem. & patet quia Adã statim, vt formatus est, sciebat loqui, & loquẽtes intelligere, sed habere completam cognitionem idiomatis est aliquid magnum, quod homines in longo tempore acquirant, ergo simul habuit Adam in ipsa formatione suam perfectionem cognitionis. Nam sicut locutio, & intelligere loquentes erat Adę necessariũ,

A & illud acceperat in ipsa formatione, & non post aliquam temporis successionem, ita & cætera, quæ essent Adæ necessaria ad cognitionem eadem ratione simul acciperet. Item patet, quia si Adam non accepisset istam perfectam cognitionem in sua formatione, esset aliqua pœnalitas in eo, quia aliquod tempus esset, in quo esset necessarium, vel oportunũ ei aliqd scire, & ignoraret illud, sed hoc est incõueniens, quia sicut dare, quòd Adam toto tempore innocentiæ haberet aliquam pęnam, erat inconueniens, ita ꝙ in aliqua parte temporis haberet pœnã, erat inconueniẽs, & tñ ignorantia in quacunque parte temporis est pœna, ergo nullo tpe hẽret Adã in statu innocẽtię ignorantiam, & tamen habuisset illam, si non fuisset in sua B formatione data cognitio omnium necessariorũ sibi ad sciendum, ergo statim in sua formatione data fuit sibi omnis talis cognitio, & hoc fuit quòd esset Adã perfectus in scientia in sua formatione. Hæc est enim perfectio cognitionis, quam dare debemus Adæ: maiorem autem non est necesse dare, quòd dicatur Adam cognouisse perfectè omnia naturalia, vel omnia creata, quam aliqui vocant perfectionem cognitionis, non est necesse, quia constat ꝙ non erat necessarium ei ista scire, & tamen an habuerit cognitionẽ de omnibus his, vel quantam vltra id quod sibi necessarium erat, non constat. Sed nunc est dubium, quæ sunt illa, quorum notitia erat Adæ necessaria in statu innocentiæ. Dicendum, quòd omnia illa reducuntur C ad duo, vnum est dispositio sui ipsius in actibus proprijs: aliud est dispositio aliarum creaturarum secundum quòd ad ipsum pertinebant. Quantum ad primum requirebatur in homine cognitio prudentialis eorum, quæ agenda erant, & quæ vitanda, & hanc cognitionem dicimus fuisse perfectam in Adam statim vt formatus est infuso ei habitu prudentiali dirigente plene in omnibus his. Secundum erat quantum ad creaturas, quia pertinebãt ad hominem, cum creatæ essent propter ipsum, & in duobus ad eum pertinebant, scilicet inquantum eis præsidebat, & inquantũ ab eis emolumentum capiebat, sicut Adam sumpturus erat cibum, & potũ de rebus, & vt eas in alios vsus suos transferret, sicut putaret sibi expedire. Ad hoc autem oportebat, vt cognosceret earum naturas, & vir- D tutes, scilicet, vt sciret quid illorum ei prodesse poterat, & quid nocere. Et dicendum, quòd etiam hãc cognitionẽ perfectam accepit Adam in sui formatione, iõ sciebat de lignis Paradisi qũo proderant ad vitam, & quæ magis, & quæ minus, & quotiens, & quibus tẽporibus sumpta. Sed dicendũ, ꝙ non pp hoc oportebat, vt sciret proprietates, vel passiones oĩum naturalium, vel creatorũ, quia quædã creata erãt, quibus ipse non imperabat sicut angeli, iõ non oportebat, vt de illis integram notitiam haberet, sed solum aliquam, inquantũ influebãt in eũ in illo statu, cũ essent medij inter ipsum, & Deum. Etiam nõ oportebat, vt sciret oẽs proprietates cœlorũ de sua virtute, & cõditione motus, & effectibus consequentibus ex motu sicut pro E parte diffiniunt Astrologi, & pro maiori parte incognitum habent. Nam cœli non sunt homini subditi, licèt sint entia naturalia: aliquam tamen cognitionem de illis haberet, inquantum sunt causæ inferiorum, quorum erat cura Adæ. Nec etiam de omnibus, quæ sunt in terra, erat necessaria plena, idest totalis cognitio Adæ, quia manente ipso in statu innocentiæ multa erant, quæ in vsum eius nunquam ventura erant, sicut quæ sunt in visceribus terræ; & quæ erant latè dispersa per orbem, cum ipse non esset mansurus, nisi in Paradiso terrestri: & inde transferendus in cœlum, & ita plurimis rebus, nunquam visurus erat, & eas fortassis nunquam

Quæ erãt necessaria Adę in cognitione, dum erat in statu innocentiæ.

quam visurus, ideo nō oportebat, vt illarum cognitionem ei traderemus. Sunt autem quædam quorum cognitio non est homini necessaria, perfici tamen intellectum earum cognitione non nocet, de hac an aliquam haberet Adam dubium est, & dicendum, quòd credendum est aliquam habuisse ipsum, cū & nos in statu isto pęnali habeamus cognitionem quarundam rerum, quæ non sunt nobis necessariæ, sed faciunt ad nostram perfectionē, vt scire Geometriam, & quasdā partes scientiæ naturalis. Habemus autem ista non per infusionem, aut innata nobis, sed ex studio, & inquisitione. Sed Adam quantā partem horum haberet non est nobis certum; vnde non est nobis necesse asserere, ꝙ habuerit cognitionem maiorem, q̃ esset ei de rebus ad ipsum pertinentibus. De cæteris autem possumus credere, sed non est necesse asserere.

Quęst.508. De cognitione Euę, & filiorū posito, qđ mā[n]sisset in Paradiso.

Cum autem dixerimus de Adam, qualem cognitionem de rebus haberet, est dicendum de alijs, qui etiam in statum innocentiæ ituri essent. Erant autē duplices, scilicet Eua, & filij, qui ex eis in Paradiso nascerentur, siue manerent. De Eua dicendum, ꝙ nihil differt ab Adam, quantum ad modum accipiēdi perfectionem, licèt differat quantum ad ipsam per perfectionem acceptam: modus autem accipiendi communis erat, vt non per temporis successionem, sed statim totā suam perfectionem acciperent, & in hoc ambo conueniūt, & ambo differunt a filijs, qui ex eis nascerētur, scilicet sicut Adam in sua formatione, accepit a Deo omnem plenitudinem cognitionis ad se pertinentem, & non expectauit eam habere per tempus, ita & fuit de Eua. Et apparet istud, quia sicut Adam statim, vt formatus est fuit sciens loqui, & intelligens ad se loquentes, ita & fuit de Eua, quia non didicit idioma docente Adā, sicut in nobis fit, sed statim sciuit loqui. Quod patet ex tentatione serpentis: nam intellexit Eua omnia verba serpentis, & respondere ad illa sciebat, & nō solùm erat ei cognitio idiomatis, sed etiam erat aliquis habitus prudentiæ: nam contra diaboli tētationem aliqualiter se muniebat: cùm dixit nō esse comedendum de arbore scientiæ boni, & mali, quia Deus vetuerat, & tamen vsum istum rationis, & rationem prudētialem non potuerat habere per discursum temporis, quia nō fluxerat tempus, in quo ista habere posset, cùm dici soleat ista accidisse ea die, qua formata est mulier. Qđ verò Eua acciperet a Deo totam suam perfectionem simul in sua formatione, & non acquireret successiuè, aut postea per infusionem haberet, conueniens erat primo ex eis, quæ in ipsa apparuerunt, scilicet locutione, & responsione, vt supradictum est. Secundo, quia sicut Adam non fuit naturaliter genitus ab homine, sed a Deo formatus; & ideo accepit ab eo simul totā suam perfectionem, vt dictum est; ita Eua non fuit naturaliter producta, sed diuinitus formata: ideo pariter debuit perfectionem totam suam simul habere, & nō successiuè acquirere. Tertio, quia Eua non fuit producta in statu infantilis, vel puerilis, sed fœmina perfecta viro apta secundum corporis integritatem, ita vt Adam & ipsa secundum corpus postea non excreuerint, sed manserint in ea corporis statura, quam a Deo acceperunt. De intellectu ergo sic accipiendum est, quòd in tāta perfectione a Deo producti ambo essent, quanta eis esset conueniens. Et ita Eua habuit se similiter ad Adam in modo accipiendi perfectionem, quia ambo simul a Deo acceperunt, & non acquisiuerunt per successionem, sed fuerunt dispares in ipsa perfectione, quia non accepit Eua tantam plenitudinem sapientiæ quantam Adam: sicut enim corpore non erant pares, neque intellectus conditione æquabantur, sed maior prudentia, atque sapientia tradita fuit Adæ, quàm Euæ. Et hoc patet primo, quia

F serpens hoc intellexit, cùm non ausus fuerit in tentatione aggredi virum, sed fœminam tanquam fragiliorem, atque ad succumbendum promptiorem, quod non extimaret, si crederet æqualis perfectionis eos esse secundum intellectum. Secundo innuit hoc Apost. primo Tim.2. cap. vbi probat differentiam gradus inter viros, & fœminas non concedens fœminas docere, neque dominari, vbi ait; Adam non est seductus, mulier autem seducta in præuaricatione fuit, & ita significauit minorem fuisse sapientiam, atque prudentiam mulieris, quæ seducta est, quàm viri, qui non fuit seductus, & innuit illud non esse, quasi tunc solum esset fœmina non aduertente, quia tunc ratio Apostoli non teneret, sed signat esse naturalem inæqualitatem, quæ tunc erat, & nunc, & ideo sicut tunc fœmina de-G cepta est, & vir non ita, & nunc viri circa singula sapientiores sunt, aut naturaliter magis intelligentes, vt minus decipi possint, & ob hoc ad eos docere pertinet non ad fœminam.

Sed obijcietur, quòd tunc Eua non esset formata perfecta, cùm non perueniret ad perfectionem, in qua erat Adam, ita vt non posset decipi. Dicendum, quòd Eua formata fuit in perfectione cognitionis, ita vt non oportet accipere aliquid postea successiuè, & dicitur fuisse perfecta in cognitione, quia data est sibi cognitio omnium sibi necessariorum, ita vt nihil est ei esset. Et cùm dicitur, quòd non erat æqualis Adę dicēdum, quòd verum est, neque etiam futura erat vnquā ęqualis, & tamē cum illa inæqualitate consistebat perfectio H Euæ: non enim posset dici imperfecta, quia non erat æqualis Adæ, cùm neque esset apta, vt illi æquaretur. Sicut enim, qui sunt diuersarum specierū non habent æqualitatem perfectionis, neque vnum attingit vnquā alterius perfectionem, neque tamen propter hoc dicitur imperfectum: sic masculus, & fœmina licet differant materialiter, & nō specie est differentia eorum secundum naturam, & non secundum accidens, & non est eadem amborum perfectio. Ideo Eua nō erat capax tantæ perfectionis, quantæ Adam, & cū minore perfectione esset perfecta.

Obiectio

Responsio

Quęst.509 Quæritur nunc de perfectione filiorum, si mansissent in statu innocentiæ.

Nunc verò de perfectione filiorum, qui nascerentur ex eis secundum intellectum est dicendum. In quibus est vnum præsupponendum, quòd filij, qui nasce-I rentur ex primis parentibus in Paradiso, nullam imperfectionem haberent, quia imperfectio est pœna, & tamen pœna non est, vbi non est peccatum: illi autem nascerentur sine peccato, sicut parētes eorum essent innocentes, cùm non haberent imperfectionem vllam. Sed quam perfectionem haberent dubium est, & adhuc magis dubium, quam de Adam & Eua, quia de Adam & Eua aliquid tradit sacra scriptura, eo quòd aliquandiu steterunt in statu innocentiæ, sed filios nullos tunc genuerunt, ideo de illis quales futuri essent, nihil scriptura tradit, & ideo de his quisque opinatur, vt vult.

Opinio prima.

Aliqui dicūt, quòd paruuli nati habebant oēm perfectionem, vt non esset in eis aliqua pœna, & quæritur statim de corpore, an nati haberent corpora parua, vt K paruuli nostri, vel nascerētur in eadem magnitudine, in qua postea futuri erant. Dicendum, ꝙ tam de hoc, quam de cæteris, quæ ad eos pertinent secundum intellectum, & corpus agetur inferius: nunc verò dicendum, ꝙ corpora parua haberent mox egressi de vtero, & etiam non haberent vires, & exercitia organica, quę habent viri perfecti similiter, neque cognitionem haberent talem, qualem postea adulti effecti, an tamē aliquam virtutem haberent, s. prudentiam, iustitiam, vel alias, aut etiam si in gratia nascerentur dicetur posterius. Et secundum hoc potest responderi ad argumenta facta supra quęst.506.

Ad pri-

Solutio rationum in oppositione, q. 506.

Ad primum dicendum, quòd Adam genuisset tales filios, qualis ipse erat, sed cùm dicitur, quòd illi nō erant perfecti secundum cognitionem, ergo neque Adam, non valet, quia Adam gigneret filios sibi similes, scilicet secundum speciem, non tamē oportebat, quòd in cæteris, quæ habebat Adam similarentur ei, quia certum est, quòd Adam erat corpore perfectus, & magnus, filij autem non nascerentur perfecti corpore, sed paruuli expectantes per tempora suam staturam integram. Et non erat conueniens, quòd filij Adæ tales omnino nascerentur, quales essent Adam & Eua parentes eorum secundum cognitionem, & perfectionem virium, & exercitiorum organicorum. Primo, quia Adam & Eua non sunt naturaliter geniti, sed supernaturaliter a Deo producti; & ideo debuerunt totam suam perfectionem simul habere, quia Dei perfecta sunt opera, Deuterono. 32. & non expectare perfectionem congruentem naturæ per successionem: filij autem Adæ & Euæ non producerentur a Deo miraculosè, sed gignentur naturaliter, ideo per modum naturæ, scilicet per successionem suam, perfectionem acciperent, & non haberent totam mox nati, & est ista ratio efficax. Secundo, quia Adam & Eua producti sunt habentes statim corpora integra secundum totam suam magnitudinem, vt Augusti. dicit super Gen. & Magister, libro secundo, distinctione decimaseptima, & decimaoctaua, & ideo competebat eis habere vires perfectas, & existentia organica plena cum ista in nobis respondeant secundum cōditiones corporum, & magnitudinum suarum, sed filij istorum nascerentur habentes paruula corpora, ergo, neque vires integras, neque existentia plena, sed ea postea acquirerent adueniente tempore. Tertio, quia perfecta cognitio in homine secundum naturā est, quando habet complementum organorū, & ętatem perfectam, sed Deus formauit Adam & Eua habentes organa perfecta, & corpora, & talis conditionis, qualis futuri erant in ætate virili, sed ad eam temporalibus successionibus peruenirent, ideo debuit eis dari talem gradum cognitionis, qualis eis secundum illam ætatem conuenire deberet, sed filij eorum nascerentur paruuli, quales sunt, qui ętate primordia inter nos agunt, ergo non erat conueniens eis dari sciētiam, aut cognitionem conuenientem ætati maiori. Vnde dicendum est, quòd filij Adæ haberent in suo hortu omnia, quæ Adam habebat, vt homo existens in statu innocentiæ, & hoc erat sine peccato nasci, & sine pœna, idest sine morbo, sine defectu, sine mala complexione, & sine quocunque incommodo, quia ista pertinebat ad statum innocētię, & in his filij Adæ æquales essent ei, & istam æqualitatem in suo hortu haberent, & si non haberent acquirerent per successiones. Sed quòd Adam fuerit habens perfectam cognitionem in sua formatione, & similiter Eua non competebat eis ex conditione hominum existētium in statu innocentiæ, sed inquantum erant ipsi principium quoddam humani generis, & a Deo formati, & humana species non debuit incipere ab imperfectis, & inconsumatis: & quia filij Adæ & Euæ non fuerūt principium humanæ speciei non competunt eis habere istam perfectionem in suo hortu.

Inconueniens erat primorum parentū filios eis æquales nasci.

Ad secundam rationem positam supra quæst. 506. dicendum, quòd Adam operando, & colēdo terram experiretur naturas rerum, & tamen nō sequitur, qui in principio suæ formationis habuisset perfectam cognitionem. Experiri autem dupliciter stat, vno modo, quòd ex sensibus, quorum est experiri accipiat habitum cognitionis, & ita est in nobis, quia ex multis experimentis colligimus, vnum vniuersale, quod est principium artis, & scientiæ, sicut docet Aristo. libro

Cap. 1.

A primo Metaph. & sic Adam non experiretur naturas rerum, quia non indigebat experimento ad acquirendum habitum cum iam habitum scientiæ haberet. Alio modo quis experitur quando id, quod per habitum scientiæ tenet in rebus videt, sicut scit aliquis esse ignem callidum, etiam si nunquam ei manum apposuerit, aut ab eo sit calefactus, & tamen cùm manum apposuerit experitur ignem esse callidum, quod per habitum iam tenebat, & tale experimentum est in multis rebus delectabile; ideo hoc modo Adam experiretur colendo, vt delectaretur sensu experiendo in ipsis rerum naturis, quod habitu scientiæ tenebat.

B Alio modo potest dici, quòd Adam experiretur naturas rerum colēdo terram, scilicet, quia verè aliquorum acciperet cognitionem ex sensu, quorum habitum non habuerat, & hoc est, quia cùm diximus, ꝙ Adam habebat perfectam cognitionem rerum non intelleximus, quasi nulla res esset in natura, quam nō nosset, sed quia nihil ignoraret eorum, quæ sibi erant necessaria; constat autem, quòd non erat Adæ necessaria cognitio omnium rerum naturalium, idem aliquarum rerum poterat accipere cognitionem per experientiam in sensum, non tamen intelligimus, quòd omnium rerum acciperet cognitionē per experimentum sicut nos accipimus, quia hoc est imperfectionis. Et tamen non est satis certum quid horum duorum potius sit: nam licèt Adam non haberet cognitionē

Quęst. 510. Ad secundum. Quam cognitionē Adā acquisiuisset.

C omnium rerum, putant quidam, quòd habuit perfectam notitiam omnium, quæ erant in Paradiso, eo ꝙ omnia illa erant necessaria Adę, cùm inter illa vitam ageret, & de eis cibum sumpturus esset; & ita colendo terram non acciperet notitiam per experimētum, sed præhaberet eam in hitu. Potissimè, quia quidam volunt, ꝙ Adam habuerit cognitionem omnium rerum naturalium, eo quòd fuit intellectus suus perfectus omni naturali perfectione, vnde cognouerit perfectè Mathematicam, scilicet Astrologiam, Geometriam, & huiusmodi perfectius, quàm aliquis homo nunc ex studio habeat, quod & nos asseruimus supra secundo cap. quæst. 23. & satis rationabile est, licèt nō sit necessarium illud asseri, cùm cognitio omniū istarum rerum non videretur homini necessaria: etiam

D est intelligēdum, ꝙ si demus talem cognitionem habuisse Adam, non dabimus, quòd futura esset in filijs eius ex additione status innocētiæ, sed in eo esset istud a Deo collatum, quia erat Adam opus manuum Dei, & principium humanæ speciei, & ideo iuxta hic melius diceretur, primo modo, quòd non caperet cognitionem per experimētum, sed præhaberet eam in habitu; erat tamen experimentum ad delectationem.

Ad tertiam rationem factam supra quæst. 506. dicendum, quòd nihil poterat Adam intelligere sine phantasmate; & tamen non sequitur, quòd nō potuit habere cognitionem, nisi ex sensu, quia hoc verum, si non possit haberi phantasma, nisi ex sensu, & tamen potest haberi sine sensu.

Quęst. 506 Ad tertiū arg. q. 506. Adā nihil sine phantasmate intelligebat.

E Circa quod considerandum, ꝙ est phantasma obiectū intellectus, sicut color visus, & indiget intellectus phantasmate. Dupliciter primo in accipiendo scientiā a rebus. Secundo in circumponendo phantasmatibus id, quod circa se habet. Primo modo est motus rerum ad animam. Secundo modo est motus animi ad res. Pro primo indigemus phantasmate, inquantum a rebus accipimus cognitionem, & hic est motus rerum ad animam, quia res incipiunt esse in anima, & quia non possunt esse per se sunt per speciem; est autem species illa phantasma, & vt isto modo accipiamus scientiā præexigitur phantasma. Secundo modo fit motus ab intellectu ad res, vt qn̄ quis hēt apud me,

dicos cognitionem artis de aliqua herba, vel fructu, quòd tale, aut tale efficit, & nunquam vidit illam rem, quando de nouo viderit eam, non accipit cognitionē ab illa, sed circumponit ei id, quod nouerat, quia de illa asserit id, quod habitualiter cognoscebat: & quia tunc non acciperit ab illa, sed confert ei, vel circumponit, dicitur fieri motus ab intellectu ad rem. Et etiā quantum ad istum secundum modum intellectus indiget phantasmate, quia antequam accipiat phantasma a rebus, nescit cui attribuat id, quod nouit habitualiter.

Intellect⁹ īdiget phātasmate dupliciter.

Dicendum autem, quòd potest acquiri scientia, aut cognitio aliqua in nobis sine phanthasmate: nā phantasma est species sensibilis seruata in aliqua potentia organica, aut organo interiori, ad quod se conuertit intellectus, & tunc virtute intellectus agentis fit species intelligibilis in intellectu possibili, quæ species intelligibilis non est materialis, sicut phantasma; ideo si quando detur homini a Deo cognitio habitualis, aut actualis intellectiua purè, non est ibi phantasma aliquod, cùm non sit aliqua species in organo. Non est tamen in nobis cognitio sine specie, sed non est omnis species phantasma. Si autem phantasma esset ipsum, quod immediatè mouet intellectum, & proficeret, non esset possibilis intellectio sine phantasmate, tamen non est sic, quia phantasma non perficit intellectum, sed ipsa species intelligibilis, ideo sine phantasmate potest esse acquisitio cognitionis, & actus intelligendi.

Phantasma q̄d sit.

Species intelligib. quomodo differat a phantasmate.

Sed ad secundum semper est necessarium phantasma: nam id quod cognouerimus habitualiter intellectiuè, nesciemus cui attribuamus in rebus, nisi ipsarū rerum acceperimus phantasma, & tunc illi ostendenti rē sub conditionibus particularibus circumponemus, quod de re nouerimus.

De Adam dicendum, quòd non indigebat phantasmate, quantum ad primum modum, sed quantum ad secundum, quia Adam non accepit cognitionem a rebus, sed per infusionem Dei, & quia illa erat causando habitum in intellectu, non fuit necessarium phantasma. Sed ad secundum erat sibi necessarium phantasma, scilicet ad tribuēdum rebus id, quod de eis nosset apud intellectum, sed tamen adhuc istud phantasma non erat necessarium causari a rebus, quia aliàs nō cognosceret quis nisi rem illam, quam vidisset, sed poterat causari a Deo, sicut causatur ab eo species intelligibilis, & habitus. Etiam poterat causari phantasma naturaliter, sicut sępe per operationem interiorum virtutum contingit in imaginatione formari phantasma, quod non fuerit per sensum acceptum.

Intellect⁹ Adæ non indigebat phātasmate nisi secundo modo.

Ad quartam rationem dicēdum, quòd omnia, quæ sunt in corpore humano, & in tota natura sunt optimè ordinata, neque est aliquid superfluum: & cùm dicitur, quòd si Adam non accepisset cognitionem a sensu, essent superuacui sensus, & organa, negandum, quia proderant ad hoc, quòd Adam experiretur exterius, quod interius nouerat, quod erat valde delectabile. Aliter potest dici, & multum conuenienter, quòd si Adam competeret ex conditione naturæ cognoscere res intellectiuè accipiendo a sensu, fuisset sibi superuacuum habere sensus, & organa, & non haberet illa, sicut angeli, quibus natum est habere cognitionem intellectiuam, non habent organa; tamen non erat naturale Adæ habere cognitionem intellectiuam nullo alio præcedente, sed potius, quòd nihil cognosceret nisi accipiendo a sensu: quòd autem nunc accepisset cognitionem intellectiuam ante omnem sensationē, fuit ex gratia non ex natura; ideo debuit habere sensus, & organa, per quæ naturaliter cognitiuus erat, & qui de perfectione naturæ erat, quod apparet manife-

Ad quartum.

F stius in resurgentibus, quibus erit cognitio abundantior ex visione Dei sine sensu, & tamen sensus, & organa habebunt resurgentes. Similiter nullus erit in eis ciborum, neque venereorum vsus, Christo asserente hoc Matth. 22. & Lucæ 20. & tamen habebunt resurgentes omnia organa genitalia, & quæ ad sumptiones, atque digestiones ciborum pertinent, vt non desit aliquid de perfectione naturæ.

Ad quintum dicendum, quòd ordo, qui erat inter Adam & angelos, non tollebat, vt Adam ab angelis illuminaretur, & reliqui, qui essent in statu innocentiæ; est enim isto ordo naturaliter. Cùm autem dicitur, quòd Adam non indigeret illuminari, dicendum, quòd si Adam omnia simpliciter sciret, non posset per angelos illuminari, & tamen, non sciebat omnia, cùm

Ad quintum.

G illa perfectio, qua Adam esset perfectus in scientia, non esset, nisi cognoscere omnia ei necessaria. Multa autem alia erant non necessaria, quę nesciebat Adā, & in illis posset perfici ab angelis. Sic enim est in ipsis angelis: nam illi plura sciebant, quam Adam in statu innocentiæ, & tamen angeli inferiores illuminantur a superioribus, vt dicit Dionysius in lib. cœl. Hierar. capitulo sexto, & purgantur a nescientia, quia quędam sunt, quæ nesciunt; ergo a fortiori Adam illuminaretur ab angelis, licèt esset perfectus in scientia eorum, quæ sibi erant necessaria.

Adhuc circa cognitionem primorum parentum, & eorum, qui erant in statu innocētiæ quæritur, an decipi poterant. Aliqui dicunt, quòd sic, quia 1. ad Tim. 2.

Quæstio. An primi parētes decipi poterant.

H ca. dicitur, quòd mulier seducta in præuaricatione fuit, & tamen mulier erat in statu innocentiæ, sicut & Adā, ideo seduci, vel decipi poterat homo in statu illo. Secundo, quia non solùm Eua, sed etiam Adam, quia licèt non fuerit seductus in eo, in quo Eua, tamen seductus fuit in alio, scilicet quia putauit esse veniale, quod erat mortiferum, vt dicit Magister, libro secundo, distinctione vigesimasecunda; ergo nemo erat, qui non posset decipi in illo statu. Tertio, quia Magister, libro 2. distin. 21. dicit, quòd ideo mulier serpentem, quem loqui vidit, non horruit, quia a Deo creatum sciuit, & ab eo vsum loquendi accepisse credidit: hoc autem falsum erat, quia serpens non poterat habere vsum loquendi, cùm esset irrationalis, ergo decepta est, & sic

2. Ratio.

3. Ratio.

I decipi potuit. Quarto, quia constat, quòd Adam in primo statu innocentiæ non sciebat secretas cogitationes aliorum, cùm neque dæmones, neque angeli hoc sciant, sed solus Deus: poterat autem aliquis dicere se cogitare, quod non cogitabat, & Adam non crederet eum mentiri, quia hoc nesciret certitudinaliter, & ita deciperetur.

4. Ratio.

Quinto, quia Adam in illo statu habuisset cognitionem sensitiuam, sensus autem aliquando nunciat rem aliter, quàm se habet, sicut cùm aliquid a remotiori videtur, minus apparet, quàm sit, ergo saltem in sensu posset homo decipi, quia extimaret rem aliter, quā se haberet.

5. Ratio.

Alij dicunt, quòd non poterat decipi, quia vt dicit

Opinio secunda.

K Augusti. approbare falsa pro veris non est natura hominis instituti, sed pœna damnati, sed in statu innocentiæ nulla pœna esset, ergo neque esset ibi approbare falsa pro veris.

Secundo, quia deceptio nūquam est sine ignorantia, sed ignorantia, vt dicit Vgo de sancto Victore, est culpa, & pœna, sed in statu innocentiæ, neque erat culpa, neque pęna, ergo non esset ibi decipi. Dicendū, quòd difficile esset asseri, quòd multa apparent; propter quæ difficile esset asseri, quòd homines, qui erat in primo statu, non possent decipi; nam & vltra cætera manifestum est, quòd illi non nouerant omnia; & ideo in eo, quod non scirent, possent decipi, & sic facile esset decipi, quia putarent fortè de rebus

Determinatio quæsiti.

rebus aliter quàm esset in eis rebus quasi ignorarent, & hoc videtur quòd non possent vitare, cùm multa essent, quæ ipsi non scirent, & ideo nisi aliquid obstaret concedi posset, quod possent decipi homines in statu innocentiæ. Sed quia hoc repugnabat auctoritatibus sanctorum, possumus aliter dicere, scilicet, quòd illi homines, qui essent in statu innocentiæ poterant decipi, & tamen quamdiu erant in illo statu non poterant decipi.

Circa quod considerandum, quòd in statu innocētiæ non erat peccatum, & ideo non debebat esse pœna, cùm ad Dei prouidentiam hoc pertineret, ignorantia autem pœna est, & decipi cum quadam ignorantia est, ideo videtur, quòd non possit esse sine pœna, sed ab omni pœna liberos seruabat Deus eos, qui erant in illo statu, ergo & a deceptione custodiret. Erat enim tota perfectio hominis in statu innocentiæ dependens a superiori parte, quæ est mens, & quia in illo statu adhærebat homo Deo per rectitudinem iustitiæ, ideo illa manente Deo coniuncta, sicut non poterat esse defectus, aut malum aliquod in corpore, ita multo minus poterat esse in mente, quæ erat pars principalior. Et apparet hoc, quia Adam in illo statu erat quodāmō mortalis, & quodammodo immortalis, erat quidem mortalis ex dispositione corporis, sed erat quodammodo immortalis ex prouidentia Dei, ideo licèt posset corpus hominis lædi a multis, cùm esset passibile sicut & corpora nostra, nō lædebatur neq; læderetur, quia nō permitteret Deus hoc fieri, si homo non peccaret, & ita illa potentia moriendi nunquam exiret in actum moriendi, & nocumentorum quæ ad mortem prætendunt, nisi præcederet peccatum, per quod mens hominis voluntariè se alienaret a Deo, & tunc Deus desereret hominem non impediendo nocumenta, quæ ei poterant aduenire. Sic circa mentem, quandiu illa Deo maneret coniuncta, licèt posset quantum ex se erat decipi, aut pati aliud malum, non permitteret illud Deus quousque sponte se mens a Deo alienasset, & hoc modo manente statu innocentiæ non posset homo decipi.

Qō 512. Ad primā [illegible] pa- rentes.

Ad primum dicendum, quòd fœmina seducta est sicut Apostolus dicit, & seductio fuit, quia putauit rem aliter se habere, quàm se haberet, scilicet, quod possent esse sicut dij scientes bonum & malum, quod falsum erat. Et tamen ista seductio fuit postquam mulier corruit a statu innocentiæ, & inde per hoc, quòd serpens dixit mulieri, eritis sicut dij, insurrexit mulieri elatio quædam, quæ erat amor inordinatus maioris status, & iste amor inquantum erat inordinatus, quia mens recedebat a Deo, perijt ille ordo, qui erat inter mentem, & Deum, in quo consistebat iustitia originalis, & tunc desinebat Eua esse in statu innocentiæ. Ideo neque Deus per specialem prouidentiam custodiret mentem eius a malo & seductione, sed relinqueret eam naturæ suæ, & libertati; & quia Eua erat talis secundum perfectionem naturæ suæ, vt decipi posset, decepta est.

De Adam est dicendum, quòd etiam non poterat decipi, nisi prius peccaret, & caderet a statu innocentiæ, vnde & ipse peccauit cùm comederit, & assenserit vxori; & tamen, vt Apostolus dicit, non est deceptus, quia etiam si per aliquod inordinatum desiderium mens Adæ recederet a Deo, & peccaret, atque constitueret extra statum innocētiæ, & cessaret Deus custodire intellectum Adæ ab errore, & deceptione prouidentia speciali. Erat tamen tantæ perfectionis naturalis Adam secundum intellectum, quòd in hoc decipi non poterat, & ideo relictus naturæ suę non fuit deceptus: mulier autē decepta est, qa manentibus

A vtriq; naturalibus erāt talia naturalia mulieris, vt decipi in hoc posset, & naturalia uiri talia erant, ut decipi non posset in hoc: vnde licèt peccauerit, non est deceptus. Et hoc est, quòd Apostolus innuit, primæ Tim. 2. cap. ponens differentiam Euæ & Adam, nam non dicit, quòd Adam non peccauit, & peccauerit Eua, cùm præsupponat vtrunque peccasse, sed dicit Eua seducta est, Adam autem non fuit seductus, in quo comparat inæqualitatem perfectionis vtriusque in eis, quæ ad intellectum pertinebant, scilicet, quòd licèt ambo deserti essent a Deo, vnus tam pauca intelligebat, vt in hoc decipi potuerit, alius vero maioris erat perfectionis intellectualis secundum naturam, ita vt decipi non potuerit. Et ob hoc est bona comparatio, quam facit Apostolus; nam vult ostendere,

B quòd docere pertineat ad virum, & non ad mulierē, quia docere est sapientis. lib. primo Meta. ideo ei, qui sapientior est, debet attribui docere respectu aliorum. Cap 1.

sed sapientior est qui non decipitur, quàm qui decipitur, sed vir non potuit decipi, & mulier decepta est, ideo vir est naturaliter sapientior, & sic potius pertinet docere ad ipsum quam ad fœminam. Et bene cōparauit, quia posuit ambos in puris naturalibus, & in statu peccati, in quo nos sumus: si enim compararet Adam & Euam, adhuc manentes in statu innocentiæ posset dici, quòd ille, qui non erat maior in naturalibus, erat minor in gratuitis, & ita posset decipi, qui erat naturaliter sapientior. Nunc verò sumus in statu post peccatum, vbi comparantur in viro & fœmina, sola naturalia, & non gratuita aliqua, eo quòd est

C comparatio generaliter de viro ad fœminam non distinguendo hunc virū, vel illam fęminam, tales autē erant Adam & Eua, quando Apostolus de eis loquitur, scilicet quando Eua seducta est, & non vir, quia vterque iam perdiderat iustitiam originalem, & desertus erat a Deo, sed adhuc vir propter perfectionem naturalium, quæ post peccatum manent, non potuit in hoc decipi, neque deceptus est, mulier autem propter paruitatem perfectionis intellectualis potuit decipi, & decepta est. Et ita probat conuenienter esse virum excellentiorem fœmina secundum intellectum, & ideo ipsum debere docere, fœminam autem non debere docere.

D Ad secundum quando dicitur de Adam, quòd licèt deceptus non fuerit in eo in quo Eua, tamen deceptus fuit in aliquo: Dicendum, quòd pro nunc relinquetur dubium: certum est tamen, quòd Adam relictus a Dei speciali prouidentia poterat decipi, cū non sciret omnia, & tamen in eo, in quo arguitur, an deceptus fuerit, tangetur infra. Ad secun dum.

Ad tertium cùm dicitur de serpente, quòd putauit Eua accepisse vsum loquendi a Deo, & ita decipiebatur. Aliqui dicunt, quòd mulier non decepta est, quia non credidit accepisse serpentem vsum loquendi a Deo, quasi efficientur ei proprius actus, quòd ipse loqueretur, sicut homo per principia, quæ habet, loquitur, & istud accepit a Deo, sed intellexit, quod accepit serpens diuinitus, quòd loqui posset, scilicet

Qō 514. Resp. ad tertium argum. q. 512.

E non naturaliter, sed per mysterium alicuius creaturę spiritualis in ea loquentis, siue esset angelus bonus, siue malus, & tamen vtrum fieret hoc virtute boni angeli, vel mali, non considerauit mulier, & ideo non se determinauit ad aliquid istorum, vnde neque putauit aliquid falsum, in quo deciperetur. Aliter posset dici non esse verum, quod dicitur, scilicet, quòd mulier credidit accepisse diuinitus, quòd loqueretur serpens, & tunc non asserimus, quòd mulier deciperetur in aliquo; & dictum Augustini, & Magistri negari posset, quia quędā alia sunt dicta eorū, q̄ necesse est negari, vt patet in multis. Tertio pōt

dici, quòd mulier circa serpentem non fuit decepta: nesciuit enim mulier, vnde haberet serpens, quòd loqueretur, & tamen non fuit decepta, quia non est deceptio hominem nescire, sed solùm quando nescientes asserimus res aliter se habere, quàm se habeant. Cũ enim credimus de rebus aliter quàm sint, ipsi decipimur; sed cùm nescimus, nihil credimus, aut asserimus in neutram partem nos determinantes, non est deceptio. Ita poterat esse hìc conuenienter: nam si mulier videns serpentem, vel sine locutione, vel loquentem timere poterat esse causa, vt cogitaret aliquid de illo, & tunc fortassis deciperetur, & tamē non timuit serpentem appropinquantem sibi, quia in statu innocentiæ non poterat esse timor, cùm timor sit pœna, & grauis quidem, in statu autem illo nō poterat esse aliqua pœna; ideo neque esset ibi, quòd mulier timeret serpentem, sicut diximus supra quæst. 456. & cùm nō timeret cogitare aliquid circa serpentem, vnde haberet locutionem, & sic neque putaret, quòd accepisset diuinitus, neque loquebatur aliquis in illo. Istud est multum conueniens, atque verisimile, & saluat mulierem a deceptione, & tamen negamus dictum Augusti. & Magistri. Quarto potest dici saluando dictū Aug. scilicet, quòd mulier ita putauerit, scilicet, quòd accepisset serpens vim loquendi diuinitus, sicut accepit homo, & ita esset sibi naturale: & in hoc certū est, quòd deciperetur mulier, & concedimus istam deceptionem, sed esset iam in illo statu, in quo iam decipi posset, scilicet perdita iustitia originali, & poterat esse modus sic, quòd mulier a principio quando vidit serpentem, non timuit, quia erat in statu innocentiæ, in quo non poterat esse timor, quia est pœna, & ita non curauit cogitare, an esset locutio serpentis a Deo, vel vnde, & ita tunc non deciperetur. Cùm verò serpens cępit loqui mulieri, & dicere, quòd essent sicut dij, insurrexit mulieri elatio, idest amor inordinatus honoris, vel celsitudinis cuiusdam, in quo perdidit originalem iustitiam alienata iam a Deo: & statim potuit decipi, & decepta est, quia credidit, quòd poterat esse sicut Deus sciens bonum, & malum. Et sicut in illo, qđ grauius erat, decepta est, ita & in multis alijs poterat decipi, & tunc fortè cogitaret de serpente quid loqueretur ei, & quo modo, & vnde haberet locutionem, & crederet, quòd esset locutio ei naturalis, sicut homini, & ita diuinitus accepisset eam a Deo in sua creatione, sicut homo acceperat, & erit dictum Augu. & Magistri verum. Ista autem deceptio poterat venire mulieri, quia iam iudicabat per sola naturalia, & intellectus suus non erat naturaliter magnæ perfectionis, sed solùm sicut esset nunc alicuius mulieris bene dispositæ naturaliter ad sapientiam, & prudentiā quātum conditio fœminæ capit, & tamen non esset instructa in aliquo, neque adhuc haberet aliquas experientias. Sic enim erat in Eua, quæ ipso die putatur formata, quo peccauit, & animalia fortè non viderat, aut pauca viderat, & parum inter illa conuersata fuerat, vnde non potuisset experiri, an alijs animalibus præter hominem competeret locutio: vnde propter hoc nec admiraretur, quia non videret aliquid insolitum, quod esset contra id, quod esse debere videretur, & ita intelligimus id, quod diximus supra q. 458. Qui autem dicunt, quòd mulier putauit accepisse serpentem locutionem diuinitus, idest per ministerium alicuius substantæ spiritualis aliquo modo volunt euadere deceptionem mulieris, & saluare dictum Augustini, & Magistri, & tamen hoc non satis conuenit. Primo, quia non consentit hoc litera Magistri, libro secundo, distin. 21. scilicet, Quare mulier non horruit serpentem, & respondet, quia cùm nouerit creaturā esse, etiam loquēdi officium a Deo accepisse putauit:

F cùm autem dicit officium loquendi; nō potest intelligi, quòd ministerialiter fuerit locutio in serpente per angelum, quia tunc serpēs nihil accepisset a Deo, sed fieret aliquid in eo non conferente ipso in actione. Secundo, quia dicitur officium loquendi: nam si diceretur, quòd accepisset a Deo, quòd loqueretur, posset intelligi pro vna vice, vel paucis, sed dicitur officium, ergo habebat serpens, quòd semper loqueretur, cùm officium dicat exercitium continuum rei. Tertio ex parte motiui: nam dicit, cùm nouerit creaturam esse, &c. quasi dicat propter hoc putauit mulier, quòd serpens acceperat officium loquēdi a Deo, quia sciebat esse creaturam, idest quòd accepisset a Deo loquendi potestatem, quando accepisset esse,

G & totam naturam. Quarto, quia etiam præter illud nō conuenit, quòd Eua ita putaret, scilicet, quòd serpens non loquebatur, sed aliqua substantia spiritualis in serpente; quia non habemus, vnde hoc possimus, aut debeamus cogitare, quia mulier nihil tale viderat vnquam, per quod moueretur ad hoc credendum: de nobis secus esset, quia scimus iam angelos, & dæmones per animalia bruta sæpe fuisse locutos.

Quinto, quia si mulier putaret, quòd serpens non loquebatur a se ipso, sed aliquis loquebatur in serpente, non est verisimile, quia mulier non plus aduerteret in hoc, cùm illud crederet esse supra naturam, & ideo esse rem nō paruam, & non negligendam, & si cogitaret statim deciperetur, quia putaret de re aliter

H quam esset, nam putaret esse angelum bonum, aut malum. Si putaret esse bonum deciperetur, cùm esset malus: si crederet esse malum, putaret nullas latere insidias, quia aliàs nollet eum audire, sed illud putando decipiebatur, cùm laterent insidiæ, ergo non erat ista responsio satis conueniens. Sed dicendum, quòd quarta supra posita est conueniens, aut tertia.

Ad quartum aliquis posset dicere, quòd poterat aliquis falsum dicere Adæ existenti in statu innocentiæ, & putaret Adam esse verum; cùm non nosset secreta cordis, & ita deciperetur. Cùm autem obijcitur, quòd decipi erat pœna, & ideo quando non posset esse deceptio sine ignorantia non accideret in statu innocentiæ, cùm autem esset sine ignorantia posset

I esse in illo statu. Hoc autem decipi non esset cum ignorantia, quia cùm multa essent, quæ Adam nesciret, & tamen non dicebatur habere ignorantiam illorum, eo quòd illa non erant ei necessaria: ita si circa ea deciperetur credens aliter se habere rem, quàm haberet, non esset ignorantia, neque pœna, quia in eo decipiebatur, quod ad eum non pertinebat. Simile erat siquis diceret Adæ aliquid se habere in corde, quod non haberet, & Adam putaret ita esse; nam deciperetur, & tamen non esset pœna, aut ignorantia, quia sicut scire ea, quæ aliquis haberet in corde non pertinebat ad Adam, & nescire non erat ignorantia, aut pœna, ita decipi circa illa non esset ignorantia, neque pœna.

K Dicendum, quòd hìc est satis magna difficultas: volunt multi, ꝙ Adam manens in statu innocentię nullo modo poterat decipi, quia decipi est pœna, & pœna non esset in statu innocentiæ, & ad hoc dicunt, quòd Adam, & quilibet in statu innocentiæ quantum erat ex se ipso poterat decipi, & tamen Deus non permitteret decipi: quia sicut homo ex natura sua erat mortalis, & passibilis: & tamē Deus non permitteret eum mori, neq; pati aliquod inconueniēs quādiu maneret in innocētia; ita faceret, & a fortiori circa mentē, quæ erat pars magis pręcipua, ꝙ non posset pati deceptionē, vel errorē, aut aliqđ mali; & iō licèt Adā nō sciret secreta cordiū aliorū, & quātū ad hoc posset decipi, tamen

Quęstio. Ad quartū eiusdē quæst. sit An Adam in statu iñ potuerit decipi.

tamen antequam deciperetur cõcurreret Deus cum eo in eis, quæ excedebant facultatem eius, illustrando intellectum illius, vt falsum esse putaret, quod falsum erat, & ita in nullo deciperetur.

Cùm autem dicebatur, quòd non esset pœna illa deceptio, & quòd non erat ignorantia, neque pęna, ꝙ Adam deciperetur putans verum esse sibi dictum ab alio, quod falsum erat: Dicendum, quòd non est verum. De primo patet, quia non est simile: nam quędam sunt, quæ ad hominem non pertinebant, & ideo illa non scire non erat pœna, neque ignorantia: secus cùm deciperetur putans de re aliter, quàm esset. Primo, quia non scire ea, quæ ad ipsum non pertinebant, erat pura negatio, & nõ erat aliquid positiuum in anima, neque etiam erat priuatio, quia non erat negatio rei debitæ in esse, & ideo istud non scire non erat aliqđ malum in anima: vnde Deus permitteret illud, quia non erat malũ, & nihil adimebat de perfectione Adę. Decipi autem secus est, quia istud dat in anima aliqd positiuum, scilicet affirmare aliquid esse, vel affirmare nõ esse, & ista affirmatio erat inordinata, cùm esset de re aliter, quàm se haberet. Etiam erat hoc priuatio, cũ cogitaret homo, & affirmaret de eo, in quo veritas esse poterat, & necesse erat habere veritatem, vel falsitatem, & tamen non haberet veritatem: priuatio autem malum quoddam est, & tamen Deus debebat secundum ordinem suæ prouidentiæ seruare hominem illæsum ab omni malo, & præcipuè circa partem intellectualem, ergo non permitteret ita decipi, quod erat malum quoddam. Secundo quantum ad hoc, quia licèt quędã essent non necessaria homini, neque pertinentia ad illum, vt ea sciret, & ideo non esset pęna nõ scire inquantum ad eum non pertinebant, inquãtum tamen de illis cogitabat, & aliquid asserebat, vel negabat de eis, iam efficiebat ea sua, & ideo pertinebat ad eum illa scire, vt non ignoraret, quia prius nescire nõ erat ignorare: nunc verò si non esset ibi scire, non solũ erat nescire, sed etiam erat ignorare; cùm esset ibi assertio de aliquo qualiter illud non erat. De secundo cùm dicebatur, ꝙ non erat pœna, ꝙ Adam ab aliquo deciperetur; dicendum, quòd falsum est: erat enim pœna, quia non est simile, ꝙ Adam non sciret secreta cordis, & ꝙ deciperetur circa illa; nam non erat pertinens ad Adam scire alienas cogitationes: cùm neque angeli boni hoc nouerint, sed solus Deus, & tamẽ pertinens erat ad Adam scire hoc, quod ei dicebatur, an verum esset, & quia ea, quæ ad ipsum pertinebant sciret in illo statu, statim efficeretur sciens per Deum id, quod ei dicebatur, an esset verum, vel non. Secundo, quia non erat Adæ pœna non scire cogitationes alienas, & tamen istud non erat cogitatio, sed dictum, & pertinebat ad Adam, inquantum ei dicebatur.

Obiectiones diluuntur.

Sed adhuc obijcietur, quòd poterat decipi in statu illo homo, qa decepta fuit mulier graui deceptione, & maximè in re ad eam pertinente, scilicet in eo, per quod statum perdidit. Dicendum, sicut supra, quod decepta fuit, postquam desijt esse in statu innocentię: si autem permaneret ei innocentia, non potuisset decipi, vt crederet se posse esse, sicut Deus est.

Adhuc tamen obijcietur, quòd decepta fuit, dum esset in statu innocentiæ, quia diximus, quòd cùm decepta fuit credendo, quod posset esse sicut Deus, præcessit elatio quædam, per quam desijt esse in statu innocentiæ. Sed de illa elatione arguetur, quòd in illa fuit appetitus immoderatus excellẽtiæ, & qa istud est actus voluntatis, quæ voluntas non eligit, nisi diffinitũ ab intellectu, oportuit ꝙ intellectus iudicaret bonũ esse appetere honorẽ immoderatũ, siue appetere in illo gradu, in quo erat immoderatè appetere, & tñ iudicãdo illud decipiebatur intellectus, quia nõ erat bonũ

Quis non potest peccare nisi ignorantia præcedente.

A appetere talem honorẽ, ideo dum esset in statu innocentiæ, deceptus est. Confirmatur hoc, quia quomodocunque dicatur, necesse est, quòd homo semper maneret in statu innocentiæ, quousque peccaret mortaliter, quia non poterat aliter perdere innocentiam, & tamen non poterat peccare mortaliter, nisi præcedente ignorantia aliqualiter, cùm dicatur lib. 3. Ethic. Omnis malus est ignorans, illa autem ignorantia erat in iudicando esse bonum, quod non erat, & hoc erat decipi: ergo necesse erat decipi hominem ad hoc quòd perderet innocentiam. Dicendum, quòd verùm est Adam fuisse deceptum, & Euam similiter ad hoc quòd perderent innocentiam, & illa deceptio fuit in eo, quod non excedebat facultatem ipsorum, sed ipsi poterant cognoscere quid erat bonum, & non deciperentur. Deus autem faciebat, quòd non deci- Cap. I.

B perentur in eo, quod excedebat facultatem eorum illuminando eos; sed in eo quod ipsi poterant per se cognoscere non concurrebat Deus supernaturaliter ad illos illuminandos, sicut ad hoc, quòd homo semper viueret, erat ei necessarium manducare, & euadere nociua, secundum corpus ab extrinseco, manducare erat in potestate hominis, quia habebat cibũ iuxta se; euadere omnia nociua non erat in potestate sua, sed in Dei potestate, ideo ad vitandum nociua operabatur Dei prouidentia, sed ad hoc quòd comederet non operabatur Deus, sed ipse homo: vnde nunc si non curaret manducare temporibus conuenientibus, qui-

C bus ratio iudicaret, debilitaretur, & moreretur, & in hoc non prouideret ei Deus, quia poterat homo sibi ipsi prouidere. Sic erat in deceptione, quædam erant, ad quæ scienda non se extendebat nostra facultas intellectus humani, & in illis Deus prouideret faciendo, quòd homo nunquàm deciperetur illuminando ipsum; quædam autem erant, ad quæ sufficiebat intellectus humanus, vt non deciperetur si aduertere vellit, & in illis Deus non prouidebat illuminando supernaturaliter, sicut neque prouidebat in defectu, qui proueniret corpori humano ex non manducare, cùm posset homo manducare, si vellet: ita fuit hìc, quia Eua & Adam potuerunt scire, an appetitus ille honoris esset malus, vel bonus, & non cogitauerunt, ideo

D decepti sunt, & Deus non illuminauit eos. Et ista deceptio fuit in statu innocentię, sed post eam non mansit innocentia in aliquo tempore, quia per actum illum, in quo decepti sunt, perdiderunt innocentiam. Et sic fuit principium peccati primorum parentum omissio quædam, scilicet, quia nõ cogitauerunt, quod cogitare debebant, siue accipiatur hìc omissio, vt est speciale peccatum, siue vt est circunstãtia consequens omne peccatum.

Ad quintum dicendum, ꝙ non fuisset hoc modo aliqua deceptio in statu innocentiæ, quia licèt in visu, aut in alio sensu repræsentaretur res aliter, quàm se haberet, non esset aliqua deceptio, neque in sensu, neque in intellectu. Nunc sensus iudicat de re, s̃m proportionem in qua recipit, & quia alia est proportio oculi ad Quæst. 516 Ad quintũ argum. quæst. 512.

E rem distantem, alia ad rem de propinquo existentem, necesse est, vt alio modo repræsentetur res de longinquo, q̃ de ꝓpinquo, & qa natura rei ũ hẽt, vt taliter fiat ista repñtatio, nõ est aliqua deceptio sic videri, neque ẽt erat deceptio quantũ ad intellm̃, quia intells̃ iudicabat rem, sicut erat, aut nõ aliter q̃ se haberet, qa licèt sensui appareret parua, non iudicabat intells̃ tantã esse ꝓcisè, quanta appareret, sed maiorem eã iudicabat, qa nouerat esse distantiam inter eam & sensum, & sciebat illam distãtiam esse causam, vt minor iudicaretur. Et ideo licèt ignoraret videns quantitatẽ distantiæ, & consequẽter verã quantitatẽ rei, nõ tamẽ iudicaret rẽ aliter se hẽre, q̃ se hẽret, qa nõ iudicaret eẽ ꝓcisè tãtam

quanta videbatur, sed iudicaret esse maiorem, quàm appareret, licèt illam magnitudinem nō certificaret. Alia ratio erat, quam supra fecimus, s. ꝙ multa erant, quæ nō sciebant homines in primo statu, & sic quòd sequitur circa illa deciperētur; dicendum, quòd licet multa essent eis non cognita, tñ nulla essent ignorata, & in nullo deciperent. De primo patet, quia ignorantia non vocatur omnis nescientia, sed solū nescientia illarum rerū, quæ nobis necessariæ sunt, aut conferūt, quia nescientia primo modo est pura negatio: secūdo modo est priuatio. Et quia illa, quæ non sciebant erāt non necessaria, aut non conferentia homini, non erat ignorantia non scire ea. Omnia aūt ad eos pertinētia perfectè nouerant, ideo nullam ignorantiā habebant. De secundo patet, quia decipi non est nescire solū ad ignorare solū, sed iudicare de re aliter, quā se habeat. Vnde primum, idest nescire est pura negatio, ignorātia est priuatio, decipi est aliqualiter affirmatio, quia ponit aliquid, i. iudicare, & ideo in illo, de quo quis nihil putat, aut asserit, licèt nesciat, aut dubitet, nūquam decipitur. Sic enim erat circa ea, quæ nescirent primi parentes; nam in eis nihil diffinirent, & ita non errarent. Ita est de angelis, quia aliqua sunt, quæ nō sciūt, cùm per superiores purgentur a nesciētia, vt ait Dionysius, & tamen illi nunquā errant, quia circa illa, quę nesciunt non præcipitant sententiam. Et sicut ad hominem prudentem, & rectè disciplinatum spectat nō cupere ea, quæ facere non potest, ita pertinet ad eundem non diffinire in eis, quæ non scit, & ita non decipietur. Si tamen aliquid esset, in quo vellet determinare intellectum suum ad vnā partem in eis, quæ nesciret, & inciperēt iam aliquo modo pertinere ad eū, Deus concurreret illuminando intellectum circa illud, & ita non deciperetur sicut fieret, quando quis vellit aliquid dicere alteri, quod nō haberet in corde: nam Deus illuminaret intellectū eius, cui dicebatur, vt sciret an verum, vel falsum ei diceretur.

Nescire, Ignorare, Decipere quid sig.

Item hominis prudentis partes.

Quæst. 517 Vidit mulier quod bonum esset lignum ad vescendum, &c. Quid sig.

Continuando præcedentia, dicemus, quòd dicebatur supra 3. cap. Vidit igitur mulier, quòd bonum esset lignum ad vescendum, & pulchrum oculis aspectuque delectabile. Est autem dubium, ad quid dicitur istud. Aliqui dicunt, quòd dicitur ad arguēdum vitium mulieris, scilicet, quòd concupiuerit lignū vetitum ad manducandum, cùm dicitur; Vidit mulier lignum, quod esset bonum ad vescendum, ac si dicat: Ante hoc videbat lignum, quòd esset bonum, & pulchrum, sed non concupiscebat illud; ideo non videbatur ei bonum ad manducandum. Nunc verò, quia concupiscebat illud, dicitur, quòd vidit, quòd esset bonum ad manducandum; & ideo exprimitur in hoc vitium cupiditatis eius. Sed tunc dicetur ad quid dicitur, & pulchrum oculis, aspectuq; delectabile? Quia videri lignum pulchrum non erat peccatum, cùm Deus non vetuisset lignum videri, aut tangi, sed solū manducari de eo. Aliqui dicunt, quòd non accipitur visio pro, vt solùm dicit ipsum actum videndi in se, & pulchritudo in visu, vt causat delectationem in vidēte, sed prout illa pulchritudo visa refertur ad cibum: sicut quædam sunt animalia, quæ non gaudent visu, & auditu, nisi referendo ad gustum. Et ita quidam homines faciunt, vt dicit Aristo. lib. 3. Ethico. Et ita quia Eua referret istam delectationem vidēdi ad gustum, pertinebat ad peccatum, quia concupiscitur res vetita, ita factum est supra 3. cap. quæst. 9. Sed dicendum veritatem esse, quod sacra scriptura in his verbis signauit, fuisse verisimile, quòd mulier vellet comedere de ligno illo, & etiam, quòd vellet credere verbis diaboli. Dixerat enim serpens, eritis sicut dij scietes bonum & malum. Hoc mulier credidit esse possibile, quòd fieret, & fieri cupiuit. Sed dixerat Deus;

F in quocunque die comederis morieris, diabolus dixit; Nequaquam moriemini, & innuit, quòd Deus dixisset hoc quasi ex inuidia, ne gustando de cibo fierent sicut dij. Et ideo nunc dubitare poterat mulier quis verum dixisset, scilicet Deus, quòd morerentur, si comederent, aut serpens, quòd non morerentur, & ad hoc mulier voluit stare iudicio proprio. Respexit enim arborem si fortè apparerent ibi aliqua signa, quæ ostenderent veritatem huius rei. Et dicitur, quòd vidit lignum, quòd esset bonum ad vescendum, & pulchrum oculis, & ita ista potius ostendebant, quòd esset verum non morituros comedentes. Ideo cùm dictum serpentis adiuuaretur per ea, quæ in arbore apparebant, credidit Eua, quòd serpens verum dixerat,

G & quòd non morerentur; Deus autem, quòd ex inuidia istud dixisset. Et istud valde concordat literæ, scilicet; Vidit igitur mulier lignum, idest quia Deus, & serpens contraria dixerant de ligno, voluit mulier videre quid verius videretur, & ad hoc aspexit arborem. Et hoc innuitur inquantum ponitur ista particula, Igitur, quæ facit consequentiam de præcedentibus. Alio modo adhuc potest accipi, quòd istud ponatur, vt ratio motiua mulieris ad manducandum. Fuerat enim vna ratio motiua deceptio diaboli, scilicet, ꝙ efficerentur sicut dij comedentes de illa arbore, quæ efficaciter moueret. Adiungitur tamen alia, quę erat ex parte arboris, scilicet, quia erat pulchra arbor, & ideo ipsa inuitaret homines ad manducādum ex se. Ista etiam ratio est conueniens, sed magis conuenit præcedens.

Alia expositio.

H Sed dicetur, quomodo Eua ausa est comedere de ligno vetito, nam non sufficiebat, quòd esset lignum in se bonum ad cibum, & non esset pestiferum, quia licèt sanum esset, & moreretur manducans, non quidem, quia nociuum cibum comedebat, sed quia cōtra mandatum Dei agebat, qui inferret mortē transgressoribus præcepti sui. Dicendum, quòd in veritate ita erat. Non enim erat lignum illud ex se nociuū comedenti, sed salubre, sicut cætera ligna, quia nihil nociuum plantauerat Deus in Paradiso, vbi volebat non esse mortem, sed iugem sanitatem; & potissimè, quia Deus dixerat Adæ supra secundo cap. Ex omni ligno Paradisi comede, & tamen Deus non iuberet

Quæst. 518

Quomodo Eua ausa est comedere de ligno vetito.

I aut concederet Adæ manducare de eo, quod erat cōtrarium vitæ. Ideo non erat in Paradiso lignum aliquod nociuum: neque ideo Deus dixit, quòd morerentur, quando manducarēt, quasi lignum hoc in eis efficeret causando mortem: sed quia Deus faceret, quòd morerentur. Et ita fuit, quia Eua & Adam comederūt, & licèt lignum in se nihil eis noceret, mortui sunt, quia Deus fecit, quòd morerentur.

Sed dicēdum, quòd Eua non intellexit sic verbum Dei, sed quòd comedendo de arbore morerentur, quasi arbor efficeret mortem, & ideo respexit ad arborem, an ipsa de se talis videretur, quòd comedenti mortem inferret, & nō visa est talis, sed pulchra visu, & bona ad cibum, & ideo credidit, quòd non moreretur, licèt Deus hoc dixisset.

Responsio ad obiectionem.

K Sed obijcietur, dato quòd ita fuisset, sicut diabolus dixerat, quòd nō esset arbor mortifera, sed Deus hoc dixisset, ne homines de illa manducando efficerentur sicut dij, quare non timuit Eua, quòd postquam comederet, occideret eam Deus, quia valde offendebat eum faciendo contra eius voluntatem, & vsurpādo id, quod ipse vsurpari nolebat?

Dici posset, ꝙ Eua credidit, ꝙ manducando de ligno efficeretur sicut Deus, quod diabolus dixerat, & ideo non poterat iam Deus nocere ei etiam si id vellet. Sed dici potest, quòd hoc non stat. Quia non dixerat diabolus, quòd comedētes efficerentur Deus,

vel

vel Deo pares absolutè, sed solùm in scientia.s.ꝙ essent sicut dij scientes bonũ,& malum. Ideo licèt hoc verum esset,cùm non acquirerent maiorem potestatem,poterat Deus illos occidere. Dici potest aliter,& melius, ꝙ Eua non aduertit ad ista, aut nesciuit bene iudicare in illis. Nam postquam per inordinatum appetitum excellẽtiæ, corrupta fuit mens eius, & excęcata fuit in multum, tum quia relicta fuit naturali iudicio, tum quia ardens appetitus decipiebat eam,& ideo circa multa decepta est, sicut ipsa dixit supra 3.c. & ita in hoc esset. Sed adhuc obijcietur, quomodo Eua intellexit, ꝙ comedendo de arbore moreretur, quasi arboris fructus esset mortifer. Nam hoc dictũ fuit Adæ in statu innocentiæ,& tamen in illo non poterat quisquam decipi, sicut supra diximus, sed sic intelligendo deciperetur Eua, quia non erat ita, neque sic Deus intellexerat verba a se dicta, ergo deciperet.

Alia dubit. enodatur.

Dicendum, ꝙ Adã & Eua,cùm acceperunt ista verba à Deo,non intellexerunt sicut postea Eua intellexit. Et hoc poterat esse dupliciter. Vno modo, ꝙ Deus ista dixit,ꝙ morerentur, & ipsi crediderũt Deo, quòd verè morerentur comedentes,& tamen causam mortis,aut modum non cognouerant,quia Deus illis non declarauerat,& ipsi etiam non quęsiuerant,non tamẽ decipiebantur, quia non putabant aliter, quàm res se haberet,quia de eo,quod nesciebant,non determinabant intellectum suum ad aliquid. Alio modo potest dici,ꝙ Adam & Eua cùm audiuerunt ista à Deo,crediderunt,ꝙ morerẽtur comedentes, & quòd hoc fieret non ex conditione arboris, sed quia Deus inferret illam pęnam propter transgressionem, tamen quãdo mens Euæ fuit corrupta per inordinatum appetitum excellentiæ cecidit à statu innocentiæ, & à perfectione,quæ competebat ei,secundùm illum statum. Ideo perderet tunc multas rectas existimationes,quas tunc haberet, & esset ista de illis, vnde inciperet putare,ꝙ Deus illa verba dixisset,quasi arbor esset illatiua mortis,quia hũc sensum sequebatur diabolus. Sed primus modus videtur esse facilior,vt non oporteat poni mutatam esse opinionem aliquã in Eua,quæ prius fuisset.

Quęst. 519. Quo Eua sine experientia potuit videre lignum esse bonum ad vescendum.

Sed dicetur, quomodo dicitur; Et vidit mulier lignum,ꝙ esset bonum ad vescendum,quia hoc nõ poterat illa videre,neque poterat cognosci nisi per experientiam, sed ipsa non experta fuerat, quia nondum comederat de illo ligno, ergo nõ poterat hoc videre. Dicendum,quòd accipiendo hoc strictè non poterat mulier videre, quòd lignum erat bonum ad vescẽdũ, quia istud sine experientia non cognosceretur plenè. Sed ista cognitio per signa.s.pulchritudo exterior arboris,& fructuum eius erant,quæ attestabantur bonã complexionem eorum, & ideo non esse mortiferos, & quia pulchritudinem illam vidit Eua, dicitur,quòd vidit esse bonum lignum ad vescendum. Sed obijciẽt, ꝙ hoc non stet, quia si sic acciperetur, non poneretur nisi,ꝙ vidit esse bonum lignum ad vescẽdum,& tamẽ additur pulchrum visu,aspectuque delectabile; ergo non sic intelligitur. Dici posset,quòd accipiuntur ista non vt distincta,sed ponitur,&,pro,idest.s. Vidit lignũ esse bonum ad vescendum, & pulchrum visu.i.Vidit esse pulchrum visu, quia nihil aliud erat esse bonum ad vescendum,quam pulchrum visu. Sed obijcietur, ꝙ non stet, quia esse pulchrum visu, & aspectu delectabile erant causa, vt Eua crederet esse lignum bonũ ad vescendum,sed causæ debent præcedere, sicut præmissę conclusionem,quia sunt causæ in inferendo, ergo non est ille sensus, quia ponuntur posterius. Dici posset, ꝙ licèt istę essent causæ non ponuntur hìc vt causæ,sed vt expositiua: expositiuum autem non pręcedit exponibile, sed sequitur illud. Sed aliter potest intelligi litera illa & melius, scilicet quòd pulchrum

...positio.

A oculis aspectuque delectabile,nõ ponantur hìc,vt causa,neque vt expositiua eius, quod dicitur; Vidit mulier lignum,quòd esset bonum; sed ponuntur vt aliqd distinctum,& ad reddendum aliam causam. Et est intelligendum, quòd posuit scriptura ea, quæ mouere poterant mulierem ad sumendum de fructu arboris. Nam ad hoc, ꝙ quis velit comedere de fructu alicuius arboris,vel de quolibet alio cibo,possunt duo mouere. Primum est, quòd cibus ille sit sanus, & bonus corpori,secundum, quòd visui placeat. Nam vbi primum non fuerit,nemo appetit, quia cibus non est, vt videatur,sed vt manducetur. Secundum tamen cõueniens est,quia quidam cibi sunt salubres corpori, & licèt hoc de eis cognoscamus, non incitamur ad manducandum de eis,eo quòd non placent visui. B Cùm autem vtrunque in cibis concurrerit, nihil est,quod amplius in eo desiderari possit. Vt ergo appareret, quòd mulier poterat incitari ad concupiscendum hunc cibum dicitur: Vidit, quòd esset bonum ad vescẽdum, & pulchrum oculis; ac si dicatur; nihil erat quod deesset,vt desiderari posset.

Et ista est causa quare prius ponitur, quòd erat bonum ad vescendum, quàm pulchrum oculis, quia cũ ista ponantur vt causæ distinctæ appetibilitatis, debuit poni primum,quod erat maior causa. Sed magis mouet in cibo,quòd sit sanus,quàm pulcher,ideo dictum est,quia erat bonum ad vescendum,& pulchrum oculis. Et licèt verum sit, ꝙ mulier non cognouit esse bonum ad vescendum per experientiam, quia nondum C gustauerat de fructu, sed solùm per visum, quia vidit esse lignum pulchrum,quia tamen pulchritudo arboris,& fructuum non ponitur hìc, vt causa, neque vt signũ bonitatis cibi,sed ponitur,vt causa distincta, ideo non præponitur, sed quia est causa minus ostendens concupiscibile lignum, quàm esse bonum ad vescendum, subsequitur. Sed quæretur,quare dicitur; Pulchrum oculis, aspectuque delectabile? quia videntur ambo pertinere ad idem.s.ad signandum pulchritudinem.

Quęst. 520. Cur dicit: pulchrum oculis, &c.

Dicunt aliqui vno modo,ꝙ in vtroque signatur pulchritudo,sed erat duplex pulchritudo, vna in arbore,alia in fructibus,& vtranque signauit scriptura. Dicendum,quòd non stat, quia si secundum rigorem literæ D accipiatur,totum de ligno.i.arbore accipitur, & nihil de fructu, cùm dicatur, vidit mulier lignum, ꝙ esset bonum ad vescendum,& pulchrum oculis, aspectuque delectabile. Et ideo non poterat distingui de arbore,& fructu: accipiendo autem secundùm veritatem nihil intelligitur de ligno,sed totum de fructu, quia certum est,quòd lignum non erat bonum ad vescendum, sed fructus eius. Et etiam quando de pulchritudine dicitur, non intelligitur de pulchritudine arboris, sed fructuum,quia arbor non mouet, sed fructus. Aliqui dicunt, quòd signantur hìc duo.s.conuenientia figuræ fructuum, & suauitas coloris; vtrũque autem mouebat mulierem,& sic per ista duo nomina signatum est. Sed dicendum,quòd non stat, quia nomine pulchritudinis importatur vtrunque. Non est enim pulchrum,quod decentem figuram non habet, E etiam si habeat mirabilem colorem, neque etiam pulchum est,quod habet conuenientẽ figuram, si sit turpis color. Vtrumque igitur nomine pulchritudinis signatur. Dicendum ergo aliter.s.quòd signatur hic causa,& effectus, primum est pulchritudo, secundum delectatio. Erat.n.lignum illud,& fructus eius pulchrũ quid.s.boni coloris, & conuenientis figuræ, & quia tale erat,sequebatur,quòd in videndo delectaretur videns,vtrunque autem signauit scriptura. Ideo dixit,lignum pulchrum oculis.i.ꝙ in se lignũ erat pulchrũ, & aspectu delectabile.i.propter pulchritudinem delectarentur aspicientes in videndo. Et iste sensus est verus,&

Explicatio dubitationis vera.

mis,& conueniens literæ, quia non dixit, scriptura solũ, quòd erat lignum bonum ad vescẽdum,& pulchrum, atque delectabile,sed addidit. pulchrũ oculis,aspectuq; delectabile. Quia si primo modo diceretur, intelligeretur,quòd omnia referentur ad cibum.i.quòd erat fructus bonus ad comedendum,& delectabilis,& pulcher ad hoc. Sed scriptura voluit significare adhuc, ꝙ præter ea, quæ in cibo erant, vt concupisceretur arbor,posset concupisci propter id,quod erat in visu.s.quia arbor pulchra erat,& dicitur pulchrum oculis.i.non solùm ad comedendum erat bonum,& aptum,quod primo signabatur, sed etiam erat pulchrum oculis.i.ad videndum, quia visus iudicabat ibi esse bonitatem figuræ,vel lineamentorum,& suauitatem coloris,& hoc est pulchrum esse. Erat etiam delectabile aspectu.i.ad videndum.s.nõ solùm erat delectabile ad manducandum,sed etiam ad videndum.

Remouet obiectio.

Sed obijcietur quòd positum est aliquid superuacuum. Nam si lignum erat pulchrum oculis, cùm pulchritudo afferat delectationem, satis erat dici, pulchrum,vt taceretur, quòd esset delectabile aspectu. Dicendum,quòd ponitur ad ostendendum,quòd in ligno erat omne,quod poterat mouere aliquem ad concupiscendum,quod non signaretur si illud tacuisset scriptura,quia aliquid potest esse pulchrum, sed tam parua est pulchritudo eius, quòd non facit delectationem videntibus,aut paucam,tale poterat hìc putari, si nihil exprimeret. Vt ergo putaretur, quòd erat delectationem ingerens visui,etiam expressum est.

Quęst. 521 Qũo Eua tulit d fructu,& comedit.

Adiungitur supra 3.cap. quòd tulit mulier de fructu illius, & comedit. Rem verisimilem dixit: non enim aliud supererat nisi vt comederet, quia mulier crediderat dæmoni,quòd posset effici sicut Deus,quem honorem illa concupiuit, & putauit hoc se habituram si comederet de ligno. Credidit etiam,quòd nõ moreretur manducando,sicut serpens dixit, & ad capiendum maiorem certitudinem de hoc,conuertit se ad arborem,& vidit esse in ea omnia, quæ poterant mouere ad concupiscentiam,ideo cõcupiuit. Et quia nemo corporaliter impediebat de illa cibum sumere, accepit, & comedit.

Opinio Iudęorum aliquorũ.

Dicunt autem aliqui Iudæi, vt Rabbi Sal. quòd mulier nolebat comedere de fructu arboris, quia Deus dixerat,quòd moreretur,si mãducaret,aut si tangeret, sicut ipsa asseruerat: serpẽs autem impulit eam corporaliter cogendo,vt tangeret arborem, & hoc vt crederet mulier, quòd si erat peccatũ in comedẽdo,iam cõmissum erat in tangendo, & ideo nõ dubitaret comedere, quia non poterat iam magis peccare.

Cõfutatio.

Sed dicendum,quòd est ridiculum. Primo, quia serpens non poterat impellere mulierem ad tangendum: non enim potest cogitari quomodo eam corporaliter impelleret ad tangendum. Secundo,quia per hoc non suadebat comedere, quia licèt mulier crederet, quòd tangere arborem erat peccatum, tamen tangere inuoluntariè non posset credere esse peccatum, quia peccatum est in actione, ibi autem nulla actio erat,sed pati. Tertio,quia per hoc magis mulier traheretur in contrarium,scilicet,vt non comederet de ligno,quod prius serpens suadebat. Nunc verò cũ violenter impellebat,putaret latere dolũ in serpente,& non faceret quod ille dicebat. Fecit tamen,ergo non impulit serpens Euam corporaliter. Quarto, quia Eua excusando se dixit, serpens decepit me, si tamen impulisset serpens cogendo corporaliter, maior excusatio ista esset, & istam exprimeret; sed nõ expressit,ergo non erat verum,quod coegisset. Quinto,quia dictum Rabbi Salom. repugnat verbis sacræ scripturę. Nam ille dicit, quòd mulier nolebat tangere, quia dixerat Deus, quòd moreretur, & serpens coegit tangere; verba tamen scripturæ signant, quòd decepta fuit mulier credendo,quòd non moreretur,etiam si comederet, sed potius efficeretur sicut Deus: & tamẽ si ser-

F pens coegisset tangere,& inde comederet, discordaret illa verba. Sexto, quia scriptura signat, quia mulier etiam ex se ipsa mota est ad manducandum, & non timendum videndo pulchritudinem arboris, ergo non fuit mulier corporaliter impulsa, sed solum seducta à dæmone,& a se ipsa aliqualiter mota, & ita comedit.

Quęst. 522 Cur Eua postquam comedit, dedit viro suo.

Quæretur, quare Eua cùm comedisset de fructu ligni vetiti,dedit viro suo. Aliqui dicunt,ꝙ fecit hoc ex inuidia, mulier enim seducta fuerat a dæmone, & comedit, perdiditque iustitiam originalem, & bonum illum statum,in quo fuerat, in quo adhuc vir manebat, quia non peccauerat: inuidit autem viro suo, ꝙ ille maneret fœlicior ea, ideo ad hoc dedit ei de ligno, vt comederet & peccaret, & ita ambo essent æquales in miseria.Sed dicendum,ꝙ non stat,primo,quia dicitur res sine causa: non enim apparet,ꝙ mulier inuidiã,vel odium haberet ad virum, vt ista ei procuraret.

G Secundo, quia falsum præsupponitur, scilicet, ꝙ illa crederet se peccasse, aut malum aliquod ex manducatione prouenisse: nondum enim apparuerat aliqua pœna in ea ex peccato, quia prima pœna fuit cognitio nuditatis,sed ista non fuit in Eua quousque comedit Adam,& tunc ambo simul agnouerunt se esse nudos,vt patet ex ordine literæ. sup.3. cap. Ergo non voluit Eua,ꝙ Adam incideret in malum, quod illa habebat,cùm nondum se cognosceret habere malum, & ita neque posset illud idem malum viro suo ex inuidia velle. Sed dicendum, ꝙ voluit hoc Eua primo ex

H quodam amore, quem ad eũ habebat; sicut enim vir ita diligebat eam, ꝙ noluit ei in aliquo displicere, ita Eua illum diligebat,ꝙ volebat ei in omnibus còmplacere. Et quia in hoc putauit se placere,dedit ei de illo. Secundo ad manifestandum suam lætitiam: omnis enim qui nimio gaudio repletur, vult illud manifestare & non cõtinere in se,quia pars quædam magni gaudij est ipsum gaudium alijs manifestare, & ideo qui taliter lętantur dicũtur exultare,idest extra saltare, quia conceptum gaudium non continent intra se; sed Eua valde gauisa fuerat, ideo gaudium suum volebat viro manifestare. Et verè manifestauit,tum quia diligebat eum,tum quia nullus alius erat,cui manifestare posset, quia soli duo tunc erãt in toto orbe in humana specie.

Euæ gaudium maximũ, quære.

Erat aũt gaudium Euæ magnũ, quia inuenerat verum

I esse quod dixerat ei serpens,& putabat non esse verum,
quod Deus dixerat. Deus enim dixerat,quòd quacun-
que hora comederent de ligno illo morerentur; intel-
lexit autẽ Eua, quòd statim, vt comederet moreretur;
& quando diabolus ei dixerat,quòd non moreretur,du
bitabat quid horũ esset verum, cùm verò comedisset,
& non moreretur,neque aliquid mali in se sentiret,ga-
uisa est nimium quasi liberata ab illo timore mortis,
quem putabat Deum falsò posuisse ex inuidia, sicut
diabolus dixerat. Secundo gaudebat mulier, & abun-
dãtius quasi certificata esset de alio, quod diabolus ei di
xerat. Duo enim serpens dixerat, scilicet, quòd non
morerentur comedentes,& quòd efficerentur sicut dij
scientes bonum & malum. Quando autem dicta sunt
credidit mulier, quòd possent effici sicut dij, per ali-
K quid, & fortè comedendo de ligno,& tamen non erat
certa de hoc, quia nondum comederat, Nunc verò
quando comedit, & non mortua est,reperit verum es-
se vnum dictum serpẽtis iuxta intellectum suum, ideo
credidit certissimè aliud verum esse,scilicet, quòd effi-
cerentur sicut dij scientes bonum & malum, hoc au-
tem maximè excellentiæ erat,ideo de illo valde gaude-
bat Eua, & gaudium suum non sustinens sola dixit il-
lud viro suo,& obtulit ei fructum,vt comederet. Ter-
tio, quantum ad principale fuit, quia Eua diligebat vi-
rum suum, & volebat eum participem fieri boni sui,
sed ipsa credebat iuxta dictum serpentis, quòd mandu-
cando

cando de illo ligno efficerentur sicut dij scientes bonum & malum; ipsa autem comederat, & putabat hoc sibi prouenturum, ideo volebat, quòd etiam vir efficeretur sicut Deus, & ad hoc offerebat ei cibum, vt manducaret de illo. Quarto, quia fortè putabat mulier, quod virum comedere de ligno erat necessarium ad hoc, quòd ipsa efficeretur sicut Deus: nam licèt serpens soli Euæ loqueretur nō dixit: Scit enim Deus, quòd in quacunque die comederis, aperientur oculi tui, & eris sicut Deus sciens bonum & malum, sed dixit, aperientur oculi vestri, & eritis sicut dij, & ita poterat credere Eua, quòd non aperirent oculi eius ad sciendū bonū & malū quousq; ambo comederēt, ideo voluit dare viro suo, & suadere ei, vt comederet. Quinto, & potissimè creditur, ꝙ hoc fecerit mulier mota a dæmone ad hoc; & poterat fieri duobus modis; vno modo, quòd serpēs foris suaderet mulieri, ꝙ daret viro suo de fructu, vt comederet: sicut enim cætera in voce ei dixerat, ita & hoc diceret, licèt scriptura illud nō exprimat. Alius modus est, quòd interius moueret eam inflammando ipsam ad concupiscendum hoc, sicut nos tentamur a dæmone interiùs nulla locutione neque apparitione foris facta, & hoc poterat fieri, quia cum semel perdidisset Eua iustitiam originalem, essetque constituta in illo statu, in quo nos sumus, pati posset easdem tētationes, quas nos, scilicet, vt interius inflammetur à dæmone. Erat autem dæmoni valde necessarium alterum istorū facere, quia superata Eua si non deijceret Adam nihil fecerat, quia pereunte illa non peribat genus humanum, sed pereunte viro, ideo magnam adhiberet in hoc diabolus solicitudinem, vt per fœminam periret vir.

Quæst. 523. Cur scriptura fecit mentionē de hoc, ꝙ Eua dedit viro suo.

Quæretur, dato ꝙ Eua comederit, & dederit viro suo, quare scriptura istud expressit, quia poterat illa fecisse, & quòd taceretur, sicut & quædam alia tacentur. Dicendum, ꝙ hoc fuit conueniens exprimi primo, quia scriptura voluit ponere peccatum Adæ, & modum eius, eo quòd principale illud erat ad mutationē status humani generis, & quia fuit iste modus peccati eius. s. quòd comederet dante ei muliere, exprimitur illud. Secundo fuit ad excusandum aliam positionem originis peccati in Adam, nam si Adam peccaret comedendo, aut hoc esset dante ei muliere, quæ prius comederat, aut tentante eum dæmone, sicut tentauit Euam, & tunc oportebat poni quid serpens diceret Adæ. Vt ergo excuset se scriptura de hac narratione, dixit quòd non fuit illud, sed mulier dedit Adæ. Tertio ad ostendendum veritatem eorū, quæ postea in excusationibus dicta sunt. Nam dixit Adam mulier dedit mihi & comedi, mulier dixit, serpēs decepit me. Quomodo autē illa vera essent, ostenditur, cùm scriptura primo narrauerit seductionem mulieris, & deinde dicat, quòd illa comedit, & dedit viro suo. Quarto ponitur ad alleuiandum peccatum viri, aut saltem ad ostendendum conditionem eius, nam si vir comederet suadente serpente, esset seductus: si autem comederet offerente muliere, non esset seductus, sed illectus: grauius autem erat seduci. Et quia mulier, quæ seducta est credidit posse fieri sicut Deus, & concupiuit, propter hoc transgressa est mandatum Dei. Vir autem, qui non seductus est, nō credidit se posse fieri sicut Deus, neque concupiuit illud, sed solùm transgressus est mandatum Dei. Ideo alia conditio erat peccati mulieris, alia viri, & hoc signatur inquantum dicitur, quod ille comedit offerente ea cibum, & non suadente dæmone. Quinto ponitur ad aggrauandum peccatum mulieris, quia non solum ipsa comedit & peccauit, sed etiam virum ad peccandum induxit, in quo tentatoris & diaboli vices exercuit, quia quod serpens facturus erat hoc illa

A fecit, ideo efficatius se habuit, quia eum, quem diabolus seducere non poterat, & quem aggredi timuit, mulier deiecit: multū ergo addit hoc ad peccatum Euæ. Sexto, vt innuatur toti humano generi, quòd mulier fuit primordium perditionis suæ, quia non solùm peccauit, sed ad peccandum virum impulit. Septimo fuit ad iustificandum pœnas, quæ postea pro peccato datæ sunt tam viro, quàm fœminæ. Nam viro datum est, quòd in sudore vesceretur pane, & non deficerent ei miseria & labor vsque ad mortem: fœminæ autem datum est, quòd pareret in dolore, & sub viri potestate esset, facta fuerant autem hæc conuenienter, vt Adam, qui solùm contra Deum peccauerat a Deo acciperet pœnam, scilicet, quòd in terra labores sustineret: fœmina autem peccauit contra Deum transgrediendo mandatum, & contra virum dando ei cibum

B vetitum ad manducandū; ideo accepit pœnas a duobus, scilicet, quòd in dolore pareret, quod Deus faciebat, & quòd sub viri potestate esset, in quo ab illo pœnas acciperet. Vir autem, quia non peccauit contra fœminam, sed contra solùm Deum, non fuit fœminę subditus ad pęnam.

Quæretur, quare dicitur supra 3. cap. comedit, & dedit viro suo, & non dicitur comedit, & dedit Adæ: cur enim vocat eum virum suum? Dicendum, quòd primo fit hoc, quia scriptura ita consueuit magis vocare eos virum & vxorem, quàm Adam & Euam, & ideo tenuit hìc, quod in alijs consueuit. Secundo, quia Adā & Eua sunt nomina naturæ, vxor & vir sunt nomina coniugij, sed scriptura proximè fecerat mētionem de eorum coniugio inquantum supra 2. cap. dixit Adam, hoc nunc caro de carne mea; & sequitur, adhærebit vxori suæ; ideo magis eos virum & vxorē vocat, quod proximè conueniebat, quam Adam & Euam, qđ conueniebat ab initio, vnde cū Deus loquitur ad aliquem eorum, vel scriptura de eo loquitur, vocatur Adam vel Eua, aut mulier; quando tamen scriptura loquitur de eis, vt ipsi colloquuntur sibi vel aliquid inter se faciunt, vocat eos virum & vxorem, vt patet supra 2. & 3. cap. Hìc autem fiebat sermo, quod ipsa daret ei de fructu, ideo dicitur, quòd dedit viro suo, & non dicitur, quòd dedit Adæ. Tertio ponitur vt innuatur causa dandi: cùm enim vocatur Adam & Eua sub nominibus personalibus significantur, quasi in nullo sibi attinentes: cùm verò vocatur vxor, signatur vt vna caro, & ideo vt multum se diligentes, sed Eua nūc dedit Adæ de fructu, quia diligebat eum, vt ille quoque efficeretur sicut Deus; ideo dicitur, quòd dedit viro suo, idest dedit ei, quia erat vir suus, & quia non signaretur idem, si diceretur dedit Adæ.

Quæst. 524. Cur dicit: Dedit viro suo, & nō Adę.

C

D

Quæretur, quare postquàm serpens tentauit, & superauit Euam, non tentauit Adam. Dicendum, quòd hìc erant duo dubia. Primum quare diabolus non incepit tentare Adam, sicut cepit in Eua, aliud est cur superata Eua non tentauit Adam. De primo iam supra responsum est. De secundo aliquis dicet, quòd non tentauit, quia non erat opus cùm superasset Euā. Sed dicendum, quòd non stat, primo quia diabolus

Quæst. 525. Cur superata Eua dæmō non tentauit Adam.

E vtrique inuidebat, ideo non solum vellet deijcere vnum, sed vtrunque. Secundo, quia deijcere fœminam parum erat, virum verò superare erat omnia facere, quia peccante fœmina peribat vnicum indiuiduum, peccante virò peribat totum genus humanū, ideo vellet potius deijcere virum; nam non peccauerunt omnes homines in Eua, sed in Adam, ad Rom. 5. cap. diabolus autem magis cuperet perdere totum genus humanum, quam vnicum indiuiduum, ergo potius vellet Adam superare, quàm Euam. Aliter ergo dici potest, quòd diabolus non tentauit Adam, postquàm tentauit Euam, quia non ausus est. Erat enim

Alia respō.

enim

enim vir in naturalibus perfectior, vt non posset faciliter decipi, sicut Eua; ideoque licèt fœminam superauerit, non aggressus est virum. Quod propter duo fecit; primo, quia diabolus superbus est, erubescitque superari, & cùm nunc hoc sibi futurum a viro timeret, non ausus est tentare. Secundo, quia si nunc tentaret eum, & non superaret, periret omnis alius modus quẽ contra ipsum habere posset. Vt ergo non impedirentur alij modi, non ausus est per se eum aggredi. Sed potest dici secundo quantum ad principale, quòd diabolus non tentauit per se Adam, sicut Euam tentauerat, quia habebat alium modum conuenientiorem, scilicet, vt per mulierem ipsum tentaret, & ita factum est. Nam suaserat mulieri impellere virum, qui dedit ei de fructu, & faciliter eum superauit.

Responsio magis vera.

Quest. 526. An fuit cõuenientius Adam tentari p serpentẽ vel per mulierem.

Sed quæretur, quis modus erat conuenientior tentandi Adam, an quòd dæmon tentaret eum per serpentem, vel mulierem. Dicendum, quòd conuenientior erat per mulierem. Et patet primo iudicio diaboli, quia ipse elegit hunc modum, ideo putauit eum conuenientiorem, quia aliàs elegisset alium, cùm ipse nimis cuperet subuertere Adam. Secundo patet ex ipsa re, quia si serpens loqueretur Adæ, non poterat in hoc decipi, vt crederet eũ posse fieri sicut est Deus, quod Eua credidit, & quòd hoc posset sibi per lignũ præstari, quod etiam illa putauit, sed non fuit in alio tentatio Euæ per serpentem, ideo non erat conueniens modus, per mulierem autem fuit conueniens tentatio; quia non debebat ita seduci, sed allici. Facile autem erat eum allici per mulierem, quia diligebat eam tenerrimè, ideo vt quod placeret ei faceret, & ita hunc modum præelegit dæmon. Sed dicẽdum, quòd sicut putauit dæmon, ita factum est, & tamen etiam si femina non induxisset virum ad comedendum, nihilominus tẽtaret eum diabolus, siue per serpentem, siue per alium modum, quia tãto ardore tenebatur diabolus, vt deijceret Adã, quòd non cessaret quousque experiretur in eo omnes modos tentationis suæ. Et licèt sit dæmon superbus, & doleat superari, tanta tamen inuidia tenebatur ad hominem, quòd potius pateretur superari, quàm quòd inexpertum relinqueret quicquid contra hominem moliri posset.

Quest. 527. Cur Deus permisit Euam decipi. Vide supra q. 512.

Quæretur, cùm Deus in statu innocentiæ non permitteret homines decipi, sicut supra dictum est, quare permisit decipi Euam, & non reuelauit ei falsum, quod diabolus conceperat. Dici potest, quòd non decepta est Eua quamdiu fuit in statu innocentiæ, sed postea, scilicet, postquam cõcupiuit honorem inordinatum, in quo mens eius recessit à Deo: tunc enim credidit, quòd poterat esse sicut Deus, sicut supra diximus. Sed obijcietur, quòd non sufficit, quia antequam caderet Eua de statu innocentiæ, fuit aliqua deceptio facta, vel inchoata, inquantum diabolus aliud loquebatur Euæ, & aliud mente gerebat, & in talibus dictum fuit supra, quòd Deus prouideret, ne quis in illo statu deciperetur illuminando intellectum eius, cui dicebatur, vt sciret an falsum esset, quod dicebatur. Dicendum, quòd diabolus locutus est ad mulierem, dum illa adhuc maneret in statu innocentiæ, & ille simulatè loquebatur, & tamen non erat necesse decipi Euam eo loquente; si necesse esset eam decipi, nisi Deus ei veritatem declararet, reuelaret Deus illi veritatem, & tamen non erat necesse decipi, quia non erat necesse, quòd Eua apud se diffiniret, quo animo verba dicerentur, sed solùm respiceret ad verba, quæ dicerentur an essent bona, vel mala, quod ipsa faciliter poterat, & ideo non deciperetur in illis. Est dicendum, quòd Deus reuelaret homini veritatem, ne deciperetur in eis, quæ excedebant facultatem intellectus humani, sed in eis, quæ non erant supra intellectum non reuelaret, relinquendo

F hominem sibiipsi, vt iudicaret; nam si attẽdere vellet, non deciperetur; si autem non vellet attendere, deciperetur, & tunc peccatum præcederet deceptionem, quia erat peccatum omissionis. Et iste ordo fuit in in tentatione Euæ, nam quãdo serpens ei locutus est, simulatè loquebatur, & tamen non decepta est Eua in primis verbis serpentis, quando dixit; Cur præcepit vobis Dominus, vt non comedatis de omni ligno Paradisi, quia Eua non putauit, quòd serpens bono zelo loqueretur, neque etiam putauit, quòd malo zelo; nam si putaret, quòd malo animo, caueret ab eo, & nõ audiret, vel non assentiret, & tamen non fecit. Etiam non putauit, quòd bono animo, aut sine fraude loqueretur, quia tunc deciperetur, cùm serpens loqueretur

G simulatè, sed neutrum cogitauit, quia non aduertit, & ideo habuit tunc quidem nescientiam, sed non decepta est. Postea autem quando respondente muliere, quòd præceptum fuerat eis, ne morerentur, dixit diabolus; nequaquam moriemini, sed eritis sicut dij scientes bonum & malum, decepta fuit mulier, quia insurrexit ei appetitus inordinatus excellentiæ; & quia cessauit per illum esse in statu innocentiæ, potuit de cætero decipi, & decepta est, quia non posse decipi erat priuilegium illius status. Cùm autem obijcitur, quare priusquam deciperetur Eua, nõ declarauit ei Deus, quòd serpens simulatè loquebatur. Dicendum, quòd non reuelauit, quia Eua per seipsam poterat videre; quia dixit serpens, non moriemini; & dixerat Deus; moriemini, & ita dæmon faciebat Deum mendacem,

Cur Deus [illegible] Euam non [illegible] de eo lo serpentis.

H sed quisq; poterat videre, quòd hoc falsum erat, ideo Deus non reuelabat aliquid mulieri, quia ipsa per se cognoscere poterat falsitatem. Et verè illa cognouisset dæmonem falsa dicere, nisi appetitus innordinatus honoris insurrexisset ei, per quem cecidit à statu innocentiæ, & tunc propter paruitatem intellectus sui, tum & principaliter, quia possidebat eam magnum desiderium excellentiæ, non cogitauit sufficienter, & decepta est.

Quest. 528. Cum Eua nõ esset assecuta, qd promisit diabolus, cur dedit viro, vt comederet.

Quæretur, cùm dixisset serpens mulieri, quòd si comederent efficerẽtur sicut dij scientes bonum & malum, & tamen non fuerit facta sic sciens, quomodo non mirata est, & non discredidit verbis eius; & quomodo non cessauit dicere viro, quòd comederet. Dicendum, quòd mulier non mirata est, immo credidit

I verum esse verbum diaboli, & ob hoc dedit viro de fructu. Et aliqui dicunt, quod non fuit mirata, quia factum est id quod diabolus dixerat, quòd efficeretur sciens, cum post peccatũ fuerint aperti oculi peccatorum. Sed dicendum, quod non est verum, quia post manducationem de ligno non habuit Eua aliquam cognitionem, quam prius non habuisset. Secundo, quia etiam si aliquam haberet, quod falsum est, non esset talis qualem serpens dixerat, scilicet, eritis sicut dij, & tamen talem cognitionẽ nunquam habuit Eua, vel Adam, & patet, quia prius Deus irrisit Adam dicens: ecce Adam factus est sicut vnus ex nobis, sciens bonum & malum, supra 3. cap. ac si dicat, voluit, & nõ potuit. Tertio, quia si dicatur, quòd habuerunt ali-

K quam cognitionem post peccatum, quia aperti sunt oculi eorum. Dicendum, quòd non fuit cognitio, quæ esset perfectio intellectiua, sed potius esset experientia defectuum de nouo aduenientium: nam cœpit esse de nouo nuditas in Adam & Eua, quæ est quædam pœna, & prius non erãt nudi, & ideo hoc cognouerunt, sed hoc non fuit aliqua perfectio cognitionis. Quarto, quia etiam si hoc vocaretur aliqua cognitio, adhuc non superuenit postquam comedit Eua sola, sed postquam ambo comederunt; ideo semper manebat Euæ causa admirationis, quomodo non efficeretur sciens. Dicendum, quòd non admirata fuit Eua, licèt

licèt non senserit in se aliquàm mutationem quantum ad scientiam. Et fuit primo, quia nondum fuerat lapsum tempus: dixerat enim serpens: scit Deus quòd in quocunque die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri, & tamen dies ille, in quo comederat nondum erat lapsus, ideo nondum apparebat falsum esse quod dicebatur, neq; admirationis causa in Eua. Secundo, quia dixerat serpens, in quocunque die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri, & intelligitur de Eua & Adam, & ideo poterat fortè illa intelligere, quòd non impleretur illud quousque ambo comederent, & sic non miraretur si non efficeretur sapientior, cùm nondum mãducasset vir. Si autem ille manducaret, & non efficerentur ambo sapientes, tunc posset mirari de verbis serpentis, & tamen neque tunc mirata est, quia accidit sibi contraria passio. Nam agnouit se fuisse deceptam, & verum esse verbum domini; ideo non admirata est, quomodo non esset verum verbum serpẽtis, quia agnoscebat manifestè omnia esse falsa, quæ dixerat.

Quæst. 529. An Eua dixerit Adæ de qua arbore erat fructus, vel qd dixit.

Quæretur, quando Eua dedit viro suo fructum ligni illius, quomodo se habuit ad eum, & quid dixit ei, & an dixit, quòd erat fructus ligni vetiti vel non. Aliqui dicunt, quòd non dixit ei de qua arbore esset, vt sic ille comedere vellet, quia aliàs forte comedere non vellet. Dicendum, quòd hoc non stat, quia necesse est poni, quòd Eua dixerat de qua arbore erat fructus ille: primo, quia Adam peccauit comedendo de illo fructu, & tamen si Eua non dixisset ei, non peccauit. Patet quòd peccauerit, quia ita dixit Deus ipsi Adæ, vt patet supra 3. cap. & tamen si Eua non exprimeret, nesciret Adam, & non tenebatur quærere de qua arbore esset, cùm nullam faudem posset, aut deberet cogitare, ergo si illa non exprimeret, bona fide comederet, & ita non peccaret, peccauit tamen, ergo illa expressit. Secundo, quia si Adam nesciuisset de qua arbore esset fructus ille, quando postea Deus ab eo quæreret, quare comederat, responderet, quòd nesciret quid comederet, & esset conueniens excusatio, & tamen non respondit hoc Adam, ergo sciuit de qua arbore esset. Tertio, quia si Eua taceret de qua arbore esset, hoc faciens, vt ille comederet, iam esset dolus ex parte Euæ putantis malum esse manducare, & tamen vellet, quòd manducaret Adam, vt incideret in malum istud, & hoc non est verum, neque verisimile, quia Eua non putabat malum esse manducare de fructu illo. Etiam quia si dolosè tacuisset Eua, & inde sequeretur malum Adæ, abhominaretur eam ad mortem quasi hostem, quod non fecit, sed conuersatus fuit concorditer cum ea per totam vitam, ergo non tacuit Eua. Quarto, quia potius Eua bona fide ad Adam veniebat, ideo ei diceret de qua arbore erat ille fructus, nam crediderat Eua serpenti, quòd comedendo de illo fructu non morerentur, sed efficerentur sicut dij. Primum experta fuit, scilicet, quòd non erat mortua. Secundum credidit verum esse propter primum, ideo de futuro bono gaudebat quasi futura esset sciens sicut Deus, & quia virum suum diligebat, volebat ei commune fieri bonum illud, ideo afferebat ei fructum, vt de illo manducaret, & sic non taceret id, quod bonum æstimabat, sed potius cum gaudio magno aperiret. Quinto, quia non est verisimile, quòd aliter fieret tam ex parte viri, quàm fœminæ: nam cùm Eua, quæ prius absens erat à viro, nunc ad eum veniret orans, vt de cibo illo comederet, quod solitum non erat, verisimile erat, quòd aliquid diceret, vt eum ad rem insolitam inuitaret, & ita aperiret ei de qua arbore esset. Similiter ex parte viri: cùm enim nunc Adam videret sibi offerri fructum ad manducandum, verisimile est, quòd peteret quare ei offerebat cibum, quia ipse per se illa non offerente poterat accipere de quacunque arbore vellet, & ideo necesse est, quòd illa exprimeret, cur faceret, & ita non solùm nomen arboris, vnde sumpserat, sed etiam quare attulerat referret: Adam igitur sciret de qua arbore esset fructus. Dicendum igitur, quòd ordo videtur iste fuisse, quia Eua postquàm comedit, iuit ad virum suum ferens de fructu illo, siue hoc faceret optans eum fieri participem tanti boni, idest quòd efficeretur, sicut Deus sciens bonum & malum, siue putans non posse aliter in ea compleri, quod serpens dixerat, nisi ambo comederent; & exposuit ei, quòd serpens dixerat ei omnia ex ordine, & comederat, neq; quicquàm mali ei aduenerat, ꝓpter quod credebat certissimè futurum, quod reliquum erat, scilicet, quòd efficerentur sicut dij, si comederent ambo; ideo orauit, quòd comederet, propter quod cùm nosset Adam cuius arboris esset fructus ille, peccaret comedendo, sicut si ipse sumeret de arbore, vt Eua.

Determinatur veritas.

Quæst. 530. Cur Adam voluit mãducare de fructu, quẽ sciebat vetitum.

Quæretur, quare Adam voluit manducare de fructu ligni illius, cùm sciret à Deo vetitum esse.

Aliquis dicet, quòd voluit eo modo, quo Eua, qui etiam vetitum sciebat, sed manducauit putans, quòd efficeretur sicut Deus sciens bonum & malum. Sed dicetur, quòd non stat, quia tunc reduceretur Adam sicut Eua, cùm crederet esse posse, quod non poterat, & tamen Adam non fuit seductus, quia Apostolus primę Timoth. 2. dicit, quòd Adam non est seductus: Eua autem seducta in præuaricatione fuit, ergo non comedit Adam putans se futurum sicut Deus per esum ligni. Sed videtur dicendum, quòd Adam comedit, vt placeret vxori; rogabat enim illa eum instanter, vt comederet: ille verò tenerrimè diligebat eam, ideo vt non contristaret eam assentiens voluntati eius comedit, & hoc Augustinus sentit, quod videtur esse rationale. Et hoc apparet primo, quia si diabolus non sciret Adam talem esse, vt assentiret in ea re præcibus vxoris, non transmitteret vxorem ad illum, sed eam transmisit, & ipse per se tentare noluit, ergo ita Adam superaretur. Secundo, quia si Adam talis esset, vt decipi posset ex dictis mulieris, & deceptus manducaret, potius decipi poterat verbis serpentis, quæ erãt immediatè a diabolo prolata, quæ essent magis artificiosa, & plura dicere posset, atque ad decipiendum efficaciora; sed diabolus non elegit modum illum, ideo non putauit, quòd Adam decipi posset, sed præcibus vxoris superaretur, quoniam eam diligebat: illa verò apud eum instaret, quia fortè putabat non se consecuturam quod serpens dixerat, quousque ambo comederent, quia ita dixerat: scit enim Deus quod in quocunque die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri, & eritis sicut dij scientes bonum & malum, & ideo vt non fraudaretur Eua in desiderio suo, omnibus modis apud virum instaret, vt ille sumeret de cibo: ille verò præcibus flexus, & si non putaret ex illo cibo se futurum vt Deus, mãducauit cum placiturus vxori, ne tedio illa tabesceret, sed an Adam deceptus fuerit, & in quo infra dicetur.

Quæst. 531. De qua apertione oculorum intelligitur.

Cum autem Adam comedit fructum ab vxore oblatum, aperti sunt oculi amborum, scilicet vxoris & viri, vt dicitur supra 3. cap. & viderunt se esse nudos. De qua apertione oculorum dubium est, quid sit: aliqui dicunt, quòd verè aperti sunt oculi eorum, quasi prius non viderent, & tunc videre cęperunt.

Sed istud falsum est, quod multis rationibus supra destruximus, potissimè quia immediatè ante hoc dicebatur, quòd mulier vidit lignum, & ita tulit de fructu eius, & comedit.

Alij autem dicunt, quòd aperti sunt oculi eorum, scilicet intellectus, cùm prius non intelligerent, tunc

intel-

Opin. 2. intelligere cęperũt,& hoc vult Iosephus, scilicet,quòd plantatio illa causa acuminis erat, & intellectus libro primo Antiquitatum. Sed hoc falsum est,vt supra etiã tetigimus, nam lignum non poterat ita subito facere eos cognoscentes aliquid. Nam licèt bonus cibus disponat organa melius ad operationes intellectus non fit hoc subito,sed per successiones magnas, cùm cibus non conferat directè ad opus intellectus, sed indirectè, etiam quia falsum est, quod præsupponitur, scilicet, quòd prius non intelligerent: non enim crearet eos Deus in tali imperfectione, cùm perfecta sint opera

Opin. 3. Dei. Alij dicunt,quòd creauit Deus illos habentes intellectum,& tamen erat ligatus intellectus,vt non possent intelligere quousque comederunt de ligno,& ita etiam dicunt aliqui, quòd primi parentes ante peccatum non potuissent carnaliter commisceri, quia licèt vim haberent, & organa ad hoc, erant vires ligatæ in his,vt non possent exire in actum ante peccatum. Sed dicendum, quòd istud est ridiculum, & est absurdum, est quidem ridiculum dici, quòd habebant potentias aliquas ligatas, quia perfectio rei non est in potentia, sed in actu, quicunque ergo potentiam ligatam habēt secundùm hoc imperfecti sunt, & tamen Deus non creauit eos imperfectos, cùm potius in statu innocentiæ maiorem perfectionem habuerint,quam post. Secundo, quia absurdum erat, quòd potentiæ soluerentur ad actus per peccatum, nam si aliqua ligatio, vel imperfectio concedi posset prius fuisset in primis parentibus, cùm inconueniens erat poni, quòd illa per peccatum tolleretur, cùm potius per peccatum fuerint inductæ pœnæ,vt patet supra 3.cap. ergo cùm comedendo de ligno illo peccauerint non aperiretur tunc intellectus eorum ad primum intelligendum, quasi prius non intelligeret. Tertio, quia si ita esset, non potuissent peccare, cùm peccatum non sit,nisi in rationem vtentibus. Etiam non daretur eis præceptũ, cùm non detur, nisi intelligentibus quid iubeatur, & potentibus agere illud, & contrarium. Quarto, quia apparet,quòd ante hoc intelligebant, nam & mulier, quæ minoris perfectionis intellectualis erat, respondebat ante peccatum ad dicta serpentis, ergo erat intelligens: non ergo nũc aperti fuerunt oculi eorum, idest

Opin. 4. cęperunt intelligere. Alij dicunt, vt Rabbi Salom. ꝙ aperti sunt oculi amborum, scilicet ad cognoscēdum malum, nam ante hoc bonum solum cognoscebant, nunc verò etiam malum cognouerunt,& hoc inceperunt cognoscere,& ad hoc mouentur, quia lignum illud vocabatur scientiæ boni & mali,& ita comedendo de illo scirent bonum & malum; & quia ante hoc, quod comederant, non cognouerant malum: nunc verò cùm comedissent statim cognouerunt malum. Sed dicendum,quòd falsum est: primo,quia istud nõ est possibile, quòd aliquis cognoscat bonum, & non cognoscat malum, cùm oppositorum sit eadem positio,& eadem disciplina. ergo qui cognoscit bonum, cognoscit malum; immo vnum indicat alterum. Secundo patet, quia etiam Adam & Eua ante hoc cognoscebant malum,quia cognoscebant mortem,nam Deus dixerat eis, quòd in quo die comederent de ligno illo,morte morerentur, supra 2. cap. & ita ipsi intelligebant quid nomine mortis signaretur, sed mors malum quoddam est. Tertio, quia motiuum ex nomine ligni non adiuuat. Nam si propter hoc, quòd comederunt de ligno illo,cęperunt etiam cognoscere malum, cęperunt cognoscere bonum, cùm illud vocetur lignum scientiæ boni & mali, ergo non stat, quòd prius cognosceret bonum, & non malum.

Quarto etiam non adiuuat ad hoc dictum serpētis, nam dixit, quocunque die comederitis eritis sicut dij scientes bonum & malum, & ita ibi non significatur,

F quòd inciperent cognoscere bonum & malum, sed quod peruenirent ad talem cognitionis gradum, vt viderentur esse Deus, cuius est altissima cognitio, vnde præsupponitur, quòd ante hoc tam bonum, quàm malum cognoscebant,& sic non est verum, quòd tũc apertus fuerit intellectus eorum ad cognoscendum malum,quod Rabbi Salom. voluit.

Dicendum igitur,quòd intelligitur aperti sunt oculi amborum, non ad cognitionem aliquam boni aut mali, sed solùm ad cognoscendum esse in eis iam nuditatem confusibilem. Et patet, quia dicitur, & aperti sunt oculi eorũ; cunque vidissent se esse nudos &c. vnde non signatur per istam apertionem oculorum aliquid alterum, nisi vidisse se nudos. Si autem signaretur cognitionis nouæ gradus adueniens, siue prius haberent intellectum ligatum, & nihil intelligerent, siue inciperent intelligere aliquid genus rei, non diceretur, nisi aperti sunt oculi eorum, & tamen dicitur aperti sunt oculi eorum, & viderunt se nudos; ergo non fuit in eis alia cognitio, nisi de nuditate, & istud non erat aliquid de nouo cognoscere, quod prius non cognoscerent,sed aliquid habere de nouo,quod prius non habebant, & si illud haberent, cognoscerent, sed non poterant cognoscere sibi inesse, quod non inerat. (Quest. 532 Determinatio quæstio. superioris.)

G

Et ita apparet, quòd sumptio cibi de ligno vetito non præstitit illis aliquem vigorem cognoscendi, neq; accelerabat vsum rationis, sicut Iosephus dicit, quia tunc cognoscerent ad quod prius cognoscere non

H sufficiebant, & tamen non fuit sic, cùm non dicatur, quòd aliquid cognouerint, nisi nuditatem, ergo lignum illud non conuincitur præstare aliquam cognitionem.

Quæretur quare ad signandum, quod dictum est dicitur aperti sunt oculi amborum, quia poterat dici, quòd viderunt se nudos,& non diceretur de apertione oculorum ipsorum. (Quest. 533 Cur nõ dicitur viderũt se nudos potius ꝙ dicere aperti sunt oculi.)

Dicendum, quòd hoc secundum veritatem nihil aliud fuit, nisi quòd isti cognouerunt se nudos post peccatum,cùm hoc ante non cognoscerent, & istam cognitionem voluit signare scriptura per opertionem oculorum,& licèt nomine oculi,vel oculorum signetur aliquando intellectus, hic tamen non signatur. (Vide supe rius q. 45.)

I Aliqui enim sic volũt accipere, quòd nomine oculorum accipiatur intellectus, scilicet aperti sunt oculi, idest intellectus ad cognoscendum se nudos, sed hoc non est verum, quia ad cognoscendam nuditatem nõ requiritur intellectus, sed oculus, quia sensu diiudicatur,& ideo dicendum, ꝙ oculi propriè accipiũtur pro oculis,& nõ pro intellectu,licèt nõ esset verũ, ꝙ prius fuissent clausi. Est autem cõsiderandum,ꝙ scriptura quandoque loquitur de cognitione, dicit aperiri oculos,vel aperiri intellectum, scilicet quãdo quis cognoscit, quod prius non cognoscebat. Sed in hoc interdum largè, & in hoc est differentia, quia quædam sunt cognoscibilia solo intellectu, quædam verò sensu. Quando autem pro eis,quæ intellectu cognoscuntur,dicit aperiri intellectum,& pro eis quem sensu cognoscuntur, dicit aperiri oculos, loquitur propriè,

K quãdo pro omnibus dicit aperiri oculos, loquitur large. Quia autem accipiatur large patet supra 3.cap. cùm serpens dixit ad Euam: scit enim Deus,quòd In quocunque die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri,& eritis sicut dij scientes bonum & malum, & tamen ibi certum est, quòd agitur de agnitione eorũ, quæ intellectu capiuntur. Primo, quia dixit scientes bonum & malum, & tamen bonum & malum non capiuntur sensu, sed intellectu. Secundo, quia dixit: Eritis sicut dij, vnde comparat hominem ibi Deo in cognitione,sed cognitio Dei est purè intellectiua, ergo non (Ocul⁹ largè pro intellectu.)

go non accipitur ibi de cognitione ſenſitiua. Ideo potius debuiſſet dici aperietur intellectus veſter, & tamē dixit largè accipiendo oculum pro intellectu, & ſic accipit Ariſtoteles libro primo 6. Ethic. quòd intellectus eſt quidam oculus. (Cap. 6.) Aliquando accipitur propriè, & tunc ſcriptura diſtinguit inter ea, quæ cognoſcuntur ſenſu, & intellectu, & pro eis, quæ accipiuntur ſenſu dicit aperiri oculos, ſicut Luc. 24. ſcilicet, Et aperti ſunt oculi eorum, & cognouerunt eum, & ipſe euanuit ab oculis eorum. Quando aliqua capiuntur intellectu, dicit aperiri intellectum, vel ſenſum, quem ſcriptura accipit pro intellectu iuxta vulgarem conſuetudinem, ſic accipitur Luc. eod. cap. ſcilicet, Tunc aperuit eis ſenſum, vt intelligerent ſcripturas. Nam intelligere ſcripturas non eſt aliquid, quod ſenſu capiatur, id eſt viſu, ſed intellectu, ideo ad intelligendum ſcripturas debebat aperiri intellectus, & non oculus. Sciendum etiam, quòd licèt in cognitione ſenſitiua, vel intellectiua dicatur aperiri oculus, vel intellectus, tamen ſcriptura non conſueuit hoc dicere, niſi circa illas res, quas aliquis prius cognoſcere poterat, & non incepit prius cognoſcere. Vnde quando aliquis poteſt videre rem, vtpote quæ præſens ei eſt, & nō videt, dicitur oculus eius clauſus, vel impeditus, quia ſi non eſſet clauſus, videret, ſic accipitur Luc. 24. cap. ſcilicet, Ieſus autem appropinquans ibat cum illis: oculi autem eorum tenebantur, ne eum agnoſcerent, & bene dicitur tenebantur, quaſi violenter, quia ſi non eſſet aliquod impedimentum agnoſcerent eum, qui præſens erat, quem videre ſoliti erant. Et ob hoc quando videndo cęperunt eum cognoſcere, dicitur, quòd oculi eorum aperti ſunt. Et aperti ſunt oculi eorum, & cognouerunt eum. Et iſte modus eſt circa ea, quæ intellectu capiuntur, nam quando proponuntur alicui intelligibilia, ſi non intelligit ea dicitur intellectus eius clauſus, ſicut de Iudæis dicitur, quorū intellectus eſt clauſus 2. Corinth. 3. cap. ſcilicet, ſed obtuſi ſunt ſenſus eorum. Vſque in hodiernum enim diē, id ipſum velamen in lectione veteris teſtamenti manet non reuelatum, & iſtud idem ſignatur Iſai. 6. excęca cor popul. huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude, ne forte videat oculis ſuis, & auribus ſuis audiat, corde ſuo intelligat, & cōuertatur, & ſanem eos. Ita igitur cùm ſacra ſcriptura proponatur omnibus, ſi qui eam non intelligunt, & dicitur clauſus intellectus eorum, vel ſenſus, & cùm factum fuerit in eis, quòd intelligant, dicitur, quòd aperitur intellectus eorum, iuxta illud Luc. 24. Tunc aperuit eis ſenſum, vt intelligerent ſcripturas. Nunc verò id, quod cognoſcendum erat, corporale erat, ſcilicet nuditas, & ideo oculis videndum erat, & quia hoc idem, quòd nunc in Adam & Eua erat prius extiterat, cùm prius non eſſent veſtiti, ſicut & nunc videtur, quòd ante hoc clauſi erant oculi eorum, & ideo quando inceperunt videre hoc, dicuntur oculi aperti, & ita dicitur, quòd comedit, & aperti ſunt oculi amborum, quaſi dicat prius clauſi tenebantur, aut videbantur teneri clauſi.

Quęſt. 534. [illegible]

Quæretur, quare non aperti fuerunt oculi Euæ ſtatim, vt illa peccauit comedendo, nam videtur, quod ſtatim debuiſſent aperiri ad hoc, quod agnoſceret ſe nudam, quia iſta nuditas fuit quædam pœna data pro peccato, ergo cùm Eua quando comedit, peccauerit antequàm Adam manducaret, debuit ſtatim illa cognoſcere ſe nudam.

Dicendum, quòd ſi nuditas, & cognitio nuditatis eſſet aliquid ſecundùm ſe conſequens peccatum hominum, qui ſteterant prius in innocentia, quod ab eis non ſepararetur, non potuiſſet Eua non pati nuditatē, & agnoſcere eam, fuit tamen aliquid a Deo inflictum in pœnam pro peccato, ideo tunc eſſet, quando Deus

A vellet, & quia congruentius erat non ſtatim manifeſtari in Eua poſt peccatum non apparuit nuditas.

Primo, quia Deus voluit non impedire tentationē Adæ, & tamen impediretur, ſi nuditas Euæ ſtatim appareret, ergo nō debuit, nam ſi poſt peccatum ſtatim Eua videret ſe nudam, erubeſceret comparere ante Adam, & ideo non auderet ire ad offerendum ei cibum, potiſſimè quia putaret ſibi accidiſſe hoc, quia de vetito ligno manducauerat, & ita non procederet ad dandum viro de illo.

Secundo, quia ſi Eua poſt hoc ad Adam iret, videret Adam eius nuditatem, & ipſe quoque erubeſceret, aut ſaltem miraretur, & ita vellet ſcire cauſam huius mali, & cognito, quòd de ligno vetito comediſſet

B nollet ipſe de eo comedere.

Tertio, vt aliqui volunt, vt eſſet maior confuſio, nam ſi ſola Eua vidiſſet ſuam nuditatē, quia ſola erat, quando peccauit operiret ſe folijs ficulneæ faciens perizoma, ſicut ambo poſtea fecerunt, & ſic operta veniens Adam non erubeſceret tam pęnaliter, ideo vt magis confunderentur debuerunt ſimul nudos ſe videre, vt mutuo ſua verenda conſpicientes nimis erubeſcerent, & ſic non debuit Eua prius ſe videre nudam, quàm eſſet coram Adam, & ille quoque peccaſſet.

Quarto, vt quibuſdam videtur, & ſatis rationabiliter, quia Eua peccante nondum erat peccatum conſumatum, ſed quādo peccauit Adam, ideo pœna non debuit inferri vſquequo peccaret Adam. Sed in hoc (Peccatum Euæ dupliciter capi poteſt.)

C intelligendum, quod peccatum Euæ dupliciter poteſt accipi; vno modo, vt erat peccatum perſonale; alio modo, vt poſſet ſe extendere ad poſteros, & ita tranſiret ad naturā, ſed primo modo dicendum, quòd peccatum Euæ conſumatum erat in Eua, quia cum ipſa eſſet diſtincta perſona ab Adam, neque dependeret ab eo per actum propriū mereretur: per actum proprium demereretur, nam anima, quæ peccauerit, ipſa morietur, Ezech. 18. cap. ideo non erat opus, vt alius peccaret ad hoc, quod Eua puniretur. Si accipiatur ſecundo modo dicendum, quòd peccatum in Eua non erat conſumatum, quia peccatum Euæ non poterat tranſire in naturam humanam, eo quòd in Eua non fuit tota humana ſpecies, ſed in ſolo Adam, ideo

D peccante ea non potuit tota natura infici, ſed peccante Adam, vnde & nos non peccauimus in Eua, ſed in Adam, ſic dicitur ad Rom. 5. quòd omnes in Adam peccauerunt; & ideo inquantum peccante Eua, non erat peccatum conſumatum, neque debuit pœna ſequi. Sed obijcietur, quod debuit pœna ſequi in Adā, quia inquantum Eua erat perſona ſingularis, & per ſe peccabat, debuit in eam pœna venire, nam manifeſtum eſt, quòd pœnæ ei datæ non fuerunt pro peccato Adæ, ſed pro peccato ipſius. Et apparet ſupra 3. vnde diſtinctè ſunt pœnæ eius à pœnis Adæ, & ſic ante Adam potuit erubeſcere. Dici poteſt iuxta hoc fundamentū, quia licèt Eua pro delicto proprio mereretur pœnam, & paſſa eſſet illam; tamen quia hæc pęna aſſecutura eſſet ſpeciem, ſicut poſtea fuit, licèt non (Obiectioni reſpondetur.)

E eſſet hoc pro peccato Euæ, ſed pro peccato Adæ, debuit non inferri quouſque ille peccaret, quo peccante, pœna iſta conſequi deberet totam ſpeciem, & quia ita congruum erat, non fuit apparens aliqua pœna in Eua peccante, quouſque peccauit Adam.

Quæretur an Adā & Eua ante peccatum erant nudi, vel non. (Quęſt. 535. An Adam & Eua ante peccatū erāt nudi.)

Aliquis dicet, quòd non, quia ſi eſſent prius nudi erubeſcerent, & tñ non erubeſcebant, ergo non erant nudi. Alij dicunt, quòd erant verè nudi: primo, quia (Prima rō.) dicitur ſupra 2. cap. ſcilicet, Erat autem vterque nudus Adam, ſcilicet, & vxor eius, & non erubeſcebant. Secundo, (Secūda ratio.)

eundo, quia scriptura ponit ibi, vt admirandum, quòd non erubescerent Adam & Eua, & tamen si essent nõ nudi nihil mirum esset, quòd non erubescerent, sicut de nobis nemo miratur, quòd non erubescimus, quia non sumus nudi, ergo vt locum habeat id, quod scriptura, vt mirum ponit, dicendum est, quòd nudi erãt prius. Tertio, quia dicitur supra 3. cap. Aperti sunt oculi eorum, &c. scilicet ad cognoscendum se nudos; aperti sunt oculi eorum, quasi clausi, cùm non viderẽt se nudos, cùm nudi essent, & tamen si essent prius non nudi non diceretur, quòd aperirentur oculi eorum ad cognoscendum se esse nudos, ideo prius nudi erant.

Respõsio. Dicendum, quòd Adam & Eua post peccatum fuerunt verè nudi, ante peccatum autem non erant verè nudi, & tamen non erant vestiti. **Prima rõ.** Primum patet, quia supra 3. cap. dicitur, quòd cognouerunt se esse nudos, ergo nudi erant quasi non decipiebantur in cognitione. **Secũda rõ.** Secundo, quia erubuerunt se videntes, & tamen si non essent verè nudi, non haberent de quo erubescerent, ideo nudi erant. **Tertia rõ.** Tertio, quia agnoscentes se nudos fecerunt sibi perizomata, & tamen nulli accipiũt vestes, nisi qui nudi erant, quia vestes tollunt nuditatẽ; ergo Adam & Eua fuerunt nudi post peccatũ. **Quarta rõ.** Quarto, quia ita confessus est Adam; nam cùm Dominus vocaret eum, Adam vbi es? dixit; vocem tuam audiui de medio Paradisi, & timui eo, quòd nudus essem. Secundum erat, quòd ante peccatum non erant verè nudi: primo, quia nuditas quædam pęna est, sed ante peccatum nulla erat pœna; ergo neque nuditas. Secundo, quia qui nudus est erubescit de nuditate, sicut in nobis est, & in ipsis Adam & Eua fuit, sed ante peccatum non erubescebant, ergo non erunt nudi. Sed dicendum, quòd ante peccatum vestes nõ habebant, & patet hoc, quia supra 2. cap. dicitur, Vterque erat nudus Adam & vxor eius, & tamen si vestes haberent, non vocarentur nudi. Secundo, quia si vestes habuissent ante peccatum, haberent eas quando peccarent, sed non habuerunt tunc, ergo neque prius, patet hoc, quia si Eua vestita esset, quãdo peccauit, & etiam Adã non erubuissent de aliquibus partibus corporum suorum, sicut neque nos vestiti existentes erubescimus, & tamen erubuerunt, ergo non habebant vestes. Secundo quantum ad hoc, quia si aliquas vestes accepissent homines a principio, etiam si tunc quando peccarent non haberent eas, vtpote quia se exuerant, induerẽtur statim eis, & tamen non induerunt, sed fecerunt perizomata supra 3. cap. ergo non habebant vestes, de quo magis infra dicetur.

Nuditas dupliciter. Hoc præsupposito dicendum, ꝙ nuditas dupliciter accipitur; vnomodo, vt dicit puram negationem: alio modo, vt dicit priuationem. Primo modo nudus vocatur omnis, qui vestes non habet, & hoc est largè dictum: nam sic etiam lapides vocabimus nudos, & arbores, quia nullas vestes habent, & etiam cœlum vocabitur nudum, quia non vestitum, sed hæc nullus dicit. Secundo modo accipitur vt priuatio, & propriè, & tunc dicitur nuditas carentia vestis, scilicet non habere vestes, & indigere eis, & sic propriè dicuntur homines nudi, qui vestes non habent, quia omnes homines indigent vestibus, qui ergo non habuerit eas nudus est, & propter hoc lapides nemo vocat nudos, quia licèt vestes non habeant, vestibus tamen non egent, & ita de reliquis, in quibus non est vsus, neque indigentia vestium. Accipiendo primo modo dicimus, quòd homines ante peccatum nudi erant, quia nullas vestes habebant, vt ostendimus. Accipiendo tamen secundo nõ erant nudi, quia licet vestes non haberent non egebant eis, immo non erant eis vtiles ad aliquid, & ob hoc sequitur, quòd absolutè, & verè loquendo non erant nudi primi parentes, quia nuditas verè, & propriè dicta accipitur vt priua-

F tio, & tamen in eis nulla priuatio erat, quia non erat indigentia vestium, ergo no erant nudi, nisi largè quis nudos vocet, sicut qui lapides nudos diceret.

Quest. 556. Solutio quæstionum oppositarum. Ad prima. Dato hoc possumus respõdere ad argumẽta vtriusque partis supra facta, quia illa diuersis vijs procedunt. Ad prima, quæ probant non esse nudos, dicendum quòd concedi posset secundum modum loquẽdi scripturæ, quòd Adam & Eua erant nudi, cùm dicatur supra 2. cap. quòd erat vterque nudus, & cùm obijcitur primo, quòd si essent nudi erubescerent, & tamen non erubescebant, concedendum, quòd non erubescebãt, & tamen dicendum quod non sequitur hoc, quod nõ essent nudi: si enim nudus accipiatur secundo modo pro priuatione, verum est, quod omnes nudi erubescunt cùm vestes non habeant, & vestibus indigeant,
G & quia isto modo non erant nudi Adam & Eua non erubescebant, & tamẽ nudos vocat eos scriptura, quia vestes non habebant. **Ad secund.** Ad secundum dicendum, quod Adam & Eua erant aliquo modo nudi: eo modo, quo erant nudi, videbant se esse nudos: qualiter autem non erant nudi, non poterant videre se nudos, quia falsum, vel non ens viderent, & cum dicitur, quòd non videbant se nudos, intelligendum est accipiendo nuditatem propriè pro priuatione, quia sic non videbant se nudos, cùm non essent, sed quia erant sine vestibus, idest non vestiti, videbant se non habere vestes, quod interdum vocatur nudum esse, & hoc ipsi videbant, & tamen quia hoc non erat malum aliquod, non erubescebant de illo.

Soluuntur aliæ rõnes.
H Aliæ rationes ostendunt in contrarium, quia erant verè nudi, & tamen quia nos non confitemur eos verè nudos, dicemus quòd illa procedunt sumendo nuditatem largè prout est non habere vestes, vnde quando primo dicitur; Erat autem vterque nudus, intelligitur, idest neuter habebat vestes, quia non dederat Deus eis vestes, quando formauerat eos, sed quia vestibus non indigebant, non erant propriè nudi. **Expositio primæ rationis.**

Expositio secundæ. De hac re vide superius in quõ. 413. Ad secundum dicendum, quòd ponitur vt aliquid nouum, vel admirandum, quòd Adam & Eua non erubescerent, ideo concedendum est, quòd aliquo modo erant nudi, idest vestes non habentes, & dicendum, quòd non erubescebant, & secundum veritatem non erat mirum, quòd non erubescerent: immo
I mirum erat, quòd tunc erubescerent, sicut nunc est de pecoribus: vestes enim non habent, & genitalia sunt eis patentia, sed non erubescunt, quia erubescere non possunt, & mirum esset si erubescerent, quia non habent secundum quid erubescant, ita est de Adam & Eua in statu innocentiæ, quia licèt vestes non haberent, non erubescebant, quia non habebant, de quo erubescerent, & ideo non erat mirandum, quòd non erubescerent, sed sacra scriptura potius voluit ibi sequi opinionem, quam rei veritatem, vt conformaret statui nostro: nunc enim omnes vtimur vestibus, & si aliqui sint non vestiti erubescunt, & iuxta hanc conditionem status, erat mirum de aliquo, quòd vestes non haberet, & non erubesceret, ita dixit hic scriptura de illis, quòd non erubescebant, li-
K cèt nudi essent.

Expositio tertiæ. Ad tertium dicẽdum, quòd illud dicitur, quia prius erant nudi, idest non habentes vestes, & post peccatum similiter, & tamen ante peccatum non egebant vestibus, & post peccatum indiguerunt illis, & sic postea viderunt se nudos, & non prius, sed quia æqualiter erant vtroque tempore non habentes vestes, dicitur, ꝙ aperti sunt oculi, quasi prius hoc videre possent, & nõ videbant, & tamen certum est, ꝙ nihil erat in eis, ꝙ nõ viderent, quia se non habere vestes videbant a principio, & postea viderũt, & tamen se esse vere nudos non potuerunt videre, nisi quando vere nudi fuerunt.

Quære-

Qō.537. Cur scriptura appellat primos parentes nudos, cū non fuerint.

Quæretur quare scriptura vocauit nudos Adam & Eua ante peccatum, cùm non essent vere nudi? Dicendum, ꝙ nuditas accipitur dupliciter proprie,& largè, vt declaratum fuit supra, & vtrumque motiuum tenuit scriptura, aliquando accipitur nuditas largè solùm pro non habere vestes, sic sumitur supra 2.cap. Erat autem vterque nudus Adam & Eua, & non erubescebant, idest neuter habebat vestes. Aliquando sumitur propriè pro priuatione, sic habetur supra 3. cap. scilicet, Cumque vidissent se nudos, idest non habentes vestes, & vestibus indigentes. Cùm autem dicitur, quare scriptura sacra vocauit illos nudos, cum non essent verè nudi? Dicendum, quòd fuit, primo quia illa vtrunque voluit, scilicet veritatem tenere,& sequi modum loquendi nostrum, quia scriptura data est propter nos, ideo confirmat se modis loquendi nostris, quia aliter fiet inutilis nobis, inquantum voluit tenere veritatem, dixit nuditatem fuisse post peccatum, inquantum sequitur modum nostrum loquēdi, quo non habentes vestes nudos dicimus, dixit erat vterque nudus Adam & Eua. Secundo fuit ad ostendendum differentiam status illius ab isto: nam tunc erant homines non habentes vestes, & ita mansuri essent, si non peccarent nunc vero vestes acceperunt, quia vestibus indigent. Tertio fuit ad ostendendum excellentiam illius status super istum, quia tam beatus erat ille status, quòd homines tunc vestibus non indigebant, & non habentes eas non erubescebant, nunc vero illis indigent, & cum eas non habuerint erubescunt, sed hic non possent signari, nisi diceretur, quòd erant Adam & Eua tunc nudi, ideo debuit hoc dicere scriptura. Est autem verum, quòd potuisset scriptura dicere, quòd Adam & Eua non erant vestiti, aut non habebant vestes, & non diceret, quòd erant nudi,& tunc esset propria locutio, quia importabatur sola negatio,& tamen scriptura non curat distinguere istos exactos modos proprietatis locutionis conformans se modo locutionis nostræ. Et quia nos non facimus differentiam aliquam in hominibus inter esse nudum & non habere vestes cum illi non haberent tunc vestes, dixit quòd erant nudi.

Et tunc apparet, quòd conuenienter posuit scriptura tamquam aliquid speciale, & nouum, atque admirandum, ꝙ nudi essent Adam & Eua, idest non habētes vestes,& non erubescerent, quia voluit significare excellentiam illius status super istum, nam licèt non esset tunc mirandum, quòd non erubescerent nō est vestiti, immo potius mirandum esset, si quis nudus esset,& non erubesceret, vt ergo ostenderetur differentia illius status,& huius dictum est, quòd erat vterque nudus,& non erubescebant.

Qō.538. Qūo Adā & Eua post peccatum cognouerūt se esse nudos.

Quæretur quomodo Adam & Eua post peccatum cognouerunt se esse nudos. Aliqui dicunt, ꝙ hoc fuit, quia prius non videbant, quia oculi eorum erant clausi, quod patet, quia dicitur aperti sunt oculi amborū. Dicendum, ꝙ hoc falsum est, quia ante peccatum habebant oculos apertos, sicut postea, & ideo videbant quicquid postea videre potuerunt, vt supra ostendimus. Alij dicunt, ꝙ non cognoscebant prius Eua & Adam quid esset nuditas, ideo neque nuditate erubescunt. Dicendum, quod neque istud est verum, quia Paruuli non erubescunt propter defectum discretionis, sed Adam & Eua non se habebant sic, quia perfectum iudicium habebant, scilicet perfectionem naturalem adiūctam donis gratuitis, vnde tunc perfectius singula iudicarent quam post peccatum. Sed dicendum, ꝙ cognouerunt post peccatum se esse nudos, quia tunc verè fuerunt nudi, prius autem non cognoscebant se esse nudos, quia non erant: vnde vtroque tempore rectè se habuerunt in cognoscēdo, quia co-

A gnouerūt, sicut res se habebat. Ante peccatum enim non habebant vestes, & tamen non erant propriè nudi, quia vestibus non indigebant, ideo sciebant se non habere vestes, sed non cognoscebant se esse verè nudos, quia non erant verè nudi, & ideo non erubescebant, quia illud est de nuditate, tamen non habebant nuditatem, ideo neque poterant erubescere, post peccatum vero fuerunt verè nudi, quia vestes non habebant, & erant eis necessariæ, quia habebant aliquid, de quo iam erubescerent si non operirent illud, ideo dicitur post peccatum, quòd cognouerunt se nudos. Sciendum autem, quòd ante peccatum non erant verè nudi,& ideo non poterant cognoscere esse nudos, & tamen si accipiatur nudum esse large, idest non habere vestes, erant nudi, & cognoscebant se esse nudos, & hoc non repugnat scripturæ, quia sicut illa dicit eos fuisse prius nudos, ita non negat, quòd hoc non cognoscerent, sed quòd non erubescerent: nam non dicitur, erat vterque nudus, & non cognoscebant: sed, erat vterque nudus, & non erubescebant, & illud verum est, quia erubescere non sequitur, nisi ad veram nuditatem, quām tunc non habebant.

B

Post peccatum autem cognouerunt se nudos, quia verè nudi erant: nam vestes non habebant, & illis indigebant: erat autem indigentia propter hoc, quòd aliquid fuerat factum ignominiosum in corporibus eorum post peccatum, si non operiretur vestibus, & hoc fuerat solùm pro peccato, & non ex natura rei: nam si ex conditione corporum proueniret, cum eadem corpora essent, & easdem partes habentia ante peccatum,& post peccatum, vtroque tempore erubescerent, sed fuit in pœnam peccati,& ideo quod prius manifestabatur sine rubore, non potuit tunc patere sine confusione,& hoc est, quod Deus dixit Adæ supra 3.cap. Quis indicauit tibi, ꝙ nudus esses? nisi ꝙ de ligno, quod præceperam tibi, ne comederes, comedisti? ac si dicat ante hoc oculos habebas, sicut nunc aptos, vt videres, si eras nudus,& tamen non vidisti, neq; aliquis indicauit tibi, quomodo ergo vidisti nunc, ꝙ eras nudus? quasi dicat, talis eras prius sicut nunc, & tamen quia peccasti comedendo de ligno vetito apparuit in te aliquid ignominiosum, quod prius erat honorabile.

Attende quare post peccatum fuerunt uerè nudi,& erubuerūt est enim diuinissimi doctoris diuinissima explicatio.

C

D

Qō.539. Cur dicit, & aperti sunt oculi amborū.

Quare dicitur, ꝙ aperti sunt oculi amborum? Dicendum quod fuit, primo ad ostendendum veritatē huius rei, quam nemo nosset, nisi sacra scriptura aperiret; per apertionem oculorum signatur cognitio cōfusionis,& nuditatis,& tamen ista nuditas fuit amborum, ideo de ambobus dictum est. Secundo ad tollēdum dubium, quia posset quis intelligere, quod ista confusio vni eorum aduenisset, & non ambobus, qa forte peccatum erat inæquale, ideo dicitur de ambobus, vt tollatur error. Tertio fuit, quia post peccatum Euæ non ponitur aliqua cognitio nuditatis, & post peccatum Adæ ponitur, ne putaret quis, ꝙ soli Adæ accidisset ista nuditas, & cognitio eius, ideo dicitur, ꝙ ambo viderint se nudos, licèt non viderunt quousque peccauit Adam. Quarto, quia postea veniente

E dño in Paradisum non fit mentio de nuditate Euę, sed Adæ solius; nam ille dixit Deo: Timui eo ꝙ nudus essem. supra 3. & ita putaretur forte ille solus nudus, ideo dicitur de ambobus. Quinto, vt reddatur causa eorum, quæ infra dicuntur: dicitur enim ꝙ fecerunt sibi perizomata, & tamen vnus tantum faceret sibi vestem, si vnus solus agnosceret nuditatem, ergo debuit dici, quòd oculi amborum aperti sunt.

Qō.540. Cur scriptura nō dixit de Adā & Eua, qđ oculi eorum tenebantur ne agnoscerent se nudos.

Quæretur quare scriptura non dixit de Adā & Eua qđ oculi eorum tenebatur ne agnoscerent se nudos? Nam vr̄ qđ debuit dici, quia vbi ponitur quod aperti sunt oculi alicuius, dr̄ prius quod oculi eius tenebantur:

tur: sic patet Luc. 24. cap. scilicet, Oculi autem eorum tenebātur, ne eum agnoscerent, & postea dicitur eodē cap. Et aperti sunt oculi eorum, & cognouerunt eum. Dicēdum, ꝙ qñ dr̄ de aliquo propriè, ꝙ oculi eius aperiūtur, dr̄ ēt prius, quia tenebātur oculi eius, vel percussi erāt cęcitate; cū aūt largè hoc dr̄, nō oportet ꝙ dicatur, ꝙ oculi tenebātur, vel erant percussi cęcitate: dici aūt ꝓpriè aperiri oculos est, qñ quis hñs aliquā rē, quæ videri poterat, non videt eā, quasi oculi eius clausi sint, & tūc dr̄ quod oculi tenētur, s. violenter ab aliquo ne videant, vel percutiuntur cæcitate, & ita est in eo quod allegatur Luc. 24. Sed hìc accipitur largè aperiri oculos, ideo non debuit dici, ꝙ oculi eorum tenebantur. Et apparet hoc, quia discipuli, qui sepè Christū viderant, ibant cum eo in via, & cùm ipse agnoscibilis esset, non agnoscebant eum, ideo videtur, quòd hoc nō erat, nisi quia oculi eorum erant aliquo modo impediti, & istud signauit scriptura, dicens: Oculi autem eorum tenebantur, ne eum agnoscerent, scilicet, si liberos ab omni impedimento oculos haberent, agnoscerent illum, quē videbant, & agnoscere soliti erant, & tamen non agnoscebant, ergo impeditos oculos habebant, & hoc erat teneri, idest, violenter auerti a cognitione, & ob hoc quando isti postea cognouerūt Christum, dicitur quòd aperti fuerunt oculi eorum. Aliquando autem dicitur de aliquibus, quòd percutiuntur cæcitate, quādo videntes manēt, & tñ aliquod est corā eis, quod nullo modo vident, licèt illud nō occultetur eis, & quantū ad illud habent se quasi cæci, & istud fit dupliciter; vno modo, qñ id, quod corā eis positū est, nullo modo vidēt, cū tñ nō sit occultatū. Secūdò modo, qñ illud vident, & tñ non cognoscunt; licèt aliàs solerent illud agnoscere. De primo sicut fuit in viris Sodomitis, qui circundederūt domū Loth, quos Angeli percusserunt cęcitate a minimo vsq; ad maximū, ita vt hostiū domus inuenire nō possent, infra 19. cap. Illi quidē cętera videbant, & tñ hostiū domus, qđ coram eis erat non videbant: certum est tñ, ꝙ isti non erant facti cæci simpliciter, quia si ita fuisset, cessarent inquirere hostium domus, & agnoscentes se a Deo ita percussos desisterēt ab illa praua cogitatione, & tamē non desistebant, sed quærebant semper hostium domus, ideo non erant verè cæci, sed solùm quantum ad illam rem erant quasi cæci. De secundo patet, vt in seruis Regis Benadab, qui quærebant Elisæum in vrbe Dothaim: exiuit enim ad eos Elisæus orans, quòd percuteret eos cæcitate, quod factum est, vnde ipse duxit eos vsque in Samariam, & cùm essent in platea eius, orauit Deum, vt aperiret oculos eorum, & aperti sunt, & agnouerunt tunc se esse in Samaria, & isti dicuntur percussi cæcitate, lib. 4. Regum 6. cap. Non quòd aliquid esset, quod non viderent, sed quia ipsas res, quas videbant, non agnoscebant, & patet quia videbāt Elisæum coram se, qui dirigebat eos, & ipsi aut aliqui eorum prius eum agnoscebant, & tunc non agnouerūt, etiam ciuitatem Samariæ sæpè viderant, & cognoscebant, nunc vero non agnoscebant quousque aperti fuerunt oculi eorum. Vnde dicitur eod. cap. Aperuit Dñs oculos eorū, & viderunt se esse in medio Samariæ. Simile aūt erat de Christi discipulis: nā videbāt eum in via, & loquebantur ad illum, sicut Syri cū Elisæo, & tamē non agnoscebant eum. Sed est differentia inter eos & Syros, atque Sodomitas. Nam de illis dr̄ ꝙ percussi sunt cęcitate, & de discipulis solū dr̄, ꝙ oculi eorum tenebātur; rō est, quia percuti cæcitate dicit pœnam inflictam, pœna autem est pro peccato, ideo in illis, quos scriptura signat malè agere, dicit cæcitate percussos a Deo. In eis verò, qui non malè agunt, non dicitur quòd percutiantur, quia pœna non infertur nisi peccantibus. Sodomitæ autem pessimè agebant,

Percuti cæcitate quis dicatur.

F ideo dicuntur cæcitate percussi: Syri etiam prauè agebant, quia Dei Prophetam innocentem ad mortem quęrebant, ideo vtrique cęcitate percussi dicuntur, ne agerent quod volebant. Secus de discipulis, qui nihil mali agebant, & de bono, idest, de Christo ardenter colloquebantur, ideo non dictum est, quòd percussi sunt cæcitate, sed quòd oculi eorum tenebantur, ne eum agnoscerent, quod etiam propter aliquod bonū fiebat.

Sed conueniunt in hoc Syri & discipuli, quia vtrorumque dicuntur oculi aperti: nam postquàm fuerūt in medio Samariæ dicitur, ꝙ aperuit Dominus oculos eorum, & viderunt vbi erant. Etiam de discipulis dicitur, quòd aperti fuerunt oculi eorum, & agnouerunt eum, quia signantur vtrorumque oculi prius impedi-
G ti, sed de Sodomitis licèt scriptura dixerit, ꝙ fuerūt cęcitate percussi, sicut de Syris, non dixit, ꝙ aperuisset Deus aliquando oculos eorum, sicut aperuit oculos Syrorum, & hoc fuit, quia consummata erat iniquitas eorum, vnde & Deus in ipsa nocte deleuit eos cum vrbe. Nunc redeūdo ad propositum dicetur, ꝙ de Adā & Eua non dixit scriptura, ꝙ oculi eorum tenebantur, vel ꝙ percussi erant cæcitate; non secundum, quia hoc signat pœnam, quæ nunquàm datur, nisi pro peccato, & tñ in statu innocentiæ nō erat peccatum, ideo neq; pœna: neq; etiam dr̄ primum, quia teneri dicuntur oculi illorum, qui rem coram se positam non vident, aut non cognoscunt, cùm illa non sit occulta, &
H ita erat tam de Syris, quàm de discipulis. Nam Christū illi videbant, quem cognoscere soliti erāt, & nūc quoque cognoscibilis erat, & tamen non cognoscebant. Sed de Adam & Eua nō erat sic, quia nihil erat, quod videri posset, quod non viderent, ergo non tenebātur oculi eorum. Nam in statu innocentiæ non habebant vestes, & hoc ipsi videbant, non tamen habebant nuditatem, quę est priuatio vestium, cùm eis non indigerent, neque aliquid confusibile tūc haberent, & ideo neque illud videre poterant. Cùm autem peccauerūt, fuerunt verè nudi, quia habuerunt aliquid in corporibus suis, quod turpe erat patere, & hoc statim cognouerunt; ergo nunq̄ fuit tempus, in quo oculi eorū tenerentur, & hoc signauit Deus, dicens: Et quis indicauit tibi quod nudus eras, nisi quia de ligno de quo prę-
I ceperam tibi, ne comederes, comedisti? quasi dicat; ante hoc non eras nudus, & ita non poteras te videre nudum, neq; aliquis tibi poterat indicare, sed quia peccasti, accidit tibi hoc, & ita non debuit dici, quòd tenebantur oculi eorum, quia in nullo tenebantur. *Quæstio.*

Sed dicetur, si non tenebantur oculi eorum, quo- *Responsio.*
modo dicitur quòd aperti sunt oculi eorum? quia nō
aperitur, nisi quod clausum erat. Dicendum, ꝙ hoc po
nitur largè, quia non est propriè aperiri, & tamē ideo
dicitur, ꝙ post peccatū nihil minus fuit vestitus Adā,
quàm prius, sed prius non erubescebat de nuditate, &
erubuit tunc: ergo apparet quòd tūc vidit, quod prius
non videbat, & hoc erat aperiri oculos, & hoc con-
cordat modo loquendi scripturæ, quia supra dixerat
2. cap. Erat autem vterque nudus, & tamen tunc non
K videbant se nudi, & nunc viderunt: ergo poterat dici,
quòd aperiebantur, sed ad veritatem, & proprieta-
tem non dicitur, & quia circa istam nuditatem ali-
quando loquitur scriptura proprie, aliquando largè,
sicut supra ostendimus, voluit in hoc propriè loqui,
ideo non dixit quòd oculi eorum tenerentur.

Dicitur autem: Cumque cognouissent se esse nu- *Quæstio. An homines ante peccatum habuerint vestes.*
dos, consuerunt folia ficus, & fecerunt sibi perizo-
mata. De quo aliquis petet, quare factum est: re-
spondebitur, quod non habebant vestes, ideo fe-
cerunt uestes, quas potuerunt. Circa quod dubi-
tatur, an homines ante peccatum habebant uestes.
Respon-

Respondebitur, ꝙ non, primo quia supra 2. cap. dicitur, erat autem vterque nudus, & tunc erant in statu innocentiæ, ergo non habuerūt vestes in statu illo. Secundo, quia si vestes habuissent homines ante peccatum, semper vterentur eis, & ita quando peccarent non inuenirent se nudos, neque erubescerent, & tamen erubuerunt. Tertio, quia dixit Adam ad Deum: Timui eo quòd nudus essem, & tamen si prius esset vestitus, non esset tunc nudus, quia prioribus vestibus vteretur. Quarto, quia dicitur supra 3. cap. quòd consuerunt folia ficus, & fecerunt sibi perizomata, & tamen si vestes prius habuissent, etiam si accidisset eos nudos inueniri, quando peccarent induerentur statim vestibus suis, maximè cùm nuditate erubescerent, & tamen non habuerunt aliud remedium contra nuditatem, nisi facere sibi perizomata, ergo vestes non habuerant prius. Quinto, quia quando Deus emisit eos de Paradiso, dedit eis vestes pelliceas, supra 3. c. & tamen si ante peccatum vestes habuissent, cùm illis emitterentur, & non fierent eis aliæ, ergo non habebant prius vestes. Dicendum, quòd istud indubitatū est, quòd ante peccatum nullæ vestes fuerint hominibus, sed post peccatum incœperunt eas habere agentibus ipsis aliquid, & prouidente eis melius Deo.

Qō. 542. An homines debuerant habēre uestes ante peccatum.

An homines debuerunt habere vestes ante peccatū. Aliqui dicunt quòd sic, quia Deus non debet facere aliquid, quod inhonestum, aut turpe videatur, sed hominem esse nudum est turpe, ergo Deus non debuit hominem nudum relinquere, & sic quando eos formauit, daret ei vestes. Secundo, quia corpus Adæ erat adhuc passibile in statu innocentiæ, cùm esset potens mori, & ideo a nociuis per prudentiam cauere deberet, & tamen frigus, & calor, & cetera agentia alterant corpora nuda propter teneritudinem, ergo vestes fuerunt necessariæ ad tollenda incommoda hæc. Tertio, quia nihil vnquam fuit honestius, quàm Christus, cuius vita fuit regula totius honestatis, sed Christus vsus est vestibus, sicut euangelistæ signant: nam mulier tetigit fimbriam vestimenti eius: Luc. 8. cap. & in passione domini exuerunt eum vestimentis suis, & diuiserunt eas sibi milites, atque sortiti sunt. Ioan. 18. & 19. cap. ergo honestum erat hominibus vti illis, & sic Deus illis vestes daret. Quarto, quia Deus non despicit opera sua: diligit enim omnia, quæ sunt, & nihil odit eorum, quæ fecit; sapien. 11. cap. & tamē despicitur homo, quando relinquitur sine vestibus ab eo, qui eum vestire poterat. Isa. 58. Cùm videris nudum, operi eum, & carnem tuam ne despexeris. Cùm ergo Deus posset vestire hominem, quem formauit, vestiret eum, ne videretur esse contemptus ab eo. Quinto, quia Deus daret homini omnia ad vitam necessaria, sed principiū vitæ est vestis, ergo daret Deus homini condito vestem. patet Ec. 19. cap. scilicet. Initium vitæ hominis aqua, & panis, & vestimentum: ista tria ponuntur, quasi æqualiter pertinentia ad vitam hominis, & tamen homini condito dedit Deus statim fructus Paradisi, qui vocantur panis, quia omne, quod comeditur uocatur panis: primo lib. Reg. 14 cap. & lib. 4. Reg. 6. dedit etiam ei aquam Paradisi, quæ erat ibi abundans, ergo & daret vestimentum.

Qō. 543. Cur Deus noluit homines in statu innocentiæ, uestes habere.

Dicendum, quòd Deus non dedit homini mox cōdito vestem, neque quamdiu mansit innocentia, vt ostensum est. supra quæst. 541. neque etiam habiturus esset vestem si maneret in innocentia, sed habuit illā post peccatum. Causa prima est, quia prouidentia Dei abundantius se habet circa hominem, quàm circa pecora in tantum, ut non dicatur habere curam de pecoribus: dicitur primo Corint. 9. cap. Non est Deo cura de bobus, & tamen omnibus animalibus prouidit in omnibus necessarijs, & ad pulchritudinem pertinentibus, dando ea illi in creatione ipsorum, vt ea haberent secundum naturam, ergo a fortiori prouideret hominibus, ideo si operimentum esset homini necessarium ad viuere, aut ad bene viuere, dedisset ei aliquid in natura, aut factum, quo operiretur, sed quia nō erat conueniens, non dedit ei Deus. Quædam autem operimenta erant necessaria, aut valde vtilia, & ista dedit Deus homini, vt inessent ei secundum naturam, sicut patet de capillis, qui pro velamine dati sūt, primo Corinth. 11. cap. Mulier si comam nutriat, gloria est illi, quoniam capilli pro velamine ei dati sunt, sed alia velamenta non dedit Deus, ergo videtur, ꝙ non erant alia conuenientia.

Secunda, quia vestes sunt ad operiendam nuditatē, sed nulla nuditas fuit, neque esse poterat ante peccatum, ergo neque vestes debuit Deus dare homini: patet quia nudus est, qui operitur. Isa. 58. cum videris nudum operi eum. quòd autem non esset nuditas, patet ex verbis Dei, cùm enim dixit Adam: Timui eo quòd nudus essem. Ait Deus: quis indicauit tibi, ꝙ nudus esses, nisi quia de ligno, de quo præcepi tibi ne comederes, comedisti: quasi dicat; si non peccasses, nunquā fuisses nudus, ergo non erat aliter necessaria vestis.

Tertia, quia tolluntur causæ, ex quibus nos habemus vestes: est enim præcipua causa confusio quędā, qua erubescimus, quando nudi sumus, quod ibi non esset: nam erubescimus nunc, quia apparent in nobis quędam partes corporis, quas turpe iudicamus manifestas habere, tunc autem non esset, quia ista turpitudo fuit ex quadam inobedientia partium corporis, aut virium partis sensitiuæ contra rationem, sed hoc non erat ante peccatum, ideo non erat aliqua causa operiendi ex hac parte, cùm neque esset verecundia: patet, quia supra 2. cap. dicitur: Erat autem vterque nudus, & non erubescebant.

Quarta, quia alia causa propter quam nunc vestibus indigemus est, vt muniamur contra nocumenta continentis, scilicet contra frigus, & calorem, & cætera, quæ alterant, & tamen non esset ibi aliquid, quod noceret horum, ergo neque vestium vsus esset.

Ad rationes factas in contrarium. supra quæst. 542. respōdebimus, ad primam cùm dicitur, ꝙ Deus nō facit aliquid inhonestum, concedimus, cùm Deus non solùm faciat opera sua bona, & etiam valde bona, supra primo cap. sed etiam perfecta, Deuteron. 32. Ideo opera Dei pulchra sunt, & nihil turpe, aut immundū in eis inueniri potest. Vnde si vestes fuissent homini necessariæ secundum conditionem naturę ante peccatum, vel Deus pronidisset naturaliter dando aliqua operimenta, quæ essent hominibus innata, sicut pili innascuntur pecoribus, vel saltē homini formato dedisset vestem, sed quia non putauit conueniens, non dedit. Aliquis dicet ad hoc, quòd vestes erant homini conuenientes secundum naturam, & tamen Deus non dedit ei illas, quia dedit ei prudentiam, & ingenium secundum quæ sciret sibi de necessarijs, & vtilibus prouidere; sic innuit Arist. lib. 1. Politicorum. c. 1. scilicet, Homo autem non habēs arma nascitur cum prudentia, & iustitia: ac si dicat alijs animalibus natura dedit arma, quia de illis prouidere sibi nescirent: homini autem non dedit arma, quia dedit prudentiā, per quam copiosè sciret sibi fabricare omnia conuenientia, & ita Deus nō daret homini vestem, licèt esset ei necessaria, aut conueniens.

Qō. 544. Rones ꝑ aduersaria parte diluuntur. Ad primū. An primi homines debuerint naturaliter cærere uestibus.

Dicendum, quòd non stat, quia licèt dederit Deus homini prudentiam, tamen quia in applicatione maximè in principio poterat deficere, daret ei primas vestes, vt postea hō similes faceret, aut excogitaret dissimiles: & hoc patet qn̄ homo peccauit, & expulit eum Deus de Paradiso dedit ei vestes pelliceas, & nō reli-

quit eum prudentiæ ſuæ, vt ipſe ſibi veſtes faceret, vt patet ſupra 3. cap. Et tamē magis acceptus erat homo Deo, quando nondum peccauerat, ergo maxime ſibi veſtes tunc faceret, ſi opportunæ ſibi eſſent, & non relinqueret eum prudētiæ ſuę. Secundò, & potiſſimum, quia poſt peccatum homo per prudentiam ſuam incepit ſibijpſi veſtes facere de folijs arborum, & tamen adhuc poſt hoc prouidit Deus ei de melioribus veſtibus dans eis pelliceas veſtes ſupra 3. cap. Ergo a fortiori, quando nondum homo incepiſſet ſibijpſi veſtes facere, ſi eſſent ei veſtes opportunæ, faceret illas ſibi Deus. Cùm autem dicitur, quòd turpe erat hominem manere ſine veſte, dicendum, quòd nunc eſt turpe, tunc autem non erat, & ideo tunc veſtes non haberet homo, ꝗ non eſſet turpe; apparet, quia ſi eſſet, erubeſceret homo, ſicut nunc de nuditate erubeſcimus, quia turpe eſt nudum eſſe, & tamen tunc non erubeſcebant homines non habentes veſtes: ergo nō erat turpe non habere, patet quia dicitur ſupra 2. cap. Erat autem vterque nudus, & non erubeſcebant. Cauſa autem, quare tunc non erat turpe, & eſt nunc, eſt, quia cùm maneret homo in originali iuſtitia, ſicut mens, quę hominis ſuperior pars erat Deo ſubdita, ita pars ſenſitiua erat menti ſubdita, & cùm omnia ordinata eſſent, non apparebat motus aliquis in aliqua corporis parte, quę rationi non obediret, & ideo non erat turpe aliquid in homine, vnde non erubeſcebat homo manifeſtas habere omnes corporis partes, ſicut nunc nemo erubeſcit vultum habere ſine veſte, & manus, quia ibi nihil turpe eſt, cùm nihil contra rationem moueatur; ſed poſt peccatum fuit partis ſenſitiuę inobedientia contra rationem, & ideo in illis partibus, in quibus exercetur actus ſenſitiuarum illarum virium, apparuit motus inordinatus: vnde fuit turpe illas partes habere ſine veſte, & ita non eſt arguendo tunc de turpitudine, quia nulla erat. Sed multis nunc difficilè videtur, quomodo poſſent homines prorſus nudi manere ſine verecundia, quibus reſpondendum, quòd eorum cogitatio non tranſcendit ſenſum: generaliter enim vident erubeſcere eos, qui non habent veſtes, & nunquàm contrarium viderunt, ideo non poſſunt cogitare, quomodo aliquis nudus prorſus exiſtens non erubeſcat; ſed ratio cōuincit eos, quòd poſſint eſſe nudi ſine verecundia, quando in membris nihil turpe eſſet, ſicut & aliquæ partes ſunt in nobis, quæ non operiuntur, & de eis non erubeſcimus: conſuetudo autem in ſenſibili præſtat iſtis impedimentum ad veritatem cognoſcēdam, & ita Ariſtot. loquitur lib. 2. Metaphyſi. Vbi inter impedimenta inueniendi veritatem ponitur conſuetudo ad certum modum capiendi, quia dignantur homines ſuaderi qualiter conſueuerunt.

Attēde pulchram rationē, quare nudos eſſe, tunc non erat turpe, & vide ſupius queſt. 536. & ſeq.

Queſ. 545 Ad ſecundum. Cur veſtibus Adæ opus non fuit in innocentiæ ſtatu,

Ad ſecundam rationem ibi poſitam dicendum, ꝗ nō indigebat Adam veſtibus propter paſſibilitatem, & cùm dicitur quòd corpus Adæ erat paſſibile, potens mori, concedendum eſt, vt infra declarabitur, & ideo ſi corpus Adæ poneretur in igne, vreretur, & ſi pungeretur gladio, læderetur, & ita de cæteris nocumentis, quæ corpori accidunt; ſed ab illis Adam ſe cuſtodiret per prudentiam, & ab eis, a quibus non poſſet per prudentiam conſeruari, ſeruaretur per prouidentiam Dei; ſed lædi a continente, ideſt aere calido, aut frigido, non accideret ei, ideo ad hoc non ſe cuſtodiret per appoſitionem veſtis, neque per alium diuinæ prouidentiæ, ſed ex natura loci pręſtabatur. Erat enim Paradiſus terreſtris locus temperatiſſimus, vbi non erat exceſſus caloris, aut frigoris, vel alterius qualitatis, qui exceſſus læderet corpora nuda, ideo quantumlibet eſſent corpora nuda tenera, non læderentur ab aere continente, vnde poſſent manere ſemper

F ſine veſte. Et apparet primò, quia cùm homines in ſtatu innocentiæ eſſent nudi, poſuit ſcriptura ſacra tanquàm admirandum, quòd non erubeſcerent, ſupra 2. cap. Et non dixit nudi erant, & non lædebantur, & tamen ſi exiſtentibus nudis ſequeretur læſio, niſi ſeruaretur a cauſa diuina, poneret etiam illud ſcriptura, tanquàm aliquid mirandum, ſed non poſuit, ergo non læderentur corpora, etiam ſi nuda eſſent. Secundò patet, quia poſt peccatum, cùm deſerti eſſent homines a ſpirituali prouidentia Dei, idem accidit circa illos: nam prius in ſtatu innocentiæ fortè diceret aliquis, quòd ſeruabantur a Deo, quòd non læderentur a continente, ſed poſt peccatum manſerunt ſubditi omnibus pœnalitatibus, ideo ſi locus talis eſſet,

G vbi nudi læderentur a continente, tangeret hoc ſcriptura, & tamen dicitur quòd cognouerunt ſe nudos, & abſconderunt ſe, atque operuerunt partes verendas; ergo fuit verecundia, & non læſio a continente, & ſic etiam ſi nos, qui hic viuimus, maneremus, vbi non eſſet nobis opus habere veſtes, quia ex temperie loci corpora noſtra conſeruarentur, & non læderentur nuda exiſtentia.

Queſ. 546 Ad tertiū. Quare Chriſtus veſtes induere voluerit, vt cæteri homines.

Ad tertiam rationem dicendum, quòd Chriſtus ſeruabat omnem honeſtatem, & hoc quod ille faciebat erat ſimpliciter honeſtum, & tamen debet dici, ꝗ erat honeſtum ſm tempus illud, in quo ipſe inter homines fuit, & quia Chriſtus fuit inter homines, tunc quando omnes homines veſtibus vtebātur, ipſe quoque veſtibus vſus eſt, ſi enim ſecus faceret inhoneſtiſ-

H ſimus, & fatuus ab omnibus putaretur, & quod grauiſſimum nobis erat, quia nemo doctrinā eius ſuſciperet, ſed abſtineret velut a fatuo, vel beſtiali; vt ergo ex ſeipſo non pręſtaret iuſtum impedimentum ſaluti humanæ, quam procurabat, nō debuit eſſe ſine veſtibus, & non ſolùm non ſine veſtibus, immò neque ſine talibus veſtibus, qualibus vtebantur illi, inter quos Chriſtus natus erat, & conuerſabatur, quia etiam aliter præſtaret offendiculum, debuit autem per omnia conformare ſe genti ſuæ, niſi in peccato, & in eis, quæ perfectionē derogabant, & tamen habere veſtes erat, quod neque peccatum erat, neque perfectionē derogabat: ergo Chriſtus in veſtibus ſe debuit cōformare genti ſuæ, & aliquid cōfert ad hoc, id quod dicitur ad

I Hebr. 2. cap. Debuit autem per oīa fratribus ſimilari. Secūdò, quia per hoc ſequeretur fortaſſis error in doctrina Chriſti: nam dato, ꝗ Chriſto manēte ſine veſtibus per potētiam miraculorū crederēt audientes, tamē credētes in eum putarēt eſſe ſingulariſſimā perfectionem vitæ eſſe nudum, & aliqui conarētur hoc facere, quod erat turpiſſimū, cū maneret humana verecūdia, quæ in nullo quantæcunque ſanctitatis poterat tolli. Etiam eſſet cōntra bonam habitudinem ſanitatis, ideo non debuit haberi tale documētum. Et non ſolū de hoc, ſed etiā de quibuſdam auſteritatibus vitæ fuit, ꝗ Chriſtus ab illis abſtinuit: nam Ioānes, qui tunc erat, non manducabat niſi mel, & locuſtas, & bibebat aquā: Chriſtus aūt agebat vitā cōem: nā mādūcabat, & bibebat ſicut cæteri hoīes, & cū illis, ita vt aliqui ha-

Attende quare Xp̄s agebat vitam cōem, & non auſteram.

K berēt occaſionem, licèt falſam, dicēdi eum voracem, & libēter bibentē vinum. Matth. 11. cap. Sed hoc fecit nō quaſi difficilè eſſet ſibi tenere vitā auſterā, quā Ioānes egit, ſed quia inde ſequeretur peruerſitas doctrinæ, cū enim tota vita Chriſti proponatur nobis tanq̄ imitabilis, ſicut Gregor. dicit, ꝗ oīs Chriſti actio eſt inſtructio noſtra, ſi Chriſtus auſterā vitā egiſſet, conarentur hoīes ad iſtā auſteritatē, & qui hoc nō agerent, nō putarēt ſe Chriſti diſcipulos, quod erroneum erat: ēt putarēt hoīes in hoc cōſiſtere magnā perfectionem, cùm Chriſtus hoc ſeruaret; & tñ in illis auſteritatibus nō eſt vitæ perfectio, ideo Chriſtus nō tenuit auſterā vitam:

vitam: ideo multo minus debuit esse sine uestibus. Tertiò fuit propter conditionem corporis sui. Erat enim corpus Christi passibile, nõ solùm qualiter corpora hominum in statu innocentiæ, sed etiam qualiter corpora in statu post peccatum, quia licèt non acceperit Christus peccatum, accepit omnes pœnalitates, quæ secutæ sunt pro peccato, quas decens fuit ipsum sumere, & ita corpus suum a frigore, & calore, & cæteris qualitatibus in excessu lęderetur, & tamen nõ conferebat nostræ saluti; ꝙ ille sustineret similes pœnas; ergo non debuit nudus esse. Sed obijcietur, quòd Christus habuit innocentiam, quia natus est in originali iustitia, sicut Adam & Eua: ergo sicut illi non paterentur a frigore, ita neque Christus, licèt esset nudus. Dicendum, ꝙ habuit Christus innocētiam maiorem, quàm Adam, cùm ipse sit innocentię dator, & tamen a frigore pateretur, & hoc propter duo. Primò, ꝑpter naturam loci, quia Christus manebat in terra nostra, vbi aer habet excessum qualitatũ, quæ lædunt corpus, in Paradiso autem terrestri non erat sic propter loci temperiē, unde si Adam positus fuisset in statu innocentiæ in terra ista, pateretur a frigore, & calore, nisi aut Deus ei uestes daret, aut conseruaret eum per donum aliquod, vt non pateretur ab his. Secundò, quia Christus licèt fuerit innocēter natus, & qui neq; peccauit, neq; in peccato nasci potuit, tñ pęnas cõsequentes peccatũ accepit, quia per pœnas redempturus erat nos. Vnde corpus suum erat passibile ſm omnes passiones nostras, quæ sunt ab extrinseco, & ita vestibus indigeret, ut non læderetur ab aere. Secus de Adam, qui innocenter formatus nullam accepit pœnam, sed incidit in eam post peccatum.

Quest. 547 Ad quartum. Nõ est turpe natura esse nudũ.

Ad quartam rationem dicendum, ꝙ Deus non despicit opera sua, & ideo si homo despectus, aut turpis appareret mox formatus sine vestibus, dedisset illi Deus vestes in sua formatione, & tamē non erat turpis, ideo non erat despectus etiam sine uestibus. Quod uerò Deus dixit: Cùm uideris nudum, operi eum, & carnem tuam ne despexeris, intelligitur de statu, in quo nos sumus, in quo loquebatur Propheta, quia cùm nunc erubescamus de nuditate, turpis est, qui nudus est, & ita despicitur, qui nudus relinquitur ab eo, qui eum uestire potest.

Ad quintum.

Ad quintam rationem dicendum, ꝙ Deus præstitit homini ea, quæ erant ad uiuere, & ad bene uiuere in formatione sua, cùm esset in statu, in quo nullo indigebat, & tamen uestes non præstitit, quia non erant necessariæ, neque utiles: de cibo autem, & potu dicimus, quòd præstitit tunc Deus homini, eo ꝙ in statu illo egebat cibo, cùm essent tunc corpora animalia, idest habentia animales conditiones. 1. Corinth. 15. cap. Et ita Adam non posset tunc uiuere sine cibo, & potu: non enim erat tunc corpus suum spirituale, & uerè immortale, sicut in resurrectione erit. Sed de ueste non erat sic, quia non indigebat ea, ideo Deus non dedit ei. Et hoc patet ex ipsa litera, Ecclesiast. 29. cap. Initium vitæ hominis panis, & aqua, & uestimentum, & domus protegens turpitudinem. Et sic uestimentum, & domus sunt necessaria ad uitam, inquantum protegunt turpitudinem, & tamen in statu innocentiæ non fuit aliqua, ideo Deus neque uestem, neque domum præstitit. Patet non fuisse turpitudinem, cùm dicatur supra 2. cap. Erat uterque nudus, & non erubescebant, & tamen turpe est, de quo erubescimus: unde illa auctoritas Ecclesiast. 29. cap. est absolutè uera de tempore post peccatum, scilicet, ꝙ huius uitæ est principium aqua, & panis, & uestimentum, idest sunt quasi quædam principia, sine quibus non agitur uita ista. Sed non erant principia uitæ illius, quæ agebatur ante peccatum, & ideo Deus, qui est sapientissimus gu- A bernator, vtrique vitæ prouidit de necessario. Sicut enim ante peccatum vestis non erat necessaria, neque vtilis, & ideo fecit Deus hominem esse sine veste: ita post peccatũ, quia vestis fuit necessaria, prouidit Deus homini de illa. Nam cùm emisit de Paradiso Adam & Euam, fecit eis tunicas pelliceas, supra secundo cap. & ita non despexit opera sua, sicut nobis iussit non despiciendam carnem nostram, quia tunc dedit vestem, quando opus fuit, prius autem non dederat: signum est igitur, quòd non erant tunc opportunæ vestes hominibus.

Vestes in statu innocentiæ, ita ut post nõ erat necessariæ.

Quest. 548 Quamdiu durauit vsus vestium hominibus.

Quæretur, quamdiu durabit vsus vestium hominibus? Dicendum, ꝙ quamdiu fuerit huius seculi status, qa tãdiu durabit status pœnalis, in quo vestes sunt B necessariæ: nam semper manet nobis indigentia panis, & aquæ, & vestium, Ecclesi. 29. Et manent ad hoc duæ causæ: prima est verecundia, quia erubescimus de quibusdam mēbris nudis: & quia ista verecundia omni tempore manet, & in omnibus hominibus, est cõe semper & omnibus hoĩbus habere vestes. Secunda causa est excessus qualitatum alterantium in continēte: nam frigus, aut calor est extensiuè semper in aere, quę duo affligunt, & lędũt corpora tenera, qualia sunt humana, & iste excessus manebit semper in isto statu, ideo semper manebit vsus vestium. De ista secunda ratione est notum, quia Adam & Eua propter temperiem loci, vt diximus, non indigebant vestibus in Paradiso terrestri: nam etiam si manerent ibi post pec- C catum, non indigerent vestibus ad excludendam intēperiem aeris, sed solùm ad tegendum id, quod turpe est videri, sed istud non accidit nobis in aliquo loco terræ habitabilis nostræ, quia quantumcunque sit aliqua terra bonæ habitationis, est ibi hyems, & ęstas, & ista habent extremum in complexione, & lędunt corpora, quæ non sunt sufficientibus vestibus operta, a fortiori si nullis vestibus tegerentur lęderent. Si qui autem sunt, qui sine vestibus alicubi viuant, duram vitam agunt, & fortè operiuntur pilis in maiori parte corporis, sicut pecora quemadmodum aliqui asserunt.

Quantum ad primam causam adhuc difficilius est illam excludere, quia illud magis inhęret, quia est da- D tum in pęnam a Deo, & quod ipse imposuerit, nemo põt tollere: quia si claudit ipse, nemo aperit: ipse tamen induxit verecundiam in pœnam homini; ideo ab hac pœna nemo potest liberari. Vnde & hęc ponitur quasi potior causa habendarum vestium. Et quando peccauerunt homines, & vestes habere cęperunt, non acceperunt eas, quasi paterentur a frigore, aut calore, sed quia erubuerunt de nuditate, supra tertio cap. & ideo facilius est homini non egere vestibus propter intemperiem aeris, quàm propter verecundiam tollendam, aut non sustinendam. Ab hoc enim non liberantur, nisi qui non participant plenè natura humana, scilicet, qui vsum rationis non habent; quia licèt hi a pœnalitatibus non eximantur, tamen eas non agnoscunt, sicut ebrij, & dormien- E tes non erubescunt de nuditate, quia dormientes nullum actum animalem habent, ebrij verò nullum actum humanum, aut saltem imperfectum. Dormientes igitur non sentiunt aliquam passionem, quia non est in eis operatio animalis, sed solùm naturalis: In ebrijs autem est sensus multarum passionum, vt plagarum, & nocumenti a frigore, & calore, sed non est sensus nuditatis. Ratio est, quia in ebrijs manet operatio naturalis, & animalis, sed non manet operatio rationalis; ideo omnes passiones sentient præter eas, quæ sunt secundum rationem iudicantem; ista autem est verecundia, quia verecundia est timor inglorationis de aliquo turpi, ideo

non potest esse in eis, qui non cognoscunt turpe: cognitio autem turpis, & honesti non pertinet nisi ad rationem, cùm in bestijs non sit hæc cognitio, sed in ebrijs non est vsus rationis perfectus, ideo non est ibi verecundia, de nuditate igitur non erubescũt, Et hoc idem pueris accidit, quibus propter ætatem non est vsus rationis, ideo cùm sentiant alias passiones, non habent passionem verecundiæ, quia non cognoscunt aliquid esse turpe, & ideo isti non erubescunt de nuditate.

Qõ.549. An vestes homin. b. ob verecũdiam necessariæ fuit.

Sed econtrario aliqui voluerunt, quòd vestes non essent necessariç propter verecundiam tollendam ex ratione auferentes verecundiam, quia verecundia nõ est nisi de turpi, sed membra nostra non sunt aliquid turpe, quia Deus nihil turpe fecit, sed ipse fecit mẽbra nostra. ergo nullum eorum est turpe, & ita nõ est erubescendum de eorum nuditate, sed omnia possunt manifestari. Dicendum, quòd hoc non valet, quia in corpore nostro est aliqua turpitudo, & ideo necesse est erubescere de illa, nisi contegamus id, in quo turpitudo est. Cùm autem dicitur, quòd Deus non fecit aliquid turpe, dicendum quòd est verum, & ideo cum ipse cõdiderit membra corporis nostri, & eadem omnia, quæ in Adam erant post peccatum, fuerunt ante peccatum, non potest aliquod membrũ turpe esse, quia tunc ante peccatum esset aliquid turpe, quod falsum est. Sed est dicendum, ꝙ est quædam turpitudo in membris, scilicet motus eorum contra rationem, vel quæ rõne regi non potest. Et ista deordinatio est turpis: hoc autem est in membris genitalibus, quia in eis manifestatur concupiscentia carnis, & ardor venereus, qui rationi non subduntur: nam insurgunt passiones istæ, non iubente ratione, sed contra imperium eius, & si interdum ratione iubente excitentur, postquam surrexerint, non gubernantur ratione, sed excedunt quemcunque modum eis datũ. Iste motus inordinatus, non est aliquod membrum, aut pars corporis nostri, ideo nullum membrum nostrum est turpe, sed quia est aliquid, quod non est sine membris, reddit turpia illa membra, in quibus apparet, & hæc sola sunt genitalia. Sed neque istam turpitudinem Deus fecit, quia non fecit ipse motum illũ inordinatum non obedientem rationi, sed formauit hominẽ sub pleno ordine, scilicet vt mens eius Deo subdita esset, & mẽti corpus & motus corporis, ideo tunc non erat aliquis motus insurgens in membris illis contra rationis imperium. Et si insurgeret, iubente ratione moderabatur, & tamdiu durabat, & taliter, quantum, & qualiter ratio vellet. Aliter ista se haberent in statu innocentiæ, de quo infra dicetur, sed cũ peccauit homo auertens se a Deo, & sponte tollens ordinẽ, quo mens eius erat Deo subdita, voluit Deus in pœnam, quòd partes corporis, & motus earum nõ essent subditi rationi, & ideo quædam partes corporis cœperunt habere motum contra rationem, & illud fuit principium turpitudinis, scilicet, ratio videbat sibi prius subdita membra, & membrorum motus, tunc vidit quosdam motus non subditos, erubuit ergo de illis: sicut hõ bñ disciplinatus, si seruus cõtra eum publicè resistat, non solùm irascitur, sed etiam erubescit, quasi minuatur honor eius in hoc; cùm autem non resistat seruus palam, sed in abscondito solo domino sciente, indignatur quidem, sed nõ erubescit: sic ratio, cùm sit superior naturaliter corpore, & omnibus viribus corporis, si aliqua pars corporis repugnet imperio eius, erubescit, quasi per hoc minuatur honor eius. Et ita membra illa, in quibus est ille motus rebellionis, erubescimus videri in publico, soli autem non erubescimus. Quia nemo ex seipso erubescit. Et ita cùm istam deordinationem,

In mẽbris turpitudo quare.

An Deus fecerit turpitudinẽ in membris genitalibus.

F & rebellionem partis inferioris ad superiorem Deus dederit, vel permiserit in pœnam peccati hominis, non potest homo per rationem illam tollere, quia licèt verum sit, quòd non fecit Deus in nobis aliquas partes corporis turpes, ipsæ factæ sunt postea turpes Deo volente in pœnam; & tamen de eo, quod est verè turpe, ratio iudicat erubescẽdum esse de nuditate, & potius esset contra rationem non erubescere de nuditate, sicut repræhensibile esset, si quis non erubesceret de turpi a se commisso, quoniam verecundia, & si passio sit, est passio laudabilis, sicut & nemesis, vt dicit Aristo. lib. 2. Ethic. Sic aliqui voluerunt ex ratione arguere concubitum coniugalem debere palam fieri, quasi omne honestum videri debeat, & tamen

Verecundia laudabilis passio. Cap. ...

G concubitus coniugalis est honestus, ideo palam fieri debeat, neque de hoc sit erubescendum. Hoc tenuerunt philosophi, quos Cynicos iustè vocant, idest caniços, quia more canum palàm hanc voluptatem peragendam putauerunt, & adducunt Diogenem philosophum ita fecisse in confirmationem erroris sui; sed cùm cæteri abhominarentur istos velut turpiter agentes, luto & immunditijs eos impetebant, contra quos Cinici clauam ferebant, vt sic vlciscerentur sibi illatas iniurias, & male conceptam opinionem defenderent, sed tandem præualente humana verecundia contra stultam opinionem, ab hac insania cessauerunt. de his loquitur Augustinus lib. 14. de ciui. Dei, cap. 19. & 20. Cùm autem isti dicebant, quòd omne honestum vult
H manifestari, posset responderi secundùm Tullium, ꝙ
excipitur hoc honestum ab illa regula. Dicit enim ille,
ꝙ omne rectum factum videri vult: hoc autem rectè
factum, idest coniugalis concubitus, cũ sciri vellit, vi-
deri non vult. Aliter potest dici, quòd illa regula est
generalis. s. & omne totaliter honestum vult manife-
stum esse, & tamen actus coniugalis non est totaliter
honestus, licèt enim excusetur cõcubitus matrimonia-
lis à turpitudine culpæ per honestatem nuptialem, nõ
tamẽ excusatur a turpitudine pęnæ, inquantũ Deus fe-
cit illum motum partis generatiuę inordinatũ esse in
pœnã peccati. Ideo in quocunq; actu quãtuncunque
honesto, vel licito cõcubitus est semꝑ aliqua turpitu-
do; nõ peccati, sed pœnæ; in cæteris. n. copulationibus
I est tam culpæ, quã pœnæ: turpitudo in coitu mr̃imo-
niali est turpitudo pœnalis, sed oẽ turpe debet abscõ-
di, quia de illo erubescimus, si manifestetur, ergo de
cõcubitu cõiugali erubescemus. Et ita dicit Aug. lib.
14. de ciu. Dei. c. 19. hoc est. n. qđ pudet: hoc est qđ in-
tuentiũ oculos erubescẽdo deuitat: magisq; fert ho-
mo spectantium multitudinem, qñ iniustè irascitur
homini, quàm vel vnius aspectum, qñ miscet vxori.

Coniugalis concubitus est sine aliqua turpitudine.

Diximus. s. qñ erant vestes: nunc dicemus qñ non
erunt; & dicemus quod post resurrectionẽ gñalẽ nul-
læ vestes erũt, neq; in damnatis, neq; in beatis. Prima
rõ est, quia in die iudicij innouabuut oĩa, & tunc ma-
nebunt pura elementa, neque aliquid mixtorum ma
nebit, nisi corpora sola hoĩum resurgentiũ; & tñ si ve-
stes essent, daretur aliquid mixtũ, quia essent pelliceę,
K vel laneæ, aut hmõi, & oĩa talia sunt mixta, ergo nullę
vestes manebunt. Secundo ex parte beatorũ, quia ho-
mines in Paradiso terrestri non habuerunt vestes, qđ
fuit propter conditionem status illius, in quo nõ erat
indigentia vestium, vt ostensum est, & tñ excellẽtior
erit status resurgentium, quàm Paradisi terrestris, er-
go non erunt ibi vestes. Tertio, quia vna causa vestiũ,
& præcipua est operire turpitudinẽ, sed post resurre-
ctionem non manebit pœnalitas verecundiæ, ergo
neque erũt vestes. Patet quia ante peccatum nõ erat
verecundia, & fuit data in pœnam, sed beati liberan-
tur ab omni pœnalitate, ergo & a verecundia.
Quarto, quia in Paradiso terrestri adhuc erat ma-
ior

Qõ. 550. An beati vestiti sint.

ior causa erubescendi ante peccatum: nam esset ibi actus concubitus, & motus organorum genitiuorum, in quo poterat cogitari esse verecundiam, licèt in veritate non esset, & tamen in resurrectione non erit vsus horum membrorum, neq; concupiscentia aliqua, ideo multo minus poterit esse ibi verecundia, ideo neq; erũt vestes ad hoc. Quintò, quia alia causa vestium est liberari ab intemperie continentis, idest ab excessu frigoris, & caloris, sed istud non erit in vita æterna, quia beati habitabunt in cœlo, vbi non est aer, neque elementum aliquod, neque qualitates elementales, quæ non possunt esse, nisi vbi sunt elementa, aut mixta ex elementis, ideo nõ erit ibi læsio ab excessu harum qualitatum. Sextò, quia diximus, quòd in Paradiso terrestri nõ esset indigentia vestium propter excessum qualitatum elementalium, & tamen ibi erant elementa: ergo multo minus esset hoc necessarium, vbi non erant elementa. De Paradiso terrestri apparet, quia ibi essent elementa, quia Paradisus erat locus in terra, & erat ibi aqua multa, quia quatuor flumina egrediebantur de fonte Paradisi, & erat ibi aer, quia infra speram ignis est ille locus, ergo ibi poterat esse aliqua qualitas elementalis, quæ læderet nudos; & tamen tanta erat temperies, ꝙ non lædebantur nudi, ergo a fortiori non læderentur nudi, vbi non esset aliqua qualitas elementalis. Septimò, quia potius vestes in Paradiso terrestri impedirent bonum statum resurgentium, quia occultarent claritatem corporum suorum: nam corpora resurgentium quatuor dotes habebunt, quarum vna erit claritas, quia sicut Christus dixit Matth. 13. cap. Iusti fulgebunt, sicut Sol in regno patris eorum, & tamen si vestibus operirentur tolleretur iste fulgor, aut daremus, ꝙ esset vestium, & non corporum: ergo necesse est, ꝙ in resurgentibus non sint vestes vllæ. Octauò, quia resurgentes erunt tales, qualis Christus resurgens, quia ipse est primitiæ resurgentium. 1. Corinth. 15. cap. Sed Christus resurgens fuit sine vestibus, quia ea, quibus ipse erat inuolutus in monumento, manserunt ibi, quando ipse resurrexit. Ioan. 20. cap. Etiam quia neque accepit alias vestes, quas verisimile erat ipsum accipere, si vestibus post resurrectionem operiretur. Acciperet enim excellentiores, nam quando apparuit discipulis ostendit eis loca clauorum in manibus, & pedibus, atque latere, & dixit Thomæ, quòd mitteret manum in latus, & tamẽ non poterat mittere manum in latus, si Christus vestes haberet, ergo non habebat vestes, ergo neque beati resurgentes habebunt vestes.

Quest. 551. An damnati vestes sint habituri.

Aliquis dicet, quòd beati resurgentes non habebũt vestes, sed damnati habebunt vestes. Primò, quia in illis manebunt pœnalitates, sicut in nobis sunt, sed nos habemus vestes ad excludendam intemperiem continentis, ergo ad hoc poterunt ipsi eas habere. Secundò, quia vestes sunt propter turpitudinem tegendam, & tamen in illis manebit verecundia, quia non videtur, quòd auferatur eis aliqua de nostris pœnalitatibus, sed potius augeantur, ergo propter verecundiam erant eis vestes opportunæ. Dicendum, quòd sicut in beatis resurgentibus non sunt vestes, ita neque in damnatis erunt. Primò, quia vestes essent aliquid mixtum, quia non possunt esse purum elementum, & tamen mixta aliqua non manebunt post diem iudicij, nisi corpora resurgentium, ergo neque vestes in damnatis. Secundò, quia si vestes haberent, cremarentur statim ab igne, cùm damnati sint in igne acerrimo. Tertio, quia vetustate consumerentur, si manerent, & oporteret aliàs succedere, & non esset vnde, cùm damnati non haberent vnde vestes conficerent. Quarto, quia si essent, ad aliquid prodesse deberent; sed non poterunt ad aliquid prodesse, quia neque ad tollendum verecundiam, neque ad euitandam intemperiem lædentium, ergo non habebunt eas, vtrunque patebit ex dicendis. Ad primum dicendum, quòd in damnatis pœnalitates erunt, quia damnati sunt ad tollerandum perpetuam pœnam, & tamen cùm dicitur, quòd ipsi haberent vestes ad repellendum intemperiem continentis: dicendum, quòd non est verùm: Primò, quia non poterunt ad hoc prodesse vestes, quia damnati sunt in igne grauissimo, qui statim vestes, & omne aliud impurum, & mixtum consumeret reducendo in cineres. Secundò, quia si ad aliquid possent prodesse ibi vestes contra ignem, vel frigus non permitteret Deus damnatis illas, cùm non agat ad alleuiandum pœnas eorum, sed ad inferrendum atrociter. Ad secundum cùm dicatur, quòd proderunt ad occultandum verecunda corporis: dicendum, quòd non proderunt, quia aut damnati retinebunt pœnam verecundiæ, aut non, si retinebunt, non retinebit Deus eis ad alleuiandum pœnam illam, sed potius aggrauabit, & ideo non concederet eis vestes ad hoc. Sed dicendum, quòd in damnatis non manebit verecundia, quæ in nobis, quia non manebit turpitudo in illis membris, ideo neque erit opus tegi ea vestibus: cùm obijcitur, quòd non auferentur eis pœnalitates nostræ, sed potius augebuntur: dicendum, quòd grauiores pœnæ erunt in damnatis, quàm in nobis, cùm illi sint miseri, & nos non, & tamen non manebunt in eis eædem pœnæ, quæ in nobis, sed alterius modi: nam non manebunt in eis fames, & sitis, & huiusmodi, & corruptibilitas, & mors, quæ omnia in nobis sunt; sed manebit in eis dolor acerrimus, & continuus, qui eos intensè affliget, sed non dissoluet, & ferè nulla pœna eiusdem generis erit in eis, quę est in nobis: vnde illa pœna, quæ erit in eis, licèt vnica esset in sensu, esset maior omnibus simul, quas nos habemus. De verecundia ergo ita est, quòd licèt in nobis nunc sit, non erit in eis tunc, sicut neque aliæ passiones nostræ manebunt in eis. Adhuc autem apparet istud, quia verecundia est de partibus istis, inquantum manet in eis motus inordinatus, qui rationi non subijcitur, ideo quandiu motus iste manserit, erit turpitudo in illis partibus, & consequenter verecundia, sed in damnatis non manebit motus ille deordinatus, istud patet, quia non fuit verecundia ante peccatum de partibus istis nudis, & hoc quia non iudicabantur turpes, neque erat propter aliud, nisi quia non erat ibi motus aliquis contra rationem. Quod verò in damnatis non maneat iste motus inordinatus, patet, quia corpora damnatorum post resurrectionem erunt spiritualia, & non animalia, vt signatur 1. Corinth. 15. cap. Generale enim est hoc ad omnes resurgentes, sicut enim corpora omnium erunt immortalia, ita & erunt spiritualia omnia, quia immortalitas, & spiritualitas non sunt dotes beatorum, per id autẽ quod ad dotes pertinet, differũt beatorum corpora a corporibus damnatorũ. Etiam patet, quia spiritualia corpora, s͠m August. sup Gen. ad literam, sunt illa, quæ cibis non indigent, & cibos nõ sumunt, & anima nullam operationẽ hẽt circa corpus, nisi ꝙ reddit corpus viuum, & iõ cessat oĩs actus nutritionis augmentationis, & g͠nationis: unde non erit tunc g͠natio spermatis in uiris, neq; menstrui in mulieribus, & consequẽter non põt eẽ aliquis motus ordinatus, neq; inordinatus horum mẽbrorũ, sed erunt homines, quasi neq; mẽbra haberẽt, neq; uires naturales. Sed verecundia est quandiu ista mẽbra habẽt turpitudinem, non habebunt autem eam, quando non fuerit in eis aliquis motus, ergo non erit in damnatis uerecundia de nuditate horum membrorum; ideo neque pro illis egerent uestibus. Hoc autem non prouenit damnatis, uelut ex gratia, quia nul-

De pœnis damnatorum.

Dãnati verecũdiam non patiẽtur.

la fiet eis, sed ex conditione status, scilicet quia desinẽt corpora sua esse animalia, & ita patet, ꝙ post resurrectionem nullæ vestes erunt, neque in beatis, neque in damnatis.

Qõ. 552. Cur primi parentes fecerũt sibi perizomata.

Dicitur, ꝙ cùm vidissent se nudos, fecerunt sibi perizomata: sunt enim perizomata non quidem vestes, sed operimenta solùm cuiusdam partis corporis, quæ pendent a lumbis vsque ad operimentum genitaliũ, & ita dixit historia scholastica esse succinctoria, vel brachas breues, vt campestria, eo modo, quo vocamus corticem fructus alicuius, quem circulariter pomo, vel alteri fructui detrahimus perizomata, quia non est totus cortex, sed quasi quædam zona in circuitu pomi, vel fructus.

G Sed quæretur, quare Adam, & Eua fecerunt sibi vestes, vel operimenta? Dicendum, ꝙ fuit propter verecundiam: statim enim, vt peccauit Adam, cùm iam peccasset Eua, dedit in pœnam quendam modum inordinatum in partibus illis genitalibus, qui ratione nõ poterat regi, & hoc turpe erat, quòd contra rationẽ, quæ erat vt domina, insurgerent partes corporis, & vires eius, quæ minores sunt naturaliter ipsa ratione: ista verecundia erat pœna grauis Adæ, & Euæ, tum quia erat noua, & insolita; nulla enim pœna ante hoc fuerat in eis, ista autem cùm esset prima, videretur esse nimis dura, & ita intollerabilis. Secundò, quia fecit Deus in eis esse istam pœnam valde grauem: nam voluit quòd cognoscerent se male egisse per pœnam, vt si forte dolerent de peccato, aut non gauderent, quasi bene egissent consentiendo serpenti, sed H non fieret hoc, nisi pœna esset grauis, ideo voluit, quòd grauis verecundia eis insurgeret: ipsi autem non potentes sustinere eam, voluerunt aliqualiter euitare, & putauerunt non posse aliter fieri, nisi operiendo, ideo operuerunt faciendo sibi perizomata, quæ penderent a lumbis inferius operiendo genitalia.

Qõ. 553. Cur nõ fecerunt primi parentes potius uestes longas.

Sed quæretur, quare tales vestes fecerunt, & non potius tales quales nos habemus, quæ totum corpus operirent, aut quales ipsi postea habuerunt? Aliqui dicunt, quòd fuit primo, quia nesciuerunt facere vestes alterius modi, cùm enim nihil horum vnquam fecissent, non occurrit eis in principio aliquid melius, & artificiosius agere: ista enim est conditio omnium artificiorum, quòd in principio grosse, & imperfectè I inueniantur, & per tempora fiunt additamenta non solùm artium, sed & artificiorum, quia tempus bonus cooperator est horum, & per tempus artium additamenta facta sunt, vt dicitur libro primo Ethicorum. Secundo, quia etiam si aliquid melius per prudentiam, & ingenium suum excogitare scirent, non potuerunt tunc aliud excogitare, quia locus, & tempus non patiebantur. Nam grauis verecundia eos tenebat, vt ergo non paterentur eam diutius, sic nudi manentes, prouiderunt velocius, quõ potuerunt; nihil autem poterat fieri velocius, quàm istud: ideo talem vestem fecerunt. Aliud erat, quia timebant, quòd Deus cito veniret in Paradisum, & vt non in- K ueniret eos nudos, de quo ipsi grauius erubescerent, voluerunt cito aliquid sibi parare, quo operirentur, & tale istud erat.

Cap. 7.

Sed dicendum, quòd circa istas vestes, aut dubitatur de materia earum, aut de figura: si de materia, dicendum quòd fecerunt operimenta de folijs arborũ, quia nihil sibi promptius occurebat, sed cur potius de folijs ficus, quàm alterius arboris, postea dicetur. De figura dicendum, quòd talia facta sunt, quia non putauerunt alias vestes sibi necessarias tunc: nam non faciebant vestes ad arcendam intemperiem continẽtis, sed ad liberandum se a verecundia, sed partes, in

F quibus erubescebant, erant solæ partes genitales; ideo sufficiens fuit illas solas operiri: hoc factum est per perizomata, per alias autem vestes operiretur totum corpus, quod eis tunc non iudicatum fuit necessarium.

Qõ. 554. Cur potius fecerunt illa pizomata de folijs ficulneæ quam alterius.

Quare potius fuit operimentum factum de folijs ficulneæ, quam alterius arboris, si de folijs placebat fieri operimentum. Aliqui dicunt, ꝙ fuit, quia illa fuit arbor, in qua peccauerunt, & sic de illa acceperunt folia. Sed dicendum, ꝙ hoc non satis stat, quia aut isti præsupponunt, ꝙ Adam & Eua erant nunc iuxta arborem scientiæ boni & mali, in qua peccauerunt, aut non. Si detur secundum, non stat, quia tunc oporteret, quòd irent de loco, in quo erant ad illam arborem, vt inde folia acciperent, quod non est conuenienter dictum, quia de alijs arboribus poterant accipere folia, & non irent frustra inde ad alium locum ad accipiendum inde folia. Si detur primum, etiam non stat, quia non est verum, quòd starent iuxta lignum scientiæ boni & mali; & patet, quia Eua accepit de ligno vetito fructum, & comedit, & tunc venit ad virum suum, & dedit illi, cumque comedisset aperti sunt oculi amborum, & ita in loco, in quo Adã erat, aperti sunt oculi eorum, & ibi fecerunt sibi perizomata, & tamen non poterant esse apud lignum vetitum, quia tunc esset Adam præsens, quando serpens tentabat Euam, & hoc non conuenit, quia si præsens esset, potius tentaretur Adam, quàm Eua, quia illa non auderet assentire viro præsente, nisi vir assentiret, & sic ille primo peccaret, & tamẽ illa peccauit prius, ergo non erat presens Adam quando peccauit Eua, sed ipsa postea iuit ad eum, sed illa peccauit apud lignum vetitum, ergo locus, vbi peccauit Adam, non erat iuxta lignum illud, vnde non sumerent inde folia. Tertio, quia dato, quòd præsens esset, non sumerẽt inde folia, quia ex illo ligno prouenerat eis tm̃ malum, ꝙ inciderant in magnam verecundiam, ideo abhominarentur lignum illud, & nollent illud tangere. Quarto, quia forte timerent, ꝙ tangendo prouenirent eis plura mala, cùm illa prouenissent inde, & sic potius quamcunque aliam arborem peterent. Quinto, quia ex modo loquendi videtur, ꝙ non erat illud idem lignum, quia cùm de illo proximè fieret mentio, si scriptura innueret, quod de illo sumebantur folia, non expressisset nomen ligni, ex eo igitur, ꝙ expressit nomen ligni, & non dixit: Et fecerunt sibi perizomata de folijs illius arboris, innuitur quod erat aliud lignum, & ita colligitur, ꝙ lignum scientiæ boni & mali, in quo peccauerunt, non fuit illud, de quo fecerunt perizomata.

Qõ. 555. Aliorum opinio expenditur.

Manet igitur dubium, quare de folijs ficus potius, quàm alterius arboris fecerũt perizomata. Aliqui dicunt, quòd fuit ad signandum passionem, quæ eis aduenerat: nam incœpit motus inordinatus in membris genitalibus, & ficulnearum succus ad hoc facit, quòd excitat pruriginem in vasis genitalibus, si vncta fuerint succo, qui exprimitur de ficulneis cõtritis; istã causam dat Magister in historia scholastica, dicens: neque sine causa de folijs ficuum, quia de succo earum si terantur, & caro hominis fuerit inuncta, voluptatis statim sentit pruriginem, quasi per hoc ostensum sit, quòd voluptatis pruriginem iam in carne senserant. Sed dicendum, quòd hoc satis non stat: primo quia non est verisimile, quòd ipsi voluerint ostẽdere alijs passionem suam, quia nemo tunc erat cui hoc significare possent.

Secundo quia, & si quis esset, cui possent significare, non vellent, quia potius vellent tegere. Erat enim malum eorum verecũdia de turpi motu membrorum, contra quod quæsierunt remediũ operiẽdo mem-

membra folijs, ergo potius intēdebant occultare paſ- A ſionem iſtam, quam reuelare, non igitur vellent per folia ficus ſignificare quid paterentur. Aliter ergo dicendum, ꝙ folia ficus acceperunt potius q̃ alterius arboris, quia forte, qñ ſenſerunt turpitudinem illam in membris, erant propinquiores illi arbori, quam alicui alteri, & quia volebant cito prouidere contra verecūdiam, acceperunt folia ex ea arbore, quæ proximior erat. Secundo poteſt dici, & melius, ꝙ acceperunt potius de illa, quàm de alia, quia folia huius erant aptiora ad iſtud, quia erant valde magna, & pauca ex eis poterant operire partes illas, & erat facilius ea conſuere, q̃ folia parua aliarum arborum, quæ non ita bene tegerent corpus interlucentibus quibuſdam partibus corporis, ſicut magna folia, quæ ſibi inuicem melius apta B rentur. Et iſta videtur eſſe vera cauſa, quia non erat ēt ſatis credibile, ꝙ ex ꝓximiori arbore folia acciperēt, quia poterat eſſe, ꝙ folia illius parua eſſent, & nō apta ad tegendum, ſed quærerent folia ad hoc vtiliora, licèt magis inde diſtaret arbor; quia neque iſta res ſubito fieri poterat, cùm deberent apte ſibi cōſuere folia, vt non fluerent, ſed copulata manerent ad tegendum non ſolùm tunc, ſed ad multum tempus, cùm iam in membris turpitudo apparere incepiſſet.

Auctoris opinio cō ſtabilitur.

Quęſ. 556. Quō ſciuerūt conſuere folia.

Aliqui quærunt, quō Adam, & Eua poterunt conſuere folia, & quomodo ſciuerunt hoc facere. Circa primum eſt difficultas: quia non habebant inſtrumenta ſutoria. ſ. quia neque filum, quo ligarent folia, neq; acum, cui filum immitterent: non enim inceperāt eſſe C hæc, quia inuentio ferri fuit poſt exitū de Paradiſo per Tubalcain. ſupra 4. c. Dicendum ꝙ iſtud nullam difficultatem habet, quia oportuit aliquando eſſe ſutura tio ſine his, quia artes mechanicæ perfectiores tardius inuentæ ſunt: ſuere autem erat de rebus maxime neceſſarijs, & cōmunioribus: ideo oportebat fuiſſe ſemper ante inuētionem acuum. Similiter ante filum, inquātum filum per multas operationes habetur de lino, aut canabo, alijſque oleribus, vel leguminibus, ſed adhuc non ſunt æqualiter neceſſaria iſta in ſuendo, qa filum eſt per ſe neceſſarium, inquantum manet in ſutura actu colligans partes conſutas: acus vero non per ſe, ſed ſolùm vt viam aperit filo: vnde ſi filum ſit aliquid durum, qđ perforet partes cōſuendarum rerum; acus non eſt neceſſaria. Et ideo ſicut eſt magis neceſ- D ſariū filum, quàm acus, fuit prius inuentione filum q̃ acus, quia iſte eſt ordo in inuentione artium, ꝙ magis neceſſariæ prius inuentæ ſunt: & ideo dicit Ariſt. lib. 1. Metaph. c. 1. ꝙ mechanicæ inuentæ ſunt ante ſpeculatiuas, eo ꝙ mechanicæ ſunt neceſſariæ ad vitam, nō autem ſpeculatiuæ. Sed dicendum ꝙ quicquid ſit, certum eſt tempore illo non fuiſſe filum, neque acum, quia iſta ſunt inſtrumenta miſerorum, qui teſtantur indigentiam ſuam: ſed tunc non erat indigentia vlla neq; miſeria, ideo neque iſta eſſent, ſed potuerunt cōſuere folia per aliquid, quod haberet vicem vtriuſq; .ſ. eſſet aliqualiter durū, vt perforaret, & flexibile vt contineret, ſicut ſi in vimine aliquo conſuerentur folia: in eo enim manerent folia colligata, & pendentia, ſicut diximus ſupra 3. c. q. 12. Cùm autem quærebatur quo- E modo Adam & Eua ſciuerunt hoc facere, motiuum dubitandi eſt, quia nemo eos docuerat, & illa putatur eſſe dies, in qua formati erant. Dicendum ꝙ nullo docente hoc ſciebant, quia cum Deus formaſſet eos in ætate perfecta ſm corpus, dedit eis perfectam cognitionem qualem ſolent homines habere in ætate matura, quod apparet, quia ipſa die perfectè loquebātur, & ſm rationem reſpondebant, ſicut apparuit de Eua tentata a ſerpente. Ideo ſicut in cæteris habebant perfectionem intelligendi, ita quantum ad excogitanda aliqua factibilia haberēt rationem potiſſimam ad res valde faciles, quæ paruo ingenio egent, ſicut colligare folia in vimine, aut in alio ſimili, & ſic certum eſt, ꝙ iſtud ſcire poſſent.

Quęſ. 557. Cur potiꝰ nō fecerūt veſtes de pellibus animalium.

Quæretur, cùm Adam, & Eua veſtes ſibi nunc fecerint de folijs arborum, quare nō fecerunt de pellibus animalium, ſicut Deus fecit ſibi veſtes pelliceas ſupra 3. cap. Dicendum primum, quòd forte fuit, quia non occurrit eis talia cogitare, nam hoc fuit principiū omnium artificiorum, & exordia, vel inchoationes artiū ſunt ab imperfectiſſimo, non erat autem aliquid facilius, quam hoc: iō iſtud ſtatim occurrit. Secundo quia propter celeritatem, & paſſionem non fuit locus cogitandi: potuerant enim Adam & Eua rē perfectiorē excogitare, ſi ad id darent operam, ſed non fecerunt, primo quia verecundia, quæ erat grauis pœna, auertebat animum eorum: quemadmodum enim ira impedit animum, ne poſſit cernere verū, ſicut Cato dixit, ita & quælibet eius alia paſſio turbat, vt non poſſit animus cum tranquillitate in aliquid aduertere. Secundo quia volebāt id cito facere, ne diu ſuſtinerent verecundiam, ideo non poterant diu cogitare, quid aptius fieri poſſet. Tertio quia etiam ſi id cogitarent, non poſſent facere, quia erant nunc Adam & Eua in Paradiſo, ſed ibi non erant animalia aliqua, niſi Adā & Eua, vt oſtēſum fuit ſupra, ideo non poſſent inde facere veſtes. Quarto quia dato ꝙ ibi eſſent, non auderēt ipſi illa occidere ad detrahendum pelles, quia cùm animalia nō fuiſſent eis data in cibum, non putarent fortè eſſe ſibi licitum illa occidere. Quinto quia etiā ſi liceret, & haberent ibi animalia, non facerent illud, quia erat hoc multę occupationis, & difficultatis, ſed ipſi volebant rem celerē vrgēte verecundia, ideo non vellēt de pellibus veſtes efficere. Sexto quia non faciebat ad eorū intentionē: veſtis enim ſeruit ad duo, ad tollēdam verecundiam operiendo turpitudinē, & ad liberandum a læſione per intemperiē continentis, Adam autē & Eua non volebant veſtē, niſi ad primum, ad quod ſufficiebat operimentū factū de folijs, iō non erāt eis neceſſariæ veſtes pelliceæ, iō nō fecerūt eas, licet poſſēt.

Quęſ. 558. Cur ſcriptura facit mentionē, ꝙ fecerint ſibi perizomata.

Quæretur, quare ſcriptura facit mētionem, ꝙ Adā, & Eua veſtes fecerint ſibijpſis. Aliqui dicunt, ꝙ fuit cauſa, quia ita fuit in re. Dicendum quòd verum eſt, quia ſcriptura ſacra nō aſſereret aliquid, niſi verè fuiſ- D ſet, & tamen non eſt iſta cauſa ſufficiens: quia tūc narraret omne verum; ſed falſum eſt, quia multa omittit: vnde dicendum eſt quòd ſcriptura non narrat res, quæ fuerunt, ſed quia cōferunt narrationes earum ad intentionē ſcripturæ, vnde quædam res fuerunt ſatis famoſę, quas ſcriptura omnino intactas dimittit: quia ad eius finem non adiuuant, propter quod conſiderata intentione ſacræ ſcripturæ de quolibet, quod in ea narratur poteſt dari cauſa, quare narretur. De veſtibus quare ſcriptura loquatur, cauſa eſt, prima vt faciat differentiam inter ſtatum ante peccatum, & ſtatum, qui incepit in peccato. Ante peccatum dicitur ꝙ nudi erant, & non erubeſcebant ſupra 2. cap. poſt peccatum dicitur, ꝙ agnouerunt ſe nudos, & fecerunt ſibi veſtes. Secundo fuit ad reddendum veriſimile id, qđ E narratur, quia ſacra ſcriptura dixit, ꝙ poſt peccatū erubuerunt. ſ. agnouerunt ſe nudos, & voluit ſignificare quanta pęna in eis fuerit, & tamen ſi nō diceret, ꝙ fecerunt ſibi veſtes, non ſignificaretur magna verecundia, ideo vt intelligeretur, quòd nuditas fuit in eis magna pœna, dicitur quòd fecerunt ſibi veſtes. ſ. non potuerunt ſuſtinere verecundiā illam, ſed contexerunt, vt potuerunt, partes verendas. Tertio vt poneret modum veſtis. ſ. quòd erant perizomata, in quo ſignatur magnitudo pœnæ eorum de nuditate: nā ſi haberent in promptu veſtes aliquas precioſas forte dignarētur eis tegi, nullam indigentiā aut paucam habentes ꝓpter

pter dignitatem vestium, sed nunc induti fuerunt vilissimis vestibus, & incompositis.s. factis de folijs arborum, quod signat tam grauem pœnam fuisse eis nuditatem, quòd quacunque re etiam vilissima tegi vellent. Quinto ad ostendendum diuinum beneficium prouidēte Deo homini post peccatum: nam fecit eis vestes pelliceas, & sic pereretur, quare Deus dedisset vestes pelliceas, non appareret causa conueniens, nisi ex defectu vestium, quas sibi homines formauerant: & ideo etiam si nihil aliud esset, propter hoc solū diceretur quales vestes Adam & Eua sibijpsis fecerāt.

Quæst. 559. Cur scriptura facit mentionē, q de folijs ficuū erat.

Dato quòd scriptura voluerit dicere, q vestes sibi fecerant Adam, & Eua quare expressit, q erant de folijs ficus. Dicendum quòd omnia hæc fuerunt opportuna exprimi: sicut enim dictum est, q fecerit Adam vestes, ita debuit dicere quales, quantum ad figuram, quod significatum est, cū dixit perizomata, quæ sunt vestes operientes solum a lumbis vsq; ad genitalia. Et fuit primo, quia voluit significare nobis scriptura, propter quid Adā, & Eua vestes fecerint, & innuit quòd propter verecundiam ex forma vestium. Nam si ad repellendum calorem & frigus factæ essent, operirēt totum corpus, sed operuerunt solùm membra verenda, ergo ad occultandum turpitudinem fuerūt factæ. Secundo fuit ad ostendendum causam, quare Deus postea vestes dederit eis: nam si Adā & Eua fecissent sibi vestes totum corpus tegentes, non esset opus, q Deus eis postea vestes efficeret, sed quia vestes eorū solùm operiebant pudenda, fecit eis vestes, quæ vniuersum corpus tegerent. Dixit etiam, quòd erant de folijs arborum, primo ad reddendum narrationē verisimilem: nam si scriptura diceret, quòd fecerant sibi vestes, & non diceretur de qua materia, aliquis diceret; quomodo poterant facere vestes? quia nō erat aliquid de quo facerent, cùm ibi non esset pannus, nequā pellis; cùm autem dicit de folijs, reddidit rem verisimilem. Nam erant ibi inter arbores, ideo occurrerent ei multæ arbores, de quibus acciperent folia ad consuendas vestes. Secundo ad reddendum causam de vestibus, quas Deus dedit illis; si enim fecissent Adam & Eua sibijpsis vestes pelliceas, frustra Deus eis daret alias vestes pelliceas, & tamē quia dicitur quòd erant de folijs, & illæ erant inutiles, fuit conueniens, quòd Deus eis daret vestes pelliceas, quæ essēt ad omnia sufficiētes. Cùm autem petitur, quare dixit, quòd erant de folijs ficus, etiam si ita esset? Dicēdum quòd istud non fuit, nisi ad reddēdum rem verisimilē: quia aliàs satis erat dici, quòd de folijs arborum consuerāt vestes: nam subintelligeretur, q de folijs illius arboris fieret hoc, quæ aptiora essent ad istud, & tamē, vt cuicunque audienti ista res esset multum credibilis, dictum est expressè fuisse folia ficus, eo q ista sunt latissima, & ita pauca sufficerent ad operiendum partes illas, & paucum de tempore impenderent in hoc faciendo, quod nō accideret, si essent folia minuta, quēadmodum quarundam aliarum arborum. Et cū hoc reddat rem verisimilem precipuè fiebat hoc verisimile Iudæis, quibus ista scribebantur principaliter, quia in terra eorum erant ficulneæ habentes maiora folia, q̄ in terra nostra, & præcipuè in quibusdam partibus orientis. Perhibentur siquidem esse ficulneę in oriente, quarum folia ad scuti magnitudinem accedant: sic ait Bernard. lib. 1. Speculi virginum.

Quæst. 560. Cur potiꝰ cooperuerūt pudēda quàm alias partes corporis.

Quæretur cùm Adam & Eua fecerint sibi vestes, & operuerint genitalia propter verecundiam, quare potius illas partes corporis, quàm alias velauerunt. Dicendum q vestes acceperunt solùm, quia erubescebant de nuditate, sed causa cur erubescebant solū fuit de partibus illis: ideo illas solùm tegere curauerunt. An verò in aliquibus alijs partibus corporis fuerit tūc

F verecunda nuditas dubitaret aliquis, cùm scriptura illud non aperiat. Dicendum q non aperuit in alijs, & patet istud: quia illa verecūdia fuit quædam pœna pro peccato data: & tamen omnes pęnalitates datæ Adæ, & Euæ manent in nobis, sicut in illis; & adhuc abundantius, inquātum quotidie deterioratur, & infirmatur natura humana: & tamen in nobis non sunt aliæ partes, quæ visæ verecundiam nobis faciant, ergo in illis non apparuit nuditas confusibilis, nisi illarum partium: sed obijciebatur, q in alijs partibus etiam sit verecunda nuditas, & ideo erubescimus illas nudas habere, quòd ex conditione vestium apparet, quia omnes ferè corporis partes tegimus: sed vestis fuit ad occultandum, quod turpe est videri, ergo non solū partes illæ fuerunt verecūdæ, & turpes, sed & multæ aliæ.

G Dicēdum q istæ solæ apparuerunt turpes statim post peccatum: nam si aliæ turpes apparerēt, cùm istas velarent, vt non erubescerēt de nuditate, aliàs similiter velarent. Cùm autem arguitur q aliæ velātur, & ideo aliæ sunt turpes, dicendum q non valet, qa vestis non est ad solum tegendum turpitudinem, sed etiam ad liberādum a læsione excessiuarum qualitatum ipsius aeris continētis, sed corpus nostrum totum est tenerum, & potest lædi ab excessu qualitatum, ideo totū est conueniens tegi: vnde etiam si propter peccatum non sequeretur verecundia aliqua in pœnam, adhuc homines expulsi de Paradiso vestibus vterentur, non quidem ad operiendum turpitudinem, sed ad excludēdum nocumenta, quod fieret a continente.

Adæ quomodo partes posteriores turpes sint.

H Et tamen dicēdum quòd nunc aliqua membra nostra facta sunt turpia, nisi operiantur, non quasi aliqua pęnalis turpitudo aduenerit, sed quia per consuetudinem factum sit, vt turpe sit hominem nudum esse, nō quasi aliquod membrum habeat turpitudinē, per aliquē inordinatum motum, sed quia consuetudo est altera natura. vt dicit Aristot. lib. 7. Ethic. & quia consueuimus omnia membra habere operta præter pauca, turpia videntur non operta, sicut si natura dedisset eis veram turpitudinem.

Cap. 10.

Quæst. 561. Cur magis erubuerit de istis membris genitalibus quā de alijs.

Sed quæretur propter quid in istis mēbris potius quàm in alijs partibus corporis apparuit nuditas, & de his erubuerunt homines. Dicendum quòd fuit qa verecundia est de turpi, sed turpitudo non apparuit nisi in membris illis, ideo non potuit esse verecundia

I de alijs. Erat autem turpitudo fieri aliquid contra ordinem: cùm enim esset status innocentiæ, erant omnia ordinata, quia ratio sub Deo, & membra corporis atq; potētiæ, & vires animæ sensitiuæ sub anima rōnali; cum autem homo spōte destruxit istum ordinē, faciendo q mēs sua nō esset Deo subdita, fecit Deus, q non esset pars interior animæ sub ratione: & ita insurrexerunt quidam affectus, non insurrexerunt autem motus aliqui secundum vim nutritiuam, aut augmētatiuam, sed solùm s̄m generatiuam, organa autē exteriora generatiuę virtutis sunt genitalia, tam in viro, quàm in fęmina: ideo in illis fuit motus inordinatus, quem ratio compescere non potest, aut quem ratio nō iubet insurgere. Et ista est tota deordinatio, quòd

K rationi non obediant partes illę, cæterę autem obediunt. Sed aliquis dicet, q etiam aliæ partes sunt, quæ non obediunt, vt passiones: non enim ira s̄m rationē est, sed contra, & omnes passiones, nam ipsam rationē impugnāt, & iuge bellum, & labor est rationi in perferrendas atque placandas turbationes, quæ ei ab alijs passionibus fiunt: sic patet ad Galat. 5. c. Caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem, & ne aliquis putet intelligi carnem solùm pro illo affectu, quo mouemur in venerea, Apostolus adiungit ibi motus s̄m alias passiones, dicens manifesta sunt opera carnis, quę sunt fornicatio, immunditia, impudicitia,

dicitia, luxuria, idolorum seruitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, inuidię, homicidia, ebrietates, comessationes: & ita Apostolus, omnes motus passionales inordinatos, & operationes secundum eos, vocat opera carnis: ergo omnes illę partes dicuntur esse caro, quæ concupiscit contra spiritum, & non solus affectus ad venerea, & in omnibus his sunt impetus tam fortes, quòd vix ratio possit illis resistere, sicut dicitur eodem cap. Caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem, hęc inuicem sibi aduersantur, vt non quæcunque vultis, illa faciatis.

Quæst. 563 Responsio superioris quæst.

Dicendum, quòd verum est, omnes partes animæ inferioris, scilicet concupiscibilem, & irascibilem repugnare rationi, ita vt ferantur in aliud, quàm ratio velit; sicut in paraliticis, idest dissolutis corporibus, mouentur partes in contrarium eius, quod elegit moueri habens eas, in anima nihil minus est, licèt in corpore videamus palàm, & in partibus animæ non videmus, & tamen non est ibi minor repugnantia. Sic dicit Aristot. lib. 1. Ethic. (Cap. 13.) Videtur autem in ipsis aliquid præter rationem innatum, quod aduersatur, & obuiat rationi: feruntur enim quemadmodum dissolutæ corporis particulæ in dextram præeligentium è contrario mouere, in sinistram prauę feruntur; & in anima sic contingit. Ad contraria enim motus incontinentium fiunt. Sed in corporibus quidem videmus, quod peruersè motum est, in anima non videmus, fortassis autem nihil minus, & in anima existimãdum esse aliquid præter rationem contrarians. Aliqui respondent quòd aliæ passiones, licèt sint, & moueant contra rationem, tamen minus mouent, ideo non erit de illis verecundia. Sed dicendum, quòd hoc nihil prodest, quia cùm omnes obuient rationi, vt dicitur lib. primo Ethicor. non differrent, nisi per magis, & minus, ideo omnes facient turpitudinem, licèt non æqualem, & tamen verecundia sequitur turpitudinem, ideo de omnibus erit verecundia, licèt non æqualiter. Secundò idem apparet, quia Aristot. lib. 7. Ethic. cap. 8. determinat turpiores esse incontinentias secundum concupiscentiam, quàm secundum iram, & ita vtranque turpem vocat, licèt non æqualiter: ergo de vtraque erit verecundia. Dicendum, quòd non est verum aliquod membrum, in quo sit turpitudo, nisi genitales partes in masculo, & fœmina, quia hæ solæ mouentur contra rationem. Cùm autem arguitur esse aliàs partes animæ rationi repugnantes: dicendum generaliter omnes motus passionales, quando non suscitantur a ratione, esse turpes, & passiones esse turpes, & actus secutos secundum eas esse turpes, quod demonstratur ex verecundia, non est enim verecundia, nisi de turpi, & tamen de multis actibus nostris erubescimus, ideo in omnibus illis iudicamus esse turpitudinem, & generaliter in omni illo, quod putamus esse a nobis contra rationem factum, si conuincamur de illo, aut notum sit, erubescimus, & quoniam ira est cõtra rationem, est turpis eius motus, cùm non imperatur, aut regitur ratione, vt dicitur lib. 7. Ethic. Et tamen propter istas passiones non iudicatur aliqua pars corporis turpis, sed solùm genitalia propter concupiscentiam venereorum, & causa est, quia alię passiones non determinant sibi organa propria in corpore, per quæ exerceatur, quod ad ipsas pertinet: nam ira per manus, per linguam, per oculos, per omnes partes corporis potest exercere vindictam, ideo cùm nullam partem determinet, nullam efficit turpem, concupiscentia autem venereorum determinat sibi solas partes genitales, ideo efficit illas turpes, & aliæ passiones, licèt contra rationem sint nullam partem turpem efficient.

A Sed obijcietur, quod licèt non determinet sibi partes corporis, tamen exercetur motus illarum passionum per aliquas partes corporis, ideo efficiẽtur saltem partes illæ tunc turpes, & ita de eis verecundabimur. (Quæst. 563 Nullã aliã partẽ corporis præter genitalia turpem esse.) Dicendum, quòd de omni turpi est verecundia, & tamen nunquàm est, nisi quando id, quod turpe est manifestatur, occultum verò non facit verecundiam; sicut vasa genitalia turpitudinem habent, & tamen quando sunt operta, nullam verecundiam faciunt nobis; hoc modo omnis motus passionalis, quandiu rationi obuiat, est turpis, & tamen motus isti sunt in anima, nemo autem videt animam; ideo de ijs turpitudinibus nemo erubescit, licèt maior sit turpitudo in motu partium animę contra rationem, quàm in motu partium corporis, sicut dicit August. lib. 14. de ciui.

B Dei. c. 19. & hoc innuit Arist. lib. 1. Ethic. c. penul. (Cap. 13.) sed in corporibus videmus, quod peruersè motum est, in anima non videmus, fortassis autẽ nihil minus in anima existimandum esse præter rationem contrarians huic, & obuians: vnde si motus animorũ mutuo nobis paterent, continuam pateremur verecundiã, eo quòd semper conspicerentur ab alijs turpitudines nostræ, quia tamen actus s(ecundu)m passiones manifestantur foris, de illis erubescimus, cùm in aliorum agnitionem veniant. Sed dicendũ, quòd licèt sint actus illi turpes, & de illis verecundemur, tamen partes corporis, per quas contingit illos exerceri, non sunt tunc turpes, & ideo neq; de eis erubescimus. Quod ab aliis cõspiciãtur causa est, quia licèt motus turpis sit, quia est cõtra

C rationẽ, partes tamen corporis non mouentur ad executionem, nisi per imperium, quia in eis nullus pruritus, nullus ardor est ad id efficiẽdum, quod per eas geritur, sed voluntate imperante id agunt; voluntas autem ad superiorem, & rationalem partem animæ pertinet: nihil ergo turpe est in partibus illis, cùm ratione agẽte moueantur. In membris autem genitalibus ista est turpitudinis causa, quod moueantur contra rationem: nam siue ante actum venereũ, siue in ipso actu concitantur ratione non iubente, & non solùm non expectant rationem, sed etiam si ratio iubeat cessare a motu, non cessant statim, hoc autẽ in nullis alijs partibus corporis fit: nam etiam si ex ira percutiamus hominem iniustè, manus non mouetur, nisi imperante

D voluntate, & statim cessat, vt voluntas iusserit, ideo in manu nulla est turpitudo, motus autem concupiscentiæ in vasis genitalibus non est huiusmodi, quia neq; insurgit iubente ratione, neq; quiescit illa iubẽte cessare. Et in hoc est tota turpitudo, nam licèt actus venereus interdum esset illicitus, sicut omnis coitus præter coniugalem, & hunc coitũ prosequeremur ex cõcupiscentia venereorum, & tamen non mouerentur vasa genitalia, nisi imperante voluntate, & cessarent moueri ea iubente, esset quidam actus turpis, & erubesceremus de illo, idest nõ auderemus facere publicè. Etiam erubesceremus deprehendi in eo, sed nõ esset turpitudo aliqua in membris genitalibus; vnde neq; erubesceremus, quod qs videret ea, sicut de manibus nemo erubescit, licèt per eas commiserit homicidium;

E & stabat bene, quod actus concubitus esset turpis, tamen ipsę partes non essent turpes. Nunc verò omnia sunt turpia; actus quidem, quia est contra rationem, membra verò, quia mouentur contra rationẽ. Et istud magis manifestatur in actu coniugali. (Cur coniugali concubitu licito erubescimus.) Nam licitus, & honestus est ille concubitus, & tamen videri sic cõcumbentes erubescimus, quasi aliquid turpe sit in illo coitu, & verè aliquid turpe est, quia licèt rõ imperet commisceri vxori, tamen non potest imperare motui mẽbrorum: nollet enim quis ratione vtens motum fortem insurgere absorbentem rationem, qui tamen & ibi nihil minus quàm in coitu illicito insurgit. Etiam ibi

ibi vasa non obediunt rationi, quia non insurgunt iubente ratione. Est igitur actus ille turpitudinē habēs, & membra ipsa turpia: & ideo actus coniugalis semper absconditur, & ipsa vasa genitalia semper operiūtur. Sic diffinit August. lib. 14. de ciui. Dei. c. 19. s. quòd autem iræ opera, aliarumq; affectionū, in quibuscūq; dictis, aut factis non sic abscondit verecundia, vt opera libidinis, quæ fiunt genitalibus membris, quid causæ est, nisi quia in cæteris membris corporis, cùm eis consenserit voluntas mouet, quæ in vsu eorum omnino dominatur? Nam quisquis verbum emittit iratus, vel etiam quemquam percutit, nō posset hoc facere, nisi lingua, & manus iubente quodammodo voluntate mouerentur, quæ membra etiam cùm ira nulla est mouētur eadem voluntate. At verò genitales corporis partes ita libido suo iuri quodammodo mancipauit, vt moueri non valeant, si ipsa defuerit, & nisi ipsa, vel vltro, vel excitata surrexerit: hoc est enim qđ pudet, hoc est quod intuentium oculos erubescēdo deuitat, magisq; fert homo spectātium multitudinem, quando iniustè irascitur homini, quàm vel vnius aspectum, etiam quando iustè miscetur vxori.

Quest. 564. In illa erubescentia primorum parentum fuit aliquis motus.

Sed adhuc quæretur, cùm Adā & Eua erubuerint de vasis genitalibus, an fuerit in eis tunc actualiter aliquis motus. Dicet aliquis quòd sic, qa de hoc erubuerunt, nam si nihil tale appareret, non esset aliquid turpe ibi, ideo neq; esset verecundia. Aliquis dicet ꝙ nō, quia ad hoc, ꝙ erubescamus de membris illis, non est necesse quòd sit aliquis motus actualiter in eis ſm concupiscentiam, sed quia aliquādo in eis est, semper erubescimus de eorum nuditate, etiam tunc, quando nullus motus in eis est; ita poterant tunc illi erubescere, etiam si non haberent actualiter insurgentem concupiscentiam. Dicendum, quòd non est verum, sed Adā & Eua habuerunt tunc motum actualiter in membris. s. ꝙ genitale Adæ fortassis insurgeret, & notus ardor, atq; pruritus ibi fierent, similiter in Eua circa partes genitales sui fieret nota immutatio, quæ alijs fęminis accidit, cùm dicuntur habere concupiscentiam venereorum, & quia talis motus in eis nūquam fuerat, & iubente voluntate non cessaret, erubuerunt, eo ꝙ contra rationem esset. Cùm autem obijcitur, quòd sine motu actuali poterat esse verecundia, sicut in nobis, dicendum, quòd non est simile, quia in nobis pręfuit aliquis motus, & vnus motus suffecit, ad hoc, ꝙ membra illa iudicarentur semper turpia, quasi nunquam secundū rationem moueantur, aut ei obediāt, sed in Adam & Eua nunquā præcesserat aliquis motus huiusmodi: ergo non possent turpia illa iudicare, nisi aliquid nouum in eis esset, & ita actualiter aliquid fieret. Secundo, quia ante hoc Adam & Eua videbāt illa membra sine vestibus, & non erubescebant de illis; cùm ergo inciperent aliquando erubescere, necesse erat, quòd per aliquem motum in se factum erubescerent, quia si non esset in eis aliqs motus turpis, non haberent per quid erubescerent, nisi per id quod erat in potentia. s. quòd quandocunque de cætero moueretur in eis concupiscentia, erubescerent, & istud non est conuenienter dictum, quia per ea, quæ solùm sunt potentialiter in aliquo, non est motus, neq; operatio. Tertio apparet adhuc istud planius, quia verecundia non est, nisi de aliquo turpi, & hoc qn̄ illud turpe manifestatur, nā si occultum manet, nulla verecūdia est; sicut nō erubescimus de mēbris genitalibus, qn̄ operta sunt, ergo cùm ante hoc non erubescerent Adā & Eua de genitalibus nudis, & tunc incęperint erubescere, necesse erat, vt tūc primū nō solū esset turpe aliqd in membris illis, sed etiam appareret illud turpe, ita vt ipsi illud viderent, & hoc non poterat esse, nisi esset aliquis motus actualiter in membris, quia cætera non

F erant visibilia: vnde de motu passionum, & prauarum cogitationum contra rationem nemo erubescit, quia ab illis non conspiciuntur ista, & tamen erubuerunt tunc Adam & Eua ad inuicem, ergo manifestè apparebat in eis aliquis motus in corpore cōtra rationem, & hoc non potest negari. Et dicendum, ꝙ iste motus, erat pruritus quidam ad venerea, qui fit in membris illis, & in genitali Adæ fieret manifestior motus, quemadmodum accidit in viris, & hoc non quasi sit maior concupiscentia, aut ardentior in eis, quàm in fœminis, sed quia ex cōditione vasis potest magis manifestari, cùm sit vas prominens, quod moueri potest per contractionem, & dilatationem; nō est autem sic de vase fœminæ. Sed obijcietur, quòd ante omnem
G motum poterat esse verecundia de nuditate illorum membrorum, quia sic accidit pueris, cùm enim sunt infantes, nō erubescunt de nuditate illarum partium; cùm autem sunt grandiusculi; incipiunt erubescere, & tegunt partes illas, licèt nullum motum in illis senserint, cùm sint adhuc impotentes ad venerea per ętatem, & non fiunt in eis motus passionales. Dicendum ꝙ hoc non valet, quia pueri contegunt genitalia, antequàm sentiant motus aliquos, non tanquàm aliquid, de quo ipsi erubescant, sed tanquàm id, de quo eis erubescendum esse dicitur, & sic est verecundia per consuetudinem, non per naturam, sicut dictum est supra, ꝙ soliti sumus omnia membra, & partes corporis vestibus operire, vnde si aliqua manserint nuda de ijs,
H quę solent operiri, erubescimus, tanquàm aliquid turpe in nobis pareat, & tamen certum est; ꝙ nullæ aliæ partes corporis sunt in nobis turpes, nisi genitalia, sed consuetudo operata est istud, sic autem in infantibus, cùm non sit operatio secundum rationem, neque intelligere, non possunt ab alijs addiscere, an aliquid sit turpe, neque ipsi intelligere, ideo nullo modo possunt erubescere de nuditate illarum partium. In pueris autem grandiusculis incipit esse vsus rationis, & possunt isti ab alijs addiscere, quid sit turpe, & quid honestum, & ideo abscondunt, quæ alij abscondenda dicunt, & erubescunt de eo, quod alij turpe dicunt, & tamen si pueri isti a nullo instruerentur, licèt haberēt vsum rationis, nunquàm contegerent membra illa,
I quousque aliquem motum in eis experirentur, tunc primum de eis inciperent erubescere, sed in Adam & in Eua non erat vt in pueris, quia nemo erat, qui eis diceret ista esse turpia, vt illa operirent, & ante hoc nō operiebant, cùm tamen vterentur perfectè ratione, & nunc operuerunt: ergo oportet, ꝙ nunc de nouo apparuerit in eis aliquis turpis motus, de quo erubescerent, & ille non poterat esse, nisi motus factus contra rationem in membris illis, ergo talē nunc habuerunt.

Quest. 565. An in illo motu deliberatiuo fuit desiderium deliberatè coire.

Queretur, an Adam & Eua habuerint desiderium deliberatum coeundi, quando in eis factus est motus ille. Dicendum, ꝙ desiderium perfectum copulæ duo importat. Primū est motus cōcupiscentiæ venereorū in mēbris. Secundū est deliberatio voluntatis in ijs, ad quod concupiscentia mouet. Primum non est perfe-
K ctum desiderium, quia non sequitur inde actus, si illud solùm sit, quia licèt voluntas non possit dominari concupiscentiæ venereorum, vt non surgat, & appareat in membris, & pruriat, aut titillet ipsa membra, potest tamen impedire, vt non exeat in actum, & non solum non complebitur actus, ad quem inclinat concupiscentia, si voluntas prohibeat, sed etiam si nō prohibeat, si non iubet, non complebitur, quia ad executionem exigitur motus aliarum partium corporis, & non vnus motus, sed multi. Cætera tamen mēbra voluntati obediunt, & ideo primum, quod est concupiscentia venereorum excitata in mēbris non est perfectum desiderium, quia non sequitur inde effectus.

Secun-

Secundum etiam,ideſt voluntatis deliberatio, ſi ſolũ eſt,non ſufficit, quia ſi non inſurgit concupiſcẽtia venerea in membris,nunquam poterit ſequi venereorum actus, ſicut in incontinentibus, & intemperatis, qui propter memoriam delectationis præteritæ vellent frequentare actum,ſed non eſt diſpoſitio in organis;vtrumque ergo requiritur ad hoc,quòd ſit perfectum deſiderium venereorum. Cùm autem de Adã & Eua petitur,an fuerit in eis deſiderium iſtud,dicendum, quòd primum fuit in eis, nam fuit motus nouiter inſurgens in membris, de quo ipſi erubuerunt, & iſte eſt motus concupiſcentiæ inclinans, & diſponẽs ad venerea, ideo de primo manifeſtum eſt, quòd fuit in eis. Et dicẽdum, quòd fuit in ambobus iſte motus, quia ambo peccauerunt, & ſecutum eſt hoc in pęnã, ideo in ambobus eſſet. Etiam patet per effectũ, quia ambo erubuerunt, ergo in vtroque apparuit aliquid turpe,quia ſi in altero illorum tantùm appareret turpitudo,ille ſolus erubeſceret alterius conſpectum, & alius non erubeſceret, & tamẽ ambo erubuerunt,quod patet,quia ambo contexerunt genitales partes, cũ dicatur, ꝙ fecerunt ſibi perizomata, ergo in ambobus inſurrexit concupiſcentia in membris. De ſecundo, ſcilicet voluntate eligente,& imperante actũ, ad quẽ concupiſcẽtia inclinat eſt dubium, an ibi fuerit, quia non eſt aliquid,per quod conſtet,an habuerint illum, & licèt poſſit teneri vtrunq;, magis tamen rationi cõſonat, quòd non fuerit in eis deſiderium perfectum per deliberationem. Primo,quia nõ fuit ſecuta copula in Paradiſo, & tamen ſi deſiderium perfectum per deliberationem exiſteret,nihil impediebat copulam. Secundo, quia iſte motus fuit contra rationem ipſorum,ideo veriſimile eſt,quòd non conſentirent,nam ſi conſentirent,placeret voluntati de hoc motu, & tamen videtur diſplicuiſſe, inquantum ſtatim erubuerũt, ergo non fuit in eis deſiderium perfectum. Aliquis dicit, quòd iſta ratio non eſt conueniens, quia iſte motus concupiſcentię in membris ſemper eſt turpis,& de eo homines erubeſcunt,& tamẽ ſequitur copula, nam etiam in concubitu coniugali eſt verecundia,ideo abſconditur,& tamen fit, vt dicit Auguſt. in lib.14.de ciuit.Dei.c.18.& 19.Dicendum,quòd iſta ratio eſt ſufficiens:id enim de quo quis erubeſcit,quando erubeſcit, non facit, & ideo ita eſt in omnium copula, ꝙ quilibet erubeſcit habere conſpectores actús illius,ideo nemo vult palam coire; & tamen fœminã ipſam,cum qua copulatur,non erubeſcit, nam ſi erubeſceret non copularetur ei, ſed auerteret ſe ab ea; qa ea ratione,qua palam nemo facit, quia alios homines erubeſcit,ea ipſa ratione cum fœmina nihil ageret, ſi ipſam erubeſceret,ergo ſi agit non erubeſcit. Et hoc ipſum experientia monſtrat,quia quidam viri ſunt, q quaſdam fęminas propter earum honeſtatem,aut reuerentiam,quam habent ad eas,erubeſcunt, & cũ eis copulari nolunt, licèt illæ hoc velint, & ad alias non ita pulchras, & quæ neque ita concupiſcentiam irritare poterant,copulantur;& tamen ita eſt, quòd Adã erubuit de Eua,& Eua de Adam,ergo nollet ei copulari,ſed potius fugeret, & reprimeretur in eo deſiderium;quòd autem de illa erubuerit patet, quia ambo erubuerunt de motu illo, & tamen nullus alius erat ibi,de quo erubeſcere poſſent,& erubuerũt,ergo nullo modo tunc vellent inuicem copulari,ſed potius fugerent,& ita non eſſet tunc in eis deſiderium copulæ deliberatum. Sed obijcietur, quòd hoc dato, nunquã copularetur Adam Euæ,quia erubeſcerent inuicem, ſicut nunc erubuerunt, & ſi erubeſcentes nõ poſſent conuenire,nunquam conuenirẽt,ſed falſum eſt,quia poſtea filios genuerunt. Dicendum, quòd nunc verè Adam & Eua erubuerũt ad inuicem, & ideo nõ po-

A tuerunt,aut non deſiderauerunt copulari, tamen poſtea potuerunt,& copulati ſunt, quia deſierunt erubeſcere ad inuicem,hoc autem potuit fieri rõne, & conſuetudine agentibus; ratione quidem, quia ſciebant, quòd genus humanum non poterat procreari, niſi ab eis,& quòd eis onus incumberet vacandi proli, vnde & ſe ipſos inducerent,vt hoc efficerent; & verecũdiã ſuperarent; conſuetudo autem multum ad hoc faceret, nam cùm primo ſe nudos viderunt,propter rem inſolitam turbarentur valde, eſſetq; nimia verecũdia, ideo neq; cuperent copulari, ſed fugerẽt ad inuicem. Poſtea vero cùm diu ſimul manerent,agente hac cõſuetudine inceperunt non erubeſcere in alterutrum, & ita copulati ſunt; erubeſcebant tamen alios, & coram eis non copularentur.

B Sed quæretur, cùm in Adã & Eua nunc ſurrexerit concupiſcentia venereorum, quare nõ copulati ſunt in Paradiſo? Dicendum quòd fuit,primo quia non deſiderauerunt hoc,nam nõ ſequitur copulatio, niſi ad deſiderium perfectum,in illis autem fuit concupiſcẽtia venereorum,vt eſt paſſio,ſed non electio de copulatione,ideo non ſecuta fuit,vt dictum eſt precedenti queſt. Secundo,qa in Adam erat aliquid,quod ab hoc diſtraheret, nam nunc Adam & Eua ceciderant a ſtatu bono in miſeriam, & nouiter in ſe experiebantur pęnam: ideo potius hic conſideratio detraheret eos a venereis, quàm impelleret eos concupiſcentia; ſicut fit generaliter quandocunque duæ paſſiones concurrunt,quæ in diuerſa trahunt,ea quæ vehementior eſt, C extinguit aliam faciens non ſentiri illam. Tertio fuit propter verecundiam nimiam, nam erubuerũt ſe ad inuicem,& ideo non ſolùm non poſſent copulari,ſed potius auerterentur ab inuicem, quãdiu ſic erubeſcerent,quouſq; ceſſaret verecundia inter eos, tũc enim poſſent copulari. Quarto, quia deſiderium operiendi partes verendas fuit maius,quàm concupiſcentia venereorum,ideo potius ſtatim operam dederũt ad cõſuendum perizomata operientia partes nudas, quàm ad copulationem. Quinto, quia hoc facto nõ videtur illis manſiſſe tempus, quaſi ſtatim venerit Deus ad illos,vt colligitur ex ordine literæ,ſupra 3.c. & ita nõ vacaret eis copulari. Quęſt. 566. Cur ſurgẽte tali concupiſcẽtia in eis non copulati ſũt ſtatim.

D Sed quæretur,an in alijs partibus corporis poteſt eſſe verecundia. Aliqui dicũt,quòd ſic, quia in partibus diſſolutis erit turpitudo, quia mouentur contra imperium,& electionem,nam & Ariſto. facit ſimilitudinẽ de partibus diſſolutis ad partes animæ ſenſibilis,vel irrationalis lib.1.Ethic.c. feruntur enim quemadmodũ diſſolutæ corporis particulæ in dextram præeligentiũ è contrario mouere,in ſiniſtram praue feruntur,& in anima ſic fiunt: ad contraria enim motus incontinentium contingit. Secũdo,quia partes illę, per quas exercetur operatio tota nutritiua, & augmentatiua,rationi non obediunt,ideo de eis erubeſcimus. Dicẽdum, quòd de ijs non eſt verecundia aliqua, quia non eſt verecundia niſi de turpi,ſed hìc nõ eſt turpitudo aliqua. patet primo de partibus corporis paralitici, quæ ſunt E diſſolutæ,quia partes illę fuerunt aliquando non diſſolutæ,& tunc non obuiabant rationi, ſed poſtea nõ eſt in eis acquiſitum aliquod principiũ motus repugnãs rationi,ideo neq; rationi repugnant paraliſimi. Secundo,quia turpitudo eſt per hoc, quod eſt repugnare rationi, & hoc eſt aliquid poſitiuum, in paraliticis autẽ non eſt aliquid poſitiuum,ſed defectus poſitiui.ſ.quia virtus motiua,quæ prius illas partes mouebat, non poteſt mouere,quia ſunt quaſi diſſolutę a toto,cuius eſt vis motiua;non eſt autem ſic circa vaſa genitalia,quia in illis non deeſt motiua vis exequẽs motum, ſicut in alijs partibus corporis, ſed eſt alia vis, quæ in contrarium mouet,quam ratio,& per illam contrarietatem Quęſt. 567. An in alijs partib⁹ poſſit eſſe verecundia. Cap.13.

poſitiuam

An circa nutritiuā, & augmētatiuam sit verecūdia, vel turpitudo.

positiuam mouendi est verecundia, & turpitudo. Cū
autem obijciebatur de partibus, vel organis nutritiuę
& augmentatiuæ, dicendum, quòd de illis non erube
scimus, & ratio prima est, quia ipse actus harum virtu
tum nihil turpe habet; turpe enim opponitur hone-
sto, ideo circa idem inueniuntur, & ita vbi non potest
esse honestum, neque etiam turpe, sed honestum est
humanum, ideo & turpe est humanum, vnde in eo
quod non fuerit humanum, non poterit esse turpitu-
do, sed pars nutritiua, & augmentatiua est pars quędā
non humana, nam neq; est rationalis, neq; ratione cō-
municans in aliquo, ideo secundum actum eius non
potest esse turpe, neque honestum; sic dicit Aristot.
Cap. vlt. lib. 1. Ethi. Irrationale autem hoc idem assimilatur cō
muni, & plantatiuo, hæc quidem igitur communis q̄-
dam virtus, non humana apparet. Secundo, quia tur-
pitudinem ponimus, vbi est motus contra rationem,
sed hìc non est motus contra rationem, quia ratio nō
imperat contrarium, neque eligendum iudicat ad id,
quod per nutritiuam, & augmentatiuam fit, & ideo
nunquam est pugna rationalis partis cōtra nutritiuā.
Sed circa concupiscibilem, cuius est concupiscentia
venereorum, quæ est in vasis genitalibus, aliud est, nā
ratio iudicat interdum non concupiscendum, & illa
vis mouet motu forti, & ipsa organa excitantur in cō
trarium ad illud. Tertio, quia operatio nutritiuę, &
augmentatiuæ non est humana, operatio autem, ad
quam mouet concupiscentia venereorum, est huma
na, nā augere, & nutriri est actus virtutis alicuius, sed
non ipsius indiuidui, quod est homo, sed potius indi-
uiduum dicitur nutriri, & augeri, quia corpus eius au-
getur, & nutritur; sed concubitus, ad quē mouet con-
cupiscētia venereorum, est actus humanus, quia exer-
cetur ab indiuiduo, & ideo indiuiduum dicitur agere,
& non aliqua virtus eius etiam secundum hūc actum
dicitur indiuiduum agere, & nō pati sicut in nutritio-
ne, & augmētatione, ideo in actibus nutritiuæ, & aug-
mentatiuæ non est repugnantia ad rationem, quia nō
sunt actus eius humani, & ipsius indiuidui, ratio autē
solos humanos actus respicit, eo quòd illa est propriū
principium operandi humanum, in actibus verò ge-
neratiuæ virtutis, quantum ad copulationem est ali-
qua repugnantia ad rationem, quia sunt actus illi hu-
mani, & in eis mouet concupiscentiam contra ratio-
nem motu forti. Quarto, quia istę vires in nullo repu
gnant rationi, nam repugnare rationi non est nō obe
dire ei, sed habere motum contrarium ad illam in eo
quòd ad illam dirigere pertinet. Primum patet, quia
lapides, & inanimata non mouentur per electionem
nostram, & tamen non dicuntur moueri contra ra-
tionem, quia illud est non participare ratione, & ideo
nutritiua, & augmentatiua non repugnant, licèt non
obediant, quia cùm non sint vires humanæ, sed com-
munes quædam, & plantatiuæ non participant ratio-
Cap. vlt. ne in aliquo: sic habetur lib. 1. Ethic. Et ideo rationem
audire non possunt, vnde neque obedire; repugnare
autem non potest, quia non communicat in aliquo
opere cum ratione, in quo ei resistat. Secus de concu-
piscibili, quia licèt sit irrationalis pars animæ, partici-
pat ratione, & potest obedire rationi, vt eodem lib. 1.
Ethicor. & ideo quando non obedit, repugnat, nā cir-
ca id mouet, quod per rationem regulādum est, & in
contrarium mouet, vel ratione nō mouente mouet,
& ideo propriè est hoc resistere; sic dicit Aristo. lib. 1.
Ethic. videtur autem in ipsis aliud quid præter ratio-
nem innatum, quod aduersatur, & obuiat rationi.
Quinto, quia nullo modo possunt pertinere ad ratio-
nem ea, quæ sunt opera augmentatiuæ & nutritiuæ,
& ideo in illis neque cum ratione cōcordant, neq, re-
pugnāt illi. Et hoc est, quia sicut natura habet deside-
F rium ad opera nutritionis & augmētationis, ita & ha-
bet organa, & vim motiuam in ijs, & completur tota
operatio non deliberante, aut imperante ratione su-
per hoc. Vnde neque ratio nouit quid factum sit per
illas vires, aut quantum omissum, quasi natura omni-
no separauerit vires illas a ratione, vt sint aliqd nō hu-
manum, & ideo quasi in nullo communicantium cū
ratione non potest esse ad rationem eis cōcordia, ne-
que repugnantia. Non est sic de operibus partis cōcu
piscibilis, nam illa quidem potest mouere ad opera,
sed non potest complere ea, nisi imperāte ratione. Vn
de non solum, si ratio repugnet ei, non implebitur
opus, ad quod mouet concupiscentia venereorū, sed
& quod maius est, si ratio non imperet impleri, illud
non poterit impleri, cùm debeat impleri per organa,
G & partes corporis, quæ rationi in motu obediunt, &
hoc est manifestum signum, q̄ operationes istæ perti-
nent ad rationem, cùm exerceri non possint, nisi ea
imperante motum organorum, & operationes nutri-
tiuæ, & vegetatiuæ non pertineant ad rationem, cum
ibi nulla pars moueatur imperio rationis, sed explea-
tur actus ratione non aduertente. Et ideo non obedi-
re rationi in eo, quod ad rationē pertinet, est repugna-
re ei, & facit turpitudinem; non obedire autem in eo,
quod ad rationem non pertinet, non est aliqua repu-
gnantia, & ideo neque turpitudo. Nam videtur quòd
cùm ratio iubeat expleri actum, ipsa deberet iubere
inchoari, si autem aliqua alia vis moueat ad illum nō-
H dum mouente ratione, etiam si nondum ratio con-
trarium iubeat, est deordinatio, & turpitudo, & ita in
motu organorum partis venereæ est propriè turpitu-
do. Sexto, quia dato, quòd actus augmentatiuæ, & nu-
tritiuæ non obediret rationi, sed resisteret, quia tamē
non sunt organa manifesta, nulla essent, de quibus pos
semus erubescere: sic enim fit in ipsis organis poten-
tiæ generatiuæ, quia sunt exteriora, & cùm illa cōtra
rationem moueantur, erubescimus de illis; sed orga-
na nutritiuæ, & augmentatiuæ sunt interiora, quia ni
hil est foris, quod moueatur in operatione illa; ideo
non possumus erubescere. Nam & de ipsis membris
feruentibus concupiscentiæ venereæ, ita est, quòd li-
cèt sint exteriora, & moueantur contra rationem, si
I operimus illa, non erubescimus, & tamen magis oper
ta sunt, quæ sunt interiora; ideo de illis non possumus
erubescere, & ita de operibus nutritiuæ, & augmenta
tiuæ non est verecundia, neque est ibi turpitudo.

Quæretur, quare secundū alias partes corporis non
erubescimus? Cur Deus non fecit verecundiam in ali
quibus alijs membris? Dicemus, quòd verecundia da
ta est in pœnam, & data est vbicunque dari potuit; est
enim verecundia de turpi, quādo illud manifestatur,
& quia non potest esse turpitudo in alijs partibus cor-
poris, non erubescimus de illis: est autem turpitudo
de eo, quod est contra rationem, sed hoc non conue-
nit alicui parti corporis secundùm se, sed solùm s̄m
quòd mouetur ab aliqua potentia animæ. Et ideo cō
siderandum, quòd nihil secundum rationem est tur-
K pe, eo quòd s̄m illam quicquid fuerit est honestum.
Nam ratio deprecatur ad optima, lib. 1. Ethic. Etiam
quia turpe est, quod est contra rationem, ratio autem
non repugnat rationi. Etiam turpe est, quod est deor
dinatum, sed quod est s̄m rationem est ordinatum, qa
esse a ratione est ordinatum esse. Aliæ ergo partes ani
mæ sunt, s̄m quas potest esse turpe, & istę vocantur ir
rationales; & differūt, quia quædam pars notabilis est
animæ, quæ ratione non participat. s. quia neque ratio
nem audit, neque ei obedit. Alia est irrationalis, quæ
aliquo modo ratione cōmunicat. Prima vocatur ab
Aristot. quæ assimilatur plantatiuo, & est non huma-
na, sed communis quædam, & ista est pars nutritiua
augmen-

Quæst. 168. Cur non erubescimus secundū alias partes, & cur Deus non fecit verecūdiā in illis.

Cap. 13.

augmentatiua, generatiua; omnes istæ vocantur vires naturales, quia ex necessitate naturæ fit in ijs motus, & operatio, & nõ ex aliqua electione, ideo ratio in ijs nihil habet dirigere, neque impedire. Et ob hoc istæ vocantur rectè non humanæ, quia proprium principium operationum humanarum, secundùm quod sunt humanæ est ratio, quod autem cum ratione non cõmunicat, humanũ appellari non debet; & huiusmodi istæ. Ex quo sequitur, quòd secundũ operationes harum virium non est turpitudo, cùm non sint contra rationem, & ideo neque erit verecundia de eis; vnde siue bene, siue non bene exerceantur actus istarum virium in nobis, non verecundamur, quia nulla turpitudo est in nobis propter hoc; maximè quia nulla organa ista habent foris. De ijs rationes positæ sunt supra præcedẽti quæst. & ideo dicimus, quòd neque in operibus generatiuæ virtutis est turpitudo aliqua, quia illa est vis naturalis non humana. Sed an de vasis, & operibus eius erubescamus, dicetur statim.

Quæst. 569 Sitne turpitudo in partibus animæ, quæ irrationales vocantur.

Aliæ sunt partes animæ, quæ irrationales sunt, ratione tamen communicant, sicut pars concupiscibilis, & irascibilis; sic dicit Aristot. lib. 1. Ethic. videtur irrationale vtique duplex, plantatiuum, quidem nequaquam communicat ratione, concupiscibile verò, & vniuersaliter appetibile participat aliqualiter, secundùm quòd exaudibile est, & obaudibile. Ista pars appetibilis diuiditur in concupiscibilem, & irascibilem, & secundùm vtrunque sunt plures motus, & damus eis diuersa organa. Cùm autem iste vires animæ ratione participent, inquantum naturaliter sunt participatiuæ rationis, sunt partes humanæ, & iõ actus, ad quos inclinant istæ vires, sunt humani; nam sunt tales, qui non possunt compleri, nisi per imperium rationis, quod non fit in actibus virium nutritiuæ, augmentatiuæ, & generatiuæ, & ideo illæ non sunt humanæ, vt ostẽsum est supra. Vnde istæ propter participare ratione naturaliter habent, quòd aliquando rationi obediant, aliquando resistant, & quando obediunt est actus earum honestus, quia est secundùm rationem; quando resistunt, est in eis turpitudo, quia est deordinatio: sic dicit Arist. lib. 1. Ethicor. videtur autem in ipsis aliud quid præter rationem innatum, quod aduersatur, & obuiat rationi; vires autem naturales animæ, quia ratione nullo modo participant, neque obediunt, neq; resistunt rationi, & ideo non est in actu earum turpe, aut honestum. Sed vires concupiscibiles, & irascibiles cùm sint in nobis, & pecoribus, habent in nobis interdum turpitudinem, in pecoribus autem nunquam. Causa est, quia turpitudo est inordinatio quædam, ordinare autem est sapientis, & supremi, libr. 1. Metaph. & c. j. in pecoribus autem nõ est aliquod principium superius, aut nobilius viribus concupiscibilis partis, & irascibilis, ideo actus illarum non potest esse inordinatus, sed quod est secundùm illas, est ordinatum in pecoribus, quia natura est sibi, sic facere, & non est aliquis ordo, quem transgrediantur, vel quem exerceãt. In hominibus sunt actus istarum interdum turpes, & inordinati, quia est aliquod principium superius in homine, scilicet ratio, & eius tanquam sapientis est ordinare; maximè quia ratio est proprium principiũ omnium humanarum operationum, ideo quicquid fit, in quo moueant vires inferiores, tunc erit ordinatum, quando fuerit secundũ id, quod ratio diffiniuit; cùm vero est præter, aut cõtra diffinitionem rationis, erit inordinatũ, & quia turpitudo consistit in deordinatione, erunt actus isti turpes. Esse autẽ inordinationẽ in actu, vel motu viriũ istarũ, fit dupliciter. s. aut præueniendo ordinem rationis, aut repugnando illi iam existenti. De primo est, vt quando inclinat concupiscẽtia, aut ira in aliquid, quod ipsa ratio diffiniret agẽdum, si ei considerandum occurrisset, & tamen nondum diffiniuit, vt quando est motus ad cibum in concupiscentia antequam ratio diffiniat manducandum, & in hoc est turpitudo, tam in concupiscentia, quàm in ira, sed magis in concupiscentia, quia illa minus audit rationem, ira autem aliquo modo syllogizat, vt dicitur lib. 7. Ethic. 8. cap. Secundo modo est deordinatio repugnando ordinationi iam factæ à ratione, vt ratio diffiniuit non esse concupiscendam vxorem proximi, & concupiscentia mouet ad fruendum, & persistit vehementer rationi resistens. Est autem inordinatio in vtroque modo, sed in secundo magis, & tamẽ adhuc in primo est deordinatio, quia licèt ille motus non sit contra aliquem ordinem a ratione positũ in speciali, est tamen contra ordinem in generali, scilicet, quòd cùm ipsæ sint vires inferiores, & debẽt esse imperatæ, & non imperantes, non debent aliquid facere, sed expectare imperium rationis, ad quem pertinet diffinire, & præcipere, quid sit agendum. Inquãtum autem illę mouent ad operationem antequam ratio iubeat, vsurpant id, quod rationis est, & ideo inordinatè se habent. Sed secundus modus est maioris deordinationis, quia non solùm est ibi vsurpatio, sed etiam aperta inobedientia, & rebellio circa aliquid in speciali à ratione imperatum, & in tali inordinatione est maximè turpitudo, & verecũdia, quia ratio deprecatur ad optima, & suadet parti inferiori animæ cessare ab eo motu, & non cessat, & quanto maior resistẽtia, tanto est maior turpitudo, & magis erubescimus. Et propter hoc turpior est concupiscentia, quàm ira, vt dicit Aristot. libro 7. Ethic. cap. 8. scilicet, quia magis concupiscentia resistit rationi, quàm ira; nam difficile est conterrere, idest superare hanc passionẽ connutritam nobis à puero, & contemporaneam vitæ, vt ait Aristot. libr. 2. Ethic. sed considerandum, quòd licèt motus istarum passionum sint turpes in duobus modis præcedentibus, non verecundamur semper de eis, quia aliquando sunt isti motus solùm interius, & non exeunt foras, vt quãdo ratio pugnat cùm his passionibus, tunc quidẽ turpes sunt motus isti, quia sunt inordinati, tamen quia non est manifesta deordinatio, non erubescimus de illis, nam verecundia nõ est, nisi de turpitudine nostra, cùm alijs manifestatur. Cũ autem actus secundùm istas passiones foris sunt, non solùm est turpitudo in motu interiori, sed etiam in actu exteriori, & tũc generaliter dicimus omnes actus secundùm passiones istas factos non mouente ratione ad hoc esse turpes, & de illis oĩbus erubescimus, quãdo sunt manifesti, & hoc tam de actibus secundùm irascibilem, quàm secundùm concupiscibilẽ, erubescemus autem magis de aliquo, quãto maior turpitudo ibi est, idest maior inordinatio. Organa autem, vel partes corporis, per quas exercẽtur actus turpes, nõ sunt generaliter turpes, quia actus ipsi erũt generaliter turpes, quia inordinati sunt, sed partes ipsæ non sunt inordinatæ, cùm possint ordinatè moueri in ipso actu deordinato. Alia enim deordinatio est actus, alia partiũ, per quas exercetur; inordinatio actus est, si est contra determinationem rationis; inordinatio partiũ, si moueretur non a ratione, sed a quodam alio principio, & tamen contingit actum esse cõtra determinationem rationis, & partes, per quas exercetur non moueri nisi a ratione, ideo erit tunc turpitudo in actu, & in partibus nõ erit turpitudo, iõ neq; de illis erubescemus.

Cap. 13.

Capit. 1. & seq.

Quæst. 570 Cur Deus dedit vires cõcupiscibiles, & irascibiles, in quibus semper est turpitudo.

Sed dicet aliquis, quomodo vires istæ concupiscibiles, & irascibiles datæ sunt a Deo, cùm semper sit in eis turpitudo? melius fuisset hoĩem non habere istas vires. Dicendum, quòd non est hoc verum: fuit enim conueniens, quòd homo haberet istas vires. Primo, quia erat necessarium, nam est homo animal perfectum,

ctum, sed omni animali perfecto competit irascibilis, & concupiscibilis, ideo & homini competerent, quia est perfectissimum omnium animalium lib. 1. Politicorum. Secundò, quia etiam si nō esset necesse, quòd homo haberet vires istas, erat vtile quòd haberet, qa adiuuant ad intendendum actum, quod apparet in qbusdam, quæ facimus sola ratione mouente, & debiliter illa facimus, alia verò facimus ratione iubente, & ad hoc natura inclinante, & illa facimus efficacius, atque vehementius. Vt igitur essent opera ardentius facta, & magis completa, fuit conueniens dari passiones, quæ sunt motus harum virium, & hoc apparet maximè in fortitudine, secūdum quàm aggredimur, & sustinemus terribilia: nam ratio iubet id fieri, & tamen ira maximè adiuuat ad executionem horum, & si illa deesset, debiliter fierent omnia opera belli, sicut innuit Aristot. lib. 3. Ethic. cap. de fortitudine, & allegat Homerum in Iliade, scilicet,

Cap. 2.

Cap. 8.

Virtutem immitte furori.

Queſt. 571. Quomodo irascibilis, & concupiscibilis potētia sit turpis, & inordinata.

Cùm autem obijciebatur, quòd iste vires semper sunt inordinatæ, negandum est, quia aut considerantur ipsæ vires in se, aut motus earum: vires enim in se non sunt inordinatæ, quia non sunt contra rationem, quia esse earum non præstat impedimentum rationi; impeditur autem ratio per aliquem actum, non per ipsam naturam virium. Si autem consideremus actus, siue motus earum, dicendum, quòd licèt aliquando sint turpes, non est necesse, quòd sint semper turpes, & deordinati, quia duobus modis est motus ille turpis, vel inordinatus, & tamen contingit esse motum illarum virium, non illis duobus modis, vt quando ratio præuenit diffiniendo, & sequitur motus concupiscentiæ, vel iræ, vt si iubeat ratio copulari vxori, & sequatur concupiscentia venereorum; vel iubeat manducare, & sequatur concupiscentia voluptatis, quæ est in gustu, & hoc modo erat habitudo istarum virium ad intellectum, quandiu mansit homo in Paradiso in statu innocentiæ, quòd non præueniebat aliqua illarum rationum, sed ratio iubebat de omnibus eis, & illæ sequebantur, & fortificabatur actus, & ita nullus actus esset ibi turpis, quia omnes essent secundum rationem. Secundò, quia etiam si iste vires præueniant aliquando rationem mouendo ad id, quod ratio non diffiniuit, potest corrigi inordinatio earum per rationem, quia suadente ratione reducentur ad id, quod ratio diffinit, & sic nihil manebit inordinatum. Tertiò, quia istæ sunt tales, quæ rationi obedire possunt, si enim ex conditione sua tales essent, vt in aliquid moueri possent, & mouerentur, & ab eodem nō possent retrahi per rationem, maneret semper inordinatio, & in creatione earum videretur fuisse error, aut efficeretur, quòd non essent vires humanę, sicut est de nutritiua, & augmentatiua, atque generatiua, quæ sunt cōmunes quædam vires, & non humanæ, vt dicitur lib. 1. Ethic. & tamen non est sic, sed tales creatæ sunt, vt obedire possent rationi, & suaderi ab ea, ideo non fuit inconueniens earum creatio. Quartò, quia si iste vires inclinarent ad aliquid, quod esset omnino contra rationem, & nunquàm illud esset licitum, essent ille ex natura sua malæ, aut inordinatę, & ita vt nunquàm in eis ordinatio esse posset, nisi cessando a propria natura, & tamen non est sic, sed istæ vires inclinant ad id, ad quod ratio inclinatura esset, quia non est aliquid, ad quod moueat concupiscentia, quod ratio interdum non iubeat fieri, sicut concupiscentia mouet ad venerea, & ad delectationem in gustu: ratio autem interdum iubet venerea exercere, vt cùm vxore, & delectari in cibo moderatè sumendo. Sed hoc differt inter istas vires, & rationem, quia istę habent motum simplicem inclinationis, & nihil discernunt; ratio autem discernit, quando oportet, & qualiter, & propter quid, & quantum, & vbi, & ita de alijs circunstantijs: ideo in viribus istis non est complementum operationis humanæ, quia licèt inclinent ad id, quod est humanum, idest conuenit homini, inquantum animal non determinant illud humanitus. Ideo expectant complementum a superiori, scilicet a ratione, quæ in eo ad quod iste vires inclinant, determinat singula, scilicet quid sit agendum, & qualiter, & vbi, & cū quo, & propter quid, & quantum, & quando, & ideo est naturalis habitudo istarum virium in homine ad rationē, vt sint sub ea, & non ferantur, nisi in id, ad quod ratio dictauerit, & ita ipsę licèt non sint ratio, sed irrationale aliquid, sunt aliquo modo rationalis, scilicet ratione participantes, inquantum ei sunt, secundum dispositionem subditę, & possunt eis in omnibus obedire. Ex hoc autem apparet, ꝙ non fuit inconueniens creatio istarum virium in homine, cùm ipsæ non sint secundum se aliquid turpe, sed creatæ sunt tales, quæ rationi obedire possint, & actum eius intendere, vel fortificare; etiam actus earum non sunt turpes semper, cùm per rationem ordinētur, & possint non præuenire rationem.

Queſt. 572. Quomodo actus exteriores turpes sint.

De partibus autem corporis dicendum, ꝙ non sunt turpes, siue per eas exerceantur actus istarum virium, siue non, quia aut per eas exercentur actus istarum, quando sunt ordinati a ratione, aut quando sunt inordinati. Si primo modo non possunt illæ esse inordinatæ, cùm non fiet in eis aliquid inordinatum, quia ex se non possunt habere inordinationem, cùm sint organa. Si secundo modo non sunt adhuc illæ turpes, qui ordinatè mouerentur, licèt actum inordinatum exerceant: omne namque quod secundum rationem est, ordinatum est, sed partes illæ non mouentur, nisi imperante ratione, ideo etiam si turpem rem exerceant, ipsæ non sunt turpes. Apparet hoc in executione irę, inclinat enim ira ad vindictam, & illa manibus exercetur vt in plurimum, & tamen quantumcunque ira incendescat, nunquàm manus mouebitur ad nocendum alicui, quousque voluntas id iusserit: voluntas autem in ratione est, & nunquàm iubet, nisi a ratione diffinitum. Et ideo cùm solum exequatur rem a ratione imperatam, non potest habere manus aliquid turpitudinis, aut inordinationis; sic dicit August. lib. 14. de ciuitate Dei, cap. 19. Sed obijcietur, quòd ista organa turpia dicātur, quia rem turpem exercēt, quia aliàs ēt actus ipsi, nunq̃ vocarentur turpes, neque interiores motus virium harum: nam licèt vires istæ inclinent ad aliquid concupiscendo, vel irascendo, non poterit esse in actu aliquid istorum, nisi ratio id iusserit, quia motus organorum, quibus fit executio pendet a voluntate, quæ est in ratione. Et ideo ad vltimum, siue fornicari, siue irasci, & percutere ratione diffiniente fit, nihil igitur turpe erit, cùm omnia secundum rationem fiunt, vel si hæc aliquam turpitudinem habēt, quia fiunt non secundum principalem inclinationem rationis, sed partis irrationalis dicentur quoque organa turpia, quæ illum actum exercent, ad quem irrationales vires inclinauerunt. Dicendum, quòd actus illi sunt turpes, & tamen organa non sunt turpia, cuius signum est, quia de illis actibus erubescimus, & tamen de organis non erubescimus, siue in ipso actu, siue post, & tamen de turpi erubescimus, ergo constat turpitudinem quandam esse in actu, non autem in organo. Et dicendum, quòd multa diuersitas est in ijs, nam alia ratio turpitudinis est in actu interiori, alia in exteriori, alia in organo in motu interiori virium illarum, siue secundum concupiscentiam, siue secundum iram est turpitudo directè, & totaliter, quando vocamus illos actus turpes, eo quòd nihil est

ibi

ibi ſecundum rationem, ſiue ſit turpitudo, quia mouet aliqua iſtarum uirium ad opus inclinando, non expectata deliberatione rationis, ſiue quia diffinito aliquo ſecundū rationē adhuc in contrarium mouet concupiſcentia, vel ira. Nam in vtroque modo nihil eſt rationis; in primo quia vſurpatur id, quod rationis eſt, ſ. mouendo ad opus non expectata ratione, cum tamen ratio quæ ſuperior eſt, deberet mouere, & nō aliqua alia vis, qa non pertinet ad alias imperare: in ſecūdo, quia directè ei reſiſtitur in contrarium mouendo, & cum ad iſtos motus nihil conferat ratio, non ſunt totaliter turpes, & inordinati, ſed in ſecundo modo eſt maior inordinatio q̃ in primo, vt ſupra dictum fuit. De actu exteriori dicendum ꝙ eſt turpis, ſed non eſt oīno eadem ratio turpitudinis, quia actus exterior nō poteſt exerceri ſine organo, & ideo exterior vocatur, quia per organum qui extra eſt exercetur: interior aūt exercetur ſine aliquo organo exteriori, & iō interior poteſt eſſe omnino ſine ratione: exterior autem non totaliter: nam interiora quæ ſunt organa virium, ſ. concupiſcibilis, & iraſcibilis mouentur ſine ratione quodam motu, qui vocatur appetitus largè, & ad iſtū non requiritur imperiū rationis, & ideo fit ille motus omnino ſine ratione. Et ſi ita non fieret, non daremus fieri motum quendam obuiantem rationi, cōtra quem nitatur ratio ad comprimendum, ſed quando fit exterior actus, aliquo modo ratio confert, quia ipſa iam, vt ſuperata aſſenſit motui, qui eſt ſecundum paſſionem, vt expleatur illud deſiderium, & imperat exterioribus partibus corporis, per quas expletur, ſed dicēdum, quòd nihilominus ille actus eſt turpis, & inordinatus, quia non eſt totaliter neque principaliter a ratione, ſed appetitus mouit ad illum, & ratio vt iam effecta ignorans aſſentit, inquantum igitur huius actus principium eſt motus appetitus, qui eſt inordinatus, eſt etiam actus exterior inordinatus, ſed vbi deordinatio eſt, turpitudo eſt: erit igitur talis actus exterior turpis, ſed minus eſt quàm actus interior ſecundum paſſionem, ideſt ipſa concupiſcentia, aut ira, quia in illis motibus nihil facit ratio, vt dictum eſt, in iſtis autem exterioribus aliquid confert.

Quæſ. 573 Quomodo in organis corporis, quibus ſuperiores actus exercentur, ſit turpitudo.

De organis per quæ exercetur dicendum, ꝙ non ſunt turpia, quia non ſunt inordinata, & rō differentiæ inter organa, & actus exteriores eſt, qa actus exterior procedit aliquo modo a concupiſcentia, vel ira, quæ principaliter ad illum mouebat, licet nō poſſent eum explere ſine ratione, & ex illa parte eſt inordinatio, & turpitudo in actu, ſed organa nullo modo mouentur a concupiſcentia, vel ira, ſed a ſola ratione imperante, cui obediunt ſine reſiſtentia. Et huius ſignum eſt, quia eadem organa mouentur imperante ratione, quando eſt actus honeſtus, ſicut cum eſt turpis, & in vtroque æqualiter obediunt. Secundum, quia cum mouentur organa, vtpote in ira, nulla delectatio eſt in eis, & ideo ſtatim, vt iubetur eis, ceſſant, quod non fieret ſi perueniret ad ea aliquid de motu paſſionis, quia fieret in eis quædam delectatio, & ad illam promptè mouerentur, & difficulter retraherentur, & non eſt ſic de actu, quo explemus appetitum iræ: nam in illo gaudemus. Extenditur ergo inordinatio interioris appetitus ad exteriorem actum, cum in illum diffundat ſuam delectationem, ſed in organa nihil diffundit: ergo non peruenit aliqua inordinatio ad organa, ſed ſolum ad actum, & ita erit turpis actus, ſed non organa, hoc tangit Auguſt. lib. 14. de ciuitate Dei, cap. 19. Iſtud eſt generale, niſi in organis genitiuis: nam ad iſta peruenit turpitudo quædam, & inordinatio ex concupiſcentia mouente ea, & in hoc differt inter iſta organa, & alia, quia alia licet exequantur actum, qui malus eſt, non mouentur, niſi a ratione.

A Ideo non eſt in eis aliquis motus inordinatus: iſta autem mouentur a concupiſcentia, non imperante ratione, & etiam ſi ratio ceſſare iubeat, non ceſſant. Ille enim motus eſt pruritus quidam in eis factus, quo in venerea inclinamur, & non ſolum titillamur, ſed etiā fit quidam motus in eis dilatationis, qui pertinet ad motum localem. Et hoc facit concupiſcentia, quæ in eis eſt, & quia iſte motus incipit in eis, non iubente ratione, & non ceſſat, quando ratio ſuadet, eſt motus multum inordinatus, ideo & ipſa membra turpia redduntur, inquantum ipſa rationi non obediunt. Et tanto eſt maior turpitudo, quāto magis alienantur membra iſta ab imperio rationis, ſicut enim non expectant rationem, vt ſolum moueantur ipſa iubente, & non

B obediunt, vt ceſſent ipſa ſaltem ſuadente, ita neque obediunt, vt moueantur, quando ipſa iuſſerit, cum interdum ratio iubeat illa moueri, & non moueantur. Hoc eſt enim, vt ſi vir exacturus debitū ab vxore velit ei caſte commiſceri, & cum imperauerit ratio partibus illis, forte non mouebuntur: & hoc eſt alienatas eſſe particulas iſtas totaliter ab imperio rationis, & ſubditas eſſe concupiſcentiæ, in aliјs non eſt ſic, ſed prorſus è contrario. Nam nunquàm mouentur, niſi ratione imperante, & cum mouentur ſi ratio ceſſare iubeat ſtatim ceſſant, & cum moueri illa ratio iuſſerit, mouebuntur ſtatim. Et ob hoc erubeſcit homo de iјs ſolis partibus corporis, quia iſtæ ſolæ ſubduntur concupiſcentiæ, & rationi non obediunt: cæteræ aūt partes licet interdū imperatę a ratione deteriores actus

C exerceant non erubeſcimus de eis. De iјs vero erubeſcimus, non quaſi malum per eas perpetretur, ſed quia inordinatum eſt quicquid per eas agitur, ſ. non obediendo rationi, & ideo nō magis erubeſcimus de iſtis organis, & actibus per ea perpetratis, cum illicite fiunt, q̃ cum licite, eo ꝙ vtrobique mouentur partes iſtæ, & concupiſcentia in eis inordinate, ſ. contra imperium rationis. Sic Auguſt. dicit lib. 14. de ciuit. Dei, cap. 19. At vero genitales corporis partes, ita libido ſuo iuri quodammodo mancipauit, vt moueri non valeant ſi ipſa defuerit, & niſi ipſa vel vltro, vel excitata ſurrexerit. Hoc enim eſt quod pudet, hoc eſt quod intuentium oculos erubeſcēdo deuitat: magiſque fert homo ſpectantium multitudinē, quando iniuſte iraſcitur homini, q̃ vel vnius aſpectū, ēt quando iuſte miſcetur vxori.

D Sed quæretur, quare potius iſte partes corporis mouentur inordinate contra rōnem, q̃ cæteræ partes corporis, per quas exercentur actus aliarum paſſionum: nam vindicta, ad quam inclinat ira, exercetur per manus, & alia membra: ſumptio cibi, ad quam inclinat concupiſcentia cibi, & potus, exercetur per alia organa, & non eſt ſibi aliqua inordinatio. Aliqui dicunt, ꝙ accidit ex differentia virium, ſ. concupiſcibilis, & iraſcibilis; mouet concupiſcibilis organa inordinate, & non iraſcibilis, & quia genitalia ſunt organa concupiſcentiæ, mouentur inordinate, non autem manus, quæ ſunt inſtrumenta iræ. Sed dicendum quòd non eſt verum, quia concupiſcibilis non ſolum eſt ad venerea, ſed etiam ad cibos, & potus, & alias voluptates, Quæſ. 574 Cur partes genitales corporis, magis inordinate mouētur, q̃ aliæ.

E & tamen in organis ſeruientibus concupiſcentiјs aliјs non eſt motus cōtra rationem, neque turpitudo, ideo non prouenit ex natura virtutis concupiſcibilis. Aliј dicunt, quòd prouenit ex determinatione organorum, quia concupiſcentia venereorum habet organa determinata, ſ. genitalia; ira autem non habet exterius organa determinata, ſed exercetur tam per manus, q̃ per pedes, q̃ cætera corporis membra, & per vocem, ideo non efficit ira id, quod facit concupiſcentia. Sed dicendum, quòd iſtud nihil facit, quia ſicut concupiſcentia venereorum determinat ſibi genitalia, ita concupiſcentia cibi, & potus ad ſumptionem de-

terminat os linguam, palatum, dentes, & tamen in his non fit aliquis motus inordinatus a concupiscentia, sed mouentur solum imperante ratione. Et si quis dicat quòd non sunt ista propria organa, quia non seruiunt solum ad cibum, & potum, sed etiam ad locutionem; concedendum est, & tamen in eo modo genitalia non seruiunt soli exercitio venereo, sed etiam emissionibus superfluitatum liquidarũ, & ideo vtrobique datur æqualiter proprium organum concupiscentiæ, scilicet concupiscentiæ venereorum, & concupiscentiæ cibi, & potus. Secũdo, quia esse organum propriũ, vel cõe, nihil cõfert ad hoc, nisi ꝙ diceremus illud, inquantum est organum aliarum virium, & seruit ad alias operationes, non habere turpitudinem, & inquantum est organum concupiscentiæ habere inordinationem, & turpitudinem, & tamen istud non prodest, quia manus etiam, vt sunt instrumenta iræ non habent turpitudinem aliquam, neque erubescimus de illis. Tertiò, quia cum genitalia sint organa concupiscentiæ venereę, & emissionis superfluitatum liquidarum, non debemus de illis erubescere, inquantum sunt ad emissiones superfluitatum, semper tamẽ de illis erubescimus. Dicendum ꝙ de ijs solis erubescimus, quia hęc sola mouentur a concupiscentia, quę in eis dominatur, vt sine illa moueri non possint, sicut dicit Augustinus, vt supra dictum est, sed quare ista sola moueantur a concupiscentia, cum etiam concupiscentia operetur per quædam alia organa, dicẽdum ꝙ est causa, vt putatur, vehementia: nam est concupiscentia venereorum valde vehemens, ideo mouet organa: aliæ autem passiones non sunt ita vehementes, ideo non mouent organa.

Quest. 575 An concupiscentia venereorũ magis moueat, quã ira.

Sed obijcietur, ꝙ ira vr̃ esse vehementior, quia est impetuosior, & tñ illa non mouet organa, sed a rõne sola mouẽtur. Dicendũ ꝙ ira est fortis passio, & ardẽs, & impetuosior, q̃ cõcupiscẽtia venereorũ, & iõ vt dicit Aristot. lib. 7. Ethic. cap. 8. Cõcupiscentia subintrat occultè, & insidiatur: ira autem non insidiatur, sed est manifesta, & tñ non mouet ira organa executiua, & mouet illa concupiscentia venereorum. Ideo dicendũ ꝙ licet vehementia concupiscentiæ conferat aliquid, non est tñ ista tota causa. Primo patet, quia non solum magna concupiscentia, sed etiam parua mouet organa, & tñ in alijs, neq; magna, neq; parua mouet organa, iõ non prouenit ex magnitudine, aut paruitate, sed ex nã vel specie passionis. Secũdo, qa licet sit oĩs ira maior concupiscentia venereorum, tñ aliqua est vehemẽtior, quod patet qa magis alterat corpus ira fortis, q̃ cõcupiscentia venereorum, & ideo ira non latet, neq; insidiatur, vt dicit Arist. Cõcupiscẽtia aũt latet a principio, & insidiatur, & tñ iracũdia quantũcunq; sit magna, nunq̃ mouet organa. Dicendũ igitur vr̃, ꝙ prouenit ex specie huius concupiscentiæ magis q̃ ex vehementia, & fuit hoc per prouidentiam institutoris naturæ: voluit enim quòd natura ab eo condita conseruaretur, & quia conseruatio in animalibus perfectis fit per propagationem, quæ est secundũ cõmixtionem, voluit dare naturæ institutor magnam inclinationem ad commixtionem. Et ad hoc fuerunt duo mouẽtia: vnũ est voluptas in ipsa cõmixtione, aliud est desiderium impellens ad cõmisceri: nam tanta est voluptas illa, ꝙ animalia recordata illius voluptatis propter sæpe eam experiri frequentarent actum illum, aliud est concupiscentia, vt si animalia non aduerterent illam voluptatem, saltem mouerentur propter concupiscentiam, quæ vrgeret, & quasi cogeret ea. Iste ordo fuit conueniens, & videtur ista fuisse intentio sic instituentis, & maxime apparet ex magnitudine voluptatis: nã inter sensibiles, vt Augustinus ait lib. 14. de ciuit. Dei, Nulla pro eo momento, quo insensibiliter sentitur

Determinatio.

F maior est, aut æqualis: vnde & absorbet, & priuat oẽs alias, & facit in ipsa nihil intelligere posse, quod non accidit in alijs, vt dicit Arist. lib. 7. Ethic. 15. cap. & hoc non fuit nisi propter aliquem finem, s. vt actus ille, in quo experimentum eius accipimus, non contemnatur. Sed non fuit adhuc sufficiens motiuum voluptas sola. Primo quia aliquis poterat obliuisci eius intentus alijs delectationibus honestioribus; vt autem esset tũc aliquid, quod ad illum actum mouere posset, data est concupiscentia, quæ tam fortiter moueat, vt non solum excitet, sed etiam vrgeat, & quasi cõpellat: & hoc est efficacius motiuum ad venerea, quàm voluptas, & maximè in hominibus: multi enim dediti honestioribus voluptatibus rem veneream nõ curant, sed tam vehementer affligit eos cõcupiscentia, quòd propter

Quod voluptas fuit sufficiens motiuum.

G fugere tristitias, quas sustinent in non operando secundum passionem illam, exercent venerea, & istos vocat Aristo. molles, quia non faciunt illud, vt prosequantur delectationes, sed vt fugiant tristitiam. Secundo fuit hoc conueniens propter inexpertos, quia in eis, qui nunquam venerea experti sunt, non posset esse motus propter experiri voluptates, ideo debet poni concupiscentia, quæ incitet illos, & ideo non experti mouentur forti impetu in hoc iuxta magnitudinem concupiscentiæ. De ira autem non est sic: quia nõ est ira ad conseruationem naturæ, sicut commixtio; ideo non debuit poni tam vehemens delectatio in exercẽdo venerea, neq; tam fortis concupiscentia ad illa.

Quest. 576 Cur magis ad venerẽ, quã ad comedendũ & bibendum incitamur.

H Sed obijcietur, quòd conseruatio indiuidui fit per cibum, & potum, & hoc est maximè necessarium: & tamen non est ibi concupiscentia cibi, & potus mouens organa, sicut concupiscentia venereorum. Dici potest, quòd ponitur ibi concupiscentia fortis, quia ponuntur fames, & sitis quæ fortissimè mouent intãtum, quòd non potest quis sustinere has passiones. Secundo potest dici, quòd adhuc maius incitatiuum debuit esse ad venerea, quam ad cibum, & potum inquantum cõseruatio speciei, quæ est per commixtionem est melior, quàm conseruatio indiuidui, quæ est per cibum & potum: inquantum cõmune est melius singulari, vt dicitur lib. 1. Ethic. etiam fuit, quia ad propria quisq; mouetur faciliter, ideo ad conseruationẽ propriam sine magno impulsiuo quis faciliter moue-

I retur, sed ad conseruandum speciem, quod est aliquid quasi alienum, non veniens in consideratione indiuiduorum singulorum maximè irrationalium, fuit necessarium efficacius motiuum, & istud adhuc apparet ex vehemẽtia delectationis: est enim multo amplior voluptas in experiẽtia venereorum, q̃ in sumptione cibi, & potus. Sed adhuc dicetur, ꝙ hęc sunt cõueniẽter dicta: & tamen non sequitur, quòd concupiscentia venereorum deberet mouere genitalia, quia licèt debeat esse magna voluptas, & fortis concupiscẽtia, non sequitur, quòd moueat organa, sicut in concupiscentia cibi, & potus, est vehemens desiderium, & tamen non mouet organa, idest, linguam, palatum, & dentes, neque ponit aliquam deordinationem in eis, ita poterat esse in venerea concupiscentia.

K Aliqui dicunt, quòd sit ex conditione ipsius organi, secundum suam compositionem, quia ipsa talia sunt, vt non possint moueri per solam vim motiuam generalem, quæ est in musculis, & lacertis, quia sunt ista mollia, & quasi soluta a reliquo corpore, & ideo indiguerunt aliqua alia vi mouente, scilicet, concupiscentia venerea; secus de manibus, & pedibus, & dentibus, atque palato: quia sunt membra dura, ad quorum motum sufficit vis motiua generalis.

Sed dicendum, quòd istud nihil facit: primo quia istud haberet aliquem colorem in genitali virili propter habitudinem suam, cum indigeat quodam motu,

A tu, & confortatione, ſed genitale fœminæ nullo horum indiget, quia non eſt aliqua pars diſtincta, & prominens, & non eſt eius motus aliquis, ſed ſuſcipere, & tamen eſt motus concupiſcentiæ in genitali fœminino, ſicut in maſculino. Secundo, quia illud motiuum de teneritudine organi nihil facit; eſt enim lingua tenerior, & minus neruoſa, atque cartilaginoſa, quàm virga virilis, & tamen mouetur lingua per generalem virtutem motiuam ſine aliqua concupiſcentia, quę eã moueat ſola ratione imperante: ita igitur poterat fieri in vaſe virili. Tertio, quia non eſt verum, quòd concupiſcentia moueat organa eo motu, quo perficitur actus venereus, cum non fiat hoc ſine ratione imperante, & ad illam motum non eſt neceſſe poni concupiſcentia. Quarto, quia data concupiſcentia, & etiam

B ratione imperante actum venereum non completur actus ſi alterum non adſit, ſicut in illis, qui ſunt incontinentes, & frequentauerunt coitus. Manet enim in illis concupiſcentia non ſaturata, & voluntas imperat id fieri, quod concupiſcentia petit, & tamen non poſſunt illi explere, quod cupiũt, ſiue quia non habẽt ſemen, ſiue quia deficit ſpiritus, ideo non ponitur illa ad neceſſitatem motus genitalis vaſis. Dicendum ꝙ veritas huius rei eſt, ꝙ fit propter cõditionem organi: quia omnis appetitus partis irrationalis eſt motus quidam, quia eſt in organo, & fit in illo organo, quod eſt ſubiectum illius virtutis, & quia concupiſcentia venereorum habet pro organo genitalia, & quaſdam alias partes propinquas, fit motus concupiſcentiæ in illis.

Queſt. 577. Cur nõ fit motus in organis aliarum virium, ſicut in organo concupiſcentiæ.

C Cum autem dicitur, quare non fit motus in organis aliarum virium, ſicut in organo concupiſcentiæ venereæ, dicendum ꝙ in hoc decipiũtur, qui ad pauca aduertunt. Omnis vis appetitiua, ideſt concupiſcibilis, & iraſcibilis habet organũ, in quo eſt motus eius, ſed eſt duplex organum, vnum eſt quod eſt organum, & ſubiectum: aliud eſt organum tantũ, & non ſubiectũ. Primũ vocamus illud, vbi vera illa vis eſt ſm ſubſtãtiã: nõ enim ſunt iſtæ vires abſolutæ, ſicut intellectus, ſed vires materiales, quia ſi eſſent abſolutæ non daremus eis locũ certũ in corpore, ſicut neque intellectui, ſed cum ſint vires materiales, damus eis determinatas partes corporis, in quibus ita ſunt, ꝙ non ſunt alibi, ſicut viſiua virtus ita eſt in oculo, ꝙ non eſt alibi, ſic de auditiua, & odoratiua. Secundum eſt organum & non ſu-

D biectum, & iſtud eſt in quo non eſt virtus illa realiter, ſed per illud expletur actus, ad quem inclinat illa virtus. De primo dicendum, ꝙ ſemper mouetur a virtute illa, i. in eo fit motus ille, quẽ vocamus paſſionẽ: de ſecundo dicimus, ꝙ non mouetur ab illa vi, cũ nõ ſit ibi, ſed mouetur imperatiue a voluntate, cui obediũt omnia membra corporis, & mouetur executiue a vi motiua, quæ eſt in illo membro, ſecundum quòd inuenitur in toto corpore in partibus muſculoſis, & lacertoſis. Suppoſito hoc dicendum, quòd non eſt aliud de concupiſcentia venereorum, quàm de ira, quàm de concupiſcentia cibi, & cæteris paſſionibus, atque viribus animæ, quia quælibet habet organum, & ſubiectum, & illud mouetur ſecundum iram, &

E has concupiſcentias, quia motus factus in organo vocatur paſſio, & eſt ira, vel eſt concupiſcentia: ille autem motus non eſt ſemper actu, ſed vis, ſecundum quam fit ille motus, quæ eſt concupiſcibilis, vel iraſcibilis, ſed ſunt iſta organa interiora, quia concupiſcentia ciborum, & potuum eſt in interioribus, vbi dicimus eſſe famem, & ſitim, vt in epate, vel ſtomacho, aut alijs membris. Ira autem, ideſt vis iraſcibilis eſt, vt aliqui volunt in felle, & vt alij in epate, & alij dicunt in corde; ſed quicquid ſit ſunt iſta membra interiora, & quia ira non eſt vis aliqua, ſed paſſio facta, quæ eſt motus ſecundum vim iraſcibilem

A eſt motus ille in organo. Et hunc motum neceſſe eſt fieri ab ipſa vi irrationali, ſine ratione, ideſt non expectata ratione, neque etiam obediendo ei: nam ira inſurgit ſine imperio rationis, & durum eſt rationi placare iram concitatam: ergo mouentur organa ibi ſine ratione, & contra rationem. Idem fit in appetitu ciborum, qui eſt fames, & in appetitu potus, qui eſt ſitis: nam fiunt non mouente ratione, & tamen ſitis, & fames ſunt motus facti in organo ſecundum quandam uim irrationalem animæ. Sunt autem quędam partes corporis, per quas explẽtur actus ad quos inclinant iſtæ uires: nam ira inclinat ad uindictam, motus autem, qui eſt ira, fit interius in organo proprio iraſcibilis, ſed executio, quæ eſt uindictam acci-

B pere, non fit per illud organum, ſed per exteriora, & maxime per manus: illæ autem poſſunt uocari large organa iræ, ſed non ſubiectum. Et ideo motus irrationalis, qui eſt ſecundum iram, non eſt in manibus, neque in pedibus, quia non ſunt ſubiectum iræ, aut iraſcibilis, ſed ſolum iſtæ partes obediunt rationi ad exequendum id, quod per iram appetimus, quando ratio illud exequi imperat, & ideo nulla deordinatio, & nulla turpitudo poteſt eſſe in manibus, aut pedibus, quia nullo modo mouentur a parte irrationali, ſed a ſola ratione.

Queſt. 578. Differẽtia quæ eſt inter motũ organorũ venereorũ, & aliorum organorũ corporis motum.

Sic autem eſt de concupiſcentia ciborum, & potuum, quia illa uis concupiſcibilis habet pro ſubiecto ſtomachum, uel epar: ideo motus ille, qui uocatur concupiſcentia, aut appetitus cibi eſt in illis mẽ-

C bris, & non in alijs, & non mouentur illa contra imperium rationis, ſed partes executiuæ ad ſumendum cibum, & potum, quem deſiderat illa uis, ſunt os, palatum, dentes, & alia his coniuncta. Iſtæ partes non ſunt ſubiectum illius uirtutis concupiſcibilis, ideo motus qui uocatur concupiſcentia, aut fames, uel ſitis non fit in eis, ſed ſubduntur rationi, quando imperat cibum ſumere, & ob hoc nulla inordinatio, aut turpitudo in eis eſt, quaſi nihil præueniat ad ea de motu partis irrationalis animæ. De concupiſcentia uenereorum eſt idem, quòd habent organum, quod ſit ſubiectum, & organum, per quod fit executio actus, ad quem inclinat concupiſcentia uenereorum, ſed eſt hic aliquid ſpeciale, ſcilicet,

D quòd idem eſt organum, quod eſt ſubiectum ipſius uis concupiſcibilis, & organum, quod eſt ad exequendum actum, ad quem uis illa inclinat. Organum huius uis concupiſcibilis ſunt genitalia uaſa, tam in uiro, quàm in fœmina, & quædam partes propinquę interius, in his enim ſubiectatur illa uis concupiſcibilis; appetitus autem qui eſt ſecundum illam uim, & non eſt ſemper in actu, eſt motus factus in ijs partibus, & illum motum uocamus concupiſcentiam uenereorum. Et dicimus, quòd illa membra mouentur contra rationem, aut non expectata ratione, quia neceſſe eſt ita fieri, cum ſit ibi uis irrationalis animæ, cui innatum eſt rationi obuiare lib. 1. Ethic. & hoc idem fit in iraſcibili, & in concupiſcibili ad ci-

E bum, & potum, ut oſtenſum eſt, ſed ſolum differt in ijs, quia iraſcibilis, & concupiſcibilis ad cibum habent organa, quæ ſunt ſubiecta interius. Et motus earum non apparet in organo. Concupiſcibilis ad uenerea habet organum exterius, quod eſt ſubiectũ, & iõ motus illius apparet. Ex quo concluditur, ꝙ organa quæ ſunt ſubiecta concupiſcibilis ad cibũ, & iraſcibilis habẽt inordinationem, & turpitudinem, cum in eis fiat motus contra rationem, & tamen de iſtis non poſſumus erubeſcere, quia interius ſunt. Concupiſcibilis ad uenerea habet organum exterius, ideo de illo erubeſcimus, quia ibi apparet motus factus contra rationem, Si autem concupiſcibilis ad cibum, & iraſcibi-

lis haberent foris organa, quæ sunt subiecti, fieret in eis motus contra rationem, & de illis membris erubesceremus, sicut de genitalibus, aut si concupiscibilis ad venerea haberet organum, quod est subiectum interius, & vasa genitalia non essent subiectum, sed solum organum executiuum, nō esset aliquis motus contra rationem in illis vasis, sed solum mouerentur imperio rationis ad executionem actus venereorum: vnde neque esset ibi deordinatio, aut turpitudo aliqua potius, quàm in dentibus, quibus cibum terimus, & non erubesceremus de illis. Ista autem est veritas, & non est differentia aliqua inter istam vim, & alias vires irrationales, nisi propter habere subiectum interius, & exterius. Et quando videmur supra negare prouenire istud ex conditione organorum, intelleximus de organis executiuis, quæ non sunt subiectum virium harum irrationalium.

Qō. 579. An potentia generatiua obediat rationi, & quō distinguatur a vi cōcupiscibili.

Sed quia diximus supra de potentia generatiua, ꝙ non participat ratione, neque obedit ei, neque etiam aduersatur illi, videtur esse dubium: nam tunc motus factus secundum eam, aut in vasis eius, nō esset turpis, sicut neq; operatio nutritiuæ, & augmētatiuæ, sed erubescimus de organis generatiuæ virtutis, & operationibus eius, & nō erubescimus de operationibus nutritiuæ, & augmentatiuæ. Dicendum, ꝙ hoc prouenit ex ignorantia eorum, qui distinguere nesciunt inter potentiam generatiuam, & vim concupiscibilē: nam potentia generatiua non habet aliquid turpe, neque actū, neque organum, vis autem concupiscibilis in vtroque ponit turpitudinem. Prima differentia est, quia potentia generatiua est virtus naturalis, quæ non est humana, sed communis quædam, & plantatiua: vis concupiscibilis ad venerea non est naturalis, sed animalis: & ideo inuenitur potentia generatiua in arboribus, & in omni planta, sed vis concupiscibilis venereorū non est nisi in animali, sed neq; in omni animali, sed solum in animalibus perfectis, scilicet in qbus est distinctio maris, & feminæ. Secūdo, quia generatiua potentia, cùm non sit humana non obedit rationi, neq; est contra rationem, cōcupiscibilis autem rationi obuiat, & etiam interdum obedit ei, quasi suadeatur, vt dr̄ lib. 1. Ethic. Tertio, quia generatiua non appetit, sed operatur, & ideo est virtus naturalis: cōcupiscibilis autem ad venerea non operatur, sed cōcupiscit, vel desiderat. Quarto, quia potētia generatiua est purè actiua, & nihil habet passiuum: ideo id quod ſm eam fit, vocatur actio, vel operatio, concupiscibilis autē non est purè actiua, sed passiua, vnde motus ſm eam vocantur passiones, scilicet ipsa actualis concupiscentia venereorum. Quinto, quia potētia generatiua efficit aliquid in semine, & in fetu: vis autem cōcupiscibilis venereorum, neque circa semen, neque circa fætum aliquid operatur.

Qō. 580. De potentia generatiua hominis.

Circa quod considerandum, ꝙ cum generatio fiat per semen in eis, quę permiscētur, est tota operatio generatiuę virtutis circa semen: generatio autem seminis tā in masculo, quàm in femina fit per operationē virtutis nutritiuę, & non per virtutem generatiuā, accipiendo in vtroque semen; licèt propriè in solo masculo sit semen, in femina autem vocamus sanguinē menstruum in fœmina speciei humanæ, in femellis aliorū animalium est aliquid proportionale. Ipsum autem semen cuiuscumque ipsorum sit, est residuum tertiæ digestionis eius cibi, qui est vltimo dispositus ad vltimā conuersionem. Et quia vis nutritiua perduxit cibū vsque ad illam vltimam dispositionē, in qua cōuertitur, ipsa separat id, quod non est simile ei, & illud est semē tā in masculo, quàm in fœmina: ideo ad generationē seminis non est necessaria vis generatiua: quia sufficit vis nutritiua, & tñ generatiua distincta est a nutritiua. Sed totum illud, quod relinquitur ex illa vltima digestione colligitur in loco vno, & vocatur semen, est aūt totum res vnius generis, & in illo est potentia totum corpus animalis, scilicet caro, os, neruus, & quicqd est aliorum, & non est potentia in speciali ad ossa, aut carnem, vel neruum, quasi in vna parte seminis sit potentia caro, in alia parte os, in alia neruus, sed quęlibet pars seminis est potentia totum, idest tam os, quàm caro, q̃ neruus, eo ꝙ semen habet imperfectam assimilationem: perfecta autem assimilatio est, quando cibus est effectus actu pars determinata corporis potētia ad partem determinatam, & non ad aliam est in cibo vltimę digesto, quando nulla separatio facienda restat ab eo, & est tractus ille ad mēbra, idest ad specialia loca conuersionis: quia tractus ad vnam partē, licèt nō sit actu pars, est potentia pars illa, & non aliquid alterū. Istam conditionem ergo habet semen tam viri, q̃ fœminæ, quamdiu manet semen: quia est potētia totū corpus, i. pars q̄libet corporis animalis non est actu pars aliqua, neque est potentia determinata pars, sed potētia quælibet pars indifferēter, sed differunt: quia semen viri est potentia totū, non quidem potentia passiua, sicut dicimus lapides, & ligna esse potentia domum, sed potentia actiua, sicut dicimus formā in intellectu artificis esse domum potentia: quia non est potentia passiua, cū non sit illa forma aliquid materiale, ex quo aliquid fieri posset: sed est aliquid actiuum, & ideo Aristo. lib. 16. de animalibus vocat potentiam, quæ est in semine masculino artem, quia est forma actiua sicut ars: semen autem fœmininum habet potentiam, quæ est potētia totum, & tñ illa est potentia passiua, qua fieri potest ex semine illo, vel sanguine corpus animalis, sed ex semine masculi nō formatur corpus, sed ipsum est formās. Et quia ad generationem oportet cōmisceri semina, & cū illa sint separata in vasis masculi, & feminæ, non possunt cōmisceri nisi emittātur, ad emissionē autem oportet fieri diuisionem, & hoc est manifeste opus potentiæ generatiuę: quia nulla alia vis habet operationē super semē, nisi generatiua, & tñ oportet concedi istā diuisionē. Non emittitur totum semen qualibet vice, quia aliàs masculus, qui semel copularetur feminæ, nō posset iterum copulari, quousque māducaret, & biberet atque digereretur cibus, relinqueretur q; semē, sed falsum est, quia potest sæpius copulari non sumpto interim cibo, neque potu: ergo nō emittitur totū semē simul, sed diuidit. Similiter in femina fit: nā sanguis, qui est materia præparata a femina ad formationē fætus diuiditur per vim generatiuā, quæ est in femina: licet enim femina non faciat emissiones cū suscipiat, tñ fit in ea diuisio materiæ præparatæ ad generationē, vt quando femina concipit multos fætus: nā ex vno cōcubitu fit conceptio omniū, & nō fieret, nisi diuideret materia illa, & ista diuisio fit per vim generatiuā. Deinde cōceptis seminibus fit formatio fætus per illā vim, quæ vocatur formatiua, quæ est virtus materialis deriuata in semine virili, vel masculino, quæ virtus habet pro organo spiritū vitalē, & pro subiecto, & est media in modo operandi inter intellectū, & formas materiales, licèt nō ſm esse; de qua virtute, & operatione eius non intendimus plus declarare, quia non agitur nunc principaliter de hoc, sed hęc virtus formatiua est ab aīa ſm potentiam generatiuam emittētis semen: nā per eā perficitur semen. In fœmina autē licet nō sit virtus formatiua, sed potius sanguis, quem ipsa ministrat, formatur, tamen ipsa habet potentiam generatiuam, ſm quam deducit semen ad aliquam perfectionē. Et sicut est differentia masculi, & fœminæ, ita est dr̄ia potētiæ generatiuæ masculi, & fœminæ. Ideo femina non pōt inducere per suā potentiā generatiuā tantā perfectionem in semine quantā masculus per suā potētiā generatiuā. Et licèt vtriusq; potētia ḡnatiua sit actiua, & nō passiua:

paſſiua: tamen habet ſe fœmina paſſiuè ad maſculum, inquantum id ꝙ per fœminā diſpoſitū fuit, eſt minus perfectū, eo ꝙ per maſculū perficitur, & ideo hēt ſe ad illud in potētia paſſiua, ſ. vt ab illo patiatur perfectiuè. Hoc de potentia generatiua diximus.

Quęſt. 581. An vis cōcupiſcibilis cōmunicet cum generatiua.

De vi aūt cōcupiſcibili, ad quam pertinet concupiſcentia venereorū dicendū, ꝙ eſt virtus alterius generis non cōicans cū generatiua. Iſta.n. inuenitur in ſolis aīalibus, & quia eſt appetibilis, ſeqtur cognitionē: ſolū aūt aīal hēt cognitionē, & ſuperiora eo, ideo concupiſcibilis eſt aīaliū, & ad iſtā nō pertinet efficere aliquid, qa ipſa nō diſponit ſemen, neq; perficit, & poſtquàm emiſſum eſt, nihil operatur circa formationem fętus, neq; intēdit fętū, ſed ſolū cōcupiſcit cōmiſtionem, inquantū in ea eſt quædam voluptas, & ſequitur phan- B taſiā apprehendentem: nam illa apprehendit copulationem eſſe aliquid delectabile, & ad iſtam apprehenſionē delectabilis, quaſi alicuius conuenientis, ſequitur appetitus: Iſte autem appetitus eſt motus in organo factus ſecundum illam vim concupiſcibilē, & hūc motum vocamus concupiſcentiam venereorum. Iſta autem vis concupiſcibilis, & cōcupiſcentia venereorum, quæ eſt motus ſecundum eam, non ſunt propter ſe, ſed propter vim generatiuā. Illa enim eſt ſm q̃ formāt fętus, & animatur, & cōcupiſcibilis nihil de hoc facit, cū non ſit operatiua, ſed appetitiua, & iſte appetitus nō eſt, niſi propter emiſſiones: nō enim fit gñatio, niſi mixtis ſeminibus maſculi, & fęminę, ſed non pñt miſceri, niſi copulētur illi: ideo debuit dari appetitus ad copulam. Et quia generatio eſt multum neceſſaria, C inquantum p eam conſeruatur ſpecies, debuit iſte appetitus eſſe magnus, vt non omitteretur copulatio; ſi aūt ſine appetitu fieret copulatio, nō poneretur vis illa, aut ſi generatio fętus fieret intra marē, & intra fœminam, & non eſſet neceſſaria copulatio, non poneretur cōcupiſcibilis ad venerea, quia per ipſam potentiam generatiuam perficeretur fętus intra generantē. Et ideo in arboribus non ponitur vis concupiſcibilis, neq; eſt neceſſaria, quia fit generatio ibi ſine copulatione, & ita vis concupiſcibilis non ſeruit, niſi mouendo ad copulationes. Et ideo iſta vis nō debuit eſſe, niſi in partibus propinquis ad locum, vbi retinetur ſemen, & in vaſis, per quæ emittitur, & recipitur. In primo vt moueat titillando ad emiſſionē; in ſecundo, vt conci- D tentur ipſa organa, p quę fiet emiſſio, & ob hoc virilia magis ſeruiūt cōcupiſcibili, q̃ generatiuæ potentiæ, qa immediatius. Quia tñ concupiſcibilis iſta eſt propter generatiuā, ēt ſeruient generatiuæ, & ob hoc vocātur vaſa iſta genitalia, quia vltimo ordinantur ad generationem, licet immediate ſeruiant concupiſcentiæ.

Quęſt. 582. Vtrū erubeſcentia propter genitalia fuerit naturalis, vel ſupranaturalis.

Quæretur nunc quando in Paradiſo apparuit turpitudo in genitalibus, & erubuerunt de eis, an iſtud fuit naturaliter, vel ſupernaturaliter. Aliqui dicunt, ꝙ ſupernaturaliter p Deum: nam ſi naturaliter fieret, prius factum eſſet, cum in eo eſſent naturalia, ſed nō factum fuit, ergo fuit diuinitus. Secundo quia ſi naturaliter fieret, non eſſet in pœnam, & tamen fuit iſta verecundia pœna, ergo non venit naturaliter. Alij dicunt, ꝙ venit naturaliter: nam ſi non veniſſet naturaliter, non E eſſet nobis nunc, & tamen manet: ergo naturaliter ꝓuenit. Secundo quia ad hanc verecundiam ſunt nobis cauſæ ſufficientes ſecundum naturam, ergo veniebat naturaliter. Dicendum, ꝙ motus factus in Adam, prouenit aliquo modo naturaliter, & aliquo modo non naturaliter, fuit enim in eo, & Eua apparens de nouo turpitudo quędam, & de illa erubuerunt, ꝙ enim erubeſcerent prorſus naturaliter fiebat, quia iſtud eſt conſequens ad manifeſtationem turpitudinis: data ergo turpitudine manifeſta in eis ſequebatur naturaliter, & neceſſario, quòd erubeſcerent. Sed de turpitudine, ꝙ

A eſſet in eis cum prius non fuiſſet: dicendum ꝙ erat aliqualiter per Deum, aliqualiter ſecūdum naturam: nā turpitudo erat inordinatio motus, i. ꝙ mouebantur illę partes contra rationem, ſ. non iubente ratione, & ēt poſtea reſiſtente ea, & prius non fuerat ſic, ſed mouebantur ſecundum imperium rationis. Iſta inordinatio fuit a Deo, qui priuauit hominē dono dato: fuit etiam per naturam inquantum in eo erant principia ad hæc faciendum: Et hoc patet, quia ſi ordinatio virium inferiorum ſub ratione, ita ꝙ in nullo ei repugnēt, eſſet ſm naturam, ad hoc ꝙ tolleretur iſta ordinatio, fieret aliquid diuinitus, & tunc diceremus ꝙ totaliter fuit iſtud diuinitus, & in pœnam. Sed iſta ordinatio non erat ſecundum naturam, ſed ex dono, ideo ad tollen- B dum iſtam ordinationem, nō oportebat tolli aliquid, quod eſſet in natura, ſed ſolum priuari hominem dono, & hoc non erat facere contra naturam, ſed potius ſic fieri erat naturaliter fieri, non exiſtente dono. Manere enim ordinationem illam, erat aliquid non naturale, ſed diuinum, & eſſe inordinationem eſt eſſe ſecundum naturam.

Quęſt. 583. Quod ordinatio illa nō eſſet naturalis.

Quod vero illa ordinatio non eſſet naturalis patet; primo quia ea, quæ ſunt naturalia, non pereunt per peccatum, quia vt dicit Dionyſius lib. de diuinis nominibus, cap. 4. Data naturalia, etiam dæmones per peccatum non perdiderunt, & tamen peccatum dæmonum fuit grauius peccato hominum, ergo homines nihil naturale perdiderūt per peccatum, ſed illam ordinationem perdiderunt; cū in nullo homine nūc C ſit, ergo non erat naturaliter. Secundo, quia ſi naturaliter eſſet iſta ordinatio in hominibus, non eſſet ex dono gratuito, quia dona gratuita diſtinguuntur contra naturalia data, & tamen aſſeritur ab omnibus Doctoribus, quòd ſit ex dono gratuito, ergo non erat ſic ſecundum naturam. Tertio quia id, quod rei eſt innatum, eſt ei ſecundum naturam, & tamen innatum eſt viribus quibuſdam animæ repugnare rōni, ergo ordinatio iſta non eſt ſm naturam, ſed potius contra naturam. Patet hoc lib. 1. Ethic. vbi Ariſt. loquens de inferioribus viribus dicit; Videtur aūt in ipſis aliud qd prę ter rōnem innatum, quod aduerſatur, & obuiat rōni. Quarto quia cum vires concupiſcibiles, & iraſcibiles ſint appetibiles, & ſint animales, ſequuntur vim appro D henſiuam, vel cognitiuam, quæ eſt animalis, ſecundū quòd animalis, & iſta eſt phātaſia, ſed iſta eſt diſtinctū principium cognitiuū ab intellectu, ideo neceſſe eſt, quòd aliquando fiat motus ſecūdum illas vires, & nō ſecundum rationem, ſ. quòd nō ſemper phantaſia cōcordat intellectui, ideo ſemper eſſe vires illas ſubordinatas rōni non ſolū non eſt naturale, ſed potius eſt cōtra naturā, vt ſupra. Quinto, quia ſi eſſet hoc naturale, non eſſet differentia inter organa, quibus non eſt principiū motus, & partes, q̄bus eſt principiū motus, ſunt enim quædam partes corporis, quæ nō habēt niſi potentiā motiuā executiuam, & nō habēt cognitionem, neq; appetitū, ſicut manus, & pedes, & fere oēs partes exteriores corporis, ideo neceſſe eſt moueri iſtas per aliquid, quod habeat cognitionem, & appetitū, & qa E in homine eſt pars rōnalis, in qua eſt cognitio, & appetitus, i. intellectus, & voluntas, & iſta membra ſunt humana, erit eis naturale moueri per imperiū rationis, & non alio modo. Sunt aūt quędam alia membra, quæ vltra vim motiuā executiuā, quæ in eis eſt, habēt adhuc appetitum ſibi propriū, quæ eſt in eis, vt in ſubiecto; neceſſe eſt ergo, vt aliqua diuerſitas ſit in motu iſtorum, & illorum: quia alias ſuperuacua eſſet vis appetitiua ijs data, vt propria, ſed primus naturale eſt moueri a ſola ratione, ergo iſta non mouebuntur a ratione, ſed naturale erit eis moueri per appetitum, qui eſt in eis, qui ſequitur quandam aliā cognitionē, q̄

non est in ratione. Et quòd sequantur ista aliquando rationem, erit magis per accidens; sed istæ sunt vires, de quibus quærimus, quæ sunt vires irrationales, ideo non est naturale eis esse subordinatas rationi, sed potius supra naturam. Et ita dici potest, ꝙ fuit aliqualiter ista deordinatio nunc diuina, & aliqualiter naturalis. Diuina fuit inquantum non fuisset facta, nisi per operationem Dei: dederat enim Deus homini donũ gratuitum, quo manente necesse erat ordinatas esse omnes vires inferiores sub ratione; & in reliqua parte temporis, qua vixerat Adam, semper habuerat illud donum, & semper fuerant inferiores vires subditæ superioribus; nunc vero si illud donum Deus non abstulisset, non cessasset illa ordinatio: quia tamen Deus abstulit, cessauit, & non poterat aliquis illud donum semel datum auferre, nisi Deus vel tollendo, vel cessando operari in conseruatione doni: ergo necessaria fuit diuina operatio ad hoc, quòd cessaret ordinatio prior, & subintraret deordinatio.

Determinatio quæsiti.

Quęst. 584. An ibi fuerit aliqua operatio Dei cum Adę, donũ gratiæ fuit ablatum.

Sed aliquis dicet, quòd non erat necessarium opus aliquod Dei, sed per se cessaret illud donum, sicut quando aliquis est in charitate, & gratia, statim peccando per se amittit gratiam, & desinit in eo charitas, & non est ibi aliqua Dei operatio ad amouẽdum gratiam, vel charitatem; ita ergo peccante Adam, & Eua per se cessaret istud donum, & non esset aliqua operatio Dei ad tollendum illud, & tamen ablato illo dono statim ex naturalibus principijs sequebatur deordinatio: ergo ad hoc quòd illa deordinatio tunc esset, non requirebatur aliqua operatio diuina, sed pure humanitus, & naturaliter istud fieret. Dicẽdum quòd non est verum, sed fuit ibi aliqua operatio Dei, vel amouendo donum, aut cessando conseruare, vtrunque enim diuinum est, & non poterat fieri per aliquem, nisi per Deũ, ꝙ homo perderet illud donum. Cum aũt obijcitur ꝙ habẽs charitatẽ, & gratiã perdit ea per peccatũ, & non requiritur ibi aliqua operatio Dei amouentis aliquid horũ: dicendũ ꝙ nõ est simile, qa inter peccatũ, & gratiã est oppositio, ideo ex natura oppositionis habẽt se tollere, & nõ põt vnũ manere altero adueniẽte. Vnde nõ requiritur ad hoc aliqua operatio Dei, sed de dono, per quod habebatur illa ordinatio nõ est sic, quia illud erat donum gratuitum, & gratificans. Vnde nõ habet oppositionem ad peccatum, sed potest manere cum illo, ideo non potuit per se auferri, sed per operationem Dei destruentis donum, aut amouentis, sed erat aliqua qualitas absoluta, vel per cessationẽ eius a conseruatione illius ordinationis. Et patet istud, quia non perijt illud donum statim post peccatum, qa peccauit Eua, & non apparuit in ea nuditas, neq; turpitudo, & ideo adhuc perseuerabat ordinatio illa; post peccatum autem Adæ fuit ablata illa ordinatio. Si ergo potuit stare aliquandiu illud donum cum peccato, potuit manere in æternum, & maneret, nisi quis auferret, & ita concedendum est quòd aliqua operatio diuina fuit ad hoc, quòd cessaret ordinatio virium inferiorum ad rationem.

Quęst. 585. An inordinatio uirium inferiorum naturaliter, an diuinitus facta sit.

Etiam potest dici, quòd naturaliter subintrauit ista inordinatio, quia vires istæ ex conditione sua habent, quòd non sequantur rationem, sed per se moueãtur, ideo naturaliter fit hoc, & non diuinitus, si enim fecisset nunc Deus moueri aliquã partem corporis, & aliquã vim contra conditionem suã, esset pure diuinum, & pertineret ad modum miraculi, sicut ꝙ manus, aut pedes mouerentur cõtra imperium rationis, & tamẽ non fuit sic, immo partes illæ, quæ per se poterant moueri motæ sunt, ideo non fuit aliquid diuinũ, quod esset miraculosum, aut cõtra naturã. Istud apparet, qa vt supra tactũ est, quedã partes corporis habent solã vim motiuã executiuã, & istas necesse est rõni obedire in

F homine, vt sunt manus, & pedes, & quasi omnes partes corporis exteriores. Nam in eis non ponimus aliquã vim appetitiuã, sed solã motiuã, & qa illa est executiua, non potest per se moueri, sed est organum alterius, & necessario obedit alteri imperanti, quia aliàs nõ esset illa executiua. Ad hoc autem quòd exequẽs motum exequatur, oportet esse appetitum. Et quia appetitus non est sine cognitione, oportet præcedere cognitionem, & tunc sequitur imperium, & executio. Vnde vires ipsas executiuas impossibile est moueri sine imperio, & necesse est moueri imperãte ea vi, cui subduntur. In homine autem est duplex appetitus, scilicet irrationalis, qui est concupiscibilis, & irascibilis: & appetitus rationis qui est voluntas, & ita est duplex cognitiuũ præcedens appetitum, scilicet intellectus præ-

G cedit voluntatem, & phantasia concupiscibilem, & irascibilem: ideo poterat cogitari, ꝙ membra sequerentur appetitum irrationalem, & cognitionem phantasticam, vel quòd sequantur voluntatem, & intellectũ, sed non potest esse, ꝙ membra executiua sequantur appetitum irrationalem, & phantasiam, quia appetitus ille non est in omnibus membris, sed in quibusdã: ideo illa potuerunt seruire appetitui irrationali, sed nõ omnia, sed necesse est, ꝙ omnia seruiant appetitui, qui est voluntatis, eo ꝙ ille est appetitus humanus, & superior, sed istę partes sunt humanę, ideo executiuæ vires in eis existentes non sunt executiuæ, nisi imperij volũtatis, quod est imperium rationis. Et ideo moueri om-

H nia membra exteriora per imperium rationis est naturale, & moueri cõtra rationem, vel non s̃m rationẽ esset contra naturam. Vnde si Deus fecisset nunc, ꝙ in Adam & Eua membra exteriora, vt manus, & pedes mouerentur præter rationem, fecisset rem contra naturam, & ista esset miraculosa: est enim istis naturale, vt nunquam moueantur contra rationem, i. resistant illi, quia non habent aliquod aliud principium, per quod moueantur. Etiam non possunt moueri antequam ratio imperet, quia tunc haberent aliquod aliud imperium, sed non habent, ergo non possunt prius moueri quàm ratio iubeat. Et hoc est ista esse penitus subdita rationi. Aliæ autem sunt partes corporis, quæ habent aliquas vires motiuas vltra motiuas executiuas, scilicet habent appetitus quosdam qui sunt

I principium motus per imperium. Et ideo in quibus est talis appetitus, non est eis naturale moueri a ratione, sed ab illis appetitibus: illos vero appetitus concordare, aut subordinari rationi nõ est naturale, sed supra naturam. Nam concordare erit per accidens: subordinari non est per accidens, sed supra naturam ab aliquo agente intendente, quia cum in talibus membris sit sufficiens principium ad hoc, quòd per se moueãtur, mouebuntur aliquãdo per se, quia aliàs superuacuum esset illud principium, sed ita est de omnibus illis membris, quorum sunt vires irrationales, vt uirtutes, & illa membra sunt subiecta, & organa, & sunt illæ vires appetitus consequens quandam cognitionem, quæ non est a ratione, ideo in illis poterit esse motus sine ratione, scilicet non expectata illa. Etiam

K poterit esse motus contra rationem, quia cum sint distincta principia motus sufficientia, & ab inuicem non dependentia, non est inconueniens vnum repugnare alteri saltem per accidens.

Qõ. 586. De motu irascibilis & concupiscibilis.

Et ideo dicendum, quòd concordare vires irrationales in suo motu est per accidens, quia cum non habeant aliquam necessariam habitudinem, continget concordare, sicut continget discordare. Quòd vero sint istæ vires subordinatæ rationi, non est per accidens, sed fit aliquando talis ordinatio, quia illa dicit quandam necessariam connexionem illarum ad rationem. Id autem non poterit fieri, nisi per aliquod agens,

agens, quod sit superius vtrisque viribus, & istas illi subordinet ex intentione, & durabit subordinatio, quandiu illud agens, conseruauerit illam habitudinem, vel subordinationem. Sicut aliqualiter est similitudo de aqua, quæ naturaliter est frigida, & per agens superius, & maius in actione, idest per ignem, vel Solem, quando viuat in qualitate actiua, efficitur calida, & tamdiu manebit illa caliditas, quamdiu ignis, vel Sol, qui eam calefecerunt, continuẽt actionem suam super eam; quibus cessantibus aqua per naturalem virtutem suam reducit se in frigiditatem propriam, quam prius habuerat. Ita est de viribus istis irrationalibus, idest irascibili, & concupiscibili, quæ sunt per se sufficientia principia operationum, vel motuum sine ratione: nam operabuntur per se non expectata ratione, & interdum contra illam, nisi quando aliquod superius agens subordinauerit eas rationi, & tenuerit eas sic. Et quia per illam actualem subordinationem non tollitur natura ipsarum, manent ipsæ, vt principia sufficientia ad operationem, sed sunt impedita agere per superius agens, quod ea tenet. Quando ergo cessauerit illud agens, sic tenere illas vires, redibunt in naturalem conditionem suam, & incipient per se operari, non expectata ratione. Si tamen per illam subordinationem tolleretur natura ipsarum, qua sunt per se sufficiens principium actionis; etiam cessante superiori agente, non redirent illæ ad per se agere, sed manerent semper subditæ rationi. Sicut quando aqua calefit, & perdit actualem frigiditatem, si perderet naturam propriam, qua frigiditas est sibi naturalis, nunquàm postea efficeretur frigida, etiam cessante igne calefacere, sed quia per calefactionem actualem non perdidit naturam propriam, scilicet virtualem frigiditatem, statim vt cessauerit ignis calefacere, reducet se per se ipsam sine alio agente ad actualem frigiditatem.

Irascibilis, & concupiscibilis naturaliter per se mouetur, non expectata ratione, non tamẽ sic mẽbra mouẽt. Sed dicendum, quòd licèt sit naturale illis viribus, idest concupiscibili, & irascibili per se moueri, non expectata ratione; tamen non est naturale, quòd moueant membra, in quibus sunt, motu executiuo, sed solùm quòd faciant quendam motum in membris, qui vocatur appetitus, & quantum ad irascibilem vocatur ille motus ira, vel iracundia, vel alijs nominibus. Quantum ad concupiscibilem vocatur motus ille concupiscentia, siue sit concupiscentia venereorum, siue concupiscentia cibi, & potus. Sed ipsa organa non possunt mouere motu executiuo, qui est motus quasi localis. Et causa est, quia ille motus fit executiuè per potentiam motiuam executiuam, quæ est in musculis, & lacertis: ista tamen potentia motiua in homine non est subordinata, nisi rationi in homine, & in alijs animalibus superiori perfectioni secundum formam, vel animam ipsorum. Et hoc per istas vires concupiscibilem, & irascibilem fit motus appetitus in ipsis organis, qui est cùm quadam alteratione ipsorum organorum, & interdum aliarum propinquarum partium, & quanto ille motus est fortior, tanto est maior alteratio, vt patet in ira vehementi, & tamẽ nullum organum mouetur localiter ad executionem illius appetitus, quia illæ vires non possunt imperare viribus motiuis executiuis, non solùm aliorum membrorum, sed neque suorum.

Quest. 587. An irascibilis, & concupiscibilis possint per se naturaliter mouere potentiam motiuã in membris. Contra quod aliquis objiciet, quia in organis genitalibus masculinis fit motus localis, etiam non imperante ratione; immò contra eius imperium, & ita videtur ibi obedire potentia executiua motiua appetitui, vel ipsa concupiscentia per se potest mouere organum executiuè. Dicendum, quòd neutrum est, nam non potest vis concupiscibilis per se mouere aliquod organum executiuè, quia excedit genus suũ,

A cùm sit virtus imperatiua, vel motiua principium, & non executiue, sicut neque voluntas, quæ est appetitus irrationalis, potest mouere aliquam partem corporis localiter, sed solùm imperando. Et ideo si deest virtus motiua executiua, non erit motus, sed voluntas, sicut apparet in corporibus paraliticorum, ita dicit Aristot. lib. 1. Ethicorum. Feruntur enim quemadmodum dissolutæ corporis particulæ in dexteram præeligentium è contrario mouere in sinistram praue feruntur, & hoc fit, quia illæ partes sunt dissolutæ, & non manet colligatio earum cum toto, vt moueantur per potentiam motiuam, & sic quia deest ibi potentia motiua, non mouentur licèt voluntas illud imperet. Etiam non potest concupisci- Cap. 13.
B bilis, quæ est in organo imperare motiuæ potentiæ, vt illud localiter moueat, sed hoc solùm fit per imperiũ voluntatis, cui omnia membra naturaliter obediunt. Et cùm dicitur de motu locali, dicendum quòd nunquàm mouetur genitale per imperium concupiscentiæ venereorum, & motus, qui interdum ibi fit, non est a potentia motiua imperata a concupiscibili; sed est a spiritu incluso distendente organũ, cuius est conditio, vt sic distendi possit. Circa quod considerandum quòd actus, ad quem mouet concupiscibilis venereorum, est commisceri carnaliter, cum emissione seminis: iste autem non potest perfici per solam concupiscibilem, neque etiam per solam rationem, neq; etiam per rationem concurrentem concupiscentiæ; nisi aliquid alterum adsit. De primo patet, quia con- Quid actꝰ cõcupiscibilis sit.
C cupiscibilis non potest, nisi mouere inclinando, qui motus est ipsa concupiscentia venereorum, & actus non consummatur in sola inclinatione, sed indiget executione. De secundo patet, quia ratio potest mouere membra, & tamen si non sit ibi concupiscentia venereorum, nunquàm complebitur actus, sicut dicit August. lib. 14. de ciuitate Dei, cap. 19. scilicet, Aut vero genitales corporis partes, ita libido suo iuri quodammodo mancipauit, vt moueri non valeant, si ipsa defuerit, & nisi ipsa, vel vltro, vel excitata surrexerit. De tertio patet, vt in impotentibus, in quibus est appetitus venereorum, etiam voluntas imperat membris ad executionem, & tamen non perficitur
D coitus idem in potentibus, qui per frequentatum coitum exhausti sunt, quia cùm repetunt concubitum non possunt illum perficere, aliquid ergo alterum requiritur ad perficiendum.

Causa huius est, quia ad complendum cõcubitum vltra vim concupiscibilem, & concupiscentiam, & voluntatem imperantem, & organum, & virtutem motiuam, cui imperat ratio, quæ communiter habentur semper, vel quasi semper, requiruntur tria, sine quibus non fiet, s. semen, calor, spiritus. Vbi semen deest non fit concubitus, esse autem illud non est in potestate hominis. Vnde non est per voluntatem, neque etiam per vim concupiscibilem, quæ non operatur, sed mouet, sed est per virtutem nutritiuam, quæ illud residuum facit ex vltima digestione, & per generatiuã, quæ illud separat, & fluere facit, & istud est, Quest. 588 Ad cõplendum cõcubitum tria requiri.
E quod habere est minus in potestate nostra, q̃ cætera. Aliud est calor, & istud est necessarium, quia sine calore non est motus concupiscentiæ, cum fiat s͠m quãdã realẽ alterationẽ. Etiã sine calore non fit motus seminis ad emissionẽ, sed emissio cõplet actũ. Tertium est spiritus, i. ventositas quædã resoluta implens, & distendens genitale: organum enim virile p se ꝯhitur, & flectitur. Et ideo ineptũ ad cõmixtionẽ, quæ nõ fiet sine subintratione in vas fœmineum: ad hoc aũt spiritus adiuuat, quia implet, & inflat organũ, & ideo induratur, & distenditur, atque non flectitur, & ita aptum redditur penetrationi, & p̃mixtioni. Et conuenit spũs

propter cōditionem organi, cuius non est semper vna consistentia, sicut partes duræ corporis, vt digiti. Nam semper illi retinent propriam magnitudinem, atque duriciem, sed genitale viri est neruosum, & cartilaginosum: partes autem cartilaginosæ inflantur, & indurantur, & ita redditur organum aptum. Sed super hæc tria non habet potestatem voluntas, neque vis concupiscibilis, neque ambo simul, sed quædam eorum ex operationibus aliarum virtutum proueniunt, sicut semen a virtute nutritiua. Et ad hoc nihil prodest se ipsum excitare, quia nihil plus seminis habebit qui se excitat ad concubitum, quam qui concupiscentiam expectat. Secūdum, s. calor prouenit ex natura, s. quidam sunt, qui calefaciūt valde, & ideo inflammant ad libidinē, ita dixit Apostolus; Nolite inebriari vino, in quo est luxuria, s. quia calefaciendo mouet ad venerea, & iō ēt sumptis quibusdam cibis, sumus magis ad venerea proni, q̃ alijs sumptis, quia illa magis mouēt calefaciēdo. Istud autē licèt per naturā adueniat, pōt tñ aliquo modo excitando prouenire, quia aliqui sunt ad venerem frigidi, & in quibus nullus motus est ad hoc, sed se ipsos excitando, vel ab aliquibus rebus concitati sine aliquo cibo, aut potu, aut alia re naturali calefiūt, & appetunt, atque disponūtur. Et hoc August. innuit vbi supra, s. vt moueri non valeant, si ipsa defuerit, & nisi ipsa vltro, vel excitata surrexit, & ita interdum excitatur. Tertium, quod est spiritus aduenit naturaliter, non per imperium voluntatis, neque etiam per vim concupiscibilem, quæ nihil tale præstare potest, sed naturaliter gignitur illa ventositas inflans virilia, & non consequitur illa veneream cōcupiscentiam, neq; ipsum semen, cùm in quibusdam sit semen, & calor, & appetitus magnus, sed non est spiritus, ideo non inflantur genitalia, & è contrario interdū non existente concupiscentia venereorū, aut deficiente semine manet inflatio genitalis non resoluto, aut efflato spiritu, & aduenit iste spiritus, magis ex conditione quorundam ciborum, & potuum, q̃ aliorum, cùm sint quædā valde ventosa. Et ita nunc patet responsio ad id, quod dicebatur moueri genitale localiter, sine imperio rationis: dicendū verū esse, & tñ non mouetur, quasi motum a vi motiua, q̃ est in membris, & obedit volūtati, sed est qdam motus dilatationis a spiritu implente, & non oportet ad hoc poni appetitū, neq; potentiā motiuā, sed illud absolutè est verū, ꝙ vis motiua exequēs motū, qui est in illo membro, & alijs, nulli obedit, nisi voluntati. Ideo nunq̃ poterit compleri actus venereorum sine voluntate in viro; de fœmina secus est, quia illa suscipit, ideo potest inuita cognosci.

Tollitur obiectio facta superius in qst. 587.

Quęst. 589. Solutio rationum in oppositū superius quæst. 582.

Ex prædictis apparet, quod dicebamus de subordinatione virium irrationalium appetitiuarū ad rationem, ꝙ nō sit secundum naturam, sed supra naturam, & ideo ad hoc, ꝙ mouerentur illæ vires contra rationem, non egebant aliquo adiutore, sed solū, ꝙ cessaret detinere eas agens superius, quod rationi subditas cōtinebat, sicut aqua calefacta ad hoc ꝙ infrigidetur, nō eget adiutore infrigidāte, sed per se ipsam frigida fiet, si cessauerit calefaciens agere in eam. Et ita respondebitur ad rationes factas pro vtraque parte, supra quæstio. 582. Ostendebatur primò, quòd fuisset deordinatio illa diuinitus, quia aliàs semper fuisset: dicendum, quòd vtrūque concedimus, naturaliter quidem, quia vires ipsæ ex natura (qua sine alio mouente, repugnarēt rationi. Diuinitus autē, quia fuit per hoc, quòd Deus cessauit nunc cōseruare illam subordinationem, quæ erat nō per naturam, sed per donum gratuitum, & qa non poterat esse cessatio ista, nisi per Deum, potest dici ꝙ diuinitus aduenit. Et tamen, quia illud argumentum procedit, quasi solùm diuinitus, & non naturaliter hoc fuisset, dicendum, ꝙ naturaliter fuit, intelligē-

F do vt diximus. Et tamen non fuit semper, quia licèt semper sic maneret, vel fuisset, si natura sibi fuisset relicta, qa tamē natura eleuabatur per donum gratuitū, supra conditionem naturalem, non erat semper sic. Quando autem cessauit donum, redijt res ad id, quod sibi erat naturale; & sic reditio illa fuit naturalis, & nō diuina. Sicut non valet, ꝙ frigiditas nō sit naturalis aquæ, quia non semper fuit frigida, sed aliquādo calefacta. Est tamē frigiditas naturalis aquæ, ergo fuisse rē aliquando extra dispositionem illam, non ostendit dispositionem illam non esse naturalem, vel reditum ad dispositionem. Ad secundum dicendum, ꝙ fuit naturaliter illa turpitudo, vel inordinatio apparēs, & tamē non tollitur, quin sit pęna, sed certum est, ꝙ ex ea parte, qua erat naturale, non fuit pœna, & ex ea parte, qua

Ad secundum.

G fuit pœna, non erat naturale: erant enim ibi duo, s. cōditio naturalis virium, qua per se moueri poterant, nō expectata ratione, & etiam resistendo ei. Aliud erat ipsum donum gratuitum, quo continebantur vires ita subditę rationi, ꝙ non obuiarent ei, & etiam ꝙ non p̄uenirent eam inclinando ad aliquid, quod ratio prius non iuberet. Quantum ad primum erat deordinatio illa naturalis, & ideo non erat pęna, sicut non erat homini pœna, sed naturæ conditio, ꝙ cibo egeret; considerato secundo fuit pœna. Et non fuit naturale apparere illam deordinationē. nam Deus gratuito eleuauerat hominem supra conditionem naturæ suæ, vt vires irrationales, quæ per se moueri poterant, essent rationi subditæ. Et hoc donum, quod semel contulerat,

H nunquàm auferret, si homo nō demereretur. Et quia homo per peccatū demeruit, abstulit Deus illud donum, cessando continere vires rationi subditas. Quòd Deus priuaret hominem dono, vel cessaret conseruare, quod incęperat, pęna fuit, quia fuit pro peccato, sed Deo cessante, conseruare illam ordinationem, sequebatur naturaliter, ꝙ vires per se mouerentur, quarum naturalis conditio erat principium motus. Etiam potest dici, ꝙ fuit pœna, & fuit naturalis deordinatio illa. Aliæ rationes ostendunt, quòd hoc fuerit naturaliter, & tamen quia illæ conantur ostendere, quòd ita fuerit naturaliter, quòd nullo modo fuerit diuinitus. Dicendum, quòd fuit etiam diuinitus, & ad primum, cum dicitur, quòd si non venisset naturaliter, non maneret in nobis nunc: dicendum, ꝙ naturaliter venit, i.

Solutio aliarum rationum.

Ad primū.

I ex principijs naturæ, & ideo manet, quia si venisset contra naturam, non maneret, quia esset violentum, vel periret naturalis perfectio per peccatum, quod falsum est, cū ēt peccatum dæmonum fuerit maius peccato Adæ, sed per illud non perdiderūt data naturalia, vt dicit Dionysius lib. de diu. nom. cap. 4. Ergo multo minus perderet homo: & tamen diuinitus etiam aduenit, inquātum Deus priuauit hominem dono gratuito, quo nullus alius priuare poterat, & inde secuta fuit deordinatio. Et hoc innuit Deus, cùm locutus est ad Adam, dicens: Quis dixit tibi, ꝙ nudus esses? nisi qa de ligno, de quo præceperam tibi, ne comederes, comedisti? Ac si dicat, Nunquàm fuisset ista nuditas, nisi peccasses comedendo: ergo Deus iratus induxit istam

K nuditatem in pęnam, permittēdo hominem sibijpsi. Ad secundum concedendum, ꝙ in homine erant causæ sufficiētes, naturaliter ad deordinationem, & verecundiam, & tamen non venit purè naturaliter istud, quia istę causę naturales nunquàm verecundiam, & deordinationem induxissent, si homo non peccasset, & Deus non cessasset cōseruare ordinationem illam virium ad rationem, per donum gratuitum, ideo aliqualiter diuinitus hoc venit. Si tamen petatur, quod istorum magis propriè concedetur, dicendum, quòd magis propriè dicetur, quòd deordinatio illa fuit naturaliter, quàm diuinitus, vel supernaturaliter.

Ad secundum.

Quæretur

Qō. 190. An Deus induxerit deordinationem in alijs uiribus irratio nalibus.

Quæretur ſicut Deus propter peccatum induxit de ordinationem in vim concupiſcibilem venereorum, an induxit in alijs viribus irrationalibus. Dicendum, quòd ſic,æqualiter enim Deus induxit in omnes deor dinationem;circa quod ſciendum, vt tactum fuit ſup. ꝙ vires irrationales,quæ rationē participant, ſunt om nes appetitiuæ,vt Ariſt.inquit lib.1.Ethic.circa finem, & diuiduntur in duo genera, ſcilicet in concupiſcibi bilem,& iraſcibilem,ipſa vero concupiſcibilis ſubdiui ditur,quia eſt quædam concupiſcibilis venereorum: alia autem ciborum, & potuum, & habent iſtæ vires diuerſa ſubiecta, & organa, vt declaratum eſt. De omnibus ijs dicendum,ꝙ ante peccatum erant ſubor dinatæ rationi,& ſtatim poſt peccatum amborum fue runt omnes deordinatæ, ita vt contra rationem mo ueantur. Et apparet primo,quia ſi illa ſola, ideſt concu piſcibilis venereorum fuiſſet tunc deordinata, mane rent aliæ ordinatæ,& tamen non manſerunt, quia ne que manent,ergo fuerunt ſimul deordinatæ. Secun do,quia omnes vires irrationales continebantur ſup naturaliter, & ex dono gratuito ſubordinatæ rationi cum quęlibet naturaliter habeat,vt illi repugnare poſ ſit, ſed per peccatum perdidit homo omnia gratuita manentibus ſolis naturalibus,ergo ordinatio aliarum virium,quæ erat gratuita,perijt. Tertio,quia ſi mane ret ordo aliarum virium deordinata concupiſcibili ve nereorum,neceſſarium erat,ꝙ Deus adhuc conſerua ret ordinationem,quantum ad alias,& tamen non eſt conuenienter dictum,ꝙ poſt peccatum faceret Deus aliquid ſupernaturaliter in homine, cum illud perti neret ad ſtatum innocentiæ,ergo non ſeruabat illam ordinationem, ergo erat neceſſario deordinatio. Quarto, quia ſi poſt peccatum illud nō ceſſaſſet Deus conſeruare ſupernaturaliter ordinationem illam, nun quam ceſſaret,quia non ſuperuenit poſtea aliqua cau ſa de nouo in Adam, propter quam Deus ceſſaret, & tñ certum eſt, ꝙ in Adam erant deordinatæ iſtæ vires quia aliàs non poſſet in eo eſſe pęnalitas famis, ſed illa fuit,ergo vires iſtæ non manebant ſubditæ rationi.

Qō. 191. Cur non apparuit turpitudo niſi ſecun dum concu piſcibilem venereorum.

Quæretur cum omnes vires ſimul fuerint deordi natæ,& omnis deordinatio eſt turpitudo,quare nō ap paruit turpitudo nunc ſm alias vires,ſed ſolùm ſm cō cupiſcibilem venereorum? Dicendum,ꝙ primo fuit, quia in alijs viribus nō potuit apparere turpitdo, quia aliæ non habent organa,quę ſunt ſubiectum exterius, ſed interius tam iraſcibilis, quàm concupiſcibis cibo rum, ſed inordinatio eſt in motu illius vis inquantum eſt cōtra rationem,& tamen non ſunt illi motus, niſi in membris, quæ ſunt ſubiecta, & illa membra quan tum ad alias vires ſunt interiora, ad ſolam cōcupiſcibi lem venereorum ſunt exteriora, ergo in organo hu ius ſolius apparuit inordinatio. Secundo, quia hoc po nitur ad ſignandum verecundiā, quæ ſuperuenit Adę & Euæ ex illa turpitudine,vel deordinatione, ſed in a lijs,licèt eſſet deordinatio,non ſequeretur verecundia eo ꝙ verecūdia eſt de turpi manifeſtato,in alijs autem nō poteſt manifeſtari turpitudo,quia non ſunt organa patentia, cum ſint interiora:nam etiam hic non patuiſ ſet,ſi eſſent veſtiti,ideo in ſola vi concupiſcibili potuit nunc apparere deordinatio.

Qō. 192. An Adam & Eua eru beſcere potuerint circa alios motus pre ter vene reorum.

Sed obijcietur,ꝙ poterat erubeſcere de motu iræ, & alijs motibus paſſionalibus,ideo illi eſſe debuerunt. Dicendum,ꝙ non ſtat, quia aut eſſent ſoli motus illa rum viriū ſine executione aliqua, aut cū executione, ſi primo modo non erubeſcerent, quia motus illi fiūt in organis proprijs illarum potentiarum, ſed organa il la ſunt interiora ut dictum eſt,& licèt in illis ſit motus deordinatus,non apparebit, ideo non potèrimus de il lis erubeſcere, & tñ circa cōcupiſcibilem venereorū, cum organum ipſum ſit foris,etiam ſi ſolus motus ſit

A factus in organo, manifeſtatur deordinatio, & eſt ve recundia,& ita fuit in Adam & Eua nunc. Secundo, quia dato,ꝙ non ſolùm fieret motus interior virium, ſed etiam executio, non ſequebatur manifeſta deordi natio, quia nunquam organa exteriora executiua iræ, vel cōcupiſcentiæ cibi,& potus redduntur turpia quā tumcunq; ſit turpis motus, cuius deſiderium exequū tur,cum ad illa organa nihil proueniat de motibus il lis inordinatis,ſed ſolùm de imperio rationis, & ita nō ſequetur erubeſcentia de aliquo organo,ſicut fit in or gano venereorum, quod turpe redditur ex motu de ordinato,qui ibi eſt. Tertio,quia licet accipiamus ip ſos actus executiuos,qui turpes ſunt, cū ſunt cōtra ra tionem,non cōueniebat apparere illos actus,quia etiā

B ſi illi actus ſint turpes, eſt excuſabilis, & occultabilis turpitudo eorum,cum nō ſint actus turpes, quia ſunt actus iræ,vel cōcupiſcentiæ, ſed quia ſunt a cauſa tur pi,vel nō legitima. Sed cauſa pōt occultari, licèt actus pateat,ideo poterit quilibet actus iſtorū apparere non turpis,licèt verè ſit turpis,& ita non ſequitur inde ve recundia. Secus de cōcupiſcētia venereorum,& actu, & organo eius,quia turpitudo in ijs nō eſt à cauſa, ſed a natura, ideo cōcubitus ſiue legitimè,ſiue illegitimè fiat,ſemper eſt turpis,ſi eſt manifeſtus, & organū ſem per habet turpitudinem,qñ apparet,ideo in hoc fieret verecundia. Quarto,quia hic voluit Deus manifeſtare pœnam,quæ pro peccato fuit ſecuta,cum ait: Quis di xit tibi,ꝙ nudus eſſes,niſi ꝙ de ligno, de quo præcepe ram tibi ne comederes, comediſti? ſcilicet, ideo tibi

C ſuperuenit nuditas, & tamen ſi nō ſolùm eſſent mo tus iſtarum virium, ſed etiam executionis,eſſet ibi iā imperium rationis, ſine quo nulla executio fieret, & tunc non tam eſſet pœna,quàm peccatum. Deus au tem voluit oſtendere in eis pœnam ſine operatione eorum,& ſine nouo peccato, ideo non potuit manife ſtari,niſi in vaſis genitalibus,quę ſunt exteriora,& per ſolùm motum cōcupiſcentiæ ſine actu executiuo red duntur turpia. Quinto,quia forte non poſſet bene de duci actus inordinatus ſm omnes vires irrationales, de quo poſſent erubeſcere,quia aut hoc fieret diuini tus,aut per ipſorum operationem, ſiue naturalem di ſpoſitionem. Nō poterat fieri niſi per Deum, quia cū actus illi non poſſent eſſe ſine peccato, Deus cogeret

D eos peccare:nam ſine imperio rationis non fit aliqua executio:Deus tamen non ſolùm nō cogit ad peccan dum,ſed etiam non inclinat,quia hoc eſſet tētare, ſed vt dicitur Iacobi prima, Deus neminem tentat, ſed v nuſquiſque tentatur a cōcupiſcentia ſua abſtractus,& illectus. Secundo non fieret,quia non erat aliqua cau ſa,quę induceret Adam & Euam ad ſtatim magis pec candum,& potiſſimè ſm omnes vires irrationales,iō nō deberet ſequi actus executiuus, ſed ſolùm motus in organo,& ille non poterat manifeſtari, niſi in orga no cōcupiſcentiæ venereæ,quod foris eſt. Sexto, quia Deus voluit oſtēdere, quō per peccatum incurriſſent in hanc miſeriam, quæ erat veſtibus indigere, & hoc non poterat manifeſtari,niſi per ſolam cōcupiſcentiā venereorum in hoc membro: prius enim nudi erāt,

E & non erubeſcebant,vt ſupra 2. cap. nūc vero erubue runt de membris illis,& ideo veſtibus eguerunt. Ap parebat igitùr miſeria,ſed hoc nō poterat fieri per de ordinationem aliarum virium,quia etiam ſi ſequatur executio foris,& actus ſit turpis, atque homines eru beſcant de actu, tñ nō erubeſcūt de aliquo membro, vel parte corporis, quia in nullam partem corporis transfundunt ſuam turpitudinem illæ vires irrationa les. Ideo licet eſſet verecundia,non eſſet indigētia ve ſtium,cum in nulla parte corporis appareret turpitu do,& non minus,ſic hoīes erubeſcerēt veſtiti, quàm nudi,ſicut in nobis nunc fit, & tamē voluit eos Deus

dedu-

deducere ad hoc, vt vestibus egerent, ergo debuit ista sola deordinatio apparere, quia aliæ non proderant etiam si manifestarentur.

Qō.593. An in primis parentibus fuit alius actus interior deordinatus.

Sed quæretur, an secundum alias vires fuit in Adã, & in Eua tunc aliquis motus interior deordinatus, ēt si foris nō manifestaret. Aliquis dicet certū esse, ꝙ sic, quia Deus post peccatū amborum cessauit ꝯseruare illam subordinationem virium ad rationem, quo facto statim esset deordinatio, sed omnes manebant solutæ, ergo in omnibus appareret statim deordinatio. Dicendum, quòd non constat, an fuerint deordinationes actuales, idest motus inordinati secundum alias vires, sed hoc constat quòd nō erat necesse, quòd essent motus illi, quia & in nobis solutæ sunt vires istę, & nō est aliquid continens eas subordinatas rationi, & tamen non fit semper motus in illis, sed pro maiori parte temporis manemus sine actuali motu ipsarum, qa neque semper irascimur, neque semper venerea, aut cibos concupiscimus, ita ergo licèt solutæ essent vires illorum a subordinatione rationis, non erat necesse quòd statim sequeretur motus in eis.

Qō.594. Cur potius motus fuerit in concupiscibili venereorum quam in alijs.

Sed tunc quæretur quare potius fuit motus in concupiscibili venereorum quàm in alijs, cū omnes sint solutæ? Aliquis dicet, quòd illud fecit Deus, quia in pœnam voluit concitare concupiscentiam in Adam & Eua. Sed dicet aliquis, quòd non stat, quia Deus non mouet ad peccata, ideo reducetur in aliam causam. Dicendum, ꝙ hoc non vrget: nam illud, ꝙ tunc fuit in Adam & Eua, fuit pœna, & non peccatum, & ideo poterat per Deum fieri. Sed dicẽdum, ꝙ hoc, & similia Deus non facit, quia licèt nō sint peccata, sunt tamen incentiua ad peccata, quia sunt incentiua quędam ad actum inordinatum, & istæ sunt tentationes: Deus tñ neminem tentat, vt Iacobi.j. & cum Deus nō tentet homines adhuc maximè apparet, ꝙ non tẽtet suscitando passiones in homine, quia dicitur. e. c. ipse enim neminem tentat, sed vnusquisque tentatur a cōcupiscentia sua abstractus, & illectus, ergo cōcupiscẽtia est principium separatum, quod per se mouetur, & nō a Deo, & illa est, quæ tentat hominem, & non Deus. Non igitur Deus suscitaret concupiscibilẽ venereorum, vt esset concupiscentia actualis in Adam & Eua. Sed dicendum, ꝙ naturaliter prouenit istud. Sunt enim istæ vires appetitiuæ, vt dicitur lib. 1. Ethic. & habent obiecta, in quæ mouentur, quia sunt virtutes aliqualiter passiuæ, non existente autem obiecto, non est motus, in præsentia obiecti est motus: nunc vero ita fuit concupiscibilis venereorum, quæ est in copulatione. Sed nunc qñ Adam & Eua simul fuerūt, erant omnes dispositiones requisitæ: erant enim ipsi potentes copulari, cum essent perfecti ſm corpus, & omnes corporales virtutes, erant simul & nudi, & ambo pulchri quales eos Deus formauerat: vnusquisque ergo conspecto altero exardesceret in concupiscentiam eius; ideo ambo simul in hanc rem commoti sunt, & ambo erubuerunt. Nō enim poterat esse maior dispositio ad hoc, ꝙ insurgeret concupiscentia venereorum, quàm tunc. Vnde si aliqñ insurgere posset tunc insurgeret. Quia ergo non erat concupiscibilis ligata statim surgeret: immo mirum erat si ijs datis nō surgeret, prius aūt nudi erant, & omnes dispositiones erant, sed erant vires irrationales subordinatæ rationi, ideo quo vsque ratio iuberet concubendū, non poterat insurgere concupiscentia aliqua venereorum. De alijs viribus, idest irascibili, & concupiscentia ciborum non erat sic, quia licèt essent illæ solutæ, non fuit ibi dispositio ad motum illarum, quia non erat ibi obiectum: nam irascibilis non mouetur, nisi facta iniuria, vel cōtemptu, vel cum hoc phantasia, aut ratio iudicauerit, vt dicitur lib. 7. Ethic. 8. c. & tñ non erat hic

F istud, quia soli Adam & Eua erant, qui se mutuo non offenderant, sed valde se diligebant, ideo non fuit aliquid, propter quod surgeret motus in irascibili. De concupiscentia ciborum, & potuum non erat ēt causa, quia licet obiectum esset præsens, idest cibi delectabiles, erat satietas ciborum in eis, quia comederant quantum eis conueniebat, cum essent in medio ciborum nullo prohibente mãducare, ideo non esset nūc aliqua causa de nouo incitans ad manducandum, igitur dicendum, ꝙ sola vis cōcupiscibilis venereorum tunc surrexit: aliæ autem non, quia vel non habent obiecta, vel defuerunt aliquæ dispositiones.

Qō.595. Ad quid Deus venit ad Adã & Euam.

Quæretur, cum Deus venit ad Adam & Euã postquam peccauerunt ad quid venit? Dicendum, ꝙ venit primo ad ostendendum eis peccatum suum: nam
G dixit Adæ, Quis dixit tibi, ꝙ nudus esses, nisi ꝙ de ligno de quo præceperam tibi, ne comederis, comedisti? sup. 3. cap. Secundo ad denunciandum eis pœnas pro peccato: nam mulieri, & viro, & serpenti denunciauit quid eis futura erant. Tertia ad redarguendum eos de peccato: nam dixit Deus Adæ & Euæ verba increpatoria pro peccato improperando, ꝙ hoc fecissent, & non potuisset hoc fieri, nisi ad eos veniret, cū non esset ipse præsens, quando peccarent. Quarto fuit ad eijciendum eos de Paradiso: nam cum peccauerunt eiecit eos supra 3. cap. & non eijcerentur, vel nō appareret quomodo eijcerentur pro peccato, nisi veniret Deus ad illos, vt loqueretur. Quinto fuit ad dandum eis vestes, quia ante peccatum non dederat eis
H vestes: volebat autem eis dare cum indigerent illis, ideo venit ad eos, & dedit vestes, atque expulit.

Qō.596. Cur Deus nō statim uenit antequã facerent perizomata.

Sed quæretur cum Deus vellet ad eos venire post peccatum, quare non venit statim, vt peccauerunt, sed prius fecerunt sibi perizomata? Nam quando venit erant operti perizomatibus, vt patet ex ordine literæ. Dicendum, ꝙ fuit primo ad dandum eis locum cogitandi de se, & pœnitendi, vt sic possent redire in statum priorem: nam qñ peccauerat Adam & Eua putatur a multis, ꝙ si confiterentur peccatum suum Deo veniam petentes haberent illam, & tñ siue restituerentur, siue non, erat saltem eis melius veniam petere de peccato, quàm non petere. Si autem Deus statim veniret, vt illi peccauerunt, inueniret eos turbatos
I præ magnitudine verecundiæ nouiter insurgentis, & ita non considerarent, vt veniam peterent, quia hoc est animi tranquilli, & deliberati, ideo dimisit eos paululum post peccatum manere, vt possent ad se reuerti, & cogitare de malo, quod fecerant, & in quod incurrerant, vt sic mouerentur ad petendum veniam, quando Deus veniret. Secundo fuit ad nongrauandum eos magna verecūdia: nam si statim veniret, veniret eos prorsus nudos, & valde erubescerent, vt autem interim haberent locum consuendi sibi perizomata, quibus operirentur, non venit statim. Et patet hoc, quia Adam & Eua vestiti perizomatibus erubuerunt aduentum domini: multo magis ergo erubescerent, si non operirentur ijs: patet quia vocante Deo Adam, dixit illi: Vocem tuam audiui de medio
K Paradisi, & timui, eo quòd nudus essem. Quanto ergo esset maior nuditas, tanto magis timeret, vel erubesceret. Tertio ad ostendendum nobis magnitudinem verecundiæ Adæ & Euæ post peccatum: nam tam grauiter de nuditate erubuerunt, quod statim fecerunt sibi perizomata ad operiendas partes illas. Si autem Deus statim venirer, inueniret eos non opertos perizomatibus, & licèt ipse daret eis vestes, sicut postea fecit, non constaret tamen de verecundia ipsorum, quia per uestes, quas ipsi fecerunt constabat de verecundia ipsorum: non autem per uestes, quas Deus eis dabat, quæ forte darentur ad alium finem, idest

id est ad liberandum a læsione excessiuarum qualitatum. Quarto vt per hoc ostenderetur de quibus partibus erubuerant, quod conueniens erat nobis scire, & tamen si venisset Deus, antequã facerẽt perizomata, & daret eis vestes, cum illę essent integrę vestes, quæ totum corpus operiebant, non constaret, de quo erubescerent, cum autem Deus venerit, postquam illi fecerant perizomata, apparebat quòd de solis genitalibus erubuerũt, quia istę vestes eas solas corporis partes tegebant. Quinto vt daretur locus humanæ prudentiæ, & ingenio: si Deus statim veniret, & de nuditate erubescentes inueniret, prouideret de vestibus, & sic homo nil sibi ipsi faceret de operimento, per quod appareret quid posset inuenire nouitatis humanum genus: Vt ergo homo faceret aliquid a se ipso non venit Deus statim, & interim consuerunt sibi perizomata. Sexto fuit ad ostendendum beneficiũ Dei, & causam eius: nam dedit Deus vestes, qñ expulit de Paradiso: si autem homines sibi de ijs possent prouidere, non erat magnum beneficium eis hoc præstare, quòd ipsi sibi ipsis facere poterant: voluit igitur scriptura ostendere causam huius, scilicet indigentiã hominum. id est, quia illi non poterant, aut nesciebant sibi ipsis tales vestes facere, Deus dedit eis vestes, quibus indigebant. Hic apparet, quia fecerant sibi perizomata, & tamen illę vestes non erant sufficientes, ergo debuit Deus non statim venire, vt prius illi sibi perizomata facerent.

Qõ. 597. Quam uocem audiuerint domini deãbulãtis in Paradiso.

Cum dicatur supra tertio capitulo, & cum audissent vocem dñi deambulantis in Paradiso &c. Quæ fuit vox illa quam audierunt? Aliqui dicunt, ꝙ fuit vox, quam dixit Deus, scilicet Adam, vbi es? Motiuũ eorum est, quia ante istam non legitur alia vox Dei. Secundo quia postea dr̃. eod. cap. Vocem tuam audiui in Paradiso, & ita videtur, ꝙ illa vox esset, quia non legitur alia. Dicendum, ꝙ istud posset teneri, sicut nos illud retulimus. sup. 3. cap. q. 13. super literam, & tamẽ potius videtur, ꝙ non esset ista vox, & patet primo, quia Adam abscondit se, qñ audiuit vocem dñi, sicut ipse dixit; Vocem tuam audiui, & abscondi me, & tamen quando Deus dixit: Adam vbi es? erat Adam absconditus, ergo non fuit ista vox, quam audiuit. Patet istud, quia Deus dixit; Adam vbi es? & ita apparet, ꝙ absconditus erat, quia aliàs non esset coloratum motiuum quærendi de eo vbi esset. Secundo patet, quia non est eadem vox, propter quam absconditus fuit Adam, & qua audita manifestauit se, & tamen quãdo Deus dixit; Adam vbi es? manifestauit se Adam, & qñ dicitur, ꝙ audiuit vocem Dei, abscondit se, ergo non est illa vox, scilicet; Adam vbi es? qua audita abscõdit se Adam. Tertio quia Deus ambulans in Paradiso, quasi non inueniret Adam, dixit: Adam vbi es? & statim Adam exiuit de latibulo, & quasi redditurus rationem, cum lateret, dixit; Audiui vocem tuam, & abscondi me: ergo ante istam vocem, Adam vbi es? se absconderat: nam si ista vox esset, qua audita se abscõderat, nulla esset, propter quam exiret, aut respõderet, quia non fuit alia dicta. Etiam quia dicta ista statim respondit Adam, ergo alia vox fuit, quam audiuit Adã, qñ abscondit se. Dicendum, ꝙ ista vox non fuit sermo aliquis Dei, quo vocaret Adam, vel loqueretur ad aliquem alium, sed fuit sonitus Dei ambulantis. Nam cum inter arbores ambularet, fiebat strepitus, & illũ strepitum audiuit Adam, agnouitque esse Deum, & latuit: & vocatur ille sonitus vox, quia licèt vox propriè non sit, nisi animatorũ, vt dicit Arist. lib. 2. de Anima, fm tamen consuetudinem scripturæ vocatur interdum sonitus rerum inanimatarũ vox, sicut dr̃ vox aquarum multarum, & sonitus catarhactarũ. Ps. 41. Abyssus abyssum inuocat in voce catarhactarum, &

Determinatio ueritatis.

Cap. 4.

A vox tubæ Apoc. & vox nubis: & vox tonitrui. Psal. 76. Vocem dederunt nubes: &; Vox tonitrui tui in rota: ita strepitus pedum, vel fragor arborũ vocabitur vox, & ita dr̃ cumque audissent vocem dñi. i. sonitum, quẽ faciebat Deus ambulando. Et apparet istud, primo, qa non dr̃; cum audissent vocem dñi absolutè, quasi de sermone loqueretur scriptura, sed dixit: cum audissent vocẽ dñi ambulantis. i. illa vox non erat aliud, nisi sonitus ambulantis in strepitu pedum, vel fragore arborum. Secundo quia dr̃: Vocem dñi ambulantis ad auram, & ita innuitur, quòd aura faciebat istam vocẽ, & non erat sermo, sed fragor, vel strepitus.

Qõ. 598. Quis ambulabat in Paradiso, & cur loqueretur.

Quæretur quare dicitur, ꝙ audierunt vocem Dei deambulantis in Paradiso? Dicendum, ꝙ Deus ambu-
B labat in Paradiso, & intelligitur ꝙ non ambularet ipse, sed angelus aliquis, qui ista repræsentabat loco Dei, & quasi ipse esset Deus, & ideo scriptura de eo loquitur, quasi de eo referens eum dicere ea, quæ Deus diceret si loqueretur, & iste modus consuetus est in sacra scriptura. Et dicendum, quòd scriptura voluit ostendere, quid esset vox ista, quam audiuit Adam, scilicet, quòd fuit strepitus quidam Dei ambulantis, quo audito latuit: nam ambulantes terram terunt, & strepitus ille pedum auditur, & maximè vbi erat solitudo, sicut in Paradiso terrestri. Et ponitur istud primo, quia verum fuit: nam aliquis ambulabat in Paradiso, quem scriptura Deum vocat: cuius vocem, id est sonitum pedum audiuit Adam. Secundo ad reddendam rem ve-
C risimilem: nam si esset vox, id est sermo fieret illa ad Adam & Euam, vel ad alios: nullos aũt alios scriptura posuerat, aut introduxerat vsque nunc, ad quos posset fieri sermo. Etiam ad Adam & Euam non fieret, quia tunc illi essent propinqui, & sic non esset locus latẽdi, quin videri possent: debuit ergo talis vox dari, vt audiri posset de lõge, ita vt esset eis latendi locus, antequã Deus illis appropinquaret: cum autem fieret sonitus gradiẽtis Dei, poterat audiri ille sonitus diu antequã Deus adesset, & ita poterat latere Adam, ideo conueniens fuit sic dici. Tertio fuit & principaliter, vt daretur ratio quare lateret Adam: nam si esset vox, id est sermo Dei ad Adam, nõ lateret Adam, quia esset grauis culpa, ꝙ lateret non comparendo qñ vocaretur: ideo dr̃, quòd fuit vox deambulantis. i. sonitus pedũ,
D & tunc cum non vocaretur Adam, non erat ei culpa latere: putarent quoque Adam & Eua, quòd Deus non deambularet in Paradiso, vt veniret ad eos, vel loqueretur illis, sed ob aliam causam: nam si propter eos nunc veniret frustra laterent, quia vocati venirent, vel inueniret ipse eos: cum vero ex alia causa veniret, latuerunt ne ex accidenti haberet eos obuiam, & ita ipsi erubescerent.

Qõ. 599. Cur dicitur Deus ambulabat ad auram.

Quare dicitur, quòd ambulabat Deus ad auram. Aliqui dicunt, quòd modus loquendi figuratus est, & significatur voluntas Dei de puniendo. August. enim vult, quòd hoc sit tropicè dictum, quia qui ad auram ambulat refrigerari vult: sic enim innuit, quòd Deus per peccatum Adæ calore iracundiæ excanduerat, & nunc per illationem pœnæ refrigerari volebat, quia
E iratus quiescit, cum retribuerit. lib. 4. Ethicor. cap. de mansuetudine, & lib. 2. Rheto. Secundo dicunt, quòd signatur motus Dei ad puniendũ: ibat enim tunc tardus ad inferendũ pœnam: nam qui contra auram mouetur, tardus mouetur obsistente sibi aura: sic erat de eo, qui tardus veniebat ad puniendum peccatum primorum parentum, cum ei sit proprium atq; naturale misereri semper, & parcere. Sed dicendũ, ꝙ licet ista colorem quendã habeãt: tñ non pertinent ad sensum literæ, nam si tropicè hoc dr̃, ꝙ ambularet Deus ad auram, non fuit aliquid verè, sed dr̃ ad significandũ aliquid: & tñ Deus verè ambulabat ad auram, ergo non dicitur

Cap. 5.
Cap. 3.

dicitur tropicè. Patet quia dicitur, φ cum audiſſent vo
cem Dei ambulantis ad auram, abſcondit ſe Adam,
& vxor eius: verè ergo Deus ambulabat ad auram, cū
hoc Adam verè audierit, & fuerit ſibi cauſa, vt lateret,
& tñ duos modos præcedentes loquendi tetigimus.
ſup. 3. ca. q. 14. iuxta cōem modum exponēdi aliorū.
Aliter ergo dici pōt, vno modo φ ponitur aura, quia
illa erat ſignum aduentus Dei: nam in aura ſolet veni
re. Sic patet. lib. 3. Re. 19. c. vbi latente Elia in ſpelun-
ca montis Horeb voluit Deus ad eum venire, & pmi
ſit aliqua ſigna aduentus ſui: nam dr̄, φ venit ſpiritus
grandis, & fortis, i. ventus ſubuertens montes, & con
terens petras ante dñm: & nō in ſpiritu dñs, & poſt ſpi
ritum venit comotio, & nō in comotione dñs, & poſt
commotionem venit ignis, & non in igne dñs, & poſt
ignem venit ſibilus auræ tenuis, & ibi erat dñs, & tñ ſi-
cut ibi ponitur aura, ita & hic; ideo videtur poni, vt ſi-
gnum aduentus eius, quod & tetigimus. ſup. 3. c. q. 14.
Sed dicendum, φ adhuc non fuit aura ibi ſignum ad-
uenientis Dei, vel in quo Deus veniebat, ſicut lib. 3.
Re. 19. cap. nam ibi Deus non apparuit in aliquo cor-
pore, ſed ſolum fuit audita vox eius, & ideo oportebat
eſſe aliqua ſigna aduentus eius, & ponuntur illa qua-
tuor; tria præceſſerunt ipſum, & quartum fuit, in quo
Deus venit, ſed nunc non erat ſic, quia Deus veniebat
in corporali figura, ſcilicet angelus, qui apparebat lo-
co Dei, ideo non erat opus, vt eſſent ſigna, quæ illum
manifeſtarent, quia per ſe videretur. Etiam non eſt
idem modus loquendi ſcripturæ hic, & ibi; quia ibi di
citur: In ſpiritu dñs, vel in aura dñs, ac ſi dicatur, quòd
Deus non videbatur, ſed erat in aura, & tñ hic non di-
citur, in aura dñs, ſed φ ad auram ambulabat, & ita au-
ra erat, etiam ſi Deus non ambularet: non igitur erat
aura nunc propter Deum, ſcilicet ad ſignandum ad-
uentum eius. Alij dicunt, φ ponit iſtud ſcriptura ad
ſignandum de Deo modum humanum: ſolent enim
homines ambulare ad auram ad refrigerationem, &
quietem, & quaſi Deus homo eſſet, ita de illo dicitur,
φ ad auram ambulabat. Sed dicendum, φ hoc minus
conuenit quàm præcedentia, quia verum eſt, φ ſcri-
ptura ſolet facere aliquas ſimiles translationes de ho-
minibus ad Deum, ſed iſtas nunquam facit ſine cauſa;
& ſunt ad aliquid ſignādum, & tamen nulla cauſa eſt,
aut apparet hic ex ſcriptura, propter quam fieret iſta
translatio, vt dicatur Deus ambulare ad auram, ſicut
homines: cum neque competat præcedentibus, ne-
que ſubſequentibus: ergo non dicitur ad hoc ſignan-
dum. Dicendum igitur, φ hoc dicitur ad reddendum
rem veriſimilem: dicitur quòd Adam & Eua latue-
runt audita voce Dei, & tamen ad hoc, quòd laterēt
debuerunt multo ante audire vocem, quàm Deus eis
appropinquaret, & tamen vox, quam audierant, erat
ſtrepitus pedum, quia dicitur: Vox ambulantis, ſed
ſtrepitus pedum non auditur de longinquo: ideo vt
audiretur dictum eſt, quòd ambulabat Deus ad aurā,
& ita aura faciebat audiri ſonitum (quia flabat ventus
ex ea parte, qua Deus gradiebatur) contra eam par-
tem, in qua erat Adam, & ita ferebat ſonitum in lon-
ginquum, & perueniebat ad tantum ſpacium, ad quā-
tum aliàs non poſſet peruenire. Cum ergo Adam &
Eua exiſtentes audirent vocem ambulantis Dei, ha-
buerunt tempus latendi, quod non eſſet, ſi Deus eſſet
eis propinquus, quando vocem illius audirent. Secun
do vt detur cauſa latendi veriſimilis: nam ſi audirent
Adam & Eua vocem ambulantis Dei, ideſt ſtrepitum
pedum, ſiue auram, audirent de propinquo, & ita non
eſſet tempus latendi, quia putarent ſe viſos; ideo dictū
eſt, φ ambulabat ad auram, & ita aura faciebat audiri
de longinquo: & interim poterant latere, antequam
venirent ad locum, in quo erant illi.

Determinatio quæſiti.

F Quæretur quare dicitur, φ ambulabat Deus ad auram
poſt meridiem? Aliqui dicunt, quòd ſignatur in hoc
tempus, quo Adam fuit eiectus de Paradiſo. Nam tūc
quando Deus venit ad Adam expulit eum, & tamen
dicitur, φ erat aura poſt meridiem, & ſic ſignatur, φ
erat poſt meridiem, qñ de Paradiſo eiectus eſt. Alij di
cunt, φ in hoc non ſignatur tempus aliquod, ſed ſola
determinatio venti, quis eſſet ventus ille, qui flabat, &
intelligitur, φ erat ventus Zephyrus, qui eſt medius
inter ventum verè occidentalem, & ventum auſtra-
lem. De meridie enim flat vētus, qui vocatur Auſter,
& iſte ventus non erat Auſter, ſed dicitur quòd erat
aura poſt meridiem. i. ventus, qui eſt poſt meridianū
procedendo contra Occidētem: nam meridianus eſt
G Auſter, Occidentalis eſt Fauonius, vt dicit Iſidorus.
lib. 13. Etymol. & vni eorum, ſcilicet Fauonio eſt col-
lateralis Zephyrus, qui eſt vētus mollis, & refrigerati-
uus, & ad illum ambulabat Deus: ſic tetigimus. ſupra
3. q. 14. Sed dicendum, φ etiam iſtud nomen ſatis ſtat:
primo quia ſacra ſcriptura non curaret determinare
nomen venti, niſi ventus ille inquantum talis erat, cō-
ferret aliqd ad ea, quæ referuntur: & tamē eſſe Zephy
rum ventum illum, vel corum, aut Aquilonem, non
conferebat narratis, ergo non nominaret illum ſcri-
ptura. Nam ſi Deus quaſi homo indigens refrigera-
tione, aut ea vtēs, ambularet ad auram, aliqualiter cō-
ueniret, φ diceremus eum ambulare ad auram, quæ
eſt Zephyrus: & tamen non ponitur, φ Deus ambula-
ret ad auram ad refrigerationem, ſed ſolum, vt oſten-
H datur, φ ſonitus Dei ambulantis auditus eſt ab Adā,
ergo non exprimeret ſcriptura nomen venti. Secūdo
quia ventus Zephyri non eſt ventus poſt meridiem,
ſed ille eſt Notus, qui coniungitur Auſtro ſm vnam
aſſignationem: Zephyrus tamen nō ponitur poſt Au-
ſtrum ſm aliquos, ſed ſm multos vocatur Zephyrus
coniunctus Occidenti, cum Occidentalis ventus ſit
Fauonius, & coniunctus ei ſit Zephyrus, ideo non de-
bet Zephyrus vocari ventus poſt meridiem. Tertio
quia etiam ſi Zephyrus eſſet cōiunctus Auſtro, qui eſt
meridianus, non intelligeretur de illo, quia non cōue
nit hoc modo loquendi ſcripturæ, cum dicatur; ad au
ram poſt meridiē; quia hoc indiſtinctè ſignat tēpus.
Quarto & principaliter, quia litera hebræa, vnde ſum
I pta eſt noſtra, non dicit; Ad auram poſt meridiē: ſed;
Ad auram diei: ideo non eſt vnde diſtinguamus ven-
tum meridianum, vel meridiei coniunctum. Dicen-
dum φ quomodocūq; accipiatur, per iſtam determi-
nationē poſt meridiem, ſignatur tp̄s, & non locus, a
quo ventus flaret: nam tenendo literam noſtram, illa
dicit; Ad auram poſt meridiē: ideo aperte ſignat fuiſſe
illam aliquam auram, quæ poſt meridiem flaret: litera
aūt hebræa non ſignat expreſſe tp̄s, neq; locū flandi,
& tñ magis ſignat tempus ex conditione locutionis.

Et dicet aliquis; quō translatum eſt ad auram poſt
meridiem, cum Hebræus dicat ad auram diei? Dicen-
dum φ hoc fuit ad aperiendū ſenſum, quem illa ver-
ba faciunt; nam dicendo ad auram diei ſignatur aliqs
ventus, qui uocatur ventus diei: & tñ in die multi ven
K ti flare poſſunt, & in multis partibus diei, ideo debet
neceſſario intelligi de vento illo, cuius cōditio eſt ma
xime flare in die, aut in aliqua diei parte, cum abſolu-
te vocetur aura diei: ſi enim nos conſideremus id qđ
fieri poteſt, nulla pars diei eſt, in qua non poſſit flare
ventus: ſi conſideremus id, quod naturale eſt, & ma-
gis ordinarium, venti ſolent flare in duabus partibus
diei, ſcilicet in aurora, & ad occaſum ſolis. Et ſunt
cauſæ naturales quare potius in illis temporibus ſur-
gant venti, quàm in alijs partibus diei, vnde & poetæ
vocauerunt ventos filios Aſtrei, & Auroræ, ſcilicet, qa
in aurora, ideſt ortu diei ſurgere ſolent.

Qō 60. Cur dicitur poſt meridiem ambulare Deum.

Cap. 13.

Quæſtionis determinatio.

Qō 61. Quomodo translatio noſtra deuiat ab Hebræo.

Eſt enim ventus vapor ſiccus motus, & ad hoc ꝙ ven-
ti ſint, duo requiruntur, ſcilicet eſſe vapores, & eſſe ali
quid mouens illos: per noctem autem vapores ſunt,
quia non eſt aliquid eos conſumens, & tamen etiam
non eſt aliquid eos eleuās: ideo per noctem, maximè
ad medium noctis naturale eſt minus ventos ſurgere:
ad ortum autem diei ſunt vapores, quia non ſunt con-
ſumpti, & eſt aliquid eos eleuans, ſcilicet calor ſolis ad
uenientis: ideo tunc naturale eſt ſurgere ventos: eleua
to autem ſole, vt circa meridiem non ſunt vapores, qa
propter calorem ſolis magnum id, quod eleuatur, con
ſumitur, & ita non relinquitur ad flandum: ideo circa
meridiem maximè temporibus calidis non eſt natu-
rale ſurgere ventos. Circa occaſum autem ſolis eſt v-
trunque, ſcilicet vapor, & mouens illum: nam eleua-
tur vapor per calorem ſolis, & quia ſol inclinatur eſt
debilis calor ſuus: ideo ſufficit eleuare vaporem, ſed
non cōſumere: vapor autem eleuatus mouetur, & ita
eſt tunc naturale incipere ventos: & ſic apparet, quòd
naturale eſt, & regulare inſurgere ventos in ortu ſolis
aut circa occaſum, & non in alijs partibus diei. Iſtud
apparet etiam in odore florum, qui ſunt in agris, vel
hortis: nō enim emittūt odorem per noctem, ſcilicet
ad duas, vel tres horas noctis, & vltra: neque etiam ad
meridiem, aut paulo ante vel poſt, ſed odorem grauiſ
ſimum emittūt in Aurora, ſcilicet ad ortum ſolis, vel
parum poſt, & ad ſolis occaſum, vel parum poſt. Cau-
ſa huius eſt, quia odor fit per emiſſionem vaporalem
cuiuſdā ſubſtantiæ fumoſæ delicatę, vt ergo fiat in flo
ribus odor oportet eſſe aliquid quod reſoluat illū fu-
mū de ſubſtantia florum, reſolutio autem fit a calido.
Etiam requiritur, ꝙ non abſorbeatur illud fumoſum
vaporale a calido reſoluente, quia tunc non eſt odor,
cum autem fuerit calor reſoluens, & non conſumens
erit odor. Et ob hoc ad mediam noctem, & generaſi-
ter in tempore frigido, vt ante Auroram non erit o-
dor florum, quia fumus ille non reſoluitur, ſed manet
clauſus in ſubſtātia florum, quia nō eſt calor, qui reſol
uat. In meridie autem, & alijs partibus valde calidis
diei etiam non fit odor florum, quia ibi eſt calor reſol
uens: & tamen ille, quia eſt fortis calor conſumit fu-
mum reſolutum, ideo non fit odor: nam vapor ille re-
ſolutus eſt aliquid ſubtile aereum, & a calore aliquan-
tulum immoderato cōſumitur. Et ita apparet, ſi quis
cremet flores boni odoris in igne, quia non emittent
bonum odorem, ſed malum: cauſa eſt, quia vapor ſub
tilis, qui diffuſus facit bonum odorem, conſumitur:
& abſorbetur ab igne, & ita non diffunditur per me-
dium, vt cauſari poſſit bonus odor, ſed fumus groſſus
terreus, qui nō abſumitur ab igne, diffundetur, & ille
facit grauem odorem. Ex prædictis ergo apparet,
quòd regulare, vel naturale eſt ventos duobus tem-
poribus diei incipere, ſcilicet in Aurora, & circa ſolis
occaſum: in alijs autem temporibus eſt per accidens:
ideo cum ſcriptura auram diei abſolutè dicat, oportet
intelligi de vento, qui aliquo tempore horum duorū
oritur, qui eſt naturalis, & ordinarius diei: & non de
ventis, qui in alijs partibus diei accidētaliter naſcunt.

Odor qđ fit & cur e floribus mane, & ueſpere non in meridie, & nocte afflatur.

Qō. 602. Cur nos dicimus auram post meridiem cum Hebræi dicāt aurā diei.

Quæretur cum ventus diei abſolutè dicatur tam vē-
tus in Aurora, quam in occaſu ſolis, quia vtroque tem
pore naturale eſt ventos incipere, quare tranſtulit lite
ra noſtra: Auram poſt meridiem, cum Hebręus dicat:
Auram diei? quia ita poterat dicere, Auram in princi-
pio diei, cum vtraque ſit aura diei. Dicendum ꝙ hoc
fuit conuenienter dictum. Primo, quia licet vtroque
tpe ventus naturaliter incipere poſſit, & incipiat, vnus
tñ dicitur ventus diei, & alius non: nam ventus in Au
rora potius eſt ventus noctis, quia ille incipit ante or-
tum ſolis. Ille igitur, qui per diem flare incipit, potius
vocabitur ventus diei, & iſte eſt, qui incipit ante ſolis
A occaſum. Secundo quia in hoc attendenda eſt cōſue-
tudo locutionis: Moyſes enim iſtud ſcripſit, & ideo in
ſcribendo tenuit conſuetudinem idiomatis Hebræi,
quia ſcripſit illud Hebræis, & in Hebræo: ideo illū vo-
cauit ventum diei, quem illi ſoliti ſunt vocare ventū
diei, ſed Hebræi ī terra Chanaā, & Aegypti inter quas
Moyſes ſcribebat, vocant ventum diei eum, qui venit
ante ſolis occaſum: ideo illum uocauit Moyſes ventū
diei, & illi abſolutè vocant eum ventum diei, quaſi re
gulare ſit, ꝙ die quolibet ventus ille ſurgat. Cauſa hu-
ius erat, quia terra Chanaam, in qua habitabāt Iudæi,
& terra Aegypti, in qua prius habitauerunt, ſunt mari
timæ, cum terra Chanaā ex toto latere Occidētis clau
datur mari. Nume. 34. cap. & in locis maritimis ex ac-
B ceſſu veſpertino maris cauſatur aura, & quia illa quo-
tidie ſurgit, uocant abſolute uētum diei, quaſi in quo-
libet die ſurgat: ideo potius debuerunt transferre de
vento poſt meridiem, quàm de vento ante meridiē,
ſcilicet in Aurora. Tertio & principaliter, quia litera
hic non permitteret, ꝙ iſte ventus eſſet ventus Auro-
ræ, ſi quis conſideret ea, quæ referuntur in litera: nam
ſerpens tentauit Euam, quod non fuit ſubito factum,
ſed cum quadam ratiocinatione, cū vero Eua come-
dit iuit ad Adam, & ille quoque ab ea ſuaſus comedit:
poſtea ſecuta confuſione in membris fecerunt ſibi pe
rizomata atque operuerunt ſe, qbus factis venit Deus
ad illos, & ipſe ambulabat ad auram: ſi ergo iſta aura
erat ventus Auroræ, oporteret ꝙ omnia p̄cedentia fa
cta eſſent per noctem, ſed hoc non eſt conueniens, er-
C go non erat ventus Auroræ. Patet hoc, quia non vide-
ret Eua ſerpentem, etiam non videret arborem ad ſu-
mendum fructum, & tñ dicitur, ꝙ vidit mulier lignū,
ꝙ eſſet bonum. Etiam per noctem non cōſuerent pe
rizomata; etiam per noctem non erubeſcerent de nu-
ditate, quia ſicut veſtis tegit turpitudinem, ita & nox
operit omnia, & tamen motiuum ad omnia hæc fuit
quia ipſi viderunt ſibi ipſis verenda, & erubuerunt, er-
go clara lux diei requirebatur ad hoc: non igitur eſſet
ventus Auroræ, ſed per ventum diei non poteſt acci-
pi, niſi ventus Auroræ, vel ventus ante occaſum ſolis,
vt oſtenſum eſt præcedenti. q. ergo debuit intelligi, ꝙ
erat ventus ante ſolis occaſum.

Sed quæretur cum iſte ventus eſſet ad veſperū ante
D ſolis occaſum, quare dictum eſt ad auram poſt meri-
diem? Aliqui dicunt, ꝙ benè dicitur, ꝙ ſi ad ſolis occa-
ſum erat, eſſet poſt meridiem. Dicendum ꝙ hoc non
ſtat, quia etiam hoc modo, quod fieret media nocte,
diceretur poſt meridiem, quia verè eſt poſt meridiē,
& tñ non recipimus talem conſuetudinē locutionis,
ſed dicendum, ꝙ hoc ponitur ad faciendum maximā
certificationem, quæ circa hoc fieri poterat, & quia ad
ſignandum illum ventum non poterat alio modo di-
ci, fuit ſic dictum. Nam ſi ventus ille veniret in occa-
ſum ſolis determinate diceretur, ꝙ erat ventus ad occa-
ſum ſolis, & tñ non venit tunc, ſed inter meridiem, &
occaſum ſolis, ideo nomine meridiei ſignificari con-
uenienter potuit. Secundo quia ventus ille non flat
ſemper eadem hora, cum fiat ex acceſſu maris, ſed ali-
E quando magis circa meridiem, & ideo variè poterat
nominari, & ſic nominatus eſt a meridie, nō quidem
ab eo, ſed a tempore poſt meridiem. Tertio quia in
hoc tacite innuitur cauſa originis venti, ſicut diximus
ſupra q. 601. venti naturaliter ſurgunt, quando eſt va-
por, & calor mouens, qui tamen non ſit fortis, vt con-
ſumat, ſed ſolum, vt moueat, & eleuet. Ante occaſum
ſolis ſemper fortificatur calor, ideo licet vapor ſurgat
conſumitur, & non incipiunt tunc venti: declinante
autem ſole a circulo meridiano debilitatur calor eius,
& non poteſt tantum conſumere, quantum eleuat,
ideo poteſt iam incipere ventus aliquis; & quāto ma-

Qō. 603. Cū vētus eſſet ad veſperū, cur dixit ad auram poſt meridiem.

gis

gis declinauerit ad occasum, tanto magis poterit incipere ventus. Et quia causa inchoationis ventorum est debilitatio caloris solis, qui signatur per descensum à meridie, dicitur conuenienter ꝙ est ille ventus post meridiem. Quarto quia magis conueniebat dici post meridiem, quàm dici ad occasum solis, eo ꝙ istud est expositiuum eius, quod dicitur in Hebræo, scilicet ad auram diei: ideo debuit exponi per aliquid, quod pertineret ad diem, & sonaret in diem: si dicetur tamen ambulantis ad auram ad occasum solis magis sonaret in noctem, quàm in diem: cum autem dr̃ ad aurã post meridiem, sonat in diem, ideo melius sic exponitur illud, quod dr̃ aura diei, quam aliter ponendo, scilicet de occasu. Quinto quia non fuit aliud nomen ad magis, & cum præcisione designandum ortum venti illius: nam si diceretur: ambulabat ad aurã in meridie, vel ad solis occasum, signantur solum tempora illa, i. meridies, & solis occubitus, & non est verum, ꝙ in his oriatur ventus: nõ quidem in meridie, quia tunc nullus ventus regulariter surgit, ẽt nõn in occasu, quia licet contingat aliquem ventum in ipso solis occubitu oriri, non est ibi regulare surgere, sed potius ante solis occasum, & illud tempus est inter meridiem, & occasum solis; ideo ꝯuenientissimè dictũ est post meridiẽ, quia dicẽdo post meridiẽ, signat ex cõsuetudine locutionis oẽ tp̃s, qđ est inter meridiẽ, & solis occasum, in quo tp̃e surgit iste ventus, q̃ scriptura vocat aurã diei.

Qõ. 604. Ad q̃d ponitur hic determinatio post meridiẽ. Quæretur ad quid profuit poni determinationem istam, scilicet, Post meridiem. Aliqui dicũt, quòd fuit de intentione sacræ scripturæ ad signandum tempus, quo Adam eiectus est de Paradiso, scilicet, quòd fuerit post meridiem. Dicendum quòd istud non satis cõuenit: primo quia non ponitur istud in litera Hebræa, sed in litera nostra ad exponendam illam: si enim scriptura per hoc intenderet designare horam, qua Adã de Paradiso eiectus est, poneretur illud in principali scriptura, scilicet in Hebræa, vnde nostra translata est, & tamen ibi non dicitur: Ad auram post meridiem, sed: Ad auram diei, in quo non signatur determinatio aliqua temporis, ergo nõ fuit ad hoc posita ista determinatio. Secundo quia ex modo locutionis ponitur ad determinandum ventum, non tempus eiectionis. Nam si tempus eiectionis per hoc signaretur, diceretur: Cum ambularet post meridiem; & tamẽ dicitur, ad auram. Post meridiem intelligitur, idest ambulabat Deus ad illam auram, quæ est post meridiem, vt sciatur quis ventus ille erat. Vnde etiam si in Hebræo diceretur post meridiem, sicut in litera nostra, constat quòd non poneretur ad determinãdum tempus eiectionis Adæ, sed ad determinandum ventum quis esset. Dicendum quod istud positum fuit in litera nostra, & interpretum, non in litera Hebræa, & fuit hoc ad exponendum Hebræam: nam dicitur ibi ambulantis ad auram diei, & ex modo loquendi non erat notũ saltem inter alias gẽtes quid vocaretur aura diei: ideo interpretes apertius posuerunt, dicentes: Ad auram post meridiem, quia ita oportuit dici, vt patet supr. q. 602. & 603. Sed tunc quæretur, quare litera Hebraica posuit, ad auram diei, quia sufficiebat dici, ꝙ ambularet Deus ad auram: nõ adiecto an esset aura diei, idest post meridiem. Et patet, quia non ponitur, ꝙ ambularet Deus ad auram, nisi vt innuatur, ꝙ sonitus pedum eius auditus est de longinquo ab Adam, & Eua vento deferente sonitum versus Adam, quod non fieret, nisi ventus flaret, sed solum pedum strepitus per se audiri deberet, quia sic non haberet Adam tempus latẽdi, vt dictum est supra q. 590. & tamen ad hoc sufficeret quæcunque aura, ideo satis fuit dici, ꝙ ambularet ad auram. Dicendum verum esse, ꝙ ad intentionem scripturæ principalem, quare posuerat auram, suffi-

Determinatio q̃st.

Qõ. 605. Cur litera Hebraica posuit ad aurã diei.

F ciebat poni aura, etiam si nihil plus determinaretur, & tamen voluit dicere auram diei. Primo quia designauit veritatem: nam ita fuit, quòd illa aura, ad quam Deus ambulabat, erat aura diei, idest post meridiem. Secundo & principaliter ad reddendum rem verisimilem eis, quibus narraretur, quia intentio est scripturæ omnia narrata efficere verisimilia, quanto verisimiliora effici potuerint, vt credat, quia scriptura nõ prodest, nisi ei credamus: & tamen si diceretur, ꝙ ambulabat Deus ad auram, & nihil vltra diceretur, non appareret verisimilitudo dicti ex ipsa scriptura: ideo additum est; Ad auram diei, idest post meridiem, quasi certum esset, ꝙ esset aliqua aura post meridiem, quia in terra Aegypti, & Chanaam locis maritimis, in qui-

G bus morabantur Hebræi, regulariter est quolibet die aura post meridiem ante solis occasum, quam ipsi vocant auram diei. Tertio fuit, vt cõueniret eis quæ narrantur: Deus enim ambulabat ad auram post tentationem Euæ, & peccatum eius, & Adæ, & postquàm se ipsos nudos induerant perizomatibus, sed omnia ista in luce clara facta sunt, quia non conueniebat ea fieri per noctem, vt dictum est sup. q. 602. Et tñ dum hæc fierent aliquanta pars temporis transiret: ideo q̃n Deus ambulabat ad auram; magna pars fluxerat diei: & tñ ventus, qui surgit post magnam partem diei, est ventus post meridiem: cum in die nõ sit regulare surgere ventos, nisi in Aurora, & circa solis occasum, vt dictum est sup. q. 601. ideo vt verisimile esset, & cõueniens dictis, dixit scriptura, ꝙ Deus ambulabat ad au-

H ram diei, idest ad auram post meridiem.

Aduerte hæc.

Sed quia tactum est supra de tempore, quo Adam de Paradiso eiectus est, est nunc dubium, quo tempore fuit eiectus, & quanto tempore stetit. Aliqui dicũt ꝙ Adam mansit in Paradiso solum per septem horas: istam positionem refert Geruasius. lib. de Ocijs imperialibus, decisione prima. Et dicunt isti, quòd propter hoc sunt septem psalmi pœnitentiales ad signandum illas septem horas, quibus ibi mansit Adam. Sed motiuũ istius opinionis magis potest accipi ex sacra scriptura, quia dicitur, ꝙ ambulabat Deus ad auram post meridiem, & ita signatur Adam exclusus post meridiem de Paradiso, & tamen vsque ad meridiem sunt sex horę, & ille fuit expulsus post meridiẽ, ergo erant

I septem horæ. Dicendum ꝙ non est, ꝙ tam pauco tẽpore ibi manserit Adam, vt infra tangetur, & tñ quicquid de veritate rei sit, hoc saltem certum est, ꝙ ista motiua non sunt conuenientia ad ostẽdendum, ꝙ solum septem horis ibi mãserit. Et primo apparet quãtum ad illud motiuum de septem psalmis pœnitẽtialibus. Nam non ideo habemus septem psalmos pęnitẽtiales, quia Adam aliquid egit, sed ideo tot facimus pęnitentiales, quia inter psalmos oẽs istos septem solos inuenimus, qui aperte loquantur de pnĩa, si aũt plures essent, diceremus esse plures Psal. Pęnitentiales. Secundo quia nos facimus pnĩam de peccatis, & præcipuè de mortalibus, quæ sunt propriè peccata, & nos a Deo auertunt: & tñ peccata mortalia sunt septem: ideo facimus septẽ Psal. Pęnitentiales, vt significent

K septem peccata, quasi dicendo illos septem psalmos petamus nobis remitti septem peccata mortalia. Vel quia forte illi septem psalmi applicantur septem peccatis mortalibus, singulus psa. singulo peccato per modum, per quem aliqui applicatur, de quo nõ pertinet ad præsens. Tertio quia sunt septem psalmi pęnitentiales, vt per eos oremus nobis vniuersitatẽ peccatorũ dimitti, quia septenarius numerus est numerus vniuersitatis, cum sint septem soli dies, per quorũ replicationem totum tp̃s nostrum agitur, ideo dicendo septem psalmos oramus oĩa peccata nobis dimitti, quæ in toto tempore per septem dies acto perpetramus.

Qõ. 606. Quanto tẽpore stetit Adam in Paradiso, & quo tẽpore eiectus sit.

De septẽ psal. pœnitẽtialibus cur tantũ septẽ sint.

Numerus septenarius vniuersitatem signat.

Quar-

Quarto, quia iſte numerus ſeptenarius conuenit remiſſioni peccatorum, & etiã pęnis peccatorum, & cũ nos per Pſalmos pœnitentiales veniã de peccatis oremus, accepimus ſeptem, vt ſignificemus nos veniã petere de peccatis, & pœnas non inferri pro peccatis, cũ vtrumq; ſcriptura per ſeptenarium ſignificet. De pœnis patet ſupra 4. cap. vbi dixit Deus: Nequaquã vltra fiet, ſed oĩs qui occiderit Cain ſeptuplum punietur: & ita tota pęna fuit ſignata per ſeptẽ. Similiter eodẽ cap. iterum ponitur iſte modus loquendi, vbi Lamech loquitur ad vxores ſuas, dicens; Septuplum vltio dabitur de Cain, de Lamech verò ſeptuagies ſepties. De remiſſione peccatorum, ꝙ ſignificetur per numerũ ſeptenarium patet Mat. 15. cap. vbi dixit Petrus ad Chriſtum: Domine quotiẽs peccauit in me frater meus dimittam ei? vſq; ſepties? Et dixit Chriſtus: Non dico tibi vſque ſepties, ſed vſq; ſeptuagies ſepties. In quibus ſignatur remiſſio vniuerſorum delictorũ: ergo cõueniens fuit eſſe ſeptem Pſalmos pœnitentiales ad ſignificandum remiſſionem oĩum peccatorũ, vel ad illã petendam, & non propter Adã. Quinto, quia Pſalmi pęnitentiales ſunt, in quibus pęnitendo petimus de peccatis remiſſionẽ: non de peccatis Adæ, quia ei iam remiſſa ſunt omnia peccata, ſed de peccatis noſtris, ergo non ſunt Pſalmi pęnitẽtiales tot, vel tot propter Adã. Sed dicet aliquis, ꝙ non oramus pro peccatis Adæ, ſed pro peccatis, quæ nos contraximus ab Adam, & ideo ſunt tot, vel tot Pſalmi in cõparatione ad Adã. Dicendum, ꝙ hoc non conuenit: primo quia peccata, q̃ nos cõtraximus ab Adam, non ſunt multa, ſed vnum. ſ. originale, ideo ſi pro illo oraremus, eſſet vnicus pſalmus pęnitẽtialis, & tñ ſunt ſeptẽ. Secundo, quia etiam pro illo peccato, quod ab Adam cõtraximus, non oramus, qa illud peccatũ remittit̃ nobis in Chriſto, & nõ manet de illo aliquis reatus ad pęnã ſaltem temporalem: ideo pro illo non oramus, immo ſi oraremus eſſet error, quia diceremus ipſum non fuiſſe efficacem ad remiſſionem peccatorũ, ſed oramus nobis remiſſionẽ peccatorum venialium, quę propria operatione commiſimus, hoc autẽ non ſunt ab Adã traducta, aut contracta, ideo non pertinent Pſalmi pęnitẽtiales ad Adã. Sexto quãtum ad principale, quia etiam ſi in reſpectu ad Adam eſſent Pſalmi pęnitentiales tot, vel nõ eſſent ſpecialiter ſeptem propter ſeptem horas, quibus iſti eum in Paradiſo tranſiſſe dicunt, quia pęnitẽtia eſt de malo, & pro malo, ſcilicet pro peccato, quod cõmiſimus, quod malum eſt, vel vt pęna, quæ malum eſt nõ inferatur pro peccato, & nõ eſt ꝓ bono, vel de bono, & tñ tẽpus, quo Adã permanſit in Paradiſo, pertinuit ad ſuam fęlicitatẽ: ergo pro ſeptẽ horis, quibus ibi eũ ſtetiſſe dicũt, nõ debuerũt eſſe aliqui Pſal. pęnitẽtiales.

Quęſ. 607 An Adam fuerit eiectus de Paradiſo hora ſeptima.

Aliud etiam motiuum non tenet de ſeptẽ horis, ſcilicet quia Deus ambulabat ad auram poſt meridiem. Primo, quia licet eſſet iſta aura poſt meridiẽ, non conſtat an eſſet ſtatim poſt meridiem, aut circa ſolis occaſum: nam totũ tempus, quod eſt inter meridiẽ, & ſolis occaſum, vocatur poſt meridiẽ, & ſic poterat eſſe tribus, vel quatuor horis poſt meridiem, vnde eſſent plures, quàm ſeptem horę a principio diei. Secundo, quia etiam iſtud de ſe eſt veriſimile: nõ enim ſolet aura ſurgere ſtatim poſt meridiem. Sed cum Sol ſatis declinauerit, & ſit magis propinquus occaſui, q̃ circulo meridiano, & ita eſſet plus, quàm hora ſeptima. Tertio, qa dato ꝙ eſſet hora ſeptima quãdo ambulabat Deus ad auram poſt meridiẽ, non ſequitur ꝙ ſtatim expelleret Adam de Paradiſo in ipſa hora, nã locutus eſt ad eũ, & vxorem, & dedit eis veſtes, ideo poterat magis morari, & ſic non maneret ibi ſolum horis ſeptẽ. Quarto, quia adhuc p̄ſuppoſitis ijs nõ teneret ratio, quia oportebat aliud p̄ſupponi, ſcilicet ꝙ in ortu diei eſſet crea- A tus Adam, quia aliàs non valeret; nam ſi creatus eſſet hora tertia, vel quarta, etiam ſi expelleretur hora ſeptima, non maneret ſeptem horis in Paradiſo, & tñ, qua hora diei creatus fuerit Adam, non conſtat. Quinto, quia etiã in hoc præſupponitur, ꝙ dies ille eſſet de diebus ęquinoctialibus: ita vt ab ortu vſque ad meridiem eſſent horæ ſeptem, & tñ iſtud adhuc nõ patet. Sexto, quia adhuc oĩbus ijs præſuppoſitis non ſequitur, quia potuit eſſe creatus die præcedenti Adã, & in ſequenti poſt meridiem expelleretur, & ita maneret in Paradiſo pluſquam ſeptem horis, ideo iſta poſitio non eſt ſatis veriſimilis, & non habet motiua conuenientia.

Quęſ. 608. An Adam de Paradiſo eiectus fuerit hora decima.

Alij volunt, ꝙ Adam fuerit de Paradiſo eiectus hora decima, & manſerit nouem horis in Paradiſo, & ad B hoc habent vnum motiuum, ſcilicet ꝙ tãtum durauit Chriſtus tormenta patiendo quamdiu fuit Adã in Paradiſo, & ideo perſeuerauit Chriſtus vſque ad horam nonam diei, & tunc expirauit, ſic Adam perſeuerauit nouem horis in Paradiſo, & hora decima eiectus eſt. Secundo conuenit, quia dicitur ad Auram poſt meridiem, & ita fuit illud poſt meridiem, ſic autẽ hora decima eſt poſt meridiem. Tertio adhuc cõuenit magis quàm præcedens opinio, eo ꝙ ambulabat Deus ad auram poſt meridiem, & tamẽ aura, quæ ſurgit poſt meridiem oritur propinquius ad occaſum diei, quàm ad meridiem: ideo potius hora decima quam hora ſeptima ambularet ad auram. Sed dicendum, ꝙ hic quicqd ſit de veritate rei, tñ motiua huius poſitionis non ſunt C ſatis cõuenientia. Et primum quod dicitur de tẽpore, quo durauit Chriſtus tormenta patiendo non conuenit, quia Chriſtus nõ paſſus eſt pro ſolo peccato Adæ, ſed pro peccatis omnium hominum, ideo tẽpus paſſionis ſuæ, ideſt durationis eius, non debuit menſurari ſm aliquid quod pertinet ad Adam. Secundo, quia dato ꝙ acciperetur tempus durationis ſm ea, quæ pertinebant ad Adam, adhuc non acciperetur per tempus, quo fuit in Paradiſo, quia mors Chriſti nõ fuit pro bono noſtro, ideſt quia bonum habebamus, ſed pro malo. ſ. pro peccato, quod cõmiſimus, aut pro pœna, quã inferri nobis merebamur, vt non inferretur; tẽpus tñ, quo Adam manſit in Paradiſo, pertinuit ad eius fęlicitatem, ideo pro eo nõ debuit Chriſtus pati, aut iuxta illius menſurã. Tertio, quia etiam illud non conuenit D huic propoſitioni, quia Chriſtus non ſolum paſſus eſt horis nouẽ, ſed pluribus, quia comprehẽſus eſt nocte pręcedente poſt cœnã: & ſtatim poſt cõprehenſionẽ incęperũt pęnalitates eius, & ita totam illã noctem in pęnis duxit cum ſequẽti die vſque ad horam nonam, quando expirauit, & iſtæ ſunt horæ fortè viginti aut paulò pauciores, vnde non conuenit huic opinioni. Alia duo motiua de poſt meridiẽ, & de hora decima non concludunt, & diſſoluuntur eiſdem rationibus, quibus præcedens opinio de horis ſeptẽ. q. pręcedenti.

Quęſ. 609. Quãdo Adam excluſus fuit a Paradiſo.

Nunc verò ad prædicta redeundo, dicemus ꝙ hic ſunt duo dubia: primum eſt qua hora diei excluſus eſt Adam de Paradiſo; ſecundum quanto tempore mãſit in Paradiſo, nam nõ eſt idẽ vtrũque. De primo dicen- E dum videtur, ꝙ excluſit Deus Adam de Paradiſo pauco tempore ante Solis occaſum, & hoc apparet, quia poſtquam peccauit Adam, venit Deus ad eum, & expulit eum, & tñ quando venit, erat circa occaſum Solis: ergo eo tempore excluſus eſt Adam, duo ſunt probãda. Primum ꝙ venit Deus ad Adam circa occaſum Solis. Secundum ꝙ ſtatim expulit eum. De primo patet, quia quando venit Deus, dicitur, ꝙ audiuit Adam vocem Dei ambulantis ad auram poſt meridiẽ, ideſt, quæ flat poſt meridiem, vel ſicut dicit litera Hebraica ad auram diei, & licet non ponatur iſtud principaliter ad determinandum tempus, ſed ad determinandum ventum, tamen inquantum dicitur aura diei, ſignatur

quo tēpore flauerit; quia est ille ventus, qui surgit inter meridiem, & occasum solis, vt diximus supra qō.603. Et iste ventus non surgit statim post meridiem, sed in maiori propinquitate ad occasum solis. Et causa est quia tunc debilitatur calor solis, vt non possit cōsumere vapores, quos eleuat, & hoc facit ventos, statim post meridiem aut tempore proximo adhuc est calor fortis, ideo non surgunt tunc venti, & tñ quando venit Dñs ad Adam ambulabat ad auram post meridiē, ideo erat prope solis occasum, quando illa aura confortatur. Secundū erat ꝙ Deus statim, vt venit ad eum expulit ipsum: primo patet quia statim, vt venir, manifestatum fuit peccatum Adæ, sed locus Paradisi non conueniebat homini nocenti, cui esset vita beata ducenda, non peccatori, cui pęnalitates manebant: ideo nō erat aliqua causa, vt amplius maneret Adam in Paradiso, sed vt statim expelleretur. Secundo, quia quando venit Deus ad Adam statim prænunciauit eis pœnalitates, quas dixit duraturas ei vsque ad mortē: & ideo totum tēpus de cętero a tēpore prænunciatarum pęnalitatū, erat in miserijs agendū, sed Paradisus nō erat locus ad mala patiendū: ergo statim pelleret eum, vt inciperet sustinere pęnas meritas. Tertio colligitur hoc ex ordine literæ, quia cū Deus ad Adā venit, continuatur sermo eius ad eū, quo vsq; ipsum expulit, ergo statim expulit: quia sermo ille nō potuit diu durare. Confirmat istud, quia si nō statim Deus illū expulisset, quando ad eum venit, sed expectaret ad sequentē diē, vel ad alios dies, deberet Deus iterū redire ad Adā ad eū expellendum, & tñ continuato hic sermone, fit mentio de eius exclusione, ideo statim fuit, & non fuit dilata ad alterū tempus. Quarto & principaliter patet hic, quia quādo nunc Deus prænunciauit mortē Adæ posuit custodiā ad lignū vitæ, ne Adā mitteret manū ad illud, & manducaret, atque viueret. supra 3. cap. ergo Deus signauit necessarium esse prouideri cōtra Adam, & Euam, ne sumeret de ligno vitæ, vt nō viueret in æternum, & tñ si Adam, & Eua manerent in Paradiso post hoc verbū possent sumere de ligno vitæ, ergo debuerunt statim dicto isto verbo inde excludi, & ista est ratio vrgēs, cui standum est. Ideo dicendum, ꝙ inter meridiē & solis occasum, magis circa occasum, quàm meridiem emissus fuerit Adam de Paradiso.

Quęs, 610 Quanto tēpore Adā mansit in Paradiso.

Secundum dubium erat quanto tpe mansit Adam in Paradiso. Et dicendū, ꝙ ista est dubitatio, in qua nihil certū possumus respondere, cū non sit aliud, quod cōuincat ad vnam partem, vel ad alterā. Aliqui dicūt, ꝙ mansit Adam in Paradiso per septem horas solū, vt supra tetigimus. qō. 606. & q. 607. Et ista refert historia Scholastica. Alij dicunt per decē horas. Omnes ij volunt non mansisse vnum diē artificialem integrū Adā in Paradiso. Alij volunt, ꝙ Adam manserit per plures dies in Paradiso, & non solū postquā fuit ipsa Eua, sed & antequàm formarēt Eua, sic innuit Iosephus lib. 1. Antiquitatum dicens: Videns autem Deus Adam nō habentem societatem ad fęminam, neq; cohabitationem, cū vtique nō esset delectatus ante in alijs animalibus, quæ copulata videbantur: vno die, quo eo dormiente auferret costā eius, finxit ei mulierē. Et ita multos dies signat transisse, cū dicat, ꝙ vno die abstulit ei costam. Sed dicendum, ꝙ hic sunt duo: vnum est an formatis Adā, & Eua fluxerint aliqui dies, quibus ipsi manerent in Paradiso: aliud est an inter formationem Adæ, & Euæ fluxerunt aliquot dies. De secundo dicendum, ꝙ non fluxit aliquis dies, sed eo die, quo formatus est Adam, fuit Eua formata: quia supra 2. cap. dicitur, ꝙ dixit Deus; Non est bonum hominem esse solum, faciamus ei adiutorium simile sibi: ergo si non erat bonum hominem esse solum, non faceret, ꝙ homo diu esset solus: quia malum esset, & inordinatum: & ita eodem die, quo formauit hominē, formaret fœminā. Neq; videtur, ꝙ aliquid interciderit interea, nisi ꝙ animalia adducerentur ad Adam, & cum ipse non videret aliquod ibi conueniens, formauit sibi Deus statim mulierem. De primo non apparet ex illis verbis Iosephi aliud, & tamen ipse eodem libro significat, ꝙ aliquanto tempore manserint Adam, & Eua in Paradiso, cùm ponat serpentem cohabitantem eis inuidisse fęlicitati eorum: & ita innuit, ꝙ serpens aliquandiu vixerat cum Adam, & Eua: quia alias nō cognosceret perfectè eorum fęlicitatem ad hoc, ꝙ inuideret eis.

Quęst. 6[..] An Adā [..]no die [..] fuerit in [Pa]radiso, [an] pluribus.

Sed dicendum, quòd in hoc parum auctoritatis est Iosephus, potissimè quia id quod præsupponitur, falsum est, scilicet ꝙ serpens cohabitaret Adæ, & Euæ: & ꝙ inuideret fęlicitati eorum, cùm non possit inuidere, quod nō est intelligens: ideo in hac parte potius rationi cedendum est, & auctoritatibus alijs. Dicendum ergo, ꝙ omnes positiones hic reducūtur ad duas; vna est ꝙ eadem die, quo Adam, & Eua formati sunt, eiecti fuerunt de Paradiso, & quòd nō manserunt ibi per diem vnum artificialem integrum: alia est quòd manserunt plus vno die, sed paucis diebus. Quod enim nō manserunt pluribus diebus patet, quia ceciderunt per tentationem diaboli, & statim vt tentati peccauerunt expulsi sunt, vt ostensum fuit supra, & tamen diabolus non diu maneret, quin eos tentaret, quia tentauit inuidens: sed statim, vt videret eorum fęlicem statum, & dispositionem ad maiora bona, inuideret, ergo statim tentaret. Secundo quia August. super Gen. ad literam inter cæteras causas, quas dat, quare non coierunt in Paradiso Adam, & Eua, dicit ideo fuisse, quia statim post formationem mulieris fuit secuta transgressio: ideo non fuit eis locus concumbendi, & tamen Eua formata est eodem die, quo Adam, vt dictum est: ergo pauco tempore ambo manserunt in Paradiso. Motiuum autem eorum, qui dicunt eodem die eos formatos, & eiectos de Paradiso, est quia supra 3. cap. dicitur, ꝙ ambulabat Deus ad auram post meridiem, & sequitur statim quomodo expulsi sunt, & tamen non fit prius mentio de aliquo die, aut meridie: ideo putāt illum esse primum diem, quo fuerunt in Paradiso, sed ille fuit primus dies essendi eorum: ergo die integro nō manerent. Et istam opinionem sequuntur omnes communiter, sicut illi, qui dicunt, ꝙ manserūt solum septem horis, & alij dixerunt, quòd manserunt decem horis, & nos ita diximus secundùm positionem communem. supra 3. cap. quęst. 14. ꝙ non manserunt Adā, & Eua per vnum diem artificialem integrum in Paradiso. Et hoc satis conuenit intentioni Augu. dicētis, ꝙ statim post formationē mulieris secuta est transgressio, & tñ post transgressionē secuta fuit statim exclusio. Et tñ dicendum, ꝙ quantumcumq; sit ista positio conueniens, nō tamen sunt motiua eius vrgētia, quin aliud dicere possimus. Cum enim dicitur de meridie, non valet argumentum, quia litera Hebræa nō habet. Post meridiem: sed, Ad auram diei, & licet certum sit, ꝙ illa aura sit post meridiem, cùm non ponitur ibi aliquid ad designandum tempus, non constat an potius esset illa aura diei secundi, aut tertij, quàm primi. Item ꝙ non fiat mentio de aliquo alio die non vrget, quia scriptura non consueuit exprimere tempora media, quæ transeunt inter ea, quæ narrat: sed solum ea, quæ pertinent ad propositum: vnde etiam si multi dies transirent manentibus Adam, & Eua in Paradiso, de nullo eorum fieret mētio, nisi de die exclusionis, quia in alijs non fuit factum aliquid, quod scriptura referat. Alia autem positio est, quòd non fuerunt eodem die formati, & de Paradiso exclusi, sed fortè vno die fuerint formati, & sequenti die, vel tertio fuerint expulsi. Et motiuum ad hoc est, quia tot non videtur verisimile

Alia opinio.

risimile facta esse eodem die, s. Adam formatus est prius extra Paradisum, & in Paradisum deductus, post hoc dato sibi præcepto de non manducando de ligno scientiæ, boni & mali, adduxit Deus omnia animalia ad Adam, & cum ea diligenter perquisiuisset, non inuenit aliquid simile, ꝑpter quod mulier formata fuit a Deo, & sibi tradita, deinde serpens tentauit mulierem, superata est, peccauit ipsa, & Adam, erubuerũt, feceruntque sibi perizomata, & post hæc omnia venit Deus ad eos post meridiem, & redargutos expulit de Paradiso. Nam pro omnibus ijs non darentur octo horę temporis, in tam breui autem tempore for tassis non erit multum verisimile omnia ista fuisse facta. Aliud quoque mouet, quia adhuc si pręsupponeremus Adam formatum esse in principio diei illius, esset minus inconueniens, quia a tempore formationis eius darentur octo, vel nouem horæ vsque ad exclusionem de Paradiso, sed istud non solum non constat, sed etiam non est satis verisimile, quia homo formatus est die sexto, & non constat de singulis rebus, quas singulis diebus formauit, an in principio diei, vel in qua parte formaret. Præterea die sexto formata sũt animalia terrestria, s. bestiæ, iumẽta, & pecora, & post illa formatus est homo, vt supra 1. cap. & ita non formaretur in principio diei. Et iuxta hoc poteramus dicere conuenienter, ꝙ die sexto formatus est Adam, & ipso die formata est Eua, & ducerentur animalia iã formata ad Adam, die autem sequenti, i. Sabbato peccaret Eua, & excluderentur: pluribus enim diebus ibi eos mansisse non est satis rationale, & tamẽ quæ istarum duarum positionum sit verior, nullum motiuũ habemus sufficiens ad iudicandum.

Quæst. 612. Cur Deus voluit prius audiri soni tum, nec cito apparuit.

Cum dicatur, ꝙ Adam & Eua audierunt vocẽ Dei deambulantis in Paradiso, quęretur, quare Deus ita fecit, ꝙ de longinquo fecit audiri sonitum, & nõ potius apparuit eis statim, vt non audirent sonitum, antequã viderent eum. Dicendum, ꝙ Deus fecit hoc ex industria. Primo, vt Adam & Eua latere possent, antequã Deus eis esset præsens, quod nõ fieret si statim eis appareret. Secundo fuit, vt darę̃t eis locum deliberandi: Deus enim volebat, quantum bene fieri poterat, excitare eos, vt de peccato pęniterent, atque veniam peterent, & ad hoc conueniens erat, ꝙ non adueniret eis subitus, quia cum conscientiam peccati haberent, ex aduentu subito turbarentur, & non mouerẽtur ad petendum veniam, aut aliquid alterum, quod eis bonũ esset faciendum, Deus igitur voluit de longinquo audiri, vt possent interim cogitare, quid dicturi essẽt, veniente Deo. Tertio fuit, quia conueniens fuit, ꝙ scriptura ita exprimeret, quia erat res verisimilis: nã Deus apparebat in figura corporali, i. Angelus loco eius, s. in forma viri: & ideo scriptura debebat ei dare, ꝙ haberet conditiones humanas, s. ꝙ ambularet, & ambulando inter densas arbores maximè flante vento sonitus pedum, & fragor corporis ad arbores audiretur. Quarto fuit, quia Deus voluit, ꝙ esset ei occasio vocãdi Adã, dicendo: Vbi es? & tamen istud non fieret, si Deus subito eis appareret: quia non possent latere, & consequenter non vocaret eos Deus: ergo fuit conueniens, quòd Deus de longinquo faceret sonitum suum audiri.

Quæst. 613 Cur Deus voluit prius eos parentes latere in aduentu suo.

Cum Deus voluerit facere se audiri de longinquo, vt Adam & Eua laterent, quæretur ad quid voluit, ꝙ laterent. Dicẽdum, quòd licet Adam & Eua, alia motiua latendi habuerint, tamen Deo placuit, quòd laterent: primo, vt haberet occasionem vocãdi eos latentes, & loquendi ad eos aliquid, quod alias non loqueretur: nam dixit Adam, Vbi es? & ex eis, quæ dixit Adam, processit Deus contra eum, & si non latuisset, non introduceretur iste modus conueniens locutio-

A nis. Secundo ad hoc magis nobis ostenderet confusionem Adæ, & magnitudinem peccati, quia etiam nunc opertus existens perizomate erubescebat apparere coram Deo, nam si homo non absconderet se, non appareret quanta fuisset verecundia eius, qa postquam perizomate induebatur, non erubescebat. Tertio fuit, vt ostenderetur, quòd homo post peccatum timebat Deum, tanquam inflicturum pœnas; & hoc patuit, quia quando Adam exijt de latibulo, dixit: Audiui vocem tuam, & timui: si autẽ se non absconderet a facie Dei venientis, non ostenderetur aliquis timor. Quarto fuit ad magis manifestandum culpam Adæ & Euæ; qui peccauerant, & se reos sciebant, & tamen non petiuerunt veniam: si enim non se abscõ-

B dissent, non constaret, quòd ipsi se multum reos putabant, quia non timebant, neque erubescebant ante Deum, & ideo quòd non peterent veniam pro delicto, non erat admirandum: sed nunc tantum erubuerunt, aut timuerunt, quòd se absconderunt veniente Deo, ergo magna culpa fuit, quòd non peterent veniam de peccato, in quo se reos agnoscebant.

Quæretur quare dicitur, quòd audierunt Adam, & vxor eius vocem Dei, & an ipsi Deum esse sciebant eum, qui veniebat, & si sciebant quomodo sciebant, cum eum non viderent. Dicendum quòd cognouerunt illum esse Deum: primo, quia litera dicit: Et cum audissent vocem Dei deambulãtis, & ita verum est, quod litera asserit. Secundo, quia si non cogno-

Quæst. 614 An Adam & Eua audierunt vocem Dei, & an Deũ esse sciebant, qui veniebat.

C uissent vocem Dei, non laterent, quia hoc mouit eos ad latendum, quia vocem Dei audiebant. s. Cumque audissent vocem Dei, absconderunt se Adam, & vxor eius. Tertio, quia Adam hoc confessus fuit postea Deo, dicens: Audiui vocem tuam, & timui, ergo sciebat esse vocem Dei. Aliquis dicet, quòd non cognouerunt esse vocem Dei, idest sonitum eius ambulantis per hortum, sed solum audierunt quãdam vocem, aut sonitum, sed nesciebant cuius esset. Ad primum respondent quòd audierunt vocem Dei sicut scriptura, dicit: & tamen non sequitur, quòd sciebant esse vocem Dei, sed quia ita erat, quòd vox illa esset verè vox Dei, idest eius, qui vt Deus reputabatur, dixit scriptura, ꝙ audierũt vocẽ Dei. Ad secũdũ dicũt, ꝙ abscõderunt se Adã, & vxor eius, non quasi scirent veniẽtẽ

D esse Deũ, sed quicũque ille esset, erubescerent aspectũ eius, quia nudi erant, ideo latuerunt. Sed dicendum, ꝙ nõ stat, quia scriptura manifestè vult significare quod Adam & Euam cognouerint esse Deum ipsum venientem, & apparet ex verbis Adæ dicentis: Audiui vocem tuam, & timui, & tamen si non agnouisset Dei esse sonitum, diceret: Audiui vocem tuã in Paradiso, & abscondi, quia nudus erã, dixit tamẽ: Audiui vocem tuam. Etiã quia si non putasset esse Deũ venientẽ, non haberet cur timeret, & tamẽ ille dixit, ꝙ timuit, ergo Deum esse credidit.

Sed quæretur, quomodo Adam & Eua non videntes Deum agnouerunt sonitum illum esse Dei. Dici

Quæst. 615 Quõ agnouerũt sonitum illum esse Dei.

E potest vno modo, quòd ille sonitus erat tam grandis, vt non posset esse alterius, nisi Dei, quia pro sua excellentia facit, vt ea, quæ eum manifestant sint excessiua ad ea, per quæ alij manifestantur. Sic apparet in sonitu, nam quando Deus voluit ostendere signa aduentus sui in sono rerum irrationalium ante Eliam fecit audiri, tam grauem sonitum, vt videretur subuertere montes, & conterere petras, vt libro 3. Reg. 19. c. scilicet. Ecce dominus transit, & spiritus grandis, & fortis subuertens montes, & conterens petras ante dominum, Etiam in nouo testamento, quando Spiritus sanctus in sono voluit Apostolis signa aduentus ostendere, misit ventum fortissimum; Actu 2. eod. scilicet, Factus est repente de cœlo sonus, tanquam

aduenientis spiritus vehementis, idest venti fortis: similiter, quando Deus se manifestat in voce, quæ sit sermo intelligibilis, est illa vox tam excedēs alias voces, quòd apparet Deum esse loquentem, aut cuius nomine sermo fit: Sic enim patuit in datione legis Moysi: nam Deus dicebatur esse loquens, & tam terribiles erant voces, quòd non sufficiebant homines illas audire. Exod. 20. & Deuteron. 4. & ad Hebræ. 12. c. in tantum, quòd Hebræi putantes se morituros, si vltra audirent verbum Dei, petiuerunt, quòd nō loqueretur eis Deus, sed Moyses. Exod. 20. & Deut. 5. c. Ita ergo sonitus aduenientis Dei poterat esse tunc terribilis, per quem constaret illum esse Deum. Dicendum, ꝙ istud non conueniebat. Primo, quia Deus talia signa sui aduentus ostendit, quando alicui vult incutere timorē, sicut Hebræis in legis datione ostendit se Deus terribilem, quia voluit eis timorem incutere, vt non auderent transgredi mandata, & ideo vocauit Apost. illam legem timoris ad Hebrę. 12. c. sed nunc non volebat terrorem facere, ideo non faceret talem sonitū excessiuum. Secundo, quia ista signa apparent, quando Deus ipse nō videtur in aliquo alio, in quo cognoscatur, & ideo vt sciatur ibi esse Deus, vbi non apparet monstrantur aliqua signa magna, qualia Deo conueniunt, secundum suam excellentiam. Sic patet, quando locutus est dominus Eliæ in monte Horeb, quòd ibi non apparuit in aliqua effigie, in qua cognosceretur: immo in nulla, vt ergo sciretur ibi esse Deus, præuenit ventus fortis, & vehemens subuertens montes, & conterens petras. lib. 3. Reg. 19. cap. & tamen nunc Deus apparuit Adæ & Euæ in figura, in qua cognosceretur, scilicet in figura humana, & erat illa talis, qualem Adam cognosceret, ideo non fuit conueniēs præcedere sonitum terribilem, ex cuius magnitudine appareret Deum esse eum, qui veniebat. Tertio, quia scriptura significat, quòd nō esset sonitus fortis, cum dixit: Et cum audissent vocem domini deambulātis in Paradiso. Et ita innuitur, quòd illa vox, idest sonitus non erat, nisi sicut deambulantis, & tamē sonitus deambulantis hominis non est magnus, & Deus in figura hominis ambulabat, ergo non erat magnus ille sonitus, qui ex conditione sua ostenderet veniētem esse Deum. Sed dicendum, ꝙ Adam & Eua audito illo sonitu agnouerunt esse Deum, non quasi sonitus esset fortis, sed quia nullus alius erat in Paradiso, quē nunc venire putarent, & patet hoc, quia Adam & Eua nullum alium viderant: nullus enim alius homo erat, nisi duo ipsi, Angelus quoq; nullus, adhuc apparuerat, nam scriptura non facit mentionem de hoc: de Deo autem, idest de Angelo, qui loco Dei loquebatur, certum est, quòd eis apparuerat; primo quando introduxit Adam in Paradisum, & pręcepit ei non manducare de ligno scientiæ boni, & mali, sed de alijs lignis, postea quando adduxit animalia omnia ad eum, vt videret, si aliquod erat ei conueniens: deinde quando duxit Euam formatam ad Adam, & locutus est Adam de matrimonio, supra 2. cap. & Deus quoque, qui eos coniunxit locutus fuit Adæ & Euæ de hoc, vt Christus, innuit. Matthæ. 19. capit. Tunc autem Adam & Eua Deum viderunt, alium autem non viderant in Paradiso, ideo quando audirent sonitum venientis, crederent esse Deum, quia nullus alius erat, de quo putare possent. Sed obijcietur, quòd poterant putare esse aliquod animal, cuius sonitus ambulantis inter arbores esset ille, qui audiebatur, & ita non agnoscerent esse Deum. Dicendum, quòd non stat, quia in Paradiso nulla animalia erant, sed solus homo, vt Damascenus dicit, & de hoc diximus supra, quæst. 86. & 90. ideo non erat aliquod brutum, cuius sonitus possit putari esse ille. Audito ergo eo statim crederent

Determinatio toti' quęsiti.

F esse Deum, cuius sonitus audiretur.

Quæretur, quare scriptura facit mentionem, quòd vocem Dei audierint, quasi de aliquo nouo. Dicendum, quòd fuit primo, quia Deus non erat cū eis continue, sed veniebat cum opus esset. Deus enim cum vbique sit, non se ostendit per se, neque per aliquem internuncium, nisi cum opus sit, sed sicut ipse per naturam suam est inuisibilis, ita inuisibilis manet, cum vero expedit manifestationem aliquam fieri, manifestat se, non quidem in se ipso, sed in creatura, quę eius vices gerit, quantum ad locutionem, & corporalem apparitionem. Et quia non erat opus Adæ & Euæ, ꝙ Deus ibi semper se eis sub corporali figura ostēderet, non ostendebat; nisi interdum, postquam autem dederat fœminam viro, desierat eis apparere, nunc vero
G cum opus esset, vt eos argueret, ad eos venire, manifestauit se; & licèt potuisset subitus eis apparere, non fecit, sed fuit sicut veniens de longinquo propter rationes dictas supra quæst. 612. & ideo quasi Deus non esset ante hoc cum Adam & Eua, facit scriptura mentionem, quòd nunc veniret quasi esset nouum. Secūdo fuit, quia non erat conueniens quòd Deus semper maneret cum Adam & Eua, quia sic impediret liberam operationem eorum: nam apparitiones rerum supra cursum naturæ sunt quasi cogētes, & qa Deus iudicauerat bonum esse hominem permittere tentari, vt iuxta arbitrium suum ageret, debuit Deus quasi absens esse, quia saltem non visibiliter præsens: subtraxit ergo se conspectibus Adę & Euæ, quantum ad il-
H lam corporalem præsentiam subtraxerat, & tunc liberum fuit Adæ & Euæ facere quod vellent, quia nullū præsentem sibi timebant, neque aduertebant. Tentati ergo sunt, & superati peccauerunt, & tunc venit Deus corporaliter ad eos puniendum, & sic debuit fieri mentio, ꝙ veniret quasi nouum istud esset, eo quòd non erat assidue cum illis.

Quæst. Cur fit mentio de auditu vocis.

Dicitur sup. 3. c. ꝙ abscondit se Adam, & vxor eius a facie domini Dei, de quo quęretur, quare se absconderunt. Dicitur, ꝙ fuit primo propter verecundiam: ante hoc. n. viderant Deum, & non erubescebant, qa non agnoscebant se esse nudos, neq; verè erant nudi,
I licèt non haberent vestes, nunc vero sciebant esse nudos, quia paulo ante hoc conspexerant nuditatē propriam, ideo erubescerent coram Deo apparere. Secūdum erat timor: timebant. n. Deum, quia conscij erāt peccati sui: Deus. n. fecerat eos non nudos, præceperatq; eis non comedere de ligno scientiæ boni & mali: cum autem comedissent apparuit in eis nuditas, & ita ipsi in se ipsis deteriorauerunt opus Dei, de quo timebant sibi a Deo pœnas infligendas. Ista duo simul significat Adam in sua responsione, cum Deus quæsiuit Adam vbi es? Ille ait: Audiui vocem tuam, & timui eo, quòd nudus essem. supra 3. cap.

Quæst. Cur primi parentes se absconderunt.

Sed quæretur, qūo Adam & Eua potuerunt erubescere de Deo, & patet primo, quia nos quoq; erubescimus nudi præsentiam aliorum hominum, sed non
K Dei: vbiq; enim Deus est, & nos hoc scimus, & tamē non erubescimus nudi esse, vbi nō sunt alij homines, quamquam constet nobis Deum esse ibi. Secundo, quia Adam, & Eua non erant nunc nudi, a principio, cum peccauerunt, fuerunt nudi, atque erubuerūt, sed statim, cum fecissent sibi perizomata, non erubuerunt, quia operuerant illa, de quibus erubescebant: iō neque nunc erubescerent Dei præsentiam, sed prius, quando nondum fecerant sibi perizomata. Dicendū ꝙ aliqui volunt, quòd erubescerent Adam & Eua de Deo, quia erubescimus, quando turpitudo nostra cōspectui aliquorum patet, & tn̄ Deus cōspicit oīa, quia in oī loco oculi dn̄i contemplantur bonos, & malos; Prouerbior. 15. c. & ad Hebr. 4. c. dicitur: Omnia nuda sunt,

Quæst. Quo pacto primi parentes potuerunt erubescere de Deo.

ſunt,& aperta oculis eius, neque eſt ei inuiſibilis vlla
creatura, ideo de Deo erubeſcerent. Sed dicēdum, ꝙ
iſtud non valet primo, quia ſi Deus habet oculos, &
ideo erubeſcēdum eſſet de eo, nos quoque erubeſce-
remus, & tamen nos nō erubeſcimus de nuditate no
ſtra coram Deo, ideo neq; illi ex hac cā erubeſcerēt.
Secundo, ꝙ non eſt verum, ꝙ Deus habeat oculos,
nā Deus non eſt animal, ideo non habet oculos, neq;
potentiam viſiuam, vnde neq; videt, ſed dicūtur ocu-
li de eo per metaphoram, inquantum intellectus eſt
quidam oculus. lib. 1. Ethicor. Et quia Deus intelle-
ctum habet, dicitur habere oculos. Et apparet, ꝙ ita
accipiatur ex modo loquendi ſcripturæ, nam dicitur:
In omni loco oculi domini contemplātur bonos, &
malos, ſed nullus oculus verè oculus poteſt omnia ꝯ-
templari, quia non obijciuntur ei omnia, ideo ſi Deus
oculos haberet, non videret in omni loco, ſed videt,
ergo non ſunt oculi. Item patet, quia dicitur ad He-
bræ. 4. c. Non eſt ei inuiſibilis vlla creatura; & tamen
ſi verè Deus haberet oculos, eſſet ei inuiſibilis aliqua
creatura, quia omne incorporeum eſſet inuiſibile, er
go illi oculi, quibus nihil eſt inuiſibile, non ſunt oculi,
ſed intellectus, cui eſt intelligibile omne quod eſt. Et
ideo dicit ſcriptura oculos domini eſſe multo lucidio
res Sole, ſed de oculis corporalibus non poteſt intel-
ligi, & ita Deus non habet oculos. Cum igitur non ha
beat oculos, ſed intellectum, non poſſumus de ipſo
erubeſcere, nam non erubiſcimus de turpitudine pœ-
nali, ꝙ ſciatur, ſed ſolum ꝙ videatur, ſicut eſt de cōcu
bitu coniugali, qui quoniam turpis eſt, nolumus ꝙ
videatur: ſed volumus ꝙ ſciatur. Sic Tullius ait;

Omnia rectè facta in luce ſe collocari volunt

Ideſt appetunt ſciri, hoc rectè factū ſic appetit ſciri, vt
tñ erubeſcat videri. Et idē refert Aug. li. 14. de ciuitate
Dei. c. 18. addens: Quis enim neſcit, vt filij procreen-
tur, quid inter ſe coniuges agant, quando quidem, vt
id agatur tanta celebritate ducantur vxores: & tamen
cum agitur, vnde filii naſcantur, nec ipſi filij, ſi qui in-
de iam nati ſunt, teſtes fieri permittantur: ſic. n. hoc re
ctè factum ad ſui notitiam lucem appetit animorū,
vt tamen refugiat oculorum, & ideo cum Deus ſolū
Determinatio veritatis.
cognoſcat intellectualiter, nō erubeſcemus de nudi-
tate noſtra coram eo. Dicendum tamen, ꝙ Adam &
Eua erubuerunt Dei præſentiam, quia ipſe non aderat
eis, vt intellectualis natura, ſicut ubiq; eſt, ſed ut in cor
pore aſſumpto, quia ille Angelus, q vice Dei iſta age-
bat, ſumebat corpus, & loquebatur, atq; oculos mon-
Solutio rationum ad primam.
ſtrabat, vt homo, ideo pari ratione conſpectum eius
erubeſcerent, ſicut & aliorum hominū. Ad rōnē pri-
mam in contrarium dicendū, ꝙ non eſt ſimile de no-
bis ad Adam & Euam, quia nos nō videmus Deum,
aut aliquem vice Dei ī corpore aſſumpto, ſed ſcimus
eum eſſe vbiq; ſm ſuam intellectualē eſſentiam, ſed
non erubeſcimus cognoſci noſtra verēda intellectua
liter, erubeſcimus autem ea videri, ſed Adam, & Eua
Ad ſcđm.
videbant Deum, i. aliquem vice Dei ſub corporea fi-
gura, quæ oculis vti videretur, ideo erubeſcerent. Ad
ſcđm dicendum, ꝙ Adam, & Eua non erant nunc ꝑr
ſus nudi, & tñ erant aliqualiter nudi, ita vt haberent,
de quo erubeſcerent, & cum dr̄, ꝙ inter ſe non erube
ſcebant, cum eſſent operti perizomatibus: dicendum
ꝙ magis erubeſcebant de Deo, q̃ de ſe ipſis, nam ipſi
conſpexerant ſibi ipſis, ſed Deus nōdum viderat eos
nudos, & ſic quantum ad ipſum nihil verecundię mu
tuo habebant, videndo verenda; ideo cum nihil tur-
pius videre poſſent, non eſſet aliquid, de quo multū
erubeſceret. Vnde opertis partibus illis, non erubeſçe
bant mutuo, ſed Deus nondum viderat eos nudos, &
ſic quantum ad ipſum nihil verecundiæ perdiderant,
ideo relinquebatur eis erubeſcēdum. Alio modo di-

A ci poteſt, ꝙ Adam & Eua erubeſcerent non quidem
de partibus verendis, quia illas habebāt, ſed erubeſce-
bant, ꝙ ſic eſſent, i. veſtiti, quales Deus eos nō fecerat,
& ꝙ aliter eſſe non poſſent, ne turpiores viderentur.

Quæretur, quare Adam, & Eua voluerunt ſe abſcō
dere veniente Deo, quia hoc non proderat, cum non
poſſent occultari ab eo. Dici poteſt vno modo, ꝙ hoc
fecerunt non cogitantes: tanta enim turbatione reple
ti ſunt, audito ſonitu aduenientis Dei, ꝙ non cogita-
uerunt quid facerent, & impellente paſſione verecun
diæ abſconderunt ſe. Sic interdum impellentibus paſ
ſionibus facimus aliqua, quæ nullo modo proſunt. Se
cundo modo poteſt dici, ꝙ eſſet in eis erronea opinio
quam poſt peccatum eſſe non erat inconueniens, cū
ignorantia, & omnis pęnalitas, tunc eſſent: potuerūt
B enim cogitare, quòd cum Deus oculis vteretur, fieret
in eo id, quod in omnibus vidētibus fit, ſcilicet, quòd
nihil videant, niſi quod eis directè obijcitur. Ideo cū
eius conſpectui ſubtraheretur aliquid, non videret il-
lud, & ſic abſconderunt ſe. Tertio poterat hoc fieri ſi-
ne errore, ſcilicet, vt cogitarent, ꝙ ſi Deus vellet eos
videre, non poſſent latere, ſed putabant, quòd non ve
niebat Deus ad eos videndum, ideo ſi ſe ſubtraherēt,
non videret eos, ſi autem non ſe abſcōderēt, haberet
eos obuios, & ita erubeſcerent.

Quæſ. 609 Cur voluerunt primi parētes ſe abſcōdere veniente Deo, cum nihil poſſit eſſe abſconditum Deo.

Quæretur, quare ſcriptura facit mentionem, quòd
Adam & Eua abſconderunt ſe. Dicendum, quòd hoc
fuit: Primo, quia ita fuit de facto, & ſcriptura refert, ꝙ
verum eſt. Sed dicendum, quòd hoc non ſufficit, nam
C multa tacet ſcriptura, quæ fuerunt, ſola autem ea nar-
rat, quæ ſunt neceſſaria ad intentionem ſuam. Secun-
do fuit, & principaliter ad oſtendendū nobis magni-
tudinem pœnæ inflictæ Adæ: nam tanta fuit verecun
dia ex turpitudine ſecuta in ipſum, ꝙ non ſolum ope-
ruerunt ſe perizomatibus, ſed ēt abſconderūt ſe auer
tentes a Deo, fuit tñ nobis conueniēs ſcire magnitudi
nem peccati Adę, iō & fuit conueniens ſcire, ꝙ abſcō
dit ſe ipſe, & vxor eius. Tertio fuit, vt ſciremus vnde
proueniret cauſa verborū Dei ad Adam: dixit. n. Adā
vbi es? & illo reſpondente, ſecuta ſunt omnia, quę ha-
bentur in litera, ſi tamen non diceret, quòd ſe abſcon-
derunt, non appareret propter quid Deus iſta dixit, er
go debuit hoc ſcribi. Quarto, quia Adam reſponden
D do Deo dixit: Timui, & abſcondi me; ergo, vt ſcire-
tur quomodo illud erat, præmitti debuit, quòd audita
voce Dei abſconderunt ſe Adam, & vxor eius.

Quęſ. 620 Cur cōmemoret Adā, & Euā ſe abſcondiſſe.

Queretur, an Adam & Eua peccauerunt abſcondē
do ſe a facie Dei. Aliquis dicet, quòd ſic primo, quia
procedere videbatur hoc ex quadā infidelitate, quaſi
Deus non videret eos, ſi ſe abſconderent, & tamen
Deus dixit contrarium Hierem. 23. Si occultabitur vir
in abſconditis, & ego nō videbo eum, dicit dominus:
nunquid non cœlum & terram, ego impleo? Secun-
do, quia effugere volebant Dei poteſtatem, & iudi-
cium, velle tamen a Deo fugere præuaricatio eſt. Di-
cendum, quòd Adam & Eua occultando ſe non pec-
E cauerunt, licèt non agerent prudenter; egiſſent enim
prudentius, ſi videntes ſe in miſerijs conſtitutos pro
peccatis ſuis audita voce Dei occurriſſent ei veniam
petituri, quàm quòd ſe occultarent, & tamen nō pec
cauerunt. Et patet, primo, quia non fecerunt nunc cō
tra aliquod præceptum Dei, ſiue poſitiuum, ſiue de le
ge naturali, & tamen aliter non peccamus, niſi con-
tra hæc agentes. Secundo, quia ſi peccaſſent in hoc,
arguiſſet eos Deus de illo, ſicut arguit, quòd come-
derint de ligno vetito, & tamen non arguit, ergo
non peccauerunt. Ad primam rationem in contra-
rium dicendum, quòd poterat fieri ſine infidelita-
te, ſcilicet, quòd ipſi putarent non poſſe effugere
cognitionem Dei, inquantum ipſe eſt ſubſtantia in-

Quæſ. 521 An Adam et Eua peccauerunt abſcondēdo ſe a facie Dei.

Determinatio.

Ad primā.

tellectualis omnia intelligẽs. Et hoc modo ipse dixit, si occultabitur vir in absconditis, & ego non videbo eum, q.d. est impossibile, sed inquãtum ille, quẽ Deus vocabat, vtebatur corpore, putabatur, ꝙ aliquid esset, ꝙ posset effugere aspectum eius, s. id, quod non obijceretur ei, & ita volebant se subtrahere ꝯspectui eius, sicut dicitur supra 3.c. Absconderũt se Adam, & vxor eius a facie domini, & sic non se putabant subtrahere cognitioni, sed aspectui. Sed adhuc obijcietur, ꝙ peccarent, quia non poterant velle se subtrahere, quia putarent posse effugere cognitionem, quia cum non occultetur aliquid diuinæ cognitioni, etiam si in corpore assumpto vteretur visu, sicut illi putabant, & nõ posset videri, nisi quod obijceretur visui, quia sciebat, vbi singula essent, conuerteret illuc oculos, & illa videret: credere ergo, ꝙ possent effugere Dei conspectum ad infidelitatem pertinebat. Dicendum, ꝙ Adam, & Eua possent credere, quia sicut nõ poterant se subtrahere diuinæ cognitioni, ita neq; diuino cõspectui, si Deus vellet eos corporaliter conspicere, & tamen putabãt, ꝙ Deus non veniebat nunc, vt eos videret, sed ob aliã causam: ideo si se subtraherẽt, nõ curaret eos videre, & non erubescerent, si autem non se absconderent efficerentur ei obuij, & videret eos etiam si id non intẽdisset. Aliter potest dici, ꝙ Adam & Eua erant nimiũ turbati timore, & verecundia, aut saltem verecundia: vnde non aduerterunt quid facerent, propter quod licèt illud factũ cum deliberatione præsupponeret aliquid infidelitatis factum sine deliberatione, non faciebat aliquid infidelitatis, neq; errorem ponebat in intellectu. Ad secundum, dicendum, ꝙ volebãt effugere verecundiam, quam passuri essent, si a Deo viderentur, & hoc non erat malum, & cum dicitur, ꝙ volebãt effugere Dei potestatem non est verum: quia ex modo agendi magis apparet, ꝙ vellent effugere diuinam cognitionem, q̃ tamen neq; simpliciter effugere volebant, sed volebant non pati verecundiã, sicut & nos voluimus non pati pœnas, quas pro peccato meruimus, & in hoc non peccamus, quia velle fugere malũ non est peccatum: pœnam aũt fugere nõ est malum, dum tamen volendo fugere, non committamus aliquid alterum, quod sit de se malum, aut vetitum: sic Adam & Eua abscondendo se, vt non verecundarentur, nihil tale commiserunt, ideo non peccabant.

Ad scdm.

Quęst.612. Quõ intelligitur absconderũt se ĩ medio ligni Paradisi.

Quæretur, quid est, quod dicitur, ꝙ absconderunt se in medio ligni Paradisi? Dicendum, ꝙ est figuratus modus loquendi: cum enim deberet dicere in medio lignorum; dixit, In medio ligni: certũ est enim, ꝙ non poterant abscõdi, nisi inter multa ligna, & modus iste frequentatus est in sacra Scriptura, vt Exod.8.c. Venit musca grauissima in Pharaonẽ, & in oẽs seruos eius. Non poterat autem esse vna, sed multæ. Sic etiam dicitur Psalmo 77. misit in eos Cynomiam, & comedit eos. Est autem Cynomia musca canina, non erat tamen vnica, sed plurimæ. Et apud poetas idem modus loquendi est, vt Ouid. dicit lib.7. Metamor. scilicet.

Eacus ingreditur duplici cum prole nouoque
Milite, quem Cephalus cum fortibus excipit armis:

Et dicitur nouo milite, idest nouis militibus, qui erãt Myrmidones nouiter facti ex formicis, & est figura Hypallage, iuxta illud

Naues armato milite complent

Idest armatis militibus. Et intelligitur in medio ligni idest lignorum, s. in aliqua densitate lignorum; non.n. erat aliquis locus, vbi non essent arbores, & ita vbique esset homo in medio lignorum, cum Paradisus esset hortus. Sed locus ille per excellentiam erat in medio lignorum, quia erat ibi magna densitas, ita vt ibi videri non posset, qui esset, & ad illum locũ declinauerunt Adam, & Eua, vt videri nõ possent. Si autem accipia-

F tur istud, iuxta rigorẽ sermonis, erit sensus, ꝙ erat aliquod lignum concauum, intra cuius concauitatẽ ambo laterent, sicut sunt aliqui arbores veteres, qui præ vetustate habent consumpta interiora, & potest aliq̃d ibi occultari, sed hoc non stat. Primo, quia nõ esset in Paradiso aliqua talis arbor, quia tales sunt corruptæ p̃ vetustate, & tamen nulla arbor poterat, tunc esse talis nõ solùm in Paradiso, sed neq; alibi, quia arbores fuerant a Deo creatæ die tertio supra 1.c. Adam autẽ fuit de Paradiso exclusus die sexto, iuxta communem intentionẽ, vel ad plus die septimo. s. sequenti die, postq̃ formatus est, vt tactum est supra. quæstio.611. ideo in duobus, aut tribus diebus nulla arbor potuisset veterascere. Secundo, quia hic erat in Paradiso, & tamen ibi
G non erat corruptio rerum propter loci qualitatem, nam propter hoc erat ibi positus homo, vt ibi conseruaretur a corruptiuis, ergo non esset ibi tale lignũ. Tertio, quia si aliquod lignum tale esset, lateret ibi Adam vel Eua, sed non ambo, cum etiam ipsi se ipsos aliqualiter erubescerent, & tamen de ambobus hoc dicitur, ergo non erat vnum lignum, sed multa ligna inter quæ latuerunt. Quarto, quia non conuenit hoc modo loquendi scripturæ: nam si hoc esset, diceretur, quòd abscondit se Adam, & vxor eius intra lignum, scilicet in corpore eius, vel in concauitate eius, dicitur tamen in medio ligni: ergo nõ intelligitur de vno ligno, sed de multis lignis, vbi esset densitas, quòd ibi latuerunt.

Quęst.613. Cur potuit Deus vocauit Adam, quia n... ad ipsum.

H Cum dicatur supra 3.c. quòd Deus vocauit Adam, quæritur quare vocauit eum: nam vocabat eum ad arguendum, sed ipse poterat ire ad locum, in quo ipse erat, cùm eum sciret, ideo non erat necesse vocare. Dicẽdum, quòd fuit primo, quia volebat Deus habere occasionem loquendi contra Adam ea, quæ locutus est, scilicet conuincendi eum ex uerbis eius, & tamen si Deus iret ad locum, in quo erat Adam inueniendo eum, non esset occasio horum verborũ, quia ista procedunt ex eo, quòd Adam exiuit de latibulo: ergo, vt daretur occasio ijs nõ debuit Deus ire ad Adam: sed vocare eum, quasi non videns. Secundo, q̃a si Deus iret ad locum, vbi esset Adam maiori confunderetur verecundia, cum Deus eum deprehenderet,
I & tamen volebat Deus, quòd Adam haberet locum deliberandi, quid Deo diceret, & posset compungi in se ipso, veniamque petere de commisso, quod tamen impediret turbatio magna superueniens: ideo nõ voluit eum turbare, & sic non debuit ad eum ire, quasi eum inueniens, sed potius quòd eum vocaret, quia vocatus locum haberet deliberãdi quid diceret, aut ageret coram Deo. Tertio, quia scriptura tangit rem verisimilem: dixerat enim, quòd Adam absconderat se, sed absconditi, vel latentes facilius possunt ab alijs vocari, quàm inueniri, ideo dicitur, quòd eum vocauit. Quarto, quia adhuc loquendo de Deo conueniens fuit dicere, quòd vocaret Adam: nam scriptura non ponit eum, vt substantiam spiritualem intelligẽtem, quia sic omnia intelligit, & non potest aliquid occul-
K tari ei, quia omnia implet Ierem. capit.22. sed posuit Deum, vt corpore humano indutũ, & corporeis oculis vtentem: sed sic non videmus nisi ea, quę nobis occurrunt, ideo conuenienter diceretur, quòd nõ videret Adam latentem, sed inquireret eum, & ita vocaret.

Quęst.614. Cur vocauit Adã & non Euã.

Quæretur, quare vocauit Deus Adam, & non vocauit Euam, quia videtur, quòd ambos debuisset vocare, & patet, primo, quia vocabat eos ad arguendum ipsos, & imponendum eis pœnas, & tamen ambobus penas imposuit: ergo ambos vocare debuisset. Secundo, quia ista vocatio fuit propter peccatum, & tamẽ ambo peccauerunt, ideo ambo vocari debuissent.

Dicen-

Dicendũ, ꝙ vocauit Adam, vt quidã putant nõ solũ ipsum, sed & Euã simul vocauit, & tñ scriptura de solo Adam facit mentionem. Sed dicendum, ꝙ non stat primo, quia poterat dici Adam, & Euam vocatos, & ꝙ vtrunq; scriptura taceret, quasi non necessariũ, & tñ ꝙ de vno diceret, & de alio taceret, non est satis cõueniens dictum, quia potius vr̃ negari. Secundo, quia repugnat modo loquendi, nam dicitur supra 3. c. ꝙ dixit Deus Adam: Vbi es? & tñ si ambos vocasset, non diceret: Adam vbi es? sed, Vbi estis vos? Tertio, quia si ambo vocarentur ambo responderent, vel vnus vice amborum, & tamen r̃ndit solus Adam, & nomine suo, cum dicat, vocem tuam audiui in Paradiso, & timui, & abscondi me: ergo solus Adã vocatus est. Sed respondendum, ꝙ Deus solum Adam vocauit, & fuit primo, quia non vocabat nunc pro aliqua causa, quæ concerneret ambos, ideo alterum sine altero vocare poterat: de causa dicetur in responsione. Secundo, quia Adam erat principalis, & caput: ideo licèt causa ambos concerneret, satis erat vocari Adam. Tertio, quia ambo latebant, & vocato vno ambo apparerent, & ita alterum eorum uocari sufficiebat. Sed si vnus vocaretur, conueniens erat vocari principalem. s. Adam, & ita fuit, quia vocato Adam, etiam Eua apparuit, quod patet, quia Eua quoq; latuit cum dicatur supr. 3. c. Cũ audissent vocẽ dñi deambulantis in Paradiso abscondit se Adam, & vxor eius, & tamen nunc uocato Adã non fuit uocata Eua, sed apparuit, quia quando increpuit Deus Adam etiam increpuit Euam: ergo quãdo exiuit Adam de latibulo, exiuit Eua, & hoc, quia ambo simul se absconderant: satis ergo erat vnum eorũ, s. Adã vocare. Quarto, quia dato, ꝙ Deus vocaret nũc ad arguendum de peccato, non vocaret nisi Adam, quia dederat præceptum Adæ, & non Euæ, ipse autẽ Adam ex parte Dei dixerat postea illud præceptum Euæ: sed agebatur nunc de transgressione præcepti, ergo illum vocare debuit Deus, & ad illum loqui, cui ꝓceptum dederat. Quinto, & principaliter, vt daretur occasio ad illum ordinem, quem Deus tenuit in insligendo maledictiones, & ad inquirendum veritatem per confessionem peccatorum: & fuit iste ordo. Serpens fuit primum motiuum decipiendo mulierẽ, ipsa vero seducta incitauit virum, qui comedit, & in eo cõsummatũ fuit peccatum: ideo Deus quæsiuit primo a viro de peccato suo, vt ille quæsitus retorqueret peccatum in mulierem, & illa in serpentem, & ita ex confessione eorum appareret peccatum, & ꝙ iustè inferebatur pœna. Si autem Deus vocasset primo Euam, peteret ab ea de peccato, & illa non retorqueret aliqd in virum, sed in serpentem, & ita vir nõ appareret, adhuc nocẽs, si vero ambos simul vocaret, ab ambobus simul peteret, & ideo sequeretur, ꝙ non inueniretur ordo præcedens delicti retorquente vno in alium: iõ debuit Deus primo vocare Adam, vt quærẽdo ab eo ipse retorqueret in fœminam, & femina in serpentẽ. Ad primam rationem in contrarium dici potest, ꝙ licèt Deus intenderet arguere Adam, & Euam de peccato, & insligeret pœnas, tñ ex modo se habendi ad illos, non apparuit hoc, sed potius, ꝙ Deus vocaret eos ad aliquid aliud, quia si hoc intenderet ostendere, statim Adę exeũti de latibulo, diceret; quare fecisti hoc? vel transgressus es mandatum? sed non dixit; immo solum dixit: Vbi es? & tunc Adam manifestauit pęnã delicti sui. Et istud est cõueniens, quia scriptura tenet in tota narratione illud motiuum, ꝙ semel præsuppofuit, sed introduxit Deum, vt non videntem Adam, & ideo quærentem, vbi esset, & vocantem eum, ergo ẽt debet loq̃ de Deo, quasi non sciente peccatũ Adæ, nisi ille confiteatur, quod etiã apparet ex ordine, quẽ tenuit inquirendo ab eis, & sic nõ veniret Deus, & lo-

Determinatio.

Ratio ad Primum.

A cuturus contra eos pro peccato, cum non præsupponatur, ꝙ sciret eos peccasse, sed in veritate sciret, & iõ quia nõ ad hoc ostendebatur uenire, non erat necesse, ꝙ ambos uocaret, licèt postea ambobus pęnas insligeret confitentibus eis peccatũ suũ, de quo ab eis non quærebatur, sed ostendebat se Deus vocare Adã, quasi vellet scire, vbi erat: ipse enim posuerat eum in Paradiso, vt operaretur, & custodiret illum, nunc autem non videbat eũ: ideo voluit videre, vbi erat custos, & colonus, & ad hoc vocauit eum: mulierem aũt nõ posuerat, vt custodem, sed dederat eam illi, vt sociam: iõ de ea non erat ita promptum quærere. Ad secundum potest dici, sicut ad primum. s. ꝙ Deus nõ ostendebat se velle quærere de peccato, neq; insligere pœnas, sed B vocabat virum ad aliquid, quod ad eum solũ pertinebat, & sic eum solũ vocaret. Aliter potest dici, ꝙ dato, ꝙ vocaret ad intelligendum pęnas, & quærendum de peccato, & ambo peccauissent, non debuit ambos vocare, sed solùm virum propter quartam, & quintam rationem supra positas.

Ratio ad secũdum.

Quæretur, quare dixit Deus: Adam vbi es? cum sciret vbi esset. Dicendum, ꝙ istud pendet ex r̃sione ad qõnem. 623. Deus enim sciebat, vbi erat Adam, & tñ vocauit eum propter causas ibi expressas, sed qui vocat, sub aliquo conceptu verborum dẽt vocare, & nõ sunt aliqua verba accommodatiora, q̃ ista: ideo dixit, Vbi es? Sed aliquis dicet, ꝙ poterat Deus vocare Adã sub alijs verbis. s. Adam veni, vel exi foras, sicut Lazarũ vocauit Christus, dicens: Lazare exi foras. Ioan. 11. C c. Sed hoc non conuenit. primo, quia tunc signaretur, ꝙ Deus videbat vbi erat Adam, cum vocaret eũ, quasi a se visum dicens: Adam veni huc, & tñ nõ conueniebat introduci Deum, vt scientem, vbi erat Adam. quia cũ ille esset in abscõdito, si Deus loqueretur, vt sciẽs, vbi ille erat, signaretur ꝙ etiam nouerat peccatũ eius, cùm aliud occultum, idest locum eius nosset, & tñ nõ debuit ostendi Deus, vt sciens peccatũ Adæ, ergo nõ debuit eum vocare, vt sciens, vbi erat, dicendo: Veni Adam: sed vocare quasi nesciens, vbi esset, dicendo, Adam vbi es? Quod vero obijcitur de Christo vocãte Lazarum, non est simile, quia ille præsupponitur, vt sciens inquantum erat ad hostium monumẽti, vbi La- D zarus dicebatur iacere. Secundo, vt concordet sibi ipsi scriptura: nam dixerat, ꝙ abscondit se Adam, & vxor eius, & tamen si Deus vocaret Adã dicendo, Adã veni, non vocaret eum quasi absconditum, sed quasi in palam existentem, & a se visum: ideo nõ debuit eũ sic vocare, sed quasi absconditum dicendo: Adam vbi es? Tertio, quia noluit Deus dare occasionem verbis Adæ, per quæ de peccato suo patuit, & hoc fuit inquãtum Deo dicente, Adam vbi es? Adam dixit, ꝙ se absconderat, & quare. Et si dixisset Deus, veni Adam: non diceret: Adam ubi erat, vel quòd se absconderat, quia non responderet conuenienter de vbi, quo non erat quæsitus de vbi, vt ergo Adam responderet, vbi erat, debuit Deus dicere, Adam vbi es? Quarto, quia si Deus diceret, Adam veni, Adam putaret se visum, & statim vocatus veniret, sed nihil diceret, cum Deus ni- E hil ab eo peteret: vnde, vel nihil de peccato Adæ, & Euæ diceretur, vel introduceretur per alium modũ, s. ꝙ Deus quæreret, sed conuenientior modus fuit, ꝙ ipsi confiterentur delictum suum, ergo Deus debuit dicere: Adam vbi es? Cùm autem obijcitur, ꝙ Deus hoc sciebat; concedendũ est, & tamen adhuc debuit quærere: Primo, quia Deus apparuit hic, vt homo. s. in figura humana, ideo quæ ad hominem pertinent scriptura de eo dicit. s. quærere, & quasi ignorare, sic dicit Hieronymus super Matth. ꝙ aliquando Christus loq̃tur, vt hõ, & q̃rit, & dubitare, vel nescire vr̃, aliq̃n autem vt Deus, neq; quærit, neq; dubitat, si Deus intrødu-

Quæst. 625 Cũ Deus sciret, vbi Adã esset cur dixit, Vbi es.

troduceretur, vt Deus,& non in humana figura, non diceretur de eo,ꝙ quæreret. Secundo, quia idē in nouo testamento inuenitur, ſ.ꝙ aliquando Chriſtus loquitur, vt Deus nō quærens, ſed occulta reuelans: ſicut quando mulieri Samaritanæ,dixit omnia, quæ ei acciderant, Ioan.4.c.aliquando, vt homo loquitur q̃rens, & quaſi dubitans,ut cum dixit Matth.16.c.Quē dicunt homines eſſe filium hominis? Ipſe tamen nouerat quid de ipſo diceretur, ſic etiam Ioan.11.c.dixit, de Lazaro, ubi poſuiſtis eum? vnde & quaſi neſcienti reſpondent: Domine veni,& vide.

Quæſ.626 Cur nō cōmemoretur Adam, & Eua exijſſe de latibulo.

Cum Deus vocans Adam dixiſſet: Adam vbi es? ſtatim exiuit Adam de latibulo ſuo,& Eua,& proceſſerunt coram Deo, & reſpondit Adam: Vocem tuā domine audiui,& timui. Et non fit mentio, ꝙ exiret de latibulo,& tamen ita debet præſupponi,cum Adā dicat:Timui, & abſcondi me, & tamen qui abſconditus erat, non poterat comparere, niſi exiret de latibulo.De Eua quoq; dicendum eſt,ꝙ exierit: nam ipſa quoq; abſcondita erat,cum dicatur ſupra 3.c.abſcō dit ſe Adam, & vxor eius,& tamē fuit ipſa corā Deo, quando arguebatur Adam, cum etiam eam Deus arguerit,ergo prodijt cum Adam.

Cur ſtatim vocatus de latibulo ꝓdijt.

Sed quæretur,quare Adam prodijt ſtatim, vt Deus de eo quæſiuit. Dicendum, ꝙ fuit primo, quia Deus quærebat ab Adam,vbi erat, & hoc audiebat Adam: ideo,vt non offenderet eum amplius,reſponderet:& tamen non poterat dicere, niſi, hic ſum, vel exire ad eum,ideo exiuit. Secundo, quia cùm Adam videret, ꝙ Deus eum quærebat, putaret, ꝙ non poſſet latere, & ſi non ſe manifeſtaret, & Deus eū inueniret,acrius eum puniret,ideo vt vocatus eſt,prodijt.

Cur Adam non vocatus venit.

Sed dicetur, quare Adam veniebat, cum Deus eū non vocaret, quia non dixit,niſi: Adam vbi es? Dicendum, ꝙ fuit primo, quia Deus quærebat ab eo vbi eſſet, ideo ſaltem ipſe dicturus erat, hic ſum, & tamen turpe erat,ꝙ loqueretur de latibulo, & non exiret, iō prodijt. Secundo,quia licèt iſta verba in forma nō eſſent vocantis,tamen intentio erat vocantis, ſed quia qui vocabatur non apparebat, vocans dixit: Vbi es?& non dixit, Veni:ſed ſi vocaretur Adam,deberet venire,ideo intelligens ſe vocatum,veniret. Tertio, quia cum Deus dixit: Adam vbi es? intellexit,ꝙ aliquid volebat ei Deus dicere,aut circa ipſum facere, quia alias non vocaret eum, ſi autem r̄nderet, vbi erat Deus iret ad ipſum:fecit igitur,qđ honeſtius eſt, vadēs ad Deū.

Quæſ.627 Cur Eua venit non vocata.

Sed quęretur, quare Eua venit ante Deum,cum ipſa non vocaretur.Dici poteſt,primo, ꝙ fuit,ꝙ putauit ſe vocatā,nam vocato viro videbatur ipſa vocari,ideo quaſi vocata veniret.Secundo,quia cùm ipſa eſſet cū viro, fortè vir ſuaſit ei,ꝙ exiret.Tertio, quia occultatio iſta fuit propter timorem,ſicut dixit Adam:Audiui vocem tuam,& timui:& tamen deterius ſibi futurum putabat ſine viro,quàm cum eo,ideo exiuit cum illo. Quarto, quia latuerant ambo,vt Deus non haberet eos obuios, & ita quæreret aliud ab eis, quod aliàs quærere non intenderet, & tamen nec ipſe quæſiuerat pro Adam: ideo neque ipſe,neq; illa poſſent latere ideo prodijt. Quinto,quia ſi illa non exiret ſpōte,quęreret Deus fortè ab Adam de ea, & ille eā proderet, ideo voluit potius exire ne culpabilior videret̄,ſi Adā prodeunte ipſa ſe occultaret. Quæretur, quare dixit,

Queſ.628. Cur dixit Adā vocē tuā audiui & timui.

Adam: Vocem tuam audiui in Paradiſo, & timui, cū hoc dici, non videretur neceſſe. Dicendum,ꝙ fuit,qa Deus quæſiuerat ab Adam, vbi erat, ipſe vero exiuit de latibulo,& videbatur, ꝙ adhuc maneret quæſtio.ſ. quomodo fuerat in loco,vbi non videret̄ a Deo,Adā dicit,ꝙ ſe abſconderat, ſed quia occultatio nō fit ſine aliqua cauſa ſpeciali: ideo Adam dat cauſam,quare latuerat, dicens,ꝙ fecit,quia timuit. Et cum dicit vocē

F tuam audiui intelligitur de ſonitu, quē faciebat Deus inter arbores,vel ſonitu pedum, qui ab aura ferebat, vt audiretur remotius, quia nullam vocem aliā Dei audierat. Etiam dixit audiui vocem tuam,nō audiuit eam ſolus Adam,ſed etiam Eua,& ideo ambo latuerunt,ſicut dicitur ſupra 3.ca. Et cum audiſſent vocem dn̄i,& tamen Adam de ſe ſolo rationem reddebat,qa ab eo ſolo quæſierat Deus,cùm dixit: Adam vbi es?& tamen idem omnino de Eua dictum eſſe intelligebatur.Cum autem dixit,Vocem tuam audiui: non dicit hoc quaſi iſtud eſſet ratio timoris: nam magis timerent,ſi viderent Deum, quia propinquius erat, ꝙ eos poſſet punire,q̃ ſi eum audirent, ſed de voce dicitur, primo,quia per illam ſignificabatur Deum adeſſe, &
G tunc habebant cauſam timoris,non habebant autem cauſam timendi,ſi Deus abeſſet,ſicut quando nō ſentiebant eum eſſe in horto. Secundo ponitur ad ſignificandum,quare latuerunt,quaſi conuenienter laterēt, nam ſi Adam vidiſſet Deum eſſe tam propinquum, ut latere non poſſet,uel uideretur quoq; ipſe,& ita latere non poſſet,quia nō latet qui videtur, etiam eſſet ſuperuacuum latere,cum iam viſa eſſet nuditas eorū: cum autem dr̄,ꝙ audierunt vocem Dei, ſignatur, ꝙ Deus longè erat,& non videbant Deum, neq; ipſe illos,ideo tunc proderat latere.Tertio ad excuſandum, ꝙ latuerint,quia poterat obijci,quomodo ſe abſcōdebant a facie Dei,quaſi malum facerent: reſpondet Adam,ꝙ audierunt vocem eius.i.ſonitum ambulantis,
H & ita non ſciebant,an ad eos vellet venire,vel non;ꝓpter quod nihil contra Deum facere videbantur: ſecus ſi Deus iam eos vidiſſet, vel ipſi Deum; quia ſi ſe abſconderent,viderentur ſe ſubtrahere Deo volenti ipſos,& ob hoc apparet,ꝙ qn̄ dr̄,ꝙ audierunt vocem Dei,ꝙ intelligitur de ſonitu pedum, & non de voce, qua vocaret eos, quia tunc Adam ſe ipſum accuſaret, dicendo audiui vocem tuam,& abſcondi me.

Queſ.629 Cur Adā dixit ſe timuiſſe, & abſcōdiſſe.

Sed quæretur,quare Adam confeſſus eſt,ꝙ audiuerat vocem Dei,& timuerat,& ſe abſcōderat, quia per hoc ſe ipſum accuſabat:potuiſſet autem ſolum exire de loco,in quo erat, & venire ad Deum non confitendo aliquid horū,de qbus non quærebatur. Dicēdum, ꝙ fuit primo,quia putauit Adam neceſſarium eſſe,ꝙ hoc diceret,qa qn̄ vocatus eſt a dn̄o prodijt,& venit
I de loco abſcondito,& locus oſtendebat, ꝙ Adam ex induſtria ſe occultauerat,ideo oportebat, vt daret cauſam eius,quod negare non poterat: ſi.n.potuiſſet Adā negare ſe fuiſſe in latibulo,fortè negaret, ſed quia nō potuit, voluit reddere cauſam, & fuit ꝙ audiuit vocē Dei.i.ſonitum pedum,& timuit,& quia timuit,abſcōdit ſe.Secundo,quia Adam putauit,qn̄ Deum vidit,ꝙ Deus hoc ſciebat,ideo nō voluit occultare,ne ex hoc peccatum eius grauius videretur.Tertio,quia aliquid apparebat in Adam, ꝙ neceſſario eū accuſabat.ſ.ꝙ eſſet indutus perizomate,quod Deus ei non dederat,iō licèt Adam taceret,certū eſt,ꝙ Deus quæreret, quomodo ipſe nunc haberet perizoma, vt ergo cauſam redderet eius,de quo poſtea redditurus erat, cum quęreretur dixit,quod poſtea dicturus erat, ſcilicet,quòd
K timuerat,& ſe abſconderat,& erat timor de nuditate.

Quæſ.630 Cur Adam prodijt, cum dixerit ſe abſcōdiſſe ob timorem.

Sed aliquis dicet,ꝙ Adam loquitur repugnantia ſibi ipſi:nam dixit,ꝙ timuit,& tn̄ prodijt,ſed qui timet, non ſe manifeſtat, ſed potius ſe occultat. Dici poteſt vno modo,ꝙ Adam non dicit ſibi repugnantia, & timor eſt cauſa latendi,& ſic fuit in Adā, & nō manifeſtandi ſe,vnde Adam non refert, ꝙ timuit ad hoc tp̄s, quod nunc erat,ſed ad tp̄s,quo audiuit vocem Dei,& tunc verum eſt,ꝙ latuit,& non ſe manifeſtauit;nā qn̄ audiuit primo ſonitū Dei, timuit coram ipſo videri, quia nudus erat,& putauit, ꝙ poſſet non videri.ſ.ſi ſe occultaret, quia fortè Deus non ueniebat nunc ad eum,

eum,& ideo ex iſto timore ſe occultauit, nunc verò, A quando prodijt,ſiue timuit,ſiue non timuerit,ipſe nihil dicit, & ideo non repugnat ſibi ipſi. Confirmatur hoc, quia Adam reddit cauſam quare latuit, & non quare apparuit, vt patet ex verbis ſuis, ſed ad latendū erat conueniens cauſa timere, ad apparere autem nō erat conueniens cauſa,neq; iſtud dixit Adam. Secundo poteſt dici,ꝙ Adam timebat, & tamen manifeſtauit ſe ipſum, quia ſi non manifeſtaret deteriora timebat,ſ.ꝙ Deus inueniret eum, & puniret tanquam addentem peccatum peccato,ſ. ꝙ comparere nolebat, ideo comparuit, nam vnus timor expellit alium,quādo eſt maior, & generaliter omnis paſſio maior facta occultat, vel expellit minorem: maior enim timor erat,ideſt maiorum malorum, quo Adam nūc timebat,ſi vocatus non prodiret,quàm timor,quo timuit B videri,quia nudus erat,& ideo ſe abſconderat. Sed dicendum,ꝙ licèt verum ſit Adam timuiſſe,quando ſe manifeſtauit, tamen de hoc timore non loquitur ipſe,ſed de timore,quo latuit,cùm non reddat cauſam, niſi quare latuerit, quia de hoc Deus loquebatur.

Queſt. 631

Adhuc tamen obijciebatur, quòd non bene dixit Adam, ſ. timui,quia nudus eſſem, quia debuit dicere erubui,quia nudus eram; nam de nuditate non eſt timor,ſed verecundia,vel cōfuſio. Dici poteſt vno modo,ꝙ bene dixit timui, quia iſte timor non eſt aliud, quàm verecundia,& includitur in ratione verecūdię, cùm dicamus verecundiam eſſe timorem inglorationis pro turpi commiſſo: ideo Adam expreſſit id, quod ad verecundiam pertinebat, & tunc dicetur timuit, C ſ. non aliquas pœnas, ſed ingloriationem, vel confuſionem eo,quòd nudus eſſem. Secundo, quòd melius dixerit timui, quàm erubui, quia erubeſcere eſt verecundiam pati, de nuditate autem patitur quis verecundiam,quando videntur turpia eius, ſed quando Adam audiuit vocem Dei, nulla eius turpia videbantur,nam ideo latebat,vt non viderentur,ergo nōdum verecundabatur,ſed timebat verecundiam pati, & ita videbatur melius dictum, quòd timuit, quàm quòd erubuit. Et tamen circa hoc,dicendum, ꝙ accipiendo verecundiā propriè eſt ipſa verecundia timor, & ideo eſt ante malum, quia non eſt timor de malo præſenti,ſed de futuro: nam de præſenti dolor eſt,vel triſtitia,& non timor: malum autem,quod quis timet D per verecundiam eſt ingloriatio,vel confuſio, & ideo verecundia ſ͠m ſuam ſubſtantiam neceſſe eſt, quòd ſit ante ingloriationem, & quantum ad hoc verecundia eſt paſſio laudabilis in aliquibus,ſ.in iuuenibus, qa propter eam cauent committere turpia, de quibus timebunt confuſionem,aliquando tamen accipitur largè verecundia pro confuſione, vel ingloriatione, & iſtud eſt malum,quod quis patitur, quando manifeſtantur turpia eius,in Adam vero,quando audiuit vocem domini,non erat confuſio, vel ingloriatio, quia nondum videbatur aliquid turpe in eo,ſed erat in eo timor de illa ingloriatione, vel confuſione, quæ neceſſariò fierent ſi coram Deo appareret, & ideo erat E in eo verecundia propriè dicta, & hanc vocauit Adā timorem,& rectè dixit, quia illa eſt timor ingloriationis. Tertio poteſt accipi; timui, ſ. pœnas infligendas, nam Adam præuaricatus fuerat mandatum Dei, & deteriorauerat ſeipſum operiens perizomate, quo Deus illum non operuerat,pro quo Deus illum iuſtè punire poſſet: ideo timuit malum,quod ei rationabiliter inferri poterat,& vt iſtas pœnas euaderet, vel vt non ſtatim incideret in illas,abſcondit ſe. Et ita accipiendo timorem vtroque modo applicatur illa clauſula,ſ.timui,eo ꝙ nudus eſſem. De primo timui,ſ.confuſionem,vel ingloriationem,eo ꝙ nudus eſſem.i. de nuditate,nam quia nudus erā,viderentur turpia mea; A de quo confunderer, & hoc non timerem, ſi nudus non eſſem. Accipiendo alio modo eſt ſenſus; timui eo quòd nudus eſſem,ideſt timui pœnas infligendas, quia nudus eram, ſ.manifeſtabatur peccatum meum in nuditate:& tamen primus ſenſus verior eſt.

Sed quęretur quomodo Adam poterat timere, qa nudus eſſet? nam non erat nudus:induerat enim ſe perizomate. Aliquis dicet, ꝙ erat nudus, quia nondum fecerat ſibi perizoma, quando audiuit vocem, & ita tunc erubeſcebat videri a Deo, ſed nunc quādo proceſſit erat veſtitus, & non erubuit. Sed dicendum, ꝙ non ſtat,primo,quia eſt contra ordinem literæ: prius enim ponit,ꝙ fecerint ſibi perizomata,quam audirēt vocem Dei, ideo debet dici, ꝙ erant prius veſtiti. Secundo,quia aliàs daretur,ꝙ aliquo tempore manerēt B nudi,& non curarent ſibi facere perizomata: nam ſtatim,vt peccauerunt ambo, cognouerunt ſuam nuditatem, ſed prius peccauerunt,quàm audirent vocem domini,vt patet ex ordine literæ:ideo ſi non facerent perizomata, niſi quando audirent vocem dñi manerent tempore medio nudi, & de ſua nuditate non curantes,quod falſum eſt,quia ſtatim,vt viderunt ſe nudos erubuerunt, & fecerūt perizomata. Tertio, quia ſi quando audierunt vocem,nondum haberent perizomata,non eſſet locus faciendi, neq; cogitandi,tanta verecundia turbarentur, ergo prius illa habebant. Et tamen dicendum,ꝙ Adam dixit ſe nudū,quia non erat ſufficienter veſtitus: ſolùm enim operuerant genitales partes perizomatibus,reliquę autem ſine veſti C mento manebant. Secundo poteſt dici, & melius, ꝙ Adam dixit ſe nudum,quia inuenerat nuditatem eſſe confuſibilem,& ideo ſine operimento turpe erat apparere, & licèt nunc opertis partibus illis de eis non erubeſceret, erubeſcebat, ꝙ non poſſet apparere coram Deo,niſi ſic opertus, qualem Deus eum non fecerat,& hoc pro nuditate ei veniebat. Conſiderandū, ꝙ de Adam quid Deo dixerit, loquitur Ioſephus lib. 1.antiquitatum, dicens: Deo autem in hortū veniente, Adam quidem prius ne ad eius veniret alloquiū conſcius iniquitatis ſuæ diſceſſit: Deus autem intendebat quod egerat,& etiam requirebat, ꝓꝑ quā prius eius delectaretur alloquio,poſtea refugeret, atq; confunderetur: illo vero nihil loquente, eo ꝙ ſe cognouerat D Dei tranſgreſſum fuiſſe mandatum, dominus ait: Mihi quidem notum eſt de vobis quemadmodū fœlicem vitam, & extra malorum omniū paſſionem habueritis nulla ſolicitudine animum veſtrum conturbante, cùm vobis ſponte ad fruendum, & ad voluntatis abundantiam orirentur vniuerſa me prouidente virentia ſine veſtro labore, atque miſeria, ſed nunc malis præſentibus ſenectus velox vobis adueniet,& non longa vita ſuccedet: quoniam mihi contumeliam tali voluntate feciſti mea mandata præuaricando: neque enim virtutis cauſa taciturnitate conſtringeris, ſed mala conſcientia retineris. Adam verò peccati veniam poſtulabat rogabatq; Deum,ne eum E nimis affligeret, & de facto mulierē accuſabat, dicēs, ſe ab ea ſeductum deliquiſſe. Sed dicendum, ꝙ Ioſephus loquitur hic, vt orator ſcribens ea,quæ venuſtare poterant eloquium ſcripturæ,fide nequaquam ſeruata,quaſi illi non eſſet aſtrictus,quia aliqua horū præter ſcripturam aliqua contra ſcripturā aſſeruit. Cū.n. dicit,venientē in hortum Adam diſceſſiſſe ne ad eius veniret alloquium, ſignat id quod ſcriptura dicit, ꝙ audiuit Adam vocē Dei ambulantis ad aurā poſt meridiem,& abſcondit ſe, & quaſi honeſtius diceretur, ꝙ diſceſſerit q̃ ꝙ ſe abſconderit illud dixit: potiſſimū, quia noluit innuere, ꝙ aliquid Deo occultari poſſet, & ꝙ Deus quæreret Adam vbi es? ſicut ſcriptura aſſeruit,nam hoc ignorantiā quandam ex modo loquen-

Queſt. 632 Quo Adā timuit ſe eſſe nudū, cum hērēt perizoma.

Queſt. 633 Quid dixerit Adam Deo.

Cōfutatio Ioſephi.

di in Deo ponebat: qđ Ioſephus ſcribẽs gẽtilibus exprimere nõ voluit, ne talia de Deo ſuo Iudæi credere putarentur. Cùm vero ait Deus intendebat, quod egerat, & cauſam requirebat, propter quàm prius eius delectaretur alloquio, poſtea refugeret, atque confunderetur præter ſcripturam eſt: nam ſcriptura ſolùm aſſerit quæſiuiſſe Deum ab Adam, vbi eſſet, ille verò progreſſus de latibulo dixit, ſe erubuiſſe, quia nudus erat. ſed innuit Ioſephus Deum quæſiuiſſe, quare latuerit Adam, & quia ipſe non dixit abſconditum, ſed diſceſſiſſe, iuxta verba ſua, ait quòd Deus quæreret, cur nũc diſcederet, & confunderetur, cùm prius delectaretur præſentia eius, & alloquio. Addidit Ioſephus, quòd tacebat Adam, quia nouerat ſe tranſgreſſum mandatũ: hoc ſcriptura non aſſerit, ſed ꝙ dixerit ſe erubuiſſe de ſua nuditate, & ideo latuiſſe, ſed Ioſephus hoc non dicit: Primo, quia eſt contra intentionem ſuam, cùm ipſe aſſerat Adam & Euam putaſſe fœliciores factos ſe cùm folijs ficus ſe operuerunt: ſic enim eodem libro ait, folijs igitur fici ſemetipſos operuerunt, & hæc genitalibus opponentes videbantur ſibi magis eſſe fœlices in ijs, quæ prius ſe putabant difficilius inuenire: & ideo non diceret eos erubeſcere, aut dolere de eo, in quo ſe putabant fœliciores, nam deceptus fuit in hoc Ioſephus putans, quòd manducando de ligno ſciẽtiæ boni, & mali aduenerit eis ſapientia, quam prius non haberent, ſed de hoc ſupra magis diximus. Secundo dixit hoc, quia innuit, quòd Adam diſceſſerat verecũdatus, ꝙ tranſgreſſus fuerat Dei mandatum, & ideo cùm Deus eum inueniret, quærẽte Deo tacuiſſe Adã premente eadem verecundia. Cùm autem addidit Deum loquentem, mihi quidem notum eſt de vobis quemadmodum fœlicem vitam, &c. præter ſcripturam eſt, ſed illud eſt ſatis rationi conſentaneum, quòd Deus increparet Adam & Euam obijciens eis bona, quę Deus illis conceſſerat, quæ non aduertentes trãſgreſſi ſunt mandatum Dei, & incurrerunt in mala. Etiam verum eſt, quòd ille aſſerit, ſ. quòd Deus dederat eis fœlicem vitam ſine miſeria, & labore ipſorum prouidendo eis omnia neceſſaria: nunc verò malis præſentibus ſenectus velox eis adueniret, dixit hęc Ioſephus loco earum pœnarum, quas ſacra ſcriptura refert viro, & mulieri impoſitas. Cum vero dixit: neque enim virtutis cauſa taciturnitate cõſtringeris, ſed mala conſcientia retineris, licet dictum non ſit erat veriſimile dici, ſ. quod Adã tacente præ verecundia Deus ei diceret hoc ad increpationem. Sed addidit, quòd Adam peccati veniam poſtulabat rogans Deum, ne nimis eum affligeret: hoc contra ſcripturam eſt, nam non confeſſus eſt Adam peccatũ ſuum, ſed excuſando retorſit illud in mulierem, vnde neq; veniam poſtulauit, quam ſi poſtulaſſet, fortaſſis non eſſet nobis iſte ſtatus miſeriæ, & vt multi putant non fuiſſet Adã de Paradiſo expulſus. cum etiam dixit, quod rogabat Deum, ne eum nimis infligeret, præter ſcripturã eſt, nam cum Deus pœnas pronunciaret vterque legitur tacuiſſe. Quod autem addidit Adam dixiſſe ſe fuiſſe ab vxore deceptum, vel ſeductum, falſum eſt, & contra ſcripturam, quia hoc non legitur, ſupra 3. capit. ſed ſolum, quòd fuerit Eua ſeducta, & Apoſtol. 1. Timot. 2. c. dicit, quod Adam non fuit ſeductus, ſed Eua.

Si Adã veniam poſtulaſſet, nos non eſſemus miſeri.

Queſ. 634. Cur Deus dixit quis indicauit, ꝙ eſſes nudus.

Quæretur, cùm dicatur ſupra 3. c. quod Deus dixit Adę: Quis indicauit tibi, quòd nudus eſſes? quare hoc Deus dixit. Dicendum, quod hoc fecit primo ad inducendum peccatum Adę in medium: Adã enim peccauerat, & non confeſſus fuerat ſe peccaſſe, Deus autem volebat manifeſtare peccatũ, quod ille tacebat, & quia ex hoc erat introductio ad illud dixit iſta verba. Secundo fuit ad accuſandum Adam in eo, in quo ille ſe excuſabat, nam Adam abſcondens ſe fecerat rẽ

F inſolitam, quæ ſpeciem mali haberet, & ad ſe excuſandum dixit, quòd erat nudus, & præ verecundia nõ audebat comparere, & quia iſtam nuditatem nitebatur Adam retorquere in Deum, quaſi ipſe feciſſet eũ nudum, cum veſtes non dediſſet, reducebat in Deũ cauſam ſuæ occultationis: Deus aũt, vt a ſe repellat hanc accuſationem, reducit eam in Adam, dicens: Quis indicauit tibi, quòd nudus eſſes? quaſi dicat, non ego te feci nudum, ſed tu feciſti te nudum. Conſiderandum autem, quòd Deus non accuſauit Adam, quia latebat nudus exiſtẽs, quaſi male ageret, ſed quia nudus erat, ſcilicet ſeipſum nudauerat: nam nõ dixit ei quare abſcondiſti te, etiam ſi nudus eſſes? quaſi nuditas non eſſet cauſa conueniens ad ſe abſcondendum, ſed dixit:
G Quis indicauit tibi, quòd nudus eſſes? Concedit enim Deus nuditatem eſſe ſufficientem cauſam ad ſe occultandum, quia contemnitur caro, quæ nuda eſt, ſicut ipſe dixit. Iſa. 58. ca. cum videris nudũ operi eum, & carnem tuam ne deſpexeris.

Queſ. 635. Cur Adam veniẽs ante Deũ nõ eſt confeſſus peccatũ ſuum.

Quęretur, quare Adam vocatus, & veniens ad Deũ non confeſſus eſt peccatum ſuum: nam ſolùm dixit de nuditate, & non de peccato. Dicendum, quòd fuit primo, quia ipſe reſpondebat Deo, ſed Deus ſolum quæſiuerat: Adam vbi es? ideo de loco reſpondebat, & cauſa loci, & quia locus ille erat occultus, & videbatur ibi Adam eſſe abſconditus, dedit cauſam abſcõſionis, ſcilicet, quia erat nudus, & quia hęc ſine peccati mentione dici poterant, nihil de peccato dixit. Secundo fuit, quia Adam cupiebat occultare peccatũ,
H niſi cogeretur illud prodere: verecundabatur enim, quòd contra Dei præceptum egiſſet, & verecundiam vitare volebat, quam pateretur confitẽdo peccatum: ideo cùm Deus de hoc nihil nunc quæreret, tacuit, & dato, quòd Adam aliquo modo intelligeret Deum velle de hoc audire, quia tamen ex verbis eius nõ clarè conſtabat, tacuit quandiu tacere potuit. Tertio, quia Adam confeſſus eſt id, quod neque negari, neque diſſimulari poterat: tacuit autem id quod poterat diſſimulari, nam nuditas eius erat apparens, tum quia ipſe de ea erubeſcebat, & non poterat non erubeſcere, tũ quia ſe circundederat perizomate ad tegendum nudas partes, & illud viſui apparebat, ideo hoc confeſſus
I eſt, ſed peccatum non apparebat foris, quia præterierat, & licèt Deo quærente de illo non poſſet illud negare Adam, poterat tamen diſſimulari, quandiu non petebatur de eo, & ita Adam tacuit. Quarto, quia magis erubeſceret loquendo de peccato, quàm de nuditate, nam nuditas non videbatur eſſe ab eo: ſed quia Deus non dederat ei veſtes, & ita quaſi ſine culpa ſua poterat putari, ſed non erat ita de peccato, quia illud erat actio voluntaria, & ei erat culpa, & non Deo, neque erat ei de hoc excuſatio.

Queſ. 636. Cur Deus dixit, quis indicauit tibi, q nudus eſſes, niſi quod de ligno, &c.

Dixit autem Deus quis indicauit tibi, quòd nudus eſſes, niſi quòd de ligno de quo præceperam tibi ne comederes, comediſti? Dixit hoc Deus primo ad ſignandum cauſam nuditatis, ſ. ꝙ Adam non ſe excuſabat per hoc, ſed potius accuſabat, quia nuditatem ipſe
K ſibijpſi induxerat, & dixit: Quis indicauit tibi, quòd nudus eſſes? quaſi dicat, nullus potuit tibi indicare, ꝙ eras nudus, quia non eras, & quod non eſt nõ poteſt indicari, ſed quia comediſti de ligno, de quo præceperam tibi ne comederes, ideſt peccaſti, & hoc fecit te nudum, ergo ſicut tu es in culpa, quòd peccaueris, ita es in culpa, quòd ſis nudus. Secũdo poteſt induci ſic, Adam poterat putare, quòd iſta nuditas prouenisſet ei a Deo, quia certum eſt, quòd Deus non dederat ei veſtes, & nunc nudum eſſe erat ſine veſtibus eſſe; iſtam tamen nuditatem non cognouerat prius, & nunc cognouit, & ſic ſemper retorquetur defectus nuditatis in Deum, Deus autem oſtendit, quòd nuditas

ditas pertinet ad peccatum Adæ, & non ad aliam causam, & ita dicit; Quis indicauit tibi, quòd nudus esses? ac si dicat, tam nunc quàm prius sine vestibus eras, & tamen prius non cognoscebas te nudum, ergo cùm nunc te nudum cognoscas, oportet, quòd aliquis tibi reuelauerit, vel indicauerit, sed nemo est qui posset reuelare, nisi comederes de ligno vetito, ergo comedisti de illo. Et adhuc istud potest induci sub duplici sensu, vnus est, ꝙ aliquis debebat reuelare Adæ, sed nemo est qui loqueretur ei, ideo comedendo de aliquo ligno acciperet istam cognitionem, & tamen nullum lignum erat, quod daret cognitionem, nisi lignum scientiæ boni, & mali, ideo comedendo de illo sciret istud, & istud est iuxta intentionem Iosephi, quòd esus ligni illius accelerabat vsum prudentiæ, & ingenij, & tunc concluderetur, ꝙ Adam peccauerat, quia comederat de ligno vetito, sed non inferretur, quòd nuditas erat pœna pro peccato, sed quòd prius habebat eandem nuditatem, quam nunc, sed non cognoscebat eam, nunc verò post manducationē agnouit, cùm illud lignum daret cognitionem. Alius modus erat, quòd Adam videbat se nunc esse nudum, & prius non agnouerat, cum tamen esset sine vestibus, ideo aliquis ei reuelauit: hoc non poterat esse, nisi mā ducando de ligno vetito, & peccando, quia nullus poterat ei ostendere, quòd esset nudus, cùm non esset, nisi inciperet esse nudus, cùm prius non fuisset, sed esse nuditatem de nouo erat pœna, quæ non poterat esse sine peccato, ideo manducasse eum de ligno vetito constabat, in quo peccaret, per istum modum inducuntur duo: Primum est, quòd Adam peccauit: secūdum, quòd nuditas de nouo venit tanquam pęna peccando, & ita non fuerat a Deo, sed Adam induxerat illam sibiipsi. Vterque modus erat sufficiens quantum ad intentionem Dei, s. vt manifestaretur Adam peccasse, & tamen primus modus non est verus: primo, quia pręsupponit quòd Adam manducando de ligno scientiæ boni, & mali, accepit vim cognoscendi aliquid, quod prius non cognoscebat, quasi lignum haberet hanc vim, sed falsum est: ita enim putauit Iosephus. Secundo, quia innuitur, quòd nuditas ista, quā nunc habebat Adam, fuisset data à Deo, quia nunc non fuit aliquid nouum, nisi quòd cognosceret id, qđ non cognoscebat, & tamen ista nuditas erat pœnalis, & confusibilis: ergo dederat Deus Adæ aliquid pœnale Adæ à principio, quod falsum erat: secundus ergo sensus est verus.

Quæst. 637
Cur dicit, de ligno quod pręceperā ne comederes, comedisti.

Quęretur, quare Deus dixit; De ligno, de quo pręceperam tibi, ne comederes, comedisti. Dicendum, ꝙ fuit primo ad ostendendū causam nuditatis, & quod nuditas non prouenisset à Deo, sed ab Adam, vt ostēsum est præcedenti quæst. & hoc erat, quòd peccauerat, & peccatum erat in comedendo, ideo dixit illud. Secūdo, quia iustum erat, vt quod homo occultabat Deus reuelaret: si enim nos peccata nostra confitemur veniam petentes, Deus occultat per remissionē, iuxta istud, Psalm. 31. Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata: si autē homo occultat nō petens veniam, Deus reuelabit in iudicio coram Angelis Dei, & hominibus omnibus. Adam autem peccatum suum noluerat confiteri, ideo Deus illud reuelat. Tertio, quia Deus volebat, vt aliquo modo veniam peteret Adam de peccato, & ad hoc dixit a principio, Adam vbi es? nullam memoriam faciens de peccato, vt Adam de hoc quæsitus, etiam de peccato responderet confitendo illud, & veniā petens, & hoc fuisset optimum, quia erat magis voluntarium. s. ꝙ Deo nō petente ipse confiteretur peccatū, sed Adā non fecit hoc, quoniam tacuit, voluit ergo Deus adhuc dare Adæ aliam opportunitatem petendi veniā

A de peccato, licèt non esset ita bona sicut prima, s. dicēs ei peccatum suum, hoc est comedisti de ligno, de quo præceperam tibi, ne comederes, vt hoc dicto Adam diceret, Verum est ꝙ comedi, & peccaui, veniam igitur peto, sed Adam valde malè in omnibus se habuit, quia sicut a principio tacuit data sibi opportunitate loquēdi, & confitendi peccatum, ita & nunc reuelato sibi peccato, quod negare non poterat, non dixit, Verum est, & peccaui, sed retorsit peccatum in mulierem, quasi in nullo ille deliquisset. Quarto fuit qa voluit Deus dare pęnas Adę, & Euæ, sed non poterat eas iustè dare, nisi de peccato constaret, sed hoc illi non confessi fuerant, ideo debuit Deus istud dicere, quia ita dixit de ligno de quo pręceperam tibi ne comederes, comedisti.

Quæst. 638
Cur dixit mulier, q̄ dedisti mihi sociam dedit mihi.

B Postquam Deus dixit. De ligno comedisti, Dixit Adam, Mulier, quam dedisti mihi sociam dedit mihi, & comedi, de hoc quæretur, quare Adam illud dixit, & quare non negauit, cùm vsque nunc non confessus esset. Dicendum, ꝙ non negauit, quia Adam non erat adhuc tam deprauatus, ꝙ vellet veritatem negare, neque eam huc vsq; negauerat: occultauerat. n. aliquam veritatem, scilicet de qua non quærebatur expresse, & hoc præ verecundia, tacere autem, quando non quęritur, non est mendacium, neque videtur esse peccatum, sed negare veritatem est mendacium, & peccatum, & hoc nondum fecerat Adam, ideo neq; nunc fecit, sed statim, vt hoc sibi dictum est, concessit veritatem. Secundo, quia videbat Adam, ꝙ non proderat sibi occultare, & negare: si enim ipso negante C posset res Deo manere incognita, fortassis negasset, sed iam Deus illud dixerat Adæ asserendo, ꝙ comederat de ligno vetito, ideo frustra erat Adæ negare. Tertio, quia in hoc committeret Adam grauissimū peccatum, scilicet, quia Deum mendacem faceret, nam Deus asserebat, ꝙ comederat de ligno scientiæ boni, & mali: si autem ipse diceret, non comedi, esset facere Deum mēdacem, & cum hoc falsum esset, quia Deus verum dixerat, valde offenderetur in hoc Deus, ideo non ausus est negare. Quarto si negaret addendo peccatum peccato pęnam grauiorem timeret, ideo vt non induceret super se maiora mala, non negauit.

Quęst. 639.
Cur dixit mulier, q̄ dedisti mihi potius, q̄ aliud.

Cum Adam noluerit negare peccatum, D quare dixit, Mulier quam dedisti mihi, potius quam aliquid aliud. Dicendum, quòd Adam non poterat negare peccatum, etiam si vellet, ideo non negauit, & si sapiens fuisset, aut sapienter ageret confiteretur peccatum, & veniam peteret, & tamen quia non venit ei in mentem voluit excusare seipsum, & inuenit istum modum excusationis. Motiuum ad se excusandum fuit. Primo, quia Adam se erubescebat deprehēsum in peccato, & quanto maius esset peccatum, tanto esset grauior confusio, vt ergo minueretur, vel alleuiaretur, voluit se excusare, quia excusatio, vel peccatum alleuiat, vel transfert. Secundo fuit propter timorē: Deus p̄dixerat, ꝙ quacūque hora comederent, morte morerentur, nunc verò peccauerant, & viderant in se principium pęnę, scilicet, quia erubuerant, E ideò quod residuum erat timebant, scilicet, ꝙ morerētur: istā mortem timens Adam voluit peccatum a se transferre, quasi non peccasset, vel alleuiare, vt nō haberet in ipsum locum tota pęna. Iosephus autem lib. 1. Antiquitatum dicit: Adam verò peccati veniam postulabat, rogabatque Deum, ne eum nimis affligeret, & de facto coniugem accusabat, sed ista non consonant inter se, nam si peccati veniam peteret, non trāsferret peccatum in alterum, sed cōfiteretur se peccasse, ꝙ autem oraret, ne eum nimis affligeret, nō habetur ex litera, sed poterat procedere ex timore mortis, quam iuste Adam formidaret sibi inferendam.

Sed

Quæst. 640 Cur Adã se sic excusauit.

Sed quare ita se excusauit, causa est, quia non visus extitit sibi alius conuenientior modus. Primo, quia ita fuerat, quòd mulier ei dedisset de fructu illo, & sic veritas attenuabat, aut attenuare videbatur culpam: nam sicut noluit Adam negare factum, quia verum erat, ita noluit pro se falsam excusationẽ allegare, sed hoc, quod verum erat, i. ꝙ mulier ei dedisset, siue multum, siue parum alleuiaret culpam, allegauit. Secundo, quia istud verbum poterat intelligi ambigue, scilicet mulier dedit mihi, scilicet mulier non indicauit mihi de qua arbore esset fructus: & ideo nihil mali suspicatus comedi, & licèt hoc non ita exprimatur, sub his verbis generaliter dictis poterat intelligi istud, vel aliud, quod ad excusationem pertineret. Tertio, quia dato, ꝙ Adam sciret esse fructum illum vetitum, vt quia mulier ei reuelasset, non erat tãta culpa, quòd ipse acciperet à muliere oblatum, quanta ꝙ ipse de arbore tolleret, quia non erat æquale desiderium faciẽdi id, in quo consistebat peccatum, & ex libidine, idest desiderio faciendi augetur peccatum, aut minuit. Quarto, quia Adam comedit de ligno non quasi putans futurum esse, quod serpens dixerat, i. ꝙ efficerent sicut dij, sed vt mulieri placeret, quæ instanter orabat, & si Adam in hoc non placeret magno tædio afficeretur, vt autẽ placeret ei, comedit. Hoc verò licèt non transferat peccatum, alleuiare vr̃, inquantum Adam in aliquo cõplaciturus videbatur mulieri, & istud signatur inquantũ dixit Adã, mulier, quam dedisti mihi sociam, dedit mihi q.d. eo ꝙ tu illam dedisti mihi sociam, in aliquo eram ei placiturus, quia voluisti, ꝙ eam diligerem, vt carnem meam, cùm autẽ fecerim hoc, vt ei placiturus, non debes grauiter irasci. Quinto posset intelligi, quòd retorqueat Adam culpam in Deum, dicendo, mulier, quam dedisti mihi: ac si dicat si ista mulier non fuisset a te data, ego neque diligerẽ eam, neque placerem illi, & non cõfiderem ei, sed cauerem ab ea: tu autem dedisti illam mihi, & ita fidebam, quòd illa nihil mali induceret in me, propter quod dante illa de fructu comedi, ideo nõ debes grauiter irasci. Aliqui dicunt, quòd Adam dixit se deceptum fuisse à muliere, sicut asserit Iosephus, lib. 1. Antiquitatum, sed falsum est, vt infra tangetur.

Quæst. 641 Cur facta excusatione nihil dixit Adæ.

Sequitur supr. 3. cap. quòd Deus dixit mulieri, quare hoc fecisti, scilicet, cur dedisti viro de ligno vetito ad manducandum? Et quia in hoc præsupponitur, ꝙ postquam Adam dedit illam excusationem, non dixit ei aliquid; est dubium, quare non dixit. Nam excusatio Adæ non erat conueniens: ideo nõ debuit Deus illam recipere, vt iustam, & sic redarguere potuit eũ. Aliqui dicunt, quòd tacuit Deus, quia fuit ista respõsio excusatoria sufficiens, & sic vt dignam accepit illam Deus, & non redarguit Adam. Dicẽdum, quòd non stat. Primo, quia si accepisset Deus eam, vt legitimam, & sufficientem excusationem non inferret pęnam Adæ, sed intulit pœnam, immo multiplices pęnas supr. 3. cap. ergo non tacuit quasi indicaret legitimam esse excusationem. Secundo, quia etiam non præsupponitur verum in dubitatione, scilicet non arguerit Deus istam excusationem Adæ: nam arguit illam, quia sicut pœnam intulit ei, ita eam arguit dicẽs, quia audisti vocem vxoris tuæ, & comedisti de ligno, de quo pręceperam tibi, ne comederes, maledicta terra in opere tuo, ac si dicat non est iusta excusatio, quã allegas, quia licèt vxor tua, quam diligis, & dilecturus eras, daret tibi de ligno, non debuisti comedere, quia ego vetueram tibi: debuerat autem præualere imperium nostrum precibus mulieris, & quia magis audisti eam, quàm me, iniustè fecisti. Tertio, quia quòd Deus non diceret aliquid Adæ in contrarium nõ approbat responsum, vel excusationem eius, tanquam

F legitimam: nam similiter argueretur, quòd excusationem mulieris acceptasset Deus: nam illa dicente: Serpens decepit me, Deus nihil ecõtrario dixit: & tñ non acceptauit eam, sed puniuit mulierem. Dicendũ ergo, ꝙ Deus tacuit audita excusatione Adæ non tanquam approbans eam, sed ut relinquens eam postea arguendam, & discutiendam quasi postea conueniẽtius, quàm tunc iudicaretur de ea.

Quæst. 640 Si Deus tẽdebat excusatiõnẽ arguere cur nõ statim arguit.

Sed quæret, cum nõ esset legitima excusatio Adę, & Deus intenderet eam arguere, quare non arguit statim? Dicendum, ꝙ non fuit conueniens, sed potius ꝙ differret ad aliud tempus, sicut fecit. Primo, quia Deus voluit incipere dare pęnas, vbi inceperat malũ, illud verò a serpente inceperat, in quo facta est tentatio, ideo primum debuit ei inferri pęna, vel prænun-

G ciari, & tamen si statim, vt Adam respondit argueret eius excusationem, prędiceret statim pęnam, sicut postea nullo mediante inter increpationem, & prænunciationem pœnæ: ergo non debuit statim increpare Adam arguendo eius excusationem. Secundo fuit, & principaliter, vt non alleuiaret peccatum Euæ, nam cum Adam excusauit se, si diceret Deus nõ est legitima excusatio, quia potius debebas obedire voci meę, quàm vxoris tuę, alleuiata videretur aliqualiter culpa Euæ, quia non trãsferretur in eam totum peccatum, tam eius, quam Adæ: nunc verò cum Deus taceret, poterat mulier cogitare Deum acceptasse excusationem Adæ, & translatam esse culpam in eam, vt ergo

H saltem non putaret se in aliquo alleuiatam, nõ debuit Deus statim arguere Adam ostendendo non esse legitimam excusationem eius. Tertio fuit propter pęnã, vt non auferretur timor pęnę, si enim Deus argueret excusationem Adæ, statim adiungeret prænunciationem pęne, sicut postea fecit, quando arguit, tam virum, quàm fęminam, & tamen non fuit conueniens, q̃ ꝙ Eua antequam rationem de se redderet audiret, q̃ pęna inferẽda esset Adæ, quia ex hoc minus timeret: ergo non debuit Deus aliquid dicere statim, vt Adam se excusauit.

Quæst. 641 Cur Deus voluit, vt Eua non audiret, quo pacto Deus arguebat excusatiõnẽ Adæ.

Sed quæretur, quod inconueniens esset, si audiret Eua, quomodo Deus arguebat excusationem Adæ quasi non legitimam. Dicendum, ꝙ fuit primum, q̃a

I volebat Deus relinquere eos liberos ad dicendum, id quod vellent circa peccatum suum, vt non dicerent aliqd quasi inuiti, vel determinati a Domino ad dicẽdum, & tamen si Deus argueret excusationem Adæ non recipiendo eam, Eua deinde nõ proponeret excusationem, quia putaret illam repellendam, sicut excusationem Adæ, nam illa dixit, Serpens decepit me, & si audiret redarguitionem, quæ postea facta est contra Adam, putaret sibi dicendum, ꝙ debuisset potius audire vocem Dei, quã serpentis, & non deciperetur, & ita putans illam excludendam forte non proponeret eam, Deus autem voluit, vt Adam, & Eua non mouerentur ab eo ad dicendum aliud, quam quod ipsi a seipsis dicturi erant, ideo non redarguit statim Adam. Secundo, quia quando Deus arguit Adam, ostendit il-

K legitimam excusationẽ, scilicet, ꝙ etiam propter vxorem non debuisset hoc facere, & ita Deus non iudicabat totam culpam facti Adæ translatam esse in mulierem, ex quo Eua putaret se minus teneri, scilicet solũ pro facto proprio, & tamen si taceret Deus, sicut tacuit audita excusatione Adæ, putare posset Eua, ꝙ culpa viri erat in eam translata, & sic peccatum suum esset magis graue, ergo debuit Deus tacere. Quod autẽ Eua putaret peccatum suum esse grauius, vel in nullo alleuiari per id, quod vir dixerat, conueniens erat primo, vt cogitaret quid pro hoc respondere conueniebat, quia fortè aliud responderet translata in eam tota iniquitate, aut cum putaret solum factum proprium ad

ad eam pertinere. Secundo fuit, vt magis timerent, nā si statim Deus argueret,& repudiaret excusationē Adę,adiungeret prænunciationem penę sicut postea fecit,& tamen si antequā Eua pro se responderet prænunciaretur pena Adæ,vterque liberaretur a timore, & hoc non fuit conueniens potissimè quantum ad Euā:Deus enim prædixerat in pręcepto:De ligno autem scientiæ boni & mali ne comedas, quacunque enim die comederis, morte morieris. Nūc autem deprehensi fuerāt comedisse, ideo timebāt ꝙ statim occiderentur: si autem Deus prænunciaret Adæ pęnam quam postea prænunciauit, liberaretur a timore inquantum non statim occisus est,sed data est sibi multa dilatio mortis,& hoc Deus non uolebat,sed ꝙ maneret in expectatione mali proxime futuri, ideo non debuit statim eum arguere. Adhuc quantum ad Euā fuit istud magis necessarium propter duo. primo, vt non liberaretur a timore pœnę, quia ipsa quoque timebat mortem sibi statim inferendam, cum præceptum ad ambos extenderetur sicut ipsa dixit supra 3. cap. præcepit nobis Deus,ne comederemus,neque tāgeremus illud, ne forte moreremur, & non poterat esse grauior timor,quam ꝙ quis credat se statim occidendum. Si autem audiret condemnationem Adæ, ꝙ non statim occidebatur, sed differebatur mors in longinquum,putaret similiter sibi futurum,ideo alleuiaretur timor eius,quod tamen non decebat,sed cū peccasset, ꝙ sustineret nunc istum durissimum timorem ad tempus in partem pœnę commissi delicti.

Alia respōsio. *Prima rō.* *Secunda ratio.*

Secundo,& principaliter erat propter id, ꝙ Eua quæsita respondere deberet, nam si nesciens pœnam imponendam Adæ timeret sibi,aut vtrique statim inferēdam mortem,forte vno modo se excusaret,vel accusaret,aut supplex oraret,putans non se statim occidendam alio modo se in his haberet,vt ergo Eua haberet maiorem necessitatem confitendi delictum, & petendi veniam a se ipsa, & non à Deo, idest per ea, quę Deus faceret,aut saltem agendi id,quod ei magis conuenire putaretur, debuit non audire sententiam condemnatoriam Adæ priusquam ipsa responderet de seipsa pro peccato suo.

Quæst 644 De quo intelligebat Deus dicēdo, Quare hoc fecisti o mulier.

Sed quęretur, cū Deus dixit mulieri, quare hoc fecisti, de quo loquitur, an ꝙ dederit Adæ de ligno ad manducandum, an ꝙ ipsa manducauerit. Dicēdum, ꝙ ex virtute verborum non intelligitur quæsitum esse a muliere,nisi quare dedit viro ad manducandum, nam Adam dixerat.Mulier dedit mihi,& comedi, & statim Deus quæsiuit a muliere.Quare hoc fecerit?& ita non videtur quęsiuisse nisi de eo,quod dictum fuerat.Sed aliqui dicunt,ꝙ de vtroque quæsiuit Deus,scilicet quare Eua comederat,& quare dederat viro suo.

Prima rō.

Primo,quia cum dedisset viro præsupponebatur,ꝙ ipsa manducasset,quia non vellet ei dare,nisi ipsa participaret in cibo,ideo arguendo eam de vno, arguebatur de vtroque.

Secūda rō.

Secundo, quia Deus petebat nunc rationem ab Eua de pręuaricatione, & peccato suo, si quam rationem haberet,vt non deberet penam sustinere, & tñ peccatum Euæ non fuit solum in dando Adæ de fructu,sed etiam in hoc ꝙ ipsa comedit,ergo de vtroque quæreret Deus ab ea.

Tertia rō.

Tertio apparet ex verbis responsionis Euæ, nam dixit serpens decepit me,& comedi,& tamen deceptio Euæ facta a serpente fuit ad hoc ꝙ ipsa comederet, vt apparet ex verbis eius supra 3.cap. ergo de manducatione excusabat se Eua.

Quarta ratio.

Quarto,quia ipsa addidit, & comedi, & nihil vltra dixit, ideo ita reddidit rationē, quare comederat, ꝙ nō dedit rationem, quare viro de fructu obtulerat. Dicendum tamen videtur, ꝙ Deus non quæsiuit ab Eua, nisi quare dedisset Adæ de ligno vetito,& patet Primo, quia ex verbis scripturæ non apparet illud, cū

A statim hoc Deus quæsierit, quando Adam dixit mulier dedit mihi,& comedi.Scđo,quia Deus adhuc nō q̄rebat aliquid de facto mulieris, sed de facto Adæ,& quia ille excusans se dixerat, ꝙ mulier dederat ei, voluit q̄rere a muliere, an hoc fecisset,& quare fecisset, ideo non quæsiuit de alio.Si aūt Deus quęreret nūc a muliere de facto ei⁹,vt magnitudinē culpę eius agnosceret,non quæreret solum de hoc,sed de toto. Tertio,quia non habebat Deus aliquam causam quærendi nunc a muliere aliquid alterum, nam nihil alterū deductum fuerat coram ipso Adam,quippe non dixerat,ꝙ mulier comedit, & dedit ei, sed solum, ꝙ dedit ei,ipsa verò nihil adhuc confessa erat, quia nondū fuerat locuta,ideo Deus non peteret causam iudicialiter B eius,quod non constabat sibi iudicialiter esse, ideo solum quæsiuit quare dederat viro de fructu, quia hoc Adam proposuerat.

Ad rationes,quæ probant contrarium, responden dum est. Ad primam dici potest vnomodo,ꝙ nō presupponebatur, ꝙ comederit, quia poterat esse,ꝙ ipsa non manducaret,& viro ad manducandum offerret, sicut serpens non manducauit de fructu,& tamen impulit Euam ad manducandum. Secundo potest dici, ꝙ præsupponatur, aut subintelligatur, ꝙ comedit,qa ita erat verisimile,& tamen quantumcunque esset verisimile,immo etiam si notum esset,non peteretur de illo,sed solum de alio,quia Deus non peteret, nisi de eo,quod erat ad propositum,& tamen cum nunc age C retur causa Adæ,& nondum inciperet agi causa Euæ, peteretur solum de eis,quæ ad causām Adæ spectabāt sed ad eam solū pertinebat, an Eua dedisset ei de fructu,ideo de hoc peteretur ab ea,quare fecisset. *Quæst 645 Solutio rationum. Ad primā.*

Ad secūdam rationem possumus negare præsuppositum, scilicet, ꝙ peteretur nunc ab Eua ratio de præuaricatione, nam si hoc peteret Deus, cum illa consisteret in duobus peteret de vtroque, & illa r̄nderet de vtroque,& tamen agebat adhuc sola causa Adæ, qui quoniam transtulerat culpam suam in mulierem, debuit a Deo tāquam a iudice peti an esset hoc verum, ideo hoc factum est, cum dixit mulieri:Quare hoc fecisti? ideo de alio quod ad solam mulierem pertinebat, nō tactum est. *Ad secundam.*

Ad rationē tertiam dicendum, ꝙ satis posset facere ad propositum responsio illa mulieris:nam D quæsitum erat,quare viro dederat de fructu,illa confitetur se didisse, & exprimit causam, scilicet, quia serpens decepit eam, nam deceptio serpentis non erat solum ad hoc, ꝙ comederet ipsa, sed etiam ad hoc ꝙ daret viro, vt apparet ex uerbis serpentis, supra 3.cap. & infra tangetur,ideo sicut mulier decepta a serpente comedit, ita ab eodem decepta dedit viro suo, vnde hoc dicens conuenienter respondet ad quæstionem, qua petitur quare dedit viro suo. *Ad tertiā.*

Ad rationem quartā dicendum, ꝙ certum est ibi reddi causam, quare comedit siue hoc sit ex intentione principali, siue non, & tamen dicendū, ꝙ Deus hoc non quæsiuerat, mulier tamen respondit ad hoc sicut est consuetudo quibusdā non satis peritis, qui interrogati de vno nesciūt E respondere,nisi simul de multis alijs respondeāt, quæ illud aliqualiter contingunt, & hoc est, quia cum aliqua attineant sibiipsis aliqualiter, nesciunt ipsi distinguere illa, ideo respondendo omnia proferunt, cum nesciant separare quæ sunt propria vnius ab eis,quę alteri conueniunt: sed cum arguitur, ꝙ hic mulier det rationem de vtroque, non concluditur, quia si literam attendamus, non redditur ratio, nisi quare comedit mulier, & certum est quòd Deus, saltem expresse, non quæsiuit de hoc, si autem de vtroque peteret,debuisset mulier de vtroque respondere,sed nō apparet ex litera, ideo neque ex litera arguemus, ꝙ ad vtrunque respondit, sed intentio mulieris erat respondere *Ad quartam.*

spondere ad id, quod Deus petiuerat, sed quare sic responderit infra dicetur.

Quæst. 646. Cur Deus non cōdẽnauit eos sine petitione cum omnia sciret.

Queretur, cum Deus intenderet Adam, & Euam condemnare pro delicto, ad quid petiuit aliquid ab eis, nam erant delicta eorum certa ei, ideo nihil petendo poterat statim eis inferre, aut prædicere pęnas. Aliqui dicunt, ꝙ Deus processit hic iudicialiter, & non potest aliquis iudicialiter de crimine condemnari, nisi sit illud spontè confessus, vel conuictus, siue per euidentiam facti, siue legitimis testibus, & tamen non erant Adam, & Eua testibus conuicti, ideo debuit expectari confessio eorum, & ad extorquendam confessionem ab eis processit Deus hoc ordine petendo. Sed obijcietur, ꝙ nō erat istud necessarium, quia erat crimen eorum notorium, & ita non erat opus, vt ipsi confiterentur aliquid, sed possent statim cōdemnari: nam omnes quotquot tunc erant, nouerāt delictum Adæ, & Euæ. Dicendum, ꝙ hoc non obstat: Primo, quia notorium non excludit testes, sed solum accusatorem, nam euidentia patrati sceleris non eget clamore accusatoris, extra de accusatio. cap. euidentia, sed testibus opus est ad hoc, ꝙ deponat factum esse notorium, vel saltem sic esse, & tamen hic nulli testes producti erant coram Deo de notorietate facti, ideo ad condemnationem Adæ, & Euæ necessaria erat eorũ confessio. Secundo, quia etiam si sit crimen notoriũ quantum ad factum, & probetur notorietas facti per testes, exigitur aliqua confessio delinquentis, non quidem quantum ad factum, sed quantum ad causam faciendi, quia potuit committere quis id, quod in se est delictum, vt homicidium, vel adulterium, & ꝙ nō sit crimen, neque in aliquo dignus pęna, vt si occidit aliũ propellendo iniuriam cum moderamine inculpatæ tutelæ, vel si cognouit alienam vxorem putando suā esse, vt quia illa venit in figura vxoris illius, vel subintrauit lectulum eius, iuxta illud 34. quæst. cap. 2. in lectum: ideo constito de facto, siue per euidentiam rei gestæ, siue per testes, adhuc delinquens debet audiri, si aliquam causam allegare vult, quare hoc fecerit, q̃ actum licitum reddat, vel excusabilem, & ita videtur, ꝙ hic esset necessaria confessio Adę, & Euæ, etiam si cōstaret de facto, & videtur, ꝙ Deus hoc voluerit, nā non quæsiuit ab Adam, & Eua an fecerit, sed quare fecerit, vt si vellent reddere aliquam causam, quæ eos legitimè excusaret, & ita ipsi responderunt, nam non dixerunt, ꝙ fecerint, sed quare, aut quid eos ad faciendum induxerit. Tertio, quia non potest hoc dici notorium, nam licet Deus sciret, & ipsi: non erat notoriũ, quia sic omnia essent notoria, ideo non erat iudicandũ, sicut de notorio, & patet, quia Deus erat iudex, & licet iudex aliquis sciat verum esse, non potest iudicare de illo, nisi aliunde ei constet, sed potius si contrarium constat per testes, quam ipse in veritate nouit, per illud tenebitur iudicare. Et si dicatur, ꝙ Angeli, & dæmones nouerant peccatum Adæ, & Euæ. Dicendum, ꝙ hoc non sufficit, quia isti non inducebantur in testes notorietatis, ideo non efficiebatur peccatum notorium, sed esset necessarium conuinci Adam, & Eua testibus, vel eos confiteri delictum, & ita Deus ab eis quæreret, vt ipsi confiterentur. Sed adhuc obijcietur, ꝙ non erat istud necessarium ad hoc, ꝙ Deus puniret Adam, & Euam, quia in alijs iudicijs requiritur testis, qui non sit iudex, quoniam actor, & reus, & testes integrant iudicium, extra de verbo. signifi. cap. forus, sed apud Deum non requiritur, quia est speciale in eo, ꝙ ipse est iudex, & testis Iere. 29. c. Ego sum iudex, & testis dicit Dominus. ideo non requirebatur confessio Adam, & Euæ, sicut quando aliquis conuincitur testibus, non est ibi necessaria confessio eius. Adhuc tamen posset dici, quòd licet Deus suppleret

Prima rō. Secũda rō. Tertia ratio. Obiectionis.

F ibi locum testium, requirebatur confessio Adæ, & Euæ, & ita quæreret Deus ab eis, quia licet aliquis sit conuictus de aliquo facto, quòd illud commiserit, admittitur ad excusandum causam, vel qualitatem facti, quæ potest reddere actũ legitimum, vel excusabilem. Dicendũ ꝙ istud non erat hic necessarium, ꝙ sicut apud Deum est speciale, quòd ipse est iudex, & testis, quod non inuenitur in aliquo alio iudice, eo ꝙ Deus nouit omnia, & alij iudices non, & sic Deus nō indiget testibus in suo iudicio, ita etiam est speciale, quòd Deus nouit corda hominum, vnde sicut nouit factum, ita nouit causam, & intentionem facti; ideo sicut ad probandũ aliquid esse verum, non eget testibus, ita ad sciendum causam facti, & intentionẽ

G facientis, non indiget confessione facientis, & ita nō erat opus, vt ab Adam, & Eua aliquid quæreret. Dicẽdum igitur, ꝙ non fuit causa huius, quasi Deus vellet procedere iudicialiter, quia si talem modum procedendi Dei vocemus iudicialem, nō arctatur Deus ad illum, cum non procedat sic in omnibus, nam ferè in omnibus Deus procedit puniẽdo delinquentes, non petita causa ab eis, neque audita confessione ipsorũ.

Sed dicendũ, ꝙ Deus voluit hoc specialiter facere, quod non solet facere in omnibus, & hoc propter aliquas causas speciales. Primo, quia ista erat prima pœna, quam Deus inferebat hominibus, voluit ergo, ꝙ agnoscerent conditionem eius, ꝙ non procedebat tanquam Dominus, sed tanquam iustus iudex auditis excusationibus delinquentium, si quas haberent ad

H reddendum actum legitimum, vel excusabilem. Et hoc fuit documentũ pro omnibus pœnis quas Deus infligeret hominibus, vt quamuis nescirent, quare Deus eas inferebat, crederent iustè illatas, cum Deus illas irrogaret, qui non nisi iustè procedit. Secundo fuit ad instruendum nos, qui iudices sumus, qualiter in causis procedamus, nam si Deus, qui omnia nouit, a quo non potest occultari vir in absconditis, Iere. 23. cap. & qui etiam cogitationes agnoscit. Psal. 7. voluit ad puniendum adhuc habere confessionem delinquentium, quanto magis hoc facere debent iudices, qui decipi possunt? & ob hoc scriptura refert talia Deum facere, vt infra 18. cap. Deus dicit, clamor So-

I domorum, & Gomorrȩorũ multiplicatus est, & peccatum eorum aggrauatum est nimis, descendam, & videbo an clamorem, qui venit ad me, opere compleuerint an non sit ita, vt sciam. In quo instruit iudices, qualiter procedere debeant ad inquisitionem, extra de accusat. cap. qualiter, & quando. Tertio fuit propter Adam, & Euam, vt eis esset aliqua occasio conuersionis, & pęnitentiæ de peccato: Deus enim non fecit mortem, nec gaudet in perditione viuorum. Sapien. 1. cap. sed vult, quòd homo conuertatur, & quia nobis non loquitur, expectat nos, vt conuertamur non inferens statim pœnam. Isaiæ 30. cap. ideo expectat nos Deus, vt misereatur nostri, sed quia non volebat expectare Adam, & Euā, quibus per longum tempus daret spiritum compunctionis, &

K precum, voluit statim eis loqui, vt ista locutio esset vice diuturnæ expectationis. Nam petendo ab eis, quid egissent, aut quare, incitabat eos ad confitendum delictum, & petendum veniam, quod si facerent essent fęliciores, & non posset hoc esse, si Deus nihil ab eis quæreret, sed statim pęnam inferret, ideo in fauorem eorum erat, quòd Deus ab eis ista peteret. Quarto fuit ad manifestandum nobis iustam damnationem primorum parentum, si enim Deus nihil ab eis peteret de delicto, aut causa delicti, & irrogaret pœnam expellendo eos de Paradiso, non constaret nobis tam manifestè, sicut nunc de iusta damnatione eorum: fuit tamen conueniens, quòd nobis constaret,

Quæst.6[..] Cur Deus ante con- demnatio- nẽ puni- ... causã co- fessionẽq; audire ... luit.

Prima ra[tio]. Secunda ratio. Tertia ratio. Quarta ratio.

ret, eo quod non soli ipsi tunc puniti sunt, & nos in eis, inquantum si ipsi non expellerentur de Paradiso, nos ibi nasceremur, & maneremus sine omni pœnalitate, cum ergo communis pœna esset, debuit etiam nobis notificari, quod fuit inquantum Deus ab eis quæsiuit de delicto. Quinto fuit ad ostendendum causam diuersitatis pœnarum: nam tripliciter distinctæ fuerunt pœnæ, scilicet, Adæ, Euæ, & serpentis, ideo vt de causa distinctionis constaret, debuit notum esse de delicto, sed non poterat melius constare, quam confitentibus eis, qui peccauerant, & non fieret ista confessio, si Deus non quæreret, ideo debuit introduci Deus quærens de his.

Quinta ratio.

Quæst. 648 Cur Deus tam statim credidit Adæ.

Quæretur, quando dixit Adam Deo mulier dedit mihi, & comedi, quare credidit statim Deus Adæ, & quare non quæsiuit plus ab eo, sed quæsiuit a fœmina. Aliquis dicet, quòd hoc fuit, quia Deus sciebat verum esse, quod dicebat Adam, ideo credebat. Sed obijcietur, quòd hoc non conuenit, quia licet certũ sit Deum omnia scire, non petit quasi sciẽs, sed quasi aliquid intendens, ad quod quærere confert, immo vt verè dicatur, licet Deus omnia sciat, quando quærit aliquid, assumit personam nescientis, & quasi nesciens petit, scire volens, sic ipse dixit infra 18. c. Descendam, & videbo, an clamorem, qui venit ad me, opere compleuerint, an non sit ita, vt sciam, & ideo cum Deus hic quæreret ab Adam, & Eua, licet verè sciret, quid egissent, nõ debebat aliquid facere, aut dicere, quasi nõ sciẽs & scire volẽs: ideo si Deus aliqd crederet, aut se credere ostenderet Adæ & Euæ non esset hoc quasi aliàs esset ei notũ, sed quia constabat per confessionem, vel testes, aut euidentiam facti qualibus modis constat aliquid eis, qui ignorare possunt, scilicet hominibus. Dicendum ergo, quod cum Adam dixit Deo: Mulier, quam dedisti mihi sociam, dedit mihi, & comedi: Non ostendit Deus quasi crederet Adæ, neque Euæ, ideo cessauit quærere ab eo, & quæsiuit a muliere, quia voluit procedere, vt iudex prudens ad inquisitionem veritatis. Adam hęc dicẽs, transferebat culpam in mulierem, si autem mulier confiteretur, quod Adam dicebat, plena probatio erat, quia certum est, quod mulier non confiteretur aliquid contra se, nisi verum esset, si autem non confiteretur illa, esset alius modus excutiendi veritatem, & nunc cõfessa est mulier, quod Adam dixerat. Ideo non fuit melior modus quam statim, vt Adam transferret culpam in mulierem, peteret ab ea, an ita esset. Secundo, quia Adam confessus fuerat totum factum licet excusaret illud aliqualiter, dicẽdo, quod fęmina incitauerat eum, tũc aut Deus ostẽderet se credere hoc, aut non, si ostenderet se credere, non oportebat amplius peti de pertinentibus ad peccatum viri, sed procederetur ad quærendum de fœmina: si autem ostenderet se non credere, aut dubitare, vellet de hoc certificari, & quia Adam iam non diceret aliquid contra id quod dixerat, non erat petendum ab eo, sed ab alio, petiuit igitur a muliere, cui crederetur potissimum, quia contra se confitebatur. Tertio, quia iste erat modus breuior ad examinandum totam veritatem. Nam quærendo de vno erat responsio de omnibus, cum enim Deus dixisset Adæ: De ligno, de quo præceperam tibi, ne comederes, comedisti: respondit Adam totum quod fecerat, & causam facti: cum autem super illa causa Deus a fœmina peteret, respõdit illa totum, quod ipsa fecerat, & serpens, ideo inuestigando de vno respondebatur de omnibus, & sic fuit conueniens modus iste quærendi, & procedendi.

Determi. quæsti.

Quæst. 649 Cur Deus dixit Euæ, cur fecisti potius, quàm an fecisti.

Quæretur, cũ Deus peteret à muliere de eo, quod dixerat Adam, quare dixit, Quare fecisti sic? & non dixit? An fecisti sic? Dici posset vno modo, quod hoc sup-

A ponebat̃ notũ, & quod nõ negabat illud vir, aut femina, & ita nõ erat dubitatio de facto, sed de causa faciẽdi, & sic petebatur cur fecisset, & hoc potest apparere in omnibus, nam de Adam Deus dixit, quis dixit tibi, quod nudus esses, nisi quod de ligno, de quo præceperam tibi, ne comederes, comedisti? in quo nõ petiuit Deus an Adam comedisset, sed asseruit, Sic etiam fuit de serpente, de quo asseruit Deus, quod illud fecisset dicens, Quia hoc fecisti maledictus eris &c. Sic ergo de muliere potuit Deus præsupponere quasi notũ, & quòd non negatur, quod dedisset viro, sed causa faciendi poterat negari, & hanc petiuit. Secundo potest dici, quòd fuit aliter, scilicet, quòd quæsiuit quare fecisti, pro, an fecisti, & est modus prudens excutiendi veritatem quantum ad eos, qui possunt aliquid non scire, & cautè procedunt, nam a quibusdam si petatur an fecerint dicent, quòd non, quia ex modo quærẽdi putant hoc nesciri à petentibus. Vt igitur quæsitus putet rem sciri apud quærentem, qui cautè petit non dicit an fecisti? sed quare fecisti? vel vbi, vel quando, vt præsupponat factum. Ita nunc quæsiuit Deus ab Eua, Cur fecisti? idest an fecisti? Si autem Eua non fecisset, poterat dicere, non feci, sed quia fecerat, non ausa est negare, & dixit cur fecerat.

B

Quare mulier respondendo, dixit; Serpens decepit me, & comedi, & in quo mulier dicebat se deceptam a serpente. Dicendum, quòd mulier in multis decepta est: decipitur enim quis cum aliter de re putatur, sed agente serpente mulier in multis credidit aliter quam res se haberet, ideo decepit eam serpens. Primum fuit, quia serpens dixit, quod comedendo de ligno non morerentur, nunc verò mulier credebat se morituram, & verum erat, ideo ibi decepta erat, quamuis mulier putaret se statim morituram: Deus autem non erat hoc facturus, sed dilationem mortis daret. Secundum fuit, quòd dixerat serpens, quod aperirentur oculi eorum, essentque sicut dij scientes bonum & malum, & tamen non factum fuit, quia non cognouerunt plura postea, quam prius, neque facti sunt sicut dij. Tertium potest esse, quia serpens dixit, quòd Deus præceperat eis non manducare, non quasi morituri essent, sed vt non efficerentur dij, & tamen hoc non erat verum, quia non erant futuri dij comedendo, neque ideo Deus vetuerat mãducare, vt non efficerentur sicut dij, & quia mulier crediderat hoc, quòd Deus hac intentione dixerat, vt non efficerentur homines dij, nunc falsum esse videbat, cùm post cibum illum non essent effecti dij, vel quasi dij, ideo deceptã se in omnibus his sciebat.

Quæst. 650 Cur mulier dixit serpẽs decepit me, & comedi.

C

D

Quæretur, dato quòd mulier decepta esset, quare dixit se deceptam. Dicendum, quòd fuit. Primo, quia erat sic verum, quòd decepta fuisset. Secundo, & principaliter dixit hoc in excusationem suam: nã hoc videbatur alleuiare culpam, ideo illud dixit, quia differebat, quòd mulier putaret se agere malum, vel prosequi bonum: si enim verum fuisset, quod diabolus dixerat, esset magnum bonũ, quod assequeretur mulier manducando de ligno, ideo non erat mirũ, quòd manducaret, secus si nihil tale dictum fuisset mulieri, sed spontè sua manducaret de ligno. Tertio fecit ad transferendum culpam: nam inquantũ diceret, quòd serpens deceperat eam, trãsferebat peccati causam in serpentem, & à se minuebat, vel alleuiabat. Quarto, quia secuta est Adam in excusatione: nam ille quæsitus de peccato transtulit illud in feminam dicens: mulier dedit mihi, & comedi, & Deus tunc tacuit, quasi acciperet excusationem eius: ideo ipsa similiter se excusauit transferens culpam in serpentem, putans per hoc alleuiandum peccatũ, aut totaliter trãsferẽdum.

Quæst. 651 Cur mulier dixit se deceptam.

E

Quin-

Quinto fuit, quia Eua voluit se excusare, & non videbatur sibi aliam excusationem habere, nisi quia serpens ipsam seduxerat, ideo istam protulit. Cur autem fœmina voluerit se excusare, fuerunt duæ causæ: prima fuit vt se alleuiaret à pœna: timebat enim inferendam mortem, cum Deus dixisset, quacunque hora comederis, morte morieris, & vt non inferret hęc tam grauis pœna, alleuiare curauit peccatum suũ excusando. Secunda fuit, vt se exoneraret à verecũdia: erubescebat enim fœmina, quòd contra Dei præceptum egisset, & vt non sustineret tam grauem confusionem, voluit eam alleuiare trãsferendo causam peccati in alterum.

Causa excusatiõis.

Quæst. 652 Vt, ꝙ Eua nõ rnderit ad interrogata.

Quæretur, quomodo mulier istud respondit, quia non erat ad propositum: nam Deus quæsiuit, quare dederat viro de fructu ligni vetiti, ipsa verò dicit, serpens decepit me, & comedi, & ita non respondit quare dedit viro, de quo quærebatur, sed quare comedit, de quo non quærebatur. Dicendum, ꝙ mulier quantum apparet ex verbis suis, non respondebat principaliter ad id, de quo petebatur, sed ad aliud, & hoc, tam ipsa, quàm Adam habuerunt. Nam Deus vocabat Adam dicens, Adam vbi es? ille autem si responderet ad quæsitum, diceret, hic sum, vel hic eram & nihil plus, quia non plus petebatur ab eo, & tamen respondit rem prorsus diuersam inquantum dixit; timui, quòd nudus essem, & abscondi me. Sed quare ista fecerit mulier non respondendo ad id, de quo petebatur, potuit esse vna causa ex ignorantia: imperiti enim quando interrogantur de aliquo pertinente ad aliquod negocium, respondent totum quod nouerunt de negocio, eo quòd nesciunt distinguere id, quod est vnius partis ab eo, quod est alterius, quia habent notitiam confusam, & non distinctam. Ita Eua quæsita cur dedisset viro de fructu, non solum de illo, sed & de toto, quod ad eam pertinebat respondit.

Prima responsio.

Secũda responsio.

Secundo, & principaliter potest dici, quod fuit hoc, quia animus mulieris erat ad excusationem, ideo nõ potuit respondere ad quæstionem, nisi ad id quod videbatur eam excusare, aut illud principaliter ponere: si autem responderet directè, & solum de quo peteretur, non poneret aliqua verba excusationis. Nam cum quæsitum esset cur mulier dedisset viro, vel an dedisset, debebat illa dicere dedi, & hoc vt ambo participaremus de eodem bono, quod ego sperabã, scilicet, quòd efficeremur sicut dij scientes bonum, & malum, sed hoc continebat accusationem suam, & non excusationem. Et ob hoc cum Eua vellet dicere id, quod pertinebat ad excusationem suam, etiã si non peteretur de illo dixit, serpens decepit me, & comedi, quia tota excusatio sua, si quã habebat, erat quia serpens deceperat eam, ideo hoc pręmisit, & ita fuit de Adam. Nam cum Deus quæreret ab eo dicẽs, Quis indicauit tibi, quòd nudus esses, nisi, quia de ligno, de quo præceperam tibi, ne comederes, comedisti? Debebat Adã respondere, verum est ꝙ comedi, & tamen non ita dixit, sed posuit, quòd ad excusationem pertinebat, scilicet mulier, quam dedisti mihi sociam, dedit mihi, & comedi. Tertio potest dici, quòd mulier respondit non solum ad verba Dei, sed etiam ad intentionem eius, vt ipsi videbatur: non enim putabat mulier, quòd Deus vellet solum scire, quare viro dederat, siue an dederat de fructu, sed totam rem gestam, ideo ad hoc respondit incipiens a primo, scilicet, quod serpens seduxerat eam, & ita comedit, atque dedit viro suo. Simile est de Adam, quando Deus quæsiuit ab eo, Adam vbi es? ille putauit non solum hoc quæri, quia istud manifestabatur inquantum exijt de latibulo ad conspectum Dei, sed peti causam, quare ibi fuisset, & dixit timui eo,

Tertia responsio.

F quòd nudus essem, & abscondi me. Sed præcedens causa est adhuc conuenientior.

Quæst. 653 Videtur, ꝙ Eua tacuerit id, ꝙ q rebatur.

Sed adhuc dicetur, quòd in responsione mulieris erat alius defectus, quia non solum ipsa respondit ad id, de quo non petebatur, cuius causa reddita est præcedenti quæst. sed etiam tacuit id, de quo quærebatur scilicet, cur hoc fecisti, idest quare dedisti viro, vel an dedisti. Dici potest vno modo, quòd fœmina ad hoc respondit, sed scriptura non expressit illud, & causa est, quia tenet breuiloquium, & quoniam dictũ erat per Adam, ꝙ fœmina ei dederat de ligno, ponitur in responsione mulieris non totum, quod illa respondit, sed id, quod non fuerat dictum supra, vt ex omnibus simul vna colligeretur integra narratio. Sic in multis alijs solet facere scriptura. Secundo potest dici, quod scriptura posuit totum quod mulier Deo quærenti respondit, sed cum quæreretur de hoc cur dedisset, non plus respondit, quàm serpens decepit me, & comedi, ideo non plus scribi potuit. Sed quare illa non vellet respondere ad totum, quod quęrebatur, poterat esse causa prima, quia putabat istud sufficere, nam cum peteretur, quare hoc fecisti? præsupponebatur, ꝙ mulier dederat viro de fructu, & petebatur causa quare dedisset. Vnum illorum voluit concedere tacendo, scilicet, quòd dedisset viro, quia non poterat hoc negare, cum verum esset, & vir illud dixisset, & putaret illa notum esse Deo, de causa non respondit, quia putauit ex alia confessione eius colligi causam, ipsa enim dixit, serpens decepit me, & comedi. Ex eo autem, quod dicebat se comedisse, apparebat quare dedisset viro, scilicet ad eum finem viro daret, ad quem ipsa comedebat, diligebat quoque virum, & bona sua ei participare volebat, sed per cibum illum putabat ipsa se consecuturam quoddam bonum, ideo vt vir idem bonum consequeretur, dedit ei. Secunda causa potuit esse ex uerecundia, scilicet, quòd licet peteretur de causa, ipsa non responderet ad illud, sed ad aliquid alterum, & hoc, quia erubuit causam confiteri, quia confusibilius hoc videbatur, quàm reliquum quod dixerat, nã causa fuit comedendi, vt mulier efficeretur, sicut Deus sciens bonum, & malum, sed hoc valde erubuit mulier dicere in conspectu Dei, & erat vsurpare maiestatem Dei: non erat autem tam confusibile confiteri, quòd comedisset, ideo cõfessa est quòd comedit, sed causam tacuit. Secundo quantum ad hoc, quia potuit tacere, eo quòd non videbatur tam necessarium sibi esse confiteri: id enim quod mulier negare non poterat, neque dissimulare, confessa est, scilicet, quòd comederat, sed quare hoc fecerit, poterat occultari, quia istud fuerat in mente, & non in re foris, & sic hoc tacuit. Tertio, quantum ad hoc, quia mulier tendebat in omnibus ad excusationem facti sui, ideo mulier dixit, decepit me serpens, & tamen si diceret, quare dederat viro, & quare ipsa comederat, potius se accusabat, quia motiuum faciendi fuerat fieri similem Deo, quod erat corã Deo absurdum dicere, ideo vt haberet aliqualiter locum excusatio, tacuit quare dedisset. Quarto quantum ad hoc fuit propter timorem: mulier timebat mortem sibi inferri propter hoc, quod fecerat, & inferretur nisi Deus propitius eis fieret peccantibus, vel acceptaret excusationes eorum, & tamen si exprimeret mulier, quòd voluisset effici sicut Deus, verisimile erat, quòd valde indignaretur Deus, cum in hoc homo vellet vsurpare eius dignitatem, ideo vt non indignaretur Deus, tacuit mulier. Dicendum autem verisimilius esse, quòd mulier tacuerit id, de quo quęrebatur, & quòd non dixerit nisi serpens decepit me, quàm quod asseramus ipsam ad totum respondisse, &

Prima responsio. G *Secũda responsio.* *Quare noluerit respondere. Prima causa.* H *Secunda causa. Prima ratio.* I *Secũda ratio.* *Tertia ratio.* K *Quarta ratio.* *Determinatio q.*

A & sacram scripturam illud tacuisse, quod vero non respondẽrit ad illud, essent causæ, quæ allegatæ sunt. Aut potest dici, quòd mulier expressit causam, quia ex alio quod confitebatur apparebat, nam ipsa dixit serpens decepit me, deceptio autem fuit, quòd credidit vera esse, quæ serpens dixerat, & tamen falsa erant, serpens autem dixerat, quòd non morerentur, & quòd essent sicut dij, Eua autem signat, quòd crediderit hoc, nam si non crederet non esset decepta, & tamen se deceptam confessa est, ergo asserit se credidisse dicta per serpentem. Sed quid serpens dixerit mulieri iam certum est, sed illa erant talia quę si mulier crederet, vellet illa assequi, & faceret quicquid posset, vt illa assequeretur, ideo confitetur se fecisse propter illa, tacitè ergo confitetur causam quare manducauit. Et tunc dicemus, quòd mulier respondet plene ad omnia, non solum ad quæsita, sed & ad non quęsita, nam Deus quæsiuit, quare dederat viro, ipsa verò respondet, quòd comedit ipsa, & quare comedit, s. quia serpens decepit eam, & pp illa quę dixit ei serpẽs comedit, & ppter eadem dedit viro suo, quia volebat, quòd vir suus participaret eisdem bonis, quibus ipsa, vel quia iuxta verba serpentis putauit mulier, quòd ipsa comedente, si vir non comederet, non assequeretur, quòd efficeretur ipsa sicut Deus, cum dixerit serpens: Nequaquam moriemini: scit enim Deus, quòd in quacunque die comederitis, aperientur oculi vestri, & eritis sicut dij scientes bonum, & malum, vt ergo consequeretur istud ipsa, quod putabat non posse consequi, nisi ambo manducarent, etiam si ipsa, non procuraret bonum viri sui, propter seipsam inducebat virum ad comedendum.

Responsio ad primũ. B

Quæst. 654 Cur primi parẽtes acceperunt has excusationes parui momenti.

Quæretur, quare Adam & Eua allegauerunt istas excusationes, cum non essent legitimæ. Aliqui dicũt, ꝙ fecerunt, quia putauerunt esse eas legitimas. Dicendum ꝙ non stat, quia manifestũ erat non sufficere aliquam harum, cum enim Adã dixit: mulier dedit mihi, & comedi: non erat sufficiens, quia Deus vetuerat manducare: ideo etiam si mulier daret, & rogaret, ꝙ vir manducaret, non debebat ille facere, sed potius non manducare, quia Deus vetuerat, & hoc patet ex redargutione Dei: nam sic Deus eum increpat dicẽs, quia audisti vocem vxoris tuæ, & comedisti de ligno, de quo præceperam tibi ne comederes, & ita significat, quòd fecit malum audiendo potius vxorem, quã Deum. De excusatione vxoris notum erat cuilibet esse illegitimam. Primo inquantum dixit, quòd serpens eam seduxit, nam in hoc eam seduxit serpens, quia voluit ei credere potius quam Deo, si enim Deo credere firmiter voluisset, nõ attenderet ad verba serpentis, & ita non deciperetur, quòd autem voluerit ei potius credere quam Deo, malum erat, & non recipiebat excusationem, & quòd serpens eam decepit, non erat inconueniens, cum contra Deum serpenti credere voluisset. Secundo, quia dato, quòd serpens non decepisset mulierem in eis, quæ dixit, non esset mulier excusabilis: deceptio enim fuit, quia serpens falsa dixit, & tamen etiam si vera essent, quæ dixit serpens, peccaret mulier faciendo contra præceptum Dei, vt si verum esset, quòd mulier comedendo de ligno illo non moreretur, & efficeretur sicut Deus: tunc enim non deciperetur, & tamen si hoc haberet, faceret contra præceptũ Dei & non esset excusabilis, quia non debebat aliquid præponderare præcepto Dei, quantumcunque esset concupiscibile, aut honorabile. Dicendum igitur, quòd non erant conuenientes excusationes, quas proposuit mulier, & Adam, tamen proposuerunt illas, quia excusatio erat, vel ad transferendum, & tollendum culpam, vel ad alleuiandum eam, si excusatio esset legitima tolleret culpam in totum, & non fuerunt tales excusationes Adæ & Euæ: si non esset legitima, aut sufficiens, sed colorata aliqualiter alleuiaret culpam; licet non tolleret, & hoc sufficiebat eis. Talis fuit excusatio primorum parentum, & hoc ipsi saltem voluerunt, ꝙ extenuaretur culpa ipsorum, & ita minueretur pœna, aut alleuiaretur verecundia, quam sustinerent, si simpliciter peccatum confiterentur, non allegando excusationem aliquam. Et certum est, quòd excusationes eorum alleuiabant aliqualiter culpam, quia culpabilior esset Adam, si diceret, quòd comedit de ligno nulla allegata causa, quàm cum dixit, ꝙ mulier dederat ei: nam preces mulieris poterant aliqualiter ipsum flectere, essetque manducatio minus libera, & quanto aliquid est minus liberum, tanto minus habet de ratione peccati, si malum est. Item de Eua si ipsa diceret, quòd comedit nulla allegata causa, videretur fecisse in contemptum Dei iubentis nõ comedere: essetque peccatum integrum, idest non habens aliquid quod ipsum minueret, vel alleuiaret. Nunc verò, cum dixit se deceptam, alleuiauit culpã, quia ea, quæ mulier credidit sibi futura serpente decipiente eam, erant talia, quæ si vera essent, poterãt mulierem mouere ad agendum contra præceptum Dei, & non in contemptum, sed ob desiderium magni boni, & talia bona proposita quasi mẽtem compellunt, vel minuunt rationem voluntarij, sicut sine proposito non potest voluntas contraire, neque suspendere actũ si est vltimus finis, vt sic cognitus: ideo id, quod eligitur minus voluntariè eligitur, & sic aliqualiter minuitur ratio peccati, & aliquid ergo profuit tales allegare excusationes, quia saltem verecundiam minuebant.

Excusatio nes vxoris. C

Quæretur, cum fœmina dicat se esse deceptam, an Adam quoque deceptus fuit. Dicendum, quòd sola Eua fuit decepta: Adam autem nõ fuit deceptus. Primo, quia scriptura sacra ponit responsum Euæ & Adam: Eua autem dicit se esse deceptam, & non Adam, si tamen fuisset Adam deceptus fateretur se deceptum, & hoc in excusationem allegaret, sed non allegauit, ideo non fuit deceptus.

Quæst. 655 Cum Eua dicat se deceptã, an Adã quoque deceptus fuit.

D Secundo patet, & efficacius, quia expresse dixit illud Apostolus, 1. Timoth. 2. cap. Adam enim primo formatus est, deinde Eua, & Adam non est seductus, mulier autem seducta in præuaricatione fuit.

Et hoc amplius manifestatur, seductio est aliud pro alio credere, aut putare, sed vir non credidit aliquid, quod aliter esset, ideo non est seductus: Eua enim seducta est, quia serpens dixit ei, quòd si comederet efficerentur sicut dij scientes bonum & malum: mulier credidit, quòd posset effici sicut Deus, ideo comedit: nam nihil aliud præcesserat, quod eam moueret ad comedendum: vir autem non credidit hoc, ideo non est seductus.

Quod autem non crediderit Adam patet. Primo, quia si crederet hoc, moueret eum ad comedendum, sed non mouit: immo preces mulieris, ergo non credidit. Prima causa.

E Secundo, quia si vir seductus fuisset credendo, allegasset hoc in excusationem peccati sui, sicut mulier: & tamen non allegauit, sed solum dixit, quòd fœmina dederat ei, & comederat: ergo solum motus est ad preces mulieris, & non quasi crederet cibum illum ad aliquid profuturum. Secunda causa.

Tertio patet ex redargutione Dei: nam dixit, quia audisti vocem vxoris tuæ, & comedisti de ligno, de quo præceperam tibi, ne comederes, &c. & sic posuit Deus causam peccati Adæ: & hanc dicit esse, quòd audierit vocem vxoris suæ. Si autem motus fuisset Tertia causa.

fuisset Adam quasi deceptus ex verbis serpentis, & cupiens effici vt Deus, non comederet, vt obediret vxori, sed vt efficeretur sicut Deus, quia illud esset finis, aut saltem pręcipuus finis, & tamen Deus dixit, quod audiuit vocem vxoris suæ, ergo non mouit eũ aliquid aliud vt finis, nisi placere vxori, non ergo fuit deceptus, quia illud esset tunc præcipuum, & illud poneret Deus vt causam peccati.

Quarta cã. Quarto, quia intellectus viri, qui maior erat intellectu mulieris, non poterat decipi circa talia, quę erant tam irrationalia, & hoc fuit fundamentum verborum Apostoli ad Tim. 1. cap. 2. Mulieri autem docere non permitto, neque dominari in virum, sed esse in silentio, subdit ibi causam: Adam enim primus formatus est, deinde Eua, & Adam non est seductus, mulier autem seducta in præuaricatione fuit.

Quantum ad id, quod dixit, ꝙ non permittebat dominari mulieri in virum, reddidit rationem, quia Adã formatus est prius, deinde Eua, & ita ille ordo importat quandam differentiam dignitatis, sed ad digniorem pertinet dominari, ideo fœmina non debet dominari viro.

Et non solum fęmina formata fuit post virum, sed etiam formata fuit ex viro, ita vt sit vir principium eius, & hoc ostendit maiorem excellentiam viri ad fęminam, & hanc inducit principaliter Apo. 1. ad Corinth. 11. cap. dicens: Mulier est gloria viri, non enim est vir ex muliere, sed mulier ex viro.

Aliam adhuc tangit ibi rationem, scilicet, quia finis est principalior eis, quæ ad finem, sed fœmina est ad virum, vt ad finem, ideo est vir dignior, & ita non debet illa dominari, dicit enim ibi etenim nõ est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter uirum, per istas rationes concludit ibi, quòd sit dignior uir.

Alia pars dicti est, quòd non debeat fœmina docere, hanc probat inquantum dicit, quod vir non fuit seductus, sed mulier, ac si dicat, docere est sapientis, & maxime sapientis, vt dicit Aristot. libr. primo Meta. Cap. 1. Est autem sapiens qui maiori pollet intellectu, qui autem decipitur minoris intellectus est, cum non sufficiat distinguere falsum à vero, sed poneret vnũ pro alio, fœmina autem decepta est, & vir non fuit deceptus, ergo erat vir maioris intellectus, quam fœmina, talis vt deceptus non sit, neque in re illa decipi potuerit. Nam alias non procederet probatio Apostoli, nam si Adam non esset deceptus, vtpotè, quia non fuissent ei proposita, quæ fuerunt proposita fœminę, posset tamen decipi, si proponerentur, non sequeretur, quòd fœmina non posset docere, sed vir, debet igitur præsupponi, quod proposita fuerunt ista viro non per serpentem, sed per mulierem, & non deceptus est, neque decipi potuit, & sic excedebat intellectus eius intellectum fœminæ, ipse ergo docere debuit, & non fœmina.

Quęst. 656. An Adã sit deceptus. Sed adhuc obijcietur, quòd uir deceptus est, quia licet non sit deceptus in eo, in quo fœmina, fuit deceptus in alio, & dicunt quidam quòd fœmina decepit eum, dando de ligno uetito, & dicendo esse aliud lignum. Etiam dicunt, quòd deceptus est, quia putauit, quòd comedentes de ligno uetito non morerentur. Similiter deceptum dicunt inquantum putauit ueniale esse quod erat mortale. Sed dicendum, Quòd non sit deceptus a fœmina. quòd uir non fuit deceptus in primo: non enim fœmina dedit uiro de ligno uetito, dicendo se dare de alio: Prima rõ. primo, quia hoc facere non posset, agnoscebat enim uir lignum illud, & fructum eius, cum Deus ostendisset ei lignum, dicens. Ex omni ligno quod est in Paradiso comede, de ligno autem scientiæ boni, & mali ne comedas, & ita quãdo fœmina offerret fructũ uiro agnosceret illud, & non posset in hoc decipi.

F Secundo, quia licet hoc fieri posset, tamen fœmina non uellet illud facere, quia eodem modo se haberet fœmina ad uirum, quo diabolus ad fœminam: non enim diabolus decepit fœminam, nisi quia oderat eam, & perdere cupiebat: ergo si fœmina uellet decipere Adam, uellet ei nocere, sed falsum est, quia fœmina non oderat uirum, sed diligebat, ideo & si posset, nollet nocere decipiendo. Secũda.

Tertio, quia mulier fortè uellet decipere uirum, dicendo non esse illud lignum uetitum, si putaret malum esse comedere de illo, nam tunc ad suadendum taceret ueritatem, aut exprimeret falsitatem, & tamen ipsa non putabat esse malum comedere de ligno uetito, sed ualde bonum: nam si putaret malum G esse non comederet ipsa, sed comedit: ergo bonum putabat, & tanquam bonum uiro offerebat, sed de bono, & optimo non erubescimus, immo de turpi, ideo non erubesceret dicere de quo ligno erat ille fructus, dixit ergo, & ita non decepit uirum. Tertia.

Quarto, quia si uir deceptus fuisset oblato sibi fructu, quasi esset alterius ligni, & ideo comederet, nullo modo peccaret, quia erat ignorantia illa inuincibilis, sicut si alicui proponatur in quadragesima cibus de carne comedendus, & uidetur esse omnino piscis, neque est aliqua suspicio de eo, & tamen Adam peccauit comedendo, ergo non fuit in hoc deceptus. Quarta.

Quinto, quia si Adam fuisset sic seductus, & comederet, quando peteretur ab eo de facto, responderet, fœmina decepit me, quia ista erat excusatio legiti- H ma, cum non posset ipse euitare illam seductionem, & tamen non allegauit, sed aliam leuiorem excusationem, ergo non fuit in hoc seductus. Quinta ratio.

Sexto patet, quia uir in uerbis excusationis suę confitetur se agnouisse lignum, cum dicit. Mulier, quam dedisti mihi sociam dedit mihi de ligno, & comedi. Inquantum dicit dedit mihi de ligno, significat determinatè lignum illud quasi nosset illud: si enim non nouisset, non diceret sic, immo diceret mulier dedit mihi nescio de quo ligno, & comedi. Sexta rõ.

Septimo patet ex uerbis redargutionis Dei, nam dicit, quia audisti uocem uxoris tuę, & comedisti de ligno, de quo præceperam tibi, ne comederes &c. I & ita significat Deus, quòd peccatum Adæ fuit inquantum uoluit precibus vxoris assentire potius quã mandato Dei, & tamen si Adam non cognosceret tunc lignum illud, non esset opus, quòd vxor rogaret, vt comederet, quia non erat aliquid magnum, quod precibus impetrandum foret, neque etiam Adam uideretur agere contra præceptum Dei propter vxorem, immo non ageret, quia nesciret an ageret, sed Deus significat, quòd propter verba vxoris egit contra mandatum Dei, ergo non deceptus fuit nesciendo illud esse lignum vetitum. Septima ratio.

Secundum in quo aliqui dicebant, quòd Adam deceptus fuit, quòd putauit, quòd non morerentur comedentes de ligno, & probant, quia cum agnosceret lignum si crederet morituros eos, qui de eo man- K ducarent, nollet manducare, & tamen manducauit, sed in hoc erat decipi, quia istud fuit vnum de eis, quę diabolus dixit, scilicet, nequaquam moriemini, ergo seductus est. Dicendum quòd neque in hoc seductus est, nam non putauit aliter esse quam esset, ita vt crederet aliquid eorum, quę diabolus dixerat, & patet, quia sicut ad comedendum de ligno mouebat desiderium participãdæ diuinitatis in scientia, cum illa futura credita esset, ita & moueret si manducantes non essent morituri, & putaretur, quòd ex aliqua inuidia Deus vetuerat lignum illud, & tamen credendo primum erat seductio, quia aliter se habebat res, quam esset credita, esset ergo seductio credẽdo secundum, Quæst. 657. An Adam deceptus sit credendo, quod non morerentur comedendo.

cùm

cùm ſimiliter ibi aliter putaretur, q̃ res eſſet, & ita A-A dam credens iſtud deciperetur,ſed Apo. dicit, ꝙ Adā non eſt ſeductus,ergo non credidit aliquid falſum.Secundo quia Apoſtolus facit iſtam drīam. 1. ad Tim.2. c.de Adam & Eua, quod Adam non eſt ſeductus, & Eua fuit ſeducta, ideo oportet referri ad vnum & idē, quia alias comparatio non eſſet in vniuoco:mulier autem dr̄ ſeducta,quia credidit verbis ſerpentis, quæ oīa falſa erant, ergo & Adam ſeductus diceretur ſi aliquibus verbis ſerpentis crederet,ſed dicit Apo. non fuiſſe ſeductum,ergo nullis verbis eius credidit, ſed ſerpens dixit,ꝙ comedentes non morerentur,igitur non credidit illud Adam. Solent tñ dicere multi Doctores Adam ſeductum, & motiuum ſuum eſt, quia comedit,& tñ non comederet faciendo malum, ſi non deciperetur,& quia Apo.dicit Adam non fuiſſe ſeductū: dicunt,ꝙ intelligitur,ideſt non fuit prius ſeductus,ſed poſtea.Sic tenet Magiſt.lib.2.ſent.diſt.22. & Aug. lib. 11.ſuper Gen. ad literam dicit: Apoſtolus inquit Adā non eſt ſeductus,quod vtiq; ita accipi pōt,ꝙ intelligatur non eſſe ſeductus prior.Sed dicēdum, ꝙ iſta rñſio non eſt conueniens primo,quia non concordat intentioni Apoſtoli,ſed potius repugnat: nam Apoſt. dixit Adam non eſſe ſeductum, fuiſſe autem Euam ſeductam,vt probaret,quod dixerat, mulieri non licere docere quaſi illa ſit minoris ingenij,quæ decipi potuit, & decepta eſt,q̃ vir qui propoſitis eiſdem verbis non eſt deceptus, neque potuerunt credi illa ab eo,obſiſtente magnitudine luminis intellectus ſui, quod prohibebat credi,quod falſum aperte conducebat:& tñ docere pertinet ad magis ſcientem, & non ad minus intelligentem,ſi tamen fœmina decepta eſſet prius, poſtea autem vir, non oſtendebatur eſſe minus ingeniū mulieris q̃ viri:ſed ex hoc videbatur æqualitas, cum in eodem pariter ambo errarent,ergo non bene concluderet Apoſtolus non licere fœminæ docere, viro autem licere:& tñ concluſit ex illo, ergo ſignat virum nullo modo deceptum, vt ſic oſtendatur maioritas intellectus eius,& ſic ad ipſum docere pertineat. Secundo quia neque verbis eius concordat, & videtur ſatis extorta reſponſio cum Apoſtolus dicat,Adā non eſt deceptus: mulier autem ſeducta in præuaricatione fuit: ſimpliciter enim negat ſeductionem in viro,& ſm ordinem temporis:nam ſi illum ordinem intēderet ponere Apoſtolus, & faceret ad intentionem ſuam, exprimeret prius,& poſterius,ſicut circa aliud fecerat ante illud, ſcilicet Adam enim prius formatus eſt, deinde Eua,& tamen cum de ſeductione dixit non poſuit prius, & poſterius, ſed ſimpliciter aſſeruit fœminā ſeductam,non autem virum, ergo ita fuit. Tertio quia neq; illa expoſitio Auguſtini eſt quam ipſe tenet, ſed ſtatim tranſit ad illam,ut patet lib. 11. ſuper Geneſ. & Magiſter refert eam lib.2. diſtin. 22. quam nos poſtea tangemus. Dicendum igitur, ꝙ Adam non eſt ſeductus in hoc, ꝙ crederet non morituros comedentes de ligno vetito,quia tunc crederet aliquibus verbis ſerpentis:& tamen non credidit,cum etiam Auguſtinus teſtetur hoc dicens:Non tamen arbitror eum, ſi iam ſpirituali mente præditus erat, vllo modo crediſſe, quod diabolus ſuggerebat: credidit igitur Adam falſum eſſe quod diabolus dixerat,ſcilicet eritis, ſicut dij ſcientes bonum,& malum,quia non putabat poſſibile eſſe homini ad illum gradum venire:etiam dato, ꝙ reputaret poſſibile eſſe per aliquam vim peruenire hominem ad illum gradum, ſaltem non erat poſſibile per aliquam manducationem, quia nullum materiale habet vim ſuper intellectum, cum non ſit materialis,& ideo non ſit paſſiuus, neque ſuſceptiuus ab agente materiali. Etiam non credidit, quod manducātes non morerentur, cum Deus contrarium dixiſſet, ſed ꝙ morituri eſſent, quomodo ergo auſus eſt manducare,dicetur ſtatim.

Alia opin. reijcitur. — *Prima rō.* — *Secunda ratio.* — *Tertia rō.*

Sed adhuc alij dicunt, ꝙ ſeductus fuit Adam,qa veniale eſſe,quod erat mortale, putauit: ſic tradit Magiſter ſub dubio, lib.2.diſt.22. ſ.Ad quod dicimus,quòd Adam non fuit ſeductus eo modo, quo mulier: non enim putauit eē verum, quod diabolus ſuggerebat in eo, tamē fuiſſe ſeductum credi poteſt, ꝙ commiſſum veniale putauit,quod peremptorium erat. Circa hoc ſciendum, ꝙ Adam in aliquo deceptus eſt largè accipiendo decipi,prout eſt putare,aut diffinire aliquid eſſe aliter quàm ſit: nam Adam peccauit teſte ſacra ſcriptura, ſed nullus poteſt peccare, niſi ignoret, vt dicit Ariſtot.lib.3.Ethic. Omnis malus eſt ignorans: ergo Adam ignorauit aliquid,& ita ſeductus eſt. Secundo

Qō. 658. An Adam ſit deceptus putans veniale eſſe, quod erat mortale. — *Cap. 3.*

B patet, quia quando Adam peccauit,cum elegit manducare de ligno vetito, tunc petitur, aut Adam putabat bonum eſſe manducare, aut putabat eſſe malum; ſi putabat eſſe bonum, decipiebatur, quia erat vere malum: nam ſi bonum eſſet, non peccaret faciendo illud,ſed putare eſſe bonum,quod malum erat, decipi erat: ſi autem credebat eſſe malum, daretur quòd eligeret aliquid tanquàm malum, quod eſt impoſſibile, quia voluntas non poteſt ferri, niſi in bonum, cum obiectum voluntatis,& oīs appetitus ſit bonum, iuxta illud primo Ethic. Bonum eſt quod omnia appetunt, neceſſe eſt ergo, ꝙ bonum putauerit, & ita deciperetur,iuxta propoſitionem Ariſtotelis:Omnis malus eſt ignorans. Etiā manebit eadem ratio ſi reſoluatur hoc

Cap. 1.

C in ſuum finē,vt dicatur, Adam comedit, non quia per ſe bonum eēt illud manducare, ſed quia non poterat aliter placere vxori, & non faciendo diſpliceret, & ita putauit bonum eſſe placere, tunc vxori, ſed certum eſt quòd malum erat: nam de hoc eum arguit Deus, dicens,quia audiſti vocem vxoris tuæ,& comediſti de ligno,de quo præceperam tibi ne comederes, ideo putando bonum eſſe tunc placere vxori, deceptus eſt. Certum eſt tamen, ꝙ putauit bonum eſſe illi placere, quia aliàs non faceret expreſſe cōtra præceptum Dei, propter placere vxori. Sed dicēdum,ꝙ ſic decipi non vocat Apoſtolus decipi. Primo,quia Apoſtolus ponit decipi pro defectu quodam,vt eſt conditio parui intellectus,qui non valens diſtinguere inter verum, & fal-

Determinatio quæſiti.

D ſum propoſita aliqua re accipit pro vero id, quod eſt falſum,vel è contrario. Et patet hoc,quia ad oſtēdendum paruitatē intellectus mulieris, & iō ꝙ ad eam nō pertineret docere,dixit ꝙ ſeducta eſt, & non vir,& tamē decipi in peccando,prout decipi,vel ignorare ꝑcedit peccatum non eſt parui ingenij,ſed etiam maximi intellectus præter diuinum: cum inter oēs creaturas intellectuales tam bonas quàm malas ſit maxima Lucifer, ideſt altioris naturæ intellectualis, vt tenet Gregorius, & Magiſter lib.2.ſenten.diſtinct.6. Ille tamen deceptus eſt, quia peccauit; immo ille eſt, qui primo deceptus eſt, quia primo peccauit, & non poteſt aliquis peccare, niſi efficiatur ignorans, vt dicitur lib. 3. Ethic.Ergo maximus omnium intellectuum ſic deci-

E pitur,& tamen Apoſtolus per decipi probat paruitatē intellectus,ad quem docere non pertineat: ergo non accipit decipi, prout eſt effici ignorantem ad peccandum. Secundo,quia quando quis decipitur ad peccandum, non eſt intellectus liber, eo quòd aliquid eſt in appetitu, quod turbat iudicium intellectus, ſicut dicit Cato de ira, quòd impedit animum, ne poſſit cernere verum,& hoc eſt,quia propter motum fortem, quem facit ad vindictam,turbat intellectum, faciēdo iudicare bonum eē proſequi vindictam, ſimiliter inſurgēte concupiſcentia venereorum, propter fortem motum eius, quo mouet ad fruitionem, vel propter non ſuſtinere pœnam duram, in non obediendo ei,

turbat intellectum, ad iudicandum bonum esse venerea prosequi. Sicut apparet in incontinentibus, quos poenitiuos, & ab opinione egressiuos vocat Arist. lib. 7. Ethic. (Cap. 8.) ideo non est similiter iudicare decipi aliquē in peccando, & in non peccando, quia quando decipitur ad peccandum, aliquid est, quod turbat intellectum: ita vt non agat secundum totas vires suas: cum verò decipitur in eo, in quo non mouet aliquid ad agendū, sed est operatio solius intellectus, ibi est propriè decipi, quia illud prouenit non ex turbatione intellectus, sed ex impotentia eius non valentis distinguere inter verum, & falsum. Tertio quia qui in peccando decipitur potest falli, vel cogitando aliquid bonum, ad quod concupiscentia, vel alia passio mouet, vel quia non aduertit ad singula, quæ cogitari debent, quod si faceret, non eligeret malum neq; peccaret, sicut est in peccato omissionis, & aliqñ in commissione, qñ non aduertimus quædam, quæ ostenderent nobis malum esse, quod eligimus, si illa aduerteremus. Hoc tamen non monstrat paruitatem ingenij, de qua Apostolus agit, cum ponit Euam seductam, ergo seduci in peccando solum non vocatur seduci secundum eum, sed est sensus Apostoli, quòd intellectus mulieris erat tam paruus, vt illa proposita crederet, etiam si non eligeret, aut non proponerētur ad hoc, quòd comederet de ligno vetito.

(Q5. 659. In quo seductus est Adam.) Cum concesserimus, quòd Adam in aliquo seductus est ad hoc ꝙ peccaret, & illud non est aliquid, de quo Apostolus loquatur, cum dicat eum non seductū, est dubium in quo seductus est Adam. Et dicunt aliq, ꝙ mulier decepit Adam, & fuit deceptio cum dixerit, ꝙ non erat illud lignum vetitum, sed aliud: & hoc ꝓbant auctoritate Iosephi. lib. primo Antiquitatum, scilicet Adam vero peccati veniam postulabat, rogabatque Deum, ne eum nimis affligeret, & de facto coniugem accusabat dicens, se ab ea seductum deliquisse: quæ rursus de serpente, qui eam seduxerat, querebatur. Dicendum quod non fuit deceptus Adam in illo, quia ostendimus supra quæst. 656. Adam sciuisse, quòd illud erat lignum vetitum, cuius fructum ei mulier offerebat. Secundo quia non est multum curandum de dicto Iosephi: nam licet ipse in historijs, & apud oratores inueniatur peritus, sed circa sapientiam in multis deficit: nam vt patet ex verbis allegatis dicit, quòd Adam petebat veniam de peccato, sed falsum est, quia potius proposuit excusationem. Tertio quia adhuc possumus verba Iosephi ad bonum sensum trahere, vt intelligatur, dixit se a muliere seductum deliquisse, idest a muliere inductum: si autem alio modo intelligat, falsum dicit. Est autem hoc certum ꝙ Adā non fuit deceptus in aliquo, quod diabolus dixit: nam in hoc comparantur Adam, & Eua, quia ipsa dicitur seducta, scilicet, quòd credidit verbis serpentis: Adam autem dicitur non seductus iuxta Apostolum, ideo non credidit ille verbis serpentis, & istum sensum sequuntur omnes doctores Catholici. Et quia præcipuum, quod diabolus dixit, fuit ꝙ comedendo de ligno efficerentur sicut dij scientes bonum, & malum, certum est, ꝙ non credidit istud Adam, sed credidit illud Eua, sic dicit Magister. lib. 2. distin. 22. Sed nec prior seductus est, neque in eo, in quo mulier, vt crederet Deum, ideo illud lignum tangere prohibuisse, quoniam si tangeretur, fierent sicut dij; August. quoque tenet istam sent. lib. 11. super Genes. dicens: Cum Apostolus Adam præuaricatorem fuisse ostendat dicens in similitudine præuaricationis Adæ: seductum tamen negat, vbi ait, Adam non est seductus, sed mulier. Vnde & interrogatus non ait mulier seduxit me, sed dedit mihi, & comedi: mulier vero inquit, serpens seduxit me, & comedi: hanc autem seductionē

F propriè nocauit Apostolus, per quam id, quod suadebatur, cum falsum esse, verum putatum est, scilicet, quòd Deus lignum illud ideo tangere prohibuerit, quòd sciebat eos, si lignum tetigissent, sicut Deos futuros, tanquam eis diuinitatem inuideret, qui eos homines fecerat.

(Q6. 66[0]. An Ad[am] credid[erit] per ce[s]sionem [li]gni a[...] ri imm[or]talitat[em].) Sed de alio manet dubium, an crediderit Adā non morituros eos, qui comederent de ligno, & aliqui putant, quòd putauit non morituros, quia aliàs non manducaret timens mortem, & certus de illa. Secundo, quia licet August. & Magister dicant non deceptum Adam credendo, quòd non morerentur manducantes; & quia non negat istam seductionem, concedunt eam. Dicendum quòd neque Adam seductus fuit in
G hoc primo, quia esset contra intentionem Apostoli, quia ipse comparat Adam, & Euam in eodem, & dicit Euam seductam, & Adam non: & tamen vnum de eis, in quibus Eua seducta fuit, erat quòd crederet nō morituros comedentes, ergo nō deceptus fuit in hoc Adam. Secundo quia Doctores dicunt cōiter, & verè ꝙ licèt Adam seduci potuerit in aliquo, nō tñ fuit seductus in eo quod serpens dixit, & vnum de eis fuit illud. s. Nequaꝗ̄ moriemini, ergo non fuit Adam in hoc deceptus. Ad rationem primam in cōtrarium dicendū, ꝙ licèt Adam crederet verum esse verbum Dei, quia manducantes morerentur: tamen ausus fuit māducare, quia multa poterant inducere eum ad manducandum etiam existente veritate præcepti illius, vt statim dicetur. Ad secundam dicendum, ꝙ falsum præ-
H supponitur, quia non solum August. negat seductum Adam in vno dicto diaboli, sed etiam dicit in nullo deceptum, aut credidisse, & sunt verba eius supra allegata, & quę Magister ponit lib. 2. 22. distin. scilicet non tamen arbitror eum, idest Adam si iam spirituali mente præditus erat, vllo modo credidisse, quod diabolus suggerebat, & ita nihil credidit de his, quæ diabolus suggerebat, & tamen primum quod suggessit, fuit quòd non morerentur comedentes de illo cibo, ideo non credidit hoc Adam.

(Q6. 661. Alia opin. Confutatur.) Sed adhuc aliqui dicunt, ꝙ Aug. velit, ꝙ Adam videns Euam non mortuam post manducationē ligni crediderit non morituros comedentes, & ideo comederit, vt patet. lib. 11. super Genes. & refert illud Magister. lib. 2. distin. 22. Dicendum ꝙ Aug. hoc non dicit,
I & vt hoc intelligatur, ponuntur verba sua, quæ sunt: Sed & si virum propter aliquam mentis elationem, quæ Deum latere non poterat, solicitauit aliqua experiendi cupiditas, cum mulierem videret accepta illa esca nō esse mortuam: non tñ eum arbitror, si iam spirituali mente præditus erat, vllo modo credidisse, qđ diabolus suggerebat. Ex his verbis apparet primo, ꝙ Augustinus non voluit Adam in hoc deceptum, quia non ponit hoc sub certo, sed ponit tanquam aliquid, quod esse poterat, aut cogitari. Secundo quia dato, quòd istud assereret, non ponit quod esset in Adam credulitas, quòd non moreretur, quæ credulitas facit seductionem, sed solum cupiditas, quæ pertinet ad appetitum inquantum dicit si virum propter aliquam
K mentis elationem, quæ Deum latere non poterat, solicitauit aliqua experiendi cupiditas, cum mulierem accepta illa esca videret esse non mortuam: & tamen deceptio non est in appetitum, sed in intellectu: ideo non dicit seductum, sed potius tentatum insurgente illa cupiditate. Tertio quia ex verbis August. potius apparet, quòd non putauit aliquid tale Adam, cum dicat non tamen eum arbitror, si iam spirituali mente præditus erat, vllo modo credidisse, quod diabolus suggerebat, & ita concedit Augustinus potuisse insurgere in Adam desiderium experiendi lignum illud, non tamen quòd crederet aliquid de eis,

de eis, quæ diabolus dixerat circa illud suggerendo: & tamen primum quod suggerendo dixit, fuit ꝙ non morerentur comedentes, ergo non credidit hoc.

Qō. 601 Quo Adā ausus est manducare, si sciebat se mā ducando moriturū.

Et tunc responderi potest ad id, quod in contrariū dicebatur, quomodo ausus est Adam manducare, si sciebat quòd manducantes morerentur. Dicendum primo, ꝙ nō obstat, quia nos sumus certi maxima certitudine, ꝙ peccantes mortaliter damnabuntur æternaliter: & tñ non cessamus peccare, aut saltem aliqñ peccamus, & si aliqui non habeant istam fidem, tamē plurimi habent, veruntñ peccant: & tñ durius est mori æternaliter, quàm temporaliter, quod intelligebat in præcepto de non manducando de ligno sciētiæ boni, & mali. Secundo potuit aliter esse. s. ꝙ licèt Adam crederet firmiter, ꝙ manducantes de ligno illo morerentur: tñ tunc quando fœmina rogabat eum, vt mãducaret, & ipse assensit manducare, non cogitabat actualiter de hoc, ꝙ manducantes morerentur, & ideo non impediuit eum a manducatione illud præceptū, vt faceret si illud cogitaret actu. Iste est modus, per quem ferè omnia peccata committuntur, quia licèt quis habitualiter sciat malum esse, quod elegit, nō habet habitualiter cogitationē, vel considerationem circa illa, quæ ostendunt malum esse illud, & quæ possent distrahere ab illo desiderio, vel electione, & ita fit electio tanquam ab ignorāte malum esse id, quod eligitur, & credente bonum esse, quia licèt habitualiter sciat, actualiter tamen ignorat inquantum non considerat. Et ita ostendit Arist. lib. 7. Ethic. circa continētes, qui videntur scientes malum esse, quod eligunt, & dicit, quòd sciunt in habitu, tamen ignorant in actu, vel sciūt in vniuersali, & ignorant in particulari, & hoc sufficit ad eligere, quod malum est. Tertio potest dici, quòd Adam actualiter considerabat de hoc, ꝙ comedentes de ligno morerentur, & tamen putauit illam mortem non futuram statim, sed post multum tempus sicut de facto accidit, quia post hoc vixit Adā quasi mille annis, potius autem vellet talem mortem subire, quàm displicere nunc vxori tam affectuose rogaнти, quam putabat morituram statim, si non assentiret illi. Quarto potest dici, ꝙ etiam si Adam illud cogitaret, putauit esse veniale quod erat mortale, & sic eligeret manducare non obstante præcepto, & tunc seduceretur in aliquo Adam: sic dicit Magister. lib. 2. dist. 22. in eo tamē fuisse seductum credi potest, quòd commissum veniale putauerit, ꝙ erat peremptoriū. Sed si non remitteret non inferret pro eo mortem, sed aliam minorem pœnam. Alio modo potest intelligi, quòd putauit veniale: non quidem ꝙ esset peccatum in se veniale, pro quo mors non esset danda, sed ꝙ esset veniale. i. licèt de se mortale esset, idest mortis inductiuum, & mortem habēs vt pœnam: tñ poterat per pęnitentiam remitti: ita vt non daretur mors, sed alia pœna, vel omnia tollerentur per pęnitētiam. Si teneatur primus sensus falsus est, quia tunc verè deciperetur Adam circa mandatum Dei, quia dr̄, quacunq; die comederis, morte morieris, & intelligitur de morte corporali, licèt ēt simul de æterna accipiatur, quanq̄ non principaliter, ergo si Adam intelligeret, qđ non erat mors corporalis infligēda pro transgressione illa fallum intelligebat, & decipiebatur: nam Deus hoc intelligebat in illo præcepto, & de facto ita fuit, ꝙ pro hac transgressione tam Adam quā Eua incurrerunt mortem corporalem, ergo deciperetur ille sic intelligendo. Secūdo quia sequeretur, ꝙ deciperetur in eo, ꝙ diabolus dixerat, & assentiret alicui dictorum suorum: dixit enim ille, nequaq̄ moriemini, sed ostēsum est supra, ꝙ Adam non fuit seductus in aliquo eorum, quæ dixit diabolus, ergo non credidit sic. Dicendū, ꝙ secundus modus poterat esse verus, ꝙ licèt præceptū intelligeretur de morte corporali, poterat mutari sñia illa per pœnitentiam: nam Deus multa cōminatur illaturum, & verè inferret si hoīes non pœniterent, sed quia pœniteret, non irrogabat pœnas illas, sic patet Ierem. 18. ca. & ita Adam poterat postea de peccato ita grauiter compungi, ꝙ pœna illa tolleretur, aut cōmutaretur in minorem. Et hoc modo debet intelligi dictum Magistri, & aliorum, qui volunt, ꝙ putauit veniale, cum esset mortale. Sic enim Aug. accipit lib. 11. super Gen. & Magister refert illud. lib. 2. dis. 22. scilicet Apostolus inquit, Adam non est seductus, quod utiq; accipi potest ita, vt intelligatur nō esse seductus prior. s. vel in eo, in quo mulier, vt. s. crederet illud esse verū, eritis sicut dij, sed putauit vtrunq; posse fieri, vt & vxori morem gereret, & per pœnitentiam veniam hr̄et. Et ita apparet qđ senserit Augustinus, & tunc non decipiebatur Adam in aliquo, quod Deus dixisset assentiendo serpenti: sed nihil credidit de dictis serpentis in quibus Eua seducta est.

Qō. 663. An Adam putauerit id ꝙ erat mortale esse veniale in secūdo sensu.

Sed adhuc quęretur, an Adam isto modo se habuerit putando, quod erat veniale id, quod erat mortale. Dicendum ꝙ istud pōt esse, quia non est inconueniēs cū nō sit cōtra verba Apostoli negantis Adā seductū, & tñ an fuerit nescimus, & iō possemus dicere, ꝙ non fuit sic ꝙ Adā cogitaret fuisse veniale illud, ꝓponens per pęnitentiā illud delere. Sed poterat dici ꝙ tunc, qñ mulier rogauit, vt comederet, nihil cogitauit de pcepto illo, & morte, quā Deus ꝓposuerat in illo, licet illud sciret habitualiter, sicut est de incōtinētibus, q habitualiter sciūt, & actualiter ignorāt & nō cōsiderāt, sicut diximus pcedenti quæst. Et ad dictū Aug. poterimus dicere, ꝙ non asserit illud August. sed ponit quasi possibile, cū dicat Apost. inquit Adā non est seductus, quod vtiq; ita accipi pōt, vt intelligatur, &c. vnde non dixit quod accipiendum est, vel accipi necesse est, sed accipi pōt. Secundo, quia hoc modo ponimus plures seductiones in Adā, q̄ alius: melius tñ est eum liberare ab eis: nam per illum modum ponebamus vnam tantum seductionem, s. ꝙ Adam putauit bonum esse tūc placere vxori, cum tamen malum esset, aut putauit bonum esse comedere de ligno, cū esset malum, hic non damus seductionem istam, & insuper ꝙ seductus sit circa præceptum, s. quia putabat esse veniale, & erat mortale, i. putabat ꝙ pœnitendo de illo peccato remitteret Deus illud, & non sequeretur mors, & tñ nō fuit sic, quia non fuit remissa mors, sed passi sunt eam ipsi, & posteri sui. Tertio, quia non est satis verisimile: nam si Adam ante peccatum cogitaret de pœnitentia, credibile erat, ꝙ statim Deo arguente eum de ipso peccato pœniteret, sed non fecit, immo excusauit factū, cū dixerit: Mulier, quam dedisti mihi sociam, dedit mihi de ligno, & comedi, supra 3. cap. Ideo non est satis credibile, quod prius de pęnitentia cogitauerit. Item hoc patet ex verbis August. lib. 11. super Genes. & per Magistrum lib. 2. dist. 22. s. dixit Adam, mulier, quam dedisti mihi, dedit mihi, & comedi: non dicit, peccaui. Superbia habet confusionis deformitatem, non confessionis humilitatem, & ita dicit quod non confessus est Adam delictum suum ex superbia, ergo nō pœnituit, & sic non est satis verisimile, ꝙ anteq̄ peccaret, cogitaret de pęnitentia. Et tñ si diceretur ꝙ Adam cogitauit de pęnitētia, anteq̄ peccaret, deberet dici ꝙ motiuum suum esset, quia cum nōdum esset expertus diuinam seueritatem in puniendo delicta, putaret ꝙ facilius remitteret pœnas prænunciatas, si homo pœniteret, & non erat Deus tam facilis ad remittendum pœnas, quantum homo cogitabat, & hoc etiam dicit Aug. lib. 11. super Genes. & Magister distinct. 22. Ergo alio quodam modo ipse etiam deceptus est, inexpertus. n. diuinæ seueritatis etiam in eo falli potuit, vt veniale

crederet eſſe commiſſum. Sed dolo illo ſerpentino, quo mulier ſeducta eſt, nullo modo arbitror illum potuiſſe ſeduci, Et ita apparet, quod ſupra dicebamus, ꝙ Adam non fuit ſeductus in aliquo, quod dixit diabolus, in quo tamen mulier decepta eſt, ſed diabolus dixit; Eritis ſicut dij, & dixit, Nequaquàm moriemini: ideo Adam non credidit aliquid horum.

Quæſ. 664 Ad Adam concupiuerit diuinitatem.

Sed adhuc aliqui obijciunt, quòd Adam non ſolū putauit, ꝙ comedendo non morerentur, ſed etiam, ꝙ poterant eſſe ſicut Deus, aut dij, & illud concupierit: & iſtud eſt, in quo mulier ſeducta eſt. Et patet primo, quia dicit Auguſt. ſuper Pſal. 68. ſuper parte; Quę nō rapui tunc exſoluebam; Rapuit Adam & Eua præſumentes, vt diabolus de diuinitate rapere voluerunt diuinitatem, & perdiderunt fęlicitatem. Secundo, quia idem Auguſt. ſuper Pſal. 82. ſ. Deus, quis ſimilis tibi: dicit, qui per ſe vult eſſe Deus, peruersè vult eſſe ſimilis Deo, vt diabolus, qui voluit ſub eo eſſe, & homo, qui noluit, vt ſeruus teneri præcepto, ſed voluit, vt nullo ſibi dominãte eſſet quaſi Deus. Tertio patet, quia Auguſt. ſuper epiſtolam ad Philippen. ſecūdo capitulo, in loco; Non rapinam arbitratus eſt: dicit, non rapinam arbitratus eſt Chriſtus ſe eſſe æqualem Deo, quia non vſurpauit, quod ſuum non eſſet, vt diabolus, & primus homo: apparet igitur ex dictis, quòd Adam vſurpauit ſibi diuinitatem, & voluit eſſe ſicut Deus, atque putauit hoc ſibi poſſibile eſſe.

Reſponſio

Dicendum, quòd Eua putauit, quòd poſſet eſſe ſicut Deus, nō quidem, quòd eſſet Deus, neque Deo æqualis, ſed in aliquo imitaretur Deum, ſcilicet in ſcientia, vnde illa decepta eſt, ſed Adam non putauit hoc eſſe poſſibile, & ideo nō elegit illud. Et apparet hoc primo, quia Apoſto. primo ad Tim. 2. cap. dicit, quòd non ſeductus eſt Adam, ſed Eua: & tamen ſi hoc putaret, deciperetur in eo, in quo Eua, ergo non credidit eſſe poſſibile. Secundo patet, quia Auguſt. dicit, lib. 11. ſuper Geneſ. quòd homo, ideſt vir, qui erat pręditus mēte ſpirituali, non potuit decipi ſerpentina fraude, ſicut mulier: & tamen potiſſimum, in quo decepta eſt mulier fuit, ꝙ putauit poſſibile eſſe, ſicut Deus in aliquo, ergo Adā non eſt in hoc deceptus.

Quęſ. 665. Solutio rationum p̄ced. quæſt.

Ad primum dicunt aliqui, quòd tam Adam, quàm Eua concupierunt diuinitatem, & tamen Adā putauit non eſſe poſſibile, ꝙ homo fieret ſicut Deus, & ita nō fuit deceptus, & iſta eſt reſponſio prima, quam ponit Magiſter, lib. 2. diſtin. 22. ſ. Ideo quibuſdam videtur, ꝙ etiam Adam ambierit eſſe ſicut Deus: nō tñ credidit id poſſe fieri; & ideo falſum eſſe, quod diabolus promittebat, cognouit: & licèt diuinitatis æqualitatem cupierit, non tamen adeo exarſit, nec tanta affectus eſt ambitione, ſicut mulier, quæ illud poſſe fieri putauit; & ideo magis illud ambiendo ſuperbiuit. Sed dicendū, ꝙ iſta reſponſio non eſt totaliter vera, primo, quia dicitur, ꝙ homo appetijt diuinitatis ęqualitatem, & tamen neque Adam, neque Eua quantumcūque errauit, voluit ſimpliciter diuinitatis æqualitatem, ſicut ſupra aliqualiter declarauimus, & infra etiam tangetur. Secundo, quia dicitur, ꝙ Adam putauit non eſſe poſſibile, ꝙ homo fieret ſicut Deus; & tamen cōcupiuit illud, quia iſta repugnant, non enim poteſt aliquis velle habere, quod credit non eſſe poſſibile haberi: nam ſicut voluntas nō eſt de malo, ita neque eſt de impoſſibili, ſi ergo Adā credebat impoſſibile eſſe, ꝙ homo fieret ſicut Deus, non concupiſceret illud. Tertio, qa comparantur vir, & fœmina in concupiſcendo illud ex maiori affectu: nam fœmina poterat deſiderare id, quod putabat eſſe poſſibile, ſiue magno, ſiue paruo affectu, vir tamen, qui credebat iſta impoſſibilia, non concupiſceret ex magno, neque ex paruo affectu. Sed poſſet dici, ꝙ in viro fuit aliqua voluntas nō quidem determinata, ſed quaſi ſub cōditione, per quem modum etiam impoſſibilia volumus, vt vellet homo eſſe immortalis, quod ſcit eſſe pro nunc impoſſibile, etiam vellet habere montem aureum, cū tamen ſciat nullum eſſe montem aureum, neque eſſe poſſibile eſſe illum, ita vir ſciens eſſe impoſſibile, ꝙ homo fieret æqualis Deo, vellet eſſe æqualis Deo quadā volitione indeterminata, & conditionata, ſ. ſi poſſibile eſſet haberi, non aūt per electionem, neque per determinatā volitionem.

Reſponſ. prima.

Dicēdum tñ, ꝙ licèt iſtud eſſet poſſibile, non concordat ad literam Auguſtini, cū dicat ille, ꝙ rapere voluerunt diuinitatem, & perdiderunt fęlicitatem, & ita velle rapere diuinitatem fuit in eis peccatū, cùm propter hoc perdiderint fœlicitatem, & tamen peccatū nō eſt ſine determinata volitione, quia p̱ electionē peccamus, ergo illa volitio, qua voluerūt rapere diuinitatē, fuit determinata.

Reſpon. aliorum.

Alij rñdēt ad iſtā rōnē, ꝙ Eua voluit eſſe ſicut Deus, qa putauit illud poſſibile, ſed non vir, & cū dr̄ de Adā, intelligunt de Eua, quę formata eſt de Adam: hanc quoque ſolutionē ponit Magiſter, dicens: Alijs autē vr̄ ideo dictum eſſe, quod Adam illud voluerit, ꝙ mulier de eo ſumpta illud voluit, ſic inquiunt, peccatum dr̄ per vnū hoīem in mūdū intraſſe, ideſt in humanam naturā, cū tamē mulier ante virum peccauerit, quia per mulierem intrauit de viro ſumptam.

Cōfutatio.

Sed dicendum, ꝙ non ſtat iſta ſolutio: Primo, quia non conſonàt intentioni, & verbis Auguſtini: poſſet enim iſtud intelligi ſi de ſolo Adam diceretur, ſed Adam rapere voluit diuinitatem: nam tunc licet eſſet quædam extorſio, poſſet intelligi dictum de Eua formata de Adam, & tamen de ambobus dicitur, ſcilicet rapuit Adam, & Eua præſumentes, vt diabolus de diuinitate, cum autem exprimitur Eua, intelligitur ipſa, & tamen additur vltra Adam, & ſignat aliquid, ideo neceſſe eſt intelligi pro ipſo, quòd ipſe rapere voluerit diuinitatem. Secundo, quia dicitur rapere voluerunt diuinitatem, & perdiderunt fęlicitatem; quod de ambobus intelligitur, quia aliàs diceretur, & perdidit fœlicitatem, cum ergo ambo perdiderint fęlicitatem, ambo rapuerūt diuinitatem, ideſt rapere voluerunt, & non ſola Eua formata de Adam. Tertio, quia exemplum, quod allegant, non eſt ad propoſitū: nam ibi non accipitur vnus homo pro Eua, ſed pro Adam, quia licet Eua peccauit prius, quàm Adam, nō intrauit peccatum in mundū per Euam, ſed per Adā, quia peccatum in mundum intraſſe dr̄, inquantū vno peccante, omnes peccauimus, & tamen non peccauimus peccante Eua, ſed peccante Adam, quia Apoſtolus dicit ad Rom. 5. cap. Omnes in Adam peccauerūt, & nō dixit: omnes in Eua peccauerunt, licet Eua prius peccauerit, ideo nō dicetur intraſſe peccatum in mūdum per Euam, ſed per Adam: vnde proprie accipitur, & ad literam per vnum hominem peccatum intrauit, ſ. per Adam.

Quomodo intelligitur, Per vnum hominē peccatum intrauit in mundum.

Determinatio q̄ſt.

Dicēdū ergo, ꝙ aliter intelligitur dictum Auguſt. ſ. ꝙ Adā, & Eua ſimul voluerūt rapere diuinitatē, i. cōditionē diuinitatis, nō ꝙ vellent eē Deo ęquales, ſed ꝙ acciperent aliquam conditionem, quæ nullius eſt, niſi diuinitatis, & hoc fuit, quia noluerunt nulli ſubeſſe, ſicut enim Deo ſoli competit præeſſe omnibus, ita ei conuenit nulli ſubeſſe: de omnibus alijs rebus eſt generale, quòd alicui ſubijciuntur: homo autem quando peccauit, voluit nulli ſubeſſe, quia non voluit ſeruare præceptum Dei, & ita nolebat ſubditus eſſe præcepto Dei, ſed ad libitum ſuum agere: nulli autem competit agere prorſus ad libitum, niſi Deo, qui nullis regulis, aut legi ſubijcitur, ideo homo voluit tunc rapere diuinitatem, i. vſurpare ſibi conditionē diuinitatis.

Decla.

Sed intelligēdū, ꝙ homo nō elegit tūc Deo nō ſubijci, quaſi hoc appeteret, qa ſciebat impoſſe eſſe non ſubijci Deo, qa naturaliter eſt maior omnibus

nibus rebus; & ideo neque hoc vellet, ſicut neque vellet æqualitatem Dei, ſed voluit hoc tacitè, inquantum voluit id, in quo iſtud neceſſario volebat, ſcilicet voluit manducare de ligno vetito, & hoc volendo volebat non ſubijci præcepto Dei: iſtud autem erat velle non eſſe ſubditum Deo, quod ſolius Dei eſt. Et hoc non ſolum voluerunt tunc primi homines, ſed etiam nos volumus in quocunque peccato, cum non poſſimus peccare, quin agamus contra legem Dei, ſiue poſitiuam, ſiue naturalem, & ita non volumus ſubijci ei: vnde & diuinitatem rapimus, & hoc in quolibet peccato facimus. Et hoc conuenit valde intentioni Auguſtini: nam dicit, quòd Adam & Eua fuerunt præſumentes de diuinitate, vt diabolus, ſed quia vtrique vſurpauerunt diuinam conditionem: nam diabolus voluit præeſſe omnibus, homo autem voluit non ſubeſſe Deo, quantum ad præceptum illud, ſed libere poſſe agere; etiam inquantum dicitur quòd Adam, & Eua rapere voluerunt diuinitatem, & perdiderunt fęlicitatem: nam de peccato amborum intelligitur per quod perdiderunt fęlicitatem, ideſt quam habituri erant, vel fęlicitatem, ideſt ſtatum Paradiſi terreſtris, & in illo ambo rapere voluerunt diuinitatem, ideſt accipere diuinam conditionem, quòd non ſubeſſent Deo.

Quęſt. 666 Ad ſecundã rationẽ quęſt. 664. Ad ſecundam rationem poſſet dici vno modo, ꝙ intelligitur de ſola Eua, quæ putauit eſſe poſſibile fieri ſicut Deus, & illud concupiuit, & hoc quia illa litera Auguſtini non exprimit ambos ſicut ſupra, ſed dicit, ut diabolus, & homo, & poteſt accipi homo pro ſola Eua, cum homo ſtet pro unico indiuiduo, & non diſtinguat ſexum. Secundo poteſt dici, & melius ꝙ accipitur tam pro uiro, quàm fœmina: ambo enim uoluerunt eſſe ſicut Deus, inquantum ambo uoluerunt nulli ſubeſſe, ſicut neque Deus ſubeſt, & patet quia litera hoc ſignificat, inquantum dicit qui per ſe uult eſſe ut Deus, peruerſe uult eſſe ſimilis Deo, ut diabolus, qui noluit ſub eo eſſe, & ſic diabolus uoluit eſſe ſimilis Deo peruerſe: quia peruerſe uoluit eſſe, ut Deus, ideſt per ſe liber, & nulli ſubiectus: unde ait quòd noluit eſſe ſub eo, ſcilicet noluit eſſe in menſura, quam Deus ei dederat, ſed uoluit maiorem ſtatum, uel præeminentiam. Et ſequitur ſtatim de homine, ſcilicet & homo qui noluit, ut ſeruus teneri præcepto, ſed uoluit, ut nullo ſibi dominante, eſſe quaſi Deus, non ergo uoluit homo aliam ęqualitatem Dei, uel ſimilitudinem, niſi quòd non eſſet ſubditus mandato Dei, inquantum uoluit facere contra illud, & fecit, ſed ſi mandato non teneretur homo, eſſet homo, vt Deus, nullo ei dominante, ideo eſſet homo ſimilis Deo. Et ex hoc apparet, quod præcedens ſolutio, quã dedimus ad aliam rationem, erat conueniens, neque intelligebat Auguſtinus de alia diuinitate, quam primi homines rapere vellent. Ad tertiã. Ad tertiam rationem patet reſponſio ex dictis, ſcilicet Chriſtus non rapuit, quod ſuum non eſſet, quia cùm eſſet Deus verus nullus rapiebat, aut vſurpabat dignitatem, oſtendendo ſe æqualem Deo, ſed diabolus, & primus homo rapuerunt, quia voluerunt nulli eſſe ſubditi, quę eſt conditio ſolius Dei: & ita hoc volendo, quod diuinũ erat vſurpabant. Aliter poſſet dici, quòd intelligatur de ſola Eua, cùm non exprimantur ambo, ſed dicitur primus homo, & poſſet intelligi Eua formata ex primo homine, ſed dicendum, quòd præcedens ſolutio melior eſt, & vocatur primus homo, ideſt primi homines, quia ambo ſimiliter peccauerunt, & ambo voluerunt tacitè eſſe, ſicut Deus, inquantum non voluerunt ſubijci præcepto.

Quęſt. 667 ... Deus Quæretur quando Deus locutus eſt ad ſerpentem, quare non petiuit ab eo: Quare hoc feciſti? ſicut peti-

A uit a viro, & a fœmina: nam videtur, quòd facere debuiſſet, quia quilibet iſtorum fecit aliquod malum, ſ. vir, quia comedit: mulier quia comedit, & viro dedit: ſerpens verò, quia mulierem ad comedendum induxit, ſed a viro petiuit de facto ſuo, & a muliere cauſam quæſiuit: ita ergo debuiſſet petere a ſerpēte, quare hoc feciſſet. non dixit ſerpenti quare hoc feciſti? Aliqui dicunt, ꝙ Deus nihil quęſiuit a ſerpēte, quia ſerpens nõ operatus fuerat per ſe, ſed dęmon per ſerpentem, ideo non erat ab eo ratio petenda eorum, quæ non fecerat: ſecus ab Adam, & Eua, quia per ſe operati fuerant; hoc tenet hiſtoria ſcholaſtica. Sed contra hoc videtur ſtare, quia ſi ſerpenti nihil debuit dicere Deus, quaſi per ſe egiſſet, ita neque debuiſſet ei imponere pœnam nihil agenti, & tamen impoſuit

B pœnam, vt habetur ſupra 3. cap. ergo non eſt iſta cauſa præcipua. Alij dicunt, quòd fuit cauſa, quia per ſerpētem operatus fuerat diabolus, qui iam erat damnatus, & de cœlo empyreo eiectus, & ſic iam non erat interrogandus, & hanc ſolutionem, quæ eſt multorũ expreſſimus ſupra 3. cap. Sed huic obſtat: quia ſi ideo nihil dictum eſt ſerpenti, quia diabolus iam fuerat dãnatus, neque debuit eſſe nunc alia damnatio, ſed fuit, quia protulit Deus hic pœnam ſerpentis, ergo nõ fuit illa cauſa non loquēdi. Et aperitur iſtud magis, Deus locutus fuit poſtea ad ſerpētem prænunciando ei malum ſuum: petitur tunc, an pęna illa a Deo pręnunciata intelligatur de ſerpente, ideſt diabolo, an de ſerpente animali? Si primo modo non cõuenit, quia cũ eſſet

C iam damnatus non debuit alia damnatio addi: ſi ſecũdo modo cum nunc nouiter imponeret pœna ſerpēti ꝓ eo, quod fecerat, debuit peti ab eo cur egiſſet, ſicut petebatur a viro, & fęmina, antequã eis pęnæ ſuę pręnunciarentur. Tertij dicunt, ꝙ Deus nõ locutus fuit ſerpenti, quia erat irrationalis, & ſuperuacuũ eſt loqui ad irrationalia, ſecus de Adam & Eua, qui erant intelligentes, a quibus peti aliquid poterat. Iſta reſponſio magis accedit ad veritatem, & tamen obijcitur contra, quia ſi ideo non quærebat aliquid Deus a ſerpente, quia irrationalis erat, neque deberet aliquid loqui, & tamen locutus eſt ei, cùm dixit, quia hoc feciſti, maledictus eris inter omnia animalia. Ergo potuit loqui quærendo, & ita iſtæ cauſæ redditæ ab his non ſufficiunt totaliter. Quęſt. 668 Determinatio qſt. ſuperioris 664. Dicendum ergo, quòd cau-

D ſa prima, quare non interrogauit Deus aliquid ſerpentem fuit, quia Deus interrogabat, vt ſibi reſponderetur: & tamen non poterat reſpondere ſerpens, ideo non debuit interrogare. De viro & muliere ſecus, quia ipſi reſpondere poterant, & reſponderunt: quòd ſerpens non poſſet reſpondere, cauſa erat: ſerpens naturaliter eſt animal brutum, ſicut cætera animalia infra hominem, ideo non habet ſermonem, quia vt dicit Ariſtote. libro quarto de Animalibus nullum animal habet ſermonem præter hominem. Ante hoc autem viſus fuerat ſerpens loqui, quia diabolus introiuit in ipſum, ſicut angelus bonus introiuit in aſinam Balaam ad hoc, quòd loqueretur, Numer. 22. ſicut aſſerit Auguſtinus ſuper Geneſ. ad literam, quandiu

E autem diabolus manebat in ſerpente, fiebat ibi locutio, ſed ille receſſit inde facta, & expleta tentatione, quia ad hoc acceperat ſerpentem, ideo illo recedente non poſſet loqui ſerpens. vnde nunc quando Deus quærebat ab Adam, & Eua, quia diabolus non erat iam in ſerpente, non poterat reſpondere ſerpens, & ita Deus nihil ab eo quæſiuit, quia eſſet ſuperuacuum quærere, & iſta eſt cauſa vrgens. Et contra hoc non militat ratio facta præcedenti quæſtio. ꝙ non deberet Deus loqui ſerpenti ad prænunciandum pęnam, quia non eſt ſimile: nã ſi Deus quæreret, oportebat reſpondere ſerpētem, quod facere non poterat, ideo non q̃reret ab eo, ſi autem loqueretur ad eũ pœnã p̄nũciãs

non erat inconueniens, quia non quærebatur ibi responsio: nam Eua, & Adam, qui respondere poterant nihil responderunt, aut locuti sunt, quando Deus eis pœnas prænunciauit. Secunda quantum ad principale erat causa, quia Deus ab Adā & Eua quæsiuit, quare fecissent, vt ex interrogatione esset eis occasio dolendi de peccato, & veniam petendi, sed in serpente non poterat esse hoc: nam etiam si diabolus esset adhuc in serpente, & posset loqui, non quæreret aliquid Deus a serpente, quia diabolus obstinatus est, & compungi non potest: serpens autem in se ipso, neque compungi potest, neque ei opus est compungi: primum patet ad hoc, quòd sciat, de quo sibi compungendum sit. Secundum, quia serpens nihil habet, de quo compungat, quia non peccauit vnquam. Tertia est, quia Deus quærebat a viro, & fœmina, quare fecissent, quia ipsis poterat esse aliqua excusatio, quia ab alio inducti, vel seducti fecerunt: serpens autem non haberet excusationē, quia nō fuit seductus, neque inductus, sed a se motus: accipiendo serpētem, quasi ipse esset per se agens, ideo quasi nulla ei causa excusationis relinqueretur, nō fuit conueniens peti, quare fecisset. Quarta fuit ad exhibēdum quendam honorem hominibus: non faciēdo eis æqualem serpētem in hominibus fuit honor quidam, quòd antequam de peccato condemnarentur, audirētur excusationes suæ, si quas haberent: si autem ita a serpente peteretur, cur fecisset, non videretur delatus maior honor homini, quàm serpenti: ideo ad hoc, ꝙ Deus serpētem puniret, nihil ab eo quæsiuit, sicut quæsiuerat ab hominibus. Quinta, quia sequeretur inconueniens, si Deus quæreret a serpente, quia aut esset tūc diabolus in serpente ad hoc, quòd possit loqui, aut nō: si non esset non posset respondere serpens, licèt Deus quæreret, & hoc esset inconueniens, quia maneret frustratoria Dei quæstio, aut videretur serpens nolle obedire Deo, vt responderet, vel appareret serpentem esse mutum, & tentationem non fuisse factam ab eo, sed ab alio introeunte in serpentem. Si autem ingrederetur diabolus in serpētem, & cogeretur respondere, aut per se responderet, aut pro serpente: si pro se respōderet, sequerentur duo inconuenientia, primum est, qa tunc homines intelligerent se nō fuisse a serpente deceptos, vel inductos, sed a dæmone, & esset maior causa querelę, quia permissum esset dæmoni illam fraudem committere contra eos, cùm nondum scirent conditionem Dei, & an permitteret tentari homines a dæmonibus, & fortè nesciebant esse dæmones aliquos. Secundum, quia si constaret dæmonem esse illum, qui eos seduxerat, vel induxerat in serpente, non inferretur pœna aliqua ei, quia dæmon non peccabat in hoc, cùm iam sit obstinatus, & non possit peccare, neque deteriora mereri, & cùm homines illi nescirent causam huius, turbarentur magis, quòd dæmon, qui tam graue malum eis molitus fuerat non puniretur; & ipsi punirentur, qui impellente alio peccauerant. Si autem dæmon responderet in serpente non pro se, sed pro serpente, ostenderetur serpens innoxius, cùm nihil mali cogitasset, neque cogitare potuisset: si dæmon verum responderet, & ita maneret impunitus, & hoc similiter esset incōueniens, quòd punirētur homines, & non id, quod induxerat eos, aut visum fuerat inducere ad peccandum. Si autem dæmon responderet falsa loco serpentis dicendo, quòd fecerat ex inuidia volens illos prodere, vt inciderent in mortem, tanta iniquitas videbatur adhuc digna maiori pœna, quā Deus serpenti inferebat, scilicet, vt statim serpentem occideret cum sua specie, vt non maneret posteritas illius, & hoc Deus non fecit. Ideo dicendum, quòd fuit conueniens, quòd Deus nihil quæreret a serpente, & tamen inferret, aut prænunciaret ei pœnam, quia

Determinatio.

F sic nihil quærendo non manifestabatur, an esset eius aliqua culpa, & an parua, vel magna, & posset putari pœna prænunciata iustè illata, & satisfactum Adæ & Euæ videretur de eo, quod eis serpens fecerat.

Quæst. 668. Cur Deus voluit loqui ad serpentem.

Quæretur quare Deus voluit loqui serpenti: dicendo, quia hoc fecisti maledictus eris; nam erat serpens irrationalis, & non intelligebat verba ad se dicta, ideo frustra erat loqui ei. Aliqui dicunt, quòd nō fuit frustra: nam licèt serpens non loquatur de se, vel a se, cū dæmon esset in serpente, loquebatur, & ideo potuit Deus illi loqui.

Sed dicendum, quòd hoc non cōuenit primo, quia non erat tunc dæmon in serpente, quādo Deus loquebatur ista serpenti, quia vt dictum est præcedēti quæst. dæmon iam deseruerat serpentem, ideo serpens non
G poterat respōdere, etiam si peteretur ab eo: causa erat, quia dęmon non intrauit serpentem, nisi ad tentandum, sed iam erat expleta tentatio, ideo non maneret ibi. Secundo, quia etiam si dæmon maneret in serpente, non intelligeret serpens verba ad se dicta, quia, vt ait Augustinus libro vndecimo super Gen. per subintrationem dæmonis non est factus serpens rationalis, neque intellexit verba, quæ in eo dicebantur: nā effici rationale nō est, nisi per intellectum, qui sit pars intelligentis, vt forma, sed diabolus non erat pars serpentis, neque vnitus ei formaliter, cùm vtrunque sit ens actu, & perfectum in sua specie: ideo existente dęmone intelligente in serpente, non erat serpens rationalis, & consequenter non poterat actu intelligere, qa
H intelligere nō est, nisi habentis intellectum, & serpens nō habebat intellectū, ideo non poterat intelligere, & sic nō intellexit verba, quæ Deus loqueretur, cùm neque intellexit verba, quæ intra eum formabantur, quando tentabatur mulier.

Sed dicetur, quòd satis erat, quòd intelligerer ista verba dæmon, qui esset in serpente: dicendum, quòd non est verum, quia ista verba maledictionis non dirigebantur ad dęmonem, sed ad serpentem, sicut infra ostendetur, ideo superuacuum erat dici dæmoni, & ideo ratio semper videtur manere, quòd non fieret locutio ad serpentem, cùm non intelligeret aliquid.

Quæst. 670. Determinatio quæst. superioris.

Dicendum, quòd vera causa est, quòd Deus locutus fuerit serpenti, quia voluit ei prænunciare pœ-
I nam suam pro eo, quod fecerat: non poterat autem fieri prænunciatio sine locutione, ideo debuit fieri locutio. Sed obijcietur sicut supra, quòd erat brutum, & non proderat ei loqui, cum non intelligeret. Dicendum, quòd etiam brutis, aut non intelligentibus loquitur interdum Deus, sicut patet Matth. 8. cap. Quando dormiente Christo in nauicula periclitabantur discipuli, & cum surrexisset imperauit mari, & ventis dicens, Tace, & obmutesce. Marci 4. cap. & Luc. 8. Venti tamen, & mare nihil intelligunt, ergo & poterat serpenti loqui Deus non intelligenti. Sed adhuc dicetur, quòd erat superuacuum, quia poterat inferri pœna serpenti, & quòd non prænunciaretur ei, sicut facit Deus multa in nobis, & in toto
K vniuerso, quæ nobis non dicit; & nihil minus fit non dicendo, quàm si dicerentur quæ fiunt.

Dicendum quòd cum hæc sint opera Dei, omnia valde rationabiliter fiunt, & nihil superuacue: verum est autem, quòd serpens non intelligeret quæ ei dicerentur, ideo propter serpentem non erat conueniens fieri locutionem istam, sed erat conueniens fieri propter homines: Deus enim puniebat Adam, & Euam propter malum, quod commiserant, serpens autem fuerat eis aliqualis causa mali inducendo, vel seducendo. Si autem serpens impunitus maneret, non esset satisfactum hominibus, & ipsi male contenti essent,

eſſent, quòd ille, qui tãti mali cauſa fuerat, impunitus maneret. Debuit ergo Deus pœnam inferre ſerpenti, & nõ ſolùm inferre pœnam, ſed etiam pręſentibus eis, & ſcientibus. Nam ſi Deus pœnam inferret ſerpẽti, & homines putarent non eſſe illatam pœnã, eſſent malè contenti: & ſi econtrario nulla ſerpenti pœna irrogaretur, ipſi tamen putarent datam ei pœnam ſatisfieret illis: ideo Deus præſentibus eis debuit pręnũciare pœnam ſerpenti, ſicut eis prænunciauerat. Alia ratio erat, vt coram eis ſe iuſtum iudicem oſtenderet: homines enim nunquam diuinam ſeueritatem in iudicando ſenſerant, nunc autem agnoſcere incipiebãt, ideo vt non eſſet eis occaſio errandi de diuina rectitudine in iudicando, debuit oſtendi eis, quòd Deus iuſtè in hac re iudicaret, ipſi autem putabant, quòd ſerpens in aliquo peccaſſet nunc, ſicut & ipſi, ideo credebant iuſtum eſſe illi pœnam inferri. Vnde ſi non viderent illam ei prænunciari ſcandalizarentur de diuino iudicio, ideo debuit prænunciare verbo ſerpenti ſuam pęnam, licèt ſerpens non intelligeret: fuit ergo conueniens, immo neceſſaria iſta locutio Dei ad ſerpentem non propter ſerpentem, ſed propter homines. Similia facit Deus loquendo rebus inanimatis non intelligentibus, quia nõ loquitur illis propter ſe, ſed propter homines, & ideo nunquam loquitur, niſi pręſentibus hominibus, quibus locutio illa eſt vtilis; ſic patet in exẽplo dato, quando Chriſtus imperauit mari, & ventis, & ſiluerunt: nam potuiſſet Chriſtus nihil loquẽdo compeſcere ventos, immo manens dormiendo illud efficere poſſet, quia diuinitas Chriſti, quæ omnia faciebat, non poterat dormire, & tamen ſi ita feciſſet non putarent diſcipuli ſui, neque illi, qui cũ eo in naui erãt factum eſſe ab eo, & ita non manifeſtaret poteſtatem ſuam diuinam, ſed intendebat hanc oſtendere, quia ad hoc venerat, vt oſtenderet ſe Deum, & in eum crederent homines, & ſaluarentur: ideo debuit talia facere, per quæ poteſtatem ſuam oſtenderet. Ita erat in præſenti, quia quando præſentibus diſcipulis, & alijs, qui in naui erant, ſtetit ipſe contra ventũ, & imperauit fluctibus, & vento dicens: Tace, & obmuteſce, ſiluit illico ventus, & fluctus ſteterunt, viderunt manifeſtè, quòd obediebat ei mare, & vẽtus, & admirati dixerũt qualis eſt hic, quia venti, & mare obediunt ei? Matt. 8. & Mar. 4. cap. Similiter in operatione miraculorum circa res irrationales præcipiebat Chriſtus diſcipulis, ꝙ loquerẽtur ipſis rebus inanimatis, vel irrationabilibus: non quaſi illi intelligerent, ſed quia cùm eis loquentibus res fieret, appareret, quòd eorum mãdato, & non ob aliam cauſam iſta fiebant: ſic patet Matth. 17. cap. Si habueritis fidem ſicut granum ſinapis, & dicetis monti huic tranſi hinc, & tranſibit: & Matth. 21. cap. dicitur; Si habueritis fidem, & non hæſitaueritis, non ſolùm de ficulnea facietis, ſed & ſi mõti huic dixeritis tolle te, & iacta te in mare, ita fiet. Et ſic locuturi erant ad res illas, quãdo miracula facturi eſſent, non quaſi verbum aliquid operaretur, quia fides operabatur, ſicut Chriſtus dicit, & etiam res illę nihil intelligebant, ſed vt præſentes audirent, & intelligerent ad mandatum illorum hoc fieri, & ſic laudarent Deum, a quo talia opera proueniebant. Deus autẽ hoc valde attendebat, ideo taliter aliqua faciebat, vel dicebat, ꝙ appareret ꝑ ea virtus ſua: ſic enim prædicebat aliqua ventura, antequam fierẽt, nõ quaſi non eſſet ea facturus, etiam ſi non prædiceret, ſed vt prænunciando ea antequam fierent, conſtaret de ſua diuina virtute. Ioã. 14. cap. ſ. nunc dixi vobis priuſquam fiat, vt cùm factũ fuerit credatis, ſcilicet credatis, quia ego ſum Deus, qui ſcio futura antequam fiant: vt dicitur Iſai. 41. Annunciate nobis, quæ ventura ſunt in futurum, & dicemus, quòd dij eſtis vos, & ita conueniens fuit, quòd

A Deus loqueretur ſerpenti, quia coram Adam & Eua loquebatur.

Quæritur quomodo ſerpens erat nunc præſens, qñ Deus prænunciauit pœnas Adæ & Euæ. Aliquis dicet, ꝙ non erat præſens, quia non erat neceſſe, ꝙ eſſet præſens, ſed ſolùm ꝙ loqueretur ei, cùm ſcriptura nõ dicat, niſi ꝙ Deus locutus eſt ſerpenti. Dicendum, ꝙ erat præſens primo, quia modus loquẽdi ſignificat, ꝙ erat præſens, quia continuato ſermone, poſtquam quæſiuit Deus a viro dixit fœminæ, quare feciſti? & illa reſpondente, dixit ſerpẽti, quia hoc feciſti, & ſtatim prænunciauit pœnas viro, & mulieri: & tamen ſi ſerpens nõ eſſet pręſens, cũ loqueretur Deus viro, & mulieri oporteret interrumpi ſermonem, cũ prius loque-
B retur viro, & mulieri: & poſtea iret ad loquendũ ſerpenti alibi exiſtẽti, rurſus compleret ſermonẽ inchoatum ad virum, & mulierem, quod non eſt conueniẽs. Secundo, quia verba dicta ſerpenti habent ortum ex prius dictis, & verba vltimo dicta viro, & mulieri dependent ex verbis dictis ad ſerpentem, & non ſatis viderent vir, & mulier cauſam dictorum ad ſe, ſi nõ audirent dicta ad ſerpentem, ergo debuerunt audire. Tertio, & principaliter, quia Deus non locutus eſt ſerpenti propter ſeipſum, cùm ipſe nihil intelligat, ſed propter homines, vt ipſi viderẽt, ꝙ puniebatur ſerpẽs propter ea, quæ fecerat cõtra eos, & ſibi in hoc ſatisfactum eſſet, vt dictum eſt pręcedenti queſt. ſed hoc nõ fieret, ſi Adam & Eua non audirent verba, quæ Deus
C dicebat contra ſerpentem, ergo fuit neceſſarium, ꝙ coram eis loqueretur, quia aliàs nõ prodeſſet locutio illa, immo ſi illi non futuri eſſent pręſentes, Deus nihil loqueretur contra ſerpentem. Quarto, quia ſi nõ fieret locutio iſta præſentibus Adam & Eua, neſcirent ipſi pœnam ſerpenti impoſitam, ſed hoc intererat ipſorum ſcire, vt conſolarentur impoſita pœna tentatori, ideo debuit eis præſentibus dici. Quinto & ſpecialiter; quia in pœna prænũciata ſerpenti imponebatur aliquid, quod pertinebat ad inſtructionem hominum, & maximè mulieris, & confortationem eius, inquantum dixit inimicitias ponam inter te, & mulierem, ſemen tuum, & ſemen illius, tu inſidiaberis calcaneo eius, & ipſa conteret caput tuum: ſi autem hoc nõ audirent homines, neſcirent quomodo ſe haberent de
D cætero ad ſerpentem, ergo debuerunt præſentibus eis dici. Sexto, quia in locutione facta hominibus ſeruauit Deus eis quendam honorem, quem non ſeruauit ſerpẽti, cùm ab hominibus voluerit audire excuſationem facti, & non a ſerpente, vt tactum eſt ſupra queſt. 618. ſed hunc honorem neſciret homo ſibi delatum, ſi non videret qualiter loquebatur Deus ſerpenti: ergo præſente homine debuit loqui, & ſic præſens erat ſerpens, quando Deus loquebatur hominibus.

Quæſ. 671 Quomodo ſerpens erat præſens quando prænũciauit pęnas Adę & Euæ.

Tunc ergo repetetur quomodo fuit præſens, quia finita tentatione non curaret ſerpens eſſe apud virũ, & mulierem?

Quæſ. 672 An ſerpẽs erat pſens cum Deus hominib⁹ loquereſ.

Dicendum, quòd aliqua motiua erãt ad hoc, quòd ſerpens non eſſet præſens quando Deus loquebatur
E hominibus. Primum erat, quia ſerpens motus fuit a dæmone, vt iret ad locum, in quo erat mulier, vt eam tentaret: expleta autem tentatione nihil vltra diabolus volebat, ideo reliquit ſerpentem, ſed ille relictus non haberet animum comitandi mulierem, aut virum, qa non intelligebat aliquid eorum, quæ facta erant per ipſum, ideo non eſſet vltra, cùm viro, & muliere. Secũdo & principaliter, quia nunc nõ locutus fuit Deus Adæ & Euæ in loco, vbi mulier per ſerpentem tentata eſt, & patet quia mulier perſuaſa a dæmone fuit abſente viro, & cùm illa comedit, iuit ad virum offerens ei de fructu, vnde vir ſerpentem non viderat; ibi autem ambobus exiſtentibus, & iam de nuditate eru-

Motiuū in contrariū.

beſcentibus, aduenit Deus; ideo motiuum erat cōueniens ad hoc, ꝙ nō eſſet ibi ſerpens. Motiuum autem in cōtrarium eſt, ꝙ ſerpens relictus a dęmone nihil cognoſcebat eorum, quę facta erant: ideo moueret hinc inde ſicut impetus eum ferret, & ſic accideret, quòd veniente Deo ad loquendū Adæ & Euæ, eſſet ſerpens in loco illo, ſicut & poterat eſſe in quocūque loco Paradiſi. Secundum & principale eſt propter voluntatē Dei: nam expediebat, ꝙ eſſet ſerpens pręſens quando loqueretur Deus Adæ & Euæ propter cauſas poſitas præcedēti quæſt. ideo vt locutio Dei eſſet vtilis, faceret ipſe, quòd ſerpens eſſet in loco illo tūc, & hoc poterat Deus facere tripliciter, vno modo immittendo ei deſiderium veniēdi in locum illum, quia Deus poteſt immittere deſideria quibuſcunque rebus, & auferre cum ſit dominus naturæ, & mouens eam ad voluntatē ſuā. Secundo modo poterat facere, faciendo eum moueri ab aliquo angelo bono localiter, vt ſicut diabolus per ſerpentem locutus fuerat ad tentandum, & mouerat eum primo localiter ad eundum ad locum, vbi erat fęmina, ita nunc angelus bonus moueret eum localiter Deo iubente, vt impleretur per eius præſentiam, quod Deus volebat. Tertio modo per hoc, quòd Deus faceret venire Adam & Euam cōtra locum, vbi erat ſerpens: nam Deo ambulante per Paradiſum ad auram poſt Meridiem Adā latuit, audita voce eius: Deus autem vocauit Adam dicens: Adam vbi es? Tunc exiuit Adam ad locum, in quo erat Deus, ſed Deus poterat diuertere contra locum, vbi erat ſerpens, & ita eſſet ſerpens pręſens verbis, quę Deus dicebat Adæ, & Euę. Sed dicendum, quòd duo priores modi ſunt veriſimiliores: nam neceſſe eſt dici, quòd per angelum bonū, aut per deſiderium a Deo immiſſum ſerpenti, teneretur ſerpens, quia non ſolum accidit ſerpentem eſſe, vbi iſta dicta ſunt, ſed & ſemper fuit præſens quamdiu dicerentur & fierent: non eſt tamen de conditione ſerpentis præſentem diu manere hominibus, ergo non erat præſens per accidens, ſed Deo faciente, quia ita expediebat.

Quęſt. 673 Cur Deus dixit ſerpēti, Maledictus eris.

Quæretur quare dixit Deus ſerpenti: Quia hoc feciſti maledictus eris? Dicēdum, ꝙ fuit primo, quia Deus voluit prænunciare ſerpenti pœnam futuram ſibi: & quia illa pœna erat pro malo, ꝙ ſerpens, aut fecerat, aut feciſſe videbatur, pręmiſit cauſam dicens: Quia hoc feciſti, ſ. decipiendo mulierem. Secūdo, quia iſtum modum tenuit Deus circa homines, nam cùm voluit pęnā dare homini, dixit: Quia audiſti vocē vxoris tuę, &c. & nūc ponebat pœnam ſerpenti, ergo iſte modus erat cōueniens. Tertio, quia adhuc erat magis neceſſariū iſtud, quàm in homine: nam ibi quæſierat, quare hoc feciſti, ſ. in muliere, ideo non erat neceſſarium poſtea addi cauſam pœnæ, ſed circa ſerpentem non quæſiuit Deus, quare hoc feciſti, ſed ſolùm prænunciauit pęnā: ideo prænunciādo dixit, quia hoc feciſti, vt agnoſcatur cauſa pœnæ. Iſtud eſt conuenienter dictum: nam ſeruatum eſt idem in Adam, & ſerpente, & non in Eua: nam de Eua dixit Deus, quare hoc feciſti, ideſt dediſti viro ad manducādum, illa dixit ſerpēs decepit me, poſtea in prænunciatione penæ non dixit Deus, quia hoc feciſti, &c. ſed dicitur mulieri quoque dixit multiplicabo erumnas tuas, quia ad intelligēdum, quòd hoc imponebatur in pœnam pro peccato, ſatis erat dictum eſſe, quare hoc feciſti, cùm poſtea ſubiungatur; multiplicabo erumnas tuas. De viro non fuit ſic, quia nō quęſiuit Deus ab eo, quare hoc feciſti, ſed ille dixit, mulier dedit mihi, & comedi: ideo cùm Deus ei pręnunciare voluit pœnam, vt videretur, quòd pro peccato illo imponebat eam, dixit; quia audiſti vocem vxoris tuę, maledicta terra in opere tuo: de ſerpente ita fuit, quòd non quæſiuit ab eo Deus, quare hoc feciſti; ideo cùm

F pœnam prædixit, debuit dicere, quia hoc feciſti, vt videretur in pœnam peccati, vel mali illud inferri.

Quęſt. 674 Cur dixit ſerpenti, quia hoc feciſti.

Sed diceretur, quare Deus dixit ſerpenti; quia hoc feciſti, præſupponendo quia hoc feciſſet, cùm adhuc de veritate non eſſet inquiſitum? Dici poteſt primo, quia hoc fuit, quia Deus propoſito per mulierem, quòd ſerpens decepiſſet, cauſam dicere debebat, quare hoc feciſti, aut quia feciſti: nam ſic fecit circa mulierē quando dixit Adam: Mulier dedit mihi, & comedi, dixit Deus mulieri, quare feciſti hoc, ſed a ſerpente nō erat Deus quæſiturus, quare hoc feciſti propter cauſas poſitas ſupra quęſt. 668. ergo non potuit aliter dicere niſi, quia hoc feciſti. Secundo fuit, quia delictum efficiebatur manifeſtum, quaſi per confeſſionem ſerpentis: G nam cùm Deus quæſiuiſſet a muliere, quare feciſſet; ipſa dixit, ſerpens decepit me; tunc ſerpens nihil dixit, & cùm prius loqueretur, & nunc nō, videbatur, quòd præ conſcientia delicti, & confuſione tacebat, & hoc erat loco confeſſionis factæ coram iudice, per quam delictum reddebatur notorium.

Quęſt. 675 Cur ſerpens non reſpondit, cùm poneretur ei pœna, & accuſaretur.

Quæretur cùm ſerpens hic accuſaretur, quare non reſpondit, aut ſaltem cum imponeretur ei pœna? Dicendum, quòd fuit primo, quia non poterat, nam ipſe non loquebatur, niſi per dæmonem inexiſtentem ei, & nunc dæmon non inexiſtebat, ſed receſſerat expleta tentatione, ideo non poterat reſpondere. Secundo, quia idem erat in ſerpēte, quod in homine: non enim reſpondebat homo, niſi a Deo interrogatus, ideo neque debuit reſpondere ſerpens, niſi interrogatus: cùm H enim Adam dixit mulier dedit mihi, & comedi: accuſabat mulierem, & tamen mulier nihil locuta eſt in excuſationem ſuam, quouſque Deus quęſiuit ab ea, quare hoc feciſti: ipſa enim tunc dixit, ſerpens decepit me, & comedi, ſed ſerpens non fuit interrogatus, quare feciſſet, ideo etiam ſi reſpondere poſſet, non reſponderet. Tertio, quia pro pœna data non erat reſponſio: nam hoc commune fuit in viro, & fœmina, ambobus quippe prænunciata fuit pœna, ſed non reſponderunt quicquàm, ideo neque ſerpens pro pœna reſpondere deberet. Quarto, quia etiam ſi ſerpens loqui poſſet, non loqueretur accuſatus a muliere; nam quando Adam accuſauit mulierem dicens, Mulier dedit mihi; reſpondit mulier, quia habebat aliqualem ex- I cuſationem, ſcilicet quia decepta erat, dicens; Serpens decepit me, & comedi: ſed ſerpens non habebat excuſationem aliquam, quia a ſeipſo motus fuerat, & per inuidiam; accipiendo ſerpentem pro eo, qui in ſerpente tentationem fecerat: ideo non fuit locutus ſerpens excuſando ſe. Ad aliud autem non proderat locutio.

Quęſt. 676 De maledictione ſerpentis.

Quæretur cum in maledictione ſerpētis dictum ſit, Maledictus eris inter omnia animantia, de quo intelliguntur verba maledictionis totius? Dicēdum, ꝙ aliqui intelligunt totam maledictionem ſerpentis de diabolo, quaſi ipſe dæmon ſit, qui vocetur hic ſerpens, & non animal aliquod, & ideo maledicendo ſerpentem directè maledicitur dæmon, & non per applicationem aliquam, vel translationem, vel metapho- K ram. Et hoc ſuppoſito applicantur omnes partes literæ, ſcilicet, Maledictus eris inter omnia animantia, ideſt, reputaberis deterior, & minoris dignitatis. Vocatur hic dæmon beſtia, quia licet ſecundum naturam ſit ſubſtantia intellectualis, per dignitatem peccati factus eſt beſtia, & non ſolum beſtia, ſed etiam beſtijs deterior, quia beſtiæ non mutauerunt aliquid de eo, quod erat eis ſecundum naturam, & ideo non ceciderunt a proprio gradu; dęmon aūt cecidit a ſtatu ſuæ dignitatis, & iuxta iſtum modum applicantur omnes aliæ partes maledictionis, ſicut fecimus ſupra 3. cap. in expoſitione literæ ſuper tota q. 16. Sed alij exponunt de ſer-

pente

pente animali: dicitur enim maledictus inter omnia animalia, quia non est aliquod animal cui tanta mala insint, & cui tanta mala nos procuremus: & omnes partes literæ sunt planæ de serpente, nam super pectus suum graditur, & terram comedit omnibus diebus suis, & sunt inimicitiæ inter eum, & mulierem, & ista expositio magis conuenit superficiei literę.

Quęst. 677. Opinio Augustini.

Sed expositio prima, quòd sit serpens dæmon, & de eo intelligantur ista, est Augustini super Gen. ad literam: motiua autem sua sunt: primum, quia supra 3.cap. dicitur de serpente, quòd tentauit mulierem, & loquebatur, sed non potest hoc intelligi de serpente, vt est animal, quia neque tentare potest, neque loqui, neque intelligi, ideo accipietur de serpente, vt est dęmon, qui hæc facere potest. Secundum, quia dicitur eodem cap. Serpens erat callidior cunctis animātibus terræ, & agitur ibi de calliditate, idest astutia illius, vt ostendatur, quòd serpens potuit tentare mulierem, & tamen non est alia calliditas, quæ ad hoc sufficeret nisi calliditas dæmonis, ideo de serpente, vt est dęmon intelligitur, & non vt est animal. Tertium, quia fuit à Deo prænunciata pena serpenti, & tamen non imponeret Deus pœnam serpenti animali, quia pœna imponitur pro peccato, sed serpens, vt est animal, non peccauerat, ideo non imponeretur ei pœna, sed prçnuntiatur, ergo non est serpens animal, sed serpens diabolus. Et ob hoc Augustinus tenens istam expositionem, quando declarat literam illam: Serpens erat callidior cunctis animantibus terræ, dicit de dęmone accipi.s. quòd dæmon per superbiam deiectus est, ita vt computetur inter bestias, & vocetur bestia, & tamē per eminentiam rationis est maior bestijs, & ita est callidior cunctis animantibus terræ.

An serpēs significet animal, an pro dęmone.

Alij autem volunt, quòd accipiatur de serpente animali, & non de dęmone: primo, quia si maledictio aliqua vera est, hęc non inferretur dæmoni, quia tunc diceremus, ꝙ pro tentatione, qua tentauit Euam, punitus est diabolus, sed falsum est, quia diabolus per primum peccatum obstinatus est, & postea non potest peccare, neque demereri, quia aliàs cùm quotidie similiter tentet nos, peccaret quotidie, & augeretur pęna eius, & sic cresceret in infinitum eius miseria, quod falsum est: etiam si hoc fieret cessaret diabolus tentare, ne crescerent pœnæ eius, sed non cessat, ideo non peccat ipse tentando, & nocendo nobis, vnde neque peccaret tentando Euam, & sic non imponeretur ei aliqua pęna. Secundo, quia ista maledictio fuit imposita serpenti ad satisfaciēdum hominibus, quia per serpentem illatum erat malum eis, & tamen illi non intelligebant in serpente latere dæmonem, ideo nō proderat prænunciatio pęnæ, si pęna dæmoni, & non serpenti irrogaretur. Tertio, quia litera non conuenit accipiendo pro dæmone.s. maledictus eris inter omnia animalia, quia non est dęmon animal aliquod, & ideo non potest connumerari animalibus. Item quia dicitur super pectus tuum gradieris, sed hoc nō conuenit nisi animali prono in terram: dæmon non habet corpus, vt super pectus gradiatur, sed habet illud serpens, vt est animal. Item quia dicitur terram comedes, sed comedere pertinet ad animalia, dæmones autem non comedunt, quia sunt incorporei, serpenti autem conuenit, quòd terram comedat, & ita de omnibus alijs partibus, quarum nulla dęmoni conuenit, & omnes conueniunt serpenti animali. Quarto, quia si quis velit intelligere, sicut Augustinus exponit, ꝙ serpens sit diabolus, & graditur super pectus, idest incipit suam operationem à superbia, & terram comedit, idest incorporat sibi homines terrenos, sicut comedens incorporat cibum, & ita de alijs partibus applicationis, adhuc dicendum, quòd nō conuenit, quia

A maledictio signat pęnam, quia maledictio a malo dato alicui dicitur, & tamen per hæc non datum est aliquod malum dæmoni, sed potius ipse ex electione ista prosequitur, s. quòd incipiat operationes à superbia, & quòd incorporet sibi homines terrenos subijciendo sibi, quia ad hoc tentat eos, ergo non possunt vocari ista maledictio, sed potius solatium quoddam dæmonis, & tamen data sunt vt maledictio, ideo necesse est intelligi illa taliter & de eo, in quo possint esse, vt mala, & hoc est de serpente animali. Quinto, quia dicitur terram comedes omnibus diebus vitæ tuæ, & ita designatur certa vita eius, cuius ista dicuntur, sed dæmon non habet vitam finitam, quia viuet in æternum, ergo non intelligitur de illo, sed de serpente, qui viuit non B longo tempore, & aliquando moritur. Sexto, quia intelligendo de dæmone, nō est verum.s. terram comedes, idest incorporabis tibi terrenos cunctis diebus, nā vsque ad diem iudicij habet locum, quòd diabolus incorporet sibi aliquos, sed post diem iudicij nullum incorporabit, quia non poterit iam aliquis damnari, cū omnes sint tunc beati, aut damnati. Etiam de illis, qui tunc erunt actualiter damnati, & fuerunt terreni, non est verum; ꝙ diabolus illos incorporabit sibi vel incorporatus tenebit, quia ipse non erit, vt princeps eorum, cùm post diem iudicij cesset omnis principatus, & dæmones non torqueant alios damnatos, sed omnes pariter torqueantur a Deo.

Quęst. 679. Determinatio superioris quęst. 678.

Dicendum ergo quòd circa prædicta sunt tria vera; primum, quòd ista litera, quæ ponitur de maledictione serpentis, intelligitur secundùm veritatem de C serpente animali, & non de dæmone: secūdum est, quòd nulla maledictio, aut pęna imposita fuit dæmoni, aut serpenti propter tentationem factam Euæ: tertium, ꝙ illa verba, quæ maledictionē videtur importare, fuerūt dicta, vt satisfactum videretur hominibus de nocumēto recepto per serpentē. Circa primum patet, quia verba dirigebantur ad illum, cui Deus loquebatur, & qui præsens erat locutioni, sed erat serpens, & non diabolus, qui iam recesserat expleta tentatione, ergo de serpente intelliguntur. Secundo, quia verba intelliguntur sicut ipsa sonāt, & non debent trahi in sensum alienum sine necessitate, & tamen verba, vt iacent accipiuntur de serpente animali, & nō de dæmone, ideo D de illo intellexit illa Deus. Tertio, quia dicebantur ista verba in consolationē quandam Adæ & Euæ, tamen nihil ad illos pertinebat dici aliquid contra diabolum, cùm illi non putarent hoc factum per diabolum, sed per serpentem, nam ita dixit mulier serpens decepit me, ergo non de diabolo, sed de serpente dicerentur. Quarto, quia ista verba dicta de serpente videntur significare quandam pęnam, vel importare malum: intellecta autem de diabolo nullam pęnam significant, vt patet per expositiones, quæ supra dabantur secundum Augustinum, & ponuntur a nobis supra 3.cap. & tamen ipsa ponuntur ad significandam pęnam cùm dicatur: Maledictus eris inter omnia animantia, ergo de serpente intelligerentur.

Quęst. 680. Determinatio superioris quę. 676.

Secundum erat, quòd secundum veritatem neque E serpens, neque dæmon in aliquo maledicti sunt, ita vt aliqua pęna eis prouenerit propter illam tentationem, quæ alias eis non inesset, immo nulla omnino mutatio facta est in serpente, neque in diabolo propter tentationem illam. Et de dæmone patet, primo quia dæmon non peccauit tentando Euam, ideo non debuit imponi ei pęna aliqua, quia nō potest peccare qui iam damnatus est, quicquid agat, sed diabolus damnatus fuerat ante tentationem Euæ, ergo non peccauit in illa. Secundo, quia si diabolus peccasset in tentatione Euæ, pariter peccaret in omnibus tentationibus circa alios, quia in omnibus agit id, quod malum est, & ex

inuidia,

inuidia, & tamen non peccat in his, neque punitur, ergo neque peccauit tentando Euam, & sic nulla pœna maledictionis imponeretur. Tertio, quia si Deus pęnam imponeret dæmoni, talia dicerentur, quæ possent ei conuenire, sed nihil in verbis maledictionis conuenire potest dæmoni, quia omnia sunt corporalia: dæmoni autem non cõueniunt corporalia, ideo non fuerunt illa posita, vt pęna eius. Quarto, quia si intelligantur eo modo, quo exponit August. vt dęmoni applicentur, nõ sunt pęna aliqua, vt dęmon operetur ex superbia, & quòd incorporet sibi homines terrenos, &c. secundum expositionem illam non sunt aliqua, quæ dęmoni in pęnam data sint, sed quæ ille facit ex desiderio, & electione. Quinto, quia siue ista dicantur sic intellecta esse pęna, siue non in dæmone, constat tamen, quòd non acciderunt propter tentationem Euæ, sed futura erant, etiam si eam non tentaret, quia ex quo dæmon peccauit per superbiam, mãsit in eo superbia, & omnes actus sui sunt secundum superbiam, & habuit inuidiam eorum, qui poterant esse fęlices, quod ipse non fuit, desiderauitque eos subuertere, & ex hoc desiderio motus est ad tentãdum Euam, ergo non habuit istud tãquàm nouum in pęnam, quia Euam tentauit, cum illud prius haberet, quàm illam tentaret, & ita dicendum, quòd nihil mutatum est in eo propter tentationem mulieris.

Quæst. 681. Quòd non data fuerit pœna serpenti.

Aliud erat quod neque etiam serpenti data est aliqua pœna propter tentationem Euæ in eo factam, & patet primo, quia serpẽs nihil mali egit, ideo neque puniri debuit, nam bruta non possunt peccare, cùm non intelligant, & non habeant libertatem arbitrij. Secundo, quia si propter illud malum, quod illatum est Euæ seducendo eam, esset alicui pęna inferenda, potius inferretur dæmoni, qui illud fecit, & ex electione, & industria processit, sed neque illi irrogata est pęna: ergo multo minus serpenti. Tertio, quia si aliquam pœnam, vel malum inferre vellet Deus serpenti, quia saltem in eo factum est nocumentum Euæ, irrogaret illi soli serpenti, in quo factum est hoc malum, & non omnibus alijs serpentibus, & tamen ea, quæ in maledictione serpentis ponuntur, competunt non solum illi serpenti, sed & omnibus, qui postea fuerunt, & nũc sunt, ergo non fuit pęna illata, vel malum serpenti. Quarto, quia propter peccatum non mutatur aliquid in natura à Deo condita. sed si ista, quæ videtur posita, vt maledictio, pertinerent ad pœnam esset mutatio naturæ, ergo non est aliquid hic quod factum sit circa serpentem. Primum patet, quia peccatũ dæmonis fuit maius peccato hominis, & peccatum hominis esset maius peccato serpentis, si posset dici, quòd serpens in aliquo peccaret, sed propter peccatum dæmonis nihil mutatum est de naturalibus eius, sed manserunt sibi integra naturalia, vt dicit Dionysius lib. de diuinis nominibus, cap. 4. Similiter per peccatum hominis non est mutatum aliquid de naturalibus eius, sed solũ perdidit gratuita, ergo in serpẽte ita fieret, quòd naturalia non mutarentur, sed solum habuit aliquid serpẽs pręter naturalia, quia non habuit gratuita, ergo nihil mutatum est in serpente per tentationem factam Euæ in eo.

Quæst. 682. Opinio q̃dam contraria.

Aliqui dicunt, quòd potuit maledici serpens, & inferri ei pœna licèt nõ peccauerit, quia licèt ipse nõ peccauit, neque nocuit, præstitum fuit in eo nocumẽtum homini, & ita sępe bruta, & res non intelligentes puniuntur. Primo patet de ficulnea, cui Christus maledixit, quòd non habebat ficus, sed solum folia. Matth. 21. & Mar. 11. cap. & tamen illa non peccauit, quia nõ erat aliquid rationale. Secundo, quia si bos occiderit hominem, pœna ei imponitur. s. occiditur, & non comeduntur carnes eius, Exo. 21. cap. & tamen bos occi-

F dendo hominem non peccat, quia nescit quid faciat, cùm & infantibus, & furiosis non imputetur homicidium, vt extra de delictis puero. c. 1. & 2. & de homici. c. si furiosus lib. 6. Et tamen aliquid magis intelligunt furiosi, & infantes, quàm bruta, ergo rationabiliter infertur interdum pœna, licèt non peccent. Tertio, quia si quis coierit cum pecore, vel quocunque iumento, siue bestia, occiditur homo, & etiam pecus lapidatur; Leui. 20. cap. & tamen pecus non peccauit; quia nescit an aliquid in eo factum sit, & nihil plus fuit in potestate pecoris, quòd coiret, vel nõ coiret homo cum eo, quàm fuerit in serpente, quòd diabolus per eum tentaret, aut non, & tamen pecus illud in pœnam occiditur, ergo & serpenti, in quo tẽtatio facta est, debuit

G pœna aliqua inferri. Quarto, quia maledicuntur etiã inanimata in pœnam mali, vel peccati, sicut maledicti sunt montes Gelboe, de quibus dicitur lib. 7. Reg. c. 1. Montes Gelboe neque ros, neque pluuia veniat super vos; alios montes in circuitu visitet Dominus, à Gelboe autem transeat, nõ sint ibi agri primitiarum, quia ibi abiectus est clypeus fortium; & fuit hoc, quia Saul, & Ionathas ibi occisi sunt, & tamen longius sunt à culpa res inanimatæ quàm animalia, quantumlibet sint irrationalia, & ita serpens, qui erat animal poterat à fortiori puniri pro malo in eo commisso. Quinto, quia etiam vrbibus, & alijs rebus inanimatis Deus inferebat, aut inferri mandabat malum propter peccatum non ipsarum rerum, sed aliorum, qui in eis peccauerant, sicut quando in aliqua ciuitate Iodæorum cole-

H bantur idola publicè, iubebat Deus occidi omnes, qui in ciuitate erant, etiam pecora, & vastari omnia supellectilia cremãdo ea, & ipsam ciuitatem prosternendo eam ad terram, vt esset tumulus æternus; & nunquàm habitaretur: Deutero. 13. cap. Ergo à fortiori serpenti in quo tentatio fuit facta Euæ inferretur malum, vel pœna.

Quæst. 683. Determinatio veritatis, & solutio argu. quæst. 682.

Dicendum sicut supra, quòd sicut serpens in nullo peccauit, ita nulla pęna ei inflicta fuit a Deo, neque mutatio in eo facta ab eo, quod prius habuerat; nam si pęnam, vel malum inferre Deus illi voluisset, occideret eum statim præsentibus Adam & Eua, sicut fit de alijs brutis, quibus mala Deus inferri iubet pro aliqua causa, nam occiduntur, vt patet in eis, quę supra in contra-

I rium allegantur, sed nõ factum fuit hoc de illo serpente, ideo nihil mali irrogatum est, aut facta mutatio ab eo, quod prius fuerat. Ad primam rationem in contrarium dicendum primo, quòd nõ est simile de ficulnea, & serpente, & generaliter de animalibus, & non animalibus, quia animalia sentiunt mala, quę eis inferuntur, non animalia autem non sentiunt, ideo pro faciliori causa inferretur malum rei, quæ nõ est animal, sicut erat ficulnea, quàm animali, sicut erat serpens. Secundo, quia licèt cõmune sit tam inanimatis, quàm animatis, & animalibus, & non animalibus citra hominem non posse peccare, & ideo non posse illis inferri pœnam, cùm sit propriè pœna pro peccato, & non aliàs siue suo, siue alieno, quod in se quis suscipit, tam

K omnibus animantis, quàm inanimatis infert Deus malum quando vult, etiam si nullum peccatum ibi sit cũ liberè vtatur illis, & non potest aliquis dicere ei, cur sic facis, sicut neque vas dicit figulo, quare me fecisti sic, vt Apostolus dicit ad Rom. 9. cap. quia tamẽ Deus est tota sapientia, & prudentia, nihil agit, nisi quod fieri bonum est, & ideo ex parte ipsius rei factæ à Deo semper est aliqua causa, licèt nõ sit ex parte Dei facientis, quo nihil potest esse prius, aut mouens ipsum. Ita nũc est in proposito, quia ad arefaciendum ficulneam, erat causa aliqua, ad inferendum malum serpẽti, non fuit causa, ideo vnum debuit fieri, alterum non. Patet hoc, quia Christus ficulneam arefecit iubens, ne ex ea nascerentur

scerentur fructus in æternum non pro aliquo peccato ficulneæ, quia non poterat peccare existens non rationalis. Et item quia quod plus est, etiam si aliqua ficulnea peccare posset, aut illi malum imputari, saltem hęc ficulnea, cui Christus maledixit, non peccabat, neque aliquid malum in ea erat, nam maledixit ei, quia habuit folia, & nō ficus: si autem esset tempus ficuū, & non haberet ficus, posset aliquis calumniari contra eam, quòd esset mala ficulnea, quasi esset culpa, idest vicium naturale, sed neque istud erat, nam quando Christus maledixit ei, non erat tempus ficuum, sicut Euangelistæ expresserunt, Matth. 21. & Marc. 11. cap. ideo apparet, quòd fuit maledictio illa propter solam significationem, nam Christus voluit significare maledictionem futuram super sacerdotes, Scribas, & Phariseos Iudæorum, qui foris ostendebant similitudinē bonorum, quasi folia quædam, interius verò nullum bonum habebant, & ita maledicti fuerunt, nam traditi Romanis deleti sunt cum gente sua pariter, & loco. Sed in serpente non erat aliquid tale, nam non erat aliquid significandum per malum irrogatum serpenti, sed potius si irrogari deberet, fieret, quia in serpente tentata fuerat Eua, ideo non erat simile de ficulnea, & serpente, & tamen si serpēti Deus mala intulisset pro tētatione in eo facta, non esset aliquid iniustum, quia quicquid Deus facit in rebus, non committit iniustū, quia sunt possessio sua, sicut quocunque modo se habeat homo ad possessionem suam nō facit iniustum, lib. 5. Ethic. Etiam si res illæ, quas Deus lædit, sint in potestate alicuius, non facit Deus iniustum ei, cuius res sunt, quas Deus lædit, vel consumit: etiam si aliàs Deus posset facere iniustum illi homini, quia aliquid erit, propter quod iustum sit homini illud pati, quia nullus est, qui non sit Deo debitor alicuius pœnæ: nā si omnes sunt ei debitores mortis, à fortiori aliarum minorum pœnarum debitores erunt, & pro peccatis aliquibus ipsorum volet Deus damna aliqua inferre eis in rebus suis. Vnde Christus ficulneam arefaciens non fecit iniustum domino eius, in cuius bonis erat ficulnea, quia ille propter aliqua peccata merebatur maiorem pœnam, quàm ficulneam suam arefieri. Similiter enim & Christus fecit, quando permisit, vel cōcessit expresse dæmonibus intrare in porcos. Matt. & suffocauerūt dæmones tunc duo millia porcorum. Marc. 5. cap. & sic tanta damna Christus tunc intulit dominis porcorum faciens perire duo millia porcorum ipsorum: in serpente si aliquod malum faceret, nulli nocebat, quia serpens in nullius bonis erat. Et tamen hoc seruasset Deus, quòd si serpenti illi ad significationem, aut propter aliam causam aliquod malum intulisset, non esset illud in alijs serpentibus, sed in eo solo, quia quando Deus aliqua mala rebus sic irrogat, pœna vel malum non transcēdit rem illam, ad quam pertinet, vnde non extenditur ad alias.

Quest. 684. Respō. ad secundum quæst. 682. De boue cornupeta

Ad secundum dicendum, quòd non est simile de serpēte, & de boue cornupeta, qui occidit hominem, vel etiam si non esset cornupeta, primo quia bos ille occiditur, serpens autem non fuit occisus, & tamen si aliquod malum pro quacunque causa inferri ei deberet, non esset minus quàm mors, quia animalibus nō inuenimus aliqua mala minora morte imposita iubente Deo, cùm ergo serpens non fuerit occisus, non fuit ei aliquod malum illatum. Secundo differunt, quia licèt neque bos, neque serpens potuerint peccare, vnus tamen verè malum fecit, alius non, serpens quidem nullum malum fecit, quia non tentauit ipse mulierem, sed diabolus in eo, quem non poterat ipse prohibere: bos autem occidit hominem non motus ab alio, idest non occidit hominem diabolus in boue, sed ipse bos propter aliquem impetum appetitus, qui

A in eo insurrexit, ideo plus causæ erat ad occidendum bouem, quàm serpentem. Tertio, quia adhuc in boue erat alia causa ad mortem, quæ non erat in serpente: duo enim inueniuntur in boue, qui occiderat hominem, vnum erat malum futurum. s. quòd sicut bos occiderat vnum hominem, ita ex simili impetu occidere posset postea alios, & verisimile erat, quod faceret: aliud erat quod erat horribile factum hominem occisum esse a boue, vel ab aliquo pecore propter humanam dignitatem, & quoniam est dominus omniū rerum irrationabilium. Et propter vtrunque erat iustum occidi bouem, non quasi peccasset, & in pęnam inferretur ei mors, sed propter primum, vt auferretur mali occasio: expediebat enim communitati hominū

B non esse inter eos id, quod sine causa poterat occidere hominem, & verisimile est, quòd de cætero faceret, & ista erat causa præcipua mortis bouis. Etiam competebat hoc propter horrorem facti, quia indecens erat apparere inter homines illam bestiam, quæ fuderat sanguinem humanum, qui erat tantæ dignitatis, vt ergo non appareret, occidebatur. Et ideo circa bouē, qui occiderat hominem lex iubebat duo fieri, scilicet, quòd lapidaretur, & quòd non comederētur carnes, sed relinqueretur canibus. Exod. 21. cap. primum. s. ꝙ occideret bos proderat principaliter ad cauendū mala futura, ne alios homines occideret. Secundum erat propter horrorem facti, quia tam horribile erat occidi hominem a boue, quòd non solum deberet bos occidi, sed etiam sub tanta abominatione haberi, vt neque

C vellent homines tangere illū, ideo neque manducare, ne viderentur māducare sanguinem humanum, quo ille se tinxerat hominem occidendo. Occidi etiam animalia quæcunque hominem occidentia, licèt ipsa in hoc non peccent, tam iustum est, quòd Deus nobis dedit exemplum eius inquantum ipse promisit, quòd requireret sanguinem humanum de manu bestiarum in vindictam hominis, sic patet supra 9. cap. Sanguinē animarum vestrarum requiram de manu cunctarum bestiarum, & de manu hominis, & de manu viri, & de manu fratris eius requiram animam hominis: quicunque effuderit sanguinem humanum, fundetur sanguis ejus. Ergo iustum erat, quòd si bos, vel aliud animal occideret hominem, occideretur ipse. Circa serpentem non erāt istæ causæ ad hoc quòd occideretur,

D vel aliquod malum ei fieret: primum. s. periculum futurorum non erat ibi, cùm non esset aliquis actus, quē serpens ex inclinatione quantumlibet bestiali acturus esset, quia erat tentatio, quæ non fuit operatio serpentis, sed dæmonis in serpente, & verum est, quòd poterat postea dæmon introire in serpētem, quotiens vellet, & tentare, & hoc non poterat serpens prohibere, cùm moueretur a potentiori cui resisti non poterat per eum. Sed istud periculum similium tentationū in futuro non erat aliqua causa occidendi serpentem: primo, quia propter hanc rationem non solus serpens occidendus erat, sed & omnia animalia, cùm in omnia possit introire dæmon, & per omnia loqui atque tentare, sicut angelus bonus introiuit in asinam Balaā,

E & locutus est per illam: Num. 22. Et dicit Aug. lib. 11. super Gen. fuisse illum angelum bonum, sed potuisse hoc facere dæmonem, quia boni angeli, & mali similiter operantur, & idem Magister lib. 2. Sent. dist. 22. & tamen non debuerunt occidi alia animalia, neque occisa sunt propter istud periculum. Secundo, quia adhuc potius ex hac causa deberent occidi alia animalia, quàm serpens: nam licèt diabolus posset postea intrare in serpentem ad tentandū, tamen nunquam tentaret, quia cum semel fuisset homo in serpēte tentatus, & succubuisset, timeret quando audiret serpentem loqui, & non audiret eum, & ita non posset ab eo iam decipi,

decipi, sed quia in alijs animalibus nunquam deceptus fuerat, potius audiret ea, & magis periculū erat circa alia, quam circa serpentem, ideo potius alia quàm serpens occidi debebant, sed non factum est, ergo neque serpens debuit occidi, aut puniri in aliquo. Etiam non erat hic secundum. s. horror facti, quemadmodum in boue occidente hominem, quia fallere non est horribile sicut occidere, maximè, quia i lud nō fecit serpēs, sed diabolus in serpente, ideo debuit sic esse de serpente, sicut de boue.

Queſ. 685. Ad tertiū. De pecore cum quo quis coiuit.

Ad tertium cùm dicebatur de pecore, cū quo quis coiuit, quòd occiditur, dicendum, quòd non est simile de illo, & de serpente: neuter enim peccat, quia neque serpens, in quo fuit facta tentatio neque pecus, cū quo est coitus, tamen occidi pecus est iustum, & non est sic de serpente: duo enim sunt, propter quæ occiditur pecus, cum quo quis coiuit. Primum est occasio mali, quia cùm notum fuerit aliquod esse pecus, cum quo quis coiuit, alij inclinabuntur ad hoc faciendum potius cum illo pecore, quàm cum alio, quia cùm istud sit huic rei assuetum, putabitur quòd potius permittet hanc rem in se exerceri, quam cætera pecora, quæ non sunt ad hoc assueta, ergo ex hac promptitudine vt non crescat homini desiderium ad malum cōueniens fuit occidi pecus. Secundum fuit horror facti, quia horribile, & valde turpe est, quòd homo coeat cum pecore, quia in hoc deturpat se ipsum, & deprimit dignitatem naturæ humanæ, vt ergo non appareat id, in quo deturpatur natura humana, conueniens est pecus occidi, sed non fuit sic de serpente. Et apparet primum, quia ex eo, quòd in serpēte dæmon tentauit hominem nō oriebatur occasio, aut incentiuum mali, quia hoc malum quod erat tentare non poterat fieri, nisi per dæmonem, & non magis incitaretur dæmon ad tentandum hominem manente serpente, quàm non manente, cū posset in quolibet alio animali tentare, immo nunquam postea tentauit hominem in serpente, ideo nullum periculum erat, si serpens viueret, & consequenter non debebat occidi. De horrore iam dictum est, ꝙ non erat ibi horror sicut in eo, quòd quis cum pecore coeat, quia in eis, quæ sunt magis materialia est bonū, & malum magis cognoscibile, quàm in ijs, quæ sunt aliqualiter spiritualia; sic autem sunt occidere, & concubitus, ideo concubitus cum pecore, aut occisio facta a pecore sunt horribilia. Non est sic de fallere, quia illud consistit in actu rationis, & talia nō sunt sensibilia. Alia adhuc ratio dissimilitudinis est, quia quando occiditur pecus, cū quo coiuit, occiditur ipse homo, qui cum illo coiuit: Leuit. 20. cap. ita, & occidi deberet serpēs, per quē tētatio facta est & occideretur homo, qui tentationi assentiens præuaricatus est mandatum Dei, & tamen Deus non occidit Euam assentientem tentationi diaboli, sed alias pęnas intulit, ergo neque serpentem occidere debuit, sed prænunciauit aliquid tan quàm pœnam contra serpentem, licèt secundùm veritatem non erat pœna.

Queſ. 686. Ad quartū De maledictione inanimatorum.

Ad quartum dicendum, quòd inanimata non maledicuntur, neque puniuntur, quia non est in eis sensus mali. Et cùm dicitur de montibus Gelboe, quòd maledicti fuerunt, dicendum quòd ibi non potuit esse pena neque maledictio: de pœna patet, quia non est nisi pro peccato: montes autem & irrationabilia peccare non possunt, ideo quicquid eis eueniat, non est pœna, neque potest sic vocari, quia illa correlatiuè dicitur ad peccatum, vel culpam. Etiam non possunt propriè maledici montes, quia maledictio est malum datum, sed rei inanimatæ non potest malum dari, quia illa malum non sentit, & non est malum, nisi sentienti: quòd enim terra efficiatur sterilis, non est terræ bonum, aut malum, quia neque in vno gaudet, neque in altero tri-

F statur, neque aliquo modo illud sentit. Est tamen concedendum, quòd interdum per Deum fit circa res inanimatas aliqua deterioratio, vel immutatio à bona dispositione, quæ si fieret circa rem sentientem esset pœna, aut maledictio, sed circa rem non sentientem neutrum potest dici. De montibus autem Gelboe potest dici, quòd non fuit maledictio data, aut mutatio aliqua facta in eis, quia illud quod dicitur neque ros neque pluuia veniat super vos, non fuit dictum à Dauid, vt propheta pronunciante id, quod Deus intenderet, sed vt ab oratore componente metricas lamentationes, & apponente in eis quicquid ad ornatum pertinet, sic patet lib. 2. Reg. primo cap. Planxit autem Dauid planctum huiuscemodi super Saul, & super Ionatham filium eius, & præcepit, vt docerent filios Iudæ
G planctum, & ideo cum esset planctus artificiosè compositus, ponerentur ibi ea, quæ poterant exprimere dolorem plangentis, & quia plangentes solent detestari locum, & tempus in quibus mala, de quibus lugēt, deuenerunt, Dauid tenuit hic modum istū in hoc plāctu.

De tempore patet, sicut quādo Iob luget miseriam suam, dicens: Pereat dies, in qua natus sum, & nox in qua dictum est, conceptus est homo Iob 3. cap. De loco patet in isto planctu Dauid, nam quia Saul, & Ionathas corruerant in montibus Gelboe, dixit Dauid detestando montes illos: Montes Gelboe neque ros, neque pluuia veniat super vos, neque sint ibi agri primitiarum, quia ibi abiectus est clypeus fortium. Ista ergo dicuntur à Dauid sicut plangente, & non ab eo sicut
H prophetante, vnde non est maledictio aliqua in hoc, neque erant verba alicuius efficaciæ.

Secundo patet, quia neque euenerunt illa, quæ Dauid ibi dixit. s. quòd non caderet ros, aut pluuia super montes Gelboe, immo super illos montes ros, & pluuia ceciderunt, & fuerunt ibi agri primitiarum, nam & nunc pluuia cadit, cùm aliqui diebus nostris dormierint in monte Gelboe, & de nocte cecidit magna pluuia super eos.

Tertio patet, qa si esset maledictio hic, esset a Deo, tanquam ipse detestaretur rem gestam in montibus Gelboe, sicut detestaretur mala quædam facta ab hominibus, propter quæ tam eis, quàm terrę plagas infert; sed non fuit hic sic, quia Deus nō detestatur mor-
I tem Saulis, & filiorum suorum, sed potius voluit eā, & coarctauit eum ad hoc, quòd incideret in eam: sic enim ipse dixit ad Samuelem, cum suscitatus est: Coarctor nimis, Philistijm pugnant aduersum me, & Deus recessit a me, & exaudire me noluit. Et ēt Deus prænunciauit ei illam mortem & tempus: nam dixit, cras tu, & filij tui mecum eritis. Et addidit; idcirco, ꝙ pateris, fecit tibi dominus hodie, & dabit etiam dominus Israel tecum in manus Philistijm, lib. 1. Reg. 28. c. Cum ergo voluisset Deus hoc fieri, immo ipse tradebat Saulem in manus Philistinorum, nō detestaretur factum ad hoc, quòd malediceret montibus Gelboe, vbi hoc acciderat, ideo non fuit maledictio a Deo data montibus, idest deterioratio aliqua ibi facta, ita vt ibi non plueret, si pluebat prius. De ista tamen male-
K dictione magis dicetur lib. 2. Reg. 1. c. Ad quintam & vltimam rationem, dicendum est, quòd Deus interdum iubet fieri mala, aut deteriorationes circa res inanimatas, & ipse etiam facit illud non iubendo, sed hoc non est punire ipsas, quando non peccauerint, etiam non est maledictio, vt dictum est, quia non est eis malum cum non sentiāt, sed fit illud propter malum hominum, vel propter detestationem peccati, nihil ad cautelam futurorū, & propter similes causas. Et hoc apparet in exemplo allegato, vbi occiduntur pecora, & cremantur omnia supellectilia, & ipsę vrbes, & ędificia dirimuntur, ipsi autem homines in pœnam peccatorum

Queſ. 687. Ad quintā. De varijs insensibilibus, quæ a Deo maledicta fuere.

catorum suorum occiduntur, sed res ad eos pertinen-
tes destruuntur partim in pœnam ipsorum inquantum
ipsi dolere possunt pro illis, quia sunt res eorũ, & hoc
maximè pro filijs, & filiabus paruulis, qui pro peccato
patrum occidũtur, de quibus necesse est dolere paren-
tes, partim in abominationem delicti hoc modo, quia
ostenditur valde magnum esse delictum, cum non so-
lum peccantes inficiuntur ex eo, sed etiam res, quas il-
li tangunt, reputentur infectæ. Et hoc fit in omnibus
rebus pertinentibus ad idola, siue in eis, quæ sunt ido-
lorum partes, aut ornatus, siue in eis, quæ pertinent ad
idolatras. De primo patet Deuter. 7. cap. non inferas
quippiam de idolo in domum tuam, ne fias Anathe-
ma, sicut & illud est, quasi spurcitiam detestaberis, &
quasi immunditiam, & sordes abominationis habe-
bis, quia anathema es. De secundo patet. Deuteron.
13. cap. vbi iubet Deus succendi ciuitatem Idolatrarũ
cum omnibus, quæ ibi sunt, & nihil inde tolli. s. cum ip
sa ciuitate succendes, ita vt vniuersa consumas domi-
no Deo tuo, & sic tumulus sempiternus nõ ædificabi-
tur amplius, & non adhærebit de anathemate quic-
quam in manu tua, vt auertatur dominus ab ira furo-
ris sui. Etiam fit hoc ad bonum quoddam hominũ,
scilicet, vt superstites non incidant in tale delictum cũ
videant illud tam grauiter vindicatum. Sic fecit Deus
de vrbibus Sodomorum; nam non solum occidit
Deus viros illos peccatores, sed etiam subuertit vrbes,
& perdidit totam regionem in æternum, infra 19. cap.
cum prius essent sicut Paradisus domini, vt dicitur su-
pra in litera. Et vult Deus manere tales plagas, & de-
solationes in memoriam perpetuam quorundam de-
lictorum, vt omnes, qui nascuntur videntes hæc, ti-
meant. Simile comminatus est Deus se facturum
israelitis non solum in eis, sed in terra ipsorum si præ-
uaricarentur mandata eius, sic dicitur Deuter. 29. cap.
scilicet, Dicet sequẽs generatio, & filij, qui nascentur,
& peregrini, qui de longè venerint vidẽtes plagas ter-
ræ illius, & infirmitates, quibus eam afflixit dominus
sulphure, & solis ardore comburens ita, vt vltra non
seratur, nec virens quippiam germinet in exemplum
subuersionis Sodomæ, & Gomorræ, Adamæ, & Se-
boim, quas subuertit Dominus in ira, & furore suo, &
dicent omnes gentes, quare sic fecit Dominus terræ,
quæ est hæc ira furoris eius immensa, & respondebũt,
quia reliquerunt pactum Domini, quod pepigit cum
patribus eorum. Simile Deus dixit se facturum de tem
plo, si Israelitæ relicto ipso tollerent Deos alienos. li. 3.
Reg. 9. cap. Aliquando autem non deleta gente dete-
riorabat Deus terrã faciens terram sterilem, quæ erat
fructifera propter iniquitates habitatorum, vt in hoc
punirentur ipsi: non autem terra, quæ nihil mali aut
boni sentit, sic dicitur Psal. 106. Posuit flumina in de-
sertum, & terram aquarum in sitim, terram fructife-
ram in salsuginem à malitia habitantium in ea. Simi-
le patet Leuit. 26. & Deuter. 28. vbi à principio pecca-
torum ponũtur plagæ minores nõ exterminãdo gen-
tem, sed puniendo eam. s. percutiat te Dominus ege-
state, febre, & frigore, ardore, & æstu, & aere corru-
pto, ac rubigine, sit cœlum, quod supra te est, æneum,
& terra, quam calcas ferrea; det Dominus imbrem
terræ tuæ puluerem, & de cęlo cadat super te cinis, do-
nec conteraris. Sed de serpente non fuit sic, quia ille
non peccauerat aliquid, nec in eo fuerat commissum
aliquod graue peccatum, quod Deus punire vellet, cũ
neque ipse serpens peccauerit, neque dæmon tentans
in ipso peccauit, cùm tamen istæ plagæ inferebantur
in rebus inanimatis, licèt ipsæ non peccarent, erant in
eis commissæ quædam iniquitates in quarum vindi-
ctam, & memoriam, & cautelam futurarum Deus il-
las plagas inferebat, sed in serpente non erat commis-
A sa aliqua iniquitas, ideo non debuit esse aliqua vera
pœna.

Tertium erat, quod ista verba dicta contra serpẽtẽ,
quæ sonant in maledictionem, fuerunt dicta ad satis-
faciendum hominibus, quia Adam & Eua videbant
se valde læsos, quia expellebantur de Paradiso, quod
factum fuerat suadente serpente: si autem serpens ni-
hil pœnę reciperet putarent secum iniustè agi, ideo vt
hoc nõ putarent, debuit aliquid videri imponi serpen-
ti de pęna, vel malo, licèt non esset. Erat motiuum
præcipuum, quia ipsi non intelligebant veritatem hu-
ius rei à principio, fortassis autem postea intellexerũt;
si enim ipsi scirent, quòd qui tentauit eos erat diabo-
lus, & serpens nihil in hoc egisset, nõ exigerẽt pęnam
B de aliquo; non de diabolo, quia cùm sit damnatus, &
obstinatus non potest vlterius peccare, & quicquid
agat, non imputatur ei in peccatum. De serpente in-
iustũ erat pęnas exigi cùm ille sit irrationabilis, & ne-
sciret quid per ipsum actum est, neque fuit in sua po-
testate prohibere, vt dæmon non tentaret per ipsum,
& ita de nullo exigerent, sicut & nos cum à dæmone
tentamur, & superamur, nullas pęnas de eo exigimus,
quasi ei hoc conueniat. Sed Adam & Eua, aut saltem
Eua non videretur hoc intellexisse à principio, post
peccatum, siue quia neque ante peccatum cognoue-
rant, vt multis placet, siue quia post peccatum in hũc
errorem inciderunt. Putabant enim factum esse hoc
à solo serpente, quasi ille intelligeret, & loqui posset,
atque cogitare aliquid, quo fęminam falleret, vnde
C mulier se excusans non dixit: Dæmon decepit me, sed
dixit: Serpens decepit, quasi in serpente esset princi-
pium sufficiens ad hoc faciendum. Si autem hoc es-
set verum, esset serpens rationabilis, & fuisset in culpa
hoc faciendo, quia rem malam faceret, sciẽs quid fa-
ceret, & ex intentione motus per inuidiam, ideo pęna
dignus erat, & quia istud non erat verum non intulit
Deus veras pęnas serpenti, sed quia putatum est verũ
ab hominibus, & ideo nõ satisfieret eis, si pęna aliqua
non daretur, & visus est Deus dare illi pęnam.

Aliud motiuum erat, quia Deus erat iustus in iudi-
cando, apud quem non erat acceptio personarum, &
talem se ostendere debuit à principio, ne quid sinistri
de eo conciperent homines: non enim iudicauerat
D ante hoc inferendo hominibus pęnam aliquam pro
peccato, ideo in ista prima debuit ostendere se qualis
esset. Si autem appareret hic omnino iustus, putaretur
semper talis esse: si autem in aliquo videretur homi-
nibus deuiare ab eo, quod rectum erat, putaretur sic in
futuris iudicijs facere, & tamen iuxta ignorantiam, &
opinionem ipsorum, qua putabant serpentem peccas-
se tentando mulierem, si inferret eis pęnas, & non ser-
penti esset acceptor personarum, & iniustus distribu-
tor, vt ergo hoc non crederetur ab eis, quod inconue-
niens erat, cum nihil sit periculosius, quam praue de
Deo sentire, fuit conueniens inferri aliquid aut præ-
nunciari serpenti, quod videretur esse pœna. Adhuc
erat istud motiuum maximum, quia iudicium istud
Dei factum fuit aperte, id est Deo iudicante verbaliter,
E & proferente condemnatoriam sententiam contra
homines post discussionem causæ, & ita cuilibet ratio-
ne vtenti appareret, an iustè, vel iniustè Deus iudica-
ret: si enim Deus iudicaret occultè quemadmodum
quotidie iudicat inferendo quibusdam pœnas, alijs bo
na, quia nescirentur merita personarum, ex quibus iu-
stificari posset factum Dei, dubitaret homo an Deus
iustè, vel iniustè iudicasset. Et tamen quia verbaliter
iudicauit auditis meritis causæ, poterat dici sub certa
coniectura, quòd bene, aut male iudicaret, & sic tan-
to periculosius erat inde sumi exemplum mali iudicij
per errorem humanum, quanto erat iudicium mani-
festius

Quæst. 688. An maledictio serpentis data fuerit ad satisfactionem Adæ & Euę pro nocumẽto sibi illato vt quæst. 679.

Aliud motiuum.

ſeſtius, ideo vt non putaret homo Deum tunc iniuſtè iudicaſſe, quia idem crederet poſtea in omnibus iudicijs occultis, fuit conueniens, quòd Deus taliter ſe haberet, vt ab homine crederetur rectè iudicaſſe, & hoc erat pęnam prænunciando ſerpēti ſicut eis. Sed obijcietur, quòd hoc non proderat: nam Deus ſecundum veritatem nullam pœnam ſerpenti intulit, ſicut dictū eſt, nam omnia, quæ prænunciata ſunt contra eum, erant talia, quæ ei ſecundum naturam competebant, & etiam ſi dæmon non tentaret mulierem per ſerpentem, eadem omnia, quæ Deus prænunciauit ſerpenti futura eſſent in ſerpente. Dicendum quòd verū eſt, & tamen hoc faciebat hominibus, nam ipſi volebant, quòd irrogaretur pœna ſerpenti, per quem putabant malum ſibi procuratum, & ſatisfactum ſibi eſſet, ſi aliquid fieret circa ſerpentem, quod ipſi crederent eſſe pœnam, ſed ea, quæ prædixit Deus ſerpenti putata ſunt ab illis eſſe pœnam veram, ideo hoc ſatisfaciebat eis; nam ſicut homines habuerunt errorem circa ſerpentem putando, quòd verè ille nocuiſſet eis, aut ſaltem mulier hoc putauit, ideo putabat iuſtum eſſe, ꝙ puniretur ſerpens, ita ipſa ex paruitate iudicij, & paucitate experiētiæ putauit pœnam eſſe id, quod à Deo prænunciabatur ſerpenti, quaſi non eſſet aliter futurum in ſerpente, niſi Deus hoc diceret, & ita ſicut per errorem putauit ſibi factum iniuſtum, putauit ſimiliter per errorem ſibi ſatisfactum eſſe. Et ad hoc fuit modus pœnarum conueniens, ſcilicet, quia ſerpenti videtur Deus intuliſſe quędam, quæ mala eſſent, tamē non eſſent mors, quia hominibus peccantibus mortē non inferebat: ſi enim ſerpenti mors inferretur pro ſuaſione, videretur irroganda mulieri, quæ ſuadenti ſerpenti credidit, & peccauit, ſed nō inflicta fuit mors mulieri, immo quædam aliæ pœnæ, ergo neque ſerpenti inferri debuit, ſed quædam citra mortem.

Quęſ. 689 Obiectio ſollitur.

Dixit Deus ſerpenti maledictus eris inter omnia animantia, & beſtias terræ, de quo petitur quomodo ſit verum. Dicendum primo, quòd neceſſe eſt accipi de ſerpente, & non de dæmone, vt præſuppoſitum eſt ex ante dictis: qui enim de dæmone intelligunt, facilè accipiunt quomodo ſit: eſt enim dæmon maledictus inter animantia, quia eſt infęlicior omnibus animantibus, nam animalia non ſunt fœlicia, neque infœlicia, quia neutrius ſunt capacia: dęmon autem verè eſt infœlix, vel miſer, ideo habet ipſe deteriorem ſtatum quàm animalia. Sed non poteſt accipi de ipſo prout oſtenſum eſt, quoniam neque ad ipſum factus eſt ſermo, ſed ad ſerpentem, Secundo, quia dictum eſt: Maledictus eris inter omnia animantia, & beſtias terræ, ergo iſte, qui maledicitur eſt de animantibus, ſed dæmon non eſt de animantibus, aut beſtijs, ergo non maledicitur ipſe hic. De ſerpente autem iſtud cōuenit, quia erat ſerpens, ad quem loquebatur Deus, & erat de animantibus, & beſtijs: vocantur enim animantia omnia, quæ viuunt, & mouentur in terra generaliter dicta ab anima, qua viuunt: beſtia eſt nomē magis ſpeciale ſignificās animalia fera, quæ non manſueſcunt apud hominem, nullamque ei vtilitatem afferunt, & diſtinguuntur contra iumenta, & pecora, quæ manſueſcunt, & vtilitatem adiutoriumque humanæ vitæ afferunt. Vtrumque autem pertinet ad ſerpentem, nam eſt de animantibus, inquantum eſt viuens, quod mouetur, eſt beſtia, quia animal ferum eſt, & homini non confert ad vitam, & iſtum modū loquendi tenet ſcriptura de ſerpente ſupra a principio, cum dixit, ſed & ſerpens erat callidior cunctis animantibus terræ ponendo eum inter animantia. Dixit autem maledictus eris inter animantia, & beſtias, ideſt nulla beſtia, nullum animal inuenietur te infęlicius, & eſt modus loquendi iſte cōueniens ad ſignandum ex-

Quęſ. 690 Quō ſit verū, quòd ſcriptū ſit Maledict' inter oīa animantia

Determinatio.

F ceſſum mali, ſicut per contrarium ſignatur eminens bonum, vt cùm de Domina noſtra dixit angelus, Benedicta tu inter omnes mulieres, & ſuper omnes, quia nulli mulieri tantum bonum collatum eſt, neque vnquam conferetur. Ita de ſerpente dicitur, quòd eſt maledictus inter omnia animantia, quia nullum animal eſt ita maledictum ſicut ſerpens.

Sed dicetur, ad quid dixit: Maledictus eris inter omnia animantia, & beſtias terræ? Quia ſufficiebat dici inter omnia animantia, cùm ſit genus, & non adderetur ſpecies, ſcilicet inter beſtias. Dici poteſt vno modo, quòd eſt conſuetudo locutionis ſcripturæ, & fit ad maiorem notificationem poſito genere, & ſpecie ſimul, quàm altero eorum tantum. Secundo poteſt dici, & melius, quòd fuit ad ſignandum magnitudinē G maledictionis: debet enim ſic litera legi; Maledictus eris inter beſtias terræ, & omnia animantia, & tunc cauſa dicti apparet: voluit enim ſcriptura comparare ſerpentem ad res ſibi ſimiles, quia comparatio fit in vniuoco, & ideo potiſſimum fit in ſpecie ſpecialiſſima, & quia vnus modus, & quaſi ſpecies animaliū eſt beſtia, & de beſtijs eſt ſerpens, non autem de iumentis, aut pecoribus, voluit comparare ad beſtias, de quibus erat, vt diceretur: Maledictus eris inter beſtias terræ; ſed ꝗa poterat aliquod aīal deterius ſe habere beſtijs, quod nomine beſtiarum nō inueniretur, addidit ſcriptura, & inter omnia animantia, & tunc apparet, quòd nullum animal infęlicius, aut deterius ſe habeat H inter omnia animalia, quàm ſerpens. Et hoc videbatur debere dici ad ſatisfaciēdum hominibus, quia nullum animal nocuerat eis, niſi ſerpens, & nullum putabatur ab eis peccaſſe, niſi ſerpens, ideo omnibus miſerabilius, aut deterius fieri debebat. Similiter maledictio iſta non intelligitur eſſe vera maledictio, quia illa importabat malum datum, ſed nullum malum datū fuit ſerpenti, nam omne, quòd Deus ei prædixit, competebat ei ſecundum naturam, ſcilicet, quòd terram comederet, & ſuper terrā graderetur, & quòd eſſent inimicitiæ inter eum, & mulierem, ſed quod eſt alicui ſecundum naturam non eſt ei malum, cum naturalia ſint alicui, per quæ eſt, & in quibus eſt, malum verò dicit defectum boni, & eſſe; ideo quæ naturalia ſunt alicui, non poſſunt dici eſſe mala eius, ſed aliqui defectus I eorum, quæ ſecundum naturam eſſe deberent in re, vel tranſmutari ab eo, quod conuenit ſecundum naturam. Sed iſta vocantur maledictio quædam iuxta opinionem mulieris, quia putabat, quòd iſta non competebant ſerpenti ſecundum naturam, ſed ex Dei impoſitione, & tunc eſſet verè maledictio, quia verè aliqua mala irrogarentur ſerpenti. Aliter poteſt adhuc verificari, quòd ſerpens ſit maledictus, ideſt deterius ſe habens inter omnia animalia, nam licèt omnia, quæ habet ſint ei naturalia, ſunt minora quàm aliorum animalium, inquantū ergo ſunt imperfectiora, habet ſe deterius ſerpens in ſuis naturalibus, quam cætera animalia, & quantum ad hoc dicitur inter omnia eſſe maledictus. Sed dicitur eris maledictus inter omnia animantia, quod non videtur verum, quia illud malum K quod habiturus erat ſerpens iam habebat, cum omne illud eſſet ſecūdum naturam, & omnia naturalia ſunt a principio generationis, ideo non debebat dici; eris maledictus, ſed iam es maledictus.

Quęſ. Cur inter [...]tia, & beſtias

Aliter.

Dicendum, quòd debuit dici eris maledictus, & nō es: primo, quia iſta accipienda ſunt ſecūdum opinionem mulieris, ipſa autem putabat, quòd Deus inferebat nunc ſerpēti, quæ nunquā habuerat, & quaſi nunc inceptura eſſent dicebatur, Maledictus eris. Secundo, quia iſta dicta ſunt ad ſatisfaciendum mulieri, & tamē ſi diceretur, Maledictus es, & ſignaretur, quòd nihil de nouo inferebatur ſerpenti, non ſatisfieret mulieri,

Determinatio [...]

quia

quia ſicut peccatum ſerpentis, quod illa putauit, erat aliquid nouum, ita & pœna debuit eſſe aliquid nouū, & id quod ſecundum naturam præexiſteret: debuit igitur, aut nihil dici, aut dici, maledictus eris. Dicendū etiam, quòd per hoc quod dicitur: maledictus eris inter omnia animātia, & beſtias, nō ſignatur aliqua ſpecialis maledictio, ſed ſignatur id, quod per alias maledictiones particulares, ſ. terrā comedes, & ſuper pectus gradieris, & tamen hoc fuit conueniens dici, vt ſciret ꝙ illa, quæ apponebantur mala quædam erant ipſi ſerpenti. Secundo, & præcipuè ad magis exprimendum malum ſerpentis, & ad magis ſatisfaciendum mulieri, nā ſi ſolum diceretur ſuper pectus tuum gradieris, & terram comedes, videretur hoc eſſe malum & pœna quædam, neſciret tamen mulier, an aliqua animalia deterius ſe haberēt, & poſſet putare, quòd ſic, ideo neque ſciret an pœna ſufficiens irrogaretur ſerpenti; cū autem dictum eſt: Maledictus eris inter omnia animantia, expreſsè oſtendit, quòd nullum animal ita malè ſe haberet, ſicut ſerpens, & ita ſatisfieret in hoc mulieri, ideo ſic debuit dici.

Queſ.693 De quo loquitur cū dicitur ſuper pectus tuum gradieris.

Dictum eſt ſerpenti ſuper pectus tuum gradieris. Aliqui accipiunt hoc de dæmone. ſ. ſuper pectus gradieris. i. à ſuperbia incipies omnes operationes, pectus eſt vbi cor eſt, & in corde eſt animoſitas, vnde eſt ſuperbia, ideo per pectus ſuperbia deſignatur: diabolus autem ſuper pectus graditur, ideſt ſuper ſuperbia incipit operationes à ſuperbia: & tam ſua prima, qua peccauit, fuit ſuperbia, quàm omnes, quibus nos peccare facit, nam conatur inducere nos ad peccatum, qđ non poteſt fieri niſi ſubducendo homines iugo legis Dei, quia omne peccatum eſt contra Dei præceptum, ſed ꝙ homo velit non eſſe ſubditus diuino præcepto, ſuperbia eſt, cùm vſurpetur ibi quod ſolius Dei eſt. i. eſſe liberū ab omni ſubiectione, ideo in omni peccato ſuperbia eſt, & a ſuperbia incipit iuxta illud Eccleſ. 10. cap. Initium omnis peccati ſuperbia eſt. Sed diximus, quod nihil horum de diabolo intelligitur, ſed omnia de ſerpente, ideo accipiendum eſt ſic, vt dicatur ſuper pectus tuum gradieris. i. non moueberis ſuper pedes ſicut alia, quæ pedibus gradiuntur, & illos tantum terrę applicant, ſed ſuper pectus moueberis habendo totum pectus, & corpus per terram extentum. Et iſtud erat vnum de malis ipſius ſerpentis, quia non videtur eſſe habitudo alicuius animalis deterior in motu, quia animalia pedes habentia pedibus gradiuntur, & non applicant corpora terræ, ſed tantum pedibus mouentur, & mutantur; ſerpens autem, quia ſuper terram extenditur, neceſſe eſt, vt corpus eius lædatur, & non poſſunt eſſe tam bonæ complexionis animalia, quæ reptant trahendo corpora ſuper terram, ſicut ea, quæ ſolis pedibus illam contingunt, & quaſi hoc eſſet valde malum inter omnes diſpoſitiones animalium, poſuit illud prius, ſcilicet ſuper pectus gradieris.

Queſ.694 An ſerpēs priꝰ ſuper pectus ſuū graderet.

Sed circa hoc dicet aliquis, quòd non poterat iſtud dici in maledictionem, quia aut quando ſerpenti dixit Deus iſta, erat ſerpens extentus ſuper pectus ſuum, aut incedebat erectus, ſi reptabat ſuper terram non poterat iſtud dici, quia iam mulier hoc videret eſſe naturale ſerpenti, ideo nō putaret iſtud eſſe maledictionem aut pœnam: ſi autem dicatur, quod tunc erectus incederet, competeret illud ei ex natura, & non mutaretur, quia nihil naturale mutauit Deus per peccatum, potiſſimè in eis, quæ non peccauerunt, neque peccare potuerunt. Et iſta eſt vna cauſa, quare aliqui dicunt, quòd non poteſt intelligi litera iſta de ſerpente animali, ſed de dæmone, quia accipiendo de ſerpente præſupponeretur, quòd ante hoc ſerpens erectus incedebat, quod non eſt verum. Dicendum, quod multi veterum intellexerunt ſerpentem à principio fuiſſe pedibus incedentem, & naturaliter loquentem, ac ratione vtentem, & his fuiſſe priuatum, quia ſeduxit Euam, & hoc tenet indubitate Ioſephus tanquàm verum. lib. 1. Antiqui. dicens: Abſtulit autem & ſerpenti vocem iratus eius malitiæ quam geſſerat in Adam, quem pedibus etiam priuauit, vt volutatus in puluere. Eſt autem dicendum quòd iſta multum concordarent literæ, ſi eſſent poſſibilia, nam Ioſephus putauit, quòd ille, qui tētauit Euam non fuit diabolus, aut aliqua ſubſtantia ſpiritualis introiens in ſerpētem, ſed ipſe ſerpēs ex ſe ipſo erat potens facere hoc. ſ. erat intelligens, & loquens, & inuidit fęlicitati Adæ & Euæ, volenſque eos deicere ab illo ſtatu cogitauit, quomodo falleret Euam inducens ad comedendū de ligno vetito, quaſi per hoc Deus indignatus puniret eos, perderentque illam fœlicitatem. hæc omnia vult Ioſephus libro primo Antiquitatum, & ita ſerpenti dat intellectum, & vocem, ſimiliter dat ei pedes, quibus moueretur rectus ſicut homo, & deinde dicit à Deo pedibus priuatum eſſe ſerpentem, & voce in pœnam iniquitatis ſuę. Hæc conuenire videntur literæ, inquantum ſupra 3. c. dicitur ſerpens autem erat callidior cunctis animantibus terræ, qui dixit mulieri cur pcepit vobis Deus, &c. & ita ſignat ibi duo: primùm, quòd ſerpens fecit illā tētationem, quaſi nullus alius feciſſet, quia dicit, quòd ille locutus eſt ad Euam, & non dicit, quòd alius loqueretur, ſecundum quia videtur dicere, quod eſſet in ſerpente ſufficiens principium ad loquendum, & cogitandum hoc, cùm dicitur, ꝙ ſerpens erat callidior cunctis animantibus terræ, & ita ex illa calliditate poſſet hoc dicere, quod non poſſent alia animalia facere. Etiam quòd ſignatur quaſi haberet pedes, & eis priuatus ſit, cùm dicatur ſuper pectus tuum gradieris, ac ſi dicatur quòd prius nō gradiebatur ſuper illud, ſed mouebatur ſuper pedes. De voce ablata non dicitur in ſacra ſcriptura, ſed Ioſephus illud aſſeruit, quia putauit neceſſe eſſe dici; nam præſupponit omnia illa ſic ad literam intelligenda, ideo loqueretur verè ſerpens: tamen nunc neque poteſt, ideo neceſſe eſt dici vocem ablatam, & hoc ille expreſſit.

Queſ.695 Confutatio Ioſephi.

Sed dicendū eſt, quòd iſta non ſunt poſſibilia, ideo ſcriptura non eſt ſic intelligenda: primo, quia ſic prępſupponitur eſſe ſerpens animal rationale, nam non poſſet intelligere hoc, quæ dicturus erat, niſi eſſet rationalis, maximè quia non ſolum intelligeret, ſed etiā acutius quàm mulier, cum illam ſeducere potuerit, ſed hoc non eſt poſſibile, quia tunc ſerpēs eſſet homo, nam in animalibus ſolus homo eſt rationalis, vt dicit Ariſt. libro primo de animalibus, & ideo rationale eſt differentia hominis. Secundo, quia ſerpens eſt nunc animal brutum, & tamen ſi fuiſſet aliquando animal rationale, non poſſet eſſe poſtea irrationale, quia eſſentialia non poſſunt mutari, ergo cùm nunc ſit irrationale, nunquam potuit eſſe rationale. Tertio, quia forma eſt in materia ſecundum diſpoſitiones eius, vnde anima rationalis non poteſt eſſe in quocūque corpore, ſed ſolum in corpore organizato, & complexionato ſicut eſt corpus humanum, nam & quando homo moritur non deſinit eſſe ibi anima, niſi quia deſinit corpus ſic eſſe complexionatum, & tamen corpus ſerpentis, neque eſt ſic complexionatum, neque ſic organizatum ſicut noſtrum, ergo non poterat in eo eſſe anima rationalis, & ita non fuit aliquando ſerpens animal rationale intelligens. Quarto, quia vt dicit Ariſt. lib. 4. de Animalibus, animalia habent vocem, ſed nullum animal habet ſermonem niſi homo, & tamē ſerpens non erat homo, ergo non poterat loqui, & ita locutio non eſſet ſua. Ex his ergo neceſſe eſt dici, ꝙ ille, qui tentauit Euam non fuit ſerpens, ſed dæmon, qui erat ſpiritualis ſubſtantia intelligens abundantius,

quàm

quàm homo, vnde talia cogitare poterat, per quæ falleretur homo, quia tamen non habebat dæmon organa cùm sit incorporeus, accepit serpentem, in quo loqueretur. Scriptura autem non dicit factum esse per dæmonem, sed per serpentem: primo, quia non erat conueniens innui, quòd dæmon hoc faciebat propter multa, quorum aliqua tacta sunt: secundo, quia consuetudo scripturæ est id asserere factum, quod ad sensum apparet, licèt aliud in veritate sit; & tamen hic serpens videbatur ista loqui, & facere, ideo asseruit scriptura, quòd serpens ista faceret, & hoc patet, quia simili modo fuit de asina Balaam, quæ locuta est: Num. 22. cap. de qua certum est, quòd non poterat loqui, neque locuta est, sed angelus introiuit in eam, & locutus est per eam: scriptura tamen sacra non dicit angelum ingressum in eam, & locutum, sed quòd asina locuta est, ita ergo de serpente accipienda est. Et oportuit hoc attribui specialiter serpenti, quia ponitur postea quasi pœna inflicta pro hoc malo, sed non inferretur ei pœna, si non præsupponeretur, quòd ille hoc fecerat, & sciret malum, quod faciebat, ergo debuit præsupponi quasi hoc faceret serpens, & non diabolus in serpente, aut aliquis alius spiritus. Sed adhuc dicendum, quòd licèt posset concedi serpentem fuisse aliquãdo rationalem, & quod hoc facere posset, nõ esset cõcedendũ, quòd fecisset, quia tunc cum non moueretur ab alio, & sciret quid faceret, atque ex inuidia moueretur, esset peccatum suum graue, & non solum inferret Deus illam pœnam ei, sed mortem atrocissimam. Dicẽdum est ergo, quòd serpens nunquam habuit intellectum, vt posset cõcipere aut intelligere, quæ per ipsum dicta sunt, neque vocem, vt illa proferret, sed diabolus ista fecit in serpente, & ista fuit causa, quare in scriptura nõ fit mentio, quòd serpenti ablata sit vox, quia cùm nunquàm eam habuerit nõ poterat tolli, sed Iosephus putans illa ad literam intelligenda, cùm sciat scriptum esse, quòd serpens locutus sit ad mulierem credidit, ꝙ verè vocem haberet, sed nunc non habet, ideo quòd ablata esset, & ille dixit quasi supplens id, quod putat a scriptura fuisse tacitum.

Determinatio.

Quęst. 696 An serpẽs prius habuerit pedes & rectus incesserit.

Cùm autem petebatur an serpens prius haberet pedes, & rectus incesserit, dicẽdum quòd Iosephus hoc fuisse putat, & pedibus fuisse serpentem postea priuatum. Sed non est verum primo, quia si haberet prius pedes esset sibi naturale habere pedes, naturalia autem non tollũtur per peccatum, neque in homine, neque in dæmone, ideo multo minus in serpente, qui non fecerat malum, sed diabolus in eo. Secundo, quia animalia habentia pedes, & non habentia pedes non sunt eiusdem speciei, ideo si prius serpens haberet pedes, & postea efficeretur nõ habens pedes, variaretur species eius, sed non potest aliquid mutare speciem, quia tũc mutaret essentialia, & desineret esse, ergo non fuit aliquando serpens habens pedes. Tertio, quia dato, ꝙ habuisset pedes, & vellet Deus in pęnam illi serpenti in quo fuerat facta tentatio auferre pedes, non auferret omnibus serpentibus, & tamen omnibus est commune non habere pedes, & super pectus moueri, ergo non est verum, quòd prius aliquis serpens haberet pedes. Quarto patet, quia ante tentationem Euæ in ipsa creatione rerum fuerunt reptilia, supra primo c. sed illa sunt, quæ sine pedibus mouentur super terrã extento toto corpore vocata reptilia, quia reptant: serpentes autem sunt huiusmodi, ergo ante tẽtationem mulieris erat serpẽs reptile, & ita non habebat pedes.

Obiectionis dilutio

Cùm autem obijcitur quare Deus dixit super pectus tuum gradieris, quasi prius non graderetur super pectus: dicendum quidam putant, quòd ille serpens, qui tentauit Euam erectus incedebat, cum sit vt dicunt quidam serpens, qui rectus graditur, & vocatur Pha-

F reas, & ita poterat ibi habere locum. Sed dicendum, quòd neque istud satisfacit, nam siue sit, siue non sit talis serpens, non multum differt, & tamen si talis serpens sit, est illi naturale incedere rectum. Petitur an ille priuatus fuit pedibus, vt super pectus graderetur, vel non, si fuit priuatus pedibus manent inconuenientia supra posita. s. quòd mutaretur natura propter peccatum, quod est falsum, etiam si priuatus fuit pedibus, quomodo manet nunc serpens Phareas, de quo ipsi dicunt, quòd erectis pedibus incedit, ergo non fuerũt pedes ablati: si autem illos habebat, & non fuerunt pedes ablati, non esset verum dictum Dei, quòd super pectus graderetur. Dicendum ergo, quòd ille serpẽs, in quo tentata fuit Eua, & alij de specie sua non habebant pedes, & tamen hoc dixit Deus, quia fortè serpẽs

Responsio confutatur.

G ille erecto corpore coram Eua ambulauerat: vtebatur enim diabolus serpente illo sicut organo. Sicut ergo mouebat diabolus istum ad locutionem, ita fortassis moueret corporaliter ad ingressum, & maximè erat hoc verisimile, quando diabolus locutus est mulieri in serpente, nam non fieret conuenienter locutio corpore prono, & capite existente super terram, ideo diabolus eleuaret corpus eius recta statura, vt loqui posset ad fœminam, quasi ex æquali. Hoc supposito diceretur istud verbum Dei conuenienter, quia mulier viderat serpentem rectum incedentem, & putaret eum sic in futurum incessurum: nunc autem Deus dicit, quòd non incedet, sed super pectus, & hoc mulier putaret

Determinatio.

H esse pœnam. Et ad hoc præsupponi deberet, ꝙ mulier non viderat serpentem, nisi quando venit ad tentandum eam: nam tũc monente diabolo, & sustinente corpus eius, veniret rectus: si autem prius vidisset, cùm esset naturale ei reptare, & pronum incedere, talem eum videret, & ita admiraretur, quando eum videret rectum ad se venire: si tamen vidisset aliquãdo eum pronum, & extentum adhuc paruum inconueniens esset, quia mulier non habens plenum experimentum de natura serpentis putaret vtrunque motũ esse ei possibilem, & ideo quòd aliquando rectus, & aliquando pronus incederet falsum. Etiam diceretur, ꝙ nunc quando serpenti Deus ista diceret præsentibꝰ Adam & Eua, esset serpens iacens, & non erectus, causa est, quia non sustentabatur nunc à dæmone contra

I modum naturæ suæ, ideo non esset nisi naturaliter. s. prono corpore, sed mulier putaret hoc factum, quasi iam Deus inciperet punire serpentem faciendo sui per pectus incedere: & ad hoc accedebat aliud, quia iam serpens non loquebatur, cùm tamen prius loqueretur, & ita putaret mulier vocem ablatam, & ita crederet etiam ablatum incessum rectum. Et motiuum ad hoc erat, quia contra serpentem nunc loquebatur Deus, & verisimile erat, quòd responderet aliquid si posset, non tamen respondebat, ideo credibile est, quòd non poterat, sed prius loquebatur, ideo putaretur iam sibi esse vocem ablatam. Aliter poterat dici, quòd mulier viderat serpentem prius pronum, & nunquam rectum, & etiam nunc quando Deus loquebatur contra illum, erat pronus in terra, & tamen

K mulier putauit hoc esse maledictionẽ serpentis, quòd super pectus graderetur, quia erat inexperta naturæ eius, nam licèt nunc eum pronum videret, putabat, ꝙ aliquãdo rectus ambulare possit quasi vtrunque posset secundum naturam, & cum nunc Deus istud diceret, putabat eum ad semper pronum incedendum, vel aliter putaret mulier, ꝙ serpens semper pronus incesserat, & non poterat aliter ambulare, sed nesciebat an Deus ei aliquando contrarium modum incessus concederet; cũ autẽ Deus nunc sic determinauit, ꝙ super pectus graderet̃, putauit simpľr factũ esse impossibile serpẽti rectũ incedere, & ad hoc illũ Deꝰ nũc dãnaret.

Dicebatur

Quæst. 697 De quo intelligitur terram comedes cunctis diebus vitæ tuæ.

Dicebatur deinde in maledictione serpentis, terrã comedes cunctis diebus vitæ tuæ. Aliqui de dæmone exponunt, vt August. ꝙ ille terram comedit, i. homines terrena cupientes sibi incorporat, quia sicut Christus vnum corpus misticum facit omnibus sibi vnitis fide, & charitate, cuius corporis ipse caput est, nam Christus est caput viri: prima ad Corin. 11. cap. Ita & diabolus vnum corpus facit cum omnibus peccatoribus, quandiu in peccato manent, & illius corporis diabolus est caput, vel rex iuxta illud. Iob 41. c. ipse est rex super omnes filios superbiæ, & princeps etiam eorũ vocatur, sicut Christus eum dicit principem mundi, i. mundanorum, vel terrenorum hominum. Ioan. 12. c. Princeps huius mundi, iam iudicatus est, & Iohã. 14. venit princeps huius mundi; & in me non habet quicquam. Et sicut aliquis amans Deum, & seipsum contemnens efficitur de corpore, vel ciuitate Dei, ita qui seipsos inordinate amant Deum contemnentes dæmoni incorporantur, quia duas ciuitates fecerunt sibi duo amores: vt dicit August. lib. 14. de ciuita. Dei. Isti autem qui se amantes Deum contemnunt terra vocantur, quia solum quæ terrena sunt sapiunt, solis carnalibus delectationibus, & transitorijs honoribus inhiantes, quæ omnia de terra sunt. Dicendum, ꝙ licèt tales homines possint vocari terra, & illos sibi diabolus incorporet, scriptura tamen sacra non loquitur de hoc, sed de serpente: primo, quia ad serpentem præsentem fiebat sermo, quomodo ergo de diabolo intelligeretur? Secundo, quia si de diabolo intelligeretur nulla satisfactio præstaretur mulieri pro malo, quod passa fuerat inquantum seducta est, sed ista fiebant ad satisfactionem eius, vt supra dictum est, ergo oportebat de serpente intelligi, & non de dæmone. Tertio, quia hoc conuenit ad literam serpẽti, ꝙ comedat terram, ergo non oportet quæri extorsiones, quomodo de alio accipiatur. Quarto, quia si accipiatur de serpẽte, i. dæmone non erit maledictio vlla: nam ꝙ dæmon incorporet sibi malos homines, & peccatores nõ est sibi pœna, sed dominium, cum nihil aliud ipse magis cupiat, quã omnes sibi subijcere, & hoc est quod diebus, & noctibus facere conatur, iuxta illud prima Petri. 5. cap. Aduersarius vester diabolus circuit quærens quem deuoret, & tamen omnia hic posita dicuntur in maledictionem, & pęnam, ergo nõ intelligitur de dæmone. Quinto, quia dicitur terram comedes cunctis diebus vitæ tuæ, sed de diabolo non est, adhuc verum illo sensu, nam non incorporat sibi homines terrenos, nisi vsque ad diem iudicii, postea autem non incorporabit sibi aliquos, neque dominabitur eis, quos iam incorporauerat, immo desinet esse princeps eorum, quia euacuabitur tunc omnis principatus. Dicẽdum ergo, quod applicatio potest fieri in sensu mistico, & talis est sensus Augustini, accipiendo de dæmone, vt nos quoque applicuimus, supra 3. c. sed non est ille sensus literalis, quem intendit in sacra Scriptura.

Quæst. 698 Determinatio.

Est ergo dicendum, ꝙ hoc accipitur de serpente illo, qui tentauit Euam, aut in quo facta est tẽtatio eius; primo, quia ad eum dirigebatur sermo, & ita de ipso intelligendum erat, quod dicebatur. Secũdo, quia sic esset illud dictum ad propositum eius, quod Deus volebat hic mulieri ostendere, ꝙ serpenti pœnam inferebat, quia eam deceperat. Tertio quia est verum ad literam de serpente, & non est verum de diabolo: nam serpens terram comedit, diabolus autem nihil manducat, quia non est animal, quod nutriatur. Quarto, quia dicitur, terram comedes cunctis diebus vitę tuę, & ita limitatur tempus manducandi. s. quandiu viueret, & tacitè significatur id, cui fit sermo, iste, esse aliquid mortale, & tñ dæmon non est mortalis, sed in ęternum viuet, ergo de serpente, qui aliquando mori-

A tur intelligitur, & non de dæmone. Et sciẽdum, quòd istud ponitur, vt pœna, s. vt sit vel putetur, quia est vt quoddam malum, nam in cibis non potest esse deterior cibus, quàm terra est: est enim pessimi nutrimenti, cum ergo damnatur serpens ad comedendum terram, est vt magna pęna, & vindicta quædam mulieri: nam non inferebantur talia mala mulieri, cum mansserint ei in cibum omnes fructus arborum, & generaliter omne, quod nascitur in terra. Similiter dictum fuit omnibus diebus vitæ tuæ, quod ad ostensionem maioris pœnæ factum est: nam putaret mulier, quòd ista pęna pauco tempore duraret, vel Deus cito ei remitteret, & ita nõ esset indignationi suæ satisfactum, cum autem dicitur, quòd in tota vita serpẽtis duraret

Decisio dubietatis.

B ista pœna, cum non posset plus extendi, satisfactũ esset mulieri. Et ista vera sunt, quia serpens terram comedit, & hanc comedit cunctis diebus vitæ suæ: nunquam enim alium cibum mutat, cum iste sit ei naturalis.

Quæst. 699 Obiectio tollitur de cibo serpẽtis.

Sed dicet aliquis quomodo hoc dixit serpenti, quia istud non erat pœna aliqua: est enim naturalis conditio serpentis manducare terram, & non aliquid aliud: ideo non poterat poni in pœnam. Dicendum, quòd verum est, quòd non erat pœna, sed natura manducare terram serpenti, quia sicut est nobis manducare panem, & alia, quæ bene nos nutriunt, ita est naturale serpenti comedere terram, sic dicitur Isa. 55. cap. serpenti puluis est panis eius, idest puluis, vel terra est serpenti loco panis. Sed panis est nobis conueniens nu-

C trimentum, ergo & similiter terra serpenti conuenit in cibum. Secundo, quia si terra non esset naturalis cibus serpentis, non viueret manducando illam, sed viuit, ergo non est cibus contra naturam eius. Tertio, quia si esset datus in pœnam serpenti esset ei durum, & triste manducare terram, quia omnis pęna facit tristitiam, & est inuoluntaria, ideo non inclinaretur serpens ad manducandum terram, sed potius abominaretur eam, & si abominaretur illam, nunquam manducaret de ea, sed manducat eam nullo cogẽte, ergo non est contra naturam eius manducare, sed naturale cum inclinetur ad comedendum eam. Quarto, quia si naturale esset serpenti manducare aliud, &

D Deus conuerteret cibum eius in terram mutaret naturam, & tamen Deus non mutat naturam per peccatum, ergo non mutauit cibum serpentis, sed erat prius ei naturale manducare terram. Quinto, quia esto, quòd Deus vellet circa illum serpentem, in quo fuit tentata Eua, facere aliquam mutationem, non faceret tamen circa alios, in quibus nihil commissum fuerat, & tamen omnibus serpentibus est nunc commune, quòd terram comedant, ergo non erat naturale prius manducare aliud, & postea comederint serpentes terram, sed sicut nunc terram comedunt, ita & comedebant illam, antequam in serpente illo tentaretur mulier. Dicendũ ergo, nihil mutatum esse de cibo serpentis, sed antequam tentaretur Eua, ille serpens, & cæteri manducabant terram, quia Deus, qui dedit animalibus naturam, dedit etiam eis cibos con-

Determinatio.

E uenientes secundum naturas datas, & non est idem cibus omnium animalium, sed quædam animalia viuunt, & bene nutriuntur cum eis, quæ alijs animalibus sunt mors, sicut est de cicuta, nam hominem interficit, & capra manducans cicutam impinguatur, vt ait Isidorus, libro 17. Etymolog. Ita est de serpẽte ꝙ dedit ei Deus distinctam naturam ab alijs animalibus, ideo fecit ei conuenire alium cibum, qui non conuenit communiter alijs animalibus, scilicet terram, & hoc est quod dicitur Isa. 55. c. Serpenti puluis est panis eius, idest loco panis est puluis, vel terra serpentibus.

Quæst. 700. Cum talis cibus sit serpēti naturalis cur dr datus in pœnam.

Quæretur, cum istud non fuerit de nouo datum ser
penti, quomodo ponitur, vt maledictio cum compe-
tat secundum naturam. Dicendum, quòd ista maledi
ctio diceretur non, vt inferretur malum serpenti, sed
vt mulieri satisfieret, satis erat, ꝙ mulier putaret pę-
nam illatam esse serpenti etiam si verè non fuisset in-
flicta, sed ita fuit hic, quia potuit rationabiliter puta-
re, quòd iste cibus nunc serpenti in pœnam dabatur,
sicut fuit de præcedenti, scilicet, quòd super pectus
suum graderetur, nam secundum naturam serpenti
conueniebat, sed mulier potuit putare, quòd nunc dā
nabat Deus serpentem ad gradiendum super pectus
a fortiori potuit hoc credere circa cibum. Primo, qa
mulier nunquam viderat serpentem manducantem,
& ita nesciebat quid manducaret, vnde putare posset,
quòd manducabat herbas, vel fructus sicut cętera ani
mantia; nam iste erat cibus generalis eorum iuxta id,
quod dixit Deus a principio creationis, supra 1. cap. sci
licet. Ecce dedi vobis omnem herbam afferētem se-
men super terram, & vniuersa ligna, quæ habēt in se-
metipsis semētem generis sui, vt sint vobis in escam
& cūctis animantibus terræ, omniq; volucri cœli, &
vniuersis, quæ mouentur in terra, in quibus est anima
viuens, vt habeant ad vescendum: & sic de serpente
idem putaret, quod de alijs animantibus terræ. Secun-
do, quia etiam si mulier vidisset serpentem mandu-
cantem aliquando terram, non putaret hunc esse ci-
bum determinatum eius, sed & alijs cibis vesci, sicut
& aliqui homines terram manducant, & carbones, vt
Arist. dicit lib. 7. Ethic. & tamen etiam alios cibos co-
medunt, cum autem Deus diceret, ꝙ manducaret ter
ram omnibus diebus vitæ suę, videbatur damnatus ad
solam terram manducandum, & sic videretur satisfa-
ctum mulieri.

Quæst. 701 Qūo intelligitur ista maledictio, ponā inimicitias inter te, & mulierē.

Dicebatur vlterius in maledictione inimicitias po-
nam inter te, & mulierem, de quo quomodo ad ma-
ledictionem pertineat, & de quo intelligatur, est du-
bium. Aliqui exponunt accipiendo semper dæmonē
per serpentem, & vocant mulierem appetitum sensi-
tiuum, & vim existimatiuam, quæ pertinet ad rationē
inferiorem, iuxta modum Augustini, & Theologo-
rum dicentium, quòd tunc gustat mulier de cibo ve-
tito, quando sensualitas & existimatiua sic iudicant,
& peccatum non est tunc consummatum: vir autem
gustat de cibo vetito, quando ratio sic iudicat, vt appe
titus inclinat, & tunc est consummatum peccatum.
Et dicuntur esse inimicitiæ inter serpentem, & mulie
rem, idest inter dæmonem, & sensualitatem, quia dæ-
mon vellet tentare hominem perducendo ad malū:
& quia non valet immediatè peruenire ad rationem,
aggreditur partem sensitiuam, obijciendo aliquid par
tibus exterioribus, quod appetitum moueat, vel mo-
uendo interiora, s. phantasmata, secundum quæ fiunt
nouæ conceptiones, & sequitur appetitus conceptio-
nem, & quia non est iste motus immediatè a ratione
non dicuntur inimicitiæ ad virum, sed ad mulierem si
gnantem sensualitatem. Dicitur & semen tuum, & se
men illius, sicut inter serpētem, & mulierem sunt ini-
micitiæ, ita inter semen vtriusque sunt inimicitiæ, se-
men diaboli hoc modo vocatur praua suggestio, se-
men mulieris est recta operatio, & ista duo inimican-
tur sibi. Etiam dicitur ipsa cōteret caput tuum, caput
diaboli est principium actiuum eius, tunc conteritur
caput diaboli, quando in principio tentationis resisti-
tur, & quia primum rei est caput eius, & si resistatur
tentationi in principio facilius frangitur: dicitur, Tu
insidiaberis calcaneo eius. s. diabolus, vult insensibili-
ter lædere, q̄ñ non videtur, sicut qui mordet in calca-
neo mordet a posteriori, & vbi non vr̄, secus si vellet
mordere in vultu, quia tunc necesse erit videri.

Quæst. ... Cōlum... opinio... quorū...

F Dicendum, ꝙ iste non est sensus, quem litera inten
dit, neque ad hoc signādum protulit Deus ista verba,
sed ista dicuntur per quandam applicationem; & po-
test esse allegoria, vel tropologia: & patet primo, quia
loquebatur ista Deus serpenti præsentibus Adam &
Eua: ideo de illo intelligendum erat, & non de dæmo
ne. Secundo, quia dicta fuerunt ad satisfaciēdum mu-
lieri, quæ læsa fuerat per tentationem serpentis, vt vi-
deretur ille in aliquo puniri, & tamen si de dæmone
intelligatur non satis fit mulieri, ideo nō accipitur sic.
Tertio, quia omnia ista videntur extorta, & non con-
cordantia literæ, accipiendo autem de serpente cōcor
dat literæ, vt dicetur post, ideo de illo intelligendum
est. Quarto, quia accipiendo de dęmone non pertinet
G hoc ad maledictionem, cum non sit aliquid, vt pœna
dęmonis, sed aliquid quod ille ex electione agit. Quin
to, quia dicitur inimicitias ponam inter te, & serpen-
tē, & tamen illæ inimicitiæ, quæ sunt inter dęmonem
tentantem, & hominem tentatum, non fuerunt posi-
tæ a Deo, sed diabolus illas ex inuidia suscitauit, & ea-
dem stimulatus semper pugnat, vt hominem subuer
tat. Sexto, quia dicitur: Inter te, & mulierem, & tamē
sic accipiendo potius deberet dici inter te, & virum,
quia diabolus non aduersatur parti sensitiuę, in cuius
actu non consistit peccatum, sed parti rationali, in cu-
ius actu peccatum est, & bene agere, & pars illa, vt di-
citur signatur per virum, ideo de viro deberet dici, &
non de muliere. Septimo, quia dicitur; Et semen tuū,
H & semen illius; & tamen non est contentio seminis
diaboli ad semen mulieris accipiendo per eam sensua
litatem, nam recta operatio, aut cogitatio non est sen
sualitatis signatæ per mulierem, sed rationis signatæ
per virum, nam intellectus, & ratio deprecatur ad o-
ptima. libro 1. Ethic. sensualitas autem potius ad ma-
lum, quia sensus, & cogitatio humana ab adolescen-
tia sua sunt prona ad malum, supra 8. Octauo, quia di
citur: Ipsa conteret caput tuum, & accipiendo de sen
sualitate non est verum, ꝙ illa conterat tentationem:
ratio enim est, quę frangit tētationem, sensualitas au-
tem signata per virum non frangit tentationem, sed
potius suscitat, cum in sensualitate sint passiones, con
tra quas ratio nititur, & hæc pars sensitiuæ rationi ob-
I uiat, lib. 1. Ethic. ideo vir, idest ratio debet confringe-
re caput serpentis, i. tentationem dæmonis, non autē
sensualitas signata per mulierem. Adhuc alij exponūt
istud etiam misticè per serpentem accipiendo dęmo
nem, per mulierem autem non sensitiuam partem,
sed mulierem quādam, i. dominam nostram virginē,
& dicitur inimicitias ponā inter te, & mulierē nō quā
superasti faciliter, sed illam quam nūquam poteris su-
perare; immo multi ab ea adiuti te superabunt, & hoc
videtur pertinere ad pœnam dæmonis, qui est super-
bus ꝙ a sexu fragili, s. muliebri vincatur. Dicitur inter
semen tuum, & semen illius, semen mulieris, i. uirgi-
nis est Christus de ea natus, semen diaboli vocantur
alij dæmones minores, qui sunt quasi filij eius, vel mi-
nistri, quia ei consenserunt, ita Christus eos vocat.
K Matth. 25. c. Cum diabolo, & Angelis eius, est autem
inimicitia inter Christū, & dęmones, quia ipse conte-
rit eorum potestatem. Et ipsa conteret caput tuum. s.
domina nostra pariendo filium suum contriuit caput
diaboli, cum ipse alligauerit dæmonem, nam Satanas
ligatus est per mille annos: Apocal. 20. c. & tempore
Christi facta est ista ligatio, quia ipse dixit nunc iudi-
cium est mundi, & princeps huius mundi eijcietur fo
ras: Iohann. 12. capit. Dicitur tu insidiaberis calcaneo
eius, idest fini ipsius, quia calcaneus est vltimum cor-
poris, ita mors est vltimum viuentis, diabolus au-
tem insidiatus est calcaneo Christi, quia finem eius
inspicere voluit, vt videret si quid haberet in eo,
sicut

Quæst. ... Aliorū ... positio ... xta quæst. 701 ...

ſicut in cęteris: vnde & tentauit eum triplici tentatione: Matth. 4. capit. ſed fruſtratus eſt diabolus, quia impoſſibile erat ſuperare eum, a quo creatus erat. Dicendum etiam, quòd iſta expoſitio non eſt literalis; quia Deus loquens non intẽdebat hoc, ideo licet omnia iſta, quæ dicuntur vera ſint, non eſt iſte ſenſus literæ. primo, quia hic accipitur aliquid commune cum præcedenti expoſitione. ſ. ꝙ de dæmone intelligatur, & ideo militant contra hoc tres rationes primæ poſitæ. Quarto, quia cum dicatur hoc ad ſatisfactionem Euæ, oportebat, ꝙ intelligeretur hoc de ipſa, & alijs mulieribus, & non de vna ſola, qnia pauca ſatisfactio erat Euæ, ꝙ mulier aliqua poſt multos annos confringeret poteſtatem hoſtis ſui. Quinto, quia adhuc eſſet aliqua ſatisfactio, ſi intelligeretur de dæmone, qui ſuperaretur per fęminam, ſed Eua non intelligebat de dæmone, quia neque putauerat factum fuiſſe hic aliquid a dæmone, ſed totum per ſerpentẽ, ideo non poterat cogitare talem ſatisfactionem ſibi futuram. Eſt enim neceſſe dici, ꝙ Eua intelligeret ea, quæ dicebantur hic a Deo, cum dicerẽtur in eius conſolationem, ideo ſi de virgine, & Chriſto dicerentur, deberet ipſa ſic intelligere futurum eſſe, ſed hoc nemo aſſerit, cũ vix propheta, poſtea iſtam rem tam diſtincte intellexerit, ergo non fuit dictum Euæ in iſto ſenſu. Sexto, quia ſi inimicitiæ fuerunt inter dæmonem, & virginẽ matrem Chriſti, non poſuit eas Deus, ſed diabolus ex inuidia repugnauit, & tamẽ iſtę inimicitiæ, de quibus hic dicitur fuerunt a Deo poſitæ. Septimo, quia non poteſt applicari expoſitio iuxta omnes partes literæ, nam inter dæmonem, & mulierem ſunt inimicitiæ, & per ſemẽ dæmonis accipimus minores dæmones, qui ſunt quaſi filij, vel ſemen maioris dęmonis, dicemus inter virginem, & maximum dæmonem eſſe inimicitias, & inter Chriſtum & minores dęmones eſſe inimicitias, ſed hoc non conuenit, qa Chriſtus potius deberet inimicari maximo dęmoni, quia ipſe eſt potens eum comprimere. Octauo, quia ex hoc pręſupponeretur, ꝙ diabolus, qui tentauit Euam, fuit maximus omnium, cum dicatur inter ſemen tuum, & ſemen illius, & ita ſemen huius vocantur omnes dęmones alij, ideo maximus omnium eſſet, ad quẽ iſta dicebantur, & ille tentaſſet Euam, quod non eſt ſatis veriſimile, ꝙ Deus permiteret mulierem in prima tentatione, quæ leuis futura erat, tentari a maximo dæmone, qui potentiſſimè tentaret.

Quæſ. 704 Determinatio auctoris ſuperioris quæſt.

Dicendum ergo, ꝙ intelliguntur iſta verè de ſerpẽte animali: & apparet primo, quia ad ſerpẽtem illum loquebatur Deus, ideo de illo intelligeretur. Secũdo, quia ita ſatisfiebat mulieri, ꝙ ſerpenti illi aliqua mala inferrentur, aut inferri viderentur, ꝙ nocuerat Euę. Tertio, quia totum quod eſt in litera conuenit ſerpenti illi ſine aliqua extorſione, & omnibus alijs ſerpentibus. Quarto, quia dicitur inimicitias ponã inter te, & mulierem: & verum eſt, ꝙ inter ſerpentem illum, & Euam fuerunt inimicitiæ, & ad cęteros etiam ſerpentes, quę adhuc durat hodie. Quinto, quia alia pars literæ. ſ. Inter ſemen tuum, & ſemen illius; etiam conuenit ad literam, quia nõ ſolum illa mulier, cum irrogatum fuit malum per ſerpentem, habuit inimicitias ad ſerpentem, ſed etiam omnes deſcendentes ab ea: omnes enim homines ſunt ſemẽ mulieris illius, quia nullus vnquam natus eſt, qui non eſſet de progenie illius mulieris: ſic dicitur ſupra 3. cap. ꝙ Adam vocauit vxorem ſuam Euam, quia ipſa eſſet mater omnium viuentium, ſemen autem ſerpentis vocantur ſerpentes deſcendentes ab eo, vel in eadem ſpecie exiſtẽtes: nam non ſolum ille ſerpens habuit inimicitias ad homines, ſed & omnes poſteriores ſerpentes deſcendẽtes ab eo, vel in eadem ſpecie exiſtentes, nam non ſolum ille ſerpens habuit inimicitias ad hominem, ſed & omnes poſteriores ſerpentes. Et homo non ſolum contra illum ſerpentem, ſed & contra omnes habet inimicitias. Sexto, quia conuenit etiam quod dicitur: Ipſa conteret caput tuum, & tu inſidiaberis calcaneo eius: nam mulier conterit caput ſerpẽtis, quia ita prouenit ex naturali diſpoſitione corporis ſerpentis: habet enim corpus extentum ſuper terram, & ita caput eſt etiam terræ coniunctum: vnde facilè eſt calcare pedibus caput illius, atque conterere, vel lapide aut ligno frangere. Serpens vero cum mulieri inimicetur nocere cupiens, & nocere habeat mordendo, non poteſt mordere, niſi in pede, quia diſpoſitio corporis ſui talis eſt: ſi enim rectus graderetur eleuato corpore, poſſet mordere in facie, vel alia parte ſuperiori corporis; quia tamen iacet extentus in terra, a qua ſe non põt tollere, non poteſt mordere mulierem, niſi in partibus illis, quæ terram tangunt, & ita mordet in pede. Et adhuc deſignatum eſt aliud, ſcilicet, quòd nõ mordeat ſerpens mulierem in quacunque parte terræ cõiuncta, ſed ſolum in parte poſteriori pedis, quàm calcaneum dicimus, quod conuenit inſidiis, & timori. Si enim non timeret, veniret palam, & a parte anteriori, ſed quia timet inſidiatur, & mordet in poſteriori, ſcilicet in calcaneo.

Quæſ. 705 De inimicitia, inter ſerpentẽ, & mulierẽ, quę ſit & quomodo poſita.

Sed quæretur, quæ inimicitiæ ſunt iſtæ inter ſerpentem, & mulierem, & quomodo Deus illas poſuit. Aliqui dicunt, quòd hoc eſt ſerpentem habere venenũ, quo mulieri mordendo noceat: ſic dicit Ioſephus, libro primo Antiquita. ſcilicet, Abſtulit autem & ſerpenti vocem iratus eius malitiæ, quam geſſerat in Adam venenum ei ſub lingua ponens, quod eſſet omnibus inimicum. Dicendum, quòd inimicitiæ verę ſunt inter mulierem, & ſerpentem, ideſt inter totum genus humanum, & ſerpentes omnes, quia ſerpens mordet, & lędit hominem: homo autem repellens iniuriam, vel præueniens, vt non lædatur, frangit ſerpentis caput, vel occidit ipſum. Iſtud prouenit ex mutatione ſtatus humani: cum enim eſſet homo in ſtatu innocentiæ in Paradiſo terreſtri, omnia inferiora ei obediebant, ſicut ipſi Deo, & ideo nullum animal nocere poſſet homini, neque de facto noceret, & ſic ſeruaretur concors dominium, & quieta ſubiectio hominum, & animalium, cum vero homo volũtariè ſe alienauit a Deo præuaricãdo præceptum eius nollens ei ſubijci, fecit Deus, quòd animalia non eſſent homini ſubiecta, immo & vires animæ inferiores non manerent ſubiectę ſuperioribus, tunc fuit locus inimicitiarum, ſcilicet, vt animalia homini nocere poſſent, & nocerent.

Sed inter cętera animalia fuit ſerpens, qui homini noceret, ideo ipſe gerit contra hominem inimicitias, quod fuit de animalibus quæ tunc erant, & de omnibus, quę nunc ſunt, quia ablato ſemel ſtatu innocentiæ nunquam ille poſtea rediit, ideo ſicut illa animalia, quę tunc erant inceperunt non eſſe ſubdita homini, ſed poſſe ei nocere, ita & cętera de eis nata. Sic igitur de ſerpentibus fuit, quòd non ſolum ille ſerpens, ſed & omnes poſtea nati fuerunt non ſubditi homini, & nocuerunt, vel nocere potuerunt ei, & ſic gerunt omnes inimicitias ad hominem, propter quod Deus dixit, & ſemen tuum, & ſemen illius.

Quæſ. 706 Cur Deus inimicitiã ſolum ſerpentis, & nõ aliorũ aĩaliũ aduerſus hominẽ prænunciauit.

Quęretur, cum iſtę inimicitię non ſolum ſint ſerpentis ad hominem, ſed etiam aliorum animalium, quare Deus dixit ſolum de inimicitijs ſerpentis ad hominem.

Aliqui dant vnã cauſam, ſcilicet, quòd tunc quando Deus dixit, ſolus ſerpens nocebat homini, poſtea autem alia animalia incœperunt nocere, & ita Deus dixit de illis ſolis, quę tunc nocebant.

Probat nō solum serpentem tunc hoīs inimicum fuisse.

Sed dicendum,ꝙ non est hoc verum. Primo, quia ꝙ animalia nocerent homini, prouenit ex eo,ꝙ non sunt ei subdita,& habent ferocitatem quandam, aut desideria innata,secundum quæ conueniens sit eis homini inimicari,aut nocere; quandiu autem manserūt subdita homini,nullum illorum poterat inimicari:cū autem recesserunt a iugo eius omnia potuerunt nocere:sed omnia animalia simul recesserunt ab obediētia,vel subiectione hominis, ideo omnia inceperunt simul inimicari. Patet hoc, quia istud fuit inquantum homine per peccatum alienato a Deo,& non manente in subiectione eius,Deus cætera absoluit ab eius obedientia,vel subiectione, sed homo peccauit semel in Paradiso, in quo a Dei subiectione recessit: ergo tunc Deus simul omnia absoluit ab eius obedientia, tam exteriora quàm interiora.i. vires naturales eius: ergo non est verum, ꝙ tunc solus serpens inimicabatur homini. Secundo patet, quia post peccatum Adæ semper fuit vnus status,quantum ad habitudinem generalem hominum,& rerum vniuersi, ante peccatū fuit vnus status multū dissimilis huic,in quo nihil mali erat,& omnia homini subdita erant;post peccatum fuit status,in quo incidit homo in omnia mala, & tamen nunc multa animalia nocent nobis, & aduersantur, ergo illa statim cęperunt aduersari peccante homine,quia aliàs inciperet alius status, adhuc deterior generaliter,in quo plura mala haberet homo, quàm habuit per peccatum Adæ. Sed istud non potuit esse, qa status malus generaliter omnibus hominibus non potest esse, nisi per peccatum, quod sit omnium hominum,sed nullum fuit peccatum omnium hominū nisi peccatum Adæ,sicut dicitur ad Rom.5.c.Omnes in Adam peccauerunt, quia in ipso erant omnes homines.Ideo per peccatum Adæ omnibus hominibus potuit sequi, & secutus est status generaliter malus, quasi omnes actualiter essent,quādo Adam peccauit, & omnes in illo peccato peccarent: nullus autē alius homo fuit,aut potuit esse, in quo omnes peccarent, quia nullus alius fuit,ī quo tota natura humana esset, ideo per nullius alterius peccatum potuit induci malus status generaliter omnibus hominibus. Si autē dicatur,non inducitur per peccatum alicuius vnius hominis, sed per peccata omnium ipsis omnibus. Dicēdum,ꝙ non est verum, quia non peccant omnes homines in eadem re, ideo non est peccatum omnium idem aut simile,etiam quidam sunt, qui non peccant sicut paruuli,sed & illi patiūtur eadem mala, quæ alij homines,ergo non possunt ista mala communiter & vniformiter venire,nisi propter aliquam causam,quę vna est,& cōis in omnibus,& tamē nulla causa est,nisi peccatum,quia pęna non est, nisi propter peccatū; & non potuit esse alicuius alterius peccatum generale,nisi Adæ,in quo omnes peccauerunt, ergo non potuit malus status induci generaliter omnibus hominibus,nisi per peccatum Adę.Et tamen si diceremus, ꝙ peccante Adam solus serpens inimicabatur,postea aliquo tempore inceperunt alia animalia nocere homini, inductus fuisset postea aliquis status malus generalis differens a priori. ergo non fuit aliquis talis status inductus, sed omnia mala quæ nunc patiuntur homines,inceperunt pati statim post peccatum Adæ, licèt quantum ad quasdam priuatas personas aggrauētur propter ipsarum specialium peccata: generaliter tamen talia sunt, sicut tunc: ergo cū nunc multa animalia homini noceant, & tunc nocere incœperunt. Tertio patet ex consolatione, quā Deus hominibus pręstabat in principio secūdæ ætatis:erant.n.pauci homines,& animalia plura, timerent aūt ab eis cōsumi, ideo ad tollēdum istum timorem dixit Deus Noè,& filijs eius egressis de arca,supra 9.c.Crescite,& multi-

F plicamini, & replete terrā, & terror ac tremor vester sit super cuncta animalia terræ, & super omnes volucres cęli cum vniuersis,quæ mouentur in terra: ergo videtur, ꝙ inimicitiæ erāt inter multa animalia,& hominem.i. præstare solebant impedimentum aliquod prius in prima ætate,quia aliàs superuacuum esset fieri illam consolationem, ergo etiā in prima ætate non solus serpens,sed & multa animalia homini nocebant aut nocere disposita erant. Quarto, quia animalia nocent homini ex naturalibus motibus ipsorum,sed oīs motus naturalis qui nunc est in animalibus fuit semper, quia ea,quæ sunt naturalia, sunt a principio generationis, ergo ea quæ nunc nocent, etiam a principio nocebant,& ita non est verum,ꝙ solus serpens a principio nocebat.Quinto,quia ēt præsupposito hoc,ꝙ so-
G lus serpens tunc noceret, non esset conueniēs causa quam reddūt,nā istud esset si Deus loqueretur de inimicitijs,quæ solum tunc essent, & tñ dixit ēt de futuris, scilicet inter semen tuum & semen illius,ergo cū postea tēpore seminis mulieris non solus serpens, sed & cætera animalia nocitura homini essent, nō debuit de solo serpente dici, si propter hanc causam esset.

Quęst. 7. Opinio aliorum de inimicitia serpentis erga hominem impugnatur.

Alij dicunt,ꝙ fuit causa, quia licet multa animalia nocitura erant, serpens tñ ante oīa nocuit homini, iō debuit specialiter ꝯ ipsum prænunciari malum, nam in serpente tentata fuit mulier, & non in aliquo alio aīali. Simile est in sacra Scriptura, de inimicis Iudæorum,qui primo nocuerunt eis,quia licèt alij magis eis nocuerint,de eis fit maior mentio, & ad eos habētur
H maiores inimicitiæ,isti sunt Amalachitę,nam statim, vt Israelitæ exeuntes de Aegypto transierunt mare rubrum pugnauerunt Amalachitę contra ęos in Raphidinis. Exod.17.c.Et ob hoc ꝯ eos prænunciatum est ꝑ Balaam prophetam: Nume.24.c.Principium Gentiū Amalech,cuius extrema perdentur.i.fuerunt Amalachitæ principium Gentium.s.omnium Gentium, prima quæ pugnauerunt contra Israel. Et ob hoc Deus non solum contra eos prænunciauit mala,sed ēt mandauit Israelitis, ne obliuiscerentur huius mali, quod gesserant Amalachitæ contra eos, & vlciscerentur de eis Deute.25.c.Memento quid fecerit tibi Amalech, quando egrediebaris ex Aegypto,qūo occurrerit tibi
I in via, & extremos agminis tui, qui lassi residebant, occidit; quando tu eras fame, & labore confectus,& non timuerit Deum. Cum ergo dominus Deus tuus dederit tibi requiem, & subiecerit cunctas per circuitum nationes in terra quam tibi pollicitus est, delebis nomen eius de sub cęlo,caue ne obliuiscaris. Ita ergo cum serpens fuerit primum in animalibus, quod homini nocuit, ad eum debuerunt haberi inimicitiæ. Dicendum,ꝙ hoc non est conueniens causa: primo,qa serpens in nullo nocuit homini, nam ꝙ fieret tētatio mulieri in serpente,non fuit operatio serpētis,sed diaboli: non.n. tentauit serpens,neq; tentare potuit,cum non esset intelligens, neq; loqui potens,neq; ēt sciuit quid in eo factum est, & non potuit prohibere quin dęmon in eo tentaret mulierem, ideo non est dicen-
K dum, ꝙ serpens in aliquo nocuit. Secus si diceremus sm Iosephum, ꝙ serpens tentationem istam fecerit nullo dęmone introeūte in eum, quia cum eius esset actus,ipse esset primus qui noceret. Secundo, quia si contra serpentē essent inimicitię,quia primus nocuit, debebant etiam esse inimicitiæ, licèt non principales contra alia animalia,q̄ postea nocerent,sed non dictū est de inimicitijs aliorum, ergo non fuit ista vera cā.

Quæst. 7. Opinio auctoris.

Dicēdum igitur,ꝙ fuit specialiter dictum de inimicitijs serpentis ad mulierem, quia ex pręcedentibus apparebat aliqua causa inimicitiarum inter mulierē, & serpētē,& causa inimicitiarum ad aliquod aliud de animalibus,nā serpens videbat fecisse ꝯ mulierē opus

inimici

inimici tentando eam, licèt ſm veritatem non eſſet ſic, & ideo mulier quoq; inimicari poſſet ſerpēti, aliorum animalium nullum re, neque ſm apparentiā fecerat aliquid contra mulierem: iō de alijs nō poterat dici nunc, ꝙ eſſent inimicitiæ aliquę. Secundo, qa iſta de inimicitijs dicta ſunt ad ſatisfaciendum mulieri, q̄ ſe læſam putabat, & tñ non erat læſa ab aliquo animali, vt ipſa putabat, niſi a ſerpente: ergo de illo ſolo dici debuit. Tertio, quia hic magis conuenit, quàm in alijs quia debuit poni aliquid, quod videretur pertinere ad pęnam, & tñ in alijs animalibus non apparent aliqua ita pertinentia ad defectum, ſicut in ſerpente, ſ. ſuper pectus incedere, & terrā comedere: iō de ſerpēte dici debuit, ꝙ cū illo fuerunt inimicitię & nō cū alio aīali.

Quæſ. 709 Quę ſunt iſtę inimicitię inter ſerpētem, & mulierem.

B Quæretur, quæ ſunt iſtæ inimicitiæ inter ſerpentē, & mulierem. Reſpondet Ioſephus, ꝙ eſt venenum, quo occidit vel inficit hominem. ſ. abſtulit, & ſerpēti vocem iratus eius malitiæ, quam geſſerat in Adam venenum ei ſub lingua ponens, quod eſſet hominibus inimicum, & ſic inimicitias voluit conſiſtere in hoc, ꝙ ſerpens venenum haberet. Iſtud dictum Ioſephi cōſonat literæ ſcripturæ in ſuperficie: primo, quia ꝑ hoc apparet, quod potius erāt inimicitiæ inter hominem, & ſerpentem q̄ ad alia animalia, quia ſolus ſerpens habet venenū ſub lingua, cætera animalia quæ ad genus ſerpentis non pertinent, non habent venenum: vnde & ſi homini noceant, erit per vulnus, ſed non per venenum. Secūdo, qa redditur per hoc cauſa eius, quod dr̄ ponam inimicitias, quaſi non eſſent poſitæ: & hoc eſſet quaſi nunc daretur venenum ſerpēti, vt illud haberet, quod prius non habebat. C Sed dicendum, ꝙ iſtæ inimicitiæ non ſunt ipſum venenum ſub lingua poſitum, quia in hoc innuitur, ꝙ ſerpens ante tentationē non habuit venenum, & poſtea datum eſt ei, vt illud haberet: quod non ſtat, quia ſerpenti habere venenū eſt naturale. Nam ex habitudine ſui corporis conuenit. ſ. ex modo mixtionis: ſed omnia naturaliter ſunt a principio generationis, ideo habuit ſerpens venenum ante tentationem, & non fuit ei poſtea datum. Secūdo, quia ſi poſtea fuiſſet venenum datū ſerpenti, cū tota vis nocendi ſit ei ex veneno, non eſſet iſtud in pœnam ſerpentis, ſed potius in pęnam hominum, cū daret nunc Deus ſerpenti maiorē poteſtatem nocendi hominibus, quàm prius haberet, & tñ iſta verba dicūtur, vt maledictio ſerpentis & non mulieris, ergo nō datum fuit venenum poſtea ſerpenti, neq; per iſta verba ſignatur. Sed dicendum, quod iſtæ inimicitiæ ſunt quoddam naturale odium, & inclinatio ad nocendū in alterutrum: ſerpens enim mouetur ad nocendum homini mordendo ipſum, & relinquendo venenum in vulnere: homo autem odit ſerpentē, & inclinat ad nocendum ipſi, ēt ſi ſerpens nondū homini nocuerit.

Quæſ. 710. Quo poſite ſunt iſtę inimicitię

Sed quæretur, qūo dixit Deus inimicitias ponā inter te & mulierem, & quomodo eſt verū, quod Deus poſuerit inimicitias? Dicendum, ꝙ quomodocūque accipiantur inimicitiæ Deus illas poſuit, nam ſi vocentur inimicitię ipſum venenum, ſm Ioſephum verum eſt, ꝙ Deus poſuit illas, quia Deus dedit venenum ſerpenti, cum pertineat ad naturam eius, & omnia naturalia dedit Deus ſerpenti, & alijs rebus, cum tota natura inceperit a Deo per inſtitutionem. Si autem accipiantur inimicitiæ pro odio vnius ad alterum, verum eſt, ꝙ Deus poſuit iſtam conditionē ſecundum naturam tam in homine, quam in ſerpente, quia in homine non eſt per electionem, ꝙ odium habeat ad ſerpētem, neq; in ſerpente eſt iſte appetitus, niſi ſecundum naturam. De ſerpente notum eſt, quia non poteſt in eo eſſe aliquis motus ſecundum electionem, & ideo oīs motus ſuus eſt ſm naturam, & licèt ſit ibi appetitus, qui conſequitur cognitionē fantaſię vel extimatiuæ,

A quia tamen non apprehendit aliquid bonum ſibi eſſe ſerpens, niſi quod eſt ei conueniens ſm naturam erit naturale appetere & fugere talia vel talia, & tamē mouetur appetendo nocere homini. ergo eſt ei iſte appetitus inimicandi naturalis. De homine etiam dicendum, ꝙ eſt naturalis inimicitia ad ſerpētē accipiēdo, vno modo inquantum fugere malum eſt naturale, quia ſicut appetere bonum eſt naturale, ita & fugere cognitum malū eſt naturale, & quia ſerpēs apprehēdit, vt malus homini, eſt naturale fugere ipſum. Alio modo poteſt dici, quod eſt naturale, qa eſt de hoc naturale iudicium: licet. n. homo bonum appetat, & malum fugiat: quædā tñ bona appetit nō naturaliter, & quædam mala ſimiliter fugit ex electione, & non naturaliter: B dicitur igitur naturaliter appetere aliquid, & non ex electione, maximè quando cognitio mouens appetitum eſt ex natura. Ita eſt de omni cognitione, ſm potentiam æſtimatiuam, quia cognitio vel apprehēſio eius non eſt per doctrinam, vel cōſuetudinem, ſed per naturam. Sicut ouis naturaliter lupum viſum iudicat eſſe ſibi malum, & iudicat bonū eſſe ſibi herbam, & aquam: ita & homo per apprehēſionē ęſtimatiuæ iudicat ſerpentē eſſe aliquid mali, & inconuenientis, ideo ſequitur naturaliter odium, & horror quidā in vidēdo. Et ſicut eſt inimicitia iſta in appetitu, ita & ſequitur actus inimicādi. ſ. nocere, vel perſequi ad deſtructionem, vnde libētius homo occidit ſerpētes, q̄ alia animalia, quod fit vt ei non noceant, quaſi reſiſtēdo, vel propulſando nocumētum, & aliquando nō reC ſiſtendo, ſed perſequēdo fugiētes. ſ. vt nunquam nocere poſſint, ſed iſtud eſt quaſi ex ratione, cuius eſt ꝑ prudētiam circa mala futura prouidere, ne eueniant, & tamen inimicitia eſt naturalis. Ideo dicēdū, ꝙ licèt homo nunquam timeret ſibi, vel alteri malum inferēdum per ſerpētē, adhuc occideret ſerpētes, quando poſſet, qa inimicorum eſt proprius actus inuicē nocere, ſed inimicitia eſt naturalis, cum naturaliter apprehēdit hō ſerpētē, vt malum ſibi, ergo naturale eſt ſibi moueri ad perſequēdum ſerpētes, & ꝑſequi qñ potuerit. De ſerpēte ꝯ hominem ſimiliter eſt dicēdum, ꝙ mouetur ad nocendum ei non ſolū ex timore, aut reſiſtēdo malo, quod ei ab hoīe infertur, ſed ex naturali inimicitia, cuius actus eſt nocere inimico, & appaD ret iſtud, quia ſerpēs nocet ex inſidijs cum dicat Deus, & tu inſidiaberis calcaneo eius, & ita anteq̄ homo noceat ſerpēti lędit ſerpēs hominem: ſed hoc nō eſſet, ſi non eſſet in ſerpēte odium ad hoīem, quod conſeq̄tur apprehēſionē naturalem extimatiuæ, qua iudicat malū eſſe ſibi hominē, & verū eſt, quia repugnat ſerpēti homo: & ſputum ieiuni hominis eſt venenum ſerpenti, & nocet ei valde, vt Iſidorus dicit.

Sed dicetur, qūo Deus dixit inimicitias ponā; & tñ iuxta ſupradicta non erāt inimicitiæ ponēdæ: ſed erāt poſitæ cū ex natura ſint iſtæ inimicitiæ. Aliqui dicunt, ꝙ erant ponēdæ inimicitiæ, quia ꝑꝑ tentationē factā in ſerpēte fuit factus odioſus ſerpēs homini, & nō foret aliàs odioſus. Dicēdum, ꝙ non incępit iſtud odiū E poſt tentationē, ſed prius erat poſitum; primo, quia vt ſupra diximus iſtud erat ſm naturam, ſed naturalia ſunt a principio generationis. Secundo, quia dato ꝙ in homine poſſet dici, ꝙ eſſent inimicitiæ ꝯ ſerpentē poſt peccatum, cum homo agnoſcat malū illatum ſibi, & pōt incipere odiſſe ex electione, tñ in ſerpēte nō poteſt eſſe, cum non agnoſcat ſi quod malum intulerit homini, vel in eo contra hominem factum ſit, & tamen eſt inimicitia ſerpentis ad hominem, ergo nō potuit incipere poſt tentationem, ſed erat ex ſua formatione. Cum tamē dicitur, ꝙ incœpit iſtud odium, vel inimicitia poſt tentationem, poteſt dici, quod quantum ad aliquid incęperit, vel aucta ſit iſta inimi-

Quęſ. 711. Cur dicit inimicitiā ponā &c. cum à natura iā cōſtituta eſſet.

citia poſt peccatum ex parte hominis. Primo, quantũ ad mulierem, ſ. Euam, quæ odioſum valde habuit ſerpentem poſt tẽtationem potius quàm prius, eo quòd putabat ſibi ab eo hoc malum factum, quaſi ille eſſet intelligens quid feciſſet, & certum eſt, quòd mulier deteſtaretur valde ſerpentem ex hac cauſa. Secundo, quantum ad alios homines, in quibus naturaliter eſt odium ad ſerpentem: & tamen cum cognoſcunt illũ fuiſſe inſtrumentum diaboli ad perditionẽ noſtram, oderunt eum magis. Sed neque etiam in hominibus putandum eſt accidiſſe odium ex hac cauſa, cum plurimę gentes fuerint, & ſint, quæ non credant mulierẽ tentatam fuiſſe in ſerpente, & tamen illę oderunt ſerpentem ſicut, & nos, qui hæc cognoſcimus.

Queſ. 712. Si pri⁹ ſerpens erat inimicus mulieri, cur non ſe fugiebant ad inuicẽ.

Sed quęretur, ſi prius erant iſtę inimicitię, quomodo mulier non fugit ſerpentem? & quomodo ſerpẽs non fugit a facie mulieris? etiam cur Deus dixit ponã inimicitias. Dicendum, quòd ex formatione ſerpentis, & mulieris fuerunt iſtæ inimicitiæ, ideſt principia inimicandi, ſed ipſum inimicari actu non erat, de muliere patet, quia erat illa tunc in ſtatu innocentiæ, in quo omnia erant ſubiecta homini non potẽtia ei malum inferre, & ideo mulier non poterat cauere ſerpẽtem, aut aliquod animal aliud. Primo, quia ad hoc requirebatur timor in muliere, ſed nõ poterat eſſe, quia timor eſt paſſio, & pœna: ſed in ſtatu innocentiæ nulla pœna erat, neq; eſſe poterat, ideo mulier non poterat timere ſerpentem. Secundo, quia timor eſt de malo futuro: ſed ſerpens non poterat inferre malum mulieri: ergo ſi mulier timeret, ſuperuacuè timeret, ſed non poterat eſſe ibi ſuperuacuum: quia hoc eſſet inordinatum: inordinatio autem eſt malum, ideo non poſſet tunc timere mulier ſerpẽtem, ſed ad id, de quo nullus timor eſt accedimus confidenter, ergo mulier accederet ad ſerpentem, nihil cauẽs aut ſuſpicans mali corporaliter ſibi ab eo inferendi. Sed tamen dicendum, quod iſte ſtatus nõ ſemper manſit, ideo potuit poſtea mulier timere ſerpentem: erat enim in naturalibus ſerpentis, vnde poſſet ſerpens nocere mulieri, & ita erat vt malum ei, & quod vt malum ſibi apprehendi poſſet: ſimiliter mulier habebat naturalem apprehenſionem extimatiuę virtutis, ſecundum quam ſerpẽtem iudicaret malum ſibi, & ideo fugeret eum, ſed ſicut exteriora, quibus erat vis nocendi, erant pro tunc impedita, aut ſic ordinata, vt nocere nõ poſſent, tenebatur quoq; vis æſtimatiua, ne ea, vt mala apprehenderet, quæ ad tunc mala non erant, ideſt malum inferre potẽtia. Cum vero perdito illo ſtatu, & ceſſante dono gratuito, quo inferiora ſubdita erant homini, incęperunt animalia poſſe nocere homini actu, incępit iudicium extimatiuæ non teneri, ſed apprehendere ea, qualia erãt, ſcilicet mala: & ideo etiam ſequeretur inde appetitus, qui eſt odium, & deteſtatio illorum. Ideo nulla alia mutatione facta, aut poſita maledictione in verbis Dei, ſic eſſet, quòd mulier ante tentationem non timeret ſerpentem, ſed confidenter accederet ad eum: poſt peccatum autem inciperet apprehendere eum vt malum, & fugere, & deteſtari, & nocere illi.

Queſ. 713. De ſerpente, an natura homini eſſet inimicus.

De ſerpente autem dicendum, quòd ante peccatũ non nocebat mulieri, neque formidabat accedere ad eam, ſed hoc poteſt intelligi dupliciter: vno modo, ꝙ ex ſe timeret, & fugeret mulierem tãquam malum, & diſconueniens ei: & tamen acceſſit ad mulierem non a ſe motus, ſed ab alio impulſus. Iſta poſitio eſt ſatis conueniens, ſ. ꝙ ex parte animalium nõ ponamus aliud ante peccatum quam poſt, quia ſtatus hominis mutatus eſt, non autẽ animalium cum ad ea non pertineat eſſe ante peccatum, & poſt peccatum, cum nõ poſſint peccare, ideo non variabitur in eis ſtatus aliqs

F per peccatum. Secus de homine, qui fuit formatus in innocentia, in qua aliquandiu manſit, & tunc non poterant ei mala accidere: poſtea fuit in peccato, per qđ incępit habere ſtatum, in quo mala ei inferri poſſent: ideo ex parte hominis poterit diſtingui de habitudinę ad animalia, ſed quia animalia non mutauerunt ſtatum, videtur ꝙ ſicut nunc ſe habent ad hominem, taliter ſe habuerunt ſemper. Secundo, quia ſicut in animalibus non poteſt aliquid eſſe per electionem, ſed per naturalem appetitum conſequentem apprehẽſionem naturalem æſtimatiuæ virtutis, ita neque poteſt aliquid eſſe per donum gratuitum, quia non ſunt bruta capacia talium donorum, ſed natura rationalis, ſed omnia ſunt in eis per naturam, ſed ipſa natura non va-

G riatur, ergo ſicut nunc ſe habet natura animalium circa hominem, vt apprehẽdant eum per extimatiuam, vt bonum, vel vt malum, & fugere habeant, vel adhærere ei, ita & tunc ſe haberent, & ideo cum nunc ſit naturale ſerpenti apprehẽdere hominem, vt malum ſibi & fugere ipſum, ita & tunc illud apprehẽderet, & fugeret. Ad apprehenſionẽ inimicitiæ duo pertinent: vnum eſt fugere, ideſt non approximare ei, quod malum, & inimicum apprehenditur, aliud eſt nocere illi ad deſtruendum ipſum. primum haberet ſerpens ad hominem ante peccatum, ſicut & nunc cum non ſit mutatio ſtatus ex parte ſerpẽtis, & aliorum animalium, & ideo nunquam accederet ad hominem, ſed fugeret niſi traheretur: aliud erat nocere vel inſidiari,

Duo pertinent ad inimicitiam.

H & ad iſtud erat in ſerpente ſufficiens principium, & tñ nunquam illud faceret: non. n. inſidiaretur, neque vnquam noceret, hoc quidem non, vt non appetens, ſed vt a Deo cohibitus per prouidentiam eius quemadmodum fieret de igne, & re frigida, & dura & huiuſmodi, quæ habebant qualitatem ad nocẽdum corpori Adæ, & tamen nunquam nocerent, quia Deus per prouidentiam ſuam in illo ſtatu ſeruabat hominẽ ab omni nocumento liberum. Cum autem obijcitur, ꝙ ſerpens appropinquauit mulieri in paradiſo, dicendũ, ꝙ ſerpẽs ex ſe habebat, vt fugeret, & iõ ſi a ſe moueretur, nunquam ad mulierẽ veniret, ſed a diabolo motus fuit, qui erat potentior: vnde non ſolum ad mulierem veniret, ſed in ignem intraret, ſi dęmon eum impelleret, quia ibi erat ſimpliciter actio per violentiam

I cuius principium non erat intra, ſed ab extra.

Queſ. 714. Cur ſerpẽs accedit ad mulierem, cum illam nã metueret.

Alio modo poterat dici quantum ad principale, ꝙ ſerpẽs in paradiſo accederet ad mulierem, non ſolum a diabolo impulſus, ſed ẽt a ſe motus, & tunc dicetur, ꝙ in ſerpente erant omnia principia inimicitiæ ad hominem, tamen quandiu maneret ſtatus innocẽtiæ hominis, nunq̃ exerceret aliquẽ actum inimicitiæ, ſ. ſerpẽs habebat venenum, ſm quod poterat nocere homini. Habebat etiã aſtutiam, ſm quam poſſet inſidiari, quia ante peccatum dixit ſcriptura de ſerpente, ꝙ erat ſerpẽs callidior cunctis animãtib⁹ terrę. Et eſt iſta calliditas ſibi per naturam, cum Chriſtus dicat nobis de ſerpẽte: Eſtote prudentes ſicut ſerpẽtes. Matth. 10. c. etiam habebat naturalem apprehenſionem æſtimatiuæ virtutis, ſm quam hominem, vt malum, & diſcõ-

K uenientẽ ſibi apprehẽderet; ex quibus ſequebatur, ꝙ fugere poſſet & nocere, tñ omnia iſta ceſſarent in ſerpente tunc, i. neq; noceret, neq; inſidiaretur homini, neq; fugeret ab eo, neque ipſum, vt aliquid malum & diſconueniens ſibi apprehenderet. Iſta autem fieri poterant per ligationem virtutis extimatiuæ: nam ſicut in homine primum principium operatiuum eſt intellectus, quem ſequitur appetitus per electionem, & ipſam electionem ſequuntur mẽbra, & generaliter omne id, in quo eſt vis motiua in corpore, ita in animalibus primum principium operationum eſt extimatiua, cuius apprehenſionem conſequitur appetitus, & appe-

& appetitui seruiunt omnia membra in animali, in quibus est vis motiua, & quia in omnibus est vis motiua per quandam colligationẽ membrorum, vt sunt partes corporis, necesse est quòd ad appetitum sequatur motus totius corporis. Ex hoc autem sequitur, quòd si extimatiua non apprehendat, non poterit sequi appetitus, & si non fuerit ille, neque erit motus aliquis in corpore fugę, vel prosecutionis ad adhærendum, vel nocendum, sed Deus poterat ligare extimationẽ serpentis, & aliorum animalium, qua ligata non sequeretur appetitus, neque motus. Et istud est satis cõuenienter dictum: nam ex quacunque causa accidat, quòd serpens non apprehendat hominem, vt aliquid sibi malum, & disconueniens, est impossibile, quòd sequatur appetitus fugę, vel odij, quia appetitus consequitur naturaliter extimationem, & sicut in vniuersali appetitus sequitur extimationem, ita in particulari talis appetitus sequitur naturaliter talem extimationem, scilicet æstimationem de malo sequitur appetitus fugę, vel odij, & est impossibile, quod sequantur ad apprehensionem, vel extimationẽ boni, sed Deus poterat ligare æstimatiuam serpentis, ideo poterat facere, quod non sequeretur in eo appetitus fugę, neque odij respectu hominis. Modus autem huius erat non quod Deus faceret, quòd serpens apprehẽderet hominem, vt aliquid bonum, & conueniens sibi, ad quod sequeretur naturaliter appetitus approximationis & amoris, sed quòd faceret, quòd serpens nõ apprehenderet hominem vt malum sibi. Si enim serpẽs Deo faciente apprehenderet hominem vt bonum sibi, non solum non fugeret, neque noceret, sed & approximaret ei, quod poterat fieri fallendo serpentis æstimationem, s. faciendo sibi apparere bonum, quod sibi non erat bonum, & hoc non est mirandum, quia si ĩtellectus noster potest decipi, poterit, a fortiori decipi æstimatio animalium. Sed iste modus habet duas difficultates. Prima est, quia videretur Deus facere in animalibus contra naturam ipsorum, quod non satis ponendum est, quando alius modus inuenitur ad saluandum accidentia, quæ apparent. Secunda est, quia diceremus, ꝙ Deus deciperet animalia ostẽdendo eis bonum esse id, quod non esset eis bonum, sed verè malum, & tamen Deus non decipit ea quæ condidit.

Prima difficultas.

Quæst. 715 An aïalia decipi possint.

Aliquis adderet aliam difficultatem, s. quòd nõ cõcederet posse decipi animalia, licèt nos decipiamur, quia iudicium nostrum est per rationem, & per id, qđ accipimus, & nõ est iudicium naturale, propter quod possumus facilè decipi, sicut qui falsè circa aliquid instruitur. Secus de animalibus, quia eorum iudicium est per apprehensionem æstimatiuæ virtutis, & illa apprehensio est naturalis, & non per assuetudinẽ, vel doctrinam: nam insitum est eis quid eis malum sit, & qd bonum, & illud apprehendunt, vt malum & bonum, & tamen natura non errat, cum sit a Deo instituta, iõ poterimus nos errare, & decipi in iudicando, & quòd nunquam possint decipi animalia, quibus principium iudicandi est natura. Dicendum, quod poterat, ita fieri per Deum, quòd serpens apprehenderet hominẽ vt bonum, & ideo appropinquaret ei ex appetitu, & in hoc falleretur serpens: nam homo est serpenti, tanquam aliquid malum, & non est inconueniens, ꝙ decipiatur per Deum, quia possumus decipere animalia, & decipimus, a fortiori poterit Deus decipere. Et cum dicitur, quòd principium iudicandi est eis natura, quæ non errat. Dicendum, quòd licet natura non erret, est error in iudicio animalium, istud autem est, quia non est error in actu æstimatiuæ, sed in actu exteriorum sensuum. Et modus iste insitum est animalibus in sua æstimatiua iudicium de quibusdam speciebus, tanquam de malis: ideo illis obiectis statim malũ

A esse iudicant, & non potest aliud iudicium fieri hoc, quia natura non potest mutari, ita de quibusdam alijs est insitum, quòd eis obiectis iudicent statim esse bonum, & non possunt aliter apprehẽdere, & quantum ad hoc non est error. Et verum est, quòd natura non errat, sed potest fieri deceptio ĩ sensibus exterioribus, ita vt præsentent vnam speciem pro altera, & tenente tunc æstimatiua suam conditionem naturalem apprehendẽdi sequitur necessario, quòd animal erret in iudicando, sicut oui est insitum in sua æstimatiua lupũ esse malum, presentata specie lupi statim apprehendit, vt malum, & sequitur appetitus fugæ, vel odij. Si quis tamen vestierit lupum in pelle ouina, & videat eum ouis apprehendit, vt ouem, & sequitur iudicium

B de illo, vt de bono, & appetitus amoris & prosecutionis, & ita nõ fuit error in æstimatiua, sed deceptio circa sensum exteriorem, ex quo sufficienter decipitur animal, & ita nos decipimus animalia obijciendo eis foris ea, quæ videntur eis bona, & non sunt ipsa, quæ videntur. De Deo, ita dicendum, quantum ad serpentem, & hominem, quòd poterat decipere ipsum, nã licèt insitum sit serpenti hominem esse aliquid mali sibi, ideo præsentata specie, vel figura hominis apprehendat vt malum, & sequatur ibi appetitus fugæ, vel odij, tamen poterat Deus facere, quòd serpenti nõ appareret homo sub specie humana, sed sub specie alicuius alterius rei, quæ esset conueniens serpenti, & apprehensam bonam iudicaret, ideo sequeretur appetitus amoris, & prosecutionis. Sed dicẽdum, quòd mo

C dus præcedens erat melior, scilicet quòd non sit deceptio, ideo neque Deus faceret, quòd serpens apprehẽderet hominem vt bonum, sed solum, ꝙ non apprehenderet eum vt malum, & ad hoc nõ requirebatur, quòd aliquid fieret positiuè, circa ęstimatiuam serpẽtis, sed solum ꝙ teneretur, ne iudicaret id, quod iudicare posset naturaliter. Et tunc sequeretur, quòd serpens non fugeret hominem, neque noceret ei, quia appetitus odij, vel fugæ non potest sequi, nisi ex apprehensione mali, & tamen non apprehenderet serpens hominem vt malum, cum esset impedita æstimatiua sua, ne id iudicaret, quod iudicare deberet, ergo non posset sequi appetitus sine apprehensione, quod est

D impossibile, & non cogitabile. Sequeretur etiam, ꝙ serpẽs non approximaret homini, quia ad hoc, quòd esset appetitus amoris, vel approximationis, necesse erat, quòd præcederet apprehensio boni, & tamen serpens non apprehẽdebat hominem vt bonum, sed solum erat, ꝙ non apprehendebat vt malum, ergo non sequeretur appetitus amoris, vel approximationis. Sed inquantum diximus, quòd teneretur serpens, ne iudicaret quid contra hominem, scilicet apprehendendo vt malum, põt intelligi de æstimatiua, vel de sensu exteriori: nam poterat teneri existimatiua, vt presentata specie hominis non iudicaret esse bonum, neque malum: ideo non sequeretur appetitus aliquis, neque ad nocendum, neque ad diligendum. Similiter poterat teneri sensus exterior, vt non apprehenderet hominẽ sicuti erat, quemadmodum dicitur Luc. 24. c. de duo-

E bus discipulis, qui ibant cum Christo in via, ꝙ oculi eorum tenebantur, ne eum agnoscerent. Non erat ibi impedimentum circa interiores sensus, sed circa exteriores.

Quæst. 716 Cur dr inimicitias ponã, cũ iam essẽt.

Quæretur, cur dicatur inimicitias ponam cum iam essent positæ? Dici potest vno modo, ꝙ non poterat dicere scriptura inimicitias posui, sed ponam, quia significabat Deus, ꝙ dabat serpenti malũ aliquod quasi in pęnam eius, quod fecerat contra mulierẽ ad satisfaciendum ei, & tamẽ si diceretur inimicitias posui, intelligeretur de eo, qđ erat fm naturã, & non de aliquo quod de nouo daretur in pęnã, iõ debuit dici, ponam.

Secundo, quia secũdum veritatem Deus ponebat aliquid, quod non fuerat a principio: nam licèt principia ad inimicandum fuerant ex natura, tamen ipsum inimicari nondum fuerat, quia neque homo, vsque nunc fugerat serpentem vt malum, neque nocuerat ei, neque etiam serpens apprehenderat hominem vt malum, neque habuerat appetitum nocendi, neque nocuerat de facto, post peccatum autẽ quũ Deus hoc dixit, secutus est actus inimicandi: ideo Deus posuit has inimicitias. Ex parte enim hominis non fuerant, vsque tunc inimicitiæ, quia ex dono gratuito, quod erat in statu innocentię, homo neque timebat serpentem, neque eum vt malum apprehendebat: serpens autem per Dei prouidentiam tenebatur, vt non noceret homini, neque insidiaretur: immo neque appeteret ei nocere per vnum de modis suprapositis. Vel poterat adhuc esse alius modus, s. quòd serpens apprehẽderet hominem vt malum, & sequeretur inde appetitus nocendi ei, & tamen Deus impediret serpentẽ, ne noceret incutiendo timorem, vel de facto lædẽdo ipsum. Nam sic sæpe aliqui oderunt alios, & vellent nocere eis: sed tam grauem timorem Deus eis incutit, quòd non auderẽt nocere, aut ingredi, sicut dicitur infra 35. c. vbi Chananęi volebant delere domum Iacob propter malum, quod fecerunt Sichimitis: & dicitur, cumque profecti essent timor dñi inuasit oẽs ꝑ circuitũ ciuitates, & non sunt ausi persequi recedẽtes, ergo & serpenti vel alijs animalibus poterat talis timor incuti, vt non auderent nocere, neque insidiari homini. Sed post peccatum ablato illo supernaturali dono homo incępit apprehendere serpentem, vt malum, & velle ei nocere, atque fugere ipsum: serpẽs etiam incępit apprehendere hominem vt malum, & appetere nocere ei, & insidiari, ac de facto nocere, qa cessauit prouidentia illa specialis Dei, qua continebat serpentes, ne nocere vellent, aut saltem vt nocere nõ possent, & sic incęperunt inimicitiæ de facto post peccatum, & non prius, & has Deus posuit inquantũ abstulit donum gratuitum, & specialem prouidentiã, qua impediebantur hæc: ideo rectè dixit, ponam.

Qõ. 717. Cur dixit inter te & mulierem cum etiã habeat odio uirũ.

Quare Deus dixit serpẽti inimicitias ponam inter te, & mulierem: cum nõ solum ad mulierem sint istæ inimicitiæ, sed etiam ad virum, cum vtrunque sexum oderint serpẽtes, & vtrique noceant, atque persequantur. Aliqui dicunt, ꝙ non solum signatur esse inimicitiæ ad mulieres, sed etiam ad viros, cum dicitur inimicitias ponam inter te, & mulierem & semen tuum & semen illius. Sed semen mulieris est omnis qui nascitur siue sit masculus, siue femina: ergo de omnibus ponuntur inimicitiæ. Sed obijcietur, ꝙ adhuc nõ sufficiat istud, quia non solũ erant inimicitię contra Euã, sed etiam contra Adam, & nõ potest ille intelligi per semen mulieris cum non sit natus de aliqua, ergo nõ sufficienter istud ponitur. Dicendum ꝙ Deus voluit signare istas inimicitias futuras inter Euam, & serpẽtem, & de Adam non significauit, ꝙ licet verę inimicitiæ essent ad eum: tñ non pertinebant ad propositum, quia voluit Deus per hoc satisfacere mulieri: si autem de Adam diceretur tanquam de principali nõ satisfieret mulieri: ideo debuit dicere de muliere: erat enim damnum illatum mulieri, & non viro, quia serpens nihil locutus est viro, sed soli mulieri, & decepit eam: iõ nullam pœnam merebatur serpẽs pro eo quod fecisset contra Adam, sed ista maledictio ponebatur, vt in pœnam, ideo debuit poni inimicitia inter mulierem, & non virum. Secundo ad maiorem pœnam serpẽtis, quia videbatur ei pęna, ꝙ ab homine occideretur vel læderetur, sed tanto maior quanto ab impotentiori. Sed Eua erat fragilior viro, ideo vt signaretur pœna ista maior, dictum est de muliere: nam additum est:

Prima cã.

Scḋa cã.

F Ipsa conteret caput tuum. Cum autem dicebatur, ꝙ ad Adam erant inimicitię, concedimus ꝙ ad illum & ad omnem hominem erant inimicitiæ serpẽtis, cum sint inimicitiæ naturales cõsequentes speciem, & nõ determinatum indiuiduum, sed Deus non curauit dicere, quod verum erat, sed quod ad propositum suũ erat; istud autem erat de eis, quæ ad mulierem pertinebãt vt satisfieret ei: ideo de inimicitijs ad virum nihil dicere debuit.

Qõ. 718. Videtur iste nõ fuisse maledictiones cum sint a natura.

Quæretur quomodo Deus dixit hic ad serpentem: Quia hoc fecisti maledictus eris inter omnia animantia &c. nam non erat hic verum: quia hic, quæ de serpente dicuntur, scilicet super pectus gradieris, & terram comedes non fuerunt ei data, quia mulierẽ deceperat, sed etiam habebat, si non decepisset, aut per eũ

G tentata nõ fuisset illa. Dicendũ verum esse, ꝙ non fuerint data ista serpenti, quia mulier tentata est per eũ, cum ſm naturam conueniant: & tamen ita oportuit dici, quia aliter mulier non putaretur sibi satisfactum de nocumento recepto per serpentem, sed fuit cõueniẽs satisfieri ei propter causas suprapositas, ergo debuit ita dici. Cum autẽ petitur quomodo possit hoc stare, quia non est verum: dicendum, quia est verum non quantum ad rem, sed quantum ad intentionem mulieris: nam mulier putabat, quòd serpens non haberet secundum naturam mala illa, quæ Deus prænũciabat, sed quòd nunc ei darẽtur de nouo propter iniquitatem quam gesserat contra eam. Secũdo potest

H dici, & adhuc melius, quòd serpens habuit ista mala, quæ hic prænunciantur, quia fecit hæc, idest tentauit mulierem, scilicet saltem illa mala, quæ erant in comparatione ad mulierem, idest, quòd essent inimicitiæ inter eos, & quia mulier contereret caput eius. Nam si mulier non fuisset tentata in serpente non peccasset, & si non peccasset essent ei subdita omnia animalia; & ita nullas inimicitias haberet mulier ad serpentem, neque serpens ad mulierem, sed quia mulier decepta in serpente peccauit, secutę sunt inimicitiæ istę, ex quibus aliquod malũ sequitur serpenti, s. ꝙ contereratur caput eius à muliere, qđ aliàs non cõtereretur.

Qõ. 719. Cur sit inter semen tuum, & semen illius.

Quæretur, quare dixit Deus inter semen tuum, & semen illius. Dicendum, quòd fuit primo, quia ita est secundum veritatem, s. ꝙ non solùm inter Euam &

I serpentem illum, qui eam tentauit fuerũt inimicitiæ: sed etiam ad omnes serpentes: cum enim si naturalis inimicitia inuenietur in omnibus indiuiduis eiusdem speciei, & ita inuenietur in omnibus serpentibus, & in omnibus hominibus: hoc videtur signari, cum dicitur inter semen tuum, & semen illius: ideo fuit conueniens sic dici. Secundo fuit ad ostendẽdum magnitudinem inimicitiæ, quia nõ solum durabat ad illum serpentem, qui hoc fecisse videbatur, sed etiam in perpetuum ad omnes serpentes. Tertio ad ostendẽdum magnam pœnam serpentis, s. quòd non solum in se ipso puniretur pro eo, quod erat contra mulierem, sed etiam omnes, qui nascerentur ab eo, sustinerent pro hoc malum: est autem pena parentibus, quòd filij mala sustineant. Quarto fuit ad multum satisfaciendum

K mulieri, quia dicebat Deus ista, vt putaret ipsa sibi satisfactum contra serpentem, qui ei nocuerat, sed tanto esset maior satisfactio, quãto esset pena diuturnior: ideo bene dicebatur, quòd duraret hoc inter semen mulieris, & serpentis.

Quæſ. 720. An iusta fuerit pœna omnibus serpentibus pro peccato serpẽtis peccantis.

Quæretur, quomodo Deus inferebat pœnam toti semini serpentis pro eo, quod fecerat serpens: nam videtur, ꝙ solus ille serpens puniri debebat, cum pœnæ suos debeant tenere actores, & Deus hoc vetuit dicens non occidentur filij pro patribus, neque patres pro filijs. Deuteron. 24. cap. ergo non faceret ipsi. Dicendum, quòd aut hic quęritur veritas, aut apparẽtia: si veri-

ſi veritas dicendum quòd non puniuit Deus hic aliquem pro peccato alterius, cum neque ipſum ſerpentem, in quo Eua tentata fuit punierit: nam ille non peccauit, neque peccare potuit, & mala quæ habere videtur non ſunt vt pœna alicuius peccati, ſed ſunt ſecundum naturam, vt ſupra dictum eſt. Si autem quæratur quantum ad apparentiam: dicendum quòd mulier putabat ſerpenti, & toti ſemini eius pœnam inferri pro malo, quod in eam geſſerat ſerpens, & quòd iſtud erat dignum, quia conſiderata dignitate mulieris, & indignitate ſerpentis, non ſufficiebat mors ſerpentis illius ad ſatisfaciendum pro iniuria mulieri illata, decipiendo eam, ideo quòd iuſtum eſſet non ſolum eum pati, ſed etiam omnes deſcendentes de ſemine ſuo. Cum autem dicitur, quòd Deus vetuit occidi patres pro filijs, & filios pro patribus, dicendum quòd verum eſt, & ideo in iudicijs humanis ita fieri debebat, vt iudices nunquàm condemnarent filios pro patribus, aut è contrario: & ita dicitur de Rege Amaſia, lib. 4. Regum 14. & lib. 2. Paralipomenon 25. cap. ſcilicet, Cum obtinuiſſet regnum, occidit ſeruos ſuos, qui interfecerant Regem patrem ſuum: filios autem eorum, qui occiderant non occidit: iuxta quod ſcriptum eſt in libro legis Moyſi: Non morientur patres pro filijs, neque filij pro parentibus, ſed vnuſquiſque in peccato ſuo morietur. Sed Deus qui hoc iuſſerat teneri a iudicibus, non ſeruabat illud, quia ipſe dabat legem hominibus, & non ſibi: nam ipſe dixit, ꝙ nullus occideretur dicente vno teſtimonium contra ſe, ſed in ore duorum, vel trium teſtium. Numeri 35. & Deuteronom. 19. cap. & tamen Deus ſine aliquo teſte condemnat homines, & occidit: ipſe enim de ſe dicit, quòd eſt iudex & teſtis. Ierem. 29. cap. Et ita Deus, qui vetuit iudicibus occidere filios pro patribus occidit illos, cum dicat quòd punit peccata patrum in filios vſque in tertiam, & quartam generationem. Exo. 34. & Numeri 14. cap. & non ſolum ipſe facit, ſed & interdum iubet fieri per homines, ſicut iubebat, quando pugnarent Iſraelitæ cõtra Chananęos, quòd delerent omnes illos in ore gladij, etiam paruulos illorum. Deuteronom. 20. cap. & ita ibi filij qui non peccauerant, pro peccato ſuorum patrum occidebantur. Et quando erat aliqua ciuitas, in qua colerentur idola, non ſolum cultores, ſed & paruuli filii illorum occidebantur. Deuteronom. 13. cap. Etiam ponebat pœnas alias citra mortem filijs pro patribus, vt nati de Aegyptijs, & Idumæis non intrabant Eccleſiam Domini vſque ad tertiam generationem, & nati de ſcorto, aut merazeres, non intrabant vſque ad decimam generationem: nati autem de Amonitis, & Moabitis nunquàm intrabant, neque poſt decimam generationem. Deuteronom. 23. cap. Ergo poterat hic ita fieri quòd in totum genus ſerpentis extenderetur pœna pro actu eius. Dicendum quòd iſtud erat conuenienter dictum, quia Deus ſolet tales pœnas imponere, & tamen in præſenti non fuit ſic, quia non fuit poſteritati ſerpentis illata pœna pro peccato ſerpentis, cum nihil ille ſerpens peccaret, neque etiam ei aliquid pro peccato inferretur, ſed totum quod erat tam in eo quàm in ſemine eius, erat aliquid naturale, & non pœnale.

Quæſ. 71. Cur dr inter ſemen tuũ, & ſemen illius.

Quæretur quare dictum eſt inter ſemen tuum, & ſemen illius: nam inimicitiæ iſtæ non ſolum ſe extendunt ad ſemen ſerpentis illius, ſed ad omnes alios ſerpentes. Aliquis dicet, quòd fuit quia per ſemen ſerpentis intelliguntur omnes ſerpentes, quia omnes ab illo deſcendebant. Dicendum quòd non eſt verum, quia non deſcendebant omnes ſerpentes ab illo ſerpente, ſicut omnes homines ab Eua: & cauſa eſt, quia, ſpecies humana formata fuit a principio in duobus ſolis indiuiduis, viro & fęmina, propter dignitatem cõpetentem huic naturæ: quod non fuit de alijs ſpeciebus, ſed in qualibet formata fuerunt multa indiuidua, ideſt multi maſculi, & multæ fęminæ. Et ita iſte ſerpens, qui tentauit Euã ſiue maſculus eſſet ſiue fęmina non erat, à quo deſcendebãt oẽs ſerpẽtes: & tñ ad oẽs ſerpẽtes eſt homini inimicitia: ergo nõ ſufficiẽter dictũ eſt. Et ſemen tuum, ideſt ſerpentis. Et dicendum quòd ſecundum veritatem ad plures eſt inimicitia homini, quàm ſint ſerpentes, qui deſcenderunt ab illo, in quo tentata fuit Eua; & hoc apparet ex duobus: primo quia in ſpecie, in qua erat ſerpens iſte plures erant ſerpentes quàm iſte, & ab alijs deſcenderunt ſerpentes ſicut ab iſto.

Prima cauſa.

Secundo quia ſerpentes non ſunt omnes in eadem ſpecie: ſed in diuerſis, ſicut coluber, vipera, ſtelio, aſpis, diſpas, regulus, iaculus, ſcitale, & ita de alijs: ſunt enim multæ ſpecies, de quibus loquitur Iſidorus lib. 12. Etymolog. & Solinus in Polijſtore c. de Africa, Omnes autem illos deteſtamur: & eſt nobis inimicitia ad illos, ſed ſerpens, qui tentauit Euam in vna tantum ſpecie harum fuit, quia erat vnicum indiuiduum: ideo non poterant deſcendere omnes ſerpentes ab iſto ſerpẽte, licet in ſpecie, in qua fuit iſte ſerpens, ſola duo indiuidua fuiſſent ab initio.

Secunda cauſa.

Dicendum quòd Deus non intendit hic ſignificare id, quod verum erat: ſed id quod ad propoſitum pertinebat: verum autem erat quòd homini ſunt naturales inimicitiæ ad omnes ſerpentes, non ſunt autem iſtæ inimicitiæ, quia aliquis ſerpens decepit Euam: ſed quia ſerpens eſt aliquid malum homini ſecũdum naturam, & homo ſerpenti, ideo neceſſe eſt conſequi appetitum inimicitiarum: eſt autem malum ſerpens homini, quia nocere poteſt occidendo per venenum, & quia omnis ſerpens venenum habet, ad omnem ſerpentem habet, homo inimicitiam, & omnis ſerpens ad hominem. Ex quo apparet quòd non venerint inimicitiæ iſtæ propter tentationem mulieris factam a ſerpente: nam ſi ita eſſet ſiue veniret inimicitia in ſcientibus, ſiue in ignorantibus, eſſet ſolum ad ſerpentes illius ſpeciei cuius fuit ille ſerpens: & tamen eſt nobis inimicitia ad omnem ſerpentem: ideo non venit pro aliquo facto, ſed ex natura. Si autem conſideretur quod ad propoſitum erat, ſolum debuit Deus dicere de ſerpentibus, qui deſcenderent de ſemine huius ſerpentis: quia Deus non loquebatur iſta, niſi ad ſatisfaciendum mulieri, quę putabat ſe grauiter læſam à ſerpente: & ſatisfactio non potuit fieri, niſi per pœnas ſerpentis: ſolum igitur quod ad illius pœnas pertinebat debuit hic exprimi. Sed quòd alij ſerpentes, qui ad iſtum non pertinebant, bonum, vel malum haberent, non attinebat ad hunc ſerpentem: ergo de inimicitijs contra ipſum, & contra ſemen eius ſolum debuit Deus dicere: quaſi per hoc ſerpens ille triſtaretur quòd poſteritas ſua ab hominibus affligenda eſſet pro tentatione, quam ipſe fecerat: de alijs ſerpentibus, qui ad ſemen huius non pertinebant, non triſtaretur iſte ſerpens, quòd affligerentur, quia non pertinebant ad eum: mulier etiam non gauderet de pœna eorũ, quia in nullo ei nocuerant, ideo de illis non debuit dici.

Quæſ. 72. Cur dixit & ſemen mulieris, cũ ſit etiã viri.

Adhuc quæretur quare dicitur, & ſemen illius, ſcilicet mulieris: nam non ſolum ſunt inimicitiæ inter ſerpentes, & ſemen mulieris: ſed etiam ad ſemen viri. Dici poteſt hoc planum eſſe, quia ſemen viri eſt ſemen fœminæ: nam in ſpecie humana ſola duo indiuidua fuerunt a principio maſculus Adam, & Eua fœmina: cętera huius ſpeciei indiuidua ab his duobus deſcenderunt, ideo omnes homines erant ſemẽ illius mulieris primę, & omnes erant ſemen primi viri: cum non fuerit aliquis, qui ab ambobus non deſcenderint, ideo nominato ſemine mulieris, intelligitur ſemen

viri,

viri, quia idem omnino eſt. Sed dicetur cum eadem res nominaretur dicendo ſemen viri, & fęminæ, quare nominatum fuit ſemen mulieris, cum potius debuiſſet dici de ſemine viri, quia ipſe eſt principalis. Dicendum quòd cauſa fuit, quia iſta dicta ſunt ꝓpter mulierem, & non propter virum, cum iniuria videatur illata ſoli mulieri, non autem viro: ideo pertinebat vindicta huius ad mulierem: & ad eos, qui mulieri attinebant, & ſic nominari debuit ſemen mulieris, & non viri: licet eſſet idem vtrumque. Sed dicendum quare ſaltem non nominabatur Adam cū muliere, quòd inimicitiæ poſitæ eſſent ad Adam, quia licet nomine ſeminis mulieris intelligatur omne ſemē Adæ, quia idem ſunt de ſemine mulieris, & de ſemine Adæ, tamen ipſe Adam non intelligitur nomine ſeminis mulieris: fuerunt tamen ei inimicitiæ ad ſerpentem, ideo videtur quòd debuiſſet exprimi. Dicendum quòd fuit primo: quia ſolum dixit Deus quod ꝑtinebat ad propoſitum, ſed ponebat iſtas inimicitias in vindictam mali, quod fecerat ſerpens: ſed non fecerat malum, niſi Euę quantum apparebat foris. Nam viro non locutus fuerat, ideo cum nullam cauſam querele Adam contra eum haberet, nō debuit dici, quòd eſſent inimicitiæ eius contra ſerpentem. Secundo fuit, quia ſicut Adam non erat ipſa perſona, cui fuerat illata iniuria: ita neque dependebat ex ea, ideo non debuerunt ad eum tranſire inimicitiæ propter mulierem: & ob hoc debuit dici de ſemine mulieris. Nam licet ſemen mulieris non eſſet cui irrogata eſſet iniuria per ſerpentem, dependebat tamē à muliere, cui fuerat irrogata iniuria: ideo deſcendebat in eos ius proſequendi iniuriam illam: ſed non erat ſic de Adam, quia neque erat ipſa perſona, cui fuerat illata, neque ab ea dependebat: ſed potius è contrario: ideo non fuit dictum de Adam, & fuit dictum de muliere, & ſemine eius. Tertio fuit, quia Deus intendebat ſignare duraturam ipſam pœnam ſemper, & ad hoc fuit conueniens dici quòd eſſent inimicitiæ inter mulierem, & ſerpentem, & ſemen eius, & ſemen mulieris, ſcilicet, quòd quandiu mulier viueret, ipſa proſequeretur iſtas inimicitias, cum ad eam principaliter pertinerent. ipſa autem defuncta proſequerentur eas, qui erant de ſemine ſuo: viuente enim muliere non erat neceſſe, quòd aliquis alius eas, ꝓſequeretur, quia ipſa ſufficienter inimicaretur ſerpenti: ſed vita Adæ non ſignabatur longior, quàm vita mulieris, cum ambo eodem die cępiſſent viuere, & ita Adam non poſſet proſequi iſtas inimicitias niſi viuente muliere: ſed ea viuente nō pertinebat ad alium proſequi illas: ideo non debuit dici de Adam. Secus ſi Adam ſignificaretur manſurus poſt mortem Euæ, quia tunc eſſet aliquis color ad ponendum inimicitias inter eum, & ſerpentem.

Quęſ. 723. Quomodo intelligitur, ipſa cōteret caput tuum, & tu inſidiaberis calcaneo illius.

Dicitur vltra in verbis Dei: ipſa cōteret caput tuū, & tu inſidiaberis calcaneo eius; de quo quæritur ad quid dictum eſt. Reſpondendum quòd in hoc ſignificatur veritas rei: nam inimicitiæ ſunt inter mulierem, & ſerpentem: eſt aut inimicorum nocere ſibi inuicem, quantum vnuſquiſque alteri nocere poteſt, quia inimicus, cum inuenerit locum non ſatiabitur ſanguine. Eccleſiaſt. 14. cap. ponitur. ergo malū quod vterque alteri facit, ſcilicet cum mulier frangit caput ſerpentis: ſerpens autem inſidiatur mulieri ad hoc ꝙ mordeat, & inſidiatur ad calcaneum. Aliqui exponūt aliter accipientes ſerpentem pro dęmone ſicut facit Aug. Sed iam de iſtis expoſitionibus ſupra diximus, quòd non ſunt literales, quia de ſerpente vero, & muliere Eua omnia Deus intelligi voluit. Et ponuntur iſta nocumenta, quæ inuicem ſibi inferrent. Primo ad oſtendendum veritatem: quia ita eſt quòd homo

Quare ponuntur nocumēta ad ſe inuicē inferri.

F frangit caput ſerpentis, & ſerpens inſidiatur calcaneo mulieris. Secundo ad oſtendendum naturam ipſorū nocentium: quia ex cōditione eorum competit quòd ſibi ita noceant: homo enim eſt ſecundum ſtaturam rectus & ſublimis ſolis plantis terram contingens: ſerpens autem eſt ſuper terram totus extentus, ideo homo poteſt lædere ſerpentem ſuper totum corpus, cū quantum ad quamlibet partem corporis ſerpentis homo ſit excellentior: ſerpens autem, qui pronus eſt in terra, non poteſt contingere hominem, niſi in eis partibus, quibus terram tangit; iſtæ ſunt plantę pedum: ideo in his ſolis lædere poteſt, & hoc ſignificatur inquantum dicitur quòd inſidiatur calcaneo. Tertium fuit ad aſſignandum pęnam ſerpentis, vt de hac pęna
G triſtaretur ſerpens, ſcilicet, quod mulier frangeret ei caput, quod erat peſſima omnium pœnarum, quia erat mors. Quarto ad conſolationem mulieris: nam illa, quæ putabat ſe læſam a ſerpente gauderet de malo ſerpentis, & tanto magis quanto malum illius grauius eſſet: & quia erat maximum malū ſerpenti, quod eius caput frangeretur: & rurſus erat magna vindicta mulieri quòd ipſa caput ſerpentis frangeret, prænunciatum fuit ei hoc.

Quęſ. 724. Cur potius dixit, conteret caput, q̃ ... brum.

Sed quæretur quare ſpecialiter dixit ipſa conteret caput tuum: nam dato quòd homo ex cōditione corporis erecti poſſet ſerpentem lædere, non poterat in ſolo capite, ſed in toto corpore, cum totum eſſet pronum in terra, ideo non videtur quare de ſolo capite dixit. Dici poteſt quòd fuit primo ad ſignandum gra-
H uiſſimam pœnam ſerpentis: eſt enim caput optima pars animalis, quod ergo in illo datur, eſt peſſimum vulnus, & quanto eſſet deterius, tanto magis triſtaretur ſerpens, & gauderet mulier. Secundo fuit ad ſignandum conditionem ſerpentis: ſerpens enim læſus in quacunque parte non moritur, ſed lęſus in capite moritur: vnde ex naturali aſtutia ſerpens opponit totum corpus pro capite, ne in eo lædatur, quaſi ibi ſit deterius vulnus: vt ergo iuuatur ꝙ ex vulnere quod mulier inferret ſerpenti moreretur ſerpens, dicitur ꝙ conteret mulier caput illius. Tertio fit principaliter ad oſtendendum modum, quo mulier noceret ſerpēti, quod nocumentum ſequeretur ex nocumento,
I quod inferre vellet ſerpens mulieri: ſerpens enim nocet inſidiando, & inſidiatur calcaneo: tunc autem cū inſidiaretur, & appropinquaret premeret mulier caput ſerpentis pede ſuo: & comprimendo frangeret: in capite autem potius lęderet ipſum: quia iſta erat pars, quæ magis appropinquaret mulieri ad nocēdum in ea: ergo læderet ipſum calcando caput eius, quia illa pars facilius tangi poterat tanquam vicinior. Sciendum autem quòd Deus ſignificat ſe loqui hic ſerpenti tanquam intelligenti: nam licet ſerpens non eſſet intelligens putabat eum intelligentem: quia viderat ipſum loqui ad ſe, & ratione vti, & decepiſſe eā: Deus autem, quia loquitur ſerpenti ad ſatisfaciendum mulieri taliter ad ipſum loquitur, qualiter mulier putabat conuenire, ſcilicet præſuppoſito eo pro vero, quod
K mulier, vt verum credebat: ipſa autem putabat, quòd ſerpens haberet intellectum, & vocem, quia viderat eum loquentem, & non credidit quòd aliquis loqueretur in eo: ſed ipſe loqueretur: quia aliàs conquereretur mulier de illo, qui loqueretur in ſerpente: & non de ſerpente: ſed non fecit quia dixit ſerpens decepit me: & ob hoc cupiebat ſibi inferri pœnam pro malo quod fecerat, quaſi ex electione feciſſet. Deus autem volens ſatisfacere mulieri oſtendit ſe quaſi indignatum ſerpenti: & loquitur quaſi iratus ad ipſum, & prænunciat ei pœnas loquendo, quaſi ſerpens intelligat: ad quod non obſtat quòd ſerpens nunc taceret: quia putaret mulier, quòd ſerpens tacebat ex timorę, vel

vel confusione, quasi nullam excusationem habens, vel tacebat quasi nunc Deus ei vocem abstulisset, sed non intellectum, & ita audiens verba Dei intelligeret illa, licèt respondere non posset, & in hoc tristaretur valde, quòd pœnæ tam graues, & tamdiu duraturæ ei prænunciarentur, & mulier de hoc gauderet, vel consolaretur, nō solum, quòd ipsa sciret quanta mala inimico inferenda essent, sed etiam quòd sciret inimicum suum hoc scire, & dissimulare non posse, & de hoc tristari. Et hoc licet non esset verum, quia serpēs nihil intelligebat, nihil peccauerat, nullam pęnam sustineret: mulier ita intelligebat, ideo Deus sic debuit loqui ad illius consolationem, nam & Iosephus ita putauit verum esse ad literam, li. 1. Antiqui. cum ait: Abstulit autem, & serpēti vocem iratus eius malitiæ, quā gesserat in Adam venenum ei sub lingua ponens, qđ esset hominibus inimicum: præcepitque, vt mulier eius capiti plagas inferret.

Quæst. 725. Cur dicit insidiaberis calcaneo illius.

Quæretur, quare specialiter dixit, tu insidiaberis calcaneo eius. Dicendum, quòd dictum est insidiaberis. quia verum est istud, quia serpentes insidiantur, & per insidias nocent. Secundo ad notandum naturam serpentis: conuenit enim eis insidiari propter duo, s. quia timidi sunt, & quia astuti: serpentes enim naturaliter sunt timidi, quia sunt complexionis frigidæ, & malencolicę: timidus autem nō audet palam inuadere, sed occultè nocere, & hoc est agere ex insidijs: ideo ad serpentes, qui timidi sunt, pertinet insidiari. Etiam serpētes omnes astuti sunt: nam dixit scriptura supra 3. cap. Erat serpens callidior cunctis aīantibus terræ, & Christus cum induceret homines ad prudentiam, & alias virtutes exemplo animalium, quæ habent aliquid perfectionis naturaliter, non nominauit pro prudentia aliud animal, nisi serpentem Matth. 10. c. Estote prudētes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ, quasi nullum animal esset prudentius serpente, & nullum simplicius columba. Ad prudentes autem competit insidiari, non quasi aliud facere non possint: sed quia ipsi soli facere hoc sciunt: imprudentes autem nesciēt insidiari, quia omne quod fecerint, manifestum est, & ideo frustra est cum occultare illud non possint, & sic illud non est insidiari, quia vt dicit Salomon frustra rete ponitur ante oculos pēnatorum: Prouerb. 26. c. Serpentes autem prudentiores sunt alijs animalibus, ergo ad ipsos magis pertinebit posse insidiari. Tertio ponitur hoc, quia ponitur serpenti magis quàm alijs animalibus ex parte corporis. Insidię enim in occulto agūtur, quod igitur magis occultari potest, etiam poterit magis insidiari. sed serpens ex conditione corporis potest magis occultari, quā cætera animalia, quia est pronus super terram: cætera autem eleuantur super terram, ideo minus occultabuntur cætera quam serpens, ipsi autem serpentes non videntur, nisi de ꝓpinquo, & interdum occultant se in puluere terræ, vel arena, & iacent in vijs expectantes transitum viatorum, vt cum transierint eos mordeant, sic dicitur infra 49. capit. Fiat Dan coluber in via Cerastes in semita mordens vngulas equi, vt cadat assensor eius retro. Et adhuc maximè fit hoc in herbis, vbi serpentes magis habitant, & ibi sine aliqua industria sua, latere possunt ex sola conditione corporis, scilicet, quia pronum est, & mordent eos, qui per herbas gradiuntur, quod non possunt alia animalia facere. Nam non possunt latere in paruis herbis pratorum: sic dicit Virgil. lib. Bucolicorum. Egloga 3. scilicet.

Qui legitis flores & humi nascentia fragra
Frigidus, ò pueri fugite hinc, latet anguis in herba:

Et ideo quia serpenti, tam ex conditione astutiæ, quā corporis conuenit latere posse, & insidiari: dicitur, quòd serpens insidiatur.

Quarto fuit ad consolationem mulieris: dictum est enim insidiaberis, ac si dicatur serpens non poterit aliud facere, nisi insidiari, & istud est paruum nocumētum: mulier autem multum poterit nocere: quia cōteret caput serpentis.

Quęst. 726. Cur dixit potius calcaneo q̄ in alia parte. Prima ratio.

Sed quæretur dato quòd serpens valeat insidiari, quare dictum est, quòd insidiaretur calcaneo specialiter, cum non solum in calcaneo mordeat serpens? Dicendum quòd ponitur hoc, quia ita est quòd serpētes potius insidiantur his partibus, quàm alijs. Vnde & infra 49. cap. dicitur Fiat Dan coluber in via Cerastes in semita mordens vngulas equi, vt cadat assensor eius retro: & tamen vngula in equo est loco calcanei in homine. Ideo cum insidiatur serpens homini debet insidiari calcaneo. *Secūda ratio.* Secundo ponitur, quia ita conuenit serpenti ex conditione naturæ suæ: quia est corpus suum ita dispositum vt illi parti insidiari posset: & non alijs: nam est totus pronus in terra, homo autem est totus erectus non contingens terram nisi pedibus, ideo serpens non potest tangere hominem nisi in his partibus, quibus terram cōtingit, scilicet in pedibus pars est calcaneus, ideo calcaneo insidiatur. *Tertia ratio.* Tertio fit ex conditione naturæ suæ quantū ad animam: est enim serpens animal timidum: quia est valde frigidæ complexionis, & terreæ: ideo non habet audaciam, & sic non audebit impugnare hominem palam: si tamen alijs partibus corporis insidiaretur ad nocendum, oportebat manifestè aggredi, videretur enim quando se in altum tolleret. ideo non poterit insidiari, nisi partibus iuxta terram, scilicet pedibus. *Quarta ratio.* Quarto quia vnum sequitur ex alio, scilicet si serpens insidiatur homini, non poterit insidiari nisi pedibus: nam si alias partes lædere vellet, iam manifestè ageret, cum se eleuaret, & tamen insidiatur, ergo oportet quòd pedibus insidietur, quia ad lædendum ibi nō oportet quòd se eleuet, vel manifestet, sed occultus manens potest nocere. *Quinta ratio.* Quinto fit ad ostendendum differentiam vulneris quod inferret mulier serpenti, & serpens mulieri, vt videatur quòd esset deterior conditio serpentis. Nam mulier inferebat plagas capiti serpentis, cum dictum sit: ipsa conteret caput tuum: & caput erat dignissima pars corporis: nulla autem est indignior pedibus, quia cum illis terram tangimus: ibi autem serpens lædit, & ita in parte indignissima serpēs lædit hominem, & læditur ab eo in parte dignissima. Cum autē obijcitur quòd etiam in alijs partibus mordeint serpentes, dicendum quòd cum serpens ex insidijs agat non mordet, nisi in partibus illis, quæ sunt ꝓpinquæ terræ, vbi serpens latet: naturaliter autem soli pedes nostri terram tangunt, ideo in illis est naturale serpenti posse plagas inferre: sed per accidens quasdam alias partes corporis terræ coniunctas habemus, vt cum extendimus nos super terram ad iacendum, quia quælibet pars est vicina terræ, vt a serpente lædi posset, & ita est de manibus, quando terram contingimus illis aliquid operantes: licet non iaceamus proni, & ideo tunc lędi possunt a serpente.

Quęst. 727. Cum pes habeat aliam partē quàm calcaneū cur tantum nominat calcaneum.

Sed cum serpenti naturale sit insidiari pedi, & lædere ibi propter supra tacta: & pes habeat alias partes præter calcaneum, quare specialiter dixit Deus tu insidiaberis calcaneo eius, & non dixit tu insidiaberis pedibus eius? Dicendum quòd fuit primo ad ostendendum timorem serpentis: est enim naturaliter timidus, & ad timidos pertinet a posteriori lædere, non ab anteriori: calcaneus autem est pars posterior pedis, ideo insidiatur calcaneo, & non digitis, qui sunt in anteriori parte pedis. Secundo propter vultum humanum, quia serpens, & omnia animalia timent humanum vultum: sicut dicitur supra 9. cap. terror ac tremor vester sit super cuncta animalia: & tamen si

serpens

ſerpens a parte anteriori pedis læderet, vultum videret humanum, ideo vt non cogatur illum videre, lædet a parte poſteriori, ſcilicet in calcaneo. Tertio quia iſtud ſequitur ex dicto: Deus dixerat quòd ſerpens inſidiaretur, & tamen ſi a parte anteriori læderet non eſſent inſidiæ, quia videri poſſet, vt ergo ſint perfectę inſidiæ debet eſſe a parte poſteriori, & ita ad calcaneum, qui eſt poſterior. Quarto ad oſtendendum excellentiam mulieris ſuper ſerpentem, ſcilicet, quòd mulier noceret ſerpenti in capite, quæ erat pars melior eius, ſerpens autem tam timidus eſſet, quòd non auderet lædere mulierem niſi in parte poſteriori pedis: iſtud autem erat magna conſolatio mulieris, ꝙ ſignificaretur ſerpentem eſſe valde timidum: nam dum timidior eſſet, minus auderet lædere eam, & ita minori reſiſtentia opus eſſet contra illum, & paruo oppoſito conatu poſſet pugnare contra illum. Quinto fuit ad inſtruendum mulierem, vt ſciret cauere ſerpentem. Nam cum eſſet pronunciatus inimicus eius putaret mulier, quòd iuſto bello aggrederetur eam, ſcilicet ex anteriori, & ad hoc minus vigilandum eſſet: nunc vero inſtruit eam, quòd ſerpens non inuadet ab anteriori, ſed per poſteriora ex calcaneo, & ita ſciet mulier quam partem ſeruare debeat, vel ex qua parte cauere.

Queſt. 728. Cur dicitur inſidiaberis calcaneo cũ vltra hoc mordeat, & occidat.

Sed quæretur cum ſerpens non ſolum inſidietur mulieri, ſed etiam mordeat, & veneno occidat, quare ſolum dictum eſt inſidiaberis calcaneo eius? Dici poteſt vno modo, quòd hoc ſolum dictum eſt, quia hoc ſolum ſufficiebat: nam ad hoc inſidiabatur ſerpens, vt morderet, & ex morſu venenato mors ſequitur. Eſt dicendum verum eſſe, quòd iſtud ex illo ſequatur, aut ſequi poſſit, & tamen non factum fuit propter hoc: immo Deus ex intentione tacuit, quia ita conueniebat. Deus enim locutus fuit omnia hæc ad ſatisfaciendum mulieri, quæ putabat ſe a ſerpente læſam: & non vt principaliter deſignaret veritatem rerum: ideo Deus debuit eo modo dicere, quo conueniret ad mulieris conſolationem, & non ad expreſſionem veritatis: licet nullum falſum Deus diceret. Si enim veritatem ſignare vellet, diceret quòd mulier frangeret caput ſerpentis, & ſerpens interdum occideret mulierem, & moreretur mulier ex venenato morſu. Sed hoc non competebat intentioni Dei, qui mulierem conſolari intendebat, vt putaret ipſa mulierem partem inimicitiarum eius: ſi tamen aliquando mulier ſerpentem occideret, & aliquando ſerpens mulierem: deterior eſſet mulieris conditio, cum mors vnius mulieris præponderaret mortibus multis ſerpentum: ideo non debuit ſic dici. Secundo quia poſuit Deus iſta verba in maledictionem ſerpentis, cum dixerit maledictus eris inter omnia animantia: & tamen ſi diceretur quòd ſerpens occideret mulierem aliquando, non ponebatur ſolum maledictio ſerpentis, ſed potius mulieris, ideo de pœna mulieris nihil dici debuit. Deus igitur in maledictione iſta debuit ponere omne, quod pertinebat ad malum ſerpentis: non autem quod pertinebat ad mulierem: licet non negaretur, & ita factum eſt, quia Deus dixit quòd mulier frangeret caput ſerpentis, quod erat maximum malum quod ſerpenti inferri poterat: de malo autem quod ſerpens inferret mulieri tacuit ſcriptura: non enim negauit illud quaſi Deus diceret, non poteris tu niſi inſidiari calcaneo eius: & tamen ex modo loquendi poterat conſolari mulier: quia cum diceretur; tu autem inſidiaberis calcaneo eius, putabat mulier, quòd nihil plus ſerpens ei inferre poſſet, cum nihil plus poneretur. Etiam dicendum quòd iſtud non fuit expreſſum ad oſtendendum aliquod malum, quod ſerpẽs poſſet facere mu-

F lieri: quia tunc non faceret ad intentionem Dei: ſed ad oſtendendum malum, & impotentiam ſerpentis, ſcilicet quòd tam impotens, & timidus eſſet; quòd non auderet aggredi mulierem niſi ex inſidijs & ex parte poſteriori ad calcaneum.

Queſt. 72[9]

Sed adhuc quæretur cum ponantur omnia iſta verba, vt pertinentia ad maledictionem ſerpentis, quomodo inimicitiæ eius ad ſerpentem pertinent ad maledictionem ſerpentis, quia ad malum mulieris pertinent. Dicendum quòd ad pœnam ſerpentis, pertinent inimicitiæ: quia per has mulier frangit caput ſerpentis, quod non frangeret, ſi nullæ eſſent inimicitię.

Quomodo in[imici]tiæ ſerp[en]tis pert[inent] ad mal[edi]ctionem [ſer]pentis, [&] nocea[nt] mulieri.

Sed obijcietur quòd etiam mulieri malum eſt, cũ ſerpens mordeat mulierem, & occidat. Dicendum,
G quòd ſi veritas conſideretur, inimicitiæ iſtæ ſunt in pœnam mulieris, & in malum ſerpentis: nam ſi non eſſent inimicitiæ: neque mulier occideret ſerpentem, neque ſerpens mulierem, & adhuc maior pœna eſt mulieri quàm ſerpenti: cum grauius ſit abſolutè occidi vnam mulierem per ſerpentem, quàm per mulierem occidi mille ſerpentes. Etiam ſi profundius conſiderentur iſtæ inimicitiæ, cedunt ſimpliciter in pœnam mulieris: quia melius eſſet mulieri, quòd nullæ eſſent inimicitiæ quàm quòd eſſent: nam non exiſtentibus, neque ipſa noceret ſerpenti, neque noceretur ei a ſerpente: ſed Deus in pœnam hominum abſoluit omnia animalia ab obedientia, & ſubiectione, qua tenebantur hominibus, & tunc illa, quæ
H naturalem inimicitiam habebant manſerunt libera ad nocendum, & tamen ſi homo non peccaſſet, non fuiſſet iſta libertas data animalibus, & ita non eſſent actualiter iſtæ inimicitiæ. Sed dicendum, quòd inimicitiæ quantum ad id, quod Deus protulit ſolum pertinebant ad malum ſerpentis: nam non dicitur de iſtis inimicitijs, niſi quòd mulier frangeret caput ſerpentis, & quòd ſerpens inſidiaretur calcaneo mulieris, ſi nihil vltra fieret, non erat malum aliquod mulieris: & nihil vltra Deus dixit: licet aliquid vltra fieret: ideo inimicitiæ poſitæ pertinebant ad malum ſerpentis, & non ad malum aliquod mulieris. Et iſta fuit cauſa quare Deus non dixit in maledictione niſi: Et tu inſidiaberis calcaneo eius. Quia licet ſerpens
I inſidians aliquando mordeat & occidat mulierem: quia hoc tamen erat malum mulieris, non debuit poni, ſed ſolum quòd erat malum ſerpentis: vnde cum dictum eſt inſidiaberis calcaneo eius: non fuit dictum inquantum erat via ad nocendum mulieri: ſed inquantum erat pertinens ad defectum ſerpentis: quaſi nihil aliud facere poſſet, niſi inſidiari.

Queſt. 730. De ordine Dei in infligendis pęnis ſerpenti, Eue & Adę.

Dicitur vlterius ſupra 3. cap. Mulieri quoque dixit multiplicabo erumnas tuas: poſuit Deus pœnas mulieris pro peccato eius, & poſtquam ad ſerpentem Deus dixit maledictionem, dicit ad mulierem: & quia omnes tres videbantur peccaſſe ſerpens, Eua, & Adã, omnibus illis pœnas dedit. Tenuit autem Deus ordinem in proferendo maledictiones, vel pœnas ſicut fuit ordo peccandi, vel malum faciendi: ſed ſerpens
K primum tentauit mulierem, mulier deinde comedit, poſtea vir conſenſit, & comedit: ideo primo protulit Deus maledictionem ſerpentis, deinde mulieris, poſtea viri. Et dicitur primo multiplicabo erumnas tuas, ideſt faciam eſſe multas miſerias tuas: multæ enim ſunt paſſiones fœminarum, quæ non ſunt virorum, & conſequuntur eas ex conditione ſexus: ſiue autem ſint iſtæ paſſiones aliquæ conſequentes copulam, & ante conceptum, vel ſint miſeriæ fœminarum in generali non differt: quia neceſſe eſt omne malum mulierum intelligi in his, quæ ponũtur hic: & verum eſt de malis illis, quæ ſunt ſpecialia fœminæ: nam mala communia ei, & viro non ponuntur hic in

Fœminarum miſeriæ pluresquàm virorum.

in maledictione eius. Et cum dixit multiplicabo conceptus tuos non accipi conceptus pro re concepta, idest pro fętu: quia non pertinet ad pœnam quòd mulier multos filios habeat, aut concipiat, sed potius istud est desiderium naturale mulierum, quòd filios multos concipiant: sic dicit Lia infra 30. cap. quādo ipsa pepererat quatuor filios: & ancilla peperit duos, quos ipsa suos æstimabat: & concepto sexto dixit hoc pro beatitudine mea: beatam quippe me dicent omnes mulieres: & vocauit nomen eius Asser, idest fęlicem, vel beatum. Et ita quando aliqui volebant imprecari prospera mulieribus imprecabantur eis multitudinem filiorum: sicut cognati Rebecæ fecerunt infra cap. 24. Soror mea es crescas in millia: & possideat semen tuum portas inimicorum suorum. Et ita primum quod imprecati sunt fuit multitudo filiorum: non ergo accipitur conceptus pro re concepta. Similiter non accipitur conceptus pro actu concipiendi: quia illud non est aliqua pœna, quòd fœmina concipiat: sed potius ordinatur ad bonum, scilicet ad formationē fœtus: ideo non potest pro illo accipi: sed accipitur conceptus pro tempore, quo mulier tenet fœtum in vtero, & vocatur conceptus, quia incipit in conceptione, & finitur in partu: in isto autem tempore habet mulier multas pœnalitates, & sunt hæc cibi fastidium, frequentia suspiria, tardus motus, color infectus, immutatio appetitus, & labor in gestādo fœtum: hoc specialiter habet mulier in omni cōceptu, & quanto plures conceptus fuerint, tanto magis labores isti multiplicabuntur.

Signa mulieris prægnantis.

Quæst. 733. De prima mulieris miseria circa partū.

Additur in maledictione mulieris: In dolore paries filios tuos: istud ponitur vt vna miseria mulieris: & dicitur in dolore paries, & non dicitur in dolore concipies: quia in partu est grauis dolor, non autem in conceptu: & licet multa sint alia, in quibus mulier doleat, potissimum tamen est in partu: ideo de eo specialiter dicitur, quòd fit in dolore. Et hoc est, quia grauissimus dolor est in partu, cum aperiantur ea, quæ sunt naturaliter coniuncta: efficiaturque mulier morti vicina: sic Christus dixit Ioan. 16. cap. Mulier cum parit tristitiam habet, quia venit hora eius: cum autem peperit non meminit pressuræ eius propter gaudium: quia natus est homo in mundum, & sic dixit, quia venit hora eius, idest hora mortis eius: & iterum dicit non meminit pressuræ propter gaudium, idest pressuræ, in qua fuit quando peperit. Additur vltra, scilicet, Et sub viri potestate eris: hoc etiam ad pœnā pertinet quòd sit subdita fęmina viro, quod nunc est, quia in gubernatione rei familiaris mulier obedit, & vir regit: & hoc iudicatur pœna, quia non esset futurum, si non peccasset homo. Quod vero dicitur & ipse dominabitur tui ad idem pertinet: vir enim, idest maritus dominatur fœminæ: & comprimit eam retrahendo ab ea quod ipsa vult, & inferendo sæpę pęnas pro excessibus suis: quod tamen non esset, si non fuisset peccatum.

Quæst. 732 Aliorum opinio de numero, & ordine pęnarum primorū parētum, & serpentis.

Aliqui volunt reddere causam maledictionum, aut pœnalitatum inflictarum serpenti, mulieri, & viro accipiendo eas per comparationem ad peccata ipsorum: dicunt quòd peccauit serpens in tribus, mulier in duobus, vir in vno: & ideo dicunt, quòd punitus fuit serpens in tribus, mulier in duobus, vir autem in vno. Sic ait Magister in historia scholastica, serpens enim & prius, & plus peccauit, quia in tribus: mulier post & minus: sed plus viro, quia in duobus: homo postremo, & minus quia in vno. serpens inuidit, mentitus est, decepit: his tribus redditę fuerunt maledictiones tres: quia inuidit hominis excellentiæ, dictum est ei; super pectus tuum gradieris. Quia mentitus est punitus est in ore: quia terram comedes omnibus

A diebus vitæ tuæ: immo abstulit ei vocem & posuit ei venenum in ore; Quia decepit, inimicitias ponam inter te, & mulierem. Hinc innuitur quòd Eua pœnituit ipsa conteret caput tuum: quod naturaliter seruat serpens quasi sedem vitæ; & tu insidiaberis calcaneo eius maximè. Et ita sicut naturale odium est inter equos, & gryphes: & lupos, & canes: sic inter hominem & serpentem. Sicut enim serpentis venenum hominem occidit: sic sputum hominis ieiuni perimit serpentem: & adhuc nudi erant; serpens modo hominem timet nudum: & in uestitum insilit. Hæc dicit ille de maledictione serpentis. Sed dicendum, quòd non sunt accipienda ista vt vera, ita vt iacent, quia multa sunt falsa: cum enim dicit quòd serpens B peccauit prius & plus muliere, falsum est: serpens enim nullo modo peccauit, ideo neq; peccauit prius, neque plus. Quocunque enim modo accipiatur serpens, certum est quòd non peccauit: siue enim accipiatur pro animali, siue pro dæmone non peccauit serpens, idest animal non peccauit: quia peccare non poterat, cum non esset animal rationale, aut aliquid intelligens: dæmon autem qui in serpente loquebatur, non poterat peccare, quia erat iam obstinatus. Sed ista accipiuntur iuxta sapientiam Iosephi: & quorundam veterum, qui voluerunt serpentem fuisse rationalem, & naturaliter loquentem: & ita potuisse peccare, & peccasse. Hoc supposito certum est quòd serpens plus peccaret quàm mulier, quia ille peccaret nullo impellente: immo peccaret impellendo mu C lierem ad peccandum, ipsa autem mulier peccaret impulsa. Et licet ista referat Magister in historia scholastica, quæ conueniunt intentioni Iosephi: tamen ipse tenet, quòd serpens non loqueretur a se ipso: sed dæmon in serpente ideo dixit quòd ab eo non fuit petita causa facti sui: quia iam erat damnatus: fuit autem petita a muliere, & viro. Dixit enim ꝙ peccauit in tribus serpens, inuidit, mentitus est, decepit. Accipiendo de serpente nihil istorum esse poterat, cum omnia sint intellectum habentis, & serpens non intelligat.

Confutatio dicti ī historia scholastica accipiē do verba, vt iacent.

Quæst. 733. Cōfutatio alterius dicti.

Si autem accipiatur pro diabolo, verum est quòd ista tria fecit, tamen in eis non peccauit, quia neque D peccare potest, cum sit damnatus. Primum fuit, quòd inuidit: & certum est, quòd nihil mouit dæmonem ad tentandum hominem, nisi inuidia fœlicitatis quam habere in proximo erat, nisi peccaret. Etiam dæmon mentitus est: nam mulieri dixit quòd comedentes non morerentur, & falsum erat: similiter dixit, quòd si comederent, essent sicut dij scientes bonum, & malum; & falsum erat, quia ex ligni manducatione neque prouentura erat scientia, neque similitudo, aut æqualitas deitatis: decepit etiam: quia hoc per concupiscibilia, quæ proposuit mulieri tanquam vera, allexit eam ad pręuaricandum mandatum Dei: & ita eam decepit, quia induxit ad credendum quod falsum erat. Addidit Magister in historia scholastica, quòd his tribus in quibus serpens peccauit additæ sunt tres pœnæ, vel maledictiones: quia E inuidit excellentiæ hominis, dictum est ei: Super pectus tuum gradieris: istæ applicationes etiam non sunt omnino secundum veritatem: primo quia nullæ pœnæ fuerunt datæ hic: ideo non poterat fieri applicatio ipsarum secundum aliquam rationem. Secundo quia & si istæ maledictiones veræ essent, non essent illius, cuius fuissent peccata. De primo patet, quia supra ostensum est, quod neque dæmon peccauit hic, neque serpens: sed pœna non potest inferri, nisi pro peccato, ergo non fueruut ista, vt pœnæ. Item quia certum est, quòd ista fuerunt secundum naturam: nam nulla facta tentatione haberet serpens

ista

ista: immo & habuit ex sua institutione, vt ostensum fuit supra. De secundo patet: quia si aliquod peccatum esset hic, illud esset dæmonis inuidentis, mentiētis, decipientis: ideo illius deberent esse pœnæ: & tamen ista non fuerunt conuenientia dæmoni, sed serpenti cum illa omnes serpentes nunc habeant. Si tamen vellemus facere applicationem existentibus his veris, aliqualiter applicatio esset, scilicet, vt redderetur cuilibet malum, quod pro altero tractaret: dæmon inuidebat homini propter excellentiam, & volebat, vt caderet ab illa, ideo ipsum humiliari debebat, in quo cupiebat hominem humiliari: & hoc esset, vt super pectus graderetur, scilicet super terram toto corpore prono: nulla enim maior humiliatio esse poterat. Sed ista humiliatio fuit in serpentis corpore: & non in dæmone. Si autem dæmoni voluerit quis applicare, non inueniet secundum veritatem, quia dæmon non fuit in aliquo humiliatus post istam tentationem, quia nulla pœna ei illata est: immo superbiuit amplius, quia habuit successus desiderij sui, scilicet quia superauit atque deiecit homines. Et si accipiatur super pectus gradieris, idest omnem operationem a superbia incipies sicut supra applicabatur, non pertinet ad humiliationem, sed potius ad elationem mentis, & non est hoc pœna, sed electio, aut non contra electionem, quia dæmoni ita placet facere, non igitur haberet verè ista applicatio locum, nisi serpens animal inuidisset homini, sicut Iosephus asseruit, & ob hoc datum esset ei, quòd super pectus graderetur, quasi prius non graderetur, nisi recto corpore, quod superficiei literæ aliquo modo consonat, sed ostēsum fuit supra quod non est. Similiter addidit quòd serpens mentitus est in ore, quia terram comedes omnibus diebus vitæ tuæ. Dicendum, vt præcedenti quæst. quòd non fuit ista pœna alicuius, quia neque dæmonis, neque serpentis: nam neuter eorum peccauit: ideo neutri pœna dari potuit. Est autem verum, quòd serpens mentitus est accipiendo pro diabolo: hoc enim proprium est ei, scilicet mentiri, & cum mētitur de proprijs loquitur, quia mendax est, & pater eius: vt Christus dixit Ioan. 8. & tamen non datur pro mendacio pœna dæmoni, quia iam habet totam pœnam suam, vltra autem, neque peccare potest, neque pœnam sustinere.

Quæst. 734 De maledictione terram comedendi.

Etiam hoc, quod dicitur terram comedes, non potest conuenire dæmoni, quia ille nihil comedit cum sit prauus spiritus: si autem accipiatur terram comedes, idest incorporabis tibi homines terrenos, qui sunt carnales, non applicatur ad propositum, quia hæc non est pœna, cum potius dæmō in hoc maxime gaudeat si aliquo modo gaudere potest, sed applicari deberent ista serpenti, qui verè terram comedit, sed ibi non potest esse pœna: nam est ei naturale terram comedere sicut nobis panem, vt supra ostēdimus. Etiam non potest applicari ei, vt pœna, quia esset pro peccato mendacij, & tamen non mentitus est serpens, quia non potest mentiri qui non potest intelligere, & loqui, aut saltem intelligere, & tamen serpens neutrum potest. Ideo non debet ei dari pœna mendacij: sed si ista verè applicari deberent, esset quòd serpens fuisset intelligens, & loquens, & verè decipiens hominem, & prius manducans alios cibos, & pro isto peccato cogeretur ad semper manducandum terram, sed omnia falsa sunt.

An Deus vocē serpenti abstulerit.

Addidit etiam hoc, scilicet, immo abstulit ei vocem, & posuit ei venenum in ore. In hoc apparet, quòd historia scholastica sequatur intentionem Iosephi. Hoc enim ille scribit, libro primo Antiquita. Sed ostensum est falsum esse, quia Deus naturam nō mutat propter peccatum: ideo si prius serpens loque-

F retur; maneret loquens post peccatum, sed in alio puniretur.

Secundo, quia non est verum, quòd prius esset loquens serpens, quia hoc non conuenit, nisi animali rationali, idest homini, & quod non habuit, non potuit ei auferri.

Tertio, quia si serpenti ablata esset vox, habuisset illam naturaliter, & ita haberet intellectum, cum sermo consequatur rationem, & si ista haberet serpens non oportuisset, quòd dæmon in eum introisset ad tentandum mulierem, quia per se sufficiens esset ista facere, & tamen sacra Scriptura asserit inuidia diaboli factum esse hoc: ideo serpens neque locutus est, neque rationem habuit, & sic neque potuit auferri vox serpenti. Sed ista procedunt si quis sequeretur ea, quę corticem literæ aliquo modo consequuntur, quod fe-

G cit Iosephus nesciens accipere alium sensum, sed ad literam sumens, quod habetur supra 3. cap. vnde non solum accepit pro veris ea, quæ dicuntur ibi figuratè, sed etiam addidit aliquid ad ea dicens, quòd abstulit Deus vocem serpenti, quod tamen neque est verum, neque sacra Scriptura asseruit, sed ille iuxta consequentiam locutus est. Si enim serpens vocem, & intellectum habebat, & locutus est mulieri, nunc autem neque loquitur, neque loqui potest, sequitur ablatam ei esse facultatem locutionis. Etiā addidit, quòd Deus posuit ei venenum in ore, quod esset hominibus inimicum, hoc Iosephus intellexit esse id, quod Deus dixit: Inimicitias ponam inter te & mulierem, putauit autem in nullo alio consistere inimicitias, nisi in veneno, quo serpens hominem occidit, habet autem illud serpens in ore, ideo mordendo illud effundit, & in vulnere relinquit. Et quia dixit ponam inimi-

H citias, putauit quòd Deus posuisset serpenti, postea venenum. Sed hæc sunt falsa, quia Deus non posuit venenum serpenti post tentationem mulieris: nulla enim causa erat, quare hoc faceret, cum non deberet puniri serpens, qui in nullo peccauerat: etiam venenū competit serpenti secundum naturam ex complexione. ideo habuit illud ex sua institutione, maximè quia non solum ille serpens, qui Euam tentauit habuit venenum, sed etiam omnes alij de illa specie, qui non descenderunt ab eo, & quod plus est omnes alij serpentes aliarum specierum, qui in nullo cōmunicant cum illo serpente, ergo habuerunt venenum ex natura, & non fuit eis tunc datum. Insuper addidit, quia decepit: Inimicitias ponam inter te, & mulierem.

Quæst. 735 Refellitur Magister quo ad tertiā pęnā.

Istud posuit pro tertia pęna, & videbatur esse con-

I uenienter imposita, scilicet, quia serpens decipiendo mulierem intulit ei iniuriam, ideo ipsa iure potuit inimicari serpenti, quærendo vltionem mali recepti.

Sed dicendum, quòd non fuit istud verè positum in pœnam: si enim accipiatur serpens pro dæmone non fuit posita ista pœna ei, quia prius ipse inimicabatur mulieri, immo vt inimicus tentauit, & seduxit. Etiam si ponerentur inimicitiæ tales, non essent in pœnam dæmonis, sed potius mulieris, quia nos in nullo possumus nocere dæmoni: ipse autem in multis nocet perducendo ad peccatum, & etiam corporaliter lædendo, quando a Deo permittitur. Si autem in-

K telligatur de serpente animali, de quo necesse est intelligi, non poterit dici positum in pœna, quia serpēs non peccauit. Etiam erat istud per naturam, dato quod non peccaret mulier tentata a serpēte, sed verum est, quod numquam esset exercitium illarum inimicitiarum, si non peccaret homo. quomodo autem manebant illa principia naturalia inimicitiæ sine actuali inimicatione, & quomodo post peccatum exierunt in actum supra declaratum est. Addidit: Hinc innuitur quòd Euam pœnituit: ipsa conteret caput tuum, scilicet quod

Quomodo Euam pœnituerit peccasse.

quod naturaliter seruat serpens quasi sedem vitæ. Etiam hoc conuenit sententiæ Iosephi, qui ait lib. 1. Antiquita. dicentis: Adam vero peccati veniam postulabat, & sicut de illo dicitur, ita poterat intelligi de Eua. Sed dicendum, quòd hoc non conuenit literæ sacræ Scripturæ, supra 3. cap. cum ibi ostendatur quòd tàm Adam, quàm Eua se excusauerunt transferentes peccata in alios, Adam quidem in Euam transtulit, Eua autem in serpentem: si tamen pœniterent, non se excusarent, quia qui verè pœnitet confitetur se peccasse, & de peccato dolet: qui autem se excusat, peccatum negat, vel alleuiat, ideo non est satis conueniens dici, quòd Adam aut Euam pœnituerit.

A

Secundo, quia si eos pœniteret, fortassis non eijcerentur de paradiso, aut non imponerentur eis pœnæ, & tamen eiecti sunt, & impositæ fuerunt eis pœnæ, supra 3. cap. cuilibet iuxta conditionem peccati sui, ideo non arguitur conuenienter quòd pœnituerit aliquis eorum.

B

Tertio, quia argumentum istud pœnitentiæ aliquē Euæ sumit historia scholastica, ex eo quòd dictum est mulieri, quòd conteret caput serpentis, quod hoc non valet, quia dictum est, vt videretur ei satisfieri de malo, quod videbatur ei serpens intulisse, & serpenti videretur inflictum malum quod merebatur: & ita de omnibus fieret iustitia: & tamen statim secuta est pœna Euæ condigna operibus eius. Ideo non arguitur quòd factum sit illud quasi mulier pœnituerit: similiter, quia secundum naturam competit, quòd homo frangat caput serpentis insidiantis sibi, & esset istud siue tentaretur mulier per serpentem, siue non, ergo non fuit propter pœnitentiam Euæ. Quod vero dixit sedem vitæ esse serpenti in capite, verum est: ideo cum tanta diligentia seruat illud exponendo cętera corporis membra pro eo. Et similiter propter hoc prænunciatum est, quòd mulier conteret caput eius, vt innueretur in hoc pessima plaga, quæ poterat serpenti inferri.

C

Serpēs cui hominis parti præsertim insidias adhibeat.

Addidit tu insidiaberis calcaneo eius, scilicet maximè: ac si dicat alijs partibus insidiatur: sed huic maximè, sed de hoc iam prædiximus serpentem verè insidiari posterioribus, & non anterioribus hominis propter timorem suum, & calcaneo, qui est pars inferior atque posterior, quia sicut non audet ex timore inuadere anteriora, ita ex eodem timore non audet se eleuare ad mordendum in alijs partibus corporis, neque est sibi ita promptum ex habitudine corporis proni, & extenti super terram. Et cum dixit naturales inimicitias esse homini ad serpentem sicut canis ad lupum, & gryphis ad equos: hoc est concedendum absolutè, & ideo non venit propter peccatum cum sit ei principium natura, & hoc non consonat præcedentibus a se dictis, scilicet quòd in pœnam peccati venerit: nam canibus, & lupis non sunt inimicitiæ ex aliquo peccato, sed ex natura, ita igitur erit de serpente, & homine. Cum etiam addidit sicut serpentis venenum perimit hominem, ita & sputum ieiuni hominis perimit serpentem: pertinet ad rationē inimicitiarum, & hoc conuenienter dicitur: nam inimicitiæ consistunt in quodam appetitu nocendi, & iste appetitus non potest insurgere, nisi ex apprehensione mali: ideo cum aliquod animal naturali ęstimatione apprehendit aliud animal, vt malum sibi, sunt ibi inimicitiæ, & appetitus nocendi: sed quia ista æstimatio non est secundum doctrinam, sed secundum naturā, & natura vt est a Deo instituta non errat: ideo cum aliquod animal æstimat aliud, vt malum sibi, verum est quod est potens ei nocere, & vt illud caueat, & per hoc vt conseruet vitam: data est enim ab institutore naturę æstimatio, qua iudicet illud apprehen-

D

E

sum, vt malum. Et ideo secundum naturam serpens æstimat hominem, vt malum sibi, & non ouem, vel capram: & homo æstimat eū sibi malū per naturam, & non canem, aut gallinam. Hoc autem est, quia vnūquodque habet in sui natura, per quod alteri nocere possit. De serpente respectu hominis ita est, quia habet venenum, quod homini mortem infert. De homine respectu serpentis ita est, quòd violenter occidit illum inflicto vulnere, scilicet conterendo caput: & hoc scriptura expressit dicens. Ipsa conteret caput tuum. De sputo etiam asserunt sapientes quòd sputum hominis sit venenum serpenti, & hoc valde conueniens est, scilicet quòd sicut serpens in ore venenum habet, quo hominem perimit: ita & homo in ore habeat, quo serpentem occidat, quod prouenit ex contrarietate mixtionis secundum naturam. Dicunt etiam hoc esse verum de sputo hominis ieiuni: nam non efficit idem sputum hominis, qui comederit, & biberit, quod etiam rationabiliter dictum est, quia si sputum hominis nocet serpenti, est hoc propterea quia tractum est ad conditionem hominis, quæ est contraria complexioni serpentis: & tamen sputum hominis ieiuni est perfectè digestum: ideo perfectè induit qualitatem humanam, secundū quā repugnabit conditioni serpentis: cum autem homo non est ieiunus, sputum non est digestum: & ita non est perfectè tractum ad qualitatem humanæ complexionis: ideo neque multum nocere poterit, cum sit nocumentum istud ex contrarietate.

Hominis sputum est serpēti venenum.

Addidit ēt φ adhuc nudi erāt. Serpēs modo hominē timet nudū, & fugit, in vestitū insilit, in quo videtur velle causam reddere, quare serpens non momordit tunc Euam cum esset hostis eius, & iuxta eam: de quo rationabiliter dubitari potest. Aliquis dicet istam fuisse causam, quia quod serpentes non faciunt nunc contra hominem, non facerent in paradiso: & tamen nunc serpens fugit hominem nudum: ergo & tunc fugeret, & ita non morderet. Sed dicendum, quòd non fuit illa causa. Primò, quia non præsupponitur omnino verum: nam homines erant vestiti cum haberent perizomata, quæ sibi fecerant, vt dicitur supra 3. cap.

Quæst. 73. Cur serpens non nocuit Euę.

Secundò, quia hoc quod præsupponitur, quòd serpens fugiat hominem nudum non est vniuersaliter verum: licet enim non ita approximet serpens se homini nudo sicut vestito: non tamen totaliter fugit nudum, & ideo potest nocere serpens nudo homini.

Sed est dicendum, quòd causa fuit quare non morderet, quia erant in præsentia Dei tam Adam, & Eua, quàm serpens: & non permitteret Deus ibi serpenti nocere, sed extra Paradisum cum eiecti essent.

Secundò, quia forte non fuerat ablata subordinatio animalium ad hominem: in statu enim innocentiæ illa erat, & quia ista consistebant in dono gratuito, & non in gratia gratificante, poterant post peccatum aliquandiu manere sicut apparet de muliere, quę peccauit: & tamen non erubuit statim de nuditate: sed erubescere de nuditate consequebatur peccatum: ita poterat esse, quòd post peccatum non auferretur statim subordinatio animalium ad hominē, sed maneret aliquandiu: & sic fortè maneret, quo vsque excluderentur de Paradiso: vnde intra Paradisum non noceret serpens homini.

Tertiò ne disconueniret verbis Dei in maledictione serpentis: dixerat enim: Inimicitias ponam inter te, & mulierem, vnde signabat ponendas esse, & non positas: si tamen dum ista fierent serpens insiliret in hominem, iam viderentur positæ inimicitiæ: ideo non debuit statim permitti serpenti, quod insiliret in hominem.

Quartò

Quartò, & principaliter, quia directius repugnaret verbis Dei de maledictione serpentis, in quibus ostēditur malum quod serpens a muliere sustineret, scilicet quòd contereret caput illius, & non ponitur malum aliquod quod serpens inferret mulieri, nisi quòd insidiaretur calcaneo mulieris, si tamen serpens ibi morderet mulierem, vel insiliret in eam, appareret contrarium eius, quod dixerat Deus, scilicet, quòd serpens nocebat mulieri, & non mulier serpenti: ergo putaret mulier se delusam in verbis Dei: non igitur debuit Deus hoc permittere.

Quintò, quia de serpente nihil dictum est contra mulierem, nisi tu insidiaberis calcaneo eius: ideo si aliquid mali inferre posset, hoc deberet esse solum insidiando: & tñ hic non insidiabatur serpens calcaneo mulieri, quia serpens visus ambobus erat: ideo nō debebat nunc nocere. vt verba Dei vera viderentur: & ista fuit causa, vt Deus non permitteret serpenti nocere tunc mulieri, aut viro, liceti iras nocendi haberet.

Cur serpētes hominem nudū magis timeant.

Cum autem dicebatur, quòd serpens timet hominem nudum, & fugit eum, insilit autem in hominem vestitum; conceditur quòd potius inuadit vestitum, quàm nudum: & tamen neque semper nudum fugit, neque semper insilit in vestitum.

Causa autem quare potius fugiat nudum, quàm vestitum est, quia serpens habet hominem, vt inimicū: & est homo, vt inimicus potentior, sicut Deus signauit, quòd mulier contereret caput serpentis, & serpens insidiaretur calcaneo mulieris: ideo cū serpēs fugit hominem, ista fuga est motus quidam appetitus consequens apprehensionem, & iudicium æstimatiuæ de malo potentiori: ideo quanto serpens apertius cognouerit hominem tanto magis apprehendit eum, vt malum potens, quod fugiat: & quando nudus est homo apparet veritas corporis eius, aut tota figura humana: cum autem vestitus non apparet tota figura humana: sed æstimatio serpentis de malo non est nisi apprehensa figura hominis, qui est hostis suus: ideo quanto apertius manifestatur, tanto serpens iudicat certius esse apprehensum malum sibi, & magis cogitur timere, & fugere: cum autem vestitus est homo minus eum apprehendet esse malum suum: & ideo minus timebit, vnde neque ita compelletur ad fugam.

Quęſ. 737. De maledictione mulieris.

Dicto de maledictione serpentis, comparatur ei maledictio mulieris, quam dicit historia scholastica minus peccasse, scilicet in duobus: & ait in duobus peccauit mulier: superbiuit, & vetitum comedit, quia superbiuit, humiliauit eam Deus dicens; sub viri potestate eris violenta, vt etiam vulneribus te affligat, non quidem subdita est viro conditione, & timore, quæ prius subiecta fuerat, sed amore, & quia in fructu peccauit, in fructu suo punita est: vnde dictum est in dolore paries, quod dictum est in dolore maledictio est, sed paries benedictio.

Considerandum autem, quòd non est de maledictione mulieris sicut serpentis, quia serpenti non fuit verè inflicta maledictio, quia maledictio nominat pęnam pro peccato, in serpente autem non fuit peccatum aliquod, ideo neque potuit esse pœna: secus de muliere: nam illa verè peccauit: ideo verè debuit puniri.

Secundò, quia serpenti non erat data lex aliqua quid ageret, aut quid caueret, neque pœna prænunciata si contra ageret: viro autem, & mulieri erat lex data de non agendo, & pœna adiecta si contra facerent, ideo debuit pœna mulieri dari vera, & non serpenti.

Sed obijcietur, quòd hæc quæ posita sunt mulieri

F in pœnam non sunt pœna, sed natura, quia omne illud secundum naturam euenturū erat, scilicet, quòd fœmina conciperet, & pareret, & in dolore pareret, & quòd sub viri potestate esset, sed quod est natura non est pœna, ideo non pertinent ista ad pœnam.

Dicendum, quòd omnia ista pertinent ad pœnam veram, quam mulier sustineret, nam dixit multiplicabo erumnas tuas, idest miserias, sed non erat habitura fœmina miserias secundum naturam, sed ex peccato prouenit miseria. Quod vero dicitur, de conceptu, & partu: certum est, quod pareret, & conciperet, & tamen non esset ibi dolor, quod autem viro subdita esset ex natura non est omnino certum, aut non esset subdita subiectione pœnali, nunc vero prænunciabatur subiectio pœnalis: ideo ista erant pœnæ veræ, quas

G mulier habitura erat post peccatum, & non habuisset hoc si nòn peccasset.

Quæretur cum Adam, & Eua peccauerint nunc, quare non mortui sunt, cum Deus illud eis prædixisset, & quomodo potest stare in veritate illud dictum Dei.

Circa primum, dicendum, quòd non mortui sunt, quia non erat conueniens eos mori. Primo, quia esset directè contra intentionem Dei: ipse enim eos condiderat, vt essent principium totius humanæ speciei, & a quibus descenderet tota multitudo hominum, si tamen occideret eos statim, vt peccauerunt nemo ab eis descenderet. & ita videretur frustrata intentio Dei, ideo non debuerunt occidi, aut saltem non sta-

H tim, sed postquam genuissent filios aliquot per quos deriuaretur genus humanum.

Secundò, quia habuerunt aliqualem excusationē in peccato, ideo debuerunt habere alleuiationem in pœna: Deus vetuerat manducare de ligno, si autem ipsi a nullo incitati manducassent nō esset peccatum excusabile, & ideo neque alleuiari deberet pœna, & tamen erat prænunciata pœna, quòd quocunque die comederent morerentur ideo mori deberent: fuit tamen magna excusatio eis, ꝙ ab exteriori moti sunt, nam mulier a serpente decepta est, vir autem a muliere pulsatus est precibus: ideo quanto minus fuit actus eorum voluntarius propter habere foris motiuum

I aliquod, tanto minuitur de ratione peccati, & tanto pœna alleuiari debuit, alleuiatio autem non poterat fieri, nisi duobus modis, vno modo, quòd mutaretur illa pœna in minorem, scilicet, quòd non esset mors, sed alia pœna leuior.

Alio modo, quòd ipsa pęna differretur, & in hoc minuebatur, quòd non statim daretur. Non tenuit Deus primam alleuationem, quia intulit eandem pęnam, scilicet ꝙ ambo mortui sunt, ideo conueniens fuit, quòd teneret secundum modum, scilicet, quòd differretur pęna, & hoc factum est, quia non statim mortui sunt. Et hoc facere pertinebat ad Deum propter duo.

Primò, quia ipse nouerat facilitatem eorum ad peccandum, & ista est causa, vt Deus misereatur nobis,

K & remittat peccata nostra. psalmus 103. quomodo miseretur pater filiorum, misertus est dominus timentibus se, quoniam ipse cognouit figmentum nostrum, idest cognoscit vnde facti sumus, & fragilitatem nostram.

Secundo, quia ipse permiserat eos tentari ab extra: si enim Eua a diabolo seducta non fuisset, nunquam peccasset manducando, & si Eua informata a diabolo non pulsasset Adam tantis precibus, nunquā ille comedisset, sed Deus permisit vtrunque fieri, quia si diabolum impediuisset non potuisset ille tentare, ideo cum eo permittente factum sit, debuit ipse in aliquo misereri, saltem differendo tempus pęnæ.

Sed

Quæst. 739 Cur non mortuus sit cùm Deus id dixisset futurum.

Sed quæretur quomodo potuit hoc stare, ꝙ Adam & Eua non statim morerentur post peccatum: quia Deus dixerat quacunque hora comederis morte morieris: verba autem Dei vera sunt, quia facilius est cœlum, & terram transire, quàm vnum de verbis Dei cadere Matth. 24. ca. Aliqui dicunt, quòd non est verbum Dei falsum: nam nō dictum est hoc mulieri, sed viro quacūque die comederis supra secundo cap. nam nondum formata erat mulier, sed postea formata est, vt eodem cap. Sed dicendum, quòd hoc nō valet primò, quia etiam si soli viro dictum esset saltem in viro expleretur: & tamen neque expletum est, quia de ipso apertius constat, quòd non mortuus fuerit, quam de muliere, cùm de ipso certum sit, quòd vixerit post hoc nongentis triginta annis supra 5. ca. quia hoc fuit totum tēpus vitæ suæ, de muliere autem nullum terminum vitæ habemus: ideo non est illud verum. Secundò, & principaliter, quia præceptum tam viro, quā fœminæ datum est: nam si non datum esset non peccaret Eua manducādo, sed peccauit, ergo etiam ei datum est. Similiter patet, quia ipsa confessā est prçceptū datum esse ambobus: nam dixit ipsa supra 3. cap. De ligno autem, quod est in medio Paradisi præcepit nobis dominus, ne manducaremus: etiam patet ex diaboli verbis: nam ait cur præcepit vobis Deus, vt non comedatis de omni ligno Paradisi: & tamen si nō esset hoc præceptum mulieri, falsum diceret diabolus, & hoc non conueniebat in principio tētationis: nam si mulier videret diabolum in hoc decipi, vel mentiri non crederet ei in reliquis: similiter patet, quia si mulieri non esset præceptum hoc superuacuò tentaret eā diabolus, quasi non alligatam huic præcepto, sed solùm virum tentaret: & tamen eam tētauit: ergo ei vetitum erat manducare de ligno. Dicendum, quòd in hoc non est dubium aliquod: fuit enim præceptum vtrique datum: quia licèt datum fuerit viro, ante quā formaretur mulier, tamen ea formata datum fuit ei, vel ambobus simul, vt supra declaratum est: ideo ambo obligabantur eo, & ad eandem pœnam tenebantur.

Quæst. 740 Aliorū responsio reijcitur.

Sed adhuc dicunt aliqui, quòd præceptum vtrique datum est: & tamen quia datum est diuersis temporibus non fuit datum sub eisdem verbis, & viribus: vnde viro datum est cum adiectione pœnæ mortis, fœminæ autem non est adiecta ista pœna. Dicendum, quòd non stat.

Primò, quia si fœminæ ita fuisset datum præceptum non adiecta pęna mortis, nō moreretur mulier preuaricando præceptum illud, & tamen mortua est sicut & vir, ergo ambobus fuit pœna communis. Secundò, quia expressum est, ꝙ Deus istam pœnā posuerit quando datum est præceptum mulieri: nam ipsa respondens serpenti, quare non comederent ait: De ligno, quod est in medio Paradisi præcepit nobis dominus, ne comederemus, ne fortè moriamur: ergo aliquid de morte dixit Deus imponendo præceptum illud mulieri. Tertiò, quia diabolus hoc signauit in verbis suis ad mulierem dicens, nequaquam moriemini supra tertio cap. & tamen si Deus non dixerat de morte in præcepto, vt est impositum mulieri dęmon non diceret hoc, quia superuacuum esset: ideo apparet, quod Deus dixit morituram mulierem si manducaret. Quartò, quia hoc asserentes dicunt rem sine causa: cùm enim præceptum esset idem, & de eadem re, si ambobus daretur non videtur cur imponeretur pœna vni transgressori, & non alteri: ergo cùm viro posita fuerit, certum est positam fuisse mulieri. Quintò, quòd adhuc magis necessaria erat ista pœna imponendo præceptum mulieri, quàm viro, quia pœna apponitur præcepto, vt timore eius trahatur ad obser-

A uantiam, qui virtute non allicitur: ideo quantò aliquis magis elōgatur a virtute tantò est necessaria magis pœna ei in præcepto: nam iusto non est imposita lex, scilicet pœnalis, sed peccatori 1. Timo. 1. cap. sed mulier magis erat elongata a virtute, quam vir, inquātum ratio magis vigebat in viro, quàm in muliere, & mulier erat magis animi seruilis, vir autem animi liberi, ideo potius debuit imponi pœna in præcepto ipsi fœminæ, quàm viro, sed apposita est in præcepto ad virum, ergo ad fœminam similiter: ideo illa responsio non stat. Alij dicunt, quòd impletum fuit verbum Dei, & pęna prænunciata executioni tradita est: nam dicitur in quacunque die comederis morte morieris, & ita factum est, quòd mortui fuerunt eodem

Sententia aliorū refellitur.

B die, sed dies iste accipitur secundum Deum, coram quo mille anni sunt vnus dies. Psalm. 89. Quoniam mille anni ante oculos tuos tanquàm dies hesterna, quæ præterijt: & tamen ante mille annos mortui sunt in eadem die accipiēdo secundum Deum. Patet hoc, quia Adam solis nongentis triginta vixit supra 5. cap. & ita non peruenit ad mille, & sic non impleuit vnū diem Dei: de Eua idem credendum est, quia fœminæ regulariter sunt minoris vitæ, quam viri, quia sunt frigidioris complexionis, quæ frigiditas impedit vitam, & ita adhuc ipsa Eua moreretur ipso die nō pertingens ad mille annos vitæ. Sed dicendum, quòd ista responsio nihil ualet: non enim potest accipi dies eo modo quo isti dicunt, sed necesse est accipi diem,

Dies cōminatæ mortis Adæ ꝓ naturali esse accipiendum.

C sicut nos vulgariter accipimus, & ita in eodem die naturali, in quo peccarent, morituri erant.

Primò, quia istud fuit dictū hominibus: ideo oportebat accipi, sicut homines recipiunt, sed Adam, & Eua sciebant quid esset dies naturalis, qui est dies noster, non sciebant autem quid est dies Dei, in quo sunt mille anni: ergo debuit intelligi de die naturali.

Secundò, quia fuit istud dictum ad designationem temporis, vt non solum Deus prænunciaret pœnam, sed etiam tempus determinatum: & tamen si accipiatur sic dies, nulla determinatio tēporis est, sed potius confusio, cùm vnus dies extendatur ad mille annos: ideo non sic accipitur.

Tertiò, quia hoc fuit dictum ad magis deterrendum a transgressione: nam ideo præcepto apposita

D fuit pœna, vt per eam timerent homines transgredi præceptum: & quia non satis videbatur pœnam esse appositam, fuit adiecta illa designatio temporis, vt sciretur determinatè quando pœna inferenda erat, & potissime, quia determinabatur tempus breue, vt homines maximè cauerent transgredi: si tamen dies accipiatur pro mille annis non mouet ad non peccandum; immo potius videtur præstare impunitatem ampliando tempus: ergo non accipitur in isto sensu: nam si sic intelligendum foret, potius scriptura taceret designationem illam, & diceret si comederitis moriemini: & tamen posita est designatio illa ad aliquid faciendum, ergo non sic intelligitur.

Quartò, quia dicitur quacunque die comederis

E morte morieris, & ita significabat multos tales esse dies hominis, cùm dicat quacunque die: & tamen nō habet homo multos dies de ijs, immo neque vnū: ideo non potest intelligi, nisi de die naturali, qui est breuissima pars temporis.

Quintò, quia etiam prçsuppositum non est verum: nam nō est verum, quòd scriptura vocet mille annos vnum diem, siue hominis, siue Dei: sed dixit mille anni ante oculos tuos, tanquàm dies hesterna, quæ præterijt, ergo mille anni non sunt vnus dies apud nos, neque apud Deum, sed reputantur considerata æternitate durationis Dei: ideo cùm hic dicatur dies absolutè, non poterit sic accipi, sed pro die naturali, qui

vocatur absolutè dies, & ita semper manet dubium.

Quęs. 742 Opinio eorū qui eandem sentētiam comminationem putabāt improbatur.

Alij dicunt, quòd accipitur dies propriè pro naturali, & erit sensus, ꝙ in eodem die, quo comederent morerentur, sed nō factum est, quia dicebatur hoc secundum comminationem, & non secundum certam sententiam, & multa secundum comminationem dicuntur, quæ non eueniunt, vt dicitur Hiere. 18. cap. Sed dicendum, ꝙ hoc non stat; non enim potest accipi dictum secundum comminationem. Primò, quia comminatio non fit nisi in prænunciationibus, quando bona, & mala promittuntur aliquibus, vel prædicuntur, quia tunc dicimus intelligi aliquando secundum certam sententiam, aliquando secundum comminationem, & tamen istud fuit præceptum, quod est lex certa de agendo: ideo pœna adiecta in præcepto est certa, & non comminata. Secundò, quia istud fuit primum præceptum positiuum datum hominibus, ideo est sicut omnia alia præcepta legis, in quibus pęna adijcitur, & tamen de omnibus præceptis a Deo datis in lege Moysi cum adiectione pœnarum scimus certas esse pœnas, & non asserimus esse dictas per comminationem, ergo de isto præcepto; & pœna eius idem dicemus. Tertiò, quia quādo dicitur aliquid per comminationem, non impletur, & tamen istud impletum fuit: quia homo mortuus est; ambo enim mortui sunt, sicut ambo peccauerunt: ideo fuit dictum secundum certitudinem, & non comminationem. Quartò, quia super comminationem istud diceretur, quod cum sub vna clausula dictum sit: quacūque die comederitis morte moriemini, tā mors, quàm mortis determinatio pertineret ad comminationem, & tamen quantum ad mortem nemo asserit esse comminationem, cùm fuerit realiter secuta: ergo neque determinatio temporis fuit comminatio. Quintò, quia quando aliquid dicitur per promissionem, & comminationem ad hoc, quòd mutentur illa, & non ita impleantur, sicut prænunciata sunt, necesse est fieri mutationem aliquam circa eos, quibus fiunt comminationes, & promissiones; scilicet cùm promissio boni fit illis, qui sunt in bono statu, & colunt Deum, vel placent ei in aliquo, si mutentur ab illo bono, quod faciunt, mutabitur promissio, quia non implebitur. In comminatione autem necesse est, vt ille, cui fit comminatio mali, faciat aliquod malum contra Deum, & pro eo prædicitur sibi malum pœnæ. Si autem mutabitur pœnitendo a malo, quod agit, cessabit comminatio, & non implebitur malum prænunciatum. De vtroque patet, Hierem. 18. cap. & tamen hic nihil istorum fuit. Nam ad hoc, ꝙ diceretur secundum comminationem illa pœna, deberent esse Adam, & Eua in aliquo malo culpæ, quando prædicebatur eis malum, & tamen non erāt in peccato, quia adhuc neuter ipsorum peccauerat, ergo non erat cōminatio. Etiam requirebatur aliud, scilicet quòd de malo illo, in quo erant, quando facta esset comminatio pœniterent, & tamen non pœnituerunt Adam, & Eua, sed potius post istam prænunciationem inciderunt in malum, quod Deus illis prohibebat, ergo non debuit mutari pœna, sed impleri: vnde non potest astrui esse dictum per comminationem, & non impletum.

Quęs. 743 Quorundam impugnatio superioris opin. redarguitur.

Adhuc alij intelligunt aliter, quòd fuerunt dicta sine comminatione, ita vt morerentur eodem die, quo comederent, & tamen Deus misertus eorum distulit eis tempus pœnæ. Dicendum, quòd non est dubium quin Deus misertus fuerit Adæ, & Euæ peccantibus: quia aliàs grauiori pœna eos punisset, cùm peccatum illorum hoc exigeret, sed non obliuiscitur Deus misereri, cùm cognouerit figmentum nostrum. Sed non sufficit hoc ad tollendum inconueniens: primo, quia quando ex misericordia expectat Deus, nō est solum,

F vt non inferat statim pœnam, sed vt interim conuertatur homo ad Deum, & per conuersionem remittatur pœna: iuxta illud Isa. 30. cap. Ideo expectat nos Deus, vt misereatur nostri, idest propter hoc expectat non inferendo pęnam statim, vt peccamus, vt nos habentes tempus conuertamur, & tunc Deus conuersis nobis misereri possit iustè remittendo pœnam. Si autem accipiatur miseratio Dei pro ipsa dilatione sola pœnæ, non conueniet verbis Isa. nam diceretur tunc expectat nos Deus misertus nostri, vel miserendo nostri, idest expectando miseretur, quasi ipsa expectatio sit misereri, & tamen non dicitur sic, sed expectat nos Deus, vt misereatur nostri: ergo expectatio non est ipsa miseratio, sed est ad finem miserendi: ergo non
G potest accipi nomine miserationis nisi remissio pęnæ ad quam consequendam disponitur homo per expectationem, scilicet quia interim conuertitur homo ad Deum, & meretur remissionem pęnæ. Secundò, quia semper manet inconueniens, de quo quęritur solutio: nam si Deus prænunciauit pęnam futuram, & illa non eueniat, non petimus quare non eueniat, an ex misericordia, vel aliàs, sed quomodo possit stare, ꝙ non eueniat, cùm a Deo prænunciata sit. Vnde dicemus, quòd aut secundum comminationem fuit, aut secundum firmam sententiam, si secundum comminationem, non est inconueniens mutari, vel non accidere, immo ita est, ꝙ non eueniet, sed hoc non possumus hic dicere: quia præcedenti quæstio. ostendimus non fuisse hoc dictum secundum comminationem, si au-
H tem dicatur, ꝙ secundum certam sententiam, est intollerabile inconueniens: nam dabitur vnum de duobus, scilicet quòd aut Deus nesciuit quid futurū erat, neque potuit inferre quod voluit, cùm vnum sentiret, idest iudicaret futurum, & proponeret illud se facere, & non fecerit, aut spontè mutauit firmum propositum, quod prius tenebat: & vtrumque est absurdum, quod nequaquā concedimus. Et ideo stant ista, scilicet ꝙ Deus secundum certam sententiam, & firmum propositum prænunciaret hominem moriturum quocumque die comederet, & postea misertus non inferret quod prænunciauit, sed dicendo, ꝙ ex misericordia non intulit pœnam prænunciatam, oportet dici, quòd fuerit prænunciata secūdum comminatio-
I nem, & non secundum firmum propositum.

Quęs. 744 Vera auctoris opinio.

Dicendum ergo, ꝙ illa pęna fuit a Deo prænunciata ſm firmam sententiam, vel propositum; ideo nihil de illa mutatū est, sed euenit sicut Deus dixit. Et quando obijcitur, ꝙ non mortui fuerunt eodem die, quo peccauerunt Adam, & Eua: dicendum, quod factum est in eis id, quod Deus eis pdixit, sed intelligitur quacumque die comederis morte morieris, idest ad mortem obligaberis, & istud verum est: nam antequam Adam comederet, non solum nō moriebatur; immo neque ad moriendum erat obligatus, vel necessitate aliqua tentus, sed poterat nunquam mori, cùm autem peccauit, habuit necessitatem moriendi, & ideo verū est, ꝙ eadem die immo eo momento, quo peccatum fuit consummatum, fuerunt obligati ad mortem. Et
K Deus ita intellexit, quando prædixit eis præcepti pęnā. Nam sciebat eos transgressuros, & non volebat statim eos occidere, vt posset ab eis deriuari posteritas: ideo noluit eos obligari ad statim moriendum, sed voluit, ꝙ statim obligarentur ad moriendum aliquando. Aliter potest dici, quòd accipiendo mortem realiter adhuc est verum, scilicet, quod ipso die, quo peccauerunt mortui sunt: quia quandam partem mortis habuerunt, licèt non mortem plenam: vnde Apostolus ad Romanos 8. capit. non dicit corpus propter peccatum mortale factum est, sed mortuum est, quasi esset iam res facta. Et hoc intelligi potest, quia partem

partem mortis ipso die homines haberent intelligendo sic, quòd inceperũt alterari quadam alteratione disponente ad mortem. Nam mors strictè sumendo est corruptio, & est terminus vitæ, & non est motus, sed mutatio, sed est terminus cuiusdam motus alterationis, qua quis disponitur contraria dispositione ad vitã, alteratio illa est in tempore, & quia in ipso die habuerunt aliquam partem talis alterationis, factis quibusdã resolutionibus in ipsis, potest dici, ꝙ mortem habuerunt ipso die: quia partẽ illius alterationis habuerunt, cuius finis est mors. Sed dicendo, ꝙ istud verum est intelligendo, ꝙ sit quædam alteratio præcedens mortẽ, vel terminum vitæ, cuius ipsa mors est terminus, & illa alteratio est in vita, & in qualibet parte vitæ possumus inuenire aliquam talem alterationem, sed nõ est necesse, neque asserendum, ꝙ a principio vitæ vsque ad terminum eius sit continua ista alteratio: quia hoc esset tenere opinionem Heracliti, qui ponebat omnes motus continuos, & durare per totam vitam augmentum, & diminutionem, sed non est verum, quia nullus motus est totaliter, & verè continuus nisi localis, sed de hoc, an homo qui est mortalis quotidie moriatur, aut possit dici, ꝙ moriatur secundum illam alterationem, cuius terminus est mors, infra tangetur, cùm dicetur de immortalitate hominis in Paradiso terrestri. Et ideo licet possimus dicere, quòd Adam ipso die, quo peccauit mortem habebat, idest moriebatur, prout fuit ibi aliqua dispositio ad mortem, tamen planius est dici, ꝙ mortui sunt, idest moriendi necessitatẽ incurrerunt: quia hoc vocatur mori, aut mortuũ esse.

Quæst. 745 Cur mors nõ fuit posita in maledictione.

Sed quæretur quare Deus Adæ, & Euæ peccãtibus non posuit mortem in maledictionem, & pœnam sicut ponit alias pœnas? nam non inuenitur in maledictione Euę mors, sed dolor in pariendo. Aliquis dicet, quòd fuit hoc, quia mors non erat nunc pœna ipsorũ, sed commutauerat illam Deus: nam antequàm peccarẽt homines posuit Deus mortem in pęnam si peccarent, nunc autem postquàm peccauerunt commutauit Deus mortem in alias pœnas, & istas posuit hic de quolibet eorum. Sed dicendum, quòd non stat primo, quia non fuit commutatio; si enim commutaretur mors in alias pœnas, non inferretur mors vt pęna, & tamen inflicta est Adæ, & Euæ, quia mortui sunt, ergo non fuit commutatio. Secundò, quia commutatio fit æqualium, vel æquiualentium: sed ista nõ sunt æqualia morti, neque æquiualentia, ideo non fuit commutatio mortis in ea. Tertiò, quia falsum præsupponitur, scilicet ꝙ non fiat mentio de morte: nam in maledictione, vel pena Adæ fit sermo de morte, cùm dicitur supra 3. cap. Donec reuertaris in terram, de qua sumptus es, sed illud est mori: ergo de morte dicitur, non ergo sunt istæ pœnæ pro morte commutatæ, sed ad mortem additæ.

Determinatio.

Et ideo dicendum, ꝙ non fit mentio de morte, vt ponatur tamquàm vna de pœnis peccatorum, quia iam de illa dictũ erat: verba enim Dei certa sunt, sed ipse prænunciauerat eis, ꝙ quacumque die peccarent morerentur, idest ad mortẽ obligarentur, sed qui est obligatus ad mortẽ aliquando moritur, ergo certum est, ꝙ morerentur ambo, quia peccauerant, & sic non oportuit repeti de morte. Sed positæ fuerunt istæ pęnę, quia non fuerant prius prænunciatę, & si nunc non dicerentur, putarent Adam, & Eua, ꝙ nullum aliud malum passuri essent nisi mortẽ: vt ergo scirent multa mala in eis præuentura esse mortẽ posuit nũc illa in eorũ maledictionibus nihil agẽs de morte. Et ob hoc in maledictione mulieris nihil dictum est de morte, in maledictione autẽ viri tactũ est de morte non tamquàm directè prænuncietur, vt vna de pęnis, sed indirectè, & quasi ex accidenti ad limitãdum alias pœnas: na dicitur supra 3. cap. in sudore vultus tui ve-

A sceris pane tuo, donec reuertaris in terrã, de qua sumptus es, in pœnis autem mulieris, quia non faciebat mors ad limitationem alicuius earum, nõ fuit dictum quicquam de morte directè, aut indirectè.

Quæretur quare Deus a principio cum posuit præceptum de non comedendo, nõ prædixit omnes istas pęnas, quas postea intulit, quia videtur, ꝙ deberet eas prædicere. Primò, quia omnes istæ sunt pro peccato, ideo sicut mortem prænunciauit, quæ futura erat pro peccato: ita & reliquas pro peccato isto erãt, debuit ex eadem ratione prænunciare. Secundò, vt magis moueret ad non peccandum: nam ideo posuit Deus pœnam cum præcepto, vt hoïes timore pęnæ non transgrederentur, sed quantò plures essent pœnę, tãtò ma- Quæst. 745 Cum Deꝰ posuit pręceptũ de non comedendo cur non prędixit omnes pęnas trãsgressorib.

B gis homo eas timeret: ergo ad intentionem Dei conuenientius esse videbatur, ꝙ istas in pcepto adiecisset. Tertiò, vt non haberet homo causam querelæ: nam homini prænunciatum fuerat, ꝙ si comederet de ligno moreretur, nunc verò inferebatur grauior pœna cum adderentur aliæ, poterat igitur iustè conqueri, ꝙ fieret sibi grauior conditio: nam si prænunciata fuerat sibi mors, & aliæ pœnæ, quæ postea additę sunt, fortassis abstinuisset magis à vetito, quam abstinuit prænunciata sola morte. Aliqui dicunt, quòd Deus non prænunciauit istas pœnas quando dedit præceptum Adæ, sed fortè prænunciauit eas quando dedit præceptum ambobus simul: nam postea dedit præceptum ambobus simul, vt videtur colligi ex verbis Euæ. supra 3. cap. Sed dicendum, quòd non stat, primo, quia

C cum Deus dederit præceptum istud ab initio Adæ soli, & prænunciauit ei mortem, si comederet. supra 2. cap. deberet ei prænunciare saltem pœnas, quæ ei conuenirent distinctè, sicut hic distinctè posuit pœnas eius, & mulieris, & tamen non posuit; ideo neque postea, cùm datum est ambobus præceptum, exprimerentur pœnæ communes amborum. Secundò, quia ex sacra scriptura infertur contrarium: nam quando diabolus quæsiuit a muliere, quare non comederet de omni ligno, dixit: De ligno quod est in medio Paradisi præcepit nobis Deus, ne comederemus, neque tangeremus illud, ne fortè moriamur: & ita posuit mulier retractiuum manducandi, & tamen si aliquid aliud in pœnam prænunciatum esset diceret illud ma-

D ximè, vt serpens daret ei remedium contra illud, sicut dedit contra mortem dicens, nequaquam moriemini, & nihil dixit: ergo videtur, quòd Deus non adiecerat in præcepto dato mulieri, & viro, aliam pęnam nisi mortem.

Alij verò dicunt, quòd non adiecit Deus aliquam pœnam in præcepto, nisi quòd morerentur ipsi contra facientes, & causa est, quia alias pœnas non intelligerent: nam neque vir, neque fœmina sustinuerant hactenus aliquas pœnas, neque aliquem sustinere viderant: ideo nominatis illis pœnis fortè non intelligerent quid per illa nomina importaretur: ideo non adiectum est quod intelligere nõ possent. Dicendum quòd istud non est verum, neque rationabile; primò, Quæst. 747 Aliorũ opinio circa superiora improbatur.

E quia eadem ratione, neque mors debuisset apponi in præcepto primo de nõ comedendo: non enim mortui fuerant illi, neque viderant aliquos morientes: quia nullus ante hoc mortuus fuerat: ergo non intelligerent quid importaretur nomine mortis, & sic non deberet poni in præcepto, & tamen posita est. & ideo constat, quod intelligebant quid esset mors, licèt nullum morientem viderant, ita poterant intelligere quid esset partus, & conceptus, & subiectio ad virum, licèt vsque nunc ista non fuissent. Secundò, quia motiuum nullum est, scilicet quod homines primi non intelligerent quid per ista significaretur, cum non experti essent ea, quia multa ipsi intelligebant, & scie-

bant, quæ numquam viderant; immo numquam de eis audiuerant, ſicut quando erubuerunt de ſua nuditate, numquam viderant veſtes, neque audierãt quid erat veſtis, & tamen ſtatim nullo docente cogitauerunt quid eſſet veſtis, & ad quid prodeſſet, & quomodo fieri poſſet, & illam fecerunt, ſcilicet perizomata. ſupra 3. cap. a fortiori ergo intelligerent ea, quæ eis dicerentur. Tertiò, quia certum eſt, ꝙ haberent cognitionem; quia habebãt perfectam notitiam idiomatis, quod eis Deus dederat habitualiter, & tamen in idiomate nõ ſolum eſt cognitio vocum, ſed etiam rerum ſignatarum per terminos, ideo intelligerent Adam, & Eua quid ſignaretur per iſtos terminos. Quartò, quia Eua intellexit ea, quæ dicta ſunt ei a ſerpente, ideſt cognouit res ſignatas per terminos, & tamen illa erant difficiliora cognitu, quàm ea, quæ poſita fuerũt in pęnis Adæ, & Euæ: ergo intelligerent illa. Patet quia illa, quæ dixit dæmon erant ſpiritualia, ſcilicet eſſe ſicut Deus eſt, & magnitudinem ſcientiæ, ea quæ prænunciata ſunt in pœnis erant corporalia, & ſenſibilia; ideo erant faciliora cognitu. Quintò, & principalius, quia ſi Adam, & Eua non ſcirent, quid ſignificaretur per illos terminos, neque etiam ſcirent nũc poſtquam peccauerunt, quia nullam maiorem experientiam nunc habuerant quàm prius: quia nondum Eua conceperat, neq; pepererat, & Adam nihil fecerat eorum, quę prænunciata ſunt ei in pœnam, & tamen nunc cũ peccauerunt, dicta fuerunt eis hæc: ergo & potuerunt prius eis iſta dici; & quòd ea intelligerent, ſicut nunc intelligebant; non ergo fuit iſta cauſa, quare non dicta fuerunt.

Quęſt. 748 Auctoris ſnia circa ſuperiorē quæſt.

Dicendum autem, ꝙ veritas fuit, ꝙ Deus non dixit tunc iſtas pœnas quas poſtea annũciauit: quia nõ fuit conueniens. Primò, quia a principio, quando Deus popoſuit præceptum de non manducando, appoſuit pęnam non quaſi tunc affuturam hominibus, ſed vt timerent, & timore pœnæ abſtraherentur ab illicitis, & tñ ad hoc ſufficiebat, ꝙ apponeretur mors, quæ erat maxima pęnarum, & malorum lib. 3. Ethic. ſecus autẽ poſt peccatum, quia non annunciabantur pœnæ ſolũ ad hoc, ꝙ hoĩes eas timerent, ſed vt ſcirent quid tolerandum de cætero eſſet: ideo primo ſatis fuit prænunciari mortem, nũc verò omnes pęnæ expreſsè debuerunt nominari. Secundò, quia iſta pœna includebat alias non ſolum tamquàm eminẽs, & maior, aut tamquàm finis omnium malorum, ſed etiã tamquàm terminus, ad quem venitur per alias pęnas: nemo enim moritur niſi pœna aliqua pręcedat, cum ſit mors cuiuſdam alterationis corruptiuę: ideo ponendo mortẽ ſubintelligebãtur aliæ pœnæ, per quas ad eã veniebãt. Tertiò, & principaliter fuit: quia Deus non debuit exprimere alias pœnas, quia exprimendo videretur repugnare dictis ſuis; dicebat enim: Quacumque die comederis morte morieris, & licet Deus per hoc nõ intelligeret, quòd ipſa moreretur, ideſt vitam finiret, ſed moreretur, ideſt obligaretur ad mortem, tamẽ voluit Deus ita proferre, vt ex eis poſſet cogitari, quòd Deus prænunciaret mortem ipſa die venturam, quia ſic nimis timerent, & cauerent tranſgredi, & tamen ſi diceretur mulieri, quòd ſi peccaret conciperet, & pareret cum dolore, & diceretur viro, ꝙ in ſudore vultus ſui veſceretur pane ſuo, ſignaretur, ꝙ multis diebus viuerent; & ita non morerentur ipſo die; ideo vt non videretur Deus ſibi ipſi repugnare, dixit ſolum de morte, & non de alijs pęnis, & iſta eſt vera cauſa: nam duę præcedentes calumniabiles ſunt.

Quęſt. 749 Opinio hiſtoriç ſcholaſticæ de peccato Euæ.

Dixit enim Magiſter in hiſtoria Scholaſtica, ꝙ mulier peccauit in duobus: ſuperbiuit, & comedit de fructu vetito: quia ſuperbiuit humiliauit eam Deus dicendo; ſub viri poteſtate eris: quia comedit peccando

F in fructu, punita eſt in fructu ſuo, ſcilicet in pariendo. Iſtæ applicationes ſunt aliquales; nam mulier ſuperbiuit volendo immoderatum honorem, vel excellentiam, quia appetiuit ſcientiam, ſicut Deus: humiliata autem fuit, non in ſcientia, vt efficeretur minus ſciens quam erat: quia tunc eſſet defectus in naturalibus, & naturalia non mutantur in pœnam, ſed factum eſt, ꝙ viro ſubijceretur. Peccauit quoque, quia comedit, & punita eſt in fructu ſuo, ſcilicet vt cũ dolore pariat: iſta applicatio minus videtur ad propoſitum, niſi dicatur, ꝙ peccauit in fructu alieno delectabiliter illum manducando, punitur in fructu ſuo, quia cum triſtitia illũ parit. Sed cum dicitur, in maledictione mulieris multiplicabo ęrumnas tuas quare dicitur: nam videtur, ꝙ

G in Paradiſo aliquas erumnas habitura erat mulier, ſed non tot quot foris, & hoc eſt inconueniens; quia in Paradiſo nulla miſeria, aut pęna futura erat. Dicendũ, quòd dixit Deus multiplicabo erumnas tuas, ideſt faciam miſerias tuas, & pœnas eſſe multas, in quo Deus duo oſtendit homini, primo quòd haberet miſerias, quas non habebat, neque habere debebat nõ peccando; & quia putaret homo, quòd illæ eſſent paruæ, aut paucæ, in quo aliqualiter cõſolaretur, dixit quòd multæ, & magnæ miſerię eſſent, & hoc totum ſub vno verbo concluſit inquantum dixit multiplicabo erumnas tuas, ideſt multas eſſe faciam.

Quęſt. ... Cũ Deus dixit, & conceptus tuos, quomodo hoc eſt pœna.

Quæretur quomodo poſuit Deus in pœnã mulieri quod dixit, & cõceptus tuos. Aliqui dicunt, ꝙ hoc poſuit Deus in pęnam: quia in Paradiſo non erat futurũ,

H ꝙ fœmina conciperet, ſed poſtea factũ eſt. Et ſi dicatur, quomodo ergo in Paradiſo multiplicarentur indiuidua in ſpecie humana? reſpõdent, ꝙ non eſſet ibi generatio ſaltem per concubitũ, ſed multiplicaret Deus homines formando eos ſicut Adam, & Euam, qui de nullo geniti ſunt. Sed dicendum, ꝙ non eſt hoc verũ: quia in Paradiſo eſſet generatio per cõcubitum ſicut nunc, dę quo infra declarabitur. Alij dicunt, ꝙ nõ fuit pęna iſta poſita a Deo mulieri in hoc, ꝙ conciperet, ſed ꝙ conceptus ſui multi eſſent: nam dicitur multiplicabo erumnas tuas, & conceptus tuos, in Paradiſo autem conceptus futuri erant, ſed pauciores: quia ibi ſoli electi gignerentur, hic autem tam electi, quàm damnati. Sed dicendum, ꝙ hoc nõ eſt verum, neque

I rationabiliter dictum: primo, quia in eo, in quo eſt benedictio, nõ poteſt poni maledictio in multitudine filiorum, ſicut Lia dixit ſe beatam dicendam a mulieribus: quia habebat ſex filios, infra 30. cap. & maledicta reputabatur illa, quæ non pariebat. Deuter. 7. cap. ergo non eſſet maledictio in multitudine conceptuum. Secundò, quia ſi in multitudine conceptuũ eſſet maledictio, ideo fieret quaſi in concipiendo, vel cõceptu eſſet aliqua pœna, vel malum, & tamen ſi in multis conceptibus eſſet pęna eſſet quoque in vno, aut vnico cõceptu: quia conceptus & multi conceptus nõ differunt niſi per multum, & paucum: ideo & non differrent per pœnam, ſed per multam pœnam, & paruam pęnam, & ita ſi in multis cõceptibus eſſet magna pœna, eſſet in quocumque conceptu aliqua pœna, &

K tamen in Paradiſo non erat futura aliqua pœna: ergo non erat iſtud malum quod prænũciabatur, quaſi hic ſint multi cõceptus. Tertiò, quia adhuc quod præſuponunt, non eſt certum, ſcilicet ꝙ plures conceptus ſint hic, quàm in Paradiſo: nam dicitur res ſine cauſa cum nõ videatur ratio aliqua ad hoc inducere. Quartò quantũ ad hoc, quia in quibuſdam apparet hic contrarium: nam multę mulieres ſunt hic, quæ nõ concipiunt, & in Paradiſo nulla eſſet niſi fortè vltima, quæ ibi cõciperetur: quia ibi omnibus eſſet præceptũ dare operã proli: hic enim multæ mulieres ante ætatẽ pubertatis decedunt: aliæ ſteriles ſunt, aliæ voto caſtitatis ſe

tis se astringunt, aliæ cognoscuntur a talibus viris, qui generare non possunt, aut ad generandum indispositi sunt, sed in Paradiso nihil istorum esset. Nam mulier nulla moreretur ibi ante pubertatem, immo qui ibi nascerentur numquam morerentur, sed in æternum viuerent, etiam nulla mulier haberet ibi propositum castitatis, cum esset Dei præceptum de dãdo operam proli saltẽ determinato modo, de quo nobis non constat; similiter nulla mulier ibi esset sterilis, & nullus vir frigidus aut impotens: quia isti sunt defectus pęnales, & pœna non esset in Paradiso. Quinto, quia de mulieribus, quę conciperent adhuc necesse erat, quòd quædam in Paradiso concipientes plures conciperent quã hic, quia quędam sunt mulieres hic cõcipientes, quę vnum tantum concipiunt in tota vita, & tamen in Paradiso si mulieres conciperent solet dici, ꝙ q̃libet conciperet duos simul, & duos vno partu effunderet, de quo infra tangetur, ergo non essent pauciores conceptus in Paradiso quam hic. Cum autem obijciebatur, ꝙ hic sunt plures conceptus, quàm in Paradiso: quia nascuntur tam electi, quàm damnati, dicendum ꝙ in Paradiso non nascerentur, nisi electi: quia omnes nascerentur in innocentia, & postea numquã peccarent sicut neq; patres eorum, ideo nullus posset dãnari, sed omnes essent electi, hic autẽ omnes nascuntur in peccato originali: ideo oẽs damnãdi essent nisi participarent fructu redẽptionis Christi per sacramẽta, & hoc fit in quibusdã, & non in oĩbus; ideo eorũ, qui nascuntur hic, quidam sunt electi, alij damnati. Sed dicẽdum, ꝙ ex hoc non sequitur, ꝙ mulieres plures fætus cõcipiant hic quã ibi concepturæ essent, quia fortè aliquis diceret, ꝙ electi, qui ibi nascerẽtur essent plures, quàm electi, & damnati qui nunc nascuntur. Adhuc tñ dicẽdum hoc non esse verũ: quia numerus electorum nõ mutatur: quia electorum numerus ex Dei prędestinatione æternaliter diffinitus est: ideo siue hoĩes in Paradiso nascerentur, siue hic, non mutatur aliquid de proposito Dei: ideo non plures ibi quàm hic electi nascituri erant, & tñ hic nascuntur tam electi, quàm damnati, ideo plures hic nascuntur, q̃ ibi nascituri essent. Sed dicendum, ꝙ non sequitur ex hoc, ꝙ mulieres cõcipientes hic concipiant plures, aut pluries, quàm ibi: sed solum sequitur, ꝙ tempus cõceptionis & generationis durat hic diuturnius, quàm ibi: quia ibi in pauco tempore compleretur numerus electorum. hic verò durauit mundus vltra quinque millia, & quadringentos annos, & residuum temporis soli Deo cognitum est, qui posuit tempora, & momenta in potestate sua. vnde in pauciori tempore fierent ibi plures generationis, quàm hic datis tot mulieribus gignẽtibus siue concipientibus, quot hic, & ita iste sensus de multitudine conceptuum non est verus.

Quęſt. 751. Auctoris sentẽtia de pœna concept', partusq; Euę.

Dicendum ergo, ꝙ intelligitur ista maledictio de conceptu accipiendo conceptum non pro fætu, qui concipitur neq; pro actu concipiendi: quia in his non est pœna, vt dictum est supra, sed vocatur conceptus, tempus, quo mulier gestat in vtero fętum: quia in illo tempore sunt multæ difficultates, & pœnæ. Aliqui dicunt, ꝙ conceptus ponuntur in pœnam pro eo quod sequitur ad conceptum: quia fęmina parit, & est partus cum dolore, sed ordinatur conceptus ad hoc, ꝙ de vtero exeat, quod sine pena graui nõ fit: ideo ponitur maledictio in cõceptu.

Confutatio.

Dicẽdum, ꝙ nõ stat, quia tunc esset litera superflua: nã postquã dicitur multiplicabo conceptus tuos, additur in dolore paries filios tuos, & tñ si istud non diceret aliquod malum vltra id, quod signat conceptus non poneretur, quia non est aliquid superuacuum verbis Dei; ideo cum ponatur apparet, quòd conceptus non ponitur in maledictione, prout conceptus fætus emittitur de vtero sine dolore. Sed est intelligendum, quòd omnia ista signant quasdam pœnas inflictas mulieri pro peccato, & sicut dicta sunt diuersa, ita & pœnæ nomine conceptuum signantur quidam labores, aut difficultates accidentes mulieri a tempore, quo concipit vsquequo emittat fętũ de vtero, & non potuerunt per aliquid notius designari quã nomine conceptus. De istis difficultatibus, quæ sint supra diximus. Et dixit Deus multiplicabo conceptus tuos non intelligendo, ꝙ esset pœna in multitudine prolis, cùm potius sit gaudium, sed quia accipitur nomine conceptus pœna, quæ accidit post conceptionẽ, & illa est quandocumque mulier conceperit, necesse est, ꝙ quantò plus multiplicati fuerint conceptus, tantò sit pœna grauior: ideo non dixit solum, ꝙ daret ei conceptus, sed ꝙ multiplicaret conceptus eius, vt magnitudinem, & frequentationẽ pœnæ designaret. Alia pars maledictionis erat, in dolore paries filios tuos, & de hoc certum est, quòd sit pœna, & grauis pęna cum efficiatur mulier propinqua morti, sicut Christus dixit. Ioan. 16. capit. Mulier cum parit tristitiam habet, quia venit hora eius, idest hora periculi, & dispositionis proximæ ad mortẽ, & hanc vocauit Christus pressuram, dicens ibidem, & non meminit pressuræ propter gaudium: quia natus est homo in mũdum. Pressuram dixit, quia mulier premitur, & coangustatur ad mortem, vnde & multæ mulieres deficiunt in partu, sicut patet de Rachel, infra 35. cap.

Quęſt. 752. Magistri hist. Scholast expositio impugnatur.

Dicit autem Magister in historia Scholastica, dictũ est mulieri in dolore paries filios tuos, quod dictum est ei in dolore maledictio est, sed paries benedictio. Maledicta est enim sterilis, & ita in puniendo non est oblitus misereri Deus, quod etiam in alijs maledictionibus hominum notandum est. Non est autem sic intelligendum, quòd Deus simul intenderit benedicere mulieri, & maledicere ei, cùm sacra scriptura hoc improbet: in lingua nostra benedicimus Deum, & patrem: & in ipsa maledicimus homines, qui ad similitudinem Dei facti sunt, ex ipso ore procedit benedictio, & maledictio, nõ oportet fratres mei hoc ita fieri numquid foris de eodem foramine emanat dulcis, & amara aqua? sed ponuntur ista, quia non poterat poni maledictio, nisi daretur id, in quo erat maledictio. est autem maledictio in dolore partus, & in partu parit mulier filios; ideo oportuit dici, quòd in dolore pareret filios suos. Cum autem dicit, ꝙ Deus puniendo non obliuiscitur misereri. Verum est, quia ita dictum est Psalmo 76. Aut obliuiscetur misereri Deus, aut continebit in ira misericordias suas? & tamen numquam simul ponit benedictionem, & maledictionẽ. Nam misericordia non est benedictio, quia misericordia consistit in alleuiatione malorum, benedictio autem in collatione bonorum, & augmentatione eorum, vt Gregorius dicit.

Quęſt. 753 Quõ ista ponuntur in pœna cũ sint naturalia.

Sed aliquis dicet, quomodo ista ponuntur in pęnã, cum sint naturalia? Aliquis dicet, ꝙ non sunt naturalia, sed solum data sunt pro peccato deteriorando naturam, & hanc deteriorationem non haberent homines in natura sua, si non peccarent. Dicendum, ꝙ hoc non est verum, sed oĩa ista, quæ ponuntur tam in maledictione fęminæ, quàm viri, sunt aliquo modo naturalia, & competerent naturæ etiam sine peccato ex conditione, vel principijs naturæ. Et hoc patet primo, vt in pariendo, quia naturaliter debet esse dolor: nam in partu fit diuisio quædam continui, sed non potest esse diuisio ista sine dolore naturaliter in sentiente: ergo s̃m naturam sequitur dolor in partu. Secũdo, quia in brutis non est peccatum: & ideo non est pœna data pro peccato, sed q̃cquid ibi est, est s̃m naturã, & tñ ibi est dolor in pariẽdo: ergo naturaliter accidit, & quãtò est maior indispositio ad apertionem vteri tantò est

maior dolor, ſed ita eſt in fęmina ſpeciei humanæ; potiſſimè quia ſenſus tactus eſt perfectior in hoīe, quàm in alijs animalibus, & ſm̃ illū eſt dolor; ideo ſm̃ naturā maior erit dolor in partu in fœmina ſpeciei noſtræ, quàm in pecoribus. Dicendum ꝙ iſta, quæ ponuntur in maledictionibus ſunt ſm̃ naturam, & tñ data eſt in pœnam, ita ꝙ non euenirent niſi peccatū præceſſiſſet. Primum patet, quia ſi iſta nō conuenirent ſm̃ naturā, eſſent cōtra naturā, & tñ ſunt manentia, & ita eſſet aliquid in homine, quod eſſet ſemper manens, & contra naturam eius: oporteret igitur eſſe ſemper miraculū, & operationem ab aliqua cauſa extrinſeca, quod non eſt verum, cùm potius iſta ſint ab intrinſeco. Secūdo, quia vt ait Dionyſ. lib. de diuinis nominibus. cap. 4. naturalia data dæmonum non fuerunt per peccatū mutata: ergo a fortiori in homine, cuius peccatū eſt minus, non mutarentur naturalia per peccatum: ſi tñ iſta, quæ ponuntur in maledictionibus, non eſſent ſm̃ naturam, ſed contra, eſſet quantū ad hoc mutata natura; & ita per peccatū mutaretur natura humana; ideo tā iſtud quod dr̃ de dolore in partu, quàm cætera poſita in maledictionibus viri, & fęminę, erant ſm̃ naturam euētura, ideſt a principijs intrinſecis. Erat ſm̃ ꝙ iſta in pœnā eueniebant non euentura ſi homo non peccaſſet; modus eſt quia licet ſm̃ naturam iſta accidere deberent, ideſt ex conditione corporis, tñ Deus ex dono ſupernaturali facturus erat, ꝙ non euenirent, & quia iſtud donum eſſet ſi homo non peccaret, ſemper perſeuerās, numquam ineſſent homini illę pœnalitates, quæ ſm̃ naturā futuræ erant præualente dono ſupernaturali ſuper cōditionem materialem, ſed cū homo peccauit priuauit eū Deus dono illo ſupernaturali, & ſequutum eſt id quod ex conditione naturę euenturū erat, & quia omnia iſta accidentia ſm̃ naturam, erant futura, omnia euenerūt, ſed dicuntur in pęnā eueniſſe: quia Deus nūquā priuauiſſet hominē dono ſupernaturali, per qđ impediebātur iſta euenire, niſi homo peccaſſet, & in pęnā peccati, ideo iſta mala dicuntur in pœnam data, licet aliàs ſm̃ naturā euentura eſſent niſi dono ſupernaturali impedirētur. ſed quod donū eſſet iſtud aut qūo impediret iſta euenire, dicetur infra quādo agetur de immortalitate in Paradiſo terreſtri.

Quæſ. 754 Tolluntur rõnes pro aduerſa sẽtentia in qõ. 746.

Eſt nunc reſpondendum ad ea, quæ dicebantur ſupra q. 746. oſtendendo, ꝙ in præcepto de nō comedendo deberent prænunciari pęnalitates, quæ poſtea viro, & mulieri prænunciatæ ſunt. Ad primū, cum dicebatur, ꝙ omnes erant pro peccato; ideo ſicut mors prædicebatur, ita & cęterę, dicendum ꝙ licet fuerint omnes pro peccato nō fuit eadem cauſa prædicendi oēs. Nam fuerūt tres rationes, vt prædiceretur mors, & nō cęterę, vt oſtenſum eſt ſupra q. 753. Ad ſecundum poteſt dici vno modo, ꝙ nō magis mouerent cæterę pęnæ ſimul poſitæ cum morte, quàm mors ſola, eo ꝙ illa includit cęteras, & ſi illa ſequatur nihil differt, ꝙ alię accidant, vel non: quia aliæ non addunt malū aliquod ad mortē. Secundo poteſt dici, ꝙ fortè aliæ pœnæ expreſſę cum morte aliquid mouerent pluſquam ſola mors, & tñ non debuerunt exprimi cæterę, quia repugnare videretur Deus verbo quo dicebatur quacūq; die comederis morte morieris, & iſta eſt cauſa principalis, vt tactum eſt ſupra q. 748. Ad tertium dicendū, ꝙ non poterat homo habere cauſam querelæ non prænunciatis ſibi alijs pęnalitatibus: qa hoc eſſet quaſi magis vitaret peccatū pręnunciatis oībus quàm ſolis quibuſdam, vel ſola morte. Sed dicendum, ꝙ falſum eſt: quia ſi prænunciarentur aliæ pœnę nō putaret homo, ꝙ mors ipſa die futura erat qua peccaret, & tñ ita intelligere videbat̄ inquantū dicebatur quacūq; die comederis morte morieris, & tñ magis timeret̄ mors propoſita ſola, ſi ſtatim putaretur futura, quā mors cū alijs

F pœnis, ſi mors poſt multos dies eſſet futura; ideo ad hoc, ꝙ homo caueret peccatum, nullo modo melius fieri potuit, quàm prædicendo ſolam mortem eo modo, quo fuit prænunciata, & ita non haberet cauſam querelæ. Secundo, quia etiam ſi prænunciatis alijs pęnalitatibus cū morte magis moueretur homo ad non peccandum, quàm prænunciata ſola morte, nō haberet cauſam querelę, ꝙ ſola mors pręnunciaretur, quia nihil ſibi fiebat iniuſtum, & cauſa eſt, quia iſtud fuit poſitum per modū legis & non per modum cōtractus: ſi enim eſſet pęna conuentionalis, ideſt ex contractu, ꝙ ſi homo peccaret moraretur, hoc conuento inter Deum, & hominem, & Deus poſtea homini peccanti alias pœnas adderet, haberet homo cauſam querelæ, G hoc tamen erat vt lex poſitum, lex autē non eſt in poteſtate eius, cui imponitur qualis ſit, ſed in poteſtate condentis; ideo cum Deus poſuit legem homini, ꝙ moreretur quādocumque peccaret, quam poſuit ſine cōſenſu hominis, potuit addere ad iſtam legem quicquid vellet, & in hoc non grauaret hominem, in cuius poteſtate non erat quali lege ſubijceretur.

Quęſ. [illegible] An eē ſub ptāte viri ptineat ad maledictionem

Dicitur vltra in maledictione mulieris ſub viri poteſtate eris, de quo dubitatur quomodo pertineat ad maledictionem: quia videtur pertinere ad naturam, ꝙ fęmina ſit ſub poteſtate viri. Aliquis dicet, ꝙ non eſt ſecundum naturam, immo eſt verè pœna, quaſi ſecundum naturam aliter futurum eſſet, ſi nō peccaret mulier, & ea peccante datum eſſet ſibi hoc in pœnam. Sed dicendum, ꝙ non ſtat, quia ſi alter futurum eſſet H ſecundū naturam, aut illud eſſet, ꝙ vir naturaliter ſubditus eſſet fęminæ, aut ꝙ neuter alteri ſubijceretur, ſed ambo eſſent æquales, & tamen neutrum iſtorum ſtat: ergo non erat ſm̃ naturam, ꝙ aliter fieret. De primo patet, ſcilicet ꝙ non eſſet vir ſubijciendus fœminæ; ſi enim fęmina ſm̃ naturam deberet præeſſe, oportebat ipſam eſſe ſecundum naturam meliorem, ſed hoc nō eſt verum, ergo non debebat illa præeſſe: patet hoc, quia dignitas, vel nobilitas inter homines attenditur penes id, in quo excedit homo alia animalia, illa autē eſt pars rationalis; ideo & vnus homo excedit aliū nō per habere, & non habere partem rationalem, ſed per habere perfectius, ſed ita eſt, quòd fęmina non habet ſecundum naturam intellectum ſublimiorē viro, ſed I potius econtrario, ergo non debuit illa præeſſe. Secūdo patet iſtud, quia diabolus hoc ſignauit in electione ſua: cum enim tentare voluit hominem ad deijciendum fallendo non auſus eſt incipere a viro, quaſi ille eſſet ſublimior in intellectu, & non deciperetur, ſed a muliere tāquàm a fragiliore inchoauit, vt dicit Augu. ſuper Geneſ. & Magiſter lib. 2. ſent. diſtin. 21. & tamen diabolus, cuius natura eſt excellentior, quàm humana cognoſcebat ſufficienter differentiam viri, & fœminæ, & elegit incipere a fœmina, ergo iudicauit illam eſſe minorem ſecundum intellectum, & ita eſſet de facto. Tertio apparet ex ipſo actu: quia mulier ſeducta eſt a ſerpente, vir autem non fuit ſeductus, licèt eadem fuerint propoſita viro, quæ fęminæ ſic dicit Apoſtolus prima Timoth. 2. cap. ſcilicet & Adam non eſt K ſeductus, mulier autē ſeducta in præuaricatione fuit, ſed ſeduci eſt ex eo, quòd quis credit de re aliter quā ſe habeat, & hoc non eſt niſi, quia intellectus ſuus nō ſufficit diſtinguere inter verum, & falſum circa illam rem, ergo qui magis decipitur aut decipi poteſt, minorem intellectum habet: fœmina igitur minorem intellectum habebat, quæ ſeducta eſt, & ſeduci potuit in talibus, in quibus non potuit ſeduci vir.

Quarto patet ex eo, quod Apoſtolus eodem capit. iubet, ſcilicet mulieri autem docere non permitto, neque dominari in virum, & reddit ibi cauſam, ſcilicet mulier ſeducta eſt, & non Adam, non enim dicit

dicit hoc datum mulieri in pœnam peccati sui, ꝙ docere non permittatur: quia tam vir, quàm fęmina peccauerunt, & ita vtrique vetaretur, maximè quia Apostolus non exprimit illam causam, sed dicit ꝙ fit, quia fęmina seducta fuit: seduci autem non est peccatum, quia prouenit ex impotentia intellectus ad pauca attingentis; ideo qui pauca nouerunt quantumcumq; sint boni, vel innocentes decipiũtur iuxta illud Prou. Innocens credit omni verbo, scilicet nescit distinguere, quod est verũ, & quod falsum: ergo Apostolus nõ vetuit mulieri docere, quia peccauit, sed quia seducta est, idest quia paruum intellectum habet, & potuit decipi, sed qui paruum intellectum habet, non rectè docet, ideo debuit mulieri vetari docere. Et ista ratio est multum conueniens, quia procedit ex habitudine intellectus existentis in puris naturalibus, & ante peccatum: nam si argueretur de intellectu post peccatum, fortassis diceret, ꝙ intellectus mulieris erat prius maior, sed propter peccatum fuerit diminutum lumẽ illius, & ita potuerit decipi, sed deceptio ista fuit ante manducationẽ de ligno vetito: immo seduci fuit causa, vt comederet, quia si non credidisset verbis diaboli, nõ comederet: ergo apparet, ꝙ ante omne peccatum erat intellectus mulieris paruus, ita vt decipi posset, & intellectus viri maior; ideo non pertinebat ad fœminam secundùm naturam præesse viro. Quintò patet, quia si fœmina esset dignior in natura humana viro, formaretur prius illa, vel ambo simul, sed formatus est prius Adam; ideo ille erat dignior in natura, quasi totam perfectionem speciei in se cõtinens: motiuum huius est: quia opera Dei perfecta sunt. Deute. 32. cap. ideo quod perfectum erat per se produceret: & primo quasi in eo tota dignitas speciei consisteret, & fęmina nihil adderet in humana specie de perfectione vltra id, quod erat in viro, & facit istam eandem rationem Apostolus ad Timoth. 1. cap. 2. docere autem mulieri non permitto, neque dominari in virum, sed esse in silentio. Adam enim formatus est primum, deinde Eua, & ita iste ordo formationis ostendit, quòd ille sit dignior: ideo illa non debeat dominari. Sexto, quia fœmina habet ad virum eandem habitudinem, quam habet vir ad Deum: nam vir est caput mulieris, caput autem viri est Christus, caput Christi est Deus: prima Corinth. 11. Et etiam vir est imago Dei, & fęmina nõ est imago Dei, sed viri, cum dicatur eodem cap. vir autem non debet velare caput suum, quia imago, & gloria Domini est, mulier autem gloria viri est, sed quòd vir sit imago Dei, & fœmina viri, non constat per ea, quæ conueniunt eis post peccatum, sed per naturalia, & habet Apostolus ista fundamenta ex eo, quod habetur in verbis Dei. supra 1. & 2. cap. & supra magis declaratum est, ergo mulier nõ est dignior viro secundum naturã ad hoc, ꝙ illa præsit. Septimo, quia mulier formata fuit de viro, & hoc facit vt illa nõ sit eo dignior, sicut Apostolus inducit prima Corinth. 11. cap. multæ rationes huiusmodi inducunt, ꝙ non erat mulier futura maior viro præsidendo: quia non erat dignior secundum naturam.

Approbatio.

Alia pars erat, scilicet an fœmina futura erat æqualis viro, ita ꝙ nulla præsidentia esset. Sed dicẽdum, ꝙ hoc etiam non erat verum: nam si nulla præsidẽtia ibi futura erat, nullus excessus esset in dignitate naturali, quia inter ęqualia nõ est præsidentia, cũ secundum naturam superiora secundum virtutem agant in inferiora, & nihil sit superius alio, quod aliquam actionẽ non habeat in ipsum aliud: ergo si nõ esset p̃sidẽtia aliqua, sed pura æqualitas inter virũ, & fœminã, esset æqualitas in dignitate naturæ; sed hoc est falsum, quia aliqua inæqualitas est inter eos: ergo non erat ita futurum. Primo patet inæqualitas: quia prima Corinth. 11. cap.

Quæst. 216 An mulier erat futura æqualis viro.

A dicit Apostolus, quòd vir est caput fœminæ, & Christus viri, & Deus Christi, & ibi non potest esse comparatio secundum peccatum, aut pœnam consequutam ex peccato, cum nihil tale sit in Deo, & Christo: sed secundum dignitatem naturalem: ergo sicut Deus est naturaliter maior Christo inquantum est homo; & ideo est caput eius; ita vir est maior, aut excellẽtior naturaliter muliere, & ideo est caput eius. Secundo patet per similem comparationem, quam eodem cap. facit Apostolus dicẽs, ꝙ vir sit gloria Dei, mulier autem sit gloria, & imago viri, & ita ponit quẽdam gradum inter virum, & mulierem quantùm ad participationem imaginis. Sed attenditur imago in nobis quantum ad naturalia, & non quantum ad gratuita: ergo in naturalibus est quidam excessus viri ad fęminam. Tertio, B quia similiter Apostolus vocat inæqualitatẽ inter eos propter originem: nam non fuerunt ambo indiuidua simul producta sicut in alijs animalibus, sed vnũ prius, & ex ipso aliud, & est duplex habitùdo inter ipsa, vna est habitudo prioritatis, alia originis: prima est inquantum non ambo homines simul formati sunt sicut animalia, sed prius masculus, deinde fœmina, alia est inquãtum vnus de alio est, scilicet fęmina de viro, vtrãq; habitudinem posuit Apostolus ad designandam inæqualitatem dignitatis: de primo patet prima Timoth. 2. cap. scilicet Adam formatus primũ, deinde Eua, & istud inducit ibi ad signandam inęqualitatem dignitatis, scilicet ꝙ vir docere debeat mulierẽ, & præesse ei: de secunda patet, prima Corinth. 11. cap. scilicet, non C enim vir ex muliere, sed mulier ex viro, idest formata est mulier ex viro, & non econtrario; & hoc similiter signat ibi inæqualitatem eorum; immo maioritatem ex parte viri inquantum per hæc probat, ꝙ fęmina debet velare caput, vir autem debet habere caput discoopertũ in Ecclesia quãdo orat, quasi illa sit astricta ad aliquid, a quo vir est liber. Quarto id, quod est propter alterum est minus dignum illo, cũ sit finis melior his, quæ ad finem, sed fęmina fuit propter virum, vt cũ ipso compleret generationem, ideo est vir dignior, istã rationem facit Apostolus prima Corinth. 11. Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum, & ex hoc tamquàm ex sufficiẽti principio concludit ibi Apostolus, ꝙ fęmina debet velare caput D tamquàm minor, non autem vir. Quinto, quia adiutorium signat bonũ quoddã partiale & conferens, & est propter id, cui est adiutoriũ: nam cũ adiutoriũ dicatur relatiuè ad alterũ, & dicat insuper rationẽ conferentis partem necesse est esse minus bonũ eo, cui cõfert, sed fęmina est, vt adiutoriũ viri, & ad hoc facta est, vt esset adiutoriũ viro: ergo fęmina est creata propter virũ, & est minor eo; sic patet supra 2. cap. cum dixit Deus: Nõ est bonum hominem esse solũ, faciamus ei adiutoriũ simile sibi. Et istud idem signauit Apostolus in verbis supra positis, scilicet, Vir nõ est creatus propter mulierem, sed mulier propter virũ. Sexto ſm naturam agẽs nobilius est patiente, vt dicit Arist. lib. 3. de Anima, sed in specie humana vir est, vt agens, fęmina est vt patiẽs, E cum vir habeat vim formatiuã fętus, fęmina autẽ materiã ministret, vt Arist. ostẽdit lib. 16. de Animalibus; ideo necesse est virũ esse natura digniorẽ, & idẽ est in omni specie aĩaliũ, in qbus inuenitur differentia sexus, est masculus dignior fęmina, sed masculũ & fœminã esse fuit ex natura, & ante peccatũ, ideo erat inæqualitas dignitatis, & excellentia ex parte viri. Septimo, quia quòd alicui datur, est minus eo cui datur, sed fœmina ante peccatũ fuit data viro, ideo erat excellentior vir muliere ſm naturam. Patet hoc, quia supra 3. cap. dixit Adam Deo: Mulier, quam dedisti mihi, dedit mihi, & comedi; ideo dicendũ, ꝙ nõ est dubiũ qn ante peccatũ vir esset dignior fęmina, & ideo aliquo mõ p̃sideret.

Cap. 3. tex. 19.

De gen. animalium lib. 1. c. 19. 20. & lib. 2. cap. 4.

Quæst. 757 An mulier ante peccatum esset subdita viro.

Sed hoc præsupposito manet dubiũ, an mulier ante F peccatum esset subdita viro, Aliqui dicunt, quòd sic, quia fœmina secundum naturam erat minor viro in dignitate, & ita erat ei naturaliter subdita: sed ꝙ secũdum naturam est, inuenitur ante peccatum: ideo erat tunc subdita, & ita non posset dari in pœnam. Ad hoc aliqui distinguunt sicut Magister in historia Scholastica, quòd mulier erat ante peccatum subdita, & etiam post peccatum: sed prius erat subdita amore, nunc verò conditione, & timore. Dicendum, quòd hoc satis potest teneri pro vero, & tamen non est nunc sufficiens: primò inquantum dicitur, ꝙ erat mulier prius subdita amore. Nam qui subditur amore non est subditus, sed ipse se subdit, & ita qui maior est, potest effici subditus: quia se ex virtute humilitatis subdet, sicut G Christus dixit: Qui maior est inter vos, fiat minister vester, Matth.20. cap. & ipse Christus qui secundùm naturam maior est omnibus, cum sit Deus, subdidit se hominibus, vt iudicaretur ab eis: nam exinaniuit atque humiliauit seipsum: ad Philip.2.cap. Vnde si fœmina solum erat viro subdita amore, ita poteramus dicere virum subditum fœminæ amore, idest uirtuoso amore, & sic non apparet, an deberemus dicere, quòd vir erat subditus fœminæ, vel fœmina viro. Secundo, quia dicitur, quòd nunc est fœmina subdita viro timore, & tamen aliquæ fœminæ sunt, quæ subduntur amore: quia ipsę ex desiderio virtutis se subijciunt, & non timore pœnæ: & sic non videretur nunc in eis esse differentia primi status, & huius.

Quæst. 758 Opinio aliorum de præsidẽtia Adam, & Euæ in Paradiso.

Aliqui autem volunt aliter, s. ꝙ secundum naturam H erat inter virum, & fœminam inæqualitas dignitatis, & tamen non erat præsidentia aliqua, neque subiectio. Nam esse aliquid nobilius altero non inducit pœnam alicuius eorum, quia aliàs omnia essent cum pęna nisi Deus, qui est maior oĩbus, quod est falsum: quia beati nullam pœnam habent, & tamen sunt minores; ideo & ipsi inuicem sunt inæquales. Sed de præsidentia, & subiectione dicunt, ꝙ non potest esse sine pœna, ideo quòd non fuerit ante peccatum, & ita non esset subdita Eua Adæ. Dicendum, ꝙ videtur, ꝙ in Paradiso nõ esset talis subiectio mulieris ad virum, qualis nunc est: ideo quandiu manserunt Adam, & Eua ante peccatum, non fuit ibi subiectio talis qualis nunc, fuit tamen aliqua præsidentia, & aliqua subiectio ibi, & futu- I ra erat, etiam si homines nunquam peccarent, & illa non erit in Paradiso cœlesti inter virum, & fęminam. Et primum, quòd in Paradiso non esset talis subiectio, aut præsidentia, qualis nunc: Hoc patet, quia subiectio est, vbi est principatus, & vbi inuenĩt principatus propriè, est subiectio propriè, & quãtò magis strictè inuenitur principatus, tantò magis strictè inuenitur subiectio.

Quot sint cõmunicationes in nobis.

Sunt autem inter nos multæ communicationes, scilicet naturalis, despotica œconomica. homogalatica, politica, vt dicit Aristot.lib.1.Politi.cap.1. De istis communicationibus dicendum, quòd nulla esset in Paradiso, nisi prima, scilicet naturalis, ideo non esset ibi principatus aliquis, aut subiectio, nisi fortè in communicatione naturali inueniatur subiectio. Et ap- K paret, quia secunda communicatio, quæ est despotica, quæ est domini, & serui non esset ibi: quia seruitus est pœna: immo pœnarum maxima, sed in Paradiso non esset pœna: nam & in maledictionem datur, vt patet supra 9.cap. cum dixit Noe: maledictus Chanaam seruus erit fratrum suorum, & ita fœmina non esset ibi seruus, quia non esset maledicta ante peccatum. Secundo, quia Eua erat vxor & mulier, & tamen licet sit aliqua seruitus, & communicatio despotica sicut nũc est inter aliquos, saltem non esset inter Adam & Euã; quia vt Aristot. ostendit lib.1.Politic.cap.1. mulier solum est extremum communicationis naturalis: non

F autem despoticæ, quia natura facit vnum ad vnum, & non vnum ad plura: ergo Eua, quæ erat mulier, & vxor Adæ, non esset seruus eius, & ita non esset ibi subiectio correspondens principatui despotico. Alia est communicatio œconomica, in qua est principatus, & subiectio, & ista communicatio non esset in Paradiso. Primo, quia finis œconomicæ communicationis est habere diuitias, vt dicitur lib.1. Ethic. sed ibi nullæ diuitię habebantur, & nullę procurabantur, ideo nõ erat talis communicatio. Secundo, quia œconomica communicatio est cõposita ex naturali, & despotica, quia sunt ibi sex extrema, scilicet pater, filius, vir, vxor, dominus, seruus: sed in Paradiso non poterat esse despotica communicatio, quia licet esset aliqua subiectio, non tamen esset seruitus, quæ est pœna, vt dictũ est: ideo ne- G que posset esse œconomica, quæ essentialiter constat ex despotica, vnde Aristot.lib.1.Ethi, cap.1. cum reducere voluit sex extrema œconomiæ ad paucissima extrema reduxit ad tria, scilicet virum, mulierem, & seruum: & loco serui inter pauperes posuit bouem aratorem, quem dixit pauperibus esse loco ministri allegando ibi Hesiodum. Tertio, quia cõmunicatio œconomica est propter habere abundãtiam rerum necessariarum ad vitam: hoc enim dicit Aristo.lib.8.Ethic. quòd inter masculum, & fęminam inter homines est aliquid vltra id, quod in animalibus: qa in animalibus est conuentus maris, & fœminæ solum ad simile terH tium derelinquere: in hominibus non solum ad hoc, sed etiam propter communicationem operum, vt apponentes propria ad commune magis abũdent. Et est causa huius diuersitas operum: quia non sunt eadem opera masculi, & fœminæ; & ideo diuisim manendo nemo sibi sufficeret, coniunctim manendo est cõmuniter ambobus sufficientia, & tamen in Paradiso non erat aliqua indigentia, ad quam oporteret apponi opera viri, & fœminæ, ideo non erat conueniẽs esse talem cõmunicationem. Patet istud, quia nunc cibis, & vestibus indigemus, & cũ difficultate ista acquirimus. Sed tunc vestibus non egerent homines, cum neq; habuerint eas ante peccatum, cibis autem vtebantur, & tamen nõ erat labor aliquis in acquirẽdo eos: quia sponte tellus omnia germinabat, & Deus dixerat homini. De omni ligno Paradisi comede. supra 2.cap. Ideo nõ I esset ibi cõicatio aliqua necessaria ad acquirẽdum necessaria vitæ per cõitatem operum: vnde neq; esset ibi principatus œconomicus neq; subiectio economica.

Quæst. [illegible] Cõmunicatio homogalatica nõ fuisset in Paradiso.

Quarta cõmunicatio erat homogalatica, & ista est cognatorum inter se, inquantum cõmunicant in quibusdam inter se, in quibus non communicant cũ alijs hominibus: & in ista cõmunicatione præsidet qui maior, & honorabilior est in tota generatione, cæteri autẽ obediunt ei. Sed ista communicatio non videbatur futura in Paradiso: nam ista communicatio habet originem ex parua charitate inquantũ homines quasi nullo amore feruntur in alios homines, nisi eos qui proximi sunt eis in sanguine, sed in Paradiso esset magna charitas inter homines, atque multa cõuersatio, & ita non esset distinctio homogalatarũ. Secundò, quia ista K communicatio habebat locum diuersitate habitationis: quia communicatio homogalatica est vicalis, idest eorum, qui habitãt in vno loco, quia cognati solent simul habitare dicẽte scriptura, iucundum esse habitare fratres in vnum. Psal.132. & ita Aristo. vocat vicum cõmunicationem istam, quæ est gratia vsus non diurnalis. lib.1. Polit.c.1. & tñ in Paradiso nõ esset vicus, cũ neq; esset domus: qa domus est pp indigẽtias quasdã, quæ non essent in Paradiso: vbi enim mixtim manerent, nullum certum locum habentes, cum neque domibus vterentur, ideo non distinguerentur homines per vicinias, & vicos. Tertio, quia cõicatio homogalatica,

latica, idest cognatorum est, vt hi communicent inter se adiuuando se aduersus eos, qui impedire voluerint, & habuit hoc locũ ex eo ꝙ homines parum se diligẽtes, & habentes causas iurgiorum, & competitionum interdum contendunt, & aliqui proximi sunt sibi sanguine, quia magis se diligunt, magis se adiuuant, sed in Paradiso vtrunque sublatum esset. Nã si homines oẽs multum se diligerent, etiam non esset ibi aliquid, propter quod inter se contenderẽt, cum omnia essent cõmunia, & cuilibet esset rerum omnium sufficiẽtia, iõ non contenderent, & ita neq; essent cõicationes illæ homogalicarum, ad præstandum mutua auxilia. Quartò, quia dato ꝙ in Paradiso esset talis cõicatio, adhuc non esset ista inter virum, & fœminam: quia illa est inter viros, qui sunt de eadem progenie, & principatus est penes antiquiorem vel seniorem, vt dicit Arist. alij minores obediunt. Inter Adã aũt, & Euã non poterat esse talis communicatio principatus, & subiectionis.

Erat quinta communicatio politica, & ista non esset in Paradiso. Primo, quia ista est principaliter propter per se sufficientiam omnium, quæ pertinent ad vitam. lib. 1. Politic. & ad hoc oportet aggregari multos, inquantum nullus nunc solitarie viuens abundat omnibus, viuentes autem simul abundãt, quia adiacet vnicuique particula boni alterius. lib. 3. Politic. Sed in Paradiso quilibet per se haberet sufficientiam omniũ, cum sponte omnia humus produceret, ideo non esset politia. Secundo, quia in omni politia requiritur lex, sed in Paradiso non esset lex, quia lex posita est peccatori non iusto. 1. Timoth. 1. cap. Ideo neque esset ibi politia: legem autem esse necessariam asserit Aristot. lib. 3. Politic. dicens esse ciues eos, qui communicant loco, & lege. Tertio, quia in politia est iudex, quem Arist. vocat distributiuum iustitiæ, & dicit in ciuitate distributiuum iustitiæ, idest iudicem esse magis necessarium pane. lib. 3. Politic. sed in Paradiso nullus iudex esset, cum neque esset contentio vlla dirimenda per iudicem, ideo non esset ibi politia, & ita neque principatus, & subiectio politica. Vnde neque Adam hoc modo præsideret, neq; Eua subijceretur. Ex prædictis patet primum, s. ꝙ Eua non esset subdita Adæ in Paradiso eo modo subiectionis, quo hic homines mutuo subduntur. cum non esset ibi communicatio aliqua, & principatus de his, quæ hic sunt. Secundum erat, quòd fuit aliqua præsidentia inter Adam, & Euam, & etiam futura erat, si homines non peccarent.

Quæst. 760 Quæ præsidentia fuisset inter Adam, & Euã, si nõ peccassent

Aliqui autem intelligunt hoc esse, quòd Adam esset dignior, & Eua minus nobilis, cum esset inæqualitas eorum secundum naturam, & tamen Adam nihil iuberet Euæ, & ita non esset ibi subiectio Euæ ad Adã. Et istud probant, quia in Paradiso terrestri non esset alia communicatio, nisi naturalis, propter simile relinquere; sed in ista non est principatus. Primo, quia nõ est in illa nisi vnus actus, qui est cõis, idest copulatio, sed imperium, & subiectio non est nisi vbi est diuersitas operum iubentis, & eius cui iubetur, in omnibus autem alijs cõmunicationibus supra nominatis est diuersitas operum, ideo est ibi principans, & subiectum. Secundo, quia vir, & vxor ad paria iudicantur de iure, sed vbi est paritas non est imperium, & subiectio, ideo manente in Paradiso sola communicatione naturali non erat ibi subiectio Euæ, ad Adam.

Duo esse [illegible] pœna-

Dicẽdum quòd in Paradiso maneret aliqua subiectio Euæ ad Adam, & fœminarum ad viros suos, tamen non esset illa pœnalis, neque seruilis, quia non esset subiectio coacta, sed talis, qualem ratio esse iuberet. Et circa hoc considerandum est, ꝙ non est omnis subiectio pœnalis, aut mala, se 1 duo sunt, quæ faciunt subiectionem pœnalẽ: primũ est, ꝙ sit coacta, vt quia totaliter est ab extrinseco, & nõ coronat interius principiũ

A motiuum subdito imperio principantis, aut saltem non sit ad bonum subditi, q̃ñ autem in subiectione inueniuntur duo contraria ad hæc, est subiectio siue pœna, & miseria. De primo apparet, vt in subiectione paruulorũ, qui instruuntur in literis, & primis rudimẽtis, quia hoc est eis coactum: nollent. n. vacare literis, sed ludis; & verberibus trahuntur ad literas. hoc. n. est ꝯrium ad s̃m, quia ad bonum ipsorum sit, ꝙ cogantur ad literas per verbera, & non ad bonum principantiũ: tñ qa hoc est contra principiũ motiuum in pueris. s. s̃ꝯ iudicium, & appetitum, est ista subiectio coacta: iudicant. n. malum sibi esse ad literas cogi, & ideo appetũt fugere ocia literarum, & coactionem, qua in literis tenentur. Ideo erudiri in illis cum quadam coactione

B quædam pœna, & miseria puerorum est, licèt ad bonum ordinetur, sed ex conditione naturæ inordinatæ accidit, ꝙ non possit ad bonum duci sine pœna, & coactione. Secundum apparet in seruis: aliquando seruus ex virtute vult domino seruire non ex coactione, sed sponte: & hoc ex virtute, & hoc siue quia virtuosus est, & vult sponte agere id, ad quod cogendus esset, vel quia prudens est, & volens sibi ipsi bonum facere, vult facere sponte quod inuitus ageret, ne reddat sibi grauiorem seruitutem, quando fuerit magis inuoluntaria: vtrobique est spontè, & non coactè agere quod iubet principatus: & tamen est ista subiectio cum pœna, & miseria, quia hoc, quod seruus ibi agit, non prodest subdito, sed principãti, & eo fine illa agere

C iubetur, vt soli principanti prosit. Possunt autem aggrauari conditiones istarum subiectionum per corruptiones plurium circunstantiarum, & tamen quantũcunque alleuientur si manent duo dicta, vel vnum de eis, semper est subiectio pœnalis.

Si autem sint duo contraria ad hæc in subiectione erit illa sine miseria, & pœna & hoc erat tertium dictũ, sicut est in subiectione, qua Deo subditi sumus tã naturaliter, quàm spiritualiter, quàm beatificè: & in subiectione, qua subduntur partes corporis animæ & partes animæ rationi. De primo apparet, quia omnia entia sunt Deo subdita tanquam rectori, & gubernatori, & subdi ei non est pœna eis, immo est totum bonum eorum, quia per hoc, ꝙ ei subduntur recipiũt

Quæst. 761 Quæ faciũt subiectionem sine pœna.

D influentia ab eo, s̃m quam continuatur esse in eis, & si non essent ei omnia sic subdita, desinerent esse hoc quod sunt. Et non solum in Deo istud apparet, sed ẽt in subiectione naturali corporum inferiorum superioribus sunt inferiora subdita, & agunt superiora in inferiora per motum ea alterando, sed quòd ea alterent sic non est eis malum, sed bonum, & illa subiectio, quæ est quædam subordinatio ad superiora est, per quam est bonum in inferioribus. Vnde dicit Aristot. lib. 8. Phys. cap. 1. quòd motus cœli est quædam vita omnibus natura entibus, sed vita est esse viuentiũ lib. 2. de Anima: ideo motus cœli est esse inferiorum, & ita est totum bonum ipsorum. Similiter & dicimus quando aliquid agit in alterum ad perfectionem eius non pati ipsum alteratum, vt cum laborans sanatur:

E cum autem agit aliquid in alterum transmutando eũ ab eo quod est sibi conueniens patitur ipsum in quod est actio. lib. 7. Phys. sed omne alteratum subijcitur alteranti, ideo non est verum, quòd omnis subiectio sit pœnalis, sed quædam bona. Similiter est de subiectione, quando subijcimur in esse spirituali, & gratuito, scilicet obseruantes mãdata eius. Nam licet subiectio est, quia agimus quod imperatur nobis: tamen melius est sic esse & spontè agere, etiam rem duram imperatam, quàm non subijci, quia per sic sub. ic. pe. ficimur in esse spirituali acquirendo charismata magnarum gratiarum, & donorum, quæ non acquireremus si non maneremus subiecti, & tunc agimus sponte,

te, quod imperatur, & hoc ipsum quod agimus non est ad vtilitatem, vel bonum imperantis; licet cedat in honorem eius, sed ad bonũ nostrum ordinatur, quia Deus bonorum nostrorum non indiget. Psalm. 15. Et hinc comparatur aliquo modo, secundum Aristot. seruitus naturalis, est enim seruitus duplex naturalis, & de iure gentium, vt ipse innuit lib. primo Politicor. seruitus naturalis est, qua ille, qui non est naturaliter potens se ipsum regere propter defectum prudentiæ subditur alteri, vt ipsum regat, & imperet ei: de iure gentium est seruitus, quæ introducitur per bella, in q̃bus hostes, qui capiuntur, efficiuntur serui. Accidit autem ibi seruum esse prudentiorem domino, & nõ indigentem gubernatione domini, sed forte è contrario, sicut dicit Hieronymus in Epistola ad Paulinum de Platone, quando captus a piratis effectus est seruus, scilicet, quia Philosophus erat melior emente se ideo seruitus, quæ est de iure gentium est mala, & pœnalis; seruitus autem naturalis non est mala, cum sit ad bonum serui; quia aliàs natura non inclinaret: ideo ipsa in se non est pœnalis, sed ex quadam pœna nascitur, scilicet ex defectu prudentiæ in seruo. Similiter est de subiectione, quia subduntur beati Deo beatificanti, quia nemo negat beatos subditos esse Deo, immo & sacra scriptura asserit eos seruire Deo, & regi a Deo. Sic patet Apocalyp. 7. cap. scilicet, Isti sunt, qui venerunt ex magna tribulatione, & lauerunt stolas suas in sanguine agni, & dealbauerunt eas, & sunt ante thronum Dei, & seruiunt ei die, ac nocte in templo eius. Et tamẽ certum est, quòd istud dicitur de beatis, quia statim sequitur, & qui sedet super thronum, habitat super illos, non esurient, neque sitient amplius, neque cadet super illos Sol, neq; vllus æstus, quoniam agnus, q in medio throni est, regit illos. Et ita apparet quòd beati dicuntur seruire, & regi, & ita subditi sunt Deo, per quam subiectionem efficiuntur beati, & tamen nihil maius bonum est, quàm beatum effici: non est ergo omnis subiectio pœnalis, cum potius sit quoddam beatificans.

Similiter distinguitur de subiectione.

Adhuc est simile de subiectione, qua subditur corpus animæ: nam subditur ei, vt materia formæ, & vt mobile motori, & tamen per hoc quòd mouetur corpus ab anima, & agit ipsa in illud, perficitur ipsum, & est totum bonum eius. Nam quandiu corpus subijcitur animæ, & potest ab ea regi, ipsa vita, quæ est animæ per naturam participatur corpori, vt viuat: cum autem corpus incidit in talem indispositionem, secũdum quam non potest subijci animæ, vt moueat ipsum, vt regat, desinit anima esse in corpore, & illud desinit viuere, quod erat maxima perfectio ei communicabilis: ergo subijci animæ est perfectio corporis, sicut inferioribus subijci corporibus cœlestibus est bonum ipsorum, cum motus cęli sit vita quædam omnibus natura entibus. lib. 8. Physicorum. Et ideo sicut in corpore, ad hoc quòd viuat, oportet moueri ab anima, ita in mundo ad hoc quòd inferiora perficiantur, oportet moueri a cęlo. Sic dicit Aristot. lib. 1. Meteo. Necesse est mundum hunc superioribus continuari lationibus, vt omnis virtus eius inde trahatur. Sic etiam dicitur de subiectione, qua partes animæ subijciuntur rationi: habet enim anima triplices partes potentiales, quædam sunt rationales per essentiam, scilicet intellectus, qui est ipsa ratio: & voluntas, quæ est in parte rationali, scilicet in mente: aliæ sunt partes irrationales per essentiam, sed ratione communicare potentes, vt concupiscibilis, & irascibilis, aliæ sunt irrationales secundum essentiam, & non potentes participare ratione, sicut nutritiua, augmentatiua, & generatiua, vt Aristot. distinguit lib. 1. Ethicorum. Partes autem secundi gradus, cum ratione participauerint, ita

Quæst. 762 Quomodo corpus animæ subijciatur.

F quòd actu regantur a ratione, & non moueantur, nisi in id, quod ratio iubet, subduntur ei; cum vero non subduntur rationi, sed per se mouentur, videntur liberæ, sed non est eis hoc bonum, immo quòd rationi subditæ sint, & illa subiectio est pars fęlicitatis. Quod patet, quia in Paradiso terrestri habebant primi parentes istas vires rationi subditas, & ideo non erubescebant de nuditate, cum non esset aliquid contra rationem surgens, quod esset turpe videri. Per peccatum autem inductum est, quòd vires illæ, vel partes animæ non manerent subditæ rationi, sed per se mouerentur anticipando motum rationis, & resistendo ei. Et ex hoc sequuta est verecundia in peccantibus de nuditate, quæ prius non fuerat. Apparet igitur, ꝙ
G subiectio quædam est bona, & libertas, vel exemptio contraria est mala, cum in pęnam peccati detur, & nõ datur in pęnam nisi malum: ita ergo poterat esse de muliere, quòd subdita esset viro, & illa subiectio non esset pęnalis, sed ad bonum, & non subijci, sic potius esset malum.

Dicendum ergo, quòd in Eua esset quædam subiectio ad Adam, quæ non esset pęnalis, quia essent ibi duæ conditiones contrariæ ad eas, quæ positæ sunt supra quæstio. 760. scilicet, non esset coacta, & non ad bonum Adam imperantis, sed Euæ, aut saltem ad bonum amborum, & quod plus est in eo, quod Adam imperaret Euæ, non esset difficultas, aut labor aliquis exequendo, & istud esset, inquantum inter Adam, & Euam esset communicatio aliqua in actibus, qui dif-
H ferrent: si autem nulla omnino communicatio esset inter eos, neque esset principatus, neque subiectio. Et esset istud circa ea, quæ pertinent ad communicationem naturalem, scilicet propter simile tertium derelinquere, quę habet duo copulare, scilicet ad generandum, & fętus genitos educare, quousque sint ipsi potentes seipsos alere, & circa vtrũque esset aliquis modus imperij, & subiectionis.

Quęst. 761 Qualis fuisset in Paradiso subiectio Euæ ad Adam.

De primo, scilicet de copulatione patet, quia Deus non dederat mandatum Adæ, & Euæ, de certo tempore copulationis, sed per rationem determinandum erat ab eis, & quia neque natura determinabat eos ad certum tempus, sola ratione diffiniendum erat, & esset ad hoc libertas, sed non accidit duos homines sem-
I per concordare in eodem volito, etiam si ambo ratione regantur, ideo in eis, quæ pendent ex arbitrio, necesse est dari vnum, a quo dependeat determinatio aliorum, quia aliàs nunquàm esset concordare, nisi per accidens, & ob hoc debebat Eua stare determinationi Adæ circa hoc. Et staret de facto, scilicet, ꝙ cum Adam iuberet copulandum, obediret, vel assentiret Eua, & vbi ille iuberet, & quotiens, & ita de alijs circunstantijs, & hoc iuberet Adam, quia erat vir, & caput mulieris, & magis intelligens, & sicut ratio præest naturaliter alijs partibus animæ potentibus communicare ratione, ita & Adam Euæ; quia licet ambo ratione vtentes essent, tamen quia Adam excellebat in ratione, erat Adam respectu Euæ, vt ipsa ratio per essentiam, Eua autem vt pars animæ ratione partici-
K pans, & ideo regulanda etiam, quia Adam erat, vt agens circa hoc, & Eua vt recipiens: ideo non poterat esse principium motus, & imperium, secundum naturam ex fęmina, sed ex viro. Secundum erat educatio liberorum, & verum est, quòd ista non esset difficilis in Paradiso, sicut nunc propter miserias, & pęnalitates natorum, esset tamen aliquis actus in educatione, quia paruuli nati non possent statim se alere, cum neque haberent operationes corporis perfectas, & circa hoc aliquid vir imperaret fęminæ, cum filij essent communes, educatio autem magis ad illam pertineret, fieret tamen per arbitrium viri, & quid

De copulatione Adæ cum Eua, quæ est prima subiectio Euæ.

De educatione liberorũ, quæ est secũda subiectio Euæ ad Adam.

quid

quid alterum esset, quòd concerneret hæc duo, vel aliquam communitatem actionum, illud per virum, tanquàm per maiorem, & caput ordinaretur, & fœmina obediret in illo.

Quod prędicta nõ essent causa male subiectionis. Sed de his dicendum, quòd non faciebant subiectionem malam, aut pœnalem: primò, quia non erat ibi coactio, sed mulier sua sponte mouebatur ad faciendum id, quod vir præcipiebat, & non erat ei difficultas, aut pœna aliqua in faciendo. Secundò, quia hoc ipsum quòd præcipiebat vir vxori, non erat propter bonum viri tantum, sed propter bonum mulieris, vel saltem propter bonum commune amborum, & ita talis subiectio non erat pœnalis, aut mala; & talem esse in Paradiso terrestri non erat inconueniens, immo necesse erat poni, cum oporteret ibi dari aliquam communitatem operum viri, & mulieris.

Quęst. 764. Solutio rationum in oppositum in q̃st. 760. Nunc est respondendum ad duo, quæ obijciebantur ostendendo, quòd non esset subiectio aliqua in Paradiso. Erat primum, quòd ibi solum esset communicatio naturalis: istud concedimus, quia aliæ quatuor communicationes non poterant ibi esse, vt ostēsum est supra quæstio. 758. & quæstio. 759. Cum vero obijcitur, quòd ibi non potest esse imperium, & subiectio; negatur: immo est. Et quando dicitur, quòd est ibi vnitas actus; concedendum, & in vnitate actus non est diuersitas principantis, & subditi, cum alius sit actus subditi alius principantis, & tamen in communicatione naturali non est vnicus actus, sed multi: est verum, quòd actus copulationis est vnicus, in quo nō est principari, & subditum esse, sed ad istum actum p̄cedunt multi alij, in quibus differt: & ideo est imperare, & subijci: nam præcedit determinatio, an fiat copulatio, & quando, & vbi, & quotiens; & ad hoc necesse est diffiniri per vnum, & alterum obedire ei, vel assentire diffinitioni eius. Sed obijcietur, quòd ad hoc non sit necessarium esse principantem, & subiectum, quia in pecoribus est naturalis communicatio propter simile tertium derelinquere, & tamen non est ibi aliqua distinctio subditi, & principantis. Dicendum, ꝙ eadem communicatio naturalis est inter pecora ad inuicem, propter simile tertium derelinquere, & inter masculum, & fœminam in hominibus, & tamen propter diuersitatem naturæ hominum ad pecora, oportet aliter illam inuenire, quantum ad aliquid in hominibus, quàm in pecoribus. Primò, quia cum pecora rationem non habeant, non habent imperium, & subiectionem, ideo in actu copulationis solo appetitu feruntur, qui appetitus sequitur quandam naturalem ęstimationem de bono, & conuenienti pro tunc: sed neque ista æstimatio, & appetitus sufficiunt ad imperandum, neque ad obediendum, ideo nunquàm in pecoribus erit copula, nisi incidente eodem desiderio ambobus pro eodem loco, & tempore, & si vnum pecus appetens copulari, non imperat alteri obedire, & assentire copulæ, non est quasi copulatio non conueniat, sed quia neque vnum sufficit imperare, neque alterum obedire. In omnibus est ratio, & cum insurrexerit appetitus ille de copulatione, consequens æstimationem, potest illud alteri reuelare, & sic poterit ibi esse assensus, & hoc erit poni principantem, & subditum; quia si is qui maior est hoc desiderat, imperabit illud minori, & minor assentiet quādo, & vbi, & quotiens hoc fiat. Secundò patet hoc, quia si nō daretur in his principans, & subiectum, nō posset in hominibus fieri vnquàm copulatio: nam cum insurgit vni indiuiduo appetitus ad copulam, si non possit alteri indiuiduo illam imperare, non obediret alterum sibi, quia fortassis non inesset tunc sibi idem appetitus, & è contrario quando aliud indiuiduum appeteret, & non istud, refugeret istud copulam: vnde nunquàm sequeretur.

A Ad hoc ergo quòd fieret copulatio necesse fuit, quòd daretur vni indiuiduo principatus, & alteri subiectio, & vni indiuiduo inexistente appetitu copulationis, siue ex ratione, siue ex naturali existimatione, alterum indiuiduum, licet non idem pro tunc appeteret, obediret, & ita sequeretur copulatio. Nam & nunc ita est; quòd vnum indiuiduum alteri imperat circa hoc in hominibus.

Tertiò, quia non est maior ordinatio actuum humanorum nunc secundum rationem, quàm in Paradiso terrestri futura erat, sed potius valde minor, & tamen nunc est regula a Deo data, secundum quam circa copulam vnum indiuiduum alteri imperet, & illud imperanti obediat, quę ponitur ab Apostolo. 1. Corin. Quęst 765 Probãs imperiũ fuisse in Paradiso.
B 7. cap. de qua dicetur magis sequenti quæst. & hoc datum est a Deo, tanquàm ad rationem pertinens in hominibus, ideo in Paradiso terrestri vbi esset plenissima obseruatio rationis, potius inueniretur istud quòd esset indiuiduum imperans copulam, & aliud obediens. In brutis non est istud, quia Deus non dat illis legem. 1. ad Corinth. 9. cap. scilicet, Non est Deo cura de bobus, scilicet dando legem eis, sed solis hominibus, & hoc quia boues, & cætera bruta non sunt capacia legis, cum rationem non habeant. Quartò, quia necesse est poni differentiā in copula hominum, & pecorum: nam hoc quod est copulari ex naturæ motiuo ad procreationem similium, est naturale tam hominibus, q̄ cæteris animalibus, & etiam educare fętus inde natos
C commune est vtrisque, sed copulatio, & copulationis modus nō est idem, neque etiam idem nomen. Nam in hominibus copulatio maris, & fœminæ, ad quam natura mouet, vocatur matrimonium, sed in animalibus non inuenit hoc nomē, sicut patet instituta de iure naturali, & gentium in principio, §. Ius naturale est, quod natura oīa animalia docuit. Nam ius istud non solum humani generis propriū est, sed oīum animaliū, quæ in cœlo, & in terra, & in mari nascuntur. Hinc descēdit maris, & fœminæ coniunctio, quam nos matrimonium appellamus. Hinc liberorum procreatio, & educatio; videmus enim cætera animalia istius iuris peritia censeri. Et ita matrimonium non dixit esse, nisi in hominibus: & tamē dixit illud esse, ad quod natura inclinat. Differētia autē nominis est propter differen-
D tiam excellētiæ naturæ, quia licet ad idē inclinet natura res diuersas, inclinat singulas non eodē modo, sed singulas pro capacitate sua, sicut & in bonū oīa inclinantur lib. 1. Ethic. Bonum est quod oīa appetunt. & Cap. 1.
tamē natura humana per inclinationē boni mouetur in beatitudinē, quia eius capax est. Pecora autē nō mouētur in beatitudinē, sed in bonum quoddam particulare, quia non est capax beatitudinis; sic dicitur lib. 2. Ethic. ꝙ nemo bouē beatificabit, i. beatū asseret. Similiter est quantū ad partes aīaliū, nā in hoīe anteriorē partē capitis faciē vocamus, aut vultum: in aīalibus autē non est hoc nomē, quia non est dignum sic noīari in eis, licet sit quædam pars anterior capitis, & hoc q̄a nobilior illa pars est in hoīe, q̄ in brutis: sic dicit Arist.
E lib. 1. de Aīalibus, §. Illud vero quod est inferius sub sutura capitis dr̄ facies: & non est rectum, vt nominetur hęc pars facies in aliquo animalium, præter q̄ in hoīe. Cap. 8.
Sic igitur est de naturali copulatione ad procreationē, quia illa in hoībus vocabitur matrimonium, in animalibus aūt non, quia dignius se habēt hoīes secundū naturæ motiuum ad illa, q̄ aīalia: ideo inter homines circa copulationes est imperans, & subiectum, in aīalibus autem non. Quintò, quia in hominibus habet se vnus ad vnam, & vna ad vnum s̄m illam naturalē inclinationē, quam vocamus matrimonium: in aīalibus non est sic, quia nō est naturæ inclinatio vnius ad vnū: sed cuiuslibet ad quodlibet suæ speciei, ideo erit aliq̄s ordo

ordo inter duo indiuidua, quæ copulantur in hominibus, quàm inter omnia animalia eiusdē speciei in brutis: vnde nō erit imperium,& subiectio ad copulam in animalibus,& erit in hominibus. Sextò patet aliqualiter ex verbis, & actibus Dei, quando formata est Eua: nam dedit eam Deus viro,supra 2.& 3.cap.Et non fuit datus vir mulieri,quia mulier est propter virum,& nō vir propter mulierem,vt dicit Apostolus. 1.ad Corin. 11.cap. Et tamen fuit data ad procreationem liberorum,supra 2.cap. s. Non est bonum hominem esse solum, faciamus ei adiutorium simile sibi, i.adiutorium ad generandum: ergo cum Eua daretur Adæ ad generandi officium, & non Adam Euæ, Adam in actibus ordinatis ad generationem imperaret, & Eua obediret.Septimò,quia quando Deus adduxit mulierem ad Adam, offerendo ei illam dixit Adam; Hæc nunc os de ossibus meis,& caro de carne mea: Propter hāc dimittet homo, patrem, & matrem, & adhærebit vxori suæ,supra 2.cap.Dixit autem,quòd vir adhæreret vxori,& non quòd vxor adhæreret viro; ideo principium copulationis, & imperium erat ex parte viri, obedire autem esset ex parte fœminæ. Octauò,quia in Paradiso terrestri non esset copula, totaliter ex eodem motiuo, ex quo hic:nam hic insurgente appetitu, stimulatur homo vehementer ad copulam; ideo posset hic prouideri,etiam si non esset imperans,& subditum;licet non sit bene, neque sufficienter, scilicet per hoc ꝙ aliquādo viro, & fœminæ insurgeret idem appetitus, & tunc copularentur, sicut pecora, in quibus non est imperare,& subijci; & tamen in Paradiso nō esset sic, quia appetitus nunquàm suggereret, nisi rōne iubente, quia ibi partes inferiores animæ obedirent rationi, & nunquàm præuenirent illam in motu,vt ostensum fuit supra,loquendo de cōcupiscentia.Ideo nunquàm hoc modo copularentur,quasi insurgēte appetitu ambobus. Necesse igitur erat per rationem imperari copulam, & tamen impossibile erat quòd ambo, idest masculus,& fœmina simul imperarent pro eadem re, quia non possent sibi ipsis imperare, ergo vnus alteri secundum rationem imperaret,& alius secundum rationem obediret, sed si imperium cōcedatur; certum est quòd esset viri, qui erat naturali ratione præstantior:ergo vir imperaret ibi circa copulam. Nonò,quia daretur pęna in Paradiso,si nō esset principans, & subditum circa copulam: cum enim ratio dictaret in viro copulandum esse,surgeret statim appetitus,qui est cōcupiscentia venereorum:natura etiam ista esset in Paradiso, cum concupiscibilis sit vis naturalis hominis, si autem mulier non obediret circa copulam, esset pęna viro, cum iam appeteret aliquid, quod non assequeretur, sed in Paradiso nulla pœna esse poterat, ideo fœmina statim obediret. Si autem dicatur quòd eadem ratione fœmina imperaret viro circa hoc, ne sequeretur in ea pœna insurgente appetitu, dicendum quòd non est simile,de quo dicetur sequenti quæstio.

Responde tur secūdæ rōni quæst. sup. 760.

Erat secunda ratio posita supra quæst.760.quòd vir & vxor ad paria iudicantur, & vbi est paritas non est imperium,& subiectio; concedendum ꝙ vbi est simpliciter paritas,nō est imperium,quia par in parem nō habet imperium, sed negandū est simpliciter esse paritatem inter coniuges;in aliquo enim est disparitas,siue accipiatur secundum statum istum, siue secūdum statum Paradisi:nam secundum istum statum dicitur. 1.ad Corinth.14.cap.ꝙ mulieres subditæ sint,sicut lex præcipit, & ꝙ mulier non debet docere. 1.Tim.2.cap. secundum statum Paradisi,& istum dicitur. 1.Cor.11. ꝙ vir est caput mulieris,& ēt ꝙ mulier propter virum formata est,& nō vir propter mulierem.Secundò apparet hoc, quia cū dicitur ꝙ de iure vir,& vxor ad paria iudicantur,intelligitur de statu pręsenti,quia iura ni-

F hil introduxerunt de statu Paradisi, cum ille non maneat,& tamen non est æqualitas inter virum,& vxorē, sed potius in omnibus est inæqualitas,nisi in petitione debiti,quia æqualiter tenetur vir reddere debitū vxori petenti, sicut & vxor viro. 1.Corinth.7.cap. In cæteris vir imperat,fœmina obedit. Et ideo dicendū,ꝙ ęqualitas introducta est de iure astringēte homines pro isto statu, non autem pro statu Paradisi, & sic posset esse ibi imperium ex parte viri, & obedientia ex parte fœminæ. Cum autem dicitur.1.Corinth.7.cap. Vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier, & mulier non habet potestatem corporis sui,sed vir. Dicendum ꝙ est lex de matrimonio nūc obligans,per Deum pro isto statu introducta,& per Apostolū declarata, in sta-
G tu autem illo nō esset sic, cum lex per Apostolum declarata tunc non esset,neque obligaret,& ideo poterat vir iubere, & fœmina obedire.

Quæst. 761. De imperio executionis copulæ, & procreationis inter animalia.

Sed circa hoc cōsiderandum est,ꝙ prolis educatio, & procreatio de iure naturali sunt tam in hominibus, q̃ in animalibus,vt dictum est supra quæst.755. Et etiā tā in Paradiso,q̃ hic manet semp. Quòd sit de iure naturali,quia sicut natura est eadem hominum hic,& in Paradiso,ita & naturalis æstimatio,& naturalis appetitus est idem,sed ius naturale pertinet ad quandam regulā,quæ est in aīalibus secundum naturalem ęstimationem, qua aliquid bonum, & conueniens sibi iudicant,ideo & ius naturale manet idē. Sed executio copulæ ad procreationem liberorū differunt tripliciter, quia aliter in aīalibus, aliter in hoībus,secundum quē-
H cunq; statū Paradisi terrestris, aliter ꝟm statum istum. De aīalibus dicēdum, ꝙ non est inter ea imperans, & imperatum ad copulam, ēt non est inter ea habitudo vnius ad vnū, sed cuiuslibet ad quodlibet in eadē specie,ambo aūt sunt in hoībus per contrariū. De primo patet,qa imperans,& imperatū nō sunt,nisi vbi est rō, & iō quod nō habet rationem nulli imperat, ēt quod non habet rationem nō obedit, cū nō intelligat imperiū, licet pōt moueri a regēte, vel imperāte motu executiuo,quemadmodum homo rōne vtēs nō pręcipit aliqd bestijs,qa nō possunt percipere qd iubeatur:pōt tñ eas mouere ad id, ad quod voluerit. Et ob hoc necesse est,ꝙ copula inter pecora non sit, nisi appetente vtroq; pro eodem loco,& tpe. Nā cū vnū pecus non
I imperet alteri,& ad copulā, oporteat in eodē actu cōuenire,necesse est ꝙ fiat solū appetente vtroq; idē, & hoc cōtingit sæpe in aīalibus,ideo sæpe illa copulātur. Sed etiā necesse est sæpe impediri copulā, quia aliqñ masculus appetit,fœmina aūt id non appetit, iō cum masculus nō possit imperare fœminę,non fit copula: similiter interdū fœmina illud appetit, nō appetit aūt masculus, sed nō pōt ei suadere, vt faciat quod nō appetit,ideo intermittitur copula pro tūc,cum autē acciderit ambos,simul idem appetere,fit copula. Secūdū erat ꝙ nō est ibi habitudo vnius ad vnū,sed cuiuslibet ad quodlibet aīal eiusdē speciei, & ideo indifferenter permiscētur aīalia, & nō seruāt aliquam rationem attinētiæ, sed miscetur aliquādo pater filiæ, & filius matri, neq; potest aliud fieri, quia cum nō sit ibi ratio,nō
K est cognitio attinentiæ,ideo neq; sunt aliqua iura attinētiæ,neq; obseruatio illorum. In hoībus vtrūque est è cōtrario, Primū, quia ibi est imperās, & imperatum circa copulā: nam homo est rōnis capax,& rōne vtēs, ideo ibi est imperans proprie dictum,& obediēs, quia duo requirūtur ad imperare, s.ratione vti, & maius eē ad obedire alia duo, s.rōne vti, & minus ęsse, & ambo sunt in hoībus, quia in quolibet indiuiduo humano est ratione vti, similiter est inæqualitas,quia masculus est naturaliter dignior fęmina, in pecoribus autem inuenitur alterum ipsorū, s. inæqualitas, cum masculus in quacūque specie sit fęmina dignior, sicut agęns patiente,

tiente.lib.3.de Anima. sed non aliud, scilicet vti ratione, ideo nullum est imperans, & nullum obediēs. Sed modus principandi non est nunc distinctus, sed indifferenter masculo, & fœminæ datus, & hoc quia vt dicitur 1.Corinth.7.cap. Vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier, & mulier non habet potestatem corporis sui, sed vir, scilicet circa copulam: quicunque eam ab altero petierit, tenetur alius ei respondere, & hoc est, quia ista res cadit sub debito, & debitum non potest iuste negari. Sic dicit Apostolus ibidem: Vxori vir debitū reddat, similiter vxor viro; & postea dicit, Nolite fraudare inuicem, nisi forte ex consensu ad tēpus, vt orationi vacetis, & quia in hac re æqualiter vir est debitor vxori, & vxor viro, æqualiter tenetur ille reddere debitum mulieri, & illa viro. Sed differt in hoc, quia mulier semper est soluendo, vir autem non est semper soluendo, quia fœminę est solum recipere, & pati, & ad hoc semper est disposita, viri autem est agere, & emittere, ad quod non est semper ille potēs, & quia impossibilium non est obligatio, mulier semper tenetur viro reddere debitum, quia semper debet, & semper est soluendo, vir autem non est debitor pro omni tempore, quia non potest semper esse soluēdo, sed manet semper debitum habitualiter, actualiter vero tunc debet, & obligatur, quando petitur, & est soluendo. Et quantum ad hoc, quia indifferenter potest vir petere a fœmina, & fœmina a viro, vterque est imperans, & obediens. Nam cum fœmina debitum petit, illa est imperans, & vir obediens, quia statim tenetur vir reddere, cum autem vir petit debitum, est ille imperans, & illa obediēs, quia respondet cum debito. Et licet videatur totaliter in viro, & fœmina æqualitas quantum ad hoc, tamen adhuc manet aliquod imperium penes virum, quia licet non potest denegare debitum, quia esset fraudare mulierem iure suo, quod esset contra Apostolum. 1.Corinth.7.cap. potest tamen sibi determinare locum, scilicet vt eligat alium locū, & non illum, in quo illa petit, etiā potest eligere aliud tempus, dum tamen parum differat solutionem, quia aliàs faceret vxori periculum castitatis, & non quando vir petiuerit a muliere, non potest illa eligere locum, neque tempus, sed vbi ille elegerit, tenetur illa reddere, nisi sit aliàs locus vetitus: de tēpore idem est quòd ipsa stabit electioni viri; ista enim manent semper viro, tāquam maiori, & rectori, cum in omnibus sit maior, nisi in mutuo debito, dum tamen ipsum reddat, ꝙ hoc vel illo modo liberum ei est, quia istud computatur inter cętera, in quibus vir, & vxor non vt pares iudicantur.

Quest. 768 Differētia imperij circa concubitum hominum, & brutorum.

Ex hoc autem, ꝙ circa copulam est inter homines imperans, & imperatum, sequitur ꝙ non sit difficile copulari eos, inter quos copula est licita, sicut in animalibus, quia quandocunque vni placuerit, sequitur copula, cum vterque possit alteri imperare, iuxta modum supra positum, & in animalibus non fiet copula, nisi cum ambobus simul placuerit. Et fuit ita necessarium in hominibus, quia aliàs esset inconueniens, in bestijs autem non est inconueniēs: primo propter incontinentiam, quia cum vnum indiuiduum id appetit si aliud ei non responderet, quæreretur alius concubitus illegitimus, & hoc est valde inconueniens, immo ista est causa præcipua, propter quam matrimonium nunc est saltem inter Christianos, sicut dixit Apostolus. 1.Corinth.7.cap. scilicet, Vnusquisq; vxorem suā habeat, & vnaquęque virum suum propter fornicationem, scilicet vitādam, & subditur eodem cap. Melius est nubere quam vri; iō vt vitetur fornicatio, debet statim vterque coniugum alteri petenti debitum reddere, sic dicitur eodem cap. Quòd vir debitum reddat vxori, & vxor viro, & quod non se fraudent, nisi

A ad tempus ex consensu, vt orationi vacent. In pecoribus autem non est incontinentia, cum sit concubitus cuiuslibet ad quodlibet, & etiam non est lex aliqua illis data, ita vt possit aliquid illis imputari in peccatum: ideo non est inconueniēs, ꝙ non copuletur vnum indiuiduum alteri statim, vt illud desiderat. Secundò, quia concubitus prodest ad procreationem prolis, & ad hoc solum naturaliter ordinatur, ideo inquantum multiplicatio prolis est magis, aut minus intēta, tanto debet magis, aut minus dari aptitudo, & promptitudo copulæ, per quam procreatio sequitur, sed in hominibus, quanto est species dignior, est magis intenta procreatio, & multiplicatio; cum soli homines capiant Deum, & efficiantur per ipsum fęlices: ideo ibi debet

B dari promptitudo ad copulam legitimam, scilicet ꝙ quandocunque voluerunt indiuiduum vnum, statim habeat concupiscentia, sed in animalibus non est tam necessaria multiplicatio, ideo non est inconueniens, si non sit ibi tanta promptitudo copulæ. Tertiò, quia id quod ex vna parte in animalibus, ex alia parte ampliatur & in hominibus è contrario, scilicet non potest vnum animal copulari cum alio animali eiusdē speciei, nisi ambobus id appetentibus, & ex hac parte impeditur copula, & tamen potest cū quolibet alio eiusdem speciei, & ita licet unum non appetat id pro eodē tempore, appetet illud aliud animal, ideo facile erit copulari. In hominibus per contrarium ampliatur promptitudo copulæ inter coniuges, inquantum quando-

C cūque unus petierit, alius tenetur reddere, & arctatur ex alia parte, quia non licet homini copulari cuicunque indiuiduo speciei eius, idest cum quacunque fœmina, sed inter coniuges solum est legitimus concubitus. Quartò, quia in animalibus parū impeditur copula per hoc, quia ambo idem appetere debeant: nam in omnibus fere animalibus sunt determinata tēpora amoris sui, non enim omni tempore mouentur indifferenter ad copulam, sed quodam determinato tēpore, & non alijs temporibus, & eo tempore oēs femellę ardent in venerea, & oēs masculi, & quęlibet femella patitur quemcunq; masculum, cum pari ardore incitentur, & sic promptum est cuilibet masculo copulari, & cuilibet femellæ, & non impedietur procreatio prolis, licet non fiat copulatio, nisi vtroq; eādem rē ap-

D petente. In hominibus autem nō est tempus determinatum ad copulam, sicut in animalibus, sed omni tpe æqualiter cōmiscētur. Ideo ratio debuit in eis supplere, quod natura non habet. In animalibus erit naturale incētiuum determinatum ad tempus loco imperij, in hominibus autē vbi non est determinatio tpis ad copulam, ratio supplebit diffiniēdo tps, & hoc non poterit eē, nisi per imperium, ideo vnus cōiugum imperat alteri, & hoc indifferēter, s. qui anticipat petere imperat ei, a quo petit, vt supra dictū est. Secunda differētia erat hoīum, & animalium, ꝙ in animalibus nō est habitudo vnius ad vnum, & ēt non seruantur aliqua iura attinētię, in hominibus aūt vtrumq; est. De primo patet, quia ista habitudo vocatur matrimonium, & inue

E nitur in solis hominibus, qñ masculus, & femina non impediti ad contrahendum contrahunt sub intentione perpetuo permanendi. De quo matrimonio, an sit solū vnius ad vnā, vel possit esse simul vnius ad plures, dicetur lib.1.Regum 1. & 8. & Matth. 19.cap. & an recipiat diuortium, vel repudium, & de alijs dubijs circa hoc: sed quomodocūque accipiatur matrimonium secundum variam consuetudinem gentium, semper consistit in quadam certa habitudine viri ad vxorem, ita ꝙ non sit vir indeterminatus ad hanc, & ad quamlibet, sed ad mulierem certam habitudinem habeat, secundum quam teneatur ei, & ipsa illi ad coniugale debitum, quod ad nullam aliam legitimè facere po-

test ad quam nō habet vir istam habitudinem. In animalibus non potest istud esse, quia non possunt esse iura, vel debitum ad aliquid faciēdum, vbi non potest cognosci debitum illud, sed in animalibus non est ratio, secundum quam cognoscant se posse obligari ad aliquid, ideo neque possunt obligari, vnde neque natura dedit eis inclinationem vnius ad vnum, cum neque dederit cognitionem, per quam cognoscāt quomodo sit bonum, & debitum vnum copulari vni tantum, ideo est in eis procreatio prolis, sed non est matrimonium. In nobis autem est procreatio prolis ex coniunctione maris, & fœminæ, quæ vocatur matrimonium. Secundò, in animalibus non est obseruatio attinentiarum, sicut in hominibus, & istud fit, quia ibi est habitudo originis, vt vnum animal nascatur ex alio, & ideo vocamus patrem, & filium in animalibus, sicut in hominibus, sed alia nomina attinentiarum in eis non ponimus, vt dicamus esse consanguinitatem, & consanguinitatis gradus. Non enim sunt ista iura in animalibus, neque obseruantur: nam vbi sunt istæ attinentiæ, est quoddam ius earum, & est reuerentia quædam, qua sibi tenentur, ne mutuo reuelent turpitudinem, vbi non est attinentia, non est debitum reuerētiæ ad non reuelandum turpitudinem: in bestijs non possunt esse istę attinentiæ, quia non possunt cognosci: sola enim ratio cognoscit hoc: ideo in brutis, quibus natura non dedit distinctam cognitionem horum, non constituit iura attinentiarum; frustra enim esset poni attinentias, immo inordinatum, cum deberet seruari reuerentia quædam, quæ tamen seruari non poterat, cum non possint pecora cognoscere quid sint ista iura, & se teneri ad illa, immo neque cognoscuntur illa pecora, ad quæ esset ista habitudo. Est enim leuis cognitio, & labilis valde in pecoribus, nam a principio mater cognoscit filium, & filius matrem, procedente autem tempore desinit cognoscere, & cum deberet proficere cognitio per tempus, potius aboletur, & signum huius est, quia ita postea mater sæuit in filium, & nocet ei, sicut extraneo, & filius matri. Causa huius est, quia natura inseruit cognitionem illam, propter necessitatem educationis, quia si mater non cognosceret a se natum, non aleret, non foueret, non blandiretur, & quia fętus adhuc tener non potest se ipsum alere, debuit natura dare cognitionē matri de filio, vt ipsum educet, & filio de matre, vt eam sequatur, quia aliàs non fieret educatio. Finita autem educatione, desinit mater agnoscere filium, & filius matrem, ideo neque postea ille eam sequitur, neque illa ei miseretur, sed ita inter se pugnant, & ad inuicem nocent sibi, sicut ea quæ in nullo sibi attinent. Ex quo apparet, quòd non fit ex alio, nisi quia desinunt habere mutuam cognitionem, ideo cognitio illa non fuit, nisi ex quadam prouidentia naturæ, propter necessitatem educationis, cum tunc cesset, quādo cessat educatio, nam si aliter se haberet ista cognitio, necesse erat, quòd procedente tempore magis se agnoscerent, cum per assuetudinem, & tempus confirmetur cognitio, & tamen tunc deletur. Etiam est aliud ex hoc secutum, scilicet quòd in animalibus patres non agnoscunt filios, & filij non agnoscunt patres, sed solæ matres agnoscunt filios, & agnoscuntur ab eis, & est ad hoc causa duplex. Prima, quia non cohabitant mares fœmellis in animalibus, cum non sit ibi matrimonium, & ideo non possunt scire, qui sunt filij eorum, etiam si ratione vterentur, sicut homines, qui non cohabitant mulieribus, scilicet, qui non sunt coniugati, gignunt aliquos quos nesciunt esse filios, magis ergo animalia hoc ignorabunt. Secunda est, quia non conferunt ad educationem: nam vt dictum est, matres cognoscunt filios aliquanto

F tempore, & cognoscuntur ab eis, scilicet tempore educationis, qua finita desinunt se cognoscere: ergo inter illa animalia, quæ non faciunt ad educationem, non constituit natura agnitionem, sed sic est, quòd patres non conferunt communiter ad educationem in animalibus, ideo neque filios agnoscunt, neque ab eis agnoscuntur. Ex quo apparet, quòd non possunt esse iura attinentiæ consanguinitatis, & affinitatis inter animalia. De affinitate certum est, quia affinitas causatur propter vinculum matrimonij, sed inter pecora non est matrimonium, ideo non potest causari affinitas. De consanguinitate causa certa est, quia non possunt esse iura ista in illis, quæ non possunt ea agnoscere, sed animalia non solum nō agnoscunt iura hæc;

G immo neque se mutuo agnoscunt, cum neque mater cognoscat filium, nisi tempore educationis, ideo non potest esse attinentia cognationis, in animalibus, & sic nullam reuerentiam mutuo seruant, sed mater cōmiscetur filio, & pater filiæ, in hominibus est cognitio personarum, & iurium istorum, ideo ibi possunt esse istæ attinentiæ, & seruari reuerentia, quæ eas consequitur.

Nunc superest dicendum, quomodo differat inter statum istum, & statum Paradisi terrestris, quantum ad præcipiendum super copula, & dicendū quòd hoc est commune tam hic, quàm ibi, quòd non fiat copula legitima sine imperio, quia aliàs sequerentur inconuenientia, sicut supra ostendimus, sed differt in hoc, quia hic ęqualiter imperat vterque, sicut supra dictum

H est, quia vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier, & mulier non habet potestatem corporis sui, sed vir, in Paradiso autem terrestri, solus vir imperaret ad copulam, iubens copulandum esse, & quando, & vbi, & secundum alias circunstantias, & hoc fieret in omni matrimonio. Nam lex ista, quæ dat vtrique æquam facultatem, est modò obligans, sed in Paradiso non esset. Prima, & quasi totalis causa huius est, quia matrimonium nūc est principaliter propter fornicationem vitandam, sicut Apostolus dixit. 1. Corin. 7. Vnusquisque vxorem suam habeat propter fornicationem, scilicet vitandam, & dicitur, quòd vir vxori debitum reddat, & vxor viro, si autem solus vir præciperet copulandum, insurgente concupiscentia in

I fœmina, non esset ei remedium ad illam extinguendam, & tamen matrimonium datur in remedium pro vtroque, cum expresse dicat ibi Apostolus, Vnaquæque virum suum habeat propter fornicationem, scilicet vitandam. Ergo licere debet fœminæ præcipere super copula, sicut, & viro, potissimè cum fragilior sit illa, & minus se continere potens in desiderijs suis. In Paradiso autem non esset inconuenientia aliqua, neque timor fornicationis, quia ibi non insurgeret concupiscentia contra rationem, neque eam vnquàm præueniret, & ita non esset tentatio carnis, ideo manebat locus rationi, & non erat necesse prouideri contra periculum, vbi periculum nullum erat, hic autem quia est tentatio carnis, & incontinentia, occurrendum est, & hoc fit concedendo fœminæ,

K quòd imperet super copula, exigendo debitum, sicut ab ea exigitur. Secunda causa est, quia in Paradiso cum esset natura humana totaliter ordinata, & non præueniret ibi concupiscentia rationem, nunquam esset appetitus venereorum, quousque ratio iuberet copulandum, ideo non esset ibi pœna homini diu abstinere a copula, hic vero tam bonis, quàm malis, grauis pœna est diu abstinere, nisi quis frigidus naturaliter sit, aut impotens, & si nunquam ratio iuberet copulandum, nunquam insurgeret desiderium: ideo copula in Paradiso fieret imperante ratione, non vigente desiderio, & tamen non poterant ambo imperare,

Quæst[...] Differe[...] imper[...] ca copu[...] p statu [...] nocen[...] & præ[...]

perare, quia differt inter imperantem, & ſubditum. Ideo alter tantum imperaret copulandum, ſed imperium pertinet ad digniorem, & ille erat vir, ideo ille imperaret ſemper copulam. Tertia cauſa, quia vt dictum eſt, ibi moueret ratio ad copulam non appetitus, ideo ad illum imperare copulam pertineret, qui magis poſſet dici ratio, ſed licet ambo vterentur ratione magis vir, qui in ea erat principalior, ideo reſpectu fœminæ, ille erat ratio, & illa erat appetitus, & ſic Auguſtinum, & alij in applicationibus, quas faciunt in ſenſu miſtico, dicunt virum rationem ſuperiorem, & fœminam dicunt ſenſualitatem, ideo ad virum, qui principaliter eſt ratio, pertinebat imperare tam copulam, quàm cætera. Quarta, quia vir, & fœmina in omnibus ſunt nunc inæquales, niſi in actu coniugali, & hoc factum eſt ad prouidendum contra incontinentiam, in cæteris autem, quia non eſt incontinentia aliqua, manet vir, vt principans, ſed in Paradiſo terreſtri non poterat eſſe incōtinentia aliqua, ideo ibi vir in omnibus imperaret, in quibus ambo communicarent. Quinta, quia nunc eſt matrimonium principaliter ad vitandam fornicationem, propter incontinentiam noſtram, in Paradiſo autem ſolum eſſet ad procreationem liberorum, cum non eſſet ibi concupiſcentia mouens, ſed ad hoc non oportebat quòd ambo imperarent, ſed vnus tantum, quia ad occurrendum incontinentiæ, & appetitui, oportet ſæpe copulari, & concedi imperium, vel electionem ad hoc tam viro, quàm fœminæ, ad prolem autem procreandum non oportet ſæpe copulari, ideo ſatis erat quòd vnus tantum eorum copulam imperaret. Sexta, quia præter rationes præcedentes, ſi vnus eorum tantum copulam imperare deberet, expediret, quòd vir hoc faceret, & non fœmina, quia vir melius hoc imperaret, quia ſciret quomodo erat ad hoc potens, & aptus quàm fœmina, quæ hoc neſciret: nam in Paradiſo non eſſet ſemper vir aptus ad exercendum venerea, ſicut neque nunc, quia ad illa exiguntur tria ſimul, calor, ſpiritus, ſemen, vt ſupra declarauimus, quæ non ſunt ſemper in nobis, ita neque eſſent ſemper in hominibus in Paradiſo, cum eorum corpora diſponerentur naturaliter, & gigneretur ibi ſemen ex alimento, ſicut hic, ideo contingeret aliquando eſſe ſemen, ſpiritum, & calorem, & aliquando non. Etiam dato, quòd eſſet ſemen, non ſemper eſſet illud diſpoſitum, aut conueniens ad emiſſionem, ſcilicet non ſufficienter decoctum, & ideo non eſſet tunc vtilis copulatio, ſed hæc melius poſſet de ſe vir ſcire, quàm mulier de ipſo, mulier autem ſemper parata eſt, quia ſolum ſuſcipit, ideo debuit ſaltem propter hoc relinqui viro, quòd ipſe imperaret copulam, & non mulier.

Quęſ. 771. An imperium in copula par in parentibus primus fuiſſet in Paradiſo.

Sed adhuc dicetur, quòd poterat eſſe copula, imperante tam fœmina, quàm viro, vt ſicut nunc vtrique licet petere ab altero debitum, quia paſſio ſurgit in eis concupiſcentiæ, ita & tunc liceret vtrique ab altero petere, vel ei imperare iubente ratione, nunc in vno, nunc in alio. Secundò, quia aliàs ſequeretur inconueniens, quod inducebatur ſupra quæſtio. 745. ſcilicet ſi ratio diceret copulandum eſſe in viro, ſequeretur ſtatim appetitus, & ſi non obediret mulier ad copulam, eſſet iam pœna quædam in non implendo appetitum, & idem eſſet de fœmina, ſi in ea ratio diffiniret copulandum eſſe: nam ſtatim ſequeretur appetitus, & ſi non obediret vir ſtatim ei iubenti copulam, eſſet pœna in non implendo deſiderium. Dicēdum, quòd ſolus vir debuit imperare, & nunquàm fœmina: nam in Paradiſo erat imperium ad copulam per ſolam rationem, & tamen ratio magis ſe habet ad virum, quàm ad fœminam, ideo ſolus vir debuit

A imperare. Cum autem dicitur, quòd aliquando vir imperaret, & aliquando fœmina, dicendum quòd nō eſt conueniens: nam ratio habet ſe vno modo, ideo imperans ſecundum rationem ſufficit, vt ſit vnum, ꝙ verò nunc aliquando imperet vir, & aliqn̄ fœmina, ideo fit vt ſatisfiat continentiæ eorum, inſurgente appetitu diuerſimode aliqn̄ in vno, aliqn̄ in alio, ſed in Paradiſo non inſurgeret appetitus, niſi iubente ratione, ipſa autem ratio non ſe habet variè in diuerſis, ſed vno modo, cum vero omnia conſonent lib. 1. Ethic. Ideo ad vnum tantum pertineret imperare, ſiue eſſet mulier, ſiue vir. Fuit autem iuſtius propter prædicta virum imperare, quàm fœminam in hoc, ſicut & in cæteris quæ imperium exigerent, imperaret, ideo vir
B ſolus ſuper copula debuit imperare. Ad ſecundum dicendum, quòd ſi fœmina iudicaret copulandum eſſe, ſequeretur ſtatim concupiſcentia venereorum, & ſi non impleretur eſſet pœna, & ideo quandocunque illa iudicaret copulandum, eſſet copula, ſed dicendum eſt quòd illa nunquàm hoc diffiniret, niſi viro iubente, & cauſa eſt, quia in ipſa nunquàm inſurgeret concupiſcentia, niſi ratio iuberet, & tamen ratio non iuberet, quia repugnabat rationi, quòd ipſa iuberet, cum ad virum pertineret præcipere, qui erat caput mulieris. 1. Corinth. 11. cap. Ideo nunquàm illa diffiniret copulandum, quouſque vir præciperet, & tunc illa aſſentiret, & nunquàm præciperet, ſi autem ibi poſſet inſurgere concupiſcentia ante rationem, poſſet mulier appetere venerea, & tunc vt non eſſet pœna,
C iudicaret faciendum eſſe, quod appetebat, & fieret copulatio, & ita aliquando ipſa præciperet, vt non daretur inconueniens, quia tamen nunquàm inſurgebat concupiſcentia, pręueniens rationem, ſemper pręcipiebat vir, & nunquàm ſequebatur inconueniens.

Quęſ. 772. An ſubiectio mulieris ad viros, quæ nūc eſt talis, fuiſſet in Paradiſo.

Dicebatur vlterius, quòd non eſt nunc talis ſubiectio Euæ ad Adam, & generaliter omnis vxoris ad virum, qualis in Paradiſo terreſtri erat, & fuiſſet, ſi ibi homines permanerent, & ob hoc dicitur ſub viri poteſtate eris, quia aliàs non poneretur Euæ in pœnam ſi futurum erat, vt conditio in Paradiſo ſecundum naturam. Sed aliquis dicet, quòd iſta ſubiectio mulieris ad virum, quæ nunc eſt; futura erat in Paradiſo, ſi ibi manerent homines, & non eſt inconue-
D niens, quòd ponatur nunc, vt pœna: licet non ſit verè pœna, ſed naturæ conditio: quia ita factum eſt de ſerpente, in cuius maledictione poſita ſunt multa, quæ omnia ponuntur per modum pœnæ: & tamen nihil ipſorum eſt pœna, ſed omnia ſunt conditio naturæ ſerpentis, ita de Eua fieri poterat. Dicendum, quòd non poteſt ſtare, ideo omnia, quæ ponuntur in maledictione Euæ ſunt verè pœnæ, & nihil poſitum in maledictione ſerpentis, eſt pœna. Primo, quia ſerpens non eſt capax pęnæ, quia pęna non poteſt eſſe, niſi pro peccato, & tamen ſerpens non poteſt peccare, ideo neque poteſt puniri, mulier autem poteſt peccare, & verè peccauit, ideo potuit ei dari vera pœna. Secundò, quia id, quod dicebatur de ſerpente, licet non eſſet verè ei pœna, mulier putabat eſſe ue-
E rè pœnam, ut ſupra oſtendimus, & ita proderat illa maledictio ſerpentis, ſed id, quod in maledictione mulieris dicebatur non proderat, ſi non eſſent ueræ pœnæ, quia non dicebatur in ſatisfactione ſerpentis, ſicut mala contra ſerpentem fuerunt prænunciata in fauorem mulieris, cum ſerpens hoc non intelligeret, ideo oportebat eſſe ueras pœnas. Sed aliquis dicet ad hoc quòd ea, quæ contra mulierem dicebantur uera erant, & non oportebat in eis aliquem falli, & tamen iſta eadem eſſent in Paradiſo, ideo non eſſent nunc ueræ pœnæ, ſed conditiones naturæ prænunciatæ mulieri, ſicut fuerunt prænunciatæ de ſerpente,

te tanquàm mala quædam ea, quæ erant conditio naturæ eius. Dicendum, ꝙ hoc non stat: primò, quia ista, q̃ nunc prenunciantur mulieri, si vera sunt, mala sunt, & tñ in Paradiso non poterat esse aliquod malũ, qa oẽ malũ est pęnale propter peccatũ, & ibi cum non esset peccatũ, neq; erat pęna cõsequens peccatũ. Secundò, quia nõ proderat hoc prænunciare mulieri: ipsa enim nouerat conditionẽ suã, quia aliquandiu manserat in Paradiso, & ibi experiebatur conditionẽ naturalẽ suã, sciret ergo qualis erat ante peccatũ, & an hoc idẽ quod prænunciabatur sibi, prius haberet; si illud haberet nõ prodesset prænunciatio, si non haberet illud, esset vera pęna id, quod prenunciabatur, & nõ conditio naturæ, ideo non est idem de serpente, & muliere, & sic quod de serpente dicebatur erat naturæ conditio, licet in modum pœnæ diceretur, quod verò de muliere non erat conditio naturæ, sed pęna.

Quæst. 773 Decisio quæstionis superioris.

Redeundo ergo ad iam incepta dicemus, ꝙ tam subiectio Euæ ad Adam, quàm cætera prænunciata erat pęna quædam, & ideo non fuerat, neque futura erat in Paradiso terrestri, si ibi homines permanerent. Primò patet, quia in subiectione mulieris ad virũ est nunc pęnalitas quædam, quia cum difficultate, & labore exhibet viro obsequia, quæ ad eam pertinent, & tamen in Paradiso nulla pęna esset, ideo neq; ista subiectio. Secundò, quia nũc sunt multi modi cõmunicationum, s. quinque, de quibus Arist. lib. 1. Polit. cap. 1. & in qualibet cõmunicatione cum sit diuersitas operum est principans, & subiectũ, in nulla tamen cõicatione, preest fęmina, cum mulieri non permittat Apostolus præsidere viro, neque docere. 1. Timoth. 2. cap. sed iubet subditas esse mulieres, & tacere. 1. Corint. 14. cap. & ita in qualibet harum cõmunicationum subijcitur mulier, cum inueniatur ipsa, vt extremũ in qualibet, nisi in despotica: ergo habet nunc mulier multas subiectiones, & non haberet illas in Paradiso terrestri, quia non esset ibi aliqua de illis quinq; cõicationibus, nisi naturalis, vt ostensum est supra quæst. 758. & 759. Tertiò patet, quia ista subiectio, quam Deus prædixit nunc mulieri, erat magna, & dura, quæ licet non esset seruitus, quæ est maxima subiectionum, declinaret tñ aliqualiter ad illã, & patet quia dixit illi Deus, sub viri potestate eris, hic autem plus signat, quam subijci, qa aliquis subijcitur, vt regendus ab eo secundum rationem, & non est sub potestate eius cũ liberum sit ei eẽ sub eo, vel non esse, & tamen quandiu sub eo est, oportet ab eo regi. Etiã aliquis subijcitur alteri, & necesse est subijci illi, & tamen ille, cui subijcitur nõ dicitur habere eum sub sua potestate, quia iste modus loquendi signat arbitrium, s. ꝙ imperans faciat quod voluerit de imperato. Quartò, quia adhuc grauior conditio huius subiectionis signatur in alio verbo, cum dicitur; Et ipse dominabitur tui, dominatio est grauissimus principatus, sicut seruitus est pessima oĩum subiectionum, & tamen dixit Deus, & ipse dominabitur tui, ideo grauem præsidentiam dedit viro super fęminam, & magnam subiectionem imposuit mulieri; sed certũ est, ꝙ ista non essent in Paradiso terrestri, cum non possent esse sine pęna, ideo additus est gradus subiectionis super mulierem, & pęnam peccati.

Quæst. 774 An mulier fragilior sit effecta ob pœnã sibi a Deo dictam, dicendo, sub viri potestate eris:

Aliqui autem dicunt, ꝙ per istam maledictionem, scilicet, sub viri potestate eris, immutatæ fuerunt vires mulieris, ita vt fragilior efficeretur viro, vt posset vir ei imperare, & eam de facto comprimere cum opus esset, & ad hoc præsupponunt ꝙ vir, & fęmina a principio formati sunt æquales viribus, & ita non posset vir subijcere fęminam, licet vellet, post peccatum ipsa effecta est infirmior robore, vt tactum est supra 3. cap. quæst. 18. Sed dicendum, ꝙ istud non stat, quia non est verisimile, sed pertinet ad insanias quorũdam Iudæo-

F rum, qui etiam asserũt Solem, & Lunam fuisse a principio æquales lumine, & Lunam inuidisse, & peccasse, ideo a Deo lumine diminutam, & ita talia non sunt suscipiẽda, quia sunt sine causa dicta, immo contra causam. Secundò, Deus non mutat naturam propter peccatum, sed sic est ꝙ est naturale fęminæ esse infirmiorem viro, & generaliter nunc inuenitur, ideo non mutasset Deus illud: nam si dicas ꝙ contrarium erat naturale, s. fęminam, & virum esse æquales robore, illud Deus non mutasset, cum neque in diabolo, qui grauius peccauit, sint naturalia mutata, vt dicit Dionysius lib. de diui. nom. cap. 4. & tamen illud non est nunc, ergo non fuit vnq̃ naturale, & tamẽ ea conditio corporalis, in qua formati sunt Adam, & Eua, erat naturalis

G speciei humanæ, i. eam dederat Deus pro tota specie: ergo non formauit eos ęquales robore, cũ non sit naturale eos sic se habere. Tertiò patet efficacius, qa homo cõicat cum brutis in eo quod est esse animal, & iõ quantum ad ea, quę corporis sunt, concordat in plurimis, sed generale est in omnibus animalibus, vbi est distinctio maris, & fęminę, ꝙ masculus sit robustior, & præstantior: ergo & in specie humana hoc inueniretur esse, sed animalia nõ fuerunt maledicta, cum nõ peccauerint, & manet in eis omne, quod eis aliquãdo fuit naturale, & ita naturale fuit eis semper masculos esse robustiores, & hoc nunc etiam in hominibus inuenitur, ideo semp in eis fuit, sicut in alijs animalibus, & ita non fuit mutatum robur propter peccatũ. Quartò quia hoc est cõtra rationem: nam ad robur corpo-

H ris consequuntur quędam alię dispositiones qualitatiuę, quę repugnant conceptioni, sunt enim masculus, & fęmina, vt perfectum, & imperfectum, actus, & potentia, ideo masculus est, vt agens in generatione, fęmina autem vt patiens, & hoc prouenit ex differentia caloris, masculus propter sufficientem calorem decoquit sperma sufficienter, vt sit album, & spumosum, & aliqualiter spissum, & tale sperma est actiuum: fęmina autẽ propter imperfectum calorem, cũ aliqualiter digerat sanguinem, qui est materia cõceptus nõ coquit illum sufficiẽter, iõ in commixtione ad sperma virile perficitur, per illud deducẽdo ad eam perfectionẽ, quã habere non potuit per calorẽ fęminę. Et ita oportet fieri, qa aliàs si semẽ fęminę eẽt perfectum, sicut semẽ

I maris vtrunq; eẽt actiuum, & neutrum eẽt formabile, neque materia fętus, quia neutrum posset ab altero pati, iõ natura debuit constituere talẽ inęqualitatem, s. vt vnum eẽt perfectũ, & alterum perfectibile per illud, & tñ hoc nõ potuit eẽ, si eẽt ęqualis calor masculi, & fęminę, quia ęqualiter digererẽt, & decoquerent sperma, ideo debuit esse inęqualis calor, vnde hoc est gñale, ꝙ calidissima fęminarum, est frigidior frigidissimo viro.

Et tamen ex differentia caloris prouenit differentia in corporibus tam quantum ad figurationẽ, & latitudinẽ quarundam partiũ, q̃ ad soliditatẽ earum, si aũt daretur ꝙ corpora eorum naturaliter essent ęqualiter robusta, eẽt calor ęqualis, aut principium idem, & maximè hoc ad calorem pertinet, ideo non debuit fę-

K mina naturaliter esse ęqualiter robusta viro, quia per hoc repugnaretur conditioni necessarię ad concipiendum, & tamen Deus formauit Euam ad concipiendum dispositam, cum fuerit data viro in adiutorium simile ei, supra 2. cap. ergo nõ fuit Eua formata ęqualiter robusta, vt Adam. Quintò, quia si fuisset ęquè robusta, & per peccatum robur eius mutaretur, fuisset hoc prenunciatum inter pęnas, quia ista erat de pęnis grauissimis, & maxime manifesta, quia mulier statim sentiret in se istam mutationem ante cętera, quę prenunciata sunt, sed hoc non fuit dictum in maledictione mulieris, ergo nihil tale factum fuit.

Dicendum

Quęſ.775. Quid venerit determinate pp iſtam maledictioné ſub viri poteſtate eris

Dicendum autem eſt quid venerit determinatè no mine iſtius maledictionis.ſ.Sub viri poteſtate eris. Eſt intelligendum,ꝙ cum aliqua ſubiectio eſſet feminæ ad virum in Paradiſo,& illa eſſet naturalis,ꝙ illa etiam nunc maneat,& vltra illam ſit addita ſubiectio aliqua, quæ ſit pęnalis,cùm in pęnā ſit pręnunciata ſubiectio: erat autem in Paradiſo ſubiectio, qua fœmina obediret viro circa communicationem naturalem in diffiniendo de copula, vt ſupra oſtenſum eſt: nunc verò licèt tam vir quàm fęmina diffiniant, quòd vterque hoc ab alio exigit velut debitum, tamen manet adhuc viro præcipere, & diffinire aliquid circa hoc.ſ.tempus, dum tamen non multum differat,& locum,& ſi quas alias circunſtantias res iſta habet, dum tamen diffinitio viri non ſit in præiudicium ſolutionis debiti. Sed vltra hoc ſunt alia nunc,quæ non erant prius, quæ pertinent ad iſtam ſubiectionem. Primum eſt, ꝙ negat mulieri gradus honoris ſuper virum, aut viro æqualis, & hoc apparet in doctrina, quia non permittitur mulieri docere,ideſt neque doceat viros, neque fęminas. 1.Thimo.2.cap. Docere autem mulieri nō permitto. Secundum eſt,quòd fœmina non poteſt loqui in Eccleſia quærendo aliquid, neque in publico inter viros, ſed ſoli viri,vnde fęminæ non conueniunt ad actus publicos, neque habent voces in congregationibus, & prouenit iſtud ex pęna ſubiectionis,quæ nunc eſt data fęminæ ad virum,ſic dicit Apoſtolus.1.Corint.14.Mulieres in Eccleſijs taceant, nō enim permittitur eis loqui, ſed ſubditas eſſe, ſicut lex dicit, ſi quid autem diſcere voluerint domi viros ſuos interrogent: lex autem,iubet mulierem ſubditam eſſe,ideſt ſub viri poteſtate eſſe,ſupra 3.cap.vbi ponitur maledictio mulieris, nam liber iſte Geneſis vocatur liber legis cum alijs quatuor ſequentibus. Ex hoc autem prouenit, quòd in nullis congregationibus publicis mulieres vocem habeant,nam ſi haberent,iam eſſent viris æquales, ſed Deus in pęnam non ſolum voluit,quòd non eſſet maior,immo quòd non eſſet æqualis, ſed minor, ideo nō debent habere vocem in congregatione publica, & hoc apud omnes gentes inuenitur, niſi fortè ſint aliqui Barbari,qui ratione non vtantur, nam iſti in multis peccant. De Athenienſibus dicitur, quòd quōdā ita ſe haberent.ſ.quòd tam fęminæ, quàm viri conuenirent in publicas conſultationes,& habebant vocem in rebus publicis æqualiter cum viris, vnde quia plures fuerunt fęminæ,quàm viri,ideſt vna ſuperfuit,& omnes fœminæ vota contulerunt in Mineruam, viri autem in Neptunum,ceſſit Mineruæ poteſtas nominandi vrbem, & nominata eſt Athenæ ex nomine eius, & tamen poſtea agente Neptuno fęminæ Athenienſes tripliciter punitæ ſunt, & vna pęnarum fuit, quòd de cætero vota non poſſent dare in publicis negocijs ſic dicit Marcus Varro,& Auguſt.lib.18. de ciui. Dei. c.9. & ita nūc nulla gens,quæ ratione regatur,habet quòd fęminę publicis conſultationibus interſint, cum neq; in aliquo negotio publico,& gubernatione vocem habeant. Tertium eſt,quòd viri dominentur mulierib⁹, non quidem dominatione,quę eſt ad ſeruum,ſed dominatione, quæ eſt in gubernando qualiter placuerit, & eſt medium inter principatum deſpoticum, qui eſt domini ad ſeruos, & principatum politicum, qui eſt rectoris ad partes politiæ,& vocatur large dominatio, & hoc colligitur ex verbis Apoſt.1.Tim. 2.cap. Docere autem mulieri non permitto, ſed neque dominari in virum. Inquantum dicitur neque dominari in virū non ſolum intelligitur negatiuè,ꝙ mulier non dominetur viro,ſed etiam affirmatiue,quòd vir dominetur mulieri: nā ambo, quæ poſuit ibi negatiuè, poſuit alibi affirmatiuè.ſ.quòd vir doceat mulierem, & quòd habeat eam ſibi ſubditam. 1.Corinth. 14.cap. ſcilicet

A mulieribus nō permittitur loqui, ſed ſubditas eas eſſe, ſicut ſcriptura dicit: ſi quid autem diſcere voluerint, domi viros ſuos interrogent: etiam patet, quòd ſub ijs verbis aſtrinxit Deus mulierem, dicens: ſub viri poteſtate eris,& ipſe dominabitur tibi. Quartum eſt, ꝙ vir poſſit punire fœminam verberando eam, quando oportuerit,quod fęmina non habet ſuper virum quantumcunque ille malus,& iniuſtus ſit.

Quęſ.776. Magna eſt mulieris ſubiectio ad virum.

Conſiderandum autem, quòd magna ſubiectio fęminæ ſignata fuit ad virum in ijs verbis maledictionis: & primo cùm dicitur ſub viri poteſtate eris: nam plus ſignificatur, quàm ſimplex ſubiectio: aliquis enim ſubijcitur alteri, & non dicitur ille habere eum ſub ſua poteſtate,quia magis ſignat iſte modus loquēdi, nam B quicumque ab alio regitur per modum iuriſdictionis eſt illi ſubiectus, ſed qui iuriſdictionem habet, non dicitur ſub ſua poteſtate habere omnes illos, in quos iuriſdictionem exercet. Cauſa eſt, quia omnis principatus habet vim coercendi ſubditum in aliquo, ſed non coercent omnes æqualiter,quanto aūt principatus habet maiorem vim coercēdi ex conditione ſua, tāto dr̄ principans magis habere ſubditos ſub poteſtate ſua, quanto minus coercet,minus dr̄ habere ſub ſua poteſtate. Sunt autem maximè diſtantes principatus politicus, & principatus dominatiuus, vel deſpoticus, eſt politicus principatus quem exercet rector politicè ſuper ciues, qui ſunt partes politiæ, eſt dominatiuus, vel deſpoticus principatus, quem exercet dominus ſuper C ſeruos: medij autem ſunt inter hos principatus, paternus ad filios,& principatus œconomicus,qui eſt viri ad vxorem, & ad cæteros, qui ſunt partes eiuſdem œconomiæ.

De imperio politico.

In primo principatu, qui eſt politicus eſt minima poteſtas,& maxima libertas, nam rector imperat ciuibus,non tamen ſicut vult, ſed ſolum ſicut legibus politicis ſancitum eſt, & ita ille non habet libertatem iubēdi cum aſtringatur legi,& ideo non dn̄atur, & ciues qui reguntur liberi ſunt, quia non obediunt homini, ſed legi,& homo nō imperat eis niſi vt miniſter legis, eſſet aūt quidam modus dominij ſi ille haberet poteſtatem iubendi ad arbitrium ſuum.Et ideo talis rector non dicitur habere ſub ſua poteſtate eos, quos regit, quia licèt ſuper eos poteſtatem exerceat non eſt illa D poteſtas ſua,ſed legis, ideo non ſunt illi ſub poteſtate ſua,ſed ſub poteſtate legis, & hoc reddit ſubditos liberos,quia non ſunt ſub homine, ſed ſub recta lege; nemo autem dedignatur legi ſubijci, quia lex nō eſt niſi quædam ratio ſcripta, quæ non eſt alicuius hominis, ideo legem omnes veneramur,quia regulādo nos relinquet nos liberos. Sed adhuc cum iſta libertate ſubditorum manet ratio principatus, quia rector politiæ poteſtatem quandam exercet,& obediunt ei ciues,atque poteſtatem coercitiuam habet contra nolentes, licèt ſit illa poteſtas legis, quia tamen lex mortua eſt, & non habet exercitium,ille agit in virtute legis, vt miniſter eius,& quia hoc non licèt cuilibet, ſed ei ſoli, in quem legitime iſta poteſtas transfunditur,dicitur E ille princeps,& non alij.Eſt tamen iſte principatus minimus,quia nō inuenitur alius principatus, qui minus habeat de ratione principatus,quia nullus alius minus poteſt coercere, quam iſte, & nullus habet minorem libertatem iubendi,& ob hoc Ariſt.lib.5.Ethico. dicit iuſtum politicum eſſe iuſtum ſimpliciter: iuſtum autem paternum, & iuſtum dn̄atiuum non dicit ſimpl'r iuſtum, ſed cum additione paterni & dn̄atiui, quæ additio vel diſtrahit vel ſaltem diminuit de ratione iuſti.

Quæſ.777 De principatu deſpotico.

Alius extremus principatus erat dominatiuus, & iſte eſt maxime habens de principatu, quia maxime coercet,& habet ſummam libertatem in iubēdo: non enim iubet ſecūdū legem,ſed quicquid iubet, hoc eſt

lex, & potest coercere per inflictionem quarumcunq; pęnarum siue subsit causa inferendi, siue non, quia satis est causa sufficiens, quòd sit iubens dominus eius, cui pęnas infert. Iste autem dicitur maximè sub potestate sua habere eos, quibus principatur, & illi non solum sunt sub potestate domini, sed etiam vocantur pecunia eius iuxta modũ loquẽdi sacræ scripturæ: Exod. 21.cap. vel iuxta modum loquendi Aristo. & sapientũ, nã seruus est homo simpliciter alterius existens. lib. 1. Politic. est etiam possessio domini, & organum eius animatum, vt dicitur lib. 8. Ethic. & lib. 2. Politic. cap. 2. nemo igitur magis potest esse in potestate alterius q̃ seruus in potestate domini, cum non solum sit ei subditus, sed sit possessio sua, vt deducit ibidem Aristo. Et ideo in principatu dominatiuo minime est iustum, nã nõ est proprie iustum, nisi inter eos, inter quos est lex: in politicis autẽ lex est, per quam rector iubet ciui, & non potest aliter iubere, ideo inter rectorem, & ciuẽ subditum est iustum, & hoc est iustũ politicum, quod est iustum simpliciter, sed domini ad seruum nulla lex est, immo facit dominus de seruo quicquid vult, sicut de possessione sua, & non facit ei iniustum, quicquid in eum commiserit. Vnde etiam si dominus occideret seruum, non erat reus legis, sic Deus statuit inter hebræos, quòd si dominus virga percuteret seruũ, vel ancillam, si non morerentur in manibus eius, sed superuiuerent vno die dominus esset immunis à pœna. Exo. 21. cap. Sunt autem alij principatus medij. s. paternus, qui est patris ad filios, & æconomicus, qui est viri ad vxorem, & ad omnes de æconomia. Isti duo sunt magis habentes de ratione principatus, & coertione & potestate libera iubẽdi, quàm principatus politicus, & minus, quàm principatus dominatiuus: in principatu enim dominatiuo subditus est seruus: in principatu autem paterno, & æconomico viri ad vxorem subditi sunt liberi: etiam non potest exercere in eos quamcunque coertionem, & potestatem, sicut dominus in seruos, & ideo non accedunt isti principatus ad tam strictam rationem principatus, sicut dominatiuus. Isti tamen habent magis de ratione principatus, quàm principatus politicus, quia in illo nõ potest principans imperare, nisi per legem: in ijs autem imperat principans ad arbitriũ suum, cum non sit lex secundum quàm vir regat vxorem, sed ipse vir est lex, & quicquid ei videbitur iubendum vxori hoc rectum est, vt iubeat: similiter autem patris ad filios non est lex, vt hæc aut illa faciat pater erga filios, & nõ alia, sed ipse pater est lex, & quod ei videtur agendum, hoc rectum est agi, & nulla lex exigit de eo vltionẽ, si secus egerit, sicut rector politiæ legi subditur, per quam agit erga ciues, vt aliter agere non possit, & si aliter agendũ putauerit, est lex, per quam de rectore vindicta sumit, sicut de alijs. In duobus principatibus nominatis rector non habet legem, per quam regat, quæ sit ei ab alio constituta, sed ipse sibi est lex, vel ipse legem constituit, sicut dicit Arist. lib. 1. Politic. cap. 1. omnis enim domus regitur à senissimo, & allegat ibi in testimonium dictum Homeri. s. & hoc est, quod dicit Homerus: leges statuit vnusquisque pueris, & vxoribus, idest vnusquisque statuit leges pro vxoribus suis, & pro filijs, per quos regat eos, ac si dicat non est alia lex, nisi quam ipse statuerit, & vocat pueros filios, iste est modus loquendi sacræ scripturæ, & maxime apud veteres poetas, nam ipse Homerus ita loqui consuetus est, & allegat verbum eius Aristo. lib. 7. Ethico. cap. 1. scilicet, queadmodum de Hectore Homerus fecit dicentem Priamum quoniam valde erat bonus, neque videbatur viri mortalis puer existere, sed Dei, & ita vocauit eum puerum viri mortalis, idest filium. Ob hoc autem in principatu primo, scilicet, politico est iustũ

In quo differant principatus Politicus Despoticus, Oeconomicus.

F simpliciter tam inter subditos, quàm inter ciues, & rectorem: in principatu autem paterno, & æconomico ad vxorem non est iustum simpliciter, neque iustũ politicum, nam simpliciter iustũ est politicum iustũ, & vbi non potest esse politicum iustum, non est simpliciter iustum, sed aliquid iusti, vel simile iusto. Sic dicit Aristo. lib. 5. Ethic. 11. cap. Dominatiuum autem iustum, & paternum non idem ijs sed simile, idest iustum dominatiuum. s. in principatu dominatiuo, & iustum in principatu paterno, non est idem iustum cũ iusto politico, quod est iustum simpliciter.

Sed considerandum, quòd licèt tam paternum, q̃ æconomicum ad vxorem sint media inter politicum, & dominatiuum, tamen non sunt simpliciter æqualia, sed magis accedit paternum iustum ad dominati-
G uum, & recedit magis à politico: æconomicum autẽ ad vxorem magis accedit ad politicũ quam paternũ, & magis recedit à dominatiuo, quàm paternũ. Contra quod tamen aliquis arguet: primò, quia vxor ad virum, & filius ad patrem sunt in eadem communicatione. s. in æconomica, in qua ponimus sex extrema, & tamen eiusdem communicationis sunt eadem iura, ideo idem ius erit paternum, & maritale, cùm vxor, & filius sint partes eiusdem æconomiæ, & ita necesse est vocari vtrumque iustum æconomicum, quod vnum est. Secundò patet, quia quod plus est videntur esse expresse leges eædem ex sententia Aristo. lib. 1. Politicorum. cap. 1. scilicet, Omnis domus regitur à senissi-
H mo, & vocat domum ipsam congregationem æconomicam, & apertius hoc dicit allegando dictum Homeri, scilicet, leges statuit vnus quisque pueris, & vxoribus, idest filijs & vxori. Dicendum verum esse, quod præsupponebatur, scilicet non esse omnino idem, neque æquale iustum paternum, & æconomicum, quod est viri ad vxorẽ, habent quidem ambo inter se quandam similitudinem proximiorem, quàm cætera iusta cum politicum, & dominatiuum sint extrema, ista autem duo sint media inter illa: verumtamen non sunt æqualia, quia magis de iusto inuenitur in æconomico ad vxorem, quàm in paterno. Et patet primo, quia inter patrem & filium quasi nullum iustum est, quia hominis ad partem suam, vel membrum non est iustũ sed filius est pars patris, ideo patris ad filium non est
I iustum. Primum patet, quia iustum, & iniustum sunt respectu eorundem sicut sanum, & ægrum, ideo vbi non potest esse iniustum, non potest esse iustum, sed patris ad filium nunquam est iniustum, quia pater nõ vult nocere filio, quia est pars eius; & sicut hominis ad se ipsum non est iustum, neque iniustum, vt ostenditur lib. 5. Ethic. ita neque hoĩs ad filium: ideo iustũ paternũ est quasi nullũ iustũ, vel parũ habẽs de iusto simpl̃r, quod est iustũ politicũ: de vxore nõ est, quia nõ est sic, quia non est, vt pars viri, sed distincta a viro, ideo nõ est tam paucum de iusto ad illam sicut ad filium, & ita appropinquabit ad iustum paternũ. Secundò, quia plura tenetur obseruare vir ad vxorem, q̃ ad filium, quia filium regit, sicut vult, nõ autem vxorem, ideo minus de iusto est ad filios, q̃ ad vxorem. Tertiò, quia hoc, q̃
K dr̃ de iusto paterno intelligitur ad filium paruum, qui adhuc manet sub disciplina patris, & reputatur, vt pars eius: ad filium autem magnum, qui non manet in domo patris, sed accepit vxorem, vel trãsiuit ad aliquem statũ, non est iustum paternum, sed iustum simpl̃r, qd̃ est politicũ: cũ igitur p̃ paruũ, & magnũ fiat differẽtia iusti paterni a politico ad filium, qui interdũ est paruus sicut infans, & interdũ adultus, & habens vxorem, erit aliqñ iustum paternũ, & aliqñ non paternum, sed politicum: vxor tamen semper est magna, quia nõ sumit in vxorem, nisi quæ est in pubertate, ideo ad illam non erit tale ius, quale ad paruum filiũ, sed aliquid quod accedat

Qualis Differentia Ius Paternũ, & oeconomicum a Politico & despotico, ratione maioris.

Responsio.

Prima ratio.

Secũda ratio.

Tertia ratio.

Quarta ratio. cedat magis ad simpliciter iustum. Quartò patet, quia neque vir, & vxor, neque pater, & filius sunt tales, inter quos possit esse iustum simpliciter, & tamen vir, & vxor minus distant ab eis, inter quos potest esse simpliciter iustum, quàm pater, & filius: ergo paternum iustum, quod est inter patrem, & filium, est minus iustum, quàm œconomicum, quod est viri ad vxorem. Et patet hoc, quia illi dicuntur esse extrema iusti politici, quod est iustum simpliciter, inter quos lex esse potest: lex autem esse potest inter æquales, & non inter inæquales, ideo simpliciter est iustum inter illos, quorum quilibet habet se æqualiter cum alio ad esse principem, vel esse subiectum, ideo qui ita principatur ꝙ possit subiici in eadem politia, & qui ita subiicitur ꝙ possit principari, est extremum iusti politici, & in tali politia inter rectorem, & subditum est simpliciter iustum, quia ille, qui modo subiicitur potest imperare aliquando ei, qui nũc regit per easdem leges politicas. Sic dicit Aristot. lib. 5. Ethic. cap. 11. Secundum legem enim erat iustum politicum, in quibus nata est esse lex, isti autem erãt quibus existit ęqualitas ad principandum, & ad essendum sub principe. Quòd autem pater, & filius magis distent inter se ab æqualitate, quã vir & vxor, notum est, cum filius habeat se vt pars, & causatum a patre: vxor autem non se habet sic, ideo inter patrem, & filium non potest considerari æqualitas aliqua; inter virum autem, & vxorem magis potest considerari æqualitas, licet simpliciter non sit. Quintò pater, quia Aristotelis lib. 5. Ethic. cap. 11. facit comparationem iusti dominatiui, & paterni ad iustum œconomicum ad vxorem, & concludit magis esse œconomicum iustum, quàm paternum, & tamen dicit non esse adhuc œconomicum simpliciter iustum, cum ait dominatiuum autem iustum, & paternum non idem ijs, sed simile. Idest iustum dominatiuum domini ad seruum, & iustum paternum, quod est patris ad filiũ, non est idem ijs, idest iustis politicis, vel iusto politico, quia nõ sunt dominatiuum, & paternum simpliciter iustum, quod est ipsum politicum. Est tamen simile, scilicet in aliquo, quia si in nullo simile esset, non haberent aliquid iusti, & tamen habent aliquid iusti, quia alias non vocarentur iustum paternum, & dominatiuum, ideo pro ea parte similitudinem habent ad iustũ politicum. Dicit vltra: Non est enim iustitia ad quæ ipsius simpliciter: possessio autem, & filius vsque vtique sit pelicon. Est ista vna ratio ostendens, non esse simpliciter iustum ipsum paternum, quia non est iustum alicui ad ea, quæ eius sunt, accipiendo simpliciter, sed iustum est ad id, quod non est ipse, neque est eius, & tamen possessio, scilicet seruus est aliquid domini, & filius est aliquid patris; ideo non est simpliciter iustum ipsum dominatiuum, & paternum. Et dicit de filio, quod est aliquid patris, quousque sit pelicon, idest magnus, nam tunc est inter eos iustum paternum. Postquàm autem effectus magnus accepit coniugem, aut desijt esse sub patre, non amplius est aliquid patris, sed homo per se, & non aliquid alterius, ideo ad ipsum est iam iustum politicum, cum possit esse princeps in ea politia, in qua pater est subditus, aut è contrario erit subditus, vbi pater est rector, eritque inter eos iustum simpliciter. Adhuc dicit vltra: Et non separatur ad modum pars ipsius, sed ipsum autem nullus eligit nocere, propter quod non est iustitia ad se ipsum, neque ergo iniustum, neque iustum politicum. Hic aliam rationem ponit ostendentem, quòd paternum non sit iustum simpliciter; vel potest esse probatio rationis inchoatæ de filio, & patre, scilicet rei ad partem suam non separatam non est iustum, quia pars non separata non est aliud, sed est ipsa res, cuius est pars, sed ad se ipsum nullus habet iustum, neque iniustum,

Interpretatur Arist. in lib. 5. Ethic. c. 11.

Quinta ratio.

A quia iniustum potest esse ad illum, cui quis desiderat nocere, sed sibi ipsi nullus potest desiderare nocere, ergo ad se ipsum nemo habet iustum, neque iniustum, sed pars non separata est, vt ipsa res cuius est pars: igitur non est iustum ad illam, filius tamen quandiu paruus est, talis est, scilicet pars patris: non est igitur iustum simpliciter iustum paternum. Concludit ex ijs Aristot. in eodem cap. iustum œconomicum viri ad vxorem esse magis iustum, quàm paternum, & dominatiuum, dicens: Propter quod magis ad vxorem est iustum, quàm ad natos, & possessiones; hoc autem est œconomicum, alterum autem est in hoc a politico, scilicet propter rationes supra positas de dominatiuo, & paterno, quę habẽt locum in seruo ad Deum,
B & filio ad patrem, & non habent locum in vxore ad virum. Vnde apparet esse magis iustum viri ad vxorẽ, quam patris ad filios, vel domini ad seruos, qui vocantur possessio domini, ideo magis accedet ad iustum politicum iustum œconomicum, quod est viri ad vxorem, quam paternum, & dominatiuum. Et ne aliquis propter hoc crederet iustum œconomicum esse simpliciter iustum, dicit quòd œconomicum alterum est a politico, idest non est iustum politicum.

Nunc respondendũ est ad illas rationes, quæ ostendebant iustum œconomicum viri ad vxorem, & paternum, quod est patris ad filium esse idem, & dicẽdum, ꝙ nõ valet; sunt in eadem communicatione, ergo habent eadem iusta. Et patet primò, quia despotica vna
C communicatio est, sed non est idem iustum in ea dñi ad seruum, & serui ad dominum, sed multum diuersa iusta, ideo licet œconomica communicatio eẽt simplex, idest duorum extremorum solum non sequeretur, quòd esset idem iustum vtriusque extremi ad alterum conuersi. Secundò, & principaliter accidit hoc, quia communicatio œconomica non est simplex, sed composita ex duabus communicationibus, scilicet ex naturali, & despotica, ideo non poterit esse idem, vel vnum iustum simpliciter ipsum œconomicũ, nisi naturalis, & despoticæ communicationis sit idem iustũ, & tamen non est idem, sed multum differens, sicut sunt ad diuersos fines istæ communicationes. Tertiò, quia si propter esse extrema communicationis eiusdem esset idem iustum patris ad filium, & viri ad vxo-
D rem, similiter & eẽt idem iustum domini ad seruum, & viri ad vxorem, cum etiam in œconomica communicatione sit dominus, & seruus, sed istorũ nemo dicit eẽ idem iustum, licet sit communicatio vna, ergo neque patris ad filium, & viri ad vxorem erit idem iustum, licet sint in communicatione œconomica. Dicendum igitur, ꝙ œconomica est vna communicatio non simplex, sed integra, aut constans ex pluribus partibus, non eiusdem dignitatis, sicut est in animali, ideo sicut non est in animali eadẽ habitudo omnium partium ad totum, vel ad præcipuam partem animalis, ita & in œconomia non erit vnum iustum simpliciter, neque habitudo. Et si dicatur esse vnum iustum, sicut vna communicatio nõ erit vnum iustum simpliciter,
E sed secundum analogiam, sicut & cõmunicatio œconomica non est simpliciter vna, sed composita ex cõmunicationibus diuersarum rationum, quæ sunt vnũ non simpliciter, sed in ordine ad vnum finem: nã finis œconomicę cõicationis est diuitię, vt dicit lib. 1. Ethic. politica autem includit plures cõicationes, & partes, quàm œconomica, cum includat plures œconomias, & cõicationes homogalatarum, sed concludit oĩa, vt extrema eiusdem rationis, ideo politicum iustum, est vnicum iustum, & est iustum simpliciter: nam non vocãtur aliqui extrema in politica communicatione, nisi inquantum se habent æqualiter ad principari, & esse sub principe, vt dicitur lib. 5. Ethic. cap. 11.

Ad ſecūdū. Ad ſecundam rationem dicendum ꝙ non eſt eadē (F) lex uiri ad uxorem, & patris ad filium, & cū allegatur dictum Homeri: dicendum ꝙ neque Ariſt. voluit eſſe eandem legem, neque ex verbis Homeri iſtud habetur, nam dicit ille, leges ſtatuit vnuſquiſque pueris, & vxoribus, dixit leges, & nō legem, vnde potius ex verbis illis colligitur ꝙ non ſit eadem lex ſed diuerſæ, & ita non eſt idem iuſtum patris ad filium, & viri ad vxorem: vocauit autem Ariſt. iuſtum viri ad vxorem æconomicum, cū etiam paternum, & dominatiuum, ſint iuſta æconomica, quia ſunt iuſta inter partes æconomiæ. Sed hoc fecit non quaſi vellet inter virum & vxorem eſſe ſolum æconomicum iuſtum, quia tunc faceret iſtos ſolos partes æconomiæ, ſed ideo fecit, qa iuſtum inter vxorem, & virum non habebat nomen (G) proprium, ideo dedit ei nomen cōmune.ſ. æconomicum: iuſtum autem inter patrem, & filium, dñm, & ſeruum habebant nomina propria.ſ. dñatiuum, & paternum, ideo non acceperunt nomen commune, vt vocarentur iuſtum æconomicum.

Queſ. 780. Obiectiones aduerſus ea, quæ dicta ſunt ſuperius i q. 778 remouentur. Sed adhuc aliquis obijciet contra rationes Ariſtot. quibus oſtendebat eſſe magis iuſtum viri ad vxorem, quam patris ad filium: dixit enim, ꝙ non eſt iuſtum ſimpliciter patris ad filium, quia filius eſt pars patris, ſed magis eſt eſſe idem, q̃ eſſe partem: vxor tamen eſt vt idem, quia ſunt duo in carne vna, ſupra 2.cap. immo vt Chriſtus dixit Matth. 19.cap. Itaque iam non ſunt duo, ſed vna caro, ideo propter maiorem identitatem minus erit iuſtum viri ad vxorem. Secundo, quia Ariſtot. dicit 5. Ethico. ꝙ iuſtum non eſt hominis ad ſe ipſum, cum non poſſit eſſe iniuſtum, quia iniuſtū eſt ad (H) illum, cui quis deſiderare poteſt nocere, & ſibi ipſi nullus nocere vult, ita neque filio, ideo non eſt ad illum iuſtum & iniuſtum, & tamen ex ratione dilectionis, & non nocendi minus debet eſſe iuſtum inter virum, & vxorē, quia debet eſſe maior amor.ſ. ſicut ad ſe ipſum, vt dicit Apoſtolus ad Epheſ. 5.cap. Viri debēt diligere vxores ſuas, vt corpora ſua, qui vxorem ſuam diligit ſemetipſum diligit: nemo enim vnquam carnem ſuam odio habuit, ſed nutrit, & fouet. Dicendum ꝙ Ariſto. benè concluſit minus iuſtum eſſe patris ad filium, q̃ viri ad vxorem propter maiorem identitatem, & maiorem dilectionem, quę ſunt patris ad filium quam viri ad vxorem.

Ad primū. Cum autem dicitur: primo, ꝙ viri ad (I) vxorem eſt maior identitas negandum eſt, immo nulla, propriè loquendo ad intētionem Ariſto. filij autem ad patrem eſt magna identitas.ſ. ſicut partis ad totum, lib. 5. & 8. Ethico. eſt autem iſta identitas naturalis, ſed illa voluntaria, inquantū volunt effici vnum per copulam, quod non ſunt per naturam: naturalia autem fortiora & firmiora ſunt ſpontaneis, ideo ſequitur ex natura quædam habitudo ſubiectionis filij ad patrē, quæ non eſt vxoris ad virum, cùm ſm̄ naturam nulla ſit inter eos habitudo, aut dependentia, ſed quanto eſt maior ſubiectio, eſt maior inæqualitas, ſed iuſtum ſimpliciter, quod eſt politicum, eſt inter æquales lib. 5. Ethi. Cap. 6. 7. ideo magis diſtat paternum à iuſto ſimpliciter, quàm æconomicum, quod eſt viri ad vxorem.

Quæſ. 781. Ad ſecūdū quæſt præcedentis. Maior eſt erga filiū pr̄is amor, quam mariti erga vxorem. Prima rō. Ad ſecundum dicendum ꝙ eſt maior amor patris (K) ad filium ſecūdum naturam, quàm viri ad coniugem, ideo minus vult pater nocere filio quam vir coniugi, ideo potius inueniri poterit iuſtum ad vxorē, quàm ad filium. Et cùm dicitur ꝙ magis diligit vxorē, quàm filium, negandum eſt: probatio autem ex verbis Apoſtoli non cōcludit hoc. Primò patet ex eo, quòd pręcipitur viris amare vxores, & non præcipitur patribus amare filios, ſed præceptum eſt de eo, quòd quis non eſſet facturus, ſi nō præciperetur, ergo innuitur, quòd patres diligunt filios, etiam ſi non præcipiatur, immo non eſt conueniens præcipi, quia potius peccāt aman-

(F) do ſuperabundanter, ſicut dicit Ariſtot. libro 7. Ethic. cap. 7. vbi de Niobe dicit, quòd tantum filios amabat, quòd rebellauit propter eos ad Deos. Et ſatirus cognominatus Philopater ita nimium amabat patrem, quòd videbatur deſipere: circa vxores non eſt ſic, immo potius ſcriptura ſuadet, ne viri affligant eas, & ſi oderint, quòd eas repudient. Deuteron. 24.cap. & dicitur Malach. 2.cap. Cuſtodite ſpiritum veſtrum, & vxorem adoleſcētiæ nolite deſpicere, cū odio habueris dimitte, dicit dominus: ideo ſcriptura ſignificat, ꝙ non diligit vir vxorem ſicut, & filium. Secundò, quia Secūda ratio. illa auctoritas Apoſtoli ad Epheſ. cap. 5. nō dicit quòd viri diligant vxores ſuas, ſicut corpora ſua, ſed quòd debent diligere: quod autem fieri debet non fit ſem- (G) per: filios autem ſemper diligimus, ideo alia iura ſunt ſecundum differentiam amoris hominis ad filium, & hominis ad vxorem. Tertio, quia cauſa diligendi in Tertia. patre & filio eſt quædam identitas naturalis inquantum eſt filius pars à patre deciſa libro 5. & 8. Ethico. Cap. 4. cauſa diligendi inter virum & vxorem, non eſt aliqua naturalis communio; ſed voluntaria: ſunt autem potentiora naturalia voluntarijs, ideò eſt maior amor filij ad patrem, quàm viri ad vxorem. Quartò, quia ſi Quarta ratio. Apoſtolus poneret iſtum amorem viri ad coniugem tanquam eorum, qui ſunt verè idem, ſicut vir diligeret vxorem, ita & vxor diligeret virum, & tamen Apoſtolus non ſuadet hoc ad Epheſ. 5.cap. ſed dicit vnuſquiſque vxorem ſuam ſicut ſemetipſum diligat: vxor autem timeat virum ſuum. Ideo non innuit amorem (H) talem eſſe, qualis eſt inter eos, qui ſunt naturaliter vnum, aut habent aliquam identitatem, ſed qualis eſſe poteſt inter eos, qui non ſunt vnum ſecundum naturam, ſed potius diſtincta, & inæqualia, & volunt effici vnum eo modo, quo poterunt. Vnde poſt illam vnitatem manet inter eos diſtinctio vera, & inæqualitas ſecundùm quam competit eis diuerſus actus, ſicut viro, quòd vxorem diligat, ſicut maior minorem, & vxor virum timeat, ſicut minor maiorem. Et ita apparet ex prædictis, quòd magis iuſtum eſt inter virum, & vxorem, quam inter patrem, & filium; licet neutrum eorum ſit ſimpliciter iuſtum, quia non eſt iuſtum politicum.

Quæſ. 782. Reſumptio queſt. 778. His præſuppoſitis reſumatur, quod ſupra dicebamus, ſcilicet, quòd iuſtum politicum eſt iuſtum ſim- (I) pliciter, & ibi ſubditus regitur à præſidente, ſed non eſt ſub poteſtate præſidentis, neque dicitur præſidens eum habere ſub ſua poteſtate, & ideo ſubditi ſunt totaliter liberi: iuſtum autem dominatiuum eſt alterum extremum, & maxime diſtans, & in hoc ſubditus non ſolum eſt ſub poteſtate pręſidentis, ideſt domini, ſed etiam eſt aliquid eius, ideſt poſſeſſio, quia eſt ſeruus, & iſta eſt maxima ſubiectio. Paternum autem iuſtum, & æconomicum, quod eſt ad vxorem, ſunt medium inter politicium, & dominatiuum, quia neque ſunt iuſtum ſimpliciter, quod eſt politicū, neque etiā ſunt, vt dominus, & ſeruus, quia tam filius, q̃ vxor ſunt liberi, ideo non habent totaliter id, quod eſt politici, neq; totaliter id, quod eſt dñatiui, quia iam nō (K) eſſent media, ſed aliquod iſtorū duorū extremorū, ſed habēt aliquid mediū. Et qa in politico iuſto ſubditus non eſt ſub poteſtate rectoris, ſed ſub poteſtate legis, & iſta duo non accedūt ad iuſtum politicū, non accedent ad hoc, quod eſt non eſſe ſub poteſtate rectoris, immo erunt ſub poteſtate eius: in iuſto aūt dominatiuo non ſolum ſubditus eſt ſub poteſtate præſidentis, ideſt dñi, ſed etiā eſt poſſeſſio eius, in quo maxime grauat principatus, & venit ad extremū: ideo in paterno, & æconomico vxor, & filius nō ſunt poſſeſſio viri, & patris, nā filius vocatur pars, ſed non poſſeſſio ſimplr, & vxor, quia non eſt ſeruus. Et ſic cōicant in hoc filius, & vxor, quòd

ꝙ dicũtur ſub poteſtate.ſ.filius ſub poteſtate patris, & A
vxor ſub poteſtate viri,& tamẽ magis eſt filius ſub po-
teſtate patris, quàm vxor ſub poteſtate viri inquãtum
magis accedit paternum ad dominatiuum, quàm ac-
cedat æconomicum, & ipſum æconomicum accedit
Cap.6.7. magis ad iuſtum ſimpliciter,quam paternum, vt dici-
tur libro 5.Ethic.& ſupra oſtenſum eſt, ideo liberior
eſt vxor reſpectu viri; quàm filius reſpectu patris, &
ſic minus eſt vxor ſub poteſtate viri, quam filius ſub
poteſtate patris; eſt tamen ſub poteſtate viri. Et hoc
eſt quod dixit Deus ſub viri poteſtate eris; ſcilicet nõ
ſolum præſidebit, aut principabitur tibi, quod eſt re-
gere: ſed etiam habebit te ſub poteſtate, quod eſt ma-
gis quam regere, & hoc eſt, quia nõ regit uir uxorem
per leges aliquas communes poſitas viro, & vxori,
ſed ad arbitrium ſuum, vnde ipſe ad hoc conſtituit le- B
ges ſicut dicit Homerus, & allegat illud Ariſto. lib.1.
Polit.cap.1.ſcilicet leges ſtatuit vnuſquiſque pueris &
vxoribus.& hoc conuenit vxori,ſcilicet,quòd non ſo-
lum regatur à viro, ſed etiam ꝙ ſit ſub eius poteſtate,
nam ſi non eſſet ſub eius poteſtate regeret vir vxorem
per leges communes ambobus poſitas, & eſſet illud
iuſtum politicum, in quo eſt proprie lex, & tamen ta-
le iuſtum nunquam eſt, niſi inter æquales ſimpliciter
ad principandum, & ad eſſendum ſub principe, vt di-
citur lib.5.Ethic.cap.11. Et tamen vir, & vxor ſunt na-
turaliter inæquales, ideo non potuerunt eſſe extrema
communicationis politicæ, & ſic non regit vir vxorẽ
per legem, ſed ipſe eſt lex, vel ſtatuit vxori legem,
quam vult. C

Quæſ.783 Quędã de imperio viri in mulierem dilucidãtur.

Sed obijcietur ꝙ vir regit vxorem per legem,quia
ſunt quædam leges datæ politicæ de vxore, & viro, vt
de donationibus inter virum, & vxorem & de matri-
monio, & ſponſalibus, & diuortijs, & de reſtitutione
dotis,& de multis huiuſmodi. Dicendum ꝙ vir regit
vxorem non per legem politicam, ſed ad arbitrium
ſuum,& ipſe eſt lex,neque poteſt dari lex in particula-
ri,quæ ſit politica, per quam vir regat vxorem. Cùm
autem obijcitur de legibus multis,quæ dantur: dicen
dum quòd illæ non ſunt de modo quo vir, & vxor
ſe habent inter ſe,cum ſint vir,& vxor, & ideo vir ma-
net abſolutus à legibus, vt ipſe ſit lex, ſed omnes illæ
leges ſunt ad hoc,quòd incipiant eſſe cõiuges, vel ad
hoc,quòd deſinant, vel pro eo,quod competit eis, qñ D
non fuerint coniuges,aut quando dubium eſt, an ſint
coniuges. De primo ſunt leges poſitiuæ, vt de ſpon-
ſalibus,& matrimonio,nam per cõtractum matrimo-
nij incipiunt eſſe coniuges,& antequam incipiant nõ
ſunt,ideo nõ ſe habent,vt coniuges, propter quod de
illis tunc leges dabuntur ſcilicet qualiter, & per quid
contrahatur matrimonium, & deſponſalia, & inter
quas perſonas teneat contractus, & de impedimentis
contrahendi, vnde iſtæ non ſunt leges coniugum, ſed
leges ad coniugium. De ſecundo ſunt leges vt de do-
te poſt diuortium reſtituenda,nam per diuortium de-
ſinunt eſſe coniuges. Aliæ leges ſunt ad deſinendum,
ideſt vt diſſoluatur matrimonium, vel totaliter, vel
quantum ad aliquid, & iſta ſunt leges de diuortio, & E
repudio tam in lege diuina, Deuteron.24. & Malach.
2.cap. quàm in legibus humanis ciuilibus, & canoni-
cis,ideo de repudijs ibi agitur,vt per ea, & diuortia de-
ſinant eſſe coniuges. Aliæ leges ſunt pro tempore
illo,quo non erant coniuges,vel pro iure, quod com-
petit eis,qui non ſunt coniuges ex actu coniugis,ſicut
eſt de donationibus inter virum,& vxorem, quòd va-
leant,vel non valeant, nõ eſt enim pro eis, ſed pro hæ
redibus, inquantum bona attinebunt ad eos, vel pro
ipſis coniugibus pro tempore, quo deſierint eſſe con-
iuges. Nam tunc intereſt eorum an donationes con-
ſtante matrimonio factæ inter virum, & vxorem va-
luerint ad recuperandum donata, vel non recipiendũ.
Sic etiã eſt, quòd vir caueat de indemnitate dotis, vel
quòd bona eius ſint tacitè obligata ad conſeruandum
integram dotem. Nam non eſt hoc quandiu durat
matrimonium,quia tũc nihil eſt vxoris de dote, cùm
vir ſubeat onera matrimonij, & teneatur alere vxorẽ,
ſed intereſt eius pro tempore,quo ſoluetur matrimo-
nium, vt ſit ei tantum de dote, vt integra reddi poſſit,
conſtante matrimonio non pertinebat hoc ad vxorẽ,
cum ius fingat interim virum eſſe dominum dotis,cũ
ſubeat onera matrimonij. Aliæ leges ſunt inter virũ,
& vxorem,quando dubium eſt, an ſint coniuges, vt
quando alter habet conſcientiam de conſanguinita-
te,vel affinitate, aut alio legitimo impedimento,pro-
pter quod non poteſt inter eos conſtare matrimoniũ,
ſi impedimentum verum ſit ſicut eſt legitimum:nam
tunc ſunt leges diſponentes quando alter alteri debet
debitum reddere,& quando non, vt extra de Reſtitu.
ſpoliat.c.literas, & de ſent.excom. c.inquiſitionis. &
ita eſt de multis alijs. Conſtat tamen,quòd nulla iſta-
rum legum eſt de coniugibus quamdiu ſunt coniu-
ges,& quantum ad id in quo ſunt coniuges, ideo verũ
eſt,quòd nulla lex ponitur, neque poni poteſt viro ad
vxorem, ſed ipſe legem ſtatuit ad arbitrium, vel ipſe
eſt lex, vnde & manet,quòd vxor eſt ſub poteſtate vi-
ri,quod Deus dixit, quia non regitur ab eo per legem
aliquam communem poſitam ambobus, ſub cuius
poteſtate mulier ſit, ſed per arbitrium viri, ideo ſub
eius poteſtate eſt.

Amplius oſtenditur ſubiectio magna vxoris ad vi- Quæſ.784 Quale ſit imperium viri, cũ mulierem. De ſubiecit.ingens. Et ipſe dominabitur tui.
rum ex verbis Dei,inquantum dixit: Et ipſe domina-
bitur tui; ex quo aliqui errant putantes eſſe vxorem,
& virum in communicatione deſpotica, ideſt vt vir
ſit dominus,vxor ſit ſeruus. Sed hoc non ſtat. Primo
quia natura fecit fœminam generationis gratia, & ita
fecit fœminam,vt eſſet extremum communicationis
naturalis, & tamen natura non facit vnum ad multa,
ſed vnum ad vnum: ars verò facit vnum ad multa ſi-
cut figuratores æris faciunt gladium delphicum pro
paupere,quam rationem ponit Ariſto. lib.1. Politico.
cap.1. ideo non eſt fœmina ſecũdum naturam ſeruus,
vt ſit in communicatione deſpotica. Secundo,quia ſi
fęmina eſſet ſeruus ſecundum naturam, eſſet corpus
eius robuſtum valde,& intellectus eius deficiens: iſtæ
enim ſunt conditiones eorum, qui ſunt ſerui ſecundũ
naturam,vt ponit Ariſto.lib.1.Politicorum,cap.3.& 4.
ſed in fœmina inuenitur contrarium quantum ad pri-
mam, & præcipuam conditionem.ſ.quòd corpora fę-
minarum non ſunt robuſta,ſed valde fragilia, ideo nõ
fecit eas natura, vt eſſent ſerui, nam quantum ad hoc
potius vir eſſet naturaliter ſeruus. Tertio,quia id, qđ
apud ſolos Barbaros inuenitur, non eſt rectum,cũ in
illis ſit quædam deuiatio ab eo, quod eſt ſm naturam
humanã,& eſt plurimũ beſtialitas,quæ eſt cõditio bru
torũ,vt dr lib.7.Ethic.cap.1.inter Barbaros autem fœ-
mina, & ſeruus eundẽ ordinẽ habent, ideo apparet ꝙ
fęmina non ſit vt ſeruus uiri. Aliquis dicet uerũ eſſe,
ꝙ non ſit hoc ſm naturam, ꝙ fęmina ſit ſeruus, & tñ
in pęnã datum eſt ei à Deo: ſic.n.uſ hic cũ Deus dixit,
& ipſe dñabitur tui,ſ.quia aliàs ſm naturã nõ erat dña-
turus. Dicendum ꝙ hoc non ſtat,quia licet uerũ ſit,ꝙ
hoc datũ ſit in pęnam: tamen quia per peccatum non
mutatur natura, & ſm naturã non erat fęmina ſeruus
ſed liber,ideo non effecta eſt ſeruus. Secundo, quia ſi
Deus pp peccatum uoluiſſet mutare id,quod erat ſm
naturam faciẽdo fęminã ſeruũ, dediſſet ei conditionẽ
ſerui.ſ.robuſtum corpus,ſed non dedit,ergo non fecit
illam ſeruum. Tertio,quia ſi Deus feciſſet fœminam
ſeruum propter peccatum, eſſet nunc fœmina uerè
ſeruus, ideo nõ aſcriberemus Barbaris ꝙ fęminam, &
ſeruum

ſeruum in eodem ordine ponant,ſed potius hoc eſſet ſecundum rationem, & tamen Barbaris hoc attribuimus tanquam irrationabiliter factum,ſicut Ariſt.reddit cauſam lib.1. Politic.cap.1. cui etiam nos ſtamus, ideo non fecit Deus fœminam ſeruum.

Quæſt.785
Deciditur quæſt.ſup.

Dicendum ergo, quòd non innuit Deus per illa verba, quòd fęmina efficeretur verè ſeruus, ſed quòd haberet aliqua opera humanæ ſubiectionis. Et poteſt intelligi primò largè: Dominabitur tui.i. mandabit tibi,quid facias,non quidem per certam legem,quod eſſet principari ſolum, & regere, ſed ſine lege ad voluntatem ſuam, quod eſt dominari, vel quaſi, & tunc pro eodem accipitur,ſub eius poteſtate eris, & hoc qđ dicitur; & ipſe dominabitur tui,niſi quia vnum eſt notius altero,& ponitur,vt apertius illud notificans,nam feminam ſub viri poteſtate eſſe eſt, quòd ab eo regãt ſine lege data,ſed per arbitrium viri,vt ſupra oſtẽſum eſt. Secundo poteſt accipi, vt ſit aliquid diſtinctum.ſ. ipſe dominabitur tui,& ſignificet aliquid ſimile ad habitudinem domini ad ſeruum.ſ.quòd vir verberibus ſubijciat aliquando vxorem, & hoc eſt dominari ei, quia ad ſeruos propriè conuenit verberibus caſtigari, ad liberos autem doctrina,& ſermone,inquantum ergo vxor à viro verberaretur erat vt ſeruus, ideo vir ei dicebatur dominari. Hic tamen non eſt propria ſeruitus,nam interdum fęmina meretur verbera,& ſupplicia, quòd autem ei inferantur non eſt ſeruitus, cum & liberis ſecundum legem politicam multa genera ſuppliciorum pro peccato inferantur. Tertiò modo poteſt accipi, quòd ſit propriè dominatio, & ſeruire non quòd verè ſit fęmina ſeruus, & vir dominus, ſed quòd vir faciat talia vxori qualia ſoli ſeruo fiunt, vt cum vir vxorem verberat, & ſupplicijs ſubijcit ſine cauſa. Nam tunc eſt ipſa verè vt ſeruus: liberis enim per legem politicam inferuntur interdum ſupplicia, ſed nunquam niſi iuſtè pro delictis ibi expreſſis,ſeruis autem inferuntur ſupplicia tam ex cauſa, quam ſine cauſa, vnde licèt dominus ſine cauſa verberet nullius legis reus eſt,cum etiam ſi occidat dominus ſeruum verberando non ſit reus, niſi ipſo die, quo verberatus fuerit,moriatur. Exo.21.cap. Verum eſt,quòd aliquæ leges ſunt contra ſæuitiam dominorum ad ſeruos,ſed de his tangetur magis eodem cap.Cùm igitur fœminæ inferuntur pęnæ ſine cauſa, eſt ipſa vt ſeruus, & vir qui infert,eſt vt dominus,& ita dominatur illius, & ad hoc conuenit valde litera illa inquantum dicitur; Et ipſe dominabitur tui,& non dicitur, Et ipſe erit dñs tuus,quia vir non eſt verè dñs, neque vxor eſt verè ancilla,ſed aliquando vir exercet in ea opera domini, qđ eſt dominari,& ipſa vt ſeruus ſubijcitur.

Quæſt.786
Impugnatur deciſio ſup.quæſt.

Sed obijcietur quòd non poſſit ſtare litera in hoc ſenſu, quia Deus non iubet iniuſta, & tamen quòd vir ſine cauſa verberet vxorem eſt malum cum ſcriptura ſacra hoc vetet. Malach.2.cap. ergo non eſt iſte ſenſus,quem Deus intendit in verbis iſtis. Dicendum ꝙ litera illa conuenienter facit illum ſenſum, & tamen per hæc verba Deus ſignat tam mala,quę viri inferrẽt vxoribus iuſtè,quàm quæ iniuſtè inferrent. Quantum ad ea, quæ cum cauſa inferunt dicendum, quod iuſtè faciunt,quia habent ad hoc poteſtatem: eſt enim mulier ſubdita viro.ſ.ſub eius poteſtate, ſupra 3.cap. & 1. Corinth.14.cap. & ita legitimam poteſtatem habent caſtigandi eam de erroribus ſuis: error autem,vel peccatum mulieris erunt quando contra legem fecerit, & lex non eſt alia,niſi quam vir tulerit, vt dicitur lib.1. Politic. cap.1. ꝙ vnus quiſque ſtatuit leges pueris, & vxoribus ſuis,ideo quãdo dereliquerit in ea, legitimè puniet illam.

Obiectio diluitur.

Sed tunc dicetur quæ pęna eſt mulieri, quòd puniatur tunc à viro, quia meretur illud, & etiã vir ipſe punitur per legem quando peccat? Dicendum

F ꝙ in pęnam hoc prædicitur,& verè eſt pœna: primò, quia licèt pęna eſſet iuſta,eſſet pęna, immo propriè non eſſet pęna niſi eſſet iuſta: alia enim vocantur ſupplicia,vel mala irrogata,ſed nõ pęna,quia pęna eſt aliquid reſpondens pro peccato, & quia hic ponebatur maledictio pro peccato, ſatis erat, ꝙ ibi exprimerẽtur pęnæ iuſtæ. Secundò fit hoc,quia licet vir verberaret mulierem pro peccato,tamen hoc nũc prænunciabat in pęnã huius peccati mulieris primæ,quia ſi Eua non peccaret non veniret hoc malum mulieribus cæteris, ꝙ peccarent,& pro ſuis peccatis ſupplicia paterentur à viris, & ita illæ pœnæ iuſtæ infligẽdæ pro futuris peccatis prædicebantur nũc, & pęnæ aliquo modo dependentes ex peccato iſto primæ mulieris. Tertiò, quia

G quod obijcitur de verberatione viri non eſt ſimile, nã vir pro delicto ſupplicia patitur, ſed hoc fit ab alio viro,non autem a muliere: mulier autem à viro patitur. Quod ergo mulier patiatur à viro pertinet ad maledictionem,quia ei ſubiecta fuit:vir autem non fuit ſubiectus mulieri, neque alteri viro ex maledictione, ſed factum eſt poſtea ſ͠m rationẽ,vt poſſit eſſe politia. Quarto & præcipuè,quia vir verberatur pro delictis,& hoc auctoritate legis,& nõ mulieris, neque viri alterius arbitrio,& ita viro non præeſt aliquis,quia neque vir neque fęmina,ſed lex accipiẽdo ꝓpriè,vel ſtrictè pręeſſe, vt eſt habere ſub ſua poteſtate: fęmina autem verberatur auctoritate viri ad arbitrium eius ſine aliqua lege, ideo non eſt ſimile de viro, & fœmina, quòd pro delictis puniantur, ideo in maledictione viri non fuit

H poſitum,ꝙ aliquis dominaretur eius, vel ꝙ ſupplicia pateretur pro delictis,ſed poſitum eſt in maledictione mulieris,quia illa verè eſt ſub poteſtate alicuius, ad cuius nutum verbera,& ſupplicia patitur. vir autem ſub nullius poteſtate eſt,ſed ſolum ſub poteſtate legis, cui ſubeſſe non facit ſeruitutem, neque diminuit libertatem,quia eſt ſecundum rationem.

Quęſt.787
Qũo vir habet dominium in mulierem etiã in his, quę iniuſta ſunt, ex ſententia diuina.

Si autem dicatur de ſupplicijs,& malis,quæ vir ſine cauſa vxori infert, manebit dubium, quomodo de his hic ageretur,quia erat iniuſta. Dici poteſt vno modo quòd de his agitur,quia etiam illa, quæ ſine cauſa inferuntur licita ſunt viro, ſcilicet nullius legis reus eſt iſta faciendo, neque ipſe punitur aliqua pęna, quaſi non peccaſſet,quia licèt apud Deum ſit iniuſtum,quia om

I ne factum non recte damnatur ab ipſo, & pro omni errato adducit hominem in iudicium Eccleſ.vlti.cap. tamen nulla lege humana punitur, nulla etiam lege poſitiua Dei, & ita lex aliquo modo tribuit illi facto auctoritatem,inquantum illud non punit.

Alio modo poteſt dici,& adhuc melius, quòd licet Deus non approbet, neque aliquo modo det auctoritatem talibus malis, quæ fęminæ iniuſte paterentur, tamen prænunciat illa inquantum mala ſunt eorum, quibus prænunciat. Sic enim fuit quando Iſraelitæ petierunt regem ſuper ſe contra Dei prohibitionem, nam Deus ad diſſuadendum eis hoc præcepit Samueli prophetæ prænunciare illis mala, quæ eis ventura erant à rege ſuo libro primo Reg.8.cap.ſcilicet Agros

K quoque veſtros, & vineas, & oliueta optima tollet, & dabit ſeruis ſuis, ſed & ſegetes veſtras, & vinearum redditus addecimabit, vt det eunuchis, & famulis ſuis, ſeruos etiam veſtros, & ancillas, & iuuenes optimos, & aſinos auferet, & ponet in opere ſuo: greges quoque veſtros addecimabit, voſque eritis ei ſerui.

Manifeſtum eſt autem, quòd nõ ſunt iuſta omnia, quæ hic exprimuntur, ideſt non poterat rex facere omnia iſta iuſte ſubditis ſuis, nam ſaltem facere eos ſeruos nullo modo licebat, cum Deus vetuiſſet regibus eleuari in ſuperbiã ſuper ſubditos, & comprimere eos Deutero.17.cap. & ita Deus iniuſta prædixit Iudæis,

dæis, ſed intelligitur, quòd hoc dixit non quidem man
dando, aut concedendo regibus hæc facere, ſed præ-
nunciando Iudæis, quòd hæc illis reges facerent ex ſu
perbia, & auaritia. Et iſta prænunciat Deus in pœnā,
quia licèt reges iniuſta iſta facerent Iudæis, tunc quan
do facerent, neque haberent cauſam faciendi ea illis,
quibus ea facerent, tamen iuſtum erat, quòd Iudęi iſta
paterentur non pro peccatis, quæ poſtea facerent, ſed
pro peccato, quod nunc committebant petendo regē
cōtra voluntatem Dei, & Deus iuſtè permitteret eos
grauari, & maxime per illum regem, quem petiuerāt,
quia petendo peccauerant, vt punirentur in quo deli-
querant. Sic dicitur eodem cap. Et clamabitis in die
illa a facie regis veſtri, quem elegiſtis vobis, & non
exaudiet vos Dominus in die illa, quia petiſtis vobis
regem. Ita fuit nunc circa Euam, quod enim ipſa, &
cæteræ mulieres a viris verberentur, & grauentur ſine
cauſa iniuſtum erat, & hoc Deus non iubet, ſed po-
tius vetat, cùm per Apoſtolum ſuadeat viris diligere
vxores, ſicut ſeipſos, ad Epheſ. 5. cap. & per Malachiā
ſuadeat non affligere eas, ſed potius dimittere, Mala-
lachiam 2. cap. Et tamen prænunciauit Deus, quòd ali-
quando viri hoc facerent eas aggrauando, & in hoc
iniuſtum facerent. Et quia non erat iuſtum eas ſine
cauſa pati, verumtamen prænunciat Deus hoc non in
pœnam peccatorum futurorum, quia tunc iuſtè pu-
nirentur ſi pro illis affligerentur, ſed in pœnam primi
peccati mulieris primæ, nam merito huius, quia ipſa
fuit viro cauſa peccandi, iuſtum fuit ipſam viro ſubij-
ci, in qua ſubiectione eueniret, quòd viri, qui poten-
tiores ſunt, eas ſine cauſa grauent. Et iſtud non acci-
deret, quòd à viris grauarentur, niſi taliter eſſent eis
ſubditæ, & non ſubijcerētur taliter, niſi pro primo pec-
cato, ideo iuſtè in pœnam prænunciatum eſt eis non
ſolum, quòd viri dominarentur earum iuſtè ipſas pro
delictis affligendo, ſed etiam interdum ſine cauſa gra-
uando.

Queſ. 788 An in cœleſti Paradiſo vlla mulierum ſubiectio futura ſit.

Supra tactum fuit, quòd iſta ſubiectio fœminæ ad
virum eſt nunc pro peccato, in Paradiſo autem terre-
ſtri non eſſet talis, ſed eſſet aliqua: in cęleſti autem Pa-
radiſo nulla omnino erit ſubiectio fœminæ ad virum.
Quod enim in cœlo non ſit viri ad fœminam domi-
nium, aut principatus qualis hic, cauſa nota eſt, nam
iſta ſubiectio fœminæ prouenit ex peccato, & eſt pœ-
nalis, vnde & in maledictionem ei prænunciata eſt, ſu-
pra 3. cap. in Paradiſo tamen cœleſti nulla pœna ma-
net, ſed beatitudo, ideo non erit ibi talis ſubiectio. Sed
de ſubiectione, quæ erat in Paradiſo terreſtri nihil erat
pœnale, & omnia erant ſecundum naturam, & ſecun-
dum rationem: talia aūt quare ceſſent non videtur eſ-
ſe aliqua cauſa

Dicendum certum eſſe, quòd in Paradiſo cœleſti
nulla omnino manebit ſubiectio fœminæ ad virum,
& hoc aliqui volunt futurum eſſe, dicentes, quòd in
reſurrectione nulla fœmina erit, ſed omnes erunt vi-
ri, ergo neque poterit eſſe ſubiectio fœminarum ad
viros, cum nullæ erunt. Motiuum autem iſtorum eſt,
quia in Paradiſo tolletur omnis imperfectio, ſed eſſe
fęminam eſt imperfectio, ideo non manebit ibi fęmi-
na aliqua. Patet hoc, quia Ariſto. lib. 16. de Animali-
bus, dicit eſſe fœminam maſculum occaſionatum,
ideſt maſculum, qui per occaſionem, ideſt contra in-
tentionem naturæ effectus eſt imperfectus, non acce
dēdo ad pfectionē maſculi, ergo in Paradiſo nō erit.

De Gen. animaliū lib. 2. c. 3.

Dicendum, quòd falſum eſt, primò, quia eſt contra
intentionem ſanctę matris Eccleſiæ, nam cùm orat
nūc nominat ſanctos, & ſanctas Dei, & non vocat eos
niſi pro ſtatu, qui competit eis in beatitudine, & non
pro ſtatu, qui competit eis hic, qui in aliquo differt ab
illo ſtatu, ergo aſſerit in Paradiſo eſſe ſanctos & ſan-

A ctas, ſed non eſt niſi maneat diſtinctio maris & fęmi-
næ, vel in re vel in ſpecie futuræ reſurrectionis, quādo
corpora ſument: erunt igitur ibi fęminæ. Secundò
& maximè repugnat hoc illi poſitioni, qua piè credit,
aut aſſeritur ferè à tota Eccleſia Dei, quòd Virgo ma-
ter Chriſti iam reſurrexit, & in corpore, & anima
aſſumpta ſit, & tamen ſi in Paradiſo non eſſet fœmi-
na, iam nō eſſet illa fœmina ſed vir, vnde neque illam
vocaremus matrem Dei, quod abſurdum eſt: oportet
ergo dici, quòd ipſa fęmina maneat. Tertiò, quia iſtud
eſt ſuperuacuum, & irrationabiliter dictum: Deus. n.
non facit mutationem ab eo, quod eſt, ſine cauſa, vn-
de eſt peccatum poni fieri per plura, quod poteſt fieri
per pauciora, vt dicit Ariſto. lib. 8. Topicorum: Deus
autem conſtituendo naturam fecit maſculum, & fœ-
B minam, ſupra 1. cap. ideo non mutaret hoc ſine cauſa,
quia poneretur pluralitas ſine neceſſitate, ſed nulla
cauſa eſt ad hoc ponendum cum nullum motiuum,
quod ſuprapoſitum fuit non ſit ſufficiēs, vt infra oſten
detur, ergo irrationabile eſt hoc poni.

Queſ. 789 An & cur reſurgētes ijdem numero erāt

Quartò, quia repugnat hoc conditioni reſurgen-
tium, nā reſurgentes erunt ijdem numero, qui fuerāt
hic dum viuerent, & tamen non eſſent ijdem ipſi, qui
fuerant ſi fœmina deſineret eſſe fęmina, ergo neceſſe
eſt, quòd quæ fuit hic fœmina ſit in reſurrectione fœ-
mina. Hoc patet, quia vt vult philoſophus, maſculus
& fęmina differunt differētijs materialibus, i. materia
eſt ibi principium differendi, & non eſt differentia, vt
ſimplices putāt ſolum per organum generatiuū quaſi
C vir habeat, quod non habet fęmina (hoc enim poſte-
rius) ſed differentia eſt per aliquid prius pertinens ad
conditionem materialē, ex quo efficitur, vt vir habeat
organum generatiuū alterius figurę quā fęmina, quæ
habet organum receptiuum, & ſm differentiam ma-
teriæ eſt differentia animæ, quæ infunditur: quoniam
eſſentia animæ humanæ participatur ſm capacitatem
materiæ, & quia non eſt omnis materia æqualiter ca-
pax, non eſt oīs aīa æqualis alteri aīæ in naturali perfe-
ctione præter oēm poſteriorem acquiſitionem. Sed
ſicut aīa non differt ab alia aīa per ſpeciem, quia oēs
animæ humanæ ſunt formæ eiuſdem ſpeciei, ſed per
materiam. ſ. per vnibilitatē ad materiam, ita & ſm in-
æqualitatem materiæ acquiritur eſſe alterum quantū
D ad perfectum, & minus perfectum, nam magis eſt eſſe
principium eſſendi ſimpliciter, q̄ eſſe principium hu-
ius, vel illius gradus eſſendi, ſed materia eſt principiū
eſſendi huic animæ inquantum facit eam diſtinctam
eſſe à qualibet alia anima, ideo cum diſtinguat eſſe, à
fortiori diſtinguet tale, vel tale eſſe, ideſt faciet quòd
accipiet determinatum gradum perfectionis ſecundū
naturam ſuam. ſ. quia non poteſt illa materia partici-
pare perfectius naturam animæ. Ex quo prouenit, q
vna anima non poteſt informare aliud corpus, niſi il-
lud, in quo fuit ſemel, ſ. quia alterum nō eſſet ſibi pro-
portionale, & tamen corpus maſculi, & fœminæ ma-
gis differunt quàm corpora duorū virorum, vel dua-
rum fœminarum, ſcilicet corpus vnius viri non poſſet
E informari per animam alterius, ergo neque poterit a
fortiori corpus viri informari per animam fœminæ,
neque econtrario, nam cùm corpus viri ſit neceſſariò
perfectius ſecundum naturam corpore fęminæ, non
habebit animam ſibi proportionatam, niſi illam, quæ
fuerit perfectior, quam ea, quæ poteſt informare cor-
pus fęminæ. Ideo ſi illa, quæ nunc eſt fęmina debe-
ret effici vir, neceſſe erat corpus ſuum habere aliam
perfectionem materialem, ad quam ſequeretur virili-
tas, ſecundum quam eſſet perfectius corpore fœmi-
næ, ideo anima illa, quæ erat prius proportionalis
corpori fœminæ, non eſſet proportionalis eidem cor-
pori effecto in diſpoſitionē virilem, vnde neq; poſſet

Quæ differentia ſit inter marem, & fęminam.

Aīa vnius non poteſt informare corpus alterius.

F animari illa anima, sed alia superioris gradus secundũ naturam, & tamen in resurrectione erit idem corpus, & eadem anima, ideo non poterit esse vir resurgendo illud indiuiduũ, quod prius fuit fœmina. Quinto, quia hoc esset incidere in opinionẽ Pythagoricam, & Platonicam de transcorporatione: dicebant enim Pythagoras, & Plato animam esse perpetuam, & immortalem, & transire de corpore in corpus, aliquando in corpora humana, aliquãdo in corpora bestiarum. Sed istã

Tex.22.53 &c. positionem destruit Arist.lib.1. de anima: & ratio sua est, q̃a anima est forma corporis, & motor eius: oportet autem ꝙ determinatæ formæ determinata materia debeatur, & determinato motori determinatũ organum, sicut quælibet ars in agendo vtitur proprijs instrumentis, ideo concludit, ꝙ hæc anima non potest

G esse forma, & motor nisi huius corporis. Ex hac rõne Arist. sequitur, ꝙ illud indiuiduum, quod semel est fœmina, non potest postea esse masculus, neque è cõtrario, quia cum corpus feminæ & masculi magis differant, quàm corpora duorum virorum, aut duarum fœminarum, & anima vnius viri non potest informare corpus alterius, ergo multo minus poterit anima fœminæ informare corpus viri, & tamen si corpus fœminæ debeat effici corpus viri ipsum differet à se ipso translato in aliam dispositionem plusquam corpus vnius viri à corpore alterius viri, ergo non poterit illa anima esse iam forma, & motor corporis illius, quod est factum virile, quia non erit determinata materia determinatæ formæ, neque determinatum organum

H determinati motoris: erũt enim improportionabilia.

Quęs.790 Auctoritate sacræ scripturæ probat fœminas in Paradiso ĩ suo sexu permansuras.

Sexto patet ex intẽtione Domini respõdentis argumento Saducæorum. Matth.22. & Lucæ 20. cùm de muliere septem virorum quærerent cuius illorum esset mulier in resurrectione, per hoc volentes concludere non esse resurrectionem: Christus autem respondit ꝙ in resurrectione ex mortuis, neque nubent neq; ducent vxores, si tamen verum esset, ꝙ in resurrectione nulla femina maneret, sed oẽs resurgentes essent viri, planius diceret Christus, ꝙ ibi non poterit illa mulier esse vxor alicuius, quia ibi ipsa non erit mulier, sed efficietur vir, & tamen non respondit sic, sed recurrit ad alium modum, ideo videtur ꝙ præsupposuit non esse verum ꝙ fœminæ efficerentur viri in resurrectio-

I ne. Septimo patet istud magis ex eadem responsione Domini iuxta verba Luc.20.cap. vbi ponitur, quòd non erunt nuptiæ, & quare non erunt. s. illi qui digni habebuntur seculo illo, & resurrectione ex mortuis, neque nubent, neque ducent vxores, neque enim vltra mori poterunt. Ex duobus enim colligitur, s̃m ista verba, ꝙ in resurrectione erunt fœminæ. Primũ est inquantum dicitur, neque nubent, neque ducent vxores, inquantum dixit, nubent, signauit fœminas, quia illę dicuntur nubere, inquantum dixit, neque ducent vxores signantur viri, etiam inquantum dixit, neque ducent vxores, præsupposuit esse ibi feminas, nã si ibi non essent fœminæ impossibile erat duci vxores, & tamen dixit non esse ibi ducendas vxores, cùm ergo istud verbum Domini de aliquo seruiat, necesse est di-

K ci, ꝙ præsupposuit ibi esse fęminas, quę duci possent in vxores. Secundo colligitur istud ex causa, quæ ibi redditur; nam non solum dixit, non futuram copulam carnalem in cęlo, sed etiam causam, quare non fiat, apposuit: dixit enim neque enim vltra mori poterunt, idest ideo non copulabuntur, quia non poterunt mori: nunc enim ideo fit generatio hominum, quia est corruptio eorum per mortem, & si viuentes non gignerent, aut non genuissent aliquos, soli duo Adam & Eua fuissent, & statim perisset totum genus humanũ desinendo esse, vt ergo, quòd non poterat conseruari idem numero conseruaretur idem in specie, data est

F generatio: hanc rationem generationis tradit Aristo. lib.2. de Anima, & tamen in resurrectione manebunt homines semper idem numero, quia iam mori non possunt, ideo non erit vltra necessaria aut conueniens generatio: hanc rationem Christus dixit, cum ait; neque enim vltra mori poterunt, idest, quia non poterũt mori non erit conueniens, quòd alij eis succedant, & sic neque generatio erit. Si tamen fœminæ non essent futuræ in resurrectione non esset illa causa, quare non essent ibi nuptiæ; scilicet, quia erunt homines immortales, sed quia non erat possibile, cùm non essent ibi aliquæ fœminæ, & tamen Christus dedit causam huius, scilicet, quia non erat conueniens generatio, ideo sequitur, quòd præsupposuit futuras ibi fęminas. Tex.31

G Octauo patet, quia ista est intentio sanctorum Doctorum communiter, sic tenet August.lib.22. de ciuitate Dei, cap.17. vbi mouet hanc quæstionem: ait enim sic mihi melius sapere videretur, qui vtrumque sexum resurrecturum esse non dubitant. Et postea dicit, qui ergo vtrumque sexum instituit, vtrumque restituet. Idē p auctoritate doctorum.

Nono patet ex intentione Augustini eodem cap. vbi arguit ex verbis respõsionis Domini ad Saducæos quòd innuerit futuras ibi fœminas, quia si non innueret, diceret esse quæstionem illorum vanam, scilicet, quia illa mulier, de qua dubitabant, non esset in resurrectione mulier, sed vir, cùm ait denique ipse Iesus interrogatus a Saducæis, qui negabant resurrectionem, cuius ex septem fratribus erit vxor, quam singuli habuerunt, dum quisque eorum vellet defuncti se-

H men, sicut lex præceperat, excitare: erratis, inquit, nescientes scripturas, neque virtutem Dei, & cum locus esset, vt diceret: de qua enim me interrogatis vir erit etiam ipsa, non mulier: non hoc dixit, sed dixit: in resurrectione enim, neque nubent, neque vxores ducẽt, sed erunt sicut angeli Dei in cœlo, æquales vtique angelis immortalitate, ac fœlicitate non carne, sicut neque resurrectione, qua non indiguerunt angeli, quoniam nec mori poterunt. Decimo patet ex eiusdem Augustini intentione, scilicet, quòd si in resurrectione non essent futuræ fęminæ, clarius, & melius responderet dicendo, non erunt ibi fœminæ, quàm respondendo sicut respondit, cum ait eod.cap. Nuptias ergo Dominus futuras esse negauit in resurrectione, non

I fœminas, & ibi negauit, vbi talis quæstio vertebatur, vt eam negato sexu muliebri celeriore fęlicitate dissolueret, si eum ibi prænosceret non futurum. Vndecimo ex intentione eiusdem eodem cap. nam asserit, quòd Deus in verbis responsionis suæ astruxit futuras fœminas in resurrectione, cùm dicit scilicet, & ibi negauit, vbi talis quæstio vertebatur, vt eam negato sexu muliebri facilitate celeriore dissolueret, si eum ibi prænosceret non futurum, immo etiam futurum esse formauit, dicendo: non nubent, quod ad fœminam pertinet, neque vxores ducent, quod ad viros: erunt ergo, qui vel nubere hic solent, & ducere vxores, sed ibi hoc non facient.

Quæs.791 Ponuntur arg. in contrarium.

Nunc ergo respondendum est ad ea, quæ in ꝯrium mouẽt: & primum motiuum erat, quod positũ fuit

K supra q.788. s. ꝙ fęmina erat vir occasionatus. Secũdũ est, ꝙ fœmina est aliquid imperfectum cum sit passiuum: masculus autem est aliquid actiuum, sed agens est nobilius patiente. lib.3. de Anima: in Paradiso aũt tolletur imperfectio, ideo tolletur fœmina faciendo illam virum. Tertium est, quia ista diuersitas sexus facit verecundiam, sed ibi non erit verecundia, quia non erit pęna, ideo tolletur sexus fęmininus. Quartũ est, quia distinctio maris, & feminę fuit propter necessitatem generationis, ideo dicitur supra 2. cap. non est bonum hominem esse solum, faciamus ei adiutorium simile sibi, scilicet adiutorium ad generandum, Cap.3. tex.19.

sed

sed in cœlo nō erit generatio per cōmixtionem, neq; aliqua alia: Mathe.22. & Luc.20. Ergo non erit ibi distinctio maris, & fœminæ, quia esset superfluum: & ita non manebunt fœminæ. Quintum est ex auctoritate Apostoli ad Ephe.4.cap. ex qua multum mouentur quidam: dicit enim: Donec occurramus omnes in vnitatem fidei, & agnitionis filij Dei, in virum perfectum in mensuram ætatis plenitudinis Christi, & ita dixit omnes nos futuros aliqñ viros, & iste est status vltimus, qui est resurgentium, quem signauit Apostolus, cum dixit, donec occurramus, ac si dicat, ibi erit consumatio, ergo in resurrectione, quæ est vltimus status omnes erunt viri. Sextum quia, vt ait Apostolus ad Gala.4.cap. In Christo non est fœmina, sed quod non est in Christo non est in beatis resurgentibus, ergo in resurrectione non est fœmina, sed omnes sunt masculi.

Qõ.792. Solutio rationum quæst. superioris.

Dicendum q̃ ista & similia non mouent sufficienter ad hoc, sed erũt ibi mares, & fęminæ: omnes enim quotquot hic viuentes erant masculi, erunt ibi masculi, & quotquot viuentes fuerunt fœminæ, erunt ibi fœminæ, & hoc non solum erit in beatis, sed etiam in damnatis: vtriq; enim resurgent in eo quod fuerant, & seruabitur in eis sexus: qui s̃m naturam conueniebat, quia sicut quilibet resurgens erit idem numero, quod fuit hic, ita erit talis s̃m naturam, qualis natus erat. *Ad primũ.* Ad primum cum dicebatur, q̃ in resurrectione tolletur omnis imperfectio: concedendum est, q̃ in eis, qui electi fuerint istud fiet, in damnatis autem nō tollentur imperfectiones: ideo quidam volebant, q̃ in damnatis maneret masculus, & fęmina, in beatis autē non esset fęmina, sed negandum est fęminam esse imperfectionem: ideo non tolletur in beatis. *Qõ fęmina sit ex intentione naturę.* Cum autē addebatur ad probationem, q̃ fœmina est masculus occasionatus, idest non intentus à natura, sed contra intentionem causæ veniens, dicendum est, q̃ fęmina est aliquid intētum à natura, & aliquo modo intenta: si enim accipiatur natura, idest Deus, qui naturam instituit, & naturæ princeps est, nihil est, quod non sit de intentione naturæ, quia nihil est contra intentionem eius, cum ipse neque falli possit in scientia, neque deficere in potestate operandi, ideo fœmina hoc mō intēta est à natura. Accipiēdo naturam, vt est aliquid creatum, dicimus q̃ aut accipitur pro vniuersali agēte, vel virtute intendente, scilicet pro intelligentijs, quarũ est opus ipsum opus naturæ, aut pro virtute particulari operanti circa aliquid: si primo modo, dicendum fęminam esse intentam à natura, quia si non esset intenta, & raro accideret, & tamen euenit in animalibus fœmina, vt in multum, quia tot sunt fœminæ quot masculi, aut plures in animalibus perfectis, ergo non est non intentum, sicut mōstra, sed intentum. Secundo, quia quod necesse est esse, est de intentione naturæ, & tamen necesse est fęminam esse, quia sine fęmina non est generatio in animalibus per commixtionem, sicut dicit Arist. lib.1. Poli. cap.1. necesse est itaque primum combinare siue inuicem non compossibiles esse puta fęminam, & masculum generationis gratia, & hoc non ex electione, ergo fęmina est intenta à natura. Tertio, quia id quod confert est intentum ab eo, qđ habet prouidentiam, sed fęmina confert in natura ad generationem, & hoc in omnibus animalibus perfectis generationis gratia, vt dictum est, in hominibus autem confert etiam ad diuersitatem operum. lib.8. Ethic. ideo fęmina est intenta à natura hoc modo. *Quid sit occasionatum.* Si vero accipiatur natura pro virtute particulari operante in semine ad formandum fętum: dicendum q̃ fęmina non est intenta, sed masculus intenditur, & qa non formatur masculus, & fęmina quod fortè est ex defectu virtutis formatiuæ, dicitur fęmina masculus

A occasionatus, idest masculus s̃m intentionem, qui tamen non completus fuit in esse masculi per aliquam occasionem. Occasio est quasi contra causam: quādo enim aliquid aduenit contra intentionem causæ operantis, est illud occasionatum siue per occasionē, idest cōtra causam accidens, quia causa illud non intendebat, & ad illud non operabatur, ita autem uirtus particularis in semine operans non intendebat fęminam, sed masculũ, cum igitur fęmina formata est, fuit per occasionem, & sic vocatur masculus occasionatus, scilicet erat masculus per intētionem, & fuit fęmina per accidens eueniens in operatione. *Qõ naturę intēdat masculũ.* Et apparet hoc primo, quia virtus operans intēdit perfectissimum quod potest, sed per actionem virtutis formatiuæ, quę est in
B semine potest produci masculus cum interdum producatur, & masculus est perfectior fęmina, ideo intendit virtus formatiua semper masculum, quia aliàs intēderet quod minus perfectum est, quod est irrationale. Secundo quia generās semper intendit tale generare, quale ipsum est, & omne agens: ideo omne agēs ꝓducet sibi simile, nisi impediatur, sed virtus formatiua est in semine masculino, qa virtus illa est in semine masculi nō autem in materia, quā fœmina ministrat: ideo illa virtus semper intēdit producere masculum, idest ad hoc est actio sua, vt masculus producatur, vt sit aliquid tale, quale ipsum producens, ergo qñ propter aliquid accidit fœminam esse, est occasio. Est tamē dicendum, q̃ fęmina magis est intēta, quam non intenta, quia cum sit intēta s̃m causam vniuersalem,
C & illud est simpliciter maius, quam quod est s̃m causam particulare, ideo licet nō intendatur à causa particulari dicetur esse intenta.

Qõ.793. Dubietates circa superiora remouentur. Cap. 1.

Sed obijciet quis quòd fęmina nullo modo sit intēta, scilicet neque s̃m causam vniuersalem, quia natura intendit id, quod melius est: & tamē vir est perfectior fęmina: ideo natura non intendit aliquādo fęminam, sed semper virum, quia aliàs diceretur, q̃ causa vniuersalis intendat aliquādo id, quod minus perfectum est, & hoc esset errare, quia sicut bonum est, quod omnia appetunt lib.1. Ethic. ita quod melius est magis appetunt per regulam illam Aristot.2. Topic. si simpliciter ad simpliciter, & magis ad maximè: ideo appetere magis quod minus bonum est, errare est, sed magis inconueniens est, q̃ erret natura vniuersalis quàm particula
D ris inquantum est sublimior, & intelligens: & tñ particularis si intenderet fœminam erraret, & ideo nō intendit eam, à fortiori non intendet fœminam natura vniuersalis. Dicendum q̃ causa particularis non intendit fęminam, sed semper masculum causa autem vniuersalis aliquādo fęminam, & aliqñ masculum, & si particularis intēderet fęminam erraret, quia nō intenderet agens producere tale quale ipsum est, quod est cōtra naturam: & tamē in natura vniuersali nō est error, q̃ intēdat aliquādo fęminam, & ratio differentiæ est, quia natura, vel causa particularis nō est intelligēs, & nō operatur nisi vt mota, & directa à superiori .i. vniuersali agēte, ideo nō potest agere, nisi vno modo, natura autem vel causa vniuersalis est intelligēs: habet
E se autem potētia rationalis ad opposita. lib.9. Metha. ideo nō astringitur ad vnum, sed potest intendere diuersa, ideo aliquādo intēdit masculum aliquādo fęminam. Cum autem obijcitur, quod est incōueniens intēdere minus perfectum: dicendum q̃ natura tam vniuersalis, quàm particularis semper intēdit qđ melius est, & nō potest intēdere quod est minus perfectũ quia hoc esset verè error: & cum dicitur, q̃ masculus est perfectior fœmina cōcedendum est, & tamē dicetur, q̃ perfectius est aliquos esse masculos, & aliquas fęminas, quàm esse omnes fęminas, ideo natura intēdit aliqñ fęminā: nam si omnes essent masculi, nunq̃

fieret

fieret generatio,& ita essent pauci masculi,cum cessaret generatio,& corrumperentur genita,& consequēter desineret esse species,quia corruptis primis substātijs impossibile est aliquid aliorum remanere, ut dicit Aristo.in prædicamēto substantiæ. Cum autem sunt aliquæ fœminæ,& aliqui masculi, fit generatio, & inde procedunt alij masculi,& cōtinuatur species, ideo hoc natura vniuersalis,quę intelligit intēdit,quod melius ac perfectius est,quam oēs esse masculos: sic autē est in multis alijs: perfectius est enim esse quàm corrumpi,& tamē natura intēdit corruptionē, & hoc qa nō potest esse generatio,nisi præcedat corruptio,vt ergo gñatio,quæ est bona, sequatur, intēdit natura corruptionē,sed cū absolutè melius sit esse quam corrumpi, tñ natura intendit corruptionem, quia melius est quædam corrumpi, vt inde alia gignantur quàm sic esse.Idem apparet manifestius in partibus eiusdē animalis,quia melius est caput quam pedes,& melius est cor,quam intestina, & tamē non est animal totum caput,neque totum cor, sed sunt ibi pedes, & intestina, & hoc quia licet simpliciter caput sit melius pedibus, est tamē melius esse caput,& pedes,& cętera mēbra, quam oīa mēbra esse caput:nam si oīa essēt caput eēt pars,& nō esset animal, quod est aliquid perfectum: cum autem sunt diuersæ partes, resultat inde animal. Ita est de fœmina:virtus enim vniuersalis intendit bonum vniuersi, & tñ nō esset vniuersum, si omne animal esset masculus,immo deficerent species,ideo intēdit fęminam,& masculum, quia per existentiam horum perpetuatur species, & manet integrum vniuersum:masculum tamen per se intēdit natura, tam vniuersalis,quàm particularis,fęminam autem sola natura vniuersalis intēdit nō per se, sed inquantum cōfert ad perpetuationem masculi,sicut corruptio intenditur propter gñationem. Ad secundam rationem dicetur, ꝙ in resurrectione tolletur omnis imperfectio in electis;cum tamē dicitur,ꝙ esse fęminam est imperfectio,negandum est,quia quod est natura nō est imperfectio,sed esse fęminam est natura,ergo nō est imperfectio. Ita Aug.soluit hoc lib.22. de ciuit.Dei.cap.17.s. Corporibus vitia detrahentur, natura seruabitur, non est autem vitium sexus fęmineus, sed natura. Circa quod cōsiderādum,ꝙ imperfectum dicitur id, in quo deficit natura ab eo,quod intendit, vt qñ gignitur homo,qui nō habet omnia membra cōuenientia spēi, vel habeat plura,quod in monstris accidit,uel quādo habet omnia, & non plura, & tñ illa non sufficiunt ad operationes intētas à natura ſm illam speciem, & ita omnis homo qñ nascitur est imperfectus, quia membra nō sufficiūt ad aliquam operationem humanam: similiter secūdum intellectum est imperfectus, quia non habet aliquem actum intelligēdi, & ita defectus in producto ab eo quod natura intēdit in illo, vel pro tunc vel simpliciter vocatur imperfectio:cum autem solum quod natura intēdit est in producto, nō potest illud vocari imperfectum,licet aliud sit melius illo,sed sic est,quòd fęmina est à natura intenta tanquam aliquid necessarium ad cōseruationem speciei,vt ostensum est,ergo nō est fęmina imperfectum aliquid. Aliqui autem putant fęminam esse aliquid imperfectum, quia non accedit ad æqualitatem masculi, sed hoc nihil valet,quia tunc nō vocaremus aliquid perfectum,nisi vnum tātum,scilicet Deum, immo ꝙ grauius est,omnia essent imperfecta nisi Deus,quia quolibet dato aliquid melius est nisi Deus,quo nihil dari, aut cogitari melius potest, vt ait Anselmus: & tñ hoc est falsum,quia licet dicamus strictè solum Deum eē perfectum,quia ei nihil addi potest, nō tamē dicimus cætera esse imperfecta, sed multa sunt,quæ dicimus nō esse imperfecta. Quamuis etiam largius sumendo

Qō. 794. Ad secundum argumentum quæ. 791. Et ostenditur fęm. non esse imperfectam.

F præter Deum multa ponimus perfecta:cum dicat Aristot.lib.5.Metá.totum,& perfectum idem sunt, & sacra scriptura hunc modum loquendi concedat Deutero.32.cap.scilicet Dei perfecta sunt opera, & Matt. 5.cap. dixit Christus estote perfecti sicut, & pater vester cœlestis perfectus est,& tñ Christus non suaderet hominibus esse perfectos, si impossibile esset eis esse perfectos. Si autem fęmina nō esset intenta à natura ꝓpriè, sed sicut monstrū,diceremus omnem fęminā esse aliquid imperfectum, & ideo ꝙ in resurrectione tolleretur esse fœminā daretur ei esse virum:sic monstruosis cōceptibus si fuerint beati dabitur in resurrectione,ꝙ nō sint mōstruosi.Cum autem dicebatur,ꝙ fęmina est aliquid passiuum, & vir actiuum concedimus,etiam cum dicitur agēs esse nobilius patiēte cō-

G cedimus:non tamē sequitur si aliquid est altero nobilius, ꝙ minus nobile sit imperfectum, nisi illi minus nobili esset debita illa perfectio, & à causa generāte esset intēta,quia sicut dictum est omnia essent imperfecta,nisi Deus,quia quolibet dato inuenitur aliquid nobilius:fœminæ autem nō est debita nobilitas viri,quia causa vniuersalis nō intendit producere ibi virum,sed fœminam,& differunt necessariò masculus,& fœmina per magis nobile,& minus nobile.Ideo licèt sit minus nobilis fœmina masculo,non est imperfecta:ideo nō tolletur fœminam esse in resurrectione.

Ad tertium dicendum, quòd in resurrectione non erit verecūdia manēte distinctione sexus, ideo mane-

H bit;nunc autem est verecūdia, sed hoc est in pœnam peccati,& tñ tunc sicut non erit peccatum, ita neque aliqua pęna peccati,ideo neque verecundia erit. Secundo potest dici ad hoc, ꝙ si distinctio sexus esset per se causa verecundiæ illius, quæ est in nobis semꝑ maneret verecūdia manēte distinctionę sexus,sed nō est distinctio illa causa huius verecundiæ; quia aliàs a principio cum Deus creauerit hominem masculum & fœminam.supra 1.cap.erubescerent,sed falsum est, quia non erubescebāt in Paradiso terrestri.sup.2. cap. scilicet.Erant vterque nudus Adam & Eua,& nō erubescebant,non est illa causa, poterit ergo in Paradiso manere distinctio sexuum sine verecundia,quia quicquid perfectionis in Paradiso terrestri erat, poterit a fortiori esse post resurrectionem, vbi est melior status.

I Tertio quia causa verecūdiæ in nobis de nuditate mēbrorum nō est distinctio sexuum,sed libido,quæ dñatur in membris inquantum mouētur illa cōtra rationem,& hoc est turpe, & de quo erubescimus sicut supra latè declarauimus,& tangit August.lib.14.de ciu. Dei.cap.18.& tamē post resurrectionem cessabit libido,idest cōcupiscentia ad venerea: ideo nō erit aliquis motus in membris illis ꝯtra rationem, vnde neq; erubescemus.Sic dicit Augu.lib.22.de ciuit. Dei. cap.17. Non enim libido ibi erit,quæ cōfusionis est causa: nā priusquam peccassent nudi erāt, & nō cōfundebātur vir,& fœmina:corporibus ergo illis vitia detrahētur, natura seruabitur.Ex quo sequitur,ꝙ post resurrectionem nō solum in beatis nō erit verecūdia, in quibus nulla est pœna,sed etiam in damnatis, in quibus erūt

K aliæ pœnæ grauissime, nō erit verecūdia de nuditatē. Et causa est,quia nō est verecūdia de nuditate, nisi ꝓpter libidinem, quæ est in illis membris, & tamē post resurrectionem etiam in damnatis nō erit libido,quia nō erunt iam corpora sua animalia,sed spiritualia,quę sicut cibo non indigent, & ideo nunquam in eis fames excitatur,ita neque fruūtur venereis,neque insurgit vnquam in eis cōcupiscentia, ideo cum cessauerit in eis sicut in beatis libido,quæ est motus quidam cōtra rationem,cessabit quoque verecūdia. Quarto, quia licèt stante distinctione sexus esset necessario verecūdia de nuditate: non ideo tolleretur distinctio sexus, vt ve-

Qō. 79[illegible] ad ter[illegible] Re[illegible] tur &[illegible] batur[illegible] recundi[illegible] non[illegible] ex di[illegible] ctione[illegible] xus.

vt verecundia tolleretur, ſed alio modo faciliore prouideretur, ſicut nũc exiſtẽte iſta diſtinctione neceſſario erubeſcimus de iſta nuditate, nõ tamẽ ideo Deus abſtulit diſtinctionem ſexus, qñ induxit verecũdiam, ſed aliud remedium, ſcilicet induxit veſtes. ſup. 3. cap. Ita ergo fieret in Paradiſo, ꝙ ſi aliter verecundia vitari nõ poſſet, operirẽtur homines veſtibus, potius, quã ꝙ ſexuum diſtinctio tolleretur, quæ ad naturam pertinebat. Quinto, quia nõ bene cõcludunt, nam dato ꝙ ſequeretur verecundia ex diſtinctione ſexuum, nõ ſequitur, ꝙ tolleretur ſexus fœmininus potius, quã maſculinus, quia ſecũdum vtrunque eſt verecũdia. Si autem potius deberet tolli fęmina quam maſculus, iam nõ fieret propter verecundiam, ſed propter aliam cauſam. Sextò, quia adhuc nulla cauſa data ſufficeret; qa ſi data diſtinctione ſexus eſſet verecũdia, neceſſe erat ad tollendam illam tolli tam fęminam quàm maſculum, quia non ſolum erubeſcit fœmina aſpecta nuditate maſculi, aut è cõuerſo, aut cum mutuo nuditatẽ ſuam cõſpiciunt, ſed etiam maſculi mutuo erubeſcũt de nuditate, quia nõ exiſtẽte fœmina nihilominus poterat exiſtere cõcupiſcẽtia in membris, & quia ille eſt motus inſurgens cõtra rationem, eſt turpis, & ideo de illo erubeſcimus. Tam virum ergo, quam fœminam neceſſe erat tolli, ſed hoc eſt incõueniens, ideo nõ deſinent eſſe fœminæ manẽtibus ſolis maſculis poſt reſurrectionem ad vitandam verecundiam.

Qõ. 796. Ad quartum. Tollitur quartũ argumentũ. q. 791. & oſtẽditur cauſa diſtinctionis ſexuum.

Ad quartam rationem cõcedendum eſt, ꝙ diſtinctio ſexus fuit propter neceſſitatem gñationis, & tñ non ceſſabit ceſſante gñatione. Primum verum eſt, qa ſi nulla futura fuiſſet gñatio non eẽt diſtinctio ſexuũ: in omni productione naturali diſtinguũtur duo principia, & potiſſimè in omni gñatione damus neceſſariò principium actiuum, & paſſiuum, & iſta nũquam poſſunt incidere in idem numero, ſed neceſſe eſt eſſe diſtincta, & quãto gñata ſunt pfectiora tãto principia iſta ſunt magis diſtincta: vñ in animalibus perfectis nõ ſolum ſunt diſtincta iſta duo principia, ſed ẽt ſunt determinata intra ſpeciem. In alijs aut gñationibus non ſunt ſemper illa principia intra ſpẽm, ſed vel vnum illorum, vel neutrum: in aĩalibus aũt perfectis principia ſunt diſtincta. ſ. duo indiuidua ſpẽi eiuſdem in vniuoca gñatione, vel diuerſæ ſpẽi in æquiuoca. Et quia principia nõ ſolum debent eſſe diſtincta, ſed ẽt cõtraria, oportet nõ ſolum eſſe duo indiuidua, quæ ſunt principia gñationis, ſed ẽt diſſimilia. ſ. differentia ſexu. i. maſculum, & fœminam, & ita Ariſt. dicit lib. 1. Polit. cap. 1. neceſſe itaque primum cõbinare ſiue inuicem non poſſibilis eſſe, puta fœminam, & maſculũ gñationis gratia: ideo ꝑpter gñationẽ fuit neceſſaria diſtinctio ſexus in animalibus perfectis. Si aũt non futura fuiſſet gñatio in hoĩbus per commixtionẽ non feciſſet Deus diſtinctionem ſexuum, vtpotè ſi ſicut Deus formauit Euam, & Adam, & nemo eorum gñatus eſt, ita alios formaſſet, nõ dando eis potentiam gñatiuam: nam vt vnus ex alio gñetur, non eſſet ibi maſculus, neque fœmina, ſed eſſent indiuidua humana ſimilia in figura nobis ꝑꝑ alias operationes aĩæ, quibus cõueniunt talia organa talis figuræ, & cõplexionis: non tñ hñent organa generatiua diſtincta, neque potentiam gñatiuam, neque inęqualitatem nobilitatis, neque dñiam aliarũ qualitatum p̃cedentiũ maſculinitatẽ, & fęminitatẽ, ſicut apparet in quibuſdam animalibus imperfectis, in quibus non inuenitur maſculus, & fęmina. Sed dicendum, ꝙ licèt diſtinctio ſexuum ſeruiat generationi, & ad hoc fuerit inſtituta, non ceſſabit tamen ceſſante generatione, quia non eſt ſimile de inchoatione, & deſitione, quia res nunquam eſt ſine cauſa: ſi enim gñatio non fuiſſet futura, nullam cauſam habuiſſet diſtinctio ſexuũ, quia ad nihil prodeſſet, ideo nunq̃ incipe-

Reſpõſio.

A ret eſſe: cum aũt ſemel cœpit eſſe iſta diſtinctio, ẽt ſi ceſſet gñatio habet diſtinctio aliquam cãm, & ita manebit: cauſa ſaltem erit, ꝙ eſt iſta diſtinctio aliquid ad naturam pertinens, & qđ in natura rei trãſiuit: ablato aũt iſto, deſtruitur natura rei: iõ ſicut res hẽt cãm ad manendũ in eſſe, ita habet cãm ad manendum in eo, quod eſt ſibi naturale. Motiuum aũt iſtud non eſt ſufficiens. ſ. ſi aliquid cõpleuit actum ſuum, vel ceſſauit ab actu, ꝙ debeat ceſſare ipſum ab eſſe: nam inuenitur cõtrarium in oĩ ſtatu. Nunc enim eſt in nobis actus virtutis augmentatiuę vſq; ad certum terminũ. lib. 2. de Anima: & tamen deuento ad illam magnitudinẽ, & ceſſante augmentatione non deſinit in nobis, neque in aliquo animali eſſe virtus augmẽtatiua, quia nõ cor-
B rumpitur aliqua potẽtia animæ q̃diu viuimus, niſi pereat totaliter organum. Siľr eſt potentia gñatiua in nobis, ẜm quam vſq; ad certum tp̃s poſſumus gignere, & fęminæ cõcipere, & vltra non gignimus, neque illi cõcipiunt: & tñ non ideo ceſſat virtus generatiua in nobis, aut in aliquo animali. In diuerſo ſtatu ſimiliter eſt: nam in reſurgentibus, ſicut non erit concubitus, ita neque erit aſſumptio cibi, & potus: quia iam non erit corpus animale, ſed ſpirituale, vt dicit Apoſtolus 1. Corin. 15. cap. non tamen ceſſabunt vires, & organa, quæ ſeruiunt ſumptioni cibi, & potus, ſcilicet ſtomachus, inteſtina, & vis digeſtiua, & generaliter nutritiua, & particulares virtutes ſub ijs comprehenſæ: ſi. n. hæ ceſſarent, neceſſe erat maximam partem corporis tolli, & ita non poſſet manere homo, eſſetque aliquid
C truncatum, & deforme. Ita eſt de maſculo, & fęmina, licèt enim ceſſet actus gñationis non ceſſabit vis generatiua, & organa generationis, & eſſe maſculum, & fœminam, quia iſta pertinent ad integritatem, & veritatem naturæ, quæ tolleretur ablata fœmina, vel maſculo, aut organis eorũ: manebunt igitur nõ ad aliquẽ vſum priorem, ad quem inſtituta ſunt, ſed ad ſeruandam naturæ integritatẽ, & monſtrandam ſapientiam cõditoris, qui voluit illis dare vſum certi tp̃is. De hoc dicit Aug. lib. 22. de ciuit. Dei. cap. 17. Non eſt autem vitium ſexus fœmineus, ſed natura, quæ tunc quidem & à cõcubitu, & à partu immunis erit: erunt tñ membra fęminea non accommodata vſui veteri, ſed decori nouo, quo non alliciatur aſpicientis concupiſcẽtia,
D quæ nulla erit, ſed laudetur ſapientia atque clementia, quæ & quod non erat fecit, & liberauit a corruptione quod fecit.

Ad quintam rationem dicendum, ꝙ ſecundũ Auguſt. iſta eſt, quæ maximè mouebat: vnde & ipſe ab ea incipit dubitationem hanc ventilare aliàs non tacturus eam. lib. 22. cap. 17. dicens: Nonnulli propter hoc quod dictum eſt: Donec occurramus omnes in vnitatem fidei in virum perfectũ, & menſurã ætatis plenitudinis, & cõformes imaginis filij Dei, neq; in ſexu fęmineo reſurrecturos credunt, ſed in virili oẽs aiunt, quem Deus ſolum virum fecit ex limo, fęminam ex viro. Sed dicendum, ꝙ non eſt hoc motiuum ſufficiẽs ad oſtendendũ nullam fęminam in reſurrectione futuram, ſed omnes viros: vnde Aug. tenet ibi cõtrariũ
E ſtatim ſic dicens: Sed mihi melius ſapere vidẽtur, qui vtrunq; ſexum reſurrecturum eſſe non dubitant. Et apparet primo, ꝙ non poſſit intelligi de reſurrectione, quia tunc ſequeretur nõ ſolum, ꝙ nõ manerent fęminæ in reſurrectione, ſed ꝙ oẽs reſurgẽtes eſſent vnum indiuiduũ. i. vnus hõ, & hoc eſſet monſtruoſius, & qđ neq; intelligi poſſet; nam dr̃ donec occurramus omnes in virum perfectũ, non dixit aũt in viros pfectos, ergo vnicus hõ maneret, quod falſum eſt, & abſurdũ eſt, ergo ex eo loco non ſequitur aliquid, cum neq; de reſurrectione intelligi poſſit. Secũdo quia ſi quis velit intelligere de reſurrectione, quod tñ Apoſtolus nõ

Qõ. 797. Ad quintum quæſtio. eiuſdem. 791.

vult,

vult,adhuc non impediret manere fœminas: quia nomine viri potest intelligi femina nō per modum conceptionis, sed inquantū vir in mō loquēdi sacræ scripturæ accipitur pro hoīe: est aūt femina hō,& dr̄ occurramus in virum perfectum.i.in hoīem perfectum.s. sit quilibet hō perfectus: sic sæpe scriptura loquitur, vt illud: Beatus vir,qui timet dn̄m:& Beatus vir, qui in sapientia morabitur:& Beatus vir,qui nō abijt in consilio impiorum. Nam certum est nō solum de viris,sed etiam de mulieribus intelligi, sed scriptura ita dixit virum pro hoīe accipiens: sic dicit Aug. lib.22. de ciuit. Dei.cap.18. Verum si hoc ad resurrectionis formā inquiet quisquā referendū esse, quid nos impediret nominato viro intelligere,& fœminā, vt virum pro homine positum acciperemus sicut in eo, quod dictum est beatus vir, qui timet dominum? vtique & ibi sunt fœminæ,quæ timent dominum.

Qõ. 798. Quid in sacra scriptura nomine uiri exprimatur.

Tertio dicendum, ꝙ s̄m veram intētionem Apostoli nō accipitur vir pro aliquo indiuiduo humano, quod sit masculus,aut femina,sed pro vna cēgregatione ordinata in modum corporis naturalis, & sicut in corpore naturali sunt multa membra s̄m diuersa officia,& ex oībus illis resultat corpus,quod est vnum: & principale in illo est caput, ita oēs fideles subordinati Christo per fidem eius constituunt vnum corpus,cuius est caput Christus iuxta modum loquēdi Apostoli.1.Corin.12.c. Et hoc totum aggregatum ex corpore,& capite vocatur vir.i.hō,sicut vocant iura vniuersitates corpora quædā. Sed hoc attendendū est,ꝙ aggregatio fidelium,quæ facit Ecclesiam, vocatur aliqñ corpus Christi vel membra eius: aliqñ vocatur virgo, sed nunquam vocatur vir, nisi collectum ex corpore, & capite simul. De primo patet, iuxta illud Apostoli: Vos aūt estis corpus Xp̄i,& mēbra:& illud: pro corpore, inquit,eius quod est Ecclesia: & illud: vnus panis, & vnum corpus multi sumus. Vnde 1.Corin.6. c. dr̄: Nescitis qm̄ corpora vestra membra sunt Christi, & istud corpus,quod est Ecclesia, est corpus Christi.s.qa huius corporis caput est Christus: non quidem accipiendo corpus Christi pro corpore naturali eius,quia huius corporis nullus nostrum est pars, sed solum id, quod ipse traxit de virgine matre sua, sed accipitur de corpore mystico,vel corpore iuris:& hui⁹ nos sumus membra,& ipse caput.1.Corin.12.cap. sicut Christus vnum est,& membra multa hēt: omnia aūt corporis membra cum sint multa, vnū corpus sunt,ita & Christus hēt multa mēbra in suo corpore, etenim in uno spiritu oēs nos: & vnum corpus baptizati sumus siue Iudæi,siue Gentiles,siue serui,siue liberi. De secundo patet. 2. Cor.11.c. Aemulor enim vos Dei ęmulatione, despondi enim vos vni viro virginem castam exhibere Christo. Et ita omnes Corinthios,quibus loquebatur ibi Apostolus,vocauit vnam virginem: promisi inquam exhibere vni viro Christo. Et similiter Apostolus loquitur ad Ephe.5. cap. de Ecclesia tanquā de sponsa Christi,& quod ipsa sit vt quædam virgo munda,in qua non sit aliqua macula,& vt sit pura,Christus eam mundauit in sanguine suo, & in lauacro spiritus sancti,cum dicit: Viri diligite vxores vestras sicut Xp̄s dilexit ecclesiam,& semetipsum tradidit pro ea, vt illam sanctificaret mundans lauacro aquæ in verbo vitæ,vt exhiberet sibi ipsi gloriosam ecclesiam non habētem maculam,nec rugam,aut aliquid hmōi, sed vt sit sancta,& immaculata. De tertio patet, quia caput sine corpore non est hō, ideo non potest vocari vir: ēt corpus sine capite non est hō, totum aūt cōiunctum est vir,& ideo nō vocat alibi Apostolus uirum per aggregationē nisi ad Ephe.4.c. de quo loquimur,quia ibi ponitur corpus Christi,quod est ecclesia, & Christus qđ est caput,& ex utroq; resultat uir,& iō rectè uocat

F uir perfectus.i.totus uel integer, quia neque est caput sine corpore,neq; corpus sine capite. Et de hoc accipitur uerbum illud Apostoli, ut sit uir ille mysticum quid, & nō naturale: & patet ex uerbis eius collatis in vnum,nam dr̄: Et ip̄e dedit quosdā quidē Apostolos, quosdam autem Prophetas, alios vero Euangelistas, alios aūt pastores, & Doctores ad consumationē sanctorum,in opus ministerij, in ædificationem corporis Christi, donec occurramus omnes in unitatem fidei, & agnitionis filij Dei, in uirum perfectum in mensuram ætatis plenitudinis Christi,ut iam non simus paruuli fluctuantes,& circunferamur omni uento doctrinæ, ueritatem aūt facientes in charitate crescamus in illum per oīa,qui est caput Xp̄s, in quo totum corpus cōpactum,& cōnexum per oēm juncturam subministrationis s̄m operationem in mensurā uniuscuiusq; membri augmentum corporis facit in ædificationē sui in charitate. Ex ijs apparet,ꝙ loquatur Apostolus de cōputatione cuiusdā corporis mystici, in quo oēs ꝯuenimus,& incorporamur ut membra illius,& istud corpus habet multam similitudinē cum naturali corpore.s.ꝙ sicut in illo multa mēbra sunt, oīa aūt membra non eundem actum hn̄t.1.Cor.12.& ad Rom.12. sed singula membra ad aliquid seruiunt, & quodlibet membrum seruit toti corpori.1.Cor.12.c.ita & in corpore isto mystico sūt multa mēbra,& quodlibet seruit toti corpori,sed sunt quædam membra principaliora, sicut in corpore nostro sunt membra nobiliora cor, cerebrum, epar, & de ijs satis facit longam comparationē Apostolus,vnde ait: Et ip̄e.s.Deus,qui vult istud corpus perfectū reddere,dedit quosdā quidē Apostolos,quosdā aūt prophetas,alios uero Euāgelistas,alios aūt pastores, & Doctores.s.istos constituit in ecclesia tanquā principalia membra habētia præcipuos actus, & sequitur ad consumationē sanctorum.i.omnes istę partes nō sunt, nisi ad consumationē. i. cōpletionem sanctorum,idest ut ꝯpleatur numerus iustorū per p̄dicationem,doctrinā,gubernationē,& prænūciationes, & cæteros actus istorum. Et ultra dr̄ in opus ministerij. i. sunt oēs ij ad ministrandum: ministratio autem non est unica,sed uaria s̄m ꝙ isti sunt diuersi gradus, scilicet Apostoli,prophetæ,Euangelistæ, pastores, & Doctores, cuiuslibet tñ eorum ministratio est necessaria ad cōplendum electos.s.ut erudiantur in fide, & in ea perseuerent usq; ad mortem. Et sequitur in ędificationem corporis Christi. Istud ministeriū est ad ędificationē.i.ad formationē corporis Christi. Vnde apparet,ꝙ hic non est sermo de corpore Christi uero, sed de mystico: nam ad corpus Xp̄i uerum nihil faciunt Apostoli,prophetę, Euangelistæ,pastores, & Doctores, sed tota trinitas actiuè formauit illud ex materia, quam ministrauit uirgo dña nostra tanquā mater. Iō necesse est aliud corpus accipi hic,& est mysticū,ut dicitur ad Rom.12.c. sicut.n. in uno corpore multa mēbra habemus, oīa autem mēbra non eundē actū hn̄t: ita & multi unum corpus sumus in Xp̄o: isti autē qui sunt multi sunt Iudæi,Gentiles,liberi,& serui, qui oēs unum corpus baptizati sunt in Xp̄o. j. Cor.12. c. istud autē est corpus Christi, de quo hic agitur, & istud est quod ædificatur.i.formatur. Nam nos non sumus naturaliter corpus Christi, uel de corpore eius, sed formamur in eo,uel potius ipse in nobis: ad Galat.4. cap. s.filioli mei, quos iterum parturio,donec formetur in uobis Christus. Aedificamur autem in corpore isto per fidem, quam accipimus, quia Deus dat potestatē filios eius fieri ijs,qui credunt in nōīe ipsius. Ioan.j.c. fides autem gignitur in nobis per auditum prædicantium ad Rom.10.cap. ideo Apostoli,prophetæ, Euangelistæ, pastores, & Doctores faciunt ad ędificationē corporis Christi. Adhuc magis Apostolus in sequentibus

Qõ.799 Probatur superius ex diuo Paulo.

tibus istud ostendit dicens: Donec occurramus omnes in vnitatem fidei: fides est, per quam saluamur, quia iustus ex fide viuit ad Ro. j. & sine ea impossibile est placere Deo ad Hebræ. 11. & sicut fides est necessaria, ita & vnitas fidei: quia vnum, & idem est, quod ab oĩbus credendum est, & non debent quidam credere vnum, alij verò aliud. Ista vna fides est de Christo, & eis, quæ ipse credi iussit, & sicut non est aliud nomen sub cœlo datum hoĩbus, in quo oporteat nos saluari, nisi in noĩe Iesu Actu. 4. cap. ita neque est alia fides, per quam placere Deo possimus, nisi fides de Christo. Dixit autem occurramus oẽs, scilicet, oẽs electi: nam non occurrent oẽs in vnitatem fidei, cum multæ gentes sint, quæ non obediunt Euangelio ad Rom. 10. ca. neq; est necesse, ꝙ omnes obediant: esset aũt necessariũ, si oẽs essẽt electi, quia oporteret oẽs placere Deo, quod sine fide non fit ad Heb. 11. c. & tñ non sunt oẽs electi, sed quidam sunt vasa in honorem, alia in contumeliam ad Ro. 9. c. ideo de illis non est necessariũ, ꝙ occurrant nobiscũ in infidelitate sua, cũ viuentes dãnati sint: nam qui non credit, iam iudicatus est: Ioã. 3. c. Etiam dixit: donec occurramus; ac si dicat iste partes ministeriales. i. Apostoli, prophetæ, Euangelistæ, pastores, & Doctores manebunt in ecclesia, & ministrabunt semper fm gradus suos, donec oẽs electi concurrant ad fidem. Postquam aũt completus fuerit numerus electorum, neque manebit ministratio, & forte, neque ecclesia, sed erit finis seculi, quia iam nulla cã erit, vt iste status duret, nam propter malos non conseruatur mundus, sed pp bonos viuunt mali. s. vt vel boni fiant, vel bonos aliquos persequendo faciant, vt dicit Aug. Etiam quia sequeretur inconueniens. s. ꝙ aliqñ esset ecclesia Dei, in qua nullus bonus esset. i. electus, sed oẽs præsciti, quod non satis cõuenit, cum in symbolo fidei vocemus sanctam Ecclesiam, & ad Ephe. 5. c. dr, ꝙ exhibuit sibi Christus non habentẽ maculam, & rugã, aut aliquid eiusmodi, sed vt sit sancta, & ĩmaculata.

Propter malos nõ seruatur mundus & propter bonos viuunt mali, vt boni fiant.

Addidit, & agnitionis filij Dei. i. oẽs electi occurrẽt in agnitionem filij Dei: hoc dixit ad magis aperiendũ, s. quia ista est vnitas fidei agnitio filij Dei. Et dixit hoc quasi tota fides consistat in agnitione filij Dei. s. Christi: nam in fide nihil amplius est, nisi quod ille fecit, & docuit, sed agnoscere ipsum est agnoscere ista, ideo fides, in quã occursuros nos dicit Apostolus, est in agnitione filij Dei. Sed obijcietur, ꝙ non constat in hoc solo fides, sed aliquid vltra cognoscendũ est. Io. 17. cap. Hęc est vita æterna, vt cognoscãt te solum verũ Deũ, & quem misisti Iesum Christum. Dicendum, ꝙ licet videatur esse diuersus modus loquendi, tñ sensus idẽ est, siue cum solus filius Dei noĩatur, siue cum noĩatur Deus verus, & Christus à Deo missus, & hoc est, quia non potest aliquis cognoscere filium Dei, quin agnoscat Deum, cuius filius est, & non põt agnoscere patrem, & filium, qui sunt principium spiritatiuum spiritus sancti, nisi spũm sanctũ cognoscat, quia ista sunt relatiuè dicta, & relatiua sunt illa quæ posita se ponũt, & perempta se perimunt: vnde & necesse est in vtrorumque diffinitionibus vtrisq; vti. Alia ratio ẽt huius est, quia istæ tres personæ vnum sunt j. Ioan. 5. c. iõ necesse est nõ esse separatas, cum sint vnum fm substantiam, & ita erit vna persona in alia, sicut Christus dixit: Ego in patre, & pater in me est: Io. 14. c. Vnde non poterit quis cognoscere verè personam vnam, quin cognoscat tres. Et hoc manifestè patet ex redargutione Philippi, quando Christus eum redarguit. Dixit enim Philippus. eod. cap. Domine ostende nobis patrem, & sufficit nobis, & Christus quasi indignatus ignorantię eius, & quæstioni ineptę ait: tanto tempore vobiscum sum, & non me cognouistis? ac si dicat, ô Philippe tu putas, quòd me agnoscis, & ideo non petisti, quod me

Qõ soe. quot sunt vnitas fidei.

A tibi ostenderem, sed quòd patrem ostenderem, quasi illum non agnosceres, & me agnosceres, sed dico tibi, ꝙ neque me agnoscis, si patrem non agnoscis. Et subdit cãm: Philippe qui uidet me, uidet & patrẽ meũ, ideo cũ agnoscis me, agnoscis patrẽ meũ, & si patrẽ meum ignoras, etiam me ipsum non cognoscis, & adiunxit, quomodo tu dicis: ostende nobis patrem? quasi dicat male dicis, & loqueris repugnantia, cum præsupponas, ꝙ me cognoscis, & ad manifestandam radicem veritatis huius dixit; Non credis, quia ego in patre, & pater in me est? ac si dicat credere debes, & per istum modum videbis, ꝙ non poteris me cognoscere, quin patrem agnoscas, & si me agnouisti patrem agnoscis, quia ego sum in patre, & pater in me est: &
B cum simus idem fm substantiam, non potest vnus agnosci quin alius agnoscatur, & ideo apparet, ꝙ qui agnoscit filium Dei, agnoscit patrem, & spiritum sanctum, & sic nihil plus cognitionis importatur, cum dicitur de solo filio Dei, quàm cum dicitur de Deo, & de Christo ab eo misso. Et adhuc non est calumnia aliqua ex illo dicto Ioannis. 17. cap. quia necesse non est accipi præcisè, sicut iacet litera, quia tunc consisteret vita æterna in cognoscendo patrem, & filium nõ cognito spiritu sancto, cum de illo non dicatur; & támen istud est impossibile, cum sint vnus Deus, & non potest cognosci vnus, quin cognoscatur alius, quia sicut pater est in filio, & filius in patre, sicut Christus dixit Io. 14. c. ita spũs sanctus est in patre, & filio, & pater & filius sunt in spiritu sancto; quia eadem habitudo
C vnitatis substantiæ est spiritus sancti ad patrem, & filium, qui est filij ad patrem, similiter & relatio spirationis sicut in patre, & filio relatio paternitatis, & filiationis. Dicebatur vltra ex verbis Apostoli; in virum perfectum, idest donec occurramus omnes in virum pfectum, cum enim oẽs occurrerimus in vnitatẽ fidei, & agnitionem filij Dei occurremus in virum perfectũ. i. constituemus virum perfectum, quia constituemus vnum corpus mysticũ, cuius sit caput Christus. Istud aũt corpus, quia non est naturale, & uerum, sed mysticum, non est vir neque fœmina, sed uocatur vir per similitudinẽ, qa in indiuiduis humanis nobilius est vir quàm fœmina, & quia huic resultãti datur omnis nobilitas, vocauit illud Apostolus virum, & non fœmi-
D nam. Dixit etiam virum perfectum, idest integrum, cui non deest aliquid, nam occurrimus nos in corpus illud inquantum Christo incorporamur per fidem, & tamen nondum occurrimus in virum perfectum, quia nondum venerunt omnia membra huius corporis, quæ membra sunt electi, cum autem omnes electi fuerint actualiter incorporati Christo per fidem, uel per fidei sacramentum, erit perfectũ corpus illud, & tunc uocabitur vir perfectus: cæteras aũt partes dictorum Apostoli nõ applicamus nunc breuitatis causa, sed ad hoc omnes procedunt, vt ostendant esse corpus mysticum, quod perficitur ex oĩbus fidelibus, & in quo sunt diuersę operationes, vel subministrationes membrorum sicut in corpore naturali.

Qõ. 80l. Quomodo in Christo nõ fit masculus, neque fœmina, & est resp ad sextum argumentũ. q. 791.

Ad sextam rationem dicendum, quòd illa nõ pro-
E cedit. Primo quia illud dictum intelligitur de corpore Christi mystico, idest de corpore, cuius Christus est caput: & verum est, quòd in illo non est fœmina, neq; masculus, neq; aliquid huiusmodi, & etiam causa est, quia corpus Christi, quod est ecclesia est mysticum, & fictum sicut sunt oĩa corpora iuris, idest non est naturale: ideo nõ habet membra, quæ sunt verę partes corporis, sed quia corpus vocatur ad similitudinem corporis naturalis, quod est verum corpus, fit attributio eorum, quæ sunt in corpore naturali. s. ꝙ habeat partes, sed ita est, ꝙ in corpore naturali non est masculus, neq; fœmina, quia masculus, & fęmina sunt aliquid perfe-

perfectum.s.indiuidua habĕtia corpus, sed in corporibus eorũ nõ est masculus,& fœmina,sed corpus Christi mysticum dicitur ad similitudinem corporis naturalis; ideo in illo non erit masculus,neque fęmina, sed sunt partes, quæ integrant illud totum, quod vocatur vir perfectus ad Ephes.4.cap.Secundò accipitur etiam illud,vt est corpus Christi mysticum,& verũ est,quod ibi non est masculus,neque fęmina : quia masculus,& fœmina sunt indiuidua speciei humanæ distincta ſm sexum generationis gratia.lib.1.Politic.cap.1.& generare est actus naturalis, sed in corpore mystico nullus actus est naturalis,sed spiritualis ſm charismata gratiarum: ideo nõ est in Christo masculus, neque fęmina. Tertiò dicendum,ꝙ illud nõ facit ad propositum, scilicet vt ostendat fęminas non esse in resurrectione: nã si de hoc illa auctoritas ageret, etiam ostenderet non esse futuros masculos in resurrectione, cùm dicat in Christo neque masculus, neque fœmina, si autem in resurrectione non est masculus,aut fœmina,cùm omnis homo sit masculus, aut fœmina, nullus homo erit in resurrectione. Quartò, quia dicitur ibi in Christo Iesu non est Iudæus,neque Græcus,non seruus,nec liber,non masculus, neque fœmina : si ergo de resurrectione intelligatur nemo resurget: quia homines sicut sufficienter distinguuntur per masculum,& fęminam,ita etiam per liberum,& seruum : si ergo non resurgunt liberi,neque serui,nullus resurgit. Sed dicendum, quòd intelligitur de corpore mystico Christi, in quo nõ est distinctio horum, quia quamuis adunetur corpus Christi ex liberis, & seruis,Iudæis, & Græcis, qui occurrunt in vnitatem fidei, tamen cum iam sunt incorporati Christo, non manet ista distinctio inter eos tamquàm Græci, & Iudæi, liberi, & serui, sed sunt vnum corpus,& non distinguuntur, nisi vt membra illius corporis. Membra autem sunt partes,& non totum, Iudæus autem, & Græcus, seruus,aut liber dicunt rem integram,quia quodlibet dicit indiuiduum, vel personam,& non partem: ideo in Christo non est Græcus,neque Iudæus, neque seruus,neque liber, sed omnes quotquot concurrunt in vnitatem fidei eius sunt vnum corpus eius, idest cuius ipse est caput. Sic patet prima Corinth.12.cap. Sicut corpus vnum est, & membra multa habet, omnia autem membra corporis, cum sint multa, vnum corpus sunt: ita & Christus habet multa membra in suo corpore, & enim in vno spiritu omnes nos vnum corpus baptizati sumus, siue Iudæi, siue Gentiles,siue serui,siue liberi:& ita dicit omnes baptizatos esse vnum corpus, & facit comparationem ad corpus naturale, quod est verè vnum: si est enim corpus humanũ est vnum corpus,& habet vnicam animam; ita & corpus mysticũ ad hoc, quòd habeat similitudinem ad naturale dicitur corpus vnũ, & vnam animam habere, sic Apostolus dicit omnes baptizatos esse vnũ corpus, & esse in vno spiritu, idest habere vnam animam viuificantẽ: quia idem est,quo omnes fideles spiritualiter viuificantur, scilicet vnitas fidei, & vnitas baptismi, ad Ephes.3. Vnus Deus, vna fides,vnum baptisma. Et iste sensus verborum Apostoli ad Gala.4.cap. collatis omnibus illis in vnum scilicet,oẽs enim filij Dei estis per fidem in Christo Iesu; quicumque enim in Christo baptizati estis Christum induistis; non est enim Iudæus, neque Græcus, non masculus,neque fęmina non seruus,neque liber: omnes enim vos vnum estis in Christo Iesu, idest baptizati in fide Christi efficiuntur vnum corpus eius, non tamen esset vnum corpus si esset ibi distinctio Iudæi, & Græci, serui, & liberi, masculi, & fœminæ, quia Iudæus, & Græcus non sunt vnum, sed duo,liber, & seruus similiter sunt duo. Ad hoc ergo, quòd sit vnitas corporis Christi, non debet manere distinctio Iudæi,

F & Græci, serui & liberi in eo, idest inquantũ sunt partes eius: quia licet realiter aliqui sint Iudæi,aliqui Græci, aliqui barbari, aliqui serui,aliqui liberi, qui in Christum credunt, tamen inquantum sunt partes corporis eius, nihil istorum manet in eis.

Et ita apparet de eo, quod dubitabatur an resurgerent fœminæ, quòd resurgent sicut, & viri, ideo non erit ista causa, quare non manebit ibi subiectio fœminæ ad virum, quasi non maneat ibi fœmina aliqua, sicut isti dicebant. Sed dicendum,ꝙ causa est: quia principatus,& subiectio non sunt nisi vbi est communicatio : quia ibi respectu alicuius vnius actus, vel rei,aliqs imperat; aliquis obedit, vel exequitur, vbi autem non est communicatio, nõ est possibile esse principatum,
G & subiectionem, sed in vita æterna non erit communicatio aliqua masculi,& fœminæ, ideo non erit principatus viri ad fœminam. De quatuor communicationibus vltimis, scilicet despotica, œconomica homogalatica, politica, ostensum est supra quæstio 763. & 759.ꝙ non essent in Paradiso terrestri,sed status Paradisi cœlestis, qui est post resurrectionẽ liberior erit, ergo nõ erit post resurrectionem communicatio aliqua de illis quatuor, & consequenter non erit principatus,neq; subiectio, qui fit ſm illas cõmunicationes. Secundò,quia ex ratione earum apparet,ꝙ non erunt in Paradiso cœlesti: non erit prima istarum,quæ vocatur despotica, quia illa est cõbinatio liberi,& serui. Et est ista combinatio ſm Arist.lib.1.Polit.cap.1. eorum qui non differunt ſm naturam, sed ſm mentem, idest
H intellectum, scilicet quia aliquis potest regere prouidendo cõuenientia, alius autẽ propter deficere mente non potest; ideo potens prouidere principatur, nõ potens prouidere seruit. Ex ijs apparet,ꝙ non erit ibi talis combinatio : primo,quia seruitus talis est pœna,sed in Paradiso non erit pęna aliqua. Secundò, quia seruus deficit mente, & tamen in vita æterna nemo deficiet mente : quia beati omnia scient in visione; ideo non solum erunt prudentes, vel scientes, sed etiam abundantissimè, & licèt quidam beati sint magis illustrati diuino lumine, secundum ꝙ sunt magis beati, tamen non est aliquis,qui non sit sufficienter illustratus,quia qui minor est in regno cœlorum maior est omnibus, qui hic sunt. Tertiò, quia combinatio serui, & do-
I mini est propter acquirere necessaria ad vitam, quod fit domino prouidente, & præcipiente, & seruo obediente, & exequente, sed in vita æterna nulla indigentia erit ad vitam : quia non erit ibi vita animalis qualis hic, in qua multis opus habemus : ideo non erit talis communicatio. Quartò,quia si esset ibi communicatio domini, & serui, aut hoc esset communicatio domini, & serui naturalis, aut serui qui est de iure gentium, & est per violentiam: non primo modo propter causas prædictas, etiam abundantius,quia Aristo. dicit lib.1. Politi.cap.1. istam combinationem esse inter eos, qui differunt mente, & non natura, idest inter masculum ad masculum, & fœminam ad fœminam, sed non inter fœminam, & masculum; quia isti differunt non mente, sed natura, aut saltem principaliter
K natura; ideo dicit, quòd inter masculum, & fœminam non est ista combinatio. Ideo dato, quod in Paradiso maneret seruitus, non tamen esset illa fœminæ ad masculum. Si autem accipiatur de seruo secundũ violentiam, & ex iure gentium, dicendum ꝙ non poterit esse talis subiectio in Paradiso,q̃a fiunt tales serui ex bellis,& captiuationibus, vt patet,ff.de iusti.& iure. l.ex hoc iure,sed in Paradiso non erunt bella,neq; violentię, sed summa concordia; ideo non erit ibi talis seruitus. Secunda istarum, quæ est œconomica non erit ibi: quia illa habet sex extrema,s.virum vxorem, patrem & filium,dominũ & seruum lib.1.Ethi.c.2.& est com-

eſt compoſita ex duabus cõicationibus. ſ. naturali, & deſpotica, & iſtæ duæ cõmunicationes non erunt ibi, ideo neque erit ęconomica, quę includit ambas: de deſpotica iam probatum eſt, de naturali ſtatim oſtendetur. Secundò patet, quia finis cõmunicationis ęconomicæ eſt diuitiæ lib. j. Ethi. & primo ęconomicorum, & tamen in vita æterna, neque erit vſus diuitiarum, neq; acquiſitio earum, quia omnia hæc ſunt terreſtria, & ad vſum terreſtrem, ideo neque erit communicatio ęconomica. Tertia harum, ſcilicet homogalatarum non erit ibi, quia iſta præſupponit ęconomicam: nam congregatio plurium ęconomiarum eorũ, qui ad ſanguinem eundem, vel ſtirpem pertinent eſt cõmunicatio homogalatarum: tamẽ ibi non erit pluralitas ęconomiarum, ideo neque homogalatę erunt. Secundò, quia iſta cõmunicatio homogalatica vocatur vicalis, vel vicus ab Ariſto. & iſtud non ſolum præſupponit ęconomias, quæ ſunt in habitudine perſonarum, ſed etiam domorum ſimultatẽ ad habitandũ, quia hoc vocamus vicum, ſed in vita æterna, neq; erit domus, neque aliqua huiuſmodi habitatio, ideo non erit cõmuni atio homogalatica. Quarta erat politica cõmunicatio, quæ ibi non erit, quia iſta conſtat ex alijs cõmunicationibus, quæ tamen non erunt, ideo neq; politica. Secundo, quia in politica cõmunicatione requiritur vnitas loci, & legis lib. 3 Polit. etiam requiritur iudex, quem Ariſto. vocat diſtributiuum iuſtitiæ, & tamen in vita æterna neque erit lex, neque iudex, quia lex poſita eſt non iuſto, ſed peccatori: primo Ethimo. j. & ibi iam non erit aliquis peccator, neq; peccare potẽs: etiam non erit iudex, quia ille eſt ad dirimẽdas lites, & ad punienda delicta: vnde non ſine cauſa gladium portat: ad Rom. 13. & prima Petri. 2. c. & tñ in vita æterna non erunt lites, neque exceſſus, qui corrigi poſſint aut debeant, ergo non erit cõmunicatio politica: de his omnibus dictum erat, quòd neque in Paradiſo terreſtri eſſent.

Cap. 1.

Homogalatica cõmunicatio nõ erit in Paradiſo.

Politica communicatio ibidem non erit.

Qõ. 803. Naturalis cõmunicatio fuiſſet in Paradiſo terreſtri, ſed nõ erit in cœleſti, neq; ſubiectio aliqua.

Sed relinquebatur alia cõmunicatio, quæ erat prima omnium. ſ. naturalis: hæc aũt erat in Paradiſo terreſtri, & quia in qualibet cõmunicatione eſt aliquis principatus, & ſubiectio, erat talis ſubiectio, & futura erat in Paradiſo terreſtri ſi ibi homines manerẽt. Sed dicẽdum, ꝙ in Paradiſo cęleſti non eſſet iſta cõicatio, quia iſta cõmunicatio eſt maſculi, & fœminæ propter ſimile tertium derelinquere lib. j. Polit. cap. 1. & fit hoc per cõmixtionem carnalem, ſed in Paradiſo non erit cõmixtio, quia non erunt nuptiæ, ut Chriſtus dixit Mat. 22. & Luc. 20. cap. ideo non erit cõmunicatio naturalis. Secundo quia cõmunicatio naturalis non fit ex electione, ſicut aliæ communicationes, ſed generationis gratia, & ex neceſſitate: vnde dicit Ariſto. lib. j. Poli. c. 1. ꝙ iſta combinatio eſt eorum, qui ſine inuicem non ſunt poſſibiles eſſe, & tamen in vita æterna poterunt eſſe ſine inuicem. i. ſine hoc, ꝙ miſceãtur, & generẽt, quia omnes qui ibi erunt, non morientur, ideo nõ erit neceſſitas huius communicationis. Et hanc rationẽ dedit Chriſtus Luc. 20. cap. ſ. ꝙ non erunt ibi nuptiæ, quia qui ibi erunt, non poterunt mori, ergo non erit communicatio naturalis. Et quia non erit cõmunicatio naturalis nõ erit etiam educatio filiorum, quia nulli filij naſcentur, vbi nulla commixtio erit. Inſuper nõ erit ibi indigentia cibi, & potus, neque vſus eorum: ideo non erit aliquid, propter quod cõmunicent maſculus, & fœmina: & vbi non eſt communicatio non eſt principatus, neque ſubiectio, ideo non ſubijcietur fœmina viro in Paradiſo. Similiter neque ſubijcietur patri filius, nec; aliquis homo alteri homini, quia in nullo communicabunt, cum omnis communicatio ſit de ſupra poſitis, vt ponit Ariſto. lib. j. Polit. ſed earum nulla erit ibi, vt oſtenſum eſt, ergo nulla com-

A municatio omnino ibi erit, & ideo nullus principatus, & nulla ſubiectio. Et non obſtat, quòd in beatitudine ſit inæqualitas, quia certum eſt, ꝙ erit inæqualitas, ſicut Apoſtolus dicit in prima ad Corin. 15. quia erit differentia beatorum, ſicut ſtellæ a ſtella in claritate: non tamen quælibet inæqualitas facit principatum, & ſubiectionem: ſed inæqualitas communicantium in aliquo vno: nam homines, qui ſunt in diuerſis prouincijs ſunt inæquales inter ſe, ſed quia non cõmunicant non ſubijciuntur, neque principantur ab inuicem. In beatis ita erit, quia erunt inæquales, & tamen non communicabunt inter ſe, ſed ſolùm in Deo, qui eſt omnibus beatitudinis cauſa, & obiectũ, ideo erunt omnes ſub Deo, & inter ſe non erit aliquis principatus, aut ſubiectio, & hoc Apoſtolus ſignifica

B uit prima Corin. 15. dicens. Cum euacuauerit omnẽ principatum poteſtatem, & virtutem, ideſt in fine mũdi quando erit reſurrectio euacuabitur, ideſt ceſſabit principatus omnis, quem ſignificauit ſub nomine poteſtatis, principatus, & virtutis. Et quod dicimus de beatis eſt aſſerendum quoque de damnatis, ſcilicet, ꝙ non ſit inter eos principatus, & ſubiectio, quia in nullo communicant cum nulla re egeant, aut ſaltem nullam rem procurant, quia nullum bonum habere poſſunt, & ſicut in beatis ceſſat communicatio naturalis, quæ eſt ſecundum cõmixtionem carnis: ita & in damnatis ceſſat, neque enim eſt in eis concupiſcentia aliqua, neque poſſet celebrari concubitus, quoniam & ſemẽ deeſt tam in eis, quàm in beatis, cum illud ſit re-

Quod in damnatis nulla erit communicatio principatus, & ſubiectionis.

C ſiduum alimenti, ubi ergo non eſt ſumere cibum, neque erit generari ſemen, ideo in neutris eorum poterit eſſe concubitus, ergo poſt reſurrectionem ceſſabit in hominibus communicatio, & omnis principatus, atque ſubiectio: ſolus autem Deus erit, cui erunt omnia ſubiecta: nam ſicut dicitur prima Corin. 15. tunc tradet Chriſtus regnum Deo, & patri. Et ita apparet ex præcedentibus, quòd hic eſt mulieris ad virum ſubiectio multa. In Paradiſo autem terreſtri futura eſſet aliqua ſubiectio, quia erat aliqua communicatio ſaltem naturalis. Sed in cœlo poſt reſurrectionem nõ erit ſubiectio aliqua, quia neque erit communicatio.

Cum non ſolum ſint fœminæ ſub poteſtate virorum, ſed etiam viri ſub poteſtate aliorum, quare non

Qõ 804. Cur uiro etiam in pęnam datum non fuit, ut eſſet ſub alterius poteſtate.

D fuit poſitum in maledictione viri, quòd eſſet ſub poteſtate alterius viri? Aliquis fortè dicet, quòd maledictiones viri ſubintelliguntur in maledictione, ideo cum de muliere dictum mulieris ſit, quòd eſſet ſub poteſtate uiri: intelligitur etiam de uiro, ꝙ eſſet ſub poteſtate alicuius. Dicendum, quòd hoc eſt irrationabiliter dictum: primo, quia non hẽt aliquam cãm quare dicatur. Secundò quia vir, & mulier diuerſimode peccauerunt, ideo non oportet maledictiones vnius intelligi in maledictionibus alterius. Tertiò, quia tunc grauaretur valde vir: fuit enim peccatum viri leuius peccato mulieris, vt infra oſtendetur: ideo pœna debuit eſſe leuior: ſi autem intelligerentur maledictiones vi

E ri in maledictione mulieris, eſſent maiores maledictiones viri, quod eſt inconueniens. Quartò, quia ſi maledictionem viri diceremus intelligi in maledictione mulieris, ſimiliter diceremus intelligi maledictionem ſerpentis in maledictione viri, & mulieris, & hoc eſt inconueniens. Quintò quia ſi maledictio viri ſubintelligeretur in maledictione mulieris, ſicut dicimus de muliere, quòd ſub viri poteſtate erit, diceremus è contrario, quòd ſub mulieris poteſtate eſſet, quia nullus alius erat ſub cuius poteſtate eſſet, ſed hoc eſt falſum, ergo non intelligitur de viro, quòd ſub poteſtate alicuius eſſet. Aliter ergo dicendum, ſcilicet quòd non ponitur in maledictione viri, quod ſub poteſtate alicuius eſſet, quia non eſt verè iſta ali-

qua

qua maledictio pertinens ad eum, sed ad solam mulierem. Cum autem obijcitur quòd vir est sub potestate viri, sicut nunc est in omnibus principatibus, & politijs: dicendum quòd non est verum: est quidem vir subditus viro, & vir principatur viro, sed non est vir sub potestate viri, sed solum sub potestate legis, qa vir præest viro principatu politico, in quo est iustum singulariter, & ita non potest rector in subditum, nisi secundum legem, sed fœmina est sub potestate viri, & non sub potestate legis, quia vir regit vxorem non per aliquam legem communem ambobus ab alio positam, sed ad arbitrium suum, vel ipse est sibi lex, ideo licèt vir regatur a viro, & mulier à marito, non est vir sub potestate viri, & est vxor sub potestate viri, vt ostēsum est. sup. qō. 776. vsque ad qō. 782. Secundo, quia non est simile de subiectione vtriusque, nam de omni vxore est necesse, ꝙ sit sub potestate sui viri, & tamen non est necesse, de quolibet viro, ꝙ regatur ab alio, quia aliqui sunt superiores, qui nullos hn̄t, à quibus regantur, sicut principes aliquarū prouinciarū, qui nullū cognoscunt superiorē. Tertiò, quia subiectio feminæ est ꝑ se: subiectio aūt viri est per accidēs, qa accidit, ꝙ viri habeant leges, nam non sunt leges, nisi in principatu, & communicatione politica, vt innuitur lib. 5. Ethi. vbi politicum iustum distinguitur per legale, & naturale: sed poterant homines viuere distincti per ęconomias nullam facientes politiam, & ita ibi nullæ leges essent quibus subijceretur vir: vnde non præesset vnus vir alteri. Quartò quia licèt maledictio mulieris fuerit extenta ad omnem mulierem, & maledictio viri ad omnem virum: directè tamen Deus illam maledictionem dabat illi mulieri, cui loquebatur, & maledictionem viri illi viro cui loquebatur: & tamen nō poterat esse verum circa illum virum, quia esset subditus alicui, ideo non dictum est in maledictione eius, quòd esset sub potestate alicuius. Causa est, quia Adā fuit primus omnium hominum, & pater eorum, ideo licet multi homines essent tempore eius non debuit, neque potuit ipse subditus esse alicui tanquam honorabilior, & pater. Quintò quia Deus dedit maledictionem, cuius statim posset apparere veritas. In muliere autem ita erat, quòd illa habebat virum, & statim esset sub eius potestate: de Adam licet posset accidere, quòd alicui subijceretur, non apparebat statim cui subijceretur, quia nullus alius vir, aut fœmina erat, nisi ambo: ideo non debuit dici, quòd Adam alicui subijceretur.

Qō. 805. An de facto uir sub uiri potestate sit, ut pęna a Deo Iob pecc. inflicta.

Sed adhuc obijcietur, ꝙ vir sit sub potestate alicuius, & propriè sicut est de seruo: nam seruus est sub potestate dn̄i: licèt alij viri non sint sub potestate aliorū virorum. Dicendum, ꝙ verè seruus sub potestate domini est, qa licèt inter liberos principetur rector politiæ ciuibus principatu politico, non sunt illi sub potestate rectoris, sed sub potestate legis, & per potestatem legis comprimit subditos non per potestatem suam. De seruis secus est, quia seruus est non solum sub potestate dn̄i, sed etiam est pecunia eius, & possessio lib. 5. & 8. Ethi. & lib. 1. Poli. vnde licet sit vxor sub potestate viri magis est seruus sub potestate dn̄i quàm vxor sub potestate viri, vt ostensum est. sup. q. 777. & q. 778. Est concedendum, ꝙ sit vir sub potestate viri. i. seruus sub potestate dn̄i: & tamen non ponitur hoc in maledictione Adæ, sicut ponitur in maledictione Euæ, ꝙ sub viri potestate erit: causa est prima, quia Deus posuit pro pęna id quod euitari non poterat, & tamē seruitus poterat euitari, sed non poterat euitari subiectio vxoris ad virum: ideo positum fuit de muliere non de viro. Secundo, quia licèt istæ pœnæ extenderentur ad posteros, principaliter tamen intelligebantur de illis, quibus dicebantur, idest de Adam, & Eua,

F sed non erat futurum de Adam, quòd seruus esset alicuius: ideo non dictum est, quòd esset sub potestate alicuius. De Eua autem certum est, quòd subiecta statim erat potestati viri: ideo de illa dici debuit. Tertiò, quia hoc nullo modo conueniebat Adæ, quia nō solum non erat ita futurum, quòd ille alicui seruiret, sed etiam non erat possibile, quia Adam erat pater omnium, & maior omnibus dignitate naturali, & reuerentia, ideo non posset effici seruus alicuius: vnde non potuit de ipso dici, quòd in alicuius potestate futurus esset sicut de Eua. Sed dicendum, ꝙ causa principalis est ea, quæ primo tacta est: Deus. n. in maledictionibus prænunciauit illa mala, quæ necesse erat accidere: non aūt illa mala, quæ poterant euitari: sunt. n.

G quædam mala, quæ homines sibijpsis faciunt, & ex quadam electione proueniunt. Alia aūt quæ Deus eis infert faciendo necessitatem quandam in natura ad talia euenire: prima sunt vt bella, lites, occisiones, verbera, pręde, ablationes bonorum, captiuitates, & huiusmodi: hæc enim non est necesse interuenire, sed homines illa inferunt mutuo ex aliqua electione: iō non debuerunt talia poni in maledictione Dei, cum talia non videatur Deus inferre homini, sed homo homini: alia autem sunt mala, quæ necessario ęueniunt ex cōditione naturæ, vt ꝙ homo moriatur, ꝙ aliquando ægrotet, ꝙ miserias viuendo sustineat: hęc autem videtur Deus inferre cōstituendo talem naturam humanam, ut in ea necesse sit talia euenire, iō ista in maledictione conuenienter ponuntur. Et istud est verū

H tam in fœmina, quàm in viro: nam in fœmina multa mala habet vltra ea, quæ ponuntur in maledictione sua: nam aliqn̄ occiduntur propter delicta iudicialiter aliqn̄ casu pereunt, vt cadentes in aquam, vel ignem, vel fulmine percussæ: etiam sępe moriuntur in partu: & tn̄ nihil horum positum est in maledictione mulieris, quia non est necesse ista euenire, siue sint talia, quę à nobis causam habeant, vt ꝙ mulier occidatur, ꝑpter delicta, vel sine causa ab aliquo interimatur, quia qđ ex electione pendet non est necessarium, siue sit à casu ut incidere in aquam, uel ignē, uel cōtingi fulmine, quia ista, & si ab homine non habeant causam, immo à solo Deo, non est tamen necesse euenire. Alia autē sunt quæ necesse est euenire in qualibet muliere. s. ꝙ

I quælibet habeat ęrumnas, vel miserias multas, & ꝙ q̄libet mulier coniugata sit subdita viro suo; & ꝙ quælibet pariens pariat cum dolore: nunquam enim accidit contrarium. Ideo ista à Deo uidentur inflicta, & sic ista ponūtur in maledictione mulieris. Similiter est de uiro: nam uiri patiuntur mortem interdum iudicialiter propter delicta, aliqn̄ sine causa ab inuicem, bella quoque, & captiuitates, & alia mala, & tn̄ in maledictione viri non fuerunt ista posita, quia ista possunt euitari, sed quædam mala sunt, quæ nullus vir euitat, sicut mori, & uitam transire cum dolore, & miserijs: ideo ista posuit Deus in maledictione, sicut infra magis tangetur. Sed istud non accidebat circa seruitutem: nā licet seruus sit sub potestate domini plusquā uxor sub potestate uiri: non est tamen necesse, ꝙ aliquis sit ser-

K uus, sed introductæ sunt seruitutes de iure gentium per bella, vt institu. de iure person. §. seruitus, scilicet seruitus est constitutio iuris gentium, in qua quis dominio alieno contra naturam subijcitur. Et hoc appare ex nomine ipsorum: nam serui dicuntur non quidem a serniendo, ut aliqui putant, sed a seruando, scilicet quoniam uicti in bello, qui occidi poterant seruabantur, ne occiderentur, & cedebant in ius capientium, uel imperatorum, idest ducum belli, sic patet eodem titulo. §. serui. scilicet serui autem ex eo appellati sunt, quòd imperatores captiuos uendere iubent, ac per hoc seruare, nec occidere solent.

Simi-

Quæst.856 Seruitus ex maledictione orta p Noe. Similiter inuenimus seruitutē ortam ex quadā maledictione, scilicet, quia maledixit Noe Chanaam nepoti suo filio Cam, scilicet maledictus Chanaam, seruus sit fratrum suorum supra 9.cap. Ante hoc.n.non erant adhuc seruitutes inter homines, quia nondum erant bella, & imperia, cum prima ætas fuisset expers horum malorum. In principio aut secundæ ætatis fuit maledictio illa, qua Noe prænunciauit seruitutem, & post hoc surrexerunt bella multa, & captiuitates, atq; seruitutes: & tamen illa maledictio non potuit extendi ad totum humanum genus, sed solum ad posteros Chanaam, quia de solo Chanaam dictum est. Sed licèt posuerit Noe seruitutē in maledictione, nō debuit eā ponere Deus, quia non erat simile. Primò, quia maledictio posita à Noe non inferebat malum, sed prænūciabat malum euenturum siue à Deo siue per operationem hominum: & ita fuit, quia licet Noe prænunciauit seruitutem Chanaam, non fuit statim effectus seruus Chanaam, sed postea insurgentibus bellis, & superatis his, qui erant de stirpe Chanaam sequebatur seruitus in eis. Quòd tamen bella insurgerent, ex humana voluntate erat quòd etiam capti in bello non occiderentur, sed seruarentur, & per hoc serui efficerentur, ex hominum misericordia, aut cupiditate proueniebat: vt ditiores efficerentur habendo seruos. Si autem esset maledictio data à Deo de seruitute, non esset solum prænunciatiua mali, sed effectiua, quia benedictio in nobis est bona dicere: in Deo autem bene dicere est bona dare: sic & maledicere non est in Deo male de aliquo dicere, sed ei mala dare, & sic si in maledictione Dei seruitus poneretur, sequeretur seruitus per se ipsam sine operatione nostra sicut mors, & miseria viuentium, & tamen non sequitur, nunc seruitus per se ipsam, sed per operationem humanam inducitur faciendo bella, & posteà saluando à morte victos, quos occidi licebat: ergo non debuit prænunciari à Deo in maledictione. Secundò, quia seruitus prænunciata per Noe non fuit communis, sed solum ad Chanaam, & posteros suos: si autem à Deo poneretur in maledictione, extenderetur ad Adam, & totam suam posteritatem, sicut est de morte, & de omni illo, quod in maledictione Adæ ponitur: ideo cum seruitus non esset ventura super omnes homines, neque erat possibile, quia si omnes essent serui nullus esset dominus: nō potuit neque debuit poni in maledictione data à Deo. Tertiò, quia licet seruitus sit grauissimum malum, quia est mors ciuilis: tamen est malū, quod quis potest euadere postquā inciderit in illud, nam sicut hō efficitur seruus voluntate, & liberalitate humanā p manumissiones fit liber: sed mala, q̄ à Deo proueniunt non potest quis euadere postquam incurrerit, quia sicut non incidit homo in illa per humanā voluntatem, sed per diuinam ordinationem, ita neq; incidens in illa liberabitur per aliquem, nisi per Deū sicut est de morte: nam incurrit homo necessitatem moriendi per diuinum decretum, quia statutum est vnumquemque hominem simul mori: ad Hebræ.9. & postquam mortuus fuerit non potest ab illo malo resurgere nisi per Dei solius potestatem. De seruitute tamen non est sic: ideo non debuit poni in Dei maledictione.

Licet seruitutē Noe in maledictione posuerit tñ eam non Deus debuit ponere.

Benedictio nostra, & Dei quid sint, & in quo differant.

Sed adhuc obijcietur contra id, quod supradictum est, quòd deberet Deus dicere de subiectione viri, quia sicut dixit de subiectione mulieris, scilicet, quòd sub potestate viri esset, quia istud non poterat euitari, ita debuit dicere de viri subiectione: quia non potest excusari, vt quod sit filius sub patria potestate.

Dicendum verum esse, quòd sicut vxor est sub potestate viri, ita & filius sub potestate patris: & ideo

A Aristo. distinguit iustum paternum, & iustum œconomicum, quæ non sunt iustum simpliciter, neque iustum politicum. Et est verum quòd iustum paternū, quod est patris ad filium est minus iustum, quàm iustum œconomicum, quod est viri ad vxorem: vt dicit Aristo. lib.5. Ethi. Ideo magis est filius sub potestate patris, quàm vxor sub potestate viri, vt ostensum est supra quæst.778. & hoc est verum, quando est filius paruus sicut Aristo. dixit, q̄ est filius pars patris donec sit pelicon, idest magnus. Concedēdum est autem esse ius paternum, & ius œconomicum, quod est ad vxorem, & quia nullum illorum est iustum simpliciter est vterque sub potestate, scilicet filius sub potestate patris, & vxor sub potestate viri. Sed aliqui dicunt
B istam potestatem esse eam quam iura vocant patriam potestatem, & vocant hoc iustum paternum.

Cap.6.

Iustū paternū quidā patriā potestatē posuere.

Dicendum tamen non esse verum, primò, quia iustum paternum quod Aristo. ponit, est de iure naturali: patria autem potestas, est de iure ciuili: primum patet, quia iustum paternum secundum Arist. est inquātum filius est pars patris, sed hoc pertinet ad naturam: ideo voluit illud esse naturale. Itē, qa Arist. lib.5. Ethi. ponit iustum dominatiuum, paternum, & œconomicum distincta à iusto politico, & iustum politicum est quod postea ab eo diuiditur per naturale, & legale, sed legale est quod ciuile vocamus: ideo iustum paternum nō est ciuile. Secundum patet, idest, quòd patria potestas sit de iure ciuili, quia Legislator agit de patria potestate inter ea, quæ pertinent ad ius ciuile, post
C quam egisset de iure naturali, & iure gentium, & adhuc de qbusdam alijs pertinētibus ad ius ciuile, quod est ius scriptum. Secundò patet, quia iustum prīnum secundum, q̄ accipit Arist. lib.5. Ethi. est ad oēm filiū, quia est ad eum inquantum est pars patris, omnis aūt filius est pars, qa est à patre decisus, ideo ad oēm filium est: & tñ patria potestas, quam vocant iuristæ, nōn est ad oēm filium, sed solum ad legitimè natos. Ad illegitimos autem nulla est patria potestas: sic dicitur Instit. de patria potestate. c.1. §. in potestate nostra sunt liberi, quos ex iustis nuptijs procreamus: & tantum iustæ nuptiæ vocantur matrimonium, quia cęteri concubitus possunt vocari nuptiæ, sed sunt iniustæ, quia non secūdum legem, sic patet Instit. de nuptijs. §.1. §. iustas autē
D nuptias inter se ciues Romani contrahunt, qui secundum præcepta legum coeunt.

Cap.6.& 7

Quid sit patria potestas.

Tertiò, quia ius paternum est inter omnes homines, qui sunt patres, cum non sit ius constitutum, sed naturale iuxta Aristote. cum sit inquantum est filius pars patris, quod in hominibus omnibus inuenitur, & tamen patria potestas, quam vocant iura, non inuenimus inter omnes homines, sed solum inter Romanos. i. inter eos, qui iure Romano vtuntur, non aūt inter Barbaros, neq; inter gentes, quæ iure Romano non vtebantur, sic patet Instit. de patria potes. §. ius autem. §. ius aūt potestatis, quod in liberos habemus proprium est ciuium Romanorum: nulli enim alij sunt homines, qui talem in liberos habeant potestatem,
E qualem nos habemus. Quartò, quia patria potestas, quæ est secundum legem non solum extenditur ad filios, sed etiam ad nepotes, pronepotes, & cœteros descendentes per filios, vt patet eodem titulo. §. qui igitur. & tamen secundum Aristo. iustum paternum non est nisi ad filios, non autem ad nepotes, & pronepotes, & cœteros, & causa est, quia illud ius est inquantū filius est pars patris, & tamen nepos, & pronepos non sunt pars auorum, & proauorum, sed solum patrum: ideo non habent iustum paternum nisi ad patres.

Quintò, qa patria potestas distinguit inter masculū, & fęminā. i. q̄ nepos ex filio sit in ptāte aui, nepos aūt

ex filia non ſit in poteſtate aui.eodem tit.§.vltimo.& tamen non eſt diſtinctio in hoc quantum ad principium iuſti paterni, cum illud ſit inquantum filius eſt eſt pars patris, & tamen ſiue filius ſiue filia eſt pars patris: ideo ſi eſt patria poteſtas in natum ex filio, & deberet eſſe in natum ex filia, ſi patria poteſtas ſit iuſtum paternum. Sextò, quia patria poteſtas durat ſuper filios tam magnos, quam paruos, quia à patria poteſtate liberantur per emancipationem,ſed iuſtum paternum non durat, niſi ſuper filios quandiu ſunt paruuli qui ſe ipſos regere non poſſunt: vnde Ariſto. loquens de iuſto paterno lib.5. Ethi. dixit filium eſſe partem patris quouſque ſit pelicon,ideſt magnus, & ita ſtatim,vt eſt magnus liberatur à iuſto paterno,nõ tamen liberatur ſtatim à patria poteſtate, etiam ſi matrimonium contrahat, ſed per dignitatem Epiſcopalem, & quædam alia, de quibus non eſt nunc dicere, liberantur filij à patria poteſtate. Septimò, quia maius ius eſt quod conſtituitur in filios per iuſtum paternum, quàm quod conſtituitur per patriã poteſtatem: nam patria poteſtas ad iſtos caſus extenditur, de quibus habetur in glo.Inſtitu.de patria poteſtate: iuſtum autem paternum ad omnia fere extenditur cum inter patrem, & filium non ſit aliqualiter iuſtum politicum, ſed pater conſtituat legem filio, quam voluerit, ſicut Ariſto.lib.1.Poli.cap.1.allegat dictum Homeri, ſcilicet legem ſtatuit vnuſquiſq; pueris, & vxoribus.

Cap. 6.

Quæſ. 808 Determinatio.

Dicendum ergo quòd iuſtum paternum ſolum eſt patris ad filium: & aliquo modo matris ad filium,ſed non ita propriè,quia illa non ſtatuit legem, & hoc eſt ius ex neceſſitate naturæ propter educationes, quia ſicut procreatio liberorum eſt de iure naturali,ita & educatio eorum: nam ſimul ponuntur, & æqualiter pendent ex hoc iure Inſtitu.de iure natu.§.1. eſt ergo filius in poteſtate patris inquantum neceſſe eſt eum alimentari per patrem, vel matrem: quandiu paruulus eſt:& tandiu manet iſtud iuſtum paternum ſuper filios, & non eſt aliud iuſtum ad illos, niſi quod pater vult, vel ſtatuit. Cum autem effecti fuerint filij maiores, ita vt ſe alant,ceſſat iſtud iuſtum paternum, cum Ariſto.dixerit illud manere donec filius ſit pelicon, ideſt magnus, tunc enim incipit eſſe inter patrem, & filium iuſtum politicum, quia politicum iuſtum eſt inter eos, inter quos eſt lex, & illi ſunt qui ſe habent æqualiter ad principandum, & ad eſſendum ſub principe: vt dicitur lib.5.Ethi. & ita eſt inter patrem & filium adultum, quia poteſt effici princeps, vel rector in politia in qua eſt pater ciuis, & ſic ambo ſe æqualiter habent ad principandum, & ad eſſendum ſub principe. Etiam iuſtum paternum ſolum manet in communicatione œconomica, vel in naturali, ſed magis propriè in œconomica, quæ includit naturalem,& illa ponit patrem,& filium, vt extrema,virum, & vxorem, dominum,& ſeruum. In naturali autem non ponuntur niſi vir,& fœmina, aut vt proprius dicatur maſculus, & fœmina, & in œconomia non ſunt leges aliquæ, niſi quas vir ſtatuit, vt dicit Homerus, & poſt eum Ariſto. Et ob hoc adhuc apparet differre iuſtum paternum apatria poteſtate, quæ non ſolum eſt ad filios, ſed etiam ad nepotes, & pronepotes, vt dictum eſt: & tamen nepos,& pronepos non pertinent ad œconomiam, ſed ad diuerſas œconomias: nam ad hoc, quòd filius habeat filios, & vxorem,recedit à cohabitatione patris, & matris, & cohabitat vxori ſuę,ſicut Adam dixit in conſtitutione matrimonij propter hanc, ideſt propter vxorem dimettet homo patrem, & matrem, & adhęrebit vxori ſuæ, & erunt duo in carne vna. Et ſic apparet, quòd quando filius accipit vxorem, iam

F non poteſt pertinere ad communicationem œconomicam patris, ſed incipit conſtituere aliam œconomiam, cum incipiat eſſe paterfamilias,& tunc vel nullam communicationem habebit ad patrem, vel ſaltem non œconomicam, & à fortiori filius eius, qui eſt iam nepos non poterit pertinere ad communicationem œconomicam cum auo, ſed erit quædam alia communicatio, & illam vocat Ariſto.communicationem homogalatarum, quæ eſt eorum qui ſunt de vna ſtirpe,quam dicit eſſe ad pueros, & puerorum pueros,ideſt, ad filios,& nepotes, & cæteros deſcendentes prout faciunt vicum, & eſt communicatio nõ gratia diurnalis vſus,vt dicitur lib.1.Poli.cap.1. Apparet igitur iuſtum paternum eſſe, ſecundum quòd filius eſt ſub poteſtate patris: & tamen iſtud non vocatur patria poteſtas: tamen quantum ad præſens non

G multum differret arguere de iuſto paterno, & de patria poteſtate, quia per vtrunque dicitur pater habere filium in ſua poteſtate: vt Inſtit.de patria poteſt.§.qui igitur ex te, & ex vxore tua naſcitur, in tua poteſtate eſt. Vnum tamen erat, in quo quantum ad præſens differretur, quia ſi peteretur,quare non dixit Deus in maledictione viri, quòd eſſet ſub poteſtate viri, quia eſſet filius in poteſtate patris diceretur, quòd non deberet poni,quia hoc nõ eſſet futurum in hominibus, quouſque Romani eſſent,ex quorum iure eſt patria poteſtas:Adam autem cui maledictio iſta proponebatur,non erat Romanus, neque iure Romano vſurus: ideo non erat in eo argumentum de eis, quæ pertinebant ad patriam poteſtatem:eſſet tamen argumẽtum de his,quæ pertinerent ad iuſtum paternum, inquantum illud eſt commune omnibus hominibus, & eſt naturale.

H Dicendum,quòd non debuit dici in maledictione, ꝙ ſubijceretur vir viro pro iuſto paterno. Primò, & principaliter,quia licet iſta maledictio tam viri, quàm fœminæ extenderetur ad omnes viros,& ad oẽs fęminas:principaliter tamen dicebatur de Adam, & Eua, quia ipſi fuerunt qui peccauerunt, & non poſteri ſui, ideo nihil dici debuit in maledictione fœminæ, quod non ad ipſam fœminam pertineret, & nihil in maledictione viri,quod non ad illum virum pertineret: & tamen ad Adam non poterat pertinere, q᷑ ſubderetur patri, quia patrem non habuit:ideo non debuit poni, ꝙ vir eſſet ſub poteſtate viri pro ſubiectione per iuſtũ paternum. Secũdò,quia etiam de filijs, qui futuri erãt nihil debuit poni in maledictione, quia maledictio ꝑ peccato erat,& tamen filij futuri nondum peccauerãt

I neque futurum peccatum eorum prænunciabat:ideo non debuit pręnunciari maledictio:ſecus de muliere, quia ipſa iam peccauerat:ideo de ſubiectione eius ad virum debuit dici. Tertiò,quia id quod in maledictione Dei eſt,perpetuum eſt,& nunquam liberatur quis ab illo:& tamen ſubiectio filij ad patrem non ſemper durat, quia licet ſemper ſit filius, dum patrem habet, non tamen eſt ſemper iuſtum paternum, ſed ſolum quouſque ſit pelicon,ideſt magnus: nam tunc ceſſat iuſtum paternum,& incipit politicum, vt dicitur lib. 5.Ethi.ſecus de vxore, quia quamdiu vxor eſt,ſemper ſub poteſtate viri eſt, & nunquam liberatur de ſubie-

K ctione, niſi per mortem viri, quando etiam deſinit eſſe vxor: ad Roma. 7. cap. Mortuo viro ſoluta eſt mulier à lege viri: ideo non debuit dici de ſubiectione filij ad patrem. Quartò, quia in maledictione non ponuntur niſi ea, quæ pertinent ad pœnam, cum maledictio ſit malorum datio, ſed ſubiectio vxoris ad virum pertinet ad pœnam: ſubiectio autem filij ad patrem,ſecũdum quam eſt iuſtum paternũ nõ pertinet ad pęnã:ideo non põt poni in maledictione: & iſta eſt cauſa potiſſima. Patet hoc; ſubiectio filij ad

patrem

Subiectio filij ad patrem non eſt pœnalis.

patrem non eſt pœnalis, quia eſt ſolum propter bonum filij, ſubiectio autem vxoris ad virum eſt pęnalis, quia non eſt principaliter propter bonum vxoris, ſed propter bonum viri: illa enim ſubiectio, quę eſt ſolum propter bonum ſubiecti, non eſt mala, neque pœnalis, ſicut quòd corpus ſubijciatur animæ, & vires inferiores ſuperioribus, & homines Deo, vt oſtenſum eſt ſupra quæſt. 760. 761. & 762. Eſt autem ſubiectio filij ad patrem ſolum propter bonum filij, aut principaliter, ſcilicet vt alatur: nam paruuli non poſſent nutriri niſi à parentibus nutrirentur: dedit ergo natura deſiderium hoc, & debitum parentibus tam in hominibus, quàm in brutis, quòd filios alant, & ita educatio computatur de iure naturali: Inſtitu. de iure natu. cap. 1. ſed inquantum aluntur à parentibus filij manent eis ſubditi, quia non poteſt aliter fieri educatio: ideo oportet filios ſubijci parentibus, & eſt ſubiectio propter bonum filiorum. Etiam manifeſtatur hoc, quia vt dicit Apoſtolus 2. ad Corin. 12. cap. oportet parentes theſaurizare filijs, non filij parentibus, & tamen ſi filij ſubderentur parentibus propter bonum parentum, theſaurizarent eis, vel acquirerent eis: & adhuc magis patet, quia ſi eſſet ſubiectio propter bonum parentum, maneret iſta ſubiectio ſemper filiorum ad parentes quandiu viuerent filij, & parentes: tamen non eſt ſic: immo cum filij efficiuntur magni ceſſante tempore educationis, quando poſſunt ſibi ipſis prouidere, ceſſat hoc iuſtum paternum, ſicut dicit Ariſto. lib. 5. Ethic. ſcilicet, quòd filius eſt pars patris quouſque ſit pelicon. ideſt magnus. Etiam apparet clarius in brutis: quia animalia alunt filios, quandiu educatione indigent, & per ſe ipſos viuere non poſſunt: cum autem per ſe poſſunt viuere non ſolum non educantur ab eis, immo amplius filij non cognoſcunt parentes, ideſt matres, & matres non cognoſcunt filios: & ita apparet, quòd natura ibi filios ſubdidit parentibus, ſolum propter bonum filiorum, ſed non eſt natura magis inordinata in hominibus, quàm in brutis: ergo filij ſubduntur parentibus propter bonum filiorum: ideo non pertinet ad pœnam iſta ſubiectio, & conſequenter neque ad maledictionem. Et adhuc apparet iſtud, quia in Paradiſo terreſtri maneret iſta ſubiectio: nam certum eſt, quòd ibi naſcerentur filij ab Adam, & indigerēt educatione quia homines ibi manducarent, & filij ſtatim nati non poſſent ſibi ipſis prouidere, quia non haberent operationes perfectas corporales, ideo tunc alerentur à parentibus, & gubernarentur ad nutum parentum: eſſent igitur ſibi ſubditi tunc, ſicut & nunc. Sed in hoc differt, quia maiori tempore ſunt nunc ſubditi quam tunc: & hoc quia imperfectio operationum, tam ſecundum corpus, quàm ſecundum intellectum manet nunc longiori tempore quàm tunc maneret, quia tunc ſolum eſſet imperfectio operationum de conditione naturæ, & non ex defectu pœnali: nunc verò defectus eſt pœnalis, ſicut & conſequitur peccatum originale in natis: & tamen quod in Paradiſo eſſet non pertineret ad imperfectionem, & pœnam: ergo neque nunc ſubiectio filiorum ad patres, pertinet ad maledictionem: ideo neque debuit poni in maledictione Adæ. De muliere ſecus eſt, quia ſubiectio vxoris ad virum eſt principaliter ad bonum viri, quia licet aliquod bonum eſt mulieri ſic eſſe, principaliter tamen eſt ad viri bonum: nam obſequia ei præſtat: ēt fœmina per ſe viuere poſſet: & aliqua fœmina eſt prudentior viro ſuo: & tamen cum incipit eſſe vxor incipit eſſe ſubdita: ideo pœna eſt hoc, cum non ſit ad bonum eius, ſicut ſeruus ſubijcitur domino propter bonum domini. i. vtilitatem eius: & non propter vtilitatem ſerui, ideo ſeruitus eſt pœnalis: licet non eſt to-

Attēde in Paradiſo terreſtri ēt fuiſſet iſta ſubiectio.

Aliqualis differentia in ſubiectione, & quare.

A talis ſimilitudo de vxore, & ſeruo, quia vxor non eſt ſeruus. Verum tamen aliqua ſimilitudo eſt, quia vterque ſubijcitur alteri propter bonum eius, cui ſubijcitur. Et intelligitur de ſubiectione vxoris ad virum, inquantum eſt inter eos communicatio œconomica ad acquiſitionem eorum, quæ ſunt neceſſaria ad vitā: nam ibi fœmina obſequitur viro: ſecus inquantum communicant vir, & vxor in naturali communicatione, nam etiam ibi eſt aliqua ſubiectio, quę maneret in Paradiſo terreſtri, vt oſtenſum eſt, ſupra quæſt. 763. Ibi tamen non eſſet aliquid pœnale, nunc autem mutata eſt conditio poſt peccatum, quia non ſolum eſt inter virum, & vxorem communicatio naturalis, ſed etiam œconomica: ideo eſt nunc ſubiectio vxoris ad
B virum, quæ eſt pęnalis, ſed pęnale potuit poni in maledictione, ideo poſita fuit.

Sed adhuc quæretur, cum de muliere poſitum ſit, quòd eſſet ſub poteſtate viri, & non ſolum eſt ſub poteſtate viri, ſed ſub poteſtate patris, & matris, aut ſaltē patris, quare ſimiliter non dicitur, quòd eſſet ſub poteſtate patris? Dicendum putant aliqui, quòd ſatis expreſſum eſt, nam mulier eſt ſub poteſtate viri, ſed pater eſt vir, ideo cum ſub poteſtate patris eſt, etiam eſt ſub poteſtate viri, vnde non fuit in hoc aliquid omiſſum. Eſt dicendum, ꝙ hoc non ſtat: non enim poteſt intelligi litera de hoc, quia ibi accipiatur vir nō vt notat ſexum, ſed vt ſignat coniugium, & ſic qui eſt pater non eſt vir. Aliter ergo dicendum, quòd in maledictione nō poſitum eſt, quòd mulieres eſſent ſub-
C ditæ patribus, neque poni debuit. Primo, quia omnia poſita in maledictione mulieris, licèt extendantur ad alias ſequentes mulieres, tamen principaliter, & per ſe competebant mulieri primæ, cui data fuit maledictio pro peccato proprio, ideo non debuit in ea eſſe aliquid, quod non competeret illi, & tamen ſubditam eſſe patri non poterat competere Euæ, quia patrem non habebat, ideo non debuit poni.

Quęſ. 810 Cur nó dixit etiā de muliere ꝙ eſſet ſub poteſtate patris.

Secundò, quia etiam pro mulieribus ſequentibus non debuit poni maledictio aliqua: nam maledictio eſt pro peccato, ſed mulieres nondum natæ non poterant adhuc peccaſſe, ideo neque maledictio debuit poni pro illis antequam peccarent, & ſi prænunciare-
D tur, ſaltem etiam peccatum primo prænunciaretur, ſed non prænunciatur peccatum ſequentium, ergo neque pœna aliqua.

Tertiò, quia de filia, quòd ſubijciatur patri eſt eadem ratio, ſicut de filio, & tamen ſubiectio filij ad patrem non debuit poni in maledictione viri, vt oſtenſum eſt præcedenti quæſtio. ergo neque debuit poni ſubiectio filiæ.

Quartò, quia in maledictione ſolum ponitur, quod pœnale eſt, ſubiectio tamen filiæ ad patrem nō eſt pęnalis, quia nō eſt propter bonum patris, ſed filię, quia eodem modo illa ſubijcitur patri, ſicut filius, & vtrobique eſt iuſtum paternum, ideo ſicut ſubiectio filij non eſt pœna, vt oſtenſum eſt præcedenti quęſt. ſic & ſubiectio filiæ, ſed ſubiectio vxoris eſt pœnalis, ideo non debuit poni de ſubiectione filiæ.

E Quæretur an ea, quæ ponuntur in maledictione viri extendantur ad fœminam. Aliqui dicunt, quòd non, quia ſi maledictio viri intelligeretur etiam extendi ad mulierem, ſuperuacuo ponerentur diuerſæ maledictiones, ſed Deus poſuit aliam maledictionē viri, aliam mulieris: ergo maledictio viri non extenditur ad mulierē. Secundò, quia fuerunt maledictiones datæ propter peccata, ſed diſtincta fuerunt peccata viri, & fœminæ, ideo debuerunt eſſe diuerſæ maledictiones, vt vna non eſſet in alia. Tertiò, quia ſi maledictio viri extenderetur ad fęminam, ſimiliter diceremus maledictionem ſerpentis ad fęminā extendi,

Quęſ. 811 An ea quæ ponunf in maledictione viri, ptineāt ad fęminam.

quia ſicut peccauerunt vir, & fœmina circa eandem rem, ſcilicet de ligno vetito comedendo, ita videtur malum feciſſe circa eandem rem, ſcilicet ſuadendo comedere de eodem ligno: & tamen maledictio ſerpētis non extenditur ad fœminam: ergo neque maledictio viri ad fœminam. Quartò, quia ſi maledictio viri extenderetur ad fœmiuam, ſimiliter maledictio fęminæ extenderetur ad virum, quia videtur eadem ratio extenſionis: etiam quia circa eandem rem peccauerunt, licet non fuerit idem peccatum, & tamen maledictio fęminæ non extenditur ad virum, neque extendi poteſt, quia vir non poteſt peccare, neque cōcipere, ergo neque maledictio viri extenditur ad fęminam. In contrarium videtur, quòd extendatur maledictio viri ad fęminam primo, quia in maledictione viri ponitur mors, cum dicitur; Reuertaris in terram, de qua ſumptus es ſupra 3. cap. & tamen hoc etiam ex neceſſitate competit fęminæ, quia ipſa quoque moritur, & hoc accidit propter peccatum ſicut dicit Apoſtolus ad Roma. 8. cap. Corpus propter peccatum mortuum eſt: ergo extenditur maledictio viri ad fęminam. Secundò, quia dicitur maledicta terra in opere tuo, ſpinas, & tribulos germinabit tibi, & tamen non ſolum germinat hoc laborante viro, ſed etiam operante fęmina agros: ergo eandem maledictionem dedit vtrique. Tertiò, quia dicitur in ſudore vultus tui veſceris pane tuo, in quo ſignificatur vita laborioſa, ideſt acquiſitio difficilis eorum quæ pertinent ad cibum, & tamen hoc eſt ſimiliter in fęmina, quia & illis eſt difficilis acquiſitio: ergo tota maledictio viri extenditur ad mulierem.

In oppoſitum arguitur.

Quęſ. 812 Determinatio.

Dicendum, quòd accipiendo ſtrictè ſicut peccata fuerunt diſtincta, & maledictiones diuerſæ, ita & fuerunt non coincidentes: ſi enim Deus intenderet extendere maledictionem viri ad mulierem, vel è contrario, non proferret diuerſas maledictiones: & tamen quamlibet ſingulatim maledixit pro peccato ſuo, accidit tamen quòd ea, quæ in maledictione viri continentur, comprehendant mulierem non ex vi verborum maledicentis, neque ex eius intentione quantum per verba ſignificatur, ſed aliunde accidit. De maledictione autem mulieris non fuit ſic, quia ea, quæ ponuntur in maledictione eius non extenduntur ad virum: nam ex vi maledictionis quælibet eſt propria ei, cui prænunciata eſt, & non fuit aliquid ſecundum quod accideret malum fęminæ viro: ideo non extenduntur ad eum aliquo modo ea, quæ prænunciantur in maledictione mulieris. Maledictio autem viri conſiſtebat in laborioſa acquiſitione victus, ſcilicet, quòd terra eſſet maledicta in opere ſuo: germinaret etiam ſpinas, & tribulos: quod etiam ad fęminam extenditur non quaſi prænunciatum contra illam, ſed quia talis reddita eſt terra, vt cuilibet colenti difficilis reddatur, & aſpera: ideo tam viro quàm fęminæ hæc germinat. Etiam dicitur in maledictione viri: In ſudore vultus tui veſceris pane tuo, quod ſignificat difficilem acquiſitionem victus, qui non habeatur ad ſufficientiam ſine ſudore, qui prouenit ex labore & calore reſoluente partes teneras corporis, ſed iſta difficilis acquiſitio non eſt ſolis viris, ſed etiam feminis, quia non eſt illis facilitas acquirendi victum: nam iudicarentur in hoc feliciores viris. De maledictione fęminæ non eſt ſic, quia nihil de illa extenditur ad virum, quia illa conſiſtit in conceptu, partu, & ſubiectione: & tamen vir non concipit, neque parit, neque ſub viri poteſtate eſt, quia ipſe eſt vir.

Quęſ. 813 Maledictio viri non ea in-

Sed dicendum, quòd adhuc maledictio viri non data eſt ea intentione, vt fęminam comprehenderet, ſed quaſi eſſet aliquid proprium viro: cauſa eſt, F quia hoc eſt ſpeciale in homine ad alia animalia, vt dicit Ariſto. lib. 8. Ethic. quòd ſint opera diſtincta viri, & fęminæ, in alijs animalibus non ſunt diſtincta opera maſculi, & fęminæ: ideo inter maſculum, & fœminam in ſpecie humana ſunt duæ communicationes: prima eſt naturalis, quæ eſt propter ſimile tertium delinquere, quæ ſimiliter eſt in omnibus animalibus, in quibus eſt maſculus, & fęmina. Secunda eſt œconomica: & iſta eſt non inquantum ſunt maſculus, & fęmina, ſed ſolum inquantum habent diuerſa opera, & quia in animalibus non ſunt diuerſa opera maſculi, & fęminæ, non eſt in eis communicatio œconomica, ſed ſola naturalis. Eſt autem iſta diuerſitas operum inquantum fęmina in ſpecie hu- G mana eſt magis apta ad obſequia viri ad rem domeſticam, & ad ea, quæ ſunt minoris laboris, & minoris prudentiæ: ſunt tamen maioris humiliationis, & inferioris gradus: opera autem viri ſunt ipſa acquiſitio rerum inquantum pertinet ad negocia exteriora, & ſunt maioris prudentiæ atque maioris difficultatis: non tamen ſunt tantę humiliationis, & ſeruitutis, quantæ ſunt opera fęminæ, de quibus loquitur Ariſto. lib. 2. œconomicorum dicens: vnam autem mulierem oportet præeſſe eis, quæ domi ſunt, & ibi ſubijcit de operibus viri, & fęminæ. Et iuxta iſtum modum, qui naturæ conuenit, & quem Ariſto. verum eſſe putauit, inſtituit Deus habitudinem maſculi, & fęminæ in ſpecie humana, ſcilicet, vt fęmina H operaretur circa rem domeſticam: vir autem circa rem exteriorem, ideo dixit de fęmina ſub viri poteſtate eris: per hoc determinans officia maioris humiliationis, & minoris gradus, quæ fœmina exhibitura erat inquantum obſequeretur viro in eis, quæ ille iuberet. De viro autem dixit in ſudore vultus tui veſceris pane tuo, quaſi ſoli viro imponeret culturam agrorum, & ad fœminam de hoc non pertineret: nam ſi etiam fœmina deberet colere agros, eſſent communia opera viri, & mulieris: & tamen falſum eſt, quia tunc non conſtituerent œconomiam, ſed ſolum naturalem communicationem, ſicut neque cętera animalia: & tamen conſtituunt illam inquantum habent diuerſa opera non ſolum ſm electionē, I ſed potius ſecundum naturam inquantum natura reddit fœminam, & virum ad diuerſa opera aptos: vt dicit Ariſto. lib. 8. Ethico. quòd conferentes propria ad commune magis abundant. Ideo dicendum, quòd ſicut obſequia domeſtica non pertinent ad virum niſi ſecundum quandam vſurpationem, ita & adminiſtratio rerum exteriorum non pertinet ad fœminam: vnde cultus agrorum non eſt fœminarum, ſed ſolum virorum. Aliquæ autem gentes in hoc errant non attendentes naturam communicantes opera maribus, & fœminis eadem: nam vtroſque faciunt procedere ad bellū, & vtriuſque dant culturam agrorum, vt erat in politia quam Socrates inſtituerat, & tangit illud Ariſto. lib. 2. Polit. & quantum ad bella adhuc à quibuſdam gentibus obſeruatur, ſcilicet apud Per- K ſas, vbi tam mares, quàm fœminæ ſimul ad bella procedebant, vt ait Iſidorus lib. 9. Etym. ſed Deus, qui naturam inſtituerat faciendo maſculum, & fœminam aptos ad diuerſa opera, voluit ita ordinare cōmunicationem œconomicam eorum, vt fœmina ſubdita eſſet viro ad opera domeſtica, vir autem in omnibus exterioribus adminiſtrationem, & operam impenderet: cultus igitur agrorum ad ſolum virum pertinebat. Et ſecundum hoc maledictio viri ad eum ſolum directè pertinet, quia tota conſiſtit in difficultate acquirendi victum, ſed iſta acquiſitio eſt ſolius viri, quia eſt in cultu agrorum: ideo ei competit maledictio illa, & non fœminæ. Cum

enim

enim dicitur: Maledicta terra in opere tuo, de viro solo intelligetur, quia maledicta est terra, quantum ad eum, qui eam colit inquantum est difficultas in colendo, & habendo inde victum: sed ad solum virum pertinet colere secũdum rectam ordinationem oeconomicam: ideo eius solius est ista poena. Similiter cum dicitur: In sudore vultus tui vesceris pane tuo: ad virum solum pertinet, quia signatur per hoc acquisitio victus ex agricultura, quæ solius viri est, cum sint distincta opera viri, & foeminæ, vt dictum est: ideo ille solus in sudore vultus sui vescitur pane, aut acquirit panem, quo vescitur. Et tamen secundum illas gentes, quæ communicant eadem opera viris, & foeminis, erit maledictio foeminę propria foeminæ: maledictio autem viri erit communis viro, & foeminæ: & maxime erit hoc apud Barbaros, qui cognoscentes naturam non benè distingunnt inter masculum, & foeminam: sed foeminam, & seruum in eodem ordinant: vt dicit Aristo. lib. 1. Politic. cap. 1. sed hoc nihil mutat de recta dispositione Dei: ipse enim sicut distinxit naturam, ita & opera masculi, & foeminæ: & quia voluit esse distincta opera, voluit esse distinctas poenalitates quantum ad oeconomicam communicationem: viro quidem in acquisitione victus, mulieri autem in obsequijs ad virum, in quibus ei subdita est: & secundum hoc rectè ponuntur maledictiones viri, & foeminæ, vt distinctæ. Quod autem ex errore aliquarum gentium videatur incidere maledictio viri in foeminam, non nocet, quia ex eorum errore non læditur diuina dispositio, quæ recta est.

Quæst. 814. Cur mala prænũciata in sententia viri extendantur ad mulierem, nõ è contra.

Sed quòd aliquo modo mala posita in maledictione viri possint extendi, & extendantur ad mulierem, & maledictio foeminæ non possit extendi ad virum factum est ex diuersitate naturæ: vir enim & foemina communicant in aliquo, & differunt in aliquo: communicant in natura idest specie, & differunt sexu, quia sunt masculus, & foemina. Inquantum enim communicant in natura, quia ambo sunt homines conueniunt eis quædam bona, & possunt conuenire mala opposita. Et sicut natura est communis, ita necesse est communia esse bona illa, vel mala. Inquantum autem differunt secundum sexum, necesse est accidentia consequentia sexum distincta esse in eis, & non communicari ambobus siue in bono, siue in malo. De primo patet, vt in nutritione: tam masculus enim quàm foemina cibo, & potu vtuntur, quod non conuenit eis inquantum sunt masculus, & foemina, sed inquantum sunt animalia, quia omne animal nutritur, & attrahit cibum: etiam animalia, in quibus non est distinctio sexus, immo & animata non animalia, sicut omne plantatiuum, nutriuntur, & attrahunt. Sed licèt omne animal nutriatur ex differentia in cibo secundum speciem animalium: nam licet a principio Deus dederit escam communem homini cum omnibus animantibus herbas, & fructus arborum supra 1. cap. tamen postea non manserunt cibi communes, sed alij sunt cibi hominum, alij aliorum animalium: viro tamen, & foeminæ est idem cibus, quia non est cibus propter sexum, sed propter speciem. Et sicut conuenit habere cibos eosdem, ita, & conuenit illos acquirere. Esse autem illorum facilem, vel difficilem acquisitionem est accidentale: nam in Paradiso terrestri ex diuino munere erat facilis acquisitio, post exclusionem est difficilis acquisitio ex poena: ideo sicut in Paradiso erat vtrique facilitas acquirendi cibos, ita post expulsionem vtrique est difficultas: & tamen maledictio viri tota consistit in difficultate acquirendi cibos, ideo illud ita potest connenire foeminæ sicut viro; immo

A necesse esset illam maledictionẽ similiter esse feminę nisi ad virum pertineret acquisitio ciborum pro se, & pro foemina, & ista est veritas. Nam, vt dictum est, vir, & foemina in humana specie constituunt ęconomiã propter diuersitatem operum, & ibi ad virum conuenit acquisitio ciborum in opere exteriori, ideo cum Deus loqueretur secundum hanc dispositionem ęconomicam, quæ conueniebat naturæ, quasi tota acquisitio pertineret ad virum, fuit maledictio viri in laboriosa acquisitione victus, quasi hoc ad foeminam non pertineret. Secundum erat id, in quo differunt, s. distinctio sexuum, & quantum ad hoc non possunt eis eadem accidentia conuenire: viro enim competit gignere, foeminæ autem concipere, maledictio autem foeminæ posita fuit in eo, quod pertinebat ad sexum, B scilicet in concipiendo, pariendo, & subiectione, ideo cum vir, & foemina sint differentes sexu non potuerunt istę poenalitates foeminæ conuenire viro. De cõceptu, & partu notum est, quòd competant foeminæ ex conditione sexus, idest, quia foemina est, ideo non possunt competere viro. De subiectione erat dubiũ, an competeret ex sexu, & dicendum, quòd sic, licèt non ita directè sicut conceptus, & partus, nam subijci in ordinatissima communicatione cõpetit ei, quod minus est, sed foemina eo, quòd femina est, necesse est quòd sit minus nobilis, quàm vir nobilitate naturali, ideo competit ei secundum naturam subijci, licèt si maneret natura integra, sicut in Paradiso Terrestri esset quidem subiectio, sed non pęnalis, vt supra ostensum est. Nunc vero manet subiectio, & accidit sibi esse pęnalem propter peccatum, & ita ex conditione sexus competit mulieri esse subditam: ideo non poterit talis subiectio competere viro, cuius est distinctus C sexus, & sic nulla pars maledictionis foeminæ potest extendi ad virum, & tamen maledictio viri tota extenditur ad foeminam saltem per accidens.

Subiectio feminæ ad virũ ex sexu cõpetit.

Sed dicetur, quare non fuit data maledictio viro in eo, quod pertineret ad sexum, essetque distincta maledictio viri a maledictione foeminæ, sicut è cõtrario. Dicendum, quòd fuit primo, quia non fuit possibile dari poenalitatem aliquam competentem viro ex parte sexus: maledictio enim est de malo, quod est poena, vnde vbi non est poena, non est maledictio, sed nulla poena esse potest in eis, quæ pertinent ad virum ex parte sexus, ideo maledictio sua non potuit dari in illis. Hoc autem patet, quia duo sunt, quæ masculus facit in generatione, aut quæ fiunt ex parte eius, primũ D est commisceri foeminæ emittendo semen: secundum est, quòd per semen emissum formetur sanguis foeminæ in foetum. De secundo planum est, quòd nõ potest esse poenale, neque delectabile masculo, quia non fit a masculo, sed fit per vim existentem in semine ab eo deciso postquam decisum est, & commixtum sanguini præparato a foemina intra locum conceptionis: ideo actio ista non imputatur masculo, licèt ab eo fit, & ita in hoc non potest esse ei bonum, neque malum.

Quæst. 815. Cur nõ data fuit maledictio viro in his, q̃ pertinent ad sexũ, vt esset distincta a maledictione fęminæ.

De primo dicendum, quòd est actio masculi in decisione, & commixtione, sed ista non potest poni in maledictione, quia maledictio pertinet ad poenam, E sed ista actio non est poenalis: immo in omni animali est voluptas in emissione seminis, atque commixtione, tam in masculo, quàm in foemina, ideo non potest poni in maledictione, cum potius carnales, & mundani homines, nihil spiritualitatis habentes putent eam pertinere ad fruitionem: vnde neque in foemina ponitur ista actio ad poenalitatem, & maledictionem pertinens, quia non dicitur in maledictione eius de commixtione, sed de conceptu. Conceptus autem accipitur pro tempore, quo

fœmina gestat fętum in utero: & hoc pertinet ad difficultatem. Sed fœmina potuit conuenienter maledici in eo quod pertinebat ad differentiam sexus, quia multa pertinent ad omnem fęminã tã in hominibus, q̃ in animalibus ex conditione sexus. s. concipere, portare in vtero, parere, educare conceptum natũ, subijci masculo tanquam digniori; in omnibus his accidunt multæ difficultates: ideo potuit maledictio fœminæ poni conuenienter in his: maledictio autem viri non potuit poni in his, quæ pertinebant ad sexum. Secundo quantum ad principale dato, ꝙ esset aliquid pertinens ad sexum, in quo posset vir puniri, fuit conueniẽs in maledictione sua poni ea, quæ pertinebant ad difficultatem acquirendi cibos, quia in hoc est magna difficultas habens multas partes, & durans per totam vitã: ideo debuit poni in maledictione potius quàm aliqd aliud, quod pertineret ad paruam pœnam: maximè quia ista erat res multum nota, ideo potius conueniebat ad maledictionem, quam aliquid aliud, quod non esset ita notum, & postea eueniret viro.

Quæst. 816 Cur in maledictione fęminę nõ fuit facta mentio de labore.

Sed dicetur cum labor in acquisitione victus non solum pertineret ad virum, sed etiam ad mulierem, quare non fuit in maledictione mulieris positum de hoc. Dici potest primo, quòd hoc fuit, quia mulier habebat maledictionem in eo, quod erat ei propriũ inquantum erat mulier, ideo non debuit poni in maledictione eius, quod esset commune ei, & viro, scilicet, quòd conueniret ambobus, vt hominibus. Secũdò, quia maledictio est in malo, & pœna: ideo quantò est maius aliquod malũ tãtò magis pertinet ad maledictionẽ, sed maius malum est, quod competit mulieri inquantum est mulier, scilicet in conceptu, partu, & subiectione, quàm malum quod est in acquisitione cibi, ideo potius debuit poni hoc. Tertiò, quia sicut fuerunt distincta peccata viri, & fœminę, ideo debuerunt esse distinctę maledictiones, sed ponebatur in maledictione viri de difficultate acquirendi victũ, ergo non debuit poni in maledictione feminę. Quartò & principaliter: quia difficultas in acquisitione victus non est propriè pœna fęminę, sed pęna viri, nam secũdum ordinatam œconomiam sunt distincta opera fęminę, & viri: & pertinent ad virum opera exteriora, quæ consistunt in acquisitione victus: fęminę autem opera consistunt in administrationibus domesticis: agricultura autem pertinet ad opera exteriora: ideo ad solum virum pertinet: ideo non debuit maledictio fęminæ se extendere ad hoc.

Quęst. 817 Solutio rationum. q. 811. Ad primũ

Et secundum hoc potest responderi ad vtraque argumenta supra facta q. 811. Ad primum concedendum, quod Deus posuit aliam maledictionem viri, aliam mulieris, & ideo non communicant in maledictione quantum est ex verbis maledictionis, & intentione maledicentis: tamen accidit, quòd mulier communicet in aliquo in maledictione viri, quia maledictio viri datur in eis, quæ sunt communia viro, & fœminæ, sicut fuit dictum supra q. 814. Secundò potest dici ad hoc quòd Deus fecit maledictionẽ viri distinctam à maledictione fęminę, ita quòd vellet extendi maledictionem viri ad fęminam, non tamen maledictionem fœminę ad virum: & causa est quia peccatũ mulieris fuit viro causa peccandi, cum ipsa virum impulerit ad peccandum: vir autem non fuit causa peccãdi mulieri, quia ipse posterius peccauit: ideo erat conueniens extendi maledictionem viri ad fœminam. & non è contrario: quasi peccatum viri esset peccatum fœminæ: & peccatum fœminæ similiter ipsius fœminæ: ideo ipsa debuit habere quasi duas maledictiones: peccatum autem viri fuit ipsius, & non peccatum fœminæ: ideo ipse non debuit habere nisi maledictionem vnam. Tertiò potest concedi totaliter argu-

F mentum, & dicetur, quòd sicut fuerunt peccata distincta, ita & maledictiones distinctę: & maledictio viri nullo modo extenditur ad fœminam: cum autem obijcitur, quòd fœminæ etiam colunt agros, & ita in sudore vultus vescuntur pane: dicendum quòd hoc est contra rectum ordinem œconomiæ: nam Deus qui distinxit masculum, & fęminam, dedit eis diuersa opera, idest disposuit eos ad diuersa opera: & ita fecit virum ad opera exteriora, fœminam vero ad domestica: vnde nihil ad fœminam pertinet de agricoltura, de qua tamen Deus loquitur, cum dicit: In sudore vultus tui &c. ex vsurpationibus autem non potest sumi argumentum contra ea, quæ rectè ordinata sunt. Quartò potest dici ad hoc, quòd fœmina non habet maledictionem viri quòd colat terram, sed si aliquid de laboribus viri agat fęmina, & sit illud pœnale, non accidit illud tanquam ad eam extendatur directè maledictio viri, sed inquantum includitur sub parte maledictionis proprię eius, scilicet sub viri potestate eris, inquantum autem ipsa est sub potestate viri facit, quod vir iubet: & si ille iubeat colere agros colit, & sudat, atque sic vescitur pane, tamen agit hoc, vt inclusum in propria maledictione, & non vt pertinens ad maledictionem viri, quæ ad illam extendatur. Et licet isti quatuor modi respondendi possint stare, sed primus, tertius, & quartus magis conueniunt: quia si Deus directè vellet maledictionem viri extendere ad fęminam, poneret in maledictione fœminæ totum simul, quod est in

Aduer. hanc explicationem

H vtraque, & in maledictione viri solum poneret id, quod posuit: & tamen non fecit sic, sed posuit eas distinctas: ideo non voluit quòd directè extenderetur maledictio viri ad fœminam. Ad secundum dicendum, quòd fuerunt maledictiones propter peccata, & inquantum illa fuerunt distincta, debuerunt esse distinctę maledictones: & tamen poterat dici: quòd mulier communicet aliquo modo in maledictione viri secundum modum supra declaratum.

Ad secundũ quęst.

Ad tertium dicendum, quòd illa ratio non tenet: dato enim quòd maledictio viri extenderetur ad fœminam, non deberet extendi maledictio serpentis ad fœminam: primò quia maledictio serpentis non est

Ad tertiũ

I verè maledictio, cum neque serpens peccauerit: maledictio autem viri, & fœmine sunt verę maledictiones, quia peccauerunt: ideo potest extendi maledictio vnius in alterum, non autem maledictio serpentis. Secundò, quia maledictio fœminæ, & serpentis sunt per oposita, scilicet sunt inimicitiæ inter eos, quòd serpens mulieri insidietur, mulier autem conterat caput serpentis: ideo non poterat transire maledictio serpentis in mulierem. Tertiò, quia uir, & fœmina sunt in eadem specie, & communicant in malo, & bono, ideo maledictio vnius potest in alterum transire; sed serpens non communicat in specie cum muliere, ideo neque in bono, neque in malo communicabunt: sic patet de eo quod ponitur in maledictione, scilicet, quòd serpens comederet

K terram: & tamen neque vir neque mulier comedunt terram, quia repugnat naturali conditioni eorum. Quartò, quia si maledictio vnius posset extendi ad alterum, potius extenderetur maledictio mulieris in serpente: quia de uiro, & fœmina ita nunc arguitur, scilicet, quòd transeat maledictio viri in fœminam, quia fuit uiro causa peccandi, & non è contrario. Ad quartum dicendum, quòd maledictio fœminæ non extenditur in virum: & tamen non esset inconueniens, quòd extenderetur maledictio uiri in fęminã; primò, quia maledictio fęminę repugnat uiro, & maledictio uiri non repugnat fęminę: causa ostensa fuit supra. s. quia maledictio fœminę data est per propria sibi:

Ad quartũ

ſibi: maledictio autem viri datur per communia viro, & fœminæ. Secundò, quia non erat contra rationẽ, quòd maledictio viri extendatur ad fœminam inquãtum mulier fuit cauſa peccandi viro, ſed maledictio fœminæ, quòd extendatur ad virum eſt contra rationem, quia non fuit vir cauſa peccandi fœminæ: vnde neque partem pœnæ eius ſuſcipere debet.

Quæſt. 818 Reſpondetur ad rationes in oppoſitũ quæſt. 811.

Sed rationes tres in contrarium oſtendebant, quòd extenderetur maledictio viri ad fœminam: & dicendum, quòd ſtrictè ſumendo non tranſit maledictio vnius in alterum, ſed largè poteſt dici, quòd communicet fœmina in maledictione viri iuxta modos traditos præcedenti quæſt. in reſponſione ad primum argumentum.

Ad primũ. Et cum obijcitur primo de morte, quòd ſit mors maledictio viri, & pertineat ad fœminam, poteſt dici vno modo, quòd ad ambos pertineat mors: & tamen non ponitur in maledictione alicuius eorum. Et quando dicitur de viro reuertaris in terram: dicendũ, quòd non ponitur ibi, vt pars maledictionis, ſed ut præſuppoſitum quoddam: nam ſi poneretur, ut maledictio, diceretur: Et reuertaris in terram, de qua ſumptus es; non tamen dicitur ſic, ſed: Donec reuertaris in terram, de qua ſumptus es: & eſt determinatio cuiuſdam pœnæ prænunciatæ. ſ. in ſudore vultus tui veſceris pane tuo: & quia neſciretur quandiu iſta pœna duraret, additur donec reuertaris in terram, de qua ſumptus es. i. durabit vſque ad mortem: non ergo ponitur vt pęna, ſed præſupponitur. Secundo poteſt dici quòd mors eſt pęna viri, & eſt pęna fęminæ: eſt autẽ maxima pęnarum. ſ. vltima, ſed non extenditur de maledictione viri in fęminam: ſed ad vtriuſq; malidictionem æqualiter pertinet: non. n. fuit poſitum de morte in maledictone alicuius eorum, ſed in maledictione amborum, aut potius in terminatione pęnæ. Cum enim Deus preceptum daret, appoſuit pęnam, & illa fuit pœna mortis, cum dixit quacunque die comederis, morte morieris. ſupra 2. c. Et licet ibi videatur ſoli viro datum, tamen tam viro, quàm fœminæ datũ eſt. Sicut patet ex verbis mulieris. ſupra 3. c. ſ. de ligno aũt, quod eſt in medio Paradiſi præcepit nobis dominus, ne comederemus, neque tangeremus illud, ne fortè moriamur: & ſic ambobus ſignificat prænunciatum eſſe, quòd morerentur: ſecuta fuit aũt mors ſicut prænunciata fuerat peccantibus eis: ideo non uenit mors in fęminam per extenſionẽ pęnæ viri in eam: ſed quia ambobus æqualiter prænunciata eſt.

Ad ſecũdã. Ad ſecundam rationem cum dr̃ maledicta terra in opere tuo: dicẽdũ, ꝙ terra non eſt magis maledicta ad virum, quàm ad fęminam: eſt. n. maledicta ad illum, qui colit eam: & tñ cultus agrorum ſolum conuenit viro ſecundum ordinatam œconomiam: ideo ad ſolum virum pertinet illa maledictio, & non extenditur ad fęminã: ſi aũt fęminæ colant agros, hoc eſt ſecundum inordinatã œconomiam: & non eſt ſumendum argumentum ex eo, quod eſt inordinatum. Ad vltimam rõnem reſpondẽdum eodem modo: licet pro his duabus rõnibus, quæ ad idem tendunt, ſtet reſponſio in illis quatuor modis poſitis præcedenti quæſt. in reſponſione ad primum argumentum.

Cur vltimò viri ſententia pronunciata fuerit.

Poſtquã ſcriptura poſuit maledictionẽ fęminę addit maledictionẽ viri. Sicut. n. peccatũ ſuũ fuit ultimũ, ita & maledictio eius ultimò fuit denũciata. Secũdò & pcipuè, qa hoc cõpetebat illi ordini reſolutionis, quẽ Deus fecerat: nã primũ quæſiuit à uiro: deinde à fęmina: à ſerpente autem quæſiturus erat ultimò: ſed non quæſiuit propter cauſas ſupra poſitas. Et quia ultimò inuenta eſt radix peccati, vel mali à ſerpente proceſſiſſe, dedit ei primo Deus maledictionem, & deinde retrocedendo dedit maledictionem fęminæ, quia malum fęminæ habuit ortum à ſerpente: ergo ſimiliter

A poſita maledictione fęminę debuit poni maledictio uiri, in quem deſcendit peccatum à fęmina. Et dicitur, quòd Adę dixit Deus: Quia audiſti uocem vxoris tuę. Audire accipitur pro exaudire, ſcilicet quia feciſti, quod illa rogauit: nam ſolum audire non eſt peccatũ quicquid illud ſit quod audimus, quia audire non eſt in poteſtate noſtra: & peccatum non eſt niſi in eis, quæ ſunt ſecundum electionem: aſſentire autem uoci uxoris fuit in poteſtate Adę, & in hoc ille peccauit. Audire ut accipitur.

Sed quęretur, quare Deus poſiturus maledictionem Adæ dixit: Quia audiſti vocem vxoris tuę, cum in audiendo non ſit peccatum. Quæſ. 819. Cur dixit Deus quia audiſti vocem vxoris tuæ.

B Dicetur ſicut ſtatim dictum eſt, quòd accipitur audire pro exaudire, ideſt aſſentire voci vxoris: & quia illa ſuadebat ad malum, in exaudiẽdo uocem eius eſſet peccatum. Sed adhuc dicetur, quòd non debuiſſet Deus hoc dicere, quia Deus uolebat ponere maledictionem Adę: ideo pręponebat peccatum, ut uideretur pro quo pęnam inferret, ſed peccatum Adę fuit in manducando de ligno uetito, & illud expreſſit Deus dicens comediſti de ligno, de quo pręceperam tibi, ne comederes: ideo non oportebat dici, quia audiſti uocem vxoris tuę: ſed quòd diceretur, quia comediſti de ligno, de quo pręceperam tibi ne comederes.

C Dicendum, quòd fuit conueniens quòd Deus hoc exprimeret. Primò, quia uolebat ſignificare peccatum Adę, & tamen dicendo ſolum; quia comediſti non ſignabatur peccatum eius ſufficienter, quia poterat comedere, & quod non peccaret: vtpote ſi comederet per ignorantiam, uel ſimiliter daret ei de illo ligno, non dicendo quòd dabat de fructu illius: ſi enim poſſet ignorare, poſſet non peccare: cum autem dicitur. Quia audiſti vocem uxoris tuę, & comediſti, ſignatur quòd ſciens & uolens comedit, ut complaceret uxori: ideo certius ſic ſignabatur peccatum, quàm aliter.

Secundo fuit factum ad oſtendendũ id, in quo fuit radix peccati uiri, ut & cognoſcatur differentia peccati eius à peccato Euæ: Eua enim peccauit, quia credidit ſerpenti putans ſe poſſe effici ſicut Deus erat: ideo deſiderans hoc comedit, ſi autem Adam crede-
D ret hoc: & ideo comederet deſiderans idem, quod Eua, diceretur audiſſe vocem ſerpentis, & non vocem Euæ, cum ab Eua non eſſet principium vocis illius: & tamen Adam non credidit ſe poſſe effici, ſicut Deus erat: neque in ligno eſſe talem virtutem, vt id præſtare poſſet, ideo neque illud concupiuit cum ſciret eſſe impoſſibile: vnde non comedit Adam ꝓpter illa, quæ dixit ſerpens, & ita non ſeductus eſt, ſed ſolum flexus fuit precibus vxoris, vt id faceret: & hoc erat vox Euæ, & non ſerpentis ideo dicitur, quòd audiuit vocem vxoris ſuæ. Ex hoc autem ſequitur differentia peccati Euę, & Adæ, quia Eua aſſenſit ſerpenti, & Adam aſſenſit Euæ: ſerpens proceſſit decipiendo, & falſum dicendo: Eua proceſſit rogando:
E Eua ergo quæ ſerpenti aſſenſit ſeducta eſt: ſic enim ipſa conqueſta eſt; ſerpens decepit me: Adam autem aſſenſit Euæ; ideo non fuit ſeductus, ſed complacuit roganti: & ita dicit Apoſtolus prima Timor. 2. cap. Adam non fuit ſeductus: mulier autem ſeducta in præuaricatione manſit. Tertio fuit hoc dictum ad aggrauandum peccatum Adæ. Nam ſi diceretur ſolum, quia comediſti de ligno, de quo pręceperam tibi ne comederes, ſignaretur peccatum, & non cauſa peccati: & ita non appereret grauitas peccati: nunc verò ad oſtendendam grauitatem, & ad exprobrandum Adæ, dicitur; Quia audiſti vocem vxoris tuæ, & comediſti de ligno,

Collige differentiã peccati Euę, & Adę in pomo mãducando.

de quo præceperam tibi, ne comederes; ac si dicat ego præcepi ne comederes, vxor tua rogauit, vt comederes, & potius voluisti facere, quod illa rogabat, quàm quod ego præceperam, & ita satis appares reprehensibilis. Nam præceptum magis obligat, quàm preces. Et etiam si Deus non præciperet, sed suaderet non comedere, vxor autem suaderet, standum erat Deo propter suam reuerētiam, sed Adam assensit potius vxori roganti, quàm Deo præceptum danti, ideo fuit multum reprehensibilis: & ad signandam istam redargutionem, immo ad faciendum eam Deus vsus fuit his verbis.

Quæst. 810. Cur Deus dixit, quia audisti vocem vxoris tuę cū posset eā nominare alio modo.

Quæretur quare dixit Deus: Quia audisti vocem vxoris tuæ; cum posset eam vocare alio modo, & non vxorem. Dicendum, quòd fuit primò, quia verum est, quòd erat vxor sua: nam Deus dederat eam ei in vxorem, & ipse vt talem accepit eam, cum dixit: Propter hanc dimittet homo patrem, & matrem, & adhærebit vxori suæ: & erunt duo in carne vna: ecce Adam vocauit eam ibi vxorem: ideo sic Deus debuit eā vocare. Secundò fuit, quia non erat aliquod aliud nomē, quo eam melius posset vocare, quàm nominādo vxorem Adæ: cætera enim nomina minus conueniunt, vt statim dicet. Tertiò, quia voluit Deus ex nomine reddere causam eius, quod dicebat: dixit enim quia audisti vocem vxoris tuæ. i. consensisti ei deprecanti. Causa autem quare assentire ei voluit, fuit, quia erat vxor: vir aūt diligit nimis vxorem suam, quia sunt caro vna, & debet eam diligere, vt corpus suum: sic dicit Apostolus ad Ephes. 5. c. sed sub alijs nominibus non importatur eadem rō dilectionis, ideo nō debuit nominari aliquo alio nomine in pñti, quia non facerent alia ad ꝓpositum. Sed obijcietur ꝙ posset nominare eā alijs nominibus: nam posset vocare eam Euam, & mulierē, aut viraginem, quia ista noīa habebat vt colligit̃ supra 2. c. & 3. & vr̄ ꝙ maximè deberet vocari Eua, q̃a illud est nomen proprium, & tunc maximè conuenienter res nominatur, qñ ex proprio nominatur: sic enim vocatur vir per nomen proprium. s. Adam cum dicatur in his verbis supra 3. c. Adæ verò, dixit Deus, quia audisti vocem vxoris tuæ: poterat ergo dicere: quia audisti vocem Euæ. Dicendum, ꝙ non potuit vocari Eua, q̃a hoc nomen nondum positum fuerat ei, sed Adam postea illud imposuit, vt patet ex ordine literæ supra 3. c. s. & vocauit Adam nomen vxoris suæ Euā, & illud ponitur post maledictionem datam viro, qñ Deus dixit, quia audisti vocem vxoris tuæ. Sed dicetur, ꝙ poterat vocari Eua per anticipationem: licet nondum esset nomē istud Euæ impositum: sicut lignum in quo peccauit Adam, & Eua vocatur lignum scientiæ boni, & mali: & accepit istud nomen post peccatū ex eo quod dixerat serpens: In quocunque die comederitis ex eo aperientur oculi vestri, & eritis sicut dij sciētes bonū, & malum. supra 3. c. & ista fuit vera causa huius nominis, vt supradictum est, & tamen ante tentationem ponitur quomodo vocetur lignum scientiæ boni, & mali. supra 3. c. s. ꝓduxitq; dominus Deus de humo omne lignum pulchrum visu, & ad vescendum suaue: lignū etiam vitæ in medio Paradisi, lignumque scientię boni, & mali. Et ita fit ibi anticipatio, cum nondum positum esset illud nomen. Dicendum, quòd non poterat vocari mulier tunc Eua à Deo stante veritate scripturæ: nam dicitur post illud supra 3. cap. quòd Adam vocauit nomen vxoris suæ Euam. Si autem vocaret Deus mulierem Euam quando dedit maledictionem tunc imponeret ei hoc nomen, ideo non poterat postea illud imponere Adam, & tamen imposuit vt dictum est: ergo non potuit tunc Deus dicere. Quia audisti vocem Euæ. Cum verò obijcitur de anticipatione circa lignum scientiæ boni, & mali. Dicendum

F quòd ista anticipatio potuit fieri quantum ad relationem sacræ Scripturæ, sed non in prolatione Dei: & hoc, quia quando Moyses ista scripsit, erat multum tempus, postquam acciderant, vnde erat iam hoc nomē ligni scientiæ boni, & mali: & ita potuit anticipare in ordine, vt diceret cum ageret de plantatione Paradisi, quòd Deus produxerat in Paradisi medio lignum scientiæ boni, & mali. Secus erat quantum ad Dei prolationem loquendo ad Adam, quia prolatio maledictionis fuit ante impositionem huius nominis Eua ipsi mulieri, vt patet ex ordine literæ. supra 3. cap. ideo non potuit ipse proferendo maledictionem nominare Euam, sed nominauit eam vxorem Adæ. Sed adhuc obijcietur quòd in verbis Dei poterat esse anticipatio: nam ita videtur fuisse in verbis, quæ Deus dixit vetando Adæ lignum, scilicet, Ex omni ligno

G Paradisi comede, de ligno autem scientiæ boni, & mali, ne comedas. supra 2. cap. vbi non solum in relatione scripturæ vocatur lignum scientiæ boni, & mali, sed etiam in verbis Dei. Dicendum, quòd Deus non potuit vocare illud lignum tunc lignum scientiæ boni, & mali, præsupposita veritate sacræ Scripturæ: quia illud nomen scriptum est ex eo, quod dixit diabolus eritis sicut dij scientes bonum, & malum, & tunc non habebat tale nomen, sed quando Moyses scripsit vocabatur iam sic: ideo potuit illud sic vocare vbicunque vellet: verum autem est, quòd Deus loquendo ad Adam non dixit: De ligno autem scientiæ boni, & mali, ne comedas: sed posuit aliud nomen æquiualens, scilicet, de ligno quod est in medio Paradisi, vel vsus est demonstratione dicens: de hoc ligno non comedas si erat præsens, & demonstrare-

H tur ad oculum. Ita in præsenti non poterat Deus dicere: Quia audisti vocem Euæ, quia mulier nondum sic vocabatur, Moyses tamen, quia scripsit hoc multo tempore postquam factum est, poterat ita dicere, scilicet, quia audisti vocem Euæ: & tamen Deus nō vsus esset hoc nomine, sed alio æquiualente in significatione: neque tamen propter hoc est falsitas in sacra Scriptura, quia verba non ponuntur nisi pro significato: ideo vbi opus erat verbis, licèt non prolata fuerint illa eadem verba, quæ scriptura ponit, dum tamen idem significetur per illa, quod per ea, quæ prolata sunt quæcunque illa sint, nihil differt.

Quęst. 811. Obiectio. Cur Eua à Deo saltē nomine Mulieris, vel Viraginis nominata non fuerit.

Sed adhuc dicetur, quòd poterat vocari alijs nominibus, scilicet mulier, & virago, quia ista nomina iam erant: nam Adam vocauerat eam Viraginem dicens: Et vocabitur virago, quoniam ex viro sum-

I pta est. supra 2. cap. & etiam ante maledictionem vocatur mulier. supra 3. cap.

Dicendum, quòd non debuit nunc à Deo vocari mulier, aut virago, vel alio aliquo nomine, sed solum vxor Adæ, primò, quia istud conuenit cuidam modo loquendi rationabili sacræ Scripturæ, & est scilicet, quòd quando scriptura loquitur de Adam, & Eua simul, non vocat eam Euam, aut mulierem, sed solum vxorem: & si loquatur scriptura principaliter de Eua, & consequenter de Adam, non vocat ipsum Adam, sed virum Euæ, si autem per se loquatur de Adam in eo quod non pertinet ad Euam, vel

K de Eua in eo, quod non pertinet ad Adam, vocat eos nominibus proprijs, aut saltem ipsam Euam vocat mulierem. De primo istorum patet, quia supra 2. cap. in fine dicitur. Erat autem vterque nudus, Adam, scilicet, & vxor eius: & non erubescebant. Ecce non vocauit ibi Euam, aut mulierem, sed vxorem eius. Sic etiam patet supra 3. cap. scilicet, vidit, mulier lignum, &c. tulit de fructu eius, & comedit, deditque viro suo, & ita non vocauit eum Adam, vt diceretur, deditque Adæ: & fit ibi sermo principa-

principaliter de muliere, sed non de sola: ideo cum A vir veniat ibi per adhærẽtiam vocatur vir eius, De tertio patet, vt supra 2. dicitur immisit Deus soporem in Adam, quia ibi de solo agitur ipso, & ita sæpe alibi. De illa patet, supra 3.c. scilicet. Serpens erat callidior cunctis animantibus terræ, qui dixit ad mulierem; non vocatur vxor, sed mulier, quia absolutè fit ibi mentio de ipsa: & deinde dicitur, cui respondit mulier, & postea dicitur, vidit itaque mulier, & iterum inimicitias ponam inter te, & mulierem; non vocatur vxor in aliquo horum. Causa istius modi loquendi est, quia Adam, & Eua habebant inter se, maximam attinentiam, inquantum efficiebantur vna caro, ideo quandocunq; possent notificari per nomen vnius attinentiæ melius notificarentur, quàm alijs nominibus, sed quando simul de ambobus ageretur poterant nomi- B nari nomine relatiuo, scilicet vir, & vxor, ideo sic nominarentur, siue principaliter fieret sermo de muliere, siue principaliter de Adam. Quando autẽ de quolibet per se ageretur, non poterant nominari nominibus relatiuis, quia posito vno relatiuo, oportet poni alterum, ideo necesse erat, tunc nominari nominibus absolutis, s. Adam, & mulier, & Eua. Sed in omnibus istis exemplis, quando ponitur nomẽ absolutum, semper ponitur mulier, & nũquam Eua, neq; Virago: causa est, Eua non poterat nominari, quia nõdum adhuc fuerat impositum illud nomen, sed post maledictionem positum est, vt patet præcedenti quæst. & supra 3. cap. postquam autem impositum fuit istud nomen Eua, quomodocunque fit sermo de sola muliere, nunquam vocatur nisi Eua, & causa est, quia mulier est nomen appellatiuum, & non ponitur, nisi in defectũ nominis proprij, inuẽto autem nomine proprio semper illud ponitur: prius autem semper ponebatur no- C men appellatiuum mulier. Nũquam autem vocatur Virago, causa est quia Virago, & mulier pro eodẽ nomine ponuntur, quod patet ex Idiomate Hebræo, vbi solum ponitur Issa loco vtriusq; in Latino autem sermone inueniuntur ista duo nomina, ideo poterat vtrunque poni, sed hoc nomen Virago nõ habetur in Latina consuetudine ad significãdum mulierem, sed solum ad significandam mulierem robustam; hic tamen accipitur solum pro muliere, vt est sumpta de viro, ideo solum in vno loco ponitur, scilicet, vbi ista origo designatur, cum dicitur vocabitur Virago, quoniam de viro sumpta est, & ad hanc deriuationẽ non respondet hoc nomen mulier, quia non benè diceretur, & vocabitur mulier, quia de viro sumpta est. Po- D stea autem nunquam illud nomen repetitur, sed poni tur nomen mulier. Sed nunc, quia fiebat de Adam, & Eua simul mentio, debuit per nomina significãtia attinentiam illorum fieri expressio, ita vt vocarẽtur vir, & vxor, & sic dicitur, ꝙ Adæ dixit Deus, quia audisti vocem vxoris tuæ. Secundò, quantum ad principale fuit hoc, quia hoc nomen reddebat causam rei factę, & non alia nomina: nam dicẽdo, quia audisti vocem mulieris nulla causa audiendi significabatur, quia hoc nomen mulieris nullam attinẽtiam ex se, vel dilectionem signat. Similiter si nomẽ Euæ impositum esset, adhuc illud non poneretur hic, quia neq; illud signat causam, sed nomen vxoris signat istam causam; nam vxor maximè diligitur a viro, sicut dicitur ad Ephes. 5. E c. Viri diligite vxores vestras, sicut corpora vestra, & ipse Adam testatus est hoc in desponsatione sua, dicens: propter hanc dimittet homo patrem, & matrẽ, & adhærebit vxori suę, supra 2.c. ideo nullum aliud nomen fuit conueniens nisi istud.

Quare Eua, nũquã vel tãtum semel fuit vocata Virago.

Sequitur ad maledictionem viri: Maledicta terra in opere tuo, non posuit Deus aliquas maledictiones viro, nisi in acquisitione difficili ciborum, & hoc est

Quæst. 812. Cur Deus hanc solã maledi-

maledictam esse terram in opere eius, quia in terra laborandum esset ei. Sunt autem alia mala, quæ viri patiuntur, vt mors, ægritudines, bella, seruitutes, verbera, subiectio ad alios, & multa genera pœnalitatis, sed de nulla pęnalitate locutus est Deus in maledictione, nisi de difficultate acquirendi cibos, & quia de omnibus his redditæ sunt causæ supra, loquendo de maledictione fœminę, non insistemus nunc in hoc. Mulier enim habuit pœnam in eo, quod pertinebat ad eam, inquantum mulier, & non inquantum indiuiduum speciei humanæ, s. in concipiendo, pariendo, & essendo viro subiectam, vir autem non potuit maledici in eis, quæ pertinerent ad eum secundum sexum, quia nulla talia erant ei pœnalia: fœmina habet opera propria secundum sexum in quibus esset pęna, ideo in illis maledicta fuit. De alijs malis, i. occisione, bello, ægritudine, seruitute, præda, contumelia, & huiusmodi quare non fuerunt posita in maledictione eius, dictũ fuit supra. Nam ad hoc, ꝙ posset aliquod malum poni in maledictione, requirebatur, ꝙ esset generale, & de necessitate eueniens, & quod ad ipsum Adam pertineret, sed illa nominata nõ sunt mala generalia, sed quibusdam eueniunt. Etiam non sunt de necessitate, sed accidunt, & plurima illorum habent pro causa voluntatem humanam: vt bella, occisiones, seruitutes, iniuriæ, contumeliæ, & huiusmodi. Etiam nulla istorum fuerunt in Adam, ideo non debuerunt poni in maledictione eius.

ctionẽ expressit Maledicta terra in opere tuo &c.

Sed obijcietur, ꝙ ex eadem ratione nõ debuit hoc poni in maledictione, quia nõ est hoc generale ad omnes homines, nam ista maledictio est in colendo terram, & non colunt terram omnes homines. Dicendum, ꝙ fuit cõueniens maledictio: Et potest dici vno modo, ꝙ principale quod requirebatur in maledictione erat, ꝙ pertineret ad illum, cui prænunciabatur, ꝙ autem ex illo in alios transiret accidentale erat, licèt ita fuit, quod tota maledictio primorum parentũ trãsiuit in posteros: sed sic erat quod Adam, cui dabatur ista maledictio sustineret hoc malum, quod in ea prænunciabatur, quia ipse fuit vir agricola tota vita sua, iõ conueniens maledictio erat pro eo. Sic etiam erat de muliere, nam dictum est: Multiplicabo conceptus tuos, & in dolore paries filios tuos, & sub viri potestate eris: aliquæ mulieres fuerunt, quæ non passæ fuerunt hoc, quia nunquam conceperunt, neque pepererunt, neque fuerunt sub potestate virorum, sicut quæ manserunt in virginitate per totam vitam, & tamen fuit ista maledictio conueniens Euæ, quia secundum veritatem ipsa sæpe concepit, & sæpe peperit cum dolore, fuitq; viro suo subiecta per totam vitam. Secundo modo potest dici, quia ista maledictio est generalis: nam terra maledicta est, quãtum ad omnes homines, eo ꝙ omnes homines, aut terram colunt, aut cibos acquirant, aut alij pro eis colunt; nam nemo manducat, nisi de cibis de terræ cultura quæsitis, & sic ad omnes peruenit ista maledictio. Tertio potest dici, ꝙ in singulos hoïes istud malũ transiturum erat, nisi homines per prudentiam partim, & partim per tirannidem prouidissent, vt non colerent omnes terram, sed alij pro eis. De prudentia patet, quantum ad institutiones politiarum. Si enim quisque homo per se maneret cum vxore sua, sicut Deus solum instituerat constituendo vnam æconomiam, necesse erat, ꝙ quilibet homo sigillatim acquireret sibi cibos, & ita quilibet cogeretur agros colere, sed constitutio communicationum politicarum facta per humanam prouidẽtiã fuit remedium contra hoc: politica enim communicatio sola habet per se sufficientiam omnium necessariorum ad vitã, & hoc est, quia ciues eius distinguuntur per diuersa opera, & quilibet prouidet multis de

Quæst. 813 Cum oẽs non colãt terrã, quõ vera fit ista pęna Adæ inflicta.

opere

opere ſuo, & ſic omnes habent ſufficientiam ſingularum rerum,& non cogitur quilibet operari circa omnia, ſed circa vnum tantum,ſicut patet,lib.1.& 3.Politicorum: & ita ibi non colunt agros omnes ciues, ſed quidam colunt pro omnibus. De tyrannide apparet, quia ſecundum naturam omnes liberi naſcebantur, quidam tamen ſupergreſſi equitatem naturalis conditionis voluerunt alijs per tyrannidem dominari quouſque eos in ſeruos reduxerunt, illosq; ad opera ſua cogebant,vel de illorum laboribus ſuſtentationẽ violenter accipiebant, quod tamen poſtea quantum ad aliquid tranſiuit in præſtationem iuſtam,& debitam, ſ.ꝙ alicui reddatur tributum,& alicui vectigal, vt dicit Apoſtolus ad Rom.13.c. Adhuc autem per prudẽtiã in aliquibus ablata eſt maledictio iſta data a Deo, in quibuſdam alleuiata eſt,ſ.vt non eſſet tam difficilis acquiſitio ciborum ex agricultura: à principio.n. etat magna difficultas, quia ſolis humanis viribus laborandum erat,poſtea vero per humanam induſtriã inuentum eſt, vt maxima pars ruſticani laboris transferretur ad bruta,ſ.iungendo boues ad aratrum, & iungendo boues ad plauſtrum: nam per hæc minuitur labor humanus,qui a principio totus erat ĩ hominibus. Et hoc videtur inchoatum, circa finem primæ ętatis ſæculi, in qua dicunt, ꝙ Noè excogitauit aratrum, & iunxit ad aratrum animalia, & quædam alia ad induſtriam pertinentia inuenit, & huic videt̃ conuenire illud verbum,ſupra 5.c.Lamech genuit filium, & vocauit nomen eius Noè dicens,iſte conſolabitur nos ab operibus,& laboribus manuum noſtrarum in terra,cui maledixit dominus, & ita Noè inducturus erat aliquam conſolationem, vel diminutionem circa opera laborioſa in terra, cui maledixit dominus, ſ.erit noſter labor deinceps minor colẽdo agros quàm prius,& hoc procedente ætate ſemper magis factum eſt,quia ſunt plures inuentiones circa artes mechanicas: ſed quod ars diminuit de labore,& humana prouidẽtia,hoc natura auget, quia fertilitas terræ quotidie minuitur ſeneſcente mundo, & quia continuè per culturam, & productionem fructuum minuitur eius virtus germinatiua: ideo quanto plus produxerit tanto, minus diſpoſita erit ad producendum. Et ob hoc Deus conuenienter prouidit, vt homines per temporum ſucceſſiones inuenirent plures artes,& maioris excogitationis,per quas ſibi minus laborãdum eſſet in acquiſitione ciborum de terra.Nam ſi continuè deficeret, atq; minueretur virtus germinatiua terræ,& artes nõ creſcerent, eſſet labor noſter continuè maior, & ita efficeretur intolerabilis: ideo qui naturam diminuit, artem adduxit,vt labor,qui ex vna parte creſcit, ex altera minuatur. Quarto poteſt dici, ꝙ iſta maledictio eſt generalis ad omnes homines, quia nullus homo eſt, qui nõ acquirat cibum cum difficultate aliqua cuiuſcunque ſtatus ſit: & cum omnis cibus habeatur de terrę naſcentibus, ſiue in illis qui immediatè habent cibos ex terra,ſiue in eis qui illos ex cultoribus acquirunt, ſit labor quidã,& ſollicitudo animi,& fortè non minor quàm ſit labor eorum,qui ex terra acquirunt, erit generalis maledictio ad omnes ſignata per agriculturam, eo quòd omnis cibus noſter a terra habet originem,& mediante illa cura habeatur.

Humani labores ĩ acquirendis cibis trãſiuerunt, ad bruta.

Quod ars, circa cibos acqrẽdos diminuit,natura quotidie auget.

Quæſ. 824 Si maledicitur terra qũo maledicitur hõ, qui eſt diſtinctus a terra.

Sed quæretur,circa iſtam maledictionem,quomodo pertineat ad hominem: nam non dicitur, maledictus tu,ſed maledicta terra, ſed terra eſt aliquid diſtinctum ab homine,ideo maledicta illa non maledicitur homo,& ſic non erit ad propoſitum. Dicendum, ꝙ iſta maledictio eſt propria maledictio hominis,quia ſignatur difficultas in acquirẽdo cibos,ſed iſtud eſt malum quoddã ſolius hominis, ideo homo maledictus eſt in hoc.Cum autem obijcitur, ꝙ terra eſt diſtincta

F ab homine,dicendum eſt verum eſſe, & tamen ſi aliquod malum eſt in terra,non eſt pro ipſa, ſed pro homine,ideo maledictio illa hominis eſt. Et iſtud apparet ex intentione ſacræ ſcripturę,nam non dicitur abſolutè: Maledicta terra, ſed maledicta terra in opere tuo,ideſt malum eius ad te pertinebit non ad eam, & apparet adhuc per id,quod ſubditur,ſ.ſpinas,& tribulos germinabit tibi: nam non dixit ſimpliciter germinabit,ſed germinabit tibi,ideſt ad damnum tuum. Secundo dici poteſt,quòd eſt maledictio hominis,quia debet conuerti litera per hypallagẽ,ſ. maledicta terra in opere tuo.i.maledictus tu in opere terræ, & tũc eſt veritas plana,& eſt maledictio hominis,& non terrę. Modus autem iſte locutionis ſatis cõuenit veritati ſacræ Scripturæ,vt patet Deuteron.28.c.ſcilicet. Maledictus eris in ciuitate,& agro, quaſi maledictio ſit hominis,& non ciuitatis vel agri: & tamen quaſi idem

G ſit dici,quantum ad rem maledicta ciuitas tua, vel maledictus tu in ciuitate, dicitur ſtatim eodem cap. Maledictum horreum tuum, & maledictæ reliquiæ tuæ, cum tenendo modum loquendi præcedẽtẽ deberet dici,maledictus tu in horreo, & maledictus tu in reliquijs: & ſic pro eodem accipit ſcriptura hic,ſ. maledictus tu in horreo,vel maledictum horreum tuum,ita igitur pro eodem accipiet, maledicta terra in opere tuo,& maledictus tu in opere terræ,ſed dicendo,maledictus tu in opere terrę eſt maledictio hominis, iõ verè pertinet iſta maledictio ad hominem.

H Sed quæretur quæ eſt,vel in quo eſt iſta maledictio terræ,quam Deus prænũciauit, & an ſit terra verè maledicta.Dicendo,quòd propriè accipiendo non eſt terra maledicta,quia maledictio eſt pro peccato,terra autem non peccauit,ideo nõ malediceretur:vir autem, & fœmina peccauerunt, illi igitur maledici iuſtè potuerunt. Secundo, quia maledictio importat malum eius,cuius maledictio eſt,ſed terræ non poteſt eſſe malum,quia non eſt alicui malum,vel bonum,niſi quod ſentit,vel cognoſcit: & de illo gaudere poteſt,vel triſtari: terra autem non poteſt ſentire,ideo nõ eſt ei bonum,neque malum, ideo non poteſt dici propriè maledicta.Sed obijcietur, ꝙ iſtę rationes non ſtent, quia ſerpens non peccauit, & tñ ſerpens maledictus fuit ſupra 3.cap.Dicendum, ꝙ ſunt rationes conuenientes,

Quæſ. [illegible] In quo [illegible] iſta maledictio terræ.

I & verę,vt non malediceretur terra, neque poſſet maledici.cum autem de ſerpente dicitur, poteſt reſponderi vno modo,ꝙ nõ fuit maledictus,quia illud quod dicitur contra ſerpentem videtur eſſe maledictio,ſed non eſt,quia nihil ibi contra ſerpentem dicitur, quod non eſſet futurum,etiam ſi non eſſet Eua tentata per ſerpentem,& etiam ſi Deus non diceret contra ſerpẽtem illa verba,quæ videtur dixiſſe,vt oſtenſum fuit ſupra,cum ageretur de ſerpente. Secundo poteſt dici contra ſerpentem æquum erat proferri maledictionem,ſiue ueram,ſiue apparentem,& tamen non contra terram.Primo,quia ſerpens fecit,aut per ſerpentẽ factum eſt aliquid malum contra mulierem,ſ. ꝙ deciperetur ad peccandum, per terram autem nihil factũ

K eſt.Secundo,quia licèt ſerpens ſecundum veritatem, nihil fecerit eorum,quæ per ipſum facta ſunt, ſed dæmon omnia fecerit,videbatur tamẽ ipſe feciſſe,& ſcriptura ita loqtur de eo,quaſi ipſe fecerit. Et ponit cauſas veriſimilitudinis,ſ. ꝙ ſerpens erat callidior cunctis animantibus terræ: vnde dixit ad mulierem, cur pręcepit vobis dominus &c.ideo debuit poni maledictio de eo, cum videretur mala feciſſe, & ei attribui illud malum factum,ſ.ꝙ mulierem decepit:terra autem,neque fecit aliquid, neque feciſſe videtur, ideo non eſt ſimile.Tertio,quia mulier putauit,quòd verè ſerpens deceperat eam, & non diabolus, & habebat cauſam querelæ contra ſerpẽtem, vnde cum peteretur ab ea, quare

quare comediſſet de ligno vetito reſpondit: Serpens decepit me ſup.3.c. Aequum ergo erat ei inferri maledictionem ſaltem apparentem, cui mulieri appareret, ꝙ ſerpens illud feciſſet contra eã. Et ita fecit Deus loquens contra ſerpentem, quaſi ipſe verè feciſſet illud dicens, quia hoc feciſti, maledictus eris inter omnia animantia, ſed de terra non fuit ſic, quia nullam cauſam querelæ habuit mulier contra terram, ideo non debuit terra maledici verè, neque apparenter.

Determinatio.

Quarto poteſt dici, ꝙ adhuc rationes duæ ſuprapoſitæ ſtant pro terra, & non pro ſerpente, & maximè ſecunda, quia licèt ſerpens non poſſit peccare, cum tamen ſit animal poteſt ſentire bonum, & malum, ideo potius ei poteſt malum inferri, quàm terræ, quæ neq; poteſt ſentire bonum neque malum. Dicendum igitur, ꝙ multa differentia eſt inter ſerpẽtem, & terram: ſerpens enim non debuit verè maledici, neque maledictus eſt verè, ſed debuit maledictio dari ad apparẽtiam, & ita factum eſt, nam prima maledictio fuit ei ſupra 3.cap. Terra autem non debuit maledici verè, neque apparenter, non verè, quia nihil mali fecit, non apparenter, quia nihil feciſſe viſa eſt: & ita fuit, quia neque maledictionem aliquam protulit Deus contra terram, ſed ſolum contra virum, & fœminam, & ſerpentem. Cum autem obijcitur, quòd maledicta fuit terra: dicendum, quòd non fuit maledictio terræ, ſed hominis in terra, quia quicquid illud mali eſſet non fuit terræ, ſed hominis, vnde in maledictione viri ponitur id, quod de terra dicitur, ſcilicet Adę quoque dixit Deus, maledicta terra in opere tuo.

Quæſt. 816 Quid importet nomine maledictionis terræ.

Sed quæretur, circa hoc, quid importetur nomine maledictionis terræ, nam cum Deus dixerit maledicta terra in opere tuo, & verba Dei non ſint ſuperflua, neceſſe eſt aliquid importari per maledictionem, & quia maledictio a malo dato dicitur, neceſſe eſt aliqđ malum datum eſſe in terra, quod nomine huius maledictionis ſignificetur. In contrarium dicunt aliqui, ꝙ nullum malum ſit datum terræ, quod ſignificetur per maledictionem, ſed quicquid nunc ſit in terra, illud prius eſſet in ea ſecundum naturã, quia Deus non mutat naturalia propter peccatum etiam in peccantibus, a fortiori ergo non mutabuntur in non peccantibus, dæmones enim grauiter peccauerunt, & tamen naturalia manſerunt eis integra poſt peccatum, vt dicit Dionyſius lib. De diuinis nominibus, ca.4. Ergo a fortiori terra, cum non peccauerit, non mutaretur in ea aliquid de eo, quod in ipſa erat naturale, ſed omnia quæ fuerunt ei ante peccatum Adæ erant naturalia, ergo non fuit aliquid mali in ipſa ſecutum, quod prius nõ haberet. Et ſi aliquid mali importatur nomine maledictionis, illud prius erat in terra. Secũdo patet hoc in homine, qui verè peccauit, tam maſculus quàm fęmina, & tamen non fuerunt naturalia mutata, ſed ꝑdita ſolum dona gratuita, ergo in terra quæ non peccauit, non mutarentur naturalia. Et ita ſi aliquod malũ fuit in terra, quod importetur nomine maledictionis illud eſſet naturale, & non eſſet datum propter peccatum hominis, quod in ea futurũ eſſet, etiam ſi homo nunquam peccaret. Sed obijcietur, quòd Deus malediceret terræ inferendo ei aliquod malum, licèt non peccaſſet, & fieret hoc propter hominẽ, ſicut pecus, cum quo homo coit, occiditur, ſ. quia lapidatur. Leuitic.20.cap. Et tamen illud pecus non peccauit, neque ſciuit quid in eo factum eſſet; ſimiliter bos qui occidit hominem non peccat, quia non intelligit, & tamẽ iubetur occidi: Exod. 21.c. Dicendum, quòd iſta nihil probant, quia vt oſtendimus ſupra, loquẽdo de maledictione ſerpentis non probant iſta, quod ſerpẽs deberet verè aliquod malum pati propter diſſimilitudines ibi oſtenſas, de quo etiam tetigimus, ſupra 3. cap.

A quæſt, 17. ergo a fortiori non deberet maledici terra aliquod malum recipiendo. Cauſa huius, quia in animalibus, quæ ſunt determinata indiuidua, & cito peritura, non eſt inconueniens, quòd pro nulla, aut leui cauſa fiat eis aliquod malum, & occidantur: Secus de eis, quæ ſemper manſura ſunt, vnde inuenimus, quòd Deus iuberet ſæpe occidi animalia, quæ nihil mali egerant, vt in caſibus allegatis. Et quando in aliqua ciuitate erant idolatræ occidebantur habitatores, & ẽt omnia animalia, quæ ibi erant: Deuter.13.cap. Similiter, quando miſit Deus ad faciẽdum vltionem de Amalachitis iuſſit occidi homines, & omnia animalia ipſorum lib.1.Reg.15.capit. Et quia Saul non fecit illud, ſed ſeruauit pecora optima, ablatum eſt ei regnũ, B eodem cap. & lib.1. Paralip. c.10. Sed iſta erant quædã indiuidua animalium cito peritura, etiam ſi Deus nõ iuberet illa occidi, quia homines ex alijs cauſis illa occiderent, vel per ſe interirent, ideo non oportebat q̃ri multam cauſam ad hoc, ꝙ Deus illa iuberet occidi: ſecus eſt de eo, quod fieret circa totam vnam ſpeciẽ, nam ſpecies quælibet manet, indiuidua autem nõ manent, ideo circa ſpecies non mutat aliquid Deus, ſed circa indiuidua. Et iſta eſt cauſa, quare ſerpens non verè maledictus eſt per ea, quæ dixit Deus de ſerpente, ſupra 3.cap. quia ſi illa mala darẽtur ſerpenti, & prius ei non competiſſent, non ſolum fieret illud circa illũ ſerpentem, qui locutus eſt Euæ, ſed circa omnes ſerpentes, cum omnibus competat comedere terram, & ſuper pectus moueri, & inimicitias habere ad homi- C nem, & tamen circa totam ſpeciem non erat aliqua cauſa faciendi hoc. Sicut diximus ſupra, c.3. quæſt.17.

Secundò, quia quicquid fit circa aliqua indiuidua animalia non eſt mutatio aliqua in natura, cum nullũ occidens iſtorum, ideſt occidi ſic, vel ſic ſit alienum ab his indiuiduis, ſed quicquid de nouo fiat circa ſpeciem, vel naturam eſt mutatio naturæ, quia natura rei ſemper eſt eadem quomodocunque eſt, & non accidit ei hoc, vel iſtud: ideo ſi aliquid de nouo fieret, circa naturam, ſiue addendo, ſiue minuendo, eſſet mutatio naturæ, & hoc eſſet contra prouidentiam Dei. Circa indiuidua autem quicquid fiat, non eſt alienum naturæ, quia indiuidua cum ſint materialia, tranſmutan- D tur, & quid eis accidat, non eſt contra naturam, neque mutatio in natura, & ſic Deus indiuidua aliqua animalium iubet interdum deleri, ſed totam vnam ſpeciem non ſolum non iubet deleri, ſed neque ipſe delet, & non ſolum non delet, ſed neque immutat ſpeciem aliquam in aliquo, ſed omnia perſeuerãt ſub eis legibus, ſub quibus Deus ea condidit.

Ex hoc autem apparet, ꝙ ſi Deus non immutat aliquid circa aliquam ſpeciem animalium, adhuc multo minus mutabit circa terram, quia propinquiores ſunt ſpecies animalium ad mutationem, quàm terra propter ſingula indiuidua mutari. Etiam facilius erat perire quamlibet ſpeciem quàm terrã, quia ſpecies manent, dum manent indiuidua, quia deſtructis primis ſubſtantijs impoſſibile eſt aliquid aliorum remanere, vt dicit Ariſt. in Prædicamento ſubſtantiæ: perire au- E tem indiuidua facilius eſt, quia quodlibet per ſe perit. Non eſt ſic de terra: ſic dicitur Eccleſiaſt.1.c. Generatio præterijt, & generatio aduenit: terra autem in ęternum ſtat. ideo circa terram nõ faceret Deus aliquam mutationem.

Quæſt. 817 Obiectio contra ſuperiora.

Sed adhuc obijcietur, quod interdum Deus faciat, circa terram mutationem propter homines, nã Deus fecit, ꝙ ciuitas Iericho tota corruerit ex fundamentis, & iuſſit non habitari eam, ideſt non ædificari muros eius: Ioſue.6.c. Etiam quando in aliquibus ciuitatibus morabantur idolatrę, iubebat dirui eas vſque ad ſolũ, & non ædificari in perpetuum, neq; habitari, ſed eſſe

tumulum

tumulum æternum: Deuter.13.c. Dicendum, quòd
istud nihil probat, quia ibi non est aliqua mutatio facta circa terram, sed circa ædificia, ꝙ deleantur, atque
diruantur vsque ad terram, ipsa vero terra maneat sicut prius. Et adhuc apparet istud, quia si esset mutatio
facta circa terram, non posset fieri per homines, sed ꝑ
solum Deum qui potest alterare qualitates rerũ, quas
condidit, & tamen fiebat per solos homines, quibus
iubebat Deus hoc facere, Deuter. 13.c. ergo non erat
ista aliqua mutatio terræ, sed humanorum ædificiorum, ideo non sequitur ex hoc, ꝙ deberet fieri aliqua
mutatio circa terram. Sed adhuc obijcietur, ꝙ Deus
vere mutat terram alterando eam secundum qualitates a priori statu, & cõditione propter homines, sic patet in terra Sodomorum, cuius quatuor ciuitates cũ
tota terra adiacente subuertit: & cum prius esset vallis amenissima sicut Paradisus Domini, vt dicitur hic
in litera, conuertit in mare salsissimum, vel lacum bituminis. Et non solum fecit illi terræ hoc, vt patet Sapien.10.cap. sed etiam promisit ita facere terræ iudeorum, quando peccarent: Deuter.29.c.s. dicetq; sequẽs
generatio, & filij, qui nascentur deinceps, & peregrini, qui de longè venerint videntes plagas terræ illius,
& infirmitates, quibus eam afflixit dominus sulphure, & solis ardore comburens, ita vt vltra non seratur
nec virens quippiam germinet in exemplum Sodomæ, & Gomorræ, Adamæ, & Seboin, quas subuertit
Dominus in ira, & furore suo, & dicẽt omnes gẽtes;
quare sic fecit Dominus terræ? quæ est hæc ira furoris
eius immensa? & respondebunt, quia reliquerunt pactum domini, quod pepigit cum patribus eorum. Neque illi soli terræ facturus erat Dominus hoc, sed etiã
alijs terris facere consueuerat propter homines reddẽdo terras maledictas propter homines peccatores,
aut abundantes frugibus propter iustos. Sic dicitur,
psalmus 106. Posuit flumina in desertum, & exitus
aquarum.

Quæst. 828 Diluuntur obiecta superius.

Respondebitur, quòd hoc non stat, quia hoc fit
circa terras particulares: maledictio autem si a Deo
daretur terræ, esset generalis ad totam terrã, & istud
est inconueniens, nam ꝙ circa aliquas terras particulares fiat immutatio non est incõueniens, sicut quòd
fiat circa aliqua indiuidua alicuius speciei animalium
ꝙ pereant, circa totam autem terram esset inconueniens, sicut est inconueniens fieri mutationem circa
speciem totam, vt supra diximus. Et tamẽ si Deus maledicerer terræ propter peccatum hominis inferendo
ei verè aliquod malum, esset necessario circa totã terram istud malum, cum non esset causa quare magis,
circa vnam partẽ, quàm circa aliam. Potissimè, quia si
vnam partem malediceret, & nõ alteram, iret homo
ad habitandum in parte illa, quæ non esset maledicta,
& quia maledictio eius erat in opere terræ, euaderet
homo maledictionem Dei contra se datam habitando in terra non maledicta: hoc aũt est inconueniens,
quia homo non poterat effugere pœnam Dei contra
se datam: ergo tota terra esset maledicta. Secundo,
quantum ad principale, quia fieri mutationem circa
quasdam terras particulariter non est inconueniens,
fieri autem circa totam terram erat inconueniens primo, quia mutata aliqua parte terræ non mutatur natura terræ, sed mutatur vnum indiuiduũ, quia mutatur
vna pars, circa indiuiduum autem est motus, & nõ circa speciem, quæ semper vno modo se habet. Secundo, quia facta mutatione circa aliquam partem terræ,
nõ mutabatur aliquid de eo, quod Deus in creatione
dederat terræ, vt conditionem eius: si autem esset maledictio circa totam terram, auferendo aliquid de virtute germinandi, & fertilitatis, quam a principio ei
Deus dederat, mutabatur ipsa natura, & erat quasi e-

F mendatio eius, quod Deus instituerat, facere autem
hoc esset contra conditionem prouidentiæ, & gubernationis Dei, secundum quam administrat res cõseruando in eis id, quod semel dedit. Tertiò & principaliter, quia fieri mutationem circa aliquam partem terræ non est inconueniens, cum etiam naturaliter hoc
fiat, sed circa totam terram non est possibile fieri mutationem abstrahendo eam a conditione sua, & transmutando eam in aliam non suam. Et causa est primo,
quia omnis actio in natura habet ortum a cęlo, quod
est primum alterãs, & virtus in inferiora descẽdit inde. lib.1. Meteor. & lib. de Generatione: sed corpora
cœlestia non possunt respicere totam terram vno, &
æquali aspectu, aut similiter diffundere lumen ad omnes partes terræ: lux tamen cœlestis est prima qualitas alteratiua in tota natura, ideo non est possibile,
G ꝙ corpora cœlestia inducant in omnes partes terræ
vnum, & eundem effectũ, sed potius inducunt simul
in diuersis partibus terræ contrarium, quia in quibusdam partibus desiccant, in alijs humectant, sed vnius
transmutationis est vnicus terminus, ideo si tota terra transmutaretur, in totam introduceretur vna qualitas, & istud est impossibile naturaliter, vt diximus.
Et ista est vna de causis, quare diluuiũ vniuersale non
possit fieri secundum naturam, vt probãt Philosophi,
& etiam perspectiui, s. quia non poterant corpora cœlestia influere eodem modo circa totam terram, diluuium autem particulare fieri potest, & sæpe factum
est, vt est diluuium Deucalionis, & diluuium Ogygij:
& talia diluuia concedunt Philosophi, cũ conueniant
principijs naturæ: diluuium autem vniuersale, neque
concedunt vnquam fuisse, neque esse possibile, quia
in natura non habet causam sufficientem: terra ergo
H tota non potest secundum naturam incedere in aliquod vnum malum. Secundo, quia partes singulatim
terræ possunt habere aliquas conditiones vltra naturam, aut contra per accidens, tota autem terra simul
quicquid habet est naturale, sicut quilibet homo potest aliquid habere, quod accidit homini, & tamẽ nõ
est aliquid in hominibus omnibus æqualiter, quod sit
accidens homini, sed est naturale, aut specificum, vel
speciem consequens, ideo tota species non potest alterari, quia non potest induci aliquid in speciẽ, quod
non habuerit, quia nihil accidit ei, neque potest tolli
id quod haberet per transmutationem in aliam qualitatem, quia tunc desineret esse naturale id, quod aliquando fuerat. Tertiò, quia videmus fieri per naturã
tales transmutationes circa aliquas partes terræ, qua-
I les Deus facit super naturaliter, nam sicut Deus terrã
Sodomorum subuertens cõuertit in mare salsissimũ:
infra 19.cap. & hic in litera, ita & naturaliter per terrę
motum multæ vrbes, & regiones subuersæ sunt, ita vt
non manserint ibi, nisi magni lacus, sicut Seneca dicit lib. de Quæstionibus naturalibus. Et sicut propter
malitiam hominum Deus reddit aliquam terrã ineptam ad fructificandũ, cũ prius esset fructifera, ita &
naturaliter fit mutatio ista, & multo maior, de primo
sicut dicitur, psal.106. Posuit terram fructiferam in salsuginem, & Deuteron.28.c. dicitur sit cœlum, quod
supra te est, æneum, & terra, quam calcas, ferrea, det
K Dominus imbrem terre tuę puluerem, & de cęlo descendat super te cinis, donec conteraris. De secundo
patet, quia hoc idem fit naturaliter: scimus enim aliquas terras quondam fuisse vberes, nunc vero lapsu
temporis steriles factas, & secundum diuersum aspectum, & conditionem cęli non solum hoc, sed etiam
maria mutantur in terras, & terra in maria, plurimas
harum mutationum, ponit Ouidius lib.15. Metamo.
scilicet.

Vniuersale diluuiũ non potest fieri secundum naturam fieri.

Vidi ego, quod fuerat olim solidissima tellus

Esse

Esse fretum, vidi factas ex equore terras,
Et procul a pelago conchæ iacuere marinæ.
Et vetus inuenta est in montibus anchora summis.

Ex hoc igitur patet, quòd non erat aliquod inconueniens, aut mirandum valdè, quòd Deus faceret aliquas mutationes circa aliquas terras particulares, cũ etiam hoc secundum naturam fiat, & sic Deus lædendo terram non exit ab eo, quod secundum naturam ei esse poterat, sed permutari totam terram circa aliquid, quod prius haberet naturaliter, non potest accidere secũdum naturam, ideo neque Deus illud facit, licèt facere possit, & ita credi potest, quòd non fuerit aliquod malum inflictum toti terrę, quod importetur nomine maledictionis eius.

Quæst. 829. An in maledictione terræ malũ aliquod ei vniuersale sit inductũ.

Sed adhuc aliquis dicet, quòd fuit aliquod malum super totam terram inductum signatum nomine maledictionis, & istud est quædam deterioratio, quæ fit continuo in terra propter vetustatem, & quotidianã germinationem: quanto enim plus terra germinat, tanto plus exhauritur virtus eius, vt minus postea germinare possit, sicut fit in terris nostris, quas colimus, quia alternis annis terram colimus serendo, vt quiescendo efficiatur vberior per hoc, ꝙ non exhauriatur virtus illius, & ideo dicimur innouare noualia, extra de verborum significa. c. innouate nouale: Circa totã terram idem fiet cum a diuersis hominibus per diuersas partes orbis colatur, & quãto terra efficitur minoris virtutis, aut fertilitatis tanto maiori conatu, & labore opus est circa eam ad hoc, ꝙ germinet ad sufficientiam, & maiores partes terrę necesse est coli, & ita ampliabitur labor cum cultu. Sed dicendum, ꝙ non est istud malum terræ, quod importatur nomine maledictionis, quia licet verum sit, ꝙ deterioratur terra continuè diminuta virtute eius hoc modo, sed quantum ad Adam non habebat locum; primo, quia istud fit, quando eadem terra sæpe colitur, & tamen Adam, q. erat primus homo poterat colere semper terras nouas, ideo nunquam istud malum ipse experiretur, & tamen necesse est istam maledictionem nõ solum ad nos extendi, sed etiam ad Adam principaliter pertinere, cum ei daretur, ideo non intelligebatur sic, cũ isto modo non pertineret ad Adam. Secundo, quia etiam si Adam nõ coleret semper terras nouas, adhuc non conueniret ei maledictio ista, quia innuitur, ꝙ statim, vt Adam de Paradiso eiectus est apprehẽdit eum ista maledictio, cum dicatur in sudore vultus tui vesceris pane tuo, donec reuertaris in terram, de qua sumptus es. Et ita signabat, ꝙ hoc malum semper esset continuum, & maneret per totam vitam Adæ, & tamẽ nõ poterat ista deterioratio terræ incipere statim, vt Adã de Paradiso expelleretur, quia etiam si easdem terras semper coleret, non deteriorarent illę statim, sed post multum tempus, & ita circa finem vitæ Adæ inciperet maledictio illa terræ, & tamen signatur incœpisse statim, ergo non sic intelligitur. Tertio, quia si hoc esset in maledictione principalius, videtur quòd deberet venire tam super Adam, quàm super posteros, cũ peccatum esset illius, propter quod sequebatur maledictio, & tamen istud principalius veniret in nos quã in Adam: quia terra quotidie magis deterioratur, & minus fructifera fit: ergo non est ista pęna, quã Deus prædicit. Quarto, quia non est verè pęna id, quod accidit secundum naturam, & tamen deteriorari quotidie terram, minuique virtutem eius per culturam est naturale, ideo non prænunciaretur talis deterioratio in maledictionem. Sed videtur, ꝙ fuit ista maledictio terræ aliqua generalis diminutio virtutis, & non videtur inconueniens esse poni tunc istam maledictionem, & diminutionem, cum in diluuio fuit simile factum, nã certissimè diminuta fuit virtus terrę nascen-

[...]st. 830 [...] male- [...] ter- [...]erit [...] cumi- [...] virtu [...] uer- [...]

A tium, ex quibus nutrimur, & consequenter vita humana subito breuiata est, cum in tota prima ætate seculi fuisset vita hominum quasi æqualis ferè vsque ad mille annos viuentium, & quia illa deterioratio diluuij inducta fuit per peccatum, simile potuit induci deterioratio in terram vniuersaliter peccante Adam & Eua; & adhuc magis videtur, ꝙ ibi locum habuerit, quàm in diluuio, quia in diluuio non peccauerũt omnes, & inducta est illa generalis deterioratio: ergo fieret potius peccante Adam & Eua, vbi omnes peccauerunt, quia soli duo tunc erant, & ambo peccauerãt, & etiam in Adam omnes nos peccauimus, ad Roma. 5. c. Dicendum, ꝙ nõ est simile in vtroque. In diluuio enim fuit inducta vera deterioratio in terra vniuersaliter, peccante autem Adam non fuit inducta aliqua

B deterioratio, neq; trãsmutatio ab eo, quod erat prius, quod apparet. Primo, quia in diluuio fuit aliquid corporale, quod verè lęderet terram, s. ipsę aquæ diluuij, quæ abraserunt superficiem terræ in qua erat vis germinatiua, & intratio aquarum salsarum maris super terram, & tamen salsedo corrumpit vim germinatiuam, ideo potuit terra tota lædi, quia super totam eã fuit diluuium, sed peccante Adã non fuit aliquid corporale super terram inductum corrumpens terram, cum nihil tale legatur, & si fuisset aliqua talis immutatio vniuersalis, non taceretur, ideo non est concedendum, ꝙ aliquid mali corruptiui corporaliter fuerit inductum super terram peccante Adam. Secundo, quia si aliqua maledictio diminutionis fuisset inducta ĩ ter-

C ram peccante Adam, apparuisset in effectu, sicut apparuit malum deductum per diluuium, & tamen non apparuit: patet hoc, quia post diluuiũ abbreuiata est vita humana propter malam nutritionem terræ nascentium debilitatorum ex terra corrupta, quia ante diluuium erat vita longissima, & statim fuit valde breuis, nam factum fuit sic peccante Adam. Sed obijcietur, ꝙ hoc non valet, quia in diluuio apparuit abbreuiatio vitæ facta, quia ante diluuium erat cognita vita hominum, sed non potuit cognosci peccante Adam diminutio aliqua eo, ꝙ nulla vita præcessit aliorum q. non peccassent, & tamen futura esset maior vita Adę & filiorum suorum, si non peccassent: & ita propter peccatum diminutum est id, quod aperiturũ erat de

D longitudine vitæ hominum, si non peccassent. Dicendum, ꝙ ista obiectio non procedit primo, quia nõ cõstat de veritate eius, cum nullorum hominum vita ꝓcesserit: ideo argumentum istud nullius efficaciæ est. Secundo, & præcipuè, quia si aliqua diminutio vitæ eius, quæ futura erat, facta fuisset propter peccatum Adæ, fuisset in posteris continuata, vt semper magis abbreuiaretur, sicut in diluuio deteriorata terra per aquas corrupta fuerunt terræ nascentia, & vita abbreuiata: sed non statim fuit tota abbreuiatio, immo successiuè facta est: nam illi, qui statim post diluuium nati sunt viuebant vsque ad quadringentos, & plures annos, & in breui decurtata fuit vita, vsque ad centum quadraginta, & pauciores annos, sed nõ fuit sic in pri-

E ma ætate post peccatum Adæ: nam nulla abbreuiatio vitæ fuit facta in toto illo tempore, cum alij in eadem ætate vixerint adhuc pluribus annis quàm Adam, vt patet, supra 5. cap. Nam & Noë qui fuit vltimus in illa ætate, vixit longiori tempore quam Adam, quia vixit nongentis quinquaginta annis, supra 9. cap. Adam autem solis nongentis triginta supra 5. c. Ideo non fuit facta aliqua abbreuiatio vitæ propter peccatum Adæ, sicut in diluuio.

Quæst. 831. An pecc. eorum qui ante diluuiũ peccauerunt, ita fuerit causa maledictionis terræ, vt pec. Adæ.

Sed adhuc dicendum, ꝙ peccatum Adæ, & eorum qui in diluuio fuerunt, non fuit similiter causa pœnæ: primo, quia cum Adam peccauit, omnes homines peccauerunt, nam soli Adam, & Eua erant, & isti

pecca-

peccauerunt,& sic totus mundus poterat dici peccas-
se potissimè, quia non solum Adā peccabat in se, sed
etiam in eo peccabant omnes homines : ad Roma.5.
cap. tempore diluuij non peccauerunt omnes homi-
nes, quia aliqui erant iusti, sicut Noè, qui inuenit gra-
tiam coram domino, supra 6.& Eccle.44. & ad Hebr.
11.c.Ideo peccante Adam videtur,quòd iustius pote
rat infligi malum terræ, quia omnes homines pecca-
uerunt,quàm tempore diluuij,quando non peccaue-
runt omnes.Secundo, quia post peccatum Adæ viue-
bant ipsi peccatores,qui malum tolerare poterant ꝑ
peccato , ideo non videbatur inconueniens maledici
terram in pœnam eorum.Sed in diluuio non erat sic,
quia per aquas diluuij perierunt omnes peccatores,
& post diluuium non mansit de illis aliquis,ideo non
videt̄,quòd debuit terra deteriorari, tunc in pęnā pec
cati,cum nō maneret aliquis de peccatoribus, qui pę-
nam illam sustineret pro peccato,sed soli iusti mans-
runt, quibus non erat ęquum inferri pęnam pro pec-
cato eorum,qui iam in diluuio perierant suscipientes
pœnas debitas,ideo non debuit deteriorari aqua in di
luuio in pęnam peccati.Sed dicendū, quòd licèt non
debuit terra maledici in diluuio propter peccata eo-
rum,qui ante diluuium peccauerant,factum est sic,ꝙ
terra verè deterioraretur in diluuio transmutando eā
ab eo,quod prius erat,& peccante Adam non fuit ve-
rè transmutata ab eo,qđ prius erat, sicut patet ex dua-
bus rationibus positis præcedenti quęst.Adhuc est ter
tia ratio,quia ex verbis sacræ Scripturæ istud apparet,
nam pro peccato Adæ nō dicitur,terra maledicta,aut
deteriorata simpliciter, sed dicitur maledicta terra in
opere tuo, ac si dicat non erit verè maledicta, sed in
opere tuo.In diluuio autem signatur terra deteriora-
ta verè inquantum dicitur sup.6.c. Et ego disperdam
eos cum terra,& ita terra disperdita est. Similiter sup.
8.cap.dicitur,nequaquam vltra maledicam terræ pro
pter homines, & ita signatur, ꝙ in diluuio fuerat ter-
ra maledicta. Dici tamen potest, ꝙ pro peccato Adæ
nō fuit verè terra in aliquo deteriorata,& in diluuio,
quando non manebant qui peccauerant,fuit verè de-
teriorata,& causa est, quia terra non deterioratur ve-
rè propter peccatum saltem directè,ideo licèt peccan
te Adam peccauerint omnes homines, non fuit ter-
ra deteriorata. In diluuio autem verè deteriorata est,
quia nō fuit factum propter peccatum directè,sed vi-
detur læsio illa facta propter duo. Primo, quia fuit fa-
cta,quasi non posset excusari: decreuerat enim Deus
diluuio disperdere homines, & non poterat esse il-
lud nisi vniuersale, sed illud non poterat fieri quin lę-
deretur terra abrasa superficie eius, ideo dato diluuio
oportebat lædi terram,& quia diluuium factū est pro
pter eos qui peccauerant, fuit deteriorata terra ꝑpter
eos, & hoc fuit indirectè factū, quia non fuit ad hoc,
quòd paterentur aliquid illi in deterioratione terræ,
sed quia nō poterant illi in diluuio pati, quin terra de-
terioraretur. Secundo potest dici, quòd fuit non pro-
pter peccatum aliquod pręteritum,sed ad euitandum
peccata futura: nam si homines viuerent longissimè,
sicut in prima ætate, facerent multa mala; voluit au-
tem Deus abbreuiare vitam eorum, ne tam grauiter,
& diutius peccarent, & quia vita abbreuiatur ex con-
ditione nutrimenti,quod non præstat virtutem suffi-
cientem,& nutrimentum est a terra, deteriorata ter-
ra,& corruptis nutrimentis,breuiabit vita: ideo Deus
volens abbreuiare vitam sequētium hominum,indu-
xit diluuium quod corrupit terram, & hoc non fuit
pro aliquo peccato,sed ad euitandum futura peccata.
Sic patet,supra vj.cap,s. Videns Deus,ꝙ multa malitia
hominum esset in terra,& cuncta cogitatio cordis in-
tenta esset ad malum omni tempore,pęnituit eum,ꝙ

F hominem fecisset in terra, & præcauens in futurum,
delebo,inquit, hominem &c. & ita diluuium non so-
lum fuit inductum in pęnam peccatorum præterito-
rum, sed etiam potius præcauendo in futurum, ne
aliàs fierent.

Dicendum igitur,quòd maledictio, de qua dicitur Quęst. Dete- natio- rioris
peccante Adam,maledicta terra in opere tuo, nō fuit
aliqua deterioratio vera facta in terra, aut transmuta-
tio,ab eo quod Deus in creatione dederat ei, sed man
sit in eadem conditione fertilitatis, & salubritatis, in
qua fuerat creata,sed dicitur maledicta terra in opere
hominis.s. ꝙ non fuit in terra malum aliquod, quod
non esset prius, & tamen fuit malum homini in ope-
rando terram,quod malum non fuerat futurum ho-
G mini, si non peccaret. Et hoc est,quia si non peccaret
homo, maneret in Paradiso Terrestri:vbi ex cōditio-
ne loci esset omnis vbertas fructuum ad vitam, & nō
oporteret pro eis laborare, post peccatum autem fuit
homo de Paradiso expulsus positus in terra hac, quæ
fructus non præstat sine labore multo,& sine impedi-
mentis:Paradisus enim ex conditione sua præstare ha
bebat omnem abundantiam sine labore, ideo non so
lum præstaret eam ante peccatum,sed etiam post pec
catum si ibi homo maneret:terra ista ex sua conditio-
ne habet præstare ista cum defectu, & impedimento,
ideo cultura multa indiget. Et si homo ante peccatū
poneretur in terra ista, haberet cibos cum labore, si-
cut nunc habet, si vero homo post peccatum mane-
ret in Paradiso haberet sine labore aliquo cibos, quia
H locus de se omnia præstabat,ideo Deus hominem in-
nocētem, qui in nullo peccauerat,quia nihil mali me
ruerat,posuit in loco, vbi sine vlla pęnalitate vitā age-
ret,s.in Paradiso Terrestri. Ipsum vero postquam pec
cauit,quasi pęna dignum expulit de Paradiso,ponens
in loco,vbi sine magnis difficultatibus vitam non age
ret, ideo non fuit propter peccatum hominis mutata
natura locorum, sed homo propter peccatū fuit mu-
tatus de loco bono in non bonum,qui tamen prius ta
lis erat,quia talis conditus erat, sed pro homine non
erat,immo pro animalibus,sed quia homo peccando
non intellexit, comparatus est iumētis insipientibus,
& positus est in eodem loco, in quo illa,sicut durities
I carceris non mutatur propter conditionem hominis
iusti,aut peccatoris, sed homo mutatus de iustitia in
peccatum transfertur de loco libero in locum carce-
ris. Et ita ante peccatum, non erat maledicta terra in
opere hominis, quia non erat in terra, in qua difficile
& durum esset operari,sed sine labore omnia haberē
tur. Post peccatum fuit terra maledicta in opere ho-
minis, quia fuit in terra, in qua malum,i.difficile esset
ei cibum acquirere, & tamen mansit conditio natu-
ralis toti terræ, quia neque ista terra fuit prius melior
quàm tunc,neque Paradisus terrestris fuit deterior fa
ctus,quàm prius erat.Sed obijcietur,ꝙ terra sit simpli
citer maledicta propter peccatum hominis, quia di-
citur supra 5.capit. Iste consolabitur nos ab operibus,
& laboribus manuum nostrarum in terra, cui maledi
K xit dominus.Dicendum, quòd vocatur terra maledi-
cta,idest mala facta a Deo, nam ipse cum eam condi-
dit talem fecit, vt sine labore non posset ex ea haberi
copia rerum: alia autem terra erat,cui non maledixe-
rat dominus,s.Paradisus terrestris, in qua homo ante
peccatum manebat, nam illa non præstabat res cum
difficultate.Hæc enim sunt quātum ad veritatem ma
ledictionis terræ,quòd nō sit mutatum aliquid de cō
ditione eius, tamen poterant adhuc ista dici, quātum
ad apparentiam,s. ꝙ homini appareret nunc maledi-
cta terra de nouo, quia ante peccatum non expertus
fuerat laborem,acquirendo cibum,post peccatum au
tem valde laboraturus erat, & hanc putaret ipse for-
tassis

tassis factam mutationem in terra propter peccatum, sed non erat, immo erat ipse mutatus secũdum locũ.

Quæst. 833. Ad quid dicitur in laborib⁹ comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ.

Dicitur etiam in maledictione supra 3.c. In laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ, petetur ad quid dicitur istud. Respondetur, quòd dicitur primo ad magis declarandum id, quod dictum est, s. Maledicta terra in opere tuo, nam nihil aliud est maledictam esse terram in opere hominis, nisi quòd homo cum labore accipiat ex ea fructum, ideo dixit in laboribus comedes ex ea. Secundo ponitur istud vt consequens: nam ex eo, ꝙ terra maledicta est, talis est, vt non oĩa per se præstaret, vñ necesse est, quòd si homines voluerint ex ea cibum accipere, habeant cum labore. Dicitur autem in laboribus comedes, non dixit in labore ad signandum maiorem difficultatem propter multiplicationem laborum, quia verè magna difficultas futura erat in acquirendo necessaria ex terra cum ista acquisitio reddat totam vitam nostram duram: etiam dicitur in laboribus, quia verè multi labores sunt, nam cultura terræ non completur in vno actu, sed in multis qui ferè per totum annum durant. Dicitur comedes ex ea, i. ex nascentibus ex illa, nam cibus noster consistit ex eis, quæ de terra generantur. Quod vero dicitur omnibus diebus vitæ tuæ: ponitur ad signandam pœnæ durationem: poterat enim putare Adam, ꝙ Deus istam pęnam inferrebat ei ad paucum tempus duraturam: vt sicut peccatum in momento factum est, ita pœna paruo tempore duraret: Deus dixit non sic futurum, sed omnibus diebus vitæ hominis, & verum est, quia per totam vitam occupamur in cultura agrorum: causa autem huius est, quia terra non præstabat quolibet anno, nisi cibos pro illo anno, aut pro pauco tempore: ideo oportet ad hoc, ꝙ fructus gignat, ꝙ singulis annis colatur, & ita habet homo occupationem in laboribus terræ per totam vitam, & si in ęternum viueret, in æternum ageret vitam in cultura agrorum.

Quæst. 834. Cur dr comedes ex ea cum & comedat ex alijs.

Sed quæretur, quare dicitur comedes ex ea, quia non solum ex terra manducat homo: sed etiam ex animalibus, quæ non sunt terra, neq; terrę pars. Dicendũ, ꝙ hoc fuit, quia ista maledictio fuit data Adæ, & licet illa transeat in nos, tamen principaliter fuit data Adę, quia fuit pro peccato eius, ideo debuit talis esse, vt cõpeteret Adæ, sed Adam non erat manducaturus carnem, neq; manducauit, ideo non debuit dici de carnibus, quia de illis non erat manducaturus, sed de fructibus terræ manducaturus erat: ideo dictum est de terra, scilicet comedes ex ea, & hoc apparet, quia in Paradiso terrestri non dederat Deus homini carnes in cibum, sed fructus arborum inquantum dixit: Ex omni ligno, quod est in Paradiso comede. supra 2.c. ideo cũ illum exclusit, similiter voluit dare cibos de terra.

Hic auctor [illegible] explanationem.

Dixit dominus ad Abram. Hic ponitur tertiũ, s. prædictæ separationis diuina approbatio. *Postquam diuisus est ab eo Loth.* Notanter dicit: Postquam diuisus est ab eo Loth: cum. n. morarentur simul Abraham, & Loth, non apparebat Deus Abrahæ, cum aũt recessit Loth, immediatè apparuit Deus. Signum est pro contemplatiuis viris: non enim spiritibus circa huius mundi varias solicitudines occupatis apparet Deus, sed mẽtibus ab omni mundanorum strepitu vacantibus. *Et vide a loco, in quo nunc es.* Erat enim fortè tunc Abrahã super montem Ebal, & Garizin, quia ad radices eorũ circa Bethel tentoria fixerat, & quia locus ille altus erat multum videre poterat circumquaque. *Ad Orientem, & ad Occidentem.* Non solum respexit ad istas duas differentias positionis, sed etiam ad Austrum, & Septentrionem. *Omnem terram, quam conspicis.* Non solum terram, quam vides, quia modicam terram videre poterat, sed solum demonstrabat situm terræ, vt aliquis

A stans in castelia dicit, illic est Anglia, vel Francia, non quidem terram illam videns, sed positionem mundi, contra quam illa terra sit, demonstrans. Vel fortè dicendum, ꝙ oculus Abrahæ supernaturaliter eleuatus est, vt videret multas terras, sicut dicemus in Deuter. cap. vlt. de Moyse. sic etiam dicit beatus Gregorius in 2. Dialogorum de beato Benedicto, quando vidit totum mundum. *Vsque in sempiternum.* Non fuit hoc impletum, quia nunc non morantur Iudæi in terra illa, sed magis Arabes, & Ismaelitæ, & aliæ variæ nationes Paganorum. Et causa fuit, quia promissio ista fuit cõditionalis, sicut communiter omnes aliæ factæ Iudæis de temporalibus prosperitatibus, quæ intelligebãtur, s. si seruarent mandata mea, de quo Leuit. 26. & Deuteron. 28. & 29. & 30. c. vel quia accipitur hic sempiternum pro magno tempore, & non propriè pro aliquo

B interminabili, sic dicitur circuncisio duratura in æternum, vt patet, infra 17. c. sed non durauit in æternum, quia per euangelicam legem abolita est. Sic etiam dicitur de seruo, qui mãsurus erat in æternum apud dominum suum, vt patet Exo. 21. c. tamen solum manebat vsq; ad Iubilæum, s. ad quinquaginta annos, & aliquando ad minus, vt patet Leuit. 25. cap. *Faciam semen tuum, sicut puluerem terræ.* Comparatur pulueri, & comparatur stellis, vt infra 16. ca. De puluere habetur etiã Numeri. 23. c. Quis dinumerare possit puluerẽ Iacob, & nosse numerum stirpis Israel? volebat Deus demõstrare multitudinem seminis Abrahæ; ideo comparauit rebus innumerabilibus, s. pulueri, & stellis: puluerem enim nullus dinumerare potest, nec stellas, quia pro miraculo, & diuina re habetur numerare stellas, vt patet psal. 147. qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocat. Rabbi Salomon dicit,

C ꝙ semen Abrahæ comparatur pulueri, & stellis, quia quando boni erãt fulgebant in bonis, vt stellę, nec qſquam poterat eos tangere, sicut neque stellas cœli, qñ autem mali erant, ab omnibus cõculcabantur, vt puluis. *Si quis potest hominum numerare puluerem.* Idest grana minutissima pulueris. *Et semen tuum poterit numerare.* Sed nullus poterit numerare puluerẽ terræ, ergo nullus poterit numerare semen tuum. *Surge, & perambula terram in longitudine.* Scilicet ab Oriente, in Occidentẽ, & in latitudine ab Austro in Septentrionem. Non est intelligendum, ꝙ mãdauerit Deus Abrahæ, ꝙ ambularet totam terram Chanaã in longitudinẽ, & latitudinem, quia nec hoc egit, sed solũ mouit inde tabernaculum, & venit circa Ebrõ. sed intelligebatur istud

D verbum, tanquam quoddam motiuum ad gaudium, quasi dicat; ego promitto tibi totam istam terram, qđ est valde magnum donum: ideo si vis gaudere in eo surge, & ambula per totam istam terram, vt videas ꝯuenientem situm, & omnium rerum amęnitatem: in hoc enim multum lętaberis. *Mouens ergo Abraham tabernaculum suum.* Scilicet de confinio montis Ebal, & Garizin inter Bethel, & Hai, ciuitates duas. *Et habitauit iuxta conuallem Mambræ.* Ista est quadam magna vallis, iuxta ciuitatem Ebron, & vocatur Mambræ a nomine cuiusdam principis, quia ſm Iosephum isti tres viri, qui nominantur sequẽ. c. s. Mambre, Aner, Escol Mãbrę valle quare.

E erãt fratres, & Mambre erat primogenitus inter eos, ideo a nomine illius nominata fuit vallis, & in hac valle est ilex, quæ vocatur ilex Mambrę, apud quam multo tempore moratus fuit Abraham: ibi enim tres Angelos vidit. ista ilex vsq; ad tẽpora Imperatoris Theodosij testante beato Hieronymo, & ex illa ista, q̃ nunc ibi est, fuisse perhibetur, & ab incolis cara tenetur, quę licèt arida sit medicabilis tamen est, vt patet in lib. de Diuisione Terræ sanctæ. Vel dicitur conuallis Mambræ, i. Ebron, quia ipsa ciuitas vocatur Mambræ, vt patet infra 23. & 49. c. *Quod est in Ebron.* Idest ilex Mãbrę,

idest

idest conuallis est in Ebron, non quod sit intra mœnia vrbis Ebron, sed est in territorio eius: distat enim Ebrō a Ierusalem 16. milliaribus, siue octo leucis. In territorio huius ciuitatis Deus formauit primum parentem Adam, quem post transtulit in Paradisum, vt omniū Cronographorum, & doctorum antiquorum sententia comprobatur, & in hac ciuitate Adam, & Eua sepulti sunt, vt patet Iosue 14. c. vocabatur autem Cariatharbe. i. ciuitas quatuor virorum, quia ibi quatuor Patriarchæ sepulti sunt, s. Adam primus, de quo nunc dictum est, & Eua vxor eius, & Abraham, & vxor eius Sarra: de Abraham patet, infra 25. cap. de Sarra vxore sua patet, infra 23. cap. Tertius Patriarcha fuit Isaac, de quo infra 25. c. quartus fuit Iacob, de quo infra 48. & 50. c. Mulieres autem istorum apud istos sepultę sunt, quia sic erat consuetudo Patriarcharum, & ideo excusauit se Iacob apud filium suum Ioseph qui non sepelliuisset matrem suam Rachel vxorem eius in speluncа duplici, sed in via, quæ ducit Efrata. s. inter Bethleē, & Ierusalem, & dimidia leucha a Bethleem, cuius sepulcrum patet peregrinis vsque in præsentem diem. Quod autem Abraham Sarra, Isaac, Rebecca, Iacob, Lia sepulti sint in Ebron, patet infra 49. c. iuxta hanc ciuitatem Ebron est vallis lachrimarum sic dicta, eo quod centum annis luxit ibi Adam filium suū Abel, occisum a Cain, in qua postea monitus ab Angelo cognouit Euam vxorem suam, & concepit filium Seth. *Aedificauit ibi altare domino.* Secundum regulam supra positam vbicunque Abraham figebat tentorium cōstruebat altare, vt Deum laudaret in sacrificijs, quia principaliter viuebat Deo quàm sibi: ista enim virorum sanctorum conditio est.

Cariatharbæ ciuitas quare.

Vallis lachrimarū, quare.

De pugna regum: victoria Abræ liberantis Loth, & obuiatione Melchisedech.

Cap. XIIII.

Factum est autem in illo tempore, vt Amraphel rex Sennaar, & Arioch rex Ponti, & Chodorlahomor rex Elamitarum, & Thadal rex gentium inirent bellum contra Basa regem Sodomorum, & cōtra Bersa regem Gomorrhæ, & contra Sennaab regem Adamæ, & contra Semeber regem Seboim, contraq; regem Balæ, ipsa est Segor. Omnes hi conuenerunt in vallem syluestrem, quæ nunc est mare salis. Duodecim enim annis seruierant Chodorlahomor, & tertiodecimo anno recesserunt ab eo. Igitur quarto decimo anno venit Chodorlahomor, & reges, qui erant cum eo, & percusserunt Raphaim in Astaroth, & Carnaim, & Zuzim cum eis, & Emim in Saue Cariathaim, & Corrheos in montibus Seir vsque ad campestria Pharā, quæ est in solitudine. Reuersique sunt, & venerunt vsque ad fontem Miphat, ipsa est Cades, & percusserunt omnem regionem Amalechitarum, & Amorrhæorum, qui habitabant in Asasonthamar. Et egressi sunt rex

F Sodomorum. & rex Gomorrhæ, rexque Adamæ, & rex Seboim: necnon, & rex Balæ, quæ est Segor, & direxerunt acie contra eos in valle syluestri, scilicet aduersus Chodorlahomor regem Elamitarum, & Thadal regē gentium, & Amraphel regem Sennaar, & Arioch regem Ponti: quatuor reges, aduersus quinque. Vallis autem syluestris habebat puteos multos bituminis. Itaque rex Sodomorum, & rex Gomorrhæ terga verterunt, cecideruntque ibi, & qui remanserant, fugerunt

G ad montem. Tulerunt autem omnem substantiam Sodomorum, & Gomorrhæorum, & vniuersa, quæ ad cibum pertinent, & abierunt. Necnon & Loth, & substantiam eius filium fratris Abraham, qui habitabat in Sodomis. Et ecce vnus, qui euaserat nunciauit Abraham Hebræo, qui habitabat in conualle Mambræ Amorrhei fratris Eschol, & fratris Aner: hi enim pepigerant fœdus cum

H Abraham. Quod cum audisset Abraham captum, videlicet Loth fratrem suū numerauit expeditos vernaculos suos trecentos decem, & octo; & persecutus est eos vsque Dan: & diuisis socijs irruit super eos nocte; percussitq; eos, & persecutus est vsque Hoba, & Phenicem, quę est ad lęuam Damasci. Reduxitque omnem substantiam, & Loth fratrem suum cum substantia illius; mulieres quoque, & populum. Egressus est autem rex Sodomorū

I in occursum eius; postquam reuersus est a cęde Chodorlahomor, & regum, qui cum eo erant in valle Sauæ, quæ est vallis regis. At vero Melchisedech rex Salem proferens panē, & vinum (erat enim sacerdos Dei altissimi) benedixitque ei, & ait: Benedictus Abraham Deo excelso, qui creauit cœlum, & terram, & benedictus Deus excelsus, quo protegēte hostes in manibus tuis sunt. Et dedit ei decimas ex omnibus. Dixit autem rex Sodomorum ad Abram: Da mihi animas, cętera tolle ti-

K bi. Qui respondit ei: Leuo manum meam ad dominum Deum excelsum possessorem cęli, & terrę, quòd a filo subtegminis vsque ad corrigiam caligæ nō accipiam ex omnibus, quæ tua sunt, ne dicas: ego ditaui Abraham: exceptis his, quę comederūt iuuenes, & partibus virorum, qui venerunt mecum Aner, Eschol, & Mambre. Isti accipiant partes suas.

Hebr.

Factum

FActum est. Postquam descripsit Moyses qualiter Abram se habuit bene ad proximũ in prosperis, hic describit quomodo etiam bene se habuit in aduersis, & tanguntur duo. Primo ipsius Loth captio: Secundo eiusdem liberatio. Secunda ibi. *Et ecce vnus.* Et hoc in tres partes, quia primo ponitur apparatus ad bellum: secũdo occasio bellandi, ibi. *Duodecim annis.* tertio ponitur bellica strages, & prædatio ibi. *Et egressi sunt.* Circa primum. *Factum est autem in illo tempore.* Idest, immediate, vt recessit Loth de Abraam, fixit tentoria apud Ebron sub ilice Mambre, *Vt Amraphel Rex Senaar.* Iste est Nemrod secundum communem positionem, qui satis viuere potuit vsque ad illa tempora, & vltra, cum alij antiquiores eo vltra ista tempora vixerint, vt supra demonstrauimus, cap. 11. de computatione annorum. Et fundamẽtum est, quia dicitur hic Rex Sennaar. Est autem Sennaar terra Chaldęorum, & Babyloniorum, quia vt habetur supra 11. cap. Babylon fuit ædificata in cãpo Sennaar, in hac autem terra regnauit Nemrod. Istud tamen procedit ex quadam leui opinione Iudęorum, & quorũdam nostrorum nesciẽtium distinguere tempora, & temporum historias. Nam vt supra 11. cap. demõstrauimus, ex sententia nostrorum maiorũ, s. Eusebij primi chronographi inter Latinos, vt ait Isidorus in 6. Etymo. & snia August. 18. de ciu. Dei, cap. 1. 2. & in 16. lib. c. 20. & ex snia Lucæ Tuden. & snia Magistri in historia scholastica, & Iosephi Iudæorum maximi Cronographi, oĩumq; aliorũ, qui ordinẽ tẽporũ a rerum primordio exorsi, & maximi, & certissimi viri Pauli Orosij, cuius auctoritatẽ sequitur Aug. Si enim oẽs isti vno ore consentientes aliquid veritatis tenent, anteq̃ nasceretur Thare pater Abraã Nemrod mortuus est, post quẽ regnauit Belus filius eius, qui Nemrodides dictus est, cuius maior pars regni fuit viuente Thare, post quem Ninus filius eius regnauit annis quinquaginta duobus, cuius annus quadragesimus tertius regni fuit annus, in quo natus fuit Abraam, regnauit ergo post natiuitatem Abrahæ annis nouẽ ad complendum quinquaginta duos. Sed cum nunc Abraham esset octoginta annorũ, vel magis, vt põt conijci ex p̃cedentibus, & subsequentibus manifestè. s. quia q̃n intrauit in terram Chanaan erat septuaginta quinq; annorũ, vt patet sup. 12. c: ergo tũc regnaret quart⁹ rex Assiriorũ siue Senaar, qui Ninia dictus est a patre suo Nino, in istis ferè septuaginta annis, vel fortè successor eius, qui apud Assirios quintus fuit: nõ est ergo dicendũ, q̃ tunc regnaret Nẽrod, sed alius quartus ab eo. *Et Arioch rex ponti.* In Hebræo dr. *Rex Alacar.* Sed vocauit Hieronymus regẽ ponti. i. regem Hellesponti, quia illa terra tpe Moysi sic vocabatur, & satis rõnabile est, q̃ iste rex conueniret cũ rege Senaar ad bellum, quia Hellespõtus est quartus sinus Europę, & est circa finẽ eius, vt declarat Solinus in Polistor. c. 14. de Hellespõto: Senaar aũt modicũ distat à capite Asiæ iuxta cõfinia Europæ, & hoc per latus Septẽtrionale, iõ rex Ponti non multũ distaret à rege Senaar, & sic posset venire in auxiliũ eius ꝯ alios reges: maximè q̃n reges sunt cõfęderati inter se, quia tunc ẽt de longinquo veniũt ad se iuuandũ. Sicut fuit in bello Iulij Cæsaris, & Pompeij, quia de extremis partibus orbis venerunt in adiutorium Pompeij, ut asserit Lucan. 3. lib. de Bello plusquã ciuili. Vnde dicit, q̃ quidam venerunt de quadã parte orbis circa æquinoctialẽ, in qua erant quatuor vmbrę in anno, & q̃n venerunt in Italiã mirabanť: q̃a non erant ibi, nisi tres vmbrę p̃p magnã declinationẽ æquinoctialis à nostro zenith: dicit enim.

Ignotum nobis Arabes venistis in orbem,
Vmbras mirati nemorum non ire sinistras.

Idest ꝯ meridiẽ: nunq̃. n. nos habemus vmbras meridianas, sed Septẽtrionales. Itẽ dicit in eod. 3. lib. de Carmanis, & Orestis, qui venerunt in auxiliũ Pompeij, de quadã orbis parte tã remota à nobis, q̃ arcturus, q̃ nobis semper apparet, & eleuať per quadraginta vnũ gradus, & 19. minuta in ciuitate nr̃a Salamãtina, eis aliq̃n quasi totus occultetur, vnde ait:

Tunc furor extremos Romanus mouit Orestas.
Carmanosque duces, quorum Aether versus in austrum.
Mergi non totam mergi tamen aspicit Arcton.

Elamitæ populi vnde.

Et Codorlahomor rex elamitarũ. Elamitæ dicti sunt ab Elã filio Sem populi habitantes in Perside, & est vna de gentibus, quæ sunt in Perside, quia ibi sunt multę gentes. Est autem ista terra ab Oriente habens Assyriam, ab Occidẽte Mediã, à Septentrione Caucasum montem, à meridie mari rubro in sinu Persico terminať, & sunt Elamitæ magis meridionales, quàm veri Persæ. De his magis diximus in primo p̃logo, qui est epistola ad Paulinum. c. 1. *Et Thadal rex gentium.* Vocatur iste rex gentium non q̃ esset rex oĩum gentium, sed quia in regno suo erant gentes diuersarum linguarũ & nationum. *Contra Basa regem Sodomorum.* Hic ponuntur quinque reges, quorum quilibet erat dñs vnius ciuitatis solum, licèt fortè aliquos viculos circũquaq; vel suburbana haberent. Tantum. n. dñandi libido incanduerat, vt non solum in reges, sed ẽt in paruis oppidis reges insurgere vellent, sicut in Segor quæ parua ciuitas erat, ut patet infra 19. cap. Et magis patet, quia Iosue in satis modica terra, quam cœpit, quia non totam terram Chanaam, sed mansit magna pars, vt patet iudi. 3. cap. interfecit triginta vnum reges, vt patet Iosue. 12. cap. *Et contra Senaar regem Adamæ.* Patet, quia Senaar nomen viri est, & nomẽ terrę, quia supra vocabatur Amraphel rex Senaar, hic vocatur Senaar rex Adamæ. Est autem Adama vna de quinque ciuitatibus quæ erant in Pentapoli, scilicet in valle Sodomæ, & fuit subuersa cum alijs tribus. Volunt enim aliqui, q̃ omnes istę quinque ciuitates consumptę fuerint igne & sulphure. Sed falsum, quia Segor non fuit destructa, sed alię quatuor. Erat enim Segor in ascensu montis: alię autem quatuor erant in valle, & ipsæ quatuor submersę fuerunt, Segor autem usque hodie permanet, & vocatur nunc oppidum palmę ab incolis terræ illius: existit enim ad radices eius lacus magnus, qui uocatur mare mortuum, uel mare salinarum, in quo ciuitates quatuor prædictæ mersę sunt. De his habetur in libro de Diuisione terræ Sanctæ. Sed adhuc instabis, q̃ illa ciuitas submersa sit. Dico quòd non, & patet infra 19. cap. quia cum angelus vellet totam Pentapolim subuertere Loth fugiens rogauit, ne destrueretur Segor, quia parua erat, vt ipse ibi euaderet. Respondit angelus etiam in hoc suscepi preces tuas nõ subuertam vrbem pro qua locutus es. Etiam satis clarè patet in textu, quòd post destructionem quatuor ciuitatum mansit Segor illęsa, quia dicitur, quòd postquàm urbes subuersę fuerant, Loth timuit manere in Segor, & ascendit in montem. Sed fortè dices, quia licèt non fuerit destructa Segor in destructione aliarum, fuit tamen destructa post. Sed hoc dici non potest, quia nunquam legitur in textu, nec aliquis doctor hoc memorat, quòd Deus bis destruxerit ciuitates sulphure, & igne, & ideo sola uoluntas sine ratione est. Sed adhuc manifestissimè ista erronea positio eliditur, quia cum Moyses multo post tempore narraret destructionem ciuitatum factam à Deo, solas quatuor nominatim expressit has asserens fuisse submersas, ut patet Deuteron. 29. cap. vbi dicitur: Nec quicquam uirens germinet in exẽplum subuersionis Sodomæ, & Gomorrhæ, Adamæ, & Seboin, quas subuertit Dominus in furore suo. Si autem Segor fuisset subuersa, cum alijs uel post, Moyses,

Senaar Caldæorũ terra, in qua, ut falso aliqui opinãtur, Nemrod regnauit.

Antequã nasceretur Thare Abrahæ pater, Nemrod mortuus.

Thadal rex gentium, quis.

Adamæ ciuitas.

Segor nũc oppidum palmæ, & an destructa fuerit.

Moyses, qui narrauit istud factum multò post tempore, maximè noīatim ponendo istas quatuor ciuitates, nullo modo subticuisset ciuitatem Segor, si ipsa cum alijs perijsset. *Et contra regem Bale ipsa est Segor.* Propriū nomē huius ciuitatis erat Bala, sed postea vocata fuit Segor est enim Segor nomen cōe signans paruitatē, quia dixit Loth nonne parua est, & ideo vt subiungit infra 19.c. vocatum est nomen eius Segor. *Omnes hi.* Scilicet isti nouem reges, quatuor ex vna parte, & quinque ex alia. *Conuenerunt in Vallem Siluestrem.* In vallem habentem quandam syluam, quia ibi erant arbores multæ; vbi nos habemus Syluestrem, in Hebręo habetur. *Cidin.* Quod duo signat, scilicet cāpos, vel extrahentes bitumen de terra, & vtrunque esse potuit. s. ꝙ illa Vallis esset camporum. i. ꝙ essent ibi campi arabiles, & alia plantaria. Vel dr̄ Vallis extrahentium bitumen, quia infra dr̄, ꝙ in valle illa erant multi putei bituminis. *Quæ nunc est mare Salis.* Et cōiter vocatur mare salsissimū, vel vallis Salinarum, uel mare mortuū, quia nullum uiuū ibi mergi pōt, ut oēs magni uiri testantur. Sic. n. ait Isidorus Ethym. lib. 12. vnde si lucerna ardens super aquam ponatur, non mergitur: si aūt extincta submergetur, & si homo viuus, uel aliquod animal super incedat, mergi nō potest: si autem mortuus, mergitur, & uocatur mare diaboli, quia illę quatuor ciuitates instinctu diaboli in illo infandissimo scelere perseuerantes, diuino iudicio subuersę sunt. Et uocatur lacus asphaltitis: ibi enim bitumen optimum colligitur, quia sicut ante putei bituminis erāt: ita nunc aqua grossa illud eleuat, & in superiore parte aquæ colligitur. In hoc mari nullus piscis uiuere potest propter aquarum sulphureitatem, nec ibi vestimēta lauari possunt, sed magis sordidantur propter aquarum grossitiem, de his Philosophus in secundo Meteor. *Duodecim annis.* Hic ponitur fm̄. s. bellādi occasio, & fuit, quia isti quinque reges supradicti seruierant annis duodecim Codorlahomor regi Elamitarū annua tributa soluentes, & post in tredecimo anno recesserunt ab eo nolentes soluere tributa, ideo anno quartodecimo Codorlahomor duxit ꝯ eos tres reges in bellum. Et licèt isti reges venirent cum Codorlahomor: maior tñ eorum erat rex Sennaar Amraphel; iō ponitur ante alios. Et licèt litera non faciat mētionē, quia solū intendit hic de captione Loth, & liberatione: tñ vr̄ satis probabile, ꝙ Codorlahomor primo adiuuerit istos reges, vel saltē aliquos eorū in aliquo bello, deinde peractis illis bellis ipsi venerunt in auxilium eius. *Tertio decimo anno recesserūt ab eo.* nolētes impendere cōsueta obsequia isti quinq; reges cōfidētes in fortitudine armorū, vel subsidio amicorū rebellauerūt ꝯ dñm suum Codorlahomor. *Et reges, qui erant cum eo.* Nō ꝙ isti tres reges essent cū eo, quasi seruiētes ei, quia rex Amraphel maior erat, & iō positus fuit añ Codorlahomor, & eadē rō est de alijs, qui ponunt̄ añ Codorlahomor, sed dicebant̄ esse cū eo, qa ipse adiuuerat eos, & nūc ipsi adiuuabant eū. Et quia causa, ꝑ quam istud bellū agebāt, erat ipse Codorlahomor: iō dicebant̄ alij reges venire cū eo, non vt cū Capitaneo. *Percusserunt Raphain in Astaroth Carnain.* Isti erāt hostes Codorlahomor, & primo debellauerunt istos anteq̄ venirent ad reges Sodomorū. Vocantur aūt Raphain maximi gigantes, & dicunt̄ quasi dissolutores, qa alij videntes tantam corporis magnitudinē dissoluebant̄ corde, nec manebāt in eis vllę vires. Vocantur ēt Enachin gigantes, vt patet Numeri 13. & Iosue. 15. sed differunt à Raphain, quia Raphain sunt maiores corpore, & patet ista dr̄ia, quia Deutero. 3. c. dr̄ solus quippe Og restiterat de stirpe gigantum, qui ibi vocatur Raphayn fm̄ literam Hebraicā, sed tñ dr̄ post Iosue. 15. c. ꝙ illo tp̄e erant tres viri de genere Enachin. i. tres gigantes, & de istis eisdem hr̄ Numeri 13. cap. Astaroth, Carnayn: nomen loci vel terræ est, in qua manebant isti gigantes, & fm̄ interpretationē Carnayn signat cumulos cornuum. i. greges aīalium cornutorū. *Et Zuzim cum eis.* Sunt noīa aliarum gentium ignotarū, quę post mutata noīa habuerunt. *Et Emin.* Isti pertinent ad genus gigantum aliquo modo, quia vñr gigantes ꝑ aliqualē corporis magnitudinē, tñ non sunt verè gigantes: isti zuzim sunt, qui vocantur Zemzonimim Deutero. 2. c. quos Amonitæ bello fractos de sedibus suis expulerūt, & habitauerūt ī terra illa. Emin aūt sūt terrificatores, quia magnitudine suorū corporū alios terrebant, & quia isti sunt, quos Moabitę deleuerunt, & habitauerunt loco eorū, vt patet Deuter. 2. c. qđ patet, quia isti reges venientes cum Codorlahomor expugnauerūt gentes alias, quæ erant apud Pentapolin vallis Sodomorū, & deinde Sodoma, vt patet in litera, quæ istas terras vult continuare in situ. Terræ autem quas possederunt Amonitæ, & Moabitæ expulsis habitatoribus, sunt apud Sodomā ex parte meridiei, & patet, quia Israelitæ intrantes terrā Chanaā per partē Iericho, & Iordanis, quæ est circa Sodomā, venerunt in terram Moabitarū, & Amonitarū, vt patet Deuter. 2. cap. & patet in libro de Diuisione terræ sanctæ, vbi ponitur, ꝙ super vallem Pētapolis Sodomæ est illa rupis, de qua respiciebat Balaā Israelitas, cum vellet eos maledicere, de quo Nume. 23. cap. *In Saue Cariathain.* Sanè planities dr̄, & est ista planities ante Cariathain: in qua ceciderūt bello Emin. *Et Corrhæos in montibus Seir.* Isti Corrhęi sunt, qui vocantur Horræi: habitauerunt. n. primo in terra illa. vt infra 36. sed postea filij Esau expulerunt eos, vt patet Deutero. 2. vocant̄ aliqñ Corrhæi ad exprimēdum duritiē literę, à qua incipiūt in Hebræo. s. het. pro qua Græci ponunt literā: chi. & nos ponimus duas. s. ch. sicut diximus de Aran q̄ aliqñ vocatur: carram, vt patet Actu. 7. de quo sup. 12. cap. *In montibus Seyr.* Non vocabātur tunc illi montes Seir, quia postea ab Esau sic nominati sunt, sed loqt̄ur hic scriptura per modum anticipationis, quia tp̄e Moysi iam vocabantur montes Seir. Et patet adhuc magis, ꝙ isti tres populi superiores sint illis, qui noīati sunt, quia istæ terræ erant cōiunctæ, & sicut hic recitant̄ ita recitantur Deuter. 2. c. quia terra Amonitarū, & Amalechitarū Idumæorū sunt ꝯiunctæ terræ Chanaā in latere meridiano aliqualiter ꝯ Orientē, vt patet Nume. 20. & Deutero. 2. quia filij Israel venientes de Aegypto per illas terras transire debebant, maximè per terram Idumæorum, & in confinibus Moabitarum in artam Chanaā. Amonitæ aūt magis separati erant à terra Chanaam. Alij autem qui vocantur Raphain erant inter istos, scilicet in terra, in qua post habitauit Og rex Basan, & patet hoc clarè: primò quia ista terra est inter alias, quas isti reges expugnauerunt, scilicet apud Moabitas, & Amalechitas. Item quia in illa terra morabantur gigantes. Og autem rex Basan superstes fuit de genere gigantum solus, vt patet Deuteron. 3. cap. Item quia isti, qui deleti fuerunte, rant Raphain, idest gigantes, scilicet tota ista terra Og regis fuit habitatio gigantum. Sic enim dicitur Deuteron. 3. cap. cuncta Basan fuit olim, vel vocabatur terra gigantum: Item quia isti Raphain dicuntur percussi in Ascaroth Camain. Sed in terra illa Basan, & regni Sehon est quædam ciuitas uocata Ascaroth, ut patet Nume. 22. cap. *Vsque ad campestria Pharan.* Dicitur Pharan quædam magna solitudo in Arabia in itinere, quo venerunt Israelitæ de Aegypto, quam intrauerunt post mansionem, quæ dicitur sepulchra concupiscentiæ, & Asseroth, ut patet Nume. 13. cap. & in hac solitudine fecerunt mansiones viginti, s. de Asseroth vsq; ad montē, in quo finitur solitudo Pharā, & incipit terra Edō.

Patet

Marginal notes: Attende maris istius mortui uel salsei proprietatem. Cap. 19. — Raphain maximi gigantes.

Patet computando ista Nume. 33. c. & fortè hoc fuit, quia Codorlahomor, & alij reges, qui cum eo erāt im pugnantes eos fugauerunt eos, & persecuti sunt vsq; ad interiora deserti Pharan, maximè esset hoc de Hor reis habitantibus in montibus Seir, qui coniuncti erāt solitudini Pharan. *Quæ est in solitudine.* Fortè Pharan aliquis locus est in illa solitudine, à qua denominatur illa solitudo. *Reuersique sunt, & uenerunt usque ad fontem Masphath.* Idest vsque ad fontē iudicij: Mesphat enim siue misphat, Hebraicè iudicium dicitur, & vocatur sic, vt quidam uolunt, quia iudices terræ illius cōgre gabantur super illum fontem ad iudicādum. Sed magis videtur, quòd iste fons vocatur Masphath per anticipationem, licèt enim tunc non vocaretur sic, fuit tamen post sic vocatus, quia ibi iudicati sunt Moyses, & Aaron, vt nō introirent terram promissionis, quia increduli fuerūt ori domini, vel quia transgressi fuerunt modum præcepti eius, vt patet Nume. 20. cap. & hoc declaratur, quia immediatè subditur nomen se cundum istam significationē, scilicet Cades, idest sanctificatio, quia ibi Deus sāctificatus est, & fortè fit ista anticipatio, quia iste liber non fuit scriptus quousque ista contigerunt, de quo dicitur Exod. 24. & Deuter. 31. cap. dicitur. *Reuersi sunt.* Quia fortè a parte montium Seir in terra Horreorum intrauerunt magnam partē solitudinis Pharan persequentes incolas terræ illius, & deinde volētes exire de solitudine reuersi sunt vsq; ad fontem Masphat, qui est apud terminos Moabitarum, sicut mons Hor est apud terminos Idumæorum, vt patet Nume. 33. c. scilicet vna mansio sit apud aliam, est tamen per viam reflexam, quia non intrauerunt per terram Amalechitarum, sed conuersi sunt ad terminos terræ Edom. *Et percusserunt omnem regionē Amalechitarum.* Amalechitæ sunt de genere Esau, scilicet Amalech nepos Esau filius Eliphaz primogeniti eius, vt patet infra 36. c. & isti primo pugnauerunt cōtra Israel cum ingrederentur desertum, ut patet Exo. 12. cap. habitant aūt Amalechitæ in meridiana parte terræ promissionis, ut patet Nume. 13. cap. & est gens ista in Arabia, & est satis coniuncta deserto Pharan post reditum exploratorū pugnauerunt cū eis Amalechitæ, & Chananæi, vt habetur Num. 14. c. & hoc dr̄ etiam per anticipationem, quia illo tp̄e nō vocabatur terra illa regio Amalechitarum, cum nondum natus fuisset Amalech, qui erat nepos Esau, qui rursum erat nepos Abrahæ. *Ipsa est Cades.* Vbi est iste fons ante nō erat fons, sed Deus eduxit aquas de petra, vt patet Nume. 20. cap. & fuit uocata Cades. i. sanctificatio in Hebræo, quia nomen Dei sanctificatum fuit. i. honorificatum educendo aquas. Habet aūt iste fons duo noīa. s. Cades ab ista sanctificatione, & Mesphat. i. iudicium propter iudicium factum de Moyse, & Aaron: aqua istius fontis vsque hodie durat, & in abundātia magna irrigat vallem, & propter eum terra vicina facta fuit habitabilis, quæ non erat qn̄ transiuit per eum populus Israel, de quo patet in lib. de Diuisione terræ sācte. *Et Amorrhæum, qui habitabat in Asasonthamar.* Amorrhæus populus in terra promissionis vnus est de septē populis Chananæorum. Asasonthamar est quidam locus in terra Engadi, vt patet 2. Parali. 20. c. & est iste locus iuxta istas terras supra nominatas, quia Amonitæ & Moabitæ, qui morabanī in terris p̄nominatis, vt p̄dictum, est cōuenerunt in Asasonthamar in pugnam ꝯ Iosaphat regem Iudæ, vt patet 2. Paral. 20. c. Engadi autem in qua est Asasonthamar est quædā terra in sorte Iuda in qua latuit Dauid cum fugeret Saulē, ut habetur 1. Reg. 24. c. hæc terra vineis, & palmis, & balsamo abundat. est aūt circa Hierico & ciuitates Sodomorū: ideo sequit. J. ꝙ illi quinq; reges illius vallis exierunt ad pugnam ꝯ Codorlahomor & socios eius, qa si bn̄

Masphath fons iudicij quare.

Cades fons a Deo ex pe traductus quare.

A respiciatur situs istarū terrarum, in quibus erāt isti hostes, de quibus hic reperietur, ꝙ oēs istæ terræ sunt sibi coniunctæ: ideo isti reges exeuntes de vna intrabāt in aliam. *Egressi sunt.* Hic ponitur tertiū. s. strages bellica, & p̄datio. Nicolaus dicit, ꝙ isti p̄dicti erāt hostes aliorum trium regum, qui erant cum Codorlahomor, & ideo debellatis illis venerunt alij tres reges cum Codorlahomor, vt adiuuarēt eum ꝯ reges Sodomorū, & satis pōt esse probabile. Sed vr̄ ꝯ esse, quia supra cū diceret de destructione istorū dixit, ꝙ Codorlahomor, & reges qui cum eo erant deleuerunt istas gentes: magis ergo vr̄ dicendum, ꝙ cā bellandi erat pro eos, aliàs non dicerent isti esse cū eo, cum non essent serui eius, sed maiores eo, & æquales. *Egressi sunt.* Scilicet de ciuitatibus suis. magis. n. se putabant oēs quinq; præualere

B in campo simul, q̄ si quilibet se in vrbe sua tentaret defensare, & multū ausi sunt, quia cum alij quatuor eēnt potētes reges, & tantarū gentiū stragem fecissent, debuissent formidare ipsi quinque, qui non reges, sed reguli erāt, inuadere eos in campo. *In ualle Siluestri.* Supra fuit expositum. *Vallis autem habebat multos puteos bituminis.* Erat aūt ista vallis in terra Pentapolis apud illas quinque ciuitates, & habebat puteos bituminis, quia vt volunt aliqui in illa valle fiebant putei, de quibus emanabat optimū genus bituminis ad consolidandū. Iudæi aūt dicunt, ꝙ de illa valle assumebatur terra ad faciēda cęmenta, & sublata illa terra manebāt fossę: sed primū melius vr̄, quia ēt nunc in illa valle bitumē optimum colligitur, & superenatat aquis illius maris salinarum,

C quia euomunt putei bitumē quod pp̄ aquarū sulphureitatem, & grossitiem, & naturā adhuc igneam eleuatur, & in superiori parte aquæ colligitur, vt vult Isidorus, & alij doctores, & ponitur hic p. p. ea quæ subijciuntur. s. ꝙ isti reges ceciderunt in puteos. *Itaque rex Sodomorum, & Gomorræ terga uerterunt.* Erant. n. hostes eorum potentissimi: ideo nō potuerunt ferre impetū eorum, rex aūt Sodomorū, & rex Gomorre, qui maiores erāt inter istos quinq; terga verterūt: iō alij tres reges minores, & tota turba corde pauida ex recessu maiorū principū, & ex forti impulsu hostiū fugerunt ad montes. fuerat. n. factū certamen in valle, & montes erant alti: ideo putauerunt hoīes terræ illius ibi posse euadere, quia terram cognouerant. *Cecideruntque ibi.*

D Idest in puteos bituminis, quia magno terrore turbati, & veloci cursu p̄cipitati non poterant p̄cauere loca periculosa. Dicunt aūt Hebræi hoc factū fuisse voluntate Dei pp̄ Abraham, quia hoīes illius terrę nō credebant Abrahā exijsse illęsum de igne: quamobrē p̄misit Deus cadere regē Sodomorū armatū in puteos illos, & post volēte Deo illæsus exiuit, & sic Abrahæ miraculo crediderunt: sed nō est hoc verisimile, qa p̄supponunt quandā vanitatē improbatā à nobis. sup. 11. c. s. ꝙ Abrahā fuerit positus in igne in Chaldęa. *Tulerunt aūt omnem substantiā Sodomorum.* Fugientibus illis quinque regibus, alij quatuor hostes eorū non fuerunt sequuti eos, nec occiderunt aliquē eorū, quia fortè credebant se nō posse cōprehēdere illos per mōtana, aut quia solū prędę insistebant. *Tulerunt oēm substantiā.* Idest oēs di

E uitias in auro, & argēto, & alijs supellectibus. *Et oīa quę ad cibum pertinēt.* Idest panē, vinum, carnes, & similia, ita ꝙ nil relinquebant illi reges in istis ciuitatibus, nisi bona immobilia. Sed adhuc non solū ista, sed ēt filios & uxores, ut patet, quia Loth ēt portauerunt, & infra hr̄, ꝙ rex Sodomorū petijt ab Abrahā dicens tm̄ aīas da mihi cætera tolle tibi, postulabat. n. uxores & filios, & senes manētes in ciuitatibus qui captiui ducebanī. *Nec non & Loth.* Licèt. n. Loth iustus esset, qa tn̄ inter malos habitabat cū malis passus est, iō mandat Deus bonis, ut exeāt de medio malorū, ne puniant cum eis. Sic dr̄ Apo. 18. c. exite de illa popule meus ne p̄ticipes

Opinio Iudæorū confutat.

stis delictorum eius, & de plagis eius non accipiatis.
Ex quo infertur, ꝙ bonum valde est, qñ in aliquo loco
An, & quo pestis fugienda est. est pestis, aut venit à causa purè naturali non propter
aliquod speciale peccatum in terra illa, & tunc bonũ
est fugere à naturali periculo, sicut si quis fugiat serpẽ
tem, aut ignem, aut aliquid corruptiuũ, & hoc consci-
to tanta fatuitas est manere in loco vbi est pestis, sicut
in medios se ꝓijcere gladios, aut ignes, aut hostilia ar-
ma, immo sanctius est fugere quã permanere in maxi
ma peste, q̃a videret̃ esse tẽtare Deũ, nisi ꝓpter aliquas
pias causas permaneant sicut sacerdotes ad conferen-
da sacramenta moriẽtibus, & ecclesias regendũ, quia
non expedit ecclesias solas manere: immo si tanta pe-
stis esset, vt nullus de ecclesiæ ministris manere vellet
sorte eligendus esset, & determinanda qõ: vt ait Aug.
ad Ianuarium, sicut cum omnes deserunt ecclesiã ho-
stili insistente clade, quia eadem vtrobique rõ cõsistit.
vel propter aliquas necessarias occupationes, ne fortè
tota facultas perdatur, quia tunc potest se aliquis iustè
in manu Dei ponere. Si tamen aliquis timeret se mo-
ri, si permaneret, & hoc præsumeret, vt puta, quia erat
talis dispositionis vel complexionis, quæ in peste ma-
gis periculosa est, & de qua magis mori consueuerũt,
& velit manere ꝑꝑ administrationẽ facultatis, si nõ sit
multum necessarium hoc, non vr̃ mihi bene agere: tu
tius.n. esset fugere ad animæ salutẽ. Si aũt talis pestis in
fligatur à Deo ꝑꝑ aliqua peccata vel aliàs, vt posito, ꝙ
hoc cõstet per reuelationẽ, vel quolibet cuilibet de ci
uitate securũ est recedere magis q̃ manere. Si aũt con-
staret alicui de ciuitate spãliter, vel multis, ꝙ Deus vo-
lebat eos singulariter peste percutere: isti adhuc fuge-
re poterant sine mortali peccato, quia non tenemur
voluntatẽ nostram semper Deo cõformare in volito,
sed in mõ volendi: si tñ̃ essent viri perfecti sanctius eẽt
mortem patienter ſm Dei voluntatẽ expectare, quia
Non tenemur Deo confirmare uoluntatem nostrã in uolito, sed in modo uolendi. cõformatio voluntatis nostræ ad Deũ in volito nõ est
ꝑcepti, sed superogationis: facere aũt superogationes
valde meritoriũ est, sed non obligatoriũ: qñ tñ̃ est ali-
quis, cui non constat, ꝙ Deus spãliter eum percutere
vult, melius est non expectare, nisi ꝑꝑ causas supra assi
gnatas, quia Deus mandat bonis de medio malorum
exire, ne cum eis pariter puniantur: & sic multi, cõtra
quos non est spãliter ira Dei, peste moriũtur, quia nõ
fugiunt: qui si fugerent non morerentur. Nec valet si
arguas, ꝙ si non esset ꝯ eos ira Dei non morerent̃ pe-
ste, vel si Deus non determinasset eos peste mori, q̃a
aliàs fieret aliq̃d ꝯtra præscientiã Dei. Rñdetur, ꝙ oẽs
illos, qui peste moriuntur Deus præsciuit peste mori-
turos, sed nõ præsciuit eos peste morituros, quia ꝯ eos
talem punitionem ordinasset, sed quia præsciuit eos
sua negligentia perituros: si tñ̃ isti voluissent se diligẽ-
ter custodire, non præscirent̃ peste morituri ex sua ne-
gligentia: sicut si aliquis se gladio transfodit, Deus il-
lum sic moriturum præcognouit, si tñ̃ iste non eligis-
set vnq̃ se transuerberare, non præsciretur manu pro-
pria moriturus. Cauendum tñ̃, quia in his non consti-
tuo res, quæ fiunt ex causa diuinæ scientiæ, sed potius
ex opposito semper retenta arbitrij facultate. Illi tñ̃ cõ
tra quos determinata est diuina punitio, ut peste mo-
riantur siue maneant, siue fugiãt necesse est peste mo-
ri. *Filium fratris Abraham.* Idest filiũ Nachor, qui erat fra
ter Abrahæ, ut patet sup. 11. cap. (*Oĩa etiam quæ pertine-
bant ad Loth adduxerunt*) Erat aũt diues valde, ut patet su
pra 13. c. *Qui habitabat in Solomis.* Idest in ipsa ciuitate,
quæ uocabatur Sodoma. *Et ecce unus.* Hic ponitur ſm
principale, scilicet Loth liberatio. Dicunt Iudæi, quòd
iste vnus, qui euasit fuit Og Rex Basan, qui euasit de
Raphain interfectis in Astaroth Carnain: ista est posi-
tio Ra. Sal. & fundamentũ suũ est, quia dicitur Deute.
3. cap. Solus quippe Og restiterat de stirpe gigantum.
F Iudæi autem dicunt de genere Raphain. Etiam dicũt
ꝙ iste Og euaserat de aquis diluuij in quodã monte,
sed iam improbatum est. sup. 8. cap. Etiam non est ve-
risimile, quia si euasisset de bello Raphain, ꝙ transfu-
gisset ad reges Sodomorum, qui erant hostes Codor-
lahomor, sed magis secutus fuit quatuor reges victo-
res. Item quia tunc sequeretur, ꝙ Og vixisset plures q̃
quingentos annos, quod est incredibile, quia in illa æ-
tate non viuebant homines, nisi vsque ad centum an-
nos, vel centum, & viginti maxime, quia Og mortuus
fuit in bello, & sic videtur ꝙ adhuc iuuenis erat potẽs
magis viuere. Consequentia patet, quia annis quadrin
gentis, & triginta steterunt in Aegypto filij Israel, qui
computantur à tꝑe quo natus fuit Isaac, vt patet. cap.
seq. per ea, quæ ibi notantur. Sic enim quidam volunt,
G sed aliter est, vt magis. ĩ. dicet̃. Et post exitũ de Aegy-
pto vsque ad tempus, quo mortuus fuit Og rex Basan
fluxerunt anni quadraginta, quia mortuus fuit in an-
no ultimo, quo intrauerunt in terram promissionis,
vt satis colligitur ex discursu historiæ Numerorum:
computando per mansiones, vt habetur. Numeri 33.
cap. quia anno quadragesimo incipiente in mense q̃n
to mortuus est Aaron in monte Hor, vt patet ibidem,
sed post mortui fuerunt Sehon, & Og reges Amor-
rhęorum, ergo sunt anni quadringenti septuaginta,
quibus addantur anni, qui fuerunt inter tempus istius
belli, & natiuitatem Isaac, & tempus, quod habebat
Og quando venit ad nunciandum ista Abrahæ, erunt
H anni plures quàm quingenti. Eadem conclusio se-
quitur computando quadrigentos annos præcisè in-
ter natiuitatem Isaac, & exitum de Aegypto compu-
tando annos Og, quos habebat quando in bello eua-
sisset, & illos, quos potuisset viuere, quia morte violen
ta in bello Israelitarum mortuus est, vt patet Numeri
21. & Deuteronom. 3. cap. Dicendum, ergo quòd
iste vnus fuit aliquis de exercitu regis Sodomorum, Attende vnde ré... denominatur
qui cognoscebat Loth, & Abraham, & quia locus, in
quo factum fuit bellum non distabat multum à loco,
in quo morabatur Abraham potuit cito uenire, ut A-
braham eadem die pararet seruos suos, & in sequenti
nocte iret super eos. *Et nunciauit Abraham Hebræo.*
Vocatur autem Abraham Hebręus ab Heber, in quo
lingua Hebraica, quæ in Hebręis mansit, distincta fuit
I à cæteris hominum linguis. Et ex hoc patet, quòd
non vocantur Hebręi ab Abraham, sed ab Heber,
quia & ipse Abraham Hebręus dicitur impossibile au
tem est, quòd à se ipso denominaretur. Etiam quia
in Hebræo Abraham incipit per literam Aleph, &
Heber incipit per literam Ain. *In conualle Mambræ A-
morrhæi.* Ista conuallis est apud Hebron, vt patet su-
pra 13. cap. & vocatur conuallis Mambrę, quia per-
tinebat ad illum virum, sic dictum, qui erat de genere
Amorrhęorum habitantium in terra illa, & licet vo-
cetur conuallis Mambre ab isto viro, sic dicto, tamen
nõ tollitur quin etiam vocetur ab Ebron qui alio no-
mine dicitur Mambre. vt patet infra 23. & 49. capit.
quia apud Mambre, idest Ebron erat ista vallis. *Fra-
tris Aner, & Eschol.* Tres isti viri erant potentes A-
K morrhæi, cum quibus Abraham fœdus inierat, vt se
inuicẽ adiuuarent. *Captum uidelicet Loth.* Expositiuum
est illius relatiui, quod. *Numerauit expeditos uernacu-
los suos.* Vernaculi dicuntur serui sui nati in domo
sua, uel qui ei continuo seruiebant: numerauit i-
stos, quia per numerum accepit, scilicet congregans
omnes, quos potuit. *Persecutus est eos usque Dan.*
Locus est in extremitate terræ promissionis, & est
vnum caput fontale Iordanis apud montem Liba-
num; sic habetur primo. Reg. 3. capit. Cognouit
uit vniuersus Israel à Dan vsque Bersabeę, quod fi-
delis propheta Domini Samuel, & in isto loco potuit
Iero-

A eroboam vnum de vitulis aureis, & reliquum in Bethel, vt patet 3. Reg. 12. cap. *Et diuiſis ſocijs*. Scilicet, ꝙ fecit plures acies belli, & ipſe iuit in vna acie cum ſuis, & alij in alia parte, vt magis terrerent hoſtes ſuos. Vel vt volunt Hebræi, ꝙ Abraham diuiſit ſocios ad cuſtodiendas ſarcinas, & erant parati ſuccurrere ſi Abraham indigeret: ipſe tamen Abraham ſolus cū ſuis intrauit bellum. Sed non videtur multum rationale, nec honeſtum, quòd Abraham dimitteret tres viros tam potentes ad ſarcinas, quia etiam ſi ipſe Abraham crederet cum Dei adiutorio poſſe ſolus bellum ſuperare, tamen ex quo tales viros ſecum adduxerat, non erat honorabile relinquere eos ad ſarcinas, ideo prima expoſitio melior eſt. *Irruit ſuper eos nocte*. Ideſt, quia ipſi dormiebant ſopore graui propter laborem **B** præcedentis belli, cum eſſent inermes ſubito irruit ſuper eos, & fecit magnam ſtragem, neque euaſerunt, niſi aliqui, qui fugere potuerunt. *Et perſecutus fuit in Oba*. Scilicet, quod perſecutus fuit fugientes vſq; ad vicum illum, qui eſt circa Damaſcum ad lęuam, ſcilicet in terra promiſſionis contra Septentrionem, & non ex alia parte contra auſtrum. Satis tamen dici poſſet, quòd iſte locus ſit ad lęuam Damaſci, ideſt contra ſiniſtram eius, quæ eſt ad ſuum meridiem verſus Arabiā, & Aegyptum: Damaſcus enim ciuitas eſt in idumæa principalior ſub montibus Seyr, ſed uocatur caput Syriæ. Iſa. 7. cap. quia Syria erat illo tempore caput idumeæ: circa iſtam ciuitatem per vnam leucam eſt locus, in quo Chriſtus apparuit Paulo dicens; Saule, Saule. quid me perſequeris? De hac ciuitate ſæpe fit **C** mentio in actibus apoſtolorum, & in epiſtolis Pauli.

Circa idumææ ciuitatē Chriſtus Saulo apparuit.

Reduxitque omnem ſubſtantiam. Ideſt omnes diuitias Sodomorum, & vxores, & filios, & omnia, quæ aſportauerant reges prædantes, quæ vniuerſa nomine ſubſtātiæ comprehēdit ſcriptura, nunc autem vxores, & populum explicitè nominat, & Loth fratrem ſuū, ideſt conſobrinum ſuū, ſcilicet filium Aran fratris ſui, quē vocat fratrem mō loquendi hebræorum nominantium fratres omnes, qui de eadem cognatione ſunt. vt patet ſupra 13. cap. *Mulieres quoque, & populum*. Ideſt & reliquum populum: non ſunt enim mulieres præter populum, eſt autem reliquus populus, ſcilicet pueri, & ſenes. *Egreſſus eſt autem Rex Sodomorum in occurſum eius*. Ad faciendum reuerentiam Abrahæ pro bene- **D** ficio liberationis, & occiſione aduerſariorum ſuorū. *Poſtquàm reuerſus eſt à cęde*. Hoc refert ad Abrahā: Ipſe enim reuertebatur à cęde Codorlahomor, & nō Rex Sodomorum, quia ipſe fugerat illum. ut patet ſupra à cęde Codorlahomor, ideſt ab occiſione, quam fecerat in Codorlahomor, & in ſocijs eius. *In Valle Saue*. Iſta determinatio loci nō refertur ac occiſionem immediatam, ſcilicet, quòd ſit ſenſus quòd Abraham fecerat iſtam occiſionem Codorlahomorū in valle Saue, ſed refertur ad occurſum, ſcilicet, ꝙ Rex Sodomorū exiuit in occurſum Abrahæ ad vallē Saue, q̃ in Hebræo ſignat planiciem, quia illa vallis erat valde plana, & iucunda. *Quæ eſt uallis regis*. Quia ſcilicet in valle illa erat locus conuenientiſſimus, in quo rex ſolaciabatur cum ſuis militibus in curſu equorum, vel in alijs **E** exercitijs propter loci planiciem, & iſta vallis uocatur uia Ieroſolymæ, quia eunti de Ieroſolymis in Sodomam tranſitus eſt per illam viam, vt ait Ioſephus. *At uero Melchiſedech*. Iſte ēt exiuit obuiā Abrahæ reuertenti de cęde regum, & non in eodē loco, in quo rex Sodomorum, quia Melchiſedech erat Rex Salem, q̃ eſt Ieruſalem, ideo exiuit ei obuiam in terra ſua. ſ. in mōte Hermon: poſt deſcēſum montis Thabor tribus leucis ultra Nazareth ad Orientalem partem Nazareth, ſed in meridiana parte terrę promiſſionis, quia erat cō tra lęuam Damaſci: eſt aūt Damaſcus auſtralis reſpe-

A ctu terræ Chanaam. *Rex Salem*. Scilicet Rex Ieruſalē: fuit enim facta Ieruſalē multū ab antiquo: ſ. cito poſt diluuium, cùm inceperunt ciuitates cōſtrui, & in hac regnabat Melchiſedech. ſ. Sem filius Noe, quia Noe diuiſerat iſtam terram filio ſuo Sem, licet Chananæi eam tunc violenter detinebant, & non eſt Melchiſedech nomen proprium, ſed cōe, & cōpoſitum, & ſignat id, quod Rex meus iuſtitiæ. ꝙ aūt iſte fuerit Sem ſatis patet, quia Sem vixit ſexcentis annis, vt patet ſup. 11. cap. qui computati veniunt ad annum quadrageſimum vitæ Iacob, vt probauimus ſupra 11. cap. & ibi diximus aliqua dubia circa iſtum Melchiſedech, ſcilicet qualiter ſcriptura ad Hebræos ſeptimo dicat eum nō habuiſſe, vel patrem, vel matrem ibi reſponſum fuit.

Quis fuerit Melchiſedech.

B *Proferens panem, & uinum*. Ioſephus autem dicit, ꝙ iſtud fuit ad reficiendum Abrahā, & milites ſuos, quia veniebant de bello laſſi. Alij autē Hebræi poſteriores inuidentes veritati Chriſtianę conantur deſtruere illū paſſum, qui hētur. Pſ. 108. in quo Chriſti ſacerdotium ſtatuitur. ſ. Sacerdos in æternū ſm ordinem Melchiſedech: conantur enim praue exponere iſtum paſſum, quia veritas illius dependet à ueritate iſtius dicentes, ꝙ Melchiſedech non protulit panem, & vinum offerens tanquam ſacerdos, ſed ſolum ad reficiendum venientes de bello. Sed hoc falſum eſt, quia non erat neceſſe, quòd Melchiſedech offerret panem, & vinum ad reficiendum, quia Abraham, & qui cum eo venerant portabant multa victualia, quæ in bello acceperāt, quia illi quatuor reges prædati fuerant de Sodo- **C** ma, & de alijs quatuor ciuitatibus omnia, quæ pertinebant ad cibum, vt ſupta patet, ſed iſta non poterant conſumere in tam breui tempore, ergo manſerunt multa in caſtris, quæ aſportauerunt Abraham, & ſui ſocij, & hoc manifeſtatur, quia non ſolum habuerunt ad comedendum victualia, ſed etiam multa reducta ſunt in ciuitates: vnde fuerant ſublata: dicitur enim, quòd Abraham nihil voluit accipere de præda exceptis his, quæ comederunt iuuenes, qui cum eo erāt, & ſic in præda erat aliquid, quod comedere poſſent. Et euidentiſſimè hoc apparet, quia cùm diceretur, quòd Melchiſedech protulerat panem, & vinum ſubditur cauſa: erat enim ſacerdos Dei altiſſimi, & ſic uidetur quòd illud, ut ſacerdos offerebat, qua- **D** ſi immolando non, vt quælibet alia perſona, cibum ad refectionem præſentando: aliàs enim ſuperfluè poneretur: Erat ſacerdos Dei altiſſimi; quia ad hoc ſolam præſentationem cibi non requirebatur, quòd eſſet ſacerdos: etiam ſatis patet hoc auctoritate Pſal. 108. vbi dicitur: Sacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech; vbi Dauid dicit Melchiſedech eſſe ſacerdotem. Sed nuſquam legitur Melchiſedech habuiſſe officium ſacerdotis, ut hic: ergo uidetur, quòd hic ſit oblatio ſacerdotalis, & non ſimplex appoſitio ad refectionem vini, vel panis: ſi autem aliquid Iudęi diſtortiſſimè de iſto textu fabulentur, Deo dante ſuo loco videbitur.

Opinio Iudęorum refellitur.

Alij autem corruperunt iſtam literam aliter, ſcilicet, quòd Melchiſedech panem, & vinum pertu- **E** lerit ad offerendum, non ut ipſe offerret, ſed ut Abrahā offerret, quia Abraham ſacerdos Domini fuit cum altaria ſępe conſtruxerit, ut patet ſupra 12. & 13. capitu. & in eiſdem immolauerit: licet de immolatione non ita expreſſe legatur, ſed conſequens eſt unum ad alterum, cùm nunquam fiat altare ad ſimplices preces offerendas, ſed ad immolandum, ut communiter, uel ad thura offerendum, vt patet de altare thymiamatis, in quo quotidie in mane, & ad veſperum thymiama offerebatur, ut patet Exod. 30. capitu. licet aliquando ponebatur ſanguis per cornua eius, ut patet Leuit. 16. capit. & quando dici-

Alia opin.

do dicitur in textu. *Erat enim sacerdos Dei altissimi.* Non referunt ad melchisedech, sed ad Abraham. Etiam dicunt, quòd non dedit decimas Abraham Melchisedech, sed Melchisedech Abrahæ, quia secundum suã positionem Abraham erat sacerdos, & non Melchisedech. Sed ista valde falsa sunt, primum satis patet ex ordine textus, quia hic nulla mentio fit de Abraham, nisi in parte superiori de occursu regis Sodomorum, quod nullo modo continuatur isti, sed solum dicitur, de Melchisedech, necessarium erat ergo, intelligere hic de melchisedech. Item quia dicitur, quòd Melchisedech benedixit Abrahę, vt patet ex litera, scilicet hostes in manibus tuis traditi sunt, quod non potest intelligi de Melchisedech, quia non pugnauit ipse cõtra reges, sed Abraham: alius ergo dicebat ista verba Abrahæ, & tunc benedicere semper pertinet ad sacerdotem, vt patet Numeri. 6. cap. vbi dat Deus sacerdotibus formam benedicendi populum cum offerunt: etiam quia maior debet benedicere minorem, vt patet ad Hebræ. 7. cap. cùm ergo benedixerit Melchisedech Abrahæ. ergo erat maior eo, sed in nullo excedebat Melchisedech ipsum Abraham, nisi esset Melchisedech sacerdos, ergo Melchisedech dicitur hic sacerdos, & non Abraham. *Et dedit ei decimas.* Quando enim isti dicunt, quòd Abraham receperit decimas datas à Melchisedech, non potest stare, quia decimæ dantur Deo in cognitionem beneficiorum ab eo receptorũ; quia ista, quæ decimamus, ab eo recepimus, dicunt ergo dari ministro Dei, scilicet sacerdoti, qui ex officio suo gratias Deo agit pro tota multitudine, quæ non potest tantum diuinis laudibus vacare, sed Melchisedech erat sacerdos, vt prædictum est, ergo ipsi debebant dari decimæ, & non Abrahæ. Item quia cùm Abraham vidit, quòd Melchisedech obtulisset pro eo sacrificium, & benedixisset Deum nomine eius, cogitauit dignum esse aliquid ei exhibere, ne ingratus esset tanto bono: dedit ergo decimas de omnibus, quæ portabat. Item infra dicitur, quòd cum Rex Sodomorum rogaret Abraham, vt daret ei animas, & omnia alia tolleret: dixit Abraham, quòd nullam rem tolleret inde, scilicet nec vnam corrigiã, nec vnum filum: quomodo ergo acciperet à Melchisedech decimas, à quo nihil ei debebatur, si à rege Sodomorum nihil recipere voluit, à quo ei cuncta debebantur etiam vita ipsius regis, & omnium suorum? Erat autem scilicet Melchisedech sacerdos Dei altissimi, & hoc dupliciter, vel quia erat pater omnium manentium in vero cultu Dei, nam vera opinio de Deo, & verus cultus in sola stirpe Sem permansit, qui vocatur hic Melchisedech. Et adhuc nõ mansit in tota stirpe, sed in parte, & valde modica, cæteris ad varios modos idolatriæ declinantibus. Vel erat iste sacerdos, quia antequam Deus determinasset sacrificiũ ad tribũ Leuiticam, vt patet Numeri 3. & 4. & 8. cap. omnes primogeniti erant sacerdotes potentes immolare, & facere alia pertinẽtia ad officium sacerdotis, ideo Moyses, quando confirmauit fœdus legis, quod Deus pepigerat cum populo per sanguinem, mandauit Moyses, quòd iuuenes de tribu Israel offerrent victimas. Dicũt autem omnes, quòd isti erant primogeniti de nobilioribus cuiuslibet tribus: Sem autem, siue Melchisedech non fuit primogenitus Noe, vt supra habitum fuit. 6. ca. & decimo: Erat enim primogenitus Iaphet, vt conclusimus ex dictis in 9. cap. tamen translatum fuit sacerdotium ad Sem multiplici ratione: primo, quia aliæ tribus declinauerant ad idolatriam, non remanebat ergo aliquis sacerdos Dei veri de primogenitis, nisi hoc Melchisedech assumpsisset. Item quia Melchisedech erat maior dignitate inter alios fratres, quia de ipso erat Christus descensurus: ideo præponi-

Quare Melchisedech erat sacerdos Dei altissimi.

F tur alijs fratribus. Item quia licet deberetur primogenito sacerdotalis potestas, poterat tamen ex prima institutione mutari ad alium, sicut primogenitura, vt patet quia Isaac mutauit ex volũtate Dei iura primogenituræ ab Esau in Iacob. vt patet infra 17. & aliquãdo propter peccatum, vt fuit translata primogenitura à Ruben in Iudam, & Ioseph, vt patet infra in cap. 47. & 49. & cùm consequeretur potestas sacerdotalis iura primogenituræ, etiam cum iure primogeniturę ad Iacob mutata est. Sic ergo fuit in Sem, vel Melchisedech, quia immutauit iura primogeniturę ab alijs in ipsum, quia magis pia fuit in ipsum, cum Noe inebriatus fuit, & propter alias causas. Iacob enim sic mutauit iura primogenituræ à Ruben in Ioseph, & in Iudam, quia duplex portio hæreditatis ad Ioseph transijt,

G dignitas autem principatus ad Iudam, vt patet infra 48. & 49. cap. In signum autem mutationis huius benedictionis Noe benedixit primo Sem, quàm Iaphet. ut patet supra 9. cap. licet Iaphet maior esset. Fuit autem motus Melchisedech ad offerendum panem, & vinum Deo coram Abraham multiplici causa. Primò, quia Abraham erat directè descendens de stirpe Sem: ideo Sem audita victoria Abrahæ, tanquam pater cõgaudens prosperitati filij sui venit oraturus ad Deum pro eo, vt semper Deus eum magis prosperaret, offerens vinum, & panem, & propter hoc benedixit Deum. Secundò quia videbat Melchisedech, quasi omnes gentes declinasse ad idolatriam,

H Abraham autem maximus Dei cultor erat: cùm ergo Sem etiam Deum coleret congaudebat prosperitati eius, & exiuit obuiã ei benedicturus eum. Tertiò factum fuit hoc, quia Deus specialiter mouit ipsum Melchisedech, vt in isto actu suo vmbra demonstraretur veri sacrificij, in quo tota Orthodoxorum fides suffulta est. *Dei altissimi.* Notanter ponitur hic ista determinatio, quia multi alij erant tempore illo sacerdotes deorum, quos sibi confinxerant, immo quia totius humani generis semper fuit ista sententia, Deo sacrificium tanquam maximum honorem esse exhibendũ, ideo quomodocunque Deos instituerunt, immediatè, & sacerdotes constituerunt: rari tamen erant sacerdotes Dei altissimi, idest Dei veri. Inter quos primus tẽpore, & auctoritate præcipuus Melchisedech erat.

I *Benedictus Abraham Deo excelso.* Idest bñdicatur Abraham à Deo excelso, quem colit. *Qui creauit cœlum, & terram.* Licèt dictum fuerit supra, quòd Abraham fuit primus, qui ausus fuit dicere Deum creasse cœlum, & terram: tamen in sacra scriptura nullus homo reperitur prius nominasse Deum creatorem, quam Melchisedech: patet enim, quia si legatur totus iste liber a principio non reperietur aliquis homo vsque ad istum locum Deum nominasse creatorem. Iste autem liber prior omnibus libris est, quia narrat ea, quæ a primordijs temporum facta sunt. Et si dicas, quòd in principio huius libri scriptum est in principio creauit Deus cœlum, & terram. Respondetur, quòd illud à Moyse legis latore scriptum est, quasi per quingentos annos postquàm ista dixit Melchisedech: pa-

K tet autem computatio ex superioribus de vita regis Og; & dicitur. *Qui creauit cœlum, & terram.* Quia in hoc distinguebatur iste Deus à dijs confictis à Gentibus, quoniam Gentes non dicebant Deos suos creasse orbem, cum dij sui essent creaturæ. Etiam quia omnium gentium vna fuit positio mundum æternum esse, & increatum, cum non possent reducere creationem in aliquam causam naturalem, quia nulla causa naturalis potest agere, nisi præsupposita materia, vt educat formam de potentia materiæ: materiam autem de non esse simpliciter ad esse deducere infinitæ potentię est, cuius modi nullam talem fore arbitrabantur:

bantur: cultores autem veri Dei ponunt ipsum in-
creatum, & infinitæ potentiæ omnia creantem. *Et be-*
nedictus Deus excelsus. Idest Deus ab omnibus genti-
bus laudetur, quia tale beneficium Abrahæ fecit. Aliq
Hebræi simplices, vt Ra. Sal. & alij ponunt Melchise-
dech peccasse, quia primo benedixit Abrahã q̃ Deũ.
Opinio Iudæorũ confutat. Sed hoc falsum est procedens ex ignorãtia signati hu
ius termini benedictio. Aliter.n. Deum benedicimus
aliter hoĩes inferiores, vel maiores: minores.n. homi-
nes benedicimus aliquod bonum imprecando, & il-
lud ex dignitate, & auctoritate officij causando aliqua
liter, vt patet Nume.6.c. inuocabunt nomen meũ sup
Israel filios, & ego benedicam eis: hoĩes aũt si sint ma-
iores nobis, benedicimus illis solum bona imprecan-
do, & nihil ex auctoritate, vel officio dãdo: licet aliqd
iuuamen ex deuotione benedicẽtis sit ad ea bona im-
petrandum: Deum aũt benedicimus de eo bona enun
ciantes, & hoc ad laudem ipsius pertinet, vt enarrare
magna beneficia eius. Quod verò dicitur, q Melchise-
dech primò benedixit Abraham, q̃ Deum, falsum est
quia dixit in principio: Deus, qui creauit cœlum, & ter
ram benedicat Abraham, in hoc aũt Deus magis quã
Abraham benedicitur, quia de Deo bona maxima e-
nunciantur. s. q omnipotens est, cùm dr̃, q creauit cœ
lum, & terram: quia creatio infinitam potentiam de-
nominat, & præsupponit: etiam magna Dei bonitas
designatur sua bona nobis cõicare volentis per bene-
dictionem. *Quo protegente.* Deus enim protexit Abrahã
spãliter, alioquin tanta hostilis turba eum opressisset.
Hostes in manibus tuis sunt. Idest traditi fuerũt in manus
tuas, nunc aũt non erant in manibus suis, quia iam oc
ciderat eos. *Et dedit ei decimas ex omnibus.* Idest Abrahã
dedit decimas de omnibus rebus suis decimam Mel-
chisedech in signum recognitionis diuini beneficij,
& tradidit Melchisedech, qa sacerdos erat, & Dei mi-
nister. *Dixit autem Rex Sodomorum.* Hic describitur ma-
gna liberalitas Abrahę, quia de tantis rebus, quas acq-
siuerat iure bellico nihil voluit retinere sibi, sed oĩa re-
gi Sodomorũ, & his à quibus ablata fuerunt restituit.
Da mihi animas. Idest viros, & mulieres, & oẽ viuens de
hominibus, & ponitur hic pars pro toto, sicut sæpius
consueuit loqui scriptura, vt patet infra 47. & Exo.1.c.
& non ponitur hic anima pro oĩ re animata, quia non
petiuit Rex Sodomorum, q daret ei Abrahã pecora,
& oĩa animalia bruta capta in bello, sed solum hoĩes.
Cætera tolle tibi. Scilicet p labore belli, licèt de iure oĩa
ad te pertineant, cùm omnia in bello acquisieris. *Leuo*
manum meam ad Deum excelsum: modus iurandi est, & iu
rauit Abraham per Deum excelsum dans gloriam ei,
& non alicui de idolis gẽtium, vel sicut Melchisedech
bñdixerat Abrahã in Deo cœli, ita ipse Abrahã bñdi-
xit immediatè, & dedit honorem Deo cœli iurando
in nomine eius. *Possessorem cęli, & terræ.* In hebræo dr̃,
ascensorem cœli, & terræ, vt habetur Deute.33.c. non
est alius Deus, ut rectissimus ascensor cęli, & uocatur
ascensor. i. tenens in sua ptãte cęlũ, & mouens quocũ-
que voluerit ẽt contra naturam, & proprietatẽ cęli ali
quando, vt patuit in Iosue quando stetit Sol super Ga-
baon, & Luna contra vallem Haialon, vt patet Iosue.
10.c. *Quia à filo subtegminis.* Vocat filum subtegminis
filum, super quem tela texitur, quia primo ponuntur
fila recta, deinde ponuntur super illa fila transuer-
salia autem prima vocantur subtegmen, quia subtus
teguntur. i. ab alijs trasuersalibus filis cooperiuntur.
Vsque ad corrigiam caligæ. Corrigia caligæ modici valo-
ris est, & ideo denominauit ista duo dans intelligi, q
etiam nec ista minima reciperet quanto magis maio-
ra. *Ex omnibus, quæ tua sunt.* Idest quæ tua fuerunt, nunc
enim non erant ista bona regis Sodomorum; sed A-
brahæ, quia ea bellico iure perdiderat tam quantum

A ad proprietatem quàm quantum ad possessionem, cũ
de iuregentiũ bella introducta sunt, vt quæ in bello ca
piuntur capientium efficiantur. *Ne dicas ego ditaui A-*
braham. Non dicebat Abraham ista ad iactantiã, sed ad
Dei gloriam, quia credebat firmiter, q Deus multipli
caret bona eius nimis cum promisisset. Nolebat ergo
q laus, quæ Deo attribui debebat de multiplicatione
bonorũ Abrahę, reduceretur ad regem Sodomorũ,
& quantũ ad hoc valde bonus erat zelans totis viribus
honorem Dei. *Exceptis his, quæ comederunt iuuenes.* Idest
viri bellatores, qui venerunt mecum, siue de meis, si-
ue de alijs tribus socijs, quia indignum erat, q bellum
pro Sodomitis agentes de suis expensis alerentur. *Et*
partibus uirorum, quæ uenerunt mecum. Quia cum isti tres
B principes Mambre, Aner, Aschol venissent ad bellũ
cum Abraham, accrescebat eis pars de præda, ideo A-
braham nõ poterat eis tollere partes suas, & hoc quo-
modocũque intelligatur. Si enim intelligamus, quòd
isti viri intrauerunt pugnam, & actualiter pugnaue-
runt, manifestum est, q debebat eis dari pars de prçda.
Si autem dicamus, q isti non intrauerunt bellum, sed
manserunt ad sarcinas custodiendas, vel in insidijs, etiã
debebant habere partem inde, & sic determinauit Da
uid primo Re.30.c. cum pugnasset contra latrũculos
Moabitas. s. æqua pars erit descendentis in prælium, &
remanentis ad sarcinas: dicitur ibi, quòd die illa factũ
est, ut æquales essent pugnantes, & sarcinas custodien
tes, & constitutum est, vt lex in Israel: potuit autẽ esse,
q ante Dauid illud esset in vsum, sed nõ firmatum le-
C ge, Dauid autem firmauit illud. Sed magis videtur, q
isti viri in bellum actualiter intrauerint, & q illa lex
de distributione prædæ in Israel ante non fuerit, quia
si ante fuisset in vsu, non mouissent dubium uiri, qui
inierant cum Dauid.

Fit promissio, Abrahæ seminis, & terræ; daturq; si-
gnum eidem Isaac. *Cap. XV.*

HIs itaque transactis, factus est ser-
D mo Domini ad Abrã per visionẽ
dicens: Noli timere Abram, ego
protector tuus sum, & merces tua
magna nimis. Dixitq; Abrã: Domine Deus
quid dabis mihi? Ego vadam absque liberis,
& filius procuratoris domus meæ iste Dama
scus Eliezer. Addiditque Abram, mihi autẽ
non dedisti semen: & ecce vernaculus meus
hæres meus erit. Statimque sermo Domini
factus est ad eum, dicens: Non erit hic hæres
tuus, sed qui egredietur de vtero tuo, ipsum
E habebis hæredem. Eduxitque eum foras, &
ait illi: Suspice cœlum, & numera stellas si
potes, & dixit ei: Sic erit semen tuum. Credi-
dit Abram Deo, & reputatum est illi ad iu- Ro.4. Gal.3. Iac.2.
stitiã. Dixitque ad eum: Ego Dominus, qui
eduxi te de Vr Chaldæorum, vt darem tibi
terram istam, & possideres eam. At ille ait:
Domine Deus vnde scire possum, q possessu-
rus sim eam; & respõdit dominus: Sume, in-

quit, mihi vaccam triennem, & capram trimam, & arieté annorũ trium, turturẽ quoq;, & columbam. Qui tollens vniuersa hæc diuisit ea per medium, & vtrasque partes contra se altrinsecus posuit: aues autem non diuisit. Descenderũtque volucres super cadauera, & abigebat eas Abram. Cumque sol occumberet, sopor irruit super Abram, & horror magnus, & tenebrosus inuasit eum. Dictumque est ad eum: Scito prænoscés, quòd peregrinum futurum sit semen tuum in terra non sua: & subijciet eos seruituti, & affligent quadringentis annis. Veruntamen gentem, cui seruituri sunt, ego iudicabo; & post hæc egrediẽtur cum magna substãtia. Tu autem ibis ad patres tuos in pace sepultus in senectute bona. Generatione autem quarta reuertentur huc. Necdum enim completæ sũt iniquitates Ammorhæorum usque ad præsens tempus. Cum ergo occubuisset sol, facta est caligo tenebrosa, & apparuit clibanus fumãs, & lampas ignis transiens inter diuisiones illas. In illo die pepigit dominus fœdus cum Abram dicens. semini tuo dabo terrã hanc a fluuio Aegyti usq; ad fluuiũ magnũ Euphratem Cinæos, & zenezęos, Cethmonæos, & Ethæos, & Pherezæos, Raphã quoq;, & Ammorrhæos: Euęos, & Chananæos, & Gergesæos, & Iebusęos.

Act. 7.

HIS ITAQVE. Descripto in superioribus qualiter Abraham se habuit ad Deum, & proximum: in ista parte describitur, qualiter se habuit ad seipsum, & hoc fuit in petenda prole: proles enim reputatur vna persona cum illo, cuius est, secundum illud Eccle. 30. Mortuus est pater eius, & quasi mortuus non est: relinquit enim filium similem sibi. & sic uiuente filio pater viuere dicitur, cum computentur eadem persona: & ponuntur duo, primum qualiter Abraham se habuit in petenda prole: ſm qualiter se habuit in regenda uxore. infra 16. cap. prima in tres; primo ponitur Abrahæ petitio. Secũdo petitionis exauditio ibi. *Statimque sermo domini.* Tertiò exauditionis confirmatio, ibi: At ille ait. *Domine Deus.* Circa primũ sciendũ, ꝙ ista introducunt hic, quia Deus promiserat Abrahæ multa bona, & magnũ honorem. vt patet sup. 12. & 13 cap. & quia Abraham multum fuerat exaltatus in victoria contra istos quatuor reges potentes, timebat ne bona à Deo promissa ei in hoc complerentur. Deus ergo subiunxit ista, quæ sequuntur ad euacuandum timorem eius. s. *Noli timere.* Circa primũ *his itaque transactis.* Idest postquã facta fuit per Abraham liberatio Loth sui cõsobrini, & omnium habitantium in Sodomis, & in alijs quatuor ciuitatibus Pentapolis. *Factus est sermo domini ad Abrahã.* Ad euacuandum timorem de supradictis. *Per uisionem dicens.* Scilicet, ꝙ apparuit ei aliquis angelus in persona Dei dicens ista, & ponitur hoc ad drĩam aliarum locutionum diuinarum, quæ aliquando sunt in som-

Proles reputať una persona cum illo, cuius est.

F nis, vt patet Numeri. 12. c. siquis inter vos fuerit propheta in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum. Noli timere. s. ꝙ tota merces tibi promissa in hoc beneficio euacuetur, quia plura dabo tibi. *Merces tua magna nimis.* Non enim hoc solum daturus eram tibi, sed maior adhuc merces tibi futura est, & verè magna merces, quia datum fuit ei, vt de semine suo Messias nasceretur: ex hoc verbo Dei Abraham confidens assumpsit audaciam petendi prolem, & quia secundũ naturale desiderium quodlibet animal desiderat se cõseruare per gñationem in suo simili, maxime homo qui rõnis capax perfectius imaginem suam in filio suo cognoscit: ideo exprimendo suum naturale desiderium dixit: *Domine Deus quid dabis mihi?* Quasi d. dñe ego scio, ꝙ tu dabis mihi multa, sed quid mihi ꝓderũt, quia filium nõ habeo, nec relinquam successorem.
G *Ego uadam absque liberis.* Idest ego moriar sine filijs. Videbat enim Abraham, ꝙ vxor sua Sarai erat sterilis, & impossibile erat naturaliter filium suscipere ex ea: rursus Abraham, quia vir iustus erat, licèt sciret se posse gignere ex alia muliere, nolebat, quia magis eligebat sine liberis mori, quam eos inhoneste gñare. *Et filius procuratoris domus meæ iste Damascus Eliezer.* Intelligitur hoc dupliciter: vno modo, ꝙ Abraham deprimeret in hoc conditionem suam dicens procuratoris domus meæ habeo filiũ, qui vocatur Eliezer Damascus, & tñ mihi non dedisti semen. vt infra patet. Alio modo, ꝙ Abraham declararet propositum suũ
H Deo. s. quia ego non habeo filium, nec intelligo me posse hr̃e naturaliter ex Sarai, proposui filium procuratoris domus meæ facere hæredẽ meum, & iste vocatur Eliezer Damascus: vtraq; expositio satis congruit literæ, sed prima melior est, ne fiat replicatio sensus inutiliter. *Procuratoris domus meæ.* Magni dñi ponunt in domibus suis aliquos viros, de quibus confidunt, & cõmendant totam curam rerũ domesticarũ, ne ipsi dñi in oĩbus negotijs, ẽt in paruulis implicerenť, quia hoc valde seruile est, vt ait Philosophus in primo Poli. c. 4. & petere a seruitoribus rõnem de oĩbus valde est irrationale, & sic dicit in 4. Ethi. tractans de magnificẽtia, ꝙ non dñt dñi nimis curare circa rõcinia: sic. n. dicitur diligens. n. rõcinij cura paruifica. *Iste Damascus Eliezer.* Nomẽ propriũ huius erat Eliezer: & est nomẽ cõposi-
I tũ in Hebręo, & signat id qđ De⁹ meus adiutor me⁹: Damascus vocať à loco Damasco. De ciuit. Damasci est dup. opi. qdã dñt eã factã tpe Noe à quodã de nepotibus Noe: & ſm istam positionẽ vocabiť iste Damascus. i. Damascenus. Alij dicũt, ꝙ ista ciuitas ab isto fuit ædificata, & à nomine istius ipsa vocata fuit Damascus, & ſm hoc id, qđ dicebatur sup. s. ꝙ Abraham persecutus fuit quatuor reges vsq; seua ad lęuã Damasci: legitur per anticipationẽ, quia tũc nõ erat factum, sed postea facta fuit ciuitas, & quia tpe Moysi, quia ista scripsit, erat ciuitas illa cõstructa: iõ vsus fuit anticipatione. Aliqui dñt, ꝙ qñ dr̃ hic Damascus Eliezer sunt ista duo noĩa. s. Eliezer est nomen patris, qui erat ꝓcurator domus Abrahę, Damascus est nomẽ filij, & tũc Eliezer poneť in genitiuo. s. *Damascus Eliezer.* Idest Da-
K mascus filius Eliezer. *Addiditq; Abrahã.* Ex hoc patet, ꝙ sñĩa prior de illis duabus superioribus est melior, qa nõ coincidit cum litera inferiori, cũ hic dicatur. *Addidit.* Superius. n. dixerat, ꝙ procurator domus suæ habebat filiũ noĩe Damascus, nunc dicit. *Mihi aũt non dedisti semen.* Idest filium natum de semine meo: bñ. n. hẽbat semen, qa coire poterat, & gignere, si Sarai sterilis nõ fuisset, vt patet, qa habuit sex filios de Cethura, vt patet infra 25. c. *Et ecce uernaculus meus.* Idest seruus meus, vñ vel filius serui mei. s. Damasc⁹ in domo mea natus: nõ poterat uocari ꝓpriè Eliezer vernaculus Abrahę, qa in domo sua natus nõ fuerat: nam erat iã senex habens

Cap.

bens filium magnum. Et sic dicitur infra 24. cap. cùm A Abraham mitteret eum in Mesopotamiam, dicitur ꝙ dixit Abraham ad seruum seniorē domus suæ, quòd autē sit iste Eliezer, patet quia immediate dicitur, qui præerat omnibus, quæ habebat: iste enim erat Eliezer, qui erat eius procurator, vt patet hic, sed emit eum pro pecunijs, vel seruiebat ei voluntariè mercede cōductꝰ. *Hæres meus erit*. Idest, quia non dedisti mihi hæredem necesse est, ꝙ adoptem alium extraneum. *Statimque*. Hic ponitur secundū. s. petitionis exauditio. *Statimque factus est sermo Domini*. Abraham magno desiderio filiorum tenebatur, & quia Deus disposuerat dare ei filium, noluit eum pro incertitudine anxia diutius cruciare, ideoque statim, vt Abraham suum desiderium declarauit, Deus ei prolem promisit. *Non hic erit hæres tuus*. Idest, licet tu intelligas istum adoptare in filium, quia filium non habes, tamen non erit sic, quia B filium habebis. *Sed qui egredietur de vtero tuo*. Idest ille, quem tu de vxore propria generabis. Et dicitur de vtero, idest de lumbis, quia semen non est in vtero, sed in quibusdam musculis in lumbis, vbi colligitur, quia omnia membra spermatizant, vt sit naturaliter virtus formatiua in semine diuersorum membrorum, cùm autem ibi collectum fuerit, motu quodam effunditur testiculis agentibus, ideo spadones, licèt aliàs potentes sint, seminalem materiam effundere nequeunt. *Et eduxit eum foras*. Ista visio fuit per noctē intra tētorium Abrahæ iā apparētibus astris, & mādauit Deus Abrahæ, ꝙ exiret foras, vt videret astra. Et fortè Abraham iam dormiebat, cum ista ei dicta sunt, & mādato Dei C impiger surrexit de lecto ad contemplanda astra. *Suspice cœlum*. Idest de subtus aspice, q. d. eleua oculos tuos, & vide cęlum. *Et numera stellas, si potes*. Quasi dicat, scio ꝙ non potes numerare, quia solus Deus numerat stellas, & intelligentias, vt patet Psal. 147. Qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocat. De numeratione autem stellarum, vtrum homo eas possit numerare diximus Deuter. 1. cap. quidam autem Philosophus Aratus nomine gloriatus est se cognouisse numerum, & nomina stellarum, vt ait Aug. 16. de ciuitate Dei, cap. 24. sed vt ibidem dicitur auctoritas sacræ scripturæ hunc, vt iactantem falsa condemnat. *Sic erit semen tuum*. Scilicet innumerabile, stellæ. n. numerum habent, sed nullus eas numerare potest, ita D semen Abrahæ licet certum numerum habuerit, tamen nullus hominum illū numerare potest, quia valde multi de Abraham nati sunt, & adhuc plures nascituri sunt, quia nunquam cessabit generatio eius vsque ad consumationem seculi. Et sciendum, ꝙ licèt Deus verè intēderet dare Abrahæ seminis multiplicationē, sicut dedit, & signaret illam multitudinem, per multitudinem stellarum, tamen principaliter intendebat ei promittere vitam beatam, quæ est in cęlis, & semini suo iusto. Et fundamentum huius est, quia pro quolibet bono correspōdet merces, & debet esse semper merces æqualis vel maior bono actu meritorio. Et quia Deus nolebat præfigurare mercedem, quam ei E daturus erat pro bono opere, vt supra dixerat. s. quòd merces tua magna nimis, oportebat quòd ipse figurare tātam vel maiorem mercedem, quam essent merita Abrahæ, sed actus facti in caritate ex natura sua, & ex voluntate diuina excedunt res corporales, ergo nō æqualiter daretur si solę res temporales darentur pro opere caritatis. Necesse erat ergo, quòd illa pluralitas stellarum non solum signaret pluralitatem in semine Abrahæ, quia hoc bonum transitoriū erat, non æquale actui virtutis, sed etiā ad bonum valde maius. s. bonū vitæ æternæ post resurrectionem corporum. Et congrue signatur hoc per stellas, quia post resurrectionē fulgebunt iusti, sicut stellæ in perpetuas æternitates, vt

Deus licet per stellas polliceret Abrahæ seminis multitudinē, tamē principaliter pollicetur vitā æternam.

habetur Dan. 12. cap. Et etiam erit differētia in gloria sanctorum, sicut differentia lucis astrorum, vt patet 1. Corin. 15. cap. Sicut differt stella à stella in claritate, ita sancti in resurrectione mortuorum. Vel figuratur per astra, quia super astra erit tota ista beatitudo, & est sensus. *Sic erit semen tuum*. Idest sicut sunt istæ stellæ in cœlo multiplicatæ, ita semen tuum erit multiplicatū in vita æterna. Omnes enim fideles, & rectè viuentes semen Abrahæ iustum vocantur. Et si aliquando pro actu virtutis ista temporalia promissa legantur, nō debent intelligi ipsa sola, vel principaliter promissa, sed bona spiritualia, sed sicut manuducentia ad bona maiora in vitam æternam, vt per amorem temporalium & terrenorum manuducātur hoīes in amorē, & contemplationem cęlestium æternorum, & sicut ait Gregorius, animus ex his, quæ nouit, surgat ad incognita, quæ non nouit. Et iste modus promissionis non fit in lege noua, fiebat tamen frequenter in lege veteri, & fuit valde cōueniens illi statui, quia tunc hoīes, vt communiter erant valde imperfecti per cōparationem ad viros sanctos legis nouæ, quia vt habetur ad Hebr. 7. c. neminem ad perfectum adduxit lex, imperfecti autē nō possunt immediate eleuari in desiderium æternorum, cum adhuc teneri sint, & illa pertineant ad fortē virum, nisi prius manuducantur per bona terrena temporalia. Et sicut Deus non solū promisit hic Abrahæ bona tpalia in seminis multiplicatione, sed etiam vitā æternam, ita Abrahā intellexit bona æterna esse sibi, & semini suo promissa, quod manifestat Christus Ioā. 8. cap. Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meum, vidit & gauisus est. i. Abraham credēs se, & semen suum per Christi sanguinem redimendum desiderauit scire, ꝙ passio illa fieri debebat, & qūo fieri debebat: qñ aūt sibi reuelata fuit valde gauisus est, & vocat diem suum tps passionis, quia in illo die impleturus erat omnia, pro quibus carnem assumpserat. vnde Matth. 27. cap. dixit in fine passionis consummatū est, idest in hac die oīa finem acceperunt, & Matth. 26. c. Tempus meum propè est. i. dies passionis, & Ecclesia vniuersaliter sequens istum sensum cantat in officijs mortuorum: Sed signifer sanctus Michael repræsentet eas in lucē sanctam, quam olim Abrahæ promisisti, & semini eius: sed ex nullo alio loco potest ista promissio accipi nisi ex isto. Sed tūc dicet aliquis, ꝙ bona temporalia qūocunque sic promittuntur, intelligunt promissa in sensu literali: bona aūt spūalia in sensu mistico, vel allegorico; ea aūt q̄ literalia sunt principalia sunt; quæ autem allegorica minus principalia; cū in methaphoris non sit arguere, & ea, quæ intelliguntur allegoricè, non intēduntur ad literam, sed possunt fundari super literam. Non erit ergo aliqua certitudo in talibus allegorijs, nisi istæ allegoriæ alibi sint sensus literales. Et patet hoc, quia super eandem literam pñt congruè fundari diuersæ allegoriæ, & contrariæ, & sic de anagogijs, sed nunq̄ hoc fit in sensu historico, vel literali. Rñdetur ꝙ in talibus promissionibus bona spiritualia non cadunt sub sensu mystico, sed sub literali, & etiam bona tpalia cadūt sub sensu literali, quia verba debent seruire intētioni, & nō intentio verbis, vt patet extra de verb. sig. c. intelligentia, quia verba fuerūt inuenta ad signandū mentis conceptū, vt patet in principio Perihermenias: si ergo aliquis proferēs aliq̄ propositionē cuius termini coniuncti, & separati signant bona tpalia esse promissa, & intentio proferentis fuit ꝑmittere principaliter bona spiritualia, & minus principaliter bona tpalia: sensus literalis huius ꝓpositionis erit principalr bonorū æternorū promissio, & cōsequenter, & secūdario promissio bonorū terrenorū, & isti non sunt duo sensus literales disparati, sed vnus, quia vnus ordinatur ad alium, & sm philosophum vbi vnum

Homil. 11.

Quare modus iste ꝓmissionis ī lege veteri fiebat, sed non in noua.

Exponitur locus Offer. Missæ Mortuorū

Cap. 1.

vnum pp alterum vtrobique tantum vnũ. de implicatione istorum sensuum literaliũ in multis alijs locis dicam, & signanter super secundum Reg.7.cap. vbi tangit aliquid Aug.17.de ciui.Dei. *Credidit Deo Abraham*. Idest credidit firmiter ꝙ Deus daturus esset ei multiplicitatem in semine sicut promisit. *Et reputatum est ei ad iustitiam.* Idest Deus dedit ei magnam mercedem, vel Deus reputauit ei hoc ad magnam bonitatem, rõ est, quia Deus promittebat Abrahæ aliquid, ꝙ non poterat fieri cursu naturæ, & sine aliquo signo, vel miraculo præcedente simpliciter Deo credidit. Quæ iustitia ista, quam Deus reputauit Abrahæ propter credere? Respõdetur ꝙ põt intelligi de iustitia legali, quę comprehendit omnem virtutem, vt patet in 5.Ethic. Quia lex præcipit actum omnis virtutis, & isto modo vocat omnes viros iustos, quia.s.oẽs virtutes habent, sed quia omnis actus virtutis procedit ab aliqua virtute particulari, necesse est reducere istum actum ad aliquam virtutem specialem. Dicitur ergo, ꝙ illa virtus erat fides, secũdum quã assentimus veritatibus à Deo reuelatis, & dicitur ista fides iustificare, quia erat charitate formata. Sic habetur Actuum 10.cap. fide purificans corda eorum: fides autem informis non iustificat, quia non facit acceptum Deo, quia secundũ Iaco. in canonica, cap.2. Fides sine operibus mortua est: est enim non iustificans, nec Deo acceptum faciens, & ibidem: Dæmones credũt & contremiscunt. Vel potest dici, ꝙ iste actus reducitur ad iustitiam particularẽ commutatiuam, quia Deo reddimus æquale, quod reddere debemus.s.credulitatem ad omnia dicta sua, quia omnipotens est, & fallere non vult. Sed si consideretur iste actus, prout est assentire alicui magno supernaturaliter reuelato, necessario reducitur ad fidẽ, quocunque modo satis consonat. *Ego dominus, qui eduxi te.* Quasi dicat bene debes credere, ꝙ istam terram accepturus sis, quia ego, qui ista tibi loquor sum Deus potens ista facere. *Et eduxi te de Vr Chaldæorum.* Secundum aliquos intelligitur de igne.s.ꝙ Abraham fuerit positus in igne, & ꝙ inde diuino miraculo liberatus fuerit, & ꝙ hic recitet pro beneficio Dei, & si hoc verum fuisset.s.ꝙ Abraham fuisset de igne liberatus satis rationabile erat, ꝙ hic ad recordationem, & Dei laudẽ poneretur. De hoc diximus supra 11.cap. magis autem videtur, ꝙ accipiatur Vr pro ciuitate Chaldæorum, & de illa ciuitate eduxit Deus Abraham, vt daret ei in possessionem terram Chanaan: si ergo Deus ad hoc cum de terra sua adduxerat.s.vt daret ei terram illam, & quia Deus erat, facere poterat, ideo ꝙ faceret, dubitandum non erat. *Vt darem tibi terram istam.* Ista terra Abrahæ fuit data quantum ad proprietatem, quã Deꝰ in eum transtulit, nunquàm tamen habuit possessionem eius, quia semper habitauit in ea, vt peregrinus, sed semen eius possedit eam postea, cum ascendit de Aegypto. Et quia supra diximus, quòd per istam terram promissam Abrahæ principaliter intelligebatur promissa vita æterna, tamen non est intelligendum, ꝙ ad dãdum ei vitam æternam eduxit eum de terra sua, quia in terra Chaldæorum eam dare poterat, sed intelligitur quantum ad hoc de terra Chanaan, quæ licèt minus principaliter promitteretur, tamen haberi non poterat, nisi Abraham exiret de Vr Chaldæorum. Vel potest dici, ꝙ Deus eduxit Abraham de terra sua ad dandum ei, & semini suo vitam æternam, quia in terra Chaldæorum omnes ad idolatriam declinauerant, & sic Abraham, & semen eius, si ibi maneret periclitaretur, quia dissimile est inter tot malos, paucos bonos esse, præcipuè cum ipsi mali bonos quotidie pungerent, vt ad suam malitiam eos inducerent. *At ille ait.* Hic ponitur tertium.s.exauditionis confirmatio. *Vnde scire possum.* Sciendum ꝙ Abraham valde fidelis erat,

Qualẽ iustitiã Deus Abrahę reputauit ob suam credulitatem.

F ideo quãdo primum dictum fuit, quòd haberet filium hæredem, credidit firmissimè, ideo dictum fuit supra, credidit Deo Abraham, & reputatum est ei ad iustitiã: non enim fuisset ei reputatum ad iustitiam nisi vere, & sine scrupulo credidisset: Cur ergo signum petijt? Respondetur quòd duplici causa: primo, quia fortè de facto non dubitabat, sed modum nesciebat, & ideo conuenienter signúm petijt, sicut beatissima Virgo verbis Gabrielis assensit, tamen modum nesciens perscrutata est dicens, Luc.1. Quomodo hoc fiet, quia virum non cognosco? Vel dicendum, quòd Abraham intelligebat, quòd promissa Dei erant conditionalia.s. si illi, quibus fiebant non mutarẽtur ad oppositum, sed quia Abraham sciebat se posse peccare, cum esset circundatus infirmitate, licèt crederet, quòd ista adimple-
G tio promissi ex parte Dei nullum detrimentum pateretur, tamẽ timebat quòd fortè ipse mutaretur, & sic promissum non impleretur, petijt ergo Abraham de hoc certificari.s.vtrum sic futurum esset, quòd ipse nõ mutaretur, & promissa Dei in illo implerentur. Vel aliter, quia communiter res difficiliùs conseruantur, quàm acquiruntur, licèt Abraham certus esset de acquisitione.s.ꝙ Deus daturus esset ei terrã illam, tamen solicitus erat de conseruatione.s.vtrum culpa sua illã iam habitam perderet, ideo petebat certificari, vtrum sic futurum esset, quòd illam terram semel à Deo acceptam ipse habiturus esset in pace longo tẽpore, ideo non quæsiuit Abraham, vnde scire possum, quòd habiturus sum eam, quia habere significat solã receptio-
H nem, sed quòd possessurus sum eam. Possessio enim firmam, & pacificam tentionem significat. *Sume inquit mihi vaccam.* Dat Deus hic signum Abrahæ, quòd terram istam possessurus sit ipse, & semẽ eius, & quomodo possessurus sit. Sciendum ꝙ sicut patet discurrenti libros historicos, & prophetales sacræ scripturæ, quandocumque Iudæi verum Dei cultum tenuerunt, possidebant pacificè terram promissionis, & abundabant in bonis temporalibus, nullusque eis nocere poterat, vt patet Deuter.28.cap. cum aũt ad idolatriam declinabant, tradebat eos Deus in manus hostium, qui opprimerent eos, & tribularent dura seruitute tollentes bona illorum, vt patet Leuit.26.cap. & Deuter.29. & in lib. Iudicum, Regũ, Paralip.& Prophetis. Cum au-
I tem mala eorum proueniebãt vsque ad summum ducebantur captiui in terras hostiles sicut fuerunt ducti per Salmanasar, vt patet 4.Reg.17.cap. Deinde per Nabuchodonosor in Babylonem, vt patet 4. Reg.24.& 25.cap. & vltimatè per Romanos propter maximum peccatum.s.Christi occisionem. Demonstrabat ergo Deus, ꝙ terra illa promissa conseruari debebat per verũ cultũ vnius Dei, & quia Deus spiritus est, ideo eos, qui eum adorant, oportet in spiritu adorare, vt patet Ioan.4.cap.& ſm Aug.in Enchirid.fide, & spe colitur Deus, necesse erat mente pura, & intenta Deum coli. Sed quia adhuc honor Dei non est completus, donec extra ad maiorem extensionẽ laudum Dei cultus eius manifestetur, vt omnia, quæ in nobis sũt suo deseruiãt creatori, oportebat istum cultum manifestari in quo-
K dam signo exteriori.s.in oblatione, sacrificio, & similibus, & quia maximum demonstratiuum diuini cultus est sascrificium, ideo mãdauit offerri aĩalia ad immolandum. Vel potest dici ꝙ Deus volebat confirmare pactum suum cũ Abraham ad maiorẽ certitudinem, & quia inter antiquos mos erat, ꝙ confirmantes fędera occiderẽt aliqua aĩalia, & diuiderẽt in frusta, & post transirent inter diuisiones ad notandũ, ꝙ sic diuideret qui fędus factum infringeret, de his Paulus Orosius 3. de Ormesta mundi in fine, vbi dicit, fędera occisione porcæ cõponi, & sic dicuntur fędera de fęta cęsa, quæ signat porcam, ideo Deus voluit fieri tale pactum, & confir-

Cur signũ petijt Abraham.

Cur Deus præcepit Abrahæ, vt sumeret sibi vacam.

Mutatio cultus est mutatio status.

confirmari per diuiſionem animalium. Sic etiam lex Moſayca in ſanguine confirmata eſt, quia quando populus conſenſit verbis Dei Moyſes accepit ſanguinẽ animalium immolatorum, & aſperſit altare loco Dei, tanq̃ Deus ſanguine aſpergeretur, deinde aſperſit ſuper totum populum, vt patet Exo. 24. cap. & Apoſt. ad Hebr. 9. cap. ſatis declarat, quòd confirmatio alicuius pacti teſtamenti, vel legis ſine ſanguine non fit, & ſignum huius eſt, quia in iſtis animalibus occiſis non factum eſt, ſicut in ſacrificijs fieri ſolebat, vel poſtea ſolitum fuit, in ſacrificijs holocauſtorũ concidebatur aĩal in fruſta non in duas medietates, ſed in multa fruſta, & ponebantur ſuper ignem, vt arderẽt, vt patet Leuit. 1. cap. in hoc autem fuerunt medietates diuiſæ, & contra ſe poſitæ, vt quaſi confœderati poſſent tranſire inter diuiſiones: vtraque autem ſentẽtia vera eſt, & vna eſt completiua alterius. *Vaccam triennem*. Aliqui Iudei dicunt tres vaccas, & cõſequenter tres capras &c. Sed falſum eſt, quia ſolũ debebat ſumi de qualibet ſpecie iſtorum animalium vnum, ſed debebat eſſe trium annorũ, & in hoc fraudantur, quia vbi nos dicimus triennem Hebraica litera habet. *Meſuleſeth*. Quod ſignat de tribus, quia iſta dictio eſt compoſita. *De mi*. Ideſt de. *Et ſeleſa*. Ideſt tres. & eſt ſenſus. *Sume tibi vaccam de tribus*. Ideſt de tribus annis: litera autem noſtra magis expreſſit dicendo triennem. Si autem vellet litera Hebraica dicere, quòd ſumerentur tres vaccæ non deberet dicere *Meſuleſeth*, ſed *Seloſa*, quia *Seloſa* ſignat tres abſolutè, ſine aliqua conceptione præpoſitionali. *Meſuleſeth* autem ſignat tres cum cõceptu præpoſitionis, de. Nominat hic tres ſpecies pecorum, & vnam ſpeciem volucrum, quia in lege Moſayca poſt futurum erat, quòd iſta tria de pecoribus immolarẽtur, vt patet Leuit. 1. cap. omnia enim quæ in veteri lege offerebantur hic oblata ſunt. Et ſciendum quòd, vt plenius tractatur Leuit. 1. cap. in veteri teſtamento fiebat triplex ſacrificium. ſ. holocauſtum, quando aliquod pecus de iſtis prænominatis immolabatur, & in fruſta cõciſum totum comburebatur cũ capite, pedibus, & inteſtinis lotis, & vocatur holocauſtum ab olon, quod eſt totũ, & cauma, quod eſt incendium, quaſi totum incẽſum. Secundum genus ſacrificij erat hoſtia pro peccato, qñ pro peccato alicuius offerebãtur aliqua pecora de ſupradictis, ſecundùm regulam datam Leuit. 4. & 5. & 6. cap. Tertium erat genus ſacrificij hoſtia pacifica, quando aliqua pecora offerebãtur pro gratiarum actione, quaſi pro pace habita, vel completione deſiderij, vel offerenti daretur, quod petebat, ſm regulam datam Leuit. 2. & 7. cap. De rationibus autem iſtorum ſacrificiorum multotiens in Leuit. & in lib. Num. dictum eſt à nobis præcipuè Leuit. 7. & 22. cap. Et mandatum fuit hic, quòd quodlibet animal de iſtis pecoribus eſſet trium annorum, ad deſignandũ, quòd de qualibet ſpecie iſtorum animalium, poterat fieri triplex ſacrificium. ſ. holocauſtum, hoſtia pacifica, hoſtia pro peccato. *Turturem quoque & columbam*. Non deſignatur in iſtis ætas ſicut in pecoribus: cuius ratio eſſe poteſt, quia non poteſt cognoſci ætas in auibus ſicut in pecoribus: pecora enim iſta immolabilia manſueta ſunt, & ab homine nutriuntur, ideo cognoſci poteſt ætas in illis: in auibus autem nullo modo: vel eſt alia ratio, quia in alijs animalibus ponebatur ætas triũ annorũ, quia de illis poterant fieri tria genera ſacrificiorum, de auibus autem non poterat fieri niſi holocauſtum, vt patet diſcurrendo per totum Leuiticum, nuſquam enim pro peccato, aut gratiarum actione petenda, vel ſimilibus petendo reperies aues immolatas, aut oblatas fuiſſe. Offerebantur tamen iſtæ aues in emundatione mulieris parturientis, vt patet Leuit. 12. cap. Sed hoc non eſt ſacrificium: fiebat etiam oblatio de qui-

De triplici ſacrificio Hebræorũ

A
buſdã alijs paſſeribus mundis in mundatione leproſi, vt patet Leuit. 13. cap. Quare autem de iſtis animalib⁹ fiat ſacrificium magis, quam de alijs, cauſa literalis veriſſima tradita fuit Leuit. 1. & ibi etiam diximus quare de piſcibus non fiat ſacrificium: cauſam autem myſticam, vel allegoricam breuiter aſſignabo. Iſta ſacrificia ſunt quædam exteriores cæremoniæ demonſtrantes actum cultus diuini interiorem, & quia Deus fide, & ſpe colitur, vt ait Auguſtin⁹ in Enchiridion, ideo oportet ꝙ iſta ſacrificia exteriora ſint proteſtationes cultus interioris quantùm ad fidem, in qua principaliter fundatur cultus Dei, quia ſine fide impoſſibile eſt placere Deo, vt patet ad Hebræos 11. cap. Et quia antiqui in lege veteri non ſaluabantur niſi in fide mediatoris Chriſti, vel implicitè, vel explicitè, ideo talia animalia offe-

Deus fide & ſpe colatur.

B
renda erant, quæ eum ſignificare poſſent, & quia in mediatore noſtro erat duplex natura, ſcilicet humana & diuina, ideo iſta animalia vtramque ſignant, quia enim Deus eſt gubernator omnium dando omnibus neceſſaria ad viuẽdum, deſignatur iſta gubernatio per hæc animalia, quia nos gubernamur in cibis principaliter, & iſti ſignãtur per animalia comeſtibilia, ſed quia quædã cibaria ſunt domeſtica, quædam ſilueſtria, ideo quædam animalia de iſtis ſunt domeſtica, vt boues capræ, arietes, alia ſilueſtria, vt turtures. Fuit etiam natura humana in mediatore noſtro: & hoc ſignatur inquantum fuit inſtrumentum noſtræ redemptionis, per iſta animalia; ouis ſignat Chriſti innocentiam, capra ſignat propter fœtorem, ſimilitudinem carnis

Animalia, quæ immolabantur qd ſignificarent.

C
peccati, in qua Chriſtus apparuit, vt patet ad Rom. 8. ſ. miſit Deus filium ſuum in ſimilitudinem carnis peccati: bos fortitudinem Chriſti in patiendo denotat, turtur ſignat Chriſti caſtitatẽ, columba quia ſine felle eſt, Chriſti manſuetudinem, quam nos ipſe valde docebat, dicens: Diſcite à me, quia mitis ſum, & humilis corde, Matth. 6. cap. *Qui tollens vniuerſa*. Ideſt ſicut mandauit dominus, vt aſſumeret iſta animalia, ita ipſe accepit ea, & iugulauit parans ad ſacrificium. *Diuiſit per medium*. Poſtquã iugulauit illa, & decoriauit mandauit Deus, quòd non ſeruaret in eis modum aliorũ ſacrificiorum, ſed ꝙ diuideret ea per medium. ſ. à capite vſque ad caudam per ſpondilium medietatẽ, & iſta nõ facta fuerũt immediate de nocte, vt apparuit Deus

D
Abrahæ, quia locutio illa fuit facta per noctem, vt patet ex ſuperioribus, quia mandauit Deus Abrahæ aſpicere aſtra, & tamen quando iſta animalium cadauera diuiſa erant, dies erat, & extra tabernaculũ: patet quia dicitur ꝙ Abraham ſedebat apud diuiſiones, & abigebat aues deſcendẽtes ſuper cadauera: aues autem per noctem non deſcendunt ad cadauera, quia non vidẽt, & quia manent in cubilibus ſuis. Etiam quia dicitur vltra, ꝙ cum occumberet ſol, ſopor irruit ſuper Abraham quaſi iam feſſus eſſet abigẽdo aues, & cuſtodiendo cadauera. Ex quo vr̃ ꝙ anteq̃ ſol occũberet Abraham cuſtodiebat animalium cadauera, ergo videtur ꝙ ſequenti die poſt reuelationem factam Abrahæ ipſe

E
compleuit hoc, quia antequam ipſe occideret iſta animalia, mõſtrauit ei Deus aſtra cœli, ergo tũc erat nox, & poſtea factis iſtis abigebat aues quouſque occumberet ſol, ergo iſte occubit⁹ ſolis erat ſequẽti die poſtquam Deus ad eum locutus fuit. Diuiſio autem ſuit facta propter cauſam ſupra aſſignatam. ſ. ad modum antiquorum, qui confirmantes fœdera diuidebant per medium tranſeuntes inter diuiſiones ad ſignandum, quòd morte dignus erat, qui pactum infringeret, ita Deus hic egit. Et quia Deus eſt vbique, nec põt propriè per aliquem locum tranſire, ideo dedit lampadẽ ignis, qui tranſiret loco eius inter medias diuiſiones. *Et partes contra ſe extrinſecus poſuit*. Ideſt ponebat mediam vaccam ad vnam partem, & mediam vaccam ad

Diuiſio animalium quare.

Lampas ignis quare.

alteram

alteram ex opposito, ita tamẽ quòd illę partes directè se respicerent, & inter illas posset esse transitus. *Aues autem non diuisit*. Ratio esse potest literalis, quia in confirmatione fęderis inter homines nũquam aues diuidebantur, nec occidebantur: hic autem occisæ fuerũt ad designandum futurum sacrificium, & non ad confirmationem fęderis, ideo diuisæ non fuerunt. Alia ratio est mystica, quia animalia quadrupedia designant vitam actiuam, quia in plura necessariò diuiditur, iuxta sententiam Saluatoris. Luc. 9. cap. Martha Martha solicita es, & turbaris erga plurima, porro vnum est necessarium: vita autem cõtemplatiua, quæ per aues designatur non diuiditur, quia in se collecta in Deum tota mente consurgit. *Descenderuntque volucres super cadauera*. Quia ista cadauera posita erant in patulo extra tabernaculum: istę aues sunt dæmones, qui vocantur aues. Matth. 13. cap. Aues cœli comederũt illud. & venerunt super cadauera, quia dæmones toto conatu nos à bonis operibus retrahere moliuntur. *Et abigebat eas Abraham*. Ne comederent, vel fędarent carnes sacrificij domini & pacti ei᷉: quod innuit cogitatione peruigili dæmones à nobis esse abigendos. *Cumque sol occumberet*. Quia per totum diem steterat Abraham conseruando cadauera, declinante sole iam fessus sopori succubuit. Nicolaus autem vult quòd ista cadauera posita fuerunt per noctem in campo, & tunc Abraham custodiebat ea, & dicit aues illas de nocte volasse, sed non videtur esse rationabile, quia aues non viderent de nocte cadauera, nec ad illa descenderent. Item nõ potest esse aliquo modo, quia si sic contigisset, omnia fuissent facta per noctem post solis occubitum, quomodo ergo scriptura dicit, quòd postq̃ sol occubuisset irruit sopor in Abram: valde superfluũ, & incongruum esset, quia ita deberet dici, quòd post solis occubitum diuisit Abraham cadauera, & descen derunt aues, & tunc abigebat eas, & non diceretur specialiter, quòd post solis occasum irruit sopor in Abraham. Item quia non accipitur hic post solis occasum pro omni tẽpore, quod est post solis occasum, quia tunc aurora esset post solis occasum, & cum sit inter occasum, & ortum, tunc nihil certum significaret; ista determinatio post solis occasum signat illam partem temporis, quæ est coniuncta occasui solis, & tunc non potest stare dictum Nicolai, quia si omnia ista facta sunt per noctem non diceretur aliqua istorũ fuisse post solis occasum nisi apparitio Dei ad Abraham, cum ei mandauit aspicere astra, sed litera dicit oppositum, ergo non potest stare illa positio. Dicendum est ergo, vt supra. *Et horror magnus & tenebrosus inuasit eum*. Iste horror fuit quædam passio multum pauorosa, & vocatur tenebrosus, quia venit ille horror in tenebris, & res magis terribiles sunt in nocte quàm in die, & iste horror quædam demõstratio fuit passionum, quas sustinere debebãt filij Abrahæ in Aegypto, & in deserto antequàm intrarent terram Chanaan eis promissam: signantur etiam tribulationes, quas generaliter patiuntur omnes beati quamdiu sunt viatores; quia per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei Act. 14. cap. *Dictumque est ad eum*. Quia audita fuit ibi quædam vox siue in quadam figura apparente, siue sola vox, sine figura. *Scito prænoscens*. Scire est rem aliquam certè cognoscere, prænoscere est cognoscere antequàm fiat: est sensus scias nunc antequàm fiat, ꝙ in futuro filij tui multa mala patientur. *Quòd peregrinum futurum sit semen tuum*. Idest quòd filij tui erunt peregrini. Et loquitur hic de filijs descendentibus per Isaac, & Iacob, quia Esau non fuit peregrinus, sed habitauit in quiete in montibus Seir, & Ismael cum sua posteritate habitauit in pace in deserto Pharan, vt patet infra 25. cap. *In terra non sua*. Quia

Aues non diuisit quare.

Aues quid significent

Opinio Nicol. Lirani reijcitur.

F filij Abrahæ nunquam habuerunt aliquam terrã suã, quousque redierunt ad terram Chanaan & possederunt eam interfectis habitatoribus eius: terra ista, in qua fuerunt peregrini fuit terra Chanaan vsquequo Iacob descendit in Mesopotamiam, deinde Mesopotamia quousque redijt in terram Chanaan. Deinde terra Chanaan, quousque descendit in Aegyptum: deinde Aegyptus, donec inde à Deo liberati sunt. *Et subijcient eos seruituti*. Hoc non intelligitur de omnibus terris, in quibus peregrinati sunt, sed solum de Agypto, quia in terra Chanaan & in Mesopotamia liberi fuerunt, in Aegypto autem seruituti subiecti fuerunt, vt patet Exod. 1. cap. *Et affligent quadringentis annis*. Isti quadringenti anni non sunt computandi à primo anno, quo intrauerunt Israelitæ in Aegyptum, quia non

G fluxerunt tot anni, patet quia quando descendit Iacob in Aegyptum, descendit cum eo Leui filius eius, & Chaath filius Leui nepos Iacob, vt patet infra 46. cap. Item iste Chaath vixit annis 133. vt patet Exod. 6. cap. Chaath genuit Amram, qui vixit annis centum triginta septem, vt patet eodem cap. Amram genuit Moysem, vt patet eod. cap. cuius anno octogesimo egressus est Israel de Aegypto, vt patet Exod. 7. cap. Isti autẽ anni coniuncti faciunt annos trecẽtos quinquaginta, & si volumus habere adhuc numerum istum certum oportet subtrahere oẽs annos, quos habebat Chaath quãdo intrauit Agyptũ, & omnes annos suos postquã genuit Amram, & omnes annos Amram postquam genuit Moysem, qui sunt satis multi anni, vt infra pa-

H tebit. Dicit autem August. de ciui. Dei, lib. 16. cap. 25. ꝙ non est sensus, ꝙ isti quadringenti anni fuerunt, dũ mãsit Israel in Aegypto, sed ꝙ isti anni terminati sunt, quando exiuit Israel de Aegypto, siue incipiãt computari à natiuitate Isaac, siue à tẽpore, quo ista dicta sunt, & ponit exemplum Aug. ſm Bibliam interpretũ, quã ipse sequitur, facti sunt dies Tharæ in Aran ducentorũ quinque annorum, & mortuus est. Sed manifestum est, ꝙ non omnes istos annos vixit in Aran, sed quòd ibi istos oẽs annos finiuit, quia ibi mortuus est, sed per literam nostram nihil horum probatur, quia non sic habet, sed sic, scilicet: Et facti sunt dies Tharæ ducentorum quinque annorum, & mortuus est in Aran: nõ potuit ergo esse, ꝙ manserunt Iudæi in Aegypto quadringentis annis, nec trecentis quinque vt patuit, sed

I fuerunt anni ducenti decem, vt patet in quibusdam chronicis Iudæorum, quibus in hac parte satis credendum est, quia nõ potest haberi clare veritas præcisa ex Biblia, & sic facit Hieronymus, & alij doctores nostri, quia in tali casu recurrunt ad historiam Iosephi, & annales Iudæorum. Et ideo isti anni quadringenti reducendi sunt ad hoc, quod dicitur erit peregrinum semẽ tuum, & August. dicit, ꝙ possunt isti anni computari à natiuitate Isaac, vel à tempore, quo dicta fuerunt ista verba, vt patet 16. de ciui. Dei, cap. 25. Sed melius computatur, ꝙ incipiant à natiuitate Isaac, quàm à tempore, quo dicta fuerunt verba, quia ista verba fuerunt dicta anno 84. vel 85. vitæ Abrahæ, & patet sic, quia ista verba dicta fuerunt ante natiuitatem Ismaelis, & ratio

K patet, quia promissio facta Abrahę de multiplicitate prolis, & ipsius prolis captiuitas denunciata sunt simul Abrahæ, vt patet hic in litera. Sarra autem non potẽs concipere, & videns se ineptam ad complendam promissionẽ Dei dixit Abrahæ, quòd accederet ad Agar ancillam suam, vt gigneret ex ea, & sic videtur, quod expectauerit per annum postquàm dicta fuerunt ista verba, immo per annos 10. vt patet infra 16. cap. Sed vtrum illi 10. anni computentur post ista verba dicta supra 13. cap. certum non est, magis tamen videtur, quòd non computentur illi anni 10. à tempore huius promissionis, quia illi computantur à tempore quo intra-

De numero anno. quib' Israelitę fuerũt in Aegypto, quo i Exo. c 12.

intrauit in terram Chanaan Abraham, vt patet infra 16.cap. Sed ista promissio non fuit ad ingressum terrę Chanaan, sed multo post, quia primo moratus fuit in terra illa aliquo tempore, deinde descendit in Aegyptum, vt patet supra 12.cap. deinde rediens in terram Chanaan habitauit ibi cum suo consobrino Loth, & postea diuisi sunt ab alterutro, vt patet supra 13.cap. Post autem aliquāto tempore pugnauit cōtra quatuor reges ducentes Loth captiuum, & sodomitas, vt patet supra 14. deinde facta fuit ista promissio de semine, & reuelatio de captiuitate, ergo videtur, quòd modico tempore fuit ante natiuitatem Ismaelis, quia natiuitas Ismaelis fuit annis decem, & aliquid plus, postquā intrauit Abraham in terram Chanaan. Expectauit ergo Abraham, vt videret si forte Deus, qui promiserat Abrahæ prolis multiplicitatem, daret vxori suæ fœcunditatem, & quia vidit adhuc se non posse concipere dixit viro suo, quòd accederet ad Agar, & rursum transijt alius annus antequàm gigneret Agar, & sic sunt duo anni, & deinde transierunt anni quatuordecim vsque ad annum centesimum Abrahæ, ergo si isti quatuordecim, & duo subtrahantur de centum annis, manebunt octoginta quatuor. Antecedens patet, quia quando Abraham circuncisus fuit, erat annorum centum minus vno, vt patet infra 17. cap. & eodem die circuncisus est Ismahel, qui erat tūc annorum tredecim, vt patet eodem cap. quibus si addatur alius annus, in quo compleuit Abraham centum annos, erunt quatuordecim, & secundùm hoc fuerunt dicta ista verba, decem & sex annis ante natiuitatem Isaac, qui natus fuit anno centesimo vitę Abrahæ, vt patet infra 17.cap. Addantur vltra sexaginta anni, qui fluxerunt à natiuitate Isaac vsque quo natus fuit Iacob, vt patet infra 26.cap. & erunt anni septuaginta sex. Deinde addantur anni centum tres, qui fluxerunt à natiuitate Iacob vsquequo descendit in Aegyptum, vt patet infra 47.cap. erunt anni ducenti & sex, quibus addantur anni ducenti decem, quibus in Aegypto dicuntur ex chronicis stetisse, erunt quadringenti, & decem sex, & sic superant anni decē & sex, qui erant à tempore, quo dicta fuerunt illa verba vsque ad natiuitatem Isaac. Computari ergo debet à natiuitate Isaac, & erunt anni æquales. Quod autem in Aegypto solum steterint Israelitæ annis ducenti decem, & fortè paucioribus, patet ex hoc, quia solum steterunt in Aegypto per vitā Chaath, qui intrauit cum Iacob in Aegyptum, vt patet infra 46.cap. & per vitam Amram, & per vitam Moysi vsque ad octogesimum annum suum, quia octoginta annorum erat, quando apparuit coram Pharaone, vt patet Exod. septimo cap. & tunc post valde modicum, scilicet per vnum mensem, aut quasi, vt declarabimus Exod. 2. & 12.cap. qui simul sumpti, vt supra computauimus sunt anni trecenti quinquaginta, à quibus debent abstrahi anni Chaath post natiuitatem Moysi, & quia homines in illo tempore generabant ad annos triginta, vel quadraginta, dato quòd Chaath, & Amram genuerunt filios in anno sexagesimo, abstrahantur reliqui anni de vita istorum, & cum Chaath vixerit annis centum triginta tribus, vt patet Exod. cap. 6. tollantur omnes præter sexaginta, & similiter de vita Amram, qui genuit Moysen, erunt ergo isti centum viginti anni, quibus addantur octoginta anni vitæ Moysi quando exiuit de Aegypto, erunt ducenti anni, & adhuc deficient decem, etiam quia subtrahi debent anni, quos egerat Chaath, quando intrauit in Aegyptum. Sed de hoc non tantum est curandum, quia forte dicetur, quòd primo anno vitæ suæ ductus fuit in Aegyptum. Sed adhuc omisso hoc necesse est dicere, quod isti genuerunt ad minus anno sexagesimo quinto vitæ suæ,

A & si dicatur, quòd hoc non est verisimile, quia homines illius temporis anno tricesimo, vel quasi generabant, vt patet supra 11.cap. Ad hoc respondetur dupliciter vno modo, quòd fortè non erant isti primogeniti, qui nominantur, & satis est possibile, quia Chaath genuit quatuor filios, vt patet Num. 3.cap. & primo Paralip. 6.cap. & licet inter istos præponatur Amra, tamen potuit esse, quòd esset vltimus natiuitate, sed præponitur, quia nati sunt de eo Moyses, & Aaron, sicut diximus de Sem filio Noe, vt patet supra 6. & 9.cap. & de Abraham sicut diximus supra 11.cap. & sic potuit esse, quòd Chaath primogenitum suum gigneret anno tricesimo, vel quasi, & gigneret Amram anno sexagesimo quinto, vel quasi. De Amram autem manifestum est, quòd non fuit Moyses primo-
B genitus eius, sed Maria, quæ, vt Moysen adhuc paruulum de flumine susceptum filia Pharaonis nutriri iuberet vocans matrem suam duxit, & sic forte puella esset tunc quindecim annorum, & relinquitur Amram genuisse anno quintodecimo, vel quasi. De his Exod. 20.cap. Aaron etiam primo natus fuit, quàm Moyses, sed solum per tres annos, vt patet Exod. 7.c. Aliter posset aliquis respondere, quòd isti sero gignebant, quia non audebant gignere cum Aegyptij conarentur occidere paruulos Hebræorum, vt patet Exod. 2.cap. quando Moyses in carecto fluminis positus fuit. Sed hoc licet forte aliquid videretur pro tēpore Amram, nihil tamen fuit pro tēpore, quo genuit Chaath,
C quia tunc viuebat Ioseph, & nullum malum inferebātur Hebræis, vt patet Exod. 1. Quod autem tunc viueret Ioseph patet, quia septuaginta vno anno post introitum Iacob in Aegyptum mortuus fuit, quia centum decem annis vixit, vt patet infra 50.cap. Sed quando intrauit Israel in Aegyptum, erat triginta nouem annorum, quia quando stetit ad iudicādum somnium coram Pharaone erat triginta annorum, vt patet infra 41.cap. Sed postea transierunt septem anni fertilitatis, & duo anni sterilitatis, vt colligitur anno 43. & 44. & 45.cap. ergo ab illo tempore, quo intrauit Chaath in Aegyptum cum Iacob, manent septuaginta vnus ad complendum centum decem annos vitæ Ioseph, vt patet infra 50.cap. sed Chaath nō staret per septuaginta vnum annos, quin gigneret maximè, quia fortè
D aliquot annos agebat, quando intrauit Aegyptum cū patre suo Leui. De Amram autem satis dici posset, quòd aliquo tempore à gignēdo abstinuit, quia videbat filios Hebræorum immediatè, vt nascebantur flumine mergi. Sed adhuc non multum obstabit, quia ista tribulatio non magno tempore durauit, sed pauco tempore ante natiuitatem Moysi & pauco tempore post, & sic ante istud tempus genuit Amram, qui prior fuit: non enim fit aliqua mētio de Aaron, quòd in ortu suo labor fuerit in liberando eum à morte, quod non tacuisset scriptura, si verum fuisset. Dicendum ergo, quòd prima responsio verior est, & si arguatur contra supradicta, quia dicitur Exod. 12.cap.
E quòd habitatio filiorum Israel in Aegypto fuit quadringentorum triginta annorum, quomodo ergo hic dicitur, quòd fuerunt quadringenti, qui adhuc non fuerunt omnes in Aegypto, sed quædam pars eorum fuit, vt declaratum est incipiendo computationem ab Isaac natiuitate, quia tunc propriè semen Abrahæ peregrinari dicebatur quando iam genitum erat, sed ante natiuitatem Isaac Abraham semen nō habebat, ergo nec peregrinari poterat. Nec valet si dicas, quòd quatuordecim annos ante genuit Ismahelem, vt patet infra 16.cap. Respondetur, quòd non loquitur hic Deus de Ismahele, sed de Isaac, quia Ismahel non vocabatur semen Abrahę, sed Isaac, vt patet infra 21.cap. cum dicitur in Isaac vocabitur tibi semen. Sed aliquis respon-

Aliorũ dictum improbatur. respondebit, quòd non fuerunt anni isti nisi quadringenti. Sed scriptura nominat eos quadringentos triginta, quia aliquando scriptura non curat de modico, & ideo aliquando in similibus narrationibus addit, aliquando minuit. Sed non est responsio conueniens. Primo, quia cum sacra scriptura vtrumque posuerit numerum, scilicet quadringenti hic, & in Exod. quadringenti triginta, non videtur maior ratio, quare ibi addiderit, quàm hic diminuerit, vel è contrario: maximè quia, vt patebit, maior ratio est, quòd hic minuerit, quàm quòd in Exodo addiderit. Item quia scriptura minuit, vel addidit modicum, quod non faciat quantitatem notabilem respectu reliqui numeri, sed triginta respectu quadringenti, satis facit notabilem quantitatem, quod non faceret in mille, vel duobus mille, ideo non est possibile, quod tantum scriptura addiderit. Item & clarius non est aliqua ratio quare scriptura posuerit triginta, si solum essent anni quadringenti, quia scriptura in magnis numeris quando addit vel minuit, est vt faciat numerum completum, vt si fortè essent quadringenti minus vno, vel duob⁹, vel decem poneret quadringenti præcisè, vel si essent quadringenti quinque, poneret solum quadringenti, quia iste est numerus perfectus. Sed si quadringenti anni completi essent, qui est numerus valde completus, quare deberent addi triginta, qui veritatem perturbarent, & numerum perfectum non agerent, sed excederent? valde enim irrationale esset sine aliqua vtilitate veritatem impedire. Item quia scriptura notat, quòd iste numerus quadringẽti triginta annorum fuit præcisus, nec magis, nec minus, nec in vna die, quia dicitur vbi supra Exod. 12. cap. habitatio autem filiorum Israel, qua manserunt in Aegypto, fuit quadringenti triginta annorum, quibus expletis eodem die egressus est omnis exercitus Domini de terra Aegypti. hoc patet, quia idem habetur ad Galat. 3. cap. dicit ibi Apostolus, quòd testamentum confirmatum fuit cum Abraham, deinde post quadringentos, & triginta annos facta fuit lex, sed lex data fuit eo anno, quo exierunt de Aegypto mense tertio in principio, vt patet Exod. 19. cap. Ergo ab eodem tempore computat Aposto. & sacra scriptura Exod. Sed quæritur à quo

A quo tẽpore incipit ista cõputatio. tempore ista cõputatio incipiat, & respondetur, quòd incipit à tempore quo Abraham exiuit de Aran Mesopotamiæ, quia licet Abraham quãdo stabat in Aran Mesopotamiæ staret extra terram suam, scilicet Vr Chaldæorum ciuitatem, quia tamen manebat adhuc in domo patris sui Tharæ non dicebatur peregrinari: cum autem exiuit de Aran incepit peregrinari ipse, deinde semen eius, & durauit ista peregrinatio vsque ad diem, quo exierunt de Aegypto, scilicet quòd à die quo exiuit Abraham de Aran vsque ad diem, quo exierunt Israelitæ de Aegypto fluxerunt anni quadringenti triginta completi, & huic concordat auctoritas Apostoli proposita, scilicet, quòd à confirmatione testamẽti Dei cum Abraham vsque ad dationem legis fluxerũt quadringenti triginta, quia dicitur testamentum confirmatum cum Abraham, quando exiuit de Mesopotamia, & venit in terram Chanaan, vt patet supra 12. cap. & sic eodem tempore fuit testamenti confirmatio & peregrinationis incœptio, scilicet in exitu de Aran, & totum istud tempus peregrinationis vocatur mansio in Aegypto, quia fuit in multis laboribus, & ærumnis sicut habitatio in Aegypto. Vel quia vocatur tempus mansionis in Aegypto, totum tempus, à quo incipit Abraham manere in Aegypto, quousque filij eius postea exierunt inde, licet totum istud tempus non fuerit continuatum, quia primo anno, quo Abraham exiuit de Aran descendit in Aegyptum propter famem, & mansit ibi

F aliquanto tempore, deinde reuersus fuit ad terram Chanaan, & mansit ibi ipse, & filij sui post eum vsque ad descẽsum Aegypti per annos ducẽtos quindecim, & deinde steterunt toto tempore vsque ad consummationẽ annorũ quadrĩgẽtorũ triginta in Aegypto, & ista videtur intentio verissima literæ Exod. duodecimo. quare vocauerit istos quadringentos triginta annos mansionis Aegypti, scilicet, quia in mansione in Aegypto incœpti sunt, & in mansione in Agypto finiti sunt. Sed quæritur quomodo possint inueniri isti quadringenti triginta anni: si enim incipiamus ab anno, quo recessit Abraham de Aran, tunc erunt septuaginta quinque anni, vt patet supra 12. cap. & deinde vsque ad natiuitatem Isaac fluxerunt anni viginti quinque, quia genitus fuit anno cẽtesimo vitæ Abra-

Q̃mo inueniũtur isti quadringenti triginta anni.

G hæ, vt patet infra 17. cap. post natiuitatem Isaac vsque ad exitum de Aegypto fluxerunt anni quadringenti suprapositi, deficiunt ergo anni quinque ad complendum annos quadringentos triginta, de quibus Exod. 12. cap. Dicendum ergo quòd à tempore, quo ista dicta sunt Abrahæ vsque ad natiuitatem Isaac fuerunt anni viginti quinque, quia septuaginta quinque annorum erat Abraham, quãdo intrauit in terram Chanaan, vt patet supra 12. cap. & natus fuit Isaac anno cẽtesimo Abrahæ, vt patet infra 21. cap. & à natiuitate Isaac vsque ad descensum in Aegypto fluxerunt anni centum nouem, & in Aegypto manserunt Israelitæ annis ducentis quindecim, sed scriptura nominauit quadringentos, quia est numerus cõpletus, non curãs

H de quinque, qui superant, quia vt dictum fuit, non curat scriptura de modico plus, vel minus. Copulando ergo viginti quinque ante natiuitatem Isaac, & centũ nouem à sua natiuitate vsque ad descensum in Aegyptum, vt supra probauimus, & ducentos quindecim quibus in Aegypto manserunt, licet dicantur solum ducenti decem diminuendo quinque, insurgunt anni quadringẽti triginta, qui ponuntur in litera Exo. 12. cap. Fuit ergo à tempore istius promissionis vsque ad exitum de Aegypto, vel dationem legis anni quadringenti triginta, & à natiuitate Isaac vsque ad exitũ de Aegypto anni quadringenti quinque, licet dicantur hic quadringenti nõ curãdo de illis quinque, quia pauci sunt. Fuerunt autem anni, quibus manserunt

I Israelitæ in Aegypto ab ingressu Iacob illuc, ducenti quindecim, licet dicãtur à Iudæis ducẽti decem, quia aliter non potest cõpleri summa quadringentorũ triginta annorum, de quibus Exod. 12. cap. vt supra probauimus, & fuerunt anni, quibus seruierunt Hebræi in Aegypto ad plus centum, quia non fuit seruitus Hebræorum in Aegypto toto tempore, quo steterunt in Aegypto, nam toto tempore quo vixit Ioseph, dominante ipso fuerunt Hebræi in prosperitate: postquam autem mortuus est incœpit seruitus, & calamitas, & non immediate, vt mortuus fuit Ioseph, & tota illa cognatio, vt patet Exod. 1. cap. idest omnes qui descenderunt in Aegyptum cum Iacob, sed Chaath descendit cum Iacob, vt patet infra 46. c. ergo vsque ad mortem Chaath ad minus non fuit inceptio seruitutis He-

Iudæi fuerũt in prosperitate toto tempore, quo Ioseph regnauit.

K bræorum: Chaath autem mortuus fuit ad plus annis centum, & decem post introitum in Aegyptum, sed tota mansio in Aegypto fuit ducentis decem, vt quidam volunt, vel ducentis quindecim, ergo subtrahendo ab eis centum decem annos, quibus ad minus vixit post ingressum in Aegyptum Chaath, manebunt anni centum, quibus seruierunt. Antecedens, scilicet, quòd mansio Israel in Aegypto fuerit ducentis quinque annis iam dictum est: quòd autem post introitũ in Aegyptum vixit Chaath centum decem annis, patet, quia Chaath vixit annis centum triginta tribus, vt patet Leuit. 6. cap. à quibus subtrahantur illi, quos habebat,

bebat, quando intrauit Aegyptum, manebunt cæteri quibus vixerint in Aegypto. Quando autem intrauit in Aegyptum ad plus haberet annos viginti tres, quia pater suus habebat quadraginta quatuor, vt patet infra 41. & Exod. 2. & 6. cap. qui si subtrahantur à cētum triginta tribus manebunt centum decem, qui subtracti a ducentis quindecim facient manere cētum quinque annos, & hoc fuit seruitus Israelitarum ad plus. *Verumtamen gentem, cui seruituri sunt, ego iudicabo*. Idest ego puniam, scilicet, quòd Aegyptij, qui tenuerunt Hebræos in dura seruitute grauiter puniti sunt in exitu Hebræorum, s. decem plagis, vt patet in Exod. a. cap. 7. vsque ad 12. *Et post hæc egredientur cum magna substantia*. In exitu enim Hebræorum, mādauit Deus, quòd vir peteret ab amico suo Aegyptio vasa aurea vel argentea, & mulier a vicina sua etiam vestes pretiosas, & Deus dabat Aegyptijs in mentem, quòd libenter accommodarent eis, & mandauit, quòd ea portarent, vt patet Exod. 3. cap. Et hoc erat vel quia Aegyptij violenter acceperant multa bona ab Hebræis, quæ nunquā restituerant, vel quia coegerant eos laborare grauibus oneribus, vt patet Exod. 1. & 4. & 5. & nihil pro his laboribus dabant eis, in hoc ergo satisfactum fuit, de quo dicetur magis infra Exod. 3. & 12. cap. *Tu autem ibis ad patres tuos*. Idest morieris sicut patres tui mortui sunt, vel ibis ad patres tuos. s. sanctos, & iustos, qui in limbo manebant vsque ad Christi passionem. *Sepultus in senectute bona*. Per hoc certificabat eū de duobus: de primo, quòd moreretur quando esset senex, ne intelligeret se cito moriturum, & hoc fuit post centum septuaginta quinque annos, vt patet infra 25. cap. Secundo certificatur de bono statu, in quo moriturus erat. s. de gratia, quia dicitur in senectute bona: non est enim bona senectus, quæ in gratia non finitur, iuxta illud Sapien. 4. cap. Canicies veneranda non diuturna, nec annorum numero computata, cani sunt sensus hominum, & senectus vita immaculata. *Generatione autem quarta reuertentur huc*. Idest ad terram istam quia terra, in qua nunc erant, erat terra promissa, & debebant ad eam reuerti post Aegyptiacam captiuitatē. Et sciendum quòd possunt accipi istę generationes ꝓ varijs personis succedētibus, aut pro determinato tempore, quo durat vna generatio. Si autem accipiantur generationes pro tempore, quo durare possunt generationes, sed duratio vnius generationis est centum anni, ideo dicuntur redituri post quatuor generationes, quia post quadringentos annos. Si autem accipiatr generatio personarum acceptione, tunc sunt quatuor generationes, quia quatuor personæ sibi successerunt computando per lineam regiam. s. per lineam Iudæ, & quia reuersio pręsupponit esse extra, non potest cōputari ista cōtextio generationum, nisi ab illo, qui fuit primo extra terram illam non redeundo ad illam, & quia Abraham non fuit in terra Chanaan, non potest incipi ab illo computatio generationum. Idem de Isaac qui ibidem mortuus est, sed computatio incipiet a Iacob, qui descendit in Aegyptum, & ibidem mortuus est. Prima ergo generatio est, quia Iacob genuit Iudam a quo reges descenderunt. Secunda fuit, quòd Iudas genuit Phares. Tertia, quia Phares genuit Esrō, vt patet Mat. 1. cap. Quarta, quia Esron genuit Caleb, & iste intrauit terram promissionis, vt patet Num. 14. & 26. & Iosue 14. cap. & ista est computatio secūdùm Nicolaum, qui dicit Caleb fuisse filium Esron per lineam regalem, per quam se computare cōtendit, sed nō videtur verum, quia Matth. 1. cap. vbi computatur linea Christi per lineam regum, vel principum Iuda ponitur filius Esron nō Caleb sed Aran: Aran autem genuit Aminadab, Aminadab genuit Naason, qui genuit Salmon. Ista eadem computatio habetur Ruth

Generatio dupliciter capitur.

A vlt. cap. in fine, & hoc idē declaratur primo Paral. 2. c. vbi dicitur, quòd isti erant principes, quia Naason ponitur princeps filiorum Iuda. De hoc etiam Nume. cap. 1. 2. & 7. vbi ponitur oblatio principū oīum tribuū, & ponitur princeps Iuda Naason: Salmon autem filius Naason intrauit in terram promissionis, & accepit in vxorem Rahab meretricem Iericontinam, vt Matth. 1. cap. Sed hoc fuit immediate in ingressu terræ promissionis, vt patet Iosue. 6. c. & isto modo computando intrauerūt filij Israel terram promissionis in fine quartæ generationis regalis, & in principio quintæ, quia Naason mortuus fuit paulo ante introitū terræ promissionis. Et tunc est sensus: Generatione autem quarta reuertentur huc. i. completa quarta generatione, & incipiēte quinta. Si autem computare velis, vt computat Nicolaus per Caleb in quarta generatione erit introitus in terram promissionis. Sed non erit computatio per lineam regalem, licet hoc ipse dicat. Et etiam non est rationabile, quòd computetur illo modo linea quarta generationum, quia debet cōputari ista linea generationum ab illo, qui postremus intrauit in ordine generationū ī Aegyptū, a quo dēnt computari generationes: Iacob autem nō fuit minor de intrantibus in terram promissionis; sed senior, & cum intrauit iam genuerat Iudam in Mesopotamia, & Iudas iā genuerat Phares, vt patet infra cap. 38. Istæ ergo duæ generationes non fuerunt in Aegypto, sed in terra Chanaan. Quum autē Deus voluerit demonstrare quantitatem temporis, quo in Aegypto manere debebant per istas quatuor generationes non debuit computare illas generationes, quæ fuerunt in terra Chanaan, quasi illæ determinent aliquàm quātitatem temporis transacti in Aegypto. Phares autem adhuc iuuenis intrauit Aegyptum, & ibi genuit, & sic prima generatio fuit qua Phares genuit Esron, & consequenter vsque ad Naason, & Salmon, vt supra computabā, & hoc videtur fundamentum rationis: litera autem 70. interpretum habet. *Generatione quinta reuertentur huc*. Hoc autem videtur verum per lineam sacerdotalem, quia Iacob genuit Leui. Secūda fuit, in qua Leui genuit Chaath. Tertia fuit, in qua Chaath genuit Amram. Quarta in qua Amram genuit Aaron, vt patet de his duabus, vel tribus, Exo. 6. cap. Quinta qua Aaron genuit Eleazar, vt patet Num. 3. Et iste intrauit terram promissionis, & diuisit eam sorte cum Iosue, vt patet Iosue 14. & 18. cap. *Nondum enim completæ sunt iniquitates Amorrhæorum vsque ad præsens tempus*. Hoc est responsiuum ad superiora: diceret enim Abraham Deo: Domine ad quid sunt istæ angustiæ? bonum est quòd ego & semē meum possideamus istam terram, ex quo eam daturus es nobis. Respondetur quòd ista terra possidebatur ab Amorrhæis, & perdituri erant eam propter peccata sua, sed nondum erant illa peccata consumata, propter quæ Deus iudicabat eos dignos perdere terram illam: oportebat ergo quòd semen Abrahæ peregrinaretur quousque illa peccata cōplerētur. *Cum ergo occubuisset sol*. Ex hoc apparet manifeste cōtra dictum Nicolai: dixit enim supra, quòd illa diuisio cadauerum animalium de nocte facta fuit post solis occasum. Hic autem litera agit differētiam, quia supra dixit: cum sol occumberet, hic dicitur cū occubuisset, quia ille sopor irruit in Abraham, dum sol esset in occumbere, idest quia erat circa subintrationem in orizonta, nondum tamē occubuerat. Sic enim ait August. de ciui. Dei, lib. 16. cap. 25. s. quòd iste sopor irruit ante solis occasum, & dicit in eod. cap. August. quòd horror, & tenebra, quæ superuenit Abrahæ ante solis occasum, signat tribulationem futuram in sanctis fidelibus sub Antichristo, qualis nunquam fuit à principio mundi, vt patet Matth. 24. terror autem &

Confutatio computationis Nicolai.

flamma

flamma ardens inter diuisiones, qui venit in ipso solis occubitu signat futuram conflagrationem omnium rerum per ignem in fine seculi, in quo mali incipient cruciari. Et ista duo, quæ dicit hic litera non fuerunt simul, sed primo ante solis occasum irruit sopor & horror, & dicta fuerunt superiora verba Abrahæ, & cum sol esset in occubitu, vel post occubitũ apparuit lampas inter diuisiones. Et ista est sententia August. vbi supra, quia ponit ista duo facta signare facta duorũ temporum. Ergo nõ potest stare, ꝙ ista omnia de nocte facta fuerint, quia tunc omnia facta fuissent, cũ sol occubuisset, & nulla cum occumberet, vt litera ponit manifeste. *Facta est caligo tenebrosa.* De ista caligine incertum est, an sic facta fuerit, quia tempus valde obscurum fuit ex aliquo accidẽti, vel quia sic Abrahæ visum fuit imaginaria visione. *Apparuit clibanus fumans.* Signat secũdum literam iste clibanus ignitus, & fumãs seruitutem duram in Aegypto, & sic dicitur Deuter. 4.cap. Deus eripuit nos de fornace ferrea Aegypti, & erat iste clibanus ardens ad signandas magnas tribulationes, & angustias, quas Hebræi passuri erant, quia ignis maximè afflictiuus est, & vocatur fumans ad designandum fletum & mœrorem, quem in Aegypto patiebantur: fumus enim lachrimas excutit. *Et lampas ignis transiens inter diuisiones illas.* August. dicit 16. de ciuit. Dei cap. 25. quòd miraculum fuit, quòd transiret lampas ignis inter diuisiones cadauerum. Sed postea in libro Retractationum emendauit se dicens, ꝙ nõ debuit hoc pro miraculo haberi, quia non fuit hoc veraciter, scilicet, quòd stetisset ibi aliquis clibanus ardens, vel lampas trãsiens inter diuisiones, sed quia sic Abrahę visione imaginaria demonstratum est, & patet hoc in quodam prologo eiusdẽ Augustini posito in principio libri de ciui. Dei. sumptum de lib. Retractationum qui incipit: Interea cum Roma Gothorũ, & videbatur transire ista lampas ad notandum confirmationem pacti, quia sicut homines faciẽtes pactum transibant inter partes animalium occisorum, ita De⁹ loco sui faciebat flammam transire, quia ipse pertransire non poterat, cum vbique sit, sicut in confirmatione legis populus fuit aspersus sanguine, & loco eius, q non poterat aspergi, aspersum fuit altare, vt patet Exo. 24. & ad Hebræos 9.cap. *In die illa pepigit Deus fœdus cum Abraham.* Fœdus vel pactum fuit, quod sequitur. s. ꝙ Deus daret Abrahæ terras istarũ gentium, & licet ista promissio fuerit facta Abrahę, quando venit de Aran, vt patet supra 13.cap. tamen nunquàm fuit confirmata promissio in aliquo signo vsque ad locum istum. *Semini tuo dabo terram hanc.* Loquitur de datione, quæ importat pacificam possessionem, quam nunquàm habuit Abraham in terra promissionis, sed semen suum, ipse autem secundùm proprietatem illam tenuit, hoc fuit completum cum redierunt de Aegypto ad eandem terram, & non dicitur hic in æternum. Sed supra 13.cap. dixit, quòd daret eam vsque in sempiternum. Et si dicas, quòd falsum est, quia iam inde expulsi sunt. Dico quòd iam responsum fuit supra 13.cap. August. tamen 16. de ciui. Dei, cap. 22. dicit, ꝙ hoc sic ad literam verum est, quia licèt Iudæi de ciuitate Ierusalem expulsi sint, tamẽ habitant in locis Palestinæ satis circa Ierusalem, & ibi morabuntur vsque ad finem seculi, sed hoc iam non est, vt Augustinus putauit. tempore Augustini Hebræi non intrabant Ierusalem, quia Imperator Helius Adrianus dedit Ierusalem Christianis habitandam, & inhibuit ne quis Iudæus sub pœna capitis Ierosolimã ingrederetur, manserunt tamen desiderio terræ illius quidam Iudæi vsque ad tẽpora Augustini, sed postea bellis fortissimis omnes inde expulsi sunt: putauerat autẽ Augustinus, quòd in terra illa mansuri erant vsque ad finẽ seculi,

Clibanus ignitus & fumans quare.

Helius Adrian⁹ imperator Ier. salem Christianis dedit.

F tamen non fuit sic factum. *A fluuio Aegypti.* Non vocatur hic fluuius Aegypti Nilus, qui magnus fluuius est fluens per medium Aegypti, & veniens à parte Meridiei, vt patet euidenter in ijs, quæ dicuntur. Exod. cap. 9. quia tunc magna pars Aegypti, & Arabia tota, & Madian, alijque gentium situs eis essent promissi, sed falsum est, quia nunquàm dati sunt: etiã quia termini terræ Chanaan ponũtur Num. 34. cap. in quibus nihil horum includitur. Sed quidam paruus fluuius diuidens terminos Aegypti, & Palestinæ apud ciuitatem, quæ vocatur Rinocorula, vt ait August. 16. de ciui. Dei, cap. 25. Aliqui autem dicunt Rinocorulam nomen esse fluminis, & non ciuitatis, vt habetur in Historia scholastica, sed Augustinus non vult.

G *Vsque ad fluuium magnum Eufraten.* Iste fluuius est vnus de quatuor fluminibus Paradisi, vt patet supra 2.cap. & tamen per aliqua terrarum inhabitata spacia fluẽs meatu subterraneo absorbetur, & rursum in montibus Armeniæ cum Tigride flumine renascitur, qui mox abiunctis dissociantur aquis, vt habetur de consola. per Boe. lib. 5. metro. 1. Et deinde transit iste fluuius per medium Babylonis & veniens cõtra Meridiẽ transit circa terminos terræ Chanaan, & ad vltimum mari Mediterraneo absorbetur. Et ponit hic Deus terminos terræ promissionis à Septentrione, & Meridie: fluuius enim Aegypti ad Meridiem est, quia Aegyptus meridionalis est terræ Chanaan, vt patuit supra 12.cap. Euphrates autem est ad Septentrionem contra Babylonem: termini autem ab Oriente, &

H Occidente non ponuntur hic, sed ponuntur Num. 34.cap. *Cinæos Cenezæos.* Hic ponuntur vndecim gentes, quas Deus dedit semini Abrahæ.

Et si aliquis quærat quomodo hic ponuntur vndecim gentes cum in Exodo, & alijs libris, nũquàm De⁹ promiserit nisi septem? Fortè dicet aliquis, quòd illæ cędem gentes, quæ in alijs libris ponuntur, etiam ponunt hic, sed pluribus nominibus nuncupantur. Sed non est satis rationale. Si enim diceretur, quòd eadẽ gens aliud nomen habet nunc, q̃ ante habebat, bene stat, sed quòd septem gentes vndecim nominibus nuncupentur simul, non est rationale. Dicendum, ꝙ hic ponuntur vndecim gentes, & terræ omnium istarum fuerunt datæ semini Abrahæ, sed in alijs libris solum ponuntur septem populi, quia ibi loquitur Deus

I de filijs Iacob, quibus terra septem gentium data fuit. Hic autem loquitur de semine Abrahæ, in quo comprehenditur Esau, qui habuit terram vnius gentis de istis, & filij Loth, scilicet Moab, & Amon, qui licet nõ fuerint de semine Abrahæ, quia tamen Deus fecit multa bona Loth propter Abraham, vt patet infra 19.cap. ita fecit propter Abraham multa bona Moab, & Amon, & sic datæ fuerunt duæ gentes de istis. De hoc magis diximus Deuteron. 2.cap. Heuei autem nõ ponuntur hic cum quibus sunt vndecim gentes, qui tamen alibi ponuntur, & tunc relinquentur octo gentes pro filijs Israel, scilicet septem populi, qui sæpe nominantur, & Raphain, quid ergo dicendum? Respondetur, quòd Raphain coincidũt cum Amorrhęis, quia

K Raphain dicuntur gigantes, & isti habitauerunt ante Iordanem veniẽtibus de Oriente in terram regis Og: ipse enim rex Og tunc superstes erat de stirpe Raphain, siue gigantum, & ideo dicitur Deuteron. 3.cap. quòd tota terra Basan olim terra gigantum reputata est: ista tamen terra vocatur terra Amorrhæorum, vt patet Deuteronom. 3.cap. vbi dicitur, quòd in illo tempore tulit Israel terram de manu duorum Regum Amorrhæorum, scilicet, Seon, & Og, & isto modo reducuntur isti octo populi ad septem gentes, quæ communiter in libris istis nominantur.

Quõ ponũ vndec gentẽ alibi septẽ

De

De conceptu Agar, & fuga eius, & natiuitate Ismahel. Cap. XVI.

IGITVR Sarai vxor Abram non genuerat sibi liberos, sed habens ancillã Ægyptiam nomine Agar, dixit marito suo: Ecce conclusit me Dominus, ne parerem, ingredere ad ancillam meã si fortè saltem ex illa suscipiam filios. Cumque ille acquiesceret deprecanti, tulit Agar Ægyptiam ancillam suam post annos decẽ, quam habitare cęperant in terra Chanaan, & dedit eam viro suo vxorem, qui ingressus est ad eam. At illa concepisse se videns, despexit dominam suam. Dixitque Sarai ad Abram: Iniquè agis contra me, ego dedi ancillam meam in sinum tuum, quæ videns quòd conceperit despectui me habet: iudicet Dominus inter me, & te. Cui respondit Abraham: ecce ait ancilla tua in manu tua est, vtere ea, vt libet. Affligente igitur eam Sarai, fugam iniit. Cumque inuenisset eam Angelus Domini iuxta fontem aquę in solitudine, quæ est in via Sur in deserto dixit ad illam: Agar ancilla Sarai vnde venis? & quo vadis? quæ respondit: A facie Sarai Dominæ meæ ego fugio. Dixitque ei Angelus Domini; reuertere ad dominam tuam, & humiliare sub manu illius. Et rursum: multiplicans, inquit, multiplicabo semen tuum, & non numerabitur præ multitudine. Ac deinceps: ecce, ait concepisti, & paries filium, vocabisque nomen eius Ismahel, eo quòd audierit Dominus afflictionem tuam. Hic erit ferus homo, manus eius contra omnes, & manus omnium contra eum, & è regione vniuersorum fratrum suorum figet tabernacula. Vocauit autem Agar nomen Domini, qui loquebatur ad eã, tu Deus qui vidisti me. Dixit enim profectò, hic vidi posteriora vidẽtis me: propterea appellauit puteum illum puteum viuentis, & videntis me. Ipse est inter Cades, & Barad. Peperitque Agar Abræ filium, qui vocauit nomen eius Ismahel. Octoginta, & sex annorum erat Abram, quando peperit ei Agar Ismahelem.

IGITVR *Sarai*. Demonstrato in superioribus, qualiter se habuit Abraham in prole petenda. Hic ostenditur qualiter se habuit in vxore ferenda, vel tollenda. Et tanguntur duo. Primum ancillæ in vxorem acceptio, secũdum eiusdem humiliatiua correctio, ibi. *At illa concepisse.* Circa primum.

A *Igitur Sarai*. Ista coniunctio, igitur non ponitur hic, vt illatiua, sed vt narrationis inchoatiua. *Non genuerat liberos.* Licet a multis annis esset cum Abrahã, qa ipsa sterilis erat, neq; ex aliquo hoĩe naturaliter concipere poterat. *Sed habens ancillam Aegyptiam.* Istam ancillam habuit Abraham, quãdo descẽdit in Aegyptũ propter famẽ, vt patet supra 12. cap. vbi dr̃, ꝙ fuerunt Abrahæ asini, & asinæ, serui, & ancillæ, quia dederant ei Aegyptij honorãtes eum, vel propter Sarai, vel propter doctrinã astrologię in Aegypto. *Nomine Agar.* Volunt enim Hebręi, ꝙ Agar fuit filia Regis alicuius Aegypti vna de vxoribus Pharaonis, quæ videns bonitatem Saræ, & quomodo tota domus Regis propter eã fuerat flagellata, vt patet supra 12. cap. credidit apud se, quòd B melius esset ei, si Sarai tanq̃ ancilla seruiret, q̃ si in domo Pharaonis in honore magno haberetur, & iõ Rex Pharao tradidit eam Sarai, tanq̃ ancillã. Quod autem Agar fuerit mulier de bono genere, nõ vr̃ irrationale, sed ꝙ fuerit filia Regis Aegypti, vel vxor, & ꝙ Rex traderet eam in ancillam Sarai, non vr̃ rationale, licet Nicolaus dicat, ꝙ rationale satis fuit, & ponit exẽplũ de conuersis ad cęremonias Hebræorum tẽpore Hester propter mirabilia Dei, quia ibi conuertebantur ad cęremonias Iudæorum, non tamẽ efficiebantur serui illorũ, ẽt quia illud verum est de aliquibus personis nõ valde magni valoris, sed ꝙ filius, vel filia Regis alicui peregrino viro in ancillã daretur, non vr̃ multũ rationabile. *Ecce conclusit me Dominus.* Ista conclusio pęna- C litas quædam est, quę a Deo est interdum propter peccata, interdum autem ad laudem Dei. Sic enim fuit in Sara, vt virtus Dei magis manifestaretur in dãdo ei filium in senectute, sic dixit Christus Ioan. 9. cap. De cęco nato, non peccauit hic, nec parentes eius: sed vt virtus Dei manifestaretur in illo, & sic quoddam indiciũ bonæ prolis futuræ monstraretur. *Ne parerem,* Non concluserat eam Deus, ne pareret, sed concluserat, vt non conciperet, illa enim concluditur, ne pariat, quæ cum fętum maturum habet ad emissionem promptũ sine magnis laboribus, & vitæ periculo emittere non potest. Sed dicitur hic. *Ne parerem.* Quia parere est consequens ad concipere. *Ingredere ad ancillam meam.* Idest, accede ad eam carnaliter. *Si forte saltem ex ea suscipiam filios.* Idest, licet ex me habere non possim, D vellem tamen suscipere ex ancilla. In Hebræo habetur hic quoddam verbum, quòd signat ædificari, vel filios suscipere, & sic potest esse litera. *Si forte ædificabor ex ea.* Dicitur enim ædificari vir, vel mulier, quando suscipit filios, quia filij retinent nomen patris, vel matris post mortem eorum, & conseruantur in sua posteritate, cum autem filios non habent, destructi sunt, quia non manet eorum domus, vel posteritas post mortem, cum non habeant successorem. Sic habetur Eccles. 30. cap. Mortuus est, quasi non mortuus est pater eius, reliquit enim filium similem sibi. Satis patet in hoc honestas, & rectitudo finis Saræ in actu coniugali, s. ꝙ non desiderio libidinis, sed prolis viro misceretur, quando amore prolis viro E permisit, immo diligenter supplicauit, vt ancillã suam acciperet in vxorẽ, quod nunc nulla fęmina faceret, ẽt si liceret, nec virũ suũ agere permitteret, motiuũ autẽ Saræ potuit esse ex quadam æquitate iustitiæ. Sciebat enim, ꝙ Deus pepigerat cũ Abrahã ꝙ multiplicaret semen eius, sicut arenam maris, & stellas cœli, vt patet supra 13. & 15. cap. Videbat autem se ineptam esse ad completionem huius promissi, ideo ne grauamen faceret viro suo impediendo eum a tanta prolis multitudine, quam Deus ei ex dono promiserat, rogauit vt saltem gigneret ex ancilla. *Cumque ille acquiesceret deprecanti.* Multas laudes ponit Augustinus, 16. de Ciuitate Dei, cap. 26. de Abraham dicens eum perse-

Prima pars.

Cur vir, & vxor liberos suscipiẽtes, ædificari dicuntur.

perfectissimum, quia ita bene se habuit ad vxorem, & ancillam, & magna bonitas demonstratur vtriusque coniugis, quia Sara nolēs, ꝙ Abraham grauaretur, nō habendo multiplicitatem prolis promissę, contra consuetudinem aliarum fœminarum petijt, in suum præiudicium, ꝙ Abraham susciperet Agar in vxorē, maior adhuc Abrahæ bonitas, qui precibus cōdescēdere non volebat ad ea, quæ ad vtilitatē eius erant, ne in aliquo videretur Saram etiam uolentem grauare. Nemo ergo vituperare poterit Abraham, quasi libidine ductus, vel deordinato filiorum desiderio ad Agar accesserit, sed precibus Saræ. Timuit enim ne eam nimis contristaret, si precibus non acquiesceret. Et cum hoc non accessit ad Agar, tanquàm ad concubinam, sed eam in vxorem accepit, ne in actu error contra Deum intercideret, cum semper actus carnalis fuerit peccatum, nisi cum propria vxore. *Tulit Agar ancillam suam*. Idest, Sara dedit Agar ancillam Abrahæ in vxorem. *Post decem annos, quam habitare cœperat in terra Chanaan*. In primo anno, quo venerat Abraham de Aran in terram Chanaan, accepit a Deo promissionem de prolis multiplicitate, & ab illo tempore incepit dare operam, vt generaret, sed non potuit vsque in decem annos. In decimo autem anno, qui erat annus octogesimus quintus vitæ Abrahæ, cum ipse intrauerit in terram Chanaan in anno septuagesimo quinto, vt patet supra 12. cap. Dedit Sara ancillam suam Agar Abrahæ in vxorem. Ex hoc loco accipiunt Hebræi, quòd decem annis debet vir dare operam, vt ex vxore sua gigneret, si autem non potuerit post decem annos aliam accipere debet. Sed hoc non multum agit ad propositum, quia a multis retro temporibus laborauerat Abraham, vt filios susciperet ex Sara, quia multi dies erant, quibus eam acceperat in vxorem, scilicet antequàm Abraham recederet de Hur Chaldæorum, & veniret in Aran, vt patet supra 11. cap. Et sic fortè plures, quam triginta anni transierant, in quibus laborauerat, vt prolem acciperet, & nō potuit. Sed ponuntur hic signati isti decem anni, quia ex tūc facta fuerat promissio de prole multiplicanda, ideo magis dedit in hoc tpe operam, vt gigneret, etiā quia Isaac mansit per annos viginti cum Rebecca nō gignens, tamen nō accepit aliam, vt patet infra 25. cap. Licet ibi ponatur quædam Hebræorum respōsio. *Dedit eam viro suo in vxorem*. In hoc multum præiudicabat sibi Sara, quia si dedisset eam in concupiscentiam Abrahæ, posset quādocunq; vellet eam expellere, nec acquirebatur ei ius petēdi debitū. Sed quia vxor accepta est, tantū ius in petendo debitū ei acquisitū erat sicut Sarræ. Sed dices, quare dedit Sara illam Abrahæ in vxorem, & non in concubinam? Respondetur ꝙ Sara mulier sancta erat, & sciebat fornicationem esse peccatum, ideo in vxorem magis dare voluit, & dato quòd Sara voluisset dare Agar in concubinam Abrahæ, ipse quia vir sanctissimus erat, nullo modo taliter suscepisset eam. *Qui ingressus est ad eam*. Idest, cognouit eam carnaliter affectu maritali, & tunc incepit ipsa Sara continentem vitam, voluntariè agere non petendo debitum a viro suo, quia intentio sua, scilicet habendi filios cessabat, & hoc innuit infra 18. cap. Vbi dicitur, postquàm consenui, & dominus meus vetulus est voluptati operam dabo? & sic videtur quòd a multis diebus cessauerat vacare voluptati. Vel fortè potest dici, quòd licet Abraham acceperit Agar ancillam suam, vt gigneret, tamen non desinebat reddere debitum Saræ, quousque cessauerunt fieri muliebria, quia adhuc erat aliqua saltem parua spes posse generare. Postquam autē cessauerunt, superfluum erat. Quādo autem Angelus dixit, ꝙ Sara conciperet Isaac, iam desierāt fieri muliebria, vt patet infra 18. cap. Ideo nul-

Cur Sara non dedit illā Abrahā in cō cubinam.

F la erat spes naturaliter generandi. *At illa concepisse se videns*. Hic ponitur secundum, scilicet Agar humiliatiua correctio, & diuiditur in duo. Primò, agitur de ancillæ recessu. Secundò, de eiusdem regressione, ibi. *Cumque inuenisset*. Circa primum sciendum, quòd ante Agar erat puella deuota. Sed videns se concepisse ex Abraham, putauit quòd omnes benedictiones dictæ ad Abraham, complendæ essent in semine suo, & ex hoc habuit quandam elationem, & contempsit dominam suam, tanquàm a Deo repudiatam, & tanto beneficio indignam. *Dixitque Sarai ad Abraham*. Ista est querela, quam Sarai habebat contra Abraham. *Iniquè agis contra me*. Non conquerebatur principaliter Sara de Agar, sed de Abraham, quia videbat Abraham contemptum Saræ, & dissimulabat. *Ego dedi ancillam meam*.

G Ancilla ista non erat solum Saræ, sed etiam Abrahæ, sed vocat Sara ancillam esse suam, quia secundum Philosophum in 8. Ethicorum, & in libris œcono. quædam pars regiminis domestici pertinet ad virum, quædam ad vxorem, ancillarum ergo dispositio, magis pertinet ad vxorem, quàm ad virum. Vel fortè dicetur, quòd vocatur Agar ancilla Saræ, quia secundum quod Iudæi volunt, Pharao dedit eam in ancillam Saræ, sed primum magis videtur. *In sinu tuo*. Idest, feci tibi gratiam, quia dedi tibi ancillam meam, vt esset vxor tua, & cubaret inter brachia tua, quæ vocantur sinus, & sic tu non debuisses reddere malum, pro bono permittendo, vt contemnat me ancilla mea, & dicitur. *Dedi in sinu*

H *tuo*. Quia licet ancilla esset tua, non poteras eam accipere ad actum carnalem, sine licentia mea. *Iudicet Deus inter me, & te*. Idest, Deus videat quis rationabilius agit ego, vel tu, & det cuilibet quod meretur. Sic dixerunt Præpositi filiorum Israel ad Moysen, & Aaron, cum Pharao imposuit eis dura opera propter verba Moysi, scilicet iudicet Deus, quoniam fętere fecistis odorem nostrum, idest Deus vos puniat, vt patet Exo. 5. cap. *Cui respondit Abram*. Videns quòd iustum petebat. *Ecce ancilla tua in manu est*. Idest, in tua potestate, vt corripias eam qualiter volueris. *Vtere ea vt libet*. Idest, fac de ea, sicut volueris, libet, verbum impersonale est, significans placere. *Affligente igitur eam Sarai*. Ista castigatio moderata erat, quia Sarai

I mulier sancta, & deuota, tamen Agar hoc intolerabile videbatur, quia ex superbia non poterat inclinari uollens se semper præferre Sarai. Ista enim est conditio superborum, quòd modicam humiliationem in tantum intolerabile reputent, & putent se infimos esse, cum modicum humiliati fuerint. *Fugam iniyt*. Idest incępit, vel meditata fuit fugere, tanquàm non potens tantam ferre angustiam, & ista fuga fuit contra Aegyptum, de qua oriunda erat. *Cumque inuenisset*. Hic ponitur secundum, scilicet, Agar regressus. *Inuenisset eam Angelus Domini*. Quia apparuit ei in illo deserto, Deus enim miserat Angelum suum, vt introageret ancillam ad Abraham, & non perderet tanta seminis multiplicitas, quantam Abraham habiturus erat de posteritate Agar. *Iuxta fontem aquæ*. For-

K tè enim lassabunda siti labore itineris declinauit ad fontem. *In solitudine, quæ est in via Sur*. Errauit enim iter Agar. putabat enim se tendere contra Aegyptum, & tendebat contra Assiriam, sed tamen Sur est desertum inter Cades, & Barad introeuntibus Assiriam, vt patet infra 25. cap. Sed hoc non bene dicitur, quia Assiria ex opposito puncto mundi est, cum enim Aegyptus sit Meridiana, & Occidentalis terræ Chanaan, Assiria est Septentrionalis, & Orientalis eius. Dicendū ergo, ꝙ Sur est pars deserti contra Aegyptū venię̄tibus de terra Chanaan, & ibi errabat, qa viā ignorabat, nō aūt ꝙ pergeret cōtra Assiriā, vt volebāt quidam,

Sur

dam, de quo dicetur infra 25. cap. *Agar ancilla Sarai.* Vocauit eam ancillam, vt cognosceret se male egisse, quia cum ancilla eēt dominæ suæ se præferre volebat, vel quia propter correctionem dominæ suæ eius licentia recedebat. *Vnde venis, & quo vadis?* Non quæsiuit quasi nesciret, sed vt eam ex responsione facilius comprehenderet. Sed dices, quare Agar cum esset quædam puella, non fuit territa ex visione Angeli? Respondetur, ꝙ in domo Abrahæ consueuerat eos videre, aliquando venientes ad Abraham, vt infra magis patet. *A facie Sarai dominæ meæ ego fugio.* Bene respondit se humilians, & eam dominam recognoscens, ideo meruit ab Angelo benedictionem in filijs audire. *Reuertere ad dominam tuam.* Idest, male fecisti in fugiendo, nunc autem bene fac ad eam redeundo. *Et humiliare sub manu ipsius.* Idest, non te præferas ei, sicut ante faciebas. *Multiplicabo semen tuum.* Loquitur hic Angelus in persona Dei, quia Angelus non potest sua virtute multiplicare filios, cum non sit dominus naturæ. Quando autem ponitur talis replicatio, scilicet, multiplicans multiplicabo, expectans expectabo, & similes, quæ in sacra scriptura multum consuetæ sunt, secundum modum Hebraicę locutionis maiorem certitudinem importat, quàm si simpliciter dicatur, multiplicabo nullo addito. *Et non numerabitur præ multitudine.* Patet in Saracenis, qui Agareni, vel Ismahelitæ dici deberent ab Agar, vel Ismahele. Sed vocantur falso nomine Saraceni a Sara, quia libera erat. Isti enim valde multiplicati sunt, quia immediatè exierunt duodecim duces de Ismahel, vt patet infra 17. & 25. cap. *Ecce, ait, concepisti.* Nondum enim Agar pepererat, & iam contra Saram eleuabatur, quanto magis si peperisset, demonstrat hic Angelus, quòd ille filius, quem Agar concepit, nascetur in pace, & erit vir robustus. In Hebræo dicitur. *Ecce concipies.* Dicunt enim quidam Hebræi, quòd Agar passa fuerat abortum in deserto in pœnam datam a Deo, quia dominam contempserat, & ex labore itineris magnus motus in vtero factus fuerat, sed quia acquieuit Angelo monente reditum, & humiliationem sub domina sua Deus viuificauit in vtero fœtum extinctum, & ista viuificatio vocatur conceptio de nouo. Et potest reduci ista expositio ad literam nostram, in qua dicitur. *Ecce concepisti.* Ex concubitu cum Abraham, nunc autem iterum eundem fetum concepisti diuina gratia, fœtum mortuum viuificante. Et ista potuit esse afflictio Agar, de qua infra dicetur. *Et vocabis nomen eius Ismahel.* Qui interpretatur Hebraicè auditio, siue exauditio Dei, & subditur causa nominis. *Eo quòd audierit Dominus afflictionem tuam.* Afflictio ista videtur esse, vt dictum fuit, quia fecerat Agar abortum, & de hoc nimis affligebatur, & plorabat ad Dominum, & Deus exaudiuit eam viuificando conceptum. Vel aliter dicitur afflictio sua, quia Agar nimis afflicta fuit in eligendo redire ad dominam suam, quia sciebat se ibi corripiendam. Non potest autem dici, quòd afflictio Agar fuit afflictio, quam sustinuit, cum esset cum Sara, quia illa pęna iustè infligebatur, & ab illa nō eripuit eam Deus, sed ipsa se eripuit fugiendo. Magnum priuilegium habuit Ismahel, quia fuit nominatus anteq̃ natus, & sic legimus fuisse alios quatuor, scilicet duos in veteri testamento, & duos in nouo, & in oībus istis siue in prænunciatione nominis, siue in natiuitate aliqua mirabilia facta fuerunt. Primus fuit iste Ismahel in cuius conceptu, vel prænunciatione nominis credunt quidam miraculum accidisse, scilicet viuificationem concepti fœtus iam mortui. Secūdus fuit Isaac, de quo infra 17. cap. in cuius conceptione miraculum fuit, quia pater ualde senex erat, & iam quasi emortuū corpus habēs: nec ualet, si dicatur, quòd potuit concipere ex Cethura, quia hoc fuit propter Cethuram esse iuuenculam. Semen autem senis quod mortificatum est, & ineptum ad conceptum si semini iuuenculæ misceatur propter bonitatem seminis iuuenculæ est potens gñare: nullo modo tamen potuerat generare Abraham ex Sara tantum inueterata: etiam si Sara sterilis non fuisset. Fuit etiam maius miraculū, quia Sara sterilis erat & senectute confecta, ita ꝙ muliebria fieri desierant, ut patet infra 18. cap. Tertius in ueteri testamēto fuit Iosias, in cuius p̄nūciatione fuit scissum altare idolorum, & cineres effusi, & arefactū brachium regis Roboan, ut habetur 3. Reg. 13. cap. In nouo testamento primo fuit Ioannes prænominatus, in cuius prænunciatione accidit miraculum, ꝙ pater mutus factus est, ut patet Luc. primo cap. deinde in natiuitate eius, cum pater nomen eius scripsit, loqui incepit. Item quia pater eius prophetauit, & multa alia, de quibus Luc. primo. Vltimus autem fuit Iesus, in cuius Annunciatione, Conceptione, Natiuitate, quæcunque facta sunt, miracula sunt, quia nihil talium natura efficere valebat, ideo expositione non indiget, quia tanta sunt, nec perfectè comprehendi possunt, ita obscura sunt. *Hic erit ferus homo.* In Hebræo habetur, *Pere Adam.* Idest, homo multiplicatus, vel ferus, & sic intendit duo, s. ꝙ iste homo erat futurus multiplicatus in prole, vel quia ferus erat futurus, idest bellicosus, & durus, sed magis concordat litera, ꝙ dicatur homo ferus, q̃ homo multiplicatus, quia dr̄ infra 21. cap. Creuit Ismahel, & factus fuit iuuenis sagittarius. Etiam, quia infra dicitur. *Manus eius contra omnes.* Quia multi pugnabant contra ipsum, & filios eius, & ipsi contra oēs, habitauit enim in solitudine Pharan, vt patet infra 21. cap. Et in circuitu illius deserti, multę gentes habitabant, quæ contra ipsum, & filios eius frequenter pugnabant. *Et è regione omnium fratrum suorum figet tabernacula.* In Hebræo dicitur, ante fratres suos, & designat ibi, ante. differentiam situs, sicut dicimus, ante, & retro: & pro hoc posuit litera nostra, è regione, idest è contra, quia locus, in quo ipse habitauit in deserto Pharan, est directè contra omnia loca habitationum omnium fratrum suorū, siue de Cethura, siue de Sara. *Figet tabernacula.* In Hebræo habetur quoddam verbum hic, s. naphal, quod signat cadere, vel figere tentoria, secundum primum modum est sensus. *Ante fratres suos occidet.* Idest, morietur priusquàm aliquis de fratribus suis. Et sic habetur infra 25. cap. & coram cunctis fratribus suis obijt. Signat ibi, coram, temporis antecessionē. Secundū aliā significationem est sensus, ꝙ posuit tentoria contra fratres suos, & iste videtur esse sensus literæ propter duo. Primò, quia Angelus denūciabat hic Agar bona de filio suo Ismahele, vt reduceret eam ad Saram. Sed mori ante fratres suos erat valde tristabile, ideo nullo modo est verisimile, ꝙ talia ei nūciasset. Item quia hic declarabat Angelus, quomodo Ismahel erat futurus robustus, & ferus, quia manus eius contra omnes, & subditur. *E regione fratrum, & cæt.* Non est ergo verisimile, quòd hic prædixerit mortem. Sed quòd robustus esset, quia contra omnes alios figere tentoria non formidabat. *Vocauit autem nomen Domini, qui loquebatur ad eam.* Non loquebatur ad eam Deus, sed Angelus in persona Dei, nunquam autem in lege veteri, Deus per se etiam in creatura assumpta apparuit, licet dicatur Deus apparuisse, aut aliquid egisse, & declarabitur Exodi, tertio capit. Ideo vocatur Deus, sicut vox, vel verbum nuncij dicitur verbum alicuius domini mittentis eum. *Tu Deus, qui vidisti me.* Hoc totum complexum posuit pro vno nomine Dei, ac si diceret Deus solum. Istum modum loquendi habet scriptura, communiter vocans Angelos

Cur Agar non est territa ex visione Angeli.

Replicatio dictionis quid.

domini,quia loco Dei loquitur. Et sic ait Beatus Gregorius, & quasi omnes alij, ꝙ ille, qui dabat legem in monte Sinai,erat Angelus. Et sic habetur ad Galat. in capitulo.lex ordinata per Angelos,in manu mediatoris. *Tu Deus, qui vidisti me.* Idest, tu es Deus,qui respexisti afflictionem meam,viuificando fętum,vel liberasti me de angustia,in qua eram in isto deserto. *Profectò hic vidi posteriora videntis me.* Videns eam dicebatur ille Angelus, qui eam viderat eripiendo de angustia, cuius vidit posteriora ipsa Agar, quia dicunt Doctores nostri, ꝙ ille Angelus, qui loquebatur ad Agar,videbatur habere posteriora contra Agar, & vultum ad partem oppositam,& sic non potuit eum cognoscere perfectè Agar,quia in posterioribus imperfecta manifestatio est, & hoc designabat cognitionē nostram eē valde imperfectā de Angelis, & sic dr̄ Exo. 33. cap. de Moise,quādo petijt videre faciem Domini,cui fuit dictum, videbis posteriora mea, faciem autem meā videre non poteris. Fiunt enim istę apparitiones ad designandum interiorem hominis habitudinem, vt scilicet taliter visio ad extra demōstretur, qualiter interius mentis status exigit. Sic enim dicit Beatus Gregorius in Homilia,super Euangelium resurrectionis,de discipulis quibus Christus apparuit, euntibus Emmaus in specie peregrini, & finxit se longius ire, vt patet Mar. vlti. & Luc. vlti. cap. Dicit enim,nihil simplex veritas per duplicitatem fecit,sed talem se eis exhibuit in corpore,qualis apud illos erat in mente, quia ergo Agar non erat in statu cognoscendi Angelum perfecte, ideo visus est ei quasi vultum auersum habens. In Hebræo habetur. *Hic vidi post videntem me.* Vel, *Hic vidi post visum meum.* Sed in primam literam potest esse duplex sensus: vno modo, quòd si post determinet illud participium, videntem, & tunc est sensus. *Hic vidi videntem me post.* Idest ex parte posteriori, & istam sententiam secuta fuit litera nostra, quæ dicit. *Vidi posteriora videntis me.* Alio modo potest intelligi, quod si post determinet illud verbum, vidi, scilicet. *Vidi post videntem me.* Idest, vidi iterum videntem me, scilicet Angelum, quasi dicat, ante ego videram Angelum, qui vidit me, & nūc iterum vidi,volebat dicere Agar, quòd in domo Abrahæ solita erat videre Angelos, & nunc vidit post, idest postq̄ viderat in domo Abrahæ. Vel etiam potest intelligi. *Vidi post videntem me.* Idest, ille Angelus vidit me, & ego vidi ipsum, sed ego vidi eum post, scilicet postquàm ipse vidit me. Secundum aliam literam,scilicet. *Vidi post visum meum.* Est sensus, ego vidi nunc hic Angelum Dei, postquàm videre solita eram, & sic reducitur ad priorem sensum. Erat autē ille Angelus custos domus Abrahæ, & ideo missus est, vt non permitteret fugere Agar, qua pereunte magna pars seminis Abrahæ periret. *Propterea appellauit puteum illum.* Vocatur puteus, & antea vocabatur fons, idem ei est hoc secundum modum loquendi sacræ scripturæ, quia omnis puteus fons est, vt ait August. super Ioannem. *Puteum viuentis, & videntis me.* Dicitur puteus viuentis,quia ibi fuerat fętus Agar mortuus viuificatus,vt quidam volunt. Vel quia Angelus, qui ibi viderat ipsam Agar, erat viuens, cum esset immortalis, & magis propriè refertur ad Angelum, quam ad fœtum viuificatum, dato quòd sic fuerit, quia viuentis, & videntis, ponuntur in eodem casu, ideo debent ad idem referri, scilicet vtrunque ad Angelum,dicitur puteus videntis,quia ibi vidit Angelus, vel verius Deus afflictionem Agar, vt supra dictū fuit, ipse est inter Cades,& Barad. Ex hoc patet,quod supra dicebamus, scilicet quòd Sur non est contra Assiriam, sed desertum contra Aegyptum, quia Cades, & Barad,in quibus erat,sunt in Arabia cōtra Aegyptū, idest iste puteus est inter istas duas partes deserti. Pha-

F ran dicitur Cades locus, in quo est fons erumpens de petra, quę vocatur aquæ contradictionis,quia ibi Moyses, & Aaron cōtradixerunt volūtati Dei, nō obseruādo modū precepti eius,vel vocatur Cades,i.sancta,vel sanctificatio, q̄a ibi sanctificatus fuit Deus,dādo aquā de petra. Barad dr̄ alius locus in deserto Pharan cōtra Aegyptū magis, & per ista loca ascēderunt filij Israel, quando venerūt de Aegypto. *Peperit ergo Agar Abrahæ filium.* Postquàm reuersa est de fuga, & in hoc valde commendabilis est Abraham, qui licet Agar fuisset, in cuius fęcunditate totam spem prolis ipse habebat,vt patet infra 17 cap. Tamen Sarram vxorem suā, quæ ancillā fugere cōpulerat, nunq̄ cōtristauerat. *Qui vocauit nomen eius Ismahel.* Abraham imposuit istud no-
G men filio suo,quia audiuit per reuelationē ea, quæ gesta fuerāt inter Agar, & Angelum, vel quia ipsa Agar reuelauit supradicta Abrahæ,vt cōtigerunt. De isto Ismahele dicit Methodius Martyr,q̄ Chiliades sęculorū in q̄busdā archanis descripsit de genere Ismahel quatuor principes futuri erant,qui vocātur vineæ filij,fortè pro vesania tanquam ebrios sic vocauit Zeb,Zebee, Oreb, Salmana, qui egressi sunt de solitudine cōtra filios Israel,qui victi per Gedeonem retrusi sunt in solitudine,de qua exierant. Dicit etiam,ꝙ futurum est, ꝙ filij Ismahel semel exeant, & obtineant orbem per octo hebdomadas annorum, i.per quinquaginta quatuor annos,& vocabitur via eorum via angustiæ,in sacris locis interficiēt sacerdotes,& ibidem cum mulie-
H ribus dormient. Et ad sepulchra Sanctorum religabūt iumēta. Hoc aūt erit pro nequitia Christianorum. De hoc ait Dn̄s per Ezechielē: Fili hominis voca bestias agri,& exhortare illas,dicens:Congregamini,& venite, eo ꝙ sacrificium magnum immolo vobis, manducate carnes fortium, & bibite sanguinem excelsorū. Hęc autem omnia ab isto viro sancto prænunciata, ad literam venerunt super nos in miserabili Hispania, q̄n tempore Regis Roderici, Arabes totam Hispaniam vastauerunt,multo tempore detinentes terram. Hæc enim perspicua sunt ex vulgatis Chronicis Hispanorū.

De mutatione nominum, & circuncisione, & promissione Isaac. Cap. XVII.

I POSTQVAM verò nonaginta nouem annorum esse cęperat, apparuit ei Deus,dixitque ad eum: Ego Dominus omnipotens. Ambula coram me, & esto perfectus. Ponamque fœdus meum inter me, & te: & multiplicabo te vehementer nimis. Cecidit Abraham pronus in faciem. Dixitque ei Deus: Ego sum, & ponam pactum meum tecum,erisq; pater multarum gentium, nec vltra vocabitur nomen tuum
K Abram, sed appellaberis Abraham, quia patrem multarum gentium constitui te. Faciāq; te crescere vehementissimè, & ponā te in gentibus, regesq; ex te egredientur, & statuā pactum meum inter me, & te, & inter semen tuum post te in generationibus suis fœdere sempiterno, vt sim Deus tuus, & seminis tui post te. Daboque tibi, & semini tuo post te terram peregrinationis tuæ omnem

terram

terram Chanaan in possessionem æternam, eroq; Deus eorum. Dixitque iterum Deus ad Abraham. Et tu ergo custodies pactū meū, & semen tuū post te in generationibus suis. Hoc est pactum meū, quod obseruabitis inter me, & vos, & semen tuum post te. Circuncidetur ex vobis omne masculinū, & circuncidetis carnem præputij vestri, vt sit in signū (Luc. 2.) fœderis inter me, & vos. Infans octo dierum circuncidetur in vobis. Omne masculinum in generationibus vestris, tam vernaculus, q̃ emptitius circuncidetur, & quicunque non fuerit de stirpe vestra: eritque pactum meum in carne vestra in fœdus æternum. Masculus cuius præputij caro circuncisa non fuerit, delebitur anima illa de populo suo, quia pactū meum irritum fecit. Dixit quoque Deus ad Abraham, Sarai vxorem tuam non vocabis Sarai, sed Saram. Et benedicam ei, & ex illa dabo tibi filium, cui benedicturus sum. Eritq; in nationes, & reges populorum orientur ex eo. Cecidit Abraham in faciem suam, & risit in corde suo, dicens: Putasne centenario nascetur filius? & Sara nonagenaria pariet? (Sup. ead.) Dixitque ad Deum: Vtinam Ismahel viuat coram te. Et ait Dominus ad Abraham. Sara vxor tua pariet tibi filium, vocabisque nomen eius Isaac. Et constituam pactum meum illi in fœdus sempiternum, & semini eius post eum. Super Ismahel quoque exaudiui te. Ecce benedicam ei, & augebo, & multiplicabo eum valde. Duodecim duces generabit, & faciam illum crescere in gentem magnam. Pactum vero meum statuam ad Isaac, quem pariet tibi Sara tempore isto, in anno altero. Cumque finitus esset sermo, loquentis cum eo, ascendit Deus ab Abraham. Tulit autem Abraham Ismahel filium suum, & omnes vernaculos domus suæ, vniuersosq;, quos emerat, & cunctos mares ex omnibus viris domus suę, & circuncidit carnem præputij eorū, statim in ipsa die, sicut pręceperat ei Deus. Abraham nonaginta, & nouem erat annorum, quando circuncidit carnē præputij sui, & Ismahel filius suus tredecim annos impleuerat tempore circuncisionis suæ, eadem die circuncisus est Abraham, & Ismahel filius eius, & omnes viri domus illius, tam vernaculi, quàm emptitij, & alienigenę pariter circuncisi sunt.

A POSTQVAM. Descripto statu Abrahæ, in quantum fuit incipiens. Hic subditur status, in quo fuit proficiens, & quia supra Deo adhæsit per fidem: hic adhæret per circuncisionem, quæ est signum distinctiuum populi Dei a cæteris gentibus, & diuiditur in tres partes. Primò, qualiter se habuit proficiens ad Dominum: secundò, ad proximum infra 19. cap. tertiò, quantum ad seipsum, infra 20. cap. Primū est, qualiter bene se habuit Abraham proficiens in mandatis Dei, quia promptus fuit se, & totam masculinam familiam circuncidere, in quo satis est magnus dolor, diuiditur ergo in tria: primò, ponitur Abrahæ dispositio: secundò, adiungitur circuncisionis forma, & obseruatio. *Ibi: hoc est pactum.*
B tertiò, mandati executio. *Ibi; tulit autem Abraham.*

(Prima pars.) Quantum ad primum, sciendum quòd circuncisio nouiter faciēda, vel introducenda erat arduum opus, & ideo oportebat ipsum suscepturum induci ad opera perfectionis per quædam monita ad bonum in vniuersali, vt deinde descendatur ad quod intenditur, & hoc est quod infra dicitur. *Ambula coram me, & esto perfectus*. Dicitur ergo. *Postquàm nonaginta nouem annorum esse cœperat.* Et sic transierunt inter natiuitatem Ismahelis, & ista verba de circuncisione tredecim anni, quia quando genitus fuit Ismahel, erat Abraham octoginta sex annorum, vt patet præcedenti cap. Etiā quia infra dicitur, quia Ismahel erat tredecim annorum, quando circuncisus fuit, sed eadem die qua di-
C cta fuerunt ista, circuncidit se Abraham, & filium suum, & omnes de domo sua, vt patet infra. *Ego Dominus omnipotens*. Idest ego, qui mando tibi ista possum ea mandare, quia sum Deus omnipotens. Vel aliter, non dubites quin omnia, quæ tibi promitto facturus sim, quia ego sum Deus omnipotens; & sic possum quæcunque volo. *Ambula coram me*. Idest, sic ambula in tua conseruatione morum, ac si me coram te semper videres, & istud est præcipuū quod hominem tollit a peccato, scilicet continua memoria de Deo in actibus nostris. Sic enim dicebat Elias, vt patet 3. Regum 18. cap. Viuit Dominus, ante cuius vultum sto; Vel dicitur. *Ambula coram me*. Idest, labora, vt in omnibus actibus tuis mihi placeas: ille enim dicitur coram alio ambulare, qui hoc solum
D intendit, vt alteri placeat. *Et esto perfectus*. Idest, fac opera, per quæ sis perfectus, scilicet, sequere me ex toto corde tuo, & anima tua, ita quòd me solum diligas. Vel saltem omnia propter me diligas. Sic enim ait Augustinus, Domine minus te diligit, qui te cum alio diligit. Vel secundum modum loquendi Hebraicum, perfectus simplicē signat, scilicet, *Esto perfectus*. Idest, esto simplex, non cures inquirere, quare mandatur tibi circuncisio, vel alia cęremonialia, sed solum exequaris promptè. *Ponamque fœdus meum*. Idest, si fueris perfectus, ponam tecum fœdus meum, vel aliter, oportet te esse perfectum, quia volo ponere tecum fœdus meum, & si non esses perfectus, non posses tenere fœdus meum. Erat autem istud fœdus
E quædam conuentio inter Deum, & Abraham, ita q̃ Deus multiplicaret semen Abrahæ, & quòd Abraham susciperet circuncisionem, quia mandabatur à Deo, & omnia alia præcepta Dei. *Inter me & te.* Quasi dicat, hoc fœdus non pono cum alia gente, ideo magnam gratiam tibi facio. Et sic declaratur Deuter. 4. Quòd ista gens erat potens, & nobilis, quia talia præcepta habebat, & quia nullam gentem, ita Deus elegerat, & liberauerat de seruitute vt istam, vt patet Deuteronom. 5. cap. *Et multiplicabo te vehementer nimis*. Hoc est fœdus, quod Deus promittebat ex parte sua. Et ponitur hic vehemēter, & nimis, quæ idem signat, sed ponitur exaggeratio verborum ad signādum val-

de magna, quæ danda erant Abrahæ in prolis vbertate,& principaliter in promissione vitæ æternæ, de qua supra 15.cap.diximus. *Cecidit Abraham pronus in faciem.* Potest intelligi duobus modis, vno modo quòd Abraham voluntariè cecidit super faciem suam, adoraturus Deum, & redditurus gratiam pro bono tanto partim promisso,partim actualiter exhibito. Alio modo, quòd Abraham cecidit pronus a magnitudine visionis stupidus, quia Deus in causando dona, & gratiam habet se, sicut in natura, in qua est via ab imperfectioribus, incipiens vsque ad perfectissima, ita in gratuitis primo Deus dat gratias minores, & deinde dat perfectissimas. Dedit ergo primo Deus Abrahæ visiones, non multum exprimentes magnitudinem Dei, quæ non valde excedebant statum Abrahæ,ista autem erat perfectior, ideo Abraham non potens tantam ferre excellentiam, coactus fuit cadere in terram. *Dixitque apud eum Deus, ego sum.* O Abraham, ego sum,scilicet Deus, quem tu diligis, ideo noli timere pactum meũ tecũ, scilicet promissio de multiplicando semen eius. Et istæ duæ promissiones, scilicet vna de multiplicando posteritatem eius: Alia de seruãdo circuncisionem vnum pactum erant.Sed in eodem pacto vna istarum promissionum erat ex parte Dei, scilicet multiplicatio posteritatis: Alia ex parte Abrahæ, scilicet obseruatio circuncisionis. *Erisque pater multarum gentium.* Ista est declaratio pacti, quo dicebatur, erit pactum meum tecum,multæ enim gentes de Abraham exierunt,si considerentur gentes venientes per lineam Iacob, & per lineam Ismaelis, & aliorum filiorum Cethuræ. *Nec vltra vocabitur nomen tuum Abram.* Ratio huius mutationis nominis est, quia Abram futurus erat multarum gentium pater, & hoc non significabat nomen suum, quod ante tenebat, ideo congruebat aliud nomen ei imponi. Signat enim Abraham patrem excelsum, est enim compositum de, af, & rama: af, enim Hebraicè pater signat. rama autem altitudinem, quod vni homini magnæ dignitatis, etiam paucos filios habenti conuenit. *Sed Abraham,* Quod signat pater multorum populorum, secundum compositionem,& deriuationem Hebraicam. Sed subditur causa huius. *Quia patrem multarum gentium constitui te.* Idest,ego posui te, vt multi filij nascantur de te, & conuenienter fuit facta ista mutatio nominis, magis tunc,quàm alio tempore, vt sicut nunc imponitur in baptismo nomen baptizato, & si aliquod ante habebat dimittit: ita quia nunc Abraham fuerat circuncisus, conueniebat, vt nomen antiquum perderet, recuperando aliud excellentius, cùm circuncisio illo tẽpore se habuit vt baptismus. Quare autem in baptismo nomen nouum imponatur, & antiquum perdatur,est, quia nomen imponitur enti ad notificandum essentiam eius, & cum homo per baptismum esse gratiæ accipiat, vnde & baptismus regeneratio dicitur, conueniens est, ꝙ in baptismo ei nomen imponatur, qui autem aliud nomẽ ante habebat, illud mutari debet, quia per baptismum renouamur, & dicimur perdere esse, quod ante habebamus, & acquirere aliud, ideo dicit Propheta: Verte peccatores, & non erunt. Et Apostolus: Viuo ego,& iam non ego. Et sic aliud nomen conueniens homini nouo accipere debet. *Faciamque te crescere vehementissimè.* Idest, in prolis abundantiam. *Ponam te in gentibus.* Quia non solum vna gens orta fuit de Abraham, sed multæ, scilicet de Iacob Israelitæ,siue Iudæi, de Esau Idumæi, & rursus de Esau Amalachitæ,de Ismahel Agareni,vel Arabes,de filijs Cethuræ aliæ gentes, quia de Madian Madianitæ, de quibus magis dicetur infra 25.cap. Quæ gens a quolibet filio Cethuræ descenderit. *Reges ex te egredientur.* In qualibet enim harum gentium multi Re-

Cur Abrã nomine mutatur.

Abraham quid significet.

Quare in baptismo nomẽ imponitur.

F ges fuerunt:de Hebræis, satis patet in lib.4. Regum,de Idumæis, etiam infra 36. cap. De Amalachitis autem patet 1. Regum 15. cap. de Rege Agag Amalechitarum,quem comprehendit Saul,& trucidauit eum Samuel. Eodem modo de alijs gentibus,scilicet de Madianitis, qui leguntur habuisse quinque simul Reges, vt patet Numeri 31.cap. Aliæ etiam gentes magnæ erant,ideo nullo modo sine Regibus essent. *Et statuam pactum meum.* Idest,firmabo. Aliud est pactum ponere, idest promittere aliquid, aliud est statuere, scilicet, confirmare, quia fortè Abraham non esset contentus,si solum soluisset Deus pactum cum eo,ideo Deus dicit, quòd statuet, scilicet confirmabit, vel ponitur statuere,ad notandum quòd istud pactum non solum
G erit cum Abraham, sed etiam cum semine eius post eum. *Fœdere sempiterno.* Accipitur sempiternum pro eo quod magno tempore durat, etiam si non continuetur in esse, vt sæpe dictum est, & hoc pactũ, quod nunc statuit,est pactum circuncisionis. Mutat enim, quia cum in ista mutua compactione duo ponantur, scilicet, quòd Deus det multitudinem seminis Abrahæ, & quòd semen Abrahæ circuncidatur, aliquando loquitur de vno, aliquando de alio. *Vt sim Deus tuus, & seminis tui post te.* In hoc comprehenditur vtraque pars pacti, sed melius vna sola, scilicet, quòd populus Israel acciperet eum in Deum specialem. *Vt sim Deus tuus:* Idest, licet omnium rerum sim Deus per creationem, gubernationem, & beneficia generalia, ero tamen Deus tuus, & seminis tui, vobis spiritualia be-
H neficia conferendo. Vel. *Vt sim Deus tuus.* Idest,speciali cultu,quia aliæ gentes secundum vanitatem cordis sui varios deos sibi fabricauerunt, & elegerunt, vt colerent, & nulla gens me suscepit, vt essem Deus eius: accipe tu me, vt sim Deus tuus per specialẽ cultum mihi, & non alteri Deo faciendum. *Daboque tibi, & semini tuo terram.* Quia promiserat Deus Abrahę dare prolem,hic promittit dare terram, in qua moraretur, licet ista promissio terræ solum sit pro parte seminis sui,scilicet pro filijs Iacob, & aliqualiter pro filijs Esau,non autem pro Ismahelitis,& alijs. *Terram peregrinationis tuæ.* Idest,terram istam,in qua nunc tu peregrinaris. Abraham enim non tenebat illã terram in possessionẽ, sed in peregrinationẽ, quia possessio ma-
I nebat penes Chananæos, licet ad ipsum ex diuina promissione esset deuoluta proprietas, nunq̃ tñ eã possessurus erat, quousq; illę gentes propter peccata sua eã perderent. Et istud patet, qa semp Abrahã vocauit se peregrinũ: vnde dr̃ j.23.cap. Aduena sum, & peregrinus apud vos,& j.20.dixit se peregrinari in Gerrara, q̃ est in terra Chanaan,& Exo.6. Vocatur terra Chanaã, terra peregrinationis Abraham,Isaac,& Iacob. *In possessionem æternam.* Accipitur hic æternum, vt declarauimus supra 15. cap. in fine. *Et tu ergo custodies pactum meum.* Scilicet, pactum circuncisionis. *Et semen tuum in generationibus suis.* Idest, sic successiuè, vt generationes seminis tui venerint, ita seruabit semen tuum pactum istud. *Vel dicitur in generationibus suis.* Idest, in filijs suis, scilicet, quòd semen tuum custodiat pa-
K ctum circuncisionis in filijs suis, scilicet circuncidendo eos, quia cura circuncidendi filios incumbebat parentibus. *Hoc est pactum.* Hic ponitur secundum, scilicet circuncisionis forma, & obseruatio. *Circuncidetur in vobis.* Ad circuncisionem requirebantur tria, primum erat sexus masculinus, secundum erat membrum determinatum, tertium erat tempus ad hoc taxatum, Primum innuitur, cum dicitur. *Circumdetur in vobis.* Idest, inter vos, q.d. ista lex non datur vniuersaliter omnibus gentibus, sed solum vobis, licet alij si vellent circuncidi, eandem virtutem consequebantur,quam Iudæi,scilicet remissionẽ peccati originalis.

Secunda pars

Sed

Quomodo gentiles saluabantur tpe legis, sine circuncisione.

Sed dices, quomodo Gentiles tempore legis Mosaicæ poterant saluari, si non circunciderentur? quia relaxatio reatus culpæ originalis concedebatur in circũcisione, isti aũt non habebant aliquid, per quod ab originali liberarentur. Respondetur, ꝙ Gentiles bene viuentes, non peccantes contra ius naturale, s. contra ꝓcepta decalogi & non colentes idola principaliter, & credentes vnum Deum verum esse bonorũ oĩum retributorẽ, ẽt si nescirẽt trinitatem personarum, & alia, saluabãtur. Et isti exeuntes de corporibus, si nullũ peccatum puniendum, habebant, in sinu Abrahe recipiebãtur, vbi nullus dolor, vel sensitiua afflictio est. Idem dicendum, ꝙ ẽt si isti Gẽtiles coluissent idola, & exercuissent oẽ genus, si tñ ante mortẽ peniteret eos, talia contra verũ Deum cõmisisse, exeuntes de corporibus ad locũ purgatoriũ ducebantur, vt inexpletam satisfactionem scelerum abundanter sustinendo cõplerent. Et secundum istum modũ satis probabile est, ꝙ multi de Gentilibus tpe legis Mosaicæ, & ante legẽ Mosaicam saluati sint. Et causa est, quia contritio nunq̃ fuit minoris potentiæ, q̃ nunc est. Si ergo nunc per eam a morte eripimur, ita & tunc. Dicendũ ergo, ꝙ Gẽtiles, qui erant tpe legis Mosaicæ, sicut per opera contritionis, & quadã ceremonias voluntarias expressiuas cultus diuini absoluebantur a peccatis actualibus, & merebantur vitam æternam, ita erat de peccatis originalibus, s. ꝙ per idem tolleretur actuale, & originale, patet enim quia fœminæ Hebræorum, sine circuncisione ꝑ fidem, & bona opera absoluebantur ab originali, & actualibus, & merebatur vitam æternam. Sic etiã fuit de Patribus sanctis ante Abrahã, s. de Seth filio Adę, de Henoc, qui translatus est in Paradisum, vt patet supra 5. cap. & Eccl. 45. cap. & de Noe, & similibus, de q̃bus manifestum est, quod saluati sunt, & tñ non circuncisi sunt, ergo oportuit in eis dare aliquẽ modum relaxandi culpã originalẽ. Et si dicas, ꝙ non est simile, quia illi, qui ante Abrahã fuerunt, nõ potuerunt liberari ab originali per circuncisionẽ, quia tunc nõ erat, sed illi, qui fuerunt tpe legis Mosaicæ, poterant circuncidi, ergo si non circunciderentur, erant in culpa. Respondetur, ꝙ nõ erant in culpa, quia oblo nõ erat eis ad circuncisionem, poterant ergo suo modo viuẽtes absolui, magis tñ merebantur, qui circuncisionẽ accipere volebant subiicientes se ritui Iudaico, quia difficilius erat obligari ad præcepta moralia, & ceremonialia, & iudicialia, quibus Iudæi erãt astricti, q̃ solis præceptis moralibus, ad quæ tenebantur solum viuentes in Gentilitate.

Quo tempore soluebatur peccatum originale in Gentilibus.

Si aũt quæratur, quo tpe soluebatur peccatũ originale in gẽtilibus. Dicet fortè aliquis, ꝙ soluebatur, qñ primo actualiter conterebantur de illo peccato, sicut peccata actualia soluuntur, qñ primo de eis conterimur. Sed hoc falsum est, quia sic nullus Gentilis saluatus fuisset, quod dissonat opinioni communi, consequentia patet, quia peccatum originale est, quod nos contrahimus, quia descendimus per seminalem deriuationem de materia damnata in Adam, faciente contra Dei mandatum, sed hoc non cognoscebant Gentiles, ergo nunquàm cognoscerent originale peccatũ, & cõsequenter nunquàm de eo contererentur, nec saluarentur. Nec erat necessarium ad salutem in illis, ꝙ ista crederent, quia vt ait Apostolus ad Hebr. 11. cap. Oportet accedentem credere, quia est, & quia remunerator est, ista duo sufficiebant ad salutem. Dicendum ergo, ꝙ originale peccatum remittebatur in eis ad primam bonam eorum operationem in charitate, quia charitas de natura sua destruit omne malũ, & vnit Deo, secundum illud: Charitas operit multitudinem peccatorum. Et sicut primus actus contritionis cadens super omnia peccata actualia præcedentia delet illa, ita prima bona operatio in charitate cadens

A super peccatũ originale delet illud, etiam si iste actus non sit contritio, quia isti Gentiles non putabant se aliquod tale habere, quod contritione delendum esset. Ex quo infertur, ꝙ in multis Gentilibus, qui sunt in inferno, fuit deletum peccatum originale, quia illi potuerunt facere aliquem bonum actum, per quem deleretur peccatum originale, & deletum fuit, postea autem redeuntes ad vomitũ obligati fuerunt ad mortem æternam, quam incurrerunt, nunquàm tamẽ rediijt reatus, nec macula peccati, quia semel ista abolita fuerunt. Paruuli autem inter Gentiles morientes, sine actu liberi arbitrij, quia non potuerũt habere aliquem actum bonum, per quẽ illa macula, & reatus tolleretur, morientes descendebant ad limbum puerorum,

Attẽde de paruulis Gẽtilium.

B vbi sine sensuali pœna, æternas tenebras patiũtur, non solum quantum ad locum, in quo sunt, sed maximè quantum ad aĩæ cognitionem, quia Deũ nõ videbũt, nec lætabuntur in eo. Si autẽ quæratur, vtrum Sem filius Noe, qui vocabatur Melchisedech, & viuebat tpe illo, vt probatum fuit supra 11. cap. Circuncisus fuerit, cũ esset vir iustus, & ab eo descẽderet Abraham, & ipse cognosceret circuncisionẽ datã Abrahæ. Respõdetur, ꝙ ista quæstio ſm Rabbi Sa. superflua est, quia ipse dixit, ꝙ Sem natus fuit circũcisus, & iõ licet eẽt minor Iaphet, tñ ei præponitur. Sed hoc valde friuolũ est, & erroneũ, & supra hoc improbauimus. Dicendũ ad q̃stionẽ, ꝙ non erat necessariũ Sem, ꝙ circunciderentur, quia illud pactum de circuncisione tenenda, datũ fuit

An Sẽ fuerit circuncisus.

C Abrahæ, & semini eius, Sem autẽ non fuit de semine Abrahæ, immo è contrario Abraham fuit de semine Sem, ergo oblo nulla fuit. Vtrum autẽ fuerit, vel non fuerit, vr̃ dicendũ, ꝙ nõ fuit circuncisus, qa cũ Sem esset caput totius lineæ, ꝑ quã veniebat Abrahã, si circũcisus fuisset, vocaretur Sem pater, & caput circũcisionis, & nõ Abrahã, quod inconueniens erat. Item sicut istud pactum fuit ad Abraham, & Sem, & semẽ eius, ita videretur eẽ ad Sem, & semen eius, quod non fuit. Si autẽ velis dicere, quòd licet Abraham fuerit filius Sem, idest de sua progenie, tamẽ Sem fuit filius Abrahæ, quantum ad dignitatem fidei, & sanctitatis. Sed adhuc non stat hoc bene, s. ꝙ pater tam honorabilis, sicut Sem computetur sub filio suo, maximè, quia nõ erat necessarium eum circuncidi, si autem fuisset ne-

D cessarium, tolleretur inconueniens. *Omne masculinum*. Fœminæ autem, quia carebant illo membro, in quo fiebat circuncisio, non circuncidebantur, sed in eis sufficiebat fides Messiæ futuri, saltem implicita, in quo oẽs saluandi erant, vt supra diximus. Et si dicas, quare nõ fiebat aliud signum in mulieribus, per quod distinguerentur a mulieribus cæterorum populorum? Respõdetur, ꝙ non oportebat, Primò, quia cum illud sacramentum distinctiuum populi Dei, esset vnum, debuisset esse eiusdẽ rationis, sed non videretur esse eiusdẽ rõnis, si non fieret in eodẽ mẽbro viris, & fœminis. Secundò, quia cũ viri essent principales, & vxores sequantur necessario ritum virorum, facta distinctione in viris, satis apparet facta in fœminis. *Circuncidetis carnem præputij vestri*. Hic tangitur secundum, scilicet

An in mulieribus signũ, vt ab alijs distinguerẽtur, conueniret.

E membrum determinatum ad circuncisionem.

Quare aũt circuncisio fuit data in viris, & non mulieribus? Aliqui dicunt esse causam, quia circuncisio fuit data in lege naturæ, ideo debuit dari in sexu intento a natura, sed ista quæstio irrisoria est, posito enim ꝙ circuncisio fieri debet, impossibile est eam fieri in fœmina, cum nõ habeat in quo fiat, superfluũ ergo est quærere, quare in viro, & non in femina fit circũcisio.

Cur circũcisio fuit data viris, non mulieribus.

Posset autem aliter quæri, quare datum fuit signũ, quod solis maribus conueniret, & nullo modo fœminis. Ad hoc patet responsio per quæstionem de mẽbro circuncisionis. Quare autem in isto membro fuit

facta circuncisio, & non in alia parte corporis, s. de pede, manu, aut alio membro. Satis posset aliquis respondere, ꝙ in alijs membris non potest aliqua pars carnis, quæ sit alicuius notabilis quantitatis abscindi, sine detrimento corporis, & virium organicarum operantiũ per tales partes corporis. In membro autem virili illa pars sine periculo abscinditur, qa quasi superflua est. Sed non est ista causa, quia licet hoc aliqualiter videretur, dato ꝙ fieri deberet in aliquo membro circuncisio, cum non fuit ista causa motiua ad faciendum circuncisionem in illo membro. Dicendum ergo, ꝙ Deus dabat circuncisionem in signum distinctiuũ populi sui a cunctis populis terræ, & ideo non solum debuit esse signum, per quod cognoscerentur, sicut vitæ iacintinæ positæ per fimbrias, de quibus Num. 15. cap. Sed etiã signum in tali mẽbro, per quod populus Dei ab alijs distingueretur, & per quod nascẽdo deriuaret, hmõi autẽ est genitale viri, ideo in illo fieri debuit. Itẽ fortè fuit hoc factũ ad debilitandum concupiscentiã, & delectationem veneream, quæ viget in illo mẽbro. Debilitata enim aliqualiter delectatione, aliqualiter debilitatur, & concupiscentia, quæ erat ad delectationem. Præputium enim iuuat ad duo, primum est ad faciliorem, & velociorem seminis expulsionem, quia confricando facit motum in neruis illis, qui tangunt vasa seminaria, vt semen effundatur, & descindatur, ex quo sequitur, ꝙ cæteris paribus magis tardabunt in coitu, quàm Christiani. Item secundò iuuat præputiũ ad delectationem intensiorem, quia ista delectatio fit ſm tactum, ſm ergo ꝙ intimius fit tactus, intimius fit delectatio: præputium autem mouet valde partẽ primam mollissimam virilis membri, in qua maximus fit sensus: carentes enim præputio mouentur secundũ tactum solum ab extrinseco, & nullo modo ab intrinseco, habentes autem præputium mouentur secundũ tactum ab intrinseco, & ab extrinseco, ex quo infertur necessario, ꝙ cæteris paribus valde maior delectatio est in actu venereo Christianis, quàm Iudæis. Sequitur etiam euidenter si respiciatur ex hoc, ꝙ sit maior delectatio cum virginibus, q̃ cum alijs cæteris paribus. Multa alia correlaria necessario ex hoc inferuntur, quæ quilibet cognoscere poterit speculatiuè considerans, etiam sine aliquo sensuali experimento. Et rogo ne me vilem extimes, quia ista dixerim, quia in hac parte pro defensione oppono tibi Beatissimum Augustinum, qui de hac materia tanta dixit, in 14. de ciuitate Dei, & in 6. & 8. cap. tractans de Dea Præma, & Pertunda, quæ ego dicere non auderem, in speculari enim ista peccatum non est, sed in operari, cauendum tamen vt talis speculatio sit raptim, si enim multum immaneat de speculatiuo, reducitur ad practicũ, quod in hac parte nociuum est, plura enim de hoc satis speculatiua, & naturalia dixissem, nisi me humana verecundia detineret. Potest esse alia ratio, quare fieret in illo membro, scilicet vt detestarẽtur Iudæi idolatriã: Gentiles in sacris Priapi illam partem honorabant, quia Priapus propter magnitudinem membri virilis inter Deos receptus est, qui propter eandẽ magnitudinem ab Hellesponto insula exulauerat, fiebant enim multæ turpitudines in sacrificijs Priapi, de quibus diximus Numeri 15. cap. *Et sit in signum fœderis inter me, & vos.* Ista circuncisio erat signum in habentibus eam, quòd ipsi erant de populo Dei, & quòd cum Deo vero fœdus pepigerant, vt eum speciali cultu honorarent: *Infans octo dierum circuncidetur.* Hic ponitur tertium, scilicet tempus limitatum ad circuncisionem.

Præputiũ quid pstet.

Cur sit maior delectatio habere rem cũ virgine, quã cum reliquis.

Cur ponũtur octo dies ante circuncisionem.

Quare ponuntur octo dies ad circuncisionem? Respondetur quòd causa literalis esse potest, quia ante octo dies puer est valde tener, & potest esse vitæ periculum, si circuncideretur, maximè si post vnum, vel duos dies circuncidi deberet. Sic dicebatur Exo. 23. cap. Quòd primogenitum pecoris immolatitij septem diebus stare deberet cum matre, & octauo die offerri, causa autem redditur propter nimiam teneritudinem. Potest autem esse alia ratio literalis, propter quam magis ista fiebant, quia circuncisio erat, vt liberaretur homo a peccato, & esset dignus vita æterna, quæ ad octauam ætatem resurrectionis pertinent, de quo Augustinus de ciuitate Dei 16. cap. 29. Et non poterat præuenire octauus dies, quia erat cęremonialis, & consistebat in significatione, quæ mutatur modico mutato, sicut patet in figuris, quorum esse in indiuisibili est. Et si periculum mortis ante octo dies puero eueniret, nec propter hoc circuncisio accelerari debebat, tamen puer sic moriens, si non ex negligentia parentum omitterentur cęremonialia nõ perdebatur, sed transferebatur ad sinum Abraæ saluus in fide parentum promptorum facere, quod lex mandabat, nisi Deus hoc impediret, vel natura. Non poterat etiam istud tempus dilatari, scilicet quòd circunt cideretur puer post vnum mensem vel annum, quia tunc pater pueri, vel tutores eius si patrem non haberet capite puniri debebant, tanquàm spernentes cęremonias legis domini, & puer quando veniret ad ætatem adultam, & non faceret se circuncidi mori debebat, *Tam vernaculus*, Non solum volebat Deus, quòd ipsi Iudæi circunciderentur, sed etiam omnes manentes cum eis, & ex hoc Augustinus infert 16. de ciuitate Dei, cap. 29. quòd Deus nõ solum volebat salutem Iudæorum, sed etiam gentium: vocantur vernaculi omnes seruiẽtes alicuius, qui in domo eius nati sunt, vt filij seruorum: *Quàm emptitius*, scilicet, qui pecunijs domini sui emptus est. Mercenarij autem, & aduenæ non mandantur circuncidi, quia ipsi Iudæi non habebant potestatem simpliciter in eos, sed solum seruiebant eis pro mercede, aut morabantur inter eos, emptitij autem, & vernaculi erant res dominorum suorum, quia seruus est possessio domini sui, & pecunia, vt patet Exo. 21. cap. & per Aristotel. 5. Ethicorum, & dicitur seruus homo simpliciter alterius, vt habetur primo Politicorum, cap. 2. Poterant eis domini mandare, quod vellent, & sic circunciderent eos, de quo magis diximus Exod. 12. cap. *Et quicunque fuerit de sti pe vestra*, idest quicunque fuerit de genere Israelis, siue seruus, siue liber, vel qualitercunque se habens: *Et erit pactum meum.* Idest, circuncisio, quam vobiscum pono. *In carne vestra.* Propter causam supra assignatam, & vt magis memorarentur Dei, quia magis mouent signa facta in carne, quàm in vestibus, sicut erunt fimbriæ positæ per angulos palliorum, vt patet Numeri 15. cap. *In fœdus æternum.* Idest, vt in æternum habeatis circuncisionem, vt quoddam pactum. Ex hoc loco arguunt Iudæi contra Christianos, quòd circuncisio in æternum obseruari deberet. Sed peccat argumentum eorum, quia iste terminus, æternum, non accipitur propriè secundum quòd dicimus, ꝙ cęlum durabit in æternũ, vel anima, sed accipitur pro quodam magno tempore, vt sæpe dictum est. *Delebitur anima illa de populo suo.* Quidam dicunt, quòd anima non significat hic animam, quæ est pars, sed significat totum hominem. Sicut dicitur supra 14. cap. Tantum animas da mihi, i. homines, & hoc vult Rabbi Abraam Abben Ezra, & tunc est sensus, delebitur anima illa, de populo suo, i. Deus occidet talem hominem, qui circuncisus non fuerit. Vel ponitur delebitur, i. deleatur, futurum indicatiui pro futuro optatiui, & tunc est sensus, ꝙ Deus mandat, ꝙ talis homo, qui circuncisus non fuerit, occidatur, scilicet a iudicibus populi. Alij autem dicunt,

cunt, quòd illa anima delebitur, quia ille homo nunquam poterit viuere vsque ad quinquaginta duos annos. Vel quòd delebitur de populo suo, idest quòd non habebit filios, qui suscitent, & teneant nomẽ patris defuncti in populo suo. Doctores autem sancti, & omnes catholici dicunt, quòd accipitur hic anima propriè, vt significat partem, & est sensus, quòd illa anima peribit de populo suo, idest post mortem non aggregabitur ad populos suos, scilicet populos sanctorum. Sic enim dicitur de quolibet viro iusto quando moritur congregatus est ad populum suum. Et si arguas de Ismahele, quòd dicitur de eo infra 25. cap. aggregatus est ad populum suum. Respondetur, quod Ismahel secundum Hebræos in fine vitæ suæ pœnitẽtiam egit de peccatis: ideo inter sanctos computatus est: *Quia pactum meum irritum fecit:* Pactum domini vocatur circuncisio, vt hic frequenter nominatur. Quomodo ergo paruulus ille pactum domini irritum fecit, qui adhuc nihil fecit, cùm nondum habeat vsum liberi arbitrij? Respondet August. de ciui. Dei, lib. 16. cap. 28. quòd pactum domini multiplex est, quia præter pactum principale, quod est nouum, & deinde vetus testamentum, adhuc sunt alia pacta, vel testamenta, quod idem significat, & vnum de istis est pactum, vel testamentum, quod Deus cùm Adam in Paradiso pepigit, quacunque die comederis morte morieris. Et sic habetur in Ecclesiastico, omnis caro sicut vestis veterascit: testamẽtum enim a sęculo est; morte morieris, & tunc est sensus omnes homines pro peccato primi parentis obligati sunt ad mortem æternã: quia vt ait Apostolus omnes in Adam peccauerũt, de quo ad Roman. 5. capit. necesse est ergo secundum istam obligationem mori homines morte æterna, nisi per aliquem modum absoluantur. Et cùm esset instituta Iudæis circuncisio, vt quidam modus liberatiuus à morte æterna & aliqui istam circuncisionem nõ accipiebant, necesse erat eos manere obligatos secundum primam obligationem ad mortem æternam. Dicitur ergo paruulus incircuncisus pactum domini irritum facere, non pactum de circuncisione, sed pactum datũ Adæ de non comedendo de ligno vetito, & hoc fecit irritum, quia omnes homines in Adam istud pactum irritum fecerunt, & quia nõ liberatus fuit per circuncisionem: ergo peribit de populo suo propter illam obligationem, nihil ergo aliud est facere pactum Dei irritum, nisi non recipere remedium institutum ad liberandum à culpa primi pacti irritati, & hoc est non circuncidi. Si autem acciperetur irritari pactum, idest violari illud primum pactum positum cùm Adã, non solum diceretur paruulus incircuncisus irritare pactũ, sed etiam omnes quotcũque sint, quia omnes in Adã peccauerunt, vt patet ad Rom. 5. cap. alij tamen nõ dicuntur irritare, quia accipiebant circuncisionem, per quam absoluebantur à culpa huius irritationis: dicit August. ibidem, ꝙ si aliquis contendere velit, ꝙ istud pactum est pactum circuncisionis, quærat aliquẽ modum, per quem propriè dicatur ille paruulus irritum fecisse pactum, quia non potest dici, ꝙ ille irritam fecit circuncisionem, sed ꝙ in illo facta fuit irrita circũcisio, s. ꝙ illi, qui eum circuncidere tenebantur non curauerunt. *Dixit quoque Deus ad Abraham:* Hic agitur de mutatione nominis Saræ. *Sarai vxorem tuam non vocabis Sarai, sed Saram.* Eadem ratio mutationis nominis erat in Sara, quæ in Abraham: mandat ergo dominus, quòd Sarai vocetur Sara, quia Sarai, in Hebręo idem est, ꝙ princeps mea, quasi princeps vnius domus. Sara interpretatur princeps sine cõnotatione: ideo potest ad plura extendi, & quia ex Sarai multæ gentes exituræ erant; ideo non congruè vocaretur Sarai, sed Sara. *Et benedicam ei,* Idest multiplicabo eam dando ei vim

A generatiuam, vel saltem dando ei, ꝙ actu aliter gignat, quia potentiam generatiuam ipsa habebat: non tamẽ gignebat, quia erat potẽtia impedita per indispositionem sterilitatis, & per senectutem, quia iam desierãt fieri muliebria, vt patet infra 18. cap. *Ex illa dabo tibi filium, cui benedicturus sum,* Idest licet ego benedicturus sim Ismaheli, specialiter tamen benedicam Isaac cõplendo in ipso repromissiones factas tibi, & hunc ex Sara habebis, *Eritque in nationes.* De Isaac ortę sunt tres nationes, scilicet Idumæi, quantum ad Esau, & Amalachitæ, quantum ad quendam nepotem Esau, qui vocatur Amalech filius Eliphaz primogeniti Esau, vt patet infra 36. cap. & Israelitæ, quantum ad Iacob, *Et reges populorum,* In istis tribus nationibus erant tres re-

B ges ad minus, & aliquando plures, sicut in Hebræis rex Iuda, & rex Israelis, quòd Idumæi haberent regẽ patet infra 36. cap. cùm dicitur, isti sunt reges, qui regnauerunt in terra Edon antequàm haberent regem filij Israel. De hoc etiam in libris Regum, & Paralipomenon, quòd ante Amalachitę habuerint reges pater de rege Agag, quem comprehendit Saul, quia ille erat Amalachita, vt patet primo Reg. 15. capit. *Cecidit Abraham in faciem suam,* Idest humiliauit se vsque ad terram, vt daret gratias pro tanto beneficio promisso, *Et risit,* Dicit August. 16. de ciui. Dei, cap. 29. quòd iste risus non fuit irrisio diffidentis, sed exultatio congaudentis, & patet quia si risisset, quasi irridendo, vel desperando increpatus fuisset, sicut vxor sua increpata fuit, vt patet sequenti cap. *Putas ne centenario nascetur*

C *filius?* Ista intra se dixit. Sed tantum est ac si extra protulisset, quia Deus non magis sic, quàm sic intelligit, cùm omnia ei ęqualiter nota sint, & nota ante eum, & nuda oculis eius, vt patet ad Hebræ. 4. capit. & vt ait August. vbi supra ista non fuerunt verba dubitantis, sed admirantis, mirabatur enim Abraham intra se dicens; ò Domine Deus tantum bonum facies mihi, vt centenario nascatur filius, idest mihi habenti centum annos? Et non est intelligendum, ꝙ tunc Abraham centum annos haberet, quia supradictum fuit, quòd nonaginta nouem annorum erat, quando ista visio facta fuit, sed refertur ad tempus, quo filius nasci debebat, quasi dicat ego nũc sum nonaginta nouem annorum. Si ergo gignere debeo filium, ad minus, quãdo

D ipse natus fuerit, ego ero centum annorum: *Et Sara nonagenaria pariet.* Magna vetustas erat, quòd Sara nonaginta annorum conciperet, & maius miraculum erat, quia sterilis erat, & quia desierant ei fieri muliebria, vt patet infra 18. Ex hoc sequitur, quòd Abrahã erat maior decem annis Sara, quia vocat se centenarium, & ipsam nonagenariam. Et sciendum, quòd nõ erat tunc Sara nonaginta annorum. Sed octoginta nouem: in anno tamen sequenti quando pareret completura erat nonaginta, sicut diximus de Abraham. *Utinam viuat coram te Ismahel,* Potest legi continuatè ad præcedentem literam, scilicet admiratiuè, scilicet, ò domine, ex quo tantum bonum uis mihi facere, uiuat etiam coram te Ismahel. Vel aliter Abraham uidens, ꝙ Deus uolebat ei dare alium filium, in quo complen-

E dæ essent benedictiones, timuit, quod uellet occidere, vel abbreuiare dies Ismahelis, ideo rogauit pro eo dicens, *Utinam,* &c. *Coram te,* Idest ad placitum tuũ, quia illa coram Deo fieri dicũtur, quæ Deus approbat, quæ autem Deus non approbat abscondita ei dicuntur, ut in Psalm. 16. de absconditis tuis impletus est uenter eorum, *Vocabisque nomen eius Isaac.* Iste fuit secundus eorum, qui nominati sunt antequam nascerentur, & uocauit eum Isaac, idest risum, uel gaudium, & sic uocauit eũ postea mater sua. Sed dicet aliquis, nunquid Isaac, qui a risu sic uocatus est ab eodem euentu utrobique nomen assumpserit? Respondetur, quòd a Deo uocatus

An Isaac ab euentu vtrobique nomen assumpsit.

uocatus fuit Isaac, idest risus, quia pater eius risit, quando Deus promisit se ei daturum filium; vel vocauit eum sic, quia in semine eius, scilicet Christo gauderent omnes gentes. Sara autem vocauit eum Isaac, quia dixit risum fecit mihi dominus, & quicũque audierit corridebit mihi, vt patet infra 21. cap. *Et constituam pactum meum illi*, Scilicet pactum de multiplicando semen eius, & pactum de circuncisione, *In fœdus sempiternum*, Idest, vt sit fœdus sempiternum sicut fœdera inter homines firmata, in quibus animalia diuiduntur, vt ait Paulus Orosius, lib. 3. de Ormesta mundi cap. vltimo. *Super Ismahel quoque exaudiui te*, Idest sicut rogasti me, vt viueret iustè coram me, ita exaudio te, ex quo Hebræi dicunt, quòd Ismahel in gratia finiuit dies suos, quia Abraham rogauit pro eo, & Deus concessit, *Benedicam ei*. Dando posteritatem quantum ad omnia, vel quia ista benedictio importet gratiam, quam Abraham petebat pro Ismahele, scilicet, ut uiueret coram domino, idest ad placitũ eius, *Et augebo*, Scilicet in bonis exterioribus, *Et multiplicabo*, Scilicet in prole, *Duodecim duces generabit.*, Quorum nomina ponuntur infra 25. cap. Isti duces filij eius fuerunt, & vocantur duces, quia tãtum in prole creuerunt, quòd antequam morerentur tanta multitudo erat eorum, quòd duces conuenienter vocabantur, *Et faciam illum in gentem magnam*, Agareni enim descendẽtes de Ismahele in valde grandi magna multitudine sunt, *Pactum autem meum statuam ad isaac*. Istud est pactum de danda terra promissionis, & quòd esset Deus eius, & ꝙ in eius semine benedicerentur omnes gentes, quòd *Pariet tibi Sara in anno altero*, Idest in anno sequenti, & sic immediatè in ipso anno concepit, *Ascendit Deus ab Abraham*, Loquebatur Deus Abrahæ per angelum suum in aliqua assumpta figura, & quando finiuit loqui ascendit ab Abraham, quia fortè visa est illa figura moueri contra cœlum. Vel dicitur ascendere ab Abraham, idest disparere à visu eius, & quia angelus disparens ad empyreum rediturus erat, ideo dixit Abraham, quòd ascendit ab eo, *Tulit autem*. Hic ponitur tertium, scilicet circuncisionis executio, *Filium suum Ismahelem*: Valde enim commẽdabilis est in hac parte Abrahę obedientia, quia eadẽ die, qua omnia ista dicta sunt compleuit ea se, & filium, & oẽs domesticos circuncidens. Verus enim obediens moras nescit, nec Deus agendo deliberat cum mandatum fuerit. Sicut verus moralis nihil in agendo moratur, postquã consiliatus fuerit, vt ait Aristo 6. Ethi. cap. de eubulia eundem locum habent obedientia, & ebulia, quia sicut post consilium perfectum nihil manet nisi operari, ita proposito mandato obedienti solum operatio sequitur, *Et omnes vernaculos domus suæ*, Idest seruos natos in domo sua, patet in hoc Ismahelis, & omnium aliorum obedientia, quia cùm Ismahel tredecim annorum esset non exhorruit tantum dolorem, & alij, qui nunquàm talia viderant. *Statim in ipso die*, Ex hoc patet, quòd ista visio fuit facta de mane, quia tot vernaculi, & empticij, quot Abraham habebat non poterant cito ab Abraham circuncidi: erant enim omnes quasi quadringenti, vel paulo plures, vel pauciores magni, & parui, cùm dicatur habuisse in bellum secum de suis vernaculis bellatores promptos ad arma trecentos decem octo, vt patet supra cap. 14. ergo multi alij paruuli vernaculi manerent, qui nõdum essent aptu ad bellum, *Abraham nonaginta nouem annorum erat*, Dicit Rabbi Abben Ezra, ꝙ multũ Deo gratulandum est, quia ante generationem Isaac fecit Abraham circuncidi, vt Isaac in puritate conciperetur de semine benedicto. Sed ista nihil sunt, quia circuncisio, aut proderat secundum se ad bonitatem seminis, & hoc falsum est, quia bonitas sua, vel malitia ac-

Circuncisionis executio.

Cap. 9.

Opinio Rabbi Aben Ezra de circuncisione.

F cipitur ab interiori temperie membrorum, a quibus descinditur, & alimentorum, a quibus causatur superfluum digestionis, nihil ergo facit in se ipsa cum sit priuatio, & aliquid valde remotum. Si accipiatur bonitas seminis, quantum ad Dei gratificationem, hoc nihil est, quia ante circũcisionem credidit Deo Abraham, & reputatum est ei ad iustitiam sine circuncisione: ergo placuit, vt inducit Apostolus ad Roman. 10. cap. & Actuum 10. cap. dicitur fide purificans corda eorum, vbi probat Beatus Petrus, quod Deus sine circuncisione purificat, & gratificat sibi corda nostra per fidem: *Ismahel autem tredecim annos impleuerat*, Ex hoc obseruant Agareni, quòd circuncidant filios suos in tredecimo anno. Sed in hoc transgrediebantur regulam de circuncisione datam, scilicet, in octauo die:
G nam quòd fuerit Ismahel circuncisus in anno tredecimo non fuit exemplum, vt in anno tredecimo circunciderentur cũ data fuerit lex, quòd infans octo dierum circuncidetur, sed fuit ex euentu, quia tũc eodem modo arguere deberent Iudęi debere se circuncidi anno nonagesimo nono, quia tunc circuncisus est Abraham, sed non fit sic, *Et alienigenæ*, Non solum illi, qui Iudæi erant, sed etiam de quacunque gente natus esset, & qui inter Hebræos morarentur, necesse erat circuncidi, aliàs non admitterentur ad cibos Iudæorum, vt ad agnum Paschalem comedendum, de quo habetur largè Exo. 12.

H *De tribus viris, qui apparuerunt Abrahæ: de confabulatione Dei, & Abrahæ super interitu Sodomæ. Cap. XVIII.*

APPARVIT autem ei dominus in conualle Mambrę sedenti in ostio tabernaculi sui in ipso feruore diei. Cumque eleuasset oculos apparuerunt ei tres viri stantes prope eum. Quos cum vidisset cucurrit in occursum eorum de ostio tabernaculi sui, & adorauit in terra, & dixit: Act.
I Domine si inueni gratiam in oculis tuis, ne transeas seruum tuum, sed afferam pauxillum aquæ, & lauentur pedes vestri, & requiescite sub arbore. 1. Reg. Ponamque buccellam panis, & confortetur cor vestrum, postea transibitis: Idcirco enim declinastis ad seruum vestrum. Qui dixerunt: Fac vt locutus es. Festinauit Abraham in tabernaculum ad Saram, dixitque ei: accelera, tria sata simile cõmisce, & fac subcinericios panes. Ipse verò
K ad armentum cucurrit, & tulit inde vitulum tenerrimum, & optimum, deditque puero, qui festinauit, & coxit illum. Tulit quoque butyrum, & lac, & vitulum, quem coxerat, & 4. Reg. posuit coram eis: ipse verò stabat iuxta eos sub arbore. Cumque comedissent, dixerunt ad eum: Vbi est Sara vxor tua? Ille respon. Rom. dit: Ecce in tabernaculo est. Cui dixit: Reuertens veniam ad tę tempore isto, uita comite,

Luc.1. mite, & habebit filium Sara vxor tua. Quo audito Sara risit, post ostium tabernaculi. Erant autem ambo senes, prouectęque ætatis, & desierant Sarę fieri muliebria, quæ risit occulte, dicens. Postquam consenui, & dominus meus vetulus est, voluptati operam dabo? Dixit autem dominus ad Abraham, 3.Re.3. quare risit Sara vxor tua dicens: Num verè paritura sum anus? Nunquid Deo quicquam est difficile? Iuxta condictum reuertar ad te hoc eodem tempore, vita comite, & habebit Sara filium. Negauit Sara dicens, nõ risi, timore perterrita. Dominus autem: non est, inquit, ita, sed risisti. Cùm ergo surrexissent inde viri, direxerunt oculos contra Sodomam, & Abraham simul gradiebatur, deducens eos. Dixitque dominus: Num celare potero Abraham, quæ gesturus sum, cùm futurus sit in gentem magnam, ac robustissimam, & benedicendæ sint in eo omnes nationes terræ? Scio enim quòd præcepturus sit filijs suis, & domui suæ post se, vt custodiant viam domini, & faciant iudicium, & iustitiã, vt adducat Dominus propter Abraham omnia, quę locutus est ad eum. Dixit itaque dominus: Clamor Sodomorum, Luc.1. & Gomorreorum multiplicatus est, & peccatum eorum aggrauatum est nimis. Descẽdam, & videbo, vtrum clamorem, qui venit ad me, opere compleuerint, an non est ita, vt sciam. Conuerteruntque se inde, & abierunt Sodomam. Abraham verò adhuc stabat coram Domino, & appropinquans ait: Nũquid perdes iustum cum impio? si fuerint quinquaginta iusti in ciuitate peribunt simul? & non parces loco illi propter quinquaginta iustos si fuerint in eo? Absit à te, vt rem hanc facias, & occidas iustum cum impio, fiatque iustus sicut impius: non est hoc tuum, qui iudicas omnem terram, nequaquã facias iudicium hoc: dixitq; Dominus ad eũ: Si inuenero Sodomis quinquaginta iustos in medio ciuitatis, dimittam omni loco propter eos. Respondit Abraham, & ait, quia semel cepi, loquar ad Dominum meum, cum sim puluis, & cinis, quid si minus quinquaginta iustis quinque fuerint? delebis propter quadragintaquinque vniuersam vrbem? & ait: Nõ delebo, si inuenero ibi quadragintaquinque. Rursumque locutus est ad eum: Sin

A autem quadraginta ibi inuenti fuerint, quid facies? Ait: non percutiam propter quadraginta. Ne quæso, inquit, indigneris Domine, si loquar. Quid si ibi inuenti fuerint triginta? Respondit: Non faciam, si inuenero ibi triginta: quia semel ait, cępi, loquar ad Dominum meum, quid si ibi inuenti fuerint viginti? Ait: non interficiam propter viginti. Obsecro, inquit, ne irascaris Domine si loquar adhuc semel: Quid si inuenti fuerint ibi de-
B cẽ? dixit: Non delebo propter decem. Abijt dominus postquam cessauit loqui ad Abraham; & ille reuersus est in locum suum.

APPARVIT. Descripto qualiter Abraham proficiens se habuit ad Deum, hic demonstratur qualiter se habuit ad proximum, & hoc dupliciter, primo quantum ad opera charitatis corporalia, s. hospitalitatem: scđo quantum ad opera spiritualia, s. faciendo orationem pro Loth, & ciuitatibus Sodomorum: ibi, *Dixitque dominus nihil celare potero*. Sciendum circa primum, quod Iudæi, ponunt in hoc capite fuisse duas apparitiones factas Abrahæ. Sed non multum consonat eis litera:
C nostri aũt doctores ponunt unam apparitionẽ solam. *Apparuit ei dominus*, Scilicet Abrahæ: refertur enim ad immediata, cum supra immediatè mentionem egisset de Abraham circuncidente se, *In conualle Mambræ*: erat enim quædã vallis circa Hebron vt diximus supra 13. capi. & cognominatur ista vallis Mambrę ab illo viro dicto Mambre, qui erat dominus illius vallis, de quo diximus supra 14. cap. vel ab ipsa ciuitate Hebron, quæ vocatur Mambrę, vt patet infra 23. & 49. capit. *Sedenti in ostio*, Quędam glo. Hebraica dicit, quòd apparente domino voluit Abraham ex reuerentia surgere; sed Deus dixit ei, quòd staret, tu es signum filijs tuis futurum: est enim vt filij tui sedeant tanquam iudices, & ego stem coram eis. Hæc glo. licet se ipsam
D non intelligat, tamen multum consonat catholicę fidei; impletum fuit enim hoc quando dominus noster Iesus stetit coram Anna, & Caipha, principibus sacerdotum sedentibus ad iudicandum eum, ut satis patet ex omnibus Euangelijs, & isti erant filij Abrahę, quia erant de tribu Leui, & verba istius glosæ præter intentionem dicentis, taliter dicta sunt. Multotiens enim Deus mouet aliquos ad loquendum aliquas veritates, quas ipsi dicere non intendunt. Sicut fuit de Caipha: dixit enim, expedit, vt homo vnus moriatur pro populo, ne tota gens pereat: dixit enim hoc à Spiritu sancto motus, vt Euangelista testatur, Ioha. 11. Sed non erat ista eius intentio: intendebat enim dicere Caiphas, quòd magis volebat Christum mori, quia si Iudæi dimisissent Christum credebant, quòd totus
E mundus eum sequeretur, & tunc Romani putantes velle Iudæos rebellare eis, venirent super ciuitatem Ierosolymam, & destruerent eam cum toto populo. Sed ista excusarẽtur, si homo Christus moreretur secundum existimationem eorum. Ergo expediebat, quòd moreretur: voluit Deus ergo, quòd Caiphas pessimam intentionem suam talibus proferret verbis, quæ mortem Christi toti humano generi signarent profuturam. *In ostio tabernaculi*, Fortè faciebat ad videndum si transirent aliqui viatores, vt reciperet eos in domum suam: multum enim hospitalis erat, *In feruore diei*, Idest in meridie, quia tali tempore

Opinio Iudæorũ. Cõfutatio

solent

solent viatores ad hospitia declinare, vt sumant cibum, & requiescant. *Cumque eleuasset oculos*, Cum desiderio enim expectabat, vt aliqui venirēt, quibus pietatis obsequia exhiberent, & desiderantes solent oculos frequenter eleuare, si fortè veniat, quod exoptant, *Apparuerunt ei tres viri:* Volunt enim Iudæi, quòd ista sit alia apparitio ab illa, de qua dicitur in principio capitis, apparuit ei dominus. Sed secundum veritatem, & communem sententiam omnium catholicorum tota fuit vna apparitio, siue isti tres viri fuerūt verè homines, siue angeli, vel quodcunque aliud, quia Deus in eis apparuit. Dicitur tamen in principio Deus apparuisse, quia ponitur ista apparitio in generali, scilicet, ꝙ Deus apparuerit. Sed qualiter apparuerit declaratur per ea, quæ subduntur, scilicet apparuerunt ei tres viri. Et patet hoc, quia nunquàm scriptura dicit Deum apparuisse, nisi dicat ad quid apparuerit, vel quid in apparendo dixerit. Si autem illa prima sit vna apparitio: non habetur quid in illa apparitione Deus dixerit.

Opinio Iudæorum cōfutatur.

Dicēdum ergo, quòd vna apparitio fuerit, vt supra & iste modus valde vsitatus est in sacris scripturis, s. vt ponatur aliquod factum in generali, deinde explicetur, & videntur esse duo. Sic enim habetur in Exo. vbi agitur de inflictione plagarum: dicitur fecerunt Moyses, & Aaron sicut pręceperat Dominus, deinde subditur, quid fecerint. Ita hic primo dicitur, apparuit Deus Abrahæ, deinde subditur, qualiter apparuit, scilicet in tribus viris repręsentantibus eum diuersimodè, vt patet infra.

An isti tres, q̃ apparuerunt Abrahæ fuerint homines, vel angeli.

Sed vtrum isti fuerint homines, an angeli dubium est. Quidam autem volunt, quòd isti fuerunt tres viri Prophetæ missi ad Abraham: & ratio apparet, quia Abraham ideo eis parauit conuiuium. Si enim angeli essent, cibis non indigebant. Augu. autem dicit 16. de ciui. Dei cap. 30. quòd non est dubium istos fuisse tres angelos secundum auctoritatem sacræ scripturæ, & licèt ipse non probet, potest sic declarari, quia infra dicitur in litera, ꝙ post conuiuiū conuerterunt se isti contra Sodomā dicentes, se velle eam destruere: & deinde in principio sequentis cap. dicitur venerunt duo angeli vespere Sodomam; quod necessariò intelligitur de illis, si attendatur contextus literæ; maximè, quia in Hebręo dicitur, veneruntque illi duo angeli Sodomā: sed in Latino nō est aliquod relatiuum, quod tali modo ponatur, quali modo ponitur ad Hebraicum, & ratio est, quia illud non est nomen relatiuum, sed est articulus: apud Latinos autem, licèt relatiua sint non tamē articuli: bene autem apud Græcos, & Hebręos, de quo latè dicetur Exod. 4. cap. & ibi vide, & hoc non est inconueniens, quia multotiens vocantur angeli viri, vt patet Dan. 9. cap. Ecce vir Gabriel.

Cur Abraham cibos angelis parauerit.

Et si arguatur, si angeli erant, quomodo Abraham parabat eis cibos? Respondetur secundum Augusti. vbi supra, quòd Abraham videns illos in specie virorū putauit illos esse Prophetas. Hoc tamen non obstante intelligebat Deum loquentem in eis. de hoc habetur ad Hebræos vltimo cap. per hanc placuerunt quidam angelis hospitio receptis. Aliqui volunt, vt ait Augu. vbi supra quòd de istis tribus apparētibus vnus erat Christus, quia ad eum loquebatur Abraham singulariter dicens, Domine si inueni gratiam, & licèt adhuc Christus tunc, idest persona Christi, quæ dicit suppositum diuinum, & est ab æterno, vt patet ad Hebræ. vltimo, nondum carnem assumpsisset tamen poterat accipere subditam creaturam, cum omnia voluntati eius subiecta sint, quando voluerit. Sed fundamētum istorum adhuc non stat, quia infra cap. sequen. dicitur, quòd venerunt duo Angeli contra Sodomam, quasi iam recessisset ille, ad quem Abraham specialiter loquebatur, tamen subditur, quòd aliquādo Loth

F loquebatur ad eos, dicens: Quæso Domine mi si inueni gratiam coram te, quod non posset stare si vnus eorum, ad quem loquebatur Abraham esset Christus, quia eodem modo oporteret dare Christum, ad quē loqueretur Loth, cùm idem modus loquendi esset vtrique, sed non ponitur Christus locutus Loth, ergo nec Abrahæ, & aliquando vocat eos pluraliter, vt patet infra in principio sequentis cap. obsecro Domini declinate in domum pueri vestri. Dicendum ergo, quòd isti erant tres angeli, quos Deus misit in specie virorum, vt satisfaceret intentioni Abrahæ ardenti desiderio hospitalitatis, & venerunt ad denunciandum ei partum Saræ: quòd autem loqueretur Abraham ad vnum singulariter, est, quia eos Dei nuncios

Determinatio authoris.

G cognoscebat, causa est, scilicet, vt omnia, quæ loquebatur ad Deum, tāquam ad vnum eorum dominum dirigebat, non quòd ibi veniret Christus, vel aliqua persona diuina in aliqua subiecta creatura, licet Rabbi Salomon, dicat, quòd loquebatur ad Spiritum Sāctum, idest ad Deum, quem ibi non videbat, sed solùm vocem eius audiebat. Sed hoc nihil est. Iudæi autem, & multi de nostris, vt Nicolaus, & quidam alij dicunt istos tres angelos fuisse unum quidem, ut nunciaret partum Saræ: alium ad subuertendum Sodomam, cū tribus alijs ciuitatibus, tertium ad eripiendum Loth de Sodomis.

Opinio Iudæorū, & Nicolai cōfutatur.

Sed hoc non est uerum totaliter, non enim cōsentit textus talem distinctionem, quia sequenti cap. habetur, quòd ambo angeli secundi destruxerunt ciuitates, ut i dicitur; Delebimus enim locum istum. Etiā

H non consentit textus, quòd unus uenerit ad saluādum Loth: sed ambo, saluatio enim Loth fuit educere eū de Sodomis, ne ibi cum ciuitate periret, sed hoc ambo angeli simul fecerunt, ut patet in litera, scilicet dissimulante illo apprehenderunt manum eius, & manum uxoris, ac duarum filiarum eius, eo quòd parceret Deus illi, & eduxerunt eum, & posuerunt extra ciuitatem.

Item litera declarat, quòd idem angelus saluauerit Loth, & destruxerit ciuitatem, quia dixit Loth: Quæso Domine mi, quia inueni gratiam coram te, & saluasti animam meam, &c. modica ciuitas est hic, & saluabor in ea, & tunc respondit angelus, & in hoc suscepi preces, ut non subuertam urbem, pro qua locutus

I es, & sic ad eūdem pertinebat saluare Loth, & destruere, uel non destruere ciuitatem. Sed isti errant, quia Abraham loquebatur uni singulariter, & etiā Loth: ideo putant ad illum solum pertinere effectum, qui denunciatur. Sed hoc non ualet, quia aliquando mutatur, ut probatum est. *Stantes prope eum.* In hoc aliqualiter demonstratur, quòd isti erant angeli, quia si fuissent ueri homines necesse erat eos uenire a longe, & uideri pariter, maximè cum ipse Abraham consideraret itinera: angeli autem repente possunt esse, ubi uolunt, & sic in subiectis corporeis aereis subito circa eum apparuerunt, quia fortè in eodem loco corpora de uicino aere formauerunt, & hoc satis innuitur, cū dicitur: Stantes, idest non ambulantes. Si enim ante

K locum illum corpora aerea assumpsissent; quia corpus sequitur conditionem loci, necesse erat transire per medium, & sic perciperetur motus, & non uiderentur stantes, *Occurrit in occursum eorum*; Patet in hoc magnum desiderium hospitalitatis, quia non solum eos uenientes recepit, sed uenientibus occurrit, ut eos induceret ad quiescendum in tabernaculo suo, *Et adorauit in terram*, Idest inclinauit se ad terrā faciens magnam reuerentiam, ut sic eos facilius induceret, erat enim urbanus ualde. Vel ista adoratio fuit quędam dulia, quam exhibemus sanctis, & quia Abrahā cognouit istos uiros sanctos, sic enim ut uiros Prophetas

Quomodo Abraham adorauit tres viros.

phetas eos recipiebat, adorauit eos adoratione congruenti eis, non tali, qualis Deo impēditur. Vel Abraham considerauit istos esse nuncios Dei, & ideo non ipsos, sed Deum in ipsis adorauit, *Domine si inueni gratiam in oculis tuis*, Quare loquit̄ hic singulariter Abraham, cùm loquatur ad tres? Respondetur, vt supradictum fuit. Potest etiam dici, quòd illi tres angeli in specie virorum, sic procedebant quasi vnus esset maior inter eos, & ille erat in medio. & aliqualiter præcedebat alios duos in motu, ex quo cognouit Abraham illum esse dominum aliorum, & ideo locutus est ad illum, quasi illo consentiente alij consentirent. Et dicunt Hebræi, quòd isti tres angeli erāt Michael, Gabriel, Raphael: Michael autem tāquam princeps procedebat in medio eorum, & alij duo ad dexteram, & sinistram, Michael autem erat in medio, quia venerat ad nunciandum conceptum Saræ, & satis hoc conueniebat, quia maximum istorum negotiorum erat cōceptus, quia de illius semine Messias erat nasciturus, ideo maximum negocium maximo istorum angelorum cōmendatum est: magnitudinē autem eius denotat nomen suum, scilicet Michael, quod interpretatur, quis vt Deus. Gabriel autem venerat ad subuertendum Sodomam, & alias ciuitates, & hoc indicat nomen eius, scilicet fortitudo Dei. Raphael autem venerat ad sanandum Abraham, & saluandum Loth, & demostrat hoc nomen suum, scilicet Raphael medicina Dei. Sed vt patuit supra ista distinctio nō est bene assignata, nec est aliqua ratio, quare magis venerunt tres, quam duo, vel quatuor, quia opera duorum indiuisa fuerunt, scilicet subuertere ciuitates, & saluare Loth, vt probatum fuit, ideo potuisset facere vnus destructionem illarum ciuitatum, & liberare Loth, sicut faciebant duo. Sola ergo Dei voluntate ista sic, vel sic fiunt, nulla rerum necessitate magis determinante sic, quam sic, *Ne transeas seruum tuum*, Scilicet eundo ad alium locum ad hospitandum. *Sed afferam pauxillum aquæ*, Idest modicum de aqua, pauxillum diminutiuum est, *Vt lauentur pedes vestri*, Magna refrigeratio est, quando hospitibus de itinere venientibus lauantur pedes, vt discutiatur puluis, qui sua siccitate pedem desiccat, & consumit, & ita nūc in quibusdam terris consuetudo est hospitibus pedes lauare, maximè in terra Chanaan hoc conueniebat, cum sit terra satis calida, quia multum australis in climate quarto, *Et requiescite sub arbore*, Scilicet dum transit æstus. Arbor ista est, quæ vocatur ilex Mambre, quæ valde magna erat, & vmbrosa, & sic sub ea requiescere poterant fugientes calorem. de hac arbore diximus supra 13. cap. quæ per multos annos durauit, *Ponam buccellam panis*, Per hoc significabat omnes cibos, quos eis daturus erat. Sed loquitur humiliter nō iactans res suas, sicut dicitur communiter inuitatis dabitur vobis, & panis, & aqua, cùm tamen inuitans intendat eis plura dare. Sed solùm nominat ista humiliando alia, quasi modica sint. Et satis est vrbanus modus loquendi ad congaudendum inuitato, quia sic intrinsece innuitur magnitudo inuitati, quasi ista non attingant vllo modo dignitatem eius, & quòd nihil ex hoc videatur obligatus recipiens conuiuium, quasi si nihil daretur. Qui autem inuitatis dicit se eis multa, & magna daturum inuitatos contristat, quia implicite eos deprimit dicendo illa, quę dantur esse æqualia dignitati eorum, vel maiora, & innuit eos ex hoc multum obligari, *Et confortate cor vestrum*. Idest confortate stomachum, & resumite vires, vt ambulare possitis, vel dicitur cōfortari cor, quia cor continuè multiplicat spiritus sensitiuos pulsatiles, vel motiuos, vt patet in libro de spiritu, & anima: tante ergo caliditatis cor est, vt si per humidum cibale assumptum nō subueniretur, ei præcordia desiccarentur, & cessaret omnis spirituū multiplicatio, & quia ab illis depēdet vita, & totus motus, & omnes vires. Ad assumendum ergo vires confortandum est cor per alimentum, *Idcirco declinastis ad seruum vestrum*, Idcirco, non importat hic intentionem, vel finem directum, sed aliquid per accidens, scilicet, *Idcirco declinastis*, Idest, ex quo declinastis, idest, quia contingit vos declinare apud me seruum vestrum, comedatis aliquid: non enim intendebat dicere, quòd iste fuit finis eorum, quare declinauerunt, scilicet, ut comederent, quia hoc erat inferre eis verecundiam, & vocare eos mendicos, aut parasitos discurrentes loca, vt ab aliquo inuitarentur. Vel aliter, *Idcirco declinastis ad seruum vestrum*, Idest propter hoc ego seruus vester feci vos declinare ad me, scilicet, vt sumeretis cibum, *Fac vt loquutus es*, idest non facias ergo, nisi secundum quod dixisti. Iste est modus vrbanitatis hospitum inuitatorum, quando nolunt, quòd fiant propter eos magni sumptus, vel apparatus, dicentes non curetis facere solennitatem. Quia ergo dixerat Abraham, *Ponam buccellam panis coram vobis*, Ipsi dixerunt, *Fac vt locutus es*, Idest non pares aliquid aliud, ne impediaris in solennitatibus apparationis ciborum: hoc tamen non obstante Abraham plura apparauit, quia sic itineris, & corporis necessitas exigebat, *Festinauit Abraham*, In apparando ista, ne magna expectatione fatigarentur, *In tabernaculum ad Saram*, manebat autem Sara in tabernaculo, vel quia honesta, & pudorata erat, nec aspectibus hominum multum patere volebat, vel qa intra tabernaculum aliquid operabatur disponens familiam suam, iuxta mulieris fortis exemplum, quæ panē otiosa nō comedit, Prou. vlt. cap. Angeli aūt hospites manserunt circa tabernaculum sub arbore. Erat autem arbor circa tabernaculi hostium, vt patet, quia ea, quæ dicebant angeli comedentes sub arbore, audiebat Sara existens in tabernaculo, vt patet infra. *Accelera tria sata similæ commisce*, Aliqui punctant istam literā male, & ideo non bene intelligitur; debet enim sic punctuari, *Accelera*, Hic fiat punctus, & deinde, *Tria sata similæ commisce*, est sensus, *Accelera*, Fac velociter, & commisce tria sata simile, idest conspergas in aqua tres mensuras farinæ delicatæ, scilicet, vt facias massam. Satum, vel satus dicitur parua mensura farinæ, & satis patet, quia pro tribus viris mandauit parari tria sata similę. Simila est delicata farina, quasi flos farinæ, quæ aliquando vocatur adeps frumenti, ut patet Psalm. 148. Adipe frumenti satiat te, *Et fac subcinericios panes*, Abraham, & tota domus sua iam comederant, quia meridies erat, & accidit, quòd non manserat aliquis panis, ideo mandauit cito fieri subcinericios panes, quia isti sine fermentatione cito parari possunt, *Ipse vero ad armentum cucurrit*, Quia armentum prope pascebatur, *Et tulit inde vitulum tenerrimum*: Vitulus enim quando tener est, preciosus cibus est, & ualde delectabilis gustui, *Deditque puero*. Iudæi dicunt, quòd iste puer fuit Ismahel, qui iam erat tredecim annorū, ut supra patuit: illa enim apparitio, & illa in superiori cap. facta modicorum distantiā dierum habuerunt, ut fortè unius hebdomadę, uel trium dierum, ut dicūt quidam Iudæi, quia in superiori cap. dictū fuit, quòd Sara sequenti anno filium pareret: & sic dicitur hic, ꝙ anno sequenti per hoc tempus Sara pariet, non poterat autem ista apparitio esse tribus diebus post circuncisionem suprapositam, quia tunc non potuisset Abraham, uel Ismahel moueri: nam die tertio grauis dolor vulnerum insurgit, ut patet infra 34. cap. Et isto modo Leui, & Simeon filij Iacob occiderunt Sichimitas inuadentes eos die tertio post circuncisionem, & sic nullus eorum moueri potuit ad resistendum, de quo infra 34. cap. Dicendum ergo, quòd duraret ista

apparitio

Cur Abrahā loquitur singulari numero ad tres.

Significatio nominum angelorum.

A B C D E

apparitio ab alia per vnam hebdomadam, aut parum plus. Sed vtrum Ismahel fuerit, non constat: nam paruus adhuc valde erat Ismahel ad ducendum vitulum in domum, *Tulit quoque butyrum & lac*, Quia cibus delectabilis est maximè butyrum, *Et vitulum quem coxerat*, & *posuit coram eis*. Non est intelligendum, quod integrum vitulum coctum coram eis posuerit, quia tantus cibus coram tribus viris abusio erat. Sed tulit partem eius abundantem pro eis, & reliquum reseruauit pro familia sua, quæ magna erat nimis, *Ipse vero stabat iuxta eos*, Scilicet, vt videret, ne aliquid eis deficeret, & vt eos suo condelectaret eloquio ad complendam totam gratiam hospitalitatis. *Sub arbore*, Quia ibi gratissimus locus erat vmbræ, & aeris magis tunc, quam in tabernaculo, *Cumque comedissent*, Idest postquàm comederunt inceperunt loqui, quia in conuiuio pauca loqui decet, iuxta dictum Catonis maximè quando res, quæ dicitur, alicuius misterij est, & oportet auditorem, & dicentem pariter attentos esse.

Qũo angeli comedere poterãt cũ non essẽt animalia.

Quomodo enim comedebant angeli cum animalia non essent? Respondetur, quòd cibum illum resoluebant in aerem subtilem, quemadmodum ignis sepum, vel oleum, quæ sunt sua alimenta, & sic fecit Christus quando post resurrectionem suam comedit partem piscis assi, & fauum mellis, vt patet Luc. vlti. cap. Corpora enim glorificata, quale erat corpus Christi post resurrectionem, nec cibo indigent, nec transmutant in se, sed destruunt resoluendo: aliter tamen erat de Christo comedente post resurrectionem, & de istis angelis, quia Christus comedere propriè poterat, cùm esset animal, & haberet potentiam nutritiuam conuertentem cibum, & substantiam corporeã, in quam naturaliter conuerti deberet; licèt post resurrectionem tali conuersione non indigebat: angelus autem non habebat corpoream substantiam, in quam conuerti posset cibus, nec vim nutritiuam cõuertentem, sed solùm erat in eo quædam vis consumptiua, vel transmutatiua cibi in alteram speciem, sicut ignis transmutaret, cùm tamen non habeat vim nutritiuã. De hoc latius diximus Exod. 7. capit. vbi quæsiuimus vtrũ angeli comedere possint. De hoc tangit aliquid Sanctus Thomas 2. senten. distin. 8. articu. 4. *Vbi est Sara vxor tua*, Non ignorabant, sed quærebant, vt ad id, quod ipsi intendebant introitus haberetur, scilicet, ad nunciandum conceptum Saræ, *Ecce in tabernaculo est*, Ex causis supra assignatis, *reuertens veniam ad te*, Hic loquitur ille angelus, qui inter alios maior videbatur, & veniebat ad nunciandum conceptum Saræ solùm, & non ad aliquid aliud, & patet, quia facto illo, alij duo angeli soli iuerunt Sodomam, vt patet in principio capituli sequentis, *Tempore isto*, Scilicet in anno sequenti tali tempore, vt si nunc erat Aprilis postea alio anno veniret in Aprili, *Vita comite*, Hoc potest referri ad Angelum, vel ad Abraham: si autem referatur ad angelum est modus loquendi humanus, quia certum erat, quòd angelus victurus erat, cùm angelus, quia spiritus est, vita sit, & non potest deficere per naturam, sed volebat se ille angelus indicare quasi esset homo, quia sic eum Abraham esse existimabat, & tũc est sensus, si Deus dederit mihi vitam ad alium annũ tali tempore ego veniam ad te, quia angeli solicitudinem habent de viris bonis, quia per eos reparandæ sunt angelicæ ruinæ, & quia ipsi sunt administratorij spiritus in ministerium missi propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis, vt habetur ad Hebræ. primo cap. Si autem referatur ad Abraham est sensus: Ego reuertar ad te anno sequenti vita comitante, idest, & tunc vita comitabit te: non enim tunc intelligendum est conditio naturaliter, sed assertiuè, quia ille loquebatur, vt Propheta Domini, vel vt angelus si velimus,

Cur Angeli soliciti sint circa bonos uiros.

F qui certificare poterat de vita Abrahæ, *Et habebit filium Sara*; Non dicitur vtrum haberet filium in vtero, vel quòd iam peperit: sed videtur, quòd dicat habere filium, quem iam peperisset, quia angelus rediturus erat post annum integrum, scilicet eodem tempore, quo nunc venerat. Sara autem post nouem mẽses parere poterat, & sic videtur, quòd vertente anno iam haberet Sara filium trimestrem; *Quo audito Sara risit*, Credens illud dictum esse friuolum propter causas infra assignatas; *Post ostium tabernaculi*: Erat enim ibi auscultando, quid de ea diceretur; *Erant autem ambo senes*, Quia Abraham erat centenarius, & Sara nonagenaria: & hoc erat satis impedimentum ex vtraque parte, ita vt Apostolus vocet corpora istorum iã emortua, vt patet ad Romanos 4. & ad Hebræ. 11.
G cap. De hoc autem patet supra præcedenti capit. *Prouectæque ætatis*, Idest magnæ ætatis; scilicet, quòd non solum erant senes, quod est valde largum, sed etiam magnæ ætatis in tali termino, in quo naturaliter gignere non poterant, *Et desierant Saræ muliebria fieri*, Idest sanguis menstrualis, quo cessante, uel antequã veniat non est apta mulier ad concipiendum, sicut homo antequam natura sit potens ad spermatizandum impossibile est, quòd gignat, *Quæ risit occultè*, Scilicet, nolens, quòd angeli, quos viros esse existimabant, audirent: audierunt tamen, vel quia fortè non multum distabant, vel quia, vt angeli Dei sciebant: etiam si homo ex tali loco audire non potuisset.

Qũo Angeli risum Saræ latẽtis audire potuerũt.

Fortè dicet aliquis, quòd nõ poterat aliquis homo
H ex tali loco audire risum Saræ, sed angeli sciuerunt, vel quia corpora illa aerea, quæ assumpserant, erant subtilissima, & hoc falsum est, quia per illa non sentiunt quicquam, cùm non habeant organa, vel potentias sensitiuas, vt declarabitur latè Exod. 7. cap.

Vel melius, quia ipsi non habentes etiam corpora sciebant illud, & patet hoc, quia si homo aliquis ex illo loco audire potuisset risum Saræ, audiuisset Abraham, & tunc ipse reprehendisset eam, quando angeli eam negantem increpuerunt, sed hoc non valet, quia dato, quòd audisset Abraham, dissimulasset ne in uerecundia poneret uxorem suam. Sed hoc non obstante satis uidetur dicendum, quòd Abraham nõ audiuerit, quia ita ipsi renunciauerunt post Abrahæ
I risum Saræ, quasi ipse ignoraret: potuerat tamen audire, quia si Sara existens sub tabernaculo audiebat angelos loquentes, & intelligebat uoces, ita potuisset Abraham, & quilibet alius audire risum Saræ stando sub arbore, sed dicendum, quòd Sara ualde secretè, & sonitu dimisso risit, ita quòd audiri non posset, & hoc satis apparet, cùm dicitur, quòd risit occultè. *Postquàm consenui*; Ista dixit Sara intra se, uel fortè ad aliquas famulas, quæ erant cum ea, *Et dominus meus vetulus est*, Quasi dicat, non potens gignere, quia centum annorum erat: tacuit autem hic Sara sterilitatem suam, quæ magis impediebat à conceptu, quam senectus sua, uel uiri sui, *Voluptati operam dabo*, Quasi dicat, inutile, & inhonestum est, quòd in tali tempore reuertar ad actus delectationum iuuenilium. Ex
K hoc patet, quod diximus supra decimoquinto capit. quòd postquam Sara excessit tempus, usque ad quod secundum naturam concipere poterat, & muliebria ei fiebant, non fuit cognita à uiro suo, sed de communi consensu abstinebant, & hoc erat eis sanctum, & laudabile, quia iste actus, cum bene fit secundum naturam, ad generandum ordinatus est; quando autem uir, & uxor uident se naturaliter non posse gignere, si ultra carnaliter misceãtur iam ad uoluptatem illud est, quod uiris sanctis non conuenit; *Dixit autem Dominus ad Abraham*, Vocatur hic Dominus ille angelus principalis, qui uenerat ad nunciandum conceptũ Saræ,

Saræ,& uidebatur esse maior inter alios angelos, *Quare risit Sara?* Increpauit enim eam in hoc. Ex quo patet, quòd risit irridendo ex desperatione, quasi aliquid impossibile audiret. Si enim ex exultatione risisset sicut Abraham, ut patet præcedenti cap. non fuisset redarguta, sicut nec ille: *Num paritura sum annus?* Idest nunquit ego existens anus, idest uetusta paritura sum? quasi dicat, non est uerisimile.

Et sciendum, quòd angelus non retulit hic uerba Saræ, sicut ipsa dixerat, quia ipsa dixit postquam consenui, & Dominus meus vetulus est: Angelus autem solum retulit, postquam consenui, dicendo; nunquid paritura sum anus? Sara enim posuerat impedimentum conceptionis huius in se, & virò suo dicendo, quòd ambo erant senes: Angelus autem solum dixit quomodo Sara se vocauerat senem, quasi sibi soli hoc impedimentum ascriberet, & dicit Rabbi Salomon, quòd hoc fecit angelus subticens veritatem, ne poneret discordiam, si fortè diceret, quòd Sara vocauit senem Abraham; *Nunquid Deo est quicquam difficile?* Quasi dicat non. Simile habetur Lucæ 1. Quia non erit impossibile apud Deum omne verbum, sed adhuc magis dixit hic, quia aliqua sunt nobis, vel naturæ difficilia, quæ non sunt impossibilia, & sic magis potentia Dei declaratur dicendo, quòd nihil est ei difficile, quam dicendo, quòd nihil est ei impossibile, *Iuxta condictum,* Scilicet secundum pactum, quod tecum posui, dicitur condictum de, con. quod est simul, & dico, dicis. scilicet, quando aliqui conueniunt in aliqua re, & hoc vocatur pactum, *Reuertar ad te.* Sic enim supra promiserat, *Et habebit Sara filium,* Hic magis affirmat, quam ante affirmauerat, quasi dicat, Sara dixit, quòd non posset habere filium: idcirco ego dico tibi, quòd ego reuertar ad te, & Sara habebit filium, *Negauit Sara,* Quia verecundata fuit obuiare verbis angeli, & quia putauit se non potuisse audiri negauit.

Vel fortè fecit hoc turbata, & non cogitans vtrum audiri potuisset, vel non, nec oportet in hoc Saram à peccato excusare, quia manifestè, contra Deum sine aliqua vtilitate mentita est, *Timore perterrita,* Ne aliquod malum eueniret, quia verbis angeli obuiauerat. Vel dicitur, *Timore perterrita,* Idest turbata nesciens quid diceret, *Non est ita, inquit, sed risisti;* Licèt coram Deo mentita fuerit, nō tamen puniuit eam, quia ex passione verecundiæ, & timoris fecit: ideo subdit scriptura volens eam à pœna immediatè excusare, licet non à culpa, *Timore perterrita,* Quasi dicat, non ex malitia, sed ex timore locuta est.

Vel fortè non puniuit eam Deus propter Abraham seruum suum. Vel quia peccatum non graue erat, & ideo non exigebat immediatam punitionem. Vel quia Deus non punit peccata statim, ut facta sunt quantacunque sint, nisi rarissimè, sed reseruat ea in futurum punienda. Quæ autem immediatè punit, non facit propter ipsos punitos, sed magis propter aspicientes, vt hoc viso emendentur, nisi forte malitia alicuius facientis, iam completa sit, quia tunc aliquando Deus subito destruit peccatores, sicut patet in illis, qui postulauerunt in deserto, vt darentur eis coturnices, vt patet Nume. 11. cap. quia vt dicitur Psalm. 78. Adhuc escę eorum erant in ore ipsorum, & ira Domini ascendit super eos, scilicet, quia combusti sunt. Quòd autem aliquando Deus immediatè peccatores punierit propter assistentes patet in Dathan, & Abiron Core, & sequentibus suis, qui mox subuersi sunt, vt peccauerunt, & quidam eorum combusti rogante Moyse Deum, vt demonstraret mirabilia sua super illos peccatores, vt patet Nume. 16. cap. Alias autem si Deus immediatè punire vellet, postquam peccatum

Nota puni tionem di [illegible]

A factum fuit cito, omnes homines morerentur, & totus mundus maneret sine habitatore, iuxta sententiam Ouidij.

Si quo ies peccant homines sua fulmina mittat
Iupiter, exiguo tempore solus erit.

Aliquando autem terribiliter occidit non statim, ut peccauerunt, sed quia expectati diu ad pœnitentiam venire contemnunt, vt patet de Sodomitis sequenti cap. & sic Christus dixit; Cum nunciaretur eis de Galilæis, quorum sanguinem, Pilatus miscuit cum sacrificijs eorum, & de viris decem, & octo, super quos turris cecidit in Silo, & mortui sunt, isti non erant peccatores super omnes Galilæos, vel habitantes in Ierusalem, sed quia non pœnituerunt de peccatis suis diu

B expectati, quod innuit, cum dicit nisi pœnitentiam egeritis omnes simul peribitis, ut patet Luc. 13. cap. *Cum ergo surrexissent.* Hic ponitur secundum, scilicet bene se habere, quantum ad opera charitatis spiritualia orando pro Loth, *Cum surrexißet inde,* Idest de sub ilice Mambrę, sub qua comederunt, ut supra patet, *Viri,* Idest angeli, qui in figura virorum videbantur; *Direxerunt oculos suos contra Sodomam,* Scilicet accipiendo iter contra illam ciuitatem, quæ erat ad Orientem Hebron, siue conuallis Mambræ.

Sodoma enim erat in latere Orientis terrę promissionis in confinio Orientis, & Meridiei: Hebron autem est in latere Meridiano terræ promissionis, vt patet ex ijs, quæ dicuntur Iosuę. 15. cap. scilicet, quòd mare salsissimum, vbi ante erat Sodoma, est in Oriente

C terræ promissionis, & in Oriente sortis Iuda, & quòd Hebron est in medio sortis Iuda: ergo necessario est Sodoma ad Orientem respectu Hebron, & conuallis Mambræ, cum sors Iuda descendat ab Oriente terræ promissionis per latus Meridianum versus Occidentem, vt patet Iosuę. 15. cap. *Et Abraham simul gradiebatur deducens eos,* Idest demonstrans eis iter, quasi ignorarent, & sic patet, quòd adhuc Abraham putabat eos esse viros, *Dixitque Dominus.* Hic ponitur oratio Abrahæ pro liberatione Sodomorum, & specialiter in illis, qui erant iusti, vt in Loth. Secundo ponitur orationis exauditæ executio infra cap. sequenti, *Dixit Dominus,* Idest ille angelus, q maior videbatur inter alios, qui loquebatur Abrahæ conceptum Saræ, quia adhuc

D iste nunquam disparuit quousque recessit Abraham ab eis, & tunc disparente tertio recesserunt duo reliqui in Sodomam, vt patet in principio cap. sequentis: *Num celare potero,* Abraham semper ante crediderat istos tres angelos esse viros quousque in discessu angeli videntes bonam eius voluntatem declarauerunt se esse angelos, & tu ne maior eorum in persona Dei loquens dixit: *Num,* Idest nunquid, *Celare potero,* Idest celare debeo: bene enim poterat Deus celare ab Abraham, quæ facturus erat, sed quia Deus sciebat esse conueniens demōstrare ista Abrahæ, ideo dixit; *Nunquid celare potero,* Idest debeo, quasi dicat, non quę gesturus, idest quæ facere decreui contra quatuor ciuitates in valle Sodomorum, *Cum futurus sit in gentem magnam, & robustissimam,* Vocatur res magna posteritas

E Abrahę, quantum ad multiplicationem: vocatur robustissima quantum ad dominium, & valorem.

Sed dices quomodo istud est causa, quare Deus reuelet Abrbhę destructionem Sodomorum, cùm textus ponat hoc, vt causam?

Respondetur, quòd Deus erat facturus Abrahā ex gratia sua in gentem magnam: dicebat ergo Deus, si ego facere debeo Abraham in gentem magnā, quare non faciam ei istam gratiam, scilicet, quòd demonstrem, quæ facturus sum in ciuitatibus existentibus in valle Sodomorum, quasi dicat, debeo ei hoc reuelare, *Et benedicendæ sunt in eo,* Scilicet in semine suo Christo,

Quę sit cā vt Deus reuelet destructionē Sodomorū Abrahę

omnes

omnes nationes terræ. Supraposuit expositum, cap. 12. Scio enim *Quòd præcepturus sit filijs suis, & domui suæ.* Multum tenentur ad hoc patresfamilias, & multum in hoc merentur, scilicet vt doceant filios suos, & domum suam timere Deum. *Filijs suis.* Prius enim pater tenetur filios suos docere, quàm alios, quia magis ei coniuncti sunt. Possunt autem patres si volunt bonos filios efficere, quia viuunt cum eis a principio suæ ætatis, & quia a principio nondum habet puer aliquid infixum in iudicio, vel voluntate, quod iudicet, vel sequatur, quod primo docuerint parentes, hoc tenebit, & illud manebit quasi tota vita sua, vt naturaliter infixum, iuxta dictum Horatij, quòd noua testa capit semper seruabit odorem. Sic enim ait August. de ciuitate Dei, libro 1. cap. 3. quòd ideo apud Romanos, Virgilius pueris primo legitur, vt tanquam eximius Poetarum teneris imbibitus annis non posset facisiter aboleri. Et ideo ait Aristot. 2. Ethic. in fine primi cap. Quòd non modicum differt a iuuene sic, vel sic assuefieri, immo multum differt, quòd tota vita humana futura bona, vel mala, quasi in hoc consistit, maxime si mater bona, vel mala est, quia mater est dimidium filij sui, quantum ad bene, vel male morigeratum esse, vt patet in vltima propositione primi Politic. Ideo volentes facere rectam politiam, non modicam curam de vxoribus agere debent, vt filij boni sint, quia magis filij addiscunt a matribus, quàm a patribus, cum in tenera ætate magis familiares matribus, quàm patribus sint. *Et domui suæ.* Tenetur etiam pater familias instruere domum suam, idest, totam aliam familiam, vt seruos, & ancillas, & omnes alios viuentes in domo. Et ratio est, quia nullus debet permitti viuere suis adinuentionibus, sed debet omnibus dari lex, vt patet in decimo Ethic. circa finem, sed lex non datur de communitate pro communicatione œconomica, ergo secundum quòd ait Homerus, oportet quòd quilibet det legem suis, vt patet in primo cap. primi Politicorum, maxime, quia si pater familias tenetur agere curam domesticorum suorum, quantum ad corpus, magis tenebitur agere curam de anima, quia anima magis est, quàm esca, vt patet Mat. cap. 6. sed tenetur agere curam de cibis eorum, vt ait Apostolus ad Timoth. primo, cap. 5. Qui suorum maxime domesticorum curam non habet, fidem negauit, & est infideli deterior, ergo tenetur agere curā de moribus eorum. *Vt custodiant viam Domini.* Colentes Deum verum, & non declinantes ad idola, quia in hoc fundamentum cōsistebat, quod illo tempore potissimum erat. *Et faciant iustitiam, & iudicium.* Bonitas hominis cuiuslibet in duobus consistit, scilicet, in hoc, quòd est bonus ad Deum, & bonus ad seipsum, hæc duo ponuntur hic. Bonitas ad Deum est, quòd sequamur viam eius eum vere colendo, & hoc notatur, cum dicitur. *Vt custodiant viam Domini.* Secundum notatur, cum dicitur. *Iustitiam, & iudicium.* scilicet, quòd homo bene se habeat ad proximum, quod est per iustitiam, dando ei quantum debemus, & non tollendo quod tollere non debemus, siue secundum iustitiam cōmutatiuam, siue distributiuam, seruando semper æqualitatē geometricam, vel arithmeticam, de quibus in 5. Ethic. Et differunt iustitia, & iudicium, quia iustitia est habitus, secundum quem iusta volumus, iusta agimus, iustorum operatiui sumus, vt patet in principio quinti Ethic. Iudicium autem est ipsa operatio iustitiæ iudicando, vel eligendo. In his ergo, quæ Abraham facturus erat, merebatur, & ideo licet nōdum fecisset hoc apud Deum, tamen reputabatur sibi hoc ad iustitiam, quia sciebat eum ista facturum, & est speciale de bono, s. ꝙ Deus cognoscēs aliquem bene facturum, anteꝗ faciat, ei propter illud,

F quod facturus est, aliquid boni in præmium cōcedat. Et patet, quia dicitur in litera, scio quòd præcepturus sit filijs suis, idest, quia ego scio, quòd in futuro bona operabitur, volo ei nunc reuelare secreta mea. De malo autem non fit sic, quia dato ꝙ Deus cognoscat aliquem in malum finiturum, tamen nullam pœnam ei infligit, dum est bonus secundum præsentem iustitiam, quia in hoc iniustus valde esset reddēdo malum pro bono. De bono aūt secus est, quia ibi pōt dare bonū ex liberalitate alicui nondū merito, hic aūt dari pęnam nondum meritam diuinæ repugnat iustitiæ.

Præsciti cur bonis fruātur in hac vita.

Et si arguas de paruulis, q antequam baptizati sint, morientes æternaliter damnantur, qui tamen nullum malum fecerunt, tamen damnantur, vt videtur, pro

Cur paruuli absque baptismo moriētes, damnātur.

G malo, quod Deus sciebat eos facturos. Respondetur, quòd hoc est falsum, quia paruuli sic morientes non damnantur, quia mala facturi sunt, sed quia mala cōtraxerunt, nam licet non egerunt malum, contraxerunt tamen a parentibus, quia omnes in Adam peccauerunt, vt habetur ad Rom. 5. cap. Et hoc apparet, ꝙ isti non puniantur pro malo, quod facturi essent, quia si isti aliquod malum facturi essent, illud esset peccatum actuale, peccato autem actuali debetur pęna sensus, vt est sentētia Christi, & omnium Catholicorum, sed istis paruulis non datur pœna sensus, sed solum priuantur visione Dei, quæ est pœna damni, ergo nō puniuntur pro peccatis, quæ facturi erant, sed pro peccato, quod contraxerant. Etiam dictum istorum falsum est, scilicet quòd Deus sciebat istos facturos mala, quia Deus sciebat istos morituros ante annos discretionis, in qua ætate non poterant malum agere,

H ergo Deus non poterat præscire eos male facturos, quia tunc præscientia esset falsa, & includeret contradictionem, quod negandum est de Deo. Dicendum ergo est, quòd Deus non sciebat istos mala facturos, cum nūquam fecerint in tota vita, sed sciebat eos posse in malo finire, vel certissimè in malo finituros, si eos ad ætatem adultam accedere permitteret, & tunc non implicat præscientia Dei contradictionem, cum propositio scita de possibili, & scita de inesse non contradicant. *Vt adducat Dominus propter Abraham omnia, quæ locutus est.* Deus enim quando nobis aliquid dat, vult, vt illud mereamur, & quia nos in nobis tanta

I mereri non poteramus, sicut ordinat nos ad bonum præmij, vel gloriæ, ita disponit nos ad hoc medio gratiæ, & tunc nobis bona tribuit propter ea, quæ agimus, cum ipse primo nobis gratiam tribuerit, per quā ista mereremur. Ex hoc patet, quòd promissiones factæ Abrahæ, & semini eius imputantur ipsi Abrahæ, & sic liberatio Israelitarum de Aegypto, & defensio in deserto meritis Abrahæ facta est, & ideo Moyses quando orabat pro Israelitis ad Deū, ne disperderet eos, rogabat hoc fieri meritis Abrahæ, vt patet Exo. 32. cap. & Numeri 14. cap. *Clamor Sodomorum.* Iste ciuitates peccauerant vitio pessimo contra naturam, ut patet sequen. capit. & istud uitium clamabat, quia ualde publicum erat, ait enim August. 16. de ciuitate Dei, cap. 31. Quia tanta licentia erat in isto scelere in ijs infelicibus ciuitatibus, quanta in alijs factis,

K & sic habetur Isa. 3. cap. Peccatum suum quasi Sodoma prædicauerunt, nec absconderunt. Satis enim seq. cap. Demonstratur quando totus populus a puero usque ad senem uenerunt, simul ad domum Loth, ut daret ei Angelos, quos uiros putabant ad abutendum eis: uel dicitur clamare, quia tria genera peccatorum clamat ad Deum, scilicet Sodomia, ut hic, & effusio sanguinis innocētis, ut Genes. 4. cap. & fraudatio mercedis operarij, ut patet Iac. 5. de ijs magis diximus supra 4. & 13. cap. *Sodomorum, & Gomorrhæ.* Nō solum peccauerant istę duę ciuitates, sed ētaliæ tres, scilicet

licet Seboyn, Adama, & Segor. Sed Segor modicum peccauerat, ideo liberata fuit precibus Loth, vt patet, seq. cap. & quia Sodoma, & Gomorrha erant principales ciuitates, ideo explicando eas subintelligit alias. *Et peccatum eorum aggrauatum est.* Idest super vitium cōtra naturam, quod exercebant, adhuc addiderunt alia vitia, & fuit hoc principale, quia vt ait Ezech. 16. cap. Hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis tuæ superbia, saturitas panis, & manum egeno, & pauperi non porrigebant. Cū ergo isti immisericordes essent, dicit Rab. Sa. ꝙ quædam puella pauperi petenti panem dedit, ideo mandato ciuitatis nudata fuit, & melle delibuta toto corpore, æstiuo tempore, in foro apibus, & muscis exposita fuit, vbi cum grauiter torqueretur, clamauit ad Deum contra gentem illam, & exaudita est. *Descendam & uidebo.* Modo humano loquitur hic scriptura, quia Deus omnia nouit, nec aliquam sciētiam locorum mutationibus nouiter acquirit. Et fortè factum fuit ad instruendum iudices, qui licet delictum cognoscant per famam, vel vt singulares personę, donec eis perfectè constiterit, peccatum esse commissum, sententiare non debent, sed primo rei gestæ inquirere veritatem, vt patet, extra de Accusat. ca. qualiter & quando, in 2. *Vtrum clamorem, qui uenit ad me.* Loquitur ad modum cuiusdam iudicis, ad quē a subditis querelæ deferuntur de aliqua, vel aliquibus personis, & ad petitionem illorum procedit facturus inquisitionem. *Opere compleuerint.* Idest an sit sic, vt de eis dicitur. *Conuerterunt se inde, & abierunt Sodomam.* Scilicet duo Angeli, de quibus dicitur infra in principio c. sequen. Veneruntque duo Angeli Sodomam Alius autem Angelus qui venerat ad nunciandum conceptum Saræ, & quem vocabat semper Abrahā dominum, mansit cum Abraham, vt patet ex sequenti litera.

Qō peccatū Sodomorum aggrauatum est.

Opinio Iudæorū.

Aliqui autem Hebræi aliter dicunt, scilicet, quòd Angelus primus, quem vocabat ante Abraham dominum, & venerat nunciaturus conceptum Saræ, facta legatione sua disparuit, & alij duo abierunt Sodomam. Ille ergo, qui nunc loquitur, dicunt, quòd est Deus, ꝙ ei apparuit, & dixit. *Nunquid celare potest, &c.* Secundum istum modum factæ fuerunt multæ apparitiones, nos autem solam vnam fatemur. *Abraham uero stabat adhuc.* Scilicet postquam recesserunt duo Angeli. *Cum Domino.* Idest cum alio Angelo, qui loco Dei loquebatur: & hoc erat, quia audierat destructionem illarum ciuitatum, & pietate motus cępit orare pro earum liberatione. *Nunquid perdes iustum cum impio?* Volebat isto modo Abrahā persuadere Deo, vt non destrueret ciuitates dicens. *Nunquid perdes.* Idest occides. *Iustum cum impio.* Quasi dicat, non pertinet ad te: sed si ciuitates totaliter euerteres cum sint ibi aliqui iusti destruentur iusti cum impijs, ergo non debes destruere has ciuitates. *Si fuerint quinquaginta iusti.* Sciebat enim Abraham, quòd Deus non destrueret iustos cum iniustis, & quia sciebat Loth iustū esse, ideo certus erat de liberatione eius, sed volebat adhuc, quòd propter iustos parceretur iniquis. Petiuit autem primo quinquaginta iustos, quia erant quinq; ciuitates, licèt non omnes perierunt, quia Segor mansit illæsa precibus Loth, vt patet sequen. cap. ideo pro qualibet volebat opponere decem iustos. Vel fortè dicebat hoc pro qualibet ciuitate, scilicet, quòd in qualibet inuenirentur quinquaginta. Vel fortè dicebatur de Sodoma, quæ erat principalis, quia in litera dicitur. *In ciuitate.* Singulariter, & non in ciuitatibus. Non debet tamen intelligi, quòd Abraham solum rogabat pro ciuitate Sodoma, sed etiam pro alijs quatuor. Sed ponitur hic singulariter, quia cum ista esset metropolis aliarum, loquendo de ista intelligebatur de alijs. Sicut supra dicendo, quòd peccatum Sodomorum, & Gomorrhæorum clamabat ad Dominum; intelligebantur aliæ tres ciuitates, quia minores erant: ita hic exprimendo Sodomā, quæ erat maior, intelligitur orasse pro cæteris.

Prima expositio.

Vel dicendū, quia licèt ponatur singulariter ciuitas, debet intelligi pluraliter, sicut sæpe consueuit in Hebræo, vt patet Exod. 8. Venit musca grauissima, idest plures muscę. *Absit a te, vt rem hanc facias.* Quia hoc valde iniustum est. *Et occidas iustum cum impio.* Abraham habet se hic ad modū persuasoris, qui non habet fortissimum fulcimentum, & variat terminos, & sic cum Abraham concludere vellet, quòd parceretur loco propter iustos, dicebat absit, vt occidas iustum cum impio, & secundum veritatem hoc non concludit, quod ipse vult, quia si aliqui iusti essent in illis locis, quotcunque essent, liberaret eos Deus de medio aliorum, & non parceret loco propter eos. Non ergo concluditur intentio eius, scilicet, vt parcatur loco, ꝓpter iustos, sed orat, vt potest, sicut nos facimus inuoluentes terminos quando putamus audientes non percipere, vt videamur concludere, quod non concludimus. *Non est tuum hoc, qui iudicas terram.* Idest non pertinet hoc ad te, qui es iudex totius terræ, & ideo debes esse iustior omnibus iudicibus particularibus: si enim tu iustum cum iniusto perderes, quanto magis facerent filij hominum? *Si inuenero in Sodomis.* Potest hoc accipi dupliciter, vel in Sodomis, vel in ciuitate Sodomorum, & tunc est sensus, quòd in quolibet loco quinquaginta iusti esse debebant, vt liberaretur, & hoc satis videtur innuere litera, cum supra dicebat, & non parces loco illi.

Secunda.

Prima expositio.

Alio modo potest accipi. *In Sodomis.* In tota terra Sodomorum, & quia Sodoma erat metropolis aliarum quatuor ciuitatum, ideo intelligebantur aliæ: vtrumque dici potest, sed magis videtur velle litera, quòd in quolibet loco deberent esse quinquaginta iusti. *In medio ciuitatis.* Idest in ipsa ciuitate: medium enim, vt communiter accipitur in sacra scriptura pro medio interpositionis, & non pro medio ęquidistantiæ, vel dicitur. *In medio ciuitatis.* Idest publicè facientes iustitiam, ita quòd ab alijs cognoscantur tanquam in medio existentes. *Dimittam omni loco.* Idest toti loco; Omnis, distribuit pro partibus subiectiuis, Totus autem pro partibus integralibus, siue materialibus. Sed more sacræ scripturæ aliquando ponitur vnum pro altero. *Quia semel, ait, cępi loquar.* Quasi dicat, ego non fuissem ausus à principio petere à Deo, quòd liberaret istas ciuitates, vel quamlibet earum pro quadraginta quinque iustis: Sed ex quo iam cæpi rogare, & petiui pro quinquaginta, petam etiam liberationem pro quinquaginta quinque. *Cum sim puluis, & cinis.* Idest, licèt ego, quia sum puluis, & cinis, idest factus de puluere, & in cinerem redigendus propter conditionis meæ vilitatem, non deberem coram tanta maestate multiplicare verba, sed quia semel incoepi, iccirco continuabo. *Delebis propter quadraginta quinque ciuitatem.* Cum essent ciuitates quinque cuilibet respondebant nouem iusti: pro illis ergo petit, quòd parcatur omnibus illis ciuitatibus, vt quidam volunt: & ideo dicunt, quòd non ausus est diminuere numerum iustorum. Sciebat enim, quòd in arca tempore diluuij euaserant octo animæ, sed propter illas non indultum fuit alijs: hoc satis patet, supra sexto, & septimo, & octauo cap.

Secunda.

Secunda.

An petendo pro 45. iustis petebat pro oībus ciuitatibus.

Dicunt ergo isti, quòd quando Abraham postea descendit petens liberationem, si essent quadraginta iusti, non petiuit pro omnibus quinque ciuitatibus, sed tātum pro quatuor, & sic corresponderent cuilibet decē, cum autē petiuit pro triginta Deum, ꝙ solū petiuit

petiuit pro tribus ciuitatibus, quando pro viginti petiuit pro duabus, qñ aũt petiuit pro vna ciuitate solũ, scilicet pro ciuitate Sodomorũ petiuit ꝓ decẽ. Mihi autem autem semper videtur, quòd ita dicantur pro vna ciuitate, siue quando ponuntur quinquaginta, siue quadraginta vsque ad decem, & hoc magis innuit litera, & quia Abraham non solum rogabat pro vna illarum ciuitatum, sed pro omnibus quinque, videtur dicendum, quòd pro qualibet earum ponebat quinquaginta iustos, & deinde vsque ad decem.

Cõfutatio rõnis primæ opinionis. Et ratio quam illi ponunt valde friuola est, quòd quando petiuit saluationem, si essent quadraginta quinque iusti, quòd petebat pro omnibus ciuitatibus, cum autem descendit ad quadraginta, & infra petijt solum pro quatuor, vel tribus &c. vt cuilibet venirent nouem iusti, quia pro octo non saluarentur, sicut mundus non fuit liberatus a diluuio pro octo iustis, qui erant in arca. Ista ratio peccat in duobus; primo, quia falsum præsupponit; secundo, quia non cõparabilia æquat.

Primò, quia dicit, quòd non fuit liberatus mundus à diluuio pro octo iustis. Sed præsupponit, quòd si fuissent nouem liberatus fuisset: quia vsque ad illum numerum petere audebat Abraham. Sed hoc non videtur rationale, sed etiam si Deus inuenisset mille iustos non parceret propter illos, quia dato quòd in stirpe Seth essent multi iusti, tamen adhuc deleuisset Deus omne genus Cain: quia cuncti pessimi erant, & Deo abominabiles. Quare autem decuit, tunc castigari diluuio genus humanũ, diximus supra sexto capitulo.

Secundariò peccat ista ratio, quia non comparabilia æquat; quomodo enim vna parua ciuitas toti orbi comparabitur? Nullo modo. Sed isti dicunt, quòd quia totus orbis non fuit defensus a diluuio propter octo iustos, ideo non ausus fuit Abrahaam descendere, vt peteret cuiuslibet ciuitatis illarum liberationẽ pro octo iustis. Manifestum est, quòd peccata totius orbis, propter quæ venit diluuium erant maiora peccatis vnius ciuitatis illarum in millecuplo, quia tunc omnis caro corruperat viam suam, vt patet supra 6.c. Si ergo toti orbi pepercisset Deus si inuenisset nouẽ iustos, vel paulo plures: ergo parcere debuisset cuilibet istarum ciuitatum propter vnum, & si aliquid minus dari potest. Item cum peccata istarum quinque ciuitatum simul, non essent contra æqualia peccatis totius orbis, saltem compararentur istæ ciuitates toti orbi. Sicut ergo ipsi præsupponunt, quòd pro paucioribus vltra nouem potuisset liberari a diluuio totus orbis, ergo sic & a fortiori potuissent liberari istę quinque ciuitates pro decem iustis, vel valde paucis. multum ergo est dictum friuolum. Doctores autem nostri communiter dicunt, quòd ista petitio a principio vsque ad finem fuit pro omnibus quinq; ciuitatibus.

Repręhenditur. Sed quando Abraham vnam gratiam obtinuerat, rursus petebat aliam maiorem descendẽdo vsque ad decem, vltra descendere non fuit ausus, quia decem homines faciant populum, pauciores autem non, Quòd autem petatur liberatio maioris populi pro minori non est iniustum: sed quòd petatur liberatio quinque populorum pro tam paucis, qui populus dici non poterant, non videtur rationale. Et licèt hoc verum possit esse, ratio tamen ista, quam dant, non habet colorem, quia liberatio aliquorum populorum pro iustitia aliorum non respicit multitudinem iustorum, sed respicit magnitudinem meritorum: patet fundamentum, quia secundum Philosophum in quinto Ethic, distributio honorum, vel pœnarum quãdo fit in multis, fit per iustitiam distributiuam, in qua consideratur dignitas personarum, & non numerus. Vt patet,

F quia si aliquis dux eat ad bellum, & multi alij homines eant ad bellum, rex distribuens postea istis, quod merentur, non dabit magis duobus hominibus quibuscunque, quam illi duci pro se ipsos, immo magis dabit illi duci solum pro persona sua, quàm decem, vel duodecim de alijs quibuscunque. Sic ergo cum distribuatur pœna, vel honor aliquibus, non debet considerari ibi, qui sint plures, sed qui maiora merita habent, & quia interdum merita duorum sunt æqualia, vel maiora meritis mille hominum iustorum: ideo illis dabitur maior honor, vel retributio in quacunque alia re. Non debet ergo dici, quòd pro decem iustis debet parci alicui populo, & non pro nouem, vel paucioribus, sed debet cõsiderari quantitas meritorum,

G in qua fortè excedunt nouem iusti decem iustos.

Etiam dato, quòd ista retributio pœnarum pro vt comparatur ad vnum, vel ad plures, nõ autem ad plures inter se, sed ad plures absolutè tunc fiat, manifestũ est, quòd fiet secundum commutatiuam iustitiam, vt patet in 5. Ethico. in qua attenditur æqualitas rei, siue quantitatis: quantitas autem, quæ consideratur in datione honoris, vel pęnæ, est quantitas actus vitiosi, vel virtuosi, & non numerus peccãtium, quia si mille homines simul furati sunt vnum equum, & duo homines soli furati sunt duos equos, magis soluent duo homines quàm mille homines. Sic ergo cum in nouem iustis esse possent tot merita, quot sunt in decẽ, & pluribus: ergo ita parcetur ciuitati, vel ciuitatibus propter nouem, sicut propter decem, & melius, licèt decem

H faciant populum, nouem autem non. His omissis mihi videtur dicendum, quòd Abraham non considerauit vtrum pauciores quàm decem populum cõstituerent, vel non, sed quia totiens à Deo petiuerat, timuit ne vltra descendendo Deus irasceretur ei, ideo non ausus fuit magis descendere, & hoc innuit litera supra cum dicit. *Obsecro, inquit, ne irascaris domine, si loquar adhuc semel.* Credidit ergo, quòd irasceretur, si vlterius in talibus insisteret, sicut quando Deus sententiauerat, quòd Moyses moreretur extra terram promissionis, scilicet ante illam partem, quæ est vltra Iordanẽ, & Moyses sæpe ad Deum orasset, vt huius sententia remitteretur, irascebatur Deus, vt habetur Deutero.

Determinatio authoris.

I 3. ca. vbi dicitur: Iratusque est mihi dominus propter vos, & non exaudiuit me, sed dixit mihi, sufficit tibi, nequaquam loquaris vltra de hac re ad me. *Abijt autem dominus.* Idest ille Angelus, qui loquebatur ista cũ Abraham: disparuit enim postquam colloquia finita sunt. *Et ille.* Idest Abraham reuersus est in locum suum, idest in tentoria, quæ habebat in cõualle Mambrę: iuerat enim cum Angelis aliquantulum contra Sodomam.

Ratio autem potissima, quare Abraham non ausus fuit petere infra decem, fuit, quia Deus misit in eum terrorem ne peteret. Deus enim secundum suam certissimam scientiam iudicauerat Sodomam, & alias tres ciuitates esse delendas, quia iam erant incorrigibiles, & peccata eorũ ad summum deuenerãt, ideoque iudicium illud immutabile erat. Ex alia par-

K te Deus volebat complacere Abrahæ, quia erat seruus eius, nec erat in toto orbe aliquis, qui Deo corde tam sincero, & deuoto adhæreret, & quia sciebat non esse ibi quinquaginta, nec quadraginta, & sic vsque ad valde modicos permittebat eum petere vsque ad quatuor, quia erant quatuor in ciuitate Sodomorum scilicet Loth, & vxor eius, & duæ filiæ eius, oportebat quòd Deus contristaret Abraham, non exaudiendo preces eius, cum necessario futurum illud erat, quia absolute illud Deus diffinierat. Et fortè in istis quatuor ciuitatibus erant septem, vel octo iusti, quia sicut in ciuitate Sodoma erant quatuor, ita in qualibet

bet aliarum posset esse saltem vnus, & sic si, infra decem peteret immediatè incideret inconueniens. Et si dicatur, in alijs ciuitatibus erant aliqui iusti, quid factum est de illis? nunquid perierunt cum impijs? Non uidetur rationale, vt dicebat Abraham Deo supra, non est tuum hoc, qui iudicas omnem terram. Respondetur, quòd illi per Angelos de ciuitatibus illis liberati sunt, sicut Loth de Sodomis, sed de illis nō fit mentio, quia principalis intentio erat dicere de liberatione Loth propter merita Abrahæ. Vel fortè dicendum, quòd Deus dedit eis in corde, ut exirent de ciuitatibus, quando destrui debebant.

De subuersione Sodomorum, & liberatione Loth, & facto filiarum eius.

Cap. XIX.

VENERVNTQVE duo Angeli Sodomam vespere sedente Loth in foribus ciuitatis. Qui cum vidisset eos, surrexit, & iuit obuiam eis: adorauitque pronus in terram, & dixit: Obsecro domini declinate in domum pueri vestri, & manete ibi: lauate pedes vestros, & mane proficiscemini in viam vestram. Qui dixerunt: Minimè, sed in platea manebimus. Compulit illos oppidò, vt diuerterent ad eum: ingressisque domum eius fecit conuiuium, coxit azyma, & comederunt. Prius autem quàm irent cubitum, viri ciuitatis vallauerunt domum illius a puero, vsque ad senem, omnis populus simul. Vocaueruntque Loth, & dixerunt ei: Vbi sunt viri, qui introierunt ad te nocte? Educ illos huc, vt cognoscamus eos. Egressus ad eos Loth post tergum accludens ostium ait: Nolite quæso fratres mei, nolite malum hoc facere. Habeo duas filias, quæ necdum cognouerunt virum. Educam eas ad vos, & abutimini eis sicut vobis placuerit, dummodo viris istis nihil mali faciatis: quia ingressi sunt sub vmbra culminis mei. At illi dixerunt: recede illuc. Et rursus: ingressus es, inquiunt, vt aduena: nunquid vt iudices? Te ergo ipsum magis, quàm hos affligemus. Vimque faciebant Loth vehementissimè: iamque prope erat, vt effringerent fores. Et ecce miserunt manum viri, & introduxerunt ad se Loth, clauseruntque ostium, & eos, qui foris erant percusserunt cęcitate a minimo vsque ad maximum, ita vt ostium inuenire non possent. Dixerunt autem ad Loth, habes hic quempiam tuorum

Iud. 19.
Iudith. 10
2 Pet. 2.
4 Reg. 6.

A generum, aut filios, aut filias, omnes qui tui sunt, educ de vrbe hac; Delebimus enim locum istum: eo quòd increuerit clamor eorum coram domino, qui misit nos, vt perdamus illos. Egressus itaque Loth locutus est ad generos suos, qui accepturi erant filias eius, & dixit: surgite, & egredimini de loco isto, quia delebit dominus ciuitatem hanc. Et visus est eis quasi ludens loqui. Cumque esset mane cogebant eum Angeli,
B dicentes: Surge tolle vxorem tuam, & duas filias, quas habes: ne & tu pariter pereas in scelere ciuitatis. Dissimulante illo appræhenderunt manum eius, & manum vxoris, ac duarum filiarum eius, eo quòd parceret Dominus illi. Eduxeruntque eum, & posuerunt extra ciuitatem, ibique locuti sunt ad eum dicentes: Salua animam tuam: noli respicere post tergum, nec stes in omni circa regione: sed in monte saluum te fac, ne & tu simul pereas. Dixitque Loth
C ad eos: quæso domine mi: quia inuenit seruus tuus gratiam coram te, & magnificasti misericordiam tuam, quam fecisti mecum, vt saluares animam meam: nec possum in monte saluari, ne forte appręhendat me malum, & moriar. Est ciuitas hic iuxta, ad quam possum fugere, parua, & saluabor in ea. Nunquid non modica est, & viuet anima mea? Dixitque ad eum: ecce etiam in hoc suscepi preces tuas, vt non sub-
D uertam vrbem, pro qua locutus es. Festina, & saluare ibi, quia non potero facere quicquam, donec ingrediaris illuc. Idcirco vocatum est nomen vrbis illius Segor. Sol egressus est super terram, & Loth ingressus est Segor. Igitur dominus pluit super Sodomam, & Gomorrham sulphur, & ignem a Domino de cœlo, & subuertit ciuitates has, & omnem circa regionem, vniuersos habitatores vrbium, & cuncta ter-
E ræ virentia. Respiciensque vxor eius post se, versa est in statuam salis. Abraham autem consurgens mane, vbi steterat prius cum Domino, intuitus est Sodomam, & Gomorrham, & vniuersam terram regionis illius: viditque ascendentem fauillam de terra, quasi fornacis fumum. Cum enim subuerteret Dominus ciuitates regionis illius, recordatus est Abrahæ, & liberauit Loth de

Sap. 10.
Sap. 10.
Esa. 13.
Hier. 50.
Ezec. 16.
Osee 11.
Amos. 4.
Luc 17.

subuersione vrbium, in quibus habitauerat, Ascenditque Loth de Segor, & mansit in monte, duæ quoque filiæ eius cum eo: timuerat enim manere in Segor; & mansit in spelunca ipse, & duæ filiæ eius cum eo. Dixitq; maior ad minorem: pater noster senex est, & nullus virorum remansit in terra, qui possit ingredi ad nos, iuxta morem vniuersæ terræ. Veni inebriemus eum vino, dormiamusque cum eo, vt seruare possimus ex patre nostro semen. Dederunt itaque patri suo bibere vinum nocte illa, Et ingressa est maior, dormiuitque cum patre. At ille non sensit, nec quando accubuit filia, nec quando surrexit. Altera quoque die dixit maior ad minorem: Ecce dormiui heri cum patre meo: demus ei bibere vinum etiam hac nocte, & dormies cum eo, vt saluemus semen de patre nostro. Dederuntque etiam, & illa nocte patri suo bibere vinum: ingressaque minor filia dormiuit cum eo, & nec tunc quidem sensit quando concubuerit, vel quãdo illa surrexit. Conceperunt ergo duæ filiæ Loth de patre suo. Peperitque maior filium, & vocauit nomen eius Moab. Ipse est pater Moabitarum vsque in præsentem diem. Minor quoque peperit filium, & vocauit nomen eius Ammon, idest filius populi mei. Ipse est pater Ammonitarum vsque hodie.

VENERVNTQVE. Descripta Abrahæ oratione hic subiungitur de eius pro Loth exauditione, & diuiditur in quatuor. Primò ponitur destructionis Sodomorũ occasio: Secundo subnectitur Loth, & suorum liberatio, ibi. *Iam prope erant.* Tertiò Sodomorum subuersio, ibi. *Igitur dominus pluit.* Quartò criminis nefarij perpetratio, scilicet incestus, ibi. *Ascendit Loth de Segor.* Circa primum dicitur. *Veneruntque duo Angeli.* Scilicet duo Angeli, qui cum tertio erant ad Abraham, qui conceptum Saræ nunciauit, & illo manente in colloquijs cum Abraham, alij duo verterunt se contra Sodomã, vt Dei mandatum exequerentur, vt patet cap. præcedenti. Magis determinat hic litera Hebraica quàm nostra: nam ex litera nostra non patet, vtrum isti duo Angeli, qui venerunt Sodomam, fuerunt de illis tribus, qui Abrahæ apparuerunt, nisi ex c. superiori conijciatur, vbi dicitur quod conuerterunt se contra Sodomam: etiam non innuit clarè litera nostra vtrum fuerint homines, vel Angeli: litera autem Hebraica vtrunque certificat, ponendo hic articulum quendam qui aliquo modo conuenit cum relatiuo, & est litera: Venerunt autem illi duo Angeli, in quo innuitur, ꝙ erant illi Angeli, de quibus loquebatur in superioribus, & non aliqui alij nouiter missi. Etiam quia in superioribus non fecerat mentionem de aliquibus Angelis duobus, nisi dicantur isti duo, qui conuerterunt

F vultum contra Sodomam, ergo dicendum est illos duos esse Angelos. Et ex vi istius articuli positi in litera Hebraica respondet Rab. Abraham Auen Ezra ad positionem quorũdam simplicium Christianorum, qui dicunt illos tres viros fuisse Trinitatem apparentem in tribus effigiebus, vnde probat ipse, ꝙ fuerint tres Angeli, quia litera dicit, veneruntq; illi tres Angeli, cum ponatur articulus loco relatiui, quia articulus secundam notitiam suppositorum demonstrat, vt ait Priscianus in primo minoris. Et sciẽdum, ꝙ licèt peccatum Sodomorum erat grauatum nimis, vt supradictum est, non tamen adhuc merebatur subuersionẽ, ſm altissimum Dei iudicium, nisi contra Angelos in specie virorum venientes insurrexissent, vt eis abuterentur. Quare autem duo Angeli venerunt: respon-

G dent communiter Hebræi, & Latini, ꝙ vnus venit ad subuertendum ciuitates, alius ad liberandum Loth. Sed contrarium demonstratum fuit. c. præcedẽti: dic ergo, vt ibi. *Vespere.* Dicunt aliqui, ꝙ ideo venerunt in vespere, quia per totam diem expectauerunt, vt videret si dominus parceret ciuitatibus propter Abrahã: Angeli enim boni desiderant salutẽ omnium hominum. Hoc satis bene dicitur, sed fortè melius dicetur, ꝙ ideo non intrauerunt vsq; ad vesperum, vt haberẽt occasionem manendi in ciuitate illa per noctem ad hoc, ꝙ hospitarentur a Loth. Si enim transiuissent in meridie per ciuitatem illam, non haberent occasionẽ manendi ibi, sed transeundi vltra, quia Loth non exiret eis obuiam, vt hospitarentur in domo sua, cum videret superesse magnam partem diei, in qua possent

H ambulare ad vlteriora loca; ipsi tamen ſm Dei ordinationem volebant hospitari in domo Loth, vt liberarent eum, sicut postea accidit: Loth tamen non accepisset eos, nisi veniret in vespere, ideo distulerunt intrare ciuitatẽ vsq; ad vesperam. *Sedente Loth in foribus ciuitatis.* Dicunt Iudæi quidam, ꝙ Loth sedebat, vt iudex principalis inter alios iudices, qui tunc temporis sedebãt in portis ciuitatum, vt patet Deut. 21. & 22. & 25. & Ruth. 4. c. Sed hoc nõ est verisimile, quia inf. dixerunt Sodomitæ ad Loth, ingressus es, vt aduena, nunquid vt iudices nos? Videtur ergo dicendum, ꝙ Loth sedebat in porta ciuitatis, vt videret venientes, & colligeret eos ad se: maximè enim, quia sciebat prauam consuetudinem terræ illius, ideo recipere volebat omnes viatores; ne si ab illis reciperentur, abute-

I rentur eis, quod erat valde dolendum: exercebat ergo in hoc Loth præclarissimum opus charitatis. Didicerat enim Loth hospitalitatem in domo Abrahæ, cum morarentur simul, sic enim Abraham expectabat hospites sedens in ostio tabernaculi, vt patet cap. præcedenti. *Qui cum uidisset.* Scilicet Angelos in specie virorum. *Surrexit, & iuit obuiam eis.* Vt eos honoraret, & sic magis ad suum hospitium traheret. *Et adorauit pronus in terram.* Non adorando eos, vt Deos, sed faciendo reuerentiam, vt hominibus, sed quia Loth valde vrbanus erat, tantum se inclinauit. Sic dicitur de Abraham præcedenti cap. quòd cum surrexit, & inui-

K taret ad hospitium suum tres viros, adorauit pronus in terra. *Declinate in domum pueri uestri.* Magna patet humilitas, charitas, & curialitas: omnibus enim bonis plenus erat. *Manete ibi.* Scilicet ista nocte, quia iã erat vespere, nec restabat tempus ad itinerandum vltra. *Lauate pedes uestros.* Ad refrigerationem itineris propter puluerem, & calorem: iste enim erat mos Abrahæ, vt patet præcedenti. c. quia tribus Angelis aquã dedit ad lauandum pedes. *Qui dixerunt minimè.* Idest non ibimus ad domũ tuam. Sed dices vr̃, ꝙ Angeli mentiti sunt: quia cum intenderent ire ad domũ Loth, dicebant, ꝙ nolebant. Rñdetur ꝙ licèt Angeli intẽderent declinare in domum Loth, non tamen ad primam petitionem,

Rñs. Rabbi Abrahã, Auen Ezra.

Cur duo Angeli venerunt in Sodomã.

Opinio Iudæorũ confutat.

An Angeli hic mendacium dixerint.

nem, vt daretur alijs exemplũ hospitalitatis, & ideo non negauerunt se illuc simpliciter nõ ituros, sed negauerunt se nõ ituros ad illam primam rogationem. Vel aliter dicendum quòd ista negatio non fuit negatio determinantium sic futurum esse, sed negatio aliquorum rogari volentium ad exemplum futurorum. *Sed in platea manebimus*. Ex vrbanitate hoc dicebant, ne impediret Loth circa officium hospitalitatis & est exemplum, quòd quantumcunque homo potuerit, debet se excusare, ne alios occupet, vel eis laboris materiam præstet. *Compulit illos oppido*. Idest valde; ex quo patet, quòd peregrini non sunt solum vocandi, sed cum instantia trahendi, & simile habetur Luc. vlti. de Christo, quando apparuit duobus discipulis euntibus in Emmaus, quia ipsis inuitantibus manere nolebat, donec coegerunt eum. *Fecit conuiuium*. quia ad perfectam hospitalitatem non solum requiritur lectus ad manendum, sed etiam cibus ad naturam confortandum. *Et coxit azyma*. Ex hoc Iudæi arguunt, ꝙ tempus in quo venerunt Angeli Sodomam, erat tempus Paschale, quia in solennitate Paschali comedebantur azyma septem diebus, vt patet Leuit. 23. & Exod. 12. cap. & dicunt, quòd Loth didicerat omnes istas cęremonias in domo Abrahæ, quia Abrahã omnia ista obseruabat, sicut patet de circuncisione, supra 17. cap. & de obseruatione Sabbathi. supra 2. cap. Sed hoc falsum est, quia comedere azyma pertinebat ad solennitatem Paschalem: Pascha autem est transitus, vt patet in Hebraica lingua, & hoc fuit quando Angelus percutiens Aegyptios transibat domos Iudæorũ neminem percutiendo. Sed istud Pascha nõdum fuerat, ergo comestio azymorum, quæ erat propter Pascha nõdum erat, quia signatum naturaliter est prius signo. Item si ista comestio azymorũ ante fuisset, non repeteret eam Deus totiès in Exo. Leui. Nu. & Deut. sicut erat de circuncisione, quæ licèt esset principalis cęremonia distinctiua populi Dei, & tamen quia data fuerat, & obseruata ante Mosaycam legem, in lege nunquam repetitur. Item principaliter, quia prima comestio Iudæorum fuit in exitu de Aegypto, quia cũ fecissent Iudæi massas illa nocte, vel habuissent eas factas a multis diebus, & non fermentatas secundum morem Aegypti, vt dicetur Exod. 12. cap. vt crastina die panem haberent ad recedendum compellẽtibus Aegyptijs, nocte, vt velociter recederent non potuerunt massæ fermentari, sed tulerunt eas conspersas ligatas in pallijs, & postea non fermentatas coxerunt, & comederunt: patet ergo, quòd ante nõ erat aliqua obseruatio Paschalis. Si enim Paschalis obseruatio fuisset deberent comedi azyma, & sic populus Israeliticus in Aegypto fecisset azyma, sed non fecit, quia dicit litera, quòd volebat populus fermentare massas, sed compellentibus Aegyptijs fermẽtare nõ potuit, non ergo omiserunt fermentare ob aliam causam, nisi quia non potuerunt. Et tunc arguitur sic, signum rememoratiuum semper debet subsequi suum signatum, sed comestio azymorum est rememoratiua illius primæ comestionis, quando de Aegypto exierũt, ergo nunquam ante fuit: minor patet Deuteron. 16. scilicet, quòd comedere azyma repræsentet illam primam comestionem, vbi dicitur: Septem diebus comedes afflictionis panem absque fermento, quia in pauore egressus es de Aegypto, vt memineris diei egressionis tuæ de Aegypto omnibus diebus uitę tuę. Quando ergo dicitur hic, coxit azyma, intelligitur, ꝙ fecit cito panes sine fermento, vt velocius parare possent, ne detinerentur conuiuę. Venerunt enim isti cõuiuæ ad vesperum, & defecerat panis in domo Loth; & quia non poterant cito fieri panes, si fermentari deberent, mandauit quòd sine fermẽto cito çoquerẽtur, & hoc idem Abraham fecerat istis duobus Angelis, & alteri tertio, qui eadem die ad eum venerant, & cum non haberent panem, fecit subcineritios panes, qui vocantur etiam azyma, quia sine fermento sunt, vt patet c. præcedenti. Et quando dicitur, quòd Loth didicerat ista cęremonialia in domo Abrahæ, scilicet Pascha, sabbathum, & similia, falsum videtur, quia tũc ista non erant: de sabbatho autem, vtrum tunc obseruaretur, diximus supra 2. c. Vtrum autem ante dationem legis fuerit distinctio de mundis, & de immundis obseruata, diximus plenè, supra 7. & 8. c. & in istis locis vide de alijs cęremonialibus. *Prius antequam venerunt cubitum*. Et sic aliqua noctis pars transierat, postq̃ ipsi cęnauerant, & quieuerant, & populus non venit immediatè, vt intrauerũt viri in domum Loth, ne fugere possent, sed voluerunt comprehendere eos dormientes, vel cęnantes: ita quòd effugere non possent. *A puero usque ad senem*. Est enim locutio hyperbolica, sic etiam dicitur astra ferit clangor, & illud

Aurea fœmineus perstringit sidera clamor.

Vt patet Alexandreidis lib. 5. de captione ciuitatis Tyri, in qua fœminę clamabant, & dicebatur clamor earum percutere astra, quia magnus valde erat: non est enim verisimile, ꝙ totus populus ciuitatis Sodomorum staret circa domum Loth, quia non possent capi. Sed erant ibi valde multi de pueris, & senibus. Nominat hic pueros, & senes, & non nominat viros, quia ætas virilis est potentissima ad actus venereos, ætas autem puerilis, & senilis sunt inhabiles, nõ ergo fuit necesse viros nominari. quia satis constabat, ꝙ illuc irent cum non essent pueris, & senibus sanctiores, & ætas magis ad hoc impelleret. Sed ad notandum pessimã, & infandissimam istius ciuitatis consuetudinem ponuntur pueri, & senes, qui aliàs inhabiles sunt. *A puero*. Isti non erant incontinentes, quia non ex passione hoc faciebant, sed intemperatissimi, quia hoc ex totali electione faciebant, & pueros suos ad hoc edocebãt primo eos pati facientes in primęuo ætatis flore, donec satis barbati essent: deinde reciproce, & agebant, & patiebantur: & ideo tanquam ad hoc assueti cõuenerunt ad vallandum domum Loth. Istum modum etiam tenuit Orpheus, qui fuit primus poetarum, & theologus vocatus, quem ego infandissimam bestiã iudico nominandum: cum enim nubere nollet in Thracia, in qua ipse genitus erat, postquam Euridicem vxorem suam ab inferis reuocare non valuit, per triennium ab omni tactu fœmineo abstinens ad vltimum in labem istam infandissimam corruit, quasi per sexcentos annos post subuersionem istarum ciuitatum, & homines terræ suæ docuit ista operari persuasionibus trahens. De quo Ouidius Metamorpho. lib. 10. sic ait.

Ille tamen Thracum populis fuit auctor amorem
In teneros mutare mares, citraque iuuentam,
Aetatis breue uer, & primos carpere flores.

Vsque ad senem. In quibus iam calor naturalis deficit, & calor venereus totaliter extinguitur, tamen quia secundum habitum intemperatissimi erant, ideo quod natura negabat, isti infelices facere attentabant, quia si non facerent, satis lętabantur saltem, quando alij coram eis coitu fęmineo concũbebant. Sic enim ait Seneca, quod tempore suo, quando in ciuitate Romana totalis intemperantia vigebat, postquam viri defatigati erant exhaustis medullis laborantes, faciebant paruulos pueros, & puellas coram se concũbere, vel saltem hoc tentare, vt sic ipsi turpissimi ad libidinem mouerentur. *Et uallauerunt domum illius*. Quia timuerunt, quòd viri videntes impetum fieri per ostia domus, effugerent per aliam partem, & sic nullam partẽ domus ab extra reliquerunt, vbi multi non obsiderẽt.

Margin notes: Opinio Iudæorum refellitur. — Orpheus non Theologus, sed belua.

Qui introierunt ad te. Idest domum tuam, vt hospitarentur tecum. *Educ uiros, ut cognoscamus eos*. Scilicet abutentes eis. *Egressus ad eos Loth*. Scilicet mansuetis verbis, vt eorum irrationabilem impetũ mitigaret. *Post tergum accludens ostium*. Ne intrarent Sodomitæ, & raperent viros: dicitur accludens, quasi ad se claudens: sic enim fecit Loth claudendo cõtra se hostium. *Nolite quæso fratres mei*. Verba valde blanda sunt, quia verbum dulce mitigat iram, vt patet Prouer. 15. c. cum dicitur, responsio mollis frangit: sermo durus suscitat furorem: Sed in hoc concupiscibilis ab irascibili deficit, quia ira verbis blandis vincitur, tanquam aliquid non multum recedens a ratione, concupiscibilis autẽ quantum ad libidinem verbis non cedit, quia bestialis conditionis existit: ideo dicit Philosophus 2. Ethi. difficilius est pugnare contra concupiscẽtiam, quàm contra iram. *Nolite hoc malum facere*. Non solum malum est, immo malorum infandissimum, quia licèt bestialitas peius vitium iudicetur maiorem tamen verecundiam infert hoc, quia alia omnia ipsum perpetrant. *Habeo duas filias, quæ nondum cognouerunt uirum*. Sodomitæ masculorum concubitus sequebantur, tanquam delectabiliores existentes coitibus fœminarũ, si ergo Loth daret filias suas, ipsi non curarent dimittere actum nefandissimum, tanquam delectabiliorẽ existentem, ideo addidit. *Quæ nondum cognouerunt uirum*. Quia carnis amatores solẽt coitus virgineos super omne delectabile affectare: ideo putauit Loth sic eos placare, sed nec sic valuit, quia incanduerat eorum sæua, & nephanda libido super carbones ignitos, & si fortè isti Angeli fuissent veri homines, & Sodomitę potuissent comprehendere eos improba totius ciuitatis libidine eos vexatos occidissent, sicut factum fuit in Gabaa, quia viri ciuitatis illius occiderunt vxorem Leuitæ per totam noctem libidine improba vexantes, cum vellent Leuitam domini nepharia libidine maculare, vt patet Leuit. 19. cap. *Et abutimini eis, sicut vobis placuerit*. Dabat Loth filias suas sodomitis non ad vtendum, sed ad abutendum, quia sciebat, quòd non naturali modo, sed in vase indebito eas erant cognituri, sicut in viris facere consueuerant, & hoc notat cũ dicit. *Abutimini*. Hoc peccatum siue fiat in viro, siue in fœmina in vase indebito vocatur contra naturam, quia natura instituit, vel ingeniauit istum actum ad multiplicationem indiuiduorum, & cõseruationem specierum, & quia coeundo cum uiro uel cum fœmina in uase indebito, nullo modo ordinatur ad generandum, nec ordinari potest per naturam, ideo uocatur contra naturam. Si autem aliquis coeat cum propria matre, qđ satis est horribile, & infandum, & rectę rationi repugnans, nõ dicitur agere contra naturam, quia inde gignere potest, ut genuit Oedipus rex Thebarum ex Iocasta matre sua, ut ait Seneca: Tragędia 5. & Statius Poeta in lib. Thebaidos.

An Loth licitè tradere volebat filias suas Sodomitis.

Dubitari solet vtrum Loth licitè, vel illicitè filias suas tradere voluerit, ne Sodomitę viris illis abuterentur. Et videtur quòd licitè, quia faciens, quòd de iure naturali est, nõ peccat, cùm ius naturale sit iustum simpliciter, & certum quòd sit iustùm patet 5. Ethicorum. iusta autem humana valde mutabilia sunt in tãtum, quòd sola humana positione constare videantur, vt 1. Ethicorum, capit. 2. Sed defendere hospites suos a tanta infamia, & morte erat de iure naturali, ergo licuit sic facere.

Item de duobus malis, quando instat necessario alterum illorum, minus malum est eligendum, sed detestabilior est Sodomia quàm virginum defloratio, ergo dari poterant virgines ne uiri paterentur. Confirmatur hoc, quia libellus repudij aliquod malũ erat, & datum ad duritiam cordis Iudæorum, ut patet

F Matth. 19. cap. Sed tamen sanctus Moyses hoc permisit, ut patet Deuteron. 24. cap. & hoc erat ne occiderent vxores, vt dicit glos. nostra ordinaria, & hoc, quia maius malum erat vxoris occisio, quàm repudiatio, ergo cum sit peior sodomia, poterat stuprum permitti, ne in illã incurreretur. Item leges humanæ permittunt meretrices tanquam aliquid conseruans pacem publicam, vt ait August. meretrices tolle de ciuitatibus, & cuncta libidinibus conturbabis, sed meretricario necessario, incipit in puellis a stupro, ergo cõsentiri debet stuprum.

Dicendum, quòd nõ licitè obtulit Loth filias suas stuprandas, vt iuuenes a tanto scelere excusaret. Fundamentum est, quia ratio boni operis habet ortum a G charitate, & quia secundum ordinem charitatis magis, & primo debet aliquis se ipsum diligere, quam alium, ideo nunquam aliquis debet eligere Deum offendere, ne alius offendat: si enim, vt vult Aug. mendacium, nũquam dicendum est, vt vita alterius defendatur, ergo multo magis non est faciendum aliquod opus, quod de se sit malum, sicut stuprum: mendaciũ enim officiosum veniale peccatum est. Dicendum ergo, ꝙ Loth eligendo dare filias suas Sodomitis, ne acciperent viros, peccauit cum iste actus de se malus sit, sed excusatur a parte peccati, quia nõ fuit totaliter voluntarius, subita enim, & magna turbatio adueniens facit intellectum impeditum, & sic aliquo modo causat ignorantiam: ignorantia autem causat inuoluntarium, vt patet per Philosophum. 3. & 5. Ethicor. tantũ H enim fuit Loth perturbatus ex subita angustia, quòd non bene aduertit quid respõdebat, etiam Loth motus fuit ex quodam bono zelo naturali, licèt non esset ordinatus propter perturbationem. Sic non erat multum arguendus, sicut beatus Petrus quando percussit seruum principis sacerdotum motus fuit bono zelo, scilicet, vt Christum defenderet, & tamen non bene egit, quia Christus eum reprehendit, vt patet immediatè Matthæ. 26. tanquam perturbatorem salutis animarum, & repugnantem spiritui sancto. Si ergo Loth ista, quæ fecit ex magna deliberatione fecisset, non perturbatus satis grauiter peccasset, sed quia perturbatus, & aliqualiter inuoluntarius egit non est tantum arguendus. Ad argumenta ad primum, quando I dicebatur, quòd defendere hospites est de iure naturali, dico quòd si Loth cognouisset hospites suos esse Angelos non oportuisset aliquid horum facere, quia cum eis coire non possent, & ipsi se defendissent, vt postea factum est. Sed adhuc dato, quòd ipse putaret eos esse viros, & vellet eos defendere, tamen debebat defendere modo licito, ita quòd mortaliter non peccaret, sed dare filias suas stuprandas erat mortale peccatum, ergo tali modo defendere non licebat. Ad secundum dico, quando dicis, quòd maius malum est euitandum, & accipiendum minus, quando alterum eorum necessariò instat, non est hoc simpliciter verum, ideo distinguendum est, quia aut opponuntur duo mala quorum vtrunque est pœna, aut duo quorum vtrunque est culpa, aut duo quorum alterum est K pena, alterum culpa. Si autem dentur duo mala quorum vtrunque sit pena, aut dantur respectu eiusdem personæ, aut respectu diuersarum, si respectu eiusdẽ accipiat, quod voluerit, quia vtrunque ei licèt: & si dicatur, quid vis magis, vt abscindatur tibi lingua, vel vt iuguleris? eligat quod vult, sed ad prudentiam pertinet semper minus malum eligere, immo videtur esse quædam species mali, si aliquis potens defendere vitam cum abscissione alicuius membri, eligat magis mori quàm membrum abscindi, quia licèt ad honorem alicuius magis valeret mori, quam priuatum aliquo modo, vel nimis deformatum viuere: tamen

Determinatio. Cap. Moralitas

Solutio argumen. Ad primũ

Ad secũdum

men ille debet eligere vitam, non vt sibi viuat, sed vt Deo viuat, quia dum plus vixit, plura obsequia exhibere Deo poterit, qui autem, vt nō perdat honorem magis vult mori, quàm sic viuere, nō vult mori Christo, sed sibi, idest nō moritur ad honorem Christi, sed ad honorem proprium, s. vt non dehonoretur; cum postea vixerit: qui autem sibi mori vult, & non Christo, sibi vixit, & non Christo qđ deordinationē quandam habet & malum. Si autem ista duo mala pęnalia sint in diuersis personis, aut sunt pecuniaria, aut personalia. Et sciendum, quòd non accipitur hic malum pro aliquo nocumento, quando iustè infligitur, siue in rebus, siue in persona, sed qñ iniustè imponitur. Si ergo sit pœna pecuniaria iniustè lata, tunc consideranda est abundantia, vel paupertas personarum, quibus ista pœnalia infligi debent. Si enim alicui pauperi iniustè omnia bona sua tollerentur, nisi ego, qui sum diues darem centum de meis, ante deberem eligere, quòd mihi auferrentur centum, quàm illi omnia bona sua. Si autem sit iniuria personalis, vt membri mutilatio, vel percussio, vel mors, licèt non teneatur aliquis mori pro alio, nec pati æqualia, vt scilicet pati manus abscissionem, ne alteri manus abscindatur, nec etiam tenetur aliquis pati manus abscissionem, ne alius iniustè occidatur. Sed videtur mihi saluo meliori iudicio, quòd si mihi proponeretur ab aliquibus, qui possent facere, quod dicunt, & ego crederem verisimiliter eos facturos, quòd occideretur aliquis innocens, nisi ego sustineam paruam alapam, vel ieiunem duobus diebus, vel aliquid simile, quod non inferat magnum dedecus, ꝙ pecco mortaliter si nō sustineo, & alius occiditur. In hoc autem non potest dari certa regula, quia est valde particulare, & oportet considerare varias circunstantias personarum, & sic diuersimodè iudicandum est. Si autem illa duo mala sint duæ culpæ, tunc dico quòd aut consideratur in eadem persona, aut in duabus, in eadem autem non potest habere locum, quia nullus potest cogi ad aliquem actum peccati: ad pœnam enim satis cogi potest, ad peccatum autem minimè. Si autem sit hoc in duobus, verbi gratia, vt si aliquis vir dicat alicui mulieri, si non datis mihi licentiam corporis vestri, ego immediatè me occidam: & ita sit, quòd vir habeat ensem paratum, vel aliud mortis genus, vt immediatè pereat, dico quòd in tali casu mulier laborare debet, quantum potuerit ne ille se occidat, sed tamen si euitari non potest, nec propter hoc debet ei dare licentiā corporis sui inhonestè, & ratio huius est, quia non debet aliquis peccare, ne alius peccet, nec etiam in leuissimo peccato, quia in quolibet mortali peccato diuinam offendimus maiestatem, maximè quia sic non tollit peccatum alterius simpliciter, sed mutat speciē peccati, quia aliter peccaret se occidendo. Nunc autem peccat fornicando, nec potest aliquis casus dari, in quo ille, qui non vult cessare a peccato, nisi peccante alio non peccet mortaliter, quia saltem peccat in hoc, quòd vult alium peccare mortaliter. Si autem illa duo sic se habeant, quòd vnum sit pęna, & aliud sit culpa; aut sunt in eadem persona, aut in duabus. Sed quomodocunque se habeat, nunquam aliquis debet agere aliquod peccatum quantumcunque sit, vt ipse vel alius aliquam durissimam pœnam euitent. Sed secundum, quòd ait Philosophus in 3. Ethicor. ad quædam autem fortassis non est cogi, sed magis mori patientem durissima. Et ratio, quia quodlibet peccatum quantumcūque paruum sit magis malum est, quàm quælibet pœna quantacunque sit, quia se excedunt ex natura generis, sicut imperfectissimus inter homines est melior optimo equorum: excedunt enim se essentialiter. Si autem aliquis debet subire pœnam,

Quid pro patre sufti nere debeamus.

Nullus, ne alius peccet, peccare debet.

Cap. 1.

A ne committatur peccatum tunc distinguēdum, quia aut est in eadē persona, aut in diuersis, si in eadem persona dico, quòd qualemcunque pœnam debet aliquis subire magis, quàm cōmittere peccatum, quia magis valet omnia mala pati, quàm malo consentire: vt patet extra de ijs, quæ vi metusve causa fiunt. ca. sacris, & in decretis. 32. quæstione, 5. cap. ita ne. Si autem alius debet committere peccatum, ad quod inducitur quasi compulsus, tunc videtur dicendum, ꝙ licèt non teneamur de necessitate ad tolerandum pœnas, ne alij peccent, tamen charitas Christi nos impellit ad patiendum aliquid, maximè si illa pœna parua est, & licèt ad hoc rationabiliter inclinari deberēt prælati tamen ex officio suo coguntur multos labores, & pœnas sustinere, ne subditi incidant in peccaB tum mortale: vnde licèt sciat prælatus certissimè, ꝙ hæretici occident eum, si eorum dogmatibus resistat, magis debet mortem subire, quam sub errore hę reticorum populum relinquere naufragantem. Hæc enim quia valde diffusa sunt, nec possunt sub vna communi regula cōprehendi, magna prudentia indigent operantis.

Ad formam autem argumenti responderi posset, quòd maius malum erat, quòd Loth traderet filias suas stuprandas, quàm quòd viri sodomiam paterentur, quia si illi paterentur totaliter inuoluntarij, non peccarent, immo mererentur tantum laborem tolerando, quòd tanto labore pressi mori possent, sicut mulier Leuitæ, quæ ex improba libidine habitantium in Gabaa mortua est, vt patet Iudi. 19. cap. Sic enim dicebat beata Lucia, si me inuitam in Lupanar duci feceris, corruptio mihi duplicabitur ad coronā. Quod autem Loth filias suas daret, ne viri paterentur, hoc C voluntarium erat, ideo peccatum erat, & sic secundū regulam supra datam fieri non debebat, quia nunquā aliquis peccatum, quantumcunque committere debet, vt euitet pœnam, quantacunque sit siue in se, siue in alio. Si autem comparentur ista duo peccata inter se, scilicet sodomia, & stuprum, dato quòd vtrunque sit peccatum, & fiat voluntariè, tunc dico, quòd sodomia est maius peccatum, & si comparentur inter se istæ duæ pœnæ, scilicet pati sodomiam, & pati stuprum, maior pœna, & detestabilior est sodomiam pati.

Ad confirmationem autem, quando dicis, ꝙ Moyses permisit libellum repudij, vt non fieret occisio vxoris, quia erat magis malum. Dico, quòd non perD misit hoc Moyses, sed Deus: non enim habebat tantam auctoritatem Moyses, vt aliquod malum simpliciter fieri permitteret, nisi fortè dicas, quòd Moyses permisit hoc tanquam minister, quia legem à Deo datam ipse adducebat ad populum, & legebat, & explanabat, & obseruari compellebat, & isti qui sic repudiabant vxores non peccabant mortaliter, quia lex diuina hoc permittebat, nec est simile de permissione legis humanæ, quia Deus potest facere quòd id, quòd vno modo sit illicitum, ex mandato suo licitum efficiatur: lex autem humana non potest facere id, quod est illicitum esse licitum, quia licitum, & illicitum cō siderantur simpliciter secundum alium finem, qui est E altior fine politiæ humanæ. Hoc tamen quod lex licitum esse faciebat poterat ex mala voluntate illicitum reddi, vt si aliquis iniustè vxorem suam odio haberet.

Nicolaus autem dicit, quòd ista solutio non consonat intentioni Christi Matth. 19. Si quis dimiserit vxorem, & aliam superduxerit mœchatur: ideo dicit ipse, quòd repudium permittebatur in lege, ita quòd non puniebatur, sed non propter hoc efficiebatur licitum.

Ad confirmationē. Responsio.

Opinio Nicolai improbatur.

Respondetur, ꝙ intentioni Christi valde consonat responsio supra data, quia, quando Christus dixit, ꝙ quicunq; dimiserit vxorem, & aliã superduxerit męchatur, non loquebatur de præteritis factis, sed de futuris: ideo non intendebat dicere, ꝙ omnes qui vxores dimiserant tempore præterito, & alias superduxerant, fornicabantur, sed quicunq; talia ex hoc facerẽt. Et hoc quia Christus incipiebat condere legem nouam, & veterem abolere. Sic enim Paulus ad Gala. 3. iudicat hereticos illos, qui circunciduntur non pro tẽpore præterito, vt patet supra Gene. 17. c. Sed tempore quo Paulus hoc promulgauit, cępit esse hæreticus, qui talia obseruaret. Sic ergo antequam illam legem pronunciaret, non erat peccatum repudiatio vxoris: postquam autem protulit cœpit esse peccatum.

Improbatio alteri⁹ dicti.

Responsio autem vltima Nicolai, non videtur bene posse stare, quia hoc esset inijcere laqueum animabus, si quia licitum esse putarent, quia in lege sic scriptum erat, & cum licitum non esset, vt isti volunt, peccarẽt nullo modo cogitantes in quo peccabant. Item quia vt supra diximus non est eadem ratio permissionis legis humanæ, & legis diuinæ, cum lex diuina licitũ possit facere, lex autem humana non. Item dato, ꝙ idem vigor esset in permissione legis humanæ & diuinæ, tamen lex humana quæcunque scribit, tanquam iusta mandat, vel permittit: ea autem, quæ non approbat, vt iusta, nec punit, nullo modo scribit, ne fauorem talibus concedere videatur, sicut est de meretricibus, quas lex infames personas reputat, licèt eas tanquam necessarias permittit, non tamen in aliqua lege expressum mandatum est, ꝙ meretrices sint in ciuitate: lex autem diuina non solum, non puniebat repudiantem vxorem suam, sed etiam dicit, ꝙ possit vir vxorem repudiare.

Ad tertiũ argumen.

Ad vltimum dicendum, ꝙ lex humana meretrices tolerat, quia non est perfecta simpliciter, sed secundum conuenientiam humanæ politiæ: & quia homines sunt imperfecti omnes, vt cõmuniter: ideo lex licèt non approbet meretrices, eas tamen non punit, tanquam non potens omnia mala dirigere, & punire, sed ea futuro Dei examini punienda relinquens: lex autem diuina hoc non permittit, sed vetat cũ omnem mechiam, idest fornicationem, quęcunque, quę sine matrimonij fœdere perpetratur, condemnet, legislatores tamen quantum ad istam partem non sequuntur literam legis diuinę vetando omnem fornicationem: quia lex diuina vult, quòd licèt ipsa vetet fornicationem, quòd tamen non vetet eam lex humana.

Finis legis humanæ.

Quęlibet enim lex iusta est secundum rectitudinem, quam habet ad suum finem: finis autem legis humanæ est bonus status ciuitatis, qui consistit in quadã pace politica, quę turbaretur si fornicatio simplex puniretur, cùm omnes homines in ciuitate, vt cõiter sint imperfecti & sequerentur multa adulteria, virginum deflorationes, prolis incertitudo, viri de vxore continua suspicio, bella ciuilia, vitæ matrimonialis inquietudo, & quod omnium pessimum est, cõcubitus masculorum, alia infandissima, quæ supra ea, quæ nunc sunt, humana cogetur inuenire malitia. Iniustissima ergo lex humana esset, quæ meretrices puniret, & fornicationem simplicem prohiberet, iuxta sententiam Augustini. meretrices tolle de ciuitate, & cætera libidinibus conturbabis.

Finis legis diuinę.

Finis autem legis diuinæ est ad vtilitatem omnium partium corporis Christi mistici, vt perueniant ad illam beatitudinẽ, & quia secundum altissimum Dei iudicium ad illam fœlicitatem nemo admittitur, nisi cum puritate vitę, quæ dicit carentiam omnis mali, ergo lex diuina omne malũ vitare debet. Et valde irrationale esset, quòd lex humana vetaret omnia mala; quia fugere omnia mala, maximè ea, quæ pertinent ad legem fomitis, vt

F fornicatio non potest fieri sine magna gratia, sed lex humana non dat aliquam gratiam, quia legislator est homo deficiens, ideo non potest dare gratiam præuenientem, ne cadamus, nec adiuuãtem, vt resurgamus, lex autem diuina dat gratiam adiuuantem, & conseruantem: ergo ad eam pertinebat propriè omnia mala vetare. Et ista fuit ratio potissima, quare lex Mosaica non prohibebat omnia mala, quia in ea non erant aliqua, in quibus homo se exercitans gratiam reciperet, sicut in lege noua sunt sacramenta, in quibus ex natura sacramenti gratia daretur se exercitanti: ideo cum in lege noua gratiæ plenitudo data fuerit, ibi debuerunt omnia mala vetari. Etiam quia lex Mosaica, licèt esset lex diuina, tamen non fuit lex diuina vni-

G uersalis, sicut lex euangelica: quia solum fuit directio politiæ Iudaicæ, & non alterius gentis, & ideo secundum conformitatem illorum, quibus dabatur lex formari debebat. Sed illi vt cõmuniter imperfecti erant, ideo debuerunt eis aliqua permitti, quæ aliàs mala erant, sicut repudium vxoris, & vsuræ quãtum ad alienos, vt patet Deuter. 24. cap. Et si dicatur si lex diuina vetet fornicationem etiam si lex humana permittat sequentur eadem inconuenientia, sicut si vetaret.

Obiectio tollitur.

Respondetur, quòd falsum est, quia lex diuina vetat omnia mala, & punit ea, sed punitio illa non est in præsenti, sed in futuro: illi autem, qui mali sunt non curantes de illa futura punitione non recedunt a fornicatione, nec coguntur declinare in alia vitia peiora. Lex autem humana in præsenti punit, quam punitio-

H nem omnes, tam mali quàm boni timent, & fugiũt, & propter hanc punitionem fugiendam illi, qui mali essent recedentes a quibusdam vitijs paruis publicis conuerterentur ad quædam magna vitia occulta. Et hoc exposcit altissimus ordo Dei, vt aliud ipse mandet, & aliud mandet, quòd lex humana imperet, quia sicut nec tenemur semper Deo conformari in volito, ita nec semper tenemur conformari in iudicato, sed solum in fine volendi, & iudicandi: non enim decebat, quòd lex diuina, & humana, simul punirent fornicationem, nec quòd ambæ simul vetarẽt, sed quòd vna vetaret, & alia permitteret. Si enim vtraque vetaret homines, qui mali sunt fugientes punitionem,

I quæ datur a lege humana, conuerterentur ad alia peiora mala, quæ sunt magis occulta. Si autem vtraque permitteret fornicationem, homines tanquam ad quoddam licitum motu effrenato, & bestialiter in libidinem mouerentur: & sic conditio humana vniuersaliter vilior redderetur. Nunc autem, quia lex diuina vetat, illi, qui boni sunt, & timentes Deum propter istam prohibitionem fornicationem fugiũt, qui autem mali sunt, non curantes de ista prohibitione ad peiora non conuertuntur, & sic nullum inconueniens sequitur.

Ad formã argum.

Ad formam autem argumenti respondetur, quòd licèt lex humana fornicationem non puniat, lex tamen diuina eam vetat, & punit.

Vel aliter dico, quòd licèt lex humana permittat fornicationem & stuprum, a quo incipit fornicatio, non tamen permittit adulterium, quòd autem Loth

K traderet filias suas Sodomitis, erat eas adulteras facere, quia desponsatæ erant, vt patet infra, in litera: vbi dicitur, quòd Loth iuit ad generos suos, qui ducturi erant filias suas, sicut autem adulterium est, qñ vxor, quæ est cognita a viro suo, alteri furtiuè copulatur, ita quando nondum cognita est, a viro suo, & eadem pęna imponitur, vt patet Deuteron. 22. cap. Vel aliter dicendum, quòd non solum committebatur ibi adulterium, sed etiam vitium contra naturam, quia si accepissent eas viri sodomitæ, solum accepissent ad cognoscendum in vase indebito, vt cogituri erant viros,

ros, & hoc intellexit Loth cum dixit. *Et abutimini eis, qualiter vobis placuerit.* Abuti enim est contra naturam facere,& tunc æquale vitium erat in mulieribus,sicut in viris, cum vtrobique sit vas indebitum, & impossibilis generatio. De materia supra tacta de modis legum tetigimus Deutero.24.cap.& ibi vide. *Qui ingressi sunt sub vmbra culminis mei.* Ista est causa, quare Loth filias periculo mortis,& adulterij exponebat,ne isti viri, qui ab eo pacificè recepti fuerant in domo eius tantã reciperent offensionem, nulla enim potest viro maior inferri iniuria,quàm si ab alio coitu fœmineo cognoscatur. *Culminis mei.* Idest domus meæ, scilicet cõfidẽtes in mea defensione. dicitur culmen trabes domus principalis, super quam totum pondus, & omnes tigni domus pendent, & vocatur vulgariter, ambre,sic vocat Seneca in principio Tragediæ sextæ,Troiam culmen cadentis Asiæ, in carmine primo,dicens.

Starent superbi culmen euersum occidit.

Pollentis Asiæ cęlitum egregius labor. Recede illuc. Idest non moreris in istis verbis da huc viros. *Ingressus es,vt aduena,nunquid vt iudices?* Sodomitæ increpabant Loth,quia ipse arguebat eos tanti sceleris: ideo dicebant quomodo tu in tantam prorumpis audaciam? venisti ad nos,vt aduena,& recepimus te in pace, nũc autem vis iudicare nos? q.d.valde magna audacia est. *Te ergo ipsum magis quàm hos affligemus.* Idest si viros non tradideris abutemur te,donec te occidamus,& sic magis te affligemus,quàm viros afflicturi eramus. Sciebant isti infœlices, quòd magna afflictio erat tantæ multitudinis improbam sustinere libidinem,quia ipsi in alterutrum cõtinuè ex periebant,sed de hoc nõ curabãt,dũ ipsi saltẽ iufandissimè delectarentur. *Vimque faciebant Loth vehementissimè.* Loth volebat eos ab ostio expellere verbis pacificis: ipsi autem accipientes eum vehementer torquebant: alij impellentes eum contra ostium, vt ianua eis pateret: alij eum loco virorum accipere volebant ad abutendum. *Iamque prope erant, vt effringerent fores.* Hic ponitur secundum scilicet Loth,& familiæ suæ liberatio. *Vt effringerent fores.* Impellentes quantum poterant. *Et ecce manum miserunt viri.* Aperuerunt ostiũ, & introduxerunt ad se Loth.

Sed dices quomodo non intrauerunt Sodomitæ quando apparuerunt Angeli? Respondetur, quòd hoc fuit quia percusserunt eos Angeli cęcitate, & ideo etiam si non clausissent ostium nunquam illud reperissent. *Et eos qui foris erat percußerunt cęcitate.* Nisi enim eos sic percussissent clauso ostio, modicum, vel nihil valuisset. Et ista cęcitas secundum Augusti. 16.de Ciuitate Dei non fuit cęcitas, quæ est priuatio potentiæ visiuæ, sed est quædam passio, quæ Græcè aorisia,vel acrisia, dicitur, quam habentes cum cetera videant aliquid vnum coram se positum non vident. Et taliter percussi sunt illi,qui quærebant Eliseum venientes de Syria,vt patet 4.Regum.6.cap.& hoc satis bene dictum est, sed non erat necesse ponere esse talem cęcitatem,quia ponendo in eis veram cęcitatem non sequeretur aliquod inconueniens, quia nũquam amplius visuri erant,cùm sequenti die in ortu Solis ciuitas subuersa fuerit, sed hoc quod dicitur infra, scilicet. *Ita ut ostium uidere non possent.* Videtur innuere, ꝙ fuerit aorisia,quia dicitur de porta singulariter, quòd eam non videbant,scilicet,quòd videntes omnia alia, portam non videbant. Et hoc valde rationale erat, vt sic infœlices fatigarentur,quia si excęcati fuissent, videntes se percussos cẽssarent ab inquirendo viros,sed videbant omnia alia sicut ante viderant, solam autem portam non videbant, & sic continua solicitudine eã inueniendi fatigabantur non dantes sibi requiem, *A minimo usque ad maximum,* Quia omnes malo animo venerant,vt viros libine infandissima fatigarent. *habes hic quempiam generum.* Bene sciebãt Angeli,quòd Loth duos generos haberet, sed querebant ab eo,vt eum ad vocandum eos incitarent, & si illi miseri voluissent venire meritis Loth saluati fuissent,sed peccata sua excęcauerunt eos. *Aut filios, aut filias.* Filios autem nullos habebat Loth, sed solum duas filias. Dicunt tamen Hebræi ex hoc loco,quòd Loth habuit duas filias maritatas,& ad illos vocandum ipse iuit,& dicunt, quòd filij istarum filiarum suarum vocantur hic filij sui. (Opinio Iudeorum. Confu.)

Sed hoc non videtur verum, quia infra dicitur, ꝙ Loth iuit ad generos suos, qui accepturi erant filias, magis tamen videtur,quòd iuisset ad filias, vel nepotes,si aliquid talium habuisset. Dicendum ergo videtur quòd nõ habebat alias filias,nec filios. *Omnes qui tui sunt.* Idest,qui ad te pertinent consanguinitate, vel sanguinis coniunctione, vel affinitate,quia etiam affines saluare volebant: Et patet quia quęsiuit vtrum generum aliquem haberet. *Educ de urbe hac,ne pereant, delebimus enim locum istum.* Ex hoc patet, quòd non solum vnus Angelus venerat ad destruendam ciuitatem: sed ambo,quia pluraliter loquuntur. *Eo quòd increuerit clamor eorum.* Propter peccata publica. *Qui misit nos, ut perdamus.* Idest destruamus illum: in hoc manifestauerũt se illi viri esse Angelos à Deo missos. *Egressus itaque Loth.* De domo sua non autem de ciuitate. *Ad generos suos,qui accepturi erant filias suas.* Erant enim illæ duæ filiæ Loth desponsatę, sed nondum in matrimonium traditæ,quia,vt supradictum est,nondum cognouerãt virum. *Surgite.* Erat enim magna pars noctis, & iacebant. *Et uisus est eis quasi ludens loqui.* Licet Deus, vt gratiam faceret Loth permittebat eum vocare generos suos,tamen quia peccata sua ad summitatem deuenerunt exigentibus sceleribus excęcauit eos Deus ne sanum consilium auscultarent,sed putauerunt ꝙ Loth ebrius erat,& ludebat. *Cumque esset mane.* Ciuitates nõ fuerunt deletæ per noctem, sed per diem orto iam Sole: Loth autem exiuit de ciuitate mane facto ante Solis ortum, tota enim nocte manserat in ciuitate deprecans pro populi liberatione. Sed non exaudiuit dominus,quia peccata eorum completa erant,quæ diuinam indignationem merebantur. *Cogebant eum Angeli.* Loth enim exire dissimulabat,vt magis Deum oraret si forte exaudiretur. *Et duas filias,quas habes.* In Hebręo dicitur. *Duas filias præsentes.* Quòd alias filias maritatas habebat,quæ in domo non erant. Sed non valet, vt supra probatum fuit: non enim semper regulatiua, vel participia adiectiua dicunt distinctionem, vt si dicamus homines,qui currunt, sunt in campo, non propter hoc innuitur,quòd sint alij homines,qui nec currant,nec sint in campo, & si dicamus homines albi, vel comedentes sunt boni,non innuitur ex hoc,quòd sint aliqui homines,qui non sint albi,vel comedẽtes, licet ergo dicatur duas filias præsentes: non propter hoc sequitur quòd sint aliæ, quæ non sint pręsentes. *Ne tu pariter pereas in scelere ciuitatis.* Quia licet Loth innocens esset ab isto crimine,si inter illos mansisset, necesse erat cum illis perire, & hoc agit ad ea quæ supra 14.cap.diximus de fugiendo pestem: si enim aliquis iustus sit,& videat aliquem populum, vel gẽtem à Deo puniri,non debet manere inter illos, quia cum eis periret,& sic habetur Apoca.18.cap. exite de medio eius popule meus,ne participes sitis peccatis eorum,& de plagis eorum non accipiatis. *Dissimulante illo.* Idest fingente se non audire,magis,ac magis oratio ni ad Deũ insistebat,ne deleret ciuitatem. *Appræhẽderunt manum eius.* Vt eum aliqualiter violenter traherẽt. *Et manum duarum filiarum,& uxoris.* Quia istę forte ciuitatem exire formidarent,& recusarent. *Eo quòd parceret dominus illi.* Quasi dicat, si Deus non iudicasset immobiliter, quòd Loth erui deberet de sodomis non

tantum

tantum instarent Angeli, vt educerent eum, sed post primam vocationem, reliquissent, vt periret in scelere ciuitatis. Sic patet de duobus generis accepturis filias Loth, quia Deus non pepercerat illis non curauerunt Angeli, quòd instaret Loth ducendo eos, quia ergo voluntas diuina frustrari non poterat, quę Loth liberandum esse destinauerat, & Loth volebat exire, necessario infertur, quòd deberet ad exeũdum compelli, & hoc est quod dicitur: *Quia Deus parceret illi.* Pulchra secreta latent hic de prædestinatione, si sanè, & cautè, & non præcipitanter intelligantur, sed hoc nõ semper proponere oportet, quia non hoc omnes capiunt, sed quibus à Deo gratis donatum est, & licèt omnis sapientia a domino Deo sit, vt patet pręcedenti primo capit. scientia tamen de prædestinatione speciali ori modo, quàm omnes aliæ a Deo est: ex hac. n. perditio, vel saluatio nostra exordium sumit. In nulla materia periculosius erratur, quàm in hac: eligerem enim magis cõtra totius fidei veritatem peruersè sentire, & in hac non errare, quàm in omnibus rectè iudicando, in hac sola deuiare, quia ex nulla speculatiua cognitione tantum finis noster statuitur, & operationes diriguntur. Sanius ergo iudico multis, immo omnibus, præter quosdam paucos, quibus a Deo specialiter concessum est, in hac materia aliquid ventilare. *Et posueruut eum extra ciuitatem.* Et non comitati sunt eum amplius, quia extra periculum iam erat. *Salua animam tuam.* Idest vitam tuã, s. labora nunc, vt viuas faciendo, quod dicimus. *Noli respicere post tergum.* Scilicet dolendo inordinatè de rebus, quas in ciuitate perdendas relinquebat. Inordinatè dolere erat dolere pro re, quam Deus perdi volebat, vel dicitur. *Ne respicias post tergum.* Ne videat ignem de cœlo, & sulphur, quæ erat terribilis pœna, quia sic condoleret eis, quos in ciuitate aliquando dilexerant, quod Deus nolebat. Vel quia talia respiciendo detinerentur, ne irent ad locum, in quo saluarentur, & non fuit datum istud præceptum soli Loth, licèt verba videantur ad eum dirigi, sed etiam ad filias, & vxorem, alias non fuisset vxor Loth conuersa in statuam salis, quia respexit post tergum. Sic cum datum fuit mandatum Adæ in Paradiso terrestri de non comedendo de arbore scientiæ boni, & mali, verba præcepti soli Adæ dicta sunt, vt patet Gen. 2. ca. Sed ad vtrunque dirigebantur, aliàs non peccasset Eua comedendo, quod falsum est, cum fuerit ei pœna a domino data. *Nec stes in omni circa regione.* Debet ista litera mutari, vt intelligatur, scilicet. *Non stes in omni regione circa.* Idest circa istã ciuitatem, vel accipitur ibi, circa, pro aduerbio, quia præpositiones solutę a casibus, quibus deseruiunt, aduerbia iudicantur, vt ait Priscianus, & tunc nõ signat, circa, habitudinem certi loci, sed est id quod propè. Et fuit ista ratio, quia volebant destruere quatuor ciuitates existentes in valle, Segor autẽ, quæ erat quinta, & non fuit destructa, non erat in valle, sed in ascensu montis, vt patet in libro de diuisione Terræ sanctę. *Sed in monte saluum fac te.* Vt volunt Hebræi mons vocatur hic Abraham, qui erat viæ altissimæ, vt mõs, apud quem saluari poterat, scilicet eius precibus.

Quid per montẽ hic significet.

Sed magis videtur dicendum, quòd mons accipiatur pro quodam mõte alto, qui erat apud Sodomam, quia cum istæ ciuitates essent in valle, necessariò apud illas erat mons, quia vallis nunquam causatur, nisi propter montium altitudinem, & inæqualitatem ad cæteram terram. Et quia ille mons mergi non debebat, ideo ibi conuenienter Loth saluari poterat. *Dixit Loth ad eos, quæso domine mi.* Licet Loth loqueretur ad vtrumque, tamen singulariter loquebatur dirigens principaliter verba ad illum, qui eum venerat ad liberandum, vt quidam volunt.

F Sed ista positio improbata fuit præcedenti cap. ideo dicendum, quòd licet ad vtrumque loqueretur, & vterque ad saluandum eum, & ad destruendam venerat ciuitatem: tamen singulariter loquebatur, quia vnum Deum in eis cognoscebat mittentem eos, & illum in eis deprecabatur, & non aliquem de Angelis. *Quia inuenit seruus tuus gratiam coram te.* Scilicet, vt magis saluares me, quàm aliquem de ciuitate. *Et magnificasti misericordiam tuam, quam fecisti mecum.* Scilicet non solum me liberando, sed etiam familiam meam, vel dicitur magnificata misericordia, quia nulla res maior fieri poterat Loth, quàm quòd vita ei concederetur: *Nec possum saluari.* Ecce qualiter Loth licet perturbatus esset, tamen rhetoricè persuadebat, scilicet volens obtinere aliquam gratiam ab Angelis non referebat beneficium, quod eis impenderat eos hospitando, sed tulit beneficium, quod ab eis receperat, scilicet liberationem, quia secundum Philosophum 4. Ethi. cap. de magnanimatate, magnamini non libẽter audiunt beneficia, quæ passi sunt, sed quæ fecerunt, Deus autem, & Angeli maximè sunt magnanimi, pręcipue cum non indigeant bonis nostris, ideo beneficia ab eis suscepta enarrare debemus, vt eos flectamus ad misericordiam, & non beneficia, aut seruitia, quæ eis fecimus, sic enim Thetis orans Iouem beneficia ab eo recepta retulit, & non impensa, licèt aliqua impendisset. Idem Lacones fecerunt rogantes auxilium ab Atheniensibus, vt patet 4. Ethi. cap. de magnanimita. *Non possum saluari in monte.* Idest apud Abraham secundum expositionem Hebræorum. *Ne forte appræhendat me malum, & moriar.* Dicunt enim quòd timebat, quia ex quo Abrahã vir valde sanctus erat, Loth aũt non erat ita perfectus: si ergo Loth coniungeretur Abrahæ per magnum excessum Abrahæ Loth videretur iniustus, & sic Deus occideret eum; ad Sodomitas autem comparatus iustus erat, ideo apud se saluari magis credebat. Sic dicunt esse simile, quod habetur 3. Regum de muliere Sareptana. cap. 17. vbi dicitur; Dixit ad Eliam quid mihi, & tibi vir Dei ingressus ad me, vt rememorarẽtur iniquitates meę, & interficeres filium meum? Videtur dicendum, quòd ista positio non sit multum probabilis, quia quòd vocetur mons Abraham est metaphoricum dictum: Metaphoræ autem attentionem magnam requirunt: quomodo ergo Angeli loquerentur sub metaphoris Loth perturbato, qui vix verba clara intelligere poterat? Item quia licet aliqui homines sic credant, ꝙ homo non multum iustus adhærens alicui iusto valde minus à Deo reputetur, vel magis puniatur quam si per se maneret, tamen non est verum hoc, quia talia pertinent ad homines, qui cognoscunt quantitates, & omnes rerum proprietates ex comparatione, & oppositione contrariorum, vt patet in secundo Elenchorum. Hoc enim procedit ex imperfecta cognitione, quia res simpliciter appræhendere non possumus: Deus autem res simpliciter cognoscit, nec indiget earum comparatione ad earum perfectam cognitionẽ: immo nec indiget quòd sint res ad hoc, quòd res perfectè cognoscat: immo ipse res perfectionem accipiunt, secundum quòd a Deo cognoscuntur, quia, secundum quod dicitur in lib. de causis, scientia Dei est causans res: scientia autem nostra est causata à rebus.

Determinatio Authoris.

K Dicendum ergo, quòd intelligitur de quodam mõte propinquo ciuitati Sodomæ, & tunc dicebat Loth *Non possum saluari in monte hoc.* Qui est apud ciuitatem. *Ne forte appræhendat me malum, & moriar.* Timebat enim quòd malum quod euertebat, & consumebat ciuitates, euerteret montem illum, & quòd ipse cum monte periret: vel quia Loth senex erat, & mons erat frigidus timebat ne frigus appræhenderet eum, & infirmitate

firmitate moreretur. *Est ciuitas hic iuxta.* Scilicet Segor, quę vicina erat Sodomę ad ascensum montis. *Et salua bor in ea.* Scilicet, quia ibi non appræhendet me frigus, ideo melius ibi ad præsens euadam. *Nunquid non modica est.* Ista est responsio ad argumentum, quòd Angeli facere possint, dicerent enim quòd etiam volebant destruere illam ciuitatem propter peccata, & tunc respondet Loth, quòd ista ciuitas modica erat, idest ꝓpter suam paruitatem videtur, quòd peccata sua tam modica erant, quòd nō mererentur euersionem eius. *Et uiuet anima mea.* Quasi dicat Domine ex quo vis, ꝙ saluer, permitte me ire illuc, & saluabitur anima mea. Si autem non permittis me ire illuc, non potero viuere in alio loco. *Dixitque ad eum.* Vnus de illis, qui in persona Dei locutus est. *Ecce etiam in hoc suscepi preces tuas.* Idest non solum audiui te quantum ad alia, sed etiam in hoc. *Vt non subuertam Vrbem, pro qua locutus es.* Si non rogasset Loth pro ciuitate Segor subuertisset eam. Sed quia Deus disposuerat eam non subuertendam incitauit Loth ad rogandum pro ea. Vel Deus ciuitatem illam, quam destructurus erat non destruendam esse disposuit: Loth enim pro ipsa rogaturum præsciuerat, cui in hac parte obuiare nolebat. *Festina, & saluare ibi.* Idest ne moreris in eundo: & ista festinatio multum erat vtilis, scilicet, vt ne, si tarde moueretur, & multum in ambulando tardaret, cogitatio ei insurgeret de respiciendo retro. Festinatio enim motus cogitationes excludit propter duo: primo quia anima quādo multum intendit vni rei non pōt intēdere alteri: cū ergo multū intēdit motui nō potest multum intēdere cogitationi. Secundo quia ad cogitationem requiritur actus phantasiæ & virium sensitiuarum interiorum, quæ disturbantur in motu. *Quia non potero quicquam facere.* Ista erat causa festinationis Loth, quia Angeli expectabant ne aliquid agerent de pœnalitate ciuitatum, donec accederet Loth ad ciuitatem Segor. *Donec ingrediaris illuc.* Causa quare nihil facere poterant, idest nihil facere debebāt, donec accederet illuc, erat quia Angeli subuersuri erant ciuitates illas quatuor cum territorijs suis: si autem antequam Loth accederet ad ciuitatem Segor ista facerēt, fuisset Loth, & familia eius submersi in itinere, quia tota terra illa, per quam veniebat de ciuitate Sodoma in Segor subuersa fuit; quia ad territorium Sodomæ pertinebat. Vel forte quia quando incęperunt Angeli pluere sulphur, & ignem super ciuitates, incęperunt clamare prę dolore terribiliter qui morabantur in ciuitate: & si ista pena incępisset cum exiuit Loth de ciuitatibus audiuisset voces dolorosas pereuntium, & conuersus fuisset pietate ad clamores, & sic faceret contra præceptum Angelorum, & reuerteretur in lapidem, sicut vxor sua. *Iccirco uocatum est nomen urbis illius Segor.* Idest, quia dixerat Loth, nunquid non parua est? quia Segor in Hebræo idem est quòd parua: istud nomen non potest propriè scribi in latino, sicut nec communiter alia nomina hebraica, quia deficimus in literis: natura autem illius idiomatis est magna aspiratio, & percussio in guture, natura autem nostri idiomatis latini est quasi nunquam aspirari, quia licet hoc ponatur in scriptis tamen non sonat, oportet ergo alias literas habere Hebræos quam nos. Vocatur autem ista ciuitas in Hebræo. *Coar.* Sed non est in latino aliqua talis litera: ideo loco illius mutant ponentes alias, ista ciuitas vocabaτ ante Bala, vt patet supra 14. c. Et deinde ab isto euentu vocata fuit Segor. Deinde vocata fuit Falisa: deinde vocatur nunc oppidum Palmæ, vt patet in libro de diuisione terræ sanctæ, quæ in Isaia vocata fuit vitula se consternans: cum dicitur Isa. 15. cap. cum dicitur: Vectes eius vsque ad Segor vitulam consternātem. Quod autem hæc cum alijs destructa nō fue-

Prædesti- [illegible] natio, vt in- [illegible]etur.

A rit satis patet in littera supra, & infra dicitur quòd subuersa Sodoma, & alijs ciuitatibus adhuc manebat Loth in Segor. Dicit tamē Magister in historijs Scholasticis, quòd postea ista ciuitas euersa, & subuersa fuit. Sed hoc satis clarè fuit improbatum supra 14. ca. & patet Deutero. 29. cap. vbi Moyses referens se ad multa tempora postponit quatuor ciuitates nominatim solum fuisse euersas, scilicet Sodomam, Gomorham, Adamam, & Seboim. *Sol egressus est super terram.* Idest super Orizontem Sodomæ; Sol enim semper super terram est, & semper diem facit vbicunque sit, sed illi terræ, cui non apparet, noctem facit. Omni ergo puncto, vel instanti assignato, vel assignabili meridies est, & media nox, & hora tertia, & hora 6. immo

B in quolibet instanti necesse est omnem denominationem temporis existere, hoc satis apparet ex figuratione motus Solis, quia cum Sol est in meridiano nostro faciens nobis meridiem, necesse est, quòd in terra opposita nobis per diametrum, siue per dimidiam partem Cœli, quod est in antipodibus (si sunt) sit media nox, & in illis, qui distant à nobis per quartam partem cœli versus Orientem, fit occasus, & in illis, qui distant per alteram quartam Cœli contra Occidētem sit ortus Cœli, & imaginari poteris de omnibus alijs punctis, & partibus Cœli vsque ad minutissima. Et dicitur egressus Sol super terram, quia ante erat sub terra, idest sub Orizonte, scilicet sub Orizonte terræ Sodomorum, quia aliàs accipiendo semper Sol est super Orizontem: cum vbicunque sit, semper fit super

C aliquam terræ partem. *Et Loth ingressus est Segor.* Recessit enim Loth de Sodomis in matutino, & Sole Oriēte applicuit in Segor, quia vicinæ erant istæ duæ ciuitates. *Igitur Dominus pluit super Sodomam.* Hic ponitur tertium, scilicet subuersionis executio. Et patet quia ista subuersio ciuitatum facta est in die, & non per noctem, orto iam Sole, scilicet postquam Loth accessit ad ciuitatem Segor. *Super Sodomam & Gomorham.* Istæ duæ ciuitates, quia maiores erant nominantur hic, aliæ duę, scilicet Adama, & Seboim subintelliguntur cum infra dicitur. *Et omnem circa regionem.* Nam solum fuerunt destructę quatuor ciuitates, quia Segor siue Bala, quæ est vna de quinque, quæ sunt in Pentapoli, vt patet supra 14. c. non fuit subuersa, vt patet hic, & clarius

D Deutero. 29. de supra 14. c. determinatū est. Aliqui aūt volunt, ꝙ ciuitas, quæ dicitur Lasa fuerit destructa: & hoc quia ponitur cum alijs, vt patet supra 10. cap. cum dicitur donec ingrediaris Sodomam, & Gomorham, & Adamam, vsque Lasa: sed nō est verum, quia Lasa est ciuitas extra vallem Pentapolis: & ponitur hic non tamquam vna de Pentapoli, sed tamquam terminus vltimus terrę ꝓmissionis in angulo meridiei, & Oriētis, & ponuntur ibi alij termini, scilicet Sidon à Septentrione, & Gerara à meridie, & Lasa ī angulo meridiei, & Orientis: ideo non computatur ista cum illa regione, quæ dicitur esse circa Sodomam, & Gomorham in valle illa. Dicitur vltra. *Ignem, & Sulphur.* Ista duo bene conueniebant vitio Sodomitarum: ignis ardet,

E quia ipsi ardentissimo amore in alterutrum ferebantur: ardentius enim quàm vir in pulcherrimam speciem mulieris inflāmatur. Sulphur autem fœtet cum ardet, quia tale vitium fœtidum immo omni fœtore fœtidius, quod natura humana exhorrere deberet. Fuit autem ista pœna facta in die, vt infœlicissimi illi, quo torquerentur viderent, videbant enim de Cœlo ignem sulphureum cadentem & timore concutiebantur. Deinde inextimabiliter dolebant, & sic aliquandiu passi sunt, quousque ipsis forte exustis terra subuersa est. *De cœlo.* Idest de aere: quia ibi Angelorum ministerio tale aliquid formabatur, quale naturaliter formari non poterat, sicut diximus de manna.

Sulphur cur immissum cum igne Sodomitis.

Exo.

Exo. 16. cap. *Et subuertit ciuitates has*. Scilicet, Sodomam, & Gomorham, de quibus ante fiebat mentio. *Et omnem circa regionem.* Debet mutari litera. *Et omnem regionem circa.* Idest in circuitu, scilicet Adamam, & Seboin, quæ erant duæ ciuitates coniunctæ Sodomæ, & Gomorhæ, & totam terram planam in circuitu. Dicunt enim quidam Iudæi, quòd istæ quatuor ciuitates erant sitæ super vnam magnam rupem, & Angeli euerterunt illam, ad cuius euersionem necessario sequebatur euersio ciuitatum. Alij autem volunt, ꝙ ciuitates non fuerunt euersę, ita quòd mergerentur infra terram, sed euersæ sunt idest destructæ. Sed falsum est, quia ciuitates submersę fuerunt, nec vnquam post apparuerunt, sed terra illa tota cooperta fuit aquis salsissimis, & grossis valde super modum aquarum ceterarum. De hoc Cornelius Tacitus auctor antiquissimus, qui inter Gentiles historias magnas texuit: ait ꝙ regio illa Iudeæ, quæ olim campos vberes habuit, vt loci facies manifestat, fulminibus percussa totaliter consumpta est. Sed in alio loco ipse testatur eam igne cœlesti perijsse Solinus etiam in Polistor. 3. cap. de Iudæa dicit, quòd ibi longo tractu à Ierusalem tristis sinus panditur, quem de cœlo tactum humus nigra; & in cinerem soluta testatur, duo ibi oppida, Sodomū alterum nominatum, alterum Gomorhum, apud quæ pomum, quod gignitur, licet speciem maturitatis habeat, mandi tamen non potest: nam fuliginem intrinsecus fauillarum ambitu exterioris cutis retinet, quæ leui pressa tactu fumum exhalat, & fatiscit in vagum puluerem. Ibi dicit esse lacum asphaltidem, in quo nihil viuum mergitur. Tauri etiam, & magni Cameli impune fluitant, idest mergi non possunt. Et hoc forte facit natura aquę ignea, & sulphurea, quæ ibi manet: & omnia viuentia, in quibus spiritum, qui est de natura ignea eleuantem corpora supra reperit adiuuat, vt mergi non possint. Ideo si ardentem lucernam, vel lignum super posueris mergi non poterit: si autem candela fuerit extincta mox petet fundū. De ijs ciuitatibus multa, & pulchra dicit Paulus Orosius lib. primo de Ormesta mundi. Iosephus autem testatur se vidisse istam regionem, & dicit se vidisse vxorē Loth versam in statuam salis apud Segor: versa fuit autem regio illa in lacum salsum, & sterilem, quæ dicitur mare mortuum, quia nec aues, nec pisces in ea habitant: non enim pati potest auem, quin tota supernatet nisi vndique bituminata sit: si quid autem viuum violenter contra naturam lacus immergatur cōtinuo exilit, lucerna ardēs supernatat, extincta mergitur, & in locis multis bituminis glebas emittit euomens, ideo lacus asphaltidis vocatur. Sed forte dicet aliquis in hoc esse contradictionem, scilicet quod quidam dicunt totam illam regionem in lacum fuisse cōuersam, quę vocatur mare mortuum, siue mare salsissimum, vel mare diaboli, vel lacus asphaltidis. Alij autem dicunt, quòd ibi adhuc sunt poma pulchra, quæ speciē maturitatis ostendunt. Si tamen carpantur in fauillam effumant. Respondetur, quòd vtrumq; stat, quia mare non occupat totam illam regionē vallis, sed loca, in quibus ciuitates fuerāt, & alia territoria vicina ciuitatibus ipsis, quæ olim Iordanis irrigabat, submersa sunt, & ibi est mare: cetera autem loci territoria magis remota à medio vallis non submersa fuerunt, sed solum combusta fuerunt, & nunc ibi talia poma nascuntur. Hoc aliqualiter tangit Paulus Orosius. Fuit autem ista Sodomæ subuersio facta vno anno ante natiuitatem Isaac, patet quia eadem die, qua venerāt Angeli denunciando Abrahę conceptum Sarræ, & dixerāt, quòd post vnum annum Sarra haberet filium, accesserunt ad ciuitatem Sodomorum, & sequenti mane eam subuerterunt. Patet ex isto cap. præcedenti.

Opinio Iudæorū de situ ciuitatum.

Opinio Cornelij, & Solini.

Opinio Iosep.

An sit contradictio i verbis doctorū circa descriptionem loci.

F Fuit etiam ante Christi natiuitatē ista submersio per mille nongentos, & duos annos, vt patet ex dictis Pauli Orosij in lib. de Ormesta mundi computantis per annos ante vrbem conditam. *Vniuersos habitatores urbium.* Non solum viros, sed etiā mulieres, & paruulos

Sed dices quomodo mulieres tali incendio perierint, cum ipsę tali peccato non coibant? Fortè poterit dici, quòd licet ipsę talia non agerent, tamen consentiebant viris agentibus, & ideo tā in agentes, quàm cōsentientes eadem sentētia dari debuit, vt patet ad Roma. 1. cap. Sed non videtur rationabile, quòd mulieres consentirent viris in hoc, immo odio habebant viros propter hoc vitium, quia sic eis magna fiebat iniuria, quia debitum subtrahebatur à viris suis vacantibus circa infandam masculorum libidinem, nec ipsi

G viri requirebant in hoc consensum vxorū suarum, sed eis inuitis faciebant. Videtur autem magis dicendū, ꝙ tam viri, quàm vxores illo vitio laborabant, quia viri cognoscebant eas in vase indebito, nisi aliquando generationis causa, & in hoc multum peccabant ipsæ, quia talia consentire nunquam debuissent, & hoc videbat Loth, cum sodomitis petentibus duos viros, scilicet Angelos, qui in domo eius erant, ipse vt eos aliqualiter ab infanda libidine eriperet, dixit habeo duas filias, quæ necdum cognouerunt virum, educam eas ad vos, & abutimini eis, vt libet. In quo intelligebat Loth, quòd non cognituri essent eas in vase mulie bri, sed in posterioribus, nā si debite eas cognituri essent, non diceret abutimini eis, vt licet: sed accipite

H eas, & cognoscite; abuti namque est cum præter naturæ institutionem aliquid fit, & hoc putabat Loth fiendum filiabus suis si eas eis traderet, sed leuius hoc ferebat in fœminis fieri, quæ aliquomodo cognosci debebant, quàm in viris, quos qualitercunque cognosci infandum scelus erat. Et ideo dixit abutimini, vt libet, vt magis contentaret Sodomitas, & dimitterent Angelos, qui erant in virorū specie, quasi dicat, abutimini, vt libet, idest ego scio, quòd vos magis delectamini, & magis eligitis eas cognoscere per posteriora, quàm in vase debito fœmineo, ideo do vobis licētiá faciendi vtcunque volueritis. Vel alia multa crimina erant, propter quæ talem uindictam communiter

I merebantur.

Cur mulieres combustę sint.

De statu autem istorum infęlicium quid dicēdum sit, à quibusdam dubitatur. Aliquis dicere possent, quòd licet aliqui de Sodomitis æternaliter perierint, alij tamen saluati sint, quia in ipsa morte de malo suo pœnituerunt, & in ipso cruciatu partem vitiorum suorum purgauerunt, vt postea vitam beatam acquirerent, quod sanè impossibile non est, sed difficilè reor, nec verisimile, licet hoc muniri posset authoritate Hieronymi, qui vult nō omnes morientes in mari rubro de Aegyptijs æternaliter perditos, quia Deus non iudicat bis in idipsum, & non insurgit duplex tribulatio, vt patet Naum primo cap. Qui ergo temporalia peccata temporali morte luerunt, non est rationale, ꝑ eodem crimine iteratò puniri. Sic etiam refert beatus Bernardus in lib. 2. Speculi virginum de clerico, qui volens ad quandam monialem secretum habere con-

K cubitum in ipso ascensu ad lectum à dæmone præfocatus est: de quo tamen postea orantibus monialibus reuelatum est, quòd vitam beatam acquisiuisset, quia dum à dæmone præfocaretur, in ipso aliquantulum durante cruciatu contritus veniam promeruerit delictorum. Respondetur, quòd ante Sodomitæ omnes saluari potuerint, vt supra dictum est possibile esse nemo ambigit, cum quilibet potuerit conteri de delictis: contritio autem semper habuit, & habet vim criminum ablutiuam, sed quòd aliquis eorum saluatus fuerit, non videtur verisimile, nec factum fuisse existimo,

In quo statu nūc sint Sodomitæ illi.

Opinio Ber.

Authoris opinio.

mo, quia valde difficilè est, quòd qui tota vita sua infandissimis sceleribus imbutus fuit, contritionis motum habuerit, sicut vult beatus August. & tangit Magister sententiarum in 3. distinct. 20. cap. 1. Sodomitæ autem viri pessimi erant, vt dictum fuit de eis supra 13. cap. & a pueritia in hoc imbuti, vt patet de pueris Sodomorum, qui venerunt ad vallandum domum Loth, vt comprehenderent viros, vt supra patuit. Item ipsa nocte transacta totus populus tale scelus in Angelos ausus fuerat, & nisi natura repugnasset Angelica, & virtus supernaturalis, quod inchoauerāt, peregissent, non sunt hęc signa salutis. Item quia illi, qui mala egerint in fine pœnitent, & saluantur, licèt in hoc diuinę bonitati regulam præfigere nō possimus, sunt illi, qui aliquo tempore bene vixerunt, sed postea agentibus passionibus, vel aliàs in uitia lapsi sunt: demum autem ex Dei materia liberantur, sed qui toto tempore malis vacare non desierunt, nec correcti aduertere voluerunt, licèt diuinæ misericordiæ regulam non ponamus de talibus, tamen damnationem satis præsumere possumus: tales autem Sodomitæ erant, & alij de alijs tribus ciuitatibus. Quod autem isti populi multùm talibus peccatis essent imbibiti, & per hoc incorrigibiles, demonstrat communitas virorum, quia vniuersaliter omnes hoc vitio maculati erant excepto Loth, & duabus filiabus eius, & vxore, & si qui alij erant, quos sacra Scriptura reticet, ad decem tamen non accedebant: aliàs enim saluati fuissent illi populi, vel aliquis de eis, quia Deus dixerat. c. præcedenti, quòd propter decem iustos parceret toti ciuitati. De hominibus autem senibus non est dubium, quin maculati essent, quia dum viri essent in hoc tota eorum vacatio erat, & dum veteres effecti sunt, idem affectus, licèt non effectus, in eis mansit: patet supra, quia senes Sodomorum ad vallādum domum Loth conuenerant.

De viris autem nemo dubitat, quibus nefaria consuetudo, & ignita libido hoc exigebat. De mulieribus autem supra dictum fuit, qualiter in hoc puniri meruerunt. Sed de paruulis dicendum, quòd paruuli, qui ad aliqualem ætatem deuenerant, vt ad decem vel duodecim annos, immediatè eo vitio laborabant, quia vt supra dictum fuit ista ætas inter eos magis ad patiendum apta erat; & rursum mutuo agebant, & isti iustæ damnationis sententiam incurrerunt: alij autem, qui magis teneri erant, sed adhuc alicuius malitiæ capaces erant, vt in quinto vel sexto anno, videntes talia publicè fieri in ijs delectari incipiebant, & ad talia agentes associari, vt supra dicitur, quod omnes de ciuitate a puero, vsque ad senem vallauerunt domum Loth, vt comprehenderent viros.

Cur paruuli innocentes perierunt, Deus sciebat.

Alij autem pueri paruuli, qui usu rationis carebant, & nondum actu aliter peccauerant pariter perierunt, quia tales Deus eos futuros esse sciebat, quòd si vixissent patrum suorum mensuram impleuissent, non tamen putandum est, quòd Deus eos punierit pro peccatis, quæ nondum egerant, quia hoc iniustum ualde esset, sed solum puniebat pro peccato originali, quia non illud purgatum fuerat: & ideo non puniuit istos paruulos, vt cæteros pœnam sensus eis infligendo, sed solum pœnam damni ponendo eos in limbo puerorum, & sic gratiam eis fecit, quia eos sic tulit ne ultra peccarent, & sic ad puerorum limbum deferrentur.

Dicendum est enim generaliter, quòd omnes paruuli, qui moriuntur ante vsum rationis, nōdum accepto baptismo, ideo sic mori permittuntur, quia Deus eos malos futuros esse sciebat, non quod eos malos futuros esse cognosceret, quia præscientia aut prædestinatio falli non potest: si ergo Deus aliquem bonum, aut

A malum esse sciebat, certissimè ille bonus, aut malus erit, licet non propter hoc aliqua agendi, aut non agēdi necessitas imponatur: sed de illo, qui in parua ætate mortuus est non erat aliquo tempore verum dicere, quòd ille malus futurus erat, quia nec fuit verum de isto, quòd iste futurus postea erat, cū breuiter, & quasi immediate, vt natus est, mortuus est. Sed intelligitur conditionaliter, scilicet, quòd Deus sciebat, quòd si iste viueret multùm fortè peccaret; simpliciter tamē eum malum futurum esse non sciebat, quia nec eum futurum esse sciebat. Sed dices videtur hoc esse iniustum, quòd Deus puniat eum antequam peccet, etiā si sciret eum peccaturum, quia nondum aliquam deformitatem in actu suo habet, cui debeat correspondere pęna, sed est sic, quòd pueri existentes in Limbo

Obiectio.

B peccaturi erant, si vixerant, non tamen adhuc peccauerant, ergo iniustè ibi puniuntur. Respondetur, quod pueri in Limbo iacentes non puniuntur propter peccata, quæ facturi erant, sed propter peccatum originale, quod contraxerant: & ideo sicut peccatum originale non est aliquis actus, sed priuatio iustitiæ originalis debitæ in esse, ita illa pœna nō est aliquis dolor, vel angustia sensibilis, sed pœna priuatiua alicuius boni debiti in esse, scilicet carentia visionis diuinæ, quam post mortem habituri erant, si mortui non fuissent. Et patet hoc magis, quia si pueri in Limbo punirentur pro peccatis, quæ facturi erant, daretur eis pœna, quæ dāda erat, quando illa peccata actualiter peregissent, sed pro illis peccatis debebatur sensibilis pœna, ergo debebatur eis pœna sensus, sed pueris non datur pœna sensibilis, ergo solum datur pro peccato origi-

C nali.

Et si dicas cum detur pœna sensibilis pro peccato actuali, cur pueri Sodomorum, qui nondum habebāt vsum rationis, nec dum peccauerant, puniti sunt morte tam acerba? Respondetur, quòd isti non mortui sunt sic pro peccato suo, sed pro peccato parentum suorum, quia Deus punit peccata patrum in filios vsque ad tertiam, & quartam generationem, vt patet Exo. 34. & Num. 14. cap. quia patres mali, cùm naturaliter diligant filios suos sicut boni patres amarissime cruciantur, cùm filios suos mori vident. Dolebant ergo Sodomitæ simul de se, & filijs suis, quia omnes simul interitus superuenerat. *Et cuncta terra uirentia.* Idest omnes arbores, quæ tunc erant, consumptæ sunt, & tota

Cur pueri Sodomorū puniti sunt pœna sensibili.

D herba agri, sed postea terra licet sterili existente ad diuinæ sententiæ iudicium arbores pulchræ sunt, tam pomi, quam vites, quæ fructum exterius pulchrum ostendentes interius fumo, & fauillis plenum habēt, vt omnes Chronistæ, & Cosmographi, idest locorum, & localium dispositionum scriptores dicunt. *Respiciensque uxor eius post se.* Quia fortè audiuit clamorem pereuntium, & conuersa fuisset compatiendo inordinatè eis contra diuinum præceptum, vel dolendo inordinatè de rebus, quas in ciuitate reliquerant. *Versa est in statuam salis.* In Hebræo dicitur. *In cumulum salis.* Cumulus dicit multitudinem salis aggregatam sine aliqua certa figura, & lineamentis: statua dicit molem corporis lineamentis determinatis lineatam. Mutauit autem hic Hieronymus, quia ipse oculis suis vidit illam statuam salis, totam enim terram promissio-

E nis, & montes Arabiæ, & Aegypti beatus Hieronym. proprijs pedibus ambulauit, vt videret ista loca, quæ in Biblia continebantur, & videret situm eorum, & dispositionem, ne in hoc faciliter deciperetur, & in hoc ambulabat cum quibusdam Hebręis peritissimis in lege, vt videntes loca cognoscerent per scripturas secundum situm, & dispositionem, quam ponit scriptura. Et hæc dicit de se beatus Hierony. in quodam prologo super Paralipo. qui incipit Eusebius.

Quare

Expositio Iudæorū de conuersione in statuam.

Quare autem versa sit in statuam salis dicunt Iudæi causam esse, quia præcedēti nocte in sale peccauerat, quia Loth petente sal ad condiendum epulas hospitū non dedit: ipsa enim secundum conditionem Sodomorum inter quos habitauerat hospitalitatem non diligebat. Sed hoc ridiculū est. Dicēdum est ergo, ꝙ hic sunt duo, scilicet quare vxor Loth mutata fuerit, & quare potius in statuam salis, quàm in aliquid aliud.

Ad primum dico, quòd vxor Loth mortua fuit, & mutata, quia verbis Angelorum inobediens fuit: mandauerant Angeli, quòd non respicerent retrorsum: ipsa autem dolens desiderio rerum, quas in ciuitate reliquerat, retro conuersa est: & mutata est. Hoc declarat Christus Luc. 17. cap. dicens, de vltimis diebus, in illa hora, qui fuerit in tecto, & vasa eius in domo, nō descendat tollere illa, & qui in agro similiter, non redeat retro: memores estote vxoris Loth. Idest sicut ipsa mutata fuit, quia respexit condolens rebus suis, & volens redire pro eis, non faciatis vos sic, volentes descendere pro rebus vestris. Quare autem in statuam salis magis, quàm in aliquid aliud mutata fuerit, causa est: quia sal condit, & saporem dat cibis, ideo Sapientiā designat, & est sensus quòd vxor Loth in salis statuam versa per suam pœnam nos docet à bono incępto nunquam desistere ne peior exitus nos sequatur, & iste sensus, licet videatur esse tropologicus, est tamen literalis, quia Deus conuertens illam in statuam salis, nihil aliud principaliter nobis signare intēdebat, quam Sapientiam, ne retrocederemus. Sic enim aliquando Prophetæ prædicebant futura sola rerum demonstratione, sicut Ieremias denunciauit quòd Iudęi de tribu Iuda, & Beniamin ducerentur captiui in Babylone portādo ad collum cathenas ligneas, vt patet Ierem. 17. cap. Eodem modo captiuitas Aegypti, & Aethyopiæ per Isaiam prædicta est cum mandauit ei Deus, vt tolleret à se vestes, & calceamenta, & ambularet nudus per ciuitatem Hierusalem, cum dicitur Isa. 20. cap. Vade & solue saccum de lumbis tuis, & calceamenta tolle de pedibus tuis, & fecit sic vadens nudus, & discalceatus, & dixit Dominus, sicut ambulauit seruus meus Isaias nudus, & discalceatus, trium annorum signum erit, & portentum super Aegyptū, & super Aethiopiam: sic minabitur Rex Assyriorum captiuitatem Aegypti, & transmigrationem Aethiopiæ iuuenum, & senum nudam, & discalceatam discoopertis natibus ignominiam Aegypti. Idem patet de Ezechiele, qui frequenter sic loquitur, vt cum dixit ei Deus: Fili hominis fac tibi vasa transmigrationis, vt habetur Eze. 12. ca. Et quasi per totum Ezechielem tenetur iste modus, vt patet inspicienti à principio, & Oseæ 1. cap. Cum Deus vellet demonstrare, ꝙ terra fornicaretur colens idola mandauit Oseæ dicēs. Accipe tibi vxorem fornicariam, quia fornicans fornicabitur terra à Domino. Sic ergo in alijs locis scripturæ sacræ aliquando Spiritus sanctus verbis aliquādo factis sua secreta demonstrat. *Abraham autem consurgens mane.* Fuit enim motus pietate, & venit ad videndum quid factum fuisset de ciuitatibus, pro qbus Deum ante rogauerat. *Consurgens mane.* Idest in aurora sequentis diei, quia in præcedenti die steterant cū ipso illi tres Angeli, quorum duo declinauerunt Sodomam in vespere, & manserunt ipsa nocte cum Loth, & sequenti mane, destruxerunt ciuitatem. *Vbi steterat prius cum domino Deo.* Idest cum illo Angelo tertio, qui venerat ad nunciandum ei conceptum Sarræ, vocatur tamen dominus Deus, quia loquebatur in ꝑsona Dei, vt patet præcedēti cap. & erat iste locus vsq; ad quem venerat loquens Abraham cum Angelis, & docens eos iter, ex loco autem illo apparebat Sodoma, & Gomorrha, vt patet hic, quia ex hoc loco vidit

F Abraham nunc ascendentem fauillam de Sodoma, & quia ex illo loco videbant Sodomam, nec poterāt in itinere deuiare dimisit eos ibi. *Intuitus est Sodomam. & Gomorham* Idest locum, in quo fuerant istæ ciuitates, quia iam non erant. *Et vniuersam terram regionis illius.* Scilicet Seboim, & Adamam, & territoria istarum ciuitatum. *Viditque fauillam ascendentem.* Quia iam omnia arserant, vel fortè tunc ardebant.

Quomodo Abraham potuit mane videre ciuitates cōbustas.

Sed quomodo dicitur, quòd Abraham mane consurgens intuitus est istas ciuitates, quæ iam arserant: cum Angeli cœperant eas euertere post Solis ortum, vt patet supra? Dicendum, quòd Abraham citò surrexit ad videndum ciuitates, sed quia locus, vbi erat Tabernaculum suum, satis distabat à loco illo, à quo
G intuitus fuit Sodomam, ideo quando venit, iam Sol ortus fuerat, & ciuitates euersæ. *Quasi fornacis fumum.* Idest sicut fumum valde nigrum ascendentem de fornace laterum. Et videtur ex hoc, quòd adhuc non subuersæ fuerant ciuitates, sed tunc ardebant, quia postquam aqua cooperuisset terram non poterant fauillæ eleuari. Vel fortè dicendum, quòd locus ciuitatum, & propinqui territorij, quæ mari cooperienda erant, iam cooperta fuerant, sed fauillæ ascendebant de alia regione in circuitu, quæ arsit, & non submersa est, de qua nunc arbore gignuntur poma fumosa. *Cùm enim subuerteret Deus.* Cùm non signat hic quando, sed ante quam, quia liberatio Loth non fuit facta, quando destruebātur ciuitates, sed ante quam destrui
H inciperent, vt patet supra, scilicet. Non potero facere quicquam, donec ingrediaris illuc, idest in Segor. *Recordatus est Abrahæ.* Est modus loquendi humanus, quia Deus nihil recordatur, cùm nihil obliuiscatur, sed semper omnia actu scit, & assistunt ei in se ipso, sed dicitur recordari, quia tunc aliquid egit pro Abraham, ex quo videtur quòd licet Loth iustus fuerit, principaliter tamen liberatus fuit meritis Abrahæ: magna enim erant merita Abrahæ, nam non solum tūc Loth meritis eius liberatus est, sed etiam Rex Philistinorū, Abimelech, nam sic ei dixit Deus. Redde ei vxorem suam, quia vir Propheta est, & orabit pro te, & viues, si autem reddere nolueris scito, quòd morte morieris tu, & omnia quæ tua sunt. Et non solum
I isti qui tempore Abrahæ viuebant meritis eius saluati sunt, sed etiam illi, qui post eum fuerunt. Nam promissiones, quæ fuerunt in posteris completæ, ex meritis Abrahæ fuerunt completæ, vt patet supra 18. cap. Cùm dicit: scio ꝙ præcepturus sit filijs suis, & domui suæ post se, vt custodiant mandata domini, & faciant iustitiam, & iudicium, vt adducat dominus propter Abrahaam omnia, quæ locutus est ad eum. Ideo cum infra 26. cap. promitteret se Deus daturum Isaac, & semini eius terram Chanam, merita Abrahæ præposuit dicēs: Tibi & semini tuo dabo vniuersas regiones has complens iuramentum, quod spopondi Abrahā patri tuo. *Et liberauit Loth de subuersione urbium.* Idest, tulit eū de vna vrbiū illarum antequam subuerteretur. *In quibus prius habitauerat.* Idest in Sodomis. *Ascenditque*
K *Loth de Segor.* Segor est ad vnam partem vallis illius in ascensu montis, scilicet contra Occidentem: nam vallis Sodomorum est ad Orientem terræ promissionis, vt patet Nume. 34. cap. vbi ponitur mare salsissimum terminus ad Orientem, & illud mare est vbi ante erat Pentapolis Sodomorum, Segor autem erat in extremitate vallis apud radices mōtis veniendo ab Oriente versus Occidētē: ideo alijs subuersis nō subuersa fuit, nec territorium eius exustum, & ista ascensio fuit eadem die, qua intrauit Segor, & causa fuit timor, vt infra patet. *Et mansit in monte.* Qui est ad vnum latus illius vallis supra Segor. *Duæque filiæ eius cum eo.* Quia vxor iam fuerat versa in statuam salis.

Vbi sit Segor.

Sed

Quo vxor Loth versa fuerit in statuam salis.

Sed quæritur quando fuit vxor Loth versa in statuam Salis, an antequam intrarent Segor, an postquã exierunt. Si aliquis dicat, quòd antequam intrarent Segor, videtur litera in contrarium, quia vxor Loth conuersa fuit post se, vt videret destructionem ciuitatis, cuius voces audiebat. Sed dicitur supra festina, salua te in ea, quia non potero quicquam facere, donec ingrediaris illuc: ergo non incepit destructio donec intrauerunt Segor, ergo postquam intrauerunt Segor facta fuit statua salis, scilicet ad exitum. Sed & hoc non videtur posse stare, quia vt infra dicitur, Loth non exiuit de Segor, nisi quia timuit manere ibi postquam aliæ quatuor ciuitates subuersæ sunt. Sed vxor Loth conuersa est in statuam salis, quando istæ ciuitates destruebantur, & maximè videtur, quòd quando destrui incipiebant, attonita primis clamoribus pereuntium conuersa est in salis statuam, ergo necesse est, quòd ipsa fuerit mutata, antequam intraret Segor, vel postquã intrauit: nõ autem postquam intrauit, quia statua eius durat vsque hodie in loco, in quo conuersa est, & hoc ante introitum Segor, vt patet in libro de diuisione terræ sanctæ. Item quia quando Loth exiuit de Segor non facit mentionem textus, quòd ascenderint cum Loth nisi duæ filiæ eius: ergo vxor eius iam fuerat versa in statuam salis. Dicendum est ergo, quòd Loth vxor fuit mutata in statuam salis ante introitum Segor, & quando supra arguebatur, quòd dixit Angelus non potero quicquam facere donec ingrediaris illuc. Dico quòd non intelligitur donec intraret intra mœnia ciuitatis Segor, sed ꝙ intraret territorium Segor nõ intra mœnia eius, & hoc apparet ex motiuo Angelorum, ideo enim dixerunt, quòd non poterant facere aliquid, donec ingrederentur illuc, quia Sodoma cum toto suo territorio concremanda erat. Si ergo antequam exirent de territorio Sodomorum Angeli incepissent destruere regionem, intercepisset ignis iter Loth, & cremasset eos in medio, postquam autẽ intraret territorium non erat aliquod periculum, non ergo referebat magis incipere vastationem, postquã intrassent Segor, quàm postquam intrassent territorium Segor, inceperunt tamen Angeli quando erat Loth, & familia sua iuxta mœnia Segor circa portas ciuitatis, & tunc ad primos clamores pereuntiũ conuertens caput vxor Loth in statuam salis mutata est. Sed dices quomodo potuit Loth scire, quòd ciuitates erãt consumptæ? quia non poterat videre eas cum mandauissent Angeli, ne conuerteret vultum retrorsum.

Quomodo Loth potuit scire ciuitates consumptas ...

Respondetur, quòd Angeli mandauerant ne conuerterent vultum post tergum, dum ibant in itinere, & comburebantur ciuitates, ne doleret de pereuntibus, vel ne desideraret redire ad eripiendum res suas, & hoc bene custodiuit Loth: sed postquam combustæ fuerunt ciuitates, & ipse manserat in Segor, respexit, & vidit ciuitates submersas, & omnem circa regionem consumptam. *Timuerat enim manere in Segor.* Putauit enim, quòd sicut aliæ ciuitates consumptæ erant ita Segor consumenda esset, & non recordabatur in hoc Loth promissionis Angelicæ: promiserat enim sibi quòd saluaret ciuitatẽ, pro qua rogauerat ne subuerteretur, vel fortè non intellexit bene Loth, quia perterritus erat. Dicit hic Nicolaus, ꝙ exeunte Loth de Segor subuersa est, sed falsum est, vt probatũ fuit supra 14. cap. & vsque hodie manet illa ciuitas: & statua vxoris Loth ante introitum Segor venientibus de loco, vbi erat Sodoma, & circa mare, vbi fuerunt submersæ aliæ quatuor ciuitates, consistit Segor vsque hodie. *Et mansit in spelunca.* Idest in quadam spelunca, quæ erat in monte, ne ibi frigus eum inuaderet. *Pater noster senex est.* Volebat maior minori persuadere, quòd coirent cum patre suo, & vsa fuit ijs verbis.

A Sed ad quid dixit senex est, quia nihil videtur operari ista particula. Dico, quòd ista particula ponitur ad suadendum, quòd istud factum de concubitu paterno non deberet dilatari, quia cum Loth senex esset, cito moreretur, vel deficeret in eo vis generatiua. *Et nullus virorum remansit.* Putabant enim, quòd sicut tempore Noe mũdus vniuersaliter fuit destructus per aquam, ita nunc destructus erat per ignem, & sicut tũc Deus reseruauit Noe, & filios, & vxores eorum ad restaurãdum genus humanum: ita nunc Angeli Domini reliquerant ipsas, & patrem suum ad suscitandum genus humanum, & si alij viri remansissent, magis ipsæ voluissent de alijs concipere, sed putabant istam vastationem esse vniuersalem, sicut vastationem diluuij,

B quia ipsæ audierant duo iudicia, scilicet ignis, & aquæ vniuersalia esse, & in hoc intentio erat iusta, & pia, scilicet restaurare seculum, sed modus erat illicitus, scilicet coeundo cum patre, quia hoc nunquam licuit.

Quod autem non ex libidine facerent patuit, quia postquam quælibet earum vna nocte accessit ad patrem, & sensit se concepisse nunquam vlterius ad patrem redijt. *Qui possit ingredi ad nos.* Idest cognoscere nos carnaliter. *Iuxta morem vniuersæ terræ.* Idest sicut in vniuersa terra fit ad generãdũ. Nos enim ignoramus alium modum, per quem conceptio sit possibilis. *Veni inebriemus eũ vino.* Hoc fecerunt, quia si pater stetisset sobrius, nunquã ad hoc trahi potuisset, vt coiret cum eis, nec ipsæ præ verecundia, & timore talia patri suo auderẽt proponere, nunc autem quia magna tristitia

C repletus erat ex morte vxoris inconsueta, & ex destructione ciuitatis, faciliter inebriari poterat. Sed videtur quòd inebriare patrem fuit superfluum, nam inebriatio fuit, vt dormiret, sed sine hoc quòd inebriaretur dormiturus erat, ergo inutile hoc erat. Respondetur, quòd non fuit superfluum, quia filiæ volebant cognosci carnaliter à patre, ad hoc autem quòd aliqua mulier cognoscatur à viro carnaliter aperiendo claustra maximè quando virgines sunt mulieres, & claustra violenter rumpi debent, oportet, quòd ipse cognoscens vigilet, nam dormiens ad hoc vires non habet cum anima ad aliquem actum non intendat in somno præter quam ad naturales, vt digerere, & appetere,

Videtur ꝙ inebriari patrem sit superfluũ.

D sed non ad eas, quę organis operatiuis explentur, quia requirunt attentionem sicut coitus. Si ergo pater earum sobrius esset, dato quòd dormiret, cum ad coitũ euigilaret tactus ab aliqua filiarum suarum intelligeret, quæ esset, qui eum tangeret, & nullo modo talia ageret, immo ipsæ filię in periculo magno essent, quia pater intelligens earum infandam audaciam fortè occidisset eas, si autem inebriaretur dato quòd euigilaret cum ab aliqua earum tangeretur, quia tamen fumositates eleuatę à vino, & replẽtes cerebrum perturbabant phãtasiam, nõ posset iudicare quid hoc esset, quod faciebat: opportunum ergo valde erat illis patrẽ inebriare, quia alias nihil de eo, quod volebãt egissent. *Vt seruare possimus ex patre nostro semen.* Idest vt habere possimus filios à patre nostro. *Dederuntque bibere uinum.*

E Dicunt quidam Hebræi, quòd istud vinum miraculose factum fuit in spelunca, vt nascerentur duo populi, scilicet Moabitarum & Amonitarum. Sed hoc valde stultum & irrationale est, quia Deus nõ dat causam incestui, & alijs vitijs. Dicunt ergo aliqui, quòd filiæ Loth tulerunt de ciuitate Sodoma ea, quæ secũ apportare potuerunt pertinentia ad cibum, inter quę principaliter fuerunt panis, & vinum. Et fortè dici posset, & melius, quòd quando exierunt de Segor portauerunt abundantiam quantum potuerunt, cùm scirent se ituros in montem, in quo nihil horum reperturi erant: nam quando exierunt de Sodoma, non videtur quòd parauerint se ad exitum, quia cũ Angeli

Opinio Iudæorũ de vino dato Loth à filiabus.

sępe

ſepe dixerint Loth, vt exiret de ciuitate, & ipſe diſſimularet, vt aliquo modo parceretur ciuitati, Angeli appræhenderunt eum per manus, & filias ſuas, & vxorem, & duxerunt extra vrbem. Si autem Loth, & filiæ ſuæ aliquid pararent in ciuitate Sodoma ad exeundum, non diſſimularent exire, ſed exiſſent immediatè, nunc autem tam diu diſſimulauerunt, quouſque Angeli eos tamquam violenter de vrbe eduxerunt. Dicunt etiam, quòd in iſto potu miſcuerunt quædam habentia vim inebriandi, & mouendi libidinem, vt fortificaretur ſenex, qui triſtitia abſorptus erat. *Et ingreſſa eſt maior.* Prima nocte. *At ille non ſenſit.* Quando accubuit, nec quãdo ſurrexit filia: non manſit tota nocte filia cum patre in lecto, ſed ſolum cõcubuit, cùm autem ſenſit ſe concepiſſe ex vnico actu, vel ſaltẽ paucis, ſurrexit ne eam pater videret. Et videtur fuiſſe iſte concubitus in principio noctis immediatè, vt Loth dormire cepit, quia tunc multum ębrius erat, & dato quòd euigilaret, cùm tangeret, tamen nihil iudicaret perturbata phantaſia, & ſic neſciret, quæ eſſet fœmina, quam cognoſceret carnaliter, immo nec iudicaret ſe aliquam cognoſcere carnaliter: ſolet autẽ ebrietas durare vſque ad mediam noctem, vel paulo poſt ad minus ſecundum quantitatem vini ebibiti, & fumorum aſcendentium atque perturbantium. Si ergo poſt mediam noctem acceſſiſſent ad eum, quando iam ebrietas eſſet ebibita, & eſſet Loth ſobrius, aut in media nocte, vel paulo ante quando modicum de ebrietate reſtaret, mox vt euigilaret perpenderet quæ eſſet, quę eum tang ret, & tale facinus deuitaret: oportuit ergo iſtum cõ ubitum fieri cum inciperet Loth ingrauari ſomno i. principio noctis, & recaleſceret aſcendente magr. parte fumorum.

An vir dormiens cũ muliere coire poſſit.

Dicitur auter communiter, quòd vir non poteſt cognoſcere mulierem neſciens. Hoc autem ſi ſimpliciter ſic aſſumatur, falſum eſt, quia dicit ſanctus Thomas in quodam quolibeto, ꝙ quidam pater cognouit caſu filiam ſuam, & vterq; dormiebat, & filia cõcepit. Sed dicendũ, ꝙ iſta cognitio ſtat dupliciter, aut cũ apertione clauſtrorũ, in qua conſiſtit propriè carnis cõmixtio, aut ſine aperitione clauſtrorũ. Dico ꝙ bene põt quis cognoſcere fœminam ſiue virginẽ, ſiue corruptam, & quòd ſequatur cõceptus, & partus ſine hoc ꝙ genitale viri ſubintret genitale fœminæ. ſ. ſi cadat virile ſemen ſuper os matricis, quę vulua dr̃, & hoc ſiue per pollutionem nocturnam ſicut contingit de patre, qui cognouit dormiens, vt ait ſanctus Thomas in quolibet: ſiue forte per dæmonem incubum.

Alio modo contingit virũ cognoſcere fœminam per clauſtrorum apertionem, ita ꝙ genitale viri ſub introeat genitale fœminæ. Et hoc videtur ꝙ nõ poſſit fieri in dormiente, quia requiritur intentio dirigẽs organa executiua ad hoc, & maximè quando mulier cognoſcenda virgo eſt, quia debet fieri clauſtrorum ruprio, quæ eſt per quandam violẽtiam factam, & requirit laborem, in tm̃, ꝙ multi viri ſunt, qui fœminas virgines cognoſcere non poſſunt. Dicendum ergo, ꝙ vir verè dormiens fœminam virginem nullatenus cognoſcere poteſt clauſtra rumpendo: Loth autem cognouit filias ſuas, quæ virgines erant, vt ipſe ſupra dixerat, ſcilicet. Habeo duas filias, quæ nondum cognouerunt virum, educam eas ad vos: Et abutimini eis ſicut vobis placuerit. Et rupit clauſtra earum, quia iſto modo intellexerunt ſe filiæ Loth dormuiſſe cum patre, quia aliam cognitionem carnalem ipſę ignorabãt, nec ſi ſcirent curauiſſent de ea, quia non erat ſic in potentia earum cognoſci, ſed valde accidentale, & quod raro contingere poſſit. Etiam quia ipſe requirebant cognitionem carnalem ſecundum viam vniuerſæ terræ, ſcilicet rumpendo, vt patet ſupra in litera.

F Item dicunt quidam, quòd non ſolum cognouit quamlibet earum ſemel, ſed etiam pluries, licèt non multotiens, quia ipſe ſurrexerunt, & accubuerunt patre non vidente, quod eſſe poterat, quaſi vſque ad mediã noctẽ, in qua ebrietas euaneſcere ſolet ab ebrijs. Et ratio illorum eſt, quia non poteſt concipere mulier ex primo coitu, quo clauſtra virginalia rumpuntur: quare autem hoc ſit, ſatis apparet, ſi reſpiciamus, licèt cauſa ſit aliqualiter turpis, naturalis tamen.

Determinatio.

Dicendum ergo quòd, quando cognouit Loth filias ſuas, non dormiebat, & ipſe bene ſenſit carnẽ fœmineam apud ſe in lecto, & conuertens ſe ad mulierem cognouit eam carnaliter, quia tamen erat abſorptus ebrietate, non conſiderauit vtrũ eſſet vxor eius, vel non, nec recoluit vtrum fuiſſet vxor ſua mortua,
G vel non, nec cognouit vtrum fœmina ab ea cognita carnaliter virgo eſſet, an corrupta: & licèt Loth nihil horum ſenſerit, quia licèt non ſciuerit Loth, quòd filiam ſuam cognouiſſet, ſciuit tamen, quòd fuiſſet ebrius, & ideo debuiſſet ſequenti die a vino magis abſtinere, cum iam cognoſceret vires vini, ſed nõ fecit. Quia ergo antecedens fuit voluntarium, conſequens licet non cognitum fuit aliqualiter voluntarium, ſaltem non fuit inuoluntarium, ita quòd totaliter deſtrueret rationem peccati.

Quis magis peccauit, vel Loth, vel filiæ.

Sed quæritur, quis magis peccauit Loth, vel filiæ ſuæ. Alicui videbitur, quòd magis peccauerunt filiæ, quia voluntariè, & ex induſtria cum patre cubuerũt, pater autem ignorans fecit. Dicendum tamen, quòd magis peccauit Loth: immo ſecundũ quòd vult beatus
H Hieronymus, & Strabus, filiæ Loth non peccauerunt, Loth autem peccauit. Cauſa videtur, quia filiæ Loth non fuerunt motæ ad actum iſtum aliquo libidinis deſiderio, ſed ſola pietate reſtaurandi genus humanum, qui erat honeſtus finis, & ſi actus de ſe turpis erat, quia inceſtus, eius impietatẽ poſteritatis pietas, & affectus excuſauit. Hoc Hierony. Et magis hoc patet, quia ignorantia in eis fuit ſatis probabilis, ſcilicet, quia putabant totum mundum periſſe, ſicut viderãt illas ciuitates periſſe, & neſciebant aliqua loca illæſa eſſe. Sic enim ſupra dixerunt, nullus virorum remanſit in terra, qui ingredi poſſit ad nos ſecundum morẽ, vel viam vniuerſæ terræ. Etiam quia viderant, quòd Deus miſerat Angelos ſuos, & liberauerat eas de natione ciuitatum, putauerunt, quòd conſeruaſſet eas,
I vt in eis humanum genus cõſeruaretur, & quia Deus matrem earum occiderat, credebant, quod in hoc eis licentiam dediſſet, vt de patre ſuo ſemen ſuſciperent ſicut a principio licuit fratribus ſororibus copulari, ita hic liceret filiã copulari patri, quia maior neceſſitas erat, & hoc a Deo ſic factum eſſe putabant. Stra-

Opinio Strabi.

bus dicit, quòd Loth non excuſatus fuit propter duo, primo quia Angelo dicenti ei, quòd maneret in Segor, non credidit, & in hoc inceſtus occaſionem præſtitit, quia ſi mãſiſſet in Segor, cum ciuitas illa ſubuerſa non fuerit, filiæ eius ibi manentes non haberent occaſionem accedendi ad patrem carnaliter, cum alios
K viros viderent.

Secundo, quia inebriatus fuit, & in hoc futuro inceſtui locum dedit. *Nec quando ſurrexit.* Licèt pater non ſciuerit, quando filia accubuit, nec quando ſurrexit; ſciuit tamen, quando ſenſit carnem fœmineam apud ſe, & quando eam deflorauit. Sed deinde nondum ebibita ebrietate ſomno depreſſius non ſenſit eã ſurgere: *Ecce dormiui cum patre meo.* Ideſt ab eo fui carnaliter cognita: *Et dormies cum eo, ut ſaluemus ſemen de patre noſtro.* Patet in hoc, quòd cauſa dilatandi genus humanum, & non cauſa alicuius fędæ delectationis ad patrem acceſſerunt, quia ſi propter delectationem egiſſent, nõ dixiſſet immediatè maior ad minorem,

rē, vt dormiret cū patre, sed ipsa redijsset, vt magis delectaretur. Item quia postquam in duabus noctibus senserunt se de patre suo grauidas, nunquā accesserūt ad eum. *Conceperunt ergo duæ filiæ Loth.* Satis erat Loth dispositus, qui in senectute constitutus, vt supra dictum est, potuit duas puellas virgines deflorare, & vtranque immediatè grauidare. *Et uocauit nomen eius Moab.* Idest ex patre: est nomen compositum secundum Hebræos, & signat ex patre, & in hoc fuit ista maior inuerecunda, quia in nomine filij suam turpitudinem expressit, scilicet, quòd ex patre suscepisset eum. *Et uocauit nomen eius Amon.* Ista nō fuit ita impudens imponens filio suo nomen honestius, Amos. n. signat filium populi sui, idest parentelæ suæ, in qua poterat honestè concipere, sicut Sara de Abraham tamen erat consobrina eius, scilicet filia Aran, & soror Loth. Sciendum tamen, quòd licet scriptura mētionem non faciat, quia non curat de omnibus, tamē paulo post quam iste coitus, & inebriatio contigerūt Loth, & filiæ suæ, cognouerunt totam aliam terram saluam fore, & redierunt ad aliquam ciuitatem, & filię patri suo narrauerunt, quod contigit iuxta ordinē rei gestæ, & intentionem ad quam id fecerunt, & licet propter actus turpitudinem, & deformitatem cōsiderans satis Loth doluerit, postea tamen consolationem accepit. *Ipse est pater Amonitarum.* Ab istis duobus descenderunt duæ gentes, scilicet Moabitæ, & Amonitæ, quibus postea Deus bene fecit dans hostilem terram eis in possessionem sicut fecit filijs Israel, vt patet Deuter. 2. cap. quod refertur ad tempus, quo iste liber scriptus fuit, scilicet tempore Moysi, tunc enim Amonitæ, & Moabitæ erant duo populi satis multiplicati, vt patet in lib. Numeri, & Deuterono.

Notan.

De peregrinatione Abrahæ in Geraris, & de ablatione Saræ, & restitutione.

Cap. XX.

PROFECTVS inde Abrahā in terram australem habitauit inter Cades, & Sur, & peregrinatus est in Geraris. Dixitque de Sara vxore sua, soror mea est. Misit ergo Abimelech Rex Gerarę, & tulit eam. Venit autem Deus ad Abimelech per somnium nocte, & ait illi: En morieris propter mulierem, quam tulisti: habet enim virum. Abimelech verò non tetigerat eam, & ait. Domine num gentem ignorantem, & iustam interficies? Nonne ipse dixit mihi: soror mea est? & ipsa ait frater meus est? In simplicitate cordis mei, & mūdicia manuum mearum feci hoc. Dixitque ad eum Deus: Et ego scio, quòd simplici corde feceris, & ideo custodiui te, ne peccares in me, & non dimisi, vt tangeres eam. Nunc ergo redde viro suo vxorem, & orabit pro te, quia Propheta est, & viues. Si autem nolueris reddere, scito quòd morte morieris tu, & omnia quæ tua sunt. Statimque de nocte consurgens Abimelech vocauit omnes seruos suos, & loquutus est vniuersa verba hæc in auribus eorum. Timueruntque omnes viri valde: Vocauit autem Abimelech etiam Abraham, & dixit ei: quid fecisti nobis? quid peccauimus in te? quia induxisti super me, & super Regnum meū peccatum grande, quæ non debuisti facere, fecisti nobis. Rursumque expostulans, ait, quid vidisti, vt hoc faceres? Respondit Abraham: Cogitaui mecum dicens. Forsitā non est timor Dei in loco isto, & interficient me propter vxorem meam. Alias autem, & verè soror mea est filia patris mei, & non filia matris meæ, & duxi eam in vxorē. Postquam autem eduxit me Deus de domo patris mei, dixi ad eam: Hanc misericordiā facies mecum: in omni loco, ad quem ingrediemur, dices, quòd frater tuus sim. Tulit igitur Abimelech oues, & boues, & seruos, & ancillas, & dedit Abraham, redditque illi Saram vxorem suam, & ait: Terra coram vobis est, vbicunque tibi placuerit habita. Saræ autem dixit: Ecce mille argenteos dedi fratri tuo, hoc erit tibi in velamen oculorum ad omnes, qui tecum sunt, & quocunque perrexeris memento te deprahensam. Orante autem Abraham, sanauit Deus Abimelech, & vxorem, ancillasque eius, & pepererunt. Concluserat enim Dominus omnem vuluam domus Abimelech propter Saram vxorem Abrahæ.

PROFECTVS. Descripto qualiter se habuit Abraham proficiens ad proximum, hic describitur qualiter se habuit ad propriam domum, & hoc dupliciter. Primò qualiter se habuit ad vxorem. Secundò qualiter se habuit ad p̄lem cap. sequenti. Prima in quatuor partes. primo describitur Saræ sublatio. Secundò pro ista sublatione punitio, ibi. *Venit autem Deus ad Abimelech.* Tertiò p̄ iniuria facta satisfactio ibi. *Statimque de nocte.* Quartò pœnæ debitæ per orationem relaxatio, ibi. *Orāte autem Abraham.* Circa primum. *Profectus inde.* Idest à loco, in quo ante manebat, scilicet, in conualle Mambræ apud Hebron, & circa Pentapolim. Quare inde recessit? Dicunt Hebræi, quòd ideo recessit, quia multum diligebat hospitalitatem, & locus ille, in quo ante manebat, erat locus viatorum, quia erat circa Sodomā, & Gomorham, & alias ciuitates, ad quas magnus commeatus viatorum erat, quia terra illa abundantissima erat in omnibus, vt dictum fuit supra 13. cap. quia tota irrigabatur Iordane, & erat quasi Paradisus Domini venientibus in Segor, nunc autem destructis ciuitatibus, non erat aliquis transitus, nec hospitalitas: ideo transiuit ad aliam terram, in qua posset vti hospitalitate. Sed fortè dicetur, quòd hoc nō videtur sufficiēs, quia si propter solam hospitalitatem Abraham inde recessisset, iuisset ad aliquam terram conuicinam, in qua

Quare, & recessit in de. op nio Hebręorū

qua hoc leuiter operari posset, & non iuisset ad terrã talis Regis, in qua vxoris castitas poterat pati dispendium sicut in Aegypto fuit, & quia ad Aegyptum nõ accessit propter hospitalitatem, sed propter famem, ita etiam videtur, quòd iuisset in Gerara. Sic etiam postea Isaac descendit in Gerara propter famem, vt patet infra 26. cap. Respondetur, quòd bene poterat esse, quòd Abraham descendisset propter aliquam aliã causam, quàm propter hospitalitatem, quia Gerara est in terra promissionis, sicut terra, in qua ante manebat, & ideo securus ad illam transibat sicut erat in alijs terris, in quibus peregrinabatur, & licet Abraham mandauisset vxori suæ, quòd ad quamcunque terram pergerent, semper se vocaret sororem eius, & non vxorem, vt infra patet, tamen non erat ibi multa causa timendi specialis magis, quàm in alijs partibus terræ promissionis. Quod autem obijcitur de Aegypto non est simile, quia est Aegyptus extra terram promissionis, & etiam gens illa multum feruet libidine, causa autem supra 12. cap. assignata fuit. *In terram Australem.* Gerara est terra Australis, & potest vocari Australis dupliciter, vel respectu terræ totius Chanaam, vel respectu terræ, in qua ante morabatur Abraham. Est autem Gerara australis respectu terræ promissionis, quia est in latere Meridiano terræ illius contra terminum Aegypti, & patet per id quod subditur, scilicet quòd Gerara sit apud Cades, & Sur, sed ista duo sunt deserta, per quæ venerunt Israelitæ de terra Aegypti de deserto Sur. patet ex Exo. 15. cap. Cum dicitur tulitque Moyses filios Israel de mari rubro, & duxit illos per desertum Sur, de Cades patet, quia venerunt ad eam secundo anno, quo fuerunt in deserto post exitum de Aegypto, vt patet Nume. 13. & 14. & deinde steterunt ibi tricesimo quarto anno, vt patet Num. 20. Etiam quia vt patet Exo. 13. cap. via vicina terræ Chanaam de Aegypto est per terrã Philistin. Item quia dicit Paulus Orosius primo lib. de Ormesta mundi, quòd Aegyptus inferior habet ab Oriente Arabiam, & Palestinam, & sic Palæstina tangit Aegyptum, vel potest vocari australis respectu terræ, in qua ante habitauit Abraham, scilicet in conualle Mambre, quia ista terra est in medio sortis Iudæ, vt patet Iosue 15. cap. possessio autem Iudæ est tota terra australis, vt patet eod. cap. Est ergo Gerara magis australis, cum sit magis contra Aegyptum, & in terminis terræ promissionis, vt patet supra cap. scilicet facti sunt termini Chanaam venientibus à Sidone Geraram, donec ingrediaris Sodomam. Cum ergo ponatur ibi Sidõ, vt terminus Aquilonaris, & Sodoma, vt Orientalis, & Gerara, vt australis, sequitur, quòd magis australis sit quàm Hebron, vel aliqua terra de partibus Chanaam. *Habitauit inter Cades, & Sur.* Cades est locus in deserto Pharam, in quo sitiẽtes filij Israel petierunt aquas, & exasperauerunt Moysen, & Aarõ, & fecerunt eos peccare, licet adduxerint aquam de petra, vt patet Num. 20. cap. & iste locus vocatur Cades barne: Sur est solitudo contra terminos Aegypti inter Cades, & Barad, ista solitudo vocatur alio nomine desertum Etham, quod est coniunctum terræ Aegypti, & patet quia Exo. 15. cap. dicitur, quòd tulit Moyses filios Israel de mari rubro, & ingressi sunt in desertum Sur, & Num. 33. cap. dicitur, quòd transeũtes filij Israel per mare rubrum ambulauerunt per desertum Ethan. Si autem ista deserta non essent idem, non posset stare litera, cum vtraque dicat, quòd egressi de mari rubro venerunt per desertum Sur, vel desertum Ethan. Item quia Exo. 15. cap. Dicitur, quòd post mare rubrum venerunt in desertum Sur ambulaueruntque tribus diebus per solitudinem, & Num. 33. cap. dicitur, profecti de mari rubro ambulauerũt

Quid sit Cades.

Sur qualis.

F tribus diebus per desertum Ethan: ergo idem erat.

Item quia Exo. 15. cap. Dicitur, quòd postquam ambulauerunt tribus diebus per solitudinem Sur, & nõ inuenerunt aquam, castrametati sunt in Marath. Nume. 33. cap. dicitur, quòd profecti de deserto Ethan venerunt in Marath. Nicolaus tamen dicit Exod. 14. ꝙ non sit idem Sur, & Marath, vt patet in argumento suo ibidem, sed necessario cogetur confiteri esse idem, de quo Exo. 14. magis dicemus. *Et peregrinatus est in Geraris.* Idest in terminis Geraræ, sicut dicimus in Ierosolymis, idest in terra Ierusalem. *Dixitque de Sara vxore soror mea est.* Quia timuit mori propter illam, vt infra patet. *Misit Abimelech Rex Geraræ.* Homines suos ad Abraham, vt daret sibi illam sororem suam. *Et tulit eam.* Quia licet Abraham inuoluntarius esset, non

Opinio Nico. de Sur refellitur.

G poterat tamen recusare, quia dixerat eam esse sororẽ suam. Sed dices non videtur rationale, ꝙ Abimelech tulerit Saram, vt esset vxor eius, vel concubina, quia Reges numquam accipiunt de mulieribus alienigenis, nisi propter magnam pulchritudinem, & fœcunditatem. i. quia est disposita ad concipiendum, & faciẽdum bonos fetus. Sara autem neutrum horum habebat, quia iam erat nonagenaria, vt dictum fuit supra 17. cap. & desierant muliebria fieri, vt patet supra 18. cap. Ideo nec pulchritudo, quæ per vetustatem excluditur, nec fœcunditas ei inesse poterant, nullus ergo Rex debuisset eam ad aliquid diligere. Respondetur secundum Hebræos, ꝙ Sara talis erat, qualis amari potuisset, quia in tota vita sua remãsit in ea carnis tene-

H ritudo, & leuitas, & viuacitas coloris, quæ faciunt pulchritudinẽ. Et hoc potuit esse in ea propter duo, aut propter sanctitatem, aut quia non pepererat, nec nutriuerat, & erat bonæ cõplexionis, partus aũt, & nutritio paruulorũ fœminas cito inueterat, & oẽm pulchritudinem tollit, sic & legit de Moyse Deut. vlti. cap. ꝙ cum esset centum, & viginti annorum non caligauit oculus eius, in Hebræo dicit non est offuscatus color eius, vel oculus, quia vnum nomen Hebraicũ est cõe ad oculũ, colorem, & fontẽ. Sic etiã habet de Caleb, ꝙ eadẽ fortitudo bellica, quæ erat in eo, qñ erat annorũ quadraginta quatuor fuit qñ erat annorum octoginta quinq; , vt patet Iosue 14. cap. Quod aũt Deus

I hoc concesserit Saræ in tanta ætate, satis est rõnale, quia sicut robur corporis, ita pulchritudo quoddã Dei donũ est, & sicut illud dat, ita istud. *Venit autem Deus.* Hic ponit secundũ. s. ablationis Saræ punitio, & antequã Deus per somnium manifestaret Abimelech, incideret ipse in quãdã magnã ægritudinem immediatè, vt venit Sara, & desperãtibus medicis de eius salute Deus per somnium ei locutus fuit, ꝙ ista contingebant ppter vxorẽ peregrini, quã violenter tenebat, & ꝙ nisi redderet moreretur, & terribiliter Deus ei cõminatus est: ante q̃ Deus appareret Abimelech percusserat familiã eius cõcludendo oẽm vuluã domus Abimelech. s. ne mulieres domus suæ laborantes in partu parere possent. Et sciendum quòd, vt textus innuit immediatè, vt capta fuit Sara Deus percussit Abimelech ne tãgeret Saram, & cito liberauit eum, non enim permãsit tãto tempore in domo Abimelech, sicut alia vice

K manserat in domo Pharaonis.

Ratio est, quia Sara tunc nouiter conceperat, & si ibi magno tempore permansisset appareret vterus eius tumens, & fuisset hoc valde inhonestum Saræ, & Abrahæ, & depræhendisset Abimelech mendacium Abrahæ turpiter, & fortè contra eũ aliqua attẽtasset, ex quo etiã patet, ꝙ immediatè post Sodomæ euersionem venit Abraham in Gerara. Et cum dictũ fuerit supra 18. cap. ab Angelo, quòd post vnũ annum Sara filiũ haberet, & hoc fuit dictũ vna die anteq̃ subuerteretur Sodoma, vt patet eod. cap. Ergo si moratus fuisset

fuisset per aliquot dies descendere in Gerara, quando illuc iret, vterus Saræ iam intumesceret, & sic nullo modo vellet accipere Abimelech Saram cum videret eam prægantem, sed nunquam deprǽhendit Abimelech Saram esse prægnantem, nec qñ recessit, ergo modicum post subuersionem illarum ciuitatum quatuor venit, & modicum cum Abimelech moratus est. Sed fortè dicetur, quòd ista non euenerunt seriatim, sicut narrantur, quia non semper res narrantur eodem ordine, quo geruntur, vt patet in multis locis, potuit ergo hoc esse ante subuersionem Sodomæ, vel post magno tempore, postquam recessit, & genuisset Isaac. Sed hoc non potest stare, non enim potest dici, quòd hoc contigerit post natiuitatē Isaac, quia semper habitauit Abraham in Bersabee post natiuitatem Isaac. Sed quando Abraham venit ad Abimelech nondum moratus fuerat in Bersabee, quia locus iste est in terra Philistinorum, vt patet cap. sequenti, quæ erat sub dominio Abimelech, vt patet ibidem. Item non est probabile, quòd ista contigerint post natiuitatem Isaac, quia tunc cognosci posset, vtrum Sara esset vxor Abrahæ, an non.

Quo tempore hæc cōtigerūt.

Item nunquam debet ordo scripturæ credi mutatus, nisi propter aliquam necessitatem, alioquin nulla certitudo teneretur in ordine rerum gestarum, quod absurdum est, sed supra posuit promissionem prolis ad Abrahaam deinde cap. sequenti, ponitur complementum huius, ergo hoc, quod interponitur videtur, quòd pertineat ad tempus intermedium, cum non videatur aliud congruentius, ad quod possit hoc pertinere. Nec potest dici, quòd hoc acciderit ante subuersionem Sodomæ, quia ante subuersionem Sodomæ manebat Abraham in conualle Mambre, vt patet supra 14. cap. Et quando fuit destructa ibidem manebat, patet supra 18. cap. Quia quando Angeli venerunt ad destruendum Sodomam in specie virorum Abraham iuit cum eis ostendens viam, quo vsque viderent Sodomam. Item alia die quando destructæ fuerunt ciuitates, surrexit Abraham manè, & venit ad contemplandum ciuitates, & tunc ardebant, vt patet supra præcedenti cap. Sed in principio huius cap. dicitur quòd inde profectus fuit Abraham veniens in Geraris, idest de loco, in quo ante manebat, scilicet in conualle Mambre. Ergo necessario dicendum est, quòd fuit post euersionem Sodomæ, & ante natiuitatem Isaac tempore, quo Sara grauida erat portans in vtero Isaac, & sic non est aliqua anticipatio, vel recapitulatio, sed rectus ordo seruatus est. *Ad Abimelech per somnium nocte*. Hoc erat quando Abimelech infirmitate grauatus erat, & à medicis desperatus. *Et ait illi*. Nunquid Deus, vel Angelus loco Dei locutus fuit Abimelech, videtur quòd sic, quia alias litera falsa est.

Respondetur, quòd non fuit hic aliqua realis verborum prolatio, nec realiter aliquid audiuit Abimelech, quādo ergo dicitur. *Ait illi*. Dico, quòd hoc fuit secūdum quòd litera declarat, scilicet per somnium, est enim somniū, vel aliqua imaginaria sensatio facta dum dormimus. Somnus aūt est ipsa dormitio, cū aūt dormimus impossibile est fieri sensationem per aliquos sensus exteriores, quia ad causandam visionem, vel auditionem requiritur actualis conuersio animæ ad sensationem, & ideo videmus aliquando contingere, quòd aliqui homines habentes oculos apertos, & nullo modo impeditos aliquid ante se positum nō vident, & tamē ipsa species visibilis multiplicatur per medium, quod est in ipsa pupilla, quia tamen anima non se reflectit super ista, non patitur ab aliquo istorum, & tunc nulla facta mutatione in corpore secundum locum, vel secundum situm, & manente oculo aperto, vt ante, si anima relaxetur ab illa consideratione, in qua ante erat, incipiet videre visibilia, quæ ante non videbat.

Patet hoc manifestius in raptu, quia quandocunque anima rapitur, semper rapitur ad magnum intelligibile, & cum tota intendat illi, nullo modo intendit operationibus organicis animalibus, vel naturalibus, & ita videtur mortuum corpus, licèt anima intra corpus sit, vt quando Paulus raptus fuit ad intelligendam, & contemplandam clarè diuinam essentiam, quia tantum intelligibile, & tali modo maximam attentionem requirebat, maxima autem attentio est, quando potentia totaliter intendit in suum obiectū, & in nihil aliud. Oportuit ergo, quòd anima Pauli soli diuinæ essentiæ contēplandę intenta nihil circa corpus operaretur, & ita videretur mortuus, & nesciret vtrum in corpore, an extra corpus, & sic dixit ipse beatus Paulus 2. ad Corinth. 12. ca. Scio hominem in Christo ante hos ferè quatuordecim annos, siue in corpore nescio, siue extra corpus nescio, Deus scit, raptum huiusmodi vsque ad tertium cœlum, & scio huiusmodi hominē, siue in corpore, siue extra corpus nescio, Deus sit, quia raptus est in Paradisum, & audiuit archana verba, quæ non licèt homini dicere. Si autem anima aliquo modo potuisset intendere tunc corporalibus operationibus, non esset maxima attentio. De ijs autem magis dictum fuit Nume. 12. ca. de generibus prophetiæ, & ibi vide. Non potuit ergo Abimelech videre, vel audire dum dormiret. Sed tūc dormiebat, quia dicit litera per somnium, ergo non audiuit realiter. Sed factum sic, quòd dum dormiret Deus mouit phantasiam suam formando imagines Dei apparentis, & verborum, quæ dicebantur, & talis verborum prolatio imaginaria vocatur hic dicere. Sicut nos videmus in somnis, & nobis apparet, ꝙ verè audimus, & si natura tantam mutationem facere potest per naturales species phātasticas, quid Deus agere poterit per species, quas impresserit phantasiæ? quia tantum illæ erunt motiuæ ipsius phātasiæ, quòd ipsa sensatio imaginaria modicum videatur distare à sensatione vera, & reali: & ita erit certum illud, quod isti taliter repręsentatur, quasi si auribus audiret, aut oculis videret. *En morieris propter mulierem, quam tulisti*. Sed quæritur nunquid istud fuit mendacium, quia nō sic contigit, vel quia sic Deus agere non intendebat? Dicet fortè aliquis, quia ista non fuit determinatio diuinæ voluntatis, sed fuit ostensio eius, quod causa particularis requirebat, scilicet peccatum Abimelech. Vnde non intendebat Deus dicere, quòd certè moreretur, sed quòd peccatum suum, scilicet, quia tulerat mulierem, vt dicitur in litera merebatur, vt moreretur. Sic enim dicitur de Ezechia rege, quādo Deus dixit ei per Isaiam dispone domui tuæ, quia morieris, & non viues, vt patet 4. Reg. 20. & Isaiæ 38. capit. non intelligebatur tamen, quòd Deus dicebat eum esse certè moriturum, sed quòd causa naturalis inferior, scilicet infirmitas sua exigebat, ꝙ ipse moreretur; de quo magis diximus Deuteron. 18. ca.

Ratio dicti.

Determinatio veritatis.

An Deus mendaciū dixerit mortē Abimelech nō sequuturā pdicendo.

Et adhuc confirmatur hoc, quia in fine capituli dicitur, quod orante Abraham pro Abimelech liberatus est, ergo videtur, quòd ante promerebatur mortem, & si non orasset Abraham, mortuus fuisset.

Sed hoc non potest stare, quia non fecerat Abimelech aliquod peccatum, quod requireret, quòd moreretur, non est ergo dicendum, quòd Deus ostendebat ei, quod secundum causam particularem moriturus esset. Patet, quia Abimelech dixit in simplicitate cordis mei, & in puritate manuum mearum feci hoc, & Deus hoc confirmauit subiungens: ego scio, quòd simplici corde feceris, & ideo custodiui te, ne peccares in me, & ipsa litera manifestè decla-

declarat eum non peccauisse, cum dicit: Et ideo custodiui te, ne peccares in me. Si ergo non peccauit, non merebatur mortem secundum determinationẽ particularis causæ, qa causa mortis est ipsum peccatũ.

Et exemplum de Ezechia non est simile, quia ibi suberat aliqua causa naturalis particularis, quæ exigeret mortem Ezechiæ, scilicet, ægritudo magna, in Abimelech, autem nihil, vt dictum est. Nec valet cõfirmatio, quia oratio Abrahe fuit ad soluendum Abimelech ab infirmitate, qua tenebatur ipse, & domus sua, & non ad liberandum ipsum à sententia mortis, & hoc patet, quia infra dicitur, quòd orante Abraham, sanauit Deus Abimelech, & vxorem, & ancillas, & pepererunt. Dicendum ergo, quòd ista verba non exprimebant determinationem voluntatis diuinæ, nec aliquam causam inferiorẽ naturalem, vel spiritualem inductiuam, vel promeritoriam mortis, sed solum dicebantur comminatoriè. *En morieris propter mulierem quam tulisti.* Scilicet, si nõ reddideris eam. Vel potest dici, quòd licet non esset aliquod peccatum istius, propter quod iste deberet mori, vt Deus protestatus est, erat tamen inflicta ei aliqua infirmitas, vt redderet Saram, ex qua si permitteretur à Deo, naturaliter mortuus fuisset, ista autem infirmitas non fuit inducta naturaliter, sed à Deo inflicta, non tamen fuit inflicta propter aliquod peccatum commissum contra Saram, sed quia Abraham patiebatur iniuriam ob mulierem, non enim verè faciebat iniustum Rex Abrahę, quia non putabat esse vxorem, neque ex hoc merebatur pœnam; Deus tamen dat pœnas, vt ei placet, & aliquando punit homines in vno facto innocẽtes propter peccatum, quod olim commiserunt, tunc puniuntur, cum tunc peccatum non egerint; & homines putant eos in illo actu deliquisse. Et sic multi delinquentes existimantur, qui non fuerunt; magna tamẽ est Dei iustitia, qa licet ipsi tunc qñ deliquerint, meruerunt puniri, & non puniuit, tamen alias quando crederent nõ deliquisse tunc punit. Potuit esse ergo, quòd Abimelech meruerit puniri ob aliud delictum, & non punitus fuit; & nunc puniuit eum Deus propter Abraham, commutando punitionem vnius delicti ad alterum. Iudices autem humani istam cõmutationem facere nõ possunt, scilicet, quòd puniãt vnum hominem, quem sciant olim deliquisse, & tamen non accusatum de illo crimine, si nunc accusetur de alio, quod falsè obijcitur secundum rem, nec etiam testibus comprobatur. Et ratio est, quia iudicibus humanis non totus status hominis iudicandus committitur, sed casus particularis, Deus autem totã vitam iudicat, cum homo totaliter ordinetur in Deũ, & non eodem modo in communicationem politicam, maximè quia in communicatione politica puniuntur delicta ad conseruationem status politici, perditur autem status politicus ex perditione suarũ partium, quæ sunt singuli ciues, cum constet ex his partibus, perditur etiam quando agitur contra publicam honestatem, aut vtilitatem dato, quòd contra nullum de ciuibus agatur. Quædam autem sunt vitia, quæ nõ sunt contra aliquam partem ciuitatis, scilicet, quòd infligatur damnum, aut iniuria alicui ciui, nec sunt cõtra publicam honestatem, sicut quòd aliquis cibis immoderate vtatur, aut potibus, vel quòd proximũ suũ non diligat, vt mandat lex diuina, vel quòd concupiscit res alterius, ideo iudices humani in politia ista nõ puniunt, dato quòd constent publicè. De his autem, quæ sunt contra aliquem de ciuibus, aut contra vtilitatem, vel honestatem Reipublicæ iudices humani iudicant, sed non sine accusationibus, & probationibus. Nam dato, quòd iudici constet alicuius pecatũ non iudicialiter, sed quia ipse, vt singularis persona vi-

Determinatio Authoris.

Quõ quandoq; Deus innocẽtes in aliquo delicto punit.

Quo modo iudex debet sententiã ferre secũdum allegata, & ꝓbata.

F dit eum, condemnare non potest, si ab aliquo non accusetur; quia licet publica honestas esset crimina non manere impunita, tamen si daretur, quòd sic iudices videntes aliquod crimen fieri, vt singulares personæ possint condemnare propter illud, esset occasio magnorum malorum, scilicet, quòd ipsi iudices calumniari possent cuicunque vellent, sicut illi duo seniores iudices Israel in Babylone accusauerũt Susanam, & condemnauerunt eam, vt personæ publicæ, cum ipsi dixissent vidisse crimen eius, vt personæ priuatæ, & tamen mentiti sunt, & eam iniustè condemnauerũt, nisi Deus occurrisset, vt patet Danie. 13. cap. Si autem tunc non licuisset iudici condemnare aliquem ex sua accusatione, sed ex accusatione alicuius alterius, non potuissent illi seniores condemnare Susanã.
G Etiam si iudicibus concederetur punire posse aliquẽ de crimine, quod olim egerat, quando nunc de alio accusatur, quod non constat, esset locus affectionis, & plenus iniurijs multis. Iura autem humana magis voluerunt aliqua peccata impunita relinquere, quàm ad iniustè puniendum occasionem tribuere, ideo non solum hoc, sed etiam si aliquis iudex aliquem accusare vellet qualitercunque, & delictum testibus comprobare, non permitteretur iudicare sententiando in eadem causa, quia euidens præsumptio est, quòd ille, q alterum de crimine accusat, vellet illum punire, & sic semper esset suspecta sententia, quia aliquo modo posset cauillare, vel testium attestationes peruertere.
H Si ergo iudex contra aliquem causam habeat, deponat habitum iudicis, & coram quouis alio litem agat, iura namque volũt iudicem ad neutram partium esse magis affectum, faciliter enim quilibet in illud tẽdit, ad quod aliqualiter affectus est. Sic ergo infirmitas inflicta Abimelech non poterat curari, nisi à Deo precibus Abraæ curaretur, & huic consonat dictum Iosephi, scilicet, quòd medicis desperãtibus de salute Abimelech apparuerit ei Deus dicens ista, scilicet. *En morieris, quia tulisti vxorem.* Idest licet tu non peccaueris in hoc, ego tamen inflixi tibi infirmitatem; de qua morieris, quia tulisti vxorem peregrini, nisi ipse pro te orauerit, & hoc est, quod infra dicitur, nunc ergo redde vxorem viro suo, quia Propheta est, & orabit ꝓ
I te, & viues. *Habet enim virum.* Et ideo nefas fuit tollere eam viro suo. *Abimelech verò non tetigit eam.* Etiam quãdo alia vice capta fuit, vt esset vxor Pharaonis, nõ fuit tacta, sed non curat ibi textus dicere vtrum tacta fuerit, vel non: hic autem multum insistit in hoc; & ratio est, quia postquam exiuit Sara de domo Abimelech quasi per octo, vel septem menses peperit Isaac: & ideo si scriptura hoc non expressisset, poterat dici, quòd Isaac non erat filius Abrahæ, sed filius Abimelech, vel alicuius de seruis suis, quãdo autem exiuit de domo Pharaonis, non referebat dicere hoc, quia tũc non peperit, nec concepit, & nunc factum est. *Domine mi.* Idest nunquid gentem ignorantem, & iustam interficies? quasi dicat, non est iustum. Aliqui libri habent. *Gentem ignorantem, & iustum interficies?* Et tunc. *Gentem ignorantem.* Refertur ad familiam Abimelech. *Et iustum.* Refertur ad ipsum Abimelech. Sed vbique
K est eadem sententia. *Gentem ignorantem.* Idest me, & meos, qui ignoranter hoc fecimus: non enim putauimus eam esse vxorem illius, cognouit autem Abimelech per accidens Saram esse vxorem Abrahæ, scilicet, quia cognouit hãc, & hæc erat vxor Abrahę: ergo cognouit vxorem Abrahæ, sed cognitio per accidens non causat voluntarium, vt patet 5. Ethi. *Et iustam.* Iustus dicit rectitudinem voluntatis in committendo, vel destribuendo, & quia Abimelech, & serui eius non habuerunt malam intentionem, cũ acceperunt Saram. s. fornicandi, vel adulterandi, sed solũ accipiendi

Cap. 9.

cipiendi eam in vxorem regis putantes non esse coniugatam: ideo iusti vocantur. *Nonne ipse dixit mihi soror mea est, & ipsa ait frater meus est?* Quasi dicat ex cōcordi confessione amborum ego habui iustā causam ignorantiæ. *In simplicitate cordis mei.* Idest corde recto, & simplici accipiebam eam credens eam esse sororem eius, fuisset enim cor duplex, si sciens quòd esset vxor sua, accepisset eam publicè quasi fingens, quòd esset soror eius. *Et munditia manuum mearum.* Idest, quia mundus fui in accipiendo eam, scilicet, quia nunquam tetigi non debes ergo me occidere. *Vel immundicia manuum mearum.* Scilicet, quòd ad actum licitum accipiebam, scilicet vt esset vxor mea, & non in concubinam, vel aliter tractandā: iustus ergo totaliter erat Abimelech, quia iustitiæ actus aut bonitas eius simpliciter consistit in duobus, scilicet in actu interiori affectionis, vt si rectum iudicium sequentes rectè eligimus, & in exteriori excutione si secundum iudicatum & electum executio subsequatur, vtrunque autem habuit Abimelech: primum cum dicitur in simplicitate cordis mei, idest, quia ad bonum finem accipere eam elegi: & non in concubinam, vel ad illudendum ei. Secundum, quia ita executus est nō accedens vsque huc ad eam carnaliter, quia nondum eam in vxorem acceperam, sed expectans vsque in posterum, & sic Sara mūda euasit.

Iustitiæ actus in duobus cō sistit.

Sed dices nunquid in his loquebatur Abimelech verè? Respondetur, quòd nihil loquutus est, sed sicut supradictum fuit, ista fiebant in somnijs. Sicut ergo Deus locutione imaginaria loquebatur ei imprimens species in phantasia hoc signantes: ita impressit alias imaginarias species, per quas videbatur sibi quòd respondebat Deo ista, quæ dicuntur hic.

An Abimelech verè loquebatur nihil quæ dicebat.

Et si dicas si ista non fiebant verè, quomodo post ista surrexit immediatè Abimelech, & nunciauit seruis suis? Respondetur, quòd vt supradictū est, istę species adeo impressę tantum mouebant phantasiam, quòd videbatur sibi verissimè sentire: & sicut euenit in quibusdam somnijs contingētibus à naturali causa, quod aliquando sunt somnia ita terribilia propter magnam immutationem specierum, quòd compellunt ad veras lachrymas, & tanta angustia aliquando sequitur, quòd anima nō potens huiusmodi labores sustinere, excitatur incipiens operari per organa: cuilibet enim ista sepissimè cōtingunt. Sic ergo fuit in Abimelech, quòd magnus motus phantasticus valde terribilis, scilicet mortis comminatorius coegit eum excitari. *Ego scio, quòd simplici corde feceris.* Quasi dicat, ego quidem Deus, & cognosco renes & corda, vidi intentionem tuam rectam. *Et ideo custodiui te, vt non peccares in me.* Idest, quia vidi te bonam intentionem habere, dedi tibi gratiam, vt non coires cum ista muliere, & peccares. Ex ista litera clarè elicitur, quòd sicut vnus homo peccans per illam malam operationem demeretur, ne à Deo adiuuetur, & quòd cadat in aliud peccatum, ita vna bona operatio meretur, quòd Deus conseruet operantem, ne cadat in peccatum, sed confortetur ad aliam bonam operationem. *Et non dimisi te, vt tangeres eam.* Scilicet affligendo te infirmitate, quę erat occasio, ne eam tangeres, vel dando tibi intentionem ne eam cognosceres, licet si Abimelech eam cognouisset non peccabat in hoc: quia eam, vt vxorem suam cognosceret. *Nunc ergo redde vxorem uiro suo.* Idest vsque nunc potueras eam sine peccato cognoscere, & tenere, quia ignorabas esse maritatā. *Nunc autem.* Idest, quia cognoscis eam nunc esse maritatam non est tempus tenendi eam, sed redde viro suo. *Quia Propheta est.* Hoc ponitur propter duo. Primò, quia fortè Abimelech diceret Deo: domine ipse nollet eam recipere, sed odio habebit putans, quòd ego cognouerim

A eam, ad hoc respondet Deus dicens, quòd non formidet eam dare illi, quia vir eius Propheta est, & cognoscit per spiritum quòd tu non tetigeris eam: & ideo libenter recipiet. Vel dicitur. *Quia Propheta est.* Ordinādo cum sequentibus, & ipse orabit pro te, vt remittatur tibi, & exaudietur à Deo, quia vir sanctus, & Propheta est. Propheta dupliciter dici potest, vno modo pro illo, cui aliqua à Deo reuelantur hominibus publicanda, & sic nos communiter Prophetam vocare consueuimus, & hoc modo Isaias, Ieremias, & cæteri, quorum libros habemus Prophetæ à nobis vocātur.

Secundum Propheta dicitur as: Primo. Secundo.

Alio modo accipitur Propheta pro illo, qui à Deo aliquas reuelationes accipit, & cum Deo loquitur, licet hominibus nihil eorum, quæ audit à Deo denunciet, & sic vocatur hic Abraham Propheta, quia Deus ei frequenter loquebatur, vt patet supra 12. 13. 15. 17. 18, & infra 22. cap. & hoc modo vocatur Maria soror Moysi, & Aaron prophetantes, vt patet Exo. 15. cap. Nam ab ipsa nihil prophetatum in libris accepimus, tamen Num. 12. cap. Dicunt ipsa, & Aaron, quòd eis Dominus locutus est, & hoc modo vocatur Iosue Propheta, quia Deus ei frequenter loquebatur, vt patet Iosue primo, & 3. & in multis locis. Dicitur autē de eo, quòd est Propheta, Eccle. 46. cap. Scilicet Fortis in bello Iesus Naue successor Moysi in Prophetis magnus secundum nomen suum, licet de Iosue posset dici aliquo modo, quòd esset Propheta primo modo, quia populo loquebatur aliqua de eis, quæ Deus dicebat ei. *Orabit pro te.* Scilicet ne Deus imputet tibi hoc ad peccatum. *Et uiuens.* Idest non morieris de infirmitate hac, quam tibi inflixi, quæ tanta erat, vt naturaliter ex ea mori deberes. *Scito, quòd morte morieris.* Idest etiam si alia plaga non apponatur tibi, ea, quam pateris sufficit tibi ad mortem. *Et omnia quæ tua sunt.* Non solum punitur Princeps pro peccato suo, sed etiam populus, & maximè familiares sui. Causa autem duplex est: vna quòd peccatum Principis aliquo modo est peccatum subditorum, cum ipsi possent Principē ad contraria mouere, & si negligant peccant: & hoc verum est quantum ad peccata publica: vt scilicet, quòd Princeps aliquem rebus suis iniustè priuat, vel eum occidit iniuste: de peccatis autem priuatis nihil attinet, scilicet de illis, quę intra se Rex committit, & nulli patent, vel de his, quæ ad alterum non sunt, vt inuidere, superbire, & in cibo delectari. Alio modo, quia populus aliqualiter est Principis, ideo sicut interdum homo perdit res suas propter peccatum, ita proportionaliter populus punitur propter Regem.

Duplex causa punitionis subditorū pro Principe.

Etiam quia propter peccata subditorum interdum eorum prælati mali sunt, ideo peccata dominorum interdum redundant in subditos quātum ad pęnam. *Statimque de nocte consurgens.* Hic ponitur iniuriæ satisfactio, & in hoc satisfecit Deo, ei confestim obediendo. Satisfecit etiam Abrahæ, ei munera tribuendo, quia licet non fuerit grauiter culpabilis Abimelech, aliquam saltem leuissimam culpam incurrit, pro qua dedit ei munera, vt remitteret offensam, & pro eo oraret. Vel fortè licet non peccasset quicquam, nec se peccasse intelligeret, quia tamen Deus dixerat Abimelech, nunc ergo redde ei vxorem suam, quia vir Propheta est, & orabit pro te, considerauit se Abimelech infirmatum potentemque euadere per illum: ideo vt inclinaret Abraham ad rogandum pro se, dedit ei munera. Ista namque solent humanos animos ad omnem modum immutare, etiam dato, quòd nulla culpa Regis hic fuisset, & etiam leuissima, quia tamen Abraham patiebat dānū, & cordialiter dolebat pro ablata vxore, & sic aliquo mō crederet Abimelech, quòd Abraham malū animū contra eum haberet, licet nō sic esset, quia Abram vir iustus

ſtus erat,& vt placaretur ira Abrahæ in eum, & cõſentiret pro eo orare, dedit hic munera. *Statimque de nocte conſurgens.* In hoc notatur magna obedientia Abimelech, quia non diſtulit exequi quod fuerat à Deo imperatum, ſed immediate, vt euigilauit à ſomno tradidit hoc executioni. *Vocauit ſeruos ſuos.* Vt per eos exequeretur ea, quæ intendebat. *Locutus eſt vniuerſa uerba.* Vt declararet eis quomodo Deus non ſolum ipſi Abimelech, ſed etiam toti familiæ mortem comminabatur. *Timueruntque omnes uiri ualde.* Quia tunc cognouerunt, quòd illa infirmitas a Deo inflicta fuerat, & quòd poterat eos ſubito deſtruere, ſi vellet, & erãt in anguſtia poſiti, niſi Deus miſereretur. *Vocauit Abimelech Abraham.* Vt daret ei vxorem ſuam, & vt inquireret ab eo cauſam huius rei, ꝙ nõ dixerat eſſe vxorem ſuam. *Quid feciſti nobis?* Non quærit quaſi dubitet, ſed quærit per modum irati, qui de per ſe notis dubitare ſolet, vel quærit, vt videat quid ſibi reſpondeatur. *Quid peccauimus in te?* Quaſi dicat, hoc quod nobis feciſti nõ debuiſſes facere nobis, niſi in vindictam alicuius magni mali: ſed nihil tibi tale fecimus. *Quia induxiſti ſuper me, & regnum meum peccatum grande.* Dicitur ſuper me & regnum meum, quia non ſolum potuerat in hoc peccare Abimelech, ſed etiam quilibet de regno Abimelech: ſic enim dixit Abimelech rex Gerarę ad Iſaac in ſimili caſu, quare impoſuiſti nobis hoc: potuerat enim quiſque de populo coire cum illa, & induxiſſes ſuper nos peccatum grande. Vel aliter. *Super me, & regnum meum.* Quia pro illo facto non ſolum infligebatur punitio Abimelech, ſed etiam toti familiæ ſuæ, & proceſſiſſet in regnum, niſi ceſſaſſet Abimelech tenere Saram. *Peccatum grande.* Ideſt occaſionem grandis peccati, quia vt dictum eſt poterat Abimelech, vel quiſpiam de populo coire cũ illa, & hoc erat graue peccatum, quia leuius exiſtimabant illi & Aegyptij virum occidere, quàm viuente viro cum eius vxore coire.

Vel dicitur peccatum grande, ideſt grauis pœna, quæ inflicta erat Abimelech & ſeruis eius, quia magna erat. *Quæ non debuiſti facere feciſti nobis.* Quia nullus debet alteri dare cauſam peccandi, nec cauſam, vt puniatur: peccabat ergo hic Abraham in duobus: primo, quia mentiebatur: ſecundo, quia occaſionẽ culpæ & pœnæ dabat proximo, & grauia delicta erãt iſta, niſi cauſa fuiſſet, qua excuſaretur Abraham, quã poſui ſupra duodecimo capit. quia ibi fuit ſimilis caſus. *Rurſusq; expoſtulans ait.* Quaſi dicat, in hoc declarabatur tota intentio Abimelech contra Abraham: ſed quia modus turbatorum eſt eadem ſæpe repetere impellente animi paſſione, ideo replicuit dicens. *Quid vidiſti, ut hoc faceres?* Ideſt, quod malum vidiſti inter nos, quod te moueret ad faciendum hoc? Rectè quærebat in hoc Abimelech, quia ſi Abraham vidiſſet aliquod malum eſſe inter Philiſtinos ſeruos Abimelech, ſcilicet, quòd tollerent viris vxores ſuas, & occiderent eos pro eis, haberet aliquem colorem ad mentiendũ ſic, ſed vbi nõ viderat valde irrationabiliter faciebat, & ideo Abraham reſpondit huic rationi, tanquam iuſtę dicens. *Cogitaui mecum dicens.* Scilicet antequam intraret ciuitatem, in qua erat Abimelech, quia homo debet præuidere conſilio humano, quæ præuideri poſſunt. *Forſitan non eſt timor Dei in loco iſto.* Timorem Dei dixit, quia magis homo recedit a malo per timorem, quàm per amorem, licèt perfectius ſit recedere per amorem, ad paucos tamen pertinet, quia vulgus imperfectum eſt, ſola ſenſibilia ſentiens, & hæc amans. *Et interficient me propter uxorem meam.* Præponentes bonum delectabile bono honeſto, & hoc fuit cauſa excuſans Abraham ſufficienter, vt dictum fuit ſupra duodecimo capit. non

Abrahæ peccatum duplex.

F ex ſeipſa ſola, ſed ex adiunctione alterius cauſæ, ſcilicet, quia fortè deſcendebat propter famem vrgentem, vel magis propter aliquam cauſam honeſtam inducẽtem; ideo poſtea, vt euaderet periculum dixit illud mendacium, ſi tñ ipſe non habens aliquam cãm deſcẽdẽdi in Gerara, voluiſſet diſcurrere, qa ipſe ſibi cauſam, vel potius occaſionem diuagandi aſſumebat, quodammodo ad mendacium ſubſequens occaſionem præſtabat, & ſic non eſſet excuſatus a mendacio. Sibi enim imputare debebat, qui ſine aliqua cauſa in tali loco ſe conſtituit, in quo induceretur ad mentiendũ, & magis confidenter hic poterat iſta agere, quàm egiſſet, quia in Aegypto, licet confideret in Dei bonitate, quòd conſeruaret eam, tamen nondum expertus fuerat, nũc autem iam expertus fuerat, quòd in Aegy- G pto habuiſſet Angelum corporis ſui cuſtodem, & ſciuerat ſpiritu prophetico, quòd ibi conſeruanda erat à Deo. Et ideo dixit Deus ad Abimelech: redde viro vxorem ſuam, quia Propheta eſt, ideſt ipſe cognoſcit, quòd non acceſſeris ad eam nec accedere potuiſſes. *Alias verè ſoror mea eſt.* Ideſt præter iſtam rationem, quam habui celandi veritatem adhuc verè eſt ſoror mea, non accipitur verè ſoror, ideſt, quòd eſſet ſoror ex patre, & matre, ſed verè ſoror, quia verè erant ex ſanguinitate coniuncti. *Filia patris mei Thare.* Nõ immediate, ſed erat filia Aran, & ſoror Loth, & Aran erat filius Thare, & frater Abrahæ, Sara autem neptis Thare, & conſobrina Abrahæ ſicut Loth. De hoc diffuſe dictum fuit ſupra 11. cap. in fi. *Et non fratris mei.* Quia licet deſcenderit Sara de ſemine Thare ſicut H Abraham, tamen mater Abrahæ non erat mater Arã patris Saræ, ideo ex parte matris nihil attinebat Sara Abrahæ, ſed ex parte patris, eſt ergo ſenſus. *Filia patris mei.* Ideſt attinet ad me ex parte patris, licet non ſit filia immediate patris mei. *Et non matris meæ.* Ideſt nihil attinet ad me ex parte matris. *Et duxi eam.* Ideſt accepi eam in vxorem, licet eſſet conſanguinea mea, quia illo tempore benè licebat in omni gradu contrahere, præterquam ſoror cum fratre ſuo ex patre, & matre immediatè. *Poſtquam autem eduxit me Dominus de domo patris mei.* Scilicet de Aran Meſopotamiæ in qua habitauit Thare, & cum eo Abraham, & Nachor, vt patet ſupra 11. cap. & Ioſue 24. cap. In Hebræo dicitur. *Poſtquam errare me fecerunt Dij de domo patris mei.* Et eſt ſen- I ſus, quòd Abraham exiuerat de domo patris ſui, & Aran propter idolatriam, quia tota conſanguinitas declinabat ad idolatriam, peregrinatio autem Abrahæ vocatur error eius, quia videbatur hinc inde quaſi errabundus moueri, cum neſciret locum, ad quem iret, ſed ſicut Deus eum dirigebat. Sic patet ad Hebræ. 11. cap. Cum dicitur, fide qui vocatur Abraham obediuit exire in locum, quem accepturus erat in hæreditatẽ, & exiuit neſciens quo iret. Hiero. autem tranſtulit ſingulariter Deus, quia aliquando iſta nomina ſignant vnum in plurali ſicut habetur in Hebræo. Deut. 5. cap. *Eloim, Haim.* Ideſt Deorum viuentium, & ponitur ibi pro ſingulari, ideſt Dei viuentis, quia vnitatem Dei ſtabili- K re conatur lex. *Errare fecerunt, & exire fecerunt.* Nõ multum differunt, quia vtrũque ſignat peregrinationem ſine certo loco. *Hanc miſericordiam facies mecum.* Satis enim erat magna miſericordia, quia per hoc eruebatur à morte Abraham. Si enim dixiſſet Sara vxor ſum illius viri, occidiſſent eum, & hoc fecit Abraham poſtquam exiuit de domo patris ſui, ſcilicet de Aran, quia diſcurrebat per diuerſas terras inter incognitas gentes, quarum mores ignorabat, cum autem eſſet in domo patris ſui, nihil horum timebat, ideo eam vxorem vocabat. *In omni loco ad quem ingrediamur.* Scilicet quando terra ſuſpecta fuerit mihi propter tuam pulchritudinem, cum autem habitabat in terra ſecura,

secuta, vocabat eam vxorem, & non sororem, sicut in Bethel, & in conualle Mambre, & postea in Bersabee: cum enim in his locis habitauit non vocabat eam sororē, vt patet supra in principio 12.15.17.& 18.c. & infra cap. sequ.& 22. *Tulit Abimelech*. Dedit munera Abrahæ, vt oraret pro eo, & in remissionem offensę. *Oues, & boues*. Per hoc intelligit omnia genera animalium, quibus vita humana sustentatur, de quibus daret ei Abimelech, quia Rex erat, & magnifice daret. Sicut dicitur supra 12.cap. de Pharaone, quòd dedit Abrahę oues, boues, asinos, & camelos. *Seruos, & ancillas*. Per seruos, & ancillas, quæ sunt domesticæ possessiones, intelliguntur omnia alia bona domestica, vt aurum, & argentum, quæ daret ei. *Redditque illi Saram*. Tradens eam in potestate eius. *Terra coram uobis est*. In hoc faciebat eis magnam gratiam, quia dabat locum habitādi in toto regno suo, vbicumque Abraham vellet. Et quantum ad hoc maiorem gratiam fecit Abrahę Rex Abimelech, quàm Pharao Rex Aegypti: nam Pharao dedit vxorem Abrahæ dans ei viros, qui eum vsq; ad regni exitum custodirent, Abimelech autem dixit, quòd maneret in quocunque loco vellet in regno suo: fecit tamen vterque bono animo. Nam Pharao vidit, quòd Aegyptij erant luxuriosi valde, & non habebant pulchras fœminas, quia nigræ sunt cum sint in terra calida, & multum meridiana. Sara autem pulchra nimis erat, vt patet supra 12.cap. Ideo Aegyptij concupiscerent eam, & non viueret Abraham quiete inter eos. In terra autem Gerare non erat eadem ratio tam vehemens, quia terra Gerare est magis Aquilonaris, & magis frigida: ideo sunt ibi magis pulchræ, quam in Aegypto, & non haberent tantam occasionem concupiscendi Saram. Etiam quia homines terræ illius minus luxoriosi sunt, quā Aegyptij, & Abraham hoc videns mansit in terra illa in Bersabee aliqualiter separatus à communicatione Philistinorum. *Ecce mille argenteos dedi fratri tuo*. Idest Abrahæ, quem vocasti fratrem tuum: magna irrisio est. *Hoc erit tibi in uelamen oculorum*. In Hebræo habetur, hic erit tibi, & refertur ad Abraham, qui erat velamen oculorum, idest quoddam scutum, vel defensio à verecundia Saræ, sicut omnes viri defendentes vxores suas ab omnibus miserijs. Et mutatio est, quia in Hebræo habetur, hu, quod aliquando ponitur pro masculino, & aliquando pro neutro, rarissimè autem pro fœminino, communiter autē ponitur pro masculino, sed nostra translatio transtulit in neutro, quia magis videbatur conuenire referendo ad precium mille argenteorum, & isto modo multi Hebræorum exponunt, vt Rabi Sa. *Hoc erit tibi in uelamen oculorum*. Idest de illis mille argenteis emes vnum velamen, & quia mulieres honestę maximè virgines velant vultum suum, ne videantur, ideo vocatur velamen oculorum. Vel secundum æquiuocationem nominis Hebraici, quod signat oculum, & colorem, potest dici velamen multorum colorum, scilicet, quod illud velamen esset de panno precioso multorum colorum. Sed quia ista non multum conueniunt sequenti literæ, scilicet. *Memento te esse depręhensam*. Ideo aliter dicendum, quòd ista sunt verba repręhensoria, quibus Abimelech inuehebatur in Saram, dicens, quòd nunquam deberet vocare Abraham fratrem suum, sed virum, & istud relatiuum, hoc, refert hic illam superiorem propositionem, scilicet credidi fratri tuo, scilicet illi, quem vocas fratrem, & nunc dicit. *Hoc*. Idest vocare istum fratrem tuum. *Erit tibi in uelamen oculorum ad omnes, qui tecum sunt*. Idest iste modus loquēdi obscurus vocando virum tuum fratrem tuū, sit tibi ad oēs, qui tecum sunt. i. ad illos, inter quos cōuersaris, qui te cognoscunt, quia illi nō poterūt errare in tali modo loquēdi, sed nō debes loqui taliter inter

A extraneos qui te nō cognoscūt, qa cito sic deciperent. Iste est conueniens valde sensus, & tunc ista litera nō continuatur in sententia literæ superiori: sed est sensus, quòd dixerit Abimelech Saræ: ecce dedi fratri tuo Abrahæ, quem fratrem dixisti, mille argenteos, & hos non do in velamen tibi, vel aliquid simile: sed do ei, quia vir iustus est, & oret pro me, remittatque mihi iniuriam si quam ei intuli: te tamen admoneo ne deinceps vtaris hoc velamine, idest hoc modo loquendi obscuro, & velato, quia sic posses decipere viros vocando fratrem tuum eum, qui maritus est. Sed si vis vti tali velamine oculorum ad eos, qui te cognoscūt. *Quocunque perrexeris memento te esse depræhensam*. Idest quando iueris ad aliquam gentem extraneam mementō, quòd ego te accepi in vxorem propter talem modum loquendi, ideo noli inter illos sic loqui.

B Alio modo potest intelligi referendo ad mille argēteos. *Hoc*. Idest isti mille argentei. *Erit tibi in uelamen oculorum*. Idest ad tollendam verecundiam, quia verecundia apparet in oculis, & in fronte: ideo homines verecundiam patientes oculos deprimunt, tunc ergo aliquis velamen verecundiæ habet, quando habet aliquid, per quod non verecundetur. *Omnibus, qui tecum sunt*. Idest illi, qui tecum sunt, idest inter quos moraris, non poterunt dicere, quòd ego te fœdaui, & vacuam ire feci, sicut fit de mulieribus vilibus, sed ista dona data demonstrant, quòd ego nō te fœdauerim, quia non voluntarius, sed violentus dedi te viro tuo cum muneribus vrgente Deo, & sic nullus habebit

C occasionem de te murmurandi. Sed hoc non multum conuenit intentioni literæ, quia Abimelech intendebat arguere, vel irridere Saram. Sed iste modus expositionis est ad excusationem. Patet infra, quia dicitur memento te esse depræhensam quod designat repræhensionem. Aliter dicit Magister in Scholastica historia, quia ista est rhetorica repræhensio, scilicet. *Hoc erit tibi in velamen*. Idest hoc quod factū est, scilicet quòd ego te acceperim sic, & dederim tibi mille argēteos, sit tibi in velamen oculorum, scilicet, vt ex his mille argenteis emas sudaria ad sepeliendum te honorifice, & cooperiendum vultum tuum, quasi dicat, cū iam vetula sis, & indigens sudarijs ad cooperiendum

D oculos in sepulchro non debuisti me sic illudere tamquam iuuencula fingens voces, & vocans virum tuū fratrem tuum. Et quocunque iueris memento te depræhensam in mendacio. Sed adhuc nulla istarum videtur perfecta Abimelech intentio volētis redarguere, & irridere castigando Saram, ne deinceps talia faceret, licet quandam supra posuerimus, quæ satis conueniens literæ erat: sed ista, quæ subiungitur adhuc conuenientior est. *Hoc*. Idest, quòd tu mihi talia fueris locuta, dicendo Abraham fratrem tuum, & quòd ego te in vxorem acceperim, & mendacem esse probauerim. *Sit tibi in uelamen oculorum ad eos, qui tecum sunt*. Idest hoc erit tibi ad verecundiam, scilicet, quòd loqui non audeas, nec oculos eleuare inter eos, qui tecum fuerint, ita quòd semper viuas in verecundia. *Et quocunque perrexeris memento te esse deprehensam*. Idest omni tēpo-

E re recorderis vbicunq; sis, quòd in mēdacio deprehēsa es. *Orante autem*. Hic ponitur quartum, scilicet pœnę relaxatio. *Orante Abraham*. Cognouit enim per diuinam reuelationem, quòd Saram non cognouisset carnaliter, & quòd corde simplici eam recepisset, ideo eā libenter recepit, & pro Abimelech, & familia eius orauit. *Sanauit Deus Abimelech*. Ab infirmitate, quam ei inflixerat, quam naturaliter euadere non potuisset. *Et ancillas, & uxorem, & pepererunt*. Tenebatur, enim vxor Abimelech, & ancillæ eius diutinis doloribus in partu, & conceptum emittere non poterāt. *Concluserat enim Dominus omnem vuluam domus Abimelech*.

Aliqui volunt, quòd viri, vel mulieres domus Abimelech non poterant stercora emittere, nec vrinare, & ista erat conclusio vuluarum, sed hoc non consonat, quia ista pœna non potuisset durare multis diebus. Etiam quia istud dictum est redditiuum causæ superioris, & expositiuum, & quia supra dixerat de vxore Abimelech, & de ancillis, hic dicit de eisdem, scilicet, quòd dominus concluserat vuluam earum, ne possent parere, & non intelligitur de concipere, quia hoc non erit aliquid pœnale sensibiliter, licet esset pœna damni, scilicet carentia prolis. Etiam quia hoc non poterat videri, nisi magno tempore, Sara autem paucis diebus mansit in domo Abimelech, vt supra dictum fuit in principio, cap. huius, & hoc patet quia dixit immediatè supra quòd sanata fuit vxor Abimelech, & ancillę eius, & pepererunt, ergo videtur, quòd conclusio sua, & infirmitas erat non posse parere. Etiam non potest sustineri ex textu quòd omnes de domo Abimelech conclusi essent ne possent vrinare, aut stercora emittere, quia litera dicit quòd concluserat dominus omnem vuluam: vulua autem non competit alicui organo virili, sed signat os matricis in muliere, ergo solis mulieribus ista pœna inflicta est.

De natiuitate Isaac, & eiectione Agar cum filio, & de fœdere inito inter Abraham, & Abimelech ad puteum iuramenti.

Cap. XXI.

VISITAVIT autem Dominus Saram sicut promiserat, & impleuit quæ locutus est. Concepitque
Hebræ.2. & peperit filium in senectute sua, tempore
Iosf.24. quo prædixerat ei Deus. Vocauitque Abraham nomen filij sui, qué genuit ei Sara, Isaac, & circũcidit eum octauo die, sicut præcepe
Matt.1. rat ei Deus, cum esset centum annorum: hac quippe ætate patris natus est Isaac. Dixitque Sara: Risum fecit mihi Deus, & quicunque audierit corridebit mihi. Rursumq; ait, quis auditurus crederet Abraham, quòd Sara lactaret filium, quem peperit ei iam seni? Creuit igitur puer, & ablactatus est. Fecitque Abraham grande conuiuium in die ablactationis eius. Cumq; vidisset Sara filium Agar Aegyptiæ ludentem cum Isaac filio suo, di-
Rom.9. xit ad Abraham: Eijce ancillam hanc, & filiũ eius: non enim erit hæres filius ancillæ cum filio meo Isaac. Durè accepit hoc Abraham
Gal.4. pro filio suo. Cui dixit Deus. Non tibi videatur asperum super puero, & super ancilla tua: omnia, quæ dixerit tibi Sara, audi vocem
Rom. 9. eius, quia in Isaac vocabitur tibi semẽ, sed & filium ancillæ faciam in gentem magnam, quia semen tuum est. Surrexit itaque Abraham mane, & tollens panem, & vtrem aquæ

F imposuit scapulæ eius, tradiditque puerum, & dimisit eam. Quæ cum abijsset, errabat in solitudine Bersabeæ. Cumque consumpta esset aqua in vtre, abiecit puerum subter vnã arborem, quę ibi erat. Et abijt, seditq; è regione procul quantum potest arcus iacere. Dixit enim: non videbo morientem puerum, & sedens contrà, leuauit vocem suam, & fleuit. Exaudiuit autem Deus vocẽ pueri: vocauitq; Angelus Domini Agar de Cęlo dicens? Quid
G agis Agar? Noli timere: exaudiuit enim Deus vocem pueri de loco, in quo est: surge, & tolle puerum, & tene manum illius, quia in gentem magnam faciam eum. Aperuitque oculos eius Deus: quæ videns puteum aquæ abijt, & impleuit vtrem, deditque puero bibere, & fuit cum eo, qui creuit, & moratus est in solitudine, factusque est iuuenis sagittarius, habitauitque in deserto Pharã, & accepit illi mater sua vxorem
H de terra Aegypti. Eodem tempore dixit Abimelech, & Phicol princeps exercitus eius ad Abraham: Deus tecum est in vniuersis, quæ agis. Iura ergo per Deum ne noceas mihi, & posteris meis, stirpique meæ, Infra 26.
sed iuxta misericordiam, quam feci tibi facies mihi, & terræ, in qua versatus es aduena. Dixitque Abraham: ego iurabo. Et increpauit Abimelech propter puteũ aquæ, quem vi abstulerant serui eius. Respon-
I ditque Abimelech, nesciui quis fecerit hanc rem, sed & tu non indicasti mihi, & ego non audiui præter hodie. Tulit itaque Abraham oues, & boues, & dedit Abimelech. Percusserũtq; ambo fœdus. Et statuit Abraham septem agnas gregis seorsum. Cui dixit Abimelech: quid sibi volunt septem agnæ istæ, quas stare fecisti seorsum? At ille: septem, inquit, agnas accipies de manu mea, vt sint mihi in testimonium, quoniam ego fodi puteum istum. Idcirco vocatus
K est locus ille Bersabee, quia ibi vterque iurauit, & inierunt fœdus pro puteo iuramenti. Surrexit autem Abimelech, & Phicol princeps exercitus eius, reuersique sunt in terram Palesthinorum. Abraham verò plantauit nemus in Bersabee, & inuocauit ibi nomen domini Dei æterni, & fuit colonus terræ Palesthinorum diebus multis.

VISI-

VISITAVIT. Descripto qualiter Abraham se habuit ad vxorem, hic describitur qualiter se habuit proficiens ad prolem, & diuiditur in tres partes. Primo ponitur partus Saræ: secundo eiectio filij, & ancillæ, ibi. *Cumque uidisset Sara.* Tertio cum Abimelech pacti confirmatio, ibi. *Eodem tempore dixit Abimelech.* Circa primum dicitur. *Visitauit dominus Saram, sicut promiserat.* Potest intelligi hoc dupliciter vno modo de partu solo, s. quòd visitauit dominus Saram, idest eā parere fecit, sicut promiserat sup. 18.c. Vel melius dicitur. *Visitauit dominus Saram.* Idest Angelus Dei venit ad videndum Saram, sicut promiserat: vocatur hic dominus Angelus Dei, qui venerat ad nunciandum cōceptum Saræ, & cum tres venissent ille, tanquam principalis inter eos vocabatur dominus, vt patet sup. 18.c. Iste autem Angelus promiserat ibidem dicens, reuertar ad te vita comite hoc eodem tempore, & habebit Sara filium, & quia iam transierat annus. *Visitauit dominus.* Idest Angelus ille. *Saram.* Veniendo ad eam, tempore quo concipere debebat. Ex quo patet, quòd quādo Sara parere debuit, Angelus venit ad visitandum eam, s. quòd stetit ibi cum ea fortè, vt fortius in partu cōfortaretur. Vel potest dici, ꝙ ista visitatio Angeli fuit facta post partū duobus, vel tribus mensibus. Sed melius videtur dicēdum, secundum textus seriem, quòd venit ad confortandum eam. *Sicut promiserat.* Scilicet veniens in tempore promisso. s. post annum completum. Hoc autē necesse est dicere, quòd Angelus ille, qui loquebatur Abrahæ, vel aliquis alius missus a Deo, quia ille Angelus in persona Dei loquebatur, venerit ad Saram completo anno, quia dixit litera, supra 18.ca. Hoc eodem tempore vita comite reuertar ad te. Si autem Sara cōcepit immediatè, vt ista verba dicta sunt, non debet dici, quòd Angelus venerit ad partum eius, sed post partum tribus mensibus. Si autem non concepit immediatè potest intelligi, quòd conceperit post duos, vel tres menses, & sic potuit Angelus venire ad tempus partus, & secundum hoc potest litera diuersimodè exponi, quia si dixerimus, ꝙ immediatè postquam Angelus fuit locutus Abrahæ de conceptu Saræ, ipsa cōcepit, dicemus ꝙ non venit ad partum eius, & tūc est sensus. *Visitauit Dominus Saram.* Scilicet faciendo eam parere, sicut fecerat concipere, & dicitur Deus aliquē visitare, quando aliquem nouum effectum super eū agit, quasi tunc veniat eum ad videndum. Quod autē Deus faceret Saram parere nouum quid erat, quia nūquam Deus eam parere fecerat. *Et impleuit, quæ locutus est.* Scilicet, quia sicut promiserat, quòd ipsa haberet filium ita habuit, quando eum peperit. Si autem dicamus, quòd nō immediatè postquam locutus fuit Angelus ad Abraham, concepit Sara, sed post duos, vel tres menses, dicendum erit, quòd Angelus venerit ad tempus pariendi, & tunc dicetur. *Visitauit dominus Saram.* Idest venit Angelus domini ad videndum vxorem Abrahæ Saram, scilicet sicut dixerat. *Et impleuit, quod locutus est.* Scilicet in tempore illo sicut promiserat ad eam redeundo: quis autem istorum modorū verior sit, non patet: quòd enim Angelus venerit ad visitandam Saram necesse est dicere, sed quod tunc, scilicet ad partum, vel post venerit non apparet. *Et impleuit quæ locutus est.* Dando ei conceptum, & partum temporibus promissis. *Concepit, & peperit filium.* Licèt concipere, & parere ponantur simul, diuersis tamen temporibus facta fuerunt, quia nouem mensium spatium intercessit. *In senectute sua.* Scilicet, cum esset nonaginta annorum, vt patet supra 17.c. nunquid cētenario nascetur filius? & Sara nonagenaria pariet? q̄n autem Sara concepit non erat annorum nonaginta, sed quasi, vt patet ad Rom. 4.c. *Tempore, quo prædixerat*

A *ei Deus.* Scilicet post annum, quia dictum fuit supra 18.ca. reuertar ad te hoc eodem tempore, & habebit Sara filium, quem Deus promiserat, idest Angelus ille, qui loquebatur in persona Dei. *Nomen filij sui, quem genuit ei Sara.* Ad differētiam Ismahelis, qui erat filius Abrahæ, sed erat de sua ancilla Agar, vt patet infra, & supra 16. & 17.cap. *Quem genuit Sara Isaac.* Qui interpretatur risus, quia quando Deus denunciauit Abrahæ, quòd eum habiturus esset exultauit, vt supra 17. & risit. Sara autem vocauit eum Isaac, quia vt infra dicitur ipsa dixit: risum fecit mihi Deus, omnis quicunq; audierit, corridebit mihi. *Et circuncidit eum octauo die.* Vt obseruaret ceremoniam distinctiuam populi Dei: nā ad Roma. 4.c. probat Apostolus circuncisionem esse
B signum populi Dei distinctiuum cum dicitur: Et signum accepit circuncisionis signaculum iustitiæ fidei, quæ est in præputio, vt pater esset omnium credētium per præputium, vt reputetur illis ad iustitiam, & sit pater circuncisionis. *Sicut præcepit ei dominus.* supra 17.ca. vbi dans regulam generalem de circuncisione dixit: infans octo dierum circuncidetur. *Cum esset centum annorum.* Hoc nō refertur ad immediatum, s. sicut præcepit ei dominus, quia tunc esset sensus, ꝙ mandatum de circuncisione datum fuisset anno centesimo vitæ Abrahæ: sed hoc falsum est, quia datum fuit, cū esset Abraham nonaginta nouem annorum, vt patet supra 17.c. Sed refertur hoc ad tempus quo circuncisus fuit Isaac, quia tunc agebat Abraham annos cen-
C tum, & hoc declarat litera sequens, cum ait. *Hac quippe ætate patris natus est Isaac.* Scilicet anno centesimo vitæ ipsius Abrahę. *Risum fecit mihi Deus.* Idest dedit mihi materiam exultationis & risus, faciēdo me vetustam concipere, & parere virtute sua, & non naturali. *Quicunque audierit.* Scilicet me vetustam concepisse, & peperisse. *Corridebit mihi.* Idest exultabit mecum videns, ꝙ diuina virtute factum sit. *Quis auditurus.* Idest audiēs ista verba de conceptione, vel partu Saræ antequā fierent. *Crederet Abraham.* Idest Abrahæ est enim datiui casus. *Quod lactaret Sara filium.* Idest si aliquis audiret Abraham antequam Sara conciperet, & pareret, ꝙ paritura esset filium, & lactatura eum, quis crederet? q.d. nullus posset hoc credere. *Quod Sara lactaret filium.* Idest aleret filium suum lacte. *Quem peperit ei iam seni.* Id-
D est quem peperit ex Abraham iam constituto in senectute, s. in anno centesimo: vt patet supra. Exprimit autem Sara hic id, quod minus est, s. senectutē Abrahæ, & licèt esset difficultas posse gignere Abraham ex ea, non erat difficultas posse ex alia gignere, cū postea ex Cetura genuerit filios multos, vt patet j. 225. c. sed sterilitas Saræ erat maius impedimentum, & sic Apostolus vocat ad Roma. 4.c. Vuluam Saræ emortuam, idest non potentem naturaliter cōcipere, & ex sola fide per diuinum miraculum accepisse virtutem concipiendi, vt patet ad Hebr. 11.c. cum dicitur: fide, & ipsa Sara sterilis virtutem accepit in conceptione seminis, etiam præter tempus ætatis. In Hebræo dicitur. *Quod lactaret ei filios.* Ex hoc dicunt Iudæi, ꝙ mu-
E lieres vicinæ Saræ, quæ viderant eam temporibus præteritis, nunquam concepisse, nunc autem vetustam esse non crediderunt, quòd peperisset, sed quòd acceperat eum latenter ab aliqua muliere pro pretio, & dixerat se eum genuisse ad tollendam hanc opinionē Abraham fecit magnum conuiuium in die ablactationis Isaac, & vocauit vicinos viros, & mulieres eorum, & fecit, quòd apportarēt paruulos suos, & lactauit Sara eos ibi coram matribus eorum. Sed melius ponitur singulariter filium quam filios pluraliter, quia relatiuum ponitur immediatè singularis numeri, scilicet quem peperit ei.

Et quando obijcitur de positione Hebraica in plurali.

rali. Respondetur, quòd in Hebræo s'm conditionem idiomatis aliquando ponitur singulare pro pluribus, vt patet Exo. 8. Venit musca grauissima. i. muscæ grauissimæ: aliqñ plurale ꝑ singulari, sicut patet Deut. 5. c. in Hebræo. *Elohim haym, i. Deorum viuentium.* s. Dei viuentis, & sic dicitur hic filios. i. filium. *Creuit igitur puer.* s. ex qua natus fuit vsque duos annos, vel tres, & ablactatus est in anno tertio fortè. *Fecitque Abraham grande conuiuium in die ablactationis.* Iudæi. n. magnam festiuitatem putant diem ablactationis, & ideo ad congaudendum amicis faciebat magna cõuiuia, sic fecit Anna mater Samuelis, & pater eius Elcanna, quia in die ablactationis suæ duxerunt eum ad tabernaculum in Sylo cum tribus vitulis, & tribus modijs farinæ, & alijs libamentis, & obtulerunt omnia hæc coram domino, vt patet 1. Reg. c. 1. *Cumque uidisset Sara.* Hic ponitur secundum, s. filij, & Ancillæ eiectio, & diuiditur in duas, quia primo ponitur eiectio: secundo eiectorũ consolatio, ibi exaudiuit autem dñs. Dicit ergo. *Cumque vidisset Sara.* Quæ multum pro Isaac filio suo zelabat. *Filium Agar Aegyptiæ.* Scilicet Ismahelem. *Ludentem cum Isaac filio suo.* s. ꝙ vidit, ꝙ Ismahel, qui erat maior Isaac ludebat cum Isaac, & aliquando percutiebat eum Ismahel, quod durũ visum est Saræ, & fortè non tantum doluit Sara de malo, quod tunc fiebat Isaac, sed de malo, quod cõtingere poterat, nam aliqua die Ismahel ludẽdo cum Isaac ex malitia fortè occideret eum, & ipse solus patri suo hæres esset. Vbi autẽ nos habemus hic ludentem, habet litera Hebraica. *Mesahet siue Mezahet.* Quod ad quatuor æquiuocum est. s. ludentem, idolatrantem, coeuntem, occidentem. De ijs habemus satis clara testimonia. De idolatrare patet Exo. 32. c. vbi dicitur: Sedit populus comedere, & bibere, & surrexerunt ludere. i. idolatrare, quia ad colendum vitulum surgebat populus tunc, vt patet: tũc enim dixerunt, ecce dij tui, Israel, qui te eduxerunt de Aegypto. Secundo modo accipitur ludentem. i. coeũtem; vt patet inf. 26. c. vidit Abimelech Isaac ludentẽ cum Rebecca per fenestram. i. vidit Isaac coeuntẽ cũ Rebecca. Tertio modo accipitur pro occidere, sic habetur. 2. Reg. 2. c. surgant pueri, & ludãt coram nobis, i. occidant se. Quarto modo accipitur pro ludere, vt hic, potest tamen accipi sententia huius passus secundum omnes istos sensus. Potuit. n. esse, ꝙ Sara vidit Ismahelem facientem cum Isaac aliqua pertinentia ad idolatriam, vel ꝙ fortè vidit, ꝙ ludebat ludo noxio cũ Isaac ad occidendum eum, vt acciperet paternam hæreditatem, sic dicitur ad Gala. 4. ille, qui erat s'm carnẽ, i. Ismahel persequebatur eum, qui erat s'm spiritum. i. Isaac: vel fortè Sara vidit, ꝙ Ismahel erat pronus ad libidinem, timuit ergo ne Isaac ad libidinem prouocaret. Ex ijs infert Nicolaus, ꝙ translatio nostra, s. beati Hieronymi non intellexit istam æquiuocationem, vel saltim non curauit de ea, quia vbique transtulit eodem modo, s. ludentem, vel ludere. Sed sub reuerẽtia domini Nicolai ista non bene dicta sunt, quia ista dictio. *Mecahet.* Apud Hebræos non est aliquo modo æquiuoca, sicut nec ista dictio Ludodis, apud Latinos. Ad multa tamen applicatur aliquando per metaphoram, aliquando per aliquam aliam similitudinem, in qua reperitur aliquo modo ludus. Nec obstant exempla allegata, quia illa non probãt æquiuocationem aliquam, quia ẽt in nostro vulgari correspõdet istis vnũ nomen vniuocum. Quando dicitur surgant pueri, & ludãt, licèt finis illius ludi fuerit mors, vt patet 2. Reg. 2. c. ñ actus ille vocatur ludus gladiatorius, vt ait Isid. Etymo. 18. quia est actus artis gladiatoriæ. Sic ẽt vulgariter dicimus, ꝙ aliqui ludunt ad pugillatas vel gladiatas. Ad aliud exemplũ, s. vidit Abimelech Isaac ludẽtem cum Rebecca, idest coeuntem. Dico ꝙ ibi vocatur ludus, quia non dicitur de ipso actu coeundi, sed de quodam præludio præcedente: sicut enim in fistulatione præludium est, quòd vocatur proœmium fistulationis, vt patet 3. Rheto. per Aristo. ita & in actu venereo quædam blanditiæ præcedẽtes in ipsis, quasi se ad coitũ incitantibus præludiũ vocatur: & de isto loquitur scriptura infra 26. cap. Vel fortè licèt loquatur de ipsomet actu coitus, tñ pulchriori, & honestiori nomine voluit nominare, ideo dixit esse ludum, quia etiam verum est, ꝙ coitus quoddam genus ludi est. Ad aliud exemplum quando dicitur: Sedit populus manducare, & bibere, & surrexerunt ludere. Dico ꝙ licet ibi fuerit facta adoratio idolorum, quia dicebat populus totus: ecce dij tui Israel, qui te eduxerunt de Aegypto, & adorabant inclinantes se coram idolo illo: tamen ibi accipitur principaliter ludere pro vero ludere: quia postquã populus comedit, & bibit, surrexit ad ludẽdum, scilicet canendum, & vociferandũ dicitur enim Exo. 32. cap. ꝙ Moyses audiuit vocẽ canentium: deinde dicitur, ꝙ vidit choros canentium, & hoc quia tunc in honorem deorum nouorum magnos, & solennes ludos populus exercebat. Nõ ergo rectè reprehendit Nicolaus Hieronymum, quia optime intellexit Hebraicam literam inter doctores Latinorum, nec accessit Nicolaus ad paruum saltẽ gradũ intellectus eius, & quia hic nulla æquiuocatio, vel æquiuocationis apparentia erat, non curauit assignare. *Eijce ancillam hanc.* Ne inducat filium suum ad impugnãdum, vel occidendum virum. *Et filium eius.* Ne meum vulneret, vel occidat, vel cum eo hæredem se esse futurum contendat. Quidam dicunt, ꝙ hoc contigit in die ablactationis, quia tũc Ismahel ludens cũ Isaac aliqualiter eum percussit. Sed nõ est verisimile, quia Ismahel, qui iam erat aliqualiter adultus, luderet cum Isaac, qui tẽpore ablactationis esset duorum, vel triũ annorum ad plus. Dicendum ergo, ꝙ ista cõtigerunt aliquot annis post ablactationem, s. quando Isaac esset quinque, vel sex annorum, & inciperet iam pueriliter ludere. Scriptura tamen mentionem non facit de intermedijs, quia non fuerunt aliqua notabilia. *Non enim hæres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac.* Forte Ismahel ludendo cum Isaac faciebat aliqua, quæ pertinebant ad cohæredem, & coæqualem, & non qualia pertinerent ad filium ancillæ, ideo Sara indignata rogauit, ꝙ expelleretur cum matre sua, ne vsurparet sibi æqualitatem cum Isaac. *Dure accepit hoc Abraham.* i. valde displicuit Abrahæ. s. expellere Ismahelem, & subditur causa, cũ dr̃. *Pro filio suo.* i. quia Ismahel filius erat Abrahæ, & naturali pietate inclinabatur ad eum, nec volebat expellere, nisi mandatum Dei interuenisset, maximè quia non videbatur ei tale delictum, vt tãta punitio sequi deberet, nã si Sara dixisset punias ancillã corripiendo, & filium suum ne superbiãt, adhuc accepisset tolerabilius Abraham. Sed ꝙ totaliter puerum, qui filius suus est, expelleret ꝯ pietatem paternã, quæ filios delinquentes non deserit totaliter sed corripit, & ꝙ Agar Ancillam, quæ verè non erat vxor sua, sicut Sara à se abijceret priuando eam potestate petẽdi debitum, ad quam obligatus erat ei Abrahã ex natura matrimonij, & priuando eã quotidiana sustentatione, ad q̃ tenẽtur viri vxoribus suis, valde graue erat Abrahæ, immo videbatur ꝯ rectam rõnem, nisi Deus ad cautelam malorum, quæ sequi ex cohabitatione Ismahelis, & Isaac poterant, obedire voci Saræ imperasset: Sara aũt quãtum ad se iustè petebat, licèt Abrahã hoc cognoscere non posset, nisi Deus reuelaret mãdãdo, ꝙ expelleret vtrunq;. Et dicitur, *Pro filio suo.* i. pro filio proprio Abrahæ ad differentiã Isaac, q erat filius Abrahæ, & Saræ. *Non tibi uideatur asperum.* Scilicet, qđ dicit Sara. *Super puero.* Scilicet Ismahele. *Et ancilla tua.* Scili-

Iudæorũ mos in filijs ablactandis.

Ludere quot modis sumatur.

F G H I K

Scilicet Agar, vt expellantur à domo tua. *Omnia, quæ tibi dixerit Sara audi vocem eius.* Sara enim iuſtè petiuerat expelli puerum,& ancillam,quia vſurpabant ęqualitatem Iſaac,& fortè vitæ eius inſidiabantur,maximè quia Deus cognoſcebat quædam alia incõuenientia, quæ orirentur ex conuictu Iſaac,& Iſmahelis.ideo interdixit talem communicationem. *Quia in Iſaac vocabitur tibi ſemen.* Ideſt poſteritas tua denominata ex nomine tuo non erit per Iſmahelem,ſed per Iſaac, quod nunc ſatis patet, quia Iſraelitæ magnam mentionem faciunt de Abraham patre ſuo: Iſmahelitæ aũt nihil horum attendunt. Eſt aũt ſenſus; non multum dolere debes de expulſione Iſmaelis, quia ſemen tuum nõ vocabitur in Iſmahelem,ſed in Iſaac, maximè,quia ẽt ſi expelleretur Iſmahel, Abraham ſciebat,ꝙ multiplicandus erat vbicũque eſſet, quia Deus promiſerat ei, ꝙ eũ exaltaret,& multiplicaret propter Abraham, & ꝙ duodecim principes naſcerẽtur ex eo, vt patet ſupra 17.cap. & cõpletum fuit infra antequam ipſe veniret ad Abrahã,dum moraretur in deſerto, vt patet ĩ.25.c. & ſic ſubditur ĩ. *Sed & filium ancillæ faciam in gentem magnam.* Multi.n.de Iſmahel nati ſunt,quia duodecim duces immediatè habuit,qui fuerunt filij eius. *Quia ſemen tuum eſt.* Ideſt meritis tuis hoc faciam. *Surrexit itaque Abraham mane.* Forte iſta reuelatio fuit facta de nocte ꝑ ſomnia,ſicut conſueuit multis prophetis fieri,vt patet Num.12.c. Et ſic apparuit Pharaoni regi Aegypti, de quo ſupra 12.cap. & Abimelech regi Geraræ, vt patet præced.c.& ipſi Abrahæ, qñ Deus confirmauit fędus, demonſtrans ſydera cęli,vt patet ſ.25.cap.& poſtea qñ mandauit ei immolare filium ſuum Iſaac,nam per noctẽ dicta ſunt ei verba, & per noctẽ ſurrexit ſtrauitq; aſinum ſuum,vt patet ſeq.c.& quia Abrahã valde erat obediens,ideo immediate complere voluit, quod dicebatur. *Et tollens panem.* Panis non denoĩat vnum ſolũ panem,ſed panes quotcunque ſint. *Et utrem aquæ.* quia terra illa, per q̃ itura erat non abundabat fluminibus, vel fontibus,& ſignũ huius eſt, quia Abraham fodijt puteos ad adaquandũ pecora,vt patet ĩ. ſimiliter fecit Iſaac in terra iſta exiſtens, vt patet ĩ.62.ca. & dedit ſibi iſta duo,quia initium vitæ hoĩs panis,& aqua, vt patet Eccl.29.c. *Et impoſuit ſcapulæ eius.* Ideſt Agar vt portaret pro ſe & pro filio ſuo. Sed dices quare non dedit aliqd Abraham ad Agar & Iſmahel, nunquid nõ erat filius eius? Reſpondetur,ꝙ fortè dedit ei aurũ & argentũ,& multa bona,quæ non exprimuntur. Sed hoc non multum videtur, quia tota antiquorum ſubſtantia erat in pecoribus,& ſeruis, & ancillis magis quã in pecunijs, ſi ergo Abrahã dediſſet aliquid Agar, & Iſmaheli, qđ eſſet alicuius quantitatis,maximè fuiſſet in aliquibus pecoribus,ſed nihil ei tale dedit, quia nec vnum aſinũ dedit,& patet quia vtrem in ſcapula ſua portabat: ſatis enim in hoc Agar afflicta erat. Sed dicendũ ꝙ Abraham nihil aliud dedit Agar recedenti q̃ vtrem,& panẽ vt expreſſum eſt,& hoc fuit vt cõpleret voluntatẽ Saræ,quia Deus mandauerat oĩa, quæ dixerit tibi Sara, audi verba eius: Sara autem noluit,ꝙ aliquid tunc daretur Agar. Sed poſtea Abraham dedit Iſmaheli multa bona,vt patet ĩ.25.c.vbi dicitur filijs aũt concubinarum largitus eſt munera. Et non ſolum tunc, ſed etiã immediatè poſtq̃ receſſit Agar à domo Abrahæ,quia ſatis propinqui erãt cũ habitaret Iſmahel in ſolitudine Pharan,& Abrahã tunc apud terminũ terræ promiſſionis in latere auſtrali,aliqñ in Berſabee,aliqñ in conualle Mãbræ,& iſta loca ſunt propinqua deſerto Pharan,nã in fine deſerti Pharã eſt Cadesbarne,ſic patet videndo ea,quæ dñr Nu.14.& 22.c.Nam deſertũ Pharã accedit vſque prope fines meridianos terræ Edon, & Cadesbarne eſt in extremis finibus terræ Edon, vt patet Nu.22. c. quia de eo loco miſerunt nũcios Hebręi

Cur Abraham non dedit aliquid Agar & Iſmaheli.

A ad regem dicentem ſe eſſe in extremitate regni ſui: tñ Abraham qui peregrinabatur in Geraris dicebatur eſſe inter Cades,& deſertum Sur,vt patet ſupr.22. cap.ergo propinqua loca erant iſta, ſcilicet locus, in quo habitabat Agar cum Iſmahele,& Berſabeæ, vbi habitabat Abraham. Etiam hoc rõnale eſt,quia Agar erat vxor Abrahæ,ideo tenebatur prouidere in victu, & veſtitu. Et etiam quia licèt tempore expulſionis Sara irata erat Iſmaheli, & Agar, tamen poſtea placata fuit, ut permitteret ꝙ Abraham eis prouideret. *Quæ cum abijſſet errabat.* Quia viarum inſcia erat. *In ſolitudine Berſabeæ.* Ideſt in deſerto qđ eſt apud Berſabeæ locũ,in quo tunc habitabat Abraham in terra Philiſtinorum,

B & ponitur hoc per anticipationem, quia illo tpe quo expulſa fuit Agar non erat aliquis locus, qui vocaretẽ Berſabeæ. Sed poſtea vocatus fuit ex iuramento Abrahæ,& Abimelech,vt infra patet, Moyſes tñ q iſta ſcripſit,fuit in tempore,in quo vocabatur locus ille Berſabeæ,idèo ſic nominauit. *Cumque conſumpta eſſet aqua in vtre.* Hoc fuit ex duobus ſcilicet,quia multum in itinere morati fuerant errando vias. Secundo quia puer infirmabatẽ immoderato calore: ideo multum bibebat. *Abiecit puerum ſubter vnam arborum.* Dicitur eum abijcere,quia fortè eum in ſcapula portabat, quia languidus erat. Si tamen ſic fuit: magnus & intolerabilis labor eſſe Agar videbatur,quia Iſmahel, licèt vocetur puer, non tamen erat multum puer, quia eſſet annorum viginti vel plus,& patet, quia Iſmahel erat annorum quatuordecim qñ natus fuit Iſaac, quod patet,

C quia Abraham erat annorum octoginta nouem quãdo natus fuit Iſmahel,vt habetur.ſup.16. c. in fine, & erat annorum centum qñ natus fuit Iſaac, vt patuit in iſto.c. Deinde inter natiuitatem Iſaac, & tp̃s quo ipſe ludebat cum Iſmaehele trãſierũt ad minus ſex vel ſeptẽ,qui faciunt viginti duos, vel viginti tres annos. Et dicunt quidam Iudæi,ꝙ Sara oculo malo,& liuido inſpexerat Iſmahelẽ, ideo infirmatus eſt. Sed hoc valde ſuperſtitioſum eſt, & quia Iudæi viliſſimi ſemper ſuperſtitionibus vacauerunt,ideo nec eas nunc dimittunt: valde.n.videtur erroneum & ſuperſtitioſum ſentire qualiter vulgus ſentit.ſ. ꝙ aliquis reſpiciens alterũ vultu irato noceat ei cauſando infirmitatẽ,quia ira eſt motus animi,& pertinet ad actiones,vel paſſiones ani-

An aliquis poſſit nocere alicui oculis qđ dicitur faſcinare.

D males,& non ad naturales;infirmitas aũt fundatur ſuper aliqua naturalia,vt armoniam,vel non armoniam humorum,& aliorum in corpore. Poteſt tñ dici,ꝙ cũ oculus ſit corpus poroſum,poterũt emitti ab intra ſpiritus inficientes exteriora, & ad malam diſpoſitionẽ deducentes. Hoc aũt videtur in ſpeculo, quia ſi aliqua mulier meſtruata reſpiciat ſpeculum de prope,& magno tpe,cauſabit in eo guttas ſanguinis,& hoc modo ſpecula damnãtur & luciditatẽ perdunt. Alij aũt ſunt oculi,qui ꝑꝑ aliquam infirmitatẽ, vel malã cõplexionem non emittunt tales ſpũs ſanguineos, ſed alios alterius modi,& iſto modo non eſt incõueniens qđ dicitur. Sed circa hoc ponũtur duæ cõcluſiones prima, ꝙ nullus oculus male diſpoſitus põt nocere alteri, niſi à ꝓpinquo: vnde ſi aliquis hñs malos oculos videat

E aliquem hoĩem à longe non poterit nocere ei, qa illud nocumentũ fit per emiſſionẽ ſpirituum ab oculo ad ipſum,cui nocumentũ inferri debet, ſed ſpiritus illi cum ſint delicati,non pñt ad tantã diſtantiã venire, quia intercipiẽtur à corporibus medijs: ẽt quia illi ſpiritus emittunẽ à quadã virtute euaporatiua, & fit per potentiã ipſius virtutis, cũ ipſi ſpũs aliqualiter ſint graues, qa humidi ſunt humiditate aquea, iõ nõ poſſent in longũ tendere, niſi per magnã virtutẽ potentiæ expulſiuæ,qualis nõ reperiẽ in oculo,vel ſi venirent mutaretur virtus nocẽdi à diuerſa diſpõne medij: in propinquo ergo erit iſta operatio nociua, qñ mediũ non

poteſt

potest multum perturbare actionem spirituum emissorum. Secunda conclusio, quod istud nocumentū a malis oculis non potest fieri in hominibus duris, vel in alijs rebus irrationabilibus, vt cōmuniter, vnde si aliquis malos oculos habens videat etiam a propinquo aliquem hominem ętatis maturæ, vt 20. vel 30. annor. non poterit ei nocere. Et ratio est, quia actio fit s'm proportionem agentis ad passum. Sic.n. ait Philosophus 2. de Anima actus actiuorum sunt in patiente disposito, & ideo oportet esse proportionem maioris ęqualitatis agentis ad passum ad hoc, quod agat, & quia illi spiritus emissi ab oculo sunt valde teneri, & paruæ actiuitatis, si inueniāt subiectum durum nullo modo poterunt agere, quale est quilibet homo in ætate aliquali, vt quindecim, vel plurium annorum, vel etiam valde paucorum. Ex quo infertur correlarie, quod nullo modo Sara dato, quod malos oculos habuisset non poterat nocere Ismaheli, quia erat iam in ætate dura, s. viginti annorum, & vltra. *Et abijt.* s. recedendo a puero. *E regione.* i. contra, & sunt duæ partes, s. è, quæ est propositio, & signat, ex, vel, contra, & regio, quæ signat quamlibet partem positionis, vel quemlibet locum, & erit in ablatiuo. *Quantum potest arcus iacere.* Recessit enim ab eo, vt infra ponitur, ne videret puerum morientem, & sic magis doleret non tñ totaliter recessit vt videret ne quid de puero malum fieret, ne venirēt aliquæ bestiæ, vel aues ad vescendum eo. *Non uidebo puerum morientem.* Ne videret signa cruciatus pueri in exitu animæ in vultu, & voce, & ex hoc multum affligeretur. Sed dices nunquid hoc erat contra pietatem maternam, s. relinquere filium mortis angustia laborantem? Rñdetur, quod qñcunque infirmanti, aliquod remedium qualecūq; adhiberi potest, siue in re, siue in verbo consolando, impietas est eum relinquere morientem, nō solum si mater relinquat, sed & si aliquis alius, qui cum eo ante stetisset: sed si nullo modo remedium, aut consolatio morienti pręstari posset a circunstantibus, non videbatur impietas dimittere eum non totaliter, vt fortè aliquod malum ei euenire possit, sed aliqualiter recedere ne ipsi astantes valde affligantur in cruciatibus morientis, si ipse tamen moriēs consolaretur, vel saltem dolor suus aliquod lenimentum acciperet in videndo assistentes ab eo recedere non deberent. Sic autem fuit de Agar, quæ non poterat filio aliquod solamen facere dādo aquam, vel verbis leniendo dolorem, & astādo multum dolebat, potuit iustè recedere aliqualiter sine distantia magna, & non incurrendo impietatem maternam. *Et sedens econtra.* Scilicet longè a puero, quantum arcus iacere potest. *Leuauit uocem suam, & fleuit.* Nimio dolore cōmota. Aliqui autem referunt hoc ad Ismahelem, quia dr̃ immediatè. *Et exaudiuit dominus uocem pueri.* Sed falsum est, quia dicitur. *Sedit econtra, & leuauit uocem.* Ista pertinēt ad eandem personam, quia est hic copulatio, sed non potest dici de Ismahele. *Sedit econtra.* Quia ipse iacebat sub vna arbore non potens se mouere, & quando obijcis, quod exaudiuit dominus vocē pueri. Dico, quod puer orauit, sed oratio eius, ī litera clarè nō scribitur. *Exaudiuit autem dominus.* Hic ponitur horum eiectorū consolatio. *Vocem pueri.* Non erat Ismahel valde puer, quia iam erat annorum viginti, vel plurium, vt supra dictum est, & cum ipse se videret in mortis angustia pœnituit de commissis, quia fortè mala cogitauerat ꝯ Isaac, & rogauit Deum pro vita, qui exaudiuit cōcedendo magnam vitam. Aliter enim impleri non poterant promissiones. s. quod multiplicaretur posteritas Ismahelis, & quod duodecim duces de eo exirent, vt patet supra 17. c. Venit Angelus Domini ad Agar, s. ad consolandum eam de cęlo ad notificādum, quod bonus Angelus erat. Interdum enim mali Angeli veniūt, & fingunt, quod consolantur cum decipere intendant. Isti tamen de cęlo non veniunt. Vel dicitur venire de cęlo, quia Angeli semper manent in cęlo, nisi cum mittūtur ad aliqua pertinentia saluti nostræ, cum sint ministratorij spiritus missi in ministerium propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis, vt patet ad Hebr. 11. cap. Iste ergo Angelus qui ad Agar venit, de cęlo venire dicebatur, quia antequam veniret, in cęlo erat. *Quid agis Agar?* Non inquirit quasi ignoret, sed vt ex responsione habere possit materiam colloquendi. *Noli metuere.* s. mortem pueri: timebat enim, quod Ismahel citò moreretur. *Exaudiuit dominus uocem pueri.* Scilicet Ismaelis. *De loco, in quo est.* Idest Deus nō respexit peccata sua priora, sed afflictionem suam præsentem, quia in loco deserti iacebat iam moribundus non habens auxiliatorem. *Surge, & tolle puerum.* Ne iaceat sub arbore, sub qua iacet, sed tolle eum ad alium conuenientē locū. *Et tene manum eius.* s. adiuuando eum ad ambulandum, quia adhuc debilis est. *Quia in gentem magnam faciam illum.* Quasi dicat non dimittas eum perdi, sed adhibeas diligentiam quantam potueris, quia Deus intēdit eū facere magnum virum. *Aperuitque oculos eius Deus.* Idest fecit eam aduertere id quod ante non aduertebat: ante enim puteum inuenire non poterat, qui ei necessarius erat, nunc autem Deo dirigente visum eius cōtra illam partem, in qua puteus erat dicitur, vultum eius, & oculos eius aperire. *Puteum aquæ.* Idest fontem aquę: idem enim vocat puteum, & fontem, licèt fons sit commune ad vtrunque. *Dedit puero bibere.* Et sic cōfortauit eum, & fuit cum eo. i. mansit cum illo puero habitans in deserto illo. *Qui creuit.* Quia adhuc crescere debebat, & fortificari, cum adhuc esset viginti annorum, vel paulo post. *Moratusque est in solitudine.* Idest in deserto Pharam, vt patet infra. *Factusque est iuuenis sagittarius.* Ad exercendam artem venatiuam. Hebræi autem dicunt, quòd prędas exercebat a transeūtibus per solitudinem: licèt enim pęnituerit in infirmitate positus, postea tamen redijt ad pristinum. *Et habitauit in deserto Pharam.* Magna solitudo est desertum Pharā, per quam transierunt filij Israel, dum ascenderent de Aegypto in terram Chanaam, vt patet Num. 13. c. *Et accepit ei mater sua uxorem de terra Aegypti.* Et hoc fuit, vel quia Agar nata fuerat, & nutrita in terra Aegypti, ideo volebat filium suum ad eandem gentem referre, vel quia Agar existēs in solitudine Pharam erat in terminis terræ Aegypti. Et sciendum, quod multum fuit in hoc Abraham Deo obediens, quia cum Agar esset vxor eius, & sciret quod exponebat eam periculo castitatis, non curauit, vt Deo purè obediret: poterat.n. Agar ambulās pariter ab aliquo viro violēter cognosci, & ipse Abraham præbebat occasionem huius, sed quia Deus hoc mandauerat, non curauit vltra iudicare, quæ inconuenientia sequerentur. Sciēdum etiam, quod cum Agar esset vxor Abrahæ, nō poterat alteri nubere, nec in tota vita sua nupsit, fecisset autem magnā iniuriam Abraham Agar, quia cum esset eius vxor, tenebatur ei reddere debitum, sed quia tunc, sicut cum Ecclesia facit diuortium quantum ad thorum, non tenetur vir vxori suæ petenti reddere debitum, ita quod Deus separauerat hic Agar ab Abraham mandando, quod recederet, nulla aderat iniuria. *Eodem tempore dixit.* Hic ponitur tertium, s. pacti stabilitio, siue confirmatio inter Abraham, & Abimelech. *Eodem tempore.* Scilicet, quando expulit Abraham Agar ancillam. *Abimelech Phicol, & exercitus eius.* Omnia ista concordabātur de consensu regis, & totius regni, vel familiæ regiæ, & ideo ponitur Abimelech, qui erat rex, & Phicol, qui erat in toto regno maior præter regem, & ponitur exercitus ad notandum totam aliam multitudinem regni. *Deus tecum est in uniuersis, quæ agis.* Idest in omni-

An peccet aliqs relinquendo infirmū, cui re vel verbo possit subuenire.

omnibus, quæ agis prosperaris. Ista enim fuit causa, quare venerunt ad eũ: timuerunt enim, quia ex quo Abraham tantum prosperatus fuerat, insurgeret contra eos, vel regnum, ideo volebat fœdus inire cum eo: patebat enim in hoc prosperitas, quia quatuor reges deuicit, vt patet supra 14. c. Item Deus flagellauit totam domũ Abimelech, & ipsum, vt patet supra præcedenti. c. Tertio, quia in senectute fuerat ei natus filius virtute supernaturali, quia iam valde erant ambo ætatis prouectæ, & ipsa sterilis, vt patet sup. 17. c. & hic. *Ne noceas mihi*. Inferendo bellum, vel tollendo aliquem de meis. *Et posteris meis*. Idest filijs meis immediatis. *Stirpique meæ*. Idest nepotibus meis, & solum ponuntur isti duo gradus in descendendo, quia pietas patris ad hos duos solum se extendit. Vel dicitur. *Posteris meis*. Idest omnibus filijs meis directè descẽdentibus, s. filijs, & nepotibus. *Stirpique meæ*. Idest toti cognationi, quæ me attingit linea transuersali. *Sed iuxta misericordiam quam feci tibi*. s. dando tibi oues, & boues, & omnia bona, & concedẽdo ꝙ eligeres tibi terram in qua habitares. *Et terr in qua conuersatus es aduena*. Idest terræ meæ in qua habitauisti, & habitas nunc. *Ego iurabo*. Scilicet hoc, quod vis. Hic non dicit Abraham, ꝙ iurat, sed promittit se in futurum iuraturũ, quod non ponitur expresse, sed satis declaratur, ꝙ factum fuerit, s. iurauit vterque. *Increpuit Abimelech*. In accusatiuo ponitur, quia Abraham accusauit Abimelech, ꝙ esset iniustus cõtra eum, quia permiserat puteos eius cooperiri, vel melius, ꝙ videns puteos tolli Abrahæ non curauerit. *Nesciui quis fecerit hanc rem*. Et ideo excusabilis erat Abimelech: habuit enim ignorantiam probabilem. *Sed nec tu indicasti mihi*. Quasi dicat, ego nesciui, quis accepit tibi puteum, quia si scire debuissem oportebat, ꝙ illud scire debuissem per notorietatem facti, aut per tuam querelationem, aut per auditum ab aliquo. De primo modo dicit. *Ego nesciui quis fecerit*. Scilicet per facti notorietatem. De secundo dicitur. *Sed & tu non indicasti mihi*. Scilicet cõquerendo de factoribus. *Et ego non audiui vsq; hodie*. Ad tertium pertinet, s. ꝙ nullus alius ei retulit. *Tulit itaque Abraham oues & boues*. Ista dedit Abraham Abimelech, vt consentiret ei dari puteum ablatum. *Et percusserunt ambo fœdus*. Seruando solennitatem, quæ seruabatur antiquitus in confirmando pactum, s. occidere aliqua animalia, & transire inter diuisiones, de quo dictum fuit supra 15. c. *Et statuit Abraham septem agnas*. Ad significãdum specialiter iuramentum factum de puteo. *Quid sibi volunt agnæ istæ*. Quasi dicat, aliquod misterium repræsentant istæ septem agnæ. *Quas stare fecisti seorsum*. Idest separatas a reliquo grege: dabat enim Abraham Abimelech multum gregem, sed segregatim, & specialiter dedit ei agnas septem. *Accipies de manu mea*. Idest a me. *Vt sint in testimonium mihi, quòd ego fodi puteum istum*. Idest si fortè fuerit aliquando contentio inter me, & te, vel inter me & successores tuos sup puteo isto, potero contra eos dicere, ꝙ ego fodi puteum istum, & sic tu confirmasti mecum, & signum huius rememoratiuum erit. *Iccirco vocatus est locus ille Bersabee*. In Hebræo dicitur. *Bersaua*. siue *Berseuoa*. Interpretatur enim *Bersaua*. Puteus septem, idest pro quo datæ fuerunt septem agnæ, & sicut istæ septem agnæ erãt in testimonium, quòd puteus esset Abrahæ, & ideo vocauit puteum a septem agnis. *Berseuoa*. Interpretatur puteus iuramenti, quia ibi iurauit uterque, ut in litera dicitur pro puteo, & in hoc ualde cautus fuit Abraham, qui sic puteum uocauit, quia nomen demonstrabat puteum pertinere ad Abraham. *Et inierunt*. Idest fecerunt. *Fœdus*. Idest pactum. *Pro puteo iuramenti*. Non quòd antea ille puteus vocaretur puteus iuramenti, sed quod ex illa confœderatione sic vocatus fuit. *Et re-*

A *uersi sunt in terram Palæstinorum*. Idest in Geraram ciuitatem Philisthinorum, in terra Palæsthinorum tunc erant, quia Bersabee, in qua pactũ istud fecerunt erat in terra Palæsthinorum, vt patet infra, s. *Fuit colonus terræ Palæsthinorum diebus multis*. Hoc autem erat in Bersabee. *Abraham vero plantauit nemus in Bersabee*. Locus ille erat sine arboribus, ideo Abraham, qui delectabat in suscipiendo hospites plantauit arbores, de quarum fructibus recrearẽtur viatores, & eorum visu delectarentur. *Et inuocauit ibi nomen Dei æterni*. Faciebat enim ibi orationem, & gratiarum actiones Deo de beneficijs datis. Vel, vt volunt Hebræi, ibi hospites ad laudandum Deum, & gratias reddendum ei pro beneficijs incitabat. Et licèt scriptura non dicat, tamen ibi altare

B construxit, quia quocunque ibat ad aliqualiter manẽdum, altare construebat ad laudandum Deum. *Et fuit colonus terræ Philisthinorum*. Colonus propriè signat habitantem in domo vel terra aliena, & ei conducta. Sic enim fuit Abraham, quia dum vixit, nihil proprium habuit in terra ꝓmissionis. Sic enim dicit beatus Stephanus Actu 7. ca. ꝙ Deus non dedit Abrahæ in terra illa nec spatium pedis vnius, & Apostolus ad Hebræ. 11. c. ait: fide qua vocatur Abraham obediuit in locũ exire, quem accepturus erat in hæreditate nesciens quo iret, fide demoratus est in terra repromissionis tanquam in aliena, in casulis habitando cum Isaac, & Iacob cohæredibus repromissionis eiusdem. *In terra Philisthinorum*. Quia Bersabee in terra Philisthinorum est in solitudine. *Diebus multis*. Sed non pa-

Quid sit colonus.

C tet quot annis manserit in Bersabee. Nicolaus autem vult, quòd pluribus annis manserit in Bersabee quàm in conualle Hebron, & videtur ipse accipere fundamentum ex hoc, scilicet, quòd habitauerit Abraham in conualle Mambre, postquam venit de Mesopotamia vsque ad conceptum Isaac, & quòd post conceptionem eius manserit in Bersabee. Primum verum est, quia si respiciantur superiora de habitatione Abraham reperietur, quòd habitauit modico tempore in Bethel, & immediatè descendit in Aegyptum ꝓpter famem, vt patet supra 12. ca. & post rediens de Aegypto ad locum Bethel diuisus fuit a consanguineo suo Loth pergens ad conuallem Mambre, vt patet supra

Opinio Nicol.

D 13. Hoc autem totum fuit vnius anni spatiũ, vel paulo plus. Deinde semper habitauit in conualle Mãbre vsque ad conceptum Isaac, de quo sup. 17. c. ibi enim nũciatus fuit partus Isaac post annum futurus, & post recessit Abraham in Geraram, vbi postea natus fuit Isaac. Tempus autem quod fluxit, ex quo Abraham venit in terram Chanaã, quousque genuit Isaac, sunt anni vigintiquatuor, quia septuagintaquinque annorum erat Abraham, quando exiuit de Mesopotamia, & venit in terram Chanaan, vt patet supra 12. c. quando autem natus fuit Isaac erat Abraham centum annorũ, vt patet in isto cap. a quibus si detrahatur vnus, quo antegenitus fuit quam natus, erunt vigintiquatuor anni, & ab istis subtrahatur vnus annus, vel annus & dimidius, quo mãsit in Aegypto, & in Bethel, vt diximus, manebunt viginti duo, vel viginti tres an-

E ni, quibus habitauit Abraham in conualle Mambræ. Si autem reliquum tẽpus vitæ Abrahæ fuerit in Bersabee, cum Abraham vixerit annis cẽtum septuagintaquinque: manebunt septuaginta sex anni, quibus moratus fuit in Bersabee, qui excedunt magis quàm in triplo annos, quibus habitauerit in conualle Mambræ. Sed illud falsum est, quia post natiuitatem Isaac habitauit Abraham in conualle Hebron.

Patet enim, quia quando mortua fuit Sara, quod fuit viginti octo annis ante mortẽ Abrahæ, habitabat Abraham in conualle Mambre, & ibi sepeliuit Sarã, vt patet infra 23. c. Et si dicas, quòd verè habitabat ibi, tunc

Cõfutatio opinionis Nicolai.

tunc Abraham, sed venit in Bersabee ad sepeliendum ibi Saram, falsum est, quia hoc posset esse verum, si ante mortem Saræ emisset ibi Abraham sepulturã, tunc enim verisimile esset, quòd portaret eam de alio loco ad sepeliendum ibi, sed falsum est, quia mortua Sara fuit sepulchrum emptum, vt patet infra 23. cap. maximè, quia in principio ipsius capit. dicitur, quòd Sara mortua est in Arbee ciuitate, idest in Hebron, ergo ibi habitabat tunc Abraham illo tempore, quia non est dicendum, quòd in alio loco habitaret Sara, & in alio Abraham. Etiam patet hoc, quia in eodem c. dicitur ab hominibus Hebronitis ad Abraham: princeps Dei es tu apud nos, hoc autem non potest dici de aliquo nouiter veniente ab extra: etiam patet ex verbis

Quid sit aduena. Abrahæ, scilicet aduena sum, & peregrinus apud vos, nunquam autem potest vocari aduena, qui ad aliquẽ locum venit, vel per eum trãsit, sed ille, qui in eodem loco moratur, dum tamen non sit inde oriundus. Itẽ quia quando venit Rebecca de Mesopotamia, vt acciperetur in vxorem ab Isaac, non morabatur Abraham in Bersabee, sed in conualle Mambre, patet, quia infra 24. dicitur, quòd dum veniret Rebecca ambulabat Isaac contemplans iuxta puteum, cui nomen est videntis, & viuentis: iste autem puteus est circa conuallem Mambre, apud quem fugit Agar, quæ sic puteum illum nominauit. vt patet supra 16. cap. Videtur

Determinatio. ergo dicendum salua reuerentia Nicolai, quòd pluribus diebus habitauerit Abraham in conualle Hebrõ quam in Bersabee, quia infra 35. c. dicitur, quòd Isaac mortuus fuit in Mambre siue Hebron, in qua peregrinatus fuit ipse, & Abraham pater suus, cum autem peregrinatus fuerit Abraham in Bethel, & Aegypto, Hebron, & Bersabee, & hic nominetur Bersabee, & non alius locus, videtur quòd per excellentiam ei cõueniat, scilicet, ꝙ magis habitauit in illo loco, quam in aliquo alio.

De tentatione Abrahæ, & ariete immolato pro filio, & Melchan genuisse nunciatur.

Cap. XXII.

QVAE postquam gesta sunt, tentauit Deus Abraham, & dixit ad eum: Abraham, Abraham. At ille respondit; Adsum. Ait illi: Tolle filium tuum vnigenitum, quem diligis, Isaac, & vade in terram visionis, atque ibi offeres eum in holocaustum super vnum montium, quẽ monstrauero tibi. Igitur Abraham de nocte consurgens strauit asinum suum ducens secum duos iuuenes, & Isaac filium suum. Cumque concidisset ligna in holocaustum abijt ad locum, quem præceperat ei Deus. Die autem tertio eleuatis oculis vidit locum procul: dixitque ad pueros suos: expectate hic cum asino: ego autem & puer illuc vsque properantes, postquam adorauerimus, reuertemur ad vos. Tulit quoque ligna holocausti, & imposuit super Isaac filium suũ, ipse verò portabat in manibus ignem, & gladium. Cumque duo pergerent simul, dixit

Iudith. 8. Hebræ. 11

F Isaac patri suo: Pater mi: At ille respondit, quid vis fili? Ecce, inquit, ignis & ligna, vbi est victima holocausti? Dixit autem Abraham. Deus prouidebit sibi victimam holocausti fili mi. Pergebant ergo pariter & venerunt ad locum, quem ostenderat ei Deus, in quo ædificauit altare, & de super ligna cõposuit: Cumque alligasset Isaac filium suum, posuit eum in altare super struem lignorum. Extendit manum, & arripuit gladium, vt immolaret filium suum. Et ecce Angelus Domi-

G ni de cœlo clamauit, dicens. Abraham, Abraham. Qui respondit: Adsum. Dixitque ei: Non extendas manum tuam super puerum, neque facias illi quicquam. Nunc cognoui, quòd timeas Dominum, & non pepercisti vnigenito filio tuo propter me. Leuauit Abraham oculos suos, viditque post tergum arietem inter vepres hærentem cornibus: quem assumens obtulit holocaustum pro filio. Appellauitque nomen loci illius: Domi-

1. Mac. 2.

H nus videt. Vnde vsque hodie dicitur: In monte Dominus videbit. Vocauit autem Angelus Domini Abrahã secũdo de cęlo, dicens: Per me metipsum iuraui dicit Dominus, quia fecisti hanc rem, & non pepercisti filio tuo vnigenito propter me, benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum, sicut stellas cœli, & velut arenam, quæ est in littore maris. Possidebit semen tuum portas inimicorum suorum, & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, quia obedisti voci meæ.

Eccl. 44. Hier. 44. Hebr. 6 Gal. 3.

I Reuersus est Abraham ad pueros suos, abieruntque Bersabee simul, & habitauit ibi. His itaque gestis, nunciatum est Abraham, quòd Melcha quoque genuisset filios Nachor fratri suo Buz vs primogenitum, & fratrem eius, & Camuel patrem Syrorum, & cased, & Azau: Pheldas quoque, & Iedlaph, & Bathuel, de quo nata est Rebecca. Octo istos genuit Melcha Nachor fratri Abraham.

K Concubina vero illius nomine Roma peperit Tabee, & Gahan, & Thaas, & Maacha.

QVAE *postquam*. Descripto in præcedentibus qualiter Abrahaam se habuit incipiẽs, & proficiens, in hac parte subiungitur qualiter se habuit perfectus existens, & hoc tripliciter: Primo quo ad Deum: secundo quo ad proximum cap. sequen. tertio ad se ipsum, cap. 24. Prima in qua describitur magna obediẽtia Abrahæ, quæ processit vsque ad spontaneam voluntatem filiũ immolan-

molandum, in quatuor partes diuiditur, in prima Dei præceptum ponitur, in secunda Abrahæ obedientia subiungitur, ibi. *Igitur Abraham*. Tertio pręceptum reuocatum apponitur, ibi. *Et ecce Angelus Domini*. Quarto promissorum præteritorum confirmatio describitur, ibi. *Vocauit autem*. Circa primū. *Quæ postquàm gesta sunt*. Idest postquā fuit factum pactū inter Abraham, & Abimelech. Iudæi sic continuant dicentes, quòd postquàm dictum fuerat supra de magno conuiuio, quod fecerat Abraham in ablactatione Isaac, hic ponitur de eius immolatione, quia Satan venit ad Deū dicens: Ecce Domine tu dicis, quòd Abraham est valde seruus tuus: Sed nunc facit magna conuiuia, & nunquàm tibi in ijs immolauit saltem vnum pecus: respondit Deus, nō oportuit quòd mihi aliqđ immolaret, quia ego scio, ꝙ omnia, quæ habet, mihi immolaret etiam filium suum, si ego mandarem: cui dixit diabolus, non vt tu putas, sed tenta eū, & videbis, & tunc Deus tentauit Abraham mandans ei, ꝙ immolaret filium suum. Sed ista continuatio rediculosa est, præsupponit enim ꝙ in his conuiuijs, & exultationibus non immolauerit Abraham aliquid Deo, quod non est verisimile, quia Abraham tantum erat deuotus Deo, & deditus latrię, quòd non fecisset talia festa sine gratiarum actione præmissa Deo in sacrificijs, & alijs actibus. Item dato hoc adhuc ista continuatio non valet, quia mandatum de immolatione Isaac non fuit datum immediatè post ablactationem eius, quia ablactatio fuit cum esset duorum, vel trium annorum; mandatum de immolatione, quādo iam erat magnus vir, vt intra patebit: fuit enim hoc factū post confirmationem pacti cum Abimelech, quia Deus vult ad profectum suorum, vt post prosperitates eueniant aduersitates, & sic vice versa. *Tentauit Deus Abraham*. Considerandum autem, quòd tentare dicitur aliquis actus, per quem experientiam accipimus de re quam ignoramus, & dubij sumus, vt ille dicitur tentare equū, qui sine aliqua necessitate equitando ad cursum prouocat, vt sciat quātum equus currere potest. Deus autem omnia clarissimè cognoscens de nullo dubitat, neque experimentum accipit, sed cum tentare dicitur de aliqua re ignorata alijs cognitionem tribuit ad quantum sit. Non ergo tentauit Abraham p̄cipiendo ei immolare filium, vt ipse sciret vtrum immolaret: sciebat enim certissimè, quòd immolaturus esset si mandaretur, sed hoc fecit vt alijs cognitionē traderet quantum Abraham diligeret Deum, & hoc ad magnam laudē Abrahæ erat, quia nullus ante credebat, quòd tantum diligeret Abraham Deum. *Abraham Abraham*. Iteratur nomen ad prouocandum attentionem. Nam quandocunque aliquem attentum facere volumus, eum bis, aut pluries vocamus. Etiam duplicitas, vel iteratio vocationis signat, quòd id qđ per vocationem dicitur, faciliter complendum est. Sicut pater infra 40. c. somnium Pharaonis. *Tolle filium tuum*. s. ad immolandum. & cum respondisset Abrahā se paratum esse dixit: Domine duos filios habeo, nescio de quo vis, dominus autem replicuit dicens. *Vnigenitum*. Secundum veritatem nullus eorum erat vnigenitus, ex quo duo erant, nisi accipiatur vnigenitus respectu matris, quia Sara vnum solū habuit, & Agar vnum solum, & tunc respondit Abraham: Domine quilibet eorum primogenitus est matri suæ, & vnigęnitus, tunc Deus dixit. *Quem diligis*. Abraham respondit vtrunque diligo, cui Deus subiunxit. *Isaac*. In hoc autem nulla dubitatio existere poterat. Et dicunt Hebręi, ꝙ ista multiplicata interrogatio fuit ad maiorem materiam obedientiæ.

Doctores autem nostri, licèt aliter dicant, putant tamen hoc satis rationabiliter dictum. Sed non potest stare, quia cum diceret Deus primo ad Abraham. *Tolle filium tuum*. Non poterat esse aliquale dubium, quia tunc Abraham solum vnum filium habebat, scilicet Isaac, cum alius recessisset cum matre sua, & habitaret extra paternam potestatem in deserto Pharan, & si ista prima dubitatio locum non habet, per consequens nec aliæ, quia negato priori, negatur posterius.

Dicendum autem secundum Doctores nostros, ꝙ totum fuit vnum pręceptum, & vno contextu dictū est, sed in eo plures circunstantiæ, quæ distrahere poterant ab hac impletione ponuntur, vt maioris meriti sit obedientia. *Tolle filium tuum*. s. Isaac, qui principaliter filius erat, quia dictum fuerat ei in Isaac vocabitur tibi semen. cap. præcedenti. Vel melius, quia nullum alium filium tunc habebat, de quo hoc intelligi posset. *Vnigenitum*. Idest vnicum filium de Sara. Vel vocatur vnigenitus etiam quantum ad Abraham ratione modi, quia iste vnus miraculosè genitus fuit. Alius autem naturaliter, vt patet ad Gala. 4. c. cum dicitur: qui enim de ancilla natus est secundum carnem natus est, idest secundum modum naturalem, qui autem de libera secundum repromissionem, idest non ex virtute naturali, cum corpus Abrahæ esset emortuum, & vulua Saræ, vt patet ad Rom. 4. c. Etiam, quia Sara sterilis erat, vt patet ad Hebræos 11. Ergo per repromissionem solum natus est Isaac, idest non ex aliqua virtute naturali, sed solum quia Deus repromiserat. Ideo necesse erat compleri, etiam si Sara & Abraham nullam ad gignendum virtutem haberent. *Quē diligis*. Scilicet specialiter, quia licèt Ismahelem diligeret, non tantum cum non essent in eo complendę p̄missiones. *Isaac*. In quo nomine adhuc specialis ratio dilectionis exprimitur, quia Isaac interpretatur risus, quia pater eius exultauit, & risit, quando ei prænūciatus est. *Et vade in terram visionis*. Idest in quendam mōtem altum, de quo multa terra videri potest in circuitu, & iste est mons Moria siue mons Sion, in quo ędificatum fuit templum Salomonis, vt patet 2. Paralip. 3. c. & iste est mons in ciuitate Ierusalem, quia postea fuit additus ciuitati. Et non mandauit Deus Abrahæ, quòd immolaret filium suum prope domum suam, quia subito mandato Dei concepto antequā alia contraria subintraret cogitatio, facere potuisset facilius, sed in tanto spatio terræ perambulando multæ cogitationes contrarię subintrarent, quæ animum firmatum a recto proposito eradicarent. s. amor filialis, quia erat consolatio suę senectutis, pietas innocētis, & matris tristitia: sed quia potentissimus Dei miles erat, hęc omnia tolerauit, & vincendo contempsit. *Et offer eum in holocaustum*. Et hoc ad maiorem dolorem materia erit, quia si mandasset eum iugulari solum, post pater eius sepeliuisset eum, & aliqualiter consolaretur sciens sepulchrum filij sui, sed holocaustum est, cum totum animal incenditur, & in cineres reducitur, sic ergo reducendus erat Isaac, & post cineres eius aura circunquaque dispergeret, ita quòd de eo nihil maneret. *Super vnum montium, quem monstrauero tibi*. In hoc autem adhuc maior patet obedientia, quia locum nesciebat ad quem iturus esset, & tamen ad Dei mandatum mouebatur. Sciebat ergo Abraham terram illam, ad quam iturus erat, quia sciebat contra quam partem erat, sed determinatè nesciebat montem, super quem holocaustum facturus erat, & in hoc Apostolus laudat eum, vt patet ad Hebr. 11. c. dicens: Fide qui vocatur Abraham obediuit in locum exire, quem accepturus erat in hæreditate, & exiuit nesciens quo iret. *Igitur Abraham*. Hic ponitur secundum, s. Abrahæ obedientia subiungitur. *De nocte consurgens*. Fuit, n. ista reuelatio facta de nocte in auditu

Ostēditur fidelitas Abrahæ.

alicuius

alicuius vocis, vel in viſione imaginaria. Sicut patet
ſupra 15.c.& Abraham, quia valde obediens erat non
expectauit diem, ſed immediatè conſurgens incępit
tradere executioni. Vera enim obedientia moras ne-
ſcit. Vel fortè de nocte ſurrexit, ne vxor vel ſerui ab
eo quærerent quo tenderet, & eum impedirent, nam
ſi ab eo quærerent cogebatur, aut nihil reſpondere v-
xori, & ſeruis, quod ſatis ſuſpectum erat: & ideo Sara
cum eum uideret abſentem aliquid mali ſuſpicarēt,
ſi autem reſpondiſſet, aut uerum reſpondiſſet, aut fal-
ſum: non eſt dicendum, ꝙ falſum reſponderet, quia
valde repugnabat ſtatui perfectionis, quem tenebat
Abraham, mentiri: ſi autem uerum diceret declara-
ret eis, ꝙ ad immolandum filium ſuum ibat, & tunc
non permitteret eum Sara; ploraret namque incon-
ſolabiliter pro unico filio ſuo, etiam ſerui diſſuaderēt,
poſtremo ipſe Iſaac ſi talia per tres dies ante cogno-
uiſſet quibus ambulauerunt vſque montem Moria,
fortè tanto mortis horrore perſpecto ſæpiſſimè tre-
mebundus aufugeret. Valde ergo decuit, ꝙ Abrahā
de nocte cōſurgeret nihilque domeſticis de eo, quod
facturus erat, reuelaret, *Strauit aſinum ſuum*. Ipſe enim
Abraham ſtrauit, ideſt apparauit aſinum non expe-
ctans Dei famulus terreni alicuius ſerui famulatum,
vt Dei mandatum celerius terminaret. Erat autem a-
ſinus ad portandum ligna pro ſacrificio, quia fortè in
loco immolationis ligna non inuenirent. Iudæi autē
quidam inſenſatiſſimi dicunt, quòd iſte aſinus eſt, in
quo ſedebit Meſſias, de quo dicitur Zacha.9.cap. Ecce
rex tuus venit tibi manſuetus, & ipſe pauper ſedens ſu
per aſinam, & pullum filiū aſinæ, Sed hæc magna abu
ſio eſt ponere aliquem aſinum tantum viuere, & ma-
xime, quia hoc eſt ſine aliqua cauſa neceſſaria, vel ap-
parenti. Nunquid enim ille aſinus melior eſt omni-
bus alijs aſinis? non multum hoc videtur. De iſto aſi-
no magis dicetur Exod.4.c. *Ducens ſecum duos iuuenes*.
Secundum Iudæos iſti ſunt Iſmahel, & Eliezer, & ta-
men ipſis nec vxori nihil reuelauit ne eum impedi-
rent. Hebręi autem ponunt iſtos duos fuiſſe iuuenes,
quia inter famulos Abraham non eſt aliquis nomina
tus nomine ſuo in ſacra Scriptura, niſi iſti duo, de Iſ-
maele patet ſupra 16.& 17.& infra 25. De Eliezer pa-
tet ſupra 15.ca. Sed hoc falſum eſt, quia Iſmahel non
erat tunc, cum Abraham, ſed miſſus fuerat cum ma-
tre ſua ante hoc multis diebus, vt ſupra probatum eſt.
Non poteſt etiam ſtare quantum ad Eliezer, quia E-
liezer non erat iuuenis, ſed erat iam ſatis in magna ę-
tate: nam ante hoc bene per annos quindecim, vel
plus Eliezer habebat filium: nam paulo poſt quam in-
trauit Abraham in terram Chanaan: quod fuit vigin-
tiquinque annis antequam naſceretur Iſaac, Eliezer
habebat filium, vt patet ſupra 15.ca. cum dicitur: Do-
mine Deus quid dabis mihi? ego vadam abſque libe-
ris, & filius procuratoris domus meæ iſte Damaſcus
Eliezer: mihi autem non dediſti ſemen, & ecce ver-
naculus meus hæres meus erit. Poſt natiuitatem autē
Iſaac vſque nunc tranſierant anni triginta, vel plures,
Ideo poſtquam Eliezer haberet filium vſque nunc ad
minus eſſent plures quam quinquaginta anni, & ſic
Eliezer eſſet annorum ſeptuaginta, vel octuaginta,
vel fortè centum, quia paulo poſt hoc, quando iuit ad
petēdum vxorem pro Iſaac, vocatur ſenior omnibus
ſeruis Abrahæ, vt patet infra 24. cap. cum dicitur: Di-
xitque ad ſeruum ſeniorem domus ſuæ, qui præerat
omnibus, quæ habebat, ideſt ad Eliezer, vt poſtea pa-
tet in litera. Non ergo poſſet eſſe hic Eliezer, vnus de
iuuenibus, nec Iſmahel, ſed eſſent aliqui alij, q̃a Abra-
ham multos habebat, i. trecentos decem, & octo ex-
peditos ad bellum, quando iuit cōtra quatuor reges,
vt patet ſupra 14. quanto magis nunc, quia quotidię

Opinio Iudæorū de aſino Abrahæ.

F creſcebat in diuitijs, vt patet infra 24. ca. *Cumque conci-
diſſent ligna.* Hoc fuit prope locum, in quo morabatur,
tunc Abraham timens, ne poſtea ligna non haberēt.
Abijt in locum, quem præceperat dominus. Ideſt contra ter-
ram viſionis, quæ nota erat Abrahę, tamen adhuc ne-
ſciebat determinate locum, in quo immolatio futura
erat. *Die autem tertio*. Non vidit Abraham locum vſq;
ad initium diei tertij in mane; non intelligas autē, ꝙ
mons Moria multum diſtaret a loco, a quo receſſit
Abraham, quia poterat homo ſatis leuiter illud vna
die tranſire, & adhuc magis, quia ſi Abraham tūc ha-
bitaret in Berſabee, diſtabat a mōte Moria decem, &
ſeptem milliaribus, ideſt octo leucis, & dimidia. Si au-
tem habitaret in conualle Mambre diſtabat a monte
G Moria ſexdecim milliaribus, ideſt octo leucis. Si autē
habitaret in Hai, & Bethel diſtaret decem leucis, ſcili-
cet viginti milliaribus de ijs in libro de diuiſione Ter
ræ ſanctæ. Sed dices quare in tanto paruo itinere tan-
tum tempus impendit?

Dubium cur in tā paruo itinere tantū tempus impendit.

Reſpondetur, quòd Deus fecit hoc, vt obedientia
Abrahæ totaliter euidēs eſſet, quia in magno tempo-
re multa cogitare poſſet, quæ eum a ſuo propoſito di-
ſturbarent, & ſic facere nō poterat iſtum actum cum
impetu paſſionis, quia magnum tempus requiritur,
in quo deliberatio ſequitur, & hoc magnam conſtan-
tiam Abrahæ demonſtrabat, qui in tā difficilibus vul-
tum immotū tenere potuit. Sic enim ait Philoſophus
in 3. Ethicorum: Difficilè eſt immorari cognitis, id-
H eſt quando aliquis cognoſcit dura, & eligit illa tolera
re, difficilè eſt manere in actuali conſideratione illo-
rum durorum, & non imutare electionē. *Eleuatis ocu-
lis vidit locum procul.* Loquitur de monte determinato
in quo holocauſtū immolaturus erat. Sed dices quo-
modo potuit cognoſcere, quia ante non cognoſce-
bat illum locum?

Dubium quō cognouit montem.

Reſpondetur, quòd Deus demonſtrauit ei locum,
vt ſupra dictum fuit, ſupra vnum montium, quem
monſtrauero tibi. Sed quomodo monſtrauit?

Reſpondetur ſecundum quoſdam Hebræos, quòd
ſuper montem illum, in quo futura erat immolatio
vidit quandam columnam ignis Abraham in loco
propriiſſimo vbi ſtrues lignorum componenda erat.
I Et tunc quæſiuit Abraham a pueris, vtrum viderent
aliquid, qui reſponderunt, quod nō: & ideo iudicauit
eos Abraham ad aſcendendum montem indignos:
quęſiuit autem ab Iſaac vtrum videret, qui reſpondit,
quòd ſic, & hunc iudicauit dignū aſcendere ad mon-
tem. *Expectate hic cum aſino*. Ne viderent, quod A-
braham facturus erat, & eum impedirent putantes eſ-
ſe crudelitatem, vel inſaniam. *Ego & puer*. Ideſt Iſaac,
ex quo aliqui volunt, quòd Iſaac tunc erat in ętate te-
nera puerili, vel adoleſcentię, ſed hoc infra patebit eſ-
ſe falſum. Sic enim vocabatur Iſmahel puer, qui ta-
men erat, quando ita vocabatur, annorum pluſquàm
viginti, vt patuit præcedētı cap. *Illuc vſque properantes*.
Ideſt euntes vſque illuc, ſcilicet vſq; ad ſummitatem
montis, quem iuuenes ante ſe videbāt, vel Abraham
K eis manu oſtendebat. *Poſtquam autem adorauerimus
Deum*. Facientes ei latriam. *Reuertemur ad vos*. Sed di-
cet aliquis, quòd Abraham hic mentitus fuerit, quia
non intendebat redire cum puero, ſed eum immola-
re: ergo mentiebatur.

An Abraham mentitus fuerit h.c. Rñſio.

Reſpondetur, quòd Propheticè dixit, ſ. mouēte eū
ſpiritu ſancto ad dicenda iſta, & quando aliquis moue
tur ab alio in loquendo non eſt ſui iuris: nec poteſt di-
ci, ꝙ mentitur qualitercunque dicat, quia non poteſt
aliter dicere, vt patet Num.22. cap. Sed ſi dederit mihi
Balach omnem domum ſuam plenam auri, & argen-
ti non potero immutare verbum Dei mei, vt plus vel
minus dicam. Sed nō propter hoc vocatur Abraham
Prophe-

Propheta, licet ex alijs causis vocetur Propheta, nisi accipiendo valde large, quia intellectiua opus est in prophetia, vt patet Daniel 10. cap. Abraham vero non videtur, quòd ista verba intelligeret in sensu, in quo ei proferri faciebat Spiritus sanctus. *Tulit autem ligna holocausti.* Idest ligna, quæ ducebantur ad immolationē holocausti super asinum. *Et imposuit super Isaac.* Fortè quia mons rectus erat in sublime, & non poterat illuc ascendere asinus. Vel principaliter ista dicta, & facta sunt mouente Spiritu sancto in signum Christi Iesu, qui baiulans sibi crucem exijt in eum, qui dicitur Caluariæ locus, vt patet Ioan. 19. cap. *Ipse vero.* Idest Abraham. *Portabat ignem.* Ad ligna incendendum. *Et gladium.* Ad Isaac victimam iugulandum. *Ecce ignis, & ligna.* Vndique tentationes insurgunt Abrahæ: filius enim tenera verba patri suo protulit, quæ multum animi eius robur, idest fortitudinem eneruarent. Nam si Isaac tacuisset, & Abraham nihil ei respondisset, potuisset quidem Abraham animi rigorem immotum tenere, sed cum respiceret vultum filij sui innocentis, vel de ista morte suspicantis, & verba eius tenera, necesse erat, vt viscera eius etiam si ferrea essent ad teneritudinem emolliri, præcipuè cum Abraham filio loquenti respondere coactus fuerit: sicut enim frequenter ira per verba aut lachrymas, euaporat ita, vt ea, quæ ante magna fuerat pœnè ad nihilum redigatur, ita & quilibet alius animæ rigor per verba ad teneritudinem perducitur. Hoc enim dicimus de dulcissimo puero Iesu, qui cum esset duodecim annorum, & sedens inter doctores templi disputando à matre sua carissima cum magnis laboribus quæreretur, & ipsa dixisset; Fili quid fecisti nobis? nam ego & pater tuus dolentes quærebamus te: vltra loqui ei non valuit, nam commota sunt viscera eius ad nimiam teneritudinem super dilectissimo filio suo: hoc ergo Abrahæ in tanta angustia posito cōtingere necesse erat. Sed vir Dei omnia per obedientiam & patiētiam tolerans in firmitate propositi permanebat. *Deus prouidebit sibi victimam.* In hoc verum dicebat, quia licet aliquod animal, vel ipse Isaac immolandus esset, vtrumque Deus prouideret, sed dicitur, quòd ista fuerunt propheticè dicta, talis erat dicenti intentio qualis per verba monstrabatur. *Ad locum quem ostendit ei Dominus.* Scilicet desuper globum igneum eleuando siue columnam ignis. *In quo ædificauit altare.* Ista ædificatio non fuit cum magna solemnitate, vel apparatu, sed solum congregauit aliquos lapides, & illos qualiter potuit ordinauit, & desuper ligna posuit. *Cumque colligasset Isaac.* Non colligauit, quia stare volebat, sed ne dolore victus aufugeret. Non est putandum, quòd Abraham ligauerit Isaac inuitum, quia potentior erat Isaac filius suo patre Abraham: erat enim Isaac iuuenis, & annorū 37. vt volunt quidam asserentes, quòd eo anno Isaac ad immolādum ductus est, quo mortua fuit Sara mater, licet prius ipse ad immolationem ductus fuerit quàm Sara mortua fuerit, & hoc satis est verisimile.

Et tunc Sara quādo mortua fuit erat annorum centum viginti septem, vt patet cap. sequenti, sed ipsa peperit Isaac quando erat annorum nonaginta: ergo adhuc manebant triginta septem anni, qui fluxerunt à natiuitate Isaac vsque ad mortem matris eius.

Abraham autem tūc senex valde esset, scilicet centum triginta septem annorum, quia centesimo anno vitæ Abrahæ natus fuit Isaac, vt patet præcedenti cap. Erat enim tunc Isaac iuuenis fortis, quod satis patet quia portauit super se ligna holocausti per ascensum montis erecti quantum vnus asinus portare posset: patet enim quia requirebantur tot ligna, & tanta quot sufficerent ad incinerādum vnum corpus humanum

A adeo manifeste apparet, quòd Abraham non potuisset eum violenter colligare, immo ipse vice versa ligare potuisset Abraham, vel saltem ab eo fugere.

Opinio Ioseph de locutione Abrahæ ad filium.

Qualiter autem Abrahā persuaserit Isaac, vel ei locutus fuerit, vt se ad mortem pararet: refert Iosephus quòd altari ædificato, compositis lignis, cæterisque dispositis Abraham dixit filio suo Isaac quomodo à Deo magnis precibus acquisitus fuerat, & quomodo miraculosè conceptus fuerat, & natus in gaudio, & quòd nunc volebat non bello, aut peste, vel ægritudine eum terminari, sed in orationibus, & laudibus diuinis per immolationem vitam finire, & postea resurgere ad complendas promissiones factas.

Opinio Nicolai de Iosephi sententia.

Nicolaus tamen aliter recitat dictum Iosephi, scilicet, B quòd Deus acciperet animam Isaac, vt in perpetuum esset cum eo, & propter istam obedientiam Deus dirigeret senectutem Abrahæ. Ijs persuasus Isaac voluntariè tradidit manus suas, & pedes ligandos, vt immolaretur, & tunc dicit, quòd licet verba Iosephi sint benedicta quantum ad omnia, est tamen hoc falsum, scilicet, quòd Abraham dixerit animam Isaac debere in perpetuum manere cum Deo, quia dictum fuit Abrahæ supra decimoseptimo cap. Reges orientur ex eo, & cap. præcedenti in Isaac vocabitur tibi semē: ista autem firmiter tenebat Abraham, quibus repugnabat quòd anima Isaac maneret in æternum cum Deo.

Sed salua reuerentia Nicolai, quia Iosephus nihil tale retulit, sed magis contrarium, & nihilominus hic C non bene attendit, & quia communiter libri Iosephi non habentur, patet veritas huius per Scholasticam historiam, quæ sic recitat, vt nunc recitaui à qua nihilominus hoc transtulit, licet male, & patet hoc, quia nunquam reperietur, quòd Nicolaus Iosephum alleget, nisi prius cum historia Scholastica recitet.

Determinatio.

Qualitercunque autem dicant volentes: dicēdum est, quòd Abraham volens filium suum occidere credidit firmissimè, quòd Deus illum a mortuis suscitaret, vt implerentur promissiones, quæ necessario implendæ erant, & alio modo compleri impossibile erat. Sic enim ait Apostolus ad Hebræos 11. cap. fide obtulit Abraham cum tentaretur, & vnigenitum offerebat, in quo susceperat promissiones, ad quem dictum D est in Isaac vocabitur tibi semen, arbitrans, quòd & a mortuis potens est eum suscitare Deus. Ex hoc autem satis innuitur, quòd sicut Abraham multum meruit filium suum offerendo ad mortem, vt Deo placeret, ita valde multum meruit Isaac, qui propter Dei voluntatem complendam obediuit patri seni, vt eum ligaret, cum posset effugere. Quis autem eorum plus meruerit satis dubium est.

Dubium quis plus meruerit Abraham vel Isaac.

Alicui dubiū videbit determinatum, scilicet, quòd Isaac tantum meruit quantum Abraham, & magis; quia plura toleraturus erat: Abraham enim solum dolebat de filio, sed nihil pœnale passurus erat: Isaac autem mortem passurus erat.

Mihi autem videtur dicendum quòd tantum, imo magis Abrahā meruit, quia operatio virtuosa recipit E gradum bonitatis secundum voluntatis feruorem, à quo procedit, speciem autem recipit ab obiecto. Si ergo in Abraham fuit maior feruor quàm in Isaac, ergo magis meruit. Si enim Isaac actualiter passus fuisset mortem, actus eius bonus habuisset maiorem gradū, quia non solum habuisset fortitudinem electiuam, sed etiam actualem tolerantiam, quæ cum magno labore est, ideo multum est virtuosus actus. Fuit ergo solum actus fortitudinis & obedientiæ in voluntate Isaac, & nō in executione, licèt nō defuit hoc ex parte voluntatis. Abraham autem maiorem feruorem in obediendo Deo, & exequendo ista habuit: ita enim

tener-

tenerrime diligebat filium suum Isaac, quòd mors eius erat ei durior morte propria: elegisset enim magis Abraham mori quàm filium suum manu sua occidere, quod tamen erat paratissimus, vt Dei mandato obediret. Item patet magnitudo obedientiæ & fortitudinis, quia super omnia difficillimum est immorari cognitis, vt patet in tertio Ethicorũ, s. cum aliquis cognouerit aliquod valde triste, quod passurus est, diutius manere in cogitatione eius ab electione non resiliendo: hoc autem maximè fuit in Abraham, quia per tres ante dies cognouit per diuinã reuelationem hoc quod facere debebat, & tribus illis diebus cõtinuè ad hoc tendebat, vt patet supra, in quibus necesse erat valde anxiari cogitando dura circa mortem filij sui, nunquàm tamen à priore electione recessit, vt patet. Si autem Isaac per tot dies cognouisset forte considerãs doloris magnitudinem ab eo quod semel elegisset, postea resiliret. Item quia præter hoc magnæ cogitationes, & duræ tentationes dæmonis Abraham pungebant, quia vt dicunt Iudæi, cum pergeret Abraham ad immolandum filium suum accessit malus dæmon ad eum dicens: ò insensate quomodo filium tuum immolare vis? nescis enim quòd hoc voluntati Dei repugnat? quia ipse dixit tibi, quòd ex hoc reges nascerentur, & populi? quomodo autem reges & populi nasci poterunt, quando mortuus fuerit? non credas ergo insensate senex, quòd Deus talia tibi mandauerit, sed tua insania hoc tibi suggerit. Abraham autem in fide constantissimus, licet ad hoc respondere non potuerit, spreuit potiusquam respondit. Nec reputes hoc fore fabulam, quia idem innuit Apostolus ad Hebræos vndecimo. dicens fide obtulit Abraham, cum tentaretur, & vnigenitum offerebat: Apostolus autem non exprimit, quæ fuerint tentationes, sed satis verisimiles sunt istæ.

Opinio Rabbi Abẽ Ezra. Patet etiam quòd magis meruit Abraham, quia magis laudat scriptura Abraham exponentem filium quàm ipsum filium, qui exponebatur, vt patet ad Hebræos vndecimo. quod non esset si magis meruisset Isaac. Rabbi Aben Ezra habens pro inconuenienti, quòd magis meruit Isaac quàm Abraham, credit ꝙ si Isaac ligatus fuit voluntate propria, quòd magis meruit quàm Abraham, & dicit quòd quando Isaac ductus est ad immolandum, erat decem vel duodecim annorum, & Abraham religauit eum renitentem, sed videtur, quòd falsum est, primum quia Isaac portauit super se magnum pondus lignorum sufficiens ad comburendum vnum cadauer hominis, quod non faceret puer duodecim annorum. Secundum est falsum, quia si Isaac violenter ligatus fuisset, nihil meruisset. Sed hoc falsum est, quia tunc nullo modo laudari deberet, cuius contrarium est.

Quomodo Abrahã voluit immolare filium cũ homo nõ immolet. Sed quæritur quomodo Abraham voluit filium immolare, cum sciret hominem non esse animal immolaticium, sicut pecora. Deus autem non mandat ea, quæ illicita sunt.

Item quia ista reuelatio facta fuit ei in somnis, vt supra diximus, quia dicitur in textu. *De nocte consurgens.* Talis autem apparitio poterat esse phantastica, & ideo duram rem committere nollet propter talem reuelationem.

Item quia nesciebat Abraham vtrum ista reuelatio fieret à Deo, vel à dæmone, aliquando autem Satan transfigurat se in angelum lucis, & dicit aliquem volens fallere tanquàm Deus mittat eum, & ad hoc habebat aliqualem inductionem Abraham quia ipsum, quòd ei reuelabatur de se malum videbatur, scilicet occidere innocentem, maximè quòd pater filium occideret. Ad hoc dicendum, quòd hic erant duo. Primum scire vtrum à Deo, vel à dæmone, ista reuelatio

F proueniebat. Secũdum dato quòd à Deo esset, vtrum rei tam duræ assentire vellet. De secundo iam dictum fuit, & dicitur, ꝙ tanta erat fides, & obedientia Abrahæ ad Deum quòd nihil videbatur, quod Deus mandaret Abrahę, quod ipse non faceret, dato quòd intelligeret certissimè illud esse mandatum à Deo. Ad primum dico, quòd Deus cognoscens humanam voluntatem & intellectum, & sciens quid homini necessarium sit, videns, quòd ista altissima res erat, ad quam nõ decebat hominem faciliter moueri, maximè quia videbatur esse peccatum, si à Deo non esset, dedit plenissimam cognitionem, & certitudinem Abrahæ, per quam totaliter securus esset nullo manente scrupulo, quòd illud a Deo mandaretur, & sic ad omnia intrepidus procedebat, & suadetur hoc, nam sicut in

G speculatiuis scientijs modo humano quædam sunt, quibus intellectus noster non totaliter assentit, quia modus veritatis eorum non est ei clarus, & quædam sunt, quibus totaliter, & firmissimè assentit, quia modus veritatis eorum certissimus est, sicut sunt prima principia, quæ dicuntur dignitates aut communes animi conceptiones, de quibus fidem nullam aliam petimus nisi ipsam quam ipsę propositiones euidentissimæ demonstrant. Sic enim in Dei reuelationibus quantum est ad ipsas propositiones in se obscuræ sunt. Sed Deus qui nouit modum intellectus nostri, quia eum creauit, potest taliter intellectum nostrum ad assentiendum alicui veritati clariùs eleuare,

H vt magis assentiat illi veritati, quàm primo principio. Et hoc euidenter patet de radicatione fidei, in quibusdam nanque viris bonis, quorum aliquos me vidisse confiteor adeo Christus illis veritatem fidei radicauit, vt magis credant Christum passum fuisse, & resurrexisse, quàm se esse hominem. Sed Christum passum, & resurrexisse secundum se de veritate valde dubium, & occultum est, cum potius homines videres naturæ sequentes talia fuisse negent, & irrideant, vt patet de Philosophis Atheniensis Actuum decimoseptimo cap.

Non est ergo ista radicatio vetitatis fidei, & consensus intensissimus ex veritate propositionis euidenti sicut primis principijs, & dignitatibus assentimus ex sua euidentia, sed ex maxima impressione, quam in

I cordibus nostris creauit Christus. Sic enim dicebat beatus Petrus Canonica. 2. cap. primo, quòd magis assentiebat dictis fidei per Prophetas, quam eis, quæ oculis videbat: secundum ergo istum modum causaret Deus in seruo suo fidelissimo Abraham quandam euidentissimam cognitionem, cui intensissimè adhęreret magis assentiens illa a Deo verissimè sibi dici, quam se esse Abraham, & Isaac esse filium suum. Ad aliud, scilicet, quòd mandabatur ei aliquid inhonestum, & per se malum, scilicet occidere innocentem. Respondetur, quòd occidere innocentem semper est malum, nec aliquo modo potest bonum effici, sed Isaac non erat innocens: licet enim innocens esset quantum ad homines, quia nulli eorum nocuerat: Deo tamen non erat innocens, quia peccauerat

K veniali peccato, propter quod ad mortem homines obligantur, & sic dicitur Exodo trigesimoquarto cap. nullusque apud te per se innocens est, & cum Deus vniuersalis iudex sit, cui omnes peccauerunt, & ad mortem tenentur obnoxij, potest quandocunque voluerit, & vbicunque, & per quamcunque vindictam expetere: satis ergo conueniens minister erat Abraham ad mortem Isaac, cum Deus eum ad hoc habilitaret. *Posuit eum in altari super struem lignorum.* Et sic patet modus sacrificij, quia primo ligna super altare ordinabantur, deinde Isaac super ligna occidi debebat, vt totus sanguis deflueret super ligna, & dein-

& deinde igne supposito omnia cremarentur.

Post Moysen non fiebant sic sacrificia, quia primo erat ignis in altari, quàm apponerentur cremabilia; patet Leuitico sexto cap. vbi dicitur: ignis in altari meo semper ardebit. Etiam quia si sic victimæ iugularentur, antequàm victima iugulata esset arderet, & sacerdos combureretur etiam totus sanguis super ignem flueret. Sed hoc falsum est: quia sanguis aliquando sumi debebat ad aspergēdum per templum: vt scilicet contra sancta sanctorum, & super altare thymiamatis, vt patet Leuitico decimosexto cap. Item quia alijs vicibus communiter mandabatur, quòd sanguis victimę effunderetur in circuitu altaris holocaustorum, scilicet, quòd vngerentur quatuor cornua altaris, & reliquus sanguis funderetur ad basim altaris, vt patet Leuitico primo cap. Item quia si sic animalia immolaticia iugularentur, cremarentur carnes, cornua, pellis, & fimus super altare. Sed hoc falsum est, quia prius debebat animal concidi in frusta, & lauari partes eius cum pedibus, & omasis, & deinde poni super ignem, vt patet Exodo vigesimonono cap. & quasi per totum Leuiticum: *Vt immolaret filium*. Idest vt iugularet, & isto modo accipitur istud verbum semper in Exodo, & Leuitico. *Et ecce Angelus*. Hic ponitur tertio, scilicet pręceptum reuocati describitur, quia Deus solum intendebat declarare gentibus bonitatem serui sui Abrahæ, & non volebat mortem filij eius, quia talibus victimis Deus non delectabatur. *Et ecce angelus Domini*. Scilicet veniens ad prohibendum mortem Isaac. *De cęlo clamauit*. Idest de aere, quia vox eius audita fuit ab alto, quasi ex cœlo. *Non extendas manum tuam*. Scilicet ad iugulandum. *Super puerum*. Scilicet Isaac vocatur tamen puer à puritate quia innocens vir erat, vel vocatur puer, idest famulus quia nondum liberatus erat per emancipationem à patria potestate, donec accepit vxorem. *Nec facias ei quicquam*. Idest non solum non occidas eum, sed etiam non facias ei aliquod aliud malum. *Nunc cognoui quòd timeas Deum*. Idest nunc feci cognosci ab alijs, quòd tu timeas Deum, quia ante non ita clare cognoscebant, quia non viderant aliqua tam certissima experimenta. Sed quomodo fecit in hoc cognosci ab alijs, quòd timeret Deum Abraham, cum nullus hoc viderit, nisi Abraham, qui hoc agebat, & Isaac qui ad patiendum hoc paratus erat. Respondetur quòd Deus dedit cor credulum omnibus gentibus in circuitu, vt cum Abraham, & Isaac ista recitarent omnes firmiter assentirent. *Non pepercisti filio tuo*. Idest iam paratus eras non pacere. *Leuauit Abraham oculos*. Quia ante depressos habuerat respiciens vincula filij sui dum soluebat eum, vel dicitur leuasse oculos, quia Deus mouit eum, vt respiceret ad partem illam ad quam non respiciebat, & videret arietem ad faciendum sacrificium. *Viditque post tergum arietem*. Iudæi dicunt quòd iste aries fuit creatus in die sexta, quando Deus creauit animalia terrestria, & hominem. Sed hoc non habet aliquam apparentiam: ponere autem miraculum contra morem miraculorum, scilicet sine necessitate contra rationem est. Deus enim & natura nihil faciunt frustra, vt patet primo Politicorum. Etiam quia pluralitas sine necessitate ponenda non est, vel quod fieri potest per pauca peccatum est facere per plura, vt patet octauo Topicorum: quod autem vnus aries durasset à principio mundi vsque tunc satis erat miraculum, quia secundum computationem interpretum erant anni plures quàm tres mille, secundum autem computationem hebraicam erant plures quàm duo mille. Necessitas autem ponendi arietem istum ex tunc nulla est, quia quilibet alius aries sufficiebat ad hoc, nam sicut iste aries pinguis, & bonus esset aptus

A ad immolandum ita poterant reperiri multi alij: si enim arietis immolabilis aliqua requireretur conditio, quę in alijs existentibus arietibus non inueniretur rationabile erat alium à principio mundi creatum esse ad hoc, sed cum quilibet alius ita placeret Deo sicut creatus à principio, quia gratitudo, & acceptatio oblationum non excipitur ex seipsis, sed ex voluntate offerentis, vt patet Luca vigesimoprimo ca. Cū dicit Christus de paupercula, quæ libentissimè obtulit de necessarijs sibi, etiam si essent parui valoris, cum dicitur: Verè dico vobis quòd vidua hæc pauper plusquam omnes misit, nam omnes ij ex abundantia sibi miserunt in munera Dei. Hoc autem ex eo quod deest sibi omnem victum suum, quem habuit, misit, si tamen

B hic respiceretur quantitas, & qualitas oblationis millecuplo magis fuisset acceptabilis oblatio diuitum q̃ pauperculæ, cuius contrarium Christus manifeste protulit. *Inter vepres hærentem cornibus*. Vepres vocantˉ ligna aspera habentia vncos, quibus vestes, vel carnē tenēt, & dilaniāt, & vocantˉ vulgariter carcas, & dicuntˉ vepres quasi vi, idest violenter præhendentes. Hærebat autem, quia cornua arietis detinebantur ramis arboris illius, ne fugere posset, cum vellet eum tenere Abraham. Sed dicens vnde fuit iste aries? Dicendum quòd fortè angelus deduxit eum de arietibus Abrahæ, vel accepit eum de aliquo alio grege. Et si dicas non videtur esse verisimile, quòd Deus mandaret angelos accipere arietem de grege alicuius. Respondetur, quòd hoc facillimum est, quia omnia ista sunt

Quid sit vepres.

C possessio Dei, ideo vtitur illis, quomodo vult, tollens cui vult, & retribuens, cui vult. Sic enim patet Psalmo 49. Si esuriero non dicam tibi meus est orbis terrarum, & plenitudo eius. Et maius adhuc patet Marci cap. 5. quia Christus præcipitauit in mare duo millia porcorum, vel quasi non curans de damno dominorum suorum mittens dæmones in eos. *Quem assumens obtulit holocaustum*. Totum comburens. *Pro filio*. Idest sicut erat filius eius immolandus, ita immolauit arietem. *Pro filio*. Idest loco filij sui, quem Deus immolari ante mandauerat, scilicet, quòd si Deus non mandasset postea oppositum, & dedisset arietem filium suum immolaret, vel *Pro filio*, Idest pro liberatione filij, scilicet, quòd gratias agebat, & immolabat, quia

D Deus filium suum à morte liberauerat, & in immolatione arietis orabat Abraham Deum, quòd ita acceptaret immolationem illius arietis, ac si filium suum immolaret. Et dicunt Iudæi, quòd ista immolatio fuit facta in principio mensis septimi, qui est September secundum computationem eorum, & propter hoc prima die illius mensis faciunt Iudæi festiuitatem magnam, quæ vocatur festum clangoris, & canunt buccinis corneis, vt patet Numeri 29. cap. *Appellauitq; nomen loci illius, Dominus videt*. Ante enim vocabatur locus ille mons Moria siue terra visionis, & in illo loco fuit post templum Salomonis ædificatum. Nec est locus iste Bethel, vt aliqui volunt, de quo diffuse diximus supra 12. cap. & non vocatur locus ille Dominus absolutè, sed Dominus videt, & hoc est ab effectu, qui

Opinio Iudæorũ de immolatione.

E ibi cōtigit, scilicet, quia vidit Deus afflictionem Isaac, & obedientiam Abrahæ. Et sic habetur Ezech. vlt. c. & nomen ciuitatis illius Dominus ibidem, quia describit ibi Ezech. templum cęlestis Ierusalem sub typo templi materialis, & de illo templo verum est dicere, quòd Dominus est ibidem, quia specialius est ibi, quàm in alijs locis, cum ibi det gloriam beatis. Et sic Moyses vocauit altare quoddam Dominus exultatio mea, vt patet Exodo 17. quando Israel pugnauit contra Amalech, & vicit non vocans altare illud dominus simpliciter, sed dominus exultatio mea, quia Deus dedit ibi exultationē Israelitis ex victoria hostium. *Vnde*

Opinio Iudæorum.

vsque hodie dicitur. Scilicet in prouerbio. Ista sunt ver-
ba Moysi scribentis, & refertur istud aduerbium ho-
die ad tempora Moysi scribentis, & est sensus, quòd
licet Abraham ex multis diebus transisset, & illud
prouerbium inceptum fuisset tempore eius, tamen
durabat vsque hodie, idest vsque ad illud tempus, in
quo Moyses ista scribebat, nam semper dicebatur in
monte dominus videbit: nunc autem nihil horum
dicitur. *In monte Dominus videbit*. Iudæi enim dicunt
ista quando in angustia sunt: in monte dominus vi-
debit, idest sicut Deus vidit afflictionem Abrahæ in
monte illo, ita videbit afflictionem nostram. Et si-
cut quidam volunt, Abraham vocauit sic istum mon-
tem, quia futurum erat, quòd Deus exaudiret filios
eius deprecantes in monte illo, quando templum
Salomonis esset ædificatum. *Vocauit autem Angelus*.
Hoc est quartum, scilicet præcedentium federum
confirmatio adiungitur. Deus enim superioribus,
scilicet 15. & 17. & 21. cap. promiserat multiplicitatem
posteritatis Abrahæ. Hic autem propter bonum, qđ
nunc fecerat confirmat, licet in superioribus satis ra-
tum esset. ponitur autem hic ad consolationẽ Abra-
hæ, & Isaac. *Abraham secundo*. Quia primo vocauerat
quando dixerat, ne extenderet manum super puerum.
Per memetipsum iuraui dicit dominus. Hic refert angelus
verba Dei, & non loquitur ista quasi à se, sed à Deo,
ideo dicit. *Dicit Dominus*. Quasi dicat non dico ego
in persona mea, sed Deus mandat hoc dici. Deus enim
siue iuret, siue non iuret, fallere non potest, quia fide-
lis est, & seipsum negare non potest, vt habetur ad Ti-
moth. 2. cap. 2. ex natura tamen verborum firmior vi-
detur esse promissio iuramento firmata quàm ea, quę
sine iuramento fit, & ideo dicunt doctores nostri,
quòd quàmuis aliqua, quę Deus simpliciter promi-
sit mutata inueniantur, tamen ea, quæ iuramento fir-
mata sunt nunquàm reperimus non fuisse completa,
non tamen est hoc, quia magis obligetur Deus per iu-
ramentum, quam sine iuramento, nec seipsum obli-
gare potest. Sed semper quicquid vult fit, & quicquid
fit ab eo ius est, quãdocunque Deus ius aliquid deter-
minate dicit, vt à se immutabile est, siue iuret, siue nõ.
Aliquando autem dicit aliqua, quæ non implentur.
Hoc autem quia non dicit ea determinando, secun-
dùm quòd in sua altissima scientia est, sed secun-
dum conditionem causalitatis rerum inferiorum, si-
cut diximus supra 15. & 20. cap. & pleniùs in Deutero-
nomio cap. 18. Ratio autem, quare Deus ea, que iu-
rat sũt immutabilia est, quia ea, quæ Deus dicit sine iu-
ramento, aliquando dicit, secundùm quòd ipse deter-
minauit in se, & tunc immutabilia sunt simpliciter:
aliquando dicit ista, secundùm quòd est in causa infe-
riori, & tunc mutantur quandoque ad mutationem
causæ inferioris, aliquando manent inferiori causa
manente. Etiam quia ista fiunt interdum cum con-
ditione, & tunc mutantur, vel tenent secũdùm quòd
conditio mutatur, vel manet: ea autem, quæ cum iu-
ramento à Deo dicuntur semper dicuntur secũdùm
quòd à Deo terminata sunt, & iõ immobilia sunt, siue
dicantur conditionaliter, siue nõ, quia si dicantur con-
ditionaliter Deus faciet stare conditionem, quia præ-
sciuit eam permansuram. Et sicut magna differentia
est inter verba simpliciter, & verba iuramento firma-
ta, ita proportionaliter est differentia inter iuramen-
ta secundum formam ipsorum, quia quædam magis
ligant quàm alia: iuramenta enim, quæ per maiorem
auctoritatem fulciũtur, maiora sunt. Deus ergo cum
iurat, per nullum maiorem potest iurare cum ipse om
nibus maior sit, ideo per seipsum iurat. Alij autem
homines per maiorem suum iurant, vt patet ad He-
bręos 6. cap. Istud ergo iuramentum inter omnes Dei

Federum inter Deũ & Abrahã confirmatio.

An promissiones factæ cũ iuramento sint firmiores alijs in Deo.

F promissiones maius est, nec aliquo modo variabile,
quia illa sola confirmat Deus hoc iuramento, quæ ip-
se determinauit sic euentura, & hoc innuunt verba iu
ramenti scilicet. *Per memetipsum iuraui, dicit Dominus*.
Idest ego iuro per meipsum quòd sic erit, quia in me
ipso sic futura esse determinaui, & non iuro per alte-
rum, scilicet per causam inferiorem secũdùm quam
debeat tale vel tale fieri, & nõ est iudicio Dei: si enim
daremus, quòd Deus iuraret per rem particularem,
idest per statum, vel determinationem causæ particu-
laris, cum causæ particulares sæpissime impediantur à
suis effectibus naturaliter per aliam causam superiorẽ
naturalem, etiã interdum ideo iuramentum Dei esset
variabile, cum causa naturalis, super quam fundabatur
variaretur. Sed valde incõueniens hoc videretur sal-
G tem in voce mutari diuinum iuramentum, ideo Deus
per seipsum iurat, idest per suam stabilem determina-
tionem secundum quòd in seipso reperit. *Quia fecisti
rem hanc*. Idest quia voluisti filium tuũ immolare pro-
pter me. *Et non pepercisti filio tuo*. Immo voluisti eum
interficere. *Unigenito*. Scilicet de Sara, quia nullum
alium Sara concepit. Vel vocatur vnigenitus quan-
tum ad modum, quia per modum illum miraculo-
sum, ipse vnus solus genitus fuit Abrahæ: Ismahel au-
tem ℥m carnẽ, idest secundum modum carnis, scili-
cet naturaliter: sicut enim in alijs hominibus quãdo
potentia generatiua ex parte vtriusque disposita est, fit
generatio per carnem, idest secundùm virtutem ge-
H neratiuam naturalem, quæ est virtus carnis, & sic fuit
in Ismahele, vt patet ad Galat. 4. cap. *Multiplicabo semen
tuum*. Abraham meruit istam multiplicationem, quia
non formidauit filij sui immolationem. Et si dicas
contra, quia anteq̃ ista faceret Abrahã, Deus promise-
rat ei seminis multiplicationem, vt patet supra 15. &
17. cap. Respondetur quòd sicut Deus præordinauit
aliquem ad pęnas, sciens eum peccaturum, & finiturũ
sic, ita aliquem ad bonum præordinauit ad bonum si-
mul, sciens eum bene finiturum. Differt tamen, quia
ille, qui male finiturus est, nullam causalitatem habet
ad hoc directam à Deo: qui autem bene finiturus est
non bene finiret, nisi quia Deus ex mera gratia eum in
bono conseruare vult causando directè. sic habetur
Ioan. 15. cap. Sine me nihil potestis facere. Non est
I ergo inconueniens, quòd aliquis ex merito suscipiat
aliquid, quod nondum meruit, sed vlterius meriturus
est. Differt etiam, quia licet Deus ad bonum, vel ma-
lum præordinet nos simul cognoscens merita no-
stra futura, & non ex hac præordinatione imprimat ali
quam necessitatem agendi, tamen in illatione pœna-
rum, aut retributione præmiorum multum differt,
nam si aliquem ad bonum præordinauit quem ex sua
gratia scit in bonum finiturum, tamẽ aliqua antequã
mereatur retribuit. Et sic etiam est de terrenis pro-
missionibus, nam cum ex merito nostro Deo nos or-
dinante aliquid nobis dandum est, datur aliquãdo an-
tequàm mereamur, & postea illud meremur. Cum
autem ad pœnam quis præscitus est, quam ex malitia
assequetur Deo nihil agente, licet apud Deum ita cer-
K tum est, quòd iste male finiet, non potest dare ei pęnã
æternam antequam actualiter per suam malitiã me-
reatur, vel dato quòd Deus præordinauit istum ad ali-
quam pęnam in hoc seculo simul cognoscens suam
futuram iniquitatem, ex qua sic meriturus est, nunquã
tamen illam pęnam ei infliget, aut pati permittet, do-
nec iam peccatum suum completum sit. Et ratio est,
quia licet nos mereamur Deo adiuuãte bona aliqua,
quæ ab ipso recipimus, tamen adhuc magis dantur il-
la bona ex gratia quàm ex merito, qa mereri est age-
re aliquem actum in charitate, propter quem Deus
acceptat ea, quæ agimus, sed quod nos habeamus
chari-

Meruit multiplicationem seminis Abraham.

charitatem,& gratiam eſt ex Deo, vt patet Ioan. 15. ſine me nihil poteſtis facere, ideſt ſine gratia à me data: poterit ergo ex gratia præuenire tempus, ſcilicet cognouit, quod poſtea merituri eramus, & ex merito nobis daturus erat, ſic dabit ante meritum, cum ſemper ſtet, quòd poſtea merebimur. De inflictione pœnarum non eſt ſic, quia præmium datur ex gratia aliqualiter: pœna autem infligitur ex iuſtitia; ad hoc ergo, quòd pœna iuſtè infligatur oportet aliquam malitiam præexiſtere, à qua iuſta inflictio penæ ſit. Et hoc patet de inflictione penarũ in Amorrhæis, nam Deus ex malitia Chananæorum, & Amorrhæorum dixit ſe expulſurum eos de terra illa, quam tenebant, & promiſerat, quòd eam daret Abrahæ: licet ergo aliqualiter peccauiſſent Amorrhæi, tamen quia nõdum completæ erant iniquitates eorum vſque ad illum diem quando loquebatur Deus Abrahæ, non priuabat eos terra, quam poſſidebant, & tamdiu cogebatur Abraham cum toto ſuo ſemine peregrinari, ſcilicet per annos quadringentos, quouſque complerentur iniquitates eorum, & expellerentur, ſic dicitur ſupra 15. cap. nõdum enim completæ ſunt iniquitates Amorrhæorum vſque in præſens tempus, ideſt non eijciam nunc eos de terra, quia iniquitates eorum non ſunt completæ. *Sicut ſtellas cœli*. Comparatur ſemen Abrahæ ſtellis, & pulueri, quia vtrumque innumerabile eſt nobis, licet in ſe certum numerum habeant, cũ tot ſint, & non plura in aliqua ſpecie numeri, quia infinitum in numero non datur actualiter. Iſta duo tamen non ſunt æqualiter multiplicata, quia puluis terræ, vel arena, quæ eſt in littore maris, quaſi incomparabiliter excedit ſtellas. De numeratione autem ſtellarum diximus Deuteron. 1. cap. quia nullus eas numerare poſſit. Aratus tamen Aſtrologus, qui in Aegypto fuit pauco tempore poſt Ariſtotelem, iactauit ſe ſcire omnium ſtellarum nomina, vt ait Augu. de ciuitate Dei lib. 15. cap. 24. ſcriptura tamen ſacra tales philoſophos contemnit, hoc ſoli Deo tribuens, ſcilicet ſtellarum numerum noſſe, & eis nomina imponere, vt patet Pſal. 147. Qui numerat multitudinem ſtellarum, & omnibus eis nomina vocat. Dicit autem Rabbi Salom. ꝙ filij Abrahæ comparantur ſtellis quantum ad bonos, quia quãdo boni eſſent nullus eis nocere poſſet, ſicut nullus nocet ſtellis in ſublimi poſitis, quando mali eſſent comparantur arenæ, vel pulueri, quia ita conculcarentur ab omnibus ſicut puluis. *Et poſſidebit ſemen tuum portas inimicorum ſuorum*. Ideſt ciuitatum ſuarum, vel domorũ ſuarum, & denominatur hic totum per partem. Fuit enim hæc magna benedictio in tempore illo, nec putabãt aliam eſſe maiorem, ratio quia tota gens illis temporibus poſt Ninum regem, qui mortuus fuerat anno nono vitæ Abrahæ, per orbem prælia longè, lateque inceperunt, licet antiquorum temporum rariſſime hiſtoriæ ſint, ideo illorum tempore geſta obſcura ſunt: cum ergo homines illorum temporum bellis inſiſterent totam fęlicitatem putabant hoſtes deprimere, & eis nunquàm ſuccumbere. De bellis autem illorum temporum hiſtoriæ pauca, aut nulla tangunt, quia à principio literis tradita nõn ſunt: ſcriptura tamen ſacra aliqua tangit, quæ ad eius conſiderationem attinebant, vt de bello quatuor regũ contra gentes multas, & nouiſſime contra quinque reges Sodomorum, vt patet ſupra 14. cap. De bellis etiam Idumæorum ad expellẽdos Horręos de monte Seyr: de bello Moabitarum cõtra gigantes, vt haberent terram eorum: de bello Amonitarum cõtra alios gigantes: de bello Cappadocij contra Philiſtinos, vt patet Deuter. 2. de bello Amorrhæi regis Seon cõtra Moabitas, quando cepit Eſebon, & alias vrbes Moabitarũ patet Nume. 21. cap. multa quoque bella Hebræorum

Opinio Rabbi Salom.

A contra hoſtes ſuos in ſolitudine, de quibus per totum librum Numerorum. Multa ergo bella erant tẽpore illo licet taceantur, quia tunc homines ardere incipiebant deſiderio dominandi. Ideo fratres Rebeccæ benedicentes ei in receſſu dixerunt, ſoror noſtra es, creſcas in millia, & poſſideat ſemen tuum portas inimicorum ſuorum, vt patet infra 24 cap. Fuit autem completum hoc tempore Ioſue, qui introiens terram promiſſionis occidit triginta vnum reges, vt patet Ioſue 12. cap. *Et benedicentur in ſemine tuo omnes gentes*. Semen Abrahę Iſaac erat, & in eo benedicebãtur omnes gentes, quia vt volunt Iudæi, quando aliquis alteri benedicturus erat dicebat benedicat tibi De⁹ ſicut Iſaac. Sed non eſt iſta intentio literæ, non enim cognoſcebant

Refellitur opinio Iudæorum.

B omnes gentes Abraham, & Iſaac, & paucæ, ideo non poterant ſic benedicere: maxime, quia tunc non colebant omnes vnum Deum, ideo non habebat locum talis benedictio. Eſt ergo dicendum ſm̄ doctores Catholicos, ꝙ hoc intelligitur de Chriſto, qui eſt de ſemine Abrahæ ſm̄ carnẽ: in hoc enim omnes gentes benedictæ fuerunt, quia tam Iudæi quam Gentiles ſalutem per eius paſſionẽ conſecuti ſunt, & hoc vult Apoſtolus ad Galat. 3. cap. exponens iſtam auctoritatem, & dicit ꝙ non dicit ſcriptura in ſeminibus tuis, quaſi in multis, ſed in vno ſemine tuo, quod eſt Chriſtus. *Reuerſus eſt Abraham ad pueros ſuos*. Qui manebant cũ aſino ad radices montis Moria. *Abieruntque Berſabee ſimul*. In iſto loco antea habitabat Abraham, & de ipſo loco venit in monte Moria. *Et habitauerunt ibi*. Quia vt di-

C ctũ eſt in pręced. cap. multis diebus fuit colonus Abraham terræ Paleſthinorum: hoc autẽ eſt in Berſabee. Ex hoc patet ꝙ non mortua fuit Sara in reditu de immolãdo, vt Iudæi volũt, quia quando Sara mortua eſt, habitabat Abrahã in conualle Mambre apud Hebrõ, quia mortua fuit Sara, vt patet cap. ſeq. Sed quãdo venit Abraham de immolatione habitabat in Berſabee, vt patet hic: ergo nõ fuit tũc mortua Sara, ſed poſtea licet forte non multum poſtea: potuit enim eſſe, ꝙ in eodẽ anno, vel ſequenti trãſierit de Berſabee in Ebrõ, & tunc mortua fuerit Sara. *His itaque geſtis*. Iam Deus liberauerat Iſaac à morte, & promiſerat ſemen eius multiplicare, & quia erat vir potens generare, cogitabat Abraham de qua ſtirpe ei vxorem daret: recuſa-

Correlarium.

D bat enim dare de ſtirpe Chananæorum, quia feminæ malę, & impudicæ erant, ideo refutabat illas, hac ratione ſcriptura interſerit quomodo ei nũciatum fuit, ꝙ frater eius Nachor filios, & filias haberet, & deſcribuntur hic omnes propter ſolam Rebeccam, quam Iſaac in vxorem ducturus erat, vt patet infra vigeſimo quarto cap. *Quòd Melcha genuiſſet*. Iſta Melcha fuit conſobrina Abrahæ, & ſoror Sarę filia Aran, vt patet ſupra vndecimo, & ducta fuit in vxorem ab auunculo ſuo Nachor, qui erat frater Abrahę, & Aran mortui. *Hus primogenitum*. Quidam Iudęi dicũt quòd iſte fuit Iob, a quo denominata fuit terra Hus, vt patet Iob ca. primo, ſcilicet vir fuit in terra Hus nomine Iob, & hoc tenet Hieronymus in libro de queſtionibus Hebraicis, & idem tenet Magiſter in hiſtoria ſcholaſtica, &

Opinio Iudęorum de Iob tempore.

E dicit errare illos, qui dicunt Iob fuiſſe de progeniẽ Eſau. Quidam autem Iudęi vt Rabbi Sa. dicunt, quòd Iob fuit in terra promiſſionis, & fuit antequam intrarent filij Iſrael in terram illam, & dicunt hoc ſuper illud verbum in libro Numer. decimoquarto cap. vbi nos dicimus receſſit ab eis omne pręſidium: Hebręi dicunt receſſit ab eis vmbra. Dicunt, quòd iſta vmbra erat Iob cuius meritis illa terra defendebatur, licèt alij peccatores eſſent. Sed hoc non eſt verum, quia Iob non fuit de terra Chanaan, de qua loquitur ibi textus, nec mortuo eo poterat dici, quòd receſſiſſet ab eis vmbra, quia nunquam ille fuerat inter eos.

Augustinus autem tenet infra cap. 36. & Ambrosius super epistolam ad Romanos, quòd Iob fuerit de genere Esau, qui vocatur Iobab, vt patet infra 36. cap. Quod autem horum verum sit non repugnando alicui tantorum doctorum, videtur dicendum, quòd fuerit de genere Esau, qui vocatur Iobab, & fuit secundus rex in gente Idumeorum. Et hoc persuadetur ex multis: primo, quia vir erat Iob diues, & potens inter omnes Orientales, vt patet Iob 1. Hoc autem valde conuenit ei ponendo eum regem, & potentem in genere Esau. Sed non tantum conuenit si poneretur de genere Nachor, quia illi homines minoris conditionis erant. Itē quia dicitur Iob 29. cap. procedebam ad portam ciuitatis, & in platea parabant cathedram mihi, & deinde subdit multa, quomodo principes audientes eum nō audebant loqui, & post concludit, sedebam quasi rex circunstante exercitu: eram tamen mœrentium consolator: hæc autem omnia non possent conuenire nisi regi, vel alicui, valde magno viro, q esset princeps super principes, cuiusmodi esset Iob ponendo eum de stirpe Esau. Item patet hoc ex amicis eius: habuit enim tres amicos, scilicet Balda, Subitem, Elipha, Themanitem, Sophar Naamazitem, vt patet Iob 3 cap. Isti amici denominantur à tribus ciuitatibus, quæ sunt in Idumęa, quæ vocata est ab Esau, vel Edom, in qua posteritas eius habitauit. De situ autem istarum trium ciuitatū in Idumæa, habetur in libro de diuisione terræ sanctæ. Item quia Iob 1. cap. dicitur, vir fuit in terra Hus, est autem in Idumæa quædam pars terræ, quæ vocatur Hus, vt patet in libro diuisionis terræ sanctæ. De vna ciuitate istarum, scilicet de Themā, quòd sit in terra Idumææ, patet Amos 1. cap. vbi cōminatur Deus, dicens: super tria scelera Edom, idest Idumææ: & deinde subiungitur mittam ignem in Themā, & deuorabit ædes Bosre: & illud satis cōsonat illi, qđ dr̄ ī. 36. c. s. q Iobab fuit rex Bosrę. Itē vltimo quia sepulchrum beati Iob adhuc vsq; hodie apud Iordanē fluuiū in magna planitiæ in confinibus Palestinæ, & Idumææ iacet, & in magno honore à Gentibus illis tenetur. Si autem Iob fuisset de stirpe Nachor oportuisset omnia hæc fuisse in Mesopotamia, quia ibi habitauit Nachor, vt patet infra 24. cap. Item quia illa positio superior non habet aliquam apparentiam, nisi quia vocatur iste filius Nachor Hus, terra, in qua moratus fuit Iob, vocata fuit Hus, vt patet Iob cap. 1. Sed hoc nihil est, quia vt supra diximus in terra Idumææ quædā prouincia est, quæ Hus nominatur. *Camuel patrem Syrorum*. Idest à quo terra illa Syria dicta est. Accipitur autem Syria dupliciter: vno modo Syria accipitur generaliter pro quadam magna terra, & de hac dicit Paulus Orosius in libro de Ormesta mundi primo, à flumine Euphrate, quod est ab Oriente vsque ad mare nostrum, quod est ab Occasu. Deinde à Septentrione, idest à ciuitate Detusa, quæ à confinio Cappadociæ, & Armeniæ sita est non procul à loco, in quo Euphrates nascitur vsque in Aegyptum, & extremum sinum Arabicum, qui est in Meridie longo angustoque sulco saxis, insulis creberrimo à Rubro mari, idest Oceano versus Occasum extenditur: Syria generaliter nominatur habēs maximas prouincias Comagenam Palestinam, Pheniciam absque Saracenis, & Nabathæis, quorum gentes sunt duodecim. Et secundum istum modum Iudæa est pars Syriæ, quia Palesthina est pars Syriæ, Iudęa autem Palesthinæ pars est accipiendo large Palesthinam. Et isto modo dicit Ouidius primo libro de arte amandi, quòd Iudæi habitant in Palesthina, dicēs:

Terra Palesthinæ septimo culta viro.

Idest Palesthina terra à Iudæo habitata est, qui vocatur septimo vir, quia de septem in septem dies sabbata colit. Alio modo accipitur Syria pro quadam ter-

Quòd Iob fuerit de gñe Esau.

Syria dupliciter sumitur.

F ra, in qua est Mesopotamia, vt patet infra 28. cap. vbi dicitur vade in Mesopotamiam Syriæ ad domum Bathuel. Alio modo accipitur Syria pro quadam terra, in qua est ciuitas nomine Damaschus metropolitana, & istæ duæ terræ nō coincidunt, quia Syria illa, in qua est Damascus, & de qua dicitur Isaia septimo cap. caput Syriæ Damascus, est meridiana aliqualiter respectu terræ promissionis, vt patet in libro de diuisione terræ sanctæ, & declarauimus supra decimoquarto cap. de vastatione & insequutione Abrahæ post quatuor reges vsque ad lęuam Damasci. Syria autem in qua est Mesopotamia est Orientalis, sic patet infra 29. cap. vbi cum dicetur de itinere Iacob in Mesopotamiam dicitur: venit Iacob in terram Orientalem, & Nume. vigesimoquarto cap. de Balaam, de Aran vo-
G cauit me Balach rex Moabitarum de montibus Orientis: Aran autem in Mesopotamia est, & sic necessario dicitur terra Mesopotamiæ Orientalis ad terram Chanaan, quia aliqua terra vocatur dupliciter Orientalis, aut quia simpliciter Orientalis est, scilicet existens in principio terrarum habitabilium a parte Orientis, & isto modo Iudęa Oriētalis regio est, quia est in fronte Orientis terræ habitabilis. Alio modo aliqua terra vel ciuitas est Orientalis respectiuè, scilicet, q̄a est magis contra Orientem quam alia, & isto modo quælibet ciuitas potest esse Orientalis respectu alicuius alterius, & hoc, quia non est aliquis locus præter vltimum circa Occidentem, qui quantumcunque Occi-
H dentalis sit non habeat post se contra Occidentem aliquam terram respectu cuius sit Orientalis, & hoc secūdo modo dicitur Mesopotamia, siue Aran, quod idē est, esse ad Orientem terræ Chanaan; nam sustineri non posset, quòd vocaretur primo modo Orientalis, scilicet simpliciter, vel absoluiè, cum non sit in principio terræ habitabilis à parte frontis Orientalis, sed circa medium longitudinis Orientis ab Occidente. Quandocumque tamen mentio fit de Syria, scriptura sacra nunquam nominat Syriam largè, sicut supra descripsimus, sed in aliquo istorum duorum modorum. Quæ autem Syria denominetur ab isto Camuel, videtur dicendum, quòd Syria Mesopotamiæ, quia in ea ipse natus est, & mansit ibi tota cognatio Nachor, & ideo illuc iuit Eliezer ad ducendam vxo-
I rem pro Isaac filio domini sui Abrahæ, & infra 28. dicitur, quòd illuc iuit Iacob, & accepit vxores duas de stirpe Nachor, vt habetur infra vigesimonono cap. Sic etiam patet Iosue vigesimoquarto cap. vbi dicitur quòd Thare & Nachor habitauerunt transfluuium, scilicet vltra Eufratem, & hoc est in Mesopotamia Syriæ. *Et Bathuel de quo nata est Rebecca*. Propter istam, quæ futura erat vxor Isaac computatur hic tota genealogia Nachor, quæ alias nihil attinebat ad sacram scripturam, cum Nachor fuisset idolatra, vt patet Iosue vigesimoquarto cap.

Dupliciter aliqua terra dicitur Orientalis.

De morte Saræ; de emptione agri, & speluncæ duplicis in sepulturam ab Ephron.

K

Cap. XXIII.

VIXIT autem Sara centum viginti septem annis; & mortua est in ciuitate Arbeæ, quæ est Hebron in terra Chanaan: venitque Abrahā, vt plangeret, & fleret eam. Cumque surrexisset ab officio funeris, locutus est ad filios Heth, dicens:

cens: Aduena sum, & peregrinus apud vos: date mihi ius sepulchri vobiscũ, vt sepeliam mortuum meum. Responderunt filij Heth, dicentes: Audi nos domine: princeps Dei es apud nos: in electis sepulchris nostris sepeli mortuum tuum: nullusque te prohibere poterit, quin in monumento eius sepelias mortuum tuum. Surrexit Abraham, & adorauit populũ terræ, filios videlicet Heth: dixitq; ad eos: Si placet animæ vestræ, vt sepeliam mortuum meũ, audite me, & intercedite pro me apud Ephron filium Seor, vt det mihi speluncam duplicem, quam habet in extrema parte agri sui: Pecunia digna tradat eam mihi coram vobis in possessionem sepulchri. Habitabat autẽ Ephron in medio filiorũ Heth. Responditque Ephron ad Abraham cunctis audientibus, qui ingrediebantur portam ciuitatis illius, dicens: Nequaquam ita fiat domine mi: sed tu magis ausculta quod loquor: Agrum trado tibi, & speluncã, quæ in eo est præsentibus filijs populi mei, sepeli mortuũ tuum. Adorauit Abraham coram domino, & populo terræ. Et loquutus est ad Ephron circunstante plebe quæso, vt audias me: Dabo pecuniam pro agro: suscipe eam, & sic sepeliam mortuum meum in eo. Responditq; Ephron: Domine mi audi me: Terra, quam postulas quadringentis siclis argenti valet. Istud est pretium inter me & te, sed quantum est hoc? sepeli mortuum tuum. Quod cum audisset Abraham, appendit pecuniam, quã Ephron postulauerat, audiẽtibus filijs Heth, quadringentos siclos argenti probatæ monetæ publicæ. Confirmatusque est ager quondam Ephronis, in quo erat spelunca duplex respiciens Mambre, tam ipse, quam spelunca, & omnes arbores eius in cunctis terminis eius per circuitum, Abrahæ in possessionem, videntibus filijs Heth, & cunctis qui intrabãt portam ciuitatis illius. Atque ita sepeliuit Abrahaam Saram vxorem suam in spelunca agri duplici, quæ respiciebat Mambre, Hæc est Hebron in terra Chanaan. Et confirmatus est ager, & antrum, quod erat in eo, Abrahæ in possessionẽ monumenti à filijs Heth.

VIxit *autem*. Descripta vita Abrahæ cum vxore, hic describitur vita eius sine Sara vxore, & dicitur qualiter se habuit ad proximum, scilicet ad Saram eam solemniter sepeliendo, & qualiter se habuit ad homines terræ il-

A ius ab eis sepulchri locum emendo. Et diuiditur in duas partes, primo ponitur Saræ obitus: secundo datur sepulturæ locus, ibi, *Cumque surrexisset*. Circa primum secundum Hebræos fit continuatio. Supra dictum fuit qualiter Abraham ad immolandum Isaac ierat, tunc Satan venit ad Saram, dicens: scias, quòd maritus tuus iuit ad immolandum filium tuum Isaac: ipsa autem validissimo dolore consternata defecit, & cum venit Abraham de immolatione inuenit eam mortuam. Sed hoc falsum est, vt supra probauimus, quia quando venit Abraham de immolando venit in Bersabee, & ibi habitauit, & ante habitabat, vt patet præceden. cap. Sed quando mortua fuit Sara habitabat in Hebron, & ibi mortua est, vt patet in isto cap. & (Cõtinuatio literæ secundũm Hebræos.)

B per consequens ibi habitabat Abraham tunc, ergo non fuit ista mors Saræ immediatè post immolationem, sed aliquanto tempore post. *Vixit autem Sara centum vigintiseptem annis*. Et per consequens quando ipsa mortua est, erat Abraham cẽtum trigintaseptem annorum, quia Abraham excedebat Saram decem annis, vt patet supra 17. cap. ibi vocatur Abraham centenarius, & Sara nonagenaria. Etiam sequitur quòd tunc erat Isaac annorum trigintaseptem, quia Isaac natus fuit, quando Abraham erat centenarius, vt patet supra 21. cap. & tunc Sara erat nonagenaria, vt probatum est. Computando ergo ab anno nonagenario vitæ Saræ vsque centum vigintiseptem inuenientur anni trigintaseptẽ necessario quos haberet tunc Isaac, sequitur etiam quòd tribus annis post mortem Saræ

C accepit Isaac vxorem Rebeccam, quia quadraginta annorum erat Isaac, quando accepit vxorem, vt patet infra vigesimoquinto cap. sed anno trigesimoseptimo vitæ suæ mortua fuerat Sara, vt probauimus hic: ergo tres anni interciderunt inter mortem Saræ, & nuptias Isaac cum Rebecca. Hebræi autem faciunt mysticas significationes in his numeris sic distinctis, scilicet; quòd Sara fuit ita innocens cum esset viginti annorum, sicut cum esset annorum septem, & ita erat pulchra, cum esset annorum centum, sicut cum esset annorum viginti, & hoc satis consonat saltem quantum ad partem pulchritudinis dictis in cap. vigesimo supra. *Et mortua est in ciuitate Arbeæ*. Et sic ibi habitabat, tunc quando mortua est, & non deducta fuit ab extra ad sepeliendum ibi. *Ipsa est Hebron*.

D Declarat quæ sit ciuitas Arbeæ, scilicet, Hebron: vocatur etiam ista ciuitas Mambre, vt patet infra in fine cap. cum dicitur; sepeliuit Abraham vxorem suam Saram in spelunca agri duplici, quæ respiciebat Mambre: hæc est Hebron in terra Chanaan. Sic etiã dicitur infra quadragesimonono capi. sepelite me in spelunca duplici, quæ est in agro Ephron Ethei contra Mambre: dicitur autem Arbee, idest quatuor secundum interpretationem hebraici nominis. Et aliqui volunt, quòd ista ciuitas vocatur Arbee, idest ciuitas quatuor propter quatuor gigantes sepultos, scilicet, Achimam, & Tholmay, & Sisay, & patrem eorum. Sed hoc non consonat, vt magis declarabitur Deo dante in Iosue decimoquarto cap. vbi de hoc. Sed dicendum est, quòd ista ciuitas vocatur Arbee, idest (Vbi sit Hebron.)

E quatuor, propter quatuor Patriarchas ibi sepultos cũ coniugibus suis, scilicet, Adã cum Eua, Abrahã cum Sara, Isaac cum Rebecca, Iacob cum Lia. De Adam patet Iosue 14. vbi cũ dicantur multa de Hebron, post subiungitur: Adam maximus ibi inter Enachim situs est, i. sepultus. De Eua idẽ dicendũ est, quia semper Patriarcharũ mos fuit, vxores suas apud se facere sepeliri. Sic enim patet de Tobia, Tob. c. vlt. cũ dicitur nunc ergo filii audite me, nolite manere hic, sed quacunque die sepelieritis matrem vestram circa me in vno sepulchro ex eo dirigite gressus vestros, vt exeatis hinc. De

Sara autem patet hic: de Abraham autem simul cum Sara patet infra 25.cap. De Isaac patet infra 35.cap. De Iacob patet infra 48.& 50.cap. De Rebecca autem, & Lia vxoribus istorum, vt quidam dicunt non habetur expresè, sed satis patet sicut in præcedentibus. Sed falsum est, quia non solum de istis duabus fęminis, sed etiam de omnibus tribus Patriarchis cum vxoribus suis habetur expressè infra quadragesimo nono cap. Nam cum Iacob exhortaretur filium suum Iosephũ principaliter, & consequenter alios, vt sepelirent eum in spelunca duplici ad magis suadendum eis subiunxit, quomodo patres eius ibi conditi erant cũ vxoribus suis dicens ibi sepelierunt Abraham, & Sarã vxorem eius, ibi sepultus est Isaac cum Rebecca coniuge sua, ibi & Lia condita iacet. *Ipsa est Hebron*. Hoc est

Quid sit Hebron.

nomen proprium ciuitatis, quia Cariatharbe nomen appellatiuum est impositũ ei postea propter quatuor ibi sepultos. Et vtitur hic Moyses anticipatione, quia tempore Abrahæ non poterat vocari ista ciuitas Arbeæ, quia solũ vnus erat tunc ibi sepultus, scilicet Adã cum Eua vxore sua, alij autẽ postea sepulti sunt, nunquam ergo potuit vocari Arbee vsque post mortem Iacob. Et fortè Moyses primo tale nomen vrbi imposuit ad memoriam, & reuerentiã istorum quatuor virorum. *In terra Chanaan*. Erat ista terra in parte Chanaan in sorte tribus Iudæ in medio contra Austrũ, vt patet Iosue 15.cap. Et in hac terra habitant Ethæi, qui infra vocantur filij Heth, qui sunt vnus de septem populis, quos expulit dominus à terra Chanaan, vt introduceret Hebræos, de quibus sæpissimè in oĩbus quinque libris Moysi maximè in Exodo. *Venitque Abraham, vt plangeret*. Propter hoc aliqui dicunt, ꝙ tunc

Differẽtia inter flere & plãgere

Abraham veniebat de immolando, quia dicitur venit, q.d. non stabat in ciuitate tunc; sed hoc falsum est, vt probatum fuit hoc supra 2. cap. dicitur autem. *Venit, vt plangeret*. Quia sepulchrum erat in agro extra ciuitatem, & ideo venit de domo ad agrum ad plangendum. *Vt plangeret, & fleret*. Flere pertinet ad lachrymantes ex dolore: plangere pertinet ad plorantes ad solemnitatem, quæ fit cum rhytmis rhetoricis, & vulgariter vocantur, endechas: talem planctũ rhetoricum, & valde pulchrum deplorauit Dauid super Saul, & Ionatham, quando occiderunt eos Philisthæi. De hoc 2.Reg.1.cap. & incipit planctus iste sic, inclyti *Israel super montes tuos interfecti sunt. Et quia omnes non sciebant facere hos planctus, illi qui in hoc erant instructi, vel naturaliter periti docebãt reliquos. Sic enim dicitur in eodem cap. de Dauid: planxit autem Dauid planctum huiusmodi super Saul, & Ionatham filium eius, & præcepit vt docerent filios Iudæorum, sicut scriptum est in libro iustorum, cõsidera Israel pro ijs, qui mortui sunt super excelsa tua, & vulnerati: sic etiam cum Deus per Ieremiam prædiceret Hebræis irruptionem Ierusalem per Nabucodonosor, & captiuationem eorum mandauit, vt docerẽt filios, & filias suas plangere, vt patet Ierem.16.cap. Sic agebat Abraham pro Sara vocans aliquos, qui plangere scirent. Ex quo apparet, quòd Abraham magnos honores, & sumptus fecit in funere Saræ, quia notabilis fęmina fuerat. *Cumque surrexisset*. Hic ponitur secundùm.s. datus sepulturæ locus. *Ab officio funeris*. Idest ab illis, quæ fiunt circa corpus mortuum, vt lauare, vestire, condire aromatibus, quod magni viri faciebant, sicut patet infra 50.cap. sic factum fuit Iacob cum portaretur in terram Chanaan. *Locutus est ad filios Heth*. Isti Hethęi, vnus, scilicet de populis terræ promissionis. *Aduena sum*. Dicit hoc Abraham, quia illi, qui

Quid sit peregrin⁹ & aduena

sunt oriundi de aliqua terra, solent ibi sepulturæ locũ habere à patribus suis: Abraham autem quia de terra illa oriundus non erat, non habebat locum sepulturæ,

F ideo petebat ab Hethęis, vt sibi venderent, dicens. *Aduena, & Peregrinus*. Aduena dicitur, qui ad aliquam terram venit, vt ibi habitet: Abraham autem venerat in Hebron, vt ibi habitaret, vt patet supra 13.cap. peregrinus dicitur, qui peragrando transit, idest qui in loco aliquo mansurus non est, vel modico tempore manebit. Sic autem erat Abraham, quia aliquando habitabat in Bethel, vt patet supra 12.cap. aliquando in Aegypto, vt ibidem, aliquando in Hebron, siue conualle Mambræ, vt supra 13.cap. aliquando in Gerara, vt supra 20.cap. rursus in Hebron, vt patet hic. *Date mihi ius sepulchri nunc vos*. Sciendum, quòd licet Abraham emerit hic agrum ab Ephron ad sepeliendum Saram, non tamen emit ius sepeliendi, quia res sacræ vendi non possunt: ius autem sepeliendi aliquid sa-

G crum est, nec vendi potest, quia pretium non recipit: aliud ergo Abraham gratis petijt, aliud emit: petijt gratis ius sepeliendi, sed locum sepulturæ emit. Vel potest dici, quòd licet Abraham ius sepeliendi non emerit, tamen empto agro dabatur ex consequutione potestas sepeliendi in agro. Potest enim quilibet fundum facere religiosum, cum non redundat in alterius præiudicium, sicut ius patronatus, quia ad spiritualia pertinet, vendi non potest directe. Si tamen aliquis habens ius patronatus in vna villa vendat illam cum omnibus, quæ ibi habet, transit ius patronatus cũ villa non tanquã aliquid emptũ, sed tanquam aliquid fundatum in rebus emptis, & ꝯñs eas, & non solum si

Quõ ius sepeliẽdi, aut sepultura vendi possit.

H vendatur, sed etiam si detur villa ad annuos reditus, siue ad firmam, quod est villam locari pro certis reditibus, quia tũc locans alteri villam suam ad firmam, in qua hẽt ius patronatus, transibit illud ius patronatus cum vniuersitate rerum, nisi expresse fiat mẽtio, quòd non transeat ius patronatus, vt patet extra; de iure patronatus in cap. ex literis; & de re iudicata cap. cũ Bertoldus. Tenendo ergo generaliter ius sepeliendi vendi non posse, dico quòd locus sepulturæ aliquãdo vendi potest, aliquando non: cum enim locus ante non erat sacer per sepulturam alicuius mortui ibi factã tanquam prophanus aliquid vendi potest, & postea sacrũ fiet sepeliendo ibi mortuos. Si autem locus iam sacer esset, quia aliquis mortuus ibi sepultus esset, non poterat tunc aliquid vendi, scilicet, nec ius sepeliendi, nec

I locus sepulturæ. Sic enim nunc est in cęmeterijs nostris, quia iam sacra sunt loca per mortuorum sepulturam, & per benedictionẽ, ideo nulli aliquid de terra illa vendi potest simpliciter, nec ad prophanos vsus, nec ad sepulturam, sed gratis concedetur omnibus, licèt ibi ab antiquo homines habeant distincta loca sepulturæ secundum cognationes, vel familias. Hoc autem non quia emerit, sed quia gratis à principio eis donatum fuerit. Et si obijcias, quòd quando aliquis intra Ecclesiam sepelitur, dat Ecclesiæ certam pecuniam, & alias non recipietur. Respondetur, quòd sepulturæ locus in Ecclesia gratis conceditur ab illo, qui administrat Ecclesiam sine aliqua pecuniaria conuentione, deinde ille, qui sepulchrum accipit, dat Ecclesię aliquid non tanquam debitum, vel conuentum, sed in

K eleemosynã. Et si forte aliquis postꝗ̃ accepisset sepulturę locũ, eleemosynã illã dare noluisset, cõpelli debebat per iudicem Ecclesiasticũ ad hoc soluendum non ṗtextu alicuius ꝯ̃ctus, sed prætextu laudabilis cõsuetudinis, ad quam seruandã compelli debent. Sicut quando clerici faciunt mortuorũ exequias non debent cõuenire pro certa pecunia, sed si illi, ad quos soluere hoc expectat, soluere noluerint compellentur per iudicem Ecclesiasticum ad dandum quantum est de consuetudine laudabili, vt patet extra, de Simonia. cap. suam nobis. Et si obijcias adhuc quòd Abraham emit pro certo pretio conueniendo locum sepulturæ, quæ

iam

iam erat sacer, cum essent ibi sepulchra. s. duplex spelunca, vt patet in litera. Rñdetur, ꝙ Abraham nõ emit rem sacram, nec locus ille erat sacer, quia licèt essent ibi speluncæ factæ, nunquam tñ aliquis mortuus ibidẽ sepultus fuerat: fundus aũt non efficitur sacer per defossionem sepulchrorum in eo, sed per actualem positionem mortui alicuius ibidem, ꝙ autem non fuisset aliquis mortuus ibi sepultus, patet quia Abraham valde fugiebat sepulchra idolatrarum. Si ergo aliquis fuisset sepultus de Gentilibus ibidem, non accepisset Abraham sepulchrum pro se, & posteris suis in speluca duplici. *Vt sepeliam mortuum meum.* Non erat mortuus, sed mortua. s. Sara, sed vocat eam mortuum ex more vulgari, & fundatur super hoc, quia ratio generis grammaticalis est à ratione distincti sexus, qui in vita manet non autem post mortem, licèt quibusdam vocibus quarum res significatę sexum non hñt grammatici genus attribuãt, vt patet in oĩbus dictionibus, quæ non sunt nomina animalium, quia in illis genus est, cum omne nomen sit alicuius gñis, tñ non est sexus in significatis illorum, cum sola aĩalia, & non oĩa sexum habeant. Accipitur aũt in illis suũ genus grammaticale ex terminatione vocis sm̃ quàm regulæ de genere traditæ sunt. *Responderunt filij Heth.* Idest illi Hethei, ad quos Abraham loquebatur: fortè Abrahã fecerat congregari concilium ciuitatis ad petendũ hoc, & sic loquebatur, quasi ad totum populum Hebronitarum. Ista terra vocatur terra Hethęorum, quia ibi habitabãt isti populi sic dicti, & sic dicitur infra 27. ca. cum Rebecca nollet, ꝙ Iacob acciperet vxorem de filiabus terræ illius conquerens de vxoribus duabus Esau, quæ erant de terra illa dixit: tędet me vitæ meæ propter filias Heth, & si duxerit Iacob vxorem de stirpe huius terræ, nolo viuere, in quo innuit Rebecca, ꝙ filiæ Heth, idest de genere Hethęorũ habitabant in terra illa. Ipse autem Isaac, & Rebecca cum ista inter se conferebant in Hebron morabantur. *Audi nos domine.* Deus tantam gratiam dederat Abrahæ, & ita erat in conuersatione sua dulcis, & omnibus obsequiosus, ꝙ omnes eum valde diligebant, & magnam reuerentiam exhibebant intantum, ꝙ totus populus ciuitatis vocaret eum dñm, & principem. *Princeps Dei es apud nos.* Idest tu inter nos es, quasi quidam princeps datus à Deo, hunc honorem tibi dare debemus, scilicet quòd in electis sepulchris nostris sepelias mortuũ tuum, vt infra patet. Vocatur autem princeps Dei, qa iudices principes sunt cum potestatem determinandi causas habeant, & erat à Deo, quia erat Abraham vitę valde laudabilis, & videbant Hethei, quòd Deus faceret mirabilia pro eo, & ideo quando aliqua causa valde dubia erat inter eos, recurrebant ad Abraham, vt per diuinum oraculum de dubio responderet. Apparebat autem, ꝙ Abraham esset à Deo in multis dilectus, primo quia Deus propter ipsum fecerat tantam virtutem, vt ipse cum trecentis, & decem octo viris suis deuicisset quatuor potentissimos reges, qui deleuerant quinque reges Sodomorum, scilicet destruendo exercitum eorum, & conuertendo eos in fugam, & captiuando omnem populum ciuitatum suarum: deleuerant autem multos alios populos occidendo Raphai, idest gigantes, & enim, & Zuzin, & Chorręos in montibus Seir, gentes quidem robustissimas, & in magna abundantia, de quo supra 14. cap. Secundo, quia Abraham habuit filium in senectute sua, quando vxor sua sterilis erat, & inepta conceptui, quia desierant in ea fieri muliebria, vt patet supra 18. ca. ideo admirabantur, qui audiebant, & multi non credebant. Sic patet supra 21. cap. cum dicitur quis auditurus crederet Abraham, quod Sara lactaret filium, quem peperit ei iam seni? Tertio, quia Deus multiplicabat

Varia signa, quòd Abraham esset à Deo dilectus.

A substantiam Abrahæ, ita inextimabiliter, quòd nulla humana prudentia, atque continua circa res domesticas solicitudo intantum multiplicare posset tam breui tempore, de hoc infra 24. cap. cum dicitur, erat autem Abraham senex dierumq; multorum, & Dominus in cunctis benedixerat ei. Quarto & principaliter apparuit in eo virtus Dei, quia quando filium suũ voluit immolare pro tanta obedientia Deus fecit, vt omnes gentes in circuitu cognosceret famam eius, & crederent eum Dei familiarem, vt declarauimus. supra 22. cap. *In electis sepulchris nostris.* Scilicet in meliori loco, & magis tibi congruenti. *Sepeli mortuum tuũ.* Idest vxorem tuam. *Nullus poterit prohibere.* Quasi dicat omnes diligũt te tantum in ciuitate ista, quòd nullus prohibere posset, idest prohibere vellet, quòd B sepelires mortuum tuum in sepulchro suo, vel. *Nullus prohibere poterit.* Quia dato, quòd aliquis de populo prohibere te vellet à sepulchro suo: ciuitas tamen cogeret eum ad dandum tibi. *In monumento illius.* Idest monumento quod ipse pro se paratum habet: non intelligitur de sepulchris, in quibus iam aliqui mortui positi essent, quia in illis nec Abraham mortuum suum sepeliret, nec ipsi talia sepulchra concederent. Vocatur autem sepulchrum pluribus nominibus, vt ait Ioan. Beleth in libro de officijs Ecclesiasticis, scilicet cęmeterium, polyandrium, andropolis, sepulchrum, Mausolus, dormitorium, tumulus, monumentum, ergasterium, sarcophagus, pyramis. Cęmeterium dicitur à cęmen quod est dulce, & C erion quod est status, quia ossa mortuorum ibi dulciter requiescunt, cum ex hoc, quòd in cęmeterio sepeliuntur adiuuentur ad remissionem peccatorum. Polyandrum siue andropolis dicitur à polis quod est pluralitas, & andros quod est vir, quasi virorũ pluralitas, quia multitudo virorum ibi iacet. Sepulchrum dicitur à sepeliendo, vel dicitur sepulchrum, quasi sine pulsu, quia qui ibi sunt sine pulsu vitali quiescunt. Mausęolus dicitur à Mausoleo q vir quidam fuit in Aegypto multum dilectus ab vxore sua, cui mortuo vxor nobile sepulchrum fecit, à quo consuetudo inoleuit, ut diuitũ, & potentum gloriosa sepulchra Mausolei dicerẽtur. Dormitorium dicitur à dormiendo, quia ibi dormientia corpora requiescunt vsque dum euigilent in D generali resurrectione. Monumentum dicitur, quasi monens mentem, signat enim cuilibet transeunti monumentum, quasi dicat memento, quia cinis es, & in cinerem reuerteris. Tumulus dicitur quasi tumens tellus, quia super sepulchra mortuorum terra est eleuata, quasi tumens, dum aliquis nouiter sepultus fuit. Ergasterium dicitur ab erge, quod est labor, & teris quod est status, quia ibi status laboriosus est cum corpus includatur intra tantas terræ angustias. Sarcophagus dicitur à sarcos, quod est caro, & phagi, quod est comedere, quia carnes cadauerum ibi consumuntur. Pyramis dicitur à pyr, quod est ignis, quia habet ignis figuram incipientem in basi à latitudine, & terminatur E in cono stricto, & talis est pyramis, in qua sunt cineres Iulij Cæsaris. De qua dubium est, vtrum sit vnus lapis, an plures: vnde quidam versificator.

Sepulchrũ multis modis appellat.

Si lapis est vnus dic qua fuit arte leuatus.
Si bini aut plures, dic ubi contigui.

Surrexit Abraham. Quia fortè sedebant omnes in consistorio, & licèt Abraham, quia petebat, non sedere, sed stare debebat, tamen populus terræ ex magna reuerentia fecit sedere Abraham, qui uidens tantam populi beniuolentiam ad regratiandum surrexit. *Et adorauit populum terræ.* Idest inclinauit caput coram eis, qđ vocatur adorare: populus terræ dicitur gens ciuitatis, q̃ conuenerat ad consistorium ad iudicãdum de hoc. *Si placet animæ uestræ.* Idest si placet vobis: denominatur

tur totum à parte, ſicut dicitur ſupra 14. cap. tantum animas da mihi, ideſt res animatas rationales, & cæteratolle tibi. *Vel ſi placet animæ ueſtræ.* Ideſt ſi verè placet vobis in corde, ſicut dicitis in ore, ſcilicet faciatis qđ rogo. *Audite me.* Ideſt facite quod rogo, quod magis vocatur exaudire: nam audire vocem alicuius ſolum modicum valet, niſi exaudiatur, ideſt ipſi audientes conſentiant facere id, quod per dicētis vocem ſignatur, & iſto modo loquimur quando Deo dicimus, vt nos audiat, ideſt, vt exaudiat nos. *Et intercedite apud Ephron.* Erat Ephron magnus vir inter Hebronitas, & ideo vocauit alios filios populi ſui, & omnes alij interceſſerunt apud eum pro Abraham. *Vt det mihi ſpeluncam duplicem.* De qua infra dicemus: dicit autem Nicolaus, ꝙ non dixit, vt vendat ſpeluncam duplicem, ſed vt det, quia nō intendebat emere ſepulturā Adę, ſed fundum, in quo erat eadem ſepultura. Sed ſalua reuerentia ſua non multum hoc valet, quia immediatè in litera ſubiungitur, pecunia digna tradet mihi eam, quod neceſſarium ad ſpeluncam refertur; & non ad agrum, vt ipſe vult, quia dicit eam. Item quia emere duplicem ſpeluncā non erat emere ſacrum; quia nōdum fuerat aliquis ſepultus in illa, ſed Ephron foderat ſpeluncam illam ſepulchrum pro ſe. Locus autem nō efficitur ſacer per ſepulchri foſſionem, ſed per cadaueris poſitionem. Et quando dicitur, quòd Abraham non intendebat emere ſepulchrum Adæ; quod ibi erat, ſed terram illam, in qua: &c. Hoc non valet, quia quādo in aliquo fundo aliquis mortuus ſepultus eſt, non ſolum locus ſepulchri ſtrictè accipiendo locum, ſacer eſt, ſed etiam totus fundus, cum ergo totus ager, in quo erat ſepulchrum Adæ erat ſacer, nec ſepulchrum, nec locus ſepulchri vendi poterat. Dicendum ergo videtur, ꝙ ſepulchrum Adæ non erat in eodem agro, ſed in quodam alio ibi propinquo, & ſic nullo modo emeretur ſacrum. *Pecunia digna tradat eam mihi coram vobis.* Ideſt nolo eam recipere gratis, ſed pro iuſto precio. *Coram vobis.* Ideſt ſecundum veſtram determinationem conſtituto, nam cum ibi eſſet totus populus, & corā illo celebraretur ꝯtractus emptionis nō poſſet poſtea negare Ephron interceſſiſſe emptionem, & ſolutum fuiſſe conuentum precium, quod Abraham ad ſecuritatem ſuam, & ſucceſſorum ſoluebat. *In poſſeſſionem ſepulchri.* Ideſt, vt poſſideam terram iſtam ad mortuos meos ſepeliendum. *Habitabat autem Ephron in medio filiorum Heth.* Iſti occupabant aliquale ſpacium terræ in villis, & viculis, & in medio terræ, in qua morabatur Hethæus, manebat Ephron, ſcilicet in ciuitate Hebron, quę erat media inter terrā Hethæorum, vt hic colligitur. *Reſponditque Ephron ad Abraham.* Ephron erat cum alijs Hethæis congregatis quādo Abraham iſta petebat; ſed non direxit petitionem ſuam principaliter ad Ephron, ſed ad populū terræ, quia magis credebat preces totius populi valituras apud Ephronem, quàm preces ſuas ſolum. Vel fortè fecit hoc, vt daret honorem toti populo dirigēdo ſermonem ad eum, & non ad vnam perſonam ſingulariter. *Cunctis audientibus, qui intrabant portam ciuitatis illius.* Dicunt Iudæi, quòd cuncti de terra illa vacauerant ab officijs ſuis, vt honorarent Abraham, cum ſepelire vellet vxorem ſuam. Vel dicendum, vt ſupra, quòd conuenerant omnes ad reſpōdendum petitioni Abrahæ. *Qui intrabant portam.* In porta erant iſti, quia olim iudicia fiebant in portis, vt omnibus pateret euntibus, & redeuntibus, vel introeuntibus, vt patet Iob. 29. cap. & in multis locis Deuteron. ſcilicet 17. & 21. & alibi ſæpius. *Ciuitatis.* Scilicet Ebron, quia in hac mortua fuit Sara, vt patet ſupra in principio ca. *Nequaquam ita fiet domine mi.* Scilicet non dabis mihi pecuniam, vt promittis, ſed gratis concedam. *Sed ma-*

Determi.

Prima expoſitio.

F *gis auſculta, quod loquor.* Ideſt & facias, ſicut dico. *Agrū tibi trado.* Per iſta verba abrenunciabat Ephron proprietati, & dñio agri, & transferebat eam in Abrahā Sed qa Abrahā noluit ſic recipere, manſit dñium penes Ephronē. Et noluit Abrahā gratis accipere, qa poſtea vellent ibi infideles ſuos mortuos ſepelire, quaſi ager eſſet eorum, & Abrahę ex gratia conceſſum eſſet ſepelire ibi mortuos ſuos, quod Abraham valde refugiebat, ne infideles apud Saram ſepelirentur. *Et ſpeluncam quæ in eo eſt.* Scilicet ſpeluncam duplicem. *Præſentibus filijs populi mei.* Scilicet, vt poſtea negare non poſſim, quòd non tradiderim eam tibi, filij populi vocantur homines habitantes in aliquo populo, ſicut dicūtur filiæ Hieruſalem, ideſt mulieres natæ in Hieru-

G ſalem. *Populi mei.* Ideſt de quo oriundus ſum eo modo, quo quilibet homo vocat terram natalem terram ſuam. Vel *filijs populi mei.* Ideſt huius populi, qui meus eſt, ſcilicet, quòd eſſet dominus eorum, ſed primum magis videtur. *Adorauit Abraham.* Ideſt caput inclinauit. *Coram populo terræ.* Toti populo gratias dando, & principaliter Ephron quam alicui de populo, ſed magis dabat gratias, & honorem toti populo ſimul, quàm ſoli Ephron, & ſic ſupra cauſa honoris dirigebat ſermonem ſuum Abraham ad totum populum, cum tamen cauſa tractanda eſſet cum ſolo Ephrone, ſcilicet cauſa de emendo agro ſepulchrorum. *Dabo pecuniam pro agro.* Dignam ſecundum extimationem populi terræ. *Suſcipe eam; & ſic ſepeliam mortuum meum.* Ideſt ſi ſuſcipis eam ſepeliam iſto modo mortuum

H meum. Sed ſi non ſuſcipis non ſepeliam ex cauſa ſupra aſſignata. *Terra quam poſtulas quadringentos argenti ſiclos valet.* Iſte Ephron peccauit, quia à principio demonſtrauit ſe multum facere velle pro Abraham. Deinde nihil egit; ſed terram carius vendidit, & dicunt quòd propter hoc remouetur vna litera, ſcilicet vau, vt patet in Hebræo, ſed non patet in pronunciatione nominis: vnde quandocūque poſt hoc fit mentio de Ephrone tollitur illa litera, vt patet infra in litera & infra 49. cap. *Quadringentos ſiclos ualet.* Falſum erat, quia non tantum valebat rationabili extimatione. Et dicit Nicolaus, quòd tantum habebat de argento ſiclus quantum vnus paruus Turonenſis, & tantum valet, licèt poſt concludat, ꝙ melius ſit dicere, ꝙ precium ho-

I rum ignoratur. Sed adhuc hoc non accedit ad perfectam veritatem. Et ſciendum, ꝙ non propriè poteſt dici de moneta, quòd valeat tantum vel tantum, quia valere tantum, vel tantum eſt menſuratum eſſe. Menſura autem valoris in rebus eſt duplex quædam eſt ſecundum naturam, quædam ſecundum poſitionē humanam, ſecundum naturam indigentia eſt cauſa valoris in rebus, ſi enim rebus non indigeremus nihil valerent, & ſecundum ꝙ magis, vel minus indigemus eis, ita magis, vel minus ualēt ut in 5. Ethic. ſatis patet. Menſura autem ſecundum poſitionem humanā eſt numiſma, & dicitur à nomo, ideſt regula, quia valorē rerum regulat. Si ergo diceremus, ꝙ numiſma aliqđ valeret, neceſſe erat dicere, quòd ipſum menſurabatur per numiſma, quod eſt facere circuitum. Sit ergo

K prima concluſio, ꝙ non eſt dicendum, ꝙ numiſma tantum, uel tantum ualeat, ſed eſt id, per quod res tantum, uel tantū ualet. Sicut non dicimus, ꝙ albedo eſt tantum, uel tantum alba, ſed eſt aliquid, quo corpus eſt tantum, uel tantum album. Et quando dicebamus quòd inopia, uel indigentia eſt mēſura ualoris, & numiſma eſt menſura, non ſunt iſta duo menſura in eodem genere, ſed indigentia eſt menſura in genere cauſæ effectiuę, quia dat ualorem rebus: numiſma autem eſt menſura formaliter, & non effectiuè: indigentia enim non eſt, per quam res ualent, ſed quæ efficit res ualere: numiſma autem non efficit res ualere; Sed

Quid ſint filij populi.

Opinio Nicolai de ſiclo.

Menſura duplex. Cap. 5.

Vnde dicitur numiſma, & de eius ualore.

sed est quo res valent: non enim dicimus ista res valet duabus indigentijs. Sed dicimus ista res valet duobus denarijs: iste autem ablatiuus denotat causam formalem. Sit secunda conclusio, quod in qualibet terra, licèt multæ monetæ sint mensurabiles determinatè: vna tamē necessaria est danda indeterminata, scilicet minor moneta: verbi gratia ī regno Castellę vna Dupla valet centum Morabitinis, & sic determinatè mēsuratur, qlibet Morabitinus valet duas albas, quælibet Alba valet tres Coronatos, Coronatus autem nō habet aliquid, per quod mensuretur, sed omnia reducūtur ad eum, quia secundum Philosophum. 10. Metha. In vnoquoq; genere est dare vnum minimum, quod sit metrum, idest mēsura omnium aliorum, & sic est dicendum de quolibet genere monetæ, in quacunq; terra, quia semper ad minimam stat resolutio, sicut in speculatiuis stat resoluere omnes conclusiones vsque ad prima principia q̄ irresolubilia sunt. Sit tertia cōclusio, quòd quælibet moneta cuiuscunque generis, siue magna, siue parua mensurabilis est per circulum, idest quòd, licèt non sit semper mensurare vnam monetā per aliam semper tamen contingit mensurare monetam per res, quæ non sunt moneta, & est ista moneta propriè mensura rerum, sed à posteriori & per circularem conuersionem, est mensurare monetam per res venales: vnde licèt Coronatus non mensuraretur in valore per aliquam monetam, res venalis, quę datur pro Coronato determinat eius valorem. Et sic dato, quòd ego nescirem, quòd dabātur tres Coronati pro vna Alba, si tamen viderem rem, quæ datur pro vna Alba, & rem quæ venditur pro vno Coronato retenta iusta commutatione secundum æqualitatem arithmeticam intelligerę, quòd valor vnius Coronati est tantus panis, vel tantum vinum absolutè, & quòd Alba est tripla in valore ad Coronatum. Sit quarta cōclusio, quod in eadem terra impossibile est scire vtrum moneta aliqua, quę nunc est, vniuersaliter, & determinatè sciatur, si valet tantum, vel minus quantum aliqua, quæ præcessit a magnis tēporibus, & iam abolita est, quia si monetæ istæ in valore mēsurari deberent, necesse erat p vnū de duobus modis mensurari, scilicet, aut per illud numisma minoris valoris, quod in vtroque includatur, vtrunque mensuret, sicut valor Duplæ, & Floreni mensurantur per aliquam monetam communem paruam, scilicet per Albam inclusam in vtro que: aut mensuratio fiat impropriè per res venales. In neutro autem istorum potest fieri commensuratio monetarum, scilicet eius, quæ nunc est, & eius, quæ à multis temporibus abolita est. Primo, quia ista & illa nunquam habuerunt aliquam monetam communem mensurantem vtranque, cum non fuerint in eodem tempore. Nec etiam potest cōmensurari per comparationem ad res venales, quia istę non manent in eodem statu secundum mutationem temporum, quia sicut existente eadem moneta interdum vna res valet duplum, quàm valere solebat, ita in temporibus distantibus variabitur valor rerum venalium, & manebit medium vnum commensurandi, & sic impossibile erit commensurari. Sit quinta conclusio, quòd duæ monetæ succedentes sibi in eadem terra immediate existente rerum venalium æqualitate æquari possunt, uel commensurari in valore, ita quòd sciatur quantum vna superabundat, vel deficit ab alia, quia licet non possint numismate mensurari, cum non habeant aliquam monetam minorem cōmunem, quæ in vtraque concludatur, & vtranque mensuret: possunt tamen æqualitate rerum venalium existente cōmensurari, quia secundum excessum rerum venaliū, quæ dantur pro his diuersis monetis, est excessus valoris monetæ. Sit sexta conclusio, quod in diuersis terris

A distantibus multum inter se, siue in eodem tempore, siue in diuerso non potest sciri, quæ moneta sit maioris valoris, quia inter terras multum distantes non est communitas monetarum: in regnis enim ꝓpinquis, licèt monetæ sint diuersæ ad inuicem, tamen cōmunicantur propter necessitatem cōmutationis, & ideo ibi sciri potest, quæ magis, vel minus valet. In terris autem distantibus non est commutatio per immediata genera monetæ, ideo per monetam vnam æquari non possunt, nec etiam poterunt æquari per comparationem ad res venales, quia non res æqualiter vtrobique valent: maior autem diuersitas est, si ista sint in tēporibus diuersis, quia tunc magis tolletur vniuócatio monetæ mensurantis. Etiam tollitur identitas valoris in rebus venalibus. Ex quibus infertur conclusio in-

B tenta, scilicet, quòd impossibile est scire quantum de moneta nostra valebat vnus siclus, rō est quia siclus erat moneta terræ Iudeæ, quæ distat à nobis, ideo non est communitas alicuius monetæ paruæ mensurantis istam & illam, nec etiam rerum valores sunt eodem modo. Item quia dato, quod fuisset identitas monetæ cōmunis mensurantis aliquo tempore, & identitas valoris rerum, iam nullo modo est, quia tam hic quàm ibi mutata sunt. *Istud est precium inter me, & te.* Idest istud est precium, quod mihi pro agro dabis. *Sed quantum hoc est.* Quasi dicat tantum es diues, quòd modica pecunia est ista ad te. *Sepeli mortuum tuum.* Quasi dicat propter precium istud non dimittas sepelire mortuū tuum, quia modicum tibi est, ideo scio, quòd bene po

C teris dare. *Quod cum audisset Abraham.* Scilicet precium declaratum. *Appendit pecuniam.* Idest ponderauit eam, quia illa erat moneta argentea, & ad bonitatem suam requirebatur determinatio figuræ, & pōderis. *Audientibus filijs Heth.* Idest audientibus omnibus Hethæis, qui circunstabant. Et ponitur audientibus, idest videntibus, quia ponderatio monetæ non est quid audibile, sed est uisibile: pertinet enim ad colorem, & figurā, & motum, scilicet utrum statera tantum, vel tantum moueatur: motus enim vnum de sensibilibus cōmunibus est, vt ait Ari. 2. de anima, qui sunt quinque, scilicet motus, figura, numerus, magnitudo, quies: Alacen autem in sua perspectiua ponit decem, & nouem sensibilia communia, distinguens ista quinque in spe-

D cialiores partes, & istud habetur in perspectiua Pisani parte prima in regula, in qua agit de sensibilibus communibus. *Vel audientibus filijs Heth.* Qualiter postulauit Ephron quadringentos siclos argenti, & qualiter Abraham cōsensit dare. Sed primum rationalius est, quia populus Hethæorum inuocabatur in testem huius contractus. Sed audire quomodo aliquis consentit vendere, & qualiter alius dicit se emere nihil valet, nisi testes videant pecuniam numerari, quia aliter dato, quòd factus sit consensus, si non fiat traditio rei venditæ & precij, non est conformatus contractus, ut ergo ualidaretur, oportebat omnia hęc intercidisse, sed scriptura inducit hic Hetheos, ut testes huius con

E tractus, ergo non solum dicit ipsos audiuisse consentientium partium uerba, sed uidisse monetam appendi, & tradi Ephroni ab Abraham. *Probatæ monetæ, & publicæ.* Moneta uocatur publica, quandocunque est insignita charactere, quo moneta totius communitatis insignitur: uocatur probata quando est certi ponderis si sit aurea, uel argentea, uel si sit de eodem metallo, de quo moneta communis. Istę sunt solennitates, quas ius humanum ponit inter celebrātes aliquē contractum ad ualiditatem illius contractus, & has etiam sancti uiri obseruare debent quādo aliquos cō tractus faciunt ad tollendum postea occasiones iurgiorum, sic patet Iere. 32. capit. cum Deus mandaret Ieremiæ emere agrum Anathoth ad signandum, quod

Cur ignoretur quāti siclus ualoris erat.

Tex. 64.

quòd post captiuitatem Babylonicam possideri debebant agri in terra Iudeę, vbi ponuntur solennitates iuris, quas Ieremias fecit emendo agrum illum cum dicitur: Emi agrum àb Hanameel filio patrui mei, qui est in Anathoth, & appēdi ei argentum septem stateres, & decem argenteos, & scripsi in libro, atque signaui, & adhibui testes, & appendi argentum in statera, accepi librum possessionis signatum stipulationes, & rata, & signa forinsecus. *Confirmatus est ager.* Scilicet in possessionem Abrahæ, scilicet, quod mansit apud eũ certus ille ager absque aliquo signo translata proprietate agri ad Abraham, & accepta corporaliter possessione. *Quondam Ephronis.* Quia nunc nō erat suus translata possessione, & dominio ad Abrahã per emptionem. *In quo erat spelunca duplex.* Vocatur spelunca duplex, quia erant duæ speluncæ, & in vna sepeliebatur vir, in alia vxor. Sic enim constituerat Ephron, & ita fortè erat vsus Gentiliũ, vt semper duo sepulchra iuncta fierēt, scilicet sepulchrum viri, & sepulchrum vxoris. Vel quia erant duæ, & vna erat superior, alia inferior. Dicit enim Ioannes Beleth, ideo ista spelunca erat duplex, quia erat in duas partes diuisa, scilicet vna pro corpore, alia pro cruribus, & erant istæ duæ partes subordinatę, i. vna sub alia non directè, ita ꝙ cadauera sepeliebantur sedentia tanquam in cathedra. *Respiciēs Mambre.* Nomen viri erat Mambre, vt patet supr. 14. cap. sed ab illo fuit denominata conuallis quædam, scilicet vallis Mambrę, in qua habitauit Abrahã: ista autem spelunca duplex non erat in conualle Mambræ, sed erat extra respiciens vallem illam. Iste fuit quorundã error, sed hoc falsum est, quia Mambrę est hic nomen ciuitatis, quæ vocatur Hebron, ut patet infra, & sic dicebatur sepulchrũ respicere Mambre, quia erat extra ciuitatem Hebron in agris, & ille ager videbatur respicere Hebron: si autem acciperetur hic Mambre pro uiro, erit sensus ꝙ istud sepulcrum respiciebat cōtra illum uirum, sed ista stultitia est, quia solũ dicitur respicere contra aliquam partem, quæ teneat sitũ perpetuum, & immobilem, homo autem non tenet sitũ perpetuum, quia moritur; & dato, ꝙ consistere valeret non duraret semper. Et si dicas, ꝙ non valet argumentum, quia hic non accipitur Mambre pro viro, sed pro valle denominata ab eo. Respondetur, ꝙ etiã non potest stare, quia tunc non diceret, ꝙ respicit contra Mambre, sed contra vallem Mambrę, & quando dicis, ꝙ Mambre est nomen viri, vt patet supra 14. ca. Respondetur, ꝙ verum est, sed hic non accipitur pro viro, sed pro ciuitate, vt infra patet. *Tam ipse scilicet ager. Quam spelunca.* Quæ erat in agro. *Et omnes arbores.* Quia ager ille erat satis magnus, & habebat arbores multas: satis autem exprimitur hæc solemnitas contractus emptionis, quia non solum exprimitur, quòd Abraham emeret agrum illum, sed agrum cum omnibus, quæ intra erant, & cum omnibus iuribus, & pertinentijs agri. *Videntibus filijs Heth.* Idest Hethęis, vt essent testes illius contractus facti, & cuncti qui intrabant portam ciuitatis, & non solum fuerunt testes homines terrę illius, sed etiam alienigenę, qui peregrinando intrabant portam ciuitatis Hebron: fuit autem iste contractus celebratus in porta ciuitatis, quia illuc conueniebant homines ad omnes actus publicos. *Atque ita.* Idest cum isto modo emendo agrum. *Sepeliuit Abraham vxorem suam.* Quia si ager gratis concederetur non sepeliuisset eam ibi, ne ibi etiam Gentiles sepelirentur. *In spelunca agri duplici.* Idest in spelunca duplici, quæ erat in agro, scilicet quòd Sara in vna de duabus speluncis sepulta est, uel ipsa sola in spelunca duplici posita est, quia in vna parte ponebatur corpus vsque ad nates, vt sederet cadauer, & immediatè inferius erat alia parua spelunca, in qua locarentur

Apud Gentiles quosdam cadauera sedentia condebantur.

F pedes. *Quæ respicit Mambre, hic est Hebron.* Non est accipiendum, quod Hebron vocetur Mambrę, sed quia conuallis Mambre est coniuncta Hebron, & tunc est sensus hæc est Hebron, idest Mambre, quę est vallis, est in terminis Hebron. Sed hoc falsum est, licèt quidam hoc voluerint, quia Mambre est nomen vrbis, scilicet ipsa ciuitas Hebron: satis enim patet ex litera, cum dicat Mambre esse Hebron, nec valet quicquã expositio illorum, quia multum distorta est: nam hic ponitur prędicatio in recto, cum dicitur contra Mambre, & subiungitur, hic est Hebron, idest ista Mambre est Hebron, & nihil clarius hoc. Ipsi autem distorquēt conuertentes per quasdam circumlocutiones longas obliquorum, & sic satis notum est, quòd error sit. *Et confirmatus.* Scilicet in possessionem Abrahę & antrũ.

G *Idest spelunca duplex in possessionem monumenti.* Ad sepeliendum mortuos solum, & fortè causa fuit, quia cũ ibi sepuchra facta essent nullo mō vendidisset Ephrō ad alios vsus: maximè quia si concessisset ad alium usum, scilicet ad colēdum agrum, magna iniuria fieret Ephroni, quòd sepulcha sua conuerterentur in vsus prophanos, etiam omnibus alijs Hethęis, quia tunc fortè oporteret quadrigas, & iumenta ad cultum necessaria transire per sepulchra aliorum, quod ualde esset inhonestum.

Mittitur seruus Abrahæ, & adducitur Isaac pro vxore Rebecca. Cap. XXIIII.

H ERAT Autem Abraham senex, dierumque multorum, & Dominus in cunctis benedixerat ei. Dixitque ad seruum seniorem domus suæ, qui præerat omnibus, quæ habebat. Pone manũ tuam subter femur meum, vt adiurem te per Dominum Deum cæli & terræ, vt non accipias vxorē filio meo de filiabus Chananæorum, inter quos habito, sed ad terram, & cognationem meam proficiscaris, & inde accipias vxorem filio meo Isaac. I Respondit seruus: Si noluerit mulier venire mecum in terram hanc, nunquid reducere debeo filium tuum ad locum, de quo tu egressus es? Dixitque Abraham: Caue ne quando reducas filium meum illuc. Dominus Deus cęli, qui tulit me de domo patris mei, & de terra natiuitatis meæ, qui locutus est mihi, & iurauit mihi, dicens: semini tuo dabo terram hanc: ipse mittet angelum suum coram te, & accipies inde vxorem filio meo: sin autem mu- K lier noluerit sequi te, non teneberis iuramento: filium tantum meum ne reducas illuc. Posuit ergo seruus manum sub femore Abraham Domini sui, & iurauit illi super sermone hoc. Tulitque decem Camelos de grege Domini sui, & abijt, ex omnibus bonis eius portans secum, profectusque perrexit in Mesopotamiam ad vrbem Nachor. Cũque Camelos

Infra.

A melos fecisset accũbere extra oppidum iuxta puteum aquæ vespere, tempore, quo solent mulieres egredi ad hauriendam aquam, dixit Domine Deus domini mei Abraham, occurre, obsecro, mihi hodie, & fac misericordiam cum Domino meo Abraham. Ecce ego sto prope fontem aquæ, & filiæ habitatorum huius ciuitatis egredientur ad hauriẽdam aquam. Igitur puella, cui ego dixero: Inclina hydriam tuam, vt bibã, & illa responderit, bibe, quin & Camelis tuis dabo potũ:

B ipsa est, quam præparasti seruo tuo Isaac, & per hoc intelligam, quòd feceris misericordiam cum Domino meo. Necdum intra se verba compleuerat, & ecce Rebecca egrediebatur, filia Bathuel, filij Melchæ vxoris Nachor fratris Abraham habens hydria in scapula sua, puella decora nimis, virgoque pulcherrima, & incognita viro: Descenderat autem ad fontem, & impleuerat hydriam, ac reuertebatur, Occurritque ei seruus, & ait

C Pauxillum aquæ mihi ad bibendum præbe de hydria tua, quæ respondit: Bibe Domine mi. Celeriterque deposuit hydriam super vlnam suam, & dedit ei potum. Cumque ille bibisset, adiecit: Quin & Camelis tuis hauriam aquam, donec cuncti bibãt. Effundensque hydriam in canalibus recurrit ad puteũ, vt hauriret aquam, & haustam omnibus Camelis dedit. Ipse autem cõtemplabatur eam tacitus, scire volẽs vtrum prosperum iter suũ

D fecisset Dñs, an non. Postquam autẽ biberunt Cameli, protulit vir inaures aureas, appendentes siclos duos, & armillas totidem pondo siclorum decem. Dixitque ad eam: Cuius es filia? Indica mihi: est in domo patris tui locus ad manendum? Quæ respondit: Filia sum Bathuelis, filij Melchæ quem peperit ipsi Nachor. Et addidit dicens: Palearũ quoq;, & fœni plurimũ est apud nos, & locus spaciosus est ad manendũ. Inclinauit se hõ, &

E adorauit Dominũ, dicẽs: Bñdictus dñs Deus Dñi mei Abraham, qui non abstulit misericordiã, & veritatem suã à Dño meo, & recto itinere me pduxit in domũ fratris Dñi mei. Cucurrit ita puella, & nunciauit in domum matris suæ oĩa, quæ audierat. Habebat autẽ Rebecca fratrem noĩe Laban, qui festinus egressus est ad hoĩem, vbi erat fons. Cumq; vidisset inaures, & armillas in manibus sororis suæ, & audisset cuncta verba referentis: hæc locutus est mihi hõ: venit ad virũ, qui stabat iuxta Camelos, & prope fontẽ aquæ: dixitq; ad eum: Ingredere benedicte Dñi: cur foris stas? præparaui domũ, & locum Camelis. Et introduxit eum in hospitiũ, ac destrauit Camelos, deditq; paleas, & fœnum, & aquã ad lauandos pedes eius, & virorũ, qui venerant cum eo. Et appositus est in conspectũ eius panis. Qui ait: Non comedã, donec loquar sermones meos. Rñdit ei, loquere. At ille: Seruus inquit, Abrahã sum, & Dñs benedixit dño meo valde, magnificatusq; est, & dedit ei oues, & boues, argentũ & aurum, seruos & ancillas, Camelos & Asinos. Et peperit Sara vxor, Dñi mei filiũ Dño meo in senectute sua, deditq; illi oĩa, quæ habuerat. Et adiurauit me Dñs meus, dicens: Non accipies vxorẽ filio meo de filiabus Chananæorũ, in quorũ terra habito, sed ad domũ patris mei perges, & de cognatione mea accipies vxorem filio meo, ego vero rñdi Dño meo: Quid si noluerit venire mecũ mulier? Dñs, ait, in cuius conspectu ambulo, mittet angelũ suum tecũ, & diriget viam tuã: accipiesq; vxorẽ filio meo de cognatione mea, & de domo patris mei. Innocẽs eris à maledictione mea, cũ veneris ad propinquos meos, & non dederint tibi. Veni ergo hodie ad fontẽ aquæ, & dixi: Dñe Deus dñi mei Abrahã, si direxisti viam meã, in qua nunc ambulo, ecce sto iuxta fontem aquæ, & virgo, quæ egredietur ad hauriendã aquã, audierit à me, da mihi pauxillũ aquæ ad bibendũ ex hydria tua, & dixerit mihi, & tu bibe, & Camelis tuis hauriã: ipsa est mulier, quã præparauit Dñs filio Dñi mei. Dũque hæc tacitus mecũ voluerẽ, apparuit Rebecca veniens cũ hydria, quã portabat in scapula, descenditq; ad fontẽ, & hausit aquam. Et aio ad eam: Da mihi paululũ bibere. Quæ festinans deposuit hydriam de humero, & dixit mihi: Et tu bibe, & Camelis tuis tribuam potum. Bibi, & adaquauit Camelos. Interrogauiq; eam, & dixi: Cuius es filia? quæ respondit: Filia Bathuelis sum filij Nachor, quem peperit ei Melcha. Suspendi itaque inaures ad ornandam faciem eius, & armillas posui in manibus eius. Pronusque adoraui Dominum, benedicens Domino Deo Domini mei Abraham, qui perduxit me recto iti-

Iudic. 9.a.

Sup. 21.a.

Sup. eod. h

ĉto itinere, vt ſumerem filiam fratris Domini mei filio eius. Quamobrem ſi facitis miſericordiam, & veritatem cum Domino meo indicate mihi: ſin autem aliud placet, & hoc dicite mihi, vt vadam ad dextram ſiue ad ſiniſtram. Reſpõderuntque Laban, & Bathuel: A Domino egreſſus eſt ſermo: non poſſumus extra placitum eius quicquid aliud loqui tecum. En Rebecca coram te eſt, tolle eam, & proficiſcere, & ſit vxor filij Domini
G tui, ſicut locutus eſt Dominus. Quod cum audiſſet puer Abraham, procidens adorauit in terram Dominum. Prolatiſque vaſis argenteis, & aureis, ac veſtibus, dedit ea Rebeccæ pro munere, fratribus quoque eius, & matri dona obtulit. Inito conuiuio, veſcentes pariter, & bibentes manſerunt ibi. Surgens autem mane locutus eſt puer: Dimitte me, vt vadam ad Dominũ meũ. Reſponderuntq́; fratres eius, & mater: Maneat puella ſaltem decem dies apud nos, & poſtea proficiſcetur. Nolite, ait, me retinere, quia Dominus direxit viam meam: dimittite me, vt pergã ad Dñm meum. Et dixerunt: Vocemus puellam, & quæramus ipſius voluntatem. Cumq́ue vocata veniſſet, ſciſcitati ſunt. Vis ire cũ homine iſto? Quæ ait: vadam. Dimiſerunt ergo eam, & nutricem illius, ſeruumq́ue Abraham, & comites eius, imprecantes proſpera ſorori ſuæ, atque dicentes: Soror noſtra es, creſcas in mille millia, & poſſideat ſemen
I tuum portas inimicorum ſuorum. Igitur Rebecca, & puellæ illius aſcenſis Camelis, ſecutæ ſunt virum: qui feſtinus reuertebatur ad Dominum ſuum: eo autem tempore deambulabat Iſaac per viam, quæ ducit ad puteum, cuius nomen eſt viuentis, & videntis: habitabat enim in terra auſtrali, & egreſſus fuerat ad meditandum in agro, inclinata iam die: cumq́ue eleuaſſet oculos, vidit Camelos venientes procul. Re-
K becca quoque, conſpecto Iſaac, deſcendit de Camelo, & ait ad puerum: Quis eſt ille homo, qui venit per agrum in occurſum nobis? Dixitq́ue ei: Ipſe eſt Dominus meus. At illa tollens cito pallium, operuit ſe. Seruus autem cuncta, quæ geſſerat, narrauit Iſaac. Qui introduxit eam in tabernaculum Saræ matris ſuæ, & accepit eam vxorem: & intantum dilexit

F eam, vt dolorem, qui ex morte matris eius acciderat temperaret.

ERAT AVTEM Deſcripto qualiter ſe hũit Abraham ad vxorem tumulandam, hic deſcribitur qualiter ſe habuit ad prolem matrimonio copulandam, & hoc eſt habere ſe ad ſeipſum, quia filius eſt, quædam pars patris, donec ſit pelicon, ideſt emancipatus, vt patet 5. Ethic. ideo non eſt ſimpliciter iuſtum inter patrem, & filium nondũ emancipatum, ſed iuſtum paternum, quod eſt quædã ſimilitudo iuſti ſicut eiuſdem ad ſeipſum non eſt iuſtitia, nec iniuſtitia. Et tanguntur quatuor: primo
G ſerui miſſio: ſecundo coniugis petitio, ibi. *Eumq́ue Camelos feciſſet accumbere.* Tertio petitionis conceſſio ibi. *Reſponderunt Laban.* Quarto coniugis apportatio ibi. *Surgens autem.* Circa primum. *Erat autem Abraham ſenex.* Illud eſt prohemium ad introducendum quomodo Abraham quæſierit vxorem filio ſuo, & ponũtur hæc cauſæ, ſcilicet ſenectus Abrahæ, & abundantia eius, quia enim ſenex erat poterat cito mori, & maneret filius ſuus ſine vxore, ideo accelerauit ei tradere vxorem; abundantia etiam erat cauſa: multi enim volentes vxores accipere non accipiunt eas, quia ſunt indigentes expectantes quouſque perueniant ad pinguiorem fortunam, & tunc ſumant vxores. Qui autem abundat bonis nulla cauſa eſt quare matrimoniũ dilatet exiſtente ætate debita ad hoc. *Dierum multorũ.*
H Scilicet centum quadraginta annorum, quod patet, quia in iſto anno, quo miſit Abraham pro vxore pro filio venit Rebecca, ſed in ipſo anno, quo eam accepit, Iſaac erat quadraginta annorum, vt patet infra 26. cap. ergo tunc Abraham erat cẽtum quadraginta annorum, quia anno, quo natus fuit Iſaac compleuit Abraham centum annos, vt patet ſupra 21. cap. *Et dominus in cunctis benedixerat ei.* Scilicet in omni genere diuitiarum, & poſſeſſionum, quia in cunctis ad quæ manum mittebat proſperabatur. Vbi nos dicimus. *In omnibus.* Hebræi dicunt, bacol, quod idem eſt. Sed poteſt accipi, quòd ſit vna dictio, & ſit nomẽ propriũ. Et tunc dicunt, quòd Abraham habuit quandam filiam, quæ vocatur Bachol, quòd ita pulchra erat, ꝙ
I omnes mirabantur, & benedicebant Abrahæ, qui talem filiam genuit, & ſic dicebatur Abraham benedictus in illa filia. Sed hoc ridiculum eſt, quia ſi Abraham aliquam filiam habuiſſet, aut ſuſcepiſſet eam ex Sara aut ex Agar, aut ex Cethura, cum iſtas ſolas habuerit in vxores. Sed non de Sara, quia Sara cum ſterilis eſſet non poterat concipere niſi miraculoſe. Si autem tale miraculum fuiſſet ſcriptura non tacuiſſet, cũ ſemper intendat narrare magnalia Dei. Nõ de Agar, quia ſolum fit mentio, quòd habuerit Iſmahelem ꝑ filio. Etiam quia quando Sara fecit expelli Agar, & filium eius, feciſſet expelli & Bachol, ſed non factum fuit aliquid tale. Non de Cethura, quia Abraham ſuſcepit Cethuram in vxorem, poſtquam Iſaac ſuſcepit Rebeccam, ſed iſta Bacol ſi fuiſſet, eſſet antequam
K Iſaac acciperet vxorem, vt patet ex ordine literæ, ideo non fuit aliquid tale. *Dixitq́ue ad ſeruum ſeniorem domus ſuę.* Qui ſenſatior erat, & cui magis confidebat Abraham, & hoc faciebat, quia multa daturus erat ei, & iſte ſeruus eſt Eliezer, qui erat procurator domus Abrahe, vt dictum fuit ſupra 15. cap. *Qui præerat omnibus, quæ habebat.* Scilicet Abraham, ſcilicet, quia ille ſeruus diſpenſabat omnia gerens curam de omnibus. Abraham enim erat magnus vir, & non poterat intendere omnibus rebus ſuis, nec decet, quod viri reuerendi bona ſua per ſe diſpenſent, ſed per diſpenſatores ſuos, vt patet in primo Polit. cap. 4. ipſe autem

Cap. II.

Quòd Abraham non habuerit filiam.

Adminiſtratio bonorũ quomodo per officiales haberi debeat.

tem dominus aliqualem sumptuum, & rerum rationem sumat à suis ne res inordinatæ deficiant. Sed petitio rationum non debet esse multum angusta, quia secundum Philosophum 4. Ethic. ratiocinij diligentia paruifica est: illiberalem, vel magis paruificum se demonstrat dominus, qui circa computum expēsarum multū particulatim insistit. Sit à principio dominus cautus ponens dispensatorem fidelem, sed postquam posuerit, vel ab officio priuet, vel non multum ratiocinio insistat. *Pone manum tuam subter femur meum*. Dicunt Hebræi, quòd fecit iurare seruum in parte illa ad reuerentiam circuncisionis, quæ est circa partes illas, quæ erat distinctiua populi Dei, vt qui per Deum iurabat iuraret in circuncisione, quæ à Deo in signum data fuerat. Ra. Abraham Aben Ezra dicit, quòd fecit eum ponere manum sub femore, idest sub natibus, & deinde supra sedit, & sic fecit eum iurare. Signabat enim hoc, quòd ille, qui iurabat subditus erat illi, cui iurabat sicut manus subijciebatur femori, ideo fidelitatem seruare deberet, & dicit, quòd iste modus iurandi seruatur vsque hodie apud Iudæos, & satis rationale est hoc. Doctores nostri dicunt, quòd iurauit sub femore ad signandū, ꝙ iurabat in noīe Christi nascituri de femore Abrahæ, & taliter loquit̃ scriptura Exo. j. cap. vbi dicitur omnes animæ eorum, qui egressi sunt de femore Iacob. Sed in hoc sciendum, quòd licèt Abraham qui ex reuelatione Dei sciebat Christum venturum, vt patet Ioan. 8. cap. cum dicitur; Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meum vidit, & lætatus est: faceret iurare seruum intelligens Christum de semine suo venturum: seruus tamen, scilicet Eliezer nihil horum cognoscebat, quia ista secreta non reuelabantur cuilibet, maximè Gentilibus. *Vt adiurem te per Deum cœli & terræ.* Eliezer seruus Abrahę colebat Deum cœli, & terræ, quia sic Abraham docuerat eum, & omnes viros domesticos, vt patet supra 18. ca. scio, quòd præcepturus sit filijs suis, & domui suę post se, vt custodiant mandata eius, & viam domini, & iustitiam faciant, & iudicium, & huius signum est, quòd Abraham circunciderat omnes viros domus suæ, vt patet supra 17. cap. & quia circuncisio erat signum distinctiuum populi Dei ab infidelibus: postquam aliqs susciperet circuncisionem cogeretur ad omnes obseruantias conuenientes populo Dei. Sicut nunc nullus Iudæus compellitur effici Christianus. Sed postquam semel susceperit baptismum, cogetur ad omnes obseruationes religionis Christianæ. Et hoc demonstrat Paulus ad Galat. 5. cap. Testificor omni homini circūcidenti se, quòd vniuersę legis faciendæ debitor est. *Vt non accipias vxorem filio meo de filiabus Chananæorum.* Quia ipsi idolatræ erant, & timebat Abraham, quòd pertraherent ipsum Isaac ad idolatriam, maximè filios inde genitos, quia filius magis conuersatur cum matre quando tener est, & quando possunt fieri fortes impressiones in eo, & ideo si mater male imbuit filium suum in tenera ætate semper erit vir malus, nisi ex magna Dei misericordia, & labore dirigat̃, & pp hoc dicit Philosophus in fine primi Politicorum, ꝙ ordinantem politiam non modicum attendere oportet ad mulieres, immo valde multum, quia dimidium filiorum mater est. De hoc magis dicetur in secundo Ethicorum si Deo dante illuc accesserimus, sicut nunc proponimus. vel nolebat Abraham, quòd acciperet vxorem de genere suo, ne dispergeretur semē suum sanctum, quod Deus elegerat in populis idolatrarum, & propter hoc licuit tempore illo in secundo consanguinitatis gradu matrimonialiter copulari. *Chananæorum.* non vocantur hic Chananæi, vt sunt vnus de septem populis terræ promissionis distincti: contra Heuęos Hethęos, vt dictum est cap. præcedēti Hethęi enim habitant in Hebron, & in circuitu eius, Abraham ante habitabat in conualle Mambre iuxta ciuitatem Hebron. Sed accipiuntur hic Chananæi largo modò pro omnibus illis septem populis descendentibus de Chanaam, & isto modo vocatur tota illa terra generaliter terra Chanaan, & sic aliquando vocantur omnes de terra illa Amorrhæi, & sic de alijs nominibus, vt declarabitur Deuterono. primo cap. *Inter quos habito.* Quia licet Abraham mutaret sedem de Bethel in Hebron, siue conuallem Mambre, & post in Bersabee, & de Bersabee rursus ad conuallem Mambre: tamen nunquam egrediebatur terram Chananæorum, sed semper dicebatur habitare inter illos. *Sed ad terram.* Scilicet meam: terra Abrahæ propria, in qua natus fuit erat Vr ciuitas Chaldæorum, sed quia pater eius Thare, & tota cognatio eius venit inde in Aram Mesopotamiæ, ideo Aram vocabatur iam terra Abrahę, ibi enim moratus fuit magno tempore vsque ad mortem Thare patris sui, & sic Deus vocauit Mesopotamiam siue Aram terram Abrahę. supra 12. capit. cum dixit: Egredere de terra tua: constat tamen quòd non mandabat ei tunc egredi de Vr Chaldęorum, sed de Aram. *Et cognationem meam.* De cognatione Abrahę nullus manserat, nisi Nachor frater suus cum vxore sua Melcha, quæ erat consobrina Abrahæ & filia Aram. *Et inde accipies vxorem.* Scilicet de filiabus Nachor, vel de filiabus filiorum suorum, quia postea accepit Rebeccam, quæ erat filia Bathuelis filij Nachor. *Si voluerit mulier uenire mecum.* Seruus discretus erat, & ponebat casus, qui euenire possent: terra enim Mesopotamiæ distat aliqualiter à terra Chanaā, & forte propter hoc recusaret mulier venire ad terram illam. *Ad locum de quo egressus es.* Idest ad Aram Mesopotamiæ, in qua steterat Abraham cum Thare, vt patet supra vndecimo capitu. *Caue ne quando reducas filium meum illuc.* Licet Abraham de hoc certam cognitionem non haberet, vt fides eius meritoria esset, tamen fide firma tenebat, quòd Deus faceret, quod aliqua mulier de genere suo veniret cum seruo illo in terram Chanaan, vt patet immediatè. Sed dato, quòd Abraham de hoc totaliter dubitaret, magis eligeret, ꝙ filius suus acciperet vxorem de filiabus Chananæorum, quàm quòd reuerteretur in Mesopotamiam.

Ratio, quia Deus mandauit Abrahæ, vt exiret de Mesopotamia, & veniret in terram Chanaan, quia ibi benedicturus ei erat, & de hac terra promissiones factæ fuerant ei, vt patet supra tertiodecimo cap. & quintodecimo cap. credebat ergo Abraham, quòd contra voluntatem Dei esset reducere Isaac in Mesopotamiam.

Quod autem Isaac acciperet vxorem de filiabus Chananæorum, licèt esset malum, quia periculosum, non tamen erat contra Dei mandatum: pręceptum enim de non contrahendo cum filiabus Gentilium, postea fuit datum Moysi, vt patet Exod. 34. capit. Et si quæratur quare mandauit hic Abraham, quòd nunquam rediret Isaac in Mesopotamiam, vel non acciperet vxorem de filiabus Chananęorum, cum ipse Abraham acceperit immediatè Cethuram, quæ erat de genere Chananæorum, vt patet cap. seque. quæras responsionem. cap. seq. quia ibi tangitur quæstio. *Deus cœli.* Hic ponitur oratio Abrahę, vt Deus dirigeret legationem Abrahę per seruum suum Eliezer. *Qui tulit me de domo patris.* Idest de Aran vbi eram in domo patris mei Thare vsque ad mortem eius. *De terra natiuitatis meę.* Idest de Vr Chaldæorum, in qua natus fuit Abraham, & est hic ordo prępostęrus, quia prius

Cap. 2.

De modo iurandi apud Hebræos.

A B C D E

prius eduxit Deus Abraham de terra natiuitatis, idest de Vr, quàm de domo patris, idest de Aran Mesopotamiæ. Sed dices hoc repugnat superiori, quia diximus, quòd terra Abrahæ erat Aran. Respondetur, quòd aliud erat dicere ad terram meam: aliud dicere ad terram natiuitatis meæ, quia Aran erat terra Abrahæ, quia ibi magno tempore vixerat, & ibi suam cognationem habebat, sed non vocabatur terra natiuitatis, quia non natus fuit ibi, sed in Vr Chaldęorum, & hoc satis patet ex textu, quia cum dixit proficiscaris in terram meam: manifestum est, quòd non dixit de Vr Chaldæorum, sed de Mesopotamia, quia in Vr Chaldæorum non habebat Abraham aliquam cognationem. *Locutus est mihi*. Scilicet, quòd daret mihi terram istam post me. *Et iurauit*. Ad maiorem affirmationem, & certitudinem veri iurauit.

Et expressit hic Abrabam, quòd Deus dedisset ei terram istam, & non exprimit benedictiones alias maiores, scilicet quòd in semine eius benedicentur omnes gentes, sed posuit istam promissionem, quia ex ea probare volebat, quòd Deus moueret animum mulieris, vt veniret de Mesopotamia in terram Chanaan. Et arguit sic, Deus promisit mihi, & semini meo terram istam, vt possideremus eam. Sed si vxor nollet venire in terram istã, & cogeretur filius meus ire in terram alienam, non possideret semen meum terram istam, ergo Deus mouebit cor mulieris, vt veniat huc. Ponit ergo illam promissam tanquam maiorem, & fundamentum huius argumenti. *Semini tuo dabo terram hanc*. Vt patet supra tertiodecimo, & quintodemo cap. *Ipse mittet angelum suum coram te*. Ad disponendum viam tuam & dirigendum te in itinere, sic dixit Tobias: Bene ambuletis, & sit dominus in itinere vestro, & angelus eius comitetur vobiscum, vt patet Tob. 4. capit. Angeli enim boni, qui sunt administratorij spiritus ad eos, qui redemptionem, & salutis hæreditatem capere debent, vt patet ad Hebræ. cap. primo dirigunt vias nostras tollendo nocumenta, quæ magis accidere possunt in itineribus, quàm cum manemus in ciuitatibus. De hoc Tobiæ quinto cap. Credo, quòd Angelus Dei bonus committetur ei, & bene disponat omnia, quæ circa ipsum geruntur, ita vt cum gaudio reuertatur ad nos. *(Angelicę operationes circa nos.)* Angeli etiam in via contra hostes impugnantes adiuuant: vnde cum Aegyptij sequerentur à tergo Iudæos recedentes de terra illa, Angelus qui præcedebat in interiori parte nubis conuertit se ad extremam partem nubis contra Aegyptios, & obscurauit aerem ne viderent, & post Aegyptios in mare subuertit, vt patet Exod. quartodecimo cap. Vias etiam demonstrauit, & sic angelus præcedebat castra Iudæorum in columna ignis per noctem, & in columna nubis per diem, & monstrabat itinera, vt patet Numeri 9. cap. per mandatum Dei castra mouebantur, & per mandatum eius castra figebantur, & ideo dixit Deus Moysi angelus meus præcedet te. *Et accipies inde vxorem filio meo*. Scilicet & duces eam huc, & hoc significat inde, idest de ipso loco, & significat terminum motus, à quo, & ideo non dixit, & accipies ibi vxorem, scilicet vt maneat ibi, sed accipies inde, scilicet accipies ibi, & de ipso loco duces huc.

Sin autem noluerit. Non ponebat Abraham istum casum, quasi ipse crederet, quòd sic posset contingere. Credebat enim certissimè, quòd Deus daret mulieri in corde, vt veniret sicut supra probabat Abraham ex diuina promissione, sed ponebat hoc ad satisfaciendum intentioni serui sui, quem mittebat, vt daret ei regulam de omni euentu. *Non teneberis iuramento*. Scilicet, quo mihi promittis ducere vxorem pro filio meo de terra illa. *Filium autem meum ne reducas illuc*. Idest, eueniat quicquid euenerit, hoc solum obserua, ne filium meum reducas illuc, ex quo patet quod supra diximus, quòd magis vellet Abraham, quòd Isaac acciperet vxorem de filiabus Chananæorum, quàm quòd reduceretur Isaac in Mesopotamiam. *Sub femore*. Idest, sub crure, vel sub natibus, femur propriè est pars superior cruris circa vasa genitalia, ponere autem sub femore manum est, quòd seruus poneret manum super aliquod sedile, & Abraham poneret femur suum, siue nates super manum sedendo. *(Femur quid sit.)* *Et iurauit ei super sermone hoc*. Idest, iurauit completurum se iuxta posse omnes sermones, quos dixerat Abraham. *Tulit itaque decem camelos*. Istos portabat ad ducendum in eis multa iocalia pro vxore futura Isaac, & pro parentibus, & cognatis eius, vt patet infra, & vt duceret in eisdem vxorem futuram Domini sui, cum aliquibus famulabus eius. *De grege Domini sui*. Multos enim camelos habebat Abraham, quia vir ditissimus erat. Et dicit Rabbi Sa. quòd isti decem cameli erant distincti ab alijs, quia erant rostrati, vt quando in itinere essent, non possent pascere blada aliena. *(Opinio Rabbinorum de Camelis Abrahæ.)* *Et abijt*. Non est intelligendum quòd iste Eliezer solus iuerit, quia non poterat solus regere, & curare decem camelos. Abierunt ergo alij de seruis Abrahæ cum eo, vt infra patet in litera. Sed hic solum fit de Eliezer mentio, quia ipse mittebatur vt Dominus totius negocij. *Ex omnibus bonis eius*. Idest, Abrahæ. *Secum porta s*. Portauit enim de auro, & argento vasa, & iocalia, & vestes, & multa alia donaria, vt patet infra, quia puellæ, & parentibus, & cognatis dedit dona. In Hebręo dicitur. *Portans secum omnia bona eius*. Dicunt Hebręi quòd portabat Eliezer vnam chartam, in qua confitebatur Abraham donare omnia bona sua tam mobilia, quam immobilia filio suo Isaac, & hoc erat ad commouendum parentes vxoris, vt libenter traderent filiam suam homini tam diuiti, ideo Eliezer portans illam chartam, æquiualenter portabat omnia bona Abrahæ. Et sic fuit quia Abraham tradidit omnia bona sua Isaac, alijs autem filiis concubinarum largitus est munera, & separauit eos ab Isaac, vt patet infra cap. sequenti. Vel dicitur portare omnia bona, quia hic est locutio hiperbolica, quia in sacra scriptura consueta est, vt ponatur, omnis, pro multis. Dicebatur ergo portare omnia bona, quia portabat valde multa. *Profectus perrexit in Mesopotamiam*. Mesopotamia non est nomen alicuius regni, vel prouincię, sed nomen ciuitatis, & est appellatiuum compositum apud Græcos: dicitur autem à meso, quod est medium, & potamos, quod est aqua, quasi medietas aquarum, quia ciuitas illa est inter aquas, est autem nomen proprium illius ciuitatis Aran: nomen appellatiuum est Mesopotamia, & tantum est dicere Aran Mesopotamiæ, sicut Aran inter aquas, & ideo in Hebræo vocatur. *Aran Naharayn*. Idest Aran fluuiorum vel aquarum, quia est sita inter flumina. *Ad vrbem Nachor*. Vocatur vrbs Nachor ipsa Aran, quia Nachor post mortem Thare manserat ibi recedente Abraham, vel vocatur vrbs Nachor aliquis paruus locus, quem Nachor condidit circa Aran, & ille etiam est inter aquas, sicut Aran, & tunc Mesopotamia erit nomẽ commune ad territorium illarum ciuitatum, quæ manent inter aquas, vt ipsamet Aran: vocatũ vrbs Nachor, quia Nachor erat in illa ciuitate maior. *Cumque Camelos*. Hic ponitur secunda vxoris postulatio, & primo petit eam a parentibus puellæ per consensum ibi. *(Vxoris postulatio.)* *Qui ait non comedam*. Cumque fecisset Camelos accumbere, idest cubare: erant enim Cameli fessi labore iti-

re itineris: ideo fecit eos accumbere circa fontem, vt expectaret quãdo veniret aliqua puella ad hauriendũ aquã, vt camelis potum daret. *Extra oppidum.* Scilicet extra vrbem Nachor, ad q̃ ipſo die accedebat. Aliqui autem putãt, ꝙ Eliezer ipſa die, qua receſſit de domo Abrahæ acceſſit ad vrbem Nachor. Dicendum, ꝙ in multis diebus acceſſit Eliezer ad vrbem Nachor, ſed hic non fit mentio de illis, quia nil attinẽt ad intentionem ſacræ ſcripturæ, quæ nunquàm ſuperflua eſt, neque euagans ad impertinentia materiæ. Et cum magno labore peruenit illuc, quia vt ait Ioſephus in Meſopotamia tẽpore hyemis eſt luti profunditas, in eſtate aquarum defectus, in montibus latrones. Eſt aũt de ciuitate Aran vſque ad locum, in quo tunc manebat Abrahã iter ſeptem, vel octo dierum, vt patet infra 31. cap. Dr̃ ibi, ꝙ redeunte Iacob clandeſtine de Meſopotamia pſecutus fuit eum Laban diebus ſeptẽ, & comprehendit eum in monte Galaad ante Iordanẽ veniẽtibus de Aegypto in terrã Chanaan per viã, qua venerunt Hebręi, vt patet Num. 32. & Deut. 3. c. Eſt autem mons Galaad in ſorte duarum tribuum, & dimidiæ, q manſerunt trans Iordanẽ, vt patet in prędictis cap. Ab illo monte vſque Berſabee, vbi tunc manebat Abraham erat iter duorum dierum, vel quaſi, & ſic eſſet totum iter nouem dierum, vel decem, quia Laban velociter mouebatur, vt comprehẽderet in itinere Iacob, vt patet infra 31. Sed ab iſtis decem diebus ſubtrahantur tres, quia Laban, & filij eius paſcebant greges ſuos diſtãtes itinere dierum trium à gregibus, quos paſcebat Iacob, vt patet infra 30. cap. quibus detractis à decem manebit iter ſeptem dierum, vel quaſi à Berſabee vſque ad Aran Meſopotamiæ. Sed ponamus eos eſſe octo, vel nouem, vel fortè decẽ, quia Laban velociter perambulauit iter illud, quia ad comprehendendum Iacob fugientem veniebat. *Veſpere.* Ideo quia veſper erat, & oppidum prope erat: Eliezer fecerat accumbere camelos apud puteum. Tempore quo ſolẽt mulieres egredi ad hauriẽdum aquam, quia illo tempore aqua eſt temperantior, quàm in meridie, vel alio tempore diei. Etiam quia tunc neceſſaria eſt ꝓ nocte ad varios vſus, & per noctem pro ea ire non poſſunt. *Occurre hodie obſecro mihi.* Ideſt licet ſemper vellem, ꝙ mihi occurreres, ſpecialiter tñ hodie, quia nunc eſt tẽpus explendi negocium meum. *Fac miſericordiam cum Domino meo Abraham.* Quia dirigendo nunc legationẽ meam magnam miſericordiam facies Domino meo Abrahæ. *En ſto prope fontem.* Hic ponitur ſignum, qđ Eliezer à Deo inſpiratus poſuit ad videndum, vtrum Deus proſperaret iter eius, & iſtud ſignum petitũ non fuit per auguria, vel ſortilegia, vel Geomantiam, vel aliquam artem prohibitam. Sed præmiſſa oratione ad Deum, & à Deo inſpiratus hoc ſignũ poſuit. Et in hoc videbatur imponere legem Deo, ſ. ſi ei miſericordiã facturus erat, ꝙ illo modo faceret, ſed non erat tentare Deum, vel ei imponere legẽ, quia fiebat in magno dubio, & præmiſſa deuota oratione. De modo aũt vtẽdi ſortibus, uel ſimilibus diximus Nume. 26. & 27. cap. Signum aũt, quod Eliezer poſuit ad videndã Dei miſericordiam in litera ponitur. Ioſephus autem dicit, ꝙ Eliezer dixit, ꝙ ſi puellis venientibus ad hauriendã aquam, & ipſo petente ab eis potum, & omnibus negantibus vna ex eis liberaliter concederet ſe daturam pro ſe, & camelis ſuis, illa eſſet, quæ danda eſſet in vxorem Iſaac. Sed hoc non concordat intentioni literę, quia litera vult, ꝙ illa puella a qua primo peteret aquã, & daret ei liberaliter ipſa eſſet uxor Iſaac. *Prope fontem.* Supra uocauit eum puteum, & ſic uerum eſt, ꝙ erat puteus, quia non poterat accipere aquam Eliezer pro ſe, uel camelis ſuis, niſi aliquis hauriret ei. Hebraica tamen conditio non facit differentiam inter puteũ,

Opinio aliquorũ de itineri Eliezer.

De ſigno dato Eliezer indei gẽda vxore p Iſaac.

A & fontem. Et patet in hoc ſiccitas terræ illius, quia nõ erant fontes, ſed omnes conueniebant extra ciuitatẽ ad hauriendum de uno puteo aquam. Ex quo patet, quòd iſta urbs Nachor non erat Aran; quia Aran eſt inter duo flumina, ideo abundabit aquis, nec indigebit puteis. Vel fortè dicendum, quòd illa flumina nõ ſunt circa ciuitatem, ſed aliqualiter diſtantia; immo ſatis diſtantia, quia illa ſunt Eufrates à parte Meridiana, & Tigris à parte Septentrionali, ut ait Solinus in Poliſtor. cap. de Eufrate: iſta autem duo flumina non multũ cõiuncta ſunt. *Egredientur ad hauriendam aquam.* Hoc Eliezer aſſertiuè dicebat, quia cognoſcebat conſuetudinem terre, ſcilicet, quòd exirẽt pro aqua puellæ in ueſpere. *Igitur puella, cui dixero.* Scilicet primo.
B Sed ſecundum Ioſephum dicendum eſt ultimo, ita ꝙ primo peteret ab alijs, & omnibus alijs negantibus illa concederet. Sed conſonantia ad literam nulla eſt, quia immediatè dicitur. Nondum intra ſe uerba cõpleuerat, & ecce Rebecca egrediebatur. *Quin, & camelis tuis dabo potum.* Hoc poſuit Eliezer cautè, ut manifeſtè uideret bonitatem Dei: quòd enim aliqua puella daret potum Eliezer nõ erat multum. Sed ꝙ aliqua puella uidens hominem alienigenam libenter, & ſine petitione daret ei, & camelis ſuis potum, ualde magna bonitas uidebatur, ad quam nulla puella inclinaretur niſi illa, quam Deus ſpecialiter inclinaſſet. *Ipſa eſt mulier, quam præparaſti ſeruo tuo Iſaac.* Iſta nõ dicuntur per modum Prophetię, ſed per modum orationis, ſ. ò Do-
C mine ego rogo quando exiuerint puellę ad hauriendam aquam, & ego petiuero ab una, & mihi libenter pro me, & camelis dederit, ipſa ſit mulier, quã pręparaſti Iſaac, ſcilicet, ut ego intelligam qualiter facis miſericordiam cum ipſo. *Per hoc intelligam.* Acſi dicat, ante quàm res fiant, ſi non poneres aliquod ſignum, etiam ſi poſtea miſericordiam faceres Domino meo, ego non intelligerem.

Duo erant in iſto ſigno, quæ faciebant intelligere Eliezer diuinam miſericordiam.

Primum, quia quãdocunque aliqua proponuntur, ut fiant, & poſt totaliter ſic eueniunt, non dicuntur ꝓprie eſſe ab aliqua cauſa per accidens, ſed à cauſa intellectiua hoc directè intendente. Secundum eſt, quòd in iſto talia proponebantur, qualia nulla puella ageret,
D niſi mota interius à Deo, ſcilicet adaquare gratis decem camelos ſine petitione Domini camelorũ: ideo quandocunque iſta contingerent apparet manifeſtè, quòd Deus illa facerer. *Nec dum intra ſe.* Ideſt in conceptu ſuo. *Verba compleuerat.* Verba mentalia ſunt, quæ ſine vocali prolatione ſolo animo concipiente formantur, & eſt ſenſus; nondum perfectè cogitauerat iſtud ſignum determinans ſe ad unam partem, uel ad aliam. *Et ecce Rebecca egrediebatur.* Deus, qui mouerat Eliezer ad taliter concipiendum mouit Rebeccam ad egrediẽdum pro aqua, & ipſa uenit ante alias, ut ex hoc certificaretur magis Eliezer uidens hoc à Deo ſic ordinatè fieri, & uelociter. *Filia Bathuelis.* Vt dictum fuit ſupra 22. cap. *Filij Melchæ.* Melcha erat
E filia Aram fratris Nachor, & Abrahæ, & erat ſoror Loth, & Saræ, & cõſobrina Abrahæ, & uxor Nachor. *Habens hydriam in ſcapula.* Ideſt portans hydriam ſuper ſcapulam. *Puella decora nimis.* Erat enim vultus decẽtiſſimi, quantum ad membrorum proportionem, & lenitatem, & quantum ad uiuidum colorem. *Virgoque pulcherrima.* Virgines pulchriores ſunt, & fulgẽtiores, quia intactæ uiris, cum autem cognoſcuntur marceſcit color uiuidus, & lenitas vultus deturpatur, quaſi floribus manibus tactis, uel ijs qui nondum ab aliquo contacti fuerunt.

Primum.

Secundũ.

Deſcenditq; ad fontẽ. Erat enim fons in humiliori, & decliuiori loco, q̃ ciuitas: iſta. n. eſt conditio aquũ, ꝙ

erumpant in loco depreſſo, quia non poteſt eleuari magis locus eruptionis, quam ad ęquilibram originis, ideſt non poteſt eſſe altior locus, in quo aquæ naſcuntur, quando erumpunt, quàm locus, in quo primo originantur, vt patet per Philoſophũ in 2. Meteo. *Occurritque ei ſeruus*. Ante ſtabat ad fontem Eliezer, quàm Rebecca ueniret, ſed permiſit eam haurire aquam, & poſtea acceſſit ad eam petens aquam. *Pauxillum*. Ideſt paucum diminutiuum eſt. *Bibe Domine mi*. Rebecca erat bene morigerata, & in verbis ſuis vrbana: ideo ſic placidè loquebatur, maximè nunc, quia Deus eam interius mouerat ad faciendum hoc, vt compleretur, quod Eliezer cogitauerat. *Quin*. Ideſt etiam. *Camelis tuis hauriam aquam*. Et effundam in canalibus paratis, vt potarent pecora, & iumenta, vt ſatientur aqua. *Donec cuncti bibant*. Magna benignitas in hoc ſignatur, quia licet moraretur puella, dixit tamen ſe velle expectare, quo vſque omnes cameli bibiſſent. *Effundens hydriam in canalibus*. Qui erant quidam magni lapides cauati, in quibus mittebatur aqua ad potum pecorũ, & iumentorum. *Recurrit ad puteum*. Puteus aliqualiter ſeparatus erat à canalibus, ne pecora, vel iumenta adaquanda puteo appropinquarent. *Ille autem*. Ideſt Eliezer. *Contemplabatur eam tacitus*. Quia videbat fieri ea, quæ propoſuerat. Sed adhuc tacitus erat, donec videret exitum rei. *Scire volens*. Per iſta, quæ faciebat Rebecca. *Vtrum proſperum feciſſet Deus iter eius, an non*. In hoc iudicium rei aſſumebat, quia ſi Rebecca ageret omnia, quæ Eliezer propoſuerat, intelligeret, quòd Deus feciſſet iter proſperum. Si autem in aliquo deficeret, non erat iter proſperatum. *Poſtquàm ergo biberunt cameli*. In hoc finiebat id, quod propoſuerat Eliezer. Cum ergo vidiſſet omnia proſperè facta exultans de bono euentu. *Dedit puellæ inaures*. In Hebræo dicitur. *Inaurem auream*. Sed intelligendum eſt, quòd dedit ei duas inaures, quia vna inauris ſola non eſt ornatus, ſed ſtultitia. *Appendentes ſiclos duos*. Quælibet inauris appendebat ſiclum vnum. Siclus aliquando accipitur pro moneta aliquando pro pondere. De primo dictum fuit præcedenti cap. Terra, quam poſtulas, quadringentos ſiclos argenti valet, & Numer. capi. 3. vbi mandatur primogenita hominum redimi quinque ſiclis. De ſecundo patet hic, & Leuit. vlt. ſiclus viginti obolos habet. Sed dicendum, quòd vtrũque eſt idem. Dico enim quòd ſiclus moneta eſt certa figura, & charactere determinata, & quia erat argentea non ſolum obſeruabatur ibi figura, ſed etiam pondus: ideo ſiclus licet principaliter eſſet moneta, ſecundario tamen erat pondus. In Hebræo dicitur. Appendentem, cuius pondus erat medietas ſicli. Reſpondetur, quòd duplex erat ſiclus, ſcilicet vſualis, & ſiclus ſanctuarij: ſiclus autem ſanctuarij erat duplus ad ſiclum vſualem, ideo dando medium ſiclum de ſanctuarij ſiclis, dabat vnum ſiclum vſualem: litera autem noſtra non computauit per ſiclos ſanctuarij, ſed per vſuales; & ideo poſuit vnum ꝓ medio. Et quia litera Hebraica ponit vnam inaurem: ideo determinauit pondus eius medium ſiclum, qui eſt vnus ſiclus vſualis: litera autem noſtra, quia poſuit duas inaures, poſuit ſiclum duplum, ſcilicet duos ſiclos vſuales, qui faciunt vnum ſiclum ſanctuarij.

Siclus duplex.

Et ſi arguatur contra, quia tempore Eliezer nõ erat ſiclus ſanctuarij, qui inuentus fuit poſtea data lege. Reſpondetur, quòd hoc dicetur per anticipationem, quia licet non eſſent tunc ſicli ſanctuarij: dedit tamen Moyſes tantum pondus, quãtum erat vnus ſiclus ſanctuarij, i. duos ſiclos vſuales. *Et armillas totidem*. Ideſt duas armillas. Dicuntur armillę ab armo, ideſt brachio, quia ſunt ornamenta brachiorum. *Pondo ſiclorum decem*. Pondo, ideſt pondere, ſcilicet, quod quæli-

Vnde dicatur armilla.

F bet armilla põderaret ſiclos quinque. *Dixitque ad eam: cuius es filia?* Communiter dicunt doctores, quòd hic eſt mutatus ordo, ꝗa primo quæſiuit à puella, de qua cognatione eſſet. Deinde cognito, quòd eſſet de cognatione Abrahæ, & quòd illa conueniret domino ſuo, dedit ei iocalia. Si enim dediſſet iocalia antequàm conſtaret ei, de qua cognatione eſſet, ſtultus fuiſſet, quia poterat dare alicui, quæ eſſet de genere Gentilium, & illa non debebat fieri vxor Iſaac. Et iſte ordo tenetur infra cum Eliezer narraret infra ea, quæ ſibi contigerunt. Primo dixit, quòd quæſiuerat à puella de cognatione eius, deinde dedit ei iocalia.

Sed hoc non obſtante poteſt valde bene dici, quòd Eliezer dedit Rebeccæ iocalia antequàm inquireret G de cognatione eius. Et ratio eſt, quia ſic iſte textus ordinat, & fundatur in hoc, quia Eliezer dixerat, quòd illa puella, quæ daret ei aquam, & camelis ſuis, illa eſſet Domini ſui vxor, & in hoc intelligeret, quòd Deus proſperum faceret iter eius, cum ergo Rebecca venit, & dedit ei potum, & camellis, ipſe intellexit certiſſimè, quòd Deus proſperum feciſſet iter eius. Quid ergo reſtabat niſi, ut firmiter crederet, quòd illa puella futura erat vxor Domini ſui, quod ergo inconueniens, vel quæ ſtultitia erat tradere ei iocalia tanquàm indubitatæ vxori Domini ſui? ideo erat magna fidelitas quantum ad Deum, quia ſine aliqua alia humana inquiſitione aſſentiebat propoſito cõfirmato per orationem ad Deum.

Et quando obijcitur, quòd erat ſtultitia dare inau-H res puellæ, quam non cognoſcebat, quia ſi non fuiſſet de cognatione Abrahę, nõ decebit eam accipi in vxorem. Reſpondetur, quòd ſi Eliezer inquireret vxorẽ pro domino ſuo ſolum conſilio humano, imprudens fuiſſet dando iocalia tanti valoris alicui puellæ, cuius cognationem ignorabat, ſed ipſe faciebat iſta innixus ſuper orationem factam ad Deum, & ſuper ſignum, quod propoſuerat: cum enim videret Eliezer, quòd Deus compleret omnia, quę ipſe intra ſe propoſuerat, dubitare non debuit, quin illa eſſet vxor parata domino ſuo, vt ſupra propoſuerat. Et per conſequens dubitare non debebat, quin illa eſſet de genere Abrahæ, uel non; immo firmiter tenere debuit, ꝙ eſſet de cognatione Abrahæ, quia Deus non pararet ei, niſi vxo-I rem, quę conueniret domino ſuo, & hanc eſſe oportebat de cognatione ſua. Et ideo Eliezer quando propoſuit hoc ſignum dixit: Igitur puella cui ego dixero, inclina hydriam tuam, ut bibam, & non dixit; igitur puella de cognatione Abrahæ, cui ego dixero, inclina hydriam tuam; & hoc quia Eliezer ſperauit in Domino, ꝙ ipſe faceret, quemadmodum condecebat; & ideo credidit, ꝙ puella, quam ipſe pararet, & diſponeret ad faciendum ſupradicta, non eſſet de Gentilibus, ſed de cognatione Abrahæ: ideo ſupra diuinum conſilium nõ oportebat perſcrutationem humanam ſuperuenire.

Et ſi dicas, quare ergo poſtea Eliezer quæſiuit de cognatione puellæ? Reſpondetur, quòd non quæſiuit ad ſe certificãdum vtrũ eſſet de cognatione Abra-K hæ, neſciebat tamen cuius filia eſſet, & uolebat ſcire, ut illuc iret ad petendum eam: & ideo non quæſiuit dicens, de qua cognatione es? ſed dixit: cuius es filia? Et ad aliud quando dicitur, quod infra ponitur, quòd primo quæſiuit de cognatione, quam dediſſet inaures. Reſpondetur, quòd ſupra contrario mõ ponitur, & hoc non eſt mirum, quia ſępe in ſacra ſcriptura mutatur ordo rerum, & narrationum. Neceſſe eſt ergo unum iſtorum teneri, quia non poteſt uterque teneri, quis ergo tenebitur? Dico quòd ille ordo prior, & ratio eſt, quia nulla uidetur ratio, quare iſte debuiſſet mutari ab ordine rei geſtæ, de quo autẽ cauſa eſt, quia

Eliezer

Eliezer uolebat allicere parentes, & cognatos Rebeccæ ad dandum eam in vxorem domino suo, & quia si dixisset, ꝙ dederat puellæ inaures, & armillas antea, quam peteret, de qua cognatione erat, ipsi intelligerent, quòd nihil fecisset in speciali pro eis. Sed dabat illi puellæ, quæcunque illa esset, vel de quacunque cognatione, quia dederat ei potum, & camelis. Iste autem ordo hic designatus non est aliqua ratio, quare mutatus iudicari debeat ab ordine rei gestæ, quia hic non fiebat narratio ad persuadēdum alicui, sed solum narratur veritas rei pro ut fuit; & idem modus mutationis habetur supra 8. cap. Cum enim Sara dixisset: postquàm consenui, & dominus meus vetulus est, voluptati operam dabo? in quo denotabat senectutem Abrahæ, & senectutem suam: quando autem angelus post retulit ista verba Abrahæ, ne redderet eum indignatum contra vxorem suam subticuit, quòd Sara dixerat de senectute Abrahæ, & expressit, quòd dixerat Sara pertinens ad suam senectutem, scilicet nunquid paritura sum anus? idest existens in vetustate.

Regula pro intel. lectu sac. scripturæ.

Sciendum ergo pro regula, quòd quandocunque aliquid narratur bis, aut pluries, & non secundum eūdem ordinem, ad sciendum quis ordo eorum fuerit verissimus ordo rerum gestarum, quòd inquirendum est circa illas narrationes si inueniatur aliqua ratio mouens, quare debuerit recitans moueri ad mutandum ordinem, vel dicendum magis sic, quàm sic, & tunc tenendum est, quòd non est ille ordo verissimus rei gestæ, & sic quærendum est quandocunque aliquid multotiens dicitur diuersimodè: quando autem deuenitur ad hoc, quòd non magis differt sic, quàm aliter dicere, illud est, quod teneri debet tanquàm verus ordo rerum gestarum. Sed fortè dices, cum contraria non sint simul vera, & scriptura sacra ponat hic cōtrarietates, ponit aliquod falsum. Respondetur, quòd quædam cōtrarietas est in ordine rerum narratarum, alia est in signato propositionum. Contrarietas enim, quæ est in propositionibus facit, quòd vnum sit verū, & reliquum non, vel verius dicendum, contrarietas facit, quòd vnum sit falsum ad minus, & talis contrarietas nunquā reperitur in sacra scriptura, & si aliquando in superficie verborum videatur contrarietas, considerato significato propositionis nulla contrarietas est. Contrarietas autem ordinis nullo modo causat falsitatem, vnde si aliqui duo narrent idem factum, & vnus ponat finem ad principium, & alius teneat rectū ordinem, nullus istorum falsum dicit, quia falsitas est dicere contra id, quod factum fuit; ordo autem nihil negat, vel asserit; ideo non est mendacij causa. Secus tamen est, si aliquis diceret, quòd illud, quod factū fuit in principio, fuerit factum in fine, quia tunc est dicere contra illud, quod est; & ideo est falsum, & est ibi contrarietas non solum in ordine, sed in significato propositionis. Considerandum etiam, quòd in sacra scriptura aliquādo narratur idem multotiens, & diuersis modis, & vnus illorum modorum est positus ab ipso scribente librum, alius est, quem tenuit ille, qui talia dixit, de quo scribens scripsit, & tunc videndum est, quis est ordo, quem ponit scriptor libri, & ille est ordo narrationis, vel rei gestæ, & non ille, quem tenuit ille, de quo scribens scribit, ut hic. Iste enim ordo, qui hic præponitur, est ordo, quem ponit Moyses scriptor huius libri, vt patet ex litera, scilicet, postquàm ergo biberunt cameli, protulit vir inaures aureas. Ordo autem, qui infra ponitur fuit, secundum quem protulit uerba Eliezer, l. Interrogauitque eam, & dixi cuius es filia, quæ respondit: filia Bathuelis sum. Suspendi itaque inaures ad ornandum vultum eius. Et sic patet in multis alijs locis sacræ scripturæ.

Tollitur contrarietas apparens.

Fundamentum autem regulæ huius est, ꝙ aliquando scriptura narrat aliqua mendacia, non quòd asserat sic fuisse, sed quòd dicat aliquos homines sic dixisse: & ideo sicut nunc, si ponantur duæ propositiones cōtrariæ totaliter in sacra scriptura, quarū vna ponatur à scriptore libri sacræ scripturæ, & alia dicatur ab aliquo homine, de quo scribitur historia, dicēdum est, quòd illa propositio, quam protulit scriptor libri est vera, & de intentione sacræ scripturæ: illa autem, quam protulit homo, de quo scribitur historia, est falsa, & non est de intentione sacræ scripturæ. Sicut patet de beato Petro, qui dixit, se non esse Christi discipulum, nec illum nouisse, vt habetur Matth. 26. Sed Beatus Matthæus scriptor Euangelij dicit, quòd discipuli Christi erant duodecim, quorum primus erat Simon, qui dicitur Petrus, vt patet Matth. 10. cap. istæ duæ propositiones contradicunt directè, quæ ergo tenenda est? Dico quòd quilibet intelligens recurrit ad propositionem scribentis, scilicet, quòd Petrus fuerit Christi discipulus, & dicet propositionem Petri falsissimam esse. Idem ergo dicendum de ordine narrandi, quòd quādo scriptor libri narrauit rem per vnum modum, & aliquis, de quo scribitur historia, narrat per alium modum, tenenda est narratio illius, qui scripsit librū, quia illam asserit sacra scriptura. Cum ergo ordo primus sit ordo Moysi scribentis, & ordo secundus sit ordo Eliezer narrantis, tenendus est ordo primus, scilicet Moysi.

Consimilis respon. ad prius dicta.

Sed contra obijcies, quòd si iste ordo narrationis hic positus dissonaret ab ordine rei gestæ, ipsa Rebecca audiens hoc, diceret sic non fuisse, vel ipse Eliezer non auderet mutare ordinem, ne redargueretur.

Respondetur, quòd Eliezer mutauit verum ordinem ex causa supra assignata, nec timuit mutare eū, quia fortè Rebecca præsens non erat, quando Eliezer ista narrabat, sed recesserat ad aliquam partem domus, vel si præsens esset, non redargueret, quia fortè non respiceret, quia mutare modicum de ordine nihil referebat.

Vel dato, quòd ipsa intellexisset eum mutare ordinem, quia puella verecunda erat, non loqueretur ad redarguendum eum. *Est ne in domo patris tui locus ad manendum?* Idest ad hospitandum ista nocte; volebat enim Eliezer manere in domo Rebeccæ, quia intendebat eam petere in uxorem pro domino suo; & ideo melius colloqueretur, & procuraret negocium manens in domo, quàm si extra hospitaretur, quia in domo existens uideret opportunitates ad proponēdum, quas non videret extra existens. *Quæ respondit: filia sum Bathuelis*. Duæ quæstiones fuerunt positæ Rebeccæ, vna de cognatione sua, alia de loco ad manendum: ipsa autem ad vtranque respondit eodem ordine, quo quærebatur, in quo prudentia apparet respondentis: erat enim Rebecca puella prudens valde. *Quem peperit ex Nachor*. Narrauit Rebecca genus suum vsq; ad Nachor ascendendo. Et fortè dicet aliquis, quòd ideo factum est, quia Nachor attinebat Abrahæ, cum esset eius frater. Sed dicetur, quòd hoc non est verum, quia Rebecca nesciebat vtrum ille homo esset seruus Abrahæ, & ideo non habebat aliquid, propter quod narraret vsq; ad Nachor. Respondetur, quòd licet Rebecca ignoraret istum esse seruum Abrahæ, tamen mouebatur à Deo, qui totum istud negocium quodam occultissimo ordine conuertebat, vt ipsa narraret vsque ad Nachor, quem Eliezer sciebat esse fratrem Abrahę, quia à Domino suo sępe hoc audierat, & sic Eliezer iret lętus in domum Rebeccę. Si autem dixisset Rebecca solum filia Bathuelis sum non cognosceret Eliezer vtrum esset de cognatione Abrahæ, quia Abraham non solebat facere mētionem de Bathuele, quia nunquàm eum viderat,

Responsio Rebeccæ ad Eliezer

& ista est fundamētalis causa. Posset etiam dici, quòd
Rebecca uolebat ei suam cognationem tota liter nar-
rare, & narrauit vsque ad Nachor, qui erat auus, quia
communiter puellæ, & pueri non sciunt nomina suo-
rum ꝑdecessorum, nisi auorum, quia alios videre non
solent. *Palearum quoque, & fœni*. Ista duo sunt conue-
nientia pabula camelorum, & licet Rebecca solum
fuisset quæsita de loco ad manendum pro camelis, re-
spondit etiam de cibo eorum, quia sicut in homini-
bus non est perfecta hospitalitas dare lectum ad quie-
scendum, nisi detur cibus ad recreandum: ita enim
supra patuit de Abraham, & de Loth cap. 18. & 19.
qui hospitibus suis cibos immediatè parabant, sic etiā
de iumentis ad complementum hospitij oportet da-
re pabula. De quibus Rebecca diligenter innuit non
quæsita iudicans esse necessaria. *Et locus spatiosus ad ma-
nendum*. Ita requirebatur pro decem camelis. *Inclina-
uit se homo*. Scilicet Eliezer ad terram se inclinans fi-
gendo genua, vel caput premendo vsque ad terram,
vt infra dicitur pronusque adorauit Dominum. *Ado-
rauit Dominum*. Gratias agens pro tātis eius beneficijs,
quia iter suum prosperum fecisset. *Deus Domini mei
Abraham*. Idest Deus, quem colit, & profitetur Do-
minus meus Abraham. Dicebat hoc ad differentiam
deorum Gentium, Eliezer etiam verum Deum cole-
bat ex doctrina Abrahæ, vt diximus supra isto cap. *Qui
non abstulit misericordiam suam, & veritatem suam à Domino
meo*. Dirigere iter Eliezer secundum desideriū eius,
vt haberet vxorem pro Domino suo vocatur hic mi-
sericordia Dei, & veritas: misericordia aūt, quia Deus
non fecit hoc tāquam ad hoc compelleretur, vel alias
obligaretur, sed sola benignitate sua, vocatur autem
veritas, quia Deus promiserat Abrahæ, quòd daret ei
semen multum, & daret terram Chanaan, quòd ergo
dirigeret Eliezer, quod erat quasi medium ad finem,
erat veritas, idest fidelitas, scilicet custodire ꝓmissum.
Cucurrit autem puella. Idest aliqualiter magis festinan-
ter iuit cum hydria, quàm ire consueuerat: non tamē
currebat, quia nec honestati virginali cursus decebat,
nec cum hydria hoc facere poterat: Eliezer aūt man-
sit apud puteum cum camelis, dum Rebecca festina-
bat ad Dominum, vt expectaret si aliquis veniret ad
ducendum eum in hospitium, donec venit Laban, vt
infra patet. *Et nunciauit in domum matris suæ*. Rebecca
autem antequàm reciperet illa donaria quæsiuit ab il-
lo viro vnde erat, & quid inquirebat, & cognito, quòd
esset seruus Abrahæ auunculi sui recepit: alias enim
non recepisset cum esset virgo honesta, & valde in-
structa moraliter, malum.n. signum est in mulieribus
recipere dona maximè à viris incognitis: ideo di-
citur.

Quæ recipit dona, fœmina nulla bona.

Iuit autem ad annunciandum in domum matris suæ,
quia vt vult Iosephus Bathuel pater eius iam mortuus
Obiectio. fuerat, ideo domus denominatur à matre. Sed con-
Responsio. tra hoc videtur textus infra, vbi dicitur. *Responderunt
Laban, & Bathuel*. Tenendo autem positionem Iose-
phi. Dicendum, quòd ille Bathuel non erat pater Re-
beccæ, sed frater eius minor, quàm Laban; ideo po-
nitur post Laban: communis tamē positio est Catho-
licorū, & Hebræorum, quòd Bathuel viuebat adhuc.
Sed vocatur hic domus matris, quia puellæ magis col-
loquuntur matribus, quā patribus; & ideo matri re-
nunciauit ista, & non patri: & sic dicitur cucurrisse ad
domum matris.

Alia respō sio. Vel dicendum, quòd mulieres tenebant tunc intra
domos virorum quasdam mansiunculas, in quibus fa-
ciebant opera muliebria cum puellis suis, & ad illam
domum cucurrit Rebecca, & nunciauit prædicta, quæ
vocatur domus matris suæ. *Habebat autem Rebecca fra-*

F *trem nomine Laban*. Nomen istius hic exprimitur, quia
iste fuit, qui postea persecutus fuit Iacob, & dedit ei fi-
lias suas Liam, & Rachel, vt infra 29. & 30. & 31. cap.
Qui festinus egressus est ad hominem. Idest ad Eliezer, qa
uiderat donaria, quæ dederat sorori suæ Rebeccæ, &
audierat uerba. *Vbi erat fons*. Scilicet ubi adaquaue-
rat camelos: expectabat enim Eliezer, quòd aliquis
ueniret ad uocandum eum. *Cumque audiuisset*. Istud
ponitur per recapitulationem, quia prius audiuit La-
ban verba sororis, quàm iret ad Eliezer. *Cuncta verba
referentis*. Retulit enim verba ista matri, & fratri. *Hac
locutus est mihi homo*. Ista sunt uerba Rebeccæ. Dice-
bat enim, homo ille dixit mihi ista, & ista. *Venit ad vi-
rum*. Scilicet Eliezer. *Qui stabat iuxta camelos*. Qui
G adhuc accubabant. *Ingredere benedicte Domini*. Idest
ò vir, cui Deus benedixit. *Ingredere*. Idest intra in ci-
uitatem, & uade in domum nostram. *Cur foris stas?*
Quasi dicat, tu non deberes stare foris, quasi hospes,
sed deberes ire in domum nostram, quasi in domum
Abrahæ, quia seruus illius es. *Præparaui locum, & do-
mum camelis*. Ex quo patet, quòd post narrationē Re-
beccæ non statim uenit ad uirum. Sed prius parauit
hospitium uelocius, quàm potuit. *Destrauit camelos*.
Idest tulit sellas, siue clitellas camelorum desuper, &
onera: nam sterno signat ponere sellam, uel clitellam,
desterno destraui in præterito signat tollere sellam,
uel clitellam, & in hoc patet urbanitas Laban, quia
adiuuit Eliezer ad destrādum camelos, & locandum
sarcinulas suas. *Et aquam ad lauandos pedes camelorum*.
H Ad purgandum puluerem, qui nocet pedibus came-
lorum, & in hoc magna quies, & refrigeratio est illis.
Et virorum, qui venerant cum eo. Ex hoc patet, quod su-
pra dixeramus, scilicet quòd aliqui uiri uenerant cum
Eliezer, quia cum ipse deberet ex apparatu suo indi-
care diuitias Abrahæ, decebat, ut alij uiri irent cum eo
ad honorandum. Item quia Eliezer intendebat du-
cere secum sponsam Domini sui Isaac, si Deus dirige-
ret iter suum, & daret ei, quod petebat, sed ad portan-
dum sponsam nouam, requirebatur magnus honor:
ergo plures uiri requirebantur, qui famularentur, &
suspitionem tollerent: nam unam pulchram iuuen-
culam cum uno solo uiro, qui non sit magna consan-
guinitate coniunctus, scilicet, quòd sit pater, uel fra-
I ter, ita ut suspitio mali elidatur, ualde inhonestum est,
& ad infamiam promptum, quam ualde abijci in præ-
senti decebat.

Itē quia Eliezer portabat decem camelos de opti-
mis camelis domini sui, ut patet supra in litera. Sed
hoc non conueniebat uni uiro, quia solus Eliezer non
poterat curam agere, decem camelorum. Pedes ui-
rorum, qui uenerant cum Eliezer, lauari fecit Laban,
& non solum pedes eorum, sed etiam pedes ipsius E-
liezer, qui principalis erat, & hoc fiebat ad refrige-
randum eos ex labore itineris, & ut tolleretur puluis,
qui siccitate sua humiditatem naturalem pedum cō-
sumit, & pedes findit, atque vulnera facit: erat autem
iste vsus in terra illa, sicut in terra Chanaan. De quo
supra 18. cap. vbi Abraham dedit aquam ad lauandum
K pedes angelorum, qui ueniebant in specie uirorum,
& supra 19. ubi Loth duobus angelis de illis eadem
die ad uesperum hospitio receptis ad lauandum pe-
des aquam præbuit. Et sicut tunc fiebat; ita postea
consuetum fuit per ualde multa tempora, scilicet us-
que ad tempora Christi: nam tempore eius hospiti-
bus peregrinantibus aqua dabatur ad lauandum pe-
des: & sic respondit Iesus Simoni Pharisæo, in cuius
domo uescebatur, quasi dicens, quod ipse non præ-
buisset perfectam hospitalitatem, quia aquam pedi-
bus eius nō dederat, nec osculum pacis: Maria autem
Magdalenæ, propter quam ipse Simon Christum in-
tra se

Mos antiquorū in pedibus abluēdis.

tra se arguebat osculabatur pedes Domini, & lachrymis rigans capillis tergebat, vt patet Luc. 7. cap. Si autem tunc non esset consuetudo dandi aquam pedibus hospitum, non iustè videretur Christus inuehi contra Pharisæum dicens: Aquam pedibus meis non dedisti, quia tunc peteret aliquid speciale, & insolitum. Ista ēt consuetudo erat in Mesopotamia, vt viris itinerātibus aqua daretur ad lauandum pedes, & camelis, licèt non tanta necessitas esset in terra Mesopotamiæ, sicut in terra Chanaan, quia cùm terra Mesopotamiæ sit magis Septentrionalis, quam terra Chanaan, erit etiam magis frigida, quia versus Septentrionem est maius frigus, quàm ad meridiem: in terra autem frigida nō ita necesse est refrigerari pedes, sicut in terra multum callida. *Et appositus est panis in conspectu eius*. Idest Eliezer, & intelligitur per panem omnia alia cibaria. Sic patet 4. Reg. 6. cap. vbi dixit Eliseus pone coram eis panem, & sequitur, & posita est eis magna ciborum preparatio. *Non comedam, donec loquar sermones meos*. Idest sermones, quos mandauit mihi loqui dominus meus, in quo magna diligentia Eliezer monstratur, qui magis attendebat circa negotium domini sui, quā circa se ipsum, & nòluit comedere, vel bibere ante, quia magis prompti sunt homines ad loquendum, & intelligendum ante potum, quàm post potum. *Respondit ei*. Iste qui respondebat erat Laban. *Seruus, inquit, Abraham sum*. In quo manifestat, quòd omnia, quæ dicit ex parte Abrahæ dicit. *Et Dominus benedixit*. Intendit hic Eliezer persuadere parentibus, & cognatis Rebeccæ, vt traderent eā in vxorem Isaac filio Abrahę; & ideo enumerat diuitias eius, quæ valde ad hoc inducunt, licèt aliud in copulandis prius considerari debet, scilicet morum honestas; narrauit etiam iuramentum, quo eum astrinxerat Abraham, vt veniret ad terram Mesopotamiæ, & omnia alia, quæ aliquod pondus persuasionis habent maximè ea, quæ contigerunt de proposito suo ad fontem, per quæ inducit istā copulam esse à voluntate Dei; & ideo si huic matrimonio resistunt Dei voluntati resistunt. *Et benedixit Dominus Domino meo valde*. Idest valde multiplicauit eum in honis temporalibus, quia vt dictum fuit Abraham habebat in domo sua trecentos, decem, & octo vernaculos, quando iuit ad bellum, contra quatuor reges supra 14. cap. quanto magis nunc, quia quotidie multiplicabatur? *Dedit ei boues*. Hic ponit omnia, in quibus Abraham abundabat, & in quibus erant diuitiæ temporis illius. *Et peperit Sara*. Hic accedit magis ad materiam volens probare persuasiuè, quòd deberent ei dare Rebeccam in vxorem pro domino suo Isaac. *In senectute sua*. Hoc etiam ponitur ad suadendum, quia parere in senectute miraculum est, verisimile, ergo est, quòd Deus benefacturus sit valde ei, quem in senectute parētum nasci fecit, propter quod quælibet mulier desiderare deberet tali viro copulari. *Deditque illi*. Idest Isaac. *Omnia, quæ habuerat*. Faciens ei donationem in vita, alijs autem filijs concubinarum largitus est muneta, vt patet infra 25. cap. & chartam huius donationis portabat secum seruus Abrahæ, vt persuaderet magis illis. *Et adiurauit me Dominus meus*. Ista adiuratio in principio cap. posita fuit. *De filiabus Chananæorum*. Quia erant idolatræ, & pertraherent semen suum ad idolatriam, vel quia Chenanęi propter peccata sua expellendi erant de terra illa; ideo non erat iustum populum sanctum cum peccatoribus miscere connubia, vt patet Exo. 34. cap. *Sed ad domum patris mei*. Idest ad Aran, in qua fuit domus patris mei Thare, & de cognatione mea, idest de filiabus, vel nepotibus Nachor, qui erat frater Abrahæ. *Quòd si noluerit*. Ista supra magis exposita sunt. *Dominus in cuius conspectu ambulo*. Idest Deus, cuius vo-

A luntatem facio, quod est ambulare coram eo. Sic dicitur supra 15. cap. ambula coram me, & esto perfectus. *Innocens eris à maledictione mea*. Idest à iuramento facto per modum maledictionis, vel imprecationis mali: postquàm Abraham proposuit omnia supradicta seruo suo, dixit quòd iuraret, & iurauit, tunc Abraham subiunxit maledictionem, & benedictionem sicut nuuc fit, scilicet si sic feceris, Deus te adiuuet, sin autem rogo Deū, vt omnia mala veniant super caput tuum. Si autem Eliezer faciente, quod poterat non daretur ei vxor ad ducendum in terrā Chanaan, innocens erat ab ista maledictione. *Cum veneris ad proximos meos*. Idest ad cognatos meos, qui morantur in Mesopotamia. *Veni ergo ad fontem hodie*. Volunt aliqui Iudæi, quòd venerit Eliezer miraculosè in vna die de Bersabee vsque ad vrbem Nachor in Mesopotamia. Sed hoc non habet aliquem colorem. — Opinio Iudæorū de itinere Eliezer.

B Si enim tantum miraculum fuisset, scriptura non tacuisset, cum alia parua hic recitet. Dicendum ergo, vt supradiximus de itinere Bersabee vsque in Mesopotamiam, scilicet, quòd iuerit in octo, vel nouem diebus: dicitur ergo. *Veni hodie*. Idest accessi hodie, quia licet ipso die non recesserat de Bersabee, accessit tamen ipso die ad fontem. *Domine Deus Domini mei*. Supra exposita suiit, ideo require ibi latius. *Si direxisti viam meam*. Dicet aliquis quomodo dicebat hoc Eliezer, quia hoc certum erat, quod enim præteritum est certum est. Satis ergo sciebat, si aliqua prospera, vel

C aduersa ei accidissent.

Respondetur quòd ea, quæ sunt ad finem dependent ex ipso fine. Bonum ergo, vel malum in ipsis accipitur secundum conformitatem bene se habendi. vel male ad finem, & ideo quāquam finis sit actualiter acquisitus non possunt iudicari bene, vel male se habere ea, quæ ad finem. Cum ergo iste Eliezer esset aliquid ad finem, idest aliquid ordinatum ad habendum vxorem pro Isaac, dependebat prosperitas viæ ex consecutione termini. Nunquàm ergo diceretur iter Eliezer prosperum, donec consecutus fuisset vxorem pro Domino, & quia nōdum sciebat vtrum consecuturus esset finem prosperum, vel non: ideo non sciebat vtrum iter suum esset bonum, an non. *Et virgo, quæ egredietur*. Idest quæcunque egressa fuerit,

D vna tamen esse debebat illa, & prima cui hæc verba diceret. Si enim Eliezer diceret ista verba alicui virgini exeunti dc ciuitate, & illa non dedisset ei potum, & camelis suis, intellexisset immediatè, quòd Deus non prosperasset viam eius. *Ipsa est mulier, quam præparauit Dominus filio Domini mei*. Idest Isaac filio Abrahę, & non dicebantur ista per modum prophetiæ, scilicet quòd Eliezer sciret hoc Deo reuelante. Sed erat oratio, petebat enim quòd, vt ipse certificari posset de prosperitate uiæ suæ, Deus daret tale signum ei: & ideo debet intelligi istud uerbum. *Est*. Non per modum asserendi, uel demonstrandi, sed per modum optandi, scilicet. *Ipsa est mulier*. Idest rogo, quòd ipsa sit mulier, quàm tu des filio Domini mei, loquitur

E Eliezer ad Deum, & deberet loqui ei in secunda persona, quæ signat per modum, ad quam dirigitur sermo, & loquitur in tertia, scilicet. *Ipsa est mulier, quam præparuuit Dominus*. Cum deberet dicere ipsa est mulier, quàm præparasti tu Domine: sed fit talis mutatio ad honorem, quia magnis Dominis non consueuimus loqui in secunda persona, dicentes: Vos Domine mandastis hoc: sed dominatio uestra mādauit hoc, vel cum uolumns magis exaltare dicimus; Dominus meus mandauit ho:, & loquimur ad ipsum præsentem tāquam de ipso ad alterum loqueretur. Sic enim locutus fuit Eliezer, quia cum ad Deum sermonē dirigeret, dixit de eo in tertia persona. *Apparuit Rebecca*.

F Scilicet exiens de ciuitate. *Quæ festinans deposuit hydriam.* In quo magna vrbanitas Rebeccæ notatur, & assuefactio in bonis, quia prompte, & delectabiliter benefaciebat. Hoc enim signũ est generati habitus delectationem fieri in opere. Sed Eliezer volebat in hoc demonstrare, ꝙ omnia ista à Deo efficerentur, quia non tam velociter Rebecca ad faciendum moueretur, nisi Deus illam specialiter mouisset. *Interrogauitque eam, cuius es filia?* Hic mutat Eliezar ordinem, qui fuit in rebus, quia primo dedit Iocalia, quàm quæreret de cognatione puellæ. Sed quia non videbatur fieri specialis gratia parentibus, & cognatis Rebeccę, si illum ordinem tenuisset ideo mutauit. Nicolaus tamen dicit, quòd iste ordo, quem posuit nunc Eliezer, fuit verus ordo. Sed salua eius reuerentia non multum uide-

Refellitur opinio Nicolai de ordine Eliezer.

G tur, vt supra latè probauimus. *Quem peperit ex Melcha.* Quare nominatur hic Melcha, cum nõ sit mos sacrarum scripturarũ in Genealogijs mulieres inserere, vel si Melcham, quæ auia erat nominare volebat, quare non nominauit matrem suam vxorem Bathuel, quæ propinquior erat ei, quàm auia Melcha? Respondetur secũdum quòd supra dictum est, quòd Deus mouebat Rebeccam, ad sic respondendum, vt certificaretur Eliezer, quòd esset Rebecca de cognatione Abrahæ, vt iret ad petendum eam: Abraham enim sępe loquebatur in domo sua de cognatis suis, & dicebat se habere fratrẽ nomine Nachor, & consobrinã nomine Melcham copulatam Nachor, & ideo istos cognoscebat Eliezer ex nomine esse cognatos Abrahæ. Et

Cur nominatur, hic Melcha.

H ob hoc ad magis notificãdum propinquitatem cognationis ad Abraham nominauit auum, & auiam, quorum vterque ad cognationẽ Abrahæ pertinebat: mater autem Rebeccæ fortè non erat de cognatione Abrahæ. Sed de gentibus terræ illius, vel si erat de cognatione non erat cognita ex nomine Abrahæ: ideo non audierat aliquando Eliezer de illa, quare inutile erat illam nominare. Ista videtur potissima ratio, quare Melcha in hac genealogia nominata fuerit, aliquãdo tamen fœminæ in alijs genealogijs sacræ scripturæ nominantur ex quibusdam alijs causis, vt in genealogijs Christi Matth. cap. 1. nominatur Raab, & Thamar, & Bersabee vxor Vrie Hethei à Dauid assumpta, & vltimate Domina nostra Maria: causas aũt nominationis harum fœminarum assignat Beatus Hie-

Ratio quare Melcha fuit nominata, primum.

I ron. & in cap. 1. Beati Matth. Deo dante dicemus. *Suspendi itaque inaures.* Idest dedi ei inaures ad suspendendum in auribus. *Et armillas.* Quæ sunt ornamenta brachiorum. *Pronusque adoraui Dominum.* Scilicet inclinãs me ad terram gratias agendo pro tantis beneficijs. *Qui perduxit me recto itinere.* Idest taliter me dirigendo, vt consequerer, quod intendabam. Directio, vel rectitudo itineris est in apprehensione termini congrua: nulla autem via recta est, per quam intentum finem non attingimus, cũ ergo videret se Eliezer esse quasi in optato fine, vocauit viam suam rectam. *Vt sumerem filiam fratris domini mei.* Eliezer demonstrabat, quasi se credere, quòd iam puella danda erat ei tanquàm Deo ad hoc stimulante, & contrarium fieri malum valde

K est. & vocatur hic Rebecca filia fratris Abrahæ, idest filia Nachor, qui erat frater Abrahæ, non quòd esset immediatè filia Nachor, sed ꝙ esset filia filij Nachor, s. Bathuelis, & sic dixit Abrahã de Sara soror mea est filia patris mei, sed non matris meę: vocat ibi Thare patrem Sarę, vt patet supra 20. cap. Sed non erat ipse immediatus pater, sed magis Aran. Vel vocatur filia fratris Abrahę, idest filia Bathuelis, qui vocatur frater Abrahæ, non ꝙ esset frater Abrahæ, sed quia erat consobrinus, & vocatur frater: sic enim Loth, qui erat cõsobrinus Abrahę, vocatur frater eius, vt patet supra 13. cap. ita Bathuel cum sit eodẽ modo consobrinus vocabatur frater Abrahæ: patet hoc, q a Aran erat frater Abrahę, vt patet supra 11. c. & filius huius erat Loth, vt patet ibidem: Nachor etiam erat frater Abrahæ, vt patet eodem cap. filius autẽ Nachor erat Bathuel, ut patet hic: ergo erat consobrinus Abrahæ in eodẽ gradu attinens, in quo Loth. *Quamobrem si facitis misericordiam, & veritatem cum Domino meo.* Scilicet dãdo Abrahæ Rebeccã pro filio suo. Misericordia uocatur hoc, quia ex benignitate, & non ex coactione hoc fit. Veritas, idest fidelitas, quia ad fidelitatẽ cognationis secundũ illud tẽpus pertinebat magis inter se accipere filias in uxores, quã extraneis dare. *Indicate mihi.* Scilicet, ut negocium fęliciter perficiatur. *Sin autem aliud placet.* Idest. Si nõ vultis dare eam in uxorem. *Hoc dicite mihi.* Vt possim cito de alia prouidere. *Vt vadam ad dexteram, vel ad sinistram.* Idest, ut uadam ad aliquam partem, ad inquirendam uxorem. Sed uocatur dextra, & sinistra: quia isti sunt modi positionis, q locutioni nostræ magis communes sunt: & ideo ad quemcũque respectũ positionis aliquis tẽdere debeat, uocat illas positiones dextram, & sinistram. Cum ergo Eliezer iturus esset ad aliquam partem quæsiturus uxorem, si eam ibi habere non posset, siue ante, siue retro, siue dextrorsum, uel sinistrorsum uocatur quælibet istarum positionum dextra, uel sinistra. Nicolaus autem dicit. *Ad dexteram.* Idest ad terram, in qua habitat Ismahel. *Ad sinistram.* Idest ad terrã, in qua habitat stirps Loth.

Refellitur Lyrani positio.

Et motiuum huius est, quia Ismahelitę pertinebãt ad cognationem Abrahæ, quia erant nepotes eius, filij etiam Loth erant cognati Abrahę, quia Loth erat cõsobrinus Abrahæ, ut patet supra 11. cap. Hoc autẽ accepit Nico. ab Hebræis. Sed multum errant in ista parte non attendẽtes situs locorum, & ętates hominum, patet enim manifesta falsitas, quia terra, in qua habitabat Ismahel erat solitudo Pharan, ut patet supra 21. ca. Pharan autem est inter Aegyptum, & terram promissionis, quia per illam uenerunt Iudæi de Aegypto in terram Chanaan, ut patet Num. 13. cap. Et ideo est magis meridiana, quàm terra Chanaan: terra autẽ, in qua habitauit progenies Loth est apud Sodomã in terra, quę vocatur terra Moabitarum, & Amonitarum, quę est oriẽtalis respectu terrę Chanaan, Mesopotamia est Septentrionalis, quia est vltra Eufratem, qui est ad partem Septentrionalem terræ promissionis, ergo nõ est Mesopotamia media inter terram Ismahelis, & Loth. Antecedens patet de Mesopotamia, quia dr Iosuę. 24. cap. transfluuium habitauerũt patres uestri Thare, & Nachor, & tuli Abraham de finibus Mesopotamiæ. Vocatur ibi flumen Eufrates, quia erat maximum flumen, quod tangit Iudeam: istud autem flumen est Septentrionale respectu terræ promissionis, quia erumpit de collibus Septentrionalibus, & transit per Babyloniam, quæ est ad Septẽtrionem terræ Chanaan, ergo Septentrionalis est respectu illius terræ Eufrates. Etiam quia dr supra 15. ca. Semini tuo dabo terram à flumine Aegypti usque ad flumen magnum Eufratẽ, ergo oportet dicere, ꝙ tota terra Chanaã sit sita inter ista duo flumina ex opposito se respicientia, sed flumẽ Aegypti est ad meridiem respectu terrę promissionis, quia Aegyptus meridiana est respectu terrę Chanaã, ut patet supra 12. cap. ubi dr, ꝙ cum descẽderet Abraham de terra Chanaan in Aegyptũ descendebat semper contra meridiem, & idem patet Num. 13. c. oportet ergo dicere, quòd Eufrates, cum ponatur ex opposito, Septentrionalis sit. Item patet, quia Esdrę. 1. cap. 4. dicitur, quòd maliuoli Iudæorum scripserunt regi Artaxerxi, quòd prohiberet ędificari Ierusalem, quia si ciuitas illa ædificaretur, sequebantur incõuenientia, scilicet quod possessionem transfluuium non haberet; Iste rex cui ista scribebantur, erat in Septentrione,

nem, ſcilicet in regno Medorũ, & Perſarum, & reſpectu iſtius dicebatur Ieruſalem, & tota Iudæa iacere transflumen, ideſt vltra Eufratem, ergo Iudęa magis Meridiana eſt, quàm Eufrates; cũ ergo Meſopotamia ſit transflumen, ideſt trans Eufratem reſpectu ſtantiũ in terra Chanaan, ergo Meſopotamia erat magis Septentrionalis, quã Eufrates: non ergo poterit dici, ꝙ Meſopotamia habeat ad dexteram terram Iſmahelis, & ad ſiniſtram terrã ſtirpis Loth: magis enim eſt propinqua terra Chanaan Meſopotamiæ, quã terra Iſmahelis. Item dato, quòd terra Iſmahelis eſſet ad dexteram Meſopotamiæ, & terra Loth ad ſiniſtram, adhuc hoc eſſet valde ſtultum, quia Loth nullam ſtirpẽ tunc habebat, de qua poſſet aſſumi vxor ꝓ Iſaac: patet quia Loth duas filias habuit, quæ iam multum antiquæ eſſent, ita quòd non poſſent accipi in vxores, patet quia ipſę erant puellæ magnę deſponſatæ quãdo euerſa fuit Sodoma, & tunc conceptus fuit Iſaac, & ſequenti anno natus. Patet quia die, qua venerunt tres angeli ad Abraham ſub ilice Mambrę, & vnus eorum dixit Saram cõcepturam, & poſtea ſubiunxit, ꝙ rediret ad eũ ſequenti anno illo eodem tempore, & Sara haberet filium, ſcilicet Iſaac, vt patet ſupra 18. cap. eadẽ die duo de illis angelis iuerunt Sodomam in veſpere, vt colligitur ſupra 18. & 19. c. ſequẽti die in aurora deſtruxerũt: eadem die fugit Loth cum filiabus ſuis in Segor, & immediatè in mõte, quia non fuit auſus manere in Segor, & manſit in mõte, vbi immediate filiæ ſuæ inebriauerunt eum, & coierunt cum eo. Erant ergo iam magnæ puellæ, ſcilicet annorum viginti, vel plurium, ſi ab ipſo tempore computando vſque iſtud tempus, quando Eliezer venit in Meſopotamiam erant annorum quadraginta vnius, quia iſtæ puellæ cognitæ ſunt à patre ſuo, quaſi vno anno ante natiuitatem Iſaac, ut patet ex ſuperioribus. Deinde à natiuitate Iſaac vſquequo accepit Rebeccam vxorem tranſierunt anni quadraginta, ut patet infra 26. cap. vbi dr̃, ꝙ quadraginta annorum erat Iſaac quãdo habuit vxorem, & ſexaginta annorum, qñ genuit filios. Etiã quia Loth coierat cum eis infames erant ipſę, qua ꝑꝑ nullus eas accipere vellet. Ideo ſolũ iſtę genuerũt de patre ſuo filios duos, vt patet ſupra 19. cap. & poſtea nunq̃ ab aliquo in vxores acceptę fuerũt. De iſtis autem duobus filijs Loth, ſ. Amon, & Moab adhuc nulla ꝓgenies ſtabat, de qua poſſet accipi in vxorẽ pro Iſaac, quia Moab, & Amon nondum erant quadraginta annorum qñ iuit Eliezer in Meſopotamiam, quia tãtæ ætatis erant quãtę Iſaac, qui compleuit annum quadrageſimum, quãdo accepit Rebeccã in vxorem, vt patet infra 26. Antecedens patet, quia Iſaac cõceptus fuit anno, quo ſubuerſa fuit Sodoma, vt patet ſ 18. c. quia angeli, qui venerũt ad nũciandum conceptum Saræ iuerunt ad ſubuertendum Sodomam, vt patet eodem cap. Moab verò, & Amon concepti fuerunt noctibus duabus ſequẽtibus immediatè poſt ſubuerſam Sodomã, vt patet ſupra 19. cap. ergo eodem anno nati fuerunt Moab, & Amon, quo natus fuit Iſaac, & ſic eſſent tũc quaſi quadraginta annorum, & in illa ætate gignebãt homines ad triginta, vel plures annos. Ideo non poterant adhuc habere aliquam filiam, quæ eſſet apta ad matrimonium. Idem dicendum eſt de ſtirpe Iſmahelis, quia cum eſſet maior, quam Iſaac quatuordecim annis, vt patet ſupra 17. cap. vt ibi induximus nondum haberet filias ętatis nubilis, quia primi filij ſui fuerunt mares. Intantum, ꝙ filia ſua Maheleth, quæ videbatur quidem eſſe prima, quia vocatur ſoror Nabaioth, accepta fuit in vxorem ab Eſau filio Iſaac in anno centeſimo vitę Iſaac, quod patet, quia Iſaac genuit Eſau, & Iacob, cum eſſet anno rum ſexaginta, vt patet infra 26. cap. & poſtea annorum quadrageſimo Eſau duxit vxorẽ Baſemath, vt quidã

Aetas Iſaac qñ accepit Rebeccam in vxorem.

A uolũt, adhuc nõ eſt uerum, quia uxores primas de gñe Chananæorũ accepit, cum eſſet annorũ quadraginta, ut patet infra 26. c. ſi vxorem de ſtirpe Iſmahelis accepit, cum iam eſſet plurium quã ſeptuaginta annorũ. ſ. illo anno, quo iuit Iacob in Meſopotamiã, ut patet infra 28. c. ubi dicitur, quia Eſau uidens, ꝙ non libenter pater ſuus reſpiceret filias Chanaam, iuit ad Iſmahelem, & duxit in uxorem abſque ijs, quas prius habebat Maheleth filiam Iſmahel ſororem Nabaioth. Quod autem tũc Eſau eſſet plurium quã ſeptuaginta annorum patet, quia Eſau, & Iacob coętanei erant cum in eadem die nati fuiſſent, vt patet c. præcedenti, ſed Iacob erat tunc annorum 77. vt patet ex declaratis. infra 29. cap. vbi probatur Iacob fuiſſe annorum 84. quando

B recepit primam uxorem, & quia ſeptem annis ante illud venerat in Meſopotamiam, vt patet infra 29. ergo etiam Eſau tunc erat annorum 77. & ſic Iſaac pater iſtorum eſſet tunc annorum 137. vel quaſi, & ſic infertur, quòd Maheleth filia Iſmahelis eſſet valde iuuencula, vel nondum nata anno 40. vitæ Iſaac quando ipſe accepit vxorem. *Reſponderuntque Laban*. Hic ponitur tertium, ſcilicet petitionis conceſſio. Et ponuntur perſonæ principales, a quibus pendebat totum negocium, ſcilicet. *Laban, & Bathuel*. Sed quare præponitur hic Laban patri ſuo? ſecundum Ioſephum dicendum, vt ſupra poſuimus, quòd iſte Laban non eſt filius huius Bathuelis, ſed frater eius, & Laban eſt maior frater, ideo præponitur. Secundum

Conceſſio petitionis Eliezer.

C alios dicendum, quòd iſte Bathuel erat pater Laban, ſed poſtponit eum ſcriptura, quia licèt à principio voluerit matrimonium fieri, poſtea tamen repugnauit, vel quia filius prudentior erat patre ſuo in reſpondendo, & in alijs, ideo præponitur: *à Domino egreſſus eſt ſermo*. Ideſt iſta verba de copulando matrimoniali fœdere à Deo exierunt, quia ipſe mandauit, & uoluit tale matrimonium. *Et non poſſumus extra placitum eius, necquicquam loqui*. Ideſt non ſolum nõ poſſumus facere contra voluntatem Dei, immo etiam nec loqui poterimus, quia Deus bene moneret eos, ut nihil aliud poſſint. Sic dicitur Numeri 22. cap. de Balaam Propheta non potente prophetare, vel denunciare aliquid aliud quàm quod Deus mandaſſet, ſcilicet ſi dederit mihi Balach totam domum ſuam plenam au

D ri, & argenti, non potero mutare verba Dei mei. *En Rebecca coram te eſt*. Ideſt in poteſtate tua. *Tolle eam*. Ideſt poteris eam tollere quandocunque uolueris. Sed quare non dicebatur: ecce Rebecca hic eſt, veniat Iſaac quando voluerit, & accipiat eam in vxorẽ? Reſpondetur, quòd ipſi reſpexerunt uerba Eliezer, qui retulit qualiter Abraham mandauerat, quòd non reduceret filium ſuum in Meſopotamiam. Ideo ſi concederent ei uxorem, neceſſarium erat, quòd concederent, vt iret in terram Chanaam. Ideo conceſſerunt, quia aliter non accepiſſet eam Iſaac. Sed quare Iacob poſtea venerit in Meſopotamiam, & ibi accepit vxores, vt patet infra 29. cap. cum tantum prohibitum fuerit, ne Iſaac reduceretur in Me-

Obiectio.

E ſopotamiam? Reſpondetur, quòd fundamentum eſt in hoc, quia Abraham uidebat terram illam promiſſam ſibi, & ſemini ſuo poſt ſe, ideo nolebat, quòd ſemen ſuum maneret in ea ad poſſidendum eam. Si autem nolente venire vxore Iſaac, iret Iſaac in Meſopotamiam, maneret in Meſopotamia, & cum ipſe eſſet totum ſemen Abrahæ, quia, vt dictum fuit ſupra 21. capit. in Iſaac vocabitur tibi ſemen, non maneret ſemen Abrahę in terra Chanaam ad poſſidendum eam, & ſic non complerentur promiſſionis factæ ad Abraham. De Iacob autem non erat eadem ratio, quia non iuit in Meſopotamiam, ut ibi maneret. Sed vt aliquanto tempore ſtaret de præcepto parentum;

Reſpõſio.

donec requiesceret furor Esau, & ut acciperet uxorem de cognatione Rebeccę de Mesopotamia, & adduceret eam in terrā Chanaan: & postquàm requiesceret furor Esau mater proponebat, vt mitteret ad vocandum eum. Ista patent infra 27.cap. in fine.

Si quæratur, quare Laban, & Bathuel audientes verba Eliezer immediatè cōscripserunt dicentes; Sermo a Domino factus est. Respondet August. secundum quosdam, quòd isti sciebant Abraham esse prophetā, & cum ista Abraham dixisset, credebāt, quòd prophetìcè dixisset: Quæ autem à Prophetis dicuntur à Deo exeunt, quia vt habetur, secunda Petri cap. 1. non tam voluntate humana aliquando allata est prophetia, sed Spiritu Sancto dictante locuti sunt sancti. Sed contra, quia Prophetia rerum euentus immobili veritate prenunciat: Abraham autem non locutus fuit immobiliter, sed ad vtrumlibet mandans seruo suo, ꝙ duceret vxorem de terra illa sub pœna maledictionis, si tamen non daretur ei, immunis esset à maledictione, qđ conditionaliter, & ad vtrumlibet contingeret. Item quia verbum Abrahæ non fuit de Rebecca tradenda magis, quàm de aliqua alia, quia vniuersaliter dictum est. Sed parentes Rebeccæ loquebātur specialiter de Rebecca dicentes, quòd à Deo exierat, quòd Rebecca copularetur Isaac, ergo &c. Tenēdo solutionem datam posset aliquis respōdere ad primum, quòd Abraham non dixit illa verba conditionaliter, quasi ipse dubitaret: sed dixit sic ad satisfaciendum seruo, & sic diximus supra. Et hoc verum est; tamen non sufficit, quia licèt Abraham non dubitaret, quantum ad se de isto coniugio, quia tamen ista verba prolata fuerant modo dubio, non poterant alij intelligere, quòd erant propheticè dicta, vel quòd à Deo exijssent. Dicendum ergo, quòd sermo egressus à Deo fuit determinatio Dei, quæ patuit in signo, quod seruus accepit, quia sicut ille dixit, ita immediatè factum est, vt patet supra. Ideo sermo egressus est à Deo, quia postquàm seruus ista conciperet, Deus determinauerat sic futurum, & posuit in mente illius, vt sic conciperet. *Quod cum audisset*. Hic ponitur gratitudo Eliezer. *Quod cum audisset*. Scilicet, quòd parentes Rebeccæ tradebant eam libenter Isaac in vxorē, & primo gratitudo quantum ad Deum, qui hæc omnia faciebat, cùm dicitur. *Adorauit pronus*. Idest inclinauit se in terram ad gratias agendū Deo de tanto bono. Secūdo ponitur gratitudo, quātum ad parentes, & cognatos, qui libenter consenserunt, & hoc fuit in dando eis munera. *Prolatisque vasis*. Idest eductis, quia portabat ista vasa aurea, & argentea in sarcinulis suis recondita. *Vasis aureis.* Non accipitur hic vas pro instrumento ad bibendum, quia Rebecca non indigebat talibus, sed accipitur vas secundum modum Hebraici sermonis pro omni genere supellectilium. Aliquādo vocātur arma vasa bellica, vt patet primo Regum 20. cap. vbi dicitur de Ionatha, quòd tradiderit arma sua puero suo. In Hebręo dicitur vasa sua. Etiam instrumenta musica vocantur vasa, vt patet Psalm. 70 Nam & ego confitebor tibi in vasis Psalmi, idest in Psalterijs, in quibus cantatur. Vocantur ergo hic vasa aliqua ornamenta muliebria, quæ fuerunt data Rebeccæ, vt insignia sponsalium. *Dedit ea Rebeccæ pro munere*. Idest loco donariorum, quæ recipere solent nouiter sponsatæ. *Et matri, & fratribus*. Quia libenter concesserant eam Isaac. *Initoque conuiuio*. Idest incepto, quia non inceperunt quousque traderetur sibi Rebecca pro Isaac: sic enim dixerat supra non comedam, donec loquar sermones meos. *Manserunt ibi*. Scilicet illa nocte, quia non stetit ibi Eliezer nisi vna nocte, sequenti enim die recessit, vt patet infra. *Surgens autem mane*. Hic ponitur quartum, scilicet coniugis adductio. *Surgens autem mane*. In quo patet

Gratitudo Eliezer.

Quid sit vas.

Coniugis adductio.

F diligentia redeundi finita legatione: erat enim fidelis seruus Eliezer: nolebat enim morari: nam Abraham credebat istud factum à Deo dirigi. Ideo credidit cōfestim terminandum, & quia sciebat ipse iter Mesopotamię, cognoscebat in quot diebus ipse poterat ire, & redire. Si autem magis moratus fuisset, anxiaretur Abrahā, ideo nolebat expectare per aliquos dies. *Locutus est puer*. Scilicet Eliezer, qui vocatur puer, idest seruus, quia puer denotat conditionem famulatiuam, & sic milites Senacherib vocantur pueri eius, vt patet Isa. 37. cap. *Dimitte me*. Aliqui libri habent in plurali. *Dimittite me*. Si enim loquatur in plurali loquetur ad matrem, & ad fratres, & principaliter ad patrem, & ideo infra subiungitur, quòd ad hoc responderunt ei fratres eius, & mater. Si autem ponatur in

G singulari, dirigetur sermo ad Laban, qui principaliter loquebatur. *Responderunt frater eius, & mater*. Aliqui libri habent fratres, sed falsum est, quia veritas Hebraicā vnum solum fratrem ponit, scilicet Laban. Si autem dicatur, quare non respondit Bathuel pater Rebeccæ, qui erat principalis persona? Respondetur secundum Hebræos quosdam, quòd Bathuel videns aurum, & argentum multum, quod portabat Eliezer, voluit eum occidere, vt haberet omnia illa: ideo posuit in brodio, de quo gustaturus erat, Eliezer toxicū, sed voluntate Dei mutatę sunt lances, & intoxicata data fuit Bathueli, qui & mortuus est. Rabbi Sa. dicit, quòd licet a principio consensisset in matrimonium, sed postea pœnituit, & voluerat impedire, qua propter Angelus Dei occidit eum. Sed Rabbi Abraham

H Abben Ezra vult, quòd Laban erat prudentior Bathuele patre suo, ideo loquebatur ipse, & non pater, iccirco scriptura de eo facit mentionem solum. Alij volunt, quòd Bathuel erat rex terræ illius, & quando aliqua nouiter nuptura erat, dabatur ei ad deflorandū, & ne magnates ingrederentur, filius illius inde recessit, & illa nocte mortuus est. *Maneat puella apud nos*. Quia puella recessura erat, volebant parentes eius, ꝙ aliquibus diebus maneret apud eos, vt consolarentur, ne quasi raptim ab eis tolleretur. *Saltem decem dies*. Quia satis modicum spatium est. In Hebræo dicitur. *Maneat puella apud nos dies, vel decem*. Et dicunt Iudæi, quòd per dies intelligitur unus annus, per decem intelliguntur decem menses. Sed hoc non est rationa-

I biliter dictum, quia in septem, uel octo diebus poterant satis consolari. Nec competebat maiori tempore pręstolari: maximè quia non uidebatur aliquo modo rationabile, quòd Eliezer, & alij serui Abrahæ, & cameli decem manerent tanto tēpore apud Bathuel, quia magnum damnum esset Abrahæ, & magna angustia. Nam suspicans mortem Eliezer, & aliorum seruorum torqueretur continuè, & coniugium Isaac dilataretur, & ualde magni sumptus accrescerent Bathueli. Et si dicas, quòd non sequuntur ista inconuenientia, quia rediret Eliezer, & maneret Rebecca. Respondetur, quòd falsum est, quia immediatè dicitur in litera; nolite me retinere, quasi dicat, quòd isto tempore, quo Rebecca mansura erat, etiam maneret

K Eliezer retentus. Si autem fuisset intentio illorum, quòd recederet Eliezer manente Rebecca, non bene respondisset Eliezer: *Quia dominus direxit viam meam*. Idest ex quo Deus direxit me cito expediendo negotium meum, non detineatis uos me, quia irrationale esset. Nam sicut irrationale ualde erat repugnare uirtuti, uel uoluntati Dei ordinantis coniugium Isaac, & Rebeccæ, ita erat impossibile uelle detinere illum, quem Deus uolebat uelociter expedire. De primo ipsi dixerunt à Domino egressus est sermo, nec possumus extra eius placitum, quicquam loqui: ita dicere poterant, quòd si à Domino exiuerat uerbum

Fabula Hebręorū à Bathuele.

Opinio Rabbi Salomon.

bum Dei, expediendo Eliezer, ipsi aliud facere nõ debebant. *Vt pergam ad Dominum meum.* Scilicet, portando puellã, quia sine puella satis permitterent eum immediate recedere. *Vocemus puellam.* Quia ipsa non assistebat istis colloquijs, vacans circa aliqua domestica officia. *Et quæramus.* Doctores dicunt, quòd intelligitur de consensu matrimoniali, quia volebant a puella quærere, an vellet accipere Isaac in virum. Sed magis vr̃, ꝙ requiratur hic cõsensus de eundo immediate, s. vtrum puella vellet ire immediate, vel per aliquantum tẽpus manere. Et vr̃ rõ, quia Eliezer nocte præcedente adorauerat Deum, & dederat munera cognatis Rebeccę, tanq̃ facto iam matrimonio, sed cũ totum matrimonium dependeat ex voluntate contrahẽtium, nisi Rebecca consensisset, nihil factũ erat, ergo iam vr̃ ꝙ ipsa consenserat. Itẽ quia non vr̃ possibile, ꝙ aliàs dedisset munera specialiter ipsi Rebeccę, nisi cõsensisset, licet consensus eius non exprimatur, quia intelligitur ꝑ cõsensum cognatorum. Et si arguatur contra, quia non dr̃ in litera: vis ire nunc cũ hoĩe isto? sed dr̃ simpl'r. (Obiectioni respondetur.) *Vis ire cum homine isto?* Idest, vis contrahere cum illo viro, ad quẽ iste homo te portare vult? Respõdetur, ꝙ non est sic sensus, sed vis ire cũ hoĩe isto? i. vis recedere cũ isto hoĩe, qui vult recedere nunc? vel vis expectare per aliquantũ tps? vt postea aliqui de nobis vadant tecum? Et hoc satis patet ex ordine textus, quia parentes non dubitabant, vtrũ puella cum illo hoĩe venire deberet, sed vtrum immediatè venire deberet. Si ergo a puella determinationẽ huius qõnis voluerunt, manifestum est ꝙ de recessu loquebantur, & nõ de cõsensu matrimoniali. Itẽ patet ex eo quod factũ est, qa postq̃ puella consensit ire cũ illo hoĩe, permiserunt, vt immediate iret, si aũt ipsi quæsiuissent de consensu matrimoniali, & de hoc puella respondisset, non sequebatur, ꝙ ipsa vellet immediate venire, nec ꝙ immediate ab ipsis mitteretur. *Dimiserunt eam, & nutricem illius.* Aliqui libri habent Delborã, sed nõ est de textu: erat enim glossa interlinearis. Fuit aũt Delbora nutrix, quia eam nutrierat in statu puellari, erudiendo in moribus, & lactando eam in infantia: ideo ista tanq̃ cognoscẽs mores eius missa est cum ea. *Seruumque Abraham.* Idest, Eliezer, qui vocatur seruus Abrahæ supra. *Et comites eius.* Quos miserat cum eo Abraham de terra Chanaã. *Imprecantes prospera sorori suæ.* Scilicet, mater Rebeccę, & oẽs astantes, quando recedere volebãt, imprecabãtur ei prospera. Sed qũo vocatur hic mater soror? rñdetur, ꝙ ad recessum Rebeccę conuenerunt multi de cognatione sua, sicut solet fieri, qñ aliquis eorũ in terrã longinquã iturus est, & oẽs sancti imprecabãtur ei bonũ: & qa oẽs de eadẽ cognatione frẽs inter se vocãtur, ideo dicebatur Rebecca esse soror oĩum illorum. Vel dr̃ ꝙ aliqñ mater vocatur soror, sicut pater vocatur frater, vt patet ĩ. 31. cap. vbi dixit Iacob ad Laban, apud quemcunque Deos tuos inueneris, necetur coram fratribus nostris. Constat tñ ꝙ nullos frẽs Iacob ibi habebat, sed solũ filios suos. *Soror nostra es.* Idest, qa soror nostra es, rogamus Deum ꝙ crescas per filiorũ multiplicationem. *In millia.* Idest, in mille generationes, s. in multas, quia ponitur determinatus numerus pro indeterminato. *Possideat semen tuum.* Idest, filij tui. *Portas inimicorum suorum.* Idest, principentur filij tui super inimicos suos. Et ista benedictio iam concessa fuerat filijs Rebeccæ, supra 22. cap. quando concessum est Abrahę, ꝙ semen eius possideret portas inimicorũ suorum. Semen autem Abrahæ, in quo promissiones completæ sunt, nullum aliud est, q̃ ꝙ per Saram, & deinde per Rebeccam deriuatũ fuit: semen ergo Rebeccæ consecutum fuit istam benedictionem non ꝑ se, (Duæ imprecationes.) sed quia commixtum fuit stirpi Abrahæ. Duæ imprecationes bonorum fuerunt hic, s. de multiplicatione

A seminis sui, & de potestate dominij: vtrunq; satis completũ fuit, quãtũ ad vtramq; partẽ seminis, s. quantum ad Iacob, & Esau, de Esau patet infra 36. cap. vbi ponũtur tot duces reges exeũtes de eo. De Iacob patet Numeri 23. cap. Quis numerare possit puluerem Iacob, & nosse numerum stirpis Israel? Secunda ẽt imprecatio de potestate dominij, completa fuit tam in Esau, q̃ in Iacob, de Esau patet quia de eo reges potentes fuerunt, & ipsi expulerunt Corrhæos de Seir, & habitauerunt ibi, vt patet ĩ. 36. & Deuteron. 2. & 1. Paralip. 1. cap. De Iacob satis patet in lib. Iosue, vbi dr̃ de occisione triginta vnius Regum, vt patet Iosue 12. & in lib. Numeri. & Deuteron. & in libris Regum, & Paralip. *Igitur Rebecca, & puellæ.* Non solũ venit Delbora nutrix

B Rebeccæ cũ ea, sed ẽt alię puellę cõmitãtes, cũ quibus Rebecca fuerat in ętate tenera conuersata, vt cõdelectaretur earũ cõicatione, & hoc quia Rebecca erat filia diuitum, & potẽtum. Ideo ad matrimonium copulanda, maxime extra suam terram, sola mitti nõ debebat, maximè quia copulabatur viro tam potẽti, s. Isaac, cuius pater tot camelos, & seruos, & donaria argẽtea, & aurea miserat. Et si arguas, ꝙ esset Rebecca filia pauperum, quia ipsa ibat sola ad hauriendum aquas ꝓ domo materna. Respondetur, ꝙ puellę quantuncunque filiæ honorabilium essent apud antiquos, tamẽ anteq̃ traderentur in matrimonium, totaliter seruiebant, postea autem a viris acceptæ dominę efficiebantur, & sic factum fuit de Rebecca. (Obiectioni satisfit.) *Ascensis camelis.* Idest, ascendentes camelos. Istud participium ascensis non est in

C vsu, nisi forte in grammatica antiqua: venerũt Rebecca, & puellæ eius equitantes in camelis, quos adduxerat Eliezer, quia ad hoc destinauerat eos Abraham. *Qui festinus reuertebatur.* Vt dominus suus non suspicaretur aliquid mali de contracta mora. *Eo tempore.* Scilicet quo Eliezer cum Rebecca, & cætera familia appropinquabant Bersabeę. *Isaac deambulabat per viam, quæ ducit ad puteum viuentis, & videntis.* Ista deambulatio erat contra Austrum, quia puteus videntis, & viuentis est puteus, apud quem Agar vidit Angelum, vt patet supra 16. cap. Et quia Angelus erat substantia viuens, & viderat eam, ideo vocauit nomen putei puteus videntis, & viuentis, dicens: Tu Deus, qui vidisti me. Bersabee autem in qua tunc morabatur Abraham, &

D Isaac filius eius, erat Australis. *Habitabat enim in terra Australi.* Istud est redditiuum rationis superius dicti. Diceret enim aliquis quomodo Isaac potuit egredi ad puteum videntis, & viuentis, cum sit in terra tam remota? respondet textus. *Habitabat enim in terra Australi.* Idest, hoc potuit facere, quia habitabat tunc in terra Australi, scilicet in Bersabee, quæ est in parte Australi terra Chanaam. *Et egressus fuerat ad meditandum in agro.* Dictio Hebraica hic posita, est æquiuoca ad meditandum, & orandum. Communiter autem Hebræi dicunt ad orãdum, & dicunt, ꝙ tres orationes sunt solennes inter eos, s. oratio matutina, quam fecit Abraham, & oratio vespertina, s. ante occasum Solis, quam fecit Isaac, & oratio nocturna, quam fecit Iacob, vt patet ĩ. 28. cap. (Iudęorum triplex oratio solẽnis) Si aũt accipiatur ad meditãdũ, sicut ponit

E litera nostra, intelligitur dupliciter, s. ꝙ ibat ad cõtemplãdum circa Deum, & de beneficio eius, & vita ęterna, quæ valde lætificant aĩam, & confortant: ista autẽ in agro melius, q̃ in domo fiunt, qa requirunt liberã mẽtẽ. Vel accipitur ad meditandũ circa astronomiã, quia pater eius valde eruditus erat in hac sapientia, vnde & eam in Aegypto docuit, vt diximus supra 12. cap. & erudierat filium in hac, & fortè exibat tunc Isaac ad videndum dispositionem cœli, vel accipiendum ortum chronicum, vel heliacum alicuius stellæ: stellæ enim declinante Sole ortu chronico oriuntur, & illud est tempus mathematicum ad inquirendum in cęlo;

quædam

quædam etiam ſtellæ tunc ortu heliaco oriuntur, quia euadentes de ſub radijs Solis tunc incipiunt apparere, vt tangit Ioannes de ſacro Buſto in tractatu ſphæræ, & hoc patet, quia dicitur infra. *Inclinata iam die.* Ideſt, volente Sole ſubintrare Orizontem. Hoc eſt enim tempus congruum. *Cumque leuaſſet oculos.* Scilicet, contra illam partem, de qua veniebat Eliezer cũ Rebecca, quia forte intẽtus erat meditationi, & non aſpiciebat aduenientes. *Vidit camelos.* Et cognouit eos, quia forte erant inſigniti certo ſigno, vel fortè cognouit eos ex numero, quia decem erant totidem, quot miſerat Abraham. *Rebecca quoque conſpecto Iſaac.* Scilicet dum iam appropinquarẽt, & ipſe declinabat verſus eos. *Deſcendit de camelo.* Hoc fuit ad faciendum reuerentiam Iſaac, qui futurus erat vir ſuus. hic eſt mutatio ordinis, quia prius quæſiuit Rebecca, quis homo erat ille, qui veniebat contra ſe, & cum accepiſſet reſponſum, quòd eſſet Iſaac, deſcendit de camelo, aliàs enim ſtultum fuiſſet deſcendere viſo quocũque viro. *Et ait ad puerum.* Ideſt ad Eliezer. *Quis eſt ille homo?* Ratio quęrẽdi fuit, vt ſequitur infra, quia veniebat eis in occurſum: & ſuſpicabatur eum eſſe aliquem de domo viri ſui; quia ſciebat ſe prope eſſe ad domũ Abrahæ. Non enim quærebat de quolibet homine viſo quis eſſet, quia Rebecca puella verecunda, & in verbis modeſta erat. *Ipſe eſt Dominus meus.* Non loquebatur de domino ſuo Abraham, ſicut ante ſemper loquebatur, ſed de Iſaac filio domini ſui, qui etiam erat Dominus ſuus. *At illa tollens pallium.* Iſtud pallium ſecundum quoſdam, erat genus ornatus cooperiens caput, ſecundum Ioſephum vocatur hoc teuſtrum, & eſt genus Arabici veſtimenti. *Et cooperuit ſe.* Gregorius dicit, quòd præ verecundia cooperuit ſe. Ioſephus autem dicit, quòd fecit, vt ornatior, & honeſtior appareret. Sed etiam hic mutatur ordo, quia prius ornauit ſe Rebecca, quàm deſcenderet de camelo. *Seruus autem.* Ideſt, Eliezer cuncta, quæ geſſerat narrauit: de proſperitate viæ, & de ſigno dato ad fontem, & hoc faciebat congratulando domino ſuo, & dando rationem legationis ſuæ. Ne in vacuum miſſus videretur. *Qui introduxit eam in tabernaculum Saræ matris ſuę.* Ideſt, accepit eam in vxorem conſummando matrimonium, factis tamen prius aliquibus ſolennitatibus, de quibus ſcriptura non facit hic mentionem. *In tabernaculum Saræ matris ſuæ.* Quia forte dedit Abrahæ filio ſuo, & vxori tabernaculum, vel cubiculum ad iacendum, in quo Sara cum Abraham ante manere ſolebat. Vel vt vult Rabbi Sa. introducere in cubiculum matris eſt, quòd in tanta reputatione bonitatis tenuerit Rebeccam, in quanta tenuit Saram matrem ſuam: Iſaac enim vidẽs bonitatem matris, & videns turpitudinem, & vilitatem filiarum Chananæorum, nunquàm ſe putauit talem vxorem habiturum, qualem matrem habuerat. Nunc autem comparata bonitate Rebeccæ, tenuit eam in æquali reputatione bonitatis cum Sara. *Accepitque eam vxorem.* Scilicet per conſenſum mutuum nõ latentem in contrapaſſis, & per conſummationem in copula carnali, licet autem aſſumpſiſſet eam in Meſopotamia, per literas deſtinatas. *Et in tantum eam.* Amore caſto, q nõ egreditur limites matrimonij, ſic enim dr̃ infra de Iacob. 29. cap. quòd ſeruiuit Ia. pro Rachel ſeptem annis, & videbãtur ei dies pauci, propter amoris magnitudinem. *Vt dolorem, qui ex morte.* Ideſt, quòd amor magnus ad Rebeccam faciebat ei tolerabiliorẽ dolorem de morte matris. Non tamen totaliter excludebat, & in hoc magnus dolor de mortua matre oſtẽditur, & nimia affectio ad viuentẽ, quàm mortuã tanto, & tam diutino dolore proſequebatur. Erant enim tres anni, quibus Sara obijerat, dolor tamen de morte eius integer intenſuſque manebat, qui magno amo-

F re nouiter ueniente euacuari non potuit, ſed aliqualiter temperari. Antecedens patet, quia Iſaac erat annorum quadraginta, quando accepit Rebeccã in vxorẽ: Sara autem, quando genuit Iſaac, erat nonaginta annorum, vt patet ſupra 17. cap. Ex quo patet, ꝙ ſi tunc Sara viueret, eſſet centũ & triginta annorũ. Sed quando mortua eſt, erat annorum centum & viginti ſeptẽ, vt patet præcedenti cap. ergo tres anni trãſierant poſt mortem Saræ uſque quo Iſaac accepit Rebeccam, in quibus dolor nullatenus fuerat mitigatus.

De ſepultura, & morte Abrahæ, & filijs Iſmahel: de natiuitate Eſau, & Iacob, & venditione primogenituræ. Cap. XXV.

G ABRAHAM vero aliam duxit vxorem nomine Ceturam, quæ peperit ei Zamram, & Iecſan, & Madan, & Madian, & Ieſboc, & Sue. Iecſan quoque genuit Saba, & Dadan. Filij Dadan fuerunt Aſſurim, & Lathuſim, & Loomim. At vero ex Madian ortus eſt Epha, & Opher, & Henoc, & Abida, & Eldaa: omnes hi filij Ceturæ, deditque Abraham cuncta, quæ poſſederat Iſaac; filijs autem concubinarum largi-
H tus eſt munera, & ſeparauit eos ab Iſaac filio ſuo, dum adhuc ipſe viueret, ad plagam oriẽtalem. Fuerunt autem dies vitæ Abrahæ centum ſeptuagintaquinque anni. Et deficiens mortuus eſt in ſenectute bona, prouectæque ætatis, & plenus dierum: congregatuſque eſt ad populum ſuum. Et ſepelierunt eum Iſaac, & Iſmahel filij ſui in ſpelunca duplici, quæ ſita eſt in agro Ephron filij Seor Hethęi è regione Mambre, quam emerat a filijs Heth:
I ibi ſepultus eſt ipſe, & Sara vxor eius. Et poſt obitum illius benedixit Deus Iſaac, filio eius, qui habitabat iuxta puteum nomine viuentis, & videntis. Hæ ſunt generationes Iſmahel filij Abrahæ, quem peperit ei Agar Ægyptia famula Saræ, & hæc nomina filiorũ eius in vocabulis, & generationibus ſuis. Primogenitus Iſmahelis Nabaioth, deinde Cedar, & Adbeel, & Mabſan, Maſma quoque, & Duma, & Maſſa, Hadar, & Thema, & Iethur, & Naphis, & Cedma. Iſti ſunt filij Iſ-
K mahelis; & hæc nomina per caſtella, & oppida eorum, duodecim principes tribuũ ſuarum. Et facti ſunt anni vitæ Iſmahelis cẽtum triginta ſeptem, deficienſque mortuus eſt, & appoſitus ad populum ſuum. Habitauit autem ab Heuila vſque Sur, quæ reſpicit Ægyptum introeuntibus Aſſyrios. Coram cunctis fratribus ſuis obijt. Hę quoque ſunt generationes

1. Paralip.
1. Paralip.

tiones Iſaac filij Abraham: Abraham genuit Iſaac, qui cum quadraginta eſſet annorum, duxit vxorem Rebeccam filiam Bathuelis Syri de Meſopotamia, ſororem Laban. Deprecatuſque eſt Iſaac Dominum pro vxore ſua, eò quòd eſſet ſterilis: qui exaudiuit eum, & dedit conceptum Rebeccæ. Sed collidebantur in vtero eius paruuli, quæ ait: Si ſic mihi futurum erat, quid neceſſe fuit concipere? Perrexitque, vt conſuleret Dominum. Qui reſpondens, ait: Duæ gentes ſunt in vtero tuo, & duo populi ex ventre tuo diuidentur, populuſque populum ſuperabit, & maior ſeruiet minori. Iam tempus pariendi aduenerat, & ecce gemini in vtero eius reperti ſunt. Qui prior egreſſus eſt, rufus erat, & totus in morem pellis hiſpidus, vocatumque eſt nomen eius Eſau. Protinus alter egrediens, plantam fratris tenebat manu, & idcirco appellauit eum Iacob. Sexagenarius erat Iſaac, quando nati ſunt ei paruuli. Quibus adultis, factus eſt Eſau vir gnarus venandi, & homo agricola: Iacob autem vir ſimplex habitabat in tabernaculis. Iſaac amabat Eſau, eò quòd de venationibus illius veſceretur, & Rebecca diligebat Iacob. Coxit autem Iacob pulmentum: ad quem cum veniſſet Eſau de agro laſſus, ait: Da mihi de coctione hac rufa, quia oppidò laſſus ſum. Quam ob cauſam vocatum eſt nomen eius Edom. Cui dixit Iacob: Vende mihi primogenita tua. Ille reſpondit: En morior, quid mihi primogenita? Ait Iacob: Iura ergo mihi. Iurauit ei Eſau, & vendidit primogenita. Et ſic accepto pane, & lentis edulio, comedit, & bibit, & abijt: paruipendens quòd primogenita vendidiſſet.

ABRAHAM. Poſtquàm fuit deſcripta linea deriuationis populi Dei, per Abraham, deſcribitur hic deriuatio per alterū ſtipitem, q̄ eſt Iſaac, & diuiditur in duo: primo ponitur Abrahæ conſummatio: ſecundo Iſaac multiplicatio, ibi. *Eæ quoque ſunt generationes Iſaac.* Prima in duas, quia primo ponitur pars principalis: ſecūdo incidentalis ibi. *Hæ ſunt generationes Iſmahelis.* Scriptura ſacra principaliter intendebat continuare deriuationem populi Dei, ad quod mors Abrahæ non attinet, ſed quia ante mortē ſuā diſpoſuit de filijs ſuis, quantū ad hæreditariā ſucceſſionē, & quantū ad locorū inhabitationē; vt patet immediatè quod multū attinebat ad cōpletionē promiſſorum a Deo, ideo fit mētio de morte Abrahæ, & quia iſta diuiſio fuit inter oēs filios Abrahæ; iō ponit q̄uo poſt mortē Saræ aliā ſuperduxit vxorem. *Abrahā vero aliam duxit vxorem.* Hoc videtur fuiſſe immediate poſtq̄ Iſaac accepit Rebeccam, quia tamen iam Abraham eſſet antiquus, non erat tempus differendi ma-

A trimonium, quod facturus erat.

Sed quare Abraham accepit vxorē, cum iam antiquus eſſet, nec erat rōnabile accipere pp continendā libidinē, nec ēt pp prolē, quia proles in qua benedictiones cōplendę erāt iam nata fuerat, ſ. Iſaac, de quo multitudo poſteritatis ꝓmiſſa fuit quaſi ſtellæ cęli, & quaſi arena, quæ eſt in littore maris, vt patet ſupra 22. cap. Rn̄det Iſido. ꝙ nō fuit pp libidinē, vel explendam, vel cōpeſcendā, qa ætas vtrūq; ꝓhibebat, ſed fuit pp ſignificationē, ſ. vt ſicut Agar, & Iſmahel ſignificant carnales veteris teſtamenti, ita Cetura, & filij eius ſignificāt hæreticos in nouo teſtō, q licet putent ſe pertinere ad veritatē Eccleſiæ, tn̄ non pertinent, quia Eccleſia Catholicorū ſignata p̄ Sarā vna manet. Eſt dicēdū ergo, *(Quæſt. 1. Cur Abraham cū eſſet ſenex, accepit aliam vxorem.)*
B ꝙ Abrahā accepit vxorē pp iſta duo, ſ. pp ſignificationē, qa forte Deus mouebat eū ad faciendum iſta, vt ſignificarentur aliqua futura, ſicut enim probauimus s̄. 15. cap. Interdū fit prophetica ſignificatio p verba, interdū aūt p facta, vt p iſtas generationes ſignificarētur Hebræi carnales, & Catholici Chriſtiani, & falſi Chriſtiani, ſ. hæretici. Etiā fecit hoc pp multiplicationē generis, qa licet multiplicata eſſet ſtirps Abrahæ, Deus tn̄ volebat eā magis multiplicare, iō dictū Iſidori, ſ. ꝙ nō accepit Abrahā Ceturā pp prolē intelligendum eſt, ꝙ non accepit eā ſolū pp prolē, ſed ēt pp ſignificationē. De hoc Aug. de ciu. Dei, 16. lib. c. 37. Vel dicit, ꝙ iō permiſit Deus Abraham ducere aliam vxorem poſt Saram, vt hoc exemplo damnarentur quidam hæretici, qui poſtea ſecundas nuptias damnauerunt. *(Prophetica ſignificatio, quo modo.)*
C Sed quæretur, quare Abraham aſſumpſit mulierē de Chananæis, cum mandauerit filio ſuo, ꝙ non acciperet vxorem de eis? Rn̄detur, ꝙ hoc fiebat pp electionē populi Dei, vt totus deſcenderet de ſtirpe Abrahæ, & nō cōmiſceretur gentibus idolatrarū, & quia totus Dei populus deriuandus erat per Iſaac, ſi aſſumpſiſſet Iſaac vxorē de Chananæis, populus Dei totaliter eſſet coniunctus Chananæis. Decuit ergo accipere de cognatione Abrahæ, ſ. de filiabus Nachor: Abraham aūt aſſumens Ceturā in vxorē, non intendebat augere populū Dei, quia ſciebat ꝙ benedictiones cōplēdę eſſent in Iſaac, & non in Iſmahele, vt patet s̄. 17. & 21. cap. Cū ergo filij poſtea naſcituri nullo modo pertinebant ad populū Dei, nō referebat magis ſic, q̄ aliter agere, vel *(Quæſt. 2. Cur Abraham accepit vxorē Chananęā.)*
D de ſtirpe ſua accipere vxorē, vel de Chananæis. *Nomine Ceturam.* Hebræi quidam dicunt, ꝙ iſta fuit Agar, & vocatur Cetura, i. thurificata ſm̄ interpretationē Hebraicā. Quia poſtq̄ de domo Abrahæ eiecta fuit, ſemp ſe cuſtodiuit immunē, & immaculatam ab actu venereo, iō meruit poſtea recipi, dicūt enim ꝙ mortua Sara Abrahā miſit Iſaac filium ſuū ad reducendū eā ēt, qa hoc erat valde congruū, vt Agar, q̄ vxor erat, & videbatur ei quaſi iniuria facta cū ad inſtantiā Saræ eiecta fuiſſet, nunc iterū ad priſtinum reciperetur. Hoc ēt excuſat ætatem Abrahæ, ne ſenex arguatur nouas nuptias affectaſſe. Sed contra hoc arguitur, quia dr̄ ꝙ filij Ceturę fuerunt iſti, ſ. Zamram, & Ieſan, &c. deinde d̄icit, ꝙ filius Agar Aegyptiæ, fuit Iſmahel. Satis ergo *(An Agar ſit eadem, quæ Cetura nominatur.)*
E in hoc diſtinguit vtramq; ponens eis diuerſos filios, ēt quia Agar vocat Aegyptiā, & famulā, Ceturā aūt non vocat Aegyptiam, nec famulā, quaſi fuerit ipſa de terra Chanaan, in qua Abrahā habitabat, & nunq̄ fuerat ancilla. Itē qa dr̄ infra ꝙ Abrahā dedit oīa, q̄ poſſidebat filio ſuo Iſaac: filijs aūt cōcubinarū largitus eſt munera, ergo vr̄ ꝙ non fuit vna ſola concubina, ſ. Agar, ſed etiā Cetura fuerit alia. Poſſent tn̄ dicere Hebræi, ꝙ ponitur ibi plurale ꝓ ſingulari, ſicut aliqn̄ cōſueuit in ſcriptura, & ēt dici poſſet, ꝙ iſtæ fuerūt diuerſæ cōcubinæ, nō quantū ad rē, ſed quantū ad tp̄s, qa Agar primo copulata hēt locū vnius cōcubinæ. Eadem aūt copulata poſt mortē Sarę hēt locū alterius cōcubinæ, &

ad

ad hoc pōt induci, quia in Hebręo nomen istud quod signat concubinas pluraliter, s. *Hapilgasim.* Scribitur diminutiuè: quia deficit ei vna lr̃a s̃m loca, in q̄bus alias scribitur, licet illius lr̃æ defectus nō mutat vim prolationis s̃m modum idiomatis Hebraici. Sed ista distinctio supraposita non sufficit ad distinctionē quā ponit scriptura inter Agar, & CCturā, quia scriptura non ponit distinctiones formales, vel rōnis, sed reales, nisi solum in aliquo loco valde specialiter. Doctores aūt Catholici tenēt, quòd ista Cetura fuit alia ab Agar, & fuit iuuencula, vt ait Aug. 16. de ciu. Dei, cap. 29. quia cū iā corpus Abrahæ eēt emortuū, nō posset generare, nisi ex valde iuuencula, vocatur enim corpus Abrahæ ab Apostolo quasi emortuum, vt patet ad Rom. 4. cap. & ad Hebr. 11. Et hoc referendo ad tp̄s conceptus Saræ, quanto magis esset emortuū post annos quadraginta, quando Isaac accepit Rebeccā, vt patet sequenti cap. quomodo ergo posset gignere, nisi ex aliqua valde iuuēcula? Agar autem non erat iuuencula, immo erat vetusta, quia transierant anni quinquaginta quatuor, ex quibus genuerat Ismahelem, patet quia Isaac erat, quando accepit vxorē quadraginta annorum, & tunc accepit vxorē Ceturā Abrahā. Sed Ismahel natus fuerat quatuordecim annis ante Isaac, ergo erāt tūc quinquaginta quatuor anni a tp̄e quo peperit Agar. Antecedēs patet, quia Isaac natus fuit anno cētesimo Abrahæ, vt patet s̄. 21. cap. Ismahel autem natus fuit anno octuagesimosexto Abrahæ, vt patet s̄. 16. cap. in fine. Si aūt erant anni quinquagintaquatuor ex quo Agar pepererat eum, ipsa tūc ad minus esset annorum viginti, vel pluriū, quia in illo tp̄e nō cognoscebantur carnaliter puellæ in tā parua ætate, sicut nunc, seq̄tur eā tp̄e, quo Abrahā accepit Cetura fuisse annorū octuagesimo, vel ad minus quatuordecim, q̄ ætas ad matrimoniū inepta, valde est in mulieribus. *Quæ peperit ei.* q̄a erat iuuēcula, potuit cōcipere ex sene p̄p tēperiē seminis sui cōtemperātis semen senile. Est enim semen senile frigidū, & ineptū ad cōceptū vbi ꝓportio magnæ bonitatis in semine iuuenili in adolescētula sup̄ excedāt intēperiē eius, vt possit reducere ad tēperiē. *Zamram & Iecsan.* Isti oēs sunt capita populorū, & duces, sicut de Ismahele orti sunt duodecim duces, q̄ fuerūt principes in generationibus suis, & vocabulis suis, vt patet ĩ. *Madian.* Ab isto venerunt Madianitæ, q̄ habitabāt circa montē Sinai in exitu de Aegypto post mare rubrū. Et de his accepit Moyses vxorē, s. de filiabus sacerdotis Madian, vt patet Exodi 2. cap. & isti postea adiuuerunt Moabitas, vt pugnarent ꝯ Hebræos, & dederunt filias suas scortādas, vt deciperent Israelitas inducendo eos ad cultū Dei Phegor, vt sic Deus irasceretur eis, & ipsi dederunt consiliū de vocādo Balaam ariolū, vt malediceret Hebræis. De quo Numeri 22. & 25. cap. contra hos postea pugnauerunt Hebręi, & occiderunt quinq; reges eorū, vt patet Numeri 31. cap. *Iecsan quoque genuit Saba* Ab isto vr̃ denominata quędā regio, q̄ est in Arabia, q̄ abundat Thure. *Filij Dadan Asurin.* Aliq putāt ab hoc Assyriā dictam, sed falsum est, q̄a Assyrij dicūtur ab Asur, q̄ ædificauit Niniuē, vt patet s̄. 10. cap. Niniue aūt caput est Assyriæ, vt patet in Prophetia Naum, q̄ ꝓphetās ꝯ Assyrios principal̃r ꝓphetat ꝯ Niniuē vrbē sanguinū. *Et Lathusin.* Ista non sunt noīa singul̃r dicta, sed pluraliter, vt patet ex Hebraica terminatione, q̄ nō cōuenit singulari, & dicunt isti Latussim: eris ferri, metallorūq; cesores. *Laomim.* Isti s̄m Hieronymū Philargi vocantur, qui sunt principes multorum populorū. *De Madian ortus est Epha.* Ab isto dicta fuit quædam terra apud Madian in deserto, de qua Isa. 60. cap. Inundatio camelorum operiet te dromedarij Madian, & Epha. *Et Epher.* Dicit autem Hierony. & Iosephus in libris Antiquitatum, ꝙ Afer

Attēde de senili semine.

F vnus de posteris Abrahæ exercitum duxit in Libiam, ibiq; castramētatus terrā il'ā a suo noīe Aphricā nuncupauit. Dixit ēt, ꝙ Gedeus, siue Celdeus Propheta, q̄ & Malchus dictus est Iudæorum historiam scripsit, & dixit ꝙ ab vno filiorū Ceturæ Syria noīata est; ab alio vero, qui dictus est Apher Aphricā dictā fuisse, cui descendenti in Libiā Hercules tulit auxilium, & filiā eius noīe Etheā tulit Hercules in vxorem, & genuit ex ea Dodoran, cuius filius fuit Phoron, sed hoc falsum, q̄a a tp̄e isto vsquequo Hercules fuit vir pugnator, fluxerunt anni plures, q̄ septingenti, & viginti, q̄a Hercules fuit tp̄e primi belli Troiani, s. quādo occisus fuit Laomedon, vt patet ex Chronicis vniuersis, & ex Poetis. Fuit aūt hoc dum apud Iudęos iudicaret Thola, vt patet ex Chronicis Iosephi, & Eusebij, & Isidorus in lib. 5. Etymo. Ergo nō potuit aliquis de nepotibus Abrahæ vsq; ad illud tp̄s concedere, Epher autē nepos fuit Abrahæ, & filius Madian, si coniungerentur anni, ex quo tp̄e natus fuit Madian vsq; ad annum, quo mortuus est Epher, q̄a sunt duæ generationes s̄m vitam illius tp̄is, rōnabiliter essent quasi trecenti anni, nullo modo posset ergo Apher videre tp̄a Herculis, s. post septingentos, & plures annos. Dicit ēt Iosephus, & alij antiqui Chronographi Hebræorum, ꝙ filij Ceturæ ex nomine Saræ se Saracenos vocauerunt, & obtinuerunt primo Traconitidem, quæ est in Iudæa, & Phœnicē, Arabiamq; vsque ad terminos maris rubri. Hierony. autem dicit ab istis filijs Abrahę occupatas Indię regiones. Et hoc verisimilius est, quia dr̃ infra, ꝙ Abraham separauit dum adhuc viueret, filios concubinarū ab Isaac ꝯ partem Orientalem, quod pōt intelligi absolutè, s. ꝙ separauit eos ad Orientalem plagam, respectu totius mundi, quę est India, vel vocatur Orientalis plaga respectiuè, s. comparando terras, in quibus habitauerunt filij Cetură, & Ismahelis a terra, in qua habitauit Isaac, & isto modo de duobus locis existētibus circa extremitates Occidentis dicimus, ꝙ adhuc vnus est magis Orientalis, q̄ alius. *Dedit autem omnia quæ possederat.* Generaliter omnia bona mobilia, & immobilia, si qua habebat, vt agrum quem emit ab Ephron, vt patet supra 23. cap. Et nemus, quod conseuit in Bersabee, & puteos, quos ibi fodit, vt patet supra 21. cap. Et rō fuit, quia Deus dederat Abrahę Isaac, tanq̄ filium principalem, in quo benedictiones complendę erant, vt patet s̄. 17. cap. Alij aūt erāt minus principales, ideo potuit dare rationabiliter isti, plusq̄ oībus alijs, alias. n. non esset iustum, ꝙ tm̄ Abrahā meliorasset conditionem Isaac, ꝙ daret ei plusq̄ alijs septem iunctis. *Filijs autem concubinarum largitus est munera.* Vocat filios concubinarum filios Ceturę, & Agar, non ꝙ concubinę fuerint, quia s̄. 16. cap. dr̃, ꝙ Abraham accepit Agar in vxorē: & in principio autem huius cap. dr̃, ꝙ accepit Ceturam in vxorem. Nec enim accepisset sanctus Propheta Abrahā concubinam, quia sciebat mortale peccatū esse, quod nulla rōne perpetraret, sed vocant concubinæ, respectu Agar, q̄ principalis vxor fuit, vel vocantur concubinæ, quia nō fuerunt acceptæ in matrimonium cum ea solennitate, qua accepta fuit Sara. *Largitus est munera.* Idest, dedit eis aliqua bona mobilia, siue in pecunia, siue pecoribus, quæ in comparatione bonorum datorum Isaac non videbantur hæreditas, sed quædam leuia munera. *Et separauit eos ab Isaac.* Ne manerent in eadem terra, quia sciebat eos tantū multiplicandos in prole, & bonis tēporalibus, ꝙ in eadem terra non caperentur. Sic enim dicitur de Abraham, & Loth, supra 13. cap. ꝙ diuites erant valde in auro, & argento, & pecoribus in tantū, ꝙ terra eos capere non poterat, ideo diuisi sunt ab inuicem. Vel quia putauit Abraham, & in spiritu cognouit, ꝙ si Isaac maneret in eadem terra cum alijs, magnæ rixæ sequerentur, q̄a alij

Cap. 3?

Inuidia introitu, malis multis præbet.

alij inuiderent Isaac, quia plura susceperat, inuidia autẽ multis malis præberet introitum. Cum aũt separati se non viderent, inuidendi, nec malignãdi locus non esset. Vel quia Abraham Deo reuelante cognouit, ꝙ cultus Dei in solis successoribus Abrahæ per Isaac mãsurus erat, ideo diuisit eos ab Isaac, ne posteritas aliorum posteritatem Isaac a Dei latria disturbaret, vel quia habitare in terra Chanaam pertinebat ad partem repromissionis factæ Abrahæ: immo ista fuit prima repromissio, vt patet supra 12. cap. Sed alij filij Abrahæ non erãt participes istius repromissionis, cum in solo Isaac cõpleri deberet, quia in illo vocandũ erat semẽ Abrahæ, vt patet s̃. 22. cap. ideo filij cõcubinarũ nõ debebãt habitare in terra illa. Nã licet ante descẽsum in Aegyptũ terra bene caperet oẽs istos filios Abrahæ, qa pauci erãt, sed postq̃ rediissent multiplicati de terra Aegypti filij Israel, & alij filij Abrahæ multiplicarentur nimis, terra eos capere nullo modo posset, ideo necesse erat Hebræos pugnare ꝯ eos, vt expellerẽt de terra. Et hoc erat valde magnũ inconueniens, ꝙ volens cauere Abrahã, & vidẽs sic futurũ in spiritu, & ex p̃cedẽtibus reuelationibus diuisit oẽs istos, & ista fuit cã quare, vt patet ĩ. 35. cap. & 36. separatus fuit Esau cũ sua progenie ad montẽ Seir, s. ne postea debuissent eos Hebræi inde expellere. *Ab Isaac filio suo.* Vocat Isaac filium suum, quia licet alij filij essent Abrahæ speciali modo, tamen Isaac, quia per multas preces concessus erat, & per miraculũ conceptus, cum vterq; parens senex eẽt, & quod magis obstabat mater erat sterilis, desierantq; ei fieri muliebria, vt patet s̃. 18. cap. & in hoc nomen eius manere debebat, vt dr̃ 21. cap. In Isaac vocabitur tibi semen. *Ad plagam Orientalem.* Idest, ad terrã Iudææ, vt aliqui volunt, & sic diximus s̃. s̃m Beatũ Hiero. hoc aũt intelligi põt, quantũ ad filios Ceturę, sed nõ quantũ ad filios Ismahelis, qa Ismahel cũ sua posteritate habitauit circa Sur, vt patet ĩ. in lr̃a. Sed quomodocunq; sit tã filij Ismahelis, q̃ Cethuræ erãt magis Oriẽtales, q̃ filij Isaac. De filijs enim Ceturę notũ est. De filijs autẽ Ismahelis patet, qa habitatio eorũ fuit ab Heuila, q̃ est pars Indiæ vsque ad terminos Aegypti, ergo quãtũ ad vnã partẽ magis Oriẽtales fuerunt. *Fuerunt quoque dies vitæ Abrahæ.* Hic ponitur Abrahæ consummatio. *Centum septuagintaquinque anni.* Isti anni ponũtur distincti in Hebræo, s. *Centum anni, septuaginta anni, quinque anni.* Et dicũt hoc esse ad designandũ, ꝙ ita fuit Abrahã a peccato mũdus, quando fuit septuaginta annorũ, sicut qñ fuit quinque, & ita qñ fuit centum, sicut qñ fuit quinque. *Et deficiens mortuus est.* Deficere dr̃ qñ aliquis non morte violenta, nec ex aliqua magna corporis disproportione morit̃, sed paulatim deficiẽte calore nãli p ꝯsumptionẽ humidi radicalis, donec homo sit quasi desiccatus, & talis est mors quorũdã habitãtiũ in quadã parte Hiberniæ, vel in locis tẽperatissimis: oĩs. n. q deficit moritur, sed non oĩs q morit̃, deficit, cũ deficere signet mortẽ mãsuetã. *Mortuus est in senectute bona.* Idest, mortuus fuit, dũ eẽt senex & bonus, qa in gratia mortuus: ẽ ꝯ aũt dr̃ de malis. Psal. 54. Viri sanguinũ nõ dimidiabũt dies suos. Sic ẽt dr̃ Eccl. 7. cap. Noli esse stultus, ne moriaris in tp̃e nõ tuo. *Prouectæq; ætatis.* Idest, magnę ętatis, vel lõgæ ætatis. *Et plenus dierum.* Scilicet, qa nõ venit ei senectus ante tp̃s, sicut aliqñ euenit pp dolores, & infortunia, vt ait Boe. de cõso. li. 1. Metro. 1.

Venit enim properata malis inopina senectus:
Et dolor ætatem iussit inesse suam.
Intempestiui funduntur vertice cani.
Et tremit effoeto corpore laxa cutis.

Duæ sunt ciuitates, Dei, al. diabo.

Congregatusque ad populum suum. Idest, ad Patres sanctos, q erãt in limbo, illi vocãtur pp̃ls, quia vt Aug. sæpe innuit in lib. de ciu. Dei: duæ sunt ciuitates, s. ciuitas Dei, & ciuitas diaboli: oẽs. n. boni vnã ciuitatẽ faciũt, oẽs ve-

A ro mali aliã ciuitatẽ. Et qa ciuitas pp̃ls est, ideo ciuitas Dei vnus pp̃ls est: oĩs ergo bonus moriẽs cõgregatur ad pp̃lm suũ, i. ad bonos iã mortuos, tp̃e aũt Abrahæ, qa porta Paradisi peccato primi parẽtis vsq; ad Christi mortẽ clausa erat, iõ oẽs boni quotquot erãt mortui in limbo manebãt, tota. n. Dei ciuitas ibi erat, & in purgatorio, quãtũ ad alios paulo imperfectiores. Abrahã ergo q ad pp̃lm suũ cõgregatus dr̃ ad limbũ descẽdit, q noĩatur sinus Abrahæ. Gl. aũt ord. d. *Ad populũ suum.* Idest, ad Angelos, qa fortè nõ erãt tũc tot boni mortui, q facerẽt pp̃lm. Et si dicat̃ ꝯ, qa Abrahã nõ iuit ad Angelos, qa vsq; ad passionẽ Iesu Christi nemo assũptus fuit ad societatẽ Angelorũ. Rñderi possit, ꝙ licet nõ trãsierit ad Angelos s̃m rẽ, trãsiuit ad eos s̃m ineffa-

B bilẽ spẽ. Vel põt dici, ꝙ trãsijt ad societatẽ Angelorũ, non s̃m beatitudinẽ, q̃ est in fruitione, sed s̃m qetudinẽ ab oĩ pęnali infestatione, quia licet in limbo Deũ nõ cõtẽplent̃, pęnas tamẽ nullas experiunt̃, est tamẽ ibi aliqua pęna dãni, inquãtũ aĩa soluta terreno carcere apta erat videre Deũ, & qa ibi nondũ videt accẽdit̃ desiderio, ex quo tanq̃ amãs expectãs cruciat̃, donec p Christũ inde educta trãsiret ad beatificã visionẽ: hoĩbus aũt viuẽtibus nõ contingit istud desideriũ, nec iste cruciatus, qa aĩa alicuius viuẽtis nõdũ attigit terminũ, in quo disposita sit ad frui, ad veniẽdũ tñ angustias huius diutinæ expectationis, veniũt Angeli Dei ad viros bonos ibi manẽtes, qa cõciues sui sunt, cũ certissimè spectẽt ad ciuitatẽ Dei, & multa nutu Dei de vita æter-

C na reuelãtes, & de statu p̃spero amicorũ viuentiũ, p q̃ multũ ab angustiis leuiantur, de quibus magis dicetur Deuter. 3. cap. *Et sepelierunt eum Isaac, & Ismahel.* Multi alii cõuenerũt ad exeqas Abrahæ, sed nõ fit hic mẽtio de eis, qa Isaac, & Ismahel erãt principales p̃sonæ. Sic enim ad exeqas Sarę tota ciuitas Hebron, & vniuersa gens Hethæorum affuit, vt patuit supra 23. cap.

Dicendũ ẽt est, ꝙ alii filii Abrahæ de Cetura ad sepulturã Abrahę cõuenerint audita morte eius, non tñ noĩantur, quia principaliores erãt Isaac, & Ismahel. *In spelunca duplici.* Quare ista spelũca vocat̃ duplex, cã fuit assignata s̃. 23. cap. s. qa vna erat p viro, alia p vxore, vel qa p quolibet erat duplex, q̃dã p toto corpore, q̃dã p cruribus. *Quæ sita est in agro Ephron.* Idest, in agro, q erat quondam Ephronis. Sic hr̃ s̃. 23. cap. & cõfirmatus est

D ager quondã Ephronis, in quo erat spelũca duplex, & ponit̃ hic istud nomẽ Ephron diminutẽ, s. vna lr̃a deficiẽte, sicut diximus s̃. 23. cap. & istud nomẽ Ephron, aliqñ ponit̃ declinabile, aliqñ indeclinabile. 23. cap. ponebat̃ declinabile in agro Ephronis, hic ponit̃ indeclinabile. Sic ẽt dr̃ ĩ. 49. cap. cũ dr̃ in spelũca duplici, q̃ est in agro Ephron Hethęi ꝯ faciẽ Mãbre. Sic ẽt istud nomẽ Abrahã interdũ declinat̃, interdũ non, vt patet ex superioribus. *E regione Mambre.* Idest, ꝯ Mãbre, qa istud sepulchrũ nõ erat in valle, sed extra erat respiciẽs vallẽ. Alii volũt, ꝙ Mãbre sit ipsa ciuitas Hebrõ, vt innuit lr̃a s̃. 23. cap. in fine, & tũc est sensus, ꝙ sepulchrũ illud sit respiciẽs ciuitatẽ Hebrõ, q̃ vocat̃ Mambre. Et istud est verũ, s. ꝙ ipsa Hebrõ sit Mãbre, qa aĩr nõ p̃dicaret̃ vnũ de altero in recto, vt patet s̃. 23. cap. cũ dr̃, ꝙ respi-

E ciebat Mambre, hoc est Hebrõ in terra Chanaã, & ibi magis de hoc dictũ est. *E regione.* De hac dictione, quæ hic cõposita est, vide s̃. 21. cap. *Quem emit a filijs Heth.* Idest, ab Hethęis. Et si arguas ꝯ, qa dictũ fuit immediate, ꝙ emerat Abrahã istũ agrũ ab Hebron filio Seor. Rñdet̃, ꝙ ista idẽ sunt: Hephron. n. Hethæus erat, qa erat filius Seor Hethæi, emendo ergo ab eo dicebat̃ emere ab oĩbus Hethęi, qa licet ager ille ad Ephron pertineret, qa tñ Abrahã alienigena erat, videbatur ille ager oĩum Hethęorum eẽ, qr Hethei sunt distincti pp̃li ꝯ Hebręos, de qbus erat Abrahã. Iõ vocat̃ Abrahã Hebræus, vt patet s̃. 14. cap. Vel dr̃, ꝙ ille ager erat in medio

dio agrorũ aliorum Hethęorum, & qa vertebatur ꝑiudiciũ aliorũ, iõ reqrebat consensus eorũ, & quantũ ad hoc necesse fuit Abrahã rogare eos, qđ satis est emere. Vel fortè dedit cuilibet eorũ aliqd, vt assensum venditioni ꝑstarẽt, quatenus sua intererat, vel fortè erat inter eos lex, aut cõsuetudo, vt nullus posset vẽdere possessionẽ aliquã alienigenæ, sine consensu oĩum eorũ, iõ Abrahã q̃siuit ab oĩbus consensum, & sic videbat a cũctis emisse agrũ illum. *Ibi sepultus est ipse, & Sara vxor eius*. Quia mos erat Patriarcharũ apud se vxores suas sepelire, de his Patriarchis, q ibi sepulti sunt, dictũ fuit s̃.23. cap. *Et post obitum Abrah benedixit Deus Isaac.* Idest multiplicauit eũ in bonis spiritualibus, & tẽpalibus. Benedictio enim semꝑ importat augmentũ. *Et habitauit iuxta puteum cui nomen est videntis, & viuentis.* Iste puteus est noĩatus sic ab Agar, vt patet s̃.16. cap. De quo ẽt diximus cap. ꝑce. est aũt iste puteus circa Bersabee ꝯ Australẽ plagã pergentibus ad Aegyptũ. Et dicet aliquis ꝙ iste est puteus Bersabee, q interpretatur puteus septimus, vel puteus iuramenti, sed fuit noĩatus varijs nominibus a diuersis ꝑsonis ꝑꝑ diuersos effectus. Respõdetur, ꝙ non est idẽ puteus, nec idẽ locus, qa ꝑce. c. vbi dr̃ de aduentu Rebeccæ cũ Eliezer dr̃, ꝙ eo tꝑe Isaac egressus fuerat ad meditandũ in agro ꝑ viã, q̃ ducit ad puteum, cui nomen est viuentis, & videntis, sed tunc Abrahã morabatur in Bersabee, vt patet ex superioribus, ergo Bersabee non est puteus viuentis, & vidẽtis, est tñ propinquus ei in tm̃ ꝙ habitans in vno loco, dicat habitare in alio, vt patet ĩ.25. cap. vbi dr̃, ꝙ habitatio Isaac fuit in Bersabee, licet aliqñ fuerit in puteo videntis, & viuẽtis. Dicendũ est ergo ista esse duo loca, s. ꝙ Bersabee sit locus, in quo habitabat Abraham, & in quo postea habitauit Isaac, & apud hunc erat puteus, quem foderat Abrahã cũ seruis suis, vt patet s̃.21. cap. & sup hoc iurauit ei Abimelech rex Gerarę, ne eum, vel successores suos infestarent, & pro hoc iuramento vocatus fuit Bersabee, quasi Berseuoa, & apud eundẽ Abrahã dedit Agnas. 7. Abimelech, & ꝑ illis vocatus fuit Bersabee, quasi Berseua, s. puteus septẽ. Puteus aũt cui nomẽ est viuentis, & videntis est intra solitudinẽ, ꝑ q̃ errabat Agar, & cũ sitiret Ismahel iacẽs moribũdus sub arbore ostẽdit ei Deus illũ puteũ, siue fontẽ, & sic ille aliqualr̃ distat a puteo, quẽ foderũt serui Abrahæ, & est in Bersabee. *Hæ sunt generationes Ismahelis.* Hic ponit. 2. s. pars incidẽtalis. Fecerat mentionẽ scriptura de honore, quẽ Ismahel exhibuit Abrahæ morienti, & iã mortuo, iõ meruit, vt describeretẽ hic eius gñatio. *Et hęc nomina filiorum eius.* Ponũtur hic duodecim duces de gñe Ismahelis, q fuerunt prẽs familiarũ, & ꝓmissi fuerũt Abrahæ, s̃.17. cap. *In generationibus suis.* quia isti oẽs filij nõ fecerunt oẽs vnũ ppl̃m, vel vnã cognationẽ, sicut 12. filij Iacob, sed diuersas cognationes, & diuersas gẽtes, vt ĩ. patebit. *Et vocabulis suis.* quia isti fecerũt gẽtes tã diuersas, ꝙ diuersa idiomata habuerunt, & diuersa noĩa terrarũ fecerũt. *Primogenitus Nabaioth.* De quo ait Hieronymus, ꝙ oĩs regio ab Euphrate vsq; ad mare rubrũ Nabathea dr̃, q̃ est q̃dam pars Arabiæ. *Deinde Cedar.* A quo Cędar quędã regio in deserto Arabię inter Chanaã, & Aegyptũ, de qua Psal. 119. Cũ habitãtibus Cedar multũ incola fuit aĩa mea, & de hoc dr̃ Ierem. cap. 1. Cum dr̃, Transite ad insulas Cethim, & in Cedar mittite, & cõsiderate vehementer si factum est huiuscemodi, & si mutauit gens Deos suos, & certè ipsi non sunt Dij. *Duina.* a quo Duina regio quædam. *Thema.* Ab hoc Theman ciuitas, & prouincia ad Meridiem in Idumæa, de qua erat Elifam Themanites vnus de amicis Iob: Iob 4. cap. *Cethma.* A quo nominatur Cethuna regio, quæ est ad ori. De alijs autem D. Hieron. quòd ciuitates, & pagos condiderunt sed nomina eorum, uel mutata, uel incognita sunt.

Determinatio.

Cedar regio,

F *Et hæc nomina per castel. & oppida eorum.* In quo notatur, quòd quilibet istorum castellum & oppidum cõstruxit, & illa nominãtur nomine istorum, sed vt dictum fuit plura nomina istorum abolita sunt 12. *prin tri. suarum.* idest isti 12. fuerũt capita diuersa tribuum & gentium. Habuit autem Ismahel aliquas filias, sed nõ nominantur, quia solum intendit ponere scri. capita trib. Mulieres autem nunquam sunt capita trib. antecedẽs patet infra 28. cap. vbi dicitur, ꝙ Esau duxit in vxorẽ Mahelet filiam Ismahelis sororem Nabaioth. *Et deficiens.* Scilicet morte naturali senectute grauante, quotidiana vrgente corporis solutione. Et dicunt Iudæi, ꝙ non dicitur istud verbum deficiẽs in sac. scri. nisi de bonis, & ideo dicunt, ꝙ pęnituit malorum præte-

G ritorum antequam moreretur. *Et mortuus est.* Dysenteria vt iud. volũt. *Et appositus est ad po su.* Idest ductus est ad limbũ Abrahæ, in quo erat totus pop. ciuit. Dei q̃ erat tũc in cũcta expectatione futuræ fęli. *Habitauit autem ab Heuila.* Dicitur Heuila, siue Heuilath regio Indię ab Heuila nepote Heth, & istam circuit Phison, vt patet sup. 2. cap. ex quo videtur, quòd ista terra est meridiana magis quàm Ethiop. qa illa. 4. flu. se habent, ꝙ primum est magis merid. secundum minus, tertium minus, quartum valde septen. vt patet ex situ terrarũ per quas transeunt, sed non directè concluditur: nam primus flu. para. qui vocatur phison, vocatur apud gẽtiles & Latinos Ganges, & intrat per frontem Indiæ, vt patet per Paulum Orosium lib. j. de Orme. mun. Sed frons Indiæ, vel Asiæ non declinat ad merid. si-

Heuila, siue Heuilath regio.

H cut Ethio. quæ est in latere merid. Asiæ. Sed vt dictum est sup. 2. cap. de situ terræ. Para. est aliqualiter contra septẽt. & nõ sub linea æquinoc. (vt volunt aliq) qa flu. omnia para. nascuntur in ori. versus sep. & ibi non est magis distantia a Para. terre. flu. autem post ortum suũ variantur huc, vel illuc, & dum longius recedunt a loco originis magis huc, vel illuc flectuntur, vt patet in Phison. Nam in ori. est & conditur in Oceano. Secundus qui est Nilus, vel Gihon tẽdit ad Ethiop. q̃ est magis merid. quàm media frons Asiæ, sed in ortu suo in India magis declinat ad merid. Phison quàm Gihon, idest Nilus. Et illud etiam quod dicebatur nõ est simpliciter verũ, scilicet ꝙ ista flumina se habent per ordinem, ꝙ vltimum inter ea magis septẽ. est quàm alia,

I & sic per ordinem inter aliqua. Nam inter omnia. 4. vltimum ponitur Euphra. tamen ipse magis meri. est quã Tigris qui est. 3. flu. Nam Tigris vadit contra Assyrios, qui sunt septẽ. circa caucasum, & Euphra. transit per Baby. quæ est meridiana. Item quia Euphra. tangit terrã promiss. in vno latere, vt patet sup. 15. c. cum dr̃ semini tuo dabo terrã hãc a flumine Aegypti vsq; ad flumen Euphratis, sed Tigris nullo modo tãgit terrã prom. sed vadit ad septẽ. magis, vt patet per Paulum Orosium 1. de Ormesta mũdi. *Sur.* est quędã solitudo inter Cades, & Barad extẽdẽs se vsq; ad mare rubrũ, & Aegypti cõfinia, & ista solitudo Sur alio noĩe vocat solitudo Ethan: vt latè patebit Exo. 15. cap. cum dr̃, Tulit Moyses filios Israel de mari rubro, & duxit illos in desertũ Sur, & ambulauerũt tribus diebus ꝑ solitudinẽ,

K & nõ inueniebãt aquã. Inter istas duas terras satis magna longitudine, & tractu terrarũ habitatio Ismahelis extẽdit. *Contra Aegyptum introeuntibus Assyrios.* Idest, ꝑ illã partẽ, ꝑ quã intrat ad terrã Assyriorũ. *Coram cunctis fratribus suis obijt.* Idest, mortuus fuit, anteq̃ moreretur alij frẽs sui, & sic anteq̃ moreretẽ aliqs de filijs Abrahæ, mortuus fuit Ismahel. Vel corã fratribus suis, i. ꝙ frẽs sui oẽs venerũt ad mortẽ suã, vt honorarent eũ, & ibi eis pñtibus mortuus est. Vel corã oĩbus fratribus suis, i. corã oĩbus filijs suis: vocãtur. n. interdũ filij frẽs pris sui, sicut vocauit Iacob filios suos fratres, vt patet ĩ.31. cap. idẽ fecit Laban. Et ista expõ cõsonat satis ꝑꝑ equiuocationem

Filij quandoque fratres patris sui nominantur.

uocationē dictionis Hebraicæ hic positæ, q̄ signat antecessionē tp̄is, vel p̄sentiam loci, vbi aūt nos dicimus hic. *Obijt*. Dicunt Hebręi. *Naphal*. quod signat duo, s. cadere, siue mori, vel tētoria cōstituere. Primo modo accepit lr̄a nr̄a, s. *Obijt*. quod est cadere. Alio modo accipit, i. ponere tētoria, & sic est sensus, ꝙ Ismahel fixit tentoria ante frēs suos, i. ēt si ipse videret alios multos, nō formidabat ponere tētoria sua ꝯ eos, i. ꝯ eorū placitū. Et hoc est qđ dr̄ s̄. 16. cap. Iste homo ferus erit, manus oīum ꝯ eū, & manus ei⁹ ꝯ oēs, & è regione oīum fratrū suorū figet tętoria. Et eadē dictio ponit̄ ibi apud Hebręos, sicut hic, sed lr̄a nr̄a secuta magis sensum, q̄ verba trāstulit ibi. *Fixit tentoria*. qa ibi fiebat mētio de fortitudine Ismahelis, iō istud verbū. *Naphal*. non debuit signare mortē, qa mors nō ptinet ad robur, sed ad defectū. Hic autē posuerat qūo Ismahel vixerat tot annis, & mortuus fuit. iō nō debuit hic signare. *Naphal*. figere tētoria, sed cadere, vel mori: qd. n. signaret dicere Ismahelē mortuū, deinde subiūgere eū posuisse tentoria? *Hæ sunt generationes Isaac*. Hic ponit̄ fm̄ principale, s. Isaac multiplicatio. *Filij Abraham*. Dicūt Iudæi, ꝙ vocat̄ hic Isaac filius Abrahæ, qa fuit valde similis, & hoc Deus fecit ad tollendā suspicionē. Aliq. n. suspicabant̄, ꝙ Abrahā, qa senex erat, non potuisset gn̄are, sed ꝙ aliquis cōcubuerit cū Sara in domo Abimelech in Gerara, & inde genitus fuisset. Magna autē similitudo Isaac ad Abrahā tulit istā p̄sumptionē. Sed magis vocatur Isaac filius Abrahæ, qa licet alios filios habuerit Abrahā, tn̄ nō erāt ita spāles ei, sicut Isaac, quia in solo Isaac cōplēdę erāt ꝓmissiones, vt patet s̄. cū dr̄ in Isaac vocabit̄ tibi semē, rectè ergo vocabat̄ specialiter filius eius. Et dicuntur hic gn̄ationes Isaac, qa duos filios habuit, ēt si vnico solo conceptu. *Qui cum quadraginta esset annorum*. In quo patet Isaac continētia, qa nō festinauit ducere vxorē in parua ætate, vt carnis illecebris frueret̄, sed sustinuit vsq; ad tp̄s pfectū matrimonio, fm̄ illud tp̄s. *Filiam Bathuelis Syri*. De quo plenè dictū fuit p̄ced. c. vocat̄ Bathuel Syrus, qa Mesopotamia in Syria est, qa Syria accipit̄ multiplr̄, vt patuit p̄ced. c. *De Mesopotamia, q̄ est terra sita inter duo magna flumina*. s. Tigrim, & Euphratē, in qua sunt aliquę ciuitates, qa ēt ibi est ciuitas Nachor, de qua patet p̄ced. cap. Aliqn̄ Mesopotamia signat vnā solā ciuitatē, s. Aran. *Sororem Laban*. Nominat̄ Laban, qa iste fuit, de cuius filiabus accepit vxores postea Iacob, vt patet ĭ. 29. cap. *Deprecatusque est*. Diuidit̄ autē discursus lineæ Isaac in tres partes. Primo. n. ponit̄ gn̄atio, secūdo parētis ꝓbatio, cap. 26. tertio posteritatis ordinatio. ĭ. 27. cap. Prima in duas, qa primo ponit̄ gn̄atio. Secūdo gn̄atorum cōuersatio ibi. *Quibus adultis*. Circa primū. *Deprecatus est Isaac pro vxore sua*. qa cōcipere nō poterat cū stetisset cū ea p viginti annos.

Dicit enim Greg. ꝙ quāuis facta eēt ꝓmissio, qa dictū fuerat s̄. 21. cap. in Isaac vocabit̄ tibi semen, p̄cibus tn̄ cōplenda erat p̄finitio. Et dicet̄ ꝯ, qa p̄finitio Dei est immutabilis, & sufficiēs cā p se, iō quāuis p̄ces non essent, Dei p̄finitio cōpleret̄. Respōdet̄, ꝙ Dei p̄destinatio immutabilis est, tn̄ qa Deus p̄destinās alicui finem, prædestinat ei ea q̄ sunt ad finē, iō cū ab æterno aliquē prædestinauerit ad vitā æternā, sic eū prædestinauit, vt cū Sanctorū p̄cibus, vel talibus laboribus adipisceret̄: Et qn̄ arguitur Dei p̄destinatio immutabilis est, ergo sine p̄cibus impleri pōt, nō valet ista consequētia, immo potius infert̄ oppositū, s. p̄destinatio est immutabilis, ergo sine p̄cibus adimpleri nō potest. Patet cōsequētia, qa p̄destinatio ista a Deo sic est ab æterno, vt finis ille p̄destinatus sine p̄cibus nō adipiscat̄. Si aūt diceremus, ꝙ sine p̄cibus hēri posset, seq̄ret̄ ergo ꝙ mutata fuerat Dei p̄finitio. Si. n. Deus prædestinaret hoīes simplr̄, s. solū p̄ordinando eos ad vitā ęternā, & non p̄ordinādo aliquē specialē modū, p quē ad illū finē deuenirent, tūc esset verū, ꝙ sine Sanctorū p̄cibus compleri posset. Neminē aūt Deus sic p̄destinauit, qa esset ꝯ ordinatā ptātem, posset. n. aliqs sic p̄destinatus sine aliquo bono opere, & cū totali peccatorū pondere vitā æternā acqrere, quod absit a cordibus fideliū. Deus ergo quotcūq; p̄destinauit cū aliquo certo modo perueniendi ad finē p̄destinatū p̄destinauit. Et ille modus hēt necessariā cōnexionē ad illū finē nō accipiēdo in sensu diuiso, qa de nullo necessariū est, ꝙ tale, vel tale bonū faciat accipiēdo sic absolutè, sed accipiēdo sic in sensu cōposito necessariū. iste. n. q talē finē a Deo p̄destinatū habiturus est, necessariū est, ꝙ tale mediū in viuēdo hēat. Sic. n. dicimus, ꝙ de nullo absolutè sumpto necessariū est, ꝙ finiat in charitate, qa de quolibet est contingens ad vtrumlibet, de quolibet tam en vt ituro ad vitam æternā necessarium est, ꝙ in charitate finiat.

Sed tunc dices, sequetur ergo ꝙ prędestinatio cōditionalis est, s. ꝙ oportet aliquod bonū determinatū a Deo facere, vt p̄ueniat̄ ad finē p̄destinatū, quod si non fecerit, impoſ̄e est venire ad vitā æternā. Sed hoc valde falsum est, qa tūc Dei p̄finitio certa nō erit cū cōditionalis nihil ponat in esse. Respōdetur, ꝙ p̄destinatio nulla fit cōditionalr̄, s. Si tale bonū feceris, & in illo finieris, vitā ęternā adipisceris, qa tūc sequeret̄, ꝙ oēs essent p̄destinati, & nullus p̄scitus, quod est ꝯ Apl̄m ad Rom. 8. & 9. cap. vbi ponit differētiam inter p̄destinatos, & nō p̄destinatos: cōsequētia patet, quia de quolibet hoīe tenet ista conditio, ꝙ si in charitate mortuus fuerit, vitā æternā obtinebit. Nec est poſ̄e aliquē hominē in charitate decedere, q vitā æternā nō assequat̄. Generalis ergo eēt p̄destinatio, quod totā destruit scripturā, qa tūc nō essent q̄dā vasa ad decorē, & q̄dam ad ignominiā, q̄ ponit Ap̄s ad Rom. 9. cap. s. Vasa iræ apta ad interitū, & vasa misericordiæ apta ad gloriā. Dicēdū ergo ꝙ p̄destinatio Dei absolutè fit, & p̄destinat Deus isti finē vitæ æternæ, & mediū perueniēdi qđ necessariā cōnexionē habet cū fine, vt determinatū est, vtrūq; tn̄ absolutè p̄destinat. Non. n. sic p̄destinat si feceris hoc bonū, ibis ad vitā ęternā, sed ibis ad vitā æternā, & facies hoc bonū. Tunc aūt vtrūq; certū, & determinatū est, s. & ꝙ ibit ad vitā æternā, & ꝙ tale bonū faciet. Si. n. diceret̄ si feceris hoc bonū, ibis ad vitā æternā, non determinatè p̄destinaret̄ finis, nec mediū perueniēdi ad eū. Et sic nō eēt aliqua gr̄a in particulari, licet eēt in vl̄i, qa opa nr̄a ēt si bona sint, nō sunt condigna vitæ æternæ, qa nō sunt condignę passiones huius tp̄is ad futurā gloriam, quæ reuelabit̄ in nobis, vt hr̄ ad Rom. 8. c. Fit ergo p̄destinatio in hoc, ꝙ Deus ex mera liberalitate determinauit ab æterno, quos voluit ad vitam ęternā, & determinauit eos ad certum modum perueniendi ad illum finem, & certissimè operabuntur medium illud præordinatum, & hoc non ex determinatione intellectus, vel voluntatis nostræ ad aliquid horum, sed quia Deus sic præordinauit, vt nos ex sua liberalitate vitam æternam haberemus. Qui autem sic prædestinati non sunt, ad hoc bonum determinati nō sunt, ideo suis malis actibus damnabuntur. Manet tamen in ijs omnibus arbitrij nostri inconcussa libertas, & Deus speculatur desuper, & iustas pœnas malis, bonis vero cōdigna merita tributurus, vt concludit Boetius in fine 5. de Consolat. prosa vlti. Manet ergo preces Sanctorum necessarias esse, quia ita prædestinati sumus, vt per illas vitam æternam adipiscamur. Sic enim Greg. lib. 1. Dialo. quæ Sancti orando efficiunt, ita prædestinata sunt, vt sine eorum p̄cibus non obtineantur. Nam ipsa quoque cœlestis regni prædestinatio ita est dispensata, vt ad hanc electi labore perueniant, & postulando mereantur accipere, ꝙ ante secula eis Deus promiserat dare. Sed dicetur contra, prædestinatio ab æterno est, ergo nō potest dici, ꝙ ad eam

homines

Opin. Hebræorum.

Quæst. 3.

Quæst. 4. An prædestinatio sit cōditionalis, an absoluta.

homines precibus, vel laboribus perueniant, quia ante æternitatē non fuerūt aliqui labores nostri, vel preces quibus mereremur vitā æternā habere, vel sic prædestinatos esse. Respōdetur, ꝙ in oībus istis locutionibus accipit̄ prædestinatio pro ipso fine determinato, & nō pro ipsa Dei dispōne. Nullus enim perueniet ad illam beatā vitā, nisi Deus disposuerit eum illuc venturum. Ex ista ergo dispōne totū bonū nobis inest. Et ista vocatur prædestinatio, & ista est ante secula. Sic habetur Malac. 1. cap. Anteq̄ qcquā boni, vel mali facerent, Iacob dilexi, Esau autē odio habui, & hanc nullo modo mereri possumus, sed ista dat nobis causam merendi, quia nos incitat ad bene agendū, per quod peruenturi sumus ad vitā æternā. Finis aūt prædestinationis est ipsa vita eterna, & hanc dicimur mereri de congruo, & hoc qa prędestinati sumus: nunq̄ enim aliquis de congruo, vel de cōdigno vitā æternā vltimatè merebitur, nisi q prædestinatus est ad vitā æternā. Est ergo sensus ꝙ nullus homo mereri potuit, ꝙ Deus eū prædestinaret ad vitā æternā, qa ista prædestinatio fuit ante secula, & tunc nulla nostra merita extabant. Etiā qa iā gr̄a non esset gratia, vt ait Ap̄ls ad Rom. 10. cap. Sed postq̄ nos sola Dei bonitate, p̄ordinati sumus ad vitā ęternā nascimur tp̄aliter, & laborando nos, vel Sanctis orantibus pro nobis promeremur de cōgruo illā vitā Paradisi, ad quā ab æterno p̄ordinauerat nos Deus. Et hoc est p̄mereri finē p̄destinationis, i. beatitudinē, ad quā p̄destinamur, sed non promereri p̄destinationē, i. promereri, ꝙ Deus ab æterno nos elegerit, q̄ propriè vocat̄ prædestinatio. *Eo quòd esset sterilis.* Si gentes multæ de semine Isaac gignēdæ erant, quare sterilē vxorē accepit? Respondet Greg. ꝙ Deus præordinauerat Isaac habiturū filios p̄cibus prius fusis. Si aūt vxorē non sterilē accepisset, nō haberet occasionē precandi Deum pro filijs, dedit ergo ei sterilē vxorē, vt cōpleret̄ prædestinatio, s. ꝙ filios precibus mediantibus haberet. *Qui exaudiuit eum.* Idest, Isaac, qa sic ab æterno disposuerat, vt Isaac precantē exaudiret. Et dr̄ exaudisse Isaac, quia licet ambo orarent pro filijs: quia tñ iustior erat Isaac, exauditus est citius quam Rebecca, vnde volunt Hebręi ꝙ in vno cubiculo existētes, ambo orabāt Isaac ex vna parte & Rebecca ex alia: & ideo vbi nos dicimus. *Deprecatus est pro vxore sua.* Hebręi dicunt. *Deprecatus est contra vxorem suam.* Scilicet vnus ad vnū angulum domus, alter ad alterum. *Dedit conceptum Rebeccę.* Hoc fuit post 19. annos à contractu matrimonij, & à cohabitatione simul domestica, patet qa qñ accepit vxorē erat quadraginta annorum, vt hic. Sed qñ nati sunt filij erat annorum sexaginta, ergo interciderāt anni 19. inter copulam matrimonialem, & cōceptionem. *Sed collidebantur in vtero eius paruuli.* Ista coniunctio, sed, est aduersatiua, & semper diminuit, vt si dicamus, tu das mihi mille Morabitinos, sed debeo tibi decem diebus famulari. Hæc particula, sed, diminuit beneficium. Sic est sensus, Deus dederat Rebeccæ conceptū, & in hoc magnam gratiam fecerat. *Sed collidebantur paruuli.* Idest licet ista gratia magna fuisset a principio cōceptus, iā tñ magna non videbatur, quia collidebantur paruuli, immo si sic permansissent collidendo se nulla gratia fuisset dare ei conceptum, immo magis fuisset pœna, quia necesse erat fieri abortū, & mortem paruulorū, & matris periculum, cōtinuumq; dolorem. Et istam sententiam secuta fuit Rebecca, cum infra dixit, si sic mihi futurum erat, quid necesse fuit cōcipere? idest si Deus disponebat vexare sic me, & paruulos in vtero meo, quid necesse fuit concipere, idest ad quid dabat mihi conceptū, quia nihil proficiebat, nec erat aliqua gratia. *Collidebantur paruuli in vtero.* Idest, percutiebant se, quia mouebātur in vtero, & deinde impetebant se. Sicut cum aliquis collidit vnum lapidē cum alio, vel

Cur Deus promisit Isaac accipere vxorē sterilē, cū latè esset multiplicaturus.

F lapidem cum ferro. Et signabat hoc cōtentionem futuram inter populos natos de semine istorum duorū puerorum, vt infra declaratur. Quia Deus interdū futura prophetat verbis, interdum rebus, vt demonstrauimus s̄. 15. & 19. cap. septuaginta interpretes posuerunt, ꝙ pueri ludebant in vtero, vel calcitrabāt. Aquila vero Ponticus posuit constringebantur, vel frangebantur. Symacus vero in superficie ferebātur in similitudinem nauis carentis legitimo pondere. *Si sic mihi futurum erat.* Idest, si sic Deus disposuerat, ꝙ paruuli luctarentur in vtero. *Quid necesse erat concipere.* q.d. superfluum erat, timebat enim abortum, & sic morerentur paruuli, tunc autem conceptus inutilis esset. *Perrexitque vt consuleret Dominum.* Secundum Iosephū, & scholasticam historiā dr̄, ꝙ Rebecca iuit ad montem

G Moria, quem locum sanctum eē credebat, vbi Abraham altare struxerat cum voluit immolare filium suum, & factis ibi victimis in holocaustum, posuit se super pelles sacrificiorum ad dormiēdum, vt in somnijs a Deo veritatem audiret, sicut cōtingebat multis prophetis. Et ne phātasticis somniorum illusionibus falleretur, sed a Deo nuda veritas patefieret (iuxta morem gentium) folia lauri, quæ tripodes vocant, & folia agni casti, qui est quædam herba somniorum obuians phantasijs, capiti suo supposuit, & sic dormiens a Deo responsum accepit quod sequitur. Alij autem dicunt, ꝙ iuit ad Melchisedech, q est Sem, qui sacerdos Dei altissimi erat, vt patet s̄. 14. cap. vel iuit ad Heber, qui spiritum propheriæ habuit, quod demōstrauit ex. cap. 11.

H s̄. vbi dr̄, ꝙ Heber genuit filium, & vocauit nomē eius Phaleg, i. diuisionem, quia in diebus eius diuisa est terra, & hoc satis verisimile est, ꝙ cōsuluisset aliquē istorū, quia isti tunc manebāt. Vixit enim Sem, qui dictus est Melchisedech vsque ad annum quadragesimū vitę Iacob, vt demonstrauimus s̄. 11. cap. vixit aūt Heber vsq; ad annum 69. vitæ Iacob, vt demonstrauimus s̄. 11. cap. & ibi vide. Cōstat ergo, ꝙ adhuc postq̄ Rebecca genuit pueros, & consuluit Dñm, vixit Melchisedech quadraginta annis, & Heber 69. *Qui respondens ait.* Scilicet Deus siue per se ipsum responderit sup montem Moria s̄m primam expositionē, siue p Melchisedech, vel Heber rñderit, qa quæcūq; Prophetę rñdēt, Deus rñdere dr̄, quia vt ait Beatus Petrus secunda Ca-

I no. cap. 1. Nō voluntate humana allata est aliq̄n p̄phetia, sed Spiritu sancto dictante, locuti sunt sancti. *Duæ gentes in vtero tuo sunt.* Idest capita duarū gentiū, qa de Esau venerunt Idumęi, de Iacob venerunt Israelitę, siue Iudæi. *Duo populi.* Idem est quod superius pro eodē accipit hic gentē, & populū, sed est vt modus Prophetarū, qui quasi rhythmicè loquētes duplicant verba in eodem sensu ad ornatum, vt patet maxime per totum Isaiam. *Ex ventre tuo diuidentur.* Idest, istæ duæ gētes nō solum erunt diuisæ, qñ fuerint multiplicatę, sed quando natæ fuerint ab vtero, adhuc diuisionē, vel discordiam inter se habebunt, patet enim maxima diuisio Idumæorum, & Iudæorum, quia anteq̄ nascerētur ab vtero, iam luctabantur in vtero, deinde cum nascerentur vnus, tenuit plantā alterius, ne exiret, deinde postq̄

K nati sunt, in conditionibus viuendi auersi fuerunt in tantum, quòd Esau insidiabatur vitæ Iacob dicēs: Venient dies planctus patris mei, & occidam fratrem meum, patet ĩ. 27. cap. Postq̄ autem in gētem magnā creuerunt, aduersi fuerunt, quia Idumæi nō permiserunt Iudæos transeuntes per desertum, venire per terminos terræ suę, vnde dixit rex Edom non transibis p me, alioquin armatus occurrā tibi, licet postea aliquo modo permiserit, vt magis declarabitur Deuteron. 2. cap. & Numeri 21. cap. Iudæi aūt postea aduersati sunt eis, & destruxerunt eos subijcientes seruituti, vt patet 2. Regū 8. c. Sed adhuc postea repugnauerūt, & semp inuiderunt

Gentiles mos phātasticis somniorum illusionibus resistendi.

Idumæi & Iudæi discordes etiam ab vtero orti.

inuiderunt Iudæis gaudentes de malo eorum, & oppugnantes eos quousque propter ista scelera Idumæa a Chaldæis destructa fuit, & translata ad alias gentes, de quo patet in Abdia. Toto ergo tẽpore durationis istarum gẽtium, ex quo ab vtero natę sunt vsquequo Idumæi destructi sunt, discordia, & inuidia inter eas fuit, vt patet Amos primo cap. super tribus sceleribus Edon, & super quarto non cõuertam eum, eo quòd persecutus sit in gladio fratrem suũ, & violauerit misericordiam eius, & tenuerit vltra furorem suum, & indignationẽ suam vsque ad finem. *Populus populum superabit*. Idest licet sint fratres nõ erunt in pace, sed vnus superabit alium in bellis. *Et maior minori seruiet*. Populus maior vocatur, populus Idumæorum, qui licet fortè non esset maior in gentibus, erat maior, q̃a natus de fratre primogenito, scilicet Esau: hoc autem non fuit completum tempore Esau, & Iacob, quia viuente patre eorum antequàm Iacob iret in Mesopotamiam, Esau premebat fratrem suum Iacob, nec poterat ei Iacob resistere, & hoc fuit origo eũdi in Mesopotamiam, vt patet infra 27. cap. Nec etiam fuit cõpletum redeunte Iacob de Mesopotamia, quia tunc exiuit ei obuiam Esau cum quadringentis armatis equitibus, & timuit valde Iacob, & incuruatus est multotiens coram eo vocans eum dominum, vt patet infra 32. cap. sed fuit completum, quando Dauid pugnans contra Idumęos subiecit eos in tributarios, vt patet 2. Reg. 8. cap. Vel magis fuit impletum tempore Christi, quãdo maior populus, qui fuit populus Iudaicus, quia primogenitus fuit Dei, seruiuit populo Christiano se ei subijciendo, vel in voluntate seruiendo, vt ait August. 16. de ciuitate Dei cap. 28. *Iam tempus pariendi erat*. Quia elapsi erant nouem menses a conceptu. *Et ecce gemini*. Idest duo, geminus propriè signat duplatum, & vocantur propriè gemini illi, qui corpora, quasi in duplo maiora habent in omni dimensione, siue latitudine, cum membrorum proportione, & roboris magnitudine: hic autem geminus numerum duorum signat. *Reperti sunt*. Quod patuit in egressione, quando vnus tenuit alterius plantam. Ex quo innuitur, quòd ante partum licet Rebecca sentiret in vtero suo motum illum, nesciebat vtrum gemelli essent. Non fuit sic in partu gemellorum, quantum ad Thamar nurum Iudæ, quia illa sensit se habere duos in vtero, & non post conceptũ, sed ante effusionem paruulorum ab vtero, vt declarabitur infra 38. capit. *Qui prius egressus est ruffus erat*. Ruffus dicit colorem declinatem ad rubeum aliqualiter, & citrinum, vel quasi nigrum, quia color propriè rubeus tantam intensionem requirit, quòd in hominibus non reperitur, nisi quando accidentaliter, propter verecundiam sanguis ad vultus superficiem prouocatur. *Et in morem pellis hispidus*. Homines habent pilos in ętate aliqualiter perfecta, quando ex calore aliqualiter inualescente digeruntur humores sicci. Et cum emittuntur per subtilissima loca pororum in pilos formantur secundum angustiam locorum, per quę transeunt figuram assumentes. Esau autem cum de vtero nasceretur totus pilis coopertus apparuit. Et hoc fuit, vel quasi monstrum, vel fuit miraculum, vel aliqua specialis complexio, qualis non reperitur in alijs paruulis natis. Sed satis mirabile fuit, quia si monstrum fuit, vel complexio temperiei naturalis debuisset esse æqualis Iacob, quia ambo eadem hora concepti sunt, licèt hoc non generaliter teneat, q̃a aliquando gemelli dissimiles in naturalibus nascuntur. *Protinus autem egrediens*. Idest alius immediatè egrediebatur: nondum enim vnus egressus fuerat, & alius egredi conabatur in tantum, quòd sequens manibus suis comprehendit plantam egredientis, vt ipse

Geminus quid signi ficet.

A prior egrederetur, quasi de primogenitura contendentes. *Plantam fratris tenebat manu*. Ne egrederetur.

Sed quæritur, vtrum collisio paruulorum in vtero, & tentio plantæ naturaliter contigerit. Et posset aliquis probare, quòd naturaliter contigerit, quia duo paruuli præ angustia materni vteri intra capi non poterant. ideo vnus premebat alium, & alius alium, & sic ad inuicem collidebantur. Respondebit aliquis, quòd non fuit naturalis talis collisio, quia si fuisset naturalis non miraretur Rebecca. Sed ista probatio nulla est, quia non solum miramur de supernaturalibus, sed etiam de naturalibus. Dicitur enim admiratio suspensio mentis attonitæ propter aliquod magnum existimatum: magna autem non solum reperiuntur

Quæst. 5. Vtrũ collisio istorum in vtero, & tentio plantæ fuerit naturalis.

B in supernaturalibus, sed etiam in naturalibus. Patet, quia miramur de ijs, quæ fiunt in cœlo, vt de diuersitate noctium, & dierum, & de varijs motibus stellarum, & de quarundam immobilitate, licèt ista naturaliter fiãt, quia eorum causas ignoramus, sic ait Boetius de conso. libr. 4. Metron. 5. de motu Arcturi, & de eclipsibus, cum dixit:

Si quis Arcturi sydera nescit
Propinqua summo cardine labi,
Cur legat tardus plaustra Bootes,
Mergatque seras æquore flammas
Cum nimis celeres explicet ortus
Legem stupebit ætheris alti
Palleant plenæ cornua lunæ
C *Infecta metis noctis opacæ*
Quæque fulgenti texerat ore:
Confusa Phebe detegat astra:
Commouet gentes publicus error
Laxantque crebris pulsibus æra.

Sic etiam de alijs, quæ fiunt in materia inferiorum, vt de diuersitate fontium terrarum, & animalium; de quibus require in Solino, & in libro de proprietatibus rerum, & alijs naturalibus. Hoc tamen non obstante dicendum est, quòd ista fiebant supernaturaliter, quia ea, quæ fiunt ad signandum aliquid futurum non sunt a natura. Sed ista collisio fiebat ad præsagiũ futurorum, vt patet in responsione Dei. s. duæ gentes sunt in vtero tuo, & duo populi ex ventre tuo diuidentur. Maior patet, quia natura non agit aliquid ad si
D gnandum aliud, sed solum agit res ad essendũ ad cõtinuationẽ, & pfectionem specierum vniuersi: natura n. prout hic assumitur non est vis intellectiua, sed q̃dam virtus, sm quam res naturales inclinant ad agendum, vel patiendum, & agunt, & patiunt sm conformitatem ad suam speciem, facere aũt aliquid ad signãdum aliud est ordinare, quod ad vim intellectiuam ptinet solũ. Et adhuc dato, q̃ dare non oportet. s. q̃ natura aliquid facere posset ad signandum aliud, non tñ posset imponere aliquid ad signandũ futurum, q̃a futurum naturæ cognitũ non est, sed soli Deo. Itẽ dato, q̃ poneretur naturalis collisio paruulorum, tñ adhuc non posset poni naturalis retẽtio plantę vnius ab alio. Dato. n. vt supra dicebatur, q̃ naturaliter talis collisio
E fieret pp angustiam materni vteri, tunc sequeretur q̃ egrediente vno, alius non teneret pedem eius, ne exiret, sed naturaliter requiesceret habens ampliũ locũ, immo si paruuli propter loci angustiam luctarentur, laboraret vnus, vt alium expelleret, non aũt vt eum teneret, ne egrederetur: videtur ergo necessario dicendum, q̃ collisio eorũ erat supnaturalis. Erat. n. quidã motus cãtus in paruulis a Deo solo præter omnem actum naturæ ad signandam futuram aduersitatẽ inter eos, & vt viderentur contendere quis eorum de vtero prius egrederetur. *Idcirco appellauit eum Iacob*. i. supplantatorem, q̃a planta tenuit fratrem. Ista nõia imposuit eis Isaac, non tanq̃ in vanum, sed tanq̃ demon-

strans in ijs nominibus quosdam effectus mirabiles genitorū. Erat.n. mirabile satis, ꝙ puer ex vtero exiret totus ruffus, & pilosus valde, erat autem mirabilius, quòd pueri nihil intelligentes, & viribus totaliter carentes ad egrediendum de vtero, quasi parati pugiles luctarentur. *Sexagenarius autem erat Isaac, quando nati sunt ei paruuli.* Et sic patet, quòd viginti annis steterat cum vxore, quibus concipere non potuit. In 19. anno concepit, & in viginti peperit: patet ex superioribus, quia 40. annorum erat Isaac, quādo accepit Rebeccam in vxorem.

Quæst. 6. Cur Isaac non supinduxit aliā vxorem cū sua esset sterilis.

Sed quæritur, quare cum videret Isaac vxorem suā sterilem esse, & tanto tempore laborare operam dando, vt gigneret, & non poterat, non superducebat aliam vxorem, sicut Abraham accepit Agar, postquā stetit cum Sara decem annis facta promissione de ꝓgenie, & gignere non potuit, vt patet supra 16. ca. R̄ñdetur secūdum Hebræos, ꝙ ex tempore, quo Isaac voluntariè se permisit ligari, vt immolaretur Deo, vt patet supr. 22. c. fuit consecratus Domino, nec erat ei licitum accipere, nisi vnam vxorem, fortè sicut Apostolus dixit de episcopo, qui debet esse vnius vxoris vir, vt patet prima ad Timo. 3. c. *Quibus adultis.* Hic ponit generatorum conuersatio. Ista non dicuntur secundū ordinem historiæ, sed aliqua hic anticipantur, quia supra dixit de morte Abrahæ, hic de Natiuitate Esau, & Iacob. Et s̄m ordinem narrationis huius, vr̄ ꝙ prius Abraham mortuus fuerit, quàm nati fuerint paruuli. Sed falsum est, quia quindecim annis ante mortē Abrahæ nati sunt isti paruuli; patet, quia Abraham vixit 175. annis, vt patet supra, q̄n autem genuit Isaac filiū suum, erat annorum centum, vt patet supra 21. c. Isaac autem genuit filios, q̄n erat sexagenarius, & tūc Abraham esset 160. annorum: manebant ergo ad complēdum 175. annos, anni quindecim quos vixit post natiuitatem puerorum. *Quibus adultis.* Scilicet cum peruenirent ad annum 15. vel 20. in qua ætate vocatur homo adultus. *Factus est Esau vir gnarus venandi.* Quia inuenit multos modos fallendi aues, & hoc demōstrat curiositatem, & acutiem intellectus eius. *Et homo agricola.* Ista duo sunt duo modi viuendi pertinentes ad continuationem œconomię, de quibus patet 1. Polit. *Iacob autem vir simplex.* Idest non malitiosus, non erat t̄n carens prudentia. Dicitur t̄n Esau gnarus, i. sapiens, quia filij huius sęculi prudentiores sunt in generatione sua. *Habitans in tabernaculis.* Idest in domo, quia nō exibat ad opera rusticana, & venatica sicut Esau. Vel vt volunt Hebręi tabernacula vocantur hic scholarū loca, in quibus manebat Iacob addiscens sapientiā, & Dei timorem: erat aūt vnum tabernaculum Melchisedech, qui erat sapiens, & sacerdos Dei excelsi. Erat aliud tabernaculum Heber, qui propheta erat, & docebat de rebus diuinis. Vnde volunt Hebræi, ꝙ Iacob 14. annis habitauit in tabernaculo Heber. *Isaac amabat Esau.* Hic fuit id quod communiter in parentibus eueniret, quia vnus de parentibus magis afficitur ad vnū filium quàm ad alium, & alius ad alium. Ratio autem quare Isaac diligeret Esau subditur in textu, scilicet, quia libenter vescebatur de venationibus eius, quia iā inclinabatur Isaac ad senectutem. Homines autem in illa ætate libentius comedunt delicata cibaria cuiusmodi sunt animalia venatica, quæ teneriora sunt, & digestibiliora, & dulciora. Nec imputet aliquis ad malum Isaac, ꝙ diligebat filium propter venationes. Nō enim diligebat eum ex intemperantia, quasi vellet intemperatis cibis vti, sed quia ætas illud exposcebat: licet enim Isaac vixerit maiori tempore, quàm Abraham, t̄n non vixit, ita sanus sicut Abraham, quia cito caligauerunt oculi eius, & multas ęgritudines incurrit, ideo indigebat leuibus cibarijs. *Rebecca diligebat*

F *Iacob.* Quia a Deo reuelante acceperat, quod fratri suo præferri debebat, & Deus dedit Iacob gratiam, vt magis diligeretur a matre, vt ipsa ei industriam daret ad furandū benedictionem. Si enim mater plus Esau dilexisset, etiam Iacob multum depressisset, nec potuisset benedictionem surripere Iacob: Hinc patet, vt supra dictum est, quod Deus prærordinās aliquem dat modum deueniendi in istud. Vel fortè magis diligebat Rebeccam Iacob quàm Esau, quia magis conuersabatur cum eo. Erat enim Esau vir agricola, & cum Rebecca semper maneret in tabernaculo parum conuersabatur cum eo. Iacob autem manebat in tabernaculis, & sic magis conuersabatur cum matre, & sic magis diligi poterat. Ista est vna de causis assignatis a Philosopho. 8. Ethico. quare magis parentes diligant

G filios, quàm filij parentes, scilicet, quia parentes conuersantur cum filijs maiori tēpore cognoscentes eos, quia mox, vt nascuntur cognoscunt: filij autem non cognoscunt patres, nisi procedente tempore. *Coxit autem Iacob pulmentum.* Hic ponitur benedictio primogenituræ: & fuit pulmentum, quod coxit Iacob, quia Esau multum concupiuit illud, & ideo pro illo vendidit primogenita. Et multum vituperatur in hoc, vt patet ad Hebr. 12. c. nemo sit fornicator, aut prophanus quemadmodum Esau, qui propter vnam escam vendidit primitiua sua. pulmentum autem nomen generale est cuiuscunque cibi decocti, aut confecti. Et aliquando accipitur pro quocunque cibo, vt patet Ioan. 21. c. pueri, nunquid pulmentarium habetis, idest aliquid pertinens ad cibum, siue pulmentum. *Da mihi de*

Esau pro esca primogenitā fratri vendidit.

H *coctione hac ruffa.* Erant enim lenticulæ sic confectæ, quòd ruffę videbantur, quia fortè aliquid superfusum fuerat ad colorandum brodium, sicut nūc fit in cibis confectis, sed tunc nondum gulosa auiditas curiositatē in cibis inuenerat. Dicunt enim aliqui Iudæi, quòd eadem die Abraham mortuus fuerat, & ideo comedebant lentes. Vnde nunc quando aliquis de Iudæis moritur in domo illa die mortis, & exequiarum lenticulæ in cibum parantur. Sed non videtur hoc verū, quia quando mortuus est Abraham isti duo fratres erant quindecim annorum, vt supra dictum est, sed in quindecim annis, nondum videtur, quòd Esau esset, adhuc vir agricola, quia tener nimis erat. Itē si Abraham illa die mortuus fuisset, non iuisset ad agrū Esau, sed mansisset in domo ad faciendum exequias, sed in

Vti [illegible] Romanis & Græcis ita lens Hebræis [illegible] nercæ[illegible]

I textu dicitur, quòd veniebat valde fessus de agro. Itē quia si illa die mortuus fuisset Abraham, cibi lenticularum pro omnibus generaliter pararentur, & tunc non habuisset Esau occasionem vendendi primogenita, quia tunc etiam pro eo lenticulæ paratę essent, sed in litera dicitur, quòd Iacob pro se parauerat istas lentes. *Quia oppido lassus sum.* Idest valde fessus. oppido aduerbium est. *Quam ob causam.* Idest, quia concupiuit lenticulam ruffam. *Vocatum est nomen eius Edom.* Idest ruffus, siue rubeus, sed secundum, quòd Hieronymus dicit, Esau vocat̄ Edom, idest rubeus, vel sanguineus ob ruborem corporis, vt patet in quodam prologo

K eius super Abdiam, qui incipit: Iacob patriarcha. *Cui Iacob dixit: vende mihi primogenita tua.* Sed quæritur, quę sint iura primogenituræ, quæ Iacob desiderauit. Respondetur, quòd iura primogenitury multa sunt pręcipuè octo.

Quæ sint iura primogenituræ.

Primum est, quòd sacerdotes erant primogeniti: & sic patet de Melchisedech, qui ex eo, quòd reputabatur primogenitus Noè sacerdos erat Dei altissimi, vt patet supra 14. capit. & propter hoc Leuitæ fuerunt accepti, vt essent sacerdotes in cultu Dei loco omniū primogenitorum Israel, vt patet Num. 3. cap.

Secundum erat, ꝙ primogenitus sedebat prior in mensa, & accipiebat partē maiorē cibi, de quo J. 42. c. vbi

vbi dicitur, quòd Ioseph fecit sedere ad mensam fratres suos coram se s'm ordinem eorũ primogenitus, iuxta primogenita sua, & paruus iuxta ætatem suam. Tertium est, ꝙ primogeniti benedicebant alios fratres, & humiliabãtur alij coram eis, vt patet infra 27.c. cum daret benedictionem Isaac Iacob dixit, incuruẽtur coram te filij matris tuę. Quartum erat, ꝙ veste preciosa vtebatur in festiuitatibus, de qua infra 27.cap. dixit Isaac putãs se benedicere filio suo Esau, vt sensit vestimentorum flagrantiam: ecce odor filij mei sicut odor agri pleni, cui benedixit Dñs. Quintum erat, ꝙ primogeniti principatũ dominatiuũ regale sup alios gerebat, vt patet infra 27.c. vbi dicitur seruiant tibi populi, & adorẽt te tribus terræ, esto dñs fratrũ tuorũ, & incuruentur ante te filij matris tuę. Et in eodẽ c. infra dixit Isaac ad Esau de Iacob dñm tuũ illum constitui, & oẽs fratres eius seruituti illius subieci. De hoc etiã infra 49. cũ Iacob benediceret Ruben, q primogenituræ iura habere debebat ait, Rubem primogenitus meus fortitudo mea, principium doloris mei, prior in donis, maior in imperio. Sextum erat, ꝙ primogeniti duplices partes hęreditatis assumebant, sic patet in auctoritate assignata, s. prior in donis, maior in imperio: pertinebant.n. ad Ruben illa duo, & Iacob mutauit illa ad alios filios, quia ius regnandi trãsijt ad Iudam, vt patet inf. 49. nõ auferetur sceptrũ de Iuda, &c. duplex autem pars hęreditatis transijt ad Ioseph, tm̃ enim habuit sicut duæ tribus. Ideo non computatur tribus Ioseph per se, quasi vna tribus, sed computantur duę tribus p̃ duobus filijs eius, s. tribus Ephraim, & Manasse, vt patet infra 48.c. vbi dicitur duo ergo filij tui, qui nati sunt tibi in terra Aegypti, antequã huc venirẽ ad te, mei erũt Ephrain, & Manasses sicut Ruben, & Simeõ reputabuntur mihi. Septimum ius primum genituræ erat, ꝙ primogeniti redimebantur a Deo quinque siclis: alij autem non, tanquã illi specialiter illi obligarẽtur, vt patet Num. 3.c. Octauum & vltimum, quia primogeniti a patribus morientibus benedicebantur, vt patet inf. 27.c. quia dixit Isaac Esau primogenito suo, vt benedicat tibi aĩa mea antequam moriar. Sciendũ ergo est nunc, vtrum peccauerit Iacob in emendo iura primogenituræ. Et arguit, ꝙ peccauerit, quia emere spiritualia est symonia, quæ est graue peccatũ, sed iura primogenituræ sunt spiritualia, ergo nõ licuit ea emere. Antecedens patet pro maiori, quia circa contractus in spiritualibus siue emendo, siue vẽdendo cõmittitur symonia: minor probatur, quia ius primogenituræ est esse sacerdotem, quod est sacratissimum. Sic.n. ait Isid. primogenita erãt vestis sacerdotalis, qua induti maiores natu cum benedictione patrum, victimas Deo velut pontifices offerebant. Item ad primogeniturã pertinebat duplices partes hęreditatis habere, vt patet in Ephraim, & Manassæ, quibus datæ sunt duæ sortes, cum essent vna tribus, s. Ioseph, quia Iacob transtulit ad eos istud ius, de quo infra 48.c. Quod aũt Iacob vellet emere duas partes hæreditatis pro modico pretio edulij, valde iniustum erat. Pertinebat autẽ ad primogenitum dupla pars hæreditatis, vt supra declarauimus. Rñdetur, ꝙ Iacob nõ peccauit hic aliquo modo, quia ius primogenituræ de iure ad Iacob pertinebat. Sic.n. Deus disposuerat, vt supra dictũ est, s. maior minori seruiet. Et Malach. 1.c. dictum est antequã aliquid boni, vel mali facerent, Iacob dilexi, Esau autẽ odio habui. Et idem ponit Apostolus ad Rom. 9.cap. dicit.n. ista facta fuisse ex diuina electione prædestinãte ante sæcula. Ista autem dispositio Dei. s. ꝙ primogenitura pertineret ad Iacob, reuelata fuit Iacob a matre sua, & ideo ipsa ausa fuit, vt infra 27.c. patet incitare Iacob ad furandum patris benedictionem fratri dãdam. Et licèt ista de iure ad Iacob pertinerent, Esau tñ

A violenter ista possidebat pro primogenito se gerens, & vtẽs iuribus primogenituræ. Et quia Iacob iuribus extorquere non poterat, insidiabatur quærens opportunitatem, quomodo iura illa ad se reduceret, tollendo possessionem ab alio. Et quia tũc viderat eum lassum de agro venientem, & famescentem, & desiderantem: vidensque, ꝙ primogenituræ iura illo tempore modicum appreciabantur cum diceret: En morior, & quid mihi proderunt primogenita? vt infra patet, putauit se inuenisse opportunitatem; ideo tẽtauit eum, si vendere vellet primogenita, & libenter vendidit. Ad argumentum dicitur, quòd non emerat hic Iacob iura primogenituræ, siue spiritualia essent, siue tẽporalia. Non enim emit aliquid tanquam a vero domino, & iusto possessore: sed redemit ius suum, tanquam extorquendo a violento detentore, ideo nulla symonia ibi fuit, sicut cum quis circa spiritualia redimit vexationem. Ad secundum dicitur, quòd nõ fuit hic aliqua fraus: fundat se enim ista suppositio, quòd hæc fuerit vera emptio, & venditio, sed falsum est, vt probatum est, ergo non est fraus. Erant enim primogenita pertinentia ad Iacob, licèt ipse non actualiter possideret. Poterat ergo accipere illa sine aliquo p̃tio apud quemcunque reperisset, sicut dominus inueniens rem suam furto subtractam apud alium, potest eam accipere, nihil dando: voluit tamen aliquid dare Iacob, vt magis sine scandalo fieret. Hebręi quidam dicunt, quòd non solum fuerunt datæ lenticulæ ruffæ, sed etiam magnum pretium. Fuit autem iste cibus datus per modum cuiusdam vrbanæ consuetudinis. In translatione enim rei magni valoris recipiens vltra p̃tium soluit vinum, vel prandium, & ideo lenticulæ ruffæ fuerunt hic datæ, vt prandium pro translatione primogenituræ, & sic exponunt, quãdo infra dicitur. *Accepto pane, & lentis edulio*. Non pro pretio principali, sed pro quodam grato conuiuio. Et si dicatur contra, quia Apostolus vocat Esau prophanum, quia pro vna esca primogenita vendidit, vt patet ad Hebr. 12.c. Dicunt, quòd illa esca non fuit totum pretium venditionis, sed solum dicit causam motiuam ad hæc, quia esca fuit incentiuum ad vendendum. Sed magis videtur, adhuc dicendum, quòd illa esca fuit totum pretium primogenitorum venditorũ. Ratio, quia Iacob cum nondum esset pelicon, idest emancipatus, peculium non habebat. Etiã quia magna reprehensio est, quam agit Apostolus contra Esau propter venditionem primogenituræ, quia pro esca perdidit primogenita. Si autem magnum pretium datum fuisset, non tantum reprehensibilis fuisset: peccauit autem valde Esau, quia dedit primogenita, quæ se verè possidere a natiuitate credebat. Habebat enim bonam fidem, & titulum aliqualem in hac re: viderat enim Esau, quòd omnes eum primogenitum vocabant, & pater eius faciebat eum vti primogenituræ iuribus, constabat ẽt quòd de vtero prius natus fuisset Esau quàm Iacob; si autem Deus aliter disposuisset de primogenitura ei non constabat, quia etiam Isaac patri eius non constitit, donec, dum ipsum Iacob benediceret, reuelatum est. Si ergo Esau vendidit, verè se vendidisse credidit, & in hoc magnum peccatum erat, scilicet symonia, & magna gulositas. Valde etiam stultus fuit, quia rẽ tanti valoris pro minima re dedit. Et in hoc Apostolus eum redarguit ad Hebræo. 12. Nemo sit prophanus, vt Esau qui propter vnam escam vendidit primitiua sua. Et dato, quod sciuisset Esau se iniustè possidere iura primogenituræ peccabat vendendo, quia rem spiritualem possidebat qualitercunque possideret: ideo vel simpliciter dare debuisset illa primogenita, vel nullo modo dare, vendere autem non licebat, quia erant spiritualia. *En morior*. Arguebat sic Esau:

Solutio argumentũ.

Opin. Hebræorum refellitur.

(Marginal section letters B, C, D, E stand beside the lines beginning "mino, & iusto possessore", "sed etiam magnum pretium", "tium primogenitorum venditorũ" and "est. Si ergo Esau vendidit".)

primogenita sunt quædam cõpetentia primogenito, dum viui ; sed ego iam morior, nisi comedã, ergo nihil mihi primogenita proderunt. Aliter tñ se res habebat, quia Esau putabat istam venditionẽ nihil esse. *Iura ergo mihi.* Ad validandum contractum exegit iuramẽtum Iacob ab Esau, in quo fecit eũ iurare, ꝙ simpliciter, & totaliter renunciabat ei iura primogenituræ, & oĩa accessoria ad iura primogenituræ. Et iurabat nunquam se vltra gerere pro primogenito. Iurauit etiam se nunquam perturbaturum Iacob fratrem suũ de iure, vel de facto, circa possessionem iurium primogenituræ. *Iurauit Esau, & vendidit primogenita.* Mutatio ordinis est, quia prius est vendere q̃ iurare, quia iurm̃ apponitur ad validandum magis ꝯctum. *Et sic accepto pane, & lentis edulio.* Satis erat paucum hoc, pro quo primogenita vendidit, sed gulosus fuit, quia cibũ istum supra modũ desiderauit: sicut.n. ait Greg. in gl.

Quæst. 7. Quinque modis, gulę vitiũ cõmittitur.

Quinq; modis gulæ vitium cõmittitur, s. primo mõ præueniendo tp̃s, vt patet de Ionatha 1. Reg. 14. ca. Secundo mõ cibos delectatiores quærẽdo, vt patet Nume. 11. de Israelitis, qui petierunt carnes in deserto, & flamma consumpsit eos. (Secundus modus) Tertio modo curiosius apparando, vt patet 1. Reg. 2. c. de filijs Heli, qui a sacrificãtibus carnes coctas accipere nolebant, sicut erat de more sacrificij, sed crudas violenter accipiebant, vt accuratius appararent. (Tertius modus.) Quarto modo assumendo in magna quantitate cibum, vt patet Ezec. 16. c. Hęc fuit iniquitas Sodomæ sororis tuæ saturitas, & abundantia panis. (Quartus modus.) Quinto modo cum ardenter aliquis vilis cibus desiderat, & in ipso desiderio grauius peccat, vt Esau qui hic primogenita vendidit, quia magno desiderij ęstu lenticulam concupiuit. (Quintus modus.) Dicit vltra Greg. ꝙ nõ cibus, sed cibi appetitus in vitio est. Vñ lautiores cibos plerũque sine culpa sumimus, & abiectiores cum reatu cõcupiscentiæ degustamus. Esau.n. primogenita ꝑ lenticulam perdidit. Elias in deserto carnes comedendo virtutem seruauit, vt patet. 3. Reg. 17. ca. Sumenda sunt quæ naturæ necessitas, quærit, non quæ libido sumenda suggerit. Continentur hæc vitia in hoc versu.

Propere laute nimis ardenter, & studiosè.

Sardanapalus plumarum ad cubãdum inuentor.

Chronica horum tẽporum regnũ Assyriorum, quod sub suo Belo cęperat anno. 25. Sarug proaui Abrahæ durauit vsque ad annum septimũ Oziæ regis Iudæ, q percussus est lepra in fronte, de quo 4. Reg. 15. c. & ista duratio fuit annorum mille trecentorum, & trium ꝑ 26. reges vsque ad Sardanapalum, qui vltimus fuit, & delitijs deditus valde, vt ait Arist. 1. Ethi. Iste.n. primo plumaria inuenit ad molliter cubandum. Trãsiuit autem tunc regnum Assyriorum ad Chaldeos, siue Medos: de ijs Iosephus & Scholastica historia. Qñ Deus per Angelos nunciauit Abrahæ vxorem suã cõcepturam Isaac, eodem anno quo arsit Sodoma, cum alijs tribus ciuitatibus, regnabat apud Assyrios Arrius quintus rex eorum. Deinde anno. 60. vitæ Isaac, qñ genuit Esau, & Iacob apud Assyrios antiqssimus ille Xerxes, qui & Baleus dictus est principatum regium tenebat, vt ait Augus. de ciui. lib. 18. c. 3. Eodem tp̃e apud Sicionios in Græcia Cirinacus rex septimus eorum, quem quidam Cyriamachum vocant imperium regebat, apud cuius sepulchrũ Sicionios sacrificare solitos Varro affirmat. De ijs Augu. vbi supra: regnum autem Sicioniorum incępit ann. 14. Nachor aui Abrahę, & cucurrit vsque ad annum 27. Heli sacerdotis, de quo 1. Reg. 1. c. Et fuit ista duratio per annos nongentos septuaginta vnum per reges 36. vsque ad Dreumiplum postquam iudicauerũt Sicioniam sacerdotes Carim, De ijs Iosephus. In Aegypto autem antequã nasceret Abraham fuerunt 15. reges, qñ autem descẽdit Abraham in Aegyptum erat rex 16. qui pertinebat ad Thebeos 17. ad pastores regis, 18. fuit apud Diapolitanos,

F qui & Pharaones dicti sunt: per reges. 16. variati sunt reges in Aegypto, quia aliquando regnabant de quadam cognatione, vel populo, deinde de alio vsque ad Cambysem filium Cyri, sub quo Persæ primo imperauerunt Aegypto. De ijs Iosephus. Eodem etiam anno, quo natus fuit Esau, & Iacob regnum Argiuorũ incępit in Argo aliqua ciuitate Græcię in Achaia prouincia, vt demonstrat Seneca, secunda tragędia in carmine Argos Achaicum. Cuius regni primus rex Inachus fuit, a quo fluuius tempore illius denominatus est, vt patet per Aug. vbi supra: dicit autem Ioseph, ꝙ hoc regnum cucurrit vsq; ad duodecimum annum Delboræ, & Barach iudicum Israel, de quibus Iudi. 4. c. Fuit autem ista duratio annorum quingentorũ qua-

Argiuorum regnũ eodem anno incępit quo Esau, & Iacob nati sunt.

G dragintaquatuor, & cucurrit per 14. reges, quorũ vltimus fuit Acrisius, quem cum non spõte interfecisset Perseus nepos eius, timens Argiuos trãstulit regnum in Mycenas, vbi postea regnauerũt Emicreus, Atreus Tyęstes, Agamennon, Aegistus, Orestes, Tisamemis. Sed si legeris in aliquibus Chronicis regnũ Argiuorum processisse vsq; ad Stelenum, nõ intelligas, ꝙ ibi principaliter regnum manserit, sed ꝙ recedente Perseo propter timorem Argiuorum, manserunt alij per lineam Inachi descendentes, qui regnauerunt vsq; ad Stelenum. Regnantibus ijs, s. Armanite Octauo rege Assyriorum, & Leucippo rege Octauo Sicioniorum, & Inacho primo rege Argiuorum Deus locutus est ad Isaac, promittens ei multiplicare eum, vt multipli-

H cauerat Abraham, quæ promissio habetur infra seq. c. vt ait Aug. 18. de ciui. Dei. c. 4. Sub Beloto nono rege Assyriorum Phoroneus secundus rex Argiuorum, Inachi filius leges dedit: vt ait Aug. vbi supra, & Isid. Ety. lib. 5. c. 1. & lib. 18. & extra, de verbo. sign. c. forus. Huius Phoronei frater minor Phegorius menses distinxit, & tempora appellans a nominibus Deorũ. Ritus, & obseruationes sacrorum instituit, quod Rusticana illius temporis vidẽs simplicitas, eum post mortem vt Deum coluit, Taurorum ouium, & aliorũ pecorum ei victimas offerens. Eo tempore Isis, quę alio nomine Io dicta est, de qua Ouid. 2. Metam. longam connectit fabulam, regis Inachi filia soror Phoronei in Aegyptum nauigio vecta venit: quæ Aegyptijs im-

Phegorius menses distinxit.

I perauit eos in literis, & alijs bonis instruens, quã post mortem Aegyptij, vt deam coluerunt, capitalem sententiam apponentes, si quis eam hominem fuisse, dixisset, sed semper deam; ideo in templo eius quoddã simulacrum lapideum ponebatur tenens digitum super labia, quasi admonẽs, ne quis eam hominem fuisse dixisset, vt ait Augus. vbi supra: de hoc simulacro tenente manum in ore loquitur Ouid. Metam. libro ix. dicens:

Statua Isidis supra labia digitũ tenẽs quare.

Quinque premit vocem digito, & silentia suadet.

De peregrinatione Isaac in Geraris: de iurgio pro puteis, & de fœdere cum Abimelech. Capit. XXVI.

K ORTA autem fame super terram post eam sterilitatem, quæ acciderat in diebus Abraham, abijt Isaac ad Abimelech regem Palęsthinorum in Gerara. Apparuitque ei Dominus, & ait: Ne descendas in Aegyptũ, sed quiesce in terra, quam dixero tibi, & peregrinare in ea, eroque tecum, & benedicam tibi: tibi enim &

& ſemini tuo dabo vniuerſas regiones has, complens iuramentum, quod ſpopondi Abraham patri tuo. (Rom.4.) Et multiplicabo ſemen tuum, ſicut ſtellas cœli: daboq́; poſteris tuis vniuerſas regiones has: Et benedicentur in ſemine tuo omnes gentes terræ, eo quòd obedierit Abraham voci meæ, & cuſtodierit præcepta, & mandata mea, & cæremonias, legesque ſeruauerit. Manſit itaque Iſaac in Geraris. Qui cum interrogaretur a viris loci illius ſuper vxore ſua reſpondit: ſoror mea eſt. Timuerat enim confiteri, quòd ſibi eſſet ſociata coniugio, reputans ne fortè interficerent eum propter illius pulchritudinem. Cúmque pertranſiſſent dies plurimi, & ibidem moraretur, proſpiciens Abimelech rex Palęſthinorum per feneſtram vidit eum iocantẽ cum Rebecca vxore ſua. Et accerſito eo ait: Perſpicuum eſt, quòd vxor tua ſit: cur mentitus es eam ſororem tuam eſſe? Reſpondit: Timui ne morerer propter eam. Dixitque Abimelech: Quare impoſuiſti nobis? Potuit coire quiſpiam de populo cum vxore tua, & induxeras ſuper nos grande peccatum. Præcepitque omni populo, dicens: Qui tetigerit hominis huius vxorem, morte morietur. Seuit autem Iſaac in terra illa, & inuenit in ipſo anno centuplum: benedixitque ei Deus, & locupletatus eſt homo, & ibat proficiens, atq; ſuccreſcens, donec magnus vehementer effectus eſt: habuit quoque poſſeſſiones ouium & armentorum, & familiæ plurimum. Ob hoc inuidentes ei Palęſthini, omnes puteos, quos foderant ſerui patris illius Abraham illo tempore, obſtruxerunt implentes humo: intãtum vt ipſe Abimelech diceret ad Iſaac: Recede a nobis, quoniam potentior nobis factus es valde. Et ille diſcedens, vt veniret ad torrentem Gerarę habitaretque ibi, rurſum fodit alios puteos, quos foderant ſerui patris ſui Abraham, & quos illo mortuo olim obſtruerant Philiſthijm: appellauitque eos eiſdem nominibus, quibus ante pater vocauerat. Foderuntque in torrente, & reppererunt aquam viuam. Sed & ibi iurgium fuit paſtorum Gerarę aduerſus paſtores Iſaac dicentium: Noſtra eſt aqua. Quamobrem nomen putei ex eo, quod acciderat, vocauit calumniam. Foderunt autem & alium, & pro illo quoque rixati ſunt, appellauitq́; eum inimi-

A citias. Profectus inde fodit alium puteum, pro quo non contenderunt, itaq; vocauit nomen eius latitudo, dicẽs: Nunc dilatauit nos dominus, & fecit creſcere ſuper terram. Aſcẽdit autem ex illo loco in Berſabee, vbi apparuit ei Dominus in ipſa nocte, dicens: Ego ſum Deus Abraham patris tui, noli timere, quia ego tecum ſum: benedicã tibi, & multiplicabo ſemen tuũ propter ſeruum meum

B Abraham. Itaq; ędificauit ibi altare Domino, & inuocato nomine Domini, extendit tabernaculum: præcepitq́; ſeruis ſuis, vt foderent puteum. Ad quẽ locum cum veniſſent de Geraris Abimelech, & Ochozath amicus illius, & Phicol dux militum, locutus eſt eis Iſaac. Quid veniſtis ad me hoĩem, quẽ odiſtis, & expuliſtis a vobis? (Supr.12.c. Iudicũ.11.) Qui reſponderunt: Vidimus tecum eſſe Dominũ, & idcirco nos diximus: Sit iuramentum inter nos, & ineamus fędus, vt non facias nobis quicquã mali, ſicut & nos nihil tuorum attigimus, nec fe-

C cimus quod te lęderet, ſed cum pace dimiſimus auctum benedictione Domini. Fecit ergo eis conuiuium, & poſt cibum, & potum ſurgentes mane, iurauerũt ſibi mutuo, dimiſitq́; eos Iſaac pacificè in locum ſuum. Ecce autem venerunt in ipſo diẽ ſerui Iſaac annunciantes ei de puteo, quem foderant, atque dicentes: Inuenimus aquam. Vnde appellauit eum, Abundantiam, & nomen vrbi impoſitum eſt Berſabee vſq; in præſentem diem. E-

D ſau vero quadragenarius duxit vxores Iudith filiam Beeri Hethęi, & Baſemath filiam Elon eiuſdẽ loci, quæ ambæ offenderant animum Iſaac, & Rebeccæ.

ORTA *autem.* Poſtquam legislator deſcripſit Iſaac procreationem, hic ſubiũgit illatam pſecutionẽ, & hoc in duas, quia primo patit ab extraneis, ſecundò a domeſticis ibi. *Eſau vero.* In fine c. Iterũ in duas, primo probatur in aſperis ſecundo probatur in proſperis ibi. *Senuit autem Iſaac. Orta autem famæ ſuper terram.* l. ſuper terram Chanaã, in qua tunc morabatur Iſaac, vel fortè erat fames in ma-

E gna parte totius terræ. *Poſt eam ſterilitatem, quæ acciderat in diebus Abraham.* Ex quo innuitur, ꝙ inter ſterilitatẽ illã, & iſtam nulla alia intercidit, ſed fuerunt tpa ſatis læta, quia dr̃ hæc in litera poſt, quod importat ordinẽ conſequentem. Et fuerunt inter iſtas duas ſterilitates plures q̃ cẽtum anni, quia alia ſterilitas fuit primo anno, quo venit Abrahã in terrã Chanaan, q̃ erat annus 75. Abrahæ, vt patet s̃. 12. c. deinde genuit anno centeſimo Iſaac, Iſaac autẽ anno. 60. genuit Eſau, q accepit vxorem Baſemath filiam Elon cum eſſet 40. annorũ. Et hoc tempore, vel paulo ante fuit illa ſterilitas. Si autem iſti anni coniungantur facient 125. ſed ad minus

(Quęſt. 1. An iſte fit ille Abimelech ad quem etiã iuit Abrahã, & qui deſiderabat Sarã.)

erunt anni centum. *Abijt Isaac ad Abimelech.* Ad istam eandem terram iuit alia vice Abraham ante natiuitatem Isaac, licèt non propter famem, de quo supra 20. c. Sed nunquid est iste, idem Abimelech, ad quē iuit Abraham, & qui concupiuit Saram? Aliqui volunt, ꝙ sic, quia nomē est idem, & terra est eadem. Remigius autem dicit, ꝙ diuersi fuerunt, & potest ex hoc conijci, quia inter tp̄s illud quo iuit Abraham ad Abimelech, & quo iuit Isaac fluxerunt quasi centum anni, vt patet, quia eodem anno quo conceptus fuit Isaac descendit Abraham in Gerara, vt dixeramus supra 20. c. Nunc autem qn̄ Isaac descendit erat centenarius, qđ patet, quia qn̄ Isaac genuit Esau erat sexagenarius, vt patet præcedente ca. sed Esau filius eius accepit vxorē paulo post, & erat tūc quadragenarius, vt patet in fine huius c. ergo erant quasi centum anni, sed non est verisimile, ꝙ tandiu vixisset Abimelech in regno: nunq̄ enim aliquis rex tantum regnauit, quia omnis potentatus vita breuis, vt patet Eccl. 10. c. Maximè, quia ille Abimelech erat vir satis perfectæ ætatis, qn̄ descēdit ad eum Abraham, quia uxores multas tunc habebat, & Saram concupiuerat. Item quia si iste fuisset alius Abimelech, qn̄ nunc Isaac dixit Rebeccam esse sororem suam, & postea comparuit, ꝙ esset vxor eius, debuisset eum magis increpare commemorās, ꝙ pater eius Abraham eum iterum fallere tentauerat, sed nihil horum dr̄. *Apparuit ei Dominus.* Ad dicendum ista, quæ sequuntur. *Ne descendas in Aegyptum.* Isaac habebat familiam magnam, & pecora multa. Vrgente aūt famę compellebatur descendere ad terram fertilem, ne perirent omnia bona sua simul. Et quia Aegyptus tunc fertilis erat, voluit descendere ad eum. Erat autē iter suum per Geraram: & cum venisset per eam apparuit ei ibi dn̄s mandans, ne descēderet in Aegyptum.

Quęst. 2. Cur Isaac potius descendit in Aegyptū, q̄ in alias terras.

Sed quæritur, quare magis descendebat in Aegyptum, quàm in alias terras propinquas, & idem de patre eius Abraham. R̄ndetur, ꝙ ratio est, quia licèt aliæ terræ patiātur famem, vt cōiter, Aegyptus fertilis est, vbi aliquis casus durus accidat, vt accidit infra 41. c. & patet ex hoc, quia etiam quando alia vice tempore sterilitatis prioris Abraham recessit de terra Chanaā descendit in Aegyptum, & non in alias terras, vt patet supra 12. c. Ratio autem huius fertilitatis cōiter accidentis est, quia aliquæ terræ habent fertilitatem suam ex pluuia cadente de cœlo humectante, & fęcundāte terram, vt patet Deut. 11. c. terra autem Aegypti a Nilo flumine irrigatur, nulla pluuia cadente in terra illa, sed iacto semine in hortorum morem aquæ ducunt irriguæ, vt patet eodē c. Nilus. n. ad modum maris crescit, & decrescit, licèt non eodem tempore, nec eisdē legibus, qa fluxus, & refluxus maris quotidianus est. Fluxus autem, & refluxus Nili non est quotidianus. Et quia iste fluxus intrat totam terrā Aegypti factis artificiose quibusdam aquæ ductis, terra suis tēporibus per hos irrigatur, vt vberes fructus reddat. Et quia iste fluxus, & refluxus melior, & fœcundior est, quàm pluuia cadens quæ ab alijs causis prouenit, ideo vt cōmuniter in Aegypto sterilitas esse non potest. Sciēdum autem secundum Solinum in Polistor. in ca. de Aegypto, ꝙ Nilus bis in anno fluit, & refluit, licèt incremento Lunæ, s. cum noua lunatione quolibet mēse aliqualiter crescat Nilus: vt innuit Philosophus in 2. Posteriorum, notabiles tamen excessus eius sunt duo, primus incipit, cum Sol intrat Cancrum, scilicet decimasexta die Iunij, & durat istud magnum cremētum vsque ad finem eiusdem signi, scilicet quousque Sol totum Cancrum transierit, & ingrediatur Leonem, cum autem ingressus Leonē in principio eius ad Caniculam stellam accesserit, tota vis incrementi paulisper deficit, & solito cursu anni fluit, etiam hoc

Aegyptus fertilissimus quare.

Licet oī Lunę īcremento Nilus crescat tn̄ principaliter bis in anno fluit ac refluit.

F est quasi in medietate Iulij, cū dicimus incipere dies Caniculares. Et hoc tempus vocant sacerdotes Aegypti natalem mundi, scilicet, quòd in illo tēpore mundus, vel factus, vel creatus fuerit. Secundus autem excessus, siue fluxus Nili per totam Aegyptum est incipiente Sole, primum gradum virginis pertransire, qđ est quasi in medio Augusti, & durat per vnū mēsem vsq; quo Sol intret libram, & ibi redit Nilus ad ęqualitatē. Et isti duo excessus valde conueniunt terræ Aegypti, quia cùm Aegyptus sit multum australis existēte Sole in Cancro multum appropinquat ad eos. Et si talis terræ irrigatio abundantissima non fieret, calore nimio terra redigeretur in puluerem, & in steriles harenas, sicut est in quadam parte Aegypti. In Aegypto

Aegypti sterilitas duob' modis.

G autem potest sterilitas euenire duobus modis, aut propter magnum incrementum Nili, aut propter valde paucum: paruum incrementum totam terram irrigare non sufficit, excessiuum autem diuturno humore detinet agricolas ne colere possint, & sic per accidens sterilitas sequitur. Maximum autem incremētū Nili est, quando intumescunt aquæ cubitis. 22. in altum mediocre, & causatiuum fertilitatis, quando intumescunt cubitis. 16. si autem infra 15. cubitos incrementum fiat fames sequetur. Aegyptij autem Nilum colunt attribuentes ei aliquid deitatis quod probant, qa suis incrementis, vel decrementis futura mala prænosticat, siue cum multum crescat, siue cum valde modicum: vnde dicunt, ꝙ in anno quo contigit Pharsalicum bellum, scilicet inter Iulium Cæsarem, & Pom

De incremento, & decremento Nili.

H peium in campis Thessalię, non creuit Nilus vltra qnque cubitos, quod magnæ rei portentum fuit. Aliud etiam speciale habet, quia omnia flumina auras generant, Nilus autem nullas. De causis autem fluxus, & refluxus Nili Aristot. libellum specialem edidit, qui inter parua naturalia computatur, in quo multas sententias diuersorum ponit. Seneca etiam in lib. 6. de Quęstionibus naturalibus hoc idem tractat, quorum sententias posui supra in prologi declaratione. Et de hoc multa dicta sunt Gen. 2. c. vbi agitur de exordio fluminum Paradisi. Solinus tamen alias positiones recitat. Quidam volunt, ꝙ quidam venti quos Cthesias vocant apud fontem Nili sua frigiditate nubes in aquas

I condensent, a quibus Nilus incrementa suscipit. Alij ponunt hoc fieri ex impulsu ventorum non eodem modo quo Aristo. posuit in lib. de inundatione Nili, s. ꝙ ventus flet a parte littorum, sed ꝙ ventus flet a parte illa, per quam in mare intrat Nilus. Et tanta est venti violentia, quòd aquam iuxta solitam velocitatē currere non sinit, ideo cum alia aqua desuper fluat a parte originis fontis necessario eleuabitur. Sed istę rationes satis leuiter eliduntur: prima enim, quia non videtur possibile, ꝙ ventus tm̄ de aere cōuertat in aquam, qa cum ex vno pugillo aquæ fiāt decem pugilli aeris, sic ex decē aeris vnus pugillus aquæ (si talis conuersio fieret) vnde necesse erat valde magnā partē aeris conuerti in aquam, quod non videtur verum. Item euidētius, quia si venti illi conuertentes aerem, & nubes in aquam, augerent Nilum, cum illi venti non durent ꝑ

K indiuisibile, necesse esset, quòd flumina, vel fontes, siue torrentes, existentes apud Nilum ad vnum iactum lapidis, vel paulo plus augmentarentur. Sed falsum est, quia nulla aqua quantumcunque coniuncta Nilo augetur. Ad aliam positionem eadem impugnatio est, quia etiam venti venientes de mari obuiantes aquis eleuarent eas, sed in nullo alio flumine ibi fit, nisi in Nilo. Solinus autem reddit aliam causam, scilicet, quòd calor deriuatus a syderibus eleuat illas vndas subtiliādo, & ita videtur esse magis de aqua, cū non sit, sicut patet in olla bulliente, quę plus de aquā vī habere, q̄ ante, cum tn̄ non habeat, sed solum fiat

subti-

subtiliatio aquæ. Sed ista etiam non est ratio sufficiēs licet ipse putet, quia cum maior calor sit in parte inferiori cōtra meridiem, q̃ in Aegypto, vbi est Nilus, magis deberent aquę eleuari, & esset maior excessus, vel incrementũ, sed non est sic, quia in nulla aqua, nec ꝯ meridiem, nec ꝯ Septentrionem talis sit excessus. Itē si propter calorem eleuantem fit, cũ vbique tpe ęstatis sit magnus calor, æstatis tpe ergo vbique fiet aliqs fluxus, & refluxus in fluminibus: non tñ est verum. Patet ista consequentia; si ꝑꝑ magnum calorē fit magnus excessus, & propter maiorē maior excessus, & ꝑꝑ maximum maximus excessus, ergo ēt ꝑꝑ calorē simpliciter fiet excessus per regulā Philosophi 2. Topi. s. simpliciter ad simpliciter, & magis ad maximè, sed in multis terris calor est, ergo in multis terris de- **B** bet esse excessus fluuiorum. Item cum maior calor fiat existente Sole in Geminis, vel saltem in Leone, q̃ existente in Virgine, magis deberet fieri in tpe Iulij vsque ad medium Augustum, q̃ post medietatem Augusti vsq; ad medium Septembris, sed falsum est, qa fit existente Sole in Virgine, s. in Augusto, & non fit Sole existente in Leone. s. in Iulio. Item quia ista ratio præsupponit, ꝙ ista influentia fit ꝑꝑ locum fontis Nili: sed falsum, quia Nilus non oritur vbi ipsi putāt, sed in Paradiso terrestri, vt sacra Scriptura demonstrat, supra 2. c. vr̄ ergo dicendum saluo meliori iudicio, ꝙ fortè nulla de rationibus positis ab Arist. nec Seneca, nec Solino concludit in hac materia, & ratio est ignorantia principij, quia ignorant locum originis Nili, quem **C** putant alicubi circa terram habitabilē, vel in terra habitabili nostra nasci. Magis ergo vr̄, ꝙ ratio huius augmenti, & decrementi in certis temporibus sit aliqua virtus naturalis, q̃ cōsequatur immediatè apud ipsum fontem Paradisi de quo pullulat. Est aũt alius fluuius in orbe, qui solus ad similitudinem Nili crescit, & decrescit. sed hoc fit solum semel in anno. s. Sole existente in vigesimo gradu Cancri, & durat ista inundatio ꝑ totum Cancrum, & Leonem quousq; Sol trāsire velit in Virginem. Et causam huius dicit Solinus in Polistor. c. 38. de Eufrate esse, quia Eufrates, & Nilus sub similibus mundi paralelis constituuntur, licèt in diuersis locis: iō eadē virtus in illis duobus locis a Sole, & toto cęlo influit. Sed vt supradixi cum ista duo flumina magis coniuncta sint inter se q̃ alia flumina Pa- **D** radisi, vr̄ ꝙ in exitum Paradisi vtriq; eadem virtus cōicetur. Locus aũt ortus Nili. i. caput eius ſm nos certus est, s. in terrestri Paradiso, sed ſm Gentiles auctores, q sacram Scripturam nesciuerunt, variè locus assignat. Et rō huius est, quia licèt illa quatuor flumina primariam originē in Paradiso habeant, tñ post aliquantum terræ spacium terra absorbent, & rursus exeunt, & sic in illis terræ hiatibus loca fontalia Gentiles habere putauerunt. Vnde Tigris, qui vnus de quatuor fluminibus Paradisi est post cognitā eius originē, & cũ trāsierit per terrā Medorum obuians monti Tauro impetuositate fluctuum facta magna fouea absorbetur, & rursus in alio montis eiusdē latere apud locum, quem Zomadā vocant, emittit expurgamēta plurima secũ **E** trahēs, deinde rursus absconditur: iterumq; aliquāto interiecto spacio apparet ad Labenos Arabasq; præterfluens, vt ait Solinus vbi supra: sic est sñia oĩum Gētilium sapientium, ꝙ Tigris, & Euphrates in quodam monte maioris Armeniæ oriũtur, qui diuidunt ad diuersas partes, de quo Boetius de consola. lib. 5. Metro. Rupis Achimeneæ. Scd̄m ergo Gētilum certissimā, & famosissimā opinionē, vt declarat Solinus in Polistor in c. de Aegypto, Nilus origine hēt a monte inferioris Mauritanię, qui Oceano appropinquat, vt libri Africani dicunt, & protinus magnũ lacũ facit, qui Nilides dr̄: Nilum autem ab illo loco esse probant, quia

Determinatio.

Ortus Nili vnde.

Gentilium opinio de ortu Nili.

A illud stagnum easdem herbas, & pisces, & beluas procreat quas Nilo videmus. Et si aliqñ in Mauritania, a qua eius origo est, magne pluuię abundauerint, incremēta magna Nili in Aegypto fiunt: postquam Nilus ab hoc lacu effunditur arenis rursus absorbetur: deinde in Cæsariensi specu prorumpens cum abundātiori aquarum impetu eadem habet, quę supra diximus, s. herbas pisces, & beluas, deinde rursus terra absorbetur, nec apparet donec venerit in Aethiopiam, & ibi exiens nigrum fluuium facit qui Africę terminus est, & gentes terræ illius Astacum vocant, i. aquam de tenebris emergentem, deinde diuersis asperisq; meatibus varias insulas facit, quarũ nobilissima est Meroe, a qua clima Diameroes dicitur, deinde intrans Aegy- **B** ptum septem portis in mare Oceanum conditur.

Rursus reuertentes ad primũ, est dubium cũ Isaac vellet descendere in Aegyptum, quare descendebat per Geraram. Rñdetur, ꝙ iter de loco, in quo erat tũc Isaac versus Aegyptũ erat per Geraram, q̄ est in terra Chanaan in parte, q̄ vocatur terra Philisthinorum, & patet hoc Exod. 13. c. vbi dr̄, ꝙ qñ Deus eduxit Israelitas de Aegypto, non duxit eos per viā terræ Philisthinorum, q̄ vicinior est, sed circumduxit eos per viā deserti, & maris Rubri. Ex quo innuitur, ꝙ via propria de Aegypto in terram Chanaan est per terram Philisthinorum. Cũ ergo descenderet Isaac de terra Chanaan in Aegyptũ, debuit descendere per viam terræ Philisthinorum. Et cũ Gerara ciuitas sit in terra Philisthi- **C** norum, vt patet hic cum dr̄, ꝙ abijt Isaac ad Abimelech regem Palæsthinorum in Gerarā: Palęsthini aũt dñr Philisthini, patet etiam hoc, quia cum Abrahā habitaret in Bersabee, q̄ est in terra Abimelech regis Gerarę, vt patet sup. 20. c. dicebatur habitare in terra Philisthinorum, vt patet sup. 21. c. *Quiesce in terra, quam monstrauero tibi.* Ista est Gerara, quia vt ĩ. dr̄, mansit Isaac in Gerara, sed qñ Deus ista dixit ei, nondũ accesserat ad ciuitatem Geraram. Et si dicatur ꝯ, quia supra dr̄ abijt Isaac ad Abimelech in Geraram, dico ꝙ ponitur per anticipationem sicut frequenter sup. diximus de alijs, Vel est sensus. *Abijt Isaac ad Abimelech in Geraram.* i. incępit abire, sed nōdum illuc accesserat, patet hoc maximè, quia in litera dr̄. *Ad terram, quam dixero tibi.* Vr̄ ergo, ꝙ nondum ei eam dixerat. *Et peregrinare in ea.* i. ma- **D** neas ibi nunc, vt peregrinus. s. non intelligas, ꝙ mādo tibi semper ibi manere, sed solum ꝙ maneas ibi pauco tempore, vt peregrinus, q. d. non habens animum ibi semper manendi, quia cum fames trāsijt, venit in terram Bersabee, in qua ante habitauerat. *Tibi enim & semini tuo dabo vniuersas regiones has.* Istæ sunt regiones, quas promisit Deus Abrahę, vt patet supra 13. c. & 15. Vel fortè designat hic specialiter terram Philisthinorum, ad quam tunc descendebat Isaac, sed magis dicendum est, ꝙ designat omnem terram Chanaan, vt patet infra cum dicitur complens iuramētum, quod iuraui Abraham patri tuo, sed Abrahæ tota terra Chanaan promissa fuerat, ergo sic promisit hic filio eius Isaac. Et dicitur dabo, quia nondum dederat eas, nisi **E** fortè quantum ad proprietatem, nunquam aũt quantum ad possessionem, vel fortè non dederat eas in re, sed in certa spe. Erant autem dandæ, quando illæ gentes propter peccata sua mererentur expelli de terra illa, tunc autem nondum meruerāt. Sic habetur supra 15. c. nōdum enim completæ sunt iniquitates Amorrhæorum vsque in pręsens tempus, fuerunt autem cōpletæ tempore Iosue, qñ ipse ingressus fuit terram illam, & deleuit reges eius, vt patet Iosue 12. c. sed nec tota deleta fuit, quia manserũt multæ gentes, quæ possent pugnare cum Iudęis, vt experirent Iudæi, qui pugnare nesciebant, bella Chananæorũ, de qbus remanserũt Philisthini, ad quos tũc ibat Isaac, vsq; ad vltimā dele-

Cur Isaac venturus ĩ Aegyptũ descendebat p Geraram.

deletionem Chananæorum, quia nec Iosue, nec iudices, nec deinde Saul, nec Dauid deleuerunt eos, sed tẽpore Salomonis vniuersi subiecti sunt, vt patet 2. Paralipom. 8.c. *Vniuersas regiones has*. Hic facta fuit Isaac demonstratio istarum omnium regionum, vt notat illud pronomen demonstratiuum has, sed ista demõstratio potest esse duplex secundum conditionẽ istius apparitionis diuinæ. Si enim dicamus, quòd Deus apparuit ei in nocte per somniũ, vt sæpe apparuit Abrahæ, etiam Abimelech regi Geraræ, vt patet supra 20. c. Tunc dicendum est, ꝙ fuit ibi demonstratio imaginaria omnium istarum regionum, ita ꝙ Deus demõstret ei cuiuslibet illarum terrarum vnam signatam imaginem, quæ perfecte signaret illam terram. Si aũt dicamus, ꝙ fuit in visione diurna dicendum est, vel ꝙ Deus eleuauit visum eius supernaturaliter, vt videre posset omnes regiones Chanaan, vt factũ est in Moyse, vt declarabimus Deut. vlt. c. vel ꝙ verius, & certius est, Deus demonstrauit ei non totas terras illas specialiter, sed ꝙ mandauit ei respicere ꝯ situm illarum, vt mandauit patri suo Abrahæ dicens: leua oculos tuos ꝯ Orientem, & Occidentem ad Aquilonem, & Meridiem oẽm terram, quam conspicis tibi dabo. *Complens iuramentum quod spopondi Abraham patri tuo.* Licet enim Isaac vir sanctus esset, tamen non dixit ei Deus, ꝙ dabat ei terras illas propter eum, sed ꝑ iuramentum factum ad Abraham, quia in hoc maioris meriti credidit esse Abraham. Vnde Abrahæ facta sunt, & ꝓmissa aliqua propter bonitatem eius, vt patet supra 22.c. vbi dixit Angelus ex parte Dei, qa obedisti voci meæ, & nõ pepercisti filio tuo vnigenito, multiplicabo semen tuum, sicut stellas cęli, & sicut arenam, quæ est in littore maris. Etiam supra 18.c. dr̃, ꝙ cunctæ benedictiones dãdæ Abrahæ, & posteris eius complendæ erant. s. Scio, ꝙ præcepturus sit filijs suis, & domui suæ post se, vt custodiant viam domini, & faciãt iustitiam, & iudicium, vt adducat dñs propter Abraham oĩa, q̃ locutus est ad eum. Ex hoc.n. quorundam error eliditur, qui putauerunt Isaac sanctiorem esse, quia vnã vxorem habuit, quàm Abraham, qui duas: de quo Aug. 16. de ciuit. Dei. c. 39. dicit. Quòd cõtinẽs absolutè melior est non continente, sed factus vxoratus melior est non continente, & fidelis non continens melior est continente infideli. Et continẽs fidelis, & obediens modicum non est ita bonus, sicut multum fidelis, & multum obediens, & non continens, cum autẽ vterq; fidelis, & obediens fuerit, continentem incontinenti, vel vt melius dicatur non continenti præferri nullus ambigit. Abraham autem licèt quantum ad aliquid excederetur à filio suo, erat tamẽ simpliciter sumendo valde melior Abrahã q̃ Isaac, quia obedientiæ merita erãt in eo potiora. Et hoc demõstratur hic & infra, quia omnia quę dantur Isaac, & posteris eius dantur ꝑ Abraham. Vnde dicitur infra, & benedicẽtur in te omnes gentes, eo ꝙ obedierit Abraham voci meæ, & custodierit cæremonias meas, atq; ꝑcepta mea. Sed dices, si oẽs promissiones confirmabantur in filijs propter Abrahæ merita, quid valebant merita aliorum sanctorum, qui erant de illa stirpe? Respõdetur, ꝙ Abrahã fuit valde magnæ obedientiæ, vt supra patuit: iõ Deus acceptauit valde merita eius sup merita omnium aliorum. Bonitas aũt aliorum sanctorũ virorum, qui erant de stirpe Abrahæ ad duo ꝓderat, primo quia per illam bonitatem efficiebantur partes ciuitatis Dei, ita vt essent participes vitæ æternę, quod malis non contingebat. Secũdum erat, quod bonitas hæc efficiebat eos capaces promissionum factarum Abrahæ, & inductarum propter eum. Boni de semine Abrahæ hęreditabant terram promissionis, & manebant in ea, vt patet Deu. 4.c. si autem mali efficerẽ-

Si oẽs promissiones confirmabantur in filijs ꝑ merita Abrahæ qd valebant merita aliorũ sanctorum ex illa stirpe.

F tũr perdebant promissiones factas Abrahæ, & cõpletas in eis: expellebantur enim de terra, in qua habitabant, vt patet Leuit. c. 18. & ducebantur captiui in extremas nationes, vt patet Leu. 26. & Deut. 4. & 28. c. si autem boni efficerentur agentes pęnitentiam de iniquitatibus suis, Deus conuertebat eos in terram suã, vt patet Deut. 30. c. licet ergo merita sanctorum virorum in stirpe Abrahæ non promererentur impleri ꝓmissiones, quia iam merita potiora Abrahæ hoc effecerunt pro tota sua progenie, tñ promerebantur, vt q̃libet efficeretur capax illius promissionis inductę ꝑ Abraham, vt in adepta promissione lætarẽtur, & manerent. Et est exemplum conforme, licèt non æqualiter de redemptione inducta per Christum. Nã Christus per mortem suam sufficienter redemit genus hu-

G manũ quantũcunq; istud sit. Et dato ꝙ infinita hominum millia poni possent vltra eos, qui sunt, adhuc illa sufficienter fuissent redempta. Ad participandum tñ istam redemptionẽ requiritur in nobis bonitas vitæ, quia iniqui vitam æternam non possidebunt. Redemptionem ergo nostram solus Christus operatur, nec quisquam sanctorũ aliquid in ea fecit, vel promeruit, sed solum ex eo, ꝙ boni sunt, communicatur eis illa redemptio, quæ non cõicatur malis. *Et benedicam tibi.* i. augebo te. *Et multiplicabo semen tuum, sicut stellas cœli.* Vt sit innumerabile, sicut stellæ cœli. Sic. n. dicitur supra 15. Si quis stellas cęli numerare potest, & semen tuũ poterit numerare, sed hoc magis declaratum fuit supra 22. c. *Dabo posteris tuis.* Descendentibus per lineam Iacob. *Vniuersas regiones has.* Idest totam terram Cha-

H naan, quod fuit completum tempore Iosue. *Et benedicentur in semine tuo.* i. in Christo de te nascituro oẽs gẽtes, quia oẽs gẽtes susceperũt benedictionẽ in Chr̃o, cũ per eũ saluatæ fuerint. Et iste sensus non est Tropologicus, sed literalis, vt declaratũ fuit s. 15. c. qa istum sensum intendit facere scriptura principaliter. Et hoc declarat Apostolus ad Gal. 3. c. Abrahę factæ sunt repmissiones, & semini eius, nõ dicit in seminibus quasi i multis, sed ĩ vno semine eius, qđ est Chr̃s. *Eo qđ obedierit Abrahã.* i. ista ꝓmissio de Messia nascituro in tuo semine, iõ cõplebitur in tuo semine, quia Abraham obediuit voci meę; in quo magna merita Abrahę innuũtur, ꝑ q̃ cõplendæ erant promissiones, & nõ ꝑ merita Isaac, nec alicuius alterius. *Et custodierit præcepta, & mandata mea, & cęrimonias, & leges.* Ex hoc dicunt

Opin. Iudæorum.

I Iudæi, ꝙ Abraham custodiuit ante datam legem oẽs cęremonias legis, & omnia iudicialia legis: ista enim quæ hic ponuntur solum continentur in lege, s. mandata, & præcepta, quę idẽ sunt, & accipiuntur pro pręceptis decalogi, & alijs moralibus, quæ pertinẽt ad ius naturale, quę reducuntur ad illa decẽ, vel includuntur sub eis. Cęremonię vocãtur quędã speciales obseruationes circa cultũ Dei in sacrificijs, & in alijs, & in habitu populorũ, leges sunt quędã determinationes iudiciales, quæ ponuntur in Exo. c. 21. & 23. & in multis locis Numeri, & Deut. Ista ergo omnia dicunt Iudæi obseruasse Abraham, vt innuit hoc litera. Sed falsum

Cõfutatio

K est, quia celebratio Phasę cęremonialis erat, sed non obseruabat eam Abraham, vt declarauimus latè supra 19. cap. Nec Sabbathum, vt diximus supra 2. cap. & 8. Sic etiam patet de ritibus sacrificiorum, in quibus quasi tota cęremoniarum consistit summa, quia illa cęremonialia cõsistunt in determinatione locorum, in determinatione ministrorum, & instrumentorũ variorum, quę tunc nullo mõ habebãtur. Iõ seruari nõ poterant, qa nec ẽt Israeliticus populus habuit ista, cũ esset in deserto, sed solũ qñ intrarẽt, & habitarent pacificè in terra Chanaã eis promissa: iõ qñcunque mandabatur eis aliquod cęremoniale faciendum dicebatur eis, qñ intraueritis terrã, quam dabo vobis

Determinatio. vobis facietis tale, vel tale, vt patet Numeri 15. & Deuter. 12. cap. & in multis alijs locis. Dicendum ergo quòd Abrahaā non custodiuit omnia ceremonialia, vel iudicialia data postea per Moysen, sed custodiuit aliqua proportionabilia eis. De præceptis autem siue mandatis, quæ sunt moralia cum ista pertineant ad ius naturale, quia consequuntur determinationē naturalem rationis practicę, & semper eadem fuerint apud omnes, dicendum quòd Abraham illa perfectissimè custodiuit, ceremonias autem, quæ in lege scriptæ erant, non custodiuit, quia non erant necessariæ, quia earum tempus nondum venerat. Custodiuit autem alias ceremonias proportionales, quia Abrahā colebat Deum. Necesse erat ergo quòd in hoc teneret aliquēm modum, vel aliquam specialem obseruātiam, & illa vocatur ceremonia. Et quia Gentiles etiā Deos suos colentes ceremonias quasdam tenebant, vt patet de modis immolandi & turpitudinibus, quæ exercebantur in sacrificijs Priapi, & consequenter de omnibus alijs. Et quia illæ cæremoniæ quas custodiebat Abraham in colendo Deo non erant abominabiles, vt cæremoniæ Gentilium, sed valde amabiles Deo, ideo vocantur cæremoniæ Dei. Idem est de iudicijs, quæ vocantur hic leges. Sunt enim ista præcepta ad directionem communicationis hominum inter se. Inter Gentiles autem erant aliquę leges positiuæ, vel consuetudines iniquæ. Abraham autem conuersabatur cum omnibus, cum quibus viuebat, valde rationabiliter, & dulciter, ideo leges communicationis eius vocantur leges Dei, vel iudicia Dei. *Mansit* C *itaque Isaac in Geraris.* Quia licet vltra intenderet ire: quia tamen a Deo admonitus fuit non descendit vltra. Hebræi dicunt quòd ratio, quare Isaac non iuit in Aegyptum, fuit quia erat Domino consecratus, vt patet supra 22. quando immolari voluit, ideo nō erat ei licitum exire terram promissionis. Gerara autem in terra Chanaam erat, quę est terra promissionis, immo Gerara ponitur vnus terminus terræ Chanaam à meridie, vt patet supra 10. cap. vbi dicitur facti sunt termini Chanaam venientibus a Sidone Geraram vsque, Gazam, donec ingrediaris Sodomam. Sed hoc nihil est, quia si Isaac propter esse Domino consecratum nō debebat egredi de terra Chanaam, hoc esset, quia terræ aliæ prophanæ erant: & terra Chanaam sacra, D vel bona. Sed falsum est, quia terra Chanaam Idolis, &, abominationibus repleta erat sicut aliæ terræ, immo magis, quia Chananęorum populi propter peccata sua de terra expulsi sunt, vt patet Leui. 18. cap. & iniquitates eorum graues erant, quod non dicitur de alijs populis, ideo non magis vetari debebat exire ad alias gentes quàm exire ad aliquam partem terræ Chanaam, vel manere in ea. Item quia Isaac non fuit magis consecratus Domino quàm Nazareus, qui specialiter multa faciebat, de quibus 6. cap. Num. sed inter omnia vota Nazareorum non ponitur, quòd nō possent exire de terra sua: vt patet cap. supradicto: ergo nec debuit ad hoc Isaac ex oblatione spontanea patris sui, & sua obligari: dicendum ergo, quòd Deus mandauit ei non exire de terra Chanaam nō propter E causam cōsecrationis suæ, vel immolationis: sed quia ipse præuidebat aliqua mala futura, si descenderet in Aegyptum. *Qui cum interrogaretur.* Hic ponitur aduersitas Isaac propter metum de vxore. *A viris loci illius* Ex quo patet quod Gerara nō est nomen prouinciæ, sed nomen ciuitatis, est tamen Metropolis in Regno Abimelech regis Palæstinorum. Aliquando tamen accipitur pro illa ciuitate cum territorio: & viculis ei adiacentibus, & tunc accipitur in plurali, cum dicitur mansit in Geraris, idest in Gerara, vel in territorio eius. *Super vxore sua.* Idest de vxore sua. Cum ponitur

An Isaac potuerit exire terrā Chanaam.

Determinatio.

A super pro de, deseruit ablatiuo. Sic habetur in Doctrinali in regimine ablatiui.

Cum super est pro de, sexto decet hanc sociare.

Vnde Virgilius.

Multa super Priamo rogitans super Hectore multa.

Respondit soror mea est. De modo autem excusationis huius mendacij require supra 12. cap. Et fortè dici posset, quòd licet hic non fuit peccatum mortale, qa mendaciū istud non fuerit perniciosum, sed valde officiosum, fuit tamen veniale, à quo Patriarchas excusare non est necesse, cum & ipsi Apostoli non excusentur, & alij viri sanctiores. *Timuit enim confiteri.* Ista est causa, quare dixit esse sororem suam, licet eam po B tuerit vocare sororem secundum modum loquendi communem Hebraicum, quo illi qui ad eandem cognationem pertinent, fratres, & sorores vocantur. Et sic dixit Abraham de Sara, alias verè soror mea est filia patris mei, & non matris meæ, vt patet supra 20. cap. *Reputans ne fortè occiderent eum propter illius pulchritudinem.* Sciebat enim Isaac, quòd in terra illa, & in terra Aegypti facinus magnum reputabatur adulteriū, & morte plectendum: ideo leuius reputabant virum occidere, & deinde vxorem eius accipere, quàm viuēte viro, cum eius vxore coire. *Cumque pertransissent dies plurimi.* In quibus, vt dicunt quidam, Isaac continuerat ab vxore, vt non iudicaretur esse sua vxor, sed soror, deinde cum vidit, quòd non erat periculum vocare eam vxorem, redijt ad actum coniugalem. Hoc fortè verum est, sed probatio nulla, quia fundat se super hoc, scilicet, quòd quandocunque accedere debuisset ad vxorem, quòd videretur, & quia tunc ab Abimelech visus est, tunc dicunt primo ad eam accessisse in terra illa, sed ista satis apparent leuia, & irrationabilia. *Prospiciens Abimelech.* Hoc videtur fuisse in die, quando Abimelech ludos coniugales videre poterat. *Rex Palæstinorum.* Idest Philisthinorum. Philisthini vocantur Palæsthini secundum consuetudinem sermonis Hebraici, quia licet apud Hebræos sit litera F, numquam tamen apud eos ponitur F in principio alicuius dictionis, sed vbicunque poni debet F, ponunt P, & dicunt. *Pelestin.* Sua lingua pro Filistini. *Per fenestram.* Ex quo videtur, quòd domus in qua morabatur Isaac, erat apud domū regiam, quia potuit videre Rex ex atrio suo per aliquā fenestram suam, & per fenestram domus Isaac, quòd ipsi sic luderent. *Iocantem cum Rebecca.* In Hebræo ponitur. *Mecabeq.* Quod signat ridentem, vel ludētem, sed transfertur ad multa, vt diximus supra 21. cap. & accipitur hic iocus pro ipsa carnali copula, sed scriptura sacra volens eam honestius nominare appellatione ioci eam nuncupauit. Vel accipitur ludus pro quodā ludo præcedente inter virum, & vxorem, qui est q. infistulatione præludium, & sic est signum petitionis debiti. *Et accersito.* Idest vocato ad probandum, quòd mentitus fuerat. *Perspicuum est.* Idest clarum, vel notū est. dicitur perspicuum à perspiciendo, quod valde ꝑspici, siue videri potest. *Quòd vxor tua.* Quia talia ioca non faceret cum sorore sua. Erat enim abominabile nimis talia facere cum sorore. Et quia Abimelech credebat esse Isaac virum bonū, non potuit suspicari, quòd cū sorore coiret, sed potius esset eius vxor, licet ipse negasset. *Cur mentitus es.* Idest dixisti contra mentem tuam, quia tu sciebas, quòd erat vxor tua, & non soror, & volebat eum Rex conuincere de isto mendacio, quia fuerat istud mendacium valde contumeliosum regi, primo, quia dictum fuerat regi illā esse sororem, & non coniugem, regi enim & hoc modo mentiri nefas est: secundo quia valde periculosum erat hoc mēdacium regi, & toti populo, quia potuisset aliquis coire cum illa putans esse sororem Isaac, & fuisset

Attēde de adulterio.

F. Litera numquam in principio dictionis ponitur apud Hebræos.

& fuisset magnum peccatum, & fortè magna punitio in toto populo. *Timui ne morerer propter illam.* Sicut dixerat supra Abraham 12.cap. te autem viuificabunt me occident, scilicet ne viuente viro cum vxore eius coeant, sed magis viro mortuo. *Dixitque Abimelech.* Adhuc non contentus responsione Isaac ad modum hominum aliqualiter commotorum ab ira replicat eandem rationem, donec motus iræ cesset, & videat veritatem rationis, quæ ei dicitur. *Quare imposuisti nobis.* Idest quare decipisti nos dicendo esse sororem tuam? vel. *Quare nobis imposuisti?* Scilicet, tam graue periculum, quia vt infra sequitur. *Potuit quispiam de populo coire cum illa.* Scilicet, vel inducendo eam ad coitum, vel vi opprimendo eam, quia putabat esse sororem tuã. G *Et induxeras super nos peccatum grande.* Idest fueras occasio, vt veniret magnum peccatũ inter nos, quia adulterium maximum peccatũ esse credebãt durius homicidio. Vel dicitur peccatum grande grandis punitio, quæ licet esset propter vnius peccatum, tamen toti populo infligi poterat, vt patet supra 20.cap. quãdo Abimelech accepit Saram, quia conclusit Dominus omnem vuluam domus suæ, ne parere possent. *Qui tetigerit huius hominis vxorem, morte moriatur.* Ante istud edictum quilibet poterat impune coire cum Rebecca, nisi fortè eam vi opprimeret. Nũc autem cognito quòd esset vxor, nulli licebat quouis modo cum ea coire, siue ea consentiente, siue repugnante. *Seminauit autem Isaac.* Hic ponitur probatio in tempore prosperitatis consurgente in eum malorum inuidia. *Et inuenit in ipso anno.* H Scilicet in quo iam sterilitas cessabat. *Centuplum.* Scilicet plusquam seminauerat, quòd valde mirabile est. *Vel centuplum.* Scilicet plusquam habere debuisset, vt si deberet totaliter habere ex his, quæ seminaui, tquinquaginta, collegit quinque millia. Et hoc adhuc mirabilius est quàm primum, quia prouentus terrarum seminatarum ad valde magis multotiens esse debet, quam seminatum fuerit secũdum naturam seminis, & terræ, in qua seritur. *Benedixitque ei Deus.* Satis apparet, quòd tantus prouentus in frugibus à Deo fuit, quia naturaliter fieri insolitum erat maximè, quia nulli de seminantibus in terra illa hoc contingat. *Et locupletatus est homo.* Idest repletus fuit diuitijs, quia non solum Deus multiplicabat eum I in frugibus, sed etiam in gregibus, vel armentis, & in omni alio genere possessionis, vt patet infra. Vel fortè, quia multum collegit de frugibus Isaac illo anno, & vendidit, & quia anno præterito fuerat sterilitas, valebant fruges multas pecunias, & sic ditatus fuit quẽadmodum nunc sæpe contingit. *Et ibat proficiens.* Quia bona eius non diminuebãtur, sed magis continue augebantur. *Atque succrescens.* Idest subiectus, vel latentur crescens, scilicet Isaac crescebat in bonis ipso non vidente hoc totaliter, quod est signum diuinæ liberalitatis super eum, quia sine eius magna diligentia, nec eo attendente Deus multiplicabat bona eius, quasi cura multiplicandi bona eius principaliter pertineret ad Deum. *Donec vehementer magnus effectus.* Ita, quòd poterat dici excellenter, vel antonomaticè magnus, K quia excesserat magnitudinem diuitiarum habitantium in Gerara. Et non vnius magni solum, sed & multorum simul, vt patet infra, quia timentes eius magnitudinem, dixerunt ei, recede à nobis, quia potẽtior nobis effectus es. *Habuitque possessionem ouium, & armentorum.* Per oues intelliguntur pecudes, vt capræ, & alia animalia parua, quæ gregem faciunt, per armenta intelliguntur congregationes omnium pecorum magnorũ, vt boum, vaccarum, & camelorum, & asinarum, equarumque, quia in his omnibus Isaac abundabat. *Ob hoc inuidentes ei.* Magnitudo enim causat inuidiam de se, quia parui magnis inuident secundum

F quodcunque genus magnitudinis, siue propter sapiẽtiam, siue propter potentiam, siue propter diuitias, honores, & alia bona quæcunque extollunt hominẽ ad aliquem gradum magnitudinis super alios. De paruis autem, & miseris nullus inuidet, quia vt communiter dicitur: sola miseria caret inuidia. Contra magnitudinem autem inuidi tristantur, vt ait Ouidius Meta. lib. 20. Sola miseria caret inuidia.

Nusquam recta acies, liuent rubigine dentes.
Pectora felle virent, lingua est suffusa veneno.
Risus abest, nisi quem visi fecere dolores.
Nec fruitur somno vigilantibus excita curis.
Sed videt ingratos incalescitque videndo.
Successus hominum carpitque, & carpitur vna.
Quacunque ingreditur florentia proterit arua.
Exuritque herbas, & summa papauera carpit.

Omnes puteos quos foderant serui Abrahæ patris sui obstruxerunt. Idest cooperuerunt. *Implentes humo.* Idest terra ne manarent: iste est effectus inuidiæ nocere illi, cui inuidetur, & in hoc valde gaudent inuidi. Sed vbi erant illi putei, quia dicuntur serui Abrahæ fodisse eos, fortè aliquis dicet istos puteos fuisse in Bersabee, vbi prius habitauerat Abraham, & fecerat puteos, super quibus iurauit Abimelech cum Abraham, & cõstituit ei Abraham septem agnas, & ex hoc vocatus est puteus ille Bersabee, idest puteus septimus, vt patet supra 21.cap. sed hoc nõ est verum, quia Bersabee distabat à Gerara, vt patet supra 21.cap. vbi dicitur, ꝙ quando Abimelech Rex Geraræ voluit inire fœdus cum Abrahã, venit ad eum de Gerara: deinde facto fœdere dicitur, surrexit Abimelech, & reuersus est in terram Philisthinorum, ergo terra, in qua habitabat Abimelech, distabat à Bersabee, sed isti putei de quibus hic mentio fit, erant apud Geraram, & patet quia nondum recesserat Isaac à Gerara, quando isti putei obstructi sunt, quia post impletionem puteorum subdit vltra, recede à nobis, quia potentior nobis factus es, & recessit Isaac ad torrentem Geraræ. Dicendum ergo, quòd isti putei erant apud Geraram, & foderant eos serui Abrahæ, quãdo Abraham morabatur in Gerara, de quo supra 20.cap. manserunt autem ibi illi putei quousque redijt Isaac ad eandem terram, & vtebatur eis, accipiens aquam sicut fecerat pater eius, sed postquam Philisthini viderũt eum multiplicatum, obstruxerũt puteos. *In tantum.* Scilicet, creuit eorum inuidia. *Vt Abimelech diceret.* Non solum iam minores inuidebant, sed etiam Rex. *Recede à nobis.* Nõ poterat videre Abimelech rectis oculis tantam tamque subitaneam Isaac multiplicationem. Ideoque ne ex eius bono magis cruciaretur, quæ est conditio inuidorum, dixit ei, quòd recederet, insinuans causam fictam, scilicet, quòd timebant, quia potens effectus fuerat. Vel fortè ex inuidia eorum sequebatur timor, quia inuidus bonum alterius maius existimat esse, quàm sit, vt ait Ouidius in lib. 1. de Arte amandi loquens de verbis inuidorum.

Quæstio quarta. Confutatio.

Determinatio.

Fertilior seges alienis semper in agris.
Vicinique pecus grandius vber habet.

Poterat ergo esse, quia isti existimabant bona Isaac maiora esse, quàm erant, & quòd timor sequeretur, scilicet, ne ipse rebellaret contra eos, quia potentior hostiorum effectus fuerat. Vel ne coniungeretur hostibus suis, & deleret eos, vel hostibus venientibus traderet ciuitatem. Sic dixerunt Aegyptij quando voluerunt opprimere Hebræos duris laboribus, vt patet Exod. 1. cap. scilicet ecce populus iste multus, & fortior nobis est. Venite sapiẽter opprimamus eum, ne fortè multiplicetur. Et si fortè ingruerit contra nos bellum, addatur inimicis nostris, expugnatisque nobis egrediatur de terra. *Et ille discedens.* Obediuit Isaac mandato

m indato Regis, & recessit inde. *Venit ad torrentem Geraræ.* Vt ait Iosephus, Iste est locus, qui dicitur vallis Pharan. Et transit per vallem torrens, quia Gerara aliqualiter distat. Et in hoc satisfaciebat Regi Geraræ, quia Rex non mandabat ei exire de toto territorio Geraræ, sed de ciuitate Geraræ, quia cum ibi existeret, timebant ne in potentia sua confidens traderet ciuitatem hostibus, vel intra existens oppugnaret eos, cũ autem extra maneret non poterat obsidere ciuitatem licet aliqualiter ipse magnus esset. *Rursum fodit alios puteos, quos foderant serui patris sui Abraham.* Istos etiam puteos fodit Abraham, cum peregrinaretur in terra Geraræ, & enim terra illa aqua deficit, quia est terra meridiana contra deserta Arabiæ, & terra illa valde sicca est, & generaliter omnis terra multum meridiana multum sicca est, quia calor magnus terræ illius desiccat capita fontalia, quia hoc pertinet ad terram a iqualiter frigidam, vt fiat conuersio vaporum in aquam in fontali origine. *Quos illo mortuo olim obstruxerant Philisthini.* Fortè dum viueret Abraham non ausi sunt obstruere eos, quia confœderatus fuerat Regi, vt patet supra 21. cap. & ideo ipsi in magnam pœnã incurrerent. Sed quæritur quare magis fodit Isaac puteos, quos pater foderat, quàm in alio loco. Respondetur, quòd propter multa. Primò, quia cum ibi iam putei fuissent tempore Abrahæ, certum est, quòd ibi venæ aquarum erumperent. Secundò, quia terra illorum puteorum, quia olim defossa fuerat, tenerior esset, & facilior ad fodiendum quàm si in loco alio nouo foderent: in quo etiam incertum esset vtrum aquarum venas essent inuenturi. Tertiò, quia illi putei olim ad Abraham patrem suum pertinuerant: iõ nunc ad eum iure veniebant. Nec erant litigiosi quẽadmodum, si nouum opus fecisset, quia potuissent tunc Philistini contendere, licet adhuc hoc non obstãte contenderunt cum illo, & tulerunt puteos illos. *Appellauitque eos eisdem nominibus, quibus pater appellauerat.* Vt videretur hæreditatem antiquam patris sui tenere, & non opus nouum fecisse. *Foderunt in torrente.* Torrens enim est aqua collecta ex pluuijs, vel ex niuibus resolutis, & fluit ad tẽpus, scilicet in hyeme, non autem in æstate, vel quia fortè ille torrens à paruis fontibus originem habet, qui toto tempore aquas suas extra deriuare non possunt. Et istum puteum fecerunt serui Isaac, vt quando aliqua pluuia caderet aqua fluens per torrentem in ipso puteo colligeretur. Vel fortè puteus iste factus fuit non in ipso alueo torrentis, sed iuxta, ita quòd aqua torrẽtis leuiter defluere posset in puteum, & quia aqua tunc modica fortè fluebat ex qua pecora adaquari non poterant, si autẽ paulisper colligẽtur in puteum ibi adaquari possent. Et iste puteus non videtur esse de puteis, quos olim fecerat Abraham, sed quia aquarum cogebat inopia fecit, & illum in torrente. *Et inuenerunt aquam viuam.* Idest magnum caput fontis abundantis magis quàm aqua putealis. Vel vocatur aqua viua quælibet vena putealis, siue fontalis, & distinguitur contra aquam mortuam, idest aquam, quæ non habet in loco illo principium suæ originis, sicut sunt aquæ lacuales, siue stagnales, quia ibi non oriuntur, sed aliunde confluũt, vt ex pluuijs, vel alias. Et ita intẽdebant serui Isaac fodere puteum, non in quo inuenirent aquam viuam, sed in quo reciperentur aquæ pluuiales fluentes per torrentem. *Sed & iurgium fuit ibi pastorum Geraræ.* Videntes pastores Geraræ, quòd pastores Isaac inuenerant aquam viuam, inuiderunt eis, & ideo laborauerũt, vt eis eam aufferrent. *Dicentium nostra est aqua.* Idest ad nos pertinet. Fodistis enim in solo alieno, ideo solo cedit, quia radices egit cum sit puteus ipsa origo fontalis, vel ipsa terra disposita ad recipiendum, & conti-

Terra versus meridiem sicca est, quare.

Cur Isaac fodit potius puteos patris quam alios.

A nendum aquas. *Quamobrem.* Idest, propter iurgium. *Vocauit nomen putei, ex eo, quòd acciderat calumniam.* Idest quia pastores Geraræ calumniati fuerant pastoribus Isaac dicentes nostra est aqua, vocauit puteum calumniam, sed & dimisit eum nolens contendere cũ Philisthinis. *Foderunt alium.* Quia dimiserant priorem, & non habebant sufficienter vnde adaquarent pecora. *Pro illo quoque rixati sunt.* Quia dixerunt Palæsthini nostra est aqua. *Appellauitque nomen illius inimicitias.* Inimicitiæ maius malum sunt quàm calumnia. Et quia videbat Isaac odium, & malitiam Geraritarum continua suscipere incrementa, ideo imposuit nomen à maiori malo vocans puteum inimicitias, sed & hunc dimisit eis, ne contendendi occasio tribueretur, quia

B ista est intentio inuidorum contendendi originem inuenire, vt opprimant iniustè innocentem, cui inuident quodam quæsito colore sęuiendi in eum. *Profectusque inde.* Videbat Isaac, quòd pastores Geraræ calumniabantur pro illis puteis dicentes, quòd essent in suo territorio, ideo hæc calumnia locum non haberet. *Profectus fuit inde.* Scilicet ad locum aliqualiter distantem, in quo dicere non possent pastores Geraræ, iste locus est noster. *Pro quo non contenderunt.* Quia ille locus distans erat à Pastoribus Geraræ, nec illuc consueuerant accedere, ideo non curauerunt vltra contẽdere. *Itaque vocauit nomen latitudo.* Causa autem huius nominis subditur. *Nunc dilatauit nos Deus.* Quia antea quotiescũque puteum fodissent pastores eius, alij Geraritæ excludebant eos inde. Et sic quasi capi non poterat cum alijs præ locorum angustia. Nunc autem

C quia nullus eum coangustabat, videbatur esse in latitudine. *Et crescere fecit super terram.* Scilicet, vt bonum habere possimus ĩ multiplicatione rerũ nostrarũ. Ante enim si incipiebat multiplicari, peribat fructus impedientibus Geraritis profectum eius: nunc autẽ nullo impediente secure proficere posset, & crescere in rebus suis. *Ascendit autem ex illo loco.* Scilicet, in quo foderat puteos, pro quibus non contenderant. *In Bersabee.* In qua ante habitauerat Abraham, & ipse Isaac antequam descenderet in Geraram, & iam Isaac videns tempus sterilitatis transijsse desiderabat redire in terram, de qua venerat. *Vbi apparuit ei Dominus in ipsa nocte.*

D Idest in prima nocte, qua accessit ad locum illum, fuit enim facta ista reuelatio Dei in somnijs visione imaginaria, quia sic vt communiter istis accidebat. *Ego sum Deus Abraham.* Idest non intelligas me esse dæmonem fallentem in somnijs, vel aliquam phantasticam visionem, sed sum verus Deus. Vocatur autem Deus Abrahę, idest Deus, quem Abraham speciali cultu colebat, & Deus, qui Abrahæ specialia beneficia promiserat, & tribuebat. In hoc autem Deus, qui est Deus omnium populorum, & gentium secundum naturã efficitur Deus alicuius gentis, scilicet, vt illa gens eum specialiter colat. Sic patet infra 28. cap. de Iacob, qui cum esset in Bethel, & per noctem vidisset scalam, dixit si fuerit Deus mecum, & custodierit me in via, per quam ambulo, & dederit mihi panem ad vescendũ, & vestimentum ad induendum, reuersusque fuero

E prosperè ad domum patris mei, erit mihi Dominus in Deum, & lapis iste, quem erexi in titulum, vocabitur domus Dei. Et postea subiungit, quid esset illud, in quo acciperet Dominum in Deum dicens: De cũctis quæ mihi dederis, decimas afferam tibi. Et iste modus faciendi Deum in aliqua gente fuit etiã apud Gentiles. Nam ideo variæ gentes varios Deos ex hominibus assumpserunt, quia apud illas illi homines multa beneficia tribuerunt. Et sic aliqui colunt Cererem, aliqui Bacchum, aliqui Saturnum, alij Mineruã, alij Iouem secundum diuersa beneficia, quæ ab eis dum viuerent receperunt, de quibus Arist. circa finẽ.

Inuidi intẽtio quę

Deus Abrahę quare.

3. Poli-

3.Politicorum,& Augu.de ciuitate Dei,lib.18.c.8.& Lactátius de natura Deorum lib.1.ex isto modo euenit,vt cum omnes populi naturaliter sint populi Dei, quia eos creauit,& continuè fouet,aliqui tamen dicũtur specialiter populi Dei, quia eis specialia beneficia agit. Et sic vocauit Deus Hebræos populum peculiarem sibi de cunctis populis terræ,vt patet Exod.19. & Deut.cap.7.causa fuit,quia vt Deut.cap.4. Numquam Deus fecit tantum pro aliqua gente sicut pro Hebræis,cum dicitur si facta est aliquando huiuscemodi res,aut vnquam cognitum est,vt audiret populus vocem Dei loquentis de medio ignis,sicut tu audisti, & vidisti, scilicet fecit Deus, vt ingrederetur, & tolleret sibi gentem de medio nationum per tentationes, & signa, atque portenta, per pugnam, atque robustam manum iuxta omnia, quę fecit pro nobis Dominus Deus vester in Aegypto videntibus oculis tuis. *Noli timere.* Idest licet aduersitates tibi eueniant,nō timeas quia in omnibus ego te defendam. *Quia tecum sum.* Scilicet te custodiendo. Et dum ego te custodiero non potest formidari aliquod malum,quia si Deus pro nobis,quis contra nos,vt patet ad Rom.9.cap. *Benedicam te.* Idest te in persona tua augebo in gratia, & honore,& bonis temporalibus. *Et multiplicabo semen tuum.* Quia multi de Esau, & multi de Iacob prodierunt. *Propter seruum meum Abraham.* In quo magnitudo meriti Abrahæ demonstratur,quia licet Isaac sanctus vir esset,promissiones tamen non fuerunt completæ in eo,& in semine suo ꝑpter se, sed ex meritis Abrahæ. Erãt enim merita obediẽtię apud Deum potiora meritis totius seminis sui. *Itaque ædificauit ibi altare Domino.* Ad reddendum gratias super illud de consolatione facta,& beneficijs,promissis. *Et inuocato nomine Domini.* Scilicet in laudẽ,& gratiarum actionem. *Extendit Tabernaculum.* Patet magna affectio Isaac ad Deum, quia primo ædificauit altare Deo,quàm sibi extenderet habitaculum. Erat enim istud Tabernaculum tentorium magnum factum de lino forti retorto, & incerato,vel de canabo,& illud extendebatur super palos,& ligabatur funibus,& paxillis,ita quòd in via portari posset, & deinde figeretur vbicunque vellent. *Præcepitque seruis suis,vt foderent puteum.* Quia aqua erat necessaria ad adaquanda pecora. *Ad quem locum cum venissent de Geraris Abimelech,& Ochozath.* Statim vt ascẽdit Isaac in Bersabee,ascenderunt post eum Abimelech,& alij cum eo. Et hoc fuit, quia viderunt, quòd Deus multiplicabat eum manifestè. Et postquam ipsi expulerant eum de vrbe,timebant,quòd multiplicaretur nimis,& adiutus à Deo irrueret super eos. Voluerunt ergo reintegrare amicitias pristinas. Et satis notatur in hoc mansuetudo Isaac,quia licet isti essent eius inimici:tamen habuit se ad eos benignè. Ponitur hic Ochozath tamquam nomen proprium cũ secũdum Hebræos significet turbam amicorum Regis,& patet hoc,quia dicitur. *Ochozath amici illius.* Istud relatiuum illius non potest referri ad Isaac, scilicet, quòd Abimelech,& Ochozath essent amici Isaac,quia immediatè dixit Isaac, quid venistis ad me hominem, quem odistis,& expulistis à vobis? Et etiam ipsi demonstrauerunt se non ex amore, sed ex timore hoc fecisse,scilicet quia viderunt Deum esse cum illo, nec potest dici quòd hoc,quod dicitur amici illius referatur ad Abimelech,ita quòd Ochozath, & Phicol essent amici Abimelech,quia dicitur in litera:ad quem cum venissent Abimelech,& Ochozath amici illius, & Phicol Dux militum. Ex quo apparet quòd amici illius refertur ad nomen,Ochozath, quod significat pluraliter,scilicet turbam: & est sententia. *Ad quem cum venisset Abimelech,& Ochozath.* Idest turba: vel societas. *Amici illius.* Idest turba,vel societas illorum,qui

Quare varies gentes varios Deos ex hominibus sum psere.

Attende Isaac religionem.

Attende Isaac benignitatẽ in amicitia re integrãda.

F erat amici Regis, scilicet, quòd quando Abimelech iuit ad Isaac adduxit secum Phicol principem exercitus,& turbam quorundam amicorum suorum. *Quid venistis ad me?* Quando ista dixit eis Isaac iam cognouerat eorum intentionem,& non dicebat ista,vt amicitias facere recusaret,sed vt eorum respõsionem experiretur, vt videret quo animo circa eum se habebant. *Hominem,quem odistis.* Idest cui inuidebatis,vt supradictum fuit:ex inuidia autem odium nascitur. *Et expulistis à vobis.* Quia Abimelech videns eum multum ditatum,& inuidens eius prosperitati dixit:recede à nobis,quia potentior nobis effectus es. *Vidimus tecum esse Deum.* Idest experti sumus sensibiliter, quòd Deus erat tecum, quia tantum multiplicabaris, & tã subito, quòd nullus homo prudentia, & diligentia
G humana tantum potuisset tam subito multiplicari,necessario conijciebatur, quòd ibi esset diuina potentia supernaturaliter operans. *Et ideo nunc diximus.* Idest consilium inter nos fecimus,vt veniremus ad te. *Sit iuramentum inter nos.* Ordo prępostérus est,quia prius ponitur fędus,quàm confirmetur iuramento. *Et ineamus fędus.* Idest faciamus pactum, vel componamus amicitias. *Vt non facias nobis quicquam mali.* Scilicet per te ipsum nos lædendo, vel hostes nostros contra nos concitando,vel eis ad impugnandum nos te coniungendo. Eodem modo nos nihil mali faciamus tibi. *Sicut nos nihil tuorum attigimus.* Quasi dicat licet fuisses inter nos,vt peregrinus,& potuissemus tollere de rebus tuis, & nocere tibi in multis, tamen numquam aliquid horum fecimus. Et hoc verum erat, quia licet
H inuiderent ei, nunquam tamen aliquod damnum intulerant,quia Deus non permittebat eos eum lędere. *Sed cum pace dimisimus.* Non inferentes tibi bellum,vel prædam facientes in exitu. *Auctum benedictione.* Idest multiplicatum in benedictione omnium rerum,quia Isaac quando de Gerara exiuit valde diues erat. *Fecit ergo eis conuiuium.* In die,qua accesserunt ad eum recipiendo curialitèr. *Et post cibum,& potum mane surgentes.* Idest postquam in die, qua venerunt ad Isaac receperunt ab eo conuiuium in cibis, & potibus, & deinde dormierunt,alia die mane surrexerunt, & tunc fecerunt iuramentum. *Mane surgentes iurauerunt sibi mutuo.* Idest,quòd Isaac iurauit nullo modo nocere Abimelech,& regno eius,& hoc nec directè, nec indirectè. Et Abimelech,& sui milites iurauerunt nullo modo
I nocere Isaac. Et hoc iuramentum factum fuit de mane,vt iurarent ex consilio maturo, & non ex impetu hilaritatis cibi,vel ex ebrietate. Et hoc propter reuerẽtiam iuramenti. Et ab hoc videtur sumptum.cap.placuit.extra de testibus.vbi dicitur. Placuit, quòd nullus testimonium dicat nisi ieiunus, & hoc tenet ex honestate,vt notat ibi glo. *Et dimisit eos Isaac.* Idest expediuit eos à se. *Pacifice in locum suum.* Idest, vt irent in pace in ciuitatem Gerarã. *Ecce autem serui Isaac venerunt in ipso die.* Ex hoc patet, quòd modicum moratus fuit Abimelech ire ad Isaac postquam ascendit in Bersabee, quia immediatè,vt ascendit Isaac in Bersabee,mandauit seruis suis,vt foderent puteum,sed in ipso die,quo
K initum fuit fędus, venerunt nunciantes se inuenisse aquam in puteo.& dicitur. *Venerunt in ipso die.* Quia vt videtur puteus,quem fodiebant, non erat cõiunctus loco,in quo Isaac fixerat Tabernaculum in Bersabee, sed erat in loco remoto in pascuis pecorum: si enim fuisset propinquus locus ille loco, in quo fixum erat Tabernaculum,non diceretur, quòd venerunt serui eius ad annunciandum quasi de propinquo staret puteus,sed de longinquo,in quo Isaac non cognosceret quid fiebat,nisi ei annunciaret. *Inuenimus aquam.* Quasi pro magno gaudio hoc retulerunt cũ terra illa aquarum inops sit. Tota autem pecorum alimentatio

præcipuè

præcipuè in aqua est. *Vnde appellauit eum abundantiam.* Idest, quòd habito illo puteo iam haberet abundantiam in aquis. *Et nomen vrbi impositum est Bersabee vsque in præsentem diem.* Ille locus, in quo tetenderat Tabernaculum suum Isaac, erat apud quandam vrbem, in qua antiquum nomen erat, quod in litera non monstratur, sed post mutauit Isaac nomen ciuitatis Bersabee ex accidenti, idest propter abundantiam aquarum.

Vtrum Bersabee significet eidē locum hic, & supra.

Quæritur vtrum Bersabee signet eundem locum hic, & supra 21. cap. vbi dictum fuit, quòd Abraham vocauit nomen loci illius Bersabee; fortè aliquis dicet, quòd non, quia supra non nominauit Bersabee esse vrbem, hic autem dicit esse vrbem. Item quia hic nomen fuit impositum pro puteo quem foderunt serui Isaac, puteus autem, super quem iurauerāt Abraham, & Abimelech, iam fuerat ab antiquo defossus. Item quia ante imposuit Isaac nomen vrbi illi Bersabee. Si tamen ante existens locus esset idem cū isto, non poneretur ei iterum nomen Bersabee. Respondetur, quòd idem locus est iste, & in quo ante habitauerat Abraham: & patet quia alias scriptura æquiuocaret, & non demonstraret differentiam de vno loco dicto Bersabee ad alium. Item quia Isaac ascēdit ad illum locum, quia in eo pater suus vixerat. Valde enim desiderabat viuere in locis, in quibus pater suus vixerat, & ideo quando iterum mutauit Tabernaculum suum, mutauit illud ad conuallem Mābre apud Hebron, in qua habitauerat Abraham, vt patet infra 36. cap.

Solutio argumenti primi.

Ad argumentum primum respondetur quando dicitur, quòd Bersabee, in qua moratus fuit Abraham non erat vrbs, & Bersabee, de qua hic dicitur erat vrbs: falsum est, quia supra 21. cap. dicitur: & vocauit nomen loci illius Bersabee, licet enim locum nominauerit satis intelligi potest ciuitas, quia locus nomen generale est ad vrbem, & ad alia loca, quę non sunt vrbes. Ad secundum respondetur, quòd licet puteum, quem nunc vocauit abundantiam, siue Bersabee, nunc foderint serui Isaac, tamen iam defossus fuerat tempore Abrahæ. Philisthini tamen operuerunt terra, sicut fecerunt alijs puteis, de quibus dictum fuit supra. Et ideo serui Isaac rursus foderunt illum, & inuenerunt aquam. Ad tertium dico, quòd licet ante locus ille vocaretur Bersabee, tamen iterum confirmatum fuit illud nomen ex aliquo accidenti: primo enim vocatus fuit Bersabee, idest puteus septimus, quia septem agnas dedit ibi Abraham Abimelech. Vel quia ibi iurauit vterque: interpretatur enim Bersabee puteus septimus, vel puteus iuramenti, vt patet supra 21. cap. Nunc autem vocatus fuit Bersabee iterum, idest puteus abundantiæ ex eo, quòd inuenissent ibi aquam.

Conuenit eidem rei bis idem nomen imponi ex diuersis accidentibus.

Non enim est inconueniens, quòd idem nomen imponatur bis eidem rei ex diuersis accidentibus, quia sic est de alijs rebus. Multotiens enim Deus idem Abrahę promisit, vt patet de promissione terræ Chanaam, vt patet supra 13. cap. vbi eam semel promisit. Iterum autem eam promisit, vt patet supra 15. cap. Sic etiam patet de promissione multiplicationis in semine, quia primo promissa fuit, vt patet supra 12. cap. & supra 15. & 16. & 21. 22. & in isto cap. Et ista multiplicatio fuit ex diuersis accidentibus facta in promissione, quod patet respicienti in singulis illis locis rationem motiuā apparitionis, & promissionis. Clarius autem patet de impositione eiusdem nominis bis in Iacob, quia primo cum ipse vocaretur Iacob apparuit ei Angelus, qui luctabatur cum eo, & dixit nō vocaberis vltra Iacob, sed Israel, vt patet infra 32. cap. Iterum cum ascenderet in Bethel, apparuit ei Deus, & dixit non vocaberis vltra Iacob, sed Israel erit nomen tuum, vt patet infra 35. cap. Causæ autem duplicis mutationis huius nominis tangentur in eo. 35. ca.

A *Esau autem quadragenarius.* Hic ponitur secundū principale, scilicet tentatio, vel afflictio à domesticis, scilicet à filio suo, qui contra voluntatem suam duxit vxorē. Et hoc ponitur, vt quoddam præambulum ad ea, quę dicuntur sequenti cap. in quo agitur quomodo Iacob subripuit benedictionem Esau. Et ponitur hic causa quare non immerito priuari debuit benedictione. *Esau quadragenarius.* Hoc fuit cū esset Isaac annorum centum, patet, quia quando Isaac genuit Esau, & Iacob, erat sexagenarius, ergo quando filius eius ageret annū quadragesimū ipse ageret annum cētesimū. Et isto anno mortuus fuit Melchisedech Rex Salem, qui fuit Sem filius Noe, quia vt probauimus supra 11. cap. vixit vsque ad annum quartum, vitæ Iacob, qui

B erat coætaneus Esau, vt puta eadem hora nati. *Iudith filiam Beeri Hethæi.* Habitabant Hethæi circa Hebron, vt patuit supra 23. cap. *Filiam Elon eiusdem loci.* Idest de loco, in quo morabatur Isaac, scilicet de ciuitate Bersabee. *Quæ ambæ offenderunt animum Isaac, et Rebeccæ.* Hoc potest intelligi dupliciter, vno modo, quòd vterque offendit animum Isaac, & Rebecæ, idest, quòd matrimonium, cōtractum cum qualibet earum fuit offensiuum Isaac, & Rebeccæ, quia noluerant, quòd acciperet vxorem de terra illa, sed de cognatione sua, scilicet de filiabus Ismahelis, vel aliorum filiorum Ceturæ, vel de cognatione Rebeccę: Vel dicuntur offendisse animum Isaac, & Rebeccæ, quia quælibet earū erat ita male instructa in moribus, quòd offendebat eos cum quibus viuebat. Vel fortè quia vtraque secū

C dum consuetudinem gētis suæ Idolatriæ dedita erat. Et ad hoc animum Esau inclinabat, quod magna afflictio patri, & matri erat.

Pro Esau benedicitur Iacob: mater monet fugere Iacob: deinde loqui patri, & fuit deceptus in sensibus, excepto auditu.

Cap. XXVII.

SENVIT autem Isaac, & caligauerunt oculi eius, & videre non

D poterat: vocauitque Esau filium Hebr. 11. suum maiorem, & dixit ei: Fili mi? Qui respondit: Adsum. Cui pater: Vides, inquit, quòd senuerim, & ignorem diem mortis meę. Sume arma tua, Pharetram, & arcum, & egredere foras: cumque venatu aliquid appræhenderis, fac mihi inde pulmentum sicut velle me nosti, & affer, vt comedam: & benedicat tibi anima mea antequā moriar. Quod cum audisset Rebecca, & ille

E abijsset in agrum, vt iussionem patris impleret, dixit filio suo Iacob: Audiui patrē tuū loquētem cum Esau fratre tuo, & dicētem ei: Affer mihi de venatione tua, & fac cibos vt comedam, & benedicam tibi coram Domino antequam moriar. Nunc ergo fili mi, acquiesce consilijs meis, & pergens ad gregem, affer mihi duos hędos optimos, vt faciam ex eis escam patri tuo, quibus liben-

ter

ter vescitur: quas cum intuleris, & comederit, benedicat tibi priusquam moriatur. Cui ille respondit: Nosti quòd Esau frater meus homo pilosus sit, & ego lenis: si attrectauerit me pater meus, & senserit, timeo ne putet me sibi voluisse illudere, & inducam super me maledictionem pro benedictione. Ad quem mater: In me sit, ait, ista maledictio, fili mi: tãtum audi vocem meã, & pergens affer quæ dixi. Abijt & attulit, deditque matri. Parauit illa cibos sicut velle G nouerat patrem illius. Et vestibus Esau valde bonis, quas apud se habebat domi, induit eum; pelliculasque hædorum circundedit manibus, & colli nuda protexit. Deditque pulmentum & panes, quos coxerat, tradidit. Quibus illatis, dixit: Pater mi? At ille respondit: audio. Quis es tu fili mi? Dixitque Iacob: Ego sum primogenitus tuus Esau: feci tibi sicut præcepisti mihi: surge, sede, & comede de venatione mea, vt benedicat mihi anima tua. Rursumque Isaac ad H filium suum: Quomodo, inquit, tam cito inuenire potuisti, fili mi? Qui respondit: Voluntas Dei fuit, vt cito occurreret mihi quod volebam. Dixitque Isaac: Accede huc, vt tangam te fili mi, & probem vtrum tu sis filius meus Esau: an non. Accessit ille ad patrem, & palpato eo, dixit Isaac: Vox quidem, vox Iacob est: sed manus, manus I sunt Esau. Et non cognouit eum, quia pilosæ manus similitudinem maioris expresserant. Benedicens ergo illi, ait: Tu es filius meus Esau? Respondit, ego sum. At ille: Affer mihi, inquit, cibos de venatione tua, fili mi, vt benedicat tibi anima mea. Quos cum oblatos comedisset, obtulit ei etiam vinum. Quo hausto, dixit ad eum: Accede ad me, & da mihi osculum fili mi. Accessit, Hebr. 11. & osculatus est eum. Statimque vt sensit vestimentorum eius fragrantiam, benedicens illi, ait: Ecce odor filij mei sicut odor agri pleni, cui bñdixit Dominus. Det tibi Deus K de rore cœli, & de pinguitudine terræ abũdantiam frumenti, & vini. Et seruiant tibi populi, & adorent te Tribus: esto Dominus fratrum tuorum, & incuruentur ante te filij matris tuę. Qui maledixerit tibi, sit ille maledictus: & qui benedixerit tibi, benedictionibus repleatur. Vix Isaac sermonem

F impleuerat: & egresso Iacob foras, venit Esau, coctosque de venatione cibos intulit patri, dicens: Surge pater mi, & comede de venatione filij tui: vt benedicat mihi anima tua. Dixitque illi Isaac: quis enim es tu? Qui respondit: Ego sum filius tuus primogenitus Esau. Expauit Isaac stupore vehemẽti, & vltra quàm credi potest, am mirans, ait: Quis igitur ille est qui dudum captam venationem attulit mihi, & comedi ex omnibus priusquam tu venires? Benedixique ei, & erit benedictus? Auditis Esau sermonibus patris, & irrugijt clamore magno; & consternatus, ait: Benedic etiam & mihi pater mi. Qui ait: Venit germanus tuus fraudulenter, & accepit benedictionem tuam. At ille subiunxit: iuste vocatum est nomẽ eius Iacob; supplantauit enim me en altera vice: primogenita mea ante tulit, & nunc secundò surripuit benedictionem meam. Rursumque ad patrem, nunquid non reseruasti, ait, & mihi benedictionem? Respondit Isaac: Dominum tuum illum constitui, & omnes fratres eius seruituti illius subiugaui: frumento, & vino stabiliui eum, & tibi post hæc, fili mi, vltra quid faciam? Cui Esau: Num vnam, inquit, tantum benedictionem habes, pater? Mihi quoque obsecro, vt benedicas. Cumque eiulatu magno Hebr. 12. fleret, motus Isaac, dixit ad eum: In pinguedine terræ, & in rore cœli desuper erit benedictio tua. Viues in gladio, & fratri tuo Abdi. 1. seruies: tempusque veniet, cum excutias, & soluas iugũ eius de ceruicibus tuis. Oderat ergo semper Esau Iacob pro benedictione, qua benedixerat ei pater: dixitque in corde suo: Venient dies luctus patris mei, & occidã Iacob fratrẽ meũ. Nũciata sunt hæc Rebeccæ: quæ timẽs, & vocãs Iacob filiũ suũ, dixit ad eum: Ecce Esau frater tuus minatur, vt occidat te. Nunc ergo fili mi, audi vocem meam, & consurgens fuge ad Laban fratrem meũ in Harã; habitabisq; cũ eo dies paucos, donec requiescat furor fratris tui, & cesset indignatio eius, obliuiscaturq; corũ, quę fecisti in eũ: postea mittã, & adducam te inde huc. Cur vtroque orbabor filio in vno die? Dixitq; Rebecca ad Isaac: Tędet me vitę meæ propter filias Heth: si acceperit Iacob vxorẽ de stirpe huius terræ, nolo viuere.

SENVIT autem. Descripta tolerantia Isaac tẽpore aduersitatis, hic consequẽter describitur ordinatio suę posteritatis, & hoc fuit per benedictionem, & quãtum ad hoc duo agit: primo præponitur quædam ad benedictionem dispositio: secundo subiungitur ipsa benedictio, ibi. *Statimque vt sensit.* Dispositio autem illa in tribus consistit: primo in patris præceptione: secundo in matris reuelatione, ibi. *Quod cum audisset Rebecca.* Tertio in filij apparatione, ibi. *Abijt, & attulit.*

Quæst. 1. Vtrum ea, quæ hic dicuntur, sint dicta per recapitulationem.

Ad primum cum dicitur. *Senuit Isaac.* Dicet aliquis quòd ista ponuntur hic per recapitulationem, quia primo accidit istud quàm contractus matrimonij Esau, quòd ponitur præcedenti cap. Et patet, quia Isaac mandauit Esau filio suo, quòd afferret ei de venatione sua: ergo videtur, quòd tunc Esau in domo patris sui morabatur nondum emancipatus: postquam autem vxores sumpsit non moraretur in domo patris. Respondetur q̃ hoc nihil est, quia ista facta sunt secundum ordinem qui in textu recitatur, scilicet, q̃ primo acceperit vxores Esau quàm fuerit hic factũ. Et patet, quia quando ista facta sunt, erat Isaac senex valde, vnde ipse dixit filio suo Esau: vides quòd senuerim, & ignorem diem mortis meæ. Sed quando Esau accepit vxores, non erat multum senex, quia solum erat centum annorum, vt patuit supra. Nec in tali ætate erat Isaac tam senex, quòd diceret vides, quòd senuerim, & ignorem diem mortis meæ, quia hoc non dicitur nisi de aliquo, qui se sentit proximum morti: quale non poterat esse in Isaac ante centum annos, quia tunc erat quasi medietas ætatis cum ipse Isaac vixerit annis 180. vt patet infra 35. cap. Item patet in fine cap. quando ista facta sunt, Esau minatus fuit, quòd occideret fratrem suum. Et tunc audiens Rebecca, misit Iacob in Mesopotamiam propter iram fratris sui, & propter vxorem accipiendam. Et subiunxit causam: tędet me vitæ meæ propter filias Heth: & si acceperit Iacob vxorem de stirpe terræ huius, nolo viuere. Ex quo patet, quòd quando ista facta sunt iã Esau acceperat vxores duas Hethæas, de quibus angustiabatur Rebecca, quia eas Esau suscepisset; & ideo mãdauit Iacob filio suo, quòd non acciperet vxorem de terra illa, sed de terra Mesopotamiæ. Et si dicas quòd missio Iacob in Mesopotamiam non fuit immediatè postquam surripuit benedictionem, sed multo tempore post: respondetur quòd falsum est, quia dicitur infra, quòd Rebecca dixit Iacob fuge ad Laban fratrem meum, & habitabis cum eo, donec requiescat furor fratris tui, & cesset indignatio eius postea mittam, & adducam te inde. Ex quo apparet, quòd quando missus fuit Iacob in Mesopotamiam nouus erat furor Esau contra eum: & mittebatur illuc donec requiesceret. Dicendum, ergo quòd ista facta sunt post quam accepit Esau vxores per 20. & 30. annos ita, q̃ Iacob esset tunc 60. vel 70. annorum. Et si velimus ponere tempus præcisum dicendum est, quòd ista, quæ ponuntur in hoc cap. acciderunt anno. 137. vitæ Isaac. Et patet quia ista acciderunt anno. 77. vitæ Iacob, qui est annus 137. Isaac. Nam Isaac genuit Esau, & Iacob quando erat annorum 60. vt patet cap. præcedenti. Addendo ergo istis annos 77. erunt 137. quòd autem acciderint anno. 77. vitæ Iacob patet, quia in anno in quo facta sunt ista, quæ dicuntur hic de subreptione benedictionis Iacob iuit in Mesopotamiam. Quod patet, quia Rebecca misit Iacob in Mesopotamiam donec cessaret furor fratris sui Esau cõceptus de subreptione benedictionis: ergo ista itineratio in Mesopotamiam fuit immediatè post ista, quæ hic dicuntur. Sed itineratio Iacob in Mesopotamiam fuit anno. 77. vitæ suæ, ergo anno. 77. vitæ Iacob ista cõtigerunt.

A Antecedens patet, quia Iacob erat. 130. annorum, quando descendit in Aegyptum, & stetit coram Pharaone, sed tunc erat filius suus 39. annorum, ergo oportet, quòd Ioseph genitus fuerit anno 91. vitæ Iacob. Patet consequentia subtrahendo 39. à 130. Quòd autem Ioseph esset 39. annorum quando Iacob erat 130. patet, quia Iacob erat 130. annorum, quando stetit coram Pharaone, vt patet infra 47. cap. Et Ioseph quando stetit ad soluendum somnia coram Pharaone, erat annorum 30. vt patet infra 41. Sed inter tempus illud, quo stetit Ioseph coram Pharaone, & descendit Iacob in Aegyptum transierunt anni nouem, scilicet septem anni fertilitatis, & duo anni sterilitatis.

B Nam in secundo anno sterilitatis descendit Iacob in Aegyptum, vt colligitur infra 45. cum dixit Ioseph fratribus suis, quos hortabatur, vt ducerent patrem suum in Aegyptum, Adhuc quinque anni residui sunt famis, ne tu, & domus tua pereas. Hoc dato arguitur, si Iacob erat annorum 91. quãdo genuit Ioseph, & ante natiuitatem Ioseph steterat annis 14. in Mesopotamia, sequitur, quòd quando iuit primo in Mesopotamiam erat annorum 77. Patet consequentia subtrahendo 14. à 91. Antecedens patet, quia Iacob stetit 20. annis in Mesopotamia cum Laban, vt patet infra 31. cap. sed post natiuitatem Ioseph stetit sex annis. De istis ergo ante illam fluxerant 14. anni, quibus manserat in Mesopotamia. Antecedens patet Infra 30. vbi nato Ioseph voluit reuerti Iacob in terrã suã: sed tamen postea conuentum est inter eum, & Laban, & seruiuit annis 6. pro gregibus, vt patet infra 31.

C cap. Concluditur ergo ex ijs, quòd anno. 77. vitæ suæ descendit Iacob in Mesopotamiam, vel potius ascendit, sed eodem anno quo iuit in Mesopotamiam subripuit benedictionem, & facta sunt ista, quæ hic continentur, vt supra declaratum fuit, ergo anno. 77. Iacob, & anno. 137. Isaac, 37. postquam Esau accepit vxores, facta sunt ista. *Senuit Isaac.* Idest infirmatus fuit: licet enim non esset multum senex, tamen doloribus, & infirmitatibus obsessus senex videbatur. Et non habebat liberum motum corporis, sicut euenit in senibus iam impotentibus. *Et caligauerunt oculi eius.* Ex senectute, & infirmitatibus visum amiserat, vt ait Aug. 16. de ciui. Dei, cap. 40. *Et videre non poterat.* Non erat (Isaac doloribus, & infirmitatibus senex videbatur.)

D ista totaliter cęcitas, sed quia valde modicum videbat deficientibus oculis eius ex infirmitate. *Vocauitque Esau filium suum.* Idest fortè misit ad vocandum ad domum suam, quia manebat cum vxoribus suis. Vel fortè ipse frequenter veniebat ad visitandum patrẽ suũ, quia erat infirmitate, & senectute grauatus, & tunc vocauit eum ad mandandum ista. *Filium suum maiorẽ.* Vocat Esau filium maiorem, non quòd plurium annorum esset quàm Iacob, quia in eadem hora vterq; fuit natus: immo cum contenderet quis prior de vtero egrederetur, & contigisset exire Esau, Iacob tenuit plantas eius ne exiret, vt patet supra 25. cap. sed vocatur maior, quia ei videbantur competere primo geniturae iura, cum prior de vtero natus fuisset. *Filimi.* vocando eum. Est modus cęcorum qui præsentes (Modus cæcorum.)

E sibi vocant nescientes esse præsentes, ne in vanum verba proponant. *Adsum.* Quia stabat coram patre, licet pater eum non videret. *Vides quòd senuerim.* Intẽdebat Isaac persuadere Esau, vt duceret aliquid de venatione ei ad comedendum, vt comederet, & benediceret ei, & quia ista benedictio solebat dari primogenitis in morte parentum, vel quando parentes putabant se cito morituros: ideo ponit quomodo mortem suã opinabatur propinquã, & ideo tempus erat benedicendi ei. *Vides quòd senuerim.* Idest tu vides quòd senectus mea iam magna sit, ideo tu deberes me incitare, vt te benedicerem. Sed potuisset dicere Esau etiam si

senex

senex sis, potest tamen adhuc magno tempore viuere, ideo respondit Isaac. *Et ignorem diem mortis meæ.* Idest tanta senectus, & debilitas mihi inest, quòd ego ignoro diem mortis meæ, idest timeo eam breuiter futuram, nec vult dicere. *Ignoro diem mortis meæ.* Idest nescio diem determinatam eius, quia isto modo quilibet quantumcumque iuuenis potest dicere ista. Sed ista verba secundum communem locutionem conueniunt illi, qui morti propinquus existens eam quotidie, & timet, & expectat. Rationabiliter autem hoc dicere poterat Isaac, quia ipse erat tūc annorum 137. vt supra probatum fuit: licet ergo Abrahā pater suus vixerit annis 175. quia tamen ipse ęgritudinibus circūdatus erat, non credebat se tandiu victurum, & sic timebat se moriturum in breui, cum tanta eum mala premerent. Erat enim sanctorum patrum consuetudo filios suos, vel commendatos, apud mortem suam benedicere, & admonere, vt patet de Iacob infra 49. cap. Patet etiam de Moyse quando apud mortem suā totum populum admonuit, & omnibus Tribubus benedixit, vt patet Deutero. 31. & 32. & 33. cap. Sic etiā patet de Samuele admonente totum Israel, vt patet 1. Reg. 12. cap. Voluit ergo sic Isaac suo primogenito benedicere. *Sume arma tua.* In Hebræo dicit vasa tua, quia omnia supellectilia, qualiacunque sint, vasa vocātur nomine generali, vt declarauimus supra 24. capa. declarat autem, quæ sint ista arma, cum subdit. *Pharetram, & arcum.* Ista sunt arma venatoria arcus ad sagittas iacendum, pharetra ad continendum, vel conseruandum eas. *Cumque venatu.* Idest venando. Ponitur hic supinum vltimum pro medio gerūdio iuxta grāmaticam antiquam. *Fac mihi pulmentum.* Idest cibum paratum, & signat pulmentum generaliter omnem cibum præter panem, sic dicitur Ioan. 21. pueri habetis pulmentarium, idest, aliquem cibum. *Sicut velle me nosti.* Idest sicut tu scis, quòd ego volo paratum. Multis enim vicibus Esau parabat cibos de venatione sua, & dabat patri, quibus valde delectabatur pater. Sic. n. dicitur supra 25. cap. Isaac diligebat Esau eo, quòd de venationibus eius vesceretur. Et dicit August. 16. de ci. ui. Dei, cap. 40. quòd ista non sunt imputanda Isaac ad gulam, quia nō propter carnis illecebras, sed propter senectutis, & infirmitatum angustias istis delicatis cibis vtebatur. *Affer, vt comedam.* Postquam paraueris. *Vt benedicat tibi anima mea.* Idest vt benedicam tibi ex corde meo. *Antequam moriar.* Se enim in breui moriturum sperabat. Per ista autem verba Isaac, ad quæ Deus mouebat eum, fuit data occasio, vt benediceretur Iacob pro Esau, quia per verbum promissionis Isaac fuit mota Rebecca, vt cōsuleret filio suo Isaac, vt subriperet benedictionem fratris sui. Per hoc, quòd Esau ad venandum missus est, data fuit opportunitas, vt Rebecca cum Iacob quod facere intendebant, perpetraret.

Consuetudo sanctorum patrū.

Supellectilia omnia Hebræorū vocabulo generali vasa dicūtur.

Pulmentū quid.

Quæst. 2. Cur Isaac prius quęsiuit cibū quàm daret benedictionem.

Sed quæritur quare prius Isaac quæsiuit à filio cibum quàm benedictionem ei impenderet. Videtur enim quòd ante cibum dari debuisset, quia in benedictione illa conferebatur, vel ad minus confirmabatur ius primogenituræ, in quo erat potestas offerendi sacrificia, quod ieiunis conuenit, ergo dari debuisset ante cibum. Item quia magna irreuerentia est circa sacramentum vel dare illud, vel sumere post cibum. Sic repræhēdit Apostolus Corinthios, qui in die qua cōmunicaturi erant, vnusquisque portabat prandium suum ad Ecclesiam, & ibi epulabatur solemniter, & deinde sumebant Eucharistiam. Dicit enim Apostolus, fratres non est iam tempus Dominicam cęnam manducare: vnusquisque enim cęnā suā præsumit ad manducandum, vnus quidem esurit, alius autem ebrius est. Item videtur, quòd nō requirebatur ista benedictio, quia Abraham antequam moreretur dedit filio suo omnia quæ possidebat pro iure primogenituræ non addens aliqua alia verba benedictionis. Respondetur, quòd sicut dicit gl. ord. Exod. 6. c. super verbum, & nomen meum Adonai non indicaui eis. Per temporum successionem Dei cognitio in sanctis patribus similiter, & Dei cultus augmentata sunt. Hinc est, quòd ius primogenituræ, quod ratione sacerdotij annexi pertinebat ad cultum diuinum, Abraham tradidit filio suo in datione bonorum suorū sine aliqua verborum solennitate, Isaac autem dedit primogenituram cum maiori verborum solennitate, vt patet in isto ca. sed non adhibita omnimoda honestate, quia post cibum, Iacob autem adhibita omnimoda solennitate verborum, & reuerentia cōuocauit filios suos, & dedit eis benedictiones. Vel fortè dicendum, quòd tanta erat in Isaac naturæ debilitas, quòd istam verborum solennitatē peragere non potuisset, nisi prius comedisset. Sed istud secundum non multum valet, quia licèt Isaac caligauisset oculis, non tamen erat tā senex, quòd sine cibo loqui non posset, quia post durauit adhuc multis temporibus vsque ad 180. annos, vt patet infra 35. c. *Quod cum audisset Rebecca.* Hic ponitur dispositio ad benedictionem per matris reuelationem. Diligebat enim Rebecca magis Iacob quàm Esau, Deo mouente ad hoc, vt compleretur quod ipse disposuerat, vt patet supra 25. ca. ideo consuluit filio suo Iacob, vt surriperet benedictionem fratris sui Esau.

Responsio ad quæstionem quęstionis.

F

G

Sed quæritur, vtrum Rebecca peccauerit, inducēdo Iacob ad surripiendum benedictionem Esau. Et arguitur quòd sic, quia cōsulens alteri, vt furetur peccat, sed Rebecca consuluit Iacob, quòd furaretur benedictionem, ergo peccauit. Patet, quia sicut furari malū est, ita consulere furari, & consentire furanti peccatum est, vt patet ad Rom. 1. tam qui agunt, quàm qui consentiunt agentibus morte digni sunt. Item quāto maius est furtum, tanto grauius est peccatum in agente, & in consulente, sed furari ius primogenituræ, quod cōcedebatur in illa benedictione, erat maximum furtum, s. furari duplices partes hæreditatis, & potestatē dominatiuam, & potestatem sacerdotij, & alia beneficia, quæ sunt impreciabilia, vt patet supra 25. c. vbi declarauimus iura primogenituræ, ergo valde magnum peccatum erat talia furari, & consulere hæc, & furari. Itē sicut est de patre, ita est de matre: sed sic est de patre, quòd si vult transferre iura primogenitutę ab illo, cui debentur, ad alterum, peccat grauiter, ita ergo erit de matre conante hoc facere. Antecedens patet Deuter. 21. c. vbi dicitur, quòd si aliquis homo duas vxores habuerit vnam dilectam, & aliam odiosam, & voluerit transferre ius primogenituræ a filio odiosæ, si primogenitus fuerit, ad filium dilectæ, magnum peccatum erit, nec poterit hoc facere, s. quia ius non permittit. Respondetur, quòd Rebecca non peccauit in faciendo aliquid horum, quia licèt esset Esau primogenitus secūdum carnem, clara stabat ei dispositio quantū ad Rebeccam matrem, quia ipsa sciebat, quomodo Deus mutauerat ius primogenituræ ab Esau in Iacob, quia reuelatum fuerat ei, quando consuluit Dominum in illis verbis: Duæ gentes in vtero tuo sunt, & duo populi ex ventre tuo diuidentur, maior minori seruiet: poterat ergo Rebecca quouis modo procurare, quòd benedictio, & ius primogenituræ transirent ad Iacob. Ad argumenta respondetur.

An Rebecca peccauerit, inducēdo Iacob ad surripiendum benedictionem.

H

I

Responsio ad quæstionem.

K

Ad primum, quando dicis, quòd Rebecca consuluit Iacob, vt furaretur benedictionem, dico quod falsum est, quia furari est rem alienam contrectare domino inuito, Iacob autem non accepit rem alienam, sed rem suam, quia constabat Rebeccæ secundum diuinum oraculū, quòd ius primogenituræ pertinebat

Solutio argumentorum. Ad primum rationem.

ad

ad Iacob, non ergo dedit consilium ad furandum, sed dedit industriam ad liberandum ius suum de manu alicuius iniusti detentoris. Maximè, quia Esau purè vendiderat Iacob primogenita sua, ideo accipiendo non furabatur, sed iure suo vtebatur, licet hoc fortè teneret quantum ad Esau, qui putauerat se posse vendere primogenituræ iura, ideo merebatur perdere ea, sed quantum ad Iacob non tenebat, quia dato, ꝙ Iacob emisset ea non ꝑp hoc transibant ad illum. Nam in rebus venalibus dñium transfert per venditionē. in rebus aūt non venalibus nihil efficit venditio, cum nullius virtutis sit aut efficaciæ, ideo nihil magis est, ꝙ vendant ꝗ ꝙ non vendantur. Si ergo Iacob fortè intēderet per emptionē illam acquisiuisse aliquod ius primogenituræ, committebat simoniam, quia ista iura spiritualia sunt. Ad aliud qñ dicis, ꝙ quanto maius est furtum, tanto grauius peccatū est in faciente, & in cōsulente, sed hoc erat valde magnum furtum. Rñdet, ꝙ hic non erat aliquod furtum, vt dictū fuit supra, sed si fortè Iacob illicitè primogenita Esau accepisset, maximum furtum commisisset, & Rebecca ei consulēs grauissimè peccasset, tollens Esau maximum bonum ei debitum, sed quia Iacob iure suo vsus est, ideo Rebecca ei consulens non peccauit, docens eum vti iure suo. Maximè, quia ad hoc Deus eam monebat, vt sic Iacob adiutus cōsequeretur paternam benedictionem. Ad aliud argumentum dico, ꝙ illa litera Deut. loquitur qñcunq́, pater, vel mater ex sola voluntate humana, quia magis vnum diligunt, transferunt, vel dant fauorem transferēdi ius primogenituræ vni debitum ad alterum, sed hic nō fuit voluntas humana, sed voluntas diuina, quę tribuere primogenita Iacob destinauerat, ideo Rebecca mater iustè conformauit voluntatem suam diuinæ voluntati cognitę, vt transferretur primogenituræ ius ad eum, cui Deus dare volebat. *Et ille.* Idest Esau. *Abijsset in agrum ad venandum.* Noluit aliqd Rebecca reuelare Iacob pñte Esau, sed permisit eum primo ire in agrum. *Vt iussionem patris expleret.* Idest mandatū.s. vt duceret de venatione, & faceret pulmentum. *Dixit filio suo Iacob.* Specialiter erat filius Iacob, quia magis eum diligebat, vt patet supra 25. cap. *Audiui patrem tuum.* Hic intendit persuadere Iacob, quod subripiat benedictionem, quia Iacob non sciebat aliquid de mandato patris facto ad Esau, & ideo nō curasset, & Esau veniens si Iacob istā calliditatem non habuisset, bñdictus fuisset à patre, & sic maneret securus in iure primogenituræ. *Et benedicam tibi coram Domino.* Idest imprecer tibi bona corā Deo. Dicuntur corā Deo fieri quæ benè fiunt, quæ aūt male fiunt abscōdita iudicant, vt patet Psal. 16. De abscōditis tuis impletus est venter eorum. Dicebat ergo Isaac bñdictorū se Esau corā Dño, quia putabat se in hoc iustè agere tanquā iura primogenituræ deberentur Esau. Non.n. fuerat ei reuelatū id, quod Rebeccæ reuelatum, ꝙ maior seruiret minori. Et ēt fortè non constabat ei, ꝙ Esau primogenita vendiderat. *Antequam moriar.* Quia paulo ante mortē consuetum erat dare benedictionem filijs qñ patres sciebant sibi mortem imminere. *Nunc ergo fili mi acquiesce.* Idest cōsenti consilijs meis, quia illud, quod dictura erat Rebecca, aliqualiter videbatur durum Iacob: ideo ipsa volebat consulendo persuadere, quia posito ꝙ Iacob audiuisset, ꝙ pater volebat dare Esau benedictionem debitam primogenito, non ausus fuisset aggredi, quæ mater ei mandauit, quia timebat incurrere maledictionē pro benedictione. *Et pergens ad gregem.* Non misit Rebecca aliquē alium de seruitoribus suis ad ferendū hędos, sed ipse Iacob iuit, vt factum hoc cautius, & secretius fieret. *Duos hædos.* Non misit pro hædis magnis, quia carnes eorum duræ sunt, & fœtidę, & mali sapo-

Ad secundum rationem.

Ad tertiam rationem.

A ris, nec conueniunt aliquo modo senibus, sed misit pro hædulis, qui quando parui, & teneri sunt, dulcissimi saporis sunt, vt ait Isido. 11. Ety. *Quibus libenter vescitur.* Sciebat enim Rebecca quibus cibis Isaac libenter vesceretur, & qualiter paratis. *Quos cum intuleris.* Idest postquam ei escas dederis. *Benedicat tibi.* Putans esse Esau, quem ad parandum cibos miserat. *Nosti quòd frater meus.* Iacob auditis verbis matris, timuit ne si ista aggrederetur, depręhenderetur à patre mēdax, & malediceretur. *Homo pilosus sit.* Scilicet excessiuè super alios homines: quia videbatur pellis animalis brutis: vnde nominatus est Seir, vt patet supra 25. c. *Et ego leuis.* Idest carnes molles habens carētes pilis, ex quo patet, ꝙ faciliter poterat depręhēdi fraus. Dixit ista Ia-

B cob, quia pater non videbat, & consuetudo cęcorum est id quod oculis experiri non possunt, manibus experiri: credidit ergo ꝙ pater attrectaturus eum esset, & fraus depręhenderetur. *Si attrectauerit.* Idest si tetigerit me manibus ad experiendum quis sum. *Et senserit.* Quod in promptu stabat, quia Esau pilosus valde. Iacob autem leuis. *Timeo ne putet me sibi illudere voluisse.* Quasi dicat si pater meus veritatem huius rei sciret, scilicet qualiter Deus vult trāsferre ad me primogenita, qualiter etiam Esau illa mihi vēdiderit, etiam si attrectaret me, & cognosceret esse Iacob, licet me vocauissem Esau, non putaret me velle illudere sibi, quia videret iustam causam, sed quia nescit hoc, timeo ne maledicat mihi. *Inducat super me maledictionem.*

C Dignum enim est, quòd filius, qui patri suo illudere vult ab eo maledicatur. *Pro benedictione.* Idest loco benedictionis, quam ego postulo, inuenirem maledictionem quam ipse daret. *In me sit ista maledictio fili mi.* Mater certificata fuerat diuino oraculo, quòd promissiones complendæ erant in Iacob: ideo confidenter exponebat filium tali periculo, non dubitans quin Deus dirigeret actum eius: quia ei promiserat primogenituram. *Tantum audi vocem meam.* Idest solum audi vocem meam, quasi dicat licet tibi durum videatur non cures tamen de aliquibus argumentis, sed solum fac quod dico, quia ego certus sum, quod bene tibi erit: inde. *Abijt, & attulit.* Hic ponitur tertia dispositio ad benedictionem, quæ est in matris apparatione. *Et attulit.* Scilicet duos hædulos.

D Sed quare duo hæduli portati fuerunt cum vnus sufficisset, & minus quàm vnus? Respondetur, quòd quia Isaac erat senex indigebat cibis multum confortatiuis: & ad hoc sunt in hædulo certè particulę multum conferentes. Et quia in vno hædulo fortè non potuissent tot particulæ de illis reperiri, mandauit afferri duos, nec hoc multum erat: quia Isaac diues erat abundans in gregibus. Maximè, quia nihil de hoc superfluebat, qa quod Isaac nō comederet, ꝑ familia remaneret. *Parauitque illa cibos.* Quanto celerius potuit, ne veniens Esau depræhenderet eos facientes hoc. *Sicut nouerat velle patrem illius.* Quia consueta erat ei parare cibos: ideo sciebat in quo delectaretur. *Et uestibus Esau ualde bonis.* Induit Rebecca Iacob honorifi-

E cè dans ei uestes Esau. Istæ vestes erant preciosæ plenæ odoramentis aromatum: vt patet infra quia dixit Isaac postquam sensit vestium fragrantiam, ecce odor filij mei, sicut odor agri pleni. Et istis vestibus vtebantur primogeniti in magnis festiuitatibus quando immolaturi erant hostias Deo, vel facturi alia solennia. Et quia istę vestes erant insigne primogenitorum dedit eas Rebecca Iacob eunti ad benedictionem accipiendam, quæ debebatur primogenitis, sicut Magistri, vel Doctores quando facturi sunt aliquem actum magistralem, vel doctoralem induuntur habitum, & insignia magistralia, vel doctoralia, vt habitus conueniat rei, que fit,

Quæst. 4. Cur portati fuerunt duo hæduli, cū vnus sufficeret.

Opinio Ra. Salomonis de veste Adæ.

Ra.Sa.dicit ꝙ iste vestes preciosæ erant, quas de pellibus fecit Deus Adæ qñ eum expulit de Paradiso,& dicit istas venisse per successiones venatorum.s.ꝙ eas habuit Lamech:deinde alij vsque ad diluuium: post diluuium aũt habuit eas Nemrod,qui erat robustus venator: deinde aliquo interposito habuit eas Esau, qui etiam venator erat. Sed hoc est valde fabulosum sicut multa alia, quæ Ra.Sa.commentauit. Et falsitas huius tm̃ apparet ꝙ non oportet contra eam instare: ordo enim successionis, quem ponit in vestibus demonstrat hoc manifestum mendaciũ maximè, quia illę vestes,licet Deus eas fecisset, non erant incorruptibiles:ideo tanto tpe non durauissent. *Quas apud se habebat domi.* Quia istis vestibus raro vtebatur Esau nõ duxit eas ad domum suam,in qua manebat cum vxoribus suis,sed manebant in custodia Rebeccæ matris suæ. *Pelliculas hædorum circundnxit manibus.* Dum cibi parabantur Rebecca consuit pelliculas in modum chirothecarum, vt aptarẽtur digitis, quia aliter fraus nuda patuisset. Ex quo videtur, quòd valde pilosus erat Esau,qui tm̃ pilosus erat,vt pelles hædorũ,ei similarent,& pr posit iudicauit manus esse Esau.Et in hoc cõueniebant pelles hædorũ,& nõ pelles agnorũ q̃ lanam magnam habent,& conglobatam in vellus.Nullus autem vir quantumcunque pilosus tales pilos vnquam habuit,quia pili virorum sunt hispidi, & erecti non conglobati in vellus. Huiusmodi aũt sunt pili hædorum.s.parui, & hispidi non facientes vellus, vel pendentes.Si aũt positæ fuissent pelles agnorum manifesta patuisset fraus.Decuit ergo poni pelles hædorum. Et adhuc in pellibus hædorum poterat patere fraus,quia manus virorum licet à parte exteriori pilosæ sint,tamen interius in palma pilos nullos habent. Si autem Isaac tractasset manus Iacob opertas pellibus hædorũ reperijsset pilos intus,& extra, sed Deus direxit manum Isaac,vt solum respiceret ea,quæ extra manus,& non intra manus.Etiam quia ipse Iacob clausit fortè manus, vt fraus non pateret, & hoc ex industria. *Et colli nuda protexit.* Ista dua loca operuit pellibus, quia ista duo attrectaret pater. Vultum autẽ non operuit, quia vultus in omnibus viris barbatus erat tunc,quia nondum attondebant barbas viri. Et sic quantum ad vultum nulla discretio inter Esau, & Iacob erat. Etiam quia cæci non solent tentare vultum,sed collum,& manus. *Et panes quos coxerat.* Quia forte fecit subcinericios panes,vt breuiter parari possent. Et si dicas, quòd ante illos panes coxerat, & non ad hoc. Dico,quòd hoc non stat, quia tunc superfluum esset dicere,& panes,quia manifestum est, quòd aliquo tempore illi panes cocti fuerant, & hoc nihil speciale erat. Scriptura autem ponit hic istud pro quodam speciali sicut parationem pulmenti.

Attende Rebeccæ calliditatẽ.

An Iacob mendaciũ protulerit quod esset pecc. mortale.

Quibus illatis. Idest postquam cibos, & panes attulit ad patrem. *Pater mi.* Licet Iacob apud Isaac esset, quia tamen non videbat vocabat eum, vt absentem, vt cognosceret aliquem astare sibi. *Ego sum primogenitus tuus.* Ra.Sa.volens excusare Iacob a mendacio istam literam sic punctat. *Ego sum.* Scilicet,qui porto tibi cibum. *Esau primogenitus tuus.* Idest, & Esau, primogenitus tuus. Sed ista locutio valde est absurda propter duo. Primo, quia quacunque arte verborum quis iuret,Deus solum respicit intẽtionem eius, cui fit iuramentum. Sic est dicendum quando verba simpliciter proferuntur sine iuramento,non ergo excusabatur Iacob quocunq; mõ diceret,quia ista nõ sic signabant.In istis tñ vel debet reduci verbũ ad intellectũ audientis,vel ad cõem intelligentiam.Itẽ qa dicit ꝙ Iacob intendebat signare p istã ꝑpositionẽ.*Ego sum.* Scilicet q porto cibos. *Esau primogenitus tuus.* Idest, & Esau est primogenitus tuus,sed hoc falsum est, qa Ia-

Opinio Ra. Salomo.

F cob p ista verba intẽdebat signare patri,ꝙ eẽt Esau,vt benediceretur ab eo. Sed dicendum est, ꝙ Iacob voluit se nominare Esau primogenitum. Quia intentio Isaac erat benedicere filio suo primogenito:sed hunc putabat esse Esau. Iacob autem dicens se esse Esau primogenitum non rñdit patri suo, quantum ad verba, sed quantum ad intentionem, quæ erat ad primogenitum:ideo bene se poterat vocare Esau, licèt non esset,quia iste primogenitus erat,ꝙ Isaac attribuebat Esau. Erat ergo Iacob,Esau non secundum substantiã, sed s̃m dignitatẽ, quia dignitas primogenituræ, quæ putabatur competere Esau,competebat ei. Et isto modo loquendi vsus fuit Christus Matth.ca. 11. loquens de Ioanne, ipse est Elias, quod intelligendo in persona falsum erat,sed debet intelligi de dignitate prophetica,quia erat propheta,& plusquã propheta. Sed

G adhuc hæc rñsio fortè non multum valet,quia qñcunq; propositiones sic trãssumuntur, vt veræ sint,patet de intentione dicentis, ꝙ sit dicere de dignitate, & non de persona.Et tunc oẽs audientes intelligunt illam ꝑpositionem esse veram,vt patet de propositione Christi dicta de Ioanne.s.ipse est Elias. Christus.n.intentionem habebat dicendi, ꝙ ipse Ioãnes dignitatem Eliæ habebat. Et hoc alijs volebat innuere, & non ꝙ esset Ioannes Elias s̃m substantiam. Et alij s̃m modum loquendi Christi,& s̃m materiam, in qua loquebatur,s. de dignitate Ioannis intelligebant manifeste. Hic aũt nullo modo sic erat, quia licet Iacob sciret se non esse

H Esau in persona, sed in dignitate, tamen ipse volebat, ꝙ ista propositio faceret talem sensum, i. ꝙ ipse erat Esau s̃m dignitatem, quia sic nihil habuisset de intento,sed volebat.ꝙ per illam propositionem Isaac eum intelligeret esse Esau s̃m substantiam, & ei benediceret.Et patet hoc manifestissimè, quia ad exprimendũ se esse Esau s̃m dignitatem primogenituræ, non erat necesse circundare collo, & manibus pelles hædorũ, sed hoc fiebat ad signandum se esse Esau s̃m substantiã.Et patet hoc magis, quia qñ Iacob timuit hoc agere, respõdit matri suæ Rebeccæ: Esau frater meus hõ pilosus est.Homo autem nomen substantiæ est,& nõ dignitatis.Et mater addidit modum, per quem Iacob assimilaretur homini illi:ergo vr̃,ꝙ volebat signare se

Homo nomen substantiæ, non dignitatis.

I esse Esau s̃m substantiam, ergo mentitus est, quia ꝑpositio transumpta in tali sensu, nunq̃ est vera. Item quia sicut Iacob dixit se esse Esau,ita si postulatus fuisset,vt iuraret se esse Esau, iurasset, sed si iurasset,manifeste mentitus fuisset:quia Deus non respicit quacunque verborum arte iuretur,nisi intentionem eius,cui iuratur.Rñdebit fortè aliquis,ꝙ licèt ista mendacia essent,& peccata:quia tñ Deus mandabat illa dici, non erant peccata,quia si Deus mãdaret alicui occidere alterum,nullomodo peccaret in occidendo, sed magis mereretur. Peccaret tñ grauiter si sine Dei mandato ageret,nisi fortè iudicandi potestatẽ hñs cognita causa hoc efficeret,sic de quolibet alio scelere. Dicẽdum ergo videbitur alicui conformiter, ꝙ ita fuerit hic, s. ꝙ ista verba,quæ dixit Iacob de se mendacium,& peccatũ graue erant,nisi Deus ea dici mandasset,sed quia

K mandauit, non imputabantur ad malum. Quod autẽ mandauerit patet,quia ante natiuitatem istorum puerorum Deus reuelauerat, ꝙ minor maiorem superaret,& maior minori seruiret. Etiam quia dicũt sancti Doctores, ꝙ ista faciebat Rebecca a Spiritu sancto mota, qui autem spiritu Dei aguntur,non sunt sub lege,vt patet ad Gal.5.c.Sed adhuc dico, ꝙ hoc non potest stare,qa non fuerat mandatum,vel reuelatum Rebeccę, vel Iacob a Deo,ꝙ isto modo se haberet in acquirendo benedictionem paternã: & quando dicis,ꝙ reuelatũ fuit Rebeccæ,ꝙ maior minori seruiret. Rñdeo, ꝙ solum fuit reuelatum ei in vñi, ꝙ iura primogenituræ

genituræ ad minorem filium transferenda erant: & ꝙ minor dñaturus eſſet maiori. Modus tñ quo iura primogenituræ, vel benedictio filio minori danda eſſent, non fuit declaratus. Quod aũt determinarent ſe Rebecca, & Iacob ad talem, vel talem modũ nõ erat à Deo reuelatum, ſed erat à iudicio ipſorũ. Et hic patet in litera, cum dr̃ acquieſce cõſilijs meis. ſ. ꝙ iſta nõ erant mandata Dei, ſed conſilia Rebeccæ. Et qa iſte modus, ad quem ſe determinauerunt, non erat valde honeſtus, ideo non vr̃ quare non ſit ibi peccatum. Et ad aliud qñ dr̃ ꝙ Rebecca faciebat hæc mota à Spiritu ſancto, dico ꝙ nõ ſufficiebat ad excuſationẽ peccati, ꝙ ipſa hæc ageret mota à Spũ Sãcto, ſed ꝙ ſciret ſe moueri à Spiritu Sãcto. Hoc aũt nõ fuit in ea, qa ipſa non dixit iſta filio tanquã à Deo in hoc edocta, ſed tã quã ei rectè conſulens ex ſuo ſenſu, cũ dixit acquieſce conſilijs meis. Saluo ergo meliori iudicio vr̃ dicẽdũ, ꝙ non eſt magna neceſſitas excuſare antiquos patres veteris teſtamenti, & ante legem datã à peccato veniali, quale fuit hic, qa illud erat mẽdaciũ officioſum, qđ nulli nocebat, & alicui ꝓficiebat. Sed fortè dices, ꝙ nõ fuit officioſum, ſed ꝑnicioſum, qa nocuit Eſau cũ per iſtud mẽdaciũ fuerit ei ablatum ius primogenituræ, & pr̃na benedictio. Et ſi non fuiſſet confictũ iſtud mendacium, non obtinuiſſet bñdictionẽ Iacob. Rñdet̃, ꝙ non nocuit illud mendacium Eſau, qa tũc alicui nocemus qñ iuri eius aliquid detrahimus, ſed ꝑ iſtud mendacium non tollebat aliquod ius Eſau, qa ad eum non pertinebat primogenituræ ius. ergo non nocuit, ſed iure ſuo vſus eſt ſibi debitam primogenituram per mendacium acquirendo, ſicut ſi nos ꝑ mẽdacium haberemus cãm inueniendi furẽ, & tollendi ei, q̃ portabat, non nocebamus ei, quia illa non pertinebant ad ius ſuum. Mendaciũ aũt officioſum, & alia peccata venialia non debent negari fuiſſe in antiquis patribus, qa ẽt in patribus legis nouę. ſ. in Apoſtolis, & alijs viris perfectis iſta fuerunt, vt ait Ioan. 1. Cano. c. 1. Si dixerimus ꝙ peccatum non habemus nos ipſos ſeducimus, & veritas in nobis non eſt. In omnibus ergo purè hominibus poſt beatiſſimam Virginem nullũ à veniali culpa corporaliter liberum reor, vt ait Aug. in lib. de natura, & gratia, quanto magis patres antiq qui imperfectiores fuerũt: cum multi eorum grauia mortalia peccata commiſerint. Vt patet de Dauid, qui accepit alienam vxorem, & virum eius occidi fecit, vt patet 2. Reg. 11. cap. Filij etiam Iacob, qui Patriarchæ erant, ex graui odio vendiderunt fratrem ſuum Ioſeph. Etiam alia crimina faciebant enormia, quia dicitur infra 37. ꝙ Ioſeph accuſauit eos apud patrem ſuum de crimine peſſimo. Dicendum ergo eſt quòd Iacob mentitus eſt vocando ſe Eſau: peccauit tamen ſolum venialiter, quia illud mendacium officioſum. *Feci ſicut præcipiſti mihi.* Ducendo de venatione mea cibum tibi. *Surge, & comede.* Patet enim quia debilis erat, & non videns accubabat, ad comedendum autem ſe erigere debebat. *De venatione mea.* Etiam hoc eſt mendacium, quia Iacob nihil venatus, ſed ſolum ducebat hædulos de grege. Sed omnia iſta mendacia redeunt ad mendacium officioſum. *Quomodo, inquit, tam cito venire potuiſti.* Mirabatur autem quia cito venerat de venatione, quia ad veniendum de venatione oportebat magis tardare. Primo ire ad nemoroſa loca, vbi erant aues, vel alia quadrupedia, quæ fortè aliqualiter diſtabant, & deinde in accipiendo venationem morari neceſſe erat, quare valde cito viſum eſt ei venire. Iacob autem, vt non deprehenderetur à patre non eſſe Eſau, noluerat valde cito venire. Sed quia ſi moratus fuiſſet interdum veniret Eſau, qui impediuiſſet eum, vel ſi eũ inueniſſet fortè vſque ad mortem litigaſſent: ideo voluit cito venire. *Voluntas Dei fuit.* Verum dixit, quia Deus diſpoſuerat Iacob ad talem locum iturum, vbi ſine labore cito ſibi occurreret, quod petebat, ſcilicet ad gregem. Sed Iacob dicebat iſta ad aliam intentionem, ſcilicet, quia ego obediui voci tuæ Deus direxit me, vt cito occurreret quod petebam. Sed tamen hoc falſum erat, quia Iacob non obediuerat voci Iſaac, cum nihil ei mandaſſet: nam mandauerat filio ſuo Eſau ire ad venationẽ, ſed non Iacob. *Accede huc, vt tangam te.* Iſaac dubitabat vtrum eſſet ille filius eius Eſau: ex vna parte credebat eum eſſe Eſau, quia præceptum de ducendo venationem non fuerat datum alteri quàm Eſau, & nullus alius erat ibi, qui eum audiret iſta dicentem. Ex alia parte dubitabat, quia valde cito venerat, & quia vox eius aliqualiter diſſimilis erat voci Eſau. In dubio ergo voluit experiri, & quia ſenſus in hominibus certior eſt tactus, in quo homo excedit omnia animalia, vt patet 2. de anima: Voluit ergo in tactu experiri. *Et probem vtrum tu ſis filius meus Eſau.* Quaſi dicat licet auris mihi demonſtret te non eſſe Eſau, magis certè tamen in tactu experiar. *Et palpato eo.* In manibus, & in collo, quia iſtæ duæ partes ſolum diſcoopertæ erant. In facie autem propter lanuginum magnitudinem nulla inter vtrumque diſcretio poterat reperiri. *Vox quidem vox Iacob eſt, manus autem manus Eſau.* Vterque ſenſus bene iudicauit circa ſuum obiectum, nec vnus propter alterum deceptus eſt. Credidit tamen magis tactui, quia certior eſt, & errauit non per ſe, quia tales manus erant tunc manus Iacob, quales manus Eſau. Sed error per accidens ex ſimilitudine, quæ eſt mater erroris. *Et non cognouit eum.* Quia iudicauit ſecundum tactum, qui deceptus fuit per accidens, & ſubiungit occaſionem erroris, ſcilicet. *Quia piloſæ manus.* Scilicet, coopertę pellibus hædorum. *Expreſſerant maioris ſimilitudinem.* Scilicet Eſau, qui erat maior non ſecundum ætatem, quia ambo eadem hora nati ſunt: immo vnus alterum egredi volentẽ per plantam tenebat, vt non egrederetur, vt patet ſupra 25. cap. ſed dicitur maior quantum ad iura primogenituræ, quia ſecundum exiſtimationem oĩum, qui ſecretum Dei nõ nouerãt, iura primogenituræ ad Eſau ꝑtinebant. *Benedicens ergo illi ait.* certificatus falſo mõ ꝑ tactum de Eſau incœpit eum benedicere. *Tu es filius meus Eſau.* Exprimitur hic cauſa bñdictionis. ſ. ꝙ iſte bñdicebatur inquantum erat Eſau. i. inquãtum primogenitus, quẽ putabat Iſaac eſſe Eſau, & iſta verba non ponuntur hic interrogatiuè. ſ. ꝙ quæreret Iſaac à Iacob, vtrum eſſet Eſau filius eius, ſed dixit affirmatiuè, ſcilicet, tu es filius meus Eſau.

Sed dicet aliquis, cũ Iſaac eſſet Propheta, quomodo non cognouit quis eſſet, qui veniret ad eum? Reſpondetur quòd ſpiritus prophetiæ non eſt gratia cõtinua: ſed gratia ad tempus, ſecundum ꝙ Deus varijs temporibus tangit corda prophetarũ: quando Deus actualiter non tangit eos, non magis ſciũt quàm alij homines: vt patet de Eliſeo 4. Reg. 4. cap. qui cum veniſſet, & iacuiſſet mulier quædam ad pedes eius, non cognouit ad quem venerat, & dixit ad Giezi; Dimitte eam, quia anima eius in amaritudine eſt, & Dñs celauit à me, nec indicauit mihi. Et ideo cum iterum Eliſeus quæreretur, vt prophetaret, & neſciret quid diceret, mandauit adduci cantorem, & cum ceciniſſet, facta eſt manus Domini ſuper eum, ideſt ſpiritus prophetiæ, & prophetauit, vt patet 4. Reg. 3. cap. Sic etiam de Nathan propheta, qui cum quadam die ſtaret cum Dauid, & diceret Dauid, quod vellet conſtruere templum Domino, reſpondit Nathan: Omne quod eſt in corde tuo vade, & fac, quia Dominus tecum eſt. In eadem nocte locutus fuit Dominus ad Nathan, vt loqueretur ad Dauid, quod nõ ædificaret

Determinatio.

Quæſt. 5. Cum Iſaac eſſet Propheta, cur nõ cognouit venientem ad eũ

ipse domum Dño, sed filius, qui nasceretur ex eo, vt patet 2. Reg. 7. cap. Nunc aũt actualiter aĩa Isaac nõ tãgebat spiritu prophetico, iõ non cognouit quis venit ad eum, & hoc fecit Deus, vt crederet se Isaac bñdicere Esau, ne impediretur benedictio Iacob. Sed dices ẽt potuisset Deus reuelare Isaac quòd ille erat Iacob, & dare ei in mentẽ, vt eũ bñdiceret. Fateor hoc possibile esse. Sed qñcunq; Deus põt facere aliquid pluribus modis, & non vr̃ maior ratio quare sic faciat q̃ sic non est petendum rõnem voluntatis eius. *Respondit ego sum.* Non rñdit quasi ad interrogationem: sed rñdit quasi confirmans Isaac assertionem, quia volebat dicere Isaac certè tu es filius meus Esau, tunc confirmauit Iacob dicens: ego sum. *Affer mihi, inquit, cibos de venatione.* Qñ nũc primo venit Iacob ad p̃rem suũ, non tulit cibos, sed venit, vt videret vtrum dormiret, vel quid ageret, vel si comedere vellet. Nunc aũt habita collocutione mãdauit pr̃ ꝙ afferret cibos venationis. *Quos cum oblatos.* Idest apportatos ad p̃ntiam Isaac comedisset, obtulit ei & vinum. non est intelligendũ, ꝙ prius degustasset oẽs cibos, & deinde vinum assumpsisset: sed, ꝙ s̃m morem aliorum epulãtium comedebat, & bibebat miscens vtrunq;, vt sibi decens esse videbat. *Quo hausto.* Idest, bibito. haurire signat plura. s. audire, videre, euacuare, percutere, bibere, vel aquam, siue vinum de aliquo loco educere: vnde versus.

Haurire plura significat.

Haurit aquas fontis, haurit qui vulnerat hostem.
Auribus haurimus, oculis haurire mouemur.

Et Ebrardus ait.

Haurit consumit, videt, euacuat, ferit, audit.

Et da mihi osculum. Ista solennitas fuit ad dandũ primogenituræ iura, quæ dant̃ cum quibusdã insignijs, de q̃bus supra 25. cap. inter quæ ponit̃ hic esse osculũ. Et sic inoleuit, vt qñ aliquis ad magistratum, vel doctoratum extollit̃, inter alia insignia osculum quoque ei tribuatur. *Statimque vt sensit.* Hic ponit s̃m principale. s. ipsa bñdictio, & diuidit in quinq; particulas, quia primo ponit bñdictionis prolatio: secundo bñdictionis confirmatio, ibi. *Vix Isaac sermonem.* Tertio Esau conquestio, ibi. *Auditis Esau sermonibus.* Quarto facta ꝯ Iacob mortis machinatio, ibi. *Oderat ergo.* Sed matris obuiatio, ibi. *Nunciata sunt hęc.* Circa primũ. *Statimque vt sensit vestimentorum fragrantiam.* Idest odorem: ante non senserat odores eorum Isaac, quia nõ accedebat Iacob ad Isaac, nũc aũt quia accessit ad osculamdum eum, sensit odorẽ. Fragrãtia vestimentorũ erat, quia illæ vestes erant preciosissimæ, quibus vtebant̃ primogeniti, & erant plenę aromaticis odoramentis. dr̃ fragrãtia cũ R, in prima syllaba odor sicut hic: dr̃ flagrãtia per cõtrarium cum L, in prima syllaba ardor. *Ecce odor filij mei sicut odor agri pleni.* Idest ita est bonus odor, quem emittunt vestes filij mei, sicut odor agri pleni. Sciendum, ꝙ odor agri pleni de se non est suauis, vt in agris plenis frugibus, vel vuis, quia ista odorem modicum emittunt, qui odoratui gratus non est, sed odor aromatum, vel rosarũ, & similium subtilium, & bene digestorum est gratus odoratui: sed vocat̃ odor agri pleni delectabilis per accidens, quia ager plenus magnam abundantiam subministrat. Et similis modus loquendi hr̃ Psal. 41. Vbi sonus, quem faciunt comedentes vocatur delectabilis. s. in voce exultationis sonus epulantis, idest sonus epulantis est vox exultationis: non est intelligendum hoc per se, quia sonus delectabilis est, qui est à corpore bene sonabili cum quadam vocum armonia, qualis nõn est in epulantibus: quia ibi non est nisi sonus masticationis inter dentes, & ossium fractio, & murmurantium verborum imperfectorum, vocatur tamen delectabilis per accidẽs, quia ille sonus est cõiunctus delectationi gustus, quã vulgares homines vnam de maximis esse putãt. Isto

Hinc inoleuit, vt osculum ad magistratũ & doctoratũ insignia nunc præbeatur.

Sonus epulantis qualis sit.

F modo loquitur Aristo. 3. Ethi. scilicet de temperantia quam constituit circa delectationes tactus, & gustus: circa delectationes autem odoris, & vocis non nisi per accidens, inquantum ista referũtur ad delectationem gustus. Vnde dicit ꝙ illi, qui gaudent in odore rosarum, thymiamatum, & malorum non dicuntur intemperati, sed magis illi, qui vnguentorum, & pulmentorum odoribus gaudent: quia per hęc rememoratio fit eis concupiscibilium. Aliqui etiam quando esuriunt gaudent ciborum odoribus: non quidem quia odores sunt, sed quia demonstrant suauem saporem ibi latere. Etiam dicit, quòd in alijs animalibus non est delectatio in alijs sensibus, quàm in duobus. s. in gustu, & tactu nisi valde secundum accidens, vnde canes non gaudent odoribus leporum, sed comestio-

Qui dicantur intemperati.

G ne, vt Leo non gaudet in voce Bouis, sed quia comedet, & videns Ceruum vel Capream non delectatur in visu eorum, vel auditu secũdum se, sed quia per visum, & auditum inueniet Ceruum, & Capream. *Cui benedixit Dominus.* Idest quem multiplicauit Deus, quasi dicat, valde bonus odor, & gaudiũ habetur ex agro pleno quando Deus eum valde multiplicauit. *Det tibi dominus de rore cęli.* Hic ponuntur ea, in quibus cõsistit ista benedictio. Et in hac primo ponitur abundantia rerum necessariarum ad vitam, quæ sunt fructus terræ. Istæ enim sunt fundamentum totius vitæ. Ideo à Philosopho cõstituente politiam necessitas istorum ponitur prima causa talis communicationis: vt patet 1. & 3. & 7. Poli. & cum Philosophus diffiniret iustum simpliciter, scilicet iustum politicum, per quod homi-

H nes regulantur in vita, primo posuit in eius diffinitione respectum ad bona necessaria vitæ vnde dixit in 5. Ethi. iustum simpliciter est communicatiuum totius vitæ ad per se sufficientiam in liberis, & æqualibus secundum proportionem, vel numerum, hoc autem licet quantum ad intentionem fundantis ciuitatem sit primum, & totius vitæ fundamentum, tamen postquam ciuitas facta est, ita necessarius est iudex sicut cibus, & potus. Sic enim dicit Philos. in 3. Poli. quòd in politia distributiuum institię ita necessarium est sicut panis. Isti autem fructus terræ in duobus consistunt, in terræ dispositione, & in cœlesti influxu super hæc inferiora: quia tota virtus inferiorum causatur à superioribus per motum, & continuationem: vt patet in

Fructus terrę in duobus consistunt.

I 1. Meteo. idem quantum ad primum, scilicet terrę dispositionem dixit. *De pinguedine terræ.* Vocatur pinguedo terræ quædam crassitudo eius, quæ est fundamentum ubertatis. Sunt enim quædam terræ valde macræ, quæ ad sterilitatem declinant: aliud vocatur, scilicet influentia cœli cum dicitur. *De rore cęli.* Cœli enim per suum motum causant pluuiam, & rorem, & omnes meteoricas impressiones disponendo ista inferiora, & maximè est hoc in pluuia, & rore, qui terram fœcundant, segetes, & omnes fructus generant, & postea genitos augent, nutriunt, & conseruant, vt patet Isa. 55. vbi dicitur quomodo descendit imber & nix de Cœlo, & illuc vltra non reuertitur, sed ine-

Pluuia, & ros vnde causantur.

K briat terram, & infundit, & germinare eam facit, & dat semen serenti, & panem comedenti, sic &c. *Abundantia frumenti, vini, & olei.* Nominauit istos tres fructus, & sub istis intelligit alios: ponuntur tamen isti, vt principales, q̃a in ijs tota vita cõsistit humana. Et sciẽdũ, ꝙ licet ista bona ei ad literã ꝓmittant̃: alia tñ maiora bona ẽt ad literã ꝑ ista intelligunt̃, sed mouemur ad cœlestia, q̃ nescimus ꝑ terrestria, quæ sentimus, de quibus latius supra 15. cap. *Seruiant tibi populi.* consistit ista benedictio secundaria in honore quodam, & dominio, & fama temporali. Et licet bona temporalia comparata ad veritatem bonorum quasi vniuocę bona dici, non possint, secundum statum

tamen

tamen præsentis vitæ bona dicuntur, & Deus dans illa, bona nobis dare dr̄. S.c.n.dr̄ 2.Reg.7.cap. de Dauid, faciam tibi nomen grande iuxta nomen magnorum, qui sunt in terra: & sic dixit supra 12.cap. Abrahę magnificabo nomen tuum: Idem patet sępissime de bonis alijs. Si aūt ista bona inter se comparentur, honor melior est quàm fructus terræ, & oēs abundātiæ diuitiarum. Et patet, quia cum virtus bonum superexcellens dicatur respectu istorum bonorum temporalium, primum eius ponitur honor, & non aliquod bonum de alijs. Sic.n. diffinit, q̄ honor reuerentiæ exhibitio est in testimonium virtutis; vt colligitur ex rōnibus Philos. in 1. Ethi. Item, quia cum de fęlicitate sectas aliquas enarrasset, dicit, q̄ excellentes viri, & operatiui honorem fęlicitatem ponunt, quia totius vitæ ciuilis honor finis vr̄. Et in 5. Ethi. cum determinasset conditionem boni regentis, dixit q̄ pro præmio bonis honor, & gloria dari debeat, tamquā nihil melius ciuitas habeat, quod eis dare possit. Qui autem ijs non contentus superinquirit alia, Tyrannus est. Maius ergo bonū honor oībus diuitijs est, qa habet quādam similitudinem cum bonis honestis.i. cum virtutibus cū ponatur præmium illarū. Posuit tñ hic Isaac primo diuitias q̄ honorem non pp earum dignitatē, sed pp earum necessitatem. Et fortè pp opinionem vulgarem, quę magis attendens delectabilia, quæ in tactu, & gustu sunt, quàm delectabilia spiritualia vt honor, magis eligit diuitias, quę seruiunt gust⁹, & tactus immediatè seruiunt. *Seruiant tibi populi.* Idest Reges habeas de semine tuo, quibus alij Reges seruiant. Et patet hoc tpe Dauid, & Salomonis, qui Reges multos de propinquis tributarios habebat: vt patet discurrenti historias librorum Regum, & Paralipo. præcipuè 2. Paralipo. 8. cap. *Et adorent te Tribus.* Idest inclinētur ante te, quod est adorare: Tribus aūt aliqua vna cognatio est, & est minus q̄ populus. *Esto Dominus fratrū tuorum.* Solum vnū fratrē habebat Iacob.s. Esau, nec.n. le pōt vocari fratres in plurali, sed vocant hic fratres oēs, qui sunt de eadē cognatione secūdū modū loquēdi Heb. aicū, quo vocant Abrahā, & Loth fratres, vt patet supra 13. ca. cū tñ Abrahā esset auūculus Loth: vt patet supra 11. cap. Sed adhuc magis vr̄, q̄ accipiūt hic fratres, p verè fratribus.s. ab eodē patre, vel matre immediatè. Sed vocant fratres pluraliter licet vnus sit solus, eo mō quo dicimus de vno hn̄te vnicū filiū, q̄ habet filios: & patet, qa cū idē replicaret sub alijs verbis mō Rhetorico dixit. *Et incuruentur ante te filij matris tuæ.* Quod idē est, & hoc est humiliando se corā eo in signū debitæ reuerētiæ, & honoris. Istud de incuruatione fratris sui ante eū nō fuit impletū tpe Isaac, & Iacob, quia dū Iacob vixit semper fuit minor fratre suo. Et patet, quia timore eius recessit in Mesopotamiā: vt patet sequē. cap. Et deinde cū venit in reditu exiuit ei obuiā Esau cū quadringentis viris, & timuit Iacob valde putans, q̄ vellet eum disperdere, & humiliatus fuit coram eo multotiens vsq; ad terram vocans eū Dn̄m, vt patet infra 32. & 33. cap. & mortuo vtroque adhuc semen Esau persequebatur semen Iacob, donec tpe Dauid facti sunt Idumæi tributarij: vt patet 2. Reg. 8. cap. vel intelliguntur ista de Christo ad literā, quia istę promissiones principaliter de eo fiūt, vt vult Apostol. ad Galat. 3. cap. *Qui maledixerit tibi.* Tertium in quo fundatur ista benedictio est in bona fama ad extraneos, ex qua sequitur benedictio. Et dicūtur ista prophetice, & non imprecatiue, scilicet. *Qui benedixerit tibi sit benedictus.* Idest erit benedictus, quia Deus multiplicabit eum pp istud bonum opus. Nam si aliquis ex charitate imprecaret bona Iacob, & laudaret Deū, quia eum benedixerat, per istum actum merebatur vitam æternam, quia oēs actus in charitate meritorij

Honor quid.

Cur præposuit diuitias honori.

A sunt vitæ æternę, & nō solū vitę æternę, sed et aliquorum bonorum temporalium, quia Deus interdū bene agētes temporaliter premiat. Sicut patet de obstetricibus Hebræorum Sephora, & Phua, quibus Deus ædificauit domos, quia timuerunt Deū, vt patet Exo. 1. c. *Qui maledixerit tibi sit maledictus.* i. sic erit, q̄ ille, qui de te malum dixerit, maledictus a Deo erit, non autē imprecatur Isaac malum alicui, quia dr̄ ad Ro. 12. benedicite, & nolite maledicere, quia nec diabolo maledictionem imprecari debemus, qa Michael Archangelus contendens cum diabolo super corpore beati Moysi, nō ausus fuit ei maledictionis iudicium inferre: sed dixit imperet Deus in te Sathan, vt patet in epistola Iudæ. c. vnico. *Vix Isaac.* Hic ponitur secundum, B i. benedictionis confirmatio. *Vix sermonem Isaac impleuerat.* i. valdè modicum erat, quod Isaac cōpleuerat sermonem, i. verba benedictionis ad Iacob. *Egresso Iacob foras.* Si.n. inuenisset intus Esau Iacob contendisset, & quia Esau erat vir robustus oppressisset Iacob, nisi Deus liberasset. *Surge pater mi, & comede.* Diligenter.n. se habebat Esau, licet vir maturæ ætatis iam esset, & vxores habens in obsequēdo patri, vt ei benediceret, quia illa benedictio magni ponderis existimabatur apud antiquos. *Quis.n. es tu?* Non quæsiuit hoc Isaac, quasi non cognosceret, quia audita voce cognouit eū immediatè, q̄ esset verè Esau filius eius, sed turbatus ex præcedente illusione sic locutus est. *Ego sum primogenitus filius tuus Esau.* Respondens Esau patrem esse turbatum prælumpsit, q̄ fortè illusisset eū Iacob, & qua- C si innuens, q̄ licèt alius benedictus esset, q̄ illa benedictio non ualebat, quia fuerat per errorem data ei cui dari non debebat, ideo expressit dicēs. *Ego sum primogenitus.* Quasi dicat, si fortè alium benedixisti pater non turberis, quia ego sum primogenitus verè. *Expauit Isaac stupore vehementi.* Dicunt Iudæi, q̄ cum Isaac verè cognouit, q̄ illusus fuerat a filio suo Iacob, voluit ei maledicere, sed tunc aperta fuit gehena ei in visione imaginaria si eum malediceret, vel si datam benedictionem retractaret, & ad hanc visionem conterritus fuit pauore vehementi. Vel dicendum secundum Hieronym. & alios doctores Sanctos, q̄ quando audiuit Isaac verba Esau, ne fortè turbatus malediceret D Iacob raptus fuit in ecstasim: & cognouit, quòd benedictio data Iacob processerat de voluntate diuina, nec retractari debebat. Expauit autem ad cognitionem tātorum secretorum, quę eum ante latuerant, & diuinę voluntati obediens datam benedictionem confirmauit. *Et vltra quam credi potest admirans.* Quia rapti in ecstasi ad aliquod supernaturale intelligibile, vel sensibile rapiuntur, quare admiratio, & stupor in eis maior causatur, quàm in alijs hominibus communiter causari consueuerit. *Quis ergo ille est.* Conuersus ad se, vt consolaretur tristitiam filij sui Esau locutus fuit ista. *Qui dudum captam venationem.*

Oēs actus in caritate nō solum vitę æternæ, sed tēporalium bonorum est meritorius.

Nec diabolo male dicere debemus.

Opinio Iudæorum.

Quomodo dicitur hic, quod dudum erat, quòd venatio ei adducta fuerat, cum supra dixerit, quòd vix compleuerat sermones suos Isaac egresso Iacob, cum intrauit Esau?

Quest. 6. Qūo dicit dudum captam venationem.

E Respondetur, quòd quando intrauit Esau tunc Iacob exiuit, sed dudum erat, quod duxerat cibos; quia post ductionem ciborum, & locutionem ad patrem in comestione, & deinde in benedictione Isaac, qui senex erat, & tardus in comedendo, & loquendo, satis moratus fuerat ita, vt posset dici, quòd dudum erat quo venatio adducta fuerat. *Benedixique ei, & erit benedictus.* Licèt Isaac secundum illusionem, quam videbatur fecisse de eo Iacob, debuisset eum rationabiliter maledicere: nunc tamen versa vice non solum non maledixit, sed & datam benedictionē confirmauit, & hoc quia in ecstasi viderat. vnde ad

faciendum hoc admonitus fuerat: *Auditis Esau sermonibus.* Hic ponitur tertium, scilicet Esau conquestio: non enim conquerebatur Esau, ꝙ Isaac benedixisset Iacob per errorem, sed ꝙ eius bñdictionem cõfirmasset. Putabat.n. Esau, ꝙ quia Isaac videbat se illusum à Iacob, ꝙ eum malediceret, sed non sic factum est. *Iis sermonibus.* Scilicet sermonibus de cõfirmatione bñdictionis. *Rugijt clamore magno.* Verò dolore vulneratus, quia se totũ bonũ perdidisse videbat ingenti furore efferatus est, quasi Leo rugiens *Benedic etiam & mihi pater mi.* Quasi dicat, licet illi bñdixeris, mihi tñ potes adhuc bñdicere. Intelligebat.n. Esau, ꝙ si aliquo mõ pater eius bñdictionẽ, quæ primogenitis cõcedi solet ei dedisset, ꝙ bñdictio Iacob totaliter irritaret, quia sibi debebat ex iure, cũ primogenitus esset, ignorans diuinam dispõnem, per quam hęc oĩa gerebant. *Et consternatus.* Idest deficiens aĩo. *Venit germanus tuus fraudulenter.* Scilicet vocans se Esau, & portans pelliculas. Hebræi dicunt. *Prudenter.* Vbi nos dicimus fraudulẽter, quia illa dictio est æquiuoca ad prudentiã, & astutiam. Pertinet.n. ad oẽm actum demoticæ virtutis, q̃ est vis naturalis intellectus practici, in qua fundat prudentia, vt ait Philos. in fine 6. Ethi. & magis proprie vocat prudenter q̃ fraudulenter, quia Deus mouebat eũ ad ista, ergo non erat fraus, cum vteret suo iure. Põt ẽt satis bene dici fraudulenter habita consideratione ad superiora. s. quia intendebat fallere patrem suũ faciendo credere, ꝙ erat Esau. *Et accepit benedictionem tuam.* Idest quam ad te pertinere putabas, sed nõ pertinebat, quia Deus ad alium transtulerat. Non tñ declarauit hic Isaac filio suo Esau, ꝙ benedictio mutata fuisset ad alium dispõne diuina, quia forte indignus erat talia scire. Vel quia talia ei non decebant, quia fortè iis cognitis peior effectus fuisset magis ingratus ꝯ Deum, qui ei tollebat quod à natura ei videbat pertinere ſm veritatẽ: tñ licet Deus mutasset iura primogenituræ ab Esau in Iacob, & Esau esset maior quãtũ ad quandã antecessionem originis, nõ debuisset indignari Esau, quia si ipse nõ egressus fuisset prior nullo mõ ista competerent sibi secundũ rẽ, vel apparentiã. Quia ergo ipse egressus fuerit primus à Deo fuit, cũ ambo simul cõcepti essent, & alius tenuisset plantam eius. Quod ergo Deus tulerit quod añ dedisset cum ipse sciat cãm quare tollit, non est aliquo mõ iniustũ, vel alicui personę grauamẽ. Sic.n. dicebet beatus Iob. Si bona suscepimus de manu Dñi, cur mala non sustinemus? Dñs dedit, Dñs abstulit, sicut Dño placuit sic factum est, vt patet Iob 1. & 2. cap. Esau tñ erat vir malus, & ista non consideraret. Ideo non decuit talia reuelari. *At ille.* Idest Esau. *Subiunxit.* Idest adiunxit ad verba patris sui. *Iuste vocatum est nomen eius Iacob.* Idest licet tu imposueris ei istud nomen ante ista rectissime tñ conuenit ei. *Supplantauit me altera vice.* Scilicet qñ emit primogenita. Et ista est nominis applicatio, quia Iacob interpretatur in Hebræo supplantator. *Primogenita mea autem tulit.* Mentitur Esau in duobus. Primo quia dicit Iacob abstulisse primogenita sua, tñ non erant sua, sed Iacob, cum Deus transtulisset illa ad Iacob. Secundo, quia dixit quod Iacob abstulit, sed falsum est, quia non abstulit, sed ipse gratis vendidit: Iacob autem ius suum redemit. Et ista supplãtatio pia fuit sicut dolus, quem fecit Michol, quãdo posuit statuam super lectum Dauid, vt simularet esse Dauid, ne ipse caperetur, si post eum iret, & occideretur, de quo 1. Reg. 19. cap. est autem aliquis dolus malus, de quo dicitur Prouerb. 13. filio doloso nihil erit boni, & in eodem lib. 12. cap. non inueniet fraudulentus lucrum. *Et nunc secundo surripuit benedictionem meam.* Idest quæ mihi debebatur. *Nunquid non reseruasti mihi benedictionem.* Quasi dicat, licet ipsi dares, posses tamen adhuc mihi dare, vel licet ipsum benediceres, non dares ei omnes benedictiones, & ideo maneret aliqua ꝑ me. Et quia Isaac intelligebat quam benedictionem vellet Esau, respondit ei iam datam fuisse, scilicet. *Dominum tuum illum constitui.* Vbi dixit supra esto Dominus fratrum tuorum, & incuruentur coram te filij matris tuæ. *Et omnes fratres eius.* Si quos postea habiturus esset. Vel accipiuntur fratres, vt supra dictum fuit pro omnibus cognatis suis, qui more Hebraico fratres dicuntur. *Frumento, & vino stabiliui eum.* Idest confirmaui eum in pane, & vino rogans Deum quòd daret ei abundantiam frumenti vini, & olei. Ista tria sępe simul nominantur, quia generalia sunt, vt patet Psal. 4. scilicet fructu frumenti, vini, & olei sui multiplicati sunt. Et nõ tenet hic idem ordo in benedictionibus, qui ante tenebatur, quia ante præponebantur fructus terræ, nunc autem præponitur honor: hic præponuntur ea, quæ sunt meliora simpliciter, & quæ magis appreciantur magni viri. *Et post hæc fili mi tibi ultra quid faciam.* Quasi dicat, ego bene possem dare tibi de istis benedictionibus aliquam, quæ non derogaret benedictionbus Iacob: sed vltra istas nihil mansit, quod tibi specialiter dare possem.

Sed circa supra dicta est dubium, vtrum quando primo Isaac benedixit Iacob, illa benedictio tenuerit. Et videtur quòd non: quia Isaac non benedixit nisi illi, quem benedicere intendebat, patet quia in talibus requiritur intentio cum tota virtus huius benedictionis consistat in deprecationibus, quæ non proficiunt nisi illi, pro quo fiunt, sed Isaac in prima benedictione solum intendebat benedicere Esau, & non Iacob, ideo videtur quòd non tenuit. Item sic est in istis benedictionibus sicut est in matrimonio. Si autem aliquis in contrahendo matrimonium erret in persona, matrimonium non tenet: vt si putauit se cõtrahere cum Berta, & ei fuit præsentata Teberga. Sic ergo cum hic voluerit Isaac benedicere Esau, & ei præsentatus fuerit Iacob, erratum fuit in persona: ergo non tenuit. Dicendum, quòd benedictio prima tenuit, vt patet in litera supra, scilicet benedixi, & erit benedictus. Et sciendum quòd secundum morem antiquum Isaac primogenitum suum benedicere intendebat, quia ei benedictio debebatur, sed quia certissimè credebat Esau esse primogenitum, ideo determinabat se ad benedicendum Esau in persona. Si enim dicamus, quod Isaac intenderet benedicere primogenitum suum in generali, & illum, qui ei astabat non benediceret inquantum erat ille prius, sed inquantum erat primogenitus, tunc quicũque prior benedictionem prius accepisset siue Esau, siue Iacob, non referebat: quia verè primogenitus erat Iacob, ad quem ista iura primogenituræ ex diuina dispositione transferant. Sed quia Isaac credebat certissimè Esau esse, primogenitum suum, ideo determinabat se ad benedicendum personam illius, & sic benedictio facta super Iacob nihil quantum ad eum valuisset, nisi aliud intercidisset, scilicet, quòd Isaac decepit tactu Iacob credidit illum esse certissimè Esau, ideo determinauit se ad istam personam præsentem, quia eam esse Esau credebat. Sic ergo benedictio ad istum facta tenebat. Ad argumenta ad primum respondetur, quòd licet Isaac intendens benedicere primogenito suo volebat benedicere Esau, quia eum suum primogenitum certissime credebat: Ita quando venit ad eum Iacob intendebat benedicere Esau, sed quia certissimè credidit hunc esse Esau, ideo ad benedicendum istum præsentem se determinauit. Et ad formam argumenti dico, ꝙ peccat ꝑ fallaciã accidentis, qñ dr Esau non benedixit nisi illum, quem benedicere intendebat, sed non intendebat benedicere

Iacob interpretatur supplantator.

Mentitur Esau in duobus.

Quæstio. Vtrum benedictio Isaac ad Iacob fuerit valida. Primum argumentum. Secundum argumentum.

Responsio ad quæstionem.

Solutio argumentorum.

dicere Iacob, ergo non benedixit Iacob. Dico quòd intentio Isaac non erat benedicere Iacob inquantum erat Iacob, sed erat benedicere istum qui astabat ei, cui accidebat inquantum erat præsens esse Iacob, vel esse Esau. Benedixit ergo per se istum qui ante se erat, quia eum benedicere intendebat. Benedixit autem per accidens Iacob, quia eum non intendebat, sed accidit esse hunc quem intendebat. Non valebat ergo consequentia, sicut non valet ista ponendo quòd aliquis videat Petrum de longe venientem, & nesciat esse Petrum, & arguatur sic, iste non videt, nisi quem scit se videre, sed non scit se videre Petrum, ergo non videt Petrum. Ad secundum argumentum de matrimonio, quòd non valet quando erratur in persona. Quidam Doctor respondet, quod secus est in matrimonio, secus in alijs spiritualibus: quia in matrimonio requiritur determinatus consensus, qui sine certa persona non fit: in alijs spiritualibus non requiritur determinatio tanta personę, quia dato quòd aliquis vellet baptizare Platonem, & apponatur ei Socrates, nihilominus baptismus tenet. Sic etiam in ordinibus conferendis intedebat promouere Episcopus Petrum, & non Fernandum: appositus fuit autem Fernandus, manifestè tenet ordo, & recipit caracterem. Sic ergo dicit fuisse de benedictione data Iacob, quæ tenuit etiam si fuerit error personæ. Sed salua reuerentia huius doctoris, dicendum est, quòd actus interdum habet efficaciam suam ex materia, vel forma, interdum autem ex sola intentione agentis. Quando autem actus vigorem habet ex materia, vel forma, quod est aliquid intrinsecum in natura actus, tunc non requiritur personæ determinatio, quam intendebat agens, quia ipse actus de se, validatur. Et hoc est in omnibus sacramentis, vbi materia habet aliquam virtutem, vel forma verborum: vt in sacramento baptismi, quia ex natura sacramenti, scilicet, aquæ cum verbis confertur character baptizato, & gratia, nisi obex adsit: ita & in ordinibus ex natura verborum cum materia consecrata confertur ordo, si non omittat de essentialibus facere aliquid ipse minister. Etiam si baptizans vellet, quòd baptizatus nō susciperet gratiam, nec characterem. Nō est autem sic in oratione, quia totus effectus orationis est ab intentione nostra, ideo si aliquis oret pro alio, & nolit, quòd illa oratio ei prosit nullomodo proderit. Patet etiam magis, quia si aliquis coactus baptizet alium, vel Episcopus coactus conferat ordines, & verè baptismus confertur, & etiam ordines. Si tamen aliquis inuitus cogatur pro alio orare, nihil ei oratio prodest: idem est de matrimonio, quia matrimonium cum violentia contrahi non potest, alia autem sacramenta sic. Dicendum ergo necessario, quòd oratio, & matrimonium quantum ad validitatem actus similia sunt, quia habent robur ex voluntate, & non est in oratione sicut in spiritualibus, quæ sunt sacramēta conferentia characterem, sed est sicut in matrimonio. Et cum benedictio facta ab Isaac prolata fuerit in modum orationis, & illa de natura sua non habeat aliquam virtutem, sed solum à bonitate dicentis, quem Deus acceptat, ideo non proficit nisi illi, quem benedicens intendebat benedicere. Respōdeo ergo ad argumentum, quòd eodem modo se habet in ista benedictione, & in matrimonio, quia vtrobique error personæ excludit validitatem actus, sed error personæ est duplex, vt patet extra, de sponsa. in ca. tua nos. s. error in noīe, & error in substātia psonę. Qicunq; putat se aliquis cōtrahere cū aliqua, q̃ Maria vocat, & adducit ei aliqua, quę vocat Teberga, tūc ipse si cum illa p verba de pñti cōtrahat, stabit dupliciter ad validitatē mr̄imonij, quia aut iste determinatè

A consensit in istā psonā, quæ pñs est, & putat eam esse Mariam de Tauro, & tunc licet ipsa sit Teberga de Toleto, quia primo, & per se in personā cōsensus fuit tenebit contractus, sed si intētio istius fuit contrahere cum Maria de Tauro, & putauit eā, quæ sibi adducebatur esse Mariā de Tauro, si fuerit Teberga de Toleto, non tenet cōtractus, quia per se, & primo fuit cōsensus in Mariam de Tauro. Secundario autem, & p accidens in istam quæ pñs erat, quā putabat esse Mariam de Tauro, sed non erat. Sic ergo dicendum est de benedictione Isaac: s. n. Isaac intendens bñdicere totaliter Esau, benedixisset Iacob pñtem ei, nō quia erat pñs, sed quia putabat eum esse Esau, tunc cum p
B se intendat Esau, per accidens aūt iste prius, qui putat esse Esau, benedictio non tenuisset: si aūt Isaac intēderet benediceret istū pñtem, quē credebat esse Esau: tñ nō erat, cum intenderit per se istum, per accidens aūt Esau, tenuit bñdictio. Sic ergo fuit in pñti: quia a principio intendebat Isaac bñdicere Esau: quia tñ credidit certissimè esse Esau determinauit se principaliter ad bñdictionem pñtem, qui tñ erat Iacob, ideo talis error non exclusit validitatem actus, sicut nec matrimonium excluderet in tali casu.

Sed dubitatur adhuc circa prædicta, cùm dictū sit. *Venit frater tuus fraudulenter, & tulit benedictionem tuam.* Fraus peccatum est, sed Iacob commisit fraudem, ergo peccauit. Rn̄detur, q̄ ista fraus pōt considerari dupliciter: vno modo quantum ad illum, cui fit fraus qa dānum ei irrogatur, cum subtrahat aliquid iuri eius:
C aut quantum ad ipsum, qui cōmittit illam fraudē, qui aliter se habet q̄ res sit, & aliter iudicat. Quantū ad primum non est dicenda fraus, sed prudens industria, q̄ habita fuit à Iacob in accipiendo bñdictionem, quia iure suo vsus extorquendo qūo potuit ius suū de manu iniusti possessoris. Aut considerat quantū ad secūdum. s. quantum ad ipsum facientem talem fraudem, qui aliter demonstrat q̄ sit. Et tunc dico, q̄ aut illa demonstratio est in verbis, aut in factis. Si aūt in verbis peccatum est, vt si aliquis mentiat, vt extrahat rē suā de manu iniusti detentoris, & sic dictum fuit supra, q̄ Iacob peccauit venialiter dicendo mendacia officiosa. Quantum aūt ad facta. s. cum aliquis facit aliqua, q̄ videntur esse ad vnum finem, & sunt ad alium, in qui
D bus decipiuntur alij. Dicendum q̄ tripliciter contingere pōt talis fraus. Quædam est fraus eruditionis, quādo aliquis aliquem latenter, vel distorte facit ad fallēdum alium, non vt noceat, sed vt erudiat, vel cautiorem faciat: & ista non est peccatum. Sic Ioseph fraudem commisit contra fratres suos, & præcipuè contra Beniamin mittens scyphum in os sacci, vt erudiret eum magis conseruare se à fraudibus, vt patet infra 44. cap. Et isto modo Magistri interdum fraudant discipulos facientes contra eos sophistica argumenta, vt eos ad cauendum talia ab alijs proposita cautiores, & vigilantiores reddant. Alia est fraus diuinæ spirationis sicut cum Iudæi à Deo inspirati manda to accepto receperunt ab Aegyptijs pecunias, & vasa aurea, & argentea, & vestes tamquam commodatas,
E sed rapuerunt illas portantes secum, & ea intentione rapiebant. De hoc sæpe dictum fuit, & dicetur infra Exod. 3. cap. Alia est fraus noxiæ deceptionis, vt est in hypocritis, qui demonstrant se bona agere, & mala agunt, & ista sola tertia fraus in crimine est. Fraus autem quam commisit Iacob fuit diuinæ inspirationis, quia Rebecca mota à Spiritu Sancto cōsuluit Iacob facere hoc, ideo licet dicere se esse Esau peccatum veniale esset, ponere tamen pelliculas hędorum manibus circumligatas non fuit aliquod peccatū, nec mortale, nec veniale. Sed adhuc ɔ̄, qa Iacob talē fraudē cōmisit qualē cōmittunt hypocritæ, ergo

Quæst. 8. Nunquid Iacob peccauit, cùm dixit fraudulenter.

Fraus est duplex. Primo modo. Secundo modo.

Tripliciter pōt contingere fraus.

Quam fraudem commisit Iacob.

Obiectio remouet.

peccauit ſicut peccant hypocritæ, patet quia hypocritæ peccant, quia venientes in pellibus ouium, longè aliud ſunt quàm deſignant, vt patet Matth. 7. cap. ſic enim venit Iacob coopertus pellibus, vt ſe alium indicaret eſſe quàm erat. Reſpondetur redeundo ad primum, quòd ſimulatio hypocritarum eſt noxię deceptionis, & eſt cum damno alterius. Simulatio autē Iacob fuit diuinæ inſpirationis, & non fuit alicui nociua. Et ſi obijcias, quòd nocuit Eſau, quia per hoc ablata fuerunt ei primogenita, iam reſponſum fuit ſupra in iſto cap. Sed adhuc obijcitur ſicut mentiri verbo eſt ſemper peccatū vel mortale, vel veniale, pro quacūque cauſa fiat, ergo mentiri in facto etiam erit peccatum ſemper. Eodem. n. mō accipitur mendacium in facto, qñ per habitum, vel operationem aliud quā in mente eſt indicatur: ſicut cum quis verbo ſuo aliter quam intelligit explicat. Et iō Ariſt. in 2. & 4. Ethi. tractās de veridicis, & mendacibus dicit, veridicos, & mēdaces eſſe in ſermonibus, & in operationibus. Reſpondetur ꝙ aliqñ in falſa ſignificatione exteriori peccatum eſt, vt cum quis in habitu mentitur vel in operatione, vt noceat, quia ibi intentio mala eſt, quæ ſola ſufficiens eſt culpam mortalem inducere. Sed nō eſt peccatum quotiens actus exterior, & habitus diſcordant interiori conceptui, & diſpoſitioni, & ratio eſt, quia licet vtrūq; ſignificet interiorē habitudinē, vnū tñ per ſe. ſ. vox cum ſit data ad exprimendum conceptū mentis, vt patet in principio Periherme. Sunt ea Cap. 1. quæ ſunt in voce earum, quæ in anima paſſionum notę. Et intellectus vtitur voce formans eam in ſua ui interpretatiua ad ſeipſum declarandū. Factum autem ſi aliquo mō ſignat interiorē diſpōnem eſt tñ magis ꝑ accidens: iō non ſemp cauſat̄ in eo mendaciū quod ſit peccatum niſi ex ordine ad finē illicitum. ſ. in quātum aliquis intendit alteri nocere, vel intendit aliqd ſibi vſurpare, vt hypocritæ, qui licet non intendat aliquibus nocere, intendunt tñ honorem adipiſci iniuſtè. Quia honor niſi pro actibus verè bonis dari nō debet: in mēdacio aūt verbali quātocunq; aliquis ad bonum finem agat, ſemper vitium eſt. Vel ēt quia vox eſt ſignum multum particulare, & determinatū rei, quia per iſtam vocem, hō neceſſario hō intelligitur, præſuppoſita impoſitione termini ad ſignandum: in facto aūt non eſt ſic, quia factum vel exterior habitus ſi aliqualiter interiorem diſpōnem ſignant, nō tñ determinatè, ſed valde in vniuerſali: ideo non contingit in eo mendacium proprie reperiri ſecundum rōnem ſuam, ſed ſecundum ordinationem finis. In verbali autem reperitur mendacium ſecundum propriā rōnē. *Num.* Ideſt nūquid. *Vnam benedictionem tantum habes pater.* Pōt intelligi dupliciter, vno mō nūquid. *Vnam benedictionem ſolam.* Nūquid pro vno ſolo habes benedictionem. q. d. ēt ſi ei oēs benedictiones dederis, tñ adhuc mihi de eis dare potes, & ad iſtum ſenſum vr̄ rñdiſſe ei Iſaac dans ei vnam de bñdictionibus, quas dederat Iacob. Alio mō intelligitur. *Nunquid tantum vnā benedictionem.* Nunquid iſtas benedictiones ſuperiores ſolum habes. q. d. iſtę bñdictiones. q. vna ſint in cōparatione oīum, quas dare potes. *Mihi quoque, obſecro, vt benedicas.* Multum deſiderabat paternā bñdictionem, vt patet, quia multum, vt eā obtineret, inſtabat. *Cumq; eiulatu magno fleret.* Eiulatus dr̄ fletus triſtitiæ in altā vocem prorūpens, in quo magnitudo doloris notat̄, qa cum Eſau vir eſſet ad quem fletus nō pertinebat maximè, quia vir magnæ authoritatis erat, & in ſatis magna ætate, quia erat iam 50. vel 60. annorū, vt probauimus in princip. huius cap. vt aliqui voluerūt, ſecūdum veritatem tñ erat 77. annorum, quia de Iacob probatū fuit, ꝙ erat nunc 77. annorum, ſed ipſe erat coætaneus Iacob, probatur, quia eadem hora nati ſunt, flere nō

Vnam benedictionem intelligitur dupliciter.

Eiulatus quid.

F potuiſſet nec debuiſſet, ſed eum doloris vehementia impulit, quia tantum dolorem tolerare non potuit. *Motus Iſaac.* Scilicet pietate, quia tm̄ eum dolere cernebat benedixit. Sed contra, quia habet̄ ad Hebræ. 12. cap. ꝙ poſtquā Eſau vendidit primogenita cupiuit bñdictionem, ſed pęnitentiæ locum non inuenit q̄q̄ cū lachrimis veniam quæſiuiſſet, néc benedictionem inuenit. Reſpondet̄, ꝙ non loquit̄ ibi Apoſtolus de qualicunq; bñdictione, ſed de benedictione magna, quæ dabat̄ hæreditariè pertinens ad ius primogeniturę, ad quam pertinebant repromiſſiones, & hanc nō inuenit Eſau: quia confirmata fuit in Iacob, vt patet ſupra in textu: & ſic declarat Apoſtolus in eadem authoritate ad Hebr. dicens: ſcitote qm̄ iſte cupiens hęreditare bñdictionem reprobatus eſt. Data aūt fuit quędā alia G parua, & vulgaris bñdictio. ſ. in pinguedine terræ, quā Apoſtolus non negat. *In pinguedine terræ, & in rore cęli deſuper erit benedictio tua.* Ideſt in terræ naſcētibus multiplicaberis, & hoc verum fuit. Signantur iſta ꝑ terræ pinguedinem, & rorem, quia iſta duo cauſant fructuū vbertatem. ſ. terra pinguis recipiendo, & ros deſuper influendo, & diſponendo. *Viues gladio.* Iſtud fuit datū ſpecialiter Eſau: & poſteritati eius, quia fuerunt bellicoſi valde, & expulerūt Horręos de terra ſua. ſ. de mōte Seir, & habitauerunt ibi in terra, quę nunc dr̄ Idumæa, vt patet Deuter. 2. cap. *Et fratri tuo ſeruies.* Non fuit impletum tpe Eſau, & Iacob, quia potius ſeruiuit Iacob fratri ſuo Eſau: ſed fuit impletum tpe poſteritatis eius, vt declarauimus ſupra 25. & in iſto cap. *Tem-* H *puſque veniet cum excutias, & exoluas iugum eius de ceruicibus tuis.* Ideſt tps veniet, in quo tua poſteritas liberabitur à ſeruitute ſtirpis Iacob, & hoc fuit cum Idumæi, qui Iudæis tributa ſoluebant rebellauerunt ſub Iorā Rege Iuda, vt patet 4. Reg. 8. cap. nolentes ſoluere impoſita tributa. *Oderat ergo.* Hic ponitur quarta Eſau in mortem Iacob machinatio. *Oderat ergo ſemper Eſau Iacob.* Iſtud odium latens erat, quia non audebat publicè contra Iacob inſurgere ne patrem contriſtaret, vt patet infra, ſcilicet. *Venient dies luctus, &c. Dixitque in corde ſuo.* Ideſt propoſuit, vel quia fortè iſtud non multum publicè dicebat. *Venient dies luctus patris mei.* In breui exiſtimabat Eſau patrem ſuum moriturum, & I ſe vindicaturum, ſed non ſic fuit, quia poſt vixit Iſaac per multa tempora vſque 180. annos poſtquam redijt Iacob de Meſopotamia, vt patet infra 35. cap. dilatabat autem vſque ad diem planctus patris ſui, ne ſi patre viuente eum occideret patrem contriſtaret, & malediceret eum, & non dixit, quòd volebat expectare diem luctus matris ſuę, cauſa eſt: quia etiamſi viuente matre occideret fratrem, tamen non timebat maledictionē maternam: licet dicat̄ Eccle. 3. cap. benedictio patris firmabit domus filiorum. Maledictio autem matris eradicat fundamenta, ſed quia patres conſueuerant tunc benedicere, & non matres non curauit de benedictione, vel maledictione matris. Vel etiam, quia Eſau nolebat contriſtare patrem, qui ſemper eum dilexerat, vt patet ſupra 25. cap. ſed matrem bene volebat contriſtare: quia eam in K hac parte ſuſpectam habebat tamquam huius rei motricem, cum ipſa magis diligeret Iacob, vt patet ſupra 25. cap. *Nunciata ſunt hæc verba Rebeccæ.* Quia Eſau non totaliter tacuerat, ſed aliquibus amicis ſuis reuelauerat, vnde peruenit ad aures Rebeccæ. *Quæ mittens, & vocans filium ſuum Iacob.* Licet Iacob nondum accepiſſet vxorem, tamen non manebat tunc in domo paterna fortè ad aliquid expediendum ad aliquem locum ſeceſſerat, vbi tunc manebat. *Ecce Eſau frater tuus.* Perſuadere vult Rebecca Iacob, vt det locum iræ fratris ſui: & recedat ad præſens de terra illa. *Minatur.* Non publicè, ſed apud amicos

tos suos. *Vt occidat te, audi vocem meam*. Idest obedias ei, quia nihil audire prodest nisi obediatur voci. *Vade ad Laban fratrem meum*. Nominauit hic Laban fratrem suum, quia pater suus Bathuel ex multis annis iã mortuus fuerat. *In Aran*. Quæ est ciuitas Mesopotamiæ, vel Mesopotamia dicta. *Donec requiescat furor fratris tui*. ira tempore consumitur, maxime quando aduersarius abest, & hoc verum est in duabus speciebus iracundorum, s. in acrocholis, qui acuti dicuntur, & in amaris. Soluuntur enim tempore, & requiescũt difficiles autem quantumcunque iram teneant non soluuntur nisi retribuerint, vt patet 4. Ethi. cap. de mãsuetudine. *Et cesset indignatio eius*. Idem est vtrunque, sed duplicatur eadem sententia multis verbis, vt fit in Rheto. compositionibus, vel potest dici, ꝙ furor est magis, quàm indignatio. Quia furor est ex interiori dolore, & mẽtis efferatione, corporis in exteriori parte quædam turbulenta habitudo, & motus terribilis, qui interdum vocatur fremere, vel stridere. Indignatio autem solam animi iram, vel odium designat, & in ijs primo cessat furor, quàm indignatio, quia furor fit ex excedenti dolore, & ira: cum autem mollescit ira, furor desinit adhuc remanente indignatione: iõ in textu primo ponitur furorem requiescere, quã indignationem cessare. *Cur vtroque orbabor filio vna die*. Hebræi dicunt, ꝙ locuta fuit hæc Rebecca prophetice, s. quia eadem die orbata fuit vtroque filio, s. ꝙ eadẽ die mortuus fuit Iacob, & Esau, vnde dicunt, ꝙ cum mortuus esset in Aegypto Iacob, & conditus aromatibus portatus fuit in terram Chanaan trans Iordanẽ ad aream Achad, in qua factus fuit magnus planctus pro ipso, vt patet infra 50. cap. dicunt, ꝙ cum vellent, tunc Iudæi portare Iacob ad locum sepulchri occurrit eis Esau, qui nõ consensit eis, ꝙ inferrent cadauer illud in spelũcam duplicem, quæ erat apud Hebrços, in qua erat sepultus Abraham, vt patet supra 25. cap. dixit enim Esau, ꝙ nõ permitteret sepeliri ibi Iacob, nisi demonstraret mãdatum Iacob, ꝙ ibi sepeliretur. Ioseph autem respondit, quòd mandatum manserat in Aegypto, & quia non permittebat eum alias sepeliri Esau, mãdauit Ioseph, ꝙ rediret Neptalin, qui erat velox in cursu in Aegyptũ, vt patet infra 49. vbi Neptalin vocatur ceruus emissus, tunc autem Vsin filius Dan, vt patet infra 46. c. commotus ira percussit Esau qui mortuus est, & tunc Iacob, & Esau simul sepulti sunt. Sed ista ridiculosa fabula est, & non veritas rei gestæ, quod patet, quia falsum est etiam secũdum istam fabulam, ꝙ eadem die Iacob, & Esau mortui fuerint, quia secundum hoc Esau mortuus fuit, quando cadauer Iacob delatum fuit in Aegyptum. Item quia non dicitur orbari mater, nisi quando ipsa viuente moriũtur filij. Sed manifestum est, ꝙ mortua erat iam Rebecca, quando mortuus fuit Iacob, ergo non dicebat orbari eo. Item quia non agit hoc ad propositum, quia ista dicebat Rebecca inducere volens, quòd fugere deberet Iacob in Mesopotamiam, sed nihil intererat ad hoc vtrum eadem die, vel nõ isti ambo postea morerentur. Est ergo dicendum, ꝙ Rebecca intendebat, ꝙ si maneret Iacob in terra illa Esau irato, contingeret aliqua die ambos rixari, & vnum alterum occidere, vel vtrunque simul mutuis concidere vulneribus, & sic vna die perderet Rebecca vtrunque filium: melius ergo erat, ꝙ Iacob inde recederet. *Postea mittam, & adducam te inde*. Intendebat Rebecca, quòd erat bonum, quòd maneret aliquo tempore ibi, & postquã ipsa videret pacatum aĩum Esau mitteret pro Iacob. Sed quæritur, vtrum miserit pro eo? Respondetur, ꝙ non misit postea Rebecca pro eo illuc, quia ipsa intẽdebat mittere pro eo cum videret paccatum Esau, & quia non vidit tempus opportunum, nõ misit, sed

Haran est ciuitas Mesopota[mia].

Vnde furor causat.

Opin. Hebræorum.

Quest. 9. [illegible] Rebec[ca] misit ... Iacob.

A mansit ibi per multos annos, vt communiter tenetur. Licèt quidam Iudæi dicere velint, ꝙ Rebecca misit ad eum in Mesopotamiam Delboram nutricem suã, quæ venerat cũ eo de Mesopotamia, & sciebat iter, licèt de hoc nõn fiat mentio in scriptura, & propter hoc dicit, ꝙ infra 35. capit. vbi agitur de Iacob, qualiter mutaret loca habitationis, dicitur eo tẽpore mortua est Delbora nutrix Rebeccæ. Dicunt enim, quòd propter nihil aliud fuit ibi facta mentio, nisi quia Delbora ambulabat cum Iacob, quia venerat cum ipso de Mesopotamia. *Tędet me vitæ meę*. Persuaserat supra Rebecca Iacob, ꝙ ire deberet in Mesopotamiam, hic persuadet idem Isaac. Et nota ꝙ illa superior ratio de furore, vel indignatione Esau non fuit proposita

B Isaac, ne ipse tristaretur de discordia filiorum, vel ne propter hoc Isaac odio haberet Esau, & quia non poterat recedere Iacob in Mesopotamiam, quin patri constaret, ideo quæsiuit consensum eius, & induxit aliam rationem persuasiuam ad patrem eius, s. ꝙ multum tristabatur Rebecca, quia acceperat Esau vxorẽ de filiabus terræ illius, s. de Hethęis, & ideo quia iam tempus aduenerat, vt acciperet Iacob uxorem, bonũ esset, quòd mitteretur in aliam terram, s. in Mesopotamiam, ubi acciperet uxorem dicens. *Tędet me vitæ meę propter filias Heth*. Idest tantum doleo, ꝙ Esau accepit vxorem de filiabus Heth, idest de filiabus Hethæorũ, ꝙ tędet me vitæ meæ, i. ꝙ nollem viuere. *Et si acceperit Iacob uxorem de stirpe terrę huius*. Idest de filiabus Hethæorum, & Chananæorum. *Nolo uiuere*. Quia illę

C mulieres erant vilissimæ, & offenderant animum Iacob, & Rebeccæ: & ideo dicit si vxorem ceperit in terra ista immediatè moriar. Iõ si diligis vitam meã, mitte Iacob in Mesopotamiam ad Laban.

Iacob mittitur ad Laban, videt scalam, vouet votum. Cap. XXVIII.

VOCAVIT, itaque Isaac Iacob, & benedixit eum, præcepitque ei, dicens: Noli accipere coniugem de

D genere Chanaan, sed vade, & proficiscere in Mesopotamiam Syriæ, ad domum Bathuel patris matris tuę, & accipe tibi inde vxorem de filiabus Laban auunculi tui. Deus autem omnipotens benedicat tibi, & crescere te faciat, atque multiplicet: vt sis in turbas populorum. Et det tibi benedictiones Abrahę, & semini tuo post te, vt possideas terram peregrinationis tuæ, quam pollicitus est auo tuo. Cumque dimisisset eum Isaac, profectus venit in Mesopotamiam Syriæ ad La-

E ban filium Bathuel Syri, fratrem Rebeccæ matris suæ. Videns autem Esau, quòd benedixisset pater suus Iacob, & misisset eum in Mesopotamiam Syriæ, vt inde vxorem duceret, & quod post benedictionem præcepisset ei, dicens: Non accipies vxorem de filiabus Chanaan, quodque obediens Iacob parentibus suis isset in Syriam: probans quoque, quòd non libenter aspiceret filias

Chanaan

Chanaan pater suus: iuit ad Ismahel, & du-
xit vxorem absque his, quas prius habebat
Maheleth filiam Ismahel, filij Abraham so-
rorem Nabaioth. Igitur egressus Iacob de
Bersabee, pergebat Haran. Cumque venis-
set ad quendam locum, & vellet in eo requie
scere post solis occubitum, tulit de lapidi-
bus, qui iacebant, & supponens capiti suo,
dormiuit in eodem loco. Viditque in som-
nis scalam stantem super terram, & cacu-
men illius tangens cęlum: Angelos quoque
Dei ascendentes, & descendentes per eam, &
Dominum innixum scalæ dicentem sibi:
Ego sum dominus Deus Abraham patris
tui, & Deus Isaac: terram, in qua dormis,
tibi dabo, & semini tuo. Eritq; semen tuum
quasi puluis terræ: dilataberis ad Occiden-
tem & Orientem, & Septentrionem, & Me-
ridiem, & benedicentur in te & in semine
tuo, cunctæ tribus terræ. Et ero custos tuus
quocunque perrexeris, & reducam te in ter-
ram hanc: nec dimittam, nisi compleuero
vniuersa, quæ dixi. Cumque euigilasset Ia-
cob de somno, ait: Verè Dominus est in lo-
co isto, & ego nesciebam. Pauensque quàm
terribilis est, inquit, locus iste: non est hic
aliud, nisi domus Dei, & porta cœli. Surgens
ergo Iacob mane, tulit lapidem, quem sup-
posuerat capiti suo, & erexit in titulum fun-
Sap. 10. dens oleum desuper. Appellauitque no-
Act. 2. men vrbis Bethel, quæ prius Luza vocaba-
Infra. 13. tur. Vouit etiam votum dicens: Si fuerit
Dominus mecum, & custodierit me in via,
per quam ego ambulo, & dederit mihi pa-
nem ad vescendum, & vestimentum ad in-
duendum, reuersusque fuero prosperè ad do
mum patris mei: erit mihi dominus in Deũ,
& lapis iste, quem erexi in titulum, vocabi-
tur domus Dei: cunctorumque, quæ dede-
ris mihi, decimas offeram tibi.

VOCAVIT. Descripta linea populi Dei per
duos stipites in tertia ętate, s. per Abraham,
& Isaac hic describitur descensus, vel linea
per tertium, s. per Iacob, & diuiditur in tres
Diuisio huius libri. partes: quia primo ponitur Iacob, vt incipiens. Secun
do, vt proficiens infra 31. ca. Tertio, vt perfectus infra
35. prima in 3. primo in mandati paterni executione.
Secundo in prolis multiplicatione infra 29. Tertio in
possessionum acquisitione infra, quasi in medio 30. c.
ibi. *Nato autem Ioseph*. Prima in tres ponitur, qualiter
impleuerit patris præceptum. Secũdo subiungitur di-
uinum oraculum ibi. *Igitur egressus Iacob*. Tertio poni-
tur diuinum obsequium ibi. *Surgens ergo mane*. Circa

F primum. *Vocauit itaq; Isaac Iacob.* s. postquam persua-
sus fuerat a Rebecca, antequã mitteret eũ in Mesopo
tamiam; & licèt Rebecca ante vocauerit ad se Iacob,
& persuaserit ei debere ire in Mesopotamiam, vt pa-
tet c. præced. quando tñ Rebecca iuit ad persuadendũ
Isaac non stabat ibidem Iacob: ideo Isaac ad hoc per-
suasus fecit vocari Iacob. *Et benedixit.* Cõfirmans prio
res benedictiones, & eas repetens ad augmentum gra
tiæ, vt ait Aug. *Pręcepitq; ei dicens, noli accipere vxorem.* Quo ac- piter ... Chana...
Patet, qualiter in persuasionem Rebeccę consenserat.
De genere Chanaan. Idest de filiabus Chananæorum, &
accipitur hic Chanaan non pro vno populo, qui vo-
cabatur specialiter Chananæus ĩter alios populos, sed
Chananęus, vt est nomen generale omnium illorum
populorum descendentium de Chanaan, & patet, q̃a
G hoc dicebat Isaac ad ꝑsuasionem Rebeccæ dicentis si
acceperit Iacob vxorem de filiabus terræ huius, nolo
viuere, & illud: tędet me vitæ meæ ꝑpter filias Heth.
Ergo de Hetheis non erat accepturus vxorem, & hoc
comprehenditur sub generali præcepto patris dicẽtis,
ꝙ non accipiat vxorem de filiabus Chanaan. *Et profici
scere in Mesopotamiam.* Quare non mandauit ei accipe-
re vxorem de filiabus Ismahel, vel de filiabus filiorũ
Ceturæ? Dico, ꝙ hoc mandauit Isaac persuasus a Re-
becca, quæ nõ solum volebat, ꝙ iret in Mesopotamiã
ad accipiendam vxorem, sed principaliter ad euaden-
dam iram fratris sui, quod nõ putabat bene esse apud
Ismahelem, cum immediatè contraxerit fędera Esau
cum filiabus Ismahelis, vt patet infra, etiam quia filiæ
Ismahelis, vel de stirpe Ceturæ non erant ita honestę,
H nec bene instructæ, vt mulieres de filiabus Nachor in
cognatione Rebeccæ. *In Mesopotamiam Syrię.* Quia Situs ...
modica illa terra pertinens ad Mesopotamiam est in
Syria, non in Syria Damasci, quæ est ad meridiem ter
ræ Chanaã, sed ad Syriam superiorem, quæ est Septẽ-
trionalis terræ Chanaan, & aliqualiter Orientalis lo-
cata inter Tigrim, & Euphratem magna flumina, vt
ait Solinus in Polistor. in c. de Euphrate. *Ad domum Ba
thuel patris matris tuę.* Iam mortuus fuerat Bathuel, sed
adhuc manebat domus eius in posteritate eius. s. ĩ La-
ban, qui erat filius eius: ideo nõ dixit ad Bathuel, qua-
si viueret, sed ad domũ Bathuel, quasi esset mortuus.
Et accipe inde vxorem de filiabus Laban. Credebat. n. Isaac, Antiqui filias ... cognatis quam ex- traneis da- bantur.
ꝙ Laban daret Iacob aliquã de filiabus suis, quia an-
tiqui magis volebãt dare filias suas cognatis suis, quã
I extraneis a cognatione. *De filiabus Laban auunculi tui.*
Quia erat frater Rebeccæ matris. *Deus autem omnipo-
tens benedicat tibi.* Hic ponuntur benedictiones, quas
dedit Isaac Iacob, & sic mandabat Deus in nomine
eius benedictionem fieri, vt patet Num. 6. c. ponite no
men meum super eos, & ego benedicam eis. *Benedi-
cat tibi.* s. in persona tua dando tibi gratiam. *Et crescere
te faciat.* Scilicet in multitudinem prolis: desiderabant
antiqui patres filiorum multitudinem ad cultũ Dei,
maximè, quia repromissio facta Abrahæ, & semini
eius erat in multitudine ꝓlis & dilatatione populorũ.
Vt sis in turbas populorum. Idest, vt nascantur de te tot
K turbæ, q̃ faciant populos. *Et det tibi benedictionem Abra-
ham.* Hoc non erat modicum, quia benedictio Abra-
hæ, quæ in semen extendebatur, erat conditionalis, s.
ꝙ si semen eius custodiret vias Domini euenirent om
nia prospera, sin autem, omnia auersissima. Rogando
ergo dari sibi benedictionem Abrahæ erat rogare, vt
Deus eum talem semper faceret, vt mereretur bene-
dictionem illam Abrahæ sibi euenire. *Et semini tuo post
te.* Hoc erat rogare pro bonitate filiorum futurorum
sine qua benedictionem Abrahæ consequi non pote-
rant. *Vt possideas terram peregrinationis tuæ.* Idest terram
Chanaan, in qua nunc peregrinaris. Ista erat terra pro-
missa in hæreditatem, sed nondum erat data, quare
non

non habitabat in illa terra Iacob vt accola, vel indigena, sed vt peregrinus, & patet, ꝙ non mansit firmus, quia tunc descendit in Mesopotamiam, & mansit ibi 20. annis seruiens pro vxoribus, & gregibus, vt patet infra 30. c. deinde conuersus in terra Chanaam habitauit ibi aliquanto tempore quousq; descēdit in Aegyptum, vbi mortuus est, vt patet infra 50. c. *Quam pollicitus est auo tuo*. Idest Abrahæ. optabat ergo hoc Isaac ꝓ filio suo, quia pertinebat ad repromissionem factam. Polliceri promittere est. *Cumque dimisisset eum Isaac*. Idest dedisset ei licentiam eundi, & expediuisset a se. *Profectus venit in Mesopotamiam Syriæ*. Non est intelligēdum, ꝙ sic sine labore iuerit, licut scriptura nullā mētionem laboris facit, quia distabat Mesopotamia a terra, in qua morabatur tunc Isaac, quasi per nouem, vel decem dietas, vt declarauimus supra 24. c. & terra illa dura itinera habet: scriptura tamen sacra solum curat de substantialibus narrationis omittēs alia, quia nihil in ea superfluū reperiri debet, quod tamen esset si omnia incidentia, aut continuationes historiarum enarraret. Nec tamen ex hoc culpare debemus sacrā scripturam, si in quibusdam locis videatur incidentia q̄dam tangere, quia cum tota sacra Scriptura, Spiritu sancto dictante scripta fuerit, vt patet 2. Petri. 1. ca. nos arguere nihil possumus, qa vbi nos fortè arbitramur superfluum esse, fuit necessarium, sicut Spiritui sancto dictanti bene visum est. *Ad Laban filium Bathuel*. Quia ad istum direxerat eum sua mater, vt cum eo ad tempus habitaret, donec cessaret furor Esau, vt patet præced. cap. *Bathuel Syri*. Vocatur Bathuel Syrus, quia in Mesopotamia genitus fuit, & ibidem vsque ad mortē habitauit, quæ ad Syriam Oriētalem pertinet de qua supra 24. c. Et notandum, ꝙ ista dicuntur per anticipationem. Quia primo acciderunt Iacob ea, quæ infra narrantur de visione scalæ. Etiam primo accidit ei videre, & osculari Rebeccam in Pascuis, vt patet seq. ca. Vel dico, ꝙ intelligatur litera ista non per anticipationē, sed s̄m modū cōmunem loquendi. s. *Profectus est in Mesopotamiam*. Idest incępit proficisci in Mesopotamiam. Sic enim cōiter loquimur. Si enim quæratur de aliquo vbi est, respondemus, iuit Romam, etiam si non illuc accesserit, sed hodie iter inceperit, & tūc verum est, ꝙ profectus fuit Iacob in Mesopotamiam ad Laban. i. incępit proficisci antequam quicquam eorū quæ infra dicuntur contingerēt. *Fratrem Rebeccæ matris suæ*. i. ad Laban fratrem matris, vt patet supra 24 c. *Videns autem Esau*. Hic ponitur incidentalis pars, s. qualiter Esau super vxores, quas habebat aliam induxit vxorem. *Quod benedixisset pater suus Iacob*. Sciuit enim postea Esau, quomodo Isaac benedixit iterū Iacob. Non debet hoc intelligi de prima benedictione, quando Iacob tulit cibos ad Isaac, qa hoc cognoscebat satis clarè Esau, quia pater suus Isaac dixerat ei, nec de hoc diceret specialiter scriptura, ꝙ cognoscebat Esau, Isaac benedixisse Iacob, sed loquitur de secūda benedictione quæ fuit confirmatio prioris, quando Isaac monitu Rebeccæ confirmauit benedictionem datam, & misit eum in Mesopotamiam, & hoc patet ex eo, quod subiungitur in textu. s. & misisset eum in Mesopotamiam: quando enim eum illuc misit specialiter benedixit admonens ducere vxorē de cognatione matris suæ, & hoc fuit magna tribulatio Esau, & intellexit, ꝙ de volūtate patris erat, ꝙ Iacob acciperet vxorem de Mesopotamia, & ex hoc fuit ipse incitatus ad ducēdū vxorem de filiabus Ismahel, quæ erant de cognatione sua. *Et misisset eum in Mesopotamiam Syriæ, vt inde duceret vxorem*. Licet cognouerit Esau, ꝙ Iacob recesserit in Mesopotamiam, nō sciuit tamen, ꝙ principalis causa erat ꝑ timorem indignationis eius, sed solū propter vxorem sumendam, & hoc fuit, quia causa de furore

[Margin: [illegible] mum [illegible] bat Mesopotamia a terra, in qua morabat Isaac.]

[Margin: Bathuel, [illegible] Sy. [illegible] appellatur.]

A Esau non fuit expressa Isaac, sed sola mater dixit cum Iacob, ideo mansit apud eam occultata. *Et post benedictionem præcepisset ei*. Tanquam aliquid singulariter recōmendatum. *Non accipies vxorem de filiabus Chanaan*. Hoc valde notauit Esau, quia vidit ī hoc se offensum habere patrem, & matrē, quia vxores de filiabus Chanaan acceperat, & credebat fortè hanc esse cām odij in eū. *Probans*. Idest ex hoc mandato patris conijciēs. *Quod non libenter aspiceret pater suus filias Chanaan*. Nunc nouiter hoc Esau iudicabat: ante enim hoc perfectè nō intenderat, vel fortè ante hoc videbat Esau, ꝙ Isaac pater suus non libenter aspiceret filias Chananæorum: sed non intendebat multum ad hoc, nec cognoscebat radicem huius. Quando autem mandauit filio

B suo Iacob accipere vxorem de Mesopotamia, & nullomodo de terra Chanaan, euidenter cognouit, ꝙ pater non libenter respiceret mulieres terræ illius: ostendebāt enim animum eius. *Et iuit ad Ismahelem*. Voluit enim patri complacere: putauit enim, ꝙ sic complaceret si de filiabus Ismahelis nouam vxorem superinduceret, iuit autem ad Ismahelem, qui fortè tunc viuebat. Mortuus enim fuit Ismahel ann. 123. ætatis Isaac, & patet, quia Ismahel vixit 137. annos, vt patet supra 25. c. Isaac autem vixit annis 180. vt patet infra 35. cap. detrahantur ergo anni 14. quibus natus fuit Ismahel ante Isaac, quia Ismahel genitus fuit anno. 86. vitæ Abrahæ, & Isaac fuit genitus anno cētesimo vitæ Abrahæ, vt patet supra 21. c. De Ismahele patet supra 16. ca. ergo, quando Ismahel haberet. 137. annos Isaac habe-

C ret 123. detrahendo inde 14. Sed tota vita Ismahelis fuit 137. annis, ergo fuit mortuus ann. 123. Isaac, & iste annus erat tunc, vel erat satis ꝓpinquus, vt tetigimus supra ca. præced. secundum quorundam positionem, sed secundum veritatem Ismahel mortuus fuerat per 14. annos, antequam ista fierent, quia ista facta sunt anno. 137. vitæ Isaac: sed q̄n Isaac erat 123. annorū mortuus fuit Ismahel, vt probatum fuit hoc, ergo 14. anni, qui sunt a 123. vsque ad 137. fluxerant post mortem Ismahelis. Antecedens patet, quia Isaac erat 60. annorum, quando genuit Esau, & Iacob, vt patet supra 25. c. Sed quando Iacob iuit in Mesopotamiam, erat annorum 77. vt probatū fuit supra 27. c. ergo si coniungantur isti anni, facient 137. quos necessario haberet

D Isaac, quando ista facta sunt; sed anno. 123. vitæ Isaac mortuus est Ismahel, ergo iam fluxerant 14. anni post mortem Ismahelis. ideo si sic dicamus, ꝙ erat mortuus dicetur iuisse ad Ismahelem, i. ad cognationem; & lineam Ismahelis. *Et duxit uxorem*. s. de filiabus eius; *Absque ijs, quas prius habebat*. Idest nec propter hoc expulit aliquā de alijs duabus vxoribus filiabus Hethæorum. *Sororem Nabaioth*. Vocatur fortè ista soror Nabaioth, quia Nabaioth q erat primogenitus dilexit magis istam sororē, quàm alias. Vel quia fortè erat soror ex patre, & matre ipsius Nabaioth, & non alijs fratribus filijs Ismahelis. *Igitur egressus*. Hic ponitur secundum, s. qualiter in via recepit diuinum oraculū. *Cumque uenisset ad quendam locum*. Vt vult Iosephus cum iter

E ageret Iacob in Mesopotamiam per Chananęam, nō manebat in locis populatis, apud aliquem de incolis terræ illius, quia oderant eum, cum omnes grauati fuissent bellis ab Isaac patre suo, iō diuertebat ad manendum nocte in campis. Quis autē locus iste fuerit, dicunt doctores Hebræi, & aliqui Catholici, & in hoc tenet Nicolaus, ꝙ iste fuit mons Moria, in quo Abraham immolare voluit Isaac, & dicunt, ꝙ ideo declinauit illuc, vt ibi aliquam consolationē reciperet a Deo. Sed ista non possunt stare, quia mons Moria est, vbi tēplum Salomonis postea constructum est, vt est 2. Paral. li. cap. 3. & hoc intra Hierusalem, vt patet ibidem. Nomen autem loci, in quo tunc mansit Iacob, fuit vocatum

[Margin: Opin. Hebræor. im.]

tum Bethel, vt patet infra, & infra 35.cap. Sed Bethel distat a Ierusalem, ergo non iuit Iacob per montem Moria: ꝙ autem ista non sint vnus locus patet, qa Bethel distat vno milliario, i. dimidia leuca a Sichen, distat autem Ierusalem a Sichē. 20. milliaribus, i. decem leucis, vt patet in libro de diuisione Terræ sanctę. Itē patet hic, quia Mesopotamia est aliqualiter Orientalis terræ Chanaan, & multum Septentrionalis, sed Ierusalem siue mons Moria est multum ad occidētem terræ Chanaan cōtra mare Mediterraneum: ergo vadens de Bersabee, in qua manebat tunc Isaac, vel de Hebron a fortiori si ibi maneret, cōtra Mesopotamiā non habebat iter per teram montis Moria: quia hoc erat multum retro redire. Sic dicitur supra 22.c. quomodo vadens Abraham ad immolandū Isaac ad mōtem Moria vidit eum procul in secūdo die: ergo multum retrocederet Iacob si per locum iret talem. Videt ergo, ꝙ non fuerit ibi Bethel, sed Bethel q̃ est ad Oriētem terrę Chanaan contra Hiericho, collateralis existens monti Garizin, & ab Oriente ad montē Hebal, vt patet aliqualiter Iosue 8. ca. vbi ponitur ciuitas Hai, & Bethel coniunctę. Etiam iste locus propius erat ad transeundum per eum in Mesopotamiam, quia erat aliqualiter Orientalis, & aliqualiter Septētrionalis respectu Bersabee, vt colligitur ex eo, ꝙ habetur sup. 12. c. Item patet hoc, quia quādo Abraham venit de Mesopotamia in terram Chanaā, primo venit in Bethel, vt patet supra 12.cap. apud ciuitatem Hai, & deinde venit in Hebron, & post in Bersabee descendens magis ad meridiem, & Occidentem. Cum ergo Iacob rediret in Mesopotamiam, per locum illum redire debebat, & non per montem Moria. Item non sunt idē ista duo, quia vt patet 3. Reg. 12. c. qñ Ieroboan fuit factus rex Israel putans, ꝙ si populus ascēderet in Ierusalem ad solennitates legales, ibi conuerterentur ad dominum suum regem Iuda: ideo posuit vnum vitulū in Bethel, alterum autem in Dan, ergo Bethel erat aliqs locus in terra decem Tribuum, vbi debebant adorare vitulum, & non erat Ierusalem, qa ipse ponebat ibi vitulum, vt non ascenderent ad immolandum in Ierusalē. Item patet hoc, quia dicitur infra, verè Dominus est in loco isto, & ego nesciebam, sed non potest hoc dici de monte Moria, quia ibi factum fuerat altare ad immolādum patrem suum Isaac præcepto Dei, ideo non poterat ignorare, quin ibi esset Deus. Multę aliæ rationes ad hoc fieri possunt, de quibus supra 12. c. Nec tamen aliquis debet turbari, quia dicimus Bethel, de qua fit hic mentio, non esse Ierusalem, cum Ierusalem. etiam dicatur Bethel, vt declarabitur infra 35.c. dicendum, ergo est, ꝙ licèt Ierusalem dicatur Bethel, tamen non est illa Bethel, de qua hic fit mentio, sed alia: nam sic fuit supra probatum, ꝙ alius locus sit Bethel, & alius Ierusalem. Quod autem intelligatē de Bethel, quæ non est Ierusalem, etiam patet ex superioribus, quia non conueniunt ei dispositiones supra assignatę Iacob peregrinantis. *Et vellet in eo requiescere.* i. manere, vel dormire. *Post solis occubitum.* Quia tunc itinerandi congruum tempus non est. *Tulit de lapidibus, qui iacebant, & supponens capiti suo.* In campo manēs non habebat, vbi congruenter cubaret, posuit ergo lapides sub capite, non coniūctos capiti, sed aliquod intermedium, ne lapidum frigiditas capiti noceret. Sed quō dicitur hic, ꝙ posuit de lapidibus sub capite ponens, cum infra, dicat tulit lapidem, quem capiti supposuerat? Quidam Hebræi respondent, ꝙ tulit Iacob multos ad ponendum sub capite, & tūc illi lapides pp̄ sanctitatem Iacob, certantes quis capiti eius directè supponeretur, in vnum lapidem redierunt, & in aurora vnus lapis apparuit. Alij autem Iudæi dicunt, ꝙ tres lapides posuit sub capite, & illi vnus lapis facti sunt. Et

Opin. Hebræorum.

Alia Hebræorum opinio.

F dicunt hoc signare, ꝙ Deus vniretur Iacob in itinere eius eum dirigendo in oībus. Possumus autē nos melius interpretari si sic fuit. s. ꝙ signat trinitatem personarum intra vnam singularem essentiam, vel signat tres naturas in Christo in vnitate suppositi, vel ꝓprius tres substantias, quia licèt corpus, & anima sint duæ substantiæ realiter distinctę, tamen non sunt duę naturæ, sed ambæ sunt vna natura humana, vel perficiunt vnam naturam, cum nullum istorum habeat perfectā rationem speciei, sed ambæ sunt partes speciei, vt materia, & forma: ab vtraq; ergo earum alteri vnita completur ratio speciei, quia in compositis accipitur esse a materia, & forma, vt ait sanctus Tho. in lib. de Ente, & essentia. loquendo ergo propriè possumus, & debe-

Anima & corp' sunt partes speciei.

G mus in Christo vnam personam, vel suppositum assignātes ponere duas naturas. s. diuinam, & humanam, & istarum duarum naturarum tres substantias. s. diuinam, corpoream, & spiritum, vel animam: loquendo tamen largè poterunt cōcedi in Christo tres naturę, si conuertamus substātiam, & naturam: communius tamen accipitur natura pro specie, quia f̄m Philosophum in 2. Phys. dr̄ natura de materia, & forma, & cōposito, & substantia accipitur pro quolibet supposito, vel indiuiduo substantiali, in Christo autem licet solū vnum suppositum substantiale sit, siue persona. s. suppositum diuinum, tamen sunt tria indiuidua substantiæ. s. diuina substantia, & substantia indiuidua corporis, & indiuiduum, quod est anima. Ecce. n. Iudæi pulchrè dicunt, sed non respiciunt. Mouet Deus linguā

Capit. 3. tex. 11.

H eorum, ipsi vero auerterunt oculos, ne videant veritatem se ad fabulas ridiculas conuertentes. Hoc Iudęorum dictum, licèt rationabile esse posset ad confirmādum saltem reuelationem, quā accepit Iacob in somnijs, tamen non credo aliquid tale factum fuisse, quia tanta rei magnitudo est, quam scriptura nō tacuisset, cum tantum aut maius fortè sit, quantum ipsa reuelatio facta in somnijs. Non obstat litera ponēdo, ꝙ vnū lapidem solum posuerit sub capite suo, & qñ dr̄ tulit de lapidibus loci. Rñdetur, ꝙ tulit de lapidibus, non q̄dem, ꝙ plures lapides acceperit, sed ꝙ inter alios lapides eiusdem loci accepit vnum ex eis. *Dormiuitq;.* i. in agro non audens declinare in oppidis. *Viditque in somnijs scalam stantem.* i. erectam. *Super terram.* Rabbi Aben

Opi. Rab. Abē Ezra.

I Ezra, dicit, ꝙ ista scala designat gubernationem diuinam, quantum ad oēs creaturas. Et pōt applicari f̄m hoc tota visio. s. ꝙ Deus erat super cacumen scalæ, qa tota rerum gubernatio ab ipso originariè incipit. Angeli ascendunt, & descendunt per eam ad signādum, ꝙ Angeli subministratores, & executores voluntatis diuinæ sunt, quantum ad istam rerum gubernationē, ꝙ scala teneat pedem in terra, & caput in cęlo signat vniuersitatē gubernabilium. Quia vltra cęlū nihil est, & infra terram nihil attigit, ergo scala oīa ista, quia solum diuina gubernatio est ad res quas condidit, non entia autē non gubernantur. Varij gradus scalę denotāt diuersos modos, & gradus communicationis bonitatis diuinæ in inferioribus, quia in quibusdam f̄m imaginem, & in quibusdam f̄m vestigium, & adhuc hoc multum diuidit: f̄m enim, ꝙ species per gradus

K essentiales excedunt se, vt numeri, ita cōicatio bonitatis influxa rebus per generalem earum gubernationē differt gradualiter. Ista satis bene assignata sunt. Sed adhuc f̄m conuenientiam personę, cui facta fuit reuelatio, & f̄m ea, q̃ imaginariè audiuit Iacob in somnijs, magis conuenit dici, ꝙ ista fuerit reuelatio de incarnatione Christi. Et patet, quia hic firmatę fuerunt promissiones Iacob de dilatatione seminis sui in populos, & terras, & qa ista benedictio, & dilatatio seminis intelligebatur præcipue de Christo, vt patet ad Gala. 3. ca. iō posita fuit hic figuratio de eius incarnatione in

prædi-

prædicta scala, ad cōfirmationes autem promissionū factarum patribus Iacob de dilatatione seminis,& terræ Chanaan,quæ ad Iacob sic applicatur. Ista tota scala designat lineam generationis saluatóris nostri: diuersi gradus in ea signant diuersas personas positas in linea generationis Christi. Et isti gradus incipientes a terra perueniūt vsque ad cęlum ad Domini innixum scalæ,quia istæ generationes cōtrouersæ sicut eas beatus Lucas enarrat,incipiunt à Maria,& Ioseph,qui ponūtur ꝓ vna persona,licet nihil attineat Ioseph ad istā generationem, cum virgo sine virili semine conceperit, & licet fœminæ non computentur per se in linea,ponuntur ipsa,& Ioseph pro vna persona, deinde peruenit contextio lineę retrograda vsque ad Adam, deinde ad Deum,vt patet Luc.3.c. Computatio autē genealogiæ saluatoris posita à Matthæo nihil attinet ad istam scalam,quia illa incipit in Abraham , & perducit vsque ad virginem,nec reducit in Deum. Duo latera scalę sunt duo genera personarum,s.mali,& boni,ex quibus Christus ẜm carnē descendit,& ad quos saluandos venit,& ad signandum ista latera scalæ ponuntur in linea Christi multi de peccatoribus,vt patet de multis regibus Iuda , vt de Achaz, & Manasse, & Amon,& Salomone: immo quasi omnes reges Iuda positi in linea Christi mali fuerunt,vt patet Eccl.c.49. præter Dauid, & Ezechiam , & Iosiam. Cum dicitur præter Dauid,& Ezechiam,& Iosiam, omnes peccatum commiserunt. Nam reliquerunt legem potētes reges Iuda,& contempserunt timorem dñi: dederunt enim regnum suum alijs, & gloriam suā alienigenæ genti.Et sicut fuit in viris positis in Genealogia Christi, quia quidam fuerūt sancti, & quidam nequissimi, ita & fœminæ positæ in eadem Genealogia quædam fuerunt sanctæ,vt beatissima virgo,quę extrema ponitur in illa linea : aliæ peccatrices ,vt patet de Thamar nuru Iudæ,quæ ab ipso cognita est,vt patet infra 28.c. & ibi ponitur, sic etiam de Bersabee accepta in vxorē a Dauid: aliæ duæ,s.Raab, & Ruth positæ in eadem linea,licèt fuerint filiæ Moabitarum , & Chananæorū, idolatrarum conuersæ ad populum Dei,multum laudantur,vt patet de Raab Iosue 2.& 6.c.de Ruth, patet Ruth 1.c.& per totum libellum.Quod scala tangeret terram signat,ꝙ ista generatio fundata fuit super beatam Virginem,a qua Christus in generatione ista substantiam corpulentam.i.veram carnem humanam accepit.Deus dr̄ innixus huic scalę,quia Deus.s.verbum in diuinis carnem nostram de beata Virgine sumpsit per istam lineam.dr̄ scala tangere cęlum, quia per istā lineam generationis summa infimis coniuncta sunt,s. deitas humanitati,vel vt honestius dicamus Deus sibi naturā nostram assumpsit.Iste ergo sic genitus vtrunque tangit,s.cœlum,& terram.Cęlum enim,qa Deus est,terrā autem,quia verus homo est. Angeli descendentes,& ascendentes signant, ꝙ tam altum misteriū per Angelos reuelatum,& procuratum est.Angeli.n. ista annunciauerunt Abrahæ, Isaac, & Iacob , deinde prophetis,qui hoc prædixerunt. Vltimo per eos fuit procuratum cum Gabriel Angelus salutauit dominā nostram,& accipiendo ab ea consensum de concipiēdo filium Dei eundem concepit , vt patet Luc.1.c.vel per descendentes , & ascendentes Angelos designantur orationes sanctorum ad Deū,& desideria de Christo mittendo,sicut est illud Isa.64.c.Vtinam disrumperes cœlos,& venires, a facie tua montes fluerent. Et hoc verisimile est, quia Angeli dicuntur deferre orationes nostras,& præsentare corā Deo , vt patet Tob. 12.c.quando plorabas cū lachrimis,& sepeliebas mortuos , ego obtuli memoriā orationis tuæ coram Domino : fuit autem ista reuelatio facta ẜm cōditionem status,s.aliqualiter obscura, clarius autē fuit facta prophetis,quousque Isaias dixit,ecce virgo concipiet &c. Isa.7.c.In statu autem primo,s. Patriarcharum reuelationes fuerunt obscuriores,vt patet Exod.6.c. & Nomen meum magnū Adonai non indicaui eis;De quo magis dicetur infra 49.c.& Exo.6. *Cacumen illius tangens cęlum.* Quia a beata Virgine vsque ad Deum extendit generatio. *Angelos quoq; ascendentes.* Ad nunciandum, & procurandum ista mysteria. *Et dominum innixum scalę.* Idest cubantem super scalam , quia super humanitatem deitas se inclinauit . *Ego sum dominus Deus Abraham.* Deus repromissiones faciens declarat se, quis sit, vt ei credi debeat. *Deus Abraham,& Isaac.* Vocat Deus istorum, quia promissiones suas istis duobus fecit, & non alijs gentibus , vel quia ab istis duobus specialiter cultus fuit. Vocatur omnipotens,vt Iacob audiēs magnalia,quæ Deus promittit,non desperet ipsum posse complere . Et hoc valde consonat : nam licèt in Deo omnia attributa signantia perfectionem reperiantur, vt bonus, iustus, sapiens, misericors, & sic de cęteris, & quia Deus est operatiuus perfectissimè alicuius rei, ẜm perfectionem istam signatam per attributa,quando aliquis actus dicitur de Deo debet poni, nō quodlibet attributum,sed illud ẜm ꝙ talis operationis operatiuus est , vt si aliquis petat a Deo veniam de errore non attinet vocare Deum sapiētem,vel fortem , quia attributa ista nihil agunt ad remissionem culparum , sed debet vocare eum misericordem , pium , aut clementissimum,quia ẜm ista promptè dimittit facinora.Si autem aliquis vult, ꝙ Deus destruat hostes suos, non oportet ad hoc vocare Deum sapientem, sed vocare fortem,aut omnipotentem, & sic in cæteris actibus conuenit nominare cætera attributa . Hic autem, quia agebatur de magnitudine promissionum , quas nullus hoīum,aut Deorum gētiliū posset dare , Deus se oīpotentē ad complendū ista nominauit,nec aliud attributum magis huic conueniebat. *Terram , in qua dormis tibi dabo.* Quia ista terra, scilicet terra apud Bethel erat in terra Chanaan,quę data fuit postea filijs Iacob, patet Iosue 8.c.vbi ponitur Iosue pugnauisse contra viros vrbis Hai, & contra viros Bethel,qa ista duo oppida iuncta erant apud montes Heban , & Garizin post Iericho contra occidentem. *Et semini tuo.* Ista terra non fuit data Iacob in possessionem , sed fuit in ea peregrinus,vt patet supra, sed dr̄ ei data, quia data fuit sibi nō in se, sed in semine suo.Quia pater aliquo modo est in filijs,& saluat se in eis , & propter hoc est tantum desiderium naturaliter generandi, illo ergo modo,quo pater manet in filijs,eorum bonum,vel malū recipere dr̄ . Et non solum pater manere dr̄ in filijs immediatis, sed etiam in mediatis,vt in nepotibus,& ꝓnepotibus.Bona ergo filiorum,nepotum,& pronepotum redundant in patres , & mala ēt . Vnde patres ex eufortunijs filiorum,nepotū,& pronepotum feliciores efficiuntur,cum fęlices ante fuerint,& ex malis eorum infeliciores reddūtur,cum infęlices fuerint . Vel si fęlices fuerint,fęlicitas eorum quodammodo denigratur, & concutitur:& non solum viuentes patres recipiunt ista ab infortunijs,vel eufortunijs filiorum nepotum,& pronepotū: sed etiam si patres mortui fuerint,& filijs accidant ista,patres defuncti videntur conturbari, vel in fœlicitate augmentari:vt declarat Aris. 1.Ethi.c. pronepotum aūt fortunas.Sic ergo bona futura semini Iacob,quæ nondum erant in actu,erāt ipsi causa fœlicitatis,sicut bona filiorum suorum actualiter existentia ipso non viuente ad suam fœlicitatem adiuuabant, vt patet ex dictis Aristot. Vel dicitur dari patri & filijs,quia licèt non sic datum patri fuit,tñ datum filijs meritis patris.Sed tunc dices hoc esse super fluum, quia sufficiebat dicere. *Semini tuo.* Et non dicere. *Tibi et semini tuo.* Dico,quod ponitur. *Semini tuo.* Ad signan-

signãdum promissionem completam in semine eius non habito respectu ad eum. Sed ponitur. *Tibi.* Ad signãdum modum completionis alterum, quem tu recipies eo modo, quo manebis in filijs post mortẽ tuã. *Erit semen tuum quasi puluis terræ.* Quasi dicat, nullus poterit dinumerare illud præ multitudine, sicut nullus dinumerare potest puluerem terræ. Sic declarat text. supra 15.c. *Dilataberis ad occidentem.* Ne putaret Iacob, ꝙ solum danda erat sibi terra, in qua dormiebat, quæ satis angusta erat subiunxit Dominus, quasi dicat nõ solum dabo istam terram, sed dilatabo te ad occidentis positionem. Apud istum locum, s. inter Bethel, & Hai ciuitatem. Deus dixerat hæc eadem verba Abrahæ, s. leua oculos, & vide a loco, in quo tu es ad Aquilonem, ad Meridiem, ad Orientem, & ad Occidẽtem omnem terram, quam conspicis tibi dabo, & semini tuo post te. *Et benedicentur in te.* De hoc diximus supra 12.ca. vbi ad Christum istam benedictionem reduximus, in quo omnes gentes redemptionis benedictionem acceperunt.

Quæst. 1. Cur dr̃, In te, & in semine tuo.

Sed quare dicitur hic: In te, & in semine tuo. Dico, ꝙ propria benedictio omnibus ĩ Christo aduenit. Sed omnes a quibus aliquo modo Christus venit, fuerunt nobis causa huius tãtæ benedictionis, & sic aliquo modo in Abraham omnes gentes benedictæ fuerunt, & in Isaac, quia isti capita huius Genealogiæ fuerunt. Et isto modo loquẽdi vtimur cõmuniter. Sic patet Luc. 11.c. vbi quædam mulier laudans Christum dixit; Beatus venter, qui te portauit, & vbera quo suxisti; & hoc approbauit Christus. Et licèt beata Virgo in se benedicta esset, quia virtutibus plena, tñ vbera eius beata nõ erant, nec venter, nisi ꝭm communicationem, & approximationem, quam habebant ad Christum, s. quia venter portauit eum, & vbera lactauerunt eum. Sic ergo omnes patres beatæ Virginis in linea recta benedicti vocantur aliquo modo, inquantum nobis tanti boni causam præstiterunt. Differentia tñ est in hoc quantum ad duo. Primo quantum ad hoc, quod est aliquid esse magis sanctum, vel minus sanctũ. Secundo quantum ad hoc, quod est esse magis propinquum. Quantum ad primum illi, qui magis sancti fuerunt in linea saluatoris sunt magis causa nostræ benedictionis, quia ipsi promeruerunt magis Christum in illa linea nasci, quàm in alia, & quantum ad hoc nullus est in tota genealogia Saluatoris, in quo magis totus mundus benedictus fuerit. quàm in Abrahã, quia benedictio est hic ꝭm ꝙ Messias descendit ab ista, vel ab illa linea, ꝗa tunc illi de illa linea, magis sunt causa nostræ saluationis quàm alij homines. Istius autem promissionis Abraham fuit promeritoria causa, non quidem, ꝙ promeruerit, vt Deus determinauerit in linea Abrahæ Messiam nasciturum, quia hoc cum esset ante sæcula, nullus poterat promereri. Promeruit tñ Abraham, ꝙ secundum illam determinationem, quam Deus ab æterno sine meritis fecerat, Messias temporaliter nasceretur in linea sua: sic dicitur Gen. 22.c. per me metipsum iuraui, dixit dominus, quia fecisti rem hãc, & nõ pepercisti filio tuo vnigenito, multiplicabo semẽ tuũ sicut stellas cæli, & sicut Arenam, quæ est in littore maris: possidebitq; semen tuum portas inimicorum suorum, & benedicentur in semine tuo omnes gẽtes terræ, & non solum meruit Abraham pro se, vt impleretur ista benedictio in semine suo: sed etiam meruit loco suæ posteritatis, s. id quod illi merituri erant, vt impleretur in eis ista promissio, & sic patet supra 18.c. cũ dicitur scio, ꝙ præcepturus sit filijs suis, & domui suæ post se, vt custodiant viam Domini, & faciant iustitiã, & iudicium, vt adducat Dominus, propter Abraham omnia, quæ locutus est ad eum: idem patet supra 26. c. cum dr̃ tibi, & semini tuo dabo vniuersas regiones

F has: complens iuramentum, quod spopondi Abrahã patri tuo. Secundum in quo erat differentia est; quantum ad esse magis propinquum: & est dicendum, ꝙ ꝭm, ꝙ in generationibus naturalibus illud, quod est magis immediatum genito determinat sibi genitum quantum ad speciem, s. ꝙ licèt sol, & homo generent hominem, tñ homo vniuocat sibi genitum, quia est causa particularis, & immediata. Dum. n. aliqua causa magis vniuersalis, & magis remota est, magis æquiuocè assimilat genitum. Nam causa vniuersalior est cõmunior, ideo minus assimilatur cuilibet causatorũ, ꝗ̃ minus vniuersalis. Deus prima cã, & vniuersalis est, ꝗa ad omnia tam spiritualia, quam corporalia influit, minus tñ communicat in vniuocatione essentiæ, cũ qualibet rerum quàm aliæ causæ, & causata inter se. Deinde intelligentiæ influunt in nobis, & in omnia corporea per motus orbium, minus tñ assimilantur intelligentiæ nobis, quàm corpora cælestia: deinde subordinatæ causæ vniuersales sunt corpora cælestia sup omnia inferiora ad generationem cuiuslibet rei, sed minus vniuocantur illa cum genitis quàm elemẽta, quæ sunt causæ vniuersales. Deinde elementa, & elementabiles qualitates causæ sunt vltimæ in genere vniuersalium, post quas sequitur ipsa causa particularis, quæ solum est ad vnam, s. ipse homo generãs, & ille appropriat sibi genitum gignens sibi similem in spẽ. Sic ergo in ordine lineæ Genealogiæ Saluatoris conformiter se habet ad istam ordinationem naturalem cãlitatis, quantũ ad aliquid, s. ꝙ illi, qui sunt posteriores magis connexi sunt ipsi Christo genito: iõ illi magis causam Natiuitatis Christi, & tantæ benedictionis præstiterunt. Et quantum ad hoc beatissima Virgo, quæ immediatissima fuit Christo, vtpote de cuius substantia corpulenta natus, & quæ ei totam causam materialẽ præstitit, quia non fuit ibi admixtio virilis seminis, cũ fœmina circundederit virum suum, vt ait Ieremias, ꝓstitit nobis magis, quàm cæteri causam tantæ benedictionis, & ideo iustè non solum ipsa, sed & vbera eius, & venter benedicta sunt. Alij autem qui fuerunt patres, & aui beatæ Virginis, consequenter ꝭm gradum magis, & minus tribuerũt, & sic Ioachin, & Anna, ꝗa fuerunt parentes virginis, magis ad istam benedictionem pertinent, quàm cæteri. *Et ero custos tuus quocunq; perrexeris.* Te ab aduersitatibus itinerum, & locorum protegendo. Hoc fuit ad magnam consolationem Iacob, quia valde timebat pericula illius itineris, & propter hoc non audebat in nocte declinare ad loca habitata: sed manebat in agris. Et sciendum, ꝙ ista litera ponitur hic ordine mutato, quia prius pertinebat ad Iacob, ꝙ eum custodiret, quam ꝙ aliæ promissiones cõplerẽtur in eo, vel semine suo. Nam nisi eum Dominus custodisset in periculis ijs, sed reliquisset perire in itinere, non cõplerẽtur promissiones in semine eius, cum tunc nullum semen haberet, sed postea habuit. *Et reducam te in terram hanc.* Ex hoc accepit Iacob securitatem, ꝙ non possent occidere eum aliqui hostes, vel maliuoli in Mesopotamia, & ꝑꝑ hoc non absorbebatur tristitia, cum se solum videret in terra longinqua, & Laban persequeretur eum mutãs mercedem eius multotiens, vt patet inf. 31. & postea persequens eum ad mortem, ꝑꝑ hoc etiam non timuit supra modum cũ sciuit Esau fratrem suum cum tanto equitatu ad se venire, vt patet inf. 32. & 33.c. *Nec dimittam, nisi compleuero vniuersa, quæ dixi.* Idest donec compleam vniuersa. Sed adhuc nõ ponitur taxatiuum tp̃is hæc dictio. *Donec.* s. quousq; ad tempus completionis conseruabit, & postea non, quia sp̃ Deus eum cõseruabit, maximè quia ista completio est in vita æterna, sed ponitur hic, donec, negatiue solũ, & non includens aliquam affirmationem, s. ꝙ non dimitteret eum vsquequo cõpleuerat

G, H, I, K (marginal section letters in right column)

uerat oīa, quæ promiserat ei, sed non dicit, ꝙ postea dimitteret, vel non dimitteret eum. Sic dr̄ Matth. 1. c. Ioseph aūt non cognouit Mariam, donec peperit ei primogenitum, non ꝙ Ioseph cognouit Mariam post cōceptum primogeniti. s. Christi, cum semper intacta permanserit. *Cumq; euigilaret a somno.* Quia ista non fuerunt oculis corporeis visa, sed sola imaginaria apprehensione. *Verè Dominus est in loco isto.* Idest talia hic mihi apparuerunt, ꝙ concludere possum Deum esse verè in loco isto. s. speciali ori modo quàm in alijs, quia de generali præsentia oībus locis præsens est. *Et ego nesciebam.* Quia Iacob nunq̄ steterat in monte Bethel, sic non cognoscebat, ꝙ Deus ibi speciali modo esset. q. d. si ego sciuissem vsq; nunc Deum tali modo hic stare, ego sæpe venissem huc. Quia iste mōs vr̄ distare a Bersabee per vnam dietam, vel quasi, & fortè hoc contingit ei in prima dieta, q̄n in nocte accubuit. *Pauēsque; quàm terribilis est, inquit, locus iste.* Idest Iacob pauens. *Inquit.* Idest dixit, q̄ terribilis est locus iste. Vocatur locus iste terribilis nō in malam significationem, prout importat magnitudinem nocumēti, sed prout significat aliquid honorabile. Erat. n. locus terribilis, ideo ꝙ non indifferenter sicut ad alia loca, & indeuotè accedēdum erat ad eum, sed cum magna reuerentia, & timore ne indigni habeamur accedere ad tam sanctum locum, & hanc terribilitatem, i. reuerentiam signauit ipse infra 35. c. cū dixit omnibus in domo sua, abijcite Deos alienos qui sunt in medio vestri, & mūdamini, & mutate vestimenta vestra, surgite & ascēdamus in Bethel. Opi. Blesens. *Non est aliud hic, quàm domus Dei.* Aliqui volunt hoc intelligi de Bethlehem ciuitate, in qua natus fuit Christus, quæ potest vocari Bethel, i. domus Dei, quia verus Deus æternus ex tempore ibi natus fuit carnis nostræ veritatem assumens. Hoc vult Blesensis. Opin. Lyrani. Nicol. dicit, ꝙ loquebatur propheticè de domo templi Salomonis ibi ædificāda, quæ vocabatur domus Dei. Erat enim ædificanda in monte Moria, vt patet 2. Parali. 3. c. Sed ista duo nō possunt stare, quia vtrunque posuit montem Moria, & Bethel esse idem: & ideo Blesen. dixit Bethlehē prope esse, quia duabus leucis a Bethlehem est Ierusalem in parte montis Moria. Et Nicolaus ibidem ædificatum ibi templū dixit. Vnus enim sumpsit ab alio. s. Nicolaus a Blesen. vt patet si videant Blesen. & Nicol. in multis locis. Sed falsa sunt ista, qa vt supra probatum est, mons Moria, in quo est Ierusalem non est idem cum Bethel, sed distat per milliaria plura quàm 20. vt patet in lib. de diuisione Terræ sanctæ. Rñsio doctoris. Dicendum, ergo ꝙ vocatur domus Dei, quia scala in qua Deus innixus erat, tenebat summitatem vnā in mōte illo: ideo videbatur ibi habitare, vel quia Angeli descendentes per scalam ad illum montē descendebant, & ibi videbantur manere, & Angeli ascendentes ab illo loco ascendebant, quasi ibidem stetissent. *Et porta cæli.* dicit Nicolaus hoc esse, quia ibi Christus passus est per cuius mortē nobis porta cęli ante clausa aperta est. Sed nō potest stare, quia supponit Bethel fuisse montem Moria, quia Christus passus fuit extra Ierusalem non multum longè a monte Moria, sed vt diximus falsum supponit, quia differūt Bethel, & mōs Moria, in quo Ierusalem, sed dicitur esse porta cęli, qa in summitate scalæ ibidem stantis videbantur esse q̄dam portæ quibus intrabāt Angeli in cęlum. *Surgens ergo mane.* Hic ponitur secundum, s. qualiter Iacob exhibuit Deo deuotum obsequium. *Surgens autem mane,* ad continuandum iter suum. Et sciendum, ꝙ ante eui gilauit Iacob a visione somnij, quàm surgeret ad ambulandum. Quia ipsa visio fuit per noctem, & postquā euigilauit à somno mansit cogitans in Dei laudibus, & beneficijs vsq; mane: deinde surgens ambulauit. *Tulit lapidem, quem supposuerat capiti suo.* Quia vnū solū po-

A fuerat sub capite. Vel s̄m Iudæos, licèt plures lapides posuisset, oēs t̄n in vnum miraculosè redierant. *Et erexit in titulum.* i. in memoriale, ꝙ Deus ibi apparuisset ei, & vt in futurum locum sacrum ibi constitueret. Hoc autem fuit, q̄n post ipse cum tota domo sua ascēdit in Bethel, & ędificauit ibi altare, & soluit decimas oīum rerum suarum, vt patet ĩ. 35. c. *Fundens oleum desuper.* In signū consecrationis, qa res consecratę oleo vnguntur.

Sed dicet aliquis, videtur, ꝙ hic fecerit Iacob malum, quia dr̄ Leuit. 26. ca. non erigetis titulos, nec insignem lapidē ponetis in terra vestra. Rn̄detur ad hoc, quia fortè non fuit culpabilis Iacob, cum ista prohibitio, postea facta fuerit, & leges non extenduntur ad p̄terita, sed ad futura, vt patet extra, de constit. c. cognoscentes, & in c. vlti. Quęst. 2. An bene fecerit Iacob erigere titulū. B Vel dicendum melius, ꝙ ibi prohibetur poni aliquis titulus in memoriam alicuius idoli ad adorandum. Rñsio melior. Sic. n. dicit litera Leui. Vt adoretis eū. Iacob autem non ponebat hoc ad idolatriam, sed ad memoriam diuinæ reuelationis, & in signum loci sancti. Etiam quia dicitur ibi: nec lapidem insignem, vocatur lapis insignis, lapis pulcher, vt qa valde bene dolatus est, & artificialiter reductus ad aliquam certam imaginem. Lapis autem, quem erexit Iacob erat lapis rudis de illis, quos Iacob in agro inuenerat: ideo non incitabat ad adorationem idolatriæ. *Appellauitque nomen vrbis Bethel.* Scilicet nomen vrbis propinquę, quia non ausus fuit Iacob intrare in illam ad manēdum in illa per noctem, sed mansit in agro iuxta vrbem. *Quæ prius vocabatur Luza.* C Signat amigdalum, quia iuxta ciuitatem illam abundant amigdali. Et sciendum, ꝙ nō vocata fuit illa ciuitas Bethel immediatè, vt ista visio apparuit Iacob, quia indigenę terræ illius vocauerunt eam Luzam, vt ante: sed Iacob apud se proposuit, vt vocaret Bethel, idest domum Dei, & sic vocauit eam post, quando ascendit ad construendum altare ibi, apud lapidem oleo litum.

Sed quæres vnde Iacob habuit oleum ad fundēdū super lapidem, quia non portabat secū in itinere. Quęst. 3. Vñ Iacob habuit oleum. Rn̄detur, ꝙ in mane surgens intrauit ciuitatem Bethel, apud quam dormierat, & ibi habuit oleum, & post fudit super lapidem. Nam licèt per noctem formidaret manere in ijs locis, quia nox est scelerū mater: haberēt D enim accolæ terræ opportunitatem occidendi ipsum per noctem, per diem aūt non formidabat, quia nō auderent ex communi verecundia aliquid in ipsum cōmittere. Nicol. & Blesensis & q. omnes alij doctores moderni (qui non tantum de locorum situ, & dispositione cognouerunt) dicunt fuisse istam ciuitatem Ierusalem, & habet multa nomina, scilicet quæ notantur ijs versibus. Ierusalem hēt multa nomina.

Solima, Luza, Bethel, Ierosolyma, Iebus
Helia vrbs sacra Ierusalem dicitur, atq; Salem.

Ista ciuitas fundata fuit per Sem, qui vocatus fuit Melchisedech, & vocauit eam Salem, quod Hebraicè pax siue pacifica interpretatur, & ideo ipse Melchisedech vocabatur rex Salem, vt patet sup. 14. ca. deinde mortuo Melchisedech Iebusæi habitantes in ea eam Iebus a suo noīe vocauerunt, & istud nomen mansit vsque E ad tempora Dauid, vt patet 2. Reg. 5. c. & 1. Paralip. 11. c. Deinde vocata fuit Ierosolyma componēdo Iebus, & Solima corrupto primo nomine, s. mutādo b, in r, vt dicatur Ierusalem, pro Iebusalem. Hoc aūt est verū componendo Iebus, & Salem, quæ sunt duo nomina priora. Si aūt componatur de Iebus, & Solima p corruptionem efficietur Iebusolyma. Iudæi autem dicūt vocari eam Ierusalem de Iere, quod est videre, & Salē. Opinio Iudæorum. Iere dr̄, quia ista ciuitas ædificata fuit in monte Moria, in quo cum immolare voluisset Abraham Isaac, & post Angelus clamans liberauerit eum, vt patet supra 22. c. vocauit mōtem illum Deus videt: vnde vulgariter

gariter dr. in monte dñs videbit. Salem dr, quia eã sic vocauit Melchisedech. Vocata fuit etiã Luza.i.amigdalus, quia tales arbores ibi multum abundant. Deinde dicunt eam vocatam Bethel, i. domum Dei ab isto tali qui tãgitur in litera. Deinde tempore Salomonis dicta fuit Solima.q.Solomonia corrupto, & diminuto nomine. Et hoc fuit, quia Salomon eam nobilitauit, & ampliauit. Deinde etiam componẽdo istud nomen cum Iere, vel Ieru, dicimus Ierosolymam, & ista nomĩna permiscentur, quia interdum vocabatur Ierosolyma interdum Ierusalẽ, sed sæpius Ierusalẽ. Deinde post Christi passionem Helius Adrianus eam a Vespasiano, & Tito destructam reædificauit, & mutauit aliqualiter locum, quantum ad quandam partem: vnde factum est, ꝙ sepulchrum Dñi, quod ante erat extra ciuitatem aliqualiter distans, vt satis patet ex litera omnium Euangelistarum, maximè Marci, & Lucæ, & Ioannis, esset intra ambitum ciuitatis, & sic est vsq; in hodiernum diem. Iste autem Helius Adrianus ex noĩe suo eam Heliam nominauit. Ista tñ superiora dicta Nicolai, & quorundam aliorum doctorum non sunt totaliter vera, quia ipsi attribuunt oĩa ista noĩa Ierusalem, sed falsum, quia hic ponuntur octo noĩa, sed sex solum conueniunt ei: duo.n.s.Luza, & Bethel non conueniunt ei, non sunt.n. idẽ Ierusalem, & Bethel, vt supra patuit. Et hoc verum est quantum ad istam Bethel, de qua hic fit mentio, ꝙ non sit idem cum Ierusalem, hoc tamen non obstante Bethel est vocata Ierusalem, vt declaratur infra 35.c. & sic sunt duo loca dicta Bethel. Quòd autem ista Bethel, & Ierusalem non sint idem, patet ex rationibus supradictis. Et præter illas rationes, adhuc est alia, quia Iudi.1.c. vbi agitur de locis, & gentibus, quas quæq; tribus deleuit, dr ꝙ filij Iuda occiderunt regem Adombezech, & occiderunt oẽs, qui in ciuitate Ierusalem erant gladio, & combusserunt eam igni, & deinde interpositis quibusdam, dr ꝙ domus Ioseph, quę erat alia tribus ascendit in Bethel, & cepit ciuitatem quodam viro ciuitatis demonstrante loca, per quę capi posset, & dr, ꝙ non occiderunt oẽs, quia euasit progenies illius viri, qui demonstrauit modum capiendi ciuitatem. Sed fortè rñdebit aliquis, ꝙ ille locus, de quo ibi agitur vocabat Bethel, sed erat alius locus eiusdem noĩs, sed hoc non obstante vocetur Ierusalem Bethel. Sed ista rñsio falsa est, qa ille locus, de quo agitur ibi, & de quo agitur hic, idem sunt, patet, quia ille vocatur Luza, vt patet ibidem, & iste Bethel locus, de quo hic, ẽt ante vocabat Bethel, necessario ergo dicendum, ꝙ idem Bethel accipitur hic, & ibi: nec sunt plura loca vocata Bethel, & licèt vocentur, vt diximus, tñ idem locus vocat hic Bethel, & ibidem, nec accipi potest pro Ierusalem. Sed isti doctores errant ignorantes distinctiones situum locorũ pp quasdam similitudines, & sicut errant in isto noĩe Bethel applicantes illud Ierusalem: quia hic dr, ꝙ Luza idẽ est, ꝙ Bethel. *Vouit etiam votum.* Quia hic Deus eum consolatus fuerat, & repromissiones patrũ suorum confirmauerat, ipse Iacob gratias tãto beneficio reddens vouit dare hic decimas omnium suorũ, & facere alia spiritualia. *Si fuerit Deus mecum.* Dirigendo negotia, & statum meũ. *Et custodierit me.* s. auferendo omne malum. *In via, in qua ambulo.* Vocat viam nõ solum viam de Bersabee vsq; ad Mesopotamiam, sed etiã totam peregrinationem in Mesopotamiã, licèt speciali ter vocet viam, qñ nondum accesserat ad Mesopotamiam. Et in hac magis timebat, quàm si staret in Mesopotamia, quia viarum ignarus erat, & pericula multa erant. *Et dederit mihi panem ad uescendum.* Per quẽ cõseruatur homo in esse naturali indiuiduali per intrinseca. *Et uestimentum ad induendum.* Hoc est ad conseruationem indiuidui per exteriora, scilicet nociua ex-

Cõfutatio opinionis Nicolai de noĩbus Ierusalem.

Aliquorũ rñsio. Cõfutatio

F pellendo, & ideo sicut cibus ponitur principium vitæ humanæ, ita vestimentum, siue domus, quod ad idem redeunt, vt patet Ecclesiast.29.c. initium vitę hominis panis, & aqua, & vestimentũ, & domus protegens turpitudinẽ. *Reuersusque fuero prosperè ad domum patris mei.* Quia non intendebat manere in Mesopotamia, sed redire, vt dixerat ei mater sua Rebecca. *Erit mihi dominus in Deum.* Idest iste dominus, qui mihi apparuit hic, & qui excellentissimè dominus, & Deus est. *Erit mihi in Deum.* Idest ego colam eum, vt Deum. Sed obijcitur, quia sicut fit in alijs promissionibus conditionalibus. (Expectat enim promissio actus ex euentu conditionis) si non fuerit completa conditio, non erit obligatio ad actum: sed hic dixit Iacob si Deus direxerit

Cibus et vitę humanæ principium.

Obiectio.

G me &c. erit mihi Deus. Si ergo non stetisset conditio, scilicet, quòd Deus non dedisset ei vestitum sufficienter, vel victum, vel permisisset eum in manibus hostium, videtur, quòd non tenebatur colere Deum illum, qui verus erat. Sed hoc falsum est, quia quocunque modo nobis res eueniant, nihilominus tenemur Deum colere.

Item quia votum, cùm sit spontanea promissio, nõ potest esse de his, ad quæ coacti tenemur, sed omnes tenemur naturaliter ad colendum Deum, quia est præceptum Decalogi, ergo non poterit de hoc votum fieri.

Respondetur, quòd Iacob non vouit accipere dominum in Deum, vel tenere eum pro Deo: sed vouit,

H quòd ei specialem cultum exhiberet, ad quem non tenebatur. Omnes enim homines Deum naturaliter cognoscentes, vt ponit Apostolus ad Rom.1. tenentur ei maximum honorem exhibere, cum eũ cognoscant vt summum Deum, & tunc summum bonum, & summam causam, & iste honor principaliter consistit in anima, cum se ei totã offert, vt ait beatus Ioannes 4.cap. Deus spiritus est & eos, qui eum adorant, oportet in spiritu adorare. Sed quia iste honor, nõdum perfectus est, quousque in exteriori opere demonstretur, quod ad maiorem Dei laudem pertinet, scilicet, vt vno bene agente reliqui ad bene agendum incitentur, ideo tenetur homo Deum naturaliter colere in quadam exhibitione reuerentiæ in actu exteriori, sed

I quòd illud obsequium exterius tale, vel tale, tantum, aut tantum sit a pura voluntate, & legis positione diuina, vel humana est. Quia ergo reddere decimas est quidam cultus specialis Dei, non tenebatur ad hunc cultum Iacob, licet Abraham ante decimas dederat, vt patet supra 14.c. Poterat ergo vouere quantum ad hoc Iacob, quòd dominus esset Deus eius.i. quòd ipse coleret eum quodam cultu speciali, scilicet reddendo decimas. *Et lapis iste, quem erexi.* Satis credẽdum putauerim, ꝙ iste lapis erectus immobilisq; permansit vsq; ad reditum Iacob, quia licet aliqui accederent ad istum locum Deus dabat eis in mentem ne lapidem illum mouerent, vt reperiret Iacob memoriale suum ad faciendum altare Domino, vel fortè si aliquo casu caderet, Deus erigebat illum, sicut est de orbitarũ ve-

K stigijs, quæ fecerunt currus pharaonis, apud mare rubrum. Nam vsq; hodie permanent extra aquã, & intra aquam, & ab omnibus transeuntibus vident. *Erexi in titulum.* Idest in signum, vel memoriale visionis diuinę ibidem factę. *Vocabitur domus Dei.* Idest in isto loco iste lapis vocabitur domus Dei, quia lapis ille non poterat vocari domus Dei, & hoc fuit, quia fabricauit ibi altare Iacob, quod vocatur domus Dei, vel quia fecit ibi aliquod coopertorium, vel circuitum vt locus altaris remotior esset a locis prophanis; & illud vocabatur domus, de hoc infra 35.c. Cunctorum, quæ dederis mihi decimas offeram, vt patet infra 35.c. & ibi magis declarabitur.

Venit

Venit Iacob primo ad puteum, & ad Laban, & seruit pro Rachel: supponitur Lia, & iterum seruit pro Rachel: Lia quatuor filios peperit Rachele sterili.

Cap. XXIX.

PROFECTVS Ergo Iacob venit in terram Orientalem. Et vidit puteum in agro, tres quoque greges ouium accubantes iuxta eum: nam ex illo adaquabantur pecora, & os eius grandi lapide claudebatur, morisque erat, vt cunctis ouibus congregatis deuoluerent lapidem, & refectis gregibus, rursum super os putei ponerent. Dixitque ad pastores: Fratres, vnde estis? Qui responderunt De Aran. Quos interrogans. Nunquid, ait, nostis Laban filium Nachor? Dixerunt: Nouimus. Sanus ne est? inquit: valet inquiunt: Et ecce Rachel filia eius venit cum grege suo. Dixitque Iacob: Adhuc multum diei super est, nec est tempus, vt reducantur ad caulas greges: date ante potum ouibus, & sic eas ad pastum reducite. Qui responderunt: Non possumus, donec omnia pecora congregentur, & amoueamus lapidem de ore putei, vt adaquemus greges. Adhuc loquebantur, & ecce Rachel veniebat cum ouibus patris sui: nam gregem ipsa pascebat. Quam cum vidisset Iacob, & sciret consobrinam suam, ouesque Laban auunculi sui; amouit lapidem quo puteus claudebatur. Et adaquato grege, osculatus est eam: & eleuata voce fleuit. Et indicauit ei, quòd frater esset patris sui, & filius Rebeccæ: at illa festinans nunciauit patri suo. Qui cum audisset venisse Iacob filium sororis suæ, cucurrit obuiam ei: complexusque eum, & in oscula ruens, duxit in domum suam. Auditis autem causis itineris, respondit: Os meum es, & caro mea. Et postquàm impleti sunt dies mensis vnius, dixit ei: Num, quia frater meus es, gratis seruies mihi? Dic quid mercedis accipias. Habebat verò duas filias,

Sap. 43.

A nomen maioris Lia: minor verò appellabatur Rachel. Sed Lia lippis erat oculis, Rachel decora facie, & venusto aspectu. Quam diligens Iacob ait: Seruiam tibi pro Rachel filia tua minore septem annis. Respondit Laban: Melius est, vt tibi eamdem, quàm alteri viro, mane apud me. Seruiuit ergo Iacob pro Rachel septem annis, & videbantur illi pauci dies præ amoris magnitudine. Dixitque ad Laban:

B Da mihi vxorem meam, quia iam tempus impletum est, vt ingrediar ad illam. Qui vocatis multis amicorum turbis ad conuiuium, fecit nuptias. Et vespere Liam filiam suam introduxit ad eum, Dans ancillam filiæ Zelpham nomine. Ad quam cum ex more Iacob fuisset ingressus, facto mane vidit Liam, & dixit ad socerum suum: Quid est quod facere voluisti? Nonne pro Rachel seruiui tibi? Quare imposuisti mihi?

C Respondit Laban: Non est in loco nostro consuetudinis, vt minores ante tradamus ad nuptias: imple hebdomadam dierum huius copulæ, & hanc quoque dabo tibi pro opere, quo seruiturus es mihi septem annis alijs. Acquieuit placito: & hebdomada transacta, Rachel duxit vxorem. Cui pater seruam Balam tradiderat. Tandemque potitus optatis nuptijs amorem sequentis priori prætulit, seruiens apud eum septem annis alijs. Videns autem Do-

D minus, quòd despiceret Liam, aperuit vuluam eius, sorore sterili permanente. Quæ conceptum genuit filium, vocauitque nomen eius Ruben, dicens: Vidit Dominus humilitatem meam, nunc amabit me vir meus. Rursumque concepit, & peperit filium, & ait: Quoniam vidit me dominus haberi contemptui, dedit etiam istum mihi. Vocauitque nomen eius Simeon. Concepitque tertio, & genuit a- 1. Paral. 1.

E lium filium, dixitque: Nunc quoque copulabitur mihi maritus meus, eò quòd pepererim ei tres filios, & idcirco appellauit men eius Leui. quarto concepit, & peperit filium, & ait: Modo confitebor Domino. Et ob hoc vocauit eum Iudam; Cessauitque parere.

PROFECTVS. Descripta Iacob posteritate in diuina reuelatione, hic consequenter describitur in actuali multiplicatione, & quia istam prolem consecutus fuit per coniugium, coniugium autem per obsequium, quod fuit post itineris terminum, ideo & hic ponuntur quatuor. Primo exprimit scriptura laboriosæ viæ terminum: secundo laboriosum obsequium, ibi: *Et postquam*. Tertio laboris præmium, scilicet coniugium, ibi. *Dixitque ad Laban*. Quarto coniugij fructum. ibi. *Videns autem dominus*. Circa primum. *Profectus ergo Iacob*. Idest ambulans per dietas suas. *Venit in terram Orientalem*. Ista terra Orientalis est quędam terra, in qua pascebantur greges iuxta ciuitatem Aran, in qua morabatur Laban, & vocatur Orientalis, quia Mesopotamia Orientalis est respectu totius terræ Chanaan, maximè respectu Bersabee, de qua exiuerat. Et hoc patet, quia venientes de Mesopotamia in terra Chanaan intrabant per partem Orientalem eius, scilicet per Bethel apud Iericho, quæ in fronte Orientis terræ promissionis est, vt in multis locis declaratum est. Etiam non solum terra Mesopotamiæ est Orientalis respectu terræ Moab: terra tamen Moab est Orientalior terra Chanaan, cum coniungatur extremitas eius fronti Orientali terræ Chanaan, scilicet apud mare mortuum, vt patet in libro de Diuisione terræ Sanctæ. Mare autem mortuum est in Oriente terræ Chanaan, vt patet Numeri trigesimoquarto cap. Antecedens patet, scilicet, quòd Mesopotamia sit magis Orientalis quàm terra Moab, quia cum Balaam staret in terra Moab duxit de Aran Balac Rex Moabitarum de montibus Orientis. Et sciendum, quòd Mesopotamia non est totaliter Orientalis respectu terræ Chanaan, sed etiam aliquo modo est Septentrionalis, quia iacet inter duo magna flumina, scilicet Tigrim à Septentrione, & Euphratem à meridie. Terra autem Chanaan à Septentrione habet Euphratem, vt declaratum fuit latè supra vigesimoquarto capit. nullæ enim terræ sic se habent, quòd vna sit totaliter, & directè Orientalis ad aliam, nisi sint ambæ sub eodem gradu eleuationis poli, vel latitudinis ab æquinoctiali. Sed si vna habeat latitudinem. 41. graduum quemadmodum ciuitas ista Salamantica, & alia latitudinem. 32. graduum, vt est Ierusalem, non dicemus, ꝙ vnus locus sit totaliter Orientalis ad alterum, ideo sequitur ꝙ nulla duo loca duorũ climatum sunt inter se directè Orientalia magis, vel minus, vnus respectu alterius, ratio quia duobus climatibus nunquam est eadem poli eleuatio, vel ab æquinoctiali latitudo. *Vidit puteum in agro*. In quo adaquabantur greges, quia terra illa non multum abundat in aquis, licèt magna flumina in circuitu habeat. *Tresque greges ouium*. Scilicet trium dominorum. *Accubantes*. Scilicet post pastum. *Iuxta eum*. Idest puteũ expectando, vt alia pecora venirent, & ablato lapide de ore putei biberent simul iuxta consuetudinem terræ illius. *Nam ex illo*. Istud est reddititiuum rationis superioris dicti, scilicet quare accubabant greges circa puteum. Reddit causam, quia ibi adaquabantur. *Et os eius grandi lapide claudebatur*. Ne quilibet pastor veniens singulariter quandocunque veniret adaquaret pecora sua, est enim preciosa aqua in terra illa propter raritatem in locis pascuorum. *Deuolueretur lapis*. Scilicet ab omnibus pastoribus, iste mos introductus fuerat propter paucitatem aquæ ne frustra consumetur, & si fortè aliqui pastores sine alijs, qui ibi solebant pascere gregem, puteum aperirent, pœnam incurrerẽt. *Et refectis gregibus*. Idest satiatis potu. *Rursum super os*

Quæ terra sit ista Orientalis.

F *putei poneretur*. Ne aqua inordinatè hauriretur, & pecora potu carerent. *Fratres vnde estis*. Fratres vocauit pastores, vt familiaritatem captaret, quia frater nomen amoris, familiaritatis, & æqualitatis est. *Vnde estis*? Nesciebat eos esse de Aran, ex quo patet, quòd ciuitas non erat multum propinqua, quia si prope ciuitatem fuissent satis constabat eos esse de pastoribus ciuitatis: distabat autem ciuitas ita, quòd existimari poterat eos de alijs locis esse. *Nostis Laban*. De hoc interrogauit, quia ad hunc principaliter mittebatur, vt maneret apud eum.

Quare appellauit eos fratres.

Filium Nachor. Quare non nominauit eum filium Bathuelis, cum Bathuel fuerit pater eius immediatè, & non Nachor, qui auus erat?

Quæst. Cur non nominauit filium Bathuelis.

G Respondetur, quòd secundum communem regulam denominatio à digniori fit, & quia Nachor nobilior, & dignior erat Bathuele, ideo nominauit Nachor, vel melius, quia Nachor erat caput generis in loco illo, ideo nominauit filium Nachor, idest de stirpe Nachor, & hoc patet supra 24. capit. vbi dicitur, quòd Eliezer seruus Abrahæ iuit in vrbem Nachor, idest in ciuitatem, quam fortè ipse condiderat, vel in qua ipse caput principalioris generis erat. *Sanus ne est, inquit*. Supple Iacob. *Inquit*. Idest dixit. *Ne*. Pro nunquid sanus est? *Vallet inquiunt*. Supple pastores inquiunt, idest dicunt, vel dixerunt valet, idest est incolumis. *Et ecce Rachel filia eius uenit cum grege suo*. Istud fuit aliud signum ad magis cognoscen-

H dum. Rachel enim tunc pascebat gregem patris. Et sciendum, quòd puella tam speciosa, & iam ætatis prouectæ gregem pascere permittebatur in deserto, vel in agro inter pastores ex duabus causis.

Primo, quia licèt tunc gens nequam esset, non tamen tantum in libidinem efferuerat, vt nunc, ideo mulieres securiores erant inter viros, quàm nunc.

Secunda ratio & principalis, quia credendum est, ꝙ aliqui fratres eius minores ea ambulabant cum ea in pascuis, vt ipsa honestius, & sine suspitione ambularet, & fortè pater eius Laban ibi erat custodiens pecora, vel respiciens pastores suos, vt patet ex ijs, quæ infra dicuntur. *Adhuc multum diei superest*. Dicebat ista Iacob, quia videbat greges accubantes apud puteum

I non adaquari, quia expectabant, vt venirent alij greges, & in hoc transibat dies, & expectando alios greges aduesperasceret, & adaquatis gregibus non possent reduci in pascua, quia tempus erat duci in caulas. Si autem non expectarent, cum multum diei superesset, possent post adaquationem reduci ad pascua. *Nec tempus est, vt reducantur ad caulas*. Illud enim fit in vespere, vt non dispergatur grex per noctem, & non rapiatur à bestijs. Dicitur caula ouile, siue receptaculum ouium ad conseruandum eas, de quo Numeri 32. capit. *Non possumus*. Scilicet adaquare. *Donec congregentur omnia pecora*. Quia sic erat mos, vt supra dictum est, & ideo qui primo ad puteum veniebat, magis expectabat, vt simul omnes greges adaquarentur. *Adhuc loquebantur*. Scilicet de adaqua-

Caula quid.

K tione pecorum, & de reuolutione lapidis grandis. *Et ecce Rachel veniebat cum ouibus suis*. Vt adaquaret eas cum alijs gregibus aliorum pastorum. *Nam & ipsa gregem pascebat*. Non sola, sed comitata fratribus suis minoribus, qui ad eius honestatem multum faciebant. *Quam cum uidisset*. Iacob, scilicet ad eum appropinquantem. *Et sciret consobrinam suam*. Scilicet filiam auunculi eius, scilicet Laban, locutus enim fuit Iacob cum Rachel, & cognouerunt se esse parentes inter se coniunctos. *Amouit lapidem, quo puteus claudebatur*. Et hoc fuit cum adiutorio sociorum quos in via

via comites habuerat, vt quidam volunt, sed nihil est, quia quando venit Iacob primo de Bersabea solus veniebat portans in manu baculum, vt patet infra 32. c. in baculo meo transiui Iordanem, idest solus cum baculo meo., nunc autem redeo comitatus duabus turmis. Sed magis videtur, ꝙ hoc egit adiutorio pastorũ, quia omnes conuenerunt iuxta morem. *Vt adaquaret greges.* Fuit enim propter duo, primo amore consobrinæ suæ Rachel, cui complacere volebat. Secundo, qa sciebat gregem illum pertinere ad Laban, in cuius rebus sollicitus esse volebat, quia apud eum mansurus erat. Et ista duo declarantur in textu. *Osculatus est eam.* Licitum erat ei tempore illo, quia cognatus erat, osculari illam: nunc autem viros mulieres osculari quantũcunque cognatas non honestum iudicatur. *Eleuataq; voce fleuit.* Anticipat scriptura non seruans ordinem rei gestę, quia prius Iacob cognouit Rachelem esse cognatam suam, deinde eam ex more consanguineorũ osculatus est, postea autem fleuit. Iste fletus in Iacob ex teneritudine accidit. Quidam enim sic dispositi sunt, vt cum amore teneros valde habeant affectus, & cum dilectos viderint tanta in præcordijs teneritudine mutantur, vt lachrymas sustinere non valeant, & ille est dulcissimus fletus. Scriptura enim solum facit hic mentionem, ꝙ Iacob fleuit, sed credendum est etiam fleuisse Rachel: fœminæ enim teneriores habent affectus, ideo eis facilius pręcordia cõmouentur, sed scriptura lachrymas illas non recolit, quia fortè satis cognitum esse putauit, cum diceret Iacob fleuisse, Rachel quoque à lachrymis non abstinuisse, quia si illud, quod minus videtur inesse, & inest, ergo id quod magis, scilicet fleuisse Rachel. Iudæi autem assignant aliam rationem, quare fleuerit, scilicet quia donaria auri, & argenti ad danda non habuit, vel quia solus, & incomitatus veniebat, & dicunt, quòd quando recessit Iacob de Bersabee verisimile est, quòd Isaac pater eius miserit eum cum bona comitiua, & copia argenti, & auri. Dicunt enim quòd sicut Abraham misit seruum suum Eliezer ad quærendum vxorem filio Isaac honorificè cum Camelis decem, & cum socijs viæ, & cum vasis aureis, & argenteis, & vestibus, vt patet supra 24. cap. ita rationabilius esset, quòd Isaac filium suum mitteret, cum mandauisset quòd acciperet vxorem de filiabus Laban cum comitiua & honore. Sed volunt, quòd Eliphaz primogenitus Esau, de quo infra 36. cap. insecutus fuit Iacob de mandato patris sui Esau, cum multitudine armatorum, & comprehendit eum, & non occidit ne magna tristitia ex hoc sequeretur Isaac scienti mortem Iacob, vel quia auunculus suus erat, vel quia eum aliquando Iacob paruulum tenuerat applaudens fratri suo Esau, sed solum expoliauit illum auro, & argento, & tota comitiua, & solum eum abire permisit. Iacob autem cum esset iam longe, noluit redire, ne pater eius nimis ex malitia filij alterius, & huius infortunio turbaretur, vel noluit redire, ne in via occideretur. Cum autem venit ad consobrinam suam, cui iocalia dare voluisset memor sui infęlicis euentus nõ habens quid daret ad cordiales lachrymas commotus est. Sed ista licèt aliquem colorem habeant, & ea satis approbet Nicolaus, tamen veritate subnixa nõ videntur. Primo quia Iacob missus fuit à patre suo ad manendum cum Laban aliquanto tempore, & missus fuit vt fugiens, non expectabat autem ad fugientem magna comitiua sociatum ire, nec sarcinis aliarum rerum. Item Iacob recessit tacitè, vt non cognosceret Esau, quomodo ergo potuit contra eum mittere filium suum Eliphaz. Item quia si Iacob iuisset stipatus caterua, non potuisset latenter recedere, & nemine sciente de Bersabee, quia talis motus sine cognitione plurium fieri nõ po-

Opinio Iudæorũ.

Confutatio.

A test. Item quia dato, quòd Eliphaz spoliasset Iacob omnibus bonis, de comitibus eius quid fecit? nunqd occidit eos, vel permisit redire? Manifestum est, quòd quocunque istorum dato esset inconueniens, & contra intentionem Esau, qui nolebat demonstrare iram suam contra Iacob viuente patre, vt patet supra 27. ca. Si tamen familiam occidisset, sequeretur quòd Isaac postea cognosceret, & ex hoc valde angustiaretur vsque ad mortem, quasi de morte Iacob. Si autem familiam abire permisisset, redijsset illa ad Isaac, ex quo valde afflictus fuisset, & misisset fortè pro filio suo Iacob. Item & clarius, quia via Iacob directa fuit prosperè, sed non fuisset prosperata si talia ei accidissent, vt de se patet, ergo non acciderunt talia. Antecedens

B patet, quia dixit præcedenti cap. si fuerit Deus mecũ, & custodierit me in via, per quam ambulo, & dederit mihi panem ad comedendum, & vestimentum ad induendum, & reuersus fuero prosperè ad domum patris mei, erit mihi dominus in Deum. Sed sic postea fecit, vt patet infra 35. capit. Ergo videtur, quòd in via fuit prosperatus. Item quia Iacob dixit, vt patet infra 32. capit. in baculo meo transiui Iordanem istum, idest solus cum baculo meo, & nunc redeo comitatus duabus turmis, ergo pauper profectus est, quia se solum habebat. Si autem ibi comitiua sua, & diuitijs auri, & argenti spoliatus fuisset, non habuisset motiuum congratulandi, quòd tunc diues esset. Etiam quia non concordat hoc prosperitati viæ, quam Deus certissimè promisit ei. Sed fortè dices,

C quòd ista reuelatio Dei fuit facta post transitum Iordanis postquàm spoliatus fuerat Iacob omnibus rebus suis, & tunc verum est, quòd non euenit ei aliquod infortunium post illam reuelationem, sed ante. Sed hoc falsum est, quia prius facta fuit diuina reuelatio, quàm transiret Iordanem, quia diuina reuelatio fuit facta in Bethel, vt patet præceden. cap. Bethel autem in terra promissionis est, apud quem locum Abraham fixit tentoria sua olim, vt patet supra 12. cap. Etiam quia veniẽtibus de Aegypto filijs Israel primo Iordanem transierunt, & subuerterunt Iericho, deinde ascenderunt contra Hay, & Bethel; Iordanis autem in confinibus terræ promissionis est, quia ibi diuiditur terra illa ab alijs terris circuniacentibus quan-

D tum ad partem Orientalem, vt patet Numeri 34. cap. Et si dicas, quòd Eliphaz expoliauit Iacob antequam veniret in Bethel, & antequam transiret Iordanem, & tunc verum est, quòd postquàm dicta fuerunt ei diuina promissa in Bethel semper directus fuit. Sed & hoc non est verisimile, quia à Bersabee vsque Bethel est vna dieta quasi, vt supra diximus, quod patet inspiciendo locorum distantiam in lib. de Diuisione terræ Sanctæ. Necesse ergo fuisset, quòd tunc in prima dieta expoliaretur, sed hoc non est credibile, quia cum malum istud factum fuisset tam propinquum loco Bersabeæ, in quo habitabat Isaac, immediatè peruenisset ad eius cognitionem, quod Esau valde abhorrebat, ne patris odium, & maledictionem incurreret. Item si in prima dieta hoc contigisset non vi-

E detur, quòd tam lætus Iacob in nocte proxima diuinam reuelationem accepisset, & vota fudisset: vel ad minus etiam si dicas eum diuina reuelatione lætificatum, debuisset in ista reuelatione fieri mentio de pręcedenti infortunio consolando eum, & dicendo illud nihil esse, quia Deus daret ei multo maiora. Patet hoc, quia si legantur dicta prophetarum, siue in libris historicis, siue propheticis, reperietur, quòd quandocunque Deus alicui populo aliqua bona promittebat, semper faciebat mentionem de præteritis afflictionibus, dicẽs illas paruas fuisse, se autem nunc bona maiora daturũ. Patet sępissime in Isaia, & Iere.

quando loquitur contra Babylonios, vel Aſſyrios, vel contra Syriam, & Iſrael, & alias gentes inuadentes Iudam. Sic etiam cum Deus conſolaretur Iudam de malo ſterilitatis, quod acciderat, ait Ioel. 3. cap. & deſcendere faciet ad vos hymbrem matutinum, atque ſerotinum in principio, & implebuntur areæ frumento, & redundabunt torcularia vino, & oleo, & reddam vobis annos, quos comedit locuſta, bruchus, & rubigo, & eruca. Hic autem non conſolatur Deus Iacob de aliquo malo maximè de illo, quod valde recens eſſet, quia in eadem die factũ, ergo videtur, ꝙ nihil tale contigit. Item quia infra 33. c. cum Iacob rediret de Meſopotamia, Eſau exiuit in occurſum eius ad recipiendum eum honorificè, quod non feciſſet ſi talia in eũ commiſiſſet: non. n. tantum amorem mõſtraſſet, nec etiã Iacob tanti amoris verba ei diceret, quia viderentur adulatoria. ſ. ſic vidi vultum tuum, quaſi viderem vultum angeli. infra 33. cap. Dicendum ergo videtur, quòd Iacob ſolus de patria ſua receſſit pecunias nullas portans, niſi quæ viæ impenſis abundarent, ꝙ autẽ fleuerit rationes ſuperiores eum induxerunt, ſcilicet mentis teneritudo, & amor, quia cognatus erat, vel fortè, quia non habuit quid daret, non tamen dolens aliqua ſibi ablata. *Et indicauit ei.* Ideſt Racheli. *Quòd frater patris eius eſſet.* Vocat ſe Iacob fratrem Laban patris Rachel, non ꝙ frater ſit, ſed more Hebræi ſermonis, in quo omnes de eadem cognatione fratres vocãtur, ſiue ſint æquales, ſiue maiores, dum tñ non ſint per lineam rectam, quia illi non vocantur à minoribus fratres, ſed patres, vel maiores, licet ipſi maiores aliquando filios, vel alios minores fratres vocent, vt patet infra 31. cap. vbi Laban & Iacob vocauerunt filios ſuos fratres ſuos. Non eſt iſte ordo rei geſtæ, qui hic ponitur, quia primo cognouit Iacob, ꝙ Rachel cõſobrina eius eſſet antequam vellet eam oſculari. Quia cũ vir ſanctus, & honeſtus eſſet, nõ deſideraſſet puellam decoram, cui nihil attinebat, oſculari, quia inhoneſtum valde eſſet, & nõ ſolum hoc. immo ẽt ipſa Rachel puella verecunda, & in moribus valde inſtructa non ſuſcepiſſet oſculum, niſi prius cognoſceret, an cognatus ille eſſet, cuius honeſtè oſcula recipere poſſet. *At illa feſtinans nunciauit patri ſuo.* Quia fortè pater ſuus manebat ibidem in paſcuis, quod innuitur, cum dicitur infra ꝙ Laban amplexus Iacob duxit eum in domum ſuam. q. d. ꝙ quãdo oſculatus fuit eum non erat in ciuitate in domo ſua, ſed manebat in paſcuis, & hæc fortè erat potiſſima cauſa, quare Rachel honeſtè ambulabat in paſcuis apud alios paſtores, quia exiſtente ibi patre ſuo ſine aliqua criminis ſuſpitione manerat. *Cucurrit ei obuiam.* Ex magna lætitia, gaudebat enim videre ſemen ſororis ſuæ, cui ſic imprecatus fuerat ipſe, & omnes alij cognati. ſupra 24. cap. dicentes ſoror noſtra es, creſcas in millia. *Et in oſcula ruens.*

Reſpõſio Doctoris.

Ruere in oſcula quid.

Ruere in oſcula eſt cum impetu oſculari, quod pertinet ad diligentes ſe, qui a magnis temporibus ſe mutuo non uiderunt, quia ibi impetus amoris, & gaudij excedentis oſculari leuiter non ſinit quemadmodum in illis, qui ſæpius ex vrbano amore ſe leuiter, & delicate oſculantur, quod indicat ibi paſſionem non intercidere amoris. *Duxit eum in domum ſuam.* Quia tunc erant in paſcuis, ſed ut feſtum faceret lætitiæ de aduẽtu Iacob, ideo duxit eum in ciuitatem ad domũ ſuã. *Auditis cauſis itineris.* Quæ duæ erant principaliter, ſcilicet odium fratris, & ſecunda, vt acciperet vxorem de filiabus Laban. *Os meum, & caro mea es.* Secundum illos, qui ponunt fuiſſe Iacob in via expoliatum, quod ſupra improbauimus, eſt ſenſus, licèt venias vacuus mihi nullã utilitatem apportans, quia tamen os meũ, & caro mea es, ideſt quia es meus conſanguineus, & ſicut ambo de eodem ſanguine, & carne, ſcilicet de-

F ſcendentes à carne, & ſanguine Thare, in quo prima iſtorum identitas, & immediatior erat. Recipiam te libenter. Vel aliter, quia Iacob exponens ſui itineris cauſas dixit ſe ad accipiendum vxorem de filiabus Laban venire. Reſpondit Laban. *Os meum & caro es.* Ideſt, quia es meus conſanguineus magis volo tibi dare aliquam de filiabus meis, quàm alteri viro, quia homines tunc libentius dabant filias ſuas viris de cognatione ſua quàm alteris.. Hic ponitur ſecundum, ſcilicet laborioſum obſequium. *Et poſtquam expleti ſunt dies menſis vnius.* In iſto menſe ſeruiuit Iacob Laban, & nihil de precio conuentum fuit, quia in illo menſe probauit Laban conuerſationem Iacob, & diligentiam in opere commiſſo ſibi, cum autem cognouit eum virum induſtrium in cura paſtorali, voluit con-

Tempore Iacob libentius homines filias dabant affinibus quàm alteri.

G uenire, ut non recederet ab eo, & ut libentius ipſi Laban ſeruiret. *Nunquid, quia frater meus es gratis ſeruies mihi?* Quaſi dicat non eſt rationabile, quod etiam ſi ſis de cognatione mea, propter hoc ſeruias mihi gratis, ideſt ſine retributione, vel precio. *Dic quid mercedis accipies.* Volebat Laban complacere Iacob, vt diligens eſſet circa rerum ſuarum cuſtodiam, & meliorationem, ideo dedit ei electionem in mercede. *Quid mercedis accipies?* Ideſt quam mercedem vis accipere? non debet legi per modum interrogãtis de eo, quod poſtea contingeret, quia neſciebat Iacob quid in futurum accepturus eſſet, cum nondum conuentum eſſet, nec aliquis eum de hoc interrogaret, ſed Labã in-

H quirebat de voluntate eius, ſcilicet quid vellet accipere, & hoc quærebat, quia volebat ei complacere. *Habebat uero filias duas.* Hoc ponit, quia Iacob petijt vnam de iſtis pro mercede ei dari. *Sed Lia lippis erat oculis.* Ideſt lippoſis, & eſt lippis ablatiui caſus, ſicut dicimus homo pulcher pedibus, ex vi proprietatis in Hebræo dicitur. *Quòd Lia oculos teneros habebat.* Scilicet, ꝙ oculi eius ex teneritudine eorum multum plorabant, & ſic videbatur lippoſa eſſe. Multi enim hoĩes ſunt, qui oculos ita teneros habent, ꝙ à coloribus fortibus, vt a magna albedine pati non poſſunt, & ſi aliquandiu patiantur effundunt lachrymas, & ideo iſti vidẽtur ſemper lugentes, quod valde cauſat deformitatem maximè in mulieribus, ideo ponitur iſta macula ad notandum quare Iacob magis elegerit Rachel quàm Liã,

I cum maior eſſet Lia, & cæteris paribus debuiſſet eam accipere, quia maiores filiæ primo maritari deberẽt, & hoc fuit, quo ſe defendit Laban à Iacob, quando in nocte nuptiarum tradidit ei clam Liam pro Rachele. *Rachel decora facie.* Quia vultum elegantem habebat, viuido, & ſuaui colore, optimiſque lineamentis diſpoſitum, & venuſto aſpectu, ideſt pulchro, quaſi dicat non ſolum in facie decora erat, in qua principaliter conſiſtit pulchritudo, ſed etiam in toto corpore habens omnia membra, & ſtaturam proportionatam iuxta menſuram formæ muliebris. De Lia autem dicunt Iudæi, quòd ipſa teneros oculos habebat ex continuo fletu, quia timebat, quòd Eſau filio Rebeccæ traderetur in uxorem, ideo ſemper plorabat, & motiuum eſt, quia Laban, & Rebecca erant fratres,

Opinio Iudæorum confutata.

K & Rebecca habebat duos filios, & Laban duas filias, videbatur, ergo rationabiliter, quod maior filius Rebeccę maiori filiæ Laban, & minor filius minori filiæ matrimonialiter copulari debebant, ſcilicet Eſau Liæ, & Iacob, Rachel. Sed iſta friuola, & ridicula ſunt, quia Lia non cognoſcebat Eſau, nec fortè eum vnquam nominari audiuerat: maximè, quia dato, quòd eum audiſſet nominari multi anni erant, a quibus contraxerat matrimonium Eſau, quia erant anni quaſi quadraginta, cum Iacob eſſet annorũ quaſi 80. cum accepit in uxorem Rachel, de quo infra dicetur ſm ueritatem Iacob erat annorũ 84. qñ accepit uxorẽ:

nam

nam vxorem accepit ad consumandum matrimonium septem annis postquã venit in Mesopotamiã, vt patet hic, sed in Mesopotamiam venit quando erat annorum. 77. vt declarauimus supra 27. cap. ergo 84. annorum erat, quando accepit vxorem. Videtur ergo ex hoc, ꝙ ante natiuitatem Liæ, vel quasi acceperit Esau vxorem, quia non esset tunc Lia annorum. 40. in tam magna.n.ætate non mansisset immaritata. Dicẽdum, ergo ꝙ lippitudo Liæ naturalis ei erat, & non ex fletu. *Quam diligens Iacob.* s. Rachelem. Sed fortè dicetur, ꝙ Iacob peccauit in hoc, quia propter pulchritudinem ꝯxit, qui. n. contrahit ꝑꝑ pulchritudinẽ non prolem intendit, sed explendam libidinẽ, velle aũt explere libidinem vitium est. Rñdetur, ꝙ Iacob licitè desiderauit pulchritudinẽ, est.n. pulchritudo donũ Dei quoddam naturaliter datum, quo aliquo modo vti bene possumus, frui aũt non. Ideo rñdent aliqui, ꝙ dicere Iacob accepisse cõiugem ꝑꝑ pulchritudinẽ intelligitur dupliciter, vel vt particula ꝑꝑ, denominet causam finalẽ, vel motiuam. Si aũt nominet causam finalem, illicitum valde est, quia tunc non intenditur proles, sed pulchritudo, quæ est paruum bonum ad fruẽdum ea libidinosè, & cum hic cõuertat fruitio ad bonum creatum, magna abusio, & peruersio ordinis est, ideo peccatum. Si aũt dicat causam motiuã, siue impulsiuam, quæ reducitur ad efficientẽ, non dicũt esse malum. Sed non videtur mihi sic dicendũ, quia quocunque modo ipsum matrimoniũ fiat, nisi ꝑꝑ prolẽ procreandam, vel vt cohibeatur immoderata libido terminata regulis matrimonialibus, ne hõ sine vxore existens intra se vratur, & ad illicitam libidinẽ occasio detur, de quo Apostolus 1. ad Cor. 7. c. Melius est nubere quam vri. Et ibidem: Vnusquisq; vxorem suam habeat propter fornicationẽ. s. euitandam: illicitè fit, licèt magis illicitè, quando causa illicita est finalis, quàm reducta ad efficientem.

Videtur ergo dicendum, ꝙ aliud est cõtrahere matrimonium propter pulchritudinem, vel ꝯhere cum ista, vel ista muliere propter pulchritudinem. Nullus enim honestè ad contrahendũ matrimonium moueri põt, nisi dupliciter. s. vel vt prolem habeat, vel vt se à malo cohibeat. s. ne in vetitas libidines incidat, cum licitam non habuerit. Aliæ aũt causæ ꝯhendi vel finales, vel motiuæ illicitæ sunt. Sed ꝙ aliquis determinet se ad istam, vel ad illam mulierem, vt cum illa contrahat matrimonium, nullum illicitum importat, verbi gratia ponatur, ꝙ aliquis nunc deliberet quem statum vitæ assumet, & fortè tunc dicit volo matrimonium contrahere, quia potero habere pulchram vxorem, & delectabor cum ea: iste valde illicitus finis est, vel si dicat volo contrahere matrimoniũ, & gignam prolẽ, & etiam delectabor carnaliter, ita ꝙ proles sit ibi causa potior, delectatio autem sit causa secundaria, & nõ finalis, sed motiua, etiam illicitum est. Si tñ ille inquirens de conditione status dixit se velle cõtrahere matrimonium, vt prolẽ gigneret: deinde inquirens vxorem determinauit se magis ad hanc quàm ad illam, quia pulchrior erat, hoc non est illicitum: causa aũt diuersitatis est, quia in superiori qñ in mrĩmonio q̃ritur pulchritudo intenditur malum, vel primo, vel secundario, qñ aũt secundo vult istam, vel illam vxorem ꝑꝑ pulchritudinem non intenditur delectatio per se primario, nec secundario, sed per accidens. s. vt excusans à malo, quia iste accipit vxorem pulchram, nõ vt magis delectetur, sed vt habens eam magis cõtentus sit, & incitetur ad quærendum concubitum non adulterinum. Iacob autem sic egit, quia non iunxit matrimonium ꝑꝑ pulchritudinẽ, quia iam intendebat ꝯtrahere matrimoniũ solum propter prolem, scilicet vt cõplerentur in eo promissiones, scilicet, ꝙ in semine suo

A benedicerentur omnes gentes. Ex ijs aũt patet leuiter solutio ad obiecta. *Seruiam tibi pro Rachele filia tua septem annis.* Dixit ista Iacob, quia viris accipientibus vxores consuetudo erat dare donationem propter nuptias, & quia Iacob in terra illa nihil habebat, quod daret posito, ꝙ sciret ad se bonorum paternorum medietatem spectare, noluit dare ista loco donationis propter nuptias, sed non solum accipiendo vxorem Iacob ipsam vxorem nudam accipere debebat, sed etiam vxorem cum dote. Sed in hoc grauauit Laban Iacob, quia cũ debuisset ei dare Rachelem, vel Liam non solum eas dare debebat, sed etiam dotes earum, sed nihil dedit coegitque magis pro aliquali substãtia ad sustentãda onera matrimonij maiori vltra tempore seruire, scilicet septem annis prꝫter annos, quibus finierat pro filiabus infra seq. cap. & in hoc ẽt Laban grauauit filias suas præter grauamẽ Iacob, quia pater tradens nuptui filiam suam debet ei dare dotem ad sustentanda onera matrimonij, si habet vnde: Laban autẽ diues valde nihil dedit filiabus suis pro dote, sed vendidit eas Iacob pro seruitio. 14. annorum, & ideo filiæ Laban cõquerebantur de patre suo propter hoc, vt patet infra 31. c. dicentes, nunquid habemus residui quicquam in facultatibus, & hæreditate domus patris nostri? nõne quasi alienas reputauit nos, & vendidit comeditque precium nostrum? Sed Deus tulit opes patris nostri, & nobis eas tradidit, & liberis nostris. *Melius est, vt dem eã tibi quàm alteri viro.* Quia tu es de cognatione mea, extraneis autem non libenter filias suas dabant, quia non erat tantus amor vicissim, & affligebantur vxores. Et hoc patet, quia qñ Laban, & Iacob inierunt iuramentum, & pactum in terra Galaad Laban coniurauit Iacob, ne vnquam affligeret filias eius, nec induceret super eas alias uxores, ut patet infra 31. cap. *Mane apud me.* Seruiendo in opere pastorali, quia enim in hoc Iacob industrius vir erat, rogabat eum Laban persuadendo, vt maneret cum eo. *Et uidebantur illi pauci dies præ amoris magnitudine.* Iste amor fuit castus non excedens metas matrimonij, nec vt frueretur pulchritudine, sed quia pulchritudo incitauerat eum, & boni mores ad accipiendum Rachelem magis quàm Liã, & multum contentus erat eam habens. Sed dicet aliquis, quòd iste amor fuit inordinatus, quia ita ardens erat, quod videbantur tanti dies pauci prę amoris magnitudine, & communiter dicunt sancti Doctores, quòd vehemens amator vxoris in propria vxore adulter est. Respondetur, quòd nimietas amoris, siue magnus ardor stat dupliciter, quia aut amator nimius vxoris præponit illam Deo, scilicet intendens frui delectatione vxoria, & ad hoc totus tendit, & tunc verũ est, quòd nimius amator vxoris in propria vxore adulter est, quia peruertit ordinem diligendi fruendo vtibili, & utendo fruibili, quæ mutatio sine crimine nunquam est. Nam diligere uxorem licitum ualde est, quia sic mandauit Apostolus ad Ephe. 5. cap. scilicet viri diligite vxores uestras, sicut Christus dilexit Ecclesiam, & post hoc viri diligite vxores uestras, sicut corpora vestra: diligere etiam parentes, & filios est de bonis, & pulchris, atque eligibilibus secundum naturam, ut dicit Aristot. 7. Ethi. & in hoc, ꝙ aliquis amat ista non peccat, sed in quibusdam superabundantijs. Nam aliquis potest illicitè amare filios, scilicet ut tantum amet, quòd præponat amorem eorum amori Dei, & conqueratur de Deo propter aliqua mala inflicta illis, ut ponit Philosophus exemplũ si quis propter filios contemnat Deos, quemadmodum Niobe, uel si aliquis tantum amet patrem, quòd excedat volens ei in omnibus complacere, sicut dicit ibi Philosophus de quodam uiro, qui dicebatur Satyrus ab amore patris cognominatus Philopater, tantũ

Cap. 4.

(Margin letters: B, C, D, E mark sections of the column.)

n. amabat, ꝙ videbatur diſſipere. Si ergo iſti moraliter videntur excedere quanto magis in comparatione ad illud ſummum bonum fruibile, reſpectu cuius ſtat dirigere amorem, vel peruertere in hoc, ꝙ eum magis aut minus amamus, quam alias res. Nam cum ſit in maximo gradu bonorum ex natura ſua eſt maximè diligibile. Si autem aliquis amet aliquam rem magis quàm debet, peruertit ordinem naturalem bonorum, ꝙ eſt vti fruendo, & frui vtibili, in quo omnis peccati radix conſiſtit. Sic ergo ſi vir præponat amorē vxoris amori Dei. Si tamen vir diligat ardenter vxorē infra tamen metas matrimonij, ſcilicet, ꝙ non præponat amorem eius amori Dei, ſcilicet, ꝙ ſi ipſa non eſſet vxor eius, etiam ſi eſſet ita pulchra ſicut eſt, ipſe nō eligeret cognoſcere eam carnaliter, talis amor, ēt ſi ſit ardēs, nō eſt peccatū mortale, quia nō variat̄ ordo, ſed eſt quoddam veniale peccatum, quod Aug. cōputat inter illa, quæ Apoſtolus nominat, ſcilicet lignum fęnum, & ſtipula, vt patet per magiſtrum Senten. lib. 4. diſtin. 24. quia Apoſtolus in ijs dat indulgētiam, vt patet primo ad Corin. 7. cap. & ideo dicit Aug. ꝙ peccatum quod alias eſſet mortale, efficitur veniale ꝓpter bonum coniugale, vt patet per magiſtrum Sententiarum lib. 4. diſt. 27.

Queſt. 2. Qūo dicitur hic, ꝙ uidebātur dies iſti pauci præ amoris magnitudine.

Sed quæritur qūo dicit hic, ꝙ videbantur dies iſti pauci præ amoris magnitudine, immo deberent multi dies videri, quia ſpes, quę differtur affligit animam, vt patet Prouerb. 13. cap. amanti. n. nulla mora parua eſt, quia cum amor ſit vinculum vnitiuum iungens amantem amato, & quælibet mora eos inuitos, renitenteſque diſtrahat, omnis mora eis odioſa erit. Patet enim in amantibus, ſi enim aliquis amore ęſtuauerit, ſi cupita forma caruerit pauliſper deſiccabitur, & potentes infirmitates in eo inducentur, vt dicunt medici de quadā paſſione, quæ vocatur amor hęreos cauſata ex apprehenſione certæ formæ, cuius remedia vide ꝑ eos, & per Ouid. in lib. de remedio amoris.

Reſponſio ad quæſitū q̄ſtionis.

Rn̄det magiſter in hiſtoria ſcholaſtica, ꝙ hic non dr̄, ꝙ videbantur illi parui dies, ſed pauci, quia deſideranti animo ēt ipſa velocitas tarda eſt. Sed dr̄ pauci, quia videbatur ei ꝙ rem tam amabilem pauco precio emiſſet, pluribus enim annis ſeruiuiſſet pro ea, prius quàm ea caruiſſet,

Reſponſio doctoris.

vel vt vult Hieronymus accipiūtur dies pro labore ipſorum dierum, quia licèt dies multi viderentur, tn̄ labor, quem tolerare debebat, paucus labor videbatur. Vel dicendum clarius, & in radice, ꝙ iſtos dies expectare Iacob ſatis durum erat, ſed tamen adhuc nō exiſtimabat hunc laborem tanto bono æqualem eſſe, qa etiam ſi dictum fuiſſet Iacob, quòd ſeruiret annis. 15. pro Rachel ſeruiret etiam amplius, tanto amore (honeſto tamen) tenebatur. Nullus enim labor magnus videtur amanti, ignes non timet, niues ſpernit, gladijs ſe opponit, & omnia pericula ſibi grata reputat, dum tamen conſequatur amatum, vt ponit Seneca tragędia. 4. quæ dicitur Hippolytus, cum Phedra flagrans amore Hippolytum verbis teneris loquitur ad eum dicens in carmine quinto.

Me vel ſororem hippolyte, vel famulam voca.
Famulaque potius omne ſeruitium feram:
Non me per altas ire, ſi iubeas niues
Pigeat, gelatis ingredi pindi iugis.
Non ſi per ignes ire, & infeſta agmina.
Cuncter paratis enſibus pectus dare.
Mandata recipe ſceptra, me famulam accipe.
Te imperia regere, me decet iuſſa exequi.
Muliebre non eſt regna tutari patris.
Tu qui iuuentæ flore primæuo uiges.
Ciues paterno fortis imperio rege.
Sinu receptam ſupplicem, ac ſeruam rege
Miſerere uiduæ.

F Eſt amor ad omnia audax, vt ait Ouid. Meta. lib. 4. tractans de Pyramo, & Tisbe. Eſt enim amor fortis, vt habetur canticorum. 8. c. Fortis eſt, ut mors dilectio, & dura, ut infernus æmulatio: lampades eius lāpades ignis, aquæ multæ non poterunt extinguere eam. Iō Orpheus, qui omnia ſuperans deos cantibus uicerat, amorem vincere non potuit, ut patet prima tragędia Senecæ, quæ dicit̄ Hercules furens carmine ſeptimo:

Immites potuit flectere cantibus
Vmbrarum dominos, & uoce ſupplici.

De hoc etiam Boetius de conſola. lib. 3. Metro Felix, qui potuit. Tanta. n. amoris viuacitas, & vulnerādi poteſtas eſt, vt ab antiquis ſagittas, & faculas habere diceretur, de quo Seneca tragędia quarta quæ dicitur Hippolytus ait carmine tertio.

G *Diua non mitti generata ponto*
Quam uocat matrem geminus cupido.
Nulla pax iſti puero: per orbem
Spergit effuſas agilis ſagittas:
Tela quæ certo iaculatur arcu.
Non habet latam data plaga frontem
Mouit hos æſtus iuuenum feroces.
Concitat flammas, ſenibusque feſſis.

Dixitque ad Laban. *Da mihi uxorem meam.* Hoc, dixit Iacob pertranſitis ſeptem annis, quibus ex pacto pro Rachel ſeruiuerat: *Quia iam tempus eſt expletum.* Scilicet quod tecum pepigi. *Vt ingrediar ad eam.* Scilicet ad conſumandum matrimonium carnaliter ad prolem
H procreandam.

Quæſt. Vtrum Iacob contraxerit cum Rachel à principio 7. annorum per uerba de præſenti, uel an fuerit contractus per ſeruitium futurum.

Sed in hoc dubium eſt vtrum Iacob contraxiſſet à principio illorum ſeptem annorum cum Rachel per verba de præſenti, vel ſi manebat contractus futurus poſt ſeruitium. Et dicet aliquis fortè, ꝙ non fuerit matrimoniū factum per verba de pn̄ti vſq; ad completū ſeruitium, & videtur rō, quia ſi immediatè ꝯxiſſent ꝑ verba de p̄ſenti, cū per hoc efficeretur Rachel vxor Iacob qn̄cunq; vellet petere ab ea debitū teneret̄ dare, & cognoſceret eam carnaliter, ſed hoc erat ꝯ intentionē Laban, quia nolebat, ꝙ accederet ad eā carnaliter, vſquequo cōplerentur ſeptē anni, vt ſolicitè laboraret ex ſpectans tm̄ bonū. Antecedēs patet, ꝙ vir nō habet ptātem corporis ſui, ſed mulier, & mulier non habet ptātem corporis ſui, ſed vir, vt patet 1. ad Cor. 7.

Reſponſio Doctoris.

I c. Rn̄detur, ꝙ à principio cōuentionis ſeruitij fuit ꝯtractum matrimoniū per verba de pn̄ti, ſed ſuſpenſa fuit cōſumatio per carnalē copulam ex voluntate Laban, vſq; ad annos ſeptē, in quibus maneret Rachel ſub poteſtate Labā, & nihil poſſet ei ꝑcipere Iacob, nec quātum ad coniugalē copulā, nec quantū ad alia obſeqa, donec ei traderet̄ à patre poſt ſeptē annos, & hoc fecit Labā, vt diligētius ſe hr̄et circa res ſuas expectādo tm̄ bonum, qđ nō feciſſet ſi immediatè potitus fuiſſet bono deſiderato. Et patet hoc, qa dr̄ in litera, ꝙ Iacob dixit ad Labā cōpletis annis ſeptē, da mihi vxorē meā, ſed vxor nunq̄ eſt aliqua, nec vocat̄, niſi quæ matrimonio ducta eſt per verba de pn̄ti, ideo Rachel iam erat ducta per verba de pn̄ti. Nō poterat tn̄ accedere ad eā Iacob vſquequo cōplerent̄ ſeptē anni, quia ſic cōuen-

Ad rationem.

K tum fuerat. Ad argm̄ rn̄detur, ꝙ licèt per conſenſum mr̄imonialē effecta fuiſſet Rachel vxor Iacob, tn̄ non poterat accedere ad eā, quia ipſe ſibi illud interdixerat ex pacto, pōt. n. quilibet iuri ſuo ſponte abrenunciare, nec valet ſi arguas, ꝙ Iacob hēbat ius in Rachel, & poteſtatem, ergo poterat cognoſcere eā carnaliter quandocunque vellet. Quia licèt Iacob haberet ius, vel poteſtatem, iſtud tamen ius vel poteſtas ligata erant, ideo non habebat executionem eius, & ſi fortè Iacob cognouiſſet Rachelem illo tempore intermedio, peccauiſſet mortaliter, quia non habebat poteſtatem in exercitio cognoſcendi eam, licèt haberet poteſtatem

quan-

quantum ad habitum. Sicut sacerdos, qui recipit claues ligandi, & soluendi in ordinatione sua quantum ad habitum siue potestatem, sed nõ quantum ad exercitium, quia non distribuitur ei materia, in quam exercere possit, si audiat confessionem absolueret in casu, tamen peccat mortaliter in faciendo, quia se intromittit in vetitum. Si autem non intercessisset istud pactũ quocunque tempore post contractum matrimonij per verba de pręsenti posset exigere debitum, & non peccaret cognoscendo eam carnaliter, sed ꝙ vxor teneatur soluere debitum viro petenti magnam differentiam habet, quia si tale pactum intercedat de non commiscendo carnaliter vsque ad tantum tempus, ẽt viro petendo debitum non tenetur ipsa reddere, quia non petit debitum, cum in illo tempore potestas petendi debitum sit ligata siue suspensa, & sic mulier non debet reddere tanquã debitum cum nullomõ debeatur. Si autem matrimonium sit contractum per verba de præsenti viro petente debitum quocunque tpe petat, potest sine peccato reddere, non tñ tenetur sub præcepto reddere, donec Ecclesiæ solennitas sit cõpleta. s. benedictiones, & publicę nuptiæ, vt teneantur, vt vir, & vxor, & non vt concubinarij. Si aũt tota solennitas Ecclesiæ completa sit, & nuptiæ, viro petente debitum fęmina tenetur reddere qñcunque petat, & econtrario si fœmina petat à viro, nec est ibi peccatum aliquod inquantum hmõi. Sed ponamus, ꝙ Iacob stante pacto, & nondum cõpleto seruitio cognouisset Rachelem, licèt mortaliter peccasset, tñ filij inde geniti legitimi iudicarentur, quia verum matrimonium intercesserat, quia non solum hoc immo si aliquis concubinam habuerit, ex qua suscepit filios, illi sunt illegitimi. Si tñ contrahat matrimonium cum illa concubina sua, filij, qui ante illegitimi erant, virtute matrimonij legitimi efficiuntur, vt patet extra qui filij sunt legitimi in c. tanta est vis. *Quia tempus est.* Hebræi aliter introducunt istam literam. s. ꝙ Iacob petebat vxorem suam, quia tps erat. i. quia tps ad generandum aptum inerat ei, & si modicũ spectasset, effectus fuisset senex, & impotens ad gignendum. Et hoc, quia sciebat Iacob repromissiones factas Abrahæ de multiplicitate prolis in semine suo complendas. Sic. n. fuerat ei reuelatum, vt patet præce. c. & quia hoc futurũ erat per generationẽ Iacob: ipse autem videbat, ꝙ tps gignendi paulisper transibat super eum, & deserebat, & hoc quia erat. 84. annorum, ideo tempus erat, vt daretur ei vxor, ne si fortè daretur ei vxor post modicũ iam gignere non posset. Ista ratio Iudæorum, licèt vera cuncta supponat, ipsa tñ inepta est, & impertinens, quia dato ꝙ Iacob efficeretur senex, & recederet ab eo tps gignendi, si tñ pactum de seruiendo completũ non fuisset, nullo modo ista ratio induceret Laban, vt daret ei vxorem suam, ideo superior expositio, quam litera ponit verior, & pertinentior est. Quod tñ dicitur ꝙ Iacob. 84. annorum erat, qñ petiuit vxorem à Labã verum est, quod sic patet, quia qñ Iacob descendit in Aegyptũ requisitus à Pharaone quot annorum esset rñdit se esse. 130. annorum, vt patet infra 47. cap. quando aũt petiuit vxorem à Laban vsque ad tps, quo natus fuit Ioseph transierunt anni septem. Quia Ioseph fuit natus in fine secundi septẽnarij, qñ seruiuit Iacob pro vxoribus suis, & voluit recedere, ut patet infra 31. cap. sed postea detentus fuit adhuc. 6. annis, quibus seruiuit pro gregibus. Ioseph aũt erat annorum. 30. quando stetit in conspectu Pharaonis, ut patet infra 41. cap. ab eo autem tpe usquequo descendit Iacob in Aegyptum fluxerunt anni nouem. s. anni. 7. fertilitatis, quorum primus incępit, qñ stetit Ioseph coram Pharaone, & duo anni sterilitatis, ut patet infra 45. cap. colligitur, & in alijs. Si ergo coniungantur isti anni. s. septẽ

Introductio literæ secundum Hebræos.

A & 30. & 9. facient. 46. qui fluxerunt à tpe, quo Iacob petiuit sibi dari vxorem suam Rachelem usquequo descendit in Aegyptum, qui si subtrahanẽ à 130. quos habuit in descensu in Aegyptum, manebunt anni 84. quos habebat, qñ petiuit Rachelem sibi dari, & data fuit Lia. Satis autem nota est ista consequentia subtrahendo annos istos, qui computãtur à tota summa annorum Iacob. *Qui vocatis.* Ponitur consensus Laban videns enim ꝙ iustum peteret, nec habebat colorem ad repugnandum, concessit quod petebat, sed voluit fraudare eum, & ad hoc libentius assensit, & immediatè, ne primis verbis eius non cõsentiens Iacob, aliquã fraudem postea machinari posset. *Vocatis multis amicorum turbis.* Quia Laban potens erat, & multos amicos, & familiares habebat. *Ad conuiuium.* Scilicet ad B solennizandum nuptias, vt publicè traderetur filia sua viro ne quasi concubina reputaretur, & quantum ad hoc, licet de substantia matrimonij non sit solennitas nuptialis, magna tamen honestas est, & vtilitas rei publicæ, ne filij reputentur degeneres, sed cognoscantur legitimi ab adulterinis. *Et vespere.* Scilicet tempore quo tradi solet noua sponsa in cubiculum sponsi, vbi iam matrimonium consumandum est. *Introduxit ad eum.* s. per tenebras ad vitandum verecundiam sponsorum, quia primo nubentes adhuc verecundantur. In quo conditionis nostræ miseria designatur, quia ipsum quod naturaliter maximè concupiscimus erubescimus: vnde Tullius lib. 2. de natura deorum ait omnia rectè facta in lucem collocari volunt, hoc autem C rectè factum, idest actus coniugalis, de quo ibi loquitur, cum sciri velit, videri non vult. Si enim clara luce Lia fuisset introducta, Iacob vidisset quęnam erat, & non recepisset eam, non tñ cognouit eam vsq; mane.

Sed dicas quomodo Lia consensit introduci ad Iacob, cum ipsa non fuisset matrimonialiter copulata ipsi? Respondetur, ꝙ valde videtur Lia hic obediens patri exponens totum bonum suum periculo. Maximum. n. bonum puellarum ẜm hoĩum existimationẽ est virgines esse, sed Lia hoc ponebat in periculo, qa Lia cognita à Iacob perderet virginitatem, & quia ipsa nõ erat ei tradita per consensum matrimonialẽ, iõ poterat post Iacob rationabiliter eam non recipere, & sic mãsisset ipsa delusa. s. virginitate ꝑdita, & innupta: D oĩa ista subibat Lia obediens mandato patris, vel forte confisa fuit se accipiendam, quia in terra illa erat consuetudo nunquam filias minores tradi maritis, donec tradantur maiores, ut postea dixit Laban genero suo Iacob. Fecit aũt hoc Laban non ut impleret consuetudinem terræ, licet illa se consuetudine defenderet, sed ut detineret Iacob cogendo eum iterum seruire pro Rachele, cum anni elapsi computarẽtur iam ipsi Liæ, & in hocualde multiplicabatur domus Laban, ut patet infra 31. cap. ubi dixit Iacob ad Laban, benedixit tibi dominus ad introitum meum.

Quæst. 4. Quo consensit Lia introduci ad Iacob, cum non esset uxor.

Sed quæritur nunquid peccauerit Laban introducendo Liam pro Rachele. Dicet aliquis fortè ꝙ non, quia quod lege fit, iuste fit, consuetudo aũt legis locũ obtinet, & optima legum interpres dicitur cum lex E deficit, ut patet extra de consue. in cap. cum dilectus. Cum ergo consuetudo esset in terra illa, ꝙ primo maritarentur maiores q̃ minores, ideo potuit fultus hac consuetudine introducere Liam loco Rachelis. Rñdetur ꝙ Labã peccauit faciendo hoc. Et primo, quia dato ꝙ aliquid ualuisset ista consuetudo, quæ nihil valet, ut infra dicetur, tñ non excusabatur Laban, quia finis, q̃ est potissima circunstantia in moralibus, magis variat speciem actus, & bonitatem, uel malitiam, quã aliæ, ita ꝙ à diuersis finibus necesse est esse diuersitatem specierum actus, sed iste Laban introduxit Liam non prætextu consuetudinis, sed ut desine-

Quæst. 5. Nunquid peccauit Laban introducendo Liam pro Rachele?

xet Iacob, vt supra dictum fuit, ergo peccabat, quia malus finis erat. Sed adhuc dicet aliquis, quòd Laban non dicebat verum allegans talem consuetudinem, sed ipse faciebat hoc, vt responderet conqöni Iacob. Rñdetur, ꝙ falsum est, quia in terra illa talis consuetudo erat, quia aliàs non ausus fuisset Laban publicè se taliter defendere, quia mendacij immediatè redargueretur publicè. Item peccauit Laban, quia coegit filiam suam adulterari: adulterium aũt vitium magnum est. Fuerũt.n. hic multæ grauitates huius actus. Primo enim fuit stuprum, quia virginem tradidit illicitè deflorandam. Secundo fuit adulterium nõ quantum ad ipsam Liam, quæ nulli tradita fuerat, sed quantum ad Iacob, qui si voluntariè eam cognouisset adulter fuisset, & sic Laban adulterij occasionem inquirebat sic dans filiam. Item fuit crimen pellicatus, quia fecit Laban Liã esse pellicem sororis suæ Rachelis, quę verè coniux erat Iacob. Fuit etiam incestus, quia filiã suam coegit carnaliter cognosci ab illo, cui attinebat in primo affinitatis gradu. s. quia Iacob Rachelem sororem Liæ in vxorem acceperat. Hæc oĩa patent, quia omnis concubitus, qui sine matrimonij fędere fit, illicitus est, sed iste actus sic fuit, quia inter Iacob, & Liã nullum matrimonium, vel desponsatio per verba de præsenti, vel de futuro intercesserat, necesse ergo fuit actum istum illicitum fuisse. Ad argumentum de cõsuetudine, rñdetur, ꝙ nõ poterat se tueri Laban a peccato prætextu consuetudinis, quia talis non est dicenda consuetudo, sed potius corruptela; nulla enim consuetudo introduci potest contra ius naturale, vt patet in decretis dist. 9. quia contra ius naturale non præscribitur. Sed non fornicari, vel nõ coire sine fœdere matrimoniali est de iure naturali, cũ sit in præceptis Decalogi, quæ sunt de iure naturali, ergo contra hoc pręscribi non poterat. Et ista consuetudo magni temporis peccatum non tolleret, sed augmentaret: sic enim dicitur, ꝙ diuturnitas tẽporis peccatum non minuit, sed augmentat, quia tanto sunt grauiora peccata quanto diutius infœlicem animam detinent alligatam, vt patet extra de consuetudine. c. cum tanto. Item licèt esset ista consuetudo, quam allegat Laban, non tamẽ erat eodem modo, quo ipse volebat ea vti, & eam applicare, quia verum est, ꝙ in terra illius prius dabantur maiores nuptui quàm minores. s. ꝙ primo desponsabantur, & deinde viris tradebantur. Sed non erat consuetudo, ꝙ si aliqñ minor ante maiorem matrimoniũ contraheret, ꝙ introduceretur maior ante minorem, & hoc voluit Laban agere. & hoc patet, quia si cõsuetudo fuisset eo modo, quo Laban dicebat, non introduxisset ad Iacob Liam latenter, sed publicè vidente Iacob, & dato ꝙ ipse nollet, compelleretur per consuetudinem terræ illius, sed non fuit confisus in hoc Laban, sed magis in fraude sua, ergo non erat taliter consuetudo posita. Item peccauit valde Laban in hoc, ꝙ priuabat Iacob iure suo, & in hoc ꝙ deludebat eum dans vxorem non suam, & in hoc ꝙ quantum in ipso erat inducebat Iacob ad fornicationem, immo verũ adulterium, & omnes alias criminis grauitates supra enarratas, quia sicut ad eas inducebat Laban Liam, ita inducebat Iacob.

2. Ratio. *Ad primã rationem.* *Ad secundam rationem.*

Quæst. 6. Nunquid Lia in hoc peccauit mortaliter.

Sed quæritur nunquid peccauit mortaliter in hoc? fortè aliquis dicet, ꝙ non, quia fecit hoc obediens patri, hoc totaliter fieri imperanti, nec ipsa iudicauit vtrũ malũ, vel bonum esset, cũ pater mandauisset. Respondetur, ꝙ Lia mortaliter peccauit consentiendo introire ad Iacob, quia sciebat se voluntariè stuprum pati, & pellicem sororis fieri, & dare Iacob causam adulterij: hæc omnia sciebat Lia magna scelera esse. Nec sufficiebat patris iussio, quia quando actus est totaliter illicitus, qui nullo modo obediendo licitus fieri potest

F obediendum non est, quicunque sit mandans. Nam cum obedientia paterna sit ex duobus, aut ex debito, quo obligamur, aut ex amore, quo ei alligamur, nullũ eorum hic interuenire potuit. Nam cum pater aliqd contra Deum mandet, præceptum suum non est obligatorium, cum maioris potestatis sit Deus, qui contrarium mandat: non etiam debemus hoc facere ex amore, quia in amore patris ad filios, aut filiorum ad patrem cõtingit esse superabundantiam, si filius propter patrem repugnet Deo, aut pater propter filium, vt ait Philosophus. in 7. Ethic. Si quis propter filios repugnet ad Deos quemadmodum Niobe, sic etiam si filij propter patres transgrediantur præcepta Dei veri. Et dato quòd voluisset pater Liam fustigare, nisi ad Iacob introiret, debuit ipsa magis omnia mala pati G quàm malo consentire, vt patet in decretis. 32. quæst. 5. cap. ita ne: & extra quod vi, aut metus causa. in cap. sacris: Nec est inconueniens dicere Liam mortaliter peccauisse, quia adhuc nullum gradum perfectionis vitæ attigerat, & licèt non potest tolli totaliter, qn ipsa mortaliter peccauerit, minorabatur tamen culpa ex mandato patris, quia fortè Lia credebat in omni casu patri esse obediendum: etiam desiderium concipiendi à sancto viro, quia ipsa sciebat Iacob virum sanctum: ideo desiderabat valde fieri eius vxorem, & maximè, quia expectabat promissiones factas ad Abraham complendas in semine Iacob, ideo desiderauit ei iungi, vt pariter in suo semine complerentur. ***Dans ancillam filiæ nomine Zelpham.*** H Istam dabat Laban in famulam filiæ suę, ne domina sine ancilla esset, & non dedit eam in vxorem Iacob, quia magnum præiudicium fecisset filię inducendo super eam aliam vxorẽ, quod Laban valde abhorrebat. Et ex hoc soluitur ratio quorundam dicentium, quod valde iustam causam habuerit Rachel dando ancillam suam Balaam in vxorem Iacob, quia prius dedit Liam. Sed falsum est, quia Lia accepit Zelpham in ancillam, tamen non dedit eam in vxorem Iacob donec Rachel dedit Balam: non ergo dedit Laban Zelpham in vxorem Iacob, sed in ancillam Liæ, & ideo coniurauit Iacob dicens, quod nunquam affligeret filias suas, vel alias vxores superinduceret, vt patet infra 31. cap. Sed postea Iacob accepit istam ancillam in vxorem ad petitionem uxoris suæ, ut patet infra seq. cap.

Cap. 4.

I Sed quæritur quare Iacob tot vxores accepit, cum pater eius solam Rebeccam accepit. Respondetur, de Isaac quare vnicam accepit vxorem dictum fuit supra 25. cap. quòd autem Iacob plures vxores acceperit, quidam culpãt dicentes eum fecisse contra ius naturale, quia à principio cum Deus matrimonium instituit, vnicam vnico tradidit, & non plures vni. Augus. respondet spiritus sancti instinctu hoc fuisse factum, vnde quod de se illicitum erat, spiritus sancti dictamine, & dispensatione licitum efficiebatur: vnde dicit August. disputans pro ingenti crimine objiciuntur Iacob quatuor vxores, sed quod mos erat, crimen non erat. Nunc autem, quia mos non est, crimen est. Et probat, quia omne peccatum aut fit contra naturam, aut contra morem, aut contra legem, non fuit K contra naturam, quia non accepit plures vxores desiderio lasciuiendi, sed desiderio prolem gignendi, quã vberius ex multis quàm ex vna susciperet. Nec contra morem, quia tunc temporis sic fiebat. Nec contra præceptum, quia tunc nulla lege hoc prohibebatur. Nunc autem legibus, & moribus hoc non licet, quę duo si quis contempserit, etiam si tantummodo causa prolis gignendę vtatur pluribus fœminis peccat, & humanam violat societatem transgrediendo legem, & mores, qui propter humanam societatem conseruandam inuenti sunt.

Quæst. 7. Cur Iacob accepit tot uxores.

Peccatum committ. tripliciter.

Sed

Quæst. 8. Vtrum, si nunc quis ducat plures vxores desiderio gignendi plures filios, peccaret contra naturā.

Sed quæres si aliquis nunc duceret plures vxores solo desiderio gignendi plures filios, vtrum peccaret contra naturam. Respondetur quòd peccare contra naturam stat tripliciter: vnomodo vocatur peccatum contra naturam, idest contra speciem, vel intentionē naturæ, & hoc modo sodomiticum vitium vocatur contra naturam, quia est contra intentionem naturæ, cum natura solum introduxerit coitum ad generationem, sed in mutatione sodomitica impossibile est gignere, quia vasa virilia repugnant. Etiam quia natura fecit virum de specie agentis, fœminam autem de specie patientis, quòd autem mutetur hoc contra naturam est. Secundo modo dicitur contra naturam, idest contra ordinem naturæ, quando non conformamur ordini, & intentioni naturæ: natura enim nō ingenerauit coitum ad delectari, sed ad gignere. Si ergo aliquis, cum qua non debet fornicetur, vt delectetur, & non vt gignat, aliquo modo contra naturam est. Tertio modo est ꝯ naturam, idest contra modum naturæ, est autem modus naturæ, vt vnica sit vnius. De istis tribus modis duo sunt indispēsabiles, quia semper mali sunt, tertius autem dispensabilis est, quia rectum finem compatitur secum, ideo in sanctis Patriarchis ex dispensatione licuit. Et licèt hæc sint vera secundùm August. adhuc tamen aliter potest responderi ex alia radice, & dicendum est, quòd Iacob vnicam vxorem intendebat accipere, & hanc solam per verba de præsenti desponsauit. s. solam Rachel, deinde autem fraudulenter, & præter eius intentionem subintroducta fuit Lia, quam carnaliter cognouit putans esse Rachel. Et deinde postquàm clara luce cognouit eam esse Liam, licet non esset vxor eius, quia tamen abstulerat virginitatem eius, reputans esse iniustum sic eam illusam abijcere, accepit in vxorem: nec aliam accepisset, nisi quia fidem dederat Racheli, & eam per verba de præsenti desponsauerat, cogebatur ergo sic duas habere vxores, vnam ad quam compellebat matrimonialis contractus necessitas, aliam quam suadebat pietas. Deinde cum Lia parere desijsset adhuc desiderio prolis stimulata rogauit Iacob, vt ancillam eius in vxorē acciperet, vt Lia ex ipsa filios susciperet, & hoc rursus Iacob acceptauit, vt vxorem molestam non redderet. Fecit enim hoc exemplo Abrahæ, qui ad preces Saræ Agar ancillam Saræ accepit vxorem, vt patet supra 16. cap. Sed si bigamia aliquid culpæ de se haberet, minus culpabilis Abraham esset, quàm Iacob, & minus Sara quàm Lia, quia Sara iuste ancillam suam Abrahæ in vxorem tradidit, cum ipsa concipere non posset, & Abraham licite suscepit, vt ex ea prolem gigneret, quam ex Sara gignere non poterat. Iacob autem, & Lia iam quatuor filios susceperant, quare causam ita licitam non habebant. Sed quia bigamia patriarchis licebat desiderio multiplicandi populum Dei non peccauerunt Iacob, & Lia superinducendo Zelpham. Deinde aduenit Rachel, quæ propria vxor erat ex necessitate matrimonialis cōtractus, quæ cum concipere non posset voluit ex ancilla Balam conceptum accipere, vt patet sequen. cap. Hæc enim iustiorem causam habuit quam soror sua. Primo quia soror primò tradidit ancillam in vxorem: poterat ergo ipsa tradere aliam ancillam in vxorem, vt quidam volūt sed falsum est, quia Rachel primo tradidit, vt patet cap. seq. Decipiuntur autem isti, quia pater primo dedit ancillam Liæ, quam Racheli: causa autem sequens vera est, & sufficit probare intentum. Item quia Lia liberos genuerat quatuor, cum dedit ancillam in vxorem viro suo, sed Rachel nullos adhuc genuerat. Iacob ergo vnam noluit, sed quatuor accepit, omnibus temperate vsus est, nullam immoderate dilexit. Non intelligas istum fuisse ordinem in accipiēdo, quia primo

A Liam accepit clam, deinde post septem dies accepit Rachelem, vt patet infra cum dicitur imple hebdomadam huius copulæ, postea cum Rachel videret parere sororem suam, & se non, dedit viro suo ancillam suam Balam, quam Iacob accepit, vt non molestam redderet eam, post hoc cum Lia desijsset parere post quatuor filios genitos, dedit imitatione sororis suæ ancillam suam Zelpham in vxorem viro suo, quam & accipere debuit, & accepit: iste ordo magis infra declarabitur. *Ad quam.* Scilicet Liam. *Cum ex more fuisset ingressus.* Idest eo modo quo sponsi solent accedere ad sponsas suas. Et in hoc innuitur, quòd Iacob nullam fraudem suspicatus est, sed putauit ad se introductam Rachelem. *Facto mane vidit Liam.* Quia in nocte per tenebras videre non potuit, & ideo si cum B ea, quæ non erat vxor sua coiuit, nō peccauit, quia verisimiliter eam credidit esse vxorem suam, quia non poterat suspicari fraudem.

Quæst. 9. Quō possibile fuit, q̄ Iacob non cognosceret hāc esse Liam.

Sed quæritur quomodo Iacob non cognouit esse Liam eam, quæ ad eum introducta fuit, quia aut in voce, aut in tactu, aut alias cognoscere potuerit, cum septem annis habitauit cum eis, & poterat satis distinguere inter vnam, & aliam. Respondetur quòd secundùm Iosephum illa nocte Iacob ebrius erat, quia forte ex solemnitate nuptiarum gaudens multum de vino assumpserat, & sic non cognouit, quæ nam esset, quæ ad eum introducta est, sicut Loth per ebrietatem filias defloraui, quarū tamen nullam quæ esset, agnouit. Sed hoc non videtur conuenienter dictum, quia C omnes doctores conantur excusare Iacob ab omni culpa huius actus. Sed si dicamus, quòd ebrius erat, non erit totaliter excusabilis, cum per ebrietatem ipse sibi occasionem tribueret non agnoscendi, sicut diximus de Loth supra 19. cap. quòd à quadā parte culpæ excusatur non tamen totaliter. Alij volunt, quòd in illa nocte non tetigit eam Iacob, in quo magna laus eius ostenditur, quia volebat, vt sanctus vir prius orationibus vacare, vt legitur de Tobia iuniore, quòd cū accepisset Saram filiam Raguelis in vxorem, non accessit ad eam, donec tres noctes transirent, vt patet Tobia 8. cap. dixit enim Tobias ad Saram. Surge deprecemur Deū in his tribus noctibus: filij enim sanctorum sumus, nec possumus ita iungi sicut gentes, quæ D ignorant Deum. Ex quo innuitur quòd viri sancti nō accedebant ad vxores suas prima nocte, & sic non cognouit eam tactu, aliàs enim cognouisset eam. Sed hoc falsum est, quia Iacob non cognouisset eam carnaliter, nisi fuisset deceptus, nec habuisset occasionē reclamandi contra Laban, sicut sequenti die reclamauit, re integra existente. Item quia cum Iacob non contraxisset matrimoniū cum Lia per verba de præsenti, nec etiam sponsalia per verba de futuro, & tunc non cognouisset eam, quia non erat aliqua causa, quare eam acciperet in vxorem, cum iam aliam haberet, & maximè quia Iacob non diligebat Liam, quia lippis oculis erat, vt patet supra: solum ergo suscepit eam ex E pietate, ne ipsa delusa maneret virginitate perdita, & innupta, & quia hoc aliqualiter crudele videbatur, Iacob accepit eam in vxorem post. Et quando arguis de Tobia, quod filij sanctorum non accederent prima nocte ad vxores. Respondetur quòd hoc non erat cōsuetum ante, nec aliquis vir bonus fecerat, & patet, quia cum Tobias iunior filius viri iusti esset, ex cōsuetudine ista non accessisset ad vxorem primis tribus noctibus, etiam si nullus eum monuisset; sed falsum est: non enim fecit hoc ex consuetudine sanctorum, sed ex speciali mādato angeli comitātis, vt patet Tob. 6. cap. & ideo quando Tobiæ prima nocte Sara tradita est, non accessit ad ipsam, quia vt dicitur ibi in litera recordatus fuit verborum angeli, vt patet Tob. 8. cap.

& hoc

& hoc fuit specialiter factum in Tobia, ne si ipse prima nocte ad Saram accederet, forte eius pulchritudine stimulatus magis propter delectationem, quam propter prolem tangeret, & sic demon qui alios viros Saræ occiderat, eum occideret, vt patet Tob. 6. cap. & quando dixit Tobias Saræ filij sanctorum sumus, nec possumus ita coniungi sicut gẽtes, quę ignorant Deũ, non dicit hoc, quia viri sancti hoc facerent, sed quia viris sanctis conueniens hoc erat, vt distinguerentur à gentibus ignorantibus Deum: in alijs autem viris sanctis ante Tobiam iuniorem, licèt non esset differentia in tempore cognoscendi vxores: erat tamen differentia in affectu, quo cognoscebant eas, quia non ad libidinem, sed ad prolem, gentes autem ad libidinem. Dicendum ergo, quòd Iacob cognouit Liam illa nocte, sed non agnouit eam in voce, vel tactu. Non in voce, quia puellæ verecundæ, quæ moribus instructæ sunt, præ verecundia loqui non audent accedentes ad hominem incognitum, maximè fuit hoc in Lia, quæ monita fuerat non loqui ne agnosceretur: etiam non cognouit eã in tactu, in quo maximè laudatur Iacob, quia non quæsiuit in vxore sua blanditias meretricias ad prouocandam maiorem delectationem, in quibus erat tota cura Gentilium, de quibus Ouidius in fine 3. lib. de arte amãdi vilissima multa recitauit, sed solum vsus fuit tactibus honestis sufficientibus ad prolem, & non ad causandam libidinem.

Quæst. 10. Cur Lia mane non fugit ne cognosceretur.

Sed quæritur quare facto mane Lia non recessit ne agnosceretur, cum per totam noctem agnita nõ fuerit. Respondetur, quòd licet Lia noluerit agnosci per noctem, ne antequàm carnaliter cognosceretur a Iacob, expelleretur tanquàm non vxor, voluit tamẽ mane facto agnosci quòd Lia esset, ideo non fugit per tenebras, sed expectauit lucem, quia si recessisset per tenebras non habuisset intentum, quia Iacob non vidẽs quam cognouisset, putauisset se cognoscere Rachel vxorem suã, & post licet diceret Laban Liam cognitam à Iacob debere eius vxorem fieri, negaret Iacob, & maneret Lia corrupta, & innupta. Nunc autem quia vidit in mane Iacob Liam esse, quam cognouerat, licet primò doluit de fraude facta, tamen post pietate commotus eam accepit vxorem, ne Lia delusa maneret. Et si dicas peccauit in hoc Iacob, quia non adhibuit diligentiam, quã debuit quęrendo vtrum cũ sua vxore coiret. Rñdetur ꝙ non peccauit, quia non tenebatur hic aliquam diligẽtiam facere, nec poterat, quia casus iste inopinabilis erat, & in talibus nõ requiritur magna perscrutatio.

Quæst. 11. Vtrum per talem cognitionẽ carnalem Lia sit facta vxor Iacob.

Sed adhuc quæritur vtrum per istam cognitionem carnalem Lia facta fuerit vxor Iacob. Respondetur quòd non, quia solus consensus mutuus est, qui causat matrimonium. Copula autem carnalis sine consensu, & cum cæteris solemnitatibus de matrimonio nihil causat, vt patet extra de sponsalibus in cap. tua nos, & in cap. cum locum eod. tit. & in decretis 27. dist. 2. cap. sufficiat. Cum autem in ista copula non habuerit Iacob aliquem consensum in eam, quia putabat cognoscere vxorem suam Rachel, non potuit facere ista copula eos virum, & vxorem. Etiam dato quòd Iacob aliquẽ præsumpsisset, vel fortè Liam esse agnouisset, & voluisset eam, vt vxorem cognoscere, nón tamen propter hoc vxor eius erat, quia requirebatur consensus vtriusque: Lia autem non accedebat ad Iacob tanquam ad virum suum, quia sciebat nulla matrimonialia fędera inter eos fuisse, & sic non cognoscebatur, vt à viro, sed spectabat aliquem euentum fraudis suæ. Et dato amplius quòd Iacob cõsentiret in eam vt in vxorem, & Lia in Iacob vt in virum, non tamen efficiebat per hoc matrimonium. Quia matrimonium non solum requirit duarum personarum legitimarum con-

F sensum, sed etiam mutuum. Consensus mutuus dicitur quando vni constat, quòd alius cõsentit in eum, & è contra alteri constat aliam consentire in eum. Hoc nõ erat in Iacob, & Lia: de hoc autem iura sunt vulgaria. extra de sponsalibus per totum, & ibi in cap. cum Ioannes in cap. tua nos. Potuisset autem esse matrimonium, saltem interpretatiuum fictione iuris, si Iacob desponsasset Liam per verba de futuro dicens; ego te accipiam in vxorem, & post eam carnaliter cognouisset. Sed nec talia sponsalia inter Iacob, & Liam intercesserant cum eam Iacob non diligeret. Dicendum ergo, quòd postquàm Iacob cognouit eam carnaliter misertus illius, ne sic delusa maneret, accepit eam in vxorem, & ibi fuit mutuus consensus amborum.

G *Quid est hoc quod facere voluisti?* Idest quam fraudem vel nocumentum voluisti mihi facere? *Quare imposuisti mihi?* Idest quare fraudasti me introducendo Liam pro Rachel. Imponere est falsa crimina alicui apponere, vel eum decipere. *Non est in loco nostro consuetudinis.* Idest non est de consuetudine. *Vt minores ante tradamus ad nuptias.* Quia in hoc videtur maioribus quoddam præiudicium fieri. Et licèt Laban istam consuetudinem ad defensionem suam allegaret, non faciebat, vt consuetudinem impleret, sed vt Iacob in suo seruitio detineret cogendo eum alijs septem annis seruire pro alia, vel forte quia Lia erat lippis oculis, nec faciliter inueniret aliquem virum bonum, qui eã vellet sibi coniugio copulare. Et sciendum quòd licèt talis cõsuetudo esset in terra illa de copulando primo maiores quam minores, non tamen per illum modum, scilicet vt nesciẽte viro inroduceretur alia, quæ matrimonialiter non fuerat accepta, & tolleretur illa, quæ ex matrimonio debebatur, ideo quia Laban eã, quæ non fuerat matrimonialiter data, nec saltem per verba de futuro desponsata, non causabatur aliquod ius ei dato, quòd staret consuetudo, quam allegabat. Nam illa non poterat tollere ius naturale, secundum quod est matrimonium, vt patet ff. de iustitia, & iure. l. prima, & instituta de iure naturali, & ciuili, & gentium. §. primo. Contra ius autem naturale præscribi non potest, vt patet in decretis. distin. 9. per totam dist. Ista ergo consuetudo non poterat tollere ius naturale. Sed Lia non erat vxor Iacob, quia non intercesserat consensus, qui secundum naturam requiritur ad causandum matrimonium, nec poterat tollere eam, quæ erat legitima vxor, scilicet Rachelem, quia fuerat ei matrimonialiter copulata, licet nondum carnaliter cognita. Item licèt consuetudo staret, non poterat Laban se iuuare de ea, quia egerat contra eam in tradendo filiam suam minorem Rachelem in vxorem Iacob immediate vt venit, scilicet post vnum mẽsem, cum nondum sciret leges speciales patriæ: maximè quia vir pastoralis erat habitans in agris, & modicum in ciuitate conuersans, vt posset scire tales leges. Rustici autem excusantur ab ignorantia iuris, vt patet C. de iuris, & facti ignorantia. l. 2. & l. cum quis. Laban autem egerat contra hanc consuetudinẽ, quæ erat quasi lex in patria illa, licet non esset scripta, nam multæ gentes habent ius non scriptum, vt patet Instituta de iure naturali, & ciuili, & gentium. §. & non inelegãter, nam Lacedemonij, vt ibi dicitur, leges non habebant, sed in sola memoria retinebant: qui autem contra legem agit non debet per eam iuuari, quia frustra legis auxilium inuocat, qui committit in legem, vt patet extra de immunitate ecclesiarum, & cimiteriorum. c. immunitatem. Nihil ergo militabat ista consuetudo terræ illius contra Iacob, nec per eam factum Laban defendi poterat. Allegauit tamen eam Laban tanquam quendam colorem, ne totaliter videretur iniustè fecisse introducendo ad eum Liam. *Imple hebdombdam dierum*

Notandum.

H

I

K

Rustici excusant ab ignorãtia iuris.

dierum huius copulæ. Hebdomada dierum dicitur septē dierum spacium aut tempus, & ponitur hebdomada dierum ad differentiam hebdomadarum annorum, quia sæpe sacra scriptura hebdomadas annorum vocat, vt patet Leuit. 25. cap. vbi ponuntur septem hebdomadæ annorum facientes annos. 49. qui sufficiebāt ad iubileum vno addito, & Daniel 9. cap. ponuntur 70. hebdomadæ annorum. Et ideo dicit Hieronymus, quòd errant illi, qui dicunt post hebdomadam annorum Rachel copulatam fuisse Iacob, scilicet, quòd primo seruiret Iacob alios septem annos, & in fine illorum daretur ei Rachel, quod quidam tenuerunt, sed litera eos reprehendit, & patet ex hoc, quia Iacob seruiuit Laban annis 20. vt patet infra 31. cap. 14. annis ꝓ filiabus & 6. pro gregibus. sed in fine 14. annorū, quibus seruierat pro vxoribus voluit reuerti ad terram suam, & tunc natus erat Ioseph filius Rachel, & Dan, & Neptalin filij Balæ ancillæ Rachelis, vt patet sequē. cap. quia nato Ioseph voluit redire Iacob: ergo videtur, quòd ante finem secundi septennij accepit Iacob Rachelem, scilicet in principio. (Obiectio.) Et si dicas, quòd tempus, in quo genitus fuit Ioseph filius Rachel, & Dan, & Neptalin filij Balæ cōputatur in tempore, quo seruiuit Iacob pro gregibus, scilicet in 6. annis, & sic manebit, quòd Iacob accepit Rachelē post 2. annos 28. scilicet post hebdomadam annorum. Sed falsum est, quia vt habetur cap. seq. cum finiuisset Iacob seruitiū suum pro vxoribus nato Ioseph voluit reuerti, & post ad preces Laban detentus fuit, & fecerunt pactum, ꝙ seruiret ei pro gregibus, & seruiuit ei 6. annis, dixit autem Laban, quòd consumaret hebdomadam dierum in hac copula, quia volebat facere nuptias completas filiæ suæ Liæ. (Responsio.) Completæ autem nuptiæ secundum illud tempus erant, vt compleretur hebdomada, & ab hoc inoleuit consuetudo inter Hebræos, quòd nuptię celebrentur septem diebus, & sic habetur Iud. 14. de nuptijs Sansonis, quòd durauerunt septem diebus. *Acquieuit pacto*. Idest Iacob consensit isti pacto, vel conditioni. *Et transacta hebdomada*. In qua celebrabantur nuptiæ Liæ. Rachel *Duxit vxorem*. Scilicet consumando matrimonium per copulam, quia iam Rachel ab ipso per verba de præsenti fuerat in vxorem accepta, vt suprà declarauimus. *Seruam Balam dederat*. quia cum istę essent fœminæ diuites, & potentes, non erat honestum eas solas manere, ideo decuit eis ancillas dari, & cuilibet earum vna ancilla data est, quia Lia habuit Zelpham, & Rachel habuit Balam ancillam, vt patet *Tandemq; e potitus optatis nuptijs*. Quia valde desiderauerat Iacob nuptias Rachelis, amorem tamen intra limites matrimonij semper ordinando ad prolem. *Amorem sequentis*. Scilicet Rachel, *Priori prætulit*. Idest Liæ, quia licet Liam post contractum matrimonium dilexerit in illa hebdomada nuptiarum; tamen postq̄ potitus fuit Rachele despexit Liam, vt patet immediatè. *Seruiens apud eum alijs septem annis*. Pro qualibet filiarum Laban seruiuit Iacob septem annis, & quantum ad hoc fuerunt æquales illæ duæ filiæ quantum ad laborem Iacob, non tamen quantum ad amorem, quia seruiuisset Iacob 20. annis, vt non careret Rachele, & non seruiuisset pro Lia tribus annis, nisi ex pacto, & fraude primo sic fieri decuisset. Patet quia dicitur supra, quòd videbantur dies illi pauci quibus seruiuit pro Rachel præ amoris magnitudine. *Videns autem Dominus*. Hic exprimit scriptura quartum, scilicet fructum coniugij, idest prolem. Et ponuntur duo. Primo fructus ex Lia. Secundo fructus ex Rachel cap. sequenti. *Videns autem Deus*. Respicit enim Deus miseros: erat enim Lia boni animi fœmina, in cuius semine Deus voluit complere promissiones, & non in semine Rachel, quod patet, quia Christus fuit de se-

A mine Iuda secundum carnem, vt patet Matth. 1. cap. Iudas tamen filius fuit Liæ, vt patet infra in litera: despiciebatur tñ, quia soror eius pulchrior erat, ex quo Lia angustiabatur intra se, sed libenter tolerabat. Patet enim quòd magnæ virtutis indicium erat, quòd Lia quæ maior erat, & magis honorari debebat, haberet eundem virum cum sorore sua, & magis diligeretur soror à viro, & ipsa sine contentionibus, & clamoribus toleraret, quia videtur, quòd secūdum consuetudinem aliarum fœminarum multum debuisset esse molesta sorori suæ, sed non erat. Deus ergo videns humilitatem, & afflictionem eius dedit ei quatuor filios, quia quatuor ignominias patiebatur, scilicet, quia à Deo abiecta videbatur, ab omnibus neglecta, à sorore contempta, à viro suo extranea. *Quòd despiceret*

B *Liam*. Quantum ad honores, quia magis honorabat Iacob Rachelem, & fortè quantum ad redditionem debiti, quia raro accedebat ad Liam, sed magis ad Rachel, & forte de hoc potest intelligi id, quod dixit Lia Racheli infra 30. cap. nonne tibi parum est, quòd præripueris virum meum, nisi & mandragoras filij mei abstuleris? Nam licet Iacob ordinauerit inter vxores suas tempora reddendi debitum cuilibet, tamen forte in principio nuptiarum magis commorabatur Racheli, quàm alijs. de hoc infra sequen. cap. *Aperuit vuluam eius*. Idest dedit matrici eius dispositionem ad gignendum. Non autem loquitur de apertione claustrorum, quia claustra virgi-

C nalia iam aperta fuerant, cùm à Iacob sæpe cognita fuisset, sed quia nihil talis apertio prodest, nisi prolis effectus sequatur, nunquam aperta vulua dicitur quousque in matrice dispositio sit ad gignendum. *Sorore sterili permanente*. Vt Lia æquaretur Racheli, scilicet, quòd illud quo excedebat Rachel Liam in pulchritudine, excederet Lia Rachelem in fœcunditate. Si autem Rachel tam fęcunda fuisset, sicut Lia, semper Lia fuisset despecta, cum totum bonum in Rachele simul reperiretur. *Quæ conceptum genuit filium*. Idest, quæ concepit, & genuit filium. *Et vocauit nomen eius Ruben*. Dicitur Ruben in Hebræo quasi Reuben, idest filius visionis, quia vt infra sequitur, vidit Deus afflictionem meam. (Rubē Hebraicè q.d.) *Vidit Deus humilitatem meam*. Idest quomodo humiliata fueram à viro meo, & sorore mea. Potest

D hic humilitas duo signare: Primum quod humilitas sit virtus, secundùm quam aliquis se ipsum subijcit, & despicit; (Humilitas dupliciter) & hoc satis fuit in Lia, quia cum ipsa esset maior, deberet præesse sorori suæ, sed subiecta tacebat, & tunc erit sensus, quia Dominus vidit, quòd bono corde me humiliaui, Dominus mihi dedit filium, & in hoc me exaltauit. Alio modo accipitur humilitas, idest despectio passiua, cum quis alium subijcit, & despicit, & tunc est sensus, quòd quia Deus vidit, quòd vir suus, & soror sua humiliauerunt eam despiciendo eam, dedit ei filium ne sempet ab eis despiceretur. *Nunc amabit me vir meus*. Ante conceptum Liæ non videbatur reperiri aliquod bonum in ea, ideo despi-

E ciebat eam vir suus. Nunc autem, quia concepit, sciebat, quòd vir suus diligeret eam. Ratio quia totum desiderium, & finis viri sui erat proles, in qua compleretur diuina repromissio. Et ideo, quia ista proles reperiebatur in Lia necesse erat, quòd diligeretur à viro suo. Quia audiuit Deus quomodo omnes me contamnebant dicentes esse miserabilem, & turpem. *Dedit etiam*. Idest insuper. *Istum mihi*. Idest istum secundum filium, vt iam non contemnar, sed propter fœcunditatem ab omnibus fœlix reputer. *Vocauitque nomen eius Simeon*. Idest exauditio, scilicet, quia audiuit Dominus haberi me contemptui. *Concepit tertio*. Scilicet cōtra tertia miseriam, scilicet, quia à viro suo aliena reputabatur. (Simeon quid.) *Nunc copulabitur mihi vir meus*.

Quia

Quia ante magis amãs Rachelem, Liæ copulari Iacob nolebat. *Eo quòd pepererim ei tres filios*. Quasi dicat fœmina, quæ peperit tres filios digna est, vt copuletur ei vir suus. *Iccirco appellauit nomen eius Leui*. Quia Leui in Hebræo idem est, quòd coniunctio, vel applicatio; & descendit de *Ilane*. Idest coniungetur. Sicut hic in Hebræo ponitur. *Quarto concepit*. Contra quartam afflictionem, scilicet, quia à sorore sua despecta erat. *Modo confitebor Domino*. Idest licet ante confiteri debebam Domino, sed nunc magis quam ante. Quia nunc omnem meam afflictionem abstulit. *Et vocauit eum Iudam*. Quod interpretatur confessio, siue laus. *Cessauitque parere*. Non quòd totaliter cessauerit parere, quia postea genuit duos filios, scilicet, Isachar, & Zabulon, vt patet seq. cap.

Leui quid.

Sed dicitur cessare parere, quia isti quatuor filij fuerunt continui, scilicet, quòd quolibet anno pariebat, & post hos quatuor aliquanto tempore cessauit parere quousque duæ ancillæ, scilicet Zelpha, & Bala quatuor filios conceperunt.

Rachel ancillam dat marito, post hoc Lia facit similiter, Lia mandragoras accipit, Rachel Ioseph parit, Iacob reditum parat, merces ei promittitur, pactum statuunt. Cap. XXX.

CErnens autem Rachel, quòd infœcunda esset, inuidit sorori suæ, & ait marito suo: Da mihi liberos, alioquin moriar. Cui iratus respondit Iacob. Num pro Deo ego sum, qui priuauit te fructu ventris tui? At illa: Habeo, inquit, famulam Balam; ingredere ad illam, vt pariat super genua mea, & habeam ex illa filios. Deditque illi Balam in coniugium: quæ, ingresso ad se viro, concepit, & peperit filium. Dixitque Rachel: Iudicauit mihi Dominus, & exaudiuit vocem meam, dans mihi filium, Et idcirco appellauit nomen eius Dan. Rursumque Bala cõcipiens, peperit alterum, pro quo ait Rachel: Comparauit me Deus cum sorore mea, & inualui: vocauitque eum, Nephthalim. Sentiens Lia quòd parere desijsset Zelpham ancillam suam marito tradidit. Qua post conceptum edente filium, dixit; Feliciter. Et idcirco vocauit nomẽ eius, Gad. Peperit quoque Zelpha alterum. Dixitque Lia; Hoc pro beatitudine mea: Beatã quippe me dicent mulieres. Propterea appellauit eum, Aser. Egressus autem Ruben tempore messis triticeæ in agrum, reperit mandragoras, quas matri Liæ detulit: dixitque Rachel; Da mihi partem de mandragoris filij tui. Illa respondit: Parum ne tibi videtur, quòd præripueris maritum mihi, nisi etiam mandragoras filij mei tuleris? Ait Ra-

F chel: Dormiat tecum hac nocte pro mãdragoris filij tui. Redeuntique ad vesperam Iacob de agro, egressa est in occursum eius Lia, & ad me, inquit, intrabis, quia mercede conduxi te pro mandragoris filij mei. Dormiuitque cum ea nocte illa. Et exaudiuit Deus preces eius: concepitque & peperit filium quintum, & ait: Dedit Deus mercedem mihi, quia dedi ancillam meam viro meo. Appellauitque nomen eius Isachar. Rursum

G Lia concipiens peperit sextum filium, & ait: Dotauit me Deus dote bona: etiam hac vice mecum erit maritus meus, eò quòd genuerim ei sex filios: & idcirco appellauit nomen eius, Zabulon. Post quem peperit filiam, nomine Dinam. Recordatusque Dominus Rachelis, exaudiuit eam, & aperuit vuluam eius. Quæ concepit & peperit filium, dicẽs: Abstulit Deus opprobrium meum. Et vocauit nomen eius Ioseph, dicens: Addat mi-

H hi Dominus filium alterum. Nato autem Ioseph, dixit Iacob socero suo: Dimitte me, vt reuertar in patriam meã, & ad terrã meam. Da mihi vxores, & liberos meos, pro quibus seruiui tibi, vt abeam: tu vero nosti seruitutem, qua seruiui tibi. Ait illi Laban: Inueniam gratiam in conspectu tuo: experimento didici, quia benedixerit mihi Deus propter te: cõstitue mercedem tuam, quam dem tibi. At ille respondit: Tu nosti quomodo seruierim tibi, & quãta in manibus meis fue-

3. Reg.

I rit possessio; modicum habuisti antequam venirem ad te, & nunc diues effectus es: benedixitque Dominus tibi, ad introitum meum. Iustum est igitur, vt aliquando prouideam etiam domui meæ. Dixitque Laban: Quid tibi dabo? At ille ait: Nihil volo, sed si feceris quod postulo, iterum pascam, & custodiã pecora tua. Gyra omnes greges tuos, & separa cũctas oues varias, & sparso vellere: & quodcunque furuum, & maculosum, va-

K riumque fuerit, tam in ouibus, quam in capris, erit merces mea. Respondebitque mihi cras iustitia mea, quando placiti tempus aduenerit coram te; & omnia, quæ non fuerint varia, & maculosa, & furua tam in ouibus, quam in capris, furti me arguent. Dixitque Laban: Gratum habeo quod petis. Et separauit in die illa capras, & oues, & hircos, & arietes varios, atque maculosos: cunctum

ctum autem gregem vnicolorem, ideſt albi, & nigri velleris, tradidit in manu filiorum ſuorum. Et poſuit ſpacium itineris trium dierum inter ſe, & generum, qui paſcebat reliquos greges eius. Tollens ergo Iacob virgas populeas virides, & amygdalinas, & ex platanis ex parte decorticauit eas: detractiſque corticibus, in his quæ ſpoliata fuerant, candor apparuit: illa vero, quæ integra fuerant, viridia permãſerunt: atque in hunc modum color effectus eſt varius. Poſuitque eas in canalibus, vbi effundebatur aqua, vt cum veniſſent greges ad bibendum, ante oculos haberent virgas, & in aſpectu earum cõciperent. Factumque eſt vt in ipſo calore coitus, oues intuerentur virgas, & parerent maculoſa, & varia, & diuerſo colore reſperſa. Diuiſitque gregem Iacob, & poſuit virgas in canalibus ante oculos arietum: erant autem alba, & nigra quæque Laban: cætera vero Iacob, ſeparatis inter ſe gregibus. Igitur quando primo tempore aſcendebantur oues, ponebat Iacob virgas in canalibus aquarum ante oculos arietum, & ouiũ, vt in earum contemplatione conciperent. Quando vero ſerotina admiſſura erat, & cõceptus extremus, non ponebat eas. Factaque ſunt ea, quæ erant ſerotina Laban, & quæ primi tẽporis Iacob. Ditatusq́; eſt homo vltra modum, & habuit greges multos, ancillas, & ſeruos, camelos & aſinos.

Cernens. Dicto de Liæ multiplicatione, hic agitur de Rachelis fructificatione, & hoc dupliciter: primo de fructu in perſona ſubdita, ſcilicet in ancilla, ſecundo, de fructu in ſe ipſa, ibi. *Recordatus quoque*. Circa primum. *Cernens autem Rachel quòd infęcunda eſſet*. Ante enim ſororem ſuam deſpexerat, quia ipſa pulchrior erat, & magis amabatur à viro. Nunc autem vice verſa, quia Lia fœcunda facta eſt multum amabilis erat, quia totum bonum, & finis habendi vxorem conſiſtebat in prole: Rachel autem quia nõ pariebat, videbat ſe opprobrio haberi, ideo anguſtiabatur. Ecce quanta diuinæ ſapientiæ in rebus ordinatio. Rachel quæ ante ſibi ipſi fęlix videbatur, vt ſororem deſpiceret, per ſterilitatem depreſſa eſt, vt ſe miſeram recognoſceret. Et Lia, quę ante omnibus contemptibilis videbatur ex fęcunditatis abundantia, ſibi fęlix poſtea viſa eſt. Sed quia ſi ſic ſucceſſus procederet, Lia in ſuperbiam efferretur, & de Rachel vindictam caperet eam totaliter infęlicem reputans, ceſſauit, Lia parere ne inflaretur, & Rachel filium habuit ne totaliter depreſſa omnium contemptui haberetur. *Inuidit ſorori ſuæ*. Videtur ex hoc, quod Rachel peccauerit, quia inuidia vnum de vicijs capitalibus reputatur. Et ſic dicit Ariſtoteles ſecundo Ethic. quod quædam mox nominata malitia ſunt conuoluta, vt gaudium de malo in verecundia, &

A inuidia. Reſpondetur quòd inuidia dicitur dupliciter. Vno modo inuidia, vt importat dolorem de bono alieno, vel gaudium de aduerſitate aliena, & iſto modo deteſtabile valde vitium eſt. Nec fuit ſic inuidia in Rachele, quia non dolebat Rachel, quòd ſoror ſua pareret, nec gauderet de morte filiorum ipſius. Alio modo accipitur inuidia, ideſt zelus importans dolorem de defectu proprio in comparatione ad aliquem habentem id, quo iſte caret: & iſto modo inuidebat Rachel dicens Domine Deus ſorori meæ dediſti prolem: mihi autem non. *Da mihi liberos alioquin morar*. Ideſt ſi non facis quòd concipiam, moriar præ dolore. Et hoc erat, quia tam fœcunda erat ſoror eius, ipſa autem tam ſterilis, vel quia ſuperfluum matrimonium eſſe putabat, ſi proles inde non ſequeretur.

B Patet enim in hoc honeſtas matrimonij, quia non deſiderio libidinis, ſed amore prolis iſta faciebat, maximè quia Rachel ſi intendiſſet delectationem veneream, nõ dediſſet viro ſuo ancillam ſuam in vxorem, quia quãto vir ſuus in plures diuideretur, minor eſſet ad ſingulas.

Reſponſio ad quæſitũ quęſtionis

Dicunt quidam Iudæi, quòd non petebat Rachel à Iacob liberos, ſcilicet, quòd ipſe daret ei, quia videbat ipſa, quòd Iacob hoc facere non poterat, quia quantum in ſe erat, ſcilicet dare operam generationi faciebat Iacob, ſed nec ſic volebat, ſed petiuit ab eo, quòd daret ei liberos, ideſt cur non rogabat pro ipſa, vt haberet liberos ſicut Iſaac pater ſuus rogauerat pro Rebecca, vt conciperet, & concepit, vt patet ſupra 25. cap.

C Sed hoc non eſt verum, quia ſi iſta petiuiſſet Rachel iuſtum peteret, & aliquid poſſibile Iacob, ſcilicet rogare vt conciperet Rachel, & tunc ſequerẽtur duo inconuenientia. Primum quòd Iacob iniuſtè iraſcebatur, quia petenti iuſtè non eſt iraſcendum, ſed valde iratus fuit Iacob Racheli. Item ſecũdum quòd reſponſio Iacob erat multum impertinẽs, ſcilicet nunquid pro Deo ego ſum quaſi priuaui te fructu ventris tui? Quia ſi Rachel peteret ſolum vt oraret pro ea, nõ petebat quòd daret ei id, quòd pertinebat ad Deum, ſcilicet habere liberos, vel non, ſed ipſe reſpondit tanquam ipſa peteret ab ipſo liberos dicens, quòd ipſe non priuauerat eam fructu ventris ſui: ergo multum eſſet ſic impertinens reſponſio Iacob ad Rachelem.

Opinio Hebræorũ

D Niſi forte velimus excuſare Rachelem, & accuſare Iacob qđ eſt rationi diſſonum. Dices ergo quomodo Rachel, tam ſtulte petijt à Iacob id, quod ſolius Dei concedere erat. Reſpondetur quòd Rachel amaritudine magna cordis ſui ſtimulata erat, amari autem, & irati, & generaliter omnes paſſionati irrationabilia petunt, quia ſicut ira, ita & quælibet alia paſſio impedit animum ne poſſit cernere verum, ideo male iudicãt, & male petunt.

Quæſt. 2. Q̃uo Rachel ſtultè petit a Iacob quod eſt ſolius Dei.

Cui reſpondit iratus Iacob. Licèt enim Iacob nimio amore Rachelem diligeret, quia tamen vidit eam iniuſta petentem iratus fuit ei quadam ira, quæ non eſt ad odium, ſed eſt ſubitus motus, qui cito recedit qui rationem complete non habet, cum non maneat, vt ſunt acuti ſiue achrocoli, vt patet quarto

E Ethic. cap. de manſuetudine. *Num pro Deo ego ſum, qui priuaui te fructu uentris tui?* Quaſi dicat iniuſtè de me conquereris, quia ſolus Deus poteſt dare, vel tollere fructum ventris: ego autem non habeo locum Dei, qui poſſim claudere, vel aperire ventrem tuum. *At illa habeo, inquit, famulam*. Videns Rachel quòd Iacob iuſtè reſponderat ipſa iniuſtè petente redargutionem factã patienter tolerauit ſemper deſiderio prolis ardens, maximè quia audierat promiſſiones factas Abrahæ complendas in ſemine Iacob, quod ergo in ſe habere non poterat, in famula ſua habere laborauit. *Habeo, inquit, famulam*. Scilicet, quæ non eſt ita ſterilis, ſicut ego. *Ingredere ad illam*. Ideſt cognoſcas eam carnaliter. *Vt pariat ſuper genua mea*. Ideſt, vt pariat filium, quem

Reſponſio ad q̃ſitum quæſtionis

quem mihi imputem, & gestem ego, & nutriam super genua mea, & gaudeam de ipso, sicut si esset meᵒ, & ego postea eum adoptem in filium. *Deditque illi Balam in coniugium.* Idest fecit Rachel consentire Iacob in ancillam suam, vt in coniugem, & sic celebratum fuit perfectè matrimonium. Aliter enim Iacob ancillam, nec aliam mulierem non accepisset, quia omnis coitus sine matrimonij fœdere illicitus est: Iacob autē non desiderabat accipere aliam vxorem, quia satis se reputabat contentum habendo duas vxores, sed ne vxori molestus valde esset, accepit & aliam vxorē: sciebat enim Rachel tristari vsque ad mortem, quia sterilis erat, vt supra dixit. Si ergo non consensisset ei dans spem prolis ei saltem ex ancilla præ mœrore, & tedio contabesceret, quod tristabile valde erat Iacob, cum eam tenero amore diligeret, nec eius poterat tristitias sustinere. Ista autem coniugum pluralitas pro tempore licita erat, quia nondum fuerat prohibita, maximè quia hic suberat legitima causa, & debitus finis: erat enim intentio eorum multiplicare populum Dei, quia videbat Iacob quòd ipse solus erat, in quo remanebat populus Dei, quia Esau non pertinebat ad repromissiones. Si autē vnam vxorem accepisset non posset sufficienter Dei populus multiplicari, ideo licebat valde plures vxores accipere. Item quia si Iacob fuisset tunc valde iuuenis posset ex vna vxore in multo tempore multos filios gignere, quia non cessaret in eo potentia generatiua. Nunc autem non suberat hoc, quia erat Iacob declinans ad senectutem, & modico tempore duratura erat in eo virtus generandi. Patet enim quia cum primo accepit Liam cognoscendo eam carnaliter, erat annorum 84. vt probatum fuit supra 29. cap. & sic modicum tempus restabat ad gignendum. Debebat ergo ad multiplicandum cito Dei populum multas vxores simul accipere: nullum ergo fuit peccatum in pluralitate vxorum. Etiam causa legitima erat, vt si forte non complerentur repromissiones in filijs vnius vxoris complerentur in filijs alterius. Vt si solum Iacob accepisset vxorem Rachelem, sicut ipse accipere intendebat, cum in ipsa nō complendæ essent repromissiones, sed in filijs Liæ, scilicet in Iuda, sequeretur magnum incōueniens. Prouidit ergo Deus, vt non sic fieret, sed vt alteram vxorem acciperet, & ideo non solum erat promissum, & licitum hoc illo tempore, sed etiam erat meritorium valde, stante ista causa & fine.

Oīs coitus sine matrimonij fide illicitus ē.

Iacob erat annos 84. natus qñ accepit Liā cognoscendo eā carnaliter.

Quæst. 3. An licuerit vnquā plures viros vnam vxorē habere.

Sed quæritur cum licuerit aliquo tempore, & pro aliquo fine eundem hominem simul plures vxores habere, nunquid licuerit aliquando eandem mulierē simul plures viros habere, quia poterat stare eadem ratio, & finis, scilicet, quòd vna mulier non posset gignere ex vno viro, quia frigidus, vel maleficiatus perpetuo est: posset autem gignere ex alio. Ad hoc respondetur secundum Augustinum in libro de bono coniugali, quòd nō est idem de viro, & vxore propter quatuor causas. Prima est dignitas sexus, quia vir est caput mulieris, & non è conuerso, vt patet prima ad Corinth. 11. cap. ideo quædam permittere oportet viris, quæ non vxoribus, siue mulieribus, vt proprius dicamus. Secunda causa est pax in communicatione œconomica, quia non solum accipiuntur vir, & vxor ad communicationem naturalem, quæ est propter gignere, quod est principale, sed ad communicationē etiam œconomicam, quæ pertinet ad conseruationē indiuidui, sicut communicatio naturalis ad conseruationem speciei, vt patet per Philosophum primo Politicorum cap. 1. & 2. pax autem œconomica consistit in bona habitudine rectoris œconomici ad subditos. Rector autem est vir, subditi sunt vxor, & filij, & serui. Si autem plures viri eidem mulieri essent, multi

F rectores eiusdem domus æquales essent, & tales, quod ratio nec natura non patitur, quia omnis alia potestas impatiens consortis erit, vt ait Lucanus libro primo in principio de bello Iulij Cæsaris, & Pompeij. Etiam quia isti cum diuersa capita habeant, necesse erat esse diuersitatem animorum, ideo diuersa immo contraria interdum præciperent, & tunc necessaria erat lis, & disturbatio communicationis œconomicæ, & consequenter totius ciuitatis. Etiam patet hoc ex parte subiectorum, quia si illi viri mandarent vxori, vel familiæ contraria, vel disparata non posset pro eodem tempore vtrique domino a familia deseruiri, & sequeretur illud, quod ait Saluator Matth. 6. cap. nemo potest duobus dominis seruire, aut vnum odio habebit, &
G alium diliget, aut vnum sustinebit, & alterum contemnet. Item quia sic non procuraretur bona domestica vno mandante oppositum alteri. Non enim decet sic esse, sed quòd ordo œconomicus imitetur ordinem naturæ, qui optimus est, vt patet 12. Metaph. quia ergo mala est pluralitas principū, bonus est vnus princeps, vt ibidem in fi. 12. metaph. Ista autem inconuenientia nō stant in vxoribus pluribus respectu vnius viri, quia mulier non dominatur, sed vir, cum vir caput sit mulieris, & non è conuerso: prima ad Corint. 11. licet ergo dentur plures vxores non dabuntur plures rectores, vel domini plures, sed plures subiectæ, ad quarum pluralitatem nō sequitur turbatio, sed ad pluralitatem rectorū, quia datis pluribus rectoribus, dantur plura principia agendi, & mouēdi, quæ dissonant.
H Datis autem pluribus subditis, nō dantur diuersa principia agendi, vel mouendi, quia subditus nō habet inquantum huiusmodi in se principium sui motus, sed mouetur ab extrinseco, scilicet à rectore. Tertia ratio, & potissima, quia repugnat pluralitas virorum ad eandem vxorem intentioni naturæ ingeniantis coitū, & rationi humanæ determināti matrimonium. Ideo enim natura coitum adinuenit, & ratio humana, & diuina institutio matrimonium ordinauit, vt proles inde ad continuationem specificam in Dei laudem sequeretur. Sed si eadem mulier plures viros haberet impediretur hoc, quia nunquàm gignere posset. Mulier enim quæ in eodem tempore vicino cum pluribus coit ex nullo gignere potest, sicut accidit meretricibus, quæ concipere nullo modo possunt. Si autem
I duo viri cum eadem vxore coirent in temporibus aliqualiter differentibus, gignere posset, vt si postquàm concepisset ex vno ab alio cognosceretur, sed hoc nō contingeret semper. Si autem idem vir plures vxores habeat, non sequetur huiusmodi inconueniens, quia vnus vir bene potest ex pluribus vxoribus plures filios gignere in tempore satis vicino, sicut Loth, qui vna nocte impregnauit filiam suam maiorem, & sequenti nocte filiam minorem, vt patet supra 19. cap. Ratio autem diuersitatis est, quia vir est emittens, fœmina autem recipiens: immo satis vtile esset aliquando eundem virum plures habere vxores, quia si forte non posset gignere in vna, tamen gigneret in altera, &
K hoc siue impedimentum gignēdi ab ipsa femina proueniat, siue ab ipso viro. Si autem impedimentum eueniat à fœmina, si illam solam haberet, nunquàm gigneret, accipiendo autem alteram, posset gignere. Sic enim accidit Abrahæ, nam factæ fuerant ei repromissiones de multiplicatione seminis, ideo ne ipse occasionem tribueret non implendi repromissionem, & per hoc reus videretur, dabat operam generationi honestè quantum poterat, sed nec sic quicquàm fuit, nam vxor sua Sara sterilis erat, cūque esset Abraham 85. annorum tenderetque ad senium videns Sara, quod tempus generādi diminuebatur in eo, & propter sterilitatem eius impediebatur rogauit eum, vt acciperet

Nec ratio nec natura patit plures viros eidem mulieri esse maritos.

Ratio diuersitatis.

ret ancillam suam Agar, ingrederetur que ad eam, atque cognosceret affectu matrimoniali, quod Abrahã vxoris precibus egit, & in sequenti anno, scilicet 86. genuit filium nomine Ismahel. De ijs supra 16. cap. Si autem impedimentum veniat ex parte viri, vtpote quia incipit iam deficere potentia generandi, vel quia semen eius ineptum est ad generationem, non poterit ex qualibet muliere cōcipere, sed ex illa solum cuius seminis bonitate contemperetur semen viri iam debito calore deficiens, & hoc solum reperitur in iuuenculis, quia semen earum est bonæ complexionis contemperans ineptum semen viri reducendo ad debitam dispositionem, ita vt sit cōuenienter actiuum, & hoc accidit Abrahæ. nam Abraham cum iam esset annorum 140. vt probatum fuit supra 24. & 25. cap. ita quòd ad gignendum semen suum ineptum erat, & si accepisset aliquā fœminam grandęuam aut maturæ ætatis, etiam si non esset sterilis, gignere non potuisset: accepit autem Ceturam, quæ iuuencula erat, ex cuius bonitate seminis senile iamque pene frigidū semen Abrahæ reparatum est, & genuit sex filios, vt patet supra 25. cap. Quarta ratio secundum Augustinum est ratio sacramenti; est enim matrimonium in Christo, & Ecclesia, vt ait Apostolus ad Ephes. 6. cap. Sed sic est quòd Christus, qui sponsus vnicus est: Ecclesia autem licet in se tota vna sit, aliquo tamen modo est plures, ideo satis conuenit sacramento pluralitas vxorum, sed non pluralitas virorum. Dicit enim Augustinus quadruplicem esse Ecclesiam, scilicet Ecclesiam cōtemplatiuorum signatam per Rachel, Ecclesiam actiuorum signatam per Liam, Ecclesiam cōtemplatiuorum mercenariorum signatam per Balam ancillam Rachelis, Ecclesiam actiuorum mercenariorum signatam per Zelpham ancillam Liæ. Nūc autem vnam solam vxorem habere licet, quia alia significatio reperitur in matrimonio, prout est sacramentum legis nouæ; de qua extra de bigamis in cap. debitum in textu, & in glo. Præter istas rationes Augustini adhuc possunt dari aliæ. Prima quòd pluralitas virorum eidem vxori repugnat intentioni naturæ, & rectitudini finis destinati à ratione: natura enim & recta ratio humana solum volunt matrimonium ad prolem, sed vna vxor ex vno viro sufficienter gignere potest, alius autem non poneretur ad gignendum, sed ad deturpandum. Satis enim euidens esset, quòd si vna fœmina plures viros simul vellet, quòd non ad gignendum, sed ad libidinem faceret explendam. Iste autem deordinatus finis est, & malè præstitutus: eundem autem virum habere plures vxores bene stat nō ad libidinem, sed ad prolem, quia ad libidinē vna suffi cit: ad prolem autem non, quia postquàm vna mulier cōcepit vsque ad nouē, vel decem menses, iterum concipere non potest. Potest autem idem vir in vno anno multos filios ex multis vxoribus gignere, sicut refert Franciscus Petrarcha in libro de prospera fortuna, & aduersa de rege, qui sexcentos filios genuit. Necesse enim erat, quòd ille quolibet anno viginti vel triginta filios gigneret. Item secundo, quia ista pluralitas virorum repugnat paci politicæ, & œconomicæ, quia si plures viri eidem mulieri essent, contingeret vtrūque simul ab vxore debitum petere, sed quia non posset vtrique simul reddere, sequeretur magna dissensio. Sic enim videmus in tauris, & in alijs brutis contendentibus super eadem fęmella. Sed dices, quòd idem inconueniens sequeretur dando plures vxores eidem viro, quia cum vir, & vxor quantum ad actum matrimonialem ad paria iudicentur testante Apostolo prima ad Corinth. 7. vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier, & mulier non habet potestatem corporis sui, sed vir, & sic nō poterit esse pax,

Rationes deductæ.

A cum vir non sufficiat pro eodem tempore vtrisque debitum reddere. Respondetur, quòd non est idem in viro, & vxore multiplicatio, quia si plures viri simul peterent debitum ab eadem muliere, cum ipsa non posset reddere, viri qui ferociores sunt mulieribus in hoc contenderent vsque ad mortem, & nullus eos moderari posset, quia vterque dominus esset: in fœmina autem non est sic, quia licet plures feminæ essent simul petentes debitum, quia tamen vir esset rector, & moderator earum, posset eis dare regulam, quomodo sibi non obuiarent mutuo, ideo nulla contentio sequeretur. Item tertio sequeretur magna abominatio, cum vnus vir sciret, quòd alius coisset cū eadem vxore, cum qua ipse, quia cum iste actus sit turpis, & fędatiuus, valde abhorreret quilibet vir à se
B fędatam ab alio defędari, & hoc eos induceret ad non accedendum ad vxores. Patet hoc, nam non solum aliquis abhorret eam, quæ ab alio fędata est, sed interdum eam, quam ipse fędauit, & ex hoc sequitur id, quod cōmuniter videtur in amatoribus carnis: nam amant intensissimè aliquàm fęminam antequam eā adepti sint, & carnaliter cognouerint: postquàm autem cognouerint turpitudinem eius experiētes cum ea carnalia, non ita eam appreciantur, sed aliam magis desiderant quam ante hoc nullo modo desiderabant, & non solum non ita diligunt, sed interdum nimium ante cognitionē carnalē & post cognitionem summo odio persequuntur, ita vt maior sit posterior abominatio, quam fuerit præcedens dilectio. Hoc
C autem inter ardentissimos amatores visum est, vt patet de Amon filio Dauid amante sororem suam Tamar, ita vt deperiret in amorem eius, & viribus opprimens eam, concubuit cum ea, & factum est, vt maius esset odium, quo oderat eam postquàm cognouit quàm amor, quo eam ardentissimè dilexerat antequam cognosceret, vt patet secundo Regum 13. cap Item quarto, quia sequeretur incertitudo prolis, quòd. ualde repugnat honestati politicæ, & nobilitati generis, & toti virtuti, & probitati. Vt enim supra diximus mulier, quæ à pluribus cognoscitur, generare non potest, sed si aliquando contingat eam generare ex vno illorum, non patebit distinctio prolis, quia vterque vir ignorabit ad se pertinere, nisi magna paterna effigies
D manifestaretur in prole: hoc autem valde inhonestū erat, quia tollebat omnem statum politicum, qui est in varietate personarum differentium nobilitate, & statu: nobilitas autem prolis est à nobilitate paterna. Ignorato ergo patre, nūquā pateret in posteris distinctio generis, & nobilitatis: hoc autem omni virtuti viam præcludit, quia homines, qui se à nobilibus ortos cognoscunt à generis nobilitate coguntur, vt magna, & conuenientia nobilitati suæ faciant, ne vilissimi reputentur. De hoc ait Boetius de consola. lib. 3. prosa. 5. Sic inquiens, quod si quidem in nobilitate bonum id arbitror esse solum, vt imposita nobilibus necessitudo uideatur, ne à maiorum uirtute degenerent. Idem patet, scilicet, quòd deuiare a bonitate faciat aliquem ignobilem, & degenerem per eundem Boetium lib. 3. de de consola. metro. sexto. Sic ait

Nobilitas prolis est a nobilitate paterna

E

Si primordia vestra
Authoremque Deum expectes
Nullus degener extat,
Nisi vitijs peiora fouens,
Proprium deserat ortum:

Cum autem talis nobilitas ignoratur, torpet pigra uirtus, & ocio contabescit. Hoc autem est totum bonum, & honorem publicum eneruare. Non sequitur autem hoc datis multis uxoribus eidem uiro, quia licèt de qualibet generet, patebit distinctio generis, cum sit certus pater, & certa genitrix. Item quinto se-

to sequeretur paruus amor patrum, & filiorum, quia incognita non diligimus: cum ergo sic non pateret distinctio prolis nec cognosceret filius patrem, nec pater filium: non ergo diligerent se. Et in hoc fundatur ratio Aristotelis octauo Ethic. quare magis diligunt parentes filios, quàm filij parentes: dicit enim quòd pater, & mater magis cognoscũt, & maiori tempore filios suos, quia cognoscũt eos à principio, quàm filij parentes, quia cognoscunt eos multo tempore postquàm geniti sunt. Etiam dicit quòd propter hoc, quia cognoscit magis mater filium, quam pater, magis diligit eum, deinde quia non potest dubitare mater, quis sit filius eius: pater autem dubitat multum. Non est autem istud inconueniens in multis vxoribus eiusdem viri, quia quilibet pater, & mater perfectè cognoscentes filium suum diligent eum, & diligentur ab eo. Et si forte dicas: licèt non cognoscat filius certum patrem datis multis viris eidem mulieri, tamen amabit omnes, vt patres, quia quilibet æqualiter est indifferens, vt sit pater eius, & istam rationem assignabant Socrates, & Plato ponentes debere esse communitatem vxorum, & possessionum in politia, vt recitat Aristoteles secũdo Politicorum primo cap. scilicet, quòd quilibet genitus in ciuitate diligeret omnes homines ciuitatis, vt patres qui maiores essent, ita quòd eum gignere potuissent: sic enim amor totus ciuitatis esset, vt amor patris ad filium, & fratris ad fratrem. Sed istam rationem potius conuertit ad oppositum Aristoteles dicens, quòd cum quilibet genitus nullum patrem cognosceret, nullum vt patrem diligeret, etiam dato quòd natus quilibet omnes consideraret, vt potentes esse patres suos, cum iste amor paternus sit quædam dulcedo cognationis, si ad omnes extenderetur iam modica, vel nulla esset. Sicut modicum dulce sparsum in multam aquam nihil dulce facit, vt si modicum mellis mittatur in magnum flumen. Talẽ ergo positionem tanquam multum irrationabilem nunquam aliqua politia suscepit, quia taliter genitos viles reputabat: ideo Lacedęmonij, quidam ciues in Græcia, qui & Spartani dicuntur, inter alias gentes vilissimi reputabantur, quia ab incertis patribus nati erant, nam vt refert quidam historicus tractans de dea, quæ dicitur Venus armata, cum semel Lacedemonij contra hostes suos ciuitatem suã longe conflicturi inuasissent manentibus mulieribus ad tutellam ciuitatis, & cum facto bello armati Lacedemonij in ciuitatem suam redirent, mulieres Lacedęmonum eos à longe respicientes hostes esse putauerunt: armato ergo fœminarum exercitu viris obuiam exeuntes bellum inferre parabant: cum autem cominus viderunt viri cognoscentes vxores suas esse iudicauerunt in eas impetum esse faciendum, vt singuli singulis fœminis obuiantes sicut indifferenter eueniret eis, in gaudium euentus bellici miserentur, quo facto proles incertæ, & mixtæ Lacedemonũ prouenerunt, cum de nullo tunc genito certus constaret pater, ex quo facto ab alijs gentibus vilissimi reputati in opprobrium Spartani dicti sunt. Idem dicit de Garamantibus Solinus primo cap. de Aethiopia in libro qui dicitur Polistor: hoc autem de Lacedęmonijs quidam historici sic narrant. Paulus Orosius tamen in primo de Ormesta mundi aliter dicit, scilicet, quòd anno 20. ante vrbem conditam, qui fuit annus septingentesimus sexagesimus primus Messenij virgines Lacedemoniorum ad solemnitatem eorum videndam euntes oppresserunt, ex quo permoti Lacedemonij per 20. annos contra Messenios bellum gesserunt, qui in principio bellorum magnis se execrationibus deuouerunt, nunquàm, scilicet in patriam redituros, nisi Messenia expugnata. Cumque per decem

Quare magis diligũt parẽtes filios, quam filij parentes.

Paternus amor est dulcedo quædam cognationis.

F annos pugnassent, nec obsidionis suæ fructum viderent recipientes vxorum suarum querelas de longa viduitate considerantes, etiam quòd si tunc à gignendo se cohiberent, senes ipsi, & vxores eorum efficerentur, & post cum gignere vellent non possent: vnde maius eis damnum insurgeret perdita spe successionis quàm hostibus suis, etiam si eos vincerent, qui post tales execrationes, & iuramenta ad supplementum exercitus veniant ad gignendum in Lacedęmoniam miserunt permisso omnium fęminarum concubitu, vt sic spe prolis non prorsus carerent: fuit autem ista licentia vtilis satis Lacedęmoniæ, quæ aliter peritura erat, infamis tamen valde, ita vt cæteris gentibus abiectiores iudicentur.

G *Quæ ingresso ad se viro.* Idest cum Bala carnaliter fuit cognita a Iacob nouiter in virum accepto. *Dixitque Rachel.* Tota lætitia de natiuitate huius prolis attribuebatur Racheli, quia ipsa famulante ancilla sua viro suo coniuncta fuit. Vnde sic lætatur Rachel, ac si ipsa cõcepisset, & peperisset. *Iudicauit mihi Dominus.* Idest iudicium fecit mecum, scilicet se habendo iuste. Dicit hoc, quia ante quando Rachel sterilis manebat, & petente ipsa prolem non exaudiebatur, videbatur Deus crudelis esse erga eam. Nunc autem, quia dedit prolem, dicitur iudicauisse, idest iustè se habuisse condescendendo iustis precibus Rachelis, & ideo subdit. *Et exaudiuit vocem meam.* Qua quotidie deprecabar, vt daret mihi prolem, *Dans mihi filium.* Quia reputabat hunc filium ancillæ esse suum, quia intendebat eũ adoptare, si ipsa non pareret.

H *Et idcirco appellauit nomen eius Dan.* Dan interpretatur iudicium, & venit ex hoc, quia ipsa dixit iudicauit mihi Dominus, vel alio modo potest introduci ista litera; cum Rachel videret sororem suam quatuor filios peperisse, timuit, quia ipsa sterilis erat, quòd a viro suo contemneretur: nunc ergo intendit dicere Rachel contentio erat inter me, & sororem meam, quæ alteri in amore viri præponi deberet, & mihi videbatur, quòd Deus vellet sententiare pro sorore mea, quia ei quatuor filios dederat me sterili remanente. Sed nunc video, quòd iudicauit mihi, idest, quòd pro me tulit sententiam dans mihi filium.

Dan quid.

I *Comparauit me Dominus cum sorore mea.* Idest fecit me æqualem sorori meæ, quia sicut soror mea concepit plures filios, ita ego ex ancilla mea genui plures. *Et inualui.* Facta sum in maiori statu, quam ipsa: ante enim quam Rachel ex ancilla sua susciperet aliquem filium, timebat se inferiorem sorore sua fieri: quando autem peperit ancilla primum, iudicatum est pro Rachel, quia tunc nõ timuit fieri minor, & quãtũ ad hoc comparata fuit sorori suæ, idest facta æqualis ad minus: quando autem suscepit secundum filium ex ancilla, dicit se inualuisse contra sororem, quia iam maioris reputationis haberetur apud virum, quam soror sua.

K Sed quæritur quomodo dicit se inualuisse contra sororem suam, cum soror sua quatuor genuisset: ipsa autem duos, & soror sua genuisset a se, ipsa autem de ancilla? Respondetur quòd comparando amorem nimium quem gerebat Iacob ad Rachel, & modicũ amorem ad Liam, & cõferendo pulchritudinem Rachel turpitudini Liæ maioris reputationis haberẽtur duo filij Rachelis, quam quatuor filij Liæ, ideo semper ipsa inualescebat: in Hebræo habetur. *Orationes Dei oraui, & potui cum sorore mea.* In quo notatur, quòd istos duos filios Rachel a Deo precibus extorserit: quia de primo dicebatur supra, iudicauit mihi Dominus, & exaudiuit vocem meam. De isto secundo dicit orationes Dei oraui, potuit autẽ cum sorore, quia ad minus nõ præponeret ei soror, qa duos ipsa genuisset.

Quæst. Quo Rachel inualuit sorori suæ.

Voca-

Vocauitque nomen eius Nephthalim. Quod ſignat oratũ, ideſt oratione acquiſitum, vel ſignat extortum, & indirectè habitum, quia Rachel extorſit hunc filiũ a Deo precibus, & non directè, quia quem ipſa de ſe concipere non potuit, de famula ſua concepit. *Sentiens autem Lia.* Poſitis filijs adoptiuis Rachel, ponuntur filij adoptiui Liæ, & primo in duas, quia primo agitur de adoptiuis, ſecundo de proprijs, ibi. *Egreſſus eſt autem Ruben.* Circa primum. *Sentiens autem Lia, quòd parere deſiſſet.* Hoc ſenſit Lia, quia quãdo parere incępit in quatuor annis quatuor filios genuit, nunc autem duo anni elapſi erant quaſi, quia non erant totaliter elapſi, & videbat ſe non fęcundari, ideo dedit ancillam ſuam viro ſuo, vt ex ea conciperet. Non eſt autem putandum, ꝙ Lia ĩ quatuor annis pepererit quatuor filios, ita ꝙ quatuor anni tranſierint a tempore, quo ipſa fuit aſſumpta, & cognita carnaliter a Iacob vſq; ad tempus, quo iam peperiſſet quatuor filios, qa ſi quatuor annos tenuiſſet in pariẽdo quatuor filios, non manſiſſet poſtea tempus, in quo ancilla ſua peperiſſet duos, & poſt illã ipſa concepiſſet tres ſucceſſiuè, ſ. duos filios, & vnam maxime, quia non cõcepit Lia in fine ſeptennij iſtius, quia Rachel concepit Ioſeph in fine huius ſeptennij, & ante hoc alij concepti, & geniti erant, & patet, qa dr̃ in litera, ꝙ nato Ioſeph voluit Iacob reuerti in terram ſuam, & hoc erat in fine vigeſimiprimi ſeptennij: nam ſolũ ſtetit viginti annis Iacob in Meſopotamia, ſ. quatuordecim ꝓ vxoribus, & ſex pro gregibus, ſed qñ natus fuit Ioſeph nondũ ſeruierat q equã pro ouibus, ſed poſtea conuenit, vt patet in lr̃a, ergo Ioſeph natus fuit in vigeſimiprimi ſeptẽnij, & nato illo voluit Iacob reuerti in terrã ſuã, ſed non dr̃ ꝙ nato aliquo de alijs, voluit reuerti, ergo vr̃, ꝙ alij nati ſunt ante finẽ illius ſeptẽnij. Dicẽdũ ergo, ꝙ Lia peperit illos quatuor filios, quaſi in tribus annis, qa de nouẽ in nouẽ menſes parere poterat. Deinde cũ ancilla ſua cõceperit duos, & ipſa tres, manebãt quatuor anni, in quibus iſti naſci poſſent, quia dato, ꝙ iſti naſcerentur ſucceſſiuè, ſ. ꝙ nunq̃ cõcepiſſet Lia aliquẽ de tribus vltimis, donec Zelpha peperiſſet duos, poſſent iſti naſci in pauciori tempore, quam in quatuor annis, quod patet dãdo cuilibet nouem menſes. Et adhuc ſupererant tres menſes de quatuor annis, maximè quia credendum eſt, ꝙ non fuerit ſucceſſiuè, ſed poſtquàm genuit Zelpha ancilla vnũ, redierit Lia ad concipiendum tres, quos poſtea concepit, quando dicitur ꝙ Lia ſentiens, ꝙ parere deſiſſet, dedit ancillam ſuam viro ſuo, non eſt intelligendũ ꝙ hoc ſenſerit videns, ꝙ duobus annis non peperiſſet, quia tunc non maneret tempus, in quo Zelpha, & Lia parerent filios, qui ponuntur in litera, ideo ſatis eſt, ꝙ Lia hoc intellexerit, ꝙ illo anno non concepit, ſicut alijs annis, cum poſt nouem menſes conſueuiſſet concipere. *Zelpham ancillam ſuam.* Ideſt, quæ ei a patre in ancillã data fuerat. *Marito ſuo tradidit.* Scilicet in vxorem, qa alias nullo modo eã accepiſſet Iacob, qa adulteriũ eſſet, & graue peccatum. Iſtam autem quartam vxorẽ Iacob non deſiderabat, nec petebat, nec etiã ad preces Liæ ſuſcepiſſet, qa iam Lia conceperat filios quatuor, nec erat ei neceſſe concipere ex ancilla, ſed ſuſcepit eã ne odij, & diſſenſionis materia oriretur, quia diceret Lia, ego ſum infelix, ego deſpecta, quia ad preces ſororis meæ ſuſcepit vir meus ancillam in vxorem, ad preces autem meas ſuſcipere noluit.

Iacob habitauit viginti annis in Meſopotamia.

Sed dices quare dicitur in litera. *Tradidit viro ſuo ancillam ſuam Zelpham.* Reſpondetur ꝙ cauſa eſt, quia ſine conſenſu eius vir ancillam in vxorem accipere nõ poterat. Sed videtur hoc falſum, quia eodem modo contrahit vir cum vxore ſecunda, ſicut cum prima, ſed ad contrahendum cum prima non requirebatur conſenſus alicuius alterius, ita nec ad conſentiendum in

[Quæſt. 5. Quare dicatur tradidit viro ancillam ſuam Zelpham.]

A ſecundam. Reſpondetur, ꝙ non eſt ſimile, quia anteq̃ vir accipiat aliquam vxorẽ ab omni lege matrimonij eſt abſolutus, potẽs facere quodcunq; placuerit, poſtq̃ vero ꝯxit, tranſijt in ius alterius, quia vir nõ hẽt poteſtatem corporis ſui, ſed mulier, & mulier nõ habet poteſtatem corporis ſui, ſed vir, prima ad Corinth. 7. cap. ſi aũt vir habẽs vnã vxorẽ, ſuperinduceret aliam primæ vxori iniuriã faceret, tollendo ei ius ſuũ. Quia cum vir duas vxores habuerit, non poterit cuilibet earũ ita cõplete reddere debitũ, ſicut ſi vnã ſolam haberet. Quod autẽ in iniuriã vergit vxoris ſine illius conſenſu introduci non põt. Et quia ꝙ Iacob ſuſciperet Zelpham in vxorem vergebat in iniuriam Liæ, & Rachelis, ſine earum conſenſu accipi non poterat in vxorem: de Lia B aũt ſolũ fit hic mentio, quia cum Rachel ante dediſſet ancillam ſuam viro ſuo in vxorem, non erat difficile, quin conſentiret, ne traderet etiam Iacob ſuam ancillam. Item non poterat fieri ſine conſenſu Lię, quia parabatur ei magnum præiudiciũ, cum tolleretur ancilla, quãtum ad ſeruitutem. Nam anteq̃ aſſumeretur in vxorem a Iacob, poterat Lia imperare ei, quodcunque vellet, & quãdocũq; vellet, cum aũt efficeretur vxor Iacob, qñ Iacob peteret ab ea debitũ, vel alia obſequia ad quæ vxor tenetur viro, impediretur, ne ageret id quod mandabat ei domina ſua, iõ ſerui ſine dominorũ conſenſu ꝯhere non debent: ſi tamẽ ꝯxerint eccleſia approbat matrimonium, & cogit ſeruum, vt omnia ſeruitia, quæ ante domino dare conſueuerat poC ſtea det, vt patet extra, de coniugio ſeruorum, cap. 1.

Obiectio.

Reſpõſio.

Sed quæritur qũo Iacob poterat tot vxoribus debitum ſoluere, cũ vnus homo vix vni mulieri ſufficiat, immo nec ſemiplene ſufficit. Reſpondetur, ꝙ Iacob ſufficiens erat ad reddendum debitum omnibus ijs vxoribus, & hoc ex duabus cauſis. Prima quia Iacob potens vir erat valde, in actu matrimoniali. Et ratio eſt, quia vſque ad tempus, quo accepit vxorem continenter vixit, nullam vnq̃ mulierem cognoſcens, quia vir ſanctæ conuerſationis erat. Eſt autem, ꝙ quando homines in parua ætate mulieribus commiſcẽtur, totum eorũ robur eneruatur, nec poſtea potentes multũ ſunt. Cum autem homines abſtinent in parua ætate a coitibus, manet in eis natura potens, & integra, & efficiuntur robuſtiores corpore, & in abundantia poten D tiæ generatiuæ abundantiores. Vnus enim talis tribus qui in tenera ætate eneruati fuerint, potentior eſt, & ſemen illud conuenientius ad generandum, quia potens valde eſt ſatis in calore cõtemperatum contẽperare valens ſufficiẽter ſemen mulieris. Sic enim noſtro tempore viſum eſt de quodam, qui vſque ad triginta annos quaſi ab omni coitu abſtinuit. Deinde in ætate illa vxorem accipiens ita corpore, & potẽtia generatiua abundantiſſimus fuit, ꝙ vxor ſuſtinere non poterat eius improbam libidinẽ, ineſtimabiliter enim ſuper multos hoĩes abũdabat. Expedientiſſimũ enim eſt ad bonũ ſtatum politicum iſta conſiderare. Vnde Ariſtot. in 7. Politicorum, cap. 15. Magnã inquiſitionẽ facit circa hæc, ſ. quibus tẽporibus, & in qua ætate cõ E mixtio fieri debeat, vt proles optime ſequat: dicit. n. ꝙ in viris tp̃s generandi eſt vſq; annos ſeptuaginta, in mulieribus autem vſque ad quinquaginta. Sed hoc iã nõ ita plenũ eſt, qa a tp̃e ſuo vſq; nunc ſunt ferè mille, & octingenti anni, in quibus ſatis magna in rebus mutatio fit, dicit ẽt ꝙ non debent ſpectare viri, vt gignant in extremo tẽpore, quo gignere poſſunt, qa tunc ante morientur patres, q̃ filij ſint adulti ſufficientes parentum educationi. Optimum autem tp̃s generandi eſt, cum ſic gignitur, ꝙ filij geniti ante ad ætatem robuſtã deueniant, q̃ parentes viribus deficiant, vt nõ intercidat aliquod tp̃s robur patrũ, & filiorũ, in quo nec p̃res filijs, vel ſibi viribus deficiẽtibus procurare neceſſaria

Quæſt. 6. Quomodo Iacob poterat ſatisfacere tot vxoribus.

Mala eſt generatio, quæ fit in ſenectute.

non possint,& filij patribus propter defectum virium nondum aduenientium: mala ergo est generatio, quę in senectute fit solum, quia tunc filij patribus, nec patres filijs subuenire possunt, hi quidē propter paruos esse, illi autem propter valde senes. Dicit etiam Philosophus, ꝙ mala est generatio facta in tenera ætate, vt vir coeat in decimooctauo, vel vigesimo anno ꝓpter duo, primo quia pueri nati, quando ad aliqualē cognitionem deueniunt vidētes patres suos valde iuuenes esse, non reuerentur eos multū, qualiter reuereri oportet, quia illos coętaneos existimant, secūdo quia si parua ætate hoīes vxores accipiant propter inexperientiā ętatis ad dispōnē rei familiaris conuenientes nō sunt, & sic interdū magnæ facultates disperduntur. Est aūt, & potissima rō ꝑꝑ habitudinē filiorū, quia qui in tenera ætate cōmiscētur mulieribus, paruos corpore filios generant, & deficiētes viribus. Generale est in omnibus aīalibus, ꝙ fętus nouorū aīaliū imperfecti sunt, & inducit signū, qa si aliquæ ciuitates sunt, in quibus permittuntur iuuenes, & iuuenculæ coniugari oēs homines, vt cōiter corpore parui sunt. Masculis enim generantibus in parua ætate coire valde nocet, nō solum futuræ proli, sed & genito, qui viribus caret, & augmēto, & membrorum magnitudine, & debita proportione priuatur, indisponitur etiam ad vitam, quia per coitum intempestiue excitatur calor innaturalis, desiccans corpora tenera. Mulieribus etiam nociuum valde est ante debitam ætatem coire, quia periclitari, & mori contingit in partu, magis quam quando in ætate perfecta sunt propter paruitatem membrorum, & teneram ætatem tantum non potentem tolerare dolorem: secundo, quia fętus imperfecti sunt: tertio, quia ꝑ intempestiuos coitus disponuntur, ne postea generare queant, ideo sæpe videmus, ꝙ aliquę puellæ, quæ in valde tenera ætate viros cognouerunt, postea concipere nullo modo possunt: quarto, quia iuuenculæ cito coitibus assuefactæ ardentiores fiunt, & intemperatę, quæ nec multiplicatis coitibus satientur. Aetas autem conuenientissima ad commixtionē, vt decens sequatur proles, vt ibidem ait Philosophus in fœminis, contingit circa decimumoctauum, vel vigesimum annū, in viris autē in tricesimoseptimo, vel modicum infra, siue supra. Et ista ætas valde conuenit proli genitæ, & patri generāti ad bonam corporum habitudinem, & ordinatam communicationem œconomicā, quia filij geniti in trigesimoseptimo anno erunt perfecti ad generandum, quando pater deuenerit ad annum septuagesimū, in quo deficit potentia generatiua, & filij erūt tunc fortes, vt possint patribus iam senio deficiētibus in necessitatibus ꝓuidere, & licet vsq; ad septuaginta annos potentia generatiua, vt in plurimū in viris continuetur, nō est tamen bonum vsque ad illud tempus gignere, quia proles iuuenum, & senū, sicut in corporibus imꝑfectę, ita in intellectu deficientes valde sunt. Ratio est, quia perfectio intellectus nostri attēditur secundum perfectionem phantasiæ, & organorum cognitiuorum, non ꝙ illis alligatus sit, vt potentię materiales, sed quia operationem istorum præsupponit ad suam intellectionem, iō dr̄ in primo Posteriorum, ꝙ necesse est illa scientia carere, de cuius obiecto potentia sensitiua caremus. Dicit ergo, ꝙ cōueniens generatio, fm̄ determinationē Philosophorū, & Poetarū fit vsque ad annū quinquagesimū, vel quinquagesimūquartū. Si aūt alijs tꝑibus ad sanitatem, vel bonam corporis habitudinē coire licet, nō est hoc intēdendū fm̄ Philosophū, qa illud non pertinet ad bonitatē prolis. De tꝑibus aūt, & dispōnibus generantiū in eodē cap. inquit Aristoteles, ꝙ locū ad gignendū eligi oportet, magis frigidū, q̄ calidū, vel saltē medio modo se habētem, iō hoīes nati in terris frigidis robustiores sunt, &

Mala est generatio in tenera ætate propter duo. — *Primo.* — *Secundo.* — *Cap.14.*

F maiora, & pulchriora habent corpora hoībus genitis in terra calida, & ad bellū, & cętera opera fortiora aīosiores sunt, vt idē Aristoteles eodē lib.5.cap. Rō, qa frigiditas loci, spiritus seminis constringendo detinet, ne exhalent, in quibus tota vis prolis futuræ est. Caliditas aūt loci disgregando, & aperiendo subtiliat, & spiritus seminis exhalare cogit. Oportet ēt loci positionem, & tꝑis qualitatē inquirere, nō est enim cōgrua gn̄atio in locis sitis ꝯ Austrū, s. q̄ sunt inclinati a parte Australi, & eleuati ab Aqlonari. Et dēt fieri gn̄atio vigēte vēto Aqlonari, q̄ frigiditate sua circūstante spiritus seminis detinet, ne exhalēt, & subtilitate, & siccitate sua desiccet humiditates viscosas, & innaturales. Venti Australes ē cōuerso calidi sunt, & humidi, iō inflāt, & humefaciunt, qualiter Auster, & collaterales eius vēti pessimi ad tꝑs gn̄ationis sunt, ventus aūt Fauonius, q̄ Occidentalis est, & Subsolanus, q̄ Oriētalis est, & collaterales eorum meliores, & saniores sunt: collaterales aūt istorū, meliores sunt declināte s ad Boreā, q̄ ad Austrū.

G Tēpus aūt gn̄ationis hyems, ꝓprie est ex causis dictis, s. ꝑꝑ frigiditatem: proles aūt in maxima æstate genitæ deficientes valde sunt, & intellectu, & corpore, & viribus, est aūt remediū ad contēperandū qualitates tēporū, & locorū, ꝙ hoīes habitātes in valde frigidis regionibus coeant incipiēte vere, vel in ęstate, si terra excessiuè frigida est, qa si magno hyemis frigore coirēt, ꝓles quidem sequerētur valde animosæ, & robustæ, sed nō perfecte in intellectu, immo impetuosę fm̄ irā, & alias passiones, & animosę valde, vt ait Philosophus in

H eodē lib.cap.4. Si aūt vt diximus coeant proles medio modo tēperabūtur, qa aliqualis frigiditas loci adiuuabit ad seminis dispōnē, vt sint corpora magna, & robusta, & aliqualis tꝑis caliditas semen digeret humiditates sup̄fluas, & innaturales consumēdo, illi autē q̄ in terra calida morantur in magna hieme, in frigoris vehementia coeant, non quidē cum Auster incubuit, & aquarū multarū copia est, qa tunc inflatur fętus, & fit humiditas innaturalis, & indigesta, sed qn̄ magnæ glacies, & pruinæ sunt ingentes, Borea restringēte, & desiccante. Oportet ēt generare volētes, quantū ad labores, & officia bene se hēre, ita ꝙ viri sint aliq̄bus laboribus dediti. Sed nō magnis ex quo seq̄tur, ꝙ homines valde otiosi nulli labori, nec curæ dediti filios tumi-

I dos, & infirmos, & indispositi intellectus, & tardos ad motum generent, quorum corpora ad omnem corruptionem, & infirmitatem prompta valde sint. Ratio est seminis indigestio, & superflua humiditas inflatiua, carnes mollificās quadam mollitie muliebri. Non oportet etiam volentes gignere, vacare magnis laboribus violentibus, & frangentibus totas corporis vires. Sicut sunt hastilusio, & omnia certamina exercitatiua, vel quotidiana conuersatio in armis, vt in illis, qui sunt in bellis, & in agricolis, qui supra modum se affligunt. Ratio est, quia nimius labor, & motus fortis causant ardorem excessiuum, & innaturalem, qui nō solum digerat, sed seminis spiritus exhalare faciat, & eius humiditatē naturalē. Ex quo seq̄tur, ꝙ filij hoīum valde studiosorum, vt cōiter parui cor-

K pore sunt, & viribus debiles, nec multum abundantes in intellectu, immo aliqualiter de stultitia suspecti. Rō quia vehemens studiorū cura hoīem desiccat, & exurit, & semen eius est exustus carens debita humiditate, fm̄ quā possit fieri augmentum, & organa phantastica desiccata in quadam stultitiæ, & admirationis speciem efferunt. Et simile est, quod cōiter videmus in colericis adustis, qui ad amentiam proni sunt, nisi magno regimine defensentur: Homines autem qui mediocribus laboribus occupantur, nec valde magnis curis proles perfectas faciunt, & secundum corporis habitudinem, & secundum intellectum cæteris superioribus

Temp[…] qualit[…] loci […] tion[…] tẽp ad […] ratio[…]

perioribus concurrentibus. Ex quo sequitur quod communiter videmus, quòd filij pastorum corpora pulchra, magna, & robusta habent, quia nō magnis laboribus occupantur frangentibus, nec rursus totaliter quiescunt, quia mouentur conuenienti motu, & faciunt quædam alia, quæ sunt sufficientes labores ad seminis congruentem digestionem. Ex hoc etiam videmus, quòd filij agricolarum, qui magnis laboribus occupantur, parui nascuntur, & vires paucas habent: fœminæ autem quando prægnantes sunt, etiam disponi debent secundum corpus, quia non debent intendere magnis laboribus, quia possent pati abortum. Etiam quia semen nōdum formatum, vel si iam formari incipit, ardore innaturali consurgente ex labore, patitur eadem inconuenientia, quæ supra de patre diximus, scilicet desiccationem humiditatis debitæ, & indispositionem ad augmentum, ad robur, & malam intellectus habitudinem consequentem organa phantasiæ. De his enim omnibus, de quibusdam expresse, de quibusdam in radice loquitur Aristot. in 7. Polit. cap. 15. Hec autem omnia conueniunt rectitudini status politici, sed de quibusdam eorum, scilicet de tempore, vel ætate coeundi, in qua ætate matrimonium iungēdum sit, vt proles optimè dispositę sequántur, non multum curauerunt iura humana, maximè ecclesiastica concedentia uiro contrahere matrimonium in principio pubertatis, scilicet in quartodecimo anno, & fœminæ in duodecimo. Et ratio est, quia iura Ecclesiastica sequuntur, inquātum possunt ius diuinum, ius autem diuinum magis intendit deuiare hoīes a peccato, vt pficiantur in vita æterna, quam cōsentiendo peccatum deducere hoīes ad temporaneam perfectionē. Hoīes aūt, qñ deueniunt ad tpa pubertatis, incipiūt ad libidinē inclinari. Si ergo statim nō permitterentur habere vxores, daretur eis occasio ad adulteria, incestus, stupra, fornicationes, & quædam alia infanda genera malorum, magis aūt talia mala vitanda sunt, quam eis existētibus inducatur in hominibus perfectio ſm corpus, & iō Apl̄s vxorē ad fornicationis vitandæ remedium accipere cōsulit, & indulget, vt patet 1. Corinth. 7. cap. dicens, Vnusquisq; vxorē suā habeat pp fornicationē, s. vitandam. Melius est enim nubere, q̄ vri. Si aūt proles imperfectæ sequantur, non tm̄ ius diuinū curat, vt ista vitia extirpentur attendens, q͞ pfectio nostra nō est in ista politia, sed in alia, ad quam subordinamur, s. ad politiam ciuitatis celestis. Sic enim ait Apl̄s ad Hebr. vlti. cap. Non habemus hic ciuitatē manentē, sed futuram inquirimus. Reuertendo aūt ad propositū, qa licet aliqualiter disgressio longa quidē fuit, sed non inutiliter. Est secunda rō, quare Iacob poterat debitum reddere quatuor vxoribus, bona instructio, & honestus finis vxorum. Si mulieri ad satietatē sufficere deberet vir in actu coniugali ante desiccaretur, nec vnus, immo nec multi vni mulieri sufficerent, quia & ipse frequēs coitus calorē innaturalē ascendit, ſm quem dum magis fęmina huic actui intēdit, magis desiderat, nisi per accidens fiat fatigatio, & fractio organorum, sicut est in videndo, vel audiendo, quia oculus non satiatur visu, nec auris auditu, vt patet Eccles. cap. 5. & tñ constat, q͞ organa fatigantur, & requiescere dicimur, qñ ab omni actu sensationis cessamus, quemadmodum est in somno. Sic declarat Arist. in 7. Ethic. circa finem, q͞ in experientia quarundam delectationū tristitia est, sed toleramus pp assuetos esse, sicut dicit in videndo, & audiendo quosdam labores esse, delectant tamē in vidēdo. Sūt enim delectationes quædam, vt medicinæ tristitiarum, vt delectationes iuueniles, & seniles, nam natura iuuenilis est in continuis motibus, & magnis, qui sunt tristes, & si non acciperet delectabilia valde dolorosa, & laboriosa ætas esset illa. Vt ergo non ve-

Melius est nubere, quàm vri.

A hementer tristentur, accipiunt illa delectabilia, vt medicinas dolorum. Medicinæ autem non accipiuntur, tanquàm delectabiles, sed vt expulsiuæ morborum, & si non essent expulsiuæ morborum, non acciperemus illas, quia non accipimus illas fruentes, sed vtentes illis, sic etiam quædam delectabilia sunt, quæ non accipimus, vt fruētes, sed quia remedia sunt dolorum, & sic sunt omnes molles, vt patet 7. Ethic. qui persequuntur delectabilia non quidem, quia per se feruntur in delectabile, sed quia tristitias passionum tolerare non possunt, & quia ab istis laboribus liberantur accipientes delectationem oppositam, ideo prosequūtur illas, sicut in prosequentibus actum venereum, aliqui enim prosequuntur, quia delectabilis sibi pro-
B ponitur, & vult frui illo, & isti vocantur incontinentes, alij prosequuntur actum venereum, quia sustinent fortissimas passiones, & licet iste actus esset eis valde delectabilis, non prosequerentur si in sustinendo passionem durus labor non esset, ideo vt effugiant istum cruciatum, delectabile in actu committunt, non quòd illud velint per se, sed per accidens: isti autem vocantur molles. Sunt ergo istis delectabilia, non delectabilia, sed medicina laborum. Sed adhuc hoc manifestius patet in alijs delectabilibus secundum tactum, quemadmodum est scalpere carnes, quod est quoddam delectabile, sed non est delectabile propter se, sed ad tollendum passionem, vel laborem pruriginis, & dum illa tollitur, non sentitur scalpere esse
C triste, sed ablata illa sentitur, quia carnes diuiduntur, & violenter rumpuntur interdum vsque adeo, vt cruor emittatur, & patet hoc si aliquis scalpat partem, in qua non est prurigo, quia illud laboriosum, atque dolorosum est. Sic ergo frequentius ipsa delectabilia sibi ipsis pœna sunt, quia dolorem secum important, vt patet in actu venereo fractis, aut lassatis organis, & nondum expleta libidine: patet hoc maximè in puellis, cum primo cognoscuntur, & in hominibus cum primo fœminas corrumpunt, quia in puellis est fractio claustrorum virginalium, quæ est quædam violentia facta naturæ, ideo licet in eis passio stimulet ad actum venereum, satis prima delectatio coniuncto dolore compensatur. Talis enim claustrorum apertio, satis dolorosa est, licet dolor eius
D per totum non pateat ex admixtione delectationis venereæ, in viris autem qui nouiter coeundo genitalia vasa sua corrumpunt, dolor quidam est, licet non tantus quantus in puellis nouiter defloratis. Horum autem veritas cuilibet speculanti ex effectu patet, scilicet quòd ex corruptione viri sequatur, & quòd ex corruptione fœminæ. Nec tamen, dico propter hoc patere ex effectu, idest per experientiam, cum nullus sit qui vtrumq; experiatur, nisi fuerit fictitius ille Tiresias, de quo Ouidius Metam. lib. 3. ponit quomodo vtramque Venerem expertus fuerit, nūc vir, nunc fœmina factus. Patet autē hoc ex effectu, i. sola speculatiua consideratione speculando, quòd ex vtroq; sequatur. Patet ergo, q͞ volebamus delectationes multas cō-
E iunctos habere dolores, esse tamē aliorum medicinas dolorum. Fatigantur ergo fœminæ, sed non satiantur. Nō pōt aūt homo cupiditatē mulieris explere, qa potentiæ passiuę receptiuæ ad actiuam non est in hoc pportio, quia potentia passiua non est fatigabilis, potentia autē actiua fatigatur, qualis est in viro. Si aūt fœmina honestis moribus imbuta sit ita vt coitū diligat solū ad generandū, vel aliqñ ad mitigandum aliquas insurgentes passiones, & hoc nō sæpe, facile est posse debitum reddere mulieri. Sic aūt erat in quatuor vxoribus Iacob, q͞ ipsæ erant honestæ, desiderantes coitum solum ad generandum, vt satis patet ex superioribus. Quia alias Lia, & Rachel non dedissent Iacob famu-

las ſuas in vxores, quia magis poſſent vacare libidini ambæ, quam ſi quatuor eſſent ad vnũ virum, & quantum ad hoc ſufficiẽs erat Iacob quatuor vxoribus, immo multò plnribus ſuffeciſſet, poſtquàm enim fęcundabat vnam relicta illa conuertebat ſe ad aliam, & ſic vſque ad alias. Quando autem nulla fecunda erat certo tempore inter ſe, & eas ſtatuto accedebat ad vnam, & certo tempore accedebat ad aliam, vt patet infra qñ Rachel vẽdidit ius ſuum, ſ. quod habebat in Iacob pro vna nocte, vt dormiret cum ea pro mandragoris. *Filij Liæ.* Scilicet Ruben. *Qua poſt conceptum edente.* Ideſt, pariente Zelpha filiũ. Edo ſignat plura, vt patet in verſu.

Edo, compono, pario, formo, manifeſto.

Iſtorum edo ſignificata gerit. *Dixit fęliciter.* Ideſt, Lia dixit fęliciter mihi accidit, & iſtud aduerbium fęliciter non debet ſic præſentari, quòd determinet iſtud verbum dixit. Sed ponitur per ſe, & determinat verbum ſubintellectũ, ſcilicet accidit. In Hebræo habetur, Bagad, ſm quandã præſentationẽ, & ſignat id quod venit fortuna, vel proſperitas, ſiue cęli bonam diſpoſitionẽ, vnde dicit Aben Ezra, quòd tunc regnabat Iuppiter, qui eſt planeta beniuolus, & adiuuit eam ad concipiendum. *Appellauit nomen eius Gad.* Ideſt, a fortuna, vel fatalem. Sed litera noſtra magis Catholicè exprimit, fęliciter. *Hoc pro benedictione.* Ideſt, iſte filius erit cauſa, vt omnes benedicant mihi, tanquàm abundantem in filijs, & declarauit continuo, ſcilicet. *Beatam me dicent mulieres.* Admirantes vbertatem meam in filijs. *Ideo vocauit nomen eius Aſſer.* Ideſt, beatus. Ex hoc patet ꝙ non proprie tranſtulit litera noſtra dicens fęliciter ſupra, vbi ponitur Gad, quia fęlix, & beatus idem totaliter, quia tũc non impoſuiſſet idem nomen Lia, vtrique filio ſuo. Dicendum ergo, quòd Aſſer ſignat fęlicitatem, ſiue beatitudinem, quæ a nobis conſtituitur maximum eſſe bonorum. Gad autem non ſignat fęlicitatem, ſed fortunam, vel caſum, ſcilicet quòd natiuitas Gad videbatur veniſſe ex caſu, quia cœleſtis diſpoſitio, quæ tunc accidit, adiuuit ad illam conceptionem, & iſtud volebat dicere Lia, & idem Aben Ezra. Sed Hieronym. tranſtulit Catho. magis nolens fatum, quod ponunt hæretici radicem habere, quia hoc ſacra fides abhorret. *Egreſſus autem Ruben.* Hic agitur rurſum de fructu Liæ in filijs proprijs: deſiderabat ardenter Lia prolem ex Iacob, & propter hoc dederat ei ſuam ancillam Zelpham, cum ipſa concipere deſijſſet, & ob hoc Deus reſpiciens eius rectam intentionẽ, dedit ei adhuc filios ex ſe ipſa. *Egreſſus Ruben.* Licet Ruben egrederetur in agrum, non erat magnæ ætatis, quia nondum compleuerat ſex annos, immo nec quinque, & modicum vltra quatuor annos habebat. Patet, quia omnes filij Iacob pręter Beniamin, qui nati ſunt ei in Meſopotamia, nati fuerunt in ſeptem annis. Patet, quia quatuordecim annis ſolum ſeruiuit Iacob pro vxoribus, vt patet infra ſequen. cap. & deinde ſex annis pro gregibus, ante tamen quam ſeruiret pro gregibus natus fuit Ioſeph, qui fuit vltimus natorum in Meſopotamia, & nato illo volebat redire Iacob, ergo omnes iſti filij nati fuerunt intra tempus, quo ſeruiuit Iacob pro vxoribus, ſcilicet intra quatuordecim annos, ſed nulla vxor fuit data Iacob ante ſeptem annos primos ſeruitij, pro Rachel trãſactos, vt patet pręced. cap. Ergo in ſeptem annis ſequentibus fuerunt geniti omnes filij Iacob. Sed cum adhuc poſtquam exiuit Ruben in agrũ, peperit Lia bis, vt patet in litera, ſcilicet Zabulon, & Iſachar, quod non poterat fieri, niſi ad minus in anno, & dimidio, relinquitur, quòd Ruben non erat tunc ſex annorum completorũ, ſed valde minus, quia non ſolum concepit bis Lia poſt iſtam egreſſionem Ruben in agrũ, ſed ter, quia peperit Iſachar, & Zabulon, & Dinam: & iſti nõ poterant conci-

Aſſer, & Gad quid.

F pi, niſi in duobus annis, & quaſi dimidio, dando cuilibet nouem menſes, auferãtur etiam nouem menſes, qui tranſierunt de illo ſecundo ſeptennio, antequàm naſceretur Ruben, facient tres annos perfectos, maxime, quia non immediate, vt pariebat Lia vnum, concipiebat alterum, quia aliquot dies purgationis intercidebant, manebunt ergo quatuor anni, & nondum completi ipſius Ruben. Sed dicendum, quòd Ruben erat puer paruulus, qui ludẽdo cum alijs puerulis exiuit in agrum, & ibi inuenit mandragoras, & quia pulchrę ei viſæ ſunt, detulit eas ad matrem ſuam. *Tempore meſſis triticeæ.* Dicitur hoc ad differentiam meſſis ordeaceæ: primo.n. eſt meſſis ordeacea, deinde triticea: ſic dicitur Exo. 9. quando agitur de lapidibus, & gran-
G dinibus, qui ceciderunt in terra Aegypti, ſerotina non ſunt læſa, & poſt dicitur triticum aũt, & far, non ſunt læſa, quia ſerotina erant. *Reperit mandragoras.* Ruben cũ paruulus eſſet nõ cognouit qd eſſent mandragorę, ſed ſolum fuit motus propter pulchritudinem, quia figurã maris, & fœminę expreſſerant. Mandragoræ poma ſunt, quæ ſic vocantur. Radix autẽ humanã ſimilitudinem hẽt, ſ. vna ſimilitudinem maris exprimit. Alia radix femellę ſimilitudinẽ, & ſunt iſta poma odorifera, & pulchra, & rara valde. *Quas matri Liæ detulit.* Pueriliter lætatus putans aliquod magnum bonum eſſe. Dixitque Rachel da mihi partẽ de mandragoris filij tui.

Mãdragoræ quid.

Quare autem Rachel mandragoras tantum deſiderauit, vt virum ſuum illa nocte pro mandragoris conduceret? Dicunt aliqui ex hoc, quòd mandragoræ
H vim habent adiuuandi ad conceptum; & quia ipſa ſterilis erat, deſiderauit valde. Auguſtinus tamen dicit, quòd rationẽ huius differentiæ quæſiuit diligenter in libris Philoſophorum, de natura mandragoræ, ſed nihil tale reperit. Dicit ergo ſe neſcire aliam cauſam, quare Rachel illas deſiderauerit, niſi propter pulchritudinem, & odorem, & ſuauitatem illorum pomorum. Sed Auicenna libro ſecundo, capit. de Iabro, quam mandragoram vocat, dicit quòd mandragora, ſiue iabro habet virtutem purgandi matricem, & ſic adiuuat ad conceptum. *Parum ne tibi videtur, quòd præripueris maritum mihi.* Conqueritur illa de Rachele, dicens. Quomodo audes petere mandragoras? Rapuiſti enim violenter a me virum meum, & inſu-
I per non contentaris, ſed vis rapere mandragoras. *Dormiat tecum hac nocte pro mandragoris filij tui.* Quaſi dicat, iſta nocte mecum dormire debebat, ſed da mihi mandragoras, & dormiat tecum.

Quæſt. 4. Cur Rachel deſiderauit mandragoras.

Mãdragora teſte Auicẽna ad quid ſit vtilis.

Sed quæritur, cum Iacob plures vxores haberet, quomodo ſe habebat ad eas in reddendo debitum, quia cum Iacob diligeret Rachelem ſuper alias, videtur quòd ei magis debitum redderet, quam alijs, & in hoc alias grauaret, quia cuilibet petenti reddere tenebatur. Item cum vir poteſtatem corporis ſui non habeat, ſed mulier, petenti mulieri reddere tenetur. Sed contingere poterat omnes illas ſimul petere: qualiter ergo ſe habere deberet? Reſpondetur, quòd in pluralitate vxorum attendendus erat ordo inter vxorem principalem, & minus principales.
K Dicitur autem principalis vxor illa, cum qua primo contractum eſt matrimonium, quia cæteris paribus in petitione debiti præferenda eſt prima. Et ratio eſt, quia de conſenſu eius introductæ ſunt reliquæ, quia aliàs iuſte non introducerentur cum vxoris primæ præiudicium pararetur in redditione debiti. Ipſa ergo cæteris præferenda eſt, quæ cæteris locum dedit, & quantum ad hoc cum contractus matrimonij primus, & totaliter voluntarius fuerit Iacob, cum Rachele, ipſa cæteris præferri debebat. Attendendum etiam eſt, quòd differt inter vxores liberas, & ancillas, quia magis tenebatur debitũ reddere liberis, quã ancillis,

Quæſt. 5. Quomodo Iacob reddebat debitum vxoribus.

lis. Ratio est, quia ancillæ acceptæ fuerunt in vxores ad petitionem, & consensum liberarum, & quantum ad hoc magis tenebatur reddere debitum Rachel, & Liæ, quàm Balæ, & Zelphæ. Attendendum etiam est, quæ prima debitum reddi petierit, quia primo petens secundo peteti præponitur: est enim vir obligatus reddere debitum vxoribus suis pro tempore, quo petierit data possibilitate in viro. Quæcunque ergo primo petiuisset, primo obligasset. Si enim petiuisset primo Bala, & deinde petiuisset Rachel, licet Rachel domina esset, prius tamen reddi debebat debitum Balæ. Si autem simul peterent Rachel & Bala, Rachel præponi debebat, quia domina erat, & libera; idem si simul peterent Lia, & Bala, siue Zelpha: Lia enim præponeretur. Si autem contingeret omnes simul petere Rachel omnibus præponeretur: ancillis enim præponetur, quia ipsa libera erat, Liæ autem præponebatur, quia Rachel principalis vxor erat. Et licet iste ordo esset, quantum ad id, ad quod Iacob tenebatur, tamē nō est credendum, quòd in isto solo ordine permansisset. Sequerētur enim tunc inconuenientia multa, s. dissensio inter vxores, quando simul peterent, & vexatio Iacob in reddendo, etiam quia per istum modum acuerentur ad magis petendum, & frequētius, quàm aliàs essent petituræ. Dicendum ergo videtur, quòd Iacob posuerat quendam ordinem inter vxores, dando cuilibet determinatum tempus, in quo apud illam manere debebat, & sic per circulum anni, & sic nulla dissensio oriebatur, dato cuilibet, quod ei ex communi determinatione pertinebat. Et in illa certa parte temporis ita efficiebatur iuris illius vxoris, apud quam manere debebat, quòd etiam si ipse vellet ad aliam illo tempore declinare non posset; & si illa vellet eum tradere alteri de vxoribus poterat. Sic enim fecit Rachel, quæ dedit Iacob virum suum sibi pro illo tempore Liæ sorori suæ pro mandragoris. Sed in hoc fortè erat differentia dignitatis, scilicet Racheli, quia erat principalis vxor, maius tempus assignatum erat, & deinde maius Liæ, quàm ancillis, & deinde maius Balæ, quàm Zelphæ, quia Bala primo in vxorem assumpta est. Et de hoc forte conquerebatur Lia, quòd Rachel rapuisset ei virum suum, scilicet quòd maiori tempore eum teneret, quam ipsa. Sed magis videtur dicendum, quòd istud tempus, in quo nunc manebat Iacob apud Rachelem erat debitum Liæ. Sed ipsa Rachel incitauit Iacob, vt mutaret tempus, & veniret post ad Liam, & est proprie præripere, idest ante rapere, scilicet ꝙ antequàm ad te de iure veniret, rapuisti eum mihi, & cum istud tempus mutatum transierit in ius suum po tuit vēdere illud. *Redeuntique ad vesperam de agro.* Iacob enim exibat ad labores suos, siue ad custodiam gregū, siue vt præesset messoribus, quia tempus messis triticeæ erat. *Egressa est in occursum.* Istę vxores Iacob habitabant in diuersis domibus, vel in diuersis tabernaculis, habebat enim quælibet suum tabernaculum, vt patet infra sequenti cap. vbi dicitur tabernaculum Liæ, & tabernaculum ancillarum scrutatus fuit Laban, & deinde scrutatus fuit tabernaculum Rachelis. Et erat ista cōsuetudo Iacob, ꝙ eo tempore quo apud aliquā de illis manebat ad reddendum debitum, quando de agro veniret iret ad domum eius, & cum illo tempore maneret Iacob apud Rachelem declinare volebat in domum eius. Exiuit ergo Lia in occursum Iacob, ne declinaret semel in domum Rachelis, & postea nō posset inde abducere. *Ad me inquit intrabis.* Idest, ad domum meam, quia in diuersis domibus manebant omnes, licet quantum ad obsequia ancillæ ibant ad seruiendum dominabus suis. *Quia mercede conduxi te pro mandragoris filij mei.* Quia totum ius Iacob illo tempore erat penes Rachelem, potuit illud vendere pro aliqua

Bona recordatio,

A re conuenienti sibi maxime, quia Iacob nolebat ei displicere. *Pro mandragoris filij mei.* Idest pro mandragoris, quas attulit filius meus Ruben, & dedi partem earum Racheli. *Et exaudiuit preces eius Deus.* Bono animo ista fecit Lia desiderans prolem, & pro ea Deum rogauit, ideo Deus dedit ei filium. *Et peperit filium quintum.* Quia autem quatuor filios pepererat continuatè, anteꝙ parere desijsset. *Dedit Deus mihi mercedem, quia dedi ancillam meam viro meo.* i. Deus vidit, quòd ego bono desiderio dedi ancillam meam viro meo, scilicet vt ex illa filios conciperem, quia ex me iam concipere desieram, & pro mercede boni vnius dedit mihi hunc filium. *Appellauitque nomen eius Isachar.* Idest, conductus siue merces, quia pro mercede, siue conductione

Nulla melior dos, ꝙ filiorum multitudo

B susceperat virum illa nocte. *Rursumque Lia.* Scilicet, immediatè, postquàm istum peperit, & a sua immunditia mundata est. *Ditauit me Dominus dote bona.* Dicit hoc Lia congratulans, quia nulla melior dos est, quam filiorum multitudo, maxime in tempore illo, quia multum desiderabantur. Et patet, quia nullum bonum maius est eo, quo efficimur fęlices, cum fęlicitas constituatur summum bonum, & finis architectonicę omnium operabilium humanorum, vt patet in primo, & in 10. Ethic. Sed Lia per multitudinem filiorum putabat sibi aduenire fęlicitatem, ergo multitudinem filiorum maximum bonum constituebat. Antecedens patet, quia quando ancilla sua Zelpha peperit secundum filium, scilicet Asser vocauit eum Asser, idest beatum, vel fęlicem dicens, pro benedictione mea, beatam me dicent mulieres. Communis ergo illius tēporis opinio erat, quòd beatitudo alicuius mulieris erat multitudo filiorum. Sic dicit Oseæ 9. cap. de tribu Ephraim, que totum bonum suum constituebat in multitudine filiorum dicens, gloria eorum a conceptu, & a partu, & ab vtero, & non solum erat beatitudo Liæ, quia filios multos conceperat, sed quia de semine viri illius iusti, in cuius semine expectabant promissiones complendas. *Etiam hac vice habitabit mecum vir meus.* Idest, non fastidiet iam habitare mecum vir meus, quia sciet, quòd cohabitatio mea non est inutilis cum ei filios multos generauerim, in hoc enim timebat Lia, ne amor magnus, quem Iacob gerebat singulariter ad Rachelem, remoueret eam ab ipso, sed

Cap. 1.

C

Beatitudinem alicuius mulieris in multitudine filiorū fuisse.

D quia iam tanta filiorum copia abundabat, credidit ꝙ nullo modo posset eam despicere vir suus, sed habitaret cum ea. *Iccirco appellauit nomen eius Zabulon.* Idest, cohabitatio, quia cum ipsa vir suus cohabitaret. *Recordatus quoque Dominus.* Hic agitur de fructificatione Rachelis in se. *Recordatus quoque.* Deus enim proprie loquēdo nullius recordatur, quia nullius obliuiscitur, sed oīa sunt semper nuda ante oculos eius, vt patet ad Hebr. 4. cap. Sed dr̄ more humano, homines enim, qn̄ amicos in miserijs adiuuant, corū recordari dicuntur: Si autē non adiuuant non dicūtur recordari. Deus autem, quia aliquādo nos vr̄ deserere, licet non deserat, qn̄ rursum nos adiuuat, nostri recordari dr̄. Sic. n. fuit, quia ante Rachel petebat prolem a Deo, & Deus non

Deus quo modo recordari dicitur.

E dabat: iō oblitus eius videbatur; nunc autē, qa ei dedit prolē, visus fuit recordari eius. *Et exaudiuit eam.* Continuè petentē a Deo prolē. *Et aperuit vuluam eius.* Idest, matricem eius disposuit ad conceptū, quia vulua, quæ est os matricis nihil ad hoc agit: nā accipiēdo vuluam pro ore matricis, vt loquuntur vulgariter dicētes, non aperta fuit de nouo, qa cū primo accessit ad eā Iacob, aperta fuerunt claustra eius virginalia, quæ dicūtur os matricis, sed iā erāt quasi septē anni, ꝙ hoc cōtigisset, iō nō dicebatur nunc aperiri vulua. Item dato, ꝙ vulua, ꝙ os matricis est aperiri deberet, non oportebat ad hoc inuocari Deū, vel Deū talia agere, qa faceret hoc Iacob, sicut quilibet alius vir, & verecūdia fuisset ad ta-

lia inuocare Deum, & ob hoc redarguit Augustinus 6. de Ciuitate Dei, cap. 8. Marcum Varronem, & alios Gentiles, qui ponebāt pluralitatem Deorum ad complendum istum infirmum actum, quem concupiscentia carnis, & sanguinis complere deberet. Ponebant namq; Deam Virginensem, & Deū patrem Subigū, & Deam Præuiam, & Deam Pertundā: turpissimi aūt inter istos, Dea Præuia, & Pertunda sunt, quorū actus præ uerecūdia nō explico, sed quære in Augustino vbi supra. Itē dī, ꝙ Deus exaudiuit p̄ces Rachel, & aperuit vuluā eius, ergo vī ꝙ hoc erat tale, ꝙ nullo modo naturaliter fieri poterat, erat ergo quædā dispositio matricis, s̄m quā fit conceptus, & illa non poterat induci naturaliter cū Rachel naturaliter esset indisposita, sed Deus ex misericordia induxit. Itē apertio matricis in ore nihil prodest, quia dato ꝙ multotiēs aperiatur, nō ex hoc sequitur cōceptus, quia tunc mulieres publicè prostitutæ maxime conciperent, quod tn̄ nunq̄ fit, sed Deus per istā apertionē dedit ei cōceptū, ergo nō intelligebatur de ore matricis, sed de ipsa matrice, vt s̄. dictū est. *Abstulit Dominus opprobrium*. Pro magno opprobrio hēbatur, ꝙ mulier cōiugata non cōciperet, & erat quasi segregata a cętu aliarū mulierū parientium. Timebat ēt ne ꝑ hoc vir eius perderet amorē spālē, quē gerebat ad eam. *Et vocauit nomen eius Ioseph*. Idest, additus, siue additio, q̄a dixit vt ĩ. sequtur addat mihi alterū filiū. Magnū patet in hoc desiderium prolis, quia noīauit primū ex desiderio habendi secundum. *Nato autem Ioseph*. Dicto de multiplicatione Iacob in prole, hic agitur de multiplicatione eiusdem in possessione. *Nato autem Ioseph*. Iste fuit vltimus filius Iacob, qui natus fuit in Mesopotamia, & eo nato completi sunt anni quatuordecim, quibus pro duabus vxoribus seruire Laban decreuerat. Volebat ergo redire in terram suā, iō petijt licentiā, & vxores suas a Laban, vt rediret cū eis. Et sciēdum ꝙ Iacob genuit hic duodecim, s. vndecim filios, & vnam filiā in septem annis, vel in pauciori tp̄e, quia oēs erant geniti, qn̄ compleuit tempus seruitij pro mulieribus, iō nō pōt dici, ꝙ isti filij successiuè nati fuerint, s. ꝙ postq̄ mater vnius pareret, alia impręgnaretur, quia sic maiori tempore indiguisset, ita enim peperit septem, filiam vnam, & sex filios, & hoc in septem annis. Ideo dicēdū, ꝙ in tribus annis primis, vel in paulo maiori tp̄e peperit Lia quatuor primos filios, & deinde, vt dicit textus, cessauit parere. Deinde dedit ancillā suā Zelpham viro suo, quæ peperit duos filios continuatè, s. in anno, & dimidio, vel paulo magis, & hoc esset vsq; ad annum quartum, & dimidiū, vel quasi, manebant deinde anni duo, & dimidius, in quibus ter peperit Lia, s. duos masculos, & vnam feminam. Ita oportet necessario ordinari filios Liæ, & Zelphæ, nec possunt cōmisceri filij Zelphę tp̄ibus, quibus pariebat Lia, quia vt vult textus, ideo dedit Lia ancillā suā viro suo, quia iam ipsa non concipiebat, & ipsa nō concipiente concepit, & peperit ancilla duos filios, & deinde concepit Lia vltimos filios. Sed non est inconueniens, vt supra declarauimus, ꝙ tp̄s Liæ, & Zelphæ mixtum fuerit, s. ꝙ postq̄ cessauit parere Lia, dedit ancillam suā viro suo, & peperit Zelpha primum, s. Gad, anteq̄ pepererit postea Lia, & deinde cōcipiente Zelpha secundū, s. Asser, concepit Lia alium, s. Isachar pro mandragoris filij sui conducendo virum suum, & sic pariente ancilla pareret ipsa, & esset tp̄s mixtum saltē, quantū ad vnum filium Liæ, & vnum filium Zelphæ. Hoc tamen non obstante, posset poni, ꝙ fuerunt nati successiuè isti filij, s. ꝙ Zelpha genuerit duos filios, post q̄ desijt parere Lia, & ante ipsa peperit duos, q̄ rursus Lia cōciperet aliquem de tribus, quos postea genuit, quia adhuc manet satis de tempore, s. duo anni, & dimidius, in quibus potuisset gignere tres, qui postea di-

Ioseph fuit vltimus filius Iacob, natus in Mesopotamia.

F cuntur. Melius tamen ponitur, ꝙ filij Zelphæ, & Liæ coincidant saltem, quātum ad vnum, quia aliàs necesse fuisset vltimum filium Liæ genitū in fine secūdi septennij, quod non vī verum, quia hoc de solo Ioseph conceditur, vt supra declaratū est. Ioseph autem filius Rachelis, natus fuit in fine istorum septem annorum, vt patet ex textu, quia tunc voluit redire Iacob in terram suam completo seruitio, filij autem Balæ ancillæ Rachelis nati sunt, anteq̄ genuisset Lia omnes quatuor primos filios, & anteq̄ conciperet Zelpha. *Dixit Iacob socero*. Idest Laban. *Dimitte, vt reuertar*. Idest, da mihi licentiam, vt reuertar in terram meam, quia iam impletum est tempus seruitij. *Ad patriam meam, & ad terram meam*. Patria dicitur locus natalis a patre dictus, Patria qd.
G quia ille conseruatiuus est, & effectiuus ad generationem, vt pater per influētiam receptam in eo a cęlestibus corporibus, & ideo vocatur genus patria, sicut pater, vt ait Porphirius in Isagogis suis. *Et terram meam*. Terra denominatur regnum, vel prouincia, in qua est locus natiuitatis. *Da mihi vxores meas*. Dicet fortè aliq̄s ex hoc loco probari, ꝙ nondū acceperat Iacob in vxores filias Laban, licet ex eis genuisset, quia si iam ei traditæ fuissent, non petiuisset eas iterum a Laban socero suo. Sed falsum est, quia si Rachel, & Lia nondum fuissent factę vxores Iacob, non coiuisset cum eis, quia tunc stuprum, & fornicationem committeret, quod non est dicendum maxime, quia Laban non permitteret eum ad eas, si nō essent vxores eius, accedere. Itē quia supra vocabantur semper vxores, nō solum ipsæ,
H sed etiam earum ancillæ. Sed hic dicitur. *Da mihi vxores meas*. Quia licet iam eas ꝑ verba de præsenti desponsasset, & post sæpius carnaliter cognouisset, tamen erat obligatus Laban seruire quatuordecim annis pro eis, & ideo quousque finirētur isti quatuordecim anni, poterat detinere Laban vxores, & liberos Iacob; nunc autem quia seruitium expletū erat, petit ne amplius detineat liberos, & vxores illius. *Pro quibus seruiui*. Scilicet solum pro vxoribus, non autem pro liberis, quia liberos solus Deus dat. *Vt abeam*. Idest recedam ad patriam meam. *Tu nosti seruitutem, qua seruiui tibi*. Idest, Tu scis, ꝙ ego feci tibi valde bonum seruitium, & in hoc respōdet tacitæ quæstioni, quam agere posset Laban, s. verum est, ꝙ seruiuisti mihi toto tempore pro-
I misso, sed in isto tempore non bene seruiuisti, quia aliqua damna fecisti, ideo nunc iustum est, ꝙ maneas seruiendo, donec pro damnis datis, & negligentijs satisfacias, ad quod respondet Iacob dicens; tu scis quale fuit seruitium meum. q. d. tu scis, ꝙ tale fuit in quo nullum damnum, nec negligentiæ interciderunt, & si intercideruntiam solutæ sunt, vt patet seq. cap. *Inueniam gratiam in conspectu tuo*. Hic ponitur inter Iacob, & Laban pro gregibus facta pactio. *Inueniam gratiam in conspectu tuo*. Idest, rogo ꝙ non despicias vultum meum, sed facias ꝙ rogo. *Experimento didici quòd benedixit mihi Dominus pro te*. Idest, quòd multiplicauerit bona mea meritis tuis, & industria. Videbat autem hoc Laban, quia anteq̄ veniret Iacob ad eū, paucas greges habuit
K post aduentū vero Iacob abundauit nimis, & hoc idē confirmauit Iacob infra, vt patet in litera, s. modicum habuisti, anteq̄ venirem. Nunc autem diues effectus es. *Constitue mercedem tuam, quam dem tibi*. Videbatur hic Laban velle dare aliquam Iacob ꝑ bono seruitio, q̄d egerat ei ne totaliter videretur filias vendidisse, & eas indotatas relinquere, & propter hoc dicebat quòd Iacob constitueret mercedem, idest assignaret, quam recipere vellet. *Tu nosti quomodo seruierim tibi*. Volens Iacob cum Laban pacisci pro mercede, demonstrat quomodo ei gratiam magnam faciat, scilicet quia ei valde bene seruiuit, & nūc non vult pro labore preterito aliq̄d recipere remittens ei oīa, sed ꝑ futuro labore.

Cap. de Genere.

Obiectio tollitur.

Liberos solus Deus dat.

Et

Et quanta in manibus meis fuerit possessio. Idest, quantum fuerit multiplicata possessio tua in manibus meis. *Modicum habuisti antequàm venirem.* Scilicet, modicos greges, & armenta, in quibus tota substantia Laban erat, & ex istis diuitias auri, & argenti habebat. *Benedixit tibi Dominus.* Idest, multiplicauit te. *Ad introitum meum.* Idest, postquàm ego ingressus fui domum tuam ad seruiendum tibi. *Iustum est igitur vt prouideam aliquando domui meæ.* q.d. vsque nunc laboraui, procurans bona tibi. Nunc autem tempus est, vt procurem bona domui meæ, quia iam filios habeo, & vxores: ista ergo bona, quæ fecerat Iacob ad Laban, ponebat solum, vt persuaderet ei dare sibi licentiam ad redeundum. *Quid dabo tibi.* Idest, ex quo recedere vis, quid dabo pro labore tuo? nihil volo, scilicet pro labore præterito. *Si feceris quod postulo.* Scilicet, istud pactum de fetibus ouium, quod videbatur esse satis leue, & gratum Laban. *Iterum pascam, & custodiam pecora tua.* Scilicet, pro mercede, quam ex isto pacto habere potero.

Quorundam opinio.

Quidam autem volunt, quòd Laban dicebat Iacob, quòd peteret mercedem pro labore futuro. Sed falsum est, nihil enim ad propositum, quòd Iacob peteret licentiam redeundi, & quòd Laban ei diceret, quòd mercedem peteret pro labore futuro, cum videret Laban quòd nullo modo intenderet laborare vlterius Iacob in bonis eius, sed procurare domui suæ. Item patet ex litera, in qua dicitur quòd Laban dixit Iacob, quid dabo tibi. Respondit Iacob, nihil volo: manifestum est, ꝙ non intelligitur de mercede futura, qa de hoc immediate subiūxit, ꝙ volebat oues, & fetus varios oēs, sed Iacob rñdebat ad intentionē qōnis Laban: ergo ille dicebat de mercede pro labore ꝑterito, & non pro futuro. *Gyra omnes greges.* Hic ponitur pactū inter Laban, & Iacob de mercede eius, & litera ista aliqualiter obscura est, sensus tñ eius iste est in summa, qui postea applicabitur ad literam, s. ꝙ Iacob petijt a Laban, ꝙ inquireret per omnes greges masculos, & femellas maculosos, vel varij coloris, vel coloris subnigri, qui non erat perfectè niger, & ista animalia daret in manu suorum pastorum, & quòd cætera, quę erant totaliter purè alba, vel purè nigra, darentur sub custodia Iacob, & poneretur spatium inter istos greges, ne de vno grege aliqua animalia transirent ad alium gregem, deinde quicunque fetus purè albi, vel purè nigri nascerentur de animalibus purè albis, & purè nigris, quæ custodiebat Iacob, pertinerent ad Laban, & quicunque fetus maculosi, varij, vel subrussi nascerentur, pertinerent ad Iacob, quod libenter acceptauit Laban, tanquam euidens lucrum. *Gyra omnes greges tuos.* Idest, volue eos sæpe, vt inquiras ne maneat ibi aliquod pecus maculosum, aut varium, sed omnia talia trade filijs tuis. *Separa cunctas oues.* Tam masculos, quàm feminas, quia eadem causa, & maior adhuc est, quòd color paternus sit in prole, quam maternus, cum semen patris sit fortius, & vis actiua formatiua fetus, vel transformatiua ad omnem figuram, vel colorem in paterno semine deriuetur. Semen autem muliebre magis se habet per modum bene passi, & contemperati a semine virili. *Varias.* Dicuntur variæ quæcunque quasdam virgulas albi coloris habent, & alias virgulas magnas nigri coloris, ita quòd istæ virgulæ totū corpus, vel quasi circundarent, & vocantur vulgariter ista pecora cinchados. & *Sparso vellere.* Idest, maculosas. Dicuntur maculosa animalia, quæcunque habent paruas maculas rotundas, vel quasi diuersorum colorum, & dicuntur. *Sparso vellere.* Idest, pleno vellere maculis paruis, & distinguntur contra varias, quia variæ habent colores varios linealiter, & in transuersum circundantes corpus, licet aliquando accipitur varium pro maculoso, vt patet Ieremiæ 13. cap. Si po-

A test mutare Aethiops pellem suam, & Pardus varietates suas, habet enim Pardus quasi omnia genera colorum paruis maculis distinctorum, vel possunt distingui varia, & sparsa in vellere, quia varia dicuntur quæcunque paucas maculas habent, & magnas, vt mediam partem albam, & mediam nigram, vel quasi, vel vnam maculam albam, & totum nigrum, vel è conuerso. Dicuntur autem sparsa in vellere, siue maculosa, quæcunque multas maculas, & paruas habent qualitercunque dispositæ sint maculæ, siue circundantes, siue non circundantes. Vtrumque autem bene dicitur, sed primus modus melior est. *Et quodcunque fuluum.* Hic ponit tres diuersitates, supra autem ponebat duas, fuluum autem non dicit varietatem

B diuersorum colorum, sed vnum colorem simplicem, sed ille non est perfecte albus, nec perfecte niger, sed subniger, siue subruffus aliqualiter declinans ad alborem quendam, & pecora huius coloris dabantur etiam filijs Laban, vt magis appareret iustitia, & meritum Iacob, quia quòd ex coloribus medijs, qui sunt sibi vicini fiat ad inuicem transitus propter propinquitatem non est mirandum valde, sed de purè candidis, vel purè nigris fiat medius color, vel varius, siue maculosus mirabile est, & quia fuluum erat medius color, faciliter potēs declinare ad varietatem, vel maculas omnia talia tradita sunt filijs Laban. *Maculosum.* Idem est, quòd sparso vellere, s. habens paruas maculas diuersi coloris rotundas. *Varium.* Supra de-

C claratum est. *In ouibus, aut in capris.* Solum videtur, quòd custodiebat Iacob oues, & capras, & non boues, & vaccas, vel equas, & camelos. Et ratio est, quia album, & nigrum, quæ conueniebant huic experimento pacti, non ita leuiter reperiuntur in bobus, & vaccis, quemadmodum in ouibus, & capris. Et si arguas, quomodo ergo Iacob quando recessit de Mesopotamia, detulit secum oues, boues, & camelos infra 32. cap. Respondetur, ꝙ quando Iacob habebat multos fetus in illis sex annis de his, qui sibi proueniebant ex pacto, uendebat, & emebat boues, & camelos, & non solum hoc, sed etiam seruos, & ancillas, & supellectilem magnam, & omnia necessaria ad uitam, & multam substantiam, quam tulit de Mesopotamia.

Quare Iacob, boues, & camelos nō custodiebat, sed solum oues, & capras.

Constat tamen, ꝙ Iacob non uacauit alteri officio in

D Mesopotamia, nisi custodiæ gregum, & armentorum, ut satis patet ex supradictis, quia in quatuordecim annis primis nihil lucratus fuit Iacob pro se, seruiens cōtinuè pro duabus vxoribus. In sex autem sequentibus semper custodiuit greges ſm pactum supra tactum. *Erit merces mea.* Idest quęcunque animalia uaria nascētur de purè albis, uel purè nigris pertineant ad mercedem laboris mei, & quæ nascentur totaliter alba, uel nigra pertineant ad te. *Respondebitque mihi cras iustitia mea.* Idest iustitia, quam ego habeo in seruitio ad te. *Respondebit mihi.* Idest apparebit ad utilitatem meam. Dicitur cras non quòd sequenti die hoc apparere deberet, sed in futurum: ideo ad declarationem huius. Subiungitur, *Quando placiti tempus aduenerit.* Idest quan-

E do uenerit tempus natiuitatis nouorum fetuum, de quibus pactum fecimus dicitur iustitia mea, quasi dicat, hoc quod fiet nō erit per naturam, sed per iustitiā, quia naturale est, quòd ex purè albis alba, & ex purè nigris nigra nascantur, sed quòd ex purè albis, uel pure nigris uaria, & maculosa nascantur contra cōmunem naturę cōsuetudinem est: ideo ex solis meis meritis est. Nec est intelligendum, quòd in hoc laudet se Iacob, quia nō dixit se apud Deum multa mereri, sed innuit, ꝙ apud Laban valde iustè se habuit: ideo Deus respiciens bonam eius voluntatem, & rectitudinē, dabit ei manifeste mercedem contra consuetum modum naturæ.

Quæst. 9. De qua iustitia loquatur Iacob.

Videtur esse aliqualiter dubium, cum dicit hic: Respondebit mihi cras iustitia mea, vtrum loquatur de iustitia, quam habuit in seruiendo rectè, primo cum seruiuit pro vxoribus, an pro rectitudine, quam postea habuit in seruiendo, cũ seruiuit pro gregibus. Respondetur, quòd Iacob propheticè locutus est, & euenit vt ipse dixit, sed non loquebatur ipse totaliter ad illam intentionem, ad quam factum est a Deo: nam Iacob intendebat, quòd licet ipse accepisset pactum, per quod secundum consuetum modum naturæ, nihil lucraturus erat, tamen quia ipse bene seruiebat, custodiendo greges, Deus daret ei quicquid merebatur, & hoc erat respondere ei iustitiam suã, & non intelligebat Iacob, ꝙ aliquid ei dandum esset pro seruitio præterito quatuordecim annorum, quia in illis ex conuentione seruiuit pro solis vxoribus, & ipse nihil voluit recipere ꝓ illo tẽpore, cum diceret ei Laban, ꝙ constitueret mercedẽ quam vellet, ipse dixit, nihil volo, si feceris quod postulo, iterum pascam pecora tua. Sed solum intẽdebat, ꝙ pro iusto seruitio quod faceret in istis temporibus, responderet ei merces debita, Deus autem ꝗ mouebat Iacob ad loquẽdum ista, conuertit istos sermones ad aliam intentionem, s. ꝙ merces, ꝗ̃ nunc iustè reciperet Iacob de bonis Laban, non solum esset pro eo ꝙ merebatur accipere, seruiẽdo istis sex annis, sed pro toto quod merebatur recipere a Laban omni tempore, quo apud eum mãsit. Nam ꝙ Laban fecisset Iacob seruire quatuordecim annis, pro duabus filiabus suis, licet ex cõditione sic fuisset, tamẽ iniustum valde erat maxime, quantum ad secundam, quia quãtum ad primam, s. ꝓ Rachel tanti existimabat eam, ꝙ non solum seruiuisset pro ea septem annis, sed etiam multis alijs, & sic dicitur præced. cap. ꝙ videbãtur sibi pauci dies illi prę amoris magnitudine, pro Lia tamẽ ipse non libẽter seruiuisset duobus annis, ideo fraus ei facta fuit, & iniustitia magna, pro quo Deus satisfacere debebat Iacob. Item quia Laban dederat filias suas Iacob in vxores nudas, quia nullam dotem eis dederat, & erat valde iniustũ, quia pater tenetur dare filiæ suæ dotem, cũ eam nuptui tradit, si habet vnde, sed Laban erat diues, ideo dare debebat dotẽ. Cum ergo non dederit, sed filias tradiderit Iacob pro seruitio, videbatur eas vendidisse, ideo Deus dedit nunc de bonis Laban tantũ Iacob, quantum rationabiliter recipere debuisset in dotibus duarum vxorum, & sic dixerunt istæ duæ vxores Iacob, Lia, & Rachel: Nunquid non habemus residui aliquid in facultatibus patris nostri? Nonne tanꝗ̃ alienas reputauit nos, & vendidit, & comedit precium nostrum? sed Deus tulit opes patris nostri, & tradidit nobis, & filijs nostris, etiã istæ in hoc loquebãtur prophetice, quia sicut ipsę dicebant, ita Deus fecerat, s. quia pater intendebat grauare eas, & Iacob, non dando dotes. Dabãtur ipsæ dotes per alium modum, tanꝗ̃ prouenirent ex pacto seruitij pro pecoribus, & non solum istas dotes reddidit ei Deus in ista mercede, quam ei faciebat prouenire, sed etiam iustam mercedem omnium laborum, quos habuit Iacob apud Laban. Nam in sex annis non poterat Iacob tantum mereri, nec dimidiũ, ideo videbantur aliqualiter iustè conqueri filij Laban dicentes, vt patet seq. cap. Tulit Iacob omnia, quæ fuerunt patris nostri, & de illius facultate ditatus est, & factus est inclitus. Referendo enim istam querelam ad solum seruitium sex annorũ, secundum quod ipsi referebant, iusta erat: referẽdo tamen ad omnia, ꝗ̃ merebatur Iacob apud Laban, non erat iusta, & sic Deus nõ solum tribuit ei mercedem horum sex annorum, sed totius seruitij, quod egerat a principio, quod mercedẽ non recepit in habendo vxores.

Textus expositio.

Coram te. Non determinat hoc illud verbũ, venerit, sed illud verbũ, respõdebit, & est sensus. *Iustitia mea.* Idest merces debita pro

F iustitia mea. *Respondebit mihi.* Idest conuertetur ad me, secundũ quod ego meritus sum, vel. *Iustitia mea.* Idest rectitudo, quam ego habui in seruiendo tibi. *Respondebit mihi.* Idest apparebit ad vtilitatem meam in mercede, quam ego habebo. *Coram te.* Idest te clare vidente, ita ꝙ tu manifeste videas, ꝙ Deus retribuit mihi secundum iustitiam meam, & nõ possit dicere, quòd aliqua fraus intercidit. *Omnia, quæ non fuerint varia.* Ista litera vsque ibi. *Furti me argue.* Imperfecta est, nec causat aliquam sententiã, nisi suppleatur, s. Si aliqua de non fuluis, vel maculosis, siue varijs inueniãtur apud me. *Furti me argue.* Idest dicas, ꝙ sum fur accipiens res tuas, hoc intelligitur post diuisionem Laban, & Iacob de pecoribus factam. Erat enim sic, ꝙ quando veniebat tempus natiuitatis fętuum, considerabat diligenter qua- G lem colorem fętus nati haberent, & pascebantur cum matribus fętus, donec ablactarentur, & post veniebat Laban, & accipiebat fętus, quorum color erat ei pertinens ex pacto. Nunc autem non intelligebat Iacob, quòd si aliqua, quæ non essent fulua, aut maculosa, aut varia reperirentur apud eum, quòd furti argueretur, s. ante diuisionem pecorum, quæ fiebat quolibet anno inter eum, & Laban, quia tũc necesse erat habere eum pecora alba, & nigra, vel varia, sicut nascerẽtur. Sed intelligitur post diuisionem factam, s. postꝗ̃ transibat tp̃s ablactationis, veniebat Laban, & omnia, quæ reperiebat ad se pertinere, portabat ad gregem, quem sui filij pascebant, vel dimittebat apud Iacob, quia in manu eius magis multiplicari credebat. Et tunc Iacob sepa- H rabat in alterum gregem fętus, qui pertinebant ad eũ, vt non miscerentur cũ pecoribus Laban, quæ ipse custodiebat. Et de illis dicit, ꝙ si inter illos fętus reperiatur aliquis, qui nõ sit varius, maculosus, aut fuluus furti argueretur, tanquam accepisset de his, quæ pertinebant ad Laban. *Gratum habeo, quod petis.* Quia intendebat Laban, ꝙ Iacob nihil, aut modicum in hac parte lucraretur, quia secundum cursum naturæ ex purè albis, & purè nigris, purè alba, aut purè nigra nascuntur, non autem varia, aut maculosa. *Et separauit in die illo.* Hic ponitur pacti executio. *In die illo.* Quia tantum lætabatur Laban, intendens lucrari ex isto pacto, quòd noluit dilatare huiusmodi rem vsque ad alterum diẽ. *Capras, & oues, hyrcos, & arietes varios, atque maculosos.* I Et dedit istos in manu pastorum suorum. *Cunctum gregem vni colorem.* Idest, qui totaliter albus, aut totaliter niger, sine varietate, aut macula. *Tradidit in manus filiorum suorum.* Videtur innuere ista litera, quòd Laban dedit in manu filiorum suorum, gregem totaliter album, & totaliter nigrum. Sed falsum est, quia supra contrarium dictum est, scilicet ꝙ greges purè albi, aut purè nigri, darentur Iacob, maculosi, & varij etiam fului darentur pastoribus Laban. Dicit enim Hieronymus, ꝙ iste passus vsque ad tempora sua fuit intricatus, sed adhuc magis intricatus nunc videtur, vt patet in litera Hebraica, quæ melius declarauit. Aliqui autem ad saluandum istam literam, vt iacet, exponunt eam duobus modis: vno modo sic. *Tradidit in manus filiorum suorum.* Idest, in manu filiorum Iacob, qui sub K patre suo pastores erant. Et hoc non potest stare, quia illud relatiuum. *Suorum.* Contradicit, cum enim loquatur ibi de Laban, & ipse diuiserit gregem, necesse est referre ad filios suos. Ideo alij alio modo dicunt, ꝙ accipiuntur hic filij, i. nepotes, sm̃ consuetudinẽ sacræ scripturæ. Et vocantur filij Laban nepotes Laban. Isti aũt erant filij Iacob, qui erant nepotes Laban, quia erant filij filiarum eius. Sed adhuc non põt hoc stare, quia primogenitus Iacob nondũ erat septem annorũ, natus fuerat Ruben, ꝗ primogenitus eius erat ex Lia, in primo anno secũdi septenij, s. in mẽse nono, vel decimo. Sed nunc erat principiũ primi anni post istud secundum

Responsio Hieronymi.

Prima expositio.

Secũda expositio.

secundum septenniũ, ergo nondum habuerat ad plus nisi sex annos, & tres menses. Alij autem filij erãt minores, quomodo ergo poterant isti custodire gregẽ?

3. Expos. secundo modo exponunt hoc alij de filijs Laban, sed intelligũt per anticipationem, scilicet, quòd tenuit Iacob pecora Laban, sic ex pacto, deinde adueniente tẽpore partus gregum recepit Laban cunctum gregẽ; qui natus fuit inde, habens vnum colorem solum, aut album totum, aut nigrum totum. Sed ista expositio multum videtur extranea, & extorta, quia immediatè sequitur, quomodo diuisum fuit spatiũ inter greges filiorum Laban, & inter greges Iacob, & etiam sequitur de Industria, quam fecit Iacob ponendo virgas decorticatas. Hæc omnia præcesserũt antequam Laban acciperet aliquem gregem de his, qui nati fuerant. Dicẽdum ergo, ꝙ perturbatio est in litera nostra, quia translator non transtulit, secundum ꝙ verè habetur in Hebræo, vel quia alij post scriptores corruperunt literam. Et deficit litera ista in duobus, primo in punctuatione, quia non pũctuatur sic hic, quemadmodum in

Responsio vera autoris. Hebræo. secundo, quia non est eadem litera. Primò enim, quia in Hebræo ab illa parte. *Et separauit.* Vsq; ad illam partem. *Et tradidit.* Totum ponitur sub vno versu, nec assignatur aliquis punctus distinguens sentẽtias. In nostra autem litera fiunt duo versus, quia ab illa parte. *Et separauit.* Vsque ad illam partẽ. Cunctum autem gregem fit vnus versus, deinde fit alius; & ideo secũdum literam Hebraicam leuius est ista dicta vno contextu includere, quàm secundum nostram facere duas sententias. Item quia litera nostra, non sic habet sicut Hebræa: dicitur in Hebræo. *Omne quod habebat album in se ipso, & ruffum, vel fuluum in arietibus.* Idest oẽ pecus, quod licet esset nigrum, habebat tamen aliquã particulam albi, & sic efficiebatur varium, vel maculosum, hoc tradidit filijs suis Labã. Et sic facilis erat mutatio dicendo. *Illud quod erat totum album dedit Laban filijs suis* Vel dicere. *Totum quod habebat albũ dedit Laban filijs suis.* Primum sensum sequitur litera nostra, ideo valde ꝑturbata est. Secundum aũt tenet veritas Hebraica. *Et posuit spatium itineris inter se.* Hoc fecit ne aliqua fraus interuenire posset, si prope starent greges, quoniam aliqui masculi varij, vel maculosi transirẽt ad gregem, quem pascebat Iacob, & gignerẽtur inde fœtus uarij. *Inter se, & socerum suum.* Quia Laban pascebat ex vna parte cum filijs suis, & ex alia Iacob, q erat gener Laban. *Dierum trium.* Idest trium dietarum, & sic nõ poterat faciliter trãsire de vno grege ad alterum. *Tollens ergo Iacob virgas populeas.* Hic ponitur cautela prudẽtis Iacob contra Laban de positione virgarum, quia Laban fraudabat mercedem eius; ideo ꝙ tenebatur ei dare, sic ab eo ignorante eo extorquebat. Si enim sciuisset Laban, ꝙ Iacob isto modo oues faciebat parere fętus varios, tulisset ei violenter omnia, quæ possidebat, vel fortè occidisset eum, & ista cautela, vt quidam volunt, fuit per sapiẽtiam Iacob, quia circa naturalia peritus erat, & forte didicit hoc dũ staret in scholis Melchisedech, de quo diximus supra 25. cap. Aliqui aũt dicunt, ꝙ hoc fecit monitione angeli instruentis eum in somnijs, & ad hoc videtur applicari litera infra sequen. cap. Et sic disposuit Deus, ꝙ per istam artem virgarum non solum haberet Iacob, quod merebatur pro labore illorũ sex annorum, sed etiam omnia, quæ merebatur pro labore temporũ præteritorum in quatuordecim annis, siue dotes filiarum, quia vxores sine dotibus dari nõ debebãt. Erat. n. cautela, ꝙ acciperent virgæ uirides arborũ, & ex parte decorticarẽtur, & ex parte manerẽt integrę, & ponebantur in canalibus, in quibus bibebãt pecora, & ibi ascẽdebant mares super fęmellas: vidẽtes aũt fęmellę colorẽ variũ illarũ virgarũ, & ipsi mares imprimebãt talem colorẽ fętibus, ita

A vt uarij nascerentur. *Virgas populeas.* Idest de arbore, quæ populus dicitur, & vulgariter vocatur olmo. *Virides.* Vt appareret narietas coloris albi, & uiridis. Si autem fuissent aridę, idem color, quasi esset in cortice, & in ligno, s. subniger. *Et amygdalinas.* Idest de amygdalo arbore. *Et platanis.* Dicitur platanus arbor magna apud aquas communiter nascens, vt dicitur Ecclesiast. 24. cap. Quasi platanus exaltata sum iuxta aquas, & dicitur platanus, quia folia ualde lata, & plana habeat, platos enim Græcè planum, vel amplum dicitur: Et folia eius sunt similia folijs vitis: aliqui habẽt, & dicũt, vbi nos dicimus. *Ex platanis, ex nucibus, vel virgas floraceas.* Secundum interpretantes 70. storacea dicitur, & vocatur uirga storacea, quæ guttam habet, quæ storax dicitur, vel galbanus. *Et ex parte decorticauit eas.* Vt uideretur aliquid uiride, & aliquid candidum, quod nõ cõtingeret existente tota uirga uiridi. Dicunt autem aliqui, ꝙ tres virgæ fuerunt, quia ponuntur hic tres species arborum. Sed hoc nullam habet apparentiam, qa in litera dicĩ uirgas populeas, ergo plures erant populeę, & plures plataninę, & amygdalinæ. *Detractisq; corticibus.* Idest remotis corticibus, quantum ad quandam partem. *In his, quæ spoliata fuerant.* Idest in partibus spoliatis. *Candor apparuit.* Idest albedo. *Illa vero quæ integra erant.* Idest illæ partes, quæ nõ erant decorticatę. *Atque in hunc modum.* Idest per istum modum, scilicet quædam decorticãdo, & alias partes non. *Color effectus est varius.* Scilicet ex albo uiridi. *Posuit eas in canalibus.* Loca sunt, in quibus detinebatur aqua artificialiter facta, uel de lignis, siue de lapidibus, uel lateribus, & calce. *Vbi effundebatur aqua.* Ponebat enim uirgas in canalibus magis, quam in alijs locis, quia mares magis ascendebãt super fęmellas, quando ipsæ bibebant, quã alias, uel ut quidam uolunt, quia ista conceptio fetuũ maculosorũ, & uariorum fiebat secundum apprehensionem, quam fęmellę habebãt de formis masculorũ, & quia forma masculi ascendentis super fęmellã non poterat apprehendi a fęmella per radiũ directũ, oportebat, ꝙ apprehenderetur per reflexum. Reflexio autem non fit, nisi in corpore speculari, quale est aqua. Ponebantur ergo uirgę in canalibus immediatè sub aqua, ita ꝙ clarè uideri posset color earum, & species uisibilis maris ascendentis super fęmellam multiplicabatur usque ad aquam, quæ est perspicuum terminatum. Et deinde fiebat reflexio eiusdem formę maris ad oculos fęmellę, super quam ascẽdebat, & qa simul uidebat speciem arietis reflexam, & speciem uirgarũ uariarum directam, utrunque faciebat eandem quasi visionem, cum formę uisibiles arietum recipiebãtur super loca virgarum; ideo simul utrunque uisui præsentabatur, & sic fęmella figurabat apud se formã maris uariati, uel maculosi ex candido, & uiridi. Sed quia color uiridis tali materię taliter digestę naturaliter nõ conuenit, s. pilis, uel carnibus pecorum, quia uiride est ex quadam indigestione, non reperitur autem talis gradus digestionis in pecoribus, iccirco loco uiridis coloris subnigrum pingebatur in fętibus, ꝙ fuluum uocatur. *Et in aspectu earum conciperent.* Fit enim cõceptio in ipsa decisione seminis uirilis, & fœminini si inter se conueniant; & ideo antequàm masculus perfecisset coitum cõceptio facta erat. *Factumque est.* Idest sic accidebat. *Quòd in ipso calore coitus.* Idest quando fęmella erat in maxima delectatione, scilicet in ipsa seminis decisione. *Et parerent maculosa.* Quia in illo pũcto anima uigorem magnum habet. Hæc enim omnia fundantur super potestatem animæ. Quia ut ait Isidorus 11. Ety. anima huius conditionis est, ꝙ in extremo feruore libidinis posita formas uisas attrahat, & fętui imprimit. Ideo dicit, ꝙ in thalamis cõiugum aliquæ pulchræ columbæ, vel personæ decoræ pingendæ sunt, ut

Platanus quid sit.

Quorundã opinio. Confuta.

uisis

nisis illis, fetus simili imagine informētur, & hoc prodest siue coitus fiat in visione, ita ꝙ fœmina videat in ipso feruore libidinis tales figuras, vel si fortè nō videat cum actualiter in ipsa libidine de illa figura recogitet. Dicit tamen Arist. 7. Ethi. cap. vlt. in omni venerea delectatione nihil intelligere posse. Si tamen contingat aliquid intelligere, prodest sicut si videret. Et sic ait Hiero. ꝙ Quintilianus orator defendit quandam matronam, quæ filium nigrum, vt Aethiopem peperit, quia in cubiculo similis pictura fuisset. Hoc etiam in libris Hippocratis reperitur, qui aliam mulierem puniendam defenderit, quæ vtrique parenti prolem valde dissimilem peperit, quia in eius cubiculo talis pictura fuisset inuenta. *Diuisitque gregem Iacob*. Scilicet a Laban. *Et posuit virgas ante oculos arietum*. Ita proficiebat visio arietis, sicut visio femellę, qa semper masculus magnam potestatem habet in semine: fiebat autē visio virgarum ab arietibus per radium directū: visio autem formarum arietum cum ipsis virgis fiebat à femellis per radium reflexum, vel fractum, vt declaratum fuit supra.

Quæst. 10. An hoc factum fuerit naturaliter, uel miraculosè, ꝙ scilicet nascerentur varia.

Sed quæritur an istud miraculosè factum, vel naturaliter fuerit. Videtur ꝙ supernaturaliter, quia sequēti cap. dicit quomodo apparuit angelus Iacob dicens: Leua oculos tuos, & vide vniuersos masculos ascendentes super fœminas varios, & respersos, & ex hoc habuit originem illud factum, ergo miraculosè, quia angelo reuelante. In cōtrariam arguitur ex omnibus exemplis supra positis, s. Isidori, Quintiliani, & Hippocratis.

Responsio

Respondetur, ꝙ hoc fuit factum naturaliter, quia causa ad hoc sufficienter efficiendum est in ipsa natura, sed ars ista nō fuit cognita naturaliter à Iacob, sed angelus docuit eum; vt infra patet, quia non solū instruūt nos de supernaturalibus, sed etiam de aliquibus naturalibus, quæ per nos cognosci non possunt: nihil enim quantum ad nos differt, ꝙ naturale, vel supernaturale sit, dum sit nobis equaliter incognitum: anima enim, quæ corpori iuncta est principiū omniū actuum compositi ipsius est, ut patet in secūdo de Anima, & est principium superius dirigens corpus secundum suam naturam. Nam vt ait idem Philosophus in tertio de Anima vnitur anima corpori, vt forma, vt finis, & motor. In quantum autem est motor corporis mouet, & dirigit corpus assimilando illud naturæ suæ quātum pōt, & habet se ad illud, sicut artifex ad opus: artifex enim per formam exemplaris retenti in mēte, imprimit similitudinem formæ rei fabricatę. Sic anima sensitiua imaginem sensibilem, quam concipit in vltimo æstu, & ardore libidinis, fetui imprimit, quia tunc conceptio fit, non ꝙ tunc actualiter talis forma semini imprimatur, quia color, uel crispitudo capillorum, quæ interdum fetibus euenit (quia matres dum concipiunt tales formas intuentur) non potest immediatè formari in semine, cum ibi nō sit crispitudo, aut aliqua figura capillorum, qui non sunt, aut color in talibus, aut talibus partibus corporis, quæ nondum formatæ sunt, sed anima, quæ decidendi in semine quandam virtutem formatiuam principium est, etiam decidit quandam virtutem in semine, secundum quam in fetu perfecto talis color, uel forma inducitur. Sic enim dicit Augustinus tertio de Trinitate, ꝙ multotiens adhibentur forinsecus causæ, quæ & si non sint naturales, tamen secundum naturam adhibētur, ut ea, quæ in secreto sinu naturæ abdita continentur erumpant quodammodo, & foras cernātur quodammodo explicando mensuras, & numeros suos, & pondera, quæ in occulto acceperunt ab illo, qui omnia in mensura, & ordine, & numero disposuit. *Erant autem alba quæque*, Idest, quæ totaliter erant alba, & ea, quæ totaliter nigra ipsius Laban. *Separatis inter se gregibus*. Idest

F quando separabant greges fetuum natorū varios dando Iacob, & vnicolores Laban. *Igitur quando primo tempore*. Hic ponitur qualiter vsus fuit moderatè Iacob cautela sua, scilicet nō ponendo semper virgas, ne omnes varij nascerētur, & nihil pertineret ad Laban, quia sic intellexisset Laban aliquam latere fraudem, & fortè Iacob occidisset inuidens, velut bona eius diriperet: *Quando primo tempore ascendebantur oues*. Idest in principio veris ponebat virgas, quia illo tēpore fetus nascuntur fortiores, & pulchriores corpore. In secundo tempore, scilicet serotino, quando fetus erant minores, nō ponebat uirgas, & non est intelligendum, ꝙ ad conceptus omnes primi temporis poneret Iacob uirgas, qa tunc omnes essent uarij, & pertinerēt ad Iacob, & nullus ad Laban, & sic pateret fraus. *Vt in earum contemplatione conciperent*. Idest, quòd cōciperent dum contemplarentur, siue respicerent istas virgas, quia conceptio fit in ipso maxime feruore libidinis, & dū semen commiscetur aliqualiter temperari debet. *Quando vero serotina admissura erat*. Idest qn̄ fiebat serotina admixtio, scilicet quando pecora admissura erant, idest se admittere debebant in commixtione coitus. *Serotina*. Idest in tempore Serotino, vel in fine veris, uel in autumno. *Et conceptus extremus*. Idest quando fiebat vltima generatio, quæ erat in toto anno ante hyemem. *Non ponebat eas*. Scilicet uirgas, quia in illo tempore cōcepti fetus debiliores, & minores erant primis fetibus, & ne fraus pateret, si omnes fetus ad Iacob pertinerent. *Factaque sunt, quæ primi temporis Iacob*. Idest fetus geniti in principio ueris pertinebant ad Iacob non totaliter, sed pro maiori parte, ut supra diximus. *Ditatusque est homo*. Idest Iacob. *Vltra modum*. Idest ultra mensuram, uel quantitatem aliorum hominum, quia in terra illa non erant aliqui diuites, sicut ipse, & hoc quia multiplicabatur in gregibus, qui nascebātur varij de ouibus Laban. Et deinde quando separabat gregem suum, quē habebat de ouibus Laban ab ipso grege Laban multiplicabatur ualde ille grex. *Et habuit greges multos*. Scilicet ouium, & hircorum, quia ista duo denominat grex, sed hic accipitur large etiam pro armentis, quia Iacob habuit armenta multa, ut patet infra 32. cap. sed hic nominat oēm substātiam eius ergo oportet intelligere armenta sub gregibus. *Ancillas, & seruos*. Ista omnia emebat Iacob uendendo oues, arietes, capras, & hircos, quos in parte sua recipiebat, quia ipse non custodiebat aliquid aliud. *Camelos*. Qui abundant in terra illa. *Et asinos*. Ista animalia erant ad ferenda onera.

G

Oues, & hirci denominatur grex.

H

I

Fugit Iacob cum suis: Laban insequitur, Rachel abscondit Idola: Iacob, & Laban fœdus ineunt. Cap. XXXI.

POSTQVAM autem audiuit verba filiorum Laban dicentium: tulit Iacob omnia, quæ fuerunt patris nostri, & de illius facultate ditatus, factus est inclytus: animaduertit quoque faciem Laban, quòd non esset erga se, sicut heri, & nudiustertius, maximè dicente sibi Domino; reuertere in terram patrum tuorum, & ad generationem tuam, eroque tecum. Misit, & vocauit Rachel, & Lyam in agrum, vbi pascebar greges, dixitque eis: Video faciem patris

K

vestri,

vestri, quòd non sit erga me sicut heri, & nudiustertius: Deus autem patris mei fuit mecum: & ipsi nostis, quòd totis viribus meis seruierim patri vestro. Sed & pater vester circũuenit me, & mutauit mercedem meam decẽ vicibus, & tamen non dimisit eum Deus, vt noceret mihi. Si quando dixit: variæ erunt mercedes tuæ: pariebant omnes oues varios fętus. Quando verò è contrario ait, alba quęque accipies pro mercede, omnes greges alba pepererunt. Tulitque Deus substantiam patris vestri, & dedit mihi. Postquam enim conceptus ouium tempus aduenerat, Leuaui oculos meos, & vidi in somnis ascendentes mares super fęminas varios, & maculosos, & diuersorum colorum. Dixitque angelus Domini ad me in somnis: Iacob? Et ego respondi: adsum. Qui ait: Leua oculos tuos, & vide vniuersos masculos ascendentes super fœminas, varios, maculosos, atque respersos.
Supra 28. Vidi enim omnia, quæ fecit tibi Laban. Ego sum Deus Bethel, vbi vnxisti lapidem, & votum vouisti mihi. Nũc ergo surge, & egredere de terra hac, reuertens in terram natiuitatis
Infra 32. tuæ. Respõderuntq; Rachel, & Lya: Nũquid habemus residui quicquam in facultatibus, & hæreditate domus patris nostri? Nonne quasi alienas reputauit nos, & vendidit, comeditque precium nostrum? Sed Deus tulit opes patris nostri, & eas tradidit nobis, ac filijs nostris, vnde omnia, quę præcepit tibi Dominus, fac. Surrexit autem Iabob, & impositis liberis, ac coniugibus suis super camelos, abijt. Tulitque omnem substãtiam suam, & greges, & quicquid in Mesopotamia acquisierat, pergens ad Isaac patrem suum in terrã Chanaan. Eo tempore ierat Laban ad tondendas oues, & Rachel furata est Idola patris sui. Noluitq; Iacob cõfiteri socero suo, quòd fugeret. Cumque abijsset tam ipse, quam omnia, quæ iuris sui erant, & amne transmisso pergeret contra montem Galaad, nunciatum est Laban die tertio, quòd fugeret Iacob. Qui assumptis fratribus suis, persecutus est eũ diebus septem; & comprehendit eum in monte Galaad. Viditque in somnis dicentem sibi Deum. Caue ne quicquã aspere loquaris contra Iacob. Iamque Iacob extenderat in monte tabernaculum: cũque ille consecutus fuisset eum cum fratribus suis, in eodem monte

A Galaad fixit tentoriũ. Et dixit ad Iacob: Quare ita egisti, vt clam me abigeres filias meas, quasi captiuas gladio? Cur ignorãte me fugere voluisti, nec indicare mihi, vt prosequerer te cum gaudio, & cãticis, & tympanis, & cytharis? Nõ es passus, vt oscularer filios meos, & filias: stulte operatus es, & nunc quidẽ valet manus mea reddere tibi malum, sed Deus patris tui heri dixit mihi: Caue ne loquaris contra Iacob quidquam duriùs. Esto ad tuos 1. Reg. 13.
B ire cupiebas, & desiderio erat tibi domus patris tui: cur furatus es Deos meos? Respondit Parali. 16. Iacob, quòd inscio te profectus sum, timui ne violenter auferres filias tuas, quòd autem furti me arguis, apud quemcunque inueneris Deos tuos, necetur coram fratribus nostris. Scrutare quidquid tuorum apud me inueneris, & aufer. Hæc dicẽs ignorabat, quòd Rachel furata esset idola. Ingressus itaque Laban tabernaculum Iacob, & Liæ, & vtriusque
C famulæ non inuenit. Cumque intrasset tentorium Rachelis, illa festinans abscondit idola subter stramenta cameli, & sedit desuper, scrutantique omne tentorium, & nihil inueniẽti, ait: Ne irascatur Dominus meus, quòd coram te assurgere nequeo: Quia iuxta consuetudinem fœminarum nunc accidit mihi. Sic delusa sollicitudo quęrẽtis est. Tumensque Iacob, cum iurgio ait: Quam ob culpam meam, & ob quod peccatum meũ sic exarsisti post me, & scrutatus es omnẽ supellecti-
D lem meam? Quid inuenisti de cuncta substãtia domus tuæ? Pone hic coram fratribus meis, & fratribus tuis, & iudicent inter me, & te. Idcirco vigintis annis fui tecum; oues Exo. 12. tuę, & capræ steriles non fuerunt, arietes gregis tui non comedi; nec captum à bestia ostẽdi tibi, ego damnũ omne reddebam: Quicquid furto peribat, à me exigebas: die noctuque æstu vrebar, & gelu, fugiebatque somnus ab oculis meis. Sicque per viginti annos in Supra 29.
E domo tua seruiui tibi quatuordecim pro filiabus, & sex pro gregibus tuis: immutasti quoque mercedem meam decem vicibus. Nisi Deus patris mei Abrahã, & timor Isaac affuisset mihi, forsitan modo nudum me dimisisses: afflictionem meam, & laborem manuum mearum respexit Dominus, & arguit te heri. Respondit ei Laban: Filiæ meę, & filij, & greges tui, & omnia, quæ cernis mea

sunt:

ſunt: quid poſſum facere filijs, & nepotibus meis? Veni ergo, & ineamus fœdus, vt ſit in teſtimonium inter me, & te. Tulit itaque Iacob lapidem, & erexit illum in titulum: dixitque fratribus ſuis: Afferte lapides. Qui cõgregantes fecerunt tumulum, comederuntq; ſuper eum: quem vocauit Laban tumulum teſtis, & Iacob aceruum teſtimonij, vterque iuxta proprietatem linguę ſuæ. Dixitque Laban: Tumulus iſte teſtis erit inter me, & te hodie, & iccirco appellatũ eſt nomẽ eius Galaad, ideſt tumulus teſtis. Intueatur, & iudicet Dominus inter nos, quando receſſerimus à nobis, ſi afflixeris filias meas, & ſi introduxeris alias vxores ſuper eas: nullus ſermonis noſtri teſtis eſt abſque Deo, qui pręſens reſpicit. Dixitq; rurſus ad Iacob: En tumulus hic & lapis, quem erexi inter me, & te teſtis erit: tumulus, inquam, iſte & lapis ſint in teſtimonium, ſi aut ego trãſiero illum pergens ad te, aut tu præterieris malum mihi cogitãs. Deus Abrahã, & Deus Nachor iudicet inter nos, Deus patris eorum. Iurauit ergo Iacob per timorem patris ſui Iſaac: immolatiſque victimis in monte, vocauit fratres ſuos, vt ederent panẽ. Qui cum comediſſent, manſerunt ibi. Laban verò de nocte conſurgens, oſculatus eſt filios, & filias ſuas, & benedixit illis: reuerſuſque eſt in locum ſuum.

POSTQVAM AVTEM. Supra deſcriptũ fuit de Iacob incipiente, hic ſcribitur de eodẽ proficiente. Maxime autem patet profectus virtutis in tolerantia aduerſitatum, vt patet 2. ad Cor. cap. 11. virtus in infirmitate perficitur. Et diuiditur in tria. Primo deſcribitur quid paſſus à Laban ſuo ſocero. Secundo ab Eſau fratre ſuo infra 32. tertio ab Hemor filio Sichem ſibi aduerſo infra 34. cap. Prima in duas. Primo ponitur Iacob recedens, ſecundo Laban eum perſequens, ibi. *Cumque abijſſet*. Prima in duas, primo ponitur recedendi cauſa, ſecundo ponitur recedendi forma, ibi: Miſit, & vocauit. Circa primum. *Poſtquàm audiuit verba*. Ponũtur tria motiua Iacob ad recedẽdum de Meſopotamia, primum erat verba irata filiorum Laban. Quando enim a principio factum fuit pactum inter Iacob, & Laban putauit Labã, quòd nihil lucraretur Iacob, ſed omnia ad eum deuenirent, ſed cõtrarie factum eſt; ideo indignari incipiebat Laban, & filij eius maxime circa finem ſex annorũ, quando Iacob ditatus erat iam valde. *Tulit Iacob omnia, quæ fuerunt patris noſtri*. Quia videbant eum plus habere, quàm Laban pater eorum. Et hæc omnia originem habuerũt ab illis gregibus, quos ipſe habuit de fętibus Laban. Sed iſti filij Laban mentiebantur, quia nihil tulerat Iacob de bonis Laban, niſi ſecundum pactum, quod interuenerat, & fuerat valde gratum ipſi Laban, vt patuit præcedenti cap. *Et de illius facultate ditatus eſt*. Scilicet accipiens ea, quæ ad Laban pertinebant, vt ipſi uolebant ſignare, ſed falſum eſt. *Et factus eſt inclytus*.

Tria motiua ponuntur Iacob ad recedẽdũ de Meſopotamia.

Primum.

F Ideſt famoſus, ſcilicet in diuitijs, quia nõ inueniebatur in terra illa aliquis ſimilis ei in diuitijs, vt dicitur præcedenti cap. ditatuſque eſt homo vltra modum. *Animaduertit quoque*. Iſtud fuit ſecũdum motiuum ad recedendum, ſcilicet, quia facies Laban mutata erat contra eum, ſcilicet triſtior ſolito effecta. *Animaduertit quoque*. Ideſt conſiderauit, vel reſpexit. *Quòd non eſſet erga eum*. Scilicet hilaris. *Sicut heri, & nudiuſtertius*. Ideſt ſicut tempore præterito. Iſta duo aduerbia ſignificãt, heri, & pridie, ſiue ante heri, ſed hic ponuntur ſolum pro tẽpore præterito. *Maxime dicente ſibi Domino*. Iſtud fuit tertiũ motiuũ recedẽdi, ſ. ꝙ apparuit ei angelus in perſona Dei dicens, ꝙ rediret in terram ſuam. *Maximeque dicente Deo*. Ideſt licet propter alias cauſas motus fuerit Iacob ab recedendum, maximè tamen fuit G motus propter diuinum mandatum. *In terram patrum tuorum*. Scilicet, in qua morantur patres tui, ſ. Iſaac, & vbi moratus fuit Abraham. *Et ad generationem tuam*. Scilicet ad videndum cognatos tuos, & ad genus tuũ. *Eroque tecum*. Scilicet te adiuuans in redeũdo, & poſt in ſtando. Dicit hoc, quia fortè Iacob non auderet venire timens Laban, ne acciperet omnia bona eius, ut patet infra, niſi fuiſſet Deus patris mei Abraham, & timor Iſaac forſitan nunc nudum me dimiſiſſes. Ideo Deus corroborans eum ad recedendum dicit. *Eroque tecum*. Scilicet defendendo in redeundo. *Miſit, & vocauit*. Hic ponitur recedendi forma. *Miſit, & vocauit*. Erat Iacob in agro paſcens pecora, & miſit per aliquẽ de familiaribus ſuis ad vocandum vxores ſuas, vel forH tè per Ruben, qui iam erat annorum ferè tredecim, & patet, quia natus fuit Ruben in primo anno ſecũdi ſeptennij, & nunc tranſierat totum illud ſeptennium, & ſex anni inſuper, quibus ſeruiuerat Iacob pro gregibus, vt patet infra in litera cum dixit Iacob ad Laban viginti annis fui tecum, ſ. quatuordecim pro vxoribus, & ſex pro gregibus, eſſet ergo Rubẽ duodecim annorum, & trium menſium; quia natus fuit menſe nono primi anni ſecundi ſeptennij, & tranſierat iſtud ſecundum ſeptennium, & poſtea ſex anni. *Rachelem, & Liã*. Pręponit Rachel, quia magis dilecta erat, & quia vxor principalis erat. *In agrum*. Vt ibi ſecretius loqueretur cum eis, quàm ſi ſtetiſſet in ciuitate. *Video faciem*. Licet tria motiua ad recedẽdum fuerint, duo ſolũ enarI rat hic Iacob vxoribus ſuis, quia de primo eorum, ſcilicet de verbis filiorum Laban non faciebat magnã mentionem. *Deus autem patris mei*. Demonſtrat hic, quòd Laban voluiſſet nocere aliquãdo Iacob, ſed nõ potuiſſet Deo prohibẽte. *Deus patris mei*. Ideſt Deus quem colit pater meus Iſaac, qui eſt Deus verus. *Fuit mecum*. Scilicet dirigens omnia, quæ ego faciebam. *Ipſæ noſtis*. Ideſt vos ipſæ vidiſtis. *Quòd totis viribus ſeruierim ei*. Quandocũque ei ſeruiui, ſed pater veſter. *Circumuenit me*. Ideſt fraudauit me, ſcilicet mutãdo pactum, in quo uidebatur mihi magnum detrimentum euenire. Circumuentio dicitur eſſe fraus occulta in verbis, ſiue ergo dicatur fraus, ſiue dolus, ſiue circunuentio ſemper eſt quãdo ille, qui agit ita occulte agit, quòd non intelligat is, cui fit. Sed Iacob bene videbat K hoc, ergo non erat fraus, ſed erat quaſi uiolentia, quia qualitercunque uoluiſſet Laban non poterat reſiſtere Iacob; ideo violentia quædam erat, licet Iacob cõſentiret, quia non pure conſentiebat. *Et mutauit mercedem meam*. Scilicet, quam ex pacto habere debebam pro cuſtodia gregis. *Decem vicibus*.

Sed dices cum Iacob ſeruierit ſex annis Laban ex pacto, quomodo potuit in tam pauco tempore decies mutare mercedem cum pacti merces ſemel in anno complebatur, ſcilicet in partu ouium, & caprarum? Reſpondetur, quòd ponitur numerus certus pro incerto, ſcilicet, *Decem vicibus*. Ideſt multis vicibus, ſcilicet

Secundũ.

Tertium.

Forma recedendi Iacob.

Queſt. 1. Quõ decies mutauit mercedem.

licet tribus, vel quatuor, vel pluribus, vel vt vult Hiero. propriè ponitur decem vicibus, quia totiens mutauit mercedem, & satis potuit hoc fieri cum greges terræ illius bis in anno quolibet pariant, & sic nō solum decem vicibus, immo ēt pluribus mutare potuit, & hoc innuitur supra, cum dicitur, ꝙ quando erant primi fętus gregum Iacob ponebat virgas, qñ autem erant serotini non ponebat, ergo bis in anno pariebāt greges. *Et tamen non dimisit eum Dominus, vt noceret mihi*. Idest, ꝙ Laban videns Iacob tm̄ multiplicatū inuidit ei, & volebat ei nocere accipiēdo ea, quæ possidebat, sed Deus non permisit eum, sicut patet infra, quòd non permisit, cū persequeretur eum, vt noceret ei, vel rebus suis. *Si quando dixit*. Idest si aliquando componebat mecum, vt varię essent mercedes meę, idest, vt ego acciperē fętus varios pro mercede. *Pariebant omnes oues varios fetus*. Quia Iacob ponebat virgas in canalibus, vt supra dictum fuit, & dicuntur. *Omnes oues*. Idest plures earum, quia nō omnes, vt dictum fuit, ne fraus latere videretur. *Quando verò è conuerso*. Scilicet dicebat. *Alba quoque accipies*. Videns Laban, ꝙ vna vice omnes fętus ferè erant varij, petebat, vt sequenti vice Iacob acciperet fętus albos, & sic mutabat qualibet vice, quando bene futurum sibi esse putabat. *omnes greges alba pepererunt*. Quia tunc non ponebat virgas, & fiebat conceptus secundū naturam, scilicet ex pure albo albū, & ex pure nigro nigrum. *Tulit Deus substantiam patris vestri, & dedit mihi*. Non ꝙ aliquid de eo, ꝙ erat propriū Laban tolleretur ei, & daretur Iacob, sed ꝙ fętus gregum, qui nasciturì erant, & pertinere debebant ad Laban secundum istud pactum, fecerat docēte eum angelo in persona Dei, nō dicebatur Deus tollere. *Postquàm autem conceptus ouium tempus aduenit*. Videtur, ꝙ ista reuelatio, de qua hic agitur, fuit facta in tempore conceptus proximo antequàm Iacob poneret istud pactum cum Laban, quia alias nō auderet Iacob tale pactum agere, quia nesciret, vel si sciret non auderet putans fortè non sic euenturum, vel ꝙ maximum est, quia istud pactum fraudem magnā inducebat contra Laban, & non auderet talia aggredi Iacob, nisi mandante Deo, sicut Hebræi non ausi fuissent furari bona Aegyptiorum, nisi Deus mandasset, vt patet Exo. 4. & 12. cap. *Leuaui oculos meos, & vidi in somnijs*. Nō fuit istud in vigilia, sed in visione imaginaria, s. in somnijs, ideo non erat ibi eleuatio oculorum, vt dicit textus. Sed est sensus, ꝙ quando Iacob erat in somnijs per species causatas à Deo in sua phantasia videbatur sibi, ꝙ ipse ambulabat in agro tempore, quo ascenduntur oues, & ꝙ eleuabat oculos in sublime, & vidit angelū, & vidit mares ascendentes super femellas. *Varios, & maculosos, atque diuersorum colorum*. Hic demonstrabat angelus, vt videret Iacob, quomodo se erga Laban habere deberet, vel vt alij volunt ista apparitio fuit facta, postquàm Iacob posuerat sępius virgas, & nascebātur varij fętus, & hoc erat, quia licet Iacob hoc fecerit arte naturali, tamen ignorabat, vtrum Deus illud, vt licitū approbasset, & per istam apparitionē visum est approbare cum Deus per similia ei approbasset, vt patet cū ipse demonstraret masculos uarios, & maculosos, & diuersorum colorum ascēdere super oues, & qualiter ista causarentur. Sed melius est, vt supra diximus, s. ꝙ si reuelatio facta antequam pactum iniret Iacob cum Laban, quia alias nesciret, nec auderet. *Leua oculos tuos*. Est modus loquendi, vt quando alicui non respicienti dr̄ respicias. *Vniuersos masculos ascendentes super fœminas varios respersos*. Idest respicias, qūo oēs isti masculi sunt maculosi, & uarij, sic tu debes in pacto tuo, cum Labā petere omnes fętus maculosos. *Vidi enim quæ fecit tibi Laban*. Idest ego vidi qūo grauauit te; ideo do tibi istū modum, quo vtaris contra ipsum, & habeas oīa tua,

Opinio Hieronymi.

Quorundam opinio.

A vel aliter. *Vniuersos masculos ascendentes super fœminas varios respersos*. Videas qūo omnes isti masculi sūt varij & maculosi: ita enim tu debes facere. Et hoc fuit, quia fortè demonstrauit ei virgas decorticatas coram arietibus, & ouibus, in quarū aspectu omnes fętus formabantur maculosi, & uarij, uel fului. *Ego sum Deus Bethel*. Idest non intelligas, ꝙ ista reuelatio est aliqua dęmonum delusio, vel perturbatę phantasiæ commotio, qa ego sum Deus, qui reuelo tibi hæc. *Deus Bethel*. Idest Deus qui apparui tibi qñ veniebas huc in loco, quem tu vocasti postea Bethel, idest domum Dei, quia ibi vidit angelos ascendentes, & descendentes per scalam, & Dn̄m innixum super cacumen scalę. *Vbi vnxisti lapidem*. Quem posuit in signum, & memoriam, vt ibi
B postea esset domus Dei, uel locus sacer, & fuit ille lapis perfusus oleo. *Et vouisti votum*. Scilicet soluere decimas, ut patet de his omnibus supra 28. cap. *Nunc ergo surge*. Secundum illos, qui ponunt istam reuelationē fuisse ante pactum cū Laban, debent dici esse hic duæ reuelationes, nec contexitur tota ista litera ad eundem sensum, & est ab illo loco. *Postquàm enim conceptus ouiū tempus*. Vsque ad istam partem. *Nunc ergo surge*. Vna reuelatio de modo faciendi cōtra Laban ponēdo uirgas, & faciendo fętus uarios, & ab isto loco est alia reuelatio, quæ non fuit facta simul, sed post in fine sexti anni, ut rediret Iacob in terram Chanaan: licet enim ista coniungi uideantur, tamen non coniunguntur, & patet hoc supra in tertio motiuo recedendi, ubi dixit Iacob uxoribus suis maxime dicēte sibi Dn̄o: Reuer-
C tere in terram patrū tuorum. Ibi enim solum ponitur monitio ad reuertendum, & non aliquid aliud tanq̄ ipsa solitarie facta fuerit. Secundum illos, qui dicunt istam reuelationem fuisse quandam approbationem eorū, quę fecerat Iacob contra Laban: Dicendū est, ꝙ fuit una reuelatio tota similis facta Iacob in fine sexti anni, quo seruiebat Laban. Tenēdo primū est sensus. *Nunc ergo surge, & egredere de terra hac*. Idest nunc para te ad recedendum de terra ista. *Reuertens in terram natiuitatis tuæ*. Scilicet in terram Chanaan in Bersabee: ibi enim natus fuit. *Responderunt Rachel, & Lia*. Consentiētes eis, quæ a Iacob dicebātur, sed conquerebantur, ꝙ pater nō dotaret eas tanq̄ filias, sed uēderet tanquā ancillas. *Nunquid habemus residui quicquam in facultatibus, & hæreditate patris nostri?* Quasi dicat, aliqd deberet no-
D bis remanere de hęreditate patris nostri. *Nonne*. Idest nunquid. *Alienas reputauit nos?* Scilicet tradendo nos uiro sine dote. *Et vendidit, & comedit precium nostrum*. Idest illud, quod habuit de seruitio tuo, pro quo recepisti nos ipse comedit nihil nobis dans. Tria grauamina faciebat hic Laban filiabus suis. Primum, ꝙ reputauit eas tanquā alienas nihil dādo eis de possessionibus suis saltem pro dote: pater enim filiam uiro tradēs eā dotare tenetur, maxime cum filia habeat naturaliter partē in bonis patris, nec pōt eā exhæredare, nisi in certis casibus, de quibus nullus hic erat. Secundum grauamen, quia uendidit eas: dato enim, ꝙ pater nō dedisset dotē filiabus suis saltem dedisset eas libere alicui uiro, sed nō fecit, quia pro certo precio dedit eas, & in
E hoc grauauit eas nimis, qa apud uirū suum nō essent, ut uxores, sed ut ancillę emptitiæ. Nam dato, ꝙ quęlibet earum uellet se in aliquo iuuare contra uirum, ut uxor ex iure, quod competit uxori contra uirum, non posset, quia obijceret Iacob, ꝙ esset ancilla quam pure eam emisset, s. pro seruitio certi tēporis, licet hoc, non tm̄ concludit, ut uī, quia si Iacob emerit quālibet earū pro seruitio certi temporis non seruiuit pro eis, ut ei darent simpliciter, sed ut ei darent in uxores: emere aūt aliquam in uxorē non est emere simpliciter, & sic emit Iacob: semper tm̄ testabat grauamē, quia licet eas non vendidisset simpliciter, sed ut in uxores uendebat tamen

Quę reuelatio facta fuit Iacob.

Tria grauamina faciebat Iacob filiabus suis.

tamen ſine dote. Tertio grauauit eas, qa preciũ illud, pro quo eas vendidit nullo modo peruenit ad eas. Saltem enim ſm conditionẽ legum humanarũ, qñ aliqs maior viginti annis permittit ſe vendi, nõ põt fieri iſta venditio, niſi venditus recipiebat partẽ iſtius precij ꝑ ſe, vt patet Inſtituta. de ſtatu perſonarũ. circa fin. Hæ aũt non participauerũt preciũ: ſaltem enim debuiſſet pater dare id, quod recipiebat de ſeruitio Iacob filiabus ſuis in dotem. *Sed Deus tulit opes patris noſtri*. Per iſtud pactũ tollendo ei, qđ ipſe lucrari debebat, & tradendo tibi pro nobis, & filijs noſtris. *Vnde omnia, quæ præcipit tibi*. Scilicet Deus. *Fac*. Quia iuſtum eſt talia facere. *Surrexit itaque*. Iacob obſeruauit tp̃s congruũ ad recedendũ, ſ. qñ Laban iuerat ad tondendũ greges, vt non videret eum recedentem: timebat, ꝙ quia tãtas fraudes in eum commiſerat, ſi eum videret recedentẽ omnibus bonis ex poliaret eum. *Surrexit itaque Iacob*. Ideſt parauit ſe ad ambulandũ, quia antea cum ſtaret, quaſi iacere, vel dormire videbatur. *Et impoſitis liberis*. Ideſt filijs, qui adhuc parui erant: nam maior inter filios ſuos erat annorũ duodecim, & trium menſiũ, & minor erat ſex annorũ, ſed inter duodecim, & ſex annos adhuc non ſunt pueri apti ad itinerandũ, qa valde teneri ſunt, & cito fatigabiles. Antecedens patet, quia Ruben, qui genitus fuit ex Lia, erat maior, & iſte fuit genitus in principio ſecundi ſeptennij demptis nouẽ menſibus, & tunc tranſijt illud totũ ſeptenniũ, & ſex anni, in quibus ſeruiuit pro gregibus, & iſti erãt tredecim anni. Dẽptis ergo nouẽ menſibus primi anni ſecũdi ſeptẽnij, in quo anno genitus fuit Ruben, manebũt duodecim anni, & tres mẽſes: minor aũt inter filios Iacob fuit Ioſeph filius Rachelis, & iſte fuit genitus poſt oẽs filios Lię in fine ſcđi ſeptennij, vt patet præce. cap. nam iſto genito voluit reuerti Iacob in terrã ſuam, qđ nõ dr̃ de natiuitate alicuius aliorum, ſed poſt finitum ſm ſeptennium ſolum ſtetit Iacob ſex annis in Meſopotamia, vt concluditur ex his, quæ infra dicunt, ſ. ſeruiendo pro gregibus, ergo Ioſeph ſolũ erat ſex annorũ, ergo filij Iacob oẽs erant inter duodecim, & inter ſex annos, oportebat eos, ergo imponi camelis, vel alijs iumentis ad itinerandũ. Ideo dicit: *Impoſitis liberis, ac coniugibus ſuis ſuper camelos*. Sunt. n. iſta animalia valde conuenientia ad ferendũ onus, quia fortia ſunt. *Tulit omnem ſubſtãtiam ſuam*. Ideſt poſſeſſionem. *Et quicquid in Meſopotamia acquiſiuit*. In Meſopotamia ſolũ acquiſiuit greges caprarum, & ouium ſeruiendo Laban, ſed poſt vendendo de gregibus emebat armenta bouum, & camelorũ, aſinos quoque ſeruos, & ancillas, & oẽ genus ſupellectilis. *Pergens ad Iſaac*. Ideſt incipiens pergere, ſed nõ perrexit immediate: quia primo manſit in Sichem, & in Bethel aliquo tẽpore, deinde iuit ad Iſaac. Fuit aũt iſta manſio in itinerãdo nouem, vel decẽ annorum, ut patet ex his, quæ dicẽtur infra 34. & 35. cap. nam Simeon, & Leui erãt quaſi vndecim annorũ, qñ de Meſopotamia receſſit Iacob, ut patet, quia Ruben erat duodecim annorũ, & triũ menſiũ, & tñ poſt Ruben natus fuit Simeon, & poſt Simeonẽ, Leui, vt patet præce. ca. ſed iſti duo cũ eſſet Iacob in Sichẽ, quę eſt in via anteꝗ veniret ad patrem ſuum Iſaac, occiderũt oẽs Sichimitas arreptis gladijs, vt patet infra 24. c. ergo iã erant virj adminus 19. vel 20. annorũ. Item quia qñ venit Iacob ad patrẽ ſuum venditus fuit Ioſeph Iſmahelitis, & portauerunt eum in Aegyptũ, vt inducit infra 35. & 37. cap. Sed qñ venditus fuit Ioſeph erat annorũ 16. vt ait litera noſtra, vel 17. vt ait litera Hebraica (ſed iſta contrarietas ibi concordabitur) ſed qñ exiuit de Meſopotamia erat ſolum ſex annorũ, vt ſupra inductũ eſt: ergo quęcunque litera accipiatur ſiue noſtra, ſiue Hebraica manſit Iacob in itinere Meſopotamię annis decem, vel vndecim, & tñ totũ vocatur iter, ut patet j.

Cameli ſunt animalia multũ apta ad onera ferenda.

F 48. cap. cum dr̃ mihi aũt mortua eſt Rachel, cum venirem de Meſopotamia in itinere, & ibi declarabitur, quare totum hoc uocetur iter. *Eo tempore*. Scilicet qñ receſſit Iacob. *Iuerat Laban ad tondendo greges*. Hoc non fuit à caſu, ſed à propoſito, quia obſeruabat Iacob, ut recederet neſciente Laban, ne impediretur ab eo, uel ne tolleret ei uxores, & filios, & uniuerſa, quæ ſui iuris erant. *Et Rachel furata fuit idola patris ſui*. Iſti de cognatione Nachor idolatrę fuerunt: declinauerunt enim cum patre ſuo Nachor, de quo Ioſue 24. cap. vbi dicit; Transfluuium habitauerunt patres veſtri, Thare pater Abraham, & Nachor ſeruierũt dijs alienis: potuit aũt Rachel furari idola, qa ipſa familiariter intrabat in domum patris, qñcunque uolebat, ſicut ſolita erat anteꝗ̃
G traderetur Iacob. Et dicit Ioſephus, ꝙ nõ accepit Rachel iſta idola ad colendũ, ſed ut ſi pater inſequeretur eos proſtrati corã illis idolis ueniam conſequerent, qa pater nimis colebat illos Deos: ipſa aũt edocta à Iacob idola non colebat; uel fecit, ut patrem ſuum ab idolatria reuocaret tollendo Deos, & ſic fuit factum bono zelo; uel forte fecit, quia illa idola erant aurea, & argẽtea, ut de illa materia aliqua uaſa precioſa fabricarent, uel ꝙ magis credẽdum eſt, quia Rachel uiderat ſæpe Laban cũ aliquid inciperet agere quærentem reſpõſa ab illis idolis de exitu rei, & utrũ facere poſſet, uel nõ, & de rebus latẽtibus certitudinem inquirebat: timuit ergo Rachel, ꝙ pater peteret reſponſum ab idolis de uia, per quã ibant, ut comprehendere poſſet eos, & ſic incitaretur ad perſequendũ; & ſic ur̃, ꝙ qñ Laban ꝑ-
H ſequi uoluit Iacob iuit ad inquirendum rñſa ab idolis, ſed non inuenit; ideo quæſiuit ea poſt in facultate, & ſupellectibus Iacob. Et iſtud dictũ ualde rõnabile eſt, quia cum Laban eſſet ualde diues, nõ ſolum habebat illos Deos precioſos, ſed ẽt multa alia. Qñ autẽ uoluit perſequi Iacob, incẽpit perſequi multum feſtinanter, non eſt ergo ueriſimile, ꝙ qñ uocatus fuit à loco, in quo tondebat greges, qui diſtabat tribus dietis à ciuitate apud quam Iacob cuſtodiebat greges, ꝙ uenerit in domum ſuã, & inquiſiuerit in omnibus rebus ſuis utrum aliquid deficeret, quia tunc oportebat eũ multum morari, qđ non cõueniebat alicui feſtinanter uolenti perſequi fugientes, qualis erat Laban, ſed ipſe inquiſiuit Deos ſuos, & nõ inuenit, ut patet, quia poſtea
I dixit Iacob: Quare furatus fuiſti Deos meos? ergo ur̃ ꝙ Deos illos ſpecialiter inquiſiuit, ſed non inquiſiuit ꝑꝑ ualorem, quia alias res maioris ualoris habebat Laban, ergo ur̃, ꝙ inquiſiuit eos ad quærendum ab eis, utrum id, quod incipiebat, finem debitum haberet, ſicut in alijs rebus faciebat ſemper inquirens reſpõſa ab illis dijs. Et quia nõ inuenit, intulit illam perſecutionẽ Iacob ſic incõſultus à dijs, ex qua nihil euenit proſperum, ſed fuit ad maius beneficiũ Dei monſtrandũ in Iacob, qui eũ eruit à Laban, & ibi conuenerũt ambo, & iurauerunt ne Laban tranſiret illos terminos ad inferendum malũ ipſi Iacob; inſuper Iacob iurauit ne affligeret filias Laban, ne ſuperinduceret alias uxores, ut patet infra in litera. Sciendum, ꝙ ubi nos dicimus idola Hebræi dicunt, teraphin, ideſt figuras, vel imagi-
K nes. Et ſm aliquos ſunt quędam capita metallina facta in certo tempore, & aſpectibus, & cõiunctionibus planetarũ, ut deriuetur aliqua uirtus à cęlo in caput, ad rñdendũ interrogationibus. Tale autem caput fit per Aſtrologiam, & partim per Necromantiã. Fecit hmõi caput Frater Albertus Magnus Theutonicus de Ordine Prędicatorũ, qđ diſcipulus eius Sanctus Thomas eiuſdem ordinis quadã die cõfregit, de ueritate horũ dictum fuit late Num. 21. cap. & ibi uideas. Hebręi aũt dicunt, ꝙ fiunt Theraphin accipiendo caput alicuius pueri primogeniti interfecti, & ſacrificati in honorẽ dęmonis, & iſtud caput abſciſſum ſale cõditur, & aromatibus,

Opinio Ioſeph.

Quorundã opinio.

matibus,vt à putredine illeſum diu remaneat,& incõſumptum,& ſuper linguã eius lamina aurea ponit dęmonis cuiuſdã nomine inſignita,& dat reſponſa petẽti. In cuius autẽ virtute iſta rñſa dentur Nume.21.cap. dictum eſt. *Noluit Iacob confiteri ſocero ſuo*. Scilicet Laban, ꝙ recederet. Quia timebat impedimentum,vel ſpoliationem. *Quam omnia,quæ iuris eius erat*. Ideſt,quæ ad eum pertinebant. *Et amne tranſmiſſo*. Ideſt pertrãſito fluuio:forte erat iſte fluuius Eufrates, qui tãgit terminos terrę Chanaan,quæ promiſſa fuerat Abrahę,vt dr̃ ſupra 15.cap. ſemini tuo dabo terrã hanc à fluuio Aegypti vſque ad flumẽ magnum Eufratem, & vocatur hic amnis per excellentiã, quia nullum maius flumen in terra illa eſt. *Pergeret contra montem Galaad*. Quia fortè ibi intẽdebat manere aliquibus diebus,quod patet, quia qñ venit Laban inuenit eũ fixiſſe tentoria in mõte Galaad,vt patet infra,& accipitur iſtud nomen ꝑ anticipationẽ,quia ante nõ vocabat̃ mons Galaad,ſed ab iſto euentu ſic vocatus eſt,vt infra patet. *Nunciatum eſt Laban die tertio, ꝙ fugeret Iacob*. Quia oues ad quas tondendas iuerat Laban, diſtabant itinere dierum trium à ciuitate Aran, apud quam Iacob paſcebat gregem. Sic enim dr̃ pręce.c.qđ poſuit ſpatium itineris dierum trium inter ſe, & generum ſuum. *Qui aſſumptis ſecũ fratribus ſuis*. Ideſt illis, qui de cognatione ſua erant, q fratres vocari conſueuerunt. *Perſecutus eſt eum ſeptem diebus*. Computando à loco, in quo nunciatum eſt ei, ꝙ fugeret Iacob,ſ.à loco paſcuę gregũ. Vel põt cõputari à ciuitate Arã, quia ibi aſſumpſit ſecũ cognatos ſuos. Sed magis vr̃ dicendum, ꝙ iſti ſeptem dies cõputẽtur à tpe,quo receſſit de Aran primo, quia accipiendo, ꝙ computentur a die, qua nũciatum fuit ſibi, cũ diſtaret tribus diebus a ciuitate Aran, & ab illo loco,in quo tõdebat greges,fuerunt ſeptem dietę vſque ad montem Galaad,qui eſt circa Iordanem,fuerũt ſolum quatuor dietę,quod vr̃ inconueniens,quia tunc modicũ diſtarent iſtæ terræ, quod falſum eſt. Item quia dr̃, ꝙ Labã aſſumptis fratribus ſuis,i.cõſanguineis perſecutus fuit ſeptẽ diebus Iacob: ergo primo accepit cõſanguineos, vel fratres,q̃ inciperet perſequi Iacob,ſed iſtos accepit in ciuitate Aran: nã in loco tonſionis gregum nõ erãt iſti diſpoſiti ad perſequendũ Iacob,donec venirent in Aran,vel fortè non erant in loco tonſionis gregũ, qđ magis vr̃, ergo cõputant̃ iſti dies à die, quo receſſit de Aran acceptis ibi fratribus, ſiue conſanguineis, donec cõprehendit Iacob in monte Galaad. *Comprehenditque eum in monte Galaad*. Quia ibi manebat Iacob fixis tẽtorijs ſuis,& intendebat manere aliquibus diebus nõ ſuſpicans Laban ſe perſecuturum. *Viditque in ſomnis*. Scilicet Laban. *Dicentem ſibi Dominum*. Ideſt Angelũ Dñi, ſ.ꝙ apparebat ei ſe videre angelum, vel ipſum Deum dicentem ſibi iſta. Sola tñ motio phantaſię erat ꝑ ſpecies ibi a Deo cauſatas,vel ordinatas. Nam ex eo,ꝙ in ſomnijs erat non poterat aliquid audire, vel videre, q̃a ſomnus eſt quies virtutum animaliũ, i. ſenſitiuarũ cũ intenſione naturalium,ſicut late declaratum fuit ſupra 20.c.dr̃ ergo in ſomnijs audiuiſſe angelum,q̃a illę ſpecies impreſſę in phantaſia,ſ̃m quas iudicabat ſe audire vocem angeli, cauſatę fuerant ab angelo. *Caue ne quicquam aſperè loquaris contra Iacob*. Quia fortè intendebat Laban expoliare Iacob omnibus bonis, & percutere eũ gladio. *Iamque Iacob extenderat in monte tabernaculum ſuum*. Scilicet ad manendum aliquot diebus, q̃a fortè locũ optimum ad paſcendum ibi vidit, vel quia volebat,vt requieſcerent pecora,quæ labore itineris nimis grauata erant. *Cumque ille*. Ideſt Laban. *Conſecutus eum fuiſſet*. i.attegiſſet eũ. *Cũ fratribus ſuis*. i.cognatis. *In eodẽ mõte fixit tentoriũ*. Ex hoc patet,ꝙ iã Labã nõ erat ferus, vt ante fuerat cum incępit perſequi Iacob, quia nõ irruit ſuper eum ſubito,vt hoſtis, ſed fixit caſtra in eodẽ

A monte,vt pacificè loqueretur,& pactũ inirent. *Vt clam me*. Ideſt ignorãte me. Clam præpoſitio eſt ſignans id, quod occulte. *Abigeres filias meas*. Ideſt remoueres. Pertinet iſtud verbum ad aues, ut patet ſupra 15.c.vbi dr̃, ꝙ Abraham abigebat volucres a cadaueribus. Et pertinet ad greges,& inde venit crimen abigeatus,qđ eſt de furto pecorum, ut patet in legibus humanis. *Quaſi captiuas gladio*. Ideſt nõ duxiſti eas pacificè, & me ſciente, vt uxores, ſed raptas, & fugiendo quaſi captas in bello vi armorum. Sed mẽtitur in hoc Laban, quia ducebat eas iure matrimonij, quo vellet, & non furtiuè, nec violenter. *Vt proſequerer cum gaudio, & canticis*. Ideſt, vt uenirem ſequẽdo cum gaudio. Sic enim erat conſuetudo, ꝙ quando aliqui recedebant de terra ſua,

B & non ſperabant cito redire, amici eorum ibant cum eis per aliquem tractum ultra portas ciuitatis comitantes cum gaudio, & canticis imprecando proſpera. *Tympanis*. Dicũtur tympana a tinniẽdo, quia tinnitum reddunt cum percutiuntur. Sunt enim puellaria organa quadrata,vel rotunda de ligno facta,& concaua corio deſuper extento coperta quibuſdam interius pẽdentibus tintinabulis ad concinendum facta, & vocãtur vulgariter,pandero, vel aduſle. *Et citharis*. Cithara antiquum inſtrumentũ eſt, & aliqñ generaliter ſumit̃ pro quolibet muſico organo. Reſonat autem a parte inferiori: Laban aũt dicens iſta mentitur, quia nõ intendebat eũ cũ lętitia a ſe expedire,ſed magis totaliter expoliare: loquitur tamen iſta,ut congratularet̃ Iacob tremefactus a Deo. *Non es paſſus*. Ideſt non permiſiſti.

Tympana quid.

C *Vt oſcularer filios meos, & filias meas*. Filios ſuos uocat nepotes ſuos, ſ.filios Iacob, filias ſuas uocat Liam, & Rachelem vxores Iacob, ſic erat cõſuetudo,vt cognati ſe oſcularentur, quando recedunt ad terram lõginquam. *Et nunc quidem valet manus mea reddere tibi malum*. Ideſt ego poſſem tibi nocumentũ inferre, quia ueniebat Laban comitatus uiris paratis ad bellũ: Iacob autem ſolis paſtoribus. *Sed Deus patris tui*. Iſta dicit Labã compulſus a Deo, quia ipſe libenter non daret gloriã Deo Abrahæ quẽ non colebat, ſed mouebatur ab eo inuitus, ſicut patet de Balaam. Nume.23. & 24.cap,q conabatur maledicere Iudęis,ſed compellebat̃ a Deo, & benedicebat. *Deus patris tui*. Patet hic mala uolũtas Laban,quia licet uidiſſet Deum minãtem ſibi,& mo-

D uentem eum ad loquendum, tamen eum, ut Deũ recipere noluit, nec colere, nec uocauit eum Deum abſolutè,nec Deum uerũ. *Sed Deus patris tui*. Quaſi dicat, non Deus meus. *Eſto ſi ad tuos ire cupiebas*. Ideſt dato,ꝙ uelles uenire in patriã tuam,tñ Deos meos furari non debuiſſes,& ponitur. *Eſto*. Quod eſt tertia ꝑſona futuri imperatiui deſum, es,fui, & ſignat. *Eſto*. Ideſt ſit,uel detur,& eſt uerbum ad ponendum caſum; & ideo eo frequenter utimur. *Et deſiderio erat tibi domus patris tui*. Ideſt ad deſiderium,quia multo tempore extra moratus fuerat, iam ratio expoſcebat, ut patrẽ reuiſere uellet. *Cur furatus fuiſti Deos meos?* Stultè loqueris ò Labã. Si enim dij erant,ſubtrahi furtiuè non potuiſſent, implicas enim contradictoria. Dij enim qui furto ſubtrahi poſſunt,& alios non cuſtodiunt,ſed è conuerſo ipſi

E humana cuſtodia indigẽt, aut ignibus examinãdi ſunt vtrum dij ſint, aut ſub fęcibus latrinarum tanquam in honoratiſſimo,decentiſſimoque eis loco colẽdi ſunt. *Reſpõdit Iacob*. Poſita irrõnabili obiurgatione hic agit̃ de rationabili reſponſione. *Quòd inſcio te profectus ſum*. Excuſat ſe Iacob de duobus, quæ ei oppoſita fuerant, ſcilicet, de tacito receſſu, & de idolorum furto. *Quòd inſcio te profectus ſum*. Eſt imperfecta locutio, & intelligitur. *Quòd inſcio te profectus ſum*. Ideſt non debeo redargui, quòd receſſerim te neſciente, & ſubditur cauſa. *Timui ne violenter auferres filias tuas*. Quaſi dicat, rationabiliter non poteras auferre eas,q̃a uxores meæ erant,

erant, sed solum violenter. Timuit etiam Iacob ablationem totius facultatis suæ, sed non expressit, quia in maiori intelligitũ minus: maius enim erat tollere vxores, quam tollere pecunias, & substantiam totam. Alia autem videtur ratio potior, quare non expresserit de ablatione substantiæ, licet de illa magis timuerit, quia Iacob aliquo modo loquebatur amicabiliter cum Laban, s. per verba pacifica aliqualiter eum reducēdo ad amicitiam; ideo voluit de eo exprimere id, quod pessimum erat, & verecundosum ipsi Laban; ꝙ aũt Labã tolleret violenter filias suas Iacob pertinebat ad iracũdiam, quæ non est vituperbilis valde, immo ualde modicum, vt declarat Arist. 7. Ethi. tollere autem diuitias pertinet ad cõcupiscentiam pecuniarum, quæ vituperabilior est, quàm iracũdia, cum dicatur esse de minoribus rebus, & magis verecundãtur homines circa pecuniam, & indebitam cupiditatem, quam circa iram, quæ quodãmodo generosa est. Licet ergo Iacob opposuerit Labã, ꝙ timuerit ne ei auferret filias, q̃ erant vxores eius, non tamen opposuit, ꝙ timuit, ne eũ spoliaret, quia hoc videbatur esse turpius. Et si obijciatur, quod postea dr̃, nisi Deus Abrahæ patris mei, & timor Isaac affuisset mihi forsitan me nudum dimisisses, qa ista dicebat Iacob processisse ex magna ira Laban, qui in eum magna ira exasperat; & ideo dixit, quã ob culpam meam, & ob quod peccatum sic exarsisti in me, & scrutatus es omnem supellectilem meam. Dicere autem, ꝙ Laban ex aliqua magna ira concepta contra Iacob voluit eum omnibus bonis spoliare non est dicere, ꝙ faciebat ex cupiditate, quæ est vituperabilis secundum opinionem hominum, quia est de paruis rebus, sed quod faciebat ex iracundia, quæ non est uituperabilis, sicut concupiscentia pecuniarum. *Quòd autẽ furti me arguis.* Idest de eo, de quo tu me arguis furti, non sum culpabilis. *Apud quemcunque inueneris necetur.* Idest occidatur. Hoc dicebat Iacob ex magna cõfidentia ignorantiæ suę, & suorum, quia de se bene sciebat, ꝙ non furatus fuerat Idola Laban: de suis aũt idẽ credebat: nam accipere aliqua idola pertinet ad idolatrã, s. ꝙ aliquis accipiat ea, ut colat ea, sed credebat, ꝙ nullus de suis colebat idola, & sic erat, putabat ergo, quòd nullo modo acciperet, & quodãmodo bñ arguebat, s. si idola semper accipiantur ad colendum. Aliqñ enim accipiũtur ad alios vsus. Sic patet hic, quia Rachel accepit illos Deos, sed nõ ad colendũ, vt patet supra exponendo literã: Iacob autem non audiuerat à Rachel, ꝙ acceperat illa idola, nec cognouit in mõte Galaad, quia ibi non iuit ad Laban; ideo putauit se liberatum Iacob verissime: Rachel tamẽ, quæ huius criminis rea erat, tacuit, nec cognouit vnquã Iacob, ꝙ ipsa furata fuisset illa idola, vsque ad exitum de Sichem, qñ iuerũt in Bethel, vt patet infra 35. cap. multũ ergo cõfidebat Iacob in familia sua credens in nullo potuisse tale peccatum euenire. Si autem Iacob sciuisset istud furtum deorum Laban perpetratum ab aliquo de sua familia, & ipse talia proponeret, s. ꝙ apud quemcunque inueniretũ occideretur, peccabat, quia sine charitate loquebatur. Nam sciẽdo illud delictum fuisse cõmissum ab aliquo de suis, vel credendo saltẽ, non debuisset se obligare ad tale, sed alio mõ pacificare Laban verbis dulcibus. Nam si fieret inquisitio, & inuẽta fuissent idola apud aliquem, sicut Iacob credidisset esse, necesse esset illum ex pacto occidi, nisi Laban misericorditer moueretũ, in quo erat satis difficultas. *Coram fratribus nostris.* vocãtur hic fratres Iacob, ſm ꝙ communiter dñr filij eius, quia ipse nullos alios fratres, vel cognatos ibi habebat. Potest quidem hoc stare, sed litera tamẽ magis vult dicere hic fratres eos, qui veniebat cum Labã, qa si Iacob dicere uellet de filijs, non diceret coram fratribus nostris, sed coram fratribus meis. Item quia dr̃, ꝙ

Obiectio.

F ille, apud quem inueniretũ idola, necaretũ corã fratribus nostris: isti fratres debebant esse, quasi considerãtes veritatem, & coram ipsis tanquã coram iudicibus mors infligi debebat ei, qui reus esset, sed manifestum est, ꝙ filij Iacob tales erant, ꝙ nihil horũ intelligebant: maior enim eorum erat ferè tredecim annorum, alij autem minores: etiam quia isti, qui ponebantur, vt iudices, non debebant esse, ut pars, contra quã ageretur, sed Iacob, & filij sui, & tota familia erant illi, qui ponebantur suspecti de crimine, & apud quos idola inquiri debebant, ergo essent ipsi iudices. Dicendum ergo, ꝙ intelligitur de cognatis Laban, qui uenerunt cum eo contra Iacob, isti uocantur etiam cognati Iacob, siue fratres, quia cognati erant Laban: ideo affines erãt Iacob. Vocantur ergo hic fratres, uel cognati ꝑ affinitatem, & isti ponebantur, vt iudices, Laban, vt actor, Iacob cum tota sua familia, ut reus. *Scrutare.* Idest quęras Deos tuos. *Et quicquid apud me.* Idest inter res meas.
G *Tuorum.* Idest de rebus tuis. *Inueneris aufer.* Semper existente pœna, sed ista pęna non ponebatur, nisi ꝑ furto idolorum. Dato ergo, ꝙ aliquid aliud de rebus Labã inueniretur inter res Iacob, non occideret ꝓpter hoc. *Hæc dicens ignorabat, quòd Rachel furata esset.* Si enim sciuisset non posuisset talem pœnam, uel antea in aliquo loco occultasset. *Ingressus itaque Laban.* Inqrebat enim idola sua, quia valde diligebat illa, cum essent preciosa de auro, & de argento, & quia responsa ab eis recipiebat, uel quia fortè reperire cupiebat, vt nocumentum aliquod inferendi Iacob occasionem inueniret. *Tabernaculum Iacob.* Quod erat maius, tabernaculum.
H *Et Liæ.* Quia Lia aliud tabernaculum habebat. Et si uis dicere, quòd Iacob, & tota sua familia habebant vnum tentorium; & ideo ponuntur simul, non quasi quilibet unum tentorium habẽs, sed quasi omnes sub eodem tentorio collecti. Dico, quòd non potest stare, quia dicitur, quòd postquam scrutatus fuit Laban tentorium Iacob, & Liæ, iuit ad scrutandum tentorium Rachelis. Videtur etiam, quòd Lia aliud tabernaculum haberet distinctũ a tabernaculo Iacob, in quo ipsa moraretur cum filijs suis. *Et vtriusque famulæ.* Fortè enim ambæ famulæ habebant vnum tentorium, ut quantum ad hoc minoris dignitatis viderentur, quàm liberę. Sed melius dicendum est, quòd quælibet earum habebat per se tẽtorium, & est ratio,
I quia ista diuersitas tentoriorum est propter communicationem singularem Iacob cum ipsis, quia aliquo tempore manebat Iacob cum una reddens ei debitũ aliquando cum alia. Verecundum ergo erat, ꝙ in eadem domo, siue tentorio interdum commisceretur Iacob vni famulæ interdum alteri, qa uideret una saltem in prælúdijs, & in alijs solacijs. Et hoc vult dicere tex. cum dicit, vtriusque, quod est copulatiuũ nomen, idest unius, & alterius, scilicet, quòd vna habebat tentorium, & etiam alia habebat tentorium. Si enim uoluisset ambabus unum tentorium dare, non ꝓprie dixisset tentorium utriusque ancillæ, sed tentorium ancillarum, vel ambarum ancillarum. *Cum intrasset tentorium Rachelis.* Vltimo intrauit tentorium Rachelis,
K uel quia de ipsa minorem suspitionem habebat, vel qa ei maiorem honorem dabat, quia forte magis eam diligebat. *Illa festinans abscondit.* Antequàm pater veniret in tabernaculum Rachelis nesciebat Rachel, ad quid intrabat pater, quia ista sententia fuerat secreto concordata inter Laban, & Iacob coram cognatis Laban, & nesciuit hoc aliqua de uxoribus, ut incautis ipsis inquirerentur in tabernacula ipsarum. Si enim sciuissent, illa quę haberet absconderet. *Subter stramenta cameli.* Idest sub clitella, uel sella cameli. Dicuntur autẽ stramenta a sternendo, idest a parando iumenta. *Et sedit desuper.* Ne pater inquireret in illo loco. *Ne irascatur*

Dominus

Dominus meus, quia coram te assurgere nequeo. Petit enim licentiam a patre, ne faciat eam surgere, quia aliàs ex reuerentia filiali ad patrem ad hoc tenebatur. Et non solum tenebatur speciali obligatione, quia erat pater, sed etiam generali, quia erat senex: coram senibus enim assurgendum est. Sic patet Leuit. 19. cap. cum dicitur: Coram capite cano consurge, & honora personam senis. *Quia iuxta consuetudinem fœminarum mihi accidit*. Consuetudo feminarum est, quòd certis temporibus eis menstrua fluant, & hoc fit in quolibet mẽse: ideo dicuntur menstrua a mense. Hæc finxit Rachel sibi accidisse, sed mentita est metu mortis, & verecundia patris. *Sic delusa est*. Idest defraudata. *Sollicitudo quærentis*. Dicitur illusus, quia cum ibi laterent reperire non potuit. *Tumens quoque Iacob*. Scilicet prę iræ magnitudine, quia scrutatus fuerat omnem facultatem eius, quòd magna iniuria est, quia quòd de aliquo suspitio mali habeatur, maximè de furto, quòd valde infamatorium reputatur, malum, & iniustum est, sed in hoc, quòd Laban inquirebat omnem facultatem Iacob, iudicabat se habere de eo suspitionem, quòd furatus fuisset Deos suos, erat ergo iniuria magna Iacob. *Cum iurgio ait*. Idest verbis iurgiosis, siue iratis locutus est. Ista est cõditio eorũ, qui euadunt aliquod crimen impositum, quia antequam pateret veritas criminis tacebant, deinde cum reperiuntur non esse culpabiles cõtra impositores criminis ira magna, & verbis grandiloquis intumescunt. *Quam ob culpam*. Idest propter quam culpam. *Et quod ob peccatum*. Replicatio eiusdem sententiæ est, & pertinet ad iratos, q sæpe eadem iterãt. *Sic exarsisti in me*. Idest ita magnam iram habuisti contra me: dicit hoc, quia inquisitio talis qualem fecit Laban in supellectilibus Iacob, non fit sine magna ira. *Quid inuenisti*. Dicit hoc Iacob conquerens postquam vidit, quòd nihil inuenerat Labã, putauit enim Iacob familiam suam verè innocentem esse, vt supra dictum est: nesciebat enim, quòd Rachel furata fuisset idola patris sui, nec sciuit vsque ad multum tempus post, quando infodit ea subter therebintum Sichen. *Pone hic coram fratribus meis, & fratribus tuis*. Idest ponas coram istis qui venerunt tecum de Mesopotamia, vt sint iudices inter me, & te, & isti vocabantur fratres Laban & Iacob, quia erant cognati Laban, & affines Iacob. *Vt iudicent inter me, & te*. Scilicet, an tu agis iustè contra me. Ex quo manifeste, patet quòd non loquitur hic Iacob de filijs suis vocans eos fratres, quia non erant filij sui tales, qui iudicare possent, cum maior eorum solum duodicim annos compleuerat, vt patet ex supradictis. Natus fuit enim Ruben in primo anno secundi septenarij, & deinde vixerat toto illo septenario, & sex annis sequentibus, quibus seruiuerat Iacob Laban pro gregibus, qui sunt anni duodecim, & ad plus duo, vel tres menses, quæ ætas valde imperfecta est ad iudicandum. Alij autem consequenter minores erant vsque ad Ioseph, qui erat minimus complens, tunc sex annos. *Iccirco viginti annis fui tecum*. Ly, Iccirco, non potest teneri causaliter, ita quòd dicat causam finalem, nisi legatur ironicè, quasi dicat, ad hoc stabam ego tecum viginti annis seruiens tibi, ita bene sicut in litera exprimitur scilicet, vt nunc inquireres oẽm supellectilem meam. Vel aliter. *Iccirco viginti annis fui tecum*. Idest, quasi dicat, hoc merebatur seruitium, quod ego feci stans tecum 20. annis? quasi dicat, non. *Oues tuas*. Hic declarat, quomodo illud seruitium fuit valde vtile Laban. *Et capræ steriles non fuerunt*. Demonstrat Iacob, quòd se habuit valde bene, circa substantiam Laban, quia non solum meliorata fuit substantia Laban, quantum poterat meliorari diligẽti cura humana, sed etiam Deus specialiter pp bonitatem Iacob, multiplicabat substã-

A tiam Laban. Quod enim oues, & capræ non sint steriles, non potest haberi humana industria, sed solum diuina voluntate. *Arietes gregis tui non comedi*. Quod potuisset facere, & alias occasiones allegare, sed sola fidelitas ab his retrahebat, & verus amor ad Laban. *Nec captum a bestia ostendi tibi*. Quandocunque bestiæ deuorant aliquod pecus, si pastor mõstret domino suo partem eius liberat a soluendo, & in hoc aliquando fraudes intercidunt. Hoc autem nunquam fecit Iacob, sed si aliqd peribat de grege Iacob soluebat, vt dicitur immediatè, Scilicet. *Ego damnum omne*. s. eueniens in gregibus tuis, soluebam. *Quicquid furto peribat a me exigebas*. Idest violenter extorquebas, vel postulabas, quamuis aliquãdo aliquid perijsset sine culpa Iacob. *Die, noctuque*. Idest, & nocte. *Vrebar gelu, & æstu*. Per diem estu

B vrebatur, per noctem autem gelu, & vtrunque siue æstus, siue gelu vrebat. sed diuersimodè, quia æstus resoluebat, & aperiebat, faciebatque exhalare humiditates subtiles de locis porosis. Frigus autem indurabat condensando, & humiditatem indurando, & desiccando: idem ergo effectus erat hic a duabus causis oppositis, sed non per eandem actionem. Patet enim, quia calor lutum indurat, & desiccat, & idem facit frigus, & hoc accidebat in Iacob, quia manebat per noctem in campo cum gregibus secundum consuetudinem pastorum. Sic dicitur Luc. 1. ca. Pastores erant in regione illa custodiẽtes vigilias noctis super gregem suum. Satis in hoc manifestatur labor continuus, & grauis Iacob, quia panem ociosus non comedebat.

C *Fugiebat somnus ab oculis meis*. Respiciens ne ferè irruentes depopularentur gregem. *Sic per viginti annos seruiui tibi*. Quasi dicat, iste labor non fuit solum in vno anno determinate, vel in vno tempore, sed in toto tẽpore isto viginti annorum: sic fuit quatuordecim pro filiabus pro qualibet septem annis, & sex pro gregibus ex pacto posito præcedenti cap. *Immutasti mercedem meam decem vicibus*. Supra expositum fuit in principio cap. quia quando videbat Laban, quòd nati fuerant fœtus varij petebat pro se varios, & cum postea videret nasci fœtus totaliter albos, aut totaliter nigros petebat albos, & nigros, & sic variabat continuè. *Nisi Deus patris mei Abraham, & timor Isaac affuisset mihi*.

D Hic declarat Iacob malam voluntatem Laban, scilicet, quòd Laban voluisset tollere bona Iacob, tamen non permittebat eum Deus, & in hoc humiliat se Iacob, quia licet ipse vir sanctus esset non attribuebat hoc meritis suis, sed meritis patrum suorum Abrahæ, & Isaac, & hoc non solum obseruauit Iacob, sed etiam obseruabat Deus, quia, quando aliquis erat viuens, nunquam attribuebat ei aliqua merita, sed prioribus mortuis. Vnde Iacob attribuebat hic huius rei merita ad Abraham, & Isaac, quia Isaac absens erat, licèt non mortuus, & Abraham mortuus, quando tamen Deus confirmauit promissiones ad Isaac, non nominauit aliquo modo merita eius, sed solum merita Abrahę, qui iam mortuus erat, vt patet supra vigesimosexto cap. cum dicitur: Tibi, & semini tuo dabo vniuersas regiones has complens iuramentum, Mala volũtas Labã.

E quod spopondi Abrahæ patri tuo. *Nisi Deus patris mei Abraham*. Idest, nisi audiuisset me Deus, quem colebat Abraham meritis ipsius Abrahæ. *Et timor Isaac*. Aliqui Iudæi dicunt. *Et timor Isaac*. idest, timor quem habuit Isaac, quando extendit Abraham manum suam super eum ad iugulandum eum. Sed hoc nihil est, quia Iacob volebat dicere, quòd meritis Isaac, & Abrahæ non permisisset Deus Labã ad eum accedere. Sed manifestum est, q̃ timor ille, quem habuit tunc Isaac non fuit meritorius, nec demeritorius, cum fuerit purè naturalis: nec. n. ratione deliberante est talis timor. Quædam. n. sunt ita magna, & manifesta,

sta, in quibus necesse est timere, nisi insensibilitas sit, nullum autem maius, q̃ gladium super se videre cum ipse ligatũs manibus, & pedibus staret, sed dicitur hic timor Isaac, i. timor sanctus, quem habebat ad Deum, s. timor reuerentialis, siue filialis, qui valde meritorius est. *Forsitan modo me nudum dimisisses*. Sic enim fuisset, nisi Deus apparuisset in somnis Laban, & comminatus fuisset ei, ne loqueretur contra Iacob aspere. *Afflictionem meam*. Scilicet interiorem, quantum ad curas. *Et laborem manuum mearum*. Quia fideliter laborabam. *Et arguit te heri*. Quando apparuit tibi in somnis mandans, ne contra me aliquid mali committeres. *Respondit ei Laban*. Postquam rationabiliter redarguit Iacob Laban, ipse blãde captat ab eo beneuolentiam, vt mutuo pactum firment. *Filij, & filiæ, greges, & omnia, quæ cernis*. Scilicet in tua potestate. *Mea sunt*. Idest de rebus meis originem assumpserunt, & in isto sensu loquitur Laban: alioquin falsum diceret dicendo, ꝙ filij Iacob erant filij sui. Sed vocabantur filij sui, quia genuerat eos Iacob ex filiabus Laban. Greges Iacob erãt greges Laban, quia de ouibus Laban nati fuerant saltem multi eorum in principio pacti. *Quid possum facere filijs, & nepotibus meis*. Quasi dicat, dato quod vellem facere quod malum possem facere, idest deberẽ facere filiabus meis, & filijs tuis, qui sũt nepotes mei? quasi dicat, nullum, quia amor consanguinitatis inclinat ad oppositum. *Veni ergo*. Postquam descripta est persecutio describitur hic vtriusque confederatio. *Et ineamus fœdus*. Idest faciamus pactum. *Vt sit testimonium*. Idest & sit testimonium: non enim volebat dicere Laban, ꝙ fœdus deberet esse testimonium alicuius rei, immo aliquid aliquod deberet poni ad signãdum id, sed est sensus faciamus pactum iter nos, & ponamus testimonium, idest aliquod signum, quòd testificetur fuisse inter nos tale pactum, & hoc demonstrat satis litera sequens. *Tulit itaque Iacob lapidem*. Scilicet magnum. *Et erexit illum in titulum*. Idest in signum rememoratiuum pacti, sicut erexerat titulum in Bethel, vt patet supra 28. cap. *Dixitque fratribus suis*. Hoc posset dici pro filijs, quia eis licitè mandaret Iacob. Sed melius videtur, ꝙ dicantur fratres Iacob, vt supra affines eius, vel aliquo modo cognati affines ex parte vxorũ, & cognati ex parte matris suæ Rebeccæ: isto modo Laban erat cognatus Iacob, s. auũculus eius frater Rebeccæ matris Iacob, & ex alia parte erat ei affinis, scilicet socer eius, quia dederat ei filias suas in vxores, & eodem modo erat de alijs; & isti erant qui venerunt cum Laban de Mesopotamia, & patet, quia mandabat hic Iacob duci magnos lapides ad erigendum aliquem titulum rememoratiuum: ad hoc autem non sufficerent filij eius, qui valde teneri adhuc erant. *Fecerunt tumulum*. Magnum satis longum, & latũ, & non rotundum in altum, sicut fiunt alij cumuli. Patet, quia comederunt super illum tanquam super mensam. *Quam vocauit Laban tumulus testis*. Potest stare hæc particula testis, in recto, Tumulus testis, idest tumulus, q est testis pacti facti inter nos; vel in obliquo, & tunc idem signat testis, quod testimonium, sed ponitur cõcretum pro abstracto, iuxta proprietatem linguæ Syriacæ. *Iacob*. Scilicet vocauit illum. *Aceruum testimonij*. Idest aceruum positum pro testimonio, vel ad testificandum. *Vterque iuxta proprietatem linguæ suæ*. Hoc dicit propter duo, vel quia non posuerunt ambo idem nomen secundum vocem, sed secundum signatum, quia Iacob vocauit montem, siue cumulum illum Galaad, quod Hebraicè signat aceruum testimonij, quia Galaad aceruus dicitur testimonij. Nomen autem, quod imposuit Laban non habetur in Biblijs nostris, in Biblijs autem Hebraicis ponitur. *Scilicet igarsebaduca*. Quod est nomen Syriacum secundum

F morem Mesopotamiæ. *Igar*. Signat aceruum. *Sebaduca*. Signat testem. Vel dicitur secundum proprietatem linguæ suæ, quia non solum differebant in nominibus, sed in modo vocandi, quia vnum idioma vocauit per nomen concretum, aliud per nomen abstractum. Hebræa lingua vocauit per nomẽ abstractum, dicens aceruum testimonij, & in hoc proprior est q̃ Syriaca lingua, quæ posuit concretum pro abstracto: multæ enim linguæ sunt quasi Barbaræ incongruè, verba sui idiomatis ordinantes, vt patet exemplariter. *Inter me, & te hodie*. Idest iste cumulus lapidum reddet testimonium ex hodie, & vltra inter me, & te, quomodo tale pactum inter nos factum fuerit. *Iccirco appellatum est nomen loci illius Galaad*. Scilicet nomen illius

G montis, quod ante alio nomine vocabatur, est autem iste mons Galaad ad Orientem terræ, promissionis ante Iordanem in sorte duarum tribuum, & dimidiæ. Nam media pars montis Galaad, cum vrbibus eius pertinet ad tribũ Ruben, & Gad. Alia medietas montis pertinet ad dimidiam tribum Manasse, vt patet Deuteron. 3. cap. *Intueatur dominus*. Idest rogo Deum quòd respiciat ad istud contractum pactum. *Et iudicet inter nos*. Idest iudicet quis nostrum bene custodierit pactum, alterum autem puniat, quando recesserimus a nobis, idest quando diuisi fuerimus, quasi dicat, cum nos simul fuerimus vnus induceret alium ad seruandum pactum, sed postquam ab inuicem recesserimus, non est qui cogat nos obseruare pactum, nisi Situs Galaad montis.

H Deus puniendo pacti violatorem. Dicebat hoc Laban, quia timebat, quòd recedente ipso Iacob acciperet alias vxores super filias Laban, & quòd affligeret eas. *Si afflixeris filias meas*. Iniustè eas grauando magna seruitute, vel verberibus. *Et si introduxeris vxores alias super eas*. Idest vltra eas, quia hoc multum redundaret ad iniuriam Rachelis, & Liæ: nõ enim posset debitum soluere. Etiam quia si alias nouiter introduceret, illas magis diligeret, & faceret dominari prioribus vxoribus, quod erat valde iniustum. *Nullus sermonis nostri testis est absque Deo*. Ista dicebat Laban ad incutiendum timorem, vt diligentius custodiret, quasi dicat, ex quo nullus videbat illud pactum, nisi Deus qui vocabatur in testem, ipse acrius puniret delinquẽ

I tem, quam si aliqui testes ibi essent, quibus committeretur istius negotij cura. Sed dices contra, quia non Obiectio. erant Laban, & Iacob soli, cum ibi essent alij, qui venerant ex Mesopotamia cum Laban, & pastores Iacob, & filij eius. Nam de his omnibus dicebat supra, quòd erant fratres sui, & illos volebat fieri iudices, cum inquireretur tota supellex Iacob, vt videretur si esset ibi aliquid de bonis Laban, vel dij sui.

Ad hoc potest responderi dupliciter. Vno modo ꝙ Rñsio duplex. quando Laban istud pactum inijt cum Iacob, segregauerunt se ambo a cæteris, & dixit Laban, omnia verba pacti huius, & tunc verum erat, quòd nullus esset præsens, quia ipsi soli erant. Alio modo, quòd illi qui venerãt ex Mesopotamia, & tota familia Iacob præsens erat, sed quia istud pactum fiebat ad multa

K tempora, & quocunque tempore poterat frangi, sed isti testes non erant duraturi ad multa tempora, quia vel morerentur, aut dispergerentur in alias terras, & sic videbantur testes inutiles, & quia nihil, & inutile æquiparantur secundum iura, istis assistentibus, qui testes inutiles erant, dicebatur nullus assistere, sed solus Deus, qui rectus & perpetuus testis est. *Qui præsens respicit*. Idest de omnibus præsens est, & omnia vbique intuetur, vt patet ad Hebræ. quarto cap. omnia nuda sunt oculis eius. Sed miser & miserabilis est iste Laban; Deum confitetur omnia intuentem omnibus vbique præsentem, & malefactoribus, & pacti transgressoribus pœnas debitas infligentem, sed

cum

Quo Deũ arrestè vocauerunt, cum essent diuersæ religionis.

eum vt Deum colere non vult euanescendo in cogitationibus suis, & nec potest dici, ꝙ Deum suum hic nominat, quia non poterat esse Deus ille vbique præsens, quem sublatum perditumque quærebat. Nec poterat Deus ille transgressores punire, pro quo sublato transgressores puniendi requirebantur. Loqtur ergo de Deo vero, & viuente, quem ponit rerum humanarum prouidentiã, & regimẽ habere, qa eum malorum asserit punitorem, & per ꝯriorum regulam bonorum intelligit remuneratorẽ. Miror ergo q̃o tãtam fidei veritatem cõfessus, in suis operationibus a vero iudicio, tantum poterat aberrare. *En.* Idest ecce. *Tumulus hic & lapis, quem erexi.* Erat eñ vnus lapis magnus in tumulo illo eleuatus super alios minores lapides, & illum posuit Iacob in titulum, vt supr. patet in litera, & alium similem posuit Laban in alia parte tumuli, quia tumulus iste magnus erat, & longus, qa super eum comederunt, vt supra patet, & in vna extremitate illius tumuli respiciente ꝯ Mesopotamiam posuit Laban lapidem suum magnum. Et in alia extremitate respiciente contra terram Chanaan posuit Iacob lapidem suum magnum, & sic manebat spacium medium, ad quod nullus eorum accedere poterat veniens cõtra alium. *Tumulus inquam iste.* Replicatio eiusdem sententię ad maiorem expressionem affirmationis. *Et lapis quem erexi.* Ex quo patet, ꝙ ille lapis non erat vnus de lapidibus aceruí, sed erat in extremitate aceruí eleuatus sup omnes alios. *Si ego præteriero illum pergens ad te.* Scilicet ad occidendum, vel faciendũ tibi aliquod malum, quia aliàs bene poterat transire, & patet per id quod subditur. *Aut tu præterieris cogitans mihi mala.* Idest cogitans facere mihi mala. *Deus Abraham, & Deus Nachor iudicet inter nos.* i. det pęnam transgressori pacti huius. Quis est iste Deus, quem hic nominauit Laban? Si enim dicas, ꝙ sit Deus verus non apparet verum, quia non erat idẽ Deus ad Abrahã, & Nachor, quia Nachor colebat idola, vt patet Iosue vlt. c. Abraham aũt Deum verum colebat. Fortè ergo dicet aliquis, ꝙ non loquit hic Laban de vno solo Deo, sed de duobus dijs, s. de Deo vero, quẽ colebat Abraham, & de Deo, quem colebat Nachor, & quantum ad istum sensum innuitur, ꝙ ponerentur isti duo dij, vt quilibet puniret suum subditum si transgrederetur pactum, s. ꝙ Deus Abrahã puniret Iacob transgrediẽtem, & Deus Nachor puniret Laban. Et licèt istud aliqualiter videatur consonare literæ tñ stare nõ põt, qa Laban facit sermonem semper de eodem Deo, sed vt ante diximus, non poterat intelligi litera superior, nisi de Deo uero, quia dicebat ibi Laban, ꝙ Deus præsens erat, & videbat illa, q̃ fiebant, quod non põt intelligi de Deo Laban, vel Nachor: quia vterq; est idem. Etiã litera ista sibi repugnaret, quia dixit Labã. *Deus Abraham, & Deus Nachor iudicet.* Scilicet puniendo, quia videbat Laban, ꝙ Deus Nachor nullo modo punire poterat, quia Deus lapideus aut metallinus erat, siue ipse ignis, quem Caldæi colebant. Dicendum, ergo ꝙ intelligit de Deo vero, qui punire potest, & priuare vt ipse Laban confessus est. Et qñ dicis quare ergo nominauit Deum Abraham, & Deum Nachor cũ non esset idem Deus apud vtrunq;. Dico, ꝙ apud Abrahã, & Nachor nõ erat idem Deus ẜm specialem cultum, quia non colebat eundem Nachor, quem colebat Abraham, cũ Nachor fuerit idolatra: sed erat idẽ Deus, apud vtrunq; per creationem, vel saltem ẜm gubernationem, vt Laban confessus est, & isto modo vocauit eundem Deum, non aũt primo modo. *Et Deus patris eorum.* Idest Deus Thare: habuit. n. Thare eundẽ Deũ, quem isti quantum ad prouidentiã, & quãtum ad cultum aliquo tpe, sed post declinauit ad idolum. *Iurauit Iacob per timorem patris sui Isaac.* Istud iurm magis fami-

Descriptio tumuli.

Quis erat Deus iste quẽ Laban nõiauit.

Obiectio tollitur.

A liare erat Iacob q̃ alia iuramenta, & in hoc valde honorabat patrem suum iurando per timorem, quem ipse habebat ad Deum. *Immolatisq; uictimis.* Scilicet ad honorem Dei viui: aliàs enim non permisisset eas immolari Iacob. *Vocauit fratres suos, ut ederent panem.* Iacob parauit conuiuiũ pro Laban, & omnibus, qui veniebant cum eo, & postquam vocasset eos ad conuiuium, immolauit victimas ad honorem Dei veri, qui direxerat eum, & sic fecerat concordem cum Laban, & deinde comederunt. Et dr̃, vt comederent panem, per quod intelliguntur oẽs cibi, vt patet 4. Reg. 6. ca. vbi petitus fuit panis, & nomine panis apposita fuit magna ciborum præparatio. *Manserunt ibi.* Scilicet tota illa die. *Laban uero de nocte consurgens.* Volebat enim cito redire B in terram suam. *Osculatus est filios, & filias suas.* Filios vocat nepotes, scilicet filios Iacob. *Et benedixit illis.* Scilicet imprecando bona, sicut iste Laban, & alij cognati benedixerant Rebeccæ recedenti ab eis, scilicet soror nostra es, crescas in millia &c. vt patet supra 24. cap. *Reuersusq; est in locum suum.* Scilicet in Haram Mesopotamiæ, de qua exierat.

Iacob Angelos obuiam videt; ad Esau nuncios mittit, & cum Angelo luctatur.

Cap. XXXII.

IACOB quoque abijt in itinere, quo cœperat: fueruntque ei obuiam Angeli Dei. Quos cum vidisset, ait: Castra Dei sunt hæc. Et appellauit nomen loci illius Mahanaim, idest, castra. Misit autem & nuncios ante se ad Esau fratrem suum in terram Seir, in regione Edom: præcepitque eis, dicens: sic loquimini Domino meo Esau: Hæc dicit frater Sup. 13.
tuus Iacob: Apud Laban peregrinatus sum, & fui vsque in præsentem diem. Habeo boues, & asinos, & oues, & seruos, & ancillas: mittoq; nunc legationem ad Dñm meum, vt inueniam gratiam in conspectu tuo. Reuersique sunt nuncij ad Iacob, dicentes: Venimus ad Esau fratrem tuum, & ecce properat tibi in occursum cum quadringentis viris: Timuit Iacob valde, & perterritus diuisit populum, qui secum erat, greges quoq;, & oues, & boues, & camelos in duas turmas, dicens: Si venerit Esau ad vnam turmam, & percusserit eam, alia turma, quæ reliqua est, saluabitur. Dixitque Iacob: Deus patris mei Abraham, & Deus patris mei Isaac: Domine qui dixisti mihi; reuertere in terram tuam, & in locum natiuitatis tuę, & benefaciam tibi: minor sum cunctis miserationibus tuis, & veritate tua, quam expleuisti seruo tuo. In baculo meo transiui Iordanem istum; & nunc cũ duabus turmis regredior. Erue me de manu

fratris mei Esau, quia valde eum timeo, ne
fortè veniens percutiat matrem cum filijs.
Tu locutus es, quòd benefaceres mihi, & dila
tares semen meum sicut arenam maris, quæ
præ multitudine numerari non potest. Cúq;
dormisset ibi nocte illa, separauit de his, quæ
habebat munera, Esau fratri suo, capras du-
centas, hircos viginti, oues ducentas, & arie-
tes viginti, camelos fętas cum pullis suis tri-
ginta, vaccas quadraginta, & tauros viginti, a-
sinas viginti, & pullos earum decem. Et mi-
sit per manus seruorum suorum singulos se-
orsum greges, dixitque pueris suis: Antecedi-
te me, & sit spacium inter gregem, & gregem.
Et præcepit priori, dicens: Si obuium habue
ris fratrem meum Esau, & interrogauerit te,
cuius es? aut, quo vadis? aut, cuius sunt ista,
quæ sequeris? respondebis: Serui tui Iacob,
Oseæ 2. munera misit Domino suo Esau, ipse quoq;
post nos venit. Similiter dedit mandata secū
do, & tertio, & cunctis qui sequebantur gre-
ges, dicens: ijsdem verbis loquimini ad Esau,
cum inueneritis eum. Et addetis: ipse quoq;
seruus tuus Iacob iter nostrum insequitur.
Infra 35. Dixit enim, Placabo illum muneribus, quæ
præcedunt, & postea videbo illum, forsitan
propitiabitur mihi. Præcesserunt itaq; mu-
nera ante eum, ipse verò mansit nocte illa in
Iudit 13. castris. Cumque mature surrexisset, tulit duas
vxores suas, & totidem famulas cum vnde-
cim filijs, & transiuit vadum Iaboc. Tradu-
ctisq; omnibus, quæ ad se pertinebant, man-
sit solus: & ecce vir luctabatur cum eo vsque
mane. Qui cum videret, quòd eum superare
non posset, tetigit neruum fęmoris eius, & sta
tim emarcuit. Dixitque ad eum: Dimitte me,
iam enim ascendit aurora. Respondit non di
mittam te, nisi benedixeris mihi. Ait ergo:
Quod est nomen tibi? respondit: Iacob. At
ille: Nequaquam, inquit, Iacob appellabitur
nomen tuum, sed Israel: quoniam si contra
Deum fortis fuisti, quanto magis contra ho-
mines præualebis? Interrogauit eū Iacob; dic
mihi, quo appellaris nomine? Rńdit: Cur q̃ris
nomen meū qđ est mirabile? Et benedixit ei
in eodem loco. Vocauitq; Iacob nomen loci
illius Phanuel, dicens: Vidi Deum facie ad fa-
ciem, & salua facta est anima mea. Ortusque
est ei statim sol, postquā transgressus est Pha-
nuel. Ipse vero claudicabat pede. Quam ob
F causam non comedunt neruum filij Israel,
qui emarcuit in fœmore Iacob, vsque in præ
sentem diem; eo quòd tetigerit neruum fæ-
moris eius, & obstupuerit.

IAcob autem. Descripto in superioribus quali-
ter sustinuit Iacob ꝑsecutionem a Laban suo so-
cero, hic agitur qualiter afflictus fuit ab Esau fra-
tre suo, & primo agiẽ qualiter afflictus fuit ex so-
lo auditu: secundo qualiter in fratris visu infra seq. c.
prima diuidiẽ in tres partes, primo poniẽ superueniēs
diuina consolatio: scđo superueniens humana trepida
tio, ibi. *Misit autem nuncios ante se.* Imminens ꝯ pericu-
G lum diuina cōfortatio ibi. *Ecce vir.* Ad primum. *Iacob*
quoq; abijt. i. etiam Iacob recessit. Sicut. n. Laban retro
cessit, vnde venerat rediens: ita Iacob abijt recto itine-
re tendens. *Itinere quo cęperat.* Iacob cęperat venire in
terram Chanaā ad locum, in quo habitabat pater eius
Isaac, vt patet præced. c. & in hoc differebat a Laban,
qa Laban non pergebat itinere, quo cęperat: nā cępit
venire de Mesopotamia vsq; ad montem Galaad ten-
dens versus terram Chanaā ꝑsequendo Iacob, sed po-
stea inuento illo, non cōtinuauit iter, sed magis redijt
in terram suā; Iacob aūt cęperat venire de Mesopota-
mia contra terrā Chanaā, & ita continuauit. *Fueruntq;*
ei obuiam Angeli Dei. i. apparuerunt ei econtra Angeli — Quare dicuntur Angeli Dei.
Dei. s. ꝙ isti Angeli non veniebant post eū, sed stabant
H contra faciem suam ad partē illā, ꝯ quam iturus erat,
vel ꝙ isti Angeli videbantur venientes ex opposito, si-
cut viatores sibi obuiātes in via. Dicūtur Angeli Dei,
vt non intelligantur esse Angeli mali, qui interdū ap-
parent in montibus, vel in agris in magna multitudi-
ne, & videntur facere ædificia maxima, & fingunt ma
gnos exercitus, & alia terribilia, & interdum relinquū
tur eorum vestigia, vt ponit August. de ciuitate Dei, li.
3. & vocanẽ a Gentilibus, Fauni, & Satyri, vt ait Ebrar
dus, & patet ꝑ Ouidium in libris Fastorū. Isti aūt An-
geli aliquod signum spāle præferebant, in quo iudica
ret eos Iacob certissimè esse Angelos Dei. Dicunt au-
tē Hebræi, ꝙ isti Angeli erāt custodes prouincię Cha — Angeli ad custodiā hoīum, & ciuitatum deputati.
I naan. Hēt. n. quælibet ꝑuincia Angelū magnum de or
dine superiori, & sub illo sunt multi de inferiori ordi-
ne ad custodiendū aliquam gentem, sicut daẽ vnus ad
custodiam cuiuslibet singularis ꝑsonæ. De hoc patet
Daniel 10. vbi poniẽ vnus Angelus princeps Persarū,
ꝗ restitit Gabrieli. 21. diebus, & eiusdē. c. 12. poniẽ Mi-
chael princeps Iudæorum, in quo ēt patet, ꝙ cuilibet
genti non solū daẽ vnus Angelus princeps, sed multi,
vt in eodē 10. c. vbi dr̃, ꝙ Michael erat vnus de princi-
pibus primis gētis Iudęorū, in quo vr̃ plures esse prin-
cipes. Sic enim Psalm. 46. Principes populorum con-
gregati sunt cum Deo Abrahā, vbi de Angelis mani-
festè loquitur scriptura, ꝙ autem isti essent principes
regni Chanaan, satis patet, quia istud erat in descensu
montis Galaad, in quo erat regnum Og, & pars regni
Sehon, regis Hesebon, ꝗ erāt de regibus Amorrheis,
& Chananæis, vt patet Deut. 2. & 3. c. Etiam qa illi An
K geli apparuerunt ei venientes obuiā, quasi occurrētes
alicui volenti intrare in regnum eis commissum; &
hoc erat, quia Iacob erat vir sanctus ex Dei mandato
commendatus custodiæ Angelorum. Et quia Angeli
regionis Syriacæ. duxerant eum vsque ad terminos
terræ Chanaan, Angeli qui custodiebant illam ter-
ram occurrerunt ei, vt ipsi præpararent ei in terra illa
saluum conductum. Doctores autem Catholici, di-
cunt, ꝙ isti Angeli venerunt ad confortandum eū, ne
timeret fratrem suū, & satis vtraq; expositio cōsonat
si respiciatur. *Quos cum vidißet.* Quia cognouisset cer-
tissimè illos esse bonos Angelos. *Ait castra Dei sunt* — *Castra hæc.*

A *hæc.* Ideſt militia Dei. Dicuntur autem caſtra multitudo militum armatorum ad bellum: Angeli autem qui mittuntur,& in his inferioribus ei miniſtrant, caſtra dicuntur,i.turbæ militum. Angeli autem milites eius ſunt,& ſic dicitur ad Iob.25.c. Nunquid noſti numerum militum eius? ideſt Angelorum. Et appellauit nomen loci illius, in quo apparuit multitudo illa Angelorum ab illo euentu. *Manayn*. In Hebræo dicitur. *Mahanayn.* Quia raro nomina Hebræa ſcriptis Latinis literis, ſcribuntur eodem modo, quo apud Hebræos,vt ſignat hoc nomē caſtra:eſt enim. *Mahanayn.* Plurale. *Miſit autem nuncios.* Hic ponitur ſecundum,ſ.ſuperueniens humana trepidatio. Dicit.n.Nicolaus, ꝙ etiam volunt Hebræi,ꝙ Iacob tranſiturus erat per terram Eſau,& quia offenderat eum,timebat:ideo miſit munera.

Opin. Nicolai Lyrani improbatur.

B Sed hoc primum non eſt verum,quia Iacob non erat intraturus per terrā Eſau,quia Iacob veniens de Meſopotamia intendebat ire directè ad patrē ſuū Iſaac,vt patet præced.ca. ſed ad huc multum valde declinaret eundo per terram Eſau.ſ.Idumęam, vel Seir. Patet,quia Meſopotamia eſt ad Septentrionem terræ Chanaan,& partim ad Orientem poſt flumē Euphratem,vt patet Ioſue vltimo,& declaratum fuit ſupr.24.c.Introitus autem eius erat per Orientalem partē terræ promiſſionis,ſ. p Bethel,in quo ſteterat, qn̄ ibat in Meſopotamiam:& patet hoc, qa per mōtem Galaad veniebat,& per Iordanem, iſta autem ad Orientē terræ Chanaan ſunt: Idumæa autem eſt ad Meridiem extra terrā Chanaan, vt ſatis patet in multis locis Bibliæ,

C maximè Nume.20. & Deut.2.c.vbi dr̄, ꝙ Hebræi venientes de Aegypto volebant intrare per Idumæam, tanquam per iter rectum, ſed Aegyptus eſt Meridiana terræ Chanaan,vt Numeri.13.ca.ergo Idumæa eſt Meridiana reſpectu terræ Chanaā, maximè patet hoc Num.34.c. vbi ponuntur termini terræ Chanaan, & dr̄ ꝙ pars Meridiana īcipit a ſolitudine Sin,quæ eſt iuxta Edom.Item patet, quia caput Idumææ eſt Damaſcus,vt patet in lib.de diuiſione Terræ ſanctæ.

Situs Damaſci.

Sed Damaſcus eſt ad partem Meridianam terrę Chanaan,vt colligitur ſupra 14.c.& clarius in lib.de diuiſione Terræ ſanctæ.Clarè ergo patet,ꝙ multum deuium diſtorqueret Iacob,ſi per Idumæam tranſitū faceret,volens ire in Berſabee. Item patet idē, quia qn̄ Eſau locutus fuit Iacob,vt patet ſeq.c.dixit ei, ꝙ iret ſecum in Seir,

D rn̄dit Iacob,ꝙ ſequeretur eum lēto greſſu in Seir, ſed poſtea reuerſo Eſau in Seir, non iuit Iacob in Seir, ſed manſit in Socoth,deinde in Sichen, deinde in Bethel & prius in varijs locis: ergo vr̄, ꝙ non erat via ſua per Seir,ſiue Idumæam,in qua erat Eſau. Dicendū, ergo ꝙ Iacob audierat,ꝙ frater eius Eſau veniebat in occurſum eius,& timuit valde ne opprimeret eum, vt infra patet,ideo miſit munera,vt placaret eum: timebat.n. quia offenderat eum emendo primogenita, & ſurripiendo benedictionem eius, vt patet ſupra 27.c.

Quæſt.1. Quo Iacob timebat fratrē, cū fuerat cōfortat⁹ i Bethel.

Si autem dicas,quomodo timuit Iacob fratrē ſuū? quia iam fuerat confortatus in Bethel,quando ibat in Meſopotamiam,vt patet ſupra 28.c.& ibi dixit dominus,ꝙ non dimitteret eum donec compleret omnia,

E quæ promiſerat ei,ſed nondum completa erant:ergo certum erat,ꝙ erat eum liberaturus, & poſt in Meſopotamia antequam recederet,vt patet præceden.cap. & deinde in Angelorum apparitione,de qua hic. Reſpondet Nicolaus,& quidam,ꝙ Iacob non diffidebat de prioribus conſolationibus,ſed quia ſciebat, ꝙ promiſſiones Dei ſunt conditionales, & mutātur ad mutationem eius,ad quem fiunt,ſi non maneat idem ſtatus,ſm quem promiſſiones factę ſunt. Et quia ſteterat in domo Laban Idolatræ, timuit aliqua delicta ibi commiſiſſe propter quæ fortè timeret, ne impediretur impletio ꝑmiſſionis, & ſic præualeret frater ſuus ad-

Opinio Nicolai, & ſecundā.

A uerſus eum. Sed hoc non vr̄ valde bene dictum, quia Iacob poſtquam receſſerat de domo Labā fuerat bis conſolatus a Deo: primo enim cū recedere deberet: ſecundo in ingreſſu terræ Chanaan apparentibus Angelis ei in Manain, & quia hoc fuerat ei reuelatū poſt receſſum de domo Laban, immo poſtquam Angeli apparuerunt Iacob,non vr̄ ꝙ ipſe peccauerit, quia eadem die miſit nuncios ad Eſau, quo vidit Angelos. Itē quia poſt hac die qua obuiauit fratri ſuo apparuit ei Angelus,qui confortauit eum dicens,ꝙ ſi aduerſus Deum præualuerat magis aduerſum homines præualeret,& tn̄ poſt antequam videret fratrem ſuū Eſau, & in ipſa viſione territus fuit valde,vt patet ſeq. c. Dicendum,ergo ꝙ Iacob nullo modo dubitauit de pro-

Determinatio.

B miſſione implenda,nec ex parte Dei,nec ex parte ſua, ſed timuit timore humano, licèt ratio ſua certificata eſſet ſe nō paſſurum.Et ſimilia reperimus in Chriſto, qui licèt ſecundum rōnem elegerit pati quicquid paſſus eſt,& ſemꝑ ante ſciebat quid pati debebat, ſed qn̄ actualiter videbat ſibi imminere tormenta,conturbabatur,& totus tremebat, vt patet Luc.22.ca.qn̄ factus eſt in Agonia,& prolixius orabat, & ceciderūt guttæ ſanguinis decutientis in terram, & apparuit tunc Angelus confortans eum.Nō eſt ergo mirum de Iacob, qui homo & non multum perfectus erat, ꝙ timore humano concuteretur,cum videret ꝯ ſe fratrem ſuū, cum tanto venientem exercitu, quem tantū ante offenderat;& dato ꝙ à Deo certificatus eſſet,timeret,& potiſſima ratio eſt,quia licèt iſta certificatio retinere-

C tur in ratione habitualiter, non tn̄ erat circa eā actualis conſideratio.Et ideo terribile ſuperueniēte, timere poterat. Sic enim eſt de moralibus, quia licèt aliquis retineat propoſitionē rectam moralem habitualiter, ſiue particularem, ſiue vniuerſalem, nō ꝑꝑ hoc bene operabitur,immo ſatis poteſt malè operari, vt patet ꝑ Ariſt.7.Ethi.c.de ſyllogiſmo incontinentis. Si aūt retineat aliquis propoſitionem rectam particularem in actuali cōſideratione poſſibile eſt male agere.Fundatur hoc in tribus regulis,quas ponit ī 7.Eth.Prima eſt, ꝙ dupliciter ſcire cōtingit,ſ.ſm actum,& ſm habitū. Scire aūt ſm habitum non tollit malam operationē; ratio eſt,quia incontinentes malè agunt ꝑꝑ paſſiones actualiter conturbantes. Scire aūt veritatem moralē

Cap.3. Tres regulæ Ariſt.7. Ethic.

D ſm habitum non repugnat operationi malę, quia bene ſtat aliquod bene ſcire ſm habitum, & malè operari ſm actū,quia actus & habitus, non repugnant, ſed nō ſtat ſcire ſm actum bene,& operari malè ſm actū, quia iſta repugnant reſpectu eiuſdē.Scd̄a regula eſt,ꝙ in ſcientia morali duæ ſunt ꝓpoſitiones.ſ. vl̄is,& particularis.Si aūt aliquis ſciat actualiter vniuerſalē non ꝑꝑ hoc tollitur mala operatio. Si tn̄ ſciat ſm particularē propoſitionem rectam tollit mala operatio, rō eſt,qa conſideratio moralis eſt de agibili, agibile aūt eſt particulare,cum actio ſit in particularibus,vt ait Philoſophus 2.& 6.Ethi. ergo cum actualiter ſcitur ipſum particulare, quod eſt agibile, īpoſſibile eſt male operari, cū hoc particulare,& illud repugnent, particulare tn̄ & vl̄e non repugnant,nam licèt vniuerſale aſſumatur

E verū,pōt ſub illo vniuerſali vero aſſumi particulare falſum,iō ſcito vniuerſali vero nihil repugnat,adhuc malè operari: ſed ſcito particulari vero ſi actualiter conſideremus, impoſſibile eſt malè operari. Tertia regula eſt de mō habendi habitum,nam aliqui hn̄t habitum impeditum ita,ꝙ ſm illum nullo mō poſſint operari. Alij hn̄t habitum expeditum, ita vt qn̄cūq; voluerint operari poſſint faciliter, & iſta dr̄ia eſt tanq̄ dicamus, ꝙ aliqui aliquo modo hn̄t habitum alij non hn̄t, quia hr̄e habitum,& non poſſe operari ſm illum eſt, quaſi nō hr̄e habitū, nā habitus eſt,ſm quē faciliter,& delectabiliter oꝑamur cū volumus, & ſic dicit Philoſ.in 2.

Cōſideratio moralis eſt de agibili.

Cap.3.

Ethi. ꝙ signū generati habitus est delectationem fieri in operibus, habere ergo habitum, & non posse operari secundum illum est, quasi cōtra naturam habitus: ideo qui sic habet dicitur, quasi non habere; qui autē habet sic, vt possit operari, dicitur habere, sicut patet, circa habitus speculatiuos, nam illi qui habēt habitus speculatiuos, s. Geometricum, vel Theoricum habitum, si sunt vigilantes, & sobrij, operantur secundum illos qualiter volunt, si autem sint ebrij, aut dormiētes sic habēt habitum, vt nullo modo possint vti illo, nā habens habitum Geometricum, si dormiens sit, non potest cōsiderare Geometriam. Idem de eo q ebrius est, licèt ille, qui ebrius est dicere potest ea, quæ nouit ex habitu, sed non intelligit, quando dicit. Sic ait Philosophus in 7. Ethic. ꝙ vinolentus verba dicit Empedoclis, quę difficilia erant, sed supple non intelligit. Ita est de incontinente, quia licèt habeat cognitionem, & habitudinem particularis, tamen quia habitus est ligatus in eo, tanquam in vinolento, quando passionē habet, ideo non bene iudicat: temperati autem habēt habitum solutum, vt sobrij, & vigilantes, ideo semper bene iudicant. *Ad fratrem suum in terra Seir.* Idest in terram Idumeæ, quia nō erat iter eius per terram illam, vt supra probatum est, & satis patet infra, in litera, qa transito Iordane erat Iacob in terra promissionis, & satis propriè terram, in qua habitabat Isaac: non ergo oportebat declinare in Seir. Coniungitur autem Idumæa, siue Seir terræ Chanaan in latere Meridiano extendens se aliqualiter contra Occidentem versus Damascum, & ad Orientem circa latus Austri, & Orientis terræ promissionis, vbi coniungitur Arabię in finibus Bethoro superioris, qui est locus terræ promissionis. Misit tamen ista Iacob in terram Seir, quia sciebat fratrem suum contra se venturum, & volebat eum ad pietatem inclinare, quod magis faceret mittendo ei munera, quàm si ei subito venienti in itinere daret; quia mittendo in Seir magnam reuerētiam, & honorem Esau exhibebat, dando autem in itinere ex timore se facere demonstrabat. *Regionis Edom.* Licèt aliqui velint totaliter conuerti Seir, & Edom, quod falsum est, quia Seir ponitur hic esse intra Edom. Dicendum ergo, ꝙ Edom, siue Idumea est tota terra occupata ab Esau, & posteris eius ad habitandum in illa terra: Seir autem mons est in terra Edom magnus valde, in quo sunt aliquæ ciuitates, & oppida, vt patet in lib. de diuisione Terræ sanctæ, & etiam Deut. 2. c. dicitur circuistis montem Seir multo tempore, & idem vocatur mons Esau in Abdia. ca. vnico. *Sic loquimini domino meo Esau.* Timor eum valde Vrbanum reddebat. Ipse. n. fratrem suum dominum vocabat, cuius dñm eum pater suus esse constituerat, vt patet supra 27. c. *Hæc dicit frater tuus Iacob.* Idest scias, ꝙ in nomine eius hæc tibi dicimus. *Apud Laban peregrinatus sum.* Idest moratus sum, intendebat Iacob mouere fratrem suum ad pietatem dicens, se peregrinum multo tpe fuisse, & nūc desiderio natalis terræ redijsse: ideo non debere impediri a completione naturalis, & honesti desiderij. *Vsq; in præsentem diem.* Quasi dicat, non discurri per alias gētes prouocando ad amorem meum contra te. *Habeo asinos, & boues.* Ne intelligeret Esau Iacob ad eum mittere, vt aliquid ab eo reciperet, sed vt in gratiam eius reuocaretur. *Mitto legationem ad Dominum meum.* i. mitto tibi ad dicēdū, quomodo venio, & hoc erat, ne Esau crederet se vilipensum si Iacob veniret, & non mitteret ei ad dicendū. Et non fuit in ista legatione missio munerum, sed isti nuncij redierunt ad Iacob, deinde ipse elegit munera ex his, quæ possidebat. *Vt inueniam gratiam in conspectu tuo.* Vt libēter me videas, & diligas: cum ego tibi reuerentiam faciam; mittendo ad te nūcios. *Reuersi sunt nuncij.* Fortè inuenerunt in via Esau

Determinatio.

F venientē contra Iacob, sed ipsi citius reuersi sunt nunciantes Iacob, antequam veniret Esau. Et patet hoc, quia si non vidissent eum in via venientem, nescirent vtrum cum quadringentis, an paucioribus, vel pluribus militibus veniret, & tamen ipsi sciebant, quia immediatè dixerunt venimus ad Esau fratrē tuum, & ecce properat in occursum tuum cum quadringentis viris. Necesse est ergo, ꝙ ipsi vidissent Esau venientem cum quadringentis viris. Et magis vr̄ dicendum, ꝙ ipsi nuncij inuenissent Esau in terra Seir, sed immediatè, vt ipsi iuerunt, & nunciauerent Esau venire fratrē suum Iacob manentibus apud eum ipsis nuncijs destinatis a Iacob, congregauit quadringentos equites, qui cito congregari poterant ab eo, quia habebat magnum populum, & ipsi nuncij cum redierūt ad Iacob

G viderunt illos 400. viros paratos ad veniendum cum Esau, ideo dixerunt Iacob ecce properat in occursum tuum cum quadringentis. Vel forte ipsi nuncij Iacob viderunt illos quadringentos viros cū Esau, & postea omnes simul inceperunt iter, ita ꝙ viderunt eos properare, sed quia Esau, & sui equites manebant in aliquibus locis itineris ad quiescendum, & ipsi nuncij velociter mouebantur, vt perferrent verbum ad Iacob, prius accesserunt ad eum quā veniret Esau, & sequenti die transito Iordane, Iacob obuiauit fratri suo Esau. Non tamen potest conuenienter dici, ꝙ nūcij qui destinati fuerant a Iacob inuenerunt Esau veniētem in itinere ad recipiendum Iacob cum quadringentis viris, quia non posset Esau ire obuiam Iacob, nisi eum

H venire præcognosceret. Scire autem non poterat, nisi aliquis prænunciaret, cum Iacob moraretur extra terram Chanaan per annos 20. & Esau non suspicaretur eum tunc venturum. Dicendum ergo, ꝙ Iacob præmisit nuncios, qui inuenerunt Esau in Seir, & nunciauerunt ei verba Iacob, & tunc ipse parauit se, vt supra dictum est. *Venimus ad Esau fratrem tuum.* Cui. s. in itinere obuiauimus, vt aliqui voluerunt. Sed nō conuenit hoc propter rationem supradictam, quia cum tūc staret Iacob extra terram Chanann, nō posset scire Esau eum aduenire, nisi quisquam nunciasset: ergo videtur ꝙ illi nuncij primo ei declarauerūt, ex quibus motus fuit ad exeundum obuiam ei cum toto populo. *Ecce properat in occursum tuum cum quadringentis viris.*

I Quare, cum tanta multitudine venit Esau ꝯ Iacob? Respondetur, vt aliqui volunt, quòd volebat eum delere de terra, & accipere omnia, quæ iuris eius erant. Quæst. Cur Esau venit contra Iacob cum tanta multitudine.

Sed hoc non bene dicitur, quia Esau valde libenter osculatus fuit fratrem suum Iacob, & fleuit ex amore, vt patet sequenti cap.

Item quia Esau non intendebat occidere Iacob viuente patre suo Isaac, ne incurreret maledictionem eius. Sic enim dixerat supra 27. capit. venient dies luctus patris mei, & interficiam fratrem meum Iacob.

Alij autem dicunt, quòd ideo multam gentem adduxit, vt plura dona timore commotus ei Iacob mitteret.

K Sed hoc non videtur, quia infra dicitur, quòd Esau satis se excusauit, ne acciperet munera, dicens satis in his abundare, & post vix compellente Iacob suscepit illa munera.

Dicendum, ergo quòd tātam multitudinem Esau adduxerat, vt suam potentiam fratri ostentaret, & in hoc fratrem honorabat. Si enim cum pauca turba venisset, quia Iacob veniebat cum multitudine gregū, & pastorum, ancillarum, & seruorum, videretur esse minoris potentię Esau, quàm Iacob, quod valde Esau euitare laborabat. Respōsio ad quæsitum quomodo... *Timuit Iacob valde.* Timore humano, qualis timor solet insurgere, quando quis sibi terribilia videt ingruere. *Et perterritus diuisit populum, qui secum erat.* Vocat hic populū turbam vxorū, filiorum, ancilla-

ancillarum, seruorum, & pastorũ. Ista diuisio fuit humana cautela facta ppter duo: primo, quia si Esau pcuteret vnam turmam, reliqua turma fugiẽdo saluaret. Secundo, quia si Esau vnam turmã deleuisset, ibi fortè expleret iram suam, & cum veniret ad aliam saciatus cede, parceret ei. *Greges quoque.* Ouium & caprarũ. *Boues, & camelos.* & etiam asinos, quia multos secũ ducebat. *In duas turmas.* Cum qualibet istarum ibãt multi de seruis eius, & sic ordinauerat Iacob turmas, vt quæcunq; minus chara, & minoris valoris in conspectu eius erant, hæc præcederent. Hoc autem apparet, quia Rachel, & Ioseph in vltimo agmine sequebant, vt tardius eis posset quæcunque irruere afflictio. *Alia turma quæ reliqua est.* Idest, quæ relicta est. *Saluabitur.* i. saluari poterit fugiendo. *Dixitq; Iacob.* Disposito, quãtum poterunt. Iacob per humanam industriã hic conuertit se ad diuinam clementiam. *Deus patris mei Isaac.* Nominat patres suos, quia meritis eorum expectabat sibi bona multa a Deo prouẽtura. *Qui dixisti mihi reuertere in terram tuam.* Quasi dicat, ex quo tu mihi mandasti, da mihi securitatem, & prosperitatem in itinere meo, & ex hoc certificatus erat Iacob, qa sciebat Deũ fidelem esse, & verbum eius manere in æternum, sed sciebat, ꝙ Deus sic bona bonis promittit, vt illa precibus suis, vel aliorum assequantur, vt viderat ipse de patre suo, cui promissa fuerat seminis multitudo, cum vxor sterilis ei data est quousq; per annos 20. cõtinuò precans filios obtinuit, de quo supra 25. c. credebat ergo se Iacob per preces impetraturum quæ a Deo ei promissa fuerant, quia sub tali modo promissa esse putabat. *Ad locum natiuitatis tuę.* Scilicet in Bersabee, vbi natus fuisti. *Et benefaciam tibi.* In omnibus te prosperãdo. *Minor sum omnibus miserationibus tuis.* Hic valde persuadet Iacob Deo (si persuasio dici potest,) vt loqui consueuimus, s. ego sum minor, quàm misericordiæ tuę, q. d. Domine ego non sum dignus alicuius misericordiæ tuæ, nec vnius solius, quia maior est parua misecordiarum tuarũ omnibus meritis meis. Sic enim loqui oportet ad magnanimos: delectantur. n. magnanimi cum beneficia ab eis impensa eis ad memoriam reducuntur, & sic libentissimè ad maiora conferenda mouentur. vt patet 4. Eth. c. de magnanimitate, vbi ponit Philosophus exemplum de Theti aquarum Dea a Ioue aliquid magnum sub ista forma petente, & de Laconibus petentibus ab Atheniensibus. Magnanimus autem audiens beneficia sibi impensa nõ gaudet, sed magis aliqualiter videtur cadere a perfecta lætitia: iõ volens magnanimum ad faciendũ aliqua magna opera permouere, nõ narret ei beneficia, quæ recepit, sed ea quæ magnificè dedit. In hoc autem multum laudatur Dei liberalitas cum nos indignos saltem minoris beneficij eius iudicamus. Multum ergo attendere debent orantes, ꝙ magis orationes suas per modum humiliationis meritorum suorum, quàm per modum cuiusdam iustificationis, & ꝯpassi concipiant. Melius enim sic oratio concipitur Dñe Deus meus, licet omnium beneficiorum indignus sim, quia & pane quo vescor carere merebar, nec in hoc aere saluberrimo flatus vitales attrahere, tua tñ immensa innataq; benignitate, qua nos caducos, & misera biles redemisti, mihi indigno talia, vel talia concede: quàm si sic concipiatur. Nosti tu dñe Deus meus, ꝙ dilexerim te in toto corde meo, & in puritate manuum mearũ ambulauerim, faciens quod rectum erat in conspectu tuo, iõ miseratus mei talia, vel talia tribue. Vtraq; tamen orationis conceptio bona est ad aliud, & ad aliud sumpta debet tamen orans duo semper attendere, scilicet quibus verbis, magis humilietur, & quibus in amorẽ crucifixi pauperis inflammetur, vtrunque enim expedit. Omnibus enim humiliari congruit, & ardere: status

Determinatio. | Diuisione sui populi Iacob fecit ppter duo. | Cap. 3. | Orationis forma. | Orãs semp duo dẽt attendere.

A tamen conditionem sequendo incipientibus, magis humiliari conuenit, quàm ardere, quia viride lignum ardori igneo indispositum, magis in fumum quàm in flammam euaporat: proficientibus autem ardere cõgruentissimum, & inebriari in torrentibus ubertatis patentium vulnerum pauperis crucifixi; laboret ergo passionalia, & affectuosa quædam verba proferre ad amorem tenerrimum prouocantia, donec desiderio ardens dicat cum sponsa, fulcite me floribus, constipate me malis, quoniam amore langueo. Sed in his nihil me nosse confiteor. Quia hoc non commune, sed rarum est, quod abscondit Deus diligentibus se dans eis in presenti quadã particula dulcedinis suæ in amando frui. Hic autem amor, & ardor mentem a terrenorum desideriorũ tumultibus eleuans & firmans

B ratione cohærẽtem indissolubiliter suo alligat creatori, ita ꝙ nec tribulatio, nec angustia, nec persecutio, nec fames, nec nuditas, nec periculũ, nec gladius, nec mors, nec vita, nec Angeli, nec principatus, nec virtutes, nec instantia, nec futura, nec fortitudo, nec altitudo, nec profundum, nec creatura aliqua potest illos viros altissimos separare a charitate, quæ est ĩ Christo, iuxta doctrinam Apostoli ad Ro. 8. *Et veritate, quam explesti seruo tuo.* Veritas Dei dicitur fidelitas eius, quia impermutabiliter complet, quod promittit, iuxta illud Luc. 21. ca. Cęlum, & terra transibunt, verba autem mea non transibũt, & hoc est verum cum Dei verba absolutè dicuntur, cum dicuntur conditionaliter permanent manente conditione. Si aũt conditio auferatur, Deus

C non complebit quod promiserat, quia sic sub conditione promiserat: nam frangenti fidem fides frangatur eidem, vt patet extra. de iureiur. c. peruenit, in 2. Reddebat ergo Iacob gratias, quia multa de his, quæ Deus ei promiserat, iam verè completa erant, & quæ deerãt certissimè danda esse putabat, & non minus Deo gratiarum actiones referendum est, si aliquid nobis ex promissione dederit, quasi sit obligatus, quàm daret sine promissione, immo magis gratias referre debemus, quando aliqua dat ex promissione, quia ibi æqualis libertas sua est.

Et insuper magna bonitatis suæ dignatio, vt nobis miseris aliqualiter specialiter promittere velit, qa hoc

D specialissimi amoris indicium est. *In baculo meo transiui Iordanem.* Probat hic, quod dixerat, scilicet, quòd Iacob erat minor omnibus miserationibus Dei, quia quando Iacob ibat in Mesopotamiam, nihil secum portabat cum transiret Iordanem: nunc autem redijt comitatus duabus turmis. *In baculo.* Idest cum baculo meo, quasi dicat, solus cum baculo meo transiui Iordanem istum.

Quomodo dicit Iordanem istum, quasi stãs apud ipsum, & cum baculo demonstrans, cum nondum accessisset ad eum, quia sequenti die transiuit eum transuadato prius torrente Iaboc, & facta mansione in Phamuel, quod ante Iordanem est ab Oriente venientibus de Mesopotamia, vt satis patet considerando textum hic, & in lib. Deuteron. & in libro de diuisione Terræ sanctæ. Est autem torrens Iaboc non directè

E ad Orientalem plagam Iordanis, sed ad latus Septentrionale aliquo modo, licèt semper sit magis Orientalis, quàm Iordanis, nam Iordanis est terminus terræ Chanaan.

Quęst. 3.

Iaboc autem est vltra terras Chanaan in terra duorum regum Amorrhæorum; & patet, quòd sit ad partem Septentrionalem aliqualiter, nam Iaboc veniens de Mesopotamia, quæ est Septentrionalis terræ Chanaan, transiuit per torrentem Iaboc: ergo torrens Iaboch erat Septentrionalis aliquo modo. Adhuc patet hoc magis, quia torrẽs Iaboc est circa cõfinia Amõ, vt patet Deut. 3. c. cũ dr: non fuit vicus, vel ciuitas, q̃ nostras

ſtras effugeret manus, oẽs tradidit dominus Deus noſter nobis, abſque terra filiorum Amon, ad quam accedere voluimus, & cunctis, quæ adiacent torrenti Iaboc. Sed terra filiorum Amon erat Septentrionalis, vt declarabitur Deuteron. 2. c. ergo torrens Iaboc Septentrionalis illius terræ. Reſpõdetur, ꝙ Iacob adhuc diſtabat a loco, per quem tranſiturus erat Iordanem, tamen deſcendens de aliqua altitudine, videre poterat quaſi prope ſe Iordanem, & ideo loquebatur quaſi demonſtrans eũ, maximè quia flumina, vt cõiter in terra non plana curuis meatibus flexuoſa ſunt: ideo poterat ſtare Iacob propinquiſſimus alicui parti Iordanis, ſed non erat tranſiturus per illum locum, quia ibi nõ eſſet Iordanis vadabilis, ſed per alium locum ſatis diſtantem. *Nunc cum duabus turmis regredior.* Ideſt cũ multitudine pecorum, & ſeruorũ, quæ facit duas turmas. *Et quando.* Aliqui dicunt, ꝙ Rachel, & Ioſeph poſiti in vltimo loco faciebant vnam turmam. Hoc nihil eſt, quia turma magnam multitudinem ſignat. *Erue me de manu fratris mei, quia eum offenſum a ſe ſciebat.* Quia valde timeo. Ratio, quia veniebat Eſau cum quadringentis equitibus: Iacob autem ſolam gentem paſtoriam, inermemq; ſecum ducebat. *Ne fortè veniens.* ſ. hoſtiliter ſuper me. *Percutiat matrem cum filijs.* Ideſt omnes nos ſimul nullum vitæ derelinquens. Et ſumitur iſta locutio a communi modo loquendi, qñ accipiuntur fętus auium latentes in nido, quia tunc totum capitur, quãdo mater cum filijs comprehenditur. Et timebat hoc Iacob, quia fortè Eſau vellet, ꝙ benedictiones cõplerentur in ſemine eius, ideo omnes de ſtirpe Iacob occideret, ne quiſquam maneret in quo repromiſſio impleri poſſet, & ſic crederet benedictionẽ, neceſſario in prolem eius tranſituram. *Tu locutus es.* Ideſt promiſiſti. *Quod mihi benefaceres.* Proſperando me in habenda multitudine rerum temporalium. *Et dilatares ſemen meum ſicut arenam maris.* ſ. ꝙ ita eſſet innumerabile hominibus, ſicut arena maris. Iſtud fuit ꝑmiſſum Iacob, quando dormiuit in Bethel eundo Meſopotamiam, vt habetur ſupra 28. c. Et Abrahæ, vt ſupra 15. & 22. & Iſaac, vt ſupra 26. c. q. d. ex quo tu Deus meus iſta promiſiſti comple ea defendendo me a fratre meo, quia ſi permittis fratrem meum lædere me, nunc deſtruet omnes nos ſimul, & non poterit compleri promiſſio tua in ſemine meo. *Cumque dormiuiſſet ibi.* ſ. in Manain, vbi apparuerant Angeli. *Nocte illa.* Quieuerat. n. ibi ꝑcedenti die, vt expectaret nuntios, quos miſerat ad Eſau, & vt diſtingueret, & pararet munera, quæ ad Eſau deſtinaret. *Separauit de ijs, quæ habebat.* ſ. de pretioſioribus rebus ſuis, vt magis acceptarẽtur. Ex quo notandum, ꝙ licitum eſt ſanctis dare de rebus ſuis aliquibus hominibus malis, qui eos vexant, vt eos tranquillè viuere permittant, quia in hoc ſuam vexationẽ redimunt. Nunquam tñ debent conſentire malis aliquid, quod bonis culpabile ſit: ante enim mortẽ ſubire debent. Perditio enim rerum temporalium non eſt malum ſimpliciter, quia ipſæ diuitiæ non ſunt bonæ ſimpliciter, nam bonũ ſimpliciter eſt, quod in ſe ipſo nullo alio conſiderato, bonum eſt; diuitiæ autẽ non ſunt bonæ de ſe, quia non habent aliquam bonitatem, niſi in comparatione ad id, quod pro eis daẽ, & ſi nihil daretur non magis proficiebat habere diuitias multas, q̃ habere lutum platearum, vel lapides rudes. Item quia id qđ eſt vtile, ſolum eſt bonum, ſm ꝙ comparatur ad vſum, ſed bonum, ſm ſe nulli comparatur ſi abſolutè eſt tale; non ſunt ergo diuitiæ ſimpliciter bonæ, nec earum perditio mala: maximè quia ille, qui ſic violenter dat magis pertinet ad iniuſtum pati, q̃ ad iniuſtum agere, vt patet per Ariſtotelem in fine, 6. Ethi. Si autẽ mali dimitterentur vexare bonos, vt permittere eos rapere bona pauperum, vel priuilegia reipublicæ, vel

Diuitię nõ ſunt bonæ ſimpliciter.

F violare ſacras virgines malum eſſet. In hoc nulla pax cum impijs habenda eſt, vt ait Boetius de conſolatione proſa. 3. lib. 1. Tota. n. bonorum intentio eſt malorum ſtudijs diſplicere, cum dicit. Itaque nihil eſt, quod admirere, ſi in hoc vitæ ſalo circunſtantibus procellis coagitemur, quibus propoſitũ eſt peſſimis diſplicere. & li. 3. Proſa. 4. nunquam. n. tñ cogi potuiſti cum decorato gereres magiſtratum, cum dr̃, Tu quoq; num tandem tot periculis adduci potuiſti, vt cum decorato gereres magiſtratum putares, cum in eo mentẽ nequiſſimi ſcurræ, delatoriſque reſpiceres? Et in libro 1. Proſa. 4. Nunquam. n. quicquam me ab iure ad iniuriam detraxit. Ex hoc etiam patet, ꝙ prælati Eccleſiarum ſi ſunt in terra malorum hominum vexantium eos, & Eccleſias ſuas, ſi de eis nullo modo iuſtitiã habere poſſunt, vt puta quia habitant inter infideles, licitè poſſunt dare de ſuis redditibus, & de proprijs redditibus Eccleſiæ, ne Eccleſias totaliter vexãtes deſtruãt,
G vel poſſunt dare tyrannis, vt eos, & Eccleſias ſuas defendant. Si tñ illi tyranni vellent omnia bona, & iura Eccleſiæ vendicare, nullo modo conſentire debent, ſed magis ſe morti exponere, ſi quid reſiſtendo agere poſſunt, & Deum orare, vt defendat Eccleſiam ſuam, quando humana diligentia cuſtodiri non poteſt. Sicut habetur 2. Mach. c. 3. de Onia ſacerdote ſancto, qui defendit quantum potuit, Deum orans, & corporaliter, & mentaliter ſe opponens pecunias cõmendatas in ſanctuario templi a quibuſdam, vt cuſtodirent ibidem mandãte Apollonio rege Cæleſiriæ illas tolli inde per nuncium ſuum potentem Heliodorum. Si au-
H tem nunc ſic facere poſſet, prælatus cuſtodiens bona Eccleſiæ ſi tales res eſſent, quæ diſtribui faciliter poſſent ſine apparitione magna, & diſtractatione, poſſet eas dare pauperibus ſe totaliter ad mortem ponens, ſicut beatus Laurentius, qui requiſitus a Datiano, vt daret ei theſauros Eccleſiæ, nullo modo videns locum poſſe euadere diſperſit eos pauperibus ſe ad martyrij palmam diſponens. Sed in hoc magna prudentia habenda eſt, quia iſte fuit caſus ſatis ſpecialis. *Capras ducentas, hircos uiginti.* Dedit iſta, quaſi ad conſtituendum gregem, ideoque ſic ordinauit, quia vnus hircus decem capris fœmellis ſufficit ad gignendum oues ducentas: eadem ratio eſt in arietibus, & ouibus. ſ. vnus aries pro decem ouibus. *Camelos fœtas.* Ideſt quæ iam
I pepererant. *Cum pullis ſuis.* Ideſt cum filijs ſuis paruulis quos pepererant. Pullus nomen generale eſt ad fętus paruos ouium omnium, & beſtiarum. Sic vocamus pullum aſinæ. infra 29. c. & Matth. 21. cap.

Quid contra tyrannos Eccleſiarũ prælati facere dẽnt.

Quare non poſuit de hircis, & arietibus pullos, ſicut de camelis. Reſpondetur, quia pulli ouiũ valde teneri non erant diſpoſiti ad ambulandũ, ſicut pulli camelorum, & patet, qa fortè tunc erant noui pulli arietum, quia erat tp̃s vernum, in quo nati erãt, & nõ erãt duri ad ambulandum. Sic. n. dr̃ j. ſeq. c. noſti dñe, ꝙ paruulos, teneros, & boues atq; oues fætas mecũ habeã, quos ſi plus debito in ambulando fecero laborare morient vna die cuncti greges. Et ſi dicas, quare nõ miſit
K de camelis maſculos ſicut de arietibus, & hircis. Reſpondetur, ꝙ pulli camelorum erant loco maſculorum, quia illi vſque ad modicum tempus poſſent fortè gignere, vel quia camelli erant animalia magni valoris, & erat valde multũ tot dare. *Et uaccas quadraginta, & tauros uiginti.* Licet vnus taurus decẽ vaccas ſufficiat, ponit tamen vnum taurum ad duas vaccas propter taurorum dignitatem, & pulchritudinem. *Et miſit per manus ſeruorum ſuorum.* Non enim voluit ire Iacob ad videndum, antequam munera præcederent, vt placaretur ei frater ſuus, qui erat offenſus. *Greges ſeorſum.* Ideſt iſti greges camelorum, aſinorum, ouium, & caprarum, & bouum, quos mittebat

Quæſt. 4. Cur nõ poſuit & pullos ex hircis, & arietibus.

bat Iacob ad Esau erant distincti, ratio fuit, vt plures apparerent, & pulchriores irent, quia ordo multum delectat in rebus, in quo magna sapientia, & pulchritudo notatur, vt patet 3. Regum, 10. cap. & 20. Paralip. 9. cap. de Regina Saba, quæ laudauit nimis sapientiam Salomonis, quia vidit ordinem omnium, quæ in domo sua gerebantur. Et sciendum quòd isti quinque greges non computantur in duabus turmis, quas supra dixit Iacob, quia duæ turmæ sunt duæ multitudines. Isti autem quinque greges seorsum ibant facientes quinque turmas, nam potest dici, quòd isti quinq; greges comprǽhenderentur sub vna de duabus turmis, quia illæ duæ turmæ pertinebant ad Iacob: istę autem iam vertebantur ad Esau: ideo non faciebat de eis mẽtionem Iacob, sicut de rebus suis, quia licet malè, vel bene ei eueniret, illa non pertinebant ad eum. Si enim malè accideret, quia illa mittebantur in principio, irrueret statim super ea Esau. Si autem bene accideret nullo modo redirent ad Iacob, quia Esau acciperet ea pro munere, sicut factum est. *Si Esau fratrem meũ obuium habueris.* Bene sciebat Iacob, quòd Esau veniret in occursum eius, sed nesciebat an per illud iter veniret, vel forte si in aliquo loco expectaret Iacob venientem. *Et cuius sunt ista, quæ sequeris.* Idest cuius sunt ista pecora, quæ ante te ducis: dicitur pastor sequi gregem, quia grex præcedit, pastor autem sequitur post, ne aliquod pecus maneat retro aut deuiet. *Serui tui Iacob.* Sic docuerat Iacob omnes suos seruos respondere, quia verbum molle frangit iram. vt patet Prouerb. 15. cap. seruiebat enim hic Iacob de vento, quia aliquando licitum est sic seruire malis ne noceant. *Et cunctis qui sequebantur gregem.* In isto ordine ibant oẽs greges tã illi, q dandi erant ꝑ munere Esau, q̃ alij, sed erat q̃dã drĩa, qa greges, q dãdi erãt Esau p̃cedebant omnes alios quodam magno spatio, quia die vno ante Iacob recesserãt, deinde sequebãtur greges primæ turmæ, & in hac erat ordo, quia erat distinctio gregum per diuersos pastores. Isti tamen diuersi ordines, sed ipsæ turmæ non tantũ inter se distabant, quòd diuersas turmas facere viderentur, deinde interiecto aliquali magno spatio veniebat secunda turma similibus ordinibus distincta. *Ipse seruus tuus Iacob iter nostrum sequitur.* Hæc addebat, vt non intelligeret Esau, quòd fortè Iacob per aliam viam iret comparere non audens coram Esau. *Dixitque placabo eum muneribus, quæ præcedunt.* Ista etiam mandabat Iacob, vt dicerẽtur Esau, vt videret Esau, quòd Iacob humiliter petebat veniam si aliquid peccauerat, vel incurrerat indignationem eius. *Forsitan propitiabitur mihi.*

Obiectio.

Responsio

Notandũ.

Quare pastor gregẽ sequitur.

Quæst. 5. An Iacob prudenter egerit manifestando voluntatẽ suam.

Fortè alicui non videretur prudenter fuisse hoc factum, quia non debuisset Iacob voluntatem suam sic pandere, quia se suspectum redderet. Respondetur, quòd quando aliquis timet ex aliqua causa non cognita hosti suo, & vult ei reconciliari, non debet notificare causam, quia sic aduersarium minus promptũ inueniet, statumque suum dehonestat. Si tamen aduersarius potens valde esset, qui euadi non posset, ei reconciliationis causa constanter verbo declaranda erat, quia generosi animi fractis citius parcunt secundum doctrinam Virgilij Aeneidos lib. 6.

Tu regere imperio populos Romane memento.
Hæ tibi erunt artes, pacique imponere morem.
Parcere subiectis, & debellare superbos.

Ipse mansit nocte illa in castris. Expectans, vt præcederent munera. Castra vocat locum, in quo apparuerunt Angeli, & vocauit locum illum Manayn, idest, castra. *Cumque mature.* Idest velociter surrexisset. *Tulit duas vxores.* Non credas, quòd Iacob acceperit super humeros suos vxores ad transeundum flumen, quia cameli erant, in quibus transirent, in quibus ante ue-

A nerant, ut patet præceden. cap. *Cum undecim filijs.* Habuit enim Iacob 12. filios, & omnes iam geniti fuerãt præter Beniamin, qui post natus est moriẽte Rachel, vt patet infra 35. cap. Dina filia Liæ, de qua supra 30. cap. intelligitur cum matre, nec computatur in numero filiorum, vel quia ipsa erat fœmina, & non constituebat genus sicut viri, quia semper fuit iste mos, vt viri denominarẽt genus fœminæ quocunque modo permisceri poterant, nec denominabant genus, quia denominatio fit in posteris: posteri tamen, qui filij sunt non denominantur à fœmina, sed à viro cum vir sit principium generationis, quia in eo est principium formatiuum, tamen quantum ad honores filius sequitur conditionem matris, secundum quòd vulgatum est in iuribus, scilicet, quòd partus sequitur ventrem. *Transiuit uadum Iacob.* Dicit historia Scholastica, quòd iste vadus Iacob est vadus Iordanis, sed vocatur sic corruptè vitio scriptorum, qui transferre debentes Iacob, Iaboc transtulerunt, sed hoc falsum est, quia quidam torrẽs est, qui sic vocatur. Dicitur in lib. de diuisione terræ Sanctæ, quòd Iaboc est torrens distans vna leuca, siue duobus miliaribus à Iordane. Etiã Deuter. 2. cap. in fine fit mentio de ciuitatibus adhærẽtibus torrenti Iaboc, cum dicitur non fuit ciuitas, quæ nostras effugeret manus, omnes tradidit Dominus Deus noster nobis absque terra filiorum Amon, ad quam accedere voluimus, & cunctis, quæ adiacẽt torrenti Iaboc. Transiuit ergo Iacob istum vadum deinde transiuit vada Iordanis. *Transductisque omnibus, quæ ad se pertinebant.* Idest omnia quæ sua erãt, scilicet greges, & omnia alia. *Ipse mansit solus.* Propter duo: primo, vt videret, si de rebus suis aliud manebat retro negligentia, vel errore aberrans: secundo, vt solitarius magis orationi vacaret, vt Deus eum liberaret à periculo ingruenti. Et ecce vir luctabatur. Hic ponitur tertium, scilicet imminens diuina consolatio, scilicet, qa Angelus fuit ad eum missus, qui cõsolaret eum. *Et Ecce vir.* Quidam dicũt quòd iste fuit Angelus Gabriel, quia ille consueuit vocari vir, vt patet Daniel. 10. Ecce vir Gabriel. Sed hoc non constat an Gabriel, vel alius Angelus fuerit. Non tamen probatur aliquid ex hoc. Quia ille Angelus vocat vir, qa in specie uiri apparuit. Sic aliquando alij Angeli vocantur viri, vt patet supra 18. cap. de tribus Angelis apparẽtibus Abrahæ, qui vocantur ibi viri tres, sed post vocantur Angeli, vt patet in princip. 19. cap. Non potest dici, quòd iste Angelus fuerit malus, quia si malus fuisset, non rogasset eum Iacob, vt benediceret sibi, cum Iacob cognosceret quis erat ille, cum quo pugnauerat. Item quia iste Angelus mutauit nomen Iacob vocans eum Israel. Si tamen malus Angelus fecisset hoc non mansisset nomen eius, quia Deus non consentiret talia, ne fraudarentur gentes omnes putantes istud nomen à bono Angelo positum. Item mali Angeli numquam veniunt ad consolandum, sed potius ad desolandum, & inducendum hominem in desperationem, sed iste venit ad consolandum contra timorem, quem conceperat de Esau, cum dixit: si aduersum Deum fortis fuisti quanto magis contra homines præualebis? & ꝑ hoc confortatus fuit Iacob ad resistendum timori, quem conceperat de Esau. Item quia Iacob uidens istum Angelum ita gauisus est, ut si uidisset Deum uerum, & ex hoc imposuit nomen loco illi, quo viderat dicens: Vidi Dominum facie ad faciem, & salua facta est anima mea: & uocauit nomen loci illius Phanuel, idest, facies Domini, vel apparitio Domini. Dicunt autem plures Hebræorum, quòd iste fuit Angelus bonus Esau, qui volebat impedire Iacob ne intraret terram promissionis, & vt non complerentur in eo benedictiones, sed in semine Esau. Ideoque luctabatur

B

C

D

E

Vir est generationis principiũ.

Quis fuerit Angelus, qui cũ Iacob luctabatur

Opinio Hebræorum.

cum

cum eo putans prævalere aduersus eum : sed ad vltimun non potens preualere tetigit neruum femoris, & fecit eum claudum, & hoc vt euaderet manum Iacob fortiter tenentis, sed sic nec euadere potuit quousque benedixit Iacob. Et sic exponunt Hebræi id, quod habetur Oseæ 12. cap. sed in fortitudine sua directus est cum Angelo, & inualuit ad Angelum cõfortatus est, fleuit, & rogauit eum, scilicet, ex quo Angelus non potuit aduersum Iacob prævalere, doluit, & fleuit.

Alia opinio Hebræorum.

Vel dicunt etiam, quòd ille Angelus plorabat, quia Esau, quem ipse custodiebat, perdebat benedictiones. Et sic habetur Isa. 33. cap. Angeli pacis amare flebunt. Etiam satis rationabile est, quòd Angelus Esau pugnaret, quia sicut vnus Angelus bonus vnius prouinciæ pugnat cõtra alterum bonum alterius prouinciæ, vt patet Daniel. 10. cap. de Angelo, qui erat princeps Persarum, & pugnauit 21. diebus contra Gabrielem, qui defendebat causam Iudæorum: ita videtur quòd Angelus bonus vnius hominis pugnabit contra Angelum alterius hominis, vel contra ipsum hominem. Et si dicas quòd non est verisimile vnum Angelum bonum pugnare contra alterum, quando vnus bonam causam fouet quod de Angelis malis dubitandum non esset, quia illi mala volunt, & mala dicunt. Sed hoc nihil est, quia ecce vnus Angelus bonus pugnat contra Angelum bonum fouentem bonam causam, quando determinatio Dei adhuc non patet. Sic patet de Angelo Persarum, qui bonus erat, restitit tamen 21. diebus Gabrieli petenti quòd Iudęi de captiuitate Babylonica liberarentur, quod satis bonum, & iustum erat: donec Deus determinauit quòd Iudæi soluerent̃ de captiuitate Babylonica. Sed ista expositio, quòd iste Angelus fuerit ipsius Esau non multum consonat veritati. Dicunt enim, quòd Iacob deuicit Angelum illum. Sed hoc non videtur posse fieri, quia si potestas dæmonis tanta est, quòd non possit ei aliqua terrena æquari, vt patet Iob 40. cap. non est potestas sub Cœlo, quæ comparetur ei: quanto magis ptãs Angelorum bonorum, quæ maior vr̃ ex naturalibus, & gratuitis? nisi fortè dicas, quòd Deus pro tunc vires Angeli naturales suspenderit, sicut virtutẽ ignis in camino in Babylone super tres pueros. hoc autem satis est dubium, quia Deus numquam res conditas proprijs priuat virtutibus. Item secundo præsupponunt, quòd iste Angelus noluerit resistere determinationi diuinæ cognitę. Patet quia Deus determinauerat primogenita Esau transmutare ad Iacob. Et si dicas, quòd ille Angelus non cognoscebat istam determinationem Dei, sequitur maius inconueniens, scilicet, quòd aliud reuelatum fuerit hominibus adhuc mortalibus, quod non fuit Angelis. Sed hoc non videtur conueniens, quia Deus per se ipsum non reuelat aliqua, sed mediantibus Angelis tamquam ministris, quia administratorij spiritus sunt ad eos, qui hæreditatem salutis capere debent, vt patet ad Hebræ. 1. ca. Item sequitur tertio, quòd ista mutatio primogenituræ fuerit multis hominibus reuelata, & non Angelo bono Esau. Patet quia Isaac cognouit eam in ecstasi: ideo benedictionem datam cõfirmauit, vt patet supra 20. cap. Item Rebeccæ reuelata fuit, vt patet supra 26. cap. cum dicitur duæ gentes in vtero tuo sunt, & duo populi ex ventre tuo diuidẽtur, & populus populum superabit, & maior minori seruiet.

Cur Rebecca sua serit Iacob benedictionem Esau surripere.

Sed sciebat satis ipsa Rebecca esse Esau maiorem, quia primo de ventre exierat. ergo cognoscebat eũ seruiturũ minori. s. Iacob, sed hoc fieri nõ poterat sine mutatione iurium primogenitură: ergo sciebat iura primogenituræ ad Iacob transferenda: et hoc manifestat̃ satis. s. 27. c. cũ ipsa instruit Iacob, vt põccuparet bñdictionẽ fratris sui, in qua dabat ius primogeni-

F

turę. Si tñ ipsa non cognouisset mutanda iura primogenituræ ad Iacob, nunquam talia ausa fuisset præcipuè cum Iacob timens faceret, quod mater ei suadebat, dixitque: nosti q̃ frater meus Esau hõ pilosus sit, & ego lęuis, si attrectauerit me pater meus, & senserit, timeo ne putet me sibi voluisse illudere, & inducat super me maledictionem, pro benedictione: tunc mater ait: in me sit ista maledictio fili mi, tantum audi vocem meam. Manifestum est autem, q̃ cum Rebecca diligeret valde Iacob, q̃ non poneret eũ in tanto periculo, quod verè periculum erat, vt Iacob timebat, nisi cognouisset euentum rei, s. futuram mutationem iurium primogeniturę, ergo necessario dicendũ est, q̃ hoc sciebat Rebecca. Reuelatum fuit etiam, &

G

ipsimet Iacob, vt supra 28. cap. cum dicitur: Ego sum dominus Deus Abraham patris tui, & Deus Isaac, terram, in qua dormis, tibi dabo, & semini tuo, eritq; semen tuum, sicut puluis terræ, dilataberis ad Oriẽtem, & ad Occidentem, & ad Septentrionem, & Meridiẽ, & benedicẽtur in te, & in semine tuo omnes tribus terræ, & ero custos tuus quocunque perrexeris, & reducam te in terram hanc, nec dimittã donec cõpleuero omnia, quæ dixi. Hoc autem valde inconueniens est. Item sunt alia inconueniẽtia ad istam expositionem fundata in litera Oseæ 12. c. quæ eodem modo, quo ista litera exponi debet, de quibus dicetur ibidem Deo dante, cum ibi fuerimus.

Opin. Catholicorum.

Item quia dicitur infra, quòd iste Angelus benedixit Iacob, sed si fuisset Angelus Esau nullo modo benedixisset Iacob, quia ĩ

H

hoc diminuebat statum Esau. Doctores autẽ Catholici exponunt hoc de Angelo Iacob, qui venit ad consolandum eum, vt non timeret fratrem suum. Sed in hoc diuersitas est, quia quidam dicunt Iacob spiritualiter solum cum Angelo fuisse luctantem, quia Angelus incorporeus est, incorporea autem tangi non possunt, & fundatur hoc in Gl. ordinaria, quæ est dictum Hieronymi, & habetur Esa. 49. vbi dicitur cum Angelo Iacob oratione non manibus luctabatur. Sed non concordat hoc literæ in qua dicitur, quòd vir ille tangens neruum femoris Iacob fecit eum emarcere, & claudicauit Iacob: hoc autem non fit ex sola spirituali lucta. Dicendum ergo, & melius, quòd ibi fuit lucta

Expositio Nicolai de pugna Angeli cum Iacob.

I

corporalis, temporalis, & spiritualis. Et assignat eam sic Nicolaus, & quidam alij, quòd Angelus apparuerat Iacob in Mesopotamia mandans ei venire, & promittens eum liberare, vt patet præced. cap. deinde apparuerunt alij Angeli Iacob, quos ipse vocauit castra, & isti consolati sunt eum. Sed postquam Iacob audiuit fratrem suum contra se venientem timuit supra modum aliqualiter diffidens promissioni diuinæ, & consolationi Angelicę; ideo quando applicuit Iacob ad torrentem Iaboc, Angelus, qui custos eius erat apparuit ei, quasi volens dimittere eum, & recedere, qa diffidens aliqualiter fuerat. Sic Dominus noster apparens post resurrectionem suam duobus discipulis euntibus in Emmaus finxit se longius ire, vt patet Lucæ 24. cap. Sed in hoc nullum mendacium vel fictio propriè dicta erat, quia talis erat apparitio exterior, qualis erat habitus interior eorum, quibus apparebat: Ia-

K

cob autem videns eum, quasi recedere volentem feruida oratione eum rogabat, ne eum in tali tempore deserere dignaretur, sed a fratre suo custodiret, & ista vocabatur lucta spiritualis. Et post cum videret Angelum, quasi semper velle recedere, ex familiaritate accepit eum tenens manibus, ne recederet. Sic beata Maria Magdalena Christo resurgente, & cognito voluit ex consuetudine tenere, & osculari pedes eius, vt patet, Ioannes 20. cap. Tenuit autem Iacob Angelum illum, donec ei benediceret faciens securum de fratre suo, & isto modo potest applicari litera, Oseæ

Oseæ 12.cap. quòd Iacob inualuit ad Angelum, scilicet potuit magis quàm ipse recipiens ab ipso benedictionem quam ipse velle dare non videbatur, & fleuit, scilicet, vt reciperet benedictionem, & rogauit, scilicet Angelum, vt benediceret ei. Satis congruit ista expositio, sed quædam minus principalia continet, quæ contra supradicta à nobis, & contra improbata videntur, scilicet quòd in hac Nicolai expositione ponitur, quòd ideo facta fuerit ista visio Angelica, & ista lucta sic, quia Iacob aliqualiter disconfisus fuerat diuinæ promissioni videns contra se hæc mala insurgere, quæ erant opposita benedictionibus supra factis, sed hoc non conuenit, tamen tunc multum culpandus esset perdens fidem promissionum diuinarum: tota tamen scriptura laudat hunc, cũ Isaac, & Abrahã de fide promissionum, licet multis laboribus tentarẽtur, de quo Iudi.6.& ad Hebrę.9.cap. Dicendum ergo quòd Iacob perfectè confidebat diuinæ reuelationi, & Angelicæ consolationi, sed tamen humano timore, qui superioribus se cõpatitur Esau valde timebat. Ad confortationem ergo pleniorem apparuit ei Angelus suus in custodiam datus, & incepit luctari cum illo: & licet potuisset Angelus in puncto quasi Iacob ad nihilum redigere, tamen noluit, sed solum permittebat se vinci quasi nihil vltra potens, vt daretur audacia Iacob ad non timendum fratrem suum, & ideo dixit postea Angelus, si contra Deum fortis fuisti, quãto magis contra homines præualebis? Ex hoc autem confortatus fuit multum contra fratrem suum. Et quia ad vltimum cum corporaliter luctarentur, adhuc videbatur Angelus velle recedere, fleuit Iacob, & rogauit ne recederet antequam eum benediceret, & sic factum est. Et nunc potest applicari leuiter litera, & primo applicabo secundum primum sensum quem faciunt Hebræi: deinde secundum nos. *Et ecce vir.* Idest Angelus Esau, qui volebat detinere Iacob, ne transiret in terram promissionis, ne complerentur in eo repromissiones de possidendo terram illam, ad quam transibat, scilicet terram Chanaam. *Luctabatur cum eo vsque mane.* Idest vsque ad horam matutinã, quia cito surrexerat Iacob. *Qui cum videret quòd non superare posset.* Idest quòd iste Angelus voluit superare Iacob, ne transiret, sed Deus dedit tantam fortitudinem, vt vinceret Angelum. *Tetigit neruum fœmoris eius.* Vt saltem Iacob per dolorem dimitteret Angelum, sed nec sic potuit. *Dimitte me, quia iam ascendit aurora.* Idest quia iam tempus est, vt redeam ad cantandum laudes cum alijs coram Deo, qui vocantur astra matutina, vt patet Iob.38.cap. Vbi eras cum me laudabant astra matutina, & iubilabant omnes filij Dei? *Non dimittam te nisi benedicas mihi.* Idest donec confitearis, ꝙ benedictiones, quas pro Esau requiris, mihi debitæ sunt. *Ait ergo.* Idest quia resistere non potuit compulsus est benedicere. *Non, inquit, appellabitur Iacob nomen tuum.* Idest supplantator, vel deceptor, quasi benedictiones ex fraude obtineret. *Sed vocabitur Israel.* Interpretatur Israel sicut nostris literis scribitur vir videns Deum, sed in Hebræo non sic scribitur, sed *Zrael.* Quod interpretatur fortis cum Deo, siue princeps cũ Deo, vel fortis ad Deũ, quasi dicat iam nunc pater, ꝙ benedictionẽ, quam tu assecutus fuisti, non habuisti per fraudem, sed voluntate Dei: ideo vocaberis princeps cum eo, idest princeps ex parte sua siue per volũtatem suam, vel proprijssime vocatur fortis cũ Deo, idest fortis pugnando cum Angelo, qui vocatꝰ Deus, & hoc declarat nominis ratio sequens, Si aduersum Deum fortis fuisti, quanto magis contra homines p̃ualebis? *Quoniam si contra Deum.* Agit consequentiam à maiori ad minus affirmatiuè. Si præualuisti contra Angelum, qui valde potens, quanto magis cõtra ho-

Confutatio aliquorum quæ dicuntur à Nicolao.

Israel quid.

A mines, idest contra Esau, & omnes adiutores eius? *Dic mihi quo appelleris nomine.* Quærebat hoc Iacob, vt sciret quis erat Angelus, qui benedixerat ei, & cũ quo luctatus fuerat. *Cur quæris nomen meum.* Quasi dicat ad quid vis? quia non potes habere illud. Nomina Angelorum non sunt nomina indiuiduarum substantiarũ naturalium, quia nomen imponitur ad notificandã rem, quando accidit aliqua dubitatio, vel æquiuocatio, sed in Angelis certissima cognitio est, quia sunt indiuidua substantialia inter se numero, & specie differentia. Quando ergo imponuntur nomina Angelis non sunt secundum naturam, sed secundum officiũ, & quia contingit eundem Angelum diuersis temporibus diuersis officijs vti, ideo diuersa nomina e[illegible]
B erunt. Quando ergo aliquis sciuerit vnum nomen cũ ista nomina eis fixa, nec stabilia sint, mutabit ad aliud, & non cognoscetur. *Quod est admirabile.* Cum imponatur Angelis nomina ex officijs, illud nomẽ erit admirabile, quod ponitur propter officium admirabile. Aliquod autem ministerium erat magnum istius Angeli. Multæ tamen Bibliæ non habent istam literam, scilicet. *Quod est admirabile. & benedixit ei in eodem loco.* Idest antequam recederet ab eo confessus est benedictiones, quas petebat pro Esau, debitas esse Iacob, & ad hoc conatus fuit, quia victus fuerat ab eo. *Vocauitque Iacob nomen loci illius Phanuel.* Quod sonat apparitio Dei. Sed in Hebræo dicitur. *Piniel.* Idest facies Dei. *Dicens vidi Dominum facie ad faciem.* Idest illum Angelum, quem vocabat Deum. *Facie ad faciem.* Idest clare,
C quia viderat eum in forma corporea assumpta. *Et salua facta est anima mea.* Idest non propter hoc mortuus sum, sed præualui aduersus eum. Nam Hebræi, & omnes homines existimabant Deum tamquam aliquid maximum, & Angelum eius: ideo putabant, quòd nullo modo humana mortalitas posset videre, vel audire Deum, vel eius Angelum quin moreretur, & sic patet Iudi.13.cap. cum pater Samsonis Manue, & eius mater viderunt Angelum Dei, & ob hoc putauerunt se confestim morituros: ideo dixerunt vt patet ibidem moriemur, quia vidimus Angelum Domini. Sic etiam patet Deuter.5.cum Iudæi audierunt Deum loquentem, & viderunt ignem magnum, putauerunt se morituros confestim, & quia non mortui
D sunt admirati valde dicentes: Ecce ostendit nobis Dominus Deus noster maiestatem, & magnitudinem suam, vocem eius audiuimus, de medio ignis, & probauimus hodie, quòd loquente Deo cum homine vixerit homo: cur ergo moriemur, & deuorabit nos ignis iste maximus? Si enim audierimus vltra vocem Domini Dei nostri, moriemur. Quid est omnis caro, vt audiat vocem Dei viuentis, qui de medio ignis loquitur, & possit viuere sicut nos audiuimus? Mirabatur ergo Iacob, quòd saluatus fuisset videns Angelum, & non solum videns Angelũ, sed principaliter, quia luctatus fuerat cũ Angelo ex quo verisimiliter magnum damnum euenire debebat Iacob, & quia non euenit lætatus valde quasi pro magno beneficio
E dixit, & salua facta est anima mea, idest denunciauit mihi salutem animæ dicens, quòd non succumberẽ fratri meo, cum intulit si aduersus Deum fortis fuisti quantomagis contra homines præualebis? Nunc autem, quia vt diximus fundamentum Hebręorum est, quòd iste Angelus fuerit Angelus Esau quod improbatum est, ideo oportet tenere aliam expositionem. *Et ecce vir.* Scilicet Angelus ipsius Iacob veniens ad confortandum eum. *Luctabatur cum eo.* Corporaliter, & spiritualiter, vt supra expositum fuit. *Vsque mane.* Quia surrexerat diluculo valde Iacob, & magno spatio temporis luctatus est, quod fuit, vel quia Angelus semper videbatur velle recedere, & Iacob nitebatur cum

Angelorũ indiuidua sunt numero, & specie differentia.

Opinio Hebręorũ.

Textus duplex expositio.

eum retinere, vel melius, quia Angelus volebat dare magnam confidentiam Iacob, que non pateret, si modico spacio luctatus fuisset cum Deo: ideo magno tẽpore luctatus est, quod magni roboris ad tam diuturnam compugnationem, & perseuerantiam signum est. *Quod cum superare non posset.* Scilicet Angelus: fingebat se Angelus non posse superare Iacob, sed poterat quidem eum breuissimè redigere in puluerem. Sed sic se ostendebat, vt audacia magna daretur ei tãquã potenti resistere Angelo Dei. *Tetigit neruum fœmoris eius.* Iste est neruus inter duas concas fœmoris latens, in parte enim superiori, vbi crura terminãtur, & sunt cooperta multa carnositate crurum, & natium, sunt duo ossa magna se connectentia, & vnum est concauum, aliud autem conuexum, caputque vnius rotundum intra concauitatem alterius recipitur, & ei connectitur, in quibus tota corporis moles innititur. Et quia non potest alligari os ossi cum dura sint, nisi mediante retinaculo, innascitur inter ea de substantia cartilaginosa vtriusque quidam neruus vtrumque os connectens, & cõtinens, & qa in illa cõcauitate vnius ossis est ille neruus, inuisibilis est, donec animal laniatim laceret, vel discerpatur: & ideo in Hebræo vocatur iste neruus. *Guidhanase.* Idest neruus obliuioni traditus, cum non videatur, licet aliqui Iudęi deficientes à veritate dixerint. *Guidhanasin.* Pro. *Guidhanase.* Interpretatur. *Guidhanasin.* Neruus mulierum, & iste neruus est membrum virile. Dicunt enim, quòd in isto fuit percussus Iacob ab Angelo. Sed falsum est, quia dicitur in litera, quòd Iacob factus est claudus, sed manifestum est, quòd non efficeretur aliquis claudus ex percussione facta in vase genitali, sed in illo neruo, q est compages totius motus corporis. Et percussit Angelus Iacob, vt eius maiorem faceret audaciam, scilicet quòd quamuis percuteretur, non propter hoc dimitteret hostem, nec fugeret, vel faciebat hoc fingẽs velle euadere ab eo, vt experiretur si Iacob percussus dimitteret eum, quòd inconstantis viri esset, vel fortè hoc erat, vt demonstraret Angelus se iam contra Iacob pugnare non posse: ideo sicut consueuerunt facere impotentes, qui lædunt quomodocunque possunt, ita ipse Angelus, vt confortaret magis Iacob demonstrando se non posse contra eum pugnare, sed quomodocunque euadere. *Et statim emarcuit.* Emarceri, putrefieri, vel siccari est. Sed neutrum horum est in litera Hebraica. *Sed statim disglutinatus est.* Idest dissolutus est, quia ante tenebantur firmiter illa duo ossa per illum neruum, postea ex percussione extẽsus fuit neruus, & aliqualiter discontinuata fuerũt ossa, ita quòd non posset Iacob bene moueri. *Dimitte me.* Idest non lucteris, vt teneas me. *Iam enim ascendit aurora.* Dicitur aurora quędam lux aliqualiter rosea, & lutea, quæ ascẽdere dicitur, quia emergit de sub Orizonte, in nocte enim aer obscurus erat recedente Sole à nobis, deinde cum appropinquare videtur ad Orizontem Orientis in mane quasi per horam, & dimidiam, scilicet per 22. gradus æquinoctiales, incipit apparere quædam parua lux, quæ primo lutea est, deinde in roseam coloratur, ad vltimum in albentem vertitur Sole apparente, & illa vocatur aurora, & ob hoc Ouidius in 7. Metamorphoseos, & cęteri Poetæ vocãt auroram luteã. Et quia ista causatur per hoc, quòd Sol ad emergendum de Orizõte appropinquat, ita ista lux de sub Orizonte emergit, quare proprijssimè ascendere dicitur. Dixit hic Angelus, quia etiam si per noctem luctati fuissent nõ nocebat hoc, quia Angelus tũc a nullo alio videri poterat quàm a Iacob, sed in aurora alij eum videre possent, quia in corpore assumpto apparuerat, nolebat autẽ Angelus ab alijs videri, quia forsitan non erant alij digni videre eum sub illa effigie.

Opinio Iudæorum.

Quid aurora.

F *Non dimittam te, nisi benedixeris mihi.* Quia videbatur Iacob, quòd ille Angelus recedere volebat non benedicendo eum: tantum enim fuerat confortatus Iacob in his, quæ faciebat Angelus, quòd putabat se posse tenere Angelum inuitum. *Quòd nomen est tibi?* Exponatur, vt supra. *Et benedixit ei in eodem loco.* Scilicet antequam recederet, fuit autem benedictio nominis mutatio per quam certificabatur, quòd benedictiones in eo complendæ essent, & quòd frater suus non posset nocere ei, vt supra expositum est. *Et salua facta est anima mea.* Quia per istam visionem intellexi me esse saluandum à timore, & periculo fratris mei. *Ortusque est Sol postquam transgressus est Phanuel.* Idest postquam transiuit locum illũ, cui ipse nomen imposuit Phanuel, idest facies Dei, scilicet quia Angelus recessit à Iacob in

G aurora ante ortum Solis, ne ab aliquo videretur, & tunc Iacob ambulauit recto itinere contra Iordanẽ: & cum aliquantum ambulasset pertransiens locum Phanuel, in quo luctatus fuerat cum Angelo, ortus est Sol. *Ipse vero claudicabat pede.* Quia nondum sanatus fuerat, sed post fuit sanatus, licet scriptura de hoc non faciat expressam mentionem, & hoc fuit satis cito post ortum Solis, quia quando venit Iacob ad Esau in eadem die non erat claudus, sed rectissimè ambulans, ne ex hoc haberet Esau occasionem negligendi fratrem suum Iacob, vel interrogandi eum de modo, quo acciderit, ipse tamen indignus erat sibi talia reuelari. *Quam ob causam non comedunt filij Israel neruum.* Ista sunt verba Moysi scriptoris, scilicet, quòd postquam Iacob percussus fuit in fœmore, licet non esset

H datã lex, filij eius custodierunt hoc tamquam quoddã cæremoniale, & post data lege seruatum fuit, & vsq; hodie obseruatur. Putant autem aliqui quòd Hiero. transferens Bibliam de Hebræo in Latinum, interposuit ista verba. Sed falsum est, quia Hiero. nihil vnquam addere, vel diminuere ausus est, ne diminueretur auctoritas scripturæ. Sic enim dicitur Deutero. 4. cap. Non addetis verbum ad id, quod vobis loquor: nec auferetis ex eo. Quandocunque ergo in aliquo libro sacræ Scripturæ reperiatur aliquid tale. *Scilicet vsque in præsentem diem.* Vel similia, quæ non continuantur narrationibus historicis de quibus ibidem agitur, intelligatur, quòd ipse, qui primo librum illum Deo dictãte conscripsit illud posuit: nullus autem postea,

I nisi hæreticus esset, aliquid apponere, vel detrahere ausus est. Quid autem addere liceat scripturæ, vel qd non, latè dicetur Deuter. 4. cap. & ibi vide. *Eo quòd tetigerit neruum fœmoris eius.* Non quòd tetigerit Angelus illum neruum, cum ille lateat in concauitate ossis vnius, sed tetigit Angelus super iuncturam ossium, & fecit laxari neruum latentem. *Et obstupuit.* Obstupere est ex timore, vel admiratione immobilem fieri, & quia ille neruus per Angeli percussionem factus fuit ineptus ad motum, ideo dicebatur stupere. Solum autem hunc neruum non comedunt filij Israel, cæteros autem neruos comedunt. Ista autem obseruatio non fuit ex aliquo voto emisso, sed voluntariè à Iacob, &

K à filijs suis custoditũ est in memoriam illius luctæ cũ Angelo benedicente ei.

Quorundã opinio.

Obstupere quid.

Esau ad Iacob peruenit, osculatur, munera vix accipit: ipse coactus à Iacob procedit domum, & sic tandem diuiduntur. *Cap. XXXIII.*

LEVANS autem Iacob oculos suos vidit venientem Esau, & cum eo quadringentos viros: diuisitque filios Lyæ, & Rachel, ambarumque famularum,

rum,& posuit vtramque ancillam,& liberos earum in principio: Lyam verò & filios eius in secundo loco: Rachel autem, & Ioseph nouissimos. Et ipse progrediens adorauit pronus in terram septies, donec appropinquaret frater eius. Currens itaque Esau obuiam fratri suo, amplexatus est eum: stringensque collum eius,& osculans fleuit. Leuatisque oculis vidit mulieres, & paruulos earum, & ait. Quid sibi volunt isti? Et si ad te pertineant? Respondit: Paruuli sunt, quos donauit mihi Deus seruo tuo. Et appropinquantes ancillæ, & filij earũ, incuruati sunt. Accessit quoque Lya cum pueris suis: & cũ similiter adorasset, extremi Ioseph, & Rachel adorauerunt. Dixitque Esau: Quæ nã sunt istæ turmæ, quas obuiam habui? Respondit: Vt inuenirem gratiam coram Domino meo. At ille ait: Habeo plurima, frater mi, sint tua tibi. Dixitque Iacob: Noli ita obsecro: sed si inueni gratiam in oculis tuis, accipe munusculum de manibus meis: sic enim vidi faciẽ tuam, quasi viderim vultum Dei: esto mihi propitius, & suscipe benedictionem, quam attuli tibi, & quam donauit mihi Deus tribuens omnia. Vix fratre compellente, suscipiens, ait: gradiamur simul, eroque socius itineris tui. Dixitque Iacob; Nosti Domine mi, quòd paruulos habeam teneros, & oues, & boues fętas mecum; quas si plus in ambulando fecero laborare, morientur vna die cuncti greges. Præcedat Dominus meus ante seruum suum, & ego sequar paulatim vestigia eius, sicut videro paruulos meos posse, donec veniam ad Dominum meum in Seir. Respondit Esau: Oro te, vt de populo, qui mecum est, saltem socij remaneant viæ tuæ. Non est, inquit, necesse: hoc vno tantum indigeo, vt inueniam gratiam in conspectu tuo Domine mi. Reuersus est itaque illo die Esau itinere, quo venerat in Seir. Et Iacob venit in Socoth vbi ædificata domo, & fixis tentorijs appellauit nomen loci illius Socoth, idest tabernacula. Transiuitque in Salem vrbem Sichimorum, quæ est in terra Chanaam, postquam reuersus est de Mesopotamia Syriæ; & habitauit iuxta oppidum. Emitque partem agri, in qua fixerat Tabernacula à filijs Hemor patris Sichem centum agnis. Et erecto ibi altari, inuocauit super illud fortissimum Deum Israel.

1 Reg. 1 Reis. Heb. 13.

A

ELEVANS. Descripto timore, quem habuit Iacob in fratris aduẽtu, hic describitur timor, quem passus est in eius intuitu,& diuiditur in tres partes: primò in ordinando ante fratris aduentum totam familiam: secundò in declinando fratris sui comitiuam, ibi. *Dixitque Iacob.* Tertiò in recogitando diuinam gratiam, secundum quam à fratre liberatus fuerat ibi. *Et Iacob venit.* Circa primum. *Eleuans oculos suos Iacob.* Scilicet à longe ex aliquo loco alto. *Vidit venientem Esau, & quadringentos viros.* Nõ poterat videre Iacob quot erant, qui veniebant cum Esau ex loco, in quo stabat, sed iam sciebat a nuncijs, qui ei prædixerant. Diuisitque filios Lyæ. Ecce qualiter Iacob caute se habuit secundum humanam prudentiam ordinando familiam nihil relinquens de eo, quod per humanam prudentiam poterat expleri: cætera autem dispositioni diuinæ cõmittens, de qua certus erat ex diuina promissione,& Angelica reuelatione, licet aliqualiter timeret humano timore. Sic.r. nos admonemur, vt in periculis, vel angustijs constituti quantum prudentia nostra sufficit ad euadẽdum agere debemus, dum peccati culpa non intercidat, qa quod sine peccato fieri non potest, in nullo casu audẽdum est. Deinde cętera committentes diuinæ prouidentiæ eum non tentabimus. Aliàs autem si quis potens aliquid humano agere consilio Deum expectat, vt per miraculum illud agat, Dei tentator est, & culpam non effugit. *Et posuit utranque ancillam, & filios earum.* Scilicet, Asser, & Gad, & Nephtalin, & Dan: nã Asser,& Gad erãt filij Zelphæ ancillę Lyæ,& Nephtalin, & Dan erant filij Balæ ancillæ Rachelis, vt patet supra 30. cap. *In principio.* Scilicet ad maiorem impetum pugnæ si eueniret. Isti autem licet diligerentur à Iacob, quia filij sui erant, & vxores suæ, minus tamẽ diligebantur, quàm filij dominarum. *Lyam, & liberos suos.* Scilicet, Ruben, Simeon, Leui, Iudas, Zabulon, Isachar, vt patet supra 30. cap.& 29. *Rachel autem, & Ioseph nouissimos.* Ponuntur solum Rachel, & Ioseph, quia nondum pepererat Rachel, nisi Ioseph: Beniamin autem natus fuit moriente Rachel in partu præ dolore, vt infra 35. cap. Vel fortè iste ordo fiebat sic propter dignitatem, vt monstraretur Esau prudentia Iacob ponentis in principio ea, quæ minus honoranda videbantur, deinde secundum gradum dignitatis vsque ad Rachelem,& Ioseph, qui digniores reputabãtur à Iacob. Sic enim fit in processionibus, vel alijs actibus, in quibus est aliquis ordo in ambulãdo, quia ibi digniores in fine,& alij secũdum ordinem, donec in principio sint illi, qui minores omnibus in dignitate sunt. *Et ipse progrediens.* Idest ante gradiens, scilicet, quòd Iacob ambulauit ante vxores suas,& filios inter vxores,& greges, & patet infra, quia Iacob veniens ad fratrem suum humiliatus fuit ante fratrem suum, & suscepit ab eo osculum: deinde accesserunt per ordinem ancillæ cum filijs vsque ad Rachelem, & Ioseph: ex hoc patet, quòd Iacob posuerit istos ordines in vxoribus,& filijs non principaliter, vt quæ cariora erant magis euaderent periculum, sed vt demonstraretur prudentia eius Esau fratri suo, quia si egisset, vt cariora magis reseruarentur, cum homo nihil magis diligat in rebus mortalibus, quàm vitam suam, vt ait Boetius de consola. lib. 2. Prosa 4. scilicet, cum igitur præcipua sit mortalibus cura vitæ retinendę,&c. ergo Iacob se posuisset in vltimo post Rachelẽ, & Ioseph cum magis se ipsum diligeret quàm Rachelem, & Ioseph, sed ipse præcedebat eos, vt patet hic: ergo nõ faciebat,

Diuisio capituli.

B

C

D

Quare nõ ponuntur nisi Rachel,& Ioseph.

E

Homo nihil magis diligit q̃ vitam sua.

ac i ebat, vt conseruarentur cariora, sed ad demonstrã dam prudentiam. Si tamen oppositum tenere volueris non multum in hoc insisto. *Adorauit pronus.* In terram humilians se vsque ad terram. Ista tamen adoratio non erat talis qualis hominibus dari consueuerat, scilicet dulia, & licet hoc fieret ex timore, vt placaretur Esau tamẽ aliqualẽ colorem habebat, quia Esau erat primogenitus secundum carnem licet ex dispositione diuina transierant primogenita ad Iacob. *Septies donec appropinquaret frater eius.* Magna humiliatio erat ista, & non fiebat in eodem loco. Sed incuruauit se semel Iacob vsque ad terram, deinde modicum procedens iterum se inclinauit, & sic vsque ad septies. *Currens itaque Esau.* Quia non patiebatur fratrem suum totiens inclinari ad terram, quia non erat honestum vni fratri, quòd alterum tantum permitteret humiliari, cum frater pietatis, amoris, & æqualitatis nomen sit. *Amplexatus est eum.* Signum generale amoris est. *Stringensque collum eius.* Istud est signum specialis amoris. *Osculatus fleuit.* Fletus autem ex teneritudine amoris est, quando animus ad teneras prouocatur passiones. In quo patet quòd Esau tunc tenere diligebat Iacob, siue hoc fuerit specialiter à Deo factum, siue quia iracundia Esau per temporis longitudinem deperierat, maximè quia generosi cordis est parcere humilibus, & eosdem diligere. Esau autem viderat Iacob tantum inclinatum, quòd irrationabilis valde esset si non misereretur. In Hebræo super istam dictionem, osculatus, ponuntur quædam puncta in omnibus Biblijs, quæ nihil agunt ad intellectum literæ. Et dicit Rabi Salo. quòd ponuntur in signum, quòd quãdo Esau osculatus fuit Iacob voluit eum mordere. Sed hoc valde ridiculum est, & valde contra literam, quæ demonstrat Esau suscepisse libentissimè fratrem suum Iacob. *Leuatisque oculis.* Scilicet Esau. *Vidit mulieres & paruulos earum.* Scilicet aliqua iter distantes. *Quid sibi uolunt isti?* Idest quid est, quòd isti sic veniunt ordinati, vel qui sunt? *Et si ad te pertinent.* Idest nunquid sunt tui? *Respondit paruuli sunt, quos donauit mihi Deus.* Bene dixit, quia nullo modo est in potestate nostra gignere filios, sed in voluntate Dei dantis hoc maximè, quia istos filios orationibus impetrauerat ipse, & vxores eius, vt patet supra 29. & 30. cap. & hoc satis patet ex verbis Iacob supra 30. c. nam cum Rachel irata dixisset Iacob: da mihi liberos alioquin moriar: respondit Iacob: num pro Deo ego sum, qui priuaui te fructu ventris tui? *Incuruati sunt.* Quia Iacob mãdauerat hoc omnibus suis vxoribus, & filijs vt incuruarentur ante Esau. *Extremi Ioseph, & Rachel adorauerunt.* Quia isti veniebant in vltimo loco, & iste ordo placuit valde Esau. *Quæ sunt turmæ, quas obuiam habui?* Idest quibus obuiaui: erant enim turmæ duæ, quæ supra distinctæ fuerant à Iacob, vt patet præced cap. vt effugerent leuius, si aliquod sinistrum accideret, vel fortè ex ista causa, quam assignauimus, scilicet, vt iste ordo signaret prudentiam Iacob, & valde placeret Esau. *Vt inuenirem gratiam coram Domino meo.* Sententia decurtata est: est sensus ista mea sunt, sed ego misi coram me ad te, vt tu susciperes de illis, & sic inuenirem gratiam in conspectu tuo. *Et ille.* Idest & Esau respondit. *Sint tua tibi.* Idest teneas tua pro te, quia ego in his abundo. *Noli ita obsecro.* Scilicet respuere, quæ tibi libenter do. *Sed si inueni gratiam in oculis tuis, accipe munusculum.* Idest si tu diligis me, & gaudes de meo aspectu accipias hoc paruum donum. Vocat enim hoc munusculum, sed satis est magnum munus, & solenne si consideretur in superiori cap. est tamen modus humiliantis se, & non reputantis facta sua, & sic gratiosa magis sunt munera ipsis recipiẽtibus, q̃ si dãtes iactarent laudando munera sua, quia tacitè extollitur sic,

Humiliatio Iacob ad Esau.

Dictum Rab. Salo.

G

Quare vocat hoc munusculum.

F vel deprimitur persona illa, cui datur munus: nam si est munus magnum, & dicimus illud esse paruum signatur esse persona recipientis magna, cum illud munus magnum in comparatione eius paruum sit: è cõuerso autem fit si dicimus munus esse magnum, quia significamus personam recipientem esse paruæ dignitatis, de quo magis diximus supra 18. cap. de Angelis Abrahæ hospitibus. *Sic enim uidi faciem tuam, ac si uiderem uultum Dei.* Potest stare ista litera per modum cuiusdam adulationis licitæ, scilicet, quia Iacob valde timebat Esau, vt eum placaret dixit se gauisum fuisse in visione eius, quasi si videret Angelum Dei de cuius visu valde consolaretur, vel potest intelligi, quòd Iacob dixerit totaliter sicut corde tenebat, quia verũ erat, quòd Iacob videns Esau fratrem suum, quem nimis timebat cum eum cerneret ita pacatum, & beniuolum, vt fleret cum eo, valde lætatus est reputans se esse à morte liberatum. Et non est sensus, quòd Iacob desiderauit videre vultũ Esau quasi vultum Angeli, immo valde refugiebat, sed necesse erat, qa Esau veniebat ei obuius, sed cum ipse Iacob vidit Esau verum est, quòd lætatus est quasi videns Angelum, quia iam pace perfecta frueretur. *Esto mihi propitius, & suscipe benedictionem.* Idest ex quo ego valde lætatus sum videndo vultum fratris mei rogo te, vt facias tantã misericordiam mecum, vt recipias munus meum. Magnam misericordiam sibi fieri reputabat Iacob si reciperetur munus eius, quia receptio muneris demonstrabat, quòd Esau eum diligeret, vt dixit supra, Si inueni gratiam in oculis tuis suscipe benedictionem de manibus meis. Sed magnũ aliquid reputabat Iacob, q̃ Esau diligeret eum: ergo magna misericordia erat, q̃ eius munus reciperetur. *Benedictionem, quam attuli tibi.* Idest munus de benedictione mea, scilicet de multiplicatione, quam Deus mihi dedit. *Vix fratre compellente suscipiens.* Idest, quòd Esau non intendebat recipere, quia multa ei erant, sed fratre compellente per preces recepit, & fortè licet Esau desideraret id munus dissimulabat tamen, se velle recipere, vt non putaret Iacob, quòd ideo exierit Esau in occursum eius, vt reciperet ab eo munera. *Gradiamur simul.* Euntes in terram meam Seir. *Dixitque Iacob.* Hic ponitur secundũ, scilicet prudẽtia Iacob in fugiendo fratris sui comitiuam, & licet Iacob non intenderet ire in Seir ad habitandum cum Esau, tamen noluit ei clarè dicere, ne indignaretur. *Nosti Domine, quòd paruulos habeam.* Iacob intendebat excusare se de societate Esau in itinere: & ex hoc occasionaliter excusaret se de eius cohabitatione, & ideo allegauit pro se causam notam, scilicet, quòd Iacob habebat pueros teneros, & fœtus ouiũ, qui laborem itineris ferre non possunt, & si cogerentur velocius moueri quàm decebat morerẽtur simul. Esau autem, & qui cum eo erant venerant equitãtes; multum ergo morarentur, si Iacob familiam expectarent. Recusabat autem Iacob morari cum fratre suo in Seir, quia licet tunc benignè suscepisset eum timebat, quòd postea recordatus iniuriarum factarũ in eum, scilicet, emptionis primogenitorum, & furto surreptæ benedictionis moueretur contra eum in malum. Vel fortè aliquis inordinatè zelans pro Esau noceret Iacob, & rebus suis. *Morientur una die cuncti greges.* Idest multi de gregibus. hyperbole est, quia propter laborem immoderatum vnius diei non morerentur omnes greges simul. *Et ego sequar uestigia eius.* Eundo per viam, per quam ipse iuerat. *Donec veniam ad Dominum meum in Seyr.* Idest ad montem Seir terram Idumææ, in qua morabatur Esau.

G H I K

Sed videtur, quòd Iacob mentitus fuerit hic, quia promisit se iturum in Seir, sed non iuit, quia declinauit in Socoth; & in Sichem. Respondent aliqui, q̃ non

Quæst. I. An Iacob mentitus hic fuerit.

non est mentitus, quia quando Iacob ista dixit sic facere intendebat, sed postea cōsilio habito reperit malum esse, & iudicauit non esse illuc eundū, & sic licèt falsum dixerit, mentitus tamen non est, quod requiritur ad peccatum. Sic dicunt de Paulo, qui promisit se venturum in Hispaniam, vt habetur ad Rom. 15. sed postea nō venit, quia ipse ante venire disposuerat, sed Deus impediuit. Quod autem dicitur de Iacob satis concedo, sed id quod supponunt de Paulo, ꝙ non venit in Hispanias, nō teneo licèt hoc asserat Gratianus, vt patet in Decretis. 22. q. 2. c. beatus, quia maiores nostri chronotistæ oppositum tenent, quibus magis credēdum est, q̃ Gratiano. Hoc. n. ponit Isidorus: hoc idē Lucas Rudē. in Chronicis. Hoc idem Ioānes Aegidij Zamoren. in lib. suo de laudibus Hispaniæ, & vr̄ esse argumētum fortius pro parte ista, q̃ pro opposita. Locus. n. ab auctoritate negatiuè, nec est verus, nec verisimilis, quid. n. valet: Nō legit̄, ꝙ venit beatus Paulus in Hispanias, ergo non venit: magis. n. valet argumētum ꝯria parte, Beatus Paulus promisit se venturum in Hispaniam: ergo credendum est, ꝙ venerit, nisi oppositum aliquo modo ostendatur, quod in nullo loco autentico potest reperiri, quin reperiatur alius magis autenticus, qui affirmatiuè teneat. De Iacob autē fortè melius dicetur, ꝙ ipse nunq̃ intendit ire in Seir, nec ēt qñ istud promisit, & sic mentitus est: fuit tñ istud mēdacium officiosum, quod non est negandum fuisse in Patriarchis, quia non fuerunt viri valde perfecti, quia aliqui eorum mortalia peccata, & satis grauia cōmiserūt. *Oro te vt de populo qui mecum est.* In hoc fuit satis Vrbanus Esau volens dimittere socios equites, qui comitarentur fratrem suū, vt sic eum saltem honoraret. *Non est inquit necesse.* Videbat Iacob, ꝙ idē impedimētum esset ei si manerent cum eo aliqui de viris Esau, quia illi adducerent eum in Seir, nec posset ab eis honestè immediatè declinare. *Hoc uno indigeo, vt inueniam gratiam in oculis.* Idest ò frater mi satis est mihi, ꝙ tu diligas me, nec indigeo, vt aliquam aliam rem mihi tribuas. *Reuersus est illa die.* Idest, ꝙ illa die incępit reuerti Esau in Seyr, licèt non eadem die accesserit illuc. Vel fortè dicendum, ꝙ eadem die accessit illuc, quia erāt in principio diei, qñ obuiauit Esau Iacob, & immediatè reuersus est, & quia sui comites equitando venerāt illa die, multum ambulare poterāt, maximè quia Idumęa prope erat, cum ista obuiatio facta esset apud Iordanem, declinando autem inde ad latus australe modico spacio coniuncta erat Idumęa apud Bethoron superius, vt patet in lib. de diuisione Terræ sanctæ, qđ est in sorte Ephraim, circa Orientem terræ promissionis, vt patet Iosue 16. c. & patet, quia ascendentibus filijs Israel de Aegypto cum peruenissent in cades barne per terram Edon transitus erat, vt patet Numeri 20. cap. noluit tamen rex Edon consentire, sed Aegyptus est australis respectu terræ promissionis. Etiam Idumæa est australis, cum sit inter Aegyptum, & terram promissionis. *Et Iacob venit.* Hic ponitur tertium, scilicet Iacob bonitas in recogitando diuinam gratiā, & hoc fuit, quia Deus eū in omnibus direxerat, a Laban er. puerat, & fratri suo reconciliauerat. *Venit in Socoth.* Nomen cuiusdam campi est, apud quendam locum habitatum, & non vocabatur ille locus ante Socoth, sed ipse eum sic nominat, quia ibi fixit tentoria sua, Socoth autem Hebraicè tabernacula signat. *Aedificata domo.* Quia habuit intentionem manendi ibi, & mansit ibi aliquanto tempore, & fortè per annos decem, quia quando facta sunt ea, quæ narrantur capit. sequent. Iacob nouiter venisse videbatur apud Sichimitas, vt videtur ibi ex litera, in qua rex Sichimorum persuadebat Sichimitas ad cōicationem cum Iacob, & filijs eius quasi nouiter venientibus, sed ipsi tūc

Responsio Doctoris.

Socoth quid.

A occiderunt Sichimitas: ergo magni erant, & ꝯñr aliquanto tp̄e manserat in Socoth. Hoc aūt infertur, qa qñ ista, quæ ĩ. seq. cap. narrant̄ facta sunt, erant viri forte 22. vel ad minus 20. annorum Leui, & Simeon, qñ occiderunt Sichimitas, sed qñ ipsi recesserunt de terra Mesopotamiæ nondum erant annorum vndecim, vt patet supra 31. cap. & in seq. cap. dicetur. *Transiuitque in Salem vrbem Sichimorum.* Aliqui de Doctoribus nr̄is volunt, ꝙ ista vrbs Salem est, quæ vocatur Salin. Io. 3. cap. in qua baptizabat beatus Ioannes, sed non multū apparet, quia Ioannes baptizabat in Iordane, vt Luc. 1. cap. Sed illa ciuitas non vr̄ esse ibi, sed esse Sichē, vel apud Sichē. Constat tñ, ꝙ Sichē non est apud Iordanem. Non pōt etiam dici, ꝙ sit ista Salem ciuitas, quę dr̄ Ierusalem, in qua ante regnauerat Melchisedech, B qui dicebatur Rex Salē, quia Ierusalem est ad partem Occidentalem terrę promissionis. Salē aūt de qua hic dr̄, erat in principio terræ promissionis post Iordanē, quia post istā venit in Sichen, & post in Bethel: ista autem loca sunt Orientalia respectu Ierusalem, quia distant ab ea per miliaria 20. i. decem leucas, vt patet in lib. de diuisione terræ Sanctæ. Dicunt aūt Hebręi, ꝙ istud nomen Sale non est nomen propriū ciuitatis, sed est nomē cōe signans pacem, dr̄. n. Salē, vel Salō, pax: & est sensus ꝙ venit Iacob in pace in vrbem Sichimorū. s. in Sichē. Et hoc est, quia in itinere nullū dānū, vel iniuria ei accidit. Et satis est hoc bene dictū, sed in hac parte magis credendū est Hieronymo, quā C Iudæis, quia Iudæi locorū ignari sunt. Hiero. aūt totā illam terrā, & loca, quæ narrant̄ in libris sacrę Scripturæ cum sapientissimis Iudæis ambulauit: nec aliter Bibliæ locorū variam pluralitatem trāsferre de Hebræo ausus est, q̃ loca illa proprio visu notaret, vt ipse ait in quodā ꝓlogo super libros Paralipo. qui incipit Eusebius. Vr̄ mihi dicendū ꝙ ista ciuitas, Salē est ciuitas Sichē, quæ binomia erat, sicut patet de multis alijs locis in sacra Scriptura; vt Bethel, qui vocat̄ Luza, & interdum Bethel, vt patet supra 28. cap. & Segor, quæ aliqñ vocat̄ Segor, aliqñ Bala, vt patet supra 14. & 19. cap. Et non intrauit Iacob ciuitatē, sed mansit in cāpo, vt infra patet. *Vrbem Sichimorum.* Idest, ꝙ Salē erat vrbs Sichimorū. i. in qua habitabant Sichimitæ, & ponit̄ hic Salē, & vrbem, vt exponens, & expositū, quæ est terra D Chanaā. i. iste locus erat primus, in quo moratus fuit Iacob, qui pertineret ad terram Chanaā: ex quo patet ꝙ Socoth non erat in terra Chanaā, sed erat extra vltra Iordanem circa ipsum Iordanem, terra aūt Chanaan accipiendo eā propriè solum est illa, quæ est citra Iordanem ab Oriēte, vt patet Num. 34. cap. vbi ponunt̄ termini terrę promissionis, quia non trāsiuit Iordanem, vt patet Deute. 3. cap. accipiēdo tñ largius terram Chanaā vbicunq; habitabāt Chananæi ēt aliquæ terræ sitæ trans Iordanē ad Orientem eius dicuntur terræ Chanaā. s. terra in qua habitauit Rex Og, & terra in qua habitauit Rex Seon, quia isti duo erant reges Amorrhæi, & per ꝯñs Chananæi. Habitabant tñ vltra Iordanē in terra quam possederunt post duæ tribus, E & dimidia, vt patet Num. 32. & Deut. 3. cap. *Postquam reuersus est de Mesopotamia.* Aliqui libri hñt hic assignatum principium cap. sed non debet esse. Sciendum ꝙ Mesopotamia accipitur dupliciter. Vno modo pro quadam ciuitate, quæ vocatur Harā, quę est inter duo flumina Tigrim, & Euphratem: vel pro quadam terra existente ibi cuius caput sit Haram ciuitas. Alio modo accipitur Mesopotamia, ꝓ ipsa terra Chaldæorū, quæ magis distat à terra Chanaam quam Haram ciuitas, siue Mesopotamia primo modo dicta. Hoc primo modo. s. pro ciuitate Haram siue Charra, quod idē est, accipitur cōiter in tota sacra Scriptura. Secundo modo tñ reperitur Iudit. 5. c. in narratione Achior cum

Salem ciuitas, quæ & vbi sit.

Iudæorū opinio.

Hieronymi opinio

Doctoris opinio.

Situs terræ Chanaam.

cum dicitur: Populus iste de progenie Chaldæorum est, hic primum in Mesopotamia habitauit, quoniam noluerunt Deos patrum suorum, qui erant in terra Chaldæorum. Deserentes itaque cæremonias patrũ suorum, quæ in multitudine Deorum erant, vnũ Deũ coluerunt, qui & præcepit eis, vt exirent inde, & habitarẽt in Charam. vocatur autem ibi Charam id quod Harã, quod Hebræi vocant Mesopotamiam, seu Naran Naharain. Sed ibi videtur ꝙ venerunt de Mesopotamia in Naran siue Charam, ergo non erãt ijdem. Et sic Mesopotamia non accipitur ibi pro Harã. sed pro terra Chaldæorum. Nam sicut supra 11. cap. in fine dicitur ꝙ Thare cum Abraham, & Sara, & Loth, venit de Vr Chaldæorum in Haram ita Iudith. 5. cap. dicitur ꝙ venerunt de Mesopotamia in Haram siue Charam, ergo Mesopotamia aliquando accipitur pro Vr Chaldæorum. Hic autem accipitur Mesopotamia pro Harã ciuitate, vt colligitur supra 29. & 31. c. *Et habitauit iuxta oppidum.* Ideſt iuxta oppidum Sichẽ. Ex hoc etiam patet, quòd illa ciuitas Salem erat Sichem, quia iuxta illam habitauit Iacob. Et vocat eam oppidum non determinando, quod oppidum fuerit, quia paulo ante illam ciuitatem nominauerit: & dicit hic, quòd Iacob habitans ibi emit partem agri à Rege Emor, qui erat Rex Sichẽ: ergo apud Sichem erat. Erunt ergo idem Salẽ, & Sichem. *Emitque partem agri, in quo fixerat Tabernacula.* Scilicet ad manendum. *A filijs Emor.* Emor erat Rex, vt patet seq. ca. & hic. vocantur autem filij eius non filij quos ipse genuit, sed subditi eius, qa maiores, & Dñi pr̃es dici pñt, qa subditorũ curã gerere dẽnt. Sic vocabant Senatores Romani pr̃es ꝯscripti; de quo Boet. de ꝯsol. li. 1. ꝓsa 4. sed nõ idẽ de pr̃ib⁹ merebamur, i. de Senatorib⁹, & l. 2. Met. 6.

Nouimus quantas dederit ruinas
Vrbe flammata, patribusque cæsis.

Ideſt Senatoribus. Et sic locutus fuit Ephron Hethæus cum vendiderit speluncam duplicem Abrahæ, vt patet supra 23. cap. cum dicitur agrum trado tibi, & speluncam, quæ est in eo præsentibus filijs populi mei. *Patris Sichem.* Nomen viri est hic Sichem, & nominatur hic, quia Dinam filiam Iacob oppressit, vt patet seq. cap. *Centum agnis.* Satis erat paruus ager, q solum centum agnos valebat, sed credo, ꝙ magnus erat, quia tali indigebat Iacob pro pascuis suorum pecorum. Dicendum ergo ꝙ quia tunc terra nondum multum habitata erat, possessiones paruo precio vendebantur. *Et erecto ibi altari.* Ad gratias referẽdas Deo immolando victimas, quia ad solam inuocationem diuini nominis non erat necessarium altare. *Et inuocauit super illud.* Faciendo holocausta, & preces fundendo. *Fortissimum Deum.* Deus enim omnem perfectionem continet eminentem, sed interdum nominamus eum à quadam re, interdum ab alia, secundum effectus quos sentimus, & quia Iacob senserat Dei fortitudinem eripiendo eum a Laban, & mollificando cor fratris eius Esau: ideo eum fortissimum nominauit. *Fortissimum Israel.* Ideſt Deũ suum, qui erat Israel. Iacob enim vocabatur Israel, & non Iacob, vt patet præce. cap. & dicendo Deum Israel dicebat Deũ suũ.

Determinatio.

Dina ad videndum mulieres egreditur, & opprimitur: Sichimitæ circunciduntur: pro quorum occisione Iacob arguit filios. Cap. XXXIIII.

2. Reg. 13.

EGRESSA est autem Dina filia Lyæ, vt videret mulieres regionis illius. Quã cũ vidisset Sichẽ filius Hemor Heuęi princeps terrę illius, adamauit eam, & rapuit, & dormiuit cum illa, vi opprimens virginem. Et conglutinata est anima eius cum ea, tristemque deliniuit blandicijs. Et pergens ad Hemor patrem suum, accipe, inquit, mihi puellam hanc coniugem. Quod cum audisset Iacob, absentibus filijs, & in pastu pecorum occupatis, siluit donec redirent. Egresso autem Hemor patre Sichẽ, vt loqueretur ad Iacob, ecce filij eius veniebãt de agro; auditoque quod acciderat, irati sunt valde, eò quòd fędam rem operatus esset in Israel, & violata filia Iacob, rem illicitam perpetrasset. Locutus est itaque Hemor ad eos: Sichẽ filij mei adhæsit anima filię vestræ. Date eam illi vxorem; & iungamus vicissim connubia: filias vestras tradite nobis, & filias nostras accipite, & habitate nobiscũ: terra in potestate vestra est, exercete, negociamini, & possidete eam. Sed & Sichẽ ad patrem, & ad fratres eius ait: inueniam gratiam coram vobis; & quæcunque statueritis, dabo: Augete dotem, & munera postulate, & libenter tribuam quod petieritis; tãtum date mihi puellam hanc vxorem. Responderunt filij Iacob Sichẽ, & patri eius in dolo, sæuientes ob stuprum sororis: non possumus facere quod petitis, nec dare sororem nostrã homini incircunciso, quod illicitũ, & nefarium est apud nos: sed in hoc valebimus fœderari, si volueritis esse similes nostri, & circuncidatur in vobis omne masculini sexus. Tunc dabimus, & accipiemus mutuo filias vestras, ac nostras: & habitabimus vobiscum, erimusque vnus populus: si autem circuncidi nolueritis, tollemus filias nostras, & recedemus. Placuit oblatio eorum Hemor, & Sichem filio eius: nec distulit adolescens, quin statim, quod petebatur, expleret: amabat enim puellam valde, & erat inclytus in omni domo patris sui. Ingressique portam vrbis locuti sunt ad populum: viri isti pacifici sunt, & volunt habitare nobiscum: negocientur in terra, & exerceant eam, quæ spaciosa, & lata cultoribus indiget: filias eorum accipiemus vxores, & nostras illis dabimus. Vnum est quo differtur tantum bonum: si circuncidamus masculos nostros, ritum gentis imitantes, & substantia eorum, & pecora, & cuncta, quæ possident, nostra erunt, tantum in hoc

acquie-

acquiescamus, & habitantes simul, vnum efficiamus populum. Assensique sunt omnes, circuncisis cunctis maribus. Et ecce die tertio, quando grauissimus vulnerum dolor est: arreptis duo filij Iacob Simeon, & Leui fratres Dinæ gladijs, ingressi sunt vrbem confidenter: interfectisq; omnibus masculis Hemor, & Sichem pariter necauerunt, tollentes Dinam de domo Sichem sororem suam: quibus egressis irruerunt super occisos cæteri filij Iacob, & depopulati sunt vrbem in vltionem stupri. Oues eorum, & armenta, & asinos, cunctaque vastantes, quæ in domibus, & in agris erant, paruulos quoque eorum, & vxores duxerunt captiuas. Quibus patratis audacter, Iacob dixit ad Simeon, & Leui: Turbastis me, & odiosum fecistis me Chananæis, & Pherezæis habitatoribus terræ huius. Nos pauci sumus: illi congregati percutient me, & delebor ego, & domus mea. Responderunt: Nunquid vt scorto abuti debuere sorore nostra?

Quatuor in hoc capitulo aguntur.

EGRESSA. Descripta tribulatione Iacob illata à cognatis hic describitur, eius afflictio illata à vicinis, scilicet à Sichem filio Hemor opprimente filiam suam Dinam, & tangunt quatuor. Primo ponitur zelus, & dolor pro Dinæ violatione: secundo dolus in mutua collocutione, ibi. *Locutus itaque est Hemor*. Tertio scelus, & iniquitas in Sichimitarum occisione, ibi. *Et ecce die tertio*. Quarto metus ex vicinorum congregatione, ibi. *Quibus patratis*. Ad primum. *Egressa est autem Dina*. Scilicet de domo paterna: mulieres enim propter sexus verecundiam non vagari, sed in domo manere debent maxime virgines. In hoc ergo culpa notatur Dinæ, quia *Dicitur egressa est*. Erat autem domus Iacob in agro extra ciuitatem Sichem, ibi enim fixerat tabernaculum, vt patet præced. cap. quia ciuitatem intrare nolebat, ne cum idolatris habitaret. Iuit etiam Dina incomitata viro, vel muliere, quòd nō decebat puellam virginem. Fecit autem forte hoc, quia quasi furtim de domo patris egressa fuerat, quia nesciebat mater, quæ forte eam in ciuitatem ire non permisisset, & hoc timens Dina nulli indicauit, quo iret putans se cito redituram. *Filia Liæ*. Hāc enim peperit in fine omnium filiorum suorum, vt patet supra 30. cap. *Vt videret mulieres regionis illius*. Fuit enim curiosa in videndo, quia voluit videre ornatum terræ illius, & festa, quæ faciebant. Dicit enim Iosephus, quòd illa die erat festum, & congregabantur mulieres regionis illius, & fiebāt festa magna, & gaudia, Dina autem desiderauit fortè emere ornatum mulierum terræ illius, vel quia ipsa nutrita fuerat in locis pastoralibus extra ciuitates, desiderauit illa die videre festa ciuitatis maximè in ornatibus mulierum, & hoc satis demonstrat textus cum dicit. *Mulieres regionis illius*. Idest non solum volebat videre mulieres ciuitatis illius, sed etiam mulieres totius regionis. Hoc autem est, quia tunc congregatæ in eodem loco ad aliqua festa erant. *Quam cum vidisset Sichem filius Hemor*. Ab isto Sichem fortè vocata fuit

A ista ciuitas Sichem, & hoc quia aliquando domini nominānt loca sua à nominibus filiorum suorum, vt patet de Cain qui nominauit ciuitatem primam, quam fecit ante diluuium à nomine filij sui Henoch, vt patet supra quarto cap. cum dicitur cognouit autem Cain vxorem suam, quæ concepit, & peperit Henoch, ædificauitque ciuitatem, & vocauit nomen eius ex nomine filij sui Henoch. Sic ergo foret de Sichem. Et satis concordat, quia supra vocabatur Salem. Quia iste Sichem erat filius regis, & primogenitus eius, tanquā regi licebat facere quicquid volebat vnde faciliter potuit Dinam comprehendere, & opprimere. *Heuæi principis terræ*. Erant enim isti de genere Heuæorum. Est enim Heuæus vnus de septem populis habitātibus

B in terra promissionis, de quibus multotiens in istis quinque libris Moysi. *Terræ illius Hemor*. Princeps erat ciuitatis Sichem, & non solum istius ciuitatis, sed etiam quarundam villarum, & viculorum, & totius territorij. *Adamauit eam*. Idest valde amauit eam. Quia forte vidit eam pulchriorem mulieribus terræ illius, quia illa nata fuerat in Mesopotamia, quæ est septentrionaliter, ideo frigidior & consequēter mulieres terræ illius albiores, & speciosiores. Terra autem Chanaan satis calida est, quia est satis australis, cum Ierusalem, quæ est aliqualiter septentrionalis in terra illa habeat solum eleuationem Poli 32. gradus, & per consequens magnam propinquitatem versus æquinoctialem, quòd autem mulieres de Mesopotamia essent pulchræ, patet quia mulieres istorum trium Pa-

Chanaam est terra multum calida.

C triarcharum, quæ fuerunt de terra illa, erant ita pulchræ, quod ipsi erant in periculo propter eas. De Sara patet supra duodecimo & vigesimo cap. De Rebecca supra vigesimo. Rachel etiam pulchra erat, vt patet supra vigesimonono cap. *Et rapuit*. Raptus est quando puella virgo inuoluntariè de domo paterna educitur, vt cognoscatur secundum quod loquuntur iura humana, vt patet extra de raptoribus per totum. Non fuit autem sic factum Dinæ, quia ipsa de domo paterna egressa est, sed quia violenter cognita est, vocatur raptus. Sichem enim cum adamauit eam accessit ad eam amatorijs verbis demulcens plura dare pollicitus, cum autem nec sic Dina consentiret, quia in hoc pudica erat, Sichem amoris violentiam

D ferre non valens pro verbis viribus vsus est. *Dormiuit cum ea*. Cognoscendo eam carnaliter. *Vi opprimens Virginem*.

Quomodo dicitur hic, quòd prius dormiuit Sichē cum Dina, deinde quòd oppressit eam, quia cum oppressio sit violatio virginis non sic dicitur post dormitionem ipsam cum virgine. Dico quòd ista non sunt diuersa, sed idem totaliter, & ponitur hic participium loco gerundij secundi, scilicet. *Vi opprimens virginem*. Idest dormiuit cum ea opprimendo eam, ita quòd ipsa oppressio, & dormitio cum ipsa idem fuerint. *Et conglutinata est anima eius cum ea*. Idest totaliter adhæsit anima eius animæ Dinæ eam ardentissimo amore, & inordinato amando, taliter enim incidit forma Dinæ in apprehensionem Sichem, quòd

Quæst. 1. Quō dicit prius dormiuit Sichem cum Dina dein de oppssit eam?

E incurrit amorem fortissimum, qui dicitur amor hereos; est enim passio fortis, de qua multa medici, in qua etiam si amās careat amato ad insaniam verti potest, nisi cito congruentia remedia adhibeātur. Conglutinatio autem Sichem cum Dina satis apparet ex ijs, quæ fecit, vt infra habetur. Hoc autem raro accidit, quia vt communiter viri postquàm cognouerunt fœminas, quas nimio desiderio cupiebant, non ita ardenter feruntur in illas, sed contemnunt. Vnde accidit interdum quòd ille, qui nimio amore exarserat, nimio odio contra amatam post coitum exacerbetur, vt patet de Amon filio Dauid amante

Amor hereos quid.

ardentissimè sororem suam Thamar, ita vt deperiret in amorem eius, sed postq̃ eã vi oppressit, maius fuit odiũ, quo eam exosam habuit, q̃ amor, quo eam prius dilexerat, vt patet secũdo Reg. 13. De his autem latius dicetur Deuter. 9. cap. latissimè aũt de viribus, & cõditione amoris Deo dante dicetur 2. Reg. 13. cap. & ibi vide. Hæc autem superiora vera sunt, nisi fortè postea redeunte passione, qua existente nulla respuitur fœmina. *Tristemque blanditijs deliniuit*. Idest Dina tristata fuit, & Sichem consolatus fuit eam, quibusdam blanditijs amatorum. Fuit Dina tristata valde, quia maius bonum, quod mulierem preciosam facit, perdiderat, & inciderat magnam ignominiam, quia culpa sua hoc ei euenerat. Timebat etiam valde patrem, & matrẽ, quia sine eorum mandato & cognitione, sola venerat in ciuitatem. Sichem autem quia supra modum diligebat eam quasi animam suam cõsolabatur eam blanditijs. Dicuntur autem blanditiæ verba blanda amatorum, quia .s. promittebat ei Sichem eam accipere in vxorem, & facere maiorẽ dñam, quã pater eius, & fratres facere possent, & in hoc verum dicebat. Puella autem licet non perfectè, aliqualiter tamen cõsolata est, quia putauit q̃ pater suus libenter daret eam in vxorẽ Sichem filio regis Hemor. Et non reuersa fuit Dina tunc in domũ patris sui, sed mansit in domo Sichem, quia ipse nõ permisit eam redire, & ipsa forte ausa nõ fuisset. Et mirum valde est, q̃ cum Sichem tenuerit Dinam in domo sua, & ad libitum posset frui eius cõcubitu oĩbus istis diebus, quibus tractabantur fœdera, donec populus totus consensit circũcidi qualiter iam abundans sibi ipsi nõ relinqueret eam, vt non subiret tantum dolorem ipse, & pater eius rex, & omnes viri ciuitatis. Quòd autem manserit apud Sichem puella, patet infra in litera, vbi dicitur, quòd cum filij Iacob occiderunt omnes Sichimitas, rapuerũt sororem suã de domo Sichem. *Accipe inquit puellam hanc in coniugem.* Nimius amor erat. Si enim anteq̃ eius frueretur concubitu pulchritudine eius illectus eam peteret in vxorem, mirandũ nõ esset, sed postq̃ eam forte multotiẽs cognouerat tanto desiderio eam in coniugem postulare magnum satis videtur, inciderat enim in eũ passio illa durissima, quæ dicitur amor hæreos. *Quod cum audisset Iacob*. Scilicet filiam suam fuisse raptam, & violatam. *In pastu pecorum occupatis*. Erant enim oẽs viri pastores, & distabãt pascua à tabernaculo, nec aliquid horum audierunt. *Siluit*. Dissimulando factum, quia non poterat immediate remedium adhiberi. *Donec redirent filij*. Scilicet ad cibos sumendos, vel ad manendum forte in domo relictis gregibus apud alios pastores. *Egresso autem Hemor patre Sichem*. Patet hic qualiter multum instabat Sichem patri suo Hemor vt iret ad petendum illã puellam sibi in vxorem, quia eadẽ die, qua dictũ fuit hoc Iacob, fortè in die, quo cõtingit raptus Dinæ, Hemor iuit ad Iacob, vt peteret eã in vxorem pro filio suo Sichem anteq̃ venirent filij Iacob de agro adhuc ipsis nihil huius rei cognoscentibus. *Ecce filij eius veniebant de agro*. In eadem die antequam aliquid de hac re cognouissent, & sic accidit vtrosque simul ad Iacob venire. *Irati sunt valde*. Quia magna iniuria erat in persona valde coniuncta, & magis adhuc dolebant de iniuria patris, quàm de iniuria sua, ideo sequitur. *Quia fœdam rem operatus sit in Israel*. Idest quia Sichem filius Hemor commisit aliquid valde turpe contra Iacob. Vocatur res fœdá violenta virginis defloratio. Maximè, quia violator Gentilis incircũcisus erat, virgo autem violata Hebræa. *In Israel*. Scilicet contra Israel .s. Iacob, qui vocabatur Israel, vt patet cap. præced. & nominatur Iacob, quia cum esset pater puellæ defloratæ ad eum magis iniuria pertinebat. *Et violata filia Iacob*. Idest in violando filiam Ia-

Blanditiæ quid.

F cob. *Rem illicitam perpetrasset*. Scilicet aliquid q̃ non licebat s̃m ius naturale, nec s̃m iura humana. *Locutus est itaque*. Hic ponitur secundum .s. dolus in collocutione. *Locutus est Hemor ad eos*. Idest ad Iacob, & filios eius. *Sichem filij mei anima adhæsit sorori vestræ*. Eam ardenter amando, & dicitur adhærere, quia amor transformat amantem in amatum, cum sit vinculum vnitiuũ, & anima verius est vbi amat, quàm vbi animat. *Sorori vestræ*. Loquebatur Hemor ad Iacob, cuius erat filia Dina, & ad fratres Dinæ. Sed hic vocauit omnes illos fratres Dinę faciens denominationem à pluribꝰ, quia fratres erant multi. Vel quia fratres videbantur magis dolere in aperto de ista defloratione quàm pater. Et Hemor præponens istud negocium valde cautus fuit, quia deflorationem, quæ iniuriosa videbatur

G subticuit, ne in ipso verborum exordio eos ad irã prouocans totum negocium perturbaret. Sed proposuit ea, quæ bona erant, & satis suauiter audiri poterant .s. q̃ Sichem filius suus .s. filius regis adamauerat nimis Dinam, ideo rogabat, vt eam ei concederent in vxorẽ. *Et iungamus vicissim*. Idest mutuo vel in alterutrũ. *Connubia*. Secundum modum, qui sequitur, .s. q̃ filij Iacob acciperent vxores de Sichimitis, & Sichimitę acciperẽt vxores de filiabus Iacob, & filiorum eius imposterum. Et sic persuadẽdi modus erat iste, quia per istud connubium introducerentur omnia alia. *Filias vestras tradite nobis*. Loquebatur Hemor pro futuro, quia tũc nullam aliã filiam habebat Iacob, nec filij eius. *Et filias*

H *nostras accipite*. Loquebatur Hemor in persona totius populi Sichimitarum, & regionis illius, quia cum esset rex eorum continebat totum populum eminẽter in virtute, & putabat se Hemor multũ in hoc suadere filijs Iacob, quia illi erant iam viri, & nõ habebant vnde acciperent vxores, nisi de Sichimitis, & innuebat Hemor q̃ si illi non consentirent in hoc coniugio nõ permitterentur accipere vxores de terra illa. *Habitate nobiscum*. Idest inter nos in terra ista. *Terra in potestate vestra est*. Idest erit ad habitandum vbicunque volueritis, si duntaxat hoc faciatis, & loquebatur per modum præsentis de eo, quòd futurum erat. Nam non erat adhuc terra illa in potestate filiorum Iacob, vt habitarent vbicunque vellent, nec volebat hoc Hemor rex Sichimitarum concedere eis, donec consen-

I tirent in illud matrimonium. Sed quia si concederent illud fieri, certissimè ipse daturus erat omnia, quę dicebat. Licet futura essent loquebatur de eis per modum præsentis, quia præsens notat aliquid certũ. *Exercete eam*. Idest excolite plantando vobis vineas, & hortos, & agros limitãdo. *Et negociamini*. Idest etiam si volueritis habeatis officium negociatorũ, idest mercatorum. *Et possidete eam*. Idest sit in potestate vestra ad faciendum de ea quicquid libuerit. *Sed & Sichem*. Videns autem Sichem filius Hemor quòd loquente patre suo taceret Iacob, & filij eius, putauit eos aliqualiter fore suasos ad hoc, ideo etiam ipse addidit alia verba allicitiua promittendo magnam dotem. *Ad patrem, & fratres eius ait*. Non ponitur hoc ad patrem specialiter quasi ante Hemor nõ locutus fuisset

K ad patrem Iacob, quia non erat verisimile quòd præsente Iacob loqueretur ad filios, & nõ ad patrem. Sed ponitur hic ad patrem, quia nunc incipiebat loqui Sichem filius Hemor, vt videretur cui loquebatur. *Inueniam gratiam in oculis vestris*. Idest rogo quòd faciatis hoc, quod dico. *Et quæcunque statueritis dabo*. Scilicet de puella dotanda: nõ enim esset in hoc aliqua cõtentio, quia Sichẽ ditissimus erat cũ esset filius regis, poterat ergo dare quicquid peterent. *Augete dotem*. Idest petatis quantũ volueritis pro dote. Dr̃ aũt augere quia augmẽtũ est qñ aliud crescit supra debitũ, & æquale. Sic ergo dicebat Sichẽ, *Augete dotẽ*. i. nõ solum dabo

dotem

dotem æqualem, vel rationalem si petatis, sed etiam si petatis supra iustum dabo. Sciendum quòd dos est illud quod datur viro ab vxore sua, quando contrahūt matrimonium ad sustentanda onera matrimonij. Donatio propter nuptias dicitur, quod vir donat vxori quando cotrahunt matrimoniū ad eandem causam, vt patet extra de dote post diuortiū restituenda. c. nuper in §. vltimo. Sic patet. C. de donationibus ante nuptias. l. 1. & l. vltima. Hic tamen dicitur. *Augete dotem.* Et accipitur pro ipso quod Sichem daturus erat, & nō pro eo, quod daturus esset Iacob cum filia sua Dina, quia Sichem filius regis Hemor nihil petebat cum ea, sed solam eam habere volebat. Ideo dici pōt dupl'r, vno modo quòd dos accipitur pro donatione propter nuptias, quæ se tenet ex parte viri, ita quòd accipiatur dictio ista impropriè sicut sepe in scriptura mutantur multæ dictiones à suo significato cōi, cum etiam ipsa iura interdum corrumpant proprietatem ipsorum vocabulorum, & sic solum stabit dos pro donatione pp nuptias, quæ se tenet ex parte viri. Alio modo, & verius atque congruentius literæ potest stare, ꝙ accipiat dos propriè. s. pro ipsa pecunia, quam dant puellæ, qn̄ nuptui tradunt, & est pecunia illa ad sustentāda onera matrimonij, & est ipsius puellæ, & si cōtingat quauis occasione matrimonium seiungi, quòd dos reuertit ad puellam, cum sua sit. Sichem autem offerebat se ad dandum istam dotem. s. quòd non solum daret donationē propter nuptias, quæ se tenebat ex parte sponsi, quam dāt omnes viri, sed etiam quòd ipse daret dotem puellæ. s. quòd sicut Iacob erat daturus certū quid ipsi Sichem cū filia sua Diña loco dotis ad onera matrimonij sustinenda, & quòd illa pecunia esset puellæ traditæ in matrimonium, ita ipse Sichem cōstituebat pecuniam quantamcunque ipsi vellent quam acciperet puella pro se loco dotis, quam dare debebat ei pater suus. Et quòd proprietas illius dotis ad puellam pertineret, & ad hoc plura possunt mouere. Primum quia iste Sichem violenter puellam oppresserat: erat autem lex tempore Hebræorum, vt patet Exod. 22. c. & nunc est, vt patet extra de adulterijs, & stupro. cap. 1. quòd si quis seduxisset puellam dormiuisset que cum ea, dotaret eam, idest daret ei dotem, quam ipsa, & pater eius daturus erat, & acciperet eā in vxorem. Si autem pater eius dare voluisset, dabat corruptor dotem puellæ, secundum quòd accipere consueuerant virgines. Poterat ergo ista lex tunc esse, & satis verisimile est, ideo cum Sichem violasset puellā, volebat subire istam legem, & dare non solum donationem propter nuptias, quam aliàs daturus erat, sed etiā dotem puellæ, quæ esset pro ipsa puella. Item patet, quia dicit hic Sichem, augete dotem, quasi quod in hoc aliquam gratiam faceret cognatis puellæ. Si tamen intelligeretur de donatione propter nuptias, nulla gratia esset, quia proprietas huius manet penes virum, ergo intelligitur de dote danda puellæ. Item quia cum ipse esset filius regis, nullus dubitabat, quin ex parte sua daret quicquid possidebat ad sustentationem matrimonij. Sed dubitabatur si vellet dare aliquid loco puellæ, ideo de hoc dicitur hic. *Munera postulate.* Idest non solum petatis dotem pro sorore vestra, sed etiam petatis pro vobis dona, quia quicquid postulaueritis dabo. Erat enim consuetudo quòd sponsus daret munera cognatis sponsę, vt patet supra 24 cap. de Eliazer, qui dedit munera cognatis Rebeccæ, quando eam accepit in sponsam pro Isaac. *Libens tribuam, quod petieritis.* Non enim erit in hoc aliqua mora si eam mihi concedatis. *Tantum.* Idest solum. *Date mihi puellam in vxorem.* Non petebat cum ea dotem, quia ipse diues valde erat, maximè quia ipse dicebat se dotaturū puellam fm petitionem oīum cognatorum, cū dixit.

Dos q̄d sit

Dos dupliciter accipitur.

Lex Hebræorum.

A augete dotem, munera postulate. *Responderunt filij Iacob.* Licet Iacob præsens esset huic collocutioni, vt patet supra, tamen nō respondit, sed filios respondere permisit. *In dolo.* Quia ponebant conditionem cum Sichimitis, qua stante darent sororem suam, & nō intendebant eam dare, sed Sichimitas per hanc cōditionem fallere, Iacob autem non consensit in hoc dolo, nec conscius fuit, vt patet infra 49. cap. s. in cōsilio eorum non fuit anima mea, quando loquitur contra Simeon, & Leui. Et videtur quòd postq̄ proposuerūt Hemor, & Sichem intentionem suam, non statim responderunt eis fratres Dinæ, quia non videbatur honestum, ꝙ in negocio ita arduo sic præcipitanter, & sine præhabito consilio responderent, ideo recedentes ad modicum spacium inter se consilio habito istā fraudem machinati sunt; & patet hoc, quia aliter non poterant omnes fratres Dinæ sic respondere nisi cōsiliū ante fecissent, quia licet vnus hoc imaginaretur non imaginarentur cæteri: & dato ꝙ cæteri simul in hanc fraudem inciderint imaginādo, tamen non constaret alicui eorum, ꝙ omnes sic imaginabātur, ideo nullus eorum sic auderet pro omnibus respondere. Et si dicas quòd antequàm veniret Hemor consiliati fuerāt, hoc non potest stare, quia non poterant consiliari de eo, quod nullo modo præsumebant. Item patet hoc infra 49. cap. vbi dicit Iacob contra Leui, & Simeon in consilio eorum non fuit anima mea: ergo consilium de hoc inierunt. *Sæuientes ob stuprum sororis.* Dolor magnus & rabies mouebat eos ad istam fraudem, cū aliter se vindicare non possent. Dicitur stuprum virginis defloratio, siue voluntaria, siue inuoluntaria; istā tamen adhuc addebat super stuprum, quia inuoluntariè facta est, ideo maior erat iniuria. *Non possumus facere.* Scilicet de iure. Id enim possumus quod de iure possumus, idest non est nobis honestum hoc facere, nisi sequenti conditione. *Sororem nostram dare homini incircuncisio.* Erat enim Sichem incircuncisus, quia Gentilis erat. Et dolus erat in hoc, quia isti non proponebant circuncisionem quasi zelatores eius, ita ꝙ vellent attrahere Sichimitas ad Dei cultum, sed vt eos sic occiderent, vt infra patet: grauiter ergo peccauerunt, ideo grauiter increpati fuerunt a Iacob post ea, vt infra 49. cap. *Quod illicitum est.* Idest contra ius, & consuetudinem nostram, & in hoc verum dicebant, quia Deus fecerat eos peculiarem populum sibi per circuncisionem, vt patet supra 7. cap. ideo non erat licitum quòd semen sanctum coniungeretur idolatris: sed isti proponebant bonum ad malam intentionem, ideo nihil merebantur, sed potius demerebātur, cum de hoc grauiter admoniti sunt, & increpati, vt patet infra 49 cap. melius ergo fuisset bonum non dicere, q̄ ad finem mali dicere. *Et nefarium.* Idest abominabile: aliqua enim sunt illicita, quæ non sunt nefaria, vt fornicari, & diuitias, & honores indignos cupere, sed non sunt sic omnia, quia quædam sunt alia vitia, quæ mala & nefaria sunt, vt cōcubitus sodomiticus, vel cū pecoribus: dare aūt Hebræam mulierem homini incircunciso non solum malum erat, sed etiam abominabile, quasi ꝯ naturā, & eorū cōem legē, quæ præcipuè à Deo data fuerat, ideo frangere eā existimabant esse valde magnum peccatū, sicut facere idolatriam, vel similia, quę sunt multum ꝯ nostrā opinionē. *Si in hoc valebimus federari.* Idest ista conditione apposita poterimus vobiscū cōiungere fędera cōiugiorū. *Si volueritis nostri esse similes.* Idest vt sitis circuncisi, sicut nos. *Vt circūcidatur in vobis omne masculini sexus.* Sic. n. data fuerat eis à Deo cōstitutio, vt patet s. 17. c. & in oīb⁹ his iustū petebāt filij Iacob, sed malo aīo, ideo demerebant. *Erimusq; vnus populus.* Rectè dicebāt, quia vt ait Philoso. 3. Polit. ad hoc ꝙ aliqs sit ciuis, reqrit ꝙ participet legibus

B

C

D

E

Stuprum quid.

Quædam sunt illicita, quæ nō sunt nefaria.

bus ciuitatis, & principatu saltem concionatiuo, idest quòd possit dare vocẽ suam in concione, idest in concilio, quando aliquid agitur de statu communitatis. Eodẽ modo requiritur ꝙ ad hoc, ꝙ aliqui sint ijdem ciues inter se, ꝙ participent eisdem legibus, & eodem genere principatus. Quia ergo Iudęi quasdam leges speciales habebant, non possent esse perfecte vnus populus, donec Sichimitæ tenerent easdem leges, quas Hebræi. s. de circũcisione, & sicut laborauerat Hemor, & Sichem, vt illi ad dandum sororem suam in vxorẽ Sichem consentirent, ita ipsi laborauerunt, vt suaderẽt Sichimitis, vt sic de eis vindictam sumere possent. *Tollemus sororem nostram.* Non viribus, quia impares se esse putabant, sed talem, qualis est, accipiemus eã, quia vos nobis eam dabitis nolentes nos magis grauare. *Et recedemus.* Scilicet à terra ista ad habitandum in aliam regionem. *Placuit oblatio eorum Hemor.* Idest oblatio sororis in coniugem cum illa conditione. *Nec distulit adolescens.* Scilicet Sichem, quia immediate circuncisus est, & subditur causa. *Amabat enim puellam valde.* Idest licet circuncidi dolorosum esset maxime viris perfectis, & magnis, tamen quia diligebat, satis facile ei visum est; amanti enim nihil difficile est. Sic enim habetur Cant. 8. cap. fortis est vt mors dilectio; immo morte fortior, quia verè amantes magis volunt mortem, quàm amoris pati dispendia. Sic probat Seneca Tragedia quarta, quæ dicit Hippolytus, & supra etiã 29. cap. sic dicebatur, quòd cum seruiret Iacob pro Rachel septem annis videbantur ei esse dies pauci prę amoris magnitudine. *Et ipse erat inclitus.* Idest honestior, vel famosior. *In omni domo patris sui.* Quia ipse primogenitus erat, & regi patri suo iure hæreditario successurus in regnum. Et ponitur hoc ad indicãdũ qualiter potuerit persuaderi Sichimitis, ꝙ hoc facerẽt se circuncidentes. s. quia iste erat futurus rex eorũ post mortem patris rebus recte se habentibus, ideo ei tanq̃ iam regnanti obedire volebãt, maximè quia rogabat, & si forte aliquis de Sichimitis ei precanti restitisset postq̃ rex foret alia quæsita occasione eũ delere posset, pręcipuè cum Hemor pater eius, qui tunc regnabat, hoc idem Sichimitas exorabat. *Ingressi portam vrbis.* Scilicet Sichem & Hemor, qui iam veniebant gaudentes habita responsione filiorum Iacob. *Locuti sunt populo.* Congregantes totius ciuitatis concilium, & dicitur *Ingressi portam ciuitatis.* Quia concilium ciuitatis ad portam vocauerunt. Sic enim erat consuetudo illius temporis, vt iudicia, & congregationes fierent in portis, vt diximus supra 23. cap. *Viri isti pacifici sunt.* Idest non veniunt ad explorandum patriam nostram, vel insidiandum nobis. Principiũ autem persuasionis ad aliquam ciuitatẽ hoc est. s. esse pacificos viros, quia communis regula est, quòd ea, quæ obuiãt statui politico repellantur: maximum autem bonum politicũ est pax ciuitatis, in qua quilibet rerũ suarum Dominus est, & omnes iocundantur, & magis abundare diuitijs, & delectationibus possunt quàm alias. Sicut dicitur de tempore Salomonis regis, qui imperauit in diebus pacis, vt patet Ecclesiast. 47. cap. & 3. Reg. 4. cap. quia omnes gentes terræ illius ei subiectæ erant, & regnabat confidenter nullo perturbante, ideo sequitur in eodem cap. Habitabat Iudas, & Israel confidẽter vnusquisque sub vite sua, & sub ficu sua absque vllo timore, vt patet eod. cap. Quod ergo repugnat paci politicæ tanquàm summum malum totis viribus propulsandum est. Primo ergo remouit Hemor istud primum inconueniens, & maximum dicens. *Viri pacifici sunt.* Scilicet de quibus nihil mali, aut suspicari, aut formidare possitis. *Et volunt habitare nobiscum.* De quo proueniet nobis magna vtilitas, vt patet per ea, q̃ sequuntur. *Negotientur in terra.* Idest bonum est, ꝙ

Quare dr ĩgressi portam ciuitatis.

F negocientur. Non dicebat hoc Hemor præcipiendo, sed suadendo & consulẽdo, vt ad aliquid eos traheret. *Quia spaciosa est, & cultoribus indiget.* Ista erat vtilitas, qa terra illa melior, & vberior fieret cum tota coleretur multiplicatis habitatoribus, q̃ si partim inculta maneret, vt tunc erat. Etiam quia magis contra hostes terram defendere possent si multiplicarẽtur quàm aliàs. *Vnum est, quo differtur tantum bonum.* Idest vna sola conditio est, quæ impedit ne tantũ bonum fiat, vel differt, idest prolongat, ne fiat donec ipsa compleatur. *Si circuncidatis tantum.* Idest solum. *Masculos vestros.* Idest vos, & filios vestros. q. d. hæc res sola est, & parua, quæ nos à tãto bono prolongat. *Ritum gentis imitantes.* Idest ꝙ nos efficiamur imitatores eorum, quantum ad istũ ritum specialem, quem gens ista obseruat. *Tantum in*
G *hoc acquiescamus.* Idest non petunt aliquid, nisi hoc qđ satis paruum est ad tantum bonũ, quod inde sequitur ideo acquiescere debemus. *Substantia eorum.* Idest tota supellex. *Et pecora eorum.* In quibus maiores diuitiæ erant. *Et cuncta, quæ possident.* Ad comprehendendum generaliter. *Nostra erunt.* Idest communicandò cum eis bona sua transferentur ad nos, & bona nostra ad illos, quia talis est natura cõicationis, maximè quia amici nostri erunt, & amicorum bona cõia esse eis videntur, cum & ipsi amici inter se idem sint, vt habetur per Arist. 9. Ethic. s. amicus est alter ipse. Et Tullius in lib. de vera amicitia ait: Vera amicitia est idem velle, & idem nolle in rebus licitis, & honestis. Nec
H intelligẽdum ꝙ Hemor, & Sichem dixerunt, ꝙ bona iudæorum deuolui debent ex pacto ad Sichimitas, qa hoc nullo modo crederent Sichimitæ, quia nec stultissimi virorum hoc facerent. Quidam autem Iudæorum volentes excusare filios Iacob aliter exponũt istã literam inducentes eã ita, ꝙ filij Iacob non commisissent dolum, nec aliquo modo peccassent. Et quando arguitur contra eos de hoc, quod dictum fuit supra. s. responderunt in dolo, dicunt ꝙ dictio hebraica hic posita, aliquando signat fraudem, aliquando cautelam, vel prudentiam. Et sic est sensus, ꝙ isti responderunt in prudentia. s. volentes per istum modum occasione inuenta reducere Sichimitas ad circũcisionem, vt colerent vnum Deum, quod valde bonum erat: quãdo autem arguitur cõtra eos; quare ergo occiderunt Si-
I chimitas, cum hoc non liceret? Dicunt ꝙ filij Iacob a principio verè intẽdebant dare sororẽ suam in vxorem Sichem obseruata conditione circuncisionis, sed quia post viderunt Hemor, & Sichem fecisse dolum contra eos, quia dixerũt Sichimitis, ꝙ omnia bona filiorum Iacob deuoluerentur ad eos, quia supra dicebatur. *Cuncta, quæ possident, nostra erunt.* Exponunt enim vt diximus. s. ꝙ Hemor, & Sichem dixerant, ꝙ pactum fuerat bona Iacob, & filiorum eius deuolui ad Sichimitas, & per hũc modum reduceretur in seruitutem Iacob, & filij eius, quòd intelligẽtes filij Iacob cernentes, ꝙ fides pacti eius infringeretur, ipsi quoque nõ custodierũt pactum, quia frangenti fidem fides frangenda est, vt naturalis ratio dictat, & iura humana decernunt extra de iure iur. c. peruenit secundo. Sed ista po-
K sitio Iudæorum nulla est, cum repugnet textui. Quantum ad primum qñ dicunt ꝙ non cõmiserũt dolum, sed fecerunt prudenter intendentes ducere Sichimitas ad circũcisionem, falsum est, quia immediate subditur. *Sæuientes propter sororis stuprum.* Idest quòd isti committebãt istum dolum, quia valde irati, & sæuientes erant propter stuprum commissum in sororẽ suã, & quia clarè, & per vires non poterãt vlcisci, per dolũ parabant. Si autem dicant ꝙ filij Iacob locuti sunt prudenter. s. vt reducerent Sichimitas ad circũcisionem, quõ poterunt applicare id, quod subditur. s. sæuientes ob stuprũ sororis suæ? Quia dolor de stupro commisso in

Expositio Iudæorũ.

An Simeõ & Leui cõiun malũ commiserint cõtra Sichimitas.

Confutatio expositionis Iudæorum.

so in sororē nō erat cā quare filij Iacob zelarēt cultū Dei intēdētes deducere Sichimitas ad circūcisionē. Ad aliud qn̄ dn̄t ꝙ a pricipio nō intēdebāt filij Iacob occidere Sichimitas, nō oporteret multū argui, qa satis vr̄ falsum: nā si filij Iacob dolose fecerūt loquentes ad Hemor, & Sichē sequētes pp stuprū sororis suę, satis patet ꝙ intēdebāt nō implere pactū, sed occasione habita p pactū occidere Sichimitas: qa aliās si dicēt, ꝙ filij Iacob nō intēdebāt a principio occidere Sichimitas, nulla alia dolositas ibi assignari potuisset. Item qa Iacob increpauit filios suos Leui, & Simeon, q fuerūt inducētes alios ad hoc, vt patet infra 49. c. dicens. Simeon, & Leui fratres vasa iniqtatis bellātia in cōsilio eorum non veniat anima mea, & in cętu eorum non sit gloria mea.

Obiectio Iudęorū tacito. Ad hoc autem respondent quidam Iudæi extendentes illum passum de vēditione Ioseph, & partim de occisione Sichimitarum. Sed hoc nihil est, quia in venditione Ioseph non fuerunt Leui, & Simeon principales, sed Iudas, q̄ suasit eū esse vēdendū Ismahelitis, & tñ Iudas nullo mō vituperat̄ pp hoc, vt patet in eod. c. Isti aūt duo soli vituperant̄. Et cōcordat valde huic literæ qn̄ infra dr̄ arreptis Simeon, & Leui duo filij Iacob fratres Dinæ gladijs ingressi sunt vrbē cōfidēter interfectis oīb⁹ masculis Hemor. Etiā qa in eodē 49. c. vocant̄ vasa bellātia, sed solū vasa iniquitatis, de veritate tñ illi⁹ passus magis dicet̄ inf. 49. c. Sed adhuc nō stat rn̄sio illorū: qa in fine hui⁹ c. Iacob redarguit filios suos, qa occiderāt Sichimitas, qđ nō fecisset Iacob si filij sui iuste occidissent Sichimitas. Voluerūt aūt quidā Iudei rn̄dētes ad hoc, ꝙ Iacob reprehendit Simeon, & Leui de crudelitate nimia. s. qa p tam paruo pcc̄ō tātā vltionē exercuerūt, & nō reprehēdit eos de dolositate. Sed adhuc nō stat hoc: qa si fecissent filij Iacob sine dolo occidētes Sichimitas pp pacti violationē, rn̄dissent se excusantes obijciendo dolositatē, & fractionē pacti ex parte Sichimitarū: quia ista cā legitima aliqualiter videret̄, sed non rn̄derunt defendentes se quadā leui, & friuola rōne. s. ꝙ nō debuisset Sichē abuti sororē sua, vt scorto. Patet. n. ꝙ ista rō nullius vigoris erat. Si. n. añ pactū mutuū cū Hemor, & Sichē fecissent istā vltionē, adhuc aliqualiter excusabiles eēt, sed post facto pacto pacis īter vtrosque, nō potuit nisi proditorie talis fieri occisio. Patet ergo ꝙ isti opposuerūt in sui defensionē hāc friuolā rōnē quasi nullā aliā meliorē p se habētes. Itē qa falsum est, qđ dn̄t exponētes literā. s. ꝙ Hemor, & Sichē dixerint oīb⁹ Sichimitis ꝙ bona Iacob, & filiorū suorū trāsferri deberēt ad ciuitatē Sichimorū. Patet falsitas, qa Hemor psuasit Sichimitas, ꝙ cūcta q̄ possidebāt Iacob, & filij eius ptinerēt ad eos siue eēt sua. Sed nulli Sichimorum suaderi potuisset, ꝙ Iacob nec filij sui talia pepigissent: qa nullus hō nisi stultissim⁹ esset, q oīa bona sua alteri daret, vt fieret vnus ꝯctus cōiugij inter aliās psonas distinctas; qa tūc nihil maneret Iacob, & filijs ei⁹, nec ad accipiēdū vxores, vt dixerāt Sichē, & Hemor, nec ad viuēdū in terra illa. Itē dato ꝙ Hemor & Sichē dicerēt, ꝙ oīa bona Iacob, & filiorū ei⁹ trāsferrent̄ ad ciuitatē, nō pp hoc frāgebāt pactū: qa in pacto nō fuerat positū, vt talia non dicerent: ideo licet in dicēdo ad malā intētionē male agerēt, tñ nō frāgebāt ex hoc pactū: quia circa talia nihil cōuētū fuerat. Itē licet aliqua talia posita forēt inter ipsos. s. ꝙ nocerēt sibi in alterutrū, & dicerēt Hemor, & Sichē ista: qa tñ nō faciebāt, sed solū dicebāt, non erāt pacti violatores, quare ex hoc nō debuissent Hebręi insurgere ad exercēdū tātā vltionē: iō nō debuissent occidere Sichē, & Hemor. Itē dato ꝙ istud pactū in hoc violatū dicerēt, Sichimitæ nihil violauerāt, sed soli Hemor, & Sichē: ideo ipsi soli mori debuissent.

A Quid aūt meruerant miseri Sichimitę? Itē litera hoc vult innuere cū infra dicit: Arreptis duo Iacob filij Leui, & Simeon fratres Dinę gladijs. Hic. n. dr̄ ꝙ isti specialr̄ moti fuerūt ad exercendā interfectionē illā, qa erāt fratres Dinę: ergo vr̄ ꝙ nō fiebat ista occisio pp pacti violationē, sed pp sororis suę stuprū, vt supra dictū est. Cōcludit ergo vt supra eos pditoriè egisse, & valde peccasse. *Et habitātes simul vnū populū efficiamus.* Determinatio. Dicit hoc qa añ hoc Iacob, & filij eius non habitabāt intra mēnia Sichē, sed in agro nō multū ab oppido distāti, vt patet prec. c. ī fi. *Vnū efficiamus populū.* Per vnitatē loci, & legū. Requirit. n. primū ad ciuitatis, vel populi vnitatē loci idētitas, vt patet 3. Polit. Requirit̄ secūdo vnitas legū, qa dato ꝙ duę ciuitates cōiūctę cin-

Quæ requirantur ad ciuitatis & populi vnitatem. Cap. 5.

B gantur vno muro super inducto, si tñ nō sit eis legū idētitas, nunq̄ sūt vna ciuitas: vt ait Philosoph⁹ 3. Polit. c. 5. ꝙ si qs super inducat vnū murū Megaræ, & Athenis, q̄ prope sunt nō faciēt eas vnā ciuitatē, qa legib⁹, & morib⁹ distāt, & in illo c. Arist. perfecte tractauit de oībus, q̄ faciūt ad pfectā rōnē idētitatis ciuitatis. *Assensi sunt oēs.* Idest cōsenserūt: est. n. cōsentior, cōsentiris, deponēs verbū aliqn̄, & signat id, qđ assentio qn̄ est neutrū: & patet per Boetiū de cōsola. lib. 3. prosa 11. vbi ait, assentior, inqt. *Et circuncisis cūctis maribus.* In ciuitate Sichē, senibus, iuuenibus, & pueris cū infantibus. O amor, immo insania amātissimi Sichē, quid. n. tātus ardor cordis tui medullas exussit, vt inclytus vir filiusque regis existēs circūcisioni te subijceres Hebræorū, vt vilissimam puellam, quam tu

C totiens ipse fędaueras in coniugium sortireris? Quid enim tu miserande senex Hemor in senectute mala in tantam amētiam raptus es? cur ò stolidissime hominū sic tua pcordia ęstuarūt, vt vnius stultissimi, ac delicatissimi iuuenis volūtati cōsentiēs venerādā canitiē tuā cōmaculās, regiā exueres dignitatē, ꝯ leges patrias, institutaque maiorum in decrepita ætate circūcidi patereris gētē tuā, & regnū ob inhonestā cām seruituti subijcēs Hebręorū. O inquā grauis amētia: Nec. n. mirādū fuerat Sichē delitiosum iuuenem ad vnius aspectū puellę intra pręcordia vulneratum, nisi tu quoque eius stultitiam excessisses. Quid postremo, inq̄, ò miserādi, miserabilesque Sichimitæ: immo vt verius dicā, ò stolidissimi ipsaq; stultitia stolidiores,

D quis vos fascinauit, vt propria libertate relicta Hebræorum legibus dolorosis, vobisque multum opprobriosis contra patriæ consuetа ob turpissimā causam colla subderetis? Nunquid deliciosus iuuenis libidinis impatiens, nunquid amantissimus senex: hæc enim cōtemni debuissent. Sed nescio quomodo caligastis. væ ergo terrę cuius rex stultus est, & omnes subditi eius vehementer insaniunt. miseri igitur qui pariter insanistis, in stultitia vestra pariter corrueris, summę amentię pręmium reportantes.

Et ecce in die tertio. Hic ponitur scelus in Sichimorum interfectione. *Quando grauissimus vulnerū dolor est.* In plagis enim generaliter dolor maior est tertio die quām primo, & secundo, in tantum vt vulnerati se mouere non valeant, & specialiter in hoc membro,

E quia magni insurgunt dolores. Nouerant filij Iacob per experiētiam, & per dicta maiorū suorū, ꝙ maior dolor die tertio circūcisionis est q̄ alijs diebus: ideo tūc inuaserunt Sichimitas tanq̄ inermes, & se nō valentes tueri. *Arreptis duo Iacob filij Simeon, & Leui gladijs.*

Quæst. 2. Cur nō ponit primo Rubē, cum esset maior.

Quare ponuntur isti magis q̄ alij fratres cū Ruben maior eēt ijs, & primo poni debuisset? Rn̄det ꝙ quantū ad filios ꝯcubinarū, siue ancillarū, vt veri⁹ dicat̄, satis apparet rō, qa nō ptinebat ad eos tñ iniuria, sicut ad Simeon, & Leui: qa Dina erat filia Lię, & isti erāt fratres eius ex matre & patre. Sed de alijs quatuor. s. Ruben, Iuda, Zabulon, & Isachar eadem rō esse vide-

batur, cum essent eodẽ mõ filij Liæ, & maxime, quia Ruben primogenitus erat inter eos. Sed dico ꝙ isti specialiter nominantur, quia specialiter doluerunt de stuprata Dina, & magis se dolere ostenderunt. Et nõ est intelligendum quòd isti soli fecerint istam occisionem, sed alij fratres sui adiuuerunt eos, & aliqui de familia patris sui, vt aliqualiter infra innuitur.

Quæst. 3. Quõ Simeon, & Leui in tã parua ætate potuerit facere tam terribilia.

Sed quærit quõ Simeon, & Leui in tam parua ætate potuerũt facere tã terribilia. Quia vr̃ ꝙ fuerint tunc isti duo quasi 12. vel 13. annorũ. Quõ ẽt Dina, quę tã parua erat potuit cognosci carnaliter, & ire sola ad ciuitatem Sichem, vt contẽplaretur mulieres regionis illius: qa vix Dina vr̃ fuisse tunc octo annorũ. Patent superiora: qa Simeon fuit genitus in fine secundi anni in secũdo septennario, in cuius septennarij fine fuit cõpletũ seruitiũ pro vxoribus, & incepit seruitiũ sex annorum pro gregibus, & vr̃ ꝙ iste annus, in quo ista occisio facta fuit ad plus fuit primus, vel secũdus annus postq̃ venit Iacob de Mesopotamia, non ergo videntur potuisse ista fieri in tam parua ætate.

Prima responsio quorũdam refellitur.

Rñdebit aliquis, ꝙ licet scriptura non faciat mentionẽ, tñ postq̃ Iacob venit de Mesopotamia, habitauit in Socoth: & apud Sichem per ann. 15. vel plures, & tũc filia eius Dina, q̃ erat septẽ annorũ, qñ recessit de Mesopotamia (vt patet ex dictis supra 30. c.) esset iã virgo magna, q̃ adamari potuisset: qa additis 15. annis, quibus nũc ponitur mansisse in Socoth, & apud Sichẽ ad septẽ, quos ante habuerat, sunt 22. ann. Et Simeon, & Leui essent tũc ann. 27. vel 28. additis 15. ad 12. vel 13. quos compleuerãt in Mesopotamia: & sic iam essent viri perfecti potẽtes fortiter pugnare. Sed adhuc hoc non est totaliter verum: nõ. n. põt poni ꝙ Simeõ, & Leui habuerit plures q̃ 20. vel 21. annos, qñ ista fecerunt, & Dina nõ poterat habere plures q̃ annos 15. qñ stuprũ passa est, qđ apparet: quia Simeõ erat maior Ioseph sex annis, & Leui erat maior Ioseph 5. annis, qđ patet quia Ioseph natus fuit in fine secundi septennij, qñ Iacob finiebat seruitiũ, quod facturus erat pro duabus vxoribus suis, & ideo nato illo petijt à Laban licentiam redeũdi, vt patet supra 30. c. Ruben aũt genitus fuit primo anno illius septẽnij, & Simeon in secũdo, Leui in tertio saltẽ in princ. eius, vt declarauim⁹ supra 30. c. ergo isti excedebãt Ioseph annis sex, vel 5. Et vltra ad plus Ioseph erat anno. 15. qñ ista facta sunt, ergo ipsi erant ad plus tunc annorũ 20. vel 21. antecedens patet, quia postq̃ recessit Iacob de Sichem, & stetit in Bethel, & deinde in Ephrata in alijs locis, de quibus patet seq. c. dr̃ de eo, ꝙ erat annorũ sexdecim, cũ pasceret gregẽ cũ fratribus suis, & ab eis venditus fuit: vt patet infra 37. c. Ex hoc ẽt patet; quia Dina erat tunc annorũ 15. ad plus, quia Dina, & Ioseph nati sunt in eodẽ anno: vt probatũ fuit supra 30. sed Ioseph erat tũc ad plus annorũ 15. ergo etiam Dina erat anno. 15. *Ingressi sunt vrbem confidenter.* Idest cum magna fiducia nihil timentes: causa erat, quia sciebant, quòd in tertio die circuncisionis tantus dolor erat in circuncisis, ꝙ nullus eorum posset nec se defendere, nec mouere. *Interfectisque omnibus masculis.* Scilicet ciuitatis Sichem. *Emor, & Sichem pariterque occiderunt.* Istos autem intẽdebant principaliter interficere: quia isti iniuriam intulerant. Fuit aũt sic ista occisio: quia iacentibus omnibus masculis in lectis grauatis magno dolore vulnerum circuncisionis, & nõ potẽtibus nec se defendere, nec ipsis hostibus saltẽ ianuas claudere, nec quidem prioribus diebus claudebãt: qa pace facta nihil tale de Hebræis suspicabanĩ, ingressi sunt per singulas domos filij Iacob cũ parte familiæ patris sui, & vniuersos masculos, siue paruos siue magnos, nõ tñ oẽs paruos, vt infra patet in lecto iacẽtes occiderũt. *Tollentes Dinam sororem suam de domo*

F *Sichem.* Mãserat aũt Dina in domo Sichem a die, quo eam accepit, & stuprauit Sichem: quia eam ad domũ patris redire non permisit, acceperunt ergo inde eam, & tulerunt portantes in domũ patris. quid autẽ de illa factũ fuerit post in sacra scriptura, nec in aliqua auctentica historia nõ reperi, licet aliqui dicãt eã matrimonio fuisse copulatã fratri suo Simeon, & genuisse ex ea filiũ noĩe Saul, de quo dr̃ infra 46. c. Scilicet Saul filius Chananitidis. i. Dinę, q̃ vocabãt Chananitis. i. cognita à Chananeo. Sed de hoc melius dicetur infra 46. cap. *Quibus ingressis.* Scilicet Simeon, & Leui ad occidendũ. *Irruerunt super occisos cæteri filij Iacob.* Isti erant filij minores, q adhuc armis perfecte vti nõ poterant, sed mortuis spolia rapiebant. Vel forte multi, G & de eis nõ cõsenserunt in mortẽ Sichimitarũ, qa videbãt hoc esse magnũ malũ, sed postq̃ eos mortuos viderũt rapuerũt spolia eorũ, & depopulati sunt, i. destruxerũt. *Vrbem in vltionem stupri.* Oẽs. n. concordes erãt, vt vindicarẽt stuprũ. Sed ꝙ tanta punitio fieret, nõ videbãt esse a cõcordia oĩum. Ex hic etiã patet qđ supra dicebamus ꝯ Iudęos, ꝙ non occiderunt filij Iacob Sichimitas, qa pactũ fregerãt: sed solũ qa sororẽ suã stuprauerãt: ergo in dolo locuti fuerãt añ non intendentes cõseruare pactũ, sed vlcisci qualitercũq; stuprũ sororis suę. *Oues eorum, & armenta.* Per oues notant oẽs siue ouiũ, siue caprarum greges in maribus, & fęmellis. Armẽta signant cõgregationes magnas aĩaliũ grandiũ, vt bouũ, equorũ, & similiũ. *Cunctaque vastantes, quæ in domibus, & in agris erant.* Scilicet occidentes gladio. Noluerũt. n. de his capere pđã, qa forte timebãt iungere ea rebus suis: vel qa valde in gregib⁹, & armentis abundabãt nec vltra habere volebãt: spolia aũt solũ ceperũt de rebus, q̃ supellectilia dñr, q̃ rei domesticę vtilia sunt, vt de vestibus, & vasis: & de auro, & argento, & moneta, quã repererunt, cęterisque pretiosis, q̃ satis portatilia essent. *Paruulos quoque, & vxores eorum duxerunt captiuas.* Ex hoc patet, ꝙ non soli Simeon, & Leui in occisione erant, sed & multi alij, quos scriptura tacet, qa vxores, & paruulos Sichimorũ nõ poterãt captiuos ducere duo viri. Patet etiã ꝙ nõ oẽs circũcisi mortui sunt, qa paruuli circũcisi fuerãt, sed nõ mortui sunt, quia eos captiuos duxerũt intẽdẽtes eos cũ matribus captiuatos alijs gẽtibus vendere. Sed in hoc nõ erãt prudẽtes, qa cũ oẽs de terra Chanaan pertinerẽt aliquo mõ ad vnũ genus, & erãt vniti affinitate patrię diligebãt se aliqualiter: Iudęi autẽ tanq̃ aduenæ, & extranei a patria, & gñc erant eis aliqualiter odiosi: ideo si ad aliq̃ ciuitatẽ portarẽt filij Iacob hos captiuos ad vẽdẽdũ ibi ipsi cũ captiuis caperenĩ. Quid ergo de istis captiuis factum fuerit post sacra scriptura non narrat, ꝙ aũt isti acceperint istam pđã, & inter se diuiserint satis patet Iudith 9. c. Sed qđ postea fecerĩt, vtrũ possederĩt illã captiuitatẽ, & vẽderẽt ꝑ se, an dimiserĩt eã ire quo vellet, nõ plenè patet: de aliquo primo patet Iudith 9. c. Cũ dr̃ Dñe Deus patris mei Simeon, qui dedisti illi gladiũ in defensionẽ alienigenarũ, q violatores extiterãt in coinquinatione, & denudauerũt fęmur virginis. i. cõfusionẽ, & dedisti mulieres eorũ in prędã, & filias eorũ in captiuitatẽ, & oẽm pđã eorũ in diuisionẽ seruis tuis, q zelauerũt zelũ tuũ. Sed vr̃ ꝙ postq̃ Iacob cognouit factũ filiorũ suorũ doluit, vt patet in litera: & fecit dimitti captiuos, vt irẽt quo vellẽt. Et patet qa qñ postea narrat seq. c. ꝙ ascẽderit Iacob in Bethel mãdato Dei, nõ dr̃ ꝙ iuerit cũ eo, nisi domus sua. Vñ dr̃ Iacob conuocata oĩ domo sua, ait abijcite Deos alienos, nec ẽt vr̃ ꝙ vẽdiderit, qa nõ auderet accedere ad aliquẽ populũ de Chananęis, vt vẽderet istos captiuos: qa timeret capi, & mori. Vñ ipse dicit infra filijs suis turbastis me, & odiosũ fecistis Chananęis, & Pherezęis habitatoribus

Quid oues & armenta.

H

I

K

tatoribus terræ huius. Et dato quòd Iacob potuisset vendere securè istos captiuos, tamen nolebat, quia valde displicuit ei de facto contra Sichimitas, quia iniustè factum fuerat. Si autem nunc captiuas accipere vellet vxores, & paruulos eorum magis peccaret, cũ isti nihil mali meruerint. Ideo dicendum quòd Iacob mox vt vidit filios suos accepisse captiuos paruulos, & vxores Sichimorum, fecit vt dimitterent, quia iustè possideri non poterant, quæ per bellum iniustũ acquisita fuerant. *Quibus patratis.* Hic ponitur quartum, scilicet metus Iacob in vicinorum congregatione, timuit enim quòd propter scelera filiorum suorũ coniungerentur omnes, & delerent eum. *Quibus patratis.* Idest perfecta interfectione Sichimitarum, & captiuatione paruulorum, & fœminarum. *Audacter.* Idest quòd ista audacter patrata fuerant, scilicet, quòd filij Iacob non timuerunt ex hoc aliquod malũ eis euenturum, quia iuuenes passionem sequentes pericula non iudicant, ideo non formidant. Non enim respexerũt isti, quòd potuissent venire super eos omnes Chananæi, & Pherezæi terræ huius, & delerent eos vsque ad radicem. Considerauit autem hoc Iacob pater eorum, vt patet immediate. *Dixit Iacob ad Simeon, & Leui.* Istos duos principaliter redarguit, quia huius mali duces, & inuentores fuerunt, licèt cæteri aliquid postea fecerint, vt infra patet. *Turbastis me.* Commouentes cor meum, & dantes mihi causam timendi. *Et odiosum fecistis Chananæis, & Pherezæis habitatoribus terræ huius.* Quia Sichimitæ erant cognati eorum, qui erant in circuitu, ideo necesse erat, vt dolerent de eorum morte, & omnes haberent Iacob, vt hostem.

Quæst. 4. Q̃ʀo Chananæi, & Pherezæi erant habitatores terræ illius.

Sed dices quomodo dicitur hic, quòd Chananei, & Pherezęi erant habitatores terræ illius, quia supra dicebatur quòd Hemor rex Sichem erat Heuæus. Responderi potest dupliciter: vno modo quòd illa terra erat Chanæorum, & Pherezæorum. Hemor, qui erat rex Sichimitarum erat de genere Heuęorum, quia ex aliquo casu rex factus fuerat. Sed consonando eis, quę supra diximus, dico quòd Sichem erat locus, in quo habitabant Heuæi, Pherezæi autem & Chananæi non habitabãt in Sichem, sed iuxta Sichem, quia fortè Sichem erat in finibus Heuæorum, & in terminis illis erant Pherezæi, & Chananæi. Et non fit mentio de Heuæis, quia de his manifestum erat, quòd essent hostes Iacob, sed fit mentio de vicinis, de quibus minus videbatur, quòd essent hostes: vel potest dici, quòd habitatores huius, scilicet in Sichem, & in territorio Sichem non erant Amorrhæi, nec Heuæi, sed habitabant Chananæi, & Phærezæi, vt hic dicitur, cum ergo dicitur quòd Hemor erat Heuæus princeps terræ, non est sensus, quòd ipse esset de genere Heuæorum habitantium terram illam, cum Heuæi non habitarẽt in terra illa, sed ipse Hemor poterat esse rex Pherezæorum, & Chananæorum terræ illius, tamen esset oriundus de alia natione, scilicet de gente, scilicet de Heuæis, qui erant alia natio, sicut Balach rex Sepher filius satis vocatur rex Moab, tamen non erat rex naturalis illius terræ, sed videbatur illis, quòd efficeretur rex illorum aliquo tempore, cum nõ haberent alium directum, vel quia ille vsurpabat sibi sceptra regni, cũ non esset de genere regum terræ illius, & sic Hemor oriundus de populo Heuæorum veniens ad terram Sichem, & prouinciã factus fuit rex, & sic vocabatur semper princeps Heuęus. *Nos pauci sumus.* Scilicet Iacob & filij sui & aliqualis familia. *Illi congregati.* Scilicet Pherezæi, & Iebusæi, & Chananæi. *Percutient me.* Idest me, & domum meam, quia cum esset paterfamilias loquebatur in persona omnium: tunc enim paterfamilias deletur, quando sua familia deletur. *Nunquid vt scorto.* Filij Iacob, qui ex passione, & contra rationem ista fecerant, non inuenerunt aliquam excusationem legitimam, ideo apposuerunt istam friuolam, quæ videtur esse excusatio hominis irati, scilicet nunquid debuit Sichem filius Hemor abuti sorore nostra, vt scorto, idest meretrice, scilicet eam inuitam sine fędere coniugij stuprare, ideo debuimus eum occidere. Ista causa valde erat friuola, quia dato quòd Sichem abusus fuisset sorore eorum, vt scorto, ipsi eum occidere non debebant, quia post illam deflorationẽ interuenerat conditio secundum quam Sichem accepturus erat Dinam in vxorem, & illam iam complexerat, ideo proditoria mors fuit. Sciendum autem quòd anno 30. vitæ Iacob annis 47. antequam iret in Mesopotamiam, qui fuit annus ante natiuitatẽ Christi millesimus octingẽtesimus duodecimus Celtisses & Cursatij bellum crudele contra Foroneum regem Argiuorum ceperunt, & post paucum à Foroneo victi rerum humanarum adhuc patria profugi se à tota humana conuersatione abstrahere putãtes Rhodum insulam quæ ofiussã ante vocabatur quasi tuta possessione ceperunt. Deinde anno 60. vitæ Iacob anno 17. antequàm iret in Mesopotamiam, qui fuit annus ante Christi natiuitatem millesimus septingẽtesimus octogesimus secundus magnum diluuium in Achaia fuit, quòd Ogigi temporibus, qui tunc Eleusinę vrbis conditor contigit. Ideoque diluuium Ogigi nuncupatum est. De his Paulus Orosius lib. 1. de Ormesta mundi, & Augustinus de ciuitate Dei lib. 18. & Isidorus Etymolog. lib. 13. c. de diluuijs. Isto eodem ferè tempore alia notabilia gesta fuere, quæ infra in fine 39. cap. inserentur.

Gentilium historia horũ temporum.

Iacob Idola infodit sub terebinthum, Rachel moritur, Iacob Israel vocatur, nascitur Beniamin, Ruben concupiscentia in lectum patris dormit, filij Iacob numerantur. *Cap. XXXV.*

INTEREA locutus est Deus ad Iacob: Surge, & ascende Bethel, & habita ibi, facque altare Deo, qui apparuit tibi, quando fugiebas Esau fratrem tuum. Iacob verò conuocata omni domo sua, ait: Abijcite Deos alienos, qui in medio vestri sunt, & mundamini, ac mutate vestimenta vestra. Surgite, & ascendamus in Bethel, vt faciamus ibi altare Deo: qui exaudiuit me in die tribulationis meæ, & socius fuit itineris mei. Dederunt ergo ei omnes Deos alienos, quos habebant, & inaures, quæ erant in auribus eorum. At ille infodit ea subter terebinthum, quæ est post vrbem Sichem. Cumque profecti essent, terror Dei inuasit omnes per circuitum ciuitatis, & nõ sunt ausi persequi recedentes. Venit igitur Iacob Luzam, quæ est in terra Chanaan, cognomento Bethel, ipse, & omnis populus cum eo. Aedificauit ibi altare, & appellauit nomen loci illius, domus Dei: ibi enim apparuit

paruit ei Deus, cum fugeret fratrem suum. Eodem tempore mortua est Delbora nutrix Rebeccæ, & sepulta est ad radices Bethel subter quercum: vocatumque est nomen loci illius, quercus fletus. Apparuit autem iterum Deus Iacob postquam reuersus est de Mesopotamia Syriæ, benedixitque ei, dicens:
Sup. 32. Non vocaberis vltra Iacob, sed Israel erit nomen tuum. Et appellauit eum Israel, dixitq; ei: Ego Deus omnipotens, cresce, & multiplicare, gẽtes, & populi nationum ex te erũt, reges de lumbis tuis egredientur. Terramq; quam dedi Abraham, & Isaac, dabo tibi, & semini tuo post te. Et recessit ab eo. Ille vero erexit titulum lapideum in loco, quo locutus fuerat ei Deus, libans super eum libamina, & effundens oleum; vocansque nomẽ loci illius, Bethel. Egressus autem inde, venit verno tẽpore ad terrã, quæ ducit Ephratam. In qua cum parturiret Rachel ob difficultatem partus periclitari cœpit. Dixitq; ei obstetrix: noli timere, quia & hunc habebis filium. Egrediente autem anima præ dolore, & imminente iam morte, vocauit nomen filij sui Benoni, id est filius doloris mei: pater verò appellauit eum Beniamin, id est filius dextræ. Mortua est ergo Rachel, & sepulta est in via, quæ ducit Ephratam, hæc est Bethlehem. Erexitque Iacob titulum super sepulchrum eius: hic est titulus monumenti Rachel, vsque in præsentem diem. Egressus inde fixit tabernaculum trans Turrem gregis. Cumque habitaret in illa regione, abijt Ruben, & dormiuit cum Bala concubina patris sui; quod illum minimè latuit. Erant autem filij Iacob duodecim. Filij Liæ primogenitus Ruben, & Simeon, & Leui, & Iudas, & Isachar, & Zabulon. Filij Rachel Ioseph, & Beniamin. Filij Balæ ancillæ Rachelis, Dan, & Nephthalim. Filij Zelphæ ancillæ Liæ, Gad, & Asser. Hi sunt filij Iacob, qui nati sunt ei in Mesopotamia Syriæ. Venit etiam ad Isaac patrem suum in Mambre, ciuitatem Arbeæ, hæc est Hebron, in qua peregrinatus est Abraham, & Isaac. Et completi sunt dies Isaac centum octoginta annorum. Consumptusque ætate mortuus est, & appositus est populo suo senex, & plenus dierum, & sepelierunt eum Esau, & Iacob filij sui.

F INTEREA In superioribus descripsit Moyses statum Iacob incipientis, & proficientis, hic consequenter tractat de statu eius iam perfecti. Et diuiditur in duas partes, quia primo ponitur profectio eius in terrã Chanaan: secundo in terrã Aegypti infra 47. cap. Prima in duas: primo profectio Iacob describitur: secundo ab Esau discernitur ibi cap. seq. Diuisio capituli. Describitur autem ista profectio hic in tribus. Primo in Dei contemplatione. Secundo in aduersitatum toleratione, ibi. *Egressus est autem.* Tertio in patris veneratione, ibi. *Venit etiam.* Circa primum. *Interea Locutus est dominus.* Idest dum ista agerentur, s. postquam filij Iacob Sichimitas occiderunt. *Locutus est Dominus ad Iacob.* vt consolaretur eum, quia vt dictũ fuit præceden. cap. timuit Iacob, quòd populi circun-
G stantes irruerent super eum, & destruerent eum cum domo sua, ideo tunc Deus apparuit ei dicens, quòd non timeret, & sic factum est, quia immisit Deus timorem super circunstantes, & nunquàm ausi fuerũt persequi recedentem, vt infra patet: vtrum autem ista visio in somnijs, vel in visione diurna facta sit scriptura non manifestat. Sed satis videtur, quòd facta fuerit in somnijs, quia sic fiebat communiter. Sic enim facta fuit visio Isaac, vt patet supra 26. cap. Sic etiã ipsi Iacob eunti in Mesopotamiam cum staret in Bethel, vt patet supra 28. cap. item cum staret in Mesopotamia apparuit ei dormiẽti angelus, vt patet supra 31. ca. *Surge, & ascende.* Non dicitur surge, quasi tunc iaceret
H Iacob, & tunc mandaret ei Deus ascendere, sed quia surgere dicitur dispositio ad motum, & opponitur quieti, quàm aliquis habet in aliquo loco, quando nullo modo intendit recedere inde. *Ascende in Bethel.* Nicolai & quorundã opinio. non est iste locus Ierusalem siue mons Moria, vt dicit hic Nicolaus, & vt putant quidam alij, quia supra cap. 12. & 28. probauimus non esse idem Ierusalem, & Bethel, licet aliqñ Bethel accipiatur pro Ierusalẽ, sed rarò: nam in his, quæ probata sunt supra 12. & 28. ponebatur Bethel pro quadã parua ciuitate, quæ satis distat à Ierusalem. Hic autem variatur aliqñ pro vna, aliquando pro altera, est ergo Bethel quædam parua ciuitas collateralis monti Garizim, & habẽs montẽ Hebal ad orientem, distat aũt iste locus à Sichem media leuca, siue vno miliario, & dicitur ascendere in Bethel, Situs Bethel.
I qa Bethel est in fine mõtis Garizim. Huic aũt subiacet vallis, in qua est Sichem. *Et habita ibi.* Habitauit ibi Iacob, sed non multo tempore, quia paulo post venit ad videndum patrem suum Isaac. *Fac altare Deo.* Ante. n. quando apparuit ibi Deus, non fecit Iacob altare, sed solum lapidem in titulum vngens illum oleo, vt patet supra 28. cap. *Quando fugiebas Esau fratrem tuum.* Idest qñ fugiebas à facie Esau fratris tui: cã. n. principalis eũdi in Mesopotamiã fuit ipsi Iacob timor Esau, vt patet s. 27. cap. *Iacob vero conuocata.* Hic ponitur executio mãdati, quia Iacob audito mãdato diuino immediatè cõuocat domum suam præcipiens eis, ꝙ se parent ad huiusmodi ascensum in Bethel. *Omni domo sua.* Scilicet filijs vxoribus, & omnibus famulis, & ancillis. *Abijcite Deos alienos.* Maximũ enim ꝙ Deus detestatur est ido-
K latria, cum in hoc ei directè honor auferatur, & detur creaturæ. In alijs autem peccatis licet indirectè Deus contemnatur, in nullo tamen ita expresse, & manifestè. *Abijcite Deos.* Dicebat hoc specialiter Iacob propter Rachelem, quia ipsa ignorante Laban, & etiam ipso Iacob furata fuerat Idola patris. Cum ergo nunc deuenisset in notitiam Iacob; nouiter nũc nouam medelam instituit mandans omnibus dimittere Deos alienos. Fuit etiam hoc, quia filij sui, & tota familia sua conuersata fuerat inter idolatras, ideo timuit ne aliqua idola secum ferrent, & præcipue, quia in expoliatione ciuitatis Sichem potuissent reperire

perire

perire multa idola aurea, & argentea, quorum aliqua, quia pulchra erant, aliqui accepissent, & occultarent. *Et mutate vestimenta vestra*. Hoc dicitur propter filios, qui ex occisione Sichimitarum ea sanguinolenta habebant, & non decebat cum talibus vestibus accedere ad loca sacra. Vel quia magnum honorem intendebat impendere Deo Iacob ascendendo Bethel, & ideo tam interius quàm exterius cupiebat Deum in nouitate honorare. Ex hoc autẽ assumpserunt Iudæi consuetudinem, vt in festis suis, & quãdo vadũt ad Synagogas suas vestes preciosiores, quas possidẽt, ferant: vel intelligebatur mutatio veteris hominis in corde per has vestes, vt patet Ioelis.2. Scindite corda vestra, sed non vestimenta. *Surgite*. Idest parate vos ad eundum. *Vt faciamus altare domino*. Ad immolandum ibi sacrificia in honorẽ Dei. *Qui exaudiuit me in die tribulationis meæ*. Scilicet quando veniebat in occursum mihi frater meus, cum quadringentis armatis equitibus, vt patet supra 33. & *Fuit socius itineris mei*. Eundo in Mesopotamiam, & redeundo. *Dederunt omnes Deos alienos*. Vt digne ascenderent in Bethel. *Et inaures, quæ erant in auribus eorum*. Idest in auribus illorum deorum, quia istis idolis ponebantur ad ornatum, inaures, Armillæ, & dextralia & periscelides, & alia genera ornatuum, & hoc, quia de his dijs gentiũ, quidã erant masculi, vt Iupiter, Mars, & Priapus, alij erant fœminæ, vt Iuno, Minerua, Bericinthia, Venus. Ponebant ergo dijs masculis ornatus masculini, & dijs fœminis ornatus muliebres: Aliæ autẽ inaures, quas habuit familia Iacob, quæ idolorum cultui non applicatæ fuerant, non infossæ sunt, sed manserunt ad hominum ornatum. *Infodit ea*. Scilicet idola, & inaures. *Subter terebinthum* Facta enim magna fossa, & liquefacta tota illa materia metallina infusa fuit in fossam, & penetrauit in profundum per viscera terræ, vt nullus eam inde acciperet, & noluit illud aurum, vel argentum in aliam formam conuersum accipere, vt quod semel fuerat dicatum cultui dęmonum, nunquam applicaretur ad vsus hominũ. Historia tamen scholastica refert quosdam dicere istud argentum, & aurum postea à Dauid inuentum fuisse, & in vsus templi Salomonis conuersum.

Confuetudo Iudęorum.

Et si dicatur quare Iacob non conuertit istud aurũ, & argentum in cultum Dei faciendo vasa aurea, & argentea, quia de auro, & argento, quod furati fuerunt ab Aegyptijs Iudæi facta fuerunt post omnia vasa tabernaculi, & vtensilia, vt patet Exod.35. & 37. cap. Respondetur, ꝙ non est simile, quia istud aurum & argentum, quod Iacob infodit sub terebintho erat materia, de qua ipsa idola facta erant, & inaures eorum, ideo non licebat conuerti ad vsus sacros, quia detestabile, & immundum factum fuerat. Aurum autem, & argentum, quod acceperunt Iudæi ab Aegyptijs, licèt esset ipsorum Aegyptiorum, qui idola terræ erant, tñ in vsus idolorum non seruiebat, sed in vsus humanos ad comedendũ, & bibendũ in vasis illis, & ad ornatus vestium. Ideo satis licebat facta modica transmutatione, de hoc ad Dei cultum vasa fabricare. *Subter terebinthum*. Terebinthus arbor Arabica, de qua preciosissimum gumi emanat, vt ait Isidorus.16. Eti. est autẽ ista arbor frondosa, & ampla, magnos ramos faciens, & vmbras, vt patet Isa.6.c. Et erit in extensionẽ sicut Terebinthus. *Quæ est post urbem sichem*. Procedendo versus Bethel. *Venit ergo Iacob Luzam, quæ est in terra Chanaã cognomento Bethel*. Idest quæ alio nomine vocatur Bethel. Ista duo noĩa idem significant, vt in multis locis dictum est. *Cognomento Bethel*. Idest quod nomen propriũ huius ciuitatis erat ante Luza. Sed postea appropriatè vocatus fuit locus Bethel ex eo, ꝙ accidit. s. qa Deus apparuit ibi Iacob, de quo sup.28.c. *Ipse & omnis*

Quæst. 1. Cur Iacob ex tali auro, & argẽto non cõstituit uasa ad cultum Dei.

Terebinthus qd.

A *populus cum eo*. Idest tota familia sua, quæ licet vocaret pauca cõparata habitatoribus terræ illius congregatis tñ satis magna erat, vt patet præced.c. & ideo populus vocari poterat. *Et appellauit nomen loci illius domus Dei*. Ante.n. sic appellauerat, cum iret in Mesopotamiam, nunc aũt nomen illud impositum confirmat, quia ante ipse solus ibat, & licèt intra se nomen illud conciperet, tñ non imponeret, quia nullus erat audiens, qui locum illum sic nominaret. Nunc aũt, quia erat cum eo magna familia, poterat vocari, sic vrbs illa ab eis, vt nomẽ illud per alios diuulgaretur. *Eodem tempore mortua est Delbora*. De hoc sup.24. c. vbi ponĩt nutrix Rebeccę veniens cum ea de Mesopotamia, sed ibi nõ ponitur nomen ẜm literam Hebraicam, & Biblias nostras correctas. Si aũt aliquæ Bibliæ de nostris hñt sumptũ

B fuit hinc, & positũ pro glo. interlineari, deinde librariorum imperitia intra textum collocatum est. *Et sepulta est ad radices Bethel*. Idest ad radicem, siue pedem montis in quo sita est Bethel.

Sed quæritur quõ potuit esse Delbora cum Iacob, vt ipse sepeliret eam ad radices montis Bethel, quia Iacob recedente in Mesopotamiã, ipsa mansit, cum Rebecca matre eius. Rñdent Iudæi, ꝙ qñ Iacob recessit de Bersabee fugiens in Mesopotamia mandato pñs, & matris dixit ei Rebecca, ꝙ habitaret in Mesopotamia cum Laban, donec requiesceret furor Esau, & tũc ipsa mitteret, & reduceret eum inde, de quo sup.27.c. dicũt ergo ꝙ cessante furore Esau misit Rebecca nun

Quæst. 2. Quomodo Delbora potuit esse cum Iacob.

C cios in Mesopotamiã ad reducendum eum, cum quibus iuit Delbora tanq̃ dña, & quia sciebat iter, per qđ venerat. *Subter quercum*. Idest subter vnam magnam quercum, vt appareret memoriale sepulchri eius. *Vocatumque est nomen loci illius*. Scilicet illius campi in quo sepulta est Delbora. *Quercus fletus*. Quia sub illa quercu fleuit eam tota familia Iacob cũ sepeliretur. Istud nomẽ impositum fuit ꝑ ipsum Iacob. *Apparuit iterum Deus Iacob*. Non intelligas, ꝙ ista fuit secunda apparitio, quam fecit, quia iam legimus quatuor apparitiones factas ei à Deo sine angelorum apparitionibus. Primo apparuit ei eunti in Mesopotamiã cum dormiret apud Bethel; secundo apparuit ei admonens eũ de Mesopotamia redire dicens, ego sum Deus Bethel, vt habetur sup.31.c. Tertio apparuit ei mandando, vt

Apparitiones Dei ad Iacob.

D iret in Bethel: quarta fuit nũc postq̃ iuit in Bethel. De his duabus habetur in hoc textu. Apparitiones angelorum duæ leguntur vna in Manain, vbi apparuerunt ei multi angeli, quos vocauit castra Dei, deinde angelus luctans cum eo de his sup. 32. c. Alia apparitio angeli fuit in somnijs, cum esset in Mesopotamia, q ostẽdit ei varios; & miraculosos arietes, de qua dr̃. sup.31. cap. cum dr̃ dixit ad me angelus dñi in somnijs Iacob, & ego rñdi: adsum. Dr̃ ergo hic iterũ ad indicandum differentiã inter istã apparitionẽ, & illam qñ mãdauit ei Deus ascendere in Bethel ne eadẽ esse putetur. *Benedixitq; ei*. Bñdictio signat augmentũ, sed istud augmentum non fuit tꝑale, sed spirituale quantũ ad gra-

E tiam, & statum perfectum virtutũ, & patet per cõtextũ literæ, quia dr̃. *Benedixitq; ei dicens non nõ vocaberis vltra Iacob*. Ex quo apparet, ꝙ solum erat benedictio in mutatione noĩs exterius, & in effectu, quẽ Deus causabat intra Iacob, cui corrñdebat ista noĩs mutatio in exteriori. Quia cũ noĩa ponant ad notificandũ rei naturã, & plerunq; quantũ ad personã, vel substantiã, aliqñ tamen imponũtur ad notificandũ personã, ẜm aliquam dispõnem. Sicut ergo ante vocabat iste Iacob à quadã lucta, ita cũ nunc mutaretur nomen, aliquid de qualitate, ẜm quã nomen imponit, mutatũ esse debebat, alias irrõnabilis mutatio noĩs fieret, mutari vocẽ non mutata re, quia esset falsam significationẽ impertinentem voci adaptare. *Non vocaberis vltra Iacob*. Hæc

muta-

mutatur nomen Iacob, vt vocetur Israel. *Non vocaberis vltra Iacob.* Ideſt luctator, ꝙ pertinet ad vitam actiuam. *Sed uocaberis Iſrael.* Ideſt vir vidēs Deum, vel ſm̄ literam hebraicam. *Zrael.* Ideſt fortis dn̄i, quod ad cōtemplatiuam vitam ꝑtinet. Vocatur vita actiua lucta, quia eſt quoddam genus exercitationis, & militiæ iuxta illud Iob. 7. c. Militia eſt vita hoīs ſuper terram, quia in vita actiua, quæ nondum ad perfectum ſtatum deuenit, pugnatur ꝯ concupiſcentiā oculorū, & concupiſcentiā carnis, & ſuperbiā vitæ. i. gn̄aliter contra demonem, cōtra mundū, & paſſiones nr̄as. Cum aūt ad altitudinē contemplatiuæ vitæ peruenitur pertranſitis gradibus actiuæ vitæ ceſſante tumultu rerū exteriorū in Deū tota cura cordis noſtri iactatur, & aīa fęlix cū ſponſo ſuo Chriſto tota lætatur eius viſione ſaciata, quē tn̄ adhuc in ęnigmate videt, quia non luteo carcere corporis ſoluta eſt, in quo manens magis ſibi ipſi amare videtur, q̄ cognoſcere. Eſt ergo ſenſus verborū Dei ad Iacob, vſq; nunc fuiſti principaliter actiuus, licèt aliqualiter contemplatiuus. Nunc aūt principaliter cōtemplatiuus eris, ēt ſi aliqualiter actiuus, ideo nomen correſpondens erit tibi, quia nō vocaberis vltra Iacob, quod ad vitam actiuam pertinebat, ſed Iſrael, quod eſt nomen contemplantis altiſſimum Deum.

Quæſt. 3. Quomodo Deus mutauerit nomen Iacob.

Sed quęritur qūo Deus mutauerit hoc nomē Iacob vocans eum Iſrael, quia iam mutauerat hoc nomē angelus luctans cum eo, vt patet ſup. 32. c. Rn̄detur, ꝙ illud nomē Iacob bis mutatū fuit, & illud nomen Iſrael bis impoſitū fuit ex diuerſis rōnibus: angelus. n. mutauit nomen Iacob in Iſrael, quia ante vocabatur Iacob, & iſtud nomen erat ei impoſitum à lucta, quā habuit cum Eſau in vtero. Et quia illud nomē ſignificat paruam dignitatē in Iacob, angelus impoſuit ei nomen magnę dignitatis. ſ. Iſrael ſiue Zrael, quod ſignat fortē Dei, vel fortē cum Deo. ſ. luctatorē, qui cum Deo. i. cū angelo fortiter luctatus eſt. Maior. n. dignitas erat cū angelo, vel cum Deo fortiter luctari, q̄ cum Eſau fratre ſuo, qui mortalis erat, ideò magis cōpetebat hoc nomen Iſrael q̄ Iacob, & iſte eſt propriiſſimus ſenſus verborum ſm̄ intentionē angeli. ſ. ꝙ ex quo Iacob luctatus fuerat cum angelo, nō debebat vocari Iacob. i. luctator, vel ſupplantator à lucta, quā habuit cū Eſau, ſed à lucta, quā habuit cum angelo. Vel aliter, quia añ dicebatur, ꝙ Iacob per ſupplantationē. i. per fraudē obtinuerat bn̄dictiones, poſtquā aūt angelus luctatus eſt cū eo declarauit eū ex voluntate Dei obtinuiſſe bn̄dictiones, iō non debet iā vocari Iacob. i. ſupplātator, ſed Iſrael, vel Zrael. i. fortis Dei, quia Deus eū fortē fecit, & approbauit. Hic aūt Deus mutauit nomen eius ex aliqua alia rōne. ſ. ex natura ſtatus ꝑfecti, qa ante fuerat Iacob vitæ ꝑficientis, & nondū perfectæ, iō conueniebat ei iſtud nomen Iacob, qđ deſignat vitā actiuā. Nunc aūt, quia erat in vita ꝑfecta, conueniebat ei nomen altius, iō vocatus fuit Iſrael. i. videns Deū, qđ cōtemplatiuis congruit, & ſic non fuit mutatū nomen, nec bis ex eadem rōne, quia prima mutatio, quæ ab angelo fuit ex hac rōne facta eſt, ꝙ Iacob vocabatur luctator, & ꝙ hoc nomen ſignabat luctā factā cum homine, in qua vincere non magni ponderis, volens eū perfectiori noīe nuncupare noīauit eum à noīe luctę cum angelo factæ dicens eū Iſrael, ſiue vt hebraica lr̄a habet Zrael. i. fortis Dei, vel fortis cū Deo, quia fortiter pugnauit luctando cū angelo, quouſque viſus fuit deuincere angelū, & dixit ei angelus, ſi ꝯ Deum fortis fuiſti, quanto magis ꝯ hoīes præualebis? Deus autem mutauit hic nomen eius ex alia rōne. ſ. ꝙ antea vocabat̄ Iacob, ꝙ lingua hebraica dr̄ ianhacou, & interꝑtat̄ ſupplātator. i. elidens per plantā, qđ cōuenit vitæ implicitę actionibus: nam in ea quotidianis occupationibus ꝯ vitia, & paſſiones pugnamus, & tn̄ nos bn̄ nos habemus, & tanq̄ per plantā pedis elidimus. Hæc vita Iacob cōuenerat in tꝑibus retroactis, in q̄bus velut nōdum perfectus circa actiones ſe ſedulū, & ſine crimine exhibuerat, cuius merito Deus volens eum nūc ad perfectiorē ſtatum erigere non vocauit Iacob. i. luctatorē in vita actiua, vt pote, quia iam domuerat paſſiones, ſed Iſrael. i. vir videns Deū, vt habet noſtra lr̄a, q̄a qui circa cōtemplationes verſantur Deū vident ſaltē per quotidianā cogitationē. & intenſum amorē à curis rerū mundanarū ſeparatū, vel vt hēt litera hebraica uocantur Zrael. i. fortis cum Deo, quia fortiter permanent in contēplatione Dei nō recedentes ab ea ob aliquā curam tꝑalium rerum, vel carnalis affectionis.

Quæſt. 4. Quomodo hic dr̄, & non uocaberis ultra Iacob, ſed Iſrael.

Sed queritur qūo dr̄ hic. *Et non uocaberis ultra Iacob. ſed Iſrael.* Quia ſæpe reperitur, infra in iſto lib. & in oībus alijs libris ſacræ ſcripturæ eum uocatum fuiſſe Iacob. Rn̄detur, ꝙ non fuit poſtea vocatus Iacob tanq̄ noīe principali, ſed noīe ſecundario: textus aūt intelligit, ꝙ nō vocaret̄ poſtea Iacob noīe principali, & rō eſt, quia Iacob vitā deſignat actiuā, Iſrael aūt cōtēplatiuā. Qui aūt tranſit de actiua vita ad contēplatiuā nō ſemꝑ verſatur circa actus contēplationis, ſed aliq̄n Iacob, principalius tn̄ Iſrael, quia cōtemplatiuus non cōtemplat, vt agat, ſed agit, ut cōtemplet̄, cum contēplatio totius actionis finis vltimatus, & Architectoticus ſit. Et appellauit eum Iſrael dicens. *ò Iſrael ego ſum Deus omnipotens.* Noīatur hic oīpotentia Dei, quia ſubditur, ꝙ Deꝰ vellet multiplicare Iacob, ſed cum multiplicare requirebat in Deo magnā potentiā, ideo vocatur oīpotēs. q. d. O Iſrael, quia ego ſum Deus oīpotens volens te multiplicare non dubites, quin poſſim te multiplicare. *Creſcere.* ſ. in magnitudine poſſeſſionis. *Et multiplicare.* In prole, quia licet. 11. filios haberet de quibus. ſup. cap. 30. tn̄ poſt genuit Beniamin. vt infra ſequitur, vel dr̄ creſcere in prole, quia licet non habuit poſt multā prolem naturalē, habuit tn̄ adoptiuam, quia poſt adoptauit Manaſſem, & Ephrain, quos genuit Ioſeph, & fecit eos capita tribuum ſicut Ruben, & Simeō, vt patet infr. 48. c. Vel intelligitur hic de multiplicatione in filijs ſuis, quia aūt hic multiplicatus fuerat Iacob in ſe gignendo filios poſt multiplicari debebant filij eius. Tota aūt multiplicatio, ſiue in ſe, ſiue in filijs ad patrē pertinet. *Gentes, & populi nationum erunt ex te.* Aliqui putant hoc intelligendum ſolum quantū ad ſtirpem Beniamin, qui nondū natus erat, quia dr̄ in litera erunt. Sed hoc nihil eſt, quia licet filij Iacob immediati nati eſſent, tn̄ gētes, & populi, qui poſtea ex eis ſucceſſiue, & per ordinem temporū naſcituri erant, nondū erāt. Dicendum, ergo ꝙ iſte gentes, vel nationes dicuntur eſſe. 13. tribus filiorum Iacob ſm̄ 13. capita, licèt excipiendo ab eis Leui, qui erat vnus de eis, qui tn̄ ſeparatus fuit in ſortē Dei, nec accepit hæreditatē inter fratres ſuos, vt patet Num. 18. c. & in multis alijs locis, & ſic manēt. 12. tribus, ſiue nationes. Populi dicunt̄ eſſe congregationes ciuium in vna ciuitate, vel in villa. Et de iſtis populis erant multi in qualibet tribu, quia q̄libet hēbat multas ciuitates, & villa, oppida, & vicos, vt patet Ioſue. 15. & 16. & 18. & 19. c. *Reges de lumbis tuis egredientur.* Referunt quidam ad ſolū Beniamin de cuius gn̄e fuit primus rex Iſrael. ſ. Saul, & deinde filius eius Isboſeth, de quo 1. Reg. 9. c. Sed non ſolum debet referri ad Beniamin, qui nondum natus erat, ſed etiā ad alios iam natos. ſ. ad Iudam, de cuius gn̄e fuerunt plures reges, q̄ de alia tribu. Quia à tꝑe Dauid vſq; ad Sedechiam, qui ductus fuit in Babilonē, & excecula- tus ſemper fuerunt reges de domo Iuda, & ēt poſt vitus que ad Herodem partim de domo Iuda, & partim de tribu Leui: fuerunt ēt reges de tribu Ephrain à tꝑe diuiſionis regni, & regnauit Ieroboam filius Nabath de tribu Ephrain, deinde ſucceſſores eius, ut patet 3. Re. 12. c. &

12.c. & durauerunt vsq; quo Salmanasar trãstulit eos in terram Medorum, vt patet 4. Reg. 17. ca. Et patet, hic, quia si ista litera loqueretur de regibus futuris im mediate ab ipso Iacob, manifestum est, ꝙ nullus rex genitus fuit de Iacob immediate, sed multo tpe post de filijs eius. Hoc ergo verbũ. *Erunt*. Non magis refer tur ad Iacob pro filijs, qui nati erant, quã pro his, qui nascituri, quia quantum ad vtrosq; verum erat, quòd adhuc reges, qui de lumbis Iacob. i. de semine Iacob nascituri erant, nondum erant nati. *Et terram, quam dedi Abrahæ, & Isaac, dabo tibi*. Quam promisi me daturum Abrahę, & Isaac: nõdum. n. completa fuerat promissio vsq; in tpa Iosue, qui introduxit in terram illam filios Israel, & occidit populos terrę illius, nec ẽt in tẽpore huius fuit completa, sed multo post tpe. s. in tpe Salomonis regis, vt patet 5. c. 3. Reg. & 2. Paral. 8. c. cũ dicitur, & in vniuersa terra potestatis suæ oẽm populum, quæ derelicta fuerat de Heteis Amorrhęis Pherezęis, atque Iebusęis, quæ non erant de stirpe Israel, & de filijs eorum, & de posteris quos non interfecerãt filij Israel subiugauit Salomon in tributarios vsq; in diem hanc. Ante illud tps non fuerunt subiecti ex duab⁹ causis. Prima quia licet Iosue potuisset eos delere, tñ Deus non permisit, quia eos deleret pp pecca ta Israelitarum, vt patet Iudi. 2. c. cum dicitur: Iratusq; est furor dñi in Israel: & ait, quia irritũ fecit gens ista pactum meum, qđ pepigi cum patribus eorum, & vo cẽ meam audire cõtempserunt, ego non delebo gentes, quas dimisit Iosue, & mortu⁹ est, vt in ipsis expiar Israel, an custodiant viam dñi, & ambulẽt in ea, sicut custodierunt patres eorũ, tñ dimisit: ergo dñs oẽs has nationes, & cito subuertere noluit, nec tradidit ĩ manibus Iosue. Secunda causa quare non traditi sunt immediatè fuit, vt filij Israel hñent aliquas gẽtes, cũ quibus possent hñe exercitiũ bellandi, ne totaliter virilis fortitudo ocio mersa torperet, & inutilis redderetur: ideo decebat, vt hñent aliquod bellicũ exercitiũ. De⁹ aũt volens istum populum strenuũ tanquã bonus legis cõditor cõstituit eis ea, quæ eorũ saluti conueniebãt. s. vt hñent hostes, cum quibus interdũ hñent exercitiũ bellicũ, & de hoc Iosue. 3. c. sic dr̃ hę sunt gẽtes, quas dñs dereliquit, vt erudiret in eis Israelẽ, & oẽs qui non nouerant bella Chananęorũ, & postea discerent filij eorum certare cũ hostibus, & hñe cõsuetudi nẽ preliandi. Si aũt quæras quare magis tpe Salomonis subiectæ fuerunt oẽs istæ nationes, quã alijs tẽporibus ꝓcedentibus: videas Deuter. 12. c. vbi de hoc dicetur. *Tibi dabo*. s. tibi in semine tuo, quia Iacob in patria sua nunquã stetit in terra promissionis, vt in propria, sed vt in aliena. *Et recessit ab eo*. i. postquã De⁹ ista dixit Iacob disparuit ei, quod est recedere ab eo per ꝑsentiã visionis realis vel imaginarię. *Ille uero erexit titulum*. i. lapidem altum in memoriã apparitionis illius. *In loco, in quo locutus fuerat Deus*. Vt demonstraret locũ illum esse sanctum. *Libans super eum*. i. super titulũ lapideum. *Libamina*. s. vinum, & oleum, quę vocantur libamina, vt patet per totum Leuiticum, & Numerũ. *Vocansque nomen loci illius Bethel*.

Quęst. 5. Vtrum sit idem locus Bethel.

Quęritur. An sit iste idẽ locus Bethel, & quare sic dictus fuit Bethel. Rñderi posset, ꝙ sic. Et tunc si quęratur, quare ergo bis impositum fuit istud nomen illi loco? Rñdetur, ꝙ sic factum fuit, vt de Iacob, quia bis mutatur Iacob istud nomẽ, & vocatus fuit bis Israel, vt patet sup. 32. & isto c. & sicut diximus fuit propter duas rõnes, quas supra assignauimus, ita conformiter dici põt, ꝙ iste locus vocatus fuit ante Bethel à Iacob, quia ibi apparuerat ei Deus dormiẽti, dum iret in mesopotamiã. Nunc aũt iterũ vocatur Bethel, quia iterũ apparuit ei Deus postquã venit de mesopotamia, vt patet in litera. Sed magis videt mihi dicendũ, ꝙ ista

Rñsio doctoris.

A sunt duo loca, qbus posuit nomen Iacob vocans vtrũque Bethel, & videtur esse rõ, quia qñcunq; facit mẽtionẽ de alio Bethel vocat illud Luzã, vt patet sup. 28. c. & sup. in isto c. & Iudi. j. c. & in multis alijs locis, nisi qñ loquitur de Bethel per anticipationẽ ad tpa Abrahę, vt patet sup. 12. & 13. c. In ista aũt secunda noïatione Bethel non vocatur Luza, in quo est signũ, ꝙ alio noĩe vocabatur, nec sit idem priori. Etiã patet, quia in isto secundo mõ Bethel videt accipi pro Ierusalẽ ſm ꝙ monstrat ex cõiecturis literæ, quia ex Bethel venit Iacob in Ephrata, vbi in via sepeliuit Rachelẽ. Est aũt Ephrata, quę idẽ est quod Bethleẽ prope Ierusalẽ. s. ꝑ duas leucas, siue quatuor miliaria. Bethel aũt de quo sup. diximus magis distat, quia per decẽ vel 11. leucas.

B Item quia Rachel sepulta est in itinere, quo venitur à Bethel in Ephratam, vt patet in lr̃a, sed non põt intelligi, ꝙ sit in itinere, quo venitur de Bethel supra posito ad Bethleẽ, quia cũ Bethel illud sit Oriẽtale terrę ꝓmissionis, vt patet quia est circa Iordanẽ, & Ierico quæ sunt oriens terrę promissionis, vt hr̃ Num. 34. c. & Bethleẽ sit ꝯ Meridiem, necesse est, ꝙ descensio illa sit aliqualiter occidẽtalis magis q̃ meridiana: imò quasi totaliter occidentalis directa, quia venire de Bethel, vel Ierico in Bethleẽ est venire de Oriente quasi directe in occidentẽ. Sed non est talis dispositio, quia sepulchrũ Rachel est ꝯ Bethleẽ descendentibus directe de Septentrione in austrũ. Patet quia Ierusalẽ est directe Septentrionalis respectu Bethleẽ, & est sepulchrũ Rachel quasi leuca & dimidia distans a Ierusalẽ

C ꝯ Bethleem & media leuca ante Bethleẽ, vbi vocat locus cabrata, ergo est Bethel. De his hr̃ in li. de Diuisione terræ sanctæ. Sed nunquid pp hoc cõcedimus, ꝙ Ierusalẽ est Bethel, ĩ qua dormiuit Iacob, cũ iret in mesopotamiã? Absit: quia hoc supra negauimus. Supra. n. 12. c. & 28. rõnibus clarissimis, & irrefragabilibus ꝓbauimus, ꝙ Bethel, de quo ibi dr̃ non sit Ierusalem. Dicendum ergo ꝙ erat duplex Bethel. Vnum qđ est ad Orientẽ terrę ꝓmissionis iter montẽ Ebal, & Garizim non valde longe a Ierico. Secundũ est qđ est ad Septẽtrionẽ terrę huius, & est Ierusalẽ. *Egressus autem inde*. i. de isto secundo Bethel qđ est Ierusalẽ, qa ibi habitauit aliqb. diebus. *Venit uerno tempore*. Hoc ponitur ad designandũ causam, quare non potuit Iacob

Bethel est duplex.

D ducere vxorẽ suam Rachelẽ, quã ita tenere diligebat in sepulchra sua, & patrũ suorũ. s. in Hebrõ in agro duplicis speluncę. Istam. n. cãm reddidit ipse infra 49. ca. cum ipse peteret a Ioseph filio suo, vt eum duceret in terram Chanaã ad sepeliendũ in spelunca duplici excusans se, ꝙ erat tps vernum, & cito fęterẽt corpora, sic non posset duci illuc. Vel quia fortè erat tps part⁹ ouium, & non poterant moueri sic, vt illuc cito irent. Coactus fuit ergo sepelire iuxta Bethleem in via. *Ad terram quæ ducit Ephratam*. i. *Iuxta Ephratam*. Quasi media leuca, & sic dr̃. infra 48. c. ꝙ mortua est Rachel, dũ Iacob ingrederetur Ephratã. i. territoriũ Ephratę. Ista Ephrata est ciuitas, quæ alio noĩe vocatur Bethlehẽ. Vocata fuit ista ciuitas Ephrata ab vxore Caleb sic dicta, vt in primo Paralip. cap. 2. Sed postea vocata fuit

Ephrata quid.

E Bethlehem qđ interpretatur domus panis: quia post sterilitatem, quæ accidit tpibus Elimech mariti Noemi tpe Ruth secuta fuit magna frugum copia in ea, & vocata fuit domus panis, quia multa cibaria ibi recondebantur. Istã expositionẽ sequitur Nicolaus ſm intentionẽ Ra. Sal. sed neutrũ istorum põt stare vllo modo. Primo dr̃, ꝙ Ephrata fuerit vocata sic à noĩe mulieris Caleb, quæ est dicta Ephrata, sed hoc falsum est: nam siue accipiatur Caleb pro filio Ephron, siue pro Caleb filio Iephone, nullo modo põt stare: ibi tñ manifestum est, ꝙ accipitur, pro Caleb filio Ephron, vt dr̃ in litera eiusdem cap. nam accipiendo pro hoc

Caleb

Caleb ipse nunquam intrauit in terram promissionis. Nam pater eius ēt intrauit in Aegyptū paruus cū patre suo Iuda, vt patet infra 38.& 46.cap.& Caleb filius eius, qui in Aegypto natus est necessario cum nō cōputetur in numero intrantiū in Aegyptū, vt patet respiciendo.c.48. infra, & cum hoīes illius tpis acciperent vxores, & gignerent in 20.anno.& añ.22.vt patet infra 38.c.forte genitus fuit.20.annis, vel quasi Caleb filius Ephron, & postea dicit 1. Paralip.2.c. ꝙ accepit Ephrata in vxorem mortuo patre suo Ephron. manifestum est, ꝙ cum iste Caleb natus fuerit annis.20.vel quasi post ingressum in Aegyptū, & cum à tpe, quo ingressi sunt in Aegyptum vsq; ad diem, qua exierūt, fluxerunt anni ducenti quindecim, vt declarauimus sup. 15.c. A quibus subtrahantur. 15. manebunt centum nonaginta quinque, quibus addantur. 40. anni, quibus manserunt in deserto anteq̄ intrarent in terrā Chanaan, vt patet Exo. 16. & Deuter.8.c. erunt anni ducenti, & triginta quinque ad quos nullus hō illius tpis accessit, sed qui plus ad centum triginta, vel sic. ergo non potuit intrare Caleb filius Ephron in terrā Chanaan, nec vxor eius Ephrata, quia eiusdem ętatis, vel quasi esset vxor, iō non potuit denoīari Ephrata q̄ est in terra Chanaan ab ipsa muliere Caleb. Si aūt accipiatur Caleb filius Iephone, licet textus non velit hic, nō poterit stare. Nam verum est, ꝙ Caleb intrauit in terram Chanaan, & erat tunc 80. annorū, vt colligit Iosue.cap.14. & ibi postulauit a Iosue dari sibi terram Ebron q̄ calcauerat pes ei⁹, & tñ nō potuit ab Ephrata vxore eius dato, ꝙ sic esset, denominari Ephrata, de qua hic dr̄, quia ille ingressus est terrā Chanaan, & impositio talis noīs erat post mortem Moysi. Nam fuit mortuus Moyses ante ingressum terræ Chanaan, vt patet Deuter.32.& 34.c.& sepultus in terra Moab.i.in Valle terræ Moab pertinente ad terrā Regum duorū Amorrhęorū: sed ipse noīauit istum locum Ephrata, ergo tpe eius vocabatur Ephrata. Sed forte dices, ꝙ Moyses locutus fuit hic per anticipationem.s. ꝙ licet tunc nō vocaretur Bethleē, siue Ephrata, tñ ipse cognouit spiritu prophetico, ꝙ sic noīandus erat locus ille: ideo sic eum noīauit, vt patet in alijs locis, in q̄bus sacra scriptura vtitur anticipatione, sicut vtitur recapitulatione, ergo hic sic noīauit, licet nōdum tēporalia noīa extarēt. Rn̄detur ꝙ nō pōt hoc stare. Nā licet Moyses per propheticū spiritū cognouisset, q̄ futura erant, tñ quia populus, cui loquebatur ista, nō cognouerat ea, quæ futura erant, cū non essent oēs prophetæ, non hēbat ibi locum anticipatio ista, quia proprie tunc falsè signaret, aut saltē inintelligibiliter, cū tale nomen imponeret loco, qđ ei nullatenus cōgruebat. Dicendum ergo, ꝙ iste locus, q̄ vocatur Ephrata, non fuit vocatus Ephrata ab vxore Caleb qualitercūque Caleb accipiatur: sed vocabat̄ Ephrata anteq̄ in Aegyptū descenderent Israelitæ, & ſm illud nomen Moyses locutus fuit hic, quia tunc illud nomen exstabat. Secundum ēt qūo vocatus fuerit locus iste Bethleem.s. a saturitate panis, q̄ fuit, qñ Noemi redijt de terra Moab cum nuru sua Ruth, non cōuenit literæ, quia tūc daretur, ꝙ ista ciuitas, vel oppidū non fuit vocatum Bethleē vsque multa tpa post mortē Moysi.s. per annos plures, quā ducētos, quia ista Ruth fuit mr̄ aui Dauid.s.Obeth, & tñ a morte Moysi vsq; ad mortem Dauid sunt anni.440.qđ patet: quia Salomon incępit ędificare templū dn̄i in Ierusalē post mortē Dauid immediate, vt apparet ex principio tertij libri Regum, sed à tpe, quo fuit egressio Israel de Aegypto vsque ad tps, qñ incepit tēpli ędificatio fluxerunt anni. 480.vt patet 3.Reg.6. c. ergo à morte Moysi vsq; ad mortē Dauid, quæ fuit cōtemporanea ædificationi tēpli, fluxerunt anni.440. Consequentia patet, qa Moyses mortuus fuit.40.annis post exitum de Aegypto.s. anno.40.vt satis colligitur cōiungendo ea, quæ hn̄tur Deuter.1.& 8.& 32.& 34. c.sed auus Dauid natus fuit tpe Ruth, qñ dicunt nomen illud Bethleē impositū fuisse illi ciuitati, ergo ad minus fluxissent anni ducenti.50. a morte Moysi vsq; ad illud tps. Consequentia satis nota est: quia dato ꝙ Obeth genuisset Iesse anno suo.40.& Iesse genuisset Dauid anno.40.essent anni.80.quibus addātur oēs anni Dauid, qui forte eēnt. 65.vel 70. Nam 40.annis durauit in regno, vt patet 3. Reg.j.c.ante regnū verò assumptum habuisset annos ad plus.30.quia satis iuuenis erat, & minor oīum fratrum suorum, qñ vnctus fuit prima vice in regem in Bethleē, & pugnauit paulo post cū Goliath Gethęo: & paulo post mortuus fuit Saul in mōtibus Gelboe, vt conijci pōt ex his, quæ hn̄tur sup.20.c. Exo. Nā valde modicum fuit tps regni eius, s.annorū.13.vt quidā volunt. datis ergo his erūt à tpe, quo nat⁹ fuit Obeth auus Dauid, qñ Ruth venit in Bethleē vsq; ad mortē Dauid anni.150.ad plus, & tunc manēt a morte Moysi vsque ad tps, quo venit Ruth in Ephrata, & impositum fuit ei hoc nomen Bethleem anni ducenti, & nonaginta, ex quo sequeret̄, ꝙ tunc vocauisset Moyses nomen illud, ꝙ non fuit impositū vsq; ad annos ducentos, & nonaginta post mortem suam, & tūc redit idem inconueniens, qđ ante erat: ideo nullo mō pōt dici, ꝙ istud nomen Bethleem impositum fuerit tpe Ruth. Aliqui ergo putant dicendum esse, ꝙ iste locus vocabatur Ephrata, & vocabatur Bethleem, & vtrunque ante natiuitatē Moysi, siue anteq̄ loqueret̄ ista. Sed dicunt, ꝙ prius vocata fuit Ephrata, & postea cessante illo nomine impositum fuit aliud. s. Bethleem, & hoc satis consonat isti literæ, quæ habetur infra, scilicet mortua est Rachel, & sepulta in via, quæ ducit Ephrata, hoc est Bethleem.i.ista licet vocaret̄ Ephrata, nunc tamen est Bethleem. i. vocatur Bethleem.s. cessante priori nomine. Sed adhuc hoc non bene dr̄: ideo dicendum, ꝙ ista ciuitas fuit vocata Bethleem, & Ephrata, & vtrunq; nomen erat tunc simul, & fuerat, & qui volebat eam nominare, vno nomine nominabat, qui autē volebat noīare alio noīe nominabat, magis tñ cōmune pro tunc fuit istud nomen Bethleē sicut vocatur vsque in præsentem diem, ēt si Arabes, & Ismahelitæ eam possideant cum metropoli sua Ierusalem, & patet hoc infra 38. c.vbi dr̄ mihi.n.qñ veniebam de Mesopotamia mortua est Rachel in terra Chanaan in ipso itinere, eratque tempus vernum, & ingrediebar Ephratā, & sepeliui eam iuxta viā Ephratę, quæ alio nomine appellatur Bethleem, ergo videtur ꝙ simul appellabatur his duobus nominibus, qñ Moyses ista dicebat, aliàs nō diceret eam habere duo nomina simul, sicut præsupponit istud relatiuū alius. Nam alietas, & differentia præsupponunt existentiā extremorum. *In qua.* Idest in via Ephatæ. *Dum parturiret Rachel.* Idest dum ad pariendum dolores habere incępisset. *Ob difficultatem partus.* Quia non poterat mittere fœtum. *Cœpit periclitari.* Idest ad mortem disponi. *Dixitque ei obstetrix.* Ad consolandum eam aliqualiter. *Noli timere, quia & hunc habebis filium.* Quando fœtus viuus nascitur minus periculum matri est, & quia videbat obstetrix in promptu natiuitatē Beniamin dicebat matri, ꝙ non timeret. *Quia & hunc habebis filium.* Idest etiam hūc habebis filium: ista verba rn̄dent orationi, quam fecerat Rachel, qñ peperit Ioseph dicens addat mihi dn̄s alterum filium. *Hunc etiam habebis filium.* s.supra eum, quē habes, vt ante petisti, de quo supra 30.c. *Egrediente autem anima præ dolore.* Dolor de se mortem non causat, quia dolor attestatur perfectionem rei sentientis dolorem cum dolor sit sensus nocumenti. Sed per accidens dolor occidit. Cum

De nomine Ephrata.

Qñ, & cur locus Ephrata Bethleem appellatus fuerit.

Opinio quorundā.

Dolor est nocumenti signum.

Cum enim dolor nocumenti sensus est, qñ magnus dolor est, signum est magnum nocumentū adesse, & quia nocumentū repugnat armoniæ, in qua consistit tota permanentia rei, cū natura luctetur cū nocumento, tandiu resistit quo vsq; vires nocumenti sint maiores viribus naturæ, & tunc deficiēte natura à viribus, cessat armonia, & esse rei. Et hoc est aīam egredi præ dolore. i. ꝙ tm̄ erat nocumentū à quo nascebatur ille magnus dolor, ꝙ natura viribus impar fuit, ideo ipsa succumbēte armonia destructa aīa, quæ sine armonia alicui corpori non vnitur, recessit. *Imminente iam morte.* Quia iam modicum deerat, vt moreretur. *Vocauit nomen filij sui.* Quem iam pepererat benoni. i. *Filius doloris mei.* Quia est dictio composita. *Ben.* Signat. *Filium On.* Signat dolorem Oni. Signat dolorem meum. Expositio huius nominis non est in Hebræo, quia ibi satis apparet cum sit eiusdem linguæ. Sed ponitur in nostra lr̄a ad signandū causam impositionis noīs. *Pater vero appellauit eum.* Prius mater moriens nomen imposuit, deinde mortua ea pater mutauit nomen in melius vocans Beniamin, qđ non multum distat in voce, sed distat in sensu. Quia Beniamin signat filium dextræ. i. filiū fortitudinis. Quia ben filiū signat. Iamin verò dexteram, in quo attenditur constantia Iacob, qui in morte dilectissimæ vxoris suæ pro qua seruiens septem annis videbantur dies pauci præ amoris magnitudine, vt patet sup. 29. c. non consternatus est aīo, sed æquanimiter fortitudinis, & constantiæ nomen filio imposuit. *Et sepulta in via.* Non fuit ducta in Ebron ad sepulchra maiorum ex causa supra assignata *In via, quæ ducit Ephratam.* s. venientibus de Hierusalem, siue de Bethel, secūdo modo dicto in Ephratam: est aūt iter illud a septentrione descendens in austrum. *Hæc est Bethleem.* Quia vocata fuit Ephrata, & Bethleem. Causas aūt vtriusq; nominis. sup. isto c. diximus. *Erexit Iacob titulum super sepulchrum.* Erat. n. sepulchrum corporis in profunditate terræ defossum. Sed post ad indicādum ibi corpus iacere erectus fuit titulus. i. memoriale, & fuit factum istud sepulchrum a Iacob ex. 12. lapidibus satis magnis in memoriam. 12. filiorum suorū, & in extremitate titulus iste in piramidem acuitur q̄ a transeūtibus terram illā de peregrinis nostris adhuc videtur. De hoc aūt in lib. de Diuisione terræ sanctæ.

Benoni. quid.

Tituli sepulchrorum Iudæorum.

Hic est titulus. Ista sunt verba Moysi scribentis ista, quia vsq; in illā diē durauerat titulus monumenti Rachel, & durat ēt vsq; hodie, & qñ aliqui transibant per terram illā videbant eū. Dicit ergo Moyses. *Hic.* i. iste qui videtur a transeuntibus per terrā illam. *Est titulus monumenti Rachel.* i. ædificium factum ad memoriā, ꝙ hic est sepulta Rachel. *Vsque in præsentem diem.* i. vsq; ad illud tps, in quo ista scribebat Moyses. Nunq̄ tm̄ vidit Moyses istud sepulchrum, quia ipse natus fuit in Aegypto, vt patet Exo. 2. c. & postea non intrauit terrā promissionis trans Iordanē, ut patet Deute. 3. c. & vltimo, & dato, ꝙ dicamus Moysen vidisse sepulchrū illud, qñ ei totam terrā vltra Iordanē Deus demonstrauit, tm̄ non vidit postq̄ scripsit, quia ea die quā ascendit ad montē illum Abarim in transitu verso super cacumē Phasga mortuus fuit, nec post ab aliquo hoīe fuit visus, nec aliquid scripsit, ex quo innuitur, ꝙ licet ista historica essent, tm̄ ea prophetice scribebat, quia quæcunq; aliqui scribūt, quæ aliqua cognitione experimentali, vel inquisitiua, vel doctrinali acquisita nō sunt, necesse est si vera sunt, vel a fama scribere, vel prophetice Deo mouēte aīam illustrando, vel aliàs reuelando. De tali modo prophetię quantū ad pterita loquitur super Ezechielem in principio Gregor. de quo magis diximus Nume. 12. c. *Egressus inde.* Hic ponitur alia aduersitas, quā intulit Ruben cognoscens Balā vxorem patris sui viuente eo, ꝙ valde magnū peccatū erat, & ignominia.

A *Egressus inde.* s. de loco, in quo sepeliuit Rachelē apud Ephratā, quia ibi mansit aliqbus diebus faciens tumulum illum magnū de lapidibus politis & dispositis in acutiem altę Piramidis. *Fixit tabernaculum.* Habebat. n. tentoria portatilia, quæ posset vbiq; figere. his. n. vtuntur magni pastores. Et in his vixerant patres sui Abraham, & Isaac. de Abrahā patet sup. 12. & 13. c. De Isaac sup. 26. c. Sunt. n. talia tabernacula conuenientia peregrinis. *Trans turrem gregis.* Dicunt Iudæi, ꝙ turris gregis vocatur locus, in quo templū postea ædificatū fuit à Salomone, & vocatum fuit turris gregis quodam p̄sagio futurorū, quia postea sic vocauit Micheas. c. 4. Tu turris gregis. Vocabatur aūt turris, quia templū in magnis fortalitijs ad modū turris constructū erat, vocat̄ gregis, quia multi greges ibi immolabātur, & incēdebant. Sed hoc non stat, quia licèt templū fuerit vocatū postea turris gregis, tm̄ nō p̄t hic de loco tēpli dici, quia templū fuit constructū in monte Moria, vbi erat Ierusalem, quæ vocabatur Bethel ex secunda impositione Iacob, & de illo loco venerat Iacob in Ephratā, non est ergo verisimile, ꝙ immediatè redijsset in Bethel, quia ipse inquirebat semper noua pascua, & bona, ēt quia si ad illum locum redijsset scriptura nominasset dicens, & idem redijt in Bethel, sed fm̄ modum loquendi literæ non potest induci, vt reuersus sit ad eundem locum, de quo immediatè ante recesserat. Itē quia si intēdisset Iacob immediatè redire in Ierusalē ambulata leuca, & dimidia, nō recessisset inde. Dicēdum ergo est, vt vult beatus Hiero. ꝙ iste locus, qui dr̄ turris gregis est apud Bethleem: erat. n. ibi aliqua turris, apud quam pastores manebant, & ibi nato Christo apparuit angelus pastoribus custodiētibus vigilias noctis super gregem suum, & modo fundata est ibi quędam Ecclesia, quæ uocatur angelus ad pastores. *Abijt Ruben, & dormiuit cum Bala concubina patris sui.* Rubē erat iam vir. 20. uel 21. anni. Bala erat uxor Iacob quæ fuerat ancilla Rachelis, ut patet sup. 30. & uocatur hic cōcubina Bala, licèt uxor fuerit, ut patet sup. 30. c Ratio, quia non fuit uxor principalis sicut Rachel, & Lia. Sicēt Agar, & Cetura, quæ erant uxores Abrahæ, ut patet sup. 16. & 25. c. uocantur concubinæ. sup. 25. c. quia minus principales. Sara autem fuerat principalis. *Dormiuit cum Bala.* Cognoscendo eam carnaliter, sicut uolunt oēs Doctores nostri, & quia hoc fuit enorme vitium, & magna contumelia illata patri à filio, fuit ipsi Iacob materia magni doloris, & cōsequenter magnę uirtutis, quia æquanimiter quantum decuit tolerauit. Doctores aūt Iudæi, ut Ra. Sa. & similes dicunt, ꝙ Ruben non cognouit carnaliter, sed solum, ꝙ transtulit lectum Balę ancillæ Rachelis, qui erat in cubiculo Rachelis tanquā ancilla in domo dñæ suę, & posuit in cubiculo Lię, ut uideret quasi esse ancilla eius. Hoc aūt ualde displicuit Iacob, quia redūdabat in contemptū, ac si cognouisset eam carnaliter, ideo Moyses scripsit istud factum sub talibus uerbis. Sed hoc ualde falsum est, quia tunc si tales transumptiones facere scriptoribus liceret in sacra scriptura, nulla certitudo relinqueretur. Item patet hoc. infra 49. c. ubi dat Iacob filijs suis bn̄dictiones. Dicit. n. Rubē non crescas, quia ascendisti cubile patris tui, & maculasti stratū eius. Hanc etiā positionē tenet Rabi Abrahā Aben Ezra. *Quod Iacob minime latuit.* Immo cognouit istud factū per aliquas coniecturas, uel quia uidit, uel quia ei ab aliquo alio, uel a Deo reuelatum est. De Bala aūt cōcubina, qđ postea factum fuerit non scribitur, si tenendū est, ꝙ abdicauerit eam Iacob à suo cubiculo, ut nunq̄ eam amplius cognosceret, quia filius cognouisset. Videret. n. ualde inhonestum, ut rursum contaminatissima mulier à Iacob cognosceretur, sed maneret in perpetua uiduitate carnali commertio carens. Sic habetur de

Quid turris gregis.

B

Responsio Hieronymi.

C

Opinio Iudæorū.

D

E

decem

decem concubinis Dauid, quas cognouit Absalon.vt patet 2.Re.16.c. deinde cum rediit Dauid in Ierusalē clausit eas dans eis cibaria, & nō cognouit eas vnquā, sed manserunt in viduitate vsque ad tp̄s mortis suæ. *Erant autem.* Hic ponitur numerus filiorū Israel, quia iā incipit quodāmodo contexi historia per illos. *Qui nati sunt in Mesopotamia.* Non fuerunt oēs nati in Mesopotamia, quia Beniamin non fuit ibi natus, vt patet in hoc.c.sed noīantur oēs à maiori parte, quia oēs prēter Beniamin nati sunt in Mesopotamia, vel dr̄ natus in Mesopotamia, quia mater sua fuit inde oriunda. Sed hoc valde remotū est. *Venit etiam.* Hic ponitur tertiū. s.profectio Iacob in patris veneratione. *Venit ad Isaac.* Iam erat senex Isaac, ideo venit, vt ei debitam reuerētiam, & famulatum pararet, quæ maximè in senectute debetur, cum patres deficiunt viribus indigētes seruitoribus, de quo Aristo.8. Ethi.in princ.& 7. Politicorum.c.15.in toto aūt tp̄e postquàm venit de Mesopotamia in terram Chanaan, in qua plures q̄ decem anni fluxerāt, & amplius, non vidit Iacob patrem suum, nec matrem: fuit.n.semper quasi in itinere. Sic.n.dicitur infra 48.c. ꝙ cum veniret Iacob de Mesopotamia in ipso itinere mortua fuit Rachel, & tñ plures q̄ decē anni transierant à tp̄e, quo intrauit in terram Chanaā vsque in ipsum tp̄s. *In Mambre ciuitatem Arbeæ.* Videt dicere textus, ꝙ Mambre sit nomen ciuitatis, sed non est, vt dicebatur sup.23.c.est aūt Mambre nomen vallis cuiusdam magnæ, in qua habitauit Abraham magno tp̄e apud Ebron ciuitatem, vt patet sup.18.ca. nomen aūt ciuitatis proprium est Ebron, nomen verò attributum est chariatharbe.i.ciuitas quatuor, quia ibi quatuor patriarchę cum suis vxoribus iacēt tumulati, de quo diximus sup.23.c. Sed hoc non obstante hæc ciuitas vocatur Mambre, quia de ea prædicatur in recto Mambre, vt patet sup.23.c.cum dr̄ sepeliuit Abraham vxorem suam in spelunca duplici, quæ respiciebat Mambre hæc est Ebron in terra Chanaam: Item si Mambre non sit ciuitatis nomen non pōt satis bene exponi litera ista, cum dr̄ venit Iacob ad patrē suū in Mambre ciuitatem Arbeæ; oportebit nanque facere quasdam suppletiones, quę multum sunt alienæ à tali modo loquendi: nam debebit sic exponi: Venit Iacob in Mambre ciuitatē Arbeæ.i.venit Iacob in vallē illam magnam, quę vocatur Mambre, & hoc est apud ciuitatem Arbeę. Cui.n. dubium est, ꝙ ista expositio distorta sit, & repugnans modo loquendi in talibus propositionibus? Nam si sic concedatur exponi.s.vt conuertamus p̄dicationes, quæ in recto sunt, ad quasdam habitudines obliquorum, tota certitudo scripturæ destruetur, quia nescietur qñ sit p̄dicatio de essendo, vel de habendo. Necesse est ergo dicere, ꝙ ista ciuitas, quæ uocata fuit Ebron, & Arbea ēt vocata fuerit Mambre, non obstante, ꝙ ēt quædam vallis circa terram illam vocetur Mambre, vt patet sup. 18. c. *In qua peregrinatus fuit Abraham.* Idest in qua vixit peregre. licèt enim multis annis moratus fuisset ibi, quia tñ non tenuit terram, vt suam, sed vt cōductam, vel gratis ad tp̄s concessam, semper peregrinari dicebatur. Manifestum est aūt, ꝙ istud iter Iacob venientis de Mesopotamia nō erat rectum, quia Ebron est multum australis, quia est in sorte tribus Iudæ, ut patet Iosue.15.ista aūt sors est magis australis, q̄ cæterę, eo ꝙ tangit limites meridianos terræ promissionis, vt patet Iosue.15. in cuius sortis mediatè sita est Ebron, vt patet Iosue. 14.& 15. Ierusalem aūt est in sorte Beniamin, ut patet Iosue.18.c.& est septentrionalis multū respectu sortis Iudę, cum sors Iudę tenens terminos meridianos respiciat sortem Beniamin ex parte Septentrionis: etiā quia magis videtur distare Ierusalem versus Occidentem ab Oriente terræ promissionis quàm Ebron, cū sit Ebron in medio sortis filiorū Iuda, vt patet Iosue, 14.& 19.cap. Ierusalem aūt circa Occidentem terræ Chanaam non multum distans à mari.s. per nouem leucas, & illud est mare Occidētale, sicut dicitur Deuteron.11.siue mare palesthinorum, ut dicitur Exo.23. & est finis siue limes Occidentalis terræ Chanaam. Item patet, quia venit Iacob de Sichen, & Bethel primo in Ierusalem, siue s̄m Bethel, quæ est via directè, quasi ab Oriente in Occidentem, deinde declinauit à Ierusalem in Ephratam, siue Bethleem, quæ est via totaliter à Septentrione in meridiem. Dicendum, ergo ꝙ Iacob non curabat de rectitudine itineris, sed de bonis pascuis, ideo diuertebat ad multa loca. *Et completi sunt dies Isaac.* in quo notatur, ꝙ bonus erat, quia mali non dimidiant dies suos, ut patet psal. 54. *Centum octoginta annorum.* Ista ponuntur hic ad examinationem, quia non mortuus fuit Isaac, cum venit Iacob; patet quia infra 35.ca.dicitur, ꝙ Ioseph erat sexdecim annorum, & pascebat gregem cum fratribus suis, sed nō erat tunc mortuus Isaac, nec ēt multo tēpore post mortuus est, ergo est anticipatio. Antecedens patet, quia Isaac vixit annis 180. ut patet hic, & genuit filios suos Esau, & Iacob cum esset.60.annorum, ut patet sup.25. cap.ergo qñ mortuus fuit Isaac erat Iacob.120. annorum. Patet consequentia subtrahendo.60.de 180. Sed qñ Iacob erat annorum.120.erat Ioseph annorum 29. ergo post istud tp̄s quasi per annos 13. mortuus fuit Isaac. Patet cōsequentia, quia nunc qñ venit Iacob ad videndum Isaac patrem suum erat Ioseph quasi sexdecim annorū, ut patet inferius.cap.37.quia ista fuerunt quasi in eodē tp̄e. Antecedēs probatur, quia qñ Iacob petiuit uxorē suam Rachelem à Laban, erat ann. 84. vt probauimus clarè.sup.29.cap. sed ab illo tp̄e, quod fuit principium secundi septennij vsq; ad natiuitatem Ioseph, qui natus fuit in fine secundi septennij, ut patet sup.30.cap.fuerunt septem anni, ergo tunc erat Iacob.91.ann. Patet addendo.7.ad 84. Ab illo ergo anno vsq; ad ann.120.restant anni 29.quos hēbat Ioseph, qñ mortuus fuit Isaac, ex quo cōcluditur, ꝙ post vēditionē Ioseph in Aegyptum, quasi annis 13. mortuus fuit Isaac.s.vno anno anteq̄ Ioseph fieret dñs Aegypti. Patet infra 41.c.vbi dr̄, ꝙ 30.ann.erat Ioseph, qñ stetit coram Pharaone, & tunc factus fuit dñs Aegypti, & sequenti anno incepit magna fertilitas in Aegypto. Patet, quia anno 29. uitæ Ioseph mortuus fuit Isaac, vt supra diximus. *Consumptusque ætate.* i.tm̄ vixit, ꝙ defecit in eo calor naturalis, & humiditas radicalis, ita ꝙ totaliter deficiēs, & ꝯsumptus mortuus est, & ista est mors naturalis, q̄ opponitur morti immaturę, q̄ est in iuuenibus, in quibus naturaliter nō deficit humiditas radicalis, nec calor naturalis, sed ex aliquo extrinseco, uel accidenti nociuo. Sunt.n.ista duo vitæ radices, qa propriè vita seruaī in calido, quia tñ calidū igneū manere non pōt, nisi in humido, qđ est nutrimentū suū, necesse est ad vitā tenendā non solū esse calidū, sed ēt humidū, sicut ignis in oleo conseruaī, quo deficiente perit. Ad hoc ergo, ꝙ vita aliqua aīalis in longū tendaī, oportet ut hæc duo multum armonica sint, & non cito ꝯsumptibilia.s.vt calor naturalis nō sit cito extinguibilis ab humidi abundantia, & humidū nō sit cito desiccabile à calido agente in ipsum. *Appositus est populo suo.* i.iuit ad limbū sanctorū patrū, in quo tunc tenebātur usq; ad Christi passionē. *Senex, & plenus dierum.* Magis signat plenus dierum, q̄ senex, senex vocaī, quicūque excedebat in illo tp̄e annū.70.vel 80. sed non vocabatur plenus dierum usq; ad annos.150. uel plures. *Et sepelierunt eum Esau, & Iacob.* Licèt multi filij interfuerint sepulturæ, nominantur tamen isti, quia erant principales, & magis attinentes Isaac, quàm omnes alij.

Mambre quid.

Determinatio.

Isaac vixit 180. annis.

Calor naturalis, & radicalis humiditas sunt vitæ radices.

Esau

Esau à fratre separatur, generationis Esau diuersi duces numerantur. *Cap. XXXVI.*

HÆ Sunt autem generationes Esau, ipse est Edon. Esau accepit vxores de filiabus Chanaan: Ada filiã Elon Hethæi, & Oolibama filiã Anæ filiæ Sebeon Heuæi: Basemath quoq; filiam Ismael sororem Nabaioth. Peperit autem Ada Eliphaz: Basemath genuit Rahuel. Oolibama genuit Iehus, & Ihelon, & Core. Hi filij Esau, qui nati sunt ei in terra Chanaan. Tulit autem Esau vxores suas, & filios, & filias, & omnem animam domus suæ, &
Sup. 11. substantiam, & pecora, & cuncta, quæ habere poterat in terra Chanaan, & abijt in alterã regionem, recessitque à fratre suo Iacob. Diuites. n. erant valde, & simul habitare non poterant; nec sustinebat eos terra peregrinationis eorum præ multitudine gregum. Habitauitque Esau in monte Seir, ipse est Edon. Hæ aut sunt generationes Esau patris Edon in monte Seir, & hæc nomina filiorum eius. Eliphaz filius Ada, vxoris Esau: Rahuel quoque filius Basemath vxoris eius. Fueruntque Eliphaz filij Theman, Omar, Sephoa, & Gathan, & Cenez. Erat autem Thanna concubina Eliphaz filij Esau, quæ peperit ei Amalech. Hi sunt filij Ada vxoris Esau. Filij autem Rahuel, Naath, & Zara, Samma & Meza. Hi filij Basemath vxoris Esau. Isti quoque erant filij Oolibama filiæ Anæ filiæ Sebeon vxoris Esau, quos genuit ei Iehus, & Ihelõ, & Core. Hi duces filiorum Esau: filij Eliphaz primogeniti Esau: dux Theman, dux Omar, dux Sepho, dux Cenez, dux Core, dux Gathan, dux Amalech. Hi filij Eliphaz in terra Edon, & hi filij Ada. Hi quoque filij Rahuel filij Esau, dux Nahath, dux Zara, dux Samma, dux Meza. Hi autem duces Rahuel in terra Edon: isti filij Basemath vxoris Esau. Hi autem filij Oolibama vxoris Esau, dux Iehus, dux Ihelon, dux Core. Hi duces Oolibama filiæ Anæ vxoris Esau. Isti sunt filij Esau, & hi duces eorum: ipse est Edon. Isti sũt filij Seir Horrçi habitatoris terræ: Lothan, & Sobal, & Sebeon, & Ana, & Dison, & Eser, & Disan. Hi duces Horræi, filij Seir in terra Edon. Facti sunt autem filij Lothã; Horræi, & Heman. Erat autem soror Lo-

A than, Thanna. Et isti filij Sobal, Aluan, & Manahath, & Ebal, & Sepho, & Onan. Et hi filij Sebeõ, Acia, & Anan, Iste est Anã, qui inuenit aquas calidas in solitudine, cũ pasceret asinas Sebeon patris sui, habuitq; filiũ Dison, & filiam Oolibama. Et isti filij Dison, Abdan, & Esebam, & Iethran, & Charã. Hi quoque filij Eser, Balaan, & Zauã, & Acan. Habuit autem filios Dison, Hus, & Aran. Hi duces Horræorum, dux Lothan, dux So-
B bal, dux Sebeon, dux Ana, dux Dison, dux Eser, dux Disan: isti duces Horrçorum, qui imperauerunt in terra Seir. Reges autem, qui regnauerunt in terra Edon, antequam haberẽt regem filij Israel, fuerunt hi, Bela filius Beor, nomenque vrbis eius Denaba. Mortuus est autem Bela, & regnauit pro eo Iobab filius Zaræ de Bosra. Cumque mortuus esset Iobab regnauit pro eo Husam de terra Themanorum. Hoc quoq; mortuo re-
C gnauit pro eo Adad filius Badad, qui percussit Madiã in regione Moab, & nomen vrbis eius Auith. Cumque mortuus esset Adad, regnauit pro eo Semla de Masreca. Hoc quoque mortuo regnauit pro eo Saul de fluuio Rohoboth. Cumq; & hic obijsset, successit in regnum Balanam filius Achobor. Isto quoque mortuo regnauit pro eo Adar, nomenque vrbis eius Phau. Et appellabatur vxor eius Meetabel filia Matred filiæ Mi-
D zaab. Hæc ergo nomina ducum Esau in cognationibus, & locis, & vocabulis suis, dux Thãna, dux Alua, dux Ietheth, dux Oolibama, dux Ela, dux Phinon, dux Cenez, dux Theman, dux Mabsar, dux Magdiel, dux Hiram. Hi duces Edon habitantes in terra imperij sui, ipse est Esau pater Idumçorum.

E HAE Sunt. Descripta multiplicatione Iacob, hic describitur multiplicatio Esau, & ponitur incidentaliter, quia supra facta fuerat mentio, q Iacob, & Esau sepelierant Isaac, Ideo merito huius venerationis pñæ introducit scriptura genealogiã Esau, & hæc fuit causa, quare supra fecit anticipationẽ de morte Isaac, vt cõsequenter in aliqua occasione poneret genealogia, & processus filiorum suorũ, & iste ordo multotiens obseruatur in sacra scriptura, quia ẽt ipsa ars rhetorica ordinẽ artificialem magis sequr q̃ naturalẽ. Et diuidit in tres partes. Primò ponitur gñatio Esau in suis filijs immediatis, secundo ponitur separatio eius, & Iacob sui fratris, ibi. *Tulit autem Esau.* Tertio genealogia Esau in successoribus suis, ibi. *Hæ sunt generationes.* Circa primum. *Hæ sunt autem generationes Esau.* Idest isti sunt filij Esau, scilicet isti qui immediatè sequuntur, qui fuerũt filij eius,

vel

vel potest referri ad omnia inferiora. & tūc est sensus, ꝙ istę generationes.i.successiones gñationum, quæ se quuntur pertinent ad Esau . *Ipse est Edon.* i. ꝙ Esau vocabatur Edon. Tria.n.noīa habuit Esau, vt notat Hieronymus super Abdiam, in quodam prologo. Hoc ēt habetur supra 25.c. quia vocatur Esau noīe suo, vocatᷓ Seir.i. Hispidus, quia erat Hispidus sicut pellis, vocatur ēt Edon.i. rubeus ob ruborē lenticulæ, quam concupiuit, vt patet sup.27.c. Vel ēt in alia causa, vt ait Hierony. super Abdiam in ꝓlogo, qui incipit: Iacob Patriarcha.s. ob ruborē corporis. Et sciendum, ꝙ in sacra scriptura multotiens idem locus, & eadem persona diuersis noībus appellātur. De locis apparet, quia idē locus vocatur Ebron, vel Arbee, vel Cariatharbee, vt patet supra 23.c. & præce.c. & Iosue.14. & 15. & 19. Sic etiā idem locus vocatur Segor, & Bala, vt patet sup.14.c. & 19. Sic ēt de Ierusalem, quæ pluribus noībus nuncupatur, de quibus. supra 28.c. de personis aūt tam in nouo, quā in veteri testō patet. In nouo testō vocatur idē Cephas, & Bariona, & Simon, & Petrus. Vocatur Petrus, & Simon, ut patet Mat. 10. & in multis alijs locis. Vocatur Bariona, vt patet Mat.16.c. Vocatur Cephas, vt patet prima ad Cor.15.c. In veteri testō eadē persona vocatur pluribus noībus. Sic vocatur Iacob, & Israel; & Sem ēt vocatur Melchisedech, vt patet supra 14.c. Et Esau vocatur tribus noībus supradictis, ista autem varietas magnā intricationē facit in historijs, ita ꝙ multi coguntur errare. *Esau accepit vxores.* Qñ erat annorum 40. accepit eas, vt patet sup. 26. c. de filiabus Chanaā. Oēs mulieres, quæ erant de illis septem populis terræ promissionis vocantur de filiabus Chanaan, quia illi septē populi sunt de gñe Chanaā, vt patet sup. 10.c. in speciali tñ istæ duæ mulieres erant de gñe Hethęorū, qui sunt vnus de illis septē populis, vt patet supra 26.c. & 27. vbi dixit Rebecca tædet me vitę meæ propter filias Heth.i. filias Hethęorū vxores Esau. *Ada filiam Elon.* Ista mulier vocatur alio noīe Basemath, vt patet supra 26.c. *Filiam Anæ filij Sebeon.* Ista Oolibama ēt dicitur filia Sebeon, vt patet infra in isto c. & sic videtur esse eadem filia patris, & filij. Ad qđ dicunt Hebræi, ꝙ Sebeon paganus erat, nec curabat de lege matrimonij, ideo ductus libidine ꝯcubuit cum Nuru sua vxore filij sui, & sic ista Oolibama erat verè filia Sebeo, licèt adulterina ex concubitu cum Nuru sua, & erat filia putatiua Anæ, qui erat vir matris Oolibamę. Sed hoc non est verisimile, ꝙ Esau voluisset accipere in vxorem mulierem ita turpem quantum ad natalia, saltem propter reuerentiā patris sui Isaac tunc viuentis, ut patet sup.26.ca. quia vxorem accepit Esau, dum esset annorum 40. vt patet supra 26.ca. & Isaac genuerat Esau, cum esset annorum 60. vt patet eod. c. ergo annorum 100. erat Isaac quādo accepit vxores Esau. Aliqui autem dicunt, ꝙ ista non fuit filia Sebeon, sed Anæ. Sed quia Sebeon erat pater Anæ adoptauit Oolibama filiam Anæ, & sic erat filia Anæ naturalis, & filia Sebeo adoptiua. Sic ēt adoptauit Iacob Ephraym, & Manassem, vt patet infra 48.cap. Vel pōt dici, ꝙ ista Oolibama vocatur filia patris, & filij, quòd interdum aui, & proaui nepotes, & pronepotes filios vocant. Magis tñ videtur dicendum, ꝙ vterque istorum habuerit filiam, quæ vocata fuerit Oolibama, sed nō fuit eadem mulier, & dicendum, ꝙ Oolibama filia Anæ fuerit vxor Esau, & non Oolibama filia Sebeon. *Basemath quoque filiam Ismael.* Ista est alia Basemath ab illa, quam diximus superius esse vxorem Esau, & filiam Elon, vt patet, supra 26. cap. & credo, ꝙ ideo nomen illius mutatum est, vt vocaretur Ada, quia duas vxores habebat Esau, quarum vtraque vocabatur Basemath. *Filiam Ismael.* Ista dicebatur esse supra soror Nabaioth. vt habetur ca. 28. Ratio est quia Nabaioth est

Tria noīa Esau.

Idem uarijs nominibus appellatur.

Opinio hebręorū.

Determinatio.

primogenitus Ismaelis, vt habetur sup. 25. vel ex alijs causis assignatur. supra 28. cap. Notandum, ꝙ Ismael & alia nomina Barbara, vel Hebræa aliqñ trāseunt in formā latinam, & tūc declinantur, aliqñ nō transeūt, & non declinantur, & patet in hoc noīe Abraham, quia aliqñ reperitur in superioribus declinatum, pluries aūt indeclinabile reperitur, sicut istud nomen Rachel aliqñ est indeclinabile, vt patet supra 29. cap. per totum, aliqñ reperitur declinatum, vt sup.30. & 31.ca. Ista Basemath, quæ hic noīatur filia Ismaelis noīatur. sup. cap.28. Malech. *Peperit autem Ada Elipha.* Iste Elipha fuit primogenitus Esau. Et dicunt aliqui, ꝙ iste fuit vnus de amicis Iob, quod quidē posset verū esse, tenendo cum Hieronymo, qui voluit Hus filium Nachor esse Iob, vt diximus sup.22.cap. Sed non concordat nostrę positioni ſm Aug. & Ambrosiū, quam ibi aliqualibus rōnibus fulsimus, quia Iob, qui fuit Iobab filius Zared de Bosra, de quo infra, multum fuit post Elipha, cum primo transierunt duces idumæorū, deinde secuti fuerūt reges, nō ergo potuit iste esse vnus de amicis eius, qui vocaretur Elipha Temanites. *Oolibama edidit Iehus.* Secundū quosdam ēt iste vocatur Iaris. *Qui nati sunt ei in terra Chanaan.* Ex quo patet, ꝙ antequam iret Esau in terram Edon, siue Idumæam gēnuit istos filios, quia Idumæa non est in terra Chanaā, & patet, quia dicitur infra abijt Esau in alteram regionem portans secum oīa, quæ habere poterat. *Tulit aūt Esau.* Hic ponitur secundū, scilicet Iacob ab Esau fratre suo separatio. *Tulit Esau.* Licèt Esau potētior esset, quam Iacob, tñ volūtate Dei motus recessit extra terram Chanaan, & mansit in ea Iacob possidens, qđ posteri eius post verè possessuri erant. Quidam tñ insipientes Iudæi dicunt, ꝙ Iacob expulit Esau de terra illa. Et in hoc volunt, ꝙ cōpleta fuerit bñdictio Isaac dicētis, ꝙ Iacob dñaretur Esau, vt patet sup.27. c. Sed isti valde errāt. Nō attendūt miseri Iudæi, ꝙ Iacob veniēs de Mesopotamia misit munera Esau fratri suo, & qualiter eum sæpe dñm vocauit inclinans se corā eo septies vsq; ad terram, & qualiter Iacob cum solis viris pastoralibus veniret, Esau aūt cum quadringentis equitibus, vt patet sup.33.c. Hoc ergo supposito, quō inualescere poterat Iacob, vt expelleret Esau de terra Chanaā? Item non est hoc verisimile, qa non hēbat Iacob aliquos cognatos, uel affines, qui eū iuuarēt in terra Chanaā ꝯ Esau, quia affines sui erant in Mesopotamia, vñ acceperat vxores, Esau aūt hēbat multos affines in terra Chanaā de Hethæis, & Heuehis, & Ismaelitis, quorum filias acceperat in vxores. Fundm̄ huius rōnis est, quia cū quis iuuatᷓ ab aliquibꝰ aut iuuatᷓ à posteris. s. à filijs descēdētibus de semine suo, vel à cognatis transuersalibus, aut ab affinibus, aut ab amicis: non. n. sunt plures cōditiones hoīum, à quibus aliqs adiuuari queat. Iacob aūt à filijs, & tota sua familia modicū poterat, qa tunc hēbat decē filios, qui erant viri. Nā Ioseph in Aegypto tūc erat. Beniamin aūt erat valde iuuenis, qui adiuuare nō poterat, reliqua aūt seruorū familia satis pauca erat, quæ ꝯ Esau minime ꝓficeret. Nō poterat ēt à cognatis adiuuari, quia cognatos nullos hēbant ipse, & Esau, cū ambo soli essent filij Isaac, nec esset in terra illa aliquis pertinens ad eorū cognationē. Nam Ismaelitæ nepotes Abrahæ, qui erāt cognati Esau, & Isaac remoti inde erāt: isti tñ magis auxiliarentur Esau, qui erant affines eius, cū accepisset filiā Ismaelis sororem Nabaioth. Non poterat etiam iuuari Iacob à cognatis suis filijs Ceturę, quia isti remoti erant inde versus Orientē, vt patet supra 25. ca. Nō poterat ēt adiuuari ab affinibus, cū in terra illa affines nullos hēret, qa vxores ceperat de Mesopotamia, & ibi erat eius affinitas. Nō poterat ēt multū iuuari Iacob ab amicis, qa erat Iacob ꝑegrinꝰ, q nō habitauerat multo

Separatio Iacob & Esau.

Opinio Iudæorū.

Fundamentum rōnis.

multo tempore in terra Chanaam fixus, Esau autem manserat in ea, & habebat multos affines tam de Hethæis, qui erant in terra illa, quam de Ismahelitis, qui aliqualiter aberant: ideo faciliter poterat ipse delere Iacob, nisi Deus immutasset cor eius.

Determinatio. Dicendum ergo quòd non expulit Iacob Esau, sed ipse vltroneus recessit in Idumæam, & hoc infra declaratur, cum dicitur, quòd recessit Esau, quia Iacob, & Esau ita diuites erant, quòd non poterant simul habitare. *Vxores suas.* Istas tres supra nominatas. *Et filios suos.* Istos quinque supradictos. *Et omnem animam domus suæ.* Animam vocat rem animatam denominando totum à parte, & non denominat omnem rem animatam, sed solum hominem, quia infra ponuntur pecora, & sic habetur infra 46. cap. quòd omnes animę domus Iacob, quæ ingressæ fuerunt in Aegyptum fuerunt 70. istæ animæ dicuntur familiares Esau, qui sequuti sunt eum in Idumæam, & serui, & ancillæ. *Et substantiam.* Scilicet omnia supellectilia, aliquando tamen substantia tota possessio dicitur, siue bonorum mobilium, siue immobilium. *Et pecora.* In istis enim abundabat satis Esau, vt patet supra 33. cap. quando Iacob offerebat munera Esau de pecoribus respondit Esau se multa de Istis habere. *Et abijt in alteram regionem.* Idest in Idumæam, quæ est altera regio, quia est extra terram Chanaam in latere eius meridiano, & in confinio Orientis, vbi coniungitur Arabiæ in terminis Bethoron superioris, vt patet in lib. de diuisione terræ sanctæ, & per hanc Idumæam transire debebant Hebræi, quando venerunt de Aegypto, vt patet Numeri 20. cap. *Recessitque à fratre suo Iacob.* Quia, vt infra seq. diuites erant valde.

Siue Idumææ regionis.

Quæst. 1. An Esau recesserit à Iacob viuente Isaac. Sed quæritur an iste recessus Esau a Iacob fuerit viuente Isaac, vel mortuo eo. Si autem dicas, quòd hoc fuit post mortem Isaac contra, quia Esau ante mortem Isaac recessit ad habitandum in Idumæam; & patet, quia veniente Iacob de Mesopotamia exiuit ei obuiam Esau habitans in monte Seir, & dicitur, quod eodem die quo obuiauit Iacob redijt in montem Seir, & Iacob fingens se velle cum eo habitare dixit, quòd sequeretur eum lento gressu in Seir, vt patet supra 33. cap. Si autem dicas, quòd fuit ante mortem Isaac: non videtur verum, quia ante mortem Isaac morabatur Iacob in Mesopotamia: ideo non poterat separari ab eo.

Item dato, quòd tempore, quo manebat Iacob in terra Chanaam antequam recederet in Mesopotamiã, recessisset Esau non diceretur recedere à fratre suo Iacob, sed a patre suo Isaac, quia cum Iacob tunc non haberet vxorem, non erat emancipatus, sed manebat in domo paterna sub prima potestate, nec poterat habere nomen in populo, quia computatur in eadem patria cum patre, vt dicunt iura humana, & declarat Philosophus in 5. Ethi. dicens, quòd filius est quædam pars patris, donec vtique sit pelicon. idest emancipatus. Cap. 6.

Item quia dicitur, ꝗ ista discessio facta fuit propter magnitudinẽ diuitiarum: erat enim eis tanta in gregibus abundantia, quòd terra peregrinationis eorum eos capere non poterat, sed antequam moreretur Isaac nihil habebat Iacob, quia manebat in domo paterna, & non habebat bona distincta à patre, ergo non potest intelligi ante mortem Isaac.

Determinatio. Dicẽdum ergo est, quòd ista diuisio fuit post mortem Isaac, quia licet ante mortem Isaac Esau habitaret in terra Edon in monte Seir, vt patet supra 33. ca. tamen ante mortem patris sui Isaac venit, & stetit ad exequias ipse, & Iacob, vt patet supra 35. cap. tunc habitauit aliquot diebus Esau in terra Chanaam, & tũc mortuo patre diuisa fuerunt omnia bona inter Iacob

A & Esau, quia soli erant, ex quo locupletati sunt valde super id, quod habebãt. Et hoc notatur cum infra dicitur, quòd tanta erat multitudo gregum suorum, quòd terra peregrinationis eorum eos ferre non poterat: & cum venisset tunc Esau ad terram Chanaan ante Isaac mortem duxit secum de terra Seir quicquid habebat, scilicet filios, & vxores, & pecora, quia putauit se habitaturũ in terra Chanaan. Et hoc patet, quia supra dicitur, tulit secum Esau vxores, filios, pecora, & substantiam suam, & omnia quæ habere poterat, & recessit in alteram regionem; non potuisset autem tollere ista de terra Chanaan ad terrã Idumeæ nisi adduxerit ea de Idumæa, quia prius omnia ista habebat in Idumæa, cum antea ibi habitaret in terra

B Chanann, sed videns, quòd ita diuites erant ambo fratres, motus fuit redire in Idumæã, & Deus mouit Esau ad faciendum hoc specialiter propter vtilitatem Esau, & Iacob, & primo propter Iacob, quia si Esau mansisset in terra illa, fortè rixati fuissent ambo, & Esau depressisset Iacob.

Item quia cum non possent capi in terra illa propter diuitias Esau, quia potens erat expulisset inde Iacob: nam accideret rixa inter pastores, ex qua mouerentur domini, & satis sic erat promptum esse pugnã inter Esau, & Iacob, sicut fuit inter pastores Abrahæ, & pastores Loth. Nam vterque valde in pecoribus abundabat, sicut dicitur supra decimotertio capit. scilicet. Erat quippe substantia eorum multa, & non

C poterant habitare communiter, & sequitur: vnde facta est rixa inter pastores Abraham, & Loth, scilicet, quia eorum pecora non poterant sufficienter capi in terra illa. Et fuisset iurgium, si Abraham prudenti consilio ductus non diuisisset communem habitationem: sicut consequenter dicitur, scilicet dixit Abraham ne quæso iurgium sit inter me, & te, & pastores meos, & pastores tuos: fratres enim sumus, ecce enim vniuersa terra coram te est: recede a me obsecro, si ad sinistram ieris, ego dexteram tenebo: si dexteram elegeris, ego ad sinistram pergam. Ad tollendum ergo hoc inconueniens inter Esau, & Iacob, mouit Deus Esau ad recedendum principaliter. Cõtrouersia inter pastores Abrahę, & Loth.

Secundo fuit propter vtilitatem Esau, & posterorum eius: Deus enim promiserat dare totam illam terram Iacob, & semini eius secundum benedictionem

D promissam Abrahę, vt patet supra 28. & 31. cap. præcedenti, illa autem benedictio Abrahæ posita fuit supra decimoquinto capit. vbi promittitur tota illa terra in circuitu: erant ergo expellendi ab illa terra habitatores eius propter peccata sua intrantibus filijs Israel. Si autem mansissent ibi filij Esau, quia multum creuerunt, magnam partem occupassent, & sic oportuisset eos inde expelli venientibus filijs Iacob, & mori gladio, sicut alij habitatores populorum Deus autem nolebat sic perire filios Esau, quia semen Abrahæ erant, sed dedit eis terram Seir, in qua habitauerunt prius Horræi, & adiuuit eos ad expellendum Horræos, vt patet Deuteronom. secundo capit. & li-

E cèt Deus fecerit Esau, & progeniem suam recedere de terra Chananæorum, vbi morabantur septem populi sæpe nominati in scriptura, scilicet, Hetęus, Heuæus, Ferezeus, &c. tamen non exclusit eum penitus a benedictione promissa Abrahę. Nam supra decimoquinto capit. promittuntur gentes decem Abrahæ, & semini eius, de quibus solas septem acceperunt filij Iacob, vt sæpe patet in Exodo, & Numerorum libro. atque Deuteronom. & Iosue, atque libro Iudicum, aliæ autem tres gentes diuisæ sunt ab ijs qui attinebant ad Abraham. Nam Esau tantum pertinebat ad Abrahã sicut Iacob, quia ambo erãt nepotes eius, & filij Isaac, licèt benedictio directè venit

in Iacob. Huic ergo Esau, & posteritati eius data fuit terra vnius illarum decem, & aliæ duæ manentes præter septem datas filijs Iacob fuerunt datæ duobus filijs Loth, scilicet Moab, & Amon, quod magis declaratum fuit supra 14. & 15. cap. & magis Deuter. 7. cap. dicetur, & ibi vide. *Diuites enim erant valde*. Antequam moreretur Isaac filij diuites erant, vt patet de quolibet eorum supra 33. cap. deinde diuisa inter eos tota substantia paterna ditiores effecti sunt. *Et simul habitare non poterant*. Et subditur causa. *Nec capiebat eos*. Ponitur ibi nec, pro, quia, idest. *Quia non capiebat eos terra peregrinationis eorum*. Idest terra illa Chanaam, in qua mortuo patre ambo habitare volebant, & ista erat terra peregrinationis respectu amborum. De Iacob patet, qa licet in terra illa habitaturū esset postea semen suum, tamen nondum adeptus fuerat eam, sed peregrinus erat, quia nondum completæ erant iniquitates Amorrhæorum vsque in diem illū. De Esau etiam patet, quia terra Chanaam non erat sua: sicut nec Isaac patris sui: nec Deus ei daturus erat eam, sed terrā Seir, vt patet Deutero. 2. cap. *Habitauit Esau in monte Seir*. Mons Seir, & Idumæa idem est, vt loquitur Abdias cap. vnico, aliquando vocans eam Idumæam, aliquando montem Seir. Vel fortè potest dici, quòd Idumæa est terra magna, in qua est quædam pars, quæ vocatur mons Seir sicut dicitur supra 32. cap. misit Iacob legatos ad Esau fratrem suum ad terram Seir regionis Edon: & vocatur mōs Seir, quia illa terra montuosa est. Sic dicitur Deuteron. 2. cap. circuiuimus montē Seir longo tempore. *Ipse est Edon*. Hoc potest referri ad Esau, & ad montem Seir. Ad Esau, quòd dicatur. *Ipse est Edon*. Idest ipse Esau est Edon. Sic dixit supra in principio cap. & hoc est, quia Esau tria nomina habet; vel potest accipi pro monte, scilicet. *Ipse est Edon*. Idest ipse mons Seir, in quo habitabat Esau vocatus fuit Edon, & hoc patet supra 32. cap. vbi dicitur ad terram Seir regionis Edō, & sic vocatur regio ipsa Edon. Sic etiam dicitur infra, hæ sunt generationes Esau patris Edon, idest patris illius terræ, quæ sic vocatur. *Hæ autem sunt generationes*. Hic ponitur tertium, scilicet, multiplicatio Esau in filijs mediatis, & succedentibus; & diuiditur in quatuor partes, quia primo ponuntur filij Esau sine aliquo dignitatis statu. Secundò ponuntur in Ducatu, ibi. *Hi Duces*. Tertiò describuntur in Regio statu, ibi. *Reges autem*. Quartò redeunt ad Ducatum, ibi. *Hæc ergo nomina*. Circa primum repetuntur filij Esau. *Hæ sunt generationes Esau*. Quæ infra ponuntur. *Patris Edon*. Vocatur hic Edon terra Idumææ, quæ etiam vocatur Seir, & dicitur pater Edon, idest pater omnium habitantium in terra illa, qui vocantur Idumæi. *Eliphaz filius Ada*. Iste est primogenitus. Ada nomen matris eius est, quæ alio nomine vocatur Basemath: vt supra diximus. *Rahuel filius Basebath*. Ista vocatur Basemath non filia Edon, sed filia Ismaelis, & soror Nabaioth, vt dictum fuit supra quæ alio nomine vocatur Maeleth, vt habetur supra 28. cap. *Filij Eliphaz Theman*. Ab isto denominata fuit quædam ciuitas Theman in terra Idumeę, quia fortè iste condidit eam, & in illa habitauit Eliphaz Themanites amicus Iob, vel fortè conditor huius ciuitatis fuit Esau, tamen nominauit eam ab Eliphaz, qui fuit primogenitus eius. Nam sic consuetum erat apud antiquos, & sic diximus supra 34. cap. quòd Rex Hemor nominauit ciuitatem suam Sichen à nomine filij sui, qui prius vocabatur Salem, siue Salin, & cępit ista consuetudo à primo viro, qui condidit primam orbis ciuitatem, scilicet à Chain primogenito Adæ. Nam ciuitatem ædificauit quam vocauit Henoch ex nomine filij sui, vt patet supra quarto cap. cum

Multiplicatio Esau in filijs.

F dicitur cognouit autem Chain vxorem suam, quæ cōcepit, & peperit Henoch, & ædificauit ciuitatem vocauitque nomine eius ex nomine filij sui Henoch. *Iaetan*. Iste vocatur Gatham, primo Paralipo. cap. 1. *Erat autem Thamna concubina Eliphaz*. vocatur concubina, quia fuit vxor secundaria, & minus principalis introducta de voluntate primę vxoris. Sicut vocabantur Agar, & Cetura, quæ erant vxores Abrahæ, & tamen vocabantur concubinæ, vt patet supra 25. & Bala erat vxor Iacob: vt habetur supra 30. cap. & vocatur concubina præcedenti cap. *Quæ peperit ei Amalec*. Ab isto Amalec denominantur Amalechitæ, qui habitant in Arabia circa mare rubrum, & extenduntur vsque circa terram promissionis: isti enim primo pugnauerunt cum Iudæis in deserto, vt patet Exod. 7.
G cap. *Hi sunt filij Adæ*. Scilicet isti supra enumerati. Ada erat vxor Esau, vt patet supra in litera, & de progenie eius descenderunt omnes, qui supra nominati sunt; licet non omnes hos ipsa pepererit, & eodem modo infra 46. cap. cum computantur omnes animæ, quæ introierunt in Aegyptum cum Iacob, ponūtur omnes esse filij quatuor vxorum Iacob, scilicet, quòd Lia habeat triginta tres filios cum solum peperit sex, vt patet supra 29. & 30. cap. & quòd Rachel habeat filios quatuordecim, cum tamen solos duos, scilicet Ioseph, & Beniamin pepererit, & eodē modo computantur filij Balę, & filij Zelphæ ancillarum Rachel, & Liæ. *Isti quoque erant filij Oolibama*. Hic non ponuntur nepotes, & successores mediati
H Esau, sed filij eius immediati, qa isti tres Iheus, Ihelō, & Core filij erant Esau immediatè, vt patet in principio cap. Et si arguatur, quia supradictum fuit, quòd Eliphaz fuit filius Thamna. Cùm immediatè dicatur isti sunt filij Adæ referendo ad Eliphaz, & omnes coniunctos ibidem. Respondetur, quòd Eliphaz fuit verè filius Thamna naturalis, sed fuit adoptatus ab Ada, quæ erat vxor principalis, sicut Rachel vocat filios Balæ filios suos, vt patet supra 30. cap.

Responsio.

Hi sunt Duces. Hic ponitur secundum, & quia filij Esau habuerunt tres status, ideo sic describuntur hic. Primò enim fuerunt Duces. Secundò fuerunt Reges. Deinde reducti sunt ad Duces. Sic etiam fuit in filijs Israel, quia primo habuerunt Duces, scilicet Iudices vsque ad Samuelem, deinde Reges vsque
I ad Babylonicam captiuitatem, post Duces, vt Zorobabel, & Neemiam. Sed ad vltimum Reges habuerunt, quia Hircanus Ioannes filius Simonis diadema regni sibi imposuit, vt patet in historijs Iosephi, & Pauli Orosij, & aliorum Cronographorum, & post eum successerunt alij Reges, scilicet Alexander, & Aristobolus, & alij vsquequo Regnum datum fuit Herodi Ascalonitæ cuius tempore Christus natus est. *Hi sunt Duces*. Plures de istis supra nominauit sine nomine dignitatis. Hic eos describit, vt positos in dignitate Ducatus. *Dux Theman*. Iste fuit primogenitus Eliphaz, & fuit factus Dux.

Tres status fuerunt filiorū Esau.

K Nontandum quòd non eodem modo se habebāt Duces in Idumæa sicut Reges, quia à principio erant Duces, & isti non erant successiue, ita quòd vno Duce mortuo alius succederet, sed multi Duces erant simul secundum diuersas cognationes speciales ipsorum Idumæorum: deinde quia viderunt non bene Regi eos per Duces constituerunt super se Reges, & isti erant successiui, ita quòd vnus solus in tota Idumæa esset, & deinde mortuo hoc succederet alius. Post autem videntes adhuc sic non bene Regi, ad Duces priores reuersi sunt. Et post illos rursus loquitur 4. ad Reges. Et patet, quia tempore quo Reges erant apud filios Israel, etiam Reges erāt in Idumæa, vt patet 4. Regum 8. cap. quia Idumæi qui

qui subiecti erant Regibus inde repugnauerunt; & constituerunt sibi Regem, & deinde eos habuerunt. *Dux Omar, Dux Sepho, Dux Cenez.* Isti licet fratres essent, tamē simul Duces fuerūt, quomodo sub quo libet eorum erat posteritas sua satis multiplicata. *Dux Core.*

Quæst. 2. Quomodo vocatur hic Core filius Eliphaz.

Quæres quomodo vocatur hic Core filius Eliphaz cum fuerit filius Esau, & frater Eliphaz. Aliqui autem dicunt, ꝙ vocatur hic filius eius, non ꝙ filius fuerit, sed quia ex eo, ꝙ Eliphaz erat primogenitus nutriuit Core, & quantum ad hoc vocatur filius eius. Sed non multum videtur hoc, quia eadem ratio esset de omnibus alijs filijs Esau posterioribus Eliphaz.

Dicendum videtur magis, ꝙ iste Core non est ille, qui ponebatur supra esse filius Esau sicut supra diximus de Oolibama. *Hi filij Eliphaz.* Idest isti supra noīati sunt filij Eliphaz. *In terra Edon.* Idest geniti in terra Edon, vel habitantes in terra Edon. *Hi filij Adæ.* Scilicet omnes suprapositi. Sed quia dicitur, ꝙ omnes isti erant filij Eliphaz, deinde subiūgitur, quòd erant filij Adæ, non intelligas ex hoc, ꝙ Ada esset vxor Eliphaz, quia mater eius erat, vt patet supra. Sed ponitur hic, quia verum est, ꝙ omnes isti essent filij sui, etiam ipse Eliphaz, quia cū isti sint filij Eliphaz, & Eliphaz erat filius Adæ, ergo omnes isti vocari debebant filij Adę. *Hi filij Rahuel.* Hic ponuntur descedentes Duces ab alio filio Esau, scilicet à Rahuel. *Dux Nahat, Dux Zara, Dux Semma.* Isti fratres erant, & simul Duces quilibet in cognatione sua, & in posteris suis. *Isti filij Basemath.* Intelligendum est, vt supra diximus de Eliphaz, & Ada, quia isti Duces erant filij Rahuel, sed quia Rahuel erat filius Basemath: ideo dicuntur esse filij Basemath. *Filij Oolibama.* Isti qui sequuntur non sunt Duces de nepotibus Esau, sed de filijs eius immediatis, quia Iehus Ihelon, & Core filij Esau sunt, vt supra patet. Ex hoc patet quod supra dicebamus, scilicet, quòd Core, qui supraponebatur esse filius Eliphaz, non erat filius Esau, sed quidam alius ab eo, quia ille ponebatur esse vnus de Ducibus Eliphaz, & matris eius Adæ. Hic autem proponitur esse vnus de Ducibus Oolibama: ergo idē poneretur esse Dux bis, & apud diuersas genealogias, quod nullo modo stat, necessario ergo dicendum est, ꝙ non est idem Core, de quo vtrobique dicitur. *Hi Duces Oolibama.* Idest isti superiores immediati sunt filij Oolibama, & Duces isti filij Esau, idest omnes isti nominati à principio ca. vsque huc sunt filij Esau licet ex diuersis vxoribus. *Et hi Duces eorum.* Idest isti nominati sunt Duces omnium filiorum Esau, quia præter istos nominatos erant valde multi, qui non nominantur quorum isti erant Duces. *Isti sunt filij Seir.* Isti qui ponuntur hic, non sunt de genere Esau, quia fuerūt ante eum in terra illa habitātes de genere Horręorum, & isti Horręi expulsi sunt de terra illa ab Esau, & filijs eius, vt patet Deutero. 2. cap. ponuntur tamen hic, quia Thamna, quæ fuit concubina Eliphaz, fuit soror cuiusdam Ducis terræ illius, scilicet Lothan, vt patet infra, & 1. Paralipo. 1. cap. *Isti filij Seir.* Idest isti qui infra nominantur sunt filij Seir. Non est iste Seir Esau, sicut ante dicebamus Esau tria nomina habere, Edon, Esau, & Seir. Sed istud nomen est cuiusdam viri, cuius progenies habitabat ante tempora Esau in terra illa, quæ vocata fuit Idumæa. *Lotan, & Sobal.* Isti erant filij Seir, & erāt Duces terræ illius sicut diximus de filijs Esau. *Sebeon, & Anam.* filia huius Anæ fuit Oolibama, de qua dictum fuit supra, & auus eius fuit Sebeon. *Hi Duces Horræi.* Pauci Duces fuerunt de Horræis, quia solum septem computātur hic. *Filij Seir in terra Edon.* Pater istorum vocabatur Seir. *In terra Edon.* Hoc ponitur per anticipationem, quia antequam habitaret in

Filij Seir.

A terra illa non vocabatur Edon, cùm dicta fuerit Edō ab ipso nominato Edon. *Facti sunt filij Lotan Horræi, & Theman.* Ab isto Lotan nati sunt illi, qui Horręi dicti sunt. Fuerūt autem aliqui fratres, qui hoc pro cognomine susceperunt: & cum ipsis fuit alius, qui vocatus fuit Theman, & non sortita fuit nomen Horræorum. Ex hoc autem videtur, quòd filij eius Seir ante filios Lotan non vocabantur Horræi, sed postea sic nominati sunt: & hos expulit Esau de terra illa, vt patet Deutero. 2. cap. *Erat autem soror Lotan Thamna.* Propter hanc descripti fuerunt hic Duces Horræi, cum nihil pertinerent ad Israel, vel Esau. *Hi filij Sebeon.* Iste fuit auus Oolibama vxoris Esau. Iste est Ana, iste fuit pater Oolibama. *Qui inuenit aquas calidas in solitudine.*

B Aquæ calidæ vocantur aquæ balnearum, quæ erumpunt de venis sulphureis, & quia sulphur est de natura ignea, ideo aqua egrediens per cauernas sulphuris necessario caliditatem contrahit, & inueniuntur istæ aquæ erumpere in solitudine, vel vt vult Isidorus. Etymolo. lib. 11. & multi alij Doctores, vocantur hic aquæ calidæ mulę, quas inuenit Ana, quia iste studuit in solitudine quomodo asini ascēderēt super equas, vel equi super asinas, & generarent mulos, & mulas, & hoc innuitur, quia dicitur. *Cum pasceret asinas patris sui.* Idest quod pascendo asinas inuenit hoc. *Et filiam Oolibama.* Ista fuit vxor Esau. *Habuit autem filios Disan.* Alius est Disan, alius Dison, & nominantur hic filij Ducum Seir in terra Horræorum, & isti filij non fuerunt, sed solum patres eorum, scilicet septem qui su-

Aquæ calidæ quid.

Horræi ꝓpriè quid.

C pra nominati sunt, ratio fuit: quia antequam patres morerentur, vt filij efficerentur Duces, expulerūt eos filij Esau. *Hi Duces Horreorum.* Scilicet non isti, qui supra nominati sunt. Sed isti qui infra ponuntur, quia isti infra positi sunt septem patres prædictorū, & sunt propriè Duces, & patet etiam, quia cuilibet istorum inferiorum apponitur istud nomen Dux, & non superioribus. *Hi Duces Horreorum.* Horræi sunt solum accipiendo propriè filij Lotan, vt patet supra. Sed hic omnes filij Seir habitatoris terrę illius vocantur Horræi. *Qui imperauerunt in terra Seir.* Scilicet antequā veniret Esau, & expelleret eos, ex quo patet, quòd ante fuerunt Duces Horræorum, quam Duces, vel Reges, vel secundi Duces Idumæorum. *Reges autem.* Hic

Principat⁹ filiorum Esau.

Textus iste intelligitur dupliciter.

D ponitur tertium, scilicet filij Esau in regio principatu. *Qui regnauerunt in terra Edon.* Scilicet in Idumęa, quę vocatur Edon. Et isti Reges fuerunt de progenie Esau, quia ante eum non fuerunt Reges in terra, etiam de gente Seir, sed solum septem Duces supra nominati. *Antequam haberent Regem filij Israel.* Hoc potest intelligi tripliciter. Vno modo, quòd quia filij Israel non habuerunt Regem ante mortem Moysi: nec post magno tempore ante mortem: ergo Moysi, in quo tpe nullum Regem Israelitæ habuerāt, fuerūt isti Reges in terra Seir, siue Edō de genere Esau: & non innuitur ex hoc, quòd quando isti Reges erant in terra Edon, nullus erat Rex in Israel, & postquam isti Reges finiti sunt, quòd immediatè incœperunt Reges in terra Israel, sed quòd quandiu isti fue-

E runt Reges successiuè in terra Edon, nullus fuit Rex in terra Israel, & nihil aliud significatur: & hoc verū est: quia ante Moysen nullus Rex fuit de filijs Israel. Sed iste sensus non congruit primo, quia nihil determinat. Si enim non fuerunt isti omnes Reges quos habuerunt Idumæi ante tempora Regum Israel, nihil determinatur, & tantumdem est, vt si diceretur, quòd duo Reges istorum fuerunt antequā filij Israel haberent Regem. Et hoc nihil est.

Item quia non videtur esse verum, quòd in tam paruo tempore potuisset esse tāta successio Ducum, & Regū: qa à tpe quo ista facta sunt. i. à quo īceperūt

Duces esse in terra Idumææ vsque ad tempus in quo ista scripsit Moyses fuerunt anni fere.250. in quibus potuissent esse tres generationes, vel quatuor, & sic dixerat Deus Abrahæ quando prænunciauit ei captiuitatem seminis sui in Aegypto supra 15.cap.generatione autem quarta reuertentur huc. Sed hic sunt multæ successiones Ducum, & Regum. Sunt enim plures quam decem generationes, vt patet si computentur in litera. Alij autem voluerunt dicere, quòd isti soli Reges fuerunt de filijs Esau, antequam essent Reges in Israel. Sed dicunt, quòd primus Rex filiorum Israel fuit Moyses, & sic fuerunt ante eum isti reges Idumæi. Quòd autē fuerit vocatus Moyses Rex, probant Deuter.33.cap. vbi dicitur erit apud rectissimum Rex congregatis principibus populi cum tribubus Israel. In Hebræo dicitur erit apud Israel Rex. Et loquitur de Moyse litera, vt satis patet inquirendo præcedentia, & subsequentia; sed non habet fundamentum. Patet enim ex argumento superiori, quia in tam pauco tempore, scilicet, à tempore filiorum Esau in tempore quo descendit Ioseph venditus in Aegyptum vsque ad tempus Moysi, non potuerunt esse tot successiones Regum, & Ducum. Item quia Moyses licet illic vocetur Rex secundum quorundam expositionem, tamen non vocatur Rex communiter in scripturis Sacris, ideo non debet de eo intelligi. Etiam quia sacra Scriptura vocat Regem nō à regendo, quia isto modo numquam fuerunt filij Israel sine Rege, cum semper habuerint aliquos Rectores, & Iudices, & Sacerdotes, & alios; quod patet ex discursu librorum sacrorum Moysi, & Iosue, & Iudicum: sed accipit Regem denominatum à regali dignitate, scilicet, qui vnctus esset in Regem, & qui iura regis acciperet, de quibus primo Reg.8.cap. & tali modo non fuit aliquis Rex in Israel vsque ad Saul, vt patet 1.Reg.10.licet Abimelech filius Gedeonis imposuit sibi diadema, & vocauit se Regem super quandam partem Israel, vt patet Iud.cap.9. Et ista ratio magis cogit quàm præcedentes si respiciatur.

Determinatio.

Dicendum ergo quòd isti reges, qui hic ponuntur fuerunt in Idumæa antequam essent Reges in Israel, scilicet antequam Saul vngeretur in Regem, & vltimus horum regnabat, quando Saul vnctus fuit in Regem. Et si dicas, quomodo ergo Moyses hoc descripsit cum nondum contigisset? Respondetur, quòd Propheticè dicebat, sicut omnia alia Prophetice, & Dei Spiritu afflatus dicebat, vt satis declaratur in toto processu librorum suorum, maximè in Exodo, Leuitico, Numeris, & Deuteronomio; in quibus frequenter inducitur loquens cum Deo, & multa futura prædicens: vt patet Deuteron.32.& 33.cap. in benedictione, & cantico super filios Israel. *Bale filius Beor*. Aliqui putant istum fuisse Balac Regem, qui conduxit Balaā ad maledicendum filijs Israel, vt patet Numeri 22.cap. Sed falsum est: primò quia ille vocabatur Balac, vt patet supradicto cap. iste autem vocatur Bale, vt patet hic. Sed non multum hic refert, quia in
C nomine facilis esset talis mutatio: secundò quia ille vocatur filius Zephor, vt patet prædicto cap. iste autem vocatur filius Beor: tertiò quia ille erat Rex Moabitarum, iste autem erat Rex Idumæorum.

Item patet, quia Numeri 20.cap. dicitur quomodo cum Israelitę voluerunt transire per terram Regis Idumæi, respondit eis Rex, quòd non facerent aliàs eis armatus occurreret: tunc declinauerunt cōtra Moab, & Rex Moab, qui tunc erat, scilicet, Balac filius Sephor vocauit Balaam magum ad maledicendum eis: ergo distincti reges Rex Idumæorum, & Balac Rex Moabitarum: ergo non potest referri hoc ad illum Regem Balac, qui cōduxit Balaam ario-
F lum ad maledicendum Iudæis, vt perirent.

Fortè autem aliquis dicet, quòd iste fuit Balaam magus, de quo Numeri 22.cap. & est verisimilitudo, quia ille vocatur filius Beor, sicut iste. Dico quòd falsum est, vt satis conijcitur ex prædictis contra Balach; & adhuc vltra, quia Balaā magus non erat Rex, quod patet, quia tunc non venisset conductus mercede, vel pro muneribus ad Regem Balac, vt mandato eius Israelitis malediceret, vt patet Numeri 22.cap.

An Bale fuerit is, qui Balaam dictus est in lib. Num.

Item non venisset cum duobus solis pueris equitās super asinum. Item quia iste Bale erat Rex Idumæorum: Balaam autem erat de Mesopotamia, vt patet Numeri 23.cap. vbi loquitur Balaam ad Balac dicens de Haram adduxit me Balaam Rex Moabitarum de
G montibus Orientis: & Deutero.23. quòd Moabitę, & Amonitę conduxerunt Balaā de Mesopotamia Syrię, vt malediceret filijs Israel. *Nomen ciuitatis eius Denaba*. Aliqui putabunt fortè ex hoc, quòd isti Reges simul regnabant in terra Idumæorum, sicut dominabātur multi Duces simul alijs temporibus ante istos Reges, & hoc quia dicitur hic nomen ciuitatis eius, idest nomen ciuitatis, in qua ipse dominabatur erat Denaba, & sic dicitur de alijs Regibus nomen ciuitatis eius esse hoc, vel illud, vt infra patet. Sed hoc non potest stare, quia Scriptura non facit mentionem tot Reges habuisse simul Idumæos, sed vnum solum; cum dicitur infra Numeri 20.cap. quòd filij Israel miserunt nuncios ad Regem Edon, vt permitteret eos
H transire per terram suam.

Donabatur sic vocetur.

Item impossibile est hoc, quia si isti Reges simul dominarentur, vel aliqui de eis simul, non potuissent durare vsque ad tempora Regis primi Israel, scilicet, vsque ad Saul, vt satis de se patet, quia erant valde magna tempora.

Item argumentum quod sumunt non est multum sufficiens, quia nō dicitur hic de quolibet istorū Regum, de qua ciuitate fuerit, vel cuius ciuitatis dominus fuerit, sed de aliquibus solum, vt patet de Semla Saule, & Balanam infra in litera. Posset, ergo fortè aliter dici, scilicet, quòd dicitur hic, quia isti Reges cōstruxerunt istas ciuitates, quæ denominantur ab eis, & sic dicitur. *Nomen ciuitatis eius Denaba*. Idest nomen
I ciuitatis, quā ipse condidit. Sed adhuc nō dicitur hoc bene, quia non dicitur de quolibet nomen ciuitatis eius, sed dicitur de aliquibus, quòd fuerunt de tali, vel tali loco oriundi, vt infra dicitur Semla de Masreca, & Saul de fluuio Rohoboth. Dicendum ergo videtur ꝙ dicitur. *Nomen ciuitatis eius Denaba*. Idest ciuitas, in qua natus fuit, vocabatū Denaba, & sic dicitur de alijs ꝙ fuerunt de talibus, vel talibus ciuitatibus. Et si arguas ꝙ non est hoc conueniēter dictum, quia cū Rex sit dn̄s totius regni, non denominatur ab aliquo loco specialiter, sicut natiuitas aliorum hominum; maximè quia filij Regum si denominationem acciperent hoc esset ab vno loco principali, in quo esset sedes, & summa regni, non autem ꝙ quilibet Rex denominaretur ab vno loco specialiter. Rn̄det̄ ꝙ isti Reges Idu
K mæorum à principio nō fuerunt sicut alij reges, quia non erant per successionem, sed per electionem, vel per sortes, secundum alios modos Democratici principatus, & cum vnus Rex moreretur, assumebatur in Regem alius, qui nullo modo pertineret ad genus illius, & sic erat de alia ciuitate, ideo contingebat, quòd nunquam esset vnus Rex de ciuitate, de qua erat alius, sed vnꝰ erat de Naba, alius de Auith, alius de Rohoboth, & sic de alijs, vt patet in litera. Quod aūt nō essent ibi Reges ꝑ successionē, sed ꝑ electionē, vel alias patet, quia immediatè dr̄, ꝙ mortuo Bale regnauit ꝑ eo Iobab filius Zared, ergo qui regnauit post Bale non erat filius eius. Item dicitur infra, ꝙ mortuo

Reges Idumæorū, vt creabātur.

Saul

Opinio quorundā doctorū de Iob. Saul de fluuio Rohoboth regnauit post eum Balanam filius Achobor. *Regnauit pro eo Iobab.* De isto Iobab contentio est vtrum fuerit Iob. Augustinus, & Ambrosius dicunt quod sic. Hierony. videtur aliter sentire, de quo rationes fundamentales posui supra 22.c.& in expositione Prologi primi in cap.7. vbi agitur de lib. Iob. *De Bosra.* Iste Iobab siue Iob fuit de ciuitate Idumææ nomine Bosra. Est autem ciuitas Metropolis: vel saltem vna de maioribus ciuitatibus terræ Edon, de qua habetur Isa.63. Quis est iste qui venit de Edon tinctis vestibus de Bosra. *Husam de terra Themanorum.* Terra Temanorum dicitur à quadam ciuitate nomine Theman in terra Idumææ, de qua erat vnus de amicis Iob, scilicet Eliphaz Themanites. Fuit autem cōstructa ista ciuitas à quodam dicto Themā filio Eliphat filij Esau, vt supra diximus. *Regnauit pro eo.* Idest successit ei: non enim dicitur vnus regnare pro altero nisi vnus esset quasi vicarius alterius, sed nō est sic, qa secūdus qui eligebatř vel sortialiter assumebatř in Regem, nihil habebat cum primo, cum non esset filius eius, ideo pro eo nullo modo regnabat. Posset autē hoc aliquo modo dici si patri succederet filius: quia tunc filius nullo modo Rex esset, nisi pater eius fuisset Rex. Sed quando fit per electionem, vel aliàs, nihil successor attinet ad prædecessorem, quia etiam non stante illo, vel si non fuisset acceptus in Regem, iste secundus potuisset assumi in Regem, cū non fit inter eos aliquis ordo naturalis, sed solum ordo voluntarius, vel fortunæ. *Qui percussit Madiam in regione Moab.* Ponitur hic factum notabile istius Regis Idumęorum, alij enim ante eum non fecerunt aliqua multum notabilia, quæ scribi deberent, iste verò sic: quia habuit conflictum durum contra Madianitas, & cum Madianitæ se tuerentur intrantes regionē Moabitarum fratrum suorum, ibi expugnauit eos, & occidit. Idumæi enim Moabitæ, & Madianitæ, & Amonitæ quasi coniuncti habitant, vt satis colligitur ex cap.20.& 21. Numeri, & cap.2. Deutero.& contingit Idumæos conflictum contra Madianitas habere, qui ad auxilium Moabitarum affinium suorum currentes in eorum se terminis receperunt, vbi a Moabitis non defensi per Regem Idumæorum occisi sunt. *Regnauit pro eo Saul.* Non est iste Saul, qui fuit primus Rex in Israel, quia iste fuit Idumæus, ille Israelita. Item ille fuit primus Rex, iste autem fuit sextus Rex Idumæorum. *De flumine Rohoboth.* Idest de flumine amplo. vel de latitudine fluminis, quia Rohobotin in Hebræo latitudines signat. Sed primo Paralip. 1.cap. habetur. Regnauit p̄ eo Saul de Reoboth, q̄ iuxtà amnem sita est. In quo innuitur quòd Rohoboth nomen ciuitatis est, sed ista ciuitas est iuxta fluuium, & satis bene est, quia bene stat aliquod nomen appellatiuum esse, quòd imponatur alicui loco, vt proprium, quod magna assuetudine satis liquet. *Nomen vxoris eius Mezabel filia Matred filia Mizaab.* Ponitur hic nomen matris, & auiæ, & proauiæ huius Regis contra consuetudinem superiorum, quia in alijs genealogijs non computantur mulieres, causa fuit, quia istę mulieres fecerunt aliquod notabile: vel contingit circa eas ex quo nomen recipiunt, quid tamen hoc fuerit, tacetur in textu. Sic enim est de alijs mulieribus quæ ponuntur in alijs genealogijs, quæ non ponuntur nisi, quia aliquid magnum circa eas contingit, vt patet in genealogia Christi Matth. primo cap.& sic in tota sacra Scriptura. Dicit autem Nicolaus, quòd ista mulier, scilicet, Meetabel dicitur hic filia duarum mulierum, scilicet Matred, & Mizaab, & quia hoc impossibile erat, respondet quòd fuit filia naturalis vnius, & filia adoptiua alterius. Sed hoc procedit ex quadam litera, quæ habet. *Filia Matred, filia*

Themanquid.

Iudici notabile Regis Idumæorum.

Saul primus Rex Israel.

Sententia Lyrani.

A *Mezaab.* Ponendo vtrumque in recto, sed aliqua Biblia habent. *Filia Matred, filiæ Mezaab.* Ita quòd vnū ponatur in recto, aliud in genitiuo. *Mezaab.* Secundum interpretationem Hebraicā interpretatur aquæ aureæ: quia Main, licet corruptum sit, aquas signat, Zaab signat aurum, & sic dicitur, quòd mater istius Matred sciebat inuenire venas, vbi aurum effoderetur, ꝙ dicitur inuenire aquas aureas, vt vult Gaon. Sed Rabi Abraham Aben Ezra vult, quòd nihil horum signet. Aliqui autem volunt, quòd Matred, & Mezaab sint nomina virorum, & non mulierum, vt videtur innuere Hiero. Sed in hoc non contendo, quia idem iudicium est de patre, & matre. Quid significet Mezaab. Opinio Rabbi Abraham.

Hæc ergo nomina Ducum. Hic ponitur quartum
B in quo reducuntur filij Esau ad ducatum. De istis duabus, qui hic infra nominantur, aliqui volunt, ꝙ fuerit ante Reges, sed quòd hæc per recapitulationem narrentur: & quòd postquam Idumæi habuerunt Reges nunquam redierunt ad principatum Ducatus, & hoc patet, quia tempore Regum Iuda Idumæi Regem habuerunt, vt patet 4.Reg.8.cap.

Dicendum, quòd primo Idumæi Duces habuerūt, deinde Reges, vt hic dicitur, vltimò autem post Reges Duces habuerunt, vt patet primo Paralipo.1.ca. vbi dicitur Adad mortuo Duces pro Regibus esse cęperunt. Dicendum ergo, quòd isti Duces, qui hic nominantur fuerunt post Reges secundum ordinem literæ: quia Reges Idumæorum durauerunt vsque ad tempora, quibus incœpit regere Saul primus Rex
C Israel. Deinde Idumæi videntes durum iugum esse Regale, ad Duces redierunt quousque filij Israel tempore Dauid fecerunt eos tributarios, quia tunc videtur cessauisse omnis principatus de medio eorum dominantibus Israelitis, de quo 2.Reg. 8.cap. Deinde cum euaserunt iugum filiorum Iuda constituerunt super se iterum Regem, vt patet 4. Reg. 8.cap. *Dux Thana.* Dicunt aliqui, quòd ista nomina Thana, & Oolibama sunt nomina mulierum, scilicet, Thana concubina Eliphath, de qua supra dictum est, & Oolibama fuit vxor Esau, sed ponuntur hic inter Duces propter animositatem, sicut Delbora ponitur inter Iudices Israel, quia valde animosa fuit, vt patet Iudi.4.cap. Sed ista falsa sunt, quia vt dictum fuit,
D isti Duces, qui hic nominantur, fuerunt post Reges, Thana autem, & Oolibama fuerunt in principio primorum Ducum, vt patet supra, ergo non potuerunt vsque ad tantum tempus viuere, vt essent in secundo Ducatu.

Dicendum ergo, quòd Thana, & Oolibama fuerunt duo viri Duces de Israel, quia aliqua nomina conueniunt quibusdam viris, & mulieribus maximè ſm proprietatem Hebraicam. *Hi Duces Edon.* Idest isti sunt Duces de filijs Esau, qui vocatur Edon. *Et pater eorum ipse est Esau.* Ex hoc patet, quia accipitur hic Edon pro Esau, quia dicit ipse est pater Edon. Determinatio.

Ioseph fratres eius apud patrem accusat, illi inuident, Ioseph somnia videt, fratribus narrat, Ismahelitis venditur.
E
Cap. XXXVII.

HABITAVIT autem Iacob in terra Chanaam, in qua pater suus peregrinatus est. Et hæ sunt generationes eius. Ioseph cum sedecim esset annorum: pascebat gregem cum

fratribus suis adhuc puer: & erat cum filijs Balæ, & Zelphæ vxorũ patris sui: accusauitq; fratres suos apud patrem crimine pessimo. Israel autem diligebat Ioseph super omnes filios suos eò, quòd in senectute genuisset eum: fecitque ei tunicam polymitam. Vidẽtes autem fratres eius, quòd à patre plus cunctis filijs amaretur, oderant eum, nec poterant ei quicquam pacificè loqui. Accidit quoque vt visum somnium referret fratribus suis: quæ causa maioris odij seminariũ fuit. Dixitque ad eos: Audite somnium meum, quod vidi: putabã nos ligare manipulos in agro, & quasi consurgere manipulum meũ, & stare, vestrosque manipulos circunstãtes adorare manipulum meum. Responderunt fratres eius: nunquid Rex noster eris? aut subijciemur ditioni tue? Hæc ergo causa somniorum atque sermonum, inuidiæ, & odij fomitem ministrauit. Aliud quoque vidit somnium, quod narrans fratribus, ait: Vidi per somnium, quasi Solem, & Lunam, & Stellas vndecim adorare me. Quod cum patri suo, & fratribus retulisset, increpauit eum pater suus, & dixit: Quid sibi vult hoc somnium, quod vidisti? Num ego, & mater tua, & fratres tui adorabimus te super terram? Inuidebant ei igitur fratres sui: pa-
2.Reg. 3. ter verò rem tacitus considerabat. Cumque fratres illius in pascẽdis gregibus patris morarentur in Sichem, dixit ad eum Israel: Fratres tui pascunt oues in Sichimis: veni mittam te ad eos. Quo respondente, presto sum, ait: Vade, & vide si cuncta prospera sint erga fratres tuos, & pecora; & renuncia mihi quid agatur. Missus de valle Hebron, venit in Sichem: inuenitque eum vir errantem in agro, & interrogauit quid quæreret. At ille Respondit; Fratres meos quæro, indica mihi vbi pascant greges. Dixitque ei vir: Re-
C cesserunt de loco isto: audiui autem eos dicentes: Eamus in Dothain. Perrexit ergo Ioseph post fratres suos, & inuenit eos in Do-
Matt.21. thain. Qui cum vidissent eum procul, antequam accederet ad eos, cogitauerunt illum occidere: & mutuo loquebantur: Ecce som-
Mar.12. niator venit: venite, occidamus eum, & mittamus in cisternam veterem: dicemusque: fera pessima deuorauit eum: & tunc appare-
Luc.20. bit quid illi prosint somnia sua. Audiens

F autem hoc Ruben, nitebatur liberare eum de manibus eorum, & dicebat: Non interficiatis animam eius, nec effundatis sanguinem, sed proijcite eum in cisternam hanc, quæ est in solitudine, manusque vestras seruate innoxias: hoc autem dicebat volens eripere eum de manibus eorum, & reddere patri suo. Confestim igitur, vt peruenit ad fratres suos, nudauerunt eum tunica talari, & polymita: miseruntque eum in cisternam
G veterem, quæ non hebebat aquam. Et sedentes, vt comederent panem, viderunt Ismahelitas viatores venire de Galaad, & Camelos eorum portantes aromata, & resinã, & stactem in Aegyptum. Dixit ergo Iudas fratribus suis: Quid nobis prodest si occiderimus fratrem nostrum, & celauerimus sanguinem ipsius? Melius est, vt venundetur Ismahelitis, & manus nostræ non polluantur: frater enim & caro nostra est. Acquie-
H uerunt fratres sermonibus illius. Et prætereuntibus Madianitis negociatoribus extrahentes eum de cisterna vendiderunt eum Ismahelitis viginti argenteis: qui duxerunt eum in Aegyptum. Reuersusque Ruben ad cisternam, non inuenit puerum: & scissis vestibus pergens ad fratres suos, ait: Puer non comparet, & ego quo ibo? Tulerunt autem tunicam eius, & in sanguine hædi, quem occiderant, tinxerunt: mittentes
I qui ferrent ad patrem, & dicerent: Hanc inuenimus: vide vtrum tunica filij tui sit, an non? Quam cum agnouisset pater, ait: Tunica filij mei est, fera pessima comedit eum, bestia deuorauit Ioseph. Scissisque vestibus, indutus est cilicio, lugens filium suum multo tempore. Congregatis autem cunctis liberis eius, vt lenirent dolorem patris, noluit consolationem accipere, sed ait: Descẽdam ad filium meum lugens in infernum. Et illo perseuerante in fletu Madianitæ vendiderunt Ioseph in Aegypto Putiphari Eu-
K nucho Pharaonis magistro militum.

HABITAVIT autem. Dicto supra de statu Iacob in terra Chanaam, hic agitur de eius descensu in terram Aegypti, & diuiditur in tres partes. Quia enim pater idem computatur cum filijs, ideo in descensu filiorum dicitur descendere pater. Ponitur ergo primo descensus Iacob in filio suo Ioseph. Secundo in cæteris filijs infra 42. ca. Tertio ipsius Iacob cum oĩbus rebus suis 1.46.ca. Et diuidit prima in duas. Primo tangitur Ioseph Diuisio.

Ioseph venditio: secundò eius in dominum promotio infra 41. cap. Prima in duas: primò ponitur pars principalis: secundò incidentalis cap. sequenti. Prima in quatuor: primò ponitur venditionis occasio: secundò venditionis conditio, ibi. *Cumque fratres illius*. Tertiò venditionis ordo, ibi. *Qui cum vidissent*. Quartò venditionis celatio, ibi. *Tulerunt autem*. Ad primum Ioseph fuit venditus à fratribus suis, quia videretur eis contrarius: primo eos accusando, secundò eos ad inuidiam per maiorem amorem paternum prouocãdo, ibi. *Isarel autem*. Tertiò futura præuidendo, ibi. *Accidit quoque*. Quo ad primum dicitur. *Habitauit autem Iacob*. Hoc pertinet ad intentionem principalem, qua demõstrabat legislator esse separatum Esau à Iacob. *In terra Chanaam*. Quia recedente Esau in Idumæam, mansit securus Iacob in loco, in quo fugit diuertens à fratre suo credens, quòd nunquam ad impugnãdum eũ veniret in posterũ Esau, & sic fuit, quia nullam postea ab eo molestiam passus est. *In terra, in qua peregrinatus est pater suus*. Scilicet Isaac, qui mansit magno tempore in conualle Mambre apud Hebron: deinde in Bersabee, vt patet supra 26. cap. & supra 25. *Et hæ sunt generationes eius*. Generatio accipitur dupliciter, vno modo pro successione generationis: alio modo pro re ipsa genita: & neutro modo accipitur hic propriè, quia non computantur hic filij Iacob, cum supra computati fuerint, nec deriuatio ipsa genitorũ, sed accipitur generatio pro nouo euentu, qui fit. Et sic dicimus: Nescis quid dies superuentura pariet. Idest nescis qd accidet in die futura. Et isto modo narrantur generationes Iacob, idest euentus eius, quia seq. cap. dicitur quomodo accidit ei tribulatio de venditione Ioseph, & consequenter de multis alijs vsque ad finem Genesis, quia iam omnia pertinent ad Iacob, & filios eius. *Ioseph cum sexdecim esset annorum*. Si autem arguas, quia in Hebræo dicitur decemseptem annorum. Respondetur, quòd anni computantur secundum literam Hebraicam tam incepti, quàm completi, in litera autem nostra computantur hic solum anni completi. Et sic verum est, quòd Ioseph erat tunc sexdecim annorum completorum, & incipiebat decimum septimum annum. *Et pascebat gregem cum fratribus suis*. Erat enim officium filiorum Iacob pascere greges, quia tota eorum substantia in gregibus erat. Et sic dixerunt Pharaoni quando steterunt coram eo, viri pastores sumus, vt habetur infra 47. cap. *Adhuc puer*. Quia in anno. 16. satis erat puer, vel quia nullus inter eos minor erat eo. Beniamin autem paruulus erat nondum ablactatus, quia paulo antè mortua fuerat Rachel cum pareret eum, vt habetur supra 35. cap. Non tamen est intelligendum ex hoc, quòd alij fratres Ioseph essent multo maiores ætate ipso Ioseph, quia maior eorum, scilicet Ruben excedebat eum annis 6. solum, vt patet supra 30. cap. alij autem minus excedebant, scilicet quidam excedebant annis tribus, alij quatuor, alij quinque, alij duobus, & sic variè secundum, quòd fuerunt varij ortus eorum, qui colliguntur supra 30. cap. *Et erat cum filijs Zelphæ, & Balæ*. Hoc erat ex magna vrbanitate Ioseph, qui videns, quòd filij Liæ despicerent filios ancillarum, iungebat se cum eis, vt eos consolaretur, vel forte, quia filij Balæ, & Lyæ erant distincti, & filij Zelphæ. Ioseph autem qui pertinebat ad filios Rachelis, quæ non viuebat, adiunxit se filijs Balæ, quæ erat ancilla Rachelis viuentis. *Vxorum patris sui*. Istæ duæ, scilicet Zelpha, & Bala, licet ancillæ essent Rachelis, & Lyæ, tamen à Iacob in vxores assumptæ fuerant, aliàs enim non accessisset ad eas, quia peccatum graue erat, quamuis Bala vocatur concubina Iacob, vt patet supra 35. cap. quia non erat principalis vxor. *Accusauit fratres*

Occasio venditionis

Sumitur duobus modis generatio.

Officium filiorum Iacob.

A *suos apud patrem*. videbat Ioseph, qui valde modestus erat, fratres suos malè se habere, & eos aliquando increpuit: Sed quia minor erat omnibus, & solus, non fuit recepta monitio eius. Quia ergo sic non profecit, denunciauit patri suo, qui poterat remedium adhibere. Quidam autem Iudæi dicunt, quòd peccauit Ioseph, quia fratres suos accusauit: sed falsum est, quia velle corrigere malè agentem valde opus pium est, magis quàm cibum parare egeno. Ratio est, quia sicut, qui esurienti cibum parat, liberat a morte vitam eius, ita qui peccantem corrigit, liberat a morte æterna animam eius. Quanto autem id quod liberatur est melius, tanto liberatio est maior, sed melior est anima, quam vita, ergo correctio est melior, quàm
B cibatio esurientis, & quanto est maius periculum id, a quo quisquam eripitur, tãto est maior liberatio, sed cum quis alicui esurienti cibum parat, liberat eum ab instantanea morte, cum autem quispiam peccatorem corrigit, liberat eum a morte æterna, ergo valde magis est peccantem corrigere, quàm fame pereuntem saluare. Hoc autem est de natura operationis, per accidens autem potest esse maius bonum pascere egenum, quam corrigere peccatorem. Sed de his quæ sunt per accidens, nec est regula, nec ars; sic fuit de Ioseph corrigente fratres. Videbat autem Ioseph fratres suos malè agere, rectè poterat ergo accusare, & cum iste actus sit bonus in suo genere, & ex bono fine, solum potest esse malus, si erretur in modo: cum
C autem Ioseph non errauerit in modo, quia prius eos admonuit, deinde admonitos, & non castigatos denunciauit, rectus ordo fuit: magis autem peccasset si videns eos peccare non admonuisset, nec denunciasset. *De crimine pessimo*. Volunt autem aliqui Iudæi, quòd Ioseph solum Ruben accusauerit apud patrem, quòd concubuisset cum Bala, vt patet supra 35. capit. Sed nõ videtur verum, quia litera dicit accusauit fratres suos, tanquam omnes, aut multos eorum accusasset.

Opinio Iudæorum.

De ijs quę sunt p accidẽs, nec est sciẽtia, nec ars.

An Ioseph oẽs fratres accusauerit.

Posset fortè ad hoc responderi, quòd loquitur scriptura de vno, tãquam de omnibus, quia iste est frequenter mos scripturæ. Sic enim habetur Matth. 26. cap. vbi dicitur de vnguento effuso super caput Christi discumbentis, scilicet indignati sunt discipuli di-
D centes, vt quid perditio hæc? Solus tamen Iudas scariothis indignatus est, quia ipse aliquid de hoc perdebat, vt patet Io. 12. cap. & hoc quia fur erat, & loculos habebat. Sed hoc non est verisimile, quia cum omnes fratres molirentur occidere Ioseph, solus Ruben exposuit se, vt liberaret eum, vt patet infra: etiam, quia si solum Ruben accusassent, non debuissent alij contra eum moui ad odium, sed omnes eum oderant, ergo ex alio motiuo factum est, scilicet, quia omnes accusabat.

Aliqui Hebræi dicunt, quòd accusabat Ioseph fratres suos, quia comedebant partes, quas auferebant de carnibus viuorum animalium castrando ea. Hoc autem peccatum erat, quia prohibitum fuerat supra
E nono cap. cum dixit Deus, Noè exeunti de Archa. Tanquam olera virentia tradidi vobis cuncta præter hoc, quòd carnem cum sanguine non comedatis, idest partem animalis viuentis, vt ibi expositum fuit. Denunciabat ergo Ioseph hoc apud patrem suum, vt corrigeret eos.

De quo accusauit Ioseph fratres.

Sed hoc non bene dicitur, quia dato, quòd comedere carnem abscissam esset peccatũ, quia Deus istud prohibuerat, tamen non erat pessimum peccatum.

Quidam autem dicunt, quòd istud peccatum pessimum est peccatum bestialitatis, vt cum vir coit cum pecore, & vocatur pessimum peccatum, quia horribile, & detestabile, & infandissimum est.

Peccatum enim Sodomiticum, quia vile valde est, & ꝯ naturæ intentionē, & repugnās maximè honestati humanę, pctm̄ ꝯ naturam dr̄, sed pctm̄ bestialitatis deterius est, quia magis deuiat à specie modo, & ordine, quæ perficiunt actum quam alij modi coitus. Quia in alijs est aliqua similitudo ad finem naturæ maior q̃ in hoc, & est istud vitium pastorale. Causa autem huius satis cuilibet apparet, nec oportet explicare; & cum filij Iacob pastores essent, non videbatur multum distare ab eis valde hmōi scelus, non tñ assero aliquid tale fecisse, cum ita turpe sit, sed nec nego si aliquis dicat. Occasio autem satis patet. Quidam aūt volentes excusare istos filios Iacob, dicunt ꝙ non fuit coitus cū pecoribus, sed odium inter se, & rixa, & despectio, ista aūt satis grauia delicta inter fratres sunt. Et motiuum ad hoc est, quia dr̄ in litera, ꝙ Ioseph erat cum filijs ancillarum, quasi alij negligerent eos, & ex hoc innasceretur rancor fraternus, & rixa, de quo Ioseph accusaret eos, vt à patre concordarentur. Hoc aūt satis concordat, & vnum bonum habet ꝙ tanta in Patriarchis celat turpitudinem. Primum aūt tāquā rationabilius tenerē, nisi tātam in eis turpitudinem erubescerē. Et non valet ratio aduersantium, & dicētium talem turpitudinem non debere dici de Patriarchis. Modica.n. isti respiciunt, quia ista, & maiora de eis dici pn̄t, fuerunt.n. isti homines filij Iacob satis imperfecti viri maxime in iuuentute sua, in qua passionibus maximè libidinosis iuuenes ad infandissima adducuntur. Nunquid.n. satis licitus fuit coitus Ruben cum Bala vxore patris sui ipso viuente? licet.n. fortè maius peccatum sit coitus cum brutis, maiorem tñ verecundiam dicit coitus cum vxore patris sui ipso viuente, & minus odibilis hominibus erit aliquis cū bruto coiēs, q̃ cū vxore patris sui, & minus formidaret quilibet coire cum bruto quàm cum vxore patris. Fuerunt ēt alij filij Iacob satis peccatores sicut Iudas, qui cum Nuru sua Thamar tamquam cum meretrice coiuit, vt patet seq. ca. Et filij sui nequissimi fuerunt Her, & Onā, qui semen fundebant in terram, ideoq; à Dño interfecti sunt, vt patet infra seq. cap. fuit etiam pessimus totus fratrum cętus, quia oēs volebant ipsum occidere eumq; vendiderunt. Quid.n. huic malitiæ comparari queat? ad mala.n. quæ delectabilia sunt, maximè quæ in præiudicium proximorū non vergunt, facilè hoīes inclinant. Cum aūt talis libido satis faciliter ꝑpetrari possit cum sola Dei offensa, citius in hanc aliquis maximè iuuenis quales erant oēs filij Iacob, quā in fratris rancorem ad mortē, & in venditionis facinus incurrerent. Satis ergo quod dictum est concedi pōt, ēt si verecundia obstet, quia pro veritate oportet ēt familiaria destruere, vt patet 1. Ethi. ca. de vniuersali Platonico. *Israel autem.* Hic ponitur secunda causa venditionis Ioseph, & fuit amor p̄rnus. s. ꝙ hunc pater præ ceteris diligeret. *Israel autem.* Idest Iacob, quia sic fuerat mutatum nomen eius, vt patet supra 32. & 35. cap. *Super omnes filios suos.* Quod satis demonstrabat in veste polimita, quam fecit ei, & ꝙ qn̄ veniret obuiam

Secunda causa venditionis Ioseph.

G Esau posuerit extremos totius agminis Ioseph, & Rachelem, vt hr̄ supra 33. cap. *Eo quod in senectute genuisset eum.* Istum filium genuit Iacob post omnes alios, vt patet supra 30. cap. præter Beniamin, qui tunc nouiter natus erat nec dum ablactatus, qui ita forti amori adhuc amari non poterat, quia non poterant in eo adhuc patere vlla probitatis indicia sicut in Ioseph, quia erat pulcher valde, & perspicacis ingenij, affabilis, atque mansuetus, & in omnibus vitam compositam tenens se irrepræhēsibilem exhibebat. vt iam tanta pueri probitas senibus æquiparanda foret: diligebat etiam Iacob Ioseph, quia erat filius Rachelis cum magis Rachelem diligeret omnibus alijs vxoribus,

Pulchritudo Iosephi.

F vt patet supra 29. cap. *Eo quòd in senectute.* Magis solent diligere patres filios, quos in senectute gignūt quàm quos in iuuentute, quia magis in eis paterna potentiam demonstratur secundum illam ætatem. In Hebræo dicitur. *Israel diligebat Ioseph super alios, quia erat ei filius senectutum.* Quod ipsi referunt ad duos sensus: vno modo, vt prædictum est, scilicet, quòd pater eum in senectute genuerat. Qualiter autem genuerit Iacob ipsum Ioseph in senectnte, patet sic, quia Iacob erat annorum 91. cum natus fuit Ioseph, ætas autem posterior non dicetur multum apta ad gigendum, & licet postea genuisset Beniamin, tamen non erat talis ætatis, aut dispositionis, vt in amore alijs præponi debuisset pro tunc, licet postea vendito Ioseph in hunc totū amorē conuerterit Iacob ita tenero amore diligens, vt anima Iacob ex anima Beniamin pendere videretur, sicut dixit frater eius Iudas, vt patet infra 44. cap. cum dicitur, igitur si intrauero ad seruū tuum patrem nostrum, & puer defuerit, cum anima illius ex huius anima pendeat, videritque eum non esse nobiscum, morietur, deducentque famuli tui canos eius cum dolore ad inferos, quòd autem Iacob esset annorum 91. quando genuit Ioseph, patet supra 35. cap. ibi enim declarauimus, & licet hic dicatur, quòd Iacob genuerit Ioseph in senectute, tamen nō est putandum, quòd alios multo ante tempore genuerit, quia Iacob genuit filios 11. in septem annis, & in fine illius septenij genuit Ioseph, vt patet ex dictis supra 30. cap. quia tamen illo genito non habuit aliquem alium filium quasi vsque ad 15. annos post, quā

Textū istū Hebræi dupliciter exponunt.

H do natus est Beniamin, tenebatur Ioseph vt filius senectutis, idest genitus post omnes alios.

Alio modo, quòd esset filius senectutum, idest loquens senectutes, scilicet astutias, quæ pertinent ad senes, & hoc est, quia Ioseph in principio ætatis suæ fuit prudens, & industrius valde, & hoc satis patet ex ijs, quæ postea egit: vt infra patet 39. & 41. ca. vel si dicamus, quòd illa solo Deo faciente perfecta sunt, satis patet prudentia, & industria eius in accusando fratres, & differendo somnia visa, quia hoc quilibet aliorum nescisset ita deserte proponere. Inducit autem hoc patres ad magis diligendum filios, quia alios solum, vt filios amant, hunc autem, vt filium, & vt Sapientem. Necesse est autem id, in quo plures rationes amabilitatis reperiuntur, plus amari. Sic dicitur Prouerb. cap. 10. Lætitia patris filius sapiens, & filius stultus mestitia est matris suæ. Satis ergo poterat amari Ioseph à patre suo propter prudentiam, sed primus sensus verior est, & literæ consonantior.

Causa amoris patrum erga filios.

I *Fecitque ei tunicam polymitam.* In Hebræo dicitur. *Tunicam de petijs.* Sicut nunc fiunt aliquæ tunicæ de multis partibus panni, vt melius, & subtilius corpori coaptētur, & concordat satis literæ nostræ, quæ dicit tunicam polymitam. Dicitur enim polymita quasi plurium colorum à polis, quòd est pluralitas, & mithos, quòd est gutta, quasi de pluribus guttis, vel coloribus. Et hoc satis consonat, quia illa vestis secū

Quid sit polimita vestis.

K dum literam Hebraicam esset de varijs pannis: & illi varij panni essent diuersorum colorum ad magnum ornatum.

Symmachus trāslator dixit. *Tunicam manicatam.* Idest manicas habentem. Aquila ponticus interpres dixit *Tunicam talarem.* Idest accedentem ad talos, quia longa erat. Dicunt autem aliqui Hebræi, vt Aben Ezra, & Rabi Salo. quòd ista vestis erat interior, scilicet camisia pulchra. Sed hoc non est verisimile, quia Iacob faciebat istam tunicam ad ostentationem filij sui Ioseph, nulla autem ostentatio, & gloriatio est in ijs, quæ intra. Ideo dicendū melius esse quādā tunicā supiorē ad alia vestimēta. *Videntes autem fratres eius.*

Satis

Satis conspicere poterant alij fratres amorem maiorem, quem gerebat magis ad Ioseph, quàm ad alios, vt patet in superioribus. *Quòd plus a patre cunctis diligeretur.* Quia illi alteri, nec omnibus simul faciebat ea, quę faciebat pro Ioseph in uestibus, & in alijs amoris insignijs. *Oderant eum.* Ista maior dilectio patris prębuit filijs occasionem inuidēdi, quia inuidia a magno bono conspecto, & existimato nascitur. Inuidia autem præcedens magni odij fomes fuit: odium autem cādens ardentem iram peperit in tantum, quòd non poterāt ei iam quicquam fratres pacificè loqui, & tantus inuidiæ liuor tantusque odij rancor fuit, vt ipsi filij ancillarum, quibus paulo ante Ioseph contra cæteros fratres suos præsidium fecerat, & familiaris extiterat mortē eius desiderarent. Pater ergo, vel dominus, siue prælatus, qui a domo sua inuidiam propulsare desiderat, etiam si aliquem specialius, & obnixius diligat, nulli tamen specialis amoris demonstret insignia, nisi cum rei, temporis, & loci necessitas expoposcerit. Cum autem res expostulet moderatè ijs vtendum est ita, vt videatur causa in persona magis diligi, quàm persona. *Nec poterant ei quicquam pacificè loqui.* Ira aūt, & odium vultu valde manifestantur. Cum enim ira incandet, aut odium feruet, oculi turbati sunt, & instabiles, nec rectè quem detestamur, intuemur, lingua autem ad verba inepta est ita, vt in verbo venenum prauę prodeat voluntatis.

Vnde oritur inuidia.

Quid obseruādum prælatis.

Aliqui autem Iudæi laudant filios Iacob, quia non absconderūt iram suam, sed eam verbis indicauerūt. O Iudæorum vecors insania, quod sceleri augmentū magnum præbet, ipsi in excusationis conuertunt remedia. Cum enim ira parua, aut odium paucum est, & rectè intueri, & pacificè loqui valemus: cum autē ira nimis incanduit, cum iam nostri compotes non sumus, nec rectè loqui, nec in directum oculos torquere valemus. Quomodo ergo miseri a totius boni notitia caligantes detestabile laudant, & nimis vituperabile venerant? Et si arguas contra, quia dicitur Leui. 19. c. non óderis fratrem tuum in corde tuo, sed publicè argue, ne habeas super illum peccatum: ibi ergo laudatur irę manifestatio, & vituperatur occultatio. Respondetur, quòd si aliquis iratus fuit iustè de proximo suo, quia fortè ab eo offensus est, non debet seruare odium in corde suo, sed manifestare, vt alius sciat cauere ab eo, vel, vt alius satisfaciat ei de offensa. S. tamē aliquis iniustè odium, aut iram de alio cōceperit, nec ipsa conceptio iræ licita est, nec publicatio, sed magis ex opposito ipsa ira irrationabilis est, manifestatio autem irrationabilior, quia irę, aut odij manifestatio quędam de eo, cui irascimur, aut oderimus cōquestio est, qui cum innocens sit, meritò magis rei iudicabimur, quàm si tacuissemus, & hoc satis cōcluditur ex textu Leuitici, vbi supra. Ne óderis fratrem tuum in corde tuo, sed publicè argue. Publicè arguere est, cum iratus de eo, cui irascitur querimoniam publicè proponit petens sibi satisfieri, aut cum ipsi, de quo iram concepit, publicè dicit, quomodo ei iratus est, quia ab eo offensus est, & vtrunque horum est vtile valde, quia p hæc cessat ira, quia per primum causa discutitur, an iratus iustè petat sibi de iniuria satisfieri. Et tunc si verè iniuria suscepta est subsequetur punitio, & satisfactio, & sic cessat ira. Quia generale est in qualibet spē iracundorum, quòd ad minus quiescant cum retribuerint, vt patet 4. Ethic. cap. de mansuetudine. Secundum ēt prodest, quia per solam propositionē offensæ, adhuc non considerata dulci responsione, quæ sequi potest, ex qua ira mitigabitur, vt patet Prouerb. 15. ca. sermo dulcis mitigat furorem: cessant vires iracundiæ euaporando in verba. Sicut cessat manifestè ira, quando lachrimamur ex ira, quia vires eius ibi effunduntur, vt

Quòd Iesus egit iudētem se gettere deat.

Quid sit publicè arguere.

A nos quotidie experimur. Et hoc satis apparet in acrocolis, siue acutis, qui veloces sunt ad iram, sed cito requiescunt, vt per Arist. patet vbi supra. Patet hoc etiā, quia dicitur vltra in textu illo: Ne habeas super illum peccatum, quasi dicat, ira inducit homines ad peccandum, scilicet ad occidendum, vel vulnerādum illum, ad quem ira, vel odium est. Si ergo aliquis vult nō incurrere istud peccatum publicet iram, & sic minuet, vel ab aliquo corrigetur, vel ab hoste satisfiet. Non est autem tale in isto casu, quia fratres Ioseph valde irrationabiliter ei irascebantur, ideo irrationabilius ei irā manifestarent. Consilium tamen est, ꝙ quando aliqs iram, vel odium, vel aliquam passionem etiam iniustè concepit, licèt non reuelare debeat ei, contra quem ta-

B lem concepit passionem, reuelare tamen amico suo fideli debet. Salubre est enim valde, vt sic saltem verecundia sceleris, quod proponit ipsa passio decrescat, vt quotidie expimur, vel vt ipse amicus ab hoc dissuadeat, vł vt aliàs remedia salutaria adhibeat, & hoc maximè salubre est, cum quis illicitè amat, & cæco ardore consumitur, quia tales passiones tacendo crescunt, quasi ignis absconditus; cum autem manifestentur morbosus vigor decrescit, vt ait Ouidius in 2. de remedio Amoris. Et Seneca tragedia quarta, quæ vocatur Hippolytus. *Accidit quoque.* Hic ponitur, tertia occasio venditionis Ioseph, & odij fratrum in eum. Et ratio fuit, quia in ijs somnijs videbatur præfigurari Ioseph futurum dominum fratrum suorum. *Visum somnium referret.* Somnus dicitur ipsa dormitio. Somniū

Tertia occasio vēditionis.

C autem est id, quod per somnium videmus, & sic referebat hic Ioseph somnium visum, idest visionem q̄ in dormiendo viderat. *Quæ causa maioris odij seminarium fuit.* Idest ista reuelatio visionis somnij fuit fomes, vel origo maioris, adhuc odij in eum. *Quæ causa.* Idest illa relatio somnij. *Maioris odij seminarium fuit.* Vocatur seminarium principium seminale, vel origo, vnde aliquid prodijt. *Putabam vos ligare manipulos.* Dicit putabam, quia visio, quæ erat in somno non erat visio verè rei existentis, sed imago phantatisca rei imaginatæ, quod tamen verum signabat, nec enim fratres sui verè manipulos colligebant, sed talis ei imago apparebat. *Meum manipulum surgere, & stare, vestros autem manipulos circunstantes adorare manipulum meum.* Istud signi-

Somnium quid.

D ficabat adoraturos eū fratres eius omnes in Aegypto, vt postea completum est infra 43. cap. *Nunquid rex noster eris?* Loquebantur valde iracunde fratres contra Ioseph dicentes, quasi eū mentiri, & confingere somnia, quia somnium illud videbatur signare, ꝙ fratres Ioseph essent eum adoraturi, quod ipsi reputabant impossibile, quia talis adoratio nō fiebat, nisi regibus, vel valde magnis viris. Non ergo posset adorari ab eis Ioseph secundum eorum existimationem, nisi rex eorū fieret, quod ipsi credere non poterant, quia ista potestas regnatiua, aut veniret pacificè Ioseph, aut ipse violenter rex efficeretur: sed neutrum putabant possibile, ideo dicebant. *Nunquid rex noster eris?* Idest nunquid nos assumemus te voluntariè in regem? *Aut subijciemur ditioni tuæ?* Idest, aut fortè violenter subij-

E cies nos tibi? *Aliud quoque vidit somnium.* Istud secundum somnium ad idem pertinet, ad quod primum, vt patet ex interpretatione, sed duplicatur somnium ad signandam maiorem certitudinem futuri euētus, & vt notetur cito futurum, vt patet infra 41. cap. cum enim responderet Ioseph Pharaoni interpretādo somnia eius duo, dixit vtrunque ad idem pertinere, & firmitatis iudicium esse, & quòd fiat sermo Dei, & velociter compleatur. *Quasi Solem, & Lunam, & Stellas vndecim adorare me.* Signabat, quòd in Aegypto eum fratres adoraturi essent, & aliqualiter pater videns eum in tanta dignitate constitutum, & mater sua, quæ eū

vel

vel in se, vel in quo eum adorauit. *Increpuit eum pater.* Nō quòd inuideret futuræ eius prosperitati, sicut fratres, quia vt infra dicitur pater tacitus rem hanc considerabat. Sed quia volebat tollere fomitem odij eum reprimendo, ne ista sic coram fratribus diceret, ne ad iram, & odium irritarentur. Et vt pater, quasi fauens alijs fratribus in hac parte tolleret iram, vel mitigaret, quasi demonstrans ea, quę dicebantur per Ioseph esse falsa, vel impossibilia, vt immediatè subditur. *Quid sibi vult hoc somnium, quod vidisti?* Idest, qd signat istud somnium tuum? *Nunquid ego, mater tua, & fratres tui adorabimus te?* Quasi dicat, hoc videtur signare. Sed satis patet in hoc insania tua, quia nunquam aliquid tale erit. *Nunquid ego, & mater tua.* Aliqui Iudæi volunt ex hoc, ꝙ tunc viueret Rachel mater Ioseph, quia in hoc somnio innuebatur, ꝙ mater eū esset adoratura; sed falsum est, quia supra fit mentio de morte Rachelis. 35. cap. Sed ad hoc respondent dicentes, ꝙ est anticipatio, quia non omnia eodem ordine narrātur, quo euenerunt, vt patet de morte Isaac, q̄ supra posita fuit, tamen fuit post venditionem Ioseph per annos tredecim, vt supra probatum fuit 35. cap. Et tunc arguūt sic, Ioseph vēditus fuit tredecim annis ante mortē Isaac, sed Isaac mortuus fuit ante Rachelem, ergo Rachel viuebat, dum venditus fuit Ioseph. Antecedens patet quia Isaac vixit annis 180. vt patet supra 35. cap. & genuit Iacob, & Esau, cum esset annorum sexaginta, vt patet supra 25. ergo, quādo mortuus fuit Isaac, erat Iacob annorum 120. patet consequentia, subtrahendo 60. de 180. qui sunt tota vita Isaac, sed quando Iacob erat annorum 120. erat Ioseph 29. ergo post tempus vēditionis Ioseph, quasi per annos tredecim fuit mortuus Isaac. Patet consequentia, quia nunc quando vēditus fuit Ioseph erat annorum 16. vt patet in litera. Antecedens, patet quia Iacob erat annorum 84. quando petiuit vxorem suam sibi dari a Laban, vt ꝓbauimus supra 29. cap. sed ab illo tempore, quod fuit principium secundi septennij, vsque ad finem eiusdē secundi septennij, quando natus fuit Ioseph, fluxerūt anni septem, vt patet supra 30. c. Erat ergo, tunc Iacob annorum 91. Patet consequentia, addendo 7. annos prioribus 84. Ab illo, ergo anno vsque annum 120. Iacob fluxerunt anni 29. quos habebat Ioseph, quando mortuus fuit Isaac. Fuit autem Ioseph venditus anno suo decimosexto completo, & inchoato 17. vt dictū fuit in principio. cap. ergo, quasi annis 13. post venditionem Ioseph mortuus fuit Isaac. Minorem probāt, s. ꝙ prius mortuus fuerit Isaac quàm Rachel, quia dicunt, ꝙ mortuus fuit Isaac, dum veniret Iacob de Mesopotamia, ipsa autem Rachel in terra Chanaan. Sed ista falsa sunt, quantum ad minorem. Quia prius mortua fuit Rachel, quàm Isaac; & falsum est, cum dicūt, ꝙ Iacob veniēte in via de Mesopotamia mortuus fuit Isaac, quia supra 35. ca. dicitur, quòd Iacob, & Esau steterunt ad mortem Isaac. Item quia Ioseph fuit venditus ante mortem Isaac, vt probatum est, & hoc ipsi confitentur. Sed dum venditus fuit Ioseph, stabat Iacob cum patre suo Isaac in Hebron. Patet, quia dicit infra, ꝙ Iacob misit de Hebron Ioseph ad visitandos fratres manentes in pascuis: ergo non fuit mortua in via, dum veniret Iacob de Mesopotamia. Item dato, quòd mortuus fuisset Isaac, dū esset Iacob in via Mesopotamię, non ex hoc sequitur, quòd sit mortuus ante Rachelem, quia etiam ipsa Rachel mortua est, dū esset Iacob in itinere Mesopotamiæ, vt patet infra 48. capit. vbi dicebat Iacob ad Ioseph, mortua est Rachel verno tempore, dum venirem de Mesopotamia in ipso itinere. Item patet Rachelem fuisse mortuam ante Isaac, quia Isaac mortuus fuit post venditionē Ioseph, vt patet supra. Rachel autem fuit mortua ante vendi-

Dub. de morte Rachelis.

F tionem Ioseph, quod patet, quia quando factum fuit istud somnium, erat natus Beniamin, sed Rachel mortua fuit in partu Beniamin, vt patet supra 35. ca. Ergo mortua fuit ante venditionem Ioseph. Antecedēs patet, quia in isto somnio fit mentio de Beniamin, cum dicatur, ꝙ Stellæ vndecim eum adoraturæ essent, ꝙ intelligebāt de fratribus suis vndecim, sine Beniamin decem solum erant. Et si dicas, ꝙ licèt tunc non esset natus Beniamin, posset in somnio illo reuelari ei, vt nasciturus, sicut reuelabantur alia, quę futura erant de sua sublimatione. Respondetur, ꝙ adhuc non potest hoc stare, quia licèt Ioseph sic intelligeret, quia fortè ei esset reuelatum, tamen pater eius, & fratres, q istud somnium auscultabant, non intelligerent, nisi Benia-

G min natus esset. Sic enim dixit pater, nunquid ego, & mater tua, & fratres tui adorabimus te? ergo tot fratres, tunc erant ipsius Ioseph, quot Stellæ in somnio videbantur eum adorare; nam si ipse diceret, ꝙ videbat Stellas vndecim adorantes eum, & non essent, tūc ei, nisi decem fratres, nō posset intelligere pater eius, & fratres de adoratione eius a fratribus, quia non concordaret numerus Stellarum cum numero fratrum, sed ipse pater intellexit de adoratione eius a fratribus, & fratres de hoc intelligebant; licèt non crederent esse possibile, ergo tunc vndecim fratres Ioseph nati erant, ex quo sequitur natum esse Beniamin, qui vndecimus inter fratres Ioseph erat. Patet autem hoc, quia fratres, & pater non intelligebant hoc, quia nesciebāt

H futuram sublimationem Ioseph in Aegyto, vt patet infra 45. cap. Etiam, quia tunc non tantum luxisset Iacob pro Ioseph. Sed adhuc concessis omnibus, quę dicunt Iudæi, nihil sequitur. Quia Rachel si poneretur viuens tempore venditionis Ioseph, hoc esset, vt compleretur prophetia somnij in ea, s. ꝙ ipsa cum patre adorarent Ioseph, sed nō potuit esse, quia ipsa mortua fuit in terra Chanaan ad radices viæ venientis de Bethel in Ephrata, vt patet supra 35. cap. Prophetia somnij de adoratione Ioseph in Aegypto completa fuit, vt infra satis patet 43. c. Dicendum ergo, ꝙ ista venditio fuit facta mortua Rachele, & viuēte iam eius filio Beniamin, & fortè fuit ista vēditio in anno mortis Rachel, vel paulo post, vt satis patet ex parua ætate, quam

Determinatio authoris.

I tunc habebat Ioseph. Quando ergo dicit litera. *Nunquid ego, & mater tua?* Intendebat Iacob mitigare furorē filiorum suorum contra Ioseph, & eum increpare, ne ista sic publicaret, ideo demonstrabat somnia ista esse friuola, & impossibilia, quia in eis significabatur, ꝙ pater, & mater Ioseph essent eū adoraturi, sed mater iam erat mortua: ergo impossibile erat, quòd adoraret. Quare ergo somniatio esset falsa, satis fortiter concludebat.

Sed dices, quomodo ergo istud somnium completum fuerit cum esset a Deo, & mater iam esset mortua? Ad hoc respondent quidam, ꝙ licèt non adorauit Rachel in se, adorauit tamē in filio suo Beniamin, qui descendit in Aegyptum, vt patet infra 43. cap. Sed hoc nihil est, quia tunc Beniamin haberet locum duaK rum personarū superfluè, ergo poneretur in somnio eius vna Stella de vndecim pro Beniamin, & rursus Luna pro matre. Videtur autem magis dicendum, ꝙ vocatur hic mater Ioseph ipsa Bala ancilla Rachelis, quæ nutriuit Ioseph lactando eum, & tales matres vocari solent, etiam in modo vulgari. *Adorabimus te super terram.* Idest adorabimus te, dum vixerimus. Dicebat hoc propter Rachelem, de qua non poterat verificari, quòd adoraret Ioseph super terram, quia iā mortua erat. *Inuidebant igitur ei fratres sui.* Quia videbatur in hoc eis velle præesse. *Pater autem rem tacitus considerabat.* Idest pater mirabatur de hoc, maximè, quia duo somnia fuerunt, quæ certitudinē exprimere videbantur.

Quō somniū Ioseph verū fuerit cū iā mater ei' Rachel obijsset.

tur. Etiam, quia conijciebat hoc dictum de se, & matre, & filijs conuenienter, cum pater rationabiliter attribuatur Soli, qui dicitur pater Deorũ, & virorum, vt patet 2. de Anima. Vel quia sicut pater communicat filijs esse per generationem, ita Sol dat lucem omnibus Stellis, & ex eodem fundamento filij congruenter vocantur Stellæ, quia communicatur eis lux sua ꝑ Solem, sicut filio communicatur esse per patrem. Mater autem Luna nominatur, quia sicut Luna corpus opacum existens à Sole lumen recipit, ita mater in generatione principium passiuum, & receptiuum est.

Patris sym[bolum] Soli Sol.

Quare Luna mater appellat.

Non est autem præsumendũ, ꝙ Iacob spiritu prophetico istud somnium intelligeret, quia tunc cognouisset sublimationem Ioseph ĩ Aegypto, sed falsum est, quia miratus est, quando dictum fuit ei, ꝙ Ioseph dominaretur in Aegypto, vt patet infra 45. cap. Item non doluisset pro eo, tanquam pro mortuo cum venditus fuisset, quia præcognouisset eius venditionem, sed falsum est, quia infra habetur, ꝙ ipse putauit eum deuoratum ab aliqua fera pessima. *Cumque fratres illius.* Hic ponitur secundum, s. conditio venditionis. *Fratres eius in pascendis gregibus patris morarentur.* Etiam Ioseph gregem pascebat cum fratribus suis, & erat cum filijs ancillarum, vt patet in principio huius cap. sed quia minor omniũ erat, & tenerrime diligebatur a patre, manebat magis in domo quàm alij, ad consolationẽ paternam, & aliquando mittebatur a patre ad fratres ad videndum quæ agerentur sicut nunc. *Morarentur in Sichen.* Non in ciuitate Sichen, quia non conueniebat hoc pastoribus, sed morabantur in territorio Sichen. Et hoc notatur infra, in litera, cum dicitur infra in Sichimis, i. in terra Sichen. Est autem Sichen ciuitas in qua moratus fuerat Iacob, in qua filij sui occiderunt regem cum omnibus habitatoribus, vt patet supr. 34. c. & ibi pascebant gregem, quia erat terra illius pascualis valde, & ibi emerat Iacob agrum ab Hemor centũ agnis, vt patet supra 34. cap. Est autem Sichen nõ multum longè ab Hebron, & est Hebron australis respectu Sichen, quia est in sorte tribus Iudæ in latere Meridiano, quasi in terminis terræ promissionis, vt patet Iosue 15. cap. Sichen autem magis est Septẽtrionalis. Patet etiam, quia quando Abraham morabatur in Bethel, quod distaret media leuca a Sichẽ, vt patet in lib. de diuisione Terræ sanctæ, & descendit in Hebron, dicebatur irę contra Meridiem, vt patet supra 13. c. Etiã est Hebron aliqualiter occidentalis respectu Sichen, quia Sichen est apud Iordanem, circa Orientem terrę promissionis. Hebron autem declinat ad occasum, quia est in medio sortis Iudæ, vt patet Iosue 15. ca. *Et vide si cuncta sunt prospera apud fratres tuos.* Idest vtrum bona pascua habeant, & vtrum greges crescant, vel vtrum in pace sint, & sic de cæteris malis, quæ eis, vel gregibus suis accidere poterant. *Et renuncia mihi quid agitur.* Idest non maneas cum eis pascendo greges, sed reuertere ad me. *Missus est de valle Hebron.* Ista est vallis Mambrę dicta a quodam viro nomine Mambre, vt diximus supra 14. cap. erat autem ista vallis coniuncta Hebron, & in hac moratus fuit Iacob, postquam venit de Mesopotamia, quia ibi habitabat Isaac, vt patet supra 35. cap. *Inuenit eum vir.* Rab. Salomo. dicit, ꝙ iste fuit Angelus Gabriel, & hoc dicit, quia Dan. 9. c. dicitur: Et ecce vir Gabriel. Sed hoc non est multum probabile, licèt verum sit, ꝙ aliquando Angelus Domini dirigit homines in via, vt patet Tob. 5. c. de quo magis late diximus supra 32. & dicetur Exod. 23. cap. circa finem. Dicendum, ergo est, ꝙ erat aliquis alius vir, qui quæsiuit ab eo de loco, ad quem ibat, & demõstrauit ei, ꝙ erraret in via, quia in hoc homines etiam si nunquam cognouerint alios, multum inclinãtur ad dirigendum errantes in via; & sic Aristo. quando probat

Situs Sichen.

Opi. Rab. Salom.

A in 8. Ethi. in principio, ꝙ inter homines sit amor naturalis, probat per errores viarum, quia quilibet homo inclinatur ad dirigendum errantem in via, etiã si non cognouerit eum qualiscunque conditionis sit. *Errantẽ in agro.* Non ꝙ Ioseph erraret in agro ignorans viam qua ire deberet in Sichen, quia bene nouerat, & sic dicitur infra. *Recesserunt de loco isto.* Ex quo innuitur, ꝙ iam Ioseph iuerat in Sichen, & quia non inueniebat eos ibi, errabat per agros inquirens eos, & tunc inuenit eum vir errantem in agro, & demonstrauit ei locum. *Interrogauitq; eum, quid quæreret.* Vidit eũ per deuia agrorum ambulantem, ideo credidit errantem: iõ motus amore naturali, de quo diximus, quæsiuit ab eo, vt eum ad rectam viam reduceret. *Fratres meos quæro.* B Ex hoc apparet, ꝙ aliquando ille vir erat notus Ioseph, & fratribus eius, quia sciebat illos, qui ibi ante pascebant gregem esse fratres Ioseph. *Recesserunt de loco isto.* Ex hoc apparet, ꝙ ille vir erat fortè aliquis pastor, vel agricola, qui ibi manebat, quia steterat ibi ante existentibus fratribus Ioseph, & audiuerat eos loquẽtes, & nunc etiam ibidem manebat. *Eamus in Dothayn.* Nomen istud Dothayn est signãs quoddam territorium pascuale apud Sichen. *Qui cum vidissent eum.* Hic ponitur tertium, s. vẽditionis forma, & ordo, in quo primo in mortem eius moliebãtur: deinde eum vẽdendum esse determinauerũt. *Antequam accederet ad eos.* Cognouerunt enim eum ex habitu, & apparatu. *Cogitauerunt occidere eum.* Ne complerẽtur somnia sua, ita ꝙ fratres eius subijcerentur ei. *Ecce somniator venit.* Satis apparet C iste modus loquendi mordax, & hostilis esse, quia eũ non fratrem, quod naturæ, & amoris nomen erat, sed somniatorem, tãquam criminosum aliquid hoc esset, vocabant. *Et mittamus in cisternam veterem.* Ne appareat corpus eius, & post crimen nostrum cognoscatur. *Et dicamus fera pessima deuorauit eum.* Satis erat ista colorata excusatio, quia in terra illa sunt leones, & vrsi, & alia animalia ferocia in pascuis, vt patet 1. Reg. 17. c. vbi dixit Dauid, ꝙ aliquãdo cum pasceret gregem patris sui, veniebãt ad eum leones, vel vrsi, & ipse pugnabat aduersus eos frangens maxillas, & tollens de ore eorum prędam. Sic etiam patet 4. Reg. 2. c. de duobus vrsis, qui lacerauerunt 22. pueros ad maledictionem He- D lisei. *Quid proderũt ei somnia sua.* Quasi dicat, nihil, quia ipse somniabat, ꝙ futurus esset dominus noster, sed non poterit, quia nos occidemus eum. *Audiens hoc Ruben.* Qui erat vir mansueti cordis, & benignus. *Nitebatur liberare eum de manibus eorum.* Licèt enim Ruben a principio doleret, ꝙ Ioseph significaretur esse dominus omnium fratrum, quando tamen vidit, ꝙ alij fratres eum malè tractare volebant, commota sunt viscera eius super fratre suo, & volebat eum a morte eripere. *Et reddere patri suo.* Faciendo ne eum amplius ad fratres mitteret, ne fortè accẽsus furor fraternus in eum deleret illũ de terra. *Nudauerunt eum tunica talari.* Hoc fuit, quia conceperant, vt eum occiderent, & nolebãt vt non commacularetur tunica illa pretiosa in sanguine: licèt postea ipsi tinxerunt eam in sanguine pecoris ad indicandum patri, vt infra patet. *Tunica talari, &* E *polymita.* Nicolaus vult, quòd fuerũt duę tunicæ, s. vna talaris q̃ vsq; ad pedes pertingebat, alia polymita, quæ diuersos colores, & diuersorum pannorum partes cõtineret. Sed magis videt, ꝙ fuerit vna tunica, quia ista duo nomina, s. talaris, & polymita signant idem subiectum in diuersis qualitatibus, quia sunt adiectiua: vocatur enim tunica illa talaris, quia vsq; ad talos accedebat: vocatur polymita, quia eadem ex diuersis coloribus tincta erat. Et hoc magis patet, quia Aquila interpres istam quam nos supra polymitã vocauimus, ibi talarem vocauit. *Miseruntque in cisternam.* Quia aliqui eorum immediatè horruerũt eum occidere: ideo dũ delibe-

Venditionis forma.

Opi. Nic. de tunica Ioseph.

deliberarent, quid agendum esset, posuerunt eum in cisternam. *Quæ non habebat aquam*. Sed erant in ea serpentes, & scorpiones, vt dicit Rab. Sal. *Et sedentes, vt comederent panem*. Nomine panis omnes cibi intelliguntur, vt patet 4. Reg. 6. c. vbi petito pane data fuit sub nomine panis magna ciborum præparatio. *Viderunt venientes Ismahelitas de Galaad*. Non morabantur Ismahelitæ in Galaad, quia Galaad est terra, in qua habitauerunt Amorrhæi antequam intrarent Israhelitæ terrã promissionis: vt patet Deuter. 3. cap. vbi dicitur, ꝙ illa terra Galaad, & alia vicinia fuit ablata de manibus duorum regum Amorrhæorum, s. Og, & Seon: deinde morati sunt Israelitæ. Item quia dicitur supra 25. c. ꝙ habitatio posteritatis Ismahelis fuit ab Heuila vsq; ad Sur, quæ respicit Aegyptum extenta contra Orientem, & est magis Meridiana quã terra promissionis. Est namque desertum Sur coniunctum mari rubro ꝑ illam partem, qua transierunt Israhelitæ mare rubrũ exeuntes de Aegypto, vt patet Exo. c. 15. cum dicitur: Tulit autem Moyses filios Israel de mari rubro, & egressi sunt in desertum Sur, ambulaueruntque tribus diebus per solitudinem, & non inueniebant aquam, & venerunt in Marath. Et istud desertum Sur vocatur alio nomine desertũ, vel solitudo Ethan, vt patet Numeri 33. ca. in catalogo mansionum. Incipit autẽ ista terra filiorum Ismahelis ab illo deserto Sur, & tendit in Orientem, vsque Heuila, vt patet supra 25. capit. & sic pars Occidentalis eius est desertum Sur, & pars Orientalis Heuila. Ex quo sequitur, ꝙ sit magis Orientalis terra Ismahelitarum, quàm terra Israelitarũ, quæ est terra Chananæorum, quia Occidẽs terræ Ismahelitarũ est æqualiter Orientalis, sicut Oriens terræ Chanaan, cum sit suus Occidens in deserto Sur, quod quasi est æquale Orienti terræ Chanaan, in qua habitant Israelitæ, & habitauerunt antea Chananæi, & Abraham, & Isaac, & deinde tenditur ista terra in Orientẽ per lõgitudinem Arabicarum solitudinum, ita quòd tota ista terra Ismahelitarum est Arabica, & hæc est rõ quare vocamus Saracenos Arabes, & Idioma suũ dicimus Arabicum, quia sunt de genere Ismahelitarum. Nam Machometus Arabicus fuit. Ex hoc etiã, quod dictum est, patet ꝙ dicitur supra 25. cap. s. quòd Abraham, dum adhuc viueret, separauit filios concubinarum a filio suo Isaac contra Orientem. Vocantur autem filij concubinarum filij Agar, & Ceturę, sed Ismahel fuit filius Agar: ergo iste habitauit ad Orientẽ respectu terræ Chanaan, in qua morabatur Isaac, scilicet in Hebron, vt patet supra 25. c. Sic enim poteris cognoscere terram habitationis Ismahelitarũ, qui Arabes dicuntur. Sed isti Ismahelite erant mercatores, & ibant in Galaad ad accipiendum ibi Resinam, & Stacten, vt venderent in Aegypto. Erat autem iter eorũ per Dothayn, vbi manebant in pascuis filij Iacob. Erat enim Dothayn aliqualiter contra Meridiem terrę ꝑmissionis: Galaad autem ad Orientem: Aegyptus vero ad Meridiem, ideo transitus Ismahelitarum conueniẽs erat de Galaad in Aegyptum per agros Dothayn. Patet antecedens, quia Galaad est ad Orientem terræ promissionis vltra Iordanem, vt habetur Numeri 32. c. quia cũ ibi tribus Ruben, & tribus Gad, & dimidia pars Manasse petiuissent, & accepissent terram illam in sortem possessionis, dixerunt: confitemur nos accepisse sortem nostram ad Oriẽtem terræ promissionis fratrum nostrorum. Aegyptus autem ad Meridiẽ terræ promissionis est, vt patet Numeri 13. cap. & supra duodecim, vbi Abraham descendens in Aegyptũ dicebat se descendere ad Meridiem. *Et camelos eorum portantes aromata, resinam, & stacten*. Quidam Iudæi dicũt ista tria, quæ sunt apud eos nomina obscura, significare ceram, & theriacam, & glandes; vocant glandes

Galaad quid.

Quare vocamus Saracenos Arabes.

Iudæorũ opinio de stacte.

F vbi litera nostra habet stacten. Sed non potest stare, quia Exod. 30. c. dicitur, quòd accipiebatur stacten, & contũdebatur in puluerem tenuissimum, & fiebat inde thymiama suauissimi odoris, sed nõ potest hoc fieri de glandibus, vt cuilibet est notum, quia non sunt suauis odoris, ergo non signat stacten glandes. Sed nõ est hoc verisimile, ꝙ aliqua ita vilia portarentur ad vẽdendum per terram ad lõgas regiones. Item quia ista sunt aliqua, quæ nascuntur per se, vel fiunt in terra illa, in qua habentur solum illa, ex quibus cõficiuntur: theriaca autem vbique confici potest, non portaretur ergo sic in terram longinquam. Dicendum, ergo quòd aromata sunt quædam confectiones ex speciebus redolentibus, & quia magis habebãt de humido quàm de sicco erant in modum vnguenti, & cum hoc vngebatur tabernaculum & vasa eius, vt patet Exod. 30. ca.

G Et quia ista, ex quibus conficiebantur aromata, magis abundabant in Galaad, quàm in alia terra propinqua, de illa transportabãt in Aegyptum. *Resinam*, Ista est quædam succus fluens ab arboribus quibusdam, quæ vocantur ferulæ, & ipse succus vocatur Galbanum, licet aliquando accipiatur generaliter pro omni succo cuiuslibet arboris. Ista autem resina valde prodest vulneribus, & est in magna copia in terra Galaad, vt patet Iere. 8. c. in fine. Nunquid non est resina in Galaad? aut medicus ibi? quare igitur non est obducta cicatrix filię populi mei? Quasi dicat, ꝙ resina haberet virtutẽ consolidandi, & claudendi, & corium inducendi in percussura. *Et stacten*. Succus arboris est, & vocatur myrrha. *Dixit Iudas*. Temperauit hic iram fratrum suorũ

H Iudas, qui volebant eum occidere, excepto Ruben, qui non erat ibi, dum ista fierent. *Quid nobis prodest si occiderimus fratrem nostrum*? Volebant enim vitare fratres Ioseph somnia eius, ne ipse dominaretur super eos, & quia hoc ita poterat esse, si Ioseph adduceretur in terras longinquas, de quibus nũquam rediret in terram Chanaã, vel quia labore itineris, & inedia, cæterisque vitæ incommodis puer, adhuc tener mori posset, ac si ipsi eum occiderent, hoc minus culpabile ipsis erat: poterant enim timere, ꝙ in duriorem seruitutem inciderent, si Ioseph occidissent, quam si non occiderent, etiam quia occidentes eum nullam vtilitatẽ cõsequebantur. Si autem venderent, aliquam inde pretij quantitatem haberent. *Et celauerimus sanguinem eius*.

I q. d. si occiderent fratrem suum cõueniebat eis occultare sanguinẽ eius, i. mortẽ eius, qa si manifestarent, ꝙ eum occidissent, pater eorum maledixisset eos. Delectatio autem, quam ipsi consequi volebant de morte fratris sui, erat, vt possent publicè dicere, nos occidimus illum pessimum somniatorem. Sed hoc non licebat eis, vt diximus, ideo nullum fructum consequi videbantur de occisione fratris sui. *Et celauerimus sanguinem eius*. Quasi dicat, si nobis liceret occidere fratrem nostrum, & publicare sine pęna, vel damno, gauderemus quidem accipiẽtes vindictam de eo, sed qa non licèt nobis illum occidere, & publicare, ideo nulla vtilitas est nobis eum occidere. *Melius est vt vendatur Ismahelitis*. Idest non est tantum malum, vel est

K maior vtilitas, quia recipiemus ab eis pecunias. *Et non polluantur manus nostræ*. Per homicidium, quia in hoc attenuabatur culpa. *Frater enim, & caro nostra est*. Hic persuadebat esse aliqualem humanitatem cum eo, qa erat caro ipsorum, cum esset ab eodem patre, & sic aliquo tempore fuerant omnes idem secundum materiam in patre, quia illa particula substantialis, ex qua geniti sunt isti filij, fuit eadem in patre, & post decisa, vt declarat Philosophus. 8. Ethicorum. *Acquieuerunt fratres*. Scilicet octo fratres, quia ipsi in vniuerso erãt duodecim, ab his autem deficiebat ipse Ioseph, qui in hac causa reus erat; deficiebat Beniamin, qui nõdum abla-

Determinatio.

Quid sit Resina.

Quid sit Stacten.

Quę erat delectatio ꝙ cõsequi volebãt de morte fratris sui.

Quot erãt fratres Ioseph.

ablactatus erat, deficiebat Ruben, qui quando venit ad fratres suos, iam puer venditus erat. deficiebat Iudas, qui verba ista dicebat. Quatuor ergo de fratribus deficientibus solum octo ad consentiendum erant. *Extrahentes eum de cisterna*. In qua eum tenebant ad custodiam, donec de illo deliberarent quid esset agendum. Erat autẽ illa cisterna, vt puteus altus, ita ꝙ nullus sine scala, aut funibus intrare poterat, aut exire, vt Ioseph exire non posset, quia aliàs exiuisset Ioseph, & recessisset ad patrem. *Viginti argenteis*. Aliqui libri habent triginta, sed falsa litera est: non enim fuit hic similitudo ad Christum, quia non decebat, vt seruus æqualiter cum domino venderetur. Et patet hoc, quia in litera Hebraica ponuntur viginti argentei. *Qui duxerunt eum in Aegyptum*. Idest cum alijs mercibus suis portauerunt eum ad vendendum lucri causa, quia pulcher valde erat, & ætate tener. *Reuersusque Ruben ad cisternam*. Ex hoc patet, quòd non steterat Ruben cum fratribus suis, quando venditus fuit Ioseph. nihil ergo culpę Ruben habuit in venditione Ioseph. Egit enim quantum potuit, & scelus eo ignorante commissum est. Magna ergo esset excellentia Ruben, si ita fuisset imunis a facinore Balæ, sicut liber a facinore Ioseph. *Et scissis vestibus*. In signum magni doloris. *Puer non comparet*. Putauit Ruben puerum ab aliqua bestia fuisse laceratum, cõquerebatur ergo valde. *Et ego quo ibo?* Quasi dicat, iste puer petetur, quia ego maior omnibus sum; cum ergo non possim eum reddere vę mihi est, nec possum coram patre meo comparere. Nã tunc magis, adhuc pater contra eum angustiaretur, quam in coitu cum Bala, & reuiuisceret ille dolor nouo concitatus dolore. *Tulerunt autem tunicam eius*. Scilicet tunicam talarem, quam ante ab eo acceperant, cum eum viderunt. *Et tinxerunt in sanguine hœdi, quem occiderunt*. Ista tinctio vestis fuit facta vidente, & consentiente Ruben, quia alij fratres nõ indicauerunt ipsi, quomodo Ioseph vendiderant, & hoc fuit propter duo: primum, quia viderant alij fratres, quòd Ruben nitebatur liberare Ioseph: ideoque si cognouisset reuelaret patri suo esse venditum, & eos apud patrem infamaret.

Item quia voluerunt, ꝙ Ruben partem reciperet de denarijs, pro quibus venditus fuit Ioseph. Sed quia Ruben non videbat, quomodo se posset excusare de negligentia apud Iacob patrem suum, si confiteretur puerum apud se stetisse: ideo ipse de voluntate aliorũ finxit, quòd puer nunquam ad eos venerat, sed tingentes tunicam in sanguine hędi, & fortè eam aliqualiter lacerãtes, vt verisimiliter videretur a bestia captus, miserunt eam ad Iacob dicentes, quòd eam inuenerant in quodam agro, quòd videret, an esset tunica filij sui. Non sciuit autem Ruben de venditione Ioseph, tunc vsque post magnum tempus, vt sic crederet Iacob esse Ioseph a bestia deuoratum, sed post cum in Aegypto descenderunt filij decem Iacob, bene videtur Ruben cognouisse hanc venditionem, quia omnes de communi loquebantur dicentes: Merito hæc patimur, quia peccauimus in fratrem nostrum videntes angustiam animæ eius, dum deprecaretur nos, & non audiuimus eum, vt patet infra 42. cap. *Mittentes qui ferrent ad patrem*. Idest miserunt aliquos de illis pastoribus, qui secum erant, vt vestem illam patri indicarẽt. *Hanc inuenimus*. Idest non credas, quòd Ioseph accessit ad nos, sed nos ambulantes per agrum inuenimus istam vestem, & putauimus eam esse Ioseph, & ideo ad te remisimus, vt cognoscas vtrum ad te pertineat. *Fera pessima deuorauit eum*. Non suspicatus fuit Iacob, quòd fratres eum occiderent, vel venderent, quia nũquam fortè tale audierat, aut viderat, ideo putauit cũ verisimè a bestia laceratum, quia in regione illa multæ feræ erant, vt supra ostendimus: licèt enim Iacob viderat, quòd fratres Ioseph eum odiosum habebant propter somnia, & ideo ipse Iacob increpuerat aliquo modo Ioseph, vt taceret inducendo quodammodo somnia sua falsa, aut ficta esse, vt alij fratres contentarentur: ipse tamen rem tacitus considerabat, vt supra patet: non tamen potuit vllo modo tantam imaginari nequitiam, nec credidit posse fieri, vt pro tam leui re suum carissimum fratrem venderent: ideo nullatenus hoc suspicatus est, quia filios suos meliores esse credidit. *Scissisque vestibus*. Quibus induebatur ad lętitiam. *Indutus est cilicio*. Scilicet veste aspera in signũ veri doloris consolationem recipere nolens, quia perdiderat carissimum lumen oculorum suorum, & baculum senectutis suę Ioseph. *Lugens filium suum multo tempore*. Idest vigintitribus annis quasi, quia durauit planctus Iacob a tempore, quo allata fuit ad eum tunica, vsquequo dictum fuit ei, quòd viueret filius suus Ioseph, & dominaretur in Aegyto, de quo infra quadragesimoquinto c. Fuit autem istud totum tempus vigintitrium annorum, quia Ioseph venditus fuit cum complesset decimumsextum annum, & incepisset decimumseptimum, & post cognouit pater suus eum esse viuum anno illius trigesimonono, ergo vigintitres anni, quasi interciderunt inter tempus, quo incepit Iacob planctum, vsquequo finiuit. Antecedẽs patet, quia Ioseph cum stetit coram Pharaone erat triginta annorum, vt patet infra, 41. cap. & iste annus fuit principium septem annorum fertilitatis: & deinde transierunt duo anni sequentes magnæ sterilitatis, in fine quorum venit Iacob in Aegyptum. vt patet infra 46. capit. colligitur etiam magis ex eo, quod habetur infra 43. & 44. cap. scilicet, quòd in secundo anno sterilitatis venerit Iacob in Aegyptum. Erit ergo iste annus trigesimusnonus vitæ Ioseph, a quibus subtrahendo 16. annos, quos habebat Ioseph, quando venditus fuit, & aliquid magis, manebunt vigintitres anni, in quibus fleuit Iacob filium suum Ioseph. *Congregatis autem cunctis liberis eius*. Videbant enim filij Iacob, ꝙ pater eorum præ tristitia deficeret. Scientes, quòd peior erat iam patris desolatio, quàm Ioseph, voluerunt eum consolari aliquibus persuasionibus. *Noluit consolationem recipere*. Quia dolor inextimabilis erat, & modus verę consolationis nullus.

Tẽpus plãctus Iacob.

Sed quæritur, cum Iacob fuerit vir Propheta, quia dominus monstrauit ei se ipsum sæpe, & reuelauit ei multa, quomodo non cognouit spiritu prophetico, qualiter venditus foret Ioseph?

Quest. 1. Cur Iacob cum esset Propheta nõ cognouit Ioseph fuisse venditum.

Respondent quidam Iudæi, quòd cum fratres Ioseph nouem vellent eum vendere (nam solum erant ibi nouem cum deficerẽt tres, scilicet Beniamin, qui nondum erat ablactatus, & Ruben, qui non uidit uendi, & ipse Ioseph, qui vendebatur) posuerunt inter se herem, idest excommunicationem, ut nullus reuelaret illud factum, & quia herem, siue excommunicatio secundum constituta Hebræorum non potest poni, nisi ad minus inter decem, & ibi solum erant nouẽ aduocauerũt Deum ad illam excommunicationem, scilicet dicentes, ut ipse excommunicatus esset si reuelaret illud factum: ideo Deus ne esset excommunicatus, nõ reuelauit in toto illo tempore, quòd Ioseph esset uenditus, & quia prophetiæ spiritus est secũdum motum Dei, nõ potuit Iacob in toto illo tempore cognoscere hoc spiritu prophetico.

O insensati Iudæi quis vestram insaniã non uideat? nam & ipsi lapides, si eis loquendi licentia traderetur, uestram uesaniam prędicarent. Quomodo. n. Deus miserorum hominum legibus, alligatus teneri potest? aut quomodo Patriarchas uestros, tam fatuos arbitramini, vt ipsi quoque hanc insaniam conciperent posse

Insaniç Iudæorũ cõfutatio.

posse Deum ab ipsis excommunicari? Sunt ergo ista multum friuola.

Quidam autem dicunt, quòd Iacob non potuit toto isto tempore cognoscere per spiritum Propheticum, qa spiritus propheticus non tangit mentes tristium, sicut patet de Eliseo, qui cū a rege Iorā rogaretur, vt prophetaret, & intelligeret se non posse prophetare, quia erat in tristitia, fecit adduci coram se cātatricem, vt sic lætaretur, & prophetaret dicens, adducite mihi Psaltem, idest cantatricem, cumque caneret, acta est manus Domini super eum.

Doctoris respōsio. Dicendum, tamen est melius, quòd ideo non habuit cognitionem propheticam, quia Deus noluit reuelare illo tempore, nam fortè si fuisset reuelatum disturbatum fuisset bonū, quod postea secutum est descendente Iacob in Aegyptum. *Descendam ad filium lugens in infernum*. Idest, tandiu lugebo donec descendam ad infernum mortuus, & videam filium meum, quasi dicat, nunquam fletus recedet a me, donec moriar. Ista erat responsio ad filios rogantes, vt consolaretur, & hoc redundabat in angustiam filiorum, quia propriè videbant ipsi, quòd pater eorum affligeretur vsque ad mortem ex eorum culpa, & hoc erat eis magni causa doloris, & in partem pęnæ pro tanta eorum culpa, quòd eis persuadentibus pater consolationem recipere nollet. *Ad infernum*. Dicit hoc, quia animæ omnium descendebāt in infernum ante Christi mortem, licèt magna sit differentia, quia quædam in loco pœnali: Aliç autem in loco sinus Abrahæ, & in nulla pœna sensus. In hoc autem inferno bonorum putabat se Iacob inuenturum filium suum Ioseph, quia eum in sua innocentia mortuum esse putabat. Vel dicitur. *Ad infernum*. Idest ad sepulchrum, scilicet, ꝙ non cessaret pater a planctu, donec descenderet in fossam, vel in sepulchrum, sicut erat filius suus Ioseph.

Ad infernū exponitur dupliciter.

Et illo perseuerante in fletu. Idest perseuerante Iacob, & non manente aliqua consolatione in fletu. In Hebræo dicitur. *Et fleuit eum pater suus*. Referunt hanc sententiam ad Isaac nimis flentem. Cum enim esset pater Iacob Isaac, & vidit eum pro filio irremediabiliter flere, dolebat, quoque tātum dilatari planctum, & hoc verisimile satis est, quòd Isaac, qui tunc viuebat, & vixit post venditionem Ioseph annis tredecim, vt probauimus supra trigesimoquinto cap. & hic in isto, fleuerit pro eo, tanquam pro dilecto nepote suo.

Ioseph ter fuit venditus sm Iudęos. *Madianitæ vendiderunt Ioseph*. Ex hoc inferunt Iudæi, quòd Ioseph fuit ter venditus: primo a fratribus suis mercatoribus Ismahelitis: deinde Ismahelitæ vendiderunt Madianitis, qui erant socij sui: tertio Madianitæ vendiderunt eum Putiphari. pretium primæ venditionis fuit viginti argentei, secundæ autem, vel tertię venditionis non determinatꝰ pretium, sed credendum est, quòd semper fuit augmentatum, quia semper sic ementes, & post vendentes carius vendunt. Sed non oportet, ponere tantam circulationem ex textu. Dicendum magis, quòd solum fuit vna venditio facta a fratribus: alia ab Ismahelitis mercatoribus, & isti immediatè vendiderunt Putiphari, vt patet infra 39. capitu. vbi dicitur emit eum Putiphar de manibus Ismahelitarum, a quibus perductus fuerat, & sic non intercessit alia media venditio, nec obstat, quòd hic nominentur Ismahelitæ, & Madianitæ, quia hic accipiuntur pro eodem populo, vel gente: nec propter hoc est consentiendum Historiæ scholasticæ dicēti ex hoc apparere veritatem opinionis Hebraięę, quæ dicebat Ceturam, & Agar esse idem, & est suum fundamentum, vt Madianitæ, & Ismahelitæ sint eędē gentes: si enim eędem sunt, cum Madianitæ sint filij Ceturæ, vt patet supra vigesimoquinto cap. Etiam Ismahelitæ erūt filij eiusdem. istam autem positionem

Cōfutatio Historiæ scholasticæ in parte ista.

F satis improbauimus supra vigesimoquinto cap.

Dicendum, ergo quòd Agar, & Cetura fuerunt diuersæ mulieres, & Ismahelitæ, & Madianitæ diuersi populi sunt, sed vel redierunt ad vnitatem, vt quidam volunt; vel vt magis credo propter quandam habitationis vicinitatem interdum Madianitæ vocantur Ismahelitæ, & Ismahelitæ vocantur Madianitæ: sed adhuc concessa illa positione scholasticæ Historiæ, non sequitur intentum, quia cum Ismahel non fuerit id, quod Madian etiam si fuerint filij eiusdem matris, nō ex hoc facerent vnam gentem, quia Esau, & Iacob ab eodem patre, & matre fuerunt, constituerunt tamen duas gentes, scilicet Idumęos, & Israelitas. *Putiphari eunucho Pharaonis*. Eunuchus autem dicitur tripliciter, vt declarauimus supra in Prologo primo, cap. 5. eiusdem, scilicet Eunuchus, qui a natiuitate impotens est, & castus necessario est quantum ad actum. Alij sunt Eunuchi, qui propter impatientiam libidinis se castrauerunt, vel quia positi fuerunt custodes aliquarum dominarum: ideo castrati fuerunt. Tertio dicitur aliquis Eunuchus, quālibet potens sit, & habens virilia: tamen voluntariè propter Deum resistit suis desiderijs carnis. Hic autem non accipitur pro Eunucho, qui a natura impotens est, quia isti generare non possunt. Putiphar autem genuit filiam Aseneth, quæ fuit postea vxor Ioseph, vt patet infra 41. ca. Non fuit etiam Eunuchus, qui se castrauerit, quia eodem modo gignère non posset, maximè quia iste non tantum diligebat castitatem, vt propter illam se castrauerit, quia Aegyptij erant valdè fornicatores, vt habetur Ezechie. cap. 23. Et carnes eorum, vt carnes asinorum, & sicut fluxus equorum fluxus eorum, idest in semine abūdant, & genitalia eorum magna. Nec vocatur tertio modo Eunuchus, scilicet, quòd esset potens, & motus a passione, tamen libidinem domabat, quia vt volunt Iudæi iste Putiphar, ideo emit Ioseph, quia vidit eum pulchrum, & tenerę ętatis, intendebatq; abuti eo, sed Deus infrigidauit eum, ita quòd nullo modo appeteret, nec posset taliter accedere ad Ioseph, vocatur ergo hic Eunnchus, idest minister, vel seruus regis: quia generaliter omnes ministri dominorum Eunuchi vocari possunt, & sic vocantur pincerna regis Pharaonis, & pistor duo Eunuchi, vt patet infra 40. cap. *Magistro militum*. Sic habetur infra 39. c. quòd fuerit princeps exercitus. Aliqui vocant eum principem iustitiæ, vel principem occidentium, siue carnificum propter æquiuocationem nominis Hebraici. Hieronymus autē transtulit, quod melius videbatur.

Eunuchus tribus modis dicit.

G H I

Iudas vxorem accipit: ex Thamar nuru sua Phares, & Zara genuit. Cap. XXXVIII.

EODEM tempore descendens Iudas a fratribus suis, diuertit ad virum Odolamitem, nomine Hiran. Viditque ibi filiam hominis Chananæi, vocabulo Sue: & accepta vxore, ingressus est ad eam. Quæ concepit, & peperit filium, & vocauit nomen eius Her. Rursumque concepto fœtu, natum filium vocauit Onan. Tertium quoque peperit, quem appellauit Sela. Quo nato, parere vltra cessauit. Dedit autem Iudas vxorem primogenito suo Her, nomine Thamar. Fuit quoque

K

que Her primogenitus Iudæ, nequam in conspectu dñi: & ideo ab eo occisus est. Dixit ergo Iudas ad Onan filium suum: ingredere ad vxorem fratris tui, & sociare illi, vt suscites semen fratri tuo. Ille sciens non sibi nasci filios, introiens ad vxorem fratris sui, semen fundebat in terram, ne liberi fratris nomine nascerentur. Et idcirco percussit eum Dominus, quòd rem detestabilem fecerat. Quam obrem dixit Iudas Thamar nurui suæ: Esto vidua in domo patris tui, donec crescat Sela filius meus: timebat enim ne, & ipse moreretur sicut fratres eius. Quæ abijt, & habitauit in domo patris sui. Euolutis aũt multis annis mortua est filia Sue vxor Iudæ: qui post luctum consolatione suscepta, ascendebat ad tonsores ouium suarum ipse, & Hiras opilio gregis Odolamites in Thannas. Nunciatumque est Thamar, quòd Socer illius ascenderet in Thannas ad tondendas oues. Quæ depositis viduitatis vestibus, assumpsit teristrum, & mutato habitu, sedit in biuio itineris, quod ducit Thãnam: eo quòd creuisset Sela, & non eum accepisset maritũ. Quam cum vidisset Iudas, suspicatus est esse meretricem: operuerat enim vultum, ne agnosceretur. Ingrediensque ad eam ait: Dimitte me, vt coeam tecum: nesciebat enim quòd nurus sua esset. Qua respondente, quid dabis mihi, vt fruaris concubitu meo? Dixit: Mittam tibi hædum de gregibus. Rursumque illa dicente: patiar quod vis si dederis mihi Arabonem, donec mittas, quod polliceris. Ait Iudas: Quid tibi vis pro arabone dari? Respondit: Annulum tuum, & armillam, & baculum, quem manu tenes. Ad vnum igitur coitum mulier concepit, & surgens abijt: depositoque habitu, quem sumpserat, induta est viduitatis vestibus. Misit autem Iudas hædum per pastorem suum, Odolamitem, vt reciperet pignus, quod dederat mulieri: qui cum non inuenisset eam, interrogauit homines loci illius: Vbi est mulier, quæ sedebat in biuio? Respondentibus cunctis, non fuit in loco isto meretrix: reuersus est ad Iudam, & dixit ei: Non inueni eam: sed & homines loci illius dixerunt mihi, nunquam sedisse ibi scortum. Ait Iudas: Habeat sibi, certè mendacij arguere nos non potest. Ego misi hædum, quem pro-

A miseram, & tu non inuenisti eam. Ecce autem post tres menses nunciauerunt Iudæ dicentes: Fornicata est Thamar nurus tua, & videtur vterus illius intumescere. Dixitq; Iudas: Producite eam, vt comburatur. Quæ cum duceretur ad pœnam, misit ad socerum suum, dicens: de viro, cuius hæc sunt, concepi: cognosce cuius sit annulus, & armilla, & baculus. Qui, agnitis muneribus, ait: Iustior me est, quia non tradidi eam Sela filio
B meo. Attamen vltra non cognouit eam. Instante autem partu, apparuerunt gemini in vtero; atque in ipsa effusione infantium vnus protulit manum, in qua obstetrix ligauit coccinum, dicens: Iste egredietur prior. Illo vero retrahente manum, egressus est alter: Dixitque mulier: Quare diuisa est propter te maceria? Et ob hanc causam vocauit nomen eius Phares. Postea egressus est frater eius, in cuius manu erat coccinum, quem appellauit Zaran.

C EODEM. Supra posuit Moyses partem principalem pertinentem ad historiam Ioseph; hic subiungit partem incidentalem, in qua agitur de Iuda vxorem ducente: & interponitur hic, vt volunt Doctores Latini, & Hebræi, quia dicũt, quòd Ioseph vendito, & Iacob persistẽte in fletu quotidiano inconsolabiliter dolente omnes fratres molesti erant Iudæ dicentes, quòd ipse impulerat eos ad vendendum Ioseph, & si ipse non dixisset, nunquam vendidissent; immo si mandasset, quòd nullum malum ei irrogaretur, nullum fuerat irrogatum, quia ei tanquam digniori omnes assentiebant. Iudas autẽ nõ potẽs sustinere quotidianas molestias recessit ab alijs fratribus, & declinauit ad accipiendum vxorem. Sed
D Rabbi Abraham, Aben Ezra dicit, quòd istud factum Iudæ contigit ante venditionem Ioseph per duos, vel tres annos. Ratio sua est, quia a tempore venditionis Ioseph, vsque descensum Iacob in Aegyptũ fuerunt vigintitres anni, non bene completi. In ijs autem non poterant perfectè fieri ea, quæ narrantur in litera, scilicet, quòd genuerit Iudas tres filios, scilicet Her, Onã, & Sela, & quòd primus accedens ad pubertatem accepit Thamar in vxorem: deinde eo mortuo accepit eam secundus frater, scilicet Onam, & hoc mortuo accepit eam Iudas modo fornicario coiens cum ea, & quòd inter mortem secundi filij Iudæ, & ipsam fornicationem Iudæ cũ ipsa, expectauerit ipsa aliquanto tempore in viduitate, vt patet infra in litera, vbi dixit Iudas: Esto vidua in domo patris tui, donec crescat
E Sela filius meus, hoc autem pluribus annis indigebãt. Sed hoc non valet, quia ordo textus est in cõtrarium cum primo enarretur Ioseph venditio, deinde Iudæ declinatio a fratribus. Et si fortè dicas, quòd est hic recapitulatio huius vel alterius historiæ anticipatio. Sed hoc non potest stare, quia textus dicit oppositum in principio sui, scilicet. *Eodem tempore descendens Iudas.* Istud relatiuum eodem refert præcedentia, s. historiã venditionis Ioseph: necesse est ergo, quòd illa præcesserit siue modico, siue magno tempore. Tales autem connotationes temporales tollunt anticipationem, & re-

Cõnexio.

Rab. Abr. Abẽ Ezra de Iuda.

Iudas habuit tres filios.

Cõfutatio.

Rñsio.

Cõfutatio.

Rō prima dicti. &recapitulationem. Item non est hæc aliqua probabilitas, vt fieret recapitulatio, vel ordinis mutatio, quia cōmuniter anticipationes, vel recapitulationes secundum regulam sacræ Scripturæ fiunt, quādo aliqua eo
Rō scda. dem tempore facta sunt, sed vnum eorū aliquid magnum est, quod intendit principaliter narrare scriptura, tūc ne id, quod minus principale est, interrumpat narrationē principaliter facti, si interponatur, aliquando præponitur tempori suo. Sicut supra. 35. ca. descripta fuit mors Isaac ante venditionem Ioseph, cum tamen venditio Ioseph fuerit per annos 13. ante obitū Isaac. vt eodem c. 35. & 37. probatum est. Fuit tamen causa mutationis, quia intēdebat Sacra scriptura principaliter historiam Ioseph, quæ satis magna erat, & si interponeretur de morte Isaac, interrumperetur: iō anticipata fuit mortis descriptio. Si ergo hoc, s. declinatio Iudę a fratribus suis, & acceptio vxoris fuisset ante venditionem Iacob, & totam suam historiam, cum historia Iacob esset principalis, non deberet interrumpi inutiliter: sed poneretur ante venditionem Ioseph, & tunc concordarent sibi inuicem ordo naturalis, &
Solutio tō nis Aben Ezræ. artificialis. Nunc autem si esset, vt dicit ille Aben Ezra esset corruptus vterque ordo & naturalis, & artificialis. Fuisset enim aliquid valde inutile, & irrōnabile, sine aliqua necessitate, aut vtilitate ordinem naturalem scriptorum mutare, confundendo intellectū scripturæ. Argumentum autem Ra. Aben Ezra non militat, sed potius adducetur pro parte opposita, quod sic patet, quia quando erat Ioseph 16. annorum venditus fuit, vt patet præcedenti. c. ergo si ante istam venditionem tribus annis accepit Iudas vxorem, sequetur quòd erat annorum 16. vel 17. quando accepit vxorē, & sic incidet necessario Aben Ezra in laqueum, quē deuitare conatur: consequentia patet, quia Iudas excedebat Ioseph in tribus annis, & dimidio, vel quasi, vt patet supra cap. 30. quia Iudas fuit quartus filius Lyæ, quem peperit ad plus in medio quarti anni postquam accepit eam in vxorem, sed in fine eiusdem Septennarij, annorum natus fuit Ioseph, vt patet in prædicto cap. & ibi latè declaratū: ergo tribus annis & dimidio, vel paulominus excedebat ætas Iudæ ætatem Ioseph, ergo quando Ioseph erat 16. annorum cum venditus est esset Iudas 19. annorum & dimidij, vel paulo plus.
Determinatio. Si ergo tribus annis ante venditionem Ioseph contigit istud, sequitur, quòd Iudas tunc, cum accepit vxorem, erat annorum 16. & dimidij, vel paulo plus. Intēdens ergo Aben Ezra, & scholástica Historia istam calumniam paruitatis temporis deuitare, magis poterāt deuitare ponendo istud contigisse immediatè post vēditionem Ioseph, sicut ait tex. *Eodem tempore.* Idest eodem mense, vel senectute, & tunc poterit poni, quòd quilibet istorum filiorum Iudæ acciperet vxorem anno. 18. completo, & quòd maneat congruens tempus pro omnibus, quæ in litera ponūtur, & hoc magis est, quàm id quod sequebatur expositionem Aben Ezra, scilicet accepisse Iudam vxorem anno. 16. vel paulo plus. Et patet sic, inter venditionem Ioseph, & descensum Iacob in Aegyptum fuerunt anni 23. vt sępe probatum est: Cum ergo Iudas declinauerit immediatè post venditionem Ioseph a fratribus suis, & accepit vxorem, potuit in eodem anno in fine habere filium primogenitum Her, & deinde vsque ad vnum annum, vel ante genitum secundum habere, scilicet Onam: & deinde circa finem tertij anni, scilicet in secundo, & dimidio, poterat habere filium tertium, scilicet Selam. Quando ergo de illis 23. annis transijssent 19. Her primogenitus Iudæ esset annorum 18. completorum, quia in fine primi anni illorum natus fuit, & tunc accipere poterat Thamar in vxorem in principio 19. anni sui, qui erat annus 20. temporis totius; &

F quia pessimus erat fundens semen in terrā cito a Deo occisus fuit, fortè post duos, vel tres menses, quod patet, quia septem viri, qui appetitu libidinoso accedebant ad Saram, vt eam carnaliter cognoscerent etiam si in vxorem accepta esset, a dęmone prima nocte ante aliquem carnalem contactum a dęmone occidebātur, vt patet Tob. capit. 3. Secundus filius Iudæ, scilicet Onam, qui natus fuit ei in secundo anno, quasi in medio, vel paulo vltra compleret annum 18. in fine anni 20. de illis 23. annis, & accipere poterat Thamar, quæ fuerat vxor fratris sui in vxorem paulo post mortem fratris sui, & quia iste similiter malus erat effundens semē super terram, cito a Domino mortuus est, sicut frater eius: fortè in principio 21. anni illius totius tem
G poris, & tunc sicut ait litera poterat manere Thamar vidua diebus multis, s. quasi duobus annis vsque ad finem 22. anni eiusdem temporis, vel quasi. Et rursus ipsa videns non dari sibi Selam filium Iudæ, qui iam esset quasi annorum 20. eo, quòd Iudas genuit eum in principio tertij anni istorum 23. annorum fecit hanc astutiam in fine 22. anni, per quam concepit de Iuda, & post peperit vltra medium 23. anni completo autē 23. anno descendit Iacob in Aegyptum, & sic potuerunt illuc descendere duo paruuli Iudæ, s. Zaram, & Phares cum eo.

Determinatio. Dicendum, ergo quòd istud incidēs fuit immediatè post venditionem Ioseph, vt litera vult, scilicet, ꝙ sit factum eodem tempore, scilicet in superiorem sen
H tentiam communem.

Quęst. Cur pcipue sit mentio de genere Iudæ. Sed dices, quare fuit positum istud incidens de generatione Iudæ, cū non ponatur sic de alijs fratribus, cum tamen constet omnes habuisse vxores, & filios cum descenderunt in Aegyptum, vt patet infra 46. c. vbi numerantur filij omnium istorum in ipso descensu ad Aegyptum.

Rñsio ad qstā quęstionis. Respōdetur, quòd Deus mouit Moysem ad describendum specialius generationem Iudæ quàm aliorum, quia de tribu Iuda Messias nasciturus erat. volebat ergo genealogiam suam cūctis esse manifestam, maximè quia in hac natiuitate Phares, & Zara, quędā miracula ostenduntur, & in morte filiorū Iudę Her, & Onam magna Dei iudicantis seueritas iudicialis,
I & nostra correctio demonstratur.

Desponsatio Iudæ. Diuiditur autem in duas partes principales: primo ponitur Iudæ cum vxore sua desponsatio: secūdo subditur nurus eius ab ipso facta imprægnatio ibi. *Euolutis autem multis diebus.* Ad primum. *Eodem tempore.* s. immediatè, vt Ioseph venditus fuit, quia tunc non potens sustinere fratrum molestias declinauit ab eis, vt acciperet vxorem. Si autem aliqui doctores contrarium dicant, vt August. videtur contrariū sentire, non tamen
Quorūdā Doctorū opinio. fortè multum est insistendum ad hoc, cum rationabilior pars ista sit. non tamen nego potuisse fieri cōtrario modo. Sed tūc Iudas 16. anno, vel quasi genuisset, quod nō est impossibile, *Descendens Iudas.* Dicitur descendere, quia illa terra, ad quam iuit est inferior terra illa, in qua manebāt fratres sui, scilicet Odollam, quæ
K est in sorte Iudæ, vt infra declarabo. Sors autem Iudæ est inferior omni terra promissionis, quia est in latere
Pars Septentrionalis altior Meridionali. australi totius terræ illius: aliæ autem terræ sunt magis Septentrionales. Partes autem Septentrionales eleuatiores sunt partibus Meridianis generaliter. Locus autem, in quo manebant fratres Iudę pascentes, erat magis Septentrionalis, quia fortè erat apud Sichē, vel in Dothayn, quod vergit magis in Boream, vt supra patuit: conuenienter ergo Iudas descendere diceretur. *A fratribus suis.* Idest recedens ab eis, vbi pascebant greges. *Diuertit ad virum.* Diuertere est, cū quis recto tramite currens dimittit uiam declinando ad unam partem, uel aliam. Sic fecit Iudas, quia cū recessisset a fratribus

Quid sit diuertere. tribus suis declinauit ad manendū cū isto viro. *Virum Odolamitam.* Vocat̄ Odolamita, quia habitabat in Odolam. Est aūt Odolam quædā terra saltuosa versus meridiem terræ ꝓmissionis, in qua latuit Dauid, vt patet 1.Reg.22.c.& demonstrat̄ hoc, quia dr̄ in textu, ꝙ parentes Dauid descenderunt ad eum in Odolā. Parētes aūt sui habitabāt in Bethlehem, quę est in terra Iudæ. Ergo nō poterant descendere in aliquā alterā terrā in prouincia terrę promissionis, quę esset inferior sorte Iudę, quæ tangebat limites meridianos terræ illius. Ex hoc ēt patet, quod supra dicebatur.s.ꝙ locus, ad quem descendit Iudas diuertens a fratribus suis erat inferior, q̄ locus, in quo sui fratres manebāt. Nam fratres manebant in Sichen, vel Dothain, qđ est circa Sichen, qa paulo ante, qn̄ vendiderunt Ioseph, ibi manebant, ut patet præcedenti cap. Sichen aūt, & Dothain sunt in sorte Ephrain. De Sichen aūt patet Iosue vlt.ca. vbi dr̄: Ossa Ioseph fuisse sepulta in agro Sichen, qui erat in possessione filiorum Ioseph.s. Ephraitarum. De Dothain eodē modo patet, quia Dothain parum distat à Sichen, sed Odolam, ad quam diuertit Iudas, est in sorte Iudæ, quæ est magis meridiana, quàm oēs sortes, ut patet Iosue 15.& non solū est in sorte Iudæ, sed etiam versus finem sortis Iudę ꝯ meridiem, vt declaratū fuit hic. Ergo erat satis infra locum, in quo manebāt fratres pascentes pecora, & sic proprie descendisse a fratribus dicebatur. *Nomine Hiram.* Iste Hiras vr̄ esse, de quo infra dr̄, ꝙ erat opilio Iudæ, qui ascēdit cum eo ad tondendos greges, qn̄ accessit ad Thamar. *Viditque ibi filiam hominis.* Idest vidit illam, & complacuit in oculis eius, quia videre solum nihil aliud hoc erat. Etiā quia non solum istā vidit, uerumetiā multas alias puellas. *Hominis Chananæi.* Potest vocari iste hō Chananęus, qa forte erat de quodam populo illorum septē, qui vocat̄ Chananęus, vel vt volunt Hebræi dr̄, Chananęus mercator. Quia ista dictio Hebraica hic posita ęquiuocat̄ ad signandum mercatorem, & aliquem descendentē de illo genere, & istum sensum sequit̄ trāslatio nostra Prouer.31.cap. dicens de muliere forti, cingulum tradidit Chananęo.i.mercatori. *Vocabulo Sua.* Aliqui putauerunt istud esse nomen patris, sed falsum est, quia est nomen vxoris, & patet hoc in Hebræo, vbi magna est distinctio in hoc, quia si diceret̄ nomen eius ꝓ masculo, diceret̄ in Hebræo. *Vsmo.* Pro fœmina autē, ubi nos dicimus nomē eius, dicūt Hebræi. *Vsma.* Et sic hr̄ hic in Hebræo. Et sic licet lingua Latina in pfectione sua dempta auctoritate Hebraicæ linguæ, inquantum Deus istam dedit populo suo, perfectior est, q̄ lingua Hebraica: tamen lingua Hebraica quantum ad quędā certior est, quā lingua Latina, vt infra declarabitur. Est tn̄ simpliciter perfectior lingua Latina, & rō ista maioris perfectionis sumitur ex natura finis, sicut in omnibus artificiatis. Est enim sermo quoddā artificium ad exprimendum conceptus, vt ait Arist. in principio lib. de Interpret. Sunt ea, quæ sunt in voce earum, quæ sunt in anima passionum notę. Erit ergo illa lingua ꝑfectior, per quam perfectius, & consonantius ad rei naturā eius proprietas designatur, sed ita est, qđ nulla lingua, in hoc æqualis est linguæ Latinæ, ergo est perfectior. Patet quia maior perfectio, vel minor attendit̄ in sermone, fm̄ ꝙ de se est magis certificatiuus eius, quod per ipsum volumus exprimere. Hoc aūt est magis in Latino, quàm in Hebręo. Quia in Hebręo multę ęquiuocationes in terminis, multæ amphibologiæ in orationibus, multæ quoque sententiarum detrūcationes, & incompletiones, quæ nō ita sæpe reperiunt̄ in Latino, vt experiētibus patet. Antecedens patet, qa qn̄ aliqua res est vtilis.s.ordinata ad aliquem finem ꝑfectionis quantitatis in ea accipitur, fm̄ ꝙ illi frui proportionatur, quia esse suū est ad alterum, sicut in rela-

Quid sit Odolamita.

Hebræorum opinio.

Obiectio.

A tiuis, quorum esse est ad aliud quodāmodo se habere. Si ergo aliquid, qđ in finem ordinat̄; ideo bonū vocat̄, quia in illū finem bn̄ se habet, qn̄ melius se habuerit, melius erit, qn̄ aūt optime se habuerit, erit optimū inter oīa, quæ ad illum finem se hn̄t; vt patet per regulā Arist. in secūdo Topicorum.s. simpliciter ad simpliciter, & magis ad magis. Sed sic est, ꝙ bonum vocis cōsistit in bn̄ significando, cum uoces ad nihil aliud inuētę sint, nisi ad signandum, vel ad hoc natura eas nobis tribuit. Cū ergo aliqua vox conformius se hēt ad istū finem.s. quia plenius signat omnia, quæ signari pn̄t, & sub pluribus ꝓprietatibus, erit notabilior, & ob hoc illa idiomata, quę fm̄ aliquā gentem signāt pfectius ipsas res.s. sine ęquiuocatione, aut cū pauca, qa æquocatio
B impedit intellectū, & sine amphibologia, & cū certis habitudinibus casualibus, & cū certis, atque distinctis generibus, & numeris, atque tpibus, modis, & declinationibus, cęterisq; accidētibus dictionū, sunt pfectiora cęteris idiomatibus, sicut dicimus de potētijs apprehensiuis. Nam illę potentię apprehensiuę sunt perfectiores, q̄ distinctius, & cū pluribus determinationibus particularibus ipsū obiectū recipiūt. Sicut.n. dicit Aris. in prooemio Meta. Sensū uisus plus diligimus, qa plures rerū nobis dr̄ias ostendit. Sed in hoc conformiter, atq; ꝓportionabiliter se hn̄t voces idiomatū, & potētiæ apprehensiuę: nā sicut potētię apprehēsiuę sūt solū ad apprehendendū, ita uoces idiomatū sūt ad signādum solū. Sicut ergo sensus visus pfectior est alijs po-
C tētijs apprehensiuis, & magis diligit̄, quia certius, atq; distinctius singulas rerū ꝓprietates, at cęterę potētiæ apprehensiuę paucas distinguunt, ita illud idioma, qđ certius, atque distinctius signat rerum proprietates, & conformius ad naturā rei, erit pfectius inter cætera, sed hoc in lingua Latina cōparata ad certas linguas reperit̄, ergo ipsa simpliciter est pfectior alijs linguis. Excedit tn̄ lingua Hebraica, linguā Latinam in hoc, ꝙ in adiectiuis, & in relatiuis, & in personis uerborū magis explicat genus. Nā in psonis uerborū, apud nos nō patet vtrum loquens masculus, aut fęmina sit, nisi verbo suppositum adiunctū sit, ibi aūt quantūcunq; suppositum, & appositū snarum, vel dictionū interpositione distent cognoscit̄, vtrū masculus, an fęmina loquat̄. Vn̄ si ponamus istā personam tertiam verbi, s. & dixit,
D apud nos nō patet vtrū vir, vel fęmina dicat. Sed apud Hebręos differunt, qa pro viro ponit̄. *Vayomer.* Pro fęmina ponit̄. *Vatomer.* Sic si dicamus, & vocauit, apud nos masculo, & fœminæ conuenit, sed apud eos pro viro: *Vaycra.* Dicitur: pro fœmina autem. *Vaticra.* Et sic in oībus alijs profertur. Patet ēt qđ dictū est, quia infra dr̄: Mortua est Sua vxor Iudæ. Non est ergo nomen patris, sed filiæ. *Et uxore accepta.* Per cōsensum de pn̄ti, qui solus causat perfectū matrimoniū inter personas legitimas, ut patet in decretis.27.q.2. sufficiat, & extra de sponsalibus, per totum. *Ingressus est ad eam.* Carnaliter. *Rursumque concepto fœtu.* Concipi fętus dr̄; Quia per cōceptionem fętus efficitur. Est.n. fętus ipse embrio, ut est in continua trāsmutatione formarum,
E donec acquirat formam specificā completiuā, ad quā erat in potētia semen fm̄ virtutē decisum a generāte. *Quo nato parere vltra cessauit.* In Hebræo dicitur. *Fuit partus eius in quaitur.* Aben Ezra dicit, quaitur, potest esse nomen loci, in quo peperit vxor Iudæ Selam, qn̄ destitit parere, uel melius, qualiter, signat proprie mēdacium, & est sensus, ꝙ nato tertio filio partus huius mulieris fuit in mendacio. i. ꝙ non peperit vltra, sicut videbat̄ esse apta ad pariendū, & hoc est mentiri. i. deficere. Sic dicimus fontes, qui interdun aquis abundāt, interdū totaliter carēt eis, mētiri. Et in hoc valde attēdit B. Hieron. sensum dictionis Hebraicę. *Dedit autem Iudas vxorem primogenito suo.* Secundum positionē, quā

In qđ lingua Latina excedat Hebraicā.

In qđ Hebraica Latinam.

Fętus qd.

sequutus sum in principio huius cap. non poterat esse maior primogenitus Iudæ, qñ accepit vxorem anno. 18. Minor autem poterat esse, quantumcunque vsque ad tempus, in quo gignere posset. s. 15. vel 14. annorū secundum positionem aduersam, poterat esse aliqualiter maior, sed cogebamur ponere Iudā valde paruū, cum accepit vxorem. *Nomine Thamar*. Ista est vna de mulieribus, quæ in Christi genealogia computātur, ut patet Matth. 1. ca. *Fuit Her primogenitus Iudę nequissimus.*

Hebræorū opinio.

Vocatur nequissimus, quia istud peccatū, quod operabatur valde turpissimum, & sceleratissimū erat. Quæ autem fuerit hæc nequitia, textus nō loquitur. Sed dicunt Hebręi, ꝙ eodem vitio laborabat, quo frater suus Onam, qui semen fundebat in terrā, vt patet infra. Sed non eadem intentione vterque faciebat, quia Her uidebat Thamar esse decorā valde, & venusto aspectu, sciebatque, ꝙ si ipsa impręgnaretur, ꝙ pulchritudinē perderet, & cito sic senesceret, sicut accidit in alijs mulieribus, & quia iste carni deditus eius in perpetuū desiderabat frui amplexibus, & coitibus, a quibus saltem ad tempus priuari necesse erat, dum partui aliqualiter vicina esset, & in temporibus purgationis, & mēstruorum. Et maxime quia pulchritudinē Thamar si pareret, & conciperet necesse erat perdi deficiente humore subcutaneo, & lenitudine vultus, atque coloris uiuacitate, exurentibus angoribus partus, & conceptus, atque gestationis infantis in vtero lassitudinē tenerā violenter excutiunt, atque marcescere cogunt, in qua totius suæ beatitudinis sedem, velut maximus Epicurus, & ut aliter Sardanapalus locauerat; ideo cū coiret semen fundebat in terram, vt omnium istorū occasio tolleretur. Onam autem, vt infra patet nō attendebat hoc, sed fraterno nomini inuidens (quia sciebat nō sibi, sed fratri suo gignere filios) ne quicquā nasceretur semen fundebat in terram. Quod autem talia fiant, & facta fuerint dubitandum non est, quia sacrę scripturę astruit auctoritas, & licet de talibus disputandū non sit tamen, qualiter quisquam talia facere potuerit, satis miror. O miser, ac miserabilis Her, qui ut uxoris tuæ illibatam pulchritudinem conseruares, summam turpitudinem exercebas, & nisi mētem meam humana verecundia premens ori silentium imperaret, clarissime tuam stultitiam in Deum, & in te ipsum, atq; miseram Thamar verbo tenus explicarē. Satis enim iste impudens naturaliter redargui posset non solum malus, sed etiam ineptissimus idiota, qui eo quod intendebat, se per imperitiam reddebat priuatū, sed satis est, quia quilibet intelligit. Satis verissime iste poterat nequissimus appellari. Primo, quia valde errabat in fine, non quidem ex passione, vt incontinentes, sed ex studio, & industria, & vt ita dicam, ut intemperatissimus ex mera electione constituens sibi fœlicitatem in fruitione pulchritudinis ad actus venereos. Hoc. n. valde intemperatissimū est, duci enim aliqñ ab impetu passionum, licet mali rōnem habeat, aliqualiter tñ indulgeatur humanę fragilitati, totam tñ beatitudinis sedē electione firmata in venereis actibus cōstituere bestiarum propriissimum est, quarū ad explendam corporis lasciuiā tota desudat intentio, ut ait Boetius de cōsola. lib. 3. prosa. 6. Fuit aūt secundo ēt ista maxima neqtia, quia dato ꝙ coitibus nō uti, sed frui uolebat, ꝑmittere tñ debebat actum a Deo intentum, siue a natura ingeniatū, vt Philosophi aiūt. s. generationē, sed iste turpissimus, & infelix semen, qđ ad cōseruationē speciei natura concreauerat, inutiliter in terrā fundebat, in quo solo ẜm suum finē indirectissimum considerato, quātum scelus sit dignè considerari nō pōt. *Corā Domino.* idest, in abscōdito, s. ꝙ ista nequitia sua nō patebat populis sicut aliæ malitiæ, sed Deus solus hoc cernebat; iō Deus occulto mō occidit eum. s. non coram oībus,

Her neqssimus appellatur.

Prima causa.

Secunda causa.

F tñ tali plaga, quę satis indicaret mortē non fuisse naturaliter contingentē. Sciebat aūt hoc misera illa, atque ẜm infortuniū miserāda Thamar vxor sua, quæ hoc in se experiebat, in quo facto satis magna ei fiebat iniuria, iō mirandū est, qualiter nō cōquerebat, uel suis cognatis non pādebat, sed fortè bonę cōditionis mulier magis suā iniuriā tolerare, q̃ viri propalare nequitiam eligebat. Sed cū hoc pertulisset in primo viro Her, mirandū est, qūo in scđo tolerare voluit. Erat aūt iniuria in duobus. Primo, qa si ipsa de coniugio suo prolē expectabat, ꝑp quam mulieres honestissime nubūt, maxime inde grauabat, qa per talē coitū impossibile erat gignere effuso semine extra matricē. Secundo, qa dato, ꝙ vt mulier impudica relicta honestate nuptiarū,

Iniuria erat in duobus. Primo.

Secundo.

G & nō curans de spe liberorum, solis venereis delectamentis intēderet, tñ per talē coitū eius delectatio nōdū semiplena erat, virilis aūt sic. Nec enim hoc pudet dicere, qa naturale valde est, & Augu. satis enucleat, ꝑponens absque ęnigmatum velamētis 14. de ciui. Dei. Delectatio coitus quantū ad virū in duobus est: in fęmina autē in reliquis duobus, quorum ambo habent vnum cōe: In secundo aūt differunt. vir aūt delectatur primo in tactu carniū mollissimarū. Rō est, quia delectatio, vt vult Arist. 10. Ethi. est quędā passio cōsequēs operationem perfectā, est aūt operatio perfecta, vt in eodē li. patet, actus potētia circa obiectū suū optime dispositū existēte potētia optimè disposita, & qa potētia tactiua in mēbris genitalibus intēsius uiget, q̃ in cęteris corporis particulis, vt naturales ꝑfitent, & cū molle sit obiectū optime dispositū tactui: iō necesse est ꝑ

Duplex in viro delectatio.

H talē applicationē causari delectationē. Scđo delectatio in viro est non quidē in seminis emissione, vt quidam dixerunt, quia qñ effundit nihil ad effundentē ꝑtinet, sed in ipsa decisione, & ut paulo apertius loquamur in ipsa totius corporis insensibili cōcussione, q̃ sancti Doctores, & sacra scriptura feruorem extremū coitus uocat, ut patet s. 30. c. Ista autē scđa in immensum primā excedit, de quo licet sint manifestissimę ꝑbationes satis, ꝑcedētes à fundamēto naturæ, tñ in talibus, ut pręposui non oīa dicere expedit. Vtrāque aūt experiebat ille uilissimus, atque impudentissimus Her primogenitus Iudæ, & neqssimus Onā frater eius, ut satis pōt inducere qlibet ꝯsiderās modū coitus ei⁹ cū Thamar

I uxore ex ꝑdictis. In fęmina aūt duplex oblectamētum est: primū ut in uiro dictū applicatio cōuenientis sensibilis. s. mollissimi ad potentiā satis dispositam, in qua applicatione necesse est fieri delectationē, ēt si inuolūtariè fiat. Vñ dato, ꝙ aliqua mulier renitens, & veraciter dolēs cognoscat, necesse est tñ in applicatione sentire delectationē, ēt si dū actualiter sentit, sentire non dolet, vt si quis in ignē inuolūtarius ponat, necessariū tñ est ipsum dolere, & cōburi. Vtrobiq; aūt par est, s. tactus sensatio: mulier ergo sic totaliter inuitè cognita, licet in applicatione delectet peccatū nō contrahit, qa nouit Deus pulchrè, quid animus noster velit, & qđ imꝑfecta natura nostra patiat. Sicut ē ꝯrio si qs in opportunitate se pro Christo morti offerēs spontaneus in ipsa mortis tolerātia doleat, non ex hoc minorat meritū

In fęmina etiam duplex.

K eius, qa aliud est, qđ volūtariè agimus, aliud aūt qđ naturaliter, & necessario patimur. Et de hoc dicebat B. Lucia si me inuitā ad Lupanar duci feceris, corruptio mihi duplicabitur ad coronam. Thamar aūt istam primam delectationem experiebatur, quæ consistebat in applicatione obiecti ad potentiā. Est aūt scđa delectatio in fœmina intensissima, & ab hac immensurabiliter distans. s. delectatio in irrigatione matricis feruentis semine uirili contemperante eius ardorem, & ista est potissima, quæ sola fœminas ad desiderium coitus allicit, quia prima delectatio, quæ est in applicatione eodem modo esset in paruulis puellis, & in magnis adultis

Dictum B. Luciæ.

adultis iam cum vtrobique reperiatur obiectū dispositū, & potentia susceptiua. Sed in fœminis nondum adultis, vel aliquo mō venientibus ad pubertatē, nulla talis inclinatio, vel desideriū est, quia in eis nō est ardor matricis, & dū maior ardor matricis est, maius desideriū coitus in eis sequitur, qđ satis apparet in diuisione tēporum anni, s. ꝙ plus quodam tpe mulieres ad coitū inclinant, q̄ alio maxime incipiente calore veris, finito hyemis frigore, incipiente ardere matrice. Est autē in prima delectatione applicatio conuenientis obiecti ad potentiam tactiuā, vt sensitiuā molliciei. In secūda delectatione est applicatio obiecti ad potentiam in rōne frigidi, & humidi contēperātis calidum, & siccum in matrice. Hāc aūt delectationem Thamar experiri nō poterat, quia non infundebatur semen matrici, sed effundebatur in terrā. Quomodocunque ergo Thamar se haberet, siue vt pudica, siue vt libidinosa, satis habere videbatur, vnde iustissime conqueri posset. *Et ab eo occisus est*. Idest Deus occidit eum dando aliquam terribilem plagam, ita vt liqueret non eum naturaliter, sed a Deo fuisse sublatum in penam iniquitatum suarum. *Dixit autem Iudas ad Onam filium suum*. Postquā vidit mortuum primogenitum filium suum Her. *Ingredere ad vxorem fratis tui*. accipiendo eam in vxorem, & cognoscendo carnaliter.

Determinatio.

Quest. 2. Cur Iudas dedit aliū filium suū in maritū Thamar, cum primogenitus mortuus fuisset. Responsio prima ad quæstionem quæstionis.

Sed quomodo mandauit Iudas filio suo accipere Thamar in vxorem, cū vidisset sic mortuum primogenitum suum? Respōderi pōt, ꝙ licet Iudas vidisset mortuum filium suum plaga illata à Deo, tñ non putauit eum ex tali causa fuisse mortuum; ideo nihil attinebat mors primi ad secundū. Vel forte dato, quòd pater cognouisset filium mortuū propter malitiā illā, tamen mandaret filio suo Onam non facere talia, & securè accipere Thamar, & dato ꝙ non promoueret, non magis referebat quantum ad hoc, ꝙ Onā acciperet in vxorem Thamar, quā aliam quamlibet, quia ita habendo quamlibet aliam vxorem poterat effundere semen in terram, & occidi a Domino. Ad hoc enim nullam causalitatem patrabat ipsa Thamar.

Quest. 3. Cur nō dedit ei Selā minorem. Responsio ad quæstionem quæstionis.

Et si arguatur, quare noluit dare ei Selam minorē mortuo Onam? Respondetur, ꝙ qñ Iudas vidit mortuum Her primogenitum suū, licet aliqualiter cognouerit eum à Deo fuisse occisum, non tñ putauit aliqđ illius occisionis pertinere ad Thamar vxorem. Ideo libenter dedit ei filium secundum, s. Onam, vt patet s. cum aūt hunc secundum cito cum ipsa Thamar mortuum conspexit, sicut priorem filium, licet Thamar in hoc nihil peccasset, tñ incepit Iudas dubitare aliquid putans, aut saltem timens, ꝙ aliqđ infortuniū, vel peccatum Thamar erat occasio mortis virorum, vel saltē ipsa præstabat occasionē. Sic patet infra, cum dr̄, quāobrem dixit Iudas Thamar nurui suę, esto vidua in domo patris tui, donec crescat Sela filius meus: timebat enim ne ipse moreretur, sicut frater eius. Non intendebat ergo dare ei hunc in virum. *Vt suscites semen fratri tuo*. Idest, vt gignas filiū de vxore fratris tui mortui, qui vocetur nomine fratris tui, qa ille nō reliquit semen. Ex hoc patet, ꝙ aliquæ de legibus iudicialibus datis in lege Moysi obseruabant ante tempus Moysi, sed quia ante non habebant vim obligādi, vt quædā leges Dei, sed vt quædā consuetudines; iō in lege cōfirmatū est. De ista suscitatione seminis habetur Deute. 25. cap. & pœnæ nolentis suscitare semen. Et Ruth. vlt. cap. *Ille autem sciens non sibi nasci filios*. Ecce quanta inuidiæ iniqtas, vt filios in nomine fratris non gigneret, rem tā detestabilem exercebat. Profecto magna inuidia erat sibi nocere, vt alteri non prodesset. Si enim sic faciens Onam filios sibi gignere potuisset, adhuc quidē excusandi color quidam saltem leuissimus erat, sed sic nec sibi, nec fratri suo filios gignebat semen inutiliter ef-

Inuidia ad qd homines impellat.

A fundens. Sed adhuc iste miserabilior erat, quia se filijs priuabat, vt fratrem suum mortuum primogenitum priuaret: non enim erat lex, vt frater minor accipiens vxorem fratris sui mortui sine filijs, omnes filios pro fratre gigneret, sed vt primogenitum nomine fratris mortui vocaret, qui ad familiam, & cognationē mortui pertinebat. Omnes autē alij post geniti quotquot essent, ad familiā, & domum, & hæreditatē ipsius gignentis ptinerent, & sic poterat facere iste gignens post primogenitum quem fratri mortuo tribuebat, alium sequentē, qui primogenitus esset, apud familiā denominandam à se: solam ergo primogenituram dare inuidit Onam fratri suo Her mortuo. *Semen fundebat in terram*. Iste adhuc peior erat fratre suo mortuo: maxi-

Lex quædā Iudæorum.

B me si cognouerat fratrem suum mortuum fuisse pp hoc, & satis est credendum, ꝙ Thamar reuelaret hoc uiro suo Onam fuisse istam causam mortis Her prioris viri sui. O rude illud seculum, & miserandū, in quo homines omni bonitatis carentes ingenio, tantis sceleribus abundant. *Ne liberi fratris nomine nascerentur*. Scilicet primus filius, ut patet Deute. 25. cap. quia ille uocari debebat nomine fratris mortui: Alij autē quomodocunque gignens vellet. *Et idcirco percussit eum Deus*. Infligendo aliquam pœnam duram, & terribilē, sicut fecerat fratri eius Her. *Eo quòd rem detestabilem faceret*. Vocatur hoc detestabile, quia non solum malum, sed & cuicunque homini abominandum. *Quam obrem*. Idest, quia mortuus fuit etiam secūdus filius Iu-

C dæ. s. Onam, Iudas qui secundum legem de suscitādo semine Selam filium tertium Thamar in virum dare debebat, timebatque, quòd ille sicut cæteri moreretur; ideo eum dare timebat, & finxit se eum daturum in futurum, cum nullo modo dare intenderet. *Esto vidua*. Si enim omnes filij Iudæ iā mortui fuissent, potuisset Thamar libere accipere virum, quē vellet, sed quia viuebat adhuc Sela, quem accipere posset in uirū cogebatur per legem illius tēporis expectare, quousque esset Sela adultus, & in perfecta pubertate, & isto tempore medio manere debebat uţ uidua, expectans uirum in habitu lugubri, & sic māsit quousque exuit se, cum uoluit fallere socerum suum Iudam, quia tūc exutis pānis vetustatis vidualis induit se teristro, vt infra patet. Iste miser Onam, de quo diximus, qui semē

D effundebat nolens effundere in matricē Thamar, ut non gigneret filios pro fratre suo mortuo, ualde iniustè faciebat, & contra Deum, & contra fratrem suū: frater suus tamen Her iustissimè hoc patiebatur, quia talis vilissimus successore indignus erat, & fortè Deus permisit hoc fieri, ne nasceretur de stirpe illius nequissimi. Si enim Onam genuisset primogenitum de Thamar pro fratre suo Her, non haberet Thamar occasionem accedendi ad Iudā, & non concepisset ex eo, sed texeretur eius linea per primogenitum Iudæ Her, & ab eo genealogia Saluatoris descenderet, qđ satis erat horribile. *Euolutis autem*. Hic ponitur secundum principale, scilicet, Thamar per Iudam socerum suum facta impregnatio, & diuiditur in tres partes, primo po-

E nitur impregnatio, secundo Thamar pregnantis condemnatio, tertio paruulorum de uētre emissio: secunda ibi. *Ecce autem*. Tertia ibi. *Instante autem*.

Ad primum. *Euolutis autem multis diebus*. Ista est causa, quare Thamar fuit mota ad fallendum Iudam illo modo, quo infra dicitur, scilicet, quia pmiserat Iudas dare Selam filium suum ei in virum, cum esset adolescens, nunc autem expectatis duobus annis, uel fortè pluribus, cum esset Sela adultus, & nō daretur in virū ipsi Thamar, habuit illa iustam causam aliquid cōmittendi contra Iudam, sed nec pp hoc iustificatur actus iste, quem egit, quia s̄m se malus est. *Mortua est sua vxor Iudæ*. Hoc fuit post mortē Her, & Onā aliquot diebus,

Ponit impregnatio Thamar.

& tunc incepit Thamar habere occasionem fallendi Iudā, quia qñ vxorem habebat, non diuertebat ad aliā. Nunc aūt, quia nullam habebat erat satis dispositus ad aliam si promptam inueniret. *Qui post luctum cōsolatione susceptā.* Nō decet virum magna tristitia. Pias enim lachrymas ad funera amicorum, & cęterorum effundere ad quemlibet probum virum pertinet. Sed magno tpe in luctu permanere virilem maiestatem nō decet, quia pusillanimitatis indiciū est. De hoc inducit multas rōnes exēplares Seneca in lib. de consol. ad Hesbiā matrē suā. *Ascendebat ad tonsores ouium suarum.* Vt gauderet cum eis, quia illa die magnum festū, & solennes epulæ fieri solebant tonsoribus, & pastoribus, vt primo Reg. 25. c. de Nabal carmelo viro stulto, qui fecit magnum conuiuium die illo. Patet etiam 2. Reg. 13. c. de Absalone, qui in die detonsionis, s. qñ pastores sui tondebant greges suos, fecit conuiuium magnum, quasi conuiuium regis, & inuitato rege, & nolēte illuc ire, iuerunt oēs filij regis, & ibi interfectus fuit Amnon filius Dauid, quia violauerat Thamar sororē Absalonis, & hoc intendebat facere Absalon in illo conuiuio, ut patet ex insidijs, quas iā parauerat, vt hr̄ eodē cap. *Ipse, & Hiras opilio.* Iste Hiras erat vir, apud quē declinauit, cū venit nouiter in terrā illā, quia eū ante nouerat, & erat opilio gregis Iudæ, s. dux, vel magister aliorū pastorum. *Odolamita.* Quia de illa regione Odolam oriūdus erat. *In Thānas.* Quidā locus est Thānas in sorte Iudæ, & si arguatur, qūo posset esse, quod hic dr̄, s. ꝙ ascenderit Iudas in Thanas, quia Iudi. 14. c. dicitur descendit Sanson in Thanatha. Respōdēt aliqui, ꝙ Thanas, siue Thanatha est taliter sita, ꝙ est in descensu mōtis, & in parte superiori est Saraa, in qua habitabat Sanson, vt patet Iudi. 14. ca. ex parte inferiori montis est locus, in quo morabat̄ Iudas, & sic de loco Sāson ad Thanatha erat descēsus, & a loco Iudę versus Thanatha erat ascēsus, sed non vr̄ esse idem locus Thanatas, in quem descēdit Sanson, & in quē ascēdit Iudas, sicut nec Saraa, & Estahol, de quibus descēdebat Sanson: est enim Saraa, & Estahol in sorte Dan, vt patet Iudic. 19. & in isto Saraa morabatur Sāson, qui erat de tribu Dan. ut patet Iudi. 14. c. & de isto descendit in Thamath, vt ibidē dr̄. Est autē Estahol, & Saraa in sorte Iudæ, vt patet Iosue 15. cap. & ista loca satis distant ab alijs duobus in sorte Dan. Sic ēt dicendum Thānas, ad quam iuit Iudas in terra Iudæ esse, q̄ postea tribui suę sorte accidit, & tūc argumentum non procedit, quia non est idem locus Thānas vtrobiq;. *Nunciatum est Thamar.* Forte ipsa intendens ante socerū suū sic illudere, posuerat aliquos, qui occulte scirent, qñ Iudas ascenderet ad tondendas oues, qa ibi erat locus aptus ei, quod intēdebat facere. *Quòd socer illius.* Scilicet, Iudas cuius filij acceperāt Thamar in uxorem. *Quæ depositis viduitatis vestibus.* Quia dixerat Iudas Thamar, esto vidua in domo patris tui, donec crescat Sela filius meus, ipsa sic steterat in veste lugubri. Nunc autē, vt fallere posset, mutauit habitum. *Assumpsit teristrum.* Dr̄ teristrum. vestis de candido lino facta, qua pp colorem, & leuitatē vtuntur mulieres in ęstate, & dr̄ a terendo, quia teritur, & cōplicatur in rugas. *Sedit in biuio itineris.* In loco vbi diuidunt̄ uiæ dicit̄ biuium via bifurcata, vel conuentus viarū, & illic fixit secrete tabernaculum, siue tētorium suum Thamar; & non fecit hoc ponens in biuio, quasi nesciret certā viam; & ideo maneret ibi, ne erraret perdendo iter, qa Iudas per vnum, vel aliud iter ascenderet, quia ipsa bñ nouerat iter: sed ideo se collocauit in biuio, vt factum suum magis occultaretur, vt putaretur esse meretrix. Meretrices enim consueuerant sedere in biuijs, vel viarum conuentibus, vt ibi ab oībus, a quacunque parte venientibus videri possent. Erat aūt istud biuium non apud locū, vel villam, in qua morabātur Iudas, & Thamar, sed vltra quendam alium locū, qui erat in itinere, per qđ Iudas ascensurus erat in Thānas, & hoc vt non faciliter Thamar cognosci posset. Et patet, quia cū ĩ. dr̄, ꝙ cum Hiras opilio sedit in biuio ad inquirendum Thamar, & dandū ei promissum, & non inuenit eam quæsiuit ab hoībus loci illius, apud quem erat biuiū ꝓ meretrice illa, & ipsi respōderunt nunq̄ sedisse ibi meretricem. Manifestū est aūt, ꝙ non erat hoc in loco, in quo morabat̄ Iudas, & Hiras opilio suus, quia de hoc nō oportebat, ꝙ q̄reret Hiras ab alijs, quū ipse sciret. In Hebræo dr̄. *Sedit in peca enaym.* Qđ signat tria. s. portas fontiū, vel apertură oculorū, vel portas colorū, qa istud nomen en: & pluraliter enaym in Hebręo plura signat. s. fontē, oculum, colorem, & iuxta primum significatū satis poterat esse, ꝙ Thamar sederet in via, apud aliquē fontē, qui esset satis pulcher, & structus fornice, vel testudine in parte superiori, & intraret ad eū, quasi per quędā ostia, sicut est in multis magnis, & ꝑciosis fontibus. In illo aūt loco ꝓprie consederat, qa viatores fessi declināt, vt refocillent̄ bibendo de fontibus, & sic esset locus conueniens lucro meretricio. Vel pōt dici in scđo significato, s. ꝙ sedit Thamar in apertione oculorū, s. orans ad Deum, vt ei daret prolē eleuando in eū oculos suos cū magno desiderio. Et sic videt̄, ꝙ licet Deus non incitauerit Thamar ad istū actū, qa malus erat f̄m se, permisit tñ eam peccantē, quia aliqua rōne mouebatur cōtra Iudā non fuisse punitā. Magno etenim periculo se exposuit Thamar, quia si Iudas ꝓ fruitione coitus dedisset ei immediate pecuniā, vel hędū de capris, ita ꝙ nō manerēt aliqua insignia certissima Iudæ apud eā, combusta fuisset cū reperiret̄ pręgnans, sicut patet ĩ. quia mādabat eā Iudas comburi, nisi demonstrasset insignia. Deus ergo videns intentionem eius, & bonū, qđ inde in futurū sequi debebat, uel potius, qđ ex ipso malo ipse sequi ordinauerat. s. Messias descendens per lineā illam, exaudiuit eam saltē, ne iudicio adulterę puniret̄. Sed licet hoc cōcordet aliquātulū, non tñ plenè, quia litera vult. *Peca enaym.* Esse locum: quia dr̄ ĩ. ꝙ quæsiuit Hiras, vbi erat mulier, quæ sedebat in biuio, & rñderunt hoīes loci illius, nunquā sedisse ibi meretricē. Sed manifestum est, ꝙ isti de aliquo loco loquebant̄, & nō de eleuatione oculorū Thamar in Deū, quia hoc eis ignotū erat: ēt quia nullus sedere poterat in apertione oculorū, vel p̄t vocari locus ille apertura oculorū, i. aliquis locus altus extra villā, vel oppidū in via, q̄ vndiq; videri possit, & ibi cōgrue sederet meretrix, vt oēs eā intuerent̄, & scirēt ibi esse, vel pōt esse. *Peca enaym.* Nomen alicuius oppidi parui, per qđ transiturus erat Iudas ad tondēdas oues, & hoc patet per rñsum accolarū loci illius, qui rñderunt nō fuit in loco isto meretrix, & sic videbant̄ loqui de ipso oppido, in quo, vel in cuius exitu posuit tētoriū suum Thamar, quasi meretrix. *Eo ꝙ creuisset Sela, & non accepisset eum maritum.* Ponit̄ hic cā aliqualiter rōnabilis, & si non simpliciter saltē quantū ad Iudā, qui deludi merebat̄, quia promittens dare Selam filiū suum in uirū non dedisset eum cū iā adultus esset, in quo magna fiebat iniuria Thamar, qa priuabat̄ prole. *Suspicatus est esse meretricem.* Quia vidit eā in habitu meretricio. Quilibet enim ex habitu suo iudicatur, donec contrarium probetur: ideo idiotę bene uestiti sapientes esse uidētur. Sic quidam uersificator ait.

Vir bene vestitus pro vestibus esse peritus.
Creditur à mille, quamuis idiota sit ille.

Ne cognosceretur. Si enim cognouisset eam Iudas, antequā ad eam carnaliter accessisset, fecisset eam comburi, tanquam adulteram, maximè quia eū deludere uolebat. Dato enim ꝙ non accessisset adhuc carnaliter ad aliquē uirū, quia tñ existens obligata uiro ponēdo publice tabernaculū meretricis merebat̄ cōburi.

Ingrediens-

Marginal letters and notes: F (beside "mar, sed vltra quendam alium locū"); G (beside "gnatū satis poterat esse"); H (beside "de capris"); I (beside "dere poterat in apertione"); K (beside "meretricem. Quia vidit").

Vbi sit Thānas.

Significata en, & in plurali enaim. Primum.

Secundū.

Quid sit teristrum.

Quid sit biuium.

Situs huius biuij.

Ingrediensque ad eam. Ingredi ad eam, quomodo reci piatur hic. *Ingrediensque ad eam*. Idest in tentorium eius. non accipitur ingredi ad eam, i. cognoscere eā carnaliter, sicut accipitur in multis locis s.s.16. & 29. cap. & alibi, sed accipitur solū pro intrare in tabernaculum eius: nam si acciperetur pro cognoscere carnaliter non diceretur, ꝙ ingressus est ad eā: & dixit, dimitte me, vt coeā tecum, quia eo ꝙ ingrederetᷣ ad eā, cognoscebat eā carnaliter, cum ista idem sint ex præsupposito illo. *Dimitte, vt coeā tecum*. Noluit cum ea inuita coire. *Nesciebat enim, quòd esset nurus sua*. In hoc sacra scriptura aliqualiter excusabiliorem reddit Iudam, quia licet fornicatio simplex, quæ committitur cum meretrice, vitium capitale sit, distat tñ valde ſm quantitatem grauitatis ab incestu, q committitur cum consanguinea, vel affini, qualis erat nurus. Si ergo cognouisset Iudas Thamar esse illam, quæ sedebat in biuio, nullo modo accessisset ad eam. *Qua respondente*. Videtur, ꝙ Thamar non solum mutauit habitum, sed etiam vocem, ne cognosceretur, qđ facile est in fœminis varias voces formare. *Vt fruaris concubitu meo*. Propria locutio est, quia omnis, qui cum meretrice coit fruitur concubitu: qui aūt cum vxore coit potest vti concubitu. Ratio est in euidenti, quia frui aliqua delectatione est, quādocūque dimisso ipso Creatore qui finis est, conuertimur totaliter ad ipsam creaturam, vt in ea delectemur. Et hoc necessario est in meretrice, qa nullus coiens cum meretrice potest rectam intentionem habere directam in Deum. Fit ergo mutatio ordinis, in quo cōsistit ratio peccati, s. ꝙ de fruibili fit vtibile, & vice versa de vtibili fruibile. Cū vxore autem potest esse concubitus, qui sit vsus, & nō fruitio, vt cum quis propter honestū finem nuptiarū accedit ad vxorem suam, quia ipsum matrimoniū de se in Deum ordinatū est, necesse est actum taliter intendentem esse in Deum ordinatum; ideo vsum esse, & non fruitionem. In omni actu peccati vniuersaliter necesse est frui creatura, in quo stat tota deordinatio nostra. *Mittam tibi hœdum de gregibus*. Satis appreciabatur concubitum illius. *Patiar quod v s*. Scilicet concubitū tuum. *Si dederis mihi arrabonem*. Idest pignus pro hœdo, quem promittis: dr̄ arrabo, quasi arrha bona, i. bonum pignus, vel vadium. Et dr̄ aliquādo arrha id, qđ datur vltra precium rei. Sic enim aliqui ludentes, qui æqualitatem nolunt arrhas petunt in vulgari nostro. *Anulum tuum*. Thamar petebat ista pignora, quia erāt certa insignia maxime anulus, quia cum illo sigillabat literas, & in hoc erat figura distans ab alijs anulis: & sic dicitur in Hebræo. *Sigillum tuum*. Idest anulum, quo literas sigillas; erat enim apud antiquos mos literas anulis sigillare, sicut & nunc multi faciūt. De hoc Hester. 8. cap. *Et armillam*. Dicitur armilla ornamentum armi. i. lateris, quia in latere gestabatur. Hebræi tamen dicūt, ꝙ erat sudarium, quia dictio hic posita, scilicet *Petil*. signat aliquid factum de panno. *Et baculum, quem manu tenes*. Erat forte baculus, qualē pastores gestare solent, quo minant greges. *Ad vnum igitur coitum concepit mulier*. Tunc enim nouiter receptum fuit semen in matrice eius, quia duo viri sui priores effundebant semen in terram. Erat ergo satis disposita Thamar, & ipse Iudas, quia Iudas erat abstinens a coitu per multos dies post mortem vxoris; ideo coitus erat in naturali virtute fortior, & ad gignēdum aptior, quia purum semē erat. Concepit ergo ad primum coitum gemellos, ut infra patet, scilicet, Zaram, & Phares, & fortè hoc factum fuit dispositione diuina ad hoc specialiter adiuuante. Licet enim Deus non stimulauerit Iudam, vel Thamar ad talem coitum, quia uitiosus erat: adiuuabat tamen ad conceptum, in quo vitium nullum erat, & hoc fuit, vt nō fuisset coitus inutilis, ut daretur occasio, vt iterum Thamar cognosceretur a Iuda, qm̄ ipsa prolē desiderabat valde, qa ergo ipsa sensit se im-

Quid signi ficet arrha bo.

Armilla quid. Hebræorū opinio.

Conceptus Iudæ.

A mediate concepisse non curauit vlterius. *Depoſuitque habitum, quem assumpserat*. Scilicet teristrum, & alia meretricia ornamenta. *Et induta est vidu tatis vestibus*. Reuertens ad domum patris sui, quasi nihil fecisset. *Per pastorem suum*. Odolamitam, qui vocabatur Hyras, ut supra dictum est, & infra habetur. *Vt reciperet pignus*. Scilicet, anulum, armillam, & baculum. Sed dicet aliquis quō tot pignora dedit Iudas ꝓ paruo precio? nūquid non sufficiebat anulus, & superabundabat? quòd argenteus esset, & non paruæ quantitatis, quia ipso sigillabat literas. Respondetur, quòd Iudas tanto calore libidinis tenebatur, maxime in præsentia ipsius obiecti delectabilis post determinationem intellectus, & voluntatis vbi iam tota nostra operatio est peculiaris, B quòd non solum dedisset illa, sed etiam vestes, si ipsa postulasset. *Qui cum non inueniſſet eam*. Quia immediate recessit mutato habitu, vt a nemine cognosceretur, quæ esset. Iam enim habuerat quod intendebat. *Interrogauit homines loci illius*. Idest, illius oppidi, vel viculi, qui erat apud biuium, in quo sederat Thamar. *Non fuit in isto loco meretrix*. Idest, nunquàm consueuit esse, nullus enim eorum viderat eam nec aliam. Ex quo patet, quòd hoc valde velociter, & latenter factum fuit. Sed & homines, idest etiam. *Nunquàm sedisse ibi scortum*. Idest, meretricem. Sic habetur Deuteron. 23. cap. Non erit meretrix, aut scortator de filiabus Israel, aut de filijs. *Habeat sibi*. Idest, retineat pro se. *Certe mendacij arguere nos non poterit*. Idest, si ipsa re- C cessit de loco ante tempus, non sumus in culpa. Patet in hoc quòd Iudas non curabat etiam si abstulisset sibi anulum, & armillam, quæ aliquanti valoris essent. In Hebræo dicitur. *Habeat sibi ne despectui simus*. Idest, retineat pro se, nec quærere eam multum cures, ne factum sciatur, & infamemur. *Ecce autem post tres menses*. Hic ponitur secundum, scilicet Thamar condemnatio. *Ecce post tres menses*. Post istud tempus fetu iam crescente intra matris vterum, intumescit aluus, & mulier prægnans indicatur. Hoc vsque ad illam partem inferiorem de pena, quæ imponebatur Thamar, habetur in Decretis. 56. dist. cap. Domine. & de cōsec. dist. 4. cap. aquam. in glo. *Fornicata est Thamar nurus tua*.

Sed quomodo poterat sciri, ꝙ fornicata esset, quia potuit esse ꝙ concepisset de viro suo paulo antequàm D moreretur. Respondetur, quòd mortuus erat vir Thamar a multis retro diebus, quia forte erant duo anni, vel plures, ideo leuiter cognosci poterat, quòd non de viro concepisset, sed adulterata fuisset. Sic patet ex superioribus, quia multis diebus expectauit Thamar, vt vidua in domo patris sui, donec cresceret Sela, & non fuit ei datus in virum. *Videtur vterus eius intumescere*. Hoc erat signum fornicationis. *Dixit Iudas*. Iudas mandauit hic dari pœnam, quia forte ipse iudex, & maior erat in loco illo, vel quia ad eum pertinebat iniuria de fornicatione Thamar, & fortè lex dabat ei potestatem, vt combureret adulteram, sicut nunc per leges regni castellæ vir accipiens vxorem, & aliquem cum ea fornicantem, potest vtrumq; E occidere, vel si postea probatum fuerit, traduntur in potestate eius, vt iugulet eos, vel faciat quod voluerit. *Producite eam vt comburatur*. Volunt Hebræi ex hoc, quod Thamar erat filia sacerdotis, s. Melchisedech, qa aliæ mulieres non comburebantur pro fornicatione simplici, immo nec imponunt leges aliquam pœnam alijs mulieribus pro fornicatione. De pœna aūt filiarū sacerdotū habetur Leuit. 21. cap. vbi dr̄, ꝙ si filia sacerdotis ēt nondū copulata viro, vel tradita in mr̄imoniū si in domo patris sui stuprū cōmiserit, qđ est fornicatio simplex, morte moriatur, & exuratᷣ flāmis. Volunt autem, ꝙ iste sacerdos fuerit Melchisedech, quia tunc nullus alius erat sacerdos, vel saltem non fit mētio de

Thamar cōdemnatio.

Quæst. 4. Quomodo poterat sciri, quòd Thamar esset fornicata.

Signū fornicationis Thamar.

eo in scriptura. Et si forte alij sacerdotes erāt idolorū, tamen illa lex non esset apud eos. Sed ista falsa sunt. Primo, qa dixit supra Iudas Thamar: esto vidua in domo patris tui, ergo pater tunc viuebat: sed Melchisedech mortuus fuerat ante hoc, quasi per annos 90. qa vixit Melchisedech vsque ad annum quadraginta vitę Iacob, vt probauimus supra 11. cap. sed Iacob tūc erat quasi annorū 130. quia in sequenti anno, uel quasi descenderūt in Aegyptum; vt patet ex numeratione facta in principio huius cap. ergo nō erat viuus Melchisedech. Antecedēs patet, quia Iacob ante erat annorū 130. qn̄ descēdit in Aegyptū, ut patet ī. 47. c. ergo non erat filia Melchisedech, nec etiam alicuius alterius sacerdotis, quia pœna combustionis non dabat̄ filiabus sacerdotū quorumcunque, sed summi sacerdotis, nō erat aūt talis ordinatio summi sacerdotis ante tēpora Moysi inter Hebræos. Item quia dato, ꝙ intelligatur illa lex de filia cuiuscunque sacerdotis: nunquā tamē obligauit, nec fuit antequā daretur in deserto Sinai cū alijs legibus, ergo non debebat per eā puniri Thamar, tanquā filia sacerdotis de simplici fornicatione pœna combustionis. Dicendum ergo, ꝙ Thamar non condemnabatur ad ignē pp simplicem fornicationē, sed pp adulterium, quia sicut mulier, postquā accepta est in matrimoniū, & cognita a viro suo, si alteri commisceatur, plectitur capite, ita si solum sit desponsata per verba de præsenti, & non cognita a viro suo, si ab alio cognoscatur plectenda capite est: Thamar aūt despōsata erat Selę filio Iudæ, & licet non per verba: erat tn̄ p̄ mandatum legis de suscitatione seminis, per quā nō poterat uxor defuncti sine filijs contrahere cū altero, donec frater mortui respueret eā, & pateretur pœnā legis, s. ꝙ spueretur in faciem eius, & ꝙ discalciaretur, vt patet infra Deute. 25. & Ruth. 4. cap. & quia nōdum eam respuerat Sela, ideo ei obligata, & peccans tanquàm adultera puniri debebat.

Quæst. 5. Quare Thamar nō lapidabatur pro pter adulterium.

Sed dices, quare non lapidabat̄, qa lex mādat adulteros lapidari Deute. 22. cap. Respondetur, ꝙ lex illa, tunc data non erat; ideo puniebantur adulteri p leges municipales terræ illius mandantes cōburi adulteros, & licet Thamar aliquo modo videret̄ excusari a quadam parte culpæ, quia non dederat ei Iudas filiū suum Selam, tn̄ non totaliter excusabatur, & magis peccauerat Thamar coiens cum Iuda, quàm cum alio uiro, qa ibi adulterium erat, cū ipsa esset obligata viro. Erat ēt incestus, quia Iudas erat socer eius, Iudas aūt non merebatur s̄m leges humanas pœnam aliquā, qa inuenit eam in habitu meretricio, & in loco publico. *Quæ cum educeretur ad pœnam.* Non oportebat hic fieri multas iudiciarias inquisitiones, quia cōstabat euidētissime esse eam prægnātem, ex quo necessario inferebatur fuisse fornicatam, sicut supra inducebatur. *Misit ad socerum suum.* Nō erat prius Iudas in loco vbi dari debebat supplicium, quia licet eam accusaret de reatu, dolebat tn̄ de eius cruciatu, uel forte ista insignia misit Thamar, cū esset in domo sua, antequā educeretur ad torturā, Iudas aūt fortè apud locū supplicij erat. *De viro, cuius hæc sunt cōcepi.* Mittebat hęc insignia Thamar, vt Iudas cognosceret ea corā toto populo, & alij quoque, qui cognouerant anulum, & armillam Iudę, in causa hac uiderent qd rectū esset. Satis enim credebat Thamar, ꝙ Iudas cognoscens ista insignia absolueret eam: hoc proficiebat ipsi Thamar ad duo, s. mittere ad locū publicū, primo qa si Iudas recepisset illa insignia in secreto, dato ꝙ cognosceret illa esse sua, & p hoc argueret Thamar eē ab eo impregnatā, tn̄ forte ne ipse aliqualiter infamaret̄, quia cognosceret̄ coiuisse cū nuru sua, ēt si nesciens, & p hoc inuoluntarius, tn̄ vulgus, qui res ipsas, & non causas rerū respicit, eum aliqualiter contemptibilem ex hoc haberet, & pp hoc Iudas, si vellet

Primus p̄fectus ueniens ipsi Thamar ex donis factis corā populo.

F prævaricari in Thamar occultaret insignia illa, & ipsa non haberet locū defensionis, faceretq; eā Iudas cōburi, vt ipse non infamaret̄ saltē leuiter. Vel forte occultaret illa insignia, si exosam haberet ipsā Thamar, vt sic posset eam excruciare, quorum neutrū fieri poterat si paterent publicè illa insignia, quia scirent oēs, qui aderāt illum anulū ad Iudā pertinere, & cętera, & iudicassent eum coiuisse cū Thamar, & sic nō posset eam cōburere ipse, dato ꝙ vellet. Quia cū duo eiusdē criminis participes sunt, vnus aliū accusare nō pōt, qa se ipsum sic accusat. Et si forte Iudas allegaret, ꝙ cognouit eam existentem in habitu meretricio, quā non putauit esse nurū suam Thamar, & sic ꝙ posset eā accusare, negaret Thamar, vnq̄ in habitu sedisse meretricio, aut in biuio collocasse mansionē, & tunc Iudas nō

G posset probare oppositum, quia dato, ꝙ Hiras Oppilio Iudæ testificaret̄, ꝙ Iudas dedisset illum anulū, & baculum, & armillam cuidam meretrici, erat singularis in suo dicto; iō ei standum non erat, maxime in causa criminali. Secundū, ad quod proficiebat manifesta demonstratio illorum insigniū Iudę pręsente populo erat, qa dato ꝙ Iudas in occulto illa insignia recipiens remitteret ei illam iniuriam adulterij cognito, ꝙ ipse eam carnaliter cognouisset: tamen populus nō cognoscēs hęc putaret ipsam Thamar recepisse veniam à Iuda ex alia causa, & maneret semper de ipsa infamia, ꝙ cognita fuisset ab aliquo extraneo uiro: cum aūt illa insignia publicè oblata sunt uidēte populo, & dictum fuit de uiro, cuius hæc sunt cōcepi, cognoscebat popu-

Quando duo eiusdem criminis participes sūt, vnus alterū accusare nō potest.

H lus manifeste, ꝙ Iudas coiuisset cum ea, & sic non tm̄ ipsa esset infamata, quia videretur habuisse aliqualiter rōnabile motiuū in eo, ꝙ egisset cōtra Iudam frangētem ei promissum, s. quia promisserat dare ei Selam filium suū in uirum cum adultus esset, & nō dederat, qd̄ Iudas illico expressit uocans Thamar iustiorem se. *Cognosce, cuius sit armilla.* Ista ēt verba misit ei dici Thamar per nuncium, ut cognosceret Iudas, ꝙ Thamar sciebat se cum eo coiuisse. *Qui agnitis muneribus.* Quia erant satis cognoscibilia maxime anulus, qui erat in figura distinctus ab alijs anulis. Etiam quia modicum tēpus erat, quo ista pignora dederat, s. tres mēses, ideo satis cognoscibilia erant maxime sciens modum, quo eum meretrix deluserat. *Iustior me est.* Idest maiorem

I causam habuit ad mouēdum se, ut faceret hoc cōtra me, q̄ ego ut facerem istam punitionē in ipsam. Non est intelligendum, ꝙ magis peccauit Iudas in coitu illo, q̄ Thamar, quia Iudas solam simplicem fornicationem commisit, quia putabat uerisimiliter illā esse meretricem, nec poterat aliquo mō putare esse nurū suā, quia talia exercere nō solebat. Thamar aūt commisit adulterium, cōmisit ēt incestum, ut supra p̄bauimus, quę satis magna crimina erant. Est ergo sensus, ꝙ Thamar satis fuit rōnabiliter mota ꝯ Iudā, eo ꝙ non dederat ei Selā filiū suū, quē dare tenebat̄ postquā adultus erat, & cogebat eā manere uiduā sine prole. Iudas aūt nō fuit motus iustè ꝯ ipsam, eo ꝙ ipse dedit ei incentiuū ad ista, quę egit. Si autē contendissent coram alio iudice magis ualde Thamar, q̄ Iudas accusabilis erat.

K Sed quia Iudas in hac parte iudex erat, & ipse aliqualiter huic culpæ occasionē dederat, non seueriter iudicauit. Erat aūt vtriusque factum capite plectendū, sed unum per ignorantiā, alterum p iniuriā excusatū est.

Quæst. 6. Nunquid Iudas fuerit iniustus.

Sed dices vr̄, ꝙ fuit Iudas in hac parte iniustus, cum non puniuerit eam tantorū criminū. Respondetur, ꝙ punitio horum criminum, erat pp iniuriam Iudæ, & filij eius Selæ, quibus inferebatur ignominia quędā in hoc adulterio, ipsis aūt nō cōquerētibus nulla punitio Thamar infligenda erat. Potuit ergo Iudas, inquantū erat quædā persona singularis iuri suo renūciare, ita ꝙ remitteret iniuriā Thamar, licet si esset iudex solū nō posset

possit remittere hāc iniuriam in præiudicium partis, cui damnum, vel iniuria erat illata, quia tunc peccaret contra iustitiam distributiuā, quia non distribuebat loco cōitatis pœnas, & honores, qualiter distribuere debebat. De quo Arist. in 5. Ethi.

Aristotelis sententia.

Sed quia adhuc ista iniuria illata fuerat Selæ filio Iudæ, cui Thamar alligata erat ſm legem, vt efficeretur vxor eius, nō poterat remitti ista pœna Thamar, nisi consentiente, & remittēte Sela, sed credendum est, ꝙ ipse remiserit ad petitionem patris sui maxime, quia sciebat, ꝙ iam nō erat decens eam fieri vxorem suam, cum pater eius eā carnaliter cognouisset. *Attamen vltra non cognouit eam.* Quia valde magnum crimen erat, ꝙ pater, & filius eandem cognoscerent fœminam: cognouerāt autem hāc fœminam Thamar duo filij Iudæ, s. Her, & Onam, rumpendo claustra virginitatis eius, & continue in coitu aperiendo, ita ꝙ ipsa virgo non erat, cum virgo dicat quandam integritatem claustrorum, nullus tñ semen infuderat matrici eius de illis duobus. Sed tunc primo suscepit semen virile cum a Iuda in biuio, vt meretrix cognita est.

Paruulorum de vētre effusio.

Instante autem. Hic ponitur tertiū, s. paruulorum de ventre effusio. *Instante partu.* Completis mēsibus nouem. *Apparuerunt gemini in vtero eius.* Idest apparuit, qđ erant duo paruuli in vtero. Ista apparentia fuit per hoc, ꝙ contendebant exire in hora partus, & erat inter eos quędam similitudo luctę, quæ fuerat inter Iacob, & Esau. Aliqs forte dicet, ꝙ apparuerūt duo paruuli esse in vtero, non qñ ambo exiuerunt ventrē apparuit esse duos, sed hoc non consonat literę dicēti.

Obiectio.

Apparuerunt gemini in vtero. Scđm hoc necessariū est, ꝙ in vtero existentes apparerent duo antequam exirēt. Dicet aliquis, ꝙ apparuerunt gemini per hoc, ꝙ existētibus ipsis intra vterum vnus produxit manum, in qua fuit ligatum coccineum filum. Deinde retrahēte isto produxit alius, in quo manifestabātur duo.

Responsio.

Sed ad huc non ualet hoc, quia antequā aliquis eorum mōstraret manum, cognouit obstetrix esse duos, & patet ꝑ literā sequentem, s. ꝙ qñ infantes de vtero effundi debebāt vnus monstrauit manū primo, in qua fuit alligatū coccineum, & de illo dixit obstetrix iste egredietꝛ prior, & nondū alius aliquo mō manū ostenderat.

Obiectio.

Sed illa locutio monstrat duos ante manus ostensionem cognitos esse, qa alias non diceret, iste ad specialē demōstrationem, &, prior, ad relationē adminus inter duos.

Doctoris responsio.

Dicendum ergo, ꝙ isti duo paruuli apparuerūt in vtero, vt ante diximus, qa cōtendebant, quis prior egrederetꝛ anteꝗ̄ quisquā eorum egrederetꝛ in totū, vel in partē, & hoc sensit obstetrix per motū ipsorū interius applicando manus ad vterū, quia sentiebat quendā accedere ad ostiū uentris, & eodē recedēte alterū ꝑmanere, & rursus vice versa hoc manēte, ꝗ uenerat sēsibiliter, alius fugiebat pugna satis notabiliter inter utrūq; mota, in vno aūt pugna nō est; & satis hic apparet, quia si ante demonstrationē istorū paruulorū extra nō ꝑpenderetur eos duos esse, sine cā obstetrix alligasset coccinia manui pueri primo apparētis ad distinctionē cōceptuū, ut uideretꝛ qs primogenitus esset.

Approba.

Et de hoc nullo mō dubitādum est. Laborauit aūt obstetrix facere istam distinctionē, qa ille, qui primo aliquā partem sui extra aluū ostēderet primogenitus iudicabatꝛ: nō enim modicū erat preciū primogenitæ, ut patet s. 21. c. vbi satis de hoc diximus. *Atque in ipsa effusione infantū.* Idest cū deberēt infantes effundi ex utero, siue exire. *Vnus protulit manum.* Idest demōstrauit eā foris, & iste vocatus fuit Zarā, vt ī. patet. *In qua obstetrix ligauit coccinum.*

Coccus quid sit.

Idest filum rubeum valde: coccus enim nomē serici est, qđ postea ad ruborē, uel ad nigredinē ualde tingitꝛ, ita ꝙ ille color non facile delebilis sit, ideo Deus quasi pro miraculo dixit Isa. 1. ca. si peccata uestra fuerint, ut coccinum, quasi nix dealbabuntur, i. si fuerint peccata

A uestra ita nigra ut coccus bis tinctus, dealbabuntur, ut nix, & patet, ꝙ ibi accipiatur pro nigro, qa immediate subditur ibidē, & si fuerint rubra, ut uermiculus erūt, quasi lana alba. *Dicens iste egredietur prior.* Idest licet in utero pugnent, iste primo egredietur, & erit primogenitus. *Illo verò retrahente manum.* Quia alius interior impellebat, ut prior egrederetur, egressus est alter, qui manebat posterior, & iste uocatus fuit Phares, vt patet infra, & nō fuit factum hoc, vt in Esau, & Iacob, qa ibi licet Iacob tenuerit plantam Esau, tñ prior egressus est Esau. Hic autem licet Zarā prius manum ostēderit præcessit eum egrediendo Phares, & hoc a Deo, factum est, quia Messias de semine Phares nasciturus erat, ut patet Matt. 1. cap.

Quare Phares ꝑcessit zarā in partu.

Et dixit mulier. Idest obstetrix, B quæ ligauerat coccinium, & sciebat quis erat prior. *Quare propter te diuisa est maceria.* Vocatur maceria proprie lapideus paries sine calce, aut luto, & hæc vocatur pellis, siue membranula, qua inuoluitur infans in utero intra matricē, & est sensus.

Quid sit maceria.

Quare propter te diuisa est maceria. Idest quare tu diuisisti pelliculam secundinā, in qua inuolutus erat alius egredi uolēs: necesse enim erat, ꝙ ex quo Zara aperuerat clausuram, in qua erat in matrice perueniens vsque ad hostiū ventris, ꝙ alius. s. Phares, cū exiret rūperet, uel diuideret partē mēbranulę Zarā ex cōpressione vtriusq;, & ista miracula sūt.

1. Exposi. 2. Exposi. 1. Expo. melior.

Vel est sensus, ꝙ loqueretur obstetrix ad Phares, quasi obiurgando. *Quare.* Idest quare tu existi prior ꝑp te diuisa est maceria, quasi dicat alius, ꝗ prior manum de C monstrauit, & in hoc rupit maceriam, non fecit ut tu exires prior: malum ergo fecisti alteri surripiendo primogenituram. Sed prior sensus melior est, qa ista ruptura macerię ſm literā attribuitur primo, & ob hoc uocatū est nomen eius Phares, s. ꝙ ipse diuiserit matricē, vel pelliculā. In scđo aūt sensu ruptio macerię attribuitꝛ Zarę, & non Phares. *Et ob hanc causam vocauit nomē Phares.* Quia Phares interpretatꝛ diuisio, ut patet Dan. c. 5. vbi ponitur: Mane, Techel, Phares, i. numerauit, appēdit, diuisit. Qđ refertur ibi ad regnum Balthasar.

Phares quid.

In cuius manu erat coccinum. Idest filum de serico nigro, qđ appenderat colligans obstetrix, quē appellauit Zaram, qui interpretatur Oriens, quia prius oriri uoluit manum proferens ante fratrē suū, uel interpretatꝛ refulgens ꝑp serici refulgentiā ex magna nigredine. Et D notandum, ꝙ qñ dr̄ hic. *Vocauit nomen eius.* Et supra de alio fratre, non refertꝛ ab obstetricē, sed ad Iudam, qui imposuit nomina filijs suis, & licet hoc non pateat in nostro idiomate Latino, quia ut supra diximus apud nos personę uerborū non determinant genera suppositorum, s. an masculinum, vel fęmininū sit: in Hebręo tñ determinatur, quia vbi nos dicimus hoc. *Et vocauit.* Iudæi habent. *Vaicra.* Qđ nullo modo de fœmina dr̄, sed pro fœmina dicunt. *Vaticra.* Vt supra declarauimus.

Notādum circa dicta

Chronica aūt horum temporū incidētia fuerūt, in quo ab orbe condito secundum translationem Hebraicā, quæ certior est, anni bis mille trecenti triginta ferè fluxerant, licet ſm translationem septuaginta interpretum fuerunt, quasi tres mille quingenti. Fuit E Prometheus terræ Atlātis, qui dictus est fecisse homines de luto, & intinxisse in aquam accipiēdo quādā partē materię cęlestis pro anima, vt vult Ouidius Metamor. lib. primo in prin. sic inquiens.

Terra feras cepit aues agitabilis aer.
Sanctius his animal, mentisque capacius altæ.
Deerat adhuc, & quòd dominari in cętera posset.
Natus homo est; siue hunc diuino semine fecit.
Ille opifex rerum mundi melioris origo;
Siue recens tellus seducta q; nuper ab alto
Ethere cognati retinebat semina cœli:
Quam satus Iapeta mixtam fluuialibus vndis.
Finxit in effigiem, moderantum cuncta deorum.

Pronaque cum spectent animalia cætera terram.
Os homini sublime dedit, cœlumque videre
Iussit, & erectos ad sydera tollere vultus.
Sic modo, quę fuerat rudis, & sine imagine tellus
Induit ignotas hominum conuersa figuras.

Primus sensus.

Hoc autẽ est, quia per artem suam de hominibus rudibus doctos efficiebat, quod est quasi hominem gignere. Vel quia fecit quasdã imagines, quas spiritu quodam artificiosè immisso ambulare faciebat. Eodem modo refert Arist. 1. Politicorum de carpẽtatore subtilissimo Dedalo. Dicunt etiam de isto Prometheo. ꝙ quia de cęlesti igne furatus est a dijs, apud montẽ Caucasum religatus est, vbi torquet̃ religatus saxis ab aqlis eum discerpentibus, & cõtinuũ cruorem effundẽtibus, de quo Seneca in septima tragedia, quę vocatur Medea in carmine septimo, qđ inchoat. *Pauet animus.* Iste primus fecit anulum ferreum, & in quadam cauatura eius gemmam inclusit, quem vngulam vocauit, quia gemma ferro, sicut vnguis carni, incorporata est, hunc in quarto digito posuit ad dignitatem, & ornatum, quia ab eo quędam vena extenditur usque ad cor, a quo sumit originem. De hoc Iosephus in libris Antiquitatum. Eo tempore Triptolemus seruus Reginæ Cereris cõmorantis in Sicilia mandato eius fruges in Græciam tulit, in qua ante glandibus homines vescebant̃, & quia istę fruges in ratibus insignitis imagine draconũ allatæ sunt, super dracones per aera volitasse a Poetis Triptolemus cõfictus est. De quo Ouidius Metamor. lib. 5. inquiens.

Secundus sensus dictorum.

Inuentor anuli Prometheus.

Ouidius de Triptolemo.

Hac Arethusa tenus geminos Dea fertilis angues.
Curribus admouit, frenisque coercuit ora,
Et medium cœli terręque per aera vecta est.
Atque leuem currum Tritonida misit in vrbem.
Triptolemo, partimque rudi data semina iussit
Spargere humo, partim post tempora longa recultę.

Tunc etiam regina Ceres artem agriculturę dilatauit, quia præter instrumenta arandi iamdudum in Sicilia inuenta, mẽsuras segetum excogitauit, cum ante fruges in Archonijs ponerentur, & triticum per aceruos numerabatur: vnde propter hoc Dimetra, idest mensurans Ceres dicta est. De his tãgit aliquid Petrus Comestor, & Lucas Tuden. in primo chronicorũ suorũ. Eo tempore Atlas vir in astris peritissimus fuit, vnde cœlum humeris sustentare dicebatur, & fuit hoc tractum ab Atlante monte altissimo in confinio Oceani in fine Africæ, vbi coniungitur Europæ vltra fines Hispaniæ, apud quem facta quædam ruptura ęstus Oceani terris immittitur faciens mare Mediterraneum, qđ mare Tyrrenum vocatur. Hoc autem mons, quia propter altitudinem nebulosam uix cacumen demõstrat cœlum contingere dicitur, & sustinere, quasi cœli liquidi sint, terra autem solida. De hoc Solinus in Polistor. ca. 25. De Libya, & monte Atlante, & hortis Hesperidum. De hoc etiam licet paucũ Paulus Orosius primo de Ormesta mũdi. Hic Atlas de uxore sua Pleione septem filias genuit, quę omnes immortalibus dijs copulatæ feruntur præter vnam, quæ mortali uiro iuncta est, ideo quando omnes hæ stellificatæ sunt, & cõuersæ in constellationem, quam Hispani vulgariter septem capellas vocant ex numero deorum sex illæ, quæ dijs coniunctæ fuerunt, vultus claro lumine detegunt, quasi honorabiles ex connubio deorum fuerint, & famosę. Septima earum, quę viro mortali cõiuncta est inter cęteras sorores, quasi facti sui conscia, quasi a cæterarum sororum degenerauerit dignitate, ore pudibundo vultus suos mundo pandere ausa non est. De hoc Ouidius in libris Fastorum: Fundamentum autem huius Poeticę fictionis fuit, quia sicut stellæ septem, quas vulgariter septẽ capellas nominamus, quæ in signo Tauri sunt, habent numerum septennarium,

Ceres dilatator artis agricul turæ.

Notã de Atlante.

Ouid. sint capellæ. stellæ.

F ita filiæ Atlantis, & Pleiones fuerunt septem, & quia sex illarum stellarum lucent, septima autem, quę inter alias est modicum valde lucet, ita ut aliquando videatur, & aliquando non, immo nunquàm uideatur, nisi subtiliter speculantibus, & filiæ Atlantis, ex Pleione sex iunctę fuerũt illis viris, quos Gentilis fatuitas Deos immortales nominauit, & vna earum iũcta fuit viro, qui etiam secundum Gentiles Deus non vocatur, & propter hoc inter cæteras sorores minoris dignitatis est, habuerunt motiuum Poetæ, vt septem filiæ Atlãtis in septem stellas vnius constellationis emersę dicãtur, quæ sorores videntur propter simul esse, & illæ, quæ dijs immortalibus coniunctæ sunt, appareãt tanquàm non verecundantes actum suum, vel tanquàm

Quid sint Pleiades, & Atlantides.

G recipientes munere deorum lumen, septima autẽ pudore confusa se manifestare non audet; ideo radios nõ emittit, vel quia fortè dij ei non concessetunt lumen, cum nulli deorum iuncta fuerit. Istę autem septẽ capellæ aliquãdo vocantur Pleiades, aliquando vocãtur Atlantides; Pleiades uocantur a matre, quæ dicebatur Pleione, & isto modo vocantur communiter, scilicet septem Pleiades. Et sic loquitur Ouidius in libro Metamor. & in libris Fastorum sæpe, & in lib. 1. de Ponto. Vbi dicit.

Quattuor autumnos Pleias orta facit.

Vocantur autem aliquando Atlantides ab Atlantide patre, & sic accipit Virg. in lib. Georgicorum, cũ dicit

Ante tibi Eoæ Atlantides abscondantur, &c.

H Mercurius nepos Atlãtis subtiliora in astrologia repe riens, post mortẽ inter Deos translatus est. Tempora aũt intermedia historiam nullam continent, aut quid relatu dignum vsque ad tempora Asenech, quod fuit tempus annorum 15. aut 16. cum eam accepit Ioseph in uxorem, de quo infra 41. cap. dicetur.

Ioseph interpellatur ab vxore Putipharis, quam renuens accusatur, & in carcerem conijcitur. Cap. XXXIX.

I IGITVR Ioseph ductus est in Ægyptum, emitque eum Putiphar, eunuchus Pharaonis, princeps exercitus, vir Ægyptius de manu Ismahelitarum, a quibus perductus erat. Fuitque Dominus cum eo, & erat vir in cunctis prospere agens: habitauitque in domo Domini sui, qui optimè nouerat Dominum esse cum eo, & omnia, quæ gereret ab eo dirigi in manu illius: inuenitque Ioseph gratiam coram Domino suo, & ministrabat ei, a quo præpositus omnibus gubernabat creditam sibi do

K mum, & vniuersa, quæ ei tradita fuerant: benedixitq; Dominus domui Ægyptij propter Ioseph, & multiplicauit tam in ædibus, quàm in agris, cunctam eius substantiam: nec quidquam aliud nouerat, nisi panem, quo vescebatur. Erat autem Ioseph pulchra facie, & decorus aspectu. Post multos itaque dies iniecit domina sua oculos suos in Ioseph, & ait: Dormi mecum. Qui nequaquam

quam acquiescens operi nephario, dixit ad eam; Ecce Dominus meus omnibus mihi traditis ignorat quid habeat in domo sua, nec quicquam est, quod non in mea sit potestate, vel non tradiderit mihi præter te, quæ vxor eius es: quomodo ergo possum hoc malum facere, & peccare in Deum meum? Huiuscemodi verbis per singulos dies loquebantur, & mulier molesta erat adolescenti, & ille recusabat stuprum. Accidit autem quadam die, vt intraret Ioseph domum, & operis quippiam, absque arbitris faceret, & illa apprehensa lacinia vestimenti eius, diceret: Dormi mecum. Qui, relicto in manu eius pallio fugit, & egressus est foras. Cumque vidisset mulier vestem in manibus suis, & se esse contemptam, vocauit ad se homines domus suæ, & ait ad eos: En introduxit virum Hebræum, vt illuderet nobis: ingressus est ad me, vt coiret mecum: cumque ego succlamassem, & audisset vocem meam, reliquit pallium, quod tenebam, & fugit foras. In argumentum ergo fidei retentum pallium, ostendit marito reuertenti domum, & ait: Ingressus est ad me seruus Hebræus, quem adduxisti, vt illuderet mihi: cumque audisset me clamare, reliquit pallium, quod tenebam, & fugit foras. His auditis Dominus, & nimium credulus verbis coniugis, iratus est valde: tradiditque Ioseph in carcerem, vbi vincti Regis custodiebantur, & erat ibi clausus. Fuit autem Dominus cum Ioseph, & misertus est illius, & dedit ei gratiam in conspectu principis carceris. Qui tradidit in manu illius vniuersos vinctos, qui in custodia tenebantur, & quidquid fiebat, sub ipso erat: Nec nouerat aliquid, cunctis ei creditis: Dominus enim erat cum illo, & omnia opera eius dirigebat.

Marginalia: 1. Reg. 16. Infra eod. — Supra eo.

IGITVR. Descripserat supra Moyses partem incidentalem, hic nunc reuertitur ad historiā principalem, & ista narratio est tota de Ioseph, & diuiditur in duas partes, secundum quòd Ioseph duas habuit mansiones vnam in domo Putipharis: secundā in domo Pharaonis. De secunda infra cap. 41. prima in duas. Primo ponitur Ioseph in domo Putipharis exaltatio: secundo eius indigna incarceratio, infra 40. cap. & circa finem huius cap. scilicet, ibi *Cumque vidisset*. Prima iterum in duas, primo describitur Ioseph fidelitas: secundo eius laudabiliter castitas, ibi. *Erat autem*. Ad primum. *Igitur Ioseph ductus est in Aegyptum*. Continuatur eis, quæ dicta sunt supra 37. cap. scilicet, quòd venditus fuit Ioseph Ismahelitis, & deinde ductus in Aegyptum. Sed adhuc

A sacra scriptura vtitur hic recapitulatione, quia supra in fine 37. cap. dictum est, quòd fuit ductus Ioseph in Aegyptum, & venditus Putiphari. Hic autem vt videatur historiam a quodam veluti capite intermissam inchoare repetit eius vēditionem in Aegypto, & hoc valde vtile est, quia cum hic recitentur ea, quæ dicta sunt supra 37. cap. in fine, & deinde prosequatur historiam, apparet nihil de ea intermissum esse. Si autem nō repeteret, fortè putaremus aliquid esse dimissum. *Ductus est in Aegyptum.* Per Ismahelitas, qui eum emerant a fratribus suis. *Emitque eum Putiphar*. Quia vidit eum pulchrum, & bonæ indolis, & vt ei videbatur, erat industrius, quod patet, quia præposuit eum toti domui suæ. *Eunuchus Pharaonis*. Idest, minister Pharaonis. De eunuchis autem, quot sint species, & quare sic vocentur, supra 37. cap. in fine diximus: & satis patet, quòd vocetur hic eunuchus, idest minister, quia non fuit vocatus eunuchus simpliciter, sed eunuchus Pharaonis. *Princeps exercitus*. Aliqui vocant eum principem carnificum, alij principem coquorum: Hebræi autem vocant principem iustitiæ, quia fortè erat maior prætor, aut malefactorum inquisitor, & causarum diffinitor. *De manu Ismahelitarum*. Ex hoc clare eliditur falsa quorundam Iudæorum opinio asserentium, ter fuisse Ioseph venditum, primo Ismahelitis a suis fratribus, deinde Madianitis ab Ismahelitis: tertio Putiphari a Madianitis. Sed hic dicitur, quòd Ismahelitæ vendiderunt eum Putiphari, ideo clarè innuit ex hoc textus, quòd Ismahelitæ, & Madianitæ eædem gētes aliquando vocantur. *A quibus perductus fuerat*. Adhuc confirmatur hic magis ratio superior, quia poterant cauillare Iudæi dicentes, quòd Ismahelitæ vendiderunt Ioseph Madianitis, & deinde Madianitæ eum portantes vendiderunt eum rursus Ismahelitis, qui eum Putiphari tradiderunt. Sed hoc non stat, quia in litera dicitur, quòd Ismahelitæ perduxerunt eum in Aegyptum, & non Madianitæ. Item quia tunc non tres tantum, sed quatuor venditiones factæ fuissent, quod ipsi nolunt. *Fuitque Dominus cum eo*. Faciendo eum gratum in conspectu Domini sui, & omnium domesticorum, ita vt cūcta negotia domestica ei committerētur, ꝙ autem seruitor in oculis Domini sui gratiam habeat, gratia gratis data est a Deo, vt patet Tob. 1. cap. vbi dicitur de Tobia, quòd quia memor fuit Dei in toto corde suo, dedit ei Deus gratiam in conspectu Salmanasar Regis, & dedit ei potestatem quocunque ire vellet. *Et erat vir in cunctis prospere agens*. Idest, quòd omnia negotia, & dispositio rei familiaris, quam tractabat, prosperum euentum habebant. Et ob hoc diligebat eum valde Dominus suus. *Habitabatque in domo Domini sui*. Idest, continue manebat in domo Domini sui disponens omnia, nec mittebat eum Dominus ad tractandum aliquas negotiationes, sed domesticæ curæ semper instabat, nec vnquàm diuagabatur per loca. *Qui optime nouerat esse Dominum cum eo*. Videbat iste Aegyptius in effectu, quòd tanta prosperitas, & bonus euentus inerat rebus, quas disponebat Ioseph, vt nulla humana industria hoc haberi posset. Arguebat ergo necessario Putiphar aliquam causam superiorem dirigentem esse, & hanc Deum esse dicebat. Et hoc vocant Philosophi esse bonam fortunam, vt patet per Aristot. in lib. de fortuna bona. Est enim bona fortuna, quidam instinctus in mentibus humanis a causa superiore prospere dirigente, absque aliqua ratione, vel iudicio intellectus nostri, vt quando cor dat nobis, vt faciamus aliquid, & nescimus aliquam rationem, quare magis illud, quàm oppositum facere debeamus, & post feliciter nobis euenit, bona fortuna vocatur. Hęc autem aliqua directio est a causa non errante, scilicet a Deo

Marginalia: B — Quid sit eunuchus. — De triplici vēditione Ioseph. — C — D — E — Quid sit bona fortuna.

sine

fine nostro iudicio, huiusmodi autem ponebat esse Putiphar in Ioseph. Vel videbat Deum esse cum illo, quia quando Putiphar voluit cognoscere sodomiticè Ioseph, ad quod eum emerat, quia pulcher erat, vt Iudæi aiunt, Deus infrigidauit eum in tantum, vt nec postea ad eum, vel ad aliquam fœminam, aut virum desiderium, vel potentiam accedendi habuerit. Et ob hanc infrigidationem dicunt eum factum sacerdotem Heliopoleos, de quo magis infra 41. cap. Quòd autem aliquis vir potens coire, & nimis ad coeundum inclinatus non videtur posse fieri a natura (cum natura nunquàm agat subito) ꝙ ipse subitò infrigidetur, vt amplius nec fœminam, nec virum ad actum venereũ concupiscere potuerit. Cum ergo ipse in se hanc subitaneam infrigidationem expertus fuerit, vt Iudæi quodammodo dicunt, necesse est vt cognosceret aliquam causam superiorem operantem, atque adiuuantem Ioseph, vt eum cognoscere nullo modo carnaliter potuerit, immo nec vlterius in eum exarserit, sicut consueuerat, nec etiam in aliquam fœminam flagraret, quod iusto Dei iudicio factum est, vt ille, qui contra naturam aliquid desiderauerat, eis etiam quæ naturalia erant, careret. Hanc autem causam supra operantem Deum vocauit Putiphar, quia nihil melius excogitari potest. *Et omnia, quæ faceret dirigi in manu illius.* Idest, nulla res per eum gerebatur, quæ non haberet prosperum euentum. *Inuenit Ioseph gratiam coram Domino.* Idest, quòd omnia, quæ faciebat placebant Domino suo. Et ista est gratia, quam desiderant serui apud dominos. Vocatur autem ista gratia apud Deum gratia gratum faciens, quia eos, & opera sua Deo gratos efficit. Gratia gratis data est quodlibet aliud beneficium datum homini a Deo, per quod nõ necessario Deo gratus efficitur, vt scientia, robur, pulchritudo, velocitas, sanitas, prophetia, & similia. Habens enim ista in peccato mortali, & Dei odio stare potest apud Dominos temporales. Genus huius gratiæ est, quòd Domini dent famulis aliqua dona, quæ interdum dant Domini illis, quos verè non diligunt, nunquàm tamen potest stare, quòd alicui Domino complaceat in omnibus factis aliquis seruitor suus, & quòd non diligat eum. *Et ministrabat ei.* Tanquàm specialis seruitor, aut camerarius eius, quia Putiphar valde vir potens erat. *A quo præpositus omnibus.* Idest, quòd Putiphar videns Ioseph in cunctis ita prospere agere præcepit, vt quicquid ipse mandaret, in domo sua fieret: omnes ergo seruitores domus Putipharis per manum Ioseph disponebantur. *Gubernabat creditam sibi domum.* Idest, domum sibi commendatam, scilicet, quòd non mandabat Putiphar Ioseph facias hoc, vel illud, sicut alii domini faciunt. Sed dixit Ioseph, quòd reciperet totam domum in cura sua, & quicquid vellet, faceret. *Et vniuersa, quæ ei tradita fuerant.* Scilicet, specialiter, quia licet Putiphar totam domum ei generaliter commendasset, specialiter tamen quædam negotia magis commendauit. *Benedixit Dominus domui Aegyptij.* Idest, multiplicauit, vel augmentauit Deus domum Putipharis. Quia benedictio semper importat augmentum. *Propter Ioseph.* Scilicet, vt videretur qualiter Deus erat cum Ioseph. *Tam in ædibus, quàm in agris.* Quod potest dupliciter intelligi, vno modo, quod Deus multiplicauit Putipharem in ædibus, & agris, idest dando ei ædes, & agros multos, quos emebat ex multitudine pecuniæ rerum, quæ crescebant disponente Ioseph: vel aliter multiplicauit eum. *In ædibus.* Idest, in omnibus rebus, quæ sunt in ædibus, scilicet in filijs, & supellectilibus, & omnibus rebus domesticis. *Et in agris.* Idest, in omnibus rebus stantibus in agris, vt in pecoribus, & in vino, & frugibus multis. Sed prior sententia melior est,

Iudæorum opinio.

Quid gratia gratum faciens.

Benedictio importat augmẽtum.

F quia secundum istum sensum posteriorem non deberet dici in ædibus, sed in æde, quia vna erat familia Putipharis, etiam si multa habitacula, vel mansiones haberet. *Et non nouerat nisi panem, quo vescebatur.* Hoc potest referri ad Ioseph, vel ad Putipharem. Si referatur ad Putipharem, secundum Rabbi Sa. est sensus, quòd Putiphar nihil sciebat de domo sua committẽs omnia Ioseph, nisi panem, idest nisi vxorem suam, quam non commendauerat Ioseph, nec erat vlli commendanda, & hoc videtur, quia infra dicitur cum Ioseph responderet dominæ solicitanti eum ad coitum. Ecce omnibus mihi traditis Dominus meus ignorat, quid sit in domo sua, nec est aliquid quod non sit in mea potestate, vel mihi non tradiderit præter te, quæ

G vxor eius es: & istum modum loquendi accipit Rabbi Sa. ab eo, quod habetur Prouerbiorũ 9. cap. Aquæ furtiuæ dulciores sunt, & panis absconditus suauior. Ecce vocatur hic panis, vt vult Rabbi Sa. vxor aliena, quam aliquis occultè cognoscit. Alio modo potest intelligi, vt vult Rabbi Abraham Aben Ezra referendo ad Putipharem, quòd Putiphar de domo sua nihil cognoscebat, dimittens omnia negotia Ioseph, nisi panem, quia mandauerat Putiphar Ioseph, quòd non accederet ad cibos, quos ipse commesturus erat, & hoc quia vt infra habetur cap. 43. Illicitum est Aegyptijs comedere cum Hebræis, & prophanum putant huiusmodi conuiuium. Alio modo potest intelligi, quòd Putiphar confidens de fidelitate, & industria Ioseph, commisit ei omnia negotia, nec curabat de ali-

H quo qualiter disponeretur, nisi de pane, quo vescebatur, & cæteris cibarijs. Hæc enim videbat, sed alia negotia, nec videbat fieri, nec de ijs rationem petebat. Alius sensus est referendo ad Ioseph, scilicet quòd licet Ioseph omnia prosperè gubernaret, & posset inde multa sibi accipere Domino ignorante, tamen nihil accipiebat, nisi panem, idest cibum sufficientem temperatè ad vitam: alia autem Domino suo tradebat. Et in hoc nimis laudanda est Ioseph fidelitas: pauci enim tales dispensatores sunt. Ideo dixit Apostolus, quæritur inter dispensatores, quis fidelis inueniatur, vt patet prima ad Corinth. 4. cap. Omnes isti sensus satis conuenientes sunt, sed tertius horum melior est, sic enim infra dicitur, Dominus meus cunctis mihi traditis

I ignorat, quid habeat in domo. *Erat autem Ioseph.* Hic ponitur secundum, scilicet Ioseph castitas, quæ procul dubio magna fuit. *Erat autem pulchra facie.* Idest, habens pulchram faciem, scilicet bene formatam, & toti corpori in quantitate, & figura proportionatam: & insuper colore viuido, & suaui superfusa. Et in hoc similabatur matri suæ Rachel, quæ pulchra valde fuerat, vt patet supra 29. cap. Hæc pulchritudo illiciebat valde dominam suam, quia viri Aegyptij aliqualiter deformes sunt, & declinantes ad nigredinem propter terræ calorem meridianum, quia multum declinat ad æquinoctialem, & Aethiopica deserta. Grata etiam iuuentus inclinabat valde dominam. Poterat etiam valde inclinari Ioseph ex ijs, nisi Deus custodiuisset eum, quia pulchritudo superbiam gignit, superbia in-

K considerationem sui, & in agendis negligentiam, negligentia autem cadendi facilitatem. Vnde Ouidius in lib. de Arte amandi.

Regnat & in tenera magna superbia forma.

Et decorus aspectu. Differunt pulchritudo, & decorus aspectus, quia pulchritudo est conformitas membrorum, cum suauitate coloris, & licet sit in conformitate omnium membrorum inter se, & ad vnum, præcipue tamen attenditur in facie. Decor aspectus dicitur conuenientia staturæ, scilicet, quòd sit tantæ altitudinis quantæ oportet, & tantæ latitudinis, & vtrũque erat in Ioseph, quia erat proportionatus membris

Laus Ioseph.

Castitas Ioseph.

Triplex cã inclinationis.

Differẽtia inter decorem, & pulchritudinem.

bris cum suaui colore, & insuper erat conuenientis staturæ. *Post multos itaque dies*. Scilicet, postquam receptus fuerat Ioseph in domo Putipharis. Satis erant multi dies, quia quando venditus fuit Ioseph Putiphari, nondum compleuerat decem & septem annos, vt patet supra 37. cap. vbi dicitur, quòd Ioseph erat sexdecim annorum, quando pascebat gregem cum fratribus suis, & quando venditus fuit, & immediatè fuit portatus ab Ismahelitis in Aegyptum, & venditus ipsi Putiphari per manus eorum, vt patet in principio huius cap. Et postquàm domina sua eum concupiuit, & tenere voluit, in carcerem immediatè missus fuit, & deinde stetit ibi aliquot diebus, & extractus fuit de mandato Pharaonis ad interpretandum somnium, & quando stetit coram Pharaone ad interpretandum, erat annorum triginta, vt patet infra 41. cap. Fortè ergo fuerunt decem anni, vel plures a tempore aduentus sui, quando domina iniecit oculos in eum ad perpetrandum opus nepharium. *Iniecit domina oculos suos in Ioseph*. Idest, respexit eum oculo libidinoso ad concupiscendum eum, quia ante placebat ei, vt verus seruiens, nunc autem placebat vt amans, si esse vellet. Dicitur autem oculos inijcere in alio iacere, vel ponere, & pertinet ad amantes. Iniecerat enim domina oculos in Ioseph, quia eum solum aspiciebat, eum solum videre delectabat, cum iam tota vita sua penderet ex Ioseph, nihil enim sibi ipsi, quod placeret, reliquerat, totum constituens in amato, quia anima verius est vbi amat, quàm vbi animat, qualitercunque amet, dum tamen intensè amet. *Et ait, Dormi mecum*. Valde impudica fuit ista domina, quia amorem suum talibus verbis expressit. Potuerat enim verbis compositis, & tenerioribus allectiuis passionis suum affectum exprimere, quemadmodum Phedra prouocabat Hippolytum, quem totis viribus amabat, immo amando furiebat, vt patet in quarta Tragœdia, quę vocatur Hippolytus, in carmine sexto, quod incipit:

Quis me dolori.

Et incipiunt verba Phedrę ad Hippolytum.

Non me per altas ire, si iubeas, niues
Pigeat, gelatis ingredi Pindi iugis,
Non, si per ignes ire, & infesta agmina,
Cunctis paratis ensibus pectus dare.
Mandata recipe sceptra me famulam accipe:
Te imperia regere, me decet iussa exsequi.
Muliebre non est regna tutari patris.
Tu, qui iuuentæ flore primæuo viges.
Ciues paternos forti imperio reges.
Sinu receptam supplicem, ac seruam rege Miserere viduæ.

Ecce quàm pulchre, & tenere conclusit nihil inhonestum verbis proferens, cum ad infandissimum facinus totis præcordijs hortaretur. Ista autem omnibus omissis rusticano modo, & inuerecundè turpe factum prolocuta est. Fortè ante ipsa cogitauerat intra se aliquas teneritudines amantium, quas diceret, sed vt assolet amantibus in amoris principio euenire, vt cum loqui velint quæcunque conceperant perturbatione perdantur, vt patet ex verbis Philodoxij loqui volentis ad Doxiam in Comœdia dicta Philodoxeos. *Qui nequaquam acquiescens operi nephario*. Vocatur opus nepharium, idest quod indignum est proferri, scilicet seruum coire cum domina sua. Ioseph valde laudandus, atque celebrandus vir est, qui cum potuisset sine mortis periculo agere, potuisset etiam per hoc dominæ suæ gratiam promereri. Contrarium autem faciẽs timebat sibi imminere mortis periculum, maximamque nominis delationem, & infamiam, ijs tamen moueri non potuit, volens magis temporale supplicium perpeti innocenter, quàm peccãdo in manus incidere Dei viuentis. *Ecce Dominus meus*. Hic laborabat Io-

Quãdo Ioseph vẽditus fuit, erat annos natus 17.

Modus amantium.

Quid nepharium opus.

A seph dissuadendo dominæ suæ illum amorem turpissimũ, si quo modo velleret, prorsus tamen nõ valuit, quia ardor increuerat omnem rationem extinguens. *Omnibus mihi traditis*. Demonstrat Ioseph, quòd valde nepharium sibi esset talia committere. Esset enim multum ingratus Domino suo, qui omnia corde beniuolo subdiderat eius potestati, nihil vlterius in hoc inquirens. *Ignorat quid habeat in domo sua*. Omnia mihi confidens. *Nec quicquam est, quod in mea potestate non sit*. Quia vt supra dictum fuit, Dominus suus præposuerat eum omnibus domesticis suis, vt omnes sub eius regerentur imperio, & omnia negotia domestica ad sui libitum temperaret. Quanto ergo maior fuit Domini confidentia in Ioseph, tantò maior esset

B Ioseph ingratitudo, talia pro talibus retribuens. *Præter te, quæ eius vxor es*. Et nulli honestè commendari poterat. *Quomodo ergo possum hoc malum facere*. Quasi dicat, nullo modo debeo talia cõtra Dominum meum committere, considerando beneficia, & beniuolentiam eius. *Et peccare in Deum meum*. Dupliciter in isto actu peccabatur, primo contra Deum, qui instituit dando intellectui nostro naturaliter legem, per quam viueremus, vt patet ad Rom. 2. cap. in qua cauetur, ne quis accipiat vxorem alterius; secundo peccabatur cõtra Dominum suum Putipharem dehonorãtem eum cognoscendo vxorem eius, maxime receptis ab eo tantis bonis, & licet maior esset offensa Dei, quàm iniuria, quæ fieret Putiphari primo, tamen ponitur iniuria, & ingratitudo contra Putipharem cum dicitur.

C *Quomodo ergo possum*. Secundum, scilicet Dei iniuria tangitur, cum dicitur. *Et peccare in Deum meum*. Et hoc fecit, quia Aegyptia si moueri potuisset, magis fuisset mota per iniuriam, quæ inferebatur Putiphari, quàm per offensam, quæ inferebatur Deo Ioseph, quem minimè cognoscebat. Sed per neutrum mutari potuit, quia obdurauerat cor suum super petram declinans oculos, ne videret cœlum, nec intelligeret iudicia iustorum verborum. *Huiuscemodi verbis*. Scilicet dicendo, Dormi mecum, vt ante dixerat, vel proferendo verba huiuscemodi, idest similia pertinentia ad idem. *Mulier per singulos dies*. Idest, quandocunque habebat opportunitatem loquendi cum Ioseph solitaria, vt nullus arbiter interesset, sed Ioseph videns

D malitiam dominæ, quantum poterat fugiebat, ne ei occasionem mali daret. O virum laudabilem. In prima acie verbis amatorijs restitisse laudabile quidem, & valde virile fuit, sed quotidianis iaculis venenatis non succumbere iuuenem pulchrum, & elegantis formæ, quibus fortissimi quique succumbunt, diuinissimum fuisse fateamur. Quis in iuuentute positus amantis, & obsecrantis quotidianam instantiam subterfugisset? *Molesta erat adolescenti*. Postquàm enim domina illa ad primam petitionem pudicam verecundiam perdidit, maiori ardore succenso ex repulsa, maius desiderium nascebatur, quia fœmina est prona rei, quæ prohibetur ei. Ex hoc autem quotidiana molestia in Ioseph insurgebat. *Et ille recusabat*. Non duris verbis eam spernens, quia domina sua erat. Sed per

E suasionibus mollibus, & rationabilibus, quantũ Deus ei largiebatur secundum ea verba, quæ supra posita sunt. *Recusabat stuprum*. Propriè stuprum est defloratio virginis sine fędere matrimonij, & dicitur stuprum quasi studium primum, quia tunc incipit fœmina vacare libidini. Domina autem Ioseph non erat virgo, quia deflorata erat cum virum haberet, sed vocatur hic stuprum, prout signat adulterium, & non solum adulterium, sed etiam quandam conditionem aggrauantẽ, scilicet cognoscere dominam suam coniugatam, grauius quippe valde erat in Ioseph dominæ suæ commisceri, quam si alteri mulieri coniugatæ commi-

Laus Ioseph.

Quid sit stuprũ, & vnde.

commiſceretur. Ratio autem eſt, quia maior ingratitudo eſſet contra Dominum ſuum Putipharem, qui tanta bona ei indulſerat, quàm ſi vxorem aliquam alterius perſonæ priuatæ cognoſceret, a qua nulla beneficia recepiſſet. *Accidit autem vt quadam die.* Vt ait Ioſephus iſta dies erat valde ſolennis in tota Aegypto, quia forte erat dies, qua ſemel per quemlibet annum Apis bos, Deus magnus Aegyptiorum colitur inſequentibus eum Aegyptijs vſque in ciuitatem Memphim, de quo magis dicetur Exo. 2. cap. Et vxor Putipharis per aliquot dies ante finxit ſe eſſe infirmam, vt haberet occaſionem manendi in domo, & quia Ioſeph erat Hebræus, colens Deum cœli conuenientibus omnibus Aegyptijs ad fana idolorum ſuorum, ſciebat domina Ioſeph in domo manſurum; & quaſi remotis omnibus arbitris poſſet cum Ioſeph ſecurius, & promptius loqui, vt quouis modo eum ad ſuam libidinem traheret. *Vt intraret Ioſeph domum.* Scilicet in qua manebat domina, aliàs ſuperflue diceretur ſi intelligatur de tota domo domini ſui, ſed dicitur de domo, in qua manebat domina, & hoc valde erat accidentale, vel caſuale, cum Ioſeph nõ conſueſceret intrare domum dominæ ſuæ. Sed tunc a caſu, vt aliquid faceret intrauit: nam non ſolum ipſe non deſiderabat intrare ad locum, vbi domina manebat, ſed valde exhorrebat, ne ſuſtineret quotidianam moleſtiam in ſolicitatione dominæ ſuæ. *Vt quippiam operis faceret.* In hoc excuſat ſcriptura Ioſeph, quia diceret aliquis, quare intrauit Ioſeph domum, in qua manebat domina ſua? ipſe ergo dedit ei occaſionem ſolicitandi eum ad opus nepharium. Litera reſpondet, quòd non intrauit Ioſeph, vt dominam ſolicitaret, nec vt curioſius inquiſitor viſurus cameram, vel domum, dominæ ſuæ, ſed ex neceſſitate ſuſcepti officij coactus eſt illuc intrare, quia aliquid neceſſario intra domum illam expediturus erat. *Abſque arbitris.* Ideſt, abſque iudicibus, vel ſocijs, ſcilicet quòd quando intrauit Ioſeph domum dominæ ſuæ nullus intrauit cum eo, qui iudicare poſſet quid Ioſeph faceret. *At illa apprehenſa*

Quid ſit lacinia. *lacinia veſtimenti eius.* Dicitur lacinia extremitas, vel fimbria veſtimenti, & quòd hanc apprehendit domina. In Hebræo dicitur. *Apprehenſa veſte.* Sed quia rationabilius dicebatur, & in eadem ſententia, quòd apprehenſio fieret per extremitatẽ veſtimenti, quàm per ipſum totum veſtimentum, congrue tranſtulit Hieronymus. *Apprehenſa lacinia.* Et non fecit hic domina Ioſeph, ſicut alias facere ſolita erat, ſcilicet vt verbis eum exoraret, ſed apprehendit primo extremitatem veſtimenti Ioſeph incauto, nec quicquam præmeditato. Hoc autem fecit domina, quia alias quando rogabat, ſolebat Ioſeph eam relinquere, nunc tenuit eum, vt ſaltem ſic non euaderet pro verbis viribus vſa, ſicut faciunt impetuoſi amantes, recuſato quod petunt. *Qui relicto in manu eius pallio.* Non curauit hic Ioſeph reſpondere, ſicut alijs vicibus conſueuerat, quia ſi in reſpondendo moraretur ſic, domina taliter eum tractaret, quòd forte eum incitaret, vt forte apprehẽdens eum per virilia, vel ſaltem aliquid inhoneſtum fieret. Potuerat autem Ioſeph pallium de manu dominæ ſuæ violenter attrahere, vt indutus recederet: Sed quia domina ſua erat, noluit in eam manus inijcere, tangendo violenter ad extorquendum

Vrbanitas Ioſeph. clamidem de manibus eius, & in hoc fuit vrbanus valde, & deuotus ſeruiens Ioſeph, quia dato quòd domina ſua impudica, atque vilis exiſteret, & ei nimis moleſta, nunquàm tamen erga eam irreuerenter ſe geſſit quicquàm dure reſpondens, aut dure agens, obſeruans reuerentiam dominatiuam, licet ipſa huius indigna foret. *Fugit, & egreſſus eſt foras.* Scilicet extra domum dominæ ſuæ, non autem extra totam domum

F Domini ſui Putipharis. Cautè enim fecit Ioſeph fugiendo, quia expectando ſe ipſum vreret, & dominam acrius ſtimularet, habet enim aliquid ſpeciale libido contra cætera vitia. Cætera enim ſuperando fugantur. Sola etiam libido fugiendo ſuperatur, vt ait Alanus in lib. de complanctu naturæ, metro. 5.

Si Venerem vitare velis loca tempora vita.
Et locus & tempus pabula donat ei.

De hoc Ouidius in 2. de remedio Amoris ait:

Et loca ſæpe nocent, fugito loca conſcia veſtri.

Ioſeph incarceratio

Cumque vidiſſet mulier. Hic incipit ſequens hiſtoria, ſcilicet Ioſeph incarceratio. Fuit autem iſta incarceratio licet iniuſta, quantum ad facientem, fuit tamen valde vtilis, quantum ad Ioſeph patientem, quia ſicut ante bene ſe habuerat in proſperis, ita nunc erudiretur

G bene ſe habere in aduerſis. Vel etiam, quia illa incarceratio fuit occaſio ſublimationis Ioſeph. *Cumque vidiſſet.* Ponitur autem prius tribulatio, deinde ſubditur diuina conſolatio, ibi. *Fuit autem Dominus.* Circa primum domina Ioſeph videns, quòd Ioſeph fugiſſet, timuit ne eam accuſaret apud virum ſuum, & ſic rea, & infamis haberetur. Molita eſt ergo ipſa accuſationes ſuas præmittere, & clamare, quaſi fuiſſet iniuriam paſſa. Sic etiam fecit Phedra contra Hippolytum, cum ei conſentire noluit, aduoluta fuit genibus eius, & rurſus in amplexus Hippolyti ruit. Cumque Hippolytus euaginaſſet enſem, & contorquens manum ad capillos Phedræ, voluiſſet eam iugulare, ipſa dixit ad eum, hoc eſt quod ego valde deſidero Hip-

Ioſeph tribulatio.

H polyte manibus tuis mori ſaluo pudore. Tunc indignatus Hippolytus, gladium quem contra fœminam euaginauerat, a ſe abiecit fugiens, vt deuitaret importunitatem eius, ipſaque tunc clamauit, quaſi vim ſibi factam conuocando Athenienſes. De quo Seneca in Tragœdia quarta, quæ vocatur Hippolytus in metro, vel carmine 6. quod incipit,

Seneca de Hippolyto qd dicat.

Quis me dolori.

Et ſe eſſe contemptam. Satis contempta erat cum toties petẽdo repulſa eſt, & nunc tandem ab eius manibus, quem diligebat euaſit. *Vocauit homines domus ſuæ.* Immediatè vt hoc videretur facere, quia vere iniuriam paſſa fuiſſet. *En introduxit virum Hebræum.* Scilicet vir meus Putiphar. Aggrauabat enim in hoc iniuriam,

I quia Ioſeph Hebræus erat, & iſti erant odioſi Aegyptijs. Item quia Ioſeph erat ſeruilis conditionis, & ad dominam ſuam accedere volebat. *Vt illuderet nobis.* Ideſt qui illuderet nobis, non tenetur hic, vt, dicens cauſam finalem: nõ volebat domina dicere, quòd Putiphar introduxiſſet Ioſeph ad illudendum eis. Sed quòd ex eo, quòd eũ introduxerat, ſequebatur, quòd ipſe illudere poſſet cum vellet, vt ipſa clamabat. *Ingreſſus eſt ad me, vt coiret mecum.* In hoc declarat iniuriam, vel illuſionem, quam facere dicebat velle Ioſeph, quæ ſatis erat magna, ſi ſic, vt ſupra ipſe dixerat perſuadendo dominæ ſuæ ad oppoſitum, vt patet in litera. *Cumque ego ſucclamaſſem.* Ideſt incepiſſem modicum clamare, quia, ſub, diminuit, ſicut ſubrideo, id eſt paucum rideo, vel non perfecte. Reddit domina

Prima ratio aggrauationis. Secũda ratio.

Dictio, ſub, diminuit.

K factum ſuum probabile, ſcilicet quòd ipſa clamante fugerit Ioſeph, & reliquerit præ timore palliũ in manibus eius. *Reliquit pallium, quod tenebam.* Ideſt, quòd quando ipſe conatus fuit ad me accedere, ego tenui pallium, & ad clamorem meum reliquit pallium, & receſſit. *In argumentum ergo fidei.* Ideſt, ad certitudinem credulitatis. *Pallium oſtendit marito reuertenti.* Aliqualiter videbatur indicare pallium retentum, maxime Ioſeph fugiente, quia non videbatur eſſe modus, per quem domina ſic pallium tenuiſſet. *Ingreſſus eſt ad me ſeruus Hebræus.* Videbatur valde conqueri de hoc, quòd cum ille Hebræus eſſet, qui ex hoc apud Aegy-

ptios

Quare Ioseph tacebat. ptios vilis, & odiosus reputatur, etiam quia seruus eius fuisset ausus dominam sic illudere. Sed in ijs omnibus Ioseph tacebat, primo quia iustitiam suam ponebat in Deo, in quo vere confidebat, sciens se in hac parte penitus innocentem. Item quia videbat, quòd domina sua aliqualia iudicia facti prætendebat. Item quia nolebat contra dominam suam verbis disceptare contradicendo ei. *Vt illuderet mihi.* Non ponitur hic illudere, vt ante, sed dicendo consecutionem, sed dicit hic causam finalem, quia non determinat hic istud verbũ, adduxisti, sed istud verbum, ingressus est. *Iis auditis Dominus nimium credulus verbis vxoris.* Nõ enim debuisset immediatè assentire verbis vxoris, sed inquirere veritatem, maxime quia sciebat fœminas fallaces esse. *Iratus est valde.* Satis enim habebat irascendi causam, immo mirum est, ꝙ tãtum dolorem tolerare potuit, & nõ occidit immediate ipsum Ioseph. Dicendũ ꝙ Putiphar eũ occidisset, nisi Deus, qui eripiebat Ioseph de omni angustia, eum hic eruisset. *Tradiditque in carcerem.* Fortè posuit eum ibi vsque ad facti examinationem pleniorem, vel vt ibi moreretur, quia postea *Ioseph stetit in carcere duobus annis.* stetit in carcere Ioseph plus duobus annis, vt infra patet, & non tractabatur in isto tẽpore aliquid de causa eius, ex quo signum est, ꝙ Dominus suus posuerat eum ibi, vt ibidem moreretur nolẽs eum per se occidere, quia forte aliqualiter cõpatiebatur ei, quia fideliter seruierat. *Vbi vincti regis custodiebantur.* Erat enim carcer publicus. *Et erat ibi clausus.* Quia non dabatur ei licentia foras exeundi. *Fuit autem Dominus.* Hic ponitur secundũ, s. diuina consolatio, quia Deus non derelinquit aliquem sperantem in se. *Fuit autem Dominus cum Ioseph.* Scilicet dando ei gratiã cum principe carceris, valde magna gratia erat ista, vt vbicũque maneret gratiã inueniret, quia omnibus placens, & acceptabilis erat. *Et misertus est illius.* Consolando in angustia. *Et dedit ei gratiam in conspectu principis carceris.* Vt valde gratus ei esset, & tractaret bene Ioseph non includendo eum compedibus, vel fortibus cathenis, sicut alij p̃mebantur, sed maiorem ei licẽtiam tribuebat, licet nõ exiret de domo carceris. *Qui tradidit in manu eius vniuersos vinctos.* Vt curam fideliter de ipsis gereret soluẽdo, vt opus esset, vel ligando, & cibos eis dando. *Et quicquid fiebat.* De ligatione, vel solutione vinctorum. *Nec nouerat aliquid cunctis ei traditis.* Sic enim factum fuerat in domo Putipharis, vt patet supra. *Et omnia eius opera dirigebat.* Quia cuncta, quæ etiam in carcere Ioseph faciebat, prosperum exitum habebant.

Somnia eunuchorum Ioseph interpretatur.

Cap. XL.

HIs ita gestis, accidit vt peccarent duo eunuchi, pincerna Regis Ægypti, & pistor, domino suo. Iratusque contra eos Pharao, nam alter pincernis præerat, alter pistoribus, misit eos in carcerem principis militum, in quo erat vinctus & Ioseph. At custos carceris tradidit eos Ioseph, qui & ministrabat eis: aliquantulum temporis fluxerat, & illi in custodia tenebantur. Videruntque ambo somnium nocte vna iuxta interpretationem congruam sibi. Ad quos cum introisset Ioseph mane, & vidisset eos tristes, sciscitatus est eos, dicens:

A Cur tristior est hodie solito facies vestra? Qui responderunt: Somnium vidimus, & non est qui interpretetur nobis. Dixitque ad eos Ioseph: Nunquid non Dei est interpretatio? Referte mihi quod videritis. Narrauit prior, præpositus pincernarum, somnium suum; videbam coram me vitem, in qua erant tres propagines, crescere paulatim in gemmas, & post flores vuas maturescere, calicemque Pharaonis in manu mea: tuli ergo vuas, & expres-
B si in calicem, quem tenebam, & tradidi poculum Pharaoni. Respondit Ioseph: Hæc est interpretatio somnij: Tres propagines, tres adhuc dies sunt, post quos recordabitur Pharao ministerij tui, & restituet te in gradum pristinum: dabisq; ei calicem iuxta officium tuũ, sicut ante facere consueueras. Tantum memento mei, cum bene tibi fuerit, & facies mecum misericordiam, vt suggeras Pharaoni, vt educat me de isto carcere, quia furto su-
C blatus sum de terra Hebræorum, & hic innocens in lacum missus sum. Videns pistorum magister, quòd prudenter somnium dissoluisset, ait: Et ego vidi somnium, quòd tria canistra farinæ haberem super caput meũ, & in vno canistro, quod erat excelsius portare me omnes cibos, qui fiunt arte pistoria, auesque comedere ex eo. Respondit Ioseph: Hæc est interpretatio somnij: Tria canistra, tres adhuc dies sunt; post quos auferet Pharao caput tuum, ac suspendet te in cruce, & lacera-
D bunt volucres carnes tuas. Exinde dies tertius natalitius Pharaonis erat: qui faciens grande conuiuium pueris suis, recordatus est inter epulas magistri pincernarum, & pistorum principis. Restituitque alterum in locum suum, vt porrigeret ei poculum, alterum suspendit in patibulo, vt cõiectoris veritas probaretur. Et tamen succedentibus prosperis, præpositus pincernarum oblitus est interpretis sui.

E HIs ita. Descripta consolatione Ioseph in pœnæ mitigatione, hic subditur consolatio in mentis suæ illustratione, scilicet, quia spiritus interpretandi somnia a Deo ei datus est, & diuiditur in tres partes, primo ponitur somniantium incarceratio: secundo somnij narratio, & interpretatio. infra. *Ad quos cum introisset Ioseph.* Tertio interpretationis impletio ibi, exinde dies tertius. Ad primum. *His ita gestis.* Idest, facta accusatione Ioseph, & incarcerato eo. Quia ista de eunuchis paulo post cõtigerunt. *Accidit, vt peccarent duo eunuchi.* Ecce qualiter vocat hic eunuchos non ipsos castratos, quia pin- *Diuisio.*

cerna,

cerna,& pistor non erant castrati, sed vocantur eunuchi, idest ministri, *Pincerna Regis Aegypti.* Idest, ille, qui præerat seruientibus regi de vino. Et dicit Rabbi Sa. quòd peccatum istorum fuit, quia pistor negligenter dimisit vnum lapillum in pane, in quo rex forte dentes offendit: Et pincerna peccauit, quia in vino regis cecidit musca, & propter vtrumque iratus est rex, sed propriè,& magis propter lapidem repertum in pane, quia iudicatum fuit, quod non posset cadere lapis in panē sine negligētia pistoris, musca autem posset cadere in vinum sine culpa ipsius dapiferi, s. dum propinabatur vinum. Sed ista ridicula sunt, non enim sufficiunt tales causæ ad mortem etiam in crudelissimo viro. Videtur autem magis dicendum, quod isti, vel fuerunt accusati de infidelitate, vel ipse rex in ratiocinijs eorum reperit eos aliqualiter culpabiles, sicut solet esse communiter in dispensatoribus, quia vt ait Apostolus, quæritur inter dispensatores, quis fidelis inueniatur, vt patet prima ad Corinth. 4. cap. *Misit eos in carcerem.* Vt eisdem ibi existentibus iudicaretur vtrum bene, an malè in officijs meruissent. *Principis militum.* Supra vocatus fuit Putiphar princeps exercitus,& quia princeps militiæ, & exercitus idem esse videtur, ideo dicet quisquam forte hunc principem carceris esse Putipharem. Sed non videtur esse idem, quia præced. cap. dicitur de Ioseph, quòd traditus fuit per Dominum suū Putipharē in carcerem,& Deus dedit ei gratiam in cōspectu principis carceris, sed non potest hoc intelligi de Putiphare, quia iam videbatur exosus a Putiphare, qui eū ibidē posuerat. Dico quod ad hoc responderi potest dupliciter: vno modo dicendo, quod Putiphar non erat princeps carceris. Et quando arguitur, quod princeps exercitus, & militiæ sunt idem, sed Putiphar erat princeps exercitus: ergo princeps militiæ,& ex consequenti princeps carceris. Negatur quod princeps exercitus, & princeps militiæ sunt idem: quia exercitus nunquam vocatur, nisi coniuncti milites ad pugnandum contra hostes. Poterat ergo esse aliquis dux, vel princeps militum in pace,,alius in bello. In bello enim illi, qui vocantur comites stabiles, sunt duces, quia ad eos spectat bellantes ordinare, dum sunt hostes aggressuri, vel expectaturi. Alius autem potest esse princeps militiæ, scilicet, qui milites regit in pace; quia cum pax diutina sit, nisi milites continuo armorum exercitio polleant, fortitudo consenescit per dissuetudinem, vnde ineptiores post, & timidiores ad bella fiunt. necesse est ergo aliquem esse ductorem, qui pacis tempore dirigat milites, & nouos tyrones in armis exerceat, vt ad bella promptissimi fiant, & iste vocabitur princeps militum, prout milites distinguuntur contra exercitum. Alio mo do potest dici, quod Putiphar fuerit princeps exercitus, & princeps militum, & quod ista duo idem sint, & tamen non fuerit Putiphar princeps carceris. Quia cum iste princeps militum esset vir potentissimus habens multa officia,& dignitates, nō poterat per se exequi quodlibet istorum, ideo tradebat alteri exequenda ista, licet auctoritas, & dignitas principalis apud eum remaneret. Et tunc cum Putiphar esset princeps exercitus, siue militum, quod idem est, erat etiam princeps carceris, quia tamen hoc erat paruum officium, nō exequebatur per se Putiphar, sed tradebat alteri, & ille vocabatur princeps carceris, coram illo autem habuit gratiam Ioseph, vt patet præcedenti cap. & sic non obstāt supradicta. *In carcere in quo erat vinctus Ioseph.* Idest, ligatus. Non est intelligendum, quòd Ioseph esset vinculatus cathenis, quia vt dictum fuit præcedenti cap. Ioseph inuenit gratiam coram principe carceris, scilicet vt non teneret eum in vinculis, sicut cæteros, sed permitteret eum habere cæteros in custodia, & faceret de ipsis quicquid placeret. Item quia vt dicitur hic

Opinio Rabbi Salomonis.

Responsio Doctoris.

Quid exercitus.

F Ioseph ministrabat illis duobus eunuchis regis. Sed manifestum est, quod non posset ministrare, si cathenis vinculatus esset. Dicitur ergo vinctus non, quòd cathenas haberet, sed quòd detineretur in carcere, ne ad alium locum foras prodiret. *At custos carceris tradidit eos.* Idest, istos duos eunuchos regis, quia isti erant honorabiliores recommendauit eos ei speciali modo. *Et ministrabat eis.* Licet isti tenerentur vincti, quia tamen erant magni viri, exhibebant eis magna obsequia, quemadmodum consueuerant, antequàm ponerentur in carcere. Et quia Ioseph erat valde circa omnia prouidus,& in agendis industrius, datus est eis in seruitorem. *Aliquantum temporis fluxerat, & illi in custodia tenebantur.* Ex hoc apparet, quòd ad minus stetit Ioseph in carcere, quasi per tres annos, quod sic probatur, quia per duos annos postquàm Ioseph declarauit ista somnia, eductus fuit de carcere, vt declararet somnium Pharaonis, vt patet seq. cap. Item quia aliquanto tempore ante peccatum, & incarcerationem istorum eunuchorum steterat Ioseph multis diebus in carcere, licet hic pauci vocentur ex modo loquendi. Dicitur etiam, quòd isti eunuchi detenti sunt aliquanto tempore in carcere, & isto toto tempore fuit detentus Ioseph, scilicet ante,& tunc, & post. *Videruntque ambo somnium nocte vna.* Idest, quilibet eorum somniauit se videre aliquid,& hoc fuit in eadem nocte. Somnium propriè est ipsa nocturna,& imaginaria apparitio, & dicuntur isti videre somnium, non quod isti viderent apparitionem imaginariam, quia visio non est aliquid visibile, sed quo videmus. Sed dicitur videre per istam nocturnam apparitionē aliquid. Et sciendum, quòd ista somnia fuerunt a Deo immissa istis duobus eunuchis, vt ex ijs manifestaretur Ioseph, & exaltaretur. Sed licet ista somnia non haberent specialem causalitatem in Deo, sed vel in natura, vel in ipsa rerum quadam phantasiatione, & contingentia, tamen Deus ita in eis cognoscendi regulam ostendere poterat in his, sicut in omnibus alijs, quia nihil Deo per accidens, atque incausatum est. *Iuxta interpretationem congruam sibi.* Idest, quod ista duo somnia ita significauerunt, sicut Ioseph ea interpretatus est, quod est conuenire interpretationem. *Ad quos cum introisset Ioseph mane.* Hic ponitur secundum, s. somnij narratio,& interpretatio. *Ad quos cum introisset.* Manebant isti duo eunuchi in aliqua domo secretiori carcerationis, & hoc vt etiam grauius inter cæteros laterent, vt securius custodirentur, vel quia forte erant viri singulares, tradiderat eis princeps carcerationis viros, qui seruirent eis, & loca secretiora, vt nullam ibi perturbationem haberent in vicinia aliorum constituti: quocunque modo esset, sufficit quod postquam Ioseph ministrabat eis in sero, recedebat ab eis dormiētibus ipsis,& deinde redibat in mane, vt rursum ministraret eis surgentibus, & sic faciebat per singulos dies. *Et vidisset eos tristes.* Quia non consueuerat videre eos tristes, vt infra dicitur, scilicet cur solito tristior est facies vestra? Cum enim affectiones nostræ causentur a rebus exterioribus, necesse est mutatis illis, mutari somnia, & facere mutari suas cuilibet affectiones. Quia ergo somnia, quæ videbantur esse tristia, istis euenerant, facies eorum ex expectatione mali futuri tristiores factæ fuerant. *Somnium vidimus.* Scilicet, visio nocturna nobis apparuit propter quam suspecti, & timidi sumus. *Et non est qui interpretetur nobis.* Hoc ipsum timidiores, eos efficiebat, consueuerant enim antiqui superstitionibus somniorum fidem tribuere, & per hoc vitam ducere, ideo mox vt quisquam aliquid somniasset, interpretem requirebat, tanquàm aliquid necessarium ad viuere. Nunc autem per legem diuinam ista superstitio abolita est, vt nihil de somnijs moneamur.

G

Tēpus carceris.

H

Quid somnium.

Narratio somnij Ioseph.

I

Affectiones causantur a rebus exterioribus.

K

Nunquid

Nunquid non est Dei interpretatio? Quasi dicat, quo modo poteratis interpretationem ab hominibus cognoscere, cum illa pertineat ad Deum? vel cur inquirebatis ab istis maleficis incantatoribus, & diuinis, quia dæmones quos ipsi colunt, non nouerunt ista? sed Deus solus. Non tamen tollitur quin aliqua somnia interpretationem recipiant ab hominibus, quoniam aliqua sunt somnia, quæ naturalem causam habent, & sunt homini cognita, & sicut homini sunt naturaliter cognita quædam alia, ita quoque & ista. Sed hic Ioseph loquitur principaliter de somnijs, quæ a Deo immittuntur, quoniam ista a solo Deo interpretationem recipere debent, quia in nobis non sunt naturaliter aliquæ vię cognitiuę supernaturalis veritatis in speciali, licet bene quantum ad quædam generalissima Dei, de quibus Apostolus ad Rom. 1. cap. De ijs autem nihil ad somniorum attinet coniectores. *Referte mihi quid videritis.* In hoc demonstrabat Ioseph se esse Prophetam, quia ipse supra dixerat somniorum interpretationem non ad homines, sed ad Deum pertinere, sed ipse dicebat eis, vt narrarēt, ergo vel dicebat se esse Deum, quod nullo modo concedendum est, aut talē virum, cui Deus dignaretur ista reuelare, isti autē Prophetę vocantur, & hoc verum est, s. Ioseph Prophetā eē, quia oīs cognitio nobis communicata a Deo sine aliquo lumine naturali, perductiuo aliquo modo ad talē cognitionē, est supernaturalis, & prophetica. Huiusmodi aūt erat in Ioseph. *Narrauit prior præpositus pincernarum.* Quia iste honorabilior erat, alter dedit ei honorem in loquendo. *Videbam coram me.* Scilicet visione imaginaria nocturna, qualis pertinet ad somnium. *Vitem.* Quilibet somniabat ſm officium suum, s. pincerna circa vinum, & pistor circa panē. Sic quippe euenire solet mentibus occupatis, vt circa ea, quæ in die tractauerint, nocturna cogitatione laborēt. Sed non propter hoc est intelligēdum, quòd ista somnia euenerint ex eorum occupationibus circa officia, quia talia nihil signant, vt infra dicam. Sed ista somnia fuerunt eis immissa specialiter a Deo, vt in horum expositione, & interpretatione euidenter Ioseph sapientia monstraretur. *In qua erant tres propagines.* Dicuntur propagines rami vitium, & dicuntur a propagando, i. extendendo, quia se extendunt, & multiplicantur. Quare autem sint tres propagines dicere non attinet, quia infra in litera textus exponuntur per Ioseph. *Crescere paulatim gemmas.* Vocantur gemmæ illa, quæ primo arbor emittit, cum incipit quolibet anno fructificare, & istę gemmæ sunt principia, siue florum, siue frondium, siue fructuum. *Et post flores vuas maturescere.* Idest, quòd primo illa vitis, secundum processum naturæ, quem tenet, gemmas de palmitibus teneris, & crescentibus emittebat, deinde illę gemmę formabantur in frondes, & vuas imperfectas, scilicet acidas, & ad vltimum maturitas vuis inesse videbatur. *Et post flores vuas.* Non accipiuntur hic propriè flores, quia vites non producunt flores, sed vocantur flores ipsæ frondes, & patet ex ordine, quia hic ponuntur tria, scilicet gemmas crescere, flores nasci, & vuas maturescere, & ista tria satis apparent in vite, qa primo gemmas emittit, deinde ex gemmis formantur frondes, & rursus formantur vuæ, nec reperiuntur aliqua alia in vite. Quod autem vitis flores non habeat, sicut multæ arbores habent, causa est quia flores gignuntur ex humido aqueo subtili valde, & tenero bene passo ab humido aereo. In vite autem est humiditas grossa, & non passa ab humido aereo, ideo non facit flores. Signum huius est, quia vuæ tardius maturescunt, quàm alij fructus, & quòd folia vitis tardius cadunt, & quòd in paucioribus terris gignuntur, quàm aliæ arbores communes, maxime in terris frigidis valde, in qui-

In quo demõstrabat Ioseph se esse Prophetam.

Quid sit Propago.

Cur vitis flores non producat, & fructus eius tarde maturescant.

A bus nullum vinum, aut valde paucum habetur. Fundamentum horum est, quia vitis habens grossum humorem, & fortem indiget forti decoctione per calorem Solis, quæ non contingit in terris frigidis. Vel possunt vocari hic, flores, ipsæ vuæ dum nouiter nascū tur, donec aliqualiter formentur, & tunc vua, & flos idem sunt, sed differunt quantum ad aliquid perfectū, & imperfectum. & hoc satis potest haberi ex litera, qn̄ dicitur. *Et post flores vuas maturescere.* Idest, quòd postq̄ flores, idest ipsę vuæ adhuc valde imperfectę nascebantur, paulatim maturabantur, & non dixit. *Post flores vuas gigni.* Quasi volēs distinguere inter flores, & vuas ſm substantiam, sed dixit. *Post flores vuas maturescere.* Vuæ maturescentes presupponunt vuas genitas, & sic B intelligantur vuæ natæ per flores, & deinde maturescunt. Vtraque satis bona expositio est, sed prima aliqualiter consonantior literæ est. *Calicemque Pharaonis in manu mea.* Idest, videbam calicem Pharaonis in manu mea: erat autem iste aliquis calix valde preciosus, & specialis, in quo soli Pharaoni potus dabatur. *Tuli igitur vuas, & expressi in calice.* Idest, videbatur mihi, ꝙ tollebam de illis vuis, & premebam super calicem vinum eliciens. *Et tradidi poculum Pharaoni.* Idest, videbatur mihi, ꝙ tradebam poculum Pharaoni. *Hæc est interpretatio.* Scilicet, quæ sequitur. *Tres propagines, tres adhuc dies sunt.* Idest, tres propagines signant tres dies futuros immediatè. In hoc valde apparuit certitudo interpretationis, quia determinatum fuit ibi tempus valde propinquum, ideo leuissimè cognosci poterat, C vtrum mentiretur. *Post quos recordabitur Pharao ministerij tui.* Idest, recordabitur Pharao officij tui, quia in die natali regis (vt infra dicitur) solebat rex mutare officiales, vel confirmare priores, ſm ratiocinia sua, & tunc recordatus fuit officialis sui, scilicet magistri pincernarum, & fecit illum vocari ad ratiocinia. Tandem finitis ratiocinijs, vel quia dignus officio inuentus est, vel quia placuit in oculis regis, restituit eum, & ad pristinos honores reduxit. In Hebræo dicitur: Numerabit, vel, Eleuabat Pharao caput tuum. Et patet, quia eadem dictio, secundum Hebræos habetur hic, & infra vbi dicitur de principe pistorum. *Auferet Pharao caput tuum.* Et est sensus, ꝙ in illa die natalis regis ipse Pharao inter alios milites, & officiales numeraret perso- D nam principis pincernarum, quod est caput numerare. Quia quælibet persona vnum caput dicitur: Sic ēt transferimus ad pecudes, & pecora dicentes, tot capita habere aliquem possidentem. Vel dicitur. *Eleuabit caput tuum.* Restituendo te ad priorem dignitatem, vel forte magis de honore dando, & ista eleuatio capitis opponitur diminutioni, quę est pœna secundum leges, & fit tripliciter. De quo in Instituta. De capitis diminutione. *Dabisque ei calicem iuxta officium tuum.* Sic enim somnium signabat in expressione vuarum, & p̄sentatione coram Pharaone. *Tantum memento mei.* Tantum est hic dictio exclusiua, idest solum, & non nomen adiectiuum signans quantitatem. Est sensus, ꝙ Ioseph diceret magistro pincernarum, licet ego interpretatus fuerim tibi illud somniū prosperè, & sic im- E mediatè fiet, tamen non peto aliquid a te pro hoc, nisi vt solum recorderis mei, quando bene tibi fuerit, idest quando fueris restitutus ad prosperitatem gradus tui pristini. *Et facies mecum misericordiam.* Idest, compatiaris laboribus meis, suggerendo Pharaoni, vt educat me de carcere isto. Et licet hoc esset misericordia, quantum ad Ioseph, quia satis misereretur ei, qui Pharaoni suggereret, vt de carcere eum educeret, tamen quantum ad magistrum pincernarum erat iustitia cōmutatiua, secundum quam tenemur benefactoribus ad antidora, idest ad dandum è contrario non quidem mala pro bonis, quia hoc malū contra passum est, sed

Cõsuetudo quædã regis.

sicut

sicut nos ante recipimus, & ipsi dabant, ita post nos demus, & ipsi recipiant quod est antidorum, i. contrapassum, non solum tenemur tantum de beneficio retribuere amicis, quantum recepimus, sed etiam plus, vt late determinat Philosophus in 9. Ethic. De æquatione per analogiam etiã tenemur insuper eos famulari, vt patet 5. Ethic. Magnum enim beneficium fuit magistro pincernarum a tanta eum tristitia absoluere quanta tenebatur, cum somnij significationem aduersam formidaret, nemine declarante. Etiam quia tantum bonum ei, quasi subito, & insperato affuturum esse certissimè prædixerat. Pro ijs autem ad satis magna magister pincernarum Ioseph obsequi tenebatur. *Et suggeras Pharaoni.* Idest tacite roges Pharaonẽ, vt me hinc educat, denunciando qualiter hic iniustè detineor vinculatus, vel saltem non permittor liber esse. Suggerere propriè denunciare est, & pertinet ad minores, & sic conueniebat isti respectu Pharaonis. Aliquando accipitur pro cõsilio, siue persuasione. Et sic dicimus, ꝙ aliquis malum facit diabolica suggestione, aliquando tñ reperitur ad maiores pertinere. Sic habetur Ioã. cap. 14. Paraclitus autem spiritus sanctus, quem mittet pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret quæcunque dixero vobis. *Quia furtim sublatus sum de terra Hebræorum.* Hoc refertur non ad Ismahelitas, qui eũ emerunt, & post in Aegypto vendiderunt, quia isti emerunt pro precio conuento cum fratribus eius, quos fortè putabant eum posse vendere. Fratres autem vendentes iniustè fecerunt, & dicũtur rapuisse eum, quia hic quoddam furtum factum fuit, licet enim furtum propriè dictum sit cõtrectatio rei alienæ inuito domino, animo lucrãdi facta, & hoc non possit esse, nisi in rebus possessis, quæ propriè dominum habent, quia dicitur in diffinitione ista inuito domino, tamen aliquis dicitur furari hominẽ ad vendendum, quando eum latenter accipit sine consensu illius, ad quem cura illius hominis pertinet. Vel etiam si accipiatur homo, qui sub nullius cura sit. Hũc enim modum loquendi sequitur scriptura Exo. cap. 21. qui furatus fuerit hominem, & vendiderit illũ, conuictus morte moriatur. Sic ergo quilibet, qui venderet hominem aliquem inuitum, nisi eum in bello accepisset ita ꝙ seruus esset, vel nisi sententia iudicum hoc statueretur, dicebatur eum furari. Sed adhuc magis propriè potest dici Ioseph furtim sublatus, quia quando Ioseph fuit venditus, erat puer sexdecim annorum, vt patet supra 37. cap. & manebat in domo paterna nondum emancipatus, quia nondum acceperat vxorem. Erat ergo tunc quasi aliqua res, vel pars patris, & tollẽdo eum tollebatur aliquid pertinens ad Iacob. Sic nãque dicit Arist. 5. Ethic. quòd filius est pars patris, donec vtique sit pelicon, idest emancipatus. Sed dices ad quid referebat ista dicta Ioseph, cũ essent multũ impertinentia, non enim ex hoc merebatur solui de carcere Ioseph magis, quia furtim de terra Hebræorũ sublatus est, q̃ si nunq̃ fuisset sublatus furtiuè: impertinẽtia aũt proponi non debent: nã in iudicio nõ admittitur aliqs ad probandũ id, quod probatũ nihil prodest. Respõdetur, ꝙ hoc impertinens erat quantũ ad iustã, vel iniustã detentionẽ. Erat tñ quidã sermo passionalis prouocans ad misericordiã sui, vel amorẽ: ijs aũt debẽt vti ꝑsuadere volentes, quia in hoc magna vis est, maximè apud quasdã personas. De hoc Tullius in 1. lib. Rhetoricæ nouæ. Isti autẽ sermones passionales, licet ꝓm Arist. in princ. primi Rheto. in iudicijs permitti nõ debeãt, qa perturbãt rectũ iudiciũ, totumq; ordinẽ iuris eneruant, cũ ibi prouocẽtur audiẽtes ad irã, vel amorẽ misericordiã, odiũ, & alias passiones: iste aũt impediuit aciẽ intelłs, ne valeat verũ lucidè intueri, vt ait Cato.

Impedit ira animum, ne possit cernere verum.

Cap. 7.

Quid significet suggerere.

Furtum quid.

Cap. 6.

F Debent tamẽ isti sermones inseri in alijs persuasionibus extraiudicialibus: in iudicio aũt sola ea, q̃ cãm iustificãt, proponẽda sunt. Cũ autẽ Ioseph eẽt hic extra iudiciũ in priuata ꝑsuasione, licitè vtebat̃ ijs sermonibus passionalibus, immo qñcũq; oramus si aliqd sapimus sermonibus passionalibus ad Deũ vti debemus, iuxta ea, q̃ tradimus s. 32. cap. Et patet hoc manifestè in orõnibus insertis in canone sacræ scripturæ, quarũ nulla est, q̃ passionalis non sit. Vtebatur autem Ioseph istis verbis, quia valde inclinat ad misericordiam tanta status calamitas, vt aliquis dicat se de natali solo furtiuè, violenterq; deductum, & vẽditum in terra aliena. Et per hoc persuadebat duobus: primo persuadebat magistro pincernarum inclinando eum, vt ista Pharaoni referret, & negotium hoc diligenter tractaret: G secundo persuadebat Pharaoni, quia Pharao audiens hoc a magistro pincernarum flecteretur magis ad pietatem, & causam eius libentius audire vellet. *Et hic innocens in lacum missus sum.* Iste non erat sermo passionalis, sed pertinens ad iustificationem causæ suæ, scilicet iniuste fuisse incarceratum. *Et hic.* Idest, in terra ista, & non dicas hic, idest in carcere, & est sensus, quòd Ioseph volebat demonstrare vbique se fuisse iniusta passum, scilicet quòd patria sua fuerat furto sublatus, nũc aũt hic, idest in ista terra aliena fuerat iniustè carceri mancipatus. *Innocens in lacum missus sum.* Putiphar dñs suus posuerat eum in carcerem ad querelam vxoris suæ, quæ conquesta fuit Ioseph voluisse, & tentauisse coire cum ea. Sed in hac parte innocens erat, quia ma-H gis è contrario Ioseph dissuadebat dominæ volenti ab ipso cognosci, ne talia vnquàm fierent, vt patet cap. præcedenti. Vocatur hic carcer lacus, quia carcer solet esse in locis profundis, ad quæ concurrunt, & defluunt aquæ pluuiales facientes lacum, sicut sunt nunc multi carceres asperrimi. Vel dicebat se esse in lacum, quia fortè quando nouiter intrauit carcerem posuit eum princeps carceris per noctem in aliquo loco valde profundo, & clauso, qui videbatur esse quasi lacus, vel puteus, vt ibidem securius custodiretur. *Videns pistorum magister.* Hic ponitur interpretatio secundi somnij, scilicet magistri pistorum, soluto somnio magistri pincernarum. *Videns autem.* Idest, quia vidit magister pistorum, quòd Ioseph solue-I bat somnium magistri pincernarum, satis rationabiliter consonando partibus somnij per partes interpretationis. Et quia prædixit ei euentum prosperum, motus fuit etiam ipse, vt interpretaretur ei somnium suum. *Quòd prudenter somnium dissoluisset.* Hebræi quidam dicunt, vt Aben Ezra, quòd quilibet de istis duobus præpositis vidit somnium suum, & interpretationem somnij alterius, sed non vidit interpretationem somnij sui, ideo cum magister pistorum secundum istam positionem vidisset in somnijs interpretationem somnij magistri pincernarum: & iuxta suam visionem aspiceret interpretationem Ioseph, iudicauit eum prudenter interpretari, & eodem modo videtur secundum ipsos, quòd magister pincernarum vidit in somnijs interpretationem somnij magistri pi-K storum. Sed hoc non multum videtur, quia tunc dixissent sibi in alterutrum interpretationes somniorũ, & non essent tristes expectando alios interpretes. Nec. n. poterat esse verisimile, ꝙ homines tantum cõicantes celarent sibi inuicem somnia sua, maximè cum vnus postea coram altero præsente Ioseph recitauerit somnium suũ. Et si dicas, ꝙ licet sibi inuicem reuelassent somnia, tamẽ nõ voluit princeps pincernarum declarare somniũ principi pistorũ, quia durũ erat, & nolebat eum mestũ reddere de expectatione mali futuri. Sed hoc nihil valet, quia tũc saltem magister pistorũ, qui præuidisset bonã, & fęlicem interpretationẽ socij sui

Ioseph ꝑsuadebat duobus.

Per quid sumat hic carcer.

Interpretatio somnij

Quorundam Hebræorum opinio refellitur.

sui magistri pincernarũ interpretatus fuisset etiam tacente ipso magistro pincernarum.

Quo Ioseph somnia prudenter dissoluebat.

Ideo dicendum est, quòd quilibet eorum somniauit id, quod ad eum pertinebat, sed non somnium, quod pertinebat ad alterum, nec interpretationem eius, & quando in textu dicitur. *Videns magister pistorum, quòd prudenter somnium dissoluisset*. Intelligitur non, quòd ipse ante somniauerit illam interpretationem, sed quia satis concordare videbātur sibi ea, quæ dicebantur a Ioseph, ipsis verbis somnij.

Cap. 5.

Dicitur autem, quòd Ioseph prudenter interpretabatur. Non est intelligendum, quòd accipiendum sit hoc prudenter propriè, quia prudentia est habitus cum recta ratione actiuus, vt patet in sexto Ethicorũ. Aliquis autem prudenter agit, quando bene dirigit actiones suas in vltimum finem rectè iudicando, & ad intellectum practicum hoc pertinet. Interpretatio autem somniorum pertinet ad intellectum speculatiuum, quia ibi attenditur veritas absolutè, scilicet vtrum res sic sit, vel aliter, & non quæritur veritas conformiter se habens appetitui recto .i. quantum ad viam directiuam electionum, quod pertinet ad prudentiam, & illud est opus intellectus speculatiui, siue bonum suum, vt patet sexto Ethicorum, & secundo Metaphys.

Cap. 9.

Dicitur ergo hic prudenter .i. sapienter, vel scienter, s. subtiliter per habitum intellectus speculatiui. *Ait ergo vidi somnium.* Quia vidit prosperam, & consonantem interpretationem datam primo somnio, posuit suũ putans similem interpretationem dandam in suo somnio, cum videretur habere eundem modum. Si autem ipse vidisset datam fuisse infælicem interpretationem somnio socij sui, tacuisset ipse, ne saltem expectatione mali diutius torqueretur. *Quòd haberem tria canistra farinæ super caput meum.* Ista canistra erant parua vasa facta de viminibus contextis, & complicitis, in quibus portabatur farina, & talibus nunc nos vtimur, in quibus portamus panem. Erant autem satis parua, quia vnus homo faciliter portabat tria, super caput, erantque taliter disposita, vt vnum locari posset conuenienter super alterum, & non caderent. Sed dices quare portabantur tria canistra superposita, quia periculosum erat sic ea portare, poterant enim leuiter cadere. Melius enim quicquid in tribus portabatur, in vno magno deferretur.

Quid sint canistra.

Respondetur, quòd tria erant ad portandum in eis diuersitatem farinæ, vt in vno portaretur delicatissima, in alio minus delicata, in tertio autem ea, quę grossior erat. proficiebant etiam ista tria canistra ad portandum coram Pharaone, & seruis eius diuersos modos panis. Quia non eodem pane rex, & milites, & alij minores vescebantur. Congruè ergo tria canistra erant.

Intelligendum autem, quòd licèt hic dicatur ista tria canistra esse plena farina, non debet accipi propriè farina, scilicet, pro vt nondum est conuersa in pastam per aspersionem, vel in panes per decoctionem, quia sic ferre farinam ad Pharaonem, nihil vtile erat.

Item qa dicitur ĩ. ꝙ in canistro, quod erat excelsius portabat oẽs cibos factos arte pistoria, ideo panes iam coctos, vel in sartagine frixos intelligi volebat, & nõ farinam propriè accipiendo. *Et in vno canistro, quod erat excelsius*. Satis patet ex hoc, ꝙ ista tria canistra non habebant eundem modum cibi, ideo non inutiliter portabantur tria. Dicit autem, ꝙ in excelsiori portabat panes factos arte pistoria in multis modis. In alijs vero aliquid aliud portabat.

Dicit enim Iosephus, quòd portabat duo canistra inferiora plena panibus, scilicet panibus communi-

A

bus. In tertio autem portabat obsonium. Vocatur obsonium cibus solemnis pertinens ad inuitatos, vel ad magnos dominos, & iste erat cibus qui ferebatur ad regem. Et hoc modo accipit Terentius in Andria dicẽs, de Chremete, quòd obsonatus est, idest parauit obsonium, qui erat cibus delicatus pro cõuiuijs. Erat enim valde delicatus. Augustinus autem dicit, quòd in superiori erant panes delicati: in alijs erant panes communes. Et hoc est verum. Sed adhuc respicere oportet, quia non portabantur panes eiusdem modi in canistro superiori, & inferiori de duobus infimis, quia tunc non oporteret portare canistra tria, sed duo.

Obsoniũ quid.

B

Videtur ergo dicendum, secundum quòd textus innuit, quòd in superiori canistro afferebantur panes delicatissimi pro rege, & isti erant fabricati secundum omnem artem pistoriam, quia aliqui erant cocti in clibano, & in istis erat magna differentia. Quia in istis quidam erant habentes aliquam compositionem, quos artocreas, vel artopitia vocamus, idest panes cum carnibus, vel panes cum piscibus. Alij erant simplices, & ij adhuc differebant. Erant autem alij facti in sartagine, alij in craticula secundum distinctionem positam Leuitic. primo cap. in litera in canistro: secundo erant alij panes minus delicati, & tamen pertinebant ad milites, & magnos viros. In tertio canistro ferebantur panes communes, & non habetur in litera nostra, sicut in Hebræo. *Tria canistra forata farinę.* Hebræi enim dicunt, quòd ista canistra dicuntur

C

forata, quia erant facta de viminibus, & quia non poterant sibi totaliter complicari, manet necessario apertura inter vimina, & ista vocatur foratio, vel apertio. Sed non videtur hoc verum, quia si in aliquo istorum portabatur farina, vt litera videtur velle, non posset contineri, quia decideret per illas aperturas, & si dicas contra, quia nos diximus supra, quòd ista erant de vimine.

Respondetur, quòd essent fortè de vimine complicito, & vituminato, vt non flueret farina. Et dato adhuc quòd diceremus ista canistra esse ad portandos panes, & sic esse ex viminibus complicita, vt ipsi dicunt, tamen non est ista intentio literæ, quia nihil ad literam, quòd illa canistra sic, vel sic fabricata essent.

D

Sed dicendum, quòd ista canistra vocantur aperta, idest in parte superiori perforata, & hoc valde est de intentione literæ, quia dicitur in textu, quòd aues cœli comedebant ex isto pane. Sed hoc non poterat esse, si ista canistra essent clausa vndique, vel cooperta, ideo vocauit ea forata, idest non habentia tegimen in parte superiori, ita quòd aues liberè comedere possent. *Auesque comedere ex eo*. Ex superiori canistro dixit aues comedisse, quia de alijs comedere non poterant, quia inferiora duo canistra erãt clausa, quia cum vnum esset super aliud, fundum eius erat super aperturam alterius, & claudebat illam. Manebat ergo isto modo os canistri superioris apertum, de quo solum comedere poterant aues. Et hoc valde

E

consonabat significationi, scilicet, vt intelligeretur, quòd caput pistoris altissimè in patibulo eleuari debebat. *Hæc est interpretatio somnij*. Magis voluisset Ioseph interpretari somnium, in quo prospera promittentur quam istud, quod ita erat durum, ideo vt ait Iosephus credendum est, quòd ipse dixerit in principio huius interpretationis se magis velle esse bonorum interpretem, quàm aduersorum. Sed nunc non posse facere, nisi ꝙ Deus ei daret. Sic enim dixit Daniel Nabuchodonosor regi, cum ei declarare vellet somnium de arbore magna, quod mala ventura super eum designabat, vt patet Danielis, quarto capit.

domine mi rex somnium tuum ijs, qui te oderunt, F
& interpretatio eius hostibus tuis sit. Multum ta-
men fuit hoc conueniens ad iudicandum sapiētiam
Ioseph, quia si vtrumque somnium prosperum es-
set, cum vtrumq; quasi esset simile in verbis, nō vide-
retur aliquid magnum vtrumq; declarare. Sed quia
vtrumque erat quasi idem, inter ea tantam adnotare
dñam, vt vnum ad totalem prosperitatē, aliud ad om
nimodam miseriam, s. ad vltimum terribilium, i. mor
tem esset, valde difficile erat. *Auferet Pharao caput tuū.*
In Hebræo eadem dictio habetur hic, quæ supra, s. *Ele
uabit caput tuum.* s. ponendo in patibulo, vel si ponatur.
Numerabit caput tuum. Verum est, s. quòd Pharao in die
natalis sui, quando ratiocinia omnium officialium as-
sumebat fecit mētionem de pistorū magistro, & fecit G
eum vocari, sed postea, vel non contentus de ratioci-
nijs, vel ex qualibet altera causa leui mādauit eum su-
spendi. *Et lacerabunt volucres carnes tuas.* Quia dimitte-
bantur suspensi inhumati in patibulis ad aliorū emen
dationem, & ibi volucres lacerabant eos, & vorabant
Interpretationū impletio. carnes. *Exinde dies tertius.* Hic ponitur tertium, s. Inter-
pretationum impletio. Prædixerat.n. Ioseph, ꝙ post
tres dies ista implenda essent in vtroq;. *Exinde dies ter-
tius.* Idest tribus diebus postquā ista interpretata sunt
a Ioseph, fuit dies Natalis regis, in quo ista impleri de-
bebant. *Dies natalis regis erat.* Secundum literam no-
stram solum potest intelligi, ꝙ post tres dies erat, in
qua natus fuerat rex, & in illo die faciebat magnam fe
stiuitatem suis, & prouidebat de officijs confirmādo
ea habentibus, vel dando alteris succedentibus. Sic.n. H
quantum ad aliquid faciunt reges nostri temporis ce-
lebrantes festiuitates mirabiles cum militibus suis, &
in totis regnis suis. Sic habetur Matth. 14. c. de Hero-
de, qui fecit festiuitatem in die Natalis sui, & tunc sal-
tauit coram eo puella filia Herodiadis, & petiuit ca-
put Ioannis Baptistæ in disco. Secundum literam He-
braicam potest ista litera dupliciter intelligi. Vno mo
do, ꝙ in illa die natus fuerat rex, sicut exposuimus. A-
lio modo, quòd in illa die natus fuit aliquis filius regi,
& propter istum fecit magnas solennitates, & istum
sensum sequitur Aben Ezra.

Quomodo potuit scire Ioseph, ꝙ in die illo nasci
Quęst. 1. Qūo Ioseph potuit scire, qñ nasci debat fili⁹ regis. deberet filius regis? Aben Ezra asseruit, ꝙ Ioseph scie I
bat reginam esse fęcundam, & propinquissimam par
tui, cum ergo diceretur in somnio, ꝙ illa erant fienda
ad tres dies, intellexit per coniecturam de tribus die-
bus, & non de tribus annis, vel mensibus. Sed valde er
rat iste pessimus vir, si attendatur, quia non attribuit
hoc diuinæ sapientiæ, & reuelationi propheticæ, sed
cuidam arti illicitę. Repugnat autem hic literæ supra
positæ, s. quando dixit Ioseph, ꝙ interpretatio somnio
rum pertinet ad Deum, & non ad hominem. Si ergo
reuelauit Deus ei ista somnia, nunquid non reuelaret
tempus, in quo contingere deberēt? Et si dicas, quòd
Deus reuelauit res ipsas, quę fieri debebant, tñ non de
bebat, vel non erat necessarium reuelari tempus, quo
finiri debebant. Sic.n. patet in prophetis, qui res geren
das descripserunt, sed non descripserunt tempora, qui
bus compleri deberent. Respondetur ad hoc, ꝙ quan K
do in somnijs nulla pars est, quæ ponatur ad determi-
nandum tempus euentus eius, satis potest declarari p-
fectè somnium, non determinata temporis certitudi
ne. Sed si in somnio ponitur aliqua pars, quæ determi
net tempus, in quo compleri debet somnium, nō po-
test perfectè declarari somnium, nisi tempus quoque
complēdi somnij declaretur, & quia in quolibet isto-
rum ponitur numerus ternarius, qui ad impletionē
rei refertur, necesse erat, vt cum Deus perfectè decla-
rauerit istud somnium per Ioseph, tempus quoq;, de
quo ibi agebatur, declararet. Item quia adhuc ijs non

F stantibus manifestum est, quòd ea, quæ specialiter a
Deo fiunt, perfectiori modo fiunt quàm ea, quę fiunt
mediante natura. Valde ergo magnus defectus erat,
ꝙ aliquis effectus causaretur supernaturaliter a Deo,
& ille esset imperfectus, indigens adhuc adiutorio ali-
cuius rei naturaliter agentis, vel in cognitionem dedu
centis. Nunquam enim legimus aliquid fecisse Chri-
stum supernaturaliter, vel sui discipuli in quātum fue
runt instrumenta Dei agentis supernaturaliter, vel po-
tius aliquid promeritorium operationis illius diuinæ:
secundum ordinationem diuinæ bonitatis, quin il-
li effectus essent perfectiores quam illi, qui purè natu Determinatio.
raliter causabantur. Satis ergo patet intentio istius, sci
licet, quòd Ioseph declarauerit somnia ista per quan-
G dam artem prohibitam secundum quasdam regulas,
& quia ista ars est multum vniuersalis nesciens tamē
declarare in particulari, oportet, ꝙ ipsi habentes eam
in particularibus non sequantur artem, sed iudicent
coniectando, & in hoc errant multotiens. Secundum
ergo istam artem nō poterat aliquis determinare de
tribus propaginibus, vel palmitibus tam in particulari
s. vtrum signarent tres dies, vel tres annos, vel menses.
Volebat ergo Aben Ezra, quòd coniectauerit Ioseph
illud esse post tres dies, quia Regina propinquissima
partui videbatur post duos, vel tres dies paritura, &
quia in tali die magnę festiuitates fieri debebant pro
filio regis, satis potuit conijcere, ꝙ post tres dies com-
plenda essent hæc. Sed valde errat iste miserabilis, qa
non solum rem gestam, sed etiam tempus rei gestæ a
H Deo declaratum fuit ipsi Ioseph, vt apparet ex litera.
Qui faciens grande conuiuium pueris suis. Idest suis seruitori
bus, siue alijs minoribus. Sic enim Assuerus rex faciēs
conuiuium grande inuitauit omnem populum, qui
inuentus est in ciuitate Susis, vt patet Esther 1. ca. *Re-
cordatus est inter epulas.* Potest intelligi duobus modis, Recordatus est inter epulas pōt intelligi dupliciter.
vno modo, ꝙ Pharao inter epulas, idest dum epulare-
tur, recordatus est istorum duorum officialiū, & quia
dies erat magnæ lætitiæ mandauit eos educi de carce-
re, & magistrum pincernarum absoluit, & magistrū
pistorum cōdemnauit. Sed dices si mandauit Pharao
illos ęduci de carcere propter magnam festiuitatem,
quare ipsa die magistrum pistorum suspendit? Dice-
I tur fortè, ꝙ non fuit illa die suspensus magister pisto-
rum, sed illo die fuit eductus de carcere, & post tran-
seunte solennitate Pharaonis suspēsus est. Sed hoc fal-
sum est, quia eadem die Natalis Pharaonis suspensus
fuit; quia sic interpretatus fuerat Ioseph dicens, tres
dies sunt post quos Pharao auferet caput tuum, & su-
spendet te. Dicendum, ergo quòd Pharao intēdebat
illis facere gratiam extrahendo illos de carcere illo
die: Sed quia post princeps pistorum nimis reus inuē-
tus fuit eadem die suspendi iussus est. Vel aliter & me
lius dicendum, quòd Pharao non suspendisset illa die
magistrum pistorum, sed Deus mouit illum ad faciē-
dum hoc, vt probaretur veritas interpretationum Io-
seph, & sic dicitur infra, in litera, quòd vnum restituit
in officium suum, alterū suspendit in patibulo, vt con-
iectoris veritas probaretur. Alio modo potest intelli-
gi illud superius, s. cum dicitur. *Recordatus est Pharao in-*
K *ter epulas.* Idest, ꝙ Pharao illa die omnes officiales do-
mus suæ, vel nouiter instituebat, vel institutos confir-
mabat, & cum disposuisset de multis officijs, venit tā-
dem ad officia pertinentia ad epulas, s. ad pistores, co-
quos, piscatores, & similes, & inter istos recordatus
fuit de magistro pistorum, & de magistro pincerna-
rum, & hoc est recordari inter epulas, idest dum tra-
ctaret de epularum officialibus recordatus fuit istorū.
Restituitque alterum. Idest vnum. *Vt coniectoris veritas pro-*
baretur. Idest, ideo Pharao immediatè pistorem su-
spēdit, & alium restituit, quia Deus mouit eum ad fa-
ciendum.

ciendum, tunc vt probaretur esse verum dictum Ioseph. Si autem distulisset Pharao pęnam principis pistoris vsque ad alium diem post diem natalis sui, fuisset falsa interpretatio Ioseph. Potest alio modo intelligi, ita quòd particula, vt, teneatur non pro causa finali, sed vt dicat consecutionem, scilicet, vt coniectoris veritas probaretur, idest ista facta sunt in tertio die, sicut prædixerat Ioseph conijciendo somniorum interpretationem, & sic veritas quam ipse habuit in conijciendo, vel interpretando apparuit, cum in executione positum est, quod ipse prædixerat, & eo tempore, quo ipse prædixerat. Et sic multotiẽs in Sacra scriptura tenetur, vt, signando causam consecutionis, & non finem. prima tamẽ expositio fuit verior, quia ista duo somnia ijs duobus Eunuchis regis, ideo a Deo infixa fuerunt somniantibus, vt solum Ioseph interpretaretur ea, & sic haberet magnum honorẽ apud Pharaonem: & si somnia propter eum solum immissa sunt, quanto magis somniorum interpretatio pro ipso solum foret, vt eius veritas appareret? *Et tamen succedentibus prosperis*. Prosperitas enim facit homines obliuisci amicorum, quia qui in prosperitate est soli sibi intendit: facit enim prosperitas fortunæ inertem, & inconsideratum, & penè sui ipsius oblitum: aduersitas autem nos cautos, & vigilantes reddit, ideo concludit Boetius de consola. libro 3. Prosa 8. quòd magis tenemur referre gratias aduersæ fortunæ, quam prosperæ. Multa enim alia bona facit, quia amicos falsos a veris secernit, quòd nulli in prosperitate euenit. *Oblitus est interpretis sui*. Idest Ioseph qui interpretatus fuerat somnium eius.

Comparatio expositionum.

Prosperitas facit hoies obliuisci amicorum.

De somniorum interpretatione hic, & c. sequenti. tangitur, ideo ad euidentiam huius considerandum, vtrum licitè interpretari quisquam valeat somnia.

Quæst. 2. Vtrum licite interpretari somnia.

Et videtur, quòd non, quia dicitur Deuteron. 18. c. non inueniatur in te, qui obseruet somnia. In contrarium videtur, ꝙ sit licitũ, quia iudicare aliquid per veritatem diuinam, quæ certissima est, non est illicitum, sed in somnijs declarantu. veritates diuinæ: ergo nõ est illicitum somnia interpretari. Maior nota est, minor probatur, quia habetur Iob. c. 33. per somnium in visione nocturna, q̃n irruit sopor super homines, & dormiunt in lecto, tunc aperit Deus aures eorum, & erudiẽs eos instruit disciplina. Item credere cognitioni propheticæ, vel interpretari per eam non est illicitum, sed Prophetæ cognoscũt veritates suas per somnia, ergo non est illicitum interpretari per illa, vel credere: minor probatur Nume. 12. c. vbi dicitur, si quis fuerit inter vos Propheta Domini in visione apparebo ei, aut in somnio loquar ad illum. Item sancti viri quorum facta Sacra scriptura approbat, & cõmendat fuerunt somniorũ interpretatores, vt Ioseph, de quo hic, & sequenti cap. Et Daniel coram Nabuchodonosor bis interpretatus fuit, & semel coram Balthasar, vt patet Daniel 2. c. & 4. & 5.

Ad istam quæstionem respondetur, quòd ad hoc, ꝙ nos interpretemur aliqua somnia, oportet quòd illa habeant aliquam significationem, & significatio illa habeat aliquam certitudinem. Si enim ista duo non insint, non est licitum interpretari somnia: immo valde stultum est. Prima pars patet, quia in interpretatione somniorum nos inquirimus, quid illa somnia futurum demonstrent. Si ergo nihil futurũ signent, stultum est velle ea interpretari: talia autem sunt quædã somnia, quæ ita sunt aliquid causatum, ꝙ non sunt signum, ideo carent omni significatione, sicut cum aliquis patiens defectum in phantasia ex capitis quadam exinanitione, quemadmodum contingit in multũ ieiunantibus, vel ex similibus causis solum perturbantibus phantasticam dispositionem, sequuntur somnia,

A q̃ non sunt ab aliqua causa ad aliquid ordinante, sed solum a causa deordinata, & tunc ista somnia nihil significant. Alia autem somnia sunt, quæ aliquid signãt, vt immissa a Deo, vel naturaliter. Sed dices q̃uo cognoscetur, q̃n somnia sunt aliquid significantia, vel non? Rñdetur, ꝙ ad hoc est inspicienda causa somniorum. Si. n. aliquis somnium habet, quod vltra somniũ illud per se aliquid efficere possit, somnium significationẽ habet. Si autem somniũ sit a causa, quæ præter ipsum somnium, nihil aliquid causare potest, nõ hẽt somniũ aliquam significationem. Et ratio est, quia q̃n somniũ signat aliquid, est aliquid futurum: oportet, ergo illud ab aliqua causa fieri, quia nihil est, quod fiat a se ipso. Nam nihil se ipsum aggenerat licet cõseruet, vt patet

Q̃uo cognoscanf somnia ali quid significantia.

B per Arist. 2. de Anima. & isto modo necesse erit illam causam, a qua est somnium, posse efficere aliquid vltra somnium, s. ipsum quod signatur, vel expectatur p somnium. Si aũt illa causa, quæ somniũ causauit non haberet aliquam potẽtiam vltra somnium, nihil post somnium effici posset, & sic nihil significaretur. Vel si aliqd signaretur, illud esset falsum. Patet consequentia, quia ab eo, quod res est, vel non est, oratio vera, vel falsa dr̃, vt ait Arist. in 1. Periherm. Ad hoc ergo, ꝙ aliquid verum significarẽt, oportebat, vt sic esset in re, & quia res non sunt sine causalitate præcedenti, oportet vt si aliqua res signatur esse sic, vel sic, ꝙ sit aliqua causa, quæ eam efficiat sic, vel sic. Si autem diceret, ꝙ aliqua causa naturalis significaret aliquid, quod non posset efficere, esset illa falsa significatio, quia nõ sic se habet in rebus causantibus, & causatis sicut in ipso significante, quod impossibile est, quia natura falsum non efficit, sed solũ intellectus noster illud confingit. Et si dicas hoc non est necessarium, qa poterit somniũ causari ab vno agente, quod aliquid vltra non possit facere, & tñ significabit id, quod per aliam causam potentiorem effici potest, & tunc non stabit ista distinctio. Rñdetur hoc esse falsum, quia si essent istæ duæ causæ distinctæ, & vna significaret id, quod p aliam effici debebat, quæritur an illæ causæ essent distinctę, & cõnexæ, & subordinatę, aut non essent subordinatę. Si aũt causæ istæ non essent subordinatę & connexę, possibile erat vnam earum significare, qđ per alteram effici debebat, immo includit ꝯdictionem, quia significare fundatur super esse. Necesse est ergo, ꝙ si vna hẽt cũ altera ꝯnexionem in signando, quod ẽt habeat in efficiendo. Si aũt istæ duę causæ distinctę sic habent se, ꝙ vna est connexa alteri, & subordinata ei, necesse est, ꝙ quicquid p vnam efficitur, per alteram efficiatur, cum sic se habeat ordo causarum, ꝙ magis vl̃es influant in effectum vltimatum, & in cãs inferiores minus vl̃es, & deinde alię minus vniuersales, & ĩmediatę influunt in effectum, & in causas minus vniuersales, & sic pcedendo, donec deueniatur ad infimam causam, q̃ solũ influit in effectum, qui sibi immediatus est, & non in aliquã aliam causam. Et ista est ratio, quare in generationibus vniuocis, vel actionibus, causa vltima assimilet sibi passum, vel effectum fm̃ speciem, vt in genera

Cap. 7.

C

D

E tione hominis, licèt oẽs causæ superiores influant ad eius generationem, & licèt magis agant q̃ ipse homo fm̃ primam regulam libri de causis, somnis causa primaria, magis influit in suum effectum q̃ causa secundaria. Tñ homo particularis causa existens assimilat sibi genitum, & nõ aliqua de causis superioribus. Quod autem sit talis subordinatio causarum, & ꝙ quicquid agit vna, agat alia, satis patet p Philosophũ in 2. Phys. scilicet Sol, & homo generant hominem, & in 7. Physicor. de hoc latius habetur Exod. 23. capit. & ibi vide. Necesse est ergo, quòd si detur causa imprimens somnium, subordinata causę, quæ efficere debet id, quod per somnium significatur, vtramque concausare ad

Tex. 16.

effectum significatum per somnium. vnde datur regula vniuersaliter, quòd nulla res naturalis est, quæ signet aliquid, quod ipsa, vel totaliter, vel secundum partem efficere non possit.

Dicetur ergo, vt supra incepimus, quòd si res causans somnium, nihil vltra somnium efficere potest, non est danda aliqua signatio somnij, sicut perturbatio phantasię non potest habere aliam actionem realem, nisi ipsam inuolutionem specierum, in quibus causatur somnium. Ergo si causetur somnium ex perturbatione phantasiæ exinanitæ, vel alias, non potest illud somnium aliquid significare; & ista talia somnia vocantur vana propriè, quia vanum est, quod finem non habet, vel finem non assequetur, & de ijs propriè loquebatur Salomon Ecclesia. c. 5. Vbi plurima somnia, ibi plurimæ vanitates. Sic etiam si aliquis in vigilia valde quid timuit, in somnijs continget circa talia eum versari, scilicet, quòd somniet se mori, vel iugulari, vel alias in magna pericula incidere, & quia ille timor præcedens directè non habebat alium effectum, nisi turbationem phantasiæ, talia somnia significare nihil possunt, & stultum valde esset in talibus quęrere interpretem, & communiter talia sunt omnia, in quibus communiter versamur. Si autem somnia sint ab aliqua causa potente aliqd efficere præter ipsum somnium, tunc ibi significatio aliqua est, & istud significabit somnium, quod res, a qua causatū est, efficere potest, & ideo quando somnia sunt a Deo, vel a rebus naturaliter agentibus, vt a corporibus cœlestibus (quia ista agētia aliquid præter somnium efficere possunt) ista somnia habebunt aliquam significationem.

Qão cognoscētur somnia qñ sũt a Deo, & qñ a natura, vel ab alijs causis.

Sed adhuc dices, quomodo cognoscetur vtrū somnia nobis aduenientia sint a Deo, vel natura, vel alias. Non potest certissima regula dari, quia contingit eadē somnia esse a Deo, & ab alijs causis, quia maior causa potest semper idem quod minor. Recurrēdum est ergo ad ipsius somniantis rectum iudicium, qui bene suam nouerit habitudinem, scilicet, vtrum in eo præcessisset ebrietas, vel timor, aut aliqua occupatio, vel affectio, circa res somniatas, quia tunc istud somnium poterat ab ipsis exterioribus rebus euenire, prout retinentur in phantasia, & tunc talia somnia, nihil signat, cum species retentæ in phantasia solam habent actionem spiritualem, scilicet immutare per somnia, & inclinare hominem ad diuersos affectus, exterius autem nullam realem actionem habent. Et sic est in amatoribus, qui propter nimias affectiones, & species amabilium eis fortiter immanentes, per noctem sola phātasiatione versantur circa ea, quę per diem concupiscebant, ideo somnia amantium nulla sunt, cum nihil signare possint, & ob hoc Virgilius in Bucolicis, Ecloga octaua, vocat somnia amatorum fictiones, dicens:

Credimus, an qui amant ipsi sibi somnia fingunt.

Et sic potest considerare homo de alijs dispositionibus, quas habebat antequam iret dormitum, & somniaret. Nam per hęc potest verisimiliter conijcere, vnde sibi somnia insurgant, licèt in quibusdam somnijs satis pateat, quòd non sunt a Deo, quia in se ipsis vilescunt. Secundum autem, quod supra diximus ad hoc quòd alicuius somnij interpretatio quæri deberet, oportet, quòd habeat aliquam certitudinē. Licèt enim somnium aliquid significet, si tamen causa effectiua significati non habet magnam determinationē ad suū effectum, sed vt frequenter, vel quasi ad vtrumlibet, tunc non oportet, inquirere determinationem somniorum in talibus. Patet autem, quia quædam causæ naturales sunt, quæ non multam habent determinationem ad suum effectum. Est autem circa hoc aduertendum, quòd licèt Aristoteles dicat in fine primi Ethicorum, factis autem paulisper trāsmutationibus

F meliora fiunt phantasmata studiosi, idest, quòd somnia virorum bonorum sunt meliora somnijs vitiosorum, & stultorum, tñ somnia stultorum, & insipiētiū maiorem certitudinem, & significationem habent q̃ somnia virorum sapientium, & sensatorū. Sicut enim dicit Philosophus in libro 1. De bona fortuna, vbi multus intellectus pauca fortuna, vbi autem paucus intellectus, ibi multa fortuna. Conformiter ait in 3. lib. de somno, in quo tractat de diuinatione, quæ fit in somnijs, dicit, quòd sapientes proprium motum habent, idest motum secundum sapientiam, idest paucos motus extrinsecos percipiunt. Stulti autem & insipiētes, quia proprios motus non habent, cum deserta sit eorum phātasia, & intelligentes multos motus extrinsecos recipiunt, s. a rebus naturalibus. Quandocunq; ergo

G mouetur phantasia sapientis per somnum, mouētur, quæ in ipsa retinentur, s. cogitando per somnum de ijs circa quæ in die versatus est. Et quia cogitatio p̄cedens in vigilia, non habet aliquam causalitatem, nisi ad motum phantasiæ: ideo somnia sapientum sunt aliquid pure causatum, & nō sunt signa. Stulti autem vel insipientes habentes vacuam phantasiā, recipiunt species, vel mutantur in eis s̃m influentiam rerum naturalium, & quia res naturales sunt causatiuæ alicuius effectus vltra ipsum somnium, ideo illa insipientum somnia significationem habent, & aliquam certitudinem. Sic etiam patet, quia licèt homines præcellant omnia animalia quantum ad tactum, vt patet in 2. de Anima, tamen quædam animalia, vt cornices sentiūt s̃m tactum temporum mutationes quantum ad plu-

H uias, quia ante pluuiam clamāt, vt ait Isidorus 12. Etymolog. homines autem non sentiunt aliquid horum, maximè in vigilia, in qua nullum somnium contingēre potest propter occupationem phātasiæ circa actus ratiocinatiuos. Et ideo licet corpora cęlestia illo tēpore vigiliæ, magis influant in nos quàm in cornices, vel alia animalia, tamen nō percipimus, vt ait Arist. 3. De somnio & vigilia. Ad maiorem autem euidentiam, adhuc considerandum est, q somnia illa interpretari licet, quæ habent aliquam causam, ad quam habent necessariam, vel quasi necessariam connexionem naturalem, vel voluntariam potentem res ad esse, vel nō esse necessitare, quę connexio aliquo modo possit esse nobis nota. Si aūt aliqua somnia sint, quę sic non ha-

I beant, nec interpretari, nec assentire eis licet. Et sciendum pro hoc, q causa somniorum in generali est duplex, quędam extrinseca, quædam intrinseca. Intrinseca aūt est duplex, quædam est casualis motus phantasmatum sic, vel sic, & ex hoc motu causatur quædā cōplexio, quasi propositio signans aliquid sic esse, vel cōtrario modo. Et sic communiter aliqui somniant ea, circa quæ per diem versati sunt, & ista non sunt signa, sed signata, nisi valde per accidens. In istis autem p̄dicere, vel iudicare aliquid valde est vanū & illicitum, quia talia non signant quicquam, & si cōtingeret forte aliquid significare, non oporteret ad illud attēdere, quia causa per accidens non facit certum iudiciū. Et

Cā somniorum duplex.

K de ijs dr̄ in Catone. Somnia ne cures. alia cā intrinseca somniorū est corporis dispositio, quia phātasmata formantur interdum s̃m conuenientiam ꝯplexionis, vel actualis dispōnis. Sicut illi qui sunt phlegmatici, siue ꝯplexionis frigidæ, somniant se interdum per niuem, aut aquam, vel glaciem portari. Sic ēt de colericis, & sanguineis conformiter ad suas complexiones. Melācolici sunt qui frequentius somniāt, & certissimè causa est, quia sunt propter mordacitatem complexionis ad interiorem motum veloces, vt ait Philosophus 3. de Somno & vigilia. Et iō dicit Philosophus in eodē lib. q gratiosi Medicorum dicunt ad somnia oportere attendere, quia ista multū in patiente demonstrāt,

Sic

Sic enim ait Commentator, quòd quidam laborãs in ęgritudine somniauit sibi infundi in gutture multam picem, & sequenti die euomuit coleram nigrã in magna quantitate. In istis autem, quia causa naturalis est effectus sequitur naturaliter: ideo non est illicitum iudicare, licèt aliquando sequatur error, quia etiam natura errat aliquando in valde particularibus, licèt raro. Sic enim ait Philosophus lib. 2. de Histor. Animalium, c. 15. quòd natura vult semper facere sinistram debiliorẽ dextra, sed aliquãdo cõtingit ambidextros fieri, idest, quòd ambæ manus sint æqualiter valentes, & æqualiter agiles, & hoc consulebat Plato inducere per exercitationem, scilicet, ꝙ efficerentur homines ambidextri, vt patet in fine secundi Politico. Causa extrinseca somniorum est duplex quædam est corporalis, quædam spiritualis: corporalis est cęlum, & elemẽtaris natura, quæ in nos continuè influunt secũdum suam conditionem, & sic influunt in omnia entia naturalia corporalia, vt in plantas. In mineralia, & in animalia bruta. Sic etiam influunt in phantasiam nostrã, quia licèt virtus phantastica non sit corpus, nec pars corporis, est tamẽ aliqua virtus in corpore alligata specialiter alicui organo corporis, & quia illud organum est pars corporis habens certam complexionem, quã ipsa virtus phãtastica, quæ ibi est imitatur, necesse est, phantasiam moueri a naturalibus agentibus in ea aliquid imprimentibus. Causant ergo naturalia agentia in phantasiam nostram aliqua phantasmata conformia temporis qualitati, & secundum hoc possunt fieri diuersa somnia in diuersis temporibus, secundum diuersas temporis qualitates. Ista tamen operatio corporum cœlestium in phantasia non percipitur in vigilia propter motus frequentes virtutis ratiocinatiuę, quibus intenta est virtus phantastica. In somnio aũt cum sit quies virtutum animalium, & rationalium, & intẽdantur naturales, magis ista percipimus, vt ait Philosophus in secundo de Somno & vigilia. Super intellectum vero ista naturalia agentia potestatem non habẽt, quia intellectus nec est corpus, nec pars corporis, nec virtus alligata determinatę parti corporis, immo nec toti corpori, licèt in corpore sit, licèt ipsa anima rationalis, cuius pars est ipsa voluntas, & memoria, vnita sit corpori realiter. Quia corpus vegetat, & viuificat, & intra ipsum corpus intelligit, tamen quantum ad ipsam vim intellectiuam nullam habet specialem colligationem: ex qua veritate commentator Auerrois habuit occasionem errãdi, dicens non esse tot intellectus, quot sunt homines, sed vnum & eundem numero intellectum esse in omnibus hominibus, qui eis vnitur secundum phantasiam. Causa autem extrinseca somniorum spiritualis est duplex. s. Deus, aut dæmon. Deus enim interdum per se, interdum per Angelos bonos mutat phantasiam nostram imprimẽdo ei nouas rerum species ad concipiendũ aliqua noua, vel species antiquas aliter ordinando, vt aliquid significarent, ꝙ ante nullo modo significabant. Sed vt cõmuniter ista somnia fiunt per Angelos sibi ministrãtes ad salutem istorum inferiorum, vt patet ad Hebr. 1. c. ꝙ autẽ Deus per se ipsum in ijs inferioribus operaretur esset mutare, quasi naturam, sicut si Deus faceret, ꝙ ignis non combureret combustibilia, sed ipse Deus per se sine igne adiuncto combureret. Istę autẽ mutationes rarissimè fiunt etiam in corporalibus, & tunc propter aliquam causam valde specialem, vt nos instruamur, & Dei potentiam admiremur. In spiritualibus autem dato, ꝙ mutaretur ille ordo, s. ꝙ Deus ꝑ se ipsum operaretur, nos non cognoscemus, & sic inutiliter fieret talis mutatio, ꝙ non est concedendum, quia Deus, & natura nihil faciunt frustra, vt colligitur ex 1. c. primi Politic. Exemplum huius habetur supra 31. c. vbi dicitur de somnio Iacob, quando vidit ascendentes arietes varios, & maculosos super oues, quia dicitur ibi, ꝙ Angelus demonstrauit ei hoc. Et iste modus somniorum contingit dupliciter, quia aliquando vni mittitur ipsum somnium, & non datur intelligentia. Sicuti fuit in Pharaone, & in Eunuchis suis, s. pincerna, & pistore, quia licet isti habuerint a Deo somnium non tamen interpretationem, vt patet hic, & c. sequ. Alij solum datur interpretatio somnij, & nõ ipsum somniũ, & sic fuit de Ioseph, q ista nõ somniauit, sed interpretatus est. Sic etiam est de Daniele, & Nabuchodonosor, & Balthasar. Quia Nabuchodonosor somniauit, & non intellexit: vt patet Daniel. 2. & 4. c. Daniel autem interpretatus est. Et Balthasar vidit visionem, & non intellexit, sed Daniel; licet factum Balthasar nõ ad somnium, sed ad vigiliam pertineat. Est tamen aliquo mõ simile huic. Isti vero, qui somniant, & non intelligunt, licèt talia somnia a Deo mittãtur non sunt Prophetæ, sed illi sunt Prophetæ, qui ea interpretantur, quia intelligentia opus est in visione, vt patet Daniel. 10. c. id est necessaria est intelligentia rei visę in somnijs ad hoc, ꝙ videns dicatur Propheta. In istis autem somnijs licitum est interpretari, quia talia somnia inuariabilem virtutem habent cum ex Deo sint. Sed non est hoc licitum cuilibet interpretari, sed solum illis quibus a Deo datum est. Et isti qui talia interpretantur Prophetæ sunt, quia sine naturali cognitione non fit. Et sic dicitur Num. 12. c. Si quis fuerit inter vos Propheta in visione apparebo ei, aut per somnium loquar ad illum. Causa extrinseca spiritualis est dęmon, q etiã somnia in nobis causat, quæ vocantur dęmonum illusiones, vt ait Gregorius. 4. Dialogorũ. Et isti etiam per nocturnam visionem a dæmonibus immutantur in phantasia, sicut patet de adorantibus Phœbum in Delpho insula vna de Cicladibus, vbi maximum eius templum est, quia ibi virgo, quæ erat sacerdos Phębi, cum intraret in antrũ Phębi replebatur a Phębo, deinde dormiebat, & post somnia dicebat, vel cũ repleretur a Phębo furebat, & sic nihil intelligens veritates alijs declarabat. Alij autem assumebant folia lauri, quæ tripodes vocantur, & reperiũtur in illa insula specialiter, & illas apponebant sub capitibus, & tunc in somnijs responsum eorum, quæ volebant accipiebant. De ijs tangit Lucanus in tertio de bello Iulij Cæsaris, & Pompei, & aliqualiter in fine primi. In ijs autem somnijs superuacuum est prænosticare, sed solę artes dæmonum, quas malefici nouerunt hoc prænosticant ex pactis occultis, vel manifestis, quæ cum dæmonibus habent. Hæc autem licèt plena veritate constent nimis vniuersaliter dicta sunt. Iudicare autem quæ somnia eueniant ex casuali motu phantasmatum, quæ ex corporis complexionali dispositione, quæ ex Deo, vel dæmonibus, nimius labor est, nec credo in ijs perfectam posse dari regulam, quia contingit ea infinitis modis verti.

Caute ergo vtendum est somniorum interpretatione, vt non nisi a deuotissimis hominibus talium interpretationes quæramus, ab ijs etiam nimium abstinendo, ne magnus error intercidat iudicanti. Vnde licèt quibusdam, vt supradictum est assentire possimus, & interpretationem quærere, ad pericula deuitanda securius esset, nullius somnij interpretationem requirere.

Nunc ad argumentum, quod supra fiebat, scilicet, quòd nemo sit, qui obseruet somnia. Respondetur, quòd obseruare somnia aliquo modo licitum est, aliquo modo illicitum, vt supra determinatum est. illic autem solum prohibemur obseruare somnia superstitiosa, vel somnijs etiam naturalibus in suis interpretationibus magnam fidem adhibere.

Cã extrinseca somniorum est duplex.

Cã secũda somniorũ extrinseca & spũalis est duplex.

Deus & natura, nihil agunt frustra.

Mod° iste somniorũ dupliciter contingit.

Cã extrinseca spiritualis.

Ioseph postquam interpretatus est Pharaonis somnia de bobus, & spicis, Aegypto toti præficitur; deinde accepta vxore Aseneth filios duos suscipit.
Cap. XLI.

POST duos annos vidit Pharao somnium. Putabat se stare super fluuium, de quo ascendebant septem boues pulchræ, & crassæ nimis, & pascebantur in locis palustribus. Aliæ quoque septem emergebant de flumine, fœdæ confectæque macie, & pascebantur in ipsa amnis ripa in locis virentibus, deuorauerunt que eas, quarum mira species, & habitudo corporum erat. Expergefactus Pharao, rursum dormiuit, & vidit alterum somnium: septem spicæ pullulabant in culmo vno plenæ, atque formosæ: aliæ quoque totidem spicæ tenues, & percussę vredine oriebantur, deuorantes omnem priorum pulchritudinem. Euigilans Pharao post quietem, & facto mane, pauore perterritus, misit ad omnes coniectores Aegypti, cunctosque sapientes, & accersitis narrauit somnium, nec erat, qui interpretaretur. Tunc demum reminiscens magister pincernarum, ait: Confiteor peccatum meum. iratus rex seruis suis, me & magistrum pistorum retrudi iussit in carcerê principis militum, vbi vna nocte vterque vidimus somnium præsagium futurorum. Erat ibi puer Hebræus, eiusdem ducis militum famulus: cui narrantes somnia, audiuimus quidquid postea rei probauit euentus. Ego enim redditus sum officio meo; & ille suspensus est in cruce. Protinus ad regis imperium eductum de carcere Ioseph totonderunt: ac veste mutata, obtulerunt ei. Cui ille ait: Vidi somnia, nec est qui edisserat; audiuique te sapientissimè conijcere. Respondit Ioseph: Absque me Deus respondebit prospera Pharaoni. Narrauit ergo Pharao quod viderat: Putabam me stare super ripam fluminis, & septem boues de amne conscendere, pulchras nimis, & obesis carnibus, quæ in pastu paludis uireta carpebant. Et ecce has sequebantur aliæ septem boues intantum deformes, & macilentæ, vt nunquam tales in terra Aegypti viderim: quæ deuoratis & consumptis prioribus, nul-

F lum saturitatis dedere vestigium: sed simili macie, & squallore torpebant. Euigilans rursus sopore depressus, vidi somnium: Septem spicæ pullulabant in culmo vno plenę atque pulcherrimæ. Aliæ quoque septem tenues, & percussæ vredine, oriebantur è stipula, quæ priorum pulchritudinem deuorauerunt. Narraui coniectoribus somnium, & nemo est qui edisserat. Respondit Ioseph: Somnium regis vnum est: quæ facturus est
G Deus, ostendit Pharaoni. Septem boues pulchrę, & septem spicę plenę, septem vbertatis anni sunt: eandemque vim somnij comprehendunt. Septem quoque boues tenues, atque macilentæ, quæ ascenderunt post eas, & septem spicæ tenues, & vento vrente percussę, septem anni venturę sunt famis, qui hoc ordine complebuntur: Ecce septem anni venient fertilitatis magnę in vniuersa terra Aegypti, quos sequentur septem anni alij
H tantæ sterilitatis, vt obliuioni tradatur cuncta retro abundantia: consumptura est enim fames omnem terram, & vbertatis magnitudinem perditura est inopię magnitudo. Quod autem vidisti secundo ad eandem rem pertinens somnium, firmitatis indicium est, eo quòd fiat sermo Dei, & velocius impleatur. Nunc ergo prouideat rex virum sapientem, & industrium, & pręficiat eum terræ Aegypti, qui constituat præpositos per
I cunctas regiones, & quintam partem fructuum, per septem annos fertilitatis, qui iam nunc futuri sunt, congreget in horrea, & omne frumentum sub Pharaonis potestate condatur, serueturque in vrbibus, & præparetur futuræ septem annorum fami, quæ oppressura est Ægyptum, & non consumetur terra inopia. Placuit Pharaoni consilium, & cunctis ministris eius. Locutusque est ad Dan. 2.
eos: Num inuenire poterimus talem virum, qui spiritu Dei plenus sit? Dixit ergo ad Io-
K seph: Quia ostendit tibi Deus omnia, quæ locutus es, nunquid sapientiorem, & consimilem tui inuenire potero? Tu eris super domum meam, & ad tui oris imperiũ cunctus populus obediet: vno tantum regni solio te præcedam. Dixitque rursus Pharao ad Ioseph: Ecce, constitui te super vniuersam terram Aegypti. Tulitq; annulum de manu sua, & dedit eũ in manu eius, vestiuitq; eum stola

byssina,

byssina, & collo torquem auream circumposuit: fecit eum ascendere super currum suum secundum, clamante præcone, vt omnes coram eo genuflecterent, & præpositum esse scirent vniuersæ terræ Aegypti. Dixit quoq; rex Aegypti ad Ioseph: Ego sum Pharao: absque tuo imperio non mouebit quisquã manum, aut pedem in omni terra Aegypti. Vertitque nomen eius, & vocauit eum lingua Aegyptiaca saluatorem mundi: Deditque illi vxorem Aseneth filiam Putipharis sacerdotis Heliopoleos. Egressus est, itaq; Ioseph ad terram Aegypti, triginta annorum erat, quando stetit in conspectu regis Pharaonis, & circumiuit omnes regiones Aegypti. Venitque fertilitas septem annorum, & in manipulos redactæ segetes congregatæ sunt in horrea Aegypti. Omnis etiam frugum abundantia in singulis vrbibus condita est. Tantaque fuit abundantia tritici, ut arenę maris coæquaretur, & copia mensuram excederet. Nati sunt autem Ioseph filij duo antequam veniret fames: quos peperit ei Aseneth filia Putipharis sacerdotis Heliopoleos. Vocauitque nomen primogeniti Manasses dicens: Obliuisci me fecit Deus omnium laborum meorum, & domus patris mei. Nomen quoque secundi appellauit Ephraim, dicens: Crescere me fecit Deus in terra paupertatis meæ. Igitur transactis septem vbertatis annis, qui fuerant in Aegypto, cęperunt venire septem anni inopiæ, quos prædixerat Ioseph, & in vniuerso orbe fames præualuit, in cuncta autem terra Aegypti panis erat. Qua esuriente clamauit populus ad Pharaonem, alimenta petens. Quibus ille respondit: Ite ad Ioseph, & quicquid ipse vobis dixerit, facite. Crescebat autem quotidie fames in omni terra, aperuitque Ioseph vniuersa horrea, & vendebat Aegyptijs: nam & illos oppresserat fames. Omnesque prouinciæ veniebant in Aegyptum, vt emerent escas, & malum inopiæ temperarent.

Infra 46.

Post duos. Descripta Ioseph diuturna incarceratione, hic agitur de eius nimia exaltatione: & hoc fuit, quia apparuit valde sapiens in somniorum declaratione: & diuiditur in tres partes, quia primo ponitur eius sapientiæ declaratio: secundo ipsius exaltatio, ibi. *Placuit Pharaoni*. Tertio interpretationis suæ impletio ibi. *Venitque fertilitas*. Sapientia autem duplex demonstratur hic vna quę ad speculatiuum intellectum pertinet in cognitione veritatum futurarum, quantum ad interpretationẽ somniorum: alia in ordinatione rerum gerendarum, quia sapientis est ordinare, & ista pertinet ad intellectum practicum, scilicet ad prudentiam de ista, ibi. *Nunc ergo*. Circa primum. *Post duos annos*. Isti duo anni cõputantur a tempore immediato superiori, scilicet a restitutione magistri pincernarum, & suspensione pistoris. Moratus fuit tãto tempore Ioseph in carcere post restitutionem magistri pincernarum, quia vt dicunt Iudæi, Ioseph nimis confidit in humano adiutorio, iõ Deus permisit eum ad tempus pati. *Vidit Pharao somnium*. Idest vidit per somnium aliquas visiones, vel phantasmata. *Putabat se stare super fluuium*. Rectè loquitur, quia non stabat realiter super fluuium, sed secundum apparentiam visionis in somnio apparebat esse super fluuium, nec intelligas, q Pharao per somnium putaret se esse super fluuium, idest super aquã: sed putabat se stare super fluuium, idest in aliquo colle eminente ipsi fluuio, vel in aliquo palatio, cuius situs esset altus, & in littore fluminis, sicut sunt multa palatia dominorum, & isto modo loquitur scriptura, cum dicit Psalm. 23. quòd terra est fundata super maria, & super flumina, scilicet quantum ad partes eminẽtes. Iste fluuius, de quo hic dicitur est Nilus vnus de quatuor fluminibus paradisi, & irrigat planiora Aegypti, de quo multa diximus supra 26. ca. & supra 2. cap. *De quo ascendebant*. Idest videbantur ascendere, & dicitur, quòd ascendebant, quia flumen semper est in locis humilioribus terrę cum aqua semper labatur ad prona. *Pulchræ*. Quantum ad apparentiam, & figuram &. *Crassę nimis*. Quantum ad corpulentiam. Quid autem ista significent infra habetur, scilicet septem annos fertilitatis magnæ. *Et pascebantur in locis palustribus*. Idest in locis aquaticis, vbi sunt paludes, quia ibi sunt magnæ herbæ, & multæ aquæ, quibus indigent pecora. *Aliæ quoque septem*. Post istas. *Emergebant de flumine*. Emergere propriè de flumine est de aqua emergere, sed istę non emergebãt de ipsa aqua, sed magis de aliquibus frutetis, vel locis humilibus circa aquam, ita quòd viderentur exire de aqua. *Fœdæ*. Quantum ad figuram, & incessum, quia tarde mouebantur ex debilitate. *Et confectæ macie*. Idest debilitatę per macredinem. *Et pascebantur in ipsa amnis ripa*. Idest in ripa flumins, & non dicitur sic de alijs, scilicet, quòd pascerentur in ripa fluminis. Et notanter sic dicitur, quia in septem annis, quibus sterilitas durauit, non erãt pascua, nisi circa fluuium. In alijs autem annis erant in tota Aegypto. Et ratio est, quia vt declarauimus latius supra 26. c. in Aegypto, nunquam potest esse sterilitas, nisi ex defectu Nili, quando modicum crescit, quia in illa terra non sunt pluuiæ nutrientes segetes, vt patet Deuteronom. 11. sed per duas inundationes, quas facit Nilus tota terra humectatur, & segetes vsque ad maturitatem deducit. Quãdo ergo Nilus multum exundat impediũtur agricolæ, ne possint terram colere, & sic per accidens sequitur sterilitas. Etiã quando modicum inũdat, sequitur fames necessario, cum nullus imber in terra illa fit, & secundum minorem inundationem terra magis sterilis est; quando autem medio modo exundat terra fertilis est, quia nec humiditas deficit, nec tempora debita colendi impedit. Est autem maior inundatio in Nilo 22. cubitorum, mediocris vero est 16. deinde quantumcunque minoratur, nociuum valde est. Et quia ista sterilitas septẽ annorum fuit propter defectum inundationis Nili, ideo aqua eius cum modicum, vel nihil exũdaret, solũ erat herba apud ripam fluminis, & ibi pascebantur animalia, quæ conseruari poterant. T pe aũt fertilitatis, quod signat per septem vaccas pingues, nõ dicebantur vaccæ pasci in ripa fluminis, sed in locis palustribus, quasi

Diuisio. Dúplex sapientia. Sapientiæ Iosephi declaratio. Emergere quid. Vnde in Aegypto oriatur sterilitas.

vbique essent paludes ex congruenti inundatione nili: *In locis virentibus*. Quia adhuc tempore magnæ sterilitatis loca, quæ erant coniuncta aquæ, scilicet in ripa fluminis, virentia erant. *Deuorauerunt que eas, quarum mira species, & habitudo corporis erat*. Idest videbatur, quod septem vaccæ macilentæ deuorabant septem, quæ erant pingues, quia anni septem sterilitatis deuorauerunt totam priorem fertilitatem. *Quarum mira species*. Idest figura, quantum ad pulchritudinem. *Et habitudo corporis*. Scilicet crassedo corporis erat. *Experrectus Pharao*. Hoc fuit propter duo. Primo, vt non viderentur ambo illa somnia ex indispositione phantasiæ processisse, quia postquam experrectus fuisset, si aliqua mutatio phantasiæ erat, periret. Et sic licèt fortè vellemus dicere vnum esse ex phantasia fortè sic indisposita, tamen non poterat, idem dici de secundo.

Item vt Pharao recordaretur somnij sui, quando euigilaret, & non obliuisceretur prioris per secũdum adueniens. *Rursum dormiuit*. Cõmendato memoriæ primo somnio. *Et vidit alterum somnium*. Quod erat alterum quantum ad tempus, & apparitionem. Sed nõ quantum ad significationem, quia eadem significatio erat in vtroque, vt supra dixit Ioseph ipsi Pharaoni. *Septem spicæ pullulabant*. Idest nascebantur. *In culmo vno*. Idest in vno calamo, siue cãna, & hoc signum magnæ fertilitatis erat, quòd septem spicæ nascerentur, quia communiter non nascitur in vno culmo, nisi vna spica. *Plenę*. Scilicet, quòd ipsę spicę & folliculi erant repleti substantia panis. *Atque formosæ*. Quia aspectus erat eorum valde gratus. *Alię quoque totidem spicę tenues*. Istę etiam signant septem annos vbertatis, & sterilitatis, & licèt causa duplicationis huius somnij infra ponatur, scilicet ad maiorem certitudinem, & velocitatem impletionis, tamen adhuc ponebantur ista duo somnia, scilicet vnum in vaccis, & aliud in spicis, quia in septem annis vbertatis, non solum fuit vbertas in frugibus, sed etiam in fœtibus pecorum, & in septem annis sterilitatis non solum fuit sterilitas in frugibus, sed etiam in fœtibus animalium, licèt de animalibus non erat tanta cura, tunc Aegyptijs. Quia Aegyptij in illo tempore, & post per magnum tempus non comedebant carnes, sed adorabant ipsa animalia. De primo patet infra 46. cap. in fine. scilicet detestantur Aegyptij omnes pastores ouium. Si autem ipsi comederent oues, non detestarentur pastores earum: habebat tamen Pharao aliquos pastores, vt patet infra 47. capit. vbi dixit Pharao Ioseph. Si videris inter fratres tuos viros industrios, constitue eos magistros pecorum meorum. Ista tamen pecora non erant ad esum carnium, sed ad vsum lanarum, & pellium, & lacticinij, quod non modicam partem vitæ monstrauit. De secundo, scilicet, quòd Aegyptij colerent ista pecora, vt Deos, patet Exod. 8. cap. vbi dicebat Moyses Pharaoni, vt permitteret eos sacrificare in desertũ itinere dierum trium, cui respondit Pharao: sacrificate domino Deo vestro in terra hac. Ad quem Moyses inquit: non potest ita fieri. Nunquid abominationes Aegyptiorum sacrificabimus domino Deo nostro? quòd si mactauerimus animalia, quæ colunt Aegyptij, coram ipsis lapidibus nos obruent. *Totidem spicæ*. Quia tot erant anni sterilitatis, sicut fertilitatis. *Percussę vredine*. Idest vento vrente. Vrebantur in principio germinationis spicæ, & rore noxio perfundebantur. Et sic licet postea folliculi, & spicę crescerent, tamen ipsa grana continentia mollissimam substantiam panis vrebantur, ita quòd nullo modo crescerẽt. *Deuorantes omnem pulchritudinem priorum*. Idest, quòd considerata sterilitate istarum septem spicarum percussarum, nihil videbatur pulchritudo priorum spicarum pulchrarum, & plenarum. *Euigilans Pharao post*

Aegyptij non comedebant carnes.

F *quietem*. Non dicitur quies, ita quòd Pharao tunc multum quiesceret, quia vt immediatè subiungitur perterritus erat, sed vocatur quies ipse somnus. Sic enim diffiniunt Philosophi: Somnus est quies virtutum animalium cum intensione naturalium, vt patet in secundo de somno, & vigilia. Et sic euigilauit Pharao post quietem, idest post somnium. *Et facto mane*. Licèt de nocte euigilauerit post secundum somnium, tamen non fecit vocari immediatè cõiectores vsque ad diẽ. *Pauore perterritus*. Quia putauit illud somnium alicuius magni mali superuenturi regno suo signum esse. *Misit ad coniectores, qui erant in tota Aegypto*. Dicuntur cõiectores somniorum interpretatores, & vocantur coniectores propriè a conijciendo, idest iudicando per coniecturas, quia isti, qui somnia interpretantur, non sequuntur aliquam certitudinẽ, sed quasdam præsumptiones leues, nisi fortè a Deo interpretationem habeant, & tunc illi non vocantur propriè coniectores, sed Prophetæ. *Cunctosque sapientes*. Idest etiam ad omnes alios, qui erant sapientes in naturalibus, vel in Astrologicis siue Geometricis, licet coniectores non essent, vt ab omnibus somnia melius interpretarentur. Erant autem tunc multi sapientes in Aegypto, quia Abraham docuerat eos in Astrologia, cũ descenderat in Aegyptum, vt patet supra 12. cap. Aristot. autem dicit primo Metaphys. quòd propter nimium admirari sacerdotes in Aegypto incepérũt prophetari. Et idem vult Seneca in libris de naturalibus Quæstionibus. Quomodocunque sit satis patet, quòd ibi fuit, quasi principium omnium scientiarum, maximè Astrologiæ, & Geometriæ. Astrologię quidem, quia cum terra illa sit carẽs Metheorologicis impressionibus turbantibus aerem, claro lumine cursus siderêos contemplabantur. Maximè quia sacerdotes Aegypti, qui valde abstinentes erant, omni negotio carentes soli contemplationi Astrologicæ, & naturali vacabant. Etiam Geometriæ, quia vt ait Isidorus Etymolog. libro 3. nam semel Nilo vltra soliti cursus alueum profluente confusisque limitibus prædiorum agrum ab agro prius, per lineas diuiserunt, inde principium ad alia Geometrica datum est. In hac terra primum studium generale vniuersi, scilicet, Memphis ciuitas fuit, in qua sapientissimi sacerdotes Aegypti manebant. Ideo Pythagoras volens famosam Aegyptiorum addiscere disciplinam, adijt Memphiticos vates, vt dicit Hieronymus in epistola ad Paulinum, capit. 1. & ibidem diximus multa de eo secundum Valerium, & alios.

Diffinitio somnij.

G

Quid sint cõiectores somniorũ.

Cap. 1.

H

Cap. 10.

I

Plato etiam famosus vir, vt Geometriam, & Astrologiam perfectè comprehenderet, Aegyptum peragrauit, vt ait Hieronymus, vbi supra. Durauit autem studium Memphiticũ per valde multos annos. Quia adhuc tempore Alexandri Macedonis durabat. Fuit namque in adiutorium Darij contra ipsum Zoroas Memphiticus, qui in Astrologia, & Geometria, tunc temporis opinatissimus habebatur. De quo Gualterus Alexandreidis libro 3.

Post studia Aegypti multiplicata ad Atheniens. in Græcia, in Achaia prouincia sapientia dilatata fuit, deinde per totum orbem successiuè. *Et accersitis*. Idest vocatis. *Narrauit somnium*. Homines temporis illius dediti idolátrię omnibus superstitionibus studebant, vnde somniorum interpretationem, tanquam aliud sacramentum habebant. *Nec erat qui interpretaretur*. s. satisfaciendo voluntati regis. Nam vt Hebræi dicunt dabant multas interpretationes friuolas, s. quod rex de propinquo septem de filiabus suis sepeliret. Et aliæ septem ei nascerentur. Sed ista nõ videbantur cohærere directè, nec poterat aliquo mõ cõtentari Pharao, & hoc mõ faciebat Deus, vt Ioseph vocaret ad interpre-

K

terpretandum. *Tunc demum.* Hic ponitur per quem fuit introductus Ioseph ad interpretandum somnia Pharaonis. *Tunc demum.* Idest finaliter. *Reminiscens Pincernarum magister.* Hactenus non fuerat memor veniẽtibus prosperis, vt patet præced. cap. Sed quia nunc vidit esse necessitatem interpretum recogitans intra se recordatus fuit interpretis sui Ioseph. *Confiteor peccatum meum.* Satis erat graue peccatum, & dura species ingratitudinis, vt vult Seneca tanti beneficij accepti obliuisci, & præposuit istud præambulum princeps Pincernarum propter duo, primo, vt seipsum accusando excusaret, quia si ipse non se accusasset de illa ingratitudine, & retulisset tantum beneficium interpretationis quantum receperat à Ioseph, alij eum ingratitudinis accusarent, vt ergo alij non accusarent ipse seipsum accusauit: secundo quia volebat Princeps Pincernarum introducere Ioseph ad interpretandum somnia Regis, & quia tenebatur in carcere, necesse erat ad educendum eum inde enarrare gesta somniorum in carcere, & modum incarcerationis Ioseph. *Iratus Rex seruis suis.* Licet loqueretur Princeps Pincernarum directè ad Pharaonem, tamen non loquebatur in secunda persona, quæ est propria eius, ad quem loquimur, sed in secunda, quia maior vrbanitas, & reuerentia est. Sic enim nunc loquimur regibus, & magnis viris dicentes, vestra dominatio mandauit hoc fieri; & non dicimus: vos mandauistis hoc fieri. *Iratus Rex seruis suis.* Scilicet mihi magistro Pincernarum, & magistro Pistorum. *Me & magistrum Pistorum.* Patet litera vsque ibi. *Præsagium futurorum.* Idest illa somnia, quę nos vidimus non erant vana, quia sic rei probauit euentus. Sed vocabantur præsagia futurorum, idest demonstrantia aliquid futurum. Præsagium dicitur diuinatio, vel significatio futurorum. *Erat ibi puer Hebræus.* Scilicet Ioseph, qui cognoscebatur ab omnibus esse Hebræus, vel quia fortè iste magister Pincernarum solus cognouit, cum Ioseph dixit ei se fuisse furtim ablatum de terra Hebræorũ, & vocatur puer non ætate, quia quando declarauit illa somnia Pistoris, & Pincernæ in carcere, erat annorum 28. quod patet, quia quando fuit Ioseph adductus ad interpretandum somnia Pharaonis erat annorum 30. vt patet infra in litera, sed hoc fuit duobus annis post interpretationem somniorum in carcere, ergo erat tunc annorum 28. Vocatur ergo puer. i. seruiens, quia ministrabat eis, vt patet præce. cap. & patet etiam quia immediatè dicitur. *Eiusdem ducis militum famulus.* Idest, ꝙ ille puer Aegyptius erat famulus Principis carceris. Vel satis potest vocari puer ętate, quia licet simpliciter nõ esset puer, erat tñ puer respectu ipsorum Eunuchorũ, s. magistri Pincernarum, & magistri Pistorum, qui iã erant magni viri. *Audiuimus quicquid postea rei probauit euentus.* Satis pulcher modus abbreuiãdi cum omnia satis clarè dicat nihil de eis explicat. *Protinus ad Regis imperium.* Cum audiuit Pharao ita sapienter interpretari Ioseph madauit, vt immediatè educeretur de carcere, & præsentaretur coram eo. *Eductum totonderunt.* Erat enim in carcere in habitu neglecto, & cęsarie dilatata, capillis vndique crescentibus. Et si dicas ꝓ, quia Ioseph placuit in oculis Principis carceris, & regebãtur cunta per manum eius, ignorante Principe carceris quid fieret, tñ confidebat in recta dispositione Ioseph. Rñdetur, ꝙ licet Ioseph fuerit releuatus à vinculis speciali gratia, & quædam alia ei specialiter fierent tñ habitum incarcerati, & modum non mutauit, qa adhuc ibi ministrabat Principi carceris, & alijs incarceratis nobilibus, vt s̃. patet. *Veste mutata.* Quia nõ decebat aliquem coram Rege in habitu sordido apparere. Sic patet Esther 4. cap. quia Mardocheus non intrabat aulam regiam, cum esset indutus vestibus per-

Quis introduxit Ioseph ad interpretandum somnia Pharaonis.

Quãdo Ioseph declarauit somnia Pincernæ erat annos natus 28.

A tinentibus ad lamentum. *Nec est qui edisserat.* Idest perfectè declaret. *Audiui te prudentissimè conijcere.* Idest audiui, ꝙ tu sapientissimè iudicabis de somnijs. Ecce adhuc errabat Pharao, quia Ioseph vocauit coniectorem. i. iudicantẽ per coniecturas sicut iudicabant alij sapientes humanitus, sed non erat sic, quia Ioseph Propheta erat, cũ Deus ei ista reuelaret, sicut alijs Prophetis alia reuelabat: aliter enim nõ potuisset tam certo iudicio futuros euentus comprehendere, & istum errorem habuerunt antiqui Gentilium historici, qui aliquid de hoc dixerunt. Vnde Trogus Pompeius Chronographorum omniũ maximus, & rerum gestarũ indagator curiosissimus, qui libros istoricos 40. fecit, & historiam suam à Nino Rege Assiriorum capite antiquissimo inchoauit, vt ait Augu. de ciui. Dei

B lib. 4. cap. 6. & Iustinus eius abbreuiator dixerunt, ꝙ ante annos vrbis conditæ, idest antequam Roma fieret annis mille, & octo, qui sunt ante natiuitatẽ Christi anni mille septingenti quinquaginta octo, fuit apud Aegyptum insolita, & fastidiẽs rerum vbertas. Deinde dura & intolerabilis sterilitas, cui Ioseph vir sapiens diuina prouisione subuenit, de quo subdũt quòd cum iste Ioseph inter fratres suos minimus esset, quia alios ingenio, & industria excellebat, fratres timentes sibi in posterum eum mercatoribus vendiderũt, à quibus deportatus in Aegyptum cum magicam artem ibi didicisset, & solerti ingenio eam percepisset, breui tpe Regi Aegypti valde carus fuit. Nam prodigiorum sagacissimus erat, & somniorũ primus

C intelligentiam condidit, idest artem dedit ad somnia interpretãda, nihilque ei diuinarum rerum, & humanarum incognitum fuit à Deo, vt agrorum sterilitatẽ ante multos annos, pspiciẽs fruges cõgregasset tãtaq; experimenta eius fuerunt, vt non ab homine, sed à Deo viderentur. In his autem isti historici Gentium licet ingenio acutissimè, & rerum gestarum solertissimi sacrarum tñ literarum ignari à veritate deuiauerunt: cuilibet enim satis patet intuenti sacras literas. Ioseph namque non arte magica, sed diuina sapientia ad quæsita rñdebat. Nam artem addiscere nefas esse putabat, quia in ea quædam dæmonum pacta fiunt, q̃ odit verissimus Dei cultor. Occasio errandi istis histo

D ricis Gentium fuit falsitas antiquorum scriptorum, à quibus ipsi rerum exordia scribere moliti sunt. Sacerdotes quippe Aegypti inuidentes laudibus veri Dei, & famæ Ioseph, & timentes cultum Idolorum suorũ aut minui, aut aboleri si planam veritatem conscriberent, in qua demonstraretur laudãdus Deus Hebręorum, qui tanta prodigia super Pharaonem, & seruos eius, & Deos Aegyptiorum oñdit, vt patet per principia Exo. vsque ad 14. cap. Et famosus videretur Moyses, per cuius manum tanta fuissent facta mirabilia, q. bus non immeritò dijs Aegyptiorum præponendus erat; longè sanè aliter q̃ res se haberent, narrauerũt, vt infra magis differemus. De ijs Paulus Orosius li. 1. de Ormesta mundi ab hoc loco vsq; circa finẽ huius cap. vbi tangitur historia, Aseneth, quæ fuit vno anno post ea, q̃ dicũtur hic de Ioseph, qñ stetit coram Pha-

E raone. *Absque me respondit Deus prospera Pharaoni.* Prudentissimè rñdit hic Ioseph refellẽdo, & aliquo modo emendando dictum, & intentionem Pharaonis. Dixerat. n. supra Pharao Ioseph esse prudentissimum coniectorem. i. prudẽtissimè iudicantem per quædã coniecturas, & regulas traditas humanitus; Ioseph autem negans hoc dixit. *Absque me respondit Deus.* Idest non intelligas ò Rex, ꝙ ego rñdeo tibi in hac parte, quia Deus rñdebit absque me, idest Deus per suam sapientiam sine me, idest sine aliqua mea sapientia humanitus acquisita coniectandi, qualem tu putas, respondebit tibi. Et hoc erat quod Deus daret reuelationem

Primus q interpretãdi somnia dedit artẽ.

Occasio errandi historicis.

tionem Propheticam Ioseph, per quã declararet somnia Regis; ea enim quæ Prophetæ dicunt, quia Deo inspirante dicunt, Deus dicere videtur: immo verissimè ipse dicit, quia actio secundum veritatem, & doctrinam Philosophorum denominatur à principio agendi, primo, & non ab instrumento, vt patet p Aristo. in 5. Ethi. circa finem, vbi quærit an iniustum pati sit voluntarium. Cum ergo Deus sit principium supernaturaliter mouens, & eleuans intellectum Prophetæ, & ipse Propheta est, vt aliquid motum, & instrumentum non propriè dicetur, Isaias, vel talis Propheta dixit: sed Deus per Isaiam, & istum modum loquendi seruauit Hieronymus in Epistola ad Paulinũ, cap. 4. dicẽs Malachias Propheta, immo Dominus p Malachiam interrogauit Sacerdotes. *Prospera Pharaoni.* Ex hoc apparet q Ioseph cognouit antequam præsentaret Pharaoni. aliàs non potuisset asserere coram Rege Dñi responsurum prospera, quia timeret si nondũ cognouisset quòd venirent aduersa. Ex quo dicendum q antequam veniret ad Pharaonem Deus indicauerat ei somnia eius, & somniorum interpretationem, vt minus formidaret se ei præsentare. *Super ripam fluminis.* Hic proprius loquitur Scriptura q̃ supra, quia supra dixerat, q putabat se stare super fluuiũ. Sed quomodocunque dicatur intelligitur q putabat esse Pharao in aliquo Palatio magno pendente super ripam fluminis, vel in aliquo colle. Et sic dr̃ supra 24. ca. vbi dixit Eliezer seru⁹ Abrahæ: ego sto hodie sup fontem. i. in terra eminente super aquam fontis. Sic etiã dr̃ Psalm. 134. super flumina Babylonis illic sedimus. Manifestum est, q isti non sedebant super aquam fluminis, sed super ripam fluminis, sicut dicitur Ezechi. 1. ca. q ipse cum concaptiuis suis apud fluuium Chobar, & iste est fluuius Babylonis, apud quẽ erãt captiui Iudæi, qui dicebant hæc verba, s. super flumina Babylonis. *Septem boues.* Supra dixerat vaccas, sed indere ẽ, quia bos comprehendit vtrumque genus. *De amne conscendere.* Idest ascendere de aqua fluminis. *Et obesis carnibus.* Idest pinguibus carnibus, vel circundatis. s. quia in circuitu rotundæ erant carnibus. *Quę in pastu paludis.* In loco paschuali apud paludes. *Vireta carpebant.* Idest comedebant herbas virides. *Has septem sequebantur alię.* Septem ponuntur istæ vaccæ siue pingues, siue macræ simul, quia omnes anni fertilitatis cõtinuo sibi succedentes fuerunt, & eodem modo omnes anni sterilitatis. *Vt numquam tales in terra Aegypti viderim.* Quia numquam fuit talis sterilitas in tota Aegypto à die, quo inhabitari cœpit. *Quę deuoratis, & consumptis prioribus.* Quantum ad apparentiam, non quãtum ad rem, nec etiam vult dicere, q videbatur Pharaoni, q septem vaccæ deuorarent alias septem, quia hoc non capit intellectus, nec imaginatio, cum vaccæ non sint animalia comedentia carnes. Sed est metaphora. s. q tanta esse videbatur macredo posteriorum septem, q priores pingues iam videbantur deuoratæ, & cõsumptæ, & hoc innuitur infra cum dicitur. *Nullum saturitatis dedere vestigium.* Idest tanta sterilitas pp septem posteriores secuta fuit, q nullum signum prioris vbertatis mansit. *Sed simili macie.* Idest macredine, & squalore. Idest duritie, vel asperitate. *Torpebant.* Torpere est turpem apparere, vel deformatum. Hoc erat in vacis, quia præ macredine figuræ earum turpes erant, & squalidæ, idest duræ, quia tanta macredo nihil præter ossa, & cutem reliquerat, quę duritiẽ & macredinem causant. Et hoc dicitur de pinguibus. Et patet quia dicitur. *Simili macie.* Idest sicut posteriores erant macræ ita videbantur iam priores, quæ præcedebant, & hoc quia isti septem anni sterilitatis ita fuerunt duri, vt crederent homines omnes annos priores similes fuisse. *Euigilans rursum sopore depressus.* Idest licet euigilauerim

Determinatio.

Torpe qd.

F post primum somnium, & non debuissem dormire formidans rem ita grauẽ, tamen sopor oppressit me. Sic dicitur de discipulis tribus Christi Matth. 26. cap. quos Christus monuerat, vt vigilarent cum ipso imminente captione; tamen dormierunt ter, & subiungitur causa, quia oculi eorum tenebantur grauati, & fortè iste sopor fuit faciente Deo, vt aliud somnium videret. *Alię septem oriebantur è stipula.* De alijs dixit, q pullulabant de culmo vno, de istis dicit, quòd oriebãtur de stipula, quia stipula siccitatem dicit, quæ conuenit sterilitati. *Quę priorum pulchritudinem deuorauerunt.* Idest pulchritudo priorum visa est nihil esse præ deformitate istarum septem. *Respondit Ioseph.* Hic ponitur Ioseph responsio. *Somnium Regis vnum est.* Non in

Ioseph responsio.

G se ipso, quia variè imagines erant, scilicet spicarum, & vaccarum, & in diuersis temporibus visa sunt, quia somnium de vaccis primo, deinde somnium spicarum, vt patet supra. Sed vocatur vnum vnitate rei signatæ, quia idem totaliter vtrumque signabat. *Quæ facturus est Deus ostendit Pharaoni.* Idest quòd Deus ostẽdit Pharaoni in somnijs fertilitatem, & sterilitatem, quam facturus erat. Dicuntur ista à Deo fieri, quia fiunt secundum motum Cœli, Cęlum autem à Deo regitur. Fuerunt autem ista ostensa magis Pharaoni, quàm alteri de Aegypto, quia prouidentia diuina, secundum quam gubernantur omnia inferiora, directius intendit Principes quàm alios, quia isti continẽt totum populum in virtute. Vel fortè Deus immisit istud somnium, vt fieret conseruatio frugum ad annos steriles, & quia nullus ita poterat hoc facere si-

Quare dicuntur hęc à Deo fieri

H cut Pharao: ideo ei congruè reuelata sunt, vel quia Deus volebat exaltare Ioseph in Aegypto per viam sapiẽtalem in somniorum interpretationem, & quia nullus est, qui eum ad honores promouere posset, nisi Rex: ideo Regi reuelata sunt, & magis talia somnia immisit quàm alia, quia nullum somnium erat per cuius interpretationem magis gratus Pharaoni, & toti populo esse poterat quàm per istud, cum hic declararẽt eis modus, per quem conseruari potuissent, & nisi istud fuisset, oportebat eos funditus perire, vel Aegyptiacas sedes relinquere, alias inquirentes regiones. *Septem boues pulchræ, & septem spicæ plenæ, septem vbertatis anni sunt.* Duplicatum fuit istud somnium propter causam infra positam, vel quia vbertas, & sterili-

I tas erant in duobus, scilicet in frugibus, & in pecoribus. De vtroque autem sterilitas, & abundantia notata est. *Eandemque vim somnij comprehendunt.* Idest idem signant boues, quod spicæ. *Septem spicę tenues.* Quia granis non repletis spicæ nullam corpulentiam faciebant. *Et vento vrente percussæ.* Hoc declarat quod supra dixerat, scilicet. *Et vredine percussæ.* Iste est ventus calidus, & nociuus consumens naturalem humiditatem granorum, ita quòd nutriri post, aut augmentari nõ possint. Item potest assignari ratio conuenientiæ quare per hæc intelligatur fertilitas, & sterilitas. Duplex enim est causa fertilitatis, scilicet bona terræ cultura, & bona seminatio. Primum signatur per vaccas for-

Duplex causa fertilitatis.

K tes, & pingues, quia vaccæ, vel boues pingues terram fortiter colunt. Secundum signatur per spicas, quia quando grana multa, & pinguia sunt, fruges inde in abundantia nascuntur. E contrario sunt duæ causæ sterilitatis, scilicet mala cultura agrorum, & mala seminatio: mala cultura innuitur per macilentas vaccas, q̃ debiliter, & paucum colunt. Et per spicas percussas vento vrente signatur mala seminatio, quia in granis istarum pauca, vel nulla vis est ad pullulãdum spicas. Et hoc notatur infra 45. cap. cum dixit Ioseph quinq; anni adhuc restãt, quibus nec arari, nec meti poterit. Et ista vult Nicolaus, & satis stare põt. Sed non multũ concordat sterilitati Aegyptiacæ, quia illa, vt supra declara-

Duplex causa sterilitatis.

Cõfutatio opinionis Nicolai.

declarauimus accidit ex defectu Nili. Quia tũc modicum, aut nihil inundabat. Si aũt fuit defectus agricolturæ, aut seminationis, hoc non fuit per se, sed p accidens. s. quia deficiente aqua Nili exundare in terras p̃ ariditate terra arari non poterat, nec ꝯñr seri, vel meti. Magis ergo vr̃ quod s̃. diximus. s. ꝙ per fruges signatur vbertas, vel sterilitas in frugibus, per boues significat̃ sterilitas, vel fertilitas in carnibus. Circa supradicta põt quæri de interpretatione somniorũ, cũ dicamus Ioseph valuisse in somniorũ interpretatione, & Danielem, Ioseph aũt circa Pharaonem, & Danielem apud Nabuchodonosor.

Determinatio.

Quæst. 1. Cur Daniel vltra interpretationem retulit etiam ad memoriam somnium oblitũ, Ioseph autem tantum interpretatur visionem.

Quare Daniel non solũ interpretatus fuit somniũ, sed ẽt retulit ad memoriã somniũ regi oblito, Ioseph aũt solũ interpretatus fuit visionẽ? R ñdet̃ quod Deus B dedit istis duobus grãm interpretandi somnia, vt exaltaret eos apud Reges oñdendo eorũ sapientiã. Sed in Daniele non poterat demonstrari sapiẽtia solũ interpretando somniũ, qa euentus somnij quod tũc interpretatus fuit Daniel, erat ad multa tpa post, quia erat de statua aurea, & argentea significante oĩa regna futura. Siue ergo in hoc malè, vel bñ interpretaret̃ Daniel non posset citò examinari, quia dependebat ex futuro multũ distãte. Non ergo iudicaret̃ ex hoc sapiẽs multũ. Sed ꝙ ipse reduceret Regi ad memoriã sõniũ quod solus Rex viderat, nulliq; reuelauerat, necessario ad Deũ pertinebat: iõ cõgruebat, ꝙ nõ solũ somniũ interpretaret̃, sed ẽt referret illud iam elapsum a memoria Regis. In Ioseph aũt nõ apparuit eadẽ rõ, C qa somniũ Pharaonis ĩmediatè implendũ erat: iõ dato ꝙ nõ referret Ioseph somniũ obliuioni traditũ, satis patebat eius sapientia, quia ipsa, q̃ dixit, Rex oculis suis paulo post cõtẽplatus est. Anni. n. fertilitatis, de q̃bus interpretatus fuit somniũ Ioseph, incęperũt in ipso anno, in quo ista declarata sunt. Et patet p ea, q̃ j. ponunt̃. s. *Nunc autem prouideat Rex.* scilicet virũ industriũ q̃ possit procurare qualiter in tpe sterilitatis terra non pereat. Aliter rñdet̃, & valde bñ. s. ꝙ vtriq; dedit Deus grãm interpretandi somnia, & sciendi quid somniatũ esset anteq̃ ipse, q̃ somniauerat, enũciasset; tñ non vsus fuit Ioseph grã sua quãtũ ad reuelationẽ rerũ somniatarũ ipsi somnianti, sed solum quantũ ad somniorũ interpretationẽ, & hoc qdẽ solũ, qa nõ fuit necessariũ Ioseph, ꝙ annunciaret Regi somnium, qa D Rex recordabat̃ eius, si tñ non recordatus fuisset, Ioseph potuisset ei indicare, sicut indicauit Daniel Regi Nabuchodonosor. Et si fortè Rex Nabuchodonosor non oblitus fuisset somniũ suũ, nõ recitasset illud Daniel. Fuit ergo data ista grã æqualis vtriq;, & patet, qa Ioseph bñ cognouit somniũ Pharaonis, cũ dixit supra Pharaoni, absq; me rñdebit De⁹ p̱spera Pharaoni, & hoc antequã Pharao aliq̃d de suo somnio recitasset, quã tñ rñsionẽ non dedisset Ioseph, nisi pręcognouisset somniũ Pharaonis: aliàs. n. timeret, ꝙ fortè aliq̃d incõueniẽs, vel malũ Pharao somniasset, sed Ioseph firmiter atque intrepide asseruit, quòd Deus responderet prospera Pharaoni: ergo cognouerat somnium Pharaonis: non tamen annunciauit somnium Pha- E raoni, quia ipse Pharao per se annunciauit: in Daniele autem idem dicendum est, scilicet, quòd accepit gratiam cognoscendi quid interpretandum esset, de quolibet somnio. Et præter ea cognoscebat quid est quod quilibet somniabat. Quando autem Nabuchodonosor somniauit, si sciuisset somnium suum referre, non enunciasset illud Daniel, sed eius interpretationem. Quia tamen oblitus fuerat Rex somnium, vsus fuit Daniel gratia vtraque, scilicet cognoscendo quid somniatum fuerat, & quid significabat ipsum somnium. Cum tamen iterum somniauit Nabuchodonosor de magna arbore, & auibus

A atque reliquis commorantibus sub ea, quia ipse sciuit referre somnium suum, non retulit illud Daniel, vt patet Danielis. cap. 4. *Qui hoc ordine complebuntur.* Hic ponitur ordo in completione interpretationis somnij, & licèt aliqualiter de se demonstraretur, scilicet, quòd septem vaccæ pingues præcedebant, & deinde interposito spatio a longe sequebantur eas aliæ macilentæ. Sed tamen non erat certificatus Pharao de isto ordine: Nesciebat enim vtrum prius anni fertilitatis, an sterilitatis venirent, deinde nesciebat vtrum continuè, vel interpolatim isti anni complerentur.

Ordo in completione interp̃tationis sõnij.

Ecce anni septem venient fertilitatis. Scilicet immediatè. *Quos sequentur alij septem tantæ sterilitatis.* Non interponendo aliquos annos mediocres. *Vt obliuioni tradatur* B *cuncta retro abundantia.* Homines magis aduertunt ad ea, quæ præsentia sunt, quàm ad præterita, quia quæ nunc sunt, magis mouent, maximè quando ea, quæ nunc sunt, maiora sunt quàm ea, quæ transierunt, qñ actualiter erant. Quia ergo ista sterilitas fuit ita afflictiua, omne bonum præteritum abijt in obliuionem. *Consumptura est fames omnem terram.* Loquitur de terra Aegypti, & de alijs vicinis, quia non est intelligẽdum, quòd non fuerit locus in toto orbe, in quo non esset fames. Sed dato, quòd in Asia tota nunc esset magna frugum vbertas, & hic magna sterilitas, quid ad nos attinebat? quia nullo modo inde poteramus sustentari, ita procul moti, nisi sedes mutaremus. *Et vbertatis magnitudinem perditura inopię magnitudo.* Idest licet fuerit magna vbertas, tamen nihil de ea relinquetur, quia C totum consumet sequens sterilitas, nec abundabit.

Hoĩes magis aduertunt ad ea, q̃ p̃sentia sunt quàm ad p̃terita.

Quod autem vidisti secundo ad eandem rem pertinẽs somnium. Idest somnium secundum, scilicet de spicis, quod pertinet ad eandem rem, idest signat idem, quod primũ. *Firmitatis indicium est.* In eis enim quæ Deus promittit si simpliciter promittit non est maior firmitas sic, quã sic, siue iuramento firmetur promissio, siue non. Est tamen firmitatis indicium quantum ad nos. Quia sicut inter homines magis creditur quibusdam verbis quàm alteris, & magis iuramento, quàm simplicibus verbis, & duplici promissioni quàm vni: Ita apud Deum nos accipimus maiorem firmitatẽ esse in duabus promissionibus, quàm in vna, licet non sic sit secundum veritatem. Deus tamen cognoscens condi- D tionem nostram, quando nos certiores reddere vult, aut bis promittit, aut iuramento promissa firmat. Cũ autem non tãtum curat certos reddere, aut semel promittit, aut sine iuramento: cum non tamen nihil magis firmitatis sic, quàm aliter sit, sed solum vt complaceat. *Eo quod fiat sermo Dei.* Istud est, quòd declarat duplicatio somnij, s. fieri, quod ibi intelligitur, & velociter fieri. *Eo quòd fiat sermo Dei.* Idest, vt scias certissimè, quòd sit sermo Dei, quia aliquãdo Deus promittit aliqua mala, siue bona, quæ intelliguntur cõditionaliter, s. si fuerit idem status, qui est, cum talia publicantur. Si autem non manserit etiam promissum mutatur. Sic habetur Hiere. 18. ca. Repente loquar aduersum gentem, & aduersum regnum, vt eradicem, destruam, & E disperdam illud. Si pęnitentiam egerit gens illa a malo suo, quod locutus sum aduersus eam, agam ego pęnitẽtiam super malo, quod cogitaui, vt facerem ei, & subito loquar de gente, & regno, vt ędificem, & plantem illud. Si malum fecerit in oculis meis, vt non audiat vocem meam, pœnitentiam agam super bono, quod loquutus sum, vt facerẽ ei. Et similia ponit Ezechiel. Volebat ergo hic dicere Ioseph, ꝙ per istam duplicationem somnij significabatur, ꝙ verbũ Dei erat certissimum, s. ꝙ ex nulla conditione mutaret̃. *Et velocius impleatur.* i. ẽt ista duplicatio somnij signat, ꝙ velocius implebũtur ea, quæ signata sunt, & hoc satis apparet, quia in anno interpretationis incępit totum hoc

Quid significabatur p duplicationẽ somnij.

com-

compleri. Fuit namque tunc primus annus vbertatis. Et hoc consonat nostro modo loquendi, quia vocamus aliquem hominem bis, quando eum velociter venire volumus. Si autem semel vocamus, non signatur tanta instantia animæ. *Nunc ergo prouideat.* Hic demonstratur sapiētia Ioseph in dispositione rerum agendarum. *Nunc ergo prouideat Rex.* Declarauerat sapientiam suam Ioseph in reuelatione veritatum occultarum pertinentium ad intellectum speculatiuū, nunc demonstrat prudentiam suam prouidendo de remedio huic tanto periculo, quantum prouideri poterat modo humano,& dicit, quia visum est qualiter magna fertilitas euentura est, deinde durissima fames, superest vt Rex in hoc prouideat ponendo virum, qui colligat fruges, ne desit cibus in tempore famis. *Virum sapientem.* Sapiens propriè dicitur, qui considerat causas altissimas, vt patet in 6. Ethicorum, cap. de sapientia. Et solum vocatur sapientia Theologia, quæ cōsiderat de causa altissima, scilicet de Deo, & secundum Philosophum sola Meta. est sapientia, quia tractatur in 12. lib. eius de prima intelligentia,& de octo proprietatibus eius, & consequenter de alijs intelligentijs,& ista sunt maxima entia, vel maximè causæ. Hoc modo nulla prudentia potest vocari sapientia, quia considerat causas inferiores immo agibilia humana, quæ sunt vltima causata. Et tunc accipitur hic vir sapiens, idest vir prudens. Alio modo sapientia assignatur in artibus certissimis, idest quòd illi, qui sunt certissimi in aliqua arte, vocentur sapientes. Sic enim dicit Philosophus in 6. Ethi. in princip. cap. de sapientia. Sapientiam autem in artibus certissimis assignamus, puta Phidiam Latomum Sapientem,& Policletum statuificum. Hic quidem igitur nihil aliud signante sapientia quàm quòd virtus artis est, isto modo illi, qui excellentes in prudentia sunt, quia inter prudentes certissimi sunt, sapientes vocantur,& sic satis bene dicitur hic, q̄ deberet eligi vir sapiens. *Industrium.* Dicitur industrius vir bene actionibus applicatus,& contrariatur inepto, qui ad nihil vtilis est. Vel dicitur industrius, qui diuersos modos inuenit ad aliquid agendum. *Et præficiat eum terræ Aegypti.* Non quantum ad omnia negocia, quia tunc modicum differret à Rege, sed solum quantum ad istam procurationem frugum. Valde bene ordinabat hic Ioseph faciens Monarchiam, vt scilicet vnus esset capitaneus omnium in isto negocio,& deinde ponerentur per singulas vrbes alij minores sub illo,& isti secūdum mandatum superioris colligerent fruges in illa ciuitate. Si enim plures simul ponerentur non subordinati non concordarent ad vnum, quia quot capita, tot sensus, & sic negocium imperfectum maneret. Quando autem reducuntur omnia in vnum, ille quodammodo mouet omnes, quia est principium imperans,& quia ille vnus est, in se discordare non potest. Quantum ad hoc ergo optimam politiam elegit Ioseph, scilicet Monarchicam. Et ista est sententia Philosophi in 3. Polit. scilicet esse Monarchicum principatum simpliciter omnibus meliorem, licet sit per accidens periculosus, quia difficilè est committere omnia vni: vt patet ibidem circa finem tertij Politi. Quando tamen securitas est de bonitate Principis, magis valeret Monarchiam constituere quam Aristocraticos plures facere, aut Oligarchicos, aut Timocratiā, vel Democratiam. Monarchiam autem tirannidem nullus voluntariè constituit, sed Principes violenter efficiunt. Et hoc patet, quia in natura non est principatus aliquis, nisi Monarchicus, qui demonstratur esse optimus eo, quòd ordo naturæ est optimus, vt patet in fine 12. Metaphy. scilicet entia nolunt male ordinari, mala est pluralitas Principum: bonus est ergo

[Margin: Sapientia Ioseph in dispositione rerum agendarū. — Sapiēs propriè quid. Cap.7. — Sapientia dupliciter. — Cap.7. — Quid sit industrius. — Ratio dicti]

F vnus Princeps. Hoc etiam manifestatur ex euentibus, quia in ciuitate Romana quando erant duo consules, qui totam rem publicam administrabant si ad bellum procedere deberent, sequebatur interdum magna discordia,& vincebantur Romani: vt patuit in maximo bello Romanorum cōtra Annibalem apud lacum Trasimenum, vbi discordantibus duobus consulibus, scilicet Paulo Aemilio, & Terentio Varrone volente Paulo Aemilio bellū ad diem alterum dilatare, quia Romanæ copiæ non satis promptæ ad bellum essent, Varrone Terentio contradicente bellum ea die satis discorditer,& infœliciter gestum est, ita vt caderent gladio quadraginta duo milla Romanorum, vt dicit Titus Liuius lib.3. de secundo bello punico:& Romuleon lib.4. Et hoc multotiens factum
G est. Vnde Romani meliori consilio ducti, cum bellū agere deberent dictatorem faciebant, qui solis quinque mensibus durabat,& in fine illorum veniebat Romam ad deponenda insignia dictaturæ, etiam si tunc bellum instaret. Et si vir probus fuisset rursus eligebatur, iste autem omnem potestatem in bellis absolutè habebat super consules,& omnes magistratus ac dignitates Romanas, & quia tanta potentia erat, tam pauco tempore permanebat. Quando tamen dictator creabat bella prospere agebantur. Si autem consules duo bella mouerent contra hostes infausta videbantur. Vnde hostes Romanorum istam acceperant sentētiam, quòd cum Romani nō creassent dictatorem, audacter aggrediebantur Romanas
H acies, quasi victas reputantes; cum autem dictatorem creatum esse cognoscerent, congredi formidabant. Aristoteles tamen magis securum quàm simpliciter bonum sequi volens, dixit in 3. Polit. principatum Democraticum, idest popularem ciuitati valde conuenire, quia sine inuidia,& contentione est, cum tamē populares insipientes,& sine virtute sint, & secundum se iste principatus bonus non sit. *Et quintam partem fructuum.* Tanta erat fertilitas illorum septem annorū, quòd dempta quinta parte frugum cęteræ relictæ sustentationi sufficiebant,& superabundabant. Sed quęritur cum tantum debuit durare tempus sterilitatis sicut fertilitatis, vt supra patuit, & in isto tempore steri
I litatis nihil frugum colligeretur de terra, vt patet infra 45. cap. vbi dixit Ioseph fratribus suis quinque adhuc anni restant, quibus arari non poterit, nec meti.

Quare non fuit seruata medietas frugū? Ad quod respondetur quòd non erat necessaria, quia vt quidā volunt in temporibus sterilitatis aliquid serebatur, & metebatur. Et hoc satis verisimile est, quòd apud ripas Nili ad aliquam saltem distantiam, vbi sufficiebat parua inundatio, poterat arari,& meti. Sed quia hoc valde paucum erat, pro nihilo reputabatur. Nihil.n. & inutile ęquiparantur. Etiam quia tempore fertilitatis aliqui diuites reseruauerant cibaria pro tempore sterilitatis,& ex illis multi sustentabantur. Vel melius quia homines tempore famis strictius vitam ducūt, quàm tempore vbertatis,& paucioribus contentantur. *Per septem annos fertilitatis.* Sed dices quo
K modo poterant tanto tempore conseruari frumenta, scilicet à primo anno vbertatis vsque ad vltimum annum sterilitatis, in quo tempore erant anni 14? Rńdetur q̄ vt quidam volunt non accipiebantur frumenta iam triturata,& expurgata à paleis, sed accipiebantur fasciculi spicarum cum suis stipulis, & sic diutius conseruabantur, quia ille erat locus naturalis, & hoc infra patet in litera. Etiam potest dici insuper quòd erat distinctio inter ista frumenta, quia ea quæ in primo anno vbertatis collecta sunt, distincta,& p̄ primo anno sterilitatis conseruata sunt, & ea quæ in secūdo anno fertilitatis distincta fuerunt, pro secundo anno sterili-

[Margin: Mala est pluralitas Principū. — Hostes Romanorum quam sententiam acceperant. — Quæst. 1. Cur nō seruata fuit medietas frugum, cū prædixisset sterilitatē. — Responsio secunda. — Obiectio. — Responsio prima. — Responsio secunda.]

sterilitatis. Et sic de alijs annis ita quòd nulla frumenta vltra septem annos durarent, & sic satis conseruari possent. *Qui iam nunc futuri sunt.* Idest nũc incipient, scilicet, quòd illo anno, in quo Ioseph interpretatus fuit inceperant, scilicet in prima seminatione, & messione. *Congreget in horrea.* Idest faciat congregari in horrea per alios præpositos vrbium sibi subiectos. *Omne frumentum sub Regis potestate condatur.* Loquitur quantũ ad quintam partem frugum, de reliquis autem partibus viuerent, & sererent agricolæ Aegypti: non enim posset intelligi, quòd Rex acciperet omne frumentum, quia tunc nihil maneret populis ad cibum, & dicebat hoc Ioseph, ne permitterentur agricolæ in illis septem annis fertilibus aliquid vendere alienigenis, quod ipsi valde volebant, quia nõ egebant tantis frugibus, & egebant pecunijs ad cęteras rerum commutationes. Sed Rex mandabat, vt quinta pars daretur ei pro conuenienti pretio secundum tempus vbertatis, & cogerentur ad vendendum etiam si nollent, ipsi tamen valde volebant, quia reliquæ partes eis abundabant. Deinde si quispiam vellet de residuis partibus aliquid vendere, emebat illud præpositus Regis, ita q nullum frumentum vendebatur extraneis, & sic condebatur, idest custodiebatur in potestate Regis. s. oẽ frumentũ vendibile. *Seruenturque in vrbibus.* In locis, in quibus metebatur ibidem custodiebatur dispositis magnis horreis, & videtur debere fuisse ista loca incredibilis magnitudinis, in quibus tanta frugum copia in spicis conseruaretur, & fasciculis. *Et non consumetur terra inopia.* Scilicet morientibus hominibus præ ciborũ inopia. Satis. n. verisimile est, q in tanta rerum sterilitate aliqui saltem extra Aegyptum fame mortui fuerint. *Placuit Pharaoni consilium.* Hic ponitur secundum principale. s. ipsius Ioseph promotio. s. q per istã somniorum interpretationem, & prudentem dispositionem fuit exaltatus ad magnos honores. *Placuit Pharaoni consilium.* Quia vidit q per istum modum poterat ipse, & oẽs alij effugere periculum sterilitatis. *Et cunctis ministris eius.* Quia ista interpretatio somnij, & consiliũ fuerunt exposita coram Rege, & militibus suis. *Locutusq; est ad eos.* Scilicet Pharao omnibus ministris suis. *Num.* Idest nunquid. *Inuenire poterimus.* Quasi dicat, non. *Qui Spiritu Dei plenus sit.* Vocat spiritum Dei virtutem interpretandi somnia certissimè, qui vr̃ pro sui excellentia esse à Deo: sic habetur Daniel 5. cap. vbi dixit Regina ad Balthasar: Est vir in regno tuo, q spiritum Deorum sanctorum habet in se: & in diebus patris tui scientia, & sapientia in eo inuẽtę sunt. Quod autem intelligatur illud de somniorum interpretatione, patet per ea, quæ sequuntur in Daniele, pater tuus, inquam, ô Rex, quia spiritus amplior, & prudentia intelligentia, & interpretatio somniorum, & ostensio secretorum, & solutio ligatorum inuentæ sunt in eo, hoc est in Daniele, cui Rex imposuit nomen Balthasar. Et non credebant isti, q haberet Ioseph Spiritum Dei, q spiritus eius moueretur ad intelligẽda ista per reuelationem Dei, quia non credebant aliquam communicationem esse hominum cum dijs, vt patet Dani. 2. cap. vbi dr̃: Nemo est, qui sermonem istum reuelare possit exceptis dijs, quorum cum hominibus nõ est communicatio. Et hoc voluit Aristoteles 8. Ethic. dicens q inter Deos, & homines non est amicitia tãquam non sit ibi communicatio pp inæqualitatem. Quidam tñ Gentilium contra aliorum opinionem dixerunt Deos sibi loqui, vt Numa Pompilius, qui volens dare Romanis adhuc genti indomitę leges, vt libenter reciperent, cum dijs se loqui fingebat. dicebat enim sibi Nympham Egeriam hæc sibi declarare: vnde, & frequentia sacrificia instituebat. De quo multa Ouidius 3. Fastorum: & Augu. de ciuit. Dei lib. 3. cap.

Exaltatio Ioseph.

Opinio quorundam gentilium.

A 30. Et Lycurgus Lacedemonijs leges tradens finxit se ex auctoritate Phœbi ista recipere, vt ait Augu. de ciuita. Dei, lib. 6. cap. 8. Sed volebant dicere, q habebat spiritum Deorũ. i. q ita intelligebat secreta, sicut dij. licet posset reduci ad aliam partem secundum modũ loquendi Trogi Pompeij, & Iustini, de quo supra diximus. Et patet iste modus ex sequenti litera, scilicet. *Quia ostendit tibi Deus omnia, quæ locutus es.* Idest quia Deus tibi reuelauit, licet iste verum diceret, quia mouebatur à Deo ad sic dicẽdum, tñ ignorabat eum habere spiritum propheticum. Et erat ista opinio contra sapientes Gentilium, qui volebant Deos loqui hominibus. *Nunquid sapientiorem.* Scilicet in disponendo ista, quæ facere oportet congregando frumenta. *Et*
B *similem tui.* Idest nec maiorem te in sapiẽtia, nec ęqualem tibi inuenire potero. *Tu eris super domum meam.* Præpositus omnium famulorum meorum. *Et ad tui oris imperium cunctus populus obediet.* Idest non solum mandabis quantum ad ea, quæ pertinent ad domum meam, sed etiam ad omnes de regno. *Vno tantum.* Idest vna re præcedam te. Ponitur hic, vno, in neutra terminatione sine subiecto, & cum additur. *Regni solio.* Exponens superioris est. s. q Pharao volebat Ioseph esse ei æqualem in potestate præter hoc, q non vocaretur Rex, nec sederet in solio Regis, in quo nullus vnquã sedebat, nisi Rex. *Ecce constitui te super vniuersam terram Aegypti.* Hoc satis intelligebatur in supradictis, quia si Pharao in solo regni solio præcedere debebat Ioseph, cum Pharao dominaretur toti Aegypto, necesse erat, vt Ioseph dominaretur Aegypto. *Tulit annulum de manu sua, & dedit in manu eius.* Scilicet in manu Ioseph. In hoc concedebatur tota potestas Ioseph, quia anulus Regis erat ad sigillandum literas, qui aũt põt sigillare anulo Regis literas, potest ibi mandare quicquid voluerit. *Et vestiuit eum stolla bissina.* Idest veste facta de lino candidissimo, & delicatissimo. *Et collo torquem auream circumposuit.* Torques erat magnum ornamentum colli in modum circuli, & circundabatur collo in signum magni honoris, quia non omnes ducebant talem ornatum, sed solum viri magni, & nobiles. Sic innuitur Dani. 5. cap. vbi dixit Balthasar Danieli si vales scripturam legere, & eius interpretationẽ dicere, purpura indueris, & torquem auream circa collum tuum habebis, & tertius princeps in regno
D meo eris. Et sic etiam innuitur in facto Manlij Torquati nobilis Romani, qui cum iret in bellum contra Gallos sub Tito Quintio quẽdam nobilem Gallum prouocantem eum ad singulare certamen, inuasit, & occidit, & torque aurea, quam circa collum habebat spoliauit eam sibi apponens, a qua Manlius Torquatus in memoriam victoriæ dictus est, vt ait Titus liuius 6. ab vrbe condita: & Romuleon lib. 3. *Fecitque ascendere super currum suum secundum.* In ostentationem glorię, & honoris currum ascendit, & vocabatur ille currus secũdus, quia habebat Rex duos currus preciosos vnum, super quem solus ipse sedebat, alium super quem ascenderet ille, quem sibi ascendere placeret: & esset secundus ab eo in regno. Assuerus autem vo-
E lens honorare Mardocheum non fecit eum ascendere super currum, sed super equum ad sententiã Amã, vt patet Esther cap. 4. Causa est, quia tpe Ioseph magis vtebantur Reges curribus, quàm equis currilibus vel sellatis, tpe aũt Assueri magis erat vsus simpliciter equorum sellatorum sine curru. *Clamante coram eo præcone.* Ad mãdatum Regis. *Vt omnes genua flecterent adorando Ioseph.* Sic mãdauit Assuerus heri Mardocheo, vt patet Esther 4. cap. In Hebræo non dicitur, quòd clamaret pręco adorationem vel genuflexionem coram Ioseph, sed dicebat. *Aureq.* Quod interpretatur pater tener. *Au.* Dicitur pater. *Requa.* Dicitur tener, & ista

Opinio q volebat Deos cum hominib⁹ loqui.

Torques quid.

Vnde dict⁹ fit torquatus.

Au.raqua quid.

& ista conueniebant Ioseph, quia erat pater Pharaonis, & totius domus suę per cõsilium: & ꝑ dispositionem vocabatur tener, quia adhuc erat iuuenis ętate, scilicet annorum 30. vt infra patet. Et sic volebat dicere præco: ecce videatis, quia iste licet iuuenis est pater Pharaonis. Et licet nõ dicat litera Hebraica, quòd clamabat præco genuflexionem, tamen satis intelligitur in ea, quia vocando eum patrẽ tenerum Pharaonis innuebat ei genuflexionem fieri debere, sicut fiebat Pharaoni. *Et præpositum esse scirent terræ Aegypti.* Hoc manifestabatur, vt quando postea Ioseph mandaret aliquid, obediretur ipsi sicut Regi. *Ego sum Pharao.* Idest sum Pharao, qui possum te exaltare quantum voluero, dicit hoc, quia volebat Rex exaltare Ioseph: ideo declarat id secũdum quòd poterat, scilicet, quia erat Pharao, idest Rex, ideo erat omnipotens in terra Aegypti secundum potentiam dominij humani. *Absque tuo imperio non mouebit quisquam pedem, aut manum in tota terra Aegypti.* Hyperbole est, quia non est sensus quòd uerissimè nullus moueret pedẽ, aut manum, quia hoc inopinabile est, & impossibile, quia tunc omnes essent immobiles in Aegypto, nisi vbi ꝑsens esset Ioseph mandans mouere pedem, aut manum. Sed intelligitur quòd nullus faceret aliquod magnum, vel rem notabilem sine mandato Ioseph. *Vertitque nomen eius.* Scilicet vt nõ vocaretur Ioseph, quod erat nomen Hebraicum. *Et vocauit eum lingua Aegyptiaca Saluatorem mundi.* Non ponuntur hic nomina Aegyptiaca, quibus vocauit eum Pharao. Sed in litera Hebraica ponuntur, & sunt. *Zaphanat phanac.* Et dicunt Hebręi quòd hoc signat reuelatorem occultorum, & satis videtur conuenire Ioseph, qui reuelauit somnia, quę nemo differere poterat, vt patet cap. præcendente. Sed non est ista intentio textus, quia nomina ibi posita sunt Aegyptiaca, & non Hebræa, & cum voces diuersarum linguarum aliquando consonent in literis, licet non in signato, cõtingit, quòd aliquod nomen esset commune linguę Aegyptiacæ, & Hebręę, quod satis apparet ĩ lingua Caldaica, & Hebręa; sed quia textus ponit ista nomina prout signant in Aegyptio sermone, & in Hebræo, non debet interpretari secretorum reuelator secundum Hebræos, sed id quod importatur secũdum Aegyptios, scilicet Saluator mundi. Sed dices vnde patet, quòd ista nomina significẽt in sermone Aegyptiaco Saluatorem mundi? Quia litera Hebraica non declarat. Rñdetur, ꝙ beatus Hiero. hoc posuit qa nouerat linguã Aegyptiacam; habitauit. n. in Aegypto, & perambulauit omnes habitationes Heremiticas monachorũ ꝑ magnas solitudines Aegypti, vt ipse refert in vita beati Ioannis Thebęi in vitis patrum, quas pro magna parte composuit. Potuit ergo sic Aegyptiacam linguam satis cognoscere maximè quantum ad ista, quæ parua erant, vel ab aliquo Aegyptio sciscitari. Vocatur autẽ Saluator mundi, quia per interpretationem somniorum, & dispositionem collectarum saluauit Aegyptũ totam à morte per famem, & multas prouincias, quę tempore famis alimenta suscipiebant de Aegypto. *Deditque illi vxorem Aseneth filiam Putipharis.* In Hebræo dicitur. *Sacerdotis on.* Hebræi putant on. esse nomen alicuius idoli. Sed est nomen ciuitatis, quæ secundum Græcam interpretationem vocatur Heliopoleos, idest ciuitas Solis. Elion, Sol est, polis verò ciuitatem signat. In hac ciuitate manebat Putiphar: ideo vocabatur Sacerdos Heliopoleos: sicut vocabatur Iethro Sacerdos Madian, quia morabatur in terra Madian: vt patet Exod. 2. cap. de ista ciuitate habetur Isa. 19. cap. vbi dicitur ciuitas Solis erit vna, scilicet de quinque ciuitatibus Aegypti loquentibus lingua terræ Chanaam.

Quare Pharao dixit ego sum Pharao.

Obiectio.

Responsio

Quare Ioseph Saluator mundi appellatur

Quid sit Eliopolis.

F De isto Putiphare, cuius filiam accepit Ioseph dubitatur an fuerit ille, qui emit eum. Quidam autem volunt, quòd non, & dant causam. Primo, quia in Hebræo non eisdem literis scribuntur; quia superior vocatur Putiphar. Iste autem vocatur Putiphara apponitur ibi, Ain, litera Hebraica in fine dictionis, & punctus loco vocalis, secundum morem scripturæ Hebraicæ.

Nunquid Putiphar fuerit, qui emit Ioseph.

Item quia alius Putiphar vocabatur princeps militum. Iste vero vocatur sacerdos Heliopoleos, & hoc satis est verisimile, quia non est aliquid cogens ad contrarium. Melius tamen videtur dicendum, quòd iste fuit Putiphar, qui fuit dominus Ioseph, donec in carcerem missus est, & hoc tenet Hieronymus in lib. de

G Hebraicis quæstionibus, & Rabbi Salom.

Ad rationes in contrarium potest responderi. Ad primum quando dicitur, quòd non sunt eædem literæ in isto Putiphar, & in alio, dicit Rabbi Salom. quòd istud nomen corruptè profertur hic vocãdo eum Putiphera, quia ipse Putiphar libidine improba corruptus fuit, vt infra dicetur. Vel potest dici melius, ꝙ in omnibus Hebraicis faciliter additur, vel subtrahitur litera vna. Sicut patet in isto nomine Ephron, quod aliquando scribitur cum, vau, litera Hebraica, vt patet supra 23. cap. Aliquando sine ea, vt ibidem, & infra 49. cap. Non est ergo mirum si hic addatur vna litera, scilicet, Ayn.

Rñsio ad quęsitum q̃önis.

Ad secundum, quod dicitur iste Putiphar ante erat

H princeps militum, & post effectus fuit sacerdos. Quia vt vult Hierony. & alij iste videns Ioseph, quando vendebatur, esse iuuenem decorum vultu, emit eum ad abutendum eo, sed Deus infrigidauit eum, vt nunquã amplius coiret, nec etiam cum vxore, nec vllo modo appeteret coitum, & quia nullus accipi debebat in sacerdotem Heliopoleos, nisi totaliter continens esset, scilicet, vel castratus, vel totaliter infrigidatus, cognito, quòd esset infrigidatus datum fuit ei sacerdotium Heliopoleos totaliter, quod magni honoris erat, & dimisit militiæ principatum, quia ille principatus sacerdotum ei conueniebat iam, & non militaris, ante tamen quàm esset infrigidatus, tenuit filiam nomine Aseneth, quæ fuit tradita Ioseph in vxorem. De ista

I Aseneth qualiter fuerit suscepta in vxorem, aliqua ex quibusdam historijs accepta, quæ narrat Vincentius, 1. libro Speculi historialis, saltem causa solatij dicam, quæ non ab authenticissimis, sed aliqualiter Apocriphis dicta videntur. Sunt enim de libro qui dicitur iusti Henoch, quem sacra Ecclesia inter Apocripha nominat, non recipiens in numero sacrorum librorum, quorum fides, & auctoritas approbatissima est, vt ait Augustinus, de ciuitate Dei, libro 15. c. 13. De hoc tamen mentionem facit Iudas in Epistola sua allegans, vt aliquid sanctum. Fuit ergo Aseneth filia Putipharis sacerdotis puella pulcherrima inter omnes puellas Aegypti, quæ puellis Chananæorum, & Mesopotamiorum, de quibus Ioseph originem duxerat, similis valde erat. Hæc enim omnes viros exosa nullum vn-

K quam eorum viderat præter patrẽ suum custodita in altissima turri ciuitatis Heliopoleos, iuxta palatiũ Putipharis. in superiori autem parte turris, vbi Aseneth morabatur tres fenestræ erant principales, vna ad Orientem, reliqua ad Boream, alia ad austrum. Erant etiam ibi decem cameræ pulchræ: vna in qua erat lectus pretiosissimus Aseneth, in quem nullus vnquã virorum ascenderat, & in qua erant iocalia auri, & argenti Aseneth, & cætera similia. Tertia in qua recondebat Aseneth de cunctis bonis terræ Aegypti. In alijs septem erant septem virgines seruientes Aseneth. Describitur autem Aseneth, ita magna, vt Sara, ita speciosa, vt Rebecca, ita decora, vt Rachel sedẽs in alta

Historia de vxore Aseneth.

Cuius fuit filia Aseneth.

Locus vbi habitabat Pulchritudo Aseneth describitur.

alta turri ad cuius pedem Palatium pulchrum erat clausum quatuor portis ferreis, quas 18. iuuenes viri fortissimi armati die, noctuque custodiebant. Contigit autem vt cum in primo anno fertilitatis Ioseph discurreret per vniuersam terram Aegypti ad cōgregandas fruges in horrea visitando Præfectos ciuitatū declinaret in ciuitatē Heliopoleos in domum Putipharis, qui ante aduentum Ioseph dixit filiæ suæ, ecce Ioseph ad nos declinabit hodie, cui te volo tradere in vxorem, ad quem Aseneth, ego non homini captiuo, & seruo nubere volo, sed filio Regis. Cum autem ista inter se loquerentur ingresso Ioseph domū, Aseneth videns fugit in partem superiorem domus, Ioseph autem putauit illam esse aliquam fœminam venientem ad solicitādum eum ad coitum, sicut plereque solicitabant eum mittentes ei munera, dixitque Putiphari; abijce illam à domo. Cui Putiphar: domine filia mea est, quæ hominem numquam vidit nisi me præter nunc, quia vidit te, & est exosa oēs viros sicut tu omnes fœminas, nec te aliquo modo perturbabit. Quod audiens Ioseph vehementer quieuit. Cū autem intrasset Ioseph domum, & vidisset eum Aseneth turbata in sermone, quem dixerat, ait: ecce Sol venit de Cœlo ad nos in curru suo, nesciebam ꝙ Ioseph filius Dei erat. Quis hominum potuit tantā procreare pulchritudinem? aut quis venter mulieris tantum portare lumen? Dixit autem Putiphar ad Ioseph, Domine vis vt veniat filia mea, & salutet te? Cogitans autem Ioseph quòd ipsa oderat viros ait, si virgo est filia vestra diligo eam, vt sororem. Et ascendit mater, vt duceret eam, & præsentaret Ioseph, ad quā ait pater: filia mea saluta fratrem tuum Ioseph, q odit omnes fœminas alienigenas sicut tu omnes viros. Et ait Aseneth benedicte tu à Deo excelso, ad quam Ioseph benedicat te Deus, qui viuificat omnia, & dixit Putiphar filiæ suæ vt oscularetur Ioseph, quod cum ipsa facere pararet, apposuit Ioseph manum pectori eius tenens eam, nec ad se permittens accedere, & subiunxit: non debet virum colētem Deum viuum, & comedētem panem sanctum osculari mulier Idola colens, & de eorum pane comedens, & vino bibēs, eaque manibus contrectans, quia illicitum est huiusmodi osculum. Quibus auditis Aseneth vehemēter tristata plorauit, cui misertus est Ioseph, & bñdixit eā ponens manum super caput eius, lætata est autē Aseneth, posuitque se super lectum suum infirmata gaudio, & timore agens pœnitentiam a dijs, quos coluerat. Ioseph autem sumpto cibo recessit de domo Putipharis laborantis eum ibidem aliquibus retinere, promissione tamen facta se vsque ad octauum diem ad ipsam domum reuersurum. Aseneth verò sumpta tunica nigra in signum lamenti, quam induerat in morte fratris sui minoris, clauso ostio, fleuit amarè proiecitque omnia idola sua per fenestram, quę respiciebat septemtrionem. Cęnam autem sibi delicate paratam dedit canibus ponens se super pauimentum consperso capite cineribus. Perseuerauit autem septē diebus flens super pauimentum. Octauo aūt die diluculo cantauerunt galli, & canes latrauerunt: eleuato autem capite Aseneth, prospexit per fenestram, quæ respicit Orientem, & vidit Luciferum stellam, visaq; est lux magna. Ad quam visam Aseneth inclinauit caput suum super cineres. Mox venit super caput eius quidam vir de Cœlo vocans ex nomine suo, quę timore concussa non respondit. ad quam iterum Angelus Aseneth, Aseneth. Cui respondit, Domine adsum, quis es? annuncia mihi. ad quam Angelus; ego sum princeps domus Dei, & exercitus Dei, surge, & sta super pedes tuos. Tunc leuauit caput Aseneth, viditque iuuenem per omnia similem Ioseph, & vidēs

Pulchritudo Ioseph

Locutio inter Ioseph, & Aseneth.

Accessio Angeli ad Aseneth. Locutio Angeli.

A Aseneth cecidit in faciem suam, quam Angelus confortans, ait; exue de lumbis tuis cilicium, & cinirem de capite: ablue faciem tuā, & indue te vestibus tuis, & loquar ad te. Quod cum fecisset, ait Angelus: confortare Aseneth, quia nomen tuum scriptum est ab hodierno die in libro viuentium, & non delebitur in æternum: viuificata eis, & renouata. Bibes vinum incorruptionis, & comedes panem benedictionis, & non vocabitur vltra nomen tuum Aseneth, sed multi refugij. Pœnitentia enim quæ est virgo filia altissimi semper ridens, atque modesta orauit pro te. Et ecce sponsa eris Ioseph.

Cumq; Aseneth quæreret ab Angelo de nomine eius, respondit: nomen meum digito in libro altissimi scriptum est, vbi quæ scripta sunt, ineffabilia sunt. B Tunc Aseneth tenēs Angelum per summitatem pallij, ait; si inueni gratiā in oculis tuis sede hic modicū super lectum istum, super quem virorum nullus vnquam ascendit, & parabo tibi mensam: qui respondit affer citò. Illa autem attulit panem, & vinum suaue, & mensam nouam. Et ait Angelus; affer mihi fauū mellis. Cum autem illa contristata staret coram eo, quia fauum mellis non haberet, ait Angelus, intra in cubiculum cellarij tui, & inuenies fauum super mensam tuam. Intrans verò Aseneth inuenit fauum candidum sicut niuem, & mel odoratissimum, & suauissimum, dixitque: Domine non habebam fauum, sed dixisti ore tuo, & factum est. Subrisit autem Angelus gaudens super intelligentiam Aseneth, & tetigit caput eius dicēs, beata es tu, quæ abiecisti omnia idola C tua: & credidisti in vnum Deum viuum: & beati venientes ad Deum per pœnitentiā comedent de hoc fauo, quem faciunt apes Paradisi, & quicunque comederit ex eo non morietur in æternum. Sumpsit autem modicum de eo Angelus, totumque residuum dedit in os Aseneth dicens. Ecce comedisti panem vitę, & vncta es Chrismate sancto, ex hinc erit iuuētus tua indeficiens non transiens in senectutem, & pulchritudo tua permanens, & renouabuntur omnia ossa tua. Tunc Angelus tetigit fauum, & factus est integer sicut ante. Et extendens digitum tetigit fauum in parte respiciente Orientem, & retraxit super D fauum contra Occidentem, & via digiti versa est in sanguinem. Et secundo tangens fauum ab extremitate Septentrionali traxit fauum ꝯ illam, quæ respicit meridiē, & via digiti versa est in sanguinem; tūc Angelus ad Aseneth; aspice fauum, & exierunt de fauo apes candidę sicut nix: & aliæ purpureæ sicut herba iacintus circūeuntes Aseneth, faciebantque fauos super manus eius. Ad quas dixit Angelus ite in locum vestrum: quę perrexerunt per fenestram Orientalem in Paradisum. Tunc ait Angelus, sic erunt omnia verba quæ locutus sum hodie tecum, tetigit autem tertio Angelus fauum super mensam, & exiens de ipso ignis vorauit eum mensam penitus illęsam relinquens, cuius fumus directe in cœlum tendebat. Tunc ait Aseneth ad Angelum; Domine sunt septem virgines mecum nutritæ mecum ab infantia mea, quæ E in eadem nocte genitæ fuerunt, in qua ego. Rogo, vt benedicas eas sicut me, cui Angelus, voca eas. Ad quas vocatas Angelus ait: Benedicat vos Deus altissimus, & sitis columnæ septem ciuitatis refugij: cumque hoc facto Aseneth mēsam seponere vellet, Angelus disparuit ab oculis eius per viam Orientis sup currum quatuor equorum. Cumque orare vellet, vt indulgeret ei quòd tam audacter locuta fuisset ad illum, ecce quidam familiaris Putipharis dixit ad eā: ecce Ioseph venit, qa nūcius eius ad portam est, quæ descendens salutauit Ioseph, & ab eo ex mandato Pharaonis in vxorē ducta est: & datæ sunt ei duæ corone

Interrogatio Aseneth facta ad Angelū

Responsio Angeli.

Nota mirabilia facta per Angelum.

Responsio Aseneth ad Angelū

Angelus benedixit virgines q̄ erant cum Aseneth.

ronæ aureę, factæque sunt nuptiæ honorabiles per septem dies, in quibus quieuit totus populus insistens gaudijs, & lætitiæ. Nulla ab hoc loco vsque ad principium Exodi vlla temporum notatur historia, quod fuit spacium quasi annorum 80. *Egressus itaque Ioseph ad terram Aegypti.* Prius videtur, quòd accepit Ioseph vxorem, quàm iret ad disponendum aliquid de ijs, quæ facere debebat per totam Aegyptū. Vidit enim Pharao, quòd Ioseph erat iam vir magnus, & tempus erat habendi vxorem, dedit ergo ei Aseneth: deinde. *Egressus est Ioseph ad terram Aegypti.* Non est intelligendum ꝙ ante nō stetisset Ioseph in Aegypto, qa semper stetit in ea postquā ductus fuit de terra sua, & hoc, vel in domo Domini sui, vel in carcere, vel domo Regis. Sed quia Ioseph numquam ambulauerat per Aegyptum manens semper in ciuitate illa regia, cum nunc incœpit ambulare per terram Aegypti dicebatur egredi ad terram Aegypti tamquam ad aliquid, in quo numquam stetisset. *Tringinta annorum erat Ioseph, quando stetit coram Rege Pharaone.* Hoc ponitur ad sciendum quantum tempus fuit inter venditionem Ioseph & exaltationem suam. Quia sunt 13. anni, & paucum plus: erat enim 16. annorū Ioseph quādo venditus est, vt patet supra 37. & inceperat iam 17. annus, nunc autem erant 30. anni vitæ eius. Fuerunt ergo 13. anni eius in seruitio, & carcere. Ceteri autem in lætitia magna vsquequo mortuus fuit annorum centum & decem, vt patet infra 50. cap. *Circuiuit omnes regiones Aegypti.* Vt cognosceret eum omnis Aegyptus, quibus Præpositus fuerat, vel vt poneret Præpositos in singulis ciuitatibus ad colligendas fruges, & vt consideraret, quæ erant temperatiora, & aptiora loca ad conseruationem frugum maiori tempore. *Venitque fertilitas.* Hic ponitur tertium, scilicet interpretationis somnij impletio. *Venit fertilitas.* Hoc fuit in anno, in quo Ioseph interpretatus est: veruntamen interpretatio Ioseph præcessit nouitatem frugū, ita vt videretur perfectè, quòd iudicium interpretationis Ioseph non fuit ex aliquo apparenti, sed per solam Dei sapientiam occultam. *Et in manipulos redactæ sunt fruges.* Scilicet manentibus granis intra loca sua spicarum, vt sic diutius conseruarentur, tanquam in loco magis naturali. *Et congregatæ sunt in horrea.* Idest in loca ad conseruandum disposita. Aliqua enim de ædificijs, in quibus istę fruges conseruabantur, vsque hodie permanent in Aegypto, vt quidam videntes referūt, quæ incredibilis magnitudinis sunt; & talia namque decebāt, quia ibi tanta frugum copia recludenda erat. *Omnis enim frugum abundantia.* Idest quinta pars frugum, quæ in qualibet ciuitate assumebatur, quia abundabat ex necessitate hominum, & cetera, quæ ipsi sponte vendebant. *In singulis ciuitatibus condita sunt.* Idest in qualibet ciuitate ponebatur quinta pars, quæ ibi colligebatur cum alijs volūtariè venditis.

Interuallū quod fuit inter venditionem Ioseph, & exaltationem eius.

Anni carceris Ioseph.

Impletio interpretationis somnij.

Quæst. 4. Quomodo accipiebatur quinta pars frugum.

Sed quæritur de ista quinta parte frugum quomodo accipiebatur, vtrum computabantur omnes fruges totius populi, & deinde facta summa detrahebatur quinta pars, vel accipiebatur à quolibet quinta pars.

Respondetur, quòd à quolibet quinta pars assumebatur: quia quantum ad summam prouenientem nihil differt sic, vel sic. quolibet enim modo istorum quinta pars segetum haberetur, & erat modus iste leuior quàm si omnes fruges in vnam summam coniungerentur: deinde subtraheretur quinta pars omniū. *Vt arenæ maris coæquaretur.* Hiperbole est ad exprimendam multitudinem tritici: Tamen secundum rem non poterat æquari arenæ maris. *Et copia mensuram excedere.* Posset intelligi dupliciter vno mo-

Copia mēsuram excedebat dupliciter intelligit.

F do, quòd copia excedebat mensuram, idest, quòd tanta erat copia tritici, quòd non mensurabatur, sed dabatur sine mensura ad existimationem, sed hoc nō est valde conuenienter dictū, quia si non esset mensura, nesciretur, quæ esset quinta, quæ assumi debebat.

Alio modo intelligitur, quòd excedebat copia mēsuram, scilicet aliorum annorum, quia dato quòd alij anni præcedentes fuissent fertiles: tamen nunquam tanta fuit abundantia. *Natique sunt Ioseph filij duo.* Licet Ioseph multo tempore vixerit, nunquam legitur genuisse, nisi hos duos filios, vnde quando mortuus fuit Iacob pater suus, non habebat nisi hos duos, vt patet infra 48. Vbi dixit Iacob: Effraim, & Manasse quasi Ruben, & Simeon reputabuntur, ceteri autem quos genueris reputabuntur tibi. *Antequam*

G *veniret fames.* Quasi dicat, quòd in tempore famis non vacabat multiplicationi posteritatis, quia in tempore communis tribulationis omnes à gignendo abstinere debent. Sic factum fuit dum staret Noe in Arca, quia nullum animal ibi genuit, eò quòd esset mundi vniuersalis tribulatio, vt diximus supra 7. cap. sic in tempore famis tribulatio vniuersalis erat. *Quos peperit Aseneth filia Putipharis.*

Aliquis quæret quomodo Ioseph, qui erat vir iustus, & incontaminatus accepit vxorem de stirpe gentium extranearum. Posset ad hoc responderi, quòd si recitata à nobis supra historia Aseneth verum continet, Ioseph excusatus est, quia mandato Dei fecit, postquam Aseneth renunciauit idolis suis, & fleuit

H faciens magnam pœnitentiam. Benedictaque fuit ab Angelo, & Ioseph in sponsam tradita. Si autem huic inniti nolumus, dicemus eandem esse noxam omnium fratrum suorum si noxa est, quia ipsi videntur accepisse vxores de stirpe Chanaam, cum non haberent aliquas in stirpe sua, & sic impossibilitas eos excusabat. Sed quia de alijs fratribus Ioseph fortè aliter dicetur infra 46. cap. vr̄ dicendum aliter de Ioseph. Quidam ergo dicunt ꝙ Ioseph non accepit vxorem alienigenā, quia Aseneth ad stirpē suam pertinebat. Et dicunt ad fulcimentum huius, quòd Dina filia Iacob, & Lyæ postquam educta fuit de vrbe Sichem accepta fuit in vxorem à Iob, & ipse genuit Putipharē ex Dina. Ex quo sequebatur Aseneth esse neptem Dinæ, & cognatam Ioseph, sed hoc valde rationi

I absonum est, quomodocunque ponatur fuisse Iob, quia vt diximus supra 36. cap. quidam volunt eū esse Regē Idumææ de semine Esau. Si autem ponatur secundum primum modum non cōuenit, quia Nachor citò ita genuit filios suos, sicut Abraam, Isaac, immo citius, quia Abraham genuit in senectute magna. s. cū esset centum annorum, vt patet supra 21. cap. Esset ergo ad minus totidē annorum Iob, quot erat Isaac, sed Isaac erat 180. annorum, qn̄ mortuus fuit, & tunc Dina nō esset adhuc magna puella, vt patet ex dictis supra ca. 36. & 37. Ergo hō tot annorū non acciperet vxorem maximè puellam, quia rarissimi ad tantam senectutē

K accedebant. Nec pōt hoc astrui ponendo Iob fuisse de stirpe Esau, quia Iobab qui vocatur apud nos Iob fuit secundus Rex de stirpe Esau post mortem oīum Ducum, post quos successerunt Reges, vt patet supra 36. Nondum ergo aliquis de Regibus stirpis Esau natus esset, quādo ista facta sunt: maximè quia Aseneth ponitur esse neptis isto modo Iob, quod impossibile est, scilicet tot generationes decurrere in linea Esau, dum nō decurrisset adhuc vna per lineā Iacob. Patet, quia Esau, & Iacob coætanei erant cum eadem hora nati fuissent, ergo tot generationes debuisset vnus habere, quot habebat alius, vel quasi tot. Sed Iacob solam habebat vnam cum genita fuit Dina, quia

Quæst. 5. Quō Ioseph accepit vxorē extraneā. Quorundam resolu.

Opiniones de patre Iob.

Iob fuit secūdus Rex de stirpe Esau.

Dina filia erat Iacob, vt patet supra 30. cap. Quando tamen secundus rex in Idumæa erat nomine Iobab multæ generationes transierant in terra Seir per lineã Esau, scilicet omnes duces priores, qui ponuntur sup. 36. cap. & duo reges, ergo non fuit Iob in tali tempore, vt posset habere in vxorem ipsam Dinam filiam Iacob. Item repugnat hoc ex parte Dinæ, quia Dina & Ioseph nati sunt eodem anno, vt declarauimus sup. 30. cap. Quia Dina fuit vltima filia Liæ genita in fine secundi septennarij, cuius natus fuit Ioseph: impossibile erat ergo, ꝙ Dina in anno. 30. vitæ suæ haberet neptem iam aptam matrimonio, sed necesse erat Dinam esse 30. annorum solum, qñ Ioseph accepit vxorem; quia vt diximus supra, Ioseph, & Dina coętanei erãt, sed Ioseph erat 30. annorum quãdo accepit vxorem, vt patet hic, s. in anno quo stetit coram Pharaone antequam ambularet per terram Aegypti, ergo impossibile simpliciter est Aseneth fuisse de stirpe Iob, aut Dinæ. Videtur ergo dicendum, quòd Aseneth fuit de stirpe Gentilium. Sed quia erat honesta puella, quæ idola abiecerat, & ipse non poterat habere tunc conuenienter aliam de stirpe sua, accepit illã.

Alia ratio cõfutationis.

Doctoris responsio.

Vocauit nomen primogeniti Manasse. Ista nomina filiorum Ioseph nõ fuerunt imposita secundum linguã Aegyptiacam, sed secundum Hebræam, vt patet ex interpretationibus eorum, & causis nominum positis in litera, quæ conueniunt literæ Hebraicę. *Dicens obliuisci me fecit.* Manasse interpretatur obliuio, quia quando eum genuit Ioseph, oblitus erat omnium malorũ, quæ ei acciderant. *Me fecit Deus omnium laborum meorum.* Dicebat hoc, quia deductus fuerat ad magnam prosperitatem, in qua nihil molestum sentiebat secundum experientiam, etiam si recordaretur secundum memoriam, ideo oblitus dicitur. Isti vero labores fuerunt venditio sua à fratribus, & seruitium in domo Putipharis, & incarceratio. *Et domus patris mei.* Idest etiam oblitus sum domus patris mei, quia tanta bona mihi dedit Deus, quòd non indigeo domo patris mei. *Nomen secundi appellauit Efraim.* Quod interpretatur crescens vel fructificãs, & subditur ratio, scilicet. *Crescere me fecit Deus in terra paupertatis meæ.* Terra paupertatis Ioseph vocatur Aegyptus, in qua ipse pauper erat cum venditus fuit, & in carcere detentus, sed postea creuit, quia factus fuit Dominus terræ Aegypti, ut patet hic. Et hoc fecit Deus, quia non fuit acquisita ista dominatio industria, vel labore humano, sed sola gratia Dei, qui Dedit ei gratiam interpretandi somnia, & prudentiam disponendi res, & mouit voluntatem Pharaonis, vt eum exaltaret. *Igitur transactis.* Completa interpretatione Ioseph quantum ad vnam partem, scilicet ad tempus fertilitatis, ponitur hic completio quantum ad aliam partem, in qua prædicebatur sterilitas. *Et in uniuerso orbe fames præualuit.* Scilicet in magna parte terrarum adiacentium Aegypto. Non est intelligendum quòd non fuerit locus in orbe, in quo fames non præualeret. Quia tunc cum omnis terra non poterat gubernari de alimentis Aegypti, necesse erat multos populos fame mori, immo maiorem partem generis humani, quia tunc etiam deficerent fructus arborum, & gramina præ ariditate terræ.

Quid per Manasse interpretatur.

Quid per Ephraim interpretatur.

In cuncta autem terra Aegypti defecerat panis. Hoc verum est vniuersaliter, quia non erat locus in Aegypto, in quo non esset sterilitas, & panis inopia. Hoc autem erat in fine primi anni sterilitatis, quia iam incipiebat ibi deficere panis anni præcedentis, in quo finita fuerat vbertas. *Qua esuriente clamauit populus ad Pharaonem.* Quia sciebant, quòd rex condiderat multas fruges in horrea, ex quibus poterant sustentari. Aliàs stulta fuisset conclamatio. *Ite ad*

A *Ioseph, & quicquid uobis dixerit facite.* Omnia negocia regni commendauit Pharao in manu Ioseph, & maximè istud negocium, de frugibus colligendis, ideo remittebat Aegyptios ad ipsum. *Crescebat autem quotidie fames.* Quia magis deficiebant populis frumenta. *Aperuit Ioseph vniuersa horrea.* Scilicet in qualibet ciuitate aperiebat horrea, ut non cogerentur omnes ire ad vnum locum, & sicut posuerat Ioseph præpositos ad colligendas fruges, ita eosdem posuit ad vendendas data eis regula quantum vendere deberent, & pro quanto precio. *Omnesque Prouinciæ ueniebant in Aegyptum.* Scilicet prouinciæ propinquæ, vt de terra Chanaan, & de alijs circunstantibus, non autem omnes, quia nec in omnibus fa- B mes erat, nec dato, quòd fames esset ubique, non poterant omnes ire illuc, quia Indi, & Arathusij, Hispani, & Anglici non bene irent in Aegyptum, & si omnes iuissent, non sufficeret eis triticum pro medio anno. *Et malum inopiæ temperarent.* Temperantia diminutionem notat, quia in tempore illo non emebant gentes frumentum ad abundantiam, sed solum ad ciborum necessitatem inquantum vita defensari posset, & hoc quia cibaria ualde cara erant, nec tantas pecunias habere poterant. Et dato, quòd ad abundantiam emere vellent, tamen Ioseph non vendebat eis quantum volebant, sed quantum posset necessitati sufficere considerata quantitate frugũ reconditarum, & temporis sterilis quantitate.

C

Fratres Ioseph in Aegyptum mittuntur: Simeone in carcere à Ioseph detento, reuertentes pecuniam in saccis inueniunt.

Cap. XLII.

AVdiens autem Iacob, quòd alimẽta venderentur in Aegypto, dixit filijs suis: Quare negligitis? Audiui quòd triticum venundetur in Aegypto: descendite, & emite nobis necessa- D ria, vt possimus viuere, & non consumamur inopia. Descendentes igitur fratres Ioseph decem, vt emerent frumenta in Aegypto, Beniamin domi retento a Iacob, qui dixerat fratribus eius: ne forte in itinere quicquam patiatur mali: ingressi sunt terram Aegypti, cũ alijs, qui pergebãt ad emendum. Erat autem fames in terra Chanaan. Et Ioseph erat princeps in terra Aegypti, atque ad eius nutũ frumenta populis vendebantur. Cumque adorassent eum fratres sui, & agnouisset eos, E quasi ad alienos durius loquebatur interrogans eos: Vnde venistis? Qui responderũt: de terra Chanaan, vt emamus victui necessaria. Et tamen fratres ipse cognoscens, non est cognitus ab eis. Recordatusq; somniorum, quæ aliquando viderat, ait ad eos. Exploratores estis, vt videatis infirmiora terræ, venistis. Qui dixerunt: Non est ita domine, sed serui

tui venerunt, vt emerent cibos. Omnes filij vnius viri sumus: pacifici venimus, nec quicquam famuli tui machinantur mali. Quibus ille respondit: Aliter est: immunita terræ huius considerare venistis. At illi dixerunt, duodecim, inquiunt, fratres serui tui sumus, filij viri vnius in terra Chanaan. Minimus cum patre nostro est, alius non est super. Hoc est, ait, quod locutus sum: exploratores estis. Iam nunc experimentum vestri capiam. Per salutem Pharaonis non egrediemini hinc, donec veniat frater vester minimus. Mittite ex vobis vnum, & adducat eum: vos autem eritis in vinculis, donec probentur, quæ dixistis vtrum vera, an falsa sint: alioquin per salutem Pharaonis exploratores estis. Tradidit ergo illos custodię tribus diebus. Die autem tertio eductis de carcere, ait: facite quæ dixi, & viuetis. Deum enim timeo. Si pacifici estis, frater vester vnus ligetur in carcere, vos autem abite, & ferte frumenta, quæ emistis in domos vestras, & fratrem vestrum minimum ad me adducite, vt possitis vestros probare sermones, & non moriamini. Fecerunt, vt dixerat, & locuti sunt adinuicem: Merito hæc patimur, quia peccauimus in fratrem nostrum videntes angustiam animæ illius, dum deprecaretur nos, & non audiuimus; iccirco

Infra 43. venit super nos ista tribulatio. E quibus vnus Ruben, ait: Nunquid non dixi vobis: nolite peccare in puerum: & non audistis me? En sanguis eius exquiritur. Nesciebant enim quòd intelligeret Ioseph, eò quòd per interpretem loqueretur ad eos. Auertitque se parumper, & fleuit, & reuersus locutus est ad eos. Tollensque Simeon, & ligans illis præsentibus iussit ministris, vt implerent eorũ saccos tritico, & reponerent pecunias singulorum in sacculis suis, datis supra cibarijs in via: qui fecerunt ita. At illi portantes frumenta in asinis suis, profecti sunt. Apertoque unus sacco, ut daret iumento pabulum in diuersorio: contemplatus pecuniam in ore sacculi, dixit fratribus suis: Reddita est mihi pecunia, en habetur in sacco. Et obstupefacti, turbatique mutuo dixerunt: Quid nam est hoc, quod fecit nobis Deus? Veneruntque ad Iacob patrem suum in ter-

Sup. eod. rã Chanaan, & narrauerunt ei omnia, quæ accidissent sibi, dicentes: Locutus est nobis

F dominus terræ durè, & putauit nos exploratores esse prouinciæ. Cui respondimus: Pacifici sumus, nec vllas molimur insidias. Duodecim fratres vno patre geniti sumus: unus non est super: minimus cum patre nostro est in terra Chanaan. Qui ait nobis: Sic probabo, quòd pacifici sitis. Fratrem uestrum unum dimittite apud me, & cibaria domibus uestris necessaria sumite, & abite, fratremque uestrum minimum adducite ad me, ut sciam, quòd non sitis explo-

G ratores, & istum, qui tenetur in uinculis recipere possitis, ac deinceps quæ vultis emendi habeatis licentiam. His dictis cum frumenta effunderent, singuli repererunt in ore saccorum ligatas pecunias: exterritisque simul omnibus dixit pater Iacob. Absque liberis me esse fecistis, Ioseph nõ est super, Simeon tenetur in uinculis, & Beniamin auferetis: in me hæc omnia mala reciderunt.

H Cui respondit Ruben: duos filios meos interfice, si non reduxero illum tibi: trade illum in manu mea, & ego eum tibi restituam. At ille. Non descendet, inquit, filius meus uobiscum: frater eius mortuus est, & ipse solus remansit: si quid ei aduersitatis acciderit in terra ad quam pergitis, deducetis canos meos, cum dolore ad inferos.

I AVDIENS. Descripto descensu Iacob in Aegyptum in filio suo Ioseph, qui Dei ordinatione missus, vt disponeret alijs locum pro tempore famis, hic consequenter describitur descensus Iacob in cæteris filijs, & diuiditur in duas partes, quia primo agitur de descensu decem fratrum maiorum, secundo de descensu eorundem, & iunioris ipsorum; scilicet Beniamin infra 43. cap. Prima in tres, primo ponitur eorum descensus in Aegyptum, secundo tribulatio descendentium, ibi. *Cumque adorassent*. Tertio regressus ad patrem suum ibi. *At illi portantes*. Circa primum. *Audiens autem Iacob, quòd alimenta uenderentur in Aegypto*. Audiuit hoc ab alijs adducentibus inde alimenta. In Hebręo dicitur. *Vidit autem Iacob*. Non est accipiendum, quòd Iacob vidisset oculis suis constitutus in terra Chanaan, cum tantum distet terra Aegypti ma-

K ximè interpositis alpibus, & collibus deserti. Sed vt dicunt quidam Hebræi vidit oculis spiritualibus, scilicet intellectu, quia sæpe transferimus actum potentiæ visiuæ organo, ad intellectum, sic uolunt, quòd spiritu prophetico cognouerit ista Iacob. Sed magis videtur, quòd ponatur videre pro audire, quia actus oculorum, qui est communior alijs sensationibus transfertur sæpe ad alias sensationes signandas. Et hoc modo loquendi vtitur sæpe scriptura sacra, ut patet Exod. 19. capit. ubi dicitur cunctus populus videbat voces, idest audiebat: vox enim audiri potest, sed videri minime, quia excedit

Descẽsus fratrum in Aegyptũ.

Videre quõ accipiatur.

cedit obiectum formale potentiæ visiuę. *Quare negligitis*. Idest quare negligitis descendere in Aegyptũ ad emenda alimenta, ne moriamur nos, & paruuli nostri? Dictio autem Hebraica hic posita signat duo.s. iurgari, vel ostentare. Et est sensus, quia filij Iacob volebant descēdere in Agyptum pro alimentis; sed iurgabantur inter se dicentes: descendas tu, aut descendat ille. Et tunc Iacob mandauit eis descendite in Aegyptum. Si autem accipiatur pro ostentare est sensus, ꝙ filij Iacob nolebant descendere in Aegyptum pro alimentis, quasi ostentantes se omnia necessaria habere, nec opus est descendere in Aegyptum, quos pater increpat dicens, quare demonstratis vos habere alimenta, cum nihil habeatis? Descendite in Aegyptum. Aliqui autem ad pauca respicientes dicũt, ꝙ Ioseph cognoscens, ꝙ in terra Chanaan fames esset, misit paleas minutas per quendam fluuium, qui fluebat de Aegypto in terram Chanaan transeuntem apud locum, in quo morabatur Iacob, & ex illis stipulis cognouit Iacob panem esse in Aegypto, de qua fluuius ille descendebat. Hoc autem dicunt sequentes quendam libellum vulgariter conscriptum, qui Genesis vsurpato nomine apud eos vocatur, in quo multa mendacia continentur. Falsitas autem, & impossibilitas huius patet, quia aquæ non fluunt ab Occidente contra Orientem, sed potius ab Oriente contra Occidentem: cum terra Chanaan, in qua morabatur Iacob sit aliqualiter magis Orientalis quã Aegyptus, ut supra sæpe probatum est. cap. 12. & 26. necesse est magis aquas à terra Chanaã labi cõtra Aegyptum, quàm ab Aegypto contra terram Chanaan. Item dato, ꝙ aqua aliqñ flueret ab Occidente versus Orientem, cum aqua non sit bene terminabilis termino proprio, sed termino alieno, semper petit loca inferiora, nec potest ascendere naturaliter, nisi ad æquilibram originis, sed terra Chanaã est altior terra Aegypti, cum sit septentrionalis respectu eius, vt patet Numeri 13. c. & sæpe probauimus, mundus autem altior est quantum ad partem terræ ex parte septentrionis q̃ ex meridie, ideo necesse est aquas fluere à septentrionali parte in meridiē. s. à terra Chanaan in Aegyptũ, & non è ꝯrio. Itē quia à terra Chanaan versus Aegyptum est descensus, vt patet hic. s. Descendite, & emite vobis necessaria ab Aegypto: contrà terra Chanaã est ascensus, vt patet Exo. 12. c. s. vulgus promiscuum ascendit cum eis, & Nume. 11. c. dicitur vulgus quod ascenderat cum eis, & loquitur semper de Aegypto ad terram promissionis. Cum aũt aquæ non possint ascendere, sed descēdere, impossibile erat fluere aquas fluminis ab Aegypto in terram Chanaã. *Descendite, & emite nobis necessaria*. Loquebatur Iacob ad oēs filios suos, vt emerent necessaria pro ipso, & familia sua. Et ẽt quilibet pro domo sua, quia oēs erant iam habētes vxores. *Vt possimus uiuere, & non consumamur inopia*. Cũ enim tanta fames terram Chanaã pressisset, necesse erat eos, vel in Aegyptum pro alimentis descendere, vel fame mori. *Descendentes igitur*. Quia Aegyptus est inferior terra Chanaã, cum sit magis australis, vt dictum est supra. *Fratres Ioseph decem*. Dicunt Hebræi, ꝙ vocãtur hic fratres Ioseph, quia pœnitebat eos de venditione Ioseph, & eo animo descendebant in Aegyptum, vt si ibi inuenirent Ioseph, redimerent eum, & reducerent ad patrem suum. *Beniamin domi retento à Iacob*. Idest quòd Beniamin mansit apud patrem ne videretur orbatus omnibus filijs, & vt sic aliquo modo consolaretur. *Qui dixerat fratribus suis*. Istud dictum refertur ad Iacob, & nõ Beniamin, quod patet ex modo locutionis, quia si Beniamin locutus fuisset de seipso, non dixisset. *Ne forte aliquid mali patiatur*. Sed diceret. *Ne forte aliquid mali patiar*. Sed hoc dixit Iacob

Nullus fluuius ab Aegypto uersus terram Chanaan fluere.

A excusando Beniamin, ne illuc descenderet. *Fratribus suis*. Istud relatiuum. *Suis*. Non refert loquentem, sed Beniamin, cuius fratres erant isti decem, ad quos loquebatur Iacob, & est sensus. *Qui*. Idest Iacob. *Dixerat fratribus suis*. Idest fratribus Beniamin. *Ne forte aliquid mali patiatur*. Idest nolo eum mittere in Aegyptum vobiscum, ne cõtingat eum pati aliquid mali, quia tũc cum ego eum tenerrimè diligam, moriar. De alijs autem non tantum dolebat pater. Nicolaus dicit, quòd noluit mittere eum cum ipsis, quia valde iuuenis erat, & non posset tolerare laborem itineris. Sed hoc non videtur valde bene dictum, quia Beniamin adminus haberet tunc annos. 25. in qua ætate iuuenis robustus est, & fortior, & leuior ad motum, quàm postea

Opinio Nicolai de missione Beniamin.

B procedente ætate. Patet autem hoc, quia sequenti anno, scilicet in secundo anno sterilitatis descendit Iacob in Aegyptum, cum omni prole sua, ut patet infra 46. & computantur omnes, qui descenderunt cũ Iacob, inter quos computantur decem filij Beniamin, qui tamen gignere nõ posset, vel non daretur ei vxor ante annos. 15. ergo dato, quòd gigneret quolibet anno, esset quasi 25. annorum. Prima ergo positio est vera. *Cum alijs, qui pergebant ad emendum*. Quia multi de tota terra Chanaan, & de Arabia, & Moabitis, & Amonitis, & Idumæis, Ismaelitis & Amalechitis, qui omnes erant vicini Aegypto, & terræ Chanaan, ibãt in Aegyptum. *Erat autem fames in terra Chanaan*. Hic exponit superiora quando dicebatur. *Cum alijs, qui pergebant ad emendum*. Quasi dicat non pergebãt

C soli de terra Chanaan filij Iacob, sed multi alij, quia fames erat in terra Chanaan vniuersaliter. *Et Ioseph princeps Aegypti*. Hic ponitur ad introductionem eorum, quæ infra dicuntur, quomodo filij Iacob adorauerint Ioseph. *Et ad illius nutum frumenta populis uendebantur*. Idest, quòd nihil vendebatur sine mandato eius, & ob hoc compulsi sunt ire ad eum, & adorare eum. Licèt enim supra præcedenti cap. dictum fuerit, quòd horrea per singulas ciuitates ad vēdendum aperta sunt, tamen non vendebatur ibi aliquid cuiquam sine hoc, quòd prius iret ad Ioseph, & sciret Ioseph de qua terra erat, & quantum emere vellet. Tunc ipse taxabat quantum ei dari deberet, & accipiens ab eo pecuniam, dabat ei frumenta in ciuitate,

Populi, qui erãt uicini Aegypto, & Chanaan.

D in qua tunc stabat, vel dabat ei literam ad aliquem prępositum alicuius ciuitatis roboratam nomine suo vt daret ei tot mensuras tritici quas iam soluisset. Et isto modo iuerunt filij Iacob ad Ioseph, vt peterent ab eo licentiam emendi frumenta. *Cumque adorassent eum*. Hic ponitur secundum, scilicet tribulatio descendentium. Et primo ponitur simulata austeritas, secundo uero ipsius charitas, ibi. *Auertit se parumper, & fleuit*. Circa primum considerandum, ꝙ hic cõpletum fuit somnium Ioseph pro parte, scilicet ꝙ fratres sui adoraturi essent eum. *Cumque adorassent eum*. Vt.n. viderunt filij Iacob Ioseph, quem non cognouerunt, vt Ioseph, sed vt dominum Aegypti, adorauerunt eũ inclinãtes se coram eo, sicut solet fieri coram magnis viris, quia ipse erat præpositus totius Aegypti. *Et agnouisset eos*. Et non fuisset agnitus ab eis, vt infra patet,

Tribulatio descendentium.

E & causa huius est, quia Ioseph, quando venditus fuit à fratribus suis erat annorum. 16. vt patet supra 37. & sic nõdum erat barbatus: postquam aũt barbatus fuit immutata fuit facies eius aliqualiter, ita ꝙ eũ cognoscere non possent. Fratres aũt sui erant barbati qñ ipse recessit ab eis, & ideo non fuerat facies eorũ multũ mutata, ita ꝙ cognosci satis possent, maximè, qa vidit eos simul: si.n. quēlibet eorũ ꝑ se vidisset fortè nõ cognouisset eos, sed qa oēs simul apparuerũt corã eo ꝑ vnũ poterat cognoscere alios. Itē qa Ioseph vidit frēs suos in habitu, in quo erãt in terra Chanaã. s. vt viros simpli-

simplices, & sic cognouit eos. Ioseph autem habebat habitum quasi regis, ideo non cognouerunt eum fratres sui, quia non poterant suspicari, ꝙ puer qui in seruum vēditus fuerat, esset tantus dominus. *Quasi ad alienos durius loquebatur.* Idest nō loquebatur eis cōsolabiliter, & amorosè, sicut decebat loqui fratribus cognitis, sed dure loquebatur, vt veritatem ab eis scire posset. Vnde sciendum, ꝙ cum Ioseph vidit omnes fratres suos simul, & non videns Beniamin, timuit fortè, ꝙ cæteri fratres inuidentes ei, sicut sibi inuiderant propter singularem amorem patris ad eum, vt patet supra 37. cap. occidissent eum, vel vendidissent. Vt ergo sciret veritatem huius rei, inquisiuit ab eis de cognatione, de patre, & matre, & fratribus, si qui erant, & de omnibus alijs circunstantijs secundum ordinē. Sic dicitur infra cap. sequenti. Interrogauit nos homo per ordinem nostram progeniem, & infra 44. ca. Interrogasti prius seruos tuos: habetis patrem? Secundo multa alia: & propter hoc imposuit eis crimen explorationis, vt ipsi etiam sine interrogatione confiterentur totum suum statum. Nec enim Ioseph ab isto rigore laxatus est, donec sciret probabiliter fratrē suum Beniamin saluum esse. *Vnde uenistis?* Ista fuit prima interrogatio, & non erat ista specialis ad fratres suos, quia omnes ad se venientes isto modo interrogabat.

Quæst. 1. Prima interrogatio, quæ fuerit an de patre, & matre.

Sed prima interrogatio specialis, quam fecit ad eos vtrum patrem haberent, & quomodo dicitur infra 44. cap. interrogasti prius seruos tuos: habetis patrem, & matrem. Hic autem dicitur, quod immediatè, vt venerunt quæsiuit ab eis, vnde essent, & hoc verisimilius est. Respondetur, quòd ista interrogatio fuit prima simpliciter in ordine omnium interrogationum, sed interrogatio de patre, & matre, fuit prima inter speciales interrogationes. *De terra Chanaan.* Licèt illa terra esset promissa Hebræis, quia tamen nondum receperant eam in possessionem, non vocabant eam terram Hebræorum. *Vt emamus victui necessaria.* Idest alimenta necessaria ad viuendum. *Recordatusque somniorum, quæ aliquando uiderat.* Ista fuerunt somnia de inclinatione manipulorum fratrum suorum corā manipulo suo, & somniatio de sole, & luna, & stellis vndecim adorantibus ipsum. Et dicit hoc hic, quia ista somnia pro parte implebantur, scilicet somnium de manipulis. Somnium autem de stellis, sole, & luna implebatur quantum ad aliquam partē, scilicet quantum ad decem stellas, idest decem fratres adorantes eum tunc. De his somnijs habetur supra 37. cap. *Exploratores estis.* Hoc dicebat eis, vt per istam verborum duritiem veritatem de statu Beniamin cognosceret ab eis. Et si arguatur, quòd Ioseph mentitus fuit hic, ergo peccauit, fortè aliquis rñdebit, ꝙ nō mētitus fuit Ioseph, quia mentiri est contra mentē ire. Ioseph autem non iuit contra mentem, quia ignorabat, an essent exploratores, an non. Sed hoc nihil est, quia Ioseph bene cognoscebat eos, quia vt supra dicitur cognouit fratres suos, & non fuit ab eis agnitus. Sed dices adhuc bene poterat eos cognoscere esse fratres suos, sed dubitaret adhuc, vtrum essent exploratores. Respondetur, quòd non, quia exploratores dicuntur homines missi ad inquirendū vias, & status terræ alicuius, vt postea inuadant eam, vt patet de exploratoribus missis à filijs Israel ad videndum vtrum terra Chanaan esset murata, an sine muris; plana an montuosa, & sic de alijs, ut patet Numeri 13. & Deuteron. 1. capit. isti autem, vt bene nouerat Ioseph, erant filij vnius patris, de cuius progenie nulli alij exstabant quomodo ergo poterant insidiari alicui terræ ad inuadendum eam? Alij autem dicunt, quòd Ioseph non mentitus est, quia noluit vocare eos explorato-

Quid sit explorator.

F res, idest inquirentes de statu terræ, sed uocauit exploratores, idest inquisitores viæ bonæ, per quam uenirent in Aegyptum, & hoc verum erat. Hoc tenet Ra. Sa. Sed valde friuolum est, & falsum, & patet cōtrarium in litera, scilicet, quòd Ioseph vocabat eos exploratores, idest inquirentes loca opportuna ad inuadendum terram, & sic patet, quia immediatè dicitur: immunita terre considerare venistis. Item quia Ioseph intendebat eos affligere ijs verbis duris, sed si vocaret eos exploratores, idest explorantes uiam bonam, per quam uenirent, nullo modo ex hoc affligerentur, ergo non intendebat hoc. Si fortè dicas, quòd iste intelligebat intra se, quòd erant exploratores uiæ bonæ, & eis declarare nolebat, sed ꝙ erant exploratores in malum, adhuc nihil ualet, quia tunc repugnat

Opinio Ra. Salomonis cōfutatur.

G illa litera: Immunita terræ considerare uenistis, quæ non potest intelligi aliquo modo in bona significatione. Item quia dato hoc non excusatur mendacium, quia quacunque arte quis iuret, Deus nō respicit fraudem iurantis, aut dicentis, sed intentionem audientis, aut modum communem loquendi, & sensum quem solent facere illa uerba. Dicēdum ergo, quòd Ioseph dixit hic mendacium officiosum, & ideo non fuit peccatum, quia erat ad inquirendam veritatem de statu Beniamin, uel an pęniterent, quia vendiderant eum, nec oportet laborare excusando Ioseph, & alios patriarchas à mendacio, & etiam à quibusdam satis grauibus sceleribus, ut diximus sup. 37. cap. maximè, quia

Determinatio.

H mēdacio officioso, & uenialibus peccatis nō excusantur magni uiri, nec etiam ipsi Apostoli, ut patet Ioan. 1. cap. 1. si dixerimus, quòd peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & ueritas in nobis non est. Et satis credo esse licitum, si iudex crederet certissimè aliquem esse malefactorem, per mendacia ornata officiosa inducere eum ad confitendum ueritatem facti sui. Quando autem non est suspicio, non sunt talia mendacia licita, immo sunt peccata mortalia, quia aliquis poterit innocentem isto modo deducere ad confitendum facinus, quod non egit, quod ualde periculosum, & malum est, cum secundum etiam iura humana melius sit nocentem impunitum relinquere, quàm innocentem iniustè punire. *Vt uideatis infirmiora terræ uenistis.* Istud est officium exploratorum

Officium exploratorum.

I considerare, quæ loca infirma, aut immunita sint, vt per hæc ualeant urbes, aut oppida impugnare. *Qui dixerunt non est ita domine.* In hoc nullam iniuriam inferebant Ioseph, qui non asserebat eos esse exploratores, sed inquirebat de hoc. Et quantum ad talia cuicunque magnæ personæ inquirenti de statu alicuius rei, licèt negare quod dicit, nec hoc est propriè repugnatio, quia orationes inquirentium, licèt videantur indicatiuæ, imperatiuæ tamen sunt, oratio autem nulla uera, aut falsa est præter indicatiuam, ideo istæ non sunt veræ, uel falsæ, quare orationes indicatiuæ negatiuæ, uel affirmatiuæ non repugnant illis. *Omnes filij vnius viri sumus.* Ista est excusatio eorum, quia Ioseph vocando eos exploratores innuebat se credere eos esse de diuersis gentibus uenien-

Excusatio fratrum Ioseph.

K tes ad uidendum infirmiora Aegypti, ut postea uidentes renunciarent hoc multis gentibus, & inducerent magnum exercitum contra Aegyptum. Ad hoc respondebant se non esse de diuersis gentibus congregatos, sed omnes unius patris filios. Et innuebant etiam, quòd non esset verisimile eos esse exploratores, quia unus homo, cuius ipsi omnes erant filij, non posset pugnare contra aliquam gentem. Superfluum, ergo erat mittere eos, ut exploratores. *Pacifici uenimus.* Idest non ad pugnandum. *Nec quicquam famuli tui machinantur malum.* Idest non cogitant uidere loca terræ ad inuadendum

dum post bellum, vt tu imponis. *Aliter est*. Licèt sciret Ioseph sic esse, tñ dicebat aliter esse, vt induceret eos ad declarandum magis de statu suo. *Immunita terræ huius considerare venistis*. Idest intentio vestra fuit videre loca, quæ non habent muros, vel quæ habent debiles, vt per illa inducatis exercitum contra Aegyptũ. Et quantum ad hoc arguebat contra eos coloratè Ioseph, quia illi decem fratres intrãtes ciuitatem discurrebant per vicos, & plateas, & loca secreta, vt si fortè viderent Ioseph, & adducerent eum ad patrem suum. Mouebantur autem ad hoc, quia vendiderant eum mercatoribus venientibus in Aegyptum, & quia illa ciuitas, in qua erat tunc Ioseph cum rege, erat famosior in regno, ideo putabant eum ibi manere. Ioseph autem arguebat ex hoc dicens: Vos non venitis emere panem, quia mercatores non inquirunt vicos, & plateas, & muros, & omnes partes ciuitatum, sed hoc ad exploratores pertinet: Vos autem tota die in hac discurritis, ergo veri exploratores estis. *Duodecim serui tui*. Hic excusant se de crimine imposito explorationis, & non respondent ad istam argumentationẽ supra proximam de discursu per ciuitatem, quia ad hoc nulla responsio bona esset, nisi dicerent se quærere fratrem suum venditum, in quo suum crimen confiterentur, ideo euadentes rationem quantum poterant, respondebant ad superius argumentum, scilicet, quòd non essent ipsi exploratores, dicentes, quòd omnes erant filij vnius patris, & declarant magis, scilicet, quòd erant 12. & vnus eorum nõ superest, alius autem manebat cum patre. Ponunt istas circunstantias, quia ex ijs solet veritas, aut falsitas conijci. *Filij viri vnius*. Idest qui est vir simplex, nec est aliquis princeps, vel rex, vt nos mitteret ad explorandum terram ad inuadendum eam post. *In terra Chanaan*. Idest ista terra prope est si vis inquirere veritatem, cito mittere poteris illuc. Vel dicitur de terra Chanaan ad magis excusandum se de crimine explorationis. q.d. homines terræ Chanaan, ita miserrimi sunt, quòd non auderent venire ad ponendum insidias, vel pugnandum contra Aegyptum, sed magis Aegyptij contra eos, quia Chananæi maledicti erant inter omnes gentes, quia maledixerat eos a principio post diluuium Noe, vt patet supra 9. cap. Sed primus sensus melior est. *Minimus cum patre nostro est*. Scilicet Beniamin. *Et alius non superest*. Idest non viuit, sed non dixerunt ei modum mortis eius, vel defectus. Vel fortè accipitur. *Non superest*. Scilicet, nec apud patrem est, nec apud nos, ita quòd nullo modo cognoscimus, quid de eo factum sit. Ioseph dixit tunc visa eorum responsione. *Hoc est quod locutus sum*. Idest nunc verificatur, vel confirmatur verbum meum, scilicet, ꝙ estis exploratores. Ista consequentia potest dupliciter introduci, vno modo vt dicatur, quòd quia ipsi dicebant se esse duodecim fratres, & vnum apud patrem, & alium non superesse, videbatur ista esse quædam verborum coloratio ad dissimulandum, ꝙ non essent exploratores, & sic dicebat Ioseph, hoc est, quod locutus sum, idest quia vos verba multiplicatis fingendo vos habere alios duos, vnum apud patrem, & alium, de quo nescitis, satis videtur verum esse verbum meum, scilicet, ꝙ sitis exploratores. Non est ista ratio necessaria, sed qualiscunq; rõ est, quia impossibile est falsum necessarijs rõnibus probari. Quod aũt Ioseph conabatur inducere falsum erat. s. eos esse exploratores. Non est ergo mirum si rõnes suæ leues sunt magis procedentes ex opinione, & auctoritate dandi quam ex vero fundamẽto, vel illatione. Nicolaus aliter introducit istud dictum. s. addendo aliquid quod fratres Ioseph dixerint. s. *Alius non superest*. Idest nescimus vtrum viuat, an nõ, & quia credimus, ꝙ ductus fuerit in Aegyptũ,

Ratio Ioseph.

Excusatio criminis.

Alia expositio Nicolai.

A ideo circuimus ciuitatem ad videndum vtrum in ea sit, tunc dicit Ioseph, quasi clamans contra eos, & dicens. *Hoc est quod locutus sum*. Idest nunc apparet verũ verbum meum, quia vos non quæritis aliquem fratrẽ vestrum per ciuitatem, sed verissimè estis exploratores. Sed prima expositio verior est, quia nõ videtur verum, ꝙ ipsi cõfiterentur se credere fratrem suum ductum in Aegyptum, sed magis esse mortuum. Item quia per verba inferiora, demonstratur aliqualiter, ꝙ Ioseph dixerit eos falsum dicere, cum dixerunt se hr̃e alium fratrem, quia ista erat eius intentio, vt demonstraretur si viueret Beniamin, & cum ipsi dixerũt aliũ esse apud patrem, immediatè Ioseph firmauit super illum punctum dicẽs eos falsum dicere, vt cogeret eos

B ducere ad se Beniamin, & sic non dicebat Ioseph eos falsum dicere, eò ꝙ ipsi dixissent inquirere aliquẽ fratrem suum in ciuitate illa, sed quia dixerant, ꝙ alius frater eorũ manebat apud patrẽ eorum. *Iam nunc experimentum uestri capiam*. Idest nunc videbo vtrum verum dixeritis in hoc, ꝙ aliũ fratrem habeatis, vel vtrũ fingatis, vt dissimuletis vos esse exploratores. *Per salutem Pharaonis*. Hic iurat Ioseph modo Gentilium per salutem regum suorum, cum iuramentum fieri deberet per Deum, vt patet Iere. 4. c. Iurabitis viuit dñs in iudicio, iustitia, & veritate. Si tñ Ioseph iurasset per Deũ viuum daretur occasio, vt cognosceretur à fratribus, quia nulli homines taliter iurabant, nisi Hebræi, q Dei veri cultores erant. Ioseph autem laborabat, vt non cognosceretur à fratribus. Quidam vero Iudæi di-

C cunt, quòd quia Ioseph falsa iuraturus erat, noluit per Deum iurare, sed per creaturam, & probant, quia iurauit, quòd non exirent inde, donec veniret frater eorum, tamen exierunt, quia redierunt ad patrem cum omnibus suis. Videtur aũt melius dicendum, ꝙ Ioseph bene iurauit iurans per salutem Pharaonis, q̃a non iurauit per salutẽ, quæ est creatura, sed per ipsum Deum, qui est salus Pharaonis, & omnium regum terræ. In quo sumus, viuimus, & mouemur, vt habetur Actu. 17. cap. Nec iurauit falsum, quia dixit, quod non exirent inde, donec veniret frater minimus, & hoc verum fuit, quia non omnes exierunt: fuit enim detentus Simeon loco omnium, in cuius detentione omnes detineri videbantur. *Donec ueniat frater uester mi-*

D *nimus*. Scilicet Beniamin, & hoc faciebat Ioseph, vt sciret vtrum aliquod malum fecissent contra Beniamin, sicut contra ipsum. Præcipiebat tamen ipsis, quòd volebat uidere Beniamin, vt probaret, vtrum vera dicerent, & per hoc conijceret, an exploratores essent. *Mittite è uobis vnum, ut adducat eum, vt vos liberemini: vos autem eritis in vinculis, donec probentur quæ dixistis, vtrum uera, an falsa sint*. Licet sic diceret Ioseph cõminando pœnam, tamẽ istam temperare intendebat, vt postea fecit. *Alioquin*. Idest si non adducitis fratrẽ vestrum minimũ. Vel si falsum est vos habere fratrem minimum. *Per salutem Pharaonis exploratores estis*. i. si non reducitis ad me fratrem vestrum, ego intelligã uos esse exploratores, & est sensus, ego iuro per salutẽ Pharaonis, ꝙ si in hoc falsum dicitis as-

E serentes uos fratrẽ hr̃e, & non hẽtis, satis sequetur, ꝙ ita mentiemini hic, & ꝙ ueri exploratores estis. In ijs oĩbus non cognoscebant isti decem fratres Ioseph. Et dices quõ non cognoscebant saltem in nomine? Quia non est uerisimile, ꝙ illi non inquirerẽt qualiter uocabatur ille dñs, qui mandabat uendi cibaria, cõperto ergo noĩe satis possent uenire in cognitionẽ eius. Respondetur, ꝙ satis uerisimile est, ꝙ fratres inquirerent pro noĩe illius dñi, sed non potuerunt in hoc aliquid cognoscere, quia nomẽ eius fuerat iam mutatũ, q̃ ut dr̃ c. præced. Pharao uertit nomen eius, & uocauit eũ lingua Aegyptiaca Saphanat Phanac. i. Saluatorẽ

Iusiurandum more Gentilium.

Opin. Iudæorum de iuramento Ioseph.

Expositio secunda.

Obiectio remouetur.

Pharao mutauit nomen Ioseph.

mundi. In toto etiam isto tempore non cognouit Iacob quicquam de Ioseph. Sed dices cum Iacob vir ꝓpheta esset, cui Deus frequēter apparebat, vt patet sup. 28. & 31. & 32. & 35. cap. Quomodo propheticè nō cognoscebat vbi esset? Quidam Hebræi respondent causam esse, quia Iacob multum tristis erat tunc dicens: Descēdam ad infernum lugens, vt patet sup. 37. c. spiritus aūt propheticus non tāgit hoīes tristitia mersos, & declarant de Eliseo, cum prophetare vellet coram regibus duobus Iosaphat, & Achab, dixit, vt adduceretur coram eo psaltes. i. pulsans in vasis musicis, vt sic lætificatus reciperet spiritum prophetiæ. Sed Ra. Sa. dat quandam aliam rationem, scilicet, ꝙ qñ venditus fuit Ioseph, nouem fratres vendiderunt eum, quia Ruben non aderat, vt patet supra 37. & posuerunt inter se excommunicationē, vel maledictionem ne quisq̄ eorum declararet hoc alicui homini, & quia ſm morem Hebraicum non potest fieri excommunicatio, vel coniuratio, nisi decem sint inter quos fiat, & quia ibi vnus deficiebat, vocauerunt Deum inter se, quasi vnum de ipsis, & posuerunt super eum excōicationē, ne hoc declararet, iō Deus, nec in somnijs, vel signis, vel alio modo, vel spiritu prophetico declarabat, & sic Deus qui dilectus erat Iacob nō dabat ei reuelationes de hoc facto. Sed quanta stultitia istius progrediatur, immo, vt verius dicam, insania, satis patet, quia ponit Deum posse ad illorum excommunicationem ligari, qui viri pessimi erāt, & dilecto suo Iacob ob hoc rñdere non posse. Cessent ergo in sacra scriptura tanta ridicula, & vera proferantur. Dicendum ergo, ꝙ Iacob non cognouit in ijs tēporibus aliquid de statu Ioseph spiritu prophetico, quia spiritus prophetiæ non datur cuilibet qñ vult, sed qñ Deus gratis cōicare vult, ut patet secunda Petri cap. 1. vbi dicitur: Non enim aliqñ voluntate humana allata est prophetia, sed spiritu dictāte locuti sunt sancti Dei homines. Item quia lumē propheticum super naturale est tangens mentē prophetæ, & non est, vt aliquid habitualiter manens, sed vt quædam impressio luminosa cito transiens. Dū autem manet illa impressio, propheta intelligit multa futura, & prædicit illa, cessatq; spiritus prophetiæ, qui est illa illuminatio transiens, & non potest ulterius ꝓphetare, etiam si per vocem humanam conetur intelligere, nihil tñ intelliget, sicut cum aliquis homo vertit intellectum suum circa aliquod altissimum, difficillimumque obiectum, nō potest quicq̄ intelligere, ēt si conetur. Intelligibile aūt nullum difficilius est quā propheticum, cum sit purè diuinum, ideo propheta desertus ab illa illuminatione diuina, intelligere nihil potest. Sic patet de Nathan propheta qui conatus fuit Dauid prædicere voluntatem Dei circa id, quod Dauid volebat facere, quia tñ non mouebatur actualiter à Deo, non potuit verum diuinum cognoscere saltem per accidens, sed errauit, & post modicū redijt ad reuocandum dictum suum asserens oppositum motus à Deo, ut patet Reg. 2. cap. 7. Et eod. modo Eliseus propheta existens coram Ioram rege Iuda, & Achab rege Israel, cum vellet prophetare, mandauit adduci coram se psaltem. i. cantatricem, & nō potuit quicq̄ dicere, donec Deus dedit ei spiritum propheticum, cum dicitur: Et facta est manus Domini super eum. Hoc tamen vnum habent prophetæ, ꝙ licèt cognitio illa fuerit per modum luminis transeuntis, tamen facit in memoria ipsius prophetæ talem impressionem, vt non deleatur, donec ipsum quod diuinitus assecutus fuerit, eis, quibus nunciandum fuerit annunciet. Sic patet de Ieremia, cuius librum cum ministri regis, & ipse rex principaliter combussissent Ieremia iterum scripsit. Nec valet si dicas, quòd Deus ei dedit iterum spiritum propheticum, quia solum di-

Cur cū Iacob esset Propheta ignorabat Iosephi statum.

Responsio Doctoris.

An Prophetia insit per modum habitus.

F citur, quòd mandauit ei rescribere librum, ut patet Iere. 36. cap. Si autem prophetia, vt dicebamus, esset aliquid impressum per modum habitus, quādocunque propheta vellet posset prophetare, quia habitus est, per quem faciliter, & delectabiliter operamur, cum volumus habentes illum. Sed non potest propheta quandocunque voluerit talem cognitionem habere, ergo non est prophetia, vt habitus. Item non conueniebat, quia Ioseph in isto tempore intermedio erat in prosperitate. Si ante istam prosperitatem Iacob spiritu prophetico cognouisset, non haberet vnde tristaretur, & quia Deus volebat Iacob pati tristitias, siue ad experimentum virtutis suæ, siue ad aliquid aliud, vt declarat latissimè Boet. de consol. lib. 4. prosa. sexta, ideo nō reuelabat ei ꝑ propheticum spiritum statum

G filij sui Ioseph. Item sciēdum est in ista parte, quòd ista fames, quæ accidit in terra Chanaan, non erat totaliter dura, sicut fuerant aliæ. Quia alio tempore quando fuit fames stante Abraham in terra illa, non solum erat defectus in frugibus ad usum humanum, immo etiam in Hebręis ad pascua pecorum. Vnde coactus fuit Abraham descendere in Aegyptum tunc, vt patet supra 12. cap. & quando contigit alia fames tempore Isaac, coactus fuit ipse cum omnibus rebus suis descendere in Geraram terram Palæstinorum, ut patet sup. 26. c. Nunc autem licèt esset frugum penuria tamen herbæ non totaliter deficiebant, ita ut pecora conseruari possent, ideo mittebat filios pro alimentis,

H & non descendebat ipse illuc cum tota domo sua, sicut fecerat Abraham. *Tradidit eos*. Scilicet omnes decem fratres. *Custodiæ*. Idest in carcerem, ut detinerentur. *Tribus diebus*. Volebat aliquam pœnam dare hic Ioseph fratribus suis pro malo quod fecerāt, & quia pœnæ, quando iustè dantur, debent correspōdere culpę, pro qua dantur, cum sint quædam medelæ ipsorum uitiorum, ut sæpe declarat philosophus in libro Ethi. ideo sicut tria mala commiserūt fratres Ioseph contra ipsum, ita detenti sunt ab ipso tribus diebus. Mala autem fuerunt mortis machinatio, & in cisterna positio, & mercatoribus facta uenditio. Sed dices videtur, quòd ista punitio fuit iniusta, quia Ruben nullo modo in hoc peccauerat, tamē ibidem detentus est. Respondetur quòd Ruben nihil peccauit,

I quia laborabat eripere Ioseph de manibus fratrū suorum, & tradere illum patri suo, ut patet supra 37. cap. nec sciuit Ruben quicquā de uenditione Ioseph, ideo quando non inuenit eum in cisterna, in qua reliquerat nesciens quid de eo factum esset, uehementer anxiabatur, licèt ergo in hoc non peccauerit, quia tamen erat in societate omnium aliorum fratrum, qui peccauerant, puniuit eum Ioseph detinendo cum cæteris, ne si hunc fortè dimitteret, uel aliquam ei gratiam faceret, daret viam, ut cognoscerent eum, quod ipse nolebat. Si autem contigisset Ruben solum uenire, nullo modo puniuisset eum detinendo, puniuisset tamen quemlibet de alijs solum uenientem, quia omnes alij peccauerant.

Sed adhuc quæres quomodo Ioseph, qui erat uir

K ita sanctus, & perfectæ uitæ, & ita dulcis in uerbis, & conuersatione sua, ut ex superioribus declaratur, ita afflixit fratres suos non se eis ostendendo, sed detinendo in carcere, & uerbis duris exasperando? Quia debuisset potius iniuriam in se commissam immediatè remittere.

Quæst. 2. Quō Ioseph tam sanctus afflixit fratres suos.

Respondetur, quod in iniurijs omnes recipientes eas tenentur parcere facientibus eas quantum ad odium, & rancorem, scilicet, ut non habeant eos odio, nec nocere uellent eis data opportunitate nocendi. Quantum autem ad damnum receptum, uel quantū ad pęnam debitam pro peccato, est distinguendū, quia aut

aut recipiens est persona singularis, aut publica. Si autem singularis, dico, ꝙ non tenetur de iure, vel necessitate præcepti remittere executionem iuris, vel damni recepti recompensationem sufficientem. est tamē magna perfectio remittere uolentibus, ad quod nos hortatur Christus in consilijs positis Mat. 5. c. & in tolerantia alapæ, quæ ei illata fuit à seruo summi sacerdotis, vt patet Mat. 26. de alapis multis, & Luc. 23. de alapa serui sacerdotis patet Ioan. 18. cap. Cum omnis Christi actio nostra instructio sit. Sciendum tamen, quòd si damnum factum fuit in rebus, vt furtum, vel rapina, vel quælibet alia rerum deperditio, omni modo recompensatio licitè peti potest. Si autem sit sola iniuria personalis, pro qua debeatur pœna à lege, potest iniuriatus accusare licitè iniuriantem ad iuris executionem, scilicet pœnam determinatam à lege, sed hoc non est licitum, nisi cum petitur ista punitio propter meliorationem ipsius, qui peccauit. Quia sæpe multi peccantes peiores efficiuntur, quia pœna debita non coercentur, vt ait Gregor. & habetur extra de vita, & honest. clericor. in c. vt mares, scilicet ne facilitas veniæ incentiuum tribuat delinquendi. & Eccl. 8. cap. scilicet, quia cito contra malos non profertur sententia, filij hoīum perpetrant mala. Si ergo aliquis iniuriatus videns, ꝙ iniurians, si non punitur supbier, & mouebitur ad faciendum deteriora, si aūt punitur coercebitur à malis, non solum licitum est eum accusare ad pœnam iuris, immo valde meritorium est, vt si aliquis ęgrotum ad medicū deportaret, vt ægritudinis radices resecaret, vt declarat Boetius de cōso. lib. 4. prosa. quarta. Si tamen aliquis petat aliquem iniuriantem puniri pœna à iure determinata, non intendens, vt ipse corrigatur, vel vt alij exemplum accipiāt, sed sola intentione vindicādi se in supplicijs alterius, illicitum petit, quia vindicta appetenda non est, vt patet Deutero. 32. cap. scilicet, Mihi vindictam & ego retribuam. Si autem iniuria facta fuit alicui cōitati, non debet aliquo modo remitti sine congrua satisfactione, & punitione. Vnde si aliquis esset iudex positus à communitate, & coram eo ventilaretur causa de iniuria facta communitati, vel peteretur ab eo, vt ipse remitteret, non deberet remittere, quia esset iniustitia distributiua, cum iste in præiudicium communitatis alicui parcat, & dato ꝙ iniuria non esset directè facta communitati, sed alicui personæ, illa tñ persona est cōmunis, ideo licèt illa posset remittere quantum ad se iniuriam totaliter, tñ remittere non potest, imò valde magnum vitium esset velle remittere totaliter, vt si alicui iudici qui est persona publica esset facta iniuria, licèt ille, inquantum est persona priuata, possit remittere iniuriam. s. vt ille agere non possit ꝯ iniuriantē, non potest tñ remittere, nec debet iniuriam factā prout tangit cōitatem. & propter hoc qñ aliquis clericus pcutitur, non pōt remittere totaliter iniuriam, quia non solū fit ei iniuria, sed ēt toti ordini clericali, ideo dato, ꝙ clericus remittat iniuriā, adhuc episcopus suus pōt agere contra iniuriantem. Nunc aūt Ioseph considerari pōt dupliciter, aut inquātum persona priuata, aut inquantum persona publica. Erat. n. persona publica inquātum erat quidam iudex fratrum suorum datus ex auctoritate Dei, vt patet ex somnijs suis, in quibus declarabatur, ꝙ fratres sui deberent eum adorare. Quantum ad hoc tamen non fiebat ei iniuria, vt personæ publicæ, quia non erat ipse iudex alicuius cōmunitatis, cui inferretur iniuria eam inferendo Ioseph, quia tamen erat iudex, licèt non pertineret ad eū iniuria, vt ad personam publicam, quia tñ isti fratres iniuriam fecerant alteri. s. Iacob furtim rapientes filium eius, & facientes eum angustiari, & dolere tanto tempore. s. 23. annis, vt declarauimus. sup. 37. c. licitum val-

Remittit iniuria iuste retenta iniuriarū actione.

Iniuria cō munitati irrogata remitti nō debet absque punitione.

Iniuria clerico facta remitti nō debet sine debita satisfactione.

A de erat, vt Ioseph, qui iudex erat, puniret iniuriā factā Iacob patri suo. Fuit tñ in hoc moderatio, quia nō puniuit Ioseph fratres suos tanquam inferens pœnā cōdignam illi crimini, sed solum vt reducens eis ad memoriam maleficia sua. Patet quia si crimina fratrum Ioseph condigna pœna iuris punirentur valde maiora cruciamina eis irrogarentur. Nunquid pro fratris venditione non merebantur capitalem subire sententiam? Merebantur quidem, quia pro quolibet alio homine si eum furarentur, & venderent, capitalis pœna debebatur, vt patet Exo. 21. cap. Quanto magis pro iniuria facta patri suo in tam diutino dolore, quē propter eorum malitiam patiebatur? Pius ergo in hoc facto dicendus est Ioseph. magis ꝙ̄ durus, & in hoc nullo modo peccasse, sed magis virtutis, & iusti doloris

Rō dicti.

B spontaneæque pęnitentiæ fratribus materiam tradidisse. *Die autem tertio eductis de carcere.* Cum iam misereretur eorum sciens, ꝙ caro eius erant, nolensq; eos punire vlterius. *Facite quod dixi.* Scilicet, vt mittatis vnum de vobis, vt adducat fratrem vestrum minorē, vt videam eum ad probandum vtrum falsa, an vera dixeritis, & maneāt apud me alij nouem. *Et viuetis.* idest tunc demonstrato fratre vestro minore libere ibitis portantes cibaria, alioquin tenebo vos in vinculis, & eritis quasi mortui, nunquam inde exeuntes. *Deum. n. timeo.* Hic demonstrat Ioseph se mitigare furorē suū dicens. *Deum timeo.* Idest nisi timerem Deum, ego vos detinerem simul in vinculis, & punirem. & hoc iustè, quia satis apparet vos esse exploratores, sed quia

Hic Ioseph mitigat in fratres furorem suū.

C Deum timeo misereor vestri. *Si pacifici estis.* Idest nō venientes ad explorandum terrā, vt vos dicitis. *Ligetur frater vester unus, uos autem abite.* Quasi dicat, si vos nō estis noxij in crimine explorationis, satis conueniens modus est ad experiendam veritatem. s. vt vnus ligetur, & cæteri recedant portare onera sua, & onus quod ptinebat ad eum, qui ligatus manebat. Si aūt Ioseph mandauisset, vt ante volebat. s. vt manerent nouem, & recederet vnus ad portandum fratrem suum minorem, erat tūc eis magnum damnum, quia nō possent ferre alimenta necessaria domibus suis, & periclitarentur famę familiæ eorum, & ipsi pecunias suas inutiliter consumerent. Nuncautem nullum damnum erat, quia onera, quæ deportaturi erant decem viri, deportarent

D nouem. Dixit ergo eis. *Si pacifici estis.* Idest si vos pacifici estis, non recusabitis istam conditionem, nec videbitur vobis grauis. Si autem exploratores erant loquentes falsa, videretur eis valde grauis conditio, quia non possent demonstrare fratrem si non habuissent, & falsa locuti fuissent. In recipiendo ergo istam conditionem aliqualiter videretur vtrum essent exploratores, vel non. *Frumenta quę emistis in domos uestras.* Prius permisit eos emere alimēta quàm aliquid istorum diceret eis, vt facilius inclinaret eos ad ducendū fratrem suū Beniamin si viueret, cum vellent alimenta in domos suas reducere. *Vt possim vestros probare sermones.* Scilicet vtrum verum dixeritis dicentes vos habere alium fratrem minorem vobis, qa per hoc potero, ego cognoscere, an verum sit vos esse

E exploratores, an non. *Et non moriamini.* Scilicet detenti hic simul in carcere si non assentitis isti conditioni. *Fecerunt ut dixerat.* Scilicet dantes ei fidem de reducendo fratrem suum minorem, & dimittentes vnum de seipsis obsidem, quem voluit Ioseph, scilicet Simeonem, & locuti sunt adinuicem, scilicet lingua Hebraica putantes se à nemine intelligi, cum tamen Ioseph perfecte intelligeret eos. *Merito hoc patimur.* Vt ait Isaias: Vexatio dat intellectum, ideo isti quando viderunt se vexari, cōfessi sunt intra se peccatū suum. *Quia peccauimus in fratrem nostrū.* s. vendentes eū, non putabant isti filij Iacob ab illo do-

mino Aegypti, quem ipsi non existimabant esse Ioseph pati pro peccato venditionis fratris sui, quia non putabant ipsi hoc esse cognitum apud illum dominũ, sed putabant, ꝙ Deus, qui omnia videbat, & sciebat permitteret eos puniri propter illud facinus. *Videntes angustiam animæ eius dum deprecaretur, & non audiuimus.* Quando vidit Ioseph, qui puer erat tener. 16. annorũ, quod fratres sui eum iugulare vellent, vehementer timuit deprecans eos, cum lachrymis per fraternam pietatem, vt misererentur eius. Deinde cum ad vltimum vidit se Ismaelitis vendi recogitans, ꝙ nunquã amplius reuersurus in patriam suam, nec visurus carissimum patrem suum, & inter alienigenas, multa incõmoda seruilia tolleraturus clamabat cum lachrymis; & dolore valido dicens. Omnia nunc miseremini mei, dulcissimi fratres mei. Miseremini patris nostri, qui tanta me teneritudine diligit, vt iam ex nunc vita eius cum gemitibus agenda sit, & cum vehementi fletu ad inferos eius canicies descensura. Miseremini ergo mei, nec hoc peccatum habeatis super me, dulcissimi fratris mei. Sed ad hoc & plurima alia, quæ deplorabat ille Ioseph puer tenerrimus, cui Deus naturalẽ tradiderat eloquentiam ipsi leonibus frementibus sæuiores Hircanis tigribus, ferociores surdis aspidibus, truculentiores, & asperiores vrsa raptis catulis, nullatenus flexi sunt. Non fraterna corda, sed hostilia adamantino lapide duriora gestantes, declinauerant oculos suos ne viderent cœlum, nec recordarentur iudiciorum iustorum. O infelicissimi, quomodo inuidiæ tantum facula incanduit, vt cognatissimi sanguinis amor, & patris miseri deflenda senectus, fratrisque rogantis verba tam dulcia, cui saltem sæuissimus parceret hostis à male cœptis non retraxerunt, quos saltẽ ipsa tenerrimi Ioseph præcantis imago efficacissimè mouere debuerat. *Idcirco venit super nos ista tribulatio.* Satis coniectare poterant istam aduersitatem de meritis illius præuaricationis accidisse, quia nullam aliam maiorem se fecisse cognouerant. Item quia simili pœna afficiebantur, scilicet vt pro fratris venditione minorem fratrem suum cum multis laboribus, & angustijs ad eum reportarent. *è quibus vnus Ruben ait.* Iste inter alios loqui potuit, quia in venditione Ioseph innocens fuerat, cum laborasset obnixius, vt reduceretur frater suus patri suo, vt patet supra 37. capit. *Nunquid non dixi vobis.* Quasi dicat non recordamini, quòd ego dixerim vobis, ne peccaremus in fratrẽ nostrum, quia certissimè nobis eueniret propter eũ afflictio. *Nolite peccare in puerum.* Inferendo ei aliquid mali, quia quocunque malo illato peccatum erat cum ipse eorum nemini nocuisset. *En sanguis eius exquiritur.* Idest Deus requirit à nobis vltionem pro sanguine fratris nostri. Vltio sanguinis propriè pertinet si quis iniustè occisus sit; putabant autem ipsi verisimiliter, quòd Ioseph mortuus esset, quia puer tam tener patris, & patriæ amore simul & dolore tabescens, & duritiarum seruilium iugo depressus, cito mori potuisset, vel dicebant eum mortuum ciuili morte, quæ est amissio libertatis, quæ equiparatur morti naturali, immo homines nobilissimi corporis mortem quàm seruitutem pati præeligunt. *Nesciebant autem, quòd intelligeret Ioseph.* Scilicet ille vir, qui erat Ioseph, & ipsi non putabant eum esse Ioseph, ideo loquebantur coram eo cuncta idiomate Hebræo. *Eo quòd per interpretem loqueretur ad eos.* Ista fuit causa deceptionis. Putabant enim, quòd si ipse linguam hebraicam nosset, non loqueretur per interpretem ad Hebræos. Dicendum etiam, ꝙ quando ista ipsi loquerentur interpres non aderat. Nam si affuisset posset nunciare Ioseph verba eorum, & quia ipsi negabant se exploratores si ipsi putarent, quod Ioseph, idest ille vir, q̃ erat

Querela Ioseph erga fratres.

Tribulationis. Prima cã.

Secunda causa.

Quis fuerit interpres Iosephi.

F Ioseph, quem tamen ipsi nõ putabant Ioseph, satis timere debebant, ꝙ ex hoc eorum mendacium in aliquo deprehẽdere posset, aut saltem connicere, & eos in vinculis detinere, vel subijcere in seruitutem. Ideo nullo modo hebraicè talia loquerentur etiam coram ipso interprete. Hebræi dicũt, ꝙ iste interpres fuit Manasses primogenitus Ioseph, qui linguam Aegyptiã à matre didicerat, siue à nutrice, Hebræam verò a Ioseph. Sed videtur hoc esse difficile, quia Manasses, ita erat paruus, quòd vix vnam linguam perfectè cognoscere, aut intelligere posset, quanto magis duas, ita diuersas, & hoc quia Manasses nondum compleuerat octo annos, quæ satis parua ætas est ad intelligendum duas linguas, & patet hoc, quia Ioseph accepit vxorẽ in primo anno fertilitatis in principio, & deinde vsq; G ad secundum annum sterilitatis, in quo venit Iacob in Aegyptum, vt patet infra 45.c. transierunt anni nouẽ. s. duo anni sterilitatis, & septẽ anni fertilitatis. Ab istis aũt nouẽ annis oportet detrahere tempus, q̃d fluxit à tempore, quo Ioseph accepit vxorem vsque ad natiuitatem Manasses, qui ad minus fuit nouem mensiũ. Oportet etiam subtrahi tempus, quod intercidit inter reditum istorum nouem fratrum de Aegypto usque ad descensum Iacob, quod fortè fuit unius anni, uel plus, quia ut patet sequen. cap. Iudas dixit ad Iacob patrem, quòd si non detinuissent eos uolens ei tradere Beniamin, iam bis redijssent. Item quia post uenerunt portantes Beniamin in Aegypto, & tunc in terH tia uice descendit Iacob, cum tota domo sua. vt patet infra 46. cap. Satis ergo apparet ex ijs, quòd nondum Manasses impleuerat octo annos. Respondetur, ꝙ non est aliqua necessitas dicẽdi magis Manassem fuisse interpretem quàm aliquem alium, & sic non obligamur respondere isti breuitati annornm, uel paucitati. Si tamen uoluerimus dicere hunc fuisse Manassem dicetur, ꝙ Manasses fuit capacis ingenij, & sollicitudo patris & matris, circa eum fuit magna in docendo utranque linguam, ut saltem communiora uerba idiomatis hebraici, quæ ad usum frequentem eueniũt intelligeret. Ioseph autem cauens, ne cognosceretur: loqui in lingua Hebraica nolebat, quia expediebat magis cognitio mutua post, & maioris lætitiæ & uirtutis, diuinæque laudis materia foret, si serò q̃ si imme I diatè fuisset, quia tunc non fuisset eis datus locus ex afflictione uerè pęnitendi. *Auertit se parumper.* Posita austeritate simulata in fratres suos hic ponitur pietas uera ad ipsos, cum dicitur. *Auertit se parumper.* Idest modicum. Ioseph enim qui uir mitis, & tractabilis erat gerẽs fraterna præcordia, cum uidit fratres suos uerè inter se anxiari, verè condolens, quia commota erant pietatis uiscera super eos lachrymas continere nõ potuit, & iam in eorum amplexus ruisset, nisi quia saniori consilio cognitionem suam adhuc differebat, ne ergo inspectis lachrymis à fratribus cognosceretur auertit se parumper, & tandiu lachrymatus est, quamdiu teneritudinis ille motus lachrymas cessaret emittere, ut rursus coram eis loqui sine lachrymis posset, tunc ergo lota facie, ut lachrymarum signum deprehendi K nequiret, ut patet cap. seq. reuersus est ad eos. O piè, ò dulcis, ò amantissimè Ioseph nulla laus quantacunq; sit tuis meritis æquabitur, qui cum ferocissimos non fratres, sed hostes tuos affligi conspiceres interna benignitatis affluentia ad lachrymas compulsus es, potuisti enim iustè nocentes affligere, & non afflixisti, potuisti nequissimos fratres condigna ultione punire, & non puniuisti, ideo laus tua nullis seculorum terminis coarctabitur. Sic enim delicet maximos uiros, quos facta magnifica super astra uehunt. *Et reuersus locutus est ad eos.* Cum iam lachrymas potuit continere. *Tollensque Simeon, & ligans illis*

Ostendit pietas Ioseph erga fratres.

A *illis præſentibus*. Non dimiſit in eorum arbitrio, quem eorum dimittere vellent in vinculis propter duo, primo quia non videbatur iuſtum, nec fraterno amori conuenire, vt ipſi de ſeipſis determinarent vnum magis, quàm alium vinculandum, ſed magis quilibet eorum ſe pro alijs offerre deberet. Item quia cum iſta eſſet quædam punitio, vel ſaltem apparentia punitionis, debuit ad arbitrium iudicis illi infligi, qui magis peccaſſet in hoc. Vt enim dicunt Hebræi Simeon plus quàm aliquis de alijs ligatus eſt, quia plus deliquerat: vnde referunt eum dixiſſe, ecce ſomniator venit, venite & occidamus eum. Item dicunt, quòd iſte poſuit eum in ciſternam veterem, de quibus ſupra 37.cap. *Ligans illis præſentibus*. Scilicet, vt ipſi viderent quomodo illum puniebat, & laborarent, vt cito reducerent Beniamin. B Illis tamen abeuntibus ſolui fecit eum, & ei de cibo cõuenienti prouidere, in quo pietas fraterna demonſtrabatur: tenebat̃ tamen ſolutus in loco ſecuro, de quo fugere non poſſet, donec reduceretur Beniamin, propter quem iſta fiebant.

Cur Simeon & non alius retentus in carcere fuit.

Iuſſit miniſtris, vt implerent ſaccos tritico. Licet ipſi emiſſent iam triticum, & dediſſent pecunias, vt patet ſupra vbi dicitur, vos autem abite, & ferte alimẽta, quæ emiſtis in domos veſtras. Etiam patet, quia mandauit eis poni pecunias in ſacculis ſuis, quod non poſſet fieri, niſi iam recepiſſet eas ab eis. tamen adhuc facta venditione, & receptis eorum pecunijs nondum dederat eis alimenta. Poſtea vero mandauit impleri ſaccos eorum, ipſis non videntibus ſine aliqua menſura, & C patet quia ſi ipſi præſentes eſſent cum ſacci implerentur, non poſſent poni pecuniæ in ſacculis ſingulorum quin ipſi viderent: Sed non viderunt, vt patet infra. *Datis ſupra cibarijs in via, ideſt ad viam*. Iſta cibaria ſe demonſtrabant dare miniſtri Ioſeph, non tanquàm cognoſceret eos in fratres, ſed vt citius irent, & reducerent Beniamin, & hoc faciebat Ioſeph, ne quid de pecunijs ſuis cogerentur expendere. Pecunia autem in ore ſaccorum poſita eſt, vt ad patrem ſuum Iacob rediret, & non depauperaretur erogatione tantarum pecuniarum. Item vt fratres ſui pecuniam inuenientes anxiarentur aliqualiter, & eſſet maior materia virtutis, & doloris de malo commiſſo, cum cogerentur redire ad ipſum pro Simeone, quem vinculis alligatum D in carceris cuſtodia reliquerant. Si autem non manſiſſet aliquis de eis apud Ioſeph detentus, & ipſi reperirent pecuniam in ſaccis ſuis, forte ex timore non auderẽt vltra redire ad Ioſeph, niſi magna famis vrgente neceſſitate, ſi non poſſent aliunde cibos habere. *Qui fecerunt ita*. Scilicet redierunt in terram ſuam intentione deportandi ſecum in regreſſu Beniamin, vt ſoluerent fratrem ſuum Simeonem a vinculis, vt aliqui volunt referentes hoc ad fratres Ioſeph. Sed falſum eſt, quia iſtud relatiuum, qui, refertur ad immediatos, ſcilicet ad ſeruos Ioſeph, quibus mandauit vt implerent ſaccos tritico, & ponerent pecunias per ora ſaccorum, qui fecerunt vt dominus imperauerat. Et patet iſta falſitas per ea, quæ ſequuntur, ſcilicet. *At illi* E *portantes frumenta*. Quod neceſſario refertur ad fratres Ioſeph, & coniunctio copulatiua nunquam conſueuit copulare eoſdem, ſed diuerſos. Hic autem dicitur. *At illi*. Ideſt & illi. Si ergo illud ſuperius intelligeretur de fratribus Ioſeph non poneretur hic cõiunctio copulatiua referens ſe ad eoſdem. *Apertoque vnus ſacco*. Aliquæ literæ habent. *Vnius ſacco*. Tanquam incongrua locutio ſit præcedens, ſed non eſt, quia eſt talis ordo. Vnus contemplatus pecuniam in ore ſacculi, aperto ſacco, vt daret pabulum iumento in diuerſorio, iſta autem ſatis congrua locutio eſt. *Apertoque vnus*. Hebræi dicunt quod iſte vnus fuit Leui. Et vocatur vnus, ideſt ſolitarius, quia cum decem filij Iacob

Quare pecuniam in ſaccis reponi fecerit Ioſeph.

Hebræorũ opinio.

A deſcẽdiſſent nũc in Aegyptũ ibãt combinati, & inter hos Simeon, & Leui erant ſocij, quia iſti magis inuicẽ familiares erãt inter ſe, vt patet ſupra 34.cap. ex deſtructione ciuitatis Sichem, vbi dicitur, quòd Simeon, & Leui fratres arripuerunt gladios. Nunc ergo detento Simeone in vinculis ſolitarius redibat Leui, ſcilicet ſine ſpeciali ſocio, licet inter omnes alios fratres veniret, ideoque vocatur vnus, ideſt ſolus. Andreas dicit quòd ſicut iſte vnus quiſquis fuerit aperuit ſaccum, & inuenit pecuniam, ita & ſinguli fecerunt: vocatur tamen ille vnus, quia quiſquis ille fuerit vnus fuit, qui ante cæteros aperiret, & pecuniam inueniret, & hoc ſatis apparet, quia ſicut ille primus inconueniens à caſu inuenit aperiens ſaccum, vt daret pabulum aſino, ita cum cæteri dare deberent pabula iumentis ſuis B neceſſe erat eos aperire ora ſaccorum, & inuenire pecunias, quæ in ore cuiuslibet ſacci conditæ erant. Item dato quòd non eſſet neceſſitas aperiendi ſaccos pro pabulo iumentorum, tamen cum vnus ſic inueniret, omnes alij mouerentur ad inquirendum vtrũ ſic contigiſſet in ſaccis corũ. Apparet etiam hoc ex eo quod infra dicitur, ſcilicet, cum veniſſemus ad diuerſorium aperuimus ſacculos noſtros, & inuenimus pecuniam in ore ſaccorum. *Vt daret iumento pabulum*. Ex quo videtur quòd etiam portabãt annonam ſiue ordeum, quia triticum non eſt cibus iumentorum cum ſit inflatiuum: maximè quia hoc maiori vigebat cariſtia quam ordeum, quòd ad iumenta pertinebat. Et ſi C arguas, quia ſupra dicebatur impleuit ſacculos eorũ tritico. Reſpondetur quod verum eſt, quia ipſi portabant multos aſinos, & ſaccos, & omnes impleuerũt tritico, prçter aliquem ſaccũ ſatis paruum quẽ cuilibet darent cũ ordeo: & in hoc poſitæ fuerunt pecuniæ, vt cito ipſi inuenirent eas cũ vellẽt dare cibos iumentis ſuis. Et ſi forte dicas quòd totum quod portabant, erat triticum, tamen iumenta in tempore neceſſitatis comedebant triticum. Reſpondetur quòd hoc non eſt multum veriſimile: ſciebat enim Ioſeph quòd iumenta fratrum ſuorum indigebãt annona ad cibum: cum ergo ipſe in omnibus ijs abundantiam haberet, non eſt veriſimile, quòd non daret eis de ea ſicut mandauit eis dari cibaria ad viam, vt patet ſupra. *In diuerſorio*. D Diuerſorium dicitur à diuertendo, ideſt declinando a via, & ſunt quædam domus circa ipſas vias publicas, ad quas declinant viatores per diem, aut noctem, vt dormiant, vt quieſcant, & vt cibos ſumant. *Contemplatus pecuniam*. Quæ inuoluta erat in aliquo loculo. *Reddita eſt mihi pecunia mea*. Omnes fratres per ſe emerant, & per ſe ſoluerant, nec dederunt de communi pecunias pro omnibus oneribus tritici, ſed quilibet diſtincte & ita cuilibet diſtinctè reddita fuit, ideo iſte primus cum inuenit pecuniam admiratus dixit. *Reddita eſt mihi pecunia mea*. Quia videbat eſſe tantę quantitatis quantę pecunia, quam dederat, ſed neſciuit an errore famulorum Ioſeph, an ex induſtria factum ſit. *En habetur in ſacco*. Ideſt ecce videte eam, quia in ſacco meo eſt. E *Obſtupefacti*. Ex nimia admiratione neſcientes quomodo factum eſſet, aut quis feciſſet. *Et turbati*. Nimio timore, quod ſi forte poſuiſſet eam ex induſtria ille, qui eis triticum dederat, poſuiſſet vt in reditu ad eum teneret eos captos, & ſubijceret in ſeruitutem quaſi fures. *Quidnam hoc eſt, quod fecit nobis Deus*. Admirabantur valde, quia hoc aliquid inſolitum erat, nec ſciebant certe vtrum Deus poſuiſſet ibi illas pecunias meritis Iacob patris eorum, qui erat vir iuſtus, aut ſi poſuiſſent ſerui Ioſeph: ſciebant enim quod Deus feciſſet, vel ipſe ponendo vel impellendo, vel permittendo ſeruos Ioſeph, vt ponerent, exitum autem huius rei ignorabãt.i.an proſper, vel infauſtus, ideo ancipiti timore, & expectatione pendebant. *Veneruntque*

Andræ opinio.

Quantum diſtat Aegyptus à terra Chanaan.

Quantum distat Aegyptus à terra Chanaan.

F *neruntque ad Iacob in terra Chanaan*. Quia Aegyptus non multum distat a terminis terræ Chanaan per viā terræ Philistijm. distat enim vt quidā volunt qui ambulauerunt quasi per leucas septuaginta, aut octoginta. *Et nunciauerunt ei omnia, quæ accidissent*. Scilicet ista quæ supradicta sunt, & hic etiam recitantur. *Loquutus est nobis dominus terræ*. Idest dominus Aegypti, scilicet Ioseph, qui erat præpositus toti Aegypto, quē ipsi ignorabant esse Ioseph. *Dura.* Quæ autem fuerunt ista dura? Dicendum quòd fuerunt ista superiora verba, quibus afflixerat animos eorum vocando eos exploratores, & sic dicitur supra, quòd cum Ioseph fratres suos cognouisset, quasi ad alienos durius loquebatur. Rabbi Sa. dicit quòd quæsiuit ab eis, quot fratres erant, & ipsi responderunt se fuisse duodecim, sed vnum eorū perijsse, nec scire eos quicquam de ipso. Tunc dixit Ioseph forte vos occidistis eum, aut vendidistis, aut aliquid impiū contra eum egistis. Quibus respondentibus nihil tale factū fuisse, dixit Ioseph certe vos exploratores estis, quia ego audiui, quòd duo de vobis proditorie destruxerunt vnam ciuitatem in terra Chanaan: nunc autem sic venitis, vt videatis infirmiora terræ huius, & post renuncietis alijs complicibus vestris, vt veniētes obsideatis, & destruatis terram istam. *Et putauit nos exploratores prouinciæ*. Idest putauit quòd nos ibamus ad explorandum, vel considerandum infirmiora terræ Aegypti, vt postea obsideremus. & nō erat sic, quia Ioseph non putabat eos esse exploratores cū sciret eos esse fratres suos, sed finxit se putare eos esse exploratores, vt haberet occasionem detinendi aliquem ipsorum conferendo verba, & sic eos induceret ad indicandum ei certissimè statum Beniamin fratris sui. *Pacifici sumus*. Idest non intendentes facere bellum, vel obsidionem. *Nec vllas molimur*. Idest machinamur vel cogitamus. *Insidias*. Scilicet, quòd non venimus, vt exploremus terram istam. *Duodecim fratres*. Omnia ista præter quædam pauca supra declarata sunt. *Vno patre geniti*. De matre subticuerunt, quia non erat eis vna mater, sed quatuor, vt patet supra 30. cap. scilicet Lia, Rachel, Zelpha, Bala. *Minimus cum patre nostro versatur*. Idest manet, vel conuersatur ad consolationem eius. *Sic probabo quòd pacifici estis*. Idest isto modo patebit veritas. s. an sitis exploratores vel non. s. ꝙ dimitterent apud eum vnum fratrem, & recederent ipsi cum cibarijs suis, & reducerent minorem fratrem ad eum. Vis huius probationis est in hoc, scilicet, quia ipsi dixerāt se habere alium fratrem, & Ioseph dicebat eos falsa confingere, vt euaderent crimen explorationis, ideo quòd si ipse sciret quomodo ipsi dicebant veritatem de fratre minori, quem dicebant se habere. cognosceret vtrum veritatem dicebant negando se esse exploratores, & sic intendit dicere, quòd si ipse cognosceret eos dicere vnam veritatem crederet alia, quæ dicebant esse veritates, & si reperiret eos hic mentitos, crederet in omnibus fuisse mentitos. Sed manifestum est, quòd ista probatio, vel experientia, qua volebat Ioseph experiri fratres suos, erat multum deficiens. Quia bene stat, quòd ipsi dicerent veritatem vnam, & dicerent multa mendacia: immo sic agit, qui mendacia sua probabilia reddere vult, non omnia mendacia in vnum globum colligit, vt omnia simul enunciet, quia sic satis conspiceretur falsitas, sed vnum mendacium pluribus veritatibus coniungit, vt ex eis saltem fructum veritatis trahat. dicebant autem fratres Ioseph se esse filios vnius viri, & habere alium minorem fratrē cum patre suo, & hoc verum erat, sed cum hoc bene stabat quòd ipsi essent exploratores. Sed dices quare ergo tam debilem probationem accepit Ioseph? Respondetur ꝙ intentio Ioseph non erat experiri eos esse explorato-

Determinatio.

Opinio Rabbi Salomonis.

Vis huius probationis in quo consistat.

Obiectio

res, quia bene nouerat non esse exploratores, sed intendebat scire statum fratris sui Beniamin. Ad hanc autem certificationem satis erat, quòd ipsi demonstrarent ei fratrem suum Beniamin, sed istam intentionē occultabat, & colorabat sub prætextu criminis impositi. s. quòd essent exploratores, fuit ergo satis cautus Ioseph. Fratres autem in hoc non cognouerūt, quia eum Ioseph esse nesciebant. *Ac deinceps emendi quæ vultis habeatis licentiam*, Idest si semel vos demonstraueritis non esse exploratores ducendo fratrem vestrū minorem ad me, recipiemini securè, vt viri pacifici, & poteritis educere de terra quicquid volueritis. *Iis dictis cum frumenta effunderent inuenerunt pecunias in ore saccorum*. Ex hoc videtur quòd solus vnus inuenit pecu-

G niam ante, quando erant in diuersorio, alij autem nō. Sed ex rationibus supra positis videtur quòd omnes simul inuenerint. s. eadem die. Oportet ergo dicere, quòd sit ordo permutatus. s. vel per modum anticipationis, vel recapitulationis. Si autem velimus dicere, quòd omnes inuenerunt in diuersorio, hoc ponetur hic per recapitulationem. Si autem velimus dicere, quòd illud primum de vno inueniente pecuniam in ore sacci, dicitur per anticipationem, scriptura non patitur, quia ibi in litera refertur ordo rei, scilicet, quòd in diuersorio ille inuenerit pecuniam suam. Si autem velimus mutare ordinem, scilicet, vt non in diuersorio, sed coram Iacob patre suo pecunias inuenerint, mendacem textum faciemus. Si autem velimus dicere factum per recapitulationem. s. vt in diuersorio

H pecuniæ inuentæ fuerint, & nunc narretur, videbitur textus iste falsus, qui dicit quòd dictis corā Iacob istis aperientes singuli saccos suos inuenerunt pecunias in ore saccorum. Si autem velimus dicere, quòd vnus inuenit pecunias in diuersorio, vt ante dicebatur, & inuenerunt omnes alij postea coram patre suo, vt istæ rationes fortes positæ in litera videntur sonare: negabimus argumenta fortia satis, quibus supra concludebamus, vtrumque in eodem tempore debuisse contingere. Videtur ergo iste passus satis difficilis quantum ad literam, sed textus, qui ponitur sequenti cap. declarat hunc, quòd debeat intelligi per recapitulationem, cum dicitur cum venissemus in diuersorium aperuimus sacculos nostros, & inuenimus in ore saccorum pecuniā, quod ad omnes simul refertur, & satis patet,

I quia ista litera non continuatur ad inferiorem immediate, sed interpositis quibusdam. s. ad illud, quod dicitur. *Absque liberis me esse fecistis*. Idest quòd cum Iacob audiuit ea, quæ eis contigerant, & quomodo promiserant reducere illuc Beniamin, dixit. *Absque liberis me esse fecistis*. Si autem ponatur immediate id, qđ dicitur de pecunijs, nulla sententia erit, quia non respondet aliquo modo carentia liberorum ad inuētionem pecuniarum. Cum dicitur ergo: ijs dictis, non debet iungi immediate. *Cum frumenta effunderent singuli*. Quia hoc fuit quoddam interpositum per recapitulationem cum secundum veritatem ante acciderit, sed refertur ad ea, quæ infra dicuntur, scilicet. *Dixit Iacob absque liberis me esse fecistis*. Hoc ergo quod in-

K termedium est, nulli debet continuari, sed poni dissoluutum ordine. *Cum frumenta effunderent singuli*. Scilicet in diuersorio postquàm vnus eorum inuenit pecuniam. *Et reperirent in ore saccorum ligatas pecunias*. Erāt enim istæ pecuniæ secundum, quod distinctæ fuerant datæ ita distinctæ cuilibet suæ pecuniæ redditæ sunt ligatæ in aliquibus loculis, ne spargerentur inter frumentum, & perderentur, vel extra exire contingeret facta modica apertione, vel ligaturæ hiatibus. *Territis simul omnibus*. Quia omnes simul inuenerūt. Quare autem territi fuerint supradictum est. *Dixit pater Iacob*. Hoc refertur ad superiora cū dicitur. *Iis dictis. Iacob.*

Responsio

An vnus tantum an omnes in diuersorio pecuniam inuenit.

De filijs conquerit Iacob.

Et se-

Et sequitur. *Absque liberis me esse fecistis*. Conquerit hic Iacob de filijs, quia confessi sunt se habere alium fratrem minorem, & quia eum illuc ducere promisissent. Satis apparet quòd ista propositio sit alicuius dolentis, quia dolentes pro modico faciunt propositiones vniuersales. Vnde si paucum malum ei adsit dicunt sibi omnia mala adesse: si autem pauca bona deficiant, dicunt omnia bona deficere. Sic ergo Iacob cum solum tres filios sibi abesse computet, sine liberis se esse pronunciat, cum tamen supersint ei nouem adhuc istis ablatis, qui tamen nondum deficiebant. *Ioseph non superest*. Licet Ioseph viueret, tamen non putauit Iacob eum viuere, sed magis quòd fera pessima deuorasset eum, vt patet supra 37. cap. Sic enim dicebat fera pessima deuorauit filium meum Ioseph. *Simeon tenetur in vinculis*. A Ioseph donec duceretur ad eum Beniamin: ideo hunc putabat sibi iam Iacob ablatum, licet securus satis esset. Est enim conditio amātis semper timere, vt declarat Ouid. in lib. Epistolarum, epistola prima, quæ est Penelopes ad Vlissem. Declarat etiam Alanus de complanctu naturæ metro 5. *Beniamin auferetis*. Idest & vultis auferre Beniamin à me. *In me mala hæc omnia redundabunt*. Idest quicunque sit, qui malum patitur de filijs meis, redundare facit in me malum vniuersaliter. Et hoc dicebat, quia amor paternus extentus est per omnes filios, ideo omnes amat, omnibus compatitur. Sicut dicebat Paul. secunda Corinth. 11. cap. Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis scandalizatur, & ego non vror? quia omnes, quos erudiebat, vt filios reputabat, dicens: filioli mei, quos ego iterum parturio donec formetur in vobis Christus. *Cui respondit Ruben*. Quia maior erat, & sibi Beniamin commendandum esse putabat, sed non fuit sic, quia non placebat in oculis Iacob cū vxorem eius Bala ancillam Rachelis cognouisset inferendo magnum dedecus patri. *Duos filios meos interfice*. Non dixit Ruben patri suo Iacob, quòd occideret duos filios suos pro Beniamin, si non reduceret eum quasi non haberet nisi duos filios, quia quatuor filios habuisse in descēsu Iacob in Aegyptum scriptura narrat infra 46. cap. Et si dicas, quòd illos duos genuit, postquàm dixerat ista patri suo antequam descenderet tota domus Iacob in Aegyptum, non potest stare, quia inter tempus istius dicti, & descensum Iacob in Aegyptum non intercidit magnum tempus, quod patet, quia cum isti peterent à patre suo, vt daret eis Beniamin, & sic descenderent, quia aliter descendere nō poterāt, detinuit eos aliqualiter Iacob volens dare Beniamin in tantum, quòd in illis diebus quibus detinuit eos Iacob, potuissent iterum descendisse, & redijsse de Aegypto. Deinde dedit eis Beniamin, & descenderunt, & in reditu ad terram Chanaan fecerunt secum descendere patrem suum. Fuit ergo ista mora temporis trium, vel quatuor mensium: non poterat ergo in tam pauco tēpore gignere Ruben duos filios. Dicendum ergo quòd non ideo dixit quòd occideret duos filios suos, quasi alios non haberet, sed vt satisfaceret patri suo Iacob, qui tantum reputabat filiū suum Beniamin sicut duos filios de alijs, & hoc satis erat occidi duos homines pro vno. Ruben locutus fuit ista valde inconuenienter, & cum passione, quia ista pactio erat valde illicita vtrique. s. ipsi Ruben, & ipsi Iacob. Primo quidem quantum ad Ruben, quia ipse pro nulla causa poterat obligare filios suos ad mortem, cum mors infligi solū debeat pro tribus magnis: pater autem potestatem non habet quantum ad hoc super filios suos, immo nec super seruos suos. Itē ista pactio erat inconueniens ex parte Iacob. Primo quia sine culpa non poterat occidi vnus homo innocens pro quacunque causa. Iacob autem recipere no-

Conditio amantis.

Obiectio.

Responsio

A lebat nisi licitam conditionem. Secundo quia dato quòd Iacob istam conditionem recipere posset sine peccato; esset tamen sibi nimis dolorosa, & magis nociua, quia duo filij Ruben erant nepotes Iacob, qui sępissime in sacra scriptura filij nuncupantur: quòd ergo Iacob pro amissione vnius filij occideret duos nepotes, esset triplicare in quantitate dolorem, quia perderet quasi tres filios. Tanquam ergo irrationabilem prorsus pactionem Ruben eiecit Iacob a se. *Trade tu eum in manu mea*. Idest da illum in cura mea, vel potestate, quia ego reducam ad te. *Non descendet vobiscum filius meus*. Non mentitus fuit Iacob, quia sicut nunc dicebat, ita intendebat, sed post cogente famis inopia, coactus fuit eum dare illis. *Filius meus*. Vocauit Beniamin filium suum non quòd alij non essent filij sui,

B sed quia Beniamin erat specialiter dilectus inter alios sicut Ioseph, & hoc erat, quia fuit iste filius Rachelis, quam Iacob tenerrime diligebat, & eam specialiter vocabat vxorem, dicens: duos peperit mihi vxor mea, scilicet Rachel, egressus est vnus, & dixistis bestia comedit eum, vt patet infra 44. cap. *Frater eius*. Scilicet Ioseph. *Mortuus est*. Sic enim existimabat Iacob dicentibus filijs; consolabatur ergo in dolore suo cum filio suo Beniamin. Si autem hunc tollerent, & contingeret ei aliquod sinistrum, moreretur Iacob. *Ipse solus remansit*. Scilicet de vxore mea Rachele. *In terra ad quam pergitis*. Idest ad quam pergere vultis. Nondum enim pergebant. *Deducetis canos meos cum dolore ad inferos*. Cani vocantur capilli albi in senectute. Est

C senius si aliquod malū euenit Beniamin, vita mea erit cum dolore vsque ad mortem. Vel aliter & melius, quia dicitur. *Deducetis canos meos*. Idest vos facietis me mori ante tempus meum præ dolore. *Ad inferos*. Idest facietis me descendere ad inferos per mortem, quia omnes tunc morientes infernum intrabant, siue boni, siue mali, sed mali diuersis locis pęnarum recipiebantur à loco bonorū, qui habitantes in sinu Abrahę penalitatis nihil habebant. Vel vocantur inferi sepulchra. Sic enim signat dictio Hebraica hic posita, scilicet, seol, interdum enim infernum, interdum sepulchrum notat.

Quid cani

Inferi q.d.

D *Reuertuntur iterum fratres Ioseph cum muneribus in Aegyptum, secum ducentes Beniamin: atq; cum Ioseph simul epulantur. Cap. XLIII.*

INTERIM fames omnē terram vehementer premebat. Consumptisq; cibis, quos ex Ægypto detulerant, dixit Iacob ad filios suos. Reuertimini, & emite nobis pauxillum escarum. Respondit Iudas: Denunciauit nobis vir ille

E sub attestatione iurisiurandi, dicens: Non videbitis faciem meam, nisi fratrem vestrum minimum adduxeritis vobiscum. Si ergo vis eum mittere nobiscum, pergemus pariter, & ememus tibi necessaria: si autem non vis, non ibimus. Vir enim vt sæpe diximus, denunciauit nobis, dicens: Non videbitis faciem meam absque fratre vestro minimo. Dixit eis Israel: In meam hoc fecistis miseriam, vt indicaretis ei, & alium habere vos fratrem.

Infra 44.

fratrem. At illi responderunt: Interrogauit nos homo per ordinem nostrã progeniem: si pater viueret: si haberemus fratrem: & nos respondimus ei consequenter iuxta id, quod fuerat sciscitatus: nunquid scire poteramus, quòd dicturus esset, adducite fratrẽ vestrum vobiscum? Iudas quoque dixit patri suo: Mitte puerum mecum, vt proficiscamur, & possimus viuere: ne moriamur nos, & paruuli nostri. Ecce suscipio puerum: de manu mea require illum: Nisi reduxero, & reddidero eum tibi, ero peccati reus in te omni tempore. Si non intercessisset dilatio, iam vice altera venissemus. Igitur Israel pater eorum dixit ad eos: Si sic necesse est, facite quod vultis: sumite de optimis terræ frugibus in vasis vestris, & deferte viro munera, modicũ resinæ, & mellis, & storacis, stactes, & terebinthi, & amygdalarum. Pecuniamque duplicem ferte vobiscum: & illam, quam inuenistis in sacculis, reportate, ne forte errore factum sit. Sed & fratrem vestrum tollite, & ite ad virum. Deus autem meus omnipotens faciat vobis eum placabilem: & remittat vobiscum fratrem vestrum, quem tenet, & hunc Beniamin: Ego autem quasi orbatus absque liberis ero. Tulerunt ergo viri munera, & pecuniam duplicem, & Beniamin, descenderuntque in Aegyptum, & steterunt coram Ioseph. Quos cum ille vidisset, & Beniamin simul, præcepit dispensatori domus suæ dicens: Introduc viros domum, & occide victimas, & instrue conuiuium: quoniam mecum sunt comesturi meridie. Fecit ille quod sibi fuerat imperatum, & introduxit viros domum. Ibique exterriti dixerunt mutuo: Propter pecuniam, quam retulimus prius in saccis nostris, introducti sumus, vt deuoluat in nos calumniam, & violenter subijciat seruituti & nos, & asinos nostros. Quamobrem in ipsis foribus accedentes ad dispensatorem domus locuti sunt; Oramus domine, vt audias nos. Iam ante descendimus, vt emeremus escas, quibus emptis, cum venissemus ad diuersorium, aperuimus saccos nostros, & inuenimus pecuniam in ore saccorum: quam nũc eodem pondere reportauimus. Sed & aliud attulimus argentum, vt emamus quæ nobis necessaria sunt: nõ est nostra conscientia quis posuerit eam in marsupijs nostris. At ille respondit: pax vobiscum, nolite timere: Deus vester, & Deus patris vestri dedit vobis thesauros in saccis vestris: nam pecuniam, quã dedistis mihi, probatam ego habeo. Eduxitque ad eos Simeon. Et introductis domum attulit aquam, & lauerunt pedes suos, deditque pabula asinis eorum. Illi vero parabant munera, donec ingrederetur Ioseph meridie: audierant enim quòd ibi comesturi essent panem. Igitur ingressus est Ioseph domũ suam, obtuleruntq; munera, tenentes in manibus suis, & adorauerunt proni in terram. At ille clementer resalutatis eis, interrogauit eos dicens: Sanus ne est pater vester senex, de quo dixeratis mihi, Adhuc viuit? Qui respõderunt: Sospes est seruus tuus pater noster, adhuc viuit. Et incuruati, adorauerunt eum. Attollens autem Ioseph oculos, vidit Beniamin fratrem suum vterinum, & ait: Iste est frater vester paruulus, de quo dixeratis mihi? Et rursum: Deus, inquit, misereatur tui, fili mi. Festinauitque, quia commota fuerant viscera eius super fratre suo, & erumpebãt lachrimæ, & introiens cubiculum fleuit. Rursumque lota facie egressus, continuit se, & ait. Ponite panes. Quibus appositis, seorsum Ioseph, & seorsum fratribus, Aegyptijs quoque, qui vescebantur simul, seorsum (Illicitum est enim Aegyptijs comedere cũ Hebræis, & prophanum putant huiuscemodi conuiuium) sederunt coram eo, primogenitus iuxta primogenita sua, & minimus iuxta ætatem suam. Et mirabãtur nimis, sumptis partibus, quas ab eo acceperant: maiorque pars venit Beniamin, ita vt quinque partibus excederet. Biberuntque, & inebriati sunt cum eo.

[Margin: Infra 44. — Supra 42. — F — G — H — I — K — Supra 42. — Supra 42. & infra 55]

INTERIM. Descripto descensu decem fratrum in Aegyptum, hic consequenter describitur descensus Beniamin, & diuiditur in duo. Primò ponitur aduentus prosperitatis: deinde quædam subortur aduersitas infra 44. cap. Prima diuiditur in tres partes. Primò ponitur itineris ordinatio: secundò timoris quædam occasio ibi. *Quos cum vidisset*. Tertiò sequens consolatio, ibi. *At ille respondit*. Prima in duas: primò inducitur pater cum filijs disceptans: secundò ponitur eis assentiens, ibi. *Igitur Israel*. Circa primum. *Interim*. Fames terram premebat, scilicet in secundo anno sterilitatis, in quo ipsi descenderunt cum Beniamin, quia Ioseph dixit eis, vt patet infra 45. cap. adhuc quinque anni restant, quibus nec arari, nec meti poterit. *Et interim*. Idest dum Iacob disceptaret cum filijs suis vtrum daret eis Beniamin, aut non, & ista pressura famis vrgentissima fuit ei causa

[Margin: Connexio — Diuisio.]

ei causa dandi Beniamin alijs fratribus: alias enim non descēdisset cum eis, vt dixerat supra præced. cap. Iacob scilicet, Non descendet vobiscum filius meus. Dum autē magis tardaret Iacob permittere Beniamin, magis inualescebat fames. *Consumptisque cibis, quos ex Aegypto detulerant*. Non est intelligendum, quòd essent totaliter consumpti, quia tunc nihil maneret ad alimentum domui Iacob, & filiorum eius, dum ipsi descenderent in Aegyptum. Dicuntur ergo consumpti cibi, quia iam modicum de eis restabat. *Reuertimini, & emite vobis pauxillum escarum*. Mandauit Iacob pauxillum de escis afferri propter duo: primo quia in tempore tantæ famis cibaria erant valde cara, & homines strictius viuūt: secundo quia Iacob credebat, quòd Deus citò misereretur populo suo dādo remedium conueniens, ideo pauci cibi sufficiebāt.

Mandauit Iacob pauxillum de escis afferri propter duo.

Respondit Iudas. Sciebant omnes fratres, quia non poterāt vtiliter in Aegyptum ire, nisi portarent Beniamin secum, & quia Ruben locutus fuerat in hoc patri suo, & repulerat preces, & pactionem eius tāquàm irrationabilem; Iudas qui inter cæteros dignior erat, & facundior, audacior, & eloquentior, patri dixit, ꝙ daret eis Beniamin. *Denunciauit vir ille*. Scilicet præpositus Aegypti, qui vendidit nobis frumenta. *Sub testificatione iurandi*. Idest sub iuramento. *Non videbitis faciem meam*. Idest non permittam vos accedere coram me, nec quicquam loqui aut emere in tota Aegypto, nisi duxeritis fratrem minorem. Nec intelligitur ꝙ Ioseph iuraret, ꝙ ipsi nunquam viderent faciem suam, sic simpliciter intelligendo, quia non erat in potestate sua, quia cum ipse prodiret in publicum etiam eo inuito à fratribus videri posset. *Et ememus tibi necessaria*. Licet isti filij Iacob irent ad emendum pro domibus suis, quia omnes habebant vxores, & filios, & domos, tamen fecerunt solum de patre tanquam de honorabiliori mētionem. *Si autem non vis, non ibimus*. Quia iter nostrum esset inutile, & forte eueniret nobis aliquod malum, quia irasceretur nobis dominus Aegypti tanquàm non complentibus iussa eius. *Absque fratre nostro minimo*. Idest minore nobis. non tamen erat minimus, idest valde paruus, quia ad minus erat 24. aut 25. annorum, & habebat iam decem filios, vt supra probauimus præced. cap. Etiam, quia quando Ioseph venditus fuit, iam erat natus Beniamin, vt patet supra 35. cap. vbi moriēte Rachel, natus est Beniamin: post autem venditus fuit Ioseph, vt patet 37. cap. Tunc autem quando venditus fuit Ioseph erat annorum 16. vt patet eod. cap. Nunc autem erat 39. annorū, ergo ad minus erat Beniamin annorum quasi 24. dato ꝙ natus fuisset anno, quo venditus fuit Ioseph, quia ab anno 16. Ioseph, in quo venditus fuit vsque ad annum 39. in quo tunc erat, fluxerant anni 23. Quanto magis, quia non fuit idem annus natiuitatis Beniamin, & venditionis Ioseph? Antecedens patet, quia quando stetit Ioseph ad interpretandum somnia coram Pharaone, erat annorum 30. vt patet supra 41. cap. & post transierunt septem anni fertilitatis, & duo anni sterilitatis, vt patet infra 45. cap. ergo erant 39. anni. *Dixitque eis Israel*. Idest Iacob cuius nomen mutatum est, vt vocaretur Israel. Sic patet supra 32. & 35. cap. *In miseriam hoc fecistis meam*. Loquitur hic Iacob ad modum alicuius passionati, & dolentis, qui contra manifestam loquitur veritatem. Satis. n. apparet quòd filij sui non dicerent aliquid de Beniamin, vt molestarent patrem suum scienter, & à proposito, tamen ita ipse loquitur contra eos tanquam si ipsi à proposito voluissent eum molestare. *Vt indicaretis ei alterum vos habere fratrem*. Quasi dicat nulla necessitas erat, vt diceretis vos alterum habere fratrem. Satis ergo apparet quod ad faciendum mihi miseriam hoc reuelastis. *Interrogauit nos homo*. Hic excusat se Iudas,

A & alios, quòd non ex malitia eorum, vel negligentia fuit declaratum eos habere alterum fratrem, sed ex ordine interrogationum factarum. *Per ordinem nostram progeniem*. Primo quæsiuit ab eis vnde essent, vt patet præced. cap. deinde obijciens eis, quòd essent exploratores sciscitabatur de cognatione eorum, vt videretur, quòd ipse nō multum desiderabat videre, aut cognoscere eorum progeniem, sed solum an exploratores essent, & ꝓpter hoc quæsiuit de cognatione eorum, quasi per hoc se certificaret de dubio. Ordo autem in quærēdo de progenie, fuit iste, qui sequitur.

Ordo in inquirēdo de progenie qualis fuit.

Primo si pater viueret. Ex hoc apparet quod supra dicebamus, scilicet, quòd prius obiecit eis crimen explorationis antequam quicquam horum interrogaret. Deinde ipsis volentibus se purgare, vel saltem aliquo

B modo excusare de illo crimine dicebant se esse filios vnius patris, & tunc Ioseph incepit quærere ista, quæ ipsi dicunt hic. *Et si haberemus fratrem*. Ipsi volunt dicere, quòd Ioseph interrogauit eos vtrum haberent fratrem. Sed supra videtur quòd ipsi purgando se de crimine, dixerunt sine aliqua interrogatione se habere fratrem. Si tamen hoc sit, excusatio eorum non videtur habere vigorem, quia ipsi se excusant dicentes, quòd ipsi non dixerunt, sed vir ille præpositus Aegypti quæsiuit ab eis. Hæc autem responsio eorum adiuuatur per illud quod habetur infra seq. cap. quando loquitur Iudas ad Ioseph, dicens: interrogasti prius seruos tuos: Habetis patrem aut fratrem? Et sic videtur fuisse ista prima interrogatio antequàm ipsi aliquid

C dicerent. Ad hoc ergo quid dicendum? Respondetur quòd posset dici filios Iacob mentitos fuisse patri, vt excusarēt se, scilicet quòd primo ipsi dixerint alium se habere fratrem ad excusandum se nunc coram Ioseph.

De mēdacio filiorū Iacob.

Nunc autem dicunt eos prius fuisse interrogatos de hoc quàm aliquid tale dixisse, vt excusent se coram patre suo Iacob, nec est inconueniens, quòd isti mentiantur, quia alia deteriora fecerunt. Et si dicas contra, quia litera cap. sequentis quam supra allegauimus, scilicet Interrogasti prius seruos tuos: habetis patrem, aut fratrem, adiuuat illos. Respondetur quòd in illa litera illi non poterant mentiri, quia ea, quæ continentur cap. seq. dicebāt ipsi coram Ioseph, coram quo ante ista facta fuerant: patri autem suo satis mentiri

D poterant, quia aliquid istorum nesciebat. Sed adhuc illa litera non tollit, quin mentiri potuissent patri suo in hoc: quia verum est quòd postquàm incepit cum eis ventilare pactum Ioseph, vt reducerent Beniamin ad eū prius quæsiuit de patre; deinde de fratre, si quē haberent, tamen antequam aliquid quæreret de Iacob patre suo, aut de Beniamin, dixerat eos Ioseph esse exploratores, & ad hoc ipsi dixerunt se esse filios vnius patris, & habere alium fratrem, & tunc quæsiuit rursus Ioseph, vt magis informaretur. Satis tamen potest vtrumque stare in veritate, ita quòd non mentiantur filij Iacob patri suo, & licet verum sit, quòd primo ipsi dixerunt se esse fratres duodecim, & habere patrem, tamen hoc fuit aliqualiter vniuersaliter di-

E ctum, ita quòd ille dominus Aegypti non multum ex hoc cognouisset, nisi postea ipse per ordinem quæsiuisset eorum progeniem. Et declaratur hoc aliqualiter ex eorum confessione: quia dicitur hic quòd interrogauit eos dominus Aegypti, vtrum pater eorum viueret: ad hoc consequitur quòd ipsi ante confessi fuissent se esse fratres, quia alias stultum esset quærere vtrum viueret pater eorum, si nondum sciretur ꝙ vnum patrem haberent: ergo confessi erant se vnum patrem habere: hoc autem fuit, cum dixit eos esse exploratores. Idem demonstratur ex alia parte quæstionis Ioseph, scilicet vtrum fratrem haberent, quia non potuisset Ioseph quærere ab eis, vtrum fratrem haberent,

haberent,nisi sciret eos fratres esse. *Et nos respondimus ei consequenter*. Idest secundum interrogationes, & ordinem earum. *Iuxta id quod fuerat sciscitatus*. Idest secundum illud quod interrogabat, scilicet, quando quærebat de patre, respondebamus de patre: quando autem de fratre,respondebamus de fratre. *Non scire poteramus quod dicturus esset*. Quasi dicat non poteramus nos diuinare quòd ipse dicturus esset. *Ducite ad me fratrem vestrum*. Quasi dicat si nos cognouissemus, quòd hoc ducturus esset, non dixissemus ei de fratre nostro minori.

Ratio cur Iacob cōcessit Beniamin Iudæ,& non Ruben.

Mitte puerum mecum. Licet non consenserit Iacob precibus Ruben, tamen Iudas videns famis necessitatem petiuit fratrem suum Beniamin à patre:& istam petitionem Iudæ suscepit Iacob, & non petitionem Ruben propter tria. Primo,quia Iudas non erat ita odiosus patri, sicut Ruben, qui coiuerat cum sui patris vxore Bala. Secundum, quia Iudas rationabilius petebat quàm Ruben,qui conditionem iniquam apposuit, scilicet, quòd occiderentur duo filij sui, si non reduceret Beniamin: Iudas autem nihil tale dixit,vt infra patet. Tertium,quia Iudas rogauit patrē,quādo in maiori famis necessitate, quàm quando rogauit Ruben,& ista est causa potissima. *Vt proficiscamur*. Idest vt possimus proficisci,quia alio modo non poterant videre faciem domini Aegypti, scilicet Ioseph, vt supra dictum est. *Et possimus viuere*. Habentes alimenta. *Et non moriamur nos,& paruuli nostri*. Arguit rationabiliter Iudas dicens si non mittis nobiscum Beniamin, vt adducamus de Aegypto cibaria, necesse est te, & nos, & filios nostros,& ipsum Beniamin mori fame. Melius est ergo mittere eum nobiscum, & subijcere eum cuicumque periculo fortuito,quàm permittere eum mori certa fame.

Quare Beniamin vocatur puer

Ego suscipio puerum. Scilicet Beniamin. Vocatur puer, quia minor erat omnibus alijs, sed non erat multum puer, vt supra probatum est,quia iam habebat decem filios. *De manu mea require illum*. Quia ego suscipio eum in cura mea,& custodia. *Nisi reduxero*. Ad terram istam & tradidero tibi: ponens in tua potestate sicut à te accepi. *Ero peccati reus omni tempore*. Idest ero obligatus tibi omni tempore vitæ meæ ad quamcunque pœnam pro peccato, quod in te commiserim. *Si non intercessisset dilatio*. Idest nisi fuisset ista mora magna, quam tu contrahere nos fecisti non dando nobis Beniamin. *Iam vice altera venissemus*. Scilicet in secunda vice, quia semel solum iuerant in Aegyptum, & potuissent iterū iuisse, & rediisse, nisi propter istam moram.

Hic pater Iacob filijs assentiens tradit eis Beniamin.

Igitur Israel. Hic ponitur Iacob filijs assentiens tradens eis Beniamin. *Igitur Israel*. Idest Iacob pater eorum,idest istorum decē,qui descenderant in Aegyptum pro cibarijs. *Si sic necesse est*. Idest si non potestis aliter videre faciem domini Aegypti, nec emere alimenta, nisi ducatis vobiscum Beniamin. *Facite quod vultis*. Idest accipiatis eum sicut petistis. *Sumite de optimis terræ fructibus*. Præmonuit eos Iacob aliqua munera deferre illi viro vt placabilis illis esset. Nouerat enim Iacob quanta vis sit in muneribus, quia animos gratos conciliant, & amorem causant, vt patet quando ipse misit munera Esau fratri suo, quem valde timebat, cum veniret de Mesopotamia, vt patet supra 32.& 33.cap.Hoc enim humana prudētia fieri potest, Deus autem cætera vt voluerit, disponet.

Munerib⁹ homines placare possumus.

De optimis terræ fructibus. Quia quādo munera mittūtur aliquid speciale mitti debet. Isti ergo fructus, qui missi sunt erāt optimi in terra Chanaan,de quibus pauci, vel nō ita boni erant in Aegypto. *Et deferte viro munera*. Scilicet illi viro,qui est dominus Aegypti,& debet vobis fratrem vestrum Simeonē dare. *Modicum resinæ*. Quidam Hebræi dicunt resinam esse tyriacam. Sed non videtur verum, quia Ierem.8.cap. dicitur nunquid nō
F est resina in Galaad, aut medicus ibi: quare igitur non est obducta cicatrix populi mei? In quo innuitur ꝙ resina est aliquid quod nascitur, & ideo magis est in vna terra,quàm in alia: tyriaca autem, quæ conficitur & non nascitur,vbique potest abundare.

Quid resina.

Dicendum ergo quòd resina est quidam succus fluens ab arboribus quibusdam, quæ vocantur ferulæ, & ipse succus vocatur Galbanū, licet aliquādo accipiatur generaliter pro succo fluente à qualibet arbore; & ista resina valde prodest vulneribus,quia est consolidatiua,& inductiua corij,vt dicit Ierem.in litera supra allegata,scilicet nūquid non est resina in Galaad &c. *Mellis*. Quia mel valde preciosum est in terra promissionis, quoniam ibi sunt flores salubres valde, & odoriferi.

Quid storax.

*Et
G storacis*. Storax parua arbor est,& est arabica,cuius fumus saluberrimus subuenit morbis, quos gignit fumus arboris ligni myrrhæ,quo plurimū vtuntur Arabes,& fructus huius vocatur hic storax, de hoc Isidorus etymo.17.

Quid stactes.

Stactes. Est succus arboris, quæ vocatur myrrha. Iudæi dicunt has esse glandes, sed nihil est.

Quid terebinthus.

Terebinthi. Terebinthus est arbor Arabica, vt ait Isido. Etymo. cuius gumi preciosissimum est, & est ista arbor valde frondosa, & extēsa, vt patet Isa.6.cap. & erit in extensionem sicut terebinthus. Hic autem accipitur terebinthus pro fructu eius, vel succo. *Et amygdalarum*. Sunt enim optimæ amygdalæ in terra Chanaan. *Et duplicem pecuniam*. Quia putabat, quòd fame inualescente cibaria in duplum cariora venderentur. *Et illam quam inuenistis in sacculis*. Quia omnes
H inuenerunt pecunias suas in ore saccorum. *Ne forte errore factum sit*. Est sensus; si illa pecunia ideo fuisset posita ibi,non oportebat eam reduci in terram Aegypti; vel si forte dominus Aegypti à quo emistis frumenta mandauit ibi poni ex industria nihil volens a nobis accipere. Sed si forte factum sit per errorem, scilicet vt famuli per inaduertentiam ligauerint pecunias in ore saccorum vestrorum, putantes se alibi posuisse, & postea quærent, & non inuenient. Poterat autem esse, quòd illa pecunia ex industria a ministris Ioseph posita fuerit, vt possent accusari de furto fratres eius, & etiā ad hoc proficiebat ista reductio, quia cum ipsi libēter reducerent pecuniam ad Ioseph non interrogati de ea, satis apparet, quòd ipsi non fuissent
I furati. *Deus autem meus*. Idest quem ego specialiter colo,& non Gentes, quæ ad vana simulacra cōuertuntur,vel Deus meus, scilicet, qui specialia mihi beneficia præstitit,& vlteriora promisit.

Cur Deum varijs nominib⁹ appellamus.

Omnipotens. Vocat Deum hic omnipotentem. Deus enim omnem perfectionem, quam nos possumus imaginari, & adhuc vlteriorem habet, quia infinitæ perfectionis pelagus est,sed eum denominat scriptura, & nos quoque ab illo effectu, quē eum facere precamur, vel fecisse testamur, vt cum a Deo peccatorū veniam flagitamus non vocamus eum fortem, sed misericordem, & benignum. Cum autem hostium superationem petimus,non vocamus eum sapientem,sed fortem,vel potentem. Cum autem nunc Iacob peteret a Deo,quòd
K ille dominus Aegypti redderetur placabilis suis filijs, quibus ante durus apparuerat,vocat eum omnipotentem,quia reddere aliquem, qui erat iratus vel in odio, vt sit placatus, & diligat, est mutatio voluntatis, & intellectus, & quia istæ duæ potentiæ excedunt corpus,& appenditia corporis, nulla vis naturalis rerum elementarium,vel corporum cœlestium,vel etiam ipsorum angelorum potest influere super istas potentias, sed ad solam infinitam potestatem pertinet, quæ est diuina,& quantum ad hoc distinguitur a potentijs rerum conditarum inquantum ipsa est omnipotētia. Aliæ autem non. Rectè ergo vocauit Deum omnipotentem, cum nullus possit alium placatum facere

mutan-

mutando, scilicet eius intellectum, & voluntatem, nisi qui omnipotens est. *Et remittat vobiscum fratrem vestrũ, quem tenet in vinculis.* Scilicet Simeonem. Si enim placaretur, remitteret eum sicut promiserat. *Et hunc Beniamin.* Timebat enim Iacob quòd Beniamin detineretur forte ab illo domino Aegypti. *Ego autem quasi orbatus absque liberis ero.* Idest dum vos itis, & reditis ego manebo orbatus, quia nullus filius manet mecũ. In alia vice licet vos recessistis, mansit mecum Beniamin: nunc autem nullus manet, & hoc est esse absq; liberis. Dicitur quasi orbatus q.d. non vere orbatus, cum filios haberet, sed quia non habebat aliquem eorum secum, qui eius consolaretur senectutẽ, quasi orbatus erat. Vel vt aliqui volunt dicitur quasi orbatus si Beniamin moreretur in itinere, vel contingeret eũ ibi detineri, quia solum Beniamin filium suum specialiter reputabat: sed primus sensus consonat intentioni literæ: iste autem aliqualiter deuiat. *Tulerunt ergo viri.* Idest filij Iacob qui viri perfecti erant omnes vltra annos 40. præter Beniamin, qui vocatur adhuc puer tanquam in 24. vel 25. anno. *Quos cum vidisset.* Scilicet Ioseph coram quo steterunt, vt hic dicitur, sed modicum steterunt tunc coram eo, quia non locutus fuit cum eis, nec potuerunt ei dare munera, nec narratur, quòd tunc adorauerint eum. Videtur enim q̃ tunc cum ipsi appropinquassent ad domum Ioseph, egrediebatur Ioseph de domo sua fortè, vt iret in domum regis ad expedienda negocia, & quia multæ gentes circumstabant, non valuerunt accedere ad eum, nec loqui ei, ipse tamen videns eos vocauit tacitè dispensatorem suum mandans, quòd introduceret eos in domum, donec ipse rediret, & tũc ipso redeunte steterũt coram eo adorantes eum, & offerentes munera. *Et Beniamin simul.* Fit mentio hic de Beniamin, quòd eũ viderit, quia Ioseph ad illum specialiter respiciebat, cũ esset frater suus vterinus. Etiam quia mãdauerat, quòd non apparerent coram eo, nisi ducerent Beniamin. Si ergo videns cæteros fratres Beniamin non vidisset, nõ mandasset eos lętè recipi, sed magis tanquam inobedientes verbo eius duro carceri mancipari. *Præcepit dispensatori domus suæ.* Quia tunc non locutus fuit cũ fratribus suis ex causis iam dictis. *Introduc viros domum. Vt ibi quiescant.* Lætabatur enim iam Ioseph in fratribus suis, quia cognouerat eos non nocuisse Beniamin fratri suo, ideo iam eis opera fraternæ hospitalitatis iucundiùs quàm ante exhiberi mandabat. *Occide victimas.* Occisio victimarum non solum pertinet ad sacrificia Deo oblata, sed etiam ad quãlibet occasionem animalium ad cibos, & sic habetur supra 31. cap. quando Iacob inuitauit Laban in monte Galaad, immolatis victimis vocauit fratres suos, vt ederent panem; & dicuntur ista animalia occisa victimæ, quando mactantur cum magna solemnitate, sicut mactantur in sacrificijs Dei. *Et instrue.* Idest para conuiuium Scilicet adducendo omnia necessaria ad solemnes cibos. *Quia mecum comesuri sunt meridie.* Ibat enim Ioseph ad negocia domus regiæ, & veniebat semper meridie ad prandium, in quo satis patet quòd non multum ociosus erat intentus tantis curis totius domus regiæ, & in hoc cõmẽdandus erat, quia principes non debẽt comedere mane, sicut patet Eccles. 10. cap. cum dicitur: Væ tibi terra, cuius rex est puer, & principes eius mane comedunt. Beata terra cuius rex est nobilis, & principes eius vescuntur tempore non ad luxuriam, sed ad sobrietatem. Et iste labor erat, quia magni honores magnis oneribus alligantur, ideo pusillanimes magnos status nõ sufferunt, quia quantumlibet onus ferre recusant. In hoc autem diligenter aduertendum est, quòd quidam circa honorum fugam valde falluntur, quia non eos fugiunt, vt dominari fugiant,

Reges, ac principes non cibis, sed populorum negocijs vacare debẽt

Qũo gradus, & dignitates fugiendæ, & suscipiendæ.

A sed vt dignitatum onera non sustineant. Hi autem non virtuosi, sed miseri sunt animi viribus carentes. Vnde aliqui virtuosius honores suscipiunt, quàm aliqui eos fugiant. Solus enim ille virtuosè fugit honores, qui cum onera non recuset, solos honores, & laudes recusat, vt in ipsis prosperis non exaltetur, sed magis cum Christo paupere infimam vitam gerat, honores tamen & potestates non condemnans, quia omnia ista à Deo sunt: Quæ autem à Deo sunt ordinata sunt, vt declarat Apostolus ad Romanos 13. cap. Mali autem homines merito detestandi sunt, qui voluntate sua praua dignitatibus, & honoribus abutuntur. *Fecit ille sicut fuerat imperatum.* Scilicet dispensator introducens viros in domum. *Illique exterriti.* Ecce quantum habet humana opinio, quod enim ad quietem &
B consolationem istis factum est, ipsi ad miseriam reputabant, & non immerito, quia habebant radicem suspicandi aduersa, vt infra dicitur. *Dixeruntque mutuo.* Loquentes lingua hebrea, ne intelligeret dispensator. *Propter pecuniam, quam retulimus prius.* Idest alia vice quando reuersi fuimus in terram nostram. *Introducti sumus.* Scilicet, quia intra domum magis potens est super nos. *Vt deuoluat super nos calumniam.* Putabant enim quòd Ioseph vellet per calumniã subijcere eos seruituti imponẽdo eis, quod furati fuissent pecuniã, sed longe aliud erat, vt rei indicauit euentus. *Nos, & asinos nostros.* Ipsi viri poterant subijci in seruitutem, quia liberi ante erant: sed asini quidem tolli, aut violenter eripi poterant, subijci autem in seruitute ne-
C quaquam, quia seruitus est quædam pęnalitas, vel iugum inductum de iure gentium, vel à lege super illum qui erat naturaliter liber. Asini autem vel animalia bruta nullo modo communicant libertate, cum careant voluntate, & intellectu, in quibus radicatur, & cõsummatur libertas, animalia vero bruta à primæua rerum conditione necessitati, & voluntati humanæ subiecta sunt, vt patet supra primo cap. & in multis locis tam secundum sententiam sacræ scripturæ quàm secundum iudicium Philosophorum, vt patet aliqualiter in secundo Physicorum, & Seneca multotiens idem dicit. *Quamobrem in ipsis foribus accedentes ad dispensatorem.* Timentes enim filij Iacob incarcerari re-
D nuebant intrare domum, sed in foribus domus antequam intrarent, accesserunt ad dispensatorem se excusando de pecunia propter quam se capi existimabant. *Oramus Domine vt audias.* Idest antequã nos introducas in domum rogamus te vt audias, quę dicere volumus. *Iam ante descendimus.* Incipiunt hic narrationem suam à principio, scilicet qualiter venerunt prima vice ad emendos cibos. *Cum venerimus in diuersorium.* Idest in quandam domum, quæ erat apud iter, ad quam consueuerant diuertere, siue declinare viatores. *Aperuimus sacculos nostros, & inuenimus pecuniam.* Ex hoc patet quod isti omnes inuenerunt in itinere in quodam hospicio pecunias suas, & non quando venerunt ad Iacob, vt videbatur sonare litera supra præceden. cap.
E vbi hoc determinatum est tanquam rationabilius. *Quam nunc eodem pondere reportamus.* Ex hoc patet q̃ illa moneta erat aurea, vel argentea, & non de minoribus metallis, quia moneta aurea pondere mensuratur, & argentea: moneta autem ex alijs metallis sola figura, & qualitate metalli inspicitur, & non pondere. Et ratio est, quia quando monetæ, vel materiæ monetæ modicus valor est, non refert vtrum modicum minus vel plus de materia sit. *Sed & aliud attulimus argentum, vt emamus necessaria.* Et quia aliquis posset obijcere dicens, quòd ipsi non portabãt pecuniam, quam tulerant in saccis, sed modo dicebant se afferre, quia afferebant pecuniam, quæ esset ad emendum cibos. Respondent quòd nõ solum portant pecuniam, quæ est

Seruit⁹ qd

Animalia bruta carent volũtate & intellectu.

Obiectio.

Responsio

est ad emendum cibos: verum etiam pecuniam, quæ sit ad soluendum pro eo quòd in saccis repererunt, quod nondum solutum esset. *Non est in nostra conscientia*. Idest nos nullo modo scimus quis posuit eam in saccis nostris: & in hoc verum dicebant, quia ministri Ioseph ignorantibus eis posuerant. *In marsupijs nostris.* Dices quomodo hoc stabit, quia antea dicebatur inuenta in ore saccorum, nunc dicitur inuenta in marsupijs? Respondetur quòd vtrunque simul verum est, quia ipsa pecunia fuit inuenta in ore saccorum, & in ore ipsorum saccorum erant marsupia quædam, in quibus pecuniæ erant colligatæ ne perderetur moneta mixta tritico. *At ille respondit*. Scilicet dispensator domus Ioseph. *Pax vobis nolite timere*. Vidit ille dispensator domus Ioseph qualiter timuerant valde illi viri, ideo consolatus fuit eos dicens habete pacem inter vos, nec quicquam timeatis, quasi dicat non introducti fuistis huc, vt aliquod malum vobis fieret. *Deus vester*. Idest Deus, quem vos colitis. *Et Deus patris vestri*. Idest quem colit pater vester. *Dedit vobis thesauros in sacculis v str's*. Ex hoc apparet quòd iste dispensator fuit vnus de illis, qui posuerunt pecunias in ore saccorum, vel quòd ipse fuit conscius qualiter illud factum fuisset de mandato Ioseph. Et satis patet, quia aliter cum iste dispensator audiret, quòd pecunia duceretur ad dominum suum, gauderet, vel ad minus miraretur, & non diceret quòd Deus eorum dederat eis illas pecunias. Item non diceret, vt infra sequitur, quòd pecunia quam ipsi dederant, ipse tenebat apud se probatam, & reconditam. Impossibile est enim quòd pecunia, quam alij tollebant in itinere, maneret apud eum. Et dato quòd apud eum mansisset si ipse non fuisset præuisus, vt sic responderet, saltem dubitasset audito tali euentu, & creuisset ei pecuniæ desiderium, quam ipsi sponte offerebant.

Dicendum ergo quòd erat edoctus à Ioseph, vt sic responderet si de talibus quæreretur. *Nam pecuniam, quam dedistis mihi*. (Determinatio.) Ista est alia ratio potissima, ex qua patet quòd iste dispensator erat huius facti conscius, quia hic confitetur se recepisse pecuniam ab eis, & hoc verum erat, aliàs nullo modo diceret coram illis, qui optime nouerant, cui dederant pecuniam suam. Si ergo iste recepit pecuniam, quam illi dederũt, non poterat redire ad eos, ita quòd poneretur in saccis eorum, nisi iste sciret, scilicet, quòd daret eam ponentibus, vel ipse per se ipsum poneret. *Eduxitque ad eos Simeon*. Qui tenebatur custoditus in aliquo loco abscondito, ne fugeret, & hoc loqueretur cum eis, & sic lætarentur simul. *Et introductis domum attulit aquam*. (Consuetudo antiquorum.) Ista fuit consuetudo antiquorum, quòd quando aliquem hospitaliter recipere volebant amorosè primo exhibebant aquam ad lauandum pedes, vt patet supra 18. cap. de angelis tribus quibus susceptis Abraham in hospicium dedit aquam ad lauandum pedes. Idem patet supra 19. cap. de Loth, qui suscipiens duos angelos in figura virorum, obtulit aquam pedibus eorum. & hoc est quia aqua multum refrigerat, & itineris laborem quietat. *Deditque pabula asinis eorum*. Vt plene hospitalitatis officium exhiberet. *Illi vero parabant munera*. Portabant munera colligata in vasis suis: nunc autem quando dare volebant ea, apparabãt ea honestiori modo, vt gratiora apparerent. *Donec ingrederetur Ioseph*. Scilicet domum suam veniens de domo regis liberans negocia. *Meridie*. Sciebant iam fratres sui quòd vsque ad illam horam non esset venturus, ideo interim disponendo munera sua occupabantur. *Audierant enim quòd ibi essent comesturi*. Istud est expositiuum, & redditiuum rationis superioris. Dicebatur superius quòd isti vndecim fratres expectabant Ioseph, quousque veniret in meridie de domo

F regis. Hoc autem fuit, quia vt hic dicitur, sciebant se ibi comesturos panem. Si enim ibi comedere non deberent ante meridiem, ipsi parauissent cibos ad comedendum pro se. *Igitur ingressus est*. Posita consolatione à dispensatore Ioseph, hic subiungitur consolatio ab ipso Ioseph. *Ingressus est Ioseph domum suam*. Scilicet veniens de domo regis expeditis negocijs. *Et obtulerunt ei munera*. Quæ portabant, de quibus supra dicitur. *Tenentes manibus*. Idest isti præsentauerunt ista munera eleuantes ea in manibus, quia sic erat mos, vel vt munera cum maiori reuerentia data acceptabiliora essent saltem ex deuotione offerentis quæ apud generosos animos recipientium magis valere solet, quàm ipsa munera, vt patet Genes. quarto cap. (Mos munera offerentis.) Scilicet respexit Deus ad Abel, & munera eius, ad Cain autem, & munera eius non respexit. Primo

G enim ponitur persona, ad quam Deus respicit quàm munera eius, quia munera propter personam accepta sunt: persona autem ex meritis muneris non acceptatur, sed ex munere suo interiori, scilicet ex animi motu. *Et adorauerunt proni in terram*. Ad promerendum eius misericordiam. Hic completum fuit totaliter somnium Iacob quantum ad stellas vndecim, quia hic etiam Beniamin, qui vndecimus erat, cum alijs adorauit Ioseph. *At ille*. Scilicet Ioseph. *Clementer resalutatis eis*. Non enim loquebatur hic durè ad eos sicut ante fecerat, vt patet præceden. cap. & hoc quia ante non cognouerat aliquid de statu Beniamin, & suspicabatur ei aliquid mali à fratribus illatum.

H Nunc autem videbat statum prosperum Beniamin, quem præ oculis cernebat sospitate gaudentem. *Saluus ne est pater vester senex?* Senex enim esse debuerat, qui filios quadragintaquinque annorum habebat, & vltra, quia tunc Ruben quadragintasex annorum erat, quia natus fuit quasi septem annis ante Ioseph. Tunc autem Ioseph erat annorum trigintanouem, vt supra sæpe dictum est. *De quo dixeratis mihi*. In hoc fingit se Ioseph nihil de hoc scire, quasi ipse nesciret quòd pater eorum viuus erat, & quòd senex erat, qui tunc annos centum triginta complebat, vt patet infra quadragesimosexto cap. *Adhuc viuit*. Idest nunquid viuit adhuc. Antequam Ioseph cognouisset statum fratris sui Beniamin magis instabat, vt sciret statum fratris quàm patris, & hoc quia sciebat

I Ioseph, quòd fratres sui non molirentur aliquid contra patrem suum, sed de fratre suo valde dubitabat, quia timebat, quòd inuiderent ei sicut sibi inuiderant. Nunc autem clare cognito statu Beniamin insistebat obnixius circa statum patris cognoscendum. *Sospes est seruus tuus pater noster*. Idest sanus est. valde enim vrbane loquebantur, quia timor eos lepidos valde reddebat. *Et incuruati adorauerunt eum*. Hoc fuit iterum. (Nōtandũ.) Hoc bene didicerant a patre suo Iacob, qui septies incuruatus adorauit antequam accederet ad Esau fratrem suum, donec ille rueret in oscula, & amplexus est, vt patet supra trigesimotertio cap. *Attollens autem*. Idest eleuans. *Oculos suos*. Scilicet contra Beniamin cum ante non respiceret versus eum.

K *Vidit Beniamin*. Non est intelligendum, quòd ante eum non viderit, quia supra dictum fuit, quòd Ioseph vidit fratres suos, simulque & Beniamin. Sed dicitur quod ante ad eum singulariter non respiciebat, nec loquebatur, vt nunc ad eum loquitur. *Fratrem suum vterinum*. Idest qui de eodem vtero natus fuerat, de quo Ioseph, quia ambo fuerunt filij Rachelis, & in hoc differebat ab alijs, quia nullus de eis erat vterinus Ioseph. quidam enim erant filij Liæ, quidam Balæ, quidam Zelphæ. Ioseph autem, & Beniamin erant filij Rachelis. In hoc cautus fuit Ioseph ne cognosceretur. Si enim Ioseph secutus fuisset amorem suũ, quem

quem ad Beniamin gerebat, immediatè ruisset in oscula, vt vidit Beniamin, tanto in eum fraterno ardebat amore. Nunc autem vt non cognoscerent amorem suum, dissimulauit fingens se nihil curare de Beniamin. *Iste est frater vester minimus.* Idest, nunquid iste est frater vester minimus. Ecce multum fingit, vt non cognoscatur: cum enim bene cognoscat Beniamin, tamen se non cognoscere monstrat. *Et rursum.* Ista additio fundatur super responsionem datam, scilicet quòd fratres responderint illum esse Beniamin, & tunc Ioseph quasi certus quis esset incepit imprecari ei bona. *Deus inquit misereatur tui, fili mi.* Faciendo tibi bonum, & aduersa tollendo. *Festinauitque in domum.* Idest festinauit ad loca secreta domus, quia iam intra domum erat, vt patet supra vbi dicitur, Ingressus est domum. *Quia commota sunt viscera eius.* Scilicet, ad quandam amoris teneritudinem, ex qua sequitur eruptio lachrymarum. *Super fratre suo.* Scilicet Beniamin, commotus enim fuit ad hunc, quia iste erat specialiter frater eius, cum esset vterinus ei, scilicet filius Rachel, sicut & Ioseph. *Et erumpebant lachrymæ.* Ex amoris teneritudine. Ecce enim duo simul miracula, dum aliquis amor tenerior est, fortior, & durior est. Non enim amor tener dicitur, quia in se tener sit, sed quia omnia robore suo tenera facit, est enim fortis vt mors dilectio, vt patet Canti. 8. cap. Iste tamen amor fortior amori mulierum, qui tenerior est, comparatur. Sic enim habetur 2. Regum 1. cap. dum Dauid lugeret Ionatham filium Saulis, quem maxime diligebat. Ait, doleo super te frater mi Ionatha decore nimis, & amabilis super amorem mulierum, sicut mater vnicum filium amat, ita te diligebam. *Et introiens cubiculum fleuit.* Noluit videri plorans, coram fratribus suis, ne ab eis cognosceretur, quia adhuc cognitionem suam differebat in posterum, vt fieret congruentiori modo. Rabbi Salomon dicit, quòd non fleuit Ioseph, nec commota sunt tantum viscera eius ex sola visione Beniamin. Sed vult, quòd Ioseph vocauit Beniamin, & quæsiuit ab eo vtrum haberet filios, aut vxorem, qui respondit se habere decem filios. Rursus Ioseph quæsiuit quibus nominibus vocarētur: r̄nditq; Beniamin Bela, Bechor, & Asbel, Naaman, Echi, &c. vt patet infra 46. cap. dixitque Ioseph, quare sic vocaret eos, quia pater suus Iacob, nec auus, scilicet Isaac, nec proauus, scilicet Abraham non vocabantur sic. Cui inquit Beniamin hęc nomina sic imposui ad memoriam illius fratris mei, quem perdidi. Vnde vocatur primus Belam, idest deuoratus, vel destructus, quia dictum est de eo, quòd bestia pessima deuorasset eum. Gera interpretatur peregrinus, quia peregrinatur in terra non sua, sed mortuus non est. Vocabatur Naaman, idest pulcher, quia valde pulcher erat, vt dicitur. Vocatur Echi, idest frater meus, quia istum proprie existimabam fratrem, alios autem non. Vocabatur Ros, idest caput, quia ipse erat caput meum, & sic patet de applicatione interpretationis omnium nominum filiorum Benianim, de quibus magis dicetur infra 46. cap. Tunc ergo videns Ioseph tantum amorem fratris sui Beniamin ad se ita, quòd imposuerat omnia nomina filijs suis ad memoriam fratris sui perditi, commotus dilectione magna incępit lachrymari. Sed ista videntur esse conficta a Rabbi Salomon, sicut plurima alia confinxit: maximè, quia fundat se in hoc, quòd non potuerat super Beniamin moueri Ioseph, nisi talia ei dixisset, sed falsum est, quia amor consanguineorum tenerrimus, paruo incentiuo mouetur. Satis ergo moueretur Ioseph viso Beniamin, quia tantum dilectus eius erat etiam recedentibus cæteris partibus. *Rursumque lota facie.* Vt non cognosceretur si fleuerat. *Continuit se.* Idest, cessauit a lachry-

Quare Amor tener dicitur.

Rabbi Salomon opinio.

Quid significēt nomina filiorū Beniamin.

A mis, & nixus est, vt non erumperent amplius, & hoc facile erat destructo, vel pertransito impetu primo teneritudinis: cæteri enim debiliores sunt cum a minoribus viribus procedant. Primus enim impetus agit secundum totas vires. In secundo autem impetu aliquid de viribus exhaustum est. *Ponite panes.* Nomine panis omnis cibus quantuncunque solennis intelligitur, vt patet 4. Regum 6. vbi mandante Eliseo, vt poneretur panis coram venientibus de Syria, sequitur in textu, quòd posita fuit magna ciborum præparatio, & hoc etiam patet ex superioribus vbi dixit Ioseph, occide victimas, & instrue conuiuium. Victimæ autem occisæ multa genera auium, vel pecorū sunt. *Quibus appositis.* Idest panibus, siue diuersis ciB barijs. *Seorsum Ioseph, & seorsum fratribus suis.* Fuerunt positæ ad minus tres mensæ, vna, in qua comedebat Ioseph tanquàm Dominus, & alia in qua comedebāt vndecim fratres sui coram eo, tertia in qua comedebant alii Aegyptii: nō enim comedebat Ioseph cum fratribus suis, quia nolebat se Ioseph fratribus suis ostēdere Aegyptium esse, & quia illicitum erat Aegyptiis manducare cum Hebræis, vt patet infra, ideo non comedit cum eis, ne eum cognoscerent.

Aliqui autem putant, quòd Ioseph cum fratribus suis comederit seorsum ab Aegyptiis, & sic solum oporteret esse mensas duas. Sed hoc falsum est, & irrationabile. Patet, quia si Ioseph vellet comedere cum fratribus suis, cū ipse sciret eos esse Hebræos, & C sciebant oēs domestici. & ipsi frēs sciebant, ꝙ Ioseph hoc sciret, quia confessi fuerant se esse de terra Chanaan, & quia erat illicitum Iudæis comedere cū Aegyptiis, manifestaret se in hoc Ioseph fratribus suis, quod nondum intendebat facere. Itē hoc est ꝯ textū in quo ponitur separatio triū mensarū, cum dr̄ ter seorsum, cum dr̄ seorsum Ioseph, & seorsum fratribus suis, & Aegyptiis, q simul comedebant seorsum. Oportet ergo ponere has tres mensas. *Seorsum Ioseph.* Idest, solus in vna mensa tanq̄ Dominus. *Et seorsum fratribus.* In alia mensa coram eo, vt videret Ioseph fratres suos comedentes, & lætaretur. *Et Aegyptijs quoque qui simul vescebantur.* Idest, ꝙ alii Aegyptii, vt scutiferi, & viri magni, qui erant in domo Ioseph, comedebant simul, Scilicet in alia mensa, vel in multis, sed non in menD sa Ioseph, nec in mensa fratrum suorum, vel dicitur: Qui simul comedebant, idest qui tunc comedebant, quando comedebat Ioseph, & fratres eius. Et hoc ponitur ad differentiam, quia in domo Ioseph erant multi seruitores Aegyptii, quorum quidam erant magni viri, & honorati, qui comedebant eo tempore, quando Dominus suus. Alii erant mensarum seruitores, qui postea comedebant. Dicitur ergo qui simul comedebant, idest tunc comedente Domino suo Ioseph. *Seorsum.* Idest etiam isti Aegyptii comedebant separati in aliis mensis. *Illicitum est enim Aegyptijs comedere cum Hebræis.* Ista ratio refertur ad omnes tres diuisiones mensarum, scilicet quòd non comedebat Ioseph cum fratribus suis, quia ostendebat E se esse Aegyptium. Aegyptiis autem illicitum est comedere cum Hebræis, etiam ex eadem causa non comedebant alii milites Aegyptii cum fratribus Ioseph. Causa autem quare Aegyptii cum Hebræis comedere abhorrebant, erat ciborū diuersitas: Aegyptii enim carnes non comedebant, saltem carnes pecorum: Hebræi autem pecora comedebant, ideo Aegyptii detestabātur pastores ouium, vt patet infra 46. cap. in fine. hoc est, quia oues, vel alia pecora ad comedendum ea, pascunt. Etiam quia Aegyptii ista pecora, vt Deos colebant. Hebræi autem ad honorem Dei sui illa occidebāt, vt patet infra Exo. 8. cap. vbi dicente Pharaone ad Moysem, & Aaron, vt sacrificarent Deo suo in

Panis nomine quid significet.

Illicitum erat Aegyptijs manducare cū Hebræis.

Quare Aegyptij cū Hebræis comedere abhorrebant, erant que pastoribus infensi.

terra Aegypti,& non irent in desertum. Respondit Moyses: nō potest ita fieri, abominationes enim Aegyptiorum immolabimus Domino Deo nostro, ꝙ si mactauerimus animalia, quæ Aegyptij colunt,coram eis lapidibus nos obruent. *Et prophanum putant huiusmodi conuiuium.* Propriè vocatur cōuiuium istud prophanum, i. procul a phano, vel sanctitate Aegyptiorum. Nihil enim est magis cōtra religionem,& diuinas obseruationes Aegyptiorum,quàm ꝙ Hebręi occiderēt Deos,quos Aegyptij colebant. *Et sederunt coram eo.* Scilicet fratres Ioseph corā eo, vt ipse videret eos comedentes,sed nō in eadem mensa,vt dictum fuit. *Primogenitus iuxta primogenita sua.* Fecit enim Ioseph,ꝙ sic sederent primo mandans, ꝙ sederet Ruben, deinde Simeon,post Leui, & deinde vsque ad Beniamin, qui erat vltimus in ætate,& sedit postremus. Sic enim sedere cōsueuerant in domo patris sui. *Primogenitus iuxta primogenita sua.* Idest primogenitus sedit in loco,quē requirebant primogenita,siue iura primogenituræ, s. in primo loco. Octo autem iura primogenituræ enumerauimus supra 25. & 27. cap. inter quæ erat vnum, ꝙ primogenitus sedeat in altiori loco fratrum suorū in mensa. *Et minimus iuxta ætatem suam.* Idest,minimus sedit in vltimo loco,secundum ꝙ ætas sua requirebat. *Et mirabantur nimis.* Scilicet quare homo extraneus sciret eos ordinare, sic vt in domo paterna ordinati esse consueuerant.

Quæst. 1. Quomodo fratres Ioseph nō cognouerunt.

Sed dices, quomodo ergo fratres Ioseph non cognouerunt eum, vel saltem aliquam suspitionem habuerunt per talia signa: sicut discipuli Christi duo cognouerunt eum in fractione panis? quod erat signum speciale eius,vt patet Luc.vlti.cap. Respondent Iudęi, ꝙ Ioseph fingebat se facere hoc per artem augurandi, aut mittendi sortes. Vnde habebat coram se Ioseph quendam scyphum, quem primo percutiēs dixit, hic est primogenitus, deinde percutiens iterum dixit, ille est secundus, & sic vsque ad vltimum, & satis erat difficile cognitu,quia omnes isti erant eiusdem quasi ętatis, quia omnes fratres præter Beniamin in septem annis nati sunt, vt patet supra 30. cap. & hoc patet ex eo quod habetur infra cap. seq. cum loqueretur dispensator Ioseph ad fratres eius obiurgans, quare furati fuissent scyphum Domini sui. dicens ipse, in quo Dominus meus bibit,& in quo augurari solet. *Sumptis partibus, quas ab eo acceperant.* Quilibet istorū fratrum per se comedebat in vno disco,licet omnes in eadem mēsa sumerent cibum,& de mandato Ioseph apponebātur eis cibaria, scilicet vt tanta, vel tanta pars cuilibet daretur, & in hoc videtur quòd Ioseph seruauerit ordinem primogenituræ, vt aliqualiter magis dederit Ruben, quàm alijs, præterquàm Beniamin, quem licet in ordine sedendi non præposuit, vt rectum ordinem teneret,tamen in cibo cæteris præposuit. *Ita vt quinque partibus excederet.* Potest esse,vt de quolibet cibo daretur in quincuplum Beniamin super alios, sed cum cuilibet aliorum ad sufficiētiam, & ad residuum daretur, valde videbatur superfluum tātum dari Beniamin, quantum quinque, vel sex hominibus sufficeret,vt superabundaret. Fortè secundum aliquos posset dici, ꝙ non datum fuit de quolibet cibo quincuplū Beniamin super alios, sed quòd ei quinque cibi dati sunt,alijs autem vnus cibus tantum. Sed adhuc minus videtur hoc quòd tot cibaria apponerētur Beniamin, alijs autem vnū solum. maxime, quia solennitas facta alicui personæ magis videtur in multiplicitate ciborū, etiam si de quolibet modicum detur, quàm si ei de vno cibo magna quantitas apponatur. Ioseph autem temperatius loquitur; ita ꝙ non videretur honor tam excessiuus tribui Beniamin, tamen aliquis honor videretur attributus, & hoc est quòd quinque cibi ap-

F positi fuerint cuilibet illorum fratrum Ioseph, sed de quolibet cibo duplum acceperit,& quia quinque cibi erant,superabat Beniamin alios quinque partibus. Et notandum est, quòd non vocantur hic quinque partes quincuplum, quod signat geometricam proportionem,quia tunc si datæ fuerunt quinque partes cuilibet de fratribus Ioseph in quinque cibarijs, necesse erat dari vigintiquinque Beniamin,quia hoc est suum quincuplum,sed vocantur quinq; partes, idest quinq; medietates comparando non ad totum simul, sed ad quamlibet partē per se, s. ꝙ in primo cibario id, quod dabatur Beniamin,erat duplū ad id quod dabatur cuilibet aliorum, & sic excedebat vna parte,s. medietate. In secundo cibario eodem modo, & in tertio vsq; in

G quinto,in quo excedebant cibaria Beniamin ad cibaria cuiuslibet aliorum quinque partibus. Si tamen cōpararetur totū ad totum, solum erunt cibaria Beniamin dupla ad cibaria cuiuslibet aliorū, sic in qualibet vice duplū ei dabāt,& iste est modus valde cōueniens.

Quæst. 2. Cur Ioseph dedit maiorem partē Beniamin, quā cuilibet aliorum.

Quare autem dedit Ioseph maiorem partem Beniamin, quàm cuilibet aliorum? Quidam dicunt,quòd faciebat ad videndum vtrum alij fratres inuiderent Beniamin, sicut ei inuiderant, quia plus cæteris a patre diligebatur,& hoc satis potest dici. Potest dari alia causa, scilicet quòd hoc faciebat Ioseph, quia plus Beniamin cæteris diligebat: & licet ratio prior stare possit: ista tamen secunda magis stat, quod patet quare infra 45. cap. postquàm cogniti sunt fratres a Ioseph

H dedit Ioseph singulis fratribus binas stolas, Beniamin aūt dedit stolas quinq;,& argenteos trecentos, sed tūc non dabatur ad cognoscendum vtrū fratres inuiderēt Beniamin, quia viuente Ioseph non erat locus cæteris agendi contra Beniamin. *Biberuntque, & inebriati sunt cum eo.* Rabbi Salomon dicit,quòd inebriati sunt etiā si modicum vinū bibissent ex dissuetudine vini. Quia vt ipse vult postquàm vendiderunt fratres illi Ioseph pœnitentia ducti nunquàm vinum biberunt vsque ad diem illam,ideoq; leuiter inebriati sunt faciliter. Sed valde vr̄ fabulosum,sicut consueuit multa alia confingere Rabbi Salo. Non.n. tm̄ vidētur tristari fratres Ioseph de eo,ꝙ vinum non gustarent,maximè qa si ista ebrietas accidisset in istis fratribus ex hac cā, qūo potuit contingere in Ioseph, qui a vino non abstinuerat.

Opin. Rabbi Salom.

I Sed de eo dr̄,ꝙ ēt inebriatus est, s.ꝙ oēs alij fratres inebriati sunt cum eo. Dicendum ergo est, ꝙ inebriatio non accipitur hic pro carentia actus rōnis,& variatione verborū veniente ex immoderata vini sumptione, cum cæteris organis,vt cōiter noīare solemus, sed accipitur pro potu sufficienti inductiuo lætitiæ, & non carente sensationis rectę,& vsus rationis. Est enim iste ordo in potu,ꝙ existente vino quali oportet ad sanitatem,& conuenientem saporem, s.ꝙ primo bibens satiatur,deinde lætatur,deinde sensu,& actu rationis priuatur. Est autem ratio,quia potentia receptiua perficitur per id quod recipit,quando aūt contingat potentiā receptiuā tm̄ recipere, quantū sufficiat,completur potentialitas, vel vacuitas potentiæ, ad quod in rebus sentientibus sequitur delectatio,vel exhilaratio. Si aūt

K vlterius de vino assumatur, vires vini perturbant phantasiam, & totum caput, & quia a capite deriuatur sensus, & motus in omnes partes corporis,perturbata ipsa phantasia cum toto cerebro, necesse est mouendi principium inde fluēs vacillare,& sensum. Et quia intellectus noster,licet non alligetur organo,requirit tm̄ & præsupponit organa ad suum iudicium,quia carentibus nobis aliquo organo potētiæ apprehēsiue,necesse est carere scientia de illo obiecto,vt ait Aristot. in 1. Posteriorum. Oportet ergo, ꝙ indispositis organis sequatur distortum iudicium intellectus, & sic necessario cessabit iudicium in ebrijs.

Cap. 1.

Abscon-

Absconditur scyphus in sacco Beniamin: de furtò redarguuntur: Iudas pro liberatione Beniamin se in seruitutem offert. Cap. XLIIII.

PRAECEPIT autem Ioseph dispensatori domus suæ, dicens: Imple saccos eorum frumento, quantum possunt capere, & pone pecuniam singulorum in summitate sacci. Scyphum autem meum argenteum, & pretium, quod dedit tritici, pone in ore sacci iunioris. Factum est ita. Et orto mane, dimissi sunt cum asinis suis. Iamque vrbem exierant, & processerant paululum: tunc Ioseph accersito dispensatore domus. Surge, inquit, & persequere viros; & apprehensis dicito: Quare reddidistis malum pro bono? Scyphus, quem furati estis, ipse est, in quo bibit Dominus meus, & in quo augurari solet. Pessimam rem fecistis. Fecit ille vt iusserat. Et apprehensis per ordinẽ locutus est. Qui responderunt: Quare sic loquitur Dominus noster, vt serui tui tantum flagitij commiserint? Pecuniam, quam inuenimus in summitate saccorum, reportauimus ad te de terra Chanaã: & quomodo consequens est, vt furati simus de domo Domini tui aurum, vel argentum? Apud quemcunq; fuerit inuentum seruorum tuorum quod quęris, moriatur, & nos erimus serui Domini nostri. Qui dixit eis: Fiat iuxta vestram sententiam: apud quemcunque fuerit inuẽtum, ipse sit seruus meus, vos autem eritis innoxij. Itaq; festinato deponentes in terrã saccos, aperuerunt singuli. Quos scrutatus incipiens a maiore vsq; ad minimum, inuenit scyphum in sacco Beniamin. At illi, scissis vestibus, oneratisq; rursum asinis reuersi sunt in oppidum. Primusq; Iudas cum fratribus ingressus est ad Ioseph. (Necdum enim de loco abierat.) Omnesq; ante eum pariter in terram corruerunt. Quibus ille ait: Cur sic agere voluistis? An ignoratis, quòd nõ sit similis mei in augurandi scientia? Cui Iudas: Quid respõdebimus, inquit, Dño meo? Vel quid loquamur? Aut iustè poterimus obtendere? Deus inuenit iniquitatem seruorum tuorũ: en oẽs serui sumus Dñi mei, & nos, & apud quẽ inuentus est scyphus. Rñdit Ioseph: Absit a me, vt sic agam: qui furatus est scyphũ ipse sit seruus meus, vos aũt abite liberi ad patrẽ vestrũ. Accedens aũt propius Iudas, confidenter ait:

A Oro Dñe mi, loquatur seruus tuus verbũ in auribus tuis, & ne irascaris famulo tuo: tu es enim post Pharaonem Dominus meus. Interrogasti prius seruos tuos: habetis patrem, aut fratrem? Et nos rñdimus tibi Dño meo: Est nobis pater senex, & puer paruulus, qui in senectute illius natus est, cuius vterinus frater mortuus est, & ipsum solum habet mater sua, pater verò tenere diligit eum. Dixistiq; seruis tuis: Adducite eum ad me, vt ponam oculos meos super illum: suggessimus tibi Dño meo, non põt puer relinquere patrem suum: si enim illum dimiserit, morietur. Et dixisti seruis tuis: Nisi venerit frater vester minimus vobiscum, nõ videbitis amplius faciem meã. Supra 43.

B Cum ergo ascendissemus ad famulum tuum patrem nostrum, narrauimus ei omnia, quæ locutus est Dñs meus. Et dixit pater noster: Reuertimini, & emite nobis parum tritici. Cui diximus: Ire non possumus. Si frater noster minimus descenderit nobiscum, proficiscemur simul, alioquin illo absente non audemus videre faciem viri. Ad quę ille rñdit: Vos scitis quòd duos genuerit mihi vxor mea. Egressus est vnus, & dixistis: bestia deuorauit eum, & hucusque non cõparet. Si tuleritis, & istum, & aliquid ei in via cõtigerit, deducetis canos meos cum męrore ad inferos. Igitur si intrauero ad seruum tuum patrem nostrum, & puer defuerit (cum anima illius ex huius anima dependeat) videritq; eum non esse nobiscum, morietur, & deducent famuli tui canos eius cum dolore ad inferos. Ego propriè seruus tuus sim, qui in meam hunc recepi fidem, & spopondi, dicens: Nisi reduxero eum, peccati reus ero in patrem meum omni tempore. Manebo itaque seruus tuus pro puero in ministerio Domini mei, & puer ascendat cum fratribus suis. Non enim possum redire ad patrem meum absente puero, ne calamitatis, quæ oppressura est patrem meum, testis assistam.

C Supra 37.

D Supra 43.

E

PRAECEPIT. Descripta Beniamin in Aegyptum descẽsione. Hic agitur de orta propter eũ tribulatione, & diuiditur principaliter in duas partes: primo ponitur Beniamin, & fratrum suorum comprehensio: secundo confusibilis, & despecta reductio, ibi. *At illi vestibus scissis*. Circa primum. *Praecepit autem Ioseph*. Istud quod hic Ioseph fieri pręcepit contra fratres suos quædam fraus erat, sed quia ad inquisitionem veritatis erat, & non in pręiudiciũ, nec ad punitionẽ fratrũ, satis licitè potuit Ioseph Diuisio.

seph facere, maxime, quia ex malis, quæ gesserant fratres Ioseph, satis merebantur affligi. Volebat autem Ioseph intentionem fratrum suorum ad plenum cognoscere, & qualia viscera pietatis erga eum, & fratrẽ suum Beniamin gestarent, & quia prudens valde erat, & negotiorum particulariũ optimus coniectatiuus: cognito quòd fratres sui de venditione sua pœnitebant, vt probauerat aliqualibus argumentis: cognito etiam quòd contra fratrem suum vterinum Beniamin nullum malum machinati fuissent, nec ei ex prospero euentu, & honore excellẽti apud ipsum Ioseph inuidiæ signa ostendebant, voluit vlterius experiri vtrum adhuc amorem firmum erga Beniamin haberent, pro eo in periculo constituto fortiter se exponendo. Ordinauit ergo sic Ioseph, vt Beniamin in furto manifesto comprehenderetur, vt sic eum tenere posset quasi ad mortem, vel seruitutem, & tunc clarissimè pateret in opere, quali eum affectione diligerent. Quia vt ait Gregorius in quadam Homilia super Ioan. cap. 13. scilicet, Manifestatio charitatis exhibitio est operis. Huiusmodi autem probatio procedebat, quia nondum totaliter Ioseph fratribus suis confidebat, cum in se tantam eorum nequitiam expertus fuisset. Non erat autem dignum, vt se eis ante fratrem ostenderet, quàm eorum corda talia paterent, vt amore fraterno diligerent. Et signum huius est, quia factis istis experientijs ad plenum non se potuit continere Ioseph, quin se suis fratribus demonstraret, vt patet seq. cap. *Præcepit dispensatori domus suæ.* Præcipiebat Ioseph dispensatori suo hæc facere, quia vir industrius erat efficere ista subtiliter potens, & fidelis valde, quod patet, quia ipse taliter hoc fecit, vt fratres Ioseph nihil de hoc suspicarentur, & ad eorum aduentum eis prudenter valde locutus est cęlans factum Domini sui. Erat etiam satis fidelis, quia mandante Ioseph poni pecunias in saccis eorum, poterat iste dispensator accipere eas, vel magnam partem earum nescientibus fratribus Ioseph, & nesciente ipso Ioseph. *Imple saccos eorum frumento, quantum possint capere.* Non dabat eis triticum ad mensuram, sicut alijs, quibus vendebat, quia ab istis pecunias nullas accepturus erat. Ista repletio saccorum fiebat absentibus ipsis fratribus Ioseph, quia aliàs non posset poni pecunia in ore saccorum, quin ipsi viderent, quod nullo modo decebat, quia tunc nulla fraus intercidere posset, & in hoc aliquo modo tolerabant angustiam, & suspitionem fratres Ioseph, quia nesciebant vtrum tantum in saccis eorum poneretur, quantum poni debebat, sed in hoc non erat magna difficultas, quia quicquid faceret Ioseph, tolerarent timentes eum valde cum non agnoscerent. *Et pone pecuniam singulorum.* Non dabant omnes pecuniam de communi pro toto onere frumenti quod portabant, sed quilibet pro se dabat, forte hoc erat, quia cum quilibet eorum haberet vxorem, & filios, portabat frumẽtum pro familia sua, & de hoc dabant patri suo. Fuit ergo posita pecunia cuiuslibet in sacco suo. *In ore saccorum.* Vel vt habet alia litera. *In summitate sacci.*

Quæst. 1. Quomodo potuit poni pecunia in ore saccorum.

¶Sed dices, quomodo potuit poni pecunia in ore saccorum? quia tunc cum aperirentur sacci ad inquirendum scyphum Ioseph, inuenirentur pecunię. Sed non fuit mentio, ꝙ fuerint inuentę, immo non fuerunt inuentæ, quia tunc etiam comprehensi fuissent alij fratres, tanquàm furãtes pecunias, & si forte dicas, quòd inuentæ sunt, cum non fuerunt detenti, quia patebat ꝙ ministri Ioseph posuissent eas in saccis. Ita dicetur, ꝙ Beniamin non debuisset comprehẽdi, quia eodem modo pateret scyphum ibi per industriam fuisse impositum. Sed contrarium confessus fuit Iudas, vt patet infra in litera, cum dixit quid respondere poterimus, quia Deus inuenit iniquitatẽ seruorum tuorum? Fortè dicet aliquis, ꝙ licet ponerẽtur pecuniæ singulorũ in summitate saccorum, tamen quia inuẽtus fuit scyphus immediate apud Beniamin, nõ oportuit inquiri apud alios. Sed hoc falsum est, quia vt infra habetur, primo fuit quæsitum in sacco maioris, deinde consequẽter vsque ad Beniamin, in cuius sacco scyphus inuentus est.

Poterit aliquis vlterius respondere, quòd vt supra diximus quilibet istorum portabat plures saccos, & in vno eorum inquireretur, vel in pluribus, sed non in omnibus, & quia dispẽsator Ioseph sciebat saccum cuiuslibet, in quo pecunias posuerunt, ideo illũ relinquebat non quęsitum. Sed hoc non est rationabile, quia si saccos aliquos inquireret dispẽsator, & alios non, satis pateret illam inquisitionem nihil valere. Dicẽdum ergo est, ꝙ in oĩbus saccis cuiuslibet plena fiebat inquisitio. Sed tunc dices, quõ ergo factum est? Rñdetur, ꝙ pecuniæ erant in summitate saccorum, sed non ita in summitate quin coopertæ essent frumento, ita vt nõ viderentur, tunc mittebat brachiũ dispẽsator Ioseph, & inquirebat scyphum, & dato ꝙ intra pecunias scyphũ reperirẽt, non curabat de eis nihil iudicans se inuenisse, quia ipse posuerat eas, cum aũt venit ad saccũ Beniamin, quia scyphus erat positus in summitate sacci sine magna inquisitione inuenit eum: pecuniæ autem eius erant positæ in parte magis abscondita, ideo non curauit de eis. Posset adhuc aliter dici, & satis conformiter ad literam, ꝙ pecuniæ istorum erant positæ in summitate saccorum, & cum inquireret saccos dispẽsator inuenit eas, sed non curauit de eis fingens non esse illas, quas ipsi dederant pro frumẽto, sed ꝙ ipsi portabant ibi thesaurum suum in marsupijs suis. Simile habetur præcedẽ. cap. cum dixissent fratres Ioseph se inuenisse pecunias, quas dederãt in saccis suis. Respõdit dispensator, ꝙ ipse habebat pecuniam, quam receperat ab eis, sed Deus suus dederat eis illas, & quia ipse non veniebat, vt quæreret pecunias, finxit pecunias nullas sibi deficere, sed solum vas, ideo illum inuenire curabat. *Scyphum autem meum.* Idest, in quo ego bibo. *Et pretium quod dedit tritici.* Duo mandauit Ioseph poni in sacco Beniamin, scilicet scyphum argẽteum, & pretium tritici. Fuit autem hoc additum, vt intelligeret dispensator. Poterat enim intelligere, quòd sicut mandabat cuilibet poni pretium in sacco, ita mandabat in sacco Beniamin poni scyphum loco pretij. Voluit ergo vtrumque declarare. *In ore sacci iunioris.* Non nominauit eum hic Ioseph suo nomine, quia fratres non expresserant nomen eius, quia Ioseph de nomine non inquirebat, ne aliqualis suspitio cognitionis a fratribus haberetur. *Factumque est ita.* Scilicet impleti sacci frumento, & pecunia imposita in saccis, & scyphus in sacco Beniamin. *Et orto mane.* Die enim præcedente venerant ante portas Ioseph, & eadem die comederũt cum eo post Meridiem, & quieuerunt vsq; in sequentem diem, tunc autem recesserunt. *Tunc dimissi sunt cum asinis suis.* Idest, tunc experierunt se a Ioseph, data omnibus illis licentia redeundi. *Iamque vrbe.* Idest, ab vrbe exierant. *Tunc Ioseph accersito.* Idest, vocato. *Dispensatore domus.* Hunc ponebat, vt ministrum omnium istorum, quia vir industrius erat, & fidelis, & quia ad eius officium pertinebat, res huiusmodi custodire, cum totius domus curam gereret principalem. *Surge inquit,* idest velociter para te. *Et persequere viros.* Idest, curre post eos. *Et comprehensis dicito.* Idest postq̃ comprehenderis eos dicas eis. *Quare reddidistis malum pro bono?* Scilicet, Dominus meus inuitauit vos, & vos furati fuistis scyphũ eius, in quo satis redderetur malũ pro bono. *Scyphus quem furati estis.* Iste est cautus modus loquendi ad compre-

comprehendendum furtum, quia non quæsiuit ab eis vtrum furati fuissent, vel non, sed asseruit eos furatos fuisse, tanquàm furtum eorum notum esset, vt in nullo spem celandi haberent. Sed in hoc verum erat, ꝙ licet fratres Ioseph nihil furati fuissent, tamen scyphū quem dispensator petebat, ipsi portabant, & sciebat dispensator ipsos portare, quia ipse posuerat in sacco iunioris. *Ipse est, in quo Dominus meus bibit.* Et propter hoc cum maiori diligentia mandat eum inquiri, & maiorem pœnam patiemini. *Et in quo augurari solet.* Hoc etiam aggrauat culpam. Quia adhuc si solum in illo vase biberet Ioseph, remediabile esset, quia poterat in aliquo alio bibere, sed si in hoc augurabatur non posset in alio ita augurari. Est enim augurari, (Augurari quid.) idest auguria inquirere, vel sortes mittere ad inueniendas aliquas veritates, & hoc falsum est, quia Ioseph verus Dei cultor sciebat auguria illicita esse, cum ibi tribuatur dæmonibus quidam diuinus honor. Ideo nullo modo exercebat ea, sed fingebat se exercere ad integumentum veritatis ad tempus. Si tamen sic verum esset, quòd auguraretur in scypho illo, magnum damnum fiebat Ioseph auferendo ei tale vas, quia forte ad talem inquisitionem esset factum in certis temporibus correspondentibus motibus cœli, & figurationibus, siue aspectibus planetarum, quemadmodum dixi de capite facto de ferro, quod ad inquisita respondet, de quo Numeri 21. satis latè. Maiorem ergo pœnam merebatur furando hūc scyphum, (Opin. Gētilium.) quàm quemlibet alium, quia secundum Gentiliū opinionem talis scyphus reputaretur, vt aliquid sacrum pertinens ad responsa Deorum. *Pessimam rem fecistis.* Non vocatum fuit istud peccatum malum, sed pessimum, quia aggrauabatur valde ex circunstātijs, s. quia ingratitudo fuerat reddendo malum pro bono. Item quia furati fuerant id, quod specialissimum erat in reputatione Ioseph, s. scyphum in quo ipse bibebat, & in quo augurabatur. Hæc omnia vera essent si dispensator fundasset se super verum, s. ꝙ furati fuissent verè vas illud fratres Ioseph, sed hoc a veritate lōginquum erat. *Fecit ille.* Idest, dispensator. *Vt iusserat.* Scilicet Ioseph persequendo illos cum hominibus armatis, ne possent resistere, & comprehendendo eos. *Et apprehensis per ordinem loquutus est.* Scilicet iuxta ordinem supradictorum, vt Dominus imperauerat. *Qui responderunt.* Admirantes de eis, quæ contra ipsos proponebantur. *Quare sic loquitur Dominus noster?* Quasi dicat, non deberet Dominus noster talia contra nos dicere, cum nos talia nunquàm fecerimus, nec sit verisimile nos fecisse. *Vt serui tui tantum flagitium commiserint.* Idest asserendo ita efficaciter, ꝙ nos qui sumus serui tui tantum peccatum, siue flagitium, quod magnum peccatum notat, commiserimus, cum nihil tale egerimus. *Pecuniam, quam inuenimus in ore saccorum reportauimus.* Hic arguunt satis fortiter dicendo, ꝙ nullo modo possit contra ipsos præsumi, ꝙ scyphum furati fuerint, quia ipsi existentes extra Aegyptum inuenerūt pecuniā religatam in saccis suis, & ibi nullo modo timebant aliquem Aegyptium, sed ex bonitate sola conscientiæ deportauerunt pecunias ipsi Ioseph. Quomodo ergo præsumi posset ꝙ in domo Ioseph furari vellent, vbi maius peccatum erat? Item quia ibi si furarentur timere deberent Ioseph, tanꝙ potentem eos ibi punire, & occidere. *Reportauimus ad te.* Quia quando venerunt coram dispensatore domus Ioseph in secunda vice, antequàm introducerentur in domum, dixerunt ei, quomodo inuenerant pecunias in ore saccorum, & quia ipse dixit habere apud se reconditam pecuniam, quam ipsi dederant, non curauerūt instare vlterius, nec proposuerunt coram Ioseph. Ideo dicunt. *Reportauimus ad te.* Quasi dicat, non ad Ioseph dominum tuum. *De terra Chanaam.* Non ꝙ ipsi inuenerint eam in terra Chanaam: quia in Aegypto eam inuenerunt, sed dicuntur portare eā de terra Chanaam, q͂a eā in Aegypto inuenerunt, deinde tulerunt eā secū in terrā Chanaam, tandem de terra Chanaam reduxerunt eā in Aegyptū in domū Ioseph ad dispēsatorē eius. *Et quomodo consequens est.* Idest, qūo verisimile est ꝯsideratis prioribus. *Vt nos furati fuerimus de domo Domini nostri?* Scilicet Ioseph. *Aurum vel argentum.* Idest scyphū aureū, vel argenteum, vt tu nobis opponis. *Apud quemcunque fuerit inuentum.* Fratres Ioseph scientes se ab hoc crimine esse immunes, nec putantes aliq͂d fraudis latere, vt magis contētarēt dispensatorē Ioseph, ne ipse locū hēret aliq͂d ꝯ eos suspicandi, posuerūt ꝯ se ita durā snīam. *Seruorum tuorum.* Idest de nobis, q͂ sumus serui tui. *Quod quaris.* Scilicet scyphus. *Moriatur.* Tanꝙ fur. *Nos autem serui erimus Domini nostri.* Idest insuper nos efficiemur serui Ioseph, sed hoc erat superfluum, quia dato ꝙ vnus eorū furatus fuisset cæteris nescientibus, ille solus puniri deberet. Ad alios autē nullo modo pœna spectabat, sed obligabant se ad impertinens, tanꝙ securi de innocentia sua. Iste est enim modus omnium innocentiū, vel eorum, qui se existimant innocentes, vt fortissimis rebus pro paruo obligent. (Modus innocentiū.) *Qui.* Scilicet dispensator dixit. *Fiat secundum sententiam vestram.* Idest secundum ꝙ vos iudicatis. Approbat enim hic sententiam eorum, sed non in totū, sed solū quantū ad primā partē. Dixerant enim duo filij Iacob: primū vt ille q͂ vas teneret, occideretur: secundo vt oēs alij serui efficerent̄. Quantū ad primā partē approbauit dictū eorū, sed non quantū ad secundā, vt patet in litera. Et adhuc istam primā partē non recepit, vt ipsi dixerunt, s. vt hn̄s scyphū moreret̄, sed vt in seruitutē redigeretur. *Vos autem eritis innoxij.* Idest licet apud aliquē vestrum scyphus inueniatur ille solus efficietur seruus, vos autem manebitis quasi inculpabiles, & consequenter sine pœna. Innoxius signat duo, scilicet sine culpa, vel sine obligatione ad pœnam. (Innoxius, duas hēt significationes.) Primo modo dicitur innoxius de, in, &, noxa, idest culpa, quasi sine culpa: secundo modo innoxius, vt signat aliquē carētē oblone a pena, dr̄ de, in, &, nexus, idest obligatio, idest carens obligatione ad tolerandā pœnā, & sic vocantur aliqui obnoxij. i. obligati ad aliquid: & in vtroque sensu accipi pōt, quia potest intelligi, ꝙ illi, apud quos non esset scyphus, essent innoxij, idest reputarentur non culpabiles, vel innoxij essent. i. non obligati ad aliquid faciendum, vel patiendum, vel subeundum. *Itaque festinato.* Idest cum festinatione. (Conditio innocentū) ista est conditio innocentum, ꝙ non dubitant permittere se inquiri. Ipsi enim se innocentes reputabant, & sic erat secundum veritatem, sed fraus ibi intercidit, quia ministri Ioseph ex mandato eius scyphum in sacco Beniamin posuerunt, vt patet sup. vt videretur culpabilis. Sed nec in hoc peccauit Ioseph, quia non intēdebat aliquem punire, & intendebat inquirere veritatem de affectu fratrum ad Beniamin. *Deponētes saccos.* Scilicet de asinis. *Aperuerunt singuli.* Tantum confidebant in sua innocentia, & volebant cito illā fieri inquisitionem, quòd singuli saccos suos aperuerūt, nec expectauerunt, vt aperiret dispensator Ioseph, sed non aperuerunt isti saccos suos seorsum, quia tunc ille, qui inueniret in sacco suo scyphum, tolleret inde, ne post eum videret dispensator Ioseph, sed quilibet aperuit saccum suum astante sibi dispensatore illo, & inquirente in sacco. *Quibus scrutatis incipiens à maiore.* Idest quòd in scrutando saccos istorum incepit à maiore vsque ad minorem. Et debet iste ablatiuus absolutus conuerti in gerundium, vel exponi per dum. *Quibus scrutatis.* Idest dum scrutaretur illos, nec debet per postquam exponi, quia esset litera falsa. Esset enim sensus, quòd postquam scrutatus fuit saccos illorum

illorum incepit a maiore, sed hoc falsum est, quia in scrutando incepit a maiore. *Incipiens a maiore.* Bene nouerat dispensator scyphum esse in sacco Beniamin, qa ipse posuerat, sed ne aliqua suspitio fraudis haberetur, incepit a maiore vsq; in finem dilatans venire ad Beniamin, & satis rationabilis processus erat iste, quia maior malitia præsumitur in maioribus, quàm in minoribus, vel vt secundum ordinem natiuitatis, ita esset ordo inquisitionis. *Vsque ad minimum.* Forte quæret aliqs, quo iste dispensator sciebat quis eorum esset maior, vel minor, & dato ꝙ posset scire Beniamin esse minorem, quia quilibet aliorum habebat super eum ad minus annos 16. vel 17. vt patet quando modicum post natiuitatem Beniamin venditus fuit Ioseph, qui tunc erat annorum 16. vt patet supra 37. iste tamen erat minor aliorum, ergo alij excedent Beniamin in annis viginti, vel quasi. Sed de alijs omnibus, qui quasi eiusdem ætatis esse videbantur, quia omnes decem in spatio sex annorum nati sunt, vt patuit supra 30. cap. quomodo poterat distingui quis maior, aut minor erat, aut succedens? Fortè dicet aliquis, ꝙ iste dispẽsator nõ cognouit quis erat maior, aut minor quantum ad omnes, sed a fortuna hoc fecit. Contigit enim sic fieri: sed non videtur hoc rationabiliter dictum, ꝙ a fortuna sic cognouisset, vel sine errore omnes ordinatè inquisiuisset. Dicendum ergo, ꝙ iste dispẽsator sciebat quis erat maior, aut minor, ideo dixit ei Dominus suus Ioseph, ꝙ poneret scyphũ in sacco iunioris, quasi ipse cognosceret quis esset iunior. Sed dices, vnde ergo hoc scire potuit? Respondetur, ꝙ sciuit quando Dominus suus fecit eos sedere ad mensam seriatim, s. primogenitus in principio, deinde secundo vsq; ad vltimũ, vt in fine præced. cap. & hoc fingebat se cognoscere Ioseph per artẽ augurandi, cũ tangeret percutiendo scyphum semel, & diceret ille est primogenitus, & tangeret secundo, & diceret ille est secundus. Hæc ergo audiẽs dispẽsator satis cognoscere potuit ordinẽ natiuitatis eorũ.

Ioseph fratrum reductio.

At illi scissis vestibus. Hic ponitur secundum, s. eorum confusibilis, & descripta reductio. Hæc in duas: primo ponitur reductio, secũdo Iudę ad Ioseph ad misericordiam persuasio, ibi. *Cui Iudas.* Ad primum. *At illi scissis vestibus.* Comperta apparenti iniquitate, quam tanq̃ innocentes ante negauerant, vehemẽter confusi sunt, & turbati doluerunt, & qa apud antiquos tristitiæ magnæ signum erat vestium scissio, vt patet Ioel. 2. vbi dicitur, tristati multum de peccato, scindite corda vestra, & non vestimenta vestra. Et Matth. 26. habetur, quòd Caiphas audito verbo Christi, quod ipse reputabat apparẽtem blasphemiam, quasi multum tristatus, scidit vestimẽta sua. Sciderunt isti vestes suas, quia verissimè dolebant, quòd tantum peccatum in eis inuẽtum fuisset, & quòd Beniamin in seruitutem redigi deberet, & quòd maxime augebat, quia pater eorum Iacob præ amore, & dolore Beniamin moreretur, vt infra declarat Iudas inclinans Ioseph ad misericordiã. *Oneratisque rursum asinis.* Ad redeundum in ciuitatem, vt viderent quid de eis Ioseph facere vellet, pecunias tamen in saccis suis singuli retinuerunt non repetentẽ eas dispensatore, secundum modum supra declaratum. *Reuersi sunt in oppidum.* Hic vocat oppidum locũ, quem ante ciuitatem vocauerat, de qua exierant frẽs Ioseph. Et signat oppidum duo: vno modo accipitur propriè pro villa, & isto modo vocantur oppidani, i. villani, vt distinguuntur contra ciues. Alio modo, & largè accipitur oppidum pro quolibet loco murato, siue villa, siue ciuitate, & dicitur oppidũ quasi opem dans, quia muri sunt adiutorium manentibus intra eos. *Primusq; Iudas.* Inter omnes fratres Iudas primus institit valde, & primo vt Beniamin liberaret propter duo: primo quia pro ipso erat fideiussor apud patrem;

Oppidum dupliciter accipitur.

F & cũ in sua custodia receperat dicens, vt patet præced. cap. nisi reduxero, & tradidero eum tibi, ero peccati reus oĩ tpe: secundo quia Iudas constantior erat inter oẽs, nec erubescebat, vel formidabat loq ante magnos viros. Etiã qa cæteris eloquentior, & rõnabilior erat. *Cum fratribus suis.* Et qa oẽs pariter misericordiã implorabant, confitentes peccatũ suũ, qa ipsi putabãt Beniamin peccasse, ex quo sic vas Ioseph apud eũ inuẽtum est. Nec poterant putare de vase isto, sicut de pecunijs tũc, & ante inuẽtis, qa poterat eẽ ꝙ Deus posuisset in saccis eorũ, alias totidem pecunias, quot dederant dispensatori Ioseph, nec poterãt ipsi cognoscere, an eędem pecuniæ, essent illæ illis, quas ipsi attulerant, quia forte fuerunt eis datæ aliæ pecuniæ totidem, & nõ eędem in numero, G & dato ꝙ essent eædem nõ possent cognosci, qa oĩs moneta eiusdẽ speciei eiusdẽ figuræ, & quantitatis est: de vase aũt satis cognosci poterat, ꝙ erat ille scyphus, in quo bibebat Ioseph. Item tunc qa satis credebant ipsi, ꝙ Deus non tolleret rem vnius ad dandũ alteri. Itẽ qa dispensator Ioseph non erat psecutus eos ipsa vice, nec alia pro moneta, q̃ aliqd perdidisset, immo dicebat, ꝙ totã illã apud se integre retinebat, pro vase aũt nõ sic fecit, sed eos immediate persecutus est, hec oĩa monebant frẽs Ioseph ad credendũ, ꝙ Beniamin hoc fecisset, ipse aũt verecũdus, & stupefactus, qa tm̃ malum apud eum inuentum fuisset, ꝙ negare nullo modo poterat, nihil pro se rñdebat. Rabbi Salo. dicit hic, ꝙ frẽs isti videntes, ꝙ in sacco Beniamin scyphus inuentus fuisset, quasi in vindictam tan- H ti sceleris, & quia eos dehonestauerat, eum colaphis cedebant, & caput depilabant, dicebantq; iste filius matris latronæ, scilicet Rachelis, q̃ furata fuerat idola patris sui, vt patet supra 31. cap. ita furatus fuit, sicut mater sua. Sed hoc nõ est verisimile, quia fratres Beniamin videntes scyphũ in sacco Beniamin exterriti sunt, & quasi examinati. Ad tales autem percutere nõ pertinet, quia quasi immobiles, præ stupore facti sunt, sed ad illos, qui ex ira tãquàm certam iniuriam vindicare volunt, maximè quia si ipsi puniuissent Beniamin, cõfiterẽtur in hoc se credere, ꝙ Beniamin illud fecisset, & sic causam suam deteriorarent, sed hoc ipsi non intendebant, quia licet apud se ipsos crederẽt Beniamin fecisse illud, tamen extra demonstrabant se aliqd du- I bitare. Item quia si fratres percussissent Beniamin, de hoc multum tristatus fuisset Ioseph, quia tenerrimè eum diligebat, & propter eum omnia ista faciebat: sed non fit mentio, ꝙ ipse aliquid tristatus fuisset, ergo nihil tale interuenit. Item quia dispensator Ioseph sciebat istam fraudem, & intẽtionem; ideo dato ꝙ fratres vellent percutere Beniamin, nõ permitteret ipse. Tñ Rabbi Salomon dicit, ꝙ fratres Beniamin satis depilauerũt eum, & cum improperio dicẽtes ei, ecce sicut mater tua fuit latrona cum furata fuerit Deos patris sui, vt patet supra 31. cap. ita tu furatus fuisti scyphum argenteum. Sed vt dictum est quædam ficta sunt ista. *Necdum.* Idest nondum. *De loco abierat.* Scilicet, de loco, in quo stabat qñ iuit dispensator ad persequendũ, & reducendum fratres suos, & hoc erat, quia iã ve- K hementer volebat se eis ostendere cognita eorum affectione ad Beniamin, nec volebat eos amplius affligere vlterius cognitionem mutuam differendo. Dr̃ autẽ stare in eodẽ loco, quia vt diximus cap. præcedẽti cõsueuerat quolibet die in mane ire ad domũ Pharaonis ad expedienda negotia regni, & deinde veniebat meridie ad prandendum in domo sua. Illa autem die distulit ire in domum regis, donec fratres redirent, vt se mutuo cognoscerent. *Omnesque ante eum in terram pariter corruerunt.* Ad petendum suppliciter misericordiam eius, quia ad magnanimos viros pertinet supplicibus parcere, vt ait Virgil. in sexto Aeneidos, scilicet,

Rabbi Salom. opi.

Cõfutatio.

Opin. Rabbi Salom.

Parcere

Parcere subiectis, & debellare superbos.
Cur sic agere voluistis. Idest, quare fecistis tantum malū reddentes iniuriam, & damnum pro beneficio, quæ causa mouit vos, vt sic ageretis? *An ignoratis quòd non sit similis mei in augurandi scientia?* Potest dupliciter intelligi: vno modo, ꝙ ipse notet in hoc magnam ingratitudinem cum abstulerit ei id, quod maximè diligebat, s. vas in quo solebat augurari. Cum ergo ipse esset maximus in augurandi sciētia maxime indigebat vase, in quo augurabatur. Tollere ergo eum sibi magnū damnum erat, & magna ingratitudo in eis, quibus bonum fecerat. Alio modo pōt intelligi, ꝙ diceret eis Ioseph: Quare voluistis hoc facere? Quia dato, ꝙ velletis malū facere, sciebatis ꝙ ego per artem augurandi scirē quis fecisset, & non potuisset ullo modo euadere; & ista est melior snīa. *An ignoratis.* q.d. nō poteratis vos ignorare, ꝙ scirem artē augurandi, qa vidistis me augurari, cum feci vos sedere coram me, secundum ordinē natiuitatis vestræ percutiendo vas. *Quòd non sit similis mei in augurandi scientia.* Hoc fingebat Ioseph, & hoc demonstrabat ex opinione Aegyptiorū, qui dicebāt nullum talem coniectorem somniorum esse, & ipsi putabant hoc esse ex arte augurandi, vel Necromantia, vt declarauimus ſm Gentiliū Chronographos, s̄. 41. cap. Qualem ergo Aegyptij putabāt, talem se eis nunc demōstrabat, licet apud Pharaonem, qn̄ somnia interpretari debuit, dixit ꝙ Deus rn̄deret sine ipso prospera Pharaoni, & cū rn̄deret ad dicta eunuchorū incarceratorū somniātiū dixit interpretationē somniorū ad Deū solū pertinere. Et si dicas, qūo Ioseph mentitus est, dicēs se esse augurē, cū nō esset, sed ea q̄ interpretabatur diuino spiritu interpretatur? Ioannes Galen. rn̄det ꝙ ista oratio non causat mendaciū, nec est vera, nec falsa, cū sit interrogatiua: interrogatiuę autē orōnes non sunt affirmatiuę, vel negatiuę. Rn̄det, ꝙ salua reuerentia sua hoc nihil est, qa licet orōnes interrogatiuę non sint verę, nec falsę ex toto, sunt tn̄ pro parte sua, i. ꝓ eo, ꝙ p̄supponūt, vt si dicamus: Nūqd nescitis qūo Chrs mortuus est, & surrexit? ista est interrogatiua, & licet ſm se totā affirmatiua, vel negatiua nō est, tn̄ ſm aliqd quod supponit affirmatiua est, qa clarissimè ista oratio dicit Christū mortuum fuisse, & surrexisse. Sic tota ista oratio prolata a Ioseph non erat negatiua, vel affirmatiua, tn̄ ſm partē asserebat Ioseph esse peritissimū in scientia augurandi, & licet hoc non teneret Ioseph, volebat tn̄ hoc facere credere fratres suos, & in hoc est proprium mēdaciū. Aliàs si sic non intelligat, non procedet aliquo modo ratio sua contra fratres suos. Alio modo rn̄det, ꝙ intelligatur ꝑ istā propositionē, ꝙ nullus augur in Aegypto, vel ī tota terra erat, sicut Ioseph, quia alij erant augures inquirendo rn̄sa dæmonū, ipse autē erat augur accipiens oīa per diuinā reuelationē. Sed adhuc hoc nihil valet, quia ista verba debebant proferri a Ioseph in illo modo, in quo a fratribus suis intelligerētur, aliàs nihil prodessent, sed fratres sui, nec aliqs alius nō intelligeret ista verba ad istū sensum, ideo nō protulit Ioseph ad hūc sensum. Dicēdū ergo ꝙ Ioseph intendebat ostendere se sapientē in augurijs, & quia hoc falsum erat, mentiebatur Ioseph, sed istud mēdaciū erat aliqualiter officiosum, qa ad inueniendā quādā veritatē, & nō ad puniendū aliquē, iō licet peccatū fuit, erat tn̄ veniale solū, a quo nō est necesse eū excusare, & ista est intētio Beati Augustini. *In augurandi scientia.* Augurium accipitur dupl̄r, s. largè, & strictè. Cū enim strictè accipitur signat solā inqsitionē futurorū in auiū volatibus, vel garritibus: largè accipitur auguriū ꝓ oī arte diuinādi. Et hoc modo accipitur hic, qa nō dicebat Ioseph se esse peritū in cōtemplando garritus auiū, qa hoc nihil ad propositum. *Cui Iudas.* Hic ponitur secūdū, s. ad misericordiā persuasio.

Textus iste dupliciter intelligit.

Qualis augur erat Ioseph.

Augurium accipit dupliciter.

A *Cui Iudas.* Scilicet dixit, vel rn̄dit. Quare aūt iste rn̄derit, & non alij cā supra assignata est. *Quid respondebimus Domino meo?* Quasi dicat, Nihil possumus rationabiliter rn̄dere. Iste modus loquendi est valde cautus ad captādū misericordiā, s. arguere ꝯ se, sicut aduersarius arguere deberet, & tūc totał̄r cognito peccato, absq; vlla rōne defendente opposita solā misericordiā suppliciter postulare. Et iste modus tenēdus est ad viros generosi animi, q in pęnis aliorum non delectantur, sed solum desiderant eos subiectos esse. Si autē sint aliqui miseri vilis conditionis, non oportet sic cōfiteri, quia magis ad puniendum exacerbarentur. Quia autē ipsi sciebant Ioseph mitem, & benignum esse, suppliciter suum errorem confitentes veniam petierunt. *Quid loquimur.*
B Multiplicat verba idem significantia, & iste est modus rhetoricorum, s. multiplicare eandem sententiam per verba varia ad causandum vberiorem persuasionē, qa verba multiplicata intensiorem effectū designant gaudij, vel iræ, vel cuiuslibet affectionis, & magis ipse audientium animus variis verbis, quàm simplicibus tāgitur. Hoc autē ꝑtinet ad rhetoricos colores. Signū autē huius est, quia oēs passionati verba multiplicāt, vt ſm animi affectionem rem exaggerent. *Aut quid iuste poterimus obtendere.* Idest, in ꝯrium rn̄dere. q.d. nihil. Quia factum est ita notorium, ꝙ non possumus negare, vel dissimilare. *Deus inuenit iniquitatem seruorum tuorum.* Idest Deus fecit, vt inueniretur peccatum nostrum, quod occultum erat. Aliqui volunt dicere, ꝙ ipsi volebāt di-
C cere, ꝙ Deus demonstrauerat nunc aliquid, per quod punirentur de malis suis occultis. Sed hoc falsum est, quia isti non volebant dicere, ꝙ Ioseph cognosceret aliquod peccatū eorum, nisi hoc ꝙ notū erat. Non est sensus nos fecimus istud peccatum occultum, quia, vt declarauimus supra, putabant, ꝙ Beniamin fecisset, & existimabant, ꝙ nullus sciret, sed Deus declarauit peccatum istud, & cum istud peccatum esset vnius, vt ipsi putabant, vocauerunt tamen illud esse iniquitatē seruorum suorum, qa vt s̄. patuit oēs se obligauerant ad seruitutem, si aliquid tale ꝯ eos inueniretur, & hoc ēt patet, quia ĩ. subditur. *En omnes serui sumus Domini mei.* Scilicet ſm conditionē, quā posuimus. *Et nos, & apud quem inuentus est scyphus.* Idest, siue nos q nihil peccauimus, siue ille, q scyphū accepit serui tui sumus, quia ta-
D lem sententiam super nos posuimus. *Absit a me, vt sic agam.* Idest, nolo tm̄ vos premere, qa iniustum est. Licet enim istā snīam ponerent ipsi super se, tamen procurator, siue dispensator Ioseph nō recepit eam, vt patet s̄. de Ioseph. Ideo non debebat sic punire, maximè, qa ſm ius, q furatur solū puniri dēt: alii autē nihil peccauerant, qa nō poterat ꝯ eos ꝓbari ꝙ huic facto consentirent, ēt qa Ioseph non intendebat oēs illos detinere, sed solum Beniamin, vt eorum amorem erga Beniamin experiretur. *Qui furatus fuit scyphum ipse sit seruus meus.* Licet mereretur mortem, fur tamen in arbitrio eius, contra quem furtum factum est, erat, vtrū cū morte naturali, aut ciuili puniret, s. seruitute, q̄ mors ciuilis dr̄. *Vos autem abite ad patrem vestrum.* Quia nihil pec-
E castis. Hoc dicebat Ioseph vt experiretur vtrū recedere vellent dimisso Beniamin in seruitute. *Accedens autem Iudas.* Postquàm Iudas contra se, & fratres suos concessit prædictam iniquitatem, hic implorat suppliciter Ioseph pietatem, & iste modus valde rhetoricus est, & suasiuus, quia valde passionalis, sed solū pertinet ad aliquem, qui se miserum, calamitosumq; demonstrat viro generosi animi. Ad eos autem qui vilis animi sunt, & vindicatiui, tali suasione vti non decet, quia potius oppositum suadentes inferemus. *Accedens autem Iudas propius.* Volebat Iudas supplicare, & loqui multa ad Ioseph, & quia ipsi quando inclinati fuerant coram ipso usque ad terram,

Modus rhetoricorum.

erant aliqualiter distantes nō audentes prope accede-
re,quasi indigni, Iudas qui nunc volebat loqui,accessit
propius,i.propinquius,vt cōgruentius audiretur. *Con-
fidenter ait.* Hęc fuit vna de causis, quare magis Iudas
loquutus est, q̃ aliquis de alijs. *Oro Domine mi, loquatur
seruus tuus in manibus tuis.* Idest, precor te Domine mi,
vt permittas me seruum tuum loqui,& audias quę di-
co. *Ne irascaris famulo tuo.* Idest, licet peccauerimus,
tamen rogo,vt me audias. *Tu es post Pharaonem Domi-
nus meus:* Hic captat beneuolentiam exaltando eum.
In Hebræo dicitur. *Tu es similis Pharaoni.* Quod aliqui
Iudæi declarant, i. sicut Pharao est fraudulentus,& ca-
lumniator,ita & tu. Hoc aūt procedit p modū obiur-
gationis. Vnde Anquelos in translatione Chaldaica
continente istos quinque libros multa dixit in isto lo-
co,quę satis a veritate discordāt, s.ꝙ Iudas iratus, quia
Ioseph volebat detinere Beniamin, accessit cum im-
petu ad Ioseph, & apprehenso ense per manubriū at-
trahere voluit,quasi inuasurus Ioseph,& dixit. Quare
nos quotidie affligis; ecce prima vice calumniatus es
nobis, ꝙ eramus exploratores: postea dixisti, ꝙ duce-
remus ad te puerū Beniamin, vt poneres oculos tuos
super eū,nūc aūt calumniatus es ponens scyphū in sac
co pueri,vt eū detineres,& subijceres in seruitutē. Tu
es calumniator,sicut dn̄s tuus Pharao.Nūquid nescis,
ꝙ duo fratres mei Symeon, & Leui destruxerint vnā
ciuitatem terræ Chanaan? Si ergo nunc insurgat furor
meus,& indignatio mea dura,oēs Aegyptios transfo-
Cōfutatio translationum quorundā Hebræorum.
diā gladio incipiens in te,& finiens in Pharaone. Mul-
ta quoq; alia ridicula ista trāslatio,& alij Hebręi in ista
parte fabulātur,quæ ita friuola, & incompacta sunt,ꝙ
nec recitare dignū duxi. Quantū autē a veritate literæ
ista discordēt satis apparet,s.ꝙ Iudas qui paulo ante ge
nibus aduolutus, & in terrā prostratus cū cæteris fra-
tribus suis iacuerat,in tantā insaniā,& totalem demen
tiā erumperet, vt Ioseph dn̄m Aegypti corā famulis
suis vi opprimere, aut gladio trāsuerberare vellet,nisi
eos liberos permitteret. Discordat etiam ab inferiori
narratione; in qua modo rhetorico Iudas, satis pul-
chrè procedit, qui autem viribus vtitur, nulla indiget
persuasione. Est ergo sensus verus secundum literam
nostram,quæ dicit. *Tu es dominus meus post Pharaonem.*
Idest Pharao est rex Aegypti, & illi valde obedire te-
neor;sed post illum tu es Dominus meus,idest nullus:
est maior te post illum in tota Aegypto. Et sic consti-
tuerat eum Pharao secūdum post se, vt patet s̃.41.cap.
Est sensus,sicut obedire teneor Pharaoni, ita imme-
diate post eum omnibus postpositis tibi soli obedire
debeo, & ad istum sensum reducitur litera Hebraica
in isto loco,s.tu es similis Pharaoni,i.sicut Pharao ma-
gnus dominus est, ita tu es magnus vir in tota Aegy-
pto. Litera tamen nostra adhuc magis disertè,atq; fa-
cundè locuta est: nam licet aliquo modo Ioseph simi-
lis esset Pharaoni, tamen non erat ei æqualis,quia non
erat tantæ potestatis,sicut Pharao,vel tantæ dignitatis.
similitudo tamē in modo locutionis vulgaris,& in sa-
cra scriptura, vt plurimum æqualitatem importat, qa
scriptura sacra modis loquendi vulgaribus adaptatur,
vt ab ipsis vulgaribus perpēdatur, ideo litera nostra li-
cet ad plenū transferat sensum literæ Hebraicæ in hac
parte, & in cæteris; verba tamen eius, quia rustico
more prolata erant,imitari non valuit. Sic enim qui
rhetoricos flores nouerunt,licet in aliorum dictis trās
ferendis,aut recitandis mediam ipsam veritatis radicē
fideliter teneant, verba tamen non tenent in disertio-
rem longe, atque facundiorem stilum conuertentes.
Quia ergo supra 41.cap.dictum fuerat, ꝙ Ioseph esset
secundus post Pharaonem, s.immediatus ei,litera no-
stra non dixit,tu es similis Pharaoni,quasi eundē pote-
statis, atq; dignitatis obtineret gradum, sed tu es post

F Pharaonem.Dominus meus,i.in Aegypto primus do
minus meus est Pharao, post eum aūt nullum habeo
dn̄m,nisi te saltē immediate. *Interrogasti prius.* Hic in-
tendit Iudas persuadere, vt Beniamin dimittatur liber
Quid intēdat Iudas.
redire ad patrē cū alijs fratribus,& ipse teneatur in vin
culis,vel subijciat in seruitutē loco Beniamin. In qua
rōne sic ꝓcedit, ꝙ innocēs nō dēt puniri, sed Iacob pr̄
eorū in hac cā est innocens,ergo nō dēt puniri. Sed si
teneretur Beniamin, puniretur Iacob, qa cū aīa Iacob
colligata sit aīæ Beniamin, quasi dependens ab illa, si
Beniamin maneret, vel qcq̃ mali pateret̄,necesse erat
Iacob mori p̄ dolore de malo Beniamin. Minorē, s.ꝙ
Iacob innocens fuerit ꝓbat,qa nō fuit conscius huius
furti,cū nō viderit,nec præsens fuerit, nec ēt aliqd tale
G fieri mādauerit,quod patet qa pecuniā portatā in sac-
cis in terram Chanaam reduci iussit,& aliā duplicē su-
peraddidit. Nō aūt satis latè inducit,& cōcludit ꝙ cū
Iacob pater eorum nihil peccauerit, non debet puni-
ri,sed manente Beniamin valde puniretur, immo mo
reretur,ideo magis deberet manere pro eo Iudas. *In-
terrogasti prius seruos tuos.* Non est intelligendum,ꝙ pri-
ma interrogatio facta eis fuerit ista, quia contrarium
probauimus,s̃.43.cap.& patet ēt 42.cap.vbi primo q̄-
siuit Ioseph ab eis,de qua terra oriundi essent. Et hoc
rōnabile videbatur, qa f̄m naturam inter hoīes inco-
gnitos prior interrogatio est ista: Vnde estis? q̃ ista,ha-
betis patrē,aut fratrē? sed ponūt istā interrogationem
fuisse priorē, quantū ad inquisitionem progeniei suæ.
Fuerūt aūt factæ interrogationes istæ de ꝓgenie,post-
H q̃ vocauit eos Ioseph exploratores,& ipsi hoc infician-
tes dixerūt se eē filios vnius viri.Habuit Ioseph ex istis
dictis occasionē inquirēdi magis particulariter de eo-
rū progenie. *Et nos respondimus tibi,secundum istas interro-
gationes.* Postq̃ supra ipsi sponte,nec quæsiti ista in ge-
nerali magis confessi fuerant. *Est nobis pater senex.* Qui
complebat annos centum vigintinouē tūc, quod pa-
tet;qa seq. anno descēdit in Aegyptū corā Pharaone,
& interrogatus de ætate sua, rn̄dit se hēre annos centū
triginta,vt patet infra 47.cap. *Et puer paruulus.* Ex hoc
patet,ꝙ nō fuit ista prima interrogatio,vel collocutio
inter eos,qa s̃.dixerant ipsi se oēs decē esse filios vnius
viri.Non cōfessi sunt ergo aliqd tūc de Beniamin,ne-
cessario ergo duę fuerunt interrogationes,vel vna fuit
I spōtanea confessio,alia aūt ad interrogationē. Et si di-
cas tūc ꝙ ista rn̄sio fuit prior,q̃ alia cōfessio. Non stat,
qa ista cōtinet aliā,iō data ista rn̄sione non erat neces-
saria alia cōfessio,cū ista tm̄, & amplius contineat, sed
facta illa priore adhuc erat ista necessaria,cū magis ista
explicet. *Qui in senectute ei natus est.* Quia genuit eū cum
esset annorum plurium,q̃ centum,& quinque, & pa-
tet qa in isto anno, quo descendit Iacob in Aegyptū,
cōplebat annos centū triginta,vt patet ĩ.47.cap. Ben-
iamin aūt cōplebat annos vigintiquatuor, vel viginti-
quinque,vt probauimus s̃.42.cap. *Cuius vterinus frater
mortuus est.* Ioseph erat vterinus frater Beniamin, quia
ambo erant filij Rachel.Hunc autem mortuum dice-
bant, quia sic pater eorum putabat, & ipsi nesciebant
vtrū viueret,an non. *Et ipsum solum habet mater sua.* Scili-
K cet,solum Beniamin. Mater aūt eius Rachel nō viue-
Rachel pariens obijt in via Ephrata.
bat,qa pariēs mortua fuit in via Ephrata,vt patet s̃.35.
& ĩ.48.cap.Sed volebant dicere,ꝙ ipsum solū hēt mr̄
sua,i.ille solus māsit ex illa matre moriēte alio. Vel for-
tè ipsi volebant dicere, ꝙ mater sua viueret,& illū so-
lū hēret,& si mendaciū dicāt non est mirum, quia ipsi
non multū de hoc curabant, cum putarent hm̄ōi mē-
daciū nō posse comprehēdi, sed prima expositio me-
lior est, vt teneatur ipsos veritatem dicere voluis-
se, maximè vbi veritas nullum eis præiudicium in-
Qualis est amor tener.
ferebat. *Pater vero tenere diligit eum.* Amor tener
est talis, qualis est amor matrum; qui in quibus-
dam

dam blanditijs patet, eò ꝙ libentius cum illo, quã cum alio delectetur, & ei confabuletur. Signum huius est, quia Iacob nolebat permittere venire Beniamin cum eis, ne careret interim consolatore, & ne ei aliquid sinistri eueniret, ex quo mors immineret Iacob. *Dixistique seruis tuis.* Idest nobis, qui sumus serui tui. *Et ponam oculos meos super eum.* Idest videbo eum, quasi dicat, quòd Ioseph innuerat solummodo velle videre eum. *Suggessimus.* Idest diximus, vel precati sumus. *Domino meo.* Idest tibi, qui es Dominus meus. *Non potest puer relinquere patrem.* Poterat quidem Beniamin relinquere patrem simpliciter, sicut post reliquit. Sed dicitur, ꝙ non poterat, s. sine magna tribulatione patris sui, q hunc solum habet cõsolatorem, & declarat hoc cum subiungit. *Si enim dimiserit eum morietur.* Quia tota vita patris pendet a vita pueri. Non potest ergo cõmodè illum relinquere. *Nisi venerit frater vester minimus.* Hoc dicebat Ioseph, quãdo isti fratres eius venerunt prima vice. *Non videbitis amplius faciem meam.* Idest non permittã vos vltra accedere ad me, vel colloqui mihi, vel emere aliquid in Aegypto. *Cum ergo ascendißemus.* Sciendum quòd Iudas inducit in tota ista litera ab illo loco, vbi dicitur. *Interrogasti prius seruos tuos.* Vsque in finem cap. quomodo Iacob tantum diligit Beniamin, ꝙ si manet morietur Iacob, vt hoc inferat in fine cap. se debere manere ꝓ Beniamin, ne manente Beniamin torqueretur vsque ad amaram mortem ille, atque calamitosus senex Iacob, qui verissimè moreretur, si Beniamin seruituti mancipatus in vinculis teneretur. Iudas ergo teneri debebat, quo retento non sequeretur hoc inconueniens. Sciendum tñ ꝙ ista suasio non est iuridica, sed rhetorica, & passionalis, quia dato quòd Iacob diligeret Beniamin tenerrimè velut animam suam, & eo detento, vel mortuo certissimè præ angustia moreretur, tamen si Beniamin peccasset furando, vel similia faciendo, quæ morte plectenda sunt, secundum legem mori debebat, nec magis à morte euaderet, quàm si eum nullus diligeret; ideo Arist. in primo Rheto. cap. 1. vetat huiusmodi sermones passionales in iudicio proponendos, quia tales merita causę potiora non reddũt, sed animum iudicis a iuris æquitate distorquent. Iudas tamen ista argumenta Rhetorica faciebat, quia non in iudicio litigabat, sed ab ipso, qui iniuriam, vel damnum potius susceperat, suppliciter exposcebat, ut etiam a iuris rigore ad misericordiam flecteretur. Et licet ad facienda potiora merita causę sermones passionales non valeant, ad affectus tamen partium prouocandos nihil efficacius, quàm verba passionalia sunt. *Cum ergo ascendissemus ad famulum tuum patrem nostrum.* Dicitur hoc, quia euntibus de Aegypto in terram Chanaan ascendere est, quia terra Aegypti australior est, & generaliter pars australis est decliuior parte Septentrionali. *Ad famulum tuum patrem nostrum.* Ecce quàm Rhetoricè, & quàm vrbanè persuadet Iudas, quia cum Iacob esset pater eorũ, & seruus Ioseph secundum existimationem Iudæ, & modum loquẽdi vrbanitatis humanæ, tamen præposuit id, quod pertinebat ad Ioseph, s. Iacob esse famulum eius, & post intulit, quod attinebat ad ipsum Iudam, & alios, s. Iacob esse patrem eorum; quod nõ modicam notat vrbanitatem, s. quia in primo notatur honor Ioseph, quia vocatur Iacob famulus eius, & hoc tanquã magis bonũ ipsi Ioseph Iudas præposuit. In secundo notatur id; qđ est bonũ Iudæ, & principaliter ipsi Iacob, s. vt maneat Iudas obligatus pro Beniamin; & hoc postposuit. Ex hoc ergo scire poterimus, ꝙ nisi verba ista vrbanitatis humanæ ad adulationem, vel malum finẽ conuertantur de se licita sunt cuilibet homini, quantumcunque perfecto; quia sic magis suadere poterimus ad bonũ, quod intendimus, & Deus sibi sic vult suaderi quantũ

A ad ea, quæ facere disposuit. *Omnia quæ loquutus est Dominus meus.* Idest, tu qui es Dominus meus. Ecce hic alia vrbanitas, quæ non parum in seculo attenditur, quòd dominis loquamur, non quasi dirigẽtes ad eos verba, sed ad aliquem alterum separatum, & cũ eis loquimur de eis aliquid dicentes, non loquimur de eis, vt de secunda persona, sed ut de quadam tertia separata, vt nõ dicamus: Vos mandauistis mihi hoc facere, sed: Dominus meus mandauit mihi hoc facere. Et non dicamus: Prouideatis in hoc; sed: Dominus meus prouideat in hoc. Istud enim quandam magnitudinem notat, si attẽdatur radix huius locutionis. Quia cum sic ad Dominos terrenos loquimur, statuimus, vel fingimus illum, ad quem loquimur, esse aliquid magni, cui nos
B communicare, vel colloqui non debeamus, nec mereamur. Communicatio autem fit per directionẽ verborum, uel locutionis ad ipsum, cui loquimur, quod fit semper per secundam personam. Volentes ergo ei loqui, & non uideri loqui ei, loquimur de eo in tertia persona, quasi de quodã bono separato excedente naturam nostram. Cum autẽ homines paulisper humiliore stilo uti uolunt, non loquuntur totaliter per tertiam personam, sed mixtim ponẽtes substantiã nominum tertiarum ꝑsonarum, & adiectiua possessiua denotantia secundas personas, ut cum uolentes dicere: Vos mandauistis dicimus: Dominatio vestra mandauit, & sic de alijs. Prior autem modus maiorem notat excellentiam, & illo usus fuit Iudas. Rectè ergo inter fratres suos ipse solus loquutus est, q ita eloquẽs erat,
C & satis mirandum est, qualiter rude illud seculum tãtam eloquentiam habuerit. Sciendum, ꝙ tali verborum facundia ad temporales Dominos, vti licet etiam ipsis uiris sanctis, dum tamen non ad adulationem ista cõuertant, & hoc potissimè, cum uiri boni aliquid bonum a principibus huius seculi adipisci desiderant, qđ aliter se adepturos satis sciunt se non posse. Nam eloquentia quoddam est de bonis gratuitis, quod uel naturaliter uenit, ut corporis robur, uel a Deo specialiter tributum est. Licitum est ergo illud in bonum finem conuertere, sicut bonum est ipsum corporis robur in Deum conseruare. Sicut dicebat Dauid: Fortitudinẽ meam ad te custodiam. Et hoc patet exemplo Pauli. Cum quidem in uinculis teneretur, coram Felice Ro-
D manorum præsule in prouincia Syriæ, in qua est Ierusalem, & coram successore suo Festo tanta in defensionem sui eloquẽtiæ grauitate, & facũdiæ flore vigebat, vt rex Agrippa ad uidẽdum eum loquentem admirãs veniret. Vnde & in tantum ipse Festus præsul facundam sapiẽtiam Pauli admiratus est, nihil ei potens respõdere, vt diceret, insanis Paule multę te litere faciũt insanire. Cui Paulus eloquentiæ sui testimoniũ perhibens, ait: non insanio, inquit, optime Feste, sed sobrietatis, & ueritatis uerba loquor. De ijs patet Actuum 25. & magis 26. cap. licet etiã vti hac facunda eloquentia ad Dominos temporales, quia eis secundum mandatum Apostoli, ẽt ipsos uiros bonos, & ꝑfectos subditos esse oportet, ut patet prima Petri cap. 2. cum dr̃:
E Subditi estote omni creaturę propter me, siue regi, tanquàm præexcellenti, siue ducibus; tanquã à Deo missis, & in eo cap. ait: Deum timete, regem honorificatè. sed honor est, in quadam reuerentia exteriori, & ista præcipuè patet in uerbis, quæ magis, quã cætera qualitatem animi attestantur, ergo licet talibus facundis verbis vti. Non tamen debet hoc fieri semper, nec ex omni causa, ne ad adulationem fieri uideantur, uel ne ad quasdam, quasi carnales delitias talium uerborum sonus melodicus, & proportio referatũ, sicut est in omni stylo rhetorico. Et ob hoc ut caueretur adulatio, & seculi honor despicabilis esse monstraretur, B. Antodum existens in eremo multas à Christianis regibus,
atque

Quomodo liceat dicere: dominatio vestra: loquendo in tertia persona.

Eloquẽtia quoddam est de bonis gratuitis, & est in duplici differẽtia.

Honor est in reuerẽtia quadã exteriori.

atque Imperatore deſtinatas epiſtolas ſuſcepiſſet, in nulla vnq̃ eis reſpondebat, quaſi paruipenderet honorē illum, qui erat a regibus cognoſci, & ab eis ſcripta directa ſuſcipere. De ijs in vita Beati Antonij in Vitis Patrū, quā ſcripſit Euagrius. *Et dixit pater noſter.* Iſta litera ſatis patet, & c. declarata fuit præced. cap. *Alioquin illo abſente.* Ideſt, non deſcendente nobiſcum. *Non audemus videre faciem viri.* Quia ipſe dixerat non videbitis faciem. Quod imperatiue legendum eſt, ſ. mando vobis ne veniatis ad me, nec videatis faciem, ſi non adduxeritis illum. *Ad quæ.* Ideſt, ad rationes iſtas, quæ videbantur cogere. *ille reſpondit.* Scilicet, Iacob pater noſter. *Vos ſcitis.* Iſta ſunt verba Iacob loquentis ad filios ſuos. *Quòd duos genuerit mihi vxor mea.* Quomodo dicit hoc Iacob, quia non ſolum duos, ſed duodecim filij ei erant, & non ſolum vna vxor, quam ſpecialiter nominare poſſet ſuam, ſed quatuor vxores Lia, Rachel, Bala, Zelpha. Reſpondetur ꝙ loquitur hic Iacob de illa, quæ ſpecialiter vxor eius erat, ſ. de Rachele. Hæc. n. ꝑꝑ duo ſpālius erat vxor eius, q̃ ceteræ: primò, qa hāc ſolā abſolutè accepit, & totaliter ſpontaneus, nec aliā intendens accipere. Liam aūt poſtea fraudulenter introductā, & ignorāter defloratā ex miſericordia accepit, ne deluſa videretur, ancillas aūt in vxores accepit monitu, & p̄cibus vxorum, ne eas tędio afficeret ſi p̄cibus repugnaret: ſecundo iſta erat ſpecialior, quia eam ſolā plus alijs oībus ſimul diligebat, quod patet ſupra 29. c. Sicut ergo iſta erat verior, & magis dilecta vxor, ita filij habiti ex iſta erant magis ad eum pertinentes. Et magis patet ſupra 33. cap. vbi cū veniret obuiam ei Eſau, quē timebat valde, ne omnia vno impetu deleret, aut laceraret, poſuit Rachelem, & Ioſeph extremos in tota turba, vt tardius ad eos malum poſſet peruenire, & ſupra 37. cap. dicitur, ꝙ Iacob diligebat tenerrimè Ioſeph. *Duos genuerit.* Scilicet Ioſeph, & Beniamin. *Vxor mea.* Scilicet Rachel. *Egreſſus eſt vnus.* Scilicet, primus eorum, ideſt Ioſeph, qui erat primogenitus ex illa vxore. *Et dixiſtis, beſtia deuorauit eum.* In hoc poterat Ioſeph deducere aliquam ſuſpitionem contra Iudam, & frēs eius, quia ſupra dixerant, ꝙ non ſupererat: nō enim clare dicebant, ꝙ mortuus erat, ſed dicebant ſe de eo neſcire. Nunc aūt dicunt hic, qūo ipſi dixerant patri ſuo, ꝙ beſtia peſſima deuorauerat eum. Iſta ergo erat contrarietas in dictis, ex qua præſumptio mali oriebatur, ſecundum illos, qui dicunt ꝙ fratres Ioſeph reſpōderunt ipſi, qñ ꝯ eos dixit, ꝙ explorabāt immunita, & infirma loca terræ, non eſſe exploratores, ſed inquirere fratrem ſuum per diuerſa loca ciuitatis. Poteſt dici, ꝙ Iudas erat in vera contradictione, cū dixiſſet patri ſuo, ꝙ Ioſeph fuerat deuoratus a beſtia, poſtea vero dicebat ſe illum inquirere in ciuitate. Nicolaus vero dicit, ꝙ non ſequitur contradictio in dictis Iudæ, quia dato ꝙ Ioſeph vellet arguere cōtra Iudam, ipſe poterat immediate reſpōdere, ꝙ iſta verba, ſ. Fera peſſima deuorauit eum, non dixerunt patri ſuo, anteq̃ deſcenderēt in Aegyptum, ſed poſtq̃ deſcenderunt, & inquirentes per ciuitatem non inuenerunt eum, putauerunt eum eſſe mortuum, ideo in reditu de Aegypto in terram Chanaam dixerunt patri ſuo: Ioſeph eſſe deuoratum a beſtia. Ante vero, q̃ redirent in terram Chanaam dixerunt Ioſeph, ꝙ frater ſuus non ſupererat inter eos, ideo inquirebant eum. Sed iſta falſa ſunt, nec poteſt Nicolaus, nec aliquis hominum euitare, quin hic ſit vera contradictio, quia quādo Ioſeph miſſus fuit a patre ſuo ad videndum fratres in agro paſchuorum, & venditus fuit ab eis, ipſi intinxerunt veſtem eius ſanguine innuentes eum fuiſſe a beſtia deuoratum, vt patet ſupra 37. cap. Ergo ex illo tempore eum mortuum nunciauerunt: nunc demum inquirebant eum; ergo vera contradictio erat in dictis eorum, quia tunc tanq̃

Quare ſola Rachel vocetur ſola vxor Iacob.

Opin. Nicolai confutatur.

F viuentem inquirebant eum, quem multis annis ante, mortuum, deuoratumq; eſſe innuerant. Licet tamen iſta eſſet vera contradictio, non poterat Ioſeph cōcludere contra Iudam eſſe iſtam contradictionē, quia Iudas mentiretur dicens id, quod prius dictū eſt eſſe poſterius dictum. Sed adhuc non ſtat, quia ex ijs verbis ſatis poterat demonſtrari contradictio, nullo alio conſiderato, & patet quia ipſi referunt hic, ꝙ pater eorum dixerat. *Egreſſus eſt vnus, & dixiſtis; beſtia deuorauit eum.* Iſta egreſſio, & eorum aſſertio de deuoratione a beſtia ad idem tempus referuntur, vt patet ex modo cōtextus literæ inſpicienti, ſed Ioſeph dicitur egreſſus, quando iuit ad quærendum eos in paſchuis, & inde non redijt, ergo neceſſe eſt, ꝙ ipſi tunc dixerint: beſtia

G deuorauit eum. Et ſi dicas dato, ꝙ ſic eſſet, tamen Ioſeph quaſi ipſi alium fore putabant, non cognoſceret illum ordinem geſtorum, ſ. vtrum iſta egreſſio Ioſeph facta fuiſſet, anteq̃ ipſi venirent prima vice in Aegyptum, vel in reditu, ideo ꝙ non poſſet concludere cōtradictionem ex dictis Iudæ. Dicendum, ꝙ Ioſeph, & quilibet alius clare ex ijs verbis cognoſcere poterat, quia ipſi immediate, vt prima vice venerunt in Aegyptum, dixerunt, ꝙ ille minor eis nō ſupererat, ſed erat perditus, ergo ſatis probatur in hoc, ꝙ anteq̃ in Aegyptum venirent, fuit factus iſte egreſſus, & tunc fuit dictum, ꝙ beſtia deuorauerat eum. Item quia in iſta relatione dictorum patris eorum, quam ipſi nunc faciebant corā Ioſeph, non dicitur, dicitis, ſed, dixiſtis, quaſi iſtud dictum fuerit alijs temporibus ante, & non in ip-

H ſo regreſſu de Aegypto. Sed dices, quare ergo non inducebat Ioſeph eos ad contradictionē, per hæc ſupradicta, cum poſſet ſubtilius arguere? Reſpondetur, ꝙ iſta inductio ad contradictionem non pertinebat, niſi ad inquirendum ſtatum Ioſeph, & quia ipſe erat Ioſeph, & cognoſcebat ſtatum ſuum, non curabat inſtare. Inſtabat autem magis ad cognoſcendum ſtatum Beniamin, & affectionem fratrum erga eum. *Et huc vſque non comparet.* Tranſpoſitio rhetorica, vel exoneratiua eſt, quia deberet dici vſque huc, ideſt vſque nūc non comparet, cum nihil de eo ſciamus. *Si tuleritis iſtum.* Ideſt, Beniamin. *Et aliquid ei in via contigerit.* In via enim ſolent pericula plura accidere, quàm in ciuitate, vel domo ex fame, ex ſiti, ex beſtijs agri, ex latro-

I nibus, & multiplicitate hominum, cum quibus conuerſari oportet, poſtremo ex labore itineris, ex diſcordantia terræ, in qua fit itineratio ad eum, qui iter agit. Sic ponit Apoſtolus ſecunda ad Corinth. 11. cap. vbi ponit eſſe pericula in itineribus, & ſolitudine. *Deducetis canos meos cum dolore ad inferos.* Ideſt, facietis me canum, & miſerum præ dolore mori, ſiue deſcendere in ſepulchrum, quod nomine Hebræo vocatur eodem nomine, quo infernus. *Igitur ſi intrauero.* Ecce tenera ratio eſt iſta, & paſſionalis valde commouens viſcera humanæ pietatis, in qua Iudas ſuam affectionem in Beniamin ad reuerentiam, & amorem in patrem ſuum Iacob oſtendit, & hæc fuit, quæ potenter transfixit animum Ioſeph, & mouebātur viſcera eius amoris teneri intra eū motu magno, ita quòd ſe am-

K plius continere non poſſet, vt patet in principio ſequentis cap. ſed cum magno fletu clamare compulſus eſt. *Si intrauero ad ſeruum tuum.* Semper Iudas facundiam loquendi vſque in finem orationis tenuit facta penitus ſuaſione prius commemorans Iacob eſſe ſeruum Ioſeph, quod ad Ioſeph pertinebat, quàm eſſe patrem ſuum, quod ad eos attinebat. *Et puer defuerit.* Ideſt, nō portauerim mecum puerum Beniamin, qui dicebatur puer ex cauſis ſupra aſſignatis. 42. cap. *Cum anima illius.* Ideſt, vita Iacob. *Ex huius anima.* Ideſt, ex vita Beniamin. *Pendeat.* Ideſt, quòd Iacob non poteſt viuere non viuente Beniamin, quia ipſe eſt pars

Pericula itineris.

Anima verius eſt vbi amat, quã vbi animat.

vitæ eius,quia anima verius eſt vbi amat,q̃ vbi animat: amans enim quota pars animæ vocatur alterius amãtis. Sic enim ait Ouidius Metamor. lib.8. vbi inducit Theſeum, & Pirithoum, qui concordia maximi erãt. Quorum Theſeus Pirithoum à certamine apri arcere deſiderãs eum animæ ſuæ quotam partem vocauit ſe ipſo ſibi cariorem. *Morietur.* Prę dolore. *Et deducent famuli tui.* Scilicet nos famuli tui. *Canos eius cum dolore ad inferos.* Ideſt nos erimus occaſio, vt ipſe prę dolore ante tp̃s ſuum moriat̃, qđ magnum ſcelus eſt. *Ego proprie ſeruus tuus.* Hic addit Iudas aliam rõnem explicando, ꝙ ipſe teneri debeat, & Beniamin dimitti. Et hoc arguit ex rõne fideiuſſionis. Sic inducens: aliquis debet manere in ſeruum tibi, Dñe mi, quia tm̃ ſcelus ꝯ te commiſimus, ſed non eſt iuſtum manere Beniamin, quia

B illo manente moreretur pater noſter, qui nihil peccauit, quod nephas eſt. Iuſtũ eſt ergo me manere in ſeruitute, qui pro ipſo fidẽ dedi de reducẽdo eũ ad patrẽ ſuum. *Ego proprie.* Ideſt valde rõnabiliter. *Seruus tuus ſum.* Quaſi dicat, iuſtius eſt, ꝙ ego maneã tibi in ſeruũ, quã ꝙ maneat Beniamin. *Quia in meam hunc fidem recepi.* Ideſt, quia ego recepi eũ à patre meo ſub fidelitate reducendi eum illuc. Quia ergo hoc malum euenit, manebo ego, vt ipſe recedat. *Et ſpopondi.* Ideſt promiſi. *Niſi reduxero eum, peccati reus ero omni tempore.* Vt ergo peccati reus nõ arguar, nec patri meo mortis occaſio ſim, manebo pro eo. *Manebo itaque.* Ponitur tertia rõ, in qua perſuadet Iudas quantũ ad partem vtilitatis, vel damni ipſius Ioſeph. Pro facinore enim ꝙ in Ioſeph

C perpetratũ fuerat, debebat ei manere vnus ſeruus, ſed Iudas aptior erat ad ſeruiendum, q̃ Beniamin, qa Iudas fortior erat inter fratres ſuos, Beniamin aũt iunior, iõ tenerior, & ad ſeruiendum minus aptus. *Manebo itaque ſeruus tuus.* Ecce quia oẽs iſtę rõnes viſceroſę ſunt, nec mentes teneræ, & humanæ poſſent talia ſine compaſſione audire. *Manebo itaque ſeruus tuus.* Si tibi placuerit Dñe mi. *Pro puero.* Ideſt loco Beniamin. *In miniſterio Domini mei.* Ideſt ad ſeruiendum in omnibus mandatis tuis, quia ad hoc aptior ſum ego, quàm Beniamin. *Et puer aſcendat cum fratribus ſuis.* Ideſt, & Beniamin aſcendat in terram Chanaan cum alijs fratribus ad patrem ſuũ. Iudas aũt in hoc rectè mouebat̃, ſed ſi ſic fuiſſet, vt aſcendente Beniamin Iudas manſiſſet factus ſeruus

D maior calamitas oppreſſiſſet Iacob ſcientem, qualiter Iudas pro peccato Beniamin manſiſſet, ne pater triſtaretur. At enim Iacob cõſiderans ſcelus filij ſui Beniamin, ꝓꝑ qđ Iudas ſeruus effectus fuiſſet, & amorem nimium Iudæ erga patrem, in Beniamin nõ conſolaret̃, ſed vice uerſa in diuerſa diſtractus dolore, amore, & mœrore tabeſceret. *Non enim poſſum redire.* Hic fundat̃ quarta rõ ex patris anxietate, quam Iudas tolerare non poſſet. *Non enim poſſum redire.* Ideſt nullo mõ cor meũ ad hoc induci poſſet quacunque pœna, vel cõditionis, aut ſtatus grauitate, etiam ſi milleſies occidas: libẽtius enim hæc omnia tolerabo, quã vt miſerandam patris mei calamitatem prius ipſe cõſpiciam. *Ne calamitatis.* Ideſt miſeriæ. Dr̃ calamitas miſeria, ſ'm quam aliquis cadit de ſtatu proſpero in infęlicem. Vnde calamitas, quaſi cadamitas à cadendo dr̃. Vt ait Iſido. 10. etymologiarum. *Quæ oppreſſura eſt patrem meum teſtis aſſiſtam.*

Calamitas miſeria dicitur.

E Ideſt non videã miſeriam, quæ eueniet patri meo, qñ nõ viderit Beniamin cum alijs fratribus, & eſt locutio iſta metaphorica, ſicut teſtis videre debet ea quæ teſtificatur, ita ego ſi aſcenderem cum fratribus meis relicto Beniamin, eſſem teſtis miſeriæ patris mei, qa prius illam viderem. Certe valde laudabilis eſt Iudas, qui cũ corde virili teneram, & humanam affectionem geſtabat, animum virilem habuit, quia cum certiſſime putaret ſe, aut Beniamin in ſeruitutẽ manere debere, nullam conditionem, aut ſtatum durum reputauit ad oĩa

A viriliter, & animo integro, & impauido ſe opponens: habuit autem humanam, & piam affectionem, qa tm̃ viſcera ſua pietate paterna moueri potuerint, ut oĩa dura æquo animo, immo lętiſſimo ſuſtineret, ne patris miſeriã cernere cogeretur, & recte quidem, qa inter fratres ſuos nullus ei ęqualis in probitate fuit, ideoque Iacob pater eum in maiori parte benedictionis reliqt ſucceſſorem, ſ. vt reges de eius femore naſcerẽtur, eũque præcęteris firmius dilexit, vnde in morte ſua filiũ eum vocauit, vt patet ĩ.49.cap. quod de alijs nõ legit.

Ioſeph fratribus ſe manifeſtat, illiſque munera donat. Cap. XLV.

B NON ſe poterat vltra cohibere Ioſeph multis coram aſtantibus: vnde præcepit, vt egrederentur cũcti foras, & nullus intereſſet alienus agnitioni mutuæ. Eleuauitq; vocem cum fletu, quam audierunt Aegyptij, omniſque domus Pharaonis. Et dixit fratribus ſuis: Ego ſum Ioſeph: adhuc pater meus viuit? Nõ poterant reſpondere fratres nimio terrore perterriti. Ad quos ille clemẽter: accedite, inquit,

Supra 42. & 43.

C ad me. Et cũ acceſſiſſent propè, ego ſum, ait, Ioſeph frater veſter, quem vendidiſtis in Ægyptum. Nolite pauere, neque vobis durum eſſe videatur, quòd vẽdidiſtis me in his regionibus: Pro ſalute enim veſtra miſit me Deus ante vos in Aegyptum. Biennium eſt enim quòd cępit fames eſſe in terra, & adhuc quinque anni reſtant, quibus nec arari poterit, nec meti. Pręmiſitque me Deus, vt reſeruemini ſuper terram, & eſcas ad viuendum habere

Infra 50.

D poſſitis. Non veſtro conſilio, ſed Dei volũtate huc miſſus ſum, qui fecit me, quaſi patrẽ Pharaonis, & Dominum vniuerſę domus eius, ac principem in omni terra Aegypti. Feſtinate, & aſcendite ad patrem meum, & dicetis ei: Hæc mandat filius tuus Ioſeph. Deus fecit me Dominum vniuerſę terræ Aegypti: Deſcende ad me, ne moriaris, & habitabis in terra Geſſen: eriſq; iuxta me tu, & filij tui, & filij filiorum tuorum, oues tuæ, & armenta tua, &

E vniuerſa quæ poſſides. Ibiq; te paſcam. (Adhuc enim quinque anni reſidui ſunt famis) ne & tu pereas, & domus tua, & omnia, quæ poſſides. En oculi veſtri, & oculi fratris mei Beniamin vidẽt, quòd os meum loquatur ad vos. Nunciate patri meo vniuerſam gloriam meã, & cuncta, quæ vidiſtis in Aegypto: feſtinate, & adducite eũ ad me. Cumque amplexatus recidiſſet in collũ Beniamin fratris ſui,

fleuit:

fleuit: illo quoque similiter flente super collũ eius. Osculatusque est Ioseph omnes fratres suos, & plorauit super singulos: post quæ ausi sunt loqui ad eum. Auditumq; est, & celebri sermone vulgatum in aula regis, venerũt fratres Ioseph: & gauisus est Pharao, atque omnis familia eius. Dixitq; ad Ioseph, vt imperaret fratribus suis, dicens: Onerantes iumenta, ite in terram Chanaan, & tollite inde patrem vestrum, & cognationem, & venite ad me, & ego dabo vobis omnia bona Aegypti, vt comedatis medullam terræ. Præcipe etiam vt tollant plaustra de terra Aegypti, ad subuectionem paruulorum suorum ac coniugum: & dicito: Tollite patrem vestrum, & properate quanto citius venientes. Nec dimittatis quidquam de supellectili vestra, quia omnes opes Aegypti vestræ erunt. Feceruntque filij Israel, vt eis mandatum fuerat. Quibus dedit Ioseph plaustra secundum Pharaonis imperium, & cibaria in itinere. Singulis quoque proferri iussit binas stolas: Beniamin verò dedit trecentos argenteos, cum quinque stolis optimis: tantundem pecuniæ, & vestiũ mittens patri suo addens ei asinos decẽ, qui subueherent ex omnibus diuitijs Aegypti, & totidem asinas, triticum in itinere, panesq; portantes. Dimisit ergo fratres suos, & proficiscẽtibus ait: Ne irascamini in via. Qui ascendẽtes ex Aegypto, venerunt in terram Chanaan ad patrem suum Iacob. Et nunciauerunt ei, dicentes: Ioseph filius tuus viuit, & ipse dominatur in omni terra Aegypti. Quo audito Iacob, quasi de graui somno euigilans, tamen non credebat eis. Illi è contra referebant omnem ordinẽ rei. Cumque vidisset plaustra, & vniuersa, quæ miserat, reuixit spiritus eius, & ait: Sufficit mihi, si adhuc Ioseph filius meus viuit: vadam, & videbo illũ antequã moriar.

NON *se poterat vltra*. Posita filiorum Iacob p Beniamin tribulatione, hic agitur de Ioseph manifestatione, & diuidit̃ in duas partes. Primo ponitur manifestationis modus. Secundo subiungitur manifestationis fructus ibi. *Auditumque est*. Prima diuiditur in quatuor partes. Primo ponit̃ teneritudo nimia dilectionis. Secundo benignitas remissionis ibi. *Ad quos ille*. Tertio magna gratia promissionis ibi. *Festinate*. Quarto instantia cõsolationis, ibi. *En oculi vestri*. Ad primum. *Non se poterat vltra continere*. Potest habere ista litera duos sensus, vno mõ ꝙ Ioseph nullo modo se poterat cõtinere, quin fleret, vel quin se eis demonstraretur, ẽt si vellet, sicut aliqñ passiones, & motus naturales non subijciũtur arbitrio voluntatis, vt aliqñ apprehensa aliqua re ridemus, etiã

Diuisio.

F si nollemus. Iudicamus enim risum continendũ esse, quia verecundia, vel damnum nobis erit, fortassis si rideamus, continere tñ non possumus. Idẽ iudicium est de fletu, qui causat̃ ex cõmotione viscerum, p quandã teneritudinẽ affectionis facientem fluere lachrymas. Sic patet s̃.43. c. qñ vidit Ioseph fratrẽ suũ Beniamin, quia cõmota sunt viscera eius, & fleuit abscondens se à fratribus suis. Sic nunc cum tanta, & tam eloquẽter de verbis viscerosis Iudas protulisset pertinentibus ad paternã pietatem, & affectionem Beniamin, ita medullitus fuit ex totis pcordijs Ioseph commotus, ut iam ꝯ fletum eluctari nõ posset: clamauit ergo voce magna, vt ĩ.patet. Alio modo põt intelligi. *Non poterat*. Idest non debebat, quasi dicat, Ioseph cognouerat pręsentiã fratrum suorum de venditione eius. Et statũ prosperũ

Fletus causatur ex visceru cõmotione.

G Beniamin, & affectionẽ teneram, & firmam qualẽ fratres habere decebat. Iniustũ ergo erat si amplius eos affligere vellet differendo cognitionem suam ab eis. *Multis coram astantibus*. Idest qñ ista vertebãtur inter Ioseph, & Iudam, & cæteros fratres eius, multi de Aegyptijs, qui erant ministri Ioseph aderant, & si illi nõ astitissent Ioseph immediatè in eorum amplexus ruisset. *Vnde præcepit, vt egrederentur cuncti foras*. Scilicet, extra domum illã, in qua ista collocutio præcesserat. *Et nullus interesset alienus*. Idest, q non esset de cognatione eorum. *Agnitioni mutuę*. Idest agnitioni eorum inter se. Vocatur agnitio mutua.i.reciproca, uel relatiua.s.qñ unus cognoscit alium, & cognoscitur ab eo, & cognoscit se cognosci ab eo. Nõ exclusit Ioseph oẽs alie-

Agnitio mutua qd.

H nos à mutua agnitione, ita ꝙ nollet ab alijs cognosci illos esse fratres suos, quasi dedignaretur, quia ipse postea publicauit, sed qa volebat eis aliqua secreta dicere, de quibus confunderentur fortè si Aegyptij audirent, & eos uiros uilissimos despectarent, & contẽnerent. Iosephus dicit, ꝙ Ioseph dixit fratribus suis verba hæc. Virtutem & fauorem vestrum circa fratrem uestrum ualde collaudo, & meliores, quã sperabã ex ijs, quæ in me cogitastis, inuenio. Hæc oĩa feci volens experiri amorem fraternitatis vestrę. Naturaliter autem nec malignos uos arbitror ꝯ me extitisse, sed Dei uoluntate factum est, quo & nunc bonorum adeptio, & in futuro si propitius Deus vobis fuerit, conferẽda sit. *Eleuauitq; vocem cum fletu*. Magna intra se viscerum cõ-

Opinio Ioseph.

I motio, & affectionis teneritudo impetu magno ferebãtur. Vt necesse esset eum alte vocẽ emittere, donec emitteret̃ primus impetus teneritudinis. Ista vox fuit quę ĩ.ponitur.s.ego sum Ioseph. *Quam audierunt Aegyptij*. Scilicet ministri Ioseph, qui erãt in domo Ioseph exclusi ad fores domus mandato dñi sui, dum mutuo cognoscebantur. *Omnisque domus Pharaonis*. Non est intelligendum, ꝙ tota domus Pharaonis.i.oẽs de domo Pharaonis audirent, quia domus Pharaonis distabat à domo Ioseph, nec poterant, qui stabant in domo Pharaonis audire, sed audierunt ab alijs referentibus, quia illi qui audierunt vocem illam clamante Ioseph retulerunt in domo Pharaonis. *Et dixit fratribus suis ego sum Ioseph*. Ista fuit prima vox, quam dixit eis. *Adhuc pater meus viuit?* Non debet ista litera coniungi cum

K alia, sed debent poni duo comata, quia alia legitur assertiuè, ista autem interrogatiuè.s. *Adhuc pater meus viuit?* Idest nunquid pater meus viuit? *Nec poterant respondere fratres*. Scilicet ad istã interrogationem, vtrũ pater eorum uiueret, nec dicere aliqđ aliud verbũ. Et hoc non erat, quia fortè ex respõsione ad istã qõnem confessi caperentur in aliqua contradictione, quia ipsi confessi fuerant s̃.43.c. ꝙ uiuebat Iacob pater eorum, sed non potuerunt respondere, quia tantus eos ex cognitione Ioseph terror, & admiratio inuaserat, ut nec quidem organorum liberum motum haberent, sic infra dicit. *Nimio terrore perterriti*. Terror facit aliquẽ immobilẽ, & priuat

& priuat eum executione potētiarū suarum executiuarum, atq; operatiuarum. Tantus ergo timor tenuit istos, qa nouerant se mala perpetrasse in Ioseph fratrē suū, ꝙ nullo modo ausi fuerunt, nec qdem potuerunt aliqd loq. Iudas aūt q paulo ante constantior extiterat virilē animū gestans, nūc timore, & tremore tenebatur, nec ex hoc vituperabiliores erant, qa tanto eorū scelere patefacto valde effrons fuisset, q nō erubesceret, & paueret cernens Ioseph potentiam. Stupuit etiā Beniamin, q licet non timeret, qa proditoriç vēditioni Ioseph non consenserat, cum tūc nondū ablactatus eēt, tñ considerata re magna ita insperata, s. tanta prosperitate Ioseph, qui mortuus ante reputabatur, mens eius attonita quadā admiranda suspēsione tenebatur. *Ad quos ille clementer*. Hic ponitur secundū, s. benignitas remissionis. *Ad quos ille clementer*. Cū vidit eos Ioseph ita attonitos, & timore conterritos, volens illos consolari dixit clemēter, s. vultu blando, & sereno, & verbis dulcibus ista, q̄ erant mordicatiua, vt subiungeret ea q̄ erant lenitiua. *Accedite inquit ad me*. Anteq̄ ista diceret Ioseph, licet mansissent soli cū Ioseph: tñ quia non cognoscebant eū ex reuerentia, non accedebant ad eū. Nunc aūt, qa Ioseph volebat loqui eis aliqua secreta, vt non audirēt Aegyptij voces eius, fecit eos ad se accedere. *Ego sum ait Ioseph*. Idest ipse ait, ego sum Ioseph. *Frater vester*. Non dedignatur eos vocare fratres, licet in eum tanta cōmiserint facinora. *Quem vendidistis in Aegyptum*. Ista dixit Ioseph voce submissa, ne qsquā audire, aut intelligere posset, qa aliqui erāt iam in domo q linguam Hebræā ab ipso audierāt, & didicerant. Vocē primā, in qua denotabat fraterna cognitio, voluit Ioseph oībus eē notam. Patet qa audierunt Aegyptij, & oīs domus Pharaonis, sed secundā in qua notabatur fratrū maligna vēditio, voluit eē Aegyptijs occultā, ne eos Aegyptij viros contēptibiles, & scelestos iudicarēt. Aliquę lrę habēt. *Quem vendidistis in Aegypto*. Sed non est vera lra, qa fratres sui non vēdiderūt eū stātes in Aegypto, sed stantes in terra Chanaam in pascuis Dothain transeuntibus Ismahelitis, vt patet s. 37. cap. sed debet stare litera. *Quem vendidistis in Aegyptum*. Idest quem vendidistis, vt ducerēt in Aegyptū, quia ea intentione dederunt eum fratres sui Ismahelitis, quia sciebant eos ire in Aegyptum, vt duceretur in terras longinquas, in quibus nunq̄ de eo quicquā pater audire posset, aut cognoscere. *Nolite pauere*. Scilicet timentes aliquam punitionē a me vobis inferendam. *Nec durum videatur, ꝙ vendidistis me*. Idest non tristemini multum, ꝙ me vendideritis, quia iam tristitia non est necessaria. *In ijs regionibus*. Idest ad has regiones. s. vt ducerer ad has regiones. *Pro salute enim vestra*. Hic consolatur eos attenuando eorum delictū, & hoc pōt intelligi dupliciter. Vno modo, ꝙ ipse diceret non debere eos multum tristari, quia licet factum malum fuerit, finis tñ bonus secutus est, s. ꝙ licet ipsi mitterēt eum in Aegyptum, vt moreretur, vel vt in seruitutem redigeretur, tamen Deus ordinauit eum ire illuc, ut exaltaretur: & insuper vt pasceret fratres suos, & patrē in tempore famis. Hic aūt aduertendum, ꝙ soli diuinæ bonitati, & sapientiæ proprium est, vt ipsis quoque malis bene vtatur conuertendo ea ad rectitudinē alicuius ordinis: non enim possunt consilia humana tollere diuinam prouidentiam, quia qualitercunque hō à Deo per malum recedat, ad eum rursus per aliū ordinem necessario relabit, vt ait Grego. in Moralibus. Sic ēt ait Boetius de consol. lib. 4. prosa sexta in fine. Sola est enim diuina vis, cui mala quoque bona sint, cū eis competēter vtendo alicuius boni elicit effectum. Ordo enim quidem cuncta complectitur; vt qđ ab assignata ordinis rōne decesserit, hoc idem in alium tamē ordinem relabatur, ne quid in regno prouidentiæ te-

Benignitas remissionis Ioseph.

Diuina ꝓuidētia humano consilio nō impeditur.

A meritati liceat. Alio modo pōt intelligi, ꝙ Ioseph excuset magis eorum vitium, quia isto superiori modo, non excusatur vitium, quia finis qui sequitur ex re, qñ est per accidens, cum non sit intentus ab ipso agente immediato, sed ab alia causa superiore ordinante, non facit quantitatem bonitatis in actu, nec quantitatē malitiæ; cum sit penitus causa extrinseca, & hoc uerum est, ꝙ peccatum eorum, non poterat per quemcūque euentum tolli, quin peccatum esset. Secundo mō ponetur, ꝙ magis excusentur fratres Ioseph, & dicat non tristemini, ꝙ feceritis hoc, qa Deus disposuit, ut sic fieret, & sic aliquo modo moti a Deo fecistis, quasi non ex vobis. Et hoc magis clarè ponitur ī. 50. c. vbi dixit Ioseph fratribus suis: Nūquid Dei possumus renuerē voluntati? Vos cogitastis de me malum, sed Deus vertit illud in bonum. De quo magis dicetur infra 50. c.

B qūo verum sit. *Ante vos in Aegyptum*. Quasi ad disponendum locum, in quo maneretis, ne in hac fame valida pereatis. *Biennium est, ꝙ fames cœpit esse in terra*. Isti anni computantur a tpe, quo fruges colligere deberēt in anno sequenti post vltimum annū vbertatis. *Quinque alij restant*. Ad complendum septennarium famis, sicut ipse prædixerat regi, vt patet supra 41. cap. *Quibus nec arari, nec meti poterit*. Nisi in paucis locis, quos scriptura nullos reputat in comparatione tantæ magnitudinis terræ, quæ nec colebatur, nec metebatur. Nihil enim & inutile æquiparantur. Aliqui aūt opinantī istā magnam famem accidisse ex magna inundatione Nili non permittentis terram coli, quia qñcunque ultra

C debitum inūdat, terra maiori tempore cooperitur, & nō pōt coli tpe, quo debet, & sic manet inculta, & nō seminata, de quo diximus supra 26. & 41. cap. Sed non vr̄ hoc verum, quia si Nili inundatio hoc fecisset, terra Chanaan & aliæ per quas Nilus non fluit, nec exūdat non paterenī istam famem, sed falsum est, quia ista fames erat per magnam partē terræ. Vnde dr̄ supra. 41. cap. oēs prouinciç veniebant in Aegyptum, vt emerēt escas, & malum inopiæ temperarēt. Magis aūt dicendum est, vt supra determinatum fuit, istam sterilitatē accidisse in Aegypto ex defectu inundationis Nili, qa non inundabat fortè illis annis, vltra tres, vel quatuor cubitos, quod quasi nihil erat, quia ad debitam copiā frugum requirebantur ad minus sexdecim cubiti cre

D menti fluminis, vt ait Solinus in Polist. c. de Aegypto, & licet ista inundatio modica erat, in hoc tñ serebant illi, qui poterant, & acceperant frumenta ad serendum a Ioseph, vt patet infra 47. c. In alijs aūt terris eueniebat sterilitas ex defectu pluuiç. Erat ergo vtrobique sterilitatis causa siccitas. *Præmisit me Dominus*. cognoscebat Ioseph prophetice, ꝙ Deus eum misisset, & exaltasset, vt non deficeret fame progenies sua. *Vt reseruemini super terram*. Idest, vt viuatis, quia nisi escas eis Ioseph dedisset in tanta famis inopia, necesse erat plures eorum mori fame. *Non vestro consilio, sed Dei voluntate*. Consilium fratrum fuit ad occidendum Ioseph, deinde ad perdendum eum, vt missus in Aegyptum nunquàm cōpareret, nec audiret de eo quicquā Iacob, sed Deus dispositione sua æterna flectebat istum effectū in aliū

E ordinē, & finem, s. vt inde exaltatio Ioseph sequerēt. *Qui fecit me, quasi patrem Pharaonis*. Quia sicut filius facit quicquid pater mandat, ita quicquid ego dico, vel iudico esse faciendū Pharao facit. Et sic mandauit Pharao, ꝙ clamaretur coram Ioseph, cum fecit eum ascēdere currum secūdū, vt patet supra 41. cap. s. *Abręque*. Idest pater tener sm̄ interpretationem Hebraicā, licet hoc in litera nostra nō habeatur, de quo ibidem dictū est. *Et dominum vniuersæ domus eius*. Quia quicquid ipse disponebat in domo Pharaonis, oēs de domo Pharaonis faciebant illud tanquā mandasset Pharao, quia sic dr̄ supra 41. cap. Ego sum Pharao absque tuo imperio non

Causa famis exortæ in Aegypto.

non mouebit quispiam pedem, vel manū in tota terra Aegypti. Dixit ēt eodē cap. tu eris super domū meā, & ad tui oris imperium cunctus populus obediet. *Festinate*. Hic ponitur tertium. s. magna gratia ꝓmissionis, quia promisit dare omnibus illis abundantiam in oībus necessarijs. *Festinate, & ascendite ad patrem meum.* Idest ite velociter, quia pater meus iā expectabit vos, & angustiabit̄ ex mora vestra, & cito annūciate ei tm̄ gaudium. *Hæc mandat filius tuus Ioseph*. Non accipit̄ hic mandare. i. imperare, vel præcipere, sed promittere, qa filius non mandaret aliquid patri, & est sensus. *Hæc mādat tibi filius tuus*. Idest hæc mittit tibi ad dicendum. *Deus me fecit dominum vniuersæ terræ Aegypti*. Hoc dicebat, vt suaderet patri descendere in Aegyptum ad videndū tantam letitiā, & hoc verū est, quia Ioseph nō factus fuit dominus per suā industriam, sed quia Deus dedit illi sapientiam in interpretatione somniorū, placuit coram Pharaone, & exaltauit illum supra totā domum suam, & terram Aegypti. *Descende ad me*. Quia de terra Chanaan in Aegyptum descensus est. *Ne moreris.* Quia periculum est in mora: quāto enim magis moratus fueris, tanto magis fame opprimeris, & familia, & substantia tua deperdētur. *Et habita in terra Gessen.* Idest, & habitabis in terra Gessen, quę conueniens est habitationi tuæ ad pascenda pecora, vt patet sequen. c. & j. 47. *Iuxta me tu, & filij tui.* Pōt hoc intelligi dupliciter. Vno modo habita iuxta me. i. non habites in terra Chanaan, in qua nunc manes, quia ibi valde remotus es à me, sed descēde in Aegyptū in terram Gessen, & ibi eris propinquus mihi, ita ꝙ possim te frequenter videre. Vel aliter. *Habita iuxta me.* Idest habitādo in terra Gessen habitabis iuxta me, quia circa terrā illam erat ciuitas, in qua Ioseph domū suam principalē tenebat, quia rex cōiter in ciuitate illa morabatur; iō oportebat ibi manere Ioseph. Nicolaus dicit, ꝙ intendebat dicere Ioseph, ꝙ qñ descenderet Iacob in Aegyptum non veniret immediate ad regem, sed maneret in Gessen, vt ibi informaret̄ ab eo, qualiter oporteret loqui corā rege, & sic factum est, quia descēdens Iacob mansit in Gessen, donec venit ei in occursum Ioseph. Sed hoc non multum vr̄, quia illud ponebat̄, vt allicitiuum ad descendendū in Aegyptum. s. habitare in terra illa, q̄ erat delectabilis, & sic fecit postea mādans illis dicere, ꝙ erāt pastores, vt habitarent in terra Gessen, maximè quia in textu dr̄. *Et habita in terra Gessen.* Habitare autē dicit commorationem diuturnā cum intentione manendi, qđ non erat in aduētu Iacob, vt maneret ibi ad hoc ꝙ informaretur, quia immediate, vt cognouit Ioseph venisse patrem suum exiuit ei obuiam. Itē qa dr̄. *Habita iuxta me tu, & filij tui.* Manifestum est, ꝙ non pōt intelligi de descensu eius in terra Gessen, quia ex hoc nō dicebat̄ habitare iuxta Ioseph, cū Ioseph veniret ei obuiam, sed ex hoc ꝙ Iacob postea mansurus erat, cū tota domo sua in terra Gessen, & apud illam terrā erat mansio Ioseph, dicebant̄ morari apud Ioseph. *Et filij filiorum tuorum*. Quia iam quilibet filius Iacob habebat filios, vt patet in narratione sequen. cap. *Et armenta tua.* Idest greges magnorum pecorum. s. bouum, vaccarū, equorum, & camelorum. Sciendum, ꝙ armenta s̄m cōem significationem, & vsum latinorū accipitur pro congregationibus animalium maiorū, sicut vaccarū, bouum, camelorum, & equorum, cęterorumque in hunc modum. Greges sunt congregationes minorū animalium, vt ouiū, caprarum, porcorum, & similiū: ista tm̄ dr̄ia non semper obseruat in translatione Biblię nr̄e facta à Hieronymo, ꝙ autē obseruet̄ patet de hoc Deut. 14. c. cum dr̄ primogenita de armētis, & ouibus tuis, ibi distinguunt̄ armenta contra oues, & sunt oues animalia minora, ergo armenta sunt animalia maiora. Quod aūt nō obseruet, patet in eo. c. cū dr̄ postea emes

Magna gratia promissionis Ioseph.

Iuxta me tu, & filij tui intelligitur dupliciter.

Armenta quæ dicātur.

F ex eadē pecunia quicqd placuerit tibi, siue ex armētis, siue ex bobus. Sunt aūt distincta armenta ꝯ boues, sed boues sunt maiora aīalia, ergo armenta accipiuntur ꝓ paruis, & sic in 12. cap. Deuteron. non obseruatur dr̄ia ista, quia distinguuntur armenta ꝯ pecora, & pecora sunt maiora aīalia, ergo armenta sunt minora. Hic aūt obseruatur dr̄ia, quia distinguuntur oues ꝯ armēta, & oues sunt minora aīalia: ergo armenta sunt maiora. *Et vniuersa, quæ possides.* Hoc dicebat, vt non hēret Iacob animū redeūdi in terrā Chanaā, vel qa si aliqd ad eum pertinēs maneret in terra Chanaā viuere non poterat. *Quia te pascam*. Idest tibi, & toti familiæ tuæ ꝓbebo alimenta. *Adhuc quinque anni residui sunt famis.* Hoc dicit ad alliciendū eū, vt veniret in terrā Aegypti, qa cū Iacob

G sciret terrā Chanaā eē ꝓmissam patribus suis, & sibi, & semini suo, vsq; in ęternū, nollet descēdere inde, nisi ingrueret aliqua vrgēs necessitas, qualis erat necessitas famis tam diuturnæ. *Ne & tu pereas, & domus tua.* Idest ne moriaris fame, si nō descēderis huc. *Et domus tua.* Idest tota familia tua. *Et omnia, quæ possides.* Idest armenta, & greges tui, & oīa alia bona fame pereant, qa cogeris oīa vēdere famis necessitate, nec sufficies tibi. *En oculi vestri.* Hic ponitur quartū, s. instātia consolationis. Postq̄ ꝓmisit eis tāta bona dare, iterū ꝯsolatur eos certificādo magis dē se ipso. Quia ipsi ita erant stupore repleti, & admiratione suspensi, ꝙ vix credebāt illū eē Ioseph, iō ad certificādum eos ait. *En oculi vestri.* Et est sensus nūciate pr̄i meo, ꝙ descendat in Aegyptum, qa ego viuus sum, sicut vos videtis, & frater meus Benia-

H min, & potestis vlterius dicere, ꝙ mecū locuti estis clare in lingua Hebraica. *En.* Idest ecce. *Oculi vestri.* Scilicet decē fratrū, q erant filij Liæ, & Balæ, & Zelphæ. *Et oculi Beniamin.* Noīat spāliter Beniamin, qa iste erat vterinus ei, s. filius Rachelis, & eū spālius diligebat. *Vident, ꝙ os meum loquatur ad vos.* Idest vos clare videtis, ꝙ ego loquor vobiscū, nec pōt esse vlla clarior probatio. Non est intelligendū, ꝙ oculi viderēt locutionē, qa vox auditus obiectū est, & nō visus, sed ponitur videre pro audire, qa cōior sensus est visus q̄ auditus, & magis certificat, vt patet in proœmio Metaph. ideo sacra scriptura sæpe vtitur isto modo loquēdi ponēs audire pro videre. Sic patet Exo. 20. cū dr̄, Cūctus populus videbat voces, i. audiebat. Vel pōt accipi aliter, s. oculi vestri vi-

I dēt, ꝙ os meū loquatur ad vos, i. licet oculi vestri nō videāt locutionē meā, vidēt tm̄ me loquentē ad vos. Vel aliter, & iste est proprius sensus literæ, s. oculi vestri vidēt ꝙ os meū loquatur ad vos, i. vos bene videtis, q̄uo ego sum corā vobis, & aperio os meum, & moueo labia, & linguā, quod est ad locutionem, & nullus alius est, q loco mei loquatur, ꝑ quæ sufficientissima est notitia, s. per actū duarū potentiarū sensitiuarum, s. per visum, & auditū simul sumptos. Hæc aūt, q̄ hic dicuntur perceptibilia sunt per visum, s. motus labiorum, & linguę, & clausio oris, quæ sunt necessaria in loquente, iō licet oculi non percipiant directè locutionē, tanq̄ sensibile proprium, sentiunt tm̄ tanq̄ sensibile cōe per motum organorū, qa motus de sensibilibus cōmunibus est, vt patet per Philosophum in 2. de Anima. *Os meum*

K *loquatur ad vos.* Idest, ego loquor vobis per me ipsum in lingua Hebraica, & non per interpretem, sicut ante loquebar. *Nunciate patri meo vniuersam gloriam meam.* Scilicet honorem magnum, & maximum dominatum, diuitias immensas, & omnia prospera ad vota succedere, insuper fauorem, & amorem omnium populorū, in quibus bonorum summa est, si in rebus mortalibus aliquod bonum esse ponamus. *Et adducite eum ad me.* Licet filius ad patrem potius, q̄ pater ad filium ire deberet, tamen filius mittebat ad patrem suum, vt descēderet ad eum: primo quia nō decebat, nec erat aliqua vtilitas Ioseph ascendere in terram Chanaam ad videndum

Instantia cōsolationis Ioseph

Vox est obiectū auditus.

Tex. 63. 64. 65.

dum patrem, cũ illa terra opprimeretur fame valida, & Deus è contrario fecerat Ioseph principẽ Aegypti, vt faceret descendere patrem suum,& totam domum suam illuc, & pasceret eos, sicut ipse supradixit. Pro salute vestra misit me Dominus ante vos in Aegyptũ, id est ipse erat missurus vos omnes in Aegyptum, sed vt dispositius vos ingrederemini,misit me ante vos,& infra dicitur, præmisit me Dominus, vt reseruemini super terram, & escas ad viuendum habere possitis: ẽt dato ꝙ in terra Chanaan non esset fames,quia tamen Ioseph totum regnum Aegypti regebat,non erat rationabile, quòd omnia hic dimitteret, & iret extra regnum ad videndum patrem suum, quia amor dominorũ est ad præsentes, cum ergo Ioseph recederet tali modo posset rex alium recipere,quem diligeret, expediebat ergo magis patrem venire ad vidẽdum filium, quàm filium ire ad videndum patrem. *Cumque amplexatus recidisset in collum Beniamin*. In iis omnibus supradictis, quia fratres eius erant attoniti,non amplexatus fuit eos Ioseph, donec redirent ad se ipsos, vt perfectũ gaudium acciperent, tunc ergo cum creduli essent, & non timentes, amplexatus fuit Ioseph primo fratrem suum Beniamin,quia ille magis ad eum attinebat,quã aliquis de alijs,& osculatus est eum,& hoc est recidere in collum eius, idest cadere super collum eius,scilicet ad osculandum, & amplexandum. *Osculatusque est Ioseph omnes fratres suos*. In signum amoris,quia verè diligebat eos. *Et plorauit super singulos*. Idest cũ caderet super collum cuiuslibet ad amplexandum,& osculandum eum, ex teneritudine amoris, quam ad singulos habebat inducente ad fletum, & hoc quia specialem modum, & rationem amandi habebat ad quemlibet dimisso omni rancore, & odio fraterno, in quo verisimile est,quòd super Ruben speciali modo fleuerit,qa ille nõ consentiebat in mortem eius, nec venditionẽ, sed nitebatur eum eripere, & reddere patri suo; eodẽ modo super Iudã, qui licet in venditione eius consentiens fuerit, tamen postea viriliter se opposuit pro Beniamin, & Iacob patre suo volens se permittere effici seruum, vt pater suus calamitatẽ euitaret absente Beniamin,quem tenere diligebat. *Post quæ ausi sunt loqui ad eum*. Idest postquàm facta sunt ista acceperunt audaciam loquendi ad eum, quia ante timebant, quòd fortè Ioseph vellet eos ex verbis suis conuincere, & punire capite; viso tamen quòd ipse osculatus est eos, & plorauit sup singulos certissimè crediderunt,quòd non vellet eos pœnis afficere,sed multis bonis facere abundare. *Auditumque est, & celebri sermone vulgatum*. Ista duo idem signant,vel potest intelligi,quòd signẽt duo, scilicet, quòd primum referatur ad primam auditionem horum verborum in domo Pharaonis referentibus seruis Ioseph, secũdum refertur ad magnam diuulgationem seminatam ex illa relatione. *Et celebri sermone vulgatum*. Idest diuulgatum est in tota aula Pharaonis sermone celebri, idest famoso. Inde venit celebritas nominis, idest fama, vel diuulgatio nominis, de qua sæpe Boetius de consol.lib. 3. *Venerunt fratres Ioseph*. Hoc ponitur hic materialiter,scilicet,quòd ista verba, venerunt fratres Ioseph, audita sunt in aula Pharaonis. *Et gauisus est Pharao, atque omnis familia eius*. Istud gaudium potuit esse ex duabus causis: vno modo quia Pharao,& tota Aegyptus verè diligebant Ioseph, quia tãtum bonum fecerat, & continuè faciebat, nullique de tota Aegypto tędiosus erat, & quia qñ aliqs verè diligit alium gaudet in quolibet bono illius, aduenientibus ergo fratribus Ioseph,in quibus ipse lętebatur,lętatus est Pharao,& tota domus eius. Alio modo,quia licet Pharao,& omnes de Aegypto gauderẽt in Ioseph, & diligerent eum propter tanta bona, quæ fecerat, quia tamen erat seruus emptitius, quẽ emerat

In collum recidere quid.

Quo gauisus est Pharao potuit esse dupliciter. Primo modo. Secunno modo.

A Putiphar, aliquo modo eis onerosum erat, ꝙ tantum dominium inter eos haberet. Quando autem viderũ fratres suos homines,qui probi videbantur,putauerũ eos esse de aliquo bono genere; ideo magis consolati sunt,& quieuit animus eorum; ideo mãdauit Pharao quòd descenderet tota cognatio sua in Aegyptum, quia ibi eam sustentare volebat, vt cognosceret stirps Ioseph. *Dixitque ad Ioseph,vt imperaret fratribus suis*. Ex hoc patet, quòd postquàm fuit recognitus Ioseph cũ fratribus suis iuit ad Pharaonem, & fratres sui nõ iuerunt, quia tunc mandasset eis rex, vt ascenderent pro patre suo, sed non mandauit; immo dixit Ioseph, ut mandaret eis hoc, quasi ipsi manerẽt in domo Ioseph post mutuam cognitionem, dum Ioseph ibat ad do-

B mum regis. *Onerantes iumenta ite in terram Chanaan, & tollite inde patrem vestrum*. Non dicitur hic, quæ onera mandabat imponere Pharao iumentis ad portãdum in terram Chanaan,nec videtur, quòd mandaret imponere onera frumenti,quia non erant permansuri in terra Chanaan,sed statim,vt accederent patrem suum reducere mandabat,videtur ergo quòd mandabat duci uestes de Aegypto, & aliqua cibaria pro itinere, sicut postea mãdauit Ioseph. *Et cognationem*. Idest omnes cognatos vestros, vt nullus maneat ibidem de progenie vestra. *Et venite ad me*. Idest ad habitandum in regno meo. *Et ego dabo vobis omnia bona Aegypti*. Idest de omnibus bonis Aegypti partem habebitis. *Vt tollant plaustra*. Idest quadrigas. *Ad subuectionem paruulorum vestrorum*. Idest ad ducendum paruulos vestros,

C qui per se pedibus moueri nequirent. Ex quo patet, quòd terra, quæ erat inter terram Chanaan, & Aegyptum,plana erat, quia quadrigæ non possunt moueri per vias ualde duras, quemadmodum incedunt iumẽta per se ipsa sine iugo; & hoc etiam patet, quia filij Israel portabant quadrigas de Aegypto,quando exierunt euntes in terram promissionis. Vnde in dedicatione tabernaculi,quæ facta fuit in monte Sinai,duodecim duces tribuum obtulerunt sex plaustra cũ bobus duodecim, ex qbus tradita sunt quatuor plaustra filijs Merari ad portandum columnas, & tabulas Sanctuarij, Duo alia tradita sunt filijs Gerson ad portandas cortinas, & vela, ut patet Numer. 7.cap. licet ista similitudo non multum agit, quia nõ erat eadem via,

D per quam iuerunt plaustra filiorum Iacob, quãdo iuerunt ad ducendum eum de terra Chanaan in Aegyptum,& plaustra,quæ ferebant sui posteri,quãdo exierunt de captiuitate Aegyptiaca. Nam cum fratres Ioseph iuerunt pro patre suo in plaustris ambulauerunt per viam terræ Philistijm, quæ est plana, & populata, & propinqua,de quo dicitur Exod.13.cap.cum autem exierunt de captiuitate Aegypti transierunt per terras inuias, scilicet, per solitudines circa mare rubrum, & illa terra erat magis aspera, & a nullo habitata, & non habens viam,de hac Exo.13. & Iudith.cap.3. *Et iugum*. Quia mulieres non bene pedestres incederunt ꝑpter molliciem,& virium paucitatem. *Et properate quantocius*. Idest venite quanto citius potueritis, quia mora nociua est. *Nec dimittatis quicquam de supellectili vestra*.

E Idest de rebus mobilibus, quæ aliquo modo portari possunt. Res autem immobiles necesse est permanere, vt agros, & domos. In domibus autem aliquid proprium habere potuisset Iacob in terra Chanaan, sed in agris nihil videtur habuisse proprium,nisi agrũ, quem emit in Sichen centum agnis,vt patet supra 33. cap.& hoc demonstrabat, quia quando diuidebat benedictiones filijs suis,& dabat illis sortes in terra Chanaã promissas à Dñq, Ioseph tradidit specialiter terrã Sichen, quam emerat, hoc specialiter nominãs,quasi nihil aliud haberet,vt infra patet cap.48. Mandauit autem totam supellectilem ducere,ne desiderarent illuc

redire.

redire. *Quia omnes opes Aegypti vestræ erunt*. Hoc allicitiuum est ad veniẽdum in Aegyptum, & est sensus, de omnibus opibus, & rebus preciosis Aegypti partẽ habebitis ad sufficientiam. Hebræi autem quidam volunt, quòd prophetice dixerit hoc Pharao, licet nõ intellexerit signans illam sublationem opum, quam facturi erant Hebræi de terra Aegypti, vt patet Exod. 12. cap. Simile est de Caipha, quia ipse dixit, expedit, vt vnus homo moriatur ꝓ populo, ne tota gens pereat, vt patet Ioan. 11. cap. Hoc autem (vt ait ibidem Euangelista) non dixit Caiphas à se ipso, sed cum esset pontifex anni illius, prophetauit, & tunc sicut dicẽte Caipha ista verba ipse nõ intellexit, ꝙ Christus moriturus esset pro humani generis redemptione, licet ad istam intentionem Spiritus Sanctus in eo formaret verba, sed solum, quòd bonum esset Christum mori pro tota gente, idest ne tota gens Iudæorum moreretur, aduenientibus Romanis contra eos propter Christi miracula, vel magis, quia se regem Iudæorum dicebat, quod Romani abhorrebant, cum Iudæi essent eis subiecti, ita Pharao intelligeret, quòd cunctę opes Agypti essent Hebræorum, idest de omnibus haberẽt partem, cum tamen Spiritus Sanctus ista verba proferret ad signandam illam Aegyptiorum spoliationem: non tamen poterat dici Pharao propheta, licet mens eius moueretur à Spiritu Sancto ad cõcipiendum ista verba, & lingua eius ad proferendum, quia non intelligebat quid Deus intendebat per illa signare, cum intelligentia opus sit in prophetia, vt patet Daniel. 10. c. sicut nec asina Balaam Propheta vocari poterat, q̃a lingua eius ad loquendum à Deo mouebatur, quia nihil intelligebat, nec poterat vocari rationalis, quia verba rationalia proferebat. Sed adhuc non videtur, quòd Spiritus Sanctus mouerit Pharaonem ad dicendum ista in signum futurorum, quia non deberet fieri tanta distributio vniuersalis pro ita paucis particularibus. Hebræi enim habitabãt in quadam parte separata Aegypti, scilicet in terra Gessen inter Aegyptios quosdam, & ab eis solis petierunt ista dona accommodata, quæ postulantes postea secum tulerunt. Ab omnibus autẽ alijs partibus Aegypti nihil tulere. *Feceruntque filij Israel*. Idest filij Iacob, qui vocatur Israel mutato nomine, vt patet supra 33. & 35. cap. *Vt eis mandatum fuerat*. Idest sicut eis mandauerat Ioseph recipiens mandata à Pharaone.

Opin. Hebræorum.

Cõfutatio

Quibus dedit plaustra Ioseph. In terra Chanaan, sed etiam ascenderunt cum eis aliqui de Aegyptijs mandato Ioseph, quia tot plaustra, & iumenta onerata non poterant duci, & regi per uiros undecim. *Et cibaria in itinere*. Idest cibaria ad iter in eũdo, & redeũdo pro Iacob, & tota domo eius, quia in itinere nihil inuenirent, quia tota terra ibat in Aegyptum pro alimentis, vt patet supra 41. cap. *Singulisque proferri iussit stolas binas*. Scilicet vnam multum solemnem, & aliã minus solemnem ad vsum quotidianum. Stola enim nomẽ generale vestis est, & dicitur à Telon, quòd est longum, quia istę vestes longę sunt cooperientes totã hominis staturam. *Beniamin verò dedit trecentos argenteos*. Moneta facta de argento, quæ satis magni valoris esse videbatur. Hoc autem datum fuit, quia eum specialiter diligebat, cum esset frater vterinus. *Cum quinque stolis optimis*. Istæ vestes excellentiores erant, quàm vestes datæ alijs fratribus, quia de istis dicitur, quòd erant optimæ: de alijs autem non. *Tantundem pecuniæ*. Pecunia data patri, vel Beniamin non erat ad aliquam necessitatem viæ, sed ad amoris demonstrationem, vt singularis amor patri demonstraretur, qui tanto tempore pro Ioseph doluerat, & eum tenerrimè diligebat, ut patet supra 37. cap. *Addens ei asinos decem*. Idest specialiter dedit patri asinos decem supra

Stola quid

F donum, quod dedit Beniamin, quia rationabilius erat magis patrem diligere, quàm fratrem, & dato, quòd magis fratrem diligeret, tamen magis patrem honorare debebat, & uereri eũ, cũ teneamur patribus ad maiora, quàm quibuslibet alteris hominibus, sic ait Philosophus 4. Ethicor. quia patribus, & dijs non possumus retribuere æqualia. *Qui subueherent*. Idest portarent.

Ex omnibus diuitijs Aegypti. Ista erant aliqua dona specialiter electa, quæ Iacob possent lætificare. *Et totidem asinas triticum in itinere panesque portantes*. Illæ asinæ portabant panes coctos pro itinere quamdiu durare possent in bona dispositione comestibili, deinde portabant triticum, vt inde panes fierent, & in eisdem reducerentur cibaria, cum plaustra seruire deberent ad subuehendum paruulos, & vxores suas. *Dimisit ergo fratres suos*. Idest expediuit à se mandans, ut recederent ad reducendum patrem. *Ne irascamini in via*. Idest non pugnetis mutuo. Timebat enim Ioseph, quòd postquam ipsi uidissent bonitatem suam pugnarent in itinere imponentes sibi in alterutrum culpam uenditionis Ioseph. *Qui ascendentes*. Hic ponitur paternum gaudium de bona annunciatione, & patet litera.

G

Paternum gaudiũ de bona annunciatione.

Et ipse dominatur in tota terra Aegypti. Hic in summa totam gloriam Ioseph comprehenderunt. Ioseph autem mandauerat omnia patri suo referri singulariter, vt patet supra, sed ipsi tenuerunt modum valde cautum, & rhetoricum: quando enim aliquis vult enarrare aliquam rerum gestarum historiam, quæ magnum gaudium contineat historia magna est, ne gaudium per partes assumptum minus efficiatur, totam summam gaudij in historia collectam simul ponunt, ut gaudium sit simul plenum, deinde res gestæ per ordinem enarrentur: ita filij Iacob, vt pater eorum nimis simul delectaretur, totam dominationem, & gloriam Ioseph dicentes eum dominum totius Aegypti, quia in hoc consistebat summa honoris, & dominij eius, deinde totum hoc per ordinem narrauerunt, ut patet infra.

H

Quo audito Iacob. Tantum enim Iacob doluit de absentia Ioseph, quia putauit eum verè deuoratum à bestia, quòd nunc quando tantum gaudium enarratum est, sustinere non potuit, quia ut ait Philosophus secundo de anima, excellens sensibile corrumpit sensum, & si aliquando non corrumpat, tamen stupefacit. Sic fuit hic præsentato tanto delectabili potentiæ, quæ iamdudum angustijs, & quotidianis tristitijs assuefacta erat, bonum magnum ita totum subito adueniens, qualiter debuit recipi non potuit.

I

Tamen non credebat ei. Ista est conditio afflictorum, qui postquàm semel afflictionibus succubuerint, si aliqua eis prospera eueniant, non immediatè credunt, iam se totaliter putantes extremis miserijs derelictos. *Illi è contra*. Scilicet asserentes Ioseph viuere.

Conditio afflictorũ.

Referebant omnem ordinem rei. Vt verisimilius esset, scilicet qualiter ipsi eum vendiderunt, & qualiter in Aegyptum ductus est, & qualiter Putiphari venditus, & post incarceratus, vltimo per somniorum interpretationem sublimatus.

K

Cumque vidisset plaustra. Ad subuehendum paruulos, & vxores. *Et omnia quæ miserat*. Scilicet vestes, & pecunias, & asinos oneratos diuitijs Aegyptijs.

Reuixit spiritus eius. Idest lætificatus est, & credere incepit.

Sufficit mihi si adhuc viuit filius meus. Quasi dicat, multa bona sunt, quæ mihi enarratis de Ioseph, tamen mihi sufficit si ipse uiuat, quia ego non tantũ curo de dominatione, & honore eius, quantum de vita eius. Hic

Iacob

Iacob demonstrat, quòd satis erat sibi scire filij sui vitam,& prosperitatem, dato quòd ipse non acciperet partem de bonis Ioseph;& istud est signum veri amoris, scilicet, quòd aliquis amet alterum secundum seipsum, quia in bono eius secundum se ipsum delectatur,& hoc ventilat Aristo. in 8. Ethicorum, vbi quęrit quid magis pertineat ad amicos amare, vel amari. & respondet, quòd amare est proprius actus eorum, & probat per matres, quę maximè filios amant,& tamē pleræque earum dant filios nutriri, & sic amant eos cognoscentes eos, & tñ non amant ipsæ ab illis, quia non cognoscunt eas. & hoc cognoscūt ipsæ matres: scilicet, quòd non amantur:& tamen de hoc nō multum curant. Satis.n. eis est, quòd filios ament, & videant eos prosperari, etiam si non redamentur. Si tamen esset amicitia in amari vellent matres semper filios suos præsentes esse, vt amarentur ab illis, cum earum ad filios sit maximus amor. Sic fecit hic Iacob dicens sufficere sibi si Ioseph viuebat, quia hoc erat bonum Ioseph, & non curauit vtrum ex illo bono Ioseph aliquid contingeret eum. *Vadam, & videbo eum antequam moriar*. Idest saltem hanc delectationem volo, vt videam ipsum antequam moriar. Sciebat enim Iacob, quòd visurus eum esset post mortem, sed quia alterum genus delectationis est, quod post mortem sequitur, voluit eum in vita videre: ne saltē ista delectatione priuaretur. De ista diuersitate delectationis diximus Deutero. 3. cap. tractando de pœna inflicta Moysi: & ibi vide latè satis.

Iacob in Aegyptum proficiscitur: eique Ioseph obuiam vadit. *Cap. XLVI.*

PROFECTVSQVE Israel cum omnibus quæ habebat, uenit ad puteum iuramenti. Et mactatis ibi victimis Deo patris sui Isaac, audiuit eū per visionem nocte vocantem se, & dicentem sibi: Iacob, Iacob, cui respondit: Ecce adsum. Ait illi Deus: Ego sum fortissimus Deus patris tui: noli timere, sed descende in Aegyptum, quia in gentem magnam faciam te ibi. Ego descendam tecum illuc, & ego inde adducam te reuertentem: Ioseph quoq; ponet manus suas super oculos tuos. Surrexit Iacob mane à puteo iuramenti: tuleruntque eum filij cum paruulis suis, & vxoribus suis in plaustris, quæ miserat Pharao ad portandum semen, & omnia, quæ possederat in terra Chanaam. Venitque in E Aegyptum cum omni semine suo, filij eius, & nepotes, filiæ, & cuncta simul progenies. Hæc sunt autem nomina filiorum Israel, qui ingressi sunt in Aegyptum, ipse cum liberis suis. Primogenitus Ruben. Filij Ruben: Henoch, & Phallu, & Hesron, & Charim. Filij Simeon: Iamuel, & Iamin, & Ahod, & & Iachin, & Sohar, & Saul filius Chananiti-

A dis. Filij Leui: Gerson, & Caath, & Merari. Filij Iuda: Her, & Onam, & Sela, & Phares, & Zara. Mortui sunt autem Her, & Onam in terra Chanaā. Natiq; sunt filij Phares, Hesrō, & Hamul. Filij Isachar, Thola, & Phua, & Iobab, & Semrō. Filij Zabulō: Sareth, & Elō, & Iahelel. Hi filij Liæ, quos genuit in Mesopotamia Syriæ cum Dina filia sua. Omnes aīæ filiorum eius, & filiarum trigintatres. Filij Gad: Sephion, & Aggi, & Suni, & Esebon, B & Heri, & Arodi, & Areli. Filij Aser: Iamne, & Iesua, & Iesui, & Beria, Sara quoque soror eorum. Filij Beria: Heber, & Melchiel. Hi filij Zelphæ, quā dedit Labā Liæ filiæ suæ: & hos genuit Iacob sexdecim aīas. Filij Rachel vxoris Iacob: Ioseph, & Beniamin. Natique *Supra 14.* sunt Ioseph filij in terra Aegypti, quos genuit ei Aseneth filia Putipharis Sacerdotis Eliopoleos: Manasses, & Ephrain. Filij Beniamin: Bela, & Bechor, & Abel, & Gera, & Naamā, C & Echi, & Ros, & Mophī, & Ophim, & Ared. Hi filij Rachel, quos genuit Iacob omnes aīæ quatuordecim. Filij Dan, Husim. Filij Nephthalin: Iasiel, & Guni, & Ieser, & Salem. Hi filij Balę, quam dedit Laban Racheli filię suę: & hos genuit Iacob omnes animæ septem. Cunctæ animæ, quæ ingressæ sunt cum Iacob in Aegyptum, & egressæ sunt de femorę illius absque vxoribus filiorum eius, sexagintasex. Filij autem Ioseph, qui nati sunt ei in *De. 10.* D terra Aegypti animæ duæ. Omnes animæ domus Iacob, quæ ingressæ sunt in Aegyptum fuere septuaginta. Misit autem Iudam ante se ad Ioseph, vt nunciaret ei, & occurreret in Gessen. Quò cum peruenisset, iuncto Ioseph curru suo ascendit obuiā patri suo ad eundem locum: vidensque eum, irruit super collum eius, & inter amplexus fleuit. Dixitque pater ad Ioseph. Iam lætus moriar, quia vidi faciem tuam, & superstitem te relinquo. At ille locutus est ad fratres suos, & ad omnem domum patris sui: Ascendam, & nunciabo Pharaoni, dicamque ei: Fratres mei, & domus patris mei, qui erant in terram Chanaan, venerunt ad me: & sunt viri pastores ouium: curamque habent alendorum gregum: pecora sua, & armenta, & omnia, q̄ habere potuerunt adduxerunt secum. Cumque vocauerit vos, & dixerit: quòd est opus vestrū? rñdebitis: Viri pa-

stores sumus serui tui, ab infantia nostra vsque in præsens, & nos, & patres nostri. Hæc aũt diceris, vt habitare possitis ĩ terra Gessen, quia detestantur Aegyptij omnes pastores ouium.

PROFECTVS Descripto descensu filiorum Iacob in Aegyptum, consequenter ponitur descensus quantum ad se ipsum. Et diuiditur in tres partes: primò ponitur descendendi modus: secundò descendentium numerus, ibi. *Hęc sunt nomina.* Tertiò Ioseph occursus, ibi. *Misit autem Iudam.* Ad primum. *Profectus Israel.* Idest Iacob. *Cum omnibus, quę habebat.* Quia sic dixerant ei filij sui ex parte Ioseph. ipse cognoscens hoc vtile esse quantum ratione humana conijci poterat, nõ dubitauit facere, licet postea in hoc Deum consuluit, vt patet infra. *Et venit ad puteum iuramenti.* In Hebræo dicitur. *Venit in Bersabee.* Est autem Bersabee in litera Hebraica æquiuocum ad puteum iuramenti, & puteum septimum, Ber enim Hebraicę puteum notat. Deinde si deriuetur de Seua, quod signat septem, vocabitur puteus septimus. Si autem deriuetur de Seuoa, quod interpretatur iuramentum, significabit puteum iuramenti. Litera autem nostra accepit alteram partem æquiuocationis, scilicet puteum iuramenti, & vocatur puteus iuramenti, quia illic iurauerunt Abraham, & Abimelech Rex Palæstinorum faciendo inter se fœdera, vt patet supra 21. cap. vocatur etiam puteus septem, vel puteus septimus: quia ibi dedit Abraham septem agnas Regi Abimelech in testimonium, quòd puteus ille suus erat, vt patet eodem capitulo. Venit autem Iacob per puteum illum in Aegyptum propter duo: primò, quia erat in recta via versus Aegyptum: est enim recta via à terra Chanaan vsque in Aegyptum, & breuis, per quam non oporteat transire mare rubrum. Dicitur via terræ Philistinorum, vt patet Exo. decimotertio capitulo, & per hanc descenderant ante filij sui ad emendum cibaria in Aegypto. Cum autem nunc Iacob habitaret in Hebron in valle Mãbræ, quæ est in sorte Iudæ, vt patet Iosue 15, capitulo, & est in medio sortis Iudæ, aliqualiter tamen ad orientalem plagam, & debet descendere in Aegyptum, quæ est australis respectu terræ Chanaan, & aliqualiter occidentalis; via recta ipsi erat descendere per terram Philistinorum, in qua est Bersabee, quam vocat hic puteum iuramenti, vt patet supra vigesimotertio capitulo.

Diuisio.

Quare vocatur puteus iuramenti.

Quare Iacob venit per illum puteum.

Secunda causa fuit, quia mutatio status in hominibus est aliquid magnum, maximè quòd aliquis recedat de terra sua ad habitandum in terra lõginqua, & aliena: cum ergo Iacob hoc facturus esset, non fuit contentus humano consilio, sed inquisiuit diuinum iudicium, quod orationibus impetratur. Et quia puteus iuramenti, scilicet ille locus, in quo est puteus iuramenti erat Sacer, & deuotus, quia ibi auus suus Abraham erexerat altare, & inuocauerat Deum, vt patet supra 21. cap. etiam pater suus Isaac ibi inuocauerat Dominum, vt patet supra vigesimosexto capitulo, voluit magis ibi quàm in alio loco Deum consulere. In magnis enim rebus auxilium diuinum inuocandum, & consilium eius, testimonio probatur eruditissimorum. Sic Plato in Thimeo, inquit, & Boetius de consola. libro tertio prosa nona: ideo etiã iste Iacob cum tenderet in Mesopotamiam quasi aliquid magni agressurus, scilicet peregrinari incipiens, Deum inuocauit in Bethel, vt patet supra 28. cap.

F Nunc maius aliquid instabat, scilicet mutatio sediũ cum tota posteritate ad habitandum terram alienorum, magis ergo Deum inuocare debebat. *Et mactatis ibi victimis.* Idest facto holocausto de animalibus, quæ totaliter incendebantur ad magnum honorem Dei secundum ritum, qui habetur Leuiti. 1. cap. Et deinde ad dormiendum se ponens audiuit Dominum loquẽtem. *Et mactatis.* Hic ponitur antecedens, scilicet mactatio victimarum, & intelligitur consequens, scilicet earum incensio, vel totalis combustio: mactatio enim victimarum, si aliquid vlterius non sequatur, nihil prodest, quia quantum ad hoc commune est Deo aliquid cum hominibus, cum mactentur etiam victimæ ad cibos hominum, vt patet supra 43. ca. vbi dixit
G Ioseph dispẽsatori suo, occide victimas, & instrue cõuiuium, & loquebatur de occisione earum ad cibum. Illud autem quod sequitur, scilicet incensio earum in altari ad diuinum honorem non est commune Deo, & hominibus, quia ad vtilitatem hominum, nunquã comburuntur carnes pecorũ occisorum, ideo in hoc secundo delectatur Deus valde, scilicet in odore carnium, & adipis combusti ad honorem eius, & vocat istum odorem suauissimum, & gratissimũ sibi. Sic patet supra c. 8. cum Noè incenderet in altari ad honorẽ Dei animalia masculina, quia subiungitur, & odoratus est Dominus odorem suauitatis. Sic habetur sæpe Leuit. 1. & per totum librum. Ista ergo incensio facta fuit a Iacob, licèt textus nõ exprimat, ad Dei honorẽ.
H *Deo patris sui Isaac.* Expressit quis Deus esset iste, ne putaretur, quòd immolaret Deo directori viarum secũdum gentilium opinionem, s. Deo iugatiuo, qui in iugis potestatem habet: vel Deę Valloniæ, quæ vallibus præest, vel deæ Rurinæ, cui stulta Gentilitas agros, & rura, & vias planas commẽdauit. De hoc Augustinus de ciuitate Dei. 4. lib. cap. 8. & ista explicatio non ponitur ad instructionem Hebræorum, qui satis credebãt Iacob nulli, nisi Deo vero immolare, sed ad Gẽtilium instructionem, qui putabant Iudæos tales Deos colere. Sic patet tertio Regum, ca. 20. cum enim Benadab rex Syrię cum multitudine magna victus fuisset a paucis viris regis Achab dixerunt ei serui sui: Dij montiũ sunt dij eorũ. Sed melius est, vt pugnemus contra eos
I in campestribus. Sic enim credebant Syri Hebræos colere Deos montium, sed Deus tulit stultitiam hanc de vertice eorum, dicens per prophetam eodem cap. quia dixerunt Syri: Deus montiũ est dominus, & non vallium, dabo omnem multitudinem hanc grandem in manu tua. De diuersitate horum latissima consideratio est in libris de ciuitate Dei, vsq; ad 10. lib. de hoc Ouid. in lib. 6. Fasto. & Ioannes Bocatio, de certaldo in lib. de Genealogia Deorũ, de quo modicum tangitur. Exod. 23. sed latius 3. Reg. 20. c. & ibi vide. *Audiuit eum per visionem noctis.* Facto holocausto dormiuit ĩ lecto, & tunc audiuit vocem dñi. Sic. n. consueuerant patres sui audire vocem dñi per noctem. De Abraham patet supra 26. c. quando mandatum fuit ei ne descẽderet in Aegyptum, sed maneret in Gerara. De Iacob ẽt patet
K supra 28. c. quando apparuit ei Dominus in Bethel, & dormienti locutus est. Idem patet sup. 31. c. quãdo Angelus monstrauit ei in somnijs arietes varios ascendẽtes super oues. *Vocantem se.* i. ipsum Iacob. Iste, qui vocabat Iacob Angelus erat, & non Deus, quia vt sæpe dictum est, sicut in rebus corporalibus naturalibus, licèt Deus sit causa prima simpliciter mouẽs causas, & causata, tñ non agit ista naturalia p se ipsum immediatè, sed p causas subseruiẽtes, quia ad hoc est subordinatio cãrũ subseruiẽtiũ: aliàs. n. superflua, & inutilis esset talis subordinatio. Sic ẽt in natura spũali Deus hẽt Angelos ministrãtes, & Angelos assistẽtes, qa millia millũ ministrabãt ei, & decies cẽtena millia assistebãt ei;
vt

vt patet Dani. 7. ca. iste autem ordo rectissimus est, cũ ipsi ministrantes ad nos mittantur, vt patet ad Hebræ. primo cap. Sunt administratorij spiritus in ministerium missi propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis. Cum ergo Iacob esset vnus de prædestinatis, vt tota tenet ecclesia, ille, qui ei loquebatur, Angelus erat, aliàs ordo ille excellentissimus Hierarchiarũ in assistẽtibus, & ministrantibus frustraretur, quod non decet. Et si arguas contra, quia iste, qui loquebatur dixit, ego sum fortissimus Deus patris tui, vt patet immediatè, quod non conuenit Angelo.

Obiectio.

Ad hoc respõdetur quòd iste qui loquebatur erat Angelus & loquebatur ista non in persona sua, sed in persona Dei, quem repræsentabat. Sic enim patet Exo. 20. cap. in legislatione, vbi vox, quæ sonabat de medio ignis, dicebat: ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti, de domo seruitutis; nõ habebis Deos alienos coram me. Iste tamen q loquebatur non erat Deus, sed Angelus, vt ait Apostolus ad Gala. 3. cap. lex ordinata per Angelos in manu mediatoris. *Iacob, Iacob*. Duplicatio nominis signum est certitudinis vocationis, & quòd illa res ad quam vocatur certa sit, & citò expleri debeat. sic enim interpretatus fuit Ioseph, quando Pharao dixit ei duo somnia, quæ ad idem pertinebãt. Respondit, quòd somnium ingeminatum fuit ad significandum, quòd sermo Dei fieri debebat, & quòd citò compleretur, vt patet supra 41. cap. Sic ista vocatio duplex significauit velocitatem in descensu illo, & quòd nullo modo Iacob in hoc dubitare deberet. *Ecce assumi*. Recta responsio, vt velociter vocans paratum habeat respondentem. *Ait illi Deus*. Idest Angelus, qui loquebatur loco Dei, vt supra declarauimus. *Ego sum fortissimus*. Sicut declarauimus supra 43. cap. licet omnis perfectio Deo eminenter conueniat, tamẽ eum quãdoque secundum diuersa perfectionis attributa appellamus secundũ illud, pro quo rogamus, vel quod narramus: & Deus cognoscens intima nostra, conformatur nobis in hoc modo loquẽdi de se ipso. Vnde quia Iacob timebat incidere in magnas calamitates extra terram suam, ita vt nec ipse, nec semen suũ amplius posset redire in terram Chanaam, Deus volebat ei promittere, quòd reduceret semen suum in terrã Chanaam, & quod ipse sepeliretur in ea, quod pertinebat ad magnam potentiam agẽtis: ideo Deus ista agens se fortissimum vocauit tamquam potentem implere, quod promittebat Deus patris tui, idest quem coluit pater tuus, vel qui direxerim patrem tuũ in omnibus vijs suis, & confirmaui illi promissiones Abrahæ. *Noli timere*. Timor Iacob erat, qui dictus est, scilicet, quia erat senex, & non putabat redire in terram Chanaam, sed quòd in Aegypto moreretur, & ibidem sepeliretur, & quòd posteritas sua deprimeretur ibi, ita quòd non possent multiplicari, & ad hoc respondet Deus dicens. *Noli timere*. Quia non euenient ista, vt tu putas. *Descende in Aegyptum*. Quia de terra Philistinorum versus Aegyptum existentem in latere Meridiano descensus est. *Quia in gentem magnam faciam te ibi*. Satis completa fuit ista promissio, quia 70. animæ de femore Iacob ingressæ sunt in Aegyptum. vt patet infra in litera, sed in exitu fuerunt sexcenta millia peditum potentium pugnare præter mulieres, & paruulos, & senes, quorum erat multitudo innumerabilis, vt patet Exo. duodecimo cap. *Ego descendam tecum illuc*. Deus, cum vbique totus sit, & totam terram, & cœlos impleat, nec adhuc comprehendi potest: quia, vt patet Ierem. cap. 23. Cœlum, & terram ego impleo. Et 3. Reg. 8. cap. nũquam ad aliquem locum ascendere poterit, nec descendere, eleuari, nec deprimi: prædicantur tamẽ ista de Deo

Responsio.

Quis timor erat Iacob.

Deus vbique & totam terrã & Cœlos implet.

A secundum effectum. Deus enim dicitur cum aliquo descendere, quando descensum eius ad aliquem locum prosperum facit custodiens eum in illo. Quia ergo Deus directurus erat Iacob in descensu Aegypti, & manendo ibi, dicebatur descendere cum illo: *Et ego inde*. Idest, de Aegypto. *Adducam te reuertentem*. Hoc fuit impletum mortuo Iacob, quando instinctu Dei Ioseph duxit corpus eius ad tumulandum in terra Chanaam in spelunca duplici: vt patet infra 50. ca. Potest etiam intelligi de reditu filiorum suorum in terram Chanaam, quia pater in filijs redire dicitur, & tunc Deus reduxit eos, quia in prodigijs, & signis horrẽdis eduxit eos de Aegypto, vt patet per totum Exodum. *Ioseph quoque*. Hoc etiam desiderabat valde Iacob, scilicet videre Ioseph, quia propter hoc principaliter descendebat in Aegyptum: ideo Deus promittit ei quòd non solum videbit Ioseph antequam moriatur, quinimmo Ioseph ponet manũ suam super oculos tuos, idest stabit ad mortem tuam. In hoc autem magna consolatio erat ei, quòd moreretur inter dilectos suos. Et omnes homines quantumcunque boni sint, naturaliter inclinantur ad desiderandum mori in terra sua, & cum ęgrotant vellent esse in terra sua, qa viscerosior pietas est inter cognatos quàm inter extraneos, & putant homines impendi eis magis opera pietatis à suis quàm ab extraneis. Et sic dicebat Ouidius in lib. de Ponto desiderans redire de exilio in terram suam, & mori ibi.

B

Ne mea Sarmaticum contegat ossa solum.

C Et post hoc mollius.

Ossa recubarunt manibus tumulata suorum.

Ponet manum suam super oculos tuos. Idest claudet oculos tuos cum mortuus fueris: quãdo enim aliqui moriuntur, infrigidantur membra, & manent dura quasi gelida, ita vt congruè flecti nequeant. Ne ergo partes corporis valde deformes maneant immediatè, vt aliquis moritur, cum adhuc aliqua caliditas remissa in eo manet, cooperiuntur oculi eius à circunstantibus, & alia membra apte disponuntur, ne post cum cadauera infrigidata fuerint, plicari, & disponi nõ possint. Erat autem apud antiquos consuetudo quòd ille qui à defuncto dum viueret magis diligebatur, morienti oculos claudat: & quia Ioseph magis diligebatur à Iacob quàm alij filij, vt patet supra 37. cap. ipse oculos Iacob morientis clausurus erat, si morti adesset. Promittendo ergo quòd Ioseph clauderet oculos eius, promittebatur quòd morti eius interesset. *Surrexit Iacob*. Scilicet sequenti die in aurora confortatus voce Angelica. *A puteo iuramenti*. Idest ab illo loco, qui est iuxta puteum iuramenti: est enim ibi quædam villa, quæ ex nomine putei vocabatur Bersabee. *Tuleruntque eum filij sui*. Filij Iacob erant iuuenes, Iacob autem erat senex, scilicet annorum 130. vt patet sequenti cap. ideo ipsi disponebant plaustra, & alia iumenta ad subuehendum aliquid in via. *Cum paruulis, & vxoribus suis*. Istud relatiuum non refert Iacob, sed filios suos. Patet, quia dicitur cum paruulis, & vxoribus suis, Iacob autem nullos filios paruulos habebat. De vxoribus autem vtrum tunc vxores haberet ex textu non apparet: De Rachele autem satis constat, quòd mortua fuerit supra 35. ca. De Lya autem, Bala, & Zelpha non patet, sed volunt eas tunc viuere Doctores Latini, & Hebraici. Et si dicatur de Lya contra quia infra 49. cap. dicitur, quod Lya sepulta fuit in spelunca duplici. Sed non fit mentio, quòd ducta fuerit in terram Chanaam ad sepeliendum ibi, ergo mortua fuit in terra Chanaam antequam descenderet Iacob in Aegyptum.

D

E

An Iacob duxerit secũ in Aegyptum aliquam ex vxoribus suis.

Ad hoc posset responderi fortè quòd ipsa descẽdit in Aegyptum, & ibidem mortua, deinde reductum

fuit cadauer eius in terram Chanaam,licet nō sit mētio qñ reductum fuerit. Sic enim volūt multi, ꝙ ossa omnium Patriarcharum, scilicet 12. filiorum Iacob mortuorum in Aegypto ducta fuerint in terrā Chanaam in exitu de Aegypto, licet de solis ossibus Ioseph sacra scriptura cōmemoret, vt patet Exo.13.ca. Si ergo ossa Lyæ in terram Chanaam ducta sunt,hoc fuit in reditu de Aegypto,quia non fuit pro ipsa facta specialis reditio in terram Chanaam, sicut pro Iacob. mihi autem videtur conuenientius dicendū diu mortuam fuisse ante descensum in Aegyptum,& sepultā in terra Chanaam. Id quod inducitur de ossibus Patriarcharum.s.12.filiorum Iacob, non multum verisimile est. Et videt hoc dicere scriptura Exo.13.ca. vbi fit mentio de reductione ossium Ioseph. Dr̄.n.in litera tulit autem Moyses secum ossa Ioseph, eo ꝙ abiurasset filios Israel dicens visitabit vos Dñs ferte ossa mea hinc vobiscum. In quo textus innuit rōnem,ꝙ licet Ioseph fuisset omnibus filijs Israel quasi pater, tñ ossa eius inde portare durum eis erat, nisi quia eos adiurauerat. Cum aūt alij non legant adiurauisse,nō est valde probabile ossa eorum inde fuisse reducta.

Item quia si ossa istorum Patriarcharum reducta fuissent in terram Chanaam, verisimile est, ꝙ quælibet tribus reduceret ossa patris sui,aliàs.n.nō decebat, nec vna tribus multum curaret ducere ossa Patriarchæ, qui non pertinebat ad suam Tribum filijs eius negligentibus,sed filij Ioseph non curauerunt ducere ossa patris sui Ioseph, qui honoratissim⁹ erat, cum dicat textus Exo.13.cap. ꝙ Moyses ista ossa secū tulerit:ergo aliæ Tribus nō tulerunt ossa aliorum Patriarcharum. Et fortè sepulchra eorum non cognoscentur,vel in tanta festinatione exeundi ad hoc attēdere non poterant. Patet Exo.16.ca.vbi dr̄, ꝙ Pharao, & serui eius instabant monentes Iudæos,vt citò recederent,vnde massas consparsas fermentare non potuerunt,vt ibidem hr̄. His rationibus non obstantib⁹, quæ satis videntur concludere: dicendum est, ꝙ ossa omnium 12. Patriarcharum filiorū Iacob ducta sunt in terram Chanaam,vt patet Actu.7.cap.cum dr̄. Et descendit Iacob in Aegyptum, & defunctus est ipse, & patres nostri, & translati sunt in Sichem, & positi sunt in sepulchro,quod emit Abraham. Dicendum ergo referri ista litera ad filios Iacob.s.ꝙ ipsi tulerunt patrem suum Iacob,& vxores suas non vxores Iacob, sed quas ipsi habebāt,& paruulos suos etiam. *In plaustris.* Hic dicitur per recapitulationem, quia prius filij Iacob tulerunt eum,& omnia sua in plaustris,q̃ recederent de loco,in quo morabantur, sed hic ponit̄ primo,ꝙ recesserint de terra sua, deinde ꝙ portati fuerint in plaustris. *Quæ miserat Pharao.* Vt patet præce. ca. *Senem.* Scilicet Iacob, qui erat annorum 130. vt patet seq.ca. *Et omnia, quæ possederat.* In bonis mobilibus. *Venitque in Aegyptum, cum omni genere suo.* Idest cum omnibus descendentibus ab ipso. *Filij eius, et nepotes.* Hoc est exponens superioris, quia genus Iacob erant filij eius,& nepotes:habebat enim quilibet de filijs Iacob iam vxorem, & filios. *Et filiæ.* Iacob non habebat filias,sed vnam tantum filiam, scilicet Dinam, & ista vocatur hic pluraliter, sicut de homine vnicum filiū habente dicimus,quod filios habet. Sic patet infra de Dan,filio Iacob,qui vnicum filium habebat, scilicet Vsin:& dicitur habere filios. Vel vocātur hic filiæ Iacob filiæ filiorum suorum,quia sic est consuetudo sacræ scripturæ omnes superiores vocare patres,& omnes descendentes vocare filios,vt patet extra de ver. signifi.cap.nam & Rex Nabuchodonosor.

Accipitur sæpe plurale pro singulari.

Descendētium Numerus.

Hæc autem sunt nomina. Hic ponitur secundū, scilicet descendentium numerus. Numerat hic scriptura omnes descendentes in Aegyptum ad demonstrandam

F diuinam bonitatem, quæ ex tam paucis tantam multitudinem ampliauit, de qua postea Exo.12.cap. quæ fuit in exitu de Aegypto sexcentorum millium peditum absque paruulis, senibus,&vxoribus, vocātur autem hic filij Israel non illi,qui immediati erant filij Iacob, sed etiā omnes descendentes ab eo,quia filij sui immediati duodecim soli fuerunt. *Qui ingressi sunt in Aegyptum.* Aliqui computantur hic,qui non intrauerunt in Aegyptum,sed ibi nati sunt, vt Manasse, & Ephraim, qui infra computantur inter filios Rachelis. Ad hoc dicunt aliqui, quòd isti dicuntur ingressi in Aegyptum nōn in seipsis, sed in patre suo, cum filius præextiterit quædam pars patris ante generationem, & moto patre mouebatur illa pars cum eo, de

Qui vocātur filij Israel.

G quo Aristo.8.Eth. Sed hoc nihil est,quia tunc omnes alij,quos isti filij Iacob intrantes in Aegyptum genuerunt in Aegypto, dicentur ingressi in Aegyptum, & sic non solum erunt.70.animæ de femore Iacob ingressæ in Aegyptum,sed plures quàm mille,quod nō congruit dici. Dicendum ergo,ꝙ illi,qui erant de semine Iacob, & ante descensum Iacob in Aegyptum geniti erāt, dicuntur descendisse cum Iacob in Aegyptum:quia ante Manasse,& Ephraim erant geniti, qñ descendit Iacob in Aegyptum,quia fuerunt nati ante annos sterilitatis, vt patet supra 41.cap.:dicuntur ingressi cum Iacob: alij autem de quibus arguitur non erant tunc geniti, sed postea in Aegypto nati sunt. Vnde dicendum, quòd quando descendit Iacob in Aegyptum,nulli alij de semine suo nati erant,qui su-

H perstites essent in Aegypto,vel extra Aegyptum, nisi hi,qui hic nominātur. *Primogenitus Ruben.* Hic numerat secundum ordinem natiuitatis, & secundum vxores:ita quòd posito vno de filijs Iacob subdūtur mox omnes filij eius,scilicet nepotes Iacob: vt posito Ruben subsequūtur filij eis,& posito Iuda sequūtur omnes filij eius. *Primogenitus Ruben.* Secundum prioritatem natiuitatis,sed non secundum iura primogenituræ. Quia pars iurium primogenituræ translata fuit ad Ioseph,scilicet duplex portio hæreditatis, & pars ad Iudam,scilicet principiatus regnatiuus. De quibus infra 48. & 49. cap. filij Ruben quatuor ponuntur. *Filij Simeon, Iamuel.* Iste vocatur Numeri.16.cap. Na-

I muel. *Et Ahod.* Iste vel citò mortuus est, vel prolem nullam habere potuit. Vel forte omnes filij eius mortui sunt in deserto in fornicatione cum mulieribus Moabitarum, in qua punitione dicuntur fuisse omnes de stirpe Simeon cum Princeps,scilicet Zambri, qui ingressus fuit ad Madianitidem fuerit Dux Tribus Symeon, vt patet Numeri 25. vel per alias plagas,& mortes creberrimas cōciderunt,quia in computatione Tribus Simeon in ingressu terræ promissionis non inuenitur aliquis de familia Ahod: nec etiam in Paralipomenon primo libro cap.4.vbi ista recapitulantur. De istis duobus Sohar, & Haod fit mentio Exo.6.ex quo innuitur, quòd istorum progenies fuit mortua in deserto, cum ibi numerentur post ingressum in Aegyptum, & non numerentur in exitu de Aegypto, vt patet Numeri 26.cap. *Et Sohar.* De

K isto nihil reperitur in computatione facta in libro Numerorum, nec in Paralipomenon, sed ponitur ibi alius,qui vocatur Zare, qui fortè est idem quod iste, sed est Binomius, de quo sæpe reperitur in scriptura, vt declarauimus supra 36.ca. Vel fortè dicetur, quòd filij Sohar perierunt in deserto,& iste Zara, siue Zare sit alius filius. Ponitur etiam alius filius,qui vocatur Iarib primo Paralipomenon cap.4.de quo magis ibidem dicetur. *Et Saul filius Chananitidis.* Idest Chananææ. Quæ autem fuerit ista Chananæa,dubitatur. Ra.Sal.vult quòd ista Chananæa fuerit Dina filia Iacob, & vocat̄ hic Chananæa,qa a Chanenęo viro.s.

Sichem

Opi. Rab. Salo.

Sichem filio Hemor ſtuprata fuit, vt patet ſupra 34. dicit.n.ꝙ qñ Simeon, & Leui depopulati ſunt vrbē Sichem,& acceperūt Dinam ſororē ſuam de domo Sichem,vt patet ſupra 34.cap.ipſa videns ſe defloratā, & immundam, abominabilemque factam timebat venire cum eis in domum patris ſui, ideo Simeon frater ſuus dixit ei: Ne timeas ire, quia ego promitto tibi,ꝙ te ducam in vxorem. Quod vt ipſe refert ſic factū eſt.Sed hoc non videtur conuenienter dictum, ꝙ frater acciperet ſororem ex eodē patre, & matre in vxorem,cum ſolum licuerit hoc in ſtatu primæ conditionis,cum nullæ aliæ fœminæ haberi poſſent.Nec eſt credendum ꝙ Iacob aliquid tale conſenſerit fieri. Etiam,quia non eſt rō ſufficiens, ꝙ iſta vocaret Chananitidis,ſiue Chananæa ſolum, quia ſtuprata fuit à Chananeo viro. Rabbi Aben Ezra melius vr̄ dicere.ſ. ꝙ iſta fuerit mulier de genere Chananæorū: Ex quo innuitur,ꝙ Simeō accepit plures vxores,quarum vna fuit Chananæa,ex qua genuit Saulem,alij aūt nō fuerunt filij Chananæarum mulierum. Ex hoc etiam volunt Iudæi,ꝙ nullus iſtorum Patriarcharum filiorum Iacob aſſumpſerit vxorē Chananæā pter Simeonē, ſed alij acceperint vxores Moabitidas, Amonitidas, vel Madianites, ſiue Idumęas, vel de gn̄e Iſmael, qa oēs iſtę deriuabantur ab Abraham,& patre eius Thare. Et ſi arguatur de Iuda, qui accepit vxorem filiam viri Chananæi: vt patet ſupra 38.cap. rn̄deri pōt ſm Hebræos,ꝙ Chananæus non ſignat ibi virum deſcendentem de genere Chanaam, ſed mercatorem. Dicunt autem ꝙ ille erat de gn̄e Idumæorum, vel aliarum gentium,quæ non eſſent Chananææ.Sed adhuc non multum vr̄ hoc:rōnabilius.n.diceretur quòd Iudas accepit vxorem de filiabus Chanaā, quia ille vir, qui dedit Iudæ filiam ſuam in vxorem erat Odolamites,vt patet ſupra 38.cap.Odolam autem erat in terra Chananæorum;patet quia poſtea fuit in terra, quam acceperunt filij Iſrael,& cecidit in ſorte Iudæ, de quo fit mentio 1.Reg.cap.22. filij aūt Iſrael nullam aliam terram acceperunt in poſſeſſionem,niſi illam,quæ ꝑtinebat ad populos Chananæorum; & hæc ſola promiſſa eſt eis;vt patet ſupra 15.cap.de terra autem Idumęorum,vel Moabitarum,Amonitarum,&aliarum gentium pertinentium ad ſtirpem Abrahæ non acceperunt,nec paſſum pedis,vel veſtigium, vt patet Deutro.2.cap.Item patet hoc, quia nō ſolum ſocer Iudæ, ſed etiā vxor data ſibi filia illius vocatur Chananęa,vt patet 1.Paralip.2.cap. Et ſi dicas, quare ergo non nominauit hic Iudam habuiſſe vxorem Chananitidem? Dico quòd non erat neceſſe, quia iam ſupra expreſſum fuerat cap.38. *Filij Leui.* Iſti tres filij, qui hic ponuntur manſerunt ſemper,vt patet Exo.cap.6. & Numeri 3.& 4.cap.& primo Paralipo.6.cap.de iſtis enim perierunt pauciores in deſerto, quàm de alijs Tribubus:quia maledictio illa, quæ data fuit Numeri 14. cap.quod nullus illorum virorum, qui numerati fuerant,& exierant de Aegypto à 20.annis ſupra intraret terram promiſſionis præter Caleb,& Ioſue non cecidit ſuper Leuitas:quia ipſi non erāt numerati inter illos,qui erāt ad bellum numerati à 20. annis, & ſupra. *Filij Iuda, Her, & Onam.* Iſti duo non deſcenderunt in Aegyptum, quia mortui ſunt in terra Chanaam, vt patet in litera,& ſupra.38.cap. ſed computātur hic. alias non reperirentur 33.filij Lyæ,& Dina filia,vt patet infra,niſi iſti computarentur.

Reſponſio Doctoris. Prima ratio. Secunda ratio. Obiectio. Reſpōſio. Quæſt 1. Quare cō[...] [...]antur [hi]c Her,& [O]nan filij [Iu]dę cum [m]ortui [...]ius fuiſ[ſe]nt.

Poſſet dici quod non computantur hic tamquam deſcendentes in Aegyptum, ſed ſolum quia erant filij Iuda. Sed adhuc non ſtat ratio, quia litera ponit 70. animas de femore Iacob ingreſſas Aegyptum: tamē ſi non computentur iſti deficient duæ animæ,vt patet inducendo particulariter computationem,

A Item quia ponuntur in litera eſſe filij Lyę 33. Sed ſi non computentur iſti, erunt ſolum 31. vt patet computando in litera. Aliqui reſpondent, vt Magiſter in ſcholaſtica Hiſtoria,quòd loco iſtorum duorū Onan, & Her ponuntur duæ ancillæ Lyæ, & Rachelis; quæ fuerunt vxores Iacob. Sed hoc valde falſum eſt, quia litera dicit ſeptuaginta animas de femore Iacob ingreſſas in Aegyptum: manifeſtum eſt autem, quòd Bala, & Zelpha vxores Iacob non egreſſæ fuerant de femore eius,etiam quia tunc pari ratione computarētur vxores filiorum Iacob,& nepotū eius, & ſic erunt plures quàm nonaginta animæ.

Dicendum eſt ergo, ꝙ non computantur hic Her, & Onan,tanquam ingredientes in Aegyptum, ſed tā-
B quam filij Iudæ. Et ad rationes reſpondetur.

Ad primam quando dicitur, quòd 70. animæ ſunt egreſſæ de femore Iacob, & ingreſſæ in Aegyptum, dico quòd verum eſt, quia etiā ſi tollamus iſtos duos ponuntur loco eorum alij duo,ſcilicet Iacob ipſe, qui ingreſſus fuit,licèt non ſit de femore ſuo, tamen quia omnes alij erant de femore ſuo computatur ipſe cum eis. Et ponatur Iocabed filia Leui, quæ nata fuit in itinere,dum venirent in Aegyptum. Veruntamē eſt de iſta Iocabed,id quod Exod.2.cap.declarabitur. Vel dato quòd non computarentur iſti, & non ſit numerus completus,tamen more ſcripturæ ſic ponitur frequēter,vt de paucis non curetur,dum tamen ponatur numerus completus. Sed primum verius eſt, quòd ſcri-
C ptura voluerit hic ponere numerum completum certificatum. Et hoc innuitur infra, cum ponitur primo, quòd animæ ingreſſæ cum Iacob fuerunt 66.computando ſolum eas,quæ deſcenderunt ſimul cū eo, deinde dicitur,quòd fuerunt 70.animæ computando omnes quotquot erant,ſiue tunc deſcendentes,ſiue ante. Et tunc ponuntur Ioſeph, & duo filij ſui, qui erant in Aegypto, qñ veniebat Iacob, nec deſcenderunt cum eo. Et ponitur ipſe Iacob cū iſtis tribus,quia non computatur cū alijs præcedentibus,& ſic finitur numerus totalis. Ad aliā rōnem de 33.filijs Lyę,non ponitur ad ſciendum quot de filijs ſuis deſcenderint in Aegyptū, ſed ad ſciendum quot filij erant omnes, qui nati fuerant de Lya vſque ad deſcenſum in Aegyptum. Et tunc ſunt 33.filij. Alio modo poteſt reſponderi,& me-
D lius;ꝙ iſti filij Lyæ computantur ad ſciēdum quot deſcenderint in Aegyptum. Et dico, ꝙ non computatis his duobus,adhuc manent 33.filij computando Dinā cum eis,& aliquam aliam filiam, quam habuerit aliqs de filijs Lyæ,& hoc innuit textus, cū dicit omnes animæ filiorum eius,& filiarum 33. Oportet ergo ibi cōputare filias. Sed non pōt hoc ſtare computādo Her, & Onan in his 33. Quia tunc non poſſent computari filię,nec vna,quia computata Dina ſola ſuper oēs illos erunt 34.animę. Concluditur ergo non eſſe computādos iſtos duos in hac ſumma deſcendētium in Aegyptum. *Et Sela.* Iſtū, & alios duos priores habuit Iudas de Sue chananitide,vt patet ſup.38.c. *Phares, & Zaram.* Iſtos duos genuit vno concubitu cum Thamar nuru
E ſua,vt patet ſupra.38.c.de tribus autem vltimis filijs Iuda nullus defuit,quin familiā a ſe denominaret, vt patet Num.26.& 1. Paralip.2.c. *Mortui ſunt Her, & Onan in terra Chanaan.* Quia occidit eos Deus morte peſſima cum eſſent viri nequiſſimi coram domino. Quorum nequitia tangitur ſupra 38.cap. & ibi diximus de hoc. *Natiq; ſunt filij Phares, Heſron, & Hamul.* De filijs Phares fit hic mentio,& non de filijs Zarę,& Sela, licèt iſti filios habuerint, & familias denominauerint, vt patet Numeri 26.c.ſ. familiam Zareitarum, & Selaitarum. Ratio eſt, qa iſte habuit iura primogenituræ in tribu Iuda,vt patet poſt ex deſcenſu regum & principū, qa Aminadab,& Naaſon, q fuerūt principes in tribu Iu-

Quare fit mētio de filijs Phares, & nō de filijs Zarę,& Sela.

da, fuerunt deſcendentes per lineam Phares, vt patet Matth. primo cap. & Luc. 3. & primo Paralipo. 2. cap. De Principatu autem Naaſon patet Numeri 7. cap. & Exod. 6. cap. Et fortè dicetur, quòd non eſt iſta cauſa quare poſiti ſunt hic filij Phares, ſed ex eo, quòd primo genuit Phares quàm Sela, vel Zaram.

Sed hoc non videtur rationabiliter dictum, quia licet de Zara concedi poſſet, quia Phares, & Zaram eadem die nati ſunt, vt patet ſupra 38. ca. tamen de Sela non debet concedi, quia Sela erat iam adultus, quando Phares, & Zaram nati ſunt, patet ſupra 38. cap. vbi dicitur, quòd Iudas promiſerat dare Thamar Selam filium ſuum, cum eſſet adultus: cum autem tranſiſſent dies multi, & Sela eſſet adultus, videns Thamar, quòd non dabat eum ſibi Iudas in virum, mutauit habitum ſuū aſſumpto habitu meretricio, & ſedens in biuio cognita fuit à Iuda, ex quo coitu peperit Phares, & Zaram: iam ergo erat adultus, & magis quàm adultus Sela, quando natus eſt Phares: ergo veriſimiliter prius deberet gignere filios Sela quàm Phares: ſed ponuntur hic filij Phares, & non Selæ ex cauſa ſupradicta. Sed adhuc quomodocunque dicatur neceſſe eſt ponere, iſta dici per anticipationem, quia filij Phares non potuerunt eſſe nati ante deſcenſum in Aegyptum, quia ſecundum quòd probauimus ſupra 38. cap. Phares, & Zaram nati fuerunt de Thamar anno, quo deſcendit Iacob in Aegyptum. Neceſſe erat, quòd Phares tunc haberet ad minus annos 16. vel 17. quia non poterat gignere ante annum 14. cum tunc pueri pubertatem non habeant. Et dato quòd contingeret aliquē puberē gignere ante annos 14. tū non eſt veriſimile, quòd ei vxor daretur, quia puer in tam tenera ætate recipiens vxorem eneruatur, & effœminatur valde, nec gignere poteſt, & ſi gignat fœtus miſerrimi, & defectuoſiſſimi ſunt, vt patet per Philoſophum 7. Politicorum: de quo latè diximus ſupra 30. ca. hoc autem nullo modo eſſe poſſet, quòd Phares 16. vel 17. annos ageret, quia per computationem ſatis latam quam fecimus ſupra 38. cap. ponebatur, quòd iſte natus fuiſſet in anno deſcenſus Iacob in Aegyptum. Et hoc procedebat dato quòd Iudas accepiſſet vxorem anno. 18. & Her filius ſuus anno. 18. & Onam eodem anno. 18. ſequenti ſecundum ordinem natiuitatis eorum, & deinde aduenienti anno. 18. Sela debebat dari Thamar in virum ſecundum promiſſa Iudæ, ſed dicitur in textu ſupra 38. cap. quòd tranſierunt dies multi: & non fuit datus ei Sela in virum: hoc autem eſſet ad minus in anno. 20. Selæ, & tunc cognita fuit Thamar à Iuda. Si ergo nos velimus detrui, care ab iſta computatione annos 16. vel 17. quos haberet Phares in anno deſcenſus in Aegyptum, detruncabuntur octo anni de annis, quos habebat Iudas, quando contraxit matrimonium, & alij octo de annis, quos habebat Her, vel Onam filij Iudę, quando contraxerunt, quia ferè eodem anno duxerunt vxores, vel vnus vno anno, alius ſequenti anno. Et ſic manebit quòd Iudas quando genuit primogenitum ſuum, erat annorum decem, vel ad maius decem, & dimidij, & eodem modo Onam filius ſuus, & Her, quod impoſſibile eſt, quia nullus in tali ætate gignit.

Item ſi diceremus, quòd Phares habebat duos filios in anno, quo deſcendit Iacob in Agyptum, dabitur neceſſariò, quòd Iudas poſſet habere pronepotes, & vltra in anno illo immo vltra pronepotes, qui ſunt tertia generatio, quod ſic patet. Her erat primogenitus Iudæ, ergo illo anno, quo duxit Her vxorem Thamar, potuiſſet ab ea habere filiū, quia ipſe potēs erat, & ipſa diſpoſita erat, niſi ipſe fuiſſet peſſimus, & fudiſſet ſemen in terrā, & filius iſtius fuiſſet nepos Iudę, de

F inde filius alius, qui inde gigneret, foret pronepos Iudæ. Sed tātum, & amplius tempus hic expenſum eſt, quia quādo accepit vxorem Her, qui potuiſſet gignere filium, qui eſſet nepos Iudę, non genuit, & mortuo iſto. Onam frater ſuus accipiens eandem vxorem, cū potuiſſet gignere pari modo filium, qui eſſet nepos Iudæ, non genuit, ſed ſemen fundebat in terram, & mortuus eſt, & Iudas potens recipere tunc filiū Thamar, qui ſecundum rectam lineam filiorum eſſet nepos, non ſuſcepit, ſed tranſierunt dies multi, vt patet in litera ſupra 38. cap. & poſtea fraudulenter Thamar ſe ei exhibuit in habitu meretricio cognoſcendā, vnde concepit, & peperit Phares, & Zaram, qui poterāt eſſe nepotes, immo magis quàm nepotes, quia multū tempus intercidit, in quo gignere potuiſſent, ſed à gi-

G gnendo vacauerunt. Deinde Phares genuit duos filios. Secundum iſtorum poſitionem diceretur cū habuiſſe duos filios in anno deſcenſus Iacob in Aegyptum. Tollantur ergo tempora iſta, quæ manent ſuperflua ad generationem, ſcilicet duo anni ad minus, vt vocentur dies multi, in quibus poterat dari Sela Thamar in virum, & nō datus eſt. Et vnus in quo duo fratres Her, & Onam eandem vxorem accipientes mortui ſunt. Tollatur etiam vnus annus, in quo Phares ſecundum filium genuiſſet, & faciēt quatuor annos additos ad tres generationes. Nunc autem conſiderādū eſt in quāto tpe pōt eſſe tres generationes. Et accipiatur ſic, pōt aliquis hō gignere in anno 15. & habebit filium natum anno. 16. deinde poſt alium annum 16. habebit nepotem, & ſic erūt anni 32. deinde poſt aliū

H 16. annum hēbit pronepotē, & erunt anni 48. cum ergo Iudas habere poterat pronepotem ſi Phares duos filios genuerat, vt probatū fuit ſupra, hēret ad minus annos 48. tūc. Quibus addantur anni quatuor, in quib' cum gignere potuiſſent à gignendo ſe cohibuerūt, vt ſupra declarauimus: manebit ꝙ ſi Phares in ingreſſu Iacob in Aegyptū duos filios habuit, Iudas annos 52. habuit. Sed hoc impoſſibile eſt, ergo illud, ex quo ſequit. ſ. ꝙ Phares tūc filios duos habuerit. Añs patet: quia Iudas habebat tres annos, vel ad maius quatuor ſuper Ioſeph, quod declaratum fuit ſupra 30. ca. Quia Iudas fuit quartus filius Lyę, & in fine illius ſeptennij, in quo Lya gignere cępit, natus fuit Ioſeph, vt patet ibidem. Sed Ioſeph erat tunc annorum 39. ergo Iudas

I erat ad plus annorum 43. & ſic deficient ei nouē anni ad completionem. Añs patet, quia Ioſeph compleuit annum 30. qñ ſtetit corā Pharaone ad interpretandū ſomnium, & ſequenti anno incępit fertilitas: vt patet ſupra 41. c. ſed annus, in quo deſcendit Iacob in Aegyptum erat annus ſecundus ſterilitatis: ergo tranſierāt nouem anni à tpe, quo ſtetit Ioſeph corā Pharaone. Et ſic erant anni Ioſeph 39. & Iudas habebat ad plus annos tres ſuper Ioſeph, vel tres, & dimidium: ergo haberet ī anno ipſo, quo ingreſſus fuit Iacob in Aegyptum 43. annos non completos. Concludendum eſt ergo ex ſuperioribus, ꝙ Phares non habebat filios, qñ intrauit Aegyptum, ſed fuit facta hic anticipatio de filijs eius, & computantur inter intrantes, licet non in-

K trauerint in ſe ipſis, ſed fit mentio de eis pp dignitatē primogenituræ tribus regalis. *Filij Iſachar.* Hic non ſeruatur ordo natiuitatis, quia prius nati ſunt Aſer, & Gad, quàm Iſachar, vt patet ſupra 30. cap. ſed quia illi non ſunt filij Lyæ, vt ponantur ſimul filij Lyæ intercipiuntur alij duo, qui erant filij Zelphæ. Prius etiam nati ſunt filij Balæ, duo. ſ. Dā, & Nephtalin, ſed eadē cauſa reticent. *Thola.* Quatuor filij Iſachar ponunt hic. Nomē iſtius non mutat. *Et Iobab.* Iſte vocatur Iaſub Nu. 26. & 1. Paralipo. 7. cap. *Et Semron.* Iſte vocatur Semiron Numeri 26. cap. & vocatur Samaron 1. Paralipome. 7. cap. *Filij Zabulon.* Iſte fuit ſextus, & vltimus filius

In quāto tempore poſſunt eſſe tres generationes.

Iudas fuit quartus Lyæ filius.

Determinatio.

filius Lyæ, vt patet supra 30. de filijs istius nullus defe A cit, quin faceret familiam, quia tres familiæ ab eo deriuatæ sunt iuxta numerum trium filiorum, vt patet Numeri 26. cap. *Hi filia Lyæ*. Satis poterant intelligi omnes superiores per istud relatiuum, hi, qa licet nō essent immediatè filij Lyæ: erant tñ filij filiorum suorum, & sic poterant vocari filij sui. Sed solum debet referri ad sex de superioribus patres omnium aliorū, qui fuerunt immediati filij Lyæ, quia litera sequens prohibet referri ad omnes cum dicitur. *Quos genuit in Mesopotamia.* Scilicet Ruben, Simeon, Leui, Iuda, Issachar, Zabulon. Hi enim geniti sunt in Mesopotamia, vt patet supra 30. cap. nullus autem de alijs supra enarratis ibi genitus fuit. Quod patet, quia primogenitus Lyæ, & Iacob erat solum 12. annorum, quando venerunt de Mesopotamia, quia Iacob mansit annis 20. in Mesopotamia, vt patet supra 31. ca. à quibus si subtrahantur septem primi, in quibus seruiuit pro vxore, & non fuerat adhuc ei data, manent 13. Subtrahantur etiam nouem menses, in quibus filium adhuc habere non potuit, & manebunt 12. anni: in tali autem tempore nullus potest gignere. *In Mesopotamia Siriæ.* Nō est ista Siria; cuius caput est Damascus, de qua Isa. 7. cap. quia illa est ad austrum terræ Chanaam contra Aegyptum, & Arabiam; alia est ad Septentrionem, scilicet in qua est Mesopotamia inter Tigrin, & Euphratem, de quo magis diximus supra 24. cap. *Cum Dina filia sua.* Dina etiam filia Lyæ, quæ in ciuitate Sichē à Sichem filio Regis Hemor stuprata fuerat, deinde strage ciuium facta, à fratribus recepta, Aegyptū ingressa est, sed vtrum maritata, an non, litera subticet. licet Ra. Salo. dixerit eam accepisse in virum, Simeonem fratrem suum, sed hoc supra repulimus. *Et omnes animæ Filiorum, & filiarum eius trigintatres.* quod verum est computando solos tunc superstites. Sed si numerentur omnes nati ab ea siue viuentes, siue mortui, ita quòd ibi computentur Her, & Onam, plures erunt q̄ 33. quia ad minus erunt 34. Non sunt ergo computādi illi quia mortui fuerant. Ideo textus hoc innuit cō memorans, quòd mortui fuerint, quasi dicat, quòd non est computandum super eos.

Hic ponū tur filij Iacob quos genuit in Mesopotamia.

Iacob habitauit annis 20. in Mesopotamia.

Siria est duplex.

Opi. Rab. Salo.

Filij Gad. Hic ponunt̄ filiæ Zelphæ ancillę Lyę, ante istā tñ peperit Bala ancilla Rachel, vt patet supra 20. cap. ex eo autem quòd Lya vidit ancillam Rachelis pariētem, tradidit ancillam suam Zelpham viro suo Iacob, & peperit duos. Sed non præponuntur filij Balæ, ne filij ancillæ præponantur filijs dominæ suæ. Et si dicas, non deberent ergo filij Zelphæ præponi filijs Rachel, quia Zelpha erat ancilla Rachel autem domina. Respondetur, quòd licet Zelpha esset ancilla, tamen non erat ancilla Rachelis, ideo filij eius bene poterant præponi filijs Rachelis maximè, quia filij Zelphæ erant filij adoptiui Lyæ, ideo positis filijs naturalibus Lyæ, ponuntur adoptiui, ne intercipiantur alij. Iste ponitur habere septem filios, de quibus in litera, & nulla defectio fuit in istis, quia totidem familiæ ponuntur Numeri 26. cap. *Esebon*. Iste vocatur Ozni Numeri 26. cap. *Heri*. Iste vocatur her. Numeri 26. *Arodi*. Iste vocatur Arod Numeri 26. *Areli*. Iste vocatur Ariel Numeri 26.

Obiectio.

Responsio.

Filij Aser. Iste fuit secūdus filius Zelphæ. Iste habet quatuor filios, & vnam filiā, & deficit ibi vna familia. Quia Nu. 26. vbi computati sunt oēs superstites, filiorum Israel post mortes, & plagas frequentes, solę tres familiæ Aser computatę sunt. *Et Iesua*. Iste vel filios non habuit, vel omnes in deserto perieret, quia in Cathalogo omnium Israelitarum nullus ponitur de stirpe Iesua, sed de stirpe Iessui, qui fuit alius filius, vt patet immediatè. *Beria*. Iste vocatur Brie Numeri 26. ca. *Soror eorum Sara*. Ista fœmina ponitur hic inter nepotes Iacob propter dignitatem nominis, quia vocata fuit eo nomine, quo vxor Abrahæ. *Filij Beria, Heber, & Melchiel*. Eisdem nominibus vocantur istæ duæ familæ Numeri 26. cap. *Hi filij Zelphæ*. Istud relatiuum refert omnes supra computatos. Et verum est, quòd omnes hi sunt filij Zelphæ immediatè, vel mediatè. Et patet quòd referatur ad omnes per literam, quæ infra sequitur, scilicet, q̄ Zelpha genuit 16. animas: totidem autem sunt omnes superiores computati. *Quam dedit Labam filiæ suæ*. Idest quòd Laban dedit istam in ancillam filiæ suæ, & pòst ipsa Lya tradidit eam Iacob in vxorem: vt patet supra 30. cap. *Et hos genuit*. Quosdam immediatè, scilicet Aser, & Gad, alios 14. mediatè. *Sexdecim animas*. Idest isti omnes B sunt 16. animæ. *Filij Rachel vxoris Iacob*. Hic ponuntur filij Rachel: & primo ponuntur filij eius naturales, deinde filij adoptiui, qui erant filij naturales Balæ. *Vxoris Iacob*. Licet aliæ tres essent vxores Iacob ista tamen specialius erat vxor Iacob. Sic dixit ipse supra 44. cap. duos peperit mihi vxor mea, scilicet Rachel. Erat autem specialis in duobus; primo, quia ipsa erat vera vxor Iacob, quam ipse intendit Iacob ducere in vxorem: Lia autem ei fraudulenter imposita est. ancillæ verò ad instantiā dominarum suarum in vxores a Iacob susceptæ sunt, non autem ipso petente. Secundo ista fuit specialis, quia eam tenerius dilexit: ita vt hanc solam plus cęteris tribus diligeret. vt patet supra 29. cap. *Ioseph, & Beniamin*. Hos solos genuit, vt patet in superioribus, vnde ipsum Beniamin instante morte enixa est. *Nati sunt Ioseph filij in terra Aegypti*. Isti non intrauerunt in Aegyptum cum Iacob: quia in Aegypto nati sunt. *Quos genuit ei*. Idest concepit. *Aseneth filia Putipharis*. De Aseneth & Putiphare supra 41. cap. satis diximus, ibi quæras. *Sacerdotis Eliopoleos*. Idest qui erat Sacerdos in ciuitate Solis, q̄ dicitur in Græco Eliopolis ab elion, quòd est Sol, & polis quòd est pluralitas, vel ciuitas, quasi ciuitas Solis. In Hebræo dicitur. *Sacerdotis On*. Et dicunt quòd On sit nomen idoli, cui immolabat, & cultum exhibebat. *Filij Beniamin*. Isti sunt decem secundum computationem totalem filiorum Rachelis, quæ ponitur infra, sed in litera solum computantur nouem. In quo satis apparet literam nostram scriptorum ignorantia, & negligentia viciatam, quia in Hebræo decem nomina ponuntur. Vnde aliqui de Doctoribus nostris, qui literam Hebraicam non viderunt diuiserunt aliqua de istis nominibus. Vnde magister Hugo primo nomen tertium, scilicet Asbel in Asa, & Belum diuisit. Sed adhuc hoc secundum nostram literam non stat, quia infra in Cathalogo filiorum Israel, Numeri 26. vna familia Beniamin vocatur familia Asbelitarum, quod necessario arguit esse vnum nomen: quia ex duobus nominibus non deriuatur vnum possessiuum. Est ergo error in alio nomine quod Latini coniungunt, de quo infra dicetur. In filijs autem Beniamin magnus defectus fuit, quia de decem filijs solę quinque familiæ remanserunt: vt patet Numeri 26. & primo Paralipo. 8. cap. Et hoc vel quia quinque de istis filijs minimè genuerūt, vel quia in deserto perierunt, quod magis videtur, de quo diximus Numeri 26. cap. *Hebi*. Iste vocatur Balæ Numeri 6. cap. & primo Paralipo. 8. familia autem huius mansit, quæ vocatur familia Baleitarum. Interpretatur Bela destructus, vel deuoratus, quod dicit Rab. Salomo. retulisse Beniamin ad Ioseph, vt diximus supra 43. cap. vocauit ergo istum deuoratum, quia dixerant fratres de Ioseph bestia pessima deuorauit eum. *Bechor*. In Hebræo dicitur. *Behor*. Idest primogenitus, qa iste erat primogenitus Rachelis. Familia aūt nulla ab hoc denoīat: iō nomē eiꝰ nō repit ī li. Nume-

Quare ponitur hic Sarra.

Eliopolis quid.

Error Hugonis.

Per Belā quid interpretatur.

Numerorum, nec in lib. Paralip. *Asbel.* Qui interpretatur captiuus, quia Beniamin captiuum Ioseph credebat: quia nō comparebat. Familia autem ab isto denominatur Abelitarum. Sic enim vocatur iste, scilicet Asbel, Numeri 26. cap. sed primo Paralipo. 8. cap. vocatur Asbal. *Gera.* Hebraice vocatur. *Guera.* Quia in Hebraico nulla litera est faciens talem sonum: interpretatur Gera peregrinus, quia Ioseph in terra aliena peregrinabatur, iste vocatur infra Numeri 26. Achiram, & ab eo deriuatur familia Achiranitarum, & vocatur primo Paralipo. 8. Ahora. *Naamam.* Manent autem duæ familiæ denominatæ à duobus filijs Beniamin, quorum neuter tale nomen habet quale hoc est, sed vocātur Nupham, & Zupham, à quibus familia Nuphanitarum, & familia Zuphanitarum. 1. Paralipo. 8. alijs nominibus appellantur eædem personæ à quibus sunt familiæ, scilicet Nuaha, & Rapha. *Naamam.* Vnum nomen est, licet multæ Bibliæ diuisum habeāt ad complēdum decem filios Beniamin: sed error est, quia Naamam interpretatur pulcher de Noemi, idest pulchra, vt patet Ruth 1. ca. & hoc quia Ioseph pulcher valde erat. *Echi.* In Hebræo dicitur. *Iehi.* Quod interpretatur frater meus, quia Ioseph solus erat frater Beniamin. *Ros & Mophim.* Istud ponitur in Biblijs latinis, vt vnum nomen, & sunt duo, scilicet. Ros est vnum, & signat caput: quia Ioseph erat caput Beniamin, Mophim signat nouē nuptam: quia Ioseph pulcher erat, vt nouè nuptus. *Ophim.* Quod interpretatur coopertum, quia Ioseph erat coopertura Beniamin. *Ared.* interpretatur rosa, quia pulcher, & rubicundus erat Ioseph, vt rosa. *Hi filij Rachelis.* Idest omnes isti superiores. *Quos genuit Iacob.* Scilicet mediatè, & immediatè, quia Beniamin, & Ioseph immediatè Iacob genuit, alios autem mediatè. *Omnes animę quatuordecim.* Idest omnes isti simul sumpti faciunt quatuordecim animas, quia duo sunt filij Ioseph, & decem filij Beniamin, & Ioseph, & Beniamin alij duo. *Filij Dan.* Hi sunt filij adoptiui Rachelis, qui sunt naturales Balæ, scilicet Dan, & Nephtali. *Filij Dan Husin.* Dan solum filium vnum habebat dicebatur tamen habere alios sicut vulgariter dicimus de aliquo habente vnum filium, quod filios habet. Iste autem vocatur Subam Numeri 26. cap. & ab eo familia subamitarum. *Filij Nephtali.* Iste est secundus filius Balæ habet iste quatuor filios nullusque defecit, quia totidem familias habet, vt patet Numeri 26. cap. *Iabel.* Iste vocatur Iessihel Numeri 26. cap. alij eisdem nominibus vocantur hic, quibus ibi, Sale autem vocaibi Salem. *Hi filij Balæ.* Scilicet, qui supra immediatè computati sunt. *Quam dedit Labam Rachel filię suę.* Labam cuilibet filiarum suarum, quia honorandæ dominæ erant, dedit vnam ancillam, hanc autem Rachel dedit in vxorem viro suo Iacob, vt saltem ex ipsa filios susciperet, cum ex se habere non posset, vt patet supra 30. cap. *Omnes animę septem.* Idest omnes filij Balæ mediati, & immediati sunt septem, & vocat animam ipsum hominem denominando totum à parte. *Cunctę animę, quę ingressæ sunt cum Iacob.* Venientes in Aegyptum. *Et egressæ sunt de femore eius.* Hoc dicit, vt excludat alios, qui descenderunt cum Iacob in Aegyptum, qui non erant de semine suo, vt aliqui pastores sui, & alij famuli. *Absque vxoribus filiorum.* Quia vxores filiorum Iacob non egressæ sunt de femore Iacob. Et hoc ex abundanti positum est: quia dicendo, quę egressæ sunt de femore Iacob satis innuebatur, quod non computantur vxores filiorum eius, & per vxores filiorum intelliguntur vxores nepotum: quia fortè aliqui nepotes Iacob vxores haberent illo tempore cum legatur supra 38. cap. quòd filij Iudę, qui nepotes erant Iacob, vxores

Gerā q̄d interpretatur.

Per Naamam quid interpretetur.

F accepissent. Sic ergo poterat esse de filiis aliorum fratrum Iudæ. Ex hoc loco fortè aliquis sumet occasionem errandi putans, quòd Bala, & Zelpha computentur in his 66. vel 70. animabus cum solum litera videatur excludere ab hoc numero descendentium vxores filiorum Iacob, sed non possunt computari, cum litera supra repugnet, dicens; Quæ egressæ sunt de femore Iacob; quia eodem modo argueretur de omnibus pastoribus, & famulis domus Iacob, qui descenderūt cum Iacob, quia non erat verisimile, quòd Iacob, nec aliquis de filijs eius non haberet famulos, vel ancillas, cum ita esset Iacob vir potens, & diues, & de Iuda legimus supra 38. cap. quòd opilionem, & pastores habuerit, Isti enim non excludūtur specialiter, ergo sunt G computandi. Non enim valet consequētia, quia absurdum valde esset: tunc enim plures quàm centum animæ dicerentur ingressæ cum Iacob in Aegyptum.

Respondendum ergo est, vt supra diximus, q̄ hoc ponitur hic per superabundantiam, nec facit aliquam differētiam, vel exclusionem. *Sexaginta sex.* Si arguas contra, quia infra nominātur 70. animæ. Fortè aliquis respondebit, q̄ verum est sicut infra dicitur, quòd fuerunt 70. animæ ingressæ cum Iacob in Aegyptum, sed ponendo minorem numerum verum dicitur, quia si ingressæ fuerunt 70. animę ingressæ fuerunt 66. quia maior numerus includit minorem. Sed ista respōsio est valde ridicula ex tribus causis. Primo, q̄a sacra Scriptura non intendit facere veritates inutiles Sophistico amictu, velatas, sed intendit declarare solidam, & H lucidissimam veritatem. Licèt enim verū sit, q̄ si animæ 70. ingressæ sunt, quòd 66. ingressæ fuerint, quę tñ veritatis declaratio est, quia veritas clara numeri est in præcisione. Vt si dicatur, q̄ quatuor sunt Euangelistę intelligi debet, q̄ quatuor sunt, & pręter istos quatuor nulli alij sunt. Sic enim posset dici, dato q̄ illæ animæ fuerint 70. q̄ quinque animę intrauerunt cum Iacob in Aegyptum, cum includātur quinque in 70. Sed ista quæ vtilitas esset scripturæ cum nihil determinaret? Tantum enim valeret q̄ aliquid ita scriberetur quātū q̄ nihil scriberet, immo magna esset fatuitas talis inutilibus, & friuolis occupari, quod absit a dignitate sacræ Scripturæ, quæ omnem humanam dignitatē ex- I cedit, cum verba sacræ Scripturæ a Christo vocentur margaritæ Matthę. c. 7. Nolite dare sanctum canibus, nec mittatis margaritas añ porcos. Si ergo sacra Scriptura dicit fuisse animas 66. vult innuere non esse plures quàm sexaginta sex. Secundo, quia semper est mos sacræ Scripturæ, cum non est magnus error ponere numerum perfectum, & integrum dato, quòd aliquid deficiat, vel aliquid crescat, sicut declarauimus supra decimoquinto capit. vbi Deus prædixit Abrahæ semē suum peregrinari debere per annos 400. Sed vt ibidem clarè probauimus fuerunt anni 405. Si ergo 70. animæ erant intrantes in Aegyptum cum Iacob cum 70. sit numerus integer, quid induxit Moysem recedere a veritate numeri, & ponere numerum imperfectum? Si enim aliquid addidisset, vel minuisset, vt formaret numerum perfectum, quia sic melius K retinetur, consentiendum quidem erat. sed a veritate inutiliter recedere vanitas maxima est, quod absit a scriptoribus fidei Catholicæ, totiusque sacræ Scripturæ, quos errare impossibile fuit, quia Spiritu sancto dictante scripserunt, vt patet Petri secunda, capitu. 1. quia ipse Spiritus sanctus errare non poterat. De hoc Augustinus in Epistola ad Vincentium Donatistam. Tertio, & fortius, quia id quod isti asserunt falsum est, scilicet, quòd septuaginta animæ ingressæ sint, cum Iacob in Aegyptum, quia Ioseph, & filij sui non intrauerunt cum Iacob in Aegyptum, quibus detractis non manent. 70. animæ.

Sacra scriptura oēm humanam dignitatē excedit.

A veritate inutiliter recedere vanitas maxima est.

Dicen-

Rñſio Doctoris. Dicendum, ergo eſt, quòd iſtæ duæ literæ referuntur ad diuerſa, quia ĩ illa inferiori litera, quæ ponit 70. animas de femore Iacob ingreſſas Aegyptum. eſt ſenſus de omnibus, qui intrauerunt in Aegyptum de ſemine Iacob, ſiue intrauerunt cum Iacob, ſiue ſine Iacob, & iſti ſunt 70. vt magis infra patebit. Iſta autem litera, quæ ponit 66. refertur ad illos, qui ingreſſi ſunt ſimul ingrediente Ioſeph, & iſti fuerunt ſolũ 66. Quod ſic probat Nicolaus: omnes qui intrauerũt Aegyptũ ſunt 70. vt infra patet de femore Iacob. ab iſtis autem ſubtrahantur Her, & Onan, qui mortui ſunt in terra Chanaan, vt patet ſupra in litera. Similiter excludãtur Ioſeph, & duo filij eius ab iſto numero, quia non deſcenderũt cum Iacob in Aegyptum, ſed antea ibi manebant, vt patet ex omnibus præcedentibus, & etiam hic in litera, cum quibus ſi ponatur Dina, quæ fuit excluſa a numero 33. filiorum Lyæ erunt 66. cui numero ſi addantur Ioſeph, & duo filij eius, qui erãt in Aegypto ante ingreſſum Iacob, & Iocabed, quę nata fuit in itinere, vt volunt Hebræi deſcendẽdo de terra Chanaan, habebitur numerus 70. completus. iſta probatio & computatio ſatis conueniens eſt; licèt prǽſupponat aliquid, quod nos ſupra negauimus, & ſemper negandum eſſe clare probauimus, ſ. ꝙ Her, & Onan ſint cõputandi in numero 33. filiorum Lyæ. Oportet ergo, quòd nos non teneamus iſtam ſolutionem, quia tollẽdo Her, & Onan, quos ponebat Nicolaus facere ad integritatem numeri filiorum Lyæ, & tollendo Ioſeph cum filijs ſuis duobus deficient quinque perſonæ, & ſuperaddendo Dinam efficientur 66. nos autem, quia non tollimus Her, & Onan de computatione 33. filiorum Lyæ, nec poſſumus ita diminuere, nec ita addere: probauimus enim ſupra, quòd præter Her, & Onã erant 33. filij Lyæ. Computandum ergo ſic, quòd de numero completo 70. qui cauſatur ex Iacob cum omnibus poſteris ſuis, oportet ſubtrahere Ioſeph, & duos filios eius, & ſic manebunt 67. deinde ſubtrahatur Iacob, qui non dicitur introiſſe ſecum, manebunt 66. deinde redeũtibus omnibus iſtis 4. efficietur completus numerus omnium ingredientium in Aegyptum, ſiue cum Iacob, ſiue ante Iacob, quòd autem non debeat computari Iacob inter iſtos de prima computatione, & debeat computari in ſecũdo numero patet, ꝗa in primo dicitur cunctæ animæ de femore Iacob, quę ingreſſæ ſunt cum Iacob in Aegyptum, fuere 66. Iacob autem non fuit egreſſus de femore ſuo. In ſecũdo numero dicitur omnes animæ domus Iacob, quę ingreſſæ ſunt Aegyptum fuere 70. & non ponitur hic egreſſas fuiſſe de femore. Nunc ergo licet Iacob non ſit egreſſus de femore ſuo, cũ nihil generet ſe ipſum, vt ait Ariſtote. 2. de Anima: tamen bene vocatur ipſe vna de animabus domus ſuæ, quia ipſe eſt œconomicus, & caput domus ſuæ, ideo vnus de domo dici poteſt. Item computatio illa Nicolai nõ erat ſolida, quia complebat numerum 70. cum Iocabed filia Leui. Sed hoc valde eſt infirmum, quia neſcitur an Leui talem filiam habuerit: Hebræi autem, qui iſtam poſitionem adinuenerunt, fundauerunt ſe ſuper falſum, ſ. dicẽtes, quòd Iocabed vxor Amrã eſſet filia Leui, de quo magis dicetur Exod. cap. 2. vbi manifeſtè oppoſitum inducetur. Si autem aliam filiam talis nominis habuerit non conſtat; ideo magis eſt ponendus Iacob, ꝗ Aegyptũ intrauit, ſicut cæteri: iſti omnes ingreſſi ſunt in Aegyptum, ſiue cũ Iacob, ſiue ante Iacob, qđ dico ꝓꝑ filios Ioſeph, qui nati fuerunt in Aegypto, & duos filios Phares, de quibus ſupra diximus, ꝙ non intrauerunt in Aegyptum, ſed ibidem nati ſunt, dicuntur tamen ingreſſi, quia patres eorum non erant de illa terra oriũdi, omnes autem qui nati ſunt de ſtirpe Iacob poſtquam Iacob intrauit terram illam, excludũtur ab

Impugnat opinio Nicolai Lyrani.

Error quorundã, ꝙ aia ſit ex traduce.

A iſto numero ꝑter duos filios Phares, ſ. Heſroon, & Amul, qui per anticipationem ponuntur cũ iſtis ex cauſis ſupra aſſignatis. *Egreſſę de femore illius.* Ex hoc aliqui occaſionem errandi aſſumunt, dicentes animam eſſe ex traduce deriuatam a patre per rationem ſeminalẽ, quemamodũ corpus, quibus Fides catholica obuiat, dicens; animas a Deo creari, & in ipſa creatione corporibus infundi. Philoſophorum etiam repugnat auctoritas, quoniam Ariſtot. & cęteri Peripate. dicentes cæteras formas educi de potentia materiæ ſolum intellectum diuinum eſſe dicunt, ideſt non pertinentẽ ad conditionem materiæ, & aduenire de foris, licèt errent, quia neſciunt quomodo per creationẽ a Deo fit. Et ratio naturalis refragatur, quia genitum conſequitur naturam generantis. B Si enim anima ſicut cæteræ formæ eſſet de potentia materiæ educta, neceſſe eſſet, quòd cõſequeretur conditionem materiæ. Sed hoc non eſt in intellectu, qui non intelligit materialiter, ſed ĩmaterialiter, ſ. rẽ non particulariter, ſed vniuerſaliter ſine conditionibus materiæ. Etiam quia intellectus non eſt alligatus alicui parti materiali corporis, nec eſt de complexione corporis, quia tunc ſequeretur magis cõditionem vnius generis obiecti quam alterius. Sicut potentia viſiua ex natura organi ſortitũ proprietatem obiecti, ſ. vt colorem intendat, & non odorem, & ſic de qualibet alia potentia. Intellectus autem nihil horum habet, quia ęqualiter ſe habet ad oẽ genus obiecti, maximè quia conſiderat aliqua, quę totaliter excedunt materiam, & imaginem, & omnia appenditia materiæ. C Non eſt ergo dicendum animas ex traduce deriuari, vt corpora, ſed a Deo creari. Hic autem dicuntur animæ egreſſæ de femore Iacob, quia accipitur anima pro toto homine. Et licet non dicamus animam a patre genitam, dicimus tamen hominem, qui eſt totum, a patre genitum, quia ille materiã tribuit, & vim formatiuam corporis. *Filij autem Ioſeph, qui nati ſunt ei in terra Aegypti animę duę.* Hic apparet quomodo vult excludere Moyſes filios Ioſeph ab illa computatione prima 66. animarum, quia ibi loquebatur de ingredientibus cum Iacob in Aegyptũ, iſti autem non fuerunt ingreſſi cum Iacob, immo nati in Aegypto, vt dicit litera. Et licet hic manifeſtè non excludat Ioſeph, tamen eum aliquo modo excludit, ꝗa non intrauit cum Iacob, ſed ante eum multis diebus venit in Aegyptum. D Amouetur etiam Iacob, vt ſupra declarauimus. *Omnes animæ domus Iacob.* Domus vocatur non congregatio œconomica, quæ eſt vnius ſimplicis domus, ſed communicatio multorum deſcendentium ab eodem ſtipite. Sic vocatur tota congregatio Iudæorum domus Iſrael, vt patet Pſal. 112. & 133. ſ. domus Iſrael benedicite dominum. Sic etiã in quolibet genere tota congregatio omnium deſcendẽtium vocatur vna domus, ſicut ſi eſt congregatio omnium Romanorum, vocatur domus Aſaraci, quia deſcẽdit de Aſaraco patre Anchiſę, fratre regis Laomedontis. Sic ait Virgilius Eneidos, libro 1.

Dom' q.d.

Cum domus Aſaraci Phthiam, claraſque Mycenas.
Imperio reget & victis dominabitur Argis.

E Loquitur ibi de Romanis, qui victuri erant Græcos, & habebant eos ſubijcere in ſeruitutem, vel facere tributarios. *Omnes animæ domus Iacob.* Ideſt homines venientes de ſtirpe Iacob. *Quæ ingreſſæ ſunt in Aegyptum.* ſ. vel cum Iacob, vel ante Iacob, vel genitæ erant ante deſcenſum Iacob præter duos filios Phares. *Fuere ſeptuaginta.* Computatio autem harum patuit ſupra: in iſta ſecunda computatione nõ ponitur, quæ ingreſſæ ſunt cum Iacob, ſicut ponebatur in prima, ſed quę ingreſſæ ſunt ſimpliciter loquendo ſiue ante, ſiue poſt intrauerint. Septuaginta interpretes ponunt fuiſſe 75. animas ingreſſas cum Iacob, ſed non poſſunt colligi

ex

Opin. Hieronymi. ex textu. Hieron.autem dicit hoc fuisse factum, quia interpretes computauerunt quinque nepotes Ioseph filios Manasse, & Ephraim. Et hoc propter honorem Ioseph, propter quem recepti fuerũt in Aegypto honorificè omnes de domo Iacob. Et hunc modum secutus fuit beatus Lucas, in Actibus Apostolorum recitans ista ca.7. vbi posuit 75. animas intrasse in Aegyptum cum Iacob, & hoc fecit, quia scripsit in Græcia, vbi auctoritas interpretum tunc vigebat, cum nondũ esset aliqua translatio facta in latinum. Vocat autem septuaginta animas denominãs totum a meliori parte. Et sic concordat iste modus loquendi, quantum ad verba Platoni, qui voluit totam rationem speciei humanæ esse in anima, corpus autẽ esse aliquod animæ instrumentum cõiunctum, vnde diffiniuit homo est anima in corpore viuens. Hoc autem non tenet Aristot. nec est verum, cum vtrumque ad rationem speciei pertinere multis rationibus demonstretur. Alludit tamen huic positioni Aristot. aliqualiter in verbis loquens moraliter in 9. Ethic. *Misit autem*. Hic ponitur tertium, s. Ioseph aduenientis occursus. *Misit Iudam ante se*. Ioseph dixerat fratribus suis, antequam recederent ab eo, antequam venirent ad patrem, vt in reditu non venirent immediatè ad ciuitatem regiam, sed expectarẽt in terra Gessen, vt occurreret eis ibi, & loqueretur eis aliqua pertinentia ad eorum instructionem, qualiter coram rege loqui deberent, ne rex tanquam incautos eos caperet in sermone. Sic ergo cum veniret Iacob præmisit Iudam, vt nunciaret eum venire.

Occursus aduenientis Ioseph.

Quare Ioseph misit Iudas, & nõ alium. Quare autem magis misit Iudam, quàm aliquem de alijs ratio est, q̃a Iudas honorabilior erat, & facũdior, & cæteris apparentior maximè, quia tunc videbatur esse multum acceptus Ioseph, quia multum se exposuerat pro fratre eius Beniamin. *Vt nunciaret ei*. s. quòd pater veniebat. *Et occurreret in Gessen*. Hoc erat ad duo. primum propter honorem Iacob, quia decens erat, vt filius patrem honoraret: maximè, quia iste honor redundabat in Ioseph, si demonstraret se habere patrẽ honorabilem. Secundo vt colloquerẽtur ibi, antequã veniret ante regem. *In Gessen*. Erat quædam terra Gessen, quæ erat in introitu Aegypti venientibus de terra Chanaan, & sic antequam accederet ad ciuitatem regiam, vel multum intraret per terram Aegypti, mansit ibi expectans Ioseph occurrentem sibi in ista terra, quam post habitauerunt Hebræi filij Iacob, quod patet infra. Et hoc magna Dei prouidẽtia factum est, vt non cogerentur Iudæi transire per totam Aegyptum in reditu ad terram Chanaan. Si enim Hebræi habitauissent in extremitate Aegypti versus Meridiem, cũ terra Chanaan sit ad Septentrionalem plagam Aegypti, quando recedere deberent de terra illa in terram Chanaan, necesse erat trãsire per totam Aegyptum, & Aegyptij insurrexissent contra eos volentes eos opprimere, vel detinere, vt patet Exo.14.ca. confestim.n. vt Pharao, & serui sui permiserunt recedere Hebrẹos de terra sua pęnituit eos, & armati insecuti fuerũt eos vsque ad terminos Aegypti ad mare rubrum, quanto magis fecissent si oportuisset transire Hebræos totũ regnum Aegyptiorum? Etiam quia Hebræi, qui timidi valde erant, scientes quanta mala Aegyptij exercuerant in eos, timuissent transire per medium eorum.

Situs Gessen.

Alij dicunt in vrbem Heroum, quę est in terra Ramesse, & postea Thebaidis, vel Thebe dicta est, a quã fuit legio Thebęa gloriosa, cui Mauritius pręerat, qui super flumẽ Rodanum pro Christi nomine, ne simulacra adoraret, spontanee percussorum gladio occubuit, Maximiano imperante hoc. De quo Gualterius Alexandreidis libro 2. tunc enim dicunt ex sanguine illius legionis simul fuso rapidi fluminis fluctus increuisse. Ex hac ciuitate postea Thebe dicta reges Aegypti fuerunt: tũc autem ciuitas Heroum dicta est, quia Heroes Aegypti, idest viri nobiles, & famosi eius custodiam habebant: in fine autem illius terræ, postea Hebræi cogentibus Aegyptijs vrbem tabernaculorũ condiderunt, quæ Ramesses dicta est, licèt duæ ciuitates tabernaculorum fuerint, s. Phiton, & Ramesses, vt patet Exo.1.c. deinde ista ciuitas Pagus Arsenoites dicta est, quod interpretatur sine sexu, quia ĩ ea summè sine distantia, tam viri q̃àm feminę regnare cœperũt. *Quo cum peruenisset*. Idest cum venisset Iacob in terram Gessen: ex quo innuitur, quòd antequàm accederet Iacob ad terram Gessen, misit Iudam prænũciaturum aduentum suum. *Iuncto Ioseph curru suo*. Iungere currum est equos in curru vnire, vel cõiungere. Vel vt aliqui dicunt currus vnitur, quia ante rotæ currus, & aliæ partes disiunctæ erant, vt minori loco intra domum conseruarentur minus occupãdo: sed primum melius & rationabilius est. Aliqui volũt, quòd Ioseph met iunxit currum, s. q̃ tanto gaudio repletus est audiens patrem suum venisse, quòd non expectauit, q̃ alius iungeret currum. Sed hoc non est verisimile, q̃a Ioseph post nũciata sibi verba Iudæ aliquam moram contraxit. Quia oportuit Ioseph mãdare parari viros, qui irent cum eo obuiam patri, & isti essent multi ad faciendum magnam solennitatem Ioseph, & patri eius. Et oportebat eos ire ornatos valde, & ipsum Ioseph admirabiliter, vt ibi mõstraret patri gloriam suã. Dum ergo tanta mora contrahebatur, bene iungeret aliquis de famulis currum Ioseph. Dicitur autem Ioseph iunxisse currum, sicut dicitur Salomon fecisse tẽplum, vt patet 3. Reg.6.cap. s. non manibus, sed præcepto, & sumptibus. *Ascendit obuiam patri*. Ex duabus causis supra assignatis. *Ad eundem locum*. Scilicet terram Gessen. *Vidensque eum*. Scilicet, Ioseph videns Iacob. *Irruit super collum eius*. Ad osculandum, & amplexandum. *Et inter amplexus fleuit*. Scilicet, Ioseph ex teneritudine amoris ad patrem, quem tantum diligebat, & a quo se tenerrimè diligi nullatenus dubitabat maximè, quia iam nouisset planctum, quem tam diuturnè pro ipso pater egerat, dixitq; pater ad Ioseph. *Iam lætus moriar*. i. quandocunque iam moriar lætus ero, nec vlla me deterrebit tribulatio. *Quia vidi faciem tuam*. Quam tm̃ desiderabã. *Et superstitem te relinquo*. i. dimitto te viuentẽ, dum ego morior. Iacob aũt t̃pibus præteritis putabat Ioseph mortuũ, & sic filio mortuo, pater superstes erat, nunc autem vterque superstes erat. Dixit tamen Iacob, quòd ipse moriens Ioseph superstitem idest viuentem relinqueret, & hoc, quia licet tunc Iacob non moreretur, tamen certificatus erat, quòd ante ipse, quàm Ioseph, moreretur, quia dixerat ei Deus in nocte, qua stetit apud puteũ iuramenti; Ioseph quoque ponet manum suam super oculos tuos, quod de clausione oculorũ in morte intelligit, vt ibi declaratum est. *Et ille*. Idest Ioseph. *Loquutus est*. Ista, quæ sequuntur. *Ad fratres suos*. Qui erant ibi simul cum patre. *Et omnem domum patris sui*. Idest ad totã aliam familiam. *Ascendam, & nunciabo Pharaoni*. Licèt supra diximus, quòd eundo de terra Chanaam in Aegyptum est descendere, & p̃ cõsequens videt̃, quòd eũdo magis per Aegyptũ magis sit descensus. Cum ergo terra Gessen, sit magis propinqua terræ Chanaam quàm ciuitas, in qua tunc rex manebat, videbat̃ quòd deberet magis descẽdere de terra Gessen in ciuitatem regiam, sed hic dicitur, quòd ascendere debebat. Ex hoc videtur, quòd terra Gessen est terra plana, & humilis ex eo quòd est terra pascualis, terræ enim pascuales sunt necessario humiles ad abundantiam aquarum, & herbarum, terra autem, in qua tũc erat rex est altior, quia talia loca sunt saniora ad habitationem propter aeris temperiem, & subtiliationẽ, &

Opin. quorundam. Improbat opinio.

& radios solis orientis, talis autem locus congruebat regiæ habitationi. A

Quæst. 2. Quare Ioseph non fecit de patre mētionem.

Fratres mei. Quare non faciat mentionem de patre, cum rationabilius ibi debuisset incipere. Rn̄detur, quod nō oportuit patrem noīari, quia intelligebatur ipsum ascendisse, cum ipse Pharao mādauisset mitti plaustra ad ducendum eum, & res suas. Vel intelligitur cum dicitur, & domus patris mei, quia domus patris tota non veniret nisi pater, qui caput erat, veniret. *Venerunt ad me.* Videtur, quòd loquebatur hic Ioseph indisciplinate, quiā cum Pharao mandauisset, quòd venirēt, & ipse alterer eos, debuisset dicere Ioseph fratres mei venerunt ad dominationem vestrā, sed dixit ad me, tanquam se dominum faceret. Respondetur, quòd bene locutus est, qa non intendebat dicere venerunt ad me tanquam ad illum, quem principaliter intēdebant, sed tanquam ad eum, quem magis agnitum habebant, vt suppplicarem pro eis apud dominationem vestram. *Et sunt viri pastores ouium.* Dicit hoc apud fratres suos, vt hæc eadem verba ipsi respondeant apud regem, cū quæsiti fuerint, ne capiantur in contradictione. *Curamque habent alendorum gregum.* Idest totum suum officiū est in alendis gregibus, & circa nihil aliud occupātur. *Pecora sua.* Scilicet oues, & capras. *Et armenta.* Idest boues, & camelos. Pecora enim tam animalia magna quàm parua signant, sed quia hic ponuntur armenta, quæ signant armenta magna, ponuntur pecora pro paruis solum. *Adduxerunt secum.* Hæc autem loqui volebat Ioseph corā rege, vt daret eis terram Gessen, quod pascualis erat, vt infra declarauit. *Cumque vocauerit vos.* C Scilicet rex. *Et dixerit, quod est opus vestrum?* Idest, quod officium habetis? vel quam vitam ducitis? Hoc dicebat Ioseph, quia sciebat, quòd rex talia quæsiturus esset. *Viri pastores sumus serui tui.* Idest nos serui tui sumus viri pastores. *Ab infantia nostra vsque in præsens.* Idest nullum aliud officium habuimus in vita nostra, nisi hoc. Et hoc dicebat Ioseph, ne rex faceret eos bellatores, & disiungeret. Quod non faceret sciendo tota vita hoc officium tenuisse, quia iudicaret eos inhabiles ad aliquid aliud. *Et nos, & patres nostri.* Quasi dicat, nullus fuit in progenie nostra, qui aliud opus in officium haberet, & hoc adhuc maiorem ineptitudinem ad arma signabat. *Hæc autem dicetis.* Hic declarat Ioseph causam, quare ista dicere debeant. *Vt habitare possitis in terra Gessen.* D Potest hoc dupliciter intelligi, vno modo, quòd ipsi habitarent in terra Gessen, quia erat terra herbida apta pastoribus: alio modo, quia terra Gessen erat terra separata in fine Aegypti, vt non habitarent inter Aegyptios, & hoc ipse rex libenter faceret, s. quia Aegyptij abominantur pastores: ideo nollent eos videre inter se, sed permitterent stare in extremitate regni.

Quid sit pastor ouium.

Quia detestantur Aegyptij omnes pastores ouium. Per pastores ouium intelligit pastores caprarū, & vaccarum: Idē enim iudicium est de ouibus, quia Aegyptij colunt ista tria genera animalium, vt declarauimus in Prologo paruo super Leuiticum. Et quia pastores percutiunt ista animalia, quæ sunt dij eorum, ipsi detestantur eos, tanquam prophanos, & suæ religioni contrarios. Ipsi autem ob hoc non comedunt E carnes istorum animalium, nec ad ea tangēda quouis modo accedunt, sed colunt.

Aegyptij ouium pastorib⁹ sūt infensi.

Et non dixit hoc, quòd Aegyptij detestarētur omnes pastores simpliciter, sed omnes pastores ouium, quia pastores equarum, & camelorum, & asinorum non detestantur, cū Aegyptij non colant ista animalia, sed vtantur eis ad labores. Et de his pecoribus dixit Pharao. cap. seq. quòd si nosset esse in illis industrios viros, cōstitueret illos magistros pecorum suorum. Nulla enim alia pecora Pharao tenebat. Licèt possit intelligi, quòd haberet Pharao pecora, nō quidem ad esum carnium, aut lactis, sed propter lanas ad faciēdum vestes. Sed melius dictum est primum, s. quòd nulla talia pecora habuerit, quia litera generaliter dicit Aegyptios detestari omnes pastores ouium. Et si arguas qualiter ergo Aegyptij lanas habent ad faciendas vestes? Respondetur, quòd possunt emere ab alijs gentibus, ita quòd ipsi non teneāt pecora. Vel dicendum aliquas oues esse inter Aegyptios eo modo, quo declaratur sequenti capite.

Terra Gessen Iacob ad habitandum conceditur: Aegyptij omnes præter sacerdotes præ fame coguntur vendere terras ac pecora. Cap. XLVII.

B INGRESSVS ergo Ioseph nunciauit Pharaoni, dicens: Pater meus, & fratres, oues eorum, & armenta, & cuncta, quæ possident, venerunt de terra Chanaan, & ecce consistunt in terra Gessen. Extremos quoque fratrum suorum, quinque viros constituit coram rege: quos ille interrogauit: Quid habetis operis? Responderunt: Pastores ouium sumus serui tui, & nos, & patres nostri. Ad peregrinandū in terra tua venimus, quoniam non est herba gregibus seruorum tuorum, ingrauescente fame in terra Chanaan: Petimusque, vt esse nos iubeas seruos tuos in terra Gessen. Dixit itaque rex ad Ioseph: Pater tuus, & fratres tui venerunt ad te. Terra Aegypti in conspectu tuo est: in optimo loco fac eos habitare, & trade eis terram Gessen. Quod si nosti in eis esse viros industrios, constitue illos magistros pecorum meorum. Post hæc introduxit Ioseph patrem suum ad regem, & statuit eum coram eo, qui benedicens illi, & interrogatus ab eo, quot sunt dies annorū vitæ tuæ? Respondit: Dies peregrinationis vitæ meæ centum triginta annorum sunt, parui & mali, & non peruenerunt vsque ad dies patrum meorum, quibus peregrinati sunt. Et benedicto rege egressus est foras. Ioseph vero patri, & fratribus suis dedit possessionem in Ægypto in optimo terræ loco Ramesses, vt præceperat Pharao. Et alebat eos, omnemque domum patris sui, præbens cibaria singulis. In toto enim orbe panis deerat, & oppresserat fames terram, maximè Aegypti, & Chanaan. E quibus omnem pecuniam congregauit pro venditione frumenti, & intulit eam in ærarium regis. Cumque defecisset emptoribus pretium, venit cuncta Aegyptus ad Ioseph, dicens: Da nobis panes, quare mo-

rimur

rimur coram te, deficiente pecunia? Quibus ille respondit: Adducite pecora vestra, & dabo vobis pro eis cibos, si precium non habetis. Quæ cum adduxissent, dedit eis alimenta pro equis, & ouibus, & bobus, & asinis: sustentauitque eos illo anno pro commutatione pecorum. Venerunt quoque anno secundo, & dixerunt ei: Non celamus domino nostro, quòd deficiente pecunia, pecora simul defecerunt, nec clam te est, quòd absque corporibus, & terra nihil habeamus. Cur ergo morimur te vidente? Et nos & terra nostra tui erimus, eme nos in seruitutem regiam, & præbe semina, ne pereunte cultore redigatur terra in solitudine. Emit igitur Ioseph omnem terram Aegypti, vendentibus singulis possessiones suas præ magnitudine famis. Subiecitq; eam Pharaoni, & cunctos populos eius a nouissimis terminis Aegypti, vsque ad extremos fines eius, præter terram sacerdotum, quæ a rege tradita fuerat eis, quibus & statuta cibaria ex horreis publicis præbebantur, & iccirco non sunt compulsi vendere possessiones suas. Dixit ergo Ioseph ad populos: En vt cernitis, & vos, & terram vestram Pharao possidet, accipite semina, & serite agros, vt fruges hére possitis. Quintam partem regi dabitis: quatuor reliquas permitto vobis in sementem, & in cibum familijs, & liberis vestris: Qui responderunt: Salus nostra in manu tua est, respiciat nos tantum Dominus noster, & lęti seruiemus regi. Ex eo tempore vsque in præsentem diem in vniuersa terra Aegypti regibus quinta pars soluitur, & factum est quasi in lege, absq; terra sacerdotali, quæ libera ab hac conditione fuit. Habitauit ergo Israel in Aegypto, in terra Gessen, & possedit eam, auctusque est, & multiplicatus nimis, & vixit in ea decem & septem annis: Factique sunt omnes dies vitæ illius centum quadraginta
Supra 24. septem annorum. Cum appropinquare cerneret diem mortis suæ, vocauit filium suum Ioseph, & dixit ad eum: Si inueni gratiam in conspectu tuo, pone manum tuam sub fe-
Supra 25. more meo; & facies mihi misericodiam, & veritatem, vt non sepelias me in Aegypto, sed dormiam cum patribus meis, & auferas me de terra hac, condasque in sepulchro maiorum meorum. Cui respondit Io-
F seph: Ego faciam quod iussisti. Et ille: Iura ergo, inquit, mihi. Quo iurante, adorauit Israel Deum conuersus ad lectuli caput.

INGRESSVS. Dicto de Iacob in Aegyptum descensu, hic agitur de eiusdem ibi incolatu. Et diuiditur in duas partes: primo agitur de Iacob habitatione: secundo de eius consumatione ibi. *Factique sunt omnes dies*. Adhuc prima in duas: primo ponitur benigna susceptio: secundo eius larga sustẽtatio, ibi: *Ioseph vero*. Prima in duas. Primo ponitur receptio in prole sua: secundo in persona propria, ibi. *Post hoc introduxit*. Ad primum. *Ingressus Ioseph*. Scilicet, Diuisio.
G domum Pharaonis, postquam occurrerat patri suo. *Nunciauit Pharaoni*. Ipse Ioseph in persona sua iuit ad Pharaonem, vt libentius concederet ei, quod intendebat, s. quòd pater suus, & tota progenies habitaret in terra Gessen. *Pater meus, & fratres*. Non narrat hic Ioseph, sicut supra dixerat se narraturum, s. quòd fratres sui, & tota domus patris sui venerant, sed in hoc nulla est difficultas, quia in istis narrationibus, dum tamen teneatur dictorum sententia, verborum, vel ordinis aliqualis mutatio nihil agit. Ioseph autem comparens coram Pharaone, non adduxit immediatè secũ patrem, & fratres, vt probaret si affectio, quam tenuerat Pharao a principio erga cognationem eius, perseueraret, ne si fortè mutata fuisset affectio, & ipsi com-
H parerent coram Pharaone, non reciperentur honorificè. *Et fratres*. Per fratres intelligit totam aliam familiam, quia non possunt intelligi per pecora, & armenta. *Oues eorum*. Idest omnia animalia minora, vt oues, & capræ. *Et armenta*. Idest animalia magna, vt boues, & asini, & cameli. *Et cuncta quæ possident*. Tam in rebus viuentibus, quàm non viuentibus. *Et ecce consistunt in terra Gessen*. Scilicet expectantes imperium tuum, vt videant quid de eis disponas. *Extremos quoque fratrũ suorum*. Extremitas signat terminum rei, siue a parte priori, siue a posteriori. Fratres fortiores, & corpulentiores, & eloquentiores faciebant vnum extremum, fratres autem debiliores, & minus eruditi faciebant alterum extremum, s. deficiens. Potest ergo litera intel-
I ligi de vtraque extremitate. Si accipiatur pro extremitate deficienti est sensus, quòd Ioseph accepit secum quinque viros de fratribus suis minoris corpulentiæ, & apparentiæ, & eloquentiæ, dimissis apud patrem in terra Gessen sex alijs, & introduxit istos coram Pharaone. Hoc autem fecit, ne si Pharao videret eos corpulentos, & aptos ad bellum, constitueret eos inter milites suos. Et hunc sensum sequuntur Hebræi. Sed magis videtur oppositum, scilicet ꝙ Ioseph acceperit extremos fratrem suorũ, scilicet maiores corpore, & eloquentiores, vt demonstraret nobilitatem generis sui, ita quòd putarent Aegyptij eum esse de bono genere, & libenter eum in dominum sustinerent. Ad inconueniens autem, quod intendebat vitare, scilicet ne rex constitueret eos viros bellatores, Ioseph pro-
K uiderat faciendo, ꝙ dicerent se viros pastores ab adolescentia sua, nihil aliquid operis nosse. *Statuit coram rege*. Idest præsentauit. Venit hoc præteritum a sisto sistis, quod signat præsentare, quando est verbũ trãsitiuũ, vt patet Luca. 2. c. de Christo, vbi dicitur, ꝙ postquam impletum est tempus purificationis Marię, tulerunt puerum parentes eius in Ierusalem, vt sisterẽt coram Domino, idest, vt presentarent in templo ante altare Domini. *Quos ille interrogauit. Quid habetis operis?* Istam quæstionem fecit rex propter duo: primo, vt honorificaret Ioseph, quia uolebat scire eorum officia, vt aliquos de fratribus eius sublimaret in officijs domus suæ, vel belli, sicut Ioseph sublimauerat. Secũdo,

do, quia putabat Pharao, quòd ſicut Ioſeph erat vir induſtrius nimis, ita fratres eius eſſent: ideo volebat eos preponere officijs ſuis, & interrogauit officia eorum, vt præponeret eos domui ſuæ, vel rebus ſuis in illis officijs, quæ nouerant, quia putabat eos magis vigere in officijs in quibus fuerant enutriti. Et hoc apparet ex eo, quod infra ponitur, ſ. ꝙ cum ipſi reſpondiſſent ſe eſſe viros paſtores, dixit Pharao ad Ioſeph. Si cognoueris in eis eſſe viros induſtrios, conſtitue illos magiſtros pecorum meorum. *Quid habetis operis?* Ideſt, qđ officium habetis? *Paſtores ouium ſumus.* Dixerunt ſe paſtores ouium, & nõ paſtores ſimpliciter propter duo. primo, vt innuerent ſe non ſcire gerere curam de alijs pecoribus, vt rex non conſtitueret eos magiſtros pecorum ſuorum, ſ. equorum, aſinorum, & camelorum: magiſtros autem ouium conſtituere non poterat, qa nullas oues habebat, cum Aegyptij deteſtentur omnes paſtores ouium, vt patet præcedenti cap. Secundo vt daretur eis ad habitandum terram Geſſen, quæ eſt ſatis paſcualis, & ſeparata in terminis Aegypti, ita ut non conuerſarentur inter alios Aegyptios, qui deteſtantur paſtores ouium, ne ſi morarentur inter Aegyptios, & viderent eos occidentes pecora, vel percutiẽtes ea, haberent eos exoſos, & inſurgerent in eos. Sic enim dixit Moyſes ad Pharaonem, ꝙ non poterant ſacrificare Deo ſuo in terra illa, quia ſi Aegyptij viderẽt eos mactantes pecora, quæ ipſi colebãt, lapidibus eos obruerent, vt patet Exod. 8. ca. & licèt Ioſeph vellet, ꝙ habitarent in terra Geſſen, ex iſta cauſa tamen Deus intendebat propter aliquid, quod memorauimus præceden. cap. ſ. ꝙ eſſent in terminis Aegypti, vt ad exeundum de Aegypto promptiores eſſent, cum Deus vellet eos tollere inde. Mouebat tamen Deus Ioſeph ad procurandum hoc, vt quocunque modo intenderet Dei prouidentia, fatali lege per hominum miniſteria implerentur. *Ad peregrinandum in terra tua venimus.* In hoc inſtructi erant a Ioſeph, & reſponderunt ſic propter duo, primo vt ſi fortè oneroſum eſſet regi tenere illos in terra ſua, dicerent ſe non veniſſe, vt totaliter in terra illa morarentur, ſed vt ſolum peregrinarentur, i. ad tempus habitarent, dum tranſibat ſterilitatis tẽpus, & ſic minus oneroſos regi ſe eſſe ſignificarent. Secundo, vt innuerent ſe eſſe inopes, & non veniſſe ad habitandum in perpetuum, quaſi nõ potentes ſe ipſos gubernare, vt a Ioſeph eis de neceſſarijs prouideretur: quia ſic aliqualiter contemptibiliores ipſi, & Ioſeph redderetur iudicio vulgarium hominum, qui ſola bona, quæ videntur, reſpiciunt: ſed veniſſe eos, vt ad tempus manerent in terra illa, donec ſterilitas finiretur, aliàs autem abundantes diuitijs eſſe, nec indigentes, vt a Ioſeph alerentur. *Quoniam non eſt herba gregibus ſeruorum tuorum.* Ideſt gregibus noſtris, qui ſumus ſerui tui in terra Chanaan. Ex magna ſiccitate herba aruerat, nec vſquam virens quicq̃ in herbis manebat, cogebãtur ergo deſcendere in Aegyptum ad inquirendũ paſcua. Sed dices quomodo poterant paſcua reperiri in Aegypto, cum ibi eſſet tanta ſterilitas, ſicut in alijs terris, niſi quòd fruges conſilio Ioſeph reconditę fuerãt? herbę tamen non vidẽtur, ꝙ gigni poſſent in tanta tẽporis ſiccitate. Ad hoc reſpõdet Magiſter in Hiſtoria ſcholaſtica, quod Aegyptus eſt contra conſuetudinẽ aliarum terrarum, quia cũ ſterilis eſt in frugibus abundabat in herbis, & cunctis graminibus. Sed non videtur verum, quia licet fruges, & aliæ herbæ non proueniant ex eadem complexione immediata terræ, tamẽ proueniunt ex eodem principio remoto, ſ. ex humiditate terræ fęcundante eam ad concipiendum, & germinandum ſecundum rationem ſeminalem, quã habet, ideo deficientibus frugibus ex humiditate, neceſſe erat deficere herbas ex eodem principio.

Inſtat quõ illo tpe tãtæ ſiccitatis poterãt eẽ paſcua in Aegypto.

A Reſpondet etiam alio modo, ſ. ꝙ quando inũdatio Nili magna eſt, & manet multis diebus ſuper terram, ſegetes putreſiunt, & ne naſcantur impediuntur. Herbæ autem magis creſcunt. Sed etiam hoc non poteſt ſtare, quia preſupponit, ꝙ iſta nimia ſterilitas veniebat in Aegypto ex vehementi inundatione Nili. Contrarium tamen huius claris rationibus ſupra oſtẽſum eſt cap. 45. & 41. Nicolaus autem dicit, quòd licèt in tota Aegypto ſterilitas, & ſiccitas eſſet, tamẽ terra Geſſen erat ſic diſpoſita, vt non eſſet multũ ſicca, & congruẽtia paſcua haberet. Hoc autem bene dictũ eſt, ſed valde vniuerſaliter, ita quòd tantum valet, ac ſi nihil dixiſſet, quia in particularibus nõ oportet reddere cauſam vniuerſalem, vt declarat Ariſtot. 6. Ethic. dicens, quòd

B ſi aliquis dicat patienti ad ſanandum oportet accipere ea, quæ mandantur in arte medicinæ, & non dicat amplius, ſ. quid mandatur in arte medicinæ, inutiliter locutus eſt: nunquam enim ſic ſanabit. Vel ſi dicat laboranti carnes leues eſſe dandas, neſciat autem quæ ſunt carnes leues, nihil proderit. Sic enim locutus eſt Nicolaus dicens, quòd illa terra Geſſen erat taliter diſpoſita, quòd non erat multum deſiccata tunc, ideo paſcua erant ibi. Ad euidentiam huius ſciendum, vt præſupposuimus, quòd terra Geſſen, in qua manebant Iudęi eſt humilior cæteris terris Aegypti, quia ab illa terra ad ciuitatem, in qua manebat rex ĩ terra Aegypti, quæ rationabilior inferior, & humilior eſſe debebat, cum terra verſus Auſtrum ſemper humiliatur, tamen dicebatur preced. c. quòd ab illo loco ad ciuitatem, in qua

Confutat. opinionis Nicolai.

C manebat rex aſcenſus erat, terræ autẽ humiliores ſunt humidiores: ideo maior abundantia paſcuorum ibi eſſe poterat. Hoc autem non ex humiditate cœli ſtillantis, quia in terra Aegypti non pluit, ſed ex irrigatione Nili inundantis, & ex irrigatione aliorum fluminum non inundantium hoc patet Deuter. 11. cap. vbi dixit Deus Iudæis, quòd terra Chanaan, ad quã tendebant, nõ erat ſicut terra Aegypti, in qua iacto ſemine in hortorum morem aquæ ducuntur irriguæ, ſed terra montuoſa eſt, de cœlo pluuias expectans, quod neceſſe eſt referri ad terram Geſſen, quia ſi hoc eſſet in terra alia Aegypti, & non in terra Geſſen, non diceret iſta Deus Iudæis, quia tunc ipſi aſſuefacti eſſent expectare aquas

D de cœlo, ſicut facturi eſſent in terra promiſſionis. Nõ eſt tamen dicendum, quòd iſtæ aquæ irrigantes terrã Geſſen ſint exundãtes de Nilo flumine, quia mare rubrum excipit aquas Nili ne vltra tranſeat ad irrigãdũ. Vltra tamen mare rubrum eſt terra Geſſen cõtra terram Chanaan. Nilus autem venit de parte Meridiana per deſerta Aethiopica ad Meridiem maris rubri. In hoc autem aliqualis ſitus locorum intricatio eſt, quæ declarabitur infra, Exod. 13. cap. Ex hac ergo irriguitate terræ Geſſen, & humiditate ſua cauſabatur abundãtia congruens tempori in paſcuis, maximè, quia non erat illo tempore totalis ſterilitas in terra Aegypti, ita quòd nihil in frugibus colligeretur, quia aliquid colligebatur, ſed illud erat modicum. Poterat ergo tũc in terra temperata, qualis erat Geſſen, aliqualis paſcuorũ vbertas haberi. *Ingraueſcente fame.* Ideſt, quia fames valida

Ortus Nili fluminis.

E eſt, in terra Chanaan herba nulla eſt. Arguunt iſti quaſi a conuertibilibus, ſ. ſi magna fames eſt, ergo magnus defectus herbarum, & è contrario, quia iſta duo adueniunt ex eadem radice, ſ. ex defectu aquarum pluuialium. *Petimuſque, vt iubeas nos ſeruos tuos eſſe in terra Geſſen.* Iſta petitio, ſ. quòd permitteret, vel iuberet rex eos manere in terra Geſſen, innitebatur rationi, quia tota eorum ſubſtantia erat in ouibus, & armentis, nulluſque in tota terra Aegypti ad hoc conuenientior eſſe videbatur locus. *Dixitque rex ad Ioſeph.* Reſpondendo ad petitionem fratrum ſuorum. *Pater tuus, & fratres tui venerunt ad te.* Ideſt, ex quo pater tuus, & fratres

tres tui venerunt ad te. *Terra in conspectu tuo est.* Idest & terra est in conspectu, s. in potestate tua, ita ꝙ potes de ea ordinare qualitercunque volueris. *In optimo loco fac habitare eos.* Quod conueniat eorum modo viuendi, s. vitę pastorali. *Et trade eis terram Gessen.* Quia ipsi petiuerant tanquam sibi optimam, & conuenientē, concessit eis gratis. *Quòd si nosti.* Idest, & si nosti. *In eis.* Idest, inter illos esse viros ĩdustrios. *Constitue illos magistros pecorum meorum.* In hoc volebat exaltare Pharao fratres Ioseph, quia omnia officia quæcunque sint in domibus regū magni honoris, & vtilitatis sunt. *Pecorum meorum.* Pharao, nec aliquis de Aegypto hēbat oues, nec capras, nec boues, quia talia Aegyptij non comedunt, sed colunt vt Deos, licèt ad culturam terræ aliquos boues habere verisimile erat, & in his poterant esse pastores, vel in equis, & camelis, asinis, & burdonibus, quia ista animalia sunt oneri portando vtilia, ideo curam de his agebant Aegyptij sub pastoribus. Oues autem nullo modo habebant, quia detestantur Aegyptij omnes pastores ouium, vt patet præced. cap. Hoc autem intelligas quantum ad abundantiam, s. ꝙ non haberent Aegyptij oues, & capras, sicut gentes alię, qa maior necessitas horum animalium ad cibum est, ipsi autem non comedebant de talibus animalibus, sed habebant ea ad delectationem, vel ad necessitatem lanarum, & ob hoc non oportebat esse tot oues, sicut apud reliquas gentes. Et si arguas contra hoc, quia dicitur supra cap. 43. quòd Ioseph mandauit dispensatori suo occidere victimas, & parare conuiuium. Occisio autem victimarum ad animalia pertinet: res enim anima carentes occidi nequeunt. Aliquis fortè respondebit, quòd hoc intelligatur de piscibus, s. ꝙ pisces mandaret Ioseph parari ad conuiuium fratrum suorū. Nā maior Aegypti sustentatio præter panem videbatur, tunc temporis esse in piscibus, & fructibus. Sic enim apparet ex eo, quod habetur Num. 11. c. vbi populus, qui ascenderat de Aegyptijs cum ipsis Hebræis dicebat: Recordamur pisciū, quos comedebamus in Aegypto gratis, idest sine vllo pretio præ multitudine eorum: in mentem nobis veniunt cucumeres, & pepones, porrique cępe, & alia; anima nostra arida est, nihil respiciunt oculi nostri, nisi man. Sed hoc non stat, immo ex illa litera eiusdem ca. probatur, quòd Aegyptij comederent carnes, quia dicitur in principio prędictę auctoritatis, quòd Aegyptij desiderauerant carnes ad comedendum, & petiuerant eas, quod tamen non esset si nullas in Aegypto carnes comederent, vt patet ibidem, cum dicitur: Vulgus quippe promiscuum, qđ ascenderat cum eis, s. de Aegypto flagrauit desiderio carnium sedens, & flens iunctis pariter sibi filijs Israel, & ait: Quis dabit nobis ad vescendum carnes? Ergo carnes comedebāt Aegyptij. Et dato, quòd vellemus sic exponere, nō staret, quia non diceret Ioseph dispēsatori suo occide victimas, si pisces parare deberet. Nam pisces de ipso flumine mortui ducuntur, nisi raro contrarium fiat: non ergo diceret occide victimas, sed para victimas, vel instrue conuiuium. Necessario ergo dicendum erat, ꝙ ista essent animalia, quæ non essent aquatilia, quæ carnes habent. Item quia dato, ꝙ Aegyptij non comederent carnes, quod non est concedendum, tamen cum Ioseph cibos parare deberet hominibus extraneis, quos sciebat carnibus vesci, credendum erat, quòd eis cibos pararet secundum conuenientiam terræ illorum, cū semper ipsi, qui aliquos inuitant, eorum studeant complacere voluntati. Dicēdum ergo ibi esse conuiuium carnium, licèt ad hoc respondere posset quilibet, quòd licèt Ioseph vellet inuitando complacere voluntati fratrum suorum dādo eis cibos, sicut vesci soliti erant: tamen quia in terra illa non erat, non poterat eis Ioseph in cōuiuio dare.

Quare Pharao nō hēbat pecora.

An Aegyptij carnes comederent.

F Ad literam tamen respondere non poterit, in qua dicitur, ꝙ Ioseph mandauit occidi victimas, quę necessario sunt animalia non aquatilia. Respondendum ergo, ꝙ Ioseph mandauit carnes occidi, & parari pro cōuiuio fratrum suorum, & ꝙ ipsi Aegyptij comedebāt carnes, sicut fratres Ioseph, vt patet, quia desiderauerunt eas cum essent in deserto, & petierunt eas, tamē carnes, quas Aegyptij comedebant, non erant carnes ouium, & caprarum, & similium animaliū, quę Aegyptij, vt Deos colebant; & hoc satis sufficit ad tollendū inconueniēs, quod inducebatur, dato quòd Aegyptij comedissent carnes, & dedissent eas ad comedēdum Hebręis inuitatis, non tamen erant istę carnes ouium, & bouum, atque caprarum, & sic dato, ꝙ oues non essent in Aegypto, poterant comedi carnes. Erant tamē G aliquæ in Aegypto secundum modum supra positū. Essent autem carnes, quas hic comedebant, carnes volatilium domesticarum, quæ cito ad omnia conuiuia parari possunt. Et talia animalia non colebant Aegyptij: ideo bene comedere poterant illa. Sed adhuc dices, vtrum fratribus Ioseph datæ fuerint ibi carnes ouium, vel caprarum, ac bouum? quia dato quòd Aegyptij non comederent ista, tamen darent ea ad comedendum fratribus Ioseph, qui tenebantur, vt Hebræi, & comederent ea, sicut interdum fit cum Iudæi inuitant Christianos, vel è conuerso, quia dant ad inuicē tales cibos, de quibus ipsi non comedunt. Respondetur, quòd fratribus Ioseph non fuerunt datæ carnes ouium, aut caprarum, vel bouum, quia Aegyptij colebant ista animalia, vt Deos. Nullo modo ergo consenH tirent, ꝙ aliquis comederet ea coram eis. Sic enim dicitur Exod. 8. ꝙ tantum Aegyptij colebant ista animalia, quòd si viderent aliquem occidētem ea, lapidibus obruerent eum. Et ob hoc prætēdebat Moyses, quòd non deberēt Iudæi intra Aegyptum sacrificare Deo suo, sicut mandabat Pharao: sed ire in desertum itinere dierū trium: maxime hoc, quia si Aegyptij horrebant videre alios occidentes Deos suos, ergo magis horrerent ipsi eos comedere, sed ibi dicebat Ioseph dispensatori suo, qui erat vir Aegyptius, occide victimas. ergo videtur, quòd non debebat occidere oues, aut boues, aut capras, quia tunc nullo modo Ioseph mandaret, & dato ꝙ ipse mandaret, nullo modo exequeretur dispensator. Concludendū ꝙ Ioseph mādaI uit occidi animalia ad inuitandos fratres suos, sed illa animalia talia erant, quę liceret Iudæis, & Aegyptiis simul comedere, s. aliquas aues, vel similia. *Post hæc introduxit.* Non fuit immediatè post hoc; quia vt supra diximus Ioseph, postquam occurrit patri suo in Gessen, dimisit eum ibi cū tota domo, & assumptis quinque fratribus suis ascendit ad Pharaonem, & retulit ei patrem suum aduenisse, & consistere in terra Gessen. Tunc autem viso, ꝙ Pharao affectionem bonam erga patrem Ioseph habebat, redijt ad patrē suum, quē reliquerat in terra Gessen, & reduxit eum ad Pharaonem, vt staret in conspectu eius. *Introduxit patrem suum ad regem.* Erat enim Ioseph, tanquam aliquis multum K cognitus in domo Pharaonis: ideo ipse introduxit patrem suum, qui incognitus erat. *Et statuit eum.* Idest p̄sentauit. *Ante ipsum.* s. regem. Fuit autem ista præsentatio propter duo. Primum vt Ioseph patrē suum honorificaret ducendo eum in conspectu regis: secundo vt Iacob gratias regi referret de beneficio recepto ab eo, scilicet, quòd dedisset eis ad habitādum terrā Gessen, & quòd permisisset eos alere. *Qui benedicens illi.* i. Iacob benedixit Pharaoni; & patet, quia immediatè dicitur. *Et interrogatus ab eo, quot sunt dies annorū vitę tuæ?* Ista interrogatio fuit facta a rege ad Iacob. & Ly. *Interrogatus.* Et Ly. *Qui.* Referuntur ad idem. *Benedicens illi.* Benedictio ista fuit bonorum imprecatio, & hoc ad quemli-

Rñsio Doctoris.

Quę carnes comedendæ fratribus Ioseph appositę fuerit.

Aegyptij colebāt pecora, vt Deos.

Ioseph statuit patrē suum ante regē ꝑpter duo.

quemlibet pertinet. Isto enim modo minores possunt benedicere maiores. benedictio autem, quæ est bonorum collatio cum effectu, vel cum auctoritate dicendi non pertinet, nisi ad maiores. Sic habetur ad Hebr.7.c. sine vlla enim contradictione, quod minus est a meliore benedicitur. Quæ autẽ fuerit ista bonorum imprecatio, non declarat litera, sed credendum est, quòd fuerit imprecatio secundum formam communem, scilicet vt Deus conseruaret thronum eius, & coronam regiam in æternum, & adaugeret vitam eius, subijceretque omnes hostes eius scabello pedũ eius, vt nomen eius per omnia orbis climata resonaret. *Et interrogatus ab eo.* Scilicet Iacob a Pharaone. *Quot sunt dies annorum vitæ tuæ.* Nõ querebat, vt diceret quot dies erant in annis vitæ suæ, quia nullus vnquam taliter quęrit, sed quærebat quot essent anni eius, ista aũt est quæstio ad solaciãdum, de qua solent senes interrogari. *Dies peregrinationis vitæ meæ.* Vocat vitam suam peregrinationem: primo, quia in tota vita sua non sederat in aliquo loco tanquam colonus, & indigena, sed semper fuit in motu, quia antequam haberet vxorem, iuit in Mesopotamiam, & moratus fuit ibi seruiens per 20. annos, vt patet supra 31.c. Deinde venit, & habitauit in Socoth modico tempore, postea venit & moratus fuit apud Sichem aliquot annis. De his supra 33.& 34.c. Deinde venit in Hebron siue conuallẽ Mambre, vbi manebat pater eius Isaac, vt patet supra 35. nunc autem descendit in Aegyptum, & quia tunc vt peregrinus apparebat coram rege veniẽs de remotis locis ad manendum ibi ad tempus, peregrinationẽ vitam suã vocauit. Vel aliter vocatur peregrinus, quia sicut peregrini sunt in laboribus abstinentes ab omni delectatione; & patientes lachrimas, & exilium a dulcore natalis patrię, ita ipse vitã suam in laboribus duxerat. Nunquam.n. fuit ei quies: primo quando insidiabatur ei frater suus Esau, vt occideret, vt patet supra 27.c. Item post in fraudibus, quas faciebat ei Laban, & in laboribus, quos sustinuit seruiendo ei, vt patet sup. 31.c. & post in timore, quem concepit occurrẽte ei Esau in via, vt habetur supra trigesimotertio capit. Item in angustia, quam sustinuit de stupro Dinæ, & in timore, quem habuit ne incurrerent super eum vicini, & delerent eũ, vt patet supra trigesimoquarto c. & in dolore, quem sustinuit cum Ruben concubuit cũ Bala, vt patet supra 35.c. Item in venditione Ioseph, pro quo luxit tot diebus arbitrans eum a bestijs laceratum. Item in angustia famis, propter quam cogebatur exire de terra sua: aliter potest vitã cuiuslibet vocari peregrinatio, quia quandiu viuimus peregrinamur a domino, vt patet 2. ad Corin.5.ca. & a superna Ierusalem matre nostra. Et licet in quolibet homine vita ista quædam peregrinatio, & militia sit. vt patet Iob 7.ca. cum finis noster, & bonum consummatum haberi non possit, nisi post vitam, specialiter tamen in bonis vita ista peregrinatio est, quia licèt in malis finis, qui a natura positus est tanquam verus finis, & cõsummatum bonum, hic haberi non possit, ipsi tamen tanquam errantes bonum suum hic constituũt, ideo licèt verè peregrinentur, se peregrinos esse non credunt, quia cęci sunt, & lumen cęli non vident. Boni tamen, qui bonum suum extra labentia huius vitæ bona sophistica sepositum esse rectè credunt, tamdiu suspirant, quousque bonum; quod desiderant, assequantur. Isti ergo cum peregrini sint, sic se peregrinos arbitrantur. De quibus Iacob erat, qui viuebat in spe bonorum promissorum, quia iustus ex fide viuit, vt habetur ad Roman. primo capit. & clarius hic patet ad Hebræ.11.capit. cum dicitur: Fide, qui vocatur Abrahã demoratus est in terra repromissionis, tanquam in aliena, & in casulis habitando cum Isaac, & Iacob co-

Vita hominis in hoc mundo vocatur peregrinatio.

A heredibus repromissionis eiusdem, expectabat enim fundamentum habentem ciuitatem, cuius artifex, & conditor Deus. Et de hoc multa in eodem c. *Centum triginta annorum sunt.* Sed postea vixit annis 17. vt patet sequen.cap. fuerunt ergo anni Iacob collecti, centum quadraginta septem. *Parui.* Isti anni dicuntur parui idest pauci, quia non erat aliquis de annis suis minor, quàm annus suorum prædecessorum, sed pauciores sunt. Et sic indicat hic Iacob ætatem suam, quasi immediatè moriturus esset, aliàs non diceret, quòd erãt pauci dies, & non accesserãt ad dies patrum suorum, quia licèt tunc non accessissent, poterãt accedere postea immo superare. Ita enim potuisset dicere Isaac, quando erat centum annorum, scilicet dies mei sunt B pauci, & non accesserunt ad dies patrum meorum, tamen postea dies sui accesserũt ad dies patris sui Abrahæ, & super excreuerunt annis quinq;, quia Abraham vixit 175. annis, Isaac vero 180. Potuerat etiam dicere hoc Iacob, cum esset annorum 40. quòd dies sui erant pauci, quod esset valde irrationabiliter dictum. Oportet ergo dicere, quòd Iacob intelligebat se esse in consummatione vitę cum ista dixit. *Et mali.* mali dicuntur dies non, quòd in se mali sunt, quia cuncta, quæ Deus fecit sunt valde bona, vt patet supra primo cap. vocantur tamen mali propter mala, quæ in eis facimus, vel quæ sustinemus. Sic habetur Matth. 6. cap. sufficit diei malitia sua, idest sufficit cuilibet diei solicitudo, quę in eo nascetur: non curemus inquirere, soliciti esse vno die pro altero. Sic etiã ait Apostolus, re- C dimentes tempus, quoniam dies mali sunt. Erãt ergo mali dies quos vixerat Iacob, quia semper fuit in angustia, vt supra declarauimus. *Et non peruenerunt vsque ad dies patrum meorum.* Quia Abraham auus suus vixit annis 175. vt patet supra 25. cap. Isaac vero pater eius vixit 180. annis, vt habetur supra 35. cap. alij autem proaui, & attaui diutius vixerunt, vt patet supra 11. cap. sed ipse solum loquebatur de diebus Abrahæ, & Isaac. *Quibus peregrinati sunt.* Patres suos dicit peregrinatos, quia nunquam habitauerunt in terra propria, sed expectantes diuinam promissionem mutabant sedes in tota vita sua, vt patet de Abrahã, qui primo egressus fuit de Hur Caldæorum terra natiuitatis eius, vt patet supra 11. cap. & post egressus fuit de Haram Mesopo- D tamiæ, in qua erat domus patris sui, vt patet duodecimo capit. Deinde ambulauit vagus in terra Chanaan, & descendit in Aegyptum, vt patet supra 12. cap. deinde redijt in Bethel, vbi ante moratus fuerat, vt patet eodem cap. Rursus mutauit sedem veniens in cõuallem Mambre apud Hebron, vt patet supra 13. c. deinde venit ad peregrinandum in Geraram, vt habetur supra 20. cap. postea moratus fuit in Bersabee, vt habetur supra 21. capit. Isaac autem etiam peregrinatus est, quia cogente fame volens descendere in Aegyptum, vt patet supra 26. cap. admonitus a Deo mansit in Gerara. Deinde aduersitates sustinens reuersus fuit in Bersabee, vt patet eodem cap. vel vocantur peregrini ex alijs duabus causis assignatis supra in Iacob. *Et be-* E *nedicto rege.* Benedictio accipitur, vt supra diximus pro imprecatione boni. Et non est ista imprecatio, de qua supra dixit, sed fuit alia, quam fecit Iacob, quando volebat se expedire a rege, vt sicut intrãs ad ipsum imprecatus fuit bona ei, ita recedens ab ipso imprecaretur bonum. Et patet hoc, quia si intelligeretur de prima benedictione, non diceretur, quòd benedicto rege egressus est foras, quia post benedictionem eius aliqua alia præcesserunt. Ideo deberet dici facta collocutione de vita eius exiuit foras, cum ista interrogatio fuit post benedictionem primam regis. *Egressus est foras.* Scilicet expediens se a rege, & veniens in terram Gessen, *Ioseph vero patri, & fratribus dedit possessionem.*

Quot annis Abraham, & Isaac vixerunt.

Bñdictio quõo accipitur.

Descriptio Iacob & familię de larga sustētatione.

nem. Hic describitur Iacob, & familiæ suæ, larga sustentatio. *Dedit possessionem*. Mandato regis. *In Aegypto*. Collocando eos, vt accolas Aegypti. *In optimo solo terræ Ramesses*. Ramesses nomen ciuitatis est in terra Gessen, & ponitur hic per anticipationem, quia nondum erat facta Ramesses, quia ipsi Iudæi postea construxerunt eam cogentibus Aegyptijs, vt patet Exodo primo capit. Sed quia quando Moyses ista scribebat, facta erat illa ciuitas, vsus fuit anticipatione. Incœperunt ergo tunc habitare Iacob, & filij sui in terra illa, vbi postea facta fuit ciuitas Ramesses. Et cum terra Gessen esset satis magna, in meliori parte terræ illius, magis conuenienti alendis pecoribus habitare cœperunt. Nec est intelligendum, quòd in illa terra nullus de Aegyptijs habitaret, quia tunc terra illa inhabitata esset, & solitudo: sed non est sic, quia inter ipsos Iudæos Aegyptij morabantur, vt patet Exodo duodecimo capit. ideo ipsi in exitu de Aegypto mandato Dei liniebant vtrumque postem domus sanguine agni occisi, vt Angelus percutiens videns portam sanguine litam pertransiret ad domos Aegyptiorum non litas. Etiam isto modo mulieres Hebræorum petebant vasa aurea, & argētea vnaquæque a vicina sua, vt patet ibidem, magis tamen erant separati in terra illa a communicatione cum Aegyptijs, quàm in alia terra. *Et alebat eos*. Idest fratres suos. *Et omnem domum patris sui*. Idest totam familiam, quæ venerat cum patre. Sic enim dixerat Pharao, quòd aleret eos, vt patet præcedenti capitulo. *Præbens cibaria singulis*. Idest pro qualibet persona constituebat quantum sufficeret. *In toto orbe*. Ista est introductio ad emptionem cibariorum, & exactionem perpetuam impositam Aegyptijs. *In toto orbe*. Hyperbole est, quia non deficiebat cibus in toto orbe, ita quòd non esset locus, in quo fames non esset, quia nunquam aliquod malum toti orbi vniuersaliter euenit præter diluuium, qui dicitur Catachysmus tempore Noè: nec vnquam venturum est præter conflagrationem sęculi ante diem iudicij, in qua omnia peribunt, vt patet secunda Petri. capit. tertio, & in carmine sybillæ Eritreæ, quod ponit Augustinus decimooctauo. De ciuitate Dei 23. quia si aliquod malum vniuersale veniret, totus mundus periret. Nec potest naturaliter eadem influentia esse in omnibus partibus terræ, vt declarauimus supra octauo capit. dicitur ergo in toto orbe, idest in multa terra vicina terræ Aegypti. Et hoc declaratur ex antiquis Chronographis Cornelio Tacito, Trogo Pompeio, & Iustino, qui ista scripserunt ponentes istam sterilitatem præcipuè accidisse in Aegypto, non facientes mentionem de alijs terris, vt diximus supra quadragesimoprimo capit. ex auctoritate Pauli Orosij, libro primo, de Ormesta mundi. *Oppresserat fames terram*. Idest vastauerat destruendo multa, quia pecora ex defectu ciborum perierant, & fortè multi homines cogente fame. Terram autem hic vastatam, vel oppressam dicit, non denominans aliquam specialiter, quasi vniuersaliter totam terram opprimi fame signari velit, sed hyperbolica locutio est, vt dictum est. *Maximè Aegypti, & Chanaan*. Quia maior siccitas in his terris fortè acciderat. *Equibus*. Idest a quibus duabus terris, scilicet Aegypto, & terra Chanaan. *Omnem pecuniam congregauit pro venditione frumenti*. Quia istæ duæ terræ veniebant ad emendum ad Ioseph, & quia fames erat valida, & cibaria erant in magno valore, & homines nihil poterant lucrari in breui tempore totam pecuniam dederunt pro frumento. Et ita venditio Ioseph, licèt pro multis pecunijs esset, & valde cara videretur, tamen iniusta non erat, quia id quod tēpore magnæ fertilitatis pro paruo pretio comparabatur, & quasi pro nihilo, quia erat copia frumenti sine

Nō potest esse malū vniuersale in toto mūdo.

F mensura, quasi arena maris, vt patet supra quadragesimoprimo ca. nunc pro temporis necessitate magno pretio extimabatur, quia secundum iura humana tanti valet res, quanti vendi potest. In tanta autem rerum vastitate, & fame valida verisimile est, multos ad infames escas fuisse conuersos, scilicet, vt degustarent cadauera mortuorum, siue pecorum, siue hominum, vel bestiarum.

Tantū res valet, quātum vendi potest.

Si enim obsessa Samaria ad tempus regnante Achab tanta fames inualuit, vt venundaretur caput asini octoginta argenteis, & quarta pars cabi stercoris columbarum quinque argenteis: & duę mulieres comederunt filium vnius die vna, vt comederent filium alterius die altera, vt patet, quarto Regum, sexto cap. G & in destructione, & obsidione Ierusalem, Iosephus author certissimus, idem factum esse affirmet in libris Antiquitatum, quanto magis in tam valida fame? *Et intulit in ærarium regis*. Idest in locum, vbi conseruabantur thesauri regis, scilicet in gazophilatijs suis. In hoc autem valde fidelis fuit Ioseph, qui in tanta pecuniarum copia, vt iam numerum excederet, nihil accepit custodiens manus suas mundas, & cor suum rectum omni tempore.

Et hoc fecit, quia sicut omnes illæ fruges de thesauro regis emptę fuerant, ita pretium earum ad regis thesaurum rediret. *Cumque defecisset emptoris pretium*. Quo anno sterilitatis hoc factum fuerit, non potest colligi ex litera. Fortè dicendum esset hoc fuisse in tertio, vel quarto anno, de quo magis dicetur infra. H Deficiebat pretium emptoribus ingrauescente fame, maximè quia tempus protrahebatur. Verisimile est enim, quòd in isto tempore ex angustia modicitatis cibariorum, & charistia magna ne homines profligarent vniuersam substantiam suam vendendo pro frumento, pro expectatione quotidiana parco victu transijsse: ideo pecuniam non valde cito fuisse exhaustam liquet. *Venit cuncta Aegyptus*. Idest multi de Aegypto: est enim hyperbole, quia non est verisimile, quod omnes homines, quotquot in Aegypto habitabant, ad Ioseph venissent, sed multi. Vel dicitur venisse tota Aegyptus, idest de quolibet loco principali Aegypti venerunt aliqui ad Aegypti dominum Ioseph, qui ab alijs tanquam procuratores ad I istud negotium missi erant. Sic ergo tota Aegyptus venit ad Ioseph, idest, procuratores omnium locorum Aegypti. *Da nobis panes*. Idest da nobis frumentum ad faciendum panes. Et licèt hic isti petentes panes nullum pretium offerrent, quia pecunijs iam carebant omnibus erogatis, sine pretio tamen, vel gratis panem non petebant, sed volebant dare quicquid Ioseph imperasset. *Quare morimur*. Idest quare morti exponimur non habentes cibos? *Coram te*. Idest vidente te qui potes remedium adhibere. *Deficiente pecunia*. Idest, quia non possumus dare tibi pecuniam, quæ iam defecit, quasi dicat iniustum hoc est. *Adducite pecora vestra*. Idest, licet non habeatis pecuniam, tamen vobis sine pretio dare non debeo, cum adhuc habeatis quid, quod dare possitis. Hic K autem fiebat commutatio sine medio formaliter mēsurante, quod est numisma, vt patet in quinto Ethicorum, habebatur, tamen quidam respectus ad numisma mensurans ista secundum valorem. Vel commutabatur res pro re absolutè secundum valorem cuiuslibet rei consideratum ex temporis necessitate, & vtilitate: sic enim dicit Philosophus in quinto Ethicorum, quòd si vna domus valeat quinque minas, & vnus lectus valeat vnam minam, vnus lectus erit quinta pars valoris domus. Nihil ergo magis differt dare quinque lectos pro vna domo, cum vna domus valeat quinque minas. *Quacumque adduxissent, dedit eis alimenta*.

menta. Licet omnia ſua pecora quis daret, multum tamen frumentum non recipiebat, quia pecora modicum vtilia tunc erãt, panis autem ſumme neceſſarius. Et patet quia cibus datus pro pecoribus non durauit vltra vnum annum, ideo ſequẽti anno compulſi ſunt iterum venire ad petendum cibos, vt infra habetur. *Pro equis, & ouibus*. Iſta, quæ hic nominantur ſunt omnia pecora Aegyptiorum. Principalia pecora erant equi, in quibus magis abundabant ad neceſſitates bellicas, & ad itinerandum.

Quæſt. 1. Quomodo Aegyptij adduxerũt oues ad Ioſeph, cũ ipſi eas non haberent.

Sed quæret aliquis quomodo dicitur hic, ꝙ Aegyptij adduxerũt oues ad Ioſeph, cum ſupradictum fuerit, quòd non habent Aegyptij oues, ſed magis deteſtantur omnes paſtores ouium? Reſpondetur quòd inter Aegyptios non erat multitudo ouium, cum nõ occidant eas, nec talibus cibis veſcantur, vt plene probatum eſt. ideo paſtoribus non indigent ad oues, nec inter eos ſunt: nutriunt tamen Aegyptij aliquas oues ad delectationem, & illæ ſunt domeſticæ, & raræ, ſicut interdum nutriuntur oues pulchrę in domibus non ad cibum, ſed ad delectamentum in viſu, & auditu. Hoc autem eſt, quia Aegyptij colunt, vt deos illa animalia, ideo quieſcunt cum vident ea. Non tamen in manu paſtorum, qui occidunt, & percutiunt ipſa: deteſtantur ergo Aegyptij paſtores ouium licet ipſi pauculas oues habeant, quæ nullæ dici poſſunt, quia nihil & paucum vel inutile æquiparantur. De hoc autem ſupradictum eſt. *Bobus, & aſinis*. Iſta computantur inter armenta, & Aegyptij habebant iſta, quia boues proderant ad agriculturam, & aſini ad ferenda onera. *Suſtentauit illos anno illo pro commutatione pecorum*. Ex hoc patet, quòd cibi in magna cariſtia erant quòd tot animalia pro tam pauco cibo dabantur, vt ſolum vno anno ſufficeret. Et ſi dicas, aliqui erant, qui valde pauca pecora habebant, quorum precium non ſufficeret ad cibos vnius anni, & alij erãt, qui nulla pecora habebãt, iſti quomodo haberent cibum? Rñdetur ꝙ Ioſeph videns, ꝙ nõ erat rationabile permittere aliquos mori fame, illos, qui nec armenta, nec pecuniam aliquã, vel domeſtica ſupellectilia tradere poterant, gratis ſuſtentabat, dato aliquãto cibo. Patet hoc, quia quando ipſi petierunt panem à Ioſeph dicẽtes ſe mori coram eo, reſpondit Ioſeph ꝙ darẽt pecora. Si ergo nihil habuiſſent, nihil poſtulaſſet, ſed gratis alimenta conceſſiſſet. *Veneruntque anno ſecundo*. Quis autem fuerit iſte ſecundus annus, non plene patet. Dicẽdum tamen eſt, ꝙ iſte eſt ſecundus annus computando ab illo tp̃e, quo dederunt pecora, & in quo defecerunt pecuniæ. Aliqui tamen Hebræi dicunt, quòd iſte fuit ſecundus annus ſterilitatis, in quo intrauit Iacob Aegyptum, & ſeq. anno. ſ. tertio Nilus inundauit meritis eius, & ſecuta fuit magna fertilitas, ablata ſiccitate, quæ erat occaſio ſterilitatis. Sed eſt contra textum. Primo quia Ioſeph prophetico ſpiritu denunciauerat ſeptem annos continuos futuros in ſterilitate, vt patet ſupra 41. c. Si aũt iſto anno fuiſſet fertilitas meritis Iacob ſolum duraſſet ſterilitas duobus annis; falſa ergo fuiſſet interpretatio de ſeptem annis ſterilitatis prænunciatis à Ioſeph. Qđ non eſt dicendum, quia in hoc voluit Deus oſtendere ſapientem interpretationẽ Ioſeph. Itẽ quia tunc fuiſſet ſuperuacua tanta ciborum conſeruatio, vt in quolibet de ſeptem annis fertilitatis obſeruaretur quinta pars pro duobus annis ſterilitatis. Et ſi dicas ꝙ non ſequitur ex hoc ꝙ interpretatio prophetica eſſet falſa, quia aliqñ prophetia fit cum conditione. ſ. vt ſi tale nõ fuerit, tale ſequatur: ſicut patet de morte prænũciata regi Ezechiæ prophetice, & tamen nõ euenit, vt patet quarto Reg. 20. cap. & Eſa. 38. Sic etiam declarat Ieremias 18. cap. quòd iſtę prophetiæ intelliguntur conditionaliter. ſ. ſi exiſtat modus vel conditio rei, vt ſtabat

Qũo intelligatur iſte ſecundus annus ſterilitatis.

A illo tp̃e quo prænunciata eſt. Si autem mutetur mutabitur prophetia comminatoria, vel promittens bonum: quia ſubito loquar de gente, & regno, vt eradicem deſtruam, & diſperdam illud: ſi pęnitentiam egerit gens illa à malo ſuo, quod loquutus ſum aduerſus eam, agam & ego pęnitentiam ſuper malo, ꝙ cogitaui, vt facerem ei. Et ſubito loquar de gente, & regno, vt ædificem, & plantem illud. Si fecerit malum in oculis meis, vt non audiat vocem meam, pęnitentiam agam ſuper bono, quod locutus ſum, vt facerem ei. Nũc ergo ad propoſitum diceretur, quòd licet Deus indicauerit in ſomnio Pharaonis, & in interpretatione Ioſeph, quòd ſeptem anni ſterilitatis venirẽt ſuper terram Aegypti, intelligebatur ſub conditione. ſ. ſi nõ B rogaret pro eis Iacob. Sed quia poſtea Iacob veniens rogauit pro Aegyptijs inũdauit fluuius, & ſecuta fuit fertilitas: ſicut Ezechias flens exauditus eſt, licet contra ipſum iam eſſet certificatũ ſm̃ illum modum, qui tunc ſtabat, mortem eſſe inferendam. Sed hoc non valet, quia licet ꝓphetiæ cõminatoriæ, & pęnales iſto modo inferantur, & prænuncientur, tamen quando prophetæ denunciatur ꝙ taliter, vel taliter erit, & ęx nullo euentu mutabitur, non poteſt aliter eſſe; nec licet dubitare aliter poſſe contingere. Sic autem factũ fuit hic, quia Deus reuelauit Ioſeph quòd certiſſime ſic eueniret, nec vllo modo mutaretur, vt patet ſupra 41. cap. quando Pharao nunciauit duo ſomnia ſua Ioſeph, qui declarato primo, dixit ſecũdum ad idem pertinere, ſed fuiſſe geminatum ſomnium eiuſdem rei C ad ſignandum, ꝙ ſermo Dei, i. ea, q̃ prænunciata erant ſine dubio fierent, & ꝙ cito cõplerentur: quaſi dicat ꝙ aliqñ verbum Dei prænũtiatũ ex aliqua conditione non implebatur, ſed hoc ſine aliqua conditione, vel ſtatu rerum euenientiũ cõpleretur. Itẽ quia cũ Ioſeph prædixiſſet ſeptẽ annos ſterilitatis futuros, ſi poſtea ſoli duo anni ſterilitatis forent, reperiret̃ eũ mẽtitũ fore, & nõ teneret̃ in honore magno, quẽ ante apud regẽ habebat. Etiam fuiſſet ſuperflua tanta ſegetũ conſeruatio. ſ. cõſeruare pro annis ſeptẽ cũ ſoli duo anni eſſe deberent. Sed Ioſeph ſemper fuit habitus in honore illo, in quo à principio tenebatur, per totã vitam ſuã, immo etiam poſt vitã ſuã pp̃ eũ in magno honore ſua tota tenebat̃ progenies, vſquequo poſt multa tp̃a ſurrexit rex, qui non cognoſcebat Ioſeph, & incepit affli- D gere populum Hebræorum, vt patet Exo. 1. cap. Item patet dictũ illud eſſe falſum, ꝙ iſte fuiſſet ſecũdus annus ſterilitatis: ſequeretur enim tunc manifeſtè ɔ̃ textum. ſ. ꝙ in ſecũdo anno emiſſent Aegyptij cibaria ꝓ terris, & in primo anno ſterilitatis emiſſent pro pecoribus. Nullus ergo annus ſterilitatis relinqueretur, in quo emiſſent pro pecunijs. Textus tñ dicit, ꝙ poſtq̃ defecerũt pecuniæ emptoribus, quia oẽs illas congregauerat Ioſeph in ęrarium regis, venerunt ad eum dicentes ꝙ daret eis panes, ne fame perirent coram ipſo. Ergo alijs temporibus receperant cibaria pro pecunijs, maximè quia non defecit triticum Aegyptijs primo anno famis. Dato enim quòd non fuiſſet fames prænunciata Aegyptijs per Ioſeph, habuiſſe[nt] ali- E menta ex præcedenti anno, in quo fuerat vbertas, quia ea, quæ vno anno colliguntur, ſequenti anno comeduntur. Item quia multi de Aegyptijs reſeruauerunt ſibi frumenta pro eo tẽpore, ideo dato quòd non duraret toto illo tempore, aliquot annis duraſſet, & ſic non compellentur immediate emere pro pecunijs, à fortiori nec pro terris, vel pecoribus.

Dicendum ergo, vt ſupra diximus, quòd iſte fuit ſecundus annus computando ab illo tempore, in quo pecuniæ ad cibos defecerunt: quia tunc pecora in computationem dederunt, & ſequenti anno, qui erat ſecundus de iſtis, dederunt terras. Iſte Reſponſio authoris.

autem annus; in quo terras dederunt, videtur fuisse quintus, vel sextus de annis sterilitatis. *Non celamus dominum nostrum.* Idest non celamus te, qui es dñs noster: volebãt hic Aegyptij petere rursum cibaria, & q̃a non habebant pecunias, nec pecora, quæ darent, reuelabant suam inopiam Ioseph, vt eis prouideret dicentes. *Non celamus Dominum nostrum.* Idest non abscondimus à te inopiam nostram. *Quòd deficiente pecunia pecora simul defecerint.* Est sensus dicimus tibi domine, ꝙ pecunia nobis defecit ad emendum cibos, & pecora nobis defecerunt, vt daremus in commutationem ciborũ. Ista litera potest habere duos sensus propter illud aduerbium. *Simul.* Sed iste sensus non potest stare, quia vno anno antea cessauit, vel defecit omnis pecunia, quàm deficerent pecora: datis autem omnibus pecunijs, mandauit Ioseph dari pecora, & vno anno pro his pecoribus sustentati sunt nullo alio precio dato, vt patet supra. Est ergo alius sensus quòd ly simul non significet simultatem, sed stet pro etiam: & est sensus. *Non abscondimus à te Domine, quòd deficiente pecunia.* Idest sicut defecit pecunia. *Pecora simul defecerint.* Idest etiam pecora defecerint non immediate, sed post. *Nec clam te est.* Idest non est à te absconditum. *Quòd absque corporibus, & terris nihil habeamus.* Bene arguebant, quia sciret Ioseph ꝙ ipsi dederant omnes pecunias suas, & omnia pecora quòd nihil haberent residuum, nisi corpora sua & terras. Vocat autẽ terras prædia rusticana, & prædia vrbana, scilicet domos, & alia bona immobilia. Volebat ergo significare, quòd cum nulla alia bona eis relicta essent nisi ista oportebat, vel eis panes gratis dari, vel quòd acciperet de bonis istis quicquid vellet. *Cum ergo morimur.* Laboramus famis egestate. *Te vidente.* Idest te scientes, quòd ista patiamur. *Et nihil aliud habeamus.* Quasi dicat hoc iniustum est. *Et nos, & terra nostra tui erimus.* Idest voluimus tibi tradere terram nostram vẽditam, & nos ipsos in seruos, vt des nobis cibos. *Eme nos in seruitute regia.* Idest eme nos, vt simus serui regis, antea enim eramus vasalli regis, nunc erimus serui eius. Et non dixerunt eme nos in seruitute tua, sicut dixerunt eme nos in seruitute regia: quia sciebant ipsi, quòd fruges emptæ fuerãt de pecunia regis. Ideo quicquid pro eis dabatur ad regem pertinebat, & nõ ad Ioseph. Erat autem Ioseph solum administrator, vel dispensator harum pecuniarum, sed non dominus. *Et præbe semina.* Ex hoc videtur quòd in illis annis sterilitatis licet modicum erat, aliquid tamen seminari poterat, aliàs non petiuissent isti semina. Et hoc patet in ripa fluminum, vbi crescẽte Nilo licet modicum inundaret illa, tamẽ terra, quæ irrigabatur, seri poterat, & colligebantur fruges. Vel potest dici aliter & melius, ꝙ Aegyptij audiuerant à Ioseph, quòd sterilitas septem annis duratura erat, & quia videbant, quòd incipiebat septimus, sciebant quòd anno sequenti fertilitas esset, ita quòd sufficienter meti posset, & arari. Petierunt ergo semina pro illo anno, quia dato quòd ille annus fertilis esse deberet secundum cœli influentiam, & terræ temperiem: tamen si non sereretur, nihil colligeretur. Et quia Aegyptij nihil frugum habebant dato, quòd scirent sequenti anno vbertatem futuram, tamen se & terras suas pro cibarijs illius anni, & semente alterius vendiderunt. Quia nisi in illo anno prouiderent, ita morerentur fame tunc, sicut in alijs annis mori potuerant. *Ne pereunte cultore.* Idest ne deficiant colentes terram deficiente semine. *Redigatur terra in solitudinem.* Idest efficiatur terra sicut desertum, scilicet, quòd non sit terra culta, & ornata, sed ascendant herbæ nociuæ, & frutices inutiles, vt vrticæ, vepres, & saliuncæ. Sic dicitur de vinea, quæ non colitur. Ponam eam in desertum, non putabitur,

Pecora simul defecerint dupliciter exponitur.

Prima expositio.

Secũda expositio.

F non fodietur, ascendent super eam vepres, & spinæ, vt patet Esa. quinto cap. Hoc autem magnum damnum erat, scilicet redigi terram in solitudinem, quia tunc necesse esset omnes Aegyptios perire, & ipsum regem cum tota domo sua. *Emit ergo Ioseph omnem terram Aegypti.* Quantum ad possessiones personarum singularium, quia aliæ partes terræ Aegypti erãt, q̃ erãt pertinẽtes ad solũ regẽ, & has nõ emit: aliæ pertinebant ad res publicas, & sacras, vt mœnia ciuitatum theatra, & portæ, & similia loca, de quibus Instituta de rerum diuisione in §. sacræ quoque res. Hæc autem in nullius bonis sunt, ideo nullatenus vendi possunt. *Vendentibus singulis possessiones suas.* Tam rusticas, quam vrbanas. Nec enim fuit aliquis in tota Aegypto, qui non venderet possessionem suam, præter terram

G sacerdotum quæ libera mansit, vt patet infra. *Præ magnitudine famis.* Nulla maior fames esse poterat, quàm vt nullus de Aegypto aliqua cibaria haberet ad vescendum præter ea, quæ à Ioseph recipiebant. *Subiecitque eam Pharaoni.* i. totã terrã Aegypti sub conditione, quæ infra ponitur. *Et cunctos populos eius.* Idest non solum terra data fuit Pharaoni, sed etiam populi: omnia enim venundata sunt Ioseph, sic patet supra. *En nos & terra nostra tui erimus, eme nos in seruitute regia.* Vbi nos dicimus. *Subiecit.* In Hebræo dicitur. *Et transtulit populum ad ciuitates de fine termini Aegypti vsque ad finem eius.* Et est sensus quòd rex accipiens terram Aegypti sub illa conditione, fecit omnes Aegyptios,

H qui morabantur in vna parte regni, transire ad aliam, & è contrario, ita quòd nullus de Aegyptijs fuit, qui maneret in loco, in quo antea erat: & hoc faciebat Pharao ad accipiendum possessionem realem, & naturalem, vt clare monstraretur Aegyptios nihil proprium habere in terra illa, cum nullus maneret in eo, quod ante possederat. Causa autem deceptionis, vel transumptionis esse potuit, quia apud Hebræos verba ista modicum differunt. *Via euir.* Scripta cum litera quæ dicitur, Res, apud Hebræos in fine signat fecit transire. *Via enid.* Cum Daleth in fine signat subiecit in seruitutem. Istæ autem duæ literæ, scilicet Res, & Daleth magnam conuenientiam in characteribus habent, licet in sono differant, & virtute. Potuit ergo

I in Biblia Hebraica vna scribi pro alia, vt post translationem factam a Hieronimo inaduertentia Hebræorum scriptorum, vel forte translator noster in hoc nõ multum aduertit, quia faciliter talis deceptio causari poterat. Sententia autem in vtrisque eadem est, licet fortè magis exprimat quantum ad aliquid litera Hebraica, scilicet quantum ad possessionem, sed quantum ad venditionem magis declarat litera nostra. *A nouissimis terminis Aegypti vsque ad extremos fines eius.* Idest Ioseph subiecit Pharaoni totam Aegyptum, & cunctos populos eius ab vno fine Aegypti vsque ad alium finem, idest ab ortu suo vsque ad occasum suũ, & ab austro suo vsque ad suum borealem terminum. Vel sequendo aliam literam, quam tenet Hebraica Biblia est sensus, quòd Ioseph transire fecit cunctos populos Aegypti de locis suis ab extremo in extre-

K mum, scilicet eos, qui ad orientem Aegypti morabantur occidentales esse fecit: illos vero, qui meridiem incolebant ad septentrionem collocauit. *Præter terram sacerdotum.* Non est intelligendum quòd sit aliqua specialis terra in Aegypto in qua morarentur sacerdotes, & quòd illa reseruaretur, quia in qualibet ciuitate erant sacerdotes: sed est sensus, quòd possessiones sacerdotum, & domus eorum venditæ non sunt. *Quæ à rege tradita fuerat illis.* Idest ꝙ rex tradiderat cuilibet sacerdoti terrã, in qua moraretur. Et erant in magno honore isti sacerdotes. Quod patet quia filia sacerdotis Heliopoleos fuit data in vxo-

Oẽs possessiones tpe caristiæ in Aegypto vẽditæ pręter eas, quę sacerdotũ erant.

in vxorem Ioseph à Pharaone. Erat autem Ioseph secundus post regem in Aegypto, & præpositus totius Aegypti, vt patet supra 41. cap. Ex quo videtur conformiter ꝙ Putiphar sacerdos Heliopoleos erat de honoratissimis viris totius Aegypti. Vnde fortè erat de archiflaminibus Aegypti: erat enim inter sacerdotes gentilium præminentiæ, & dignitatis ordo, quorum quidam flamines. i. sacerdotes simplices erant, alij archiflamines, vt episcopi quasi principes flaminum. i. sacerdotum: vltimi autem, qui omnibus præerant prothoflamines dicebātur quasi primi in flaminibus à prothos, qđ est primus, & forte ista dignitas cōcessa erat Putiphari sacerdoti Heliopoleos, cuius filiam Ioseph duxit in vxorē. Ab his autem antiquis Gentiliū distinctionibus in ministris ordo ecclesiasticus quendam discretionis modum sumpsit in patriarchas, metropolitanos, & episcopos, & simplices sacerdotes, vt ait Isidorus, & ponit Magister in 4. lib. sententiarum distin. 24. *Et statuta cibaria*. Scilicet pro singulis annis certa pensio, vel redditus ad sustētationem ex horreis publicis. i. de frugibus cōmunitatum. Sicut enim nūc ex decimis, quæ sunt datæ à tota communitate, sacerdotes sustentantur, ita tunc, licet decimæ nō darentur in qualibet tamē cōitate statuebantur horrea frumentorum de bonis cōitatis, & ex illis tradebatur sustentatio conueniens sacerdotibus etiam inter ipsos Gentiles, specialiter omnes de populis quędā tributa soluebant sacerdotibus, quæ erant personæ publicæ, & illa erant quasi decimæ nostræ, vel aliquid simile. Decimæ etiam fructuum oīum maxime ipsarum frugum gentiles exhibebant sacerdotibus quolibet anno post collectas fruges in Autumno, qñ omnes vacabant facientes magnas solemnitates dijs, & congregabantur ad faciendum sacrificia, de quo Arist. 8. Ethic. Et sacrificia facientes, & circa has congregationes, honoresque tribuētes dijs, & sibi ipsis requiem acquirētes cum delectatione. Antiqua enim sacrificia, & congregationes videntur fieri post fructuū delectationes, puta primitiæ, maxime enim in his vacabant temporibus: hoc aūt erat, quia sacerdotes essent personæ publicæ, quia ministerium quod faciebant in cultu deorum erat pro salute totius cōitatis, ideo de cōitatis bonis sustentari debebant: erat enim illo tempore apud Aegyptios in magno honore sacerdotalis dignitas, ita vt reges darent eis terras, & constituerent eis cibaria de communitatibus. Sic vt ipsi nullo modo cogerentur ad alias negociationes. In quo valde reges, & domini nostri temporis exprobabiles redduntur, qui nō solum ecclesijs existēte vero, sacroque deitatis cultu, qui apud Gentiles non viguit, bona non cōferunt, sed etiam ab antiquorum deuotione collata auferunt ministris ecclesiasticis, exactiones, extorsionesq; partim publicas, partim priuatas imponētes, vt iam idem rex, & papa, & episcopus videatur. Sed abominandum valde est, vt filij patres subijciāt seruituti. Secūda causa quare ista cibaria conferebantur in Aegypto sacerdotibus erat, quia ibi scientijs speculatiuis primò vacare iussi sunt, maxime astrologiæ. Sic enim ait Philosophus primo Metaph. ꝙ ꝑꝑ nimiū admirari sacerdotes in Aegypto incęperunt philosophari. Isti autē principium doctrinæ in Abraham habuerunt, vt quidā antiqui testantur, & Iosephus idē dicit in libris antiquitatum lib. 1. de quo diximus supra 12. cap. Sed intelligendum est, ꝙ Abraham modicū eos docere potuit, cum non moratus fuerit in Aegypto per annum, sed solū vsq; ad tp̄s, quo agnouit Pharao ꝙ Sara esset vxor Abrahæ, de quo supra 12. cap. *Iccirco non sunt coacti vendere possessiones suas*. Cū haberent vnde viuerent aliunde. *Dixit ergo Ioseph*. Hic ponitur Ioseph ad afflictū populum magna clemētia, quæ fuit in hoc, ꝙ terram

Erat inter sacerdotes gētiliū ordo dignitatis.

Quare decimę dabantur sacerdotibus Aegypti.

Cap. 1.

Opinio antiquorū

A emptam eis reddidit, & cum eos in seruos emisset liberos dimisit. *En vt cernitis*. Idest ecce vos videtis qualiter per contractus, & conuentiones factas inter me, & vos Pharao possidet vos, & terram vestram; nō solum vt rex, sed vt dn̄s in integrum totius Aegypti, & oīum possessionum, quæ in ea, & vos ipsos possidet in seruos. *Accipite semina, & serite agros*. Tradidit eis hic maiorem quantitatem tritici quam in alijs annis, quia nunc oēs acceperunt triticum ad cibos ad seminandū etiam, alijs aūt annis accipiebant solum ad cibos, quia terra, nec arari, nec seri poterat, vt patet supra 45. cap.

Sed queres, qūo isto anno dabat eis semina? quia nō poterant serere, vt prædictū est. R̄ndetur vt supra. s. ꝙ iste erat annus vltimus sterilitatis, & sequens annus futurus erat fertilis. Ideo oportebat seri ad colligēdum B fertiliter fruges. *Vt fruges habere possitis*. Quasi dicat, quia sequenti anno fertilitas frugum erit. *Quintam partem regi dabitis*. Idest licet ego possem vti vobis tanquā seruis regis ex conuentionibus factis inter me, & vos, & accipere oēs fructus terræ, quos ꝑ cultū haberetis, tn̄ volo misericorditer hoc relaxare permittendo vos in libertatē cum vestris familijs, & vt quicquid ꝑ cultum terræ habueritis vestrū sit præter quintā partem, quam regi dabitis. Magna ergo clementia, vt de seruis pensionarios constitueret, vel censuales. *Quintam partē*. In hoc aūt vlterius apparet, quia terræ, quæ fertilitate sunt excellentes, satis iustè pro medietate fructuū colendæ traduntur: Aegyptus aūt nō solum fertilis est, immo sine magno labore colitur, vt dicunt qui terrā C illam viderunt: dare ergo eis pro medietate terrā censualem, clementia erat, quāto magis pro quinta parte? *Quatuor reliquas permitto vobis in sementem*. Istos ꝯctus Ioseph faciebat, nihil curante rege, cū totū regnū Ioseph disponeret. *Familijs vestris, & liberis*. Idest filijs, filij aūt cōputantur in familia patris, sed hic nō cōputauit sic, solū vocans familiā seruos, & ancillas, & vernaculos. *Salus nostra in manu tua est*. Idest tu potes dare nobis vitā, & salutē, si vis, vel tollere. O quāta populorū, & regū ingratitudo. Tāta bn̄ficia, & vtilitates Ioseph Aegypti regibus procurauit, vt maior esset redditus regū, multipliciter q̄ ante fuerint: ipsique populi eius beneficio viuebāt, qui taliter iudicauit & disposuit, & postea frumenta recōdita prudenter distribuit, ita vt D tota Aegyptus Ioseph debeat quicquid est, qm̄ eius munere est: tamen eo mortuo rex surrexit in Aegypto, qui non cognouit Ioseph, non magnitudine elapsi tp̄is, sed vitio ingratitudinis, cum se eius beneficio sentiret maioribus ditari redditibus, populi quoque truces cognationem illius, cuius beneficio ipsi cū patria permanebant, duritia afflixerunt, seruituti subiecerunt, & morte nepharia vastauerūt, infantibus eorū in ipsa lucis apparitione necatis. Sed mētita est iniqtas sibi, quia iniustæ ingratitudinis pęnas iustissimas vberrime eluerunt. *Respiciat nos tantum Dominus noster*. Idest nos videmus, ꝙ vita nostra in potestate tua est, solum oramus, vt respicias nos bono vultu, ne irascaris nobis seruis tuis. *Et læti seruiemus regi*. Idest istud onus quintæ partis soluendæ, qđ nobis imponis, libenter tolerabi- E mus, quasi nihil nobis imponeret, & corde hilari seruiemus regi. *Ex eo tempore*. In quo facta fuit ista conuentio. *Vsque in præsentem diem*. Aliqui volūt ista fuisse verba Esdræ, qui legē cōbustā reparauit, & fm̄ eos aliquas additiones fecit. Sed hoc falsum est, quia nullus vnq̄ quantæcumque esset auctoritatis, alicui libro canonico, quem Spiritu sancto dictante scriptū fuisse firmiter credimus, quicquàm addere, aut detrahere ausus fuit. De quo supra 22. c. & dicetur magis Deut. 4. cap. Dicēdū est ergo, ꝙ ista fuerunt verba Moysi, q hoc satis cōgruè dicere potuit, quia à tp̄e illo, in quo ista conuentio facta fuit vsque ad tempus, in quo iste

Quæst. 2. Quare isto anno dabāt eis semina.

Determinatio.

liber Geneseos in deserto scriptus est, anni plures quã ducenti, & viginti transierunt. Quod satis patet computando tempora quibus Israelitæ manserũt in Aegypto, & deinde tẽpora, quæ fluxerunt in deserto vsque quo iste liber scriptus fuit, de quo magis dicetur Exo. 24. & Deuteron. 31. cap. *Quinta pars regibus soluitur*. Et non solum vsque ad tempus Moysi illa iura regibus persoluta sunt, sed etiam vsque hodie perseuerant. In quo patet magna solertia regum circa subditos in recipiendis redditibus, quia in tantis temporum circulationibus, & varijs quasi mutatis mundi euẽtibus, nunquàm illa iura aboleri potuerunt, licèt hoc satis Aegyptus desideraret. Si autem hoc fuisset aliquod priuilegium in fauorem communitatum, vel populorum, siue aliqua lex iustè populos dirigẽs, iam à multis temporibus abolita, & obliuioni data fuisset. *Et factum est quasi in legem*. Immo maioris vigoris est quàm lex, quia nulla vnquàm alicuius populi lex posita tandiu durauit. Sed dicitur quasi in legem, quia lex proprie dicitur ius scriptum: istud autem non est aliquid scriptũ, sed ex impositione illa moribus vtentium solidissimè approbatum. Vel dicitur quòd facta quasi lex, idest vere lex. s. quòd ista impositio habuit omnes cõditiones, in quo habere poterat lex aliqua. Et sic dicimus, quòd rex noster stetit hodie in medio suorum militum in habitu regali quasi rex. Et sic facit multotiẽs scriptura, vt patet Ioan. 1. cap. s. gloriam quasi vnigeniti à patre plenum gratiæ, & veritatis. Dicitur ibi de Christo quòd erat quasi à patre vnigenitus. Scriptura tamen tota clamat, quòd erat verè vnigenitus Dei. *Absque terra sacerdotali*. Idest absque possessionibus vrbanis, & rusticanis pertinentibus ad sacerdotes, quę per successionem sacerdotum deriuantur in alios sacerdotes. *Quæ libera ab hac conditione fuit*. Idest quia non coacti sunt sacerdotes vendere possessiones suas, cum eis tempore sterilitatis alimenta de horreis publicis tribuerentur. *Habitauitque*. Hic ponitur secundum principale. s. Iacob in terra Aegypti consummatio. Et diuiditur in duas, primo ponitur de sepultura sua facta ordinatio: secundo eiusdem Iacob mortui in assignato loco tumulatio. infra 50. c. Prima in duas: primo ponitur dicta ordinatio: secundo filiorum benedictio. infra 48. cap. *Habitauit ergo Israel*. Idest Iacob. *In Aegypto*. Idest in terra Gessen. Ponitur in litera exponens & expositum, & vtrumque verum est. s. quòd habitauerit Iacob in Aegypto, & illa pars, in quã habitauit erat terra Gessen. *Et possedit eam*. Quia ibi datæ fuerunt eis ciuitates, & oppida in quibus morarentur, & agri, quos colerent. Hoc autem possederunt quandiu fuerunt in Aegypto, etiam quia ipsi emebant ab Aegyptijs agros, & domos, & dilatabantur magis in terra. *Auctusque est*. In numero per generationem quantum quilibet alius populus generando augeri poterat. *Et multiplicatus nimis*. Idest non solum quantum alij populi, sed etiam magis in immensum. Quia ex 70. descendentibus in Aegypto vsque ad annos ducentos fuerunt sexcenta millia peditum potentium procedere ad bellum, vt patet Exo. 12. cap. præter infinitam multitudinem fœminarum, & paruulorum, & senũ, qui numerari vix possent. Et hoc eis ad miraculum repetit bis Moyses Deuteronom. 10. cap. In 70. animabus descenderunt patres vestri in Aegyptum, & ecce nunc multiplicati estis sicut astra cęli. Fiebat autem tanta multiplicatio, quia fœminæ multotiens pariebant, & in ipso partu interdum gemellos, interdum tres, aut plures fętus effundebãt cooperãte Deo ad conceptionem seminis: de quo Exod. primo cap. *Et vixit in ea*. Scilicet in terra Aegypti. Ex hoc põt responderi, si quis dicat ꝙ illa litera superior. s. habitauit Israel non intelligit̃ de ipso Iacob, sed de filijs eius

Diligentia Regũ ĩ exigẽdis redditibus.

Lex pprie ius scriptũ dicitur.

Consummatio Iacob in terra Aegypti

F qui vocantur Israel, cum subdatur immediate auctus, & multiplicatus, quod de filijs Iacob congruè intelligitur. Quia si intelligeretur de filijs Israel, non diceretur habitauit in ea decem septem annis, quia pluribus habitauit quam ducentis, etiam quia subditur: Facti sunt dies vitæ eius centum quadraginta septem anni. Quod nullo modo referri potest ad populum filiorum eius, quia non diceretur de illo populo, quòd vixerit annis 147. sed de ipso Iacob decẽseptem annis, & ante vixerat 130. vt patet in princip. huius cap. Et sic colligẽtur 147. anni totius vitæ Iacob, qui infra ponuntur. Et mortuus fuit Iacob 12. annis post sterilitatem finitam quod patet, quia Iacob venit in Aegyptum in fine secundi anni sterilitatis. Et patet quia dicitur supra 45. c. quinque anni adhuc restant, quibus nec arari,

G nec meti poterit. Computatis ergo illis quinque annis, qui remanebant futuri vsque ad finem sterilitatis manent 12. alij extra sterilitatem ad complendum 17. annos. *Factique sunt omnes dies vitæ illius centum quadraginta septem annorum*. Quod patet colligendo 130. annos quos habuit, quando venit in Aegyptum, & 17. quos ibi postea vixit. *Cumque appropinquare cerneret diem mortis*. Dicit Nicolaus, quòd ex hoc patet Iacob habuisse spiritum prophetiæ, quia sciuit appropinquare diem mortis. Quod autem Iacob habuerit spiritum prophetiæ nullus dubitare rationabiliter potest: sed ꝙ ex hoc sequatur eum habuisse spiritũ huiusmodi, falsum est. Prima pars patet, quia aliquis vocatur propheta in sacra scriptura dupliciter; vno modo, q̃a Deus

H cum eo loquitur, vel ei se reuelat: secundo quia reuelat ei aliquam veritatem, siue futuram contingentem, siue præsentem, siue præteritam, cuius cognitio sine diuina reuelatione impossibilis est. Quantum ad primum modum vocatur Abraham propheta, quia licèt nihil prænunciaret, nec dissereret incognitum, quia tamen ei Deus sæpe loquebatur, vt patet supra 12. & 13. & 15. & 17. & 18. & 21. & 22. cap. ideo scriptura vocauit eum prophetã, imo ipse Deus loquens ad Abimelech vocauit Abraham prophetam, vt patet supra 20. cap. vbi dicit. Nunc ergo redde ei vxorem suam, quia vir propheta est, & orabit pro te. Quantum ad secũdum modũ, qui magis vsitatus est, Isaias, & Ieremias, & oẽs alij; quorum libros habemus prophetæ fuerunt, quia

I enunciauerunt quædã de futuris, quædã aũt de occultis præteritis, vt patet in suis libris, Iacob aũt quolibet istorum modorum propheta vocari põt. Primo mõ, quia aliq̃n ei apparebat Deus, & ipse Iacob nihil prænũciabat, sed aliq̃ veritatem à Deo recipiebat, vt patet s̃. 31. Et postea in itinere redeundo, vt patet supra 22. Deinde rursus in Bethel, vt patet s̃. 35. Cõpetit ei etiã secũdus modus, quia aliq̃n futura in cognita prædicebat, vt patet ĩ. 49. cap. vbi benedixit filios suos denunciãs eis ea, quæ post sic euenerunt, ideo dixit in princ. verborum suorum: Congregamini, vt annunciẽ vobis quæ ventura sunt in diebus nouissimis. Quantum ad secũdũ. s. ꝙ non possit probari hic, ꝙ sit propheta, patet sic. Quia licet poterat esse, ꝙ Iacob cognosceret mortẽ sua instare, tamẽ nõ arguitur euidẽter ex textu,

K ꝙ per spiritũ propheticũ, immo magis vr̃ oppositum. Quia vt habetur Deut. 18. cap. signũ ad cognoscẽdum in aliquo casu, quis nõ est propheta, est si ea, q̃ propheta dixerit nõ euenerint, vel nõ eo tp̃e, vel nõ taliter, q̃a tũc nõ est locutus Deus, sed propheta ille pseudo per superbiã animi sui cõfinxit. Nũc ergo ea, q̃ Iacob nũc dixit nõ ita videntur euenisse, vt ipse dixit. Ipse. n. dixit ꝙ sentiebat mortẽ sibi instare, tamen nõ instabat, quia alicui ægrotãti mortẽ instare dicimus, quando ex illa ægritudine moriturus est: sed non fuit sic de Iacob, quia non mortuus fuit ex illa infirmitate. Nam postquam ipse in hac ægritudine, vel qualicunque corporis

Opinio Nicolai à Lira improbatur.

Quis vocetur propheta.

poris defectu putans se moriturum rogauit, & adiurauit filium suum Ioseph, vt duceret ossa sua in terram Chanaan; conualuit tunc & recessit ab eo Ioseph. Iterum nunciatum est Ioseph, quòd pater suus Iacob ægrotaret, & ex ista secunda ægritudine mortuus est. Ipse tamen tanquàm moriturus in prima ægritudine disposuit de sepulchro suo, tanquam illi homines, qui putantes mortem sibi adesse, condunt testamenta, & postea ab ægritudine conualescunt. Videtur ergo dicendum quòd non spiritu prophetico, sed per quædam signa naturalia cognouit, vel verius opinatus fuit mortẽ sibi adesse, quia fortè expertus fuit in corpore suo talem deordinationem, qualem nunquam ante cognouerat, vel magnam virium defectionem: Et dato quòd iste fuisset vnus, & idem languor quod est contra textum, & etiam vere mortem suam coniectasset; tamen non arguebatur hinc quòd per spiritum propheticum cognosceret, quia medici sapiẽtes verè iudicant vt plurimum de morte, vel de sanitate constitutorum in ægritudine. Et præter hoc sæpissime videmus multos ægrotantes se morituros iudicare, quia talia in se experiuntur, quæ vitæ non conueniunt. Si autẽ dies mortis appropinquabat, ita quòd post istam vocationẽ Ioseph non multis diebus mortuus sit, non constat. Satis tamen clare patet in textu quòd tunc nõ haberet ægritudinem, de qua mortuus est, quia dicitur infra quòd his transactis nũciatum est Ioseph quòd pater eius ægrotaret. Nos tamen communiter mortem solum alicui appropinquare dicimus, quando ægritudo ei inest, ex qua moriturus est, vel sic iudicatur. *Vocauit filium suum Ioseph.* Idest fecit eum vocari per nuncium, quia non morabatur in eodem loco Ioseph, in quo pater suus Iacob, quia Iacob manebat in terra Gessen. Ioseph autem semper erat in curia regis, cum omnia per eum iudicarentur, & disponerẽtur, sicut dictum fuerat supra 41. cap. Ego sum Pharao. Absque imperio tuo nullus mouebit manũ, aut pedem in terra Aegypti. *Si inueni gratiam in conspectu.* Idest si tu diligis me, vel si ego sum aliquid in tua reputatione. *Pone manum tuam super femur meum.* Sic enim habent aliquæ literæ, sed falsa litera est, vt patet in Hebræo, quod dicit. *Subter femur meum.* Sicut dicebatur supra 24. cap. quando Abraham mandauit Eliezer seruo suo, quòd iuraret ponendo manum sub femore. modus autem iurationis ibi declaratus est. Quare autem sic iuraretur, dicunt doctores nostri ꝙ implicitè iurabatur per Christum nasciturum de femore Patriarcharum. Et hoc bene ipsi cognoscebãt, & prædicebant. Vel vt volunt Hebræi quidam, quòd hoc fiebat ad honorem circuncisionis. Ideo ponebatur manus iurantis circa illud membrum, in quo erat circuncisio.

Confutatio literæ.

Quare patriarchæ exhibebãt iuramentũ subter femur suum.

Opinio Rabbi Aben Ezra.

Rabbi Abraham Aben Ezra dicit, quòd hoc fiebat ad signum subiectionis. Et nunquam fiebat istud iuramentum, nisi quando aliquis dominus adiurabat seruum, vel quando maior adiurabat minorem, sicut quando Abraham adiurauit seruum suum Eliezer, vt patet supra 24. cap. vel quando hic Iacob adiurauit Ioseph, qui minor erat ex eo quòd erat filius eius, & tenebatur ei obedire. Et ista consuetudo adhuc apud quasdam gẽtes Iudæorum refertur obseruari. *Et facies mihi misericordiam.* Idest facies mihi aliquid tale, quod ego reputabo ad magnam misericordiam, & magnũ bonum meum, si sepelias me in sepulchris maiorum meorum. *Et veritatem.* Idest rectitudinem iustitiæ. Quasi dicat faciendo hoc, facies id, ad quod teneris, quia ex quo filius meus es, teneris mihi iustè præcipienti obedire. Non dixit ista Iacob alicui de alijs filijs, licet ipsi libenter exequerentur, quia sciebat quòd nullus aliorum hoc facere posset. Nam dato quòd

A aliqs de aliis vellet portare cadauer patris extra Aegyptum nõ permitteret eum Pharao exire Aegyptum. Ioseph autem, quia acceptus valde erat in oculis Pharaonis, sciebat Iacob, quòd permitteretur à Pharaone facere quod vellet. *Non sepelias me in Aegypto.* Sciebat Iacob, quòd nisi ista dixisset intendebat Ioseph facere ei sepulchrum preciosum, & memorabile valde in terra Aegypti. *Sed dormiam cum patribus meis.* Dormire interdum signat mori, interdum autem sepeliri. De primo patet 3. Reg. 2. cap. Dormiuit igitur Dauid cum patribus suis, & sepultus est in ciuitate Dauid: hic autem accipitur dormire pro sepeliri. Et patet quia rogat Iacob filium suum Ioseph, vt non sepeliat eum in Aegypto, sed vt dormiat cum patribus. Si autem

Dormire dupliciter sumitur.

B acciperetur dormire primo modo, idest mori non deprecaretur Iacob Ioseph, quia dato quòd sepeliretur cum Aegyptijs, siue in terra Aegypti, dormiret cum patribus suis, idest moreretur sicut patres sui. Sed accipitur necessario dormire, idest sepeliri. *Auferas me de hac terra.* Postquam mortuus fuero portando mé in terram Chanaan. *Condasque me.* Idest sepelias me. *In sepulchro maiorum.* Idest in sepulchro patrum meorum, qui vocantur maiores mei. Sic patet Psalm. 77. in Deuter. etiam cap. 32. Inteterroga patrem tuum, & dicet tibi: maiores tuos, & annunciabunt tibi. Accipiuntur ibi maiores, idest patres, siue aui, & proaui, & omnes ascendentes per lineam rectam, qui more sacræ scripturæ patres vocantur, vt ait beatus Hieron. super Danielem, & habetur extra de verb. sign. in cap.

C Nam & rex Nabuchodonosor. *Sepulchro maiorum.* Sepulchrum maiorum, siue patrum suorum vocatur ager speluncæ duplicis in valle Mambre, in quo sepulti erant Abraham, & Sara, Isaac, & Rebecca: Iacob postea sepultus fuit cũ Lia, vt patet infra 49. cap. Causa autem quare volebat in sepulchro illo sepeliri, erat: quia Iacob in spiritu videbat quòd Messias in terra illa conuersari debebat, & mori, & resurgere. Credidit ergo quòd sicut multa corpora sanctorum cum ipso Christo resurrectura erant, vt patet Matth. 27. cap. ita ipse posset cum eis resurgere. Et sic tenetur ab omnibus Catholicis factum fuisse. s. ꝙ Iacob cum Christo surrexit. *Ego faciam quod iussisti.* Ioseph cognouit iustas preces patris sui, cognouit etiam dignum esse fi-

Quare Iacob volebat in maiorũ sepulchro sepeliri.

D lios patribus obedire: etiam putauit se hoc posse facere, quia Pharao daret ei licentiam eundi ad sepeliendum patrem suum, ideo assensit precibus non tanquã precibus, sed tanquam mandatis, ideoque subdidit. *Ego faciam quod iussisti.* Idest ego per me metipsum exequar hoc. Nec intelligas pater, ꝙ ego committam corpus tuum alteri illuc deferẽdum, sed egomet ero dux in portando. *Et ille.* Idest Iacob dixit tunc. *Iura inquit mihi.* Idest licet ego credam simplicibus verbis tuis: tamen volo quòd iures, vt magis te obligatum esse perpendens hanc rem diligentius exequaris. *Quo iurante.* Idest postquàm ille iurauit. *Adorauit Israel.* Idest Iacob. *Deum.* Scilicet verum: alia litera habet. *Contra summitatem virgæ suæ.* Vel. *Super caput virgæ suæ.* Et est sensus, quòd cum Iacob esset senex nec posset

E se tenere erectum, accubuit ad adorandum super virgam, quam manu tenebat. *Conuersus ad lectuli caput.* Idest ad orientem, vel contra quam partem erat caput lectuli terram Chanaan, quæ erat partim ad orientem respectu terræ Aegypti ad septentrionem, vt sæpe supra probatum est. Sic enim orabant Iudæi deuoti post factum templum Salomonis contra terram Chanaan. Et hoc vbicunque essent, vt patet Daniel sexto cap. Et hoc erat, quia Salomon rogauit Deum post fabricationem templi, quòd si Iudæi ducerentur ad alias gentes captiui, vel quomodocunque manerent in alijs terris, si conuerterentur ad orandum

contra illud templum Deus exaudiret eos, vt patet tertio Regum 8. cap. in tabernaculo tamen facto in deserto locus orationis, siue contra quem orare deberent, non ad orientem, sed contra occidentem collocatus erat, de quo Exodo cap. vigesimosexto, & Leuitico decimosexto.

Iacob ægrotus Ephraim, & Manasse benedicit.
Cap. XLVIII.

HIs ita transactis nunciatum est Ioseph, quòd ægrotaret pater suus: qui, assumptis duobus filijs Manasse, & Ephraim ire perrexit. Dictumque est seni: Ecce filius tuus Ioseph venit ad te. Qui confortatus sedit in lectulo. Et ingresso ad se, ait: Deus omnipotens apparuit mihi in Luza, quæ est in terra Chanaã, benedixitque mihi, & ait: ego te augebo, & multiplicabo, & faciam te in turbas populorum: daboque tibi terram hanc, & semini tuo post te in possessionem sempiternam. Duo ergo filij tui, qui nati sunt tibi in terra Aegypti, antequam huc venirem ad te, mei erunt Ephraim, & Manasses, sicut Ruben, & Simeon reputabuntur mihi. Reliquos autem, quos genueris post eos, tui erunt, & nomine fratrum suorum vocabuntur in possessionibus suis. Mihi enim quando veniebam de Mesopotamia, mortua est Rachel in terra Chanaan in ipso itinere, eratque vernum tempus: & ingrediebar Ephratam, & sepeliui eam iuxta viam Ephratæ, quæ alio nomine appellatur Bethlehem. Videns autem filios eius, dixit ad eum: Qui sunt isti? Respondit: Filij mei sunt, quos donauit mihi Dominus in hoc loco. Adduc, inquit, eos ad me, vt benedicam illis. Oculi enim Israel caligabant præ nimia senectute, & clarè videre non poterat. Applicitosque ad se deosculatus, & circumplexus eos dixit ad filium suum: Non sum fraudatus aspectu tuo: insuper ostendit mihi Deus semen tuum. Cumque tulisset eos Ioseph de gremio patris, adorauit pronus in terrã. Et posuit Ephraim ad dexteram suam, idest ad sinistram Israel, Manassen verò in sinistra sua, ad dexteram, scilicet patris, applicuitque ambos ad eum. Qui extendens manum dexteram posuit super caput Ephraim iunioris fratris, sinistram autem super caput Manasse, qui maior natu erat, commutans manus. Benedixitque Iacob

F filijs Ioseph, & ait: Deus in cuius conspectu ambulauerũt patres mei Abraham, & Isaac, Deus qui pascit me ab adolescentia mea vsque in præsentem diem: angelus, qui eruit me de cunctis malis, benedicat pueris istis: & inuocetur super eos nomen meum, nomina quoque patrum meorum Abraham, & Isaac, & crescant in multitudinem super terram. Videns autem Ioseph quòd posuisset pater suus dexteram manum super caput Ephraim, grauiter accepit: & apprehensam

G manum patris leuare conatus est de capite Ephraim, & transferre super caput Manasse. Dixitque ad patrem: Non ita conuenit pater, quia hic est primogenitus, pone dexteram tuam super caput eius. Qui renuẽs ait: Scio fili mi, scio: & iste quidem erit in populos, & multiplicabitur, sed frater eius minor, maior erit illo: & semen illius crescet in gentes. Benedixitque eis in tempore il-

H lo, dicens: In te benedicetur Israel, atque dicetur: Faciat tibi Deus sicut Ephraim, & sicut Manasse. Constituitque Ephraim ante Manassem: Et ait ad Ioseph filium suum: en ego morior, & erit Deus vobiscum, reducetque vos ad terram patrum vestrorum. Do tibi partem vnam extra fratres tuos, quam tuli de manu Amorrhæi in gladio, & arcu meo.

HIs *itaque*. Dicto de Iacob in Aegypto mansione, hic agitur de filiorum benedictione,

I & diuiditur in duas partes: primo ponitur filiorum Ioseph benedictio singulariter: secundo subinfertur benedictio omnium filiorum suorum vniuersaliter infra 49. cap. Prima in tres partes: primo ponitur filiorum Ioseph adoptatio: secundo eorum benedictio, ibi. *Videns autem*. Tertio specialis remuneratio, ibi. *Et ait ad Ioseph*. Prima in duas: primo ponitur adoptatio: secundo adoptantis quædam excusatio, ibi. *Mihi enim. His itaque transactis*. Postquam Ioseph iurauit patri suo Iacob quòd duceret eũ in terram Chanaan ad sepeliendum, & recessit ab eo dimittens eum conualescentem. *Nunciatum est Ioseph*. Quia Iacob manebat in terra Gessen. Ioseph autem in curia regis manebat ad disponendum omnia negocia regni, sed quia Iacob erat senex, & propinquans mor-

K ti, & Ioseph diligebat eum valde, posuerat nũcios, qui semper ei salutem, vel statum patris sui referrent. *Quia ægrotaret pater eius*. Hebræi dicunt hic, quòd tres petitiones fuerunt factæ notabiles à tribus viris sanctis. Primo petiuit Isaac, vt daretur hominibus aliqua pœna ad cognoscendum se ipsos, vel vt à malo recederẽt, ideo data est ei caligo oculorum, vt patet supra 27. cap. scilicet senuit Isaac, & caligauerant oculi eius. Secundã petitionẽ fecit Iacob petens, vt hom[illegible] ante mortem aliquis morbus daret, vt cognosceret homo quñ esset in dispositione ad moriendum, & conuerteretur ad Deum, quia vt ipsi volunt ante Iacob nullus homo ægrota-

Tres insignes petitiones à patribus factæ secundum Hebræos.

ægrotauerat, sed subito moriebantur. Huic autem concessum est quod ægrotaret, & deinde aliis hominibus. Tertiam petitionē fecit rex Ezechias. s. vt hoīes post morbum sanari possent, quia, vt ipsi dicunt, ante tēpora eius quicūque ægrotabat in illa ægritudine, moriebatur, ipse autem orauit Deum, vt possent aliquando hoīes post morbum sanari, vt ipse sanatus est, vt patet 4. Reg. 20. & Esa. 38. cap. Sed ista quædam fictitia sūt, & fundātur super quandam ignorantiam, & errorem magnum: quia ipsi putant quod ea, quæ in sacro canone scripta non sunt, non fuerunt: sed ista ratio est stultissima, quia tunc sequeretur nihil fuisse, nisi quod in sacro canone scriptū est, quo nihil stultius cogitari potest. Et confirmatur testimonio scripturæ, quia Ioan. 21. cap. dicitur: Multa alia fecit Iesus in conspectu discipulorum, quæ in hoc libro scripta non sunt. Hæc autem scripta sunt, vt credatis, quia Iesus est Christus filius Dei viui, & vt credentes vitam habeatis. Sacra enim scriptura non intendit omnium temporum gesta narrare, sed ea describere, quæ saluti nostræ aut vtilia, aut necessaria sunt, vt dicebatur in prædicta auctoritate: omnia autem describere esset impossibile. Esset & pondus quoddam inutile, quia nullus esset, qui legeret, nec lecta prodessent. Est adhuc maior error, quia si isti miseri scripturas, in quibus à teneris tripudijs enutriti sunt, scrutarētur, multa aduersantia eis, quæ dixerunt, reperirent. Ad primū cū dicunt nullam vnquam punitionem hominibus fuisse illatam, vt se ipsos agnoscerent ante tempora Isaac, patet primum ex sacro canone Gen. 4. cap. vbi dicitur de Cain, cui datus fuit tremor in pęnam, & in signum, vt oēs cognoscerent eum. Latebatque inter fruteta, & densas arbores timens vndique mortem, quousque incurrit in illam. Sic patet etiā de Abraham supra 25. cap. vbi dicit quod defecit, & mortuus est. Etiam vbi isti miseri obliti sunt maximam illam pęnam hominibus datam, quod perierint diluuio? vt patet supra 7. cap. Itē vbi reliquerunt punitionem durissimam Sodomorum, cum pro peccatis suis oēs igne cęlesti absumpti sint? Itē valde isti errant in fundamento, dicentes ex suppositione caligationem oculorum fuisse datam Isaac, vt se cognosceret. Nam tales pœnæ aliquibus infliguntur, de quibus videtur, quod sit aliqua superbia, & cōtemptus, sed in Isaac non videtur sic, cum esset vir mitis, & tractabilis, atque simplex, sed videtur magis quod ista pœna ei naturaliter euenerit. s. quia ex causis naturalibus in talem ægritudinem incidere debebat. Sicut mors iam non videtur homini pęna, sed natura, sicut arbitrantur Philosophi Gentium. Et hoc licet Deus aliqua causa det, quia ipsa etiam, quæ naturaliter fieri possunt, Deus administrat secundum suum altissimum iudicium, non tamen videbatur specialiter data in pęnam sceleris alicuius. Ad secundum quando dicebatur, quod nullus ægrotabat vnquam ante tempora Iacob, sed oēs subito moriebantur: hoc repugnat toti rationi, quia vita animalis consistit in quadam corporis armonia, qua existente non pōt deficere vita. Ista autem potest dupliciter tolli, aut per nocumentum extrinsecum totum animal subito distemperans, aut per corruptionem humidi radicalis, aut calidi naturalis, in quibus fundatur vita. Cum ergo nō oēs, qui mortui sunt ante tpa Iacob mortui fuerint illatis vulneribus, oportebat plures eorū mori per defectū duorū principiorū, in quibus fundatur vita. s. calidi, & humidi. Istorum autē consumptio, & restauratio quotidiana est. Sed cum ad tale tēpus venitur, in quo aliquod istorum duorum ita deperditum est, quòd restaurari non potest, cum incipiat deperdi totaliter armonia, necesse est sequi magnos dolores cum dolor sit sensus nocumenti: necesse est etiam sequi virium inualitudinem, quæ consistebat in bona dispositione

Improbatur Iudæorum falsa opinio.

Solutio rōnum.

Ad primā positionē Iudæorū.

Ad secūdā positionē Iudæorū.

In humido naturali fundatur vita.

A membrorum executiuorum, quæ ablata est per ablationem totius cōpaginis armoniæ corporeæ. Ista autē aiunt languorem esse sine ægritudine. Item patet hoc ex sacra scriptura supra 25. cap. vbi dicitur de Abrahā, quod erat dierū multorū defecitque, & mortuus est. Deficere autem vocatur secundum ipsos Hebræos, & doctores, & nostros, quandocunque aliquis paulisper resoluitur vsque ad mortem. Sic etiam dicitur de Ismahele in eodem cap. s. defecitque, & mortuus est. Maxime quia ipsi Iudæi tradunt Ismahelem mortuum fuisse disenteria. Patet etiam de Pharaone, qui plagis magnis vapulauit, quia detinebat Saram vxorem Abrahæ, vt habetur supra 12. cap. Idem de Abimelech rege Gerare, quando accepit Saram, vt patet supra 20. cap. Ad tertium, scilicet, quòd nullus ægrotans euaserit mortem

B ante tempora Ezechiæ, sed omnes quotquot ægrotabant moriebantur: Respondetur falsum esse: est enim contrarium omni rationi naturali: quia omnis disproportio in armonia corporis humani est morbus, sed contingit quod interdum ista disproportio ita sit parua, quòd natura ipsa per se valeat se reducere ad sanitatem, interdum adiutorio medici, & vi medicamentorum, sicut nunc fit. Nisi forte dicere velint, quod quilibet morbus vitam corrūperet necessario, nisi Deus miraculosè eum tollat. Sed hoc falsum est, quia tunc superflua esset medicina, cū nihil operaretur, sed totum Deus aget. Sed hoc falsum est, quia scriptura sacra mandat honorari medicos tanquā necessarios, vt patet Ecclesiastici. c. 38. Honora medicū

C propter necessitatem. Item quandocunque sunt eædem causæ mortis, & vitæ, sanitatis, & ægritudinis, necesse est eandem existere vitam, & mortem, sanitatem, & ægritudinem. Sed eædem causæ tam quantum ad nocquàm quantum ad influentiam cœli sunt nunc, & ante temporibus illis, ergo eodem modo ęgritudines, & sanitates. Sed aliqui nunc ægrotantes sanantur, ergo & tunc. Item contrarium habetur sup. 12. cap. vbi legimus Pharaonē plagis magnis percussum, sed postea sanatum. Idem patet in Abimelech rege Palesthinorum. sup. 20. cap. Item patet hoc in Iob, qui infirmatus fuit valde, ita vt à tota corporis mole tabes diffluere, & saniem testa raderet manens in sterquilinio, vt patet Iob. 42. Item quia si omnes, qui ægrotabant, mo-

D rerentur, nullus hominum, qui ęgrotaret quæreret, an moriturus esset, cum argueret se certè moriturū, sed contrarium patet 4. Reg. 1. c. de Ochozia rege Samariæ, qui misit ad consulendum Deum Accaron, vtrū sanaret de infirmitate sua. Idem patet de Ieroboam, qui misit vxorem suam ad quærendum responsionē Ahiæ prophetæ Silonitis, vtrū Abias filius suus ęgrotans moreretur, ut patet 3. Reg. 14. cap. & omnes isti fuerunt, ante tēpora Ezechię regis, ergo falsum dicunt. *Qui assumptis duobus filijs suis*. Assumebat hos filios suos, ut portaret ad Iacob, ut eos bñdiceret, quia erat consuetudo, quod parētes in morte benedicebant filios, uel alios minores. Cum ergo Ioseph suspicaretur patrem suum Iacob cito moriturum, quia senex erat, voluit sistere ei benedicendos filios. *Manasse, & Ephraim.*

E Nondum enim alios genuerat, ut patet infra cum dixit Iacob duo filii tui, qui nati sunt tibi in terra Aegypti antequam uenirem ad te, mei erunt, reliqui autem quos genueris post eos, tui erunt. *Ire perrexit*. Idest festinauit ire. *Dictumque est seni*. Idest Iacob antequam introiret ad eum Ioseph. *Ecce filius tuus Ioseph venit ad te*. Iste aduentus multū erat gaudiosus Iacob, quod patet in eo, quod sequitur. s. *Qui confortatus sedit in lectiçulo*. Idest licet enim ęgrotaret carens uiribus, tamen audito, quod ueniret Ioseph exhilaratū est cor eius, & multiplicatis, dilatatisque spiritibus resumpsit uires. *Sedit in lecticulo*. Erigens se ad loquendum. Antea aūt iacebat extentus

Deficere quid secundum Hebręos.

Ad tertiā positionē Iudæorū.

Consuetudo antiqua benedicendi filios.

tentus in longum non potens se apodiare, vel aliqualiter sustinere. *Deus omnipotens*. Hic autem intendit nouiter persuadere Iacob id, quod ante persuaserat, scilicet quòd ducat corpus eius Ioseph in terrã Chanaan ad sepeliendum. Et ad hoc vt inducat eum, adoptat duos filios eius Manasse, & Ephraim dando eis partes hæreditatis sicut alijs filijs suis.s.Simeon,& Ruben.

Obiectio.

Et quia posset dicere Ioseph: Pater quomodo das eis sortes in terra Chanaan, cũ ibi nihil possideas? Respondet Iacob quòd Deus promisit dare ei, & semini suo illam terram, ideo tanquam certam distribuit. Et hoc dicit immediate.

Responsio

Deus omnipotens. Vocat eum omnipotentem, idest potentem facere quod promisit. Istud nomẽ rectè hic conuenit, quia ad aliquid arduum faciendum non oportet Deum vocari benignum, siue mansuetum, vel misericordem, vel sapientem, quia ista nihil attinẽt ad magna faciendum, sed magis omnipotentem esse, quia omnipotentem nihil effugit quin illud facere possit. *Apparuit mihi in Luca*. Quę vocatur alio nomine Bethel, vt patet supra 28.& 35.& Iudi.1.cap. Ista apparitio fuit, quando ibat in Mesopotamiam, quando vidit scalam tangentem cœlos, & Deum innixum super scalam, vt patet supra 28.cap. *Quæ est in terra Chanaan*. Circa ciuitatem Sichem miliario vno distans,& apud montem Nebal, & Garizim,& in opposito ciuitatis Naim, vt patet supra 12.& Iosue 8. cap.

Opinio quorundã de nomine ciuitatis Ierusalem.

Aliqui autem volunt istam ciuitatem, vel oppidum esse id, quod Ierusalẽ, quod falsum esse claris rationibus supra 12.cap.& 28.probauimus. *Benedixitque mihi*. Annunciando bona futura, vel augmentum, cum benedictio semper augmẽtum notet. *Ego te augebo*. In possessionibus. *Et multiplicabo*. In prole. *Et faciam in turbas populorum*. Idest faciam, vt de te nascantur multi populi,& copiosi. Quod patuit postea, cum ab eo duodecim tribus exierint, in quibus erant duo reges simul,& multæ ciuitates, munitaque oppida. *Daboq́; tibi terram hanc*. Propter hanc particulam introducit Iacob omnia ista verba, scilicet, vt demonstraret aliquo modo pertinere ad eum id, quod promittebat nepotibus suis Ephraim, & Manasse. Ex quo enim Dominus dixit, quòd daret terram illam, dubitari nõ potest quin daret, quia verbum Domini in æternum permanet. Et dato quòd cęlum, & terra transeant, verbum Domini nõ transibit, vt patet Matth.24.cap. *Et semini tuo post te*. Scilicet tibi dabo, vt nunc in ea peregrineris. Semini autem tuo dabo, vt teneat in firmam possessionem,& hęreditatem. Quod fuit tempore Iosue, qui introduxit filios Israel in terram Chanaan, & inceperunt tũc tenere proprietatem, & possessionem terræ, deletis inde alijs Gentibus, vt patet in libro Iosue. *In possessionem sempiternam*. Ista promissio conditionalis fuit, scilicet si filij Iacob custodirent mandata Domini, manerent in terra illa, si autem non, Deus mitteret in eos hostes, qui eradicarent eos de terra sua, sicut habetur Leui.26. & Deuteron.28.& 29. Et dato quòd ista promissio non esset conditionalis, tamen nõ oporteret durare in æternum. Sic enim patet de circuncisione, quæ vocata fuit pactum sempiternum, vt patet supra 17.cap.& nõ fuit data cum aliqua conditione, tamen non durauit in æternum. Sic etiam de obseruatione sabbathi Exo. 31.& 35.c.& de quibusdam alijs. *Duo ergo filij tui*. Hic facit magnam gratiam Iacob filio suo Ioseph adoptando filios eius duos, vt recipiant partes hæreditatis sicut alij filij Iacob. Nec fuit tanta gratia facta alicui alteri de filijs Iacob, scilicet, quòd filij eius adoptarentur, vt reciperent partes in hæreditate Iacob. Et faciebat hoc Iacob, quia primogenitis debebatur ista portio dupla inter fratres. Cum ergo Ruben primogenitus esset ſm carnem illi debebatur. Sed quia indignum se fe-

F erat coeũdo cum Bala vxore patris sui, translata sunt ab eo iura primogenituræ. Et quia Ioseph primogenitus erat ex Rachele, quæ principalis vxor erat, ad eũ iura ista trãsire debebant.

Ioseph Primogenitus erat ex Rachele.

Sed quia videretur esse quędam austeritas, & magni odij causa, si omnia iura primogenituræ traderentur Ioseph manẽtibus filijs Liæ, qui primo nati fuerant, diuisit ista iura inter filios Rachelis, & filios Liæ.s.duas partes hęreditatis concedẽs Ioseph, qui erat vnus de filijs Rachelis, principatũ autem regnatiuum tribuens filijs Liæ. Et quia priuato Ruben, primogenitus post eum erat Simeon, vt patet supra 29.cap. debuisset dari principatus regnatiuus Simeoni, sed quia peccauit faciens contra voluntatem Iacob in occisione Sichimitarum, non debuit ei dari. Post istũ primogenitus erat Leui. Adhũc ergo trãsire

G debebat iste principatus, sed quia ipse eodem modo peccauerat, vt Simeon, vt patet sequen.cap.s.Simeon, & Leui fratres vasa iniquitatis bellãtia. Deinde sequit eorum maledictio.s.diuidam eos in Iacob, & dispergam eos in Israel. Post istos primogenitus erat Iudas, ideo cum hic non peccasset notabiliter, sed fecit ꝙ nõ occideretur Ioseph,& post laborauit, vt non maneret Beniamin in seruitutem, vt patet supra 44.cap. meruit suscipere regium principatum, quam ob rem ei concessus est. *Qui nati sunt tibi in terra Aegypti*. Ex Aseneth filia Putipharis sacerdotis Heliopoleos, quam in vxorem Ioseph accepit, vt patet supra 41.cap. *Antequam venirem ad te*. Quia Iacob descendit in Aegyptum se-

H cundo anno sterilitatis, vt colligitur supra 45.cap. Manasses autem, & Ephrain nati sunt tẽpore fertilitatis, vt patet supra 41. cap. *Mei erunt*. Idest erunt filij mei non per naturam, sed per adoptionem. Et declaratur infra cum dicitur. *Ephraim, & Manasses sicut Ruben, & Simeon reputabuntur mihi*. Idest sicut Ruben,& Simeon filij mei capiũt partem hæreditatis meæ, ita Ephraim, & Manasses capient. Et comparauit eos Ruben,& Simeoni, quia isti maiores erãt inter filios Iacob, quorum magis certa erat hæreditas. Quasi dicat, ita certa erit portio hæreditatis Manasse, & Ephraim in hæreditate mea, sicut hæreditas Simeon,& Ruben. *Reliqui autem, quos genueris post eos*. Ex hoc patet ꝙ illo tpe non habebat Ioseph alios filios,& iam erant anni 26. quib⁹ acceperat vxorem. Quod apparet, quia Ioseph accepit

Aseneth erat vxor Ioseph.

I vxorem Aseneth filiam Putipharis immediate post somniorum interpretationem in primo anno fertilitatis, vt colligitur supra 41.cap. deinde vsq; ad descensum Iacob in Aegyptũ fluxerunt anni nouẽ, quia ipse venit in secũdo anno sterilitatis, vt sæpe dictũ est.

Notandũ.

Deinde vsq; ad istud tps, in quo bñdixit Iacob filios suos, & mortuus est, fluxerunt anni 17. quibus vixit Iacob in Aegypto, vt patet præced.cap.qui coniuncti faciunt 26.annos; Ioseph autem nõ legitur alios filios postea genuisse, nec creditur ꝙ alios genuerit, & istud verbũ Iacob.s. *Reliqui autem quos genueris post*. Non est intelligendum dictũ fuisse spiritu prophetico quasi innueretur, ꝙ alios filios geniturus esset, sed exprimit conceptum humanũ. Et est sensus ego adopto istos duos filios tuos, qui nunc geniti sunt, vt accipiant partes in

K hæreditate mea. Reliqui autem quos genueris, idest si alios post genueris, tui erunt, idest pertinentes ad te, & accipientes hæreditatem tuam, & non inter filios meos, quasi dicat non intelligas ꝙ omnes filios tuos, quotquot genueris, adopto sicut istos duos, qa si alios genueris non adopto eos, nec reputabuntur filij mei, sed filij tui. *Et nomine fratrum suorum vocabuntur*. Idest Isti duo Manasses,& Ephraim accipiẽt diuersas partes hæreditatis, & faciẽt distinctas tribus, qa alia erit trib⁹ Manasse alia trib⁹ Ephraim.

Quare accipiẽt Manasses, & Effrain diuersas partes hæreditatis, & facient distinctas tribus.

Si tñ alios filios genueris isti non facient diuersas tribus, cum non habeant diuersas sortes hæreditatis, sed vocabũtur noĩe fratrum suorum,

suorum, idest computabuntur sub tribu Manasse, & Ephraim. *In possessionibus suis.* Idest possessiones, quas acceperint filij, quos postea genueris, nominabuntur sub alijs tribubus, scilicet possessiones Ephraitarũ, vel Manassetarum. *Mihi autem.* Hic ponitur secundum, scilicet adoptantis excusatio. Omnia superiora, vt prædictum est inducta fuerunt a Iacob, vt persuaderet magis nouiter Ioseph ducere corpus suum in terrã Chanaan. Et hoc facit, quia considerauit Iacob, ꝙ licet Ioseph iurasset ducere corpus eius in terram Chanaã, tamen valde graue ei videretur. Primo, quia magno labore, & expensis indigebat, secundo quia Iacob maximè diligebat vxorem suã Rachelem, tamen cũ mortua fuisset in terra Chanaan, non valde longe ab Hebron, vbi erat duplex spelunca in agro, quem emerat Abraham, in quo maiores sui sepeliebantur, non duxit eam Iacob in illam spelũcam, sed sepeliuit in itinere. *Mihi enim.* Idest non culpes me de hoc, ꝙ non sepeliuerim matrem tuam Rachelem in sepulchro maiorum meorũ, quia ipsa mortua est in tali tpe, in quo nõ potui eam ducere illuc. *Quando veniebam de Mesopotamia.* Non videtur, ꝙ quando mortua fuit Rachel veniebat Iacob de Mesopotamia, quia mors Rachelis fuit inter Luzam, scilicet Ierusalem, & Ephrata, idest Bethleem, sicut patet supra 35. cap. Sed antequam veniret Iacob illuc veniens de Mesopotamia habitauerat in Socoth, ut patet supra 33. cap. & ædificauit ibi domũ, deinde moratus fuit per annos sex, vel septem in agro apud ciuitatem Sichem, vt probauimus. supra 34. cap. Deinde venit in Bethel, vbi mortua est Rachel.

Adoptantis excusatio.

Quæst. 1. Videtur incongruè dictum, ꝙ Rachel mortua fit, dum ueniret de Mesopotamia.

Quomodo ergo diceretur mortua, qñ veniebat de Mesopotamia, cum iam anni decem, vel plures transijssent, quibus recesserant de Mesopotamia, & habitauerant in alijs locis? Respondetur, ꝙ totum spacium interceptum inter locum à quo quis recedit, & locũ, ad quem vltimate vadit, & vbi quiescere intendit, vocatur via, licèt in ista via fiat aliqua mora. Sed Iacob exiens de Mesopotamia intendebat venire ad patrem suum Isaac, & matrem suam Rebeccam, vt patet supra 31. cap. vbi dixit Deus Iacob reuertere in terrã patrum tuorum, & ad generationem tuam, & deinde subditur, quòd Angelus in somnijs dixerit ei. Nunc ergo surge, & egredere de terra hac, reuertens in terram natiuitatis tuæ. Quantumcunque ergo ex accidenti moraretur antequam accederet ad locum, vbi erat pater suus, semper dicebatur esse in via. Sed Rachel mortua est inter Bethel, & Ephratam antequam veniret Iacob in Hebron ad patrem suum Isaac, ut patet supra 35. ca. ergo congruè dicitur mortua Rachel, qñ veniebat de Mesopotamia. *Mortua est Rachel in terra Chanaan.* In partu mortua fuit Rachel, vt patet sup. 35. cap. *In terra Chanaan.* Quia Bethel & Ephrata, inter quas mortua fuit Rachel erant in terra Chanaan. *Eratque vernum tempus.* Idest principium veris. In hoc excusat se dupliciter quantum ad viam, quia constitutus in via nõ poterat totam familiam suam, & greges dimittere, & retrocedere, vel deuiare veniẽdo in Hebron, vt eam ibi sepeliret. Et si dicere Ioseph patri suo, debuisse ducere illuc greges, & totam familiam, & corpus eius ibi sepelire. Ad hoc respondet hic, ꝙ non poterat fieri cum esset tempus vernum. Impedit enim tempus vernum dupliciter, ne portari potuisset illuc cadauer Rachelis. Primo quia calore vrgẽte verni temporis corpora mortuorum fœtent immediatè horribiliter, ita ꝙ duci non potuisset quin omnes inficerentur. Secundum impedimentum, quia in principio veris pecora fœcunda sunt, & nouos fętus habent adhuc multum teneros. Si ergo cogantur ambulare plus debito, morientur vna die cuncti greges. Sic. n. respondit ipse Iacob Esau fratri suo persuadenti, ꝙ simul irent in Seir, ut patet supra 33. cap. *Ingrediebar Ephratam.* Idest ingrediebar terminum Ephata. Non. n. est intelligendum, ꝙ ingrederetur ciuitatem Ephrata, quia non fuit sepulta Rachel in ciuitate Ephrata, sed apud viam antequam accederet ad Ephratam per dimidiam leucam. Sunt enim quatuor milliaria itineris inter Bethel, & Ephratam, scilicet Bethleem, q̃ faciunt duas leucas, & ad dimidiam leucã circa Bethleem, siue Ephratam est sepulchrum Rachelis apud locum, qui dicitur Cabrata, vt patet in libro de Diuisione terræ sanctæ. De hoc magis diximus supra 35. cap. *Quæ alio nomine uocatur Bethleem.* Istud nomen impositum fuit postquam impositum fuit aliud, quia Ephrata est primum nomen, deinde ex quodam casu. s. ex fertilitate panis in terra illa, vocata fuit Bethleẽm. i. domus panis. Aliqui autem dicunt, ꝙ istud nomẽ impositum erat solum à tempore famis, quæ accidit cũ Elimech vir Noemi propter famem fugijt de Ephrata in terram Moab, & deinde redeunte fertilitate magnæ copiæ frugum fuerunt in terra illa, ideoq; Bethleem uocata est. Hoc autem pertinet ad tẽpus Ruth. Hoc autem falsum est, quia istud nomen Bethleẽ impositum fuisset tempore Ruth, & Noemi, cũ iste multo tẽpore post Moysen fuerint, sequeretur, ꝙ ista litera non fuisset scripta per Moysen, sed per Esdrã, vel ꝑ aliquem alium, quod præceden. cap. improbauimus. De hoc magis diximus supra 35. cap. *Et ædificaui sepulchrum.* Idest, licet non duxi eam ad sepulchra maiorum meorum, quia non poteram, tamen ædificaui ei nobile sepulchrum iuxta viam; ita quòd transeuntes viderent, & sciretur ibi sepultam esse Rachelem in satis honorabili loco: Hebræi autem istam literam totam legunt ad excusationem Iacob, vt nos, sed differunt in modo excusandi. *Mortua est Rachel in terra Chanaam.* Quasi dicat, fili mi Ioseph non intelligas, quòd ego nõ sepeliui Rachelem matrem tuam in Hebron in sepulchris maiorum meorum, quasi fugiens laborem viæ, quia satis prope erat, quia distat Hebron a Ierusalem octo leucis, Bethlehem autem duabus leucis a Ierusalem, & è cõtra Hebron, scilicet versus Meridiem, ideo est distantia quasi sex leucarum, quæ satis modica erat, non hoc ergo me impediuit. Nec etiam me detinuit, vel ab hoc distraxit temporis importunitas ad ambulandum, quia conueniens tempus erat, scilicet tempus vernum, in quo homines expedite ambulare possunt. Impedimentum ergo fuit voluntas Dei. Quia vt volunt Hebræi Iacob cognouit ex diuina reuelatione, quòd tempore Nabuchodonosor destruenda erat Ierusalem, vt patet 4. Regum 25. cap. & quòd Nabuzardan princeps exercitus, qui aliàs vocatur princeps coquorum, vt patet Baruch, primo cap. duceret captiuum populum in Babylonem, & transirent iuxta sepulchrum Rachel, quod est situm iuxta viam, & tunc miraculose ipsa Rachel de sepulchro clamaret ad Deum, quærens misericordiam super populum captiuatum. Sic patet Hierem. cap. primo, vox in Rama, vel in excelsis audita est ploratus, & luctus Rachelis plorantis filios suos. Ista expositio hebræorum aliqualiter videtur colorata, sed non est solida. Primo quia finis ad quem conuertunt Iudæi istã expositionem, non est certus, iste enim clamor Rachelis de sepulchro & inductione captiuorum in Babylonem videtur fictus, & error Iudæorum in hac parte est ex ignorantia situs locorum, quia filij Rachelis dicuntur filij Beniamin, cum Beniamin fuerit filius Rachelis. Si ergo cum filij Beniamin habitent in Ierusalẽ si tempore captiuitatis Babylonicæ deberent duci de Ierusalem in Babylonem per sepulchrum Rachelis adhuc uideretur posse stare, quia tunc transeuntibus filijs suis, qui erant filij Beniamin, ipsa posset clamare,

Dupliciter se excusat Iacob, ꝙ nõ sepeliuit Rachel in sepulchro patrũ suorum in Ebron.

Situs sepulchrai Rachelis.

Opinio hebręorũ.

sed

sed non est sic, quia cum Babylon sit ab aquilone Ierusalem, & totius terræ Chanaan, vt patet Iere. primo. c. scilicet ab aquilone pandetur omne malum, & loquitur manifestissimè de Babylonica captiuitate, vt sequitur in litera Iere. primo. c. cum ducerentur in captiuitatem Babylonicam non poterant trãsire illi, qui morantur in Ierusalem per sepulchrum Rachelis, quia sepulchrum illud est venientibus à Ierusalem contra Bethleem, quod est descendere ad meridiem: illi aũt, qui habitabant in Ierusalem debebant duci in Babylonem contra septentrionem, ergo non poterant trãsire per sepulchrum illud. Illi autem qui habitabant in Bethleem quando ducerentur in Babylonem transire debebant per sepulchrum Rachelis, quia illud est magis ad septentrionem quàm Bethleem; sed habitantes in Bethleem non erant filij Beniamin, & per consequens, nec filij Rachelis, sed erant de tribu Iuda, vt patet Matth. 3. cap. vbi dicebant Iudæi, ꝙ oportebat Messiam nasci in Bethleem Iuda. Et idem habetur Micheæ. 6. cap. Et tu Bethleem Ephrata in millibus Iuda paruula es, &c. Filij ergo Iuda erant, qui transituri erant per sepulchrum illud, & non filij Beniamin, nec Rachelis, quia inter Bethleem, & Beniamin diuiditur terminus sortis Iudæ, & Beniamin. Et si dicant Iudæi, ꝙ Rachel plorando pro filijs Iudæ transeũtibus per locũ illum, dicebatur plorare pro filijs suis, quia vicini erant: Adhuc hoc non valet, quia eodem modo, si fuisset sepulta Rachel in Hebron, vbi sunt sepulchra patriarcharum, posset plorare pro filijs Iudæ transeuntibus per ipsum locum, cum Hebron sit in sorte tribus Iuda, ut patet Iosue. 15. cap. Dicendum ergo ꝙ ista fuit quædam fictio Iudæorum, qui mouentur ex ignorantia locorum, quæ valde necessaria est in intellectu sacræ scripturæ in tantum, ꝙ vir ille beatissimus Hierony. nunquam ausus fuerit transferre sacram scripturam vertendo de Hebraico, in Latinum, donec omnia loca, de quibus in tota sacra scriptura mentio fit, quę sint in terra promissionis, vel apud illam, cum quibusdam peritissimis hebræorum deambulauerit, & proprijs oculis fuerit contemplatus, vt ipse declarat in prologo quodam super Paralipo. qui incipit Eusebius. Item applicationes literæ, quas faciunt ad istum finem, non videntur bene situatæ, sed quodammodo extortæ. Quando primo dicit, ꝙ non excusauit se Iacob propter longitudinem viæ, quia distãtia à loco illo usq; in Hebron, vbi erat spelũca duplex, erat sex leucarum, vel paulo plus. Sed hoc non bene conuenit, quia licèt istud spacium in se modicum esset, tamen multum erat respectu Iacob, qui erat tanta familia, & gregibus occupatus. Ad ſm q̃ñ dicunt, ꝙ non fuit excusatus tẽporis mala dispositione, quia tunc erat tẽpus vernũ, in quo cõgrua est ambulatio. Rñdetur, ꝙ licet tps vernũ sit conueniens ad ambulandum non ferenti onus, tñ ad portandũ mortuum ineptum tempus est maximè, quia tempore illo immediatè fętent corpora mortuorum, & inficiũt portantes. Item quia non poterat cito ducere, cum in tempore illo verno oues essent fœtæ, & aliquæ fęcundæ, & non poterant moueri, nisi lentissimè propter fętuum teneritudinem. Satis ergo infertur ex superioribus non posse formari illas excusationes, vt Iudæi formant, & sic tenenda est prima expositio nostra.

Alia opinio Hebræorum.

Videns, *scilicet*. Iacob. *Filios eius*. Scilicet Ioseph. *Dixit ad eum, qui sunt isti?* Ex quo infertur, ꝙ non cognoscebat eos Iacob. Sed argues, quomodo ergo Iacob dedit eis partes in hæreditate sua, quos nõ cognoscebat, & illa traditio sortis duplicis fuit ante istam quæstionem factam?

Contradictio remouetur.

Respondetur, ꝙ Iacob bene sciebat, ꝙ Ioseph habebat duos filios, q̃ vocabant Manasses, & Ephraim,

F sed non cognoscebat eos per visum, ideo q̃siuit quomodo vocabantur illi, qui astabant ei, vel qui erant. Sed adhuc quomodo poterat esse, ꝙ Iacob non cognosceret nepotes suos? dicet aliquis forte, ꝙ non viderat eos vnquam Iacob, sed hoc non est verisimile, ꝙ in tanto tempore non monstrauerit Ioseph filios suos patri suo Iacob, qui tantum eum diligebat, & lætaretur in nepotibus valde. Responderi potest, quòd q̃ñ Iacob venit ante Pharaonem vidit Manassem, & Ephraim filios Ioseph, postea vero nunquam vidit illos vsque ad illud tempus, quia Iacob manebat in terra Gessen, Manasses autem & Ephraim manebant cũ patre suo Ioseph in curia regis, quæ erat extra terram Gessen, nec cognoscebat eos Iacob, nunc ex illo visũ solo. Primò quia quando vidit eos, erant pueri sex, vel

G septem annorum, nũc autem quia inter tempus illud, & istud fluxerant anni. 17. vt patet præced. cap. iam isti erant effecti viri, & mutauerant effigiem priorem, cũ iam barbati essent, & habẽtes annos. 24. vel 25. Aliter responderi potest, ꝙ oculi Iacob caligauerant, & licèt videret aliquantulum, tamen modicum erat, & obscurè, ita quòd non poterat perfectè distinguere quis esset talis, vel talis, sicut patet de illo cœco, quem Christus curauit, & primo suscepit visum imperfectum, & dicebat, ꝙ videbat homines ambulantes, quasi arbores, vt patet Marci. 8. ca. & postea perfectè sanatus est. Et sic Iacob vidit Ephraim, & Manassẽ, vt patet, quia quæsiuit, qui sunt isti? Tamen non cognoscebat, qui erant, quia visus suus obscurus erat, & non poterat ꝑfectè distinguere, & patet solutio ista in litera. Quia

H cum dictum fuisset, ꝙ quæsiuit Iacob, qui sunt isti, quasi non cognosceret reddendo rationem, quare nõ cognosceret dicitur: oculi enim Israel caligauerant præ nimia senectute, & clarè videre non poterat. Sed tunc argues; quare ergo cognouit Iacob ipsum Ioseph, & non cognouit Ephraim, & Manassem? Aliquis posset respõdere, ꝙ Iacob clarè non videbat præ nimia senectute, ideo nec perfectè distinguebat de filio suo Ioseph, ita ꝙ cognosceret eum per visum, sed cognouit eum per auditum perfectè distinguẽdo eũ ab alijs hominibus, & per visum cognoscebat imperfectè. Eodem modo dicẽdum fortè videretur de istis filijs Ioseph, ꝙ licèt viderit eos Iacob, quia tamẽ non

Responsio aliquorũ ad obiectionem.

I cognoscebat perfectè per visum, nesciuit qui erant, & quia ipsi non loquebantur, sicut Ioseph pater eorum, non potuit eos in voce cognoscere, sicut cognouit Ioseph. Sed hoc non potest stare, quia litera innuit, ꝙ Iacob vtrosque visu cognouerit, & non solo auditu, vt patet infra cum dicitur ex uerbis Iacob ad Ioseph. Non sum fraudatus aspectu tuo, insuper ostendit mihi Dominus semen tuum. Ecce enim quomodo dicit se uidisse Ioseph, & semen eius, quod non potest intelligi de imperfecta cognitione, ſm quam aliquis distinguere non potest, sed de perfecta, ſm quam res uidet, & cognoscitur, quæ sit res, quæ videtur. Nam aliàs nõ posset gaudere Iacob videndo Ioseph, & filios eius, si illa visio ita imperfectè videret, vt cognoscere nõ pos-

K set, qui erant illi, non esset tunc maior delectatio, quã si ipse cœcus esset, & adducerentur coram eo filij sui. & nepotes. Sed litera vult, ꝙ Iacob fuerit multum gauisus in hac visione, & se assecutum esse quod desiderabat, cum dicitur non sum fraudatus aspectu tuo. Defraudari dicit, quando aliquis expectabat aliquid, & non assequitur istud, Iacob autem non fuit defraudatus aspectu Ioseph, ergo vidit Ioseph, & ante desiderabat eum videre. Istud desiderium refertur ad tẽpus, quo Iacob desijt videre Ioseph quando venditus est, & ante consolabatur in visione eius, sed Ioseph venditus fuit anno. 16. vitæ suæ, vt patet supra 37. ca. & nunc erat annorum, 56. vel 57. & sic transierant ab illo tempore

Defraudari quid.

pore vſque nunc anni 40. nam in anno. 107. vitæ Iacob fuit venditus Ioſeph, patet, quia quando Ioſeph natus eſt, erat Iacob. 91. annorum, vt probauimus ſupra 29. cap. & alibi: addendo ergo ad iſtos annos. 16. vitæ Ioſeph, quos agebat, quando venditus eſt, vt patet. ſup. 37. c. erũt anni. 107. vitæ Iacob, nũc aũt erat Iacob annorum. 147. vt patet hic in litera, à quibus demãtur. 117. manebunt. 40. tot ergo anni fluxerant, ex quo vẽditus fuerat Ioſeph, & deſiderabat eum videre Iacob, ſed in anno. 117. non eſſet caligans oculis Iacob, ſicut nunc caligabat, quia non erat magna ſenectus pro illo tempore, & ſic deſiderium eius erat videre Ioſeph, ſicut videbat illo tempore, qñ venditus eſt, & tunc videbat clarè. Nunc aũt dicit ſe non eſſe fraudatum deſiderio aſpectus eius, ergo vidit eum taliter, vt poſſet cognoſcere eſſe Ioſeph, & non ſolum de ipſo, ſed etiam de filijs eius Manaſſe, & Ephraim, quia vtranque viſionem comparat hic, dicens: Non ſum fraudatus aſpectu tuo, inſuper oſtẽdit mihi Dominus ſemen tuum, vidit ergo Iacob omnes hos eo modo, quo poſſet agnoſcere. Aliter ergo dicendum eſt, ſcilicet, quòd Ioſeph cognoſcebatur clarè à Iacob, filij autem eius, licèt viderentur à Iacob non tamen cognoſcebantur clarè: ratio diuerſitatis eſt, quia Ioſeph erat coniunctus Iacob, filij autem ſui non erant coniuncti. Et licèt viſus Iacob caligaret præ nimia ſenectute, ita ꝙ clarè diſtinguere non poſſet, cum tamen aliqui coniungebantur ei, diſtinguebat cognoſcens quis eſſet, Ioſeph autem coniunctus erat patri ſuo Iacob, ideo cognoſcebat eum, Ephraim autem, & Manaſſe erant valde curialiter inſtructi, ideo pro magna reuerentia non appropinquabant Iacob, ſed aliqualiter diſtantes erãt, & ſic licèt videret eos Iacob, non diſtinguebat perfectè qui eſſent, & adhuc quærebat, qui eſſent. Iſta reſponſio innuitur clarè ex litera, cum dicitur; Qui ſunt iſti? Et cum Ioſeph reſpondiſſet: Filij mei ſunt, quos dedit mihi Dñs in hoc loco, Dixit Iacob: *Adduc eos ad me.* Si tamen ipſi eſſent apud eum non diceret adduc eos ad me. Etiam patet, quia dicitur poſtea applicitoſque deoſculatus, & circumplexus dixit. Non ſum fraudatus aſpectu tuo, inſuper oſtendit mihi Dominus ſemen tuum. Hoc dixit poſtquàm appliciti ſunt ad eũ, quia tunc clarè vidit eos, & antea non dicebat, quia viſio illa, ſecundum quam non diſtinguebat, nihil proderat, & pro nulla reputabatur. *Filij mei ſunt.* Quos ipſe adducebat, vt benediceret eos Iacob. *Quos dedit mihi Dominus.* Rectè dixit, quia non eſt in poteſtate viri habere filios, ſed cui Deus voluerit illos dat, diſponendo naturales cauſas ſecundum quas gignuntur. Nec putet aliquis, quòd ideo aliquis gignat, quia in coeundo potens eſt, cum aliquis in primo concubitu conceptionem operatus fuerit. Alij autem potentiſſimi in materia ſeminali multiplicatis coitibus gignere nunquam valuerunt. Et hæc eſt ratio, quare viri, vel fœminæ filios à Deo petant, quod non facerent ſi purè in eorum potentia eſſet gignere, vel non gignere. *In hoc loco.* Ideſt in hac terra, ſcilicet in terra Aegypti, quia non genuit Ioſeph iſtos duos filios in illo loco terræ Geſſen, in quo tunc manebat Iacob, ſed genuit eos in alijs locis interioribus Aegypti, cum in illis locis nunquam habitauerit, quia erant ad extremitatem Aegypti. *Adduc inquit eos ad me.* Scilicet Iacob inquit, ideſt dixit adduc eos ad me, ideſt applica ad me, quia iam adducti erant cum ſtarent in præſentia Iacob, & ipſe videret eos, ſed dixit, quòd adducerẽtur ad eum, ideſt applicarẽtur, quia volebat benedicere eos, ad benedictionem autem requiritur manuum impoſitio, vt infra patet. *Vt benedicam illis.* Annunciando illis bona à Deo parata ſibi, vel orando ſuper eos, vt bona eis euenirent. *Oculi enim Iſrael.* Ideſt Iacob. *Caligauerant.* Iſta eſt cauſa quare non cognouit benè nepotes ſuos: poſſumus aliam cauſam ſupra aſſignatam reddere. Et dicitur etiam hoc, quia ex eo, quòd Iacob non clarè videbat, fecit applicari ad ſe nepotes ſuos, vt illos contemplari poſſet. *Præ nimia ſenectute.* Non erat nimia ſenectus reſpectu patrum ſuorum, qui pluribus annis vixerant, ſed quantum ad ipſum magna ſenectus erat, quia multis laboribus fractus erat, nec vocatur ſenectus ſolum diuturnitas vitæ, ſed proprius ſenectus dicitur ſtatus hominum, in quo vires totius corporis deficiunt, & perfectus vſus organorum, ſiue iſte ſtatus ſerò homini adueniat, ſiue citò non refert, quia vtroque modo ſenex vocabitur. Sic enim aliqui conqueruntur ſenectutem eis ante tempora accidiſſe. Sic enim ait Boetius de conſola. libro primo, Metro primo: conquerens ex curis, & fletu ſenectam intempeſtiuam veniſſe.

Reſponſio Doctoris.

Quare homines & fœmine a Deo filios petunt.

Quare Iacob non cognouit bene nepotss ſuos.

Senectus proprie quid.

Venit enim properata malis inopina ſenectus,
Et dolor ætatem iuſſit ineſſe ſuam.
Intempeſtiui funduntur vertice cani,
Et creuit effeto corpore laxa cutis.

Erat ergo nimia ſenectus Iacob, quia vires multum in eo defecerant cum ſe apodiare non poſſet, & defecerat perfecta operatio organorum, cum iam videre non poſſet. *Et clarè videre non poterat.* Videbat enim aliquid Iacob, ſed modicum, & non bene diſtinguebat per viſum. Et in hoc ſimulabatur patri ſuo Iſaac cuius oculi caligauerant præ ſenectute, & doloribus, ſed magis videbat Iacob, quia Iſaac penitus nihil videbat, vt patet ſupra 27. cap. & quia quando venit ad eum Iacob ad ſurripiendum benedictionem, non probauit eum Iſaac per viſum, ſed per tactum. *Applicitoſque ad ſe deoſculans.* Ideſt quòd Iacob dixerat, vt applicaret ad eum filios. Poſtquam autem Iacob ſenſit eſſe applicitos ad ſe, oſculatus fuit eos. *Et circumplexus.* Ideſt amplectens illos. *Dixit ad filium.* Ideſt ad Ioſeph. Licet oſcularetur, & amplexaretur nepotes, & tamen locutionem ſuam dirigebat ad filium, ſcilicet ad Ioſeph, cum propter eum iſta faceret. *Non ſum fraudatus conſpectu tuo.* Fraudari aliquis dicitur quando aliquid deſiderat, quod nunquam habere poteſt, quia autem Iacob deſiderauerat valde videre Ioſeph, & vidit eum, non fuit fraudatus iſto deſiderio. *Inſuper oſtendit mihi Dominus ſemen tuum.* Quaſi dicat Deus fecit mihi plura bona, quam ego petebam, quia ego ſolum petebam, vt viderem vultum tuum, & hunc vidi, Deus autem inſuper oſtendit mihi ſemen tuum, ideſt filios tuos, licet ego non tantum ab eo petiuiſſem. *Cumque tuliſſet eos Ioſeph.* Ideſt Ephraim, & Manaſſem. *De gremio patris ſui.* Scilicet Iacob. Et hoc erat, quia cum Iacob iaceret in lecto, & in aduentu Ioſeph erexiſſet ſe in lecto, & duo nepotes eius acceſſiſſent ad oſculandum eum, & amplexandum, oportebat eos inclinari ſuper gremium eius, ideſt ſuper crura eius extenta in lecto vel pendentia à lecto, vt patet ſequenti cap. & hoc patet in litera Hebraica vbi dicitur. *Cumque tuliſſet eos Ioſeph de inter crura patris ſui.* Quia crura pẽdebant in anteriori parte lecti, per quam accedebant nepotes ſui ad oſculandum eum, & ſic dicebantur eſſe inter crura eius. *Adorauit pronus in terra.* Scilicet, quod Ioſeph adorauit. Et iſta erat quædam diſpoſitio ad benedictionem: volebat enim Ioſeph, quod pater ſuus benediceret filios ſuos, & vt induceret eum ad hoc, inclinauit ſe coram eo vſque in terram in ſignum magnæ reuerentiæ. *Et poſuit Ephraim ad dexteram ſuam.* Ideſt Ioſeph poſuit Ephraim ad dexteram ſuã. *Ideſt ad ſiniſtram Iſrael.* Ideſt Iacob: erat enim ex oppoſito Iacob, & Ioſeph ſe mutuo reſpicientes, & dextera Ioſeph erat contra ſiniſtram Iacob, & è contrario: ita illi qui erant in medio

Fraudari quid.

iſto-

istorum habebant istum respectum, ꝙ ille, qui erat ad dexteram Ioseph erat ad sinistram Iacob, & è conuerso, vt patet respicienti. *Manassen verò in sinistra sua.* Idest in dextera patris è conuerso iste ponebatur, Causa autem istius ordinis erat, quia ille, qui ponebatur ad dexteram benedicentis, ponebatur, vt dignior, & debebat benedicens maiores benedictiones ei imprecari. Cum ergo Manasses esset primogenitus Ioseph præposuit eum, vt maiorem benedictionem reciperet. *Applicuitque ambos ad eum.* Idest postquam sic ordinauit eos, applicuit ad patrem suum, vt benediceret eis. *Qui extendens manum dexteram.* Benedictio enim per manus impositionem datur, vt benedicens imponat manum super caput eius, cui benedicit, & continetur benedictio in duobus, scilicet in manuum impositione, & verborum prolatione, & ex hoc inoleuit in ecclesia, vt omnes benedicentes, vel absoluentes manum imponant, quia manus impositio potestatem designat in subiectum. *Super caput Ephraim iunioris fratris.* Idest, qui erat iunior inter duos fratres. *Sinistram super caput Manasse.* Non tenuit Iacob ordinem, quem volebat Ioseph, scilicet, vt poneret manum dexteram super Manassem, quia erat primogenitus, & manum sinistram super Ephrain, qui minor erat. Causa autem infra subditur. *Commutans manus.* Idest superponens vnam alteri transuersaliter in modum crucis. Sic enim necesse erat, quia cum Ioseph vellet, quòd imponeretur manus dextera super Manassen, & sinistra super Ephrain, & sic disposuisset eos Iacob volēs imponere manū dexterā super Ephrain, necesse erat, vt manus mutaret. *Benedixitque filio suo Ioseph.* Licet dicatur hic, quòd Iacob benedixit Ioseph, tamen forma benedictionis non consonat, sed profertur solum super pueros. Respondetur, quòd licet pueri benedicātur secundum ista verba: pater tamen benedicitur in filijs, cum esse patris conseruetur in filijs. Etiam quia filij benedicuntur propter patrem. *Deus in cuius conspectu.* Ista est forma benedictionis, quæ causatur per inuocationem Dei, cum benedictio humana nihil conferat, sed solum precetur aliquid à Deo conferri. Sic patet Numeri 6.cap. vbi dicitur inuocabunt nomen meum super filios Israel, & ego benedicam eos. *In cuius conspectu ambulauerunt patres mei.* Idest cui seruiuerūnt patres mei. Ambulare enim in conspectu alicuius est ad voluntatem eius cuncta facere. Et sic dixit Deus Abrahæ supra 17.cap. Ego Deus omnipotens ambula coram me, & esto perfectus. Ponit ista verba, in quibus allegat merita patrum suorum, vt Deus ꝓꝑ merita illorū faceret ea, quæ Iacob rogabat. Et licet Iacob esset vir iustus, & in merito suo Deus ista faceret, tamen in meritis patrum suorum petebat ista fieri, quia non suspicabatur se aliquid mereri coram Deo, ista est enim veræ humilitatis conditio, vt cum defectus suos diligentissime attenderit, profectus suos nunquam respiciat, sed magis se miserum, & inutilem timeat, & iudicet, vt ait Gregorius. Bonarum mentium est ibi culpam timere, vbi culpa minimè reperitur, vt patet extra de obseruatione ieiuniorum.cap.consilium. Et hoc diligentissimè admonet Saluator noster. Luc.17.cap. vbi ait. Sed vos cum omnia, quæ præcepta sunt vobis feceritis, dicite, quia serui inutiles sumus. Vnde sic est ordo in merendo, vt nunc Iacob, qui nihil se valere putabat, sed omnia patrū meritis ascribebat, suis meritis ea, quæ petebat, inueniret. Et si rursus sicuti merebatur, ita se iudicaret mereri, vt illius meritis alij adiuuari deberent, iam efficeretur, vt nihil mereretur, quo se vel alios iuuare valeret. *Abraham, & Isaac.* Alij priores fuerunt patres Iacob, vt Thare, & Nachor, & alij de quibus supra 11.cap. Sed nullū horum nominat. Causa est, quia promissio bonorum futurorum, scilicet vitæ æternæ, & Messiæ venturi, & terræ Chanaan istis solis facta est. Item quia istos solos Deus specialiter dilexit, & his solis locutus est. Item quia in his solis primo incępit vocari populus Dei. *Deus qui pascit me ab adolescentia mea.* Idest Deus, qui dedit mihi bona temporalia ad vitæ sustentationem, det etiam eis bona ad vitæ transitum. Hoc autem precatus fuit Iacob Deum supra 28.cap. quando dormiuit in Bethel pergens in Mesopotamiam, scilicet. Si dederis mihi panem ad comedendum, & vestes ad induēdum, erit mihi dominus in Deum. *Et Angelus, qui eripuit me.* Iacob multa mala passus fuerat, & in multa pericula inciderat, sed Deus eripuit eum ex omnibus, vt patet supra 28.cap. Ero custos tuus quocunque perrexeris: nec dimittam te, donec compleuero omnia, quæ dixi. Et hoc faciebat Deus per Angelum suū, qui minister erat voluntatis Dei, vt patet ad Hebræ. primo cap. & iste Angelus apparuit Iacob demōstrās quomodo se haberet contra Laban in decorticatione virgarum, vt patet supra 31.cap. cum dicitur: postquam enim conceptus ouium tempus aduenerat, leuaui oculos meos, & uidi in somnijs ascendentes mares super fœminas varios, & maculosos, & diuersorū colorum, dixitque Angelus Domini ad me, Iacob, & ego respondi adsum. Qui ait leua oculos tuos, & vide vniuersos masculos ascendentes super fœminas varios respersos: atque maculosos, vidi enim omnia, quę fecit tibi Laban. Angelus etiam liberauit hunc de manu Esau, quando venit ad confortandum eum, & luctatus fuit cum eo, in quo eum maximè cōsolatus est vt patet supra 32.cap. Angelus etiam liberauit eū de manu Laban, quando persequebatur eum in via, vt comprehenderet eū & acciperet omnia bona eius: Angelus tamen apparēs exterruit eum, ne auderet saltem durum verbum contra Iacob proferre: vt patet supra 31.cap. *De cunctis malis.* Idest de omnibus periculis, quæ mihi acciderunt. Iste erat Angelus datus in custodiam Iacob, qui eum diligentissimè mandato Dei ab omni malo custodiebat. Et licet aliquando dicatur in textu, quòd Deus apparebat ei, vel Deus eripiebat eum: intelligitur de Angelo, quia Deus non operatur ista inferiora immediatè, sed mediāte Angelo, maximè quantum ad actus humanos, cum Angeli sint administratorij spiritus in ministeriū missi propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis; vt patet ad Hebræ.1. cap. Sacra tamen scriptura maximè in veteri testamēto Angelos nomine Dei vocat, vt patet in hoc lib. & in Exodo, & in alijs. In nouo autem testamento non vocātur nomine Dei, sed Angeli solum. Et causa est, quia in veteri testamento apparebant Angeli, vt Domini generis humani exhibentes quendam diuinum apparatum, & permittebant se adorari: vt patet Iudi. 13.ca. de Angelo, qui apparuit Mamię patri Samson. In nouo autem testamento non demonstrant se, vt Domini nec maiores homine: nec permittunt se adorari, vt patet Apocalip.19. & 22.cap. vbi beatus Ioannes voluit adorare Angelum, qui ei ista mysteria demonstrabat humiliando se coram: Angelus tamen non permisit, dicens: Caue ne feceris, conseruus tuus sum, & fratrum tuorum. Ratio radicalis huius est, quia in veteri testamento nullus homo sublimatus erat ad æqualitatem Angelorum, cum nullus homo staret in Paradiso. In nouo autem testō Christus verus Deus, & homo naturam nostram exaltauit super choros Angelorum ad dexteram Dei in tantū, quòd ipsi angeli desiderant respicere in faciem ipsius humanitatis Christi. Sic enim ait beatus Petrus prima Canonica.cap.primo, scilicet in quem desiderant Angeli prospicere. Nunc ergo non sunt Angeli maiores

Causa ordinis nepotū Iacob.

Manus impositio potestatē designat in subiectū.

Forma benedictionis.

Quid in alicuius cōspectu ambulare.

res nobis, sed ipsi nobiscum sunt serui illius Christi hominis; quod significauit Angelus loquens beato Ioanni dicens Apoc.19. Caue ne feceris, idest non me adore, conseruus tuus sum, & fratrum tuorum, idest non sum ego Dominus tuus, quem adorare, vel cui genuflectere debeas, sed conseruus tuus sum, id est ego tecum seruus sum illius Christi, qui veram humanitatem assumpsit. Fit tamen in hoc magna differentia in veteri testamento, quia aliquando Angeli nominabant se Dei nomine, dicēdo. Ego sum Deus, vel quia scriptura dicit, apparuit, siue loquutus fuit Deus. Aliquando vocantur Angeli, vt patet in alijs locis. Radix autem huius, scilicet, quòd aliquando nomine Dei, aliquando nomine Angelorum nominentur, declarabitur Exo.19.ca. Est ergo hic sensus: Deus meus, & Angelus, qui est custos meus ab omni malo me custodiens benedicat istis pueris, scilicet, vt sicut Deus bona multa mihi dedit, ipsis quoque bona tribuat. Et Angelus, qui fuit custos meus ipse custodiat eos. Aliqui autem multum superficialiter sacrā scripturam attendentes, qui omnia ad Christum referre deordinate valde cupiunt quasi Homerocentonas, & virgiliocentonas per deliramenta varia compingentes conantur asserere Iacob intellexisse istam literam de Messia, scilicet, quòd non intellexerit hic de aliquo Angelo, qui est substantia spiritualis creata, sed de Angelo magni consilij, qui est Messias. Fundamentum suum est, quia dicitur, *Angelus, qui eripuit me de cunctis malis*. Dicunt enim, quòd nullus Angelus est, qui eripere possit ab omnibus malis, quia hoc est potentiæ infinitæ.

Item quia dicitur Marci 2.cap. quòd nullus peccata dimittere pōt, nisi solus Deus, sed peccatū malum est, immo omnium malorum pessimum, quia etiam minimum peccatorum est secundum suam speciem peius omni pœna, etiam pœna Gehenæ. Ratio est, quia malum dicitur per deuiationem à bono. Quanto ergo magis deuiatur à bono maius malum est, sed quælibet culpa distrahit à Deo, qui est verum bonum cū diuinam maiestatem offendat, nulla autem pœna secundum se distrahit à Deo, quia cum aliquo patiente acerbissimam pœnarum, si nihil aliud obstet, potest stare gratia gratum faciens, scilicet diuina acceptatio, immo valde magna gratia, ergo maius malū est culpa quantumcunque parua, quàm pœna quantumcunque magna, ergo à malo quod culpa est, nullus Angelus eripere potuit: ergo ille, qui eripuit non fuit Angelus, sed verus Deus, scilicet Messias.

Peccatum est pessimū malorum omnium.

Ad hoc responderi potest, quòd iste fuit purus Angelus, qui datus fuerat in custodiam Iacob, & quando arguitur, quòd nullus Angelus potest eripere ab oībus malis, dico verum esse, sed hic non dr̄ ab oībus malis simpliciter, sed ab omnibus malis pœnæ. A malis autem pœnæ Angelus eripere potest, cum sit minister Dei, etiam quilibet Angelus in sua naturali virtute tantum est potens, quòd fortitudo sua excedet robur omnium hominum congregatorum. Sed adhuc non videtur hoc conuenienter dictum, scilicet, quòd aliquis Angelus possit eripere ab omnibus malis pœnæ siue periculis, quia adhuc tanta malorum extensio maiorem potentiam quàm angelicam reqrit.

Respondetur, quòd nullus Angelus potest eripere simpliciter ab omnibus periculis, sed potest eripere vnum hominem ab omnibus malis, patet ratio diuersitatis, quia pericula sunt simul vbique terrarum: alia enim pericula sunt in India, alia in Aethyopia, alia in Hispania. Virtus autem Angeli non se potest simul extendere ad tantum locum, vel tam grandia spacia, ideo si aliquis eripere deberet ab omnibus periculis simul hic, & in oriente, ille Angelos excederet

A si tamen omnia pericula, & malum inferentia, quæ sunt, concurrerent in vnum locum, & ad vnam causalitatem, poterit Angelus expellere illa, cum virtus sua vnita sit maior, quàm virtus aliorum vnita. Cum ergo vnus Angelus potest vni homini semper assistere, potest eum ab omni periculo eruere. Cum ergo Iacob dixit Angelum, qui eripuit me de cunctis malis, idest periculis, ad se solum retulit, scilicet, quòd eum solum eripuisset, & non alios homines, quod satis facilè est cuilibet Angelo, etiam minimo omnium in virtute, vel robore. *Benedicat istis pueris.* Scilicet, ꝙ Deus eos benedicat bona conferendo, & Angelus benedicat eis à malo eos eripiendo. *Et inuocetur super eos nomen meum.* Idest rogo Deum, quòd faciat eos vocari nomine meo, scilicet, quòd vocentur de Iacob, & sint duo capita tribuum inter filios Iacob. *Et nomina patrum meorum Abraham, & Isaac.* Idest etiam rogo, quòd inuocentur super eos nomina patrum meorum, scilicet, vt dicantur filij Abrahę, & filij Isaac, hoc autem dicit, quia promissio fuit facta istis: ideo si isti capere debebant partes illius hæreditatis necesse erat, vt vocarentur ex nomine istorum trium Patriarcharum, quibus ex promissione ista hęreditas debebatur. *Et crescant in multitudine super terram.* Quantum ad prolis numerositatem. In Hebræo ponitur hic quoddā verbum, quod signat multiplicari, vt pisces. In Latino autem non est aliquod verbum potens exprimere significatum illius. Et ponitur illud verbum ad exprimendum numerosam multitudinem, quia pisces

B

C magis multiplicantur, & in maiori numero sunt, q̃ aliquod genus animalium. *Videns autem Ioseph, quòd posuisset pater suus dexteram super Ephraim.* Quod erat contra suam voluntatem, cum Manasses esset primogenitus, & vellet eum maioribus benedictionibus honorari. *Grauiter accepit.* Idest displicuit ei, quia videbatur esse contra ordinem rectitudinis. *Apprehensam patris manum leuare conatus.* Idest apprehendit manum dexteram patris, quam posuerat super Ephraim, & conatus fuit transferre ad Manassem. *Non ita conuenit pater.* Idest non est iustum quod agis, scilicet vt ponas manum dexteram super minorem. Dicebat autem Ioseph hoc putās, quòd Iacob ageret hoc ex errore non cognoscens, quis esset primogenitus.

D Sciebat tamen, vt infra patet, sed Ioseph ignorabat euentum futurum de futura multiplicatione, aut gloria puerorum, licet Propheta esset, & multa ei à Deo reuelarentur, vt patet supra 40. & 41.cap. Deus tamen interdum reuelat vni prophetæ, quæ alteri non reuelat, vel non dat continuum spiritum prophetiæ. Sic patet 4.Reg.cap.4. de muliere, quæ venit ad Eliseum, vt suscitaret filium eius cūque procubuisset ad pedes eius, & Gezi niteretur eam leuare, dixit Eliseus, dimitte eā, quia anima eius in amaritudine est, & Dominus celauit à me, & nō īdicauit mihi. Sic patet 2.Reg.7.c. de Nathan Propheta, & 4.Reg.cap.3. de Eliseo propheta. *Quia hic est primogenitus.* Demonstrauit nunc

E ei Manassem, & non mirabatur Ioseph, quòd pater eius non cognosceret, quis esset primogenitus: quia fortè vnus non videbatur maior altero in ætate, cum non excederet nisi fortè vno anno, quod tempus in iuuene 24. vel 25. annorum quales erant isti duo, vt supra declarauimus, nullam differentiæ facit apparentiam, vel fortè quia Iacob non clarè videbat: vt dicitur supra, quia caligauerat præ nimia senectute, nec posset bn̄ distinguere in figura. *Pone dexteram tuam super caput eius.* Quando Ioseph conatus fuit leuare manum dexterā Iacob de capite Ephraim, & ponere super caput Manasse, tunc Iacob intelligens errorem Ioseph, scilicet, quòd hoc faciebat, quia nō cognouerat dispositionem de futuro statu puerorum, pressit

grauiter

grauiter manum, ita quòd non potuit eam leuiter eleuare Ioseph, qui volens facere contra voluntatem patris, incepit verbis admonere, vt ipse hoc faceret, dicens. *Non ita conuenit pater*. Ad quod Iacob renuēs, ait. *Scio fili mi, scio*. Idest non putes me facere hoc ex errore, quia bene scio, quòd ipse est primogenitus. *Et iste quidem*. Idest Manasses. *Erit in populos*. Idest nascentur de eo populi multi, quia nati de eo multas ciuitates, & oppida replebunt. Vel melius. *Erit in populos*. Idest diuisus in duos populos, quia speciale fuit in tribu Manasse, quantum ad alias tribus, quia cuilibet tribui dabatur tota hæreditas simul, & continua, vt patet in diuisione facta Iosue 15. & 18. & 19. cap. Tribus autem Manasse diuisa fuit in duas partes, & dimidia pars accepit possessionem vltra Iordanem, scilicet in regno Og Regis Basan, & Sehon Regis Esebon duorum regum Amorrhæorum, & cecidit eis in partem terra Basan, & dimidia pars montis Galaad, vt patet Numeri 32. & Deuteronom. 3. cap. Alia autem medietas tribus Manasse accepit sortem citra Iordanem apud fratrem suum Ephraim, vt patet Iosue 16. & 17. cap. *Et multiplicabitur*. Idest non solum diuidetur in duos populos, sed etiam quilibet populus illorum multiplicabitur in gentes multas. *Sed frater eius iunior*. Scilicet Ephraim. *Maior illo erit*. In honore, & dignitate. Hoc patet quia Iosue, qui introduxit populum Israel in terram promissionis, fuit de tribu Ephraim, vt patet Numeri 13. cap. vbi vocatur Osee, sed idem nomen est. Patet etiam Iosue 24. cap. Fuit autem Iosue gloriosior, & beatior inter omnes duces, & reges Hebræorum, nec fuit quisquàm tam fortunatus, quod ad magnam gloriam tribus Ephraim redundabat. Item quia de tribu Ephraim surrexerunt reges, qui regnarent super regnum Israel, quorum primus fuit Ieroboam de stirpe Ephraim, vt patet 3. Regum cap. 11. *Et semen eius crescet in gentes*. Licet tribus Ephraim non fuerit diuisa in duas partes, quemadmodum tribus Manasse, maioris tamen multitudinis fuit, & hoc notatur cum dicitur. *Et semen eius crescet in gentes*. Faciens differentiam inter gentes, & populum, quia populi vocantur congregationes vrbanæ, vel oppidanæ, ita quòd quælibet ciuitas, vel quodlibet oppidum facit populum. Gens autem vocatur quædam multitudo specialis vnius prouinciæ, vel terræ, & continet multa loca. *Benedixitque eis in illo tempore*. Idest, tunc impositis manibus. Forma autem benedictionis est, quæ sequitur, licet supra partem benedictionis posuerit. *In te benedicetur*. Istud pronomen, te, demonstrat Ioseph, & licet filios benedicere velit patrem tamen, scilicet ipsum Ioseph benedicit, quia bonum patris deriuatur in filios, & bonum filiorum redundat in gloriam patris. Sic enim inuicem sua bona commutant, propter connexionem gignentis, & geniti, quæ vult redire in identitatem numeralem, cum aliquandiu gignens, & genitum secundum partem fuerint idem numero, quādo scilicet pars materialis, ex qua genitus constat, non erat decisa a gignente, sed erat idem realiter cum eo. Sic patet supra in benedictionis principio, cum vellet Iacob benedicere filiis Ioseph, dicitur in textu, benedixitque filio suo Ioseph, & deinde sequitur Deus, in cuius conspectu ambulauerunt patres mei, &c. benedicat pueris istis. Est autem sensus. *In te benedicetur Israel*. O Ioseph in te benedicetur Israel, idest, in semine tuo. *Israel*. Idest, Iacob. Et sic vult dicere; ego benedicar in te, idest in semine tuo. Et patet per id quod subditur. *Faciat tibi Dominus sicut Ephraim, & Manasse*. Scilicet, ꝙ qñ aliqs volebat alteri imprecari bonum, dicebat faciat tibi Deus tantum bonum quātum fecit Manasse, & Ephraim. Et in ista benedictione benedicebatur Iacob. i. recipiebat bonum, vel gloriam, scilicet quòd tantum bonum euenisset nepotibus suis, vt in nomine suo benedicerentur gentes, vel alij homines de Iudæis inter se. *Atque dicetur*. Scilicet inter homines volentes sibi ipsis, idest vnus alteri bona imprecari, vel benedicere, ita ꝙ istud, quod sequitur esset forma benedicendi. *Faciat tibi Deus, sicut Ephraim, & Manasse*. In hoc notatur, ꝙ multa bona temporalia Deus istis dedit, quia homines quando imprecantur alijs bona siue ex affectu, siue sine affectu imprecantur maxima bona, quia nihil magis constat bona magna imprecari quam parua. Deus autem in concedendo quid agat, viderit. Cum ergo in omnibus istorum specialiter fieret benedictio, & bonorum imprecatio, necesse est, quòd his magna bona valde concessa sint. *Constituitque Ephraim ante Manassem*. Potest dupliciter intelligi vno mō, ꝙ qñ benedicebat hos iuuenes posuit Ephraim ante Manassem applicando magis ad se Ephraim, & retro eum quasi ponendo Manassem. Alio autem modo, & verius, & consonantius literæ intelligitur, quòd Iacob cōstituit Ephraim ante Manassem, idest præposuit eum secūdum dignitatem dans ei maiorem auctoritatem in cōstituendis, & eligendis principibus, & figendis, & locandis, vel mutandis castris alijsque, in quibus præeminentia aliqua potest inueniri. Et patet hoc, quia quando mouebantur filij Israel per desertum, distinguebantur in quatuor turmas sub quatuor vexillis, ut patet Numeri 2. cap. de quibus vnum erat vexillū filiorum Ephraim, sub quo castrametabantur filij Manasse, & tribus Beniamin. *Et ait ad Ioseph*. Hic ponitur secundum principale, scilicet Ioseph specialis præmiatio, fuit autem specialiter pręmiatus in parte hæreditatis apud Sichem, quam emerat à rege Hemor, vt patet supra 33. & Iosue. 24. Ratio autē huius erat, quia Iacob licèt omnes filios diligeret, a nullo tamen, nec ab omnibus simul sumptis tanta beneficia, & honorem recepit quanta a Ioseph, ideo tenebatur ei plura dare quàm alijs, quia præter hoc, quòd filius erat, benefactor magnus fuerat, nō tamen potuit ęquiparare Iacob magnitudinē beneficij absolutè in se, nec hoc dedit tanquam illi satisfaciens, sed ad solā memoriam specialem tribuit. Ex alia tamen parte etiam nihil dando satisfecerat, quia quantacunque bona filius faceret patri, non potest æquiparari bono recepto a patre cum esse recepit. Sic enim ait Philosophus. 9. Ethic. dijs & parentibus æqualia retribuere non possumus. *En ego morior*. Idest vide, quòd ego nunc moriar coram te. *Et erit Deus uobiscum*. Nunc loquitur ad omnes filios suos, qui videntur tunc interfuisse, decebat enim vt quando pater dabat specialiter aliquid vni filiorum, alij viderent, ne postea in diuisione hæreditatis, iurgia sequerentur. Et si dicatur contra, quia in principio sequentis cap. dicitur vocauit autem Iacob filios suos, ergo ante non erant ibi. Responderi potest, quòd ibi erant, sed aliqualiter distabant a Iacob quando ista dicebat, postea autem quando eos specialiter benedicere, aut maledicere uoluit, fecit ꝓpius accedere, & hoc fuit vocare eos. Vel potest teneri oppositum, quòd non fuerint ibi, & quando dicitur hic. *Erit vobiscum Deus*. Dico, quòd loquebatur ad Ioseph, & alios filios suos absentes tanquam ad præsentes. Sic enim consueuimus aliquādo loqui vni homini de aliqua communitate in plurali tanquam loquamur omnibus de illa communitate propter connexionem in aliquo vno, vel quia idem bonum, vel malum omnibus illis euenire debet. *Erit Deus uobiscum*. Multiplicando vos, licèt in isto tempore multum tribulamini. *Vel erit Deus uobiscum*. Liberando vos de manu gentis quæ vos in posterum afflictura est. *Et reducet uos ad terram patrum uestrorum*. Idest ad terram Chanaam, quæ

Gentes, & populi differunt.

Cōstituitque Ephraim ante Manassem dupliciter exponitur.

Præcipuū præmium Ioseph.

quæ promiſſa fuit patribus veſtris, & in qua habitauerunt patres veſtri. *Do tibi partem vnam*. Non dabat iſtam partem Ioſeph; ſed poſteris ſuis, quia ſciebat, ꝙ Ioſeph non iret ad poſſidendum eam, quia in Aegypto moriturus erat, filij autem ſui poſſederunt eam. Sic patet Ioſue 24. cap. vbi dicitur, quòd in illa parte agri ſepulta ſunt oſſa Ioſeph, & data fuit in hæreditatem poſteris. *Extra fratres ſuos*. Ideſt præter partes, quas ſuſcipere debent filij tui diuidendo cum fratribus tuis, ego do tibi ſpecialiter hoc, & in hoc faciebat conditionem eius meliorem, & ſatis patebant, tam in hoc, quia Ioſeph patrem ſuum, & fratres pauerat tempore famis, & promiſerat eum portare ad ſepulchra maiorum ſuorum in terram Chanaam, quod multis expenſis indigebat. Sic hodie in teſtamentis obſeruatur, quòd pater dare poteſt maiorem partem vni filio quàm alteri ſpecialiter ſi ab eo beneficia recepit ſpecialia. *Quam tuli de manu Amorrhæi*. Ideſt de poteſtate Regis Amorrhæi, ſcilicet Hemor. Iſte Hemor non erat Amorrhæus, vt hic dicitur, ſed erat Heuæus, vt patet ſupra 34. vocatur tamen Amorrhæus nomine generali. Sicut enim omnes iſti populi interdum vocantur Chananæi generali nomine, vt patet ſupra 24. cap. cum fecit iurare ſeruo ſuo Eliezer, quòd non acciperet pro filio ſuo vxorē de filiabus Chananęorum, & tamen per hoc non dabat ei licentiam accipiendi vxorem de Gergeſęis, vel Pherezęis. Sed mādabat ire in Meſopotamiam. Sic vocantur interdum iſti populi omnes Amorrhęi propter dignitatem Amorrhęorum, qui fortiſſimi erant inter omnes ſeptem populos terræ Chanaam. *In gladio, & arcu meo*.

Quæſt. 2. Quomodo accepit partē agri gladio, & arcu ſi eā emerat?

Sed dices quomodo poteſt iſta litera ſtare, ſcilicet, quòd Iacob in gladio, & arcu acceperit partem agri ab Hemor Rege Sichem, cum dicatur ſupra 33. cap. quòd emit illam partem agri centum agnis, & ædificauit ibi Tabernaculum? Aliquis fortè reſpondebit, quòd licet primo emiſſet Iacob partē agri ab Hemor, tamen poſtea accepit totam Sichem armorum vi, ſcilicet iure bellico, & ad notandum, quòd non ſolum dabat ei particulam illam, quam emerat, ſed etiam totam Sichem, dictum fuit. *In gladio, & arcu*. Quia modicum per emptionem acquiſitum eſt, per bellū autem totum. Sed hoc falſum, quia dato, quòd tota Sichem fuiſſet ante poſſeſſa à Iacob, tamen ſolum dedit Ioſeph ſpecialiter illam particulam, quā emerat, vt patet Ioſue 24. vbi ponitur poſſeſſio eius tradita filijs Ioſeph, & dicitur: oſſa quoque Ioſeph, quæ tulerant filij Iſrael de Aegypto, ſepelierunt in Sichem in parte agri, quem emerat Iacob à filijs Hemor patris Sichem centum nouellis ouibus, & fuit in poſſeſſionem filiorum Ioſeph.

Reſponſio Doctoris.

Dicendum eſt ergo, quòd illā ſolam particulam hic ſpecialiter donauerit. Quomodo ergo dicitur acquiſiuiſſe in gladio, & arcu? Trāslatio Chaldaica dicit hic in precibus, & oratione, quæ metaphoricè arma dicuntur, cum per illa hoſtes impugnemus, vt patet Exo. 17. cap. quando orante Moyſe vincebantur Amalechitæ, & ceſſante oratione, & manuum eleuatione vincebantur Iudæi. Et hanc ſententiam ſequitur Rabbi Abraham Abenezra. Eſt autem ſenſus, quòd quando filij ſui deſtruxerunt Sichimitas, ipſe timuit valde, increpauitque filios ſuſpicās, quòd incurrerent ſuper eum omnes vicini terræ, & delerent eum, vt patet ſupra 34. c. ideo tunc orauit, & Deus incuſſit timorem omnibus circunſtantibus, ita quòd nullus auderet perſequi eum, vt patet ſupra 35. cap. & ſic tenuit pacificè terram Sichem per orationem, & deprecationem.

Opinio Nicolai.

Nicolaus ſequitur in hac parte ſententiam Rabbi Salom. compatriotæ ſui, ad quem ſatis affectus eſt, ſcilicet, quod quando Simeon, & Leui vaſtauerunt

A Sichem occidentes omnem virum, omnes qui in circuitu erant armauerunt ſe, vt irruerent ſuper Iacob, & perderent eum cum domo ſua, ipſe autem confidens de diuino adiutorio armauit ſe, & familiam, & ſtetit in porta Sichem expectando ſi hoſtes irruerēt. Deus tamen immiſit ſuper eos timorem validum, ut ſe non mouerent, & ſic iure belli obtinuit terram illam, quod dicitur in gladio, & arcu; perdentibus Sichimitis locum ſuum, & vitam propter demeritum violationis Dinæ. Quod ergo illi iuſtè perdiderunt, Iacob iuſtè poſſedit. Etiam quia Deus totam illam terram ei promiſerat. Iacob aūt licet aduena, vel peregrinus eſſet in terra Chanaan, tñ incepit poſſidere nō ſolum partem, quam emerat ab Hemor rege Sichē, ſed etiam totam Sichem cum terminis ſuis, quod patet, B quia poſt hoc quando Iacob miſit Ioſeph filium ſuū ad paſcua, ut uideret fratres ſuos, iuit ad terram Sichē, quia in Sichimis paſcebant greges fratres ſui tanquā in terra propria. Ciuitas autem Sichem in diuiſione ſortium tribuum cecidit filijs Ioſeph, ſcilicet in parte Ephraim, ſed dato ꝙ cecidiſſet in ſortem cuiuſquam alterius tribus, neceſſe erat, ꝙ illa pars, quę ſpecialiter data fuerat filijs Ioſeph maneret apud eos, cum illa daretur præter omnes ſequentes diuiſiones. Sic. n. mandauerat hic Iacob. Vel poteſt dici obtenta Sichem in gladio, & arcu, non in gladio Iacob, ſed in gladio filiorum ſuorum, qui occiderunt habitatores, & ceperunt vrbem.

C Prima autē expoſitio melior eſt, iſta enim tertia nō multum valet, quia non eſt veriſimile, ꝙ Iacob gloriaretur in tali acquiſitione Sichem per gladium Simeon, & Leui cùm redarguerit eos de tali acquiſitione ibi 34. cap. & ſequenti. cap. fortius & mordatius in eos inuehitur vocans eos vaſa iniquitatis bellantia; nec multum valet. Secunda expoſitio poſita à Rabbi Salomone, ſcilicet, quòd armauerit ſe Iacob, & familia ſua falſa eſt, quia dato ꝙ ad defendendum ſe arma ſumpſit, quod valde incertum eſt, tamen non propter hoc rectè diceretur acquiſiuiſſe in gladio, & arcu, quia ciuitas non fuit acquiſita tunc, ſed magis diceretur acquiſita, quando Simeon, & Leui deleuerunt habitatores vrbis. Item quia iſte modus loquendi redundat in propriam gloriam, quod Iacob non faceret, D qui intēdebat ſemper gloriam Dei, maximè quia non erat verum, ꝙ in arcu, & gladio acquiſiuiſſet, ſed nec defendiſſet, magis autem volūtate Dei, qui immiſit terrorem in omnes vicinos populos, alias enim irritus fuiſſet arcus, & gladius. Iſte autem timor irruit ſuper illos quando deprecatus fuit Iacob Deum, vt liberaret eum, ideo per orationem, & preces rectè acquiſiuiſſe dicitur, quod ſignauit prima expoſitio.

Quærunt aliqui cum Simeon, & Leui iſtam terrā deſtruxerint, & deletis indigenis habitatoribus ceperint, quare non data fuit eis ſpecialiter in poſſeſſionem, & fuit data Ioſeph, qui nihil in hoc fecerat?

Quæſt. 3. Cur hæc terra non data fuit potius Simeoni. & Leui quā Ioſeph.

Reſpondet Ioannes Bleſen. ꝙ in terra illa deſtruxit E Iacob idola abſcōdens ea ſub terebintho, quæ eſt poſt vrbem Sichem, ut patet ſupra 35. cap. Ioſeph autem ſignat Chriſtum, ideo rectè ei datur, quia ſignabatur, quòd Chriſtus dominaretur gentibus deletis ſimulachris earum. Sed iſta ratio eſt multum metaphorica, in metaphoricis autem non eſt arguere, ideo ſalua reuerentia eius non multum ualet.

Dicendum ergo, ꝙ Simeon, & Leui valde peccauerunt in deſtructione Sichimitarum, tum quia populus innocens erat, & ſolus Sichem, & pater ſuus Hemor peccauerant, tum quia confœderati erant, & alij complentes fœdus circuncisi erant, iſti autem proditoriè valde occiderunt eos. Quam ob rem deteſtabiles ualde erant, & ualde redarguit eos ibi Iacob, magis

Prima ... Doctoris.

tamen

tamen nunc ante mortem vocans eos vasa iniquitatis, & nolens gloriam suam nominari in illis, vt patet sequenti cap. Non debuerunt, ergo de tanto scelere fructum alium præter maledictionem reportare. Si tamen daretur eis Sichem reportarent commodum de malitia, quod iura valde deuitant. Aliter autem potest responderi etiam valde conuenienter, quòd ista quæstio non habet locum, quia Iacob non dedit Ioseph vrbem Sichem, quam Simeon, & Leui depopulati fuerant, & acquisierant etiam scelestè, sed dedit ei partem agri, quam emerat ab Hemor, & erat extra ciuitatem, ad quam nihil attinebat id, quod fecerunt Simeon, & Leui: quo iure dato, quòd illi iuste occidissent Sichimitas, & laudabiliter acquisiuissent vrbē eorum, tamen nihil pertinebat ad eos de agro, quem emit Iacob ab Hemor, & quem nūc donauit Ioseph, nihil ergo quæstio illa attinet ad illud.

Iacob benedicendo filijs suis, futura eis pronunciat, ac moritur.

Cap. XLIX.

VOCAVIT autem Iacob filios suos, & ait eis: Congregamini, vt annunciem quæ ventura sunt vobis in diebus nouissimis. Congregamini & audite filij Iacob, audite Israel patrem vestrum: Ruben primogenitus meus, tu fortitudo mea, & principium doloris mei: Prior in donis, maior in imperio. Effusus es, sicut aqua, non crescas, quia ascendisti cubile patris tui, & maculasti stratum eius. Simeon, & Leui fratres: vasa iniquitatis bellantia. In consilium eorum non veniat anima mea, & in cętu illorum non sit gloria mea, quia in furore suo occiderunt virum, & in voluntate sua suffoderunt murum. Maledictus furor eorum, quia pertinax, & indignatio eorum, quia dura: diuidam eos in Iacob, & dispergam eos in Israel. Iuda, te laudabunt fratres tui: manus tuę in ceruicibus inimicorum tuorum: adorabunt te filij patris tui. Catulus Leonis Iuda: ad prædam fili mi ascendisti: requiescens accubuisti, vt Leo, & quasi leena, quis suscitabit eum? Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec veniat qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentiū. Ligans ad vineam pullum suum, & ad vitē, o fili mi, asinam suam. Lauabit in vino stolam suam, & in sanguine vuæ pallium suum. Pulchriores sunt oculi eius vino, & dentes eius lacte candidiores. Zabulon in littorę

F maris habitabit, & in statione nauium pertingens vsque ad Sydonem. Isachar asinus fortis accubans inter terminos. Vidit requiem, quòd esset bona, & terram quòd optima, & supposuit humerum suum ad portandum, factusque est tributis seruiens. Dan iudicabit populum suum, sicut & alia tribus in Israel. Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita, mordens vngulas equi, vt cadat ascensor eius retro. Salutare tuum expectabo Domine. Gad, accinctus prælia-

G bitur ante eum, & ipse accingetur retrorsum, Aser pinguis panis eius, & præbebit delicias regibus. Nephtalim ceruus emissus, & dans eloquia pulchritudinis. Filius accrescens Ioseph, filius accrescens & decorus aspectu: filiæ discurrerunt super murum. Sed exasperauerunt eum, & iurgati sunt, inuideruntque illi habentes iacula. Sedit in forti arcus eius, & dissoluta sunt vincula bra-

H chiorum, & manuum illius, per manus potentis Iacob: inde pastor egressus est lapis Israel. Deus patris tui erit adiutor tuus, & omnipotens benedicet tibi benedictionibus cęli desuper, benedictionibus abyssi iacentis deorsum, benedictionibus vberum & vuluæ. Benedictiones patris tui confortatę sunt benedictionibus patrum eius, donec veniret desiderium collium æternorum: fiant in capite Ioseph, & in vertice Nazarei inter fratres suos. Beniamin lupus

I rapax mane comedet prædam, & vespere diuidet spolia. Omnes hi in tribubus Israel duodecim. Hæc locutus est eis pater suus, benedixitque singulis, benedictionibus proprijs. Et præcepit eis, dicens: Ego congregor ad populum meum: sepelite me cum patribus meis in spelunca duplici, quæ est in agro Hephron Hethæi contra Mambre in terra Chanaan, quam emit Abraham cum agro ab Hephron He-

K thæo in possessionem sepulchri. Ibi sepelierunt eum, & Saram vxorem eius: ibi sepultus est Isaac cum Rebecca coniuge sua: ibi & Lia condita iacet. Finitisque mandatis, quibus filios instruebat, collegit pedes suos super lectulum, & obijt: appositusque est ad populum suum.

VOCAVIT. Descripta benedictione filiorũ Ioseph in speciali, hic consequenter describitur benedictio omnium filiorum Iacob in vniuersali, cuilibet tamen suam benedictionem applicãdo, & diuiditur in duas partes. Primo docet eos ea, quæ pertinent ad eos quãtum ad statum vitæ mortalis. Secundo mentes eorum erigit ad spẽ, & desiderium vitæ immortalis, ibi. *Et benedixit singulis.* Primo in duas: primo ponitur præfatio, siue quædam procemialis prælocutio: secundo subiungit operis prosecutio, ibi. *Ruben primogenitus*. Circa primũ ista præfatio, siue prælocutio continet aliarum vires præfationum. Est autem vis aliarum præfationum auditorẽ attentum, aut docilem reddere. Sic enim fit hic, quia primo filij Iacob attenti, vel dociles reddũtur, cum dicitur eis congregamini, vt annunciem vobis &c. *Vocauit autem Iacob filios suos.* Ista litera dupliciter intelligi potest, vt diximus præceden. cap. Vno modo, quòd starent omnes filij Iacob præsentes, quando loquebatur Iacob supradicta, præter Ioseph, & filios eius, & tũc est sensus. *Vocauit Iacob filios suos.* Idest, ꝙ omnes præter Ioseph, & filios suos erant aliqualiter elongati a Iacob, quia illa, quæ dicebantur non attinebant ad eos. Postquam autem finita fuerunt illa colloquia, & Iacob voluit loqui omnibus vocauit eos; idest mandauit eos, vt appropinquarent sibi, & diligẽtius audirent. Si autem dicamus aliter, s. ꝙ filij Iacob non erant, tunc præsentes, est sensus, ꝙ Iacob vocauit filios suos, i. fecit eos vocari, quia in vltimo vitæ suæ loqui volebat cum eis, & hoc quia patres solent loqui cum filijs in fine vitę suę instruentes eos in moribus. Sic fecit Moyses, vt patet Deuter. 31. cap. & vsque ad finem Deuteronomij. Sic etiam fecit Tobias putãs mortem sibi imminere monita filio suo tradidit, vt patet Tobiæ 3. ca. Sic etiam fecit Samuel toti Israeli, quem vt filium fouebat ad finẽ vitæ redarguens, & ad bonam spem eleuans, vt patet 1. Regum 12. ca. Sic etiam fecit Christus Iesus ad finẽ vitæ suæ mortalis inter homines, discipulos suos valde instruens in operibus charitatis, & in omnibus alijs necessarijs magnum sermonẽ faciens, vt patet a princ. ca. 13. Ioannis vsque 18. Sic enim dicitur in principio 13. capitu. Ante diem festum Paschæ sciens Iesus, quia venit hora eius, cum dilexisset suos, in finẽ dilexit eos. *Et ait illis.* Postquam vocati venerunt ad eum. *Congregamini.* Idest coniungimini ad me, & audite diligenter quæ dico. Hic vult eos reddere dociles, beneuolos, & attentos, quod pertinet ad naturam præfationis. Dociles reddit eos, in quantum dicit. *Vt annunciem vobis, quæ uentura sunt in nouissimis diebus.* Quasi dicat, nolo vobis historiam texere de præteritis, quorum potestis habere notitiam vsu, vel experimento, vel studio historiarum, siue fide auditorum, nec de præsentibus, de quibus quilibet vestrum iudicare potest, quia sensibus pſentia sunt. Sed de futuris, de quibus notitiam habere non potestis, nisi reuelatione diuina. Recte enim quãtum ad istam partem captauit docilitatem, quia nihil est quod magis dociles reddat, quàm promissa narratio de futuris. Desiderant enim homines valde notitiam futurorum, & hoc propter duo: primo quia magis afficimur ad cognoscẽdum ea, quæ difficiliora cognitu sunt, præterita autem, & præsentia humano studio faciliter cognosci possunt, futura autẽ nullo modo, nisi a principio superiori. Et hoc etiam dicit Arist. in primo de Anima, in Prologo. vbi inter rationes alias, quas ponit ad probandum, quòd desiderant homines habere cognitionẽ de anima, est vna, quia difficilis cognitio eius est. Sic enim ait: Et omnino difficillimorum est accipere cognitionem de ipsa.

Vocauit Iacob filios suos, dupliciter intelligit.

Hoies valde desiderant notitiã futurorum ppter duo.

Text. 4.

Secundo propter necessitatem, vel vtilitatem nr̃am. Sunt enim hoies valde amãtes se ipsos, & cum sciant

A se a multis pericula perpeti posse, & totum bonũ perdere, & noscant pterita, nec malũ, nec bonum inferre posse; præsentia autẽ siue bona, siue mala iam videri: solius ergo futuri solent expectatione, & timore suspendi, cũ sit conditio amantis semper peiora timere, vt patet Iud. 5. c. de matre Sisarę, quę eum diligebat deteriora suspicante. Describit etiam hoc Ouidius in lib. Epistolarum, epistola prima quę Intitulatur. Penelopes ad Vlyssem, & incipit:

Hanc tua Penelope lento tibi mittit Vlysse.

Timent hoĩes in futurũ malũ sibi euenturũ, maximè quia hoc per experientiam in alijs cognouerunt, nec læti, vel quieti sunt, donec aliquid istorum nouerint. Beneuolos autem notat esse debere, quia vocat eos filios de se patre: filij autem beneuolè audire debent patrem suum, & hoc insinuat cum dicitur. *Audite Israel patrem vestrum.* Attentos reddit in hoc, quod bis dicit audite, quasi cum magna diligentia audiendum esse moneat. Etiam quia non solum voce corporea audiri debere monet, sed ẽt magis auditu tacito intellectus. Circa primum. *Congregamini, vt annunciem vobis.* i. coniũgimini benedictione mihi, quia aliquid speciale vobis volo annunciare. *Quæ uentura sunt in nouissimis diebus.* Dies nouissimos vocat dies, in quibus ista completa sunt, qa non immediatè compleri debebant, sed post multos dies, fuit autem vltimata horum ɔpletio in tẽpore Christi quantum ad illud, qđ dictum est de Iuda de cuius semine prenunciantẽ futuri reges vsq; ad Messiam. Et istum modum loquendi habẽt Prophetę vocantes tpa remota vltimos dies, vt patet Esa. 2. & Micheæ 4. c. s. Erit in nouissimis diebus pręparatus mons domus dñi in vertice montium. Et loquuntur ibi ambo de Christo futuro, vt ab oĩbus conceditur, & aliàs magis in suis locis videbitur, Deo dante. Vel vocantur isti vltimi, siue nouissimi dies, quãtum ad principium completionis horum, quia prima istorum inceperũt compleri in nouissimis diebus peregrinationis Iudęorum. Prima. n. istorum, quæ hic pdicuntur inceperunt compleri tpe distributionis sortiũ in terra Chanaã, vt patet discurrendo per ea, q̃ dicta sunt cuilibet tribui: tps autem quo inceperũt recipere sortes in terra Chanaan, fuit nouissimum in peregrinatione eorũ, quia a principio, qñ Abraham exiuit de terra Caldæorũ, quę erat terra natiuitatis suæ, vt patet supra 11. c. maximè, qñ ipse recessit mandato Dei de Mesopotamia, vbi erat domus patris sui, & venit in terram Chanaan, incępit peregrinari, quia non tenebat locum certũ: nunc enim stabat in Bethel, nunc in Aegypto, nunc in Hebron, nũc in Gerara, nunc in Bersabee, vt patet p ordinem istorum sup. 12. c. & 13. & 20. & 21. Deinde tota posteritas sua peregrinata est per 400. annos, vt Deus p dixerat sup. 15. c. s. Scito prænoscẽs, ꝙ peregrinum futurum sit semen tuum in terra non sua, & subijcient eos seruituti, affligentq; quadringentis annis: qñ autẽ filij Israel exierunt de Aegypto, & transeuntes desertum, redierunt in terram Chanaã, ꝓmissam accipiẽtes in ea sortes, finierunt peregrinationem suam: iõ vocãtur, quæ hic pdicuntur euẽtura, in nouissimis diebus, i. quæ incipient compleri in vltimis diebus peregrinationis, cũ inceperint sortes tribubus distribui. Vel vocãt ista euẽtura nouissimis diebus, qa quædam eorũ cõplenda erant diebus Messiæ, vt sunt illa, quæ prædicuntur de Iuda, & sceptro auferendo. Dies aũt Messię in scriptura nouissimi vocantur, tam sm̃ Prophetas, q̃ sm̃ scriptores noui testamenti. Et ratio est, qa nouissimum, vel vltimum vocãt illud, in quod oĩa tendunt, & finis est. Sed oĩa, quæ in veteri testamento scripta sunt, ponebantur vt significantia Messiam futurũ esse, vel disponentia ad participiendum fructum, quẽ ipse causaturus erat. Sic. n. loquuntur doctores Hebręorum,

rum, dicentes, ꝙ omnes Prophetę prophetauerunt ad dies Messiæ. In nouo testamento dies Messiæ nouissimi vocantur, quia eis nõ succedent alij dies, in quibus aliter viuere debeamus secundum aliam legem. Sic dicitur Apo. 10. c. ꝙ Angelus, qui tenebat vnum pedẽ in mari, & alium in terra, iurauit per viuentẽ in secula seculorum, ꝙ amplius tempus nõ erit, idest post legẽ nouã alia nõ succedet, licèt de veritate huius magis dicetur ibidem Deo dãte. Vocatur etiã tempus Messiæ hora nouissima, vt patet Io. 1. cap. 2. Carissimi nouissima hora est, & loquebatur ibi Beatus Ioannes de tempore, quod tũc inceperat, scilicet de diebus annũciati Euangelij. *Congregamini, & audite.* Duplicat eãdem sententiam per multa verba propter duo: primo quia modus Rhetoricus est sentẽtiam verbis exaggerare: secundo quia intendit multũ beniuolos reddere, & attentos, repetitio autem verborum attentionem captat. *Audite filij Iacob.* In hoc reddit beniuolos, cũ filius beniuolè audire debeat ea, quæ mandat pater, & dicit. *Audite Israel.* Idest Iacob patrem vestrum duplicatio sententiæ est, & in hoc notatur attentio, quia dicitur audite: monere enim aliquem, ꝙ audiat est reddere eum attentum. *Ruben.* Hoc ponitur secundum, s. operis persecutio coaptando singulis benedictiones suas. Et primo incipit a Ruben, & nõ sequitur totaliter ordinem natiuitatis, quia Dan primo natus est quàm Zabulõ, vt patet supra 30. c. sed primò ponitur Zabulon. Itẽ primò natus fuit Issachar quàm Zabulon, sed hic non sic ponitur. Item primò Dan, & Nephtalin quàm Issachar, & Zabulon, sed hic fit è cõuerso: hæc omnia patent supra 30. c. nec seruat hic Iacob aliquem modum specialem ordinis.

Cõgregamini, & audite, dixit pp duo.

Quæst. 1. Quõ Iacob benedixerit filijs suis.

Sed quæritur cum dicatur communiter, ꝙ Iacob benedixit in morte filios suos, quomodo eos benedixerit, quia hic non videtur vniuersaliter benedicere cum aliquibus magis maledicat, vt patet infra de Simeone, & Leui, quos vocat vasa iniquitatis, & prædicit eos dispergendos in signum maledictionis. Itẽ quia benedictio est imprecatio boni, hoc autem nõ est aliquid tale, sed magis ea, quæ dicuntur, ponuntur per modum annunciationis rerum gerendarum. Sic enim dicitur in principio congregamini, vt annunciẽ vobis quæ ventura sunt in nouissimis diebus. Ad hoc respondent quidam Iudæi stultissimi dicẽtes, ꝙ Iacob intendebat benedicere filijs suis, & eis futura annunciare, vt patet in principio c. sed postea recessit ab eo spiritus prophetiæ, & incepit variare, dicens ista, quæ sequuntur interdum benedicens, interdum autẽ maledicẽs. Sed ista stultitia magna est, & insuper hæresis dãnãda valde: primo quia ipsi volunt, ꝙ ista, quæ hic dicuntur sint quædam delirамẽta Iacob carentis spiritu prophetico, quia tunc sequeretur, ꝙ aliqua deliramenta in sacra Scriptura assererentur, & vt dicta incertissima tenerẽtur. Hac autem hæresi detestabilior nulla est, quia totaliter eneruat robur, & auctoritatẽ sacrę Scripturæ, in qua si aliqua falsa permittantur, æquum est, vt de cæterorum veritate suspitio habeatur, quæ semel concesso totum humanum statũ in vanũ laborare constabit, cum nulla certitudo habebitur de bonis, quæ in scriptura bene agentibus promittũtur, & de pęnis, quæ nequissimis viris infligendæ asserunt. Item quia ipsi dicunt, ꝙ primo Iacob hñs spiritũ propheticũ dixit: Congregamini, vt annunciẽ vobis quæ ventura sunt. Deinde ꝙ recedente ab eo spiritu inceperit vacillare, quia tunc sequeretur, ꝙ spiritus domini faceret aliquem mentiri, dicendo ꝙ annunciaret futura, & postea non annunciaret. Item quia tunc cũ homo desertus a spiritu Dei naturali via de futuris nihil noscat, contingeret, ꝙ Iacob sic ista dicens, erraret in aliquibus, falsum dicens, hoc autem inconueniens

F est, quia spiritus Domini bonus, q est spiritũ propheticus nunquàm facit mentiri, quia certus, & securus est, vt patet Sapientiæ. 7. c. etiam, quia mendacium soli dæmoni conuenit, qui mendax est, & pater mendacij, & a principio in veritate non stetit, vt patet Ioan. 8. cap. spiritus enim Dei neminem seducit, ideo quãdo Prophetę regis Achab ei denuntiabãt prospera, cum essent aduersa euentura, & ipse malitia sua demereretur occidi, permisit Deus Prophetas eius decipi, sed adhuc ad istam deceptionem non iuit aliquis spiritus bonus, sed prauus spiritus, qui ibi vocatur singulariter vt habetur tertio Reg. 22. cap.

Diabolus est pater mẽdacij.

Item patet hoc esse falsum, quia omnia ista secreta, quę hic Iacob dixit, eodem modo completa sunt, nec defuit ex eis verbum vnum, quin compleretur. Hoc
G autem esse non poterat, quòd vnus homo tot veritates, & de tam varijs rebus, ita cito protulisset circa futura, de quibus nulla certa cognitio humana est. Et si dicas, quòd dixit istas veritates non ex habitu infuso, siue per lumen propheticum, siue aliàs, sed per accidẽs, vel a fortuna, vt sicut contingeret eum falsum dicere, ita poterat euenire verum dicere. Sed non potest stare, quia dato, quòd aliquis a casu diceret aliquam futuram veritatem, multas tamen, & tã varias dicere non posset, quia fortuna est causa carẽs aliqua directione, sed plura, & omnia vera dicere sine quadam directione non est.

Item si ista spiritu Dei dicta non essent, spiritus Dei non confirmaret illa: sed spiritus Dei eã confirmauit, & declarauit, quia Moyses, qui ista scripsit non scribe-
H bat ea, tanquam ipse sciret eã memoria rerum gestarũ, vel quia ea in historijs recepisset, sed quia Spiritus sanctus dictabat ei ista scribenda. Patet quia aliter non potuisset ei constare de mundi creatione, & de modo, & ordine rerum creatarum. Si ergo hęc falsa fuissent, aut deliramento humani ingenij prolata, spiritus propheticus non dictaret ea scribenda Moysi. Cõcludendum ergo est istos multum errare, quia ista prophetico spiritu dicta, & conscripta sunt. Respõderi autem fortassis posset, quòd ista, quæ in litera dicuntur, fuerunt benedictiones, quia in eis aliqua bona futura prænunciantur. Et quando obijcitur, quòd Simeon, & Leui non benedicuntur. sed magis maledicuntur.

Respondetur, quòd quia in alijs omnibus benedi-
I ctionis verba ponuntur, omnes istę benedictiones vocantur a maiori parte, sicut scriptura facere cõsueuit.

Sed magis videtur dicendum, quòd Iacob benedixit filijs suis; quia, vt infra dicitur, benedixitque singulis benedictionibus proprijs, & non videtur, quòd fuerint benedictiones istæ, quæ ponuntur hic propter rationes supra assignatas, scilicet, quia benedictiones proferuntur per modum imprecationis bonorum, istæ autem dicuntur per modum enunciationis futurorũ. Etiam quia infra, dicitur benedixit singulis benedictionibus proprijs: ergo non fuit aliquis eorũ, qui non benediceretur. Sed manifestum est, quòd ea, quæ dicta sunt Simeoni, & Leui non fuerunt benedictiones, sed maledictiones: ergo aliæ benedictiones datæ fue-
K runt.

Item quia infra, in fine huius capit. fit differentia inter istas annũciationes, & singulorum benedictiones, quia dicitur in litera; Hæc locutus est eis pater suus, benedixitque singulis benedictionibus proprijs, ita ꝙ hæc refert ad supradicta, & enũciata: deinde dicit fuisse factas speciales benedictiones ad quemlibet.

Determinatio.

Concludendum ergo videtur, quòd Iacob benedixerit filios suos; sed benedictiones tacentur quæ fuerint. *Ruben primogenitus.* Incipit a Ruben, qui erat maior secundum carnem, & filius Lyæ, quam primo carnaliter cognouerat Iacob, vt patet supra 29. capit.

Primo-

Primogenitus meus. Secundũ carnem primo natus fuit. Ruben quàm alij; sed primogenituræ iura non accepit; quia ex peccato suo demeruit illa, s. quia coiuit cũ vxore patris sui; vt in litera statim commemoratur.

Exposi. Nicolai. *Tu fortitudo mea*. Nicolaus exponit sic, idest tu fortitudo mea quantum ad bonum virtutis, & gratiæ, quod in te lucere deberet potius quàm in alijs; sed econuerso factum est. *Quia factus es principium doloris mei*. Idest, ꝙ licet multos alios dolores senserim, nullum tamen ita mihi durus, sicut iste, quem tu intulisti coeũdo cũ vxore mea, sed ista sententia non multum cohæret literæ. Ideo dicendum aliter.

Exposi. doctoris. *Fortitudo mea*. Idest, quia te in ætate robustiore genui; & tu cæteris fortior, & dignior esse debueras. *Principium doloris mei*. Idest tu fuisti principium doloris mei, idest solicitudinis meæ; qa ante quàm te genuissem nullã curam habebam, cum autem te genui incępi solicitudinibus anxiari.

Expositio Hierony. Vel vt ait Hierony. in libro, de sententijs Sanctorum, dicitur principium doloris, quia vsque ad illum dolorem nullum Iacob senserat; vel dicit principium doloris quantum ad seminis effusionem, quę in virginibus cũ quadam difficultate fit, cum ibi, tam vir quàm fęmina corrumpantur, & vtrobique quędam naturæ violentia inferatur; quando autem genuit Iacob, Ruben primogenitum nullam vnquam fęminam cognouerat; ideo ibi dolorem quendam sensit in prima corruptione.

Ponuntur autem ista ad designãdam ingratitudinem Ruben, quia cum ipse esset primogenitus patris sui, & fortitudo sua, & in eo incęperãt dolores patris sui, magis tenebatur patri suo, quàm aliquis de alijs, cum ergo ipse fędauerit Balam patris sui vxorem, multum vituperandus, & damnandus erat. *Prior in donis*. Litera Hebraica est hic multum intricata ex quodam improprio modo loquendi. Et translatio Caldaica exponẽs illam dixit, quòd Ruben tria hic habere debebat, s. regnum, sacerdotium, & primogenituram. Sed in hoc multum impropriè loquitur distinguens primogenituram contra sacerdotium, & regnum. Quia primogenitura hic accipitur pro iure conuenienti primogenito. Sunt autem hæc iura, quæ enarrauimus sup. 25. & 27. c. inter, quę primum est principatus regnatiuus, siue dominatiuus inter fratres. Secundum est sacerdotium, deinde duplex portio hæreditatis, & alia ibidem prænominata. Nõ distinguitur ergo benedictione primogenitura a iure regnatiuo, vel iure sacerdotali, tanquam si distinguatur totum a partibus suis, & ponantur esse multæ res, cum non sit aliquod ens ipsum totum ablatis partibus.

Determinatio. Dimissa ergo illa inepta distinctione dicendum, ꝙ Iacob designauit omnia iura primogenituræ in his duobus, quæ in litera ponuntur, licèt principaliter signentur duo. *Prior in donis*. Idest, ꝙ Ruben, quia primogenitus erat debebat esse maior in donis quàm aliquis de fratribus suis, s. ꝙ duplex portio hæreditatis ei daretur, sed perdidit eam. Fuit autẽ translatum ius primogeniturę, quantum ad istam particulam ad Ioseph, quia cum alij fratres singulas sortes acciperent, & singulas tribus denominarent, Ioseph duas sortes accepit, & duas solus tribus denominauit, vt patet in duobus filijs eius Manasse, & Ephraim, qui duas tribus denominauerunt. & duplicem sortem acceperunt; vt patet præced. c. *Maior imperio*.

Quid impedierit Rubẽ principatum. Quia principatus inter fratres debebatur primogenito, & cum principatus regnatiuus promissus fuisset semini Iacob, ille pertineret ad Tribum Ruben, nisi peccatum coitus obstitisset. In his autem duobus omnia alia iura primogenituræ, aut dicunt dignitatem, aut vtilitatem. Si autem dicant dignitatem reducuntur ad imperium. Si autem dicant vtilitatem reducũtur ad prioritatem in donis. Vnde ius sacerdotale ad vtrũque pertinebat: quia aliquo modo dicit dignitatem, s. potestatem im-

A molandi hostias, coram domino s'm tempus illud. aliquo modo ad vtilitatem, s'm ꝙ sacerdotes recipiebãt quædam iura a populo, siue inter Gentiles, siue inter Hebræos. De Hebræis satis patet: de Gentilibus autẽ patet supra 47. vbi dicitur, quòd terra Aegyptiorũ vendita fuit, præter terram sacerdotum, quæ libera mansit, quia illis de horreis publicis ministrabãtur cibaria; ideo non sunt coacti vendere terram suam. Dabãtur etiam siue ante legem datam, siue post legem datam. Post legem datam patet Num. 18. & Deuteron. 12. & 18. c. Ante legem patet, quia Abraham dedit decimas de omnibus rebus suis Melchisedech regi Salem, qui erat sacerdos Dei altissimi, vt habetur supra 14. ca. (Melchisedech Rex Salem.) magis tamen pertinebat sacerdotium ad imperium, idest

B ad dignitatem quàm ad dona, idest ad vtilitatem, quia sacerdotium s'm se includit potestatem immolandi, & offerendi victimas Deo: per accidens autem dicit aliquos redditus, vel pensionem: quòd autem primogenitus sederet in capite mensę ad dignitatem, vel imperium pertinet, ꝙ autem benediceret fratres suos, ad dignitatem pertinet, & imperium. Quia vt ait Apostolus ad Hebræ. 7. sine contradictione vlla, quod minus est a maiore benedicitur: ꝙ etiam primogeniti vestibus nobilioribus induantur ad honorem, siue dignitatem pertinet. Quod autẽ a patre benedicatur in morte specialiter ad vtrunq; pertinet, s. ad dignitatem, & ad vtilitatem, quia vtrunq; ibi confertur, vel vtrunque pater moriẽs imprecatur, & sic possunt reduci ad ista duo omnia alia primogenituræ iura. *Effusus est sicut a-*

C *qua*. Aliqui referunt hoc ad libidinem, s'm quã cognouit Ruben nouercam suam Balã: (Opin. quorundam.) sed moralis, vel misticus videtur esse sensus: talis est. n. intentus s'm Nicolaum, ꝙ effusus fuit Ruben, vt aqua, idest, ꝙ sicut quãdo aqua de vase effunditur, nihil manet, quod non fit in effusione aliorum liquorum, vt in melle, quod non potest tantum effundi, quin aliquid maneat inhærẽs; de vino autem manet odor saltem; de oleo effuso manet pinguedo, & sapor: idem de alijs liquoribus, quia aliqualiter inhæsiui sunt, vel tenacis naturæ: de aqua aũt effusa nihil manet de sapore, vel odore, siue colore: ita Ruben effusus fuit; quia de iuribus primogenituræ ad eum pertinentibus nihil ei mansit, sed totum

D fuit translatum ad alias tribus; quia pars fuit translata ad Ioseph, pars ad Iudam, pars autem postea Leui concessa est; vt diximus præced. c. Sed quantum ad sacerdotiũ non erat aliqua dr̃ia; quia in qualibet Tribu primogeniti de illa Tribu erant sacerdotes, anteꝗ̃ Deus specialiter segregaret Leuitas ad sacerdotium: vt patet Exo. 24. c. vbi mandauit Moyses iuuenibus de principibus Tribuum, vt immolarent victimas ad confirmationem fęderis, vt patet ibidem. Iste sensus satis cõformis est literę, sed adhuc conformius dici potest, ꝙ Ruben effusus fuit sicut aqua; quia sicut aqua non eleuatur supra terram eminens, vel faciens tumores, sed est æqualis terræ, vnde dicta est aqua, quasi ęqua, (Vnde aqua dicta sit.) & petit loca prona terræ: ita Ruben nõ fuit eleuatus super alios, ita quòd haberet aliquam excellentiam, qualem habere decebat primogenitus, & hoc declarat litera

E sequens, cum dicit: Non crescas, idest non sis eleuatus super alios, sed eris quasi vnus de eis. *Non crescas*. Idest non cresces. Non debet legi per modum imprecãdi, ita quòd ponatur in Optatiuo; sed per modũ prænunciandi, vt ponatur in Indicatiuo, scilicet, ego denuntio tibi ex parte Dei, quòd non cresces inter fratres tuos, scilicet, recipiendo aliquam præeminentiam; sed eris æqualis. *Quia ascendisti cubile patris tui*. Rhetoricè loquitur Iacob colorando turpe factum Ruben. Vocat autem cubile, siue lectum patris non ipsum locum, in quo pater dormiebat, quia tunc ascendere super lectum eius scelus non erat:

ſed accipitur cubile pro vxore, quæ in cubili erat cum Iacob. Cubile autem aſcendit, quãdo cum Bala vxore patris ſui, & Nouerca ſua concubuit, vt patet ſ. 35. c. Et vocatur vxor cubile ſiue lectus; quia cum viro ſuo in eodẽ lecto cubauit. Sic enim aliquando vocatur vxor camera viri ſiue penetrale; quia ipſa ſola eſt cum viro in penetrali. Et hoc modo loquitur Boetius de conſola. libr. 1. Proſa 4. inducens ad defenſionẽ criminis ſibi impoſiti bonitatem vxoris ſuæ, quæ talia fieri nõ permitteret, cum dicitur. Præterea penetrale innocẽs domus, honeſtiſſimorumq; cætus amicorũ, ſocer Symmachus etiam ſanctus, & ęque actu ipſo reuerẽdus ab omni nos huiuſmodi criminis ſuſpitione defendunt. *Et maculaſti ſtratum eius.* Replicatio eiuſdem ſententiæ eſt mõ rethorico ad exaggerandum. Dr̃ autem lectus maculatus, quia alius q̃ maritus in eo concubuit cum ipſa vxore. Peccatũ iſtud fuit graue valde: primo erat adulterium, quia cum coniugata: ſecundo inceſtus, quia cum affine ſua, ſ. cum nouerca ſua viuente patre, fuit etiam magna ingratitudo, quia cõtra patrem, qui genuit, & nutriuit, & tanta bona ei traditurus erat, tãtum ſcelus operatus eſt, licet ergo poſtea Ruben laborauerit, vt placeret patri, defendendo ne alij fratres venderent, aut occiderent Ioſeph, tamen nunquã in totam gratiã patris ſui reuocari potuit. Maximè quia iſta mutatio iurium primogenituræ non arbitrio humano, ſed voluntate diuina facta eſt. In Hebræo etiã dicitur. *Et leuaſti illud.* Ideſt ꝙ Ruben leuauerit lectũ patris ſui, ſ. priuando patrem ſuum, ne vnquam accederet ad vxorem ſuam Balan, quia non erat iuſtum, ꝙ pater accederet ad vxorem quam filius cognouerat: Sicut Dauid non acceſſit ad concubinas ſuas decem, quas cognouerat Abſalon filius eius, vt patet 3. Reg. 16. cap. de quo plura diximus ſupra 35. cap. Aliqui autem Iudæi volunt colorare valde peccatum Ruben excuſando illum, dicentes, ꝙ non coiuit cũ Bala Nouerca ſua, ſed ſolum mutauit cubile patris ſui, & Balæ ex vno loco ad alterũ. Sed iſti valde irrationabiliter loquuntur, quia excuſantes Ruben Iacob accuſant. Reſpiciant enim quid deterius eſt, aut Ruben accuſare, aut Iacob condemnare. Si enim dicamus, ꝙ Rubẽ nõ coiuit cũ Bala, ſed mutauit lectum, oporteret dicere Iacob, eſſe valde iniuſtum, & aſperum, qui pro tam Leui offenſa Ruben, cũ tota poſteritate tantis bonis priuauiſſet, quia in his totus ſtatus conſiſtebat, & quia Iacob videbatur deteſtari hic Rubẽ propter iſtud peccatum, ne totaliter videretur derelictus Moyſes benedixit eum in Cathalogo benedictionũ, vt patet Deut. 33. dicens viuat Ruben, & non moriatur. *Simeon, & Leui.* Hic ponitur ſimul annunciatio futurorum quantũ ad tribum Simeon, & Leui, & ponuntur iſtæ duæ tribus ſimul, quia Simeon, & Leui erant coniũcti ad malum, maximè quia hic arguuntur de quodam ſcelere, ſ. contra Sichimitas, ꝙ ambo geſſerũt. Simul ergo ponendi erant. *Fratres.* Vocat Simeõ, & Leui fratres nõ, ꝙ iſti non habuerint alios fratres eiuſdẽ patris, & matris, quia ſex fratres fuerunt filij Iacob, & Lyę, ſ. Rubẽ, Simeon, Leui, Iudas, Iſſachar, Zabulon, vt habetur ſupra 29. & 30. c. ſed vocantur fratres, quia erant concordes mente, & opere in omnibus, vt patet in cęde Sichimitarum ſupra 34. c. & hic. *Vaſa iniquitatis.* Vas dicitur a continendo; & quia homines cõtinent aliquid in ſe bonum, vel malum; ideo vaſa vocantur, & iſto modo loquendi vtitur Apoſtolus ad Rom. 9. c. vocans quoſdam homines vaſa iræ parata in interitum. Alios autẽ vocat vaſa gloriæ parata ad gloriam. Sic ẽt loquitur ſecunda ad Timot. ca. 2. dicens, in magna autem domo non ſolum ſunt vaſa aurea, & argentea, ſed & lignea, & fictilia, & quædam quidem in honorem, quędã autem in contumeliam. Si quis emundauerit ſe ab iſtis,

Opin. aliquorũ Iudeorum.

Annunciatio futurorum.

Vas qd ſignificat.

F erit vas in honorem ſanctificatum, & vtile dño ad omne opus bonum operatum. Dr̃ ergo Simeon, & Leui vaſa iniquitatis, i. homines continentes iniquitatẽ, & propriè dr̃ vaſa iniquitatis illi, qui tenẽt malitiam in corde reconditam, ſicut vas intra ſe aliquid continet; & conuenit propriè Simeoni, & Leui, quãtum ad proditionem, quam tenuerunt contra Sichimitas facto pacto in dolo, vt haberent opportunitatẽ occidendi eos. Exponitur autem totum hoc, qd̃ dr̃ de Simeone, & Leui a doctoribus noſtris conformiter de ſcelere commiſſo in occiſione Sichimitarum, quod narratum fuit ſupra 34. c. *Bellantia.* Ideſt inique bellantes, q a bellum quod cõmiſerunt contra Sichimitas, non fuit iuſtum, ſed valde proditioſum, cũ eſſent inter eos pacis fœdera, & alij compleuiſſent conditionem pacis, ſ. circunciſionem. Item quia contra inermes ipſi armati pugnauerunt. Item quia non dixerunt eis tanquam hoſtibus aliquid de bello; quia ſaltem oportuiſſet prędicere, niſi eſſent iam manifeſtę inimicitiæ, & bella alia pręceſſiſſent.

Bellum Simeonis, & Leui cõtra Sichimitas.

G Item quia omnes Sichimitę, tunc ęgrotabant carẽtes viribus, & dolentes dolore circunciſionis. *In conſilio eorum non veniat anima mea.* Ideſt in conſilio eorum non venit, quaſi dicat, quando ipſi cogitauerũt ſcelus illud contra Sichimitas, ego non cõſiliatus ſum cum eis, nec approbaui, quia valde malum, & proditorium innocentes, & fœderatos, & pactum pacis complẽtes, itemque incautos, & inermes ſic ſubito lacerare, vel

H quòd legatur per modum futuri, ſicuti ponitur in litera. *Scilicet, in conſilio eorum non veniat anima mea.* Ideſt nũquam velit Deus, ꝙ anima mea conſentiat malo conſilio, quod ipſi inierunt, & patrauerũt. *Et in cætu eorum.* Ideſt in cętu famulorum, & ſociorum, quos ipſi congregauerunt ad delẽdos Sichimitas. *Non ſit gloria mea.* i. honor meus, vel laus mea, quaſi dicat, nolit Deus, ꝙ ego lauder de hoc, quòd illi duo filij mei cũ cętu ſuo, ſic deleuerunt Sichimitas, quia iſta laus magis eſſet vituperiũ, quia id de quo laudarer, eſt aliquid turpe. De aggreſſione autem, & patratione rerum turpium nullus iuſtè laudatur, niſi laudis inexpertus, ſed magis vituperabilis valde redditur. Et ſi ſic laudetur magis irridetur.

I Nicolaus obijcit, quia ſupra pręceden. c. Iacob gloriatus eſt ſe accepiſſe Sichen in arcu ſuo, & gladio de manu Hemor regis Amorrhæi. Ad hoc reſpondet, quòd non gloriatus fuit Iacob, quia Simeon, & Leui ſic proditoriè Sichimitas deleuerunt, ſed gloriatur, ꝙ deletis illis, & congregatis Amorrhæis, & Cananæis, qui in circuitu erant, vt venientes irruerent in Iacob, & delerent eum, ipſe Dei confidẽs adiutorio armatus cum familia ſua conſtantiſſimè expectauit, ſi quis de hoſtibus irrueret: Deo tamen faciente cõterriti ſunt, vt non mouerentur in Iacob: iſta ſolutio tenet ſecundum expoſitionem Nicolai, & Rabbi Salom. præcedenti cap. poſitam, quam non tenui. Secũdum autem expoſitionem, quam ſequutus fui, quæſtio iſta nihil agit, nec obiectio, quia non gloriatus fuit Iacob in gla-

K dio, & arcu ſe accepiſſe Sichen, ſed precibus, & oratione, vel aliter. *In conſilio eorum non veniat anima mea.* Et referatur hoc ad ea, quæ futura erant, quando iſta benedictio data eſt, & vnum pertinet ad Leui, ſcilicet iſtud primum: ſecundum pertinet ad Simeonem. *In conſilio eorum non veniat anima mea.* Ideſt nolit Deus, quod ego conſentiam malo, quod futurum eſſe ſcio in Tribu Leui, & hoc fuit quando Core, qui erat de Tribu Leui de Chahathitis, congregauit ſecum alios de Tribu Ruben, & de alijs tribubus, vt inſurgerent in Moyſen, quia ipſi volebant accipere ſacerdotium ſicut Aaron. Venit autem tunc ira Dei ſuper eos; quia quidam incendio conſumpti ſunt,

Obiectio Nicolai. Rñſio.

alios

alios autem viuentes terra deuorauit facto hiatu magno vsque ad infernum, vt patet Num. 16. cap. In hoc autem nolebat Iacob, q̃ illi vocarẽtur filij sui, qui tam detestanda commiserant, & sic fuit, quia quando scriptura narrauit illud factum, non vocauit Core filium Iacob, sed solum vocauit eum filium Leui, dicens: Ecce autem Core filius Isuar filij Chahath, filij Leui, & Datan &c. Ibi computauit progeniem Core vsque ad Leui, & non nominauit ibi Iacob cum esset immediatus Leui. Gloria autem Iacob apparuit in Leui, quando in descriptionibus cantorum, ianitorum, sacerdotum, & aliorum officialium templi nominatur Iacob tanquam pater eorum, vt in 1. libro Paralip. in multis locis, vbi agitur de ordinatione, & dispositione totius tribus Leuiticæ, s. c. 23. & 24. atque 25. & 26. *Et in cætu eorum.* Hoc refertur ad Simeonem. *Non sit gloria mea.* Idest nolo ego gloriari de malo, quod tribus Simeon in magno cætu operatura est, quod fuit in fornicatione cum mulieribus Moabitarum, & Madianitarum, vt patet Num. 25. c. quia tunc illi qui fornicabãtur colebant Beelphegor, propter quod ira Dei insurrexit in populum, & suspensi sunt principes, & multi perierunt, quorum omnes, vel plures asseruntur fuisse de stirpe Simeõ. Quia ipse princeps illius tribus intrauit ad scortum madianitidem nomine corbi, & vterque pugione per genitalia a Phinees filio Eleazari transfossus est, vt patet ibidem. Hoc autem factum nolebat Iacob sibi appropriare, quia non ad gloriam pertinebat, sed ad magnam confusionem. *Quia in furore suo occiderunt virum.* Licèt ista expositio immediata de Simeone, & Leui satis conuenire possit: prima tamen consonantior, & melior, ac verior est; quia litera intelligi vult de occisione Sichimitarum, & subditur hic causa superiorum. *Quia in furore suo.* Idest ego nollem, q̃ factum istorum computaretur ad gloriam meam, quia non fuit factũ ex rectitudine rationis, sed ex quodam furore irrationabili: licèt enim antequam Sichimitæ, & filij Iacob conuenissent interposito fœdere pacis de circuncisione facienda, & de accipiendis mutuo vxoribus, poterant iustè expetere vltionem violatæ sororis: postquam tamen vtrinque in fœdera pacis consensum est, non poterant iustè mouere bellum, quia hostes non habebant, sed amicos confœderatos. Solus ergo furor fuit origo huius cladis Sichimitarũ. *Occiderunt virum.* Idest viros Sichen, & ponitur singulare pro plurali, sicut aliquando Scriptura sacra cõsueuit, vt patet Exod. 8. c. Venit musca grauissima, non q̃dem vna musca, sed muscarum pluralitas, & Psal. 77. Misit in eos Cynomiam, idest muscam caninam, sed nec vna musca canina fuit. Vel dicitur occiderunt virum, i. Sichen filium regis Hemor. Nam licèt alios Sichimitas occiderint, istum tamẽ principaliter occidere intendebant, qui sororem eorũ stuprauerat. In hoc tamen etiam peccauerunt. Nam licèt eis cõtra istum a principio patrati sceleris staret iusta causa doloris, tamen facto fœdere nihil in eum, nisi impiè, committere potuerunt. *In voluntate sua.* i. s̃m voluntatem suam deordinatam. *Suffoderunt murum.* Idest muros Sichen. Tanta enim eorum fuit indignatio, q̃ ad plenam vltionem nõ solum viros occidere, sed muros ẽt totaliter delere parabant, sed non valuerunt, quia ad faciẽdum hoc magnum tp̃s requirebatur, & gentis multitudo, quorum nullum eis in promptu erat. Voluntas ergo sua fuit ad suffodiendum, vel euertẽdum murum; sed potestas non fuit. *Maledictus furor eorum, quia pertinax.* i. valde tenax, siue permanens. *Et indignatio eorum; quia dura.* Duplicatio eiusdem sñiæ est ad exaggerandũ, & exornandum, & est modus loquendi passionatorum. Erat aũt Iacob quasi iratus ꝯ istos; quia talia impiè gesserant; ideo talia eum verba decebant. Est aũt sensus, si

Occiderũt virum dupliciter exponitur.

A furor vel indignatio eorũ fuisset ꝯ Sichimitas, & non durasset tanto tp̃e, s. quousq; ad executionem perducerent occidendo Sichimitas, vel non fuisset tam dura, i. ad patrandum tantum malum, erat aliquo modo peccatum istorum duorum remissibile, sed q̃a furor eorum tm̃ incanduit, non est venialis, sed maledictus, i. detestabilis valde furor, & ipsi ꝑꝑ furorem suum maledici dñt, & est iste furor culpabilis ꝑꝑ duo. Primo q̃a rancor retentus fuit in corde magis, q̃ ratio recta peteret: secundo, quia maior vltio expetita est quàm deberetur. Quantum ad primum dr̃. *Maledictus furor eorum.* i. maledicatur furor Simeonis, & Leui. *Quia pertinax.* i. valde tenax, & vltra rationem permanẽs, q. d. iustè poterant isti tenere furorem, & intentionem vlciscendi

Furor iste est culpabilis ꝑꝑ duo.

B contra Sichimitas antequam aliquid inter eos conuẽtum esset, sed postquam pacis fœdera mutuo suscepta sunt, & ex parte Sichimitarum completa, non debuit durare rancor, quia ergo durauit, pertinax, i. valde tenax dictus est. Secundum notatur cum dr̃. *Et indignatio eorum, quia dura.* Idest durè puniens, & supra quantitatẽ peccati. Ad hoc enim, q̃ fiat iustitia commutatiua in dando alicui pœnas, pro vitio, oportet haberi rationẽ ꝯpassi, quod est in quadam commensuratione, & ꝓportione, vt declarat Arist. 5. Ethic. Sic etiam dr̃ Deut. 25. c. s̃m quantitatem peccati, erit & plagarum modus, i. quantitas, vel mẽnsura. Et Apo. 18. quantum glorificauit se in delitijs suis tantum date illi de tormento. Cõsideranda ergo erat in ista vindicta quam expetere volebant Simeon & Leui, quantitas peccati, vel potius il-

C latæ sibi iniuriæ: ideo dato, q̃ nulla pacis fœdera mutuo conuenissent ad iustè vltionem exigendã, necesse erat modum non excedere. Nunc aũt si cõsideretur eorũ factum, ablato q̃ proditoriè hoc fecerint, q̃ ꝯ interposita fœdera, q̃ ꝯ incautos, & inermes, q̃ contra ægrotos vniuersaliter, & nec mouere, nec defendere se potẽtes bellum quoddam securum assumpserint, quorũ quãtitatem pensare non satis facilè esset: solum aduertendo magnitudinem cladis inflictæ, liquet eos iniustè egisse; quia pro defloratione vnius stultæ puellæ, quæ ipsa sibi huius mali causam dederat; solitariè inter alienigenas euagata; non totus ab hoc crimine immunis populus, sed aut libidinosus iuuenis, aut stultus pater filij delitias contristari recusans merito delendus erat.

D Dura ergo indignatio fuit, nec quidem solũ dura, sed durissima, & inopinabilis fuit. *Diuidam eos in Iacob.* Seq̃tur pœna eos inflicta eis a Deo, & est conformis peccato eorum. Est. n. regula, q̃ morbi per ꝯria sanantur. Sic enim ait Philosophus in 2. Ethi. c. 3. s. Pœnæ aũt medicinæ quædam sunt: medicinæ aũt natæ sunt fieri per cõtraria. Sicut ergo peccatũ Simeonis, & Leui fuit, quia ipsi multum ꝯtentientes sibi erãt, & ad oẽ malũ ꝯcordes, ita pœna q̃ diuidãtur; vt nunq̃ in bono, vel malo cõcordent; ideo sequit̃. *Diuidam eos in Iacob.* i. diuidentur isti duo populi in Iacob, i. inter filios Iacob. *Et dispergã eos in Israel.* Eadem sñia est; quia Israel & Iacob idem sunt, & dispgere, & diuidere. Vel põt accipi ista sñia secunda, vt sit altera, q̃a dispergere in lingua Latina maiorẽ diminutionem importat q̃ diuidere; q̃a diuidere

Morbi per contraria sanantur.

E est, q̃n res secat̃ in partes, siue in duas, siue in plu[illegible] dispergere aũt est, q̃n res minutatĩ conciditᷣ, & partes minutæ ꝑ partes diuersas locant̃, & hoc maius malũ est; q̃a quantocunq; res magis diuisa, minus valet; q̃m virtus vnita fortior est se ipsa diuisa. Et cõpleta fuit ista diuisio, & dispsio tp̃e diuisionis sortiũ; quia Leui non accepit sortem inter fratres suos, vt patet Nu. 34. & 18. c. & Iosue 18. & 19. vbi ponit̃ diuisio sortium aliarũ tribuũ, sed datæ sunt ei ciuitates in singulis tribubus, vt patet Nu. 35. c. vt in eis habitarẽt, & haberent suburbana ad alenda pecora. Tribus aũt Simeon, quia parua erat, in medio sortis Iudæ recepta est, vt patet Ios. 19. c.

Virtus vnita fortior, quã diuisa.

Vel potest intelligi ista litera, ita quòd sint duę sententiæ referendo vnam ad vnam Tribum, & aliam ad alteram. *Diuidam eos in Iacob*. Hoc refertur ad viros de Tribu Simeon. Et diuisi ab alijs in Iacob, idest habentes aliquid speciale inter ceteros in hæreditate Iacob, quia cæteræ tribus sortes speciales receperunt, & distinctas: Simeon autem non recepit partem specialē, sed quia paruus erat, receptus fuit in parte sortis Iudæ, tanquam peregrinus, vel non habens hæreditatē, sed precario habitans in sorte alterius; vt patet Iosue 19.c. *Et dispergam in Israel.* Hoc pertinet ad Tribum Leui, q̄ non solum diuisa fuit, sed dispersa, i. in plures, & minutas partes concisa, cum non acceperit aliquam sortē, nec suam, nec alienam, sed in totam terrā promissionis dispersa fuit, quia in qualibet Tribu aliquas ciuitates acceperunt, & in hoc differt Leui a Simeon; quia licet Simeon separatam sortem non receperit simul, tamen totus receptus fuit in medio sortis Iudæ. Leui autem in nulla Tribu, simul totus receptus est, sed in qualibet parte tenuit. Iudæi autē variant, vt in ista expositione; quia vt diximus supra 34.cap. ipsi nituntur defendere Simeonem, & Leui de scelere commisso contra Sichimitas dicentes, ꝙ iuste egerunt: de quo ibidem satis dictum est, sed solum mansit, quod Iudęi illi dicebant istam literā de maledictione Leui, & Simeonis non referri ad peccatum illud, sed ad aliquid alterum, de quo hic immediatè dicetur. Variant autē Hebræi, quia isti, qui nitebantur excusare Simeonem, & Leui de illo scelere, exponunt totam istam literam de venditione Ioseph. Alij autem partim de viris Sichen, & partim de Ioseph. Primi ergo dicunt istā maledictionem inflictam fuisse Simeoni & Leui, quia soli machinati sunt in mortem Ioseph; & nituntur probare, quia Ruben non videtur machinatus in necē Ioseph, cum ipse niteretur eum liberare de manibus eorum, & reddere patri; vt patet supra 37.c. Similiter Iudas non videtur in hoc machinatus, quia absente Ruben suasit ceteris fratribus suis, dicens: Quid prodest si occiderimus fratrem nostrum, & celauerimus sanguinem eius? caro nostra, & frater noster est, & vt nō occideretur suasit eum vendi debere Ismahelitis, vt patet supra 37. Quatuor etiam filij ancillarum, s. Dan, & Neptalin, Gad, & Aser non videntur ad hoc machinati fuisse, quia ipse Ioseph manebat cum eis ad eorum consolationem cum despicerent a filijs Lyæ. De Issachar, & Zabulon, qui erant minores inter filios Lyæ non videtur, ꝙ tale quid ipsi inceperint, quia tale negotium arduum erat, sed verisimile est, ꝙ alijs fratribus maioribus proponentibus consenserint, & tunc exponunt literam dicentes, ecce habentur fratres octo, manent ergo quatuor ad complēdum numerum 12. fratrum filiorum Iacob a quibus tollatur Ioseph, qui vēdebatur, manebunt tres, & ab istis rursus tollat Beniamin, qui paruus erat nondum ablactatus, & manebat in domo, soli ergo duo manebant, qui in hoc scelus consentientes essent, s. Leui & Simeon, qui maledicūtur hic. *Simeon, & Leui fratres.* Idest ad malum plus cæteris concordantes. *Vasa iniquitatis.* Idest continentes malitiam in corde suo. *Bellantia.* Scilicet contra minorem fratrem eum volentes occidere. *In consilium eorum.* Scilicet, quo consiliati sunt inter se ad occidendum Ioseph, & alios ad hoc inducebant. *Et in cætu eorum non sit gloria mea.* Idest in cætu omnium fratrū congregatorum in mortem Ioseph suasu ipsorum nō sit laus mea, idest ego nolo laudari, vel gloriari de tali facto, quia iniquum fuit, & vituperabile. *In furore suo occiderunt virum.* Idest Ioseph, s. non eum actualiter occidentes, sed in furore suo occidere proponentes, & determinantes in voluntate sua suffoderunt murum. Litera Hebraica in isto loco secundum æquiuocationē

Opin. Iudęorū de Leui.

F potest significare subneruare Taurum.

Vocatur Ioseph Taurus, quia sic nominatur Deut. 33.c. s. primogeniti Tauri pulchritudo eius. Subneruare est neruos amputare, idest vires tollere, quia totū robur in neruis, & musculis est. Hunc autem subneruauerunt, quia fortitudinem Ioseph tollere disposuerunt. *Maledictus furor eorum, quia pertinax.* Idest multum tenax cum totiens a Ruben dulcibus verbis admoniti non destiterunt. *Et indignatio eorum, quia dura.* Idem signat, ꝙ præcedens. *Diuidam eos in Iacob.* Exponitur, vt supra. Vel aliter, ꝙ propter istud peccatum, tam tribus Simeon quàm Leui, dispersa est inter omnes filios Iacob. De Leuitis manifestum est, quia discurrebāt per diuersas ciuitates aliarum tribuum ad recipiendum
G vnam decimam, & ad hoc, ꝙ sustentarentur ab alijs, cum nihil haberent. Sic patet Deut. 12. & 14. vbi multum commendat Moyses populo, ne dimittāt eos ieiunos; quia nihil aliud habent, nisi quod eis deuoti populi dederint. De Simeone dicunt, ꝙ omnes scriptores in Israel, & introductores puerorum erant de Tribu Simeon, ideoque discurrebant ad hoc per has tribus, & nunquam multiplicabantur in bonis temporalibus, quia ista sunt talia officia, in quibus homines nō possunt multum lucrari. Sed ista expositio satis extorta est, & violēter inducta; quia nec literæ cohærere potest quasi innata fuerit, quod requiritur ad bonitatem alicuius expositionis. Pro quo notandum, ꝙ aliter inquiritur veritas propositionum in scientijs Metaphysicis, & naturalibus, aliter in sacra Scriptura, quia quā-
H tum ad Metaphysica, & naturalia aliquo modo intellectus in mensura est veritatis, quia illa propositio, q̄ lumini intellectus nostri consonat, & cohæret, recipitur, tanquam vera, vel possibilis, illa autem, quæ dissonat tanquam impossibilis, abijcitur. In sacra Scriptura cum ipsę propositiones non volūtate humana, sed Spiritu sancto dictante sic conscriptæ sint, non est intellectus noster mensura veritatis propositionis, ita ꝙ illa propositio iudicari debeat vera, quę intellectui nostro cohæret, & illa falsa, quam intellectus noster non recipit. Quia tunc multa dicta sacræ Scripturæ abijceremus tanquam falsa; quia veritatē eorum intellectus noster non recipit, vt patet de sacramēto Eucharistię,
I de misterio Trinitatis, de resurrectione mortuorum, & de assumptione naturæ humanæ a verbo, & de plerisque alijs quorum plena est scriptura, sed absit, quia Apostolus captiuandum mandat intellectum in obsequium Christi, vt patet secunda ad Corinth. 10.c. Contrario modo faciendum est, scilicet, vt propositiones sacræ Scripturæ sint regulæ intellectus nostri, scilicet ꝙ si aliquid de sacra Scriptura proponatur qualecunque istud sit, immediatè ei assentiamus, quia de sacra Scriptura est. Ex hoc autem infero, quod intēdebam, scilicet, quòd in exponendis sacris Scripturis, & inquirenda veritate earum, non debent laborare expositores, vt sacram Scripturam ad suum intellectum retorqueāt, sed vt intellectum suum ad sacram Scripturam conuertant, quia aliàs conuerteremus rerum naturā mensurando mensuram per mensuratum, quod toti ordini, & rationi repugnat. Quādo ergo sacra Scriptu-
K ra aliquid de se sonat, quod manifestè veritati non repugnat, nullus debet laborare, vt eam reducat ad aliū intellectum, quem ipse conceperit, quia sic damnando tolletur omnis certitudo scripturarum, & veritas elongabitur. Nec putent aliqui magnum ingenij acumen esse sacram Scripturam inuitam renitentemque ad suam prauam ducere intelligentiam; quia valde differunt sacram Scripturam directè, vel extortè exponere. Et nesciunt miseri, quantam Deo iniuriam faciant, cum sensum Dei suo sensui, immo vt verius dicam suæ amentissimę dementię subijcere moliunt.

Quæst. 2. Cur Ioseph Taurus vocat.

Insuper,

Insuper, quia apud quosdam non expositio, sed tã manifesta extorsio est, vt ipsa litera clamare credatur. Et nimirum, quia si Philosophia apud Boetium, libro 1. Prosa 1. cõqueritur per falsas expositiones vestes suas quorundam violentorum manibus laniatas, quanto magis sacra Scriptura, quam cuiuscunque manibus impiè attrectari nefas valde est, cum veritatis eius dignitas omnem humanam, naturalemque veritatem, quasi in immensum excellat. Aduertant ergo istius literæ violentissimi, & irrationabiles distortores, vtrum litera ista satis de se consonet sceleri patrato in Sichimitas, ita vt iste sensus etiam nullo exponente ei innatus esse videatur. Quid ergo torquent, quid laniant, quid discerpunt, quid exenterant concordem vnitãque sibi ipsi Sacræ scripturæ sententiam? præcipuè cũ rationes eorum inualidę, & eorum expositio distorsio quædam sit. Cum enim dicunt, ꝙ soli Simeon, & Leui in mortem Ioseph machinati sunt, multum probabile non videtur, quia causa erat omnibus par, non erat ergo irrationabile, quòd omnes eundem conceptum haberent: omnes enim eum oderant, ita ꝙ non poterant ei pacificè loqui, ut patet supra 37.c. Si ergo omnes aderãt, non est veritati dissonũ, ꝙ omnes occidere vellent etiam; quia dicitur in litera ibidem, quòd cum vidissent eum a longe, dixerunt: Ecce somniator venit; venite & occidamus eum. Et dicitur ibidẽ, ꝙ hoc loquebantur mutuo, idest quidam ad alteros, ergo multi erant in hoc machinantes. Item quia cum scriptura dixerit istos sic loquentes, postea subdidit solum Ruben ab hoc excludens, quòd ille niteretur liberare Ioseph de manibus eorum. Et quando dicitur de Iuda, ꝙ ille non consenserit; quia dixit postea, ꝙ nõ effunderent sanguinem eius, sed venderent, dico ꝙ a principio omnes præter Ruben incęperunt dicere, ꝙ eum occiderent, licèt vnus ante alios diceret, quia nõ contingeret omnes eos, simul istud verbum proferre, sed postea habito consilio Iudas dixit, ꝙ non occideretur, sed venderetur, & quantum ad hoc non est magna differentia, quia in fine consilij omnes determinauerunt non esse occidendum, sed vendendum etiã Simeon, & Leui.

Notandũ.

Quæst. 3. Quõ dr̃ de quatuor filijs ancillarum, ꝙ illi nõ machinati sunt in mortẽ Ioseph.

Quomodo autem dicitur de quatuor filijs ancillarum, ꝙ illi non machinati sunt in mortem Ioseph, qa Ioseph manebat cum eis ad eorum consolationẽ. Rñdetur, ꝙ ista ratio multum defecit ex inaduertẽtia, qa licèt Ioseph benefaceret filijs ancillarum, si ipsi habebant eandem causam communem cum alijs, quare odium haberent, non erat dissonum, ꝙ etiam mortẽ eius appeterent, declaratur magis. Manifestum est.n. ꝙ Ioseph nullum malum fratribus intulerat, sed quia somnia dicebat, quæ eum fratrum suorum dominũ prænunciabant, oderant eum fratres, qui iugo eius subijci nolebant, cum ipse omnium illorũ minor esset. Hoc autem tantum attinebat ad filios ancillarum, sicut ad alios, quia etiam ipsi Ioseph subiecti esse nolebant. Item quia si isti filij ancillarum, erga Ioseph sanam voluntatem haberẽt, sicut decebat; & vt isti corruptores sententiarum præsupponunt, non solum nõ consentirent in mortem Ioseph, sed etiam non cõsensissent eum vendi repugnando alijs: maximè quia ipsi erant quatuor, & Ruben qui fortiter Ioseph defendere conabatur ab alijs, cum ipsi cum Ioseph essent plures quã alij, sed ipsi tacuerunt, ergo consensisse videntur; quia ſm eos qui tacebant, aliorum intentio approbari videbat, quia vt iura humana, & naturalis rõ manifestant, non caret scrupulo societatis occultę, q manifesto facinori desinit obuiare; & q alium a morte, cũ põt, non liberat, se eũ occidisse demonstrat, vt patet extra. de homicidio. ca. sicut dignum. Ad aliud quod dicunt de Issachar, & Zabulon, ꝙ non est verisimile, ꝙ

A isti negocium inciperẽt cum minores essent: rñdetur hoc valde esse inualidum, quia in minoribus ætate interdum malitia maior est. Nec ẽt erant Zabulon, & Issachar valde minores alijs, quia nullus de alijs excedebat eo, nisi in tribus, vel quatuor annis, & sic quilibet eorum esset adminus 17. vel 18. annor. Item quia eodẽ modo isti recusarent ferre super se iugũ Ioseph, sicut omnes alij. Vel qñ dicunt, ꝙ nõ est verisimile istos incępisse hoc negotium, adhuc cõcedatur hoc, licèt nõ sit necessarium concedi, & dicãt, ꝙ alij primo dixerũt ꝙ occideretur Ioseph, deinde isti dicentibus consenserunt, etiam patet extorsio quædam in expositione literæ, quia quãdo dr̃. *Simeon, & Leui fratres.* Signat hoc quandam magnam concordiam ad faciendum malũ

B cum hic simul maledicantur, sed non reperietur in venditione, vel machinatione mortis Ioseph, ꝙ vocẽtur fratres, & reperitur in scelere occisionis Sichimitarum, vt patet supr. 34.c. cũ dr̃ arreptis duo Iacob filij Simeon, & Leui fratres Dinę gladijs ingressi sunt vrbem. Non ergo dẽt intelligi de machinatione mortis Ioseph, sed de Sichimitis. Item qñ dr̃ in litera. *Vasa iniquitatis bellantia.* Non possunt vocari bellantes Simeõ, & Leui in mortis machinatione Ioseph, quia bellum dicit hostilẽ cladem, quod pertinet ad destructionem eorum Sichimiticã. Item qñ dr̃. *In cętu eorum non sit gloria meo.* Cętus dicit magnam turbam coniunctã, & deliberatam ad faciendum aliquid, quod non conuenit machinationi ꝯ Ioseph, quia ibi non fuit deliberatio facta, ꝙ interficeretur Ioseph: sed statim viso eo moti

Cœtus qd.

C sunt ad hoc, deinde habito consilio deliberauerũt eũ vendere: non fuit ergo ibi cętus. Etiam quia in machinatione ista pauci erant, s. fratres Ioseph, & nõ oẽs; qa solum erant nouẽ, qui non faciunt cętum. In destructione autem Sichimitarum multi fuerunt, quia familiam patris isti secum vocauerunt. Item quando dr̃. *In furore suo occiderunt virum.* Hoc non conuenit; quia ista litera manifestè dicit occisionem actualem, & nõ intentionalem solã. Oportet ergo eã intelligi in casu, in quo fuerit occisio. Hoc aũt est referendo ad Sichimitas, vbi fuit occisio multorum. velle autem ista referre ad mortem intentionalem, cũ possint congruè intelligi de morte actuali, est velle mutare totalia signata terminorum, & sic carebimus fundamentis, qđ absonũ valde est. Item cum dr̃. *In voluntate sua suffoderunt mu-*

D *rum.* Non põt vllo modo intelligi de Ioseph, qa in machinatione mortis eius nõ fuit aliqua suffossio muri, nec realis, nec intentionalis, siue in proposito: fuit aũt in depopulatione vrbis Sichen, qa non solũ occiderũt habitatores, sed ẽt voluissent libẽter diruere murum si eis facultas patrãdi fuisset, sed copia viriũ, & magnitudo tpis eis defuit, q̃ ad hoc requirebãt. Si aũt velint facere æquiuocationẽ in lr̃a dicentes. *In voluntate sua subneruauerunt taurum.* Satis patet, ꝙ est occasionẽ qrere ad fugiẽdum: sed nec hoc bene cohæret, qa Ioseph per quãdam remotam metaphoram vocat primogenitus tauri. Item patet fortius, ꝙ nõ possit intelligi de Ioseph, quia textus facit hic dr̃iam in hoc, qđ est occi-

E dere in furore, vel in voluntate, qa ea, q̃ ſm furorem fiunt facta sunt; ea aũt q̃ ſm voluntatẽ sunt, non fiũt, sed solũ volumus illa facere, deinde ex aliqua occasione nõ fiunt. Oportet ergo dicere, ꝙ occisio, q̃ dr̃ facta in furore realiter fuerit. Suffossio aũt, q̃ fuit in volũtate nõ actualiter fuerit, sed in machinatione mortis Ioseph nõ fuit aliqua realis occisio, sed oĩa fuerũt intentionalia. Itẽ non pñt euadere ad hęc p ęquocationem, qa ẽt si dicãt. *In voluntate sua subneruauerunt taurũ.* Oportet dare distinctionem inter actualẽ occisionẽ, & intẽtionalẽ subneruationẽ, qđ nullo mõ poterunt assignare. Ex his oĩbus, & ex quolibet eorum per se patet sufficienter, ꝙ intentio illorũ, q sic exponebant reducen-

Occidere in furore, & in volũtate differunt.

tes istam literam ad venditionem Ioseph est erronea, & stulta valde. Alij autem sunt, qui literam hanc aliqualiter referunt ad venditionem Ioseph, & aliqualiter ad occisionem Sichimitarum. Error autem istorum quantum ad illam partem, in qua exponunt de Ioseph, eadem ratione refellitur, & dicunt sic. *Symeon & leui fratres.* Scilicet concordantes nimis ad malum. *Vasa iniquitatis*. Idest continētia iniquitatem de machinatione mortis Ioseph. *Bellantia.* Scilicet ad inducēdum Ioseph mortem. *In consilio eorum.* Ad occidendū Ioseph. *Et in cętu eorum.* Parato iam deliberate ad occidendum eum. *Non sit gloria mea.* Idest nolo ego de talibus gloriari, quia valde fuerunt turpia. *Quia in furore suo.* Scilicet deordinato. *Occiderunt virum.* Scilicet viros Sichē. *Et in voluntate sua subneruauerunt taurum.* Idest Ioseph voluerunt destruere, & priuare viribus. *Maledictus furor eorum* Scilicet contra Sichimitas. *Quia pertinax*. Idest valde tenax supra rationem. & indignatio ista secundum Hebræos istos non fuit secundū se mala, quia, vt ipsi aiunt, iustè mouebantur, sed solum peccauerunt, quia nimis rigorosè vltionem pro tam paruo peccato expetiuerunt. Sed contrarium huius satis lucidè supra probatum est. *Et indignatio eorum, quia dura.* Hoc referunt ad machinationem mortis Ioseph, quasi dicat, multum fuit eorū ira dura contra Ioseph, propter somnia, quæ pronunciabat, cum in hoc ipse nihil meretur mali, vel quia amabat a patre suo plus cæteris, vel quia accusabat eos apud patrem de crimine pessimo, de quibus supra 37. cap. dictum est. *Iuda te laudabunt*. Hic ponitur annunciatio facta de statu tribus Iudæ, & ponitur post Symeonem, & Leui, quia post illos natus est, vt patet supra 29. cap. *Iuda te laudabunt.* Secundum literam Hebraicam, est quædam allusio Rhetorica in verbis concordantibus, quia Iudas secūdum linguam Hebraicam interpretatur laus, vel confessio, & ponitur verbum laudabunt, quod in Hebręo deriuatur ab hoc nomine Iuda, quia Hebraicè dicitur. *Iehuda Iehudi.* idest Iuda te laudabunt. Laus autē Iudæ attēditur in robore, quia inter fratres suos robubustior erat. Secundum Philosophum in 1. Ethic. laudabile dicitur, quod bene se habet, & est ad alterum, vnde quilibet bonus habitus, vel conditionalis, secundum quam bene operatiui, vel factiui sumus ad alterum, laudabilis est. Dicitur ergo Iudas laudabilis, quātum ad hoc, quia in multis moralibus, & naturalibus habitibus, & potētiis excellebat: erat enim cæteris fratribus eloquentior, vt patet in persuasionibus rhetoricis supra 44. c. quas dirigebat ad Ioseph. Erat etiam ceteris constantior, vt patet ibidē, quia dicitur, ꝙ Iudas primus inter fratres suos accessit ad Ioseph, & locutus est. fuit etiam laudabilis de magna constantia. Quia in introitu maris rubri omnis tribus inceperunt formidare, nec aliqua intrare audebat, tribus autē Iuda primo ingressa est. Fuit etiā magna laus isti tribui, quia mortuo Iosue, qui a Deo princeps Iudæorum positus fuerat, vt patet Deuter. 31. c. quærentibus omnibus Israelitis quis ascenderet in bellum ad regendum Israel, respondit Dominus: Iudas erit dux vester, vt patet Iudi. 1. capit. Laus autem potissima tribus Iuda fuit; quia principatus regnatiuus fuit in ea, quia homines communes, qui sola bona, quæ videntur attendūt considerantes homines potentes in seculo, & eorum fulgorem, putant nihil beatius potentia esse, ideoque potentes maximè laudant, atque beatificant, de quibus Aristoteles in primo Ethic. Iudæi autem cum homines seculares valde essent, sola huius seculi bona ꝯtemplantes, maximè Tribum Iuda laudabant, atque fęlicissimam prædicabant, cui tantam Domini summam sortiri contigisset. *Manus tua in ceruicibus inimicorum tuorum*. Idest manus tua erit super ceruices inimi-

Annunciatio facta d statu trib⁹ Iudæ.

Iuda interpretatur laus.

F corum tuorum comprimēdo, & humiliādo eos. Hoc autem dicunt impletum fuisse in Dauid, qui in Philisthinis hostibus Iudeorum ante adeptum regnum, & post adeptionem strages magnas faciebat, vt patet 1. Reg. 18. c. quando obtulit ducenta præputia Philisthinorum. De hoc etiam sępissimè in 2. Reg. in quo multas clades in Gentiles exercuisse narratur: Sed non solum est intelligendum hoc de ipso Dauid, sed etiā de tota progenie sua iusta, quia ista est quędam promissio ad Tribum Iuda facta conditionaliter, vt patet 2. Reg. 7. & Psal. 85. & 130. Ideo in quocunque rege de tribu Iuda, qui bonus esset, hoc generale erat, sed quia vt habetur Eccl. 39. ca. omnes reges Iuda præter Dauid, Iosiam, & Ezechiam peccatum commiserūt, iō istos tres Deus magis adiuuit. Alios autē, licèt mali essent,
G tamen quia aliquando secundum præsentem iustitiā boni erant, Deus iuuabat eos: deinde deserebat eos in calamitates, vt patet multotiens in 3. libro Regū. licèt aliquando ipsos reges, qui actualiter mali erant Deus iuuabat non meritis suis, nec meritis populi, qui deprauatus erat, sed meritis Dauid, qui bonus fuerat, & ambulauerat secundum cor Dei, vt patet Psal. 88. s. Inueni virum secundum cor meum, & patet hoc de rege Roboam, q quia malus erat, deserturus eū erat Deus, sed voluit eum conseruare, ne periret lucerna Dauid; vt patet 3. Reg. c. *Adorabunt te filij patris tui.* Non loquitur de ipso Iuda in persona sua, quia ipso viuente nihil horum completum fuit, nec adorauerūt eum fratres sui, quia dum vixit nunq̄ dominatus est, cum maneret
H in Aegypto, & ibidē mortuus fuerit, vbi non erat aliquis principatus Iudę, quia viuente Ioseph ipse principabat toti cognationi suæ. mortuo aūt ipso incęperūt dominari Aegyptij, & pmere Hebræos, vt patet Exo. 1. c. Intelligitur ergo hoc de Tribu posteritatis suæ, qa cum ibi rex esse incępit, cęteri fratres sui. i. oēs alij filij Israel de alijs Tribubus obedire cęperunt ei, quod fuit tpe Dauid, & Salomonis, ī quo tpe tota domus Israel subiecta erat vni regi. Mortuo aūt Salomone diuisum fuit regnum ad Tribum Ephraim manente tribu Iuda, & Beniamin apud regē de Tribu Iuda, & istę duæ tribus semp manserunt cum rege de Tribu Iuda, vsq; ad Babylonicā captiuitatē, in qua de vtraq; Tribu trāsducti sunt, q̄ plurimi in Babylonem. *Catulus leonis Iuda.*
I Pōt referri ad ipsum Iudam, q inter fratres suos robustior fuit, tanq̄ leo, & constantior, quod patet in his, q̄ dixit coram Ioseph, cum non cognosceret eū, vt patet sup. 44. c. Sed vt magis coniungat tota literalis contextio pōt referri ad suā posteritatē, in qua cōpleta sunt oīa hæc. Aliqui aūt de nostris volunt istam literam de Christo exponere vocantes eū catulum leonis, qa in resurrectione sua fortis fuit, vt leo confringēs inferni potestates, & educens inde patres Sanctos, morteque deuicta triumphās, sed ista expositio multum allegorica est: ergo referendum hoc ad reges, q fuerunt de Tribu Iuda. Et patet hoc completum maximè in Dauid, qui fuit fortis, vt catulus leonis. Vel vocatur catulus leonis, & non leo simpliciter, quia cum Dauid mi
K nor esset inter fratres suos, vt patet 1. Reg. 16. c. pugnauit cum Goliath Philisthinorum fortissimo, & præualuit aduersus eū, vt patet 1. Reg. 17. c. sic. n. dixerat ipse Dauid regi Sauli, cum pugnare vellet. pascebat seruus tuus pr̄is sui gregē, & veniebat leo, vel vrsus, tollebatque arietē de medio gregis, & sequebar eos, & pcutiebā, eruebamq; de ore eorum, & illi consurgebant aduersum me, & apprehendebam mentum eorum, suffocabam, interficiebamque eos: nam & leonem, & vrsum interfeci, ergo seruus tuus. Erit igitur incircūcisus Philisthęus hic, quasi vnus ex eis. Tunc autem deuicto Goliath Gethęo positus fuit dux super viros belli, vt patet 1. Regum 18. capit. & post mortuo Saule per

Catul⁹ leonis. Iuda pōt referri ad duo.

le per totum Israel cõstitutus est Rex interfecto etiã Isboseth filio Saulis,& omnes obedierunt ei:vt patet 2.Reg.5.cap.Dixitque ad eum totus Israel, cum esset Rex Saul super nos,tu eras educẽs,& reducens Israel, & deinde sequitur quomodo vnxerunt eum in Regem concorditer. *Ad prædam ascendisti, fili mi.* Litera Hebraica dicit. *De deuoratione surrexisti, vel eleuasti te, fili mi.* Et referunt Iudęi ad ipsum Iudam,quantum ad venditionem Ioseph, quia cęteri fratres intendebant occidere Ioseph, quæ mors erat deuoratio quædam sicut bruta animalia,& ferocia alia deuorant. Ab hac deuoratione eleuauit sese Iudas, cum non consensit in mortem eius,sed magis eum dixit esse vendendũ, vt patet supra 37.cap. Et in hoc secundum istorum sententiam laudat eum Iacob. Sed ista sententia non multum concordat,quia non est verisimile,quòd Iacob laudauerit Iudam in hac parte,cum verè vituperabilis fuerit, quia licet minus malum erat vendere quàm occidere,satis magnum scelus erat vendere fratrem, cuius grauitatem assignauimus supra 37.cap.

Obiectio. Item quia si in hoc aliqua laus tribuenda esset,magis laudari deberet Ruben, qui conatus fuit totaliter liberare Ioseph de manibus fratrum, & reddere patri quàm Iudas, sed non laudatur. Et si dicas verum est, quòd laudabilis erat, sed quia se quibusdam magnis malis immiscuit, nomen eius maculatum nullo modo laudari debuit. Sed hoc non valet, quia dato hoc pro constanti,si id quod simpliciter bonum in Rubẽ ex admixtione alicuius mali laudem demeruit, id quod minoris bonitatis, immo vt verius dicatur, id quod paruæ maliciæ erat reuera in Iuda laudari non debuit, ne ex huius laude arguatur Ruben laudabilem extitisse. Dicendum ergo, quòd litera nostra continet veram sentẽtiam: & conformatur literę Hebraicæ,quam ipsi Hebræi verè non intelligunt. Nec est mirum: quia Christus prædixit regnum cœlorũ ab illis tollẽdum esse,idest intellectum sacrarum scripturarum,& dandum alteri genti,idest Christianæ facienti fructum eius,vt patet Matth.22. cap. vbi enim Iudæi dicunt deuorationem,nos habemus prædam; quia idem est, quia prædæ cum deuorationibus fiunt. Et trahitur hoc de prædijs animalium venaticorum, qui quando prædantur, deuorant, & refertur hoc ad Regẽ Iuda, scilicet ad Dauid, de quo supra diximus. Ascendere autem ad bellum est ascendere ad prædã: & hoc quia Dauid in suis bellis prædabatur, & patet maximè hoc antequam esset assumptus in Regem, quia in primo bello, quod mandato Saulis egit contra Philisthinos, petentibus ipsis centum præputia Philisthinorum Dauid expugnatis illis duxit ducẽta præpucia,vt patet 1.Reg.18.cap. & postea cum fugisset a facie regis Saulis, & stetisset corã Rege Achis declinabat in terras Philisthinorum, & faciebat prædas,de quibus sustentabatur: & occidebat omnem hominem, & fœminam, ne quis nunciaret quod factum erat,& cum quæreret ab eo Rex Achis, in quæ loca incurrisset putans, quòd faceret prædam in Regno Israel, dicebat Dauid in tali, vel tali loco regni Israel feci prædam,vt patet 1.Reg.27.cap. vel si dicatur. *Ascendisti ad deuorationem.* Hoc satis conuenit. & est metaphora sumpta a præda Leonis, quia quando Leo vadit ad prædam deuorat animalia, quæ inuenire potest. Sic enim Dauid in principio regni sui magna bella ad deuorationem gentium egit, vt patet 2. Reg.5.cap.de bello facto contra Philisthinos in Balpharasin; deinde fecit bella multa,& subdidit Moabitas,& Idumæos. Syros quoque expugnauit, & Regẽ Hemat,multasque alias gentes, vt patet 2.Reg.8.cap. Percussit etiam filios Amon, vt patet.2.Reg.10.cap. Et sic de pluribus alijs narratis in toto 2.lib.Regum.

Responsio — Determinatio.

A *Requiescens accubuisti, vt Leo.* Idest postquam fecisti prædas magnas, vel deuorationes quieuisti cessans à bellis,quia postquam Dauid fecit mirificè multa bella contra Philistinos,& alias gentes, nullus audebat inquietare eum, manebatque quasi quiescens, & dormiens,quem nullius excitare audet. Sic patet 2.Reg. 7.c. & est metaphora assumpta à proprietate Leonis: Leo enim est inter Bestias terribilissimus; ideoque capta præda cum accubuerit ad vorandum eam,vel recubuerit ad quiescendum,nullum quadrupes ad illum accedere audet,nec ipse Leo timet, si aliqua bestia ei obuiam veniat,sic patet Prouer.30.ca.Leo fortissimus bestiarum ad nullius pauebit occursum. *Et quasi Leena.* Sicut Leo fortis est,& terribilis cũctis bestijs,ita Leena suo modo maximè quando Leena efferatur raptis catulis, quia tunc nullus eius impetum ferre poterit.est enim ipso Leone atrocior. *Quis suscitabit eum.* Idest, quia Iuda filius meus tam fortis est, vt Leo recubans,nullus audebit eum excitare, scilicet inquietare,vel ad iracundiam prouocare. (Leo inter bestias terribilissim⁹ — B)

Hoc patet in Dauid,qui post quam multa bella mirabiliter contra hostes gessit,nullus eũ audebat excitare,vel commouere ad pugnam.Aliqui referũt prædicta ad Christum,scilicet, quòd Christus, qui fortis erat,vt catulus leonis ascendit ad prædam, quia infernas sedes spoliauit pro parte iuxta illud Osee.13.cap. O mors ero mors tua, morsus tuus ero inferne. Requieuit autem per mortem in sepulchro,vt Leo, quia fortiter,vt Leo resurrecturus erat post triduum. C *Et quis suscitabit eum.* Scilicet à morte,quasi dicat,nullus eum poterit suscitare,sed ipse se ipsum suscitabit. (Positio quorũdã.)

Ista tamen licet catholica veritate constẽt, isti literæ non cohærent,nisi fortè in sensu allegorico:literalis autẽ sententia, quã intendebat Iacob ista proferẽs longe distans est. *Non auferetur sceptrum.* Hic ponitur prophetia de Messia venturo; & ponitur quoddam signum,in quo aliqualiter cognosci poterat aduẽtus Messiæ. *Non auferetur sceptrum de Iuda.* Idest non auferetur dignitas regia, ad quam pertinet sceptrum. *De Iuda.* Idest de tribu Iuda. *Donec veniat, qui mittendus est.* Idest Messias verus Christus Iesus, qui ad redemptionem humani generis venturus erat, secundum promissa prophetarum. Et est sensus nunquam cessabunt regentes, siue tenentes sceptrum de domo Iuda,donec veniat Messias. Sed nunc non sunt aliqui regentes de domo Iuda,iam ergo venit Messias,quod Iudæi totis viribus negare contendunt. Veritas autem huius Prophetiæ patet,quia vsque ad Christum, quẽ fides Catholica verum Messiam profitetur, nunquã defecerunt regentes de Tribu Iuda. Nam à tempore Dauid vsque ad captiuitatem Babylonicam nunquam defecisse reges de tribu Iuda nullus dubitat, cum ipsi libri Regum euidentissime protestentur: deinde autem vsque ad Christum aliquibus dubium videtur,sed satis constat, quia mortuo Sedechia, qui fuit vltimus Regum ante Babylonicam captiuitatẽ, Zorobabel, qui erat de stirpe Iuda, & de filijs Dauid imperare incępit Iudæis: licet in Babylone hoc non patuit,quia erant ibi in captiuitate, & dominandi locum non habebant, sed post quam redierunt in terram suam,iste dominari incępit,vt patet Zacha.10.& Aggei 2.cap. Fuit etiam post Neemias,& deinde alij successores istorum vsque quo summi Sacerdotes incęperunt regere populum, vt patet in Mathathia, & in filijs suis Machabeis.Isti autem de tribu Iuda erant, quia summi Sacerdotes ducebant vxores de tribu regia, de filiabus Regum, vel de cognatione regali, vt patet in Aaron,qui accepit in vxorem Elisabeth filiã Aminadab sororem Naason.Erat autem Aminadab princeps in tribu Iuda:& post eum Naason filius ei⁹: (Prophetia de Messia venturo. — D — Nota. — E — Quis erat Aminadab)

vt

vt patet Numeri 2.cap. & tempore regum Iuda hoc fiebat, vt patet 4.Reg.11.cap.vbi dicitur, ꝙ Iosabeth soror Ochoziæ regis Iudæ:& abscondit eum.Erat autem ipsa vxor Ioiade principis Sacerdotum: deinde mortuis tribus Machabeis regnauit Ioannes Hirchanus filius Simonis Machabei, vt patet 1.Macha.vlti. cap.& iste imposuit sibi coronam regiam:deinde Aristobolus,postea Ioannes,deinde Antigonus, & Ioannes vsq; ad Herodem Ascalonitam, qui fuit alienigena,vt patet per Iosephum: dicitur enim fuisse iste de stirpe Idumæorum, & immediatè incipiente regno istius natus fuit Christus,de quo Mat.2.ca. *Ipse erit expectatio gentium.* Idest ipsum gentes expectabunt, quia omnibus salutem inducturus erat. Sic dicitur Isa.11. cap.in die illa radix Iesse,qui exurget regere gẽtes:vel G secuudum aliam literam: Qui stat in signum populorum ipsum gentes deprecabũtur: & erit sepulchrum eius gloriosum: & patet Aggei 2.cap. adhuc modicũ vnum,& ego mouebo cęlum,& terram,mare,& aridam,& veniet desideratus cũctis gentibus.s.Messias, quem desiderant cunctæ gentes. In Hebræo dicitur. *Ipse erit aggregatio gentium.* Idest gẽtes ad eum aggregabuntur.fuit autem completum hoc post resurrectionem,& euangelij prædicationem:quia prędicantibus Apostolis Iudæi pro maiori parte manserunt obstinati in sua infidelitate,vt patet ad Roma.11. Cęcitas ex parte contigit Israel, donec intret plenitudo gentiũ, & sic vniuersus Israel saluus fiat. Viso ergo ꝙ Iudæi recipere nollent verbũ euangelij,sed repugnabant, Apostoli conuersi sunt ad Gentes, & multum ibi profecerunt,quia maiorem partem Gentium sua prædicatione mouerũt:deinde paulatim fides totaliter suscepta est.Sic dixit Paulus Iudæis Actu 13.cap. vobis oportebat primum loqui de regno,sed quia repulistis illud: & indignos vos fecistis verbo, ecce conuertimur ad Gentes. Sic.n.præcepit nobis Deus:tunc ergo Gẽtes ad Christum aggregatę sunt,qñ voces apostolorũ in omnem terram auditæ sunt, vt patet Psal.18. Doctores nostri antiqui,& moderni, vt Nicolaus, & cęteri volentes refellere versutias Iudæorum, qui nituntur distrahere istam literam à sensu suo, vt non videatur intelligenda de Messia,fundãt principaliter super illam partem. *Qui mittendus est.* Quia non sic hr̃ in Hebræo,sed. *Silo.* Vnde Iudæi habent locum saltem aliqualiter apparentem subterfugiendi nisi eis aditus præcludatur,sed in alio magis consistit robur argumẽtationis,quod Doctores nostri,aut non viderunt,aut neglexerunt. Quod,cum ista communia expediero, tangam. Silo.secundum Hebræos est nomen cuiusdam ciuitatis, in qua fuit Tabernaculum Domini à principio,& vbi sortes tribuum distributæ sunt, vt patet Iosue 18.cap.de quo etiam 1.Reg.1.cap. dicunt ergo Iudæi quidam sensum huius literæ esse, quòd potestas regia nunquam cessaret in tribu Iuda,donec aliquis vngendus in regem veniret in Silo, idest ciuitatem illam.Et volunt isti quòd impleta fuerit hæc litera tempore vnctionis Saulis, qui fuit de tribu Beniamin, vt patet primo Reg.9.cap. & quando vngi debuit venit in Silo,vbi erat arca Domini. Tunc autem cessauit sceptrum Iuda,quia continua successio principum erat de Tribu Iuda. Vnde etiam in deserto dum castramentarentur ex mandato Dei, vexillum Iudæ præcedebat,vt patet Numeri 2.cap. & in honoribus,& eminentijs Iudas prior est. Vnde quãdo principes tribuum obtulerunt in dedicationem tabernaculi,vt patet Numeri 7.cap. Naason qui erat princeps in tribu Iuda præcessit omnes alios. Nunc autem quãdo Saul,qui erat de genere Beniamin suscepit principatum,sceptrum quod ante manserat in domo Iuda, videtur mutatum.

Silo secundum Hebræos q.d.

Responsio Hebręorũ

F Sed ista expositio falsum supponit,s.ꝙ quando Saul fuit vnctus in regem maneret Arca Dñi in Silo, quia postquam in bello capta fuit a Philisthinis interfectis duobus filijs Heli,vt patet 1.Reg.4.& 5.cap.nunquam redijt in Silo,sed reducta fuit, postquam miserũt eam Philisthin in Chariathiarim, & ibi mãsit in domo Aminadab.Tempore ergo,quo Saul vnctus fuerat, erat Arca in Chariathiarim,& non in Silo, vt patet 1.Reg. 7.c.Et si fortè aliquis proteruire velit dicens,arcam esse in alio loco tempore vnctionis Saul videas ea,quæ habẽtur Exo.20.c.vbi plenissimè habetur, vbi arca steterit ex tempore,quo fabricata est,vsq; ad tempus hodiernum: de hoc etiam Deuter. 12.c. dicetur aliquid. Item dato,ꝙ Arca Dñi esset tunc in Silo,nihil attinet, quia Saul nõ fuit vnctus in Silo,sed in Masphat,vt patet 1.Reg.10.c.nec aliquo modo venit in Silo. Itẽ ista expositio est multũ irrationabilis, quia mortuo Saul, & filio eius Isboseth vnctus fuit Dauid in regem, qui fuit primus rex de domo Iuda: & deinde durauerunt reges succedentes de progenie eius vsq; ad Babylonicam captiuitatem,vt patet ex discursu librorum Reg. Dicere ergo,ꝙ sceptrum tribus Iudę cessauit,antequã primus rex de Tribu Iuda assumeretur,irrationabile valde est, cum res non dicatur deficere, cum incipiat venire ad suum gradum perfectissimum, immo tunc magis dicitur incipere,quia nouum esse inchoat. Alij autem volentes magis colorate loqui dicũt istam prophetiã completã fuisse tempore,quo Roboã filius Salomonis vngi debebat in regẽ: & ipso loquente durè H recesserunt ab eo decẽ tribus Israel,& cõstituerũt sup se regem Ieroboam filiũ de stirpe Ephraim, vt patet 3.Reg.12.c. Manserunt.n.tunc solę duę tribus cũ Roboan, Iuda, & Beniamin, & quia potestas regia in domo Dauid diminuta est, dicũt sceptrũ regni cessauisse:& sensus est secũdũ istos. *Non auferetur sceptrũ de Iuda, donec veniat Sylo.* i. donec Roboan veniat coronandus in Silo.Sed ista expositio præsupponit falsum, s.ꝙ Ieroboam assumptus fuerit in regem in Silo, quia assumptus fuit in regem in Sichen,vt patet 3.Reg.12.c. Et hoc fuit,quia Ieroboã erat Ephraita de genere Ioseph: ideoq; ad honorem Ioseph acceperũt regem in Sichen, vbi sepultus erat Ioseph, vt patet Iosue 24.ca. I Item falsum dicit ista expositio,quia non cessauit sceptrum de domo Dauid,dato ꝙ Ieroboam vnctus fuerit super decem tribus. Nam Roboan filius Salomonis tunc regnauit,deinde omnes successores vsque ad Sedechiam,qui ductus fuit in Babylonem, vt patet 4. Reg.25.c.Item istę duæ expositiones prædictæ Iudęorum non sunt rationabiles, quia si accipiatur in eis Silo,vt signat locum quendam, non diceret textus, donec veniat Silo, sed donec veniat in Silo, vel ad Silo; quia non potest poni Sylo,vt rectus vel suppositũ, sed vt accusatiuus denotãs terminum,in quem.Et si obijcias,quòd non debet poni in Silo,vel ad Silo,quia nomina propria locorum ponuntur aduerbialiter, vt termini,& sine præpositione.

K Respondetur, quòd in lingua Latina ista responsio aliquid forte valeret, secundum vsum modernorum Grammaticorum, sed in litera Hebraica nullo modo seruatur,sed semper ponuntur præpositiones coniunctę nominibus,siue proprijs,siue appellatiuis ad signãdum habitudinem casualem deficientem in Hebręo, vt patet discurrendo per omnes libros Hebræorum, quia etiam apud Latinos non fuit ista consuetudo ab antiquissimis,sed quotidie noui Grãmatici acuerunt. Item dato,ꝙ poneretur Silo in accusatiuo sine prepositione oportebat ibi ponere rectũ,sed nõ ponitur, ergo oportet dicere,ꝙ Silo sit rectus, & per ꝯñs non sit nomen loci,sed nomen alicuius rei aĩatę, q̃ pôt venire. Alij aũt Iudęi accipientes istud nomẽ Silo,vt signat

Opin. quorundam.

Rñsio quorundam Iudæorum.

missionem

missionem dicunt, quòd ista litera fuit impleta tempore Nabuchodonosor, qui dicitur mittendus, idest quia Deus eum mittere debebat ad captiuandos Iudæos propter scelera sua, & tunc dicunt, quòd nunquam erat auferendum sceptrum domus Iudæ, donec Nabuchodonosor veniret in Ierusalem, q à Deo mitti debebat: & iste captiuauit duos reges Iudæorũ, scilicet regem Ioachim, qui alio nomine dicitur Iechonias, vt patet Matthæ.1.cap. duxitque eum in Babylonem: vt patet 4. Reg.24.cap. captiuauit etiam Sedechiam, qui mansit in regem postea: vt patet 4. Reg. 25.cap. tunc cessauit sceptrum, quia non fuerunt vltra reges de tribu Iuda, vt ipsi dicunt. Et licet supra dixerimus, quòd sceptrum mansit in tribu Iuda vsq; ad Christum, quia rexerunt Machabei, & alij: hoc licet quantum ad nos ad respondendum eis sufficiens sit: ad arguendum tamen contra eos penitus nihil valet. Primo quia ipsi vocant solum sceptrum regiam potestatem: post captiuitatem tamen Babylonicam non reuersi sunt reges ad tribum Iuda, vt ante erant, sed quidam principes, & duces postea fuerunt. Item quia non adhuc durauit semper principatus iste qualiscunque ad tribum Iuda, sed conuersus fuit ad Machabeos, qui erant Sarcerdotes. Et si dicamus, φ tribus regia, & tribus Sacerdotalis mixta erat. Hoc non põt patere, quia licet aliquando reperiatur Sacerdotes accepisse vxores de semine regio, non tamẽ infertur ex hoc semper sic fuisse. Item quia adhuc apud Iudæos non constat Machabeos rexisse post Babylonicam captiuitatem, quia ipsi non habent libros Machabeorum, nisi quandam particulam apocripham inter eos. Item φ nos dicamus fuisse reges post captiuitatẽ Babylonicam. s. Ioannem Hircanum, Alexandrum, Ioannem, Aristobolum, Antigonum: hoc non põt patere apud eos, quia solum habetur hoc ex libris Iosephi, & ex Chronographis Gentium, de quibus Iudæi nõ curant: hos vt pote indoctissimi, atque ineptissimi nec sciunt, nec recipiunt. Concluditur ergo generaliter, quòd de statu Iudæorum post Babylonicam captiuitatem vniuersaliter sufficienter probari non potest, nisi quantum ad reædificationem templi, & ciuitatis, vt patet in Ageo, & Zacharia, Esdra, & Neemia. De ceteris autem arguens contra Iudæos subticeat. Ad istam ergo expositionem Iudæorum, quæ magis colorata est quàm ceteræ, Nicolaus non videns locum respondendi, & arguendi contra eos ex sacra scriptura, recurrit ad translationem Caldaicam, quæ dicit donec veniat Messias. Hanc autem translationem, quæ apud Iudæos targum vocatur, tantæ authoritatis esse dicit, vt nullus eorum aliquo modo audeat repugnare. Sed salua reuerentia domini Nicolai: quia apud Hebræos est duplex translatio Caldaica à diuersis Doctoribus. Prima est translatio totius Pentatheuchi Moysi, & hanc fecit Anquelos. Alia est translatio Caldaica solum quantum ad Prophetas maiores, & minores, & istam fecit Ionathas. Ista autem tantæ venerationis apud Hebræos est, quòd nullus audeat ei quicquam, nec in minimo obuiare. Alia autem, quæ est super Pentatheucum. s. ista non est tantæ authoritatis. Vnde Doctores Hebræi aliquando ei repugnant dicẽtes ipsum Anqueleos in translatione illa somniasse. Sic enim insultat ei frequenter Abenezra, qui inter Hebræos subtilior visus est. Et licet Rab. Salo. qui est Doctor. quem sequitur Nicolaus, non repugnet isti translationi, repugnant tamen multi alij. Consentiamus tamen isti parti, quia pro nobis est, ne videamur familiaria quoque destruere, sed magis innititur Nicolaus dicens ex hoc patere, quod non intelligatur de Nabuchodonosor, nec de aliquo prædictorum; quia nullus eorum vnquam Messias vocatus est, vel

Determinatio.

Opinio Nicolai.

Confuta.

A concessum fuit de eo quòd esset Messias. Sed adhuc videtur mihi ex sacra scriptura posse refelli istam expositionem, scilicet per ea, quæ sequuntur in litera, quia dicitur. *Donec veniat silo ipse erit expectatio Gentium ligans ad vineam pullum suum, & ad vitem ò fili mi asinam suam.* Manifestum est, quòd ista non possunt intelligi de Saule, de quo erat prima positio, quoniam ipse non fuit expectatio Gentium, vel aggregatio secundum quòd sonat litera Hebraica, quia nec gentes expectauerunt aliquod bonum ab eo: nec ad ipsum congregatæ sunt, quia Gentiles non seruierunt ei. Etiam non legitur iste ligasse asinam suam ad vineã, nec pullum ad vitem: etiam non laudaret eum scriptura dicendo eum habere dentes candidos, & oculos rubicundos. Idem dicendũ est de Ieroboam, cum non fuerit in eo aliquid speciale: nec etiam fuit talis, quem laudaret scriptura, immo contrario modo in libris Regum in 3. & 4. quandocunque fit mentio de regibus malis dicitur, quòd ambulauerunt in vijs Ieroboam filij Nabath, qui peccare fecit Israel. Et sic ipse vituperatur super omnes homines, cum ipse cũ quolibet malo vituperetur. Nec potest intelligi de Roboam filio Salomonis, quia nihil de his, quę in hac litera posita sunt ei conuenire possunt, vt patet inspicienti superiora applicando ad ipsum secundum historiam libri 3. Regum.

Doctoris expositio.

B

Nec etiam potest hoc intelligi de Nabuchodonosor, quia licet ad illum Gentes aggregatæ sunt: quia dominatus fuit super multas gentes, & prouincias, vt patet Dan. primo cap. tamen non propriè ad eum dicuntur gentes aggregatæ, quia aggregatio dicit quandam adiunctionem spontaneam, scilicet, quòd gẽtes nullo cogente ad eum venirẽt; sed non fuit sic in Nabuchodonosor, quia ipse violenter subiecit sibi regna multa, & prouincias. De hoc patet Abacuch 1. & 2. cap. patet ergo applicari istam prophetiam ad alterũ, qui gentes spontaneè applicitas haberet, & iste fuit Messias, quem omnes gentes expectabant, vt patet Agei 2. scilicet veniet desideratus cunctis gentibus, vel quia per eius prædicationem, & discipulorũ eius cunctæ gentes ei adhæserunt, vt seruirent ei humero vno: & manerent in præceptis eius, vt patet Sopho. cap.2.

C

D Item non conuenit Nabuchodonosor, quòd ipse ligauerit asinam suam ad vitem, & asinum suum ad vineam; nec quòd oculi eius rubicundi sint, candidi autem dentes. Ista ergo de alio intelliguntur, qui vocatur hic Silo.

Sed adhuc dicet aliquis, quòd ista pronomina demonstratiua, & relatiua, quæ hic ponuntur, non demonstrant, vel referunt ly Silo, sed referunt, & demonstrant Iudam. Et sic dicitur quòd Iudas sit expectatio gentium, & oculi eius pulchri, & dentes candidi.

Obiectio remouet.

Ad hoc dicitur, quòd non est possibile, quia necesse est diriuationem, & relationem fieri hic ad Silo, & non ad Iudam. Quia ad secundam personam semper fit relatio, & demonstratio in secunda persona, & nunquam in tertia. Cum ergo vocatiuus sit secundæ personæ nunquam ad illum fiet relatio in tertia persona, sed Iudas ponitur hic in tertia persona. cũ dicitur. *Ipse erit expectatio gentium, ligans ad vineam asinam suam, & ad vitem ò fili mi asinum suum.* Cum ergo loquatur hic ad filium suum Iudam in secunda persona, nõ poterit illud pronomen demonstratiuum, ipse, & illud relatiuum suam coniungi illi. Necesse est ergo quòd referatur ad Silo, & non ad Iudam. Ex hoc etiam patet sufficienter, quòd non significet Silo locum, quia nullus locus est expectatio gentium, vel ligat asinam, aut pullum, siue habet oculos rubicundos, vel dentes candidos. Necesse est ergo ad alium referre, nec videtur

E

quis

quis sit ille, nisi ponatur Messias: quia ad nullum hominem omnes gentes spontaneè aggregabuntur, nisi ad Messiam, qui Deus, & homo ex sacris scripturis esse probatur. Vel si aduersarij aliquem alium in sacra scriptura, aut in historijs Gentium repererunt, dicant: sed credo, quòd nullum talem inuenient.

Solutio argumēti Iudæorum de Messia. Cognitis superioribus respondendum est ad quodam aliud argumentum quod Iudęi faciunt fundantes nouam positionem, pro quo notandum, quòd istud nomen Silo, vt ponitur hic tria significat, vno modo Silo idem est, quod nomen loci cuiusdam in terra promissionis sic dicti in sorte Ephraim, vt patet Iosue 18. cap. Et in quo mansit arca Domini multo tempore, de quo etiam primo Reg. primo cap. Secundo modo Silo significat filium, quod patet per deriuationem à quodam nomine Hebręo significante matricem, quod habetur Deutero. 28. cap. vbi nos dicimus exuuię secundinarum.

Quorūdā opinio. Tertio modo Silo significat Messiam, vt testatur hic Caldaica translatio. Aliqui autem volunt, quòd Silo significet mittendum, vel missionem: sed eruditissimi Hebræorum repugnant: est enim magna differentia in scriptura quantum ad vnam literam; quia quando Silo significat ista tria superiora scribitur cū litera He. cum autem significat missionem scribitur cum litera. het. in quibus differentia est in caracteribus, & virtute prolationis, quia durius. het. quàm. he. sonat. Hiero. tamen transtulit mittendum, quia fortè inuenit cum het. scriptum. facilis est enim mutatio in he. & het. quia modicam differentiam habēt in caractere. sicut in Latino. c. & e. in sono autem est maior differentia, sed dato, quòd viderit scriptum Silo, vt nunc scribitur cum he non esset magnus error transferre mittendum: quia idem, qui mittēdus erat, Messias erat.

Alia rñsio Iudæorū. Quidam autem Iudæi volentes nimis subtiles esse in quodam libro, quem ipsi defensorium fidei vocant, respondentes ad istam authoritatem, quæ à Christianis contra eos inducebatur de aduentu Messiæ: respondent quòd ex hac authoritate nihil probatur contra eos, quia dato quòd dicatur, quòd non auferetur sceptrum de domo Iuda, donec veniat Messias non sequitur ꝙ postquā Messias aduenerit immediatè cessare debuerit sceptrum Iuda. Et probant quod habetur supra. 28. ca. vbi dixit Deus Iacob: Ego ero tecum, nec dimittam te quousque compleuero omnia, quæ promisi. Nunquid ergo sequitur, ꝙ postquam Deus dedisset Iacob ea, quæ promiserat, quòd dimissurus esset eum? Absit, quia in magna fęlicitate magis conseruare debebat. Possunt etiam argumentum suum confirmare per nostram respōsionem, quia quando ipsi arguunt cōtra nos de eo, quod habetur Matth. 1. cap. scilicet Ioseph accepit Mariam vxorem suam, & non cognoscebat eam, donec peperit ei filium suum primogenitum: dicimus, quod nō sequitur ex hoc, quòd postquam peperit primogenitum cognouerit eam, sed solum negat ante non fuisse cognitam: de sequentibus autem nihil determinat. Sic ipsi dicunt, quòd dato ꝙ Messias aduenerit non ex hoc cessabit sceptrum domus Iudæ, quasi velint ex hoc inferre, ꝙ Messias venire potuerit tempore, quo manebat sceptrum in domo Iuda; idest tempore quo erant reges de illa tribu. Isti errant dupliciter, primò, quia putant ꝙ nos dicimus Messiam non debuisse venire vsquequo cessaret sceptrum domus Iuda: nos autem licet post cessationem sceptri Iudæ, vel ipso sceptro cessante Messiam nostrū Christum Iesum venisse asseramus, tamen ante venire potuisse ex hac litera non diffitemur. factum ergo fuisse negamus, sed fieri potuisse concedimus. Secundo errant isti, quia consequentiam istam non conuertunt, licet

F enim textus non probet Messiam debere venire post cessationem Regum, vel postquam ipse veniret, deberent cessare reges necessario, tñ cōcludit si sceptrū cessauit Messiam aduenisse. Hoc ergo est, quod volumus. s. ꝙ licet non sequatur, ꝙ post aduentum Messię cessare reges debuerint, concluditur tñ, ꝙ ante cessationem eorum, vel cessantibus ipsis venire debuerit. Sed sic est quòd sceptrum à multis annis cessauit, ergo Messias iam à multo tempore venit quod ipsi inficiantur. Alij autem Iudæi fundantes se in æquiuocatione literæ Hebraicæ valde distāter ab omnibus istis positionibus exposuerunt. Pro quo sciendum, quòd vbi litera nostra dicit. *Auferetur*. Hebraica dicit. *Iasur*. Et vbi litera nostra dicit. *Veniat*. Litera Hebraica dicit. *Meno*. Nūc autem est æquiuocatio in his dictionibus,

Not. Alia rñsio Iudæorū. Not.

G quia. *Iasur*. Significat auferre, vel accedere &. *Meno*. Significat venire, vel occidere, idest cadere quod pertinet ad Solem, vt dicimus Solis occasum, vel dicim⁹ occidere, idest cadere domos. De primo habetur exēplum, supra 19. cap. vbi litera nostra dicit declinate in domum pueri vestri, siue accedite in domum pueri vestri. Hebraica litera habet. *Curima*. Quod deriuatur de. *Iasur*. Idest accedite. Sic etiam habetur Ruth 3. ca. vbi litera nostra dicit. *Extēde pallium tuum super famulam tuam*. Dicit litera Hebraica. *Cura*. Idest extende, vel adiunge siue accede. De æquiuocatione alterius partis, scilicet. *Meno*. Quia vbi nos dicimus à Solis ortu, & vsque ad occasum. *Ponitur meno*. Ad significandum occasum, & in multis alijs locis scripturæ. Sciendum etiam quòd isti volunt accipere Silo pro loco, qui sic

H dicebatur. Et tunc est sensus secundum istam æquiuocationem non accedet sceptrum Iudæ, donec occidat, vel cadat Silo, iste sensus est multum distans ab alijs expositionibus: quia in alijs prædicebatur, quandò cessare deberet sceptrum domus Iudę. Hic autem prænunciatur, quando incipere deberet. Et innuitur, ꝙ nō accedet sceptrum domus Iudæ, idest nullus erit Rex de tribu Iuda, donec occidat Silo, idest donec cadat ab honore suo, scilicet sublata inde arca. Et ista expositio videtur multum rationabilis, quia paulo post cessationem arcæ, vel ablationem de Silo assumptus fuit Dauid in Regem, qui fuit primus Rex de tribu Iuda, & adhuc cōfirmant hoc authoritate Psalmi. 77. vbi dicitur. Et repulit Tabernaculum Silo: & tribum

I Ephraim non elegit, sed elegit tribum Iuda, & montem Sion, quem dilexit. Ecce qualiter ibi illa duo simul posita sunt, scilicet repulsio, vel occasus Silo, & electio sceptri Israel, cum immediatè dicatur. Et elegit Dauid seruum suum, & sustulit eum de gregibus ouium, & de post fętantes accepit eum. Sic enim ista duo in ista litera continentur, vt habentia quendam ordinem successionis, scilicet destructio Silo, & eleuatio sceptri in tribu Iuda, ita vt illa authoritas Psalmi ex ita videatur emanasse. Ista ergo positio videtur satis solida, nec habet cōtrarietates in textu Bibliæ, quia nec falsum dicit, vel supponit, vt aliæ prædictæ expositiones faciebant: quia quælibet aliarum peccabat, vel in dicto, vel in suppositione. Et si hoc concedamus

K nullam probationem facimus de tempore aduentus Messię: nec possumus refellere istam positionem per dicta sacræ Scripturæ sicut alias, quia multum dissonat ab eis. Sed oportet istam maceriam, idest parietem lapideum, vt Iudæis videtur, dissoluere. Putant enim hanc positionem factam irrefragabilem esse, nec vllis rationibus contrarium posse conuinci. Et modus destruendi est duplex: primo, qu a ista positio asserit hic accipi Silo pro loco, sed hoc impossibile esse supra probatum est cum litera sequens repugnet, scilicet. *Ad ipsum gentes aggregabuntur*. Vel vel secundum nostram. *Ipse erit expectatio gentium*.

Manife-

Duplex modus destruẽdi hãc positionẽ Hebręorũ

Manifestum est quòd locus ille non fuit expectatio gentium, vel gentes non fuerunt aggregatæ ad eum etiam, quia dicitur infra. *Ligans ad vineam asinam suam, & ad vitem fili mi, asinum suum*. Manifestum est, quòd nullus locus potest ligare asinum, vel asinam ad vineam, vel vitem, quia locus asinam, vel asinum non habet: & dato quòd haberet, ligare non posset.

Item quia dicitur infra. *Pulchriores oculi eius vino, & dentes eius lacte candidiores*. Per se notum est nullũ locum habere dentes candidos, aut oculos pulchros. Et si dicas, quòd ista non referuntur ad Silo, sed ad aliquid aliud. Non potest esse, quia in ista litera solum sunt duo antecedentia, vel duo subiecta, ad quę fiat relatio, vel demonstratio, scilicet Iudas, & Silo, sed nõ potest aliquid horum referri ad Iudam, quia ista relatio, vel demonstratio fit in tertia persona, vt patet in litera: Iudas autem ponitur in secunda persona, scilicet in vocatiuo cum dicitur in litera. *O fili mi*. Ergo impossibile est ad eum referri, necesse est ergo demonstrari, & referri ad Sylo, vt supra probauimus.

Secundus modus dissoluendi est interimẽdo æquiuocationem, scilicet probando ex litera Hebraica, quòd non potest fieri hic talis æquiuocatio, & arguitur sic. *Iasur*. Quando significat accedere, & quando significat recedere non significat eandem habitudinem: quia vnum designat motum à quo, scilicet auferre, aliud scilicet accedere significat terminum, in quem ipsius motus: debet ergo ordinari cum diuersis casualibus in lingua Latina, quę casus habet, vel cũ diuersis habitudinibus casualibus in lingua Hebraica, quæ casus non habet. Et sciendum quòd sicut apud Latinos ad est habitudo acusatiui: & ab. est habitudo ablatiui, ita apud Hebræos, el, est habitudo accusatiuũ denotãs, &, me, est habitudo ablatiuũ designans, licet ista varietur, quia aliquando vocatur. me. aliquando. mi. Sciendum vlterius quòd sicut accedo in latino ordinatur cum, ad, & acusatiuo designante terminũ motus, in quem; & aufero construitur cum, ab, & ablatiuo significãte terminum, à quo: ita necesse est apud Hebræos quòd quando. *Iasur*. Significat auferre cõstruatur cum mi. & aliqua dictione habente locum ablatiui, & quando significat accedere construatur cum. el. & aliqua dictione significante, vel habente locũ accusatiui. Nunc ergo sicut in litera nostra Latina dicitur. *Non auferetur sceptrum de Iuda*. Et ponitur ibi Iuda in ablatiuo cum illa præpositione. de. habente locum ab: ita in Hebræo ista dictio. *Iehuda*. Ponitur cum. mi. quæ est habitudo denotans ablatiuum. Et patet cum dicitur in Hebræo. *Lo Iasur Senet mi Iehuda*. Idest nõ auferetur sceptrum de Iuda: ergo necesse est, quòd ponat ibi. *Iasur*. Pro auferre: & non pro accedere, quia si significaret accedere, ordinaretur cum dictione habitudinali cõuenienti accusatiuo, scilicet, el. & diceretur *Lo Iasur Senet el Iehuda*. Idest non accedet sceptrum ad Iudam. Sed non est sic, ergo necesse est, quòd ponatur hic. *Iasur*. Idest auferetur. Confirmatur etiam hoc per quandã regulã quã dat Abenezra peritissimus Iudæorum, non in isto cap. sed in alio loco ad directionem æquiuocationum, scilicet, quòd istud verbum. *Iasur*. Vel. *Cura*. Siue. *Curima*. Vel alia descendentia à radice impositionis huius verbi, aut ponuntur cum. *El*. Aut cum. *Mi*. Si ponantur cum. *Mi*. Significãt auferre, vel recedere. Si autem ponantur cum el significant accedere, vel venire. De primo habetur exemplum Psalm. 6. vbi dicit litera nostra. discedite à me omnes, qui operamini iniquitatem. litera Hebraica ponit istud verbum cum mi. scilicet. *Curima mi*. De secundo patet supra 19. cap. vbi dicit litera nostra: declinate, vel accedite ad domum pueri vestri, dicit litera Hebraica.

A *Curima el*. Idest accedite ad domum. Exclusa autem æquiuocatione huius dictionis. *Iasur*. Manet adhuc æquiuocatio in illa dictione. *Meno*. Quæ potest poni pro venire vel occidere. Si enim ponatur, quòd significet occidere, siue cadere, erit sensus distortus, & non habebimus aliquid de aduentu Messię, quem intendimus in hac auctoritate stabilire. Quia dicet litera non auferetur sceptrũ de Iuda, donec cadat Silo, hoc autem nihil nobis ad probandum vtile est, nec potest destrui ista æquiuocatio eo modo, quo destruximus superiorẽ, sed destruetur ex pręsuppositione alterius, quia si litera ista teneat, auferetur, non potest habere. *Donec cadat*. Vel occidat, quia si dicamus sic. *Non auferetur sceptrum de Iuda, donec cadat Silo*.

B Quæritur, quid significat Silo, nunquid locum illũ aut Saulem, de quo prima expositio, aut Ieroboam, de quo secunda, aut Roboan, aut Nabuchodonosor, de quo communis positio, non significabit isto modo locum, quia vt dictum est non potest accipi hic Silo pro loco, cum non conueniant ei ea, quæ dicuntur in litera. Quæst. 4. Quid significat Sylo.

Sed adhuc dato, quòd illa ei conuenirent, non posset stare cum isto verbo cadet, quia tunc esset sensus, quòd nunquam auferetur sceptrum de domo Iuda, donec cadat Silo, i. ab honore pristino, quem habebat dum erat ibi Arca Domini. Sed hoc stultissimum valde videtur, quia cum nunquam regnauerit quisquam de domo Iuda priusquam destrueretur Silo, sed prius magis quasi per annos 50. capta fuit arca de Silo, antequã Dauid regnaret super Israel, qui fuit primus Rex
C de domo Iuda, quomodo ergo diceretur, quòd nõ auferetur sceptrum de Iuda antequam cadat Silo? hoc enim per se notum erat & certum, immo necessariũ. Si aũt cadere debebat Silo, anteq̃ insurgeret regnum Iuda. Nihil ergo sic litera illa determinaret, sed esset superflua, quod non est ponendum in sacra Scriptura. nec potest sic conuenire Sauli, de quo erat prima positio, quia eodem modo litera superflua videretur, quia antea quàm inciperet regnum domus Iuda, cecidit regnum domus Saulis: mortuo enim Isboseth filio Saulis, qui post eum regnare incepit, Dauid vnctus est rex super totum Israel, vt patet 2. Regum 5. ca. Nec etiam potest intelligi de Ieroboan, vt ponebat secũda expo-
D sitio. Quia Ieroboan incepit regnare quasi in principio regni Iuda; quia ante eum solum regnauerant Dauid & Salomon, vt patet in tertio Regum, discurrendo. Deinde cum succedere deberet Roboan filius Salomonis, vt patet tertio Regum 12. capit. discordia facta incepit regnare Ieroboã super decem tribus Israel. Quid ergo notabat ista auctoritas, quòd non auferetur sceptrum Iudæ donec caderet Ieroboan, quia tũc erat regnum Iudæ quasi incipiẽs? Aduerbium autem donec. aliquid magnum innuere vult, scilicet magnã durationem, quia aliàs superfluum esset, & inutile, vt si dicatur non auferetur sceptrum domus Iudæ, donec Dauid regnauerit vno anno, quia tunc regnum Iudæ incipiebat. Nec etiam potest dici de Nabucho-
E donosor, de quo est tertia opinio, scilicet, quòd non auferetur sceptrum de Iuda, donec cadat Nabuchodonosor, secundum Iudæos, qui vocant sceptrum solam regiam potestatem. falsum est, inquam, quia antequam moreretur, vel caderet Nabuchodonosor, captiuauerat Ioachim, vt patet quarto Regũ vigesimoquarto ca. & Sedechiam Regem, quarto Regum 25. ducens eos in Babylonem. Post hos autem non venit aliquis Rex de recta linea horum: ergo falsum esset secundum Iudæos.

Nec potest intelligi de Messia, vt tenet communis opinio, quia antequam caderet, vel occideret Messias ablatum est sceptrum domus Iuda. Nã incipiente regno

gno Herodis Ascalonitæ, qui alienigena erat, scilicet, Idumæus, natus fuit Christus, & postea mortuus: per annos 33. ergo iam cessauerat sceptrum, quando cecidit Messias. Etiam secundum eorum positionem non conuenit, quia tunc sequeretur Messiam venisse, quod ipsi non assentiunt, quia ergo nulli expositioni conuenit ista litera, si dicatur in ea; donec cadat: ergo non debet dici sic: Sed redeundum est ad alteram partem æquiuocationis, scilicet ad veniendum, vt dicatur. *Donec veniat Silo, idest Messias: & Dux de femore.* Ista est duplicatio sententiæ, sicut sæpe consuetum est in prophetijs, idest non cessabit Dux, qui nascatur de femore Iuda, idest, de semine eius. in Hebræo dicitur. *Et scriba de inter crura sua.* Vocantur Scribæ habentes magnas dignitates, & dicuntur Scribæ, quia scribunt leges dandas populis, & ad idem pertinet, quòd Dux. *Donec veniat, qui mittendus est.* Idest Christus Iesus, qui mittendus erat à patre ad redemptionem nostram. Sic enim ait Apostolus ad Galat. Quando venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum factum sub lege, factum de muliere, vt eos, qui sub lege erant, redimeret. In Hebræo. *Donec veniat Silo.* Idest Messias, vt ait translatio Chaldaica, quia non potest accipi Silo pro loco, vel Silo pro filio, idest donec veniat filius, scilicet ille, qui est per excellentiam filius, scilicet filius Dei patris. Sicut enim Deus pater est pater, à quo omnis paternitas in cœlo, & in terra, vt Apostolus ait, ita dicetur verbum filius per excellentiam, à quo omnis filiatio in cœlo, & in terra. Donec autem iste filius venit ad nos naturam humanam assumpturus non fuit ablatum regnum Iuda. *Ipse erit expectatio gentium.* Quia in eo omnes sperabant saluationẽ, non antequam veniret, quia tunc gentiles nihil nouerant de Messia, sed postquam per Apostolorum doctrinam commoniti sunt, inceperunt ponere in eo totam spem suam de bonis, quæ promittit in vita æterna bene operantibus in præsenti. *Ligans ad vineam pullum suum.* Iste Messias ligauit pullum, & asinam ad vineam, & ad vitem. Significat autem per asinã populus Iudaicus domitus onere legis. Pullus autem significat gentilem populum nullo præceptorum, aut obseruationum onere domitum; istos autem ligauit Messias ad se, quem vocat vineam, & vitem, sicut patet Ioan. 15. ego sum vitis vera, & pater meus agricola est. Ligauit autem istos duos populos ad se, quia vt ait Apostolus fecit vtraque vnum. Ante enim Iudaicus populus, & Gentilis erant valde distincti: per Christum autem in vnitatem Ecclesiæ deuenerunt, & hoc valde significat ex eo, quòd fecit Christus imminente tempore passionis, cum omnia mysteria completurus erat: nam cum in ciuitate Ierusalem in porta ciuitatis esset asina posita ad necessitates pauperum, & habebat pullum, quorum vterque ligatus erat: & si aliquis veniebat, tollebat sibi asinam ad laborandum, cum autem Iesus misit pro asina discipulos mandauit, simul & pullum adduci: & vtroque adducto sedit super ambos, & tamen nullus adhuc super pullum sederat, cum autem quidam Iudæi, qui erant in porta Ierusalem, viderunt discipulos Christi portantes pullum, quasi increpantes eos admirati super hoc dixerunt, quare soluebant pullum, nec videbantur velle permittere hoc fieri, donec discipuli responderunt Christum hoc mandauisse. vt patet Matth. 21. cap. & sic videtur, quòd per pullum, & asinam super quos sedit ante passionem, volebat significare Iudæos, & Gentiles, quibus dominaturus erat post passionem, & resurrectionem. Aliàs superfluum erat mandare adduci asinam, & pullum contra consuetudinem alio-

Quare dicatur Scribæ.

Quid per asinam, & pullum significatur.

F rum hominum cum asina ad hoc sufficeret. *Lauabit in vino stolam suam.* Idest carnem suam mundissimã, quæ fuit quædam stola, idest cooperimentum latentis Deitatis. sic dicit Apostolus, quòd Christus habitu inuentus est, vt homo, idest, quòd ipse fuit homo verus, & caro sua fuit, vt quidam habitus, vel coopertorium Deitatis. *Et in sanguine vuæ pallium suum.* Ista est eadem sententia cum superiore; & vocatur sanguis vuæ ipsum vinum, quod rubeum est ad modum sanguinis humani. Fuit autem stola Christi, idest sua caro mundissima lota in sanguine suo rubeo tanquam in sanguine vuæ quando per acerbissimam passionem, & multiplicata vulnera sacratissimus sanguis eius vndique exundabat, carnem illam beatissimam tingens, & rubricans.

G Sic enim dicitur Isa. 63. cap. Quis est iste, qui venit de Edon tinctus vestibus de Bosra? Ego sum, qui loquor iustitiam, torcular calcaui solus, & de gentibus non fuit vir mecum. *Pulchriores oculi eius vino.* Potest hoc intelligi de pulchritudine Christi, qui ad literam fuit pulcherrimus virorum in facie honestissima: vt patet Psalmus 44. Speciosus forma præ filijs hominum. Dicuntur pulchriores oculi eius vino: quia vinum valde pulchrũ est cum limpidi coloris est, quia fulget in vase. Sic dicitur Prouerb. 23. cap. ne intuearis vinum. cum flauescit in vitro color eius, quia blandus intrabit, & in fine mordebit, vt coluber, & vt regulus venena diffundet. Gratiositas autem oculorum attenditur in tribus, in figura, in situ, & in colore; color aũt est præcipuus inter alia.

H *Dentes eius lacte candidiores.* Pulchritudo dentium eodem modo attẽditur in situ, vtrum distantes, aut coniuncti sint; in quantitate vtrum magni, vel minuti: in colore vtrum nigri, pallidi, aut citrino colore deformati. Magnam autem pulchritudinem eis confert cãdor. Erant ergo illi dentes benedicti candidi, vt nix; quia tales decebant hominem illum, qui cęteros pulchritudine excellebat. Vel possunt vocari oculi sui, & dentes Apostoli prædicãtes verbum eius post ascensionem suam. Dicuntur oculi quantum ad speculationem, vel altissimam cognitionem, quia isti profundissimè intellexerunt mysteria Ecclesiæ, quæ nobis paruulis celantur.

I Vocantur dentes quantum ad propinationem doctrinæ, quia doctrina tanquam panis frangi dicitur, & paruulis propinari. Sic patet Treno. 3. cap. paruuli petierunt panem: & non erat, qui frangeret eis. In quolibet autem istorum Apostoli excellentes fuerunt, & pulchri; quia valde pulchra considerabant. De hoc Isa. 60. cap. qui sunt isti, qui quasi nubes volant, & quasi columbæ ad fenestras suas? Inquantum dentes, idest prædicatores candidissimi erant, quia verbum vitæ æternæ, quod lucidè proponebant, non offuscatur aliqua nigredine falsitatis, aut prauę intentionis, quippe, qui à tali Doctore audiuerant, qui non solum exterius, sed magis interius edocebat. Fœlices ergo, qui talem Doctorem habere meruerunt, & nempe fœlices; quia sicut eiusdem Doctoris testimonio confirmatur, beati oculi, qui vident, quæ vos videtis, &

K aures, quæ audiunt, quæ vos auditis. Amen dico vobis, quòd multi Reges, & Prophetæ desiderauerunt videre, quæ vos videtis, & non viderunt, & audire, quæ vos auditis, & non audierunt, vt patet Luc. cap. 10.

Nicolaus dicit, quòd ista expositio secundum quã prædicta de Christo exponuntur, magis est mystica, quàm naturalis. Refert ergo ipse ad descriptionem qualitatum sortis Iudæ, & iste videtur esse congruus ordo, vt postquam Iacob descripsit dignitatem regiam in tribu Iuda, hic describit conditionem terræ, quam acceptura erat tribus illa. Et est conditio, quòd

Gratiositas oculorum in tribus attenditur.

Opinio Nicolai.

Duplex expositio.

quòd esset fertilis in vino, & lacte. *Ligans ad vineam pullum suum.* Idest, quòd tantum erat terra illa fertilis in vino, quòd vnus asinus ligabatur ad vnam vitem, vt ibidem oneraretur de fructu illius vitis solius, vel quia tanta copia erat in his fructibus quod asini, & asinę ligabantur in vineis ad vites, nec curabatur vtrum comederent, vel non. *Lauabit in vino stolam suam.* Idest tanta erit copa vini, quòd non solum sufficiet ad bibēdum, sed etiam ad lauandos pannos. Est autem ista locutio parabolica ad notandam magnam abundantiam, quia non est putandum, quòd aliquis lauaret vestes in vino, quia non mundarentur immo magis dānificarentur, & maneret in eis odor vini. Sic loquitur Moyses parabolice cum benedicit istas tribus, vt patet Deutero. 33. cap. dicens de Aser; benedictus in filijs Aser: & placens fratribus suis tingit in oleo pedem suum: ęs, & ferrum, calciamentum eius, idest lauabit pedes suos in oleo. *Et in sanguine vuæ pallium suū.* Replicatio sententiæ eiusdem est. Et in hoc patet, quòd sit ista locutio parabolica, quia dato, quòd aliquis lauaret vestem in vino, nunquam tamen lauaret in vino rubeo, qui dicitur sanguis vuæ, idest rubeum ad modum sanguinis, quia vinum album subtile aliqualiter conueniret ad laudandum vestes, quia concordat cum aqua, tamen vinum rubeum valde totaliter rubricaret, & deturparet, ergo non est intelligendum de vino, sed de sanguine Christi. *Pulchriores oculi eius vino.* In Hebræo dicitur. *Rubicundiores oculi eius vino.* Quod notat abundantiam vini, quia multum vinum bibitum maximè si forte est relucet in oculis scintillantibus, & facit, quòd in rubedinem conuertantur. *Dentes eius lacte candidiores.* Hoc significat abundantiam lactis in sortem Iudæ, quia lac videtur in dentibus, & in ore comedentis.

Opinio Nicolai. Nicolaus autem dixit suprà, expositionem illam, quam præposuimus esse mysticam: hanc autem esse literalem. Sed salua reuerentia sua, & omnium talia asserentium, quia ista litera nullo modo potest exponi, vt nunc immediatè exposita est, scilicet de conditione terræ sortis Iudæ, sed necesse est de Christo exponi secundum literam: & patet hoc ex supradictis, quia in ista litera fit relatio, & demonstratio ad idem, & in ista litera sunt duo nomina substantiua solum ad quæ possit fieri relatio, vel demonstratio, scilicet Iudas, & Silo: probatum est, quòd non potest fieri ista relatio ad Iudam, quia Iudas ponitur hic in secūda persona cum fiat locutio ad ipsum per vocatiuū: relatio autem ista, scilicet suum, fit in tertia persona, & demonstratio eodem modo. Oportet ergo necessario referri omnia ista ad Silo, quem diximus esse Messiam: & sic dicunt omnes Doctores Christiani. Asinus ergo, & asina: vinea, & stola: dentes, & oculi: omnia ad Messiam necessario referenda sunt, vel ad aliquem alium si non velimus intelligere Messiā per Silo, vel per mittendum, de quo nullus Christianorum contendit. Sed adhuc negato, quòd intelligatur de Messia, impossibile est exponi posse de Iuda, vel de terra eius, cum obuiet natura demonstrationis, & relationis, de quo iam supra declarauimus. Et quādo dicit Nicolaus, quòd ista litera videtur mysticè intelligi de Christo, & non literaliter, vel historicè; salua eius reuerentia, non rectè loquitur, quia cuicunque literæ est dandus vnus sensus literalis, siue historicus. Si ergo non potest de alio exponi litera ista, nisi de Christo, vt prædictum est: ergo non est illa expositio mystica, sed historica. Nec debet dici ideo mystica, quia per stolam intelligimus carnem Christi, & per vinum, vel sanguinem vuæ eius sacratissimum sanguinem; quia tunc expositiones, quæ ponuntur in Daniele datę ab ipso Daniele, scilicet de

A imagine habente caput aureum, & pectus argenteū, & de arbore magna, & volucribus multis, & de quatuor bestijs, & in omnibus alijs visionibus, in quibus longè aliud in medulla latet, quàm in cortice præferatur, essent allegoricæ, quòd includit contradictionē, cum ipse dicat se exponere literam illius visionis. Etiam quia hoc est non distinguendo sensum parabolicum à sensu literali: sed hoc inconueniens est, quia isti duo sensus valde distincti sunt, nam literalis sensus est, quem intendit ipse, qui illa verba profert. Sensus autem parabolicus, quem faciunt verba dicta in cortice obscure prolata, quem non intendit proferens; sed sic profert, quia vult intentionem suam occultari sicut dixit Christus Matt. 13. cap. scilicet vobis autem oportet declarare mysterium regni Dei, B ceteris autem in parabolis, vt videntes non videant, & audientes non intelligant. Sensus ergo literalis est, quem exposuimus de Christo. Ille autem quem vocat Nicolaus literalem, licet non sit totaliter parabolicus, magis tamen est hyperbolicus, quam literalis.

Zabulon. Hic ponitur annūciatio quantum ad euētura tribui Zabulon. *In littore maris habitabit.* Idest sors Zabulon quantum ad magnam partem erat super mare Galilææ. sic dicitur Deuteronom. 33. cap. Lętare Zabolon in exitu tuo, idest in exitu super littus maris: quia inde magnam vtilitatem habebat. *In statione nauium.* In ista annunciatione Zabulon solum continetur status suus quantum ad sortem ei contingentem. Erat autem ista sors in littore maris, & nō solum C in littore, sed etiam in statione nauium, idest in portu ad onerandas, & exonerandas naues, & vbi requiescerent, & hoc multum, quia non in omni littore statio nauium est, quia statio est locus tranquillus ab insultibus vndarum, vbi naues quiescant, vt communiter enim portus, vel littora maris tēpestuosa sunt ex illisione fluuium confractorū ad aridam, maximè quando scopuli prominēt, vel aliqua magna promontoria, ideoq; in raris locis sunt stationes nauiū, licet in multis locis sint portus. *Pertingens vsque ad Sidonem.* Idest, quòd maritima Zabulon extendebatur vsque ad Sidonem ciuitatem: est enim Sidon quædam ciuitas Fenicię iuxta Tyrum posita. Sunt autem ambæ notabiles ciuitates in littore maris mercibus abundantes. In D his autem prædicauit Christus, vel saltem in finibus earum: vt patet Matth. 15. quando sanauit filiam Chananææ, quæ male a dæmone vexabatur. Sunt enim istę ciuitates in angulo Occidentis, & Septentrionis terræ Chanaan: magis autem erant in latere Occidētali: quia erāt in littore maris. Mare autem est ad Occidentem terræ Chanaam, vt patet Numeri 34. cap. Ex hoc infertur, quòd sors Zabulon erat multum Septentrionalis inter alias sortes; quia attingebat ad angulum Septentrionis, & Occidentis, ex vna parte. *Isachar.* Hic ponitur prænunciatio facta ad tribūm Isachar: & sicut prænunciatio Zabulon continebat conditionē sortis, in qua habitaturi erant Zabulonitę, ita ista prænūciatio continet conditionē laborum, vel exercitiorum tribus Isachar. *Isachar.* Iudæi E exponunt istam literam quantum ad laborem legis: dicunt enim, quòd ista tribus fuit multum intenta studio legis: & ideo aliæ tribus seruiebant ei tanquam discipuli magistro dona ferentes. *Asinus fortis.* Idest fortiter tolerans labores studij, qui magni valde sunt, quibus corporales labores adæquari nō possunt. *Accubans inter terminos.* Idest non exiens ad mercimonia, quemadmodum tribus Zabulon, de qua supra diximus. *Vidit requiem, quòd esset bona.* Idest cognouit quòd requies à mundanis occupationibus, quæ requiritur ad vacationem studij, esset bona, quies nāque corporis requiritur, vt conuenientem conuersionem super

Zabulon.

Annunciatio aduentura tribui Zabulon.

Quid Sidō, & eius situs.

Isachar. Prenunciatio facta ad tribum Isachar.

Labores studiorum per labores Asinorum explicantur.

super phantasmata intellectus habere possit. aliàs modicum, aut nihil intelliget. *Et terram, quod optima.* Idest quòd haberet conuenientem terram ad vacandum studio. *Supposuit humerum suum ad portandum.* Idest posuit se ad tolerandum laborem studij. *Et factus est tributis seruiens.* Idest quòd alij populi aliarum tribuum seruiebant ei dantes tributa, sicut consueuerunt dari magistris à communitatibus. Sic etiam dabantur Sacerdotibus Egypti: quia vacabant speculationi scientiarum, vt diximus supra 47. cap. Sed ista sententia multum est distorta, nec conuenit quantum ad aliquam partem positam in litera.

Opinio Nicolai Lirani. Nicolaus autem dicit hoc nō esse verisimile, quia non legitur in tota sacra Scriptura, quòd homines de tribu Isachar fuerint sapientes, vel excellentes ingenio. Sed in hoc non multum videtur aduertisse Nicolaus, vt quidam dicunt: quia primo Paralipom. 24. cap. habetur quomodo de tribu Isachar erant ducenti Doctores legis. Sed dato hoc adhuc non procedit ista expositio Hebræorum: potuit enim esse, quòd in illo tempore, in quo ordinabantur illa per Dauid essent illi Doctores de tribu Isachar, sed ante non consueuerant esse sapientes in illa tribu. Et dato, quòd semper essent sapientes multi in illa tribu, non potest flecti ista litera ad illum sensum, nisi tollatur totaliter à suis limitibus. præsuppositum tamen falsum est, quia de tribu Isachar non dicuntur fuisse Doctores, & illi de quibus dicitur in litera Paralipo. non fuerūt ex tribu Isachar, sed de Leuitis de familia Corintarum de Eman, & Idithun.

Alia confutatio. Sed adhuc hoc concesso non potest stare dictum illud Nicolai, scilicet, quòd de Isachar non reperitur in sacra Scriptura, quòd aliqui essent viri sapientes: sed contrarium patet primo Paralipome. 12. cap. cum dicitur de filijs quoque Isachar viri eruditi, qui nouerant singula tempora ad præcipiendum, quid facere deberet Israel principes ducenti. Et si fortè aliquis velit defendere Nicolaum in hac parte, non poterit, quia ipsemet se in contradictione ponit, cum hic dicit nunquam fuisse viros eruditos de Isachar, & primo Paralipome. 12. cap. exponens ipse literam illam, quam allegauimus, dicit, quòd de tribu Isachar erant viri valde studiosi in lege, & sciebant consulere quid, & quando fieri oportet. Et patet magis per literam, quę ibi immediatè sequitur, scilicet omnis autem reliqua tribus eorum cōsilium sequebatur.

Determinatio. Solum ergo dicendum est, quòd quando Nicolaus hic commentauit nesciebat illum textum Paralipomen. cum autem commentauit illum non recordabatur eius quod hic dixerat, nec in hoc vllatenus ei improperandum est. Sed generaliter parcendum est ei, & omnibus, qui magna opera faciunt: nam in tanta operis diffusione nullum nisi diuinum ingenium posset omnium memorari. per hunc enim modum etiam ipsi maximi Doctores, vt Augustinus, & cęteri ex ea parte, qua defectus humanos habebant, errauerunt: Clementer ergo talia toleranda sunt, cum reperiantur. Hoc tamen stante litera ista exponi non potest de vacatione studij in tribu Isachar, vt patet ex sequentibus: primò non conuenienter ista tribus dicitur asinus fortis ad designandum contemplationem sapientiæ, quia inter animalia nullum ita desidiosum, obliuiosum, ineptum, iners, atque stolidum est, quod repugnat vacationi contemplationis. Si autem fieret hic metaphorica translatio, sicut sepissime fit in sacra Scriptura, oportebat fieri per conuenientiam eius, quod transferebatur, aliàs inepta, & stulta esset translatio, quod non conuenit sacræ Scripturæ.

Item quando dicitur. *Accubans inter terminos.* Manifestum est, quòd loquitur litera de situ sortis suę, & non de studij vacatione. Item quando dicitur. *Et terra quòd esset optima.* Non loquitur de aliqua conditione pertinente ad quietem contemplatiuam, sed de bonitate terræ, quæ principaliter consistit in fertilitate.

Item quando dicitur. *Supposuit humerum suum ad portandum.* Manifestum est, quòd ista portatio notat motum localem, & non tolerantiam studij, quæ fit in quiete cessante exteriori occupatione. Item quando dicitur. *Factus est tributis seruiens.* Non consentit aliquo modo sensum, quem dant Hebræi, scilicet, quòd aliæ tribus dabant ei tributa, tanquam magistro contemplanti, & docenti. Quia euidenter litera innuit non, quòd tributa darentur Isachar, sed quòd ipsa tribus Isachar dabat tributa. *Quia factus est tributis seruiens.* Idem est, quòd soluens tributa, vel subiectus tributis, quod non conuenit contemplanti, scilicet, vt cōtempletur, & insuper soluat tributa.

Exposi. doctoris. Conuertenda ergo est litera ad expositionem aliā, cum istam non possit tolerare, maximè quia dato, ꝙ filij Isachar vacarent studio, non darēt eis aliæ tribus tributa, quia istud studium conueniebat propriè tribui Leuiticæ, quæ totaliter intenta erat diuinis officijs, & studijs, & huic prouidebant aliæ tribus. Cum ergo vix possent prouidere isti tribui, aut nollent perfectè prouidere, quia Leuitæ pauperes erant, & petentes, & cum pupillis, & orphanis alebantur, vt patet Deuteron. 12. & 14. ca. quomodo vellent, aut possent prouidere alteri tribui, scilicet Isachar? non videtur conueniens.

Determinatio. Dicendum ergo, quòd intelligatur litera de occupatione tribus Issachar circa agriculturam, & aliqualiter de conditione terrę. *Issachar asinus fortis.* Idest tribus Issachar erit fortis ad laborem, vt asinus: nullum enim animal, tam paruę quantitatis tantis laboribus, & tam assiduis subijcitur, nec tam infatigabile est, habitaque modica quiete rursum fortificatur ad laborem. In Hebræo dicitur. *Asinus osseus.* Idest habens magna ossa, & dura ad tolerādum duros, & assiduos labores, cum in ossibus, & neruis totum animalis alicuius robur sit. quanto ergo ista sunt propensiora, idest grossiora tanto vires sunt maiores, vt ait Isidorus Etymologiarum lib. 11. *Accubans inter terminos.* Idest ꝙ sors Issachar fuit terminata duobus terminis naturalibus, s. ab vna parte mari Mediterraneo, & ab alia mari Galilææ, quod non est mare Oceanum, nec Mediterraneum, sed est quædam lacus magna in figurā maris, quod in Euangelio sæpe vocatur mare Tiberiadis, vel mare Galilææ, vt patet Ioannis quinto, & vigesimoprimo capit. Aliquando etiam vocatur stagnum Genezareth, vt patet in multis locis Euangelij: aliquādo vocatur mare Cenereth, vt patet Nume. 34. & ibi plenius diximus, vel habuit mare Mediterraneum ex vna parte, & ex alia montes altos terminantes sortem suam. *Vidit requiem, quòd esset bona.* Idest cognouit, vel iudicauit, quòd melius sibi erat manere in terra sua exercens agriculturam, quàm ire per mare in longinquas prouincias sub vitæ, & mercium magno discrimine, cum tot pericula in mari efferuescant, & hoc dicit ad differentiam sortis, & studij tribus Zabulon. Quia Zabulonitæ in longinquas terras merces efferebant ad lucra sectanda. Hæc differentia ponitur in benedictione Moysi, Deuteronom. 33. cap. scilicet lætare Zabulon in exitu tuo, idest in exitu ad alias terras nauigando, & Issachar in tabernaculis tuis, idest, manendo in terra tua intentus agriculturæ, & non nauigans. *Et terra, quòd optima.* Idest considerauit tribus Issachar, quòd terra sortis suæ erat optima, idest fertilis valde, & hoc induxit illam tribum ad manendum intentam agriculturæ, quia terra sua modico labore culta multos proferret fructus. Tribus autem

Zabu-

Zabulon habebat terram non valde fertilem; ideo tradidit se nauigationi tanquam non potens aliter satis abundanter viuere. Isachar autem considerans terram suam fertilem esse, & quòd in ea posset sufficienter viuere sine negociatione nauigatiua, iudicauit magis valere terram suam colere, quàm maria discurrere; sicut faciebat tribus Zabulon, & consueuerunt facere terræ steriles, apud mare.

Supposuit humerum suum. Scilicet ad tolerandum laborem agriculturæ. *Humerum suum ad portandum*. Idest ad portandum merces ad nauigia; quia cum terra Isachar esset fertilis habens multa venalia, & haberet stationem maris, sicut tribus Zabulon, portabat venalia ad maris littora, & ibi vendebat ea negociatoribus aliunde venientibus, sed ipsi de tribu Isachar non intendebant nauigationi, vt dictum est.

Factus est tributis seruiẽs dupliciter exponitur.

Factus est tributis seruiens. Idest seruiens in labore agriculturæ ad colligendum fructus, de quibus illi, qui tributa dare debebant, soluerent. Et est sensus, quòd quia in terra illa vbertas fructuum erat, illi, qui dare debebant tributa in frumento, vel vino, siue alijs fructibus veniebant ad terram Isachar, & ibi emebant.

Vel aliter. *Factus est tributis seruiens*. Idest, quia dictum est, quòd erant agricolæ, nec intendebant militiæ, vel alijs occupationibus, propter quas sortirentur aliquam immunitatem, efficiebantur tributarij regum magis, quàm aliæ tribus, cum magis abundarent in diuitijs frugum.

Prænunciatio futurorum in tribu Dan.

Dan iudicabit. Hic ponitur prænunciatio futurorum in tribu Dan, & solum ponitur dignitas tribus Dan quantum ad iudicium, & bellum; & non tangitur aliquid de conditione sortis eius, sicut in alijs prædictis. *Dan iudicabit populum suum*. Idest aliquis de tribu Dan iudicabit populum suum, idest totum Israelem. Hoc fuit completum in Sansone, qui fuit de stirpe Dan, vt patet Iudicum decimotertio cap. iste autem iudicauit Israel annis viginti, vt patet Iudicum decimosexto cap. aliqui libri habent. *Vindicabit populum suum*. Faciliter corrumpi posset talis litera ex similitudine; sed non est magnus error, quia vtrunque est verum. Sicut enim iudicauit populum; ita etiam vindicauit eum de hostibus suis Philistęis, vt patet in multis malis, quæ inflixit eis.

Primò enim occidit triginta viros, vt patet Iudicum decimoquarto cap. Post ligauit trecentas vulpes tempore segetum iam siccarum, cuilibet autem vulpi apposuit in cauda ardentem facem, quæ fugerunt in segetes Philistinorum, & incendentes eas vniuersas combusserunt, & in tantum malum illud incanduit, vt vineę, & oliueta, cæteręque arbores illo incendio conflagrarent, vt patet Iudicum decimoquinto capit. deinde cum ligatus à suis cognatis, & contribulibus traderetur in manus Philistinorum occidit mille viros percutiens eos mandibula asini, vt patet Iudicum decimoquinto capit. ad vltimum in morte sua atrij columnas, in quo, vt ei illuderetur, adductus fuerat, apprehendens occidit plures Philistinorum moriens, quàm viuens occiderat, vt habetur Iudicum decimosexto cap. *Sicut aliæ tribus in Israel*. Idest sicut de alijs tribubus fuerunt iudices in Israel, ita fuit iudex de tribu Dan, ne minor alijs videretur.

Iosue fuit prim' rex Iudæorũ.

Primus dux Iudæorum, qui fuit Iosue, de tribu Ephraim erat, vt patet Numer. decimotertio cap. & Iosue vigesimoquarto.

Secundus Iudex Israel, scilicet Othoniel fuit de tribu Iuda, quia fuit frater minor Caleb, qui erat de Iuda, vt patet Iosue decimoquarto, & decimoquinto cap. Deinde fuit Aiod, qui videtur fuisse de tribu Be-

A niamin, de quo Iudicum tertio cap. deinde Delbora, quæ iudicabat Israel fuit de tribu Ephraim, vt patet Iudicum quarto, quia iudicabat in terra sua in monte Ephraim, non est enim verisimile, quòd iret ad aliam tribum ad iudicādum. Deinde Gedeon qui iudicauit Israel fuit de tribu Manasse, vt patet Iudicum sexto cap. Post iudicauit Abimelech filius Gedeonis de cōcubina; & iste se regem vocauit, vt patet Iudicum nono cap. Et iste eodem modo erat de Manasse. Deinde iudicauit Thola, qui fuit de tribu Isachar, vt patet Iudicum decimo cap. Post hunc iudicauit Iair, qui fuit de tribu Manasse de parte dimidia habitante vltra Iordanem in monte Galaad in terra Anothair, ut patet Iudicum decimo cap. Deinde iudicauit Abesan, qui B erat de tribu Iuda, quod patet ex eo, quod dicitur esse de Bethlehem, vt patet Iudicum duodecimo cap. est autem Bethlehem in sorte Iudæ, vt patet Matt. 2. cap. & Micheæ 6. Post hunc iudicauit Abdon, qui erat de tribu Zabulon, vt patet Iudi. 12. cap. Post hunc Sanson, qui fuit de stirpe Dan, vt dictum est, & patet Iudic. 13. cap. *Fiat Dan coluber in via*. Aliqui de nostris exponunt istam literam de Antichristo, quem dicunt esse de tribu Dan, & quidem litera satis ei applicari posset secundum ea, quæ sancti Doctores in multis locis de Antichristo dixerunt, si constaret eum futurum de tribu Dan. *Fiat Dan*. Idest Antichristus nasciturus de tribu Dan. *Coluber in via*. Idest sicut coluber latet in via, & insidiosè mordet transeuntes, ita Antichristus fraudulenter inducet ad se gentes, quoniam fraude plenus erit, varijsque astutiis; & omnia, quæ fecerit, fraudulenta, & mendacia sunt. Sic enim ait Aposto. secundæ ad Thesa. cap. secundo. *Cerastes in semita*. Eadem sententia est; quia cerastes species serpentis est, & innuit, quòd in vijs, & in semitis Antichristus insidiabitur, ad notandum, quòd vix poterit aliquis effugere semitas eius; & conuenit propriè cerastes astutiæ Antichristi. Quia cerastes, ut ait Solinus in Polistor. cap. de Africa, est serpens, quatuor cornicula in capite habens, totumque se in arenis mergens abscondit præter illa cornicula, quæ extra in figuram escarum ex industria relinquuntur, quibus aues illectę, vt cibum inde sumant, à cerastibus deuorantur. Sic enim Antichristus præmittens D quibusdam seculi varia blandimenta, ut delitijs diffluant, & diuitijs affluant, multipliciter omnes fraudare conabitur.

Expositio aliquorũ de Antichristo.

Cerastes quid.

Mordens vngulam equi. Vngula equi pars posterior est equi. Sic Antichristus in nouissimis diebus veniet ad mordendum circa finem seculi ad senium occidentis. Vel dicitur mordere in vngula: quia morsus vngulæ, qui non potest euitari, cum non videatur, notat calliditatem, & astutiam in fallendo.

Salutare tuum expectabo Domine. Ista sunt verba Iacob de tanto malo exclamantis. Cum enim in spiritu præuidisset Iacob tanta mala facturum Antichristum: vt uix aliquis ei resistere possit, iuxta illud Matthæ. vigesimoquarto cap. erit tribulatio, qualis nunquam fuit à principio mundi vsque modo, nec fiet, E confugit ergo ad auxilium diuinum, vt quia homines tanta mala per se vitare non possent, Deus eos eripiat. Dicit ergo. *Salutare tuum expectabo Domine*. Idest licet tanta tribulatio orbem pressura sit, tamen ego expecto salutare tuum, idest expecto, quòd à te veniat nobis salus in tanto malo. Et sic erit, quia nisi Deus specialiter adiuuaret, non possent homines tolerare tanta mala. Sic patet Matthæ. vigesimoquarto capit. Et nisi breuiati fuissent dies illi, non fieret salua omnis caro, sed propter electos breuiabuntur dies illi. Sed quia vt præposuimus, non

constat Antichristum esse futurum de tribu Dan, exponatur litera ista de Sansone tota. Sicut enim in principio eius dictum fuerat, quòd Dan, idest Sanson de tribu Dan iudicaret, vel uindicaret populum suum, ita hic ponitur consequenter modus, scilicet. *Fiat Dan*. Idest Sanson, qui est de tribu eius. *Coluber in via*. Idest sicut quando est coluber in via, nullus audet transire, ita Sanson faciebat, quòd Philistæi non auderent venire ad premendam terram Israel, sicut ante consueuerant. *Et cerastes in semita*. Eadem sententia est, sed ponitur ad exaggerandum timorem, quem conceperant Philistini de Sansone. Semita enim angusta est, & quando in ea aliquod offendiculum est, nullus audet per eam transire; quia non est in ea locus ad declinandum periculum, maximè quando periculum est incognitum, sicut cum cerastes latet sub arena.

Mordens vngulam equi, vt cadat ascensor eius. Idest, sicut isti cerastes latentes sub arenis transeuntes equos atrociter mordent, & ascensores cadere faciunt; ita Sanson faciebat cadere Philistinos. Vel aliter sicut mordens vngulam equi facit ruere equitantem non accedendo ad eum; ita Sanson in fine vitæ suæ occidit principes Philistinorum, & multos alios, quasi tria millia non accedendo, nec tangendo eos, quando concussit duas columnas domus, & ruit, mortuique sunt omnes, qui aderant cum Sansone, ut patet Iudicum 16. capit.

Salutare tuum expectabo Domine. Idest licet Sanson fuerit ita fortis, non propter hoc dicendus est Messias, qui expectabatur. Sed adhuc mortuo illo expectabo salutare tuum, idest Messiam missum à te ad saluandas omnes gentes. Et hanc sententiam ponit translatio Caldaica, scilicet. *Expectabo salutare tuum*. Idest Domine ego non expecto Gedeonem, qui fuit saluator contra Madianitas, nec expecto Sansonem de tribu Dan, qui fuit saluator contra Philistinos; sed expecto salutare tuũ, scilicet Messiam de tribu Iuda.

Prenũciatio status Gad.

Gad accinctus. Hic ponitur prænunciatio status Gad, & solum prænunciatur quantum ad vnum bellum, vel potius bellicam ordinationem, scilicet ad introitum terræ promissionis, & ad pugnam, donec esset acquisita. *Gad accinctus præliabitur*. Hic notatur fortitudo Gad in pugnando, quia viri de illa tribu fuerunt bellicosi valde, & robustissimi. Sic dixit Moyses in benedictione tribus Gad, vt patet Deuterono. trigesimotertio capit. benedictus in latitudine Gad, vt Leo requieuit, cepitque brachium, & verticem, idest, vno ictu abscidit brachia, & verticem. Vel refertur ad bellum factum in terra promissionis. Quia vt habetur Nume. trigesimosecundo cap. quando filij Ruben, & Gad, & dimidia tribus Manasse acceperunt possessionem in terra Sehon regis Hesebon, mandauit eis Moyses, vt præcederent armati fratres suos, idest alias nouem tribus, & dimidiam, donec maneret in tranquillitate possessionis terrę Chanaan, quod vt mandatum fuerat fecerunt, sicut dicitur Iosue vigesimosecundo cap. vbi laudauit eos de hoc Iosue.

Fortitudo Gad in pugnam.

Accinctus præliabitur. Idest ista tribus iuit accincta, vel expedita cum alijs tribubus ad pugnandum in terram Chanaan. Et dicitur accinctus ad differentiam aliarum nouem tribuum, & dimidiæ, quia illæ non ibant accinctæ, idest expeditæ ad pugnam, cùm portarent secum vxores, & filios totamque familiam greges, & armenta, cunctamque supellectilem; Gad autem, & Ruben, & dimidia pars Manasse pergebant accincti, idest expediti non onerati, cum omnia dimisissent in vrbibus Galaad vxores, filios, pecora, & variam supellectilem. In hac benedictio- F ne Gad tanta intricatio in litera Hebraica est, ut dicat Aben Ezra se non intelligere, quia iste fuit aliquis euentus specialis patrum suorum, de quo non constat.

Quæst. 5. Cur solũ fit mentio de tribu Gad, quod iuerit ad pugnãdũ.

Sed quæritur cur dicatur de tribu Gad, quòd iuit accincta ad pugnandum coram alijs tribubus, cum non solum ipsa, sed etiam tribus Ruben, & dimidia pars Manasse eodem modo iuerint, ut patet eorum promissio Numer. 32. & completio Iosue vigesimosecundo cap.

Respondetur, quòd de qualibet istarum tribuum idem, vel consimile dici debebat, & Iacob, qui ista cognoscebat propheticè, cognouit idem in tribu Ruben, sicut in tribu Gad, & idem in dimidia tribu Manasse. Sed non decuit idem in alijs dici. Quantum G ad Ruben causa patet, quia Iacob loquens per spiritum intendebat multum reprehendere Ruben propter peccatum coitus cum Bala, non decuit ergo inter reprehensiones inseri laudes. Quantum ad dimidiam partem tribus Manasse non potuit hoc fieri; quia non benedixit hic Iacob distinctè tribum Manasse, & Ephraim, sed solum benedixit patrem earum Ioseph. Maximè quia dato, quòd quælibet harum tribuum per se benediceretur, non poterat dimidia pars Manasse, cui hoc competebat, distinctè benedici. *Et ipse accingetur retrorsum*. Idest non solum Gad cum Ruben, & dimidia tribu Manasse fuerunt præcincti, vt pugnarent ante fratres suos præcedentes eos in bellis, sed etiam retrorsum, idest post accincti sunt; idest parauerunt se ad pugnandum; quia post- H quàm stetissent isti per quatuordecim annos cum fratribus suis in terra promissionis, scilicet trans Iordanem redeuntes in patriam suum hostes conuicinos habuerunt, cum quibus confligentes fortiter deuicerunt, hoc autem ipsi post alias tribus certamen habuerunt; ideo retro, idest postea etiam accincti dicuntur.

Aser Prenũciatio ad tribum Aser

Aser pinguis. Hic ponit prænunciationem, quantum ad tribum Aser, & tangit conditionem status eius in abundantia terræ nascentium, *Pinguis panis*. Idest in terra sortis Aser vbertas frugum, & omnium terræ nascentium erit, quæ vocantur pinguedo panis. *Præbebit delicias regibus*. Quia in terra Aser erant aliqua specialia terræ nascentia, quæ non erant in alijs I sortibus tribuum; & hæc apportabantur ad delectandum reges, quia his libenter vescebantur. Sic ait Beatus Hierony. in libro de collectionibus sanctorum, Aser pinguis panis eius de fructibus terræ suæ honorabit reges.

Nephthali Prenũciatio Nephthali.

Nephthali. Hic ponitur prænunciatio Nephthali, & solum tangitur status eius, quantum ad terrę nascẽtium qualitatem. *Ceruus emissus*. Aliqui dicunt, quòd intelligitur hoc de bello facto contra Sisaram ducem regis Iabin, vt patet Iudicum quarto cap. in quo Barach mandato Delborę Prophetissę accepit decem millia virorum de tribu Nephthali, qui iuerunt expeditę cum eo in pugnam, & fecerunt vastationem in Sisaram, & milites suos, & propter istam victoriam K fuit factum canticum diuinæ laudis à Delbora, & Barach, in quo continebantur eloquia pulchritudinis, vt patet Iudicum quinto capit. Sed non videtur congrua ista expositio, quia non solum descenderunt ad istud bellum viri filij Nephthali, sed etiam de Zabulon, vt patet Iudicum quarto, etiam de Isachar, & Manasse, vt patet Iudicum quinto. Ideo de quolibet eorum ęqualiter dici debebat, quòd erat ceruus emissus. Alij dicunt, quòd filij Nephthali recipiebant munera ab alijs tribubus, & ꝓpter hęc dabãt eloquia pulchra imprecãdo bona dantibus munera quẽadmodũ fieri

fieri consueuit. Sed adhuc non conuenit hoc, quia non manet ratio, quare dicantur filij Nephthali ceruus emissus.

Aliorum opinio. Dicendum ergo quòd in sorte Nephthali erãt terræ nascentia temporanea valde, ita quòd prius ibi fructus, & segetes crescebant, & maturabantur, quàm in alijs sortibus tribuum. Dicebatur ergo ista terra velox, sicut ceruus emissus, idest emissus ad cursum: idẽ enim signat emissus, quòd velox. *Dans eloquia pulchritudinis*. Idest, quòd de istis nouis fructibus, & frugibus, quę nascebantur in sorte Nephthali, offerebantur oblationes primitiuorum in templo, & ꝑpter has sacerdotes pulchras laudes Domino personabãt, quæ vocantur eloquia pulchritudinis.

Prænũciatio facta Ioseph. *Ioseph filius*. Hic ponitur prænunciatio facta Ioseph, in qua tangitur primo historica narratio gestorum Ioseph sub quadam figuratione: deinde ponuntur benedictiones, quantum ad posteritatem eius. *Filius accrescens Ioseph*. Hic alludit Iacob interpretationi nominis Ioseph, quia Ioseph signat in Hebræo additum, vel crescentem; & vocauit eum mater sua Rachel sic, quia quando genitum eum peperit dixit addat mihi Deus, & alterum filium, vt patet supra trigesimo cap. suus pater eum Ioseph, vel crescentem nunc uocauit; quia multum creuerat super fratres suos in honore, & dominio; quia factus fuerat præpositus totius Aegypti, vt patet supra quadragesimoprimo cap. crescebat etiam in posteritate sua, quia de filijs eius duæ tribus factæ sunt, quòd nulli alteri de fratribus eius euenit. *Filius accrescens*. Duplicatur ad rhetoricam exornationem, vt sæpe diximus, quia talis est vsus in

Ioseph qd Hebraice. prophetijs maxime in libro Isaie, vel duplicatur ad notãdam valde magnam multiplicationem Ioseph, quia repetitio verborũ designat vehementiam conceptionis intellectualis. *Et decorus aspectu*. Erat enim Ioseph valde pulcher, vt patet supra trigesimonono cap. quia in hoc similabatur Racheli matri suæ, quæ valde pulchra erat, vt habetur supra vigesimonono capit. *Filiæ discurrerunt super murum*. Idest quando Ioseph erat in Aegypto; quia viri, & fœminæ illius terræ aliqualiter deformes sunt, vt diximus supra vndecimo capit. Ioseph autẽ valde pulcher erat, quare mulieres quãdo sciebant, quòd transiturus esset per callem, ponebant se ad fenestras, vel ascendebant super muros ad contemplandam speciem eius, & hoc maximè quando erat factus præpositus Aegypti; quia tunc incedebat in habitu precioso, & ornatus valde.

Sed exasperauerunt eum. Idest amaricauerunt, quasi dicat, licet iste Ioseph, ita pulcher esset, vt ab omnibus amari deberet, & nullus ei nocumentum inferre deberet, tamen exasperauerunt eum, idest amaricauerunt vitam eius, prementes eum multis angustijs, quando fratres eius non poterant ei quicquam pacificè loqui, sed omnia cum quodam vultu horribili, & turbato, quod ipsi vertebatur in angustiam, & mœrorem. Etiam quia eum occidere voluerunt; vt patet supra trigesimoseptimo. Etiam quia eum ad vltimũ vendiderunt Ismahelitis, vt duceretur in lõginquam terram. *Inuideruntque ei habentes Iacula*. Idest fratres sui inuidebant ei, quia à patre plus cæteris amaretur, & quia accusauisset eos de crimine pessimo, & quia somnia illis dicebat, in quibus innuebatur, quòd ipse foret in posterum Dominus eorum. *Habentes iacula*. Idest verba dura, & acuta, quæ vocanter iacula, quia pungunt, & perfodiunt, vt iacula, & fuerunt hęc, quando non poterant ei quicquam pacificè loqui, sed omnia in duriciem cõuertebant, ut cum dixerunt: Nunquid rex noster eris? aut subijciemur ditioni tuæ?

Aliqui autem exponunt istam literam referentes

A ad dominam Ioseph, scilicet vxorem Putipharis, quæ amaricauit Ioseph duci faciens eum in carcerem, & iurgata fuit contra eum dicens, quòd voluerat ei illudere, vt patet supra trigesimonono cap. Sed non potest stare ista expositio, quia litera loquitur hic pluraliter, domina autem sua erat vna persona. Item quia dicitur inuiderunt: domina autẽ sua, quę erat vna persona nõ inuidit ei, quia non erat aliquid, in quo domina inuideret ei, cũ esset maior eo, & generaliter ab omnibus inuidia semper dicatur esse de maioribus rebus, quàm habeat ille, qui inuidet, domina autem seruo suo maior est.

Item quia dicitur habentes iacula, hoc autem non conuenit ei, cùm ipsa sit vna: etiam quia non habebat B iaculum contra Ioseph, vel iacula. Aliqui exposuerunt de filiabus Aegyptiorum, quæ licet discurrerent per murum ad videndum eum, tamen amaricauerũt eum. Sed non conuenit ista expositio; quia non uidetur quomodo filiæ Aegyptiorum possent amaricare Ioseph, & inuidere ei; quia hoc aut signabitur fuisse antequàm Ioseph fieret præpositus Aegypti, aut post. Si autem dicatur fuisse ante, quomodo poterãt filiæ Aegyptiotum inuidere, quia tũc seruus erat; nec aliquam præeminẽtiam habebat, de qua possent inuidere ei. Si autem dicatur fuisse, postquàm factus fuit præpositus Aegypti, quomodo poterant ei filiæ Aegyptiorum amaritudinem facere, quia potens erat, & omnes ei obediebant, vt patet supra quadragesimo- C primo cap. vbi dixit Pharao, ego sum Pharao absque tuo imperio non mouebit quispiam pedem, vel manum in tota terra Aegypti.

Dicendum ergo est, quòd ista litera non potest intelligi propriè, nisi de malo, quod contra Ioseph faciebant fratres sui. *Sedet in forti arcus eius*. Fortis vocatur Deus, qui solus fortis est super omnia: quia quicquid, vult facit. Arcus vocatur defensio, sicut diximus supra præcedenti capit. in fine. Est sensus licet amaricassent eum, & inuidissent habentes iacula, idest fratres sui volentes eum occidere, non fuit defensus ab aliquo homine, sed Deus solus, qui fortis est fuit arcus eius, idest defensio eius, vt eum ab his omnibus liberaret, & postea de carcere educeret.

Et dissoluta sunt vincula brachiorum eius. Hoc ponit ad D designandum liberationem à carcere, in quo detinebatur Ioseph, a quo solus Deus eum liberauit. In Hebræo dicitur. *Deaurata sunt brachia eius*. Vel *Topazion constitutus fuit super brachia eius*. Quod Iudæi referunt ad ornamenta, quæ fuerunt posita in brachijs eius, quando constitutus fuit præpositus Aegypti. Quod verisimile est, quia cum rex tradiderit ei tunc anulum suũ, vt patet supra quadragesimoprimo cap. satis credendum est, quòd daret multa alia ornamenta, maximè fecit eum adduci in curru secundo regis, & clamari coram eo, vt omnes cognoscerẽt eum præpositum esse terræ Aegypti.

Per manum potentis Iacob. Idest per manum, vel potestatem Dei, qui est fortis Iacob, idest, in quo est for- E titudo, vel potentia Iacob; quia Iacob totam suam spem, & fortitudinem ponebat in Deo de se ipso nihil confisus. Et potest referri hoc ad vtrunque sensum literæ superioris, idest, quod siue vincula Ioseph fracta; aut dissoluta fuerint, siue brachia eius deaurata fuerint, vtrunque factum est per manum fortis Iacob, idest Dei, quia ipse mouit Pharaonem ad faciendum, scilicet, ut Ioseph de carcere educeret, & vt eum sublimaret. *Inde*. Idest de Ioseph, scilicet de semine eius.

Pastor egressus est. Pastores vocantur reges; quia ad modum pastorum subditos, vt oues per bonas leges Reges cur pastores dicantur.

 dirigunt

dirigunt ducentes in bonum, & facientes cauere à malo. Sic vocat Aristo. in 8. Ethicorum, vbi tractat de amicitia politica dicens, quòd rex amat subditos, sicut pastor oues, & probat ibi per dictum Homeri, qui Agamēnonem regem bonum pastorem populorum nuncupauit. De tribu autem Ioseph egressus est pastor, idest rex, scilicet Ieroboam, qui fuit de tribu Ephraim filii Ioseph, vt habetur tertio Reg. 11. capit. & 12. *Lapis Israel*. Lapis, quia solidus est, cemento conuenit. Sic dicitur iste Ieroboam fuisse lapis, quia primus fuit, & cementum in omnibus regibus Israel, idest decem tribuum, vt patet tertio Regum 12. cap. Hebræi intelligunt hoc de ipso Ioseph, qui fuit pastor Israel, idest Iacob patris sui, & totius familiæ, & fuit lapis, super quem innitebantur tempore angustiȩ famis, & tunc est sensus referendo ad superiora, scilicet. *Inde egressus est pastor*. Idest post quàm Deus dissoluit vincula Ioseph. *Inde*. Idest ex ipso tempore egressus est pastor, idest factus est pastor, idest cibator, vel sustentator. *Lapis Israel*. Idest etiam fuit firmamentum Iacob, & totius domus suæ, vel aliter. *Inde*. Idest de carcere. *Egressus est pastor*. Idest ideo dissoluit Deus vincula brachiorum Ioseph, vt exiens inde esset pastor patris sui, & fratrum suorum. *Deus patris tui*. Idest Deus, quem ego colo, vel qui mihi bona multa fecit, sicut dixit præcedenti cap. Deus qui pascit me ab adolescentia mea, & multa alia promisit, scilicet. *Erit adiutor tuus*. Te defendendo ab aduersis, & prospera conferendo. Nominat autem Deum patris sui, quasi dicat, non solum faciet Deus tibi bonum propter meritum tuum, sed etiam propter preces meas. *Et omnipotens benedicet tibi*. Idest multiplicabit te in bonis. Rectè vocat hic omnipotentem, quia nullus melius multiplicatum aliquem facere potest, quàm omnipotens.

Benedictionibus cœli desuper. Hic imprecatur multiplicationem in terrȩ nascentibus, quȩ sunt fundamentum totius humanæ vitæ, & omnium diuitiarum. Consistit autem ista fertilitas in duobus, scilicet conuenienti agente, & contemperante, & in materia bene suscipiente. Agens autem disponens ista inferiora ad multiplicationem fructuum est influentia cœlestis, a qua secundum Philosophum in secundo de Generatione, & corruptione; causatur omnis corruptio, & generatio in terra. Ista autem influentia est in rore, vel pluuia terram humectante, & inebriante, & fœcundante ad productionem, vt patet Esai. 55. quomodo descendit imber, & nix de cœlo, & illuc vltra non reuertitur, sed terram inebriat, & infundit eam, & germinare eam facit, & dat semen serenti, & panem comedenti; sic erit verbum meum, quod egredietur de ore meo. Quando autem ros, vel imber venit de cȩlo in congruentia secundum statum terræ, & calor temporibus suis ad digerendum humiditatem, & maturandum fructus, cœlum benedictionem suam infundere dicitur. *Et benedictionibus abyssi iacentis*. Secundum quòd est materia bene suscipiens est terra. dispositio ergo bona terræ, scilicet, quod sit bene suscipiens cœli influentiam, & quòd ipsa sit in se pinguis apta ad fructus gignendos: terra autem sicca sterilitati cognata est. Ista terra vocatur abyssus deorsum iacens, quia est infima in situ omnium elementorum, vel vocatur abyssus, idest sine visu, quia nullo modo est visui peruia, sicut alia elementa sunt in totum, vel in partem. Simile habetur supra vigesimoseptimo cap. in benedictione Esau, scilicet in rore cœli, & in pinguedine terræ erit benedictio tua. *Benedictionibus vberum, & vuluæ*. Posuit benedictiones, idest multiplicationes in terrȩ nascentibus, quæ ordinantur ad esum, & susten-

Fertilitas in duobus consistit.

Quare terra vocatur abyssus.

F tationem animalium, hic ponit istam multiplicationem animalium, scilicet filiorum Ioseph. Et quia multiplicatio indiuiduorum in specie humana est per generationem, generatio autem habet pro vase conseruatiuo vuluam, idest matricem mulieris, dicit hic venturam Ioseph benedictionem, idest multiplicationē vuluæ, idest filiorum genitorum in vulua, idest matrice. Non vocatur autem hic vulua os ventris, siue os matricis, vt pauca scientes ridiculè dicunt, quia hoc nihil erat, quoniam isto modo benedictio vuluȩ est multiplicatio in coitu, & multiplici seminis effusione, sed hoc non prodest per se; quia multi semper coeuntes plurimum abundātes in humore seminali nunquam gignunt, quia generatio fit secundum contemperationem seminis virilis, & fœminæ in matrice, in qua

G sequitur, vel sterilitas, vel paucitas, vel pluralitas in filijs. Multiplicatio ergo coitus secundum se modicum agit, quia ex vno coitu solo possunt duo, vel tres filij generari, vt patet supra trigesimooctauo cap. vbi Thamar concepit Phares, & Zaram ad vnum coitum Iudæ. Non est ergo multum necessaria coitus multiplicitas, quȩ attinet ad benedictionē vuluæ, vt vulgariter sumitur, cum fiat vbertas conceptus ex contemperatione seminis, quæ attinet ad vuluam, vt signat matricem. Et quia natura non solum intendit generationem, immo magis conseruationem geniti, cùm generatio fiat ad cōseruationem speciei per durationem aliqualem indiuidui geniti, quia alias generatio frustratoria esset, quod non conuenit intentioni naturæ,

H non solum ponitur hic generatio, quæ pertinet ad generationem vuluæ, sed etiam enutritio genitorum, quæ pertinet ad vberum vbertatem, & denominat vbera, quia mox geniti, quia teneri sunt, nullo alio cibo ali possunt, nisi lacte, quod est cibus liquidus, & valde tener. Etiam quia secundum intentionem Philosophi ex eisdem gignimur, sumus, & alimur. Vnde ait in primo Politicorum, quòd natura desiderans cōseruationem rei genitȩ, sicut ingeniat generationem, ita ingeniat cibum rei genitæ, scilicet lac in vberibus quousque fœtus per se cibum solidum capere queat. *Dicitur ergo benedictionibus vberum*. Idest sicut Deus dedit tibi benedictionem vuluæ filios in gignendo potētiam tribuendo, ita det benedictionem in vberibus tri-

I buendo lac ad nutriendum. Quia in lacte, in quo est prima natorum alimentatio tota sequens nutritio ad conseruationem intelligitur. Hoc patet Ose. 9. capit. vbi cum loqueretur cōtra tribum Ephraim dixit, gloria eorum ab vtero, a partu, & a conceptu, idest tota gloria, vel totum bonum Ephraim consistebat in generatione filiorum, & nutritione; ideo Propheta propter peccata eorū prædicit eis mala opposita per modum imprecationis, dicens: Da eis Domine. Quid dabis? da eis vuluam sine liberis, & vbera arentia. Et sicut ista benepictio vberum, & vuluȩ refertur ad homines, eodem modo potest referri ad pecora; quia cōceptus fit ibi in matrice, & nutritio in lact vberum. Est autem benedictio, quòd pecora multiplicarentur, in quibus tota antiquorum substantia cōsistebat.

K Sed magis dicendum est, quòd per benedictionem cȩli, & abyssi intelligūtur multiplicationes in frugibus, & fructibus, & in animantibus: per benedictionem vuluæ, & vberum intelligatur multiplicatio liberorum. Et ista est propria expositio. Alio modo potest exponi, quòd referantur omnes istæ benedictiones ad ipsam personam Ioseph. Et ponuntur hic quatuor benedictiones, quia quatuor sunt, de quibus aliquis, vel in quibus benedici solet, scilicet dies, in qua natus est: & terra, in qua natus est: tertio quòd sint benedicta vbera, quæ eum lactauerunt: quarto quòd benedi-

Benedictionibus vberū tripliciter exponitur.

2. Exposi.

benedictus sit vterus, in quo gestatus est. Ista concordant literæ. *Benedictionibus cœli desuper*. Quantum ad primam benedictionem diei, in qua aliquis natus est; quia dies causatur secundum motum cœli, scilicet per motum solis super nostrũ hemisphærium. *Benedictionib⁹s abyssi iacentis deorsum*. Quantum ad secũdam benedictionem, scilicet benedicta terra, in qua natus est, quæ vocatur abyssus, quia est inferior in situ omnibus elementis, & minus peruia visui. *Benedictionibus vberum*. Quantum ad tertiam benedictionem, s. benedicta sint vbera, quæ eum lactauerunt. *Et vuluæ*. Quantum ad tertiã benedictionem, s. benedictus sit vterus, in quo gestatus est, quia vterus vocatur vulua, vt supra declaratum est. *Benedictiones patris tui*. Idest benedictiones meæ. *Confortatæ sunt benedictionibus patrum eius*. Idest benedictiones meæ, quas ego do tibi, maiores sunt, quàm benedictiones patrum eius, idest, quàm benedictiones, quas dederunt patres eius, s. patres mei, quasi dicat, maiorem benedictionem ego tribuo tibi, quàm contulit Abraham filio suo Isaac, & Isaac pater meus mihi. Vel maiores sunt benedictiones, quas ego recepi à Deo, quã benedictiones, quas receperunt patres mei. Vna autem istarum expositionum, sequitur ex alia. s. si maiores benedictiones Deus cõtulit Iacob, quàm patribus suis, ꝙ ipse potuit conferre maiorẽ benedictionem filio suo Ioseph, quàm patres sui. s. Abraham, & Isaac contulerant ei, & non solum sequitur, ꝙ poterat conferre maiores benedictiones ipse filio suo Ioseph, q̃ cõtulerat Abraham Isaac, & Isaac Iacob; sed etiam ꝙ contulit: nam quilibet horum benedicebat filio quãtum poterat; quia benedictio ista erat imprecatio, vt bonum quod Deus alicui promiserat, veniret super eum, & semen eius, quòd confirmaretur; & sicut specialiter dictum fuerat ad patrem, ꝙ ita trãsiret

3. Exposi. ad filiũ. Adhuc potest alio modo exponi, ꝙ ille ablatiuus, benedictionibus, nõ teneatur cõparatiuè, sicut tenebatur secundum duas priores expositiones; sed ꝙ signet causam instrumentalem, & est sensus: scias fili mi Ioseph, ꝙ benedictiones meæ, qui sum pater tuus, cõfortatę sunt, idest factę sunt fortes benedictionibus patrum suorum, idest per benedictiones patrũ suorũ. Et hoc patet, quia per additionẽ efficitur aliquid maius, quia Abraham solum cõtulit benedictionem suã, quam à Deo acceperat, filio suo Isaac, Isaac autem cõtulit maius, quia contulit benedictionem, quã acceperat à patre suo; & insuper propriam benedictionem. Deinde Iacob dedit maiorem benedictionem Ioseph, quia dedit benedictionem Abrahæ, & benedictionem Isaac; & insuper benedictionem suam; ideo confortata fuit benedictio sua, benedictionibus patrum suorũ, idest per benedictionem patrum suorum adiuuãtem benedictionem suam. Istarum autẽ trium expositionũ secunda tenenda est, scilicet, ꝙ benedictiones, quas Deus dedit Iacob fuerunt maiores, quam illæ, quas dedit patribus suis. Et est intẽtio summaria in tota ista litera, ꝙ bñdictiones maiores, quas dedit Deus Iacob, quã patribus suis, veniant super caput Ioseph. Et sciendum ad euidentiam huius, ꝙ Deus tenet istum modũ in datione gratuitorum, quemadmodum tenet natura ab eo condita in sua operatione. Natura enim in operando procedit ab imperfectis ad perfecta, ut patet in proœmio primi Physic. Sic etiam Deus licet hoc nõ sit generaliter, quia nullus certus ordo Deo præfigendus est, cùm ipse sit ordo, & regula. Sanctis enim antiquis reuelata sunt aliqua mysteria, sed pauca, & non multum clarè: Deinde posteriores plura, & clarius cognouerunt. Sic dicitur Exod. 6. cap. quando dixit Deus Moysi: Ego Dominus, qui apparui Abraham Isaac, & Iacob, & in Deo omnipotẽti, & nomen meum Adonai non indicaui eis. Sed postea indicauit istud nomẽ

A Moysi, cum dicatur cognouisse Deum, & vidisse per essentiam, ut innuitur Num. 12. cap. & ibi dictum fuit de hoc. Sic ergo cum Iacob esset posterior patribus suis plura ei reuelata sunt, quàm patribus suis, & plura ei promissa sunt, & in hoc cõgaudet Iacob filio suo Ioseph dicens, benedictiones mihi datæ à Deo sunt maiores benedictionibus, quas receperunt patres mei, & has tibi confero. Et non potest stare conuenienter prima expositio, scilicet, quòd benedictiones, quas ego do tibi, sunt maiores, quàm benedictiones, quas dederunt mihi patres mei, quia tunc esset litera aliqualiter superflua, quia infra dicitur. *Fiant in capite Ioseph*. Idest istę benedictiones magnæ veniant in capite Ioseph. Tertia expositio, s. ꝙ benedictiones Iacob confortatæ

B sunt per benedictiones patrum suorum, eodem modo non conuenit hic, quia infra demonstratur, ꝙ tenetur iste ablatiuus comparatiuè, cũ ponitur vsque quantum extenditur benedictio data Iacob. *Benedictiones patris tui*. Idest benedictiones mihi à Deo collatæ. *Fortificatæ sunt benedictionibus patrum eius*. Idest factę sunt maiores, quàm benedictiones collatæ patribus meis. Et est sciendum, ꝙ benedictionem Iacob fuisse confortatam super benedictiones suorum patrum, põt dupliciter intelligi, s. aut quãtũ ad reuelationes, aut quantum ad promissiones. Si quantum ad reuelationes verum est, quia plura reuelata fuerunt Iacob, quã Abrahæ aut Isaac, vt infra declarabitur: si autem quantum ad promissiones, non erat maior promissio facta no-

C uis sanctis patribus, quàm veteribus, quia idẽ vtrisque promittebatur. Dicebatur tamẽ maior esse promissio facta nouis, quia istis explicitè fiebat, veteribus autem implicitè, s. ꝙ id quod promittebatur Abrahæ implicitè promittebatur, Iacob explicitè, & de hoc loquitur hic Iacob ad Ioseph, s. ꝙ benedictiones suæ fortificatæ sunt super benedictiones patrum suorum, idest quòd clarius promissa sunt ei omnia ista, quã omnibus præcedentibus, & sic plura sibi promissa esse existimauit, quia ille, cui aliquid implicitè promittitur, sibi promissum esse nõ putat. Sed dices, quomodo sciebat Iacob, Obiectio.
ꝙ reuelationes factæ ei erant maiores reuelationibus factis antiquis patribus? Respondetur, ꝙ Abrahã, cui Respõsio.
primo reuelationes, & promissiones factę sunt, declarauit hoc filio suo, scilicet quid ei promissum esset ad

D demonstrandum Dei benignitatẽ promittentis, & ad incitandũ eum, vt desideraret placere Deo, & ambulare in præceptis eius. Deinde factę fuerunt reuelationes, & promissiones Isaac, & has declarauit Isaac filio suo Iacob ratione superiori. Iacob ergo recepit postea reuelationes, & promissiones; & collatis illis inuenit Iacob reuelationes, & ꝓmissiones sibi factas esse maiores. i. euidẽtiores, & magis explicitè. Sic enim Dauid cognoscẽs reuelationes factas alijs Prophetis, & reuelationes factas sibi, cognouit reuelationes factas ad se esse maiores, quàm reuelationes factas antiquis. Sic patet Psalm. 118. Super senes intellexi, idest magis cognoui ego de tuis mysteriis, quàm senes, qui præcesserunt me. *Donec veniret desiderium collium æternorum*. Idest

E in tantum, vel vsque ad tãtum ista facta reuelatio magna fuit, & clara, ꝙ venit ad desiderium colliũ ęternorum, i. ꝙ in hac reuelatione fiebat mentio de collibus eternis. i. de Paradiso, q est altus locus, vt colles, & est ęternus, quia in æternum durat. Hęc autem reuelatio fuit, quomodo porta Paradisi apperiẽda esset ꝑ Christum in passione sua. *Fiant in capite Ioseph*. Idest istæ benedictiones magnæ mihi datę à Deo super benedictiones patrum meorum confortatę veniant super caput Ioseph, s. ego rogo Deũ, vt omnes benedictiones mihi datæ a Deo compleantur in Ioseph. *Et in vertice* Quid vo-
Nazarei inter fratres suos. Repetitio eiusdem sententię tum Naza-
est. vocatur Ioseph Nazareus, idest separatus secũdum reorum.

 interpre-

interpretationem Hebraici nominis, quoniam illi, qui Nazarei uocabantur separati erant, unde uotum Nazareorum nihil aliud est, quã uotum de separatione à quibusdam, quibus omnes alij homines licitè utũtur, ut non ascendat nouacula in caput eius, nõ bibat vinũ, nec comedat quicquàm de uinea, non accedat ad exequias mortuorum, nec tãgat, dato ꝙ sit pater, uel mater; & quędam alia, de quibus Nume. 6. cap. erat autẽ separatus Ioseph inter fratres suos; quia alij eum odio habebãt, nec poterant ei quicquã pacificè loqui; ideo non poterat cõmunicare cum eis: postea verè ductus in Aegyptum separatus fuit a fratribus suis. Tota ergo vita Ioseph fuit in separatione a fratribus suis. Est ergo sensus fiant, siue veniant benedictiones istæ in capite Nazarei inter fratres suos, idest in capite Ioseph, q fuit Nazareus, idest separatus inter fratres suos. Hebræi autem aliter exponunt literã istam, scilicet promissione facta sibi maiore, quàm patribus suis. Volunt enim quòd non solum fuerunt ei declarata plura, quàm fratribus, sed etiam ei permissa plura, quàm patribus suis. Et sciendum, quòd ista diuersitas sentẽtiæ nascitur ex aliquali variatione literæ, quia in litera Hebraica habetur minus, quã in nostra, quia ipsi non habent veniret. Et vbi nos dicimus, donec, dicũt ipsi, vsque, & vbi nos dicimus, desiderium, dicũt ipsi terminum, quia dictio Hebraica ibi posita est æquiuoca ad vtrumque, & vbi nos dicimus, æternorum, Hebræi dicũt, sęculi, quia idẽ nomen est pro vtroque, scilicet, olam: ergo est litera eorum continuata superiori. *Benedictiones patris tui cõfortatæ sunt benedictionibus patrum suorum, vsque ad terminũ sęculi.* Dicunt etiam Iudæi, quòd benedictiones Iacob fuerunt maiores, quàm benedictiones patrum suorũ, quia quando Deus apparuit ei, apud Bethel, cùm iret in Mesopotamiam, vt patet supra 28. cap. dixit ei: Dilataberis ad Orientem, Occidentem, Septentrionem, & Meridiem. In hoc volũt Iudæi, quòd Deus promiserit Iacob dominium totius mundi non in se, sed in semine eius. Abrahæ autem non tantum, sed ualde modicũ promissum est, scilicet solum terra Chanaan. De Abraham patet supra 13. cap. cum dixit: Leua oculos tuos à loco, in quo es ad Aquilonem, Orientem, & Meridiem, & Occidentem. Et cum in hoc videretur dixisse multum vniuersaliter restrinxit se dicens: Omnem terram, quã cõspicis, tibi dabo, & semini tuo post te. De Isaac autem patet supra 26. cap. Tibi dabo vniuersas regiones has, complens Iuramentum, quod spopondi Abraham patri tuo. Benedictiones ergo Iacob dicunt fuisse maiores, quia ei tota terra possidẽda promissa est, vt inferunt ex litera superiori, scilicet. *Vsque ad colles sęculi.* Idest vsque ad terminos totius terræ, & tunc exponetur sic litera. *Benedictiones patris tui.* Benedictiones datæ mihi. *Confortatæ sunt benedictionibus patrum eius.* Idest factę sunt maiores, vel fortiores, quàm benedictiones patrum meorũ, scilicet, quæ eis fuerunt datæ, & patet per sequentem literam. *Vsque ad terminum collium sęculi.* Idest benedictiones, vel promissiones factæ patribus meis solum fuerunt de terra Chanaan danda eis, & semini eorum: benedictiones autem mihi collatæ, sunt vsque ad terminum colliũ sęculi, idest vsque ad colles, vel saltus, in quibus terminatur tota terra habitabilis, quasi dicat, tota terra mihi promissa est.

Expositio Hebręorũ

Dictũ Iudæorum.

Sed ista expositio non potest stare, quia præsupponit falsum, scilicet, quòd Iacob fuerit promissum dominium totius mũdi in semine suo; quia eadem promissio fuit facta Iacob, & omnibus patribus suis; sed suis patribus solum fuit promissa terra Chanaan, vt patet in superioribus; ergo etiam Iacob sola terra Chanaan promissa fuit. Hoc apparet manifeste Exo. 6. cap. vbi dixit Deus Moysi: Ego Dominus, qui apparui

Cõfutatio expositio.

F Abraham, & Isaac, & Iacob in Deo omnipotẽti, & nomen meum Adonay non indicaui eis: pepigiq; cum eis Fedus, vt darem eis terram Chanaan, terram peregrinationis eorum; & post subditur: Et scietis quia ego sum Deus vester, & eduxerim vos de ergastulo Aegyptiorum, & induxerim super terram, super quam leuaui manum meam, vt darem eam Abraham, Isaac, & Iacob. Ecce qualiter in his euidenter apparet solã terram Channan fuisse promissam Iacob, sicut fuerat patribus suis.

Item vt volũt Iudæi patribus posterioribus semper promittebantur maiora; sed Moyses fuit pater posterior populi Iudaici, quàm Abraham, Isaac, & Iacob, ergo debuerunt promitti maiora illi populo Iudaico G tempore suo. Confirmatur quia Moyses magis acceptus erat Deo, & plura reuelabat ei, quàm prioribus, quia vt dicitur Exod. 6. cap. Deus apparuit Abraham, Isaac, & Iacob, & nomen suum magnum Adonai nõ indicauit eis: Moysi autem istud nomen indicatũ est.

Item quia Moyses vidit Deum facie ad faciem, ut patet Nume. 12. Cæteri enim Prophetæ, aut in somnio, aut per visionem Deum loquentem audiebant. Moyses autem non per ænigmata, & figuras Deum videbat, sed facie ad faciem. Idem patet Deutero. 34. cap. scilicet non surrexit maior Propheta in Israel, quẽ nosset Deus facie ad faciem in signis, & prodigijs, sed tempore Moysi non fuit promissa Iudeis, nisi terra Chanaan, vt patet Exod. 3. Dixi vt educerem uos de H afflictione Aegypti in terrã Chanaan, Iebusei, Hethei, Amorrhei, Pherrezei, & Heuei, & ista est tota terra Chanaan, & non amplius, ergo non fuit facta maior promissio Iacob.

Terra Chanaan.

Item promissio facta Iacob complẽda erat in semine suo, quia in Iacob non potuit compleri, sed posteri sui putauerunt promissionem esse completam, quãdo tenuerunt pacifice terram Chanaan, ut patet in libro Iosue sæpius, & in libro Iudicum, & in libro Regum, & Paralipo. ergo sola illa terra promissa fuit ei. Habetur enim clare Iosue capit. 21. cum dicitur: Deditque Dominus Israeli omnem terrã, quam se patribus eorum traditurum iurauerat, & possederunt illam, atque habitauerunt in ea: & sequitur infra, ne vnum quidem verbum, quod illis præstiturum se esse promiserat, irri- I tum fuit, sed rebus omnia expleta sunt. Et hoc necessario tenendũ est. Falsa est ergo expositio Iudæorum, secundum quam putant totum mũdum promissum fuisse Iacob ad possidendum. Tenenda est ergo prior expositio, in qua demonstratur, quòd fuerit promissio maior Iacob non in pluribus rebus ei promissis, quia eadem omnibus promissa sunt, sed in rerum promissarum explicatione; quia alijs patribus non explicitę fuerunt, Iacob autem explicitę fuerunt, donec veniret desiderium collium æternorum, idest donec sua explicatio in tantum accederet, quòd explicaretur ei apperitio vitæ æternæ, idest Paradisi, qui uidetur esse in collibus æternis, idest in altitudine summa semper durante, quam desideramus valde.

K Alij exponunt desiderium collium æternorum de collibus Arnon, qui inclinati sunt ad introitum filiorum Israel in cõfinio terræ Moab, & apud Amorreos, & interfecti fuerunt ibi Amorrei, de quo dictum fuit Nume. 21. cap. Vocantur autem colles ęterni, quia ita erant duri, & lapidosi, ꝙ videbantur posse in æternum durare. Apud istos montes accepit possessionẽ dimidia tribus Manasse, quæ dicitur recepisse sortem trans Iordanem, vt patet Deut. 3. & Num. 32. c. & applicatur sic: Benedictiones meæ, quę cõfortatæ sunt super benedictiones patrũ meorũ, veniãt super caput Ioseph, donec veniat desiderium colliũ ęternorũ, i. donec posteritas sua habitet cõsidẽter circa colles illos, q ęterni sunt

Quare vocãtur ęterni colles.

sunt præ duricie, quod valde à me desideratum est. Alij exponunt de monte Samariæ, in quo accepit possessionem tribus Ephraim, & vocatur isti colles æterni eadem ratione, qua supra, & tunc dicebat Iacob benedictiones meæ maiores benedictionibus patrū meorū veniant super te fili mi Ioseph, donec veniat desideriū collium æternorum, idest, donec posteritas tua per Ephraim habitet in monte Samariæ, tanquàm in sorte sua, in qua sunt colles æterni valde desiderati à me, sed expositio prima, quam supra dixi, tenenda est inter has quatuor. *Beniamin*. Hic ponitur prænunciatio Beniamin, qui fuit duodecimus, & vltimus filius, & solū tangit quēdam casum particularem, quantum ad vnū bellum. *Beniamin Lupus*. Ista litera intelligitur de bellis, quæ fecerunt filij Beniamin contra cæteras tribus, quia ipsi acceperunt in Gabaa, quæ erat villa quędam in sorte Beniamin, vxorem cuiusdam Leuitę transeūtis, & violenter tantum abusi sunt illa, quousque occiderunt illam, vt patet Iudi. 19. capit. deinde omnes tribus congregatæ pugnauerunt cōtra eos, & Beniamin deuicit omnes tribus vndecim bis, & in prima vice occiderunt viginti duo millia virorum de alijs tribubus: in secunda occiderunt decem octo millia, ut patet Iudi. 20. cap. Sed postea ad vltimū victi sunt in tertio bello, & perierūt omnes viri de illa tribu, vsque ad mulieres, & paruulos præter sexcētos viros, qui fugerunt in petra Remon, & tunc est sensus. *Beniamin lupus rapax*. Idest tribus Beniamin, ita tunc ferociter pugnabit, ut lupus famelicus desiderans rapere pecudes ad cibum. *Mane*. Idest in mane, siue aurora. *Prædam comedet*. Idest interficiet hostes de alijs tribubus. *Et vespere diuidet spolia*. Idest in sero finito bello, cum redire debebant in loca sua, accipiebant spolia mortuorum, & diuidebant ea inter se. Aliter potest hoc exponi non de isto bello sic gesto, sed de conditione tribus Beniamin, quæ nimis bellicosa erat, & disposita ad bellum, & hoc patet Iudi. 20. cap. vbi laudantur filij Beniamin, quòd erāt viri fortissimi, maximè viri Gabaa, qui ita sinistra, vt dextra vtebantur præliando, iactantes autem fundis, ita ad certum lapidē, vt capillum quoque possent rapere, vel percutere, & nequaquam in alteram partem ictus lapidis deferretur. Dicitur ergo tunc. *Beniamin lupus rapax*. Quia semper erant in hac tribu viri bellicosi rapaces, vt lupus. *Mane comedet prædam*. Idest per diem pugnabit contra hostes, & occidet eos, quod est comedere prædam, sicut dicimus in lupis. *Et vespere diuidet spolia*. Idest quando finiebāt bellum in sero diuidebant spolia inter se. Aliqui Catholici cum Hebræis concordantes exponunt hoc de templo Salomonis, quod erat in sorte Beniamin: nam Ierusalem erat in sorte Beniamin, vt patet Iosue 19. cap. in Ierusalem autem fuit factum templum Salomonis. In hoc autem templo erat ignis perpetuus, iuxta illud Leuit. 6. ignis in altari meo semper ardebit, quem nutriret sacerdos subijciens ligna, in hoc comburebantur quotidie sacrificia in mane, & in vespere, vt patet Nume. 28. cap. & Leui. 8. & Exod. 29. Hostiæ concremandæ apponebantur super ignem, & vrebantur, partes autem remanentes diuidebantur inter sacerdotes, ut patet Leui. 6. & 7. cap. vbi ponitur quid accipiebant sacerdotes de Holocaustis, quid de Victimis pacificis, quid de sacrificio pro peccato, & tunc dicitur. *Beniamin lupus rapax*. Idest erit, vt lupus rapax, quia in sua sorte erit ignis altaris, qui rapit, & vorat victimas, sicut lupus. *Mane comedet prædam*. Idest mane comburentur victimæ, & dicentur laudes diuinæ. *Et vespere diuidet spolia*. Idest in sero sacerdotes inter se diuidebant secundum mādatum legis reliquias sacrificiorum.

Sed ista expositio non videtur conueniens: primò, quia licet templum fuerit in sorte Beniamin, tamen

[Margin notes, left column: Aliorum expositio. — Prænūciatio Beniamin. — Expositio quorundā Catholicorū, ac Hebræorum. — Cōfutatio, 1. Ratio.]

A nihil attinebat ad Beniamin, quia sacerdotes componebant sacrificia, & deinde diuidebant inter se, nō debuit ergo denominari Beniamin specialiter ab eo, quod ad ipsum non attinebat.

Item non congruè vocatur incensio hostiarum rapacitas lupi, quia voracitas, vel rapacitas lupi in scriptura in malum accipitur, non ergo debuit transferri ad immolationem holocaustorum, quæ erat ad diuinam laudem. 2. Ratio.

Item quia satis apparet ista verba, scilicet. *Mane comedet prædam*. Satis distortè adduci ad istam intentionem, cum illa proprie conueniāt bello, aut latrocinio: non enim videtur, qualiter sacrificia oblata Deo vocētur præda, cum voluntariè dentur, & de proprijs. 3. Ratio.

B Item quia dato, quòd sic applicare vellemus, non cōsonat, cum sacrificia nō solum fierent in mane, sed etiam in vespere, ita enim pertinebat ad perpetuā Dei religionem, & honorem, & festiuitatem sacrificium vespertinum, sicut matutinum, ut patet Numer. 28. cap. immo specialiter sacra scriptura nominauit acceptum sacrificium vespertinum, ut patet Psal. 141. Dirigatur oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo, eleuatio manuum mearum sacrificium vespertinum. 4. Ratio.

Item quando dicitur vespere diuidet spolia, quod referunt ad diuisionem partium relictarum de sacrificijs inter sacerdotes, non conuenit, quia sacerdotes nō solum accipiebant partem sacrificiorum in vespere, immo etiam in mane, cum de vtrisque aliqua iura eis C accrescerent: immo stante hoc magis propriè dicerētur in mane diuidere spolia, quia plura iura adueniebant sacerdotibus in sacrificijs matutinis, quàm in vespertinis, & patet, quia vt declarauimus in Exodo, & in Leuitico, sacrificia spontanea, quæ faciebant laici inter Iudæos in holocaustum, vel pacificas hostias, siue pro peccato, fiebant in sacrificio matutino, ut ipsi interessent ibi videntes, & non in vespertino. Nunc autem sacerdotes plura iura recipiebant de sacrificijs sponte oblatis a populo, quàm de illis, quæ ordinariè offerebantur de redditibus tabernaculi. Quia sacrificia, quæ ordinariè fiebant, scilicet matutinum, & vespertinum erant holocausta, vt patet Exod. 29. & Nume. 28. De holocaustis autem nihil recipiebant sacerdotes, nisi pelles pecorum immolatorum, ut patet Le-D ui. 7. cap. Cum ergo sacrificia vespertina essent ordinaria, & per consequens holocausta, nihil pertinebat ad sacerdotes, nisi pelles: in tempore autem sacrificij matutini ueniebant laici, qui multotiens sacrificia spontanea faciebant, scilicet hostias pacificas. In his autem plura sacerdotes habebant, quia vt dicitur Leuit. 7. sacerdos, qui offert victimam pacificorum, habebit pectusculum, & armum eleuationis. Patet ergo, quòd magis propriè diceretur retenta ista sententia, quòd mane essent diuidenda spolia, quàm in vespere: infertur ergo non debere sic exponi literam, sed redeundū ad primam, & secundam sententiam. Augustinus exponit istam literam de beato Paulo Apostolo, qui fuit de tribu Beniamin, vt patet prima ad Corin. tertio cap. E iste in mane, idest ante conuersionem suam ad Christum erat, vt lupus rapax persequens Christianos, ut patet Actuum 9. eos vinctos adducens in Ierusalem, sed post suam conuersionem fortissimè prædicabat, & disputabat contra Iudæos, & in hoc diuidebat prædam, quia sententias legis, & prophetarum dirigebat, & coaptabat contra Iudæos in testimonium Euangelij. Conuersio autem sua vocatur vespere, quia fuit vltimus status suus. Sed ista vtrum magis allegorico, quàm literali sensui coaptentur, non facile dixerim, videntur tamen magis ad sensum misticum applicari. *Et omnes hi in tribubus suis duodecim*. Idest isti, qui benedicti sunt duodecim sunt, & faciunt tribus duo-

decim quilibet suam, vt videtur litera velle innuere. Non est tamẽ sic intelligendum, quia si quilibet istorum hic nominatorũ faceret tribum, sequeretur esse tribus tredecim, quia tunc Leui faceret tribum, cũ hic computetur: non dicitur tamen facere tribum, sed de Ioseph exeunt duæ tribus. Patet hoc, quia in tota sacra scriptura veteris testamẽti, vbi fit mentio de tribubus, non ponitur Leuitica, quia tribus dicitur ſm sortem, quam accipiebant in terra promissionis, Leui autem nõ accepit sortẽ, quia Dominus erat sors eius, vt patet Num. 18. cap. Sed sine Leui adhuc fuerunt duodecim tribus, & duodecim distributiones sortiũ, vt patet Nume. 35. cap. & Iosue 15. 16. 17. 18. 19. ca. simul sumptis.

Tribus dupliciter denominat. Potest tñ adhuc vocari tribus Leui, quia tribus denominatur dupliciter, qa aut à capite, aut à possessione, vel à sorte, & quia possessiones, vel sortes distinctæ solum fuerunt duodecim, in quibus nullã accepit Leui, non vocabitˀ hoc modo tribus Leui. Si aũt nominẽtur a capite, quia Leui fuit vnus de duodecim filijs Iacob; ideo ita denominabitur ab ipso tribus, sicut a Iuda, vel Ruben. Primo modo tribus accipitur cõiter in oĩbus libris veteris testamenti. Secundo modo accipitur in nouo testamento, vt patet Apoc. 7. ca. vbi inter numerum signatorum in alijs tribubus ponũtur duodecim millia signati de tribu Leui, sed iste modus accipiẽdi tribum non est vsitatus, sicut primus. *Hæc locutus est eis pater suus*. Prænunciando cuilibet eorum aliquid de euenturis sibi, vt Spiritussanctus dabat eloqui illi.

Incitatio ad spẽ, & desideriũ vitæ immortalis. *Benedixitque*. Hic ponitur ſm. s. incitatio ad spem, & desiderium vitæ immortalis; & hoc facit dupliciter: primo in verbo imprecando eis bona spiritualia: scdo in signo prętendendo resurrectionem futuram. Circa primum. *Benedixitque singulis*. Idest postquã locutus fuit eis ista, quę erant per modum prophetice enũciationis, benedixit eis dicẽdo bona per modum imprecationis. Aliqui volũt, ꝙ benedictiones datę à Iacob fuerint istæ, quæ supra positæ sunt, quia cuilibet specialis enunciatio facta fuit, sicut dicitur in litera, ꝙ benedixit Iacob benedictionibus proprijs. Sed nõ videtur, quia benedictio dicitur à bonorum imprecatione: hic autem non omnibus bona dicuntur, sed quibusdam mala, vt Ruben, Leui, & Simeoni, vt patet supra. Et si dicas, ꝙ maiori parti benedicendo diceretˀ benedixisse cuilibet particulariter. Non sufficit qa litera vult magis exprimere, quia si dixisset: benedixit omnibus adhuc sub benedictione pluriũ staret, ꝙ dicerentur omnes benedicti: sed dicitur benedixit singulis, idest cuilibet per se. Et ad confirmandum hoc magis dicitur. *Benedictionibus proprijs*. Idest, ꝙ cuilibet singulariter specialis benedictio collata est. Item quia benedictio fit semper per modum imprecationis, sed ista non dicta sunt per modum imprecationis, sed per modũ annunciationis futurorum, vt patet supra, cum dictũ fuit cõgregamini, & annunciabo vobis, quæ ventura sunt in nouissimis diebus, ergo nõ sunt istæ benedictiones. Item quia scriptura facit hic differentiam inter istas superiores annunciationes, & inter benedictiones, cũ dicitur: Hæc locutus est eis pater suus, benedixitq; singulis benedictionibus proprijs. Primum refertur ad superiora, scilicet hæc locutus est eis, scilicet istas futurorum annunciationes. *Benedixitque eis*. Idest, & benedixit eis: ponit enim istos duos actus esse distinctos.

Determinatio. Dicendum videtur ergo, quòd præter supradicta, quæ futurorum annunciationes dicuntur dedit cuilibet filio vnam specialem benedictionem Iacob, quæ nõ ponitur hic, quia non omnia scribuntur, quæ gesta sunt: ista enim, quæ supra annunciata fuerant, erant futura contingentia, quantũ ad statum temporalem cuiuslibet tribus istarum. Non est ergo verisimile, quòd tam deuotus Patriarcha, qui supra in annũciatione Ioseph

F dixerat reuelationem suam peruenisse, vsque ad desiderium collium æternorum, idest vsque ad reuelationem apertionis Paradisi, quem omnes desiderant, nõ dixisset filijs suis aliquid de vita æterna excitando eos ad desiderandum eam. Satis ergo est rationabile, ꝙ in benedictionibus singulorum commemoraret aliquid de vita æterna, quę omnia hic tacentur. *Pręcepit eis*. Hic ponitur eleuatio ad spem, vel desiderium vitæ æternę in signo, scilicet mandando eis sepelire corpus suum in sepulchro patrum propter spem resurrectionis. *Præcepitque eis*. Idest omnibus filijs postquã benedixit eis. Præceptum autem subditur. *Ego congregor ad populum meum*. Idest ego morior sicut patres mei, & per hoc congregor ad illos, quia antea ego manebam in vita hac remotus ab eis, nunc autem per mortem cõgregor ad eos, quia vado ad locum, in quo ipsi sunt: sepelite me cum patribus meis, quasi dicat, non sepeliatis me in hac terra Aegypti.

G Sed dices, quare non rogauit hic Iacob cęteros filios, quòd eum ducerent in terram Chanaan ad sepeliendum? Solum enim Ioseph rogauit, vt patet supra 48. cap. cæteris autem mandauit. Quæst. 3. Cur non rogauit Iacob cæteros filios, vt sepelirent eũ in terra Chanaan.

Respondetur, quòd magis tenebantur cęteri filij ad mãdata patris, quàm Ioseph, quia filij semper cum patre vixerant, & ipse dederat eis vxores, & bona, quæ habebãt, Ioseph autem nihil dederat cum semper fuisset in Aegypto, & omnia recepisset à Pharaone.

H Item quia Ioseph erat constitutus in dignitate, cum esset præpositus totius terræ Aegypti, vt patet supra 41. capit. Alij autem fratres erant personæ priuatæ sine aliqua dignitate, aut honore, ideo iustum erat cæteris mandare, Ioseph non, sed rogare.

Item Ioseph ministraturus erat omnes expensas ad funera patris, & ad portãdum eum in terrã Chanaan, quæ satis magnę erant, cæteri autem solum erant comitaturi corpus patris, vsque in terram Chanaan. Decebat ergo Ioseph tanquàm magis laborantem rogari, cæteris autem hoc præcipi. *In spelunca duplici*. Quare vocetur spelunca duplex, supra diximus 23. cap. In hac sepeliebãtur patres sui in spe resurrectionis, quia cum crederent Messiam cõuersaturum in terra illa, & moriturum, & resurrecturum, putabant se cum illo resurrecturos, & sic fuit, quia multa corpora Sanctorum, I quæ in monumentis dormierant, surrexerunt, & apparuerunt multis in ciuitate Ierusalem, vt patet Matth. 27. cap. de quibus essent isti tres Patriarchæ, cũ essent principales in veteri testamẽto. *Quæ est in agro Ephron Hethęi*. Terra illa, in qua est Hebron est terra Hetheorum. Sunt Hethęi vnus de septem populis terrę Chanaan. Emit autem Abraham agrum illum, in quo erat sepulchrũ ab Ephron, & confirmatus fuit ager quondam Ephronis Abrahæ in possessionem sepulchri pro se, & posteritate sua, ut patet supra 23. cap. *Contra Mambræ*. Aliqui dicunt Mambrę esse ciuitatem Hebron, quæ alio nomine vocatur Arbee, & Chariatharbe, & Mambrę; sed vt diximus supra 23. cap. magis videtur signare conuallem quandam, quæ vocatur conuallis Mambrę, quod quidem tenet secundum quorundam K opinionem, sed veritas aliter se habet, scilicet, ꝙ Mambre est nomen ciuitatis, vt in eodẽ cap. declarauimus. *In terra Chanaan*. Ista est causa, quare ibi mandabat sepeliri se Iacob, scilicet, quia in terra illa Chanaan Messias moriturus, & resurrecturus erat. Fuit autem conuallis Mambræ, siue Hebron, apud quam erant sepulchra istorum Patriarcharũ, in parte Meridiana terrę Chanaan in sorte Iudæ, ut patet Iosue 14. & 15. c. *Quam emit*. Scilicet spelũcam duplicẽ: principaliter Abrahã emit agrum, & accessorie venit sepulchrum, qđ erat in agro, licet vt s. diximus 23. c. satis potuit Abrahã emere directè spelũcã duplicẽ, qa illa nõdũ erat facta locus sacer

Cur Iacob corpus suũ sepeliri voluit in Hebron nõ in Aegypto.

Opi. quorundam.

ſacer cum nullus ibi ſepultus fuiſſet, nec in toto agro, ſed erant conſtructa ſepulchra ad ſepeliendum. *In poſſeſſionem ſepulchri.* Ideſt, illum agrum cum ſpelunca nõ emit Abraham ad colendum illum, vel ſerendum aliquid in eo, vel vt plãtaret hortum; quia hoc nõ permiſiſſent Hethæi, quia cum ille ager eẽt inter ſuos agros, vbi mortuos condebãt, pararetur eis præiudiciũ, qa neceſſe eſſet tranſire animalia ad colendum ſup agros ſepulchrorum Gentilium, quod ipſi nullo modo paterẽtur. Emit ergo agrum ſolum ad poſſeſſionem ſepulchri. i. vt poſſideret illum ad ſepeliendum mortuos ſuos. *Ibi ſepelierunt eum.* Ideſt Abraham. *Et Saram vxorem eius.* Præponitur Abraham propter dignitatẽ, ſed non fuit ipſe primo ſepultus, quoniam Sara mortua eſt ante eum, quia ipſe ſepeliuit eam, vt patet ſupra 23. cap. Fuit enim mortuus Abraham trigintaocto annis poſt Saram, patet quia Sara mortua eſt, cum eſſet annorum centum vigintiſeptem, vt patet ſupra 23. cap. Abraham autem mortuus fuit anno centum ſeptuagintaquinque, vt patet ſupra 25. cap. & ſic ſuperant anni Abraham ad annos Saræ in quadragintaocto, a quibus detrahantur decem, quibus natus fuit Abraham ante Saram, quia quando Abraham erat centenarius, Sara fuit nonagenaria, vt patet ſupra 17. cap. manebũt anni trigintaocto, quibus mors Saræ fuit ante mortẽ Abrahæ. *Ibi ſepultus Iſaac.* De hoc habetur aliqualiter ſupra 35. cap. *Cum Rebecca coniuge ſua.* De Rebecca coniuge ſua, ꝙ ibi ſepulta ſit, non habetur alibi, ſed ſufficit ꝙ habeatur hic. *Ibi & Lia condita iacet.* Ex hoc videtur, ꝙ Lia mortua fuerit in terra Chanaan, antequàm deſcenderent in Aegyptũ: de hoc diximus ſupra 46. cap. Alias non videtur modus, quomodo ipſa ſepulta fuerit in ſpelunca duplici. Rachel autem, quæ principalis vxor Iacob erat, non fuit ſepulta in ſpelunca duplici, quia mortua fuit in itinere inter Bethel, & Ephratan, ſiue Bethlehem, cum periclitaretur in partu, & ibi ſepulchrum ei conſtructum eſt, vt patet ſupra 48. cap. *Finitiſque mandatis.* Scilicet mandatis de ducendo corpus ſuum in terram Chanaan. *Quibus filios inſtruebat.* Quia in iſtis mandatis dabat eis modum, quomodo eũ portare deberent, & in hoc inſtruebantur, vel quia in mandando eis hoc, inſtruebat eos ſperare futuram reſurrectionem. Vel quia inter iſta mandata interponebat eis aliqua ſalubria monita. *Collegit pedes ſuos ſuper lectulum.* Dum enim iſta loquebatur Iacob, pendebant pedes ſui a lecto fortè, ſuper aliquod ſtratum: deinde his dictis, recollegit ſe totum in lecto. Et hoc patet, quia dictum fuit ſupra 48. cap. Quòd Iacob iacebat in lecto, cum veniret ad eum Ioſeph, ſed audito quòd veniret Ioſeph, confortatus ſedit ſuper lectum: ad ſeſſionem ſuper lectum, vt propriè diceretur ſedere, neceſſe erat pedes extra pendere, quia aliàs magis iacere, quàm ſedere diceretur, maximè quia ſic oportebat, vt loquendo conuerteretur ad eos. Tenuit ergo pedes pendentes a lecto, quandiu locutus eſt. Deinde finitis colloquijs, collegit pedes ſuos in lectulum, ideſt retraxit eos ad ſe, & incepit rurſus iacere in lectulo extentus, quia iam deficiebat viribus. *Et obijt.* Ex quo patet fuiſſe eum mortuum ſine magno dolore, & mortis atrocitate, qualiter moriuntur illi, quorum mors immatura, aut acerba eſt, ſcilicet in adoleſcentia, aut virilitate, ſed iſta mors fuit ex continua corporis reſolutione, vſque quo nihil manſit, in quo vita fundaretur. *Et appoſitus eſt ad populum ſuum.* Ideſt collectus eſt in Lymbo Sanctorum Patrum, qui vocatur ſinus Abrahæ. *Vel appoſitus eſt ad populum ſuum.* Ideſt, ad Angelos non in re, ſed in certa ſpe. Angeli autem ſunt populus Beatorum, quia faciũt vnam partem ciuitatis Dei, vt ait Auguſtinus duodecimo de Ciuitate Dei, in principio.

A Nicolaus autem redarguit Magiſtrũ hiſtoriæ ſcholaſticæ, quia dixit Iacob fuiſſe appoſitum ad populum ſuum, ideſt ad Angelos. Primo, quia videtur præſupponere falſum: nullus enim ad Angelos apponitur, niſi qui trãsfertur ad locum, vbi ipſi ſunt in beatitudine cœli empyrei, ſed ante paſſionem nullus hoc adeptus eſt, quare nec ipſe Iacob, cũ ianua cœli ſanguine Chriſti reſerata eſt, quæ ante duris repagulis clauſa fortiſſimè tenebatur. Secũdo, quia motiuum Magiſtri videtur falſum: dixit enim ꝙ Abraham, & Iſaac tam pauci erant, vt populum facere nõ poſſent, quia non ſolum in Lymbo tunc erat Abrahã, & Iſaac, ſed & multi alij viri Sancti, vt Abel, de quo redditur teſtimoniũ Matt. 23. Cũ dicitur a ſanguine Abel iuſti. Et Seth, & Noe,
B & Melchiſedech, alijque viri, qui penituerũt de malis ſuis, vt patet Sapientiæ 4. cap. Multæ quoque mulieres ſanctæ, vt fortè Sara, & Rebecca, & Lia, iſti autem populum facere poterãt: Maxime quia ſecundum leges humanas, decem homines faciunt populum. Poſſet reſponderi pro Magiſtro: quantum ad primum, quia non ſolum dicuntur illi appoſiti ad Angelos, qui ſunt cum eis ſecundum rem, ſed etiam illi qui eis apponuntur ſecundum firmam, & certam ſpem; & huiuſmodi ſunt omnes in gratia decedẽtes, quia quod modicum diſtat, nihil diſtare videtur. Ad argumentum quando arguitur contra motiuum Magiſtri, reſpondetur ꝙ ipſe non aſſumpſit populum ſuum, i. Iacob pro tota cõgregatione fidelium in gratia decedẽtium, ſed ſolum pro congregatione illa Patriarcharum, ſcilicet Abra-
C ham, Iſaac, & Iacob; & rationabiliter fit iſta denominatio populi diſtinctè ab omnibus alijs fidelibus, quia licet alij pertineãt ad ciuitatem Dei, tamen ſpecialiter pertinebat Abraham, & ſui poſteri, quia eis ſolis promiſſiones de Meſſia futuro de ſuo ſemine factæ ſunt, & de vita æterna, & hos ſpecialiter accepit Deus ad ſe, & ſpeciali amore dilexit, eiſque ſe frequenter oſtendebat, deditque circunciſionẽ in ſignum diſtinguendi hunc populum a cæteris populis terræ, vt patet ſupra 17. cap. Et hoc expreſſit ibidem dicens; maſculus, cuius preputij caro circunciſa non fuerit, peribit de populo ſuo. Vocauit ibi populum ſuum, quaſi ille quidam populus ſpecialis eſſet, & ſic patet Deuter. 7. cap. vbi dicitur Deum iunctum fuiſſe populo huic amore
D ſpeciali, & feciſſe eum ſibi peculiarem populũ de cunctis populis terræ. De iſto ergo populo peculiari Dei, qui incepit in Abraham, loquitur hic Magiſter, dicẽs ꝙ nõ erant tot de eo, qui poſſent facere populum, qa ſolum Abraham, & Iſaac mortui fuerant, & duæ eorũ vxores, & vxores duæ Iacob, ſcilicet ſex perſonæ. Dato ꝙ omnes hæ in Lymbo manerent populum nõ facerent. Primo modo accipiendo, multi erant in Limbo, ſed accipiendo ſecundo modo valde pauci. Quòd aũt Magiſter accipiat in iſto ſecundo modo patet ex verbis ſuis, quia dicit de populo Iacob ſolum eſſe in Limbo Abraham, & Iſaac, ſed manifeſtum eſt, ꝙ ipſe non excludit a Limbo Abel, quem Eccleſia prothomartyrem vocat, & Chriſtus eum iuſtum vocauit Matth. 23. cap. Nec excludit Noe, qui dicitur ſolus placuiſſe
E Deo in generationibus ſuis, vt patet ſup. 6. cap. & poſt mortem ſuam narratur de eo, tanquàm de aliquo, qui indubitatè bonus eſt, ꝙ Deo placuerit, & quòd fide, & meritis eius, ſæcula conſeruata ſunt, & facta ſunt ei teſtamenta de non deſtruendo ſæculum per diluuium, vt patet Eccleſiaſtici 44. Idẽ ad Hebr. 11. vbi eſt Cathalogus Sanctorum. Idem de Adam patet, quem tota Eccleſia aſſerit eſſe nunc in Paradiſo, & conſequenter fuiſſe ante in Limbo, qa de peccatis ſuis valde doluiſſe ſacræ ſcripturæ teſtimonio confirmatur. Sic patet Sapientiæ 10. cap. Hæc, ideſt ſapientia illum qui primo formatus eſt a Deo, pater orbis terrarum, cum ſolus eſſet

Redargutio Nicolai contra Magiſtrũ hiſtoriæ ſcholaſticæ.

Ad primã rationem.

Ad ſecundam.

esset creatus custodiuit, & eduxit illum a delicto suo, idest fecit eum pœnitere de peccato primæ transgressionis. Cum ergo omnes hos testimonio canonicæ scripturæ constet fuisse viros Sanctos, non est intelligendum, quod eos Magister excluderet a consortio Beatorum, sed vocauit populum solam congregationem istius populi peculiaris Dei, qui incœpit in Abraham, de quo solum duo viri erant in Limbo. De tribus autem fœminis mortuis, quæ coniunctæ fuerant istis viris, non constat. Vera sunt ergo, quæ dicit Nicolaus, sed argumenta sua non militant in Magistrum.

Ioseph post funera patris celebrata, moritur. Cap. L.

QVOD cernens Ioseph, ruit super faciem patris flens, & deosculans eũ. Præcepitque seruis suis medicis, vt aromatibus condirent patrem. Quibus iussa explentibus, transierunt quadraginta dies: iste quippe mos erat cadauerum cõditorum. Fleuitq; eum Aegyptus septuaginta diebus. Et expleto planctus tempore, locutus est Io-
Supra 47. seph ad familiam Pharaonis: Si inueni gratiam in conspectu vestro, loquimini in auribus Pharaonis, eo quòd pater meus adiurauerit me, dicens: En morior, in sepulchro meo, quod fodi mihi in terra Chanaan, sepelies me. Ascendam igitur, & sepeliam patrem meum, ac reuertar. Dixitque ei Pharao: ascende, & sepeli patrem tuum, sicut adiuratus es. Quo ascendente ierunt cum eo omnes senes domus Pharaonis, cunctique maiores natu terræ Ægypti: domus Ioseph cum fratribus suis, absque paruulis, & gregibus, atque armentis, quæ dereliquerunt in terra Gessen. Habuit quoque in comitatu currus, & equites: & facta est turba non modica. Veneruntque ad Aream Arad, quæ sita est trans Iordanem, vbi celebrantes exequias planctu magno, atque vehementi, impleuerunt septem dies. Quod cum vidissent habitatores terræ Chanaan, dixerunt: planctus magnus est iste Ægyptijs. Et iccirco vocatum est nomen loci illius, Planctus Ægypti. Fecerunt ergo filij Iacob, sicut præceperat eis, K & portantes eum in terra Chanaan, sepelierunt eum in spelunca duplici, quam emerat Abraham cum agro in possessionem sepulchri, ab Ephron Hethæo contra faciẽ Mambre. Reuersusque est Ioseph in Ægyptum cum fratribus suis, & omni comitatu, sepulto patre. Quo mortuo, timentes fratres eius, & mutuo colloquentes, ne fortè memor sit

F iniuriæ, quam passus est, & reddat nobis omne malum, quod fecimus, mandauerunt ei, dicentes. Pater tuus præcepit nobis, antequàm moreretur, vt hæc tibi verbis illius diceremus: Obsecro vt obliuiscaris sceleris fratrum tuorum, & peccati, atque malitiæ, quam exercuerunt in te. Nos quoque oramus, vt seruo Dei patri tuo dimittas iniquitatem hanc. Quibus auditis, fleuit Ioseph. Veneruntq; ad eum fratres sui, & proni adorantes in terram, dixerunt: Serui tui sumus. Supra 45.
G Quibus ille respondit: Nolite timere: num Dei possumus resistere voluntati? Vos cogitastis de me malum, sed Deus vertit illud in bonum, vt exaltaret me, sicut in præsentiarum cernitis, & saluos faceret multos populos. Nolite timere: ego pascam vos, & paruulos vestros. Consolatusque est eos, & blande, ac leniter est locutus. Et habitauit in Ægypto cum omni domo patris sui: vixitque
H centum decem annis, & vidit Ephraim filios suos vsque ad tertiam generationem. Filij quoque Machir filij Manasse nati sunt in genibus Ioseph. Quibus translactis locutus est fratribus suis: Post mortem meam Deus visitabit vos, & ascendere vos faciet de terra ista ad terram, quam iurauit Abraham, Isaac, & Iacob. Cumque adiurasset eos, atque dixisset, Deus visitabit vos, asportate ossa mea vobiscum de loco isto, & mortuus est, expletis centũ decem vitæ suæ annis. Et conditus aro-
I matibus, repositus est in loculo in Ægypto.

QVOD *cernens*. Descripta Iacob morte, hic agitur de eius honorabili tumulatione: & diuiditur in duas: primò ponitur funeris Iacob executio, secũdò in Aegyptũ reuersio, ibi. *Reuersusque est*. Prima in duas: primo ponitur ad patrem morientem compassio: secundo honoris exhibitio, ibi. *Præcepitque*. Circa primum. *Quod cernens Ioseph*. Idest Ioseph videns patrem suum obiuisse, quem nimis diligebat. *Ruit super faciem patris*. Flendo, & deosculando eum, quia iste est modus plangendi recenter mortuos, quos viuentes deosculantur, tanquam adhuc in eis vita permaneat. Vel fortè Ioseph ruit super patrem suum mortuum ad claudendum oculos eius, dum adhuc teneri erãt, antequam rigescerent, vt fit in alijs cadaueribus, & hoc quia mos erat, vt filius magis dilectus, vel alia persona, quæ moriẽti charior esset, contegeret lumina moriẽti. Et hoc prædixerat Deus Iacob, antequam veniret in Aegyptum, vt patet supra 46. cap. scilicet Ioseph quoq; ponet manum suam super oculos tuos, quod de morte intelligitur, vt ibidem expositũ fuit. *Flens, & deosculans eum*. In signum amoris, quia adhuc ei iam mortuo, qui nihil aliud, nisi gleba inutilis erat, os suũ applicare dignabatur. *Præcepitque seruis suis*. Hic ponitur honoris exhibitio, quæ fuit in condiendo eum iam mortuũ, & plangendo solenniter, ferendoq; in

Ruit super faciem patris.

Honoris exhibitio.

in terram Chanaan, & quia in morte, anima separatur a corpore. Anima autem tria facit in corpore, scilicet vt conseruans corpus, vt mouens illud, vt viuificans illud, necesse est ergo anima separata a corpore corpus non conseruari, & per consequens corrumpi, & non moueri, & nō viuere. Et quia quodlibet istorum damnum est, ad quodlibet sequitur fletus: ideoque in hoc cap. ter ponitur planctus. Et quia primum damnum est corruptio, quam incurrit corpus ex animæ absentia, primo conditur aromatibus, quia ista conseruant corpora lōgo tempore. Et quia secundum damnum est, ꝙ corpus fiat immobile, & necessario ab alio portabile si moueri debeat, sequitur ad hoc, quòd cadauer Iacob portatū fuerit ab alijs in terram Chanaan. Tertium damnum est, ꝙ corpus efficitur non viuens, & consequenter conuertitur in terram, ideo sequitur ꝙ terra terræ coniungatur, ideoq; corpus Iacob, quantum ad tertium tumulatum est. De primo dictum est partim, & hic magis ponitur, scilicet condimentum corporis. *Præcepit autem seruis suis medicis*. Quia Ioseph erat præpositus totius Aegypti, medicos multos habebat, & pigmentarios, qui scirent condire corpora mortuorum, & vocantur isti medici impropriè, qa medici sunt, qui curant de sano, & ęgro: corpus autem quod mortuum est, quia iam nec sanabile, nec ægrotabile est, exijt considerationem medicorum. Vocantur ergo magis pigmentarij, vel vnguentarij, qui talia conficiunt, quàm medici. *Vt aromatibus condirent patrem*. Vocantur aromata quædam vnguenta confecta, quæ virtutem habēt conseruandi a putrefactione. Sic enim oportebat, qa corpus deportari debebat longe in terram Chanaan, ne in itinere resolueretur, & gigneret intolerabilem, & pestiferum odorem. *Quibus iussa explentibus*. Idest dum isti occuparentur in complendo ꝙ mādauerat Ioseph, scilicet condiendo aromatibus patris cadauer. *Transierunt quadraginta dies*. Et subditur causa, quare tanto tempore morati sunt in condiendo cadauer, scilicet. *Iste quippe mos erat cadauerum conditorum*. Idest, quæ condiri debebant, scilicet ꝙ seruarentur per quadraginta dies. In hoc autem dicit Magister in historia scholastica differre morem Aegyptiorum, & Iudæorum: nam apud Aegyptios quadraginta diebus corpora, quæ condiebantur, seruabantur antequàm sepelirentur, apud Hebræos triginta diebus solum, & hoc totum completum fuit in Iacob, quia septuaginta diebus luxerunt eum Aegyptij, vt patet infra. Erat autem iste mos, vt corpora, quę condiri deberent per nouem dies primos, incondita reseruarentur, & quotidie plangebantur, & fomentabātur aqua, vt sciretur an anima sopita esset, an egressa. Deinde condiebantur per triginta dies, quia non tumulabantur mox, vt condiebantur, sed permittebantur desiccari ad aerē, vel alias, vt aromata proficerent, ne simul totum sub terra putrefieret. *Fleuitque eum Aegyptus septuaginta dies*. Licet quadraginta dies luctus sufficerent, secundum cōsuetudinem Aegyptiorum, tamen vt compleretur vterque ritus, scilicet Aegyptiorum, & Hebræorum, septuaginta dies planxerunt eum. Ad Aegyptios autem nihil attinebat lugere Iacob, sed amore Ioseph, fleuerunt eum tandiu, quia Ioseph erat præpositus Aegypti, tantaque eis bona contulerat.

Hebræi quidam dicunt, quòd Aegyptus planxit Iacob pro beneficio, quod susceperat ob causam eius, scilicet quòd adueniente eo in Aegyptum Nilus fluuius inundauit. Sed hoc supra 45. cap. improbatum est, ideo tenendum est primum. *Expleto planctus tempore*. Scilicet septuaginta diebus in quorum quibusdam conditus est, in alijs solū deploratus est. *Locutus est Ioseph ad familiam Pharaonis*. Persuadēdo eis, vt precarent

Aĩa tria facit in corpore.

Aromata, quid.

Hebræorū opinio.

A regem concedere licentiā Ioseph eundi in terrā Chanaan ad sepeliendū patrē suū. *Si inueni gratiam in conspectu uestro*. Idest si vos diligitis me, vel reputatis me in aliquo. *Loquimini in auribus Pharaonis*. Idest loquimini ad Pharaonem. nolebat Ioseph rogare pro se immediatè, quia videretur ex passionali affectione hoc agere, familia autem Pharaonis posset suadere regi hoc esse rationabile, & sic rex cōsentiret. *Eo quòd pater meus adiurauerit me*. Quod iuramentum transgredi nō licet. *En morior*. Idest ecce tu vides, ꝙ ego morior. sunt verba Iacob ad Ioseph. *In sepulchro meo, quod fodi mihi in terra Chanaan*. Sed dicetur contra, quia Iacob mandabat se sepeliri in spelunca duplici, vt patet sup. 49. cap. & ista spelunca fuerat empta ab Ephron per Abraham, vt B patet sup. 23. cap. & præceden. cap. Et si dicas, ꝙ in illo agro, quem Abraham emit ab Ephron ad ius sepulturæ Iacob fodit aliquod sepulchrum pro se. Adhuc dicetur contra, quia ipse mandauit se sepeliri in spelunca duplici, quam emit Abraham ab Ephron, vt patet præceden. cap. ergo non fodit aliam speluncam, cum mandaret se sepeliri in spelunca, quam emerat auus suus Abraham. Respondetur. ꝙ spelunca duplex non solum erat vnum sepulchrum duplicatum, sed erat quidam locus magnus paratus ad sepeliendum mortuos, in quo Iacob aliquem locum parauit in ipsamet spelunca ad sepeliendum se, & vxorem suam Liam, quia Rachel iam mortua fuerat quando venit Iacob ad videndum sepulchra in Hebron, scilicet postquam venit de Mesopotamia, Rachel autem in itinere Meso C potamiæ mortua est. *Ascendam igitur*. Idest rogate, ꝙ permittat me ascendere in terram Chanaan. diceba tur ascendere, quia terra Aegypti magis australis est, quàm terra Chanaan. Terra autem septentrionalis generaliter altior quàm terra australis, ideo euntibus de Aegypto in terram Chanaan versus Aegyptum ascendere est. *Et sepeliam patrem meum, ac reuertar*. Quasi dicat non intelligat Dominus meus rex, ꝙ ego velim manere in terra Chanaan, quia nihil aliud morabor postquàm sepeliero patrem. *Dixitque Pharao ascende*. Diligebat Pharao valde Ioseph, & noluit eum contristari, maximè, quia uidebat, ꝙ rem iustā poposcisset. *Et sepeli patrem tuum, sicut adiuratus es*. Idest quia adiuratus es a patre tuo, quod non licet transgredi, permit- D to te ascendere, quia aliàs non permisissem te ascendere, cum sis valde necessarius pro negocijs regni. *Quo ascendente*. Idest Ioseph ascendente in terram Chanaan ad sepeliendum patrem suum. *Ierunt cum eo omnes senes*. Idest omnes viri prudentes, & iudicantes, vel habentes auctoritatem, qui vocātur senes, idest sensati: non est hoc verum simpliciter, quia tunc non manerent in domo Pharaonis aliqui viri honorabiles, qui comitarentur regem, & consulerent, uel famularentur tempore illo, quod est absurdum, quia plures deberent manere cum rege quàm ire cum Ioseph, sed est hic hiperbole, sicut multotiens fit in scriptura. Sic dicitur supra 41. cap. quòd de omni terra veniebant in Aegyptum, vt emerent alimenta, & malū inopiæ temperarent. Sed ibi declaratum est, ꝙ non ve E niebant omnes terrę, nec est verisimile. *Cunctique maiores natu terræ Aegypti*. Maiores natu vocantur dupliciter vno modo dicuntur maiores natu, idest antiquiores in ætate, quia ante nati sunt, & sic sæpe accipitur, & vocatur vnus frater maior natu altero, quia prius natus est. Alio modo vocantur maiores natu, idest qui de maiori genere, vel nobiliori sunt, & isto modo accipitur hic, quia non est intelligēdum, ꝙ omnes seniores Aegypti venissent cum eo, quia hoc fuisset modus inutile. Sed ad honorandum Ioseph iuerunt cum eo illi, qui nobiliores erant genere, & eodem modo est hic hiperbole, quia non est hic intelligendū, ꝙ omnes

Maiores natu uocantur dupliciter.

nes senes Aegypti, uel nobiles irent cum Ioseph, sed multi de illis. *Domus Ioseph.* Idest omnes famuli Ioseph,& milites sui. *Cum fratribus suis.* Idest omnes fratres vndecim Ioseph ascenderunt illuc, quia sic decebat ad honorandum patrem, & dato ꝙ ipsi non haberent affectum ad patrem, propter amorem Ioseph, & reuerentiam facerent,quia timebant eum,& verebantur. *Absque paruulis suis.* Quia ferre paruulos,erat pondus iners ad nihilque conueniens, maxime, quia non multum morę contracturi erant in eundo,& redeundo. *Absque gregibus, & armentis, quæ dereliquerunt in terra Gessen.* Idest etiam reliquerunt paruulos, & armenta, & licet non dicatur hic de vxoribus, tamen intelligendum est, quia frustra vxores ducerētur ad terram illam, cum mox viri redituri erant maxime, quia fœminæ ad itinerandum ineptę,& impeditiuę sunt.Item quia paruuli indigent cura materna,cum ergo dicatur ꝙ paruuli manebant in domo, idem de vxoribus intelligendum est.Item quia requirebatur quædam dispositio domestica, quæ non poterat fieri sine fœminis. Item non est intelligendum,ꝙ omnes filij Iacob irent cum corpore eius in terram Chanaan, quia cum dicātur armenta mansisse in domo, & armenta, & greges sine pastore non sunt, ergo manebant de Iudęis, saltem gregum pastores,qui erant de filijs Hebræorum. Nec potest dici, quòd Hebræi haberent conductos aliquos Aegyptios ad custodiendos greges, quia Aegyptij detestantur omnes pastores ouium, vt patet supra 46.cap.sed ipsimet Hebræi pascebant:cæteri autem de filijs Iacob, qui specialibus officijs, & necessariis non erant adaptati, iuerunt illuc. *In terra Gessen.* Quia in hac morabantur a principio, quo iuerūt vsque in Aegyptum,& tunc. *Habuitque in comitatu currus,& equites.* Idest venerunt cum eo currus falcati,qui erant ad bellū, de quibus sæpe in libris Regum, Paralipomenon, Iosue,& Iudicum. Equites autem sunt insidentes curribus ad pugnandum. Duxit ergo secum Ioseph aliquem apparatum belli, vt si quispiam vellet inferre ei vim,vel pugnam, se defenderet. *Et turba facta est non modica.* Immo valde multa,quia omnes cupiebant honorare Ioseph. *Veneruntque ad Aream Arad.* Hic ponitur innouatio planctus.Arad in Hebræo non est nomen proprium, sed commune, & signat spinas grandes. Erat autem ista Area campus magnus circundatus tribulis, & spinis vndique in modum coronæ, vel ouilis, & recollegerunt se ibi Aegyptij, vt ait historia scholastica propter bella insurgentia. *Quæ sita est trans Iordanem.* Eundo de Aegypto in terram Chanaan,sed è conuerso est venientibus de terra Chanaan in Aegyptum. *Celebrantes exequias.* Ratio autem celebrandi exequias,vel innouandi planctum illic, fuit sicut nunc vulgariter fit, quia plangitur quando moritur, deinde intercepto,vel cessante planctu ad modicum,quando sepeliri debet apud tumulum planctus relictus resumitur,quia tunc nouus dolor generatur, cum tollatur ab oculis amantium ille, qui quondam carus habebatur. Ita cum nunc Ioseph, & Aegyptii intrarent in terram, in qua cadauer patris Ioseph relicturi erant, quasi nouo dolore compuncti plangebant.

Innouatio planctus.

Quæst.1. Cur exequię Iacob non fuerunt factę apud tumulum eius.

Sed dices quare istæ exequiæ non factæ sunt apud tumulum Iacob in spelunca duplici apud Mambre, cum magis deceret ibi facere? Respondetur,ꝙ Aegyptii fecissent ibi libenter exequias, sed timuerunt manere tot diebus in terra Chanaan, ne forte irruerent super eos Chananæorum gentes. In Area autem illa, cum esset in principio terræ Chanaan, & poterant retrocedere, si vidissent aduersus se bella consurgere, manserunt septem diebus exequias celebrantes, quas apud tumulum erant celebraturi. *Planctu magno, atque vehementi.* Fit ista replicatio secundum consuetudinē

F Hebraicæ linguæ ad notandam intēsionem planctus, quia sumptis ante viribus intermisso fletu, nūc demū recentiores,& fortiores redibant ad plangendū. *Quod cum vidissent habitatores terræ Chanaan.* In cuius principio manebant Aegyptii,tam validum planctum fieri. *Dixerunt planctus magnus est Aegyptijs.* Hoc senserant in experientia,& mirabantur,ꝙ venientes Aegyptii tam acerbe plangerēt, & ideo putabant aliquod magnum malum Aegyptiis accidisse. *Et iccirco.* Scilicet, quia factum fuerat ibi aliquid notabile. *Appellauerunt nomen loci illius, Planctus Aegypti.* Quia ibi Aegyptii tam diutinè planxissent. Sic enim antiquitus imponebantur nomina locis, vt patet supra de Bethel cap. 28. & de monte Galaad, supra 31. & de Manayn, supra 32. & in

G multis aliis. *Feceruntque filij Iacob.* In hoc notatur diligens consummatio ꝑcepti in opere, qa filii Iacob omnes simul iuerūt ad tumulationem patris, vt præceperat ipse,antequàm moreretur. *In spelunca duplici.* Quare sic vocetur,videas supra 23.cap.vbi assignauimus rationem. *Quam emerat Abraham cum agro.* Hic textus notat principaliter emisse agrum, & secundario speluncam,quia ipsam cum agro emit, idest agrum emit, & quia spelunca erat in agro consequenter,& accessoriè transibat in possessionem Abrahę cum agro.Sed licet diceretur,ꝙ ipsa spelunca principaliter empta fuit, nō erat error, quia nondum fuerat facta res sacra, vel locus sacer quod fit per cadaueris illationem in illam. Tunc autem illa monumēta erant noua, in quę nondum quisquam sepultus fuerat, sed erant parata ad se-

H peliendum ipsum Ephron,& cognationem suam.Sic dicitur Luc. 23. cap. ꝙ Ioseph ab Arimathia, ciuitate, sepeliuit corpus Iesu in monumento nouo, quod exciderat sibi in petra, in quo nondum quisquam positus fuerat. Sic intelligendum est hic,quia si cadauera Gentilium fuissent illata in sepulchra illa,nullo modo emisset Abraham, quia illa inquinata censeretur, & nefas videretur Patriarchas,capitaneos lineæ Christi cum Gentilibus idolatris tumulare. *Quam emerat Abraham.* Contra hoc dictum fuit supra, scilicet, En morior, in sepulchro meo, quod fodi mihi in terra Chanaan,sepelies me. Si ergo Abraham emerat,non poterat fodere illud Iacob.Respondeatur,vt supra,scilicet ꝙ spelunca duplex,quam emit Abraham, nō so-

I lum erat vnum sepulchrū, sed erat magnus locus defossus,in quo Iacob postea disposuit sibi sepulchrum, & vxori suæ fodiēdo aliquid,& eodem modo videtur ꝙ Isaac foderit ibi sepulchrum pro se,& Rebecca vxore sua. *In possessionem sepulchri.* Idest, ꝙ venditio facta fuit,cum ista cōditione,ꝙ acciperet Abraham agrum illum ad sepeliendum ibi mortuos suos, & ad nullum alterum vsum,quia tunc redundaret in præiudicium, & dedecus Gentilium.vt supra fuit expositum. *Contra faciem Mambre.* Idest non intra conuallem Mambre, sed contra eam, idest ex opposito in aliquo loco coniuncto,vel vocatur Hebron Mambre, & dicitur contra faciem Mambre,idest contra ciuitatem illam,quasi dicat, non erat sepulchrum illud in ciuitate, sed in agris, quia nunquàm fuit mos sepeliri corpora mor-

Cur soli Christiani mortuorū cadauera in Ecclesijs sepeliant.

K tuorum in ciuitatibus, nisi post Christum, & a solis Christicolis, & hoc fit, vt in cęmeteriis condantur, quæ sunt loca sacra, & secundum dispositionem Ecclesiæ quædam pars pœnæ remittitur bonis fidelibus ibi sepultis. Et vt a fidelibus,qui Ecclesias visitant propter sacramenta, & celebritates Missarum, horarumque cæterarum, monumenta cōspecta maiorum eos ad memoriam reducant, pro eisque ad Deum preces fundant,quoniam sancta, & salubris cogitatio est pro defunctis orare,vt a peccatis soluantur, vt patet 2.Machab.cap.12.de his diximus Numeri 19. cap. *Reuersusque est Ioseph.* Hic ponitur secūdum principale, scilicet in

in Aegyptum reuersio, & tanguntur duo. Primo ponitur Ioseph reditus, secundo describitur eius obitus, ibi. *Quibus transactis.* Circa primum. *Reuersus est Ioseph in Aegyptum.* Completis omnibus, quæ mandauerat Iacob fieri circa tumulationem suam. *Cum fratribus suis.* Denominat hic immediate fratres, quia istę erãt personæ, ad quas principaliter tangebat istud negotium cum Ioseph. Et licet alij de Aegyptiis ibi essent honorabiliores, tamen nõ nominauit eos, quia non attinebat ad eos principaliter istud factum, sed venerant vt comitarentur Ioseph. *Et omni comitatu.* Curruum, & equitum Aegyptiorum, & seniorũ domus Pharaonis, & domus æ famulorum. *Quo mortuo.* Hic ponitur timor natus in fratribus Ioseph post mortem patris. *Et mutuo loquentes.* Colloquebantur inter se de causa timoris, quomodo nunc magis sibi timendum erat, quàm viuente patre suo, & consiliabantur inter se confingentes ea, quæ infra dicuntur. *Ne forte memor sit iniuriæ, quam passus est.* Ne forte recordetur nunc de venditione sua in Aegyptum, & de molestiis, quas ei inferebamus nolẽtes ei pacificè loqui, & volentes occidere cum eum in cisterna locauimus, & huius iniuriæ memor sit ad puniendum. De memoria, quæ est simplex recordatio rerum gestarũ, sine aliqua alia inclinatione ad bonum, vel malum, ista bene fuit viuente Iacob, cũ multotiens recordaretur Ioseph afflictionum suarum præteritarum, nõ tamen ex hoc volebat fratres punire, nũc autem patre mortuo magis timebant, quia putabant ꝙ viuente patre noluit vindictam sumere de eis, ne patrem contristaret, nunc autem eo mortuo eos de terra deleret, sed non sic intendebat pius ille Ioseph. Et hoc timere poterãt, quia simile dixerat Esau de fratre suo Iacob, scilicet venient dies luctus patris mei, & occidam fratrem meũ, vt patet supra 27. cap. *Et reddat nobis malum omne, quod fecimus.* Idest det nobis pœnam sufficientem pro omnibus malis, q̃ in eum commisimus. *Mandaueruntque ei.* Idest miserũt ad dicendũ, sic enim in quibusdam terris dicitur mandare, idest mittere, non est enim intelligendum, ꝙ ipsi mãdarent, cum ex timore valido precarentur. Sic patet supra 45. vbi dicitur, ꝙ Ioseph locutus fuit fratribus suis dicens, dicite patri meo hæc mandat Ioseph filius tuus, idest hæc mittit tibi ad dicendum. *Per filios Balæ.* Quia inter cæteros istos diligebat cũ fuisset Bala ancilla matris suæ, & nutriuisset eũ, & forte cum istis iuit Beniamin frater vterinus, quem tenere Ioseph diligebat, qui non fuerat in venditione Ioseph, cum adhuc nõdum ablactatus fuisset, & iste posset eum magis inclinare, dato ꝙ ad irã motus esset. *Pater tuus præcepit nobis.* Hoc confinxerunt inter se, quia nunq̃ talia dixerat Iacob, quia si talia dicere vellet coram Ioseph dixisset, vt corã eo iniuria remitteretur magis quàm mortuo eo, cum non esset, cui reuerẽtiam Ioseph deferre deberet. Iacob autem nõ curauit dicere hoc, qa tantam cognouit benignitatem Ioseph, ꝙ non esset opus his ammonitionibus. Rogauerũt autem fratres Ioseph hoc ex parte Iacob propter duo, primo qa propter patris reuerentiã, & amorem credebant eum facilius flectendum, secundo quia tanta mala ipsi gesserant in Ioseph, ꝙ indigni erant, vt ex se exaudirentur, & in hoc satis erat signum pœnitentiæ, cum immanitatem culpæ cognoscerent, vt se nullius boni dignos existimarẽt, nec tamen desperarent, sed quod in se nõ poterant aliis intercessoribus precabantur, & non cõparuerunt in ista deprecatione omnes coram Ioseph, sed filios Balæ miserunt non quidẽ, quia alii dedignarentur ante eum precari, cum postea se faterẽtur seruos eius. Nec etiam recusauerunt venire, tanq̃ expectantes responsum, vtrum durum, an molle esset, & si viderent durum esse fugerent, quia non credebant se

Fratres Ioseph rogauerũt hoc ꝓpter duo

A posse vllo modo liberari, si Ioseph eos vellet punire, cum ipse esset prępositus totius terræ Aegypti, sed nõ venerunt ante eum, qa sciebant se mala multa gessisse in eum, & timebãt, ꝙ si ad petendum misericordiã coram eo apparerent, magis eum afficerent ad oppositum: miserũt ergo illos solos, quos ei magis gratos, acceptosque credebant. *Vt hæc tibi verbis illius diceremus.* Idest vt nos diceremus ista tibi in nomine illius, vel ex parte illius. Hoc falsum esse satis Ioseph intellexit, sed non curauit, quia non parcebat eis ex mãdato patris, quasi ante vindictã sumere destinaret, sed remisit, quia nunq̃ vindicandi volũtatem habuit. *Obsecro vt obliuiscaris sceleris fratrum tuorum.* Idest nõ recorderis istius peccati ad puniendũ illos, quia de alia simplici recordatione rerum gestarum, quæ est sine incli-
B natione ad malum, vel bonum faciendum, nõ precabantur, cum illa nihil attineret ad eos. Etiam quia illa recordatio est naturalis interdum, & non voluntaria, quia interdum aliquorũ recordamur, quæ ignota nobis esse mallemus. De illo ergo quod non est in potestate nostra, precari non conuenit, de quo Arist. in fine primi Ethicorũ tractans de appetitu sensitiuo, qualiter sit obaudibilis, & exaudibilis. *Et peccati, atque malitiæ, quam exercuerunt in te.* Idest quam fecerunt super te vendentes te. Ponuntur hic tria nomina, s. scelus, peccatum, & malitia, ad exaggerandum quãtitatem mali, & est modus rhetoricus malitiam, vel bonitatẽ alicuius per plura nomina laudem, vel malitiam significantia explicare. Vel possunt ista signare tria mala di-
C stincta primum vocatur scelus, s. propositum de occidendo Ioseph, & asperitas verborum: peccatum fuit spoliatio eius: malitia fuit venditio eiusdẽ. Vel melius dicendum, ꝙ ista tria nomina ponuntur hic ad signandam vnam rem, sed significãt eam sub diuersis rationibus mali ad magis explicandum, s. scelus signat aliquam magnam iniquitatẽ, quam ratio ipsa, & omnis homo abhorret, nec audire vellet. Tale autẽ fuit istud factum, s. proditio fratris, venditio, & voluntas occidẽdi cum innocens esset. Scelus autem nõ de omnibus vitiis prædicatur, sed solum de quibusdam detestabilibus, vt est parricidium, incestus, patriæ proditio, & crimen læsæ maiestatis, & labes sodomitica, cæteraq; in hunc modum. Peccatum dicitur, quia erat contra
D legem, vnde peccatũ est voluntaria transgressio legis siue diuinæ, siue humanę, siue in multo, siue in pauco. Sic autem fuit hic, quia cõtra legem erat fratrem innocentem tantis malis, tanq̃ reũ mortis afficere. Malitia dicitur, quia malitia secundum Philosophum in 7. Ethicorum dicitur malum siue peccatum, quod est ex deliberatione, s. ex habitu, vt distinguit contra mala, quæ repentine fiunt ex passione, sed ex deliberato animo, quia ex multis diebus conceperant in eũ odiũ, & occidere parabant non potentes ei pacificè loqui. *Nos quoque oramus.* Idest, licet nos indigni simus, tamẽ si aliquid ex intuitu patris nostri possumus, precamur vt hoc facias. *Vt seruo Dei patri tuo.* Valde rhetoricè ꝑsuadent isti si respiciatur. Primo vocauerũt Iacob seruum Dei, tanq̃ ex acceptione, quam Iacob habebat
E apud Deum mereretur, vt propter eum hæc remitteretur iniuria, & hoc verum, quia in reuerentiã sanctorum virorũ plura agere debemus, quàm propter alios qualescunque, secundo dixerunt. *Patri tuo.* Idest, q te valde diligebat, vt patet supra 37. c. Scilicet Israel autẽ diligebat eum præ cęteris, quia in senectute genuisset eum, vt supra 45. vbi dixit sufficit mihi si Ioseph viuit; vadam, & videbo eũ anteq̃ moriar. Si enim dixissent patri nostro timebant, ꝙ ex adiunctione ad ipsos bonũ, vel gratia quam debebat Ioseph patri suo, minueretur. *Dimittas iniquitatem hanc.* Etiam in hoc non modica vis persuasionis rhetoricę latet, quia si ipsi dixissent,

Ponuntur tria nomina ad exaggerandum quantitatẽ mali.

Peccatum est voluntaria transgressio legis, siue humanæ, siue diuinæ.

sent,

sent, vt remitteretur eis, fortè putabant ꝙ Ioseph non inclinaretur ad hoc: ipsi ergo constituebant hanc iniquitatem super caput Iacob, tanquàm ipse hoc fecisset, & pro eo veniam postulabant. Vel petebant sic, quia si in nomine suo peterent veniã dari cognoscentes se valde reos, non sperabant posse adipisci: præposuerunt ergo nomen paternum, tanquàm dignum reuerentia, & honorabile, vt facilius veniam impetrarẽt. *Ut dimittas patri tuo iniquitatem hanc.* Idest, quòd si nobis remittis existima te ei remisisse, cũ nobis propter eũ dimittas. *Quibus auditis fleuit Ioseph.* Amantissimus ille, atque benignissimus Ioseph auditis verbis, quibus fratrum suorum notabatur angustia, attentaque sceleris pœnitentia, tanta teneritudine inter viscera innatæ pietatis permotus est, quòd lachrymas tenere non valuit, nec occultauit hic Ioseph lachrymas, sicut quõdam eorum erumnas considerans occultare solitus fuerat, quia ibi adhuc latere cupiebat; vt veritatis patriæ fierent argumenta: hic autem timidis, & afflictis fratribus viscera pietatis fraternæ ad consolationem ostendebat. *Veneruntque ad eum fratres sui.* Scilicet omnes fratres postquàm cognouerunt nunciorum relatã, quòd Ioseph pietate fraterna fuerat lachrymatus. *Et proni in terram adorauerunt.* Sic enim humiliari decet eos, qui veniam adipisci desiderant, quam nullus vnquàm per superbiam acquisiuit, q̃ superbis Deus resistit, humilibus autem dat gratiam. *Adorauerunt, & dixerunt.* Humiliatio ista cordis, quæ in vere pœnitentibus, & venia dignis attenditur, duobus manifestatur, scilicet in voce, & opere. In opere autem, quia adorauerunt proni in terra, qua nulla maior humiliatio esse potest, si tamen recto animo fiat: quoniam est qui nequiter se humiliat, & interiora eius plena sunt dolo, vt patet Ecclesiast. 19. cap. Humilitas in voce patet conformiter, cum dixerunt. *Serui tui sumus.* Idest nos peccauimus valde, & mala multa meremur, sed ecce erimus serui tui si vis, vel dispone de nobis, vt libuerit. *Quibus respondit.* Videns eorum humilitatem. *Nolite timere* Idest non putetis, quòd ego intendam vobis mala infligere pro malo, quod egeritis. *Num Dei renuere possumus voluntati?* Hic consolabatur eos Iacob, ne absorberentur præ tristitia mali, quod egerunt excluso adhuc timore, & lenit dulcibus verbis eorum duram iniquitatem. Et in hoc attendere valde debent, qui confitentes audiunt, vt iuxta eorum dispositionem respondeant: sunt enim qui cum mala multa patrauerint, nihil se fecisse existimant, malè facta paruipendentes. Hos autem duris verbis de scelerum grauitate prolatis ad factorum pœnitentiam, & sui ipsorum detestationem inducere oportet. Sunt autem alij, qui criminis grauitate pensata, tam vehementi inconsolabilique tristitia absorbentur, vt penè in diffidentiam adducãtur. Hos autem verborum mulcebris ita mollire oportet grauitatem criminis leniendo, & opportunitates scelerum mutabilitatemque naturæ, & figmenti humani fragilem cõditionẽ, Deumq; prompte pœnitentiũ miserẽtẽ proponẽdo, vt ad hilaritatẽ quãdam, & dispositionem meliora sperandi reducantur. Notandum tamẽ, ꝙ licet ista verba Ioseph dicta sint, vt consolatoria, & ad hunc finem ipse proferebat, tamen veritate pensata nihil de grauitate leniunt, & patet quia quando dicitur. *Nunquid Dei possumus renuere voluntati?* Videtur velle dicere, ꝙ peccatum eorum non valde graue erat, quia Dei voluntas erat, vt ista vẽditio fieret, vt tantum bonum inde sequeretur, scilicet ꝙ Ioseph in tempore famis pasceret patrem suum totamque progeniem, & sic innuit ꝙ voluntati Dei nemo potest resistere, idest quod ipse vult, licet nos non velimus fieri, necesse est. Et hoc quidem distinguendum est, quia aut voluntas diuina est, quantum

Superbis Deus resistit, humilibus dat gratiam.

Voluntas diuina est duplex.

F ad ipsum regimen vniuersi præter humanam actionẽ quod regimen quibusdã nexibus necessarijs ducitur, vt nequaquàm in alterutrum deflecti possit, & in istis, sicut ipsa diuina cognitio immutabiliter se habet, ita ipsarum rerum ordinata congeries quodam necessario nexu dirigitur, cum in natura ipsa necessariam causam habeat, vt patet de motu cœli, & de cæteris naturalibus, quæ Deus ex natura sua perfectissima immutabiliter, sicut cætera alia cognoscit, deinde hoc abstracto adhuc ipsa in natura sua necessariã causam habet, vt impossibile sit aliter se habere, nisi Deus ipse naturæ ordinem velit cõmutare. In actionibus autem humanis secus est, quia licet ipse Deus ex natura sua, q̃ incommutabilis est, immutabiliter res, vt futuræ sunt, G intelligat, tamen in se ipsis, idest in causa sua productiua necessitatem nullam habent, sed ab omni nexu soluta motibus liberi arbitrij in alterutrũ verti possunt. Et vt ex abundantia loquar si humanus intellectus, & voluntas existerẽt, dato per impossibile, Deo non existente, nec alia causalitate cęli, vel naturarum superiorum, vel inferiorum, nullus ambigeret quin voluntas, & intellectus humanus, tũc nullo coacti libere operarentur, ita nunc Deo existẽte licet omnium inspectore, cunctaq; cognoscente nihil magis necessitatis voluntati imprimitur, nec aliquid magis libertatis aufertur, & vt apertius dicam tam libera est volũtas humana, nunc Deo existente, & actus nostros cognoscente, sicut si non existeret, vel actus nostros non cognosceret. Et tunc verum est, ꝙ volũtati Dei nullus H repugnare potest, sed ei nullatenus repugnando nos in alterutrum actiones nostras liberrimè deflectere possumus, talis est enim diuinæ naturę conditio, vt quantuncũq; actus nostri in alterutrum mutabilitatis lege vertãtur, ipsa cũcta cognoscẽs immutabiliter cũcta cognoscat. Fundamẽtum huius est, quia diuina cognitio temporum connotationes nõ recipit, quia nihil, vt futurum, nec vt præteritũ cognoscit, sed omnia vno, simpliciq; intuitu præsentario modo cognoscit, nec propter hoc minus cognoscit, vel eius cognitio intricata, & incerta est, quia licet per modum præteriti, aut futuri nihil cognoscat: cognoscit tamẽ quid præteritum, aut futurum in rebus ipsis sit; quia præteritio, & futuritio non dicũt connotationes cognitionis eius, sed ipsas res I cognitas. Et sicut nos actus rerum, & ipsas rerum generationes per modum præteriti, aut futuri contemplamur, ita Deus ipsos actus, & præteritionem, atq; futuritionem modo p̃sentario intuetur, cũ ipsum quoq; futurum ei præsens sit, quod nullis temporũ successionibus distrahitur. Hoc ergo supposito, etiam in nobis id, quod in Deo est, sequeretur: nam id, quod est, in eo, quod est, necesse est esse; omne autem quod præsens est in ratione, vt dũ est, cognoscitur: ergo cognitionem necessariam facit, oẽs ergo mortales dũ rem præsentem cognoscimus, vt eam cognoscimus, necessario cognoscimus immutabiliter, si ad alterũ nullus respectus habeatur. Nullus tamẽ ex hoc aliquam necessitatem rebus imponet, q̃ tunc quilibet homo necessitatem cuilibet rei cognitæ existendi imponeret, K quod nullus etiã inter homines insipientissimus confitebitur. Quid ergo mirũ, si quod in nobis est, in Deo quoq; reperiatur? scilicet vt cũ oĩa præsentario modo cognoscat immutabiliter illa cognoscat? Res autem immutabiliter cognita ex immutabilitate cognitionis necessitatem existendi non acquirit, sed ex necessario nexu causarum. Cum ergo contingat res nexus causarum variabiles habentes præsentario modo immutabiliterque cognosci, cõstat de rebus mobilibus necessariam cognitionem haberi, ipsamq; cuiuscũq; cognitionem nullam rebus existendi necessitatẽ imponere, cum necessitas, vel immobilitas cognitionis

non

non ex eisdem causis oriantur. Necessitas enim cognitionis ex quodam modo, siue circũstantia cognitionis assumitur, licet interdum ex re cognita, s. cognitionem immutabilem esse, vt res præsentarie solum cognoscitur, non cõsiderata rei præteritione, aut futuritione. Futurum autem, & præteritum, vt sic ab immutabilitate distrahũt cognitionis. Necessitas autem rerum a causarũ nexu sumitur. Si enim nexus causarũ necessarius est, ipsam rem necessariũ esse habere constat. Si autem res nexum causarum variabilem habet, esse variabile constat esse. Nihil ergo mirandum est si Deus cuncta immutabiliter cognoscat, quia sic necessarium est ipsi[...] cognoscere, cum omnia vnico intuitu præsentarieque cognoscat. Sic enim in nobis contingeret, si omnia, vt præsentia nosceremus. Nihil ergo diuina præscientia, siue prædestinatio timenda nobis est, tanq̃ nobis aliquem terminum necessitatis imponat, cum immobilitas suæ cognitionis non ex rerũ causis, sed ex conditione diuinæ conditionis insurgat. Redeuntes ergo ad id, quod præponebamus intendendum est, q̃ verba Ioseph si rectè attendantur, nihil excusant fratres suos, quia licet voluntati Dei renuere, vel repugnare non possimus, in alterutrum tamen voluntatem nostram deflectere possumus, nihil volũtati eius repugnantes. Ista tamen verba excusandi modũ haberent, si quia Deus aliquid prẹcognouit, nos inuiti illud cogeremur, vel aggredi, vel euitare, quod nullo modo sentiendum est. Et quando dicitur. *Vos cogitastis de me malum, Deus autem vertit illud in bonum.* Hoc autem patet, quia fratres Ioseph vendiderũt illum, vt moreretur in terra extranea, & non cõplerentur somnia eius, in quibus signabatur fratrum suorũ futurus Dominus, sed Deus vertit illud in bonũ, quia ex hoc factus fuit Dominus Aegypti, & postea pauit patrem suum in fame, & totam familiam. Sed hoc nihil excusat si respiciatur, quia quantitas non cõsideratur in eo quod est per accidẽs, sed in eo quod est per se, quia cũ peccatum consistat in hoc, quod est esse voluntarium malum id, quod est per se, facit voluntarium, aut inuoluntarium: quod autem per accidens est, nec voluntarium, nec inuoluntarium causat, cum sit posterius. Sic ergo quod ex aliquo malo opere bonũ sequatur, non est per se, sed valde per accidens. Etiam quia est posterius. Quantumcũque ergo bonum sequatur ex malo, non ex hoc malum minuitur, cum hoc non tollat de ratione volitionis deordinatæ, secundum quam malũ cõstituebatur, maxime quia Deus id quod malum est vertat in bonum, conditio sua est, nec fuit hoc speciale in hoc facto, quia ex omni malo aliquod bonũ elicit. Sic enim ait Boetius de Consolat. lib. 4. prosa 6. vbi inquit: Sola est enim diuina vis, cui mala quoque bona sunt, cum eis competenter vtẽdo alicuius boni elicit effectum: ordo enim quidam cũcta complectitur, vt quod ab assignata ordinis ratione decesserit, hoc idem in alium temere ordinem relabatur. Fatendum est ergo ista verba Ioseph, licet diminuendi, leniendique culpam speciem habeant, nihil verè lenire, ac diminuere. Nisi hic quoddam diuinæ prouidẽtiæ lateat secretum, quod dum aliàs de Dei prouidẽtia sæpe referrem, tacui, semperque tacebo, quia talia periculosa sunt, cum fortè a paucis sanè accipiãtur. In hac autem materia errare pessimũ est, vt aliàs dictum. Melius est ergo in his nihil scire, q̃ temerè iudicare. *Vt exaltaret me.* Faciendo me præpositũ totius Aegypti. *Vt in præsentiarum cernitis.* Idest, vt nunc videtis, q. d. vos nunc videtis, q̃ ego sum Dominus Aegypti, nam sicut a principio, quando interpretatus fuit somnia, & disposuit alimenta tempore fertilitatis pro tempore famis, erat Dominus totius Aegypti, ita nunc erat, quia semper cuncta regni negotia disponebat, omniaque in manu

Deus cuncta immutabiliter cognoscit

A eius prosperabantur, nec in tota vita sua caruit principatu, quem semel adeptus est. In præsentiarum est vna dictio, s. aduerbium tp̃is, & significat nunc, vel in p̃nti. *Et sanos facerem multos populos.* Idest, q̃ Deus promouit Ioseph, vt per manum illius ista fierent, & de cibariis collectis ab eo multi populi alerentur, quia multæ terræ veniebant in Aegyptum ad emendum ista cibaria, vt patet supra 41. cap. *Consolatus est eos blandè.* Scilicet loquendo verba blanda, q̃ possent alicere fratres suos ad meliora sperandum. *Locutusque est leniter.* Scilicet leniendo, vel mitigando dolorẽ, quem de malo, quod contra Ioseph gesserant olim, conceperant. *Et habitauit in Aegypto.* Scilicet post mortẽ patris vsq; ad mortem suã. *Cum omni domo patris sui.* Idest cum tota familia, B quam dimiserat pater suus. *Vixitq; centum decem annis.* Ecce qualiter vita istius valde defecit a vita patrũ suorum, quia Iacob centum quadraginta septem annos vixit, vt patet supra 47. cap. Isaac cẽtum octuaginta, vt patet supra 35. cap. Abraham vixit centũ septuagintaquinque, vt patet supra 25. cap. Multum ergo defecit iste in ætate ab alijs. Fuit autẽ mortuus post mortem Iacob annis quinquagintaquatuor, quod patet, quia quando Iacob venit in Aegyptum, Ioseph erat annorum trigintanouem, quia trãsierant iam septem anni fertilitatis, & duo anni sterilitatis, inceperant aũt oĩa ista ab anno triginta vitæ Ioseph, q̃n stetit coram Pharaone, vt patet supra 41. cap. deinde postq̃ venit Iacob in Aegyptum, vixit ibi annis decemseptem, vt patet supra 47. cap. ergo tunc in morte Iacob compleret C Ioseph annos quinquagintasex, additis decemseptem ad trigintanouem. Sed vita tota Ioseph fuit cẽtum decem anni, ergo restabant post mortẽ Iacob adhuc anni quinquagintaquatuor complend[i]. Etiam non vixit iste tantũ, sicut alij fratres sui, quia vt patet infra 6. cap. Leui filius Iacob vixit annis cẽtum trigintaseptem, & sic videtur fuisse de alijs fratribus, quia ipse adiurauit eos anteq̃ moreretur, q̃ asportarent ossa eius secum. *Vidit Ephraim filios vsq; ad quartam generationem.* Ephraim erat filius Ioseph, cuius nepotes, & pronepotes vidit Ioseph, quia filius est prima generatio, nepos est secunda generatio, pronepos est tertia: cum ergo nepotes Ephraim sint pronepotes Iacob, illi qui sunt pronepotes Ephraim, erũt quarta generatio Ioseph. *Filij quoque* D *Machir.* Isti filij Machir erant pronepotes Ioseph, quia Manasse erat filius Ioseph, Machir erat nepos Ioseph, & filius Manasse: filii aũt Machir erant pronepotes Ioseph, & nepotes Manasse. *Nati sunt in genibus Ioseph.* Idest, q̃ quando filij Machir, qui erant pronepotes eius, nati sunt, Ioseph adhuc erat in tali dispõne, q̃ poterat tenere eos in genibus, & blandiri eis more veterũ cõgaudentiũ garritibus, siue vagitibus puerorũ, & nõ est intelligẽdum, q̃ illi filii nati sint in genibus Ioseph, quia ipse non erat obstetrix, sed paulo postquàm nati erãt, nutriebantur in genibus eius. *Quibus transactis.* Hic ponitur secundum, s. Ioseph obitus, & fuit principalis cura Ioseph ordinare de sepulturæ loco ex causa tacta supra in Iacob. *Quibus transactis.* Scilicet postq̃ Ioseph ad tãtam deuenerit ætatẽ, vt videret pronepotes, & quar- E tam generationem, appropinquauit ei mors, & secuta sunt ea, quæ hic ponuntur. *Locutus est fratribus suis.* Quãdo videbat mortem sibi imminere, disponens de loco sepulturæ. Ex hoc videtur aliqualiter quod supra dicebamus, s. q̃ Ioseph mortuus sit ante oẽs fratres suos, quia ad mortem eius viuebant ipsi, cum adiurauit eos Ioseph, vt ferrẽt ossa sua in terram Chanaan. *Post mortem meam Deus visitabit vos.* Eruendo vos de laboribus, & afflictionibus vestris, & ducendo in terrã vestram, sed non erit hoc immediatè post mortẽ meam, quia vt probatum fuit supra 15. cap. cõmoratio filiorum Israel in Aegypto a tẽpore, quo ingressus fuit Iacob in

Obitus Ioseph.

Aegyptum,

Aegyptum, fuit annorũ ducẽtorũ quindecim, ab istis subtrahantur sexagintanouem anni, qui manebant de vita Ioseph, quãdo intrauit Iacob in Aegyptum, quod fuit annorũ trigintanouẽ vitæ Ioseph, quia deinde vsque ad 110. restãt sexagintanouem quos vixit Ioseph existentibus fratribus suis, & tota posteritate in Aegypto. Si ergo tollantur isti anni de ducentis quindecim annis, manent centum quadragintasex, quibus post mortem Ioseph manserunt filij Israel in Aegypto. *Deus visitabit vos.* Idest redibit ad vidẽdum vos, quia in isto tempore apparebat, ꝙ Deus non videret eos, quia nihil nouũ in eis operabatur. Sed quando incepit percutere Aegyptios, vt educeret populum Hebræorum dicebatur visitare eos. Hoc autem futurum esse poterat cognoscere Ioseph, vel spiritu prophetico, quẽ habebat, vel narratione præteritorum, quæ Deus prænũciauerat Abrahãm, ꝙ peregrinum futurum esset semen suum in terra non sua, & affligerent eos quadringentis annis: deinde egrederentur in multitudine diuitiarum de terra illa, vt patet supra 15. cap. Ista autẽ memoriter retinebantur a Ioseph, maximè quia iam maior pars illius temporis elapsa fuerat, scilicet ducẽti quinquagintanouem anni. *Et ascendere vos faciet de terra ista.* Idest ipse vos faciet exire inuitis renitentibusq; Agyptijs per prodigia magna, & brachium extentum. *Ad terram quam iurauit.* Scilicet in terram Chanaan, q̃a istam terram promisit Deus sub iuramento Patriarchis. *Abraham.* Vt patet supra 13. cap. & 15. & 22. cap. *Isaac,* Vt patet supra 26. cap. *Et Iacob.* Supra 28. cap. & 35. cap. *Cumque adiurasset eos.* Sicut Iacob adiurauerat eum, vt portarent corpus eius in terram Chanaan, ita Ioseph adiurabat fratres, quia præuidit ꝙ subito exituri essent de Aegypto, quando egrederentur compellente Pharaone, vt patet infra Exo. 12. cap. Non ergo curarent de ossibus Ioseph, nisi adiurati fuissent. *Deus visitabit vos, asportate vobiscum ossa mea.* Idest non dico, ꝙ immediate post mortem meã deducatis corpus meũ in terram illam, sed ꝙ maneat hic, & quãdo exieritis hinc, asportetis ossa mea vobiscũ. Iosephus dicit hoc prudenti factum consilio, vt manẽte Ioseph in Aegypto manerent beneficia in recordatione Aegyptiorũ, & leuiter tractarẽt cognationem Ioseph, sed in cõtrarium relapsum est, quia surrexit rex nouus, qui nõ cognoscebat Ioseph, & afflixit Hebræos valde, vt patet Exo. 1. cap. Alia causa fuit, quia Ioseph petebat hoc in munere a fratribus suis. Si autem petiuisset, vt immediate post mortem duceretur in terram Chanaan, valde graue fuisset fratribus suis, quia hoc opus magnas exigebat expensas, quas nõ poterant facere fratres sui.

Opinio Ioseph.

F Alia ratio, q̃a sciebat Ioseph, ꝙ dato quòd ipsi vellent corpus eius immediate portare: tamen Aegyptii non permitterent eos inde exire putantes, ꝙ vellent totaliter recedere de terra. *Mortuus est expletis centum decem annis.* Licet non esset tanta senectus huius, quanta senectus aliorum fratrum, & patrum suorum, tamen satis erat senectus bona. Iudæi autem dicunt, ꝙ Ioseph ante alios mortuus est, quia fratres suos afflixit. Sed hoc falsum est, quia quicquid in fratres egit, iustè egit, & magis benigne quàm iuste ad eos se habuit, sed forte mortuus fuit ante alios, quia curarum pondere grauabatur, cum ministraret, disponeretque omnia negotia regni. Curæ autem multum affligunt, vnde non iniuste dicitur cura, quasi cor vrat, cum spiritum valde affligat. Et ista est vna de causis, quare viri multum potentes paucum viuunt. Sic enim dicitur Ecclesiastici 10. cap. Omnis potentatus vita breuis. *Conditus aromatibus.* Adhuc in morte Ioseph manebat tenera affectio Aegyptiorum ad eum, ideo honorauerũt eum valde tumulantes honorifice, & condientes aromatibus. *Repositus est in loculo in Aegypto.* Non dicitur sepultus Ioseph in terra hac, sed repositus, idest ad custodiam positus, quia sepultus fuisse dicitur in Sichen in sorte sua, vt patet Iosue 24. cap. Differt autem repositio a sepultura, quia repositio dicitur positio cadaueris alicuius in loco aliquo non ad manẽdum, sed vt ibidem custodiatur vsque ad aliquod tempus, & post transferatur ad alium locum. Sepultura vero dr̃ locus vbi ponitur corpus mortuum, vt semper maneat. Et quia Ioseph ossa manere debebant in Sichen, dictum fuit, ꝙ ibi sepultus est. *In loculo in Aegypto.* Loculus dicitur paruus locus, & signat sepulturam, quæ parua est, quia ad mensuram hominis fit. Alia autem loca, in q̃bus homo viuens manere solet, spatiosa sunt, vt domus.

Opin. Iudæorum.

Cura vnde dicta.

G

Sepultura quid.

H

Causa autem, quare adiurauit Ioseph asportare ossa sua in terram Chanaan fuit, quia sicut Iacob per spiritum propheticum cognoscebat Messiam de suo semine nasciturum, & in terra Chanaan conuersaturum, ibique post passionem resurrecturum, cum quo, & corpora multa Sanctorũ resurrectura esse credebat, desiderauit esse vnus de illis surrecturis, ita Ioseph eundem spiritum propheticum habens credidit eadẽ, optauitq; se inter resurgẽtes cũ Christo cõputari, quod satis verisimile est cum dicatur Matth. 27. cap. Multa Sanctorum corpora surrexisse. Ioseph autem de principalibus erat inter Patriarchas, quibus cum Christo resurgere primo conuenit, & consequenter aliis minoribus, vt Prophetis.

Quare adiurauit Ioseph asportare ossa sua in terram Chanaan.

I

Commentariorum Alphonsi Tostati in Genesim Finis.

VENETIIS, Ex Typographia Dominici Nicolini.
M D X C V I.

ABVLE
SIS. IN
GENES.


colorchecker CLASSIC
calibrite
mm